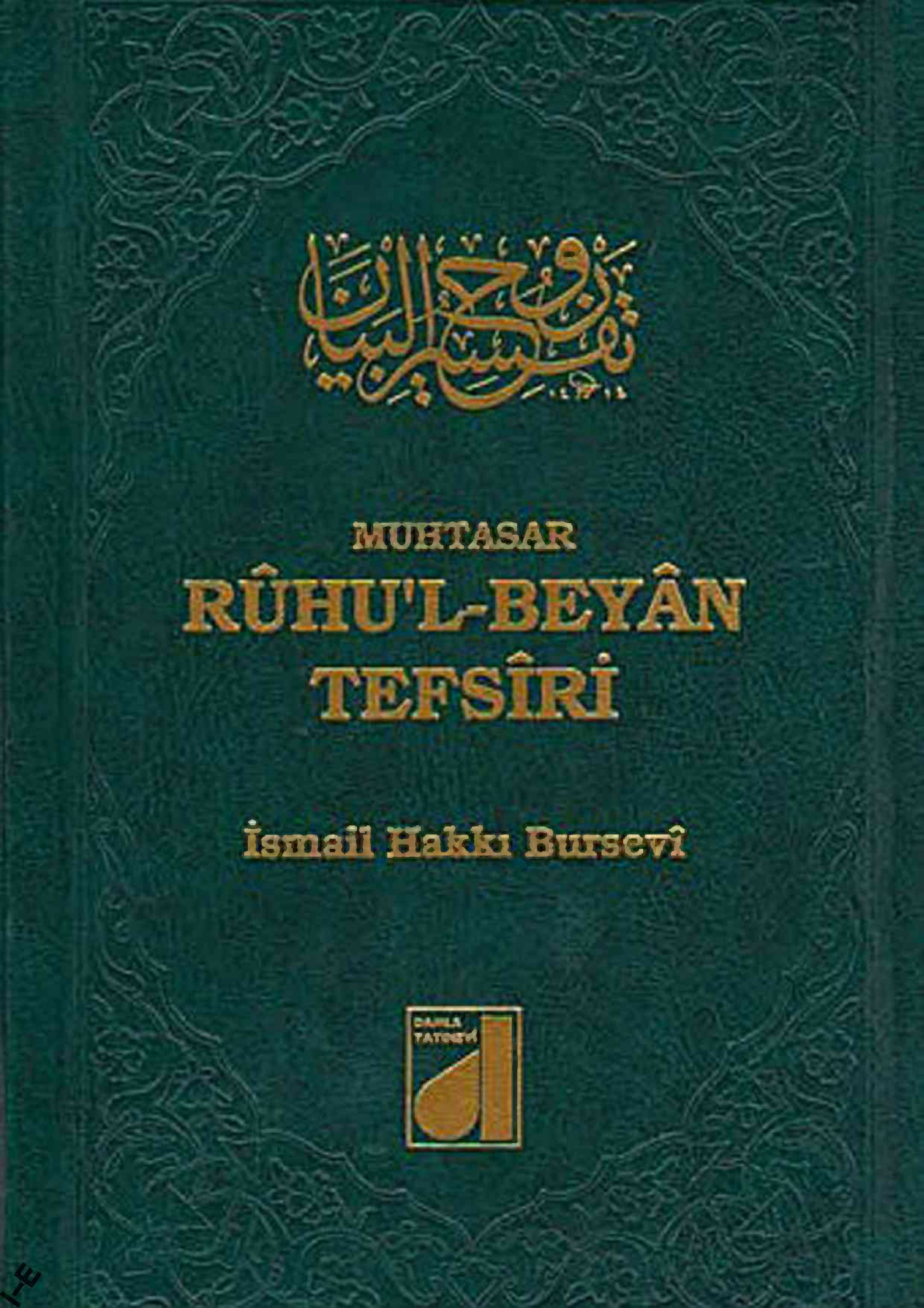

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ

1

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

BİRİNCİ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 1

DAMLA YAYINEVİ®
Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti.
Dizi - Montaj: Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki sûrelerin tercüme kontrolü, sayın
Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

بسم الله الرحمن الرحيم

SUNUŞ

Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm ve Din Günü'nün sahibi olan, insanlar için yol gösterici ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delillerini içeren Kur'an'ı bize gönderen Allah'a sonsuz hamdederim.

Hak Kitab'ı bize tebliğ eden, Kur'ân'ca yaşamayı bizzat hayatıyla bize öğreten, böylece her iyi şeyde bize en güzel örnek olan sevgili Peygamberimiz, Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (a.s.)'ya, onun âl ve ashabına, en derin ihtiramla, salât ve selâmlarımı arzederim.

Kur'ân, Allah kitabıdır. Biz de Allah kulları. Rahmân ve Rahîm olan Allah, bize merhamet ederek, biz kulların doğru yoldan sapmaması için, Peygamber göndermiş, onun vasıtasıyla da Kur'ân-ı Kerîm'i bildirmiştir. Kur'ân'a sarılan, haktan sapmaz, doğruluktan ayrılmaz. Bunu sevgili Peygamberimiz Vedâ Hutbesi'nde ne güzel dile getirir: *"...Size bir emanet bırakıyorum. Ona sımsıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. O emanet, Allah Kitabı Kur'ân'dır..."*

Kur'ân'ı okumak, anlamak ve ona göre yaşamak her Müslümanın, hatta her insanın, vazgeçilmez görevidir. Kur'ân'ı anlamak için tarih boyunca âlimlerimiz eserler vermişler, tefsirler yazmışlardır. Allah, onların hepsinden razı olsun. Ancak çoğunlukla bu tefsirler, sanki ilim adamları için yazılmış gibidir. Kur'ân'daki incelikler, yüce anlamlar, çeşitli konulardaki hükümler açıklanmış, fakat bundan kişinin çıkaracağı dersler okuyucuya bırakılmıştır.

İşte, İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin "*Rûhu'l-Beyân*" tefsiri bu boşluğu doldurmaktadır. Âyetler, tefsir ilminin gereklerine göre açıklandıktan sonra kişinin bundan alacağı dersler, "Bil ki..., akıllı insan... vs." gibi girişlerle pek güzel belirtilir. Bu özelliği ile *Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, halkımız için büyük bir irşad kaynağıdır. Konular, getirilen temsiller ve anlatılan hikâyelerle büyük bir açıklığa ve anlaşılırlığa kavuşmaktadır.

Rûhu'l-Beyân Tefsiri, zamanımızın yaşayan âlimlerinden M. Ali es-Sâbûnî tarafından "***Tenvirü'l-Ezhân min Tefsir-i Rûhi'l-Beyân***" adıyla ihtisar edilmiştir. Eserde geçen hadislerin tahrici yapılarak kaynakları belirtilmiş ve Bursevî'den günümüze kadarki zaman içerisinde tefsir âlimlerince tenkid edilen zayıf rivâyetlerden arındırılmıştır. Böylece Ruhu'l-Beyan, kolay anlaşılan, irşad yönü güçlü, tasavvufî yönüyle gönülleri doyuran, sağlam kaynaklara dayanan bir tefsir hüviyetine kavuşmuştur.

Buraya kadar saydığımız gerekçelerle tercümesine ve yayınlanmasına karar verdiğimiz ***"Tenvirü'l-Ezhan min Tefsir-i Rûhi'l-Beyân"***'ın Türkçeye çevrilmesinde ve yayına hazırlanmasında hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamış, hataları asgarî seviyeye indirmek için her türlü tedbir alınmaya çalışılmış, halkımızın tefsiri kolayca okuması ve rahatça anlaması için bütün teknik imkânlardan yararlanılmıştır. Şöyle ki:

1. Tefsire ait metinler, sûre sûre, konusunda ehil, Arapça ve Türkçe'ye hâkim kişilerce Türkçe'ye çevrilmiştir. Her sûrenin başında, o sûreyi Türkçeye çevirenin adı belirtilmiştir.

2. Türkçeye çevrilen sûreler, bu konuda belirli bir tecrübe sahibi olan sayın Yüksel Kanar tarafından redaksiyona tabi tutularak üslup birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

3. Halkımızın kolayca okuması ve anlaması için âyet metinleri dışında Arapça metin konulmamıştır. Tefsiri yapılan âyetleri açıklayıcı diğer âyetlerle, hadisler ve şiirlerin Türkçesi verilmiştir. Ancak bu âyetlerin, hangi sûrenin kaçıncı âyeti olduğu parantez içerisinde belirtilmiş, hadislerin kaynağı dipnotlarda gösterilmiştir. Yalnız tefsiri yapılan bir grup âyet içerisinde

tekrarlanan bir âyet veya âyetin bir bölümünün âyet ve sûre adı belirtilmemiştir.

4. Tefsirde geçen hadislerin kaynağına ulaşılabilmesi için, o ciltte geçen hadis metinlerinin başlangıç bölümü, ciltteki sayfa numaraları ile birlikte, her cildin sonuna konmuştur. Aynı şekilde her cildin sonuna, o ciltte geçen şiirlerin Arapça metinleri de konulmuştur.

5. Tefsiri yapılan âyet bölümleri siyah harflerle dizilmiş, açıklayıcı âyetler ve hadisler beyaz italik punto ile dizilerek hem müellifin tefsirinden kolayca ayırdedilmesi, hem de tefsiri yapılan âyet ile açıklayıcı âyetler ve hadislerin birbirlerinden ayırdedilmesi sağlanmıştır.

6. Aranılan sûre ve âyete kolayca ulaşabilmek için tek rakamlı sayfalarda üstte bulunan çizginin ortasında tefsiri yapılan sûrenin adını ve sûre numarasını belirttik. Aynı sayfanın üst sol köşesinde, o sayfada tefsiri yapılan âyetin numarasını yazdık. Çift rakamlı sayfanın üst köşesine de tefsiri yapılan sûre ve âyetlerin kaçıncı cüzde olduğu belirtilmiştir.

7. Yukarıda açıklandığı şekilde dizilip, tashihleri yapılan Türkçe metinler, Arapça metinlerle birlikte, Diyânet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi Müdürü sayın Dr. Durak Pusmaz ile Haseki Eğitim Merkezi öğretim üyelerinden sayın Dr. Hüseyin Kayapınar'ın tetkiklerine sunulmuştur. Bu değerli ilim adamlarımız, Arapça eserin asıl metni ile Türkçe tercümeyi, cümle cümle karşılaştırarak -varsa yapılmış olan tercüme hatalarını, yanlış anlamaları- tashih etmişlerdir. Böylece *Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, Fatiha Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar kontrolden geçirilmiştir.

8. Haseki Eğitim Merkezi müdür ve öğretim üyelerinin kontrolünden ve tashihinden geçen bu metin, ayrıca Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi öğretim üyesi muhterem Prof. Dr. Hayreddin Karaman hocamızın tetkikine sunulmuştur.

9. Bütün bu safhalardan sonra, daha çok bir okuyucu sıfatıyla, tarafımdan bir kere daha dikkatle okunmuş, gerek teknik açıdan, gerek anlam bakımından gözden kaçan eksikliklerin giderilmesine çalışılmıştır.

Böylece Şeyh Muhammed Ali es-Sabûnî'nin 6.2.1992 tarihli Türkçeye tercüme için verdiği izin yazısındaki: "...Diğer taraftan terceme konusunda çok hassas ve dikkatli davranılmasını da, tefsir muhteviyatından herhangi bir kaybın olmamasını da dilerim... Terceme esnasında Arap diline gerçekten vakıf hocalardan yararlanılsın..." tavsiyelerine titizlikle uyulmuştur.

Bu tefsiri Türkçeye kazandırmak için bize izin veren muhterem Şeyh Muhammed Ali es-Sabûnî'ye şükranlarımı arz ederim.

Bu çalışmanın düşünce safhasından sonuna kadar destek ve yardımlarını esirgemeyen, tefsir doktoru, Süleymaniye Camii İmam ve Hatibi sayın Süleyman Mollaibrahimoğlu'na, eserin tercümesine katılan bütün değerli arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu güzîde tefsiri tercüme edenlerin, baştan sona Arapça metinleriyle karşılaştırarak gerekli tashihleri yapan başta Dr. Durak Pusmaz olmak üzere değerli hocalarımızın ve emeği geçenlerin her birine teşekkür ederim.

Rûhu'l-Beyân Tefsiri için yapılan bu çalışmayı metinleriyle karşılaştırarak kontrol edip, "Rûhu'l-Beyân ve Muhtasarı Üzerine" başlığıyla bir takriz yazısı lütfeden Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi öğretim üyesi muhterem Prof. Dr. Hayreddin Karaman hocamıza teşekkürü borç bilirim.

Dört yıla yakın hummalı bir çalışma ile Türkçeye kazandırmak ve Müslüman halkımızın istifadesine sunmak için gösterdiğimiz bu gayretleri, Rabbimin *"Mal ve evlâdın fayda vermeyeceği bir günde..."* (Şuara: 88) bana âhiret azığı kılmasını diliyor; bu hizmetleri salih amellerimden, rızasına uygun işlerden ve ömürlerin sonuna dek iyilikleri kalıcı olan güzelliklerden kılmasını yüce Mevlâ'dan niyaz ediyorum. Tevfik, Allah'tandır.

27 Recep 1415 / 30 Aralık 1994

DAMLA YAYINEVİ
Mehmet DOĞRU
Emekli Eminönü Müftüsü

TAKRİZ:

RÛHU'L-BEYÂN VE MUHTASARI ÜZERİNE

Dünyamızın en büyük denizi Büyük Okyanustur ve bu denizin üzerinde gemilerin geçmediği nice yerler, derinliklerinde, hiçbir dalgıcın ve denizaltının göremediği nice manzaralar vardır. Allah Kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i bir denize benzetecek olsak, bunun derinlik ve büyüklüğü karşısında okyanuslar bir avuç su olamaz. Sahâbe-i Kirâm devrinden başlayarak günümüze kadar gelip geçmiş binlerce âlim, müfessir, bu uçsuz bucaksız denizi keşfe çıkmışlar, her biri hazırlık, âlet ve istidâdına göre bu keşiften nasiplerini almış ve ümmete aktarmışlardır; ancak keşfedilen, edilemiyene nisbetle denizden damla mesabesinde kalmıştır.

"Bikr-i fikri kâinâtın çâk çâk oldu fakat
Perde-i ısmette kaldı ma'nî-i Kur'ân henüz."

İlâhi Kelâm'ın tecellîgâhı olan Kur'ân-ı Kerîm'i anlayıp anlatmak üzere hareket edenler, üç farklı yoldan yürümüşlerdir: Dirayet yolu, rivâyet yolu ve işaret yolu.

1. Dirayet yolu: *Akıl, dilbilgisi ve diğer ilimler ile ilgili âyet ve* *hadîslere dayanarak Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve açıklama yoludur. Zemahşerî'nin Keşşâf'ı, Razî'nin Mefâtîhu'l-Ğayb'ı, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili isimli tefsîri bu yol ve usûlün seçkin örnekleridir.*

2. **Rivayet yolu:** *Bu yolu takip edenler, vahiy kaynağına dayanmayan bir açıklamanın muteber olamıyacağı -hatta bazılarına göre rivayete dayanmayan rey tefsiri caiz olmadığı- için açıklamada Hz. Peygamber'e ait olduğu bilinen veya muhtemel bulunan rivayetlere dayanmışlar, Kitâb'ı bu malzeme ile açıklamaya çalışmışlardır. İbn Cerîr et-Taberî'nin Câmi'u'l-Beyân'ı, Süyûtî'nin ed-Durru'l-Mensûr'u bu nev'in örnekleridir.*

Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr isimli tefsîrinde yaptığı gibi bu iki usûlü ayrı ayrı, fakat birbirini bütünler şekilde kitabına alarak tefsir yazanlar da olmuştur.

3. **İşaret yolu:** *Bu yolu daha ziyade tasavvuf mesleğine müntesip olanlar takip etmişlerdir. Burada işaret, Allah Teâlâ'nın müfessire lûtfettiği ilham ve keşif mânasına gelmektedir. Sôfî müfessir, gönlünü, usûlüne göre, Feyyâz-ı Mutlak'a açmakta, oradan gelen ilham ile âyetleri anlayıp yorumlamaktadır. Şüphesiz bu yolu takip edenler de yeri geldikçe dirayet ve rivayetten faydalanmışlardır. İşaret yolu ile tefsir yazanlar arasında Sülemî (Hakaiku't-tefsîr), Kuşeyrî (Letâifu'l-işârât), Muhyiddîn b. Arabî (Kehf sûresine kadar yetmiş ciltlik tefsir'i), Ni'metullah Nahcevânî (el-Fevâtihu'l-İlâhiyye) gibi zatlar vardır. Âlûsî'nin Rûhu'l-Me'ânî isimli tefsiri, dirayet ve işaret yollarını -birbirine karıştırmadan- ihtiva eden bir tefsir nev'idir.*

Bursalı İsmâ'il Hakkı Hazretleri'nin **Rûhu'l-beyân** *isimli büyük tefsîri de dirayet ve işaret yollarını cemeden bir tefsir sayılabilir. Sistematik olmamakla beraber Müfessir, bu eserinde yeri geldikçe dirayet usûlünü kullanmış, fakat daha ziyade irşad ve işaret cihetine ağırlık vermiştir. Onun amacı, irşad olduğu için, eline geçen malzemenin sıhhati veya makuliyetinden ziyade maksada uygun olup olmadığına, anlatmak istediğini anlatmaya yardımcı olup olmayacağına bakmıştır. Bu yüzden tefsîrinde uydurma, akla ve mantığa sığmaz haber ve hikâyelere de yer verdiği olmuştur. İşte bu cihet, onun tefsîrini okurken ve tavsiye ederken hep dikkat edilen ve dikkat çekilen bir kusur* *olarak görülmüştür.*

Çağımızın gayretli ve irfanlı âlimlerinden Sâbûnî, bir tavsiye üzerine Rûhu'l-beyân'ı ele almış, uydurma ve hurâfe kabilinden olan nakilleri ayıklamış, sahih rivayetlerin kaynaklarını tesbit etmiş, fazla gördüğü kısımları atarak, tefsiri kolay okunur hale getirmiştir. Bu arada belki farsça bilmediği için farsça yazılmış kısımları da atmıştır. (Keşke bunları da tamamen atmak yerine ayıklamaya tabi tutsa idi.) Bu haliyle **"Tenvîru'l-Ezhân min Tefsîri-Rûhi'l-Beyân"** *adını verdiği tefsir, yine de Bursevî'nin irfan ve ilhamını aktaran, okunması kolay, mahzurları bertaraf edilmiş bir eser kılığına girmiştir.*

Kendisi bu milletten olduğu halde tefsîrini Arapça-Farsça yazan İsmâil Hakkı merhum'un ilim ve irfanından, bu milletin çocuklarının istifade edememesi şüphesiz bir mahrumiyet idi. **Damla Yayınevi**'*nin himmeti, mütercimlerin meşkûr gayretleri, bu mahrumiyete son vermiş, Bursevî'nin irfan çeşmesinden, Türkçe okuyanların da nasip almalarını mümkün hale getirmiştir. Görebildiğim kısımlarda, tercümenin oldukça sade ve metne uygun olması, çoğu yerde tercüme kokmaması da değerli bir kazanç olmuştur.*

Bütün emeği geçenleri tebrik ediyor, Yüce Kitabımızı anlama gayretine bu eserin de önemli bir katkısı olmasını Mevlâ'dan diliyorum.

Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ VE RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİ

A. Hayatı:

Rûhu'l-Beyân Tefsiri'nin müellifi İsmail Hakkı, daha ziyade kaynaklarda İsmail Hakkı Burûsevî b. Mustafa İstambûli diye geçmektedir. Babası Mustafa efendi, İstanbul'da çıkan büyük bir yangın sonucu varını yoğunu kaybettikten sonra İstanbul'u terkederek Edirne civarındaki Aydos kasabasına yerleşti. İsmail Hakkı o yıl, yani hicrî 1063 (M. 1652) yılının Zilkade ayında, bir pazartesi günü bu kasabada dünyaya geldi. Bir nevî hal tercümesi olan "Kitâbu's-Silsile" adlı eserinde soyu Hz. Peygamber'e kadar dayandırılmaktadır.

Bursevî, şeyhi Adapazarlı Osman Fazlı'nın tavsiyesi üzerine çok genç yaşta meşhur âlimlerden Abdulbakî Efendi'den sarf, nahiv, mantık, ilm-i beyân, fıkıh, tefsir ve hadis dersleri aldı. Tahsilini bitirdiği zaman ise henüz yirmi yaşında idi. Şeyhi Osman Fazlı'nın daveti üzerine İstanbul'a gelerek muhtelif camilerde bir süre vaizlik yaptı. Daha sonra 1675'de vaizlik görevini sürdürmek üzere Üsküp'e gitti. Orada altı yıl kadar irşad faaliyetleriyle meşgul oldu.

Osmanlı âlim, müfessir ve şeyhleri içinde eserlerinin çokluğuyla tanınan İsmail Hakkı 1685'de Osman Fazlı'nın tayin etmesiyle Bursa'ya giderek Celvetiye Tekke'sine şeyh oldu. Celvetî tarikatine mensup olduğundan dolayı aynı zamanda "Celvetî" lakabıyla da tanınır. Bursa'da verdiği tefsir dersleriyle büyük şöhret kazandı. Hayatının yirmi üç yılını alan "Rûhu'l-Beyân" isimli dört cildlik kıymetli tefsirini de burada yazdı.

1700 ve 1711 yıllarında iki defa hacca giden müfessir Bursevî, ilk seferinde eşkiyanın saldırısına uğrayıp soyuldu ve canını zor kurtararak Şam'a iltica etti. Daha sonra oradan Bursa'ya döndü. Gördüğü birtakım rüyaların tesirinde kalarak 1717'de tekrar Şam'a gitti. Orada üç yıllık süre içerisinde on kadar eser telif ettikten sonra, büyük bir yurt hasreti ile İstanbul'a geldi. 1720-1722 yılları arasında Üsküdar'da ikamet ederek Ahmediye Camii'nde vaizlik yaptı ve bu arada tasavvuf ve ahlâk üzerinde pek çok eser yazdı. Bir aralık Magosa'ya sürgün edilen şeyhi Osman Efendi'yi gidip ziyaret etti. Daha sonra Sultan Mustafa devrinde iki sefer savaşa katıldı, bir süre de Mısır'da kalarak oradaki âlimlerden istifade etti.

Hareketli bir hayat geçiren İsmail Hakkı, İstanbul'dan son olarak Bursa'ya döndü. Bütün kitaplarını vakfederek bir kütüphane kurdu ve eşyalarını vârisleri arasında taksim etti. Geriye kalan bütün serveti ile de bir cami ve bir tekke inşa ettirdi."Cami-i Muhammedî" adını verdiği cami halen mevcuttur.

Bursevî, son günlerini eser yazarak geçirdi ve "Kitabu'n-Netîce" isimli eseri ile çok verimli ilmî hayatını kapayarak hicrî 1137 (M. 1725) yılında öldü ve vasiyeti üzerine Tuzpazarı civarındaki tekkesine defnedildi. Sultan II. Abdulhamid Han'ın yakınlarından Hacı Ali Paşa tarafından hem türbesi hem de cami tamir ettirildi. Kabrinin üstü açık olup etrafında ve üstünde demir şebekeler vardır.

"Kebş-i rûhum Hakk'a kurbân eyledim" mısrâı ile mezar taşında yazılı olan şu mısra vefat tarihini (h. 1137) göstermektedir:

Hak hak diye azm eyledi Hakkı Efendi cennete (1)

İsmail Hakkı'nın Bursa hakkında bir kıt'ası:

Aceb midir hayât-ı nev (yeni hayat) bulursa mürde-diller
(ölü gönüller) anda,
Hakîkat mezhar-ı enfâs-ı rûh-i kudsdür Bursa.
Nice gencîneler (hazineler) pinhân (gizli) eylemişdir kudsiyâtında,
Der-âguş eyleyüb (sarmaş dolaş olup) anlarla dâim ünsdür
(alışıktır) Bursa.

1- İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı için bkz. el-Bağdâdî İsmail Paşa, Hediyetü'l-Ârifîn, İstanbul 1901, c.1, s.219;Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333, c.1, s.28; Hayreddin ez-Zirikli, el-A'lâm, (2. baskı) c.1, s.309; İslam Ansiklopedisi 5. cild, İstanbul 1950, "İsmail Hakkı Maddesi"; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn, İstanbul 1974, c.2, s.712; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemû'l-müellifîn, Beyrut, ts. c.2, s.266; Şemseddin Sâmi, Kâmûsu'l-A'lâm, İstanbul 1899, c.2, s.950.

Mısralarından:

Her mekân bir Tûr olur gerçek münacaat ehline.

Eserleri:

Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden, ilim adamlarından ve tasavvuf ehlinden olan İsmail Hakkı'nın, kayıtlarda yer aldığına göre yüz altı kadar eseri vardır. Bunların en önemlileri Arapça olup altmış kadarı ise Osmanlıcadır. O dönemde Arapçanın medrese dili olmasına rağmen eserlerinin bir kısmını Osmanlıca yazması ve imkân nisbetinde sade bir dil kullanması kayda değerdir. Sözü edilen eserlerin altmış kadarı tasavvuf ve ahlâk konusunda, yirmi altısı şerh ve geri kalanları ise tefsir, hadis, kelâm ve nahiv konularına aittir. Bir de divanı vardır.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, "Osmanlı Müellifleri" isimli kitabında müellife ait yüz küsûr eserin adını zikretmiştir. Bu eserlerin çoğu risaleler halindedir ve otuz yedi kadarı ise muhtelif tarihlerde basılmıştır. Elyazması halinde bulunan eserleri de muhtelif kütüphanelerde, özellikle İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshaları bulunmaktadır. Başta Rûhu'l-Beyân (2) olmak üzere Divan (İstanbul 1288), Furûk (İstanbul 1310), Kitabu'n-Netîce (İstanbul 1290), Kitabu'l-Hitâb (İstanbul 1293), Makalât (İstanbul 1288), Mesnevi Şerhi (İstanbul 1287), Pend-i Attar Şerhi (İstanbul 1267), Şerhu'l Kebâir (İstanbul 1257) önemli matbu eserleri arasında yer alır. (3)

B. Rûhu'l-Beyân Tefsiri:

İsmail Hakkı Bursevî'nin eserleri arasında özel bir yeri ve değeri olan *Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, onun ilmî alandaki kudretinin ve telif sahasındaki becerisinin bir örneğidir. Kuşkusuz tefsir sahasında kendi dönemine kadar pek çok eser verilmiş, Kur'an'ın anlaşılması ve daha iyi kavranması, mana ve maksatlarının yüce idraklere sunulması için usûl, metod ve ağırlık noktası açısından birbirinden farklı tefsirler ortaya konulmuştur. Nitekim müfessirlerden kimi dile ve edebiyata, kimi dilbilgisine, kimi kıraat yönüne ya da rivayet

---

2- Bu tefsirin aslı dört cilt olup yine dört cilt halinde hicrî 1255, 1264, 1287 tarihlerinde Mısır Bulak Matbaası'nda; 1285 ve 1286'da İstanbul Matbaa-i Amire'de, 1389'da da yine İstanbul'da on cilt halinde basılmıştır.

3- Eserler hakkında bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, c.1, s.30; el-Bağdâdî, Hediyyetü'l-Ârifîn, c.1, s.219; Süleymaniye Kütüphanesi Müellif Kataloğu, Bursevî maddesi.

ve dirayete ağırlık vermiştir. Kısacası, her müfessir anlayış, kapasite ve ihtisas sahasına göre Kur'an'ı tefsir etmiş ve ilk dönem müfessirlerinden aldıkları ilhamla ufuklarını aydınlatmışlardır. Tefsir sahasında kaleme alınan ve ansiklopedik bir özelliğe sahip olan Rûhu'l-Beyân Tefsiri yirmi üç yıl gibi uzun bir sürede hazırlanarak ilim hayatına sunulmuştur. Aşağıda belirtilmeye çalışılan hususlar bu tefsirin özelliğine dair bir fikir vermektedir.

Tefsirin metodu:

Bursevî, İslâm âleminde yeterince tanınan ve tefsir sahası ile ilgilenenler arasında önemli bir yer işgal eden *Rûhu'l-Beyân Tefsiri*'nin önsözünde kaydedildiğine göre pek çok eserden yararlanarak bu tefsiri kaleme almıştır. Metod olarak, umumiyetle diğer tefsirlerde görüldüğü gibi âyetler, bölümler halinde zikredilerek ardından tefsir edilmekte, bazen de önce kelimelerin izahı yapılarak daha sonra açıklamaya geçilmektedir. Hem rivayet hem de dirayete yer verilen bu tefsirde, başta müfessirlerin üstadı sayılan İbn Abbas ve diğer müfessir ashabın, tabiin sözlerine müracaat edilmiş; Taberî, Maturidî, İbn Atiyye, Razî, Kurtubî, Beyzavî, Suyutî ve Ebu Suud gibi meşhur müfessirlerin tefsirlerinden alıntılar yapılmış ve kaynaklar zikredilmiştir.

Öte yandan, âyetlerin daha iyi anlaşılmasında da önemli derecede rol oynayan nüzûl sebeplerine, yeri geldikçe temas edilmiş ve ilgili rivayetler dile getirilmiştir. İsmail Hakkı, Hanefî mezhebine mensub bir müfessir olması hasebiyle ahkâm âyetlerinin tefsiri esnasında öncelikle Hanefî'nin görüşünü zikretmiş olmakla birlikte diğer üç mezheb imamının görüşlerini de kaydetmeyi ihmal etmemiştir. Lügat, nahiv bilgisine ve az da olsa kıraat yönüne ihtiyaç nisbetinde eğilmiş, teferruata ve farklı görüşlere fazla yer vermemiştir. Kelimelerin izahında Ragıb İsfahanî'nin "el-Müfredât" isimli eserinden bolca nakiller yapmıştır.

Bunun yanında âyetlerin anlamı ve maksadın daha iyi anlaşılabilmesi için gerek görüldükçe âyet ve hadislerden örnekler verilmiş ve tasavvuf sahasında ün yapmış kişilerin sözlerinden nakillerde bulunulmuştur. Tabir caizse bu metodla taşın gediğine oturtulmuş olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, tefsirle ilgisi olsun veya olmasın ruh ve dînî heyecan veren kıssalar, cezbedici hikmetli sözler kaydedilmiş ve yer yer tavsiyelerde bulunulmuştur. Tasavvufa dair *"et-Te'vilâtu'n-Necmiyye"* isimli eser tasavvufla ilgili konularda müfessirin adeta temel kaynağı olmuştur.

Diğer taraftan, *Ruhû'l-Beyân Tefsiri*'nde Arapça şiirler yanında Farsça şiirlere ve açıklamalara da oldukça yer verilmiş, müfessirin özlü bilgi ve tavsiyeleri daha ziyade "Bil ki" mesajı ile sunulmaya çalışılmış ve "Keşşâf" isimli tefsirde sık sık rastlanan "Şöyle dersen cevap olarak ben de şöyle derim" metodu aynen uygulanmıştır.

Kısacası *Ruhû'l-Beyân Tefsiri*, zayıf hadislere, tefsirle ilgili olmayan açıklamalara ve asılsız hikâyelere yer vermesi yüzünden eleştiriye uğraması bir tarafa bırakılacak olursa her yönden istifadeye ve takdire şayan bir tefsirdir; tefsir bilgisi yanında ruh ve dinî heyecan veren önemli bir kaynaktır.

MUHAMMED ALİ es-SABÛNÎ ve TENVÎRU'L-EZHÂN MİN TEFSİR-İ RÛHİ'L-BEYÂN

Daha ziyade Sabûnî diye bilinen Muhammed Ali, Şeyh Muhammed Cemil'in oğludur ve 1930 yılında Suriye'nin Halep şehrinde dünya'ya geldi. Hüsreviye İlahiyât Lisesini başarıyla bitirdikten sonra Suriye Vakıflar Bakanlığınca Ezher Üniversitesi'ne gönderildi. Orada, 1952'de İlahiyât Fakültesi'nden iyi bir derece ile mezun olan Sabûnî, 1954 yılında da mastır çalışmasını tamamladı. Bir süre Suriye'de öğretmenlik yaptıktan sonra öğretim üyeliği için Mekke'deki Ummu'l-Kura Üniversitesi'ne davet edildi. Burada Kur'an ilimleri tefsir ve hadis sahasında yirmi beş yıl kadar hizmet vererek pekçok öğrenci yetiştirdi. Bir süre önce de aynı üniversiteye bağlı "İlmi Araştırma ve İslâm Kültürünü Yaşatma Merkezi"ne geçti. Çalışmalarını halen sürdürmektedir.

Zamanımızın çok değerli ilim adamlarından olan Sabûnî'nin Kur'an ilimleri, tefsir ve hadis alanında yirmi beş kadar eseri vardır. Tenviru'l-Ezhân isimli bu tahkîk ve muhtasar eserînden başka Safvetu't-Tefasir ismiyle tab edilen üç cildlik tefsiri, Muhtasar İbn Kesîr, Muhtasar Taberi ve Ahkâmu'l-Kur'an önemli eserlerinden bir kaçıdır.

Tenvîru'l-Ezhân Min Tefsir-i Rûhi'l-Beyân

Bu tefsir, adından da anlaşılacağına göre Rûhu'l-Beyân Tefsiri'nin muhtasarıdır. Orijinal olarak dört cilt halinde bulunan Rûhu'l-Beyân Tefsiri, Sabûni'nin önsöz'de belirttiği gibi içinden farsça şiir ve izahlar çıkarılmış, zayıf rivayetler ayıklanmış ve tefsirle ilgisi olmayan bazı açıklamalardan ve sözlerden arındırılarak tahkik edilmiş, hülasa eleştiriye mahal kalmayacak şekle sokularak yine dört cilt halinde basılmıştır.

Yeni bir hüviyetle istifadeye sunulan, ilim ve yayın hayatına kazandırılan Rûhu'l-Beyân Tefsiri ile ilgili böyle bir çalışmanın gerekli oluşuna yıllar önce temas eden son devrin büyük âlimlerinden merhum Ömer Nasuhi Bilmen, bu tefsirde bir kısım zayıf hadislerin, fazlalık denebilecek açıklamaların ve asılsız hikâyelerin yer aldığını belirtmiş ve şöyle demiştir.: "Tefsir, bu illetlerden arındırılmış olsaydı elbette kıymeti bir kat daha artar, bazı kimselerin tenkidine hedef olmaz ve adeta kendi tarzında eşsiz bir tefsir olurdu." (4)

İşte Sabûnî beklenen ve özlenen bu çalışmayı başarı ile tamamlamış, ilmî usûl ve metod çizgisinden hareketle eldeki bu tefsiri ortaya koyarak ona *"Tenvîru'l-Ezhân min Tefsiri Rûhi'l-Beyân"* adını vermiştir.

4- Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, Tabakâtu'l-Müfessirîn, c.2, s.714.

بسم الله الرحمن الرحيم

GİRİŞ

Hamd, kitabımız Kur'an-ı Kerim'i düşünen akıl sahipleri için bir hatırlatma, uyarı ve gerçekleri bildiren bir kitap olarak indiren Allah'a aittir. Salât ve selâm, kendisine hikmet bahşedilen, hak ile bâtılı birbirinden ayırma özelliği verilen, okuma ve yazması olmayan, aslen Arap olan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e olsun. Yüce Allah, o Peygamber'i, kendisine en yüce değeri, en hikmetli gerçekleri vererek üstün kılmıştır. Onun aile halkına, pâk ve temiz olan ashabına, kıyamete dek iyilik ve güzellikle ona uyan herkese de salât ve selâm olsun!

Rûhu'l-Beyân, değerli âlim, İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbûlî'ye ait bir tefsirdir. Bu âlim, hicrî 12.yy. bilginlerindendir. Tefsiri de tanınmış tefsirlerden olup, İslâm dünyasındaki ilim adamları yanında iyi bir yere sahip bulunmaktadır. Gerçekte bu tefsir, oldukça hacimli ve büyük ankislopedi niteliğindedir. Yazar bu eserinde tefsirin yanısıra oldukça geniş rivayetlere, haberlere, hikmetli sözlere, öğüt ve faydalı kıssalara yer vermiştir. (1)

İsmail Hakk'ı Arapçayı iyi bilmesi yanında, Farsça ve Türkçeyi de çok iyi bilmektedir. Bu bakımdan o, eserinde Farsça birçok sözlere ve şiirlere de yer vermiştir. Böylece kitap tüm bu özellikleriyle oldukça hacimli bir ansik-

---

1- Yazarın biyoğrafisi için bkz. *Zerkeşî, A'lâm,* 1/313; Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbuat,* 1/441; Bağdadî, *İzahu'l-Meknûn.* İsmail Hakkı, H.1063-M.1652/H.1137, M.1724 yılları arasında yaşamıştır. Allah rahmet etsin.

lopedi niteliği kazanmıştır. İşte bunun için bu kitabı okumak ve tetkik etmek insana ağır gelmektedir. Gerçi onun tefsirinde oldukça değerli ve eşine az rastlanan bilgiler bulunmaktadır. Fakat bunlar oldukça geniş bir yer tutan nakiller, bir yığın önemsiz bilgiler, zaruret olmadığı halde dile ve gramere ait farklı görüşler ve daha bunun gibi birçok şeyler arasında kaybolmuş gitmiştir.

Bu yüzden, Cidde'den Kur'an'a ve Kur'ân ilimlerine hizmetin önemini kavramış olan ve birçok hayırlı işi gerçekleştirmede rol oynayan kimselerden Şeyh Abdullah Ebu'l-Hasan -Allah bu zatı dünya ve âhirette mükafâtlandırsın- bu kitabın bir ayıklanmaya tabi tutularak kısaltılmasını ve yepyeni bir biçimde sunulmasını istedi. Eser ancak böylece her guruptan halkın yararlanabileceği bir tefsir halini alacaktı. Bu önemli işin yapılmasıyla da beni görevlendirdi. Şüphesiz böyle bir hizmetin gerçekleştirilmesi, insanın yıllarını alabilecek bir çabayı göze almayı gerektirir. Allah'a dayanıp güvenerek bu işi üstlendim ve O'nun ömrüm sona ermeden bu hizmeti tamamlamak konusunda bana yardım edeceğine güvendim ve bu tefsirde aşağıda kısaca arzedeceğim yolu izledim:

1- Ayet-i kerimelerin tefsirinde en güçlü ve tercihe değer görüş ve delilleri seçtim.

2- Farsça tüm ibare ve ifadeleri çıkardım.

3- Hadisler ve diğer nakillerdeki bütün zayıf rivayetleri ayıkladım.

4- Tefsirde yer alan hadislerin tahricini yaparak kaynaklarını gösterdim.

5- Gramer açısından kalması gerekli olanları da aynen bıraktım.

Allah'dan bu hizmetimi rızasına uygun kılmasını, tüm müslümanların ondan yararlanmasını, aynı zamanda bunu, gerçekten iyi ve güzel ameller ve hizmetlerde bulunanların, infak sahiplerinin sevaplarının ayarında koymasını diliyorum. Çünkü Allah, gerçekten işiten ve duaları kabul edendir.

Salât ve selâm, kulu, elçisi, Efendimiz Hz. Muhammed'e, âile halkına, tüm ashabına olsun. Hamd da âlemlerin Rabbi Allah'adır.

20.Şaban.1404 Mekke-i Mükerreme

Şeyh Muhammed Ali es-Sabûnî
Mekke-i Mükerreme Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Profesörü

بسم الله الرحمن الرحيم

ÖNSÖZ

Kendi mükemmel zatına ait hakikatlerinin nüshasından, türlü türlü âlemleri ve değişik alâmetleri ortaya koyan, kendi feyzinin nurundan türlü harfler, kelimeler ve cümleler çıkaran, cem ve tenzih makamından, kusursuz olarak Arapça Kur'an'ı indiren ve onu hüccet ve delilleri açık bir şekilde tüm zamanlarda kalıcı bir mucize kılan Allah'a hamd olsun.

Salat ve selâm, ilim, müşahede ve hakikat noktasında rahmet kapısını açan Efendimiz Muhammed (s.a.v.)'e olsun. O, henüz Âdem (a.s.) su ile çamur arasında iken, peygamberdi.

Onun ehl-i beytine, Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmış olan ashabına, kıyamete kadar iyilik ve güzellik üzere onun yolunda ve izinde yürüyenlere de salât ve selâm olsun.

Asıl konuya gelince:

Allah'ın rahmetine muhtaç fakat samimi, kötülüklerden kaçan– Allah onu zamanın tüm fitnelerinden korusun– bu fakir kul İsmail Hakkı der ki:

Bana, zamanının şeyhi ve ilim sultanı, değerli ilim adamı, döneminin hücceti ve saygın kişisi olan İstanbul'da oturan şeyhim ve hocam İbn Affan'ın adaşı (yani, Osman) efendim –Allah gizlide ve açıkta ona da bana da yardım etsin– benim Bursa şehrine taşınmam konusunda bir işarette bulunmuştu. Ben, meşhur Bursa Ulu Camii'nde vaaz etmek durumunda kaldım... Bu arada Anadolunun bir kısmını gezmem esnasında birçok tefsir kaynaklarından ve ilim kitaplarından alınmış bazı sayfalar derledim. Bunlar Kur'an sûrelerinden Âl-i İmrân sûresini biraz aşan kısımları ihtiva ediyordu. Bilgiler, oldukça uzun açıklamalar ve dağınık ifadeler şeklindeydi. İşte ben bunları ifrat ve tefritten ayıklayarak, özet bir bilgi sunmak istedim. Aynı zamanda bana ihsan edilen bazı bilgileri de bunlara katmayı ve bütün bunları düzgün bir şekilde sıralamayı edebî bir kalıba dökmeyi –her ne kadar fazla bir bilgim yok, gücüm yetersiz ise de– Allah bana fırsat verirse Kur'an–ı Kerîm'in sonuna kadar götürmeyi ve bu çok önemli işi bitirmeyi, istedim. Haftalar ve aylar içinde yazdıklarımı, satır aralarındaki karalamaları insanların istifadeleri için temize çekmeyi arzu ettim ki, *"mal ve evladın fayda vermeyeceği bir günde"* (Şuara: 88) âhiret azığı olsun.

Allah'tan, bu hizmetimi salih amellerimden, rızasına uygun işlerden, ömürlerin sonuna dek iyilikleri kalıcı olan güzelliklerden etmesini diliyorum. Doğrusu Allah bir kuluna iyilik dileyince, onun hizmetini halka iyi gösterir ve onu hayır işlemeye lâyık olanlardan yapar. Bu, başa göre gözün değeri gibidir. Allah, feyzi bol, yüce ve münezzeh olandır. Herkese iyiliği ve rahmetiyle muamele buyurandır.

İsmail Hakkı Bursevî

İSTİÂZE

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

«Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım»

"İstiaze", yani "eûzü" çekmekdeki hikmet, izin istemek ve kapıyı çalmaktır. Çünkü harhangi bir devlet büyüğünün kapısına gelen kimse, onun izni olmaksızın içeri giremez. Kur'an okumak isteyen kimse de, sevgili ile başbaşa konuşmaya girmek istemektedir. Dolayısıyla dilini temizlemek ihtiyacındadır. Çünkü çoğu zaman dil, olmayacak sözler ve iftiralarla temizliğini yitirmiş, kirlenmiş olabilir. İşte onun temizlenmesi ancak Allah'a sığınmakla, yani "eûzü" söylemekle sağlanabilir.

Nitekim marifet sahipleri şöyle derler: "Bu kelime, gerçekten Allah'a yaklaşmak isteyenlerin başvurduğu bir araç, O'ndan korkanların tutamağı ve sevenlerin latifeleşmesidir. Kısaca bu, Allahü Teâlâ'nın şu âyetine uymak ve bağlanmaktır: *"Kur'an okuduğun zaman, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."* (Nahl: 98)"

İstiaze (eûzü), müslümanların cumhuruna göre, Kur'an okumaya başlanmadan önce söylenir. (1) Çünkü âyetteki *"okuduğun zaman"* ifadesi, "okumak istediğin zaman" anlamındadır. Bu da örfî hakikat yerine geçen çok yaygın bir yorumdur. Diğer taraftan cumhurun tercih ettiği görüşe göre istiaze, "eûzübillahimineşşeytanirracîm" cümlesidir. Her ne kadar "esteîzübillah" , Rabbimizin, "İsteız" (sığın) emrine uygun olduğu için, dil açısından daha muvafık ise de, bu rivayet açısından daha güçlüdür.

Ayrıca Cebrail'in, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e getirdiği ilk şey *istiâze* ile *besmele*'dir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"Rabbinin adıyla (besmele ile) oku."* (Alâk: 1)

"Eûzü", sığınıyorum, sarılıyorum, korunmak istiyorum ve yardım diliyorum gibi anlamlara gelir. *Avz* ve *iyaz* kelimeleri, tıpkı oruç anlamına gelen *savm* ve *sıyâm* kelimeleri gibi birer masdar, yani kök fiildir. Bir kimsenin "eûzü" demesi, yaptığı bir işi haber vermesi (ihbârî)dir ama, "Ya rabbi beni koru" anlamında (inşâî)dir. Burada, inşâdan, ihbara yönelişinde, olacak şeyde, hayır ummak gibi bir fayda vardır. Bundaki sır, kul ile Rabbi arasında bir ahdin ve anlaşmanın varlığıdır. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"...Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vadettiklerimi vereyim..."* (Bakara: 40)

Kul burada adeta: "Ben, beşerî eksikliğime rağmen kulluğumun gereği olan sözümü yerine getirdim ve *"eûzü billah"* veya *"estağfirullah"* dedim. O halde sen, tüm kerem ve lütfunla, üstün bağışlamanla, Rab olarak verdiğin sözü kesinlikle yerine getirmeye ve beni korumaya daha layıksın demektedir.

"Billahi..." Allah kelimesinin herhangi bir türevi yoktur. Bu işin erbabının görüşü budur. Çünkü hiçbir kimse yüce Allah'ı künhüyle bilemez, buna imkân yoktur.

İstiâze; sıfat, fiil ve zat'la ilgili olmak üzere üçtür. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Senin gazabından rızâna, cezalandırmandan affına sığınırım. Nihayet senden yine sana sığınırım."* (2)

İstiaze için yüce Allah'ın isimleri arasından "Allah" ismi seçilmiştir.

1- İsmail Hakkı merhum burada, eûzü'nün Kur'an okuduktan sonra söylenmesini savununlara işaret ederek, onlara cevap vermektedir. Ayrıca *"okuduğun zaman"* ifadesinin anlamının "okumak istediğin zaman" anlamına geldiğine dikkat çekmektedir. Bu tıpkı: *"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman..."* (Mâide: 6) âyetine benzemektedir. Bunun anlamı, "sizler abdestsiz olduğunuz zaman namaz kılmak istediğinizde..." demektir.

2- Müslim, *Salât*, 222; Ebu Davûd, *Salât*, 148; Tirmizî, *Deâvât*, 75; İbn Mâce, *İkâme*, 117.

Çünkü bu isim, istiâzenin her türünü kapsar.

"Şeytandan", Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılan şeytandan, Allah'a sığınırım. İbn Abbas (r.a.)'tan rivâyete göre, "şeytan, isyana kalkışınca, lânete uğratıldı ve şeytan oldu."

İbn Abbas'ın bu ifadesi, Allah'ın lânetlemesinden sonra şeytan isminin verildiğini gösteriyor. Daha önce ismi Azazîl'di. Burada, kendisinden sığınılan şey; alay etmek, kötülük ve dedikodu yapmak, vesvese vermek gibi şeytanın zarar ve kabahatleriyle kayıtlanmamıştır ki, onun tüm şerlerinden sığınılmış olsun.

"Ravdatu'l-Ahyâr" isimli eserde: "Şeytanlar erkek ve dişidirler, doğarlar, fakat ölmezler, ebedîdirler. Cinlerin, erkek ve dişileri vardır, bunlar doğar ve ölürler. Meleklerin ise erkeklik ve dişilikleri yoktur, doğurmazlar, yeyip içmezler" deniliyor.

Böylece şeytan ve cinlerin gerçek ve var oldukları anlaşılmaktadır. Cinlerin varlığını felsefeciler, tıp bilginleri ve benzerlerinin cahillerinden az bir güruh inkâr etmiştir. Allah şöyle buyurmaktadır: *"(...Hz. Süleyman yere yıkılınca) anlaşıldı ki, cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı."* (Sebe: 14)

Cinler gerçekten ateşten yaratılmış varlıklardır. Çeşitli şekil ve sûrete girebilme gücüne sahiptirler. Meselâ, yılan, akrep, köpek, at, katır ve merkep şekillerine girebilirler. Cinler de akıllı ve bilinçli varlıklardır. Oldukça ağır işler yapabilme gücüne sahiptirler. Hz. Süleyman için kaleler, heykeller, havuzlar genişliğinde leğenler ve sabit kazanlar yaparlardı. (3)

Burada "şeytan"la, iblîs ve yardımcıları kasdolunmaktadır. Bu ismin; insanlar ve cinlerden, doğru yoldan saptıran azgın ve haddi aşanların hepsi hakkında kullanıldığı da söylenmektedir. Nitekim şu âyet bu gerçeği dile getiriyor: *"... insan ve cin şeytanlarını... "* (En'âm: 112)

"Er-racîm", lânete uğratıldığında, göklerden melekler tarafından atılan, ya da şeytan göğe çıkmaya kalkıştığında, gökyüzünün alevli ateşleri ile oradan uzaklaştırılıp atılan manâsınadır. "Racîm", şeytan için kötü bir sıfattır. Kur'an'da, şeytanla ilgili olarak daha birçok kötü isimler ve yerilmiş nitelik-

---

3- Burada: *"Onlar Süleyman'a, kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı"* (Sebe: 13) âyetine işaret vardır.

ler vardır. İşte onun tüm kötülüklerini ifade eden kelime, *"Racîm"* dir. Çünkü bu nitelik, şeytanla ilgili tüm cezaları kapsar. Bu nedenle, başlangıçta onun birçok isim ve nitelikleri arasından, bu özelliği taşıyan böyle bir kelime seçilmiştir.

Gerçek anlamda istiâzenin ortaya çıkması, yalnızca sözle mümkün olmaz. Bunun yanında kalbin de bu söze kesin bir şekilde katılması, sözün, fiil ve davranışlara uygun olması, dilin "Allah'a sığınırım" derken fiil ve davranışlarının "şeytana sığınırım" dememesi gerekir. Aksi takdirde bu, isyan ve azgınlık konusunda şeytanla işbirliği anlamına gelir.

Şeytandan istiazede Allahü Teala dışında başka bir şeyden korkmayı ortaya koymak sözkonusudur, dolayısıyla bunun da kulluğun ihlali anlamına geldiği söylenebilir. Buna cevap olarak şöyle deriz: Düşmanı, düşman bilmek sevginin pekiştirilmesi, Allah'tan başkasından Allah'a yönelmek kulluğun tamamlanması, Allah'ın emirlerine sarılmak taatın öne geçirilmesi demektir. Allah'tan korkmayandan korkmak da çaresizliği ortaya koymaktır. Nitekim "Allah'tan korkuyorum" demek, O'nun azabından ve öfkesinden korkuyorum, demektir. "Allah'tan korkanlardan korkarım" sözüyse, onun bedduâsından korkarım, "Allah'tan korkmayandan korkarım" sözü de, onun kötü fiilerinden korkarım anlamındadır.

Tefsir-i Kebir'de anlatıldığına göre "Eûzübillah" kişinin tüm iyilikleri kazanıp bütün tehlikelerden kurtulması için yaratılandan yaratana ve nefsi için sonsuz ihtiyaçlarından kurtulup, kamil anlamda Hak zenginliğine yönelmesidir. *"O halde Allah'a koşun..."* (Zariyat:50) âyetinin sırrı da bunda yatar. Yine onda, Allah'ın huzuruna varabilmek için acizliği kabul etmekten başka bir yol olmadığına delâlet vardır. Acz, varılacak makamların en son noktasıdır.

Hasan (Basrî) şöyle der: "Bir kimse gerçek anlamda Allah'a sığınır ve bunu kalb huzuruyla yerine getirirse, Allah, onunla şeytan arasında üç yüz perde oluşturur, engel meydana getirir."

Şeytan, oburca yeme ve içme yoluyla insan tabiatına musallat kılınmıştır. İnsan oburluğu bıraktığı takdirde, midesinin ve nefsinin şehvetini önlemiş olur. İnsan midesine ve beline sahip olursa, şeytan onu etkileme fırsatı bulamaz.

Nefsin ıslahı da, ancak beş vakit namazı kılmakla sağlanabilir. Çünkü namazın farz oluş nedeni, nefsin ıslahı ve eğitilmesidir. Namaz sayesinde insan şu üç lezzeti alır:

a) En büyük ve yüce Melikin önünde ellerini bağlamak,

b) O'nun için rükûa varmak

c) O'na secde etmek.

Nefis, boyun eğmek, huşû ve tevâzu ile ıslah olur.

Anlatıldığına göre İblîs aleyhi'l-lâne, dünyayı her gün elleri üzerinde havaya kaldırır ve şöyle seslenir: "Kim, kendisi için zarar verip yarar sağlamayan dünyayı satın alacaktır?" Dünyaya bağlı olanlar: "Biz" diye cevap verirler. Ancak şeytan: "Acele etmeyin hele, onun bir kusuru vardır" der. Onlar, "önemi yok" derler. Şeytan, "dünyanın değeri altın ve gümüş değil, onun fiatı, cennetteki hissenizdir. Ben dünyayı şu dört şeye karşılık satın aldım: Allah'ın lâneti, gazabı, azabı ve O'nun emirlerini çiğnemek ve yasakladıklarını yapmak. İşte ben, cenneti verip bunları aldım" der. Dünyaya gönül verenler de: "Bu bizim için kabul edilebilir ve geçerlidir" derler. Şeytan yine kendilerine: "O halde beni bu konuda kârlı kılmalısınız. Kalblerinizi bu söylediklerime öylesine açacaksınız ki, size söylediklerimin dışında bir başka şeye kesinlikle kulak asmayacaksınız" der. Dünya bağlıları da; "Dediklerini aynen uygulayacağız" cevabını verirler. İşte böylece şeytanın kendilerine sunduğu şeyi alırlar. Şeytan bunun üzerine: "Ne kötü bir ticaret" der.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, şeytanın verdiği vesveseden sorulmuş, o da şu karşılığı vermiştir: *"İşte bu, imanın tâ kendisindendir."*(4) Yâni, içi bomboş olan bir eve hırsız girmez.

Anlatıldığına göre, Horasanlı bir adam, Irak'a doğru yola çıkmış ve oradaki âlimlerin birine gidip gelerek ondan dört bin hikmetli hadis öğrenmiş. Sonra da ülkesine dönmek için hocasından izin istemiş. Hocası kendisine:

4- Müellif hadisi böyle zikretmiştir. Hadisin aslı, Müslim'in Sahih'indedir. Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilen hadiste, Rasûlullah (s.a.v.)'a vesvese konusu sorulduğunda şöyle buyurdu: *"Bu, sırf imandır."* Hadisin bir başka rivâyeti de şöyledir: "Ashab'tan bazıları Rasûlullah'a gelerek: "İçimizden öyle şeyler geçiriyoruz ki, herhangi birimiz bunu söylemeyi bile büyük bir günah sayar" dediler. Rasûlullah (s.a.v.): *"Gerçekten bunu hissettiniz mi?"* diye sordu. Onlar da "Evet" dediler. Rasûlullah (s.a.v.): *"Böyle bir şeyi içinizde hissetmeniz (yani büyük bir günah olarak kabul etmeniz) imanın tâ kendisidir"* buyurdu. Müslim, *iman*, 209-211.

"Sana öyle bir kelime öğreteceğim ki, bunlar senin öğrendiğin hadislerinden de hayırlıdır" demiş. Bunun ne olduğunu sorduğunda, hocası: "Horasan'da İblis var mı?" diye sormuş. Adam da "evet" demiş. Hocası devamla: "Peki size vesvese verir mi?" demiş. Adam yine "evet" demiş. Hocası: "Peki onun vesvesesi karşısında ne yaparsınız?" diye sorunca, adam, "reddederiz" demiş. "İkinci defa vesvese verirse?" ne yaparsınız, "yine reddederiz" demiş. Bunun üzerine hocası: "Eğer Allah düşmanı size eziyetlerde bulunur, sizi Allah'a itaatten geri bırakırsa, onun vesvesesini geri püskürteceğiz diye zaman harcamayın. Ona karşı tıpkı yabancının çoban köpeğine karşı takındığı gibi, bir tavır takının, Allah'a sığının. Çünkü bu da, köpeklerden bir köpektir."

Allah onun tuzağından ve kötülüğünden bizi ve sizi korusun.

FATİHA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 7 âyettir.

Bu sûre Harun ÜNAL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ①
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ② اَلرَّحْمٰنِ
الرَّحِيمِ ③ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ④
اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ⑤
اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ⑥
صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ⑦

1.Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
2. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.
3. O, Rahman'dır, Rahîm'dir.
4. Din gününün sahibidir.
5. Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım bekleriz.
6. Bizi doğru yola ilet.
7. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil.

Bu sûreye fatiha adının verilmesi: Kur'an ve namaza bununla başlanılması, her söze hamd ile girilmesi, dünyada varılmak istenen her amacın ve ahirette cennet kapılarının anahtarı olması, Kur'an'ın gizli yönlerinin bununla açılabilir olması gibi nedenlere dayanmaktadır. Çünkü "Fatiha", güzel konuşmanın başında yer alır. Nitekim, beyan ehline, Kur'an gerçekleri bununla ortaya çıkar. Fatiha'yı anlayıp kavrayabilenler, bununla müteşabihlerin inceliğini idrak edebilirler. Kur'an âyetlerinin ışığını bununla alabilirler. Bu sûreye Ümmü'l-Kur'an adı verilmiştir. Bir şeyin ümmü, onun aslı demektir. Çünkü Kur'an'ın tamamı şu dört temel esası ortaya koymak için gelmiştir:

a) Ulûhiyyet.
b) Peygamberlik.
c) Ahiret.
d) Kaza ve kaderin Allah'tan olduğunu isbat.

"Hamd, âlemlerin Rabbi, Allah'a mahsustur. O Rahmân'dır Rahîm'dir" âyetleri ulûhiyyet, *"Din gününün sahibi..."* âyeti ahirete , *"ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım bekleriz"* âyeti, Cebriliği ve Kaderiliği reddederek her şeyin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu isbata delâlet etmektedir.

Sûre'ye, âyet sayısının yedi olması, her namazda veya her rekâtında tekrarlanması, Mekke ve Medine'de ayrı ayrı iki kez nazil olması gibi nedenlerle "Seb'ul-Mesanî" adı da verilmiştir. Sûre ayrıca, Salât, Şifa, Şâfiye, Esasu'l-Kur'an, Kâfiye, Vafiye, Hamd, Süal, Şükür, Duâ ve Kenz gibi isimlerle de anılmaktadır.

1. «Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.»

Müteahhir Hanefi âlimlerince kabul edilen görüşe göre *"besmele",* Kur'an sûrelerinde yer alan âyetlerin bir parçası değil, bağımsız ve başlı başına bir âyetttir. Sûrelerin birbirinden ayrılması ve ilk başlangıçta bereket istemek için konulmuştur. Nitekim her önemli işe de besmeleyle başlanılır. Aynı zamanda besmele, Kur'an'ın anahtarıdır. Levh-i mahfuz'da kalemin ilk yazdığı şeydir. Hz. Âdem'e ilk inen âyet de *"besmele"* dir. Besmele'nin "istiaze"den sonraya bırakılmasının hikmeti; kalbi güzel şeylerle süslemeye başlamadan önce, kötü şeylerden temizlemek ve tümüyle Allah'a yönelerek, Allah'dan başka her şeyden, bütün yönleriyle ilgiyi kesmektir.

"Bismillah" (Allah'ın adıyla): Kâfirler bir işe başlarken tanrılarının adlarını anarak "Lat ve Uzza'nın adıyla" derlerdi. Dolaysıyla tevhid ehline de bir işe başlarken öncelikle Allah'ın adını anması ve bunun neden öne alındığını bilmesi gerekli görülmüştür. Bu da, önce Allah'ın adını anarak, yapılacak işle ilgili fiili sonraya bırakmakla olur. Bunun içindir ki, bismillâhtan sonra bir fiil takdir edilir. Başlanacak işe göre "bismillahi ekrau: Allah'ın adıyla okurum" v.b. takdir edilir.

Kendi zatı göz önüne alınarak, "Allah" isminin mutlak olarak kullanılması caiz olduğu gibi selbî sıfatları itibariyle *Kuddûs,* sübûtî sıfatları bakımından *Alîm,* fiilleri itibariyle de *Hâlik* denilebilir. Fakat bu kullanılış, bir kısım âlimlerin ileri sürdüğüne göre tevkifidir. (Yani bizzat Allahü Tealâ tarafından bildirildiği için üzerinde herhangi bir düşünce ileriye sürülemez ve nasıl bildirildiyse, öylece kabul edilir. –Mütercim)

Tercih edilen görüşe göre "Allah" kelimesi İsm-i A'zam'dır. Bir kimse çıkarak: "İsm-i A'zam, kendisiyle Allah'a duâ edildiğinde, duânın kabul edildiği; bir şey istendiğinde verildiği bir yakarıştır. Oysa biz bununla duâ edip istekte bulunduğumuz halde, çoğu zaman duâmıza karşılık verilmediğini görüyoruz?" derse, ona şu cevabı veririz: Kuşkusuz duânın tıpkı namazda olduğu gibi bazı adabı ve ön şartları vardır. Bunlar yerine getirilmedikçe duâ kabul edilmez. Bunlardan ilki helâl lokma yiyerek içi temizlemektir. Bu bakımdan "Duâ gök kapısının anahtarı, helâl lokma ise bu anahtarın dişleridir" denilmiştir. Bu şartların sonuncusuysa, yüce Allah'ın: *"Dinde samimi olarak Allah'a duâ edin"* (Mü'min: 14) buyruğunda gösterildiği gibi, samimiyet ve kalb huzurudur.

İnsanın isteğini yalnızca diliyle belirtmesi, kalbi henüz buna hazır değilken diliyle ifade etmesi, tıpkı kapı önündeki bir kimsenin anlamsız sesler çıkarması veya dam üstündeki gürültü-patırtı koparması gibidir. Ancak kişi duâ etmek için kalbiyle hazırsa, o kalb ilahi huzurda kendisine şefaat edecektir.

"Rahman": Rahmet sözlükte, kalb inceliği ve şefkat anlamlarına gelir. Nitekim içindeki cenîn'e şefkat ve merhametli olduğu için, ana rahmi de bu anlamdadır. Burada rahmetten maksat memnun etmek ve ihsanda bulunmaktır. Buna göre anlam: "Yaratıklarına rızık veren, onlar üzerinden belaları uzaklaştıran, takvası nedeniyle takva sahibinin, ya da facirliği yüzünden kötülerin rızıklarını artırıp eksiltmeyen, aksine herkese dilediği gibi rızık veren" demektir.

"Rahîm" Esirgeyip ve bağışlayan; kendisinden istenildiğinde veren, istenmediğinde öfkelenendir. "Oysa insan, kendisinden birşey istendiğinde öfkelenir." (1)

Rahmet, Allah'ın zatî sıfatlarındandır. Bu da, hayrı yerine ulaştırmayı ve şerri de önlemeyi istemektir. İstemek (İrade) de zatî sıfatlarından birisidir. Çünkü Allah, irade sıfatına sahip olmasaydı, varlıkları yaratmazdı. Varlıkları yarattığına göre, Allah'ın rahmetinin de , zatî sıfatlarından biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü yaratmak, varlık hayrını yaratılana ulaştırmak, yokluk (adem) kötülüğünü de onlardan uzaklaştırmaktır. Çünkü bizzat varlık, bütünüyle iyilikten ibarettir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şu sözleriyle bu gerçeğe işaret etmiştir: *"Allah'ın yüz rahmeti vardır. Bunlardan sadece birtanesini dünyadaki herkese vermiş, doksandokuzunu da ahirete bırakmıştır. Kullarına, ahirette bunlarla rahmette bulunacaktır."* (2)

2. «Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a muhsustur.» *"Hamd"* kelimesinin başında yer alan *"lâm"*, "ahd" (3) içindir. Bu da mükemmel hamd anlamındadır. Mükemmel olan hamd ise, Allah'ın bizzat kendini övmesi, ya da peygamberlerin Allah'ı övmesidir. Aynı zamanda bu "Lâm" harfi genellik ve kapsamlılık (istiğrak) bildirir. Bu ise bütün hamdlerin, aslında Allah'a yapıldığı anlamındadır. Çünkü: *"Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur"*

1- Bu bir şiirden alınmıştır:
"Bir isteğin olursa, onu insanlardan değil,
Kapısı hiç kapanmayan Allah'tan iste.
Kendisinden istemezsen, Allah sana öfkelenir."
Oysa, insanın öfkesi, kendisinden bir şey istendiğindedir.

2- Hadisi Buhâri, *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.

3- "Ahd Lâmı": Nekre bir kelimenin başına gelen ve ona tıpkı belirli bir kişiyi gösteriyormuş gibi bir anlam kazandıran "Lâm" harfidir. Meselâ, *"Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi,... Firavun gönderdigimiz peygambere isyan etti."* (Müzzemmil: 15-16).
İstiğrak (kapsamlılık) Lâm'ı ise herhangi bir cinsin başına gelerek, onu tüm fertleriyle birlikte aşırılığa ve mecaza gitmeksizin, gerçek anlamda içermesi ve kapasamasıdır. Meselâ: *"Çünkü insan zayıf olarak yaratılmıştır."* (Nisâ: 28). (Çeviren)

(İsrâ: 44) âyetinde belirtildiği gibi, meleklerin, insanların ve tüm varlıkların hamdi, asıl olarak hamdin, adalet bakımından övgünün ve gerçeklik bakımından da mabudluğun kendisine ait olması dolayısıyla Allah'adır.

Hamd, övülmeye lâyık olan zatın kemâlinin açıkça ortaya konulmasıdır. Yüce Allah'ın kemâli, O'nun sıfatları, fiilleri ve eserleridir.

Davud-u Kayserî bunu şöyle anlatıyor: Hamd; sözle, fiille ve yaşantıyla olur:

Sözlü hamd: Yüce Allah'ın kendisini, veya peygamberlerinin O'nu övdüğü şekilde, dille yapılan hamd ve övgüdür.

Fiilî hamd: Kişinin bedensel olarak ibadet ve hayırlar yapmasıdır. Allah'ın rızâsını gözeterek ve ona yönelerek, bir kimsenin dille Allah'a hamdetmesi ve O'nu övmesi nasıl gerekliyse, her durumda bütün organlarıyla Allah'a hamdetmesi ve O'nu övmesi de öylece gereklidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Her durumda Allah'a Hamdolsun.*" (4)

İşte bu da ancak, her organın yaratılmış olduğu amaç doğrultusunda değerendirilmesiyle sağlanabilir. Meşrû bir şekilde Allah'a kulluk da, nefsin hoşnutluğunu ve lezzetlerini istemek için değil, Allah'ın emrine imtisal için yapılır.

Hâlî, yani yaşantıyla sergilenen hamd: Bu kalb ve ruhtaki iman derecesine göredir. Kişinin ilim ve amel açısından olgunluğa erişmesi, ilahî ahlâkı yaşantı haline getirmesiyle kazanılır. Çünkü insan Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmakla emrolunmuştur.

Hamd; kapsam olarak duâ, şükür ve övgüyü içerir. Bundan dolayı Allah (c.c.), *"lillâhi"*de senâ ile, *"rabbi'l-âlemîn"*de şükürle, *"erahmânirrahîm, maliki yevmiddin"*de de medihle, kendisine hamdederek kitabına başlamıştır.

Kul, gerçek anlamda Allah'a, bu üç tür hamdden biriyle hamdedemez. Buna sebep; gerçek anlamda hamd, Allahın zatına ve sıfatına yaraşır biçimde medih ve senâ, onun zatının ve sıfatlarının hakikatını bilmenin bir bölümüdür. Bunun için Allah şöyle buyurmuştur: "*...Onlar ise ilimce onu kavrayamazlar.*" (Tâ-Hâ: 110), "*Allah'ı gereği gibi tanımadılar...*" (En'am: 91).

4- Ebû Davud, *Edeb*, 91; İbn Mâce, *Zekât*, 34.

İkincisi taklidî ve mecazî olanı şudur: Mirac gecesinde Hz. Peygamber (s.a.v.), yüce Allah'ın :"*Beni sena et*" hitabı karşısında : "*Ben seni sena edebilecek bir güce sahip değilim*" demişti. Ancak yine de emre uyarak kulluğunun gereğini yapmasının gerektiğini de biliyordu. İşte bunun için: "*Sen, kendi zatını nasıl sena etttinse, ben de öylece sena ediyorum*" demişti. (5)

İşte bu, Allah'a taklidî yoldan yapılan bir sena ve övgüdür. Nitekim biz de taklidî anlamda Allah'a hamdetmekle emrolunmuşuzdur. Allah bunu şu buyruğuyla emretmektedir: "*Allah'a hamdolsun, de.*" (Neml: 59,93) "*O halde gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun.*" (Teğâbün: 16)

İmam Gazzalî, *Minhâcu'l-Âbidîn* adlı eserinde şu ifadelere yer veriyor: "Kuşkusuz hamd ve şükür, yedi aşamanın en sonuncusudur. Sâlik olan kimsenin istediğini elde edebilmesi için, bu yedi aşamadan geçmesi gerekir. İbadet yolunda yürüyen kulu harekete geçiren ilk şey, semavî bir ilham ve özel bir ilahî yardımdır. Bu konuya Rasûlullah (s.a.v.), şu hadisleriyle işaret buyurmaktadır: "*Nur, bir kez kalbe girince, o kalb açılır ve ferahlık kazanır.*" Bunun belirli bir işareti var mı sorusu üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "*Aldatıcı dünyadan uzak durmak, ebedî dünyaya yönelmek ve henüz ölüm gelip çatmadan önce, ölüme hazırlıklı olmaktır*" (6) buyurmuştur.

"*Âlemlerin Rabbi*" Allah, zat ismi bakımından tüm hamd ve övgülere layık olduğunu belirtmiş ve bu "zât" ismine karşılık"hamd"i getirirken, hemen arkasından sıfat isimlerini eklemiş ve böylece zat ve sıfatları bakımından her tür övgüye lâyık olduğunu bir arada göstermiştir. Burada "*Âlemlerin Rabbi*" ifadesi Allah'ın zat ve sıfatları açısından, dünyevî ve uhrevî her tür hamde müstehak olduğunun bir delili niteliğindedir.

"*Rabb*", terbiye ve ıslah etmek anlamlarındadır. Bu, "*âlemler*" açısından onları gıdalarla ve hayatta kalmak için muhtaç oldukları şeylerle besleyen, eğiten ve yetiştiren demektir. İnsan hakkında kullanılınca dış dünyası olan bedenini nimetle, iç dünyası olan kalbini de rahmetle eğiten anlamınadır. Allah, âbidlerin nefislerini şeriat hükümleri, âşıkların kalblerini tarikat adâbı, sevenlerin sırlarını hakikat nurlarıyla eğitir. Yine Allah, insanı bazan tavırları ve organlarında varolan güçlü nurların feyziyle terbiye eder. Kulakla işitme özelliğini, gözle görme unusurunu, dille konuşma imkânını bahşeden Allah'ın

---

5- Müslim, *Salât*:222; İbn Mâce, *İkâme:* 117.

6- Hadis İbn Cerir ve İbn Ebî Hâtem tarafından rivâyet olunmuştur. Ayrıca hadisin sıhhatini güçlendiren başkaca yollar da vardır.

şanı ne yücedir. Ey her şeyden münezzeh olan Rabbimiz! Bitkilerde tane ve meyveyi yaratarak, hayvanlara et ve yağ giydirerek, toprağı ağaç ve nehirlerle hizmete sunarak, gök kubbeyi yıldızlarla donatıp aydınlatarak varlıkların yetişmesini sağladın! Sen gerçekten yüce ve münezzehsin! Bütün bunlar insanı şaşırtacak şeylerdir. Rabbin, sanki senden başka bir kulu yokmuşcasına seni yetiştirirken, sen de adeta O'nun dışında bir Rabbin varmış gibi O'na hizmet etmemektesin.

"Âlemîn", âlem kelimesinin çoğuludur. Aslında "âlem" de çoğul bir kelimedir ve tekili yoktur. Vehb, Allah'ın onsekizbin âleminin olduğunu belirtiyor. Dünya da, bu âlemlerden bir tanesidir ve bu kadar geniş bir harabe içerisinde ufacık bir bayındırlık, çöl ortasındaki bir çadır gibidir.

3. «O, Rahman'dır, Rahîm'dir.» Bu kelimelerin tekrarı konusunda değişik yorumlar vardır. Bunlardan biri *"besmele"*nin yorumu içinde verilmişti. Rahman ve Rahîm arasındaki fark, ya Rahman sıfatının Allah'a mahsus olması, ya Rahman'ın genel olması, ya da yüce ve değerli nimetleri ifade etmesinden kaynaklanmaktadır:

a) Birincisine göre *Rahman* Allah'tır. Çünkü bu kelimenin içerdiği şeyler kullardan meydana gelmez. Bu, ancak Allah'tan olabilir. Halbuki "Rahîm" sıfatı, kullar için de kullanılır.

b) *Rahman* geneldir. Bu genelliğin nasıl olduğu sorulabilir: Çünkü neredeyse bunun kapsamına girmeyen şey yoktur. Aksine bu, bir bakıma bir imtihan türüdür? Buna cevabımız şudur: Bazı olaylar var ki, insan bunu rahmet olarak değerlendirirken, bir külfet ve ceza olabiliyor. Bazan da bir külfet ve ceza olarak kabul ederken, bir rahmet olabiliyor. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*Hoşunuza gitmeyen bir şey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir.*" (Bakara: 216).

Birincisine, yani rahmet gibi görünüp, aslında ceza ve azap olana örnek, şâirin şu ifadeleridir:

"Gençlik, boş zaman ve atılganlık,
İnsanın başına olmadık işler açar"

Bütün bunlar görünürde nimettir.

İkincisine, yani ceza, azap ve külfet gibi göründüğü halde rahmet olana örnek, öğrenmesi için öğrenciyi okula hapsetmek, ya da zor kullanmaktır. Bu görünürde kötü, fakat sonuçta iyidir. Meselâ hırsızın elinin kesilmesi, hırsız açısından bir ceza, fakat toplum için rahmettir.

Aptal kimse, işin dışıyla ve kabuğuyla ilgilenir. Oysa akıllı kimse işin aslını ve sırlarını düşünür, bunlarla ilgilenir. Nice bela ve sıkıntılar var ki, sonuçta rahmet ve berekettir. Küçük bir kötülüğe uğramaktan korkarak büyük bir iyiliği terketmek, en büyük kötülüktür. İnsanlara birtakım yükümlülükler verilmesi, sorumluluklar yüklenmesi, ruhların bedensel ilişkilerden arındırılmasına yöneliktir. Nitekim cehennemin yaratılması; kötüleri, iyilerin amellerine özendirmek, şeytanın yaratılması da kullar arasında dürüst ve samimi kimseleri ortaya çıkarmak içindir. Bir şeyi derinlemesine araştıranın görevi, Hızır gibi, binasının temelini gerçekler üzerine kurmasıdır. Çünkü Hızır (a.s.), Hz. Musa ile arkadaşlığında, arkadaşlık prensiplerini sağlam temeller üzerine oturtmuştu. İnsan tabiatının hoşlanmadığı birçok şeyde gizli sırlar ve gerçek hikmetler yatabilir. Eğer Allah'ın rahmeti olmasa ve bu rahmet Allah'ın gazabını geçmeseydi, kâinatın varlığından söz edilemez ve Allah'ın "Mün'im" (Nimet Verici) isminin de bir anlamı olmazdı.

c) *"Rahman"* Yüce ve değerli nimetler içindir. Bunun hemen ardından da *"Rahîm"* sıfatı geliyor. Bunun sebebi kulun, istekte bulunurken, Allah'tan değersiz bir şey istemesinin edebe aykırı olduğu vehmini defetmek içindir. Nitekim : "Biraz ihtiyacım vardı da onun için gelmiştim" diyen kimseye, sanki: "Sen git de, bu isteğini sıradan birisinden iste. Çünkü Rahman olan Allah'dan az istekte bulunmakla kusur işlemektesin. Oysa Allah Rahîm yani merhamet edendir. Bu bakımdan sen, ayakkabının bağına, çorbanın tuzuna varıncaya kadar her şeyini Alah'tan iste" demek gibi bir anlam bulunmaktadır.

4. «Din gününün sahibidir.» Ceza gününde her işin sahibi ve efendisi O'dur. *"Yevm"* (gün) kelimesinin *"din"* kelimesine muzaf kılınması (tamlama yapılması) aralarındaki yakın ilişkiden dolayıdır. Meselâ: "Ahzab günü", "Fetih günü" gibi, diğer zarfların da, içerisinde vuku bulduğu olaylara muzaf kılınması da böyledir. "Din gününün sahibi" şeklindeki tahsis, onun büyüklüğü ve dehşeti, ya da o günde olayların tek tek ele alınarak varlık sahibiyle varlık arasındaki ilişkilerin kesilmesi ve hesabın tümüyle Allah'a bırakılması dolayısıyladır. Artık o günde Allah'dan başka ne bir mâlik, ne bir hâkim ve ne de hükmü geçerli olan biri var.

"Mülk" aslında bağ, bağlamak ve kuvvet manasınadır. Bu bakımdan

kamil manada kuvvet sadece Allah'ındır. Hükmü geçerli olan da yine O'dur. Asıl velâyet ve yetki Allah'ındır, geçerli tasarruf O'na aittir. Bunun kullar hakkında söz konusu edilmesi ancak mecazî anlamdadır. Çünkü kulların mülk ve varlıkları için bir başlangıç ve bir son vardır. Kullar tüm varlıklar üzerinde değil, bazıları üzerinde egemendirler. Ancak Hakk mabud olan Allah öyle değildir. O'nun mülkünün yok oluşu olmadığı gibi, mülkü bir başkasına da intikal etmez.

Bu âyeti "*Meliki*" yerine "*Mâliki*" olarak okumak, sevap yönünden daha faziletlidir. Çünkü bu durumda harf sayısı artmış oluyor.

Anlatıldığına göre Selcî şöyle demiştir: Ben, "*Mâliki*" olarak okumayı alışkanlık haline getirmiştim. Ancak bazı ediplerden, "*Meliki*" şeklinde okumanın daha beliğ olduğunu duydum ve bundan sonra "Meliki" diye okumaya başladım. Bu arada bir zat rüyamda bana: "Niçin hasenelerinden (sevap ve iyiliklerinden) onunu eksilttin? Yoksa sen, Peygamber (s.a.v.)'in şu sözünü işitmedin mi: '*Kim Kur'an okursa, her harfi için on sevap yazılır.*'(7)" dedi. "Ben hemen uyandım ve bundan böyle eskiden okuduğum gibi okumaya başladım. Bu arada ikinci bir rüya gördüm, rüyada bana şöyle deniliyordu: "Sen neden bu âdeti terketmiyorsun, yoksa sen Peygamber (s.a.v.)'in: '*Kur'an'ı saygıyla ve tazim gösterilen bir kitap olarak okuyun*' sözünü duymadın mı?" Bunun üzerine hemen, bu konuları iyi bilen birine gittim. -Kaldı ki, Selcî'nin kendisi de kıraatte imamdı-. Gittiğim zattan "*Mâlik*" ile "*Melik*" arasındaki farkı ve inceliği sordum. Bana şu cevabı verdi: "İkisi arasındaki fark büyüktür. Mâlik denildiğinde, bu dünyadaki şeylere sahip olan anlaşılır. Oysa "Melik" denildiğinde, meliklere (hükümdarlara) malik ve sahip olan kimse anlaşılır.

"el-İrşad" adlı tefsirde, Haremeyn (Mekke ve Medine) halkının bu âyeti "Meliki" şeklinde okudukları, bunun da "Mülk" kelimesinden türetildiği, mutlak güç sahibi, açık istilâ, tam üstünlük, emretme ve yasaklama açısından tüm işlerde yetki sahibi anlamına geldiği, dolayısıyla "melik" kelimesinin "yevm" kelimesine muzaf olmasının daha uygun olduğu belirtiliyor.

Gerçi her iki şekil ve okuyuşun ayrı bir tercih sebebi vardır. Bu noktalar tefsirlerde anlatılmıştır. Öğrenmek isteyen oralara başvurabilir.

Âyette geçen beş sıfatın yorumu da adeta şöyle yapılmış oluyor: "Seni

---

7- Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân', 1.

yarattım, çünkü ben ilâhım. Seni nimetlerle yetiştirdim, çünkü ben, Rabbim. Sen bana âsi oldun, ben senin suç ve kusurunu örttüm. Çünkü ben Rahman'ım. Sen pişmanlık duyarak tevbe ettin, ben de seni bağışladım. Çünkü ben Rahîm'im. Sonunda ise bunun, mutlak bir karşılığı olmalıdır. Çünkü ben, din gününün sahibiyim."

Ayrıca, *"din gününün mâliki"* âyetinin bundan başka birçok incelikleri vardır. Gerçekten insanın Melik'e muhalefete kalkışması, dünyanın harap ve yaratılanların yok oluşuna yolaçar. O halde melikler meliki olan Allah'a muhalefete kalkışmak acaba nasıl bir sonuç doğurabilir? Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir."* (Meryem: 90)

Allah'a itaat, iyiliklere bir sebeptir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor:*"Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva iledir."* (Tâ Hâ: 132)

Halkın görevi meliklerine, meliklerin (hükümdarların) görevi de melikler meliki Allah'a itaat olmalıdır ki, böylece dünyanın düzeni sağlanmış olsun.

Bu âyetin inceliği de: *"Din gününün meliki"* ifadesinin şu gerçeği dile getirmesidir: Mutlak ve kâmil anlamda Allah'ın mülkü, onun adaletiyle sağlanır. O şöyle buyurmuştur: *"Biz kıyamet günü muhasebesi için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez."* (Enbiya: 47)

5. «Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım bekleriz.»

Burada, görüldüğü gibi tümleç başa getirilmiştir. Bunun nedeni tahsis, yani öncelikli aidiyettir. Biz ibadeti sadece sana tahsis ederiz, senden başkasına kullukta bulunmayız. İbadet, huzurun ve Allah'a karşı alçakgönüllülüğün son noktasıdır. Hz. İkrime: "Kur'an'da ibadetle ilgili olarak anlatılan her şeyde tevhid amaçlanır. Nitekim tesbih, namaza; kunut da itaata işaret eder" demiştir. Yine Ayrıca *"sana kulluk ederiz"* ve *"senden yardım bekleriz"* ifadelerinde yer alan "biz" çoğul zamiriyle, hem okuyanı, hem yanımızda bulunan hafaza meleklerini ve hem de cemaatte hazır bulunanları bu duânın kapsamına almış bulunuyoruz. Başka bir yorumda ise yapılan bu duâ ile kişinin hem kendisi, hem onun dışındaki tüm tevhid ehli kapsama alınır. Böylece kulun ibadeti de, cemaatin ibadetleri içine katılmış olur. Kulun ihtiyacı, cemaatin ihtiyaçları arasına katılarak huzura çıkarılıyor ki, onların da bereketi sayesinde kulun duâsı kabul görsün ve buna icabet edilsin. İşte cemaat da bunun için meşru kılınmıştır. Burada görüldüğü gibi, İbadet, yapılan tazim ve saygının en son şekli ve noktası olduğu için Allah'a tahsis edilmiştir. Bu manadaki bir saygı da, gerçekten her bakımdan nimeti sonsuz manada veren zata yaraşır. Allah, faydalanan yaratıklara bizzat ihsanda bulunan ve dünyadan yararlanmaları için kendilerine mümkün olan hayatı da bahşedendir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*...Siz cansız iken sizi dirilten O'dur...*" (Bakara: 28) "*Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur...*". (Bakara: 29)

Çünkü kula ilişkin durumlar geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği ilgilendirir. Meselâ kulun geçmişini ilgilendiren durumu, yokluktan varlığa, ölümden hayata, acizlikten güç ve kuvvete, bilgisizlikten bilgiye geçişidir. Onun şimdiki zamanı ilgilendiren durumu ise, kula her türlü istek ve ihtiyaç kapılarının açık tutulması, kendisi için gerekli olan sebeplere sarılmasını zorunlu hale getirmesidir. İşte bunlara bu anlamda imkân veren de, Rahman ve Rahîm olan Rab'dır. Kulun geleceğini ilgilendiren şey ise, "*din gününün sahibi*" olan Allah'ın, kulu işlediği amellere göre değerlendirip cezalandırması, ya da ödüllendirmesidir. Bu üç durumda da kulun yarar ve işleri ancak Allah'a dönmekle, sağlıklı bir düzene kavuşur. Kuşkusuz Allah'tan başka ibadete lâyık hiçbir varlık yoktur.

"*Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım bekleriz*" âyetinde "*ancak sana*" *(iyyake)* kelimesinin tekrarı, ibadete lâyık olduğu gibi, kendisinden yardım istenmeye de lâyık olanın yalnızca Allah olduğunu delille açıklamaya yöneliktir. Yardım ancak O'ndan istenir. İstiâne, yardım istemektir. Yani sana ibadet edebilmek için, yardımı senden isteriz; veya ibadet etmeye bir engel oluşturan şeytanla savaşmaya karşı senden yardım dileriz; ya da dünyamız ve dinimizle ilgili işlerimizi düzeltebilmemiz için yine yardımı senden bekleriz. Âyette "sana kulluk ederiz" anlamındaki "*Na'budü*" kelimesinin, senden yardım bekleriz anlamındaki "*nesteînü*" kelimesinden önce gelmesi de sırf âyet sonlarına uyum sağlasın diyedir.

Bir de ibadetin yardım talebinden önce zikredilmesi duânın kabul edilmesine daha uygundur.

"*Ancak sana kulluk ederiz*" ifadesiyle insanda ilk anda doğacak olan kendini beğenme duygusu "*ve ancak senden yardım bekleriz*" ifadesiyle ortadan kaldırılmış oluyor. Âyette kullukla yardımın bir arada anılmasında hem övünç ve hem de ihtiyaç duyma sözkonusudur. Övünç, kulun ibadet eden bir kimse olmasından, ihtiyaç duyma da, Allah'ın yardımına, kendisini başarıya ulaştırmasına, korumasına ihtiyacı olmasındandır. Burada Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin de haklılığı ortaya konuluyor. Çünkü burada, fiilin kula ait olduğu, ancak başarılı kılmanın ise Alllah'dan olacağı anlatılıyor. Nitekim yaratma fiilini buna örnek verebiliriz. *"Ancak sana kulluk ederiz"* ifadesiyle, fiilin kuldan meydana geldiğini inkâr eden Cebriye'nin, *"ancak senden yardım bekleriz"* ifadesiyle de, başarılı kılmanın ve yaratmanın Allah tarafından olduğunu inkâr eden Mutezile'nin görüşleri reddedilmiş olmaktadır. Kuldan Allah'a ibadet etmesi ve yardımı da yalnızca O'ndan beklemesi istenilirken, bunun ancak, Allah'tan başkasına hizmette bulunmamak ve dileklerini yalnızca Allah'tan istemekle gerçekleşebileceği bildiriliyor.

Anlatıldığına göre, Süfyan-ı Sevrî bir akşam namazında, birkaç kişiye namaz kıldırırken, Fatiha'yı okuduğu sırada, *"ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım bekleriz"* mealindeki âyete gelince, düşüp bayıldı. Ayıldığında niçin bayıldığı soruldu. O da şu cevabı verdi: "Sen, neden doktor ve sultanların kapılarına gidersin? diye bir şeyin sorulması içime doğdu, işte bundan dolayı düşüp bayıldım."

Bu âyette yardım dilemenin sadece Allah'a tahsis edilmesi, Nemrud karşısında Hz. İbrahim'in gösterdiği durumun örnek alınması içindir. Çünkü Cebrail kendisine, "Senin bir ihtiyacın var mı?" diye sorar. O, "benim senden herhangi bir isteğim yoktur" der. Bu defa Cebrail, "Allah'dan iste" der. Hz. İbrahim, "benim bu durumumu Allah'ın bilmesi yeterlidir. Ayrıca O'ndan bir istekte bulunmama gerek yok" cevabını verir.

6. «Bizi doğru yola ilet» Bu, arzulanan yardımın açıklanmasıdır. Sanki: "Sana nasıl yardım edeyim?" gibi bir soru sorulmaktadır. Buna da, *"Bizi doğru yola ilet"* diye cevap veriliyor. Bir de, yapılan ibadetin hemen arkasından duâ yapmak, şer'î bir kuraldır.

"et-Teysîr" adlı eserde şöyle deniliyor: *"Ancak sana ibadet ederiz"* ifadesiyle tevhîd belirtiliyor. *"Ve ancak senden yardım bekleriz"* cümlesiyle de yapılan ibadet sebebiyle Allah'tan yardım isteniliyor. *"Bizi ilet"* ifadesi, kulun Allah'ın dininde sebatını istemesidir. Çünkü bu, ibadetin ve yardım istemenin gerçekleşmesidir. Kaldı ki, hidâyette sebatın istenmesi, en önemli ihtiyaçlardandır. Nitekim bu, tüm peygamberlerin ve velilerin istediği bir şeydir. Meselâ Hz. Yusuf, *"Beni müslüman olarak öldür"* (Yusuf:101) demişti. Firavun'un sihirbazları da: *"Bizi müslümanlar olarak öldür"* (A'raf: 126) demişlerdi. Sahabe de şöyle duâ ederdi: *"Canımızı iyilerle beraber al"* (Âl-i

İmrân: 193). Bu zatların böyle duâ etmelerinin nedeni şudur: Kişi, görünüşteki durumuna güvenmemeli, gelecekte ne olacağını düşünmelidir. Çünkü ilerde durumu değişebilir. Meselâ İblis'i, Bersîsa'yı ve Bel'am b.Bâurâ'yı hatırlamalıyız. Önceleri ne idiler? Sonra ne oldular?

Kâdî Beyzavî Tefsirinde, Allah dostu ârif bir kişinin şöyle dediğini nakleder: "Bu âyetle kasdolunan şudur: bizi, sana götüren yola ilet. Çünkü içinden çıkılmaz karanlık halimizden kurtulmamız buna bağlıdır. Bedenlerimizde var olan perde ve engelleri de yok et ki, senin kutsal nurunla aydınlanalım ve seni senin nurunla görelim."

"Hidâyet" kelimesi, ya *"lam"* veya *"ilâ"* cer edatlarıyla geçişli duruma getirilir. Bu, tıpkı aşağıda meâlini sunacağımız âyette "seçti" diye geçen *"İhtâre"* fiilindeki gibidir. Burada "kavm" kelimesinin başından "min" hazfedilmiştir. *"Mûsa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti."* (A'raf: 155)

"Sırat-ı Müstakîm" ifadesi, hak din olan İslâm dini yerine istiâre olarak gelmiştir. Din, sırat diye adlandırılmıştır. Çünkü öğrenci ve isteyici mevkiinde bulunan kulun, mutlaka mesafeler alması, birçok sıkıntılardan geçmesi, birçok afetlere katlanması icabediyor. Böylece önceden eline geçiremediği ve kaçırdığı fırsatları değerlendirerek ikrama erişmiş olur.

Ayrıca kendisi doğru yolda olmasına rağmen *"Bizi doğru yola ilet"* cümlesi, çeşitli şekillerde açıklanmıştır:

Birincisi: Kişinin Allah'ı tanımasından ve o yola girmesinden sonra, mutlaka ifrat ile tefrit arasında, orta bir yol tutması gerekir. Çünkü istenen, kişinin orta yola iletilmesidir.

İkincisi: Kul, her ne kadar Allah'ı bir delile dayalı olarak tanırsa da ayrıca bunun dışında daha başka deliller de bulunur. Bu bakımdan *"bizi ilet"* anlamındaki ifade, "bize, her şeyi, senin zatına, sıfatlarına ve fiillerine delâletleri bakımından tanıt ve öğret" demektir.

Üçüncüsü: Bunun anlamı: *"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur"* (En'âm: 153) âyeti gereğince, Allah'dan başka her şeyden yüz çevirmek ve tamamen Allah'a ve O'nun emirlerine yönelmektir. Böylece kişi, Hz. İbrahim gibi, çocuğunu kesmek, ya da Hz. İsmail gibi kesilmek emriyle karşı karşıya geldiğinde, bu emri, derhal yerine getirir. Hz. Yunus gibi, kendini denize atması gerekse atar; Hz. Mûsa gibi, en üst dereceye eriştiği halde, bir başkasına öğrencilik yapması gerekse, bunu hemen yapar. Ya da Yahya ve Zekeriya Peygamberler gibi, iyiliği emretme uğruna öldürülmek, ya da ikiye bölünmekle karşı karşıya bulunsa, derhal buna da rızâ gösterir. İşte bu makam, gerçekten ehil olmayanlar için çok zor bir makamdır. Ancak dikkat edilirse: "*Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna*" denildiği halde, "dövülenlerin ve öldürülenlerin yoluna" denilmemesi peygamberlerin ve velilerin makamlarına bir teşvik ve bir kolaylık olsun diyedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun için şöyle buyurmuşlardır: "*Hûd sûresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı.*" (8) Çünkü bu sûrede yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*O halde emrolunduğun gibi dosdoğru ol.*" (Hûd: 112)

Doğrusu insanın doğuşu, yetişmesi, iç ve dış güçleri bakımından hem doğal ve hem ruhsal bir takım nitelikleri ve ahlâkları vardır. Ancak bunların da birtakım ifrat ve tefrit yönleri bulunur. Oysa gerekli olan her yönden işin orta yolunu bulmak ve bu noktada kalabilmektir. Bütün emirler bununla ilgili olarak gelmiş, âyetler de hep bu hususu haykırmışlardır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*Eli sıkı olma...*" (İsrâ:29).

Bu âyet, cimriliğe kaçmadan ve israfa sapmadan kişiyi orta yola teşvik ediyor. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), yıl boyu oruç tutmak ve rahipler gibi inzivaya çekilmek konularında kendisine soru soran kimselere şöyle buyurmuştur: "*Doğrusu, nefsinin senin üzerinde bir hakkı, hanımının sende bir hakkı, ziyaretcilerinin sende bir hakkı vardır. O halde ara sıra oruç tut ve ara sıra da tutma. Gecenin bir kısmında ibadetini yap bir kısmında da uyu.*"(9)

İşte bu hal hemen her işte böyledir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut*" (İsrâ: 110). "*(O, kullar) harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında bir orta yol tutarlar.*" (Furkan: 67)

Durum diğer ahlakî kurallarda da böyledir. Meselâ cesaret, atılganlıkla korkaklık arasındaki orta yoldur. Nitekim belağat da, anlaşılmayacak derecede kısa konuşma ile bıkkınlık veren uzatma arasındaki orta bir yoldur. Şeriatımız, korkutma ve teşvikle ilgili her konuda orta yolu açıklayıp bunun ölçüsünü koyduğu gibi, her halin ve hükmün, her sıfatın ve ahlâkın da orta yolunu açıklamış ve ölçüsünü koymuştur.

8- Tirmizî, *Tefsîr*, *Sûre*, 56

9- Buharî, *Teheccüd*, 20; Müslim, *Sıyâm*, 181, 186, 188 ve 193. *Camiul-Usûl*, *1/298*.

"Te'vilât-ı Necmiyye" de, hidâyet üç bölüme ayrılmıştır:

Birincisi: Genel, yani tüm canlıların kendileri için yararlı olan şeyi almaları ve zararlı şeyleri bırakmaları anlamındaki hidayet... Nitekim şu âyetle buna işaret ediliyor: *"Allah her şeye takdir ettiği şekli verip sonra da doğru yolu gösterendir."* (Tâ-Hâ: 50) *"Biz, ona hayrı ve şerri, her iki yolu da göstermedik mi? "* (Beled: 10)

İkincisi: Seçkinler (havas)in hidâyeti, yani, mü'minlerin cennete yöneltilmesiyle ilgili hidâyet. Buna şu âyetle işaret ediliyor: *"...İmanları sebebiyle Rableri onları hidâyete erdirir..."* (Yunus: 9)

Üçüncüsü: En seçkin kimselere ait hidâyet. Bu gerçek anlamda insanı Allah'a yönelten hidayettir. Nitekim şu âyetle buna işaret edilmiştir: *"...De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur..."* (Bakara: 120); *"...Ben Rabbime gidiyorum. O, beni doğru yola iletir."* (Saffât: 99)

Burada belirtilmek istenen şudur: "Ben, seni fazlım ve lütfumla yarattım. Yardımlarımın çekiciliği ve hidâyet nurumla bana yönelmen sayesinde, sana doğru yolu gösterdim. Ben seni bir nur kıldım. Sayende kullarımdan dilediklerimi doğru yola ilettim. Kim sana uyar ve senin hoşnutluğuna koşarsa, onları beşer varlığının karanlıklarından kurtarır, ruhanî olan varlık nuruna erdirirsin ve onları doğru yola iletirsin." Nitekim Rabbimiz şöyle buyurmuştur: *"...Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap gelmiştir. Allah onunla, rızasına tâbi olanları selâmet yollarına eriştirir..."* (Mâide: 15-16)

"Doğru yol", Kur'an'ın gösterdiği ve tüm peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed'in yaşadığı en doğru yol ve sapasağlam dindir. Nitekim Rabbimiz şöyle buyurmuştur: *"Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."* (Kalem: 4) Bu, sonunda insanı ya cennete götürür ki bu, Rabbimizin de buyurduğu gibi, amel defterleri sağdan verilecek olanların yoludur: *"Allah kullarını selâm yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini hidayete erdirir."* (Yûnus: 25), ya da insanı Allah'a yöneltir ki bu da, gerçekten Allah'a yakın olan ve hayırda önde bulunanlar içindir. Rabbimiz şöyle buyuruyor: *"...Şüphesiz ki sen, doğru bir yolu göstermektesin. O yol, Allah'ın yoludur..."* (Şûrâ: 52,53)

Bu durumda sağcılar, yani defterleri sağ taraflarından verilenler için hangi imkânlar sağlanırsa, aynısı hayırda önde bulunanlar için de gerçekleşecektir. Çünkü onlar, sağcılara göre daha önceliklidirler. Bunlar Allah'ın cemaline şahit olacaklar ve O'nun celâlini keşfedecekledir. İşte bu ödül sadece resullerin efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ona uyanlar içindir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırırız.*" (Yusuf: 108)

7. «Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna.» "*İn'âm*", nimeti yerine ulaştırmaktır. Aslında, insanın kendisinden haz ve lezzet duyduğu bir durumdur. Burada nimet, insanın haz duyduğu "hak din" için kullanılmıştır.

İbn Atâ, kendilerine nimet verilenlerin birkaç tabakadan oluştuklarını şöyle açıklıyor:

Ârifler: Allah'ın, kendilerine marifetle ikramda bulunduğu kimseler.

Veliler: Allah'ın kendilerine doğruluk, hoşnutluk ve yakîn ile ikramda bulunduğu kimseler.

Safvetü'l-Ebrâr (seçkin iyiler): Allah'ın kendilerine hilm (yumuşaklık) ve re'fet (merhamet)le ikramda bulunduğu kimseler.

Müridler: İtaat etmenin hazzına ve tadına eren, bununla nimetlenen kimseler.

Mü'minler: Allah'ın kendilerine doğruluk nimetiyle ikramda bulunduğu kimseler.

Bir başka yoruma göre kendilerine nimet verilenler; peygamberler, sıddîkler, şehitler ve sâlihlerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*...İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, doğrular, şehitler ve sâlih kimselerle beraberdirler...*" (Nisâ: 69)

Âyette "yol" anlamındaki *sırat*'ın iki defa tekrar edilmesi, gerçek sıratın iki olduğuna işarettir:

1- Kuldan Rabbine giden yol.

2- Rabb'den kuluna gelen yol.

Kuldan Rabbine giden yol, korkularla dolu bir yoldur. Çünkü bu yolda nice kafilelerin yolu kesilmiş ve nice yolcular yolda kalmıştır. Şerefli ve soylu münadî (seslenici), şerefli ve soylu kimselere şöyle seslenir: "İstek geri çevirildi, yol kapandı, yolkesen de bu grubun yolunu kesiyor". "*...And içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.*" (A'raf: 16)

Rabbden kula giden yol ise her yönüyle güvenli bir yoldur. Kafileler yolda giderlerken selamettedirler, yurtlar nimetlerle dopdoludur. Yolcular klavuzlar eşliğinde yol alırlar. *"...Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle... beraberdirler."* (Nisa: 69) Yani Allah, yüce yardımıyla sırlarını, hidayet sırlarıyla ruhlarını, velayet eserleriyle de kalblerini aydınlattı. Çünkü nimetler zahirî ve batınî olmak üzere ikiye ayrılırlar:

a- Zahirî, yani görünür nimetler: Peygamberlerin gönderilmesi, kitapların indirilmesi, sünnete uymak, bidatten uzak durmak, emir ve yasaklara boyun eğmek, yüksek doğruluk makamı üzerinde sebat, kulluğun gerekliliği gibi hususlar hep zahirî nimetlerdir.

b- Batınî, yani gizli nimetler: Allah'ın, fıtratın yani yaratılışın hemen başında ruhlara nimetler vererek ikramda bulunmasıdır. Bu Allah'ın nurunun serpintilerinin bu fıtrata isabet etmesiyle kazanılır. Nitekim Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Doğrusu Allah, yaratıklarını bir zulmet içinde yarattı. Sonra da nurundan bunlara birazcık serpti. Bu nurun isabet ettiği kimse, hidayet bulmuştur. İsabet etmediği kimse de sapıklıkta kalmıştır."* (10)

Allah'a varan yolun kul tarafından bulunması, bu hadiste adı geçen nur serpintilerinin o kimseye isabet etmesi sayesindedir. Bilindiği gibi, bereketli yağmurun başı, önce tek bir damladır. Sonra bu, rahmet halinde dökülmeye başlar.

«Gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil.» Âyetin bu bölümü de yine bir ilgi zamiri olan *"ellezîne"* den bedeldir. Dolayısıyla gazaba uğramaktan ve sapmışlıktan kurtulanlar, kendilerine nimet verilenlerdir. *"Gazab"*'ın asıl manası: İnsanın, intikam duygusu sırasında, nefsin galeyana gelmesidir. Buradaki manası ise, rızâ ve hoşhutluğun karşıtı veya intikam arzusudur. *"Dalâl":* İster bilerek olsun ister yanlışlıkla olsun, orta yoldan ayrılmaktır.

*"Gazaba uğrayanlar"*dan maksat, isyankâr olanlardır. *"Sapanlardan"* maksat da, Allah'ı tanımayan cahillerdir. Çünkü *"nimete erenler"*, ilmi ve ameli birlikte bünyelerinde toplayanlardır. Bunların mukabili olanlar ise aklî veya ilmî güçlerinden birini yitirmiş kimselerdir. Amel yönünü kaybedenler, gazaba uğrayan fâsıklardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"...Allah*

10- Hadisi Tirmizî, *İman*, bölümünde "hasen" olduğunu belirterek zikretmiştir. *Câmiu'l-Usûl*, 10/119 *ona gazap etmiş, onu lânetlemiştir..."* (Nisâ: 93) İlmi elden bırakan da cahil ve sapıktır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*...Artık haktan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?..."* (Yunus: 32) veya *"Gazaba uğrayanlar"*dan maksat yahudilerdir. Allah, bunlarla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "*...Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği kimseler..."* (Mâide: 60). *"Sapanlar"*dan maksat da hıristiyanlardır. Rabbimiz onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "*...Daha önceden sapmışlar, birçoklarını saptırmışlardır...*" (Mâide: 77) Ancak burada "*Gazaba uğrayanların*" yahudiler, "*sapanların*" da hıristiyanlar olduğu gibi kesin çizgiler çizmek doğru olmaz. Çünkü yine Kur'an'da "gazaba uğrama", bazan hıristiyanlara nisbet edildiği gibi, "Sapıklığın" ifadesinin de yahudilere nisbet edildiği olmuştur. Ancak bu iki ifade birlikte zikredildiğinde uygun olanı "gazab" ile yahudilerin kastedilmiş olmasıdır. Yahudiler, küfürlerinde oldukça inatçıdırlar. Çünkü hep haddi aşmışlar, peygamberlerini öldürmüşlerdir, *"Doğrusu Allah fakirdir, biz ise zenginiz..."* (Âl-i İmrân: 181) türünden ifadeler kullanmışlardır.

"Kendilerine nimet verilen kimselerin yahudi ve hıristiyanlar dışında kalan kimseler olduğu biliniyor. O halde nimet verilenlerden sonra bunların anlatılmasının yararı ne olabilir?"denilirse. Derim ki: *"Kendilerine nimet verilenler..."* âyetinde, Allah'ın rahmetine olan umudun en üst seviyesiyle niteledikten sonra, bu iki gurubun haline nisbetle, onların imanlarının, Allah'ın azabından tam bir korku ile vasfedilmesidir.

Necm tefsirinde şöyle deniliyor: "*'Gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil'* sözünden maksat, hadiste anlatılan nurdan pay almayanlardır. İşte o nurdan pay almamaları sebebiyle nefis çölünde kaybolmuşlar, taklit ve tabiat karanlıklarında yollarını şaşırmışlardır. Allah bunlara gazapta bulundu, onları rahmetinden uzak kılarak lânetledi."

"Âmin": Bu kelime isim fiildir ve "kabul et" anlamındadır. Yani: "Ey Allah'ım! Bizim duâlarımızı kabul buyur" demektir. Bu kelime, ittifakla Kur'an'dan değildir. Çünkü "İmam" olan asıl mushafa yazılmamış olduğu gibi, sahabe ya da tabiînden olan herhangi bir kimseden de bu kelimenin Kur'ân'dan olduğuna ilişkin bir nakil yoktur. Ancak Fatiha okunduktan sonra bundan ayrı olarak "Âmin" demek sünnetir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*İmam 'veleddâllîn' deyince 'âmin' deyin. Çünkü melekler de bunu söyler. Kimin 'âmîn' ifadesi meleklerin 'âmîn' ifadesiyle denk gelirse,* *onun geçmiş günahları bağışlanır."* [11]

Cumhur'a göre Fâtihâ sûresinin âyet sayısı yedidir. Kelimelerinin sayısı, *Teysir* adlı kaynakta belirtildiğine göre 25'tir. Harflerinin sayısı da 123'tür.

Allah'ın yardımıyla Fâtiha sûresinin tefsiri sona erdi.

---

[11] Hadisi Buharî tarhric etmiş, Müslim de şu ifadeyle rivâyet etmiştir: *"İmam, 'âmîn' deyince, siz de 'âmîn' deyin."* Ebû Davûd ve Tirmizî de şu lafızla rivâyet etmişler: *"İmam, 'gayrî'l mağdûbi aleyhim ve leddâllîn' deyince sizde 'âmin' deyin."*

BAKARA SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 286 âyettir.

Bu sûre Harun ÜNAL tarafından tercüme edilmiştir.

I-E

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَۚ فِيهِۚ هُدًى
لِلْمُتَّقِينَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ ﴿٣﴾
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ
قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

1. Elif, Lâm, Mim.

2. Bu kitap, kendisinde hiçbir şüphe yoktur, takva sahipleri için bir hidâyettir.

3. Onlar gayba iman ederler, namazı kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

4. Onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. Onlar, âhirete de kesinlikle inanırlar.

5. İşte onlar, Rablerinden bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de onlardır.

Kur'an'ın en uzun ve en kısa sûreleriyle, en uzun ve en kısa âyetlerinin hangileri olduğu konusunda müfessirlerin söylediklerini şöyle özetleyebiliriz:

Kur'an'da en uzun sûre Bakara, en kısa sûre de Kevser sûresidir. En uzun âyet "deyn" âyeti diye adlandırılan ve borçlarla ilgili hükümlerden söz eden Bakara sûresinin 282. âyetidir. Kur'an'daki en kısa âyet ise, *"ve'd-Duhâ"*, *"ve'l-Fecr"* âyetleridir. Kur'an'da yer alan en uzun kelime de, Hıcr sûresinin 22.âyetinde geçen *"Feeskaynâkümûhü"* kelimesidir.

Fatiha sûresinden sonra gelen Bakara sûresinin, en uzun sûre olmasındaki hikmet şöyle açıklanmıştır: Bu sûrede hükümler ayrıntılı olarak açıklanmış, çokca darb-ı meseller verilmiş, hüccet ve deliller genellikle bu sûrenin kapsamında yer almıştır. Ve hiçbir sûre bu sûrenin içerdiği konuları içermemektedir. Bundan dolayı da sûreye "Kur'an'ın çadırı", anlamında *"Fustatu'l-Kur'an"* denilmiştir.

Ebû Bekir İbn Arabî, (1) hocalarından birisinin şöyle dediğini anlatıyor: "Bakara sûresinde bin emir, bin nehiy (yasak), bin hüküm ve bin haber bulunmaktadır. Bu sûre içinde yer alan hükümlerin çokluğu dolayısıyla Abdullah b. Ömer, sekiz yılını bu sûrenin öğrenimiyle geçirmiştir."

1. «Elif, Lâm, Mîm!» Fatiha sûresine muhkem ve açık harflerle başlanıldığı halde, Bakara sûresine *"Elif, Lâm, Mîm"* diye başlanılmasındaki hikmetle ilgili olarak söz konusu olan bir soruya, Sûyûti şöyle cevap vermiştir: Bilindiği gibi Fatiha sûresi, herkes tarafından bilinen açık ve muhkem harflerle başlıyor. Bunun anlaşılmasında herhangi bir zorluk ve kapalılık yoktur. Bakara sûresi ise bunun karşıtı olan müteşabih harflerle başlamıştır. Müşabihler aynı zamanda, yorumdan uzaktırlar. Akıl sahipleriyle hikmet sahibi kimselerin mertebeleri bununla anlaşılır. Bunun karşısında aciz kaldıklarını itiraf ederler. Bundan ibret alıp âyetlerini düşünürler.

1- Kadı Ebû Bekir İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an* adlı eserin sahibi olan ve hicrî 545 (M.1148) yılında vefat eden bir zattır. Bunu Muhyiddin İbn Arabî ile karıştırmamalıdır.

İlim sahipleri, sûrelerin başındaki harfler ve bunlarla nelerin amaçlandığı hakkında birçok görüş bildirmişlerdir:

1- Bunlar bize kapalı olan ve sırları da gizli tutulan ilimlerdendir. Yani Allah'ın, ilmini ve mânasını kendisine ayırdığı müteşabihlerdir. Bunlar Kur'an'ın gizlilikleridir. Biz bunların zahirine iman eder ve onları bilmeyi Allah'a havale ederiz. Müteşabihlerin Kur'an'da zikredilmesinin sebebi, onlara iman etmeyi sağlamaktır.

2- Bunlar, birtakım anlamlar ifade ederler:

a) *"Elif"*, Allah demektir. *"Lâm"*, Latîf ve *"Mîm"* de Mecîd demektir. Yani mana: "Ben, Latif ve Mecid olan Allah'ım" demek oluyor. Nitekim aşağıdaki müteşabihler de şöyle yorumlanmıştır: *"Elif, Lâm, Râ"*: "Ben, Allah'ım görürüm. *"Kâf, Hâ, Yâ, Ayın, Sâd"*: "Ben, kerim olan, hidayete erdiren, her şeye yerli yerince hükmeden, her şeyi bilen, sâdık olan Allah'ım." Nitekim, Kur'an'daki "kaf" harfinin, O'nun kâdir ve kâhir olduğuna işaret ettiği şeklinde yorumlar bulunduğu gibi, "nûn" da O'nun Nûr ve Nasîr (yadımcı) olduğuna işaret sayılmıştır. Tüm bu harflere *"Mukattaa harfleri"* denir. Bunların her biri yüce Allah'ın bir isminden alınmadır. Zaten Arap geleneğinde harflerin bazısı ile yetinmek bir alışkanlıktır. Nitekim şairin şu sözünde bu görülmektedir:

"Kultü lehâ kıfî fe kâlet ka" O kadına "dur" dedim, o da "ka" (durdum), dedi. Buradaki "ka" durdum anlamına gelen "vekaftü" kelimesinin kısaltılmışıdır.

b) Bazı sûrelerin baş taraflarında geçen bu tür harfler, Kur'an'ın normal alfabe harflerinden oluştuğunu göstermek içindir. Ancak bu harflerin bazıları böyle mukattaa olarak geldiği halde, kimisi de kelime ve cümlelerden oluşarak gelmiştir. Böylece Kur'an'la kendilerine meydan okunanlara bir uyarıda bulunulmuştur. Bununla insanlara şu mesaj veriliyor: Ey insanlar, sizin sözleriniz nasıl harflerden oluşuyorsa, bu Kur'an da aynı harflerle düzenlenmiştir. Eğer bu, insan gücünün üstünde bir güç olarak kuvvetlerin ve kudretlerin yaratıcısı Allah tarafından indirilen bir kitap olmasaydı, kesinlikle bunun bir benzerini getirebilirlerdi.

İşte bu görüş tahkik erbabının kabul ettiğidir.(2)

2- Bu, cumhurun da görüşüdür. Zemahşerî İbn Kesîr ve Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye de bunu tercih etmişlerdir.

"Elif, Lâm, Mîm. Bu kitap." Şeyh Muhyiddîn Arabî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şunları söylüyor: "Allahü Teâlâ'nın sûre başlarında insanlarca anlamı bilenemeyen bu harfleri indirmesinin sebebi, Kur'an'ın indirildiği sıralarda, insanların onu anlamamaları için Arapların gürültü yapmalarıydı.(3) İşte Allah hikmeti gereği olarak bu harfleri indirdi ve böylece Allah'ın indirdiklerini duyduklarında, hemen buna yönelmelerini sağladı. Çünkü bunun da, tıpkı kendi sözleri gibi, birtakım harflerden oluştuğunu görecekler ve hiçbir gürültü çıkarmaksızın susarak Kur'an'a yöneleceklerdir. Doğrusu insan, genel olarak yabancı ve alışık olmadığı şeylere karşı bir merak duyar. Hemen ona yönelir ve kulak verir. Zaten böyle olunca da, istenilen amaca varılmış olunur. Çünkü bu harflerden sonra inen diğer hükümleri dinlerler ve oldukça da arzulu olurlar. Böylece Allah'ın mukattaa harfleriyle indirdiği âyetlerle bunlara yakın olan kelimeler arasındaki hikmet ve münasebeti ararlar. Fakat bunların manalarını istendiği şekilde anlayamazlar. İnatçılar ve kâfirler Allah tarafından büyük bir imtihanla karşı karşıya kalırlar. Çünkü Kur'an karşısında hep gürültü çıkarıp durmalarından ve inatlarından dolayı onlar için büyük bir şer vardır. Diğer taraftan bu, mü'minler için bir rahmet ve Allah'tan bir hikmettir."

Değerli şeyhim *Lâihât* adlı kitabının dipnotunda şunları yazıyor: "Bu gibi müteşabih âyetler yüzünden ilimle ilgileri bulunmayan kimselerin ayakları sürçmüştür. İlimde yüksek derece sahibi kimselerin akılları da buna şaşırıp kalmıştır. Kimisi Allah'a karşı olan edepleri sebebiyle ileri gitmeyip: *"Ona inandık. Hepsi Rabbimiz katındandır"* (Âl-i İmrân: 7) dediler. Kimisi de değişik yorumlar getirmelerine rağmen, maksadı ifadeden uzak kaldılar. Fakat bu te'viller şeriat açısından güzel görüldükleri gibi, din ve akıl yönünden de kabul gördüler. *"(Bu inceliği ise) ancak selim akıl sahipleri düşünüp anlar."* (Âl-i İmrân: 7) Ancak bütün bunlar, Allah'ın hatırlatması ve ilhamıyla kazanılır."

Abdurrahman Bistamî de: "Doğrusu bazı peygamberler, harflere ait sırları Rabbanî vahiy ve Samedânî ilka (ilham) yoluyla, bazı veliler nurlu keşifler ve ruhanî feyizler sayesinde, bazı ilim sahipleri de sahih nakil ve üstün bir akılla öğrenebildiler. Bunların hepsi de kendi arkadaşlarına bunlara ait bazı sırları ya keşif ve şühud yoluyla veya bazı tanımlarla haber vermişlerdir. Fakat bu konuda doğru olan; Allah'ın, harflerin sırlarına ilişkin bilgileri bu üm-

---

3- Burada şu âyete işaret ediliyor: *"(İnkâr edenler) Bu Kur'ân'ı dinlemeyin gürültü yapın. Umulur ki, galip gelirsiniz dediler."* (Fussilet: 26) metin birçoğuna saklı tutmuş olduğudur. Çünkü bunda bazı ilahî hikmetler, Rabbanî maslahat ve faydalar vardır. Rabbimiz büyük zatlara, bunların tümünü değil, sadece bazı sırlarını öğrenebilme imkânını vermiştir. Bu öğrenilenler de bazı özel terkiplerden ibarettir. Bunlar ulvî âlemlerle en suflî âlemleri ve başkaca şeyleri etkileri altına alma imkânını veren, ya da onlara etki edebilme gücünü sağlayan şeyler olabiliyor" diyor.

Diğer taraftan müteşabih de, tilâvet yönünden tıpkı muhkem gibidir. İbn Mes'ûd'un anlattığına göre Râsûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Kim, Allah'ın kitabından bir tek harf okursa, ona bir hasene (sevap) vardır. Her bir hasene de on misli olarak değerlendirilir. Ben "Elif, Lâm, Mîm" bir tek harftir demiyorum. Aksine "Elif" bir harftir, "Lâm" bir harftir ve "Mîm" de ayrı bir harftir.*"[4] Dolayısıyla "Elif, Lâm, Mîm" de otuz hasene vardır.

2. «Bu kitap...» Bundan maksad, önceki kitaplarda indirileceği vadolunan kamil kitaptır. Kitap yakınımızda olduğu halde, uzağa işaret için kullanılan *"zâlike"* edatı ile işaret edilmesi, diğer kitaplarda geleceği vâdedilmiş olması hasebiyle uzak hükmünde oluşundandır.

«**Kendisinde hiçbir şüphe yoktur**» şeklinde ifade edilen *"Lâ raybe fîh"* ibaresinde "raybe" kelimesi "lâ" edatının ismi, "fîhi" de bunun haberidir. Aslında bu, kişide bir kuşku meydana geldiğinde söylenen bir ifadedir. Meselâ Arap kendisinde bir şüphe meydana geldiği zaman, "râbenî eş-şey'û" (bu şey beni şüpheye düşürdü) der. Bu da insan nefsinde rahatsızlık doğuran şeydir.

Âyette "şekk" in *"rayb"*, yani kuşku diye adlandırılması, insana huzursuzluk vermesi ve bir konuda tam güven duymasını engellemesidir. Nitekim hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Sana şüpheli gelen şeyi bırak, şüphe getirmeyeni al."* (Ahmet b. Hanbel, Tirmizî)

Âyette zarf olan "fîh", "rayb" (kuşku, şüphe) kelimesinin önüne konulmamıştır. Bu "hakkında şüphe duyulan başka bir kitap mı var?" gibi bir kaygıya kapılınmaması içindir. Eğer kâfirlerin bu kitap hakkında şüpheye kapıldıkları ve Allah'ın kitabını kabul etmedikleri, kıble ehlinden olan bid'atçıların da müteşabihlerin anlamı hakkında şüpheye düştükleri ileri sürülerek: "O halde bunda hiç şüphe edilmemiştir gibi bir ifadenin anlamı ne kadar gerçekçi olabilir?" diye sorulursa cevabımız şudur:

---

[4] 4- Bkz, Tirmizî, *Sevabu'l-Kur'an*, 2912. Bu, sahih bir hadistir.

Burada, olmadığı belirtilen şüphe, Kur'an'la ilgilidir. Yoksa, insanların bundan şüphe etmedikleri gibi bir kuşkunun reddi söz konusu değildir. Bu, kendisine hiçbir zaman şüphe olmayan bir kitaptır; haktır ve doğrudur. Bu, bilinen ve kavranılan bir kitaptır, insanlar bundan kuşkuya kapılsalar da, kapılmasalar da, böyledir. Diğer taraftan bu, "şüphe etmeyin" şeklinde haber anlamında bir emir de olabilir. Nitekim şu âyette bunun örneğini görüyoruz: *"Hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur"* (Bakara: 197). İşte bu âyet isim ve haber olarak yorumlanınca yukarıdaki anlam karşımıza çıkar. Fakat emir anlamında bir haber olarak değerlendirilince anlam şöyle olur: *"Hac esnasında kadına yaklaşmayın. Günah sayılan davranışlarda bulunmayın ve kavga etmeyin"*.

«Takvâ sahipleri için» gerek şimdi ve gerekse ileride takva ile nitelenenler için **«bir hidâyettir»**, bir yol gösterici ve bir açıklamadır. Hidâyetin takva sahiplerine özgü kılınması, bu kimselerin Kur'an nurundan bir şeyler kapabilmelerinden, bundan yararlanmalarındandır. Gerçi bu ifade, mü'min veya kâfir, Kur'an'a bakan herkesi kapsar. Nitekim bu anlamda Allah, şöyle buyuruyor: *"İnsanlara doğru yolu gösteren"* (Bakara: 185), yani herkes için.

Teysîr adlı eserde şöyle denilmektedir: "Nitekim hep aynı şeyden yararlananlar için, "bu, yalnız sana aittir, sadece sen bundan yararlanacaksın " denir, buna rağmen bir başkasının da bundan yararlanamayacağı manası çıkmaz. Dolayısıyla bazı kimselerin hidayete ermemeleri, bu kitabı hidâyet kaynağı olmaktan çıkaramaz. Meselâ körün güneşten yaranlanmaması, ya da onu görmemesi dolayısıyla güneşin varlığını inkâra kalkışması ile güneş reddedilmez. Ağzının tadını bilmeyenin bunu kabul etmemesi, balın bal olduğu gerçeğini değiştirmez. Koku alma duyusu herhangi bir sebeple bozulmuş olan kimsenin misk kokusunu duymaması, onun iyi olmadığından değil, burnunun kokuyu almamasındandır. Önünden berrak ve tatlı bir akarsuyun akıp gitmesine rağmen, susuzluktan ölmek üzere olan kimseye yazıklar olsun! Dolunayın her tarafı gündüz gibi aydınlattığı bir gecede, hâlâ karanlıklar içinde kalan ve aydınlığı göremeyen kimsenin, suçu kendisinde değil dolunayda görmesi ne kötüdür! Kur'an-ı Kerîm, emredici ve yasaklayıcı hükümleriyle ortada dururken, hâlâ isyana kalkışan ve fâsıklığına devam eden kimseye her bakımdan yazıklar olsun! Bunun için Rabbimiz şöyle buyuruyor: *"Muhakkak o (Kur'ân), kâfirler için bir üzüntüdür."* (Hakka: 50)

Müttakî: Korunma anlamına gelen "Vikâye" kelimesinden türemiş ism-i faildir. Bu, hiçbir kuşkuya meydan bırakmaksızın kesin bir şekilde korunan demektir. Aslında "*ittikâ*", iki şey arasındaki engele verilen isimdir. Meselâ: Adam elindeki kalkanıyla korundu, onu kendisine siper etti, denilir. Bu, kişinin kendisiyle hedef aldığı şey arasında, korunmak için bir siper yaptığı anlamına gelir. Bir hadiste şöyle buyuruluyor: "*Savaş tam olarak kızıştığında biz Rasûlullah'la korunurduk.*"(5) Burada anlatılan şudur: Savaşın kızıştığı bir sırada, her konuda Allah'ın peygamberi sayesinde korunacağımıza inanıyorduk. Dolayısıyla takva sahibi de, Allah'ın emirlerine yapışmanın ve yasaklarından kaçınmanın kendisi ile azab arasında bir engel olduğunu kabul ediyor. Çünkü bu sayede kendisiyle Allah'ın azabı arasında bir engel oluşturuyor.

Takva, şeriat örfünde, kişinin dünyadayken, kendisine ahirette zarar verebilecek şeylerden olabildiğince uzak durmasıdır. Bunun da üç mertebesi vardır:

a- Küfürden kaçınmak ve uzak durmak sûretiyle, ebedî azaptan sakınıp korunmak. İşte şu âyet bu gerçeği dile getiriyor: "... *Onları takvayı gerektiren sözden ayırmadı.*" (Fetih: 26)

b- Günah sayılan her şeyden uzak durmak. İşte bu, şeriatte "Takvâ" olarak değerlendiriliyor. Allah şöyle buyuruyor: "*Eğer o memleketlerin halkı iman edip Allah'tan korksalardı...*" (A'raf: 96)

c- İçini, kendisini Hak'tan ve Allah'ın emirlerinden alıkoyacak şeylerden uzaklaştırıp tümüyle Allah'a ve Hakka yöneltmesidir. İşte şu âyette emredilen gerçek takva da budur: "*Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun.*" (Âl-i İmrân: 102)

Takvanın en üst mertebesi peygamberlerin elde ettikleri makam ve derecelerdir. Çünkü peygamberler kendilerinde hem nübüvvet (peygamberlik) ve hem de velâyet liderliğini toplamış olan kimselerdir. Peygamberler insanlık âlemiyle uğraşıp dururlarken, bu, kendilerini ruhlar âlemine yücelmekten alıkoymamıştır. Onlar halkın işleriyle ilgilenirken, bu, kendilerini Hakkın işlerine dalmaktan geri bırakmamıştır. Çünkü yüce ruhları buna kabiliyetlidir ve kutsal güç tarafından desteklenmektedir. Bu Kur'an'ın hidayeti de, adı geçen her üç derecedeki insanların tümünü kapsar. Sıradan insanların hidâyeti İslâm'la, seçkinlerin hidâyeti iman ve ihsanla, daha seçkin kesimin hidayeti, ortadaki perdelerin (engellerin) açılması ve her şeyin olduğu gibi görülmesiy-

---

5- Bu hadis, Buharî ile Müslim'in *Sahih*'lerinde yer verdikleri hadisin bir bölümüdür.

ledir. İşte bu sonuncusu Adnanoğullarının seyyidi Peygamberimiz için gerçekleşmişti.

3. **«Onlar»**, yani takva sahipleri, **«gayba iman ederler.»** Eğer takva, kişinin gereksiz şeyleri terketmesi şeklinde açıklanırsa, bu cümle "müttekîler" kelimesi için kayıtlayıcı sıfat olur ve buna kötü özellikleri bırakıp, iyi özelliklerle bezenme terettüp eder. Ama eğer, tâatı işleyip günahtan kaçınmak şeklinde anlaşılırsa o zaman da açıklayıcı sıfat denir. Çünkü bu, îman, namaz ve sadaka gibi amellerin aslı, iyiliklerin de tümüne şâmildir. Çünkü bunlar nefsî amellerin ve bedenî ibadetlerin anasıdır. Allah şöyle buyuruyor: "*Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve kötülüklerden alıkoyar.*" (Ankebût: 45)

İman, kalb ile onaylamak ve doğrulamaktır. Tasdik olunan şey, tasdik eden kimseyi güven ve emniyete kavuşturur. Bir başka ifadeyle iman, kişiyi azaba götüren şeylere yönelmekten ve onları işlemekten kurtararak güvenceye kavuşturur. Allah'ın güzel adlarından biri de "Mü'min" dir. Çünkü Allah, fazlı ve keremi sayesinde kullarını azabından emin kılar.

el-Kevâşî'de şöyle deniliyor: "İman, şeriat dilinde kalb ile inanmak, dil ile söylemek ve âzâlarıyla da gereğini yapmaktır. İslâm ise, boyun eğmek ve teslimiyettir. Dolayısıyla her iman, İslâm'dır, fakat her İslâm, iman değildir."

"Gayb", kaybolan şey anlamında bir masdardır. Bu, akıl ve duyulardan tamamen gizli olan, akıl ve duyularla ispatlanamayan şeydir. Gayb iki kısımdır:

a- Hakkında hiçbir delil bulunmayan gayb. Şu âyette ifade olunan gayb bu türdendir: "*Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak O bilir.*" (En'âm: 59)

b- Hakkında delil bulunan gayb: Yaratıcı ve sıfatları, kıyamet günü, öldükten sonra dirilme, toplanma, hesap ve ceza görme durumları gibi. İşte burada anlatılmak istenen de budur.

«Namazı kılarlar...» Namaz kelimesinin Arapçası olan "*salât*", "*Ve onlar için duâ et*" (Tevbe: 103) âyetinde geçtiği üzere bazan "duâ", "*Allah ve melekleri, peygamberi yüceltirler*" (Ahzab: 56) âyetinde geçtiği gibi bazan "övgü" anlamına gelir. Bundan başka kelime, "*namazda sesini fazla yükseltme*" (İsra: 110) âyetinde olduğu gibi "kıraat" (okuma), "*İşte Rablerinin rahmeti onların üzerinedir*" (Bakara: 157) âyetinde olduğu gibi "rahmet" anlamlarına da gelir.

Şeriat dilinde ise salât: Belirli fiil, hareket ve duâlarıyla kılınması farz olan namazdır. Çünkü bu ibadetin kıyamında kıraat, kuudunda sena ve duâ, namazı kılan kimseye rahmet vardır. Bu âyette sözü edilen namaz, beş vakit namazdır. Namazın ikamesi demek, buna devam edip terketmemektir. Bir başka ifadeyle hiç bıkmaksızın namaza her zaman hazırlıklı olmak demektir.

Namazın edası, "ikamet" olarak geçiyor. Çünkü namazda kıyam vardır. Nitekim, içinde kunut, rükû ve sücûd bulunduğu için bu adlarla da anılmıştır. Ya da tadil-i erkâna riayetten dolayı, bu isimle anılmıştır. Tadil-i erkân denilince, namazın farzlarını, sünnetlerini ve edeplerini eksiksiz olarak yerine getirmek anlaşılır. Kişi namazının dış yönüne gereken itinayı göstereceği gibi, namazın iç yönünü ilgilendiren huşua ve kalbiyle tamamen Allah'a yönelmesini de bilmelidir. İşte böyle yapan övgüye lâyık olur. Yoksa namaz kılarken namazlarından habersiz olanların durumuna düşülmemelidir. Bu hususta İbrahîm en-Nehâî şöyle diyor: "Bir adamın namaz kılarken rükû ve secdeleri hafif tuttuğunu görürsen, aile fertlerine acı. Yani o kimsenin geçim sıkıntısı içinde olduğunu düşünün ve kendisine acıyın."

Teysîr adlı tefsirde şunlar yazılıdır: "Âyette "İkame-i Salât" denmesi, namaz içerisinde Allah'ın namaz kılanlara birçok şeyleri emretmesindendir.

"Namazı kılın" (Bakara: 43) emriyle kıyamı, *"Namazlarına devam edenler"* (Mearic: 23) âyetiyle devamı ve muhafazayı, *"şüphesiz ki namaz, mü'minler üzerine belli vakitlerde farz kılınmıştır"* (Nisâ: 103) âyetiyle belirli vakitlerde kılınmasını, *"rükû edenlerle beraber rükû edin"* (Bakara: 43) âyetiyle cemaatle edasını, *"Öyle mü'minler ki, onlar namazlarında huşû içindedirler"* (Müminûn: 2) âyetiyle de huşû emrediliyor. İşte tüm bu emirlerden sonra insanlar birkaç tabakaya ayrılırlar:

a- Namazı kabul etmeyenler. Bunların da başında lanetli Ebu Cehil gelir. Allah, onun hakkında şöyle buyurmuştur: *"İnkârcı insan ne iman etti ne de namaz kıldı."* (Kıyame: 31)

b- Namazı kabul eden, fakat gereğini yapmayanlar. Bunlar da kitap ehlidir. Allah şöyle buyuruyor: *"Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı terkettiler."* (Meryem: 59)

c- Bir kısmını yerine getirirken, bir kısmını da tembellik yüzünden terkedenler. Bunlar münafıklardır. Allah kendileri hakkında şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Halbuki Allah onla-*

rın oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar." (Nisa: 142) Denilmiştir ki, onların varacakları yer "veyl"dir. Veyl, cehennemde bir vadidir ki dünyadaki dağlar, içerisine konulacak olsa hareretinden dolayı eriyip akardı.

d- Hem kabul eden, hem de gereğini yerine getirenler, şartlarına uyarak vakitleri içerisinde kılanlardır. Bunların başında Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) gelir. Allah kendisi için şöyle buyuruyor: "*(Rasûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, .. (ibadetle) geçirdiğini... Rabbin kesinlikle biliyor."* (Müzzemmil: 20) Ashabı da öyleydi. Nitekim onlar hakkında da şöyle buyuruluyor: *"Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler."* (Müminûn: 1-2) Bunların varacakları yer ise: "*İşte Firdevs cennetine vâris olacak olanlar onlardır"* (Mü'minûn: 10-11) âyetiyle açıklandığı üzere, Firdevs cennetidir. Burası cennetin en yüksek ve en değerli yeridir."

Cemaatle namaz kılmak farz-ı kifâyedir ve birçok fazileti vardır. Âlimlerin çoğunluğuna göre bu, farz değildir. Bir kimse tek başına namazını kılsa, cemaat faziletini kaçırmakla birlikte caizdir. Hanefîlere göre de cemaat farz değildir. Ancak müslümana düşen görev, cemaata devamı alışkanlık haline getirmek ve buna devam etmektir. Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruluyor: "*Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun."* (Ahkâf: 31) Bu âyette "davetci" diye geçen *"dâî"* kelimesi bazılarınca "müezzinler" şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü müezzinler beş vakit namazda insanları cemaate çağırırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "*Yemin olsun, içimden öyle geçti ki; insanlara namaz kıldırması için birisine emredeyim ve kendim de cemaatten geri kalanları gözetleyeyim, onlar evlerinin içlerindeyken üzerlerine evlerini yakayım"* [6] Bu hadîse bakıldığında cemaatten geri kalıp da namaza gelmeyen kimselerin evlerinin yakılabileceği manasında bir cevaz görülüyor. Çünkü Rasûlullah'ın masiyet olabilecek bir şeye kalkışması caiz değildir.

---

[6] Bkz. Müslim, *Cemaatle Namaz*, 651-652.

Cemâat namazını terkedenler hakkındaki vaid ve tehdidlere dâir istisnasız bütün hadis kitablarında muhtelif lafızlarla rivâyet edilmiş pek çok hadisler vardır. Bu hadislerin topundan fakihlerin cemâat hakkında çıkardıkları hüküm özet olarak üçtür:

a- Cemâat farzu ayndır,

b- Cemâat farzu kifâyedir,

c- Cemâat müekked sünnettir.

Cemâatın farzu ayn olduğuna Ahmed İbn Hanbel ile Dâvud zâhiri kail olmuşlardır. Bir ta-

Mukâtil'in söylediğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'deyken, sabah ve akşam olmak üzere ikişer rekât namaz kılardı. Ancak Mirac'a götürüldüğü gece, beş vakit namazla emrolundu. Namazın farz oluşu da Mirac gecesinde olmuştur. Çünkü Mirac, en faziletli vakitlerdendir. Hallerin en şereflisi, münacatların da en değerlisidir. İmandan sonra namaz, taatlerin en üstünüdür, kullukta bulunmanın da en güzel vaziyetidir. Dolayısıyla en faziletli ibadetler, en faziletli vakitlerde farz kılınmıştır. Bu, kulun Rabbine erişmesi ve O'na yakın olması halidir.

Te'vîlât-ı Necmiyye'de şu bilgiler yer alıyor: "Namazın başında ikâmet yer alır, sonra bunu devam izler. Namazın ikâmesi denilince, vakitleri içerisinde kılınmasına devamı, rükû ve secdelerinin, görünür ve görünmez fiil ve hükümlerinin yerli yerince yapılması anlaşılır. Namazın devamı ise, kişinin kendisini sürekli olarak Rabbinden gelebilecek ilahî lütuf ve ikramlara hazır bulundurmasıdır. Çünkü bu husus, Hz. Peygamber'in şu hadisiyle anlatılmıştır: *"Doğrusu Allah'ın, sizin geçirdiğiniz dönemler içerisinde güzel ikramları vardır. Dikkat edin, o güzel ikramlara karşı hazırlıklı olun."* (7)

«Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.» Sözlükte *"rızık"*, vergi, bahşiş, ihsan ve lütûf demektir. Örfte ise, canlıların kendisinden yararlandıkları şey anlamında kullanılır. Bu, Ehl-i Sünnet'e göre helâl ve haram olan tüm şeyleri kapsar. Hepsine rızık denir. Ancak burada

---

kımları da farzu ayn addetmekle beraber sıhhatın şartı addetmezler. Bunlara göre münferiden namaz kılmakla musalliye günah terettüb ederse de namazı sahihdir. İbnu Huzeyme, İbnu Munzir, Atâ, Evzâî, Ebû Sevr de bu re'ydedirler. Ahmed ibn Hanbel ile Şâfiî'nin de kavli budur.

Farz olduğuna kail, olanlar bu hadisle benzerlerine tutunurlar. Bunlar, sünnet olaydı terkedenler yakmak ile tehdîd edilmezlerdi, diyorlar.

Şâfiî ve diğer mezheblerden bir çokları da farzu kifâye olduğuna kail olmuşlardır.

Ebû Hanife ile Mâlik'e göre müekked sünnettir.

Farzu ayn olduğuna kail olmıyanların birçok hüccetleri varsa da en kuvvetlisi yine bu hadistir. Diyorlar ki bu hadisde haber verilen ukûbet yalnız niyyette kalıb, Peygamber bu tehdîdi bil fiil vâki kılmamıştır. Cemâat farzu ayn olaydı, bunu terkedenlerin cezası beyan edilen ukûbet olduğuna göre elbette yakalarını bırakmıyacaktır... (Mehmet Sofuoğlu)

7- Taberânî, *"el-Kebîr"* de rivâyet ediyor. Mânâsı şöyledir. "Doğrusu Rabbinizin, sizin geçirdiğiniz dönemler içerisinde ikram zamanları vardır. Bu zaman içerisinde o ikramlara hazırlıklı olun. Belki bunlardan biri size isabet eder de, bundan böyle asla kötülerden olmazsınız." (Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/403.)

karine yoluyla bu, helâl olarak anlaşılmalıdır. Âyette hep övgünün yer aldığına dikkat edersek, bundan da helâlin kastedildiğini anlarız. Yine âyette tümlecin fiilden önce zikredilmesi de buna verilen önemi gösterir. Bir de âyet başlarına uyum sağlansın diye tümleç öne alınmıştır. Âyette "bazı" anlamına gelen *"min"* edatı, israftan kaçınmayı ifade içindir. Yüce Allah, eşi ve benzeri olmayan tek bir ilâh olduğu halde âyette *"verdiğimiz rızıktan"* kelimesinde çoğul kipinin kullanılması şunun içindir: Bu hitap şekli, hükümdarlara mahsustur. Allah ise hükümdarlar hükümdarı olup, tüm mülklerin de melikidir. İşte çoğul kipi bu manadadır.

Arapçada *"infak"* ve "infâd" kelimeleri eşanlamlıdırlar. Ancak "infâd" kelimesinde farklı olarak, elinde var olan şeyi tümüyle harcamak ve hiçbir şey bırakmamak anlamı vardır. Halbuki "infak" kelimesinde böyle bir anlam yoktur. Buradaki infaktan maksat, farz olsun nafile olsun, tüm hayır yollarına yapılan harcamadır. Âyette geçen bu kelimeyi "zekât" olarak yorumlayanlar, hayrın en faziletli türünü bildirmişler, böylece temel olana öncelik vermişlerdir.Yine âyetteki infakın "zekât" diye yorumlanması, onun diğer bir farz olan namazla birlikte gelmesindendir. Ayrıca bu, açık ve gizli yapılan tüm infaklar şeklinde de yorumlanmıştır. Nitekim âyeti: "Bizim kendilerine verdiğimiz marifet nurlarından Allah rızâsı için halka dağıtırlar" şeklinde yorumlayanlar bu görüşü esas almışlardır.

Ancak en doğru görüşe göre, "nafaka" dan maksat zekâttır. Her şeyin zekâtı da kendi cinsinden olur. Zenginlerin infakı, mallarından olup, bunu ihtiyaç sahiplerinden esirgememeleridir; âbidlerin infakı, hayatlarını hizmetten geri tutmamalarıdır; âriflerin infakı, kalblerini ilahî murakabeye kapalı tutmamalarıdır. Kısaca zenginin infakı, kasayı açması; fakirin infakı da kalbten Allah sevgisi dışında kalan diğer tüm sevgileri çıkarmasıdır.

Âyette ayrıca "iman" dan sözediliyor ki, bu bir kalb işidir. Bunu izleyen "namaz" ise bedenle ilgilidir. Bunun arkasından da "infak" geliyor, bu da malla ilgilidir. Bunlar, tüm ibadetlerin toplamıdır. İmanda kurtuluş, namazda yakarış, infakta da dereceler vardır. Bu âyette dört şey anlatılıyor: Takvâ, gayba iman, namaz ve infak. Sehavet ilk rütbedir, bunu cömertlik (cûd) izler. Bunun arkasından da başkasını kendine tercih (îsâr) gelir. Meselâ bir kimse malının bir kısmını harcar ve bir kısımını da harcamazsa, bu kimse sehavet sahibidir. Bir kimse başkalarına çokça yardımda bulunur ve kendisi için az şey bırakırsa, bu da cûd, yani büyük cömertlik, sahibi kimsedir. Sıkıntıya katlanmak pahasına başkalarını kendisine tercih ederek yardıma koşan kimse ise, îsâr (tercih) sahibidir.

Te'vîlât-ı Necmiyye'de: *"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar"* âyeti hakkında şu yorumu görüyoruz: "Varlık vasıflarından, kul ile Rabbi arasında namazla ilgili yapılan taksimin yarısı oranında harcarlar. Sel, bendini aşıp, iş varacağı noktaya erişince, bu noktada kişiye Allah'ın hidayeti ve lütuflarının gelişiyle ezelî yardım erişir. Bu onu Allah'a en yakın derecelere ulaştırır. Tıpkı Hakkın cezbesinin Hz. Peygamber'de (s.a.v.) "üdnü (yaklaş)" hitabıyla gerçekleştiği gibi, mü'min hakkında Hakkın bu cezbesi, *"Allah'a secde et ve yaklaş"* (Alak: 19) hitabıyla gerçekleşmiştir. Secdelerden sonraki teşehhüd, kişinin benlik perdelerinden kurtulup Rabbânî cezbeler sayesinde Cemalullah'ı görmeye hak kazanmasına işarettir. Tahiyyat, kulların melikler meliki olan Allah'ın huzurunda övgü merasimiyle O'nunla buluşmaya koyulduklarını temsil eder. Sağa ve sola selâm veriş ise, dünya ve ahiret esenliğine, tüm cahiliye davalarından kurtuluşa işarettir. Çünkü sağdan gelen davet cennet nimetlerine, soldan gelecek olanlar da lezzet ve şehvete çağırır . Halbuki kişi bu durumda icabet, yakarış ve Allah'a yaklaşma derecelerinin yer aldığı bir makamda bulunuyor. Bu sırada kişi, keramet denizine dalmış ve cezbelerle de kayıtlanmış bulunuyor. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: "... *ve kendini bilmez kimseler kendilerine laf attığında, (incitmeksizin) "selâm" derler (geçerler)"* (Furkan: 63). Şekilci olan kimseler, selâm vererek namaz kılmak durumundan çıkmış olurlar. Fakat marifet ve iman ehli olanlar da, kalb temizliğine ve Rahman olan Allah'ın rızâsına kavuşurlar. Allah şöyle buyuruyor: *"Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır."* (Beyyine: 8)

4. «Onlar» Bu âyet, kitap ehlinden iman edenler hakkında inmiştir. **«Sana indirilene»**, tümüyle Kur'an'a ve baştan sona şeriata inanırlar. Âyette dili geçmiş zaman kipiyle, Kur'an'ın henüz tamamı inmemişken ve ileride inmesi beklenmekte iken, "indirilene" şeklinde gelmesi, ileride inecek olan hükümlerin de kesinlikle ineceklerini göstermek içindir. Yahut da olması yaklaşmış olanı, tahakkuk edeceğinden dolayı olmuş yerine koymak içindir.

«Ve senden önce indirilene inanırlar» Tevrât, İncil ve diğer kitaplara da. Allah tarafından indirilen tüm kitaplara toptan iman etmek farz-ı ayındır. Fakat Kur'an'a ayrıntılı olarak iman, ilim ehline farzdır. Çünkü her müslümanın Kur'an'ı tüm ayrıntılarıyla araştırıp buna göre onun tüm emirlerini ayrı

ayrı öğrenmeleri bir güçlük doğurur ve onların geçimleri için çalışmalarını engeller.

«Onlar, ahirete de kesinlikle inanırlar.» Ahiret, "âhir" kelimesinin dişilidir, "ilk" olanın karşıtı olan "son" demektir. Bu, "ev" anlamındaki mahzuf "dâr" kelimesinin sıfatıdır. Bunu da şu âyetten anlıyoruz: *"İşte ahiret evi."* (Kasas: 83) Ahiret kelimesi çok kullanıldığından dolayı mevsufu terk edilen bir sıfattır. Dünyaya "dünya" adının verilişi, ahirete yakın olmasından, ahirete de "ahiret" adının verilişi dünyadan sonra gelmesindendir. "İnanırlar", diye çevirdiğimiz *"îkân"*, bir şey hakkında kesin bilgi sahibi olmak, ondan asla şüphe ve kuşku duymamaktır. Bu, hem delil ve hem de teorik bakımlarından bir kesinliktir. Yani onlar kitap ehlinin duydukları şüphe ve kuşkuyu uzaklaştırarak bunu kesinlikle bilirler. Bunların iddialarına göre yemek, içmek ve evlenmek gibi şeylerden yararlanmak sadece bu dünyada insanın ihtiyaç duyduğu şeylerdir. Bu da yeryüzünde varlıkların devamı için şarttır. Halbuki cennet ehli bu gibi şeylere ihtiyaç duymazlar. Onlar için çocuk sahibi olma gibi şeyler yoktur. Cennet ehli güzel esen bir rüzgardan haz duyarlar, bir de geride kalan ruhlarla hep mutlu olurlar.

Ebu'l-Leys, "yakîn"i üç derece olarak anlatıyor: "Iyân bakımından yakîn, habere dayalı yakîn ve delâlet itibariyle olan yakîn.

Iyân bakımından yakîn: İnsan bir şeyi görünce, o şeyle ilgili şüphesi ortadan kalkar.

Haber açısından yakînin örneği şudur: Bir kimse bizzat gidip görmemiş olsa bile, dünyada "Bağdat" denilen bir şehrin bulunduğunu bilir. Bunu bilmesinin ve böyle bir şehrin varlığına inanmasının nedeni, kendisine verilen doğru haberdir. İşte buna haber açısından kesin bilgi denir.

Delâlet bakımından yakîn'in örneği ise, bir kimsenin bir yerden bir dumanın yükseldiğini gördüğünde, orada bir ateşin varlığını kesin olarak bilmesidir. Kişi bu ateşi görmese de, varlığına inanır. Dolayısıyla ahiret haktır. Çünkü ahiretle ilgili haber, görüldüğü andan itibaren açık ve seçik, kesin bilgiye dönüşecektir."

Âhirete kesin iman, ona hazırlanmayı gerektirir. Şu on şey, insanın gafletten hâlâ uyanmadığının göstergesidir:

1- İnsan, kesin olarak Allah tarafından yaratıldığını bilir, fakat O'na ibadet etmez.

2- Kendisine rızık verenin Allah olduğuna kesin inanır, fakat bununla tatmine ve huzura çalışmaz.

3- Dünyanın geçiciliğine kesin olarak inanır, buna rağmen ona dayanıp güvenmekte devam eder.

4- Vârislerinin kendisine düşman olacaklarını bildiği halde onlar için hâlâ mal toplamaya çalışır.

5- Ölümün kesin olarak geleceğini bilir, ancak bunun için hazırlık yapmaz.

6- Kabrin kendisi için sonunda mutlaka varılacak bir yer olduğunu kesin olarak bilir, fakat onu onarmaya çalışmaz.

7- Kesin olarak Allah'ın kendisini hesaba çekeceğini bilir, ama bunun için gerekli delilleri hazırlamaz.

8- Kesin olarak sırat köpürüsünden geçeceğini bilir, fakat hâlâ yükünü hafifletmeye çalışmaz.

9- Kesin olarak cehennem ateşinin kötülerin yeri olacağını bilir, fakat bundan kaçıp kurtulmaya çalışmaz.

10- Kesinlikle cennetin iyilerin yurdu olduğunu bilir, fakat bunun için gereken ameli işlemez. Nitekim bunlar *Teysîr*'de de anlatılmıştır.

5. «İşte onlar» Yani bundan önce anlatılan, takva sahipleri... *"İşte onlar"* ifadesinde uzaklık anlamı vardır. Bu, adı geçen niteliklere sahip kimselerin derecelerinin yüceliğine, fazilet noktasından makamlarının üstünlüğüne işarettir. Bu ifade mübteda yani öznedir. Yüklemi ise, *"Bir hidâyet üzeredirler"* cümlesidir. *"Hüden"* kelimesindeki nekirelik (belirsizlik) ise, işin önemine işarettir. Sanki, "onlar öyle bir hidayet ve doğru yol üzeredirler ki, bunun künhüne hiç kimse erişemez ve değerini gereğince takdir edemez" deniliyor gibidir. Bu tıpkı şu ifadeye benzer: "Eğer sen falan kimseyi görebilseydin, mutlaka bir adam görecektin." Yani Allah, bu kimselere hidâyet etmekle, onlara dünyada ikramda bulundu ve henüz yaşıyorlarken kendilerine kurtuluş yolunu gösterdi: **«Rablerinden»**, yani Allah tarafından gelen **«bir hidâyet üzeredirler.»** Bu, Allah'ın her türdeki hidâyetini ve her anlamdaki başarıya ulaştırma yollarını içine alır. Âyette *"Rabb"* kelimesinin *"hüm"* zamirine muzaf olarak gelmesi, nitelenen varlığın çok yüce ve şerefli olduğunu göstermek içindir.

«Ve kurtuluşa erenler de onlardır.» *"Müflih"*, arzuya ulaşan demektir. Sanki, onun için, değişik türden zafer yolu açıldı, ona kapanan hiçbir yol kalmadı, deniliyor. Bu kelimenin kökü, yarmak, açmak ve kesmek gibi anlamlara gelir. Nitekim çiftçiye de bu anlamda yeri sürüp yarması nedeniyle "Fellah" denmiştir. Araplar arasındaki bir ata sözünde de. "el-hadîdü bi'l-hadîdi yüflehu" denir ki bu, "demir demirle kesilir" anlamındadır. Böylece âyet, kıyamet gününde cehennem ateşinden kurtulup cennetle müjdelenenler bunlardır ve bunlar için hem dünya ve hem ahiret hayrı kesinleşmiştir, anlamına gelir. Aslında felah, yani kurtuluş üç şekildedir:

a- İnsanın nefsine, dünyaya ve şeytana karşı başarı kazanıp, hevâ ve isteklerine uymaması, dünyanın süs ve gösterişine aldanmaması, şeytanın vesvese ve fitnesine kapılmaması.

b- Küfürden, kibir ve gururdan, şeytanın vesvesesinden, kabrin yalnızlığından ve yeniden dirilme olayından sonra mahşerdeki dehşet saçan hesabın zorluğundan kurtulabilmesi.

c- Ebedî mülkte bekayı arayıp sermedî nimetleri elde etmeye çalışmak. Hiçbir zaman yok olmayan bir mülkün peşinde olmak, ele geçtikten sonra bir başkasına geçmeyecek olan nimeti kazanmak, hiçbir zaman üzüntüsü olmayan bir sevinci elde etmek, ihtiyarlığı olmayan gençliğe ermek, beraberinde hiçbir zorluk getirmeyen bir rahat ve huzuru bulabilmek.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ
عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللّٰهُ
عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

6. İnkâr edenlere gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir. Onlar inanmazlar.

7. Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.

6. «İnkâr edenlere gelince...» Yüce Allah bundan önceki âyetlerde, samimi ve halis kullarını tüm nitelikleriyle anlattı. Onlar için hidâyeti ve kurtuluş yolunu gösterdiğini belirtti. Şimdi de bunların tam zıddı olan inkârcıları anlatıyor. Bunlara hidayet kâr etmemiş, âyet ve uyarılardan da bir ders almamışlardır. Âyette ilgi zamirinin marifeliği (belirliliği) ya "ahd" manasınadır ki bununla belirli bazı kimseler bildirilmek isteniyor; meselâ, Ebû cehil, Ebû Leheb, Velîd b. Muğîre, Yahudi din bilginleri gibi. Veya bu cins manasınadır. Bu durumda küfründe ısrar eden ve kesinlikle hakkı kabul etmeyi düşünmeyen herkes, bu ifadenin içinde yer alır. "Küfür" sözlükte, örtmek ve kapatmak anlamına gelir. Şeriat dilinde ise, Rasûlullah (s.a.v.)'ın getirdiği zaruri olarak bilinen şeyleri inkâr etmektir.

Begavî'de bildirildiğine göre küfür dört türlüdür:

a- "Küfr-i inkârî: Allah'ı bilip tanıdığı halde, bunu itiraf etmemektir.

b- Küfr-i cuhûdî: Kalbiyle Allah'ın varlığını bildiği halde diliyle bunu söylemeyenin küfrü. Mesâla İblîs'in küfrü gibi. Allah şöyle buyuruyor: "*Bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince, onu inkâr ettiler.*" (Bakara: 89)

c- Küfr-i inadî: Kalbiyle Allah'ı tanıdığı halde, diliyle itiraf etmemesi ve o hak dini de kabul etmez. Ebû Talib'in küfrü gibi. Çünkü o:

"Aslında yeryüzünde en hayırlı dinin
Muhammed'in dini olduğunu biliyorum.
Eğer beni kınamasalar ve bana dil uzatmalarından endişe etmeseydim,
Benim buna açıkça müsamaha ettiğimi görürdün" demiştir.

d- Küfr-i nifâkî: Diliyle ikrar ettiği halde, kalbiyle inanmayanın küfrü.

Aslında bütün bu küfür türlerinin hepsi de aynıdır. Çünkü kim bu tür küfürlerden herhangi biriyle Allah'ın huzuruna çıkarsa, onun için bağışlanma yoktur."

«Onları uyarsan da», ey Muhammed, **«uyarmasan da...»** Anlam şöyle oluyor: "Doğrusu senin kâfirleri uyarman, ya da uyarmaman hiçbir şeyi değiştirmez." Uyarma anlamına gelen *"inzâr"* kelimesi aslında, korkulacak bir şeyin bildirilmesi anlamınadır. Burada, işlenen kötülük ve günahlar yüzünden Allah'ın azabı ve cezalandırmasıyla korkutmaktır. Kâfirler hakkında inzarla yetinilmesi, aslında kâfirlerin müjdelenmeye değer kimseler olmamasındandır. Çünkü inzar, kalblerde daha derin bir etki yaptığı gibi, ruhlar üzerinde de şiddetli bir etki bırakır. Menfaatten önce zararı önlemek çok daha önemlidir. Kâfirler uyarıdan hiç etkilenmedikleri için, kuşkusuz bunlara ilk olarak müjdeden söz edilemez. Allah'ın putperestler hakkında: *"Onları çağırsanız da, sükût etseniz de, sizin için birdir"* (A'raf: 193) buyurduğu âyette *"sizin için birdir"* dendiği halde, yukarıdaki âyette "senin için birdir" buyurmamıştır. Çünkü senin uyarman ve uyarıyı terketmen, senin hakkında aynı anlamda değildir. Sen, onlar inanmasalar da, uyardığın için bundan dolayı sevap alırsın. Fakat onlar için böyle bir durum yoktur. Onları uyarsan da uyarmasan da iman etmezler. Bu tıpkı iyiliği emir ve kötülükten uzaklaştırma gibidir. Çünkü bu görevi yapan kişi, emrettiği şahıslar emredileni yapmasalar da, yine sevabını alır. Bu toplumun hali, tıpkı Hz. Hûd (a.s.)'un kavmi gibidir. Onlar: *"Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir"* (Şuarâ: 136) demişlerdi. Allah da kafirler hakkında: **«Onlar için birdir...»** buyuruyor. Kıyamet gününde bunlara şöyle denilir: *"Girin oraya, sabretseniz de, sabretmeseniz de artık sizin için birdir. Ancak yaptıklarınıza göre cezalandırılacaksınız."* (Tûr: 16)

"Onlar için birdir", burada "birdir" anlamına gelen *"sevâün"* kelimesi *"istivâ"* anlamında bir isimdir. Sıfat manasına olup mübalağa ifade eder. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze gelin."* (Âl-i İmrân: 64)

Yüce Allah bunların şöyle diyeceklerini bildiriyor: *"Şimdi biz sızlansak da, sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur."* (İbrâhim: 21) Madem ki öğüt vermek veya vermemek birdir, şu halde onların cehennem ateşine sabretmeleri veya etmemeleri de birdir. Sana göre yaşlılığında olsun, gençliğinde olsun isyanın madem ki birdir, sana göre sürekli hasta olman ya da sağlıklı olman bir şey değiştirmeyecek, senin için nimet içinde olmak ya da sıkıntıya katlanmak mademki aynı şeylerdir, bu durumda senin ölüm anında tevbe edip etmemen, ısrarının ya da sessizliğinin eşit olmasından korkmaz mısın? Şefaatçıların, senin işinle ilgilenmeleri ya da seni bırakmalarının eşit olmasından korkmaz mısın?

«Onlar inanmazlar.» Bu, başlı başına bağımsız ve bir öncekini destekleyen bir cümledir. Diğer taraftan bu, Hz. Peygamber (s.a.v.) için bir teselli doğuruyor ve kalbine bir ferahlık veriyor. Çünkü burada, Allah'ın Hz. Nûh'a verdiği haber türünden bir haber vardır. Uzun bir süre geçtikten ve iyice şiddet arttıktan ve umut kesildikten sonra, Allah Hz. Nuh'a şöyle buyurdu: *"Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık sana asla inanmayacak."* (Hûd: 36) Bundan böyle Hz. Nûh da kavminin helâk olması için bedduâda bulundu.

Bu âyet-i kerimede, eğer ilgi zamiriyle belli kişiler kasdediliyorsa, gaybtan haber veriliyor demektir. Bu da açık mucizelerdendir.

Bu arada şöyle bir soru da akla gelebilir: Madem ki Allah, bunların inanmayacaklarını biliyordu, o halde niçin Hz. Peygamber'e onları davet etmesini emretti? Kesin olarak iman etmeyeceği bilinen kimseyi uyarmanın yararı, ileride delil ile susturulmaları içindir. Bilindiği gibi yüce Allah, Hz. Musa'yı, İslâm'a davet etmesi için Firavun'a göndermişti. Fakat Firavun'un iman etmeyeceğini de biliyordu. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: "*Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!*" (Nisâ: 165) Yine Rabbimiz şöyle buyuruyor: "*Eğer biz bundan önce onları bir azab ile helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık.*" (Tâ-Hâ: 134)

Şöyle bir soru da akla gelebilir: Allah, Hz. peygamber'e bunların iman etmeyeceklerini bildirdi. O halde tıpkı Hz. Nûh'un kavminin iman etmeyeceğini bildirip helâk ettiği gibi, bunları da helâk etmeli değil miydi? Buna karşılık olarak deriz ki: Hz. Peygamber (s.a.v.), âlemlere rahmet olarak gönderildi. Nitekim bunu Kur'an bildiriyor: *"Halbuki sen onların içinde oldukça Allah, onlara azap edecek değildir ve onlar mağfiret dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."* (Enfal: 33)

7. «Allah onların kalblerini » mühürlemiştir. Allah, kâfirlerin niteliklerini açıkladıktan sonra, hemen ardından ne gibi cezalara çarptırıldıklarını da ekledi. Bu, bir bakıma geçen hükümlerin bir gerekçesi ve açıklamasıdır.

Âyetteki "mühürlemek" anlamındaki *"hatm"* kelimesi, gizlemek ve saklamak anlamınadır. Bu, üzerine mühür basılan şeyin artık kontrol altında olduğunu gösterir. Çünkü bir şeyin mühürlü olması, o şeyin gizliliğini, önemini ve sona vardırılmasını gerektirir. Burada demek istenen de, kâfirlerin kendi adlarına küfür ve günahı güzel gördükleri, bunda ısrarlı oldukları gerçeğidir. Durum böyle olunca, artık hiçbir şey kalbleri üzerinde etkili olamaz. O kalblere hiçbir zaman hak giremez. İşte onların durumu buna benzediği için "kalpleri mühürlü" diye adlandırılmışlardır. Bu hal başka bir âyette de yine mühürlemek anlamına gelen "Tab'" ile ifade edilmiştir. Allah şöyle buyuruyor: *"İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini tabettiği (mühürlediği) kimselerdir."* (Nahl: 108) Bir başka âyette de aynı şey, "iğfâl" kelimesiyle dile getiriliyor: *"Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız kimseye itaat etme."*(Kehf:28)

Bakara sûresinin bu âyeti, kâfirlerin en iğrenç niteliklerini haykırıyor ve sonlarının çok vahim olacağını bildiriyor. Âyetteki *"hatm"* kelimesi, küfürlerinin cezasına işarettir. Oysa Allah, tüm yolları kendilerine açıklamak sûretiyle kolaylık sağlamıştır. Eğer bu yolları öğrenme çabası gösterselerdi, mutlaka Allah, kendilerini başarıya ulaştırır ve Allah onların kalbleri ve kulakları üzerine mühür basıp onları hidayetten men edince cezaya nasıl müstehak olurlar? Konusunda itiraza yeltenmezlerdi.

Âyette geçen kalbten amaç, gönülde ifadesini bulan akıl gücü ve melekedir. Bazan da kalb zikredilir, onunla akıl ve marifet kastedilir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ki bunda kalbi (aklı) olan için bir öğüt vardır."* (Kaf: 37) Bu âyette "kalb", "akıl" anlamında kullanılmıştır.

«...Ve kulaklarını mühürlemiştir.» Bundan böyle hakkı işitmekten uzaktırlar, herhangi bir iyiliğe kulak asmazlar, onu dinleyip kabul etmezler. Sanki kulakları mühürlenip tıkanmıştır. Bu, onların kötü seçimlerinin bir cezası ve bâtıla yönelerek onu seçmelerinin bir sonucudur. Bu âyette "işitme" organının tekil olarak getirilmesi birkaç yönden yorumlanmıştır:

Birincisi: "İşitme" anlamındaki *"Sem' "* kelimesi, aslında mastardır. Mastarların ise çoğul olmaları gerekmez. Çünkü mastar (kök fiil) hem tekil ve hem çoğul anlamına gelir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Onlar bir tuzak kurarlar, ben de bir tuzak kurarım."* (Târık: 15-16)

İkincisi: Burada mahzuf bir kelime vardır. Bunun anlamı şudur: "İşitme yerleri ve duyuları mühürlenmiştir. Tıpkı âyetteki *"şehre sor"* (Yusuf: 82) cümlesinin, "şehir halkına sor" anlamına gelmesi gibi. Buradaki hazif, "Sem'"in (işitmenin) bir fiil olduğunu gösteriyor. O halde fiile mühür vurulamaz. Ancak fiilin mahalli olan yere vurulur ki, bu da kulaktır.

Üçüncüsü: Bununla işitme durumundaki herkesin işitmesi istenmiştir. Çoğul olan bir başka kelimeyle tamlama oluşturan bir kelimenin artık tekrar çoğul olarak gelmesine gerek yoktur. Burada kelimenin tekil getirilmesinde karışıklık söz konusu değildir. Şairin "külû fî bâd-ı batnikûm" ifadesindeki "batniküm" kelimesinin "bütûnikûm" anlamında olduğu gibi ki manası, karınlarınızın bir kısmını doyurun, demektir. Çünkü "batın" (Karın) da ortaklık olmaz. Herkesin karnı bir olup kendisine aittir. Bu sebeple çoğul getirilmesine gerek yoktur.

Dördüncüsü: İmam Sîbeveyh'in, "iki çoğul arasında yer alan bir tekil kelime, çoğul kabul edilir" şeklindeki görüşüdür. Tıpkı şu âyette olduğu gibi: "*Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.*" (Bakara: 257) Âyette "karanlık" kelimesinin çoğul gelmesi, tekil olarak gelen "aydınlık" kelimesinin de çoğul kabul edilmesini sağlar.

Bu yedinci âyette, kulaklardan önce kalplerin mühürlenmesinin ele alınması, kalbin imanı kabullenmemekte temel unsur olmasındandır. Diğer taraftan gözlerden önce kulakların yer almasındaki incelikte de, tıpkı kalblerle kulaklar arasındaki ilişkinin varlığı söz konusudur.

«Gözlerinde de perde vardır.» *"Ebsar"* kelimesi, "basar" kelimesinin çoğulu olup görme işini algılamak anlamındadır. Bazan bu kelime, mecazî anlamda görme organı için de kullanılır ve bu anlamda her iki görme organını da kapsar. Zaten burada demek istenen de budur. Çünkü böylece "perde" kelimesiyle olan ilişki daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. *"Gışâve"*, perde ve örtü anlamındadır. Gerçekte gözde bir perde söz konusu değildir. Bundan amaç, gerek kişinin kendi üzerinde ve gerek kendisi dışında var olan delilleri görmemesi, bunlardan yararlanmamasıdır. İşte bu bakımdan bu kimseler uzak görüşlü kimseler değildirler. Küfürleri gerçekleri görmelerine engel olmuş, mucize ve âyetlere karşı görme körlüğüne yakalanmışlardır. Madem ki kulak ve kalb idrak noktasından hemen her yönden ortaktırlar. Dolayısıyla bunların işlevlerinin özelliğine engel olacak şey konmuştur. Bu ise "mühürlenme"dir. Dolayısıyla hemen her yönden bu organların idrakleri mühürlenmiştir. Gözün algılaması ise, karşılaşma iledir. Dolayısıyla bunun için engel olarak perdeleme kelimesi kullanılmıştır.

Teysir adlı eserde belirtildiğine göre bu âyette "kalbler", "kulak" ve "gözler"den söz edilmiştir. Çünkü hitap, hakkı anlatmak açısından bu üç organın kullanılmasıyla sağlanır. Nitekim Allah Kur'an'ın birçok yerlerinde, *"akletmiyor musunuz?"*, *"Görmüyor musunuz?"* ve *"işitmiyor musunuz?"* buyurmaktadır.

«Onlar için büyük» yani şiddetli **«bir azap vardır.»** Azap, kök itibariyle "nekâl" kelimesine benzediği gibi, anlam açısından da buna benzer. Bu, ceza, felâket, başkalarına ibret olacak şey anlamlarınadır. Buna "azap" adının verilmesi, kişiyi cinayet işlemekten alıkoyduğu içindir. Çünkü akıl sahibi bir kimse, yapacağı kötülüklerin sonucu olarak başına gelebilecekleri düşündüğünde kötülüklerden hemen vazgeçer. Nitekim tatlı suya da bu kökten olarak "mâu'l-azb" denir. Çünkü böyle bir su, insandaki susuzluğu kesin olarak giderir. Halbuki tuz veya tuzlu olan şey böyle değildir. Bu, giderek insanı susatır. Bir diğer yorum ise, kişinin karakteri gereği hoş gördüğü ve güzel kabul ettiği şeylerin cezasına ad olarak verilmiştir. Nitekim: *"Azabımı tadın"* (Kamer: 37-39) denilmiştir. Aslında güzel ve temiz olan şeyler tadılır. Buna göre dünyada kendi heva ve isteklerine uyarak bunu güzel görenler, bir bakıma azabı da güzel görmüş oluyorlar.

Teysîr adlı kaynakta *"azîm"* kelimesi, büyük, çok veya sürekli gibi anlamlarla yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu, sürekli olarak cehennem ateşiyle azaplandırmak anlamına gelir. Sonra bu azabın büyüklüğü kıyametin şiddeti ve korkunç ahvaliyle zincir ve prangaların çokluğu sebebiyledir. Bu âyet, kafirlerin âhirette layık olacakları durumlarını açıklayan bir uyarı ve korkutmadır. Bu, aynı zamanda dünyada öldürülme ve esir düşme, âhirette de cehennem ateşiyle cezalandırılma şeklinde yorumlanmıştır."Büyük azap" ifadesinin nekire (belirsiz) olarak gelmesi, ona uğrayacak olanların görecekleri azap ve acının büyük olacağına işarettir. Bunun derecesini de Allah'dan başkası bilemez.

Akıl sahibinin yapması gereken şey, kendisini acıklı azaba götürecek, büyük ve şiddetli bir ceza ile karşı karşıya bulunduracak şeylerden kaçınmasıdır. Kişiyi böylesi bir sonla karşı karşıya bırakacak olan da, günahlarda ısrar etmek, hata ve kusurlu işlere dalmaktır.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِن۪ينَۢ (٨) يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ
وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَۜ (٩) ف۪ي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضاًۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْذِبُونَ (١٠) وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِۙ قَالُٓوا
اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (١١) اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ
لَا يَشْعُرُونَ (١٢)

8. Bir kısım insanlar vardır ki, "Allah'a ve âhiret gününe iman ettik" derler. Halbuki onlar inanmamışlardır.

9. Allah'ı ve iman etmiş olanları aldatmaya çalışırlar. Halbuki ancak kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar.

10. Onların kalblerinde hastalık vardır. Allah onların hastalığını artırmıştır. Yalan söylediklerinden dolayı onlara dayanılmaz bir azap vardır.

11. Kendilerine: "Yeryüzünde sakın bozgunculuk yapmayın" dendiği zaman: "Bizler sadece düzeltenleriz" derler.

12. İyi bilin ki asıl onlar, fesat çıkaranların ta kendileridir. Fakat farkına varmazlar.

8. «Bir kısım insanlar vardır ki...» Her şeyden münezzeh olan Rabbimiz, Kitab'ının başında kendi zatını bize tanıttı. Sonra da gerçek anlamda inanan, özü ve sözü bir olan ihlâslı kullarının niteliklerini anlattı.Bunların ardından, inkârcılardan söz etti. Bunlar da, inkâr açısından iç ve dışları aynı olanlardır. Üçüncü olarak şu anda ele alınan kimseler ise, birinci kısımla ikinci kısım arasında bir o tarafa, bir bu tarafa yalpalayıp duranlar, bir yerde karar kılmayanlardır. Bunlar içten inanmadıkları halde, ağızlarıyla inandıklarını söyleyen münafıklardır. Aslında onlar kâfirlerden daha kötü kimselerdir. Allah nezdinde de en çok buğzedilenler bunlardır. Çünkü bunlar, hakkın karşısında bâtılı ve küfrü seçmişler, böylece hak ile bâtılı bir aldatma ve alay unsuru olarak ele almışlardır. İşte bu yüzden de, bunlar hakkında daha uzun ve fazla bilgi verilmiş, iğrençlikleri ve kötülükleri açık bir tarzda ortaya konulmuştur.

Kâşânî şöyle diyor: "Görüldüğü gibi burada, kâfirlerle ilgili olarak sadece iki âyete yer verilip onlar hakkında kısa bilgilerle yetinilmesine karşılık, münafıkların durumlarının onüç âyetle açıklanması, kâfirlerden yüz çevrilmesi içindir. Kâfirler sözden anlamazlar, dolayısıyla bunlarla konuşmanın bir anlamı yoktur. Halbuki münafıkların, bazan azarlanmaları, ağır bir şekilde sıkıştırılmaları halinde kendilerine söz kâr edebilir, yaptıkları kötülükler ve davranışların açıklanması halinde köşeye sıkışabilirler."

Âyette geçen *"Nâs"* kelimesi "insan" kelimesinin çoğuludur. İnsana nâs denilmesi, insanın kendisinden söz alındığı halde, verdiği sözü unutma özelliğine sahip olmasındandır. Çünkü bu kelimede unutma anlamı vardır. Nitekim şöyle buyuruluyor: *"Andolsun ki, biz Âdem'e daha önce emretmiştik. Fakat o bunu unuttu."*(Tâ-Hâ: 115)

Bir diğer yoruma göre bu kelime, görülmek, ortaya çıkmak gibi anlamlara gelen "ânese" kökünden türemiştir. İnsan da görünen bir varlık olması nedeniyle kendisine bu ad verilmiştir. Çünkü insan, hem görünür ve hem de görür. Oysa cinlere "cin" adının verilmesi, insanların gözlerine görünmemeleri dolayısıyladır.

Bir diğer yorum da, bu kelimenin "vahşet" kelimesinin kartışı olan "üns" kökünden alındığıdır. Çünkü insan, çevresiyle ve benzerleriyle hemencecik kaynaşıp uyum sağlayabilen, aynı zamanda ruh ve beden uyumu içerisinde ve dengeli olarak yaşayabilen bir varlıktır.

«'Allah'a ve ahiret gününe iman ettik' derler.» Sadece dilleriyle inandıklarını söyleyen bu kimselerden amaç, Abdullah b.Übeyy b.Selûl ve arkadaşlarıyla, benzeri münafıklardır. Bunlar Müslüman olduklarını açıkca söyledikleri halde, gerçekte iman etmemişlerdi. Sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)

ile ashabından bir bakıma kurtulmak için Müslümanlıklarını ilan ediyorlardı. Ancak inançları farklıydı. Bunların çoğunluğu yahudi idi. Allah'ı tasdik ettiklerini ve âhiret gününe inandıklarını söylüyorlardı. Âhiret günü, haşr vaktinden, sonsuza kadar sürecek olan zamandır. Âhiret denmesi, dünyanın sayılı günlerinin sona ermesinden ve ondan sonra gelmesindendir. *"Allah'a ve âhiret gününe iman ettik,"* demekle nifak, aldatma ve müslümanlarla alay tarzında bu iki ana unsur arasındaki diğer iman esaslarına da inandıklarını belirtmişlerdir. Bu, kötülük üzerine kötülük ve küfür üzerine küfürdür.

«Halbuki onlar, inanmamışlardır.» Bunlar doğrulayıcı değillerdi. Çünkü hep inandıklarının aksini ortaya koyuyorlar, asıl inançlarını gizliyorlardı. İşte bunlar münafıkların bizzat kendileridir. Bunların mü'min olmadıkları hakkındaki hüküm, iddialarının kesinlikle doğru olmadığı gerçeğidir. Burada "iman" olayı kendilerinden kesinlikle kaldırılıyor ve *"Onlar iman edenlerden değildi"* yerine, *"Onlar inanmamışlardır"* şeklindeki kesin bir ifadeyle durumları gözler önüne seriliyor. Âyet, bunların "biz inandık" iddialarının geçersizliğini gösteriyor. Çünkü, bu konuda doğru olduklarına ilişkin herhangi bir kanıt ortaya koymamışlardır. Bir kimse ilgisi olmayan bir şeyle övünmeye kalkışırsa, sonuçta imtihanı kaybeder ve rezil olur. Çünkü kendini öven yerilir, kendisini küçük gören de övülür. Meselâ: Firavun, "*Ben müslümanlardanım*" (Yunus: 90) iddiasında bulunmuş, bunun üzerine kendisine: *"sen bozgunculardansın"* (Yunus: 91) denilmiştir. Halbuki Hz.Yunus'un, *"gerçekten ben zalimlerden oldum"* (Enbiya: 87) demesi üzerine kendisine: "*Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı..."* (Saffât: 143) diye karşılık verilmiştir.

Anlatıldığına göre, bir bilginin bir öğrencisi vardı. Bu öğrenci kendisini herkese güvenilir biri olarak tanıtmıştı. Ancak hocası, öğrencisinin kendisini tanıttığı gibi olmadığını biliyordu. Öğrencisiyse her şeye rağmen hocasının kendisi hakkında yanıldığını ileri sürüyordu. Hocası günün birinde, bir başka öğrencisini götürerek bir evde sakladı. Sonra bir koç alıp kesti ve parçalayarak bir çuvala koydu. Bu sırada kendisini herkese güvenilir tanıtan öğrenci çıkageldi ve hocasını kanlara bulanmış bir halde gördü. Hocasının elinde kanlı bıçak, çuvalın başında bekliyordu. Öğrenci bu durum karşısında: "Efendim, nedir bu halin?" dedi. Hocası: "Falan öğrenci beni çok sinirlendirdi ve ben de kendisini öldürmek zorunda kaldım. Bu bir sırdır ve senden kimseye söylememeni istiyorum. Şimdi onu gömmek için bana yardım et" dedi. Birlikte çuvalı evin içine bir kuyu kazarak gömdüler. Ancak bir gün hocanın sakladığı öğrencinin babası çıkageldi. Çocuğunu görmek istediğini söyledi. Hocası da, çocuğun kendi yanında olduğunu söyledi. Çocuğun babası da böylece dönüp gitti. Fakat, bu olayı bir türlü içine sindiremeyen sözde güvenilir öğrenci, hocasının bu sırrını daha fazla gizleyemedi. Çocuğun babasına giderek olup bitenleri anlattı. Çocuğun hoca tarafından öldürüldüğünü ve birlikte gömdüklerini söyledi. Durum zamanın hükümdarına iletildi. Hükümdar bu durum karşısında ne yapacağını şaşırdı. Çünkü hocanın ne denli vakur ve güvenilir biri olduğunu biliyordu. Hemen kadı ve fakihleri adı geçen hocaya gönderdi. Öğrencisi de, artık hocası hakkında ileri geri konuşmaya başlamıştı. Şahitler gömülü yerden çuvalı bulup çıkardılar. Açtıklarında, içindeki şeyin kesilmiş bir koç olduğunu gördüler. Bu arada çocuk da gizlendiği yerden ortaya çıktı. Böylece kendisini herkese güvenilir olarak tanıtan öğrenci rezil olmuş, gözden düşmüş ve yaptığına da pişman olmuştu. Ancak bu pişmanlık artık işe yaramıyordu.

9. «Allah'ı ve iman etmiş olanları aldatmaya çalışırlar.» Kötü amaçları bakımından bu onlar hakkında bir uyarı, ya da, akla gelebilecek bir sorunun cevabı niteliğinde yeni bir cümledir. Sanki: "Onlar inanmadıkları halde, neden böyle iddiada bulunuyorlar?" denmek istenmektedir. Dolayısıyla, âyetle de onlara bu şekilde cevap verilmiş olmaktadır. Münafıkların Allah'ı aldatmaları gerçek manasında değildir. Çünkü, Allah için gizli hiçbir şey yoktur. Bundan maksat, onların Allah'ın Rasûlünü aldatmalarıdır. Ya da gerçek manasında (karşılıklı aldatma) kullanılmıştır. Buna göre mana, bunların Allah'a karşı iman ettiklerini açıklamaları, küfürlerini gizli tutmaları gibi Allah'ın da onlar hakkında dünyada islamî hükümleri uygulamasıdır. Münafıklar Allah katında kâfirlerden daha kötü ve iğrenç kimselerdir. Münafıklar, cehennemin en alt kısmında kalacak kimselerdir.

Hud'a (aldatma): Kişinin, arkadaşına yapmak istediği kötülüğün aksini hissettirmesidir. Böylece onu hiç düşünemediği yerden vurmak ister. Ya da karşısındakini aldatmak için ona yardım ediyor ve zaman veriyor pozisyonunda gözükerek, ondan kolaylıkla kurtulmak istemesidir. Bu iki anlam da, buraya uygun düşmektedir. Çünkü münafıklar, inanmış gibi davranarak, mü'minlerin sırlarını öğrenmeyi ve bunları düşmanlara aktarmayı plânlarlar. Böylece, kâfirlerin başına gelebilecek şeylerden, yağmadan, esir düşmekten, soygundan kendilerini kurtarmak isterler. Yine münafıklar mü'minleri gördüklerinde, inanmadıkları halde, inanmış gibi görünürler. **«Halbuki ancak kendilerini aldatırlar da...»** Onların aldatma yoluyla verecekleri zararlar, sonuçta kendilerinedir. Kendilerinden başkasına geçmeyecektir. Yani münafıklar, yapacaklarını yapacaklar, fakat onlar bu yaptıklarıyla kendilerinden başkasına zarar veremiyeceklerdir. Çünkü yaptıkları işin cezası, kendi başlarına dönecektir. Aldatma ve hile yoluyla yaptıkları her türlü davranışlar kendi aleyhlerine sonuçlanacaktır.çünkü Allah, peygamberini, onların tüm yaptıklarından haberdar edecek, nifaklarını ona bildirerek onları dünyada rezil edeceği gibi, âhirette de en büyük cezaya çarptıracaktır.

Bir başka görüş de şöyledir: Allah, münafıklara, kendi yaptıkları gibi, muamelede bulunacaktır. Münafıklar cehennem ateşine atılıp da orada uzun bir süre azap edildikten sonra, Rahman olan Allah'tan yardım isteyecekler, bunun üzerine kendilerine: "İşte kapılar! Şu anda açılmış bulunmaktadır, hemen buradan çıkın" denilecek, bunun üzerine onlar, hızlıca kapılara doğru koşacaklar. Ancak tam kapıların yanına vardıklarında, tekrar üzerlerine kapatılacak ve bunlar da şeytanlar ve tağutlarla birlikte cehennem kuyularına döndürüleceklerdir. **«Farkında olmazlar.»** Bütün bu şeylere rağmen onlar ne yaptıklarının farkında değiller. Çünkü hepsi de gaflet içindedirler, hepsi de uçurumdadırlar.

Şuur, bir şeyin duyularla hissedilmesi ve farkına varılmasıdır. "İnsanınmeşairi" denince, insanın duyuları denmek istenir. Duyuların "farkına varmamak, şuuruna ermemek" ifadesiyle anlatılması her bir duyu organının algılama yeri olmasındandır.

Diğer taraftan bu âyette münafıkların bilmediklerinden sözediliyor. Oysa: "*Bile bile gerçeği gizliyorsunuz*" (Âl-i İmran: 71) âyetinde münafıkların ilim ve bilgi sahibi olduklarından haber verilmektedir. Bu iki âyet birbiriyle nasıl bağdaştırılabilir? Burada şöyle bir açıklamaya gitmek mümkündür. Onlar işin içyüzünü gerçekten biliyorlar, fakat bildikleriyle amel etmiyorlar. Böylece de tıpkı bilmeyenler gibi oluyorlar. Nitekim şu âyette onların durumu şöyle ifade ediliyor: "*Sağır, dilsiz ve kördürler.*" (Bakara: 18) Oysa bunların hepsi de gerçekte konuşurlar, işitirler ve görürler, fakat bunlardan yararlanmak istemezler. Bu halleriyle onlar adeta sağır, dilsiz ve kör gibidirler. Eğer bir kimsenin elinde yararlanamayacağı bir âlet varsa, onun, elinde âlet bulunmayan kimseden bir farkı yoktur. Dolayısıyla ilmiyle amel etmeyen bir âlimin de, cahilden farkı yoktur. İkisi de eşittir. Bir zengin, eğer varlığından yararlanamıyorsa, bununla fakir arasında hiçbir fark yoktur. Kâfirler için ilim sahibi denmesi, onları yarın delil bakımından susturmaya yöneliktir. Aynı zamanda bunlara cahil denmesi ise, gerçekten değersizlikleri ve eksikliklerinin ortaya konulmasındandır. Oysa mü'minler böyle değildir. Mü'min'in ilim sahibi olması, onun asaletini ve değerini ortaya koyar. Ona cahil denmesiyse, günah işlemeleri halinde mâzur görülmeleri dolayısıyladır. Nitekim *Teysir* adlı kaynakta da böyle geçmektedir.

Mü'min olan kimsenin ilim ve amel gibi güzel şeylerle süslenmesi, hatadan ve ayak sürçmesi gibi şeylerden de uzak durması gerekir. Rabbinin rızâsından başka bir şey düşünmeyerek ibadet ve taatte bulunmalıdır. Düzgün bir kalble Rabbine ibadet ve kulluk etmelidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde şöyle buyurmuştur: "*Sizin adınıza en çok endişe ettiğim şey, küçük şirktir.*" Küçük şirk nedir? sorusu üzerine şöyle buyurmuştur: "*Riyadır. Yüce Allah, kullarını amelleriyle cezalandıracağı, ya da mükafatlandıracağı o günde: 'Dünyada iken, kendileri için gösterişte bulunduğunuz kimselere gidin hele, onların yanında siz bir hayır bulabilecek misiniz?'* buyurur." (8) Bu kimselere böyle denmesinin nedeni, onların dünyada işledikleri amellerinin sırf bir aldatmacadan ibaret olmasındandır. Nitekim âhirette de kendilerine böylesi bir muamele uygun görülecektir. Bu ifadeler *Tenbihu'l-Gafilîn*'de de böyle geçiyor.

10. «Onların kalblerinde hastalık vardır. Allah onların hastalığını artırmıştır.» Hastalık, gerçek anlamda, bedene sonradan ilişen bir rahatsızlık olup, bedeni normal durumundan çıkarır. Davranış bozuklukları meydana getirerek, işi ölüme kadar vardırır. Ayrıca hastalık, mecazî anlamda nefsâni arazlar hakkında da kullanılır. Meselâ cehalet, çekememezlik, bozuk inanç, kin ve her türlü küfür gibi. Böylelerin gönlü hep elden kaçırdıkları şeyler yüzünden üzüntüdedir, kazanamadıkları liderlikler sebebiyle yanıp tutuşmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in getirdiği dava ve yürüttüğü görev konusunda gösterdiği sebat ve günden güne ilerleme kaydettiğini gördükçe, iyiden iyiye rahatsızlaşıyorlar. Çünkü içleri küfürle, kötülüklerle ve bozuklukla doludur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı düşmanlıklarını giderek hızlandırmaktadırlar.

İşte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her anlamdaki başarısı ve mü'minlerin çoğalması gibi hususlar üzerine münafıkların hastalıklarını Allah, giderek artırmış ve gönüllerini de mühürlemiştir. Çünkü Allah, herhangi bir hatırlatmanın, uyarının bunlara etki etmeyeceğini biliyor. Şer'î tekliflerin artması, vah-

---

8- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/428; İbn Ebu'd-Dünya ve Beyhakî (*Zühd*). Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/34 yin sürekli gelişi, yardım ve zaferin artarak Müslümanlar lehine devam etmesi, bu münafıkları adeta çileden çıkarıyor. Çünkü her vahyin gelişinde, Müslümanların sorumlulukları da o oranda artıyor. Bu durum, münafıkların işine gelmediğinden, küfürlerinde iyice azıtıyorlar. Öyle ki, şehadet kelimesini bile söylemek kendilerine ağır gelmektedir. Şehadet kelimesi söylemenin bu kadar zor geldiği kimseler, bundan sonraki emir ve yasakları nasıl yerine getirebilirler? Bu görevler ibadet ve taatle ilgilidir. Sonra da cinayetlere karşı verilecek cezalardır. Bunları düşündükçe, büsbütün çıldıracak duruma geliyorlar. Izdıraptan ızdıraba, şüpheden şüpheye düşüyorlar. Bu durum, doğal olarak âhirette de onlara azap üzerine azaba neden olacaktır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Bozgunculuk yaptıklarından dolayı onlara, azap üstüne azap artırdık.*" (Nahl: 88)

Kutbu'l-Allâme şöyle der: "Kalb hastalıkları, ya bozuk inanç ve küfür gibi dinle ilgili ya da ahlâka ilişkindirler. Ahlâka ilişkin olan hastalıklar da, ya aldatma ve haset gibi bizzat fiilen yapılan, ya da, zaaf ve korkaklık gibi nefisle ilgili aşağılık şeylerdir. Buradaki hastalık ifadesini, öncelikle küfürle, sonra fiillere ilişkin işler ve daha sonra da nefs ve buna ait şeyler olarak anlamalıdır."

Ayrıca: "*Allah onların hastalığını artırmıştır*" âyetinin münafıklar aleyhine bir beddua olma ihtimali de vardır. Ancak bunun niçin beddua olarak yorumlandığı sorusu akla gelebilir. Halbuki alışılagelen şekliyle âciz kimseler bedduada bulunur. Oysa yüce Allah, âcizlikten münezzehtir. Öyleyse bunun sebebi ne olabilir? Buna şöyle cevap verebilirim: Burada Allah, insanlara münafıklar aleyhine bedduada bulunmanın câiz olduğunu ve onların Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldığını bildirmektedir. Çünkü münafıklar, Allah'ın yaratıkları içinde en kötüleridir. Nitekim: "*Allah onları kahretsin!*" (Tevbe: 30) ve "*Allah onlara lânet etsin*". (Tevbe: 68) gibi âyetlerde bu anlama işaret eder.

«Yalan söylediklerinden dolayı onlara dayanılmaz bir azap vardır.» Bunlar için âhirette öyle bir azap var ki, bu onların kalblerinin tâ derinliklerine ulaşır. Bu azap, onların yalan söylemeleri ve bunda ısrarlı olmaları yüzündendir. Bu da onların: "Allah'a... iman ettik" demeleridir. Burada yalanın kötülüğüne işaret edilmiş ve yalan söylemelerinden dolayı dayanılmaz azaba uğrayacakları haber verilmiştir. Yalan anlamında olan "*Kizb*", birşeyi olduğundan başka türlü haber vermektir ki bu, tümüyle çirkin bir davranıştır.

Bir de Hz. İbrahim (a.s.)'e atfen gelen bir haber vardır. Bu habere göre Hz. İbrahim (a.s.) üç yerde yalan söylemiştir. Aslında bu tariz yoluyla söylenmiştir. Çünkü söyleyiş tarzı bakımından yalana benziyor. İşte bunun için de yalan ismi verilmiştir.

Yalan gibi gözüken bu şeyin ilki, Hz. İbrahim'in: "*Ben hastayım*" (Saffât: 89) demesidir. Çünkü kavmi onu, kendileriyle birlikte bayrama katılmaya davet etmişledi. Oysa kavmi, yıldızları ilâh ediniyorlardı. Hz. İbrahim (a.s.) onların bu hareketine kızdığı için rahatsız olduğunu söylemek istemişti.

İkincisi ise, Hz. İbrahim'in kırılan putlarla ilgili olarak: "*Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır*" (Enbiya: 63) demesidir. O, bunun mümkün bir iş olmadığını, ancak putların en büyüğünün bu işi yapmış olacağının varsayılmasıyla, karşısındakilere susturucu bir cevap vermek için söylemiştir. Çünkü bu ifade onların akılsız olduklarını ortaya koyuyor ve onları beyinsizlikle damgalıyor.

Üçüncü yalan ise, Hz. İbrahim'in hanımına ilişkin söylediği sözdür. Hz. İbrahim, hükümdarın sorusu üzerine hanımı Sare için: "Bu, benim kızkardeşimdir" diyordu. Bununla söylemek istediği şey, hanımının din bakımından kardeşi olduğuydu. Çünkü amacı, hanımını zalimin elinden kurtarmaktı. Kralın dinine göre o, yalnız evli kadınlara elini uzatırdı.

Şurası da iyice bilinmelidir ki, yalan söylemek, en çirkin ve iğrenç günahlardandır. Bu, ayıpların da en kötüsüdür. Nitekim tüm kötülüklerin başı da yalancılıktır. Yalan söyleme, imanla çelişir. Yani yalan bir tarafta, iman diğer tarafta olur. İkisi bir yerde bulunmaz. Bu ifade, kinaye yoluyla ikisi arasındaki mesafenin uzaklığını anlatmak içindir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kuşkusuz tüm yalanlar kaydedilir. Ancak kişinin savaşta yalan söylemesi bunun dışındadır. Çünkü savaş bir hiledir. Ya da aralarında dargınlık bulunan iki kişinin arasını düzeltmek için söylenen yalan kaydedilmez. Bir de hanımını hoşnut etmek için kişinin söylediği şey yalan sayılmaz.*"(9)

Bir erkeğin karısına, onu herkesten ve herşeyden daha fazla sevdiğini ya da bir kadının kocasına aynı şeyleri söylemesi yalan sayılmaz.

9- Bu hadis anlam olarak rivayet olunmuştur. Müslim tarafından rivayet edilen hadisin lafzı şöyledir: "*İnsanların söylemekte oldukları şeyler için kendilerine izin verildiğini duymadım. Ancak üç şey bundan istisna edilmiştir.....*" *Câmiu'l-Usûl*, 10/604.

İşte bu üç konuda yalan söylemekte herhangi bir sakınca yoktur. Yeter ki bu, kendisi veya bir başkası adına doğru bir gerekçeye dayandırılarak söylenmiş olsun. Hadiste ifade edildiği gibi, ya savaş hilesini düşünerek, ya iki kişinin arasını bulmak veya karı kocanın arasını düzeltmeye yönelik olmalıdır.

Ancak münafıkların "Allah'a iman ettik" demeleri, gerçeği yansıtmamaktadır. Bu bakımdan yalan söylemeleri yüzünden, bunlar gerçek anlamda mü'min değildirler. Çünkü gerçek iman bir nurdur, bir kez kalbe girince, mü'min üzerinde varlığını gösterir. Nitekim Hârise'de bu durumu görüyoruz. Allah'ın Rasûlü kendisine: *"Ey Harise! Nasıl sabahladın?"* diye sormuş. O da: "Mümin olarak sabahladım diye cevap verince: *"Ey Hârise! Her hakkın bir hakikatı vardır. Senin imanının hakikatı nedir?"* demesi üzerine, Hârise: "Tüm dünya işlerinden kendimi çektim. Gündüzleri susuz ve geceleri de uykusuz bıraktım. Bana göre bu dünyanın taşıyla altını arasında fark yoktur. Ben, cennetlikleri adeta görür gibiyim. Birbirlerini ziyaret edip duruyorlar. Cehennemliklerin de çığlıklarını duyar gibiyim. Ben, âdeta Rabbimin Arş'ını açıkca görür gibiyim" cevabını verince, Rasûlullah (s.a.v.): *"İsabet ettin. Buna devam et"* buyurdular.(10)

11. «Kendilerine: 'Yeryüzünde sakın bozgunculuk yapmayın' dendiği zaman:» Bu münafıklara, müslümanlar, yeryüzünde bozgunculuk yapmamalarını söylediğinde... Fesad, yani bozgunculuk, bir şeyin anormal duruma gelmesidir. Bunun zıddı ise ıslah, yani düzeltmektir. Yeryüzünde bozgunculuk denince, savaş ve fitnenin tahrik edilmesi, mü'minlere ait sırların kâfirlere aktarılması ve buna benzer küfür ve kötülük türleri akla gelir. İşte madem ki münafıkların davranışları bu anlamda kötülüklere neden olmakta ve bu yüzden de, tıpkı birinin "kendi elinle kendini öldürme", "kendi canını ateşe atma" demesi gibi, kendilerine *"Bozgunculuk yapmayın"* denmiştir, öyleyse durumları böyle olanlara bu gibi şeyler söylenince hemen: **«'Bizler sadece düzeltenleriz' derler.»** Bu, bir kimsenin kendisine öğüt verene karşı, aşırı bir tepkiyle red anlamında söylediği bir sözdür. Buna göre anlam şöyle oluyor: "Öğüt vermeye kalkışan kimsenin bize böyle hitap etmesi doğru değildir. Çünkü bizim yaptığımız, yalnızca ıslah etmektir. Durumumuz fesad ve bozgunculuk gibi kötü şeylerden tamamen uzaktır." Münafıkların böyle ko-

---

10- Bkz. İbn Abdulberr: *(İstîab)*, İbn Mende, Ebû Nuyam, ibn Esîr: (*Üsdü'l-Gabe*, 1/425) Harise b. Süraka'nın biyografisi, 993.

nuşmalarının nedeni, bozgunculuğu düzeltme olarak değerlendirmelerindendir. Çünkü bunlar kalb hastasıdırlar. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: "*Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse, (kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer) mi?*" (Fatır: 8) Böylece münafıklar yaptıklarının bozgunculuk olduğunu inkâr edip, işlerinin sırf düzeltmekten ibaret olduğunu ileri sürdüler. Allah onlara şu âyetiyle cevap veriyor:

12. « İyi bilin ki, asıl onlar, fesat çıkaranların ta kendileridir.»

Ey mü'minler! Asıl bozguncuların onlar olduğunu bilin. Bunun için onlardan, ıslaha yönelecek bir adım atacaklarını beklemek imkânsızdır. Daha sonra Allah (c.c.) şu buyruğuyla onların nasıl insanlar olduklarını bildiriyor: «**Fakat farkına varmazlar.**» Onlar, bozguncu olduklarını bilmezler. Bunların idrak ve kavrama kapasiteleri yoktur. Çünkü onlar duyularını yitirmişlerdir. Dolayısıyla düşüncesizlikleri onların bozgunculuklarına tam denk düşmektedir.

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ
قَالُوٓا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ
وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّا وَاِذَا
خَلَوْا اِلٰى شَيَاط۪ينِهِمْ قَالُوٓا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ
﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ ف۪ي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ
وَمَا كَانُوا مُهْتَد۪ينَ ﴿١٦﴾

13. Onlara: "İnsanların iman ettiği gibi, siz de iman edin" denildiği zaman: "Yani beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?" derler. İyi bilin ki, asıl beyinsizler kendileridir. Fakat bilmezler.

14. Onlar inananlara rastlayınca: "Biz iman ettik" derler. Fakat şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında: "Şüphe yok ki, biz sizinle beraberiz, biz sadece onlarla alay ediyoruz" derler.

15. Allah da onlarla alay eder ve onları azgınlıkları içinde körü körüne bocalasınlar diye bırakır.

16. Onlar hidayete karşılık, sapıklığı satın alan kimselerdir ki, alış verişleri kârlı olmadı, doğru yolu da bulamadılar.

13. «Onlara: 'İnsanların iman ettiği gibi, siz de iman edin' denildiği zaman:» Mü'minler tarafından, öğüdü tamamlamak ve iyi bir irşadda bulunmak için, münâfıklara, "siz de mü'minlerin imanlarına denk bir ölçüde, onların Allah'a ve âhiret gününe inandıkları gibi inanın" denildiği zaman...

Âyette geçen *"İnsanlar"* ifadesinin başındaki elif lâm ekinden dolayı bununla ya: "Her bakımdan insanlık yönüyle mükemmel olanlar kasdedilmiştir veya bizzat Rasûlullah (s.a.v.) ile, beraberindeki inançlı kimseler kasdolunmuştur. Bu itibarla anlam şöyle olmaktadır: "İhlâslı bir inançla, nifak şaibelerinden tümüyle uzak kalmış ve inananların imanlarına denk bir şekilde Allah'a ve âhiret gününe iman edin" denildiği zaman, onlar: **«'Yani beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?' derler.»** Münafıklar, kendilerine iyiliği emredenlere karşılık, inkârla cevap verirler.

"Sefeh"; bunaklık, beyinsizlik ve ahmaklık anlamlarına geldiği gibi, bir kimsenin görüşünde uyumsuzluk ve kararsızlık bulunduğunu da ifade eder. İşte bu iki özellik nedeniyle akla eksiklik arız olur. Bunun karşıtı da "hilm", yani yumuşaklık ve kendini beğenmektir. Aslında mü'minler, aklı başında olgun ve vakarlı kişiler olmalarına rağmen, münafıklar sefahete battıkları veya mü'minleri tahkir ettikleri için onları böyle nitelemişlerdir. Çünkü mü'minlerin birçokları yoksul kimseler olduğu gibi, içlerinde Suhayb ve Bilal gibi köle olanlar da vardı. Münafıklar: *"Yani o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?"* diye açık-seçik konuştukları halde, bunlara münafık denilmesinin doğru olup olmayacağı sorulursa, bu husus birkaç yönden yorumlanmıştır:

a) Münafıklar aslında böyle bir konuşmayı açıktan değil, içlerinden geçirmektedirler. Ancak Allah, onların gizlilik perdelerini yırttı, tüm sırlarını ortaya çıkarıverdi.

b) Münafıklar, bu sözleri kendi aralarında konuşuyorlardı. Allah da, onların bu durumlarını Peygamberine (s.a.v.) bildiriverdi.

c) Eğer yukarıdaki ifadeler, münafıklar tarafından kendilerine öğütte bulunanların yanında söylenmişse, bu, onların münafık olmadıklarını gerektirmez. Çünkü böyle bir konuşmanın hem kötü ve hem de iyi niyetle söylenmiş olabileceğine ihtimal vardır. Eğer: "İmanlarının değeri olmayan beyinsizlerin, bunakların, delilerin inandığı gibi mi inanalım? Yani bize böylelerin imanı gibi bir iman mı emrediyorsunuz?" gibi bir anlamı düşünerek, münafıkların ifadelerinden mü'minlerin inandığı gibi bir iman ihtimal içerisinde olabileceği gibi, kendilerinin münafıklar olarak töhmet altında tutulmasını inkâr da olabilir. Onlar böylece, kendilerine öğüt veren kimselerle alay tarzında cevap vermiş olabilirler. İşte yüce Allah, onların bu sözlerini şu şekilde cevaplıyor: **«İyi bilin ki, asıl beyinsizler kendileridir. Fakat bilmezler.»** Gerçekten beyinsizler onlardır. Onlar kendilerini çepeçevre kuşatmış bulunan bu hastalıklarının farkında değiller. Bu, onlara hem bir red cevabı ve hem de durumlarının aşırılıklarını bildiren bir ifadedir.

Daha önce bu sûrede geçen âyette: *"Farkında olmazlar"* (Bakara: 9) ifadesiyle münafıkların gerçek şuurdan yoksun oldukları vurgulanıyordu. Yine *"düşünmezler"* (Bakara: 12) ifadesiyle de münafıkların anlayışsız ve geri zekâlı oldukları dile getirilmektedir. Çünkü neyin salah ve neyin fesat olduğunu insan zekâ ve anlayış sayesinde kavrar. *"Bilmezler"* (Bakara: 13) ifadesiyle de münafıkların ilimden nasiplerinin olmadığı anlatılıyor. Âyetlerin, münafıkların, "farkında olmayan, düşünmeyen ve bilmeyen" kişiler olduklarını bildirmesinde ve bunu değişik ifadelerle sunmasında birtakım incelikler vardır. Çünkü dokuzuncu âyette münafıkların hile ve aldatma yollarına kalkışmalarının, bilgisizliklerinin bir eseri olduğu gerçeği açıklık kazanıyor. Onların idrak yoksunu kimseler olduklarını ortaya koyuyor. Onikinci âyette geri zekâlılıkları ortaya konuyor ve bunun onların ayrılmaz bir niteliği olduğu uyarısında bulunuluyor. Çünkü bir kimse idrak ve kavrayıştan yoksunsa, onun geri zekâlı olması da kaçınılmazdır. Onüçüncü âyette ise: *"bilmezler"* ifadesiyle, bilgisizliğin bunların temel bir niteliği olduğu uyarısında bulunuluyor. Çünkü idraktan yoksun olan kimse bilgisiz olur. Aslında ilim yani bilgi akla bağlıdır.

14. «Onlar inananlara rastlayınca: 'Biz iman ettik' derler.» Münafıklar, muhacir ve ensardan mü'minlerle karşılaştıklarında, bu imanlı kimselere karşı yalan söyleyerek: "Biz de tıpkı sizin gibi inanıyor ve tasdik ediyoruz" derler.

Rivayete göre münafık Abdullah b.Übeyy ve arkadaşları, bir gün dolaşmaya çıkmışlardı. Bir grup sahabeyle karşılaştılar. Abdullah b. Übeyy arkadaşlarına: "Bana bakın! Şimdi ben, şu beyinsizleri yanınızdan nasıl uzaklaştıracağım. Bakın ve görün" dedi. Yanlarına yaklaşınca, hemen gidip Ebû Bekir'in elinden tuttu ve: "Merhaba ey Sıddîk! Temimoğullarının ve İslâm'ın büyüğü! Mağarada Rasûlullah'tan sonra ikinci kişi, malını ve canını Allah yolunda ortaya koyan üstün zat!" dedi. Hemen bundan sonra da, Hz. Ömer (r.a.)'in eline yapıştı ve: "Merhaba Adiy oğullarının büyüğü, dininde güçlü, hak ve adaleti ayırdeden, malını ve canını Rasûlullah uğruna feda eden değerli insan!" dedi. Sonra da Hz. Ali (r.a.)'nin elini tutarak şöyle konuşmaya başladı: "Merhaba, Rasûlullah'ın amcasının oğlu ve damadı!" İşte bu sırada Hz. Ali (r.a.), hemen konuşmaya müdahale etti ve: "Abdullah! Dikkat et, Allah'tan kork da münafıklık etme. Çünkü münafıklar, Allah'ın yaratıklarının en şerlileridir" dedi. Abdullah b. Übeyy hemen öne atıldı ve: "Ey Ebu'l-Hasan, yavaş ol. Böyle bir şeyi nasıl söylersin. Allah'a yemin ederim ki, bizim imanımız tıpkı sizin imanınız, bizim tasdikimiz tıpkı sizin tasdikiniz gibidir" dedi. Sonra ayrılıp gittiler, bu arada Abdullah b.Übeyy arkadaşlarına dönerek: "Onlara nasıl davrandığımı gördünüz. Siz de onları gördüğünüzde, benim onlara davrandığım gibi davranın, benim yaptığımın aynısını yapın ve hep iyiliklerini dile getirerek övün" talimatını verdi. İşte bu âyet bunun üzerine indi.

«Fakat şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında: 'Şüphe yok ki, biz sizinle beraberiz» derler. Münafıklar, inadçılık ve kötülük bakımından şeytanlardan pek farkı olmayan arkadaşlarıyla başbaşa kaldıkları zaman, küfürlerini ortaya koyarlar.

Âyette münafıkların şeytanlarla beraber zikredilmesi, küfürde münafıkların şeytanlarla ortak olmalarındandır veya münafıkların ileri gelenleri demek istenmiştir. Konuşanlar ise, lider seviyesinden daha düşük olanlardır. Çünkü tüm azıp sapan ve inat edip direnen kimseler aslında şeytandırlar. Ayrıca bunların "şeytanlar" olarak adlandırılması, tümüyle haktan uzaklaşmış olmalarındandır. Münafıklar: *"Biz sizinle beraberiz"* derlerken, biz sizin dininizde ve inancınızdayız, hiçbir şekilde sizden ayrı ve farklı düşünceye sahip değiliz, demek istiyorlar. **«Biz sadece onlarla alay ediyoruz' derler.»** Biz mü'minlerin yanında inanmış gibi gözükürken, amacımız onların ganimetlerinden pay almak, sırlarına vakıf olmaktır. Yoksa biz inanmayı hatırımıza bile getirmek istemeyiz. Görünürde öyle gözüküyoruz. Alay, yani istihza, karşısındakiyle eğlenmek ve onu küçük görmektir. Dolayısıyla anlam şöyle oluyor: "Biz onlara müslüman olduğumuzu göstermekle, mü'minlerle eğleniyor ve onları küçümsüyoruz." Yüce Allah da onların bu tavırlarına karşı şu âyetle cevap vermektedir:

15. « Allah da onlarla alay eder.» Münafıkları, alay ve eğlenmeleri sebebiyle cezalandırır, onlara muamelede bulunurken, Allah da, adeta onlarla alay eder bir muameleyle onları karşılar. Allah, dünyada münafıklara mühlet ve imkân verir. Uzun bir süre azgınlık ve sapıklıkları içinde vakit geçirmeleri fırsatını verir. Haklarında İslâmi hükümler uygulanır. Bu, bir bakıma dünyada iken onlarla alay etmek anlamını taşır. Âhiret hayatında ise, münafıklar cehennem içinde bulundukları bir sırada, kendileri için cennet kapıları açılacak ve hemen hepsi oraya koşuşacaklardır. Ancak tam kapıya geldiklerinde, kapı yüzlerine kapanacak ve tekrar cehenneme döndürüleceklerdir. Mü'minlerse, cennet içinde koltuklar üzerinde münafıkların bu halini seyredecekler, onların dünyada mü'minlere gülüp eğlendikleri gibi, mü'minler de onlara güleceklerdir. İşte bu, onların yaptığı şeyin karşılığıdır. Bu şekilde Allah da onlarla alay eder **«ve onları azgınlıkları içinde körü körüne bocalasınlar diye bırakır.»** Allah, münafıklara zaman ve fırsat tanır ki, giderek taşkınlıklarını artırsınlar, küfürlerinde, nifaklarında ve her kötü işte hadlerini aşsınlar. Böylece bu vâdide şaşkın bir halde başıboş olarak dönüp dolaşırlar. Dünyada bu fırsatın kendilerine tanınması, alaylarının bir cezasıdır. Çünkü bu kimseler ileriyi görebilme yeteneğine sahip değiller, bunların kalb gözleri kördür. Nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilemez olurlar.

16. «Onlar hidayete karşılık, sapıklığı satın alan kimselerdir ki.» Yukarıda kötü nitelikleri açık bir şekilde ortaya konan bu münafıklar, hidayeti bırakıp yerine sapıklık denilen küfrü almışlardır. Hidayeti yani imanı da terketmişlerdir.

Âyette satın alma anlamındaki *"İştira"* kelimesi, kişinin beğendiklerini, değerini vererek alması anlamınadır. Daha sonra bu kelimenin kapsamı genişlemiş başka birşeyi isteyerek birşeyi terketmek anlamında kullanılmıştır. Burada sapıklığın satın alınmasıyla küfür belirtilmek istenmiş, hidayet ile de imana işaret olunmuştur. Yani küfrü imana üstün kabul ettiler, onu seçtiler. İmanı küfürle değiştirip, iman yerine küfrü aldılar. Onların **«alış verişleri kârlı olmadı.»** Onlar ticaretlerinde kârlı çıkmadılar. *Ticaret*, tüccarın yaptığı iş ve alış veriş demektir. Bundan amaç, kâr elde etmektir. Kâr da, ana sermayeye kazanç yoluyla eklenen gelirin adıdır. **«Doğru yolu da bulamadılar.»**

Kazanç yolunu bulamadılar. Ticarette amaç, kârla birlikte sermayeyi de tutmak ve kaybetmemektir. Tüccar ilk ticaretinde kâr elde etmese de, elinde sermayesi bulunduğundan, bir başka seferinde kâr edebilir. Fakat hemen işin başında sermayeyi de tüketirse, bu, gerçekte bir ticaret olamaz. İşte bu gibileri tüm varlıklarını kaybettiler. Akılları da bozulmuştur, ellerinde sermaye de kalmamıştır. Çünkü sermayeleri ellerinde kalabilseydi, böylece hakkı idrak edebilecekler ve kemale de erişeceklerdi. Fakat böyle davranmadıklarından münafıklar, hem zarar açısından hüsrana uğradılar ve hem umutsuz kaldılar.

Mühtedî, yani doğruyu bulan kimse, dünyayı bırakıp, âdetler peşinden koşturmayıp, ibâdet ve taatle uğraşan kimsedir. Yoksa kişinin kafasının estiği doğrultuda hareket etmesi, hevasıyla hidayetini birbirine karıştırması durumunda, o kimse hidayete eren biri olamaz.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى
اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ
وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ
فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ
يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا اَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَاِذَا اَظْلَمَ

عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ط

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

17. Onların durumu bir ateş yakanın durumu gibidir ki, o çevresindekileri aydınlatınca, Allah onların ışığını giderip kendilerini karanlıklar içinde, görmezler olarak bırakır.

18. Sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. Artık dönmezler.

19. Yahut onların durumu, gökten boşanıp içinde yoğun karanlıklar, gök gürlemesi ve şimşek bulunan şiddetli bir yağmur gibidir. Yıldırımlardan ölüm korkusuyla, parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah ise, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

20. O şimşek, neredeyse hemen gözlerini kapıp alıverecek; onlara aydınlık verince, ışığında yürürler, karanlık basınca da dikilip kalırlar. Allah dileseydi, onların işitmelerini ve görmelerini de giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.

17. «Onların durumu» Bu âyette durum olarak türkçeleştirdiğimiz kelimenin aslı *"Mesel"* dir. Bu, eş, benzer ve denk anlamınadır. Daha sonra bu kelime örneklerde ve darb-ı mesellerde kullanılır olmuştur. Genelde bu kelime, garip ve hayreti gerektiren konular için kullanılmakla birlikte, sonraları her durum ve kıssa için istiare yoluyla kullanılır olmuştur. Aynı zamanda kendisinde herhangi bir tuhaflık ve gariplik sezilen şeyler için de kullanılagelmiştir. Meselâ: "*Takva sahiplerine va'd edilen cennetin durumu (özelliği, misali) şudur*" (Ra'd: 35) âyetinde olduğu gibi. Yine: "*En yüksek sıfatlar da Allah'ındır*" (Nahl: 60) âyetinde de "*mesel*" *kelimesi* "sıfat" anlamında kullanılmıştır.

Allah, münafıkların gerçek durumlarını haber verdikten sonra, bunun peşinden konuyu darb-ı meselle daha açık ve anlaşılır bir şekle getiriyor. Bu, konuya daha bir açıklık ve kesinlik getiriyor. Çünkü bir olayı örnekleyerek açıklamak, insan aklını daha fazla etkiler, anlayışsız ve kaba cahillerin konuyu daha iyi bir şekilde anlamalarına yardımcı olur. Bundan dolayı örnek verilmekten amaç, gizli olanı açık olana benzeterek olayın, iyice aydınlanması sağlanıyor. Bu, ortada olmayanı, ortada olan şeye benzeterek yapılan bir anlatımdır. Bilindiği gibi yüce Allah, gönderdiği kitaplarda darb-ı mesellere çok yer vermiştir. Meselâ İncil'de bulunan bir sûre'ye *"Darb-ı Meseller"* sûresi adı verilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de darb-ı meselleri ve ibretli konuları içeren bin âyet vardır. Ayrıca peygamberlerin, âlimlerin ve hakîmlerin ifadelerinde oldukça fazla darb-ı meselle karşılaşılır.

Dolayısıyla bu âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Onların şaşılacak durumu" tıpkı «**bir ateş yakanın durumu gibidir ki...**» Âyette geçen *"istevkade"* aslında yakıt ve benzeri şey istemek, bunu elde etmek için gayret göstermektir. Bu da, ateşin alevler halinde yükselip aydınlık yapmasıdır. Yani onların durumu karanlık bir çölde, buradaki yırtıcı hayvanlardan korunmak için, bir ateş yakmak isteyen kimsenin durumu gibidir. «**O çevresindekileri aydınlatınca,**» âyette geçen *"İzâet"* kelimesi aşırı şekilde aydınlatmak anlamınadır. Nitekim şu âyette de bu anlamda kullanılmıştır: *"Güneşi bir ışık (aydınlatıcı), ayı da parlak kılan... O'dur."* (Yunus: 5)

Yanan ateş çevreyi ve eşyayı aydınlatınca, «**Allah onların ışığını giderip kendilerini karanlıklar içinde, görmezler olarak bırakır.**» Allah, aydınlıklarının tek kaynağı olan ateşlerini söndürüp tümüyle yok edince, kendilerini karanlıklar içinde görmeyen kimseler olarak bırakır. Çünkü zulmet, aydınlığın olmamasıdır. Hele bir de koyu zifiri bir karanlık varsa, bu daha da korkunçtur. Âyetteki karanlıklar anlamındaki *"zulümat"* kelimesinin nekire, yani belirsiz olarak gelmesi de bu işin böyle korkunç ve gerçekten şiddetli olduğunu gösteriyor. Böyle bir durumda eğer ortada aydınlık veren şey yok olmuşsa, artık görme olayı gerçekleşemez. Böylece anlam şöyle olmaktadır:

Münafıkların şaşılacak halleri, sapıklığı satın almalarıdır. Buysa küfür ve nifak karanlığından ibarettir. Bu anlamdaki bir karanlığı da Allah'ın gazabı izleyecek ve onlar ebedî bir ceza ile karanlıklar içinde kıvranacaklardır. Çünkü münafıklar, iman denen hidayeti bırakıp sapıklık denen küfrü seçmişlerdi. Oysa hidayet, insanın fıtratında olan bir nur olup, bu nur da onların görebildikleri hak delillerle desteklenmektedir. Bu tıpkı, büyük bir ateş yakan insanın durumuna benzer. Adam tam yaktığı ateşin aydınlığından yararlanacağı bir sırada, Allah, o büyük ateşlerini söndürüp, onları korkunç, koyu bir karanlıkta bırakıyor, artık bundan sonra da göz gözü görmez oluyor.

18. «Sağırdırlar.» Münafıklar hakkı dinleyip kabul etme yeteneğinden yoksundurlar. Adeta hakkı hiç duymamış gibidirler. Sağırlık, insanın duyma organlarının zedelenip kapanarak duyma işlevini yerine getirememesidir. Kulak öyle bir duruma gelmiştir ki, artık ses frekanslarını alma imkânı kalmamıştır.

«Dilsizdirler.» Hakkı konuşmaktan suskundurlar, konuşmak istemezler. Sanki dillerinde bir hastalık var da, bundan ötürü dilsiz durumuna düşmüşlerdir. Çünkü dil rahatsızlaşınca, çıkarması gereken harf ve kelimeleri yerli yerince çıkaramaz ve dolayısıyla konuşma da sağlanamaz.

«Ve kördürler.» Karşısındaki olayları ibretle görebilecek ve kendilerini hidayete götürebilecek olan gözlerini kaybetmişlerdir. Burada körlük anlamına gelen *"Umyun"* kelimesi, hem görme görevini yapan gözün ve hem de kalb gözünün beraberce körlüğü anlamında kullanılmıştır. İşte bu, münafıkların dünyadaki nitelikleridir. Bunun içindir ki, kıyamet gününde bunun cinsiyle cezalandırılacaklardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Kıyamet günü biz onları, kör, dilsiz ve sağır olarak yüzleri üstü toplayacağız."* (İsrâ: 97)

Münafıklar Allah'ın selâmını duymazlar, kıyamet gününde Allah kendilerini muhatap olarak almaz, bunlar Allah'ı da göremezler. Oysa müslümanlar hakkı dinlerler, hakkı söyleyip konuşurlar ve hakka bakarlar. Böylece kıyamet gününde Allah'ın hitabıyla kendilerine ikramda bulunulur, Allah ile karşılaşırlar ve Allah'ın selâmını alırlar. **«Artık dönmezler.»** Yani münafıklar, yukarıda sayılan nitelikler yüzünden, bundan böyle küfür demek olan, sapıklığı bırakıp da, terkettikleri hidayete dönmezler. Âyetteki: *"Sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler"* buyruğuyla, münafıkların gerçekten sağır, dilsiz ve kör oldukları değil, bu kimselerin bu organlarını hak yolda ve doğru bir şekilde kullanmadıkları ifade ediliyor.

Kalb gözünün körlüğü, yani basîretsizlik şu üç nedene dayanır:

a) İnsanın organlarını masiyet yolunda kullanması,

b) Allah'a ibadet ve taatte yapmacık davranması,

c) Allah'ın yarattıklarının elindeki varlıklara göz dikmesi.

İşte insan basîretini körleştirip ileriyi göremez hale gelince, bundan böyle halka yönelir ve Hakk'a sırt çevirir.

19. «Yahut onların durumu, gökten boşanıp içinde yoğun karanlıklar, gök gürlemesi ve şimşek bulunan şiddetli bir yağmur gibidir.» Münafıkların durumu, tıpkı gökten boşanan şiddetli bir yağmura tutulanların haline benzer. Gök (sema) dünyanın tavanıdır. Anlam şöyle oluyor: Tüm göğü kaplamış olan bir buluttan yağan şiddetli yağmur.

Abdullah b.Abbas'tan yapılan rivayete göre, Arş'ın altında bir deniz vardır. Canlıların rızıkları ondan inmektedir. Bu denize vahyolunur, buradan da semadan semaya istenildiği kadar yağmur yağdırılır. Bu olay dünya semasına gelinceye dek yağma işi devam eder. *"Zulümat"* kelimesiyle, her türlü karanlık anlatılmak istenmiştir. Öylesine yoğun bir karanlık ki, bulutlar birbiri üzerine kat kat binerek gecenin karanlığına ayrı bir karanlık eklemişler, böylece de ortalık zifiri karanlığa dönüşmüştür. Göz gözü görmeyecek bir karanlık... Gerçi burada gece karanlığından söz edilmemektedir ve âyette de bunu gösteren bir işaret yoktur. Ancak gecenin karanlığı anlamı, âyetin sevki (gelişi) inden anlaşılabilir. Çünkü bundan sonraki âyette şöyle buyuruluyor: *"O şimşek neredeyse hemen gözlerini kapıp alıverecek"* Daha sonra âyetin devamında, şu ifadelere yer veriliyor: *"Karanlık basınca da dikilip kalırlar."* Şimşeğin gözü kapıp alması, genellikle karanlık gecelerde olabilir. Aynı şekilde, insanın yürürken ansızın duraklaması da, yine bu gece karanlığından meydana gelmektedir. Çünkü insan, yolda yürürken ansızın ışığın yok olmasıyla, bir anlık da olsa görme özelliğini yitirir ve bu yüzden, olduğu yerde durakalır.

Gündüzün bulutlar ne kadar kesif ve yoğun olursa olsun, karanlık ne oranda çökerse çöksün, yolda yürüyenin yürümesine engel olmaz ve yürüyenin durmasını gerektirmez. Âyette karanlıkların yağmurun içerisinde olduğu belirtilmiştir. Halbuki bulutun ve gecenin karanlığı da vardır. Bunun sebebi yağmurun şiddetini ve korkunç durumunu belirtmek içindir. Gök gürlemesi, yani *"ra'd"* buluttan işitilen şiddetli sestir; şimşek *"berk"*, bulutların birbirleriyle sürtüşmeleri sırasında meydana gelen parıldama, ışık ve aydınlıktır.

«Yıldırımlardan ölüm korkusuyla, parmaklarını kulaklarına tıkarlar.» Korku ve dehşet saçan bir biçimde gök gürlemesi ve şimşeklerden söz edilince, sanki, "böyle bir gök gürlemesi durumunda, bu şiddetin altında bulunanların hali ne olur?" gibi bir soruya, parmaklarını kulaklarına tıkarlar şeklinde cevap verilmektedir. Parmaklarını kulaklarına tıkarlar, demek, parmak uçlarını tıkarlar anlamınadır. Burada mübalağa vardır. Sanki onlar şiddetli korku ve şaşkınlarından dolayı sadece parmaklarının uçlarını değil parmaklarının hepsini kulaklarına sokarlar.

Bir başka yoruma göre de, yerinde kullanılması gereken organlarını normal yolda kullanarak böylece doğruyu bulmayıp şaşkınlık ve dehşetten ne olduklarını bilemez durumdadırlar. Bütün bunlar, yıldırımlardan korktukları için başvurdukları yollardır. Yıldırım öylesine korkunç bir şeydir ki, bir kıvılcım ateşle birlikte nereye isabet ederse, orasını kül haline getirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) gök gürlemesi ve yıldırımlarını duyunca şöyle duâ ederlerdi: *"Allah'ım! Gazabınla bizi öldürme, azabınla bizi helâk etme, bütün bunlardan önce bizi afiyette kıl."*

«Allah ise, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.» Âyette geçen *"ihata"* bir şeyi her taraftan çepeçevre kuşatmak anlamınadır. Allah onları ilim ve kudretiyle kuşatmıştır. Böylece kâfirler, dört bir yandan kuşatma altında tutulduklarından, kaçacak hiçbir yer ve imkânları kalmamıştır. Âyetteki bu son cümle bir parantez cümlesidir. Dolayısıyla şiddetli bir fırtınaya yakalananların, parmaklarını kulaklarına tıkamaları, kendilerini kurtaramayacağına ilişkin bir uyarıdır. Çünkü kaderi hiçbir tedbir ve korku yenemez. Âyette açıkça kâfirlerden sözedilmesi, onların küfürleri yüzündendir.

20. «O şimşek, neredeyse hemen gözlerini kapıp alıverecek.» Şimşeğin aşırı olan ışığı yüzünden, gözleri çıkaracak, kör edecek gibidir. **«Onlara aydınlık verince, ışığında yürürler.»** Karanlık gecede şimşek yolu aydınlatınca, bunun sayesinde birazcık olsun yürürler. Bu arada gözlerinin de kapıp alınacağından korku içindedirler. Âyette, hızlanırlar veya koşarlar ifadesi yerine "yürürler" denmesindeki incelik, korkularından koşacak dermanları kalmaması ve âdeta dizlerinin bağının çözülmesine işaret etmektedir. **«Karanlık basınca da dikilip kalırlar.»** Şimşeğin meydana getirdiği aydınlık ortadan kalkınca, yol da tekrar karanlığa dönüşür ve oldukları yerde dikilip kalırlar. Şaşkındırlar, ikinci bir aydınlığın gelmesini beklemektedirler. Belki ikinci bir aydınlıkta varıp sığınmayı hedefledikleri yere ulaşabileceklerdir. **«Allah dileseydi onların işitmelerini ve görmelerini de giderirdi.»** Allah, kulaklarını ve gözlerini yok etmek isteseydi, kesinlikle, gök gürlemesi ve yıldırımla onların kulak ve gözlerini yok ederdi. Bu da onlara ceza olarak verilirdi. Nitekim Allah, bunu yapmaktan da âciz değildir. **«Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.»** Var olması mümkün olan her şeyi yapmaya kâdirdir. Bunları da hikmeti gereği yapar.

Bu, birincisinden daha etkili olan son derece açık ve anlaşılır bir benzetmedir. Burada yüce Allah münafıkların şaşkınlıklarını, sapıklığa dalışlarını ve rezil edildiklerini, karanlık bir gecede göğün şimşek ve yıldırımlarına ve ölüm hıçkırıklarından korkan insanların haline benzetmiştir. Âyetlerin akışı da bunu gerektirmektedir. Öte yandan âyetin bütününde, sele yakalanan, gecenin karanlığında şiddetli yağmura maruz kalan insanın durumu canlandırılmış, bulutların yağmuru yağdırması tasvir edilmiş, korkunç şimşeklerin sesine, göz alıcı yıldırıma dikkat çekilmiştir. Buna göre bu görüntülerle karşılaşan kimse, ölümle karşı karşıya gelmiş gibi olur. Son derece ilginç bir pozisyona bürünür. Korkulu bir hal alır. Ancak bunların her biri ayrı ayrı birer benzetmeyle ortaya konduğunda durum değişir. Bu yüzden içindeki bilgi ve marifetle birlikte Kur'an, hayat veren aydınlığa, kâfirlerin Kur'an'ı dinlerken büründükleri hal ise, şimşek ve yıldırım gürültüsünden korkanların durumuna benzetilmiştir. Onlar kulaklarını tıkasalar da, ondan kurtulamazlar. Tıpkı şimşeklerin aydınlığında titreyen ve karanlıkta şaşkın vaziyette kalan insanlar gibidir.

Şu halde, akıllı kimsenin yapması gereken şey, şeriatın güçlü ve kopmak bilmeyen ipine ve dosdoğru olan yoluna yapışıp bu yoldan ayrılmamaktır. Çünkü sıkıntılardan, kayıtlardan ve gailelerden kurtulması buna bağlı olduğu gibi, tehlikelerden korunabilmesi de bununla mümkündür. Çünkü işin sonu bize göre gizli ve kapalıdır. Dolayısıyla son nefesin nasıl verileceği bilinemez. O halde hazırlık yapmak gerekir.

Adamın biri Hasan Basrî'ye: "Nasıl sabahladın?" diye sormuş, o da: "Hayır ve iyilikle sabahladım" cevabını vermiştir. Bu defa adam Hasan Basri'ye: "Durumun nasıl?" diye sormuş, Hasan Basrî gülümseyerek şu cevabı vermiştir: "Durumumu hiç sorma! Düşün ki, birtakım insanlar bir gemiye binmişler, gemiyle tam denizin orta yerine kadar varmışlar. Gemileri burada parçalanmış. Gemide bulunanların her biri geminin bir tahtasına tutunmuşlar. Şimdi bunların hali nasıldır?" Adam: "Bunlar gerçekten zor durumdalar" deyince, Hasan Basrî: "İşte benim durumum, onlarınkinden de zordur. Çünkü ölüm benim denizim, hayat gemim, günahlar da tahtalarımdır. Ey oğulcağızım! Durumu böyle olan bir kimse sence nasıl olabilir? Mutlaka günahlar bırakılmalı ve her şeyi bilen Allah'a koşup sığınılmalıdır" demiştir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ
الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ اَلَّذ۪ي
جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

21. Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, korunasınız.

22. O ki, yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten bir su indirdi ve onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Artık bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayın.

21. «Ey insanlar!» Âyet, tevhidi kanıtlamak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin gerçekliliğini ortaya koymak için gönderilmiştir. Çünkü bu ikisi, yani tevhid ile Hz. Muhammed'in peygamberliği, imanın aslı, temelidirler. "*İnsanlar*" ifadesiyle mü'minler, kâfirler ve münafıklar içinde olmak üzere, tüm insanlara hitap edilmiştir. "*Ey*" ünlemi de, gafilleri uyarmak, sakin olanları harekete geçirmek, cahillere hakikatleri bildirmek, meşgul olanların meşguliyetlerini bıraktırmak, yüz çevirmiş olanları hakka yöneltmek, hak sevgisiyle dopdolu olanları bu iş için daha heyecanlı hale gelmek ve müridlerin de arzu ve isteklerini arttırmak için söylenmiştir. Ariflerden biri şöyle diyor: "İbadetteki külfeti hitabının lezzetiyle telâfi etmek için Allah onlara hitabiyle yönelmiştir."

«Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki...» Burada kâfirlere: "Rabbinizi birleyiniz ve Rab olarak yalnızca O'nu tanıyınız". Âsi olanlara: "Rabbinize itaat ediniz", münafıklara da: "Allah'ı bir olarak tanımada yani tevhidde ihlâslı ve samimi olun, Rabbinizi gereğince tanıyın" ve itaat sahibi olanlara ise: "Rabbinize ibadet ve taatınızda devamlı olun" diye emredilmektedir. Çünkü lâfız, tüm bu anlamları içermektedir. Bu, Rabbimizin az kelimeyle birçok manaları ifade eden sözlerindendir.

İbadet, tam anlamıyla taatte bulunmak için, insanın var gücünü ortaya koyması ve masiyetlerden uzak kalmak için, Allah korkusunun bilincine erebilmesidir.

Allah'a taatte bulunun ve ibadet edin. Çünkü sizi ve sizden öncekileri yaratan O'dur. "*Yaratmak*" (halk), daha önce hiçbir örneği ortada olmaksızın yepyeni bir şey ortaya koymaktır. Âyette bizden öncekilerin yaratılışına da dikkatin çekilmesi, kendisine ibadet ve kullukta bulunmalarının sebebinin bu olduğunu açıklamak içindir. Çünkü atalarının yaratılma nedeni, Allah'a karşı kulluklarının bilincine vararak O'na ibadette bulunmak olduğu gibi, onlardan sonrakilerin yaratılış amacı da budur. **«Korunasınız.»** Belki bu sayede takva sahiplerinin yoluna girmeyi başarmış olur, böylece hidayete ve kurtuluşa erersiniz. Çünkü bunun sonucunda Allah'a yakın olmak vardır. Âyette geçen *"lealle"* aslında ümit vermeyi ifade eder. Fakat Allah kelamında gelince kesinlik ifade eder. Çünkü kerem sahibi olan ancak yapacağı şey hakkında ümit verir. Âyette ayrıca, takvanın sülûk derecelerinin en sonuncusu olduğuna da işaret vardır. Takva, insanın Allah'tan başka her şeyden ilgisini kesmesi ve uzak durmasıdır. Âbid'in ibadetiyle mağrur olmaması ve ibadetine güvenmemesi gerekir. Âbid olan kişi, her zaman korku içinde olmalı ve Allah'tan umudunu kesmemelidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarırlar."* (Secde: 16)

22. «O ki, yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı.» *"Arz"*, dünyanın yaygısı ve dünya. Bir şeyin yaygısı demek, onun denizleriyle çepeçevre kuşatılması demektir. Âyette yer alan *"döşek"* ifadesi, kara parçasının su yüzüne çıkıp yükselmesidir. Gerçi böyle olmakla beraber bu, dibe çökmeye müsaittir. Aynı zamanda bu, katılıkla yumuşaklık arasında bir halde bulunur. Bu anlamıyla dünya, üzerinde oturmaya, uyumaya ve yaşamaya uygun olan yerdir. Tıpkı yayılmış bir yaygı gibi. Bu manasıyla yeryüzünün, gerçek anlamda düz bir yüzey olması da gerekmez. Çünkü dünyanın yuvarlak olması, büyüklüğü sebebiyle üzerinde yaşamaya müsaittir.

Yüce Allah göğü de kubbemsi olarak yaratmıştır. *"Gök"* (sema), insanın üst tarafında, yüksekte yer alan ve insanı gölgeleyen tavan anlamınadır. Göğün her tabakası diğerinin üzerine gelmek sûretiyle, âdeta bir kubbe oluşturmuştur. **«Gökten bir su indirdi.»** Yani buluttan yeryüzüne boşanan bir yağmur yağdırdı. **«Ve onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı.»** Allah gökten indirdiği yağmur sebebiyle size çeşitli ürünler, meyve, hububat ve sebze gibi yenecek şeyler bitirdi. Topraktan yetişen ürünler ve ağaçlar çıkardı. Bu durumda suya bitkiler üzerinde etkili olan bir güç, toprağa da, bu sudan etkilenen ve yararlanılan bir durum vermiştir. İşte bu iki gücün birleşmesi sonunda türlü türlü ürünler yetişmiş olmaktadır. Böylece gök ile yer arasında sanki bir evlilik olmaktadır. Çünkü gökten yere yağmur yağdırılıyor, topraktan da bu sayede türlü ürünler meydana geliyor. Bu, tıpkı canlılardan neslin üremesine benzemektedir. Türlü türlü ürünler, insanoğlu için rızık ve yiyecek, hayvanlar için de yem olarak verilmiştir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Gerçekten Allah, bütün bu şeyleri size nimet olarak ikramda bulundu. Böylece sizler O'nun yaratıcı, rızık veren olduğunu bilip öğrenesiniz ve birliğini, yani tevhidi kabul edesiniz.

«Artık bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayın», *"Endâd"* (eşler), kelimesi *"Nidd"* kelimesinin çoğuludur ve eş, benzer demektir. Yani Allah'a ibadet ve kulluk ettiğiniz gibi, başkalarını da Allah'a eş ve ortak kabul ederek onların buyrukları altına girmeyin. Çünkü sizler, başkalarının Allah'a kesinlikle denk ve eş olmayacaklarını bilip durmaktasınız. Çünkü Allah sizi ve sizden öncekileri, göğü ve yeri ve tüm rızıkları da yaratandır. Yoksa bu işleri putlar yapmamaktadır. Çünkü putlar, ne bir zarar verebilirler, ne de herhangi bir fayda sağlarlar. Dikkat edilirse burada genel anlamıyla bir öğüt yer alıyor. Rabbimiz bu âyette: *"Sizin için yaptı, yarattı"*, *"size rızık olsun diye"* buyurdu. Eğer kıyamet gününde Rabbim sana: "Şu şeyleri böylece sizin için yaptım, siz benim için ne yaptınız?" diye sorsa, ne cevap vereceksin?...

وَاِنْ كُنْتُمْ فى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا
فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
النَّارَ الَّتى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

23. Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe ediyorsanız, siz de onun benzerinden bir sûre getirin. Allah'tan başka bütün yardımcılarınızı da çağırın; eğer doğru söyleyenler iseniz.

24. Eğer bunu yapmazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- artık yakıtı insanlar ve taşlar olan, kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.

23. «Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe ediyorsanız.» Eğer Muhammed (s.a.v.)'e indirdiğimiz Kur'an'ın Allah tarafından bir vahiy olarak gönderildiğinden şüphe duyuyorsanız...

İndirme anlamına gelen *"tenzîl"*, bir şeyin aşamalı olarak gelmesidir.

Kur'an, dünya semasından "Beytu'l-İzze'ye" bir defada toplu olarak ve daha sonra buradan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e 23 yıl içinde peyderpey indirildi. Bunun nedeni, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmî olması, okuma ve yazmasının bulunmamasıydı. Böylece Kur'an'ın kolayca ezberlenmesi sağlanmış oluyor ve korunması isteniyordu. Oysa öteki peygamberler böyle değillerdi. Onlar okur yazardılar. Bu sayede onlar tümünü kitaba geçirmek suretiyle muhafaza edebiliyorlardı. Bunun içindir ki, öteki ilahî kitaplar bir defada toplu olarak nazil oldu, denilmiştir.

«Siz de onun benzerinden bir sûre getirin.» Burada muhatabı aciz bırakan bir emir yer alıyor. Benzer bir sûrenin getirilmesi... *"Sûre"*, başı ve sonu belli olan Kur'an'dan bir parça anlamınadır. Bunun da en az ve kısa olanı üç âyetten ibarettir. Yani Kur'an sûresi gibi, derin anlamları ve belağatlı ifadeleri içeren, nazımda yüksek bir dereceye ulaşabilen bir sûre getirin.

Burada şöyle denilmektedir: Madem ki bu sözlerin bir insan sözü olduğunu ileri sürüyorsunuz, öyleyse siz de insan olduğunuza göre, yaratılış ve dil yönünden ondan farklı değilsiniz. O halde siz de onun sûrelerine benzer bir sûre getirin. **«Allah'tan başka bütün yardımcılarınızı da çağırın.»** Bunun için, size yardım edebilecek bütün yardımcılarınızı, şahitlerinizi, yanınızda yer alacak olanları da çağırın. Evet, Allah'ın dışında kimden ne yardım isteyecekseniz, isteyin. Ayrıca ilâh ve tanrı olarak kabul ettiğiniz ve taptığınız putlarınızı da çağırın. Çünkü siz, kıyamet gününde bunların size, sizin hak dava üzerinde olduğunuza dair şehadette bulunacaklarını zannediyorsunuz.

Âyet, kişinin kendisi gibi bir yaratıktan yardım istemeye kalkışmasının kendisine hiçbir şey kazandırmayacağını göstermektedir. Çünkü âciz olan bir kimsenin, bir başka âcizden yardım beklemesinin herhangi bir yararı yoktur. O halde ihtiyaç ve isteklerini, bunları yerine getirmenin kendisine zor gelmeyeceği zata havale et. Eğer bir şey isteyeceksen, hazinesi hiçbir zaman tükenmeyenden iste. Yalnızca gerçek anlamda güçlü olan Allah'a dayan ki, her bakımdan sadece O korusun. Hiçbir imkânın yokken, seni O zengin kılsın. Seni koruyan O olunca, sayısı fazla olan düşmanların azalır, sana yetince de, az gözüken malı Allah artırır. **«Eğer doğru söyleyenler iseniz.»** Bunları Hz. Muhammed'in kendisinden uydurduğu şeklindeki iddianızda samimi iseniz, o zaman siz de buna benzeyen bir sûre getirin.

24. «Eğer bunu» benzerini getirme konusundaki size yönelik emri, **«yapmazsanız...»** tüm gayret ve çabalarınıza rağmen başarmazsanız, **«-ki**

hiçbir zaman yapamayacaksınız-» Bu bir parantez cümlesidir. Siz ileride ve gelecekte de bunu başaramayacaksınız. Bu da Kur'an'ın gerçekten insanı âciz bıraktığının açık bir göstergesidir. Bu, aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de mûcizesidir ve gerçekten hiç kuşku götürmeyen bir mûcizedir. Çünkü burada özel bir gayb'tan, yani bilinmeyenden söz edilmektedir. Bunu da ancak Aziz ve Celil olan Allah, Hz. Peygamber'e öğretmiştir. Nitekim durum öğretildiği gibi olmuştur. Nasıl olmasın ki, eğer gerçekten Kur'an'ın âyetlerine benzer bir örnek sunabilselerdi, kesinlikle râviler bu olayı birbirlerinden rivayet ederler, anlatırlardı.

«Artık, yakıtı insanlar ve taşlar olan, kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.» Madem ki Kur'an benzeri, bir sûre getirmekten âciz kaldınız, bu durumda Hz. Muhammed'in peygamberim olduğunu kesin hüccet olarak kabul etmeniz gerekir. Kur'an'ın da benim kitabım olduğunu itiraf etmeniz icabeder. Dolayısıyla onu doğrulamanız ve ona iman etmeniz zorunludur. Eğer halen iman etmeyecekseniz, bu durumda siz cehennemliklerden olacaksınız. O cehennemin ateşinden sakının. Çünkü onun yakıtı, odunu, kendisiyle ateşin tutuşturulacağı şey, isyankâr insanlarla taşlardır. Bundan maksat kükürt taşlarıdır. Bu taşların cehennem ateşinin tutuşturucusu ve odunu olarak anılması, bunların hızlı tutuşmasından, hemen geçmemesinden, uzun bir süre közünü korumasından, hararetinin fazla olmasından, çok kötü kokmasından ve ayrıca insan vücuduna yapışıp kalmasındandır.

Bir tefsire göre de bu taşlardan maksat, insanların tapmakta oldukları, putlar ve dikili taşlardır. Putların cehennemde yakılıp azabedilmesi, puta tapanların, taptıkları şeylerin cehennemde yakıldığını görerek kendilerinin de bu yüzden azaba uğrayacakları gerçeğini kavrayabilmeleri içindir. Ayrıca putların değersizliğini görüp anlasınlar, bunlardan herhangi bir umutları kalmasın diyedir. Çünkü bunlara fazla değer veriyorlar, saygı gösterisinde bulunuyorlardı. Nasıl ki liderlerinin ve büyüklerinin peşinden gidenler, onlara hizmette bulunup, sürekli olarak onlardan umutvar oluyorlarsa, kâfirler de putlara taptılar, bunlara sırtlarını dayadılar ve bunlardan bir beklenti içinde oldular. Sonra da bu yüzden azap olundular. Böylece onların cehaletleri ortaya konmuş olduğu gibi, herhangi bir beklenti içinde olmamaları için de, gözlerinin önünde putları cehennemin yakıtı olarak yanacaktır. Nitekim küfür önderleri de kendilerine uyanlarla birlikte ceza görecek, onlarla birlikte de cehenneme sürüklenip atılacaklardır. Bu durum gerçekten kendilerine oldukça ağır gelecek, artık bir kurtuluş umutlarının da kalmadığını anlamış olacaklardır. Çünkü bu cehennem ateşi "kâfirler için hazırlanmıştır."

Bu âyet aynı zamanda, cehennemin yaratılmış olduğunu ve el an mevcut olduğunu göstermektedir. Ancak Mûtezile, bu görüşü kabul etmemektedir.

Beğâvî, sûre ile ilgili olarak şöyle der: *"Sûre"*, üstün mevki ve önemli derece demektir. Sûre adının verilmesi, Kur'an okuyan kimsenin, bu sayede yüksek bir derece elde etmesindendir. İnsan tüm Kur'an sûrelerini gereğince okursa, bu sayede en önemli makamlara erişme imkânını elde eder.

Hükema (hakikat erbabı kişiler) şöyle derler: "Çocuğun ana ve babası üzerindeki hakkı üçtür. Çocuk dünyaya geldiğinde, ana ve babasının ona güzel bir isim vermesi, Kur'an, edep ve ilim öğretmesi ve çocuğunu sünnet ettirmesidir. Bundan sonra asıl amaç gelir ki; bu, Kur'an'ın öngördüğü şekilde amel etmek ve Kur'an adabıyla ahlâklanmaktır."

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا
وَلَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَسْتَحْيِي اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَاَمَّا الَّذِينَ
اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا

وَمَا يُضِلُّ بِهِ اِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ
مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِ اَنْ يُوصَلَ وَ
يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

25. İman edip yararlı işler yapanlara, altından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıklarında: "Bu, daha önce de rızıklandığımız şeydir" derler. Kendilerine, o söylediklerine benzer olan şeyler verilmiştir. Onlar için orada, tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedî kalacaklardır.

26. Muhakkak ki Allah, bir sivrisineği ve ondan daha küçüğünü misal vermekten çekinmez. Artık iman edenler, onun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise: "Allah bu misalle ne demek istedi?" derler. Onunla birçoğunu şaşırtır ve yine onunla birçoğunu doğru yola getirir. Onunla ancak, fâsıkları saptırır.

27. Onlar öyle sapıklardır ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır.

25. «İman edip yararlı işler yapanlara, altından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!» "*Beşaret*" (müjde) sevindirici haber, kendisiyle yüzde mutluluk eseri beliren şey demektir. Dolayısıyla anlam: Ey Muhammed! İnananların kalblerini sevindir, gönüllerini mutlu kıl. Buradaki hitabın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve bu manada kendisinden mutlu bir haber gelen herkese olduğu belirtilmiştir. Nitekim Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Karanlıklarda mescid ve camilere gidenleri, kıyamet gününde tam bir aydınlıkla müjdele!*" (11)

11- Ebû Davud, *Namaz*, 561; Tirmizî, 223. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/420.

Hz. Peygamber'in böyle buyurmasındaki amaç, hiçbir zaman bununla belli bir kimseye emir vermek değildir. Aksine bu, müjdeleyebilen herkesedir.

İyi ve güzel davranışlarda bulunanları da müjdele. İyi ve güzel davranışlar, Allah için yapılan bütün işleri kapsar. Burada amelin iman olayına atfedilmesinin sebebi, her ikisinin de aynı şeyler olmadığını belirtmek içindir. Ayrıca bir kimsenin müjdeye hak kazanabilmesi için, mutlaka bu iki şeyi, yani iman ve ameli birlikte götürmesi halinde olabileceğine işarettir. Çünkü iman temeldir, sâlih ve güzel amel de temel üzerine kurulan binadır. Dolayısıyla, üzerinde herhangi bir bina bulunmayan temelin bir anlamı yoktur. Hiçbir amel ve iş görmeden cenneti istemek, beyinsizlerin ve bunakların işidir. İşte iman ve ameli birlikte götürenler için içinden ırmaklar akan cennetler vardır. "*Cennet*", içinde ürün verebilen ağaçları olan bahçe demektir. İçinde ağaçların ve özellikle hurma ağaçlarının fazla olduğu, ağaç dallarının birbirine girdiği, ve bu dallarla örtülmüş olan yere bu isim verilmiştir. Sanki cennet örtünmüş, gizlenmiştir. Çünkü cennet, saraylardan köşklerden meydana gelmiştir. Aynı zamanda buna "sevap yurdu" da denilmiştir. Cennete bu ismin verilme nedeni, içinde hiçbir zaman dille anlatılamayacak binaların, odaların ve sarayların yer almasıdır. Çünkü cennet her türlü nimetin ve lezzetin kaynağıdır.

Cennet, neden "cennetler" diye hem çoğul ve aynı zamanda belirsiz (nekre) olarak getirildi? Bunun sebebi ne olabilir? denirse: Buna cevabım şudur: Cennet, tüm sevap yurtlarının adıdır. Dolayısıyla bu, birçok cennetleri kapsar. Çünkü kişilerin, amelleri sayesinde elde ettikleri derecelere göre kendilerine cennet verilecektir. Dolayısıyla her tabakanın bu cennetlerden bir cenneti olacaktır. Ayrıca cennetlerin sayısı sekizdir, isimleri de şöyledir: Daru'l-Celâl (Celal Yurdu), Daru'l-Karar (Karar Yurdu), Daru's-Selâm (Esenlik Yurdu), Adn Cenneti, Me'vâ Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti ve Naîm Cenneti.

Nehir, Mısır'daki Nil Nehri gibi geniş su yatağıdır. Burada maksat orada akan sudur. Eğer: "Cennetlerin altından ırmakların akışı nasıl mümkün olur?" diye bir soru sorulursa, cevap olarak deriz ki: Bu durum, bir kısım akarsuların kenarında yetiştiğini gördüğün ağaçlara benzer. Mesruk'un rivayetine göre, cennet ırmakları yataksız olarak akar. Öte yandan, bağ ve bahçelerin en güzelleri, ağaçları gölge veren ve aralarında su akanlarıdır. Çünkü akarsu, en değerli nimetlendendir. Ayrıca, bahçe ne kadar güzel olursa olsun, içinde su bulunmadığı sürece, içinde hiçbir neşe olmadığı gibi, güzel ürünler de vermez. Bu yüzden içinde su bulunmayan bahçeler, ruhsuz heykellere ve cansız resimlere benzer.

Cennetteki ırmaklar, şarap, süt, bal ve su ırmakları gibi çeşitlere ayrılır. Cennetlikler, buradaki su nehrinden içtikleri zaman hayat bulurlar. Artık kendileri için ölüm diye bir şey kalmaz. Süt nehrinden içtiklerinde, bedenlerinde bir düzelme ve arınma olur. Bundan böyle eksiklik diye bir şey hissetmezler. Bal nehrinden içtiklerinde, sağlık ve şifaya kavuşurlar ve artık kendilerinde hastalıktan eser görünmez. Şarap nehrinden içtiklerinde ise, içlerinde bir neşe, huzur ve sevinç duyarlar. Sonra da artık üzüntü nedir, bilmezler.

«Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıklarında: 'Bu, daha önce de rızıklandığımız şeydir' derler.» Cennette kendilerine, oranın herhangi bir meyvesinden biri yedirildiğinde, bu, tıpkı dünyada bizim yediğimize benziyor derler. Cennet meyvelerinin dünyadakilere benzetilmesi, insanların görür görmez ona karşı meyletmeleri, yabancılık çekmemeleri içindir. Çünkü insan tabiat ve karakter olarak, alışık olduğu şeye eğilim duyar. Eğer alışık olmadıkları bir şey verilmiş olsaydı, insan bu yeni cins şey için, bu, olsa olsa ancak bu kadar olabilir, diye bir kanaate sahip olabilirdi. Ne kadar üstün olsa da, yine böyle düşünebilirdi. Cennet halkı, meselâ bir narı gördüklerinde, bunun görüntü ve hacim bakımından dünyadakine benzer olduğunu söyleyeceklerdir. Sonra cennet narlarından sadece bir tanesinin tüm ev halkını doyurduğunu gördüklerinde bunun üstünlüğü açık, seçik görülür. Bu, daha fazla bir mutluluk uyandırır. Sanki cennetlikler şöyle diyeceklerdir: Bu, tıpkı dünyada bize rızık olarak verilenin aynısıdır. Fakat cennet meyvelerinin bu tadı ve üstünlüğü nereden kaynaklanıyor? **«Kendilerine, o söylediklerine benzer olan şeyler verilmiştir.»** Cennet meyveleri renk ve görünüm bakımından dünyadakilere benzer. Ancak bunlardan yediklerinde, tad ve lezzet bakımlarından hiç de onlara benzemediğini göreceklerdir. Çünkü bu meyvelerde çürük veya bozukluk görülmez. Cennet meyveleri tıpkı asmalar gibidir. Biri koparılınca yerine hemen yenisi gelir. Tüm yaratılanlar sadece bir tek üzüm salkımının başına toplansalar, hepsini de doyurur.

Kitap ehlinden biri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelir ve: "Ey Ebu'l-Kasım! Sen , cennet ehlinin yediklerinden ve içtiklerinden söz ediyormuşsun?" der. Adamın sorusu üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöye cevap verir: "*Evet! Muhammed'in varlığı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, doğrusu onlardan her-*

hangi birisine yemede, içmede ve cinsel ilişkide yüz adam kuvveti verilecektir." Adam yine sorar: "Yiyen kimsenin def-i hacete ihtiyacı olur. Halbuki cennette her şey temizlik üzerine kurulmuştur. Orada rahatsızlık verecek bir şeyler yoktur?" Hz. Peygamber (s.a.v.) buna cevap olarak şöyle buyurur: *"Cennette, cennet ehlinden birisinin ihtiyacı, tıpkı misk gibi bir terden başkası değildir."*(12)

«Onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedî kalacaklardır.» İman edip güzel amel işleyenler için cennette, hayız ve nifastan arınmış, küçük ve büyük abdest, meni, doğuma bağlı rahatsızlık veren şeyler, doğal olarak var olan kir ve paslar, kötü huylar ve benzeri şeylerden tamamen temizlenmiş, kendilerine dünyadaki gibi rahatsızlık verecek hiçbir şeyi olmayan kadınlar ve huriler vardır. Çünkü bunları tertemiz ve pırıl pırıl kılan, ancak Allah'tır. Bu itibarla cennette rahatsızlık verici hiçbir kötü şey olmayacaktır.

Hasan (Basrî) de şöyle der: "Onlar sizin dünyada beli bükülmüş, hastalıklı kadınlarınız olup, hepsi de dünya kirlerinden arındırılmışlardır." O cennetlikler, cennette sürekli ve diri olarak kalacaklardır. Cennette ölüm yoktur.

İkrime şöyle diyor: "Cennet ehlinin tümü 33 yaşlarında olacaklar. Boylarının uzunluğu altmış arşındır. Hepsi de babaları Hz. Âdem'in boyunda olacaklardır. Hepsi de kılsız ve tüysüz, yaratılıştan sürmeli gençlerdir. Cennette tükürük ve burun kiri de yoktur. Cennet ehlinin güzellikleri ve iyilikleri hergün artacaktır. Halbuki dünyadakilerin hergün biraz daha yaşlandıkları ve güçsüz hale geldikleri görülür. Cennettekiler gençliklerini yitirmeyecekleri gibi, elbiseleri de eskimez."

Dikkatinizi şuna çekmek isterim: Duyulara bağlı bulunan tüm bu önemli lezzetler, sadece barınaklara, yiyecekler ve evliliklere özgü olup bunların devamlılık ve sebat üzerine kaim olunca -ki, bir nimet ne kadar büyük ve önemli olursa olsun, eğer bir gün o nimet yok olacaksa, böylesi bir nimet mutluluk yerine elem ve üzüntü verir.- Mü'minler bu nimetlerinin devamlılığı ve cennette sonsuza kadar kalacakları ile müjdelenmişlerdir. Bütün bunların sürekliliği, elbette mü'minlerin mutluluğunu ve sevincini artırmaktadır.

26. «Muhakkak ki Allah, bir sivrisineği ve ondan daha küçüğünü

12- Bkz. İbn Ebû Şeybe. Nesaî. Ahmed b. Hanbel. *Müsned*, 4/367. Süyûtî. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. 1/40.

misal vermekten çekinmez.» Allah Kur'an'da sinekten, örümcekten söz edip bunlarla müşriklere darb-ı meseller verince, yahudiler buna güldüler, alay ettiler ve: "Bu, Allah'ın sözüne benzemez" dediler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. Âyette *"hayâ"* (ar-çekinme) ifadesi yer alıyor. Bu, herhangi bir korku, ayıplanma ve kötülenme gibi şeyler yüzünden insana ârız olan bir değişiklik ve kırgınlık halidir. Allah bununla onları susturmak istiyor. Çünkü bu, bir benzetme için getirilmiştir. Allah herhangi bir örnek vermek istediğinde, bu bir sivrisinek bile olsa, vermekten kaçınmaz. Bunda çekinilecek herhangi bir durum yoktur. Bir şeyin küçük ve değersiz olması, onun örnek olarak gösterilmesine engel değildir. Onda, gerçekten örnek olabilecek bir şey varsa, bu yapılır. Bu, bir sivrisinek, bir sinek veya bir örümcek olabilir; küçüklük ve değer açısından bunlardan aşağı da bulunabilir.

Şöyle bir soru akla gelebilir: "Allah, müşriklerin ilâhlarını, örümcek ağına ve sineğe benzetiyor. Allah'ın sivrisinek ve daha aşağı olan bir şeyi örnek olarak vermesindeki amaç nedir? Bu âyette sanki şöyle denmektedir: Allah, sizin ilâhlarınızı sivrisineğe ve bundan da önemsiz olan bir şeye benzetebilir, bundan da çekinmez. Hatta siz örümceği ve sineği bir yana bırakın, Allah, sizin ilâhlarınızı çok daha önemsiz şeylere de benzetir. Bu, Allah için bir kusur değildir.

İmam Ebû Mansûr bu konuda şöyle der: "Cisim ve cüssesi küçük olan varlıkları yaratmasında Allah'ın varlığına ve birliğine olan delil, büyük varlıkları yaratmasındakinden daha çok ve ilginçtir. Meselâ tüm insanlık bir sivrisineği, ya da bir sineği var etmek için bir araya gelseler, bunun ihtiyacı olan ağzı, burnu, gözü, ayak ve elleri yapmaya kalkışsalar, hiçbir zaman buna güç yetiremezlerdi. Belki de, onun çok çok üzerinde büyük kemiklerden oluşan bir cisim tasvir edebilirlerdi, fakat bir sivrisineği asla. Düşünün Allah, bir sivrisineğe, hacminin küçüklüğü ve değersizliğine rağmen, büyük bir filde bulunan bütün organları vermiştir."

Allah, lütfu gereği arslanı en güçlü, sivrisineği ve sineği de en güçsüz olarak yaratmıştır. Sonra Rabbim sivrisinek ve sineğe cesaret vermiş. Böylece, insanların yüzlerine ve başlarına doğru çekinmeden uçuşuyorlar, sürekli olarak bunu yapmaktan çekinmiyorlar. İnsanlar onları engellemek için ne kadar çaba harcarlarsa harcasınlar, onlar yine dönüp aynı davranışları yapıyor, onların üst ve başlarına, yüz ve gözlerine konuyorlar. Arslanda ise korkaklığı yaratmış. Bu yüzden o, insanların oturdukları yerden, barınak ve yollarından hep uzakta duruyor. Eğer arslanda, sinek ve sivrisinekteki cesaret bulunmuş olsaydı, tüm insanlar helâk olurlardı. İşte Allah, büyük lütfuyla, güçsüzde cesareti, güçlüde de korkaklığı yaratmıştır. Şaşılacak bir başka durum da şu ki, insan bu zayıf varlık karşısında güçsüz, o büyük arslan karşısında da güçlü hale geliyor.

Anlatıldığına göre, Halife Me'mun bir gün hutbe okuyordu. Bu sırada gözünün üzerine bir sinek kondu. Sineği kovdu, fakat hayvan döne döne gelerek yine gözüne kondu. Sonunda Halife Me'mun hutbesini kesmek zorunda kaldı. Namazı kıldırdıktan sonra, Basra'nın âlimi Ebû Huzeyl'i getirtti ve : "Allah sineği neden yarattı?" diye sordu. O da şu cevabı verdi: "Zalimleri onunla küçük düşürmek için." Halife: "Doğru söyledin" dedi ve kendisine bir miktar mal vererek ödüllendirdi. Bunun içindir ki, sinek gibi varlıkların yaratılışlarında hikmetler ve yararlar vardır.

Kuşeyrî der ki: "Yaratıcının kudretine nisbetle yaratılma işi, havada uçuşan bir zerreden de daha önemsizdir. Çünkü Allah katında, kudret açısından, Arş'ı yaratmakla, sivrisineği yaratmak arasında bir fark yoktur. Allah için Arş'ın yaratılması zor gelmediği gibi, sivrisineğin yaratılmasının da çok daha kolay olduğu söylenemez. Çünkü Allah'a göre zor ve kolay diye bir şey yoktur. Allah bu gibi şeylerden münezzehtir."

«Artık iman edenler, onun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler.» Kur'an'a ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e inanmış olanlar, sivrisinek ve sinek gibi şeylerle mesel getirmenin hak ve gerçek olduğunu bilir ve inanırlar. İnkâra kalkışmazlar. Bunlar üzerinde düşünürler ve kesin olarak büyüğü de küçüğü de yaratanın Allah olduğunu bilirler. O'nun kudreti karşısında bunların hepsi eşittir. Bunların hepsine iman ederler.

«İnkâr edenler ise: 'Allah bu misalle ne demek istedi?' derler.» Bunların başında yahudilerle müşrikler gelir. Bunlar, Allah'ın bu önemsiz ve kötü şeyleri misal getirmekten amacı nedir? diye konuşurlar. "Allah bunlardan başka örnek olarak verecek bir şey bulamadı mı?" gibi sözler söylerler. Allah (c.c.), buna cevap olarak şöyle buyurur: **«Onunla birçoğunu şaşırtır ve yine onunla birçoğunu doğru yola getirir. Onunla ancak, fâsıkları saptırır.»** Allah, verdiği bu örneklerle birçok kimseleri haktan bâtıla saptırır. Burada saptırma, Allah'a isnad ediliyor. Bu, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olması bakımındandır. Yoksa, Allah'ın onları saptırdığı gibi yanlış bir anlam sözkonusu değildir. Burada kulların o işi yapma, tercih etme ve kazanma bakımından işleri ve veballeri kendilerine aittir. Kâfirler böyle bir örneği gördüklerinde adeta çıldırırlar, sapıklıklarını giderek artırırlar. Fakat mü'minler, bu gibi örneklere baktıklarında, imanları artar. Yani bu örnekleri gören kimi insanlar sapıklığı tercih ederken, mü'min olanlar da hidayeti seçerler. Kaldı ki, bu tür örnekler dolayısıyla yollarını sapıtacak ve yalanlamaya gidecek olanlar sadece fâsıklar ve kâfirlerdir. Buradaki fâsıklardan amaç, Allah'ı inkâr eden ve O'nun emrinin dışına çıkanlardır. Çünkü fısk ve fâsıklık, büyük günahlar işlemek sûretiyle Allah'a itaatten dışarı çıkmaktır. Küçük günahları işlemekte ısrar etmek de fısktır.

27. **«Onlar öyle sapıklardır ki, kesin söz verdikten sonra»** yani belirlenen sözü pekiştirdikten ve kabulle destekledikten, ya da Allah'ın kitap indirip peygamberler göndermesiyle bu sözü pekiştirdikten sonra **«sözlerinden dönerler.»** Allahın, emrine muhalefet edip onu terkederler. **«Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırlarının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler.»** Kesilmesine Allah'ın razı olmadığı her anlamdaki olumlu ilişkiyi keserler, akrabalarla ilişkileri koparırlar, mü'minlerle dostluk ve sevgiyi bırakırlar, peygamberler arasında ayırıma giderler, ayrıca her anlamdaki hayrı bırakıp her türlü kötülüğü yaparlar **«ve yeryüzünde fesat çıkarırlar.»** İmandan engelleyerek, hakla alay ederek, dünyanın düzeni için gerekli olan salahı, temel ve ilkeleri bırakarak fesat çıkarırlar. **«İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır.»** Âhirette cezalandırılacak olanlar onlardır. Cennette sevab diye bir şey bulamayacaklardır. Çünkü bunlar vefakârlık yerine vefasızlığı aldılar, iyilik yerine fesadı seçtiler.

كَيْفَ
تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمٖيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيٖيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذٖى خَلَقَ لَكُمْ مَا
فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ
سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٢٩﴾

28. Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Halbuki siz, ölüler idiniz. Sizi O diriltti. Sonra öldürecek, sonra tekrar diriltecektir. Nihayet O'na döndürüleceksiniz.

29. Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yönelip onu yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi çok iyi bilendir.

28. «Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?» Kendi içinizde ve dışınızda sizi küfürden imana çevirecek deliller varken Allah'ın birliğini nasıl inkar ediyorsunuz? Âyetteki soru, inkâr anlamınadır. İnkârcıların durumlarına ve yaptıklarına karşı duyulan bir hayret ifadesidir. Sanki burada Allah (c.c.) diyor ki: "Siz onların Allah'ı inkârlarına şaşırmıyor musunuz?"

Kâdî Beyzavî sorunun istihbar yani haber istemek için olduğunu belirtiyor. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: "Bana söyleyin bakalım, siz neye göre inkâra kalkışıyorsunuz?" **«Halbuki siz, ölüler idiniz.»** Siz, cansız cisimlerdiniz, sizde hayat diye bir şey yoktu. Bir çiğnem et bile değilken, şekil almışken ve almamışken, **«Sizi O diriltti.»** Ruhları yarattı ve bu ruhları size üfledi. Analarınızın rahimlerinde size can verdi, sonra da sizi dünyaya getirdi. Bunların hangisini inkâr edebilirsiniz? Bu, onların ölümden sonra dirilmeyi inkârları yüzünden bir tür susturucu bir cevaptır. Çünkü bu diriltme olayı, onlar ölülerken nasıl olmuştur. **«Sonra öldürecek...»** Ecelleriniz bitince sizi öldürecektir. Öldürme işinin Allah'ın kudretinin delillerinden sayılması açıktır. Bunun aynı zamanda Allah'ın nimetinden sayılması ise ikinci hayata bir vesile olduğu içindir. Çünkü gerçek ebedî ve en büyük nimet odur.(13)

«Sonra tekrar diriltecektir.» Kabirlerde sorguya çekilmeniz için. Kabirdeki kimse, kendisini defnedip dönenlerin ayak seslerini bile duyacaktır. Kendisine: "Rabbin kim? Peygamberin kim? Hangi dindensin?" soruları sorulacaktır. Âyetin bu bölümü, öldükten sonra dirilmeyi değil, kabirdeki dirilmeyi gösterir. Eğer kabirlerden kalkış anlamındaki dirilme sözkonusu olsaydı, o zaman, hesap ve ceza için fasılasız olarak hemen Allah'ın huzuruna dönüş zikredilirdi. Halbuki burada bu, sonra anlamına gelen "sümme" ile zikre-

---

13- İşte ancak böyle bir hayata gerçek ve mutlu bir hayat denebilir. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı"* (Ankebût: 64).

dilmiştir. Bu da o anlamdaki dirilmeye uygun düşmemekte, bununla kabirdeki dirilme kasdedilmektedir. Âyet, kabir azabının varlığına da delildir.

«Nihayet O'na döndürüleceksiniz.» Haşirden sonra, başkasına değil, yalnızca Allah'a döndürüleceksiniz. Allah, sizi işlediğiniz işlere göre, hayır işlemişseniz iyilikle ödüllendirecek, kötülük yapmışsanız cezalandıracaktır. Bu duruma düşeceğinizi bildiğiniz halde, küfrünüz gerçekten ne kadar şaşırtıcıdır? Bu âyet, öldükten sonra dirilmeye de işaret ediyor. Madem ki Allah kendilerini ilk defa diriltmeye kâdirdir, şüphesiz ikinci kez diriltmeye de güç yetirir. Çünkü ilk yaratılış, yeniden yaratılıştan daha kolay değildir.

29. «Yeryüzünde ne varsa, hepsini sizin için yaratan O'dur.» Bu başka bir nimetin açıklanmasıdır. Yani bunları sizin için, dünyanız ve dininiz açısından, kendilerinden yararlanmanız için yarattı. Bu âyetle eşyada asıl olan şeyin mübahlık olduğu anlaşılıyor.

"Teysîr" de şu ifadeler yer alıyor: "*Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur...*" âyetinde yer alan ve sizin için anlamına gelen *"leküm"* kelimesindeki "lâm" edatını, cahil tasavvufcular mutlak manada her şeyin mübah olduğu şeklinde yorumladılar ve şöyle dediler: Haram yok, yasak yok, emir yok. Çünkü bir kimsede marifet gerçekleşip mahabbet kökleşince, artık hizmete gerek kalmaz; ortada haram diye bir şey de kalmaz. Çünkü seven, sevgilisini yoracak şeyleri emretmez, onun istek ve arzularını menetmez. Bu sözler apaçık bir küfürdür. Allah hem yasak koyar, hem emir verir, hem mübah kılar ve hemde haram. Allah hem vadeder, hem korkutur, hem müjde verir, hem tehdit eder. Bu konudaki naslar ve deliller gayet açıktır, her şey ortadadır. Her kim bu âyeti mutlak mübahlık anlamında anlarsa, o kimse tamamen dinden çıkmış olur."(14)

«Sonra göğe yönelip» iradesi ve dilemesiyle (meşiet), **«onu yedi gök olarak düzenledi.»** Onları yarattı, düzen verdi ve güzelleştirdi. **«O her şeyi çok iyi bilendir.»** Sanki şöyle denilir gibidir: Allah, tüm eşyanın künhünü ve içeriğini en iyi bir şekilde bildiği için, tüm yarattıklarını en mükemmel şekilde yaratmıştır. En faydalı ve yararlı şekilde ortaya koymuştur.

14- Kendini bilmez tasavvuf erbabının her şeyi mutlak anlamda mübah saymaları konusundaki sözleri küfür ve sapıklıktır. İsmail Hakkı'nın da belirttiği gibi, insanlığın efendisi peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ölünceye kadar ibadetle emrolunmuştur. Rabbimiz şöyle buyuruyor: *"Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!"* (Hicr: 99). Kendileri için marifetin son noktasına geldiklerini ileri sürenlerden teklif nasıl kalkar. Bu, gerçekten ahmaklığın ve cehaletin son noktasıdır.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ
اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ
ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ
قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٣٠) وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا
ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُن۪ي بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ (٣١) قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا
عَلَّمْتَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ (٣٢) قَالَ يَٓا اٰدَمُ
اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ
اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ (٣٣)

30. Bir zamanlar Rabbin, meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar: "Biz seni överek tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek birisini mi halife kılacaksın?" dediler. Allah da onlara: "Sizin bilmediklerinizi ben bilirim" dedi.

31. Âdem' e bütün isimleri öğretti. Sonra, onları meleklere arzederek, şöyle dedi: "Eğer doğru söylüyorsanız, şunların isimlerini bana bildirin."

32. Melekler: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz herşeyi bilen ve hakîm olan sensin" dediler.

33. "Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat" dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca: "Ben size, göklerin ve yerin gayblarını bilirim. Bundan da öte, açık ve gizli yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?" dedi.

30. «Bir zamanlar Rabbin, meleklere ...» Buradaki *"bir zamanlar"* sözüyle emir, zaman hatırlamaya yöneltiliyor. Oysa asıl istenen, o vakit ya da zaman içinde meydana gelen olayın hatırlanmasıdır. Fakat yalnızca zamanın zikredilmesi, olayın o zaman içinde geçmiş olması dolayısıyladır. İnsan o zamanı, hatırlayınca, adeta onun içinde meydana gelen olayı da görmüş ve tanıklık etmiş gibi olur.

Melekler de, Allah ile insanlar arasında aracı olmalarından dolayı, bu isimle adlandırılmışlardır. Bunlar lâtif cisimlerdir ve diledikleri şekle girebilirler. **«'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,' demişti...»** Gökte değil, yerde. Çünkü her türlü azgınlık ve taşkınlık yeryüzünde meydana geliyor. Halife, Hz. Âdem'dir. Cinlerden sonra geldiği için sonra gelen (halef) manasında halife denmiştir. Aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki halifesi manasınadır. Yani: "Ben, sizin yerinize yeryüzünde bir halife yaratmak istiyorum" demektir. Halife seçimindeki hikmet, üzerlerine halife atanmak istenen kesimin feyzi kabul etmede, emirleri vasıtasız almada kusurlu olmalarındandır. Bunun için Allah, peygamber olarak bir meleği göndermedi Çünkü yaratılışları farklı olduğundan dolayı insan direkt olarak bunlardan yararlanamaz. Diğer taraftan Rabbimizin: *"Meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"* buyurmasında şu dört hikmet yer alıyor:

a- Bir işe girişmeden istişareyi öğretmek, gerçi Allah her bakımdan başkalarıyla istişâreden müstağnîdir. Ancak buradaki amaç, öğretmektir. Nitekim: "İnsanların en akıllısı, akıl sahiphleriyle müşâvereyi elden bırakmayandır." denilmiştir.

b- Yaratacağı varlığın yüceliğini ve değerini ifade için, tüm meleklere onun varlığını müjdeliyor ve henüz yaratılmadan önce, onu halifesi olarak tanıtıyor. Ona bu ünvanı lâyık görüyor.

c- *"Sizin bilmediklerinizi ben bilirim"* buyurmakla da, Hz. Âdem'i yaratma hususundaki lütfunu ortaya koyuyor.

d- Hikmet genelde, içinde iyiliğin fazla olduğu şeyi gerektirir. Çünkü az bir kötülük için, çok hayrı terketmek gerçekten en büyük kötülüktür. Meselâ, kangren olmuş bir organın kesilmesi, tüm bedenin kurtarılması için yapılan küçük bir operasyondan ve önemsenmeyecek bir zarardan ibaret kalır. Fakat kangren olan organı kesmeyip olduğu gibi bırakmak, mikrobun tüm vücuda yayılarak ölmesine sebep olmaktır. Bu ise o kimseye en büyük kötülüktür.

«Onlar: 'Biz seni överek tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek birisini mi halife kılacaksın?' dediler.» Yani "Cinlerin bozgunculuk çıkardığı gibi, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, yine cinlerin kan akıttıkları gibi, zulümle kan akıtacak bir insanı mı halife olarak yaratacaksın?" dediler. Burada, öldürülme yerine, kan dökme ifadesinin geçmesi; bunun öldürme yollarının en iğrenç ve kötü şekli olduğu içindir. Kaldı ki bizler, senin şanına yakışmayacak şeylerden seni tenzih ediyor, sana hamd ediyoruz. Bize verdiğin türlü nimetlerin şükrünü ve gereğini hamdederek yerine getiriyoruz.

Tesbih, Celal sıfatlarının ortaya çıkması, hamd ise, nimetlendirme sıfatlarının hatırlatılması içindir. Aynı zamanda seni takdis ederiz, sana lâyık olan yücelik ve izzetle seni vasfederiz, sana yaraşmayacak şeylerden seni uzak kılarız.

Teysîr'de : "Tesbih, Allah'a yaraşmayacak şeyleri, O'ndan uzak kılmak, takdis de, O'na yaraşacak şeyleri O'nun hakkında söylemektir," deniliyor.

«Allah da onlara : 'Sizin bilmediklerinizi ben bilirim', dedi.» Hz. Âdem'i halife seçmedeki hikmeti ve maslahatı, soyundan kimin itaatkâr ve kimin âsi olacağını herhalde ben bilirim. Böylece fazilet ve adalet ortaya çıkmış olur. Artık benim hükmüme ve takdirime karşı koymayın.

31. «Âdem'e bütün isimleri öğretti.» Yani tüm eşyanın isimlerini ona öğretti ve ona ilham etti. Böylece ilham ile öğretilen her şey isimleriyle birlikte Hz. Âdem'in kalbinde yer etti. Allah, Hz. Âdem'e tüm varlıkların isimlerini tüm dillerdeki adlarıyla birlikte öğretti. Meselâ yarattığı cinsi Hz. Âdem'e gösteriyor ve : "Bunun adı at", "şununkisi deve", "şunun da ismi şu" gibi tek tek öğretti. Bunların durumlarını, ne işe yaradıklarını, dünya ve âhiretle ilgili faydalarını ve buna bağlı şeyleri, meleklerin isimlerini, canlıların, cansızların, köy, kasaba ve şehirlerin adlarını, kuşların ve ağaçların adlarını, kısaca her şeyin adını, ta çömlek ve çömlekçiğe varıncaya kadar her şeyin adlarını öğretti. **«Sonra onları»** Hz. Âdem'e adları bildirilen varlıkları **«meleklere arzederek»** sundu. *Arzetmek,* bir şeyi başkalarına açıp sunmak sûretiyle, arzeden kimsenin bunların durumlarını tanıtması, onların ne işe yaradıklarını bildirmesidir. Hadiste şöyle denilir: *"Allah bu şeyleri meleklere birer zerre misali sundu."* Öğretim ve sunmadaki hikmet, Hz. Âdem'in şeref ve üstünlüğü, ayrıca Yüce Allah'ın gayb ilmindeki sırların ve gizli ilimlerin, kullarından dilediklerinin diliyle ortaya çıkarılmasıdır. Bu ise merhameti her şeyi kuşatan Allah'ın bir rahmetidir. Ve **«şöyle dedi: 'Eğer doğru söylüyorsanız, şunların isimlerini bana bildirin.'»** Allah, melekleri susturmak ve acizliklerini ortaya koymak için onlara: "Eğer doğru söylüyorsanız ve siz bu işe benim halife olarak seçtiğimden daha lâyıksanız, o zaman şu varlıkların adlarını bana haber verin," buyurdu.

32. «Melekler» şöyle dediler... Cevap yerine geçen yeni bir cümle. Sanki burada melekler ne dediler? gibi bir soru var. **«'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz.»** Senin yüce zatına yaraşmayacak şeylerden seni tenzih ve takdis ederiz. Çünkü senin tüm fiillerin bir hikmet ve maslahata binaendir. Bu, tevbeden önce olan bir kelimedir. Hz. Mûsâ şöyle yakarıyordu: *"Seni, noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana tevbe ettim."* (A'raf: 143) Hz. Yunus da şöyle yakarıyordu: *"Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum."* (Enbiya: 87)

"Sübhân" ismi, mastar yerinde kullanılan bir kelimedir. Bu kelime sadece tamlama olarak kullanılır. **«Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur.»** Burada melekler, âcizliklerini itiraf ediyorlar. Meleklerin sorusu, bir itiraz değil, sadece bir açıklama isteğine dayanıyordu. Buna göre melekler: "Senin bize öğrettiklerinin dışında bizim bir bilgimiz yoktur. Kaldı ki, biz böyle bir şeye yetenekli olsaydık, kesinlikle bu bilgileri sen bize verirdin." **«Şüphesiz her şeyi bilen ve hakîm olan sensin,' dediler.»** Sen her şeyi bilirsin. Senin için gizli diye bir şey yoktur. Burada önce geçen *"Sizin bilmediklerinizi ben bilirim"*(Bakara: 30) âyetine de işaret vardır. Sen aynı zamanda, yarattığın her şeyi ince bir hikmete ve sebebe dayalı olarak yaratırsın.

Bu âyet, şu gerçekleri dile getiriyor: Kul hiçbir zaman eksikliklerinden gaflete düşmemeli, Allah'ın fazlını, ihsan ve ikramını unutmamalıdır. Bilmediği şeyler hakkında "bilmiyorum" demeyi kendisi için bir küçüklük kabul etmemeli, bildiği bir şeyi de gizlememelidir. Nitekim, "bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır" derler.

Bir gün Kadı Ebû Yusuf'a bir şey sorulur. O: "Bilmiyorum" der. Kendisine: "Hem devlet bütçesinden maaş alır, geçimini sağlarsın, hem de bilmiyorum, dersin. Bu, olacak iş değil" denir. Ebû Yusuf: "Ben, devlet bütçesinden bilgim kadarını alıyorum. Eğer bilmediğim şeyler için bana maaş verilmeye kalkışılsaydı bütün dünya malı bile buna yetmezdi" cevabını verir.

Bir gün bir âlime, minberde bir soru yöneltildi, fakat o: "Bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine kendisine: "Minber, câhillerin yeri ve makamı değildir" dediler. Bu zat da: "Ben ilmim kadar yükselebildim. Eğer bilmediğim kadar yükselebilseydim, kesinlikle göğe erişirdim" cevabını verdi.

33. Cenab-ı Allah: **«'Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat,' dedi.»** Hz. Âdem meleklere, isimlerini söylemekten âciz düştükleri varlıkların adlarını birer birer anlattı. Çünkü melekler böylesi bir dereceye erişmekten eksik olduklarını itiraf etmişlerdi. **«Âdem onların isimlerini onlara anlatınca...»** Rivayete göre Hz. Âdem, bir minbere çıkarılır, bildiği isimleri meleklere haber vermesi emredilir. Hz. Âdem meleklere, bu varlıkların isimlerini ve ne işe yaradıklarını bildirirken, tüm melekler de, önünde oturmuş onu dinliyorlardı. **«'Ben size, göklerin ve yerin gayblarını bilirim. Bundan da öte, açık ve gizli yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?' dedi.»** Allah, meleklere, göklerde ve yerde ne varsa, bu konuda herhangi bir delil ve yola gerek duyulmaksızın, hepsini kesin bir şekilde bilirim, dedi. Âyette yer alan soru ise, takrîr için, yani muhatabı ikrara sevketmek içindir. Ayrıca sizin açıkca söylediklerinizi, yani: *"Yeryüzünde fesat çıkaracak bir insan mı halife kılıyorsun?"* sözünü kesinlikle bildiğim gibi, sizin, gizli bir şekilde: "Allah, bizden daha üstün bir varlık yaratmaz" şeklindeki sözünüzü de bilirim.

Burada, bir tariz yer alıyor. Çünkü meleklerin, durum açıklanıncaya kadar beklemeleri gerekirdi. Yine âyet, ilmin şerefini, üstünlüğünü ve hatta ibadetten daha üstün bir dereceye sahip olduğunu gösteriyor. Çünkü melekler, Hz. Âdem'den daha çok ibadet ettikleri halde, halifeliğe lâyık görülmediler. Aynı zamanda âyet, hilafette ilmin şart olduğunu, bu işte vazgeçilmez bir ilke özelliği taşıdığını, Hz. Âdem'in de, bu bilgisi sayesinde meleklerden üstün olduğunu gösteriyor. Şüphesiz bilen, daha üstündür. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: *"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* (Zümer: 9) İlim, en değerli cevherdir. Fakat, mutlaka ibadetle birlikte götürülmesi gerekir. Çünkü ilim ağaç, ibadet de meyve gibidir. Asıl olması bakımından üstünlük ağacındır, fakat onun meyvesinden de yararlanılır. Şöyle derler: "Ana-babanın yüzüne bakmak, Kâbe-i Muazzama'ya bakmak, Kur'an'ın yüzüne bakmak ve âlimin yüzüne bakmak ibadettir."

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ
فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلٖيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرٖينَ (٣٤)
وَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا
مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمٖينَ (٣٥) فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا
كَانَا فٖيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى
الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حٖينٍ (٣٦) فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ
كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ (٣٧)

34. Meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis diretti, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.

35. Dedik ki: "Ey Âdem, sen ve eşin cennette kalın, ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zulmedenlerden olursunuz."

36. Derken şeytan onları ordan kaydırdı ve içinde bulunduklarından çıkardı. Biz de: "Birbirinizin düşmanı olarak inin. Sizin, bir süre yeryüzünde yerleşip yaşamanız lâzımdır" dedik.

37. Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı. O da bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz O, tevbeyi çok kabul edendir, çok acıyandır.

34. «Meleklere: 'Âdem'e secde edin' demiştik, hemen secde ettiler.» Ey Muhammed! Bizim meleklere hitabettiğimiz zamanı bir hatırla. Bilindiği gibi meleklerden Âdem'e secde etmeleri istenmişti ve meleklerin hepsi de secde etmişlerdi. Nitekim Rabbimiz şöyle buyuruyor: *"Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler."* (Hicr: 30; Sâd: 73)

Aslında secde, herhangi bir baskı altında kalmaksızın iç rahatlığıyla alçakgönüllülük göstermektir. Şeriat dilinde secde, ibadet amacıyla alnı yere koymaktır. Burada emredilen secde, ya şer'î anlamına göredir ki, bu durumda yapılan secde, gerçekte Allah'a yapılmış oluyor. Hz. Âdem'in orada olmasıysa meleklerin secde yapabilmeleri için kıble görevini yapmıştır. Bu da Hz. Âdem'in değerce üstünlüğünün kanıtıdır. Ya da bu, sözlük anlamıyla değerlendirilmiştir. Buna göre, tıpkı Hz. Yusuf'un kardeşlerinin, ona saygı ifadesiyle eğilip secde etmeleri anlamında bir durum gösterir ki, melekler de Hz. Âdem'e karşı sırf alçakgönüllülük maksadıyla, saygı ve tazim için secde etmişlerdir.

Saygı ifadesiyle secde, bu anlamda eski ümmetlerde câizdi. Daha sonra bu anlamdaki secde; Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in, Hz. Selman'ın kendisine secde etmek istemesi üzerine kendisine söylediği şu sözlerle yürürlükten kaldırılmıştır: *"Hiçbir yaratığın Allah'tan başkasına secde etmesi doğru değildir. Eğer bir kimsenin birbaşka kimseye secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim."* (15)

Bu ümmetin saygı ve tazimi, "selâm"dır. Ancak selâm verilirken yerlere eğilmek hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu, yahudilerin yaptıklarına benzemektedir.

Melekler, Hz. Âdem'e secde emrini alır almaz, hemen secde ettiler. Çünkü hepsi de nurdan yaratılmışlardır. Nur, yaratılışı gereği itaat etmeye ve boyun eğmeye müsaittir. Ancak melekler secde ettikleri halde **«Yalnız İblis**

15- Bkz. Tirmizî, Ebû Davud. Ancak buradaki hadis, adı geçen iki kaynakta şöyle rivayet olunmuştur: *"Eğer bir kimseye, birisine secde etmesini emretseydim, bir kadına kocasına secde etmesini emrederdim."*

diretti, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.» Şeytan denen İblis, secde etmedi. Çünkü İblis ateşten yaratılmıştı. Ateş, özelliği bakımından hep kendini üstün görür, büyüklük peşinden koşar.

Âlimler, âyetteki istisna hakkında iki görüş ileri sürmüşlerdir:

a) Âyette yer alan istisna "Muttasıl"dır. Buna göre İblis de bir melekti. Çünkü secde emri meleklerle birlikte ona da yapılmıştır.

b) Âyette yer alan istisna "Münkatı" anlamında bir istisnadır. Çünkü İblis, meleklerden değildi. Cinlerdendi. Bu konuda elde kesin nass bulunmaktadır.(16) Allah, şöyle buyuruyor: *"İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı."* (Kehf: 50)(17)

"İblis diretti, büyüklendi, kâfirlerden oldu." İblis, emrolunduğu secde görevini yapmaktan kaçındı. Bunu kendi isteğiyle seçti. Çünkü büyüklendi ve büyüklüğünü, kibrini de gösterdi. Rabbine ibadet için bir harekete geçmedi. Kibri buna engel oldu. *Tekebbür,* kişinin kendisini bir başkasından üstün görmesidir. *İstikbar* ise, kendisini bâtıl ile süslemek sûretiyle, aslında kendisinde olmayan bir şeyle üstünlük taslamaktır.

Yine söylendiğine göre, melekler secde ettikleri sırada, İblis secde etmekten kaçındı ve Hz. Âdem'e sırtını çevirip, secdede olan meleklere doğru yöneldi. İblis bu yaptığından da bir pişmanlık duymadı. Aynı zamanda tâbi olmaya da çalışmadı. Melekler, şeytanın bu halini gördüklerinde, hemen ikinci kez secdeye vardılar. Bu şekilde iki secde yapmış olan melekler, birini Hz. Âdem, ikincisini de Allah için yaptılar. İblis de meleklerin bu halini görüyordu. İşte bunun üzerine Allah, hemen İblis'in sıfatını ve durumunu anında değiştiriverdi. İblis bu haliyle çirkinin de en çirkini oluverdi. Çünkü İblis kâfirlerdendi. Allah'ın ezelî ilminde böyleydi. Başka bir ifadeyle İblis, Allah'ın kendisine, Âdem'e secde etme emrini uygun bulmadı, iyi karşılamadı ve bunun sonucu olarak da kâfirlerden oldu. Çünkü şeytan kendi inancına göre, Hz. Âdem'den üstün olduğunu ileri sürüyordu. Dolayısıyla üstün olan bir

---

16- *Muttasıl istisna:* Aynı varlık cinsinden olan bir istisnadır. Mesela, Ahmet dışında herkes geldi gibi.
Münkati istisna: Aynı cinsten olmayan bir istisnadır. Meselâ, At dışında insanlar geldi gibi. (Çeviren).

17- Doğrusu da budur. Çünkü İblis hiçbir zaman meleklerden olmadı. O, cinlerdendi. Hasan Basrî de: "İblis, göz açıp kapayacak bir süre kadar bile meleklerden olmadı. Çünkü İblis'in nesli var, oysa meleklerin yoktur. İblis ateşten, meleklerse nurdandır" der. Bkz. *Safvetü't-Tefasîr,* 1/52.

varlığın kendisinden bir alt derecede bulunan bir varlığa secde etmesini kendince güzel bulmadı.

Âyetten çıkarabileceğimiz bazı dersler:

a- Kibirlenmek kötü birşeydir. Çünkü kibir, sahibini küfre götürür.

b- Allah'ın emrine uymaya, sırrını araştırmayı terketmeye teşvik edilmektedir.

c- Asıl nazar-ı dikkate alınması gerekenin son nefesteki durum olduğu, belirtilmektedir. Madem ki değerlendirme, insanın son anda nasıl gittiği olacaktır, insan Allah'a itaat konusunda koşturmalıdır. Çünkü herkes, kendisi adına kolaylaştırılmış olan şey için yaratılmıştır. Özellikle, sonunda ömrün nasıl bir sonla kapandığı önemlidir. Bu bakımdan insan, defterinin sâlih amelle kapanması için gayret göstermelidir.

Rabiatu'l-Adeviyye şöyle diyor: "Sen, sayılı günler içinde yaşayacaksın. Eğer bir gün ömrün eksilirse, senin bir kısmının gittiğini bilmelisin. Madem ki sana ait bir kısmın gitti, senin tüm hayatının bir anda kaybolması da yakındır. O halde güzel amellerde bulun ve olan bitenden ibret al. Sakın param pulum gitti, malım ve mevkim düştü demeyesin. Bütün bunların aksine sen, bu günüm eksildi, ben bugün ne yaptım, demelisin. Doğrusu bugün ömür sona erebilir."

Bir âbid ölüm döşeğindeyken şöyle konuşmuştur: "Üzüntüm hüzünler yurdu olan bu dünya için değil, ibadetsiz uyuyarak geçirdiğim geceye, oruçsuz geçirdiğim güne, Allah'ı anmaktan gafil kaldığım ânadır."

Alâ b. Ziyad da şöyle söylemiştir: "Dünya hergün şöyle seslenir: Ey insanlar! Ben yeni bir günüm, ben yapacağınız amellere tanığım. Eğer güneşim batarsa, bundan böyle ben tâ kıyamete kadar size bir daha dönmeyeceğim."

Hasan Basrî meclisine gelenlere: "Ey gün görmüş kimseler! Ekinler olgunlaşınca ne yapılır?" diye sorar. Onlar da: "Hasat edilir ve biçilir" derler. Bu konuda bir şâir şöyle der:

Ölümden önce sen, kendin için bir hazırlık yap.
Çünkü yaşlılık ölüme hazırlıktır.
Göç oldukça zordur, o halde çaba göster,
Asıl durak yerinde durup dinlenmek için.

Yine Hasan Basrî şunları dile getiriyor: "Âdemoğlu! Bir yıla ait sıkıntıyı getirip bir güne sığdırmaya kalkışma. Çünkü o günün sana getireceği şeyler, sıkıntı olarak zaten sana yeter. Eğer sen o yıl yaşarsan zaten Allah senin rızkını verir. Şayet yaşayamayacaksan, bu takdirde kendine ait olmayan bir şeylerle uğraşır olacaksın."

35. «Dedik ki: 'Ey Âdem, sen ve eşin cennette kalın.» Kurtubî şu görüşü ileri sürüyor: Hiç kuşkusuz, İblis kâfir olunca, Allah onu cennetten çıkarıp oradan uzaklaştırdı. İblisin cenneten çıkarılmasından sonra: "Ey Âdem kal..." buyurdu. Yani burada ikâmete devam et ve burasını kendine yurt edin. Böylece eşinle burada cennette kalın. Kadına, hem "zevc", hem de "zevce" denir. Fakat "zevc" daha fasihtir.

Müfessirler buradaki "cennet"in "sevap yurdu" olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Ancak Mûtezile'den bazıları buna karşı çıkarak şöyle derler: "Cennet'ten amaç, Filistin topraklarında bir çiftliktir. Allahü Teâlâ onu Âdem'i imtihan etmek için yaratmıştır. Yüce Allah'ın: *"Bir şehre inin"* (Bakara: 61) buyruğunda olduğu gibi, inmek, anlamında olan "hubût" kelimesini bir başka yere gitmek anlamındaki "intikal" kelimesiyle te'vil etmişlerdir. Bu kelimenin istiare yoluyla "intikal" anlamına geldiği konusu da düşünülmelidir. Çünkü "hubût" kelimesi, asıl manasında kullanılması mümkün olmadığı zaman istiare yoluyla intikal manasına kullanılabilir. Oysa burada durum böyle değildir.

Bu arada Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in cennete girmesinden önce mi, yoksa girdikten sonra mı yaratıldığı konusunda da görüş ayrılıkları vardır. Abdullah b. Mes'ud'dan gelen şu rivayet, Hz. Havva'nın, Hz. Âdem cennete girdikten sonra yaratıldığını gösterir: "Allah, cenneti yaratarak Hz. Âdem'i oraya yerleştirdiğinde, Âdem tek başına kaldı. Arkasından da ona uyku verdi. sonra sol eğe kemiklerinden birini aldı ve bundan Hz. Havva'yı yarattı. Hz. Âdem uyandığında, Havva'yı başucunda oturur buldu. Hemen ona: "Sen kimsin?" diye sordu. O da: "Ben bir kadınım" dedi. "Niçin yaratıldın?" diye sordu. Havva: "Senin benimle ve benim de seninle huzur bulmamız için" cevabını verdi. Melekler: "Ey Âdem! Onun adı nedir?" diye sordular. Hz. Âdem: "Havva" dedi. Melekler: "Niçin?" diye sordular. Hz. Âdem: "Çünkü o, bir canlıdan yaratıldı" cevabını verdi. Şüphesiz Allah, annesiz olarak Hz. Havva'yı yaratmıştır. Çünkü yalnızca baba olan Hz. Âdem'den var etmiştir. Babası olmadan yalnızca anneden yarattığı kişi de Hz. İsa'dır. Bu ikisinin dışında kalanlar, bir anne ve bir babadan meydana gelmişlerdir ki, bunlar da Hz.

Âdem'in çocuklarıdır. Ancak Hz. Âdem'in kendisi, annesiz ve babasız olarak yaratılmıştır."

Akılları şaşırtacak şekilde yaratmış olduğu varlıklarla ilahî sanatının hayret uyandıran sırlarını ortaya koyan Allah'ım! Sen ne yüce ve ne büyüksün, seni takdis ve tenzih ederek tesbih ederim.

«Ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin.» Cennet meyvelerinden, istediğiniz yerden, neresinden ve hangi bölgesinden isterseniz, hiçbir kısıntıya gitmeksizin, bol bol yiyin. Burada, emre muhatap olma noktasından, Hz. Âdem'le Hz. Havva'ya eşit olarak seslenilmiştir. Ancak yasaklanan yiyecekten yeme işinde Hz. Havva, Hz. Âdem'e örneklik etmiş, bir bakıma yol göstermiştir. Ancak cennette kalmaları ve orada yerleşmeleri hususunda Hz. Havva, Hz. Âdem'e tâbidir. **«Ama şu ağaca yaklaşmayın.»** Orada bulunan ağaçlar içinden, sadece şu ağaçtan yemeyin. Âyette, "ağaçtan yemeyin" yerine *"ağaca yaklaşmayın"* denilmesi, bunun kesin haramlığını bildirmek ve bundan kaçınmanın farz olduğunu anlatmak içindir. **«Yoksa zulmedenlerden olursunuz.'»** Şu ağaçtan değil yemek, ona yaklaşmanız halinde bile, ikiniz de zulmedenlerden olursunuz.

Kurtubî: *"Yaklaşmayın"* ifadesiyle ilgili olarak burada: "Hataya düşebilecekleri, bunun sonucunda da cennetten çıkarılacaklarına ve Âdem ile Havva'nın cennette kalmaları devamlı olmayacağına işaret vardır. Çünkü cennette sürekli kalabilecek olanlar için böyle bir külfet getirilmez, kendilerine emredilip nehyedilmezdi. Bunun delili de: *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"* (Bakara: 30) âyetidir. Bu âyet Hz. Âdem'in cennetten çıkarılacağını göstermektedir" der.

36. «Derken şeytan onları ordan kaydırdı.» Şeytan, her ikisini de cennetten uzaklaştırmaya ve ayaklarını buradan kaydırmaya sebep oldu. Kaydırma (Zelle), hata demektir. Bu da, kasıtsız olarak, doğrudan ayrılmaktır. Burada şeytan, her ikisini de vesvese, hile ve davet yoluyla oradan çıkarmaya sebep oldu. Eğer "İblis" kâfirdi, kafirlerse cennete giremezler; o halde İblis cennete nasıl girdi? denecek olursa, buna şöyle cevap veririz. İblis meleklerin cennete saygıyla girip çıktıkları gibi bir girişten men edilmiştir, yoksa vesvese vermek ve tuzak kurmak için girmekten engellenmemiştir. **«Ve içinde bulunduklarından çıkardı.»** içinde bulundukları nimet, ikram ve güzelliklerden çıkarıp uzaklaştırdı. Aslında İblis, Hz. Âdem'i cennetten çıkarmayı amaçlamıyordu. Onun amacı, Hz. Âdem'i eriştiği mertebeden düşürmekti. Kendisinin uzaklaştırıldığı gibi, onu da huzurdan uzaklaştırmak istiyordu. Ancak amacına erişemedi. « **Biz de: 'Birbirinizin düşmanı olarak inin.»** Bu âyetteki *"inin"* hitabı, Hz. Âdem ile Havva'yadır. Ancak kelimenin tekil olarak değil de, çoğul zamiriyle gelmesi, Hz. Âdem ve Havva'nın insan cinsini temsil etmeleri sebebiyledir. Bu durumlarıyla o ikisi, tüm insan cinsini temsil etmektedirler. Bir başka yoruma göre de *"inin"* hitabı, Hz. Âdem, Hz. Havva ve İblis'e yapılmıştır. Bu ise, şeytanın oraya vesvese için girmesinden sonra meydana gelmiştir. Öte taraftan yine âyetteki *"inin"* kelimesi, Hz. Âdem'le Havva'nın "Huld" adlı cennette olduklarını gösterir. Çünkü kendilerine aşağıya inme emrinin verilmesi, ikisinin de yüksekten aşağıya inmesi demek oluyor ki, bu, adı geçen cennette olduklarının bir delili sayılmaktadır.

Kurtubî de: "Âdem'in indirilmesinde ve her ikisinin yeryüzünde iskân edilmesinde doğru olan görüş, ezelî hikmetin gereğinin bu konuda ortaya çıkmasıdır ki, bu, Hz. Âdem'in soyunun yeryüzüne dağılmasına yönelik bir hikmetti. Çünkü Allah onları imtihan edecek, onlara sorumluluk yükleyecektir. Buna göre de âhirette sevaplarını veya cezalarını takdir buyuracaktır. Çünkü cennet ve cehennemin her ikisi de, insanın orada sorumluluk yüklenecekleri yerler değildir. İşte yasaklanan ağaçtan yenmesi, her ikisinin cennetten indirilmelerinin sebebini oluşturdu ki, asıl hikmet de buydu. Böylece Hz. Âdem, yeryüzünde Allah'ın hükümlerini, O'nun adına icra eden halifesi olacaktı. Çünkü dilediğini yapan yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."* (Bakara: 30) Gerçekten bu, büyük bir menkıbe, şerefli, faziletli ve değerli bir durumdur" der.

Hz. Âdem'in cennetten inmesi, aslında kendisine verilen bir şeref ve iftihar içindi. Bu, aynı zamanda doğru yolda olacakla sapıklık içinde bulunanları ayırdetmeye yönelikti. Çünkü bu, ilâhi hilâfetin gereklerindendir.

Âyette geçen ve düşman anlamına gelen *"adüv"* kelimesi, tek düşman anlamına geldiği gibi "düşmanlar" anlamına da gelebilen bir kelimedir. Bu bakımdan bu kelimenin çoğulu olan *"a'da"* kullanılmamıştır. İblis denen şeytan, Hz. Âdem ve Havva'nın düşmanıdır, bu ikisi de İblisin düşmanıdırlar. Yılan Âdemoğlunun düşmanıdır, onlar da yılanın düşmanıdırlar. Yılan onları sokup zehirler, onlar da yılanı öldürürler. İblis onları fitne yoluyla saptırmak ister, onlar da İblise lânet okurlar. Ayrıca Hz. Âdem ile Havva'nın soyu arasında da, dünyada birbirlerini çekememe, din ayrılığı gibi şeyler yüzünden de düşmanlık olacaktır. İnsanın İblisle düşmanlığı, dine bağlı bir düşmanlıktır. Din var olduğu sürece, İblisle insan arasındaki bu düşmanlık sürüp gidecektır. İnsan ile yılan arasındaki düşmanlıksa, doğal olan bir düşmanlıktır. Bu durum da yaratılış gereği olarak sürüp gidecektir.

«Sizin, bir süre yeryüzünde yerleşip yaşamanız lâzımdır' dedik.»Yeryüzünde kalabileceğiniz bir yer ve imkân sağladık, orayı bir karargâh kıldık. Öte taraftan insan için üç türlü barınak, karargâh vardır:

a) Ana rahmi. Rabbimiz şöyle buyuruyor: "*Sonra (sizin için gerek baba sulbünde, gerek dünyada) bir kalış yeri, bir de (gerek ana rahminde, gerekse kabirde bir) emanet yeri vardır.*" (En'an: 98) Çocuk ana rahminde barınak, karargâh buldu.

b) Dünya. "*Sizin bir süre yeryüzünde yerleşip yaşamanız lâzımdır.*" Tefsirini yaptığımız bu âyet buna işaret etmektedir.

c) Âhiret. Burada da yerleşme iki yerde olmaktadır. Ya cennette yerleşilir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*O gün cennetliklerin kalacakları yer daha huzurlu ve dinlenecekleri yer daha güzeldir.*" (Furkan: 24) Ya da cehennemde yerleşilir: "*Orası cidden ne kötü bir karargah, ne kötü bir ikâmet yeridir.*" (Furkan: 66)

Belli bir süreye kadar yaşamaktan maksat, ömürlerimizin sona ermesine dek, yaşantıdan ve dünyadan yararlanmak, ecel bitimine kadar hayat sürmektir. Ayrıca âyette yer alan "*bir süre*", ölüm olarak yorumlandığı gibi, kıyamete dek diye de yorumlanmıştır. Yine bazı âlimler: "*bir süre*" ifadesinde Hz. Âdem için bir yarar olduğunu bunun da Hz. Âdem'in dünyada ebedî kalmayacağını ve yeniden cennete gireceğini çünkü kendisine tekrar oraya döndürülmesinin vadedildiğini, Hz. Âdem'den başkaları için de yarar olduğunu, bunun da dirildikten sonra hesaba çekileceklerine işaret ettiğini belirtirler.

37. «Âdem, Rabb'inden birtakım kelimeler aldı.» Almak anlamındaki "*Telakkî*" sözcüğü, gelen kelimeleri kabul ederek almak ve bu kelimeleri bilince de gereğini yerine getirmek için bunlarla amel etmektir. Peki Hz. Âdem'in aldığı bu kelimeler nelerdir? Bu kelimeler Rabbimizin şu âyetinde zikredilmektedir. Rabb'imiz şöyle buyuruyor: "*Ey Rabbimiz, biz kendimize yazık ettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak biz ziyana uğrayanlardan oluruz.*" (A'raf: 23) İşte Allah bu kelimeleri Hz. Âdem'e ilham etti. **«O da bunun üzerine onun tevbesini kabul etti.»** Allah, Hz. Âdem'e rahmetiyle ve tevbesini kabulle yöneldi. Tevbe, aslında dönmek anlamınadır. Eğer bu, kul için sözkonusu olursa, günahlardan itaate dönüş anlamınadır.

Eğer bu, yüce Allah için sözkonusu olursa, bu takdirde, cezadan mağfirete dönüş anlamı çıkar. Âyette sadece Hz. Âdem'in anılmasıyla yetinilmiştir. Çünkü hüküm bakımından Havva, Hz. Âdem'e tabidir. **«Şüphesiz O, tevbeyi çok kabul edendir.»** Kullarını çok bağışlayan ve affedendir. **«Çok acıyandır.»** Rahmeti çok fazladır. Âyette bu iki niteliğin bir arada bulunması, yaptıklarından tevbe ederek doğruya dönen kimsenin affedilip bağışlanılması yanında ona ihsan ve iyilikte bulunma vaadinin açık bir şekilde gösterilmesi içindir.

Tevbe, tıpkı sabun gibidir. Nasıl ki sabun insanı tüm kir ve pastan arındırırsa, tevbe de insanın gizli kirlerini siler götürür. Eğer kul, kötülüklerden döner, amelini düzeltirse, Allah da, onun durumunu düzeltir. Bu kuluna, daha önce kaçırmış olduğu nimetleri tekrar verir.

قُلْنَا
اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

38. "Hepiniz oradan inin. Benden size bir hidayet geldiğinde, kim hidayetime tâbi olursa, artık onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" dedik.

39. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise ateş ehlidirler. Onlar, orada ebedî kalacaklardır.

38. «'Hepiniz oradan inin.» Âdem, Havva ve İblis, hepiniz cennetten inin. *"İnme"* konusundaki emrin tekrarı, bu emrin kesinliğini bildirmek ve Hz. Âdem'in, yüce Allah tarafından buradan inmeden belki bağışlanırım tarzındaki muhtemel bir beklentisinin yersiz olduğunu belirtmek içindir. Ancak burada iki *"inin"* emri arasına, 37. âyet bir parantez cümlesi olarak girmiştir. Bu âyette Hz. Âdem'in Allah'tan aldığı kelimeler ve tevbesinin kabulü yer alıyordu. Burada ise *"inin"* emrinin tekrarı, anlam olarak birinci âyeti bu ikincisine bağlamak içindir. Bu kulların ibadetle, sevap ve ceza ile imtihan edilmesi konusudur.

«Benden size bir hidayet geldiğinde, kim hidayetime tâbi olursa...» Size doğru yola ulaştırıcı ve gerçekleri açıklayıcı olarak göndereceğim bir peygamber ve indireceğim bir kitap gelir de, kim benim şeriatıma uyar ve henüz şeriattan önce kendi üzerlerinde ve dışlarında var olan delillere tâbi olur ve gerçeği bulursa, **«artık onlara hiçbir korku yoktur.»** Dünya ve âhirette başlarına gelebilecek kötü şeylerden korku yoktur **«ve onlar üzülmeyeceklerdir,' dedik.»** İstedikleri bir şeyi ellerinden kaçtı diye de üzülmeyeceklerdir. Çünkü insan, olabilecek tehlikeden korkar, olmuş şeylere de üzülür. İşte emre uyulması halinde bu gibi şeyleri gerektiren durumlar olmayacaktır. Âyette yer alan *"... size bir ... geldiğinde"* ifadesiyle Hz. Âdem'e seslenilmekte; ancak onun şahsında Hz. Âdem'in soyu kasdolunmaktadır.

39. «İnkâr edenler...» Âyette yer alan ilgi zamirinin çoğul olarak gelmesi, kâfirlerin ve inkârcıların çokluğunu göstermek içindir. Yani, kendilerine gönderdiğimiz elçilerimizi inkâr edenler **«ve»** kendilerine indirdiğimiz **«âyetlerimizi yalanlayanlar ise ateş ehlidirler.»** Onlar, hiç ayrılmayacak şekilde cehennem ateşinde kalıcıdırlar. Cehennemliklere ateş ehli denmesi, orada sürekli kalacaklarından ve oradan ayrılmayacaklarından dolayıdır. Sanki bu kimseler cehennem ateşine sahip çıkmışlar ve oranın halkı olmuşlardır. **«Onlar, orada ebedî kalacaklardır.»** Cehennem ateşinde sürekli olarak kalacakladır.

Bu iki âyette yer alan *"oradan inin"* ifadesine göre, cennetin yüksekçe bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hidayete ve şeriata uyanların sonlarından emin olacakları bildirilmiş olmaktadır. Mü'min, itaatla isyan arasında muhayyerdir. Dilerse Allah'a itaat eder, bunun sonucunda sevap kazanarak nimetlere kavuşur; dilerse isyan eder, sonuçta cehennem azabıyla cezalandırılır.

يَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَاَوْفُوا بِعَهْد۪ٓي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾
وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِه۪
وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَات۪ي ثَمَناً قَل۪يلاً وَاِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا
الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَاَق۪يمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِع۪ينَ ﴿٤٣﴾

40. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın, ahdimi yerine getirin ki, ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun.

41. Yanınızdakini tasdik edici olarak indirdiğime iman edin, ona inanmayanların ilki siz olmayın; benim âyetlerimi az bir paha ile satmayın ve ancak benden korkun.

42. Hakkı, bâtıla karıştırmayın ve bilip dururken hakkı gizlemeyin.

43. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin.

40. «Ey İsrailoğulları!» İsrail, Hz. Yakub'un adıdır. Anlamı da Allah'ın kulu demektir. Ey Yakuboğulları! Bu sesleniş, Hz. Peygamber'in çağdaşı yahudilere yapılmaktadır. **«Size verdiğim nimeti hatırlayın.»** Benim size verdiğim nimetlerimi hem unutmayın ve hem onları hatırlayıp konuşun, dilinizle bunların şükrünü eda edin. Çünkü yahudiler nimetin şükrünü eda etmemekle kalmamışlar, tüm nimetleri unutmuşlar ve hatırlamak bile istememişlerdir. Bu uyarı bunun için yapılmaktadır.

Bu âyette yüce Allah, İsrailoğullarının durumlarını nimetleri hatırlamamakla irtibatlandırdı. Oysa Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetinin durumu böyle bir şeyle bağlantılı kılınmamış, Rabbimiz Hz. Muhammed'in ümmetinin kendisiyle bağlantı kurmalarını istemiştir. Onları kendisini hatırlamaya ve anmaya çağırmıştır. Bunun için de: *"Öyleyse siz beni anın ki, ben de sizi anayım"* (Bakara: 152) buyurmuştur. Birinci durumda ümmetlerin dikkatleri nimetlere çekilmek suretiyle asıl nimeti vereni bulmaları istenirken, bu ikinci durumda Hz. Muhammed'in ümmetinin dikkati nimeti veren zata yöneltilerek, böylece nimetleri hatırlamaları sağlanıyor.

«Ahdimi yerine getirin ki.» Tüm emirlerimi, iman ve taatla ilgili buyruklarımı tamamlayın, tavsiyelerime uyun ve nehyettiklerimi de terkedin. Bunun içerisine Allah'ın, Tevrat'ta, Hz. Muhammed'e tâbi olmaları konusunda kendilerinden aldığı ahit, yani antlaşma da bulunmaktadır. Ahd, bir şeyi koruyup saklamak ve onu her an gözetmektir. Bundan maksat, kendilerinden alınan söz ve onlara yapılan tavsiyedir. **«Ben de size verdiğim sözü yerine getireyim.»** Size güzel mükâfat vererek, yaptıklarınızı kabul ederek, sizi cennete koyayım. **«Yalnız benden korkun.»** Yapıp yapmayacağınız şeylerle tamamen bana uyun ve benden korkun. Özellikle de ahdi bozma konusunda kesinlikle benden korkun. Bu âyetteki *"rehbet"* kelimesinin anlamı, sakınmak sûretiyle korkmak demektir. Âyet ayrıca şükretmenin ve verilen sözü yerine getirmenin (ahde vefa) vacip olduğunu gösteriyor. Mü'minin yalnızca Allah'tan korkması gerektiğini belirtiyor.

41. «Yanınızdakini tasdik edici olarak indirdiğime iman edin.» Ey İsrailoğulları, Muhammed'e indirdiğim ve elinizdeki Tevrat'ın aslını doğrulayan Kur'an'a iman edin. Çünkü bu Kur'an, Tevrat'ta da anlatıldığı gibi nazil olmaktadır. **«Ona inanmayanların ilki siz olmayın.»** Kur'an'ı inkâr edenlerin başında siz yer almayın. Çünkü sonrakilerin günahı da bu konuda ilk çığırı açanlara yükletilecektir. Kur'an'ı inkâr etmeye koşmayınız. Sizin asıl göreviniz, ona ilk inananların arasında ve hatta başında yer almanızdır. Çünkü siz bunun durumunu ve gerçek olduğunu elinizdeki ilahî kitaplardan alıp öğrendiniz.

«Benim âyetlerimi az bir paha ile satmayın» Bu âyetlerimi dünya çıkarlarınız için kullanmayın. Sırf dünyada nefsinizi tatmin uğrunda değerlendirmeyin. Çünkü bu, âhirette alacağınız şeyleri kaçırmanız karşısında rezil bir durumdur.

Anlatıldığına göre sonradan yahudiler, kendileri için Tevrat'ın hükümlerinin değiştirilmesi ve zor olanlarının kolaylaştırılması için kendi din bilginlerine ekinlerinden, meyvelerinden pay ayırırlar, onlara hediyeler sunarlar ve rüşvet verirlerdi. Nitekim Ka'b b. Eşref böyle yaparmış. Bu yahudî, kendi din bilginlerine: "Sizin Muhammed hakkındaki görüşünüz nedir?" diye sorar, "peygamberdir" cevabını alınca, onlara: "Eğer, bu söylediğinizin dışında onunla ilgili bir şeyler uydurursanız, benden size ödüller var" der, yahudi bilginleri de: "Bize bir süre ver, düşünelim, Tevrat'ı gözden geçirelim" diye süre isterler. Sonra hemen gidip, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'ta yer alan niteliklerini, sıradan insanların nitelikleriyle değiştirirler ve Ka'b b. Eşref'e gelip, yaptıkları işi anlatırlar. O da, kendilerine ayrı ayrı birer ölçek arpa verir. İşte bu âyette, Allah'ın "az olarak" belirttiği şey budur. **«Ve ancak benden korkun.»** İman ederek, Hakk'a tâbi olarak ve dünyanın varlığından sırt çevirerek sadece benden korkun.

42. «Hakkı bâtılla karıştırmayın.» Allah tarafından indirilen gerçeği, kendi ellerinizle uydurup icat ettiğiniz ve yazdığınız şeylerle karıştırmayın. İşi, içinden çıkılamaz duruma getirmeyin, ya da içine bâtılı karıştırmak suretiyle, aralarına bir şeyler yazıp sokuşturmakla durumu zorlaştırmayın. **«Ve bilip dururken hakkı gizlemeyin.»** Birinci ifadede yer alan yasaklama, değiştirme ve bozmakla ilgili bir yasaklamaydı. Burada ise, hakkı gizleme konusunda bir yasaklama yer almaktadır. Çünkü yahudi bilginleri, Tevrat'ta Hz. Muhammed'e ait herhangi bir nitelik ve onu tanıtan bir hüküm bulamadıklarını söylüyorlardı. Bu bakımdan değiştirme ile, gizleme aynı şeyler değiller. Kaldı ki onlar, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu da bilmektedirler. Bu, onların gerçekten ne kadar kötü olduklarını bildiren bir ifadedir. Çünkü bir kimse cahilse ve bilmiyorsa mazur sayılabilir, oysa bunlar öyle değiller.

Bu âyet her ne kadar İsrailoğullarıyla ilgili olarak özel anlamda bir uyarıda bulunmakla birlikte, tıpkı onlar gibi davrananlar da aynı şekilde âyetin bu hükmü içinde yer alırlar. Bir kimse bir hakkı değiştirmek ve geçersiz kılmak için rüşvet alır, ya da görevi olan bir öğretim işini yapmaktan kaçınır, ücret verilmeden ona yanaşmak istemezse, bunlar da bu âyetin hükmü içinde yer alırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyururlar: *"Kim, kendisiyle Allah'ın rızâsının kazanılacağı bir ilim öğrenir ve öğrenmekten amacı da sırf dünyalık bir şeyler elde etmek için olursa, bu kimse kıyamet* *gününde cennet kokusunu duymaz."*[18]

Anlatıldığına göre Süleyman b. Abdulmelik, Ka'be'yi ziyaret etmek üzere çıktığı yolculukta Medine'ye de uğrar. Orada birkaç gün kalır. Bu arada: "Aranızda Medine'de yaşayıp da Hz. Peygamber'in ashabıyla görüşen bir kimse var mı?" diye sorar. Halk, Ebû Hâzım'ın adını söylerler. Hemen ona birini gönderip yanına çağırtır. Ebû Hâzım, gelip huzura girdiğinde, Mü'minlerin Emiri Süleyman b.Abdulmelik kendisine:

- Ey Ebû Hâzım! Nedir bu ayrılık ve uzaklaşış? der. Ebû Hâzım:

- Ey mü'minlerin Emirî! Benden ne anlamda bir uzaklaşma ve ayrılık gördün? diye sorar. Halife:

- Medine halkının önde gelenleri hep yanıma geldiler, fakat sen gelmedin. Seni hiç göremedim, sebebi ne? der. Ebû Hâzım:

- Ey Mü'minlerin Emîri, iş senin söylediğin gibi değildir. Bundan dolayı da sizin düşündüğünüz gibi olmaktan Allah'a sığınırım. Çünkü sen bugüne kadar beni tanımazdın, ben de seni tanımıyordum, cevabını verir. Ravi devamla diyor ki: Halife Süleyman b.Abdulmelik, Muhammed b.Şihabuzzurî'ye bakarak: "Bu zat doğru söyler, ben ise yanıldım" der. Yine Süleyman:

- Ey Ebû Hâzım! Biz neden ölümden hoşlanmayız? diye sorar. Ebû Hâzım:

- Çünkü siz âhireti harabeye çevirdiniz, dünyayı da mamur hale getirdiniz. İşte bu yüzden mamur hale getirdiğiniz bir dünyadan, harabeye dönüştürdüğünüz âhirete gitmekten hoşlanmıyorsunuz, der. Yine Süleyman, "doğru söyledin," der ve:

- Allah'ın huzuruna gidiş yarın nasıl olacak? diye sorar. Ebû Hâzım:

- Muhsin, yani bu dünyada iyilik yapan kimse, oraya tıpkı uzun bir süre ailesinden uzak kalmış biri gibi dönecektir. Fakat günahkâr olan, tıpkı kaçak bir köle gibi, efendisinin huzuruna çıkacaktır. Bunun üzerine Halife ağlamaya başladı ve: "Vay halime, acaba Allah katında durum nice olur ki?" dedi. Ebû Hâzım: "Yaptığın işlerini Allah'ın kitabına arzet, bakalım durumun nicedir?" dedi. Süleyman: "Peki orada ne ile karşılaşabilirim?" dedi. Ebû Hazım da kendisine: *"İyiler muhakkak cennet içinde olurlar, kötüler de cehennem içinde"* (İnfitar: 13-14) âyetlerini hatırlattı. Bu defa Süleyman b. Abdulmelik, peki Ebû Hâzım, Alah'ın rahmetinden haber ver, o nerede? diye sordu. Ebû Hâzım kendisine: *"Şüphesiz iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır"* (A'raf: 56) âyetini hatırlattı. Yine Süleyman, Ebu Hâzım'a: "Allah'ın kullarından hangileri daha asalet sahibidir?" der. Ebû Hâzım: "Akıllı ve mürüvvet sahibi olanlar" cevabını verir. Yine Süleyman kendisine, hangi amellerin daha faziletli olduğunu sorduğunda, Ebû Hâzım: "Haramlardan uzak durmak kaydıyla farzları eda etmektir," der. Ebû Süleyman: "Hangi duâ kabule değerdir?" der. Ebû Hâzım: "Kendisine iyilik yapılan kimsenin, kendisine iyilikte bulunana yaptığı duâ.." cevabını verir. Hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorusuna da: "Gerçekten umutsuz kalmış yoksul kimseye, herhangi bir eziyet yapılmaksızın ve başa kakılmaksızın verilen sadaka daha faziletlidir," cevabını verir. Süleyman b. Abdulmelik: "Doğru söyledin" der ve: "Bizim şimdiki halimizle ilgili olarak ne söylersin?" sorusunu yöneltir. Ebû Hâzım: "Ey Mü'minlerin Emiri, beni bağışla, bu konuda konuşmayayım" der. "Fakat Süleyman: "Hayır, mümkün değil, bize mutlaka bir öğütte bulunmalısın" diye ısrar eder. Ebû Hâzım:

---

[18] Bkz. Ebû Davud, *İlim*, 3664; İbn Mâce; *Câmiu'l-Usûl*, 4/543

- Ey Mü'minlerin Emiri! Ataların halkı kılıçla ezdiler. Şu mülkü zorla elde ettiler. Hiçbir müslümanla istişarede bulunmaksızın, meşveret yapmaksızın bu saltanatı ele geçirdiler. Onların rızâsını almadılar. Onlardan kimisini, katliama varırcasına öldürdüler, kimisi de onların bulunduğu yerden kaçıp kurtulmak için yerlerini ve yurtlarını bıraktılar. Keşke onlar hakkında söylenenleri sen bir bilsen?...

Bu arada yanlarında bulunan biri: "Ey Ebû Hâzım! Ne de çirkin konuşuyorsun" diye müdahale etmek istedi. Ebû Hâzım da bu şahsa: "Sen gerçekte yalancının birisin. Çünkü Allah âlimlerden: *"Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız; onu gizlemeyeceksiniz"* (Al-i İmrân: 187) buyruğuyla söz almıştır," der. Bu defa Süleyman: "Bizim düzelebilmemiz için ne yapmak gerek?" diye sorar. Ebû Hâzım: "Kini ve kötülüğü bırakacaksınız, insanlık işlerine değer verecek ve buna tutunacaksınız, herkes arasında eşitliğe riayet edeceksiniz. Bölüştürmeyi eşit yapacaksınız" der.

Yine Süleyman kendisine: "O halde hangi şeylerden alıp yararlanmamızı tavsiye edersiniz?" diye sorar. Ebû Hâzım: "Helâlından alıp kazanacaksınız ve onu da yerinde kullanacaksınız, ehil olana vereceksiniz" cevabını verir. Süleyman b. Abdulmelik kendisine: "Ey Ebû Hâzım, ister misin, seninle dostluk kuralım ve senden faydalanalım" der. Ancak Ebû Hâzım: "Allah'a sığınırım" der. Süleyman: "Peki niye böyle dersin?" der. Ebû Hâzım: "Olur ki, ben de size meylederim de bu yüzden Allah beni, hayatım boyunca ve ölümüm süresince kat kat azaplandırır," cevabını verir. Süleyman: "O halde, ihtiyaçların nelerse, onları bize bildir?" der. Ebû Hâzım: "Beni cehennem ateşinden kurtaracak ve cennete koyabilecek misin?" diye sorar. Süleyman: "Ben böyle bir şeyi başaramam" der. Ebû Hâzım da: "Benim, bundan başka bir ihtiyacım ve isteğim yoktur" cevabını verir. Süleyman: "Öyleyse benim için duâ et," ricasında bulunur. Ebû Hâzım da: "Allah'ım! Eğer Süleyman senin dostunsa, kendisi için dünya ve âhiret hayırlarını kolaylaştır, eğer düşmanınsa, onun perçeminden tut da, senin razı olduğun yola ilet" diye duâ eder. Süleyman: "Bana öğütte bulun," der. Ebû Hâzım da: "Eğer sen bu işin ehli ve erbabıysan aslında kısa konuştum ve fakat çok şeyler söyledim, yok bunun ehli değilsen, benim kirişi olmayan bir okla atış yapmam doğru değildir" cevabını verir.

İmam Kurtubî, tefsirinde bu hikayeye yer verdikten sonra şöyle der: "İşte Kitab'a ve peygamberlere uymak böyle olur."

Âlimler: *"Benim âyetlerimi az bir paha ile satmayın"* (Bakara: 41) âyetiyle ilgili olarak, Kur'an'ı öğretme ve ilim öğretimi karşılığında ücret alınıp alınamayacağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Günümüzde bu konuda, Kur'an öğretmek karşılığında alınan ücretin caiz olduğuna ilişkin fetva verilmiş, Kur'an, fıkıh ve benzeri ilimlerin ortadan kalkmaması için, ücret alınabileceği söylenmiştir. Bunun için de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini örnek göstermişlerdir: *"Karşılığında ücret aldığınız en haklı iş, Allah'ın kitabını öğretmektir."*(19)

Bu âyet, Kur'an'ı kendisinden başka öğretecek olmadığı halde, ücret almaksızın öğretmekten kaçınanla ilgilidir. Ancak Kur'an'ı kendisinden başka öğretecek kimseler varsa o zaman ücret alması caizdir. Çünkü sünnetteki delil bunu göstermektedir. Öte taraftan devlet başkanının böyle bir hizmet için birini tayin etmesi üzerine vaciptir. Yoksa bu, müslümanlar üzerine vacip olur. Çünkü Hz. Ebû Bekir hilâfet göreviyle görevlendirilip, bu iş için tayin olununca, ailesini geçindirecek bir imkânı yoktu. Geçimini sağlamak için, elbise alıp pazara götürdü. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Bunu yapmazsam ailemin geçimini nasıl sağlayabilirim?" Bunun üzerine hemen kendisini geri çevirdiler ve geçinebilecek bir ücret belirlediler.

19- Bkz. Buharî, *İcâre ve Tıb*; İbn Mâce, *Ticarât* bahsi. Bu hadisle ilgili olarak güzel bir de kıssa bulunmaktadır.

Aynı şekilde imamlık, müezzinlik ve bunlara benzer görevler için de ücret almak caizdir.

43. «Namazı dosdoğru kılın.» Bu hitap İsrailoğullarınadır. Yani namaza yönelin, namazın şartlarına, adabına ve sınırlarına riayet etmek sûretiyle, müslümanların eda ettikleri gibi siz de namaz yükümlülüğünü yerine getirin. Çünkü namazı müslümanlar gibi kılmamak, namazsızlık gibidir. **«Zekatı verin.»** Tıpkı mü'minler gibi zekât verin. Zekât, artmak ve çoğalmak anlamınadır. Çünkü zekât, maldaki bereketi artırır ve insanda cömertlik duygusunu geliştirir. Zekât aynı zamanda taharet yani temizlik anlamındadır. Bu manasıyla zekât, malı her türlü kötü karışımlardan temizler, nefsi de cimrilikten kurtarır. **«Ve rükû edenlerle birlikte rükû edin.»** Yani mü'minlerin cemaatına katılın. Çünkü cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür. Bu da cemaat arasında temiz ve iyi niyetli kimselerin bulunmasındandır. Aynı zamanda cemaatte, ruhî açıdan da bir arınma vardır. Namaz tıpkı cihada, mihrab da savaş alanına benzer. Savaşmak için mutlaka saf tutulması gerekir. Çünkü güç, cemaattedir.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَإِنَّهَا
لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ
مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

44. Siz insanlara iyiliği emrederken kendinizi unutuyor musunuz? Oysa siz kitabı okumaktasınız. Yine de akıllanmayacak mısınız?

45. Sabır ve namazla yardım isteyin. Şüphesiz bu, Allah'a saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir.

46. Onlar mutlaka Rableriyle karşılaşacaklarını ve ancak O'na döneceklerini bilirler.

44. «Siz insanlara iyiliği emrederken...» Bu hitap yahudileredir. Hz. Peygamber'in peygamberliğini itiraf etmeyi, delillere uymanın gerekliliğini emrettiğiniz halde **«kendinizi unutuyor musunuz?»** Kendiniz için uyulması gereken bu şeyleri görmezlikten geliyor ve dolayısıyla bu şeyleri terk mi ediyorsunuz? Yanılma ve unutkanlığın asıl manası terketmekdir. Âyetteki soru edatı, kınamak ve hayrete düşürmek içindir. Yahudiler, kendi fakirlerine gizlice: "Muhammed'e iman edin, çünkü o hak peygamberdir" derlerken, zenginlere de: "Onun ahir zaman peygamberi olduğu konusundaki bazı işaretleri kendisinde görmekle birlikte, bazılarını da görememekteyiz. Bunun için bir süre daha bekleyin" diyorlar, böylece kendilerine ilişkin durumu erteliyorlar ve hemen Rasûlüllah'a uymuyorlardı. Oysa bir gün mutlaka ona uymaya da kararlıydılar, fakat buna rağmen yine de çekimser durumlarını sürdürüyorlardı. Nitekim isyanda devam eden kimselerin de durumu bunlardan farklı değildir. İsyanda olan bir kimse: "Ben şimdilik gencim, yaşlandığım zaman tevbe ederim" der, fakat birgün ansızın ölüm gelip çatar, o da elden kaçırdıklarının pişmanlığı ve hasretiyle kalakalır.

«Oysa siz kitabı okumaktasınız?» Halbuki siz, Tevrat'ı okumaktasınız. Orada Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nitelikleri açık bir şekilde anlatılmakta ve ona iman etmeniz emredilmektedir. **«Yine de akıllanmayacak mısınız?»** Sizin aklınız yok mu? Çünkü siz akıl sayesinde, nefsinizi düzeltmemenizin sizin için çirkin bir davranış olduğunu bileceksiniz, kendi nefsinizi bırakıp başka şeylerle uğraşmanın iyi şeyler olmadığını öğreneceksiniz.

"Akıl" aslında menetmek ve tutmak anlamınadır. Nitekim, hayvanların bağlandığı ip veya yulara da "ikal" denir ki, aynı köktendir. Akla bu ismin verilmesi, çirkin görülen şeyleri yapmaktan menettiği, güzel şeyleri de tuttuğu içindir. Öte taraftan âyette yer alan kınama ifadesi, insanlara iyiliği emretmekten dolayı değil, aksine onunla amel etmemekten dolayıdır. Burada inkârı ve kınamayı dile getiren cümle, *"kendinizi unutuyor musunuz?"* ifadesidir. Çünkü eğer bir kimse, hayrı ve iyiliği emrediyorsa, her şeyden önce kendisinin bu hayrı ve iyiliği yapmaya koşması gerekir. Yine, eğer bir kimse başkalarını herhangi bir şeyden nehyediyorsa, herkesten önce kendisinin bu kötülüklerden uzak durması gerekir. Senin de gördüğün gibi, bu âyet-i kerime,

başkasına öğüt verdiği halde, kendisine bir öğütte bulunmayanlara seslenmektedir. Bu davranış, gerçekten şeriatı bilmeyenlerin, ya da akıldan yoksun ahmakların yapacağı bir davranıştır. Oysa bunlar gerçekleri bilmektedirler.

Kendin hidayete koşmazken halka yol mu gösterirsin?
Dikkat et. Bu, gerçekten fayda verecek değildir.
Kendin kesmediğin halde ne zamana kadar
Demiri keskinleştirmeye devam edeceksin?

45. «Sabır ve namazla yardım isteyin.» Yine hitap İsrailoğullarınadır. Ey İsrailoğulları, ihtiyaçlarınızın karşılanması için, Allah'a güvenerek ve O'na tevekkül ederek dayanma gücü göstermek ve sabretmek sûretiyle zafer ve sıkıntıların yok olmasını bekleyin. Namaz kılmak sûretiyle Allah'a sığınarak yardım isteyin. Ancak böylece isteklerinize kavuşabilir, felaketlerden bu sayede kurtulursunuz.

Rivayete göre, Hz. peygamber (s.a.v.), bir iş konusunda sıkıntıya düşünce, hemen namaz kılarak Allah'a sığınırdı. Anlatıldığına göre, Abdullah b.Abbas (r.a), bir yolculuğu sırasında kızının ölüm haberini aldı. Bunun üzerine hemen: *"Biz Allah'a aidiz ve elbette biz, ancak O'na döneceğiz"* (Bakara: 156) âyetini okudu ve : "O bir avretti, Allah onu kapattı, o bir emanetti, Allah onu alıp korudu ve onu bir ecir için alıp götürdü" dedi. Daha sonra da yoldan uzaklaşıp namaz kıldı ve namazdan sonra yol arkadaşlarının yanına dönerken, şu anda tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyeti okuyordu. **«Şüphesiz bu,»** sabır ve namazla yardım istemek **«Allah'a saygı gösterenlerden başkasına,»** müşriklere ve benzerlerine çok **«ağır gelir.»** Çünkü Allah: "*Fakat müşrikleri kendisine davet ettiğin bu din, onlara zor (ağır) gelmiştir"* (Şûrâ: 13) buyurmuştur.

Alçak gönüllülükle Allah'tan korkanlar için sabır ve namazla yardım istemek ağır ve zor gelmez. Çünkü bunlar Rablerinin münacatıyla dopdolu hale gelmişlerdir. Bu bakımdan onlar, karşı karşıya bulundukları zorluklara, sıkıntı ve yorgunluklara, sabır ve namaz sayesinde rahatlıkla katlanırlar. Nitekim bu hususta Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Gözümün aydınlığı, namaz sayesindedir."* Hz. Peygamber (s.a.v.), namazla meşgul olduğu zamanlar dinlenir, huzur bulur ve namaz dışındaki şeyleri, dünya ile ilgili işleri bir yorgunluk olarak değerlendirirdi. Âyette geçen *huşû'* organlarla olur, hudû' ise kalble olur.

46. «Onlar mutlaka bilirler.» Burada *"mutlaka bilirler"* şeklinde çevirdiğimiz *"zan"* kelimesi, hem "kesinlik" ve hem de "şüphe" anlamına gelir. Çünkü bu kelime zıt anlamlı (ezdâd) kelimelerdendir. Hem "korku" ve hem de "güven" anlamına gelen "recâ" kelimesi gibi. **«Rableriyle karşılaşacaklarını»**, O'nu göreceklerini kesinlikle bilirler. Bu, kıyamete ilişkin meseledir.

Bir diğer yoruma göre, onlar kesinlikle öleceklerini bilirler. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kim Allah'la karşılaşmayı isterse, Allah da onula karşılaşmayı ister. Kim de Allah'la karşılaşmaktan hoşlanmazsa Allah da onunla karşılaşmayı istemez.*"(20) Rasûlüllah (s.a.v.) Allah'la karşılaşmak ifadesiyle ölümü kasdetmiştir. **«Ve ancak O'na döneceklerini bilirler.»** Onlar kesinlikle kıyamet gününde Allah'a döneceklerini, O'nun cezası, ya da mükâfatıyla karşı karşıya bulunacaklarını bilirler. Ancak kesin olarak cezaya ve ceza gününe inanmayanlar, herhangi bir sevap beklentisi içinde olmayanlar, Allah'ın vereceği cezadan korkmayanlar hakkında özel bir zorluk ve sıkıntı vardır. Münafıklık, riyakârlık ve benzeri davranışlar sergileyenler için ibadetler ve taat ağır ve zor gelir. Eziyetlere ve taatle ibadetlere karşı sabretmek, dayanma gücü göstermek, kişinin kendi nefsiyle yaptığı bir cihad ve şehevî isteklerini kökünden söküp atmasıdır. Sabır, peygamberlerin ve sâlihlerin ahlâkındandır. Yahya b. Yeman bu hususta şöyle diyor: "Sabır: Allah'ın seni rızıklandırdığı halin dışında bir durum istememen, Allah'ın, senin dünyan ve âhiretin hakkında takdir ettiği şeye rızâ göstermendir. Bu da vücuda göre baş durumundadır."

Öte taraftan Allah, işlenen amellere ilişkin mükâfatları da niteleyip anlatmış ve bunlar için bir sınır ortaya koymuştur. Nitekim şöyle buyuruyor: "*Kim Allah'ın huzuruna bir iyilikle gelirse, ona getirdiğinin on katı vardır.*" (En'am: 160) Allah yolunda sadaka vermenin mükâfatını da bundan daha fazlasıyla vereceğini şu âyetiyle bildiriyor: "*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz dane olmak üzere, yedi başak bitiren bir tek tohum danesinin durumu gibidir.*" (Bakara: 261) Sabredenlerin ecrinin hesapsız olacağını bildirirken de, sabır ehlini övmektedir: "*Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız verilecektir.*" (Zümer: 10) Ayrıca Allah, kendisini bizzat sabırla vasfetmektedir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Hiçbir kimse kendisiyle ilgili olarak duyduğu eza verici isnad ve iftiraya, Allah'dan daha çok sabırlı değildir. Çünkü kafir ve müşrikler Allah'a çocuk isnat ederler, Allah da buna rağmen onları afiyette kılar ve onlara türlü türlü rızıklar verir.*"(21)

20- Bkz. Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî. *Camiu'l-Usûl*, 9/596. Hadisin devamı şöyledir: "*(Hz. Aişe): Ey Allah'ın nebisi! Bu, ölümü hoş görmemek mi? Oysa hepimiz ölümü istemeyiz? dedim. Rasûlullah: "Öyle değil! ölümü sırasında mü'min Allah'ın rahmeti, hoşnutluğu ve cennetiyle müjdelenince, Allah'la karşılaşmayı ister, Allah da onunla karşılaşmayı ister. Ancak kâfir, Allah'ın azabı ve gazabıyla haberdar edilince, ölümü sırasında böyle bir şeyle Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmayı hoş görmez.*"

21- Bak. Buharî ve Müslim.

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ
(٤٧) وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (٤٨)

47. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

48. Öyle bir günden korkun ki, o gün hiç kimse, kimse adına bir şey ödeyemez, hiç kimseden şefaat de kabul edilmez, kimseden bedel de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz.

47. «Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi» anın. İkramda bulunduğum bu değerli nimetlerin şükrünü yerine getirin. Çünkü size gökten bıldırcın kebabı ve kudret helvası indirmiş, sizi bulutla gölgelemiş ve kaskatı bir taş parçasından size su akıtarak ihsanda bulunmuştum. Ayrıca daha birçok nimetler vermiştim. Bütün bunları **«ve sizi âlemlere üstün kıldığımı»**, atalarınızı, kendi döneminin insanlarına üstün kıldığımı **«hatırlayın.»** Çünkü onlara ilim ve iman bağışladığım gibi, sâlih amel işlemeyi de nasip ettim. Onları başkalarının üstüne peygamberler ve hükümdarlar olarak göndermek sûretiyle ikramda bulundum.

48. «Öyle bir günden korkun ki, o gün hiç kimse, kimse adına bir şey ödeyemez.» Ey İsrailoğulları! Kıyamet günündeki azaptan korkun. Kıyamet gününde mü'min bir kimseden, kâfir biri adına, aralarındaki hukuktan dolayı bir yardım beklenemez, orada buna imkân yoktur. **«Hiç kimseden şefaat de kabul edilmez.»** Mü'min kimse, eğer kâfir olan kimse için Allah katında aracı olmaya ve şefaat dilemeye kalkışsa, kâfiri azaptan kurtarmak istese, onun bu şefaatı kabul olunmaz.

Şefaat, başkasının ihtiyacını onun adına aracı olarak istemektir. Ancak kâfir hakkında şefaat yoktur. Mü'minler içinse durum farklıdır. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."*[22] Hiçbir şefaatin kabul edilmeyeceğine ilişkin âyetler, sadece kâfirlerle ilgilidir.

«Kimseden bedel de alınmaz.» Asi olan ve kendisi için şefaat dilenmek istenen kimseden bir fidye ve karşılık da alınmaz. Herhangi bir mal da kabul edilmeyeceği gibi, onu cehennem ateşinden kurtaracak bir tevbe de yoktur. **« Ve onlara hiçbir yardım yapılmaz.»** Onları Allah'ın azabından kurtaracak veya buna engel olacak bir imkânları da olmaz.

Öte taraftan bu âyet, en güzel belağat örneklerinden biridir. Çünkü birçok hususları içermektedir. Bunlar, dünyada insanın başına gelebilecek tehlikelerden kurtuluş çareleridir. Bunlar dört maddede özetlenmiştir:

a) Bir başkası, onun başına gelecekleri onun yerine yüklenir.

b) Karşılığında mal vermek sûretiyle kurtulmayı ister.

c) Onun adına bir başkası aracı olup, şefaatle kendisini kurtarsın ister.

d) Kendisine yardım eden birisinin azabtan korumasını ister.

İşte âyette bu dört hüküm yer almaktadır. Ancak bu yolların tümü de kâfir ve münâfıklar için geçersizdir, kapalıdır. İkrime'den gelen rivayete göre: *"Kıyamet gününde baba, çocuğunun eteğine yapışır ve: "Ey oğlum! Ben dünyada iken senin babandım. Şu anda, senin bir dane ağırlığındaki iyiliğine muhtaç kaldım. Benim kurtuluşum buna bağlıdır. Sen de durumumu görüyorsun, yardım et," der. Çocuğu kendisine: "Ben de senin başına gelen şeyin aynısının benim de başıma geleceğinden korkmaktayım. Bunun için sana hiçbir şey veremem, yardımım olamaz" cevabını verir. Adam sonra da, karısının peşine takılır ve ona: "Ey falanca hanım, ben dünyada senin kocandım" diye söze başlar ve kendisini över durur, iyiliklerini sayar, sonra da: "Ben senden tek bir iyilik istiyorum, tek bir sevab bekliyorum. Bunu bana bağışlamanı diliyorum. Senin de gördüğün gibi, benim kurtuluşum senin bana vereceğin o bir tek sevaba kalmıştır" der. Hanımı da: "Ben bunu yapabilecek güçte değilim. Çünkü senin korktuğun şeyin benim de başıma geleceğinden korkarım" der. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yükü (günahı) ağır gelen*

---

[22] Bkz. Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyame*, 2437; Ebû Davud, *Sünnet*, 4739; İbn Mâce, *Zühd*, 4310. Hadisin senedi sahihtir.

kimse, onu taşıması için başkasını çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden (günahından) hiçbir şey yüklenmez" (Fatır: 18) Yani kıyamet gününde kimin günahı ağır basarsa, hiçbir kimse onun günahından bir şeyler alıp yüklenemez.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ
رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (٤٩) وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ
وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (٥٠) وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ
أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ
(٥١) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٥٢)

49. Sizi, en dayanılmaz işkencelere uğrattıklarında, Firavun ailesinin elinden kurtardığımızı hatırlayın. Onlar erkek çocuklarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.

50. Sizin için denizi yarıp sizi kurtardığımızı ve siz görüp dururken Firavun'un adamlarını boğduğumuzu da hatırlayın.

51. Hani Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Sonra siz, onun arkasından buzağıyı ilâh edinmiş ve zalimler olmuştunuz.

52. Bundan sonra da yine, belki şükredersiniz diye sizi bağışlamıştık.

49. «Sizi, en dayanılmaz işkencelere uğrattıklarında, Firavun ailesinin elinden kurtardığımızı hatırlayın.» Buradaki hitap yine İsrailoğullarınadır. Yani, yalnızca sizi, sizin atalarınızı kurtardığımız o anı ve dönemi hatırlayın. Kurtarma anlamına gelen *"necv"* kelimesi aslında yüksek yer demektir. Darlıktan genişliğe çıktığı için kurtuluşa eren herkese bu anlamda nâcî yani kurtulan denir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Atalarınızı en sağlam ve tehlikesiz bir yere getirdik ve üzerlerindeki eziyet ve işkenceyi önledik. Çünkü Firavun ile onun inancında olan ve onun yolunda gidenler kendilerine her türlü sıkıntıyı reva görüyorlardı.

Firavun, Amalika hükümdarlarına verilen bir lakaptır. Nitekim Fars (İran) hükümdarlarına Kisra, Rum (Bizans) hükümdarlarına da Kayser denilmektedir. İşte Firavun'un oldukça azılı bir kimse olması nedeniyle, "*tefer'ane*" kelimesi buradan türemiştir ki bu, "kişi firavunlaştı, Firavun gibi azıp saptı, şımardı" anlamlarına gelir. Firavun'un asıl adı, Velid b. Mus'ab b. Reyyan'dır. Kıptî soyundandı. Dört yüz yılı aşkın bir hayat sürmüştür. İşte bu şahıs, ey İsrailoğulları, atalarınıza dayanılmaz işkenceler yapmıştı. Onları altından çıkamayacağınız zor işlere koşmuştu. Çünkü Firavun, İsrailoğullarını sınıflara ayırmıştı ve bir kısmını yapı ustası olarak, bir kısmını ziraat ve ekim işlerinde, kimisini de özel hizmetlerinde çalıştırıyordu. Aralarında iş yapamayacak olanlar varsa, bunlardan da cizye (vergi) alırdı.

Bir başka yoruma göre: *"Sizi, en dayanılmaz işkencelere uğrattıklarında"* âyetinin tefsiri, bundan sonra gelen ve: **«Onlar, erkek çocuklarınızı boğazlayıp...»** kısmıdır. Sanki burada ortaya şöyle bir soru çıkıyor gibidir: "O dayanılmaz işkence nedir?" Buna da: "erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar" tarzında cevap verilmiş olmaktadır. Boğazlamak anlamındaki kelimenin şeddeli olarak *"yüzebbihûn"* tarzında gelmiş olması, çokluk ifade etmesi içindir. Yani sayılamayacak kadar çok sayıda erkek çocuğunuzu boğazladılar, anlamınadır. Burada erkek çocukların boğazlandığına dikkat çekiliyor, çünkü başkalarını kesmiyorlardı: **«Kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.»** Yani kız çocuklarınızı. Erkek çocukların boğazlanıp, kız çocuklarının sağ bırakılmasının sebebi şuradan kaynaklanıyordu: Firavun, rüyasında, Kudüs'ten kendisine doğru bir ateşin geldiğini görür. Bu ateş tüm Mısır'ı sarar ve Mısır'da bulunan ne kadar Kıptî varsa, oradan çıkarır. Ancak ateş, İsrailoğullarına dokunmaz.

İşte bu rüya Firavun'u rahatsız eder ve çok korkutur. Tüm kahin ve sihirbazlarına bunun yorumunu sorar. Onlar da şu yorumda bulunurlar: İsrailoğullarından bir erkek çocuk dünyaya gelecek, senin ve saltanatının ortadan kalkması onun eliyle olacaktır. Bu yorum üzerine Firavun, bundan böyle İsrailoğullarından kimin erkek çocuğu dünyaya gelirse, hemen kesilmesi ve kız çocuklarına dokunulmaması emrini verdi. Bu arada İsrailoğullarından yaşlı erkekler de gün geçtikçe ölüyor, hızla azalıyordu. Bu durum karşısında Kıptîlerin ileri gelenlerinden biri, Firavun'un huzuruna çıkıp: "Efendim, İsrailoğulları arasında ölüm hızla artmış durumda, bunların küçük erkek çocukları boğazlanıyor, yaşlıları da ölüyor, bu iş böyle giderse, bundan böyle işlerimizi yapacak kimse kalmayacak ve biz kendimiz çalışmak zorunda kalacağız" diye endişelerini dile getirir. Bunun üzerine Firavun, erkek çocukların bir yıl öldürülüp, bir yıl sonraki dünyaya gelenlerinse sağ bırakılmasını istedi. Bundan böyle bu uygulamaya devam olundu. Hz.Harun (a.s.), çocukların boğazlanıp öldürülmediği, Hz. Musa (a.s.) da, çocukların kesilip öldürüldüğü yıl dünyaya geldi. Buna rağmen, Firavun ve etrafının çabaları, Allah'ın kazasını ve takdirini engelleyemedi. **«Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.»** İşte erkek çocuklarınızın öldürülmesi ve kızlarınızın hayatta bırakılması olayında sizin için büyük bir sıkıntı ve imtihan vardır. Çünkü kız çocukların sağ bırakılmalarının sebebi, gerçekten büyük bir sıkıntıdır. Gerçi görünürde onlar bağışlanıyor gibiyse de, aslında işkenceye terkedilmiş oluyorlar. Çünkü kadınlar köle ve cariye olarak zor işlerde çalıştırılacaklardır. Yüce Allah tarafından böyle bir durumun olması, onların sizin başınıza musallat kılınmaları, doğrusu çok büyük bir imtihandır.

Öte yandan işaret ismi olan ve "*zâliküm*" (bunda) diye ifade olunan kelimeyle, İsrailoğullarının Firavun ve adamlarından kurtulacaklarına işaret edilmesi de caizdir. Bu durumda "imtihan" olarak tercüme edilen "*belâ*" kelimesinin anlamı nimet olarak yorumlanabilir. Çünkü belâ sözcüğünün asıl anlamı denemek ve tecrübe etmek demektir. Bu anlamıyla, Allah kullarını deniyor, demektir. Bu deneme olayı bazan onlara şükretmeleri için menfaat sağlayacak şeylerle olur. Dolayasıyla bu, bir bakıma bir bağış, vergi ve nimettir. Bazan da Allah sabretmeleri için kularını zarar verici şeylerle imtihan eder. Bu da haliyle bir sıkıntı ve mihnet demektir. Çünkü deneme ve tecrübe, hem iyilikte ve hem kötü şeylerde de kullanılır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz."* (Enbiya: 35)

50. «Sizin için denizi yarıp...» Bu, Kızıldeniz'dir. Bu deniz içinden İsrailoğulları boyları sayısınca, oniki yol açıp **«sizi kurtardığımızı»** yani sizi boğulmaktan kurtarıp sahile çıkardığımızı «**ve siz görüp dururken Firavun'un adamlarını boğduğumuzu da hatırlayın.**» Gark olmak, akan bir şeyin içinde kalmaktır. *"Iğrak"* ise, suda helâk etmek anlamınadır. Âyette özellikle Firavun'un da geçmesi, bunun kesinlikle denizde boğulanlar arasında oluduğunu göstermek içindi. Çünkü herkesten önce boğulması gereken, Firavun'un kendisiydi. Firavun ve adamları denizde boğulurlarken, siz de onların boğulmakta olduklarını gözlerinizle gördünüz. Aynı zamanda siz, denizin yollara ayrıldığını da gördünüz. Siz oradan geçip kurtulunca, denizin Firavun ve adamlarının üzerine nasıl kapanıverdiğini de seyrediyordunuz. Bir de deniz, boğulanları, sahile atınca, onları gözlerinizle gördünüz.

İmam Kurtubî de şu ifadelere yer veriyor: Allah, İsrailoğullarını kurtarıp, Firavun'u da denizde boğunca, yahudiler Hz. Musa'ya, "Ey Musa, kalblerimiz bir türlü Firavun'un öldüğü hususunda tatmin olmadı" dediler. Bunun üzerine Allah, denizden, Firavun'un cesedini dışarı atmasını istedi. Deniz onu dışarı attı ve yahudiler de bakıp durumu öğrendiler."

Burada şu hususa da dikkatinizi çekmek isterim. Görüldüğü gibi bu olay, Hz. Musa'ya ait bir mûcizedir. Hz. Musa bunu kendi dönemindeki İsrailoğullarına göstermişti. Böylece onların buna şükretmeleri gerekir. Öte taraftan Hz. Peygamber'in bu mûcizeyi olduğu gibi hikâye edip aktarması da, peygamberimizin bir mûcizesi olmaktadır. Bu büyük mûcizeyi anlatırkan kalbler tatmin oluyor, ruh ve nefis de bunun önünde eğilmesini biliyor. Ayrıca kendilerinden sonra gelecek olanların da bu mûcizeyi hiçbir şüpheye kapılmaksızın almaları gerekmektedir. Çünkü bu olayı onlara haber veren Hz. peygamber (s.a.v.), ümmî bir insan olup okuma ve yazması olmayan birisidir. Ayrıca bu Araplarca da bilinmeyen bir gayb olaydır. Rasûlullah'ın bu olayı böylece olduğu gibi haber vermesi, onun bir vahiy sonucu olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu olay Hz. Muhammad (s.a.v.)'in peygamberliğine de bir delil olmaktadır.

İlk İsrailoğulları, bu mûcizeleri bizzat gördükleri ve izledikleri halde onlarda bir tesir bırakmadı, buzağıyı ilâh edindiler. Bununla da kalmayıp nebilerini ve Rasûllerini öldürecek kadar işi azıttılar. İşte yahudilerin Rablerine karşı tavır ve tutumları böyledir. Onların dinî hayatları da hep böyle sürüp gitmiş, kötü ahlâklarıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sonra gelen İsrailoğulları, yani yahudilerde, atalarının yaptığından hiçbir ders almadılar. Hatırlatmalara, uyarılara önem vermediler ve gelen rivayetleri önemsemediler. Tevrat'ı değiştirecek kadar aşırı gittiler. Allah'a karşı iftiraya kalkıştılar, kendi yararlarına ve arzularına göre elleriyle yazdıklarını ilahî hüküm diye öne sürdüler. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr ettikleri gibi, başkaca hükümleri de inkâr ediyorlardı. Bu kadar asi bir toplumun ve azgın bir kavmin haline gerçekten şaşılır.

İsrailoğulları, Muharrem ayının onuncu günü olan Aşûre gününde kurtulmuşlardı. Abdullah b.Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Yahudilerin Aşûre gününde oruç tuttuklarını gördü ve kendilerine: *"Oruç tuttuğunuz bugün nedir?"* diye sordu. Yahudiler: "Bu önemli bir gündür. Allah, bu günde Hz. Musâ ve kavmini kurtarmış, Firavun ve kavmini de yine bu günde denizde boğmuştur. Bunun üzerine Hz. Musa şükür olarak oruç tuttu, biz de ona uyarak oruç tutuyoruz" cevabını verdiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Biz Hz. Musa'ya sizden daha yakınız"* buyurdu. Hem kendisi bundan böyle oruç tuttu ve hem de bugün oruç tutulmasını emretti. (23)

51. «Hani Musa ile kırk gece için sözleşmiştik.» Ey İsrailoğulları, Tûr dağında kendisiyle görüşmek için sözleştiğimiz ânı hatırlayın. Buraya gelmesi konusunda kırk gece için sözleşmiştik. Allah Hz.Musa'ya otuz gün oruç tutmayı emretmişti, sonra da buna on gün daha ekledi. Otuz günlük oruç Zilkade ayında idi. On gün de Zilhicce'den eklenmek suretiyle tamamı kırk gün olmuş oldu. Âyette gece ifadesi geçmektedir. Çünkü araplarca aylar gecelere göre ve kameri olarak değerlendirilir. Tarihler de buna göredir. Bu bakımdan araplarca, geceler, ayların ilk günleri olarak değerlendirilirken, gündüzleri de buna tabi olarak belirtilir. **«Sonra siz, onun arkasından buzağıyı ilâh edinmiş...»** Hz. Musa sözleşme yerine vardıktan sonra siz, buzağıya tapınmış ve onu ilâh edinmiştiniz. Âyette, "sonra" anlamında olan *"Sümme"* kelimesi getirilmesinde bir incelik vardır. Şöyle ki: Allah Hz. Musa'ya, sözleşme yerinde Tevrat'ın kendisine indirilmesi için orada hazır bulunmasını vadetmişti. Bu, gerçekten en büyük nimetlerdendi. Fakat Hz. Musa'nın hemen ayrılmasından sonra yahudiler küfrün ve cehaletin en çirkin örneğini göstererek hemen buzağıyı ilâh edindiler. Bu gerçekten şaşılacak bir olaydır. Sanki burada şuna benzer bir ifade yer almaktadır: "Doğrusu ben sana iyilikte bulundum ve senin için şunları ve şunları yaptım, sonra sen, evet sen bana kötülük edip eziyet vermeye kalkışıyorsun. Bu hiç olacak bir iş mi?" **«Ve zalimler olmuştu-**

23- Bkz. Müslim, *Sıyam*; Buharî, *Tefsir* ve *Sıyâm;* İbn Mâce, *Sıyâm.*

nuz.» Şirk koştuğunuz ve Allah'a ibadeti bırakıp buzağıya taptığın için zalimlerden oldunuz.

52. «Bundan sonra da yine belki şükredersiniz diye sizi bağışlamıştık.» Kötülük bakımından en iğrenç şeylerden biri olan buzağıya tapmanızdan sonra, bağışlanma ve affedilme nimetine şükretmeniz, bundan sonra da Allah'a itaata ve ibadete devam etmeniz için tevbe ettiğiniz zaman günahlarınızı sildik, sizi affettik. Çünkü nimetin karşılığı mutlaka şürketmeyi gerektirir.

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
(٥٣) وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ
بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ
ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ
الرَّح۪يمُ (٥٤) وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ
جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (٥٥) ثُمَّ
بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٥٦) وَظَلَّلْنَا
عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ
طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ (٥٧)

53. Musa'ya Kitab'ı ve Furkan'ı verdiğimizi de hatırlayın. Olur ki hidayete erersiniz.

54. Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim, gerçekten siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize zulmettiniz. Hemen yaratanınıza tevbe edin ve nefislerinizi öldürün. Bu, yaratanınız katında sizin için daha hayırlıdır." Bunun üzerine tevbelerinizi kabul etti. Çünkü O tevbeleri çok çok kabul edendir ve çok merhametlidir.

55. Ve demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla inanmayacağız." O sırada sizi yıldırım çarpmıştı ve siz de bakakalmıştınız.

56. Sonra ölümünüzün ardından sizi yine dirilttik. Umulur ki şükredesiniz.

57. Ve sizi bir bulutla gölgeledik, size kudret helvasıyla bıldırcın kuşunu indirdik. "Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden yeyin." dedik. Onlar bize değil, ancak kendi nefislerine zulmettiler.

53. «Musa'ya Kitab'ı ve Furkan'ı verdiğimizi de hatırlayın.» Musa'ya Tevrat'ı verdik. O kitap aynı zamanda bir hüccettir, bir delildir. Hak ile bâtılı birbirinden ayırır. Burada Kitap ve Furkan her ikisi de aynı, yani kitap anlamındadırlar. **«Olur ki hidayete erersiniz.»** Hidayete ermeniz bu sayede olacaktır. Bu konuda iyice düşünür ve gereken tedbiri alır, doğruya uyarsanız, hidayete erişirsiniz.

54. «Musa kavmine şöyle demişti:» Ey İsrailoğulları! Yine hatırlayın. Musa, buzağıyı mabud edinen kavmine şöyle dedi: **«'Ey kavmim, gerçekten siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize zulmettiniz.»** Hz. Musa "ey kavmim" derken, onlara karşı merhametli olduğunu göstermekteydi. Yani Hz. Musa: "Ey kavmim, size acıyorum, çünkü siz, kendinize yazık ettiniz, kendinizi zarara uğrattınız, buzağıya tapmak suretiyle, onu ilâh ve mabud edinerek, cezanın kesinleşmesini hak ettiniz" deyince, kavim: "O halde ne yapmalıyız?" diye sordular. Hz. Musa: **«Hemen yaratanınıza tevbe edin ve nefislerinizi öldürün.»** dedi. Hiç beklemeksizin, her türlü ayıptan ve eksiklikten uzak olan ve kiminizi kiminize göre farklı şekil ve sûrette, farklı durumlarda yaratmış olan Rabbinize dönün, tevbe edin. Âyette yüce Allah'ın yaratıcılığının hatırlatılması, kavmine doğru yolu göstermesi içindir. Çünkü kavmi gerçekten çok büyük bir cehaletle, büyük bir aptallıkla doğru yoldan saptılar. Her şeyi bilen ve her bakımdan hikmet sahibi olan ve kendilerini hikmetinin latif bir gereği olarak yaratan ve her türlü nefret verici şeylerden münezzeh olan Allah'a ibadet etmeyi bırakarak gidip bir buzağıyı mabud edindiler. Gerçekten bundan daha büyük bir aptallık olamaz. Kim, kendisine nimet veren, ikram ve ihsanda bulunan zatın haklarını tanımazsa, o nimetlerin kendisinden geri alınmasına layık olur. İşte bunun için öldürülmekle emrolundular ve biz nasıl tevbe etmeliyiz diye Hz. Musa'ya sordular. Hz. Musa da, "Nefislerinizi öldürün" yani, içinizden bu işle ilgisi olmayan ve tertemiz olan kimseler suçluları öldürsün, dedi. Âyette *"nefislerinizi, öldürün"* denmesinin nedeni, inananların kardeş olduklarını ifade etmek içindir. Çünkü kişinin kardeşi, tıpkı kendi nefsi ve canı gibidir. Bu anlamda böyle söylenmiştir. Âyette "kendini" öldürmek zikredilmiş, bununla kardeşlerini öldürmeleri kasdedilmiştir. Bu tıpkı *"nefsinizi ayıplamayın"* (Hucurât: 11) âyetindeki ifade gibidir. Bu âyette: "Müslüman kardeşlerinizin gıybetini, dedikodusunu yapmayın" denmektedir. Dolayısıyla Hz. Musa'nın kavminin tevbeleri de, kendilerini öldürmekle gerçekleşir. Buna göre âyetin manası: "Kendinizi öldürmek sûretiyle tevbe ediniz." şeklinde olur. Âyette onların tevbelerinin ancak kendilerini öldürmek sûretiyle olacağı belirtilmektedir. Nitekim durum aynen böyle olmuştur. Çünkü yüce Allah, Hz. Musa'ya "Mürtedlerin, (dinden dönenlerin) tevbelerinin ancak öldürülmeleriyle tamamlanmış olacağını" vahyetmiştir. **«Bu»** yani tevbe ve öldürme işi, **«yaratanınız katında sizin için daha hayırlıdır.'»** Allah katında sizin için daha faydalıdır. Çünkü öldürülme işinde, şirkten arınma ve ebedî hayata kavuşma vardır.

«Bunun üzerine tevbelerinizi kabul etti.» Yani siz emrolunduğunuz şeyi derhal yerine getirince, yaratıcınız olan Allah da tevbelerinizi kabul etti ve sizi bağışladı. Âyette: *"Tevbelerinizi kabul etti"* denilip de "tevbelerini kabul etti" denilmemesinin nedeni, bunun bir nimet olmasından dolayıdır. Bu nimetin muhataba hatırlatılması gerektiğinden böyle denmiştir. Yoksa burada daha önce geçmiş olan yahudilere değil, Hz. Musa'nın çağdaşı olan yahudilere seslenilmektedir. Ancak, insanın kendisini veya birbirini öldürmesinin nasıl nimet olabileceği sorulursa, bunun cevabının şurada olduğu görülmelidir: Yüce Allah, yahudileri büyük bir günah ve suç işledikleri için uyarmış, sonrada işledikleri büyük günahtan kurtulma yollarını da kendilerine göstermiştir. İşte bu da dinde bir nimettir. **«O tevbeleri çok çok kabul edendir ve çok merhametlidir.»** Yüce Allah, birçok günah işleyenleri tevbe etme konusunda başarılı kılar ve onların tevbelerini çok kabul eder. Aynı zamanda Allah, itaat edenlere karşı da rahmeti bol olandır. Çünkü onların öldürülmelerini günahlarının silinmesi ve bağışlanması için tevbe olarak kabul etmiştir.

Rivayete göre, bunların ölümle emrolunmaları, üzerlerindeki ve omuzlarındaki ağır yükler, parangalar, sıkıntı ve meşakketler türünden şeylerdi. Meselâ yahudiler hangi organla hata işlemişlerse, o organın kesilmesi, ibadetlerinin ve namazlarının mescidden başka bir yerde kabul edilmemesi, temizliklerinin ancak su ile olacağı, oruç tutan bir kimsenin akşamleyin uyumasından sonra uyansa bile, artık kendisine yeme ve içmenin haram kılınmış olması, günahları sebebiyle temiz ve helal olan şeyleri yemekten men edilmeleri, zekât olarak mallarının dörtte birini vermekle yükümlü olmaları, geceleyin günah ve suç işlemiş bir kimsenin, sabahleyin onu kapısına yazılmış olarak bulması gibi şeyler bizden önceki ümmetlerde yürürlükteydi. Dolayısıyla bu da bir öldürme gibi değerlendiriliyodu. Fakat bu gibi ağır şartlar, peygamberimize bir ikram olarak, ümmetinin üzerinden kaldırılmıştır. Tevbe, Allah'tan bir nimettir. Allah sırf bu ümmete bu manada bir tevbeyi nimet olarak ihsan etmiştir. Başka ümmetlerde bizdeki tevbe kolaylığı yoktu. Nitekim yukarıda anlatıldı.

Tevbenin de dört mertebesi vardır:

1- *"Tevbe"* ismiyle ilgili ve ona özgü bir mertebedir ki, Allah yoluna giren sülûk erbabının ilk derecesidir. Bu mertebe, ya da derece Nefs-i Emmare ile ilgili olup tüm mü'minlere ait bir mertebedir. Bu mertebe her türlü yasaklanmış şeyleri (menhiyyat) bırakmayı, emredilenleri de yapmayı gerekli kılar. Ayrıca insanın yaptığı zulüm ve kötülükler sebebiyle helâllık dilemesi, daha önce yaptıklarına pişmanlık duyması gerekmektedir. Bundan böyle bir daha o eski yaptıklarına dönmemek de yine bu birinci mertebedekilerin yapması gereken görevlerdir.

2- "*İnâbe*" mertebesi: Bu, Nefs-i Levvame'yi ilgilendirir. Bu, mü'minlerin havassı yani seçkinleri içindir. Bu mertebedeki mü'minler dünyayı ve dünya ile ilgili lezzetleri bırakan, ahlâklarını temizleyip arıtan, kendi nefislerine, heva ve isteklerine boyun eğmekten uzak kalanlardır. Çünkü "inâbe" kalble ilgili niteliklerdendir. Nitekim: *"... ve Allah'a yönelmiş bir kalb ile gelen kimselere..."* (Kaf: 33) buyurulmuştur.

3- "*Evbe*" mertebesi: Bu Nefs-i Mülhime'ye ait olan mertebedir. Bu mertebeye ulaşabilenler Allah'ın veli kullarından olup da, bunlardan da özel bir mevkiye gelebilenlerin elde ettikleri mertebedir. "Evb" veya "Evbe" dönülmesi gereken yere dönüp yönelmektir. Mü'minin şevk ve iştiyak duygularından Allah ile karşılaşmaya ve buluşmaya dönmesidir. Eğer bir nefis "Evbe" mertebesini kazanırsa, bu durumda ruh makamına ulaşır. Doğrusu her türlü günahlardan uzaklaşmak suretiyle arzuyla Allah'a yönelen bir kimsenin belirtileri, halkın içine girmeyi bırakıp uzlete çekilmesi, yaratıklardan uzaklaşıp yaratan Hak ile ünsiyet kazanması, gerçek anlamıyla Allah için nefsiyle cihad etmesidir.

4- "*Nefs-i Mutmainne*" mertebesi. Bu, peygamberlerin ve bunları izleyen velilerin elde ettikleri bir mertebedir. Nitekim: "*Rabbine dön*" (Fecr: 28) âyeti bunun delilidir. Bu hal, ilahî yardımın peygamberler ve velilerin ruhlarındaki cezbe halidir.

55. «Ve demiştiniz ki:» Bu altıncı nimetlendirme olayıdır. Yani Ey İsrailoğulları! Selefinizden yetmiş kişi, Hz. Musa (a.s.) tarafından seçilip, birlikte Tur dağına giderek, buzağıyı mabud edinmeleri sebebiyle özür beyan edeceklerdi. İşte bunların söylediklerini hatırlayın. Bu yetmiş kişi: **«'Ey Musâ biz Allah'ı açıkca görmedikçe asla inanmayacağız.'»** demişlerdi. Ey Musâ, senin bu kitabın, Allah katından olduğuna ilişkin olarak söylediklerinin doğruluğuna inanmıyoruz. Senin onun sözünü işittiğini, bize bunu kabul etmeyi ve bununla amel etmeyi emrettiğini de kabul etmiyoruz. Kabul edebilmemiz için, bizimle kendisi arasında hiçbir perde olmaksızın çıplak gözle Allah'ı görmedikçe de onu doğrulamayacağız, diye itirazda bulunmuşlardı. **«O sırada sizi yıldırım çarpmıştı.»** Bu, yakıcı özelliği de bulunan sesli bir ateşti. Gökten inen yıldırım, hepsini yakıvermişti. Çünkü yahudilerin bu istekleri dünyada mümkün olmayan bir istekti. Bu, inadın ve azgınlığın da en son sınırıdır. Oysa yüce Allah ancak kıyamet gününde keyfiyetten münezzeh bir şekilde sadece mü'minlere gözükecektir. **«Ve siz de bakakalmıştınız.»** Siz gökten inen yıldırımı görüp duruyordunuz, bunun etkisiyle ilk sırada bazı kimseler ölmüşken, geride kalanlar da onların bu yıldırım yüzünden öldüklerini görüyorlardı.

56. «Sonra ölümünüzün ardından sizi yine dirilttik.» Bu yıldırım yüzünden ölmenizden sonra sizi yeniden dirilttik. Âyette "*dirilttik*" ifadesinin "*ölümünüzün ardından*"ifadesiyle kayıtlanmış olması, böyle bir durumun, ya bir baygınlık geçirmeleri veya uykuya varmaları gibi bir halden dolayı olabileceği içindir. Katâde: "Allah ölenleri, geride kalan ömürlerini bitirmeleri ve rızıklarını almaları için yeniden diriltti. Eğer bunlar ecelleriyle ölselerdi, tekrar diriltilmeyeceklerdi" der. «**Umulur ki şükredesiniz.**» Bu hayat ve yeniden yaşamaya kavuşma nimetine şükredesiniz, ya da Allah'ın yıldırımla size azab göndermesi üzerine gördüğünüz bu olaydan dolayı iman nimetine şükredesiniz diyedir. Çünkü sizler "*Allah'ı açıkça görmedikçe asla inanmayacağız*" demiş, böylece küfretmiş ve inkâra sapmıştınız.

Bu kıssanın aslı şöyledir: Hz. Musa (a.s.) Tur'dan kavmine döndüğünde, onları buzağıya tapar halde buldu. Bunun üzerine kardeşi Hz. Harun ile Samirî'ye söylemesi gereken şeyleri söyledi ve buzağıyı da yakıp denize attı. Hz. Musa'nın kavmi, yaptıklarından dolayı pişmanlık duydular. Allah, Hz. Musa'ya, İsrailoğullarından bazı kimseleri yanına alıp, buzağıyı mabud edinmeleri yüzünden mazeret dilemeleri ve tevbe için Tur'a gelmelerini emretti. Hz. Musa da kavminin seçkinlerinden yetmiş kişiyi seçti. Tur'a geldiklerinde, bu yetmiş kişi Hz. Musa'ya: "Rabbine söyle de, bize sesini ve sözünü duyursun olmaz mı?" dediler. Hz. Mûsa durumu Allah'a arzetti. Yüce Allah da isteklerini kabul etti. Hz. Musa kavmiyle birlikte dağa yaklaştıklarında, bir bulut direği üzerlerine kapanıverdi. Bu bulut tüm dağı kapladı ve giderek Hz. Musa'ya yaklaştı. Hz. Musa da yaklaşan bu bulutun içine girdi. Aynı zamanda kavmine de girmelerini söyledi. Bu sırada Yüce Allah Hz. Musa ile: Emir ve yasaklarını bildirerek konuştu. Kavmi de, Allah'ın Hz. Musa'ya: "Yap" ve "yapma" tarzındaki kelâmını işitiyorlardı. İşte tam bu sırada kavim, yüce Allah'ı görme duygusuna ve tamahkarlığına kapıldılar ve Hz. Musa'ya diyeceklerini demiş oldular. Bunun üzerine kendilerini yıldırım çarptı, hepsi de ölüler gibi yere düşüp kaldılar, bir gün ve bir gece bu halde kaldıklarından ve hepsi de ölmüş olduklarından, Hz. Musa ağlayarak Rabbine yakarmaya başladı. Ellerini semaya kaldırarak şöyle duâ ediyordu: "Ey yüce Rabbim! İsrailoğullarından seçkin yetmiş kişiyi, tevbelerinin kabul edildiğine ilişkin şahitlerim olmaları için alıp getirdim. Şimdi gidince onlara ne söyleyebilirim? Çünkü sen onların seçkinlerini de helâk ettin. Keşke sen, bunları bugün değilde, buzağıya tapanlarla birlikte helâk etseydin!" "*İçimizden bir takım beyinsizler yüzünden bizi helâk mi edeceksin?*" (A'raf: 155) Hz. Musa durmaksızın Rabbine yakardı. Sonunda Allah onları diriltti, ruhlarını yeniden kendilerine verdi. Bu arada, Hz. Musa İsrailoğullarının buzağıyı mabud edinmeleri yüzünden tevbelerinin kabulünü istedi. Ancak yüce Allah, artık böyle bir şeyin ancak kendilerini öldürürlerse kabul edileceğini söyledi.

Yine söylendiğine göre, Hz. Musa (a.s.), Tûr'a ilk gidişinde Rabbini görmeyi istediğinde ölmedi. Çünkü Hz. Musâ'nın o zaman yere düşmesi sadece bir baygınlıktı, ölüm değildi. Nitekim âyetin devamında: *"Hz. Musâ ayılınca..."* (A'raf: 143) ifadesi yer almaktadır. Ancak ikinci kez Tur'a gidişte, kavmi de Allah'ı dünya gözleriyle görmek istediklerini dile getirmişler ve ölmüşlerdi. Oysa Tûr dağına gidiş sebepleri, buzağıya tapmaları dolayısıyla işledikleri günahtan tevbe etmekti. Bunun üzerine kendilerini yıldırım çarptı ve öldüler. Hz. Musa'nın ölmemesinin nedeni, onun Rabbini görme konusunda büyük bir özlem duyması ve O'na muhtaç olduğunu bilerek bu görme isteğinde bulunmasıydı. Kavminin Allah'ı görmek istemeleri ise doğruyu bulmaya değil yalanlamaya ve cüretkârlığa yönelikti. Bu, doğru yolu bulmak için bir istek değil, yanıltıcı bir istekti.

Âlimler, Allah'ın dünyada görülmesinin mümkün olmamasının hikmetini ve inceliğini şöyle açıklıyorlar:

1- Dünya, din ve Allah düşmanlarının yurdu ve kâfirlerin cennetidir.

2- Eğer, dünyada mü'minler Allah'ı görüp, kâfirler görmese, bu durumda, kâfirler, Allah'ı görebilseydim, kesinlikle ona karşı kulluğumu yerine getirir ve ibadette bulunurdum, diye bir itiraz ileri sürebilirlerdi.

3- Doğrusu görülemeyene karşı duyulan özlem, görülen için duyulan özlem gibi değildir. Görülmeyen daha çok aranır ve istenir.

4- Dünya geçim yeridir. Eğer insanlar dünyada Allah'ı görebilselerdi, bundan dolayı iş ve güçlerini bırakırlar, böylece de her şey altüst olurdu. Çünkü sürekli olarak Allah'ı görmek isterlerdi.

5- O, bu görme olayını baş gözüyle değil, kalb gözüyle kılmıştır ki melekler de mü'minlerin kalblerinin arılığını görsünler.

6- Dünyada görülememesinin sebebi, yüce Allah'ın değerinin takdir edilmesi içindir. Çünkü her yasaklanan şey gerçekten yücedir.

7- Yüce Allah'ın bu dünyada görülmesinin mümkün olmaması, yine yüce Allah'ın kullarına olan merhameti sebebiyledir. Çünkü insanlar bu dünyada kıskanç olarak yaratılmışlardır. Eğer Allah bu dünyada görülebilseydi, mü'minin kalbi, başkası da görebilecek diye çatlardı. Bu tıpkı, Hz. Musa'nın Allah'ı görmeyi istemesi üzerine, dağın bunu kıskanarak paramparça olması gibidir.

57. «Ve sizi bir bulutla gölgeledik.» Bu yedinci ikram ve nimet olmaktadır. Ey İsrailoğulları, bulutu üzerinizde bir şemsiye gibi gölge kıldık. Bu olay Mısır ile Şam arasında yer alan Tîh çölünde geçmiştir. Çünkü yahudiler Mısır'dan çıktıklarında, Kızıldeniz'i geçince, hiçbir yapının bulunmadığı bir çölde kaldılar. Allah, kendilerine zalimlere ait bir şehre girip, onları öldürmelerini emretti. Onlar da önce bunu kabul ettiler. Ancak şehre yaklaştıklarında, bu şehir halkının çok zorba ve zalim olduklarını öğrendiler. Bunun üzerine gitmek istemediler ve Hz. Musa'ya: *"Sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız"* (Mâide: 24) dediler. Allah da bir ceza olmak üzere, onların yeryüzünde, yani çölde kırk yıl şaşkın bir şekilde dolaşmalarını takdir etti. Bu arada şiddetli sıcaklar altında, susuzluk sıkıntısıyla karşı karşıya kaldılar. Acıklı durumlarından Hz. Musa'ya şikayette bulundular. Allah da kendilerine merhamet etti, üzerlerine nurdan bir direk indirdi ve kendilerine beyaz ve ince bir bulut gönderdi. Bu bulut, yağmur bulutundan da güzeldi. Gündüzleri onları güneşin sıcağından, yakıcılığından koruyordu. Yahudiler daha sonra Hz. Musa'dan yiyecek istediler. Hz. Musa da Rabbine duâ etti, Alah duâsını kabul etti.

Duânın kabulünü âyetin şu ifadeleri dile getiriyor: **«Size kudret helvasıyla bıldırcın kuşunu indirdik.»** Kudret helvası kar gibi bembeyazdı. Yağla yoğurulmuş bal macununa benziyordu. Ya da, kudret helvası olarak ifade olunan *"menn"* kelimesi, Allah'ın, kullar tarafından bir yorulma ve ekim olmaksızın kendilerine lütfettiği her nimet demektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yer elması, Allah'ın kullarına bir lütfudur. Bunun suyu da gözlere şifadır."*(24) Kudret helvası, tıpkı kar yağar gibi, sabahleyin tanyerinin ağarmasından itibaren güneş doğuncaya kadar yağardı ve bıldırcın kuşları da kendilerine gelirdi. Böylece herkes ertesi güne kadar olan ihtiyacını bu şekilde sağlardı.

«'Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden yeyin,' dedik.» Onlara; temiz ve helâl olarak verdiğimizden yeyin, kudret helvasından, bıldırcın kuşundan alın ve yiyin, fakat depolayıp saklamayın. Emrime karşı gelmeyin, dedik. Fakat onlar buna rağmen kaldırıp depoladılar, eti kurutup sakladılar. Çünkü tükenir diye endişeye kapıldılar. Böyle depolamaktan, saklamaktan menedildikleri halde, Allah'ın emrine karşı gelerek bunu yaptılar. Eğer kaldırıp saklamasalardı, bu nimet kendileri için hep devam edecekti. **«Onlar bize**

24- Buharî, *Tıb*; Müslim, *Eşribe*, *Câmiu'l-Usûl*; 7/522

değil...» Bunlar bu değerli nimetlere karşı nankörlük ederek zulmettiler ve yasaklı olamalarına rağmen yiyecekleri alıp depoladılar. Fakat Onlar bu davranışlarıyla **«ancak kendi nefislerine zulmettiler.»** Çünkü artık azabım onlar için hak oldu. Onlar her gün üzerlerine inen nimetin kesilmesine neden oldular. Oysa bunu elde etmek için dünyada bir sıkıntıya katlanmadıkları gibi, âhirettte de hesaba çekilmeyeceklerdi.

Rasûlullah (s.a.v.): "*Eğer İsrailoğulları olmasaydı yiyecekler bozulmaz, etler kokmazdı. Eğer Havva olmasaydı, kadın cinsi hiçbir dönemde kocasına ihanette bulunmazdı*"[25] buyurmuştur.

وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا
حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ
نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ
الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَاِذِ اسْتَسْقٰى
مُوسٰى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ
اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا
وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

---

[25] Buharî, *Enbiya*, Müslim, *Radâ*, *Câmiu'l-Usûl*, 10/326

58. O vakit onlara şöyle demiştik: "Şu şehre girin. Oradan dilediğiniz yerde bol bol yeyin. Secde ederek kapıdan girin ve "affet" deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. Biz güzel davranlara daha fazlasını veririz."

59. Fakat zalimler, kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular. Biz de doğru yoldan sapmış olduklarından dolayı, zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik.

60. Hatırlayın, Musa kavmi için su aramıştı. Biz ona: "Asanı taşa vur" demiştik. Hemen oradan on iki pınar fışkırdı. Herkes su içeceği yeri bildi. Dedik ki:"Allah'ın rızkından yiyin, için, fakat yeryüzünde bozgunculuk ederek karışıklık çıkarmayın."

58. «O vakit onlara şöyle demiştik:» Bu, onlara verilen sekizinci nimettir. Çünkü Allah, Tîh çölünden kendilerini kurtarmış ve onların bir beldeye girmelerine izin vermişti. Ey İsrailoğulları! Atalarınızı Tîh denilen çölden kurtardığımız sırada kendilerine söylediğimiz şu sözü hatırlayın: **«'Şu şehre girin.»** Beyt-i Makdis denen Kudüs'e girin. **«Oradan dilediğiniz yerde bol bol yeyin.»** Orada geniş imkânlara sahip olarak refah içinde bol bol yiyin. Âyetten anlaşıldığına göre, buraya yerleşmek üzere girmeleri emredilmişti. Artık daraltma ve yasaklama olmaksızın orada istediğiniz şekilde yaşayınız. Bu ise, orada bulunan şeylere ganimet yoluyla sahip olmaları demekti. Âyette özellikle *"yiyiniz"* ifadesinin geçmesi, yemeden yaşamanın olamayacağı ve asıl amacın bu olduğundandır.

«Secde ederek kapıdan girin» Şehrin kapılarından birinden giriniz. Çünkü şehrin yedi giriş kapısı vardı.

Âyetteki secde ya sözlük anlamında kullanılmıştır. Buna göre mana; "alçakgönüllülüğünüzün bir eseri olarak başlarınızı eğerek giriniz," olur.

Ya da dindeki manasında kullanılmıştır. Buna göre mana; "sizi Tîh çölünden kurtardığından dolayı Allah'a şükretmek için secde ederek girin," olur.

«Ve 'affet' deyin ki,» Yani Allah'tan isteğimiz, günahlarımızın affıdır veya bizim günahlarımızı bizden sil deyin ki, **«biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım.»** Günahlarınızı örtelim, yaptığınız secde ve duâ yüzünden sizi bundan böyle cezalandırmayalım. Bunlar buzağıya tapan sonra tevbe eden kimselerdi. «**Biz güzel davrananlara daha fazlasını veririz.**'» Kendi fazlımızdan bir sevap ve ödül veririz. Bunlar buzağıya tapmayanlardır. Âyette *"güzel davrananlar"* (Muhsinîn) kelimesi, hem kendisine ve hem de başkasına güzel ve iyi davranan kimseler demektir. Bir başka yoruma göre *"Muhsin"*, doğal olarak güzel ve şeriat açısından da övgüye değer olan şeyleri yapan kimsedir. Allah, İsrailoğullarından iki şey istiyor: Bunlardan birincisi, gayet kolay yapılabilecek bir iş, yani secde; ikincisi de küçük bir söz, yani yukarıda da işaret olunduğu gibi, *"bizi affet"* ifadesiydi. Daha sonra Allah, bunlara ait günahlarını da bağışlayacağı sözünü veriyor ve iyiliklerine fazlasıyla karşılık vereceğini bildiriyor.

59. «Fakat zalimler kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular.» İsyan ederek nefislerine zulmedenler, kendilerinden istenen tevbeyi ve bağışlanma isteğini, içinde iyilik bulunmayan ve emredilenin aksi bir sözle değiştirdiler.

Rivayete göre, yahudiler "hıtta" (affet) ifadesini "hınta", yani "bize buğday ver" şeklinde değiştirdiler. Bu yaptıklarıyla Allah'ın emrini hafife alıyorlardı. Bunlar, kapıdan secde ederek ve eğilerek içeri girmeleri gerekirken, geri geri yürüyerek girdiler. Sözü değiştirdikleri gibi davranışı da değiştirdiler. Fakat güzel davranan muhsin kimseler derhal emredileni yerine getirdiler. İşte bunun içindir ki âyette *"değiştirdiler"* şeklinde tercüme edilen kelime tekil olarak *"beddele"* şeklinde getirilmiş, fakat "beddelû" biçiminde çoğul şekliyle getirilmemiştir. *"Söylenen sözü değiştirip..."* âyeti de şöyledir: Emredilenden başka bir işle... Çünkü Allah'ın emri sözledir. Bu da, yahudilerin bütün emredilenleri değiştirdiklerini göstermektedir.

«Biz de doğru yoldan saptıklarından dolayı, zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik.» Allah'a itaatten dışarı çıktıklarından dolayı, üzerlerine gökten azap indirdik. Burada zulmedenlerden maksat, kendilerine emredilenleri değiştirenlerdir. Âyette, *"zulmedenlerin üzerine"* ifadesi yerine, sadece "onların üzerine" denmemesinde bir incelik vardır. Eğer sadece "onların üzerine" denmiş olsaydı, bu hükmün ve ifadenin içinde muhsin olanlar, yani hiçbir kötü işe bulaşmayanların da katılma ihtimali olabilirdi. İşte bundan dolayı âyette"zulmedenlerin üzerine" ifadesi yer almıştır.

Yine âyette yer alan *"ricz"* kelimesi, "azap" olarak verilmiştir. *Ricz;* aslında hoş görülmeyen ve iyi karşılanmayan şey demektir. Burada maksat, taun ve vebadır.

Rivayete göre, bir saat içinde 24 bin yahudi ölmüş ve bu azap, ölenlerin sayıları yetmişbine ulaşıncaya kadar devam etmiştir. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Taun (veba) hastalığı, Allah'ın İsrailoğullarına ya da sizden öncekilere gönderdiği bir azap (ceza)tır. Bir yerde taun (veba) salgınının varlığını işittiğinizde, o bölgeye girmeyin. Eğer içinde bulunduğunuz bir bölgede taun salgını varsa, oradan bir başka yere ayrılmayın."* (26) Bilindiği gibi taun, yani veba salgınınından ölen bir müslüman şehittir. Çünkü bu da, tıpkı Allah yolunda nöbet tutan bir kimsenin nöbet sırasında ölmesi gibidir. Nitekim salgın dizanteriden ölen, suda boğulan, yıkık altında ölen, Allah yolunda öldürülen, akciğer zarı iltihabından (zatülcenb) ölen, yangında ölen, doğum sırasında ölen kimseler şehittirler. (27)

Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Hastalıkta bulaşıcılık ve salgın yoktur"* hadisiyle yukardaki hadis arasında bir çelişki varmış gibi görülebilir. Ancak Rasûlullah (s.a.v.) burada, hastalığın doğasında bulaşıcılığın bulunmadığını vurguluyor. Çünkü cahiliye döneminde salgının, bizzat hastalığın kendisinden kaynaklandığı kabul ediliyordu. Hadis, bulaşıcılığı inkâr etmiyor.

İmam Şafiî, taun (veba) hastalığının en güzel tedavî yolunun Allah'ı tesbih etmek olduğunu belirtiyor. Bunun gerekçesi de, zikrin azabı ve cezayı önleyeceğindendir. Nitekim*"Eğer (Yunus) Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, insanların tekrar dirilecekleri güne kadar balığın karnında kalırdı."* (Saffât: 143-144)

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e fazlaca salat ve selam getirmek de böyledir.

60. «Hatırlayın, Musa kavmi için su aramıştı.» Bu da İsrailoğullarının nankörlükte bulundukları bir başka nimettir. Burada deniliyor ki: Ey İsrailoğulları! Hz. Musa'nın kavmi için su aradığı zamanı hatırlayın. Bu olay Tîh çölünde meydana gelmişti. Yahudiler şiddetli bir susuzlukla karşı karşıya kalmışlar ve Hz. Musa'nın yardımına başvurarak, Rabbinden su istemesini dilemişlerdi. Hz. Musa da onlara su vermesi için Allah'a duâ etti. **«Biz ona:**

26- Bkz. Buharî ve Müslim "rics" lafziyle rivayet etmiştir. İbn Hacer de "zâ" ile "ricz" lafzını tercih etmiştir. *Fethu'l-Barî,* 10/183.

27- Bu sayılanların şehit sayılacakları Hz. Peygamber'in şu hadisine dayanır: *"Allah yolunda şehit olanların dışında şu yedi kişi de şehittir: Taun (veba)dan ölenler, salgın dizanteriden, suda boğulan, yangında ölen, akçiğer zarı iltihabından ölen, yıkık altında ölen, doğumda ölen kadın şehittir."* Bkz. İmam Malik; *Muvatta;* Nesaî ve ibn Hibbân.

'Asanı taşa vur' demiştik.» Biz bunu kendisine vahiyle bildirmiştik. Bu asa cennetten gelmişti. Asanın boyu Hz. Musa'nın boyu uzunluğundaydı. On zira, yani yaklaşık olarak 7,5 ile 9 metre arasında bir uzunluktaydı. Asanın iki çatalı vardı. Bu iki çatal karanlıkta ışık saçıp aydınlık yapardı. Hz. Âdem (a.s.) bunu cennetten beraberinde getirmişti. Böylece bu asa peygamberden peygambere el değiştirerek Hz. Şuayb'a, onun vasıtasıyla da Hz. Musa'ya geçti.(28)

Sözü edilen taş ise, özel bir taştır. Yine gelen rivayete göre, bu taşı Hz. Musa Tûr dağından yanına almıştı. Taş hafif ve kare şeklinde idi. Fakat bir başka yoruma göre bu, herhangi bir taştı. Dolayısıyla anlam şöyle olmaktadır: Ey Musa, elindeki asanla taş denilen herhangi bir şeye vur. Delil açısından da en açık olanı budur. Çünkü bu, Allah'ın kudretini en açık ve net bir şekilde göstermektedir. Hz. Musa'nın elindeki asayla herhangi bir taşa, ya da kayaya vurmasıyla, hemen ondan suyun çıkması, Hz. Musa'nın peygamberliğini daha güçlü bir şekilde kanıtlamaktadır. Eğer bu taş, özel bir taş olsaydı, o zaman insanın aklına tıpkı mıknatıs ile demir arasındaki özel bir çekim gücü sebebiyle, mıknatısın demiri çekmesi gibi, asanın da bu özel taştan su çıkmasını sağlamış olabileceği gelirdi. İşte herhangi bir taş olması bu düşünceyi tümüyle önlemiş olmaktadır. **«Hemen oradan on iki pınar fışkırdı.»** Hz. Musa'nın vurmasıyla, taştan on iki tatlı su pınarı fışkırdı. İsrailoğulları on iki boy idi. Her boy için bir pınar akmaya başladı. Hz. Musa, kavmi bir yerde konaklayınca asasıyla taşa vuruyor, hemen su fışkırmaya başlıyordu. Oradan hareket ettiklerindeyse, tekrar taşa vuruyor, bu defa fışkıran su kuruyordu. **«Herkes su içeceği yeri bildi.»** Bu on iki boydan her biri hangi pınardan su içeceklerini, hangi pınardan sularını sağlayacaklarını biliyordu. Hiçbir boy, ya da kabile bir başkasının pınarına gidip su ihtiyacını temin etmeye girişmiyordu. Bu, yahudiler arasında kavga çıkmaması içindi. Çünkü sayıları altıyüz bin kişiydi.

Ayrıca Allah, Hz. Musa'nın asasını vurmadan da denizi ikiye ayırmaya ve taştan su fışkırtmaya kadirdir. Fakat yüce Allah, böylece her şeyin bir sebebe bağlı olduğunu göstermek istediği için böyle emretmiştir. Kim bu mûcizeleri inkâr ederse, gerçekten de Allah hakkında son derece cahil olduğunu ortaya koyuyor ve hayret uyandıran sanatıyla ilgili konularda hiç düşünmüyor demektir.

28- Bkz. Taberi Tefsiri.

Kurtubî de bu konuda şöyle diyor: "Peygamberimiz (s.a.v.)'in parmaklarından suyun fışkırması ve kaynaması, ellerinden su çıkması, gerçekten mucize yönünden en büyük olanıdır. Çünük biz, taşlardan ve kayalardan su kaynadığını gece gündüz görmüşüzdür. Oysa bizim peygamberimizin mucizesi, daha önceki hiçbir peygamberde görülmeyen bir mûcizedir. Çünkü daha önce hiçbir et ve tenden su kaynadığı görülmemiştir."

«Dedik ki: 'Allah'ın rızkından yiyin, için.» Rızık olarak Allah, kendilerine kudret helvasıyla bıldırcın kuşu vermişti. İşte âyette yeme emri, bu ilk iki nimeti hatırlatmaktadır. İçme olayı da üçüncüsünü, taştan su kaynamasını hatırlatıyor. Âyette *"dedik ki"* ifadesi geçtiğine göre, buna uygun olarak da "rızkımızdan" ifadesi geçmesi gerekirdi. Bunun böyle denmemesinin hikmeti, yeme ve içme emrinin hitap yoluyla değil de, Hz. Musa aracılığıyla olmasından dolayı böyle denmiştir. **«Fakat yeryüzünde bozgunculuk ederek karışıklık çıkarmayın.'»** Sizler bozguncular olarak artık bu davranışınızı sürdürmeyin, buna bir son verin. Burada yahudilerin bu şekilde tanıtılmalarının nedeni, gerçekten bunların bozguncu olduklarını göstermek içindir.

Bu âyetten ayrıca, yağmur duâsına çıkmanın mubah olduğunu da öğreniyoruz. Bu, yağmur yağmaması ve kuraklığın devamı halinde, ihtiyaç duyulduğu sırada yapılacak bir iştir. Böyle bir durumda, insanlar kulluklarını sergilemeli, gerçekten Allah'a muhtaç olduklarını, Allah karşısında zelil olduklarını bilmeliler ve bunu da göstermeliler. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) yağmur duâsı için namazgaha çıkmış, büyük bir alçakgönüllülük ve Allah katında hiç bir şeye kadir olamayacağını gösterecek bir biçimde huşû içinde ve boynu bükük olarak davranmıştır.

Rivayete göre, bir cuma günü bedevînin biri Rasûlullah'ın yanına gelerek:"Ey Allah'ın Rasûlü! At ve davar sürüleri hep yok oldular. Yeryüzü kuraklık içindedir. Allah'a duâ et de bize yağmur yağdırsın" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), ellerini kaldırarak duâ etti. Hz. Enes diyor ki: "Gökyüzü bir cam gibi pırıl pırıldı. Hiçbir bulut yoktu. Duâ üzerine hemen bir bulut belirdi ve ertesi cumaya kadar (bir hafta) yağmur yağmaya devam etti." (29)

Ancak yağmur duâsına çıkmadan önce mutlaka tevbe etmeli, sadaka vermeli, oruç tutmalı, halkın içinde sâlih kimseler varsa, onları bu konuda aracı ve şefaatçı kılmalıdır. Susuzluk çeken kimse, canlılar ve meralarda başı-

---

29- Bkz. Buharî ve Müslim, Malik ve Nesaî.

boş gezen hayvanlar, güçsüz ve zayıf yavrular ve bebeler için yağmur istemeli, bunlar adına duâ etmelidir. Allah'ın bunların bereketiyle yağmur yağdırması umulur. Ayrıca yağmur için yapılan duânın ve diğer duâların kesin kabul olunduğuna inanmalıdır. Çünkü duânın kabul olunmaması ya âcizlikten veya kerem sahibi olmamaktan dolayıdır. Oysa bu gibi şeyler Allah için düşünülemez. Çünkü Allah ikram sahibidir, her şeyi en iyi bilendir ve her şeye kadirdir. Allah için duânın kabulüne engel bir şey yoktur. Allah, mü'minlere, bizzat kendilerinden daha yakındır. Allah onların duâlarını işitir ve yakarışlarını kabul eder.

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّٓائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذٖى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذٖى هُوَ
خَيْرٌ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا
يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذٰلِكَ
بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا
وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِـٔينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ

صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

61. Hani siz demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz bir çeşit yemekle yetinmeyeceğiz. Bizim için Rabbine duâ et de, yerin bitirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" O: "Hayırlı olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, orada kendiniz için istediğiniz vardır" dedi. Üzerlerine horluk ve yoksulluk vuruldu ve Allah'tan bir gazaba uğradılar. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi. Bu, isyan etmelerinden ve aşırı gitmelerindendi.

62. Şüphesiz ki iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabîlerden her kim Allah'a ve âhiret gününe iman eder, sâlih bir amel işlerse elbette onlara, Rableri katında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

61. «Hani siz demiştiniz ki:» Burada İsrailoğullarının atalarına ilişkin bir başka cinayet ve Allah'ın nimetine karşı nankörlükleri anlatılıyor. Onlar yine Tîh çölündeyken bu nankörlükte bulunmuşlardı. Çünkü devamlı olarak kudret helvası ve bıldırcın eti yemekten bıkmışlardı. Doğrusu insan hep aynı şeye devam edince usanır ve bıkar. Yahudiler de bunun üzerine Mısır'daki yaşantılarını hatırladılar. Çünkü kendileri orada ziraatcılıkla uğraşıyorlardı. Bundan dolayı canları, toprakta yetişen şeyleri arzulamıştı. İşte bunun için şöyle dediler: **«'Ey Musa! Biz bir çeşit yemekle yetinmeyeceğiz.»** Yiyecek anlamındaki *"taam"*, kendisinden gıda alınan şey anlamınadır. Burada kudret helvasıyla bıldırcın etinden *"bir çeşit yiyecek"* diye sözedilmesi, birini diğerinin yanında katık olarak yemeleriydi. Böylece bunu tek yiyecek olarak adlandırmışlardı. Ya da bu ifadeyle, İsrailoğulları yiyeceklerinde hiçbir değişikliğin olmamasından yakınıyorlardı. Meselâ bir kişinin sofrasında çeşitli türden yiyecekler olsa ve hep bu tür yemekler yese bu durumda: "Falan kimse hep aynı yiyecekleri yiyor" denir. İşte İsrailoğullarının da ifadesi buna benzer bir ifade olmaktadır.

İşte bunun üzerine İsrailoğulları: **«Bizim için Rabbine duâ et de,»** Rabbinden bizim için iste de, **«yerin bitirdiği şeylerden...»** Bu, mecazi bir isnaddır.(30) Burada "yer"in fail, yani Allah makamında kullanılması, onun bir şeyler bitirmeye elverişli olmasındandır. **«Sebzesinden...»** Yani yerde biten yeşillik; nane, kereviz, pırasa gibi şeylerden, **«kabağından, sarımsağından»** ve buğdayından, **«mercimeğinden, soğanından çıkarsın.'»**

«O» yani Hz. Musa, onların bu sözlerini reddederek: **«'Hayırlı olanı,»** sizin için iyi ve temiz olan şeyi, **«daha aşağı»** değer bakımından daha düşük **«olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?»** Yani, kendiniz için bunu mu tercih ediyorsunuz? Eğer siz bu saydıklarınızı istiyorsanız, **«bir şehre»,** herhangi bir verimli bölgeye **«inin.»** Çünkü şu anda siz verimsiz bir çöldesiniz ve aradığınızı burada bulamazsınız. Burada "şehir" anlamına gelen *"mısr"* kelimesi, özel bir isim değildir. Bu bakımdan nekire (belirsiz) bir isim olarak gelmiştir. **«Orada kendiniz için istediğiniz vardır,' dedi.»** Yani şehirde sizin istediğiniz yeşillik ve sebze vardır.

«Üzerlerine horluk ve yoksulluk,» aşağılanma, horlanma ve fakirlik damgası **«vuruldu.»** Tıpkı duvara çamur damgasının vurulması gibi. Bu, kinaye yoluyla yapılan bir benzetmedir. Çünkü yahudiler ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, hep fakir ve yoksul olarak görünürler. **«Ve Allah'tan bir gazaba uğradılar.»** Bunu hak ettiler. Bu, onların ayrılmaz bir özellikleri oldu. Allah'tan gelen gazap, dünyada yerilmeleri, âhirette de cezalandırılmalarıdır. **«Bu»** horluk ve yoksulluk damgası, **«onların Allah'ın âyetlerini»** Hz. Musa'nın eliyle ortaya konan açık mûcizeleri sürekli bir şekilde **«inkâr etmelerinden ve haksız yere»** Hz. Şuayb, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi **«peygamberleri öldürmelerindendi.»** Yine **«bu,»** yani açık mûcizeleri inkâr etmeleri ve peygamberleri öldürmeleri, **«isyan etmelerinden ve aşırı gitmelerindendi.»** Emirlerimi çiğnemeleri ve haram kıldığım şeyleri yapmalarındandı. İsyanda ve düşmanlıkta devam etmeleri, onları sözü edilen fiilleri işlemeye götürüyordu. Çünkü insanın küçük günahlara devam etmesi, onu büyük günahları işlemeye sürükler. Kalbin Allah'tan habersiz olması imanın tadını almaktan uzaklaştırır. Çünkü sıtmaya tutulmuş bir kimse, şekeri de acı bulur.

---

[30] Burada *"yerin bitirdiği"* ifadesi mecâz-ı aklîdir. Çünkü bu şeyleri bitiren toprak değil, bizzat yüce Allah'tır.

Gaflet, kalbi helâke götüren bir zehirdir.

62. «Şüphesiz ki iman edenler,» dilleriyle inandık diyenler. Bunların, âyetin devamında yer alan kâfirlerle birlikte zikredildiklerinden dolayı, münafıklar olduğunu anlıyoruz. Âyette münafık ifadesine yer verilmeden *"iman edenler"* ifadesinin geçmesi, böyle dilden inanmanın kendilerine aslında hiç bir yarar sağlamayacağına ve onları kesinlikle küfür vartasından da kurtarmayacağına işaret etmek içindir. **«Yahudiler,»** Yahova dinine girenler veya buzağıya tapmaktan tevbe edenler, ya da Hz. Yakub'un büyük oğullarından Yahuda'ya nisbetle isimlendirilen kimseler, **«Hıristiyanlar...»** Bunlara nasranî denmesinin sebebi, ya Hz. İsa (a.s.)'ya yardım etmeleri veya Nâsıra adındaki bir kasabada onunla birlikte bulunmalarından dolaylıdır. **«Ve Sabiîlerden»** dinden çıkanlar... Bunlar Yahudilik ve Hıristiyanlığı bırakıp yıldızlara ve meleklere tapan bir kavimdir. Gerçi bunlar Zebur'u okusalar da hüküm itibariyle puta tapanlar gibidirler. Bunların kestikleri yenmez ve kadınlarıyla evlenilmez.

Bu kâfirlerden **«her kim Allah'a ve âhiret gününe iman eder,»** Allah'ın tüm peygamberlerine indirdiği şeylere, öldükten sonra dirilip âhirettte hesaba çekileceğine inanırsa, İslâm dinini de gerçek anlamda kabul eder ve Allah katında makbul olan **«sâlih bir amel işlerse elbette onlara,»** bunlara karşılık, **«Rableri katında mükâfat vardır.»** Kendilerine vadedilen ödül, işlerini düzenleyen, onları lâyık oldukları en üst dereceye çıkaracak olan Allah katındadır. Âyet, sözü edilen bu kimselerin iman etmeleri, sâlih amel işlemeleri halinde, eski yaptıklarından hesaba çekilmeyeceklerini, ataları yüzünden sorumlu tutulmayacaklarını, sevaplarından da hiçbir şeyin eksilmeyeceğini bildiriyor. **«Onlara korku yoktur.»** Kâfirlerin cezadan dolayı korku içinde bulunduğu bir sırada bunlara korku yoktur. **«Ve onlar üzülmeyeceklerdir.»** Ömürlerini boşa geçirip sevap kazanamayanların üzüldükleri günde, bunlar üzülmeyeceklerdir. Kısacası kim imanında samimi ve amelinde ihlâslı olursa, cennete girecektir.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
الطُّورَ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ

تَتَّقُونَ (٦٣) ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (٦٤) وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ
الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ
(٦٥) فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ (٦٦)

63. Hani sizden kesin bir söz almıştık. Tûr dağını da üstünüze kaldırmıştık. Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içindekilerini hatırlayın. Umulur ki korunursunuz.

64. Sonra bunun ardından yine döndünüz. Eğer Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı elbette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.

65. İçinizden cumartesi günü haddi aşanları elbette bilmektesiniz. İşte onlara: "Aşağılık maymunlar olun" dedik.

66. İşte biz onu hem önündekilere hem ardındakilere bir ibret kıldık, takva sahiplerine de bir nasihat kıldık.

63. «Hani sizden kesin bir söz almıştık.» Bu da, İsrailoğullarının atalarının işlediği bir başka cinayetin hatırlatılmasıdır. Ey İsrailoğulları! Atalarınızdan, Tevrat'ta yer alan hükümlerle amel etmelerine ilişkin söz aldığımız zamanı hatırlayın. Bu olay, İsrailoğulları Hz. Musa ile birlikte Mısır'dan çıkarak, henüz Tîh çölüne gelmeden önce, denizden geçip kurtulmalarından sonra olmuştu. **«Tûr dağını da üstünüze kaldırmıştık.»** Tıpkı bir gölgelik gibi tepenizde bekliyordu. Siz de, isteklerimizi kabul ettiniz ve antlaşmaya uyacağınızı söylediniz. Tûr, bilinen dağın adıdır. Hz. Musa (a.s.) buradan, elinde Tevrat levhalarıyla döndüğünde, yahudiler oradaki ağır yükümlülükleri görerek, bunları yerine getirmeyi gözlerinde büyüttüler ve onları kabul etmek istemediler. Allah da Cebrail (a.s.)'a Tûr dağını üstlerine kaldırmayı emretti. Cebrail, bu dağı kökünden kaldırıp bunların tepelerinde bir gölgelik gibi bekletti. Hz. Musa: "Ya bu hükümleri kabul edersiniz veya bu dağ üzerinize bırakılacak" dedi. Bundan kurtuluşun mümkün olmadığını anlayınca hemen emri kabul ettiler, secdeye kapandılar. Secdede iken dağın durumunu düşünüyorlardı. Dağın üzerlerine düşeceği endişesi içindeydiler. Artık yahudilerde tam olarak secdeye varmayıp, yüzlerinin yarısı üzerine secde âdet oldu ve "İşte bu secdeyle bizden azap kaldırıldı" diyorlardı. **«Size verdiğimizi kuvvetle tutun.»** Ciddiyet, kararlılık ve devamlı bir şekilde ona yapışın **«ve içindekilerini hatırlayın.»** Kitapta'ta bulunan hükümleri koruyun, okuyun, unutmayın, bundan bir an bile gafil olmayın. **«Umulur ki korunursunuz.»** Sizin de böylece takva sahiplerinden olup korunmanız umulabilir.

64. «Sonra bunun ardından yine döndünüz.» Verdiğiniz sözde durmaktan ve devam etmekten vazgeçtiniz. Oysa kesin sözünüz vardı. **«Eğer Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı»**, size acıyıp fırsat tanımasaydı ve azabı ertelemeseydi, **«elbette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.»** Kesinlikle helâk olanlardan olurdunuz. Fakat Allah size acıdı ve tevbelerinizi kabul etti, dağı tepenizden kaldırdı. Eğer Allah bunu dilemeseydi, kesinlikle dağ tepenize inerdi. *Hüsran*; ana paranın kaybolması anlamınadır. Buradaki anlamıysa, hayatın yitirilmesidir. Çünkü hayat bir sermayedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetine, farz kılınan şeylerin toptan değil, teker teker emredilmesi ve böylece onlar üzerindeki zorluğun giderilmesi Allah'ın bir lütfudur. Oysa İsrailoğullarına her şeyi toptan yapmaları emredildi. Bu bakımdan tepelerinde azabı görmedikçe, gelen hükümleri, kabul etmek istemediler. Ayrıca Allah, kendilerine bu emirleri ve buna bağlı olarak yapacakları işleri muhafaza etmelerini, ezberlemelerini, unutmamalarını ve kaybetmemelerini istedi. Bunun için de: *"İçindekilerini hatırlayın"* buyurdu. Çünkü ilahî kitapların tek bir amacı vardır: Bunların gereğiyle amel etmek. Yoksa yalnızca dilden okumak değildir. Böyle olması halinde bu, o kitapları terketmek, arkalarına atmak olur. Buna şöye bir örnek verebiliriz: Bir hükümdar ülkesindeki valilerinden herhangi birisine bir ferman gönderiyor ve valinin yönetimindeki bölgede kendisi için bir saray yapılmasını emrediyor. Ferman valinin eline ulaşıyor. Fakat vali, fermanda istenen emri yerine getirmeden her gün fermanı açıp okuyor. Şimdi hükümdar birgün çıkıp gelse ve sarayın yapılmamış olduğunu görse, yapacağı şey valiyi cezalandırmaktır. İşte Kur'an da tıpkı bu ferman gibidir. Allah burada kullarına, oruç ve namaz gibi dinî rükünleri yerine getirmeleri emrini veriyor. Fakat bunların hiçbirisi yerine getirilmiyor. İşte Kur'an'ın kendisiyle amel edilmeden yalnızca okunması, kişiye hiçbir yarar sağlamaz.

65. «İçinizden cumartesi günü haddi aşanları elbette bilmektesiniz.» Bu âyetle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağdaşı yahudilere seslenilmektedir: İsrailoğulları! Allah'a yemin ederim ki, atalarınızdan sırf zulüm olmak üzere cumartesi günü haddi aşanlar vardır. Siz de kesinlikle bunları bilmektesiniz. Çünkü yahudilerin cumartesi günü avlanmaları yasaktı. Bu günü ibadet ve taatle geçireceklerdi. Fakat onlar, bunu dinlemeyip emri çiğnediler. *Sebt* (Cumartesi) kelimesi, aslında kesmek anlamınadır. Çünkü yahudiler kendilerini iş ve güçten kesecekler, yalnızca ibadetle meşgul olacaklardı. Nitekim uykuya da "Subât" denilmesi, insanın uykudayken isteğine bağlı olarak iş yapamamasındandır. Burada hem bir uyarı ve hem de tehdit vardır. Sanki burada: "Gerçekten sizler, başınıza gelecek olan azabı bilmektesiniz. O halde onların başına gelen şeylerin aynısının sizin de başınıza gelmemesi için, bunlardan uzak durun" deniliyor.

«İşte onlara: 'aşağılık maymunlar olun' dedik.» Bir ceza olarak, onları yok etmek için, "aşağılık ve rezil maymunlar olun" dedik. Bu bir bakıma onları küçümsemek, rezil etmek, hor ve hakir kılmaktır. İlk maymunların bu olaydan sonra türedikleri gibi bir anlayış doğru değildir. Çünkü onlardan önce de, maymunlar vardı. Yahudiler çirkinlikte maymuna dönüştürüldüler. Bu da onların çirkin ve kötü fiillerinin karşılığıydı. Maymuna dönüşen yahudiler üç gün sonra öldüler ve kendilerinden herhangi bir nesil üremedi. Bugün dünyada var olan maymunlar, daha önceki maymunların soyundan türeyip gelmektedirler.

66. «İşte biz onu hem önündekilere, hem ardındakilere bir ibret kıldık.» Bu yahudi ümmetini başka bir varlığa dönüştürmemiz, onları böylece cezalandırmamız, çağdaşlarına ve onlardan sonrakilere bir ibret olmaları içindi. Böylece onlar gibi davranacak kimselerin başına da aynı şeylerin gelebileceğini belirtmek istedik. **«Takva sahiplerine de bir nasihat kıldık.»** Bunların kavimlerinden olup da, sâlih olan ve ötekilerini de haddi aşmaktan menetmeye çalışanlar için bir öğüt, hatırlatma kıldık.

Şüphesiz belâ ve hüsran, iyiliğin değerini bilemeyenler için bir ceza, nimeti veren zata nankörlük edenler için uyarmadır. Eski ümmetlerde suç işleyen kimse, ya hemen başka bir varlığa dönüştürülüyor veya yerin dibine geçiriliyordu. Bu ümmetin azabıysa, kalblerinde olmaktadır. Nitekim: *"Onların* *gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz"* (En'am: 110) âyetiyle buna işaret olunmuştur.

Başka bir varlığa dönüşmek, domuza benzemek gibidir. Domuz, her türlü pisliği iğrenmeden yer. Dolayısıyla haram yiyen bir insanın kalbi de, bu anlamda domuza dönüşmüş demektir. Kalbin değişmesinin üç işareti vardır:

a) Kalbi bozuk olan kimse, ibadet ve taatın tadına eremez.

b) Bozuk bir kalb günahtan ve isyandan korkmaz.

c) Bozuk bir kalb hiçbir kişinin ölümünden ders ve ibret almaz. Aksine böyle bir kalbin sahibi gün geçtikçe dünyaya daha çok bağlanır.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً
قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ
(٦٧) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا
بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا
تُؤْمَرُونَ (٦٨) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ
يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ (٦٩)

67. Musa kavmine dedi ki: "Allah bir sığır kesmenizi emrediyor." Dediler ki:"Bizimle alay mı ediyorsun?" Dedi ki: "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım."

68. Dediler ki: "Bizim adımıza Rabbine duâ et, bize onu açıklasın." Dedi ki: "O diyor ki, o, ne yaşlı, ne de körpe; ikisi

arası bir inek. Size emredileni hemen yapın."

69. Yine dediler ki: "Bizim için Rabbine duâ et, bize onun renginin nasıl olduğunu açıklasın ." Dedi ki: "O şöyle diyor: O, sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir."

67. «Musa kavmine dedi ki:» Bu, İsrailoğullarının atalarının işlediği suçların hatırlatılmasıyla, sonra gelenleri uyarmak içindir. Ey İsrailoğulları, Musa'nın atalarınıza söylediği: **«'Allah bir sığır kesmenizi emrediyor'»** sözünü hatırlayın. Burada sığırdan maksat inek, ya da erkek veya dişi herhangi bir sığırdır.

Bu emrin sebebi şudur: İsrailoğulları arasında çok zengin ve yaşlı biri vardı. Amcasının çocukları bunun mirasına göz koydukları için, kendisini öldürdüler ve cesedini götürüp yakın bir kasabanın sınırına bıraktılar. Sonra da, o kasabaya gelip adamın diyetini istemeye kalkıştılar. Suçu, orada bulunan birtakım kimselere yüklediler. Hz. Musa, suçlananlara cinayeti işleyip işlemediklerini sordu. Onlar da suçu kabul etmediler. Hz. Musa, işin içinden çıkamadı. Bunun üzerine yüce Allah, Hz. Musa'dan onlara bir sığır kesmelerini emretmesini istedi. Kesilen bu sığırın herhangi bir organıyla öldürülen cesede vurulacak o da kalkarak kendisini öldüreni haber verecekti.

«Dediler ki:» Burada âdeta: "Ne yaptılar, hemen emre yanaştılar mı?" gibi bir soru ortaya çıkıyor. Onlar da buna: **«'Bizimle alay mı ediyorsun?'»** cevabını verdiler. Yani: "Bizimle eğleniyor musun? Biz senden katili ortaya çıkarmanı istiyoruz, sen ise kalkıp bizden bir sığır kesmemizi istiyorsun. Bu ikisi arasında nasıl bir bağlantı var?" dediler. Bazı âlimler şöyle demektedir: Emre itaat etmemeleri ve sığırı kesmemeleri, onların bilgisizliğinden ileri gelmektedir. Musa (a.s.) **«dedi ki: 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım'.»** Çünkü Allah'ın emrinin tebliği karşısında alaya kalkışmak gerçekten bilgisizlik ve aptallıktır. Bu, dinle ilgili bir konuda alay etmenin büyük günahlardan olduğuna işaret eder. Bu bir bilgisizliktir ve böyle bir işe kalkışan da kesinlikle cezalandırılmayı haketmiş olur.

Öte yandan alay etmekle, mizah, yani şaka aynı şey değildir. Hz. Ali şöyle der: "Şaka ve latifede herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü insan bununla asık suratlılıktan kurtulur."

Yine rivayete göre Ubeydullah b. Hüseyin'in Kûfe'de kadı bulunduğu bir sırada yanına biri gelir. Ubeydullah onunla şakalaşmak için: "Senin şu cübben herhalde tiftikten, ya da koç yünündendir" der. Adam da: "Sayın kadı, sen cahil misin?" diye karşılık verir. Ubeydullah da kendisine: "Şakanın cehalet olduğunu da nereden çıkardın?" diye cevap verir ve yorumunu yaptığımız bu âyeti okur. Sonra da karşısındaki adamın cahil biri olduğunu anlayarak kendisinden yüz çevirir. Çünkü o, şaka ile alayı birbirinden ayırdedecek durumda değildir.

Daha sonra Hz. Musa'nın kavmi, bir sığırın kesilmesinin kesin olarak Allah'ın emri olduğunu anlayınca, ileride de geleceği gibi, o sığırın niteliklerini soruşturmaya başladılar. Eğer böyle yapmayıp da hemen herhangi bir sığırı kesmiş olsalardı, bu yetecekti. Fakat onlar işi zora koştular. Allah da işlerini zorlaştırdı. Gerçi bu da bir hikmete bağlıdır. Burada, başka hayvanların değil de, ineğin seçilmesinin nedeni, yahudilerin sığıra ve buzağıya tapmalarındandı. Çünkü sığır sevgisi kablerine iyice yerleşmişti. Nitekim: *"Küfürleri sebebiyle kalblerine buzağı sevgisi dolduruldu"* (Bakara: 93) âyetiyle Rabbimiz buna işaret buyurmuştur. Daha sonra tevbe ettiler ve Allah'a ibadete ve taata yöneldiler. Allah da, kendilerini sevdikleri bir şeyle deneyerek tevbelerinin gerçekliliğini ortaya çıkarmak, kalblerindeki sığır sevgisini kopararak atıp atmayacaklarını denemek istedi.

68. «Dediler ki:» Sanki burada: "Peki, buna karşılık Musa'nın kavmi ne dedi?" gibi bir soru akla geliyor. Buna karşılık Hz. Musa'nın kavmi, hemen emri kabul ettiler ve: Ey Musa! **«'Bizim adımıza Rabbine duâ et, bize onu açıklasın'»** dediler. Çünkü İsrailoğulları kesilmesi istenen sığırın niteliğini ve durumunu öğrenmek istiyorlardı. Yani bu sığırın yaşı ve niteliğinin ne olduğunu soruyorlardı. **«Dedi ki:»** Yani Hz. Musa Rabbine duâ edip kendisine vahiy geldikten sonra şöyle cevap verdi: **«'O»** yani yüce Allah **«diyor ki, o»** kesilmesi emredilen sığır, **«ne yaşlı»**, ileri yaşından dolayı güçsüz hale gelmemiş, **«ne de körpe»** yani henüz yavru olmayan **«ikisi arası bir inek. Size emredileni hemen yapın.'»** Bu, Hz. Musa'dan gelen bir emirdir. Yani kesilmesi emredilen ineği hemen kesin.

69. «Yine dediler ki: 'Bizim için Rabbine duâ et, bize onun renginin nasıl olduğunu açıklasın.'» Böylece hangi sığırın kesilmesi gerektiğini bilmiş olalım. Çünkü renkler, bazı cevherler üzerinde kendisini gösteren bir arazdır. Hz. Musa, Rabbine münacattan ve açıklama geldikten sonra **«dedi ki: 'O»** yani Allah, **«şöyle diyor: O, sarı renkli.»** Sarı, yani siyah ile beyaz arasındaki bilinen renkte **«parlak tüylü,»** sapsarı renkte, **«bakanların içini**

açan bir inektir.'» Onun güzelliği ve renginin göz alıcı olması bakanları hayrete düşürür. Yaratılışında bir eksikliğin bulunmaması, tırnak ve boynuzlarının güzelliği gönüllere huzur verir.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا
وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ (٧٠) قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا
قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ
(٧١) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ (٧٢) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي
اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (٧٣)

70. Yine dediler ki: "Bizim için Rabbine duâ et de, onun nasıl bir inek olduğunu bize açıklasın. Çünkü inekler, birbirine benzer. Allah dilerse doğruya erişmiş oluruz."

71. Şöyle dedi: "O şöyle buyuruyor: O, boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, bütün ayıplardan uzak, hiç alacası olmayan bir inektir." Dediler ki: "İşte şimdi gerçeği söyledin". Hemen onu kestiler. Az kalsın bunu yapmayacaklardı.

72. Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de, bu konuda birbirinize düşmüştünüz. Oysa Allah, gizlediğinizi açığa çıkaracaktı.

73. Onun için (ineğin) bir parçasıyla ona (öldürülene) vurun demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir ve size âyetlerini gösterir ki, düşünesiniz.

70. «Yine dediler ki: 'Bizim için Rabbine duâ et de, onun nasıl bir inek olduğunu bize açıklasın.» O inek, salma , yani serbest dolaşan ve meraya bırakılan bir inek mi, yoksa çalıştırılan bir inek mi? Bu tekrar tekrar sormalarının nedeni, meselenin ve hayvanın durumunun, renginin, niteliğinin tümüyle anlaşılması içindir. **«Çünkü inekler birbirine benzer.»** Sarı renkte birçok sığır vardır. Bu itibarla hangisini keseceğimiz konusunda kuşkuya düşmekteyiz. **«Allah dilerse doğruya erişmiş oluruz.'»** Kesilmesi emredilen ve istenen ineği bulabiliriz. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Eğer İsrailoğulları 'inşaallah' (Allah dilerse) demeselerdi, hiçbir zaman istenen sığırı bulamayacaklardı."* (31)

71. Hz. Musa, **« Şöyle dedi: 'O»** yani Allah **«şöyle buyuruyor: O, boyunduruk altına alınmayan...»** Çalıştırılmak sûretiyle ezilmeyen, **«yer sürmeyen»**, ekim için koşulmayan, **«ekin sulamayan»**, ekin sulamak için dolaba da koşulmamış olan, **«bütün ayıplardan uzak, hiç alacası olmayan»**, her türlü ayıptan ve kusurdan arınmış, sapsarı **«bir inektir.'»** Nitekim *"hiç alacası olmayan"* ifadesi, bu gerçeği ortaya koymaktadır. Boynuz ve tırnaklarına dek sapsarı bir inek. Yahudiler bu nitelikleri duyduktan sonra **«dediler ki: 'İşte şimdi gerçeği söyledin.'»** Şimdi, kuşku duyduğumuz noktalarda açıklanınca, artık gerçek ortaya çıkmış oldu, hiç bir şüphemiz kalmadı deyip **«Hemen onu kestiler.»** Bütün bu nitelikleri toplayan sığırı buldular ve ağırlığınca altın verip satın alarak kestiler. **«Az kalsın bunu yapmayacaklardı.»** Kestiler ama, neredeyse bundan vazgeçeceklerdi.

72. «Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de,» Bu âyet, anlam itibariyle 67. âyetten önce olduğu halde lafız itibariyle ondan sonraya bırakılmıştır. Çünkü sığırın kesilmesiyle ilgili kıssanın baş tarafı burada anlatılmaktadır. Yani, siz bir kişiyi öldürdünüz ve sonra Hz. Musa'ya başvurdunuz. Ondan Allaha duâ etmesini istediniz. O da size: *"Allah size bir sığır kemseminiz emrediyor..."* (Bakara: 67) anlamındaki âyetleri bildirmişti. Bu âyetin lafız bakı-

---

31- İbn Ebî Hâtem: "Eğer İsrailoğulları, *"Allah dilerse doğruya erişmiş oluruz"* diye istisnaya gitmeselerdi, onu bulamayacaklardı. Fakat istisna yaptıkları için buldular" diyor. Hafız İbn Merdeveyh de benzer olarak rivayet ediyor.

mından sonra getirilmesindeki amaç, kâtilin ortaya çıkması için sığırın kesilmesidir. Bir de âyette öldürülme olayı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in çağdaşı yahudilere izafe edilmektedir. Çünkü bu yahudiler atalarının yaptığına rızâ göstermekteydiler. Anlam şöyle oluyor: Ey İsrailoğulları! Atalarınızın haram olan bir canı öldürdükleri dönemi bir hatırlayın...**«Bu konuda birbirinize düşmüştünüz.»** Siz öldürülen kişinin katili konusunda birbirinizle çekişip duruyor ve öldürme olayını birbirinizin üzerine atıyordunuz. **«Oysa Allah, gizlediğinizi açığa çıkaracaktı.»** Hiç kuşkusuz, gizlediğiniz bu olayı Allah ortaya çıkaracaktı. Çünkü O, hiçbir şeyi gizli kapaklı bırakmaz.

73. «Onun için (ineğin) bir parçasıyla», sığırın herhangi bir organıyla, **«ona»** yani öldürülene **«vurun, demiştik.»** Onlar da vurdular ve adam hemen dirildi. Çünkü âyetin bundan sonraki bölümü bunu göstermektedir: **«İşte Allah böylece ölüleri diriltir.»** Rivayete göre, yahudilerin sığırın bir organıyla vurmaları üzerine, Allah'ın izniyle, öldürülen kişi hemen dirildi. Şah damarından kanlar akıyordu. "Beni amcamın oğullarından falan ve falan adlı iki kişi öldürdü" dedi. Sonra da yine düşüp öldü. Bunun üzerine o iki kişi yakalanarak öldürüldüler. Artık bundan böyle, yakınlarını öldüren kâtiller, öldürdükleri kimseye varis kılınma haklarını yitirdiler.

Hz. Musa, kendisine sihirbaz veya göz boyayıcı denmemesi için ölüye bizzat sığırın parçasıyla kendisi vurmayıp bunu başkasına yaptırdı. *"İşte böylece"* ifadesi ölünün dirildiği sırada hazır bulunanlara işaret etmektedir. Yani Allah ölüleri, tıpkı buradaki şaşkınlık verici şekliyle olduğu gibi, başka durumlarda da diriltir. Böylece hem sözle ve hem taklidî anlamda olayı görüp kabul ettiler. Allah bu diriltme olayını açık ve kesin bir şekilde ortaya koyup gösterdi. Bu tıpkı Hz. İbrahim'in: *"Fakat kalbimin tatmin olması için"* (Bakara: 260) sözüne benzer bir şekilde olmuştu. Öte yandan bu hitabın, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bu âyetin inişi esnasında ölümden sonra dirilmeyi inkâr eden kimselere olması da mümkündür.

Bu durumda herhangi bir ifade takdirine ve ilavesine gerek de kalmamış oluyor. Aksine olay *"...ona vurun"* kısmıyla sona eriyor. **«Size âyetlerini»** Allah'ın her şeye kadir olduğunu gösteren delillerini **«gösterir ki»**, böylece bir tek canı diriltmeye kadir olan zatın tüm varlıkları da diriltmeye güç yetirebileceğini, nefislerinize uymaktan uzak durup Allah'ın size emrettiği şeylere itaat etmeniz gerekeceğini olgun bir akılla **«düşünesiniz.»** -Allah'ın vasıtasız olarak ölüleri diritmeye kadir olduğu bilindiği halde- Sığırın kesilmesinin ve bir parçasıyla ölüye vurulmasının şart koşulmasındaki hikmet Allah'a yakınlaşmayı, üzerine yüklenen görevi yerine getirmeyi, yetimin lehine kârlı bir ticaret yapılmasını, Allah'a tevekkül konusuna dikkat çekmeyi, çocuklara karşı şefkatli, ana-babaya karşı da saygılı olmayı içerdiği içindir.

ثُمَّ قَسَتْ
قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ؕ
وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ
وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ
مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۚ ﴿٧٥﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا
قَالُوا اٰمَنَّا ۚ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ
بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ۚ ﴿٧٦﴾

74. Sonra bunun ardından kalbleriniz yine katılaştı. Onlar, taş gibi, hatta daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, ondan nehirler fışkırır, öyleleri de var ki çatlar da ondan su çıkar; öylesi de var ki, Allah korkusundan yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

75. Size inanacaklarını umuyor musunuz? Oysa onlardan bir bölümü, Allah'ın sözünü işitiyor, ona akıl erdirdikten sonra bile bile onu değiştiriyorlardı.

76. İman edenlerle karşılaştıklarında "iman ettik" derler. Birbirleriyle yalnız kaldıkları zaman ise: "Allah'ın size açtıklarını, Rabbiniz katında aleyhinize bir delil olsun diye mi onlara anlatıyorsunuz? Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" derler.

74. «Sonra bunun ardından kalbleriniz yine katılaştı.» Hitap, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağdaşı yahudi bilginlerinedir. "*Sonra*" (Sümme) kelimesi, bunların kalplerinin katılaşması uzak görüldüğü içindir. Çünkü insanın gönlünü yumuşatacak birçok olaylar ve deliller ortaya konulduğu halde, bunlar durumlarında hiçbir değişiklik yapmadan aynen kalmışlardır. Bu, tıpkı: "*...Böyle iken siz hâlâ kuşkulanıyorsunuz*" (En'am: 2) âyetiyle ifade olunan durum gibidir.

Âyetteki "*kasvet*" kelimesi, katı ve sert anlamına gelmektedir. Tıpkı taş katılığında bir sertlik... Âyette kalbler katılık ve sertlikte taşa benzetiliyor. Çünkü hiçbir şeyden ders ve ibret almıyorlar. Hiçbir öğüt ve vaaz kendilerini yumuşatmıyor. Bu kadar şeyler işitmelerine, ölünün dirilmesi olayını görmelerine ve daha birçok işaretlerin sunulmasına rağmen, hiçbir şey onları etkilemedi ki, bunlardan dağlar erir, kayalar yumuşardı. **«Onlar, taş gibi.»** O kalbler, katılıkta ve sertlikte taş gibi, **«hatta daha da katıdır.»** Bilakis bu kalbler, katılık bakımından taşları da geçmiştir. **«Çünkü taşlardan öylesi var ki,»** Bu, katılığın derecesini açıklamak ve aynı zamanda "*hatta daha da katıdır*" ifadesini kanıtlamak anlamında bir açıklamadır. **«Ondan nehirler fışkırır.»** Öyle taş ve kayalar var ki, kendilerinde meydana gelen yarılmalar ve çatlamalar sonucu bunlardan nehirler fışkırır. **«Öyleleri de var ki, çatlar da ondan su çıkar.»** Öyle taş ve kayalar da bulunmaktadır ki, yarılırlar, çatlarlar ve bunlardan pınarlar ve gözeler çıkar. **«Öylesi de var ki, Allah korkusundan yuvarlanır.»** Allah korkusunun ne olduğunu bildiği için dağın üst tarafından aşağılara iner. Oysa bu yahudilerin yürekleri o kadar katıdır ki, ne eğilmesini ve ne de yumuşamasını bilir. İçine kesinlikle huşu girmez ve kendisine emredileni yapmaz.

«Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.» O, yaptığınız her şeyden haberdardır. Bu, onların katı yürekli olmalarından ve bu sebeple kötü ameller işlemelerinden dolayı şiddetli bir tehdiddir. Kâfirin kalbi katılıkta taşı da geçmiştir. Oysa taşlar anlayıştan, kavrayıştan ve idraktan yoksun oldukları halde, Allah'a boyun eğiyor ve Allah korkusundan paramparça olabiliyor. Nitekim: *"Biz Kur'an'ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan onu baş eğmiş, çatlamış görürdün"* (Haşr: 21) buyurulmuştur. Kâfirin kalbiyse, kendisinde anlayıp kavrama imkânı olduğu halde ne yumuşuyor ve ne de boyun eğiyor.

Ehl-i sünnet, cansız varlıklarla diğer canlıların da kendilerine özgü namazları, tesbihleri ve Allah'tan korkuları olduğu görüşündedirler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Aslında hiçbir şey yoktur ki, hamd ile Allah'a tesbih etmesin."* (İsra: 44) *"Kanatlarını çırparak sıra sıra uçan kuşların, Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri kendi niyaz ve tesbihini bilir."* (Nûr: 41)

Burada insana düşen görev, bu gibi şeylere inanmak ve bunlara ilişkin ilmi ve bilgiyi de Allah'a havale etmektir.

Rivayete göre, Rasûlullah (s.a.v.), Mescid'in direklerinden biri olan bir hurma kütüğüne dayanarak hutbesini okurdu. Ancak kendisi için bir minber yapılınca, bundan böyle hutbesini bu minbere çıkarak okumaya başladı. Rasûlullah'ın daha önce hutbesini yaslanarak okuduğu kütük bu ayrılığa dayanamadı ve mescidde bulunanların duyabilecekleri bir tonda, tıpkı bir devenin inleyişi gibi inledi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), minberden inerek kütüğü kucakladı. Kütük ancak bundan sonra sakinleşti. (32)

Yine Rasûlullah'tan gelen bir rivayete göre; çobanın biri, koyun sürüsünün içindeyken, bir kurt sürüye saldırır ve bir koyunu kapıp götürür. Çoban kurdun peşine takılır ve koyunu kurtarır. Bunun üzerine kurt, çobana dönerek: "Başında hiçbir çobanın bulunmayacağı ve kurtların günü olacak o günde, onları benden kim kurtaracaktır?"der. Rasûlullah (s.a.v.)'ın çevresinde bulunanlar: "Sübhanallah! Konuşan bir kurt?" diye şaşkınlıklarını dile getirirler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): *"Bizzat kendim buna inanıyorum, Ebu Bekir ve Ömer de inanıyor"* buyurdular.(33)

İşte bu verilen örneklerde görüldüğü gibi, Allah kıyamet gününde kâfirlerin derilerini de böylece konuşturacaktır. Nitekim Hz. Peygamber

---

32- Buharî ve Müslim. Bkz. *Câmiu'l-Usûl, fi Ahadisi'r-Rasûl*; 11/334.

33- Buharî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/625

(s.a.v.)'in avuçlarında çakıl taşlarının tesbih etmesi, kendisini zehirlemek isteyen yahudilerin sunduğu zehirli koyunun konuşması, iki ağacın Hz. Peygamber'in tuvalete çıktığı bir sırada gelip ona siper olmaları ve sonra yeniden yerlerine dönmeleri gibi daha nice mûcizeler.

"Sonra kalbleriniz yine katılaştı" âyetiyle ilgili olarak bazı hikmet sahibi kimseler, şöyle demişlerdir: "Kalbleriniz kurudu." Kalbin kuruması demek, gönlün Allah korkusu ve halka şefkatten yoksun kalması ve bu duygulardan boşalması demektir. Eğer herhangi bir gönülde Allah korkusu ve halka şefkat duygusu yoksa, o gönül taş gibi, hatta taştan daha katıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ı zikretmeksizin fazlaca konuşmayın. Çünkü Allah'ı zikretmeksizin çok konuşmak kalbi katılaştırır. Doğrusu Allah'tan en uzak olan insanlar da katı yürekli olanlardır."* (34) Meşhur bir söz de şöyledir: "Dört şey var ki, bunlar kişinin bedbahtlığının alâmetlerindendir: Yaşsız göz, katı yürek, uzun emel, dünyaya düşkünlük." (35)

75. «Size inanacaklarını umuyor musunuz?» Hz. Peygamber (s.a.v.), insanları hakka davet etme konusunda çok istekliydi. Onların, getirdiği şeylere iman etmelerini istiyordu. Hatta onların katı yüreklilikleri ve inatçılıkları yüzünden zaman zaman Rasûlullah'ın göğsü sıkışıyordu. İşte bunun üzerine yüce Allah, İsrailoğullarının inat konusunda hepsini geçtiklerini Hz. peygambere haber verdi. Yahudiler birçok açık mucizelere rağmen, hep inatçılıkla karşı çıkmışlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zamanındaki kitap ehlinin sergiledikleri tavır karşısında, Allah kendisini teselli için gerekeni bildiriyordu. Çünkü kitap ehlinden iman edenler ve daveti kabul edenler oldukça azdı.

Bu âyetteki hitap Hz. peygamber (s.a.v.) ile ashabınadır. Âyette yer alan ve soru anlamını ifade eden *"Hemze"* yahudilerin inkârcılıklarını ve imana yaklaşmalarının uzak bir ihtimal olduğunu göstermektedir. Bu, tıpkı: "Sen babanı mı döveceksin?" sorusundaki inceliğe benzer. Burada anlatılmak istenen, insanın babasını dövmesinin imkânsızlığıdır. İşte yahudilerin de iman etmeleri böylesine uzak bir ihtimaldir. Demek isteniyor ki, sizler yahudilere ilişkin tüm haberleri duydunuz. Yaptıkları kötülükleri de ayrıntılarıyla bilmektesiniz. Tüm bu bildikleriniz karşısında siz halâ yahudilerin tümünün veya bilginleri-

---

34- Tirmizî, *Zühd*, 2413. Hadis, Hasen garib bir hadistir.

35- Bunu İbn Adiy, *el-Kamil*, Ebu Nuaym, *Hilye*. (Enes'ten rivayetle)Senedi zayıftır. Bkz. *Feyzu'l-Kadir bi şerhi'l-Camii's-Sağîr*, 1/466 nin size inanacaklarını mı bekliyorsunuz? Oysa onlar kötü ahlâkta birbirlerinin benzeridirler. Ataları ne yapmışsa onlar da aynısını yaparlar. Öyle ise onların sizi yalanlamalarına üzülmeyin. **«Oysa onlardan bir bölümü,»** Daha önce yaşamış olan atalarından bir kısmı, **«Allah'ın»** Tevrat'ta okudukları **«sözünü işitiyor, ona akıl erdirdikten»**, gerçeği anlayıp bu konuda hiçbir kuşkuları kalmadıktan **«sonra»**, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nitelikleri ve recm âyeti gibi Tevrat'ta bulunan hükümleri değiştiriyorlardı. Atalarının izinden giden bu kimseler nasıl iman etmiş olurlar? Çünkü bunlar inatçı bir toplumdurlar. Bu bakımdan, onlardan iman etmeleri beklenmez. **«Bile bile onu değiştiriyorlardı.»** Tevrat'ın doğru ve kendilerinin de yalancı olduğunu bile bile onu bozuyorlardı. Âyetteki *"Allah'ın sözünü işitiyorlar"*dan maksat, Hz. Mûsa'nın okuduğu Tevrat'ı işitiyorlar, demektir.

76. Yahudilerin münafıkları **«iman edenlerle»**, Resûlullah'ın ashabıyla **«karşılaştıklarında»** sizin Hz. Peygamber'in Tevrat'ta müjdelenen peygamber olduğuna inandığınız gibi, biz de **«'iman ettik' derler. Birbirleriyle yalnız kaldıkları zaman ise»**, münafık olmayanlar diğerlerine: **«'Allah'ın size açtıklarını,»** özellikle Tevrat'taki Resûlullah (s.a.v.)'le ilgili nitelikleri, **«Rabbiniz katında»** yani O'nun hükmüne ve kitabına göre demektir. **«Aleyhinize»** kıyamet gününde **«bir delil olsun diye mi anlatıyorsunuz?»** Buradaki soru, böyle bir şeyin yapılmaması gerektiğini bildiren bir anlamdadır ve: "Bunları mü'minlere anlatmayın" demektir. Her ne kadar müslümanlara bunları anlatan yahudilerin, ileride aleyhlerine olması gibi bir amaçları olmasa da, fakat onların bu fiileri neticede bunu gerektireceğinden akıllarının son derece zayıf ve görüşlerinin cılız olduğunu belirtmek için böyle yapmışlar gibi kabul edilmişlerdir.

«Hâlâ akıllanmayacak mısınız?' derler.» Onların bu sözleri de, daha önceki soruları doğrultusundadır. Yani hâlâ düşünmeyecek, aklınızı başınıza devşirmeyecek ve bu büyük hatada direnecek misiniz? Çünkü bu, mü'minlerin lehinde, sizin ise aleyhinizde bir delildir. Bu durumda yadırganan şey daha en başta düşünememektir. Ya da, siz bunun zaten asılsız olduğunu bile bile nasıl gidip onlara anlatıyor ve neden uyarıya gerek duyuyorsunuz. Bu durumda yadırganan şey ise bu işi yaptıktan sonra olayı halâ anlamamak ve bu hususta akılsızlık göstermek demektir.

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا
يُعْلِنُونَ (٧٧) وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ
وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ (٧٨) فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ
بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
(٧٩) وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ
عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ

مَا لَا تَعْلَمُونَ (٨٠)

77. Bilmiyorlar mı ki, Allah gizlediklerini ve açığa vurduklarını biliyor.

78. Onların içinde bir de ümmîler vardır. Kitab'ı bilmezler, bütün bildikleri birtakım kuruntulardır. Onlar sadece zan içinde bulunurlar.

79. Artık kitabı kendi elleriyle yazıp, az bir değerle satmak için: "Bu Allah katındandır" diyenlerin vay hâllerine! Ellerinin yazdığından dolayı vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!

80. Dediler ki: "Bize sayılı günler dışında, asla ateş dokun-

mayacaktır." De ki: "Allah'tan bir söz mü aldınız? Eğer öyle ise, Allah, kesinlikle sözünden dönmez. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?"

77. «Bilmiyorlar mı ki...» Buradaki soru edatı, red ve kınamak içindir. Ey yahudiler, siz arkadaşlarınızı mü'minlerle konuştukları için kınıyor musunuz? Yarın aleyhinizde bir delil olmasından mı endişe ediyorsunuz? Şimdi arkadaşlarını kınayanlar bilmiyorlar mı ki, **«Allah gizlediklerini ve açığa vurduklarını biliyor.»** Yani Allah, onların gizledikleri ve açığa vurdukları her şeyi bilir. Nitekim onların küfürlerini gizlemeleri ve iman ettiklerini söylemeleri de bu kabildendir. Acaba arkadaşlarını kötülemede, azarlamada kendileri için ne gibi bir yarar olacak ki?

78. «Onların» yani yahudilerin **«içinde bir de ümmîler»** yani okuma ve yazmaları olmayan kimseler **«vardır.»** Ümmî demek Arap ümmetine mensup kişi demektir. Arap toplumu ilimden ve okumadan nasipleri olmayan bir millettir. Dolayısıyla bu kelime okuma ve yazması olmayanlar için istiare olarak kullanılmıştır. **«Kitabı»** yani Tevrat'ı **«bilmezler»** ve dolayısıyla onu inceleyerek, içinde Hz. Peygamber'in niteliklerini belirten delilleri öğrenip işin gerçeğini bilebilecek güçte değillerdir ki, böylece iman edebilsinler. **«Bütün bildikleri birtakım kuruntulardır.»**

Buradaki istisna aynı cinsten olmadığı için, münkati olarak kabul edilmiştir. Çünkü kuruntuları kitaba dayalı şeyler değildir. Sadece kendilerince kabul ettikleri bâtıl şehvetlerden ibaret şeyleri almaktadırlar. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in niteliklerine ilişkin yaptıkları değişiklikler, cehennem ateşinde ancak sayılı günlerde ceza görecekleri, peygamber atalarının kendilerine şefaat edecekleri anlamında birtakım asılsız kuruntudan ibaret şeylerdir. Oysa bu kabul ettikleri şeylerin doğruluğu hakkında ellerinde herhangi bir delilleri de yoktur. **«Onlar sadece zan içinde bulunurlar.»** Kesin olmayan birtakım bilgilere dayanırlar. Yani gerçekten bunlar bilimsel anlamda delile sahip değiller, tek dayanakları zan ve taklitten ibarettir. Şimdi durumları böyle olan bir toplumdan kesin temellere oturtulmuş bir iman beklenebilir mi?

79. «Artık kitabı kendi elleriyle yazıp,» değiştirerek... Bu, herhangi bir mecazi anlamayı ortadan kaldırmak için yapılan pekiştirmedir. Çünkü insan bazan: "Falancaya yazdım" der, oysa o bu ifadesiyle, mecâzen "falancaya yazılması için başkasına bir yazı yazmasını emrettim" demek istemektedir.

«Az bir değerle satmak için: 'Bu, Allah katındandır,' diyenlerin vay hâllerine!» Bunlar kitabı değiştirdikten sonra da, kendi içlerindeki sıradan kimselere bu değiştirilen şeylerin Tevrat'ta bulunduğunu söylerler.

"Veyl" yani "vay hâllerine" kelimesi, helâk olma durumundaki herkes için söylenen bir ifadedir, bir kimsenin azaba çarpılmasını istemek anlamında bir bedduâdır. Yani bunlar için gerçekten büyük bir ceza vardır.

Rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelince yahudi din bilginleri, bundan böyle liderliğin ellerinden gideceğini, gelir kaynaklarının kuruyacağını görünce korkmaya başladılar. Bunun için ayak takımından kimseleri iman etmekten alakoymak için, Hz. Muhammed'le ilgili olarak Tevrat'ta bulunan: "Ahir zaman peygamberi, güler yüzlü, kıvırcık saçlı, sürme gözlü, orta boylu" gibi nitelikleri değiştirerek bu ifadeler yerine: "Uzun boylu, mavi gözlü, düz saçlı..." gibi ifadelerle değiştirdiler. İşin gerçeğini bilemeyen sıradan yahudiler durumu hahamlara sorduklarında, hemen kendilerinin değiştirip yazdıkları ifadeleri okuyor, dolayısıyla bu niteliklerin Rasûlullah'ta olmadığını gören bu kişiler de onu yalanlıyorlardı. Çünkü hahamlar yaptıkları bu değişikliğin karşılığında rüşvet alıyorlar, bunu önemsiz bir dünyalık için yapıyorlardı. Âyette *"az bir değer"* ifadesinin geçmesi, dünyadaki tüm varlığın yok olacağı ve bunların yaptığı şeylerin de bir faydası olmayacağındandır. **«Ellerinin yazdığından dolayı vay haline onların!»** Tevrat'ı kendi elleriyle değiştirmeleri yüzünden kendileri için kesin ve büyük bir azap vardır; onlar için bu, kesinleşmiştir. **«Kazandıklarından ötürü vay haline onların!»** Rüşvet almalarından, günah olan işleri yapmalarından dolayı vay hallerine!.. Bu âyetlerde birtakım işaretler vardır, şöyle ki:

1- Kişinin bilgisi, kesin anlamda kavrayışı ve Allah ile konuşması, ona gerçek anlamda iman etmeyi sağlamaz. Bu, ancak Allah'ın rahmeti ve fazlı ile kazanılır. Nitekim Allah: *"Eğer üzerinizde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içinizden hiçbiri ebediyen temize çıkamazdı"* (Nûr: 21) buyurmuştur. Bilindiği gibi Allah, İblis denen şeytanla konuştu ve ona şöyle hitap etti: *"Ey İblîs, iki elimle yarattığıma secde etmenden seni alıkoyan nedir?"* (Sad: 75) Dikkat edilirse, Allah'ın lütfu ve rahmetiyle desteklenmeyen, böyle bir imanın bir yararı olmadığı görülür. Çünkü İblis, böyle bir imandan yoksun olduğu için bundan yararlanamamıştı. Bir şey açık seçik ortaya konduktan sonra, eğer o kimse iman üzere kalmıyorsa, böyle birine delillerin faydası olmaz.

2- İnatçı bilgin ve taklitçi cahil, sapıklıkta eşittirler. Çünkü âlimin görevi, ilmiyle amel etmesini bilmek, cahilinki ise, işi taklit ve zanda bırakmayıp, ilim yönünden sağlam olan şeye dayanmaya çalışmaktır. Çünkü din, yalnızca temenni ve kuruntularla sürdürülecek bir olay değildir. Dolayısıyla taklit dışında bir başka yol araştırmayanlar, hep bozuk zanlarına dayananlar, kapalı tahminlerden ileri geçmeyenler için, kitaptan kendilerine sadece okumaları dışında bir nasip ve pay yoktur. Bunlar onu okurlar, ama inceliklerini ve anlamlarını kavrayamaz ve kavramak için çalışmaz; bunun sırları ve hakikatleri üzerinde eğilmezler. İşte bu, günümüz insalarının çoğunluğunun durumunu yansıtıyor. Adam müslüman olduğunu ileri sürüyor ama İslâm'dan hiç haberi yoktur. İster müslümanlık iddasında bulunan olsun, ister temennide bulunan olsun, ikisi de hüsrandadır. Sonu hasret, pişmanlık ve vebaldir.

3- Allah'ın dinini değiştiren, onda var olmayan bir şeyi, bid'atler yoluyla ona sokan kimseler de yukarıdaki tehdit hükmünün kapsamındadır. Nitekim Hz.peygamber (s.a.v.) ahir zamanda olabilecekler hakkında ümmetini uyarmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Dikkat edin, uyanık bulunun! Sizden önce kitap ehlinden olanlar, yetmişiki millete (fırkaya) ayrıldılar. Bu ümmet ise yetmişüç fırkaya ayrılacaklardır. Bunlardan biri dışında hepsi cehennem ateşindedir."* (36)

Rasûlullah (s.a.v.), din yönünden Allah'ın kitabına, Rasûlünün ve ashabının sünnetine aykırı bir şeyler ortaya koyarak halkı saptıran kimseler hakkında uyarıda bulunmuştur. Nitekim bu tür şeyler, bütün uyarılara rağmen bugün yaygınlık kazanmıştır. Nihayet hepimiz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz.

4- Sûfî diye adlandırılan bazı kimseler, görünürde velilere ve kalb ehline bağlandıkları halde, iradeleri bunu doğrulamaz, hep gaflet ehline eğilim gösterirler, onların sözlerini dinlerler. Gaflet ehlinin işledikleri şeyleri yapmaya çalışırlar. Nefislerinin arzusu doğrultusunda bir şeye çağrıldıkları zaman, hemen bu isteklerine boyun eğerler. *"Ellerinin yazdığından ötürü vay hallerine onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!"* Çünkü bunlar, hakkı inkâr ettiler, dinsizliğe saptılar, kötü ve bozuk inancı seçtiler. Hep halkı aldatıp onları sapıklığa sürüklediler. İşte birçok insanları doğru yollarından saptıranlar bunlardır.

Salik'in, yani hak yolcusunun görevi, hak olan mevcuda ulaşmak için çaba göstermek, vehimlerinden kesinlikle kurtulmak, hiçbir zaman dış görünüşlere aldanmamak ve ibret alınacak şeylerin aslından da habersiz olmamaktır. Kuşkusuz hak yol, bütün inceliklerden daha ince, bütün derin sulardan daha derin ve bütün genişliklerden daha geniştir. İnsanların en cahili, kendi içindeki sahip olduğu kesin bilgiyi terkedendir. Çünkü onda, kesinlikle kuşku bulunmayan nitelikler vardır. Halbuki o, hep insanların yanında var olanın kendisi için daha doğru olduğunu sanıp durmuş ve hiç dönüp kendisine bakmamıştır.

---

(36) Ebû Dâvud tahric etmiştir. *Müsned*'de Ahmed b. Hanbel de benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/206; *Cami'ul-Usûl*, 10/22.

Haris el-Muhasibî demiştir ki, "bâtıl ile medhedilmeye rızâ gösteren kişi, kendisiyle alay edilmesine rızâ gösteren gibidir. Nitekim birisine: 'Senin karnından çıkan pisliğin tıpkı misk ve esans gibi bir kokusu vardır' denilse, o da kendisine bunu söyleyen kimsenin bu ifadesiyle sevinse ve onun alay etmesiyle mutlu kalsa, bu hiç olacak bir iş mi? Halbuki akıllı kimse, bu tür kimselerin sözlerine aldanmaz. Aksine bu şahsın yapacağı bir şeyler vardır, gerçeği elde edebilmesi için, hakikatı bulmak için gayret gösterir."

Hep büyüklenip böbürlenen vaize yazıklar olsun! Çünkü o insanların onun ellerini öpmesine aldanmış ve kendisini, dinleyicilerden daha hayırlı görmüştür. Hep övülmeye ve yerilmeye aldanıp durmuştur. Bundan ancak kalbindeki kibiri çıkartmakla kurtulabilir. Bunun ölçüsü de kendisinin elini öpenlerle kendisine sille tokat atanların yanında bir olmasıdır. Hatta sille ve tokatların tercih edilmesidir.

80. Yine yahudiler boş bir iddia olarak **«dediler ki: 'Bize sayılı günler dışında»**, yedi günle sınırlı çok kısa bir zaman dışında âhirette **«asla ateş dokunmayacaktır.'»** Onlar: "Dünya günleri yedi bin yıldır. Biz her bin yıl için bir gün azab göreceğiz" derler. Ya da: "Atalarımızın buzağıya taptıkları günler sayısında, yani kırk gün azab göreceğiz"derler. Ayrıca şunu da söylerler: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. Dolayısıyla hiçbir zaman azab görmeyeceğiz. Yalnızca babanın oğula ve sevenin sevdiğine yaptığı türden çok kısa bir süre için ceza görecek, sonra da bağışlanacağız." Kuşkusuz bütün bunlar boş ve asılsız iddialardır. Küfrün cezası, tıpkı imanın mükâfatı gibi, ebedidir. Çünkü bir dine inanan kimse, sürekli bir hayat için ona bağlanır. Bü yüzden karşılığı da sürekli olacaktır. Ey Muhammed! Onları susturmak ve kınamak için **«de ki: 'Allah'tan»** bu konuda işin böyle olacağına ilişkin **«bir söz mü aldınız?»** İleri sürdüğünüz bu iddiayı destekleyen bir haber, ya da bir güvence mi aldınız? Kesin ve güçlü bir söze dayanan bir haber almadan böyle bir iddia ortaya atılamaz. «**Eğer, öyle ise**» söylediğiniz gibi, Allah'tan böyle bir vaad ve güvence almışsanız, «**Allah, kesinlikle sözünden dönmez.**» O ahdini bozmaz. «**Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?'**» Fakat iş sizin söylediğiniz gibi değildir. Siz hep uyduruyor ve yalan söylüyorsunuz.

Rivayete göre, yahudilerin, cehennemde kalacaklarını idda ettikleri süre bitince, cehennemin bekçileri onlara: Ey Allah'ın düşmanları! İddia ettiğiniz süre bitti. Şimdi cehennemde sonsuza kadar kalacaksınız derler. Böylece artık orada ebedî kalacaklarını kabullenirler.

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِه۪ خَط۪يـ۪ٓئَتُهُ

فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ ع

81. Evet, kim bir kötülük işler ve hataları kendisini kuşatırsa, işte onlar, cehennemliktirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır.

81. «**Evet...**», Arapçada *"belâ"* kelimesi, nefiden sonra isbat için kullanılır. Yani, "evet, size sonsuza kadar dokunacaktır." demektir. «**Kim**» kötülüklerden, yani büyük günah türünden «**bir kötülük işler ve hataları kendisini kuşatırsa**», onu her yönden; kalbinden, dilinden, elinden, tıpkı bir düşman gibi çepeçevre sararsa... Bu durum ancak kâfirde gerçekleştiği için, selef müfessirleri "kötülüğü", "küfür" olarak yorumlamışlardır. «**İşte onlar**», nitelikleri anılan bu kötülüğü işleyen ve hataları tarafından kuşatılmış olan kimseler «**cehennemliktirler.**» İşte durumları böyle olanlar«**Orada ebedî**», sürekli «**olarak kalacaklardır.**» Onlar ileri sürdükleri gibi yedi veya kırk gün sonra kurtulacaklarını nereden biliyorlar?

Âyette geçen *"Seyyie"* kelimesi, "küfür" şeklinde yorumlanmıştır. Âyette büyük günah işleyenin cehennemde ebedî kalacağına dair bir delil yoktur. Bu, kâfirlere mahsustur.

وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

82. İman edip sâlih ameller işleyenler ise, işte onlar, cennetliktirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır.

82. «İman edip» kalpleriyle Allah'ı ve Muhammed (s.a.v.)'i doğrulayıp **«sâlih ameller işleyenler»**, farzları yerine getiren ve günahlardan uzak duranlar **«ise, işte onlar, cennetliktirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır.»** Ölmeyecekler ve sonsuza kadar oradan çıkmayacaklardır.

İlâhî kanunun bir gereği olarak, cehennemle korkutan âyetlerin hemen ardından, cennetle müjdeleyen âyetler geliyor. Bu, kulların aydınlatılması konusunda O'nun hikmetinin bir gereğidir. Bazan teşvik, bazan korkutma; kimi zaman müjde, kimi zaman da uyarı niteliğinde olur. Çünkü insan olgunluğa, lütuf ve kahırla birlikte yükselir. Böylece Cemal ve Celâl cennetini elde eder.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ
اِلَّا اللّٰهَ قف وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ط
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

83. Bir zaman İsrailoğullarından: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anaya, babaya, yakınlara, yetimlere ve düşkünlere iyilik yapın. İnsanlara güzel söz söyleyin. Namazı kılıp, zekâtı verin" diye kesin söz almıştık. Sonra siz pek azınız müstesnâ yüzçevirdiniz. Zaten siz yüzçeviricilersiniz.

84. Yine sizden: "Birbirinizin kanını dökmeyin ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın" diye kesin söz almıştık. Sonra siz şahitler olarak bunu kabul ettiniz.

83. «Bir zaman İsrailoğullarından» Tevratta *"kesin söz almıştık."* Arapçada *"misak"* kelimesi, kesin söz anlamına gelir. Bununla İsrailoğullarının durumunu düşünmeleri ve daha sonra gelenlerin imanlarından ümitlerini kesmeleri konusunda Rasûlullah (s.a.v.)'a ve mü'minlere seslenilmektedir. Çünkü yahudilerin geçmiş atalarının kötülükleri onların imansızlıklarına yol açtı. Kuşkusuz, yılandan ancak yılan doğar. Bu bakımdan: "Kişinin eğer aslı ve mayası temizse, ondan doğacak olanlar da temiz olur" denmiştir. Yani, onlardan kesin bir şekilde söz almıştık. Bunları hatırlayın: **«'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin,»** Allah'tan başkasının birleyicisi olmayın ve O'ndan başkasına ulûhiyet vermeyin. **«Anaya, babaya»** iyilik yapın, onlara güzel bir şekilde ve şefkatle davranın, Allah'ın emrine aykırı olmadığı sürece onların emrettiği şeyleri yerine getirin. **«Yakınlara, yetimlere ve düşkünlere iyilik yapın.»** *"Yetim"*, henüz ergenlik çağına erişmeden babası ölen küçüğe denir. Bunlar hakkındaki iyilik, güzel terbiye ve eğitimle, haklarının kaybolmaktan korunmasıyla sağlanır. Düşkünlere iyilik ise, güzel sözle, kendilerine sadaka vermekle sağlanır.

"Düşkünler" diye ifade ettiğimiz *"mesâkîn"* kelimesi, "sükûn" kelimesinden türemiştir. Âdeta fakirlik kendisini hareketten alıkoymuş, hareketsiz

hale getirmiştir. «**İnsanlara güzel söz söyleyin.**» Dikkat edilirse, belli kimselere mal ile iyilikte bulunma emrediliyor. Bu kimseler; ana-baba, yakınlar, yetimler, düşkünlerdir. Mal herkese yetmeyeceği için, tüm insanlara güzel sözle muamele edilmesi emredilmiştir. Nitekim akıl sahibi herkes bunu rahatlıkla yapabilir. Yani, onlarla güzel geçinerek, en güzel ahlâkı sergileyerek onlara karşı tatlı söz sarfedin.

«**Namazı kılıp, zekâtı verin,' diye kesin söz almıştık.**» Yukarıda anlatılan genel ibadet kavramı içine namaz ve zekât girdiği halde, burada tekrar, özellikle belirtilmişlerdir. Yani: "Ey İsrailoğulları, bütün bu anlatılanlar hususunda sizden söz aldık. Siz de kabul ettiniz ve yöneldiniz. «**Sonra siz pek azınız müstesna yüzçevirdiniz.**» Siz verdiğiniz sözden yüzçevirdiniz, devam etmediniz, o sözü terkettiniz. Ancak atalarınızdan pek azı yahudiliğin gereğini Allah'ın emrettiği gibi yerine getirdiler. Sizden de Abdullah b.Selâm ve benzerleri gibileri gereğini yerine getirdiler. «**Zaten siz yüz çeviricilersiniz.**» Yani zaten siz, Allah'a itaat etmekten yüz çevirmeyi alışkanlık haline getirmiş bir kavimsiniz. Burada *"yüz çevirmek"*, karşı karşıya gelmekten kaçmak ve başka bir yöne yönelmek anlamındadır.

Bu âyette bir takım şeyler sayılıyor. Bunlardan biri ibadet, yani kulluktur. Kulluğun şartı, kulun ibadetini yalnızca gerçek mabudu için yapmasıdır. Her arzudan soyutlanmak, sadece O'na dönmektir. Buna göre, kim yaptığı ibadelerle herhangi bir yaratığın hoşnutluğunu gözetir, ya da övülmeyi bekler veya kendi nefsi için dünya ve âhiret arzusunun peşinde koşarsa, ihlâs mertebesinden düşer ve riyâkârlığa sapmış olur.

Bu şeylerden biri de ana ve babaya iyiliktir. Allah, ana ve baba haklarının büyük olduğunu belirtmiştir. Çünkü Allah Kur'an'ın birçok âyetlerinde ana ve baba haklarını kendi haklarıyla beraber zikretmiştir. Çünkü insanın ilk yetişmesi Allah tarafındandır. İkinci yetişmesi ise Ana ve baba tarafından sağlanan terbiye ve eğitimledir. Nitekim: "Üç şey, üç âyette birlikte anlatıla gelmiştir, bunlardan herhangi biri, yanındaki olmadan kabul olmaz" denilmiştir:

Birincisi: *"Allah'a itaat edin ve Peygamber'e de itaat edin."* (Nisâ: 59) âyetidir.

İkincisi, *"Bana ve anne-babana şükret"* (Lokman: 14) âyetidir.

Üçüncüsü: *"Namazı kılın, zekatı verin"* (Bakara: 43) âyetidir.

Ana ve babaya iyilik; onlara güzel davranmak, tevazu kanatlarını germek, emirlerini yerine getirmek, sevdiklerini gidip görmek, ölümlerinden sonra da, bağışlanmaları için duâda bulunmaktır.

84. «Yine sizden kesin söz almıştık.» Ey yahudiler! Sizden söz aldığımız zamanı ve Tevratta verdiğiniz sözü hatırlayın. Size demiştik ki: **«'Birbirinizin kanını dökmeyin.»** Kiminiz kiminizin kanını akıtmasın. **«Ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın.'»** Bir kısmınız diğerlerini ülkesinden çıkarıp atmasın. **«Sonra siz şahitler olarak»** Bu ifade, ikrar olayını pekiştirmek için gelmiştir. Tıpkı "falanca kimse şu işi yaptığını kabul etti" ifadesine benzer. Ya da: "Ey yahudiler! Siz o gün atalarınızın yaptığı sözleşmeye tanık olarak, **«bunu kabul ettiniz.»** Bu sözleşmeyi onayladınız, kendiniz için lüzumunu ve korunmasının gerekliliğini kabul ettiniz.

ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ
مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ
يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ
اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا
جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
(٨٥) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا
يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (٨٦)

85. Sonra siz, o kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz, içinizden bir kısım insanları yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onların aleyhine günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşıyorsunuz. Bununla beraber, size esir olarak başvurduklarında, fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Halbuki onları yurtlarından çıkarmak, size haramdı. Siz kitabın bir kısmına iman ediyor, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktır. Kıyamet gününde de böyleleri en şiddetli azaba uğratılır. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

86. İşte onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alanlardır. Onların azabı hafifletilmeyecektir ve yardım da görmeyeceklerdir.

85. «Sonra siz, o kimselersiniz ki...» Siz, bundan sonra söz verenlerden ayrı öyle bir kavimsiniz ki, **«birbirinizi öldürüyorsunuz»** birbirinizin canına kıyıyorsunuz, **«içinizden bir kısım insanları yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onların aleyhine günah işlemek ve düşmanlık yapmakta»** işleyenini yermeye sebep olan günahta ve zulme kadar varan zalimlikte **«yardımlaşıyorsunuz.»** Âyet delalet etmektedir ki, zulmetmek haram olduğu gibi, zalime yardım etmek de haramdır. **«Bununla beraber size esir olarak başvurduklarında fidye verip onları kurtarıyorsunuz.»** Ülkelerinden çıkarıp attığınız bu kimseler, size esir olarak kurtarılmaları için başvurduklarında, siz fidye verip kurtarıyorsunuz. **«Halbuki onları yurtlarından çıkarmak size haramdı.»** Allah Tevrat'ta İsrailoğullarından, birbirlerini öldürmeyecekleri, birbirlerini yurtlarından çıkarmayacakları ve İsrailoğullarından nerede bir köle ya da cariye bulurlarsa, onu satın alıp hürriyetlerine kavuşturacakları konusunda söz almıştı.

Kureyza ve Nadîr Oğulları, iki kardeş yahudi kabilesiydi. Evs ve Hazreç de iki kardeş arap kabilesiydi. Bunlar müşriktiler. Putlara tapıyorlardı. Kıyamet nedir, helâl ve haram nedir, tanımazlardı. Şemr savaşında birbirinden ayrıldılar. Aralarında düşmanlık meydana geldi. Kureyza Oğulları Evs'in yanında yer aldı ve onlara yardım etti. Nadîr Oğulları ise Hazrec'in yanında yer aldı ve onlara arka çıktı. Evs ile Hazreçliler arasında bir savaş çıkınca, Kureyza oğulları Evs'in yanında, Nadîr oğulları da Hazrec'in yanında yer alıyordu. Her kabile, kardeşlerine karşı, anlaşmalı olduğu grubu destekliyor ve diğerlerinin kanını akıtıyor, üstün geldiklerinde yurtlarını yağmalıyor ve onları oradan çıkarıyorlardı. Oysa ellerinde Tevrat vardı ve içindekileri de biliyorlardı. Savaş bittiğinde, Kureyza yahudileri, kendilerinden olup Hazreçlilerin eline düşen esirlerini, Nadîr yahudileri de, kendilerinden olup, Evs'in eline esir düşen kardeşlerini fidye vererek kurtarıyorlardı. Bu yüzden araplar bunları kınıyor ve "Nasıl hem savaşıyor ve hem de fidyeleşiyorsunuz?" diye soruyorlardı. Onlar da: "Bizim onları kurtarmamız emredildi ve onları öldürmemiz haram kılındı" cevabını veriyorlardı. Bunun üzerine: "Öyleyse niçin onlarla savaşıyorsunuz?" diyorlar, onlar da: "Aramızda sözleşme yaptığımız kimselerin bizi küçük görmelerinden utanıyoruz" diye cevap veriyorlardı. İşte onlar, bu çelişkileri yüzünden yeriliyorlar. Burada kısaca şöyle deniliyor: Siz, fidye dışında, bütün emirlerden yüz çevirdiniz. Çünkü Allah bunlardan, şu dört konuda söz almıştı: Öldürmeyi, yurtlarından çıkarmayı, onlar aleyhine düşmanlarıyla yardımlaşmayı terketmek ve esirlerini fidye karşılığında kurtarmak.

«**Siz, kitabın bir kısmına iman ediyor,**» yani kitabın bir bölümüne inanıp da, öldürme ve sürgün yasağı gibi emirler içeren «**bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?**» Oysa iman davası, onun bir kısmıyla birlikte geri kalan kısımlarına da inanmayı gerektirir. Çünkü onun hepsi de Allah katındandır ve sözleşmeye dahildir. Bunların yerilmelerinin nedeni, kitabın bir kısmına inanmakla birlikte, bir kısmını inkâr etmeleridir. Ey yahudi topluluğu! «**İçinizden bunu yapanın**» yani kitabın bir kısmına inanmakla birlikte, bir kısmını inkâr edenin «**cezası, dünya hayatında rezil olmaktır.**» Onlar için zillet, rezillik ve alçaklık vardır. «**Kıyamet gününde**» içinde herşeyin karşılığının verildiği o günde «**de böyleleri en şiddetli azaba uğratılır.**» Bu, cehennemde uğratılacakları cezadır ve onların dünyada rezil edilmelerinden daha şiddetli olduğu gibi, ondan önceki azaplardan da daha şiddetlidir. Çünkü dünyadaki azabın bir gün sonu gelir. Halbuki cehennem azabının sonu yoktur.

«**Allah yaptıklarından habersiz değildir.**» Burada bir kısmı sayılan suçlarınızın hiçbirinden habersiz değildir. Onların yaptıklarından hiç biri Allah'a gizli kalmaz. Yeniden dirilme gününde onlar, bütün bunlardan dolayı cezalandırılacaklardır. Bu, gerçekten şiddetli bir tehdit, suçtan dolayı büyük bir azar ve itaata devam konusunda büyük bir müjdedir.

86. «**İşte onlar**», daha önce sözü edilen çirkin niteliklerle nitelenen kimseler, «**âhireti verip dünya hayatını satın alanlardır.**» Dünya hayatıyla âhireti değiştirenlerdir. Onlar, elde etmeleri mümkün iken âhiret hayatına sırt çevirdiler. Yukarıda kitabın bazı hükümlerini inkâr etmeleri hususu, anlaşmalı bulundukları kimseler verdikleri sözü tutmak içindir. Çünkü bundan birtakım dini ve dünyevî çıkar bekliyorladı. «**Onların azabı,**» ister dünya ile, isterse âhiretle ilgili olsun «**hafifletilmeyecektir.**» Üzerlerindeki azaba engel olunmayacak ve «**yardım da görmeyeceklerdir.**» Kendilerine gelecek azabı, şefaat yoluyla veya zorla kimse önleyemeyecektir. Şüphesiz ki, hem dünya, hem de âhiret lezzetlerini birlikte kazanmak mümkün değildir. Akıllı kimse, âhiret kazancına rağbet eden, dünyaya meyletmeyen, şeytanın emirlerine uyarak kanını akıtmayan ve nefsin arzuları peşinden koşmayandır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى
ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا جَٓاءَكُمْ
رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَر۪يقاً كَذَّبْتُمْ
وَفَر۪يقاً تَقْتُلُونَ (٨٧) وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ
بِكُفْرِهِمْ فَقَل۪يلاً مَا يُؤْمِنُونَ (٨٨)

87. Şüphesiz ki biz, Mûsa'ya kitabı verdik. Ondan sonra da, birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsa'ya da açık mûcizeler verdik ve kendisini Ruh'ül-Kudüs ile destekledik. Demek ki ne zaman bir peygamber size, nefislerinizin istemediği bir şey getirse büyüklük taslayıp, bir kısmını yalanlayacak ve bir kısmını da öldürüceksiniz öyle mi?

88. "Kalplerimiz perdelenmiştir" dediler. Hayır, Allah onları inkârlarından dolayı lânetlemiştir. Ne de az iman ederler.

87. «Şüphesiz ki biz,» ey İsrailoğulları, yemin olsun ki **«Musa'ya kitabı verdik,»** yani bir defada, topluca Tevrat'ı verdik. **«Ondan sonra da, birbiri ardınca peygamberler gönderdik.»** Biz, Hz. Mûsa'dan sonra birbirleri ardından, peşpeşe peygamberler gönderdik. **«Meryemoğlu İsâ'ya»**, o, mübarek anlamına gelen İsa Yesu'ya **«da açık mûcizeler verdik.»** Meryem, Süryanîce'de hizmet eden ve ibadet eden kadın demektir. Meryem'i annesi Mescid'e hizmet etmesi için bırakmıştır. Nitekim ibadetindeki üstünlüğü ve dürüstlüğü sayesinde Allah, kendisini Kerîm olan kitabında, peygamberlerle birlikte yedi kez anmış ve şu âyette olduğu gibi, ona tıpkı peygamberler gibi hitapta bulunmuştur: *"Ey Meryem! Rabbine boyun eğ. O'na secde et. Ve rükû edenlerle beraber rükû et."* (Âl-i İmrân: 43) Allah, onu erkeklerle beraberce zikretti, Hz. İsâ'ya verilen mucizeler, ölüleri diriltmek, körü ve alaca hastalığına yakalananı iyileştirmek, kayıplardan haber vermek gibi açık mucizelerdir.

«Ve kendisini, Ruh'ül-Kudüs ile destekledik.» Onu tertemiz kutsal ruhla destekledik ki, bu Cebrail (a.s.)'in ruhudur. Onun temiz olarak nitelenmesi, hiçbir günah işlememesinden, ruh adının verilmesi de, peygamberlere, kalplere hayat veren şeyleri getirmesindendir. Hz. İsa'nın, kendisiyle desteklenmesi demek, onun ta ilk anından yaşlılığına kadar, Ruh'ül-Kudüs tarafından korunması dolayısıyladır. Bu yüzden doğum esnasında ve yahûdiler kendisini öldürmek istediğinde göğe kaldırılırken şeytan ona yaklaşamamıştır. Burada diğer Peygamberler arasından Hz. İsâ'nın zikredilmesinin sebebi ise Hz. Musâ'dan sonraki peygamberlerin, Tevrat hükümlerini infaz için gönderilmelerine karşılık Hz. İsâ'nın şeriatıyla, Tevrat'ın birçok hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Hz. Mûsa ile Hz. İsâ arasında dört bin peygamber (nebî) vardır. **«Demek ki ne zaman bir peygamber size»** bir şey getirse... Burada hitap, her ne kadar aşağıda açıklanacak davranışlarda bulunanlar ataları olsa da, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki yahudileredir. Nitekim bunlar da, ataları gibi peygamberleri öldürmemiş olsalar bile, büyüklük taslıyorlar, onların izinden gidiyor ve yaptıklarını onaylıyorlardı. Şu halde size bu peygamber **«nefislerinizin istemediği»** yani arzu ve heveslerinize aykırı düşen **«bir şey getirse»**, ona uymaktan ve Allah katından getirildiğine iman etmekten **«büyüklük taslayıp»** gurur ve kibire kapılarak, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi **«bir kısmını yalanlayacak ve»** Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi **«bir kısmını da öldürüceksiniz öyle mi?»**

Burada "bir kısmı" anlamındaki *"ferîkan"* kelimesinin iki yerde de fiilden önce zikredilmesi konunun öneminden ve dinleyenin dikkatini yaptıkları şeylere çekmek içindir. Âyette *"öldürdünüz"* şeklinde değilde, *"öldüreceksiniz"* şeklinde geçmesi, onların bu iğrenç ve kötü durumlarını ortaya koymak içindir. Yapılan iş daha önce geçmiş olsa da, şimdiki durumlarına da uygun geliyor. Onlar bu çirkin davranışın kötü damgasını taşıdıkları gibi, gelecek nesilleri de aynı damgayı taşıyacaklardır. Ya da *"Bir kısmını da öldüreceksiniz öyle mi?"* ifadesinden, daha sonra da bu fiili yapacaksınız anlamı çıkmaktadır. Çünkü yüce Allah korumamış olsaydı, yahudiler Hz. Muhammed'i öldüreceklerdi. Nitekim ona karşı büyü yapmaları, yemek için hazırladıkları koyunun etine zehir katmaları da bunu göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ölüm sırasında şöyle buyurmuşlardır: *"Hayber'de yediğim o bir lokma zehirli etin etkisi halâ zaman zaman beni yokluyor. (İşte bu, şah damarımın kesildiği andır.)"* (37)

88. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı dönemdeki yahudiler: **«'Kalplerimiz perdelenmiştir,'»** kalplerimiz perdelerle örtülmüştür, dolayısıyla ne Muhammed'in getirdiği şey ve ne de onun anlam ve inceliği oraya ulaşamıyor **«dediler.»** İşte bunun üzerine Allah, gerçekten bunların kalplerinin bu şekilde yaratılmış olduğu hakkındaki iddialarını reddediyor. Çünkü onlar, fıtrat üzere yaratılmışlardır. **«Hayır, Allah onları inkârlarından dolayı lânetlemiştir.»** Aksine inkârları yüzünden Allah onları rezil ve rüsvay etmiştir. **«Ne de az iman ederler.»** Bu da kitabın bir kısmına olan imanlarıdır.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ

---

[37] Bu, Buharî'nin *Sahih*'inde rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır.

عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ
فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ
أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ
عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ
بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

89. Onlara, Allah katından, ellerinde bulunanı tasdik eden bir kitap gelince, -ki daha önce kâfirlere karşı kendilerine yardım edilmesini bekliyorlardı- evet kendilerine bildikleri gelince, onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerinedir.

90. Allah'ın, kullarından dilediğine lütfundan bir şey indirmesini kıskanarak O'nun indirdiğini inkâr etmekle, kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Bu yüzden onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için hor ve hakir kılıcı bir azap vardır.

91. Onlara: "Allah'ın indirdiklerine iman edin" denildiğinde: "Biz, sadece bize indirilene iman ederiz" derler. Ondan sonra geleni inkâr ederler. Halbuki o, ellerindeki Tevrat'ı tasdik eden hak bir kitaptır. Ey Muhammed! De ki: "Eğer mü'minseniz, daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"

89. «Onlara, Allah'ın katından, ellerinde bulunanı tasdik eden bir kitap gelince...» Bu, Kur'an'dır. Onun Allah katından olduğunun belirtilmesi, bu kitabın değerini ve üstünlüğünü vurgulamak içindir. Aynı zamanda bu kitap, tevhid ve bazı yasaları açısından Tevrat'la uygunluk içerisindedir.

Onlar **«-daha önce,»** Hz. Muhammed'in gelişinden evvel, **«kâfirlere karşı kendilerine yardım edilmesini bekliyorladı.-»** Bununla arap müşriklere ve Mekke kâfirlerine karşı yardım bekliyorlar ve düşmanlarına:"Geleceği konusunda söz verilen peygamberin gelme günü yaklaştı. O bizim söylediklerimizi de doğrulayıcı olarak çıkacaktır. Onunla birlikte, tıpkı Âd ve İrem kavimlerinin öldürülmesi gibi, sizi öldüreceğiz" diyorlardı. **«Evet kendilerine bildikleri gelince...»** Liderlik konusundaki hırs ve çekememezlikleri yüzünden **«onu inkâr ettiler.»** Ellerinde bulunan kitaptaki, yani Tevrat'taki niteliklerini değiştirdiler. *"Bildikleri"*nden maksat kitaptır. Çünkü Hz. Peygamber'e indirileni tanımaları, onu tanımaları anlamına gelirdi. **«Allah'ın lâneti kâfirlerin»** yani onların **«üzerinedir.»** Burada "onlar" zamiri yerine doğrudan *"kâfirler"* ifadesinin kullanılması, küfürleri sebebiyle lânete hak kazandıklarını göstermek içindir.

Lânet kâfirler için kullanıldığında, mutlak anlamda rahmet ve ikramdan uzaklaştırılmak, günahkâr mü'minler hakkında kullanıldığında ise ikramdan uzaklaştırılmak anlamlarına gelir. Nitekim Hz. Peygamber'in: *"Kim ihtikâr yaparsa o lânetlenmiştir."*(38) ifadesi de böyle bir anlama işaret etmektedir. Burada, halkın sıkıntılı zamanında satmayı düşünerek daha önce mal alıp saklayan kimsenin, iyi kimselerin elde edeceği dereceden uzaklaştırıldığına işaret edilmektedir. Yoksa bu, Gaffar olan Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılma anlamında değildir.

Bilinmesi gereken bir nokta da şudur. Lânetlenmeyi gerektiren üç nitelik vardır: Küfür, bid'at ve fısk. Bunlardan her birinin de üçer derecesi vardır:

Birincisi: Genel niteliğiyle lânetleme: "Allah'ın laneti kafirler veya bidatcılar, ya da fâsıklar üzerine olsun," sözü gibi.

İkincisi: Bir öncekine göre daha özel niteliklerle yapılan lânetleme: Allah'ın lâneti Haricîler ve Rafızîler üzerine, ya da zina yapanlar veya zalimler

---

38- Müslim ve Tirmizî. Ebû Davud'da da şöyledir: *"Kim bir yiyecek ihtikârında bulunursa (saklarsa), o hatalıdır" Câmiu'l-Usûl,* 1/592 üzerine olsun sözü gibi.

Üçüncüsü: Bir kimseye, lânette bulunmak: Bu kimse, ya da kimseler şeriatçe küfürleri sabit olan kişilerse, bunlara lânet okumak caizdir. Ancak böyle bir lânet, küfürleri sabit olmayan müslümanları rahatsız etmiyorsa "Allah'ın lâneti Firavun ve Ebû Cehil üzerine olsun" demek caizdir. Çünkü bunların kâfir olarak öldükleri kesindir. Eğer şeriat açısından küfrü sabit olmayan kişinin, meselâ herhangi bir şahıs olan Zeyd, Amr ya da başka kişilerin lânetlenmesi hatalı ve tehlikelidir. Çünkü bunların ölürken son durumları bilinmemektedir. Kaldı ki, çoğu zaman kafir bile müslüman oluyor veya tevbe ederek Allah'a yakınlaşmış bir kimse olarak ölüyor. Şu halde nasıl onun lânetlenmiş olduğuna hükmedilir? Vahşî'nin Hz.Peygamber'in amcası Hz. Hamza'yı öldürdüğü, sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) vasıtasıyla müslüman olduğu ve Allah'ın onu cennetle müjdelediği görülmüyor mu?

Öte yandan lânet, kimi zaman lâneti yapana döner. Meselâ lânetlenen kimse, eğer lânetlenmeye layık değilse, bu lânetleme işi lâneti yapana döner. Mü'mini lânetlemek, tıpkı onu öldürmek gibidir. Çoğu zaman bir kimse malına lânet okur ve bu yüzden Allah malından bereketi alır. Allah'ın yarattıklarından ne bir cansız, ne bir hayvan, ne de bir insan lânetlenemez. En iyisi lânetleme işini bırakmak, bunun yerine zikir ve tesbihle uğraşmaktır. Çünkü zikir ve tesbihle uğraşmakta sevap vardır, halbuki lânetlemede, lânetlenen kimse bunu hak etmiş olsa bile sevap yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Cehennem ateşini gördüm. Buradakilerin birçoğu kadınlardır. Çünkü kadınlar fazlaca lânette bulunurlar, kocalarının iyiliğine nankörlük ederler. Eğer sen bir ömür boyu bunlardan birine iyilikte bulunsan, sonra da senden bir şey görse, 'senden hiç bir hayır görmedim', der."* (39)

90. **«Allah'ın»**, risalet yükünü taşımaya ehil olan **«kullarından dilediğine»** yani seçtiğine.... Burada kastedilen kişi Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Yahudiler son peygamberin geleceğine inanıyorlar, fakat onun Hz. İshak'ın soyundan geleceğini zannediyorlardı. Ancak son peygamberin İsmailoğulları arasından çıkınca kıskandılar. Peygamberlik gibi bir görevin İsrailoğullarından başkalarına geçmesini kabullenemediler. İşte böylece Allah'ın **«lütfundan bir şey,»** yani vahiy **«indirmesini kıskanarak...»** Burada kıskanmak, kendisine ait olamayan bir şeyi istemektir. Kıskanan kişi, kıskandığı kimse-

---

39- Hadisin aslı Sahihayn'da şu lâfızla geçmektedir: *"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çokca istiğfarda bulunun. Çünkü cehennem halkının çoğunun sizlerden olduğunu gördüm..."*

nin makamına, elinde bulunan imkânlara göz koyan kimsedir. "Bâği" ise, başkasının sahip olduğu şeyleri çekemediği için zorla onlara el koyan kimsedir. **«O'nun indirdiğini»**, yani yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı kitabın özelliklerini öğrendikten sonra **«inkâr etmekle, kendilerini»** yani imanlarını **«karşılığında sattıkları şey»** yani küfür **«ne kötüdür!»**

«Bu yüzden onlar, gazap üstüne gazaba» lânet üstüne lânete **«uğradılar.»** Yani yaptıklarına denk bir gazaba hak kazandılar. Onlar, hak peygambere karşı zalimce davranıp inkâr ederek küfür üzerine küfre düştüler. **«Kâfirler için hor ve hakir kılıcı bir azap vardır.»** Bununla onların aşağılanmaları ve horlanmaları isteniyor. Çünkü bunların küfrü, Peygamber Efendimize indirilen şeyi çekememe duygusuna dayanan kıskançlık sebebiyledir. Onlar insanlara karşı üstünlük peşinde oldukları için Hz. Peygamber'e indirilen şeyi küçümsediler. Âyette ayrıca, mü'minlerin azaplandırlılmasının eğitim ve arındırma, kâfirlerin azaplandırılmalarının ise, aşağılama ve ağır bir cezalandırma olduğuna işaret vardır.

91. «Onlara: 'Allah'ın indirdiklerine iman edin' denildiğinde: 'Biz sadece bize indirilene iman ederiz' derler.» Hz. Peygamber'in ashabı, Medine ve çevresindeki yahudilere, Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman edin dediklerinde, bunlar: "Biz, bize indirilen Tevrat'a ve ve İsrailoğullarından olan peygamberlere indirilenlere iman etmeye devam edeceğiz" derler. **«Ondan sonra geleni»**, kendilerinden olmayan peygamberlere indirileni **«inkâr ederler. Halbuki O»** yani daha sonra gelen o kitap **«ellerindeki Tevrat'ı tasdik eden»** onu onaylayan **«hak bir kitaptır.»** Gerçek anlamda *"hak"* adına lâyık olan, bu kelime mutlak anlamda kendisi için kullanılan kitaptır. Burada yahudilerin sözleri reddedilmektedir. Çünkü Tevrat'a uygun olanı inkâr etmeleri aynı zamanda onların Tevrat'ı da inkâr etmeleri demektir. Daha sonra onlara, Tevrat'a inandıkları iddasında oldukları halde bizzat Tevrat'taki yasağa rağmen niçin peygamberleri öldürdükleri sorusu yöneltiliyor: **«Ey Muhammed! De ki:»** Burada, Allah tarafından yahudilerin söz ve davranışlarındaki çelişkiler ortaya konularak Hz. Peygamber'in şöyle demesi istenmektedir: **«'Eğer mü'minseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?'»** Siz, eğer iddia ettiğiniz gibi Tevrat'a inanıyorsanız, bundan önce neden peygamberleri öldürüyordunuz. Oysa Tevrat'ta da bu haramdır. Burada babalarının fiili olan "öldürme" işi çocuklarına isnad ediliyor. Çünkü babalarla çocukları arasında benzerlik vardır. Âyet, herhangi bir masiyete rızâ gösteren kimsenin onu yapmış gibi olduğuna delildir. Çünkü yahudiler, babalarının öldürmelerine rızâ gösteriyorlar. Allah da kendilerini katiller diye adlandırdı. Çünkü: *"Eğer mü'minseniz daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"* buyurmuştur. Burada şartın cevabı mahzuftur. Çünkü âyetin öncesi zaten buna işaret ediyor. Yani: *"Eğer iddia ettiğiniz gibi Tevrat'a inanıyorsanız niçin onları öldürdünüz?"*

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ
مِنْ بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا
فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ
بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

92. Şüphesiz Musâ, size apaçık delillerle geldi. Sonra siz onun ardından zalimler olarak buzağıyı ilâh edindiniz.

93. Bir zaman üzerinize Tûr'u kaldırıp sizden kesin söz aldık. "Size verdiğimiz Tevrat'a kuvvetle sarılın ve dinleyin" dedik. Onlar ise: "Dinledik ve isyan ettik" dediler. İnkârlarından dolayı buzağının sevgisi kalblerine işledi. De ki: "Eğer mü'min iseniz, imanınız size ne kötü bir şey emrediyor!."

92. «Şüphesiz, Musa size apaçık delillerle geldi.» Allah'a andolsun ki Hz. Musa, asa, el, denizin yarılması gibi apaçık mucizelerle size geldi. **«Sonra siz onun ardından zalimler olarak buzağıyı ilâh edindiniz.»** Hz. Musa'nın mucizeleri getirmesinden sonra siz onun ardından buzağıya tapındınız. İbadet edilecek olana değil, ibadet olunmayacağın önünde eğildiniz. Çünkü sizler zalimlersiniz.

93. **«Bir zaman üzerinize Tûr'u kaldırıp sizden kesin söz aldık.»** Dağı kaldırırken de; **«'Size verdiğimiz Tevrat'a kuvvetle sarılın ve dinleyin' dedik.»** Sıkı sıkıya sarılın, Tevrat'ta yer alan hükümleri dinleyin, dinlediklerinize kabul ve itaat gözüyle bakın. **«Onlar ise: 'Dinledik ve isyan ettik' dediler.»** Sanki burada "ne dediler?" gibi bir soru var. Onlar da, senin sözünü duyduk, ancak itaat etme kulağıyla dinlemedik. Biz senin emrine karşı geldik, isyan ettik. Eğer dağın üzerimize düşme korkusu olmasaydı, kabul etmezdik. Atalarının durumu bu olan insanların iman etmeleri nasıl düşünülebilir?

«İnkârlarından dolayı buzağının sevgisi kalblerine işledi.» Daha önceki küfür ve inkârları yüzünden kalblerine buzağı sevgisi işledi. Küfürlerinin bir cezası olarak, kalblerine buzağı sevgisi yerleşti. **«De ki: 'Eğer mü'minseniz, imanınız size ne kötü bir şey emrediyor!'»** Hz. Peygamber'in çağdaşı yahudileri kınamak için de ki: "İddia ettiğinize göre size indirilen Tevrât'a imanınız size ne kötü şey emrediyor." Burada emrin imana isnadı sırf onlarla alay etmek içindir. Eğer gerçekten Tevrat'a inanıyorsanız, o zaman Tevrat sizin işlemekte olduğunuz bu iğrençlikleri doğru bulmaz. Dolayısıyla siz kesinlikle Tevrat'a inanmıyorsunuz. Çünkü bir kimse eğer inandığını ileri sürüyorsa, davranışlarının söylediklerini tasdik etmesi gerekir. Aksi takdirde o kimse mü'min olamaz.

قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ
اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِالظَّالِم۪ينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ
اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ
لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِه۪ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ
وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

94. De ki: "Eğer âhiret yurdu Allah katında başka insanlara değil de, sadece size tahsis edilmişse ve bu iddianızda samimi iseniz, ölümü istesenize!"

95. Fakat ellerinin yapıp öne sürdüğü işlerden dolayı ölümü asla istemeyeceklerdir. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

96. Onları, insanların hayata en düşkünü, şirk koşanlardan daha tutkunu bulacaksın. Her biri, bin yıl yaşamak ister. Oysa herhangi birinin çok yaşaması, kendisini azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.

94. «De ki: 'Eğer âhiret yurdu» yani cennet, **«Allah katında başka insanlara değil de»** Muhammed (s.a.v.) ve ashabına değil de **«sadece size tahsis edilmişse»,** oraya yahudiler dışında kimsenin giremeyeceği konusundaki sözünüz doğruysa **«ve bu iddianızda samimi iseniz, ölümü istesenize!'»** Onu hem dil ve hem kalble sevip isteyerek: "Allah'ım! Bizi öldür" desenize. Çünkü kesin olarak cennete gireceğine inanan, orayı arzular, bir an önce oradaki nimetleri elde etmeyi ve bu dünyadan kurtulmayı ister. Eğer, cennetin yalnızca size ait olacağı sözünde samimi iseniz, hemen ölümü isteyin. Temenni: Bir şeyi nefiste istemektir. Genel olarak da gerçekleşemeyen şeyler için kullanılır.

95. «Fakat ellerinin yapıp öne sürdüğü işlerden» yani işlemiş oldukları Hz. Peygamber ve Kur'an'ı inkâr, Tevrat'ı tahrif gibi cehenneme girme sebepleri olan suçlardan **«dolayı ölümü asla,»** ne şimdi, ne gelecekte ve ne de herhangi bir zamanda **«istemeyeceklerdir.»** Burada *"ellerinin"* kelimesinin özellikle belirtilmesi, yapılan şeylerin genellikle elle yapılması dolayısıyladır.

«Allah, zalimleri çok iyi bilir.» Allah bunları ve bunlardan meydana gelen şeyleri çok iyi bilir. Bu bir tehdittir. Rivayete göre, eğer yahudiler ölümü arzulamış olsalardı, onlardan her biri kesinlikle can çekişir ve anında ölürlerdi de yeryüzünde asla bir tek yahudi bile kalmazdı. *"Ölümü asla istemeyeceklerdir"* ifadesi bir mûcizedir. Çünkü bu, gaybla ilgili bir haberdir. Nitekim haber verildiği gibi de olmuştur.

Eğer, "Temenni kalbte olan bir olaydır. Dolayısıyla onlar ölümü istediler mi, istemediler mi, bilinemez" diyecek olursan, cevabımız şudur: Temenni kalbe ait bir şey değildir. Bu, insanın dilini ilgilendiren bir sözdür. Meselâ, keşke benim, için şu iş böyle olsaydı, gibi.

Nafi diyor ki: "Yanımızda bir yahudi oturuyor ve bizimle tartışıyordu. Bu arada: "Sizin kitabınızda, *"ölümü temenni edin"* ifadesi yer alıyor. Ben ise ölümü istiyorum, ama gördüğünüz gibi niçin ölmüyorum?" dedi. İbn Ömer bunu duyunca, hemen evine girdi, kılıcını aldı ve çıktı. Yahudi onu görünce kaçmaya başladı. Bunun üzerine İbn Ömer şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, eğer ona yetişseydim, kesinlikle boynunu vururdum. Bu cahil yahûdi zannetti ki ölümü temenni etmeme her zamanki yahûdiler içindir. Oysa bu Hz. Peygamber'i görüp tanıdıktan sonra inatlarında direnen ve onun peygamberliğini inkâr eden yahûdiler içindir.

Yahudiler, kendilerinin Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduklarını iddia ettikleri gibi, cennetin de yalnızca kendilerine ait olduğunu ileri sürdüler. Oysa insan, sevgilisinin huzuruna girmekten rahatsız olamaz; oraya gittiği zaman intikam korkusu yaşayamaz. Aksine insan, sevdiğine bir an önce kavuşmayı bekler. Kendilerine "bunu isteyin" denilince onlar bunu arzu etmezlerse iddialarında yalancı oldukları ortaya çıkar. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) ölüm temennisini yasaklayarak şöyle buyurmuştur: *"Biriniz, başına gelen bir zarar sebebiyle ölümü istemesin. Ancak: Allah'ım, eğer hakkımda yaşamak hayırlıysa beni yaşat, eğer ölmek hakkımda hayırlıysa, beni öldür"* desin.(40) Sâlihlerden biri de şöyle der:

"Eğer kızlarım ve günahlarım olmasaydı,
Kesinlikle ölümü ister ve ona koşarak giderdim."

Sehl-i Tûsterî de: "Şu üç kişiden başkası ölümü temenni etmez: Ölümden sonra nelerin olabileceğini bilemeyen cahil adam; Allah'ın kendisi için belirlediği kaderden kaçan kişi ve Allah'a kavuşmayı içtenlikle isteyen kimse" der.

Ölümün en büyük belâ ve en büyük felâket olduğunu bil. Bundan daha büyüğü, ölümü unutmak ve onun için gerekli olan ameli terketmektir. Gerçekten ölümden ibret almak isteyenler için çok ibretler vardır. Nitekim: "Nasihatçı olarak ölüm yeter" denilmiştir. Doğrusu ölümü hatırlayan kimse, dünya arzularından el etek çeker. Fakat gafil kalbler hep vaizlerin uzun uzadıya anlatmalarına, süslü püslü kelimelerle meseleyi aktarmalarına muhtaçtırlar. Öyle olmasaydı Rasûlullah (s.a.v.)'in: *"Lezzetleri yok eden ölümü çokca anın."*(41) hadisi ile Allahü Teâlâ'nın: *"Her nefis ölümü tadacaktır."* (Âl-i İm-

---

40- Bkz. Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî. Bazı rivâyetleri de şöyledir: *"Eğer mutlaka bunu yapacaksa, şöyle desin,..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*,2/455.

41- Bkz. Tirmizî, *Kıyamet*; Nesâî, *Cenâiz*; İbn Mâce, *Zühd;* Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/293.

ran: 185) Buyruğu, dinleyen için yeter ve buna bakar da bununla meşgul olurdu. Akıllı kimse, ölüme, ölmeden önce istekle koşar, nefsini de düşük huylardan arındırır.

96. Sonra Yüce Allah, elçisi Hz. Muhammed'e, yahudiler için: «**Onları insanların hayata en düşkünü,**» olarak bulacağını ve bu yüzden de ölümü istemeyeceklerini bildiriyor. «**Şirk koşanlardan daha tutkunu bulacaksın.**» İnsanlardan ve müşriklerden daha hırslı. Müşriklerin, onlar da insan oldukları halde, ayrıca ve özellikle anılması, bunların hayata olan şiddetli tutkunlukları dolayısıyladır. Bunda büyük bir kınama vardır. Çünkü müşrikler, dünya hayatından başka bir hayat tanımazlar. Bunların dünyaya düşkünlükleri de garipsenmemelidir. Çünkü cennetleri burasıdır.

Eğer hak bir kitaba sahip olan bir toplum, amellerin karşılığının verileceğini ikrar ederek hayata bunlardan daha çok düşkünlük gösteriyorsa, en büyük kınamayı hak etmiş olurlar. İşte bu müşriklerden «**her biri bin yıl yaşamak ister.**» Bunu arzular ve bunu temenni eder. Bu, onların hayata düşkünlüklerinin anlatılması içindir. Böylece anlam, onlardan her birinin sonsuzluğu yakalamak ve bin yıllık bir ömre sahip olmak istediklerine işaret etmektedir. Bin sayısının özellikle anılması bu kimselerin, aralarında selamlaştıklarında karşılıklı olarak: "bin yaşa", "bin mehrican (bayram) lar" demelerindendir. "Müşrikler" deyiminin mecûsiler için kullanılması da doğrudur. Çünkü onlar "nur" (aydınlık) ve "zulmet" karanlığa inanırlar. «**Oysa içlerinden herhangi birinin çok yaşaması, kendisini azaptan**» yani ateşten, cehennemden «**uzaklaştıracak değildir. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.**» Görür anlamındaki *"basîr"* kelimesi, arapçada bir şeyin içeriğini en ince noktasına dek bilen demektir. Yani Allah onların gizli amellerini, küfür, isyan ve günahlarını bilir. Hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Allah, onları bunlarla cezalandıracak, dünyada rezil, rüsvay kılıp, âhirette de en büyük cezayı verecektir. Bu, Allah için zor değildir.

Kalbi katılaşmış olanların, kalblerini tedavi etmeleri gerekir. Bu da birkaç şekilde olur:

1- İlim meclislerine giderek, vaaz ve öğütlere kulak vermek, iyilere ilişkin haber ve menkıbeleri dinlemek sûretiyle kendilerinde mevcut olan kötü huylarını terketmeleridir. Çünkü bunlar kalbleri yumuşatan şeylerdir. Kalblerin kararmasını engelleyen hususlardır.

2- Ölümü anmak. İnsanın ölümü çokça hatırlaması, dünyaya karşı olan tutkunluğunu azaltır. Çünkü ölüm, toplulukları birbirinden ayırır, oğul ve kızları yetim bırakır.

3- Can çekişip ölmek üzere olanlara bakmak, yanlarında bulunmak. Çünkü ölüye bakmak, can çekişmesini seyretmek, ölümden sonraki şeklini düşünmek, gerçekten boğazdaki lokmanın yutulmasını engeller, iştahları keser. Kalblerden sevinci uzak kılar, uykuları kaçırır, bedenlerde rahatı yok eder. Böylece kişiyi amele yöneltir. Bundan böyle çalışıp yorulmaya, ölüm gelmeden önce ona hazırlık yapmaya çalışır. Çünkü bu, şiddetlerin en şiddetlisidir.

Rivâyete göre sâlih kimselerden biri, Medine surları üzerinde durur ve her gün şöyle seslenirlerdi: "Ey Medine halkı! Göç başladı! Göç başladı." derdi. Aradan zaman geçti. İnsanlar onun sesini işitmez oldular. Sorduklarında "O öldü." denildi. Bunun üzerine insanlardan biri şu beyitleri söyledi:

Göçü anıp duruyordu.
Derken deveci devesini kapısına ıhtırdı.
Onu uyanık ve hazırlıklı buldu.
Zaten emelleri hiçbir vakit onu oyalamamıştı.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ
فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

97. De ki: Kim Cebrail'in düşmanıysa, bilsin ki, geçmiş kitapları tasdik eden, mü'minler için bir müjde ve hidayet olan Kur'an'ı, Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.

98. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e

ve Mikail'e düşman olursa, şüphesiz ki, Allah da kâfirlerin düşmanıdır.

97. «De ki: Kim Cebrail'in düşmanıysa,» Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret edip Medine'ye geldiğinde, yahudilerden Abdullah b. Sûriyâ geldi ve : "Ey Muhammed! Söylediğin şeyleri Allah'tan alarak sana getiren hangi melektir?" diye sordu. Hz. Peygamber de: "Cebrail" dedi. Yahudi: "O bizim düşmanımızdır. Çünkü o azap meleğidir. Hep savaş, öldürme, azap ve şiddet indirir. Bizim elçimiz Mikail'dir. Çünkü o rahmet meleğidir. Bereket, bolluk, müjde ve huzur indirir." dedi. Bunun üzerine: *"De ki: Kim Cebrail'in düşmanıysa"* âyeti indi. Burada "kim" anlamındaki *"men"* sözcüğünün cevabı gizlenmiştir. Yani, kitap ehlinden kim Cebrail'e düşmanlık ederse, böyle bir şeyin anlamı yoktur. Aksine onu sevmesi gerekir. **«Bilsin ki, geçmiş kitapları,»** yani daha önce indirilen ilâhi kitapları **«tasdik eden, mü'minler için bir müjde»** yani cennetin müjdecisi **«ve hidayet olan»** hak dine yönelten **«Kur'an'ı, Allah'ın izniyle»** Onun emri ve kolaylaştırmasıyla **«senin kalbine o indirmiştir.»** Ona düşmanlık etmeye gerek yoktur. Eğer insaflı davransalar, mutlaka onu severler, yaptıklarından dolayı da, kendisine teşekkür ederlerdi.

98. «Kim» inatla ve emrine aykırı davranarak; kibirli bir şekilde O'nun taati dışına çıkarak **«Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa...»** Burada bu iki meleğin özellikle belirtilmesi, bunların üstünlüklerinin açıkça ortaya konması amacına dayalıdır. **«Şüphesiz ki, Allah da kâfirlerin düşmanıdır.»** Burada zamîr yerine bizzat *"kâfirler"* lâfzının açıkca getirilmesindeki hikmet, Allah'ın da onlara düşmanlık ettiğini bildirmek içindir. Buna göre anlam: "Kim onlara düşmanlık ederse, Allah da ona düşmanlık eder ve onu en ağır şekilde cezalandırır." demektir.

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا اِلَّا الْفَاسِقُونَ
﴿٩٩﴾ اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَر۪يقٌ مِنْهُمْۜ بَلْ

أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللّٰهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

99. Ey Muhammed! Şüphesiz biz, sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fasıklar inkâr ederler.

100. Onlar her ne zaman bir ahitte bulunmuşlarsa, içlerinden bir kısmı onu bozmamış mıdır? Zaten onların çoğu iman etmezler.

101. Ne zaman Allah katından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik eden bir peygamber geldiyse, kendilerine kitap verilen bir topluluk Allah'ın kitabını hiç bilmiyorlarmış gibi arkalarına attılar.

99. «Ey Muhammed! Şüphesiz biz, sana apaçık», Allah katından oldukları ve işaret ettikleri anlamlar çok açık olan **«âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklar inkâr ederler.»** Helâl ve haramı açıkca ortaya koyan, hadlerin ve hükümlerin etraflı açıklamasını getiren âyetleri, küfürde azgınlaşmış, haddi aşmış fâsıklardan başka kimse inkâr etmez. Bilinmelidir ki, Kur'an, ilahî bir nurdur. Bununla Allah zulmetleri ortadan kaldırır. Yahudiler, Allah'ın nurunu söndürmek isterler, halbuki Allah nurunu tamamlayandır. Onlar içinse sadece rezil ve rüsvay olmak vardır.

100. «Onlar her ne zaman bir ahitte bulunmuşlarsa, içlerinden bir kısmı onu bozmamış mıdır?» Âyetin başında yer alan soru edatı, inkâr anlamınadır. Yani bunlar, işaret ettikleri anlam çok belirgin olan, Allah'ın apaçık âyetlerini inkâr etmediler mi? Verdikleri sözü bir tarafa attılar. Âyette geçen *"ferîk"* kelimesi grup demektir. Az için de kullanılır, çok için de. **«Zaten onların çoğu»** Tevrat'a **«iman etmezler.»** Din adına hiçbir şeye sahip değiller. Bunlar verdikleri sözü ve ahdi bozmayı bir suç ve bir vebal saymazlar, buna aldırmazlar.

101. «Ne zaman Allah katından kendilerine,» Tevrat'tan **«yanlarında bulunanı tasdik eden bir peygamber»** yani Hz. Muhammed (s.a.v.) **«geldiyse, kendilerine kitap verilen bir topluluk Allah'ın kitabını»** yani Tevrat'ı **«hiç bilmiyorlarmış gibi...»** Çünkü bunlar, yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayan Allah Rasûlü Hz. Muhammed'i inkâr ettiler. Sırf inatları yüzünden Allah'ın kitabını tanımadılar. **«Arkalarına attılar.»** Onu büsbütün reddettiler, ondan yüz çevirdiler, iltifat etmediler. Tıpkı bunun Allah'ın kitabı olduğunu tanımayanlar gibi onu terkettiler.

Burada şu gerçek dile getiriliyor: Bir kimse bilmesine rağmen, eğer cahiller gibi davranıyorsa, ona da cahil muamelesi yapılır. Madem ki cahilden bir hayır beklenilmiyor, bildiğiyle amel etmeyen âlim de cahil gibidir. Akıllı kimseye düşen, Allah'ın tokatından korkarak, derhal Allah'ın emrine sarılmaya koşmaktır.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ ق
وَمَا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ط وَمَا
يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ط فَيَتَعَلَّمُونَ
مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ط وَمَا هُمْ بِضَٓارّٖينَ
بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ط وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ط
وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ قف وَلَبِئْسَ مَا
شَرَوْا بِهٖ اَنْفُسَهُمْ ط لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا

وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

102. Onlar, Süleyman'ın mülkü hakkında şeytanların uydurdukları sözlere uydular. Oysa Süleyman, inkâr etmemişti. Fakat o şeytanlar inkâr etmişlerdi. İnsanlara sihri ve Babil'de, Harut ve Marut denen iki meleğe indirilen şeyi öğretiyorlardı. Halbuki bu iki melek: "Biz ancak bir imtihan vasıtasıyız. Sakın inkâr etme" demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Fakat insanlar bu meleklerden, kişi ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Halbuki, Allah'ın izni olmadıkça onlar, bununla kimseye zarar verecek değillerdi. Onlar, kendilerine yarar vereni değil, zarar vereni öğreniyorlardı. Halbuki onlar, o sihri satın alan kimsenin âhiretten bir nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Kendilerini, karşılığında sattıkları şey ne kötüdür. Keşke bilselerdi!

103. Eğer onlar, iman edip korunmuş olsalardı, Allah katındaki sevapları daha hayırlı olurdu. Keşke bilmiş olsalardı!

102. «Onlar, Süleyman'ın mülkü hakkında şeytanların uydurdukları sözlere uydular.» Yahudiler Allah'ın kitabını arkalarına attılar ve şeytanların okuyup amel ettiği sihirbazların kitaplarına uydular. Bu şeytanlar da, cinlerden oluşan azılı sapıklardır. Bunlar Hz. Süleyman döneminde, mülkü hakkındaki şeyleri uydurup söylerler ve buna uyarlardı.

Süddî şunları anlatıyor: "Şeytanlar göğe çıkıyor, orada meleklerin konuştuklarını dinliyorlardı. Sonra da kahinlere gelip, duydukları her kelimeye yüz kelime de yalan katarak aktarıyorlardı. Bunun üzerine İsrailoğulları arasında, cinler gaybı biliyor gibi bir inanç yaygınlaştı. Hz. Süleyman halk arasına bazı kimseler gönderip, ellerindeki kitapları toplattı, hepsini bir sandığa koyup kendi tahtının altına gömdü ve : "Bundan böyle hiçbir kimsenin şeytanlar gaybı biliyor, dediklerini duymayayım. Aksi takdirde söyleyenin boynunu vururum" dedi. Hz. Süleyman vefat edip onun bu durumunu bilen bilginler de gidince halk arasında Hz. Süleyman'ın sihirbaz olduğu yayıldı. İsrailoğulları da bu kitapları aldılar. İşte en çok sihir, ya da büyünün yahudiler arasında bulunmasının nedeni budur. Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderilince, Allah, Hz. Süleyman'ı bununla temize çıkardı ve Hz. Süleyman'ın mazeretiyle ilgili olarak bu âyeti indirdi: *"Onlar, Süleyman'ın mülkü hakkında şeytanların uydurdukları sözlere uydular."*

«Oysa Süleyman inkâr etmemişti.» Sihri bilmekle kâfir değildi. Yani Hz. Süleyman bir sihirbaz değildi. Çünkü sihirbaz, kâfirdir. **«Fakat o şeytanlar inkâr etmişlerdi.»** Şeytanlar hem sihri kullandılar, hem öğrettiler ve hem tedvin ettiler. Böylece kâfir oldular. **«İnsanlara sihri ve Babil'de, Harut ve Marut denen iki meleğe indirilen şeyi öğretiyorlardı.»** Şeytanlar küfre girdiler. Çünkü sırf halkı aldatmak ve doğru yoldan saptırmak için bunu yapıyorlardı. Bunlar, Babil'de iki meleğe ilham yoluyla bildirilip öğretileni halka öğretiyorlardı. Allah, bu iki meleği, sırf insanları denemek sihri öğretmek amacıyla indirmişti. Onlar halka: "Kim bunu öğrenir ve bununla amel ederse, kâfir olur; bundan sakınan veya sırf bundan korunabilmek için öğrenense, bununla amel etmediği takdirde, mü'mindir," derlerdi. Nitekim şöyle söylenir: "Ben kötülüğü, sırf ondan korunabilmek için öğrendim."

Fahreddin Razî de şöyle der: "Bu iki meleğin indirilmesindeki hikmet şudur: Sihirbazlar şeytanlara kulak verip, onlardan bir şeyler alıyor, sonra da onlardan hırsızlama aldıkları bu şeyleri halk arasında yayıyorlardı. Bu sebeple peygamberlere indirilen vahye benzedikleri için, Allah o iki meleği, halka büyünün keyfiyetini öğretmeleri için yeryüzüne indirdi. Böylece Allah'ın kelâmıyla sihirbazların sözü arasındaki farkı görebilme imkânı doğacaktı."

Bu iki melek Kûfe topraklarında Irak Babil'i denen yere inmişlerdi. Harut ve Marut adlarını taşırlar. Bu iki melekle ilgili olarak bir kıssa mahiyetinde anlatılan ve onların içki içtikleri, kan döktükleri, zina ettikleri, adam öldürdükleri ve puta taptıkları gibi şeylerin tümü asılsızdır ve hiçbir dayanağı olmayan sözlerdir. Bunlar bütünüyle yahudiler tarafından uydurulmuştur. Kaldı ki bu, hem aklî yönden, hem de nakil açısından gerçeğe aykırıdır. Çünkü meleklerde böyle bir şey sözkonusu değildir.

«Halbuki bu iki melek: 'Biz ancak bir imtihan vasıtasıyız.» Allah tarafından bir sınama aracıyız. Kim bizden öğrendikleriyle amel eder ve onun gerçek olduğuna inanırsa küfre girer. Bunlarla amel etmekten sakınanlarsa iman üzere kalır. **«Sakın inkâr etme'...»** Bunun gerçek olduğuna ve onunla amel edilmesi gerektiğine inanarak küfre girmeyin **«demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı.»**

«Fakat insanlar bu meleklerden kişi ile karısının arasını ayıracak

şeyler» yani karı kocanın arasının açılma sebeplerini ve bunun nasıl kullanılacağını **«öğreniyorlardı.»** Yapılan sihir sebebiyle, Allah'ın, bu iki kişi arasında anlaşmazlık ve huzursuzluk meydana getirmesi bir imtihandır. Yoksa burada asıl etkili olan şey sihir değildir. **«Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlar»** yani sihirbazlar, **«bununla kimseye zarar verecek değillerdi.»** Yani onlar Allah'ın ilmi, iradesi ve kazası olmaksızın kimseye zarar veremezler. Bunlar Allah'ın ilmi, iradesi ve kazasıyle olur, emriyle değil. Çünkü Allah, küfrü emretmez. Gerçi büyünün kalbler üzerinde, ya sevgi meydana getirmek, ya kin doğurmak veya kötülük oluşturmak gibi bir tesiri vardır. Bunun sonucunda kişi ile karısı arasına girilebilir. Meselâ bu, büyük acılar ve hastalıklar doğurabilir. Tümüyle bunlar duyu ve müşahedeyle algılanan şeylerdir. İnkârı ise bir inatlaşmadır. Eğer bu konuda ayrıntılı bilgi istersen, büyünün olağanüstü bir şey olduğunu bilmelisin. Bu da kötü ve şerli kimselerden husûsî bir takım şeyler yapılmak sûretiyle meydana gelir. Bu kötü niyetliler, bunu öğrenir ve öğretirler. İşte büyü bu iki yönü, yani öğrenme ve öğretme yönüyle sihir, mûcize ve kerametten ayrılır.

Sihir (büyü)in gerçek anlamı konusunda alimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Cumhur, sihrin varlığını kabul ederken, Mûtezile, bunun varlığını kabul etmediği gibi, onun hariçte bir etki meydana getirdiğini de reddeder. Onlara göre bu bir hayal ürününden ibarettir. Meselâ insan, büyü yoluyla ipleri yılan gibi görür. Bu tıpkı hokkabazlık gibidir, el çabukluğuyla oluşan bir şeydir. Ya da bu, işin içyüzünü gizleyerek yapılan bir iştir. Bunun için de delil olarak şu âyeti gösterirler: *"Bir anda onların ipleri ve deynekleri, sihirleri yüzünden Musa'ya, hareket ediyorlarmış gibi göründü."* (Tâ-Hâ: 66)

Bizim (Ehl-i sünnetin) bu konuda iki delilimiz vardır:

Birincisi: Bu, kendi içinde olabilecek bir iştir ve Allah'ın kudreti kapsamındadır. Çünkü O, yaratıcı, sihirbaz ise işi yapan (fail) ve ortaya koyandır.

İkincisi: Rabbimizin: *"Fakat insanlar bu meleklerden kişi ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Halbuki, Allah'ın izni olmadıkça onlar, bununla kimseye zarar verecek değillerdi"* buyruğudur. Burada sihrin sabitliğine ve gerçekçiliğine işaret edilmekte, onun yalnızca bir irade ve göz boyama olmadığı, asıl müessir ve yaratıcının tek olan Allah olduğu belirtilmektedir.

Hokkabazlık ve benzeri ortaya konan şeyler ya el çabukluğuna dayanan işler, ya da birtakım özel ilâçlar ve taşlarla yapılan hareketler olup bunların sihir olarak adlandırılması mecazidir. İnsanlar arasında en çok kadınlar sihirle uğraşır ve bunu özellikle aybaşı hallerindeyken yaparlar. Çünkü kötü ruhlar çoğunlukla kötü ruhlu ve kötü karakterli aşağılık kimselere görünür. Kadınlar ve kadınlaşmış kimseler gibi, bu konuda daha önce bir tecrübeye girişmemiş olanlar da olsa, böyledir. Bir kimsenin eğer karakteri ve ruhu kötüyse, bu kimse zarar verecek şeyleri sever ve bundan zevk duyar. Hatta bunu aşkla ve istekle yapar. Bu, onun aklını, dinini ve ahlâkını bozar. Şeytan pistir. Sihir yapmaya çalışanlar onlara, sevdikleri küfür ve şirkle yaklaşırlarsa, bu bir bakıma onlar için rüşvet gibidir. Böylece onlar da, rüşveti verenin bazı isteklerini yerine getirirler. Bu tıpkı, bir kimsenin öldürülmesini istediği birinin öldürülmesi için birine para vermesi gibidir.

Çoğunlukla şeytan sihirbaz kılığına girer. Kendisi hakkında iyi şeyler düşünülmesi için Arafat'ta durup vakfe yapar. Şeytan insanlara bunları, salihlerin kerameti imiş gibi süsleyip gösterir. Oysa bu şeytanın işleri karıştırmasındandır. Sapıklık içinde bulunanların şer'î olmayan bazı ibadetleri vardır. Bunlardan birtakım keşif ve tesirler zuhur eder. Bunlar çoğu kez şeytanların bulunduğu yerlere sığınırlar. Bu yerler, hamam, mezbelelik ve deve ağılı gibi, içlerinde namaz kılmanın caiz olmadığı yerlerdir. Ayrıca her türden pislik mahalleri bunların sığınağıdır. Çünkü şeytanlar, onlara bu tür yerlerde telkinde bulunurlar, kâfirlere bazı şeyleri telkin ettikleri gibi, bunlara da telkin ederler. Tıpkı putların içlerine girip de, puta tapanlara konuştukları gibi.

«Onlar, kendilerine yarar vereni değil...» Bununla sihrin, kesin bir kötülük ve katıksız bir zarar olduğu açıklanıyor. Çünkü onların bundan amaçları, aldanmaktan kurtulmak değildir. Meselâ sihirbazlar içinden peygamberlik iddiasına kalkışanları yalanlamaya gitmedikleri gibi, insanları ondan kurtarmaya da çalışmıyorlar. Oysa bunu yapsalardı hepsi için yararlı olacaktı. **«Zarar vereni öğreniyorlardı.»** Çünkü onlar, buna göre, yani sihir doğrultusunda iş yapmak istiyorlar veya sihri uygulamak için öğreniyorlar.

«Halbuki onlar» bu yahudiler, **«o sihri satın alan»**, yani sihri tercih eden, Allah'ın kitabını terkedip şeytanların okuduğu şeyi alan **«kimsenin âhiretten bir nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı.»** Bunu ellerindeki Tevrat'tan biliyorlardı. **«Kendilerini, karşılığında sattıkları şey,»** sihre karşılık olarak canlarını, yani imanlarını vermeleri **«ne kötüdür.»** Çünkü can, sihir için değil, ilim ve iman için yaratılmıştır. **«Keşke bilselerdi!»** Eğer bunu bilselerdi, sihri ve onunla amel etmeyi istemezlerdi.

103. «Eğer onlar», yani yahudiler, Kur'an'a ve Peygamber'e **«iman edip»** sihir ve şirkten **«korunmuş olsalardı, Allah katındaki sevapları...»** Amelin karşılığına *"sevap"* adının verilmesi, yapılan iyi amelin karşılığı olmasındandır. Bu, uğruna canlarını ortaya koydukları sihirden **«daha hayırlı olurdu. Keşke»** Allah'ın sevabının daha hayırlı olduğunu **«bilmiş olsalardı.»**

Etkisi kalbe ulaşmayıp yalnızca dilde kalan bilgi, sahibine hiçbir yarar sağlamaz. Bu etkinin ortaya çıkması da sâlih ameller peşinde koşturmakla, Kitap ve Sünnet'e uymakla kazanılır. Kim sünneti kendisi için uyulacak bir rehber kabul ederse, hikmetle konuşur. Kim de nefsi üzerine heva ve isteklerini egemen kılarsa, bidatlerle konuşur.

Bazı alimler şöyle diyor: "Kötü adamdaki fazla bilgi, tıpkı Ebû Cehil karpuzunun kökünde bulunan fazla su gibidir. Ondaki su ne kadar artarsa, o oranda acılaşır."

İlmi, dünyalık kazanmak ve onda yükselmek için öğrenen kimse, bir pisliği yakuttan bir kaşıkla alan kimseye benzer. Bir, aracı olarak kulandığı kaşığın değerine, bir de onunla alınmak istenen şeyin adiliğine bak!...

Allah katında değerini öğrenmek istersen, seni düzeltecek şeylere önem ver. Çünkü yapılan ameller bunun göstergesi, davranışlar bunun kerametleri, kerametler de bunun delilidir. İlimler, aslında araçlardan ibarettir. Nitekim şöyle denmiştir: "Kim, Allah katındaki yerini öğrenip bununla mutlu olmak istiyorsa, kalbinde Allah'a ayırdığı yere baksın. Çünkü kul kalbinde Allah için ne kadar yer ayırırsa, Allah da ona o oranda katında yer verir."

يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ

مِنْ رَبِّكُمْ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ

الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

104. Ey iman edenler! "Rainâ" demeyin. "Bize bak" deyin. Ve sözü iyi dinleyin. Kâfirler için can yakıcı bir azap vardır.

105. Ne kitap ehlinden olan kâfirler, ne de müşrikler, Rabbiniz tarafından size bir hayır indirilmesini istemezler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.

104. **«Ey iman edenler!»** Rasûlullah (s.a.v.) için **«'Râinâ'»** yani "bizi gözet" **«demeyin.»** Bu, mü'minleri iyiliğe yöneltmek içindir. *"Rainâ"* kelimesi aslında, ileri derecede gözetmek, işleri düzene koymak, koruma altına almak, yararlar elde etmek gibi anlamlar taşır. Müslümanlar, Rasûlullah (s.a.v.) kendilerine ilimle ilgili bir şeyler anlattığında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Râinâ, diyorlardı. Yani bizi gözet, bizi de göz önünde bulundur ve bize karşı daha yavaş söyle ki, senin sözünü kavrayabilelim." Ancak bu kelime İbranîce'de sövmek anlamında idi. Yahudiler, birbirlerine söverken "Râinâ" kelimesini kullanırlardı.

İşte yahudiler, mü'minlerin Rasûlullah'a "râinâ" dediklerini işittiklerinde, bu kelimeyi ibranicedeki kötü anlamıyla ve Rasûlullah'la alay etmek amacıyla kullanmaya başladılar. Bunun üzerine mü'minler bu kelimeyi kullanmaktan yasaklandılar. Böylece yahudilerin kullandığı kelimeyi kullanmalarının önüne geçilmiş oldu. Buna karşılık mü'minlerin, yine aynı anlamda olan "unzurnâ" kelimesini kullanmaları emredildi ve dolayısıyla **«'bize bak' deyin»** buyuruldu. **«Ve sözü iyi dinleyin.»** Rasûlullah'ın konuştuklarını iyi dinleyin, size anlattığı şeyleri de tam anlamıyla kavramaya çalışın. Onları can kulağıyla, âdeta baştan ayağa kulak kesilerek dinleyin ki, tekrarlanmasına gerek duyulmasın. **«Kâfirler için»** yani yahudiler ve Rasûlullah'a karşı küçük düşürücü davranışlar içine girenler için, **«can yakıcı bir azap vardır.»** Çünkü bu kimseler Hz. Peygamber'e karşı büyük bir sövgüye kalkıştılar. Bu âyette iki işaret yer alıyor:

Birincisi: Birkaç anlama çekilebilecek ta'rizli kelimelerden uzak durulması. Bazı kimseler "tarizli sözlerde herhangi bir sakınca yoktur" demişlerdir. Bu, bir kimsenin başka biriyle konuşurken kullandığı kelimenin görünürdeki anlamının başka, amaçladığı şeyinse daha başka olmasıdır. İnsanlar yalan söylemek zorunda kaldıklarında bu tür kelimeler kullanırlar. Fakat herhangi bir ihtiyaç ve zaruret yoksa, bu takdirde ne tariz, ne de serahat anlamında câiz değildir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Müslüman, diğer müslümanların dilinden ve elinden güvencede olduğu kimsedir."* (42) Bu hadiste "dilinden" ifadesiyle "dil"e öncelik verilmiştir. Çünkü dille yapılan incitme daha çok vuku bulmaktadır. Burada "el" in zikredilmesiyse, işlerin çoğunun el ile olmasından dolayıdır.

İkincisi: Sedd-i zerâîe sarılıp onu korumak. Zerâi: Şer'an yasak olan bir şeye yol açan mübah fiillerin de yasaklanması demektir. Nitekim burada, yahudilerin *"Râinâ"* demeleri, onlara göre bir küfür anlamı taşıyordu. Yüce Allah, bunu bildiği için bu kelimeyi müslümanların da kullanmasını yasakladı. Çünkü böylece küfrün önüne geçilmiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Kâfirlerin, Allah'tan başka taptıklarına sövmeyin ki, onlar da aşırı giderek bilgisizce Allah'a sövmesinler."* (En'am: 108)

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Kul, sakıncalı şeye düşmekten çekinerek sakıncalı olmayan şeyi bırakmadıkça takva sahiplerinin derecesine ulaşamaz."* (43) Yine Rasûlullah: *"Şüphesiz bir kimsenin ana ve babasına sövmesi büyük günahlardandır."* buyurdu. "Ey, Allah'ın Rasûlü, hiç adam ana ve babasına söver mi?" diye sordular. Bunun üzerine: *"Evet, o birinin babasına söver, o da, sövenin babasına söver, birinin anasına söver, o da bundan dolayı onun anasına söver."*(44) diye cevap verdi. Görüldüğü gibi, başkalarının ana ve babalarına dil uzatmak, kendi ana ve babamıza dil uzatmaya sebep gösterilmiştir.

105. «Ne kitap ehlinden olan kâfirler...» Yahudilerden bir grup, mü'minlere karşı sevgi gösterisinde bulunuyor ve onlar için iyilik istediklerini ileri sürüyorlardı. İşte bu âyet onları yalanlamak üzere indi. **«Ne de müşrik-**

42- Tirmizî ve Nesaî rivayet etmiştir. İsnadı kavidir. Nezâî'de şu fazlalık vardır: *"Asıl muhacir, Allah'ın kendisini nehyettiği şeyleri terkedendir." Câmiu'l-Usûl*, 1/241.

43- Tirmizî Sıfatü'l-Kıyamet Bahsinde, (2453. Hadis) tahric etmiş ve hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/682.

44- Müslim, *İman*; Tirmizî, *Birr*; Ahmed b Hanbel, *Müsned*, 3/164. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/628.

ler...» Yani inkârcıların tümü **«Rabbiniz tarafından size bir hayır indirilmesini...»** Yani vahiy ve Kur'an'ı **«istemezler.»** Burada *"istemek"* anlamını verdiğimiz *"vüdd"* kelimesi, bir şeyi arzulayarak sevmektir. Dolayısıyla anlam, "kâfirler ve müşrikler sizin peygamberinize ve onun vasıtasıyla ümmetine bir hayrın indirilmesini sevmez ve bundan hoşlanmazlar" şeklinde olur. Çünkü onlar sizi kıskandıkları için, kendilerinin vahye daha lâyık olduğunu düşünür ve size gelen vahiyden hoşlanmazlar.

«Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder.» Rahmet, peygamberlik, vahiy, hikmet, yardım ve zafer anlamınadır. Dilediğini rahmetiyle seçkin kılar ve rahmeti, iradesiyle ona özgü kılar. **«Allah büyük lütuf sahibidir.»** Herhangi bir sebebe dayanmaksızın peygamberlik ve vahiyle kimi seçkin kıldıysa, onlara karşı büyük ikram sahibidir. Bu âyette peygamberliğin Allah tarafından verilmiş bir lütuf olduğuna işaret ediliyor. Bazı kulların bundan yoksun bırakılması, Allah'ın fazlının darlığından değil, aksine onun dilemesine ve kendisinin bildiği bir hikmete dayalıdır. Bu bakımdan Allah'ın mü'min kullarına olan lütfuna karşı çıkan kimse, işin gerçek yüzünü bilmiyor demektir. Bazı bilge kişiler, çekememezlik duygusu içinde olanların, beş yönden Rablerine karşı kavgaya girdiklerini belirtirler:

1- Başkasına verilen her nimet dolayısıyla öfke ve kin duyarlar.

2- Bunlar, Allah'ın yaptığı paylaştırmaya razı olmaz ve: "Böyle değil de, şöyle taksim etseydin" derler.

3- Allah, lütfunu dilediğine verir, çekememezlik içindekiler ise Allah'ın lütfunda cimrilik eder.

4- O, Allah dostunu küçümser. Çünkü onun gözden düşmesini ve elindeki varlığı kaybetmesini ister.

5- Hasetçiler, Allah'ın düşmanına, yani İblise yardımcı olurlar.

Şüphesiz insanın kıskançlığı, düşmanına değil, kendisi aleyhinedir. Bu, düşmana atılan bir taşın geri sekerek, atan kimsenin kaşını yarmasına benzer. Adam bunun üzerine daha da öfkelenerek bir taş alır ve birincisinden daha şiddetli bir şekilde atar. Bu defa da geri seken taş, adamın gözünü çıkarır. Bu kez de kanı beynine sıçrar. Düşmanlarıysa, bu durumu karşısında, çevresini sararak onunla alay etmeye başlarlar. İşte çekememezlik içindeki kimsenin durumu budur.

Anlatıldığına göre, adamın biri bir hükümdarın huzuruna girer ve şöyle seslenir: "İhsan sahibi kişiye, mertebesine yakışır bir şekilde ikramda bulun, kötü kimseye ise zaten kötülüğü yeter. "Orada bulunanlardan biri, adamın hükümdarın yanındaki durumunu ve konuşmasını kıskanarak harekete geçti. Hükümdar'a giderek: "Seninle konuşan adam, hükümdarın ağzı kötü bir şekilde kokuyor, diyor." dedi. Hükümdar da: "Peki bunu nasıl ispatlayabilirsin?" diye sordu. Adam şu cevabı verdi: "Onu huzurunuza getiririz. Yaklaştığında, o kokuyu duymamak için eliyle burnunu kapatacaktır." Adam huzurdan çıkar ve doğru haset duyduğu adama gider. Onu evine yemeğe davet eder. İkram ettiği yemeğe çokça sarımsak koyar. Yemekten sonra hükümdar onu huzuruna çağırır. Adam, yediği sarımsağın kokusunun duyulmaması için huzura girince eliyle ağzını kapatır. Bu durumu gören Hükümdar, hasetcinin doğru söylediğine inanır. Hükümdar, kendi el yazısıyla valilerinden birine bir mektup yazarak şöyle der: "Bu adam sana geldiğinde, derhal boynunu vur, derisini yüz ve içine saman doldurarak bana gönder." Masum adam yazılan mektubu Hükümdardan alarak çıktı. Bu sırada jurnalcı adam, hükümdarın kendi el yazısıyla sadece ödüllendireceği kimseler için mektup yazdığını bildiğinden, o adama yetişerek mektubu kendisine vermesini istedi. Diller dökerek adamı kandırdı, mektubu elinden aldı ve valiye götürdü. Vali mektubu okuduktan sonra, adama, kendisini öldürmesi, derisini yüzmesi ve içine saman doldurup hükümdara gönderilmesinin emredildiğini söyledi. Bunun üzerine adam, mektubun kendisine ait olmadığını ve hükümdara bunun sorulmasını istedi. Fakat vali buna gerek olmadığını belirterek adamı öldürdü ve derisine saman doldurarak hükümdara gönderdi. Daha sonra asıl mektubu alan kişi, adeti üzere hükümdarın huzuruna çıktığında hükümdar şaşırdı: "Mektubu ne yaptın?" diye sordu. O da: "Falan adam, mektubu kendisine vermemi istedi ve ısrar etti; ben de ona verdim" dedi. Hükümdar: "O adam, benim ağzımın çok kötü koktuğunu söylediğini aktardı. Bu doğru mu?" diye sordu. Adam: "Hayır, kesinlikle böyle bir şey söylemedim" diye cevap verdi. Hükümdar: "Peki, madem söylemedin, niçin elinle burnunu tutuyordun?" diye sordu. Adam da: "Beni yemeğe davet etmişti. İkram ettiği yemekler ise çok sarımsaklıydı. Arkasından da siz çağırdınız. O pis kokuyu duymamanız için ağzımı kapatarak huzurunuza girdim" cevabını verdi. Hükümdar bunun üzerine gerçeği anladı ve asıl kötü kimsenin lâyık olduğu cezayı çektiğini söyledi. Allahım, bizi kötü ahlâktan koru!

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا اَوْ
مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ
بِاَمْرِهِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

106. Biz bir âyetin hükmünü kaldırır veya onu unutturursak ondan daha iyisini veya aynısını getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?

107. Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.

108. Yoksa siz de daha önce Musa'ya sorulduğu gibi peygamberinize sormak mı istiyorsunuz? Kim küfrü imanla değiştirirse, şüphesiz, doğru yoldan sapmıştır.

109. Kitap ehlinden birçoğu, hak kendileri için apaçık belli ***olduktan sonra, içlerindeki çekememezlikten dolayı imanınızdan sonra sizi tekrar küfre çevirmek isterler. Allah, emrini getirinceye kadar onları affedin ve hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.***

106. «Biz bir âyetin hükmünü kaldırır.» Burada "kaldırmak" şeklinde çevirdiğimiz "*nesh*", sözlükte izale etmek, kaldırmak ve nakletmek anlamlarına gelir. Bir âyetin neshi denilince, ya ibadet sırasında onun okunmasının kaldırılması veya ondan çıkarılan hükmün yürürlükten kaldırılması, ya da hem okunması ve hem de hükmünün kaldırılması anlaşılır.

Kurtubî, neshin sadece emir ve yasaklarla ilgili olduğunu, cumhurun görüşü olarak bildiriyor. Haber bildiren âyetlerde ise, Allah'ın o haber konusunda herhangi bir bilgi eksikliği içinde olacağı düşünülemeyeceğinden, burada nesh'ten söz edilemez. **«Veya onu unutturursak...»** âyetin unutturulması, onun kalblerden silinmesi demektir.

Rivayete göre müşrikler, ya da yahudiler şöyle diyorlardı: "Muhammed'i görmüyor musunuz? Ashabına bir şeyi emrediyor, sonra dönüp onu yasaklıyor; önceki emrin aksini emrediyor. Dolayısıyla söyledikleri hep kendisindendir. Bugün bir şey söylüyor, yarın da söylediklerinden dönüyor?" Onların bu davranışı, İslam'a dil uzatmak içindi. Böylece İslâm'a girmek isteyenlerin azimlerini kırmak istiyorlardı.

İşte bu âyette Allah, neshin hükmünü ve hikmetini açıklamış oldu. Anlam şöyle oluyor: Hikmet ve maslahat gereği biz herhangi bir âyetin lafzını veya hükmünü, ya da her ikisini birlikte yürürlükten kaldırırsak, **«ondan daha iyisini,»** yani kullar için daha faydalı ve daha hayırlı olanını getiririz. Şüphesiz burada, bir âyetin diğerinden daha hayırlı olduğu anlamı çıkmaz. Çünkü Allah'ın kelâmı hep aynıdır ve hepsi de hayırdır. Kendi içlerinde kimi âyetler, kimisinden üstün kabul edilemez. Çünkü hepsi de Allah'ın kelâmı, vahyi ve kitabı olmaları bakımından birdirler. Ancak bu âyetlerdeki üstünlük, kullar için sağlayacağı kazanç açısındandır. **«Veya»** menfaat ve sevap açısından **«aynısını getiririz.»** Kolay bir şeyle değiştirilen bütün hükümlerin insana getirdiği yükümlülükler de daha hafiftir.

Kaldırılan hükmün yerine daha zor bir hüküm konduğunda ise, bu, daha fazla sevap kazandıran bir şeydir. Birincisine, yani daha kolayının getirilmesine örnek, bir yıl iddet bekleme süresinin, dört ay on günle değiştirilmesidir.(45) İkincisine örnek, Mekke döneminde savaş, farz olmadığı için terkedilirken, Medine'de farz kılınarak bu durum neshedilmiştir. Bazan da nesh, fazla bir hafifleme veya bir zorlama getirmeksizin, tıpkı önceki gibi bir şeyle olabilir. Meselâ, Kıblenin Kudüs'ten, Ka'be'ye çevirilmesi gibi.

Nesihteki hikmete gelince: Bilindiği gibi, beden sağlığı için tedaviye girişen bir doktor, kimi zaman hastanın karakterine, mizacına ve zamana göre gıdaları ve tedavi yöntemini değiştirir. İşte insan ruhları üzerinde doğrudan bir iyileştirme yapacak olan peygamberler de, şer'î amelleri ve ahlakî hükümleri değiştirirler. Bu gibi şeyler nefisler için, tıpkı bedenleri iyileştiren gıda ve ilâçlar gibidirler. Şüphesiz, ruhların gıdası ve tedavisi, şer'î ameller ve Allah'ın razı olduğu ahlak ile mümkündür. Şari (yasa koyucu Allah) bunu, durumun gereklerine göre değiştirir. Bu, tıpkı şuna benzer: Bir ilaç vardır, belli bir süre vucut için tedavi sağlar, fakat öyle bir zaman gelir ki, ayni ilâç hastalık doğurur. İşte ameller de böyledir. Belli bir süre bir iyileşme sağladığı halde, bir bozulmaya yol açabilir. **«Allahın her şeye kadir olduğunu»**, dolayısıyla neshe, aynısını veya daha hayırlısını getirmeye güç yetirdiğini **«bilmez misin?»** Buradaki hitap Hz. Peygambere'dir. Soru ise, olayın kesinliğini göstermek içindir. Yani sen de kesin bilirsin ki, *"Allah her şeye kadirdir..."*

107. «Bilmez misin ki...» Başkaları da dahil olmakla birlikte, buradaki hitap özellikle Rasûlullah'adır. Amaç hitap edilenlerin bilgisini pekiştirmektir. İnsanlar içinden hiçbiri, nesih olayını Rasûlullah kadar bilemez. Çünkü o, yerin ve göklerin sırlarına başkalarından çok daha fazla vâkıftır. **«Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.»** Mademki, göklerin ve yerin mülkü O'na aittir. O, dilediğini işler ve istediği hükmü verir. Burada göklerin ve yerin özellikle zikredilmesi, bunların Allah'ın en yüce sanatı ve en hayranlık verici işlerinden olmasıdır. **«Sizin için Allah'tan başka»**, O'nun dışında **«ne bir dost»**, yakın, arkadaş veya işleri idare eden, **«ne de»** iyilikte size teşvikçi olan ve sizi kötülükten engelleyen **«bir yardımcı vardır.»** Dost *(velî)* ile yardımcı *(nasîr)* arasındaki farka gelince; dost bazan yardım etmede zayıf kalabilir, yardımcı da bazan dostluk açısından diğerine uzak kalabilir. Amaç, mü'minlerin kalbini teskindir. Çünkü mü'minlerin dostu ve yardımcısı sadece Al-

---

45- *"İçinizden ölüp de geride eşler bırakan erkekler, kadınlarının, evlerinden çıkarılmayarak, bir yıla kadar bakılmasını vasiyet etsinler"* (Bakara: 240) âyeti, iddetle ilgili bir yıl gibi uzun bir süre, *"Sizden, ölen ve geride eş bırakan erkeklerin eşleri dört ay on gün iddet beklerler."* (Bakara: 234) âyetiyle neshedilmiştir, böylece bir yıllık süre, dört ay on güne indirilmiştir."

lah'tır. Kaldı ki, Allah'tan başkasına da dayanılmaz. Yalnızca Allah'a sığınılır. Burada, bilgi noktasında anlatılan üç mesele vardır:

Birincisi *"Allah'ın herşeye kadir olduğunu"* bilmek,

İkincisi, *"Göklerin ve yerin mülkünün Allah'a ait olduğunu"* bilmek,

Üçüncüsü, *"Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı olmadığını"* bilmek.

Bütün bunları bilmek, Allah'ın kulları için iyilikten başka bir şey dilemediğine kesin olarak inanmayı, nesih konusunda kâfirlerin sözlerine ve şüphelerine aldırmamayı sağlar.

108. «Yoksa siz de, daha önce Musa'ya » kavmi tarafından: *"Ey Musa! Bunların nasıl ilâhları varsa, bize de öyle ilâh, yap"* (Â'raf: 138) ve *"Allah'ı bize apaçık göster"* (Nisa: 153) denildiği ve birçok sorular **«sorulduğu gibi,»** sizde buna benzer soruları **«peygamberinize sormak mı istiyorsunuz?»** Bütün işlerin sahibi, istediği emri ve yasağı koyanın Allah olduğunu bilmiyorsunuz da mı soruyorsunuz? Ya da Yahudilerin Hz. Musa'ya bildikleri halde soru sordukları gibi, siz de bildiğiniz halde sormak mı istiyorsunuz? Burada asıl amaç, müslümanların Hz. Peygamber'e tam güven duymaları gerektiğine, sık sık karşısına çıkıp, hiç düşünmeden ve akılların estiği gibi soru sormayı bırakmalarına işarettir.

«Kim küfrü imanla değiştirirse» yani imana karşı küfrü seçer ve onu kabul ederse, **«şüphesiz»** hak ve hidayet işaretlerine ulaştıran **«doğru yoldan»**, ifrat ve tefritten uzak olan orta yoldan yani haktan **«sapmıştır.»** Bilinçsiz bir şekilde kendine zulmetmiştir.

109. «Kitap ehlinden birçoğu» yani yahudi bilginleri ve yahudilerin büyük bir bölümü **«Hak kendileri için apaçık belli olduktan sonra...»** Tevrat'ta nitelikleri anlatılan, mucizelerle desteklenerek dininin hak ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğu açıkça ortaya konan Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı **«içlerindeki çekememezlikten»** kalblerinde yer etmiş olan aşırı kıskançlıktan **«dolayı imanınızdan sonra»** ey mü'minler **«sizi»** tevhid dininden döndürerek **«tekrar küfre çevirmek isterler.»**

«Allah, emrini», onlarla savaşmak, ve cizye almak konusundaki hükmünü **«getirinceye kadar onları affedin ve hoşgörülü olun.»** Âyette geçen *"afv"* kelimesinin anlamı, suçlunun cezasını bağışlamak, *"safh"* ise onu dil ile yermeyi terketmektir. Buradan, onların yaptıklarına razı olma anlamı çıkmamalıdır. Çünkü onların yaptıklarına rızâ göstermek küfürdür ve Allah küfrü emretmez. Ancak burada asıl söylenmek istenen şey, Allah'ın bu konudaki hükmü gelinceye kadar onlarla savaştan uzak durmak ve kötü sözlerine karşı aynı yolla karşılık vermemektir.

Rivayete göre bu âyet, sahabenin -Allah onlardan razı olsun- Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, küfrü seçen ve müslümanları da küfre çağıran yahudilerle savaşma izni istemeleri üzerine nâzil olmuştur. **«Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.»** Yani Allah, onlardan intikam almaya güç yetirir ve zamanı geldiğinde intikamını da alır.

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ اِنَّ
اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ
كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ
فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى
لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

110. Namazı kılın, zekâtı verin. kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görür.

111. Onlar: "Cennete, ancak yahudi olanlar veya hıristiyanlar girecektir." dediler. Bu, onların kuruntusudur. De ki: "Eğer doğruysanız, delilinizi getirin."

112. Aksine kim muhsin bir kişi olarak kendini Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

113. Yahudiler: "Hıristiyanlar hiçbir şeye dayanmıyorlar" dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudiler hiçbir şeye dayanmıyorlar" dediler. Halbuki onlar kitabı okuyorlar. Bilmeyenler de aynen onların söylediklerini söylediler. Allah, ihtilâf ettikleri konudaki hükmünü kıyamet gününde verecektir.

110. «Namazı kılın, zekâtı verin.» Bu, bir önceki âyette geçen *"affedin"* emrine atfedilmiştir. Adeta Allah, burada mü'minlere sabrı, yahudilere muhalefeti, ibadet ve iyilikle Allah'a sığınarak sonucu beklemelerini emrediyor gibidir. Burada asıl amaç, farzları, vacipleri ve nafileleri yerine getirerek Allah'a itaate devamı teşviktir. Bu anlamı, âyetin: **«Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı...»** şeklindeki bölümünden anlıyoruz. Âyette yer alan *"hayır"* kelimesi, iyi olan tüm amelleri içerir. Ancak burada yüce Allah'ın bu ameller arasından yalnızca namaz kılmayı ve zekât vermeyi zikretmesi, bu iki ibadetin öneminin büyüklüğü ve Allah katındaki değeri bakımındandır. Çünkü namaz, beden ile yapılan bir ibadettir ve bu ibadete bütün organlar katılmakta ve ayrı ayrı her organla Allah'a şükredilmektedir. Zekât ise zenginler için bir şükür vasıtası olan malî bir ibadettir. Çünkü Allah, bu kimselere lütuf ve ikramda bulunarak huzurlu bir hayat ve birçok güzel işleri başarma, imkânı vermiştir. **«Allah katında bulacaksınız.»** Kendiniz için, hayattayken namaz, sadaka ve daha başka iyiliklerden neyi gönderdiyseniz, onun sevap ve mükâfatını Allah katında bulacaksınız. Dünyadayken iyilik olarak verdiğiniz bir tek meyvenin veya lokmanın karşılığını, orada Uhud dağı büyüklüğünde bulacaksınız.

"Önceden gönderdiğiniz" ifadesi Allah'ın mükelleflere dünyada nimet ve ikram olarak verdiği şeyleri ahiret için önceden gönderip hazırlık yapmaya işarettir. Nitekim bir eserde şöyle denilmiştir: "Kul ölünce, halk: 'Geriye ne bıraktı?', melekler de: "Önceden ne gönderdi?" diye sorarlar."

«Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görür.» Az veya çok, yapılan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Burada yapılan iş, yani amelin hayır ve şerle kayıtlanmamış olması, bunun hem teşviki, hemde korkutmayı içermesindendir. Hayrın çoğuna mükâfat verildiği gibi, azına da verilmesi açısından teşvik; kötülüğün çoğuna ceza verildiği gibi, azına da verilmesi ise korkutmayı içerir. Çünkü Allah katında, yapılan hiçbir şey kaybolmaz.

Ölümünden önce sâlih bir amel gönder.
İyi işler yap. Çünkü ölümsüzlük yolu tıkalı.

Şüphesiz insan ölünce ameli kesilir. Ancak şu üç şeyden birini yapmışsa ecir ve sevabı devam eder:

Birincisi: İnsanın malıyla yapmış olduğu hayır hizmetleri. Meselâ mescidler, köprüler, nöbet kuleleri, vakıflar bırakmak ve diğer hayır işleri. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"İnsan ölünce, üç kişi dışındakilerin ameli kesilir"* (46) hadisinde işaret ettiği "sadaka-i cariye" buna işaret etmektedir.

İkincisi: Üstün bir aklın ürünü olan ilim gibi, insanların yararlanacağı şeyler. Hz. Peygamber (s.a.)'in *"Kendisinden yararlanılan ilim"* sözüyle işaret ettiği şey budur. Bu söz geneldir ve yazarak geride bıraktığı eserleri, şer'î ilimleri ve bunların metodlarını öğretmesi gibi konuları içerir. "Yararlı ilim" sınırlamasıyla yararsız ilimler dışarda bırakılmış oluyor. Çünkü başkalarının da faydalanması gereken ilmi öğretmeyen kimse için bir mükâfat olmayacağı gibi, yararsız ilmin de faydası yoktur.

Üçücüsü: Kişinin kendisinden olan çocukları. Nitekim hadiste: *"Kendisi için duâ edecek sâlih bir çocuk"* ifadesi bu gerçeği vurguluyor. Hadiste, "Çocuk" kelimesi *"Sâlih"* kelimesiyle kayıtlanmıştır. Çünkü sâlih olmayan çocuk dolayısıyla bir ecir kazanılmaz. Ancak, çocuk sahibi olmaktaki niyeti iyi ise, çocuğunun günahı dolayısıyla babaya bir sorumluluk yüklenmez. Hadiste *"duâ"* dan söz edilmesi, bir kayıtlama değil, aksine çocuğu babasına duâ etmeye teşviktir. Çocuk babası için duâ etsin veya etmesin, iyi amel işle-

---

46- Müslim, *Vasiyyet;* Ebû Davud ve Nesâî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/180.

yen birisi olması halinde işlediği amelin sevaplarından babasına da yazılır. Bir kimsenin diktiği ağacın meyvesinden yiyenlerin, o adama duâ etsin veya etmesin, yaptığı bu hayırdan dolayı mükâfatını alacak olması gibi... Bu durum anne için de geçerlidir.

Eğer Hz. Peygamber'in bu hadisiyle, *"Kim güzel bir çığır açarsa, bunun ve bununla amel edenlerin ecri, kıyamete dek kendisinindir"* (47) ve *"Kim ölürse, ameli kapanır. Ancak Alah yolunda nöbet tutan kimse müstesna. Çünkü onun ameli kıyamete dek artar"* (48) hadisleri arasını nasıl cemetmek gerektiğini soranlara şöyle cevap veririz: Açılan çığır, yararlanılan ilimle aynı kategoridedir. Nöbet tutan kimse ile ilgili hadis ise, Allah yolunda nöbet tutan kimsenin hayattayken gönderdiği amelin sevabının, kıyamete kadar artacağı anlamına gelir. Fakat ilk hadiste sözü edilen üç kişiyle ilgili durum, vefatlarından sonra meydana gelen amelleriyle ilgilidir. Çünkü bunların amelleri kesilmez. Çünkü sonradan yapılan amellerin sebebi bu ilk kimselerdir. Dolayısıyla bundan doğacak olan sevap da kendilerine ulaşacaktır.

111. «Onlar:'Cennete, ancak yahudi veya hıristiyanlar girecektir' dediler.» Bu âyet, hıristiyan olan Necran heyeti hakkında nâzil olmuştur. Bunlar yahudilerle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bulunduğu bir yerde toplandılar ve birbirlerini yalanlayarak, her biri ancak kendilerinin cennete gireceklerini söylediler. **«Bu»**, cennete ancak yahudi ve hıristiyanların gireceği şeklindeki anlayış, **«onların»** anlamsız arzularına dayanan **«kuruntusudur.»**

«De ki:» Bu bir taaccüp emridir. **«'Eğer»** savunduğunuz şeyde **«doğruysanız»**, cennetin sadece size ait olduğu konusundaki **«delilinizi getirin.'»** Çünkü delili bulunmayan her söz geçersizdir.

112. «Aksine», Onlar sanki "bizim dışımızda kimse cennete giremez", demektedirler. Bu söz ile, onlara, evet sizden başkası cennete girecektir, durum sizin zannettiğiniz gibi değildir, diye cevap verilmiştir. **«Kim muhsin bir kişi olarak»** yani ihlâslı, alçakgönüllü ve boyun eğerek bütün varlığıyla, bütün amellerinde iyiliği gözeterek **«kendini Allah'a teslim ederse,»** hiçbir şeyi ortak koşmaksızın, samimi olarak yalnızca O'na yönelirse... Gerçek an-

---

47- Müslim ve Nesâîde mudar kabilesinden olan fakir bedevilerin bir kıssası da vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/457.

48- Ebû Davud, Tirmizî ve Darimî (Kitabü'l-Cihad), ayrıca Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/150.

lamda *"İhsan"*, bir işi lâyık olduğu şekilde yerine getirmektir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) "İhsan"ı: *"Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Çünkü sen O'nu göremesen de, O seni görüyor"* [49] sözleriyle açıklamıştır.

«Onun mükâfatı,» yaptığı amelden dolayı kendisine söz verilen sevap, yani cennete girme vaadi **«Rabbinin katındadır.»** Yani kendisinin sahibi ve işlerinin düzenleyicisi olan Allah'tan gelmektedir. Onun bu mükafâtı ne zayi olur, ne de eksilir. **«Onlara»** ahirette cennete girdiklerinde **«korku yoktur. Onlar, üzülmeyeceklerdir de.»** Nitekim Rabbimiz cennet ehlinin durumunu şöyle anlatıyor: *"Orada şöyle derler: Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun."* (Fâtır: 34) Halbuki dünyada başlarına gelebilecek şiddet ve musibetlerden dolayı hep korkarlar. Yapamadıkları sâlih ameller için üzütülüdürler. Aslında mü'min, Allah'ın rahmetinden umudunu kesmeyeceği gibi, O'nun gazabından ve cezalandırmasından da emin olamaz. Nitekim şöyle denilmiştir: "İki korku ve iki güven bir araya gelmez. Dünyada korkan, ahirette güvencededir. Dünyada kendisini emin gören de ahirette korkacaktır."

113. «Yahudiler:» Bu âyet, yahudiler ve hıristiyanlardan her grubun diğerini nasıl sapıklıkla damgaladığını açıklıyor. **«'Hıristiyanlar hiçbir şeye dayanmıyorlar'»**, onlar doğru ve önem verilecek bir yol üzerinde değiller **«dediler.»** Buna karşılık **«hıristiyanlar da: 'Yahudiler hiçbir şeye dayanmıyorlar' dediler.»** Evet, yahudiler ve hıristiyanlar, birbirlerine karşı bu iddiada bulunuyorlar. **«Halbuki onlar»** ilim sahibidirler ve her iki grup da **«kitabı okuyorlar.»** Allah'ın kitaplarından birini okuyan kimse, baki olanı inkâra kalkışmaz. Çünkü Allah'ın kitaplarından her biri, ötekini tasdik eder. **«Bilmeyenler de»**, puta tapan ve benzeri cahiller de, bütün din ehli kimseler için, **«aynen onların söylediklerini söylediler.»** Onlar hiçbir şeye dayanmıyorlar, dediler. Burada onların, bilgilerine rağmen kendilerini bilgisizlerle aynı düzeye indirmeleri dolayısıyla büyük bir kınama vardır. **«Allah,»** her iki grup arasında **«ihtilaf ettikleri konudaki hükmünü kıyamet gününde verecektir.»** Din bakımından kimin ne durumda olduğunu ortaya koyacaktır.

Bu durum, yalnızca sapık fırkalara özgü değildir. Aksine bir sûfiyle diğeri, bir şeyhle diğeri ve bir alimle diğeri arasında da geçerlidir. Her fırka kendi dışındakileri hatalı görür. Oysa asıl doğru olan şey hidayete uymaktır.

49- Bu, Müslim'in Sahih'inde rivâyet ettiği uzunca hadisin bir parçasıdır.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ
اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا
كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (١١٤) وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ
وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (١١٥)

114. Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin zikredilmesine engel olan ve onların yıkılmasına çalışandan daha zalim kim olabilir? İşte onlara bu mescidlere ancak korkarak girmeleri yaraşır. Onlar için dünyada bir rezillik, ahirette ise, büyük bir azap vardır.

115. Doğu da, batı da Allah'ındır. Her nereye yönelirseniz Allah'ın rızâsı oradadır. Şüphesiz ki Allah, rahmeti bol olan ve her şeyi çok iyi bilendir.

114. «Allah'ın mescidlerinde...» Bundan amaç Beyt-i Mukaddes (Mescid-i Aksa)'tir. Çoğul olarak kullanılması ise, âyetin hükmünün genel olmasındandır. Yani bu fiili hangi mescid de işlerse işlesin, o kişinin yaptığı bu kapsama girer. **«O'nun isminin zikredilmesine»**, yani Allah'ın adının anılmasına, tesbihe ve içinde namaz kılınmasına **«engel olan ve onların yıkılmasına çalışandan...»** Bu mescidleri tahrip edenlerden... **«Daha zalim kim olabilir?»** Evet, bunlardan daha zalim hiçbir kimse olamaz.

Âyetin nüzûl sebebi, Hıristiyanların kralı, Bizanslı Antonyus'un, İsrailoğullarıyla savaşıp askerlerini öldürmesi, Tevrat'ı yakması ve Beyt-i Makdis'i yıkıp harabeye döndürdükten sonra içine leş atması ve burada domuz kesmesidir. Burası, Hz. Ömer'in hilafeti dönemine kadar yıkık ve harap bir şekilde kalmış, herhangi bir tamir görmemişti. Hz. Ömer tarafından tamir edildikten bir süre sonra ise, tekrar batılı hıristiyanların eline geçerek yüzyılı aşkın bir süre onların elinde kaldı. Ancak Selahaddîn Eyyubî tarafından Hicrî 585 (Miladî: 1189) yılında yeniden fethedildiğinde asıl kimliğine kavuşturulmuştur.

Aslında bir soru edatı olan *"men"* (kim?), burada olumsuzluk anlamında olup "daha zalim hiçbir kimse yoktur" demektir. Bu kimselerin kimler olduğu da âyette açıklanıyor: **«İşte onlara»** yani engel olan bu kimselere **«bu mescidlere ancak korkarak,»** yani onu yıkmak bir yana, oraya huşu ve gönül alçaklığı içinde **«girmeleri yaraşır.»**

«Onlar için dünyada» öldürülme, esir düşme ve cizye vermek zorunda bırakılma gibi, nitelendirilmeyecek derecede **«bir rezillik»** yani aşağılanma, **«ahirette ise büyük bir azap vardır.»** Bu, kesintisiz olan cehennem azabıdır.

Bu âyetin nüzul sebebinin müşrik Araplar olduğunu söyleyenler de vardır. Bu müşrikler Rasûlullah (s.a.v.)'ın, Mekke'deyken Allah'a duâ etmesini engellemiş ve hicrete zorlamışlardı. Aynı şekilde Rasûlullah'ı ve ashabını, hicretin altıncı yılı olan Hudeybiye yılında Medine'den geldiklerinde Mescid-i Haram'a sokmamışlardı. *"Onların yıkılmasına çalışanlar"* dan maksat, Mescid-i Haram'da Allah'a ibadet etmekten, O'nu anmaktan ve zikirden menetmeleridir. Burada gerçek anlamda bir yıkma ve harap etme olmamakla birlikte, bu da tıpkı yıkmak ve harabeye dönüştürmek gibidir. Çünkü mescidin imarı, onu yapmak ve onarmakla olduğu gibi, aynı zamanda oraya devam etmekle de olur. Mesela Arapçada "falan kimse mescidi imar ediyor" denir. Bu, o kimsenin mescide sürekli devam ettiği ve mescidden ayrılmadığı anlamına gelir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Mescide devam eden birisini gördüğünüzde, onun imanlı olduğuna şehadette bulunun."* (50) Çünkü Allah şöyle buyurmuştur. *"Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a iman eden... kimseler imar ederler."* (Tevbe: 18) Dikkat edilirse mescitlere gidip gelmek, mescitleri imar anlamında kullanılmıştır.

115. «Doğu da, batı da Allah'ındır.» Bu iki şeyle herhangi bir mekânın Allah'a tahsis edilmesi değil, bütün yeryüzünün Allah'a ait olduğu ifade ediliyor. Eğer sizler, Mescid-i Haram veya Mescid-i Aksa'da namaz kıl-

---

50- Tirmizî, Darimî ve İbn Mâce. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 1/242.

maktan menedilirseniz, bütün yeryüzü sizin için mescid kılınmıştır. **«Her nereye yönelirseniz»**, yüzünüzü hangi tarafa çevirirseniz, **«Allah'ın rızâsı oradadır.»** Yani Allah'ın emrettiği ve kıble olarak hoşnut kalacağı yer orasıdır. Çünkü yönelme imkânı, sadece bir mescide veya bir yere tahsis edilmiş değildir. **«Şüphesiz ki Allah, rahmeti bol olan ve...»** Burada *"vâsi'"* kelimesi, Allah'ın gerek mülk ve gerekse yaratma olarak her şeyi kuşatması anlamınadır.

"Doğu da batı da Allah'ındır" sözü, ibadet ve namazlar için bazı mescidlerin tahsis edilmediği konusundaki sözümüzü de içerir. Aksine bütün yeryüzü sizin için mesciddir. Hangi bölgesinde namaz kılarsanız kılın. Bundan amaç, Allah'ın kullarına bir genişlik ve ihtiyaç duydukları şeylerde kolaylıktır. Kıble konusundaki genişlik de bu hükmün içerisinde öncelikle yer alır.

İmam Gazzalî "Esmâ-i Hüsnâ Şerhinde şöyle der: *"Vâsi'"*, *"sea"* kelimesinden alınmadır. *"Sea"* kelimesi bazan *"ilme"* izafe edilir ve "oldukça fazla bilgi sahibi" anlamına gelir. Bazan, *"ihsan"* ve *"nimet bolluğu"*na izafe edilir. Bu durumda Allah'ın lütuf ve nimetlerinin genişliği anlamı çıkar. Ne şekilde takdir edilirse ve hangi şekilde gelirse gelsin, mutlak manada *"vâsi"*, bizzat Allah'tır. Çünkü ilmine bakılınca, O'nun bilgisi göz önünde tutulduğu takdirde, bilgi denizinin sahili yoktur. Denizler O'nun kelimelerini yazmak için mürekkep olsa, bunlar tükenir, fakat O'nun kelimeleri bitmez. İhsanı ve nimetleri dikkate alındığında ise, takdir ettiği şeylerin sonu yoktur. Her genişlik ne kadar büyük olursa olsun, nihayet bir noktada son bulur. Bir noktada son bulmayan ise "sea" ismine daha çok hak kazanmış olur. Bu manada mutlak "Vâsi", Allah'tır. Çünkü her geniş, kendisinden daha geniş olana oranla dardır. Bir noktada son bulan genişliğe yapılan ilâve, ilk durumuna göre bir fazlalıktır. Sonu olmayan ve bir yerde noktalanmayan bir şeyin üzerine ilâve de düşünülemez.

«Her şeyi çok iyi bilendir.» Onların bütün ihtiyaçlarını ve amellerini en iyi bilendir. Bu âyet, hangi yöne yönelerek olursa olsun, bütün namaz kılanların sevabından hiçbir şey eksilmeyeceği vaadini içerdiği gibi, tehdit anlamını da içerir. Böylece bu âyetle, *"Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin anılmasını yasaklayan ve oraların yıkılmasına çalışan kimseden daha zalim kim olabilir?"*(Bakara: 114) âyeti arasındaki bağlantı ortaya çıkıyor. Anlam şöyle oluyor: Ey mü'minler! Allah'ın beldeleri geniştir. Allah'ın mescitlerini yıkanların tahribi, yeryüzünün neresinde olursanız olun, sizi Allah'ın kıblesine dönmekten alıkoymasın.

Mücahid ve Hasan Basrî, "Rabbiniz şöyle dedi: *"Bana duâ edin ki, duânızı kabul edeyim"* (Mü'min: 60) âyeti inince sahabenin: "Biz nereye doğru duâ edelim?" diye sormaları üzerine *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Her nereye yönelirseniz, Allah'ın rızâsı oradadır"* âyeti nazil oldu, demişlerdir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰى
اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَأْتِينَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ
لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا
تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

116. Ve "Allah çocuk edindi" dediler. O, bundan münezzehtir. Aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmektedir.

117. O, gökleri ve yeri herhangi bir örnek olmadan yaratandır. Bir şeyin olmasını dilediğinde, ona sadece "ol" der. O da oluverir.

118. Bilmeyenler: "Allah bizimle konuşsa veya bize bir mûcize gelse ya" dediler. Bunlardan öncekiler de bunların sö-

zünün aynısını söylemişlerdi. Hepsinin kalbleri birbirine benziyor. Biz âyetleri, kesinlikle bilen bir kavme açıkladık.

119. Doğrusu biz seni, bir müjdeci ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Sen, cehennemliklerden sorumlu değilsin.

116. «Ve: 'Allah çocuk edindi' dediler.» Bu âyet, yahudilerin Uzeyir Aleyhisselâm'ın, hıristiyanların da, İsâ Aleyhisselâm'ın Allah'ın oğlu olduğunu söylemeleri, arapların ise meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanmaları konusunda nâzil olmuştur. Dolayısıyla *"dediler"* ifadesi, bu üç grubun hepsini de içermektedir. Bunlar, Allah Yaratıklarından bazısını çocuk edindi ve onun gerçekten kendi çocuğu olduğunu iddia etti, dediler. Halbuki Allah'ın gerçekten çocuk doğurması düşünülemeyeceği gibi çocuk edinmesi de düşünülemez. Yüce Allah, hakkında söylenen bu şeylerden kendisini tenzih ederek **«O, bundan münezzehtir»** buyurmuştur. Yani Allah, çocuğa ihtiyaç duyuran sebeplerden uzaktır. Bu sebep, hayattayken kendisine yardım edecek ve öldükten sonra da yerine geçecek birine ihtiyaç duymasıdır. Allah'ın çocuk edindiğini söylemek, O'nun insanlara benzediğini (teşbih) söylemek anlamına gelir. Kuşkusuz çocuk, ancak babasının cinsinden olur. O halde hiçbir şeyin kendisine benzemediği yüce Allah'ın çocuk edinmesi nasıl olur? Daha sonra yüce Allah, her şeyin sahibi olduğu konusunda bir uyarıda bulunarak şöyle buyuruyor:

«Aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.» Bu, onların söylediklerini red ve görüşlerinin bozukluğu konusunda güçlü bir delildir. Buna göre anlam şöyledir: Kuşkusuz Allah, göklerde ve yerdeki bütün şeylerin yaratıcısıdır. Bunun içine melekler girdiği gibi, Hz. Uzeyr ve İsa Aleyhisselâm da öncelikle girer. Bu gerçekten çıkan sonuca göre Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan herhangi bir şeyden bir çocuğunun olması mümkün değildir. Öyleyse onlar Allah'a çocuk isnat etsinler veya etmesinler, hiçbir önemi yoktur. Göklerde ve yerde bulunan ne varsa **«hepsi O'na»**, herşeyden münezzeh olan yüce Allah'a **«boyun eğmektedir.»** Onlardan hiçbir şey O'nun dilemesine (meşiet) ve oluşturmasına (tekvin) karşı koyamaz. Dolayasıyla bütün bu niteliklere sahip olan Allah'ın bir çocuğunun olduğu söylenemez. Çünkü babasıyla aynı cinsten olması, çocuk için vazgeçilmez bir şeydir.

117. «O, gökleri ve yeri herhangi bir örnek olmadan» yani daha önce benzeri olan bir örneğe göre değil, yepyeni bir şekilde **«yaratandır.»** *"İbda"*, bir şeyin maddesiz ve bir zamanla kayıtlı olmaksızın icadıdır. İşte Allah'ın bu sözleri de, onların basit ve alçakça sözlerinin geçersiz kılınması için bir başka delildir: Şüphesiz baba, çocuğun bağlı olduğu unsurdur. O, kendi maddesinden ayrıldığı için, ondan etkilenmiştir. Allahü Tealâ ise, genel olarak tüm varlıkların hiçbir örneğe dayanmadan yaratıcısı olarak bu tür bir etkilenmeden münezzehtir. Dolayısıyla O bir baba olamaz.

Herhangi bir şeye dayanmadan gökleri ve yeri yoktan yaratmaya güç yetiren biri, babasız olarak Hz. İsa'yı yaratmaya nasıl güç yetiremez? **«Bir şeyin olmasını dilediğinde...»** Burada *"olmasını dilemek"* diye çevirdiğimiz *"kazâ"* kelimesi, birşeyi sağlam yapmak anlamındadır. Bunun bir şeyin varolmasına taalluk eden ilâhi irade hakkında kullanılması, iradenin o şeyin olmasını kesin olarak gerektirmesindendir. **«Ona sadece 'ol' der. O da oluverir.»** Yani herhangi bir duraklama veya aldırmazlık söz konusu olmadan hızlı bir şekilde varlık kazanır. Yani "ortaya çık" emriyle, hemen ortaya çıkar.

Ehli-i Sünnete göre bu, eşyanın varlığının, *"ol"* emrine bağlı olarak meydana geldiğini göstermez. Aksine onun varlığı Allah'ın yaratmasına, icadına ve tekvinine bağlıdır. Bu ise ezelî bir sıfattır. Bu söz, yaratılan şeyin Allah'ın icadı ve kudretinin kemaliyle hemen meydana geldiğini göstermektedir.

Şurası da bilinmelidir ki, Allah'a çocuk nisbet etme sapıklığının sebebi, eski şeriat sahiplerinin, yüce Allah'a "baba" adını vermelerindendir. Hatta bunlar: "Baba, küçük Rabb ve Allah da büyük babadır" derlerdi. Onlar bununla, insan varlığının ilk sebebinin Allah olduğunu belirtmek istiyorlardı. Baba ise, onun varlığındaki son sebeptir. Daha sonra bunlar içindeki cahil kimseler, bundan amacın doğal anlamdaki doğum olduğunu sandılar ve taklid yoluyla buna inanmaya başladılar ve böylece de küfre düştüler. Oysa yüce Allah, her türlü sınırlamalardan ve yönlerden (51) münezzeh, eşler, oğullar ve kızlar edinmekten yücedir. Yerde ve göklerde, O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Kudsî bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Âdemoğlu beni yalanladı, yani bana yalan nisbet etti. Oysa bunun yapılmaması gerekirdi, yani Allah'ı yalanlamak ona yakışmazdı. Bunu yapmakla hata etti. Bana dil uzattı. Bunu da yapmamalıydı. Şu anda olduğu gibi onu tekrar diriltmeyeceğimi iddia etmesi beni yalanlaması, bana çocuk isnat etmesi ise, dil uzatmasıdır. Eş veya çocuk edinmekten kendimi tenzih ederim."* (52)

51- Allah için mutlak anlamda yücelik sözkonusudur: *"O, her şeyden yücedir, büyüktür"* (Sebe: 23)

52- Buharî, *Tefsîr*; Nesâî, *Cenâiz*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/351

118. «Bilmeyenler:» Yani gerçekten cahil olan müşrik Araplar, ya da ehl-i kitap olup kendisini cahil gösterenler **«'Allah bizimle, konuşsa»**, meleklerle aracısız olarak konuştuğu gibi bizimle de konuşsa ve senin elçisi olduğunu söylese, ya da peygamberlerle konuştuğu gibi bize de bir melek gönderip onun aracılığıyla, senin elçisi olduğunu bize bildirse **«veya bize bir mûcize»**, senin doğruluğunu gösteren bir delil **«gelse ya' dediler.»** Bilmeyen, yani cahil kimseler böylece, kendilerinin de melekler veya peygamberler gibi önemli varlıklar olduklarını sanarak büyüklendiler. "Allah niçin peygamberleriyle konuşuyor da bizimle konuşmuyor" dediler. Varlıkların en düşük derecelisi oldukları halde kendilerini böylesine büyük görmeleri ve en yüce âyetleri de küçümsemeleri gerçekten şaşılacak şeydir.

«Bunlardan öncekiler» yani geçmiş ümmetler **«de bunların sözünün aynısını söylemişlerdi.»** Nitekim yahudiler Hz. Musa'ya: *"Allah'ı bize apaçık olarak göster"* (Nisâ: 153) ve hıristiyanlar da Hz. İsa'ya: *"Rabbinin, gökten bize bir sofra indirmeye gücü yeter mi?"* (Mâide: 112) demişlerdi. Bunların istekleri doğru yolu bulmak için değil, inatlarında diretmek içindi. **«Hepsinin kalbleri birbirine benziyor.»** Yani katılık, körlük ve inatta, onların ve onlardan öncekilerin kalbleri aynıdır. Eğer bir kalbte küfür ve katılık yerleşirse, artık o, imandan uzaklaşır.

«Biz âyetleri» açık mûcizeler olarak **«kesinlikle bilen bir kavme»**, kesin gerçeği arayanlara **«açıkladık.»** Burada geçen *"kesin bilgi"* anlamındaki *"yakîn"* kelimesi, *"ilim"* kelimesinden daha kapsamlı ve daha kesindir.

119. «Doğrusu biz seni» sana uyanlar için **«bir müjdeci ve»**, seni inkâr eden ve karşı gelenler için bir **«uyarıcı olarak hak ile»** hüccet ve mûcizelerle desteklenmiş olarak **«gönderdik.»** Burada Hz. peygamber (s.a.v.)'e şöyle denilmek istenmektedir: Senin doğruluğun, mûcize ve delillerle ortaya çıktıktan sonra, müjdelemekten ve uyarmaktan başka görevin yoktur. Onları imana ve kabule zorlamak senin işin değildir. **«Sen, cehennemliklerden sorumlu değilsin.»** Risaleti tebliğ ettikten sonra, onların iman etmemeleri dolayısıyla senin bir sorumluluğun yoktur.

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَ
لَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى
وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاۤءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَاۤءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ
حَقَّ تِلَاوَتِه۪ اُو۬لٰۤئِكَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَمَنْ يَكْفُرْ بِه۪ فَاُو۬لٰۤئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَا بَن۪ۤي اِسْرَاۤئ۪يلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّت۪ۤي
اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنّ۪ي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَم۪ينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا
يَوْمًا لَا تَجْز۪ي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا
تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

120. Kendi dinlerine uymadıkça yahudi ve hıristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır. De ki: "Hidâyet, ancak Allah'ın hidâyetidir." Yemin olsun ki, sana ilim geldikten sonra, eğer onların arzularına uyarsan Allah'tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.

121. Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyanlar, işte onlar ona iman ederler. Kim de onu inkâr ederse, hüsranda olanlar da işte onlardır.

122. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi bir zaman âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

123. Kimsenin kimseye bir fayda sağlamayacağı, kimseden karşılık alınmayacağı, kimseye şefaatın fayda vermeyeceği ve onların yardım görmeyeceği günden sakının.

120. «Kendi dinlerine uymadıkça yahudi ve hıristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır.» Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onların İslâm'a girmeleri konusundaki aşırı isteğinin gerçekleşmeyeceğini ifade ediyor. Çünkü onların kendisinden hoşnut olmalarını, gerçekleşmesi imkânsız bir sebebe bağlamıştır. Ondan hoşnut olmadıklarına göre, nasıl olur da onun dinine uyarlar? Yani yahudiler, sen yahudi olmadıkça ve onların kıblelerine yönelerek namaz kılmadıkça ve hıristiyanlar da, sen hıristiyan olmadıkça ve onların kıblesine doğru yönelerek namaz kılmadıkça senden hoşnut olmayacaklardır.

Burada "din" anlamındaki *"millet"* kelimesinin tekil olarak kullanılması, küfrün tek bir millet olmasındandır. Bu, onların: "Bizim dinimiz hidayetin ta kendisidir, diğer dinler değil." yolundaki sözlerinin hikâyesidir. Buna karşılık yüce Allah şöyle buyuruyor: **«De ki: 'Hidâyet, ancak Allah'ın hidâyetidir.'»** Bu, İslâm dinidir. İnsanları Hakka götürür, sizin davet ettiğiniz bâtıl din değil. Sizin davet ettiğiniz hidayet değil, hevâ yani nefsânî istek ve arzulardır.

«Yemin olsun ki, sana ilim» vahyedilmiş Kur'an **«geldikten sonra, eğer onların arzularına uyarsan, Allah'tan»** O'nun yüce katından **«sana ne bir dost»**, faydası dokunacak bir yakın, **«ne de»** Allah'tan gelecek cezayı önleyebilecek **«bir yardımcı vardır.»** Âyette geçen *"ehvâ"* kelimesi, "hevâ" kelimesinin çoğuludur. Hevâ, şehvete dayanan ve sapıklığa çağıran görüş demektir. İnsanı haviye'ye yani cehenneme götürdüğü için bu isim verilmiştir. Ehvâ kelimesinin tekil olarak değil de çoğul olarak kullanılmasının sebebi ise onların herbirinin arzusunun, diğerinin arzu ve isteğinden farklı olduğunu belirtmek içindir. İşte bu sebeple Peygamber Efendimizin, ancak onların hepsinin hevasına yani arzusuna uyarsa, onların hepsinin razı olacakları bildirilmiştir.

Hak dine çeşitli isimler verilmiştir:

Peygamberler ümmetlerine imlâ ettirdikleri ve yazdırdıkları için *"millet"*,

Kulların itaat edip hükümlerine boyun eğdikleri için *"din"*,

Susayan kimselerin susuzluklarını giderecekleri rahmet ve sevap kaynağı olduğu için *"şeriat"* ismi verilmiştir.

Ayrıca âyette geçen "dost" *(velî)* ile "yardımcı" *(nasîr)* arasında genellik ve özellik açısından fark vardır. Çünkü "dost", bazen yardım edemez. "Yardımcı" ise, bazan yardım gören kimseye yabancı olabilir.

Yahudi ve hıristiyanlar içindeki liderlik peşinde koşan inatçıların durumu anlatıldıktan sonra, inatçılıktan ve liderlik arzusundan uzak duran, Allah'ın rızâsını ve âhiret sevabını isteyen, âhireti bu geçici dünyaya tercih edenlerin övülmesine geçiliyor:

121. «Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyanlar,» onun lâfızlarını tahrif etmekten kaçınan, anlamını düşünenler ve içindekilerle amel edenler...

Burada Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi, kitap ehlinin mü'minleri kasdedilmektedir. Bunlar yahudilikten dönerek müslüman olmuşlardı. *"Kitap"* ise, Tevrat'tır. **«İşte onlar»** yani kendilerine kitap verilenler ve onu hakkıyle okuyanlar, kitaplarını tahrif etmeksizin **«ona iman ederler.»** Buna karşılık **«kim de onu»** yani kitabı **«inkâr ederse...»** küfrü ister bizzat tahrif sebebiyle olsun, isterse daha önce tasdik ettiği kitabı inkâr etmek gibi başka sebeplerle olsun, farketmez. **«Hüsranda olanlar»**, aldanan ve helâke uğrayanlar **«da işte onlardır.»** Çünkü iman yerine küfrü satın almışlardır.

122. «Ey İsrailoğulları! Size verdiğim», içinde Tevrat'ın da bulunduğu **«nimetimi ve sizi, bir zaman»** kendi çağınızda **«âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.»** Nimetin hatırlanması, ona şükretmekle olur. Verilen kitaba karşı şükür ise, içinde bulunan her şeye iman etmekle gerçekleşir. Tevrat'a imanın zorunluluklarından birisi de Hz. Muhammed (s.a.v.)'e imandır.

123. «Kimsenin kimseye bir fayda sağlamayacağı, kimseden karşılık alınmayacağı, kimseye şefaatın fayda vermeyeceği ve onların yardım görmeyeceği günden sakının.»

Eğer iman etmezseniz kıyamet gününün azabından korkun. O günde hiç bir nefis diğeriyle ilgili hakları ödeyemez. Hiç bir kimse başkasının günahından dolayı hesaba çekilmez ve onun azabından hiçbir şeyi defedemez. Ancak kendisinde başkasının hakkı varsa kendi iyiliklerinden ve sevaplarından alınarak ona verilir. Nitekim hadis-i şerifte: *"Kim, namus veya başka bir konuda kardeşine zulmetmişse, hiçbir dinar veya dirhemin kabul edilmeyeceği gün gelmeden önce, en kısa zamanda onunla helâlleşsin. Çünkü o günde, yaptığı zulüm miktarı kadar -eğer iyiliği varsa- kendisinden alınır ve ona verilir. Eğer iyiliği yoksa, o zaman zulmettiği kişinin kötülüğünden alınarak* *kendi kötülüğüne eklenir, sonra da ateşe atılır"* (53) buyurulmuştur. O günde kendisini cehennem azabından kurtaracak bir fidye alınmaz. Zaten fidye verecek birşey de bulamaz. Âyette fidye insanın kurtarılmasına muadil olarak verilmek istendiği için *"adl"* kelimesiyle ifade edilmiştir.

"Onların arzularına uyarsan" âyeti, heva ve arzular peşinde gidenlerle bid'atçıların sohbetlerinin çirkinliğine ve onların söz ve davranışlarına uymanın kötülüğüne işaret etmektedir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Bir kimse herhangi bir masiyette (yani Allah'a karşı isyan ve günah bir işte) hazır bulunur ve o masiyeti de hoş görmezse, o masiyetten uzakta olan gibidir. Kim de bir masiyetten uzakta bulunmasına rağmen buna rıza gösterirse, tıpkı orada hazır bulunanlar gibidir."* (54) Aslında selef-i sâlihimiz, boş sözler konuşan, heva ve arzularına uyan kimselerin meclislerinden uzak dururlar ve onlarla ilişkilerini keserledi. Heva ve istekleri doğrultusunda hareket eden ve bid'atçı olanlara uymaktan uzak dururlardı.

Rivayete göre, Abdullah b. Mübarek rüyada görülmüş, kendisine: "Rabbin sana ne yaptı?" diye sorulmuş. O da şu cevabı vermiştir: "Beni azarladı ve otuz yıl bekletti. Çünkü bir gün ben, lütuf ile bid'atçı bir kimseye bakmıştım. Rabbim bana dedi ki: "Benim dindeki düşmanıma sen, niçin düşmanlık göstermedin?" Buna oranlarsak, acaba zâlim bir toplulukla oturan kimsenin hali ne olur? Şu beyitte belirtildiği gibi, sohbetin çok büyük bir etkisi vardır:

Ahmak ve bön kişi cesaretliye doğru hızlıca koşar
Kor ateş, külün üzerine konur da, söner.

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ رَبُّهُ

بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنّ۪ي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪ي

قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِم۪ينَ ﴿١٢٤﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً

53- Buharî, *Mezalim* ve *Rikâk*; Tirmizî, benzer lâfızlarla *Kıyamet* bahsinde ve Ahmed b . Hanbel, *Müsned*, 2/506 da zikretmiştir.

54- Beyhakî, *Sünen*. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/185.

لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا اِلٰٓى
اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفٖينَ وَالْعَاكِفٖينَ وَ
الرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا
وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلٖيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ
وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿١٢٦﴾

124. Bir zaman Rabbi İbrahim'i, birtakım kelimelerle imtihan etmiş, o da bunları yerine getirmişti. Allah ona: "Ben, seni insanlara imam yapacağım" dedi. O da: "Neslimden de" dedi. Allah da: "Vaadim, zalimlere ulaşmaz" dedi.

125. Biz Ka'be'yi, insanlar için bir toplantı ve emniyet yeri yaptık. "İbrahim'in makamını namazgâh edinin" dedik. İbrahim'e ve İsmail'e şöyle emrettik: "Evimi, tavaf edenler, orada oturanlar, rükû ve secde edenler için temizleyin."

126. İbrahim şöyle dedi: "Ey Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl. Halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır." Allah da dedi ki: "Kim inkâr ederse, onu az bir müddet geçindirir, sonra cehennem azabına uğramak zorunda bırakırım. Orası ne kötü bir yerdir."

124. «Bir zaman Rabbi,» yani yüce Allah bir vakitler **«İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiş»**, onu denemiş... Burada "İmtihan etmiş" şeklinde tercüme ettiğimiz *"İbtila"* kelimesi, daha çok yapılması veya terkedilmesi zor olan bir işle denenmek anlamına gelir.

Kurtubî der ki: "İbrahim" kelimesi merhametli baba anlamında "eb" ve "rahim" kelimelerinden meydana gelmiş "çocuklara karşı merhametli ve bağışlayıcı olduğu için" kendisine bu isim verilmiştir. Bu sebeple Hz. İbrahim ve eşi Sâre kıyamete kadar küçük yaşta ölecek mü'minlerin çocuklarının koruyucusu kılınmışlardır.

«O da bunları yerine getirmişti.» İbrahim (a.s.) bu kelime ve emirleri, hiçbir ifrat ve tefrite kaçmaksızın gereğince yapmış bunları en güzel şekilde yerine getirmişti.

İbn Abbas'ın anlattığına göre bu kelimeler, onun şeriatında farz olan on özellikten ibaretti: Bizim şeriatımızda ise bunlar sünnettir. Bunlardan beşi baştadır: Buruna su çekmek, ağza su vermek, saçı ikiye ayırmak, bıyığı kısaltmak ve misvak kullanmak. Beşi de bedendedir: Sünnet olmak, etek traşı, koltuk altları traşı, tırnakların kesilmesi, su ile ön ve arka mahallerin temizlenmesi. Bıyıkları kısaltmak sünnet, tamamen kesmek ise, tıpkı sakalda olduğu gibi, bid'attır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Bıyıkları kısaltın ve sakalı uzatın."* (55) "Kısaltmak", azaltıp kesmek anlamına, "uzatmak" da, olduğu gibi serbest bırakma, aslî durumu üzere bırakma anlamına gelir. Bu yüzden sakalın tıraş edilmesi çirkin görülmüş, hatta "müsle"(*) ve haram denilmiştir. Başka bir deyimle, nasıl ki saç tıraşı kadınlar için müsle, erkeklere benzeme ve aslî güzelliği kaybetme olup yasak edilmişse aynı şekilde sakal tıraşı da erkekler için müsle, kadınlara benzeme, yasak ve aslî güzelliği kaybetme anlamını taşır.

Fakihler şöyle derler: "Zamanı geldiğinde sakalı bırakmak güzellik, tıraş etmekse onun kemalini ve olgunluğunu elden kaçırmaktır. Melekler şöyle tesbih ederler: "Erkekleri sakal ve kadınları da kakül ve zülüfle süsleyen Allah her türlü noksanlıklardan münezzehtir." Öte yandan, sakalın bir tutamdan fazlasını kesmekte bir sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): *"sakalından uzunlamasına ve enlemesine olan fazlalığı alırdı (keserdi)".* (56) Ancak aşırı derecedeki uzun sakal, hilkati bozar, dedikoducuların ileri geri konuşmalarına sebep olur. Dolayısıyla bu niyetle, söz konusu duruma düşmekten kaçınmanın bir sakıncası yoktur.

55- Buharî, Müslim ve Nesâî, Tirmizî de *"bıyıkları hafifletin"* lafzıyla tahric etmişdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/763.

*- Müsle: Bir canlının uzuvlarını keserek ona işkence etmek demektir.

56- Tirmizî, *Sünen*, Hadis no: 2763. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/766.

«Allah ona: 'Ben seni, insanlara imam yapacağım' dedi.» Bu özelliklere sahip olman dolayısıyla insanlar seni önder edinecekler ve iyi amel sahibi kimseler sana uyacaklardır. O, çağının peygamberi olduğu gibi kıyamete kadar da, tüm insanlar ona uyacaklardır. Nitekim yüce Allah bu sözünü yerine getirmek üzere Hz. Muhammed (s.a.v.)'e şöyle buyurmuştur: *"Sonra sana: 'Hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi ol' diye vahyettik."* (Nahl: 123) İşte bu yüzden tüm din sahipleri ona karşı saygı duyarlar. **«O da: 'Neslimden de' dedi.»** Yani benden sonra soyumdan da bazılarını kendisine uyulan önder yap. Burada aslında edebe uyarak, Hz. İbrahim doğrudan emir mahiyetinde, "neslimden de imam yap" demiyor, yalnızca "neslimden de" ifadesiyle yetiniyor. "Nesil" olarak çevirdiğimiz *"zürriyet"*, erkeğin soyu anlamına gelmekte, babaları, erkek ve kız, küçük ve büyük tüm çocukları içine alır. Nitekim şu âyet de bunu gösterir: *"Onların soyunu (zürriyetini) yüklü gemilerde taşımamız..."* (Yâsîn: 41) Bu âyetle Allah, onların yüklü gemideki babalarını murad ediyor. Zürriyet kelimesi bazan tekil anlamında da kullanılır: *"Ey Rabbim! Bana, kendi katından temiz bir zürriyet ihsan et."* (Âl-i İmrân: 38) Burada amaçlanan şey "salih bir çocuk" tur. **«Allah da: 'Vaadim, zalimlere ulaşmaz' dedi.»** Yani senin çocuklarından, müslümanlar da, kâfirler de olacaktır. Sana söz verdiğim peygamberlik ve haleflik görevi olan imamet, senin çocuklarından ve başkalarından zalim olanlar için geçerli olmayacaktır. Benim vaadime, yalnızca zulümden uzak kalanlar ulaşır. Çünkü imam, zulmü önlemek için var olan kimsedir. O halde imamın zalim olması nasıl mümkün olabilir? Eğer böyle bir şey caiz olursa, o zaman şu atasözü gerçekleşmiş olur: "Kim, kurdu koyun sürüsüne çoban yaparsa, zulmetmiş olur."

125. Ey Muhammed! Hatırla ki, **«biz Kâbe'yi»** hac ve umre dolayısıyla gelen **«insanlar için bir toplantı ve emniyet yeri yaptık.»** İnsanlar ziyaret için sürekli olarak buraya gelir giderler. Aynı zamanda burası bir güven yeridir. Çünkü müşrikler Harem'de bulunan kimselere saldırmazlar ve : "Ev Allah'ın evi, orada bulunanlar da Allah ehlidir" derlerdi. Bir adam Harem içinde babasının katilini bile görse, ona saldırmaz; ancak onun etrafında saldırırdı. Onlar bu özelliği Hz. İsmail'in dininden miras almışlar ve Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemine kadar da bunu sürdürmüşlerdi. **«'İbrahim'in makamını...»** Hz. İbarihim'in makamı, iki ayağının izinin bulunduğu taş, ya da Beytullah'ı yükseltirken üzerinde durup bastığı yerdir. Günümüzde de aynı adı taşımaktadır. **«Namazgâh edinin'»** yani orayı namaz kılacak bir mevzi kılın **«dedik.»**

Rivayete göre Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail'le eşi Hacer'i buraya getirerek Mekke'de bıraktı. Bunun üzerinden bir süre geçtikten sonra Cürhüm kabilesi de buraya yerleşti ve İsmail bu kabileden bir kızla evlendi. Hacer de öldü. Hz. İbrahim, hanımı Sâre'den, eşi Hacer'in yanına gitmek için izin istedi. O da kendisine izin verdi. Ancak oraya vardığında atından inmemesi şartını koştu. Hz. İbrahim Mekke'ye geldi, fakat eşi Hacer ölmüştü. Hemen oğlu İsmail'in evine gitti. Gelinine, kocasının nerede olduğunu sordu. O da, avlanmaya gittiğini söyledi. Çünkü Hz. İsmail, zaman zaman Harem'den çıkarak avlanmaya giderdi. Hz. İbrahim, gelinine: "Yanında ikram edeceğin birşey var mı?" diye sordu. Gelini de, bir şeyin bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine Hz. İbrahim, nasıl geçindiklerini sordu. Kadın: Biz, hep sıkıntı ve zorluk içindeyiz" diye şikâyette bulundu. Hz. İbrahim bunun üzerine: "Kocan eve geldiğinde, selâmımı ve kapısının eşiğini değiştirmesini söylediğimi ilet" dedi. -Bunun anlamı, "seni boşasın, çünkü ona eş olabilecek bir kadın değilsin" demekti.- Hz. İbrahim ayrılıp gittikten sonra Hz. İsmail eve döndü ve babasının güzel kokusunu duyarak eşine: "Buraya birisi mi geldi?" diye sordu. Yaşlı bir adamın geldiğini söyledi ve onu tarif etti. Konuşurken yüzünde küçümseyici bir eda vardı. İsmail: "Peki bir şey söyledi mi?" diye sordu. Eşi: "Kocana selâmımı ve kapısının eşiğini değiştirmesini söylediğimi ilet"dedi. Hz. İsmail: "O gelen babamdı. Benden seni boşamamı istemiş. Artık ailene git" dedi ve onu boşadı. Bu kabileden bir başkasıyla evlendi.

Hz. İbrahim, bir süre eşi Sâre'nin yanında kaldıktan sonra tekrar eşinden izin isteyip İsmail'i ziyaret edeceğini bildirdi. Eşi Sâre de, gittiğinde atından inmemek şartıyla izin verdi. Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'in kapısına kadar geldi. Gelini Hz. İsmail'in hanımına, kocasının nerede olduğunu sordu, O da: "Avlanmaya gitti, inşaallah dönmek üzeredir. Atından in, Allah sana rahmetini ihsan etsin" dedi. Hz. İbrahim gelinine: "Yanında ikram edeceğin bir şey var mı?" diye sordu. O da, evet, dedi. Hemen bir miktar süt ve et getirdi. Bu arada Hz. İbrahim, gelinine geçimlerini sordu. Gelini: "Biz hayır ve bolluk içindeyiz" dedi. Hz. İbrahim ona bereket içinde olmaları duâsında bulundu. Eğer o gün buğday, ya da arpa ekmeği veya hurma getirmiş olsaydı, yeryüzünün çoğu buğday, arpa, ya da hurmayla dolardı. Hz. İbrahim, ona şöyle dedi: "Kocan geldiğinde, ona selâmımı ve evinin eşiğinin düzeldiğini söylediğimi bildir" dedi. Hz. İsmail eve döndüğünde, babasının kokusunu hissetti ve hanımına: "Sana kimse geldi mi?" dedi. O da: "Evet, yaşlı biri geldi. İnsanların en güzel yüzlüsü, en güzel kokulusuydu. Bana da şunları şunları söyledi" dedi.

Hz. İsmail: "Gelen babamdı, kapımın eşiği de sensin. Bana seni iyi tutmamı söylemiş, emretmiş" dedi.

Hz. İbrahim oğlu İsmail'den bir süre ayrı kaldıktan sonra, bir gün tekrar ona geldi. Bu sırada İsmail, Zemzem kuyusu yakınında bir ağacın gölgesinde ok yontuyordu. Babasını görünce, hemen ayağa kalkarak onu bir çocuğun babaya göstermesi gereken saygıyla karşıladı. Bu sırada Hz. İbrahim oğlu İsmail'e: "Allah, bana bir şey yapmamı emretti. Bu konuda bana yardımcı olur musun?" dedi. İsmail de, bu konuda ona yardım edeceğini söyledi. Hz. İbrahim: "Rabbim bana, burada bir ev yapmamı emretti" dedi. Bunun üzerine evin temellerini yükselttiler. Hz. İsmail taş taşıyor, Hz. İbrahim de binayı yapıyordu. Bina yükselince sözkonusu taşı getirdi. Basması için ayağının altına koydu. Hz. İbrahim, dikilen taşın üzerine çıkıp binayı yapmaya başladı. Hz. İsmail de onun eline taş uzatıyordu. Bu sırada her ikisi şöyle duâ ediyorlardı: *"Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul et. Şüphesiz sen, çok iyi işiten ve çok iyi bilensin."* (Bakara: 127) (57)

Kâbe'nin yapımı bitince, Hz. İbrahim'e: "İnsanları hacca çağır" denildi. Hz. İbrahim: "Ben dağlar arasındayken ve yanımda hiçbir kimse yokken nasıl çağırabilirim?" diye sordu. Allah ise: "Seslenmek senden, duyurmak ve ulaştırmak bizdendir" buyurdu. Bunun üzerine Hz. İbrahim Ebû Kubeys dağına çıktı ve bu taşın üzerine bastı. Bu taş, Hz. Nuh Tufanında Ebû Kubeys dağında iyice gizlenmiş, kaybolmuştu. İşte bu taş, dünyadaki tüm taşları geçecek şekilde yükseldi. Allah, İbrahim için tüm yeryüzünü bir sofra gibi topladı. Hz. İbrahim de: "Ey müslümanlar topluluğu! Şüphesiz Rabbiniz sizin için bir ev yaptı ve size orayı haccetmenizi emretti" dedi. Böylece babalarının sulbünde ve analarının rahminde olan tüm insanlar, bu çağrıya olumlu cevap verdiler. Buna o gün bir defa cevap veren bir kez, on defa cevap veren de, on defa hacca gider.

«İbrahim'e ve İsmail'e şöyle emrettik:» Yani her ikisine de kesin direktif ve ültimatom verdik. Âyetteki *"ahd"* kelimesi, emir ve vasiyet anlamındadır. Nitekim "falancaya ahdetti" demek, ona emir ve tavsiyede bulundu demektir. Öte yandan yüce Allah'ın: *"Ben size ahdetmedim mi?"* (Yâsin: 60) sözü de bu anlamdadır. **«'Evimi, tavaf edenler,»** çevresini ziyaret edenler, **«orada oturanlar,»** orada yerleşenler **«rükû ve secde edenler için»** yani namaz kılanlar için **«temizleyin.»** Âyetteki *"tavaf edenler"*den amaç, dışarıdan hac için gelenler, *"orada oturanlar"* dan amaç, harem halkıdır. Namaz kılanlara *"rükû ve secde edenler"* denmesi de, bu iki şeyin namazın temel rükünlerinden olmasındandır. Öte yandan Mescid-i Haram'da oturup Kâbe'ye bakmak bile, makbul ve kutsal ibadetlerden sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber: *"Kuşkusuz yüce Allah her gün bu Kâbe'ye yüzyirmi rahmet indirir. Altmışı tavaf edenlere, kırkı namaz kılanlara ve yirmisi de ona bakanlara paylaştırılır,"*(58) buyurmuştur.

---

(57)- Bu kıssanın aslı Buharî'dedir. Bkz. Buharî, *Enbiya*; İbn Esîr, *Câmiu'l-Usûl Fî Ehadîsi'r-Rasûl*, 10/299.

Âyetteki Kâbe'yi temizleme emri, onu putlardan ve pisliklerden temizlemek ve çevresinde bu tip şeylerin barındırılmasını engellenmekle ilgilidir.Yüce Allah'ın: *"Evimi temizleyin"* buyruğu içine, Allah'ın yeryüzündeki tüm evleri (mescitleri) girmektedir. Temizlenmeleri ve temiz tutulmalarıyla ilgili hüküm tıpkı Kâbe konusundaki hüküm gibidir. Burada özellikle Kâbe'nin zikredilmesi, o zaman orada başka bir mescidin bulunmaması dolayısıyladır.

126. «İbrahim şöyle dedi:» Ey Muhammed, İbrahim'in şu sözleri söylediği zamanı hatırla: **«'Ey Rabbim! Bu beldeyi,»** bu yeri, yani Harem'i **«emniyetli kıl.»** Orada oturanları kıtlıktan, kuraklıktan, yerin dibine geçirmekten, başka bir varlığa dönüştürmekten, zelzele ve depremlerden güvencede kıl. **«Halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri, mahsullerle rızıklandır.'»** Buradaki "mahsuller" şeklinde tercüme edilen *"semerât"* kelimesi, yiyecekler demektir. Bunun meyveler anlamına geldiği de söylenmiştir. Burada özellikle "semerât" kelimesinin zikredilmesi yiyeceğin her yerde bulunmasına karşılık meyvelere her yerde nadir rastlanmasındandır. Hz. İbrahim burada yaşayan insanlar ve özellikle onların iman edenleri için emniyet, refah ve huzur istiyor.

«Allah da dedi ki: 'Kim inkâr ederse» dünyada onun da rızkını veririm. Hz. İbrahim sadece mü'minlerin rızıklandırılmasını isterken, Allah: "Ben inananları da, inkâr edenleri de rızıklandırırım," buyuruyor. Hz. İbrahim, burada rızkı da, imamete kıyaslamış oluyor. Bunun için sadece mü'minler için rızık istiyor. Allah da uyarıda bulunarak, rızkın dünyaya ait bir rahmet olduğunu, dolayısıyla imametin öncelikli olarak inananların olmasının aksine, rızkın hem mü'minlere ve hem de kâfirlere verileceğini bildiriyor. Bu itibarla

---

58- Hadisi İbn Adiy tahric etmiş, Beyhakî, *Şuabu'l-İmhan* adlı eserinde rivayet edip zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/136.

ben, **«onu»** dünya lezzetlerinden payını alması için **«az bir müddet geçindirir...»** Çünkü zaten dünya bütünüyle azdır ve kâfirin bu azdan yararlanması da azın azı demektir. **«Sonra cehennem azabına uğramak zorunda bırakırım.»** Buradaki "uğramak" anlamına gelen *"ıztırar"* kelimesi sözlükte, insanın kendisi için zararlı olabilecek şeye zorlanması, sevkedilmesidir. Burada bilinen manasıyla, küfrü sebebiyle dünyada kendi arzusuyla yaptığı şeye karşılık, âhirette zorunlu cezaya çarptırılmasıdır. **«Orası ne kötü bir yerdir.'»** Yani, içinde kalmak üzere dönülecek olan cehennem, ya da cehennem azabı, ne kötüdür. Kula, bu dünyada belli birkaç gün için süre tanınır. Yoksa, unutulması veya ihmal edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Çünkü herkes, mutlaka yaptığının karşılığını görecektir. Bu yüzden dünyanın zevk ve lezzetleri seni aldatmasın. Çünkü itaat edenin de, isyan edenin de bundan bir payı vardır. Bu, âhirette dereceleri yükseltecek bir şey değildir.

Sehl-i Tüsteri bu âyetin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle der: "Biz onlara bolluk ve nimetlerle mühlet verir, bu nimetlere şükrü unuttururuz. Onlar nimete yapışıp nimeti vereni unutunca, sorguya çekilirler." İbn Ata da bu konuda şöyle der: "Yani ne zaman bir hata işlerlerse, biz onlara nimeti yeniler, işledikleri hatadan dolayı onlara istiğfarı unuttururuz."

Akıllı kimse, dünyanın süsüne ve zinetine aldanmamalı, Allah'tan başka hiçbir şeyle sevinmemelidir. Çünkü Allah'ın dışında herşey bâtıl ve geçicidir. Fani ve geçici olan bir şeye aldanıp peşine takılmak, aklın, irfanın ve ince kavrayışın kârı değildir.

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَ
اِسْمٰعٖيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا
وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَاَرِنَا
مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ ﴿١٢٨﴾

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

127. İbrahim ve İsmail Kâbe'nin temellerini yükseltirken, Rablerine şöyle duâ ediyorlardı: "Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul et. Şüphesiz sen, çok iyi işiten ve çok iyi bilensin.

128. Rabbimiz! İkimizi de sana teslim olanlar yap. Bir kısım soyumuzdan da sana teslim olan bir ümmet çıkar. Bize ibadet yerlerimizi göster. Tevbemizi kabul et. Şüphesiz sen, tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edensin.

129. Rabbimiz! İçlerinden onlara âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek ve onları kötülüklerden temizleyecek bir peygamber gönder. Şüphesiz sen Aziz'sin, Hakîm'sin."

127. «İbrahim ve» onun İsmail, ishak, Medyen ve Medayin adlı dört oğlundan biri olan **«İsmail, Kâbe'nin temellerini yükseltirken, Rablerine şöyle duâ ediyorlardı:»** Burada geçmiş bir olaydan söz edildiği halde, şimdiki zaman kipinin kullanılması, olayı şu anda meydana geliyormuş gibi, karşıdaki insanın kafasında canlandırmak ve gözünün önüne getirmek içindir. Âyette "temeller" anlamına gelen *"kavâid"* kelimesi, "kâide" sözcüğünün çoğuludur. "Kâide" aslında bir sıfat olup "sabit" anlamına gelir. Daha sonra çokça kullanılmaktan dolayı sebat ve istikrar anlamında isim olarak kullanılmıştır. Bu, bir bakıma, Kâbe'nin temellerinin değişmeye, yıkılmaya, yok olmaya karşı korunmuş olduğu anlamına gelir. Buna göre âyetin anlamı şu olur: "Ey Muhammed, hatırla! Hani bir zaman İbrahim (a.s.) Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu..."

Hz. İbrahim'in Kâbe'nin temellerini yükseltmesinden söz edilmesi, Kâbe'nin Hz. İbrahim'den önce de var olduğunu gösteriyor. Çünkü *"temellerini yükseltirken..."* deniliyor. Öyleyse Hz. İbrahim, var olan bir temelin üzerine Kâbe'yi bina etmiştir. Ancak Kâbe'nin ilk kez kim tarafından yapıldığı konusunda görüş birliği yoktur. Kimine göre Kâbe'yi ilk kez melekler kurmuştur. Kimine göre ise, yüce Allah gökte Beytü'l-Ma'mur adında bir ev yapmış ve meleklere yeryüzünde ona benzer, onun hizasında ve onun ölçülerinde bir bina yapmalarını emretmiştir. Kimisine göre de Kâbe'yi ilk yapan Hz. Âdem'dir. Hz. Nuh Tufan'ında kaybolmuş, sonra yüce Allah, bunun yerini Hz. İbrahim'e göstermiştir. Temelleri yükseltirlerken şöyle diyorlardı:

«'Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul et.» Duâmızı ve diğer ibadetlerimizi kabul eyle. **«Şüphesiz sen»** her şeyi duyduğun gibi, duâ ve yakarışımızı da **«çok iyi işiten ve»** tüm davranışlarımızdaki niyetimizi de **«çok iyi bilensin.»** Bu âyet, bir ibadetle yükümlü olan herkesin, ibadet veya Allah'a yaklaşmak için yaptığı bir işi, emredildiği şekilde yerine getirip bu konuda bütün çabasını harcadıktan sonra, yapılan işin, hizmetin, taatın ve ibadetin kabul edilmesi için Allah'a duâ etmesinin gereğine işaret ediyor. Çünkü bunu kabul etmek, ya da etmemek Allah'a kalmış bir şeydir. Allah'ın bu konuda herhangi bir zorunluluğu yoktur.

128. «Rabbimiz! İkimizi de sana teslim olanlar» yani sana karşı ihlâslı ve samimi olan kimselerden **«yap.»** Burada *"teslim olan"*dan maksat, nefsini ve zatını bütünüyle Allah'a adayandır. Bir başka yoruma göre de anlam şu şekildedir: "Bizi sana teslim olan, rızana boyun eğen, takdir ettiğin her şeyi kabul eden, hükmünde tartışma yapmayan kimseler eyle." "İslâm" kelimesi "lâm-ı cer" edatıyla gelince, teslim olmak, kazaya boyun eğmek ve razı olmak anlamına gelir. **«Bir kısım soyumuzdan da sana teslim olan bir ümmet çıkar.»** Neslimizden bazı kimseleri sana ibadette ve itaat etmede samimi olan bir topluluk yap. Özellikle burada *"bir kısım soyumuzdan"* demelerinin sebebi, soylarından bazı insanların iyi insanlar olduğunu, bazılarının da apaçık bir şekilde kendi nefislerine zulmedeceklerini bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Şu halde Allah'ın hikmeti gereği dünyada, üstün kimseler olduğu gibi, orta derecede ve aşağılık kimseler de bulunacaktır. Üstün kimseler, nefislerini Allah'a adayan ve tümüyle O'na yönelen "ehlullah" (Allah ehli)tır. Orta derecedekiler, kötülüklerden kaçınan ve sevap kazanmak için Allah'a itaata koşan âhiret ehlidir. Aşağılık kimseler ise, dünya hayatının dış görünüşünü bilip âhiretten habersiz olan dünya ehlidir. Bunların çabaları tümüyle dünyalarını kurtarmak ve onun sebeplerine yapışmaktır. Nitekim, dünyanın imarının üç şeyle gerçekleştiği belirtilmiştir:

Birincisi: Ziraat ve ağaç dikmek.

İkincisi: Koruma ve savaş.

Üçüncüsü: Ticaret mallarını bir şehirden başka bir şehre nakletmek.

Kim bu sayılan şeyler üzerinde durur, ölümü unutur, yeniden dirilmeyi ve hesabı akla getirmez, dünyanın imarı için aşırı bir şekilde çaba gösterir, bütün düşüncesini bu alanda yoğunlaştırırsa, gerçekten bu kimse cehalet ve ahmaklıkta aşırı gitmiştir. Bu bakımdan: "Eğer ahmaklar olmasaydı, dünya harabeye dönerdi" denmiştir.

«Bize ibadet yerlerimizi» yani hacla ilgili ihrama girme yerlerini, Arafat'ta vakfe yapacağımız yeri, tavaf yerini, Safa'yı Merve'yi ve aralarındaki gidiş geliş yollarını, şeytan taşlama yerini **«göster.»** Âyette geçen "İbadet yerleri" anlamındaki *"menasik"* kelimesi, "mensek" kelimesinin çoğuludur. "Nüsuk" ise, Allah'a kulluk yapmak için başvurulan her türlü eylemdir. Genel olarak hacla ilgili ameller için kullanılır. Çünkü hacla ilgili amel ve görevler en zor olanlarıdır. Fazla gayret ve çaba sarfedilmek suretiyle yapılan amellerdir.

«Tevbemizi kabul et.» Küçük günahları işlemek, ya da en iyiyi terketmek gibi, yanılarak yaptığımız hatalar varsa, onları bağışla. Belki de Hz. İbrahim ve İsmail'in bu şekilde duâ etmeleri, kendi nefislerini kırmak ve soylarına birtakım öğütlerde bulunmak, Kâbe'nin ve çevresindeki ibadet yerlerinin, günahlardan kurtulma ve gaybı en iyi şekilde bilen Allah'tan bağışlanmayı isteme yerleri olduğuna dikkat çekmek içindir. **«Şüphesiz sen, tevbeleri»,** yani tevbe edenin tevbesini, **«çok kabul eden ve çok merhamet edensin.»** Tevbe, asıl olarak geri dönmek demektir. Allah'ın kulun tevbesini kabul etmesi ise, günahkârın kalbinde pişmanlığı ve dönüşü yaratması, görünen organlarını taatlerle süslemesi ve onu günah ve hataların kirinden temizlemesi demektir. *"Tevbeleri çok kabul eden"* anlamındaki *"tevvâb"* kelimesi, çokluk ve aşırılık ifade eden mübalağa kalıplarındandır. Yüce Allah'ın tevbeleri çokça kabul etmesi ve kendisine yönelen pek çok günahkârı affetmesi dolayısıyla, bu sıfatla nitelendirilmiştir.

129. «Rabbimiz! İçlerinden», yani çocuklarımız olan müslüman ümmeti içinden **«onlara âyetlerini okuyacak»** tevhid ve nübüvvetin delillerini içeren vahyi onlara duyuracak **«kitab'ı ve»** yani Kur'an'ı, kendisiyle nefislerinde gerçek tanımayı ve şer'î hükümleri kemale erdirecekleri **«hikmeti öğretecek...»** İbn Düreyd şöyle diyor: "Sana ibret veren, seni olgunluğa çağıran, çirkinlikten uzaklaştıran her söz, hikmet'tir." **«Ve onları»** ellerinden geldiği kadar **«kötülüklerden temizleyecek»** yani şirk pisliklerinden ve isyanın her türünden arındıracak «**bir peygamber gönder.**» İçlerinden bir peygamberin gönderilmesi, onun kendilerinden olmasını gerektirmez. Nitekim Hz. İbrahim ve İsmail neslinden, Hz Muhammed (s.a.v.)den başka peygamber gönderilmemiş ve onların duâları, Hz. Muhammed peygamber gönderilerek kabul edilmiştir.

Rivayete göre ona: "Duân kabul olundu. O, ahir zamanda gelecektir" denilmiştir. Hadiste: *"Şüphesiz ben Allah katında, henüz Âdem'in balçık olduğu bir zamanda 'peygamberlerin sonuncusu' olarak yazıldım. Size şimdi benimle ilgili ilk önemli şeyi haber vereceğim: Ben, babam İbrahim'in duâsı, İsa'nın müjdesi, annemin hamileliği sırasında, kendisinden bir nurun çıkarak onunla bütün Şam saraylarının aydınlandığı şeklinde gördüğü rüyasıyım"* (59) buyurularak, Hz. İbrahim'in bu duâsı belirtilmiştir.

Hz. İbrahim, âyette geçen bu üç duâ ile Allah'a yalvardıktan sonra, sözünü Allah'a karşı yaptığı şu övgüyle bitiriyor: «**Şüphesiz sen**» her şeye galip ve üstün olan, asla gücüne karşı konulamayan «**Azîz'sin**» ve yalnızca hikmet ve faydalarla dolu olan işler yapan «**Hakîm'sin.'**» Allah, zatı itibariyle Azîz ve Hakîm'dir. O'nun dışındaki her şey de nefsi itibarıyla zelil ve cahildir.

İmam Gazzalî şunları söylemektedir: "Azîz, benzeri az olan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan, erişilmesi zor olan şeydir. Bu üç niteliği kendisinde toplamayan şeye "Azîz" adı verilemez. Çünkü nice az bulunan şeyler vardır ki, değeri büyük ve faydası çok olmadıklarından "aziz" diye adlandırılamazlar. Ayrıca nice önemli, yararlı ve benzersiz şeyler vardır ki, kendilerine ulaşmak ve onları kavramak zor olmadığından, yine "azîz" olarak adlandırılamazlar. Meselâ güneş ve dünya, benzerleri bulunmayan, pek çok yararları olan ve kendilerine şiddetle ihtiyaç duyulan iki varlık oldukları halde, kendilerine ulaşmak, yani onları görüp kavramak zor olmadığından "aziz" diye nitelendirilemezler. Şu halde "azîz" diye nitelendirilebilmek için, sözü edilen üç ana anlamın bir araya gelmesi zorunludur.

Hikmet'e gelince, en değerli ve en üstün şeyleri, en yüce ilimlerle tanımaktır. Varlıkların en yücesi, bizzat Allah'tır. O'nun künhüne erişilemez, bir başkası O'nu olduğu gibi tanıyamaz. O mutlak Hakîm'dir. Çünkü O, en değerli şeyleri en değerli ilimlerle bilir. Nitekim, sanatların inceliklerini ve güzelliklerini bilen, sağlam ve pürüzsüz yapan kimseye Hakîm denir. Bir kimse her

---

59- Tirmizî rivayet etmiş ve "Hasen bir hadistir" demiştir.

şeyi tanısa fakat Allah'ı tanımasa, "Hakîm" adını almaya lâyık olmaz. Çünkü o, varlıkların en yüce ve değerlisini tanımamaktadır. Hikmet, ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği ise konusunun yüceliğiyle ölçülür. Kime hikmet verilmişse, ona çokça hayır verilmiştir. Meselâ bunun örneklerini peygamberlerin efendisi Hz. Peygamber'in sözlerinde bulabiliriz: *"Hikmetin başı, Allah korkusudur." "Akıllı kimse nefsini hesaba çekip ölümden sonrası için çalışan, âciz kimse ise nefsini hevasına uydurup sonra da Allah'dan lütuf ve ikram bekleyendir."*(60) *"Az olup da yeten, çok olup da oyalayan (ve nimetin şükrünü unutturan) şeyden daha hayırlıdır". "Said, yani mutlu kimse, başkasının durumundan ders alabilendir."* İşte bu ve benzeri sözlere hikmet adı verilir, sahibine de Hakîm denir."

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهٖيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُۜ وَلَقَدِ
اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٣٠﴾
اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٣١﴾

130. Kendini bilmez beyinsizden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? Şüphesiz ki, Biz onu dünyada peygamber olarak seçtik. O, âhirette de sâlih kimselerdendir.

131. Bir zamanlar Rabbi ona: "İslâm ol" dediğinde, İbrahim: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum" demişti.

130. «Kendini bilmez beyinsizden» yani kendini, aşağılayıp hakir görenden **«başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir?»** Bu, yadırgama ve azarlama ifade eden bir sorudur. Âyetteki *"ragıbe"* fiili "fî" harf-i ceri ile kullanılırsa, istedi, anlamına gelir; "an" harf-i ceri ile kullanılırsa, yüzçevirdi, anlamına gelir. Burada "an" ile kullanılmıştır. Anlamı: Zelil ve aşağılık kim-

---

60- Hadisi Tirmizî tahric etmiş ve "hasen bir hadistir" demiştir.

selerin dışında hiç kimse İbrahim'in dininden, şeriatından ve yolundan yüz çevirmez.

Rivâyete göre Abdullah b. Selâm, kardeşinin oğulları olan Seleme ile Muhacir'i İslâm'a davet etti ve onlara: "İkiniz de yüce, Allah'ın Tevrat'ta, İsmailoğullarından bir peygamber göndereceğim. Onun adı Ahmed'dir. Ona iman eden hidayete erer, iman etmeyense lânetlenir buyurduğunu biliyorsunuz" dedi. Bunun üzerine Seleme, müslüman oldu, Muhacir ise buna yanaşmadı. İşte yüce Allah, bu âyeti bu olay üzerine indirdi.

«Şüphesiz ki, Biz onu dünyada peygamber olarak seçtik.» Yani, yemin olsun ki, Biz dünyada diğer insanlar arasından İbrahim'i, kendisine peygamberlik ve hikmet vererek seçtik. **«O âhirette de sâlih kimselerdendir.»** İstikamet, iyilik ve salahta kararlılığı açıkça kanıtlanmış kişilerdendir. Çünkü dünyada kulların seçkini olan kimsenin âhirette de salah içinde olduğuna şahitlik edilir. Öyleyse gerçekten ona uyulması gerekir ve onun dininden kendini bilmez beyinsizlerden başkası yüz çevirmez.

131. «Bir zamanlar Rabbi ona...» Yüce Allah, Hz. İbrahim'i insanlar arasından seçtiği zaman kendisine **«'İslâm ol'»**, Rabbin için dininde samimi ve ihlâslı ol, İslâm üzerinde dosdoğru yürü ve kararlı ol **«dediğinde...»** Bu, mağaradan çıkıp yıldızlara, aya ve güneşe baktığı zaman söylenmiş ve Allah kendisine ihlâslı olmayı ilham etmişti. **«İbrahim: 'Âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum'»** yani O'nun: *"Şüphesiz ki ben, hakka eğilerek yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim,"* (En'âm: 79) sözünde geçtiği gibi, dinimde samimiyete ve ihlâsa sarıldım **«demişti.»** Bu söylediğine de bağlı kaldı, kalbini, nefsini, çocuğunu ve malını Allah'a teslim etti. Nitekim ateşe atıldığında Cebrâil ona herhangi bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sorduğunda: "Sana mı? Hayır!" diye cevap vermişti. Daha sonra Cebrail'in: "Rabbinden bir şey istemeyecek misin?" diye sorması üzerine şöyle demişti: "O'nun benim durumumu bilmesi, benim için yeterlidir."

وَوَصّٰى بِهَا

اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ

فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ
حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَن۪يهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْد۪يۜ قَالُوا
نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا
وَاحِدًاۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

132. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti. Yakub da onu tavsiye ederek: "Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. O halde sizler sadece müslümanlar olarak can verin" dedi.

133. Yoksa siz, Yakub'a ölüm geldiği sırada yanında mı bulunuyordunuz? O zaman o, oğullarına: "Benden sonra neye tapacaksınız?" demiş, oğulları da: "Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek ilâha kulluk edeceğiz. Bizler O'na teslim olduk" demişlerdi.

134. Onlar, bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz.

132. «İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti.» Hz. İbrahim kendi nefsinde kemale erince, başkasına da bu kemale ermesi için tavsiyede bulundu. Bu da, Hz. İbrahim'in dinî ve dünyevî bakımından hayırlı ve yararlı olarak gördüğü şeyi, bir lütuf ve ihsan mahiyetinde, çocuklarına tavsiyesidir. Bu tavsiye oğulları ifadesinden anlaşılacağı üzere erkek çocuklarına demektir. **«Yakub da onu»** yani Hz. İbrahim'in tavsiye ettiği şeyi **«tavsiye ederek:»** Hz. Yakub, Hz. İbrahim'in torunu ve Hz. İshak'ın oğludur. Oniki çocuğuna vasiyette bulunmuştur. Yüzkırkyedi yıl yaşadı ve Mısır'da vefat etti. Mukaddes topraklara (Kudüs) götürülüp, orada babası İshak'ın yanına defnedilmesini istemiştir. Bunun üzerine Hz. Yusuf kendisini alıp oraya götürmüş ve dedesi İshak'ın yanına defnetmişti.

«**'Oğullarım! Allah sizin için bu dini**» yani dinlerin en seçkini olan ve Allah katında ondan başkası olmayan İslâm'ı «**seçti. O halde sizler sadece müslümanlar olarak**» yani tevhid dininde samimi ve Rabbiniz hakkında iyi niyet besleyerek «**can verin' dedi.**» Bu, görünürde ölümle ilgili bir emirdir. Ancak gerçekte, müslüman olarak yaşamakla ilgili bir emirdir ve İslâm'ın terkedilmesi yasaklanmaktadır. Çünkü ölüm onların ellerinde değildir. Bu olay, Hz. Yakub'un Mısır'a geldiğinde, oradaki halkın putlara taptığını görmesi üzerine olmuştu. Hz. Yakub oğullarına, İslâm dininden ayrılmamalarını ve bunda sebat etmelerini tavsiye etti. Onun bu vasiyetini özellikle çocuklarına yapması, İslâm'ın başta gelen ve ihtimam gösterilmesi gereken bir şey olduğuna işaret etmektedir. Çünkü insan, kendisine en yakın olan kimselere şefkate, sevgiye, iyilik ve hayır istenmeye en lâyık olan kimselere tavsiyede bulunur. Bunun yanında oğulların iyi ve hayırlı kimseler olması, halkın da iyiliği demektir. Çünkü kendisine uyulan kimse eğer sâlih olursa, uyanlar da her bakımdan onun gibi salaha ve iyi olmaya çalışırlar. Din konusunda mutlaka tavsiyede bulunulması ve uyarı yapılması gerekir. Şüphesiz, kötü kimselerle ünsiyet peyda eden kimselerin, onların ahlâklarıyla ahlâklanmalarından, onların yaptıklarını yapmalarından korkulur. Bu da, onları uçuruma yuvarlar.

Ebû Ubeyd Sûrî bazı ihvanına şöyle yazmış: "Doğrusu sen, uzun ömrün boyunca hep dünyayı düşünerek sabahladın. Yaptığın kötü şeylere mukabil Allah'tan lütuf ve ikram bekledin. Gerçekte sen hep soğuk bir demiri dövüp durmaktasın vesselâm. Gerçi insan Allah hakkında hüsnü zan sahibi olmalıdır. Fakat bu, kişinin durumunu, ahlâkını ve amelini ıslah etmekle olabilir."

Hasan Basrî şöyle diyor: "Birtakım kimseler, dünyadan göçünceye kadar hep arzuları peşinde koştular, iyilik namına hiçbir şey yapmadılar. Onlardan biri: "Ben Rabbim hakkında iyi şeyler düşünüyorum" der. Oysa yalan söylemektedir. Çünkü Rabbi hakkında güzel düşünseydi, güzel amel işlerdi."

133. «**Yoksa siz, Yakub'a ölüm geldiği**», onda ölüm belirtileri görüldüğü, «**sırada yanında mı bulunuyordunuz?**» Yani o zaman siz orada değildiniz. Bu âyet, yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Yakub'un, oğullarına öleceği sırada yahudiliği vasiyet ettiğini bilmez misin?" diye sormaları üzerine indi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: Hz. Yakub'da ölüm belirtileri görüldüğü ve oğularına bunu söylediği zamanda orada bulunmuyordunuz. **«O zaman o, oğullarına: 'Benden»** yani ölümümden **«sonra neye tapacaksınız?'»**, kime kulluk edeceksiniz **«demiş...»** Bu sözleriyle o, onların tevhid ve İslâm konusundaki kararlılıklarını kesinleştirmek istemiştir.

İşte Hz. Yakub, bu iki konuda kararlı davranacaklarına ilişkin olarak oğullarından kesin söz aldı.

Râgıb (Isfahanî) bu konuda şöyle der: *"Benden sonra neye tapacaksınız?"* sözüyle Hz. İbrahim sadece meşru olan tapınmayı kasdetmemiş, onların tüm amellerinde maksatlarının Allah'ın rızâsından başka şey olmasından korkmuştur. Sadece putlara tapmakla oyalanmalarından değil, aynı zamanda dünyaya ilişkin bütün meşguliyetlerin kendilerini Allah'a kulluktan alakoymasından da korkuyordu. Nitekim şöyle denilmiştir: "Seni Allah'tan uzaklaştırıp alakoyan her şey tağuttur." Bunun için *"Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru"* (İbrahim: 35), yani Allah'dan başkasına hizmetten ve kulluktan bizi koru buyurulmuştur.

«Oğulları da: 'Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan», ilâhlığı üzerinde ittifak kılınan, varlığından şüphe olmayan, kendisine ibadet etmek farz kılınan bir tek ilâha... Burada Hz. İsmail, Hz. Yakub'un amcası olduğu halde, babası gibi gösterilmiştir. Çünkü amcalar baba gibidir. Teyze de anne gibidir. Çünkü her ikisi de aynı yoldan ve soydan geliyorlar. Dolayısıyla bu bir kardeşliktir ve aralarında fark yoktur. Kaldı ki Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Bir kimsenin amcası, babasının benzeridir."*(61) Yani aralarında bir farklılık yoktur; tıpkı hurma ağacının iki dalı arasında, aynı kökten olmaları dolayısıyla fark olmadığı gibi. Evet senin ve atalarının ilâhı olan **«tek ilâha kulluk edeceğiz.»** Bununla açık olarak Tevhid vurgulanmakta ve başka hiçbir ilâhın kabul edilmeyeceği belirtilmektedir. **«Bizler O'na teslim olduk,' demişlerdi.»**

134. «Onlar,» yani Hz. İbrahim, Hz. Yakub ve ikisinin Tevhid dinine bağlı olan çocukları **«bir ümmetti gelip geçti.»** Ölümle diğerlerinden ayrılıp gittiler. *"Ümmet"* kelimesinin anlamı aslında kasdedilen, kendisine yönelinen şey demektir. Cemaate ümmet denilmesinin sebebi insan gruplarının kendisine uyduğu, yöneldiği içindir. **«Onların kazandıkları kendilerine,»** herkes için kendi kazandığı vardır, başkasının kazandığı değil. **«Sizin kazandıklarınız da»** başkası için değil **«sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz.»** Yüce Allah'ın, bir başka âyette: "*Siz, bizim işlediğimiz suçlardan sorumlu olmayacaksınız*" (Sebe: 25) şeklinde ifade ettiği üzere, onlar geçmiş ümmetlerin işledikleri kötülükler yüzünden hesaba çekilmeyeceklerdir. Aynı şekilde onların iyi amelleri yüzünden size bir mükâfat verilmeyecektir. Kısacası, herkesin karşılığı kendi ameline göre verilecektir.

---

(61) Müslim, tahric etmiştir. Ebû Davud, *Zekât*, bölümünde: *"Sen kişinin amcasını, babasının benzeri olduğunu bilmiyor musun?"* şeklindedir. Ayr. Tirmizî, *Menâkıb*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/165'de rivayet etmiştir.

Bu, yahudilerin, Yakub (a.s.)ın yahudi olarak öldüğünü ve ölmek üzere iken oğullarına da bunu tavsiye ettiğini söylemeleri üzerine, yüce Allah onların bu iddialarını reddederek: "*Yoksa siz yanında mı bulunuyordunuz?*" buyurmuştur. Yahudiler dediler ki: "Kabul edelim ki durum öyledir. Onlar bizim soyumuz ve atalarımız değiller mi? Bizim soyumuz da onlara nisbet edilmiyor mu? Kuşkusuz biz, Alah katında onların salahından, iyi olmalarından ve Allah katındaki değerlerinden yararlanacağız". İşte yahudiler bu sözü sırf, atalarıyla övündükleri için söylüyorlardı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, onların bu iddiaları çürütülüyor. Bu yahudilerin, onların soyundan olmaları, onlara bir yarar sağlayamayacaktır. Ancak, amellerde onlara uymaları kendilerine yarar sağlayacaktır. Çünkü herhangi bir kimseye bir başkasının kazancı bir yarar ve menfaat getirmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: "*Ey Haşimoğulları! İnsanlar (halk) bana amelleriyle gelirken siz soyunuzla bana geliyorsunuz.*"(62) Yine şöyle buyuruyor: "*Kimin ameli kendisini geri bırakırsa, nesebinin şerefli olması kendisine bir yarar sağlamaz*"(63) yani kötü ameli ve sâlih ameldeki ihmali dolayısıyla âhirette geri kalan kimse, soyunun şerefinden yararlanamaz ve eksiğini onunla gideremez. Şair de şöyle der:

> *Hz. Ali'ye yakınlığınla mı övünüyorsun?*
> *İrinin aslı da saf sudur.*
> *Temiz bir soydan olmanın yararı yoktur,*
> *İşlemiş olduğun kötülükler onu kirletirse.*

Oğullar (çocuklar) dünyada babalarının soylarıyla ne kadar övünseler de, sûra üfürüldüğü gün, artık orada ne soyun, ne de bununla övünmenin bir anlamı olamaz. Çünkü bu gibi şeylerle övünmek, adeta başkasının eşyasıyla övünmek gibidir. Bu ise deliliktir. Mutlaka kişinin iyi bir amel sahibi ve bu

---

62- Bu, Ahmed b. Hanbel'in ve Tirmizî'nin rivâyet ettiği uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Siyer yazarları da bunu rivâyet etmişler. Ayr. bkz. ed-Dür, 5/96

63- Ebû Davud, *İlim*; Tirmizî, *Kur'ân*; İbn Mâce, Darimî ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/52.

konuda ihlâslı olması gerekir. Gerçekte Allah'ın fazlı ve keremiyle kurtuluş ancak bundadır.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ (١٣٥) قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ
اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَ
الْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ مُوسٰى وَعٖيسٰى وَمَا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (١٣٦) فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ
مَا اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فٖي شِقَاقٍ
فَسَيَكْفٖيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ (١٣٧) صِبْغَةَ
اللّٰهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (١٣٨)

135. "Yahudi ve hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız" dediler. De ki: "Hayır, biz, bâtılı bırakıp hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi."

136. (Onlara) şöyle deyin: "Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Musa'ya ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından bütün peygamberlere verilenlere iman ettik. Onların arasında bir ayırım yapmayız. Biz, Allah'a teslim olanlarız."

137. Eğer sizin iman ettiğiniz gibi onlar da iman ederlerse şüphesiz ki, hidayete ermiş olurlar. Eğer yüzçevirirlerse, bilin ki onlar, ancak bir ayrılık içindedirler. Onlara karşı Allah sa-

na yetecektir. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

138. Allah'ın boyası ile boyandık, Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ancak O'na kulluk ederiz.

135. «'Yahudi ve hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız,' dediler.» Bu âyet, Medine yahudileriyle Necran hıristiyanları hakkında nazil olmuştur. Yahudiler: "Yahudi olun, çünkü bizim peygamberimiz, peygamberlerin en üstünü ve dinimiz de dinlerin en faziletlisidir" dediler. Böylece Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i inkâr ettiler. Hıristiyanlar da: "Bizim peygamberimiz, peygamberlerin en faziletlisi ve dinimiz de, dinlerin en değerlisidir. Bunun için hıristiyan olun" dediler. Bunlar da Hz. Musâ ile Hz. Muhammed'i inkâr ettiler. Kur'an'ı kabul etmediler. Her iki gurup da: "Hidayeti bulmanız ve sapıklıktan kaçınmanız bununla mümkündür" diyorlardı. Ey Muhammed! Onları red için kendilerine: **«De ki: 'Hayır, biz, bâtılı bırakıp hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız.»** Biz, sizin dediklerinizin aksine Hz. İbrahim'in dinine uyarız. Çünkü o bâtılı bırakıp hakka yönelmiştir. Yahudiliği ve hıristiyanlığı bırakıp hakka yönelmiştir. Kaldı ki: **«O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.'»** Burada bir nevi onlara karşı bir tariz ve uyarı vardır. Çünkü Hz. İbrahim'e tabi olduklarını iddia ettikleri halde, Uzeyir ve Mesih İsa, Allah'ın oğludur diyerek şirke giriyorlardı. Hz. İbrahim ise müşrik değildi, şirk koşmamıştı. Aynı zamanda bu âyette, Hz. İbrahim'in dinine uymamız da gösteriliyor. Bu din, bizim peygamberimizin, ashabının ve tabilerinin de üzerinde bulundukları dindir.

136. Ey mü'minler! **«(Onlara) şöyle deyin: 'Biz, Allah'a»** yalnızca O'na, **«bize indirilene,»** bizim peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)'e indirilen Kur'an'a; çünkü ona indirilen, ümmetine indirilmiş demektir. **«İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene,»** Hz. İbrahim'e indirilen on sayfaya, Hz. İsmail, İshak ve Yakub peygamberlere ve Hz. Yakub'un torunlarına indirilene iman ettik. Burada "torunlar" anlamına gelen *"esbat"* kelimesi "sıbt" kelimesinin çoğuludur. Yani bunların kökü bir, fakat dalları fazla demektir. Amaç Hz. Yakub'un çocuklarıdır. Sayıları onikidir. Bu şekilde isimlendirilmeleri, her birisinden bir cemaatın çıkmış olmasındandır. İsrailoğullarının esbatı denilince, araplarda kabileler, acemlerde de boylar hangi anlama geliyorsa, o anlama gelir. Bunlar bir baba ve anneden meydana gelmiş bulunan bir cemaat demektir. **«Musa'ya ve İsa'ya verilenlere...»** Bu iki peygambere verilmiş olan Tevrat ve İncil'e de inanırız. Bu iki peygamberin de burada zikredilmeleri, konuşmanın yahudi ve hıristiyanlarla geçmiş olmasındandır. **«Ve Rableri tarafından bütün peygamberlere verilenlere iman ettik.»** Yani burada adı geçen ve geçmeyen tüm peygamberlere, Rableri tarafından ne verilmiş ve indirilmişse, biz hepsine inandık. **«Onların arasında bir ayırım yapmayız.»** Biz, yahudiler gibi bazısına inanıp bazısına da inanmazlık etmeyiz. Hepsine iman ederiz. **«Biz, Allah'a teslim olanlarız.'»** Her şeye rağmen biz, Allah'a boyun eğmiş, ihlâslı ve inancında samimi kimseleriz.

137. «Eğer sizin iman ettiğiniz gibi onlar da iman ederlerse, şüphesiz ki, hidayete ermiş olurlar.» Eğer yahudi ve hıristiyanlar da tıpkı sizin dine inandığınız gibi, dininize iman ederlerse.... Bu bir bakıma onları susturmak ve aciz bırakmak ve onları hakkı itirafa zorlamaktır. Dolayısıyla mana şöyle oluyor: Eğer, sizin Allah'a iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, ki Allah'ın bir eşi ve benzeri yoktur. İşte bu takdirde onlar da kesinlikle hidayete ermiş ve hakkı bulmuş olurlar. Sizin doğru yol ve hidayette olduğunuz gibi, onlar da hidayete ulaşırlar. Bu sayede aranızda birlik ve beraberlik sağlanır. **«Eğer yüzçevirirlerse,»** Yani yukarıda açıklandığı şekilde iman etmezlerse, bunda herhangi bir şeyi ihlal ederlerse, mesela bir kısmını kabul edip bir kısmını da etmezlerse, **«bilin ki onlar, ancak bir ayrılık içindedirler.»** Onlar çok büyük bir ihtilaf ve ayrılık içindedirler. Haktan uzaktırlar. Ayrılık *"şikak"* kelimesinin anlamı olarak verilmiştir. Şikak, o derece aşırı bir ayrılık anlamını ifade eder ki, bu manada şikak, onların zarfı, bunlar da mazrufu (zarfın içinde yer alan şey) durumundadırlar. Kelime kök olarak "şakk" kelimesinden alınmadır. Bu da yan ve taraf anlamınadır. Adeta her iki gruptan biri diğerinin karşısında yer alıyor. Bu da aralarındaki düşmanlıktan ileri gelen bir şeydir. **«Onlara karşı Allah sana yetecektir.»** Yahudiler ve hıristiyanların işi ve durumu hakkında Allah sana yetecektir. Onların şer ve kötülüklerini senden uzaklaştıracak, onlara karşı sana yardımda bulunacak ve seni zafere kavuşturacaktır. Nitekim Allah, verdiği sözü de yerine getirmiştir. Kurayza Oğulları yahudilerinin öldürülüp esir edilmeleriyle, Nadîroğulları arasında da sürgünü, Şam'a uzaklaştırılmaları ve benzeri hususlarla Allah vadini yerine getirdi. **«O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** Allah, senin kendisine nasıl duâ ettiğini din konusunda açığa vurduğun niyetini çok iyi işitir ve çok iyi bilir. Bu bakımdan Allah senin duânı kabul edecek ve seni muradına erdirecektir.

138. «Allah'ın boyası ile boyandık.» Âyetteki *"sıbğa"* kelimesi, kendisiyle elbiselerin boyandığı şey demektir. Burada istiare yoluyla fıtrat anlamında kullanılmıştır. Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu yaratılış, yani fıtrat ifade ediliyor. Burada güzel ve temiz yaratılışıyla kulun iman etmeye ve diğer itaat olan şeyleri yapabilmeye uygun olduğu, kabiliyetli bulunduğu elbiseyi boyamaya benzetilmiştir. Benzetme yönü, bunların her ikisinin de süs ve zinet olmasıdır. Boya elbiseyi süslediği gibi kulun iman ve amelleri de onu süsler. Buna göre âyetin manası: "Allah bizi hak ve imanı kabule istidatlı olarak yarattı, tıpkı elbisenin boyayı kabul etmesi gibi," demektir. Ya da âyetin manası: "Boyanın elbiseyi temizlediği gibi Allah bizi temizledi," demektir. Çünkü iman, küfrün her türlü zararlarından kişiyi korur ve temizler.

Burada "Sıbğa" olarak isimlendirilmesinde, fıtrat anlamının bu kelimeyle belirtilmesinde, hıristiyanların vaftizindeki durumla bir benzerlik gösteriliyor. Çünkü hıristiyanlar çocuklarının doğumlarının yedinci gününde onları vaftiz ederler. Bu, tıpkı müslümanların çocuklarını sünnet ettirmeleri gibidir. Hıristıyanlar Ma'mudiye adını verdikleri sarı bir suya çocuklarını daldırırlar. Bu da, Hz. İsa'nın yıkandığı suyun adıdır. Bu suyu bir başka suyla karıştırıp hazırlarlar. Bunu kullandıkça, yerine birbaşka su ilâve ederler.

«Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir?» Hangi şahsın, ya da kişinin boyası, Allah'ın boyasından güzel olabilir? Çünkü Allah, kullarını imanla boyuyor, onları küfrün zararlarından ve şirkin pislik ve murdarlıklarından tertemiz hale getiriyor. Bu itibarla Allah'ın boyasından daha güzeli asla olamaz. **«Biz ancak O'na...»** Bize bu değerli nimetleri veren Allah'a **«kulluk ederiz.»** O'na şükrederiz ve verdiği diğer tüm nimetlerine hamd ederiz.

"Biz ancak O'na kulluk ederiz" ifadesinde şuna işaret vardır: Arifler, Rablerine kullukta ve ibadette bulunurlar; fakat bunu ne cennet arzusu ve ne de cehennem korkusu için yapmazlar. Zebûr'da şöyle rivâyet olunmuştur: "Bana cennet umudu, ya da cehennem korkusu için ibadet edenden daha zalim kim olabilir? Eğer ben cenneti, cehennemi yaratmasaydım, ibadet olunmaya layık olmayacak mıydım?"

Rivayete göre, Seriy es-Sakatî şöyle demiştir: "Allah'ın yaratıkları arasında yirmi yıl sessiz kaldım da, biri dışında kimse ağıma düşmedi. Ben Bağdat'ta Cuma günü camide konuşuyordum. Bir ara: "Zayıf birinin güçlü bir kimseye başkaldırmasına doğrusu şaşıyorum" dedim. Cumartesi günü sabah namazını kılıp çıktığımda, karşımda arkasında bir sürü çocuk bulunan bir genç gördüm. Hayvanının üzerinde duruyordu. Sonra indi ve: "Seriy es-Sakatî hanginizdir?" diye sordu. Çevremde bulunanlar beni gösterdiler. Bana selâm verdi ve oturdu. Sonra: "Zayıfın kuvvetliye karşı çıkmasına şaşırdığını söylemişsin. Bununla ne demek istedin?" Diye sordu. Ben de şu cevabı verdim: "İnsanoğlundan daha zayıf bir yaratık olmadığı gibi, yüce Allah'tan daha güçlü bir varlık da yoktur. Ancak bütün bu güçsüzlüğüne rağmen insanoğlu, hep Allah'a isyana yeltenir." Sonra genç ağladı ve: "Ey Seriy, Allah benim gibi günaha batmış birini kabul eder mi?" dedi. Ben de: "Peki, günaha dalıp batmış olanı başka kim kurtarır?" dedim. "O halde ey Seriy, ben çok zulümler yaptım. Benim ne yapmam gerekir? Diye sordu. Ben de: "Eğer, tümüyle Allah'a döner, başkalarıyla ilgiyi kesersen, Allah hasımlarını razı eder" dedim. Bunun üzerine genç yine ağladı ve bana: "Allah'a giden yolu öğret" dedi. Ben de: "Eğer sen orta yolu tutmak istiyorsan, namaz kılman, oruç tutman ve günahları da terketmen gerekir. Eğer, velilerin yolunu bulmak istiyorsan, başkalarıyla ilgiyi kes ve yaratanın hizmetinde ol" dedim. Genç yine ağlamaya başladı. Elinde bulunan mendil gözyaşlarından ıslanmıştı. Sonra da ayrılıp gitti. Bu genç bundan böyle her şeyi, ailesini, çoluk ve çocuğunu terketti. Hep kabristanlarda, üstü başı değişik halde gezerdi. Ölünceye dek böyle devam etti. Seriy es-Sakatî der ki: Bir gün kendisini rüyamda gördüm, baktım ki, halis ipekten parlak bir elbise içinde, eteklerini sürüyerek gidiyordu. Kendisine: "Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Allah sana ne şekilde bir muamelede bulundu?" diye sorduğumda, bana şu cevabı verdi: "Allah hiçbir günahımı sormadan beni cennete koydu."

قُلْ
أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ
وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا

أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ
شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾
تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ
عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

139. De ki: "Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz? Halbuki bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz O'dur. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir. Biz, Allah'a karşı samimi olanlarız."

140. Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarının yahudi veya hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı?" Allah'ın bildirdiği o yanındaki gerçeği gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

141. Onlar, bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz.

139. «De ki: 'Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz?» Allah hakkında ve hak dava uğrunda bizimle mücadele mi ediyorsunuz? Tartışan taraflar arasında karşılıklı delil ortaya koymaya, "muhâcce" denir. Buradaki soru anlamına gelen "hemze", hem inkâr ve hem de kınama anlamınadır. Bu âyet yahudi ve hıristiyanların; "Peygamberler bizden ve bizim dinimiz üzereydi, bizim dinimiz daha eskidir" demeleri üzerine nâzil olmuş, bunun üzerine Allah şöyle buyurmuştur: De ki, ey Muhammed! Ey yahudi ve hıristiyanlar! Siz Allah'ın dini hakkında bizimle mücadele edip çekişiyor musunuz? Hak dinin yahudilik, ya da hıristiyanlık olduğunu mu iddia ediyorsunuz? **«Halbuki bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz O'dur.»** Öyleyse temelde tartışmamamız gerekir. Çünkü hepimizin Rabbi Allah'tır. Hepimizin işlerinin sahibi ve maliki O'dur. **«Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir.»** Bizim, Allah'ın emrine uygun olan güzel amellerimiz bize, sizin Allah'ın hükmüne aykırı olan kötü amelleriniz de size aittir. Nasıl olur da siz Allah katında en iyi olana sahip olduğunuzu iddia edebilirsiniz? **«Biz Allah'a karşı samimi olanlarız.'»** Biz Allah için, yaptığımız amellerde ve işlerde samimiyiz. Tek isteğimiz Allah rızâsıdır. Sizin haklılık mücadeleniz mümkün olabilir mi? Nasıl üzerinde bulunduğunuz şeyin haklılığını iddiaya kalkışırsınız? Halbuki siz O'na şirk koşuyorsunuz. *İhlâs* (samimiyet), amel'in şirkten ve gösterişten arındırılmasıdır. Bunun hakikatı da, yapılan işin, yani fiilin yaratılanların mülahazasından tasfiyedir.

140. «Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarının yahudi veya hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?» Buradaki soru anlamında olan "em" edatı, bir önceki âyetteki soru hemzesinin muadilidir. Buna göre mana şöyle olur: Bu iki şeyden hangisini yapıyorsunuz? Haliniz bu iken, üzerinde bulunduğunuz şeyin daha gerçek olduğuna delil getirip bunu açıklığa kavuşturmak mı, yoksa taklidin peşinden gidip peygamberlere iftira etmek mi? Hz. Yakub'un torunları demek, çocuklarının çocukları olup, oniki tanedirler. Zeccac'ın anlattığına göre, İsmail Aleyhisselâmın çocuklarından gelenlere nasıl "kabile" deniliyorsa, İshak aleyhisselâmın çocuklarından gelenlere de "sıbt" çoğulu "esbat" denir. Bu bakımdan Hz. İshak'ın çocuklarından her birine "sıbt" denirken, Hz. İsmail'in çocuklarına da "kabile" denir.

Siz bu kimselerin yahudi ve hıristiyan olduklarını nasıl söyleyebilirsiniz? Henüz Tevrat ve İncil indirilmeden önce gönderilen peygamberlere nasıl iftiraya kalkışırsınız? Henüz Tevrat ve İncil ortada yokken nasıl bunların yahudi ya da hıristiyan olduğunu söyleyebilirsiniz? Gerçekten şaşılacak şey? Önceden gelen biri, sonradan gelecek olana uyacak ve önceden gelen, sonrakinin sünnetine tabi olacak? Bu muhal olan bir şey. Onlara **«De ki: 'Siz mi daha iyi biliyorsunuz? Yoksa Allah mı?'»** Yine buradaki soru, uyarı ve kınama amacı taşımaktadır. O peygamberlerin dinlerini siz mi, yoksa Allah mı daha iyi bilir? **«Allah'ın bildirdiği o yanındaki gerçeği gizleyenden daha zalim kim vardır?»** Buradaki soru da nefiy, yani olumsuzluk anlamındadır. Allah'ın bildirdiği o yanındaki belli gerçeği gizleyenden daha zalim kimse yoktur. Yani, ey kitap ehli, siz Allah tarafından sadır olan ve yanınızda sabit olan şehadetle biliyorsunuz ki Hz. İbrahim ve oğulları bâtılı bırakıp hakka yönelen müslümanlardı. Çünkü Allah bu durumu sizin kitabınızda bildirip haber vermiştir. Sonra siz onu gizliyor ve Allah'ın onlar hakkında kesin bildirdiği şeyin aksini iddiaya kalkışıyorsunuz. Bu itibarla sizden daha zalimi olamaz. Çünkü siz Allah'ın haber verdiği bir konuda Allah'ı yalanlamaya kalkıştınız. **«Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.»** Siz neyi yapıyor ve neyi bırakıyorsanız, Allah bütün bunların tümünü biliyor. Nitekim bu yüzden de size en ağır cezayı verecektir.

141. «Onlar, bir ümmetti», o peygamberler bir topluluktu **«gelip geçti.»** Yani ölümle göçüp gittiler. **«Onların kazandıkları kendilerine,»** yani onların amelleri onlara, **«sizin kazandıklarınızda da sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz.»** Yani hiçbir kimse başkasının amelinden sorumlu tutamaz, aksine kendi yaptığından sorgulanır ve bununla ceza, ya da mükâfat görür.

Bu âyet daha önce geçen bir âyetin aynen tekrarıdır. Uyarmada daha fazla dikkat çekilmesi için gelmiştir. Atalarıyla övünmenin, onların yaptığına güvenmelerinin kendileri için bir yarar getirmeyeceğini bildirmektedir. Nitekim şöyle buyurulmuştur: *"Tekrar dirilmek için sûra üfürüldüğü zaman, aralarında soy bağının hiçbir değeri kalmaz."* (Mü'minûn: 101)

Denilir ki: Harun Reşit hacdan dönerken, birkaç gün Kûfe'de kalır. Çıktığı zaman, Mecnun Behlül (Behlül Divâne) yolunda durur ve avazının çıktığı kadar yüksek bir sesle üç kez "Ey Harun!" diye seslenir. Harun Reşit: "Bana seslenen kim?" diye sorar. Ona, Behlûl Divâne olduğunu söylerler. Harun Reşid durur ve kendisine : "Beni tanımadın mı?" der. O da: "Elbette tanıdım" deyince, Harun Reşit: "O halde ben kimim?" diye sorar. Behlûl: "Sen, mağribte (batıda) iken, şarkta (doğuda) biri zulme uğrasa, kıyamet gününde Allah'ın senden hesap soracağı kimsesin" der. Harun Reşid ağlamaya başlar ve: "Durumumu nasıl görüyorsun?" diye sorar. O da: "Durumunu Allah'ın kitabına arzet bakalım" der ve: *"Gerçekten o gün iyiler nimet (cennet) içindedirler. Fâcirler (ve kâfirler) ise, cehennemdedirler."* (İnfitar: 13-14) âyetlerini okur. Bu defa: *"Amellerimiz nerededir?" diye sorar.* Behlûl: *"Allah, ancak takva sahiplerinden kabul eder"* (Mâide: 27) âyetini okur. Harun Reşid: "Peki, Rasûlullah (s.a.v.)'a olan yakınlığımız ne olacak?" der. Behlûl: "*Tekrar dirilmek için sûra üfürüldüğü zaman, aralarında soy bağının hiçbir değeri kalmaz"* (Mü'minûn: 101) âyetini okur. Bu defa: "Peki Rasûlullah (s.a.v.)'in bizim için şefaati nerede?" diye sorar. Behlûl: *"O gün, Rahman olan Allah'ın izin verdiği ve konuşmasına rızâ gösterdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermeyecektir"* (Tâ-hâ: 109) âyetini okur. Bunun içindir ki, mutlaka sâlih amel gereklidir. Bunlarda samimi ve ihlâslı da olmak lâzımdır. Çünkü Allah, sadece bunları kabul eder, başkasını değil.

Cüneyd Bağdadî de şöyle der: "İhlâs, yani samimiyet, kul ile Allah arasında bir sırdır. Hiçbir melek onu bilemez ki, yazıp deftere geçirsin ve hiçbir şeytan da bilemez ki, onu ifsat edip yoldan çıkarsın."

Fudayl b. İyad ise şöyle der: "Sırf insanlar için ameli bırakıp terketmek riya, yani gösteriştir. İnsanlar için amel etmekse, şirktir. ihlâs ise, seni bu iki şeyden arındıran şeydir."

Bazı bilginler de demişlerdir ki: Sırf desinler ve görsünler diye taatta bulunan kimsenin durumu, para kesesi çakıl taşıyla dolu bir şekilde pazara çıkan kimse gibidir. Görenler, falanca kimsenin para kesesi (cüzdanı) ne de kabarıktır derler. Bunun, halkın kendisi hakkında ileri geri konuşmalarından başka kendisine hiç bir yararı yoktur.

Bir eserde (güzel bir sözde) şu ifadeler yer alıyor: "Allah için amellerinizde ihlâslı ve samimi olun. Doğrusu Allah, ancak ihlâsla yapılan ameli kabul eder. Sakın bu Allah için ve yakınlar içindir, demeyin. Çünkü bunda Allah için bir şey yoktur." (64)

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ
مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَ
الْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ
جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ
الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا

64- Dahhak b. Kays'tan Dârekutnî *Sünen*'inde rivâyet etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, I/58.

إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَإِنْ
كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْۜ إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى
تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۜ
وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا
بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَۘ ﴿١٤٥﴾

142. İnsanların içinden beyinsiz olanlar: "Yöneldikleri kıbleden onları çeviren nedir?" diyeceklerdir. De ki: "Doğu da Allah'ındır, batı da. O, dilediğini doğru yola iletir."

143. Böylece biz sizin, insanlara karşı şahitler olmanız; peygamberin de size karşı şahit olması için, sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık. Yöneldiğin tarafı, sadece peygambere uyan kimseyi, gerisingeri dönenden ayırdetmek için kıble yaptık. Bu, ancak Allah'ın hidayet ettiklerinin dışındakilere ağır

gelir. Allah, sizin imanınızı zayi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.

144.Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Seni, sevdiğin kıbleye mutlaka çevireceğiz. Hemen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de nerede olursanız olun yüzünüzü onun tarafına çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, kıblenin değişmesinin Rableri tarafından hak bir emir olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.

145. Yemin olsun ki sen, kendilerine kitap verilenlere bütün delilleri getirsen de yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Yemin olsun ki, eğer sana ilim geldikten sonra onların arzularına uyarsan, o zaman şüphesiz, zalimlerden olursun.

142. «İnsanların içinden beyinsiz olanlar» yani aklı kıt kimseler, kıblenin değişmesi üzerine ortaya çıkan kâfirler, münafıklar, yahudi ve müşrikler: **«'Yöneldikleri kıbleden onları çeviren nedir?' Diyeceklerdir.»** Dikkat edilirse, henüz değişim olayı gerçekleşmeden önce, onların neler söyleyebileceklerini âyet bildiriyor. Bu önceden bildirilmenin yararı, aniden olabilecek değişimde bir şok etkisi olmaması ve bu zaman içerisinde onlara verilecek cevabı öğretmek içindir. Âyetin içinde yer alan "*mâ*" soru edatı, inkâr anlamınadır. Anlam şöyle olmaktadır: Yöneldikleri kıbleden yani, Beyt-i Makdis'ten onları çeviren nedir? Neden burayı bırakıp Kâbe'ye yöneldiler?

Rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicretinden sonra onyedi ay kadar Beyt-i Makdis'e (Kudüs'e) doğru namaz kılmıştır. Bu, yahudilerin kalblerinin ısındırılmasına yönelik bir davranıştı. Daha sonra Kâbe, müslümanların kıblesi oldu ve bu, sûrun üfürüldüğü güne dek böyle sürecektir. **«De ki: 'Doğu da Allah'ındır, batı da.»** Ey Muhammed! Onlara her yer ve mekânın her bölge ve bucağın tümüyle Allah'ın olduğunu söyle. Mülk olarak da, tasarruf olarak da O'nundur. Bu bakımdan bu yerlerden herhangi birisinin bizzat kıble olma hakları sözkonusu değildir ki, o yerden başkasına dönülmesi doğru olmasın. Bu, tamamen Allah'ın dilemesine bağlıdır. **«O, dilediğini doğru yola iletir.'»** Bu, bazan Kudüs'e doğru ve bazan da Kâbe'ye yöneltmesidir. Burada kişinin doğru yolda yani istikamet üzere olmasının anlamı ise hikmet ve maslahata uygun olarak her ikisine de dönmüş olmasıdır.

143. «Böylece biz» kıyamet gününde, peygamberlerin kendilerine tebliğ görevini yaptıklarına ilişkin **«sizin, insanlara karşı şahitler olmanız; peygamberin»** yani Hz. Muhammed'in **«de size karşı şahit olması için, sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık.»** Yani sizi doğru yola ilettiğimiz gibi, orta yolu tutan hayırlı bir ümmet kıldık. Çünkü her zaman için, her şeyin orta kısmı koruma altında olur, gelen tehlikeler kenarlara bulaşır. Bu, şahidin, denetleyici ve gözetleyici anlamına kullanıldığı duruma göredir. Çünkü her hangi bir kişinin iyiliğine hükmedilmesi, onu görmek, gözetlemek ve denetlemekle mümkündür. Denetleyici kimse, gözetlediği kimsenin durumuna iyi yönde şahitlik ettiği zaman, o adamın iyi, âdil olduğuna karar verir.

Rivâyete göre Allah, kıyamet gününde gelmiş geçmiş bütün insanları bir meydanda toplayacak, sonra ümmetlerin inkârcılarına: "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye soracaktır. Onlar inkâr edecekler ve diyecekler ki: "Bize herhangi bir müjdeci veya uyarıcı gelmedi." Allah bu defa peygamberlerine soracak, onlar da: "Yalan söylüyorlar! Biz kendilerine tebliğ görevimizi yaptık" diyecekler. Bunun üzerine Allah, -tüm şeyleri bildiği halde, sırf delil sunulsun diye- delil getirmelerini isteyecek. İşte bu sırada Hz. Muhammed'in ümmeti getirilecek onlar da peygamberlerin tebliğ görevlerini yaptıklarına ilişkin şahitlikte bulunacaklardır. Bu kez eski ümmetler: "Bunlar bizden daha sonra geldikleri halde bu durumu nerden biliyorlar ki?" diye itiraz edecekler, bunun üzerine Hz. Peygamber'in ümmeti Allah'a karşı şöyle diyeceklerdir: "Sen bize bir peygamber gönderdin. Ona bir kitap indirdin. O kitapta bize peygamberlerin tebliğini haber verdin. Sen verdiğin haberlerde doğrusun." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) getirilir, ümmetinin durumu sorulur. O da onları onaylar ve doğruluklarına ilişkin şahitlikte bulunur. İşte bunun üzerine kâfirlerin cehenneme atılmasına dair emir verilir. İşte: *"Sizin insanlara karşı şahitler olmanız... için"* âyetinin anlamı budur.

«Yöneldiğin tarafı, sadece peygambere uyan kimseyi, gerisingeri dönenden ayırdetmek için kıble yaptık.» Bizim seni, üzerinde bulunduğun kıbleden çevirmemizin ve Kâbe'ye yöneltmemizin nedeni, yalnızca peygambere uyan kimseyi, gerisingeri dönenden, dini terkedenden ayırtdetmek içindir. Bunu, kimler hak din üzere ve kimlerin de bâtılda olduklarının ortaya çıkması için yaptık. Buradaki *"ayırdetmek"* den amaç, gerek Rasûlullah ve gerekse mü'minlerin, üzerinde bulundukları İslâm'ın doğru olduğunun ortaya çıkması ve en ufak bir tereddüt karşısında kuşkuya kapılandan ayırdedilmesi için ilâhi bilginin ortaya çıkmasıdır. Yoksa Allah onların hallerini daha önce bilmiyordu da sonra bildi, anlamında değildir. Çünkü Allah, zaten ezelde onları biliyor ve onların tüm durumlarına da vakıftır.

«Bu, ancak Allah'ın hidayet ettiklerinin dışındakilere ağır gelir.» Yani şu değiştirilen kıble olayı, aslında önceki kıbleye alışık olan kimselere ağır gelir. Çünkü insan genel olarak alışık olduğu şeye daha çok yönelir. Bundan yeniye dönüş ağır gelir. Ancak bu, Allah'ın kendilerine hükümlerin hikmetini gösterdiği kimseye ağır gelmez. Allah'ın kullarına teklif ettiği bir şeyde mutlaka bir hikmet ve incelik vardır. Şuuruna erebilenler bunu kabullenirler. O ince hikmetin ne olduğunu bilemeseler bile, yine kabullenirler. Onlar böylece, gerçek kurtuluş ve mutluluğun, hikmet sahibi olan Rabbe itaat etmede olduğuna inanırlar. Hüsrana uğrayan bedbaht kimse ise, her şeyi bilen Rabbine isyan edendir. Daha sonra yüce Allah, bu noktada sebat eden ve buna uyanların sevap kazandıklarını açıklamış ve bu kimselerin yaptıklarının zayi olmadığını bildirmiştir:

«Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir.» Hz. Peygamber'in getirdiği tüm esaslara, hiçbir şeyden kuşkunuz olmaksızın, inanmanız ve bunlarda sebat edip hepsini tasdik etmeniz nedeniyle, hizmetinizin karşılığı eksiksiz verilecektir. Hiçbir iyiliğiniz boşa gitmeyecektir. **«Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.»** Yani Allah kullarına karşı büyük şefkat sahibi olduğu için, onları Kudüs'ten Kâ'be'ye yöneltmiştir. Bu, onlar için daha doğrudur. İman etmeleri sebebiyle günahlarını bağışlamış ve onlara rızıklarını ulaştırmıştır. Kendisine sığınanların, O'nun koruma ve güvencesini isteyenlerin duâsını kabul eder.

Anlatıldığına göre, Davud (a.s.) zamanında, kâfirlerin emirlerinden biri bir katili yakalayıp geceleyin bir dağın başında ağaca astı ve insanlar onu öylece bırakıp evlerine döndüler. Bu arada katil, henüz ölmediğinden, putlarına ve ilâhlarına yalvarmaya başladı. Fakat hiç birisi adamın imdadına yetişmedi. Sonra bu şahıs Allah'a döndü ve: "Sen, hak olan Allah'sın. Şu anda sana geldim, senin rahmetinden medet bekliyorum" dedi. Allah, Hz. Cebrail'e: "Ey Cebrail! Şu adam kendi putlarına uzun bir süre taptı, yalvardı durdu. Fakat hiç birisi kendisine bir yarar sağlamadı. Bunun üzerine bana sığındı. Bana duâ etti, ben de duâsını kabul ettim. Şimdi yere in ve kendisini sağlıklı bir şekilde ağaçtan indir" buyurdu. Cebrail de denileni yaptı. Sabahleyin, onun ölmediğini, aksine diri bir biçimde Allah için namaz kıldığını gördüklerinde, durumu Hz. Davud'a haber verdiler. Hz. Davud da, bu işin sırrının ortaya çıkması için Allah'a duâ etti. Allah da, Hz. Davud'a şöyle vahyetti: "Ey Davud! Ben, bana iman eden ve bana duâ edene merhamet ederim. Eğer ben bunu yapmayacaksam, o takdirde, benimle diğer ilâhlar arasında ne fark kalır?"

144. «Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz.» Ey Muhammed! Senin, yüzünü göğe çevirip, böylece bir vahiy beklemekte olduğunu görüyoruz. Hz. Peygamber (s.a.v.) hep, kıblenin Kâbe'ye doğru değiştirilmesini Rabbinden bekleyip duruyordu. Çünkü burası, babası Hz. İbrahim'in kıblesi ve aynı zamanda iki kıbleden en eski olanıdır. Kaldı ki buranın kıble olması, arapların müslüman olmaları üzerinde çok daha tesirli olacaktır. Çünkü Kâbe, arapların övündükleri, güvencede oldukları, ziyaret ve tavaf ettikleri bir yerdi. Bir de böylece yahudilere muhalefet edilecekti. Çünkü yahudiler: "Siz bizim dinimize karşı çıkıyor, sonra da kalkıp bizim kıblemize dönüyorsunuz. Eğer bizler olmasaydık, sizler hangi tarafa yöneleceğinizi bilmezdiniz" diyorlardı. İşte böyle bir durum karşısında, yahudilerin kıblesine dönülmesi iyi karşılanmadı.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Cebrail'e şöyle demiştir: "Allah'tan, beni yahudilerin kıblesinden çevirmesini arzuluyorum." Rasûlullah (s.a.v.), hep umutla semaya bakıp, istediği şeyin Rabbi tarafından Cebrail aracılığıyla gönderilmesini bekler dururdu. İşte bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi. **«Seni, sevdiğin kıbleye mutlaka çevireceğiz.»** Allah'a yemin olsun ki, seni istediğin ve hoşlandığın kıbleye çevireceğiz. Senin, kesin olarak oraya yönelmeni sağlayacağız. Çünkü sen burayı heva ve arzularına uyarak istemiyorsun. Burayı istemendeki sebep dini amaçlıdır. Bu da Allah'ın meşietine ve iradesine uygundur. **«Hemen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.»** Artık bundan böyle Mescid-i Haram tarafına yönel. *"Yüzünü çevir"*den maksat, tüm bedeninle o tarafa yönel demektir. Çünkü mükelleften istenen, tüm bedeniyle kıbleye yönelmesidir. Yoksa yalnız yüzüyle değil. Burada özellikle "yüz" ifadesinin geçmesi, yönelme ve karşılamada, asıl olan yüz olduğu içindir. Mescid-i Haram'dan maksat ise, içinde Kâbe'nin yer aldığı en büyük Mescid demektir. Haram denmesi de, burada savaşmanın, ya da zulmetmenin yasaklanmasındandır. Burada herkes güvencede olup, kimse saldırıya maruz kalamaz.

Yine âyette Kâbe'nin zikredilmeyip de Mescid-i Haram isminin geçmesi, sadece Kâbe yönüne dönüp yönelmenin yeterli olacağını bildirmek içindir. Çünkü uzakta yaşayan bir kimsenin bizzat Kâbe'nin kendisine yönelmesi güçtür. Bunda büyük bir zorluk vardır. Fakat Kâbe yakınında yer alanlar öyle değildir. «**Siz de nerede olursanız olun...**» Yeryüzünün neresinde bulunursanız bulunun, ister karada, ister denizde, ister doğuda ve ister batıda olun, namaz kılmak istediğinizde, «**yüzünüzü onun tarafına çevirin.**» Çünkü orası bundan böyle sûrun üfürüleceği güne dek kıbledir. Önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e emredildikten sonra, tüm mü'minlere de bu, bir emirdir. İster şehirde ve ister kırda olsun, tüm kullara emir olduğunu açıkca bildirmektedir. Ümmetin buna uyması için bir teşviktir. «**Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, kıblenin değişmesinin Rableri tarafından hak bir emir olduğunu bilirler.**» İster yahudiler ve ister hıristiyanlar olsun, kitap ehli olarak bu her iki fırka, kıblenin Kâbe'ye değiştirilmesinin Allah'ın emri ve hak olduğunu bilirler. Çünkü bunların kitaplarında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iki kıbleye doğru namaz kılacağı yazılıdır. Daha önceleri Kudüs'e doğru namaz kılarlarken, kıblenin Kâbe'ye çevirilmesiyle, iki kıble olmuştur. *"Rableri tarafından"* ifadesiyle, hiçbir şeyin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kendi hevasına uyularak yapılmadığını bildirmektir. Çünkü bu iki fırka, kıblenin Kâbe yönüne çevirilmesinin Hz. Peygamber tarafından olduğunu ileri sürüyorlar. «**Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.**» Bu hitap hem müslamanlara ve hem yahudileredir. Çoğunluk göz önünde bulundurularak ifade olunmuştur. Yani müslümanlara büyük sevap ve mükâfat olacağını vadederken, yahudilere de, inadları yüzünden bir cezalandırma ve tehdittir.

145. «**Yemin olsun ki sen, kendilerine kitap verilenlere bütün delilleri getirsen de**», kıblenin Kâbe'ye çevirilmesinin hak olduğu hususunda her türlü delili ortaya koysan bile, «**yine senin kıblene uymazlar.**» Sırf inatları ve büyüklük taslamaları sebebiyle, senin kıblene yönelmezler. Bu hüküm, belirli bir kavimle ilgilidir. Bunların iman etmeyeceklerini, yüce Allah bilmektedir. Çünkü yahudilerden iman edip kıbleye yönelenler olmuştur. «**Sen de onların kıblesine uyacak değilsin.**» Bu kitap ehlinin beklentilerine kesin bir cevaptır. Onlar böylesi bir beklenti içinde olmasınlar. Çünkü onlar kıblenin çevirilmesiyle, şöyle diyorlardı: "Eğer bizim kıblemizde sebat edip kalsaydı, o zaman beklemekte olduğumuz peygamber olduğunu umabilirdik." Böylece Rasûlullah'ın tekrar onların kıblelerine yönelmesini isitiyorlardı. «**Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar.**» Çünkü yahudiler taşa (kutsal kayaya) doğru ibadet ederlerken, hıristiyanlar da güneşe (doğuya) doğru yönelirler. Onların sana uymaları beklenilmediği gibi, birbirleriyle de uyum sağlamazlar, kıbleleri farklıdır. «**Yemin olsun ki, eğer sana ilim geldikten sonra onların arzularına uyarsan,**» Eğer onların diledikleri doğrultuda, onların kıblesine doğru namaz kılarsan, bunu onların iman edeceklerini umarak, özellikle de, kesin vahiyle, Allah'ın kıblesinin Kâbe olduğunu öğrendikten sonra yaparsan, **«o zaman şüphesiz zalimlerden olursun.»** Böyle bir durumda aşırı bir zulüm ve suç işlemiş olursun. Şart ifade eden bu cümle, kişinin hakta sebatını sağlamak için doğru yol ve metod üzerinde durmasını teşvik için varid olmuştur.

اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ وَاِنَّ فَر۪يقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ
الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَ
﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلّ۪يهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَم۪يعًا اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٤٨﴾

146. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, peygamberi, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de onlardan bir cemaat bile bile gerçeği gizlerler.

147. Hak, Rabbin'den gelendir. Artık şüphe edenlerden olma.

148. Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Siz, hayır işlerde yarışın. Nerede olursanız olun, Allah hepinizi bir araya toplayacaktır. Şüphesiz Allah, her şeye kadirdir.

146. «Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler,» yani bu kitabı anlayıp kavrama imkânını verdiğimiz yahudi din bilginleri, **«peygamberi, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar.»** Bu kimseler, Hz. Peygamber (s.a.v.)i, kitaplarında yazılı olan üstün ve değerli nitelikleriyle, tıpkı kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendi oğullarından şüpheleri olmadığı gibi Hz. Peygamberi de tereddütsüz bilir ve tanırlar. Âyette özellikle, oğullardan söz edilmesi, bunlara göre erkek çocuğunun daha tanınmaya değer olduğu, babalarının yanında yer almaya daha çok hak kazandıkları, kalbleri erkek çocuğa karşı daha çok bağlı olmasındandır. **«Yine de onlardan bir cemaat»** sırf büyüklenerek ve hakka karşı inat ederek **«bile bile gerçeği gizlerler.»** Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasûlü, Kâbe'nin de Allah'ın kıblesi olduğunu kesin olarak bildikleri halde, bu gerçeği gizlerler.

147. «Hak,» Ey Muhammed, senin üzerinde bulunduğun ve savunduğun hak, **«Rabbinden gelendir.»** Bu itibarla **«Artık şüphe edenlerden olma.»** Yani hakkın Rabbin katından geldiği hususunda şüphe edenlerden olma. Bu hitap Rasûlullah (s.a.v.)'edir. Fakat kastedilen ümmetidir. Onları şüphe etmekten yasaklamaktadır. Ümmetin şüpheden yasaklanması, haliyle bunun aksi olan kesin iman ve kalb huzurunu kabul etmeleri emrini içerir.

148. «Herkesin yöneldiği bir yön vardır.» İster müslüman, ister yahudi ve isterse hıristiyan olsun, herkesin yöneldiği bir yön, döndüğü bir kıble vardır. Fakat din sahibi olan toplumlardan her birinin kıblesi diğerininkinden farklıdır. **«Siz, hayır işlerde yarışın.»** İster kıble işinde ve isterse başka hususlarda olsun, tüm hayır işlerinde yarışın. İki dünyanın mutluluğunu kazandıracak her iyilik için koşturun. Aslında her ümmetin yöneldiği ve üzerinde kesinlikle durduğu, bu hususta hiçbir tavizde bulunmadığı bir kıblesi vardır. Bu kıblelerini bırakıp da hakka ve hak olan kıbleye yönelmezler. Siz, Kâbe'nin hak kıble olduğuna ilişkin ne türden delil ve kanıt ortaya koyarsanız koyun, onlar dediklerinden vazgeçmezler. Madem ki durum bu merkezdedir, öyleyse sizler hayır işlerde yarışın, büyüklenen ve kibirlilik gösterisine kalkışanların izinden ve yolundan gitmeyin. Çünkü onlar hakkı arkalarına atıp kendi hevâ ve heveslerine uyarlar. Şer ve fesad hususunda birbirleriyle yarış ederler. Çünkü haktan sonra sadece sapıklık ve dalâlet vardır. Siz ve düşmanlarınız **«nerede olursanız olun, Allah, hepinizi bir araya toplayacaktır.»** Allah, cezalandırmak için mahşerde sizi bir araya toplayıp getirecektir. Böylece haklıyla haksızın arasını ayıracaktır. Burada itaat edenlere vaad, isyana kalkışanlara da bir uyarı ve korkutma bulunmaktadır. **«Şüphesiz Allah, her şeye kadirdir.»** Allah, öldürmeye de, diriltmeye de, bir araya toplamaya da kadirdir.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۜ وَاِنَّهُ
لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ
فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا ۙ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ
حُجَّةٌ ۗ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِاُتِمَّ
نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۙ ﴿١٥٠﴾ كَمَا اَرْسَلْنَا
فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ
وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا
تَعْلَمُونَ ۜ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا
تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ
وَالصَّلٰوةِ ۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

149. Her nereye çıkıp gidersen git, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Bu, elbette Rabbinden gelen bir gerçektir. Allah, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150. Her nereye çıkıp gidersen git, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Nerede olursanız olun yüzünüzü onun tarafına çevirin ki, insanların, aleyhinize bir delili olmasın. Onlardan zalim olanlar müstesnadır. Onlardan korkmayın, benden korkun! Ben de üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım. Böylece hidayete ermiş olasınız.

151. Nitekim size içinizden âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten ve size daha bilmediğiniz nice şeyleri de öğreten bir peygamber gönderdik.

152. Öyleyse beni anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve bana nankörlük etmeyin.

153. Ey iman edenler! Sabırla ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir.

149. «Her nereye çıkıp gidersen git,» yolculuk için nereden ve hangi ülkeden çıkıp gidersen git, **«yüzünü Mescid-i Haram'a çevir.»** Namaz kılacağın vakit, yüzünü Kâbe'ye çevir. Çünkü bir kimsenin yolcu ya da mukim olmasıyla, yüzü Kâbe'ye döndürmenin farziyyeti hiçbir zaman değişmez. **«Bu, elbette Rabbinden gelen bir gerçektir.»** Kıble'nin Kâbe'ye dönüştürülmesi meselesi, Rabbin tarafından gelen ve hikmetine uygun düşen sabit bir gerçektir. **«Allah, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.»** Bundan ötürü size en güzel mükafatı verecektir. Çünkü bu, mü'minlere bir vaaddir.

150. «Her nereye çıkıp gidersen git,» ister seferlerinde, ister savaşlarında olsun; yakın ve uzak nereye gidersen git **«yüzünü Mescid-i Haram'a çevir.»** Ey inananlar! Yeryüzünün hangi yerinde ve noktasında bulunursanız bulunun, ister mukim, ister yolcu olun, namaz kıldığınızda, **«nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin.»** Bulunduğunuz yerlerden hep o tarafa yönelerek ibadet edin.

Bu emir birkaç kez tekrar edildi. Çünkü, kıble konusu çok önemlidir. Eski kıblenin yürürlükten kaldırılması, bir bakıma şüphe ve fitne konusu olmuştur. Bu bakımdan bu emrin üstüste birkaç kez tekrarı gerekir. Kaldı ki her tekrarda da bunun apayrı bir hikmeti zikrediliyor. **«Ki insanların, aleyhinize bir delili olmasın.»** Kıblenin Kâbe'ye çevrilmesi, yahudilerin delil ve hüccetlerini önler. Çünkü Tevrat'ta Hz. Peygamber'in kıblesinin Kâbe olacağı belirtilmiştir. Arapların delillerini de geçersiz kılar. Çünkü araplar, Hz. Peygamber için:"O, Hz. İbrahim'in dininden olduğunu savunuyor, fakat kıblesine aykırı davranıyor" diyorlardı. **«Onlardan zalim olanlar müstesnadır.»** Bu yahudilerden inatçı olanlar hariç. Onlar derler ki: "O, kavminin dinine meylettiği ve kendi beldesi olan Mekke'yi sevdiği için bizim kıblemizi terkedip Kâbe'ye yöneldi. Eğer gerçekten hak üzere ise, o zaman tüm peygamberlerin kıblesi olan Kudüs'e yönelmeye devam ederdi." Bir de Mekke halkından inatçı olanlar hariç. Onlar da, artık Muhammed işin iç yüzünün farkına vardı, atalarının kıblesine döndü, yakında da onların dinine döner, dediler. **«Onlardan korkmayın.»** Kâbe'ye yönelmeniz konusunda onlardan korkup çekinmeyin, **«Benden korkun!»** Benim emrime sarılın, çünkü size yardım edecek olan benim. **«Ben de üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım.»** Size, Mescid-i Haram'a doğru yönelmenizi emrettim ki, üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım. Çünkü kavim, yaptıkları tüm işlerinde, Hz. İbrahim'e uyduklarını ileri sürerek bununla övünüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), ne zaman Kudüs'ten tekrar Mescid-i Haram'a kıble olarak yönelince, bu kıbleyle ilgili hususlarda, kendileri için verilecek olan nimetin tümü verilmiş oldu. **«Böylece hidayete ermiş olasınız.»** Böylece hak dinin şeairini (işaretlerini) bulmuş olursunuz.

151. **«Nitekim size içinizden âyetlerimizi»**, Kur'an'ı **«okuyan, sizi kötülüklerden,»** ruhunuzu kirleten şeylerden sizi temizleyip **«arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten»** Kur'an'daki sırları, manaları ve hükümleri, öğreten bir peygamber gönderdi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an'ı, hem lâfız ve hem de nazım açısından öğrenmeleri için onlara okurdu. Bu arada kendilerine, doğruyu bulmaları ve hidayete ermeleri için, burada yer alan gerçekleri ve sırları açıklar, bunları onlara öğretirdi. *"Hikmet,"* söz ve amelde isabet demektir. Bir kimsede bu iki nitelik bulunmadıkça o hakîm olamaz. **«Ve size daha bilmediğiniz nice şeyleri de öğreten bir peygamber gönderdik.»** Kıble konusunda size nimetimi tamamlamak için nasıl ki, Kâbe'yi kıble kılmışsam, yine bu nimetin bir sonucu olarak içinizden de bir peygamber gönderdik. Bu, Muhammed (s.a.v.)'dir.

Ragıb Isfahanî, bu âyetle anlatılmak istenenin, ancak vahiy yoluyla elde olunacak ilimler olduğunu söylüyor.

152. **«Öyleyse beni anın ki, ben de sizi anayım.»** Siz bana itaat ederek beni hatırlayın ki, ben de sevapla, lütuf, ihsan, ikram ve size mutluluk kapılarını açmakla sizi anayım. **«Bana şükredin»** size verdiğim nimetlerden dolayı başkasına değil, sadece bana şükredin. «**Ve bana nankörlük etmeyin.**» Nimetleri inkâr ederek ve emre karşı gelerek nankörlükte bulunmayın.

İmam Gazzalî şöyle diyor: "Zikir bazan dille, bazan kalble ve bazan da diğer organlarla yapılır:

Kulların dil ile zikirleri, hamdetmeleri, tesbih çekmeleri, Allah'a tazim olan zikirleri söylemeleri ve Allah'ın kitabını okumalarıdır.

Allah'ın kalb ile zikredilmesi ise üç türlüdür:

1- Allah'ın zatına ve sıfatlarına işaret eden delilleri düşünüp tefekkür etmek,

2- Allah'ın getirdiği yükümlülüklere ve hükümlerine, emir ve yasaklarına işaret eden deliller üzerinde düşünüp tefekkür etmek,

3- Allah'ın yarattığı varlıkların sırlarını düşünmektir. İşte bu üçü kalb ile olan zikirdir.

Kulların dil ve kalb dışındaki organlarla Allah'ı anmaları, yani zikri de, hangi organ ile nasıl bir iş ve hizmet görülmesi emri verilmişse, onun yerine getirilmesi, nelerden uzak kalınması istenmişse onlardan da uzak kalınmasıdır. Kaldı ki, *"Beni anın"* ifadesi, itaat olan her hususu içerisine almaktadır."

153. «Ey iman edenler! Sabırla ve namazla yardım dileyin.» Yapmanız ve bırakmanız gereken her hususta nefse ağır gelen şeylere sabrederek, mesela masiyet konusunda ve nefsin istek ve arzuları hususunda sabırlı davranarak ve tüm ibadetlerin anası, aslı ve temeli, mü'minlerin miracı ve âlemlerin Rabbi'nin sevap ihsan ettiği bir ibadet olan *"namazla yardım dileyin."*

Rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.)'a bir iş ağır gelince, ya da ansızın bir durum ortaya çıkınca, hemen namaza başlar ve bu âyeti okurdu. Âyette görüldüğü gibi, özellikle sabır ve namazdan söz edilmiştir. Çünkü sabır, batınî amellerden bedene en ağır gelenidir. Namaz ise, zâhirî yani görünür amellerden bedene en ağır gelenidir. Erkân ve sünnetleri bakımından namaz, hemen tüm taatlerin içinde toplandığı bir ibadettir. Evet namazda rükünler, sünnetler, adab, yöneliş, sükûn ve daha birçok hususlar yer alır. Bunlar, ancak Allah'ın kolaylık sağlamasıyla kullara kolay gelebilir, aksi takdirde zordur. «**Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir.**» Onlara yardım etmekle, zafer vermekle, duâlarını kabul etmekle sabredenlerle beraberdir. Burada geçen beraberliğin anlamı, Allah'ın, sabır ve namaz sayesinde kullarına dostluk ve yardımının sürekli olmasıdır.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾
وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ
وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ
مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ
صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

154. Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Aksine onlar diridirler. Fakat siz farkında değilsiniz.

155. Şüphesiz ki, sizi biraz korku, açlık, mal, can ve ürün eksikliğiyle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!

156. Onlara bir musibet dokunduğu zaman: "Şüphesiz biz Allah içiniz ve mutlaka O'na döneceğiz" derler.

157. İşte Rabbinin mağfiretleri ve rahmeti onların üzerinedir. Doğru yolda bulunanlar da onlardır.

154. «Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin.» Bu âyet, Bedir'de şehit düşenler hakkında nazil olmuştur. Burada ondört kişi şehit düşmüştü. Halk, Allah yolunda öldürülenlere, "falanca adam ölmüş, bundan böyle onun dünyadaki nimet ve lezzetleri de kaybolup gitti" diye konuşurlardı. İşte bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. Öldürme olayı, canlı bünyenin bozulması demektir. *"Allah yolunda"* ifadesi ise, cihad demektir. Çünkü cihad, Allah'tan sevap elde etmenin ve Allah'ın rahmetine kavuşmanın bir yoludur. Bu itibarla Allah yolunda, O'nun rızâsını kazanmak için öldürülen kimselerin, ölüler olduğunu söylemeyin. **«Aksine onlar diridirler.»** Hüküm bakımından bunlar tıpkı hayatta olanlar gibidirler. Bunların amellerinin sevabı kesilmez. Çünkü bu kimselerin ölüm nedeni, Allah'ın dinine yardım etmek ve onu zafere kavuşturmaktır. Din, dünyada devam ettiği sürece, onların da sevapları devam edecektir. Çünkü bu yolu onlar gerçekleştirmişlerdir. **«Fakat siz farkında değilsiniz.»** Yani onların hayattaki durumlarının nasıl olduğunu siz bilemezsiniz. Burada aynı zamanda bu işin ruh ile ilgili bir iş olduğuna, bunun ise akıl ile değil, ancak vahiy yoluyla anlaşılabileceğine işaret vardır.

Yine âyet şunu da göstermektedir: Ruhlar, bizzat kendi başlarına ayakta durabilen cevherlerdir. Bunlar, bedende duyusal olarak algılanandan farklıdırlar. Ruhlar ölümden sonra da idrak sahibidirler, algılamaları vardır. Nitekim Cumhur da bu görüştedir. Bundan da anlaşılıyor ki, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi, ruhun latîf bir cisim olduğunu kabul eder. Tabii olarak bu, şu duyularla ayakta duran heykelden (bedenden) farklıdır. Bu açıdan beden gibi değildir. Artık ruhun durumunu öğrendin ve berzah'ın da sırlarına vakıf oldun. Buna göre kabrin durumunu ve kabirde olabilecek cismânî elem ve lezzeti de anlamış oldun. Sen böylece: *"Kabrin ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur"* olduğu gerçeğini de anlamışsındır. Şehitler Berzahî (ruhlar ile ilgili) hayatla diridirler. Orada nimetler içindedirler. Çünkü ruhlar latif cisimlerdir, tıpkı melekler gibi. Nitekim melekler de vardırlar ve hayat sürdürmektedirler.

155. «Şüphesiz ki,» sizi imtihan edeceğiz. Allah'a yemin olsun ki sizi, imtihan edilenlere yapılan bir muamele gibi muamelede bulunarak, imtihan edeceğiz. Böylece belâlara sabredip, ilâhi hükme teslim mi olacaksınız, yoksa olmayıp isyan mı edecekesiniz, bu ortaya çıkacak. Çünkü imtihan, ya da deneme, bir mihenk taşı gibidir. Nefsin, ya da ruhun cevheri bununla anlaşılır. Böylece biz, kimin itaatkâr olduğunu ve kimin âsî olduğunu ortaya koyacağız. Yoksa bu, bizim bilmediğimiz bir şeyin ortaya çıkması anlamına değildir.

«Sizi biraz korku» ile deneriz. Düşmanlardan dolayı size biraz korku ve endişe veririz. Burada korkunun azlıkla nitelendirilmesinin nedeni, onun dışındaki durumların korkuyla karşılaştırıldığında binlerce kat fazla olmasından dolayıdır.

«Açlık» kıtlık ile deneriz. Henüz meydana gelmeden açlıktan söz edilmesinin nedeni, onları bu duruma alıştırmak ve sabırlarını kolaylaştırmak içindir. Çünkü, istenmeyen bir durumun ani olarak meydana gelmesi, beklenti içinde olunarak gelmesinden daha çok sıkıntı verir.

«Mal» malını, hırsızlık, yağmalama, helak etme ve egemen güçler eliyle aldırmak sûretiyle eksilterek deneriz. **«Can»**ını almakla, öldürülmek veya normal ölümle, hastalıkla ve yaşlılıkla, **«ve ürün eksikliğiyle...»** Meyveleri eksilterek, meselâ üzüm asmalarını ve meyve ağaçlarını soğuktan dondurarak, kasırga ve çekirgeler vererek ve daha başkaca afetlerle sizi **«imtihan edeceğiz.»** Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kulun çocuğu ölünce Allah, 'kulum ne söyledi?' buyurur. Kendisine:'Kulun sana hamd etti ve hepimiz Allah içiniz, Allah'a döneceğiz' dedi, derler. Bunun üzerine Allah: 'Kulum için cennette bir ev bina edin ve adını da 'Hamd evi' koyun buyurur."*(65)

Musibetlere karşı **«sabredenleri müjdele!»** Bu hitap Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ya da, sabrın büyüklüğünü ve yüceliğini ortaya koyup müjde verebilecek olanlaradır. Çünkü sabır büyük bir fazilettir ve sevabı da fazladır.

156. «Onlara bir musibet dokunduğu zaman:» Yani onların başına hoşlanmadıkları ve beklemedikleri bir felâket gelince: **«'Şüphesiz biz Allah içiniz ve mutlaka O'na döneceğiz,' derler.»** Biz Allah'ın zavallı kullarıyız, kölesiyiz. Kölenin hem kendisi ve hem elindeki varlığı efendisine aittir. Efendi dilerse, elimizde olanı yine elimizde bırakır, dilerse onu tekrar elimizden alır. Dolayısıyla onun mülkü olan bir şeyde, feryat etmez ve ona karşı çıkamayız. Aksine sabrederiz. Çünkü biz *"mutlaka O'na döneceğiz."* Bu da bizim kendi adımıza, yok olacağımıza ilişkin bir ikrarımızdır.

Herhangi bir felâketle karşılaşıldığında söylenen: *"Şüphesiz biz Allah içiniz ve mutlaka O'na döneceğiz"* ifadesinin pek çok yararları vardır:

a- Kişi bu cümleyi tekrarlamakla, uygunsuz kelimeler sarfetmekten korunmuş olur.

b- Bu cümle, felâkete uğrayan kimsenin kalbine bir teselli olur ve üzüntüsünü azaltır.

c- Şeytanın bu kimseye yanlış bir söz söyletmesine imkân bırakmaz.

65- Tirmizi, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân rivayet ettiler. İbn Hacer, Hadis Hasendir diyor. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/432 d- Kendisinden bu ifadeleri duyan başka insanların da aynı cümleleri söylemelerine sebep olur.

e- Bunu diliyle söyleyen bir kimse, kalbiyle de güzel bir inanç ve itikadda olduğunu hatırlar.

Böylece Allah'ın kaza ve kaderine teslim olur. Çünkü başına bir musibet gelen kimse, dehşete kapılır, kendisine Allah'a teslimiyetin gerekliliğini hatırlatacak birine ihtiyaç duyar. Hadiste şöyle gelmiştir: *"Herhangi bir kulun başına bir musibet gelince: 'Şüphesiz biz Allah içiniz ve mutlaka O'na döneceğiz, Allah'ım beni bu musibetten kurtar ve bana bunun yerine daha hayırlı bir şey ver' derse, Allah onu o musibetinden kurtarır ve bunun yerine, kendisi için daha hayırlı olan şeyi verir."* (66) Said b. Cübeyr de, bu âyeti kasdederek: "Musibet konusunda bu ümmete verilen şey, başka hiçbir kimseye verilmemiştir."

157. «İşte Rabbinin mağfiretleri ve rahmeti onların» yani sabredenlerin **«üzerinedir.»** Burada "mağfiretleri" anlamına gelen *"salavat"* kelimesinin çoğul olarak kullanılmasının nedeni, çokluğa ve mağfiretin sürekli tekrarlandığına işaret etmek içindir.

Allah'ın rahmeti denilince, Allah'tan dünya ve ahirette sevindirici şeylerin kuluna eriştirilmesi ve zarar verecek şeylerin uzaklaştırılması akla gelir. Dolayısıyla Allah, onların işlerinin maliki olması nedeniyle, kendilerine peşpeşe değişik rahmetler gönderir ve onları lâyık olacakları derecelere ulaştırır. **«Doğru yolda bulunanlar da onlardır.»** Her hakkı ve her doğruyu bulanlar onlardır. Bu yüzden, herhangi bir musibetle karşılaştıkları zaman *"biz Allah'a aidiz; O'ndan geldik ve O'na döneceğiz"* derler ve O'nun hükmüne teslim olurlar.

إِنَّ

الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا

66- Müslim, Mâlik, Ebu Davud, Tirmizî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/432.

جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ

عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

158. Şüphesiz ki, Safa ile Merve, Allah'ın alâmetlerindendir. Kim, hac için Kâbe'yi ziyaret eder veya umre yaparsa, bunların ikisini de tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Bir kimse kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa, muhakkak ki, Allah, şükrün karşılığını çok veren ve her şeyi bilendir.

158. «Şüphesiz ki, Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir.» Safa, Mekke'deki bir tepe adı olup, "safiyullah" lakabını taşıyan Hz. Âdem üzerinde oturduğu için bu adla adlandırılmıştır. Merve de, tıpkı Safa gibi, Yine Mekke'de bir tepenin adıdır. Bu iki tepe, Allah'a taatın alâmetlerindendir. Çünkü ister vakfe yerleri, ister sa'y yerleri, ister kurban kesme yerleri olsun, Allah hepsini belli ibadetleri yerine getirmemiz bakımından tanıyabilmemiz için birer alâmet kılmıştır.

Rivâyete göre Safa tepesinde, İsaf adı verilen insan şeklinde bir put vardı. Merve tepesinde de, kadın şeklinde bir put bulunuyordu. Bunun adı da Naile'ydi. Cahiliye halkı, Safa ile Merve arasında sa'y ederlerken saygı gösterisinde bulunmak amacıyla bu iki puta dokunurlardı. İslâm gelip putlar kırılınca, müslümanlar bu iki tepe arasında sa'y etmekten çekindiler. Çünkü bu, bir cahiliye âdetiydi. Ancak Allah, bu iki tepe arasında tavaf etmelerine izin verdi ve bunların Allah'ın alâmetlerinden olduğunu bildirildi.

Safa ile Merve arasında sa'y etmenin hikmeti, Hz. Hacer'in meşhur sıkıntı döneminde, bu iki tepe arasında gidip gelmesi olayına dayanmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Hacer ve oğlu İsmail, susuzluk içindeyken Hacer, bu iki tepe arasında su aramak için koşmuş, bir tepeden diğerine çıkmış, her tepeye çıkışında da duâ etmişti. Bunun üzerine Allah, kendisine Zemzem suyunu ikram etti ve duâsını kabul buyurdu. İşte Allah bu sa'yi tâ kıyamete dek tüm müslamanlara taat görevi olarak verdi. Her mükellef bu görevi yapacaktır.

«Kim, hac için Kabe'yi ziyaret eder veya umre yaparsa» *"hac"*, sözlükte kasdetmek, yönelmek; *"umre"* ise ziyaret anlamınadır. Nitekim bildiğimiz hac ve umrede de kasdetme ve ziyaret vardır. Hac ve umre esnasında **«Bunların ikisini de tavaf etmesinde bir sakınca yoktur.»** Çünkü bir kısım müslümanlar, bir cahiliye adeti olduğu gerekçesiyle bunun günah olduğunu sanıyorladı. İşte yüce Allah bu âyetle, bunun günah olmadığını belirtiyor.

«Bir kimse kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa, muhakkak ki Allah, şükrün karşılığını çok veren ve her şeyi bilendir.» *"Kendi isteğiyle"* ifadesinden amaç, herhangi bir baskı ve zorlama olmadan yapılan iştir. Yani her kim, herhangi bir zorlama olmadan, kendi isteğiyle, Allah'a yakınlaştırıcı davranışlarda bulunursa, kuşkusuz yüce Allah onun bu tür davranışını karşılıksız bırakmayacaktır. Çünkü Allah, söz konusu kimsenin niyetini bilir ve onun karşılığını en güzel bir şekilde verir.

Bu âyette, farz olduğu gibi, nafile ibadet yapmaya da bir teşvik vardır. Buna göre yüce Allah, bir tek nafileyi bildiği ve karşılıksız bırakmadığına göre, daha fazlasını nasıl bilmesin veya karşılıksız bıraksın? Öte yandan kişinin oruçla nefsine hakim olduğu, zekâtla kötülüklerden arındığı, namazla ruhanî bir mertebeye çıktığı ve hac ile Allah'a kavuştuğu, bilinen bir gerçektir.

Bir kısım âlimlere göre kervansaraylar gibi hayırlı kurumlar yapıp müslümanların yararına sunmak, ikinci kez hacca gitmekten daha hayırlıdır. Ayrıca nafile hac, nafile sadakadan daha faziletlidir. Farz olan hac görevini yerine getirmekse, anne ve babaya itaattan önce gelir. Ancak nafile hac öyle değildir. Buna göre akıllı olan kimse, Kâbe'ye yönelir ve onu ziyaret eder. Eğer maddi durumu müsait değilse, kendisine fırsat vermesi için Allah'a yalvarır. Kısacası insan, yalnız bedeniyle değil, kalbiyle de, gayb olan ilâhi yöne yönelmek zorundadır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى
مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَ

يَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ (١٥٩) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا
فَاُولٰٓئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (١٦٠) اِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ
وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ (١٦١) خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ (١٦٢) وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ (١٦٣)

159. İndirdiğimiz delilleri ve hidâyeti, insanlara kitapta açıkladıktan sonra onları gizleyenlere, işte onlara, Allah lânet eder. Hem de bütün lânet edebilenler lânetler.

160. Ancak, tevbe edip kendilerini düzelten ve Allah'ın indirdiğini açıklayanlar müstesna. İşte onların tevbelerini kabul ederim. Ben, tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhamet edenim.

161. Şüphesiz, inkâr edenler ve kâfir olarak ölenler var ya, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti işte bunların üzerinedir.

162. O lânet içinde ebedî kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez.

163. Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, çok merhamet edendir ve çok bağışlayandır.

159. «İndirdiğimiz delilleri» Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini, recmi ve kıblenin değiştirileceğini bildiren açık ve kesin hükümleri, **«ve**

hidâyeti,» bu işlerin iç yüzünü gösteren âyetleri, Hz. Peygamber'e uymanın ve iman etmenin farz olduğunu bildiren hüküm ve delilleri, yalnız onları gizleyen kimselere değil tüm **«insanlara kitapta»** yani Tevrat'ta **«açıkladıktan»,** bildirdikten, hiçbir kuşku ve şüpheye meydan vermeksizin beyan ettikten **«sonra onları gizleyenlere, işte onlara Allah lânet eder.»** Bu âyet, yahudi ileri gelenleri ile onların bilginleri veya herhangi bir dinî hükmü gizleyen herkes hakkında nazil olmuştur. Hatta bu ikincisi daha da akla yatkındır. Çünkü ifade geneldir. Ayrıca herhangi bir hükmün genel olması, sebebin özel olmasına ters düşmez. Gizlemek ise, ihtiyaç olmasına ve ortaya çıkarılması için gerekçe bulunmasına rağmen herhangi bir şeyi bile bile örtbas etmektir. Bu gizleme bazan sırf örtme şeklinde gerçekleştirildiği gibi, bazan da ortadan kaldırma ve yerine başka bir şeyi koyma şeklinde de gerçekleştirilir. Nitekim yahudiler, Hz. Peygamber'in sıfatları ve özellikleri konusunda bu ikinci yola başvurmuşlardır. İşte yüce Allah, gerçekleri gizleyen bu kimselere lânet eder. Bu davranışları sebebiyle onları kovar ve rahmetinden uzaklaştırır. **«Hem de bütün lânet edebilenler lânetler.»** Yani lânet edebilen herkes onlara lânet okur. Buna göre hem melekler, hem de cin ve insanların mü'minleri bunlara sürekli olarak lânet okur. Ya da lânet edenlerden maksat, bütün canlılardır. Bunlar Allah'a isyan edenlere lânet eder ve der ki: "Allah'ım! Âdemoğullarının isyancılarına lânet et. Çünkü onların uğursuzluğu sebebiyle bereketten yoksun bırakıldık, yağmurumuz kesildi."

160. «Ancak, tevbe edip,» hakkı gizlemek ve diğer başka türlü tevbe edilmesi gereken şeylerden dolayı tevbe edip **«kendilerini düzelten...»** Çünkü tevbeden sonra kişi, bozduklarını mutlaka düzeltmelidir. Meselâ, başka birini dini konuda şüpheye düşürmüşse, mutlaka bu şüpheyi önlemesi gerekir. **«Ve Allah'ın indirdiğini açıklayanlar müstesna.»** Tevbelerinin kabul edilebilmesi için, Allah'ın kitaplarında açıkladığı hususları açıklayanlar, bu lânetten istisna edilmişlerdir. Bu âyet tevbenin, kişinin kendisi için gerekli olmayan her şeyi terketmekle, yapılması gerekeni de yapmakla olabileceğini gösteriyor. **«İşte onların tevbelerini kabul ederim.»** Onlara rahmet ve mağfiretimle muamele ederim. **«Ben, tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhamet edenim.»** İslâm düşmanlarından yaşayanlara lânet okunma zikredilince ölenlerine de lânet okunma zikredilerek şöyle buyurulmuştur:

161. «Şüphesiz, inkâr edenler», küfür ve inkârda ısrar edenler, tevbe etmeyi kabul etmeyip gerçekleri gizlemeyi sürdürenler, **«ve kâfir olarak ölenler var ya,»** ilk durumlarını değiştirmeden sürdürenler ve küfürlerinde ısrarlı olanlar, bu küfürleri üzere ölüp giden kimselere **«Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti işte bunların üzerinedir.»** Bunlar için ebedî lânet vardır, yaşarlarken ve öldüklerinde sürekli lânete uğrayanlardır. Burada *"nâs"*, yani "halk" ifadesi, geneldir ve herkes anlamındadır. Kıyamet gününde önce Allah, sonra melekler ve sonra da bütün insanlar bunlara lânet okuyacaklardır. Hatta kafirler de birbirlerine lânet okuyacaklardır.

162. «O lânet içinde ebedî kalacaklardır.» Çünkü onlar ateşte sürekli kalacaklar ve Allah'ın rahmetinden de devamlı uzak olacaklardır. **«Onların azabı hafifletilmez.»** Üzerlerindeki azab kaldırılmayacağı gibi, bir hafifletme de sözkonusu olmayacaktır. **«Onlara mühlet de verilmez.»** Artık bundan böyle tekrar dönüş, tevbe ve mezaret için onlara süre verilmez, hiç bir istekleri dikkate alınmaz. Veya devamlı olarak azap görürler. Bu azap sırasında bir an bile dinlenme imkân ve fırsatı verilmez. Bunun ertelenmesi de sözkonusu olmaz. Ancak bunlar ateşte sürekli ve ebedî olarak kalıcıdırlar. Çünkü bunların niyetleri de ve yaşadıkları sürece devamlı olarak putlara tapınmak ve onlara kulluktu. Bu bakımdan azaplarının ebedî olmasıyla cezalandırıldılar. Ancak bunların cehennem ateşindeki yerleri, işledikleri kötülüklere eşdeğer olacaktır.

Yahudilerin gerçekleri gizleme sebepleri, dünyada liderliği sevmelerindendir. Çünkü onlar halkın aşağı tabakasından elde ettikleri imkânlarının ellerinden gitmesinden korkmaktaydılar. Fakat sonuçta varacakları yer cehennem olacak, dolayısıyla, ne kazanırlarsa kazansınlar, hiçbir şeyleri onlara bir yarar getirmeyecektir.

163. «Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır.» Burada hitap tüm insanlaradır. Ey insanlar, sizin ilâhınız, ulûhiyette tek olan ve ortağı bulunmayan ilâhtır. Dolayısıyla O'ndan başkasına ilâh adının verilmesi doğru değildir. Mabud olarak ancak O vardır. **«O'ndan başka ilâh yoktur.»** Bu, vahdaniyeti zihinlerde iyice yerleştirmekte ve varlık âleminde başka ilah da var ama, ibadete müstehak değil vehmini ortadan kaldırmaktadır. Yani işte böylece O'nu bu anlatılan şekilde tanıyın ve her zaman O'na ibadet ve kulluk edin. O'ndan başkasından bir şey ummayın ve korkmayın. **«O, çok merhamet edendir ve çok bağışlayandır.»** Her türlü nimeti, bu nimetlerin aslını ve bunlara bağlı şeyleri veren O'dur. Böylece O'ndan başkasının ibadet olunmaya lâyık olmadığı gerçeği açıklanmıştır. *"Rahman ve Rahim"*, yani "merhamet eden ve bağışlayan" ifadesi de, vahdaniyetin bir delilidir.

Anlatıldığına göre müşriklerin, Kâbe'nin çevresinde 360 putu vardı. Bu kadar puta alışmış olan müşrikler, bu âyeti işitince hayrete düştüler ve şaşırıp kaldılar. Müşrikler: "Bu kadar insanlar için bir tek ilâh mı? Olacak iş değil. Eğer Muhammed (s.a.v.), ilâh'ın bir tek olmasında doğru ve samimiyse, bize bir delil getirsin ki, bununla onun doğruluğunu kabul edelim" dediler. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyet nazil olmuştur.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا
يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ
الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

164. Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeylerle denizde yüzen gemilerde, Allah'ın, gökten su indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, yeryüzünde her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârı ve yerle gök arasında emre hazır olan bulutları çeşitli yönlere çevirmesinde, aklını kullanan bir topluluk için ibretler vardır.

164. «Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılmasında,» yani oldukları durum üzerine yaratılmalarında, gökler ve yerde birçok ibretli şeylerin olmasında, -ki beşer aklı bunları kavramaktan aciz kalır-, **«gece ve gündüzün değişmesinde»**, bunların birbiri peşinden gidip gelmelerinde, birbirini izlemelerinde, biri geldiğinde diğerinin uzaklaşmasında, uzayıp kısalmasında, karanlık ve aydınlığında, **«insanların faydasına olan şeylerle denizde yüzen gemi-**

lerde...» Ağırlıklarına ve büyüklüklerine rağmen denizde batmayan, suyun hafifliğine rağmen su yüzünde kalabilen, rüzgârın (ve itici gücün) etkisiyle ileri ve geri hareket edebilen, insanların faydasına olan hizmetleri taşımaya yarayan, ticaretlerini sağlayan gemilerde, **«Allah'ın, gökten su indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde,»** Allah'ın gökten indirdiği yağmur ve kar gibi yararlı şeylerin hepsinde ibretler vardır.

"Sema" (gök) kelimesi, aynı zamanda "felek" anlamınadır. Bu anlamda denilmiştir ki: Yağmur semadan bulutlara iner ve bulutlardan da yeryüzüne yağar. Esasen yüksek olan tarafa ister gök ve ister bulut olsun "sema" denir. Çünkü insanın üzerinde olan her şeye sema (gök) adı verilir. Nitekim bu anlamda Araplar evin tavanına da "sema" derler. Allah bu yağmurla yeryüzünü yeni baştan yeşertir, türlü bitki ve çiçeklerle donatır, ağaçlarla bezer. Bütün bunlar, kuruyup kaybolduktan, yaprakları düştükten, yeşilliklerini ve nemlerini kaybettikten sonra, yeniden hayat bulur, büyür. Kalbler de tıpkı böyledir. Eğer onlar da verimli bir kuvvetle süslenirlerse, tıpkı bitkilerin yeşerip canlandığı gibi, kalbler de yeşerir ve canlanır.

İşte tüm bunlar gibi, **«yeryüzünde»**, akıllı ve akılsız **«her türlü canlıyı yaymasında...»** Bu canlıların yeryüzüne dağıtılması, dünyanın yağmurla hayata kavuşturulmasından sonradır. Çünkü canlıların tümü yağmura, yani suya muhtaçtır. **«Rüzgârı ve yerle gök arasında emre hazır olan bulutları çeşitli yönlere çevirmesinde,»** Rüzgârı ileri geri, kuzeyden ve güneyden estirmesinde, onun sıcak ve soğuk olmasında, kimi zaman kasırga ve kimi zaman yumuşak olarak esmesinde, bazan yakıcı, kısır bırakıcı ve aşılayıcı etkisinde, bazan rahmet ve bazan azap getirmesinde, ibretler vardır.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah'ın en büyük ordusu rüzgâr ile sudur." Rüzgâra "Rîh" denmesi, nefisleri dinlendirmesindendir.

Veki' el-Cerrah da şöyle der: "Eğer rüzgâr ve sinekler olmasaydı, dünya kokuşurdu." Bulutların "emre hazır" olmalarının anlamı, yüce Allah'ın kendileri için belirlediği yasa çerçevesinde hareket etmeleridir.

«Aklını kullanan bir topluluk için ibretler vardır.» Yani kâhir kudrete işaret eden bir çok âyetler ve mucizeler vardır. Apaçık hikmet ve geniş rahmet vardır ki, bunlar hep ilâhlığın özelliğidirler. İşte düşünebilen, hem baş ve hem kalb gözüyle görenler için ibret alınacak gerçekler vardır. Çünkü bütün bunlar Allah'ın yüce kudretini gösterirler, hikmetine işaret ederler. İşte düşünebilenler bu yaratılanlara bakarak bunları yaratana delil getirirler ve böylece

O'nun birliğini kabul etmiş olurlar. Burada müşriklerin bilgisiz ve cahil olduklarına da bir tariz vardır. Çünkü müşrikler bundan önceki *"Sizin İlâhınız tek bir ilâhtır"* (Bakara: 163) âyetinin doğruluğunu gösteren bir delil istiyorlardı. İşte âyet bunların akılsızlıklarını ortaya koyuyor ve bunu tescil ediyor. Çünkü düşünebilselerdi, bu anlatılan âyetlerden bir tanesi bile onlara yeterdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Bu âyeti okuyup da, ondan ibret olmayana yazıklar olsun."* Bu hadis-i şerifte "mec" kelimesi geçmektedir. Bunun asıl anlamı ağızdaki tükrük ve benzeri şeyi dışarı atmak olup burada istiare yoluyla ibret almamak anlamında kullanılmıştır. Çünkü bu âyeti okuyup üzerinde düşünen bir kimse, sanki onu ezberlemiş ve ağızından dışarı atmamıştır. Sanki bütün kâinat, içinde O'nun Hak ve Celâl sahibi olduğuna işaret eden delillerin görüldüğü bir ayna gibidir. İnsanoğlu da, yüce Allah'ın Cemal ve Celâline işaret eden delilleri bu aynada görür ve kendi aynasını da bu aynanın içinde farkeder. Nitekim yüce Allah: *"Kendi nefsinizde de görmez misiniz?"* (Zâriyât: 21) buyurmuştur.

Öyleyse ey zavallı insan! Rabbinin değerini tam anlamıyla kavrayabilmen için, kendini tam anlamıyla tanı. Göklerle yerin ve aralarında bulunan tüm varlıkların yaratılmasının, insanın yaratılmasıyla ilişkili olduğunu belirten bir başka delil de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözüdür: *"Yeryüzünde Allah Allah diyen insan kalmayıncaya dek, kıyamet kopmaz."* (67) Yani yeryüzünde Allah diyen tüm insanlar ölünce, kıyamet kopar dolayısıyla göklerle yer ortadan kalkar. Çünkü bunların varlığı insanın varlığına bağlıydı. Kendisine tabi olunan insan ortadan kalkınca ona bağlı olarak var olan şeyden de eser kalmaz. Kısacası, Allah'ın yoluna koyulan kimsenin başlıca görevi, kendisini asıl amacına kavuşturacak olan gerçek zikre sarılmasıdır. Çünkü tevhid inancı, her türlü bâtılı ve O'nun dışındaki her şeyi reddeder.

İmran b. Husayn'ın rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), babası Husayn'a şöyle sordu: *"Bir günde kaç ilâha tapıyorsun?"* O da; "Yedi ilâha bunlardan altısı yeryüzünde, biri de göktedir" dedi. Hz. Peygamber: *"Bunların hangisine, rızâsına uyarak ve gazabından korkarak ibadet edersin?"* diye sordu. Husayn da; "Göktekine" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine: *"O halde, gökteki ilâh sana yeter"* dedi ve arkasından: *"Ey Husayn, eğer müslüman olursan, sana faydası dokunacak iki kelime öğretece-*

67- Hadisi, Müslim Sahih'inde rivâyet etmiştir. Ancak baktığım kaynaklarda bir önceki *"bu âyeti okuyup da, ondan ibret almayana yazıklar olsun"* hadisine rastlamadım.

ğim" buyurdu. O da müslüman oldu ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana o iki kelimeyi öğret" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"De ki: Allah'ım! Bana doğruyu ilham et ve beni nefsimin kötülüğünden koru!"*(68)

وَمِنَ

النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ
اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ
الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ (١٦٥)
اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْاَسْبَابُ (١٦٦) وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ
اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ (١٦٧)

68- Hadisi Tirmizi tahric etmiş ve "bu hadis, hasen garip'tir" demiştir.

165. İnsanlardan bazıları, Allah'tan başka varlıkları O'na eşler koşarlar. Onları, Allah'ı sevdikleri gibi severler. Mü'minler ise, en çok Allah'ı severler. O zalimler, azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve O'nun azabının çok şiddetli olduğunu bir bilselerdi.

166. İşte o zaman tabi olunanlar, kendilerine tabi olanlardan uzaklaşacaklar, azabı görecekler ve aralarındaki bağlar kopacaktır.

167. Tâbi olanlar şöyle derler: "Keşke bizim için tekrar dünyaya dönüş olsa da, onların bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsak." İşte böylece Allah amellerini bir pişmanlık kaynağı olarak kendilerine gösterecektir. Ve onlar, cehennem ateşinden çıkacak da değillerdir.

165. «İnsanlardan bazıları, Allah'tan başka varlıkları O'na eşler koşarlar.» Âyette geçen *"endâd"* kelimesi bir şeyin dengi, benzeri anlamında olup burada putlar anlamında kullanılmıştır. Çünkü putların bazısı bazısına denktir. Ya da bunlar, kendi bozuk düşüncelerine göre Allah'ın denkleri ve benzerleridir. Çünkü bunlardan fayda ve zarar beklemekte, isteklerini bunlardan dilemekte ve bunlara birtakım kurbanlar adamakta idiler. **«Onları, Allah'ı sevdikleri gibi severler.»** putlarını, ya da peşlerinde gittikleri liderlerini, bozuk inançlarına dayanarak âdeta Allah'ı seviyormuşcasına severler. Putlarına ve liderlerine öylesine saygıda bulunur ve itaat edip severler ki, bu âdeta Allah sevgisi gibi bir sevgidir. *"Allah'ı sevdikleri gibi"* ifadesiyle, saygı ve itaatte Allah sevgisine denk bir şekilde putlarını severler, deniliyor. Mü'minlerin sevgisinin putperestlerinkine benzemediğini Rabbimiz şöylece belirtiyor:

«Mü'minler ise, en çok Allah'ı severler.» Mü'minler Allah'ı, kâfirlerin putlarını sevmelerinden daha çok severler. Çünkü onların Allah'a karşı sevgileri hiçbir zaman eksilmez. Kâfirlerin ve müşriklerin putlarına ve Allah'a eş kabul ettkikleri şeylere karşı sevgileri, kötü amaç ve niyetlere bağlı olduğundan, hemen değişir, en ufak bir bahaneyle sevdiklerini bırakırlar. Nitekim şiddet ve sıkıntıda kaldıklarında kendi tanrılarını bırakıp Allah'a sığınmaları bunun bir göstergesidir. Bir puta tapan bu kimseler, hoşlarına giden bir başka tapınılacak bir şey gördüklerinde, hemen ilkini bırakır ve bu yenisine sarılırlar.

Rivâyete göre Bahile, kendisi için hurmadan bir put yaptırmış, kıtlık başgösterince hurmadan yaptırdığı bu putu yemiştir. **«O, zalimler»** Bu ortak koşanlar, putları hak mabud yerine koyanlar, kıyamet gününde kendileri için hazırlanan **«azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu»**, ilâhî kudret ve galebenin yalnızca Allah'a ait olduğunu **«ve O'nun azabının çok şiddetli olduğunu bir bilselerdi.»** Şirk koşarak zulüm işlemiş olanlar, eğer her bakımdan kudretin Allah'a ait olduğunu, sevap ve ceza bakımından her şeyin O'nun elinde bulunduğunu, putlarının hiçbir şeye sahip olmadıklarını, zalimlere karşı, kıyamet gününde azabının şiddetini çıplak gözleriyle gördüklerinde, putlara taptıklarından dolayı pişmanlık duyacaklardır. Öyle pişmanlık duyacaklar ki nerede ise tavsif edilemez.

166. «İşte o zaman tâbi olunanlar,» peşlerinden gidilen liderler, **«kendilerine tâbi olanlardan»**, yani peşlerinden gelenlerden, dünyada savundukları şeylerin, ortaya koydukları türlü sapıklıkların asılsız ve bâtıl olduğunu itiraf ederek **«uzaklaşacaklar.»** Artık onlarla beraber olmaktan kaçacaklar, onlara lânetle karşılık vereceklerdir. **«Azabı görecekler ve aralarındaki bağlar kopacaktır.»** Azabı görür görmez, hemen uzaklaşacaklar, daha önce aynı inançlar etrafında bir araya gelen bu kimseler arasındaki tüm bağlar kopacaktır. Küfür ve inkârları yüzünden kurtuluş beklerken, böyle bir durumla yüzyüze gelmelerinden dolayı darmadağın olacaklardır.

167. «Tâbi olanlar» liderlerinin kendilerinden uzaklaştıklarını, gördüklerinde, dünyadayken onların peşinden gittikleri için pişmanlık duyarak **«şöyle derler: 'Keşke bizim için tekrar dünyaya dönüş olsa da,»** bugün **«onların bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsak.' İşte böylece Allah amellerini»** Şiddetli **«bir pişmanlık kaynağı olarak kendilerine gösterecektir.»** Çünkü iyilik olarak yaptıkları her şey, küfürleri yüzünden kaybolup gitmiş onlardan bir tek iz bile kalmamıştır. Bütün bunları kaybetmeleri ve isyana dalmaları yüzünden pişmanlık duyacaklardır.

Süddî şöyle diyor: "Eğer Allah'a itaat etmiş olsalardı, cennet kendileri için kaldırılır, oradaki yerlerini görürler. Sonra kendilerine: Eğer Allah'a itaat etmiş olsaydınız, işte yeriniz bu olacaktı denilir. Sonra da buralar, mü'minler arasında bölüştürülür, işte onların, hasret ve pişmanlık duyacakları an budur."

«Ve onlar, cehennem ateşinden çıkacak da değillerdir.» Çünkü onlar, cehennem için yaratılmışlardır.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ
بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

168. Ey İnsanlar! Yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin. Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

169. O, size sadece kötülük ve hayasızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.

168. «Ey insanlar!» Bu âyet, kendilerine değerli yiyecek ve giyecekleri haram kılanlar hakkında nazil olmuştur. **«Yeryüzünde bulunan helâl ve temiz,»** bütün şüphelerden arınmış olan **«şeylerden yeyin.»** Çünkü yenilen şeylerden haram olanı da vardır, şüpheli bulunanı da. **«Şeytanın adımlarını takip etmeyin.»** Şeytanın çizdiği yoldan gitmeyin; onun yolunu izlemeyin. Heva ve isteklere boyun eğerek onu takip etmeyin, onun vesveselerine kapılmayın. Şeytan, helâli haram, haramı da helâl kılar. **«Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.»** Âyetin bu bölümü, yasaklama nedenini açıklıyor. Yani basiret sahibi olanlar, onun apaçık bir düşman olduğunu bilirler. Ancak basiretten yoksun olup kendi heva ve istekleri doğrultusunda gidenlerin şeytan samimi bir dostudur. Çünkü şeytan onu, hep nefsinin arzuları doğrultusunda yönlendirir ve nefsince neyi iyi ve güzel buluyorsa, onları elde etmeye yöneltir. Şeytanın insana karşı düşmanlığı açık ve ortadadır. Bu konuda Vahidî şöyle diyor: "O, apaçık bir düşmandır. Çünkü babanız Hz. Âdem için secde etmekten kaçınmak suretiyle size düşmanlığını açıklamıştır. Hz. Âdem'i cennetten çıkaran da odur."

169. «O size sadece kötülük» emreder yani size vesvese verir. Burada şeytanın emretmek sûretiyle insanlara musallat olması hali, kendisine itaat olunan bir âmire, vesveseyi kabullenenler de, itaatı kabullenen memurlara benzetilmiştir. Bu bir semboldür. Çünkü vesveseyi kabullenenler, şeytanın tüm isteklerine boyun eğmişlerdir. Bu, onların görüşlerinin değersizliğini ve durumlarının da aşağılık olduğunu gösterir.

"Kötülük", insanı sonuçta başarısızlığa, üzüntüye ve felâkete götüren tüm günahlardır. Bunlar ister kalble işlenen, isterse organlara bağlı olarak işlenen kötülükler olsun, sonuçta bir şey değişmez. Çünkü hepsi de sonuç olarak sahibini üzer ve kötü bir duruma sokar. «**Ve hayasızlığı**», günah türlerinin en iğrencini, kötülüklerin en zararlısını ve büyüğünü.. Meselâ zina, bir hayasızlıktır, cimrilik bir hayasızlıktır... Kısacası her kötü fiil ve davranış bir iğrençlik, yani hayasızlıktır. Esasen fuhuş (hayasızlık) her şeyde haddi tecavüz etmektir. «**Ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi**» Allah'a iftira etmenizi «**emreder.**» Meselâ Allah şunu, ya da bunu haram kılmıştır gibi. Bilmediğiniz hususlarda sizi böylece yanıltır. Çünkü bunu Allah emrediyor, demektedir. İşte şeytanın bu yaptığı fiil, yaptıklarının en çirkini ve iğrencidir. Çünkü Allah hakkında olmayacak şeyleri söylemektedir. Hayasızlık, nasıl ki kötülüklerin en iğrenci ve fenası ise, Allah'a iftira etmek de en büyük günahlardandır.

Biz şeytanı göremediğimiz ve sözünü de işitmediğimiz halde, bunları bize nasıl emreder? Onun vesvesesi nasıldır ve kalbe nasıl ulaşır? Bu, insan nefsinin ve tabiatının ona karşı eğilim duyduğu gizli bir sözdür. Bir izaha göre de o insanoğlunun bedenine girer denmiştir. Çünkü şeytan latif bir cisimdir ve böylece nefse kötü fikirleri vesvese yoluyla konuşarak telkin eder. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"İnsanların kalbine vesvese verir."* (Nâs: 5) Hz. Peygamber (s.a.v.) şeytanın şerrinden korunmak için şöyle duâ ederdi: *"Allah'ım! Şeytanın vesveselerini benden uzaklaştır."*

"Âkâmu'l-Mercan" da şu ifadeler yazılıdır: Şeytan'ın insana vesvese vererek, onu çağırdığı şeyler altı aşamada ele alınır:

Birinci aşama: Küfür, şirk ve Allah'ın Rasûlüne düşmanlık aşaması. Eğer şeytan, insanoğlunu bu yönden elde eder ve isteklerine kavuşursa, bundan dolayı yorgunluklarını unutur. Çünkü istediğini elde etmiştir. İşte şeytanın kuldan ilk istediği şey budur.

İkinci aşama: Bid'at. Bu, şeytana göre fâsıklıktan ve isyandan daha sevimli gelir ve hoşuna gider. Çünkü insan bir günah işlediğinde, tevbe edebilir. Halbuki bid'atın tevbesi yoktur. Çünkü bidatçı kimse, yaptığı işin doğruluğuna inanır ve tevbe etmez. Şeytan bundan da âciz kalırsa üçüncü aşamaya başvurur.

Üçüncü aşama: Bu, her türden büyük günahlardır. Şeytan bunu da başaramazsa, dördüncü yola başvurur.

Dördüncü aşama: Bu defa küçük günahları işletir. Çünkü küçükler birikerek zamanla büyür. Öyle büyük günahlar da var ki, sahibini helâke götürür. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyorlar: *"Sizi, küçük günahları umursamayan davranışlardan uyarırım. Çünkü bu, bir çöle inen bir topluluğa benzer. Bu topluluktan her biri, küçük bir odun parçası getirip büyük bir ateş yakarlar. Sonra onun üzerinde yemek pişirip doyasıya yerler."*(69) İşte küçük dal parçalarından oluşan büyük bir ateş.. Şeytan bunda da başarılı olamayınca, bir sonraki yolu dener.

Beşinci aşama: Şeytan bu defa mübah olan, bir sevap, ya da cezaya neden olmayan işlerle insanın uğraşmasını sağlar. Kaldı ki, en büyük ceza, sevap diye uğraştığı şeylerle boş yere zaman geçirmesidir. Şeytan bunda da başarılı olamazsa, bir sonraki yolu dener.

Altıncı mertebe: Daha üstün ve faziletli ameller varken, kişiye bunları bıraktırarak daha basit işlerle uğraşmaya teşvik eder. Çünkü böylece faziletin elden çıkmasını temin edecek ve daha üstün amelin sevabını kaçırtacaktır. Kaldı ki Allah, şeytanı iyi ile kötünün, pis ile temizin ayırdedilebilmesi için yaratmıştır. Allah, peygamberleri de, saidler ve iyi kimselerin onları örnek edinmeleri için yaratmıştır. İblis'in yaratılması da, şakî ve kötü kimselerin onu örnek edinmeleri içindir. Böylece iki kesim arasında bir fark olduğu ortaya çıkmış olur. İblis hep dünya çığırtkanlığı yapar ve ateşe çağırır. Onun yaptığı iş cehennem simsarlığıdır. Sermayesi de dünyalıklardır.

Akıllı kimseye düşen görev bir köşeye çekilmesi, helâl ve temiz olanlar dışında, dünyaya ait hiçbir şeye yönelmemesidir.

Meşru kazanç yoluyla helâli istemek, peygamberlerin yoludur. Kazancın faydaları çoktur: Eğer ticaret amacıyla çalışır, ziraatcılık yapar, ağaç dikerse, sermayesini artırmış olur. Bundan aynı zamanda, kuşların ve başka varlıkların yemesi halinde, bir de sadaka vardır. Çalışan bir kimse, çalıştığı

69- Taberânî, *el-Kebîr*'inde, Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*'ında ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/491.

için tembellikten ve zamanını boşa harcamaktan kurtulacaktır. Çalışan bir kimse, şehevî isteklerine engel olacak ve böylece azıp sapması da azalacaktır. Çalışan kimse, dünya ve âhirette bir yüz karası olan yoksulluktan kurtulacaktır. Çünkü kazanç, fakirlikten kurtarır. Kazancın en üstünü cihaddır. Bunu ticaret izler. Sonra çiftçilik ve daha sonra da zanaat gelir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا
عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ
بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

170. Onlara:"Allah'ın indirdiklerine tâbi olun" denildiğinde:"Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tâbi oluruz" derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamıyorsa da mı?

171. Kâfirlerin durumu ancak, çobanın bağırıp çağırmasını duyabilen ve manasını anlamayan hayvanların durumu gibidir. Bu kâfirler, sağır, dilsiz ve kördürler. Bu yüzden hakkı idrak edemezler.

170. «Onlara: 'Allah'ın indirdiklerine tâbi olun' denildiğinde:» Bu âyet arap müşrikleri ve Kureyş kâfirleri hakkında nazil olmuştur. Onlara, Kur'an'a ve Allah'ın indirdiği diğer apaçık delillere uymaları emredildi. Fakat bu kimseler hep taklit yoluna sığındılar ve o yolu seçtiler. Yani insanlar arasından müşrik olanlara, nasihat ve irşad olarak, Allah'ın indirdiği kitaba uyun, ona tâbi olun, Allah'ın Kur'an'da helâl kıldığını helâl, haram kıldığını da haram olarak değerlendirip ona göre davranın, şeytanın adımlarını izlemeyin denildiğinde: **«'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tâbi oluruz,' derler.»** Yani atalarımızdan gördüğümüz putlar, temiz ve helâl olanı haram kılma gibi şeylere uyar ve onları izleriz; çünkü onlar bizden daha hayırlıydılar, derler ve böylece atalarını taklit ederler. Ey akıl sahipleri! Bu ahmakların nasıl cevap verdiklerine bir bakın! Allah, onlara hayret ve inkâr anlamı kapsayan bir soru edatıyla karşılık veriyor ve şöyle buyuruyor: **«Ataları hiç bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamıyorsa da mı?»** Yani onlar atalarına uyacaklar, öyle mi? Peki, ya ataları din konusunda hiçbir şey bilmiyorlarsa da mı? Çünkü onların dünyadan başka şeye akılları ermez. Aynı zamanda hakkı ve doğruyu da bulamıyorlarsa da mı? Çünkü bu gerçekten hoş karşılanan bir şey değildir ve kabul görmekten de tamamen uzaktır. Kaldı ki, aklı ve bilgisi olmayana ve hak yolu bulamayana tâbi olmak, asla doğru olan bir şey değildir.

171. «Kâfirlerin durumu ancak, çobanın bağırıp çağırmasını duyabilen ve manasını anlamayan hayvanların durumu gibidir.» Kâfirleri hakka davet eden nasihatçının durumu, tıpkı bir çobana benzer. Çoban, bağırıp çağırıyor ve hayvanlar bunu duyar, fakat ne söylediğini anlamazlar. Kâfirler de bu anlamayan hayvanlar gibidir. Çünkü hiçbir şey duyup anlamak istemezler. Âyette kâfirleri hakka çağıran nasihatçı, hayvanlara seslenen çobana benzetilmiştir. Bizzat kâfirler de çağırılan hayvana, kâfirlere irşad çağrısında bulunan vaizin çağrısı da, hayvanlara seslenen çobanın bağırıp çağırmasına benzetiliyor. Dolayısıyla anlam şöyle oluyor: Ey Muhammed! Senin kâfirlere öğüt vermen, Allah'a davet etmen ve onların da hidayete ermemeleri, tıpkı bir çobanın durumuna benzer. Bu çoban koyunlara sesleniyor ve onlarla konuşarak şöyle diyor, yeyin, için ve yayılın. Fakat onlar çobanın ne dediğini anlamıyorlar. İşte kâfirler de bu hayvanlar gibidirler. Ne senden ve ne de Allah'tan bir şey anlamak istemiyorlar.

«Bu kâfirler, sağır» yani sanki hakkı duymazlıktan gelen sağırlar, çağırıldıkları şeye cevap ve karşılık vermeyen **«dilsiz»**ler, kendilerine sunulan tüm delillerden yüz çeviren, gerçeklere sırtlarını dönen, sunulan şeyleri hiç göremeyen **«ve kördürler.»** Allah bu kimseleri, kendisiyle hak ile bâtılın ayırdedildiği ve hakkın seçiminin yapıldığı bu üç organını yitirenlere benzettikten sonra, hemen peşinden şöyle buyuruyor: **«Bu yüzden hakkı idrak edemezler.»** Bunlar hakkı elde edemezler. Çünkü bir şeyi elde etmek ve kazanmak, ancak o şeye bakmak, dikkat etmek ve sunulan delillerden yola çıkmakla olur. Bir kimse eğer sağırlar ve körler gibiyse, hakkı işitmemek ve görmemek noktasında bunlara benziyorsa, böyle biri nasıl gerçeğe ulaşabilir ve onu nasıl anlayabilir? Burada, asıl vurgulanan şey, bunların akılsız oldukları konusu değildir. Çünkü akılsızlık, bir yerme yolu ve aracı değildir. Yani aklın olmaması halinde o kimseye bir şey denilemez. İşte ahir zamanda vaaz ve nasihat böylece insanlara yarar vermeyecektir. Çünkü insanların kulakları hakka tıkalıdır. Zihin ve duyguları da hakkı kabule kapalıdır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ
عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا اُهِلَّ بِه۪
لِغَيْرِ اللّٰهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٧٣﴾

172. Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin. Eğer sadece Allah'a ibadet ediyorsanız O'na şükredin.

173. Ancak Allah, size leşi, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Bir kimse mecbur kalır zaruret haddini aşmadan ve başkalarının hakkına tecavüz etmeden bunlardan yerse, ona günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

172. «Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin.» Verdiğimiz şeylerin helâl veya lezzetli olanlarından yeyin. Çünkü rızık kelimesi daha umûmî olup lezzetli olanları da, lezzetli olmayanı da kapsar. Burada böyle bir anlamın verilmesi uygun olup, şüpheden uzak helâle hamledilmesinden daha evlâdır. Çünkü bu makam, rızıklandırdığı leziz şeyleri hatırlatarak bu, nimetleri lütfedene şükretmenin talebedildiği makamdır. *"Tayyib"* (temiz) kelimesinin üç anlamı vardır. Doğal olarak lezzetli olan şey; şeriat açısından mübah olan şey ve konum itibariyle temiz olan şey. Âyette her türlü meyveden yararlanılabileceğine işaret edilmektedir. Ancak yine de: *"Sizler dünya hayatınızda bütün temiz (güzel) şeylerinizi harcayıp bitirdiniz"* (Ahkâf: 20) âyetinin kapsamına girmemek için meyvelerin her türlüsünü mutlaka yemek gibi bir yola gitmemek daha iyidir.

Temiz ve güzel olan şeylerden yeme emri, şu iki faydanın elde edilmesi içindir: Birincisi: Yedikleri şeyin, kendi hallerine bırakılmayıp bir emirle belirlenmesi, insanları hayvanlardan ayırmaktadır. Dolayısıyla insanlar, böylece şeriatın nurları ile kendi tabiatlarının karanlığından çıkar. İkincisi: Yeme emriyle sevap kazanılacaktır.

«Eğer sadece Allah'a ibadet ediyorsanız..» Allah'a inanıyor, ibadetinizi yalnızca O'na özgü kılıyorsanız, size bu şeyleri rızık olarak veren ve onları sizin için helâl kılan Allah'a **«O'na şükredin.»** Çünkü şükür, kulun iç ve dış tüm organlarını, yaratıldığı amaç doğrultusunda kullanmasıdır. Bu emir, her şeyin mübahlığını gösteren bir emir olmayıp, vücub ifade eden bir emirdir. Kuşkusuz akıllı kimsenin, sayılamayacak derecede üstün ve değerli nimetleri kendisine ihsan ve ikram eden yüce Allah'ın en büyük saygı ve hürmete layık olduğunu kalbiyle bilmesi gerekir. Kalbiyle bildiği bu şeyleri, dili ve diğer organlarıyla da kanıtlamalıdır. Çünkü iman bunu gerektirir ve onun şartlarından biri de budur. Nitekim kudsî bir hadiste yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Benim durumumla, insanlar ve cinlerin durumu ilginç bir manzara arzetmektedir. Çünkü onları ben yaratıyorum, onlar ise kalkıp başkasına kulluk ediyorlar. Onları ben rızıklandırıyorum, kalkıp başkasına şükrediyorlar."*

173. «Ancak Allah, size leşi,» yani boğazlamadan, kesilme işlemi yapılmadan ölen hayvanı haram kıldı. Ancak balık ve çekirge, şeriat açısından bunun dışındadır. Burada leşin haramlığından amaç, onun etinin yenilmesinin sütünün içilmesinin, ya da bunlardan yararlanılmasının haramlığıdır. Çünkü şeriat hükümleri, bir şeyin zatına, kendisine değil, fiillere bağlıdır. **«Kanı,»** yani akıcı durumda olan kanı da haram kılmıştır. Fakat örf itibariyle karaciğer ve dalak bundan istisna edilmiştir. Bu ikisi helâldirler ve yenilebilirler. **«Domuz etini.»** Domuzun bizzat kendisinin haramlığında icma vardır. Bu haram kendi varlığına dayalı bir haramdır, yani liaynihi haramdır. Dolayısıyla bütün parçaları haram kılınmış ve özellikle etinden söz edilmiştir. Çünkü hayvanların en çok yararlanılan şeyleri etleridir. Bu bakımdan et, asıl olması itibariyle zikredilmiştir. Diğer cüzleri de buna tâbidirler. **«Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı.»** Yani hayvanı put adına keserken sesin yükseltilmesini yani bu şekilde kesilen hayvandan da yararlanmayı haram kılmıştır. *"İhlâl"* sesi yükseltmek anlamına gelir. Çünkü müşrikler tanrıları adına kesim yaparlarken tanrılarının adını seslerini yükselterek söylerlerdi. Meselâ Lât ve Uzzâ adına derlerdi. İslâm âlimlerinin belirttiklerine göre, eğer bir müslüman herhangi bir hayvanı, Allah'dan başkasına yaklaşmak amacıyla keserse, kesen kişi mürted ve kestiği hayvan da leş hükmünü alır. Yalnız: *"Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size helâl kılındı"* (Mâide:5) âyetine göre kitap ehlinin kestikleri bizim için helâl kılınmıştır. Ancak Ehl-i kitap hayvanları keserken Allah'tan başkasının adını anarlarsa bu âyete göre bizim için helâl değildir. Çünkü biraz önce meâlini verdiğimiz âyet, anlam bakımından geneldir. Halbuki, *"bir de Allah'tan başkası adına kesilenler"* âyeti, özeldir ve genel olan âyetten öne alınmıştır.

«Bir kimse mecbur kalır, zarûret haddini aşmadan ve başkalarının hakkına tecavüz etmeden bunlardan yerse, ona günah yoktur.» Buna göre, başka bir şey bulamadığı için Allah'ın haram kıldığı bir şeyi, hayatî bir tehlike, ya da bir kısım organlarını kaybetme korkuysuyla yemek mecburiyetinde kalırsa, başka bir deyimle, ya şiddetli açlıkla karşı karşıya kalıp başka bir şey bulamaması veya haram yemeye zorlanması durumunda, zorunluluğu atlatacak oranda söz konusu haram yiyecekten yiyebilir. Hayatî tehlikeyi doğuran açlığı bastıracak kadar yedikten sonra, artık yemeye devam edemez. Daha fazlasını yiyemez. Kısacası, zorunlu olarak yediği bu yiyecekten dolayı herhangi bir günaha girmez. *"Başkalarının hakkına tecavüz etmeden"* demek, başka zor durumda kalıp açlığını giderecek kadar ölü hayvan eti bulan kimsenin elinden onu alıp tek başına yer, öbürüde açlıktan ölürse işte bu, onun hakkına tecavüzdür, böyle bir tecavüzde bulunmaksızın, demektir.(70)

70- İsmail Hakkı böyle tefsir ediyor. Ancak: *"Zaruret haddini aşmadan"* yani *"ğayra bağin"* âyetinden murad, sahih görüşe göre:"Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya koşmayan" demektir. Nitekim Mücahid de şöyle demiştir.: "Bir kimse Allah'a isyan için yola çıkarsa, bu kimse zor durumda kalsa bile, bunun için yeme ruhsatı yoktur." İbn Abbas da şöyle demiştir: "Ölü hayvandan=leşten doymayacaktır." Katade ise, bunu şöyle yorumluyor: "Bu şeyi yerken, helâl olan sınırı geçip haramı yememelidir. Nasıl olsa buna izin var diye, haddi aşmamalıdır. Ayr. bkz. İbn Kesir Muhtasarı, 1/151.

«Şüphesiz ki, Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.» Yani zor durumda kalması halinde yiyen kimseyi bağışlar ve ona ruhsat tanımak sûretiyle merhamet eder.

Bu âyette haram olan diğer şeylerden söz edilmemesinin nedeni, bu âyetin başlı başına haramları saymaya yönelik olmamasındandır. Bu âyetler inananları, Allah'ın yasak ve haram kıldığı şeyleri helâl saymaktan menediyor. Çünkü insanlar bu sayılanları helâl sayıyorlardı. Böylece ölmüş olan hayvanların, yani leşlerin etinden yararlanıyorlardı ve : "Siz kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz da, Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsunuz" diyorlardı. Aynı zamanda bu kimseler kanı, domuz etini ve putlar adına kesilen şeyleri de yiyorlardı. İşte burada tüm bunların Allah tarafından haram kılındığı açıklanmıştır. Başka bir deyişle burada, müşriklerin helâl saydığı şeylerin haramlığına dikkat çekilmiştir. Yoksa genel olarak tüm haramlar söz konusu edilmemiştir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ
الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ
فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَآ أَصْبَرَهُمْ
عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

174. Şüphesiz, Allah'ın indirdiği kitaptan bazı şeyleri gizleyenler ve onu az bir değere değişenler, işte onlar, karınlarına sadece ateş doldururlar. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacaktır ve onları günahlarından temizlemeyecektir. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

175. Bunlar, sapıklığı hidayetle, azabı da mağfiretle değiştirenlerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklıdırlar!

176. Bu azap, Allah'ın kitabı hak olarak indirmesindendir. Kitap hakkında ihtilâfa düşenler, derin bir ayrılık içerisindedirler.

174. «Şüphesiz, Allah'ın indirdiği kitaptan bazı şeyleri gizleyenler» Bu âyet yahudi bilginleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar, Tevrat'ta tanıtılan ve gönderileceği belirtilen peygamberin kendi içlerinden çıkacağını, umut ediyorlardı. Ancak Allah, peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, onların dışından gönderince, hemen Tevrat'taki niteliklerini değiştirdiler. Burada Allah'ın indirdiği kitaptan maksat da, içinde Hz. Peygamber'in niteliklerinin açıkca belirtildiği Tevrat'tır. **«Ve onu az bir değere değişenler,»** indirilen kitap yerine, dünyaya ait pek önemsiz olan bir şeyi buna karşılık almaları... Yani dünyaya ait yiyecek bir şeyleri aşağı halk tabakasından alıp kabul etmeleri.. **«İşte onlar, karınlarına sadece ateş doldururlar.»** Âhiretteki durumları gayet açıktır. Çünkü onlar kıyamet gününde ateşten başka bir şey yemeyeceklerdir. Bu yedikleri rüşvete karşı onlar için biçilmiş cezadır. Dünyada ise, ateşi yemelerinin anlamı, ateşe sebep olan şeyi yemeleridir. Çünkü kendilerine uyan insanlardan aldıkları rüşveti yemeleri, sonuçta onları cehenneme götürecektir. Şu halde burada, müsebbeb yani ateş zikredilmiş, sebep kasdedilmiştir.

«Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacaktır.» Allah kendilerine gazabta bulunduğundan, rahmet yoluyla onlarla konuşmayacaktır. Yoksa bundan amaç, onlarla gerçek konuşmanın olmayacağı anlamına değildir. Böyle olursa *"Rabbine yemin olsun ki, onları hesaba çekeceğiz"* (Hicr: 92) âyetiyle çelişir. Bu, öfkelenme ve kızmaktan kinayedir. Çünkü örfe göre konuşmama, öfkenin bir gereğidir. Nitekim kızgınlık sırasında, kızdıkları kimselerle konuşmamak ve hoşnutluk zamanlarında da hoşnut kaldıkları kimselere güzel bir şekilde yaklaşmak meliklerin âdetidir.

«Ve onları günahlarından temizlemeyecektir.» Mü'minlerin bağışlanmak ve affedilmek sûretiyle günahlarından arındırılıp temizlendikleri gün, Allah onları günah kirinden arındırıp temizlemeyecektir. **«Onlar için can**

yakıcı» sürekli ve elem verici **«bir azap vardır.»**

175. «Bunlar,» Allah'ın Kitabı'nı basit bir karşılık uğruna satanlar, karşılığında satın alınması kesinlikle mümkün olmayan **«sapıklığı hidayetle»** yani hiçbir şeyin kendisiyle denk olamayacağı kadar yüce olan bir değerle; satın alınması hiçbir zaman akla getirilemeyecek olan **«azabı da»**, herkesin uğrunda yarış yaptığı **«mağfiretle değiştirenlerdir.»** Bunlar, cehenneme girecek olanların yaptıklarını yapmakta bu kadar istekli davranıyorlar. Dolayısıyla **«ateşe ne kadar da dayanıklıdırlar!»** Hidayeti bırakarak sapıklık yoluna girenlerin bu davranışları ne kadar şaşılacak bir şeydir?

176. «Bu azab»ın, yani cehennem azabının sebebi, **«Allah'ın kitabı hak olarak indirmesindendir. Kitap hakkında ihtilâfa düşenler,»** ilahî kitaplar hakkında ihtilâfa düşerek onların bir kısmına inanıp bir kısmını da inkâr edenler veya Tevrat'ın bir kısmına inanıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliği ve onun niteliklerine ait âyetlerini inkâr edenler, **«derin bir ayırılık içerisindedirler.»** Yani haktan ve doğrudan uzak bir ihtilaf üzerindedirler. Bu ise çok şiddetli bir azabı gerektirir.

Kuşkusuz bu âyetlerde, dünyalık kötü amaçları uğruna hakkı gizleyen herkes için büyük bir tehdit vardır. Bu yüzden âlimler, bildikleri halde hakkı gizlemekten sakınsınlar. Onlar hakkı ya devlet başkanları ve yetkili kişilerin yanlarında değerlerinin eksilmesinden korktukları için veya onlardan gelebilecek ihsan ve ikram beklentisi içinde oldukları için ya da dünyaya bağlılık ve dünyalık elde etme konularındaki bazı durumlarda onlarla ortaklık etmek için, gerçeği gizlerler. Çünkü bu durumda yağcılık yaparak, karşılığında değersiz bir şeyler bekliyorlar. Dolayısıyla hırs, şehvet ve haset ateşinden başka hiçbirşey yemiyorlar.

İşte dalkavukluk yapan bu âlimler, hakkı belirtme kadirşinaslığı yerine, dünya sevgisini satın alıyorlar ve halkı hakka ve yağcılığı en faziletli cihada tercih ediyorlar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Cihadın en üstünü, zalim hükümdar karşısında söylenen hak sözdür."*(71)

Hasan-ı Basrî şöyle anlatıyor: "Zebanîler, fâsık Kur'an bilginlerine puta tapanlardan daha hızlı bir şekilde saldırırlar. Bu durumda söz konusu bilginler

---

71- Bu hadisi *Sünen*'inde İbn Mâce, Taberânî, *Müsned*'inde Ahmed b. Hanbel tahric etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/208.

şöyle diyecekler: "Ey Rabbimiz! Bu zebanilerin öncelikle bize saldırmalarının sebebi nedir?" İşte bunun üzerine yüce Allah diyecek ki: "Bilenin durumu bilmeyenin durumu gibi değildir. Kim din karşılığında dünyayı satın alırsa, apaçık bir zarardadır."

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ
عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِۙ
وَالسَّٓائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَ
الْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُواۚ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَ
الضَّرَّٓاءِ وَحِينَ الْبَأْسِۜ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُواۜ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177. İyilik, yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Fakat iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin, sevdiği mallardan akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalana, dilencilere ve köle azâd etmeye verenin, namaz kılanın, zekât verenin, verdikleri sözü yerine getirenlerin, sıkıntı, hastalık ve şiddet zamanında da sabredenlerin yaptıklarıdır. İşte onlar doğru olanlardır ve takva sahipleri de ancak onlardır.

177. Ey kitap ehli olan yahudi ve hıristiyanlar, «**İyilik,**» yani, hoşlanılan ve sahibini cennete götüren davranış, namazda «**yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir.**» Bilindiği gibi yahudiler ve hıristiyanlar kıble konusu üzerine çok fazla düşüyor ve sürekli olarak bunun üzerinde duruyorlardı. Bu iki gruptan her biri, iyiliğin kendi yöneldiği kıblede olduğunu sanıyordu. Yüce Allah, onların bu iddialarını reddederek, ileri sürdükleri bu şeyin iyilik olmadığını bildirmiştir.

«**Fakat iyilik,**» üzerinde önemle durulması gereken asıl konu, her türlü şirk şaibesinden uzak olarak yalnızca «**Allah'a,**» işlenen amellerin karşılıklarının verileceği, gerçekleşeceğinde hiçbir şüphe bulunmayan bir diriliş günü olan «**âhiret gününe**» iman edenin yaptığı iyiliktir. Âhiret gününe iman, Allah'a imanın bir gereği olduğu için, Allah'a imandan hemen sonra yer almıştır. Yine iyilik, Allah'ın kulları olan, erkeklik ve dişilik özellikleri bulunmayan, Allah katında seçkin bir yerleri olan ve O'nunla peygamberleri arasında elçilik görevi yapan «**meleklere, kitaba,**» yani ilâhî kitaplara ve bunlardan olan Kur'an'a, Allah'ın kullarına gönderdiği ve emir veya yasak olarak getirdikleri her şeyde doğru ve güvenilir olan tüm «**peygamberlere,**» aralarında hiçbir ayrım yapmaksızın «**iman edenin**» yaptığı iyiliktir. İşte anılan bu beş konuya bu şekilde iman etmek, dinin temellerini ve inancın kurallarını oluşturur.

«**Sevdiği mallardan akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalana, dilencilere ve köle azâd etmeye verenin...**» Kişinin, özellikle sevdiği maldan tasaddukta bulunması daha faziletlidir. Nitekim Hz. Peygamber'e hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorulduğunda: *"Sağlıklı ve mala düşkün bir durumda, zenginliği düşünüp fakirlikten korktuğun anda verdiğin sadakadır."* şeklinde cevap vermiş, sonra şunları ilâve etmiştir: *"Can boğaza gelip falancaya şunu, falancaya bunu vasiyet ediyorum, falancanın şu kadar alacağı vardır dediğin duruma düşünceye kadar sadakanı ihmal etme."*(72)

Sadaka verilecek kimseler arasında *akrabaların* öncelikle zikredilmesi, yardım edilmeye daha lâyık olduklarındandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Müslümanlara yapmış olduğun sadakanın bir sevabı, akrabana vermiş olduğun sadakanın iki sevabı vardır."*(73) buyurmuştur. Çünkü bu, hem sadaka, hem de sıla-i rahim sayılır. Bir başka hadiste de Rasûlüllah (s.a.v.)

72- Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir.

73. Taberânî, *"el-Evsat"*ında: *"Akrabaya verilen sadaka, hem sadaka ve hem de sıla, yani birleştirici bir bağ sayılır"* ifadeleriyle rivâyet etmiştir.

şöyle buyurmuştur: *"En faziletli sadaka, kindar yakınına verilen sadakadır."*(74)

*"Yetimler"*den amaçsa, zengin değil, fakir olan yetimlerdir. Yetimin diğerlerinden önce anılmasının nedeni, ise, babası bulunmayan ve kendisi için çalışacak bir kimsesi olmayan küçük olan fakirin, daha sonra zikredilecek olan kimselerden daha muhtaç olmasındandır.

"Yoksullar" anlamına gelen *"mesâkin"* kelimesi ise, "miskin"in çoğuludur. Bu da iki kısımdır: Bir kısmı dilenmekten kaçınanlardır ki, burada bunlar sözkonusudur. Bir kısmı ise dilenmekten kaçınmayanlardır ki, onlar da âyetin devamındaki "dilenciler" kısmına girer. Bunlara "miskin" denilmesinin nedeni, yerlerinden kımıldayamayacak kadar fakir olmalarındandır. Çünkü muhtaç durumda olan bir kimse, ihtiyacı oranında, insanların yanında sükûnet bulur.

*"Yolda kalan"*dan amaç ise, kendi mülkünden uzak kalan yolcu kimse demektir. Sürekli yolda kalması nedeniyle, sanki yolun oğlu imişçesine *"ibnü's-sebîl"* denmiştir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurur. *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse, misafirine ikramda bulunsun."*(75)

*"Dilenciler"*den amaç ise, ihtiyaçları nedeniyle zorunlu olarak bu duruma düşen kimselerdir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Dilenci atının üzerinde de gelse, bir hakkı vardır."*(76)

"Köle azad etme" işinden amaç da, efendisiyle anlaşma yapan köleye yardım etme konusudur. Ayrıca zenginlerin, köle satın alıp hürriyetlerine kavuşturmaları şeklinde de anlaşılabileceği gibi, esirlerin mal karşılığında serbest bırakılmalarını sağlamak şeklinde de anlaşılabilir.

İşte yukarıda anlatılan yerlere Allah'ın muradına uygun olarak malı sarfetmek âyette geçen *"iyilik"*tir.

Yine iyilik, farz **«namaz kılanın»** ve yine farz kılınmış **«zekât verenin.»** Bundan önce geçen "mal vermek", nafile sadaka ile ilgilidir. Bunun farz kılınan zekâttan önce zikredilmesi insanları teşvik içindir... Emirler, yasaklar ve adaklar konusunda, gerek insanlarla kendileri, gerekse Allah'la kendileri

---

74- Ebû Davud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Hakîm b. Hizam'dan Taberânî rivayet etmiştir. Bkz. *"El-Fethu'l-Kebîr"*, 1/209.

75- Hadis'in bu bölümü Nesâi, İbn Mâce ve *Müsned*inde Ahmed b. Hanbel tarafından tahric edilmiştir. Aslı *Sahihayn*'dadır.

76- Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel tahric etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/26.

arasında **«verdikleri sözü yerine getirenlerin,»** vaadlerini tutanların, yemin ettiklerinde veya bir şey adadıklarında bunu hemen yerine getirenlerin, konuştukları zaman doğruyu söyleyenlerin, kendilerine verilen emanete hıyanet etmeyenlerin, **«sıkıntı»** yani yoksulluk ve düşkünlükte, **«hastalık»** yani onulmaz dert **«ve şiddet zamanında da sabredenlerin yaptıklarıdır.»** Burada *"şiddet zamanı"*yla, özellikle savaş zamanı kasdedilmiştir. Aslında âyette yer alan ve şiddet anlamına gelen *"Be'sâ"* kelimesi, mutlak manada şiddet demektir.

Kısacası, kıble değişip, kitap ehli bu konu üzerinde çok konuşunca sanki onlar "iyilik ve itaat filan tarafa dönmektir." demiş oluyorlar. İşte bunun üzerine Allah da bu âyeti indirdi. Burada âdeta şöyle deniliyor: "Dinin her türlü temel esaslarından yüz çevirdikleri halde, bu kıble konusunda aşırı bir şekilde durmalarının sebebi nedir? Mücerred anlamda doğuya veya batıya dönmek, yani yalnızca bunu yapmak iyilik değildir. Asıl iyilik, ancak zikredilen tüm esasları yerine getirmekle elde edilir. **«İşte onlar,»** yani bütün bu niteliklere sahip olanlar, din konusunda ve hakka uymada **«doğru olanlardır.»** Küfürden ve diğer bütün kötü şeylerden dolayı Allah'tan korkan **«takva sahipleri de ancak onlardır.»**

Bu âyet, açık ya da dolaylı olarak yüsek insanî değer ve üstünlükleri içermektedir. Bunları kısaca şu üç grupta ele alabiliriz: İnanç düzgünlüğü, davranış güzelliği ve nefis temizliği. Birincisine âyetin *"...Allah'a, âhiret gününe..., peygamberlerine iman edenin..."* bölümü; ikincisine, âyetin *"...Sevdiği mallardan akrabaya... köle âzât etmeye verenin..."* bölümü; üçüncüsüne de âyetin *"...Namaz kılanın,... sabredenlerin yaptıklarıdır."* bölümü işaret etmektedir. Dolayısıyla kişinin iman ve itikadına bakılarak bu nitelikleri kendisinde toplayana doğru ve samimi vasfı verilmiştir. Takva ile de halk ile münasebetleri ve hak ile olan muamelesi dile getirilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ
فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ
عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ

بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى
بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ
يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178. Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size farz kılındı, Hüre hür, köleye köle, kadına kadın kısas yapılır. Öldüren, ölenin velisi olan din kardeşi tarafından affedilirse, örfe uymak ve diyeti güzellikle ona ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden size bir kolaylık ve rahmettir. Artık bu hükümden sonra kim haddi aşarsa, onun için can yakıcı bir azap vardır.

179. Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Belki böylece Allah'tan korkarsınız.

178. «Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size farz kılındı.» Bu hitap mü'min idarecilere yapılmaktadır. Allah, devlet başkanına ve onun adına iş gören ve onun makamında olan herkese, kısas cezasını uygulamayı farz kılmıştır. Mana şöyle oluyor: Ey imamlar, yani yöneticiler! Size kısası uygulamanız farz kılındı. Eğer ölü sahibi kısası uygulamayı istiyorsa, bunu yerine getirmeniz size farzdır. *"Kısas"*: İnsanın başkasına karşı işlediği şeyin aynısının kendisine uygulanması demektir. Bu ise cana kıymak, organlardaki tahrîbatlar ve yaralanmalarda, aynı eşitlik ve benzerlik olmak şartıyla gerekenin yapılmasıdır. Âyette geçen *"katlâ"* kelimesinin başındaki "fî" sebep bildirir, yani katilin öldürme eylemi, kısasın sebebidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Gerçekten bir kadın, hapsettiği bir kedi yüzünden cehenneme girdi"* buyuruyor ki, burada da "fî" harfi sebep ifade eder ve sebep hapsetmektir. **«Hüre hür, köleye köle, kadına kadın kısas yapılır.»** Hür kimse, aynı kendisi gibi hür kimseye karşılık yakalanarak tıpkı öldürdüğü kimse gibi, kendisi de öldürülür. Nitekim köle yerine köle ve kadın yerine de kadınla kısas yapılır.

Bu âyet, aralarında cahiliye döneminden kalma bir kan davası bulunan iki arap kabilesi hakkında inmiştir. Bu kabilelerden biri, mal ve sayı bakımından diğerinden daha üstündü. Bu bakımdan da karşı tarafın kendilerinden öldürdükleri bir köleye karşılık, onlardan hür bir kimseyi, bir kadına karşılık bir erkeği ve hür bir erkeğe karşılık da onlardan hür iki erkeği öldürecekleri konusunda yemin ettiler. Allahû Tealâ, indirdiği bu âyetle onlara aynı seviyede ve adaletli davranmalarını emretti. *"Hüre hür...."* sözü, kısas ancak iki hür, ya da iki köle veya iki kadın arasında yapılır anlamına gelmez. Aksine kısasın anılanlar arasında meşru olabileceğine ve cahiliye âdetlerinin geçersizliğine işaret eder. Nitekim cahiliye mensupları, kendilerinden bir köle öldüren karşı taraftan hür bir adam öldürüyorlardı.

Burada, köle ile hür, ya da erkekle kadın arasında kısasın cereyanının reddedilmesi sözkonusu değildir. Aksine âyette yer alan hüküm, kâtilden başkasına haksız yere tecavüzü önlemektir. İmam Sevrî ile Ebû Hanife'ye göre, hür ile köle ve mü'minle kâfir arasında kısas cereyan eder. Hür bir kimse bir köleyi öldürmüşse, öldüren de bunun yerine öldürülür. Bir mü'min kâfiri haksız yere öldürmüşse, o da öldürülür. Çünkü İmam Sevrî ile İmam Ebû Hanife:*"Biz, Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can..."* (Mâide: 45) âyetinin genelliğini delil göstermişler ve: *"Müslümanların kanları (kısas ve diyette) eşittir."*(77) hadisine dayanmışlardır. Çünkü canda üstünlük geçerli değildir. Bunun delili, bir kişiyi öldüren bir topluluğun, kısas olarak hepsinin öldürülmeleridir. İmam Malik ve İmam Şafiî'ye göre, köleye karşılık hür kimse öldürülemez. Aynı şekilde kâfire karşılık kısas için bir mü'min de öldürülemez. Nitekim İmam Şafiî bir şiirinde şöyle der:

Şu ceylanı benim kanıma girdiği için yakalayın. Çünkü o
Okumla beni vurdu. Beni öldürmesi de kasdîdir.
Ancak onu öldürmeyin, çünkü ben kölesiyim onun.
Mezhebimce köle yerine hür kimse öldürülemez.

«Öldüren, ölenin velisi olan din kardeşi tarafından affedilirse...» Kanın bir kısmından vazgeçerse veya vârislerden bazısı vazgeçerse, artık af olayı gerçekleşmiştir, kısas da böylece düşmüş olur. Bundan böyle yalnızca diyet ödenmesi gerekir. Çünkü âyette geçen *"şey"* kelimesi bir kısmından vazgeçilir veya bir kısmı bağışlanır anlamınadır. Sanki burada şöyle denili-

---

77- Ebû Dâvud ve İbn Mâce tahric etmiştir. Lafzı şöyledir: *"Müslümanların kanları eşittir. Onlardan herhangi biri düşmana aman verebilir. Onlar düşmanlarına karşı tek vücuttur-lar."* Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr, 2/257* yor: Kâtil kimse işlediği cinayet sebebiyle, öldürülenin kardeşi, yani velisi tarafından kısmen bağışlanması halinde, bu af ister tümünü kapsasın, yani tam bir af olsun, meselâ, maktulün velilerinin tümüyle katil arasında, bir mal üzerinde bir anlaşma yapılmış olsun; ya da barışın kâtille velilerden bazıları arasında gerçekleşmesi gibi, kısmî olsun, her iki durumda da kısas düşer ve sadece mal (diyet) ödeme zorunluluğu ortaya çıkar.

Nitekim İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre, bu âyet bir kısas sebebiyle mal üzerinde yapılan bir anlaşma üzerine nazil olmuştur. Allah(c.c.), âyette cinayetin, yani maktul tarafın velisini katilin kardeşi olarak adlandırmıştır. Burada bir acıma ve şefkat olayı ortaya çıkıyor, bir de aralarındaki İslâm ve din kardeşliğinin halen devam etmekte olduğu belirtiliyor. Çünkü kâtil, öldürme fiilinden dolayı imandan çıkmış olmaz. **«Örfe uymak ve diyeti güzellikle ona ödemek gerekir.»** Yani bazı yönlerden kısmen de olsa bir af sağlanırsa, sağlanan bu kısmî afla kısas cezası düşer. Burada artık emredilen, örfe uymaktır. Yani maktulün velisinin kâtilden anlaşma bedelini iyilikle istemesi gerekir. Artık şiddeti bırakmalı, talebinde onu tazyik altında tutmamalıdır. Diyeti alması halinde ise, farz olanın fazlasını almamalıdır. Kâtilin de görevi, affeden tarafa, malı güzellikle vermesidir. Artık o da işi uzatmamalı, eziyet vermemeli, daha azını vermeye kalkışmamalıdır.

«Bu, Rabbinizden size bir kolaylık ve rahmettir.» Adı geçen af ve diyet hükmü, sizin için Rabbinizden bir kolaylık ve genişliktir; aynı zamanda bu Rabbinizden bir rahmettir de. Çünkü O, size kesin affı ve diyet almayı farz kılmadı. Aksine O, sizi üç şey arasında serbest bıraktı. Kısas, diyet ve af. Bu olay Hz. Musa (a.s.)'nın dininde sadece kısas ile yapılırdı. Bu da yalnızca adaletin gereğidir. Hz. İsa (a.s.)'nın dininde af getirilmiştir. Bu da yalnızca bir fazilettir. Bizim dinimizde ise gönlün rahatlanması için kısas, refah elde etmek için diyet ve asaleti ortaya koymak için de bağışlama getirilmiştir.

«Artık bu hükümden sonra kim haddi aşarsa, onun için can yakıcı bir azap vardır.» Kim meşru olan sınırı tecavüz ederse, meselâ gidip kâtilden başkasını ya da affettiği veya diyeti aldığı halde kâtilin kendisini öldürürse haddi aşmış olur. Çünkü cahiliye döneminde veli, diyeti kabul ederek, kâtile bir bakıma güvence verir, sonra da eline fırsat geçince, hemen onu öldürür, onun malını da kâtilin velilerine bırakırdı. İşte bu manada haddi tecavüz edenler için can yakıcı bir azap vardır. Bu azap dünyada, haksız yere öldürdüğü kimsenin yerine kısas olma cezasıdır. Âhirette ise cehennem ateşidir.

179. «Ey akıl sahipleri! Kısasta» yani kısas türü hükümlerde **«sizin için hayat vardır.»** Çünkü onlar, öldürülen bir kişi yerine bir çok kimseyi öldürürlerdi. Nitekim Mühelhel b. Rabia, kardeşi Küleyb'in yerine birçok kişiyi haksız olarak öldürmüştü. Neredeyse Bekr b. Vâil kabilesi bu yüzden tükenecekti. Ayrıca onlar, kâtili değil de, başkalarını öldürüyorlardı. Böylece fitne yayılıyor, aralarında sürtüşme meydana geliyor, bir sürü karışıklıklar oluyor ve güvenden eser kalmıyordu. İslâm kısas hükmünü getirince, artık hayat güvenceye kavuştu. Çünkü, öldürüleceğini bilen bir kimse, artık öldürmeye yanaşmıyordu. Kâtilin öldürüldüğünü gören kimseler, böyle bir şey yapmaktan çekiniyorlardı. Böylece kısas, iki veya daha fazla insanın hayatta kalmasına sebep oluyordu.

Bu ifade gerçekten son derece fasih ve beliğ bir ifadedir. Çünkü, herhangi bir şeyin, kendi zıddı olan başka bir şeyin kaynağı yapılması, son derece ilginçtir. Çünkü birbirine zıt olan iki şeyden birinin varlığı, diğerinin yokluğunu gerektirir. Kısas, hayatı ortadan kaldırdığı için ona zıttır. Burada ise, tıpkı bir zarf gibi, ona sığınak yapılmıştır. Kısasın hayatı koruduğuna işaret edilmiştir. Böylece bir şeyin, kendisine zıt olan diğer bir şeye korucu olması, son derece ince, güzel ve ilginç bir nüktedir ve bu, belâğat ve fesahat nüktelerinin en ilginç olanlarından bir tanesidir.

İşte, ey vehim şaibelerinden kurtulmuş akıl sahipleri! Buna dikkat edin. Allah, ruhları koruması ve hayatı muhafaza etmesi gibi hikmetlerini düşünmeleri için akıl sahiplerine sesleniyor. **«Belki böylece Allah'tan korkarsınız.»** Kısas cezasını uygulayarak, bununla hükmederek ve bu hükme boyun eğerek takva ehlinin işlemiş olduğu amelleri işlemiş olursunuz. Bunda aynı zamanda öldürmekten sakındırma da vardır. Gerçekten kulların en büyük haklarından bir tanesi de kanlarıdır. Allah'ın kulları üzerindeki diğer haklarına oranla ilk hesaba çekileceği namaz olduğu gibi, diğer kul haklarına oranla ilk hesaba çekileceği kul hakkı da budur. Hadiste şöyle buyuruluyor: *"Kıyamet gününde, öldürülmüş kimse, bir elinde başı ve diğeriyle de kendisini öldüreni işaret ederek gelir. Şahdamarları kuruyuncaya kadar kan akar. Öldürülen kişi, Allah'a: "Bu adam beni öldürdü" der. Allah da kâtile:"Sen artık helâk oldun, buyurur ve adam cehennem ateşine götürülür."*(78)

Bil ki, günah üç kısımdır:

78- İbn Cerîr, Salim b. Ebu'l-Ca'd'dan kendi senediyle rivâyet etmiştir. Bkz. Taberî, 5/218

Birincisi: Kul ile Allah arasında olanlar. Zina, livata (homoseksüellik), gıybet ve iftira gibi. Gıybet ve iftira da gıybette bulunulan veya iftira edilen kimseye ulaşmadığı sürece böyledir. Eğer gıybetini yaptığı ve iftirada bulunduğu kimselere bu durum ulaşır da, helâllık diler ve pişmanlık duyarsa, umulur ki yüce Allah onu affeder.

İkincisi: Kul ile, Allah için yapması gereken ameller arasında meydana gelen günahlardır. Kişinin namazı terketmesi, oruç tutmaması, zekât vermemesi ve hacca gitmemesi gibi. İşte namaz ve diğer ibadetler kaza edilmediği sürece, o konuda tevbe etmenin hiçbir yararı yoktur. Çünkü, terkedilenin kaza edilmesi durumunda tevbenin bir anlamı olur. Aksi takdirde tevbenin hiçbir yararı olmaz.

Üçüncüsü: Kul ile Allah'ın diğer kulları arasında meydana gelen günahlardır. Meselâ başkasının mallarını gasbetmesi ya da dövmesi veya onlara küfretmesi gibi. Karşısındaki hasmını razı etmediği, ya da kıyamette yüce Allah tarafından aralarını uzlaştıracak sâlih bir amel işlemediği sürece, tevbe yeterli değildir. Buna göre, üzerinde kul hakkı bulunan ve tevbe eden bir kimsenin söz konusu hakları sahiplerine iade etmesi gerekir. Eğer bu hakları yerine ulaştırmaktan âciz olup da yüce Allah onu affetmeyi murad ederse, o zaman kıyamet gününde yüce Allah, karşı taraftaki hasmına şöyle der: "Başını kaldır bakayım!" Başını kaldırdığında yüksek saraylar görür ve yüce Allah'a: "Ey Rabbim! Bunlar kimin?" diye sorar. Bunun üzerine yüce Allah der ki: "Bunlara sahip olmak senin elindedir. Buna gücün yeter! Çünkü bunların bedeli, kardeşini affetmendir." İşte o da, o zaman der ki: "Kardeşimi affettim." Bunun üzerine yüce Allah: "Öyleyse kardeşinin elinden tut ve beraber cennete girin" der.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا
حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ
وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ

مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَآ إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾
فَمَنْ خَافَ مِن مُّوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ إِثْمَ
عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

180. Sizden birine ölüm geldiği zaman, eğer geride bir hayır bırakıyorsa, ana-babaya ve akrabalara uygun bir şekilde vasiyette bulunmanız, size farz kılındı. Bu, müttakîler üzerine bir borçtur.

181. Vasiyeti işittikten sonra onu kim değiştirirse, günahı, ancak değiştirenelere aittir. Allah her şeyi çok iyi işitendir ve çok iyi bilendir.

182. Kim vasiyet edenin, bir haksızlık edeceğinden veya günah işleyeceğinden endişe eder de, vasiyet edenle, vasiyet edilenin aralarını bulursa ona bir günah yoktur. Şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

180. «Sizden birine ölüm geldiği zaman,» yani hastalık ve rahatsızılık gibi ölüm sebepleri ortaya çıktığı, belirtileri görüldüğünde... Çünkü insan ölümle burun buruna kaldığında vasiyete güç yetiremez. **«Eğer geride bir hayır»** yani az veya çok, ya da çok fazla bir mal **«bırakıyorsa...»** Meselâ "falan, mal sahibidir" denildiğinde, bu söz az bir malı olan kimse için kullanılmaz.

Hz. Âişe'den şu rivâyet nakledilmiştir: Bir adam vasiyette bulunmak istedi. Hz. Âişe ona: "Ne kadar malın var?" diye sordu. "Üç bin" cevabını aldı. "Bakmakla yükümlü olduğun kaç kişi var?" diye sordu? Adam: "Dört" dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: Yüce Allah: *"Eğer geride bir hayır bırakıyorsa..."* buyuruyor. Senin elinde olansa çok az bir şeydir. Dolayısıyla onu ailene bırak dedi.

«Ana-babaya ve akrabalara uygun bir şekilde vasiyette bulunma-

nız, size farz kılındı.» Vasiyyet, ana-babaya, mirascı olsun olmasın akrabaya, adalet ölçüsü içerisinde farz kılındı. Bunun ölçüsü de, üçte birinden fazla olamaz. Ayrıca fakir ve yoksulu bir kenarda bırakıp yalnızca zengin kimseye vasiyet yapılamaz.

Bu âyetin nüzûl sebebi, cahiliye döneminde kişilerin mallarını uzak olanlara riya ve gösteriş için, şan ve şöhret kazanmak için, vasiyet ederlerdi. Böylece yakınlarını yoksulluk ve meskenet içinde bırakırlardı. Allah, bu âyetle vasiyeti, en uzaklardan en yakın olan ana-babaya ve akrabaya dönüştürmüştür. Daha sonra Nisa sûresindeki miras âyeti, bu âyeti neshetti. Şimdi hiçbir kimsenin, yakın veya uzak, herhangi birine vasiyette bulunması gerekmez. Eğer vasiyette bulunacaksa, o zaman, mirascılar dışında akrabalardan herkese ve uzak olanlarına da vasiyet etmesi uygundur. **«Bu, müttakîler üzerine bir borçtur.»** Yani bu şekilde vasiyette bulunmak, malın zayi olmasından ve yoksulu mahrum bırakmaktan sakınanlar üzerine bir borçtur. Eğer Allah'tan korkuyorsanız, müttakîlerin üzerine bir borç olan bu görevi terketmezsiniz.

181. «Vasiyeti işittikten sonra onu kim değiştirirse,» kim işittikten sonra vasiyeti meşrû olan şeklinden çıkarıp değiştirirse... Değiştirme olayı vasi tarafından vasiyetin yazılışında veya paylaştırılmasında değişiklik yapma şeklinde gerçekleşir. Bu olay, şahit içinse, vasiyeti gizleme şeklindedir. Öte yandan diğer insanların da değiştirmeleri mümkündür. Meselâ, vasiyet konusu olan malın, gerçek sahibine ulaşmasını engelleme biçiminde gerçekleşebilir. İşte bunların tümü, *"kim değiştirirse"* şeklinde başlayan hükmün kapsamına girerler. Buna göre, *"vasiyeti işittikten sonra onu kim değiştirirse"*, yani vasiyet kendisine ulaştıktan ve kendi yanında sabit olduktan sonra kim değiştirirse **«günahı,»** yani bu değiştirme sonucundaki günah **«ancak değiştirenlere aittir.»** Çünkü onlar, şeriata aykırı hareket etmişler ve ona hıyanette bulunmuşlardır. Yoksa vasiyet edenin, yani ölünün bu konuda herhangi bir kusuru yoktur. Onun sözkonusu günahla ilgisi yoktur. **«Allah her şeyi»** bu arada vasiyet etme ve değiştirme olayını **«çok iyi işitendir ve»** hakka uyanları mükâfatlandırmayı, vasiyeti değiştireni cezalandırmayı **«çok iyi bilendir.»** Dolayısıyla herkese hak ettiğini tam anlamıyla verecektir.

182. «Kim vasiyet edenin» yanlış vasiyette bulunmak, vasiyetin miktarını aşmak, ya da vasiyet edilmemesi gerekeni vasiyet etmek şeklinde **«bir haksızlık edeceğinden veya günah işleyeceğinden endişe eder de vasiyet edenle, vasiyet edilenin aralarını bulursa ona bir günah yoktur.»** Bu arayı bulma olayı, ölünün yaptığı vasiyetteki bir kargaşayı ortadan kaldıran herkes tarafından gerçekleştirilebilir. Bunlar arasında vali, veli, vasi, iyiliği emreden kimseler, müftü, hakim ve vârisler sayılabilir. Buna göre, kendilerine vasiyet edilen anne, baba ve akrabalarla diğerleri arasında arabuluculuk yapan, yani yanlış bir şekilde yapılan vasiyeti şeriatın hükümlerine göre düzelten kimseler için, yaptıkları bu değiştirme hareketinden dolayı herhangi bir günah yoktur. Çünkü bu, bâtılı değiştirip yerine hakkı yerleştirme olayıdır. Daha önce söz konusu edilen değiştirme ise farklıydı.

«Şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.» Bu, düzeltme görevini yüklenenler ve ıslah işini yürütenler için bir vaaddir. Günahtan söz edildikten sonra hemen bağıştan söz edilmesi, son derece uygun bir ifadedir. Çünkü değiştirme olayı, görünüşte bir öncekine benzerse de, yani günah işleyenin davranışı gibi görünse de, herhangi bir yanlışı hayra çevirmek eyleminin günahla bir ilgisi yoktur.

Şüphesiz vasiyet insanların buna ihtiyacı olduğu için müstehaptır. Nitekim genellikle insanoğlu, beklentileriyle aldanır ve amelini noksan bırakır. Herhangi bir hastalıkla karşılaşıp yok olmaktan korkunca, eksikliklerini malıyla giderme yoluna başvurma ihtiyacını duyar. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah ömrünüzün sonunda malınızın üçte birini sadaka verme konusunda size lütufta bulunmuştur. Böylece amellerinizi artırmak amacıyla bu hakkınızı istediğiniz şekilde kullanırsınız."*(79) Öte yandan, kişinin namazı ve orucu için fidye verilmesini vasiyet etmesi de güzel bir davranıştır. Buna göre her farz namaz ve vitir için olduğu gibi, Ramazan orucunun her bir günü yerine yarım sa' (= 1450 gr) buğday verilir. Ayrıca adak oruçlarında da durum böyledir. Öte taraftan hasımlarının ve alacaklılarının gönlünü almak için de vasiyet yapılabilir.

Anlatıldığına göre İmam Şafiî (r.a.), hayatının son zamanlarında hasta yatağındayken: "Filan adama söyleyin, ben ölünce cenazemi o yıkasın" demiştir. Şafiî vefat edince, bu zata haber verilir. Adam gelir ve İmam Şafiî'nin vasiyetini ister. Vasiyet getirilir ve orada, İmam Şafiî'nin yetmiş dirhem borcu olduğunu görür. Adam, borcu üzerine alır, öder ve: "İşte bu, benim onu yıkamamdır ve bunu benden istemiştir" der.

79- İbn Mâce, *Vasâya*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/441

Fahrettin er-Râzî tefsirinde, bir kısım önemli âlimlerden şunu nakleder: "Ruhlar iki kısımdır: Nimet içinde olanlar ve azap görenler. Azap gören ruhlar, ziyaretten, istedikleriyle görüşmekten alıkonulmuşlar, hapsedilmişlerdir. Fakat nimet içinde bulunan ruhlar, serbesttirler, dolaşıp ziyaretlerde bulunabilirler, dünyada olup biten şeyleri aralarında konuşurlar, dünya ehlinden söz ederler. Her ruh, ameli kendisininki gibi olan arkadaşının ruhuyla beraberdir. Bu beraberlik berzah yurdunda ve âhiret yurdunda da sabittir. Kişi bu üç yurtta sevdiği ile beraberdir. Her yerde ve her durakta beraberlikleri sürer. Bu yüzden akıl sahibi kimse, hep iyilerle arkadaşlık kurmalı, gece gündüz âhiret hazırlığı içinde olmalı, mal ve mevkiye aldanmamalı, uzun emeller peşinde koşarak Allah'la olan ilişkisini kesmemelidir. Çünkü dünya fani olduğu gibi, dünya üzerindeki her şey de fanidir. Öyleyse ey insanlar! Her zaman ve her yerde Allah'tan korkunuz!"

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ
فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ
تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي
أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ
فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى

سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرٖيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرٖيدُ بِكُمُ
الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادٖى عَنّٖى فَاِنّٖى قَرٖيبٌ ط
اُجٖيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ لا فَلْيَسْتَجٖيبُوا لٖى وَلْيُؤْمِنُوا بٖى
لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾ اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى
نِسَائِكُمْ ط هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ ط عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ
كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ط
فَالْاٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ صلى وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ صلى
ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ ج وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ
فِى الْمَسَاجِدِ ط تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ط كَذٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

183. Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, sizin üzerinize de oruç farz kılındı. Ola ki sakınıp korunursunuz.

184. Sayılı günlerdir. Sizden kim o günlerde hasta veya yolcu olur da oruç tutamazsa, başka günlerde kaza eder. Oruç tutmaya takatı yetmeyenlere ise, her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermek gerekir. Kim kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa, bu, kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

185. O sayılı günler, Ramazan ayıdır ki, insanlara doğru yolu gösteren, hidayeti ve hakkı bâtıldan ayırmayı açıklayan Kur'an, bu ayda indirildi. Sizden kim o aya erişirse, onu oruçla geçirsin. Kim hasta veya yolculukta olur da oruç tutamazsa, başka günlerde kaza eder. Allah size kolaylık diler, size zorluk dilemez. Ki böylece, sayıyı tamamlayasınız, sizi doğru yola ilettiği için Allah'ı yüceltesiniz ve şükredesiniz.

186. Eğer kullarım beni senden sorarlarsa, şüphesiz ki ben, çok yakınım. Bana duâ ettiğinde, duâ edenin duâsını kabul ederim. O halde benim emrime uysunlar ve bana iman etsinler ki, doğru yolu bulalar.

187. Oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde hanımlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı. Onlar sizin elbisenizdir. Siz de onların elbisesisiniz. Allah sizin nefislerinize zulmettiğinizi bildi. Bunun üzerine tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Şimdi artık onlara yaklaşın. Allah'ın size farz kıldığını talep edin. Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yeyin, için. Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin. Mescidlerde itikafta iken de hanımlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bunlara yaklaşmayın. Allah insanlara âyetlerini işte böyle açıklar ki, O'ndan korksunlar.

183. «Ey iman edenler!» Buradaki *"Ey"*, çağrı edatıdır. Bu, dosttan dosta bir sesleniştir. *"Eyyühâ"* sözcüğü de, dosttan dosta bir uyarıdır.

Hasan Basrî şöyle diyor: "Eğer Allah'ın: *"Ey iman edenler"* dediğini duyarsan, kulağını dört aç. Çünkü burada mutlaka emredilen bir emir veya yasaklanan bir nehiy vardır."

Cafer Sadık da: "Sesleniştcki bir lezzet ile ibadetin ve sıkıntının yorgunluğu gider. Bu, sevenin sevgilinin emrine bağlılığını ve hemen emredilene koştuğuna işaret eder. Hatta sevgili kendisine, canını ateşe atmasını emretse de bunu yapar" der.

«Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, sizin üzerinize de oruç farz kılındı.» Size Ramazan ayı orucu farz kılındı. Oruç anlamındaki *"Sıyam"* kelimesi, şeriat dilinde, niyet etmek suretiyle gündüz alışılmış olan şeylerden imsak, yani iftar etmemek suretiyle uzak durmak anlamınadır. Alışılagelen şeyler de, canın çektiği şeylerdir. Bu, mü'minlerin avamının orucudur. Havassın, yani seçkin kişilerin orucu ise, kendisini yasaklanan tüm şeylerden uzak tutmaktır. Ahassul-havasın, yani daha seçkin kişilerin orucu ise, Allah'dan başkasından imsak, yani uzak durmaktır.

"Sizden öncekilere oruç farz kılındığı gibi" ifadesiyle, Hz. Âdem'den itibaren daha önceki peygamberlere ve ümmetlere de orucun farz kılındığı belirtiliyor ve hüküm pekiştiriliyor. Aynı zamanda bu ibadete teşvikte bulunuluyor. Bir de bu hitapla karşı karşıya bulunanların gönülleri hoş tutulmak isteniyor. Aslında oruç ibadeti zor bir ibadettir. Zor bir şey, genelleştirilince, bu yükün taşınılması da kolaylaşır. Herkes aynı şekilde bunu yerine getirmeye arzu duyar. Âyette yer alan benzetme, orucun esasen farz oluşundadır. Yoksa farz kılınan oruç ibadetinin kemiyetinde değildir. Meselâ Hz. Âdem'e farz kılınan oruç Eyyam-ı bîz denilen her kamerî ayın onikinci, onüçüncü, ondördüncü ve onbeşinci günlerindeydi. Aşûre orucu Hz. Mûsa'nın kavmine farz kılınmıştı. Dolayısıyla âyetteki benzetme, her bakımdan eşitliği gerektirmez. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyuruyorlar: *"Sizler, Rabbinizi, tıpkı ayın ondördündeki ay gibi, göreceksiniz."* Bu hadisteki benzetme, görüleni görülene benzetme olmayıp, görmeyi görmeye benzetmedir. Yani ayın ondördünde ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz demektir. İşte oruçtaki benzetme de böyledir.

«Ola ki sakınıp korunursunuz.» Böylece günahlardan korunmuş olursunuz. Çünkü oruç her günahın kaynağı olan şehveti kırar. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse,hemen evlensin. Çünkü bu gözü daha çok korur, iffeti daha çok muhafaza eder. Kimin de gücü yetmezse, oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir kalkandır."*(80) Böylece oruç tutulması halinde, insandaki

---

80- Bkz. Buharî ve Müslîm.

şehevî istek kırılır ve tıpkı hadım bir insan gibi, meninin şerrinden kurtulur. Hadisteki emir vaciplik ifade eder. Çünkü bu, şiddetli arzuya hamledilmiştir. *"Ey gençler topluluğu"* ifadesi ile buna işaret edilmiştir. Çünkü gençler, gerçekten sağlıklı bir yaratılışta olmaları halinde buna karşı isteklidirler.

184. «Sayılı günlerdir.» Yani sayıları belirlenmiş olan günlerden ibarettir. Ya da az sayıda günlerdir. Çünkü az olan mal sayılır, çok olan ise sayılmaksızın ve ölçülmeden dökülür. Bu itibarla Allah, bize yıl orucunu veya yılın büyük kısmını oruçlu geçirmeyi farz kılmamıştır. Çünkü Allah hafiflik ve rahmet dilemiştir; tüm ümmetlere verilen bu yükümlülük kolaylaştırılmıştır. **«Sizden kim o günlerde hasta veya yolcu olur da oruç tutamazsa, başka günlerde kaza eder.»** Kim oruç tutması halinde sağlığına zarar verecek olan bir hastalığa yakalanmışsa veya oruç tutması halinde kendisine fazla bir zarar gelecekse, ya da yolcu ise, bu sebeplerden ötürü tutamadığı orucunu sonradan kaza eder. Yani hastalıktan kurtulunca ve seferden dönünce orucunu tutar. Bu orucu tutarken isterse peşpeşe tutar ve dilerse ayrı ayrı günlerde tutar. Âyette anlatılmak istenen şey, orucun farziyetinin sayılı günlerde olduğudur. Bu da sağlıklı olanları bağlar. Hasta veya yolcu olanlar ise, oruçlarını bu günlerde değil, başka günlere erteleyebilirler.

«Oruç tutmaya takatı yetmeyenlere ise...» Bu âyetin asıl anlamı: *"Oruç tutmaya takatı yetenler ise"* tarzında olup, birçok tefsir bilginleri bundan maksadın gücü yeten sağlıklı ve mukim kimseler olduğunu belirtmişlerdir. Bu kimseler İslâm'ın ilk dönemlerinde iki husus arasında muhayyer bırakılmışlardı. Dilerlerse oruç tutarlar, dilerlerse oruç tutmayıp bunun yerine fidye öderler. Çünkü henüz oruca alışık olmadıklarından orucun kendilerine zor gelmemesi isteniyordu. Daha sonra bu muhayyerlik neshedildi ve: *"Sizden kim o aya erişirse, onu oruçla geçirsin"* (Bakara: 185) âyeti nazil olunca, azimet emredildi. Anlam şöyledir: Gücü oruç tutmaya yettiği, buna takati olduğu halde, eğer iftar ederler ve oruç tutmazlarsa, **«her gün bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermek gerekir.»** Bu fidye miktarı buğdaydan olursa yarım sa', buğday dışındaki bir şeyden olursa, bir sa' (2920 gr. ağırlığında bir ölçek)dır. Fidye, ceza anlamınadır. Bu da bir şeyin yerine geçen bedel, ya da karşılık demektir. Bir başka yoruma göre anlam şöyledir: *"Oruç tutmaya gücü yetmeyenler"* gençliklerinde tutabilirlerken, sonra yaşlanınca tutmaktan aciz kalanlardır. **«Kim kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa, bu, kendisi için daha hayırlıdır.»** Kim fidyeyi fazla tutar ve kendiliğinden hayır yaparsa veya nafile olarak fazladan bir hayır işlerse, işte bu fazladan yaptığı hayır, kendisi için çok daha iyidir. Bu fazladan yapılan hayırla ilgili olarak üç husus zikredilmiştir:

Birinci husus: Kişi, bir yoksul yerine her gün iki yoksulu veya daha çok yoksulu doyurur.

İkincisi: Bir yoksulu doyururken, ona vermesi vacip, yani farz olanın üzerinde yedirir.

Üçüncüsü: Kişi hem oruç tutar ve hem fidye verir ki, bu tümüyle hayırdır.

«Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.» Ey hasta, yolcu ve gücü yetenler! Eğer oruçtaki fazileti ve zimmeti temize çıkarmayı bilirseniz, Oruç tutmanız, sizin için fidye vermenizden daha hayırlıdır. Yolcunun oruç tutması çok daha faziletlidir. Çünkü oruç kendisi için azimettir. Bir başka zamanda tutmaya tehir etmekse bir ruhsattır. Dolayısıyla ruhsatı değil de, azimeti almak daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet olunan:*"Seferde oruç tutmak iyilik demek değildir"*(81) hadisi, oruç tutması halinde zayıf düşecek ve bu kendisini helâke götürecek olan kimseler içindir. Nitekim İbn Melek'in Şerhu'l-Menâr isimli eserinde de bu, böyle anlatılmıştır. Oruç tutmamayı mübah kılan yolculuk, İmam Ebû Hanife'ye göre, üç gün ve üç gecelik olan yolculuktur.

Şu hususun da bilinmesi gerekir: Allah, bize tam bir ay oruç tutmayı emrediyor. Bunun vadolunan ecir açısından yılın günlerine denk düşmesi istenmiştir. Çünkü:*"Kim, bir iyilik ortaya koyarsa, ona o iyiliğin on katı vardır"* (En'am: 160) buyrulmuştur. Buna göre bire on hesabıyla kamil bir ay, üçyüz gün demektir. Şevval ayının da altı günü, altmış gün eder. Böylece bütün bir sene oruçla geçirilmiş gibi sevap alınır.

Ayrıca Kudsî hadiste, *"Oruç benim içindir"*(82) buyurularak oruç, Allah'a izafe olunmuştur. Çünkü bunda bir riya yoktur. Bu, bir sırdır ki, Allah'tan başkası bunu bilemez. Eğer kişi, tuttuğu orucuyla kalbini, sırrını ve ruhunu Allah'tan başkasına kapalı tutarsa, onun ecrini Allah verir ve işte bu havassa ait olan gerçek bir oruç olmuş olur.

185. «O sayılı günler, Ramazan ayıdır ki,» Ramazan ayının faziletine

---

81- Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel, Nesaî. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/65.

82- Bkz. Buharî ve Müslim.

ve derecesine dikkat çeken bu cümlenin zikredilmesinden maksat, diğer aylar içerisinde özellikle bu ayda orucun farz kılınmasının sebebine işarettir. Sonra da: *"Sizden kim o aya erişirse, onu oruçla geçirsin"* buyruğuyla farziyeti gösterilmiştir. Burada aya, Arapça ifadesiyle *"şehr"* denmesi, şöhret bulması sebebiyledir. *Ramazan* kelimesi, *Ramaza* kelimesinin mastarıdır. Bu da yanmak anlamınadır. Bu adı alması, ciğerlerin açlık ve susuzluktan tutuşup yanmasından dolayı olabileceği gibi, bu ayda oruç tutulması nedeniyle günahların yanıp yok olması nedeniyle de olabilir.

«İnsanlara doğru yolu gösteren, hidayeti ve hakkı bâtıldan ayırmayı açıklayan Kur'an, bu ayda indirildi.» Kur'an bu ayda toptan dünya semasındaki Beytü'l-İzze denilen yere indirildi. Daha sonra Cebrail bunu yirmi üç yıl içinde, Rabbanî meşiet gereği parça parça olarak indirdi. *Kur'an* kelimesi, *Kar'*, kelimesinden alınmadır, bu da toplamak demektir. Çünkü Kur'an-ı Kerîm öncekilerin ve sonrakilerin tüm ilimlerini toplayan bir kitaptır. Yine bu Kur'an, insanlara sırat-ı müstakim denilen dosdoğru yolu gösterir. Çünkü bunda her türlü icaz yer almaktadır. Hakka sevkettiği için de âyetleri apaçık ve kesindir. Yine Kur'an, hak ile bâtılın arasını da ayırdeder. Kur'an'da sayısız hikmetler ve hükümler bulunmaktadır.

«Sizden kim o aya erişirse, onu oruçla geçirsin.» Sizden, şehirde olsun, köyde olsun, mukim olarak bu aya erişen herkes, bu ayda oruç tutsun. Kuşkusuz buradaki *"erişenler"*den amaç, akıllı ve erginlik çağına ulaşmış sağlıklı kimselerdir. Buna göre *"oruçla geçirsin"* ifadesi, bu nitelikleri taşıyan kimselerin, ister oruç tutma, isterse tutmayarak fidye verme arasında muhayyer bırakmayı neshediyor. **«Kim hasta veya yolculukta olur da oruç tutamazsa başka günlerde kaza eder.»** Kim mukim ve hazır olduğu halde bu aya hasta olarak erişirse, sağlıklı bile olsa yolculukta bulunursa, bu kimseler tutamadıkları oruçlarını başka günlerde kaza ederler. Hasta ile yolcunun iftar konusundaki muhayyerlikleri ve ruhsatları burada yine tekrar edilmiştir. Çünkü Allah, ilk âyette gücü yeten mukim kimsenin, yolcunun ve hastanın oruç tutmalarını veya iftar etmelerini muhayyer bırakmıştı. Bu ikinci âyette ise, mukim olan kimsenin muhayyerliği, *"onu oruçla geçirsin"* kavliyle neshedilmiştir. Eğer, sadece bir âyetle yetinilseydi, bu takdirde muhayyerliğin hepsi için neshedildiği ihtimali ortaya çıkardı. Allah, yolcu ile hastaya ruhsat verirken, neshin bir kısmını tekrar etmiştir ki, meselenin olduğu şekliyle kaldığı bilinmiş olsun.

«Allah size kolaylık diler, size zorluk dilemez.» Allah, size yolculukta ve hastalıkta iftarı, yani oruç tutmamayı mübah kılarak kolaylık diler. Yoksa yolculuk ve hastalık hallerinde oruç tutmanızı isteyerek zorluk istemez. Çünkü Allah, çok şefkatlidir ve rahmeti de boldur.

Muhammed Tirmizî, "Âyette kolaylık anlamında olan *"yüsr"* kelimesi cennetin adıdır. Çünkü her türlü kolaylık oradadır. Zorluk anlamındaki *"Usr"* de Cehennemin ismidir. Çünkü her türlü zorluk oradadır" diyor.

Necmüddin de şöyle söylüyor: "Allah, size kolaylık diliyor ki, aslında bundan zorluk vardır. Emri tutmak bakımından zora bakma, ancak beraberinde zorluk olan kolaylığa bak. Çünkü akıllı kimse, doktor kendisine acı bir ilâç verdiği zaman, içilecek ilâcın acılığına değil, bunun getireceği sağlığın tatlılığına bakar. Dolayısıyla o, ilâcın acılığına hiç bakmadan onu himmet gücüyle hemen içiverir."

«Ki böylece sayıyı tamamlayasınız.» Ramazan orucu farz kılındıktan sonra hastalık ve yolculuk sebebiyle tutamadığınız oruçları kaza ederek ayın günlerinin sayısını tamamlamanız için size sayıya dikkat etmenizi emrettik. **«Sizi doğru yola ilettiği için Allah'ı»** hamdederek **«yüceltesiniz.»** Çünkü O, sorumluluktan kurtulmanız için size doğru yolu göstermiştir. **«Ve şükredesiniz.»** Allah'ın vermiş olduğu bu nimetlere karşılık olarak dil, beden ve kalb ile şükredesiniz.

Şüphesiz tüm amellerde, özellikle oruçta niyet şarttır. Niyet kişinin, kalbiyle de oruç tutuğunu bilmesidir. Müslüman kimse, Ramazan gecelerinde zaten niyetsiz yapamaz. İmsak, bazan âdet gereği bazan iştahsızlıktan olabildiği gibi, hastalık ve riyazet, yani perhiz maksadıyla da olabilir. Bir de ibadet için imsak vardır. İbadet ise niyetsiz gerçekleşemez. Oruç için niyet, her gün şarttır. Çünkü her günün orucu, başlı başına bir ibadettir. Meselâ, insan, bir günkü orucunu ifsad ederse, yalnızca o gün için gerekeni yapacaktır. Yoksa o yüzden bütün bir ayın orucu geçersiz kılınmıyor. Ancak teravih böyle değildir. Teravih namazının her iki rekâtı için ayrı ayrı niyete gerek yoktur. Çünkü teravih namazının tamamı bir tek namazdır. Sahih olanı da budur. Oruç için niyet, zorluğu ortadan kaldırmak için gündüzün ortasına kadar da caizdir. Ayrıca hadislerde, oruca niyetin ancak geceden olabileceği konusunda gelen rivayetler, faziletinin azalacağına yorumlanmıştır. Yoksa oruç sahih olmaz anlamına değildir.

Ancak kaza oruçları, keffaret oruçları ve mutlak anlamdaki adak oruçları böyle değildir. Çünkü bunlar için belirlenmiş herhangi bir zaman yoktur. Dolayısıyla karışıklığı ortadan kaldırmak için, bu oruçlara geceden niyet gerekir. Yukarıda sözü edilen gündüzün ortası meselesi, ikinci fecirden büyük kuşluk vaktine kadar devam eden süredir. Dolayısıyla bu vakitten erken niyet edilirse, günün büyük çoğunluğu niyetli geçirilmiş sayılır. Ancak kişi bu vaktin geçmesinden sonra niyet ederse, zamanının çoğunun niyetsiz geçmesi sebebiyle, câiz olmaz. Çünkü itibar çokluğadır.

Teravih namazı müekked sünnettir. Raşit halifeler de buna devam etmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, size orucu farz kıldı, ben de kıyamını (teravih namazını) sünnet kıldım."* Hz. Ömer, Ramazan ayında kılınan teravihe işaret ederek: "Bu, ne güzel bir bid'attır." (83) derken şunu söylemek istemiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçi teravih namazını kılmıştır, fakat bunu devamlı kılmamıştır. Terkettiği de olmuştur. Ayrıca insanları bunun için bir araya getirmemiştir. Dolayısıyla, teravih namazını muhafaza etmek, insanlarla cemaat halinde toplanmak ve buna davet etmek bir bid'at, yani yeniliktir. Kurtubî'nin de tefsirinde geçtiği gibi, bu, övgüye değer bir bid'attır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabını Ramazanın gelişiyle müjdeleyerek şöyle buyurmuştur: *"Size Ramazan ayı, Mübarek bir ay gelmiştir. Allah size bu ayın orucunu farz kıldı. Bu ayda göğün kapıları açılır, cehennemin kapıları kilitlenir, şeytanlar da zincire vurulur. Bu ayda öyle bir gece var ki, bin aydan daha hayırlıdır. Kim bunun hayrından mahrum kalırsa, o her şeyden mahrum kalmıştır."* (84) Bazı âlimler Ramazan ayında insanların birbirlerini tebrik etmelerinin buna dayandığını söylüyorlar. Sehâvî de *"el-Makasıdu'l-Hasene"* adlı kitapta şöyle der: Bayramlarda ve bazı aylarda insanlar tebrikleşmeyi adet haline getirmişlerdir. İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kim, Cuma'dan ayrıldığında, kardeşiyle karşılaşırsa, ona "Allah bizden ve sizden kabul etsin" desin" (85) Yine rivâyete göre -komşuluk haklarından olarak- gelen merfu bir ifadede şöyle denilmektedir: "Eğer komşusuna bir iyilik isabet ederse, tebrik eder, bir kötülük isabet ederse, taziyede bulunur veya hastalanırsa, ziyaret eder."

83- Bu, Buharî'nin *Sahih*'inde zikrettiği bir hadisin bir bölümüdür.

84- Ahmed b. Hanbel, Nesâi ve Beyhakî.

85- Bu ifade, İbn Abbas'ın sözüdür. Bu, mü'minin kalbine sevinç ve mutluluk dolduran güzel sözlerdendir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Güzel ve tatlı söz sadakadır"* buyurmuştur.

Orucun adabından birisi de, dış organları korumak ve içten geçecek kötü düşüncelere de engel olmaktır. Allah'a yaklaşmak, ancak haramları terketmekle sağlanır. Sünnet olan, iftarda acele etmek, sahuru da geciktirmektir. Çünkü gece orucu, yani iftar etmeksizin oruca devam etmek bid'attır. Şöyle rivâyet olunur: "Kim bir açı doyurursa veya bir çıplağı giydirirse veya bir yolcuya barınak temin ederse, Allah onu kıyamet zorluklarından korur." Abdullah b. Mübarek, her yıl fakirlere ve talebeye bin dirhem infakta bulunur ve Fudayl b. İyad'a derdi ki: "Eğer sen ve arkadaşların olmasaydı, benim ticaretim de olmazdı, ticaret yapmazdım." Yine o, Fudayl b. İyad ve arkadaşlarına şöyle derdi: "Siz dünyalıkla uğraşmayın, ilimle uğraşın. Ben sizin ihtiyacınızı karşılarım." Yahya el-Bermekî, Süfyan Sevrî'ye her ay bin dirhem gönderirdi. Süfyan da, secdesinde onun için şöyle duâ ederdi : "Allah'ım! Doğrusu Yahya benim dünyalığımı karşılıyor, sen de onun âhiretini karşıla." Yahya ölünce, bazı arkadaşları kendisini rüyada görürler ve: Allah sana nasıl bir muamelede bulundu diye sorarlar. O da, Allah, beni Süfyan'ın duâsıyla bağışladı, der.

186. «Eğer kullarım beni senden sorarlarsa,» Bu âyetin bir önceki âyetle bağlantısı şöyledir: Allah, kullarına Ramazan ayında oruç tutmalarını emretti ve onlara, geceyi namaz ve ibadetle geçirmelerini tavsiye buyurdu. Peşinden de bu âyeti getirdi. Böylece Allah, onların tüm durumlarını bildiğini, onların şükrüne ve zikrine muttali olduğunu, sözlerini işittiğini ve duâlarına icabet ettiğini göstermiş oluyor.

Âyetin nüzûl sebebi ise, Bedevî'nin biri, Hz. Peygamber'e, "Rabbimiz bize yakın mı? Biz ona sessizce duâ edelim, yoksa uzak mı ki sesli duâda bulunalım?" Şeklinde bir soru sormuştu. Allah, duâya hemen icabet ettiğine işaret için şöyle buyurdu: **«Şüphesiz ki ben, çok yakınım.»** Onlara de ki, ilim ve ihatamla ben onlara yakınım. Bu, Allah'ın kulların hallerini, ibadetlerini ve sözlerini bildiğini, durumlarına tam olarak muttali olduğunu gösteren bir benzetmedir. Bu hal onlara yakın olan bir kimsenin durumuna benzetilmiştir.

Ebu Musa el-Eş'arî şöyle der: "Rasûlullah (s.a.v.), Hayber'e yönelince, halk bir vadide toplanarak, yüksek sesle: Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber, diye tekbir getirdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Yavaş olunuz. Çünkü siz sağır ve kayıp olanı çağırmıyorsunuz. Siz, çok işiten, size yakın ve sizinle beraber olana duâ ediyorsunuz."*[86]

«Bana duâ ettiğinde, duâ edenin duâsını kabul ederim.» Bu, yüce

---

86- Buharî ve Müslim.

Allah'ın insanlara ne kadar yakın olduğunu ve duâ edenin duâsına cevap verileceğini belirtiyor. Eğer çok duâ ettiği ve yalvardığı halde, duâsı kabul olunmayan bazı insanlar görüyoruz diye bir soru sorulsa, cevap olarak deriz ki: Bu âyet Mutlaktır. Mutlak, mukayyedle sınırlandırılır. O da şu âyettir: *"Hayır, sıkıntı zamanınızda sadece Allah'a yalvarırsınız. O da dilerse, yalvardığınız şeyi giderir."* (En'am: 41) Yani, herhangi birisi bana duâ ettiğinde, dilersem veya hükmüme uygun düştüğü zaman veya kabul etmenin kendisi için hayırlı olduğu durumlarda duâsını kabul ederim.

«O halde benim emrime uysunlar» yani onları iman etmeye ve itaate çağırdığım zaman, davetime icabet etsinler. Tıpkı onlar, önemli bir iş için bana duâ ettikleri zaman icabet ettiğim gibi. **«Ve bana iman etsinler ki...»** Bu, inananların halen üzerinde bulundukları şeyde sebat etmeleri için bir emirdir. İman kalble ilgili bir şeydir. Taatın imana takdimi ise, kulun, iman nurunu ve gücünü ancak taat ve ibadetle elde edeceğinden dolayıdır. *"Benim emrime uysunlar"* âyetinde yer alan *"fe"* edatı, tıpkı yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu ifade etmek içindir: "Ben, sana ihtiyaç duymadığım halde, senin duâna icabet ederim. O halde sen de, benim davetime icabet et. Çünkü, sen, her yönüyle bana muhtaçsın." Bu ne yüce keremdir? **«Doğru yolu bulalar.»** İşte ancak bunlar dünya ve din işlerinde doğru yolu bulabilirler. Âyetin anlamı da şöyle oluyor: "Onlar, davete icabet edip iman ettiklerinde, din ve dünya işlerinde doğru yolu bulurlar." Çünkü, reşid diye, bu durumda olan kimseye denir. Şeriat ve tarikat ehlince sıkıntının ortadan kaldırılması için duâ etmemek kötü ve yanlış bir şeydir. Bu, Allah'a karşı mukavemet göstermek demektir. Sıkıntılarını yüklenmek için istekte bulunmak, sıkıntı istemek de şeytanın tuzaklarındandır.

Avam için tesebbüb, yani sebebe sarılma vaciptir. Orta durumda olanlar için tevekkül efdaldir. Kamil olanlara gelince, bunların hallerini bir şey altında toplamak mümkün değildir. Çünkü bunlara göre tesebbüb ve tevekkül aynıdır. Rivâyete göre, Hz. İbrahim (a.s.), ateşe atıldığında, henüz havadayken Cebrail gelir ve bir ihtayacı olup olmadığını sorar. O da: "Senden herhangi bir isteğim yok" cevabını verince, Cebrail: "O halde Allah'tan seni kurtarmayı iste"der. Hz. İbrahim (a.s.): "O'nun benim durumumu bilmesi, bu konuda yeterlidir."der.

İşte, mabud olan Rabbin varlığında fena bulmada mükemmel durumda olan bir hakikat ehlinin durumu bundan ibarettir. Peki, ya bu konuda senin durumun nedir? O halde Allah'tan af ve mağfiret iste. Ayrıca, Allah'ın duâya icabeti konusundaki vadi, doğru olup bundan dönme sözkonusu değildir. Bir kimsenin bir ihtiyacından dolayı ettiği duânın hemen kabul edilmemesi birkaç şekilde yorumlanır:

Bunlardan biri, ya kesin olarak duâya icabet olunur. Çünkü duâya icabet, ihtiyacın giderilmesi değildir ve ihtiyacın giderilmesi de duâya icabetten apayrı bir şeydir. Duâya icabet demek, kulun: "Ey Rabbim!" diye çağırması, duâsı ve Rabbin de, o kuluna: "Buyur kulum" demesidir. Bu hal, doğrulukla O'na yönelen herkes için vadolunmuştur ve var olan bir şeydir. İhtiyacın giderilmesi ise, istenenin verilmesidir. Bu, bazan hemen meydana geliverir, bazan da uzun bir süreden sonra meydana gelebilir. Bazan da âhirete kaldığı olur. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Müslümanın duâsı, şu üç sebepten biri dışında reddedilmez:*

1- Ya günah olan, ya da akrabayla ilişkiyi kesme ile ilgili olan bir konuda duâ eder;

2- Veya istediği şey kendisi için âhirete bırakılır;

3- Ya da duâsı oranında kendisinden bir kötülük silindiği için."(87)

Bir diğer husus duâya icabet, daha önce de geçtiği gibi, dilemeye bağlıdır. Allah dilerse olur.

Bir başka husus da, Allah, kulun duâsına icabeti, kulun kendisinin emir ve yasaklarına, yani Allah'ın kendisini çağırdığı şeylere icabeti şartına bağlamıştır. Çünkü Allah: *"Benim emrime uysunlar ve bana iman etsinler"* (Bakara: 186) buyurmuştur.

Ayrıca duânın kabul olunabilmesinin birtakım şartları vardır. Kim bunları yerine getirirse, o duâsı kabul edilenlerden olur. Kim de bunları yerine getirmez, ihlal ederse, o da haddi aşanlardan olur ve duâsının kabul edilmesine hak kazanmış olamaz. Nitekim şöyle denilir: Duâ, gök kapısının anahtarı, onun dişleriyse helâl lokmadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *"Adam, Allah'a itaat için yola çıkar, uzun müddet yolculuk yapar da, saçı sakalı birbirine karışmış ve tozlanmış bir halde ellerini göğe kaldırır ve: Ey Rabbim! Ey Rabbim! diyerek duâda bulunur. Halbuki adamın yediği haram-*

87- Tirmizî şu lafızla rivâyet etmiştir: *"Bir müslüman kul, duâ ettiğinde, Allah onun istediğini ya hemen verir, ya da âhirete bırakır ve orada daha hayırlısını verir. Ancak kötü bir şey için duâ eden ve akraba ile ilgiyi kesen kimse bundan müstesnadır."*

dır, içtiği haramdır, giydiği haramdır, (kısaca) hep haramla beslenip durmuştur. Böylesinin duâsı hiç kabul olunur mu?" [88]

Anlatıldığına göre, Kûfe'de duâları kabul olunan bazı kimseler varmış. Bunlar Kûfe'ye vali olarak gelen kimseler yanlış davranışlarda bulunurlarsa, aleyhlerinde duâ ederler ve vali de hemen helâk olurmuş. Haccac-ı Zalim, İbn Mervan tarafından Kûfeye vali tayin edilince buna bir çare düşündü ve duâsı kabul edilen bu zatları yemeğe davet etti. Yemekten sonra Haccac kendi kendine: "Artık ben, bunların kabul edilen duâlarına karşı kendimi garantiye aldım. Çünkü karınlarına haram girmiştir. Bundan böyle duâları kabul olunmaz" dedi.

İşte kim bu şartlardan herhangi birini yerine getirmezse, onun duâsı kabul olmaz. Bu tıpkı, namazın herhangi bir rüknünü ihlal edenin, namazının kabul olunamayacağı gibidir. Ancak Cebbar olan Allah, her bozukluğu ve kırıklığı düzeltir ve kulun ibadetinde olabilecek eksiklikleri fazlı ve keremiyle böylece önlemiş olur.

Duâ edenler iki kısımdır: Duâ eden, duâ okuyan. Duâ eden için, göklerin kapıları açılır ve duâsı Arşa ulaşıncaya dek, kapılar açık durur. Duâ okuyucunun duâsı ise ancak kulaklarına kadar yükselir, daha yukarıya çıkmaz.

Duâ için, kabul edilmesinin umulduğu bazı yerler vardır: Ka'be'nin ilk görüldüğü an, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'da, tavaf sırasında, Mültezem'de, Beytullah'a girildiğinde, Zemzem yanında ve zemzem suyunu içerken, Safa ile Merve tepelerinde, Sa'y esnasında, Makam-ı İbrahim'in geri tarafında, Arafat'ta, Müzdelife'de ve şeytanları taşlarken yapılacak duâlar böyledir.

187. «Oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde hanımlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı.» Müslüman bir kimsenin, oruç tuttuğu günün gecesinde, eşiyle beraber olması mübah kılınmıştır. Âyette "yaklaşmanız" diye tercüme ettiğimiz *"refes"* kelimesinin asıl anlamı kötü söz demektir. Daha sonra bu kelime, kadınların yanında cinsellikle ilgili konuşmalara isim olmuştur. Daha sonra cinsel ilişki anlamında kinaye olarak kullanılmıştır. Abdullah b. Abbas: *"Refes*, erkeklerin kadınlara yapmak istedikleri çimdiklemek ve öpmek gibi fiillerin tümünü içeren geniş anlamlı bir kelimedir" demiştir. Bu kelime aynı zamanda kadınla başbaşa kalmak anlamına da gelir. Nitekim:

---

[88] Bu, Müslim'in rivâyet ettiği uzunca bir hadisin bir parçasıdır.

"Birbirinizle kaynaşıp başbaşa kalmışken" (Nisa: 21) buyurulmuştur. Burada amaç kadınla cinsel ilişkidir.

İslâm'ın ilk dönemlerinde bir kimse Ramazan'da akşam olunca yatsı namazını kılıncaya veya uyuyuncaya kadar kendisine yeme, içme ve cinsel ilişki helâl olurdu. İnsan, yatsıyı kılar veya iftar etmeden uyur kalırsa, artık uyanınca kendisine yeme, içme ve hanımıyla beraber bulunma gibi şeyler tâ ertesi akşama kadar haram olurdu. Bir gün Hz. Ömer, yatsıdan sonra eşiyle ilişkide bulundu. Yıkanınca ağlamaya başladı ve kendi kendini kınadı. Hz. Peygamber'e gidip şöyle konuştu: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben, işlediğim bir hata sebebiyle Allah'tan ve senden özür diliyorum. Ben yatsıdan sonra aileme dönünce, güzel bir koku hissettim. Nefsim beni yanılttı ve hanımımla beraber oldum." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "Ey Ömer! Sen böyle bir şey yapacak biri değildin" buyurdu. Bunun üzerine birçok kimseler ayağa kalkıp aynı şekilde itiraflarda bulundular. İşte bu âyet bu olay sebebiyle nâzil olmuştur. Hz. Ömer'in bu yanılgısı, tüm ümmet için bir rahmete sebep olmuştur.

«Onlar sizin elbisenizdir. Siz de onların elbisesisiniz.» Âyette kadın ve erkekten her biri, diğerinin elbisesi kılınmıştır. Çünkü yattıkları zaman soyunurlar ve birbirlerini kucaklarlar ve her biri diğerini tümüyle sarar. Bir başka ifadeye göre de, her biri arkadaşının halini kapatır ve onu kötülüklerden engeller. Ya da: "Onlar sizin için, sizler de onlar için sükûn ve huzur kaynağısınız..." demektir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:*"Ve onunla gönlü huzura kavuşsun diye eşini de kendisinden yaratan..."* (A'raf: 189) Hiçbir şey, iki eşin birbiriyle kaynaşıp huzur buldukları derecede kaynaşamazlar.

«Allah sizin nefislerinize zulmettiğinizi bildi.» Allah, tâ ezelden beri, sizin nefislerinize ihanet ettiğinizi ve zulmettiğinizi bilmektedir. Çünkü siz onu hep cezaya sürüklüyorsunuz, onun sevaptan nasibini hep eksiltiyorsunuz. Ramazan gecelerinde hanımlarınızla ilişkide bulunuyorsunuz. Hıyanet, emanetin zıddıdır. Allah, kullarına tüm emir ve nehiylerini emanet etmiştir. Kullar O'na gizlice isyana kalkıştıklarında, Allah'a ihanet etmiş olurlar. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: *".. Allah'a ve Rasûlüne ihanet etmeyin ve emanetlerinize de ihanet etmeyin."* (Enfal: 27)

«Bunun üzerine tevbenizi kabul edip» yaptığınız işten ötürü tevbe ettiğinizde Allah tevbenizi kabul etti ve **«sizi bağışladı.»** Onun izlerini üzerinizden giderdi. **«Şimdi artık onlara yaklaşın.»** Buradaki *"yaklaşma"* (mübaşeret) kelimesi, tenin tene teması, dokunması demektir. Bununla, cinsel ilişkiyle ilgili her türlü fiil anlatılmak istenmiştir. **«Allah'ın size farz kıldığını talep edin.»** Allah'ın size Levh-i Mahfuz'da takdir ve tesbit ettiği çocukları isteyin. Burada birleşmenin amacı, çocuk sahibi olmak, nesli üretmektir. Çünkü şehvetin yaratılmasında ve evliliğin meşrû kılınmasındaki hikmet, yalnızca şehevi istekleri tatmin değil, neslin devamıdır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Evlenin, üretken olun, çoğalın. Çünkü kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim."*(89)

«Fecirde», günün ilk ışıması sırasında, sabah aydınlığının gece karanlığını yararak ortaya çıkması sırasında **«beyaz iplik siyah iplikten»** yani önce tıpkı ince bir ip şeklinde uzayan, sonra giderek yayılan beyazlıkla, gecenin uzayıp giden karanlığı birbirinden **«ayırdedilinceye kadar»** oruç günlerinde **«yeyin, için.»** İşte bu hal beyaz ve siyah iki ipe ve çizgiye benzetilmiştir. **«Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin.»** Yemekten ve içmekten, tamamen uzak durarak güneşin batmasıyla giren gece vaktine kadar oruca devam edin. Âyette geçen *"devam ettirmek"*ten amaç, orucun tamamlanmasıdır. Hadiste şöyle buyurulmuştur:*"Gündüz geride kalıp gece girdiğinde ve güneş kaybolduğunda artık oruçlu orucunu açar."*(90) Yani artık iftar vakti girmiştir.

«Mescidlerde itikafta iken de hanımlarınıza yaklaşmayın.» İtikaf niyetiyle mescidlerde bulunuyorsanız hanımlarınızla bir araya gelip ilişkide bulunmayın. İtikaf, şeriat dilinde, mescide bağlanmak, Allah'a taatta bulunmak ve ona yaklaşmak için orada durmaktır. Bu, eski şeriatlerde de vardı. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"..evimi, tavaf edenler, orada oturanlar (itikafta bulunanlar)... için temizleyin."*(Bakara: 125)

Bu âyet mescidde itikafta bulunanlar hakkında nâzil olmuştur. Kişi itikafta iken, hanımına ihtiyaç duyunca, hanımının yanına gider, onunla beraber olur, sonra da yıkanır ve mescide tekrar dönerdi. Sonra bu yasaklandı. İtikafta olan kimseye hanımı ile beraber olmak haramdır. Çünkü cinsel ilişki itikafı bozar. Âyetteki geçen *"mescidler"* ifadesi, her mescidde itikafa girmenin caiz olduğunu gösterir. Ancak en faziletlisi, içinde cuma namazı kılınan mescidlerde itikafta bulunmaktır. Böyle olması halinde, kişi cuma namazı için mescidi terk etmek zorunda kalmaz. İtikafa girmek en değerli amellerdendir. Eğer

---

89- İmam Şafiî, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. İbn Hibban da şu kelimelerle rivâyet etmiştir: *"Çok seven ve doğuran (vedûd ve velûd) kadınla evlenin. Çünkü kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla övüneceğim."*

90- Buharî, Müslim. Bu üzerinde ittifak olan bir hükümdür. Buna göre, güneşin batışıyla, birlikte oruç açılır.

itikaf samimiyet ve ihlâsla yapılırsa, böyledir. Çünkü itikafta, kalb Allah'tan başka her şeyle ilgisini kesiyor.

Atâ şöyle diyor: İtikafa giren kimsenin durumu, tıpkı, bir büyükten bir isteği ve ihtiyacı bulunan kimsenin durumuna benzer. İhtiyaç sahibi, o büyüğün kapısı önünde oturur bekler ve: "Benim ihtiyacımı karşılayıncaya kadar buradan gitmeyeceğim" der. İşte itikafa giren kimse de, Allah'ın evinde oturur ve şöyle der: "Beni bağışlayıncaya dek buradan ayrılmayacağım."

Ayrıca halvette, yani yalnız kalmakta ve halk ile bir süre ilgiyi kesmede bir çok yararlar vardır. Çünkü bir süre insanlar ondan, o da insanlardan kurtulmuş olur. Aynı zamanda itikafta dünyanın sıkıntılarından ve tüm aldatıcılığından yüzçevirmek vardır. Bu da doğruluk ve ihlâsın ilk basamağıdır. İtikafta Allah ile yakınlık elde edilir. Kişi böylece tevekkülü ve aza razı olmayı öğrenir. Çünkü insanlarla beraber olmak, insanı günlük geçim bakımından zorlar, ona külfet yükler. Bundan sonra da çoğu zaman helâlle haram arasını ayırdedemez olur da böylece helâke ve tehlikeye düşer. Halvete çekilen bir kimse, aynı zamanda insanları idare etmeye çalışıp ve yağcılık yapmaktan da kurtulur. Ayrıca insanı, çoğu kez insanlarla beraber olmaktan dolayı, işlediği veya karşı karşıya kaldığı günahlardan da korur.

Bazıları şöyle derler: Vera denilen şey, kişinin haram şüphesi bulunan ve tehlikesi olan her şeyden kaçınması, dilini boş sözlerden korumasıdır. Aslında halvet, yani itikaf da bundan ibarettir. Yalnızlıktan (halvet) amaç da budur. Ancak bizim anlattığımız şekil, çoğunlukla yapılanıdır ki, sabit ve sağlam olanı da budur. Çünkü insanın halvet halinde elde ettikleri, insanlarla karışması halinde ortadan kalkabilir. Halvet bu anlatılan şekilde, yani insanlarla beraber olmakla sağlanamaz. Nitekim Hz. peygamber de Hira mağarasında halvete kapanmış, ashab da itikafa girmek sûretiyle onun bu metodunu devam ettirmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) kırk gün (erbain) gibi bir sınırlama getirmemiştir. Bu yüzden müslümanlar, genelde Ramazan ayının son on gününde itikafa girerler. Evet, Hz. Musa (a.s.) da bunu yapmıştır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Musa'ya, otuz gece vaadettik. Sonra buna on gece daha ilâve ettik."* (A'raf: 142) İşte sâlih kimseler, *"Erbaîn"* denilen halveti buradan aldılar.

«Bunlar» oruç âyetinin başından buraya kadar anlattığımız hükümler **«Allah'ın koyduğu sınırlardır.»** Sınır, iki şey arasındaki engel demektir. Yüce Allah'ın, kulları için yasa olarak ortaya koyduğu hükümler, onlar için bir sınırdır. Çünkü bunlar, hak ile bâtıl arasında engel oluşturur ve bu hükümlere muhalefet edip çiğnemeye engel olur. **«Bunlara yaklaşmayın.»** Bırakın aşmayı, yaklaşmayın bile. Âyette hakla bâtılı ayıran sınıra yaklaşmak yasaklanmaktadır. Buna göre bâtıla, değil girmek, yaklaşmak bile câiz değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyururlar: *"Her Melik'in bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu (yasak sınırları) da haramlarıdır. Kim koruluğun çevresinde otlarsa, oraya düşme tehlikesi vardır."*(91) *"Bunlara yaklaşmayın"* ifadesi "o sınırı geçmeyin" ifadesinden daha tesirlidir. Yüce Allah, bu kadarcık az bir ifadeyle, orucun hükümlerini tam ve yeterli bir biçimde açıkladıktan sonra şöyle buyuruyor:

«Allah insanlara âyetlerini işte böyle açıklar ki, O'ndan korksunlar.» Yani Allah dinle ilgili delilleri, hükümlerle ilgili nassları böylece apaçık ve yeterli bir şekilde beyan eder. Beyandan ve açıklamadan maksat Allah'ın kullarına hidayeti ve rahmetidir. Bu sayede olur ki, insanlar, Allah'ın emir ve nehiylerine muhalefetten uzak dururlar, sakınırlar. Korkmak, yani takva, şirkten, sonra günah ve kötülüklerden sakınmak, bundan sonra da şehvetlerden uzak durmaktır. Daha sonra ise boş olan şeyleri terketmek gelir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kul, sakıncalı bir işe düşebilirim endişesiyle, sakıncalı olmayanı bırakmadıkça, takva sahibi kimselerin derecesine erişemez."*(92)

Allah, bizleri de sizleri de, uyanık ve yakîn ehli olan kimselerden kılsın.

وَلَا تَأْكُلُوٓا
أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا
فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ

91- Müslim ve Tirmizî. Bu uzun hadisin başlangıcı şöyle: *"Helal da açıktır, haram da..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/567.

92- Bkz. Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyâme*. Bu, Hasen bir hadistir. *Câmiu'l-Usûl*, 4/682.

عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ
تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ
مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

188. Birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların bir kısım mallarını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere aktarmayın.

189. Sana, hilâl halini alan ayları sorarlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit tayin eden ölçülerdir. İyilik, evlere arka taraflarından girmek değildir. İyilik, Allah'tan korkan kimsenin yaptığıdır. Evlere kapılarından girin ve Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.

188. «Birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin.» İçinizden kiminiz diğerlerinin malını gasb, talan, hırsızlık, yalan yere yemin gibi Allah'ın mubah kılmadığı; kumar, rüşvet ve kâhinlik gibi çirkin kazanç yollarıyla yemesin. Burada yasaklandığı belirtilen yeme olayı, sadece bilinen yemek değildir. Çünkü bâtıl olan tüm tasarruflar haramdır. Ayrıca örfte yaygın olan mal harcamanın yemek olarak ifadesidir. Çünkü genellikle maldan maksat yeme işine yöneliktir.

Bu âyet aralarındaki bir toprak meselesi yüzünden anlaşamayan iki kişi hakkında nâzil olmuştur. Bunlardan biri, yalan yemin yoluyla diğerinin toprağına sahip olmak ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Ben de sizin gibi bir insanım. Ancak bana vahiy geliyor. Siz anlaşmazlığınızı bana getirirsiniz. Olur ki, bazınız bazısına karşı daha güçlü delil getirir ve daha iyi bir savunmada bulunur, ben de dinlediğim şeylere göre o kimse lehine hüküm veririm. Eğer kimin lehine kardeşinin hakkından bir hüküm vermişsem, ben ona cehennemden bir ateş parçasına hükmetmiş olurum."* Bunun üzerine her ikisi de ağlamaya başladı ve birbirlerine: "Ben hakkımı arkadaşıma helâl ediyorum" dediler. Rasûlullah da: *İkiniz de gidin, araştırın, son-*

ra paylaşın, sonra da her ikiniz birbirinizle helâllaşın"(93) buyurdu. Bu hadisten de anlaşıldığı gibi, hakimin hükmü içe nüfuz etmez. Nitekim Şafiî de bu görüştedir.

«İnsanların bir kısım mallarını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere aktarmayın.» Malî ve idari işlerde lehinize hükmetmeleri için, hakimlere mal yedirmeyin. Buradaki günaha girme olayı, yalan şahitlik, yalan yere yemin ve bilerek haksızın lehinde konuşmakla gerçekleşebilir. Başka yoruma göre de, rüşvet yoluyla zalim hükümdarlara ve kötü hakimlere mal aktarmayın şeklindedir. Kısacası, yanlış yolda olduğunuzu ve günah işlediğinizi bile bile bu tür yollara tevessül etmeyin. Dünyanın helâl, haram ve şüphe olmak üzere üç şeyden ibaret olduğu söylenir. Haram cezalandırılmayı, şüphe kınanmayı, helâl ise hesaba çekilmeyi gerektirir.

Akıllı kimsenin, insanların hukukuna tecavüzden ve zulümden kaçınması gerekir.

Anlatıldığına göre, Ebû Hanife'nin bir mecûsiden alacağı vardı. Bunu istemek için evine gitti. Adamın kapısına gelince, ayakkabısına pislik bulaştı. Ancak onu temizlerken, pislik, adamın evinin duvarına sıçradı. Ne yapacağını şaşıran Ebû Hanife kendi kendine: "Eğer bunu bu şekilde bırakırsam, bu mecusinin duvarı çirkin olur. Temizlemek için de duvarın kazınması gerekir" der. Hemen adamın kapısını çalar. Bir cariye çıkar. Ona, efendisine, Ebû Hanife'nin kapıda kendisini beklediğini söylemesini ister. Bunun üzerine adam, Ebû Hanife'nin kendisinden malını isteyeceğini sanarak kapıya gelir. Bir yandan da birtakım mazeretler sıralamaya başlar. Bunun üzerine, sözünü keser ve kendi özürünü söyler. Sonra da:" Bunu nasıl temizlemeliyim?" diye sorar. Mecûsî: "Şimdi dur. Önce ben nefsimi temizlemeliyim?" der ve hemen müslüman olur. Buradaki incelik, Ebû Hanife'nin bu kadar küçük bir konuda titizlik göstermesinin mecûsinin müslüman olup ebedî şekavetten kurtulmasına sebep olmasıdır. Şu halde kim zulüm yapmaktan sakınır ve uzak durursa, her iki dünya saadetini elde eder. Aksi takdirde rezil olur gider.

189. «Sana, hilâl halini alan ayları sorarlar.» Rivâyete göre Muaz b. Cebel ile Sa'lebe b. Ğunm, Rasûlullah (s.a.v.)'a: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hilâl nasıl oluyor da, önce ip gibi ince gözüküyor, sonra giderek büyüyor, doluyor ve eşit hale geliyor, sonra da tekrar eksilerek başlangıçtaki ilk haline dönüyor?" diye sordular. Bunun üzerine Allah işte bu âyeti indirdi. Âyette yer alan

---

93- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/436.

"ehille" kelimesi, ayın ilk geceden üçüncü geceye kadarki haline denen "hilâl" kelimesinin çoğuludur. Buna hilâl adının verilmesi, insanların onu gördüklerinde, yüksek sesle zikir ve duâ yapmalarındandır. Nitekim hacıların telbiye getirerek seslerini yükseltmeleri ve yeni doğmuş bir bebeğin ağlaması da bu kelimenin türevleriyle ifade edilir.

«De ki:» Ey Muhammed! **«'Onlar insanlar ve hac için vakit tayin eden ölçülerdir.»** İnsanlar muameleleriyle ilgili ve yararlarına olan işlerini; haccın belirli vakitlerini o hilaller vasıtasıyla belirlerler. Haccın özellikle zikredilmesi, onun üstünlüğünün hatırlatılması içindir. Çünkü hac, diğer ibadetlerin aksine belirli bir vakitte eda edilir. Kısacası, hilâl, insanların yararlarına uygun olarak ortaya çıkar. Güneşe olan yakınlığı ve uzaklığı hep bu amaca yöneliktir. Nitekim hey'et ilminde de bu hususa işaret edilir. Öte yandan güneş ise hep aynı konumda görünür. Çünkü güneş dünyaya ışık saçtığı gibi, insanların ihtiyaçlarını da karşılar. Ay ise, yukarıda sözünü ettiğimiz vakitleri belirlemeyle ilişkisi bulunduğundan değişik şekillerde görünür. Başka bir deyimle, söz konusu vakitler, ayın bu farklı görünümleriyle bilinir. İnsanların buna ihtiyacı olduğundan, yüce Allah bunu bu şekilde düzenlemiştir.

«İyilik, evlere arka taraflarından girmek değildir.» Ensardan herhangi biri, hac veya umre niyetiyle ihrama girdikten sonra, artık hiçbir avlu, ev ve bahçeye kapısından girmezlerdi. Sözkonusu şahıs eğer göçebe değil de yerleşik hayat sürdüren birisiyse, evinin arkasından bir delik açıp, oradan girip çıkar ya da bir merdiven dayayıp tırmanmak sûretiyle içeri girerdi. Eğer göçebeyse, çadırın kapısından değil, arka tarafından girerdi. Bu durumlarını ihramdan çıkıncaya kadar sürdürür ve bunu bir iyilik sayarlardı. Çünkü onlar, ihrama giren kimsenin tüm âdetlerini değiştirmesi gerektiğini sanırlar, bu yüzden de giyim, kuşam ve temizlikte olduğu gibi, evlerine ve çadırlarına girişte de âdetlerini değiştirirlerdi. Sonra da "Biz Allah'ın evine girmedikçe, kendi evlerimize kapılarından girmeyiz" derlerdi. Hatta, ihrama girdikten sonra, hiçbir gölgeden yararlanmayanlar bile vardı. Kuşkusuz tüm bunları kendi kendilerine uydurmuşlardı. Bunların şeriatle hiçbir ilgisi yoktu. İşte burada yüce Allah, bu sıkıntının bir iyilik ve Allah'a yakınlaşma aracı olmadığını vurguluyor, ardından da şöyle buyuruyor:

«İyilik, Allah'tan korkan kimsenin yaptığıdır.» İyilik, evlere üst taraflarından girmek değil, haramlardan ve şehevî isteklerden uzak kalanların ve sakınanların yaptığı şeydir. İhramlı iken **«Evlere kapılarından girin**

ve...» Çünkü bu durumu değiştirmek bir iyilik değildir. Ayrıca hükümlerini değiştirme ve normal gördüğü davranışlara karşı gelme hususunda **«Allahtan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.»** Yani iyilik ve hidayetle başarıya ulaşasınız.

وَقَاتِلُوا فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ (١٩٠) وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ
مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ
عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ
فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (١٩١) فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٩٢) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ
يَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (١٩٣)
اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى
عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (١٩٤)

190. Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın. Fakat haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.

191. Onları bulduğunuz yerde öldürün. Sizi yurtlarınızdan çıkardıkları gibi, siz de onları çıkarın. Fitne çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'ın yanında onlar, sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Eğer orada sizinle savaşırlarsa onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.

192. Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

193. Fitne ortadan kalkıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse bilin ki, düşmanlık ancak zalimlere karşıdır.

194. Mukaddes olan haram ay, mukaddes olan haram aya karşılıktır. Haram aylarında kısas hükmü geçerlidir. Kim tecavüz ederse, siz de ona, size yaptığı tecavüzün aynısıyla karşılık verin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, takva sahipleriyle beraberdir.

190. «Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın.» Allah'ın yolundan maksat, O'nun dinidir. Allah'ın dinini güçlendirmek ve zafer elde etmek için sizinle savaşan müşriklere karşı cihad edin. Çünkü Allah'a giden yol ve Allah'ın rızâsını kazanmak, dini uğrunda cihad etmekle mümkündür.

Bu hüküm, henüz topyekün müşriklerle savaş emri gelmeden önceydi. Çünkü Medine'de savaşla ilgili olarak inen ilk âyet budur. Bu âyetin inmesinden sonra Rasûlullah (s.a.v.), kendisiyle savaşanlarla savaşır ve savaşmayanlara da herhangi bir şey yapmazdı. Nitekim ibn Abbas'tan gelen şu rivâyet de bunu desteklemektedir: Bu âyet, Hudeybiye antlaşması sırasında nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) ashabıyla birlikte hicretin altıncı yılında umre ziyareti yapmak için yola çıkmıştı. Sayıları 1400 kişiydi. Hepsi Hudeybiye denilen yerde konakladılar. Müşrikler onların Beytullah'a girmesini engellediler. Rasûlullah (s.a.v.) ve ashabı Hudeybiye'de bir ay kadar bekleyip sonra ertesi yıl umre yapmak üzere müşriklerle barış sözleşmesi yaptılar. Buna göre, bu yıl umre yapamadan dönecekler, gelecek yıl gelip umrelerini yapacaklardı. Sözleşme bu şekliyle imzalandı. Müşriklerin dediklerine Hz. Peygamber (s.a.v.) rızâ gösterdi. Sahabe de haram ayda ve Harem sınırları içinde savaşmayı uygun bulmadılar. İşte bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi.

«Fakat haddi aşmayın.» Harem sınırları içinde, hem de ihramlıyken savaşı ilk başlatan siz olmayın. **«Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.»** Allah haddi aşanlar için iyilik dilemez ve onları dostları kabul etmez.

191. «Onları bulduğunuz yerde öldürün.» Onları ister harem sınırları, ister serbest sınırlar ve isterse haram aylar içinde olsun, nerede bulursanız, hemen bulduğunuz yerde öldürün. Çünkü onlar, hem haram ayın, hem Harem sınırının saygınlığına tecavüz ettiler; bu işi ilk kez onlar başlattılar. Siz de aynı şekilde onlara karşılık verin.

«Sizi yurtlarınızdan çıkardıkları gibi, siz de onları çıkarın.» Yani Mekke'den. Çünkü müslümanları Mekke'den ilk olarak onlar çıkardılar. Sonra da ikinci olarak Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'yi fethettiği zaman iman etmeyenleri oradan çıkardı.

«Fitne çıkarmak,» bir kimseyi vatanından çıkararak büyük bir zorluk ve sıkıntı içine düşürmek gibi bir fitne, **«adam öldürmekten daha kötüdür.»** Çünkü bunda sürekli bir zorluk ve sıkıntı vardır. İnsan bu nedenle hep üzülür durur. Kişinin vatanından ve ülkesinden çıkarılıp uzaklaştırılması, fitne ve sıkıntı kabul edilmiştir ki, insan bundan dolayı, böyle bir şeyle karşı karşıya bulunmaktansa ölümü arzular. Dolayısıyla âyet-i kerîmede buyuruluyor ki, siz onları nerede bulur ve yakalarsanız, derhal öldürün, bu hususta hiçbir şeye aldırmayın. Çünkü onların Harem'de bırakılması ve sizi Harem'den uzaklaştırmaları, sizin onları orada öldürmenizden daha kötüdür.

«Mescid-i Haram'ın yanında onlar, sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın.» Yani Mescid-i Haram'da savaşı ilk başlatan, onun saygınlığını ilk zedeleyen siz olmayın. İlk saldırı onlardan gelirse, o zaman siz de gereğini yapın. İşte âyetin bu noktası, bu özel yerde yapılacak savaşın niteliğini açıklıyor. Bu aynı zamanda: *"Onları bulduğunuz yerde öldürün"* âyetini de tahsis etmiş oluyor. **«Eğer orada sizinle savaşırlarsa onları öldürün.»** Onları öldürmek için hiçbir şey düşünmeyin. Çünkü Harem'in saygınlığını ve hürmetini onlar çiğnemişlerdir ve bundan dolayı da en ağır cezaya hak kazanmışlardır. **«İşte kâfirlerin cezası böyledir.»** Onlar da aynı ceza ile karşı karşıya geleceklerdir. Onlar başkalarına nasıl davranmışlarsa, onlara da öylece davranılacaktır.

192. «Eğer» küfürden ve savaşmaktan **«vazgeçerlerse, şüphesiz ki Al-**

lah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.» Eskiden yapmış oldukları günahları Allah bağışlar.

193. «**Fitne**» yani şirk «**ortadan kalkıp**» görünmeyinceye ve ondan bir iz kalmayıncaya, «**din yalnız Allah'ın oluncaya**» ve şeytanın onda hiçbir payı kalmayıncaya «**kadar, onlarla savaşın.**» Yani putperestler İslâm'a girmedikçe, onların hiçbir şeyini kabul etmeyin. Müslüman olmazlarsa onları öldürün. «**Eğer**» sizin kendileriyle savaşmanızdan sonra şirkten «**vazgeçerlerse, bilin ki, düşmanlık ancak zalimlere karşıdır.**» Yani şirkten vazgeçenlere karşı haddi aşmayın. Çünkü zulmedenden başkasına zulmetmek güzel bir davranış değildir

Sanki şöyle denilir gibi: Eğer yaptıklarından ve şirkten vazgeçerlerse, artık onlar hakkında haddi aşmayın. Çünkü düşmanlık yalnızca zalimlere karşıdır. Şirkten vazgeçenlerse, zalim değillerdir. O halde bunlar hakkında haddi aşmak doğru olmaz. Dikkat edilirse, âyette kâfirlere karşı yapılan işleme düşmanlık ve zulüm adı verilmiştir. Bu, gerçekten doğrudur, haktır ve adaletin de kendisidir. Çünkü benzerlik sebebiyle zalimin cezası böyledir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor:*"Kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür."* (Şûrâ: 40)

194. Yasakların çiğnenmesi bakımından «**Mukaddes olan haram ay, mukaddes olan haram aya karşılıktır.**» Nitekim Hudeybiye yılının Zilkâde ayında müşrikler müslümanlara engel olmuşlardı. Hatta aralarında taş ve oklarla saldırılar meydana gelmişti. Daha sonra hicretin yedinci yılında, umrenin kaza edilmesi için, aynı ayda çıkmak icap etti. Ancak söz konusu ayın kutsallığı dolayısıyla müslümanlar, müşriklerle savaşmak istemediler. İşte bunun üzerine bu âyet indi ve bir bakıma müslümanlara: "Bu kutsal ay, bir önceki kutsal aya karşılıktır. Daha önce müşrikler onu çiğnedikleri için bu, o eylemlerine karşılıktır. Onun için hiç aldırış etmeden yolunuza davam edin" denildi.

«**Haram aylarında kısas hükmü geçerlidir.**» Yani kim bu aya ilişkin bir saygınlığı zedeler ve çiğner, Harem'e karşı da saygısızlıkta bulunursa, kendilerine aynısıyla kısas yapılır. Çünkü bu ayların saygınlığına riayet edenlere karşı, saygılı davranılır. Fakat saygısızlıkta bulunan kimselere karşı da, tıpkı onların yaptığı şeyle karşılık verilir. Açıkçası, âyette geçen *"hurumât"* esasen, saygı gösterilmesi gereken ve hürmete değer olan her şeydir. Bu, kesinlikle korunması gereken can ve ırz gibi, hakkında kısas geçerli olan şeyler anlamınadır. Madem ki onlar, sizin oraya girmenizi engellediler, öyleyse bu da bir saldırıdır. Bu durumda siz de çekinmeden onlara aynısını yapın. Onlara ansızın baskın yapın ve üstün gelin. Eğer onlar sizi bu yıl, umre kazasından savaşarak engellerlerse, siz de yüce Allah'ın buyurduğu gibi, onlarla savaşın:

«**Kim**» haram ayda «**tecavüz ederse siz de ona, size yaptığı tecavüzün aynısıyla karşılık verin.**» İşte bu, kısas yoluyla yapılan bir karşılıktır. Saldırıyı ilk olarak başlatmaya değil, bu şekildeki bir saldırıya karşı çıkmaya izin verilmiştir. Saldırıyı başlatmak ve buna sebep olmak hem zulüm, hem de haramdır.

«**Allah'tan korkun.**» Eğer size zulmedenlere karşı bir üstünlük kazanırsanız ve zafer elde ederseniz, hakkınızdan fazlasını alarak onlara zulmetmeyin. Size tanınmayan sınırın içine girmeyin. «**Ve bilin ki Allah, takva sahipleriyle beraberdir.**» Allah takva sahiplerini korur, işlerini düzene koyar, onlara yardım ve imkân vererek başarıya erdirir.

Rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı, bildirilen yılda Mekke'ye girdiler. Kâbe'yi tavaf ettiler, kurbanlarını kestiler. Müşriklerle yaptıkları antlaşma gereği, umrelerini kaza ettikten sonra, Mekke'de ancak üç gün kalacaklardı. Bu arada Hz. peygamber (s.a.v.), Meymune binti Haris'le evlendi. Velime yemeği vermek için Mekke'de kalmak istiyordu. Müşrikler, üç gün dolduğu için, Rasûlullah'tan Mekke'yi terketmesini istediler, o da sözleşmeye uydu. Meymune annemizle evlendiği için ve Serif denilen yerde ziyafet verdi ve beraber oldu.

Kuşkusuz yüce Allah, kendi dini için, O'nun yolunda savaşmamızı emretmiş, böylece Alah yolunda çaba harcayanların ortaya çıkmasını dilemiştir. Mal harcamak sûretiyle zekât vermeyi de bize emretmiştir ki, Allah'ı sevdiklerini söyleyenler ortaya çıkmış olsun. Allah yolunda cihad etmek ilahî sevginin ölçüsüdür. Çünkü her insana hayatı ve malı sevecek bir özellik verilmiştir. Allah, böylece kullarını cihad ve zekâtla, kendi yolunda olup olmadıklarını ortaya çıkarmak için imtihan etti. Böylece iddia sahiplerinin iddialarının kesin olup olmadığı ortaya çıkacaktır. Çünkü herkes Allah'ı sevdiğini iddia ediyor. İşte cihaddaki sır buradadır.

وَاَنْفِقُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدٖيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ

الْمُحْسِنِينَ (١٩٥)

195. Mallarınızı Allah yolunda harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İyilik yapın. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.

195. «Mallarınızı Allah yolunda harcayın da...» İnfak, yani Allah yolunda harcama, malı yararlı olan şeyler için sarfetmektir. Allah'ın, dinin güçlenmesi için harcanmasını emrettiği her şey, dinin hakim olması için gereken harcamayla ilgili her türlü emir, bu âyetin kapsamına girer. Kâfirlerle cihad, yakınlarla olan bağları kesmemek, fakir, yoksul ve miskinleri güçlendirmek için yapılan her türlü harcama, ailenin ve çocukların haklarına riayet bu kapsam içinde değerlendirilir. Kısacası bu âyetle kişiyi Allah'a yaklaştıran her türlü harcama anlatılmıştır. Allah, can ile cihadın yanında mal ile cihadı da emretmiştir. Mallarınızı Allah yolunda harcayın, buyurmuştur.

«Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın.» Burada ellerden amaç, nefisler ve canlardır. Diğer organlar arasından ellerin buna tahsisi ise, işlerin genel olarak doğrudan elle yapılmasındandır. Dolayısıyla burada: Nefsinizi helâke götürecek şeyler yapmayın. İsraf ederek, geçiminizi sağlamak için kazandığınız şeyleri çarçur ederek veya cihad ve cihadla ilgili önemli hizmetler için harcama yapmayarak kendinizi tehlikeye atmayın. Çünkü bu, düşmanınızı kuvvetlendirir ve sizin üzerinize musallat kılar. Ebû Eyyûb el-Ensârî tarafından nakledilen rivayet de bunu teyid eder.

Ebû Eyyub el-Ensarî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah, dinini güçlendirip, Rasûlünü de zafere erdirince, biz aramızda Ensar olarak şöyle konuşmuştuk. İslâm yayılıp, Allah da peygamberini zafere erdirinceye dek, biz ailemizi ve mallarımızı terkettik. Artık bundan böyle çoluk çocuğumuza, ailemize ve mallarımıza dönsek de, orada kalıp, kayıplarımızı düzeltsek." İşte bizim bu konuşmamız üzerine bu âyet nazil olmuştur: *"Mallarınızı Allah yolunda harcayın da, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın."* Yani sizin helakinize neden olacak şeylere, meselâ aileniz ve mallarınız arasında kalarak, cihadı bırakarak tehlikeye atmayın. İşte bu âyetin inmesinden sonra Ebû Eyyub hiçbir gazadan geri kalmamıştır. Hatta yapmış olduğu son gazve, Muaviye döneminde İstanbul'da olmuş ve orada surların dibinde toprağa verilmiştir. Nitekim hadiste şöyle buyuruluyor: *"Cihad etmeden ve içinden cihad etmeyi geçirmeden ölen bir kimse, bir tür münafık olarak ölmüş olur."* (94)

«İyilik yapın.» Fakirlere karşı cömert davranın. **«Çünkü Allah iyilik yapanları sever.»** Yani onlara hayır ve iyilik murad eder, onları sever ve onları kendine yaklaştırır. Kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı o günde onları Arşı'nın gölgesi altında gölgelendirir.

Anlatıldığına göre, Esedoğullarından bir kâfile, Nu'man'ı bulmak için gelmişlerdi. Yolda cömertliğiyle tanınmış olan Hatem Tâî ile karşılaştılar. Ona: "Kavmimizi geride bıraktık, hepsi de seni övüp dururlar, hep iyiliklerini sayarlar. Sana bir mektup gönderdiler" dediler. O da: "Nedir o mektup?" diye sordu. Esedoğulları, mektupta Nabiğa'ya ait bir şiir yazmışlardı. Şiiri okuduktan sonra, dediler ki: "Biz, senden bir şey istemekten utanırız. Aslında bizim bir isteğimiz var." O da: "Peki isteğiniz nedir?" diye sorunca: "Bizim bir arkadaşımız yük devesini kaybetti" dediler. Hâtem de: "İşte şu kısrağım, arkadaşınızı ona bindirin," dedi. Onu aldılar. Bir cariye kısrağın yavrusunu (tayı) elbisesine bağladı. Sonra tay kurtularak annesinin peşinden gitmeye başladı. Cariye de çözülen tayın peşine takıldı. Onu geri getirmek istiyordu. Hâtem de: "Peşinizden gelenler de sizindir" dedi. Böylece hem kısrağı, hem tayı ve hem cariyeyi alıp götürdüler. İbn Zeydûn el-Vezîr'in risalesinde böyle anlatılmaktadır.

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا
اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُ۫سَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ
مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِه۪ اَذًى مِنْ رَاْسِه۪ فَفِدْيَةٌ

94- Bak. Müslim, Ebu Davud ve Nesaî, Ahmed b. Hanbel, *Müsned.* Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/240.

مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ
اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ
فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ
لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا
اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ
فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا
تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى
وَاتَّقُونِ يَٓا اُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا
فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا
اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ
مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّٓالّٖينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ
وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ
مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ

أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ
فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ (٢٠٠) وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا
حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (٢٠١) أُولَٰئِكَ
لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٢٠٢) وَاذْكُرُوا
اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ
وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٢٠٣)

196. Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer hacdan menolunursanız, size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir. Bu kurban, yerine varmadan başınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa, traş olabilir ve bunun için oruç tutmak, yahut sadaka vermek veya kurban kesmek sûretiyle fidye verir. Eğer emniyet içinde iseniz, hac zamanına kadar umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir. Kurban bulamayan kimseye hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu, tam on gündür. Bu hüküm ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimse içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah'ın cezası şiddetlidir.

197. Hac, bilinen aylardadır. Kim bu aylarda hacca başlayarak onu kendisine farz kılarsa, artık hacda cinsî temas, sövme, kavga etme yoktur. Ne iyilik yaparsanız, Allah onu bilir. Azığınızı alın. Azıkların en hayırlısı Allah'tan korkmaktır. O halde ey akıl sahipleri! Ben'den korkun!

198. Rabbinizin lütfundan rızık aramanızda bir günah yoktur. Arafat'tan sel gibi akıp inerken Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Daha önce sapıklardan olduğunuz halde size doğru yolu gösterdiği gibi, O'nu anın.

199. Sonra insanların akın akın döndüğü yerden dönün. Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

200. Hac ibadetlerinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi veya daha fazlasıyla Allah'ı zikredin. İnsanlardan bir kısmı: "Rabbimiz! Nimetlerini bize dünyada ver" der. Bunların âhirette hiç bir nasibi yoktur.

201. Onlardan bir kısmı da: "Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru" derler.

202. İşte onların kazandıklarından payları vardır. Allah, hesabı süratli olandır.

203. Allah'ı belirli günlerde zikredin. Kim iki gün içinde acele edip dönerse, ona bir günah yoktur. Kim de geri kalırsa, ona da bir günah yoktur. Bu, Allah'tan korkan içindir. O halde Allah'tan korkun ve bilin ki, mutlaka O'nun huzurunda toplanacaksınız.

196. «Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.» Hac ibadeti, güç yetirenler için ittifakla farzdır. Umre ise, Ebû Hanife'ye göre sünnettir. Ancak, tıpkı nafile namaz gibi, başlanıldığında tamamlanması gerekir. Söylenmek istenen şudur: Bu iki ibadetten herhangi birisine başlayan kimse onu tamamlasın. Çünkü başlanılması vacip olmadığı halde, başlanıldıktan sonra bitirilmesi gereken ibadetler vardır. Âyette *"Allah için"* ifadesiyse bu işin sırf Allah için yapılması gerektiğini vurgulamak içindir. Çünkü araplar haccı bir araya toplanıp gösterişte bulunmak ve çeşitli panayırlar kurmak amacıyla yaparlardı. Oysa bunlardan hiçbiri Allah'a taat ve yakınlaşma amacına yönelik değildi. İşte bunun için yüce Allah haccı, kendi rızâsı için yerine getirilmesi amacıyla farz kılmış ve gereği gibi yerine getirilmesini istemiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyle oluyor: Hac ve umrenin rükün ve şartlarını ve diğer fiilerini, Allah'ın rızâsını gözeterek ve meşru olarak yerine getirin. Yapılacak şeylerden hiç birini ihlâl etmeyin. Bu iki ibadeti yaparken ihlas ve samimiyetten ayrılmayın. Onlara her hangi dünyevî bir amaç katarak ibadetinizi bulandırmayın. Onun için gerekli olan nafakayı helâl yoldan elde edin.

Haccın rükünleri beştir: 1- İhram, 2- Arafat'ta vakfe 3- Tavaf, 4- Safa ile Merve arasında Sa'y, 5- Başı tıraş etmek veya saçı kısaltmak.

Haccın rüknü, ihramdan çıkmanın ancak kendisinin yapılmasından sonra mümkün olduğu şeylerdir. Haccın vacipleriyse, yapılmadıkları zaman kurbanla telâfi edilen şeylerdir. Haccın sünnetleriyse, terkedilmeleri halinde bir şey gerekmeyen görevlerdir.Umrenin de birtakım rükünleri, vacibleri ve sünnetleri vardır.

Umrenin rükünleri dörttür: 1- İhram, 2- Beytullah'ı tavaf, 3- Safa ile Merve arasında Sa'y, 4- Tıraş.

Hacda ihramdan çıkış ikidir ve bunun da üç sebebi vardır:

1- Kurban kesme günü denilen Yevm-i Nahr'da Akabe Cemresini taşlamak
2- Ziyaret tavafı,
3- Tıraş.

İşte bu üç şeyden ikisi meydana geldiği zaman ihramdan birinci çıkma olayı, üçüncüsü gerçekleştiği zaman da ihramdan ikinci çıkma olayı meydana gelir. Birinci çıkıştan sonra, cinsel ilişki dışındaki tüm yasaklar, ikincisinden sonra ise yasakların tamamı ortadan kalkar.

Hac ve umrenin üç şekilde yapılacağı konusunda ümmetin ittifakı vardır: İfrad, Temettu ve Kıran.

İfrad haccı şöyle yapılır: Sadece hac niyetiyle ihrama girilir, hac bittikten sonra ihramdan çıkılıp yeniden Hill bölgesinden, yani mikat mahalleriyle Harem bölgesi arasındaki yerlerden umre için ihrama girilir.

Temettu haccı da şöyle yapılır: Hac mevsiminde, umre niyetiyle ihrama girilip umreyle ilgili görevler yerine getilir. Ardından Mekke'de hac için ihrama girerek aynı yıl hac da yapılır.

Kıran haccının yapılış şekli ise şöyledir: Hac ve umre'ye birlikte niyet ederek ihrama girilir ve hac menasiki yerine getirilir. Bu arada umre de yapılmış olur. Çünkü umreyle ilgili görevlerin tümü, hac görevleri arasında da vardır. Ancak haccın tüm görevleri umrede yoktur. Ya da umre ihramına girer, sonra da buna bağlı olarak ve henüz tavafa başlamadan hacca da niyet eder.

Böylece ikisini beraber yerine getirmiş olur. Bize göre bunların en faziletlisi Kıran haccıdır. Nitekim, hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Hac ile umreyi beraber yapınız. Çünkü bu ikisi, körüğün demir, altın ve gümüşü eriterek kir ve pasını çıkarıp attığı gibi, fakirlik ve günahları önlerler (eritirler). Kabul edilen haccın karşılığı da ancak cennettir."*[95]

«Eğer hacdan menolunursanız size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir.» Eğer herhangi bir hastalık, düşman, zayıflık, nafaka ve binitinin bulunmaması veya bunun gibi şeyler yüzünden ihramdan sonra iki nüsükten birini yapmaktan menedilirseniz, bu durumda, kolayınıza gelebilen bir kurban kesmeniz gerekir. Âyette kurban olarak verdiğimiz kelime *"hedy"* dir. Bunun başında yer alan *"min"* cer edatı, ya "bazı" anlamında ya da açıklama için (beyâniyye)dir. Yani bir hedy (kurban) veya hedyden oluşanı demektir. Hedy, Allah'a yakınlaşmak maksadıyla Beytullah'a gönderilen kurbanlık hayvan demektir. Bunun en aşağısı bir koyun, ortası sığır ve en büyüğü de devedir. Bu, Beyt'ine göndermek suretiyle kulun Rabbine gönderdiği bir hediyedir.

Buna göre âyetin anlamı şu olur: İhramlı bulunan kimse, eğer bir engelle karşılaşır da, ihramdan çıkmak isterse, bu durumda, engelle karşılaştığı yerde kesmek üzere deve, sığır veya davardan herhangi birisini kurban edebilir. Bu görüş Şafiî'ye aittir. Biz Hanefîlere göreyse, kurbanlığın Harem bölgesine götürülmesi gerekir. Bu arada götürülen kurbanlık için eline bir işaret koyar, böylece hangi gün kesileceğini bilmiş olur. O gün gelince, kurbanı kesilmiş kabul ederek: **«Bu kurban, yerine varmadan başınızı tıraş etmeyin»** âyeti gereğince ihramdan çıkar. Yani bu, başlarınızı, gönderilen kurbanlığınızın hareme ulaştığına, yerine götürüldüğüne dair bilgi sahibi oluncaya dek traş etmeyin demektir. Çünkü kesilmesi gereken kurbanlığın, kesileceği yere ulaşması gerekir. Âyette geçen *"mahill"* kelimesi, inmek ve konmak anlamınadır. Zaman ve yer anlamında da kullanılır. Nitekim "mahillu'd-deyn" deyimi, borcun ödeme zamanı demektir. "Mahillu'l-hedy" ise içinde hedy kurbanının kesilmesinin helâl olduğu yer demektir. Bize göre *"Sonra varacakları yer, Beyt-i Atik (Kabe) tir"* (Hac: 3) âyeti gereğince, bunun yeri Harem'dir. Çünkü âyette geçen *"Beyt-i Atik"* Harem'in tümünü ifade eder. Çünkü hepsi de Beyt'e tabidirler. Bu hüküm, ister ifrad, ister kıran, ister temettu haccı, ya da umre yapsınlar tüm hacılar içindir. Yani kurban kesilmeden başlarını tıraş etmeleri caiz olmaz. Şüphesiz bu, Mina'da mahsur kalmamışlarsa, böyledir. Tıraş olmak, saçı kısaltmaktan daha faziletlidir. Tıraşta saçın dörtte birini kesmek yeterlidir. Ancak hacta, Rasûlullah'a uymak için saçın tamamını tıraş etmek çok daha iyidir. Fakat haccın dışında Rasûlullah (s.a.v.) saçını tıraş etmez, kısaltırdı. Saçını nadiren tıraş eder çoğu zaman da saçını kısaltırlardı.

---

[95] 95- Nesaî tahric etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Hadis Hasendir. Ayrıca bunu teyid eden rivayetler de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/461.

«**Sizden kim hasta olur**» yani ihramlı bulunduğu halde, herhangi bir rahatsızlık ve hastalık nedeniyle saçını tıraş etmek zorunda kalırsa «**veya başında**» bir yara, bit veya baş ağrısı gibi «**bir rahatsızlık bulunursa, tıraş olabilir.**» Yani kurbanını kesinceye kadar ihramda olmaya devam eder. Ancak saçını tıraş etmek zorunda kalır ve sonunda da tıraş ederse, «**ve bunun için**» üç gün «**oruç tutmak**» veya altı miskin ve yoksula, her biri için yarım ölçek buğday olmak üzere «**sadaka vermek veya kurban kesmek suretiyle fidye verir.**» Bu kurbanlığın en büyüğü deve, ortası sığır ve aşağısı da koyundur. Âyette geçen *"ev"* (veya) ifadesi muhayyerlik bildirir. Yani kişi bunlardan birini yapmakta muhayyerdir.

«**Eğer emniyet içinde**» yani korkulardan güvence içinde «**iseniz,**» hastalığınızdan kurtulmuşsanız, siz bir güven ve genişlik ortamındaysanız, mahsur değilseniz, kuşatılmamışsanız «**hac zamanına kadar umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir.**» Yani hac aylarında hac yaparak Allah'a yaklaşmak suretiyle yararlanmadan önce umre yapmak sûretiyle Allah'a yakınlaşmak isteyen, yani kıran haccı yapan ya da umre ihramından çıktıktan sonra hac için ihrama girmeden ihram yasaklarını işleyen, yani ihramlıyken yapamayacağı şeyleri yapan kimse, (yani temettu haccı yapan), bu fiillerden dolayı, gücünün yettiği bir kurbanı keser. Temettu haccı yapan bu kimse, Ebû Hanife'ye göre söz konusu kurbanı bayramın birinci günü keser ve tıpkı normal kurban gibi, kendi kurbanının etinden yiyebilir.

«**Kurban**» yani hedy «**bulamayan kimseye hac sırasında**» yani hac vaktinde ve hac aylarında, umre ihramıyla hac ihramı arasında «**üç gün**» oruç tutması gerekir. Bunu isterse peşpeşe, isterse ayrı ayrı günlerde tutar. En faziletli olanı da Zilhiccenin yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günleri tutmaktır. Çünkü Yevm-i Nahr'da ve teşrik günlerinde oruç tutmak sahih değildir. «**Döndükten sonra**» yani hacla ilgili işleri ve amelleri bitirip ayrıldığında «**da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu,**» hacda tutulan üç günlük oruçla, dönünce tutulan yedi günlük orucun toplamı «**tam on gündür.**» Arapların çoğu hesap yapmasını bilmezlerdi. Dolayısıyla bir kimse arkadaşına değişik sayılarla hitap ettiğinde, daha kolay anlaması için bunların toplamını da bildirirdi. Âyette de böyle bir fayda gözetilmiştir. Âyette geçen "tam" kelimesi "on" sayısını pekiştiren bir sıfattır. Çünkü sıfat, çoğunlukla pekiştirme için kullanılır. Nitekim "ilâheyn" kelimesi iki ilâhı ifade ettiği halde, hemen arkasından, pekiştirme amacıyla "isneyn" denilerek bu husus ayrıca sayıyla belirtilmiştir. Öte yandan genelde önemli hususlarda pekiştirme yoluna başvurulur. Burada da özellikle tutulacak orucun gün sayısı vurgulanmış ve bunun mutlaka yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

«Bu hüküm...» Hanefi mezhebine göre bu, bizzat temettuun kendisine işarettir, Şafi'ye göre de temettuun hükmüne işarettir. Bu ise, hedy kurbanının gerekli olduğudur. **«Ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimse içindir.»** Bu kurban kesme zorunluluğu, ailesi Mekke'de oturmayanlar içindir. Âyette *"aile"*nin zikredilmesi genel olarak insanın, ailesinin bulunduğu yerde oturmasındandır. Dolayısıyla "aile"sinin oturması, kendisinin oturması demektir.

"Mescid-i Haram'da oturanlar" bizim mezhebimize göre Mekke halkıdır ve evleri Mikat sınırları içinde bulunanlar demektir. Bunlar için temettu ve kıran haccı yoktur. Bunlardan temettu veya kıran haccı yapanlar için cinayet demi (kurban) gerekir ve bunun için kestikleri kurbanların etinden yiyemezler. *"Mescid-i Haram'da oturanlar"*ın, hac ayları dışında umre yapmaları gerekir. Bunlar, hac aylarını hacca ayırmalıdırlar. Kıran ve temettu haccı yapan âfâkîler, yani Mikat sınırları dışından gelenlerin demi, nüsüktür, yani hac kurbanıdır. Dolayısıyla bundan yiyebilirler. Şafiî'ye göre "Mescid-i Haram'da oturanlar", Harem halkı ve namazlarını seferi kılabilecek bir uzaklıkta olmayanlardır.

Emir ve yasaklarına dikkat etmekte ve özellikle de hac konusunda. **«Allah'tan korkun ve bilin ki,»** korkmayanlar için **«Allah'ın cezası şiddetlidir.»** Çünkü azap hakkındaki bilgi sizi isyandan uzaklaştıracaktır.

Ayrıca her kalb, Rabbi tanımaya elverişli olmadığı gibi, her nefis Rabbin hizmetine uygun olmayabilir ve her iyi mal da Rabbin hazinesine uygun gelmeyebilir. O halde ey kul! Durumunu düzeltmeye bak. Eldeki varlığın ve malınla cömert ol. Eğer malın yoksa, bedenen yardım et. Eğer senin bu iki konuda da imkânın varsa, o zaman her ikisini de devreye sok. Görmez misin, İbrahim (a.s.), malını konuklarına nasıl verdi? Canını ateşe nasıl attı? Çocuğunu nasıl kurban etti? Kalbini Rahman'a nasıl teslim etti? Bunları bilmez misin? Onun cömertliği karşısında melekler bile şaşakalmışlar, Allah da kendisine Halillik (dostluk) ikramında bulunmuştur. Allah bu konuda şöyle buyuruyor: *"Allah, İbrahim'i bir dost edinmişti."* (Nisa: 125)

Malik b. Dinar şöyle diyor: "Mekke'ye doğru yola çıktım. Yolda bir genç gördüm. Gece olunca bu genç yüzünü göğe kaldırıyor ve şöyle yakarıyordu: "Ey taatların kendisini sevindirdiği ve isyanların kendisine zarar vermediği Rabbim! Bana, seni sevindiren şeyi ver, sana zarar vermeyen şeylerden beni bağışla." İnsanlar ihram giyip de, birlikte telbiye getirdiklerinde, kendisine, neden telbiye getirmediğini sordum. Bana: "Ey yaşlı kimse, bu telbiye beni gelecek günahlardan, eskiden işlenmiş suç ve masiyetlerden kurtaramaz. Ben,"lebbeyk" diye telbiye getirirken bana, "Senin Lebbeyk'ine de, mutlu olsununa da gerek yoktur. Senin sözünü dinlemek ve sana bakmak istemiyorum, denilmesinden korkmaktayım" diye cevap verdi. Sonra telbiye getirmeye başladı. Kendisine bir daha ancak Mina'da rastladığım sırada şöyle yakarıyordu: "Allah'ım, beni bağışla! Herkes kurbanlarını kestiler ve sana yaklaştılar. Benimse, nefsimden başka, beni sana yaklaştıracak bir şeyim yok! Ne olur, bunu benden kabul buyur." Sonra bir çığlık attı ve cansız bir şekilde yere düştü." Allah'ım! Bize kereminin kemaliyle muamele et ve bizleri en yüce katına ve haremine ulaştır!

197. «Hac bilinen aylardadır.» Yani haccın vakti, insanlarca bilinen Şevval, Zilkâde ayları ile Zilhicce'nin ilk on günüdür. İnsanlar bu bilgiyi kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Haccın bu aylarla sınırlandırılmasının hikmeti, birtakım hac fiillerinin ancak bu vakitlerde yapılabileceğine ve bunun dışında yapılmasının sahih olmayacağına işaret etmek içindir.

İhram ise, Ebû Hanife'ye göre, haccın şartlarından olduğu için daha önce girilmesi kerahetle birlikte caizdir. Buna göre haccın edasından önce ihram şartının yerine getirilmesi, tıpkı namaz vaktinden önce abdest almanın caiz olması gibi, caizdir. Ayrıca *"Sana hilâl halini alan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit tayin eden ölçülerdir."* (Bakara: 189) âyeti de, bütün aylarda ihrama girmenin caiz olduğunu gösterir. Kısacası ayların tümü, ihrama girmenin caiz olduğu vakitlerdir.

«Kim bu aylarda hacca başlayarak onu kendisine farz kılarsa...» Yani kim telbiye getirir, yahut kurbanlık işaretler ve böylece haccı kendisine vacip kılarsa... Çünkü hac, içinde ihrama girmeyi ve ihramdan çıkma gibi fiiller olan bir ibadettir. Namazda olduğu gibi, başlamak için sadece niyet yeterli değildir. Şu halde, hacca başlamış olabilmek için telbiye veya boynuna veya ayağına herhangi bir şey takmak sûretiyle kurbanlık işaretlemek gerekir.

«Artık hacda cinsî temas,» ve cinsel ilişkiye götürecek davranışlar, mesela öpmek ve çimdiklemek gibi şeylerin tümü ihrama ait yasaklardandır. Arafat'ta vakfeden önce bu davranışlarda bulunmak haccı bozar, vakfeden sonra ise, bedene (*) gerektirir. Cinsel ilişkiye götürecek her yol da yasaklanmıştır. Bu, bir tehlikeye düşülmemek için bir tedbirdir.

«Sövme, kavga etme yoktur.» Yasaklardan herhangi birini işleyerek şer'î sınırlar dışına çıkmak yoktur. Çünkü âyette geçen *"fısk"*, her türden masiyet demektir. Buna sövme, birbirine lâkap takma gibi şeyler girer. Hacda hizmetçilerle, yol arkadaşlarıyla, ulaşım aracı sahipleriyle dalaşmak yasaktır. Hac günlerinde bu tür hareketlerden uzak durmak gerekir. Burada, sayılanlardan her zaman uzak durmak ve kaçınmak gerekirken, hacda kaçınılmasının emredilmesinin sebebi, hacda bunların daha çirkin ve daha kötü olmasındandır. Bu tıpkı namazda ipek elbise giymek ve Kur'an okurken nağme yapmak gibidir. Nitekim Kur'an okuyanlardan bir kısmı böyle yapıyor, tuhaf tuhaf sesler ve musiki nağmeleri çıkarıyorlar.

«Ne iyilik yaparsanız, Allah onu bilir.» Allah, masiyetlerden üç tanesinden nehyetti ve her türlü taatı da teşvik etti. Bu, kötülükten uzaklaştırmanın hemen ardından iyiliğe bir teşviktir. Bunun içerisine çirkin söz yerine güzel söz, fâsıklık yerine iyilik ve takva, kavga yerine iyi geçinme ve güzel ahlâk da girer.

«Azığınızı alın.» Kötülüklerden korunup sakınmanız için, yolculuğunuz ve âhiretinizle ilgili azıklarınızı alın. **«Azıkların en hayırlısı Allah'tan korkmaktır.»** Bu, alınan yiyecek ve içecek değildir. İşin gerçeği şudur: İnsanın iki tür yolculuğu vardır. Biri dünyada olan yolculuk, diğeri de dünyadan olan yolculuktur. Dünyada yolculuk için mutlaka azık gerekir. Bu, yiyecek, içecek, binek ve maldır. Aynı şekilde dünyadan olan yolculuk için de azık gerekir. Bu azık Allah'ı bilmek ve tanımak (marifetullah)tır, Allah sevgisidir, O'ndan başka her şeyden yüz çevirmektir. Allah'a itaatle uğraşmak, O'na muhalefetten ve yasaklarından uzak durmaktır. İşte bu azık, dünyada yapılan yolculuktaki azıktan daha hayırlıdır. Çünkü dünyadaki azık, seni sürekli olmayan, geçici bir azaptan kurtarır. Oysa âhiret azığı, seni sürekli olan bir azaptan kurtarır. Dünya azığı geçici ve fânidir. Âhiret azığı, seni temiz ve sürekli olan lezzetlere kavuşturur.

---

* Bedene; deve ve sığır cinsinden olan kurbana *"bedene"* adı verilir.

Yemen halkı azık almazlardı ve yola azıksız çıkarlar: "Bizler, tevekkül sahipleriyiz. Çünkü Beytullah'ı hacca gidiyoruz, O bizi doyurmayacak mı?" derlerdi. Böylece bir tek kişi de olsa, insanlara yük olurlardı. Mekke'ye geldiklerinde ise, halktan dilenirledi. Çoğu zaman bu durum onları soyguna yağmalamaya ve gasp yapmaya götürürdü. Bunun için Allah, *"Azığınızı alın"* buyurmuştur. Size yetecek olanını alın, başkalarından dilenecek duruma getirmeyecek kadarını yanınızda bulundurun. İnsanların yiyeceklerine ortak olmaktan, onları zor durumda bırakmaktan ve onların sırtına yük olmaktan sakının. *"Azıkların en hayırlısı Allah'tan korkmaktır."*

«O halde ey akıl sahipleri! Ben'den korkun.» Çünkü akıllı olmak, Allah'tan kormayı ve insanları da buna teşvik etmeyi gerektirir. Öte yandan burada yüce Allah, önce insanları kendisinden korkmaya teşvik etmiş, ardından, bundan amacın O'na kavuşmak olduğuna işaret etmiştir. Buna göre takva sahiplerinin O'nun dışındaki her şeyden vazgeçmeleri gerekir. Bu yüzden özellikle akıl sahiplerine hitap edilmiştir. Çünkü, Allah'tan korkmayanın akıllı olduğundan söz etmek mümkün değildir. Şu halde akıllı kimsenin başlıca görevi, aklını şüpheli şeylerden kurtarmak, nefsini arındırmak ve onu en yüce mertebelere çıkarmaktır.

İmam (Fahrettin er-Râzî) tefsirinde şöyle diyor: "Bil ki; İnsanda üç güç vardır: Hayvanî olan şehvet gücü, şeytanî olan gazab gücü ve akılla ilgili olan vehmî güç. Tüm ibadetlerden asıl amaç, bu üç gücü, yani şehvet, gazap ve vehim güçlerini yenmektir. Nitekim âyetteki:

(felâ rafese) "cinsî temas yoktur" ifadesi, şehvetle ilgili gücün,

(velâ füsûka) "sövme yoktur" ifadesi gazabla ilgili gücün - çünkü masiyet bu gücün sonucu doğar-

(velâ cidâle) "ve kavga etme yoktur" ifadesi de, insanı kavgaya sürükleyen, başkalarıyla tartışmaya ve her konuda çekişmeye götüren vehme dayalı gücün yenilmesi gerektiğine işaret eder.

Kötülük bu üç şeyden kaynaklandığı için yüce Allah: *"Artık hacda cinsî temas, sövme, kavga etme yoktur."* buyurmuştur. Yani Allah'ı tanımayı ve O'nun sevgisini kazanmayı isteyenler, celâlinin nuruna ulaşmayı dileyenler, kulları içinde havas olan zümrenin çizgisinde hareket etmek isteyenler, bu sayılan şeylere dikkat etmelidirler."

Ebu Cafer Muhammed Bakır da şöyle demiştir: "Şu üç şeyi yerine getirmeyen kimse, Beytullah'a gitme sıkıntısına girmesin: Kendisini Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzaklaştıran vera', gazabı önleyen hilm (yumuşaklık) ve konuştuğu müslümanlarla iyi arkadaşlık. İşte yolcu, bu üç şeye ihtiyaç duyar. Yolculukta ve hele hac yolculuğunda bu üç temel unsur gereklidir. Kim bunları mükemmel bir şekilde yerine getirirse, haccını da mükemmel olarak bitirmiş olur. Kim de bunu yapmazsa, gerekeni yapmamış demektir."

Hacı olan kişinin, arkadaşlarından ayrılmadan önce yapması gereken şey, onlara karşı işlediği yanlışlıklardan ve zulümden dolayı helâllik dilemelidir. Eğer aralarında, gıybet ve laf taşıma gibi bir şeyler geçmişse veya malına dokunmuşsa, mutlaka helâllik istemelidir. Çünkü çok az kimse bu gibi şeylerden uzak kalabilir. Arkadaşından söz edilince, hakkında iyilik dışında bir şey konuşmasın. Bunun dışındaki şeylere dalmasın. Nitekim Selef, seferden döndüklerinde, hiçbiri arkadaşı hakkında iyilik dışında bir şey konuşmazdı. Kısacası amel defteri mağfiret yoluyla günahlardan temizlenen kimse bir daha günah ve isyan kirine dönmekten sakınsın.

198. «Rabbinizin lütfundan rızık aramanızda bir günah yoktur.» Hac mevsiminde ticaret yapmanızda ve rızık peşinde koşmanızda bir sakınca yoktur. Bu âyet, hac esnasında ticaret gibi işlerin yapılmayacağını söyleyenler hakkında inmiştir. Ancak burada gerçek olan şu ki, her ne kadar hac esnasında ticaret mübah ise de, ticareti terketmek daha iyidir. Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: *"Halbuki onlar, dini sadece Allah'a tahsis ederek O'na ibadet etmekle emrolunmuşlardır."* (Beyyine: 5) İhlâs, taat ve ibadet niyetiyle yapılan fiillerdir.

«Arafat'tan sel gibi akıp inerken Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin.» Güneş battıktan sonra Arafat'tan dönüp sel gibi akarken telbiye, tehlil, tesbih, tahmid, duâ ve zikirlerle Allah'ı Meş'ar-i Haram denilen yerde zikredin. Arafat, vakfeye durulan yerin adıdır. Kelime çoğul gibiyse de, çoğul değildir. Bu, sırf anlamındaki manayı fazlalaştırmak için harfleri arttırılan kelimelerdendir. Bu ifade Arafat'ta vakfenin vacip olduğunu gösterir. Çünkü "sel gibi akma" dan bahsedildiğine göre bu, belli bir bekleyişten sonra olacaktır. Çünkü, vacibin kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.

Meş'ar-i Haram, üzerinde İmam'ın durduğu dağın (tepenin) adıdır.

Meş'ar: İbadet için belirlenen yerdir. *"Şeâir"*de, şiar'dan alınma olup, alâmetler anlamına gelir. Şiar da alamet ve işaret anlamınadır. Bunun *"haram"* vasfıyla nitelendirilmesi, yani ona bir kutsallık izafe edilmesinin sebebiyse, gerçekten kutsal olmasından kaynaklanmaktadır. Şu halde, buradaki yasaklara da dikkat etmek gerekir.

«Daha önce sapıklardan olduğunuz halde size doğru yolu gösterdiği gibi, O'nu anın.» Siz daha önceleri imanın ve Allah'a taatın ne olduğunu bilmezken, size Allah'ı nasıl zikretmeniz gerektiğini gösterip öğreten Allah'ı çokça zikredin. Bu zikir, O'ndan korkmak ve O'na yakarmak biçiminde olsun. Bu zikir, bir istek ve heybetten kaynaklansın. Yani Allah'ın size gösterdiği gibi, O'nu zikredin, O'nun size gösterdiği yolu ve sınırı geçmeyin.

Allah'ı zikretmek emredilince Arafat'tan sel gibi dönüşün de, insanların akın yaptığı yerden olması emrediliyor. Ve ikinci emir de birinci emre "sonra" anlamındaki *"sümme"* kelimesiyle bağlanarak şöyle denildi:

199. «Sonra insanların akın akın döndüğü yerden dönün.» Yani Müzdelife'den değil Arafat'tan dönün. Nitekim Kureyş ve onların müttefikleri olan "Hums", Müzdelife'de vakfe yapıyor ve: "Biz Allah'ın yakınlarıyız, O'nun Hareminde oturuyoruz. Dolayısıyla, O'nun Hareminden çıkmayız" diyorlar ve diğer insanlarla birlikte, Hil bölgesinde olduğu için Arafat'ta vakfe yapmayı kendilerine yakıştırmıyorlardı. Oysa diğer araplar, Hz. İbrahim (a.s.)'in dinine uyarak Arafat'ta vakfe yapıyorlardı. Halk Arafat'tan akın akın dönmeye başladıklarında, "Hums" olduklarını söyleyenler de Müzdelife'den hareket ederlerdi. İşte Allah bu âyeti bunun üzerine indirdi. Bu âyetle onlara da, diğer insanlar gibi, Arafat'ta vakfe yapmalarını ve yine onlar gibi, oradan beraber dönmelerini emretti. Burada geçen *"insanlar"*dan maksat, Hums dışında kalan tüm araplar demektir. Çoğulu "Ahmus" olan *"hums"*, cesur ve atılgan adam demektir. "Ahmus" aynı zamanda, dininde kararlı ve katı olan anlamınadır. Kureyş, Kinane ve Kays kabileleri dinlerinde gayet şiddetli oldukları için, "Hums" diye adlandırılırlardı. Mina günlerinde gölgelikte durmazlar, evlerine kapılarından girmezlerdi. Aynı zamanda bunlarla sözleşmeli olanlar veya bunlardan evli bulunanlar da böyleydi.

«Ve Allah'tan mağfiret dileyin.» Bilgisizliğinizden dolayı menasikte değişiklik yapmaktan ve vakfe yerine aykırı davranmaktan doğan suçlarınızdan dolayı Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. **«Şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.»** Allah, af dileyenin günahını bağışlar ve ona lütufta bulunur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebû Bekr'e, hacca gelenlerle birlikte Arafat'a çıkmasını ve orada vakfe yapmasını emretmiştir.

Rivayete göre Allah, meleklerine karşı, Arafat'a çıkan mü'minlerle övünerek şöyle buyurur: *"Kullarıma bakın. Hepsi de en uzak yerlerden çıkıp gelmişler. Üst-başları dağınık, toz ve toprak içindeler. Şahit olun, ben onları bağışladım."*(96)

Yine rivâyete göre, şeytanın, Arafe gününde küçüldüğü, aşağılandığı, zelil kılındığı kadar bir başka günde ezilip küçüldüğü, hakaret gördüğü olmamıştır. Şeytanın bu derece ezilmesinin sebebi, Allah'ın rahmetinin inmesini, Allah'ın, büyük günahları bağışlamasını görmesidir. (97)

200. «Hac ibadetlerinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi veya daha fazlasıyla Allah'ı zikredin.» Yani cahiliye âdetlerini terkedin, âlemlerin Rabbi olan Allah'ı zikirle uğraşın. Araplar, hacla ilgili ibadetlerini bitirdiklerinde, Mina'da Mescid ile dağ arasında durup atalarına ait şeylerle övünürler, ve geçmiş güzel günlerini anarlardı. Onların her biri bununla ün kazanmayı ve yükselmeyi isterdi. Kendilerinden önce geçenlerin yaptıklarından kendilerine pay çıkarırlardı. Allah onlara bunu yasakladı. Onlara, atalarını anmalarının yerine, Allah'ı anmalarını O'nu yüceltmelerini, O'na senada bulunmalarını emretti. Çünkü bütün iyilikler, Allah'tandır.

«İnsanlardan bir kısmı: 'Rabbimiz! Nimetlerini bize dünyada ver!' der.» Hacca gelen bir takım insanlar var ki, zikirlerinde ve duâlarında, tek istekleri dünyalıktır. Bunlar, bize sadece dünyaya ait olan makam ve zenginliği ver, derler. Bunlar müşriklerdir. Bunlar haclarında yalnızca dünyayı isterler. **«Bunların âhirette hiçbir nasibi yoktur.»** Bir payı ve hissesi yoktur. Çünkü bunların tüm istekleri dünyayla ilgilidir. En şerefli yerde, en değersiz şeyi istiyor ve böylece sürekli nimetlerden yüz çevirmiş oluyorlar. Büyük mülkten uzak duruyorlar.

201. « Onlardan» Hacca gelenlerden **«bir kısmı da: 'Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver.»** Bu, sıhhat ve sağlık, kimseye muhtaç olmayacak derecede geçim, hayra ve iyiliğe muvaffakiyettir. Dünya ve âhiret hayrını isteyenlerin dünyadaki istekleri budur. İyilik (hasene): Her iki dünya için tüm ha-

---

96- Ebû Ya'lâ, Bezzar, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân tahric etmiştir. Bu manada, Müslim de Hz. Aişe'den rivâyet etmiştir.

97- Mâlik bunu Mürsel, Hâkim de Mevsûl olarak rivâyet etmiştir.

yırları kapsar. «**Âhirette de iyilik ver.**» Bu da sevap ve rahmettir.

Ebu'l-Kasım Hakîm şöyle der: "Dünya iyiliği, mutlu bir yaşantı ve şehit olarak ölmektir. Âhiretle ilgili iyilik ise, kabirden kalkarken müjdeyle uyanmak, salim bir şekilde sırat köprüsünden geçebilmektir."

«**Ve bizi cehennem azabından**», af ve mağfiretle «**koru' derler.**»

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:*"Dünya iyiliği, sâliha bir eş, âhiret iyiliği de huri'l-în'dir. Cehennem azabı ise kötü bir eştir."* (98).

202. «**İşte onların**», bu iki dünyada da iyilik istemek için duâ eden ikinci grubun «**kazandıklarından payları vardır.**» İşledikleri güzel ameller cinsinden bunların büyük payları vardır. Bu, güzel menfaatleri içinde bulunduran sevaptır. «**Allah, hesabı süratli olandır.**» Yani kullarının çokluğuna ve amellerinin de fazlalığına rağmen onları göz açıp kapayıncaya kadar hesaba çeker. Çünkü Allah'ın düşünmeye, fikre ve herhangi bir şeye ihtiyacı yoktur. İşte kudreti bu derece olan zata taatı ihlâlden, ibadetlerde kusurdan sakının.

203. «**Allah'ı belirli günlerde**», teşrik günlerinde, namazların peşinde, kurbanları keserken, şeytan taşlarken hep «**zikredin.**» Teşrik günleri yevm-i Nahr denen Zilhiccenin onuncu gününden sonra üç gündür. Bunun ilk günü, Zilhicce'nin onbirinci günüdür. İkinci günü de, Nefr-i Evvel günüdür. Buna böyle denmesinin sebebi, hacıların bir kısmının bu günde Mina'dan ayrılmaları sebebiyledir. Üçüncü günü ise, Nefr-i sanî günüdür. İşte Yevm-i Nahr ile bu üç güne, şeytan taşlama günleri ve namazların ardından tekbir getirme günleri denir.

«**Kim iki gün içinde acele edip dönerse,**» kim acele edip Yevm-i Nahr'dan sonra iki günü daha tamamlamak sûretiyle Mina'dan çıkmak ister, bu üç günlük zaman içinde şeytan taşlamakla ilgili olarak iki günle yetinirse, üçüncü günü de şeytan taşlamak için Mina'da beklemek ve kalmak istemezse, böyle bir acelede «**ona bir günah yoktur.**» Buna ruhsat verilmiştir.

İşin özeti şöyledir: Hacı adayı olan kişi, teşrik günlerinde, birinci ve ikinci geceyi Mina'da geçirir, burada geceler. Her gün zeval vaktinden sonra yirmi bir taşla, şeytanları taşlar. Ancak deve bakıcılarına hacılara su taşıyan

---

98- Hz Ali'den alınan bu söz, bu âyetle ilgili yorumlardan biridir. Bu da şuna hamledilmiştir: Kadın, ya cennettir veya cehennem. Eğer eş, sâliha bir kadınsa, bununla aile mutluluk kazanır, değilse sadece bir sıkıntı ve cehennem ateşi olur. Şairin kadını tasviri ne güzel:

Eğer kadın bozuksa o bir şeytandır,
Eğer sâliha ise o bir melektir.

kimselere ve Mina'da iki gün geceleyip ikinci teşrik [99] gününde taşlarını atanlara ruhsat verilmiş Mina'da geceleme zorunluluğu kaldırılmıştır. Nitekim yüce Allah'ın *"Kim iki gün içinde acele edip dönerse, ona da bir günah yoktur"* buyruğundan da bu anlaşılmaktadır. Buna göre gün batımına kadar oradan ayrılmamışsa, bu kimsenin üçüncü günü de şeytan taşlayıncaya kadar orada kalması ve ancak bundan sonra ayrılması gerekir.

«Kim de geri kalırsa, ona da bir günah yoktur.» Kim zevalden önce, üçüncü günü şeytan taşlamasına kadar kalırsa, ruhsatı terkettiği için kendisine bir günah yoktur. Mana şöyledir: Kişi acele etmekle, erteleme arasında serbesttir. "Ertelemek daha faziletli değil midir?" diye sorulursa, elbette bu daha faziletlidir. Ancak buradaki muhayyerlik faziletli ile en faziletli arasındadır. Tıpkı yolcu olan kimsenin oruç tutması daha faziletli ise de oruç tutmakla tutmamak arasındaki muhayyerliği gibi.

«Bu, Allah'tan korkan içindir.» Yani zikredilen bu muhayyerlik ve günah olmama yönü, sadece Allah'ın koyduğu yasaklardan sakınanlar içindir. Çünkü gerçek hacı ve haccından yararlanacak olan kimse, yasaklardan sakınan kimsedir. Bu, farzları zahiren de olsa yerine getirmişse böyledir. **«O halde»**, hac yaparken olsun, sonra olsun **«Allah'tan korkun ve bilin ki, mutlaka O'nun huzurunda toplanacaksınız.»** İşlediklerinizin karşılığını görmek ve almak için diriltilecek ve O'nun huzurunda toplanacaksınız. Bu, takva ile emri pekiştirmekte ve Allah'ın emrine bağlanmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü insanlar hacdan döndüklerinde, Allah'a karşı suç işleme konusunda cesaretli oluyorlardı. Böylece onların uyarılması hususunda şiddetli davranılmıştır.

Kabul edilmiş bir haccın işareti, dünya ile ilgisini kesmiş olarak oradan dönebilmek, hep âhireti arzulamaktır. Kişi kabul edilmiş bir hacdan dönünce, günahları affedilmiş olarak döner. Duâsı kabul edilir. Bu bakımdan selâm ile karşılanması da müstahaptır. Ondan bizim için istiğfar etmesini istemek de böyledir. Bazıları şöyle der: "Asil, soylu ve hür kimse, eski ahdini bozmayan kimsedir. Eğer nefsin seni, Mevlânla yapmış olduğun ahdi bozmaya çağırırsa, ona şöyle de: Allah'a sığınırım! Gerçekten benim Rabbim O'dur! O bana güzel davrandı!"

---

[99] Teşrik günleri Kurban bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. "Teşrik" güneşlendirme anlamına gelir. Bu günlere Teşrik günleri denmesinin sebebi ise, bu günlerde etlerin kurutulmasındandır. Kurban bayramının birinci günü ise, teşrik günü olmayıp Yevm-i Nahr, yani kurban kesme günüdür.

Bir zat şöyle demiştir: "Bir grupla birlikte hactan döndüm. Nefsim beni kötü bir işe sevketmek istedi. Bu sırada evin bir tarafından gaybtan bir ses duydum. Şöyle diyordu: Yazıklar olsun sana. Sen haccetmedin mi? Yazıklar olsun sana, sen haccetmedin mi? Bu ana kadar Rabbim beni korudu."

Yine haccedenlerden biri dönerken yolda ölür. Arkadaşları kendisini defnederler. Fakat kazmayı kabirde unuturlar. Kazmayı çıkarmak için kabri tekrar eştiklerinde adamın boynu ve iki elinin kazmanın halkasında birleştiğini ve sapına dolandığını görürler. Tekrar üzerine toprak kapatıp, ölenin ailesine giderler, adamın durumunu ailesinden sorarlar. Onlar da şu cevabı verirler: Bir adamla arkadaşlık etmişti, adamın malını aldı ve bununla haccetti.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ (٢٠٤) وَاِذَا تَوَلّٰى
سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ
لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ (٢٠٥) وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ
فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ (٢٠٦) وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي
نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ (٢٠٧)

204. İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü, senin hoşuna gider. Ve Allah'ı kalbinde olana şahit tutar. Halbuki o, en azılı düşmandır.

205. (Senin yanından) dönüp gittiği zaman, yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli helak etmek için çalışır. Allah, bozgunculuğu sevmez.

206. Ona: "Allah'tan kork" denildiğinde, gururu kendisini

günah işlemeye sürükler. Artık cehennem ona yeter. O, ne kötü bir döşektir.

207. İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızâsını kazanmak için canını verir. Allah kullarına karşı çok merhametlidir.

204. «İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü, senin hoşuna gider.» Yani sen, onun sözünün görünüşüne bakarak güzel bulur, onu kabul edersin. Buradaki *"hoşuna gitmek" (icab)* bir şeyi güzel bulmak ve ona eğilim duymaktır. İşte durumu böyle olan bir kimsenin dünya ile ilgili olarak söylediği söz, seni sevindirir. Çünkü adam gayet tatlılıkla ve açıklıkla, fesahatla konuşuyor. Ancak konuştuğu âhiret hayatıyla ilgili değildir. Çünkü âhiretle ilgili olarak konuşursa adamın o konudaki yalancılığı ve çirkinliği ortaya çıkar. **«Ve Allah'ı kalbinde olana şahit tutar.»** Yani şöyle der: Benim kalbimdeki sevgi ve İslâm, dilimdeki sözüme muvafık olduğuna Allah şahittir. **«Halbuki o, en azılı düşmandır.»** O, müslümanlara karşı düşmanlıkta çok aşırı giden bir kimsedir.

Bu âyet, Ahnes b. Şüreyk es-Sakafî hakkında nazil olmuştur. Kendisi fizikî yönden güzel, tatlı konuşan, Rasûlullah (s.a.v.)'a dostluk gösteren, müslümanlık iddiasında bulunan, Allah sevgisinden dem vuran biriydi. Sevdiği iddiasında bulunup da gereğini yapmamak dinsiz ve zındıkların davranışıdır. Çünkü seven, sevgilisinin sevdiğini yapar. Nitekim şair şöyle der:

"İlâhı sevdiğini göstermeye çalışırken, ona isyan ediyorsun
Yemin ederim ki bu çok alçak bir iştir.
Eğer sevgin doğru olsaydı, ona itaat ederdin.
Çünkü, seven sevdiğine itaat eder."

205. «(Senin yanından) dönüp gittiği zaman, yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli helâk etmek için çalışır.» "Çalışır" şeklinde tercüme ettiğimiz âyetteki *"s'ay"* kelimesi hızlı adımlarla yürümek ve koşmak demektir. Bu kelime bir benzetme yoluyla iş görmede ve kazanç elde etmede çalışma anlamında kullanılmıştır. Yani yeryüzünün neresinde bulunursa bulunsun, oralara girer, bozgunculuk eder. *"Nesil"*; canlı varlık cinslerinin dişilerinden doğan şeydir. Ahnes geceleyin Sakîf kabilesine gelmiş, bu adamlara ait ekin ve hayvan ne varsa, hepsini helâk etmişti. Çünkü kendisiyle onlar arasında bir düşmanlık bulunuyordu. Ya da bundan maksat kötü idarecilerin nesilleri öldürmeleri ve ekinleri telef etmeleridir veya halka zulmetmeleri bunların kötülüğü yüzünden Allah yağmuru keser de, böylece ekin ve nesil de helâk olur gider. **«Allah, bozgunculuğu sevmez.»** Yani Allah bozgunculuktan hoşnut kalmaz. Ona buğzeder ve onu işleyene gazapta bulunur.

206. «Ona:'Allah'tan kork' denildiğinde,» bu münafık ve bozguncuya öğüt ve nasihat yoluyla Allah'tan kork, yaptığın kötü iştir, bu münafıklığı ve bozgunculuğu bırak denildiğinde, **«gururu kendisini günah işlemeye sürükler.»** Yani onun cahiliye damarı kendisini günaha ve suça iter. **«Artık cehennem ona yeter.»** Onun cehennem ateşine girmesi ona yeter. Yaptıklarından dolayı orada sonsuza kadar kalacaktır. **«O, ne kötü bir döşektir.»** Yani orası gidip üzerine yatılacak ne kötü bir yataktır.

İbn Mes'ud diyor ki: Allah katında en büyük günah, kendisine:"Allah'tan kork" denilen kişinin: "Sen kendine karış" demesidir." Hz. Ömer'e "Allah'tan kork" denilince, Allah'ın yanında ne kadar önemsiz olduğunu göstermek için yanağını yere koymuştur.

Bu âyette Allah, sırf dünyalığı için dinini verenlerin halini anlatmıştı. Şimdi aşağıda göreceğimiz âyetle de, dini için dünyasını ve canını ortaya koyan ele alınıyor:

207. «İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızâsını kazanmak için canını verir.» Yani canını satar. Çünkü mükellef olan kimse oruç tutarak, namaz kılarak, haccederek ve cihad yaparak Allah'a itaat uğruna canını feda edince sanki sevap elde etmek için canını Allah'a satan kimse gibi olur. **«Allah kullarına karşı çok merhametlidir.»** Allah, kullarına olan merhametinden dolayı, onlardan canlarını ve mallarını satın alıyor. Oysa bunlar zaten Allah'ın mülkü ve hakkıdır. Allah, halis mülkü olan bu şeyleri, sayılmayacak rahmet ve ihsan karşılığı yine kendilerinden satın alıyor. Bu, Allah'ın bir lütfu ve keremidir.

Âyet, Suhayb b. Sinan er-Rûmî hakkında nazil olmuştur. Bu zat, Medine'ye, Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına hicret etmek üzere Mekke'den çıkınca, Kureyş'ten bazı kimseler peşine takıldı. Yanındaki bazı kimseleri öldürürler. Suhayb iyi bir okçuydu ve okları da yanındaydı: "Ey Kureyşliler! Siz de biliyorsunuz ki, içinizdeki en iyi okçuyum. Vallahi, ben okumu attığım zaman, bir insanı tam kalbinden vururum. Allah'a yemin olsun ki, okluğumda bulunan tüm okları boşaltmadıkça, sonra da elimde bir şey kalmayıncaya kadar kılıcımla sizleri doğramadıkça hiç biriniz beni yakalayamazsınız. Bunlardan sonra eğer beni yakalarsanız, bana istediğinizi yapın. Kaldı ki, beni ele geçirmenizin size bir yararı da olmayacaktır. Ben yaşlı bir adamım. Mekke'deki evimde bir miktar varlığım var. Geri dönün, ve o malı alın ve beni inandığım İslâm dini ile başbaşa bırakın" dedi. Peşine düşenler, Suhayb Rûmî'nin dediğini yaptılar. O da Medine'ye gitti. Orada, Hz. Ebû Bekir'le karşılaştı. Hz. Ebû Bekir (r.a.): "Ey Suhayb! Kârlı bir alış-veriş" dedi. Suhayb: "Nedir o?" diye sordu. Hz. Ebû Bekir (r.a.) de, onun hakkında inen bu âyeti haber verdi. Suhayb, bunun üzerine çok sevindi. Çünkü Hz. Suhayb, malını vererek müşriklerden hayatını kurtarmıştı.

Kuşkusuz mü'minler, kendi istekleriyle canlarını ortaya koyuyorlar. Bunun karşılığı ise, doğrudan doğruya cennettir. Allah'ın veli kulları, kendi arzularıyla canlarını sattılar. Burada canlarının değeri ve karşılığı Allah'ın rızâsıdır. İkisi arasında çok farklar vardır. Salik'in, yani Allah yoluna giren kimsenin görevi, vatandan çıkmak sûretiyle, yakınların ülkesinden uzaklaşıp garip olmalıdır. Gerçek anlamda bir mücahid ve manevi bir şehid olması böylece mümkündür. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): *"Ne mutlu o gariplere!"*(100) buyurmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

100- Bu, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in tahric ettikleri hadisin bir bölümüdür. Hadis'in evveli şöyledir: *"İslâm garip olarak başladı ve başladığı gibi de garip olarak dönecek. Ne mutlu o gariplere!"*

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ

وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

208. Ey iman edenler! Hep birlikte itaate girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.

209. Size apaçık deliller geldikten sonra doğru yoldan saparsanız, bilin ki Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

210. Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin kendilerine gelmesini mi beklerler? Halbuki iş bitirilmiştir. Bütün işler, Allah'a döner.

208. «Ey iman edenler!» Hitabın münafıklara yönelik olması halinde 'Ey dilleriyle iman ettiklerini söyleyenler!' **«Hep birlikte itaata girin.»** Allah'a gerçek anlamda teslim olun, hem dışınız ve hem içinizle Allah'a itaat edin. Âyetteki *"Silm"*; teslim olma ve itaat anlamınadır. *"Hep birlikte"* ifadesi haldir. Bir başka yorum da: "İslâm'a tümüyle girin ve İslâm'a bir başka şeyi karıştırmayın" şeklindedir. Buna göre hitap, kitap ehlinin, mü'minlerinedir. Çünkü bunlar, eski dinlerinin bazı hükümlerine riâyet ediyorlardı. Nitekim rivâyete göre, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları, Tevrat'ın bazı hükümlerine bağlı kalıyorlardı. Meselâ Cumartesi gününe saygı gösteriyorlar, deve etini ve sütünü haram sayıyorlar, fakat başka hükümleri de terkediyorlardı.

«Şeytanın adımlarına uymayın.» Yani şeytanın yaptıklarını yapmayın, onun çağırdığı bâtıl ve yanlış yollara giderek ona itaat etmeyin. Onun asılsız vesveselerine kapılmayın. **«Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.»** Onun düşmanlığı açıkça ortadadır. O, verdiği vesveselerle sizi bozarak, İslâm'ınıza leke düşürmek ister.

209. «Size apaçık deliller geldikten sonra doğru yoldan saparsanız...» *Zelel (Sapma)*: Aslında, ayak sürçmesi anlamınadır. Daha sonra bu, gerçek inançtan, doğru amelden dönme anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Buna göre anlam şöyle olur: Siz, hakta yanıldınız, hataya düştünüz. Bilgi bakımından olsun, amel yönünden olsun orta yolu çiğnediniz. Hem de davet edildiğiniz şeyin hak olduğu hususunda size apaçık deliller geldikten sonra bunları yaptınız. **«Bilin ki Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.»** Allah, emri konusunda galip ve üstündür. Sizden intikam almak konusunda kesinlikle aciz değildir. O, aynı zamanda hüküm ve hikmet sahibidir. Bu bakımdan O, intikam alırken bile ancak hak olarak intikam alır.

Bu âyette, doğru yoldan sapanlar hakkında kesin bir tehdit vardır. Çünkü baba, çocuğuna: "Eğer bana karşı gelirsen, sen beni bilirsin, benim ne kadar güçlü olduğumu da" derse, bu onu uyarmak bakımından, "seni şöyle döverim, sana böyle yaparım" demekten daha etkili bir söz olur.

210. «Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin kendilerine gelmesini mi beklerler?» Âyette geçen soru edatı olumsuzluk anlamınadır. Yani İslâm'a girmeyi terkeden ve şeytanın adımlarına uyan kimse, Allah'ın azabının gelmesini mi bekliyor? Âyette: *"Yoksa onlar Allah'ın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?"* ifadesi, Allah'ın azabının gelmesi manasınadır. Çünkü Allah, gelip gitmekten münezzehtir. Bu gibi şeyler hareket ve sükûneti gerektirir. Halbuki Allah için bu gibi şeyler sözkonusu olamaz.

Bu ve benzeri âyetlerle ilgili olarak Mütekaddiminin (öncekilerin) görüşü şudur: İnsan, bunların zahirine iman etmeli, ancak bunun ilmini Allah'a bırakmalıdır. Çünkü insan, bu konuda Allah'ın muradının ne olduğunu gereğince ortaya koyabilmek konusunda, yanılabilir. En iyisi bu konuda bir şey söylemeyip susmaktır. Kelâmcıların çoğunluğunun görüşü de, bunun kesinlikle etraflı bir şekilde anlatılması yoluyla te'viline gitmektir. (101)

Âyette geçen *"zulel"* kelimesi "zulle" kelimesinin çoğuludur. Zulle, insanı gölgeleyen şey demektir. *"Gamâm"* kelimesi ise ince beyaz bulut demektir. Örttüğü, için bu isim verilmiştir. Bulut, ancak üstüste gelerek bir arada bulunduğu zaman gölge olur. *"Melekler'in gelmesine"* gelince, onlar, Allah'ın emrini getirmede aracıdırlar. Aslında o meleklerin gelişi, ancak gerçek-

---

101- Selef'in görüşüne göre, bu gibi âyetlerin zahirlerine iman etmek, keyfiyetini ise araştırmamaktır. Âyetin tefsirinde en iyi olanı, bizim, selef mezhebini ve görüşünü kabul ederek, öylece hareket etmemizdir. Bunun için biz şöyle deriz:"Allah, kıyamet gününde kullarının arasında hüküm vermesi için, Celaline uygun ve ona lâyık bir gelişle gelecektir. Bu hususta kelâmcıların yoluna girmemize de gerek yoktur. Çünkü bu, insanın ayağının sürçmesine sebep olur."

te onlara azap getirmek içindir.

Özet olarak demek istenen şudur: Tüm deliller ortaya konulmuştur. Artık bundan sonra sadece azabın gelmesi kalmıştır. **«Halbuki iş bitirilmiştir.»** Helâk edilmeleriyle ilgli emir tamamlanmıştır. Âyette, işin olup bittiği, dili geçmiş zamana ait bir fiille, yani mazi fiiliyle anlatılmıştır. Bu ise, bu azabın kesin olacağını göstermek içindir. **«Bütün işler,»** başka bir varlığa değil, sadece **«Allah'a döner.»** Yaratılanların işleri ve amelleri hep O'na varacak ve kıyamet gününde aralarında O hüküm verecektir. Sevap verecek ve azaplandıracak olan O'dur. Mü'min kimseye yaraşan ise, hep Allah'a itaat etme tarafında bulunmak ve şeytanın adımlarına uymaktan, heva ve isteklerinin peşinden koşmaktan uzak durmaktır.

"Ey iman edenler! Hep birlikte itaata girin" (Bakara: 208) âyetinin biri genel, diğeri de özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamı, tüm iman edenlere hitaptır ve "Siz görünürde (zahirde) İslâm'ın şartlarını yerine getirdiğiniz gibi, içten de bu şartları yerine getirin", anlamındadır. Bunun şartlarından biri de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir: *"Müslüman, öteki müslümanların dilinin ve elinin kötülüklerinden güvencede bulunduğu kimsedir. Mü'min de, halkın malları ve kanları (canları) hususunda kendisinden emin olabildikleri kimsedir."*(102)

Özel anlamı da, bizzat insanın şahsıyla ilgili özel hitaptır. Kişinin tüm zahirî ve batınî organlarına yöneliktir. Kişiye yaraşanı tüm erkanıyla fiilen İslâm'a girmekdir. Meselâ: "Gözü bakmakla, kulağı dinlemekle, ağız yemekle, tenasül organı şehvetle, el tutup yakalamakla, ayaklar da yürümekledir." İşte bunlardan birisinin İslâm'a sokulması demek, Hakkın emirlerine teslim olmak, yasaklarından kaçınıp uzak durmak demektir. Kısaca kişi üzerine düşmeyen şeylere bakmamalı, yani boş şeyleri bırakmalı ve mutlaka kendisi için gerekli olanını yapmalıdır.

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ

كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ

102- Hadisi Nesâi tahric etmiştir ve isnadı kuvvetlidir. Benzerini İbn Hibban da rivâyet etmiştir.

مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا
فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

211. İsrailoğullarına sor. Kendilerine ne kadar apaçık âyetler gönderdik. Kim, Allah'ın nimeti kendisine geldikten sonra onu değiştirirse, şüphesiz ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.

212. İnkâr edenlere, dünya hayatı süslü gösterildi. İman edenlerle alay ediyorlar. Oysa kıyamet gününde Allah'tan korkanlar onlardan üstündürler. Allah, dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır.

211. «İsrailoğullarına sor.» Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)e veya hitap edilmeye lâyık olan herkese bir emirdir. Şu, senin dönemindeki İsrailoğulları liderlerine sor. **«Kendilerine ne kadar apaçık âyetler gönderdik.»** Biz onların atalarına, peygamberlerimiz eliyle nice apaçık mûcizeler verdik. Meselâ, asa mucizesi, yed-i beyza (Hz. Musa'nın elinin parlaması) mûcizesi, kudret helvası ve bıldırcın kebabı gibi mûcizeler. Bu sual bir bakıma onları susturmak ve azarlamak içindir. Nitekim kıyamet gününde kâfirlere de bu anlamda sorulacaktır. Yoksa asıl maksat gerçek anlamda bir soru sorma değildir. **«Kim, Allah'ın nimeti kendisine geldikten sonra onu değiştirirse,»** Allah'ın, hidayetine sebep olmak için gönderdiği ve birer nimet olan açık mûcizeleri değiştirip, bunu sapıklıkları için birer sebep haline getirirlerse, kendilerine bu gerçekler geldikten sonra inkâr ederler ve şükretmezlerse, her şeyi kesin bir şekilde öğrenip bildikten sonra gerekeni yapmazlarsa, **«şüphesiz ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.»** Nimeti değiştirenlerin dünya ve âhiretteki azapları şiddetli olacaktır. Allah dünyada öldürülmeleri gibi bir ceza ile onlara ceza verecektir. Meselâ, bu öldürme olayı Beni Kurayza yahudilerinde gerçekleştirilmişti. Beni Nadir yahudilerinde olduğu gibi, kimisini de sürgünle cezalandırır. Kıyamet gününde ise ayrıca bunları, en şiddetli cehennem azabıyla cezalandırır.

212. «İnkâr edenlere, dünya hayatı süslü gösterildi.» Dünya hayatı gözlerinde güzel gösterildi. Dünya sevgisi kaplerine içirildi (sokuldu). Nitekim bununla helâk olup gittiler. **«İman edenlerle alay ediyorlar.»** Abdullah b. Mes'ud, Ammar, Suhayb ve Bilâl gibi mü'minlerin fakirleriyle alay ediyorlar, bunları küçümsüyorlar ve: "Dünya lezzetlerini bırakmışlar da, kendilerine ibadet ederek işkence ediyorlar ve rahatlarını kaçırıyorlar" derlerdi.

«Oysa kıyamet gününde Allah'tan korkanlar...» Allah'a itaat edenler ve mü'minlerden fakirliği tercih edenler...Bunların *"Allah'tan korkanlar"*, şeklinde zikredilmelerinin sebebi, Allah katında ancak takva sahibi mü'minin mesud olacağına işaret içindir. İşte bu niteliğe sahip olanlar, kıyamet gününde **«onlardan»** yani müşriklerden **«üstündürler.»** Çünkü bunlar A'la-yı İlliyîn'de yerleşirken müşrikler esfel-i safilînde yerlerini alacaklardır. Bu, gerçek anlamda bir üstünlüktür. Ya da bunlar kerametin en üst noktasında yer alacaklardır. Ötekilerse, aşağılanmanın ve rezil olmanın en alt tabakasında olacaklardır. Buna göre üstünlük mecazîdir.

«Allah, dilediğini hesapsız şekilde,» her iki dünyada da **«rızıklandırır.»** Çünkü Allah, yanındaki şeylerin bitip tükünmesinden endişe duymaz, korkmaz. Allah zengindir ve takdir ettiği şeylerin de sınırı yoktur. Allah, hikmet ve iradesi gereği, kullarının kimine belli bir süre tanımak amacıyla, geniş imkânlar verir. Nitekim yukarıda sözkonusu edilen kâfirlere, Karun ve benzerlerine bu amaçla geniş imkânlar verilmiştir. Kimi kullarına tanıdığı geniş imkânlarsa, onlara olan lütuf ve kereminden dolayıdır. Nitekim zengin mü'minler, Hz. Süleyman ve benzerlerine tanınan imkânlar, hep yüce Allah'ın birer lütfundan ibarettir. Hadiste şöyle buyuruluyor: *"Cennet kapısında durdum ve oraya girenlerin çoğunun fakirler olduğunu gördüm. Cehennem kapısında durdum ve gördüm ki, içindekilerin çoğu kadınlardır. Bir de gördüm ki zenginler hapsedilmiş bekletiliyorlar. Ancak bunlardan cehennemlik olanlar içinse, onların cehenneme atılmaları için önceden emir verilmişti."*(103)

Anlatıldığına göre Hz. İsa, beraberinde bir yahudiyle yolculuğa çıkmıştı. Hz. İsa'nın yanında üç ekmek bulunuyordu. Bunları koruması için yahudiye verdi. Bir süre sonra yahudi bunlardan birini yedi. Hz. İsa:"Verdiğim üç ekmeği ver" dedi. Yahudi iki tane verdi. Hz. İsa (a.s.), "Üçüncüsü nerede?" diye

---

103- Hadisi Buharî ve Müslim Üsame b. Zeyd'den tahric etmişlerdir.

sordu. Yahudi:"Bu ikisinden başka yoktu" dedi. İkisi birlikte yürüdüler. Bu adam Hz. İsa'da olağanüstü haller gördü. Hz. İsa, bunlar adına yemin verdirdi, fakat adam yine aldığını söylemedi. Yolda altından üç kerpiç buldular. Hz. İsa, bunun biri benim olsun, biri senin, biri de üçüncü ekmeği yiyenin olsun, dedi. Yahudi hemen öne atılarak:"Onu ben yedim" dedi. Hz. İsa:"Bundan böyle benden uzak dur" dedi ve üç altın kerpiçi de yahudinin yanında bırakıp gitti. Bu arada üç hırsız geldiler ve yahudiyi öldürerek, altınları aldılar. Sonra da aralarından birisini, kendilerine ekmek ve yiyecek alması için gönderirler. Adam gözden kaybolunca, geride kalan iki hırsız, aralarında, arkadaşları döndüğünde onu öldürmek için anlaştılar. Dediler ki: "Dönünce onu öldürürüz, payını da ikimiz bölüşürüz." Ancak şeytan yiyecek almaya gidene de vesvese verdi. O da: "Alacağım yiyeceklere zehir katayım, o ikisi ölsün, altınların tümünü ben alayım" dedi. Sonra, alış-verişini yaptı ve yiyeceklere zehir kattı. Böylece Adam döndüğünde, iki arkadaş, hemen bunu öldürürler, sonra da oturup yiyecekleri yediler ve onlar da bulundukları yerde yığılıp kaldılar. Hz. İsa (a.s.) tekrar oradan dönerken, hem yahudinin, hem de üç kişinin öldüğünü gördü ve buna hayret ederek şöyle dedi: "İşte dünya, kendi erbabına böyle muamele eder."

Akıllı kimse odur ki, dünya malına aldanmaz, onun çokluğundan dolayı gurura kapılmaz. Onları toplayıp biriktirmek için ihtimam göstermez. Aksine, âhirette biçmesi için onları dünyada eker. Çünkü dünya, âhiretin tarlası ve ekeneğidir. Zenginler de, varlıklarının çokluğuna aldanarak, fakir ve yoksul kimseleri küçük görmesinler, onlarla alay etmesinler. Çünkü bunlar kâfirlerle ilgili niteliklerdir.

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ
وَمُنْذِرِينَ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ
بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ اِلَّا الَّذِينَ
اُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى

اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهِ وَاللّٰهُ
يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ
اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ
مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾
يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ
وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

213. İnsanlar tek bir ümmetti. Allah onlara müjdeleyen ve uyaran peygamberler gönderdi. İnsanların ihtilâfa düştükleri hususlarda, aralarında hüküm vermeleri için o peygamberlerle beraber hak kitap indirdi. Bu kitap hakkında apaçık delililer geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden, kendilerine kitap verilenler ihtilâf etmişlerdir. Allah, onların ihtilâfa düştükleri gerçekler hakkında iman edenlere izniyle doğru olanı gösterdi. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

214. Sizden öncekilerin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntılar dokunmuştu ve öyle sarsılmışlardı ki, peygamber ve onunla beraber iman edenler:"Allah'ın yardımı ne zaman?" demişlerdi. Bilin ki, Allah'ın yardımı çok yakındır.

> *215. Sana, Allah'ın yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Harcayacağınız hayırlı bir şey, ana-baba, akrabalar, yetimler, düşkünler ve yolda kalmış kimseler içindir. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir."*

213. «İnsanlar tek bir ümmetti.» Hz. Âdem (a.s.) döneminden, tâ Hz. Nûh (a.s.) dönemine kadar insanlar, iman bakımından tek bir ümmetti. Hepsi de imanda ittifak halindeydiler. Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasında ise tam on asır geçmişti.(104)

«Allah onlara müjdeleyen ve uyaran peygamberler gönderdi.» Yani ihtilafa düştükleri için. Bunu âyetin: **«İnsanların ihtilafa düştükleri hususlarda aralarında hüküm vermeleri için...»** bölümünden öğrenmekteyiz. Allah kendisine itaat edenlere sevap müjdeleyen, küfredip isyan edenlere de uyarıda bulunan peygamberler gönderdi. **«O peygamberlerle beraber hak kitap indirdi.»** Bu peygamberlerden kendilerine kitap verilenlerle birlikte hak ve adaleti içeren, onlara şehadette bulunan kitap da indirdi. Bu kitaplar önceleri ittifak halindeyken sonradan ihtilâf ettikleri hususlarda, Allah'ın hüküm vermesi için kendilerine gönderilmişti.

«Bu kitap hakkında apaçık deliller geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden, kendilerine kitap verilenler ihtilâf etmişlerdir.» Hak konusunda ihtilâfa düşenler, sadece kendilerine kitap verilenlerdir. Oysa aralarındaki ihtilâfın kaldırılması için kitap gönderilmişti. Tam aksine davrandılar. Çünkü ihtilâfın kaldırılması için gönderilen kitabı, ihtilâfın iyice yerleşip kökleşmesine sebep kıldılar. Kaldı ki, bu konuda her türlü açıklık ve delil de kendilerine gelmişti. Buna rağmen yaptılar. Çünkü dünyaya aşırı düşkünlükleri sebebiyle, haset ve zulüm için bu yolu seçtiler. Tıpkı Kabil'in Habil'e davranması gibi. Kabil, Habil'i, sırf çekemediği ve haset ettiği için öldürmüştür. Yoksa hakkı seçemediği için değil. Nitekim bu, her çağda böyle olagelmiştir.

«Allah, onların ihtilâfa düştükleri gerçekler hakkında iman edenlere izniyle doğru olanı gösterdi.» Allah, kitaba iman edenlere, hak konusunda ihtilâfa düştükleri şeyi, izniyle, emri, lütfu ve kolaylaştırmasıyla gösterdi.

104- Rivâyete göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Nuh ile Hz. Âdem arası on nesildi ve hepsi de İslâm üzereydi." Daha sonra putperestlik ortaya çıktı.

Böylece onlar da hakkı bâtıldan ayırdedebilecek bir aydınlık ve nur ile görmüş oldular. **«Allah, dilediğini doğru yola iletir.»** Dolayısıyla yoluna gireni saptırmaz.

214. «Sizden öncekilerin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz?» Bu âyetle hem Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve hem mü'minlere hitap edilmektedir. Önceki âyette ümmetlerin peygamberlerine karşı ihtilâfları ele alınmıştı. Burada inanan kesime cesaretlenmeleri, küfre karşı koymada sabır göstermeleri açısından bir güven verilmek isteniyor. Çünkü işin sonunda zafer ve kurtuluş vardır. Sizden önceki peygamberlere ve onlarla beraber inananlara yapılanların aynısı, sizin de başınıza gelmedikçe, onların çetikleri korkunç belâları siz de görmedikçe, aynı şekildeki şiddet ve sıkıntıyı çekmedikçe, cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz?

«Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntılar dokunmuştu ve öyle sarsılmışlardı ki...» Korku ve yoksulluk onları öylesine sarmış, öyle acılar ve hastalıklarla karşılaşmışlardı ki başlarına gelen şiddet ve dayanılmaz felaket sebebiyle, **«peygamber ve onunla beraber iman edenler:»** Şiddet ve sıkıntıdan dolayı, insanların içinde Allah'a ait işleri en iyi bilen ve Allah'ın yardımına en çok güveni olan peygamber bile, kendi izinden giden ve onun nurlarıyla aydınlığa ulaşan mü'minlerle birlikte: **«'Allah'ın yardımı ne zaman?'»** Bize Allah'ın vadettiği yardım ne zaman gelecek? **«demişlerdi.»** Onlar bunu istiyorlar ve bunu arzu ediyorlardı. Çünkü şiddet, sıkıntı ve zorluk uzun sürmüştü. Rabbimiz kendilerine şöyle cevap verdi:

«Bilin ki, Allah'ın yardımı çok yakındır.» Yani Ben, dostlarımın yardımcısıyım. Bundan hiç kuşku edilmesin. Benim onlara yardımımın gelmesi ve onları zafere erdireceğim zaman yakındır. Şüphesiz ki gelecek olan her şey, yakındır. Âyette cevap mahiyetinde, yakınlıktan söz edilmesi, acaba Allah'ın yardım zamanı yakın mı, uzak mı şeklinde bir sorunun cevabı olmaktadır. Eğer soru, "yardım ve zafer var mı yok mu?" Biçiminde olsaydı, bu cevabı suale uygun olmazdı. Ayrıca âyette, Allah'a ulaşabilmek ve O'nun katında üstün bir derece elde edebilmek, heva, arzu ve lezzetleri terketmekle, sıkıntılara göğüs germekle, riyazetlerle kazanılacağına işaret ediliyor. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Cennet, nefsin arzulamadığı şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem de nefsin şehevî istekleriyle kuşatılmıştır."* (105)

105- Buharî ve Müslim tahric etmiştir. Buradaki lâfız Müslim'e aittir.

Habbab b. Eret (r.a)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Müşriklerin bize yaptıklarından dolayı Rasûlullah (s.a.v.)'a şikâyette bulunduk. Şöyle buyurdular: *"Doğrusu sizden önce geçen ümmetler türlü işkencelerle karşı karşıya kalıyorlar fakat yine de bu onları dinlerinden döndürmüyordu. Öyle ki adamın, başı üzerine testere konularak ikiye biçilirdi, demir tarakla eti, kemiği ve damarları birbirinden ayrılırdı da, bütün bunlar onu dininden döndürmezdi. Allah'a yemin ederim ki, Allah bu işi (İslâm dinini) zafere erdirecektir. Öyle ki bir süvari tek başına tâ San'a'dan Hadramut'a kadar gidecek de, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkusu olmayacaktır. Ancak tek korkusu (Eğer koyun sürüsü varsa) kurdun saldırması olacaktır. Ancak sizler acele etmektesiniz."*(106)

215. «Sana, Allah'ın yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar.» Mallarının hangi türü ve cinsinden Allah yolunda infak edelim derler? Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ashabını Allah yolunda tasaddukta bulunmaya teşvik ettiği bir sırada nâzil oldu. Amr b. Cemûh çok yaşlı ve oldukça zengin birisiydi. Rasûlullah'a: "Mallarımızdan hangilerini yardım olarak verelim ve nerelere verelim?" diye sormuştu.

«De ki: 'Harcayacağınız hayırlı bir şey,» yani Allah yolunda hayır olarak neyi harcarsanız. Burada mal, hayır olarak adlandırılmıştır. Çünkü maldan amaç, onun hayra kullanılmasıdır. **«Ana-baba...»** Burada Allah yolunda harcama yapılacak yerler açıklanırken, öncelikle bunun en önemli olanından başlanılıyor. Çünkü bir şeyin gerçek anlamda infak olabilmesi için, onun mutlaka yerinde harcanması gerekir. **«Akrabalar, yetimler, düşkünler ve yolda kalmış kimseler içindir.»** Akraba ve yetimlerden ihtiyaç sahibi olanlarına, düşkünlere ve yolda kalmış olanlara infak edilir. Âyette dilencilerle köleler geçmemiştir. Ancak bunlar da genel hatlarıyla: **«Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir'»** hükmü içinde yer alırlar. Çünkü âyetin bu bölümü hayrın her türünü ve hangi yerlere yapılması gerektiğini kapsar. Hayır olarak ne yapmışsanız ve hangi maksatla yapmışsanız, Allah bunun içyüzünü bilir ve buna ilişkin sevabı verir.

Bu âyetten asıl amaç, ana-babaya iyilik yapmaya, akraba ile ilgiyi kesmemeye teşviktir. İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını Allah rızâsı için karşılama konusunda da teşvik vardır.

106- Buharî hadisi buna yakın lâfızlarla rivâyet etmiştir. Bu hadis Ebû Davud ve Nesaî'nin *Sünen*'lerinde yer almaktadır.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ
وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ
وَعَسٰى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ (٢١٦) يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ
قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ وَ
الْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى
يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ (٢١٧) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي

سَبِيلِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ
﴿٢١٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ ف۪يهِمَٓا اِثْمٌ كَب۪يرٌ
وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْـَٔلُونَكَ
مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَيَسْـَٔلُونَكَ
عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ
اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٢٠﴾

216. Hoşunuza gitmediği halde, savaşmak size farz kılındı. Belki de hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır. Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.

217. Sana haram ayda savaş etmekten soruyorlar. De ki: "O ayda savaşmak, büyük bir günahtır. Fakat Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, insanları Mescid-i Haram'dan menetmek ve oranın halkını yerinden çıkarmak, Allah katında en büyük bir günahtır. Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha büyük bir suçtur." Kâfirlerin gücü yetse sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların, dünya ve âhiret amelleri boşa gitmiştir. İşte cehennemlikler onlardır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır.

218. Şüphesiz ki, iman edenler, hicret edip Allah yolunda cihad edenler, işte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

219. Sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günahlar vardır. İnsanlar için bazı dünyevî faydaları da vardır. Ancak günahları faydalarından çok büyüktür." Ve yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan fazla olanı." İşte Allah, âyetlerini size böylece açıklar ki, düşünesiniz.

220. Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye Allah, ayetlerini açıklar.) Sana yetimlerden de soruyorlar. De ki: "Onların işlerini düzeltmek, kendileri için daha hayırlıdır. Eğer onları aranıza alırsanız onlar sizin din kardeşlerinizdir." Allah bozguncuyu ıslah edenden ayırdetmesini bilir. Eğer Allah dileseydi sizi zor durumda bırakırdı. Şüphesiz Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

216. «Hoşunuza gitmediği halde, savaşmak size farz kılındı.» Size zor gelmesine ve hoşlanmamanıza rağmen, kâfirlerle savaşmak size farz kılındı. Bu hoşlanmama olayı, yaratılış itibariyle insanın bundan rahatsız olmasından, nefse ağır gelmesinden, korkusu ve tehlikesi de oldukça büyük olmasındandır. Yoksa bu, onların Allah'ın emrinden hoşlanmadıkları anlamında değildir. Fakat eğer kişi, inanç açısından bundan hoşlanmıyorsa, bu, münafıkların niteliklerindendir.

«Belki de hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır.» Bazan savaşmak gibi zor işler, hoşunuza gitmese bile sizin için daha hayırlı olabilir. Çünkü savaşta iki güzellikten biri vardır: Ya zafer kazanarak ganimet sahibi olmak veya şehit olarak cennete girmek. **«Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür.»** Meselâ savaşa gitmeyip evinde oturup kalma gibi hoşa giden şeyler, birçok yönden kayıplarınıza neden olur. Savaştaki ganimeti ve ecri kaybeder. Düşmanın üstünlük kazanarak ülkeyi harabeye çevirmesine neden olabilir.

«Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.» Dininiz ve dünyanız için neyin hayırlı olup olmadığını siz değil, ancak Allah bilir. Zaten bilemediğiniz içindir ki, bunlar hoşunuza gitmiyor.

Zünnûn el-Mısrî şöyle diyor: Fesad ve bozgunculuk milletin içine şu altı şeyden dolayı girer:

1- Âhiret ameliyle ilgili olarak niyet zayıflığı,

2- Bedenlerin, şehvetler uğruna rehin alınması,

3- Ecelin yakın olmasına rağmen uzun emeller peşinden koşmak,

4- Allah'ın rızâsına halkın rızâsını tercih etmek,

5- Heva ve arzulara uyarak peygamberlerinin sünnetini arkaya atmak,

6- Öncekilerin az sayıdaki ayak sürçmelerini birer delil kabul edip, çok sayıdaki iyilik örneklerini görmezlikten gelmek.

Akıllı kişi, heva, şehvet ve bidatın ortadan kalkması için nefsiyle ve kötü alışkanlıkları ile cihad eden, kalblerde Kitap ve Sünnet'e göre amel etmenin yer edebilmesi için de gayret gösterendir.

İbrahim Havass (r.a.) da der ki: Bir dağda yürüyordum. Bir nar gördüm ve iştahım çekti. Yaklaşıp ondan bir tane aldım. Yarıp içine baktım, henüz olmamıştı, ekşiydi. Onu bırakıp yürümeye devam ettim. Yere uzanmış bir adam gördüm. Üzerinde eşek arıları toplanmıştı. "Allah'ın selâmı üzerine olsun" dedim. Bana: "Allah'ın selâmı senin de üzerine olsun ey İbrahim" dedi. Bu defa: "Beni nereden tanıyorsun?" dedim. O da: "Allah'ı bilip tanıyan kimseye bir şey gizli kalmaz" cevabını verdi. Kendisine: "Görüyorum ki, Allah katında bir yerin var. Seni bu eşek arılarından ve sineklerden koruması, ezasından kurtarması için Allah'tan istekte bulunsaydın ya" dedim. O da: "Ben de senin Allah katında bir yerinin olduğunu görüyorum. Seni nara karşı arzu ve istek duymaktan kurtarmasını isteseydin ya! Çünkü insan, narın sokmasının acısını âhirette duyar, halbuki eşek arılarının sokması insana sadece bu dünyada acı verir." dedi. Bunun üzerine adamı bırakıp yürüdüm.

217. «Sana haram ayda savaş etmekten soruyorlar.» Rivâyete göre Hz. peygamber (s.a.v.), Cemaziyelahir ayında, Abdullah b. Cahş ile beraberindeki sekiz muhaciri bir seriye için göndermişti. Onların komutanı Abdullah b. Cahş'a bir mektup yazıp verdi ve: *"Allah'ın adıyla yola devam et. İki günlük yol yürüdükten sonra mektubu aç. Bundan önce açıp okuma. İki günlük yol yürüdükten sonra konakladığında, mektubu aç ve arkadaşlarına oku. Sonra da verdiğim talimat gereğince yoluna devam et. Seninle birlikte yürüyen arkadaşlarından herhangi birini yürüme açısından kerih görme."* buyurdu. Abdullah b. Cahş iki gün yola devam etti. Sonra konakladı ve mektubu açtı. İçinde şu ifadeler yer alıyordu: *"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.*

Bundan böyle, Allah'ın bereketiyle, sana uyan arkadaşlarınla birlikte yürü. Batn-ı Nahle denilen yere kadar git. Orada, Kureyş kervanını bekle ve gözetle. Belki bize ondan bir haber getirebilirsin."

Abdullah, mektubu okuyunca: "İşittim ve itaate hazırım" dedi. Sonra da durumu arkadaşlarına anlattı: "Rasûlullah (s.a.v.), sizden herhangi birinizi zorlamaktan beni menetti. Sizden şehitlik isteyenler varsa, gelsin. Gelmek istemeyenler de geri dönsün" dedi. Sonra yola koyuldu. Arkadaşları da kendisiyle geldi ve hiçbiri ondan ayrılmadı. Mekke ile Taif arasındaki Batn-ı Nahle denilen vadiye geldiler. Bu sırada Kureyş Kervanı da geçiyordu. Yükleri kuru üzüm, yiyecek ve gıda maddeleriydi. Taif ticaretinden dönüyorlardı. İçlerinde Amr b. Hadramî de vardı. Rasûlullah'ın ashabını görünce korktular. Abdullah b. Cahş: "Adamlar sizden ürperdi" dedi. İçinizden birinin saçını tıraş edin de, onlara gözüksün. Ukkaşe'nin saçını traş ettiler. Sonra o, bu haliyle onlara göründü. Kureyşliler: "Bunlar umreden dönen bir topluluktur, bize bir zararları olmaz" deyip rahatladılar.

Bu olayın olduğu günü, seriyede bulunan müslümanlar Cemaziyelahir'in son günü olarak biliyorlardı. Oysa aslında Recep ayına girilmişti. Aralarında istişarede bulundular ve dediler ki: "Eğer bu adamları geceye bırakırsak, haram aya girerler ve böylece sizden kurtulmuş olurlar." Bunun üzerine onlara baskın yapmaya karar verdiler. Vakid b. Abdullah es-Sehmî, Amr b. Hadramî'ye bir ok atarak onu öldürdü. Mü'minler, Hakem b. Keysan ile Osman b. Abdullah'ı esir alarak ticaret kervanıyla birlikte Medine'ye, Rasûlullah'a geldiler.

Bu olayı fırsat bilen Kureyşliler: "Muhammed, Haram ayı çiğnedi, onu helâl saydı. Halbuki her yıl korkudan güvencede olduğu bu ayın hürmetini o çiğnedi. Bu ayda kan akıttı, esir aldı" diyerek propagandaya giriştiler ve Mekke'deki müslümanları ayıpladılar. Mekke'li müşrikler, oradaki müslümanlara: "Ey dinsizler ve sapıklar topluluğu! Sizler haram ayı helâl kıldınız. O ayda savaştınız, adam öldürdünüz" dediler.

Bu durum Rasûlullah (s.a.v.)'a ulaştı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Cahş ile arkadaşlarına: *"Ben size haram ayda savaşmanızı emretmedim"* buyurdu. İnsanlar bu konuda bir hayli işi ileri götürdüler.

İşte bunun üzerine Allah, bu âyeti indirdi. Buna göre anlam şöyle oluyor: Müslümanlar senden, haram ayla yani Recep'le ilgili bilgi edinmek istiyorlar. Bu ayda savaş etmek haram olduğu için, haram ay diye adlandırılmıştır. Ey Muhammed, onlara cevap olarak «**de ki; 'O ayda savaşmak**», Allah katında «**büyük bir günahtır. Fakat Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, insanları Mescid-i Haram'dan menetmek ve oranın halkını yerinden çıkarmak, Allah katında en büyük bir günahtır.**» Kulu, Allah'a götüren ve yaklaştıran İslâm'a girmeyi engellemek, Allah'ı inkâr etmek, müslümanların Mekke'ye girmelerine, Kabe'yi ziyaret etmelerine engel olmak, Mescid'in bulunduğu şehirde oturan Hz. Peygamber (s.a.v.)i ve mü'minleri buradan çıkarmak, Allah katında ceza ve günah bakımından, müslümanların Amr b. Hadramî'yi haram ayda öldürmelerinden daha büyük ve daha iğrençtir.

«**Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha büyük bir suçtur.'**» Yani sizin işlediğiniz müslümanları Mekke'den çıkarmak, şirk ve halkı İslâm'dan menetmek gibi suçlar, bu konuda fitne çıkarmanız, haram ayda Amr b. Hadramî'yi öldürmekten daha büyük bir suçtur.

«**Kâfirlerin gücü yetse sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşırlar.**» Bu âyet onların, düşmanlıkta ne kadar ileri gittiklerini gösteriyor. Ey mü'minler! Kâfirler sizinle mücadele etmek ve savaşmakta o kadar kararlılar ki, sizi hak olan dininizden döndürüp, bâtıl olan dinlerine çevirinceye kadar, bunu sürdürürler. Eğer buna güçleri yetse, hiç durmadan gerekeni yaparlar. Bu, onların bâtıl inançlarında ne denli katı olduklarını gösteriyor. Sanki şöyle deniliyor: Onlar bu imkânı nereden bulabilirler ki? «**Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse,**» Kim bunu yapar, onların saptırması ve aldatmasıyla İslâm'dan döner ve bu haliyle de ölür ve tekrar İslâm'a dönmezse, «**işte onların, dünya ve âhiret amelleri boşa gitmiştir.**» Bu dinden dönüp bu hallerinde ısrar edenlerin, müslümanken yaptıkları bütün ameller, her iki dünyada da boşa gitmiştir. Dünyada boşa gitmesi; dinden döndüğü için yakalanması halinde öldürülmesi, nikâh bağlarının sona ermesi, müslümanlara ait mallara mirasçı olmaktan yoksun kılınmaları ve buna benzer şeylerin tümünü kaybetmelerindendir. Âhirette ise, sevabı ve varacakları güzel yeri kaybetmişlerdir.

Âyetin zahirine göre, zikredilen hükümlerin sabit olması için vefatın mürted iken olması gerekir. Buda, dünya ve âhirette tüm amellerinin boşa gitmesi ve içinde ebedî kalmak üzere cehennemlik olmasıdır. Eğer dinden dönen kimse, yeniden İslâm'a girerse, o zaman yukarıdaki hükümlerden hiçbiri kendisi için sabit olmaz.

Bu bakımdan İmam Şafiî, bu âyeti delil kabul ederek mürtedlik, amellerin boşa gitmesine sebep olmayıp, ancak mürted, bu haliyle ölürse, öldüğü andan itibaren tüm amelleri boşa gider, demiştir.

Ebû Hanife'ye göre ise, mürtedlik mutlak anlamda tüm amelleri boşa çıkarır. Kişi sonradan müslüman da olsa, önceki amelleri boşa gitmiştir. Ebû Hanife de: *"Eğer onlar Allah'a şirk koşsalardı, yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi"* (En'am: 88) âyetiyle: *"Kim dini inkâr ederse, şüphesiz onun, daha önceki amelleri boşa gider"* (Maide: 5) âyetinin genel anlamından hareketle bu ictihadda bulunmuştur.

«İşte cehennemlikler onlardır.» Oradan ayrılmazlar. **«Onlar orada, ebedî olarak kalacaklardır.»** Tıpkı öteki kâfirler gibi. Mutlaka mü'minin sâlih amel işlemesi ve amelini boşa çıkaracak şeylerden de korunması gerekir. Çünkü dinden dönmenin sebebi, işi tam anlamıyla ve kesinlikle bilmemelerindendir. Böyle olmasaydı, şeytan gerçek müslümanın çevresinde nasıl dolaşabilir? Tüm kayıtlardan kurtulmuş ve tek mabud olarak Allah'a ulaşmış bir mü'min bu duruma nasıl düşebilir?

Şeyh İbn Serrac'ın da söyledikleri şöyledir: Cüneyd Bağdadî'den şunları dinlemiştim: "İblis'i rüyamda, adeta çıplak gibi gördüm ve: "Sen halktan utanmaz mısın?" diye sordum. Bana şöyle dedi: "Eğer bunlar halktan olsalardı, çocukların topla oynadıkları gibi onlarla oynamazdım." Bu defa: "Peki, halk dediğin de kimler oluyor?" dedim. Onlar hep Mescide devam edenlerdir ki, vücudumda derman bırakmazlar; kalbimi yakarlar. Ne zaman onları gözüme kestirmeye uğraşırsam, hemen beni Allah'a işaret ederler, onların zikirlerinin nuruyla yanacak gibi olurum" cevabını verdi. Sonra şöyle devam etti: "Ben hemen uyandım ve geceleyin mescide vardım. İçeride, üç kişinin oturduğunu gördüm. Başlarını hırkalarıyla örtmüşlerdi. Benim içeri girdiğimi hissettiklerinde biri başını çıkarıp şöyle konuştu: "Ey Ebe'l-Kasım! Sana bir şey söylendiğinde, hemen onu kabul eder, dinler misin?"

"Şimdi onların Allah'a itaatlerindeki gayretlerine bir bak, Allah'tan başkasıyla ilgilerini kesmelerindeki saflığa dikkat et. Bunlar gerçekten hakiki müslümanlardandır."

Bu incilerin nazımı bu fakir diyor ki: Bana şeyhim Allame -Allah kendisini selamette baki kılsın- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"İslâm garip olarak başladı ve başladığı gibi de garip olarak dönecektir."*(107) hadisiyle ilgili olarak

---

107- Müslim tahric etmiştir. Hadisin sonu şöyledir: *"Ne mutlu o gariplere."* Ayrıca Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel: *"Şüphesiz İslam garip başladı"* şeklinde rivâyet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/275 şöyle dedi: Burada İslâm'dan murat, gerçek İslâm'dır. Bunun sahibi asla irtidat etmez. Garip oluşu da, kendisinin bir arkadaşının ve sırdaşının olmamasıdır.

218. «Şüphesiz ki, iman edenler,» Bu âyet, mücahitler hakkında nâzil olmuştur. İmanlarında sebat edip, dininden dönüp mürted olmayanlar anlamındadır. **«Hicret edip Allah yolunda cihad edenler,»** evlerinden ve ailelerinden ayrılıp, müşriklerle Allah yolunda cihad edenler, dininin yücelmesi için itaat edenler, **«işte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar.»** Allah'tan sevap beklerler. Mürtedlerin amellerinin boşa gittiği gibi, bunların amelleri boşa gitmez. **«Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.»** Kullarından meydana gelecek hataları çok bağışlayan, onlara ecri ve sevabı fazla fazla verendir. Katâde demiştir ki: "Bunlar, ümmetin en hayırlılarıdır. Sonra Allah bunları sizin de işittiğiniz gibi, recâ ehli yani umutvar olanlar kılmıştır. Çünkü uman ister, korkan da kaçar."

Denildiğine göre, Hacac-ı Zalim, vefat edeceğine yakın, şöyle duâ edermiş: "Allah'ım, beni bağışla. Çünkü halk senin beni affetmeyeceğini söylüyor." Kendisi, hicri 95 yılında, inşa ettirdiği Vâsıt şehrinde vefat etmiştir. Vefat ettiği günün adına, "Irak'ın düğün günü" adı verilmiştir. Saray'dan bir cariye çığlık atıncaya kadar kimse ölümünü öğrenmemişti. Cariye ağlayarak çıkıp şöyle seslenir: "Haberiniz olsun, yemek yediren, sıkıntıları önleyen adam öldü." Sonra Haccac defnedilir. Şam halkından biri, kabrinin başına gelir ve şöyle der: "Allah'ım! Bizi Haccac'ın şefaatından mahrum bırakma." Irak halkından biri de talâkla yemin ederek, Haccac'ın cehennemde olduğunu söylemiştir. Bunun için Tâvus'tan fetva sorarlar. O da: "Allah, dilediğini bağışlar. Ben onun cennette olduğunu sanmıyorum. Dolayısıyla talâkı geçerlidir ve hanımı boştur" der. Yine söylendiğine göre, bu şahıs Hasan Basrî'den de fetva ister. O da şöyle der: "Hanımına git ve onunla beraber ol. Eğer Haccac, cehennemde değilse, sizin haramda olmanızın size bir zararı yoktur."

Ben bu anlatılandan, Allah'ın çok bağışlayan ve merhamet eden olduğunu kesin olarak anlamış oldum. Allah, kulunun günahı deniz köpüğü gibi çok olsa bile, bağışlar. Kullar için gerekli olan, Allah'tan umudunu kesmemektir. İşte bu üç mertebe, yani iman, hicret ve cihad mertebesi, *«..Allah'tan korkun, O'na bir yol arayın. Ve O'nun yolunda cihad edin.»* (Mâide: 35) âyetiyle anlatılmak istenen mertebedir. Çünkü hicret edebilmenin yolu iman etmekten geçer. Kişinin heva ve istekleriyle cihad edebilmesi de ancak şehvetleri terketmekten geçer. Kim bu denileni gerçekleştirirse, onun Allah'ın rahmetini umması hakkıdır.

Ayrıca hicret de iki kısımdır. Biri şeklî hicrettir. Bunun hükmü, Mekke'nin fethiyle bitmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyuruyorlar: *"Artık Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur."*(108) İkincisi ise, manevî hicrettir. Bu, insanın, heva ve isteklerini bırakıp Allah'a giden yolda yürümesidir. Çünkü kalb kâbesinin fethi buna bağlıdır. Bu derece, kalbi şirk ve heva putlarından arındırmakla elde olunur. İşte bu hicretin hükmü kıyamete kadar devam eder.

Anlatıldığına göre, adamın biri meşayihten birine gider ve: "Bana İsm-i A'zam duâsını öğretmeni istiyorum" der. O da: "Senin bunu öğrenebilme ehliyetin var mı?" diye sorar. Evet, cevabını verir. Gidilen zat: "O halde sen, şehrin giriş kapısına git, sonra gel, orada gördüklerini bana anlat" der. Adam gider, şehrin kapısında oturup bekler. Bir de bakar ki, yaşlı bir oduncu, eşeğiyle odun getiriyor. Askerin biri gelip yaşlı oduncuyu döver ve odunlarını elinden alır. Bu olaydan sonra döner, gidip o şeyhe, gördüklerini anlatır. Şeyh; "Eğer İsm-i A'zam duâsını bileydin, bununla o askere ne yapmak isterdin?" der. Adam da: "O askerin helâk olması için bedduâda bulunurdum." cevabını verir. Şeyh, kendisine: "O gördüğün yaşlı oduncu var ya, işte bu İsm-i A'zam duâsını bana öğreten odur" der ve: "Şunu iyice bilmelisin ki, İsm-i A'zam duâsını ancak şu niteliklere sahib birisi öğrenebilir: Sabretmesini bilecek, halka merhamet edecek ve onlara karşı şefkatli bulunacaktır" diye ekler.

219. «Sana içki ve kumardan soruyorlar.» İbn Abbas (r.a.) diyor ki: "Rasûlullah'ın ashabından daha hayırlı hiçbir kimseyi görmedim. Rasûlullah (s.a.v.)'dan onüç mesele dışında bir şey sormadılar. Sorduklarının hepsi de Kur'an'dadır ve kendilerine ve müslümanlara yararlı şeylerdir.

İçki ve kumarın hükmünden soruyorlar. Buna sadece içki içmek dahil olmayıp, içki alım satımı ve içki konusunda şeriata aykırı ne gibi durumlar varsa, hepsi bu hükme dahildir. İçki anlamına gelen "*hamr*", örtmek manasınadır. Hamr denmesinin sebebi, akıl ve bilinci örtmesinden dolayıdır. Aynı zamanda buna akıl ve temyiz gücünün fonksiyonlarını ortadan kaldırdığı için "seker" yani sarhoşluk veren şey de denilmiştir.

108- Bu, Buharî ve Müslim'in tahric etmiş olduğu hadisin bir parçasıdır. Hadisin devamı: *"...Ancak cihad ve niyet vardır. Cihada çağırıldığınızda hemen katılın."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/288.

Kumar da böyledir. Kumara *"Meysir"* denilmiştir. Ya "Kolaylık" anlamındaki "yüsr" kelimesinden türemiştir. Çünkü kumar oynayan, karşındakinin malını kolaylıkla, hiçbir çaba ve yorulma göstermeden, aldığı için bu isim verilmiştir veya kelime "yesar" dan alınma olup, bir tür soygun anlamına gelir. Kumarın her türü buna girer.

«De ki: 'Onlarda büyük günahlar vardır.» İçki içmede ve kumar oynamada büyük günahlar vardır. Çünkü içki insanın aklını alır. Oysa akıl, din ve dünyanın kutbu demektir. Ayrıca içki ve kumarın ikisi de, malı telef eder. **«İnsanlar için bazı dünyevî faydaları da vardır.»** İçki kazancıyla ve kumar parasıyla, hiçbir zahmet çekmeksizin kolayca varlık sahibi olunması, kumardan kazanılan develerin etlerinden yoksulların faydalanması gibi. Çünkü kumardan kazanılan deve etleri ihtiyaç sahiplerine dağıtılıyordu.

Vâkidî şöyle diyor: "Bazen öyle olurdu ki, bir adam, kumarın bir oturumunda bir adamın yüz devesini kazanabilirdi. Hiçbir güçlük ve sıkıntıya katlanmaksızın ve para ödemeksizin büyük bir mala konardı. Sonra da kazandıklarını yoksullara dağıtır, böylece onların övgüsünü kazanırdı."

«Ancak günahları faydalarından çok büyüktür.'» Meselâ içki sebebiyle düşmanlık ve kin meydana gelir. İnsanı Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoyar. İçki insanı beyinsiz ve akılsız duruma düşürür. İçki içen kimse adeta sidiği, pisliği ve kusmuğu ile oynar.

Nitekim İbn Ebu'd-Dünya anlatıyor: "Kendisi bir sarhoş görmüş, adam eline işiyor, sonra da, tıpkı abdest alıyor gibi, bununla yüzünü yıkıyor, ardından da şöyle diyor: İslâm'ı bir nur, suyu da temizleyici olarak veren Allah'a hamdolsun."

Kumara gelince, adamın karşı tarafın malını hiçbir çaba ve yorulma göstermeden, bir karşılık vermeden alması, o adama bir kötülüktür. Dolayısıyla adam kazanana düşmanlık besler, kötülükte bulunur ve hatta işi onu öldürmeye kadar götürür.

Sahabeden kimileri de derler ki: "Kızını içkiciye veren kimse, kızını adeta zinaya sevketmiş olur." Bunun anlamı şudur: İçkici durmaksızın ağzına boşama kelimesini alır-durur, bunun farkında bile olmaz. Veli olan kimsenin görevi, kızını veya kızkardeşini herhangi bir fâsıkla, bir münkeri işleyenle evlendirmemesidir.

Kumar ise aslında develer üzerine oynanırdı. Araplardan servet sahibi olanlar deve satın alırlar, bunların parasını ödemeyip garanti ederler, kumarda kim kaybederse, o öderdi. Sonra develeri kesip ona bölerler, daha sonra on tane fal oku getirirlerdi. Bunlara "ezlâm" denirdi. Bu okların yedisinde bunlardan "pay alır" yazılı bulunur, üç okta "pay alamaz" yazılı olurdu. Sonra da, bu okları Rebâbe denilen bir torbaya koyarlar, bunu da âdil birinin eline verirlerdi. Bu adama Mucîl denirdi. Adam bu okları eliyle karıştırır, sonra elini sokup her adamın adına birer ok çekerdi. Kime "pay alır" yazılı ok çıkarsa, yazılı miktar kadar payını alırdı, kime de "pay alamaz" yazılı olanı çıkarsa, bu adam da hiçbir şey alamayıp, develerin parasını ödemek zorunda kalırdı. Kazanılan hisseleri de fakirlere dağıtırlardı. Kumar oynayanın kendisi bunların etinden yemezdi, onlar bununla övünürlerdi. Kumar oynamayanı da kötülerlerdi ve pinti, soysuz, insanlıktan haberi olmayan gibi isimler verirlerdi. İşte arapların oynadıkları kumarın aslı buydu. Müslümanlara bu, yasaklandı.

Âyet, kumarın her türünü yasaklıyor. Bu, tavla, satranç ve diğer kumar âletleridir. Yine rivâyete göre adamın biri, bir başkasıyla, şu kadar yumurta yersem, şu kadar mal vereceksin diye bahse tutuşurlardı. Hz. Ali (r.a.) bunun kumar olduğunu söylemiştir. İbn Sîrîn de: "Hangi şeyde bir bahis ve ödül varsa, o kumardır" demiştir.

«Ve yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar.» İnfak edilecek şeyin cinsinden sormak uygun olduğu gibi, bunun mikarından sormak da uygundur. **«De ki: 'İhtiyaçtan fazla olanı.'»** Yani ihtiyaçtan arta kalanını infak edin. Bu *"afv"* kelimesi ile ifade edilmiştir ki, çaba ve gayretin karşıtıdır. Maldan *"afv"* olanı denince, infakı ve verilmesi gayet kolay olan anlamı çıkar. "el-cehdü mine'l-mâl" ifadesi ise infakı güç, zor olan demektir. İnfak edilecek miktar, verilmesi kolay olabilen demektir. Yani kendisinin ve ailesinin ihtiyacından arta kalanını, bakmakla görevli bulunduğu kimselerin ihtiyaçlarından fazla olanından infak edin, anlamınadır. **«İşte Allah, âyetlerini size böylece açıklar ki, düşünesiniz.»** Düşünmeniz için şer'î hükümlerle ilgili delilleri bu şekilde açıklar.

220. «Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye Allah, ayetlerini açıklar.)» Yani dünya ve âhiret işleri konusunda gereğince düşünesiniz diye. Bu sayede sizin için, hangisi daha uygunsa, dünyanızla ilgili hangi şey daha kolaysa ve âhiretiniz hakkında hangi şey daha yararlıysa onu alırsınız. Size âhirette zarar verecek şeylerden de uzak durursunuz. İşte bütün bunlar için âyetlerini size açıklar.

Beğavî de şöyle diyor: "Allah, dünya ve âhiretle ilgili işlerinizde düşünesiniz diye âyetlerini size açıklıyor. Dünyanın yok olacağını, fani olduğunu unutmamanız, böylece kendinize çeki düzen verip, dünyaya bağlanmaktan uzak durmanız gerekir. Âhirete ve onun baki oluşuna yönelmelisiniz. Böylece ona karşı rağbet duyarsınız." Bu âyet, insanı ihtiyaç fazlası mallarından tasadduka teşvik etmektedir.

«Sana yetimlerden de» yani onlarla beraber bulunmaktan **«soruyorlar.»** Bu âyet, *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler"* (Nisa: 10) âyetinden sonra nâzil olmuştur. Çünkü halk, onlarla beraber olmayı, birlikte yemek yemeyi terketmişlerdi. Meselâ, eğer bir adamın yanında bir yetim varsa, onun için tek başına kalacağı bir ev yapar, tek başına yemesi için yemek pişirir ve böylece yetimlerin mallarını kendi mallarından ayırırlardı. Yetim için pişirilen yemekten artan kısım olursa, yetim malı yememek için, onu yemezler, dolayısıyla, yemekler bozulur ve atılırdı. Bu durum yetimlere de ağır gelirdi. İşte bunun üzerine, bu âyet inmiştir.

«De ki: 'Onların işlerini düzeltmek, kendileri için daha hayırlıdır.» Onları ve mallarını ıslah etmek ve gerekeni yapmak için müdahalede bulunmanız, onları yapayalnız bırakmanızdan, onlara bakmamanızdan çok daha hayırlıdır. **«Eğer onları aranıza alırsanız, onlar sizin din kardeşlerinizdir.'»** Onlara faydalı olabilecek şekilde muamelede bulunursanız, onlar dinde sizin kardeşlerinizdir ve din kardeşliği, soy kardeşliğinden daha güçlüdür. Kardeşin görevi de, kardeşine yararlı olmak ve onu düzeltmek şeklinde olur.

İbn Abbas'tan rivâyete göre: Âyette geçen *"muhalata"*, yetimin hurmasından, sütünden ve tabağından yemen, onun da senin hurmandan, sütünden ve tabağından yemesidir, diyor.

Ebû Ubeyd de şöyle demiştir: Bana göre bu âyet, yolcuların yol esnasında birbirine karşı davrandıklarının temelini oluşturur. Çünkü seferde bunlar, yiyeceklerini aralarında eşit olarak çıkarırlar. Bazı zamanlar da yiyeceklerin azlık ve çokluk durumlarına göre birbirlerinden farklı olurlardı. Halbuki azığı az olan herkes, arkadaşına isteyerek ikramda bulunmaz. Bu durum yetimlerin mallarında caiz olunca, diğerlerininkinde öncelikle caiz olur.

«Allah bozguncuyu ıslah edenden ayırdetmesini bilir.» Allah, yetimin malını bozanı da, düzelteni de bilir. Allah için hiçbir şey gizli değildir.

Kimin yetimlere, onları bozmak için girip çıktığını ve kimin onları düzeltip ıslah ettiğini bilir. Onları müdahalelerine göre ya mükâfatlandırır veya cezalandırır. «**Eğer Allah dileseydi sizi zor durumda bırakırdı.**» Sizi zora koşardı, size onlara müdahaleyi mutlak anlamda bırakmazdı. « **Şüphesiz Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.**» O, hikmetinin gereğine hükmeder.

Şunu da bilin ki, yetimlerle beraber olmak, işleriyle ilgilenmek yüce kimselerin ahlâkındandır. Hadiste şöyle buyurulur: *"Ben ve yetimin işlerini gören kimse, cennette şu iki parmak -şehadet parmağıyla orta parmağını göstererek- gibiyiz."*(109) Bu hadis yetimin hizmetinde bulunan, cennette Rasûlullah'ın huzurunda ve yanında bulunacağını gösteriyor. Yoksa derece bakımından onun derecesine ulaşır demek değildir.

Yetimi kendi evinde, tıpkı kendi çocuğunu eğitir gibi eğitir. Çünkü kişi kıyamette, ondan sorumludur, onun durumunu düzeltip ıslah eder. Terbiye de değişik olabilir. Bazan azarlamayla, bazan dövmekle, bazan ona verilmesi gereken ödülü vermemekle olabilir. Çünkü insanlar farklı karakter ve yapıdadırlar. Bir nefis var ki, şiddete ve sertliğe boyun eğer. Eğer buna yumuşak davranılır, iyilik yapılırsa, bu onu bozabilir. Bir nefis var ki, bunun bütünüyle aksi olabilir. Çünkü Allah, had cezalarını ve taziri kullarının terbiye ve tedibi için koymuştur. Bunlar, kişilerin yaptıkları kötülük derecesine göre uygulanır. Hatta tedip ve terbiye eden, bundan ötürü mükâfat da kazanır. Çünkü sorumludur. Rabbimiz: *".. kendinizi ve ailenizi koruyun"* (Tahrim: 6) buyuruyor: Hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Hepiniz çobansınız, ve gözetiminiz altında bulunanlardan sorumlusunuz."*(110)

"Eğer onları aranıza alırsanız onlar sizin din kardeşlerinizdir" âyeti, aynı zamanda şuna da işaret ediyor: İnsanlar, başkasıyla yemek yemeyi alışkanlık haline getirmeliler. Çünkü insanların en kötüsü, tek başına yiyendir. Hadiste şöyle buyurulur: *"Allah'ın en hoşlandığı yemek, üzerindeki ellerin fazla olduğu sofradır."*(111) Rivâyete göre, sahabe: "Ya Rasûlullah! Biz yemek yiyoruz, ama bir türlü doyamıyoruz. Bunun sebebi nedir?" diye sorduklarında, Rasûlullah (s.a.v.): *"Belki de sizler ayrı ayrı yiyorsunuz"* buyurmuş, onların "evet" demeleri üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yemekte*

109- Müslim.

110- Üzerinde ittifak olan bir hadistir. *Câmiu'l-Usûl*, 4/50.

111- İbn Hibban, *Sahih*'inde ve Beyhakî, *Şuabu'l-İman*'da tahric etmişlerdir. *Fethu'l-Kebir*, 1/47.

toplanın (beraber yiyin) ve besmele çekin ki, Allah yemeğinizi sizin için bereketli kılsın."(112)

Anlatılan güzel bir hikâyeye göre, Nevadir sahibi Cümeyn'e: "Falanca kimsenin yanında yemek yedin mi?" diye sorulur. O da: "Hayır, fakat kapısından geçiyordum, o yemek yiyordu" der. "Peki nasıl bildin?" derler. O da: "Baktım ki, çocuklarının ellerinde sert fındıklar, bununla havadaki kuşları taşlıyorlar", cevabını verir.

Bir cimriye sorulur: "İnsanların en kahramanı kimdir?" O da: "Açlıktan insanların diş gıcırtısını duyup da, kesesinin ağzı açılmayandır." cevabını verir.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى
يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ
وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ
مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ
يَدْعُٓوا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِه۪ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَح۪يضِ قُلْ
هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِي الْمَح۪يضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى
يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ

112- Ebû Davud, *Sünen*'inde, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'lerinde, ayrıca İbn Hibban ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 1/43.

اَللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ
حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾
وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ
اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

221. İman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin. Mü'min bir cariye, hür olan müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Hür olan müşrik kadın, hoşunuza gitse bile. Müşrik erkekleri de iman etmedikçe, mü'min kadınlarla evlendirmeyin. Mü'min bir köle, hür olan müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Müşrik olan erkek, hoşunuza gitse bile. Bu müşrikler, insanları ateşe davet ederler. Allah ise, izniyle cennete ve mağfirete davet eder. Ve âyetlerini insanlara açıklar. Gerekir ki, düşünürler.

222. Sana kadınların hayız halinden soruyorlar. De ki: "O zararlıdır. Hayız halindeyken kadınlardan uzaklaşın. Ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikten sonra onlara Allah'ın emrettiği yerden yaklaşın." Şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.

223. Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın. Kendinize, ilerisi için hazırlık yapın. Ve

Allah'tan korkun. Bilin ki, O'na mutlaka kavuşacaksınız. Mü'minleri müjdele!

224. Allah'a yemin ederek, O'nu iyilik yapmanıza, kendisinden korkmanıza, insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

225. Allah sizi, hata ile yaptığınız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz; fakat kalblerinizin kazandığından sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, çok yumuşak davranandır.

221. «İman etmedikçe», Allah'a ve Hz. Muhammed'e inanmadıkça, harbî olan **«müşrik kadınlarla evlenmeyin.»** Çünkü kitap ehli olan kadınlarla evlenmek, âlimlerin çoğunluğunun "..*Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar*..." (Mâide: 5) âyetine dayanarak verdikleri hükme göre caizdir. **«Mü'min bir cariye,»** boynunda kölelik damgası taşısa bile, **«hür olan müşrik bir kadından»** din ve dünyası bakımından **«daha hayırlıdır.»** Müşrik olan kadın soylu, özgür ve mevkii yüksek bir kadın da olsa, inanmış cariye gibi değildir. **«Hür olan müşrik kadın,»** yani Allah'a şirk koşan kadın güzellik, soyluluk ve servet bakımlarından **«hoşunuza gitse bile,»** bu böyledir. **«Müşrik erkekleri de»** ister putperest kâfirler olsun, isterse başka kâfirler olsun, Allah'a şirk koşan erkekleri de **«iman etmedikçe,»** küfrü bırakıp ondan uzaklaşmadıkça **«mü'min kadınlarla evlendirmeyin.»**

«Mü'min bir köle,» üzerinde kölelik damgasını taşısa bile **«hür olan müşrik bir erkekten»** yani şirk içindeki özgürlük ve malikiyet şerefini taşıyan erkekten **«daha hayırlıdır. Müşrik olan erkek,»** malı, güzelliği ve hasletleriyle **«hoşunuza gitse bile»** bu böyledir.

«Bu müşrikler,» yani müşrik erkek ve kadınlar, **«insanları ateşe davet ederler.»** Kendilerine yaklaşanları, kendileriyle beraber olanları cehennem ateşine çağırırlar. Yani insanı küfre ve fâsıklığa götürürler. Bu bakımdan mutlaka bunlara yakın olmaktan ve yaklaşmaktan uzak durulmalıdır.

«Allah ise, izniyle cennete ve mağfirete davet eder.» Yani bunlara götürecek olan, hak olan inanca ve sâlih amele çağırır. Nitekim mü'minlere hayır yolunu göstermesi de bu cümledendir. **«Ve âyetlerini»**, üstün ve ince hükümlerini ve hikmetlerini kapsayan işaretlerini **«insanlara açıklar. Gerekir ki, düşünürler.»** Yani bunları hatırlayıp da, belki gereğince amel ederler.

Bu sayede çağırılan cennete ve bağışa nail olurlar.

Âyette, kâfirlerle birlik ve beraberlik içinde bulunmak yasaklanıyor ve mü'minlerle birlik ve beraberlik kurmak teşvik ediliyor. Hiçbir mü'min, müşrik olan bir kadının malına ve güzelliğine gönül kaptırmamalıdır. Çünkü müslümanın böyle bir şeyden hoşlanması yakışık almaz. Müslüman kadınlarda bu tür özellikler bulunmasa bile, müşrik kadına tercih edilmelidir. *el-Muhit* adlı kitapta şu ifadeler yer alıyor: "Bir müslüman, çok güzel bir hıristiyan kadın görse ve onunla evlenebilmek için hıristiyan olmayı temenni etse, yani "keşke hıristiyan olsaydım" dese, kâfir olur. Bu, ahmaklıktan başka bir şey değildir. Çünkü müslümanlar içinde her bakımdan güzel olan birçok kadın vardır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Zina eden erkek, ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenebilir."* (Nur: 3) Çünkü kötü karakterli ve tabiatlı olan kimseler pis ve murdar olan dünyaya eğilim duyarlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara; temiz kadınlar, temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır."* (Nur: 26)

Şu ifade Zemahşerî'nin belagatli sözlerindendir: "Kendi cinsinden başkasının senin meclisinde yer almasına rızâ gösterme. Gerçekten en şiddetli azap budur."

222. «Sana kadınların hayız halinden soruyorlar.» Sorulan bu üç sorunun *"vav"* edatıyla birbirine bağlanarak anlatılması, buna karşılık diğerlerinin başka atıf edatlarıyla yapılması, soruyu soranların bu üç soruyu birlikte sormalarından dolayı olabilir. Adeta burada şöyle denilir gibidir: Onlar sana içki, kumar ve infak konusunu aynı anda, diğerlerini ise farklı zamanlarda sordular. Bu âyette "hayız" diye türkçeleştirdiğimiz *"mahîz"* kelimesi, mecî ve mebît gibi masdar bir kelimedir. Hayız: Belirli zaman içerisinde rahimden gelen bir akıntıdır. Soru, böyle bir durumda olan kadınlarla beraber olmakla ilgilidir.

«De ki: 'O zararlıdır.» Yani bu kan, pis ve murdar bir şeydir; kadına yaklaşanı tiksindirir. Anlatıldığına göre, cahiliye döneminde, erkekler hayızlı kadınlarla aynı evde oturmazlar, onlarla beraber yemek yemezlerdi. Tıpkı mecûsilerin ve yahudilerin yaptığı gibi davranırlardı. Bu gelenek, Ebuddahdah'ın bu konuda soru sormasına kadar sürdü. Ebuddahdah, Rasûlullah'ın ashabı arasından kalkıp dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kadınlar hayız halindeyken, onlara nasıl davranalım? Onlarla beraber olalım mı, olmayalım mı? Yaklaşalım mı, yaklaşmayalım mı?" İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. **«Hayız halindeyken kadınlardan uzaklaşın.»** Onlar bu durumdayken, cinsel ilişkiden uzak durun. **«Ve temizleninceye»** veya hayız halinden kurtulup kan kesilinceye **«kadar onlara»**, cinsel ilişki maksadıyla **«yaklaşmayın.»**

Ebû Hanife'ye göre, kanın kesilmesinden sonra, yani on gün geçince, kadın yıkanmasa da, kadınla cinsel ilişki caizdir. Ancak hayız günlerinin en azı halinde kesilirse, kadın gusül abdesti almadıkça veya üzerinden bir namaz vakti geçmedikçe cinsel ilişki caiz değildir.

«Temizlendikten» yani gusülden **«sonra onlara Allah'ın emrettiği yerden yaklaşın.'»** Allah'ın size helâl kıldığı yerden ki, bu ön taraftır. **«Şüphesiz ki Allah,»** günahlarından vazgeçip **«tevbe edenleri de sever,»** fuhuştan, pislik ve murdarlıktan uzaklaşanları, meselâ hayızlı kadına yaklaşmaktan veya cinsel ilişkinin câiz olmadığı yerden yaklaşmaktan uzaklaşıp **«temizlenenleri de sever.»**

223. «Kadınlarınız sizin tarlanızdır.» Yani çocuklarınızın ve nesillerinizin ekileceği yerlerdir. Allah burada kadını tarlaya benzetiyor. Çünkü rahimlere atılan nutfe ile, tarlaya atılan tohum arasında bir benzerlik kurulmuştur. *"Hars"* ile *"zer"* arasındaki fark, "hars"ın tahumu atmak ve toprağı hazırlamak, "zer" ekine bakıp yetiştirmektir. Bunun içindir ki, Allah şöyle buyurmuştur: *"Söyleyin bana; ekmekte olduğunuz şeyi! Siz mi onu bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?"* (Vâkıa: 63-64) Bu âyette Allah, ekme olayını kullara yüklerken, bunu bitirmenin onların elinde olmadığını bildirmektedir.

«O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın.» Kadınları tarla olarak ifade ettikten sonra, onlarla cinsel ilişkiyi de, *"ityan"* kelimesiyle, yani yaklaşma ve yanına varma ifadesiyle belirtti. Âyetin başındaki *"ennâ"*, "keyfe" yani nasıl manasınadır. Eşlerinize nasıl isterseniz ve hangi şekilde isterseniz, yaklaşacağınız yer aynı olmak şartıyla, yani tarla olmak şartıyla, istediğiniz gibi yaklaşın. Çünkü dübür, tarla yani ekim yeri değildir. Dolayısıyla kadınlara arka taraflarından, yani dübürlerinden yaklaşılması câiz değildir. Ön tarafa yaklaşmak kaydıyla, nasıl yaklaşırsa yaklaşsın, bunda serbesttir.

Bu âyetin nüzûlü konusunda şöyle bir rivâyet vardır: Yahudiler, bir kimsenin cinsel ilişki için hanımına arkadan yaklaşırsa, doğan çocuğun şaşı olacağını iddia ediyorlardı. İşte âyet, onlara cevap olarak inmiştir. Ayrıca hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim, hanımına arka taraftan yaklaşırsa, mel'undur*

(Allah'ın rahmetinden uzaktır)".(113) Buna küçük livata denir. Erkeği kullanmaksa, livatanın en büyüğüdür. Livatanın, yani oğlancılığın hükmü, tevbe edinceye kadar tazir ve hapistir. İmameyne göre, bunun cezası da, tıpkı zina cezası gibi, had cezasıdır. Bu fiili işleyen eğer evli (muhsan) değilse, değnek vurulur. Evliyse recmedilir.

«Kendinize ilerisi için hazırlık yapın.» Sâlih ameller işleyin ki, Allah katında sizin adınıza biriktirilmiş bir zahireniz olmuş olsun. Yoksa onlara yaklaşmakta, sırf şehevî istekleri tatmin yolunu tercih etmeyin. **«Ve Allah'tan»** O'na karşı isyana kalkışmaktan **«korkun. Bilin ki, O'na mutlaka kavuşacaksınız.»** Yani O'nun cezası veya mükâfatıyla karşı karşıya kalacaksınız. Bu bakımdan O'nun huzurunda rezil olamayacağınız şeyi hazırlayın.

«Mü'minleri müjdele.» Ey Muhammed! Karşı karşıya bulundukları emir ve yasakları güzel bir şekilde alıp kabul etmek ve buna bağlanmakla, gereğini yapan mü'minleri müjdele!

224. «Allah'a yemin ederek, O'nu iyilik yapmanıza, kendisinden korkmanıza, insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın.» Rivâyete göre, Ensar'dan Beşir b. Numan, hanımını boşamıştı. Bu kadın, Abdullah b. Revâha'nın kızkardeşiydi. Sonra tekrar onunla evlenmek istedi. Abdullah ise, Beşir'in yanına gitmemeye, onunla konuşmamaya ve onunla kızkardeşinin arasını düzeltmemeye yemin etmişti. Bu durum kendisine söylenince: "Ben, bunu yapmayacağım konusunda Allah adına yemin etmiştim. Benim için de, yeminimde durmam ve bundan vazgeçmemem gerekir" demişti.

İşte âyet bu olay üzerine nâzil olmuştur. Âyette geçen *"urza"* kelimesi, engel anlamınadır. Âyetin anlamı, Allah'ın adını anarak, bununla kendiniz için bir şeyleri engellemek istemeyin, iyilikleriniz için bunu bir mani olarak öne sürmeyin. Meselâ iyilik yapmak, korunmak ve insanların arasını düzeltmek gibi hususlarda bir engel olarak zikretmeyin demektir. **«Allah, çok iyi işiten»** yeminlerinizi duyan **«ve»** niyetlerinizi **«çok iyi bilendir.»** O, kalblerinizde olanları, niyetlerinizi çok iyi bilir. O halde sorumlu bulunduğunuz şeyi yerine getirin ki, cezası gelip sizi bulmasın.

Âyet: Ben, hiç bir kimseye iyilikte bulunmayacağım, insanlar arasında kin ve düşmanlık başgösterirse, aralarını bulmayacağım diye Allah adına yemin eden herkesi kapsamına alır. Sanki Allah şöyle buyurur gibidir: Bütün

---

113- Ebû Davud, *Nikah, hadis No: 2162.*

bunlar hayır ve taattır, yeminleriniz bunlara bir engel oluşturmaz. Eğer siz bunları yapmayacağınız konusunda yemin ederseniz, yemininizin keffaretini, yani cezasını ödeyin ve o hayırları yapın. Bu iyilik, takva veya insanların arasını bulma olabilir. Hepsinin gereğini yapın ve sakın: "Biz Allah adına yemin ettik, O'nun adına yemin ettiğimiz halde, yapmayacağız dediğimiz şeyi yapmaktan ve yeminlerimizi bozmaktan korkarız" demeyin. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim bir şey üzerine yemin eder, sonra yemin ettiği şeyden başkasının daha hayırlı olduğunu görürse, hemen yemininin keffaretini ödesin ve daha hayırlı olanını yapsın."*(114)

Yeminini bozmadan önce keffaret vermek caiz değildir. Yeminini bozduktan sonra ise, mutlaka vermesi vaciptir. Bu konuda ittifak vardır. Kişi, pazarladığı malını da yemin ederek satma yoluna gitmemelidir. İster doğru olsun, ister yalan, hiçbir zaman yemin yoluna gitmesin. Çünkü eğer yemininde yalan ise, bu takdirde kasden yalan yere yemin etmiş olur ki, bu büyük günahlardandır. Böyle bir yemin ülkeleri darmadağın eder, terkedilmiş bir vaziyete getirir. Eğer yemini doğruysa, bu defa Allah'ı, yeminleri için bir engel ve destek yapmış olur ki, bu da kötü bir davranıştır. Çünkü dünya çok değersizdir. Bu bakımdan ortada hiçbir sebep yokken Allah'ı öne sürerek bir şeylere revac kazandırmak iyi bir şey değildir. Dünya, buna değmez. Bir kimse, az veya çok, ne olursa yemin etmeye kalkışırsa, giderek dili buna alışır. Kişi hiçbir konuda yemine yönelmekten emin olamaz. Dolayısıyla Allah adını öne sürerek bir şeye yemin etmesin. Meselâ, "Vallahi, Allah böyle yapacaktır" gibi bir şey söylemesin. Eğer, Allah'ın dostlarından biri böyle bir yemin ederse, Allah ona iyilikte bulunur ve ona bir ikram olarak yemininde doğru çıkarır. Nitekim şöyle varid olmuştur: "Allah'ın öylesi kulları var ki, Eğer Allah adına yemin etse, Allah kesinlikle onu doğrular, yeminini gerçekleştirir."

Ebû Hafs bir gün yolda yürürken, dehşete kapılmış bir hamal ile karşılaşır. Ebû Hafs: "Ne oldu sana?" der. Adam: "Merkebimi kaybettim. Ondan başkasına da gücüm yetmiyor" cevabını verir. Ebû Hafs olduğu yerde durur ve : "Allah'ım! İzzetin adına yemin ediyorum ki, bu adamın merkebi geri gelmedikçe buradan bir tek adım atmayacağım" der. Bunun üzerin hemen merkep ortaya çıkar. Bu olay, *Şerhu'l-Meşarik* adlı kaynakta da böyle geçer.

225. «Allah sizi, hata ile yaptığınız yeminlerinizden dolayı sorumlu

---

114- Hadisi Müslim, Tirmizi ve *Muvatta*'ında İmam Malik tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/668.

tutmaz.» *Lağv (hata)*, düşük söz, boş laf. Hata ile yemin (yeminlerde lağv), yemin ederken herhangi bir şeyi amaçlamaksızın, maksatsız olarak yapılan yemindir. Bir kimsenin, doğru sanarak bir konuda yemin etmesi, fakat yemin ettiği o şeyin sandığı gibi çıkmaması da yemin-i lağvdır.

Ebû Hanife'ye göre günahı olmadığı gibi, bunun için keffaret (ceza) da gerekmez. İmam Şafiî'ye göre, Yemin-i lağv, herhangi bir and içmeyi amaçlamaksızın dilden çıkan yemindir. Meselâ, "hayır vallahi", "evet vallahi" gibi, akla yemin etme anlamı gelmeden sarfedilen sözlerdir. Hatta böyle birisine: "Sen Mescid-i Haram'da yemin ettin" diye bir şey söylense, belki de bin kez "hayır vallahi" diyecektir.

«Fakat kalblerinizin kazandığından sorumlu tutar.» Sorumlu tutma (muahaze), cezalandırmadır. Ancak bile bile, yalan yere yapılan yeminlerinizle sizi hesaba çeker, cezalandırır. Kişinin, bir konuda, aksinin doğru olduğunu bildiği halde ettiği yemine "Yemin-i Ğamûs" denir. Çünkü sahibini günaha daldırmaktadır. **«Allah çok bağışlayandır,»** yanılarak ve hata ile yaptığınız yeminleriniz sebebiyle sizi bağışlar. **«Çok yumuşak davranandır.»** Cezalandırmada aceleci davranmaz.

Âlimler şöyle der: Bir kimse yemin eder ve sonra yeminini bozarsa, eğer yemini geleceğe aitse, buna keffaret yani ceza gerekir. Bu tür yemine "Mün'akit yemin" denir. Eğer yemini geçmişle ilgiliyse ve yemin eden kimse de olayı bile bile aksi olan şeye yemin ediyorsa, bu büyük günahlardandır. Bunun keffareti de yoktur. Ebû Hanife'ye göre bu, büyük günahlardan sayılır. İmam Şafiî'ye göre bundan ötürü de keffaret gerekir. Bu, Yemin-i Ğamûs'tur. Eğer yemin eden kimse olayı bilmiyor ve yaptığı yeminde doğru olduğunu sanıyorsa, durum da böyle değilse, bu, Ebû Hanife'ye göre yemin-i lağv'tır. Bunun için de keffarete gerek yoktur. Fakat Şafiî'ye göre bu yemin-i gamûs'tur. Keffaret gerekir. Allah adına yapılan yemin veya Allah'ın isimlerinden biriyle yapılan yemin, meselâ: "Vallahi", "verrahmani" gibi yeminler, Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yemin, meselâ, "Allah'ın izzeti için", "Allah'ın azametine", "Allah'ın celâline", "Allah'ın kudretine" gibi şeylere yapılan yeminler, yemindirler.

Ancak Allah'tan başkası adına yapılan yemin, Kâbe'ye yemin olsun, Beytullah'a yemin olsun, Peygamber'e yemin olsun türünden yapılan yeminler, ya da baba ve benzeri şeylere yapılan yeminlerse yemin sayılmazlar ve bu anlamda bir yemin eder de, sonradan bozarsa, bozduğu için bunlara herhangi bir ceza da gerekmez. Bu tür yemin mekruh bir yemindir. Hoş görülmez. İmam Şafiî de: "Bunun günah olmasından endişe ederim" der. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim Allah'tan başkası adına yemin ederse, o kimse Allah'a şirk koşmuştur."*(115) Yani kim Allah'tan başkasına yemin eder ve yemin ettiği şeye bir yücelik atfederek böyle bir girişimde bulunursa, yemin ettiği o şeyi yüceltme konusunda Allah'a ortak koşmuş olur. Oysa gerçek yücelik yalnızca Allah'a aittir.

Ali er-Râzî de: "Hayatıma yemin ederim, hayatına yemin olsun, gibi şeylerle bir kimse yemin edecek olursa, küfründen korkarım" der. Gerçi halkın çoğu bu gibi şeyleri bilmeden söyleyip dururlar. Ben, bunun kesin şirk olduğunu söylemekteyim. Çünkü Allah'tan başkası adına yemin yapılamaz. Ayrıca bir kimse, İslâm'dan uzak olayım anlamında da yemin edemez. Kim bunu doğrulayarak, yani bilerek söylerse, bu kimse salim olarak İslâm'a tekrar dönemez. Eğer bu şekildeki bir yemini yalandan olsun diye söylerse, o kimsenin kâfir olacağından korkulur. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim yalan yere İslâm'dan başka bir dinle yemin ederse, yemin ettiği şeyin kapsamına girer."* (116) Hadisin zahiri şuna işaret eder: Eğer bir müslüman, "ben şöyle yaparsam, yahudi olayım" der ve o şeyi yaparsa, kâfir olur." Şafiî bu görüştedir. Hanefîlere göre, kâfir olmaz. Hanefiler, hadisi tehdit anlamına yorumlamışlardır. Fakat, yemini dili geçmiş zaman kipiyle söylerse, yani "eğer ben şunu yaptıysam, yahudiyim" der ve o şeyi de işlerse, Hanefîler böyle bir yemin konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Eğer adam bunun yemin olduğunu bilirse, sahih olan görüşe göre küfre girmez. Fakat bu yeminle kâfir olacağı kanaatindeyse ve bunu bile bile yaparsa kâfir olur. Çünkü küfre, bile bile razı olmuştur. İşte çoğunluğa göre hadisin yorumu böyledir. *Fetavay-ı Bezzâziye*'de, fetvaya göre bunun yemin olduğu, böyle bir kimseye keffaret gerektiği görüşü yer alır.

115- Tirmizî: *"Kâfir olmuştur veya şirk koşmuştur"* lafzıyla tahric etmiş ve "hasendir" demiştir. Hâkim ise bunun "sahih" olduğunu belirtmiş, *Fethu'l-Bârî*'de ise hadisin sıhhatı hakkında birşey söylenmemiştir.

116- Tirmizî ve Ebû Davud ve Nesaî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/656.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ
نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ج فَإِنْ فَاؤُ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ (٢٢٦) وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (٢٢٧)
وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ ط وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ
أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ط وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا
إِصْلَاحًا ط وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ صلى وَلِلرِّجَالِ
عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ط وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٢٢٨) اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ صلى
فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ ط وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ
تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ
اللّٰهِ ط فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ لا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ
حُدُودَ اللّٰهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٢٢٩) فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ
مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٢٣٠)

226. Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için, dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler (yeminlerinden) dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

227. Eğer boşanmaya karar vermişlerse, Allah şüphesiz işiten, gerçekten bilendir.

228. Boşanmış kadınlar, kendi kendilerini üç "aybaşı" hâli gözetirler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, kendi rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu müddet içinde barışmak isterlerse onları geri döndürmeye daha çok hak sahibidir. Erkeklerin kadınlar üzerinde maruf hakları gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar üzerinde bir derecesi vardır. Allah mutlak galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

229. Boşama iki keredir. (Bundan sonra hüküm,) ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir. Onlara verdiklerinizden bir şeyi almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadının, artık Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkmaları durumu başka. Siz de onların, Allah'ın sınırlarını ayakta tutamamalarından korkarsanız, o zaman kadının verdiği fidyede, ikisine de bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları geçmeyin. Kim Allah'ın sınırlarını çiğnerse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.

230. Eğer erkek karısını (üçüncü kez) boşarsa, bundan sonra kadın başka kocaya nikâhlanmadıkça, kendisine helâl olmaz. O da bunu boşarsa, Allah'ın sınırları içinde duracaklarına ümitli oldukları takdirde, tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur. Bunlar, bilen bir kavme Allah'ın açıkladığı sınırlardır.

226. «Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için...» Âyette geçen *"iylâ"* yemin anlamındadır. **«Dört ay beklemek vardır.»** Erkekler bu süre içinde herhangi bir cayma ve boşama olmaksızın beklemek durumundadırlar. Kişinin karısına karşı bu konuda yaptığı yemin şu şekilde gerçekleşir: "Vallahi ben dört ay veya daha fazla sana yaklaşmayacağım" ya da mutlak manada: "Ben sana yaklaşmayacağım." Eğer erkek dört aydan az bir süre için hanımıyla beraber olmayacağına yemin ederse, bu yeminiyle iyla yapmış olmaz. Aksine bununla, yalnızca yemin etmiş sayılır. Çünkü ileri sürdüğü süre, dört aydan azdır. Eğer bu süre geçmeden hanımıyla cinsel ilişkide bulunursa, kendisi için bir yemin keffareti gerekir. Sahih olan görüş budur. İylâ için iki hüküm vardır: Yeminini bozma hükmü ve yeminine sadakat gösterme.

Yeminini bozma hükmü, eğer iyla süresi içinde hanımıyla ilişkide bulunursa, buna keffaret gerekir.

Yeminine sadakat göstermede ise, iylâ süresinin geçmesiyle bir bain talak (boşama) meydana gelir. Bu süre de dört aydır. Ancak bu süre nikâhlı kadının hür olması halinde böyledir. Katâde: "İylâ, cahiliye geleneğine göre talâk sayılırdı" diyor. Said b. Müseyyeb de: "Bu cahiliye ehlinin zarar vermek için yaptığı işlerdendir. Adam hanımını sevmez, onun gidip bir başkasıyla da evlenmesini istemez. Bunun için de, ebedî olarak ona yaklaşmayacağına yemin eder, onu öylece, ne bekâr ve ne de evli olmayacak bir halde terkeder. İslâm'ın ilk zamanlarında da böyle yapıyorlardı. Allah, böyle bir zararı onlardan kaldırdı. Koca için belli bir süre koydu. Onlara bu zaman içinde düşünüp taşınma fırsatı tanıdı. Eğer koca, bu zarar verme işini terketmede bir yarar görürse, hemen onu yerine getirir. Ayrılmalarında yarar görürse, ayrılır.

«Eğer erkekler (yeminlerinden) dönerlerse,» Yani erkekler cinsel ilişkide bulunmama konusunda yaptıkları yemini bırakıp ta hanımlarına dönerlerse, **«şüphesiz ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.»** İyla yapan kimsenin dönmesi sebebiyle onu bağışlar. Çünkü bu, onun tevbe etmesi anlamınadır. Yeminini bozması sebebiyle günahını bağışlar.

227. **«Eğer boşanmaya karar vermişlerse,»** meselâ yaklaşmama olayı sürer, bunda kararlı davranır ve süre bitimine kadar bunu sürdürerek boşanmayı gerçekleştirirse, **«Allah şüphesiz işiten,»** boşanmalarını işiten ve bu konuda amaçlarını **«gerçekten bilendir.»**

228. «Boşanmış kadınlar...» Bunlardan maksat, hür olan ve kendileriyle cinsel ilişki gerçekleşmiş bulunan hayız görme yaşını aşmamış olan kadınlardır. Çünkü kendileriyle beraberlik gerçekleşmemiş bulunan kadınlar için iddet (bekleme süresi) yoktur. Boşamanın asıl anlamı, bağı kaldırmaktır. Yani kocalarının bağlarından boşalmış ve salıverilmiş olan kadınlar, **«kendi kendilerini üç 'aybaşı' hâli gözetirler.»** Buradaki gözetme, emir anlamınadır ve dolayısıyla, "gözetsinler, beklesinler" demektir. Bu üç ay başı hali süresince başkalarıyla evlenemezler. Bu süre bitmeden evlillik yoktur.

(Kurû') kelimesi arap dilinde, birbirine zıt iki anlam taşıyan kelimelerdendir. Çünkü bu kelime, hem temizlik, hem de hayız (aybaşı) anlamınadır. Ebû Hanife ve arkadaşları, Kurû' kelimesini hayız anlamında almışlardır. Çünkü Allah, iddet süresini hayız görme olayıyla değil, aylarla belirlemiştir. Nitekim şöyle buyurulmaktadır: *"Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenlerle henüz ay hali görmemiş onların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır."* (Talâk: 4)

Bu âyette hayızın kalkması halinde meşrû olan sürenin aylarla belirlenmesi, burada bu kelimenin hayız anlamında olduğunu gösterir. İmam Şafiî de şu âyeti delil gösteriyor: *"Onları iddetleri içinde boşayın."* (Talâk: 1) Buradan anlaşılan ona göre "kurû'" kelimesinin temizlik anlamına geldiğidir. Çünkü *"îddetleri içinde"* âyetinde yer alan *"lâm"* cer edatı, vakti içinde demektir. Dolayısıyla iddet vaktinin hayız zamanı olması câiz olamaz. Kaldı ki, hayız vaktindeki boşama yasaktır. Buna verilen cevap ise şöyledir: Bunun anlamı, iddetlerini karşılayacak şekilde onları boşamaktır. Bu ise, üç hayız süresidir. Yoksa âyet, boşamayı iddet içinde gerçekleştirmeye işaret etmiyor.

İmam Şafiî ile Ebû Hanife arasındaki bu ihtilâfın faydası şudur: Şafiî'ye göre, iddet süresi daha kısadır. Halbuki Ebû Hanife'ye göreyse daha uzundur. Adam temizlik halinde kadını boşasa bile, kadın kalan temizlik süresini bir kur' sayacaktır. Bu temizliğin hemen sonrasında aybaşı olsa bile, durum değişmeyecektir. Kadın üçüncü hayız haline girmesi halinde, artık Şafiî'ye göre iddeti sona erer. Oysa Ebû Hanife'ye göre, temizlik halinde boşanmışsa kadın üçüncü hayzından temizlenmedikçe, iddeti sona ermez. Hayız halinde boşanmışsa dördüncü hayızdan temizlenmedikçe iddeti bitmez.

«Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, kendi rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.» Yani kadın hâmile mi, yoksa aybaşı mı görüyor, gizlemesin. Kadın hâmile olmadığını veya hayızlı olduğu halde bunu gizleyerek veya aksini söyleyerek kocanın çocuk üzerindeki hakkını ve dönme yetkisini önlemeye kalkışmasın. Ya da bir an önce boşama gerçekleşsin diye hayzını gizlemesin. Çünkü sünnî talâk, temizlik süresi içinde olanıdır. Öte yandan hayız ve hâmilelik konusunda kadınların sözlerinin geçerli olduğu hükmü buradan anlaşılabilir. Eğer kadınlar Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, yanlış bir işe kalkışmazlar. Çünkü Allah'a ve ahiret gününe imanı olan için böyle bir yol kesinlikle doğru değildir. Burada kadınlar hakkında aynı zamanda çok ağır ve şiddetli bir tehdit de yer almaktadır.

«Kocaları» yani kadının geçimini üstlenenler... Burada açık talâk ifadesinden sonra eş olan erkekten açık bir şekilde koca diye söz edilmesinin nedeni, halen nikâhın devam ettiği ve helâl oluşun da sürdüğünü gösterir. Kocaları ifadesindeki zamir, ric'î talâkla boşanmış kadınlara aittir. Çünkü bâin talâkla hanımlarını boşamış olan eşlerin nikâh ve ric'at hakları yoktur. **«Bu müddet içinde barışmak isterlerse, onları geri döndürmeye daha çok hak sahibidir.»** Yani bu bekleme süresi içinde nikâha ve geri dönmeye kocalar daha çok hak sahibidirler. Çünkü ric'at, yani tekrar müracaat ve dönüş hakkı, iddet süresi devam ettikçe kocaya aittir. Ancak iddet süresi sona ererse, koca için dönüş hakkı ortadan kalkmış olur. Kocalar süresi içinde ric'at yoluyla başvurmakla aralarını düzeltmeyi isterler, kadınlara iyilikte bulunmayı dilerler ve onlara zarar vermeyi amaçlamazlarsa, tekrar onları almaya daha çok hak sahibidirler. Nitekim cahiliye döneminde geri dönüş, kadına zarar verme amacıyla yapılırdı. Buna göre o dönemde bir adam, karısını boşar, iddet bitimine az bir süre kala ona tekrar döner, belli bir süre sonra tekrar karısını boşar, böylece defalarca iddet süresini uzatarak kadını zarara sokmak isterdi. Yüce Allah, kadınlara yeniden dönmekten amacın, onlara zarar vermek değil, aksine durumlarını düzeltmek olduğunu belirttikten sonra, karı kocanın karşılıklı birtakım yükümlülükleri olduğunu şu şekilde vurguluyor:

«Erkeklerin kadınlar üzerinde maruf hakları gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.» Ma'ruf haklardan maksat, şeriatça kötü görülmeyen, inkâr edilmeyen haklardır. Erkekler, hakları olmayan şeyleri onlara yüklememelidirler. İki eşten biri diğerini üzmesin, azarlayıp durmasın. **«Erkeklerin, kadınlar üzerinde bir derecesi vardır.»** Yani hak bakımından bir fazlalığı ve üstünlüğü vardır. Erkeğin kadına üstünlüğü; akıl ve din yönündendir. Buradaki üstünlüğe iki noktadan bakmak gerekir:

Birincisi, erkeğin kadın üzerindeki hakkı, kadının erkek üzerindeki hakkından daha fazladır. Çünkü erkek kadının sahibidir ve onun nefsinde hakkı vardır. Erkeğin izni olmadan kadın nafile oruç tutamaz, onun izni olmaksızın evden ayrılamaz. Koca boşama yetkisine sahiptir. Boşadığı zaman da, yeniden müracaat hakkı vardır. Kadın istesin, istemesin bu müracaat hakkı kocanındır. Kadın ise bu şeylerden hiçbirine sahip değildir. Ancak onun da erkek üzerinde mehir, kendisini başkasına muhtaç etmeme ve kendisine zarar dokundurmama gibi hakları vardır.

İkincisi ise Zeccac'ın işaret ettiği şu anlamdır: Kadın, nikâh ve evlilik akdiyle erkeklerden yararlanabileceği lezzetler vardır. Nitekim aynı şeyler erkek için de geçerlidir. Her ikisi de birbirlerinden yararlanırlar. Kadının nafakasını temin etmekle erkek yükümlü olduğundan, bu konuda da bir üstünlüğü vardır. Bu manadaki bir fazilet ve üstünlük, kadının hakkına bağlı bulunan merhameti ve ona iyiliği elden bırakmamaktır. Meselâ mehrini vermeli, nafakasını sağlamalı, barınak temin etmeli, ondan tehlikeleri bertaraf etmeli, onu savunmalı, onun çıkarlarını korumalıdır. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Eğer, bir kimsenin Allah'tan başka bir kimseye secde etmesini emretmiş olsaydım, kesinlikle kadının kocasına secde etmesini emrederdim."*(117) Çünkü yüce Allah, kadının üzerine erkek için çok büyük haklar yüklemiştir.

«Allah mutlak galiptir.» Hükümlerine karşı çıkanlardan intikam almaya gücü yetendir. **«Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Çünkü tüm şeriatı, hikmetlere ve kulların faydalarına göredir.

Şüphesiz eşler birbirlerine karşı olan haklarına riayet etmedikleri, birbirlerine karşı saygılı davranmadıkları, nesli devam ettirmek, çocukları eğitmek gibi hususlara önem vermedikleri, evi yönetmek, görevlerine dikkat etmek, karşılıklı hoşgörü içerisinde olmak gibi hususlara dikkat etmedikleri sürece evlilik kurumu amacına ulaşmamış sayılır. Nitekim hadiste şöyle buyurulur: *"Kadının cihadı, kocasıyla iyi geçinebilmektir."* Yine bir hadiste şöyle buyurulur: *"Herhangi bir kadın, kocası kendisinden hoşnut olarak vefat ederse, cennete girer."*(118) Karşılıklı haklardan biri de, eşlerin birbirleri için süslenmeleridir.

Abdullah b. Abbas şöyle diyor: "Hanımım benim için süslendiği gibi,

---

117- Tirmizî, hasen olarak rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Hâkim de bu hadisi tahric etmişlerdir. Ayr. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/47.

118- Tirmizî, Radâ', hadis no: 1161, hadis hasen'dir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/495.

ben de onun için süslenirim." Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: *"Erkeklerin kadınlar üzerinde maruf hakları gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır."*

Denilmiştir ki kadın, güvercin gibidir. Güvercinin kanadı çıkarsa uçar. Bunun gibi erkek de kadını süslerse kadın evde oturmaz.

Anlatıldığına göre, İsrailoğullarından sâlih bir adam varmış, bunun da çok sevdiği bir hanımı varmış. Allah, bu salih kimseye kendisinden üç istekte bulunmasını bildirmiş. Bu adam hanımına: "Rabbim'den böyle bir haber aldım. Çok ihtiyaçlarım var, ben ne yapacağımı bilemiyorum, ne dersin?" demiş. Hanımı: "Benim için bir, kendin için de iki istekte bulun" demiş. Kocası: "Peki ne istersin?" diye sormuş. Kadın: "Senin Rabbinden isteğim, beni öyle güzel şekle getirsin ki, benden daha güzeli bulunmasın" demiş. Kocası, Rabbin'e hanımının arzusunun gerçekleşmesi için duâ etmiş. Kadının güzelliğinden ve cemalinden evin içi aydınlanıvermiş. Bunun üzerine kadın, evden çıkıp gitmek istemiş. Kocası: "Nereye gidiyorsun?" diye sormuş. O da: "Senin gibi bir adamla güzelliğimi zayi edecek değilim, ben sultanlara lâyığım, onlara gidiyorum" cevabını vermiş. Kadının güzelliğini duyan sultanlardan birinin adamları da gelip, kocasından kadını zorla alıp götürmüşler. Adam: "Allah'ım! Senden yalnızca iki isteğim kaldı. Onu maymunlaştır" demiş. Allah da onu maymuna dönüştürmüş. Kral kadını tekrar yanından kovmuş. Kadın da dönüp kocasına gelmiş. Sonra kocası: "Allah'ım! Onu ilk haline dönder" diye duâ etmiş. Böylece tüm istekler, hiçbir fayda sağlamaksızın boşa gitmiş. Ne kadının eline bir şey geçmiş, ne de kendisinin.

229. «Boşama» yani daha önce anlattığımız ric'î talâk **«iki keredir.»** Bu ise, ancak ayrı ayrı olarak iki defa boşama suretiyle olabilir. Meselâ biri diğerine iki dirhem verse, bu kimsenin verdiği bu iki dirhemden ötürü, "ona iki kere verdi" denilmez. Ancak bu, o ikisini iki defada vermesi halinde söylenebilir. Eş için müracaat (ric'at) hakkı sabit olan talâk, ancak iki ayrı boşamanın olmasıyladır. Ancak ikinci boşamadan sonra, üçüncü kez de boşarsa, eş için kesinlikle artık ric'at hakkı yoktur. Kadın bir başka eşle evlenmedikçe, eski eşine helâl olmaz. Sanki âyette, "kadınları iki kez boşayın" deniliyor gibidir.

«(Bundan sonra hüküm,) ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir.» Verilen iki ayrı talâktan sonra hüküm, ya kadını iyilikle tutmaktır. Yani kadına herhangi bir zarar dokundurma amacı taşımaksızın ona dönmek, durumu düzeltmek ve hoş geçinme niyeti taşımaktır, ya da iddet bitimine kadar müracaat etmeyip güzellikle salıvermektir. Güzellikle salıvermekten amaç, ona malî haklarını vermek, ayrılıştan sonra onu kötü bir şekilde anmamak ve insanları ondan nefret ettirmemektir.

Buradaki hükmün özeti şöyledir: Hür olan bir adam, duhulden sonra karısını bir veya iki talâkla boşarsa, iddet süresi içerisinde kadın istemese de, kocanın hanımına tekrar dönme (ric'at) hakkı vardır. İddet bitinceye kadar koca müracaat etmezse veya duhulden önce boşarsa, ya da muhalaa (119) yaparsa, kadının izni ve velisinin izniyle ancak yeni bir nikahla kadın helâl olabilir. Ancak koca hanımını üçüncü kez boşarsa, karısı bir başka kocayla nikahlanmadıkça eski kocası için helal olmaz.

«Onlara verdiklerinizden bir şeyi almanız size helâl olmaz.» Rivayete göre Abdullah b. Übeyy b. Selûl'un kızı Cemile, kocası Sabit b. Kays'tan hoşlanmıyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve dedi ki: "Başımızı aynı yastığa koymadık. Allah'a yemin ederim ki, ben onu dini veya ahlâkı bakımından kötülemiyorum. Ancak İslâmdan sonra tekrar küfre girmeyi doğru bulmuyorum. Elimde değil, onu bir türlü sevemiyorum. Çünkü ben, çadırın bir tarafını kaldırıp baktığımda, onun bir gurubun arasında geldiğinde hepsinden daha siyah daha kısa boylu ve daha çirkin yüzlü olduğunu gördüm. Ben, onun bana mehir olarak verdiği bahçeyi tekrar kendisine vererek, beni boşamasını istedim." (120) İşte bu, İslâm'da meydana gelen ilk hulu' olayıdır. Âyette geçen *"leküm"* (size) ifadesi hâkimlerle ilgilidir. Çünkü hakimler, her ne kadar alan veya veren olmasalar da, müracaat anında karar mevkiinde olduklarından, bu malın alıp verilmesi onların emriyle olur.

Ayrıca kadınlara verdiğiniz mehirden, az da olsa, almanız helâl olmaz. Kaldı ki verdiğinizden daha fazlasını almanız hiç helâl olmaz. **«Ancak erkek ve kadının, artık Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkmaları durumu başka.»** Eğer eşler, eş olabilme kurallarına riayet etmekten, sınırları çiğnemekten korkarlar ve birlikte yaşayamayacaklarına karar verirlerse, bu hal başka. **«Siz de onların, Allah'ın sınırlarını ayakta tutamamalarından korkarsanız,»** Ey hâkimler, siz de karı ile kocanın, nikâhın kendilerine sağladığı hakları yerine getiremeyeceklerini bazı işaretler yoluyla anlarsa-

---

119- Muhalaa: Malından fidye vermek suretiyle kocasından boşanma isteği veya tersi olarak kocanın bunu istemesi. Böylece gerçekleşen boşanma olayına hulu' denir. (Çev.)

120- Sabit b. Kays'ın bu hadisini Buharî, Nesâî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Bunun bir benzeri de *Muvatta*'da yer almaktadır.

nız, **«o zaman kadının verdiği fidyede, ikisine de bir günah yoktur.»** Kadının hulu' olarak verdiği şeyde kadına günah olmadığı gibi, kocanın da bunu almasında bir günah yoktur. Ancak bu hal, eğer geçimsizlik kadından kaynaklanmışsa böyledir. Eğer kocadan kaynaklanıyorsa, kadına verdiği mehirden herhangi bir şey alması helâl olmaz. Çünkü yüce Allah, erkeğe hitaben: *"Verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın"* (Nisâ: 20) buyurmuştur. Kadını bunun için zora koşup, verdiğiniz maldan ve mehirden fidye vermek mecburiyetinde bırakmayınız. Çünkü bu durum: *"Onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın"* (Nisa: 19) âyetiyle yasaklanmışır.

Bu âyet aynı zamanda, kocadan alınan kadarını, kadının muhalaa yoluyla vermesinin câiz olduğunu da, verilenden fazlasına da, azına da işaret etmektedir. Nitekim fakihlerin çoğunluğu da bu görüştedirler.

Bağavî şöyle diyor: "Geçimsizlik ve huzursuzluk olmasa da, hul' (mal karşılığı boşanma) câiz, ancak mekruhtur. Çünkü arada hiçbir sorun yokken, sebepsiz yere boşama, akrabalık bağını ortadan kaldırır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Allah katında en sevilmeyen helâl boşamadır."* (121)

«İşte bunlar», anlatılan bu hükümler **«Allah'ın sınırlarıdır.»** O'nun emir ve yasaklarıdır. **«Onları geçmeyin.»** Karşı gelerek veya terkederek bu sınırları çiğnemeyin. **«Kim Allah'ın sınırlarını»** bilerek ve isteyerek **«çiğnerse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.»** Allah'ın öfkesini ve cezasını üzerlerine çekmiş olurlar.

Bilinmelidir ki, eğer kadın iffetli ve namuslu ise, kocanın eşine iyilikle muamele etmesi gerekir, onun başkaca durumlarına ve huylarının kötülüğüne bakmamalıdır. Koca bu noktada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in adabını kendisine örnek almalıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), pak ve temiz olan hanımlarına güzel davranırdı. Onlara karşı güzel, sabırlı davranmak, ahlâkı güzelleştiren şeylerdir. Kaldı ki, hanımlarının yaptıklarına karşı sabırlı davrananlar, Allah yolunda cihad edenlerden sayılır.

Anlatıldığına göre, âbidin biri, hanımına karşı çok iyi davranırdı. Hanımı ölünce, kendisine yeniden evlenmesi için teklif yapılır. Adam bundan kaçınır, evlenmek istemez ve: "Yalnızlık kalbimi daha fazla rahat ettiriyor" der. Adam sözüne devamla der ki: Hanımın vefatından bir hafta sonra bir rüya gördüm. Gök kapıları açılmış gibiydi. Sanki oradan bir takım insanlar iniyor, havada

---

121- Ebû Davud, Hakim. Hakim, Sahihtir diyor. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/17 birbiri peşinden kayar gibi yürüyorlardı. Bu adamlardan her biri dönüp bana bakıyor ve hemen arkasındakine: "Şu kötü adama bakın" diyordu. Öbürü de: "Evet, öyledir," diye cevap veriyordu. Üçüncüsü de aynı şeyi söylüyordu. Ben, sonuncu adam gelinceye kadar niçin bana böyle dediklerini sormaya korktum. Nihayet sonuncusu geldiğinde: "Bu kötü adam da kim?" diye sordum. O da: "Sensin" dedi. Sebebini sorduğumda ise: "Biz, senin amelini, Allah yolunda cihad edenlerle birlikte yükseklere çıkarıyorduk. Fakat bir haftadan bu yana, senin amelini cihaddan geri kalanlarınkiyle birlikte bırakmamız emrolundu. Bunun neden ileri geldiğini de bilemiyoruz?" cevabını verdi. İşte bu rüyadan sonra dostlarından kendisini hemen evlendirmelerini istedi. Böylece iki veya üç eşle hayat geçirdi.

230. «Eğer erkek karısını (üçüncü kez) boşarsa,» Yani önceki iki boşamadan sonra üçüncü kez de boşarsa, **«bundan sonra kadın başka kocaya nikahlanmadıkça, kendisine helâl olmaz.»** Kadın, üçüncü talâk ile de boşandıktan sonra, yeniden bir başka erkekle nikâhlanıp evlenmedikçe, aralarında nikah akdi gerekleşmedikçe, eski kocasına helâl olmaz. Bu konuda, kadının yeni kocasıyla cinsel ilişki kurması icma ile şart koşulmuştur. Çünkü rivayete göre, "Rifaa'nın hanımı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelir ve der ki: "Doğrusu Rifaa beni boşadı. Böylece boşama da kesinleşmiş oldu. Çünkü beni üç talâkla boşadı. Abdurrahman b. Zübeyr ise, benimle evlendi. Ancak onun erkeklik organı elbise saçağı gibi gevşek bir şeyden ibaret." Bu arada dış elbisesinden bir saçak alıp gösterdi. Rasûlullah (s.a.v.) gülümsedi ve: "Sen tekrar eski kocan Rifaa'ya mı dönmek istiyorsun?" buyurdu. O da, evet, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Hayır, sen onun (Abdurrahman'ın) balcağızından tatmadıkça, o da senin balcağızından tatmadıkça, bu olmaz (dönemezsin)."* (122) Hadiste geçen *"balcağız"* ifadesinden, cinsel ilişki amaçlanmıştır. Burada cinsel ilişkinin lezzeti bala benzetilmiştir.

«O da bunu boşarsa,» ikinci koca da, cinsel ilişkiden sonra bu kadını boşarsa, **«Allah'ın sınırları içinde duracaklarına ümitli oldukları takdirde, tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur.»** Eğer eski karı ve koca tekrar birleşmelerinde, Allah'ın sınırlarını çiğnemeyeceklerine ilişkin bir umut içerisinde iseler, ikisinin yeni bir akitle birbirlerine dönmelerinde, kendileri için bir günah ve sakınca yoktur. Âyette *"Ümitli oldukları (sandıkları) takdirde"* buyurulmuş, fakat, "bildikleri takdirde" denilmemiştir.

---

(122)- Buharî ve Ebû Hatem. Dârekutnî ve Beyhakî hadisi Mürsel olarak tercih etmişlerdir.

Çünkü insanlar bir şeyin kesin sonucunu bilemezler. İnsan yarın ne olacağı konusunda ancak tahminde bulunur.

«Bunlar, bilen bir kavme Allah'ın açıkladığı sınırlardır.» Önceden anlatılmış bulunan hükümler, kesinlikle korunması, aykırı davranılmaması gereken Allah'ın sınırlarıdır. Bilen ve anlayan bir topluma bunları açıklıyor ki, bilip anladıklarıyla amel etsinler.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta vardır. Kadının ilk kocasına helâl olabilmesi için ikinci kocanın, boşanan eşle cinsel ilişkide bulunmasının şart koşulması, bu konuda yalnızca evlilik sözleşmesinin (nikahın) yeterli olamamasının hikmeti, bir insanın hemen, canının istediği gibi karısını boşamaya kalkışmamasıdır. Çünkü genel olarak hiçbir erkek, hanımının bir başka erkekle yatmasından hoşlanmaz. Böyle bir hoşnutsuzluğun olabilmesi de ancak cinsel ilişkiyle doğabilir. Oysa yalnızca evlilik akdi, yani nikah fazlaca bir nefrete neden olamaz ve bir heyecan meydana getiremez. Sadece evlilik akdi, insanın boşamaya koşmasına kesin bir engel oluşturmaz.

Tahlil şartına bağlı nikah, yani kadını birinci kocasına helâl kılacak bir evlenme akdi, akit sırasında, helâl olabilecek miktarla yetinmeyi şart koşması, beraberliklerinin devamını istememesidir ki, böyle bir şart ile yapılan akit çoğunluğun ictihadına göre fasit bir akittir. Ancak bu, Ebû Hanife'ye göre kerahatle caizdir. Ebû Hanife'ye göre, eğer bu ikisi, yani kadın ve erkek tahlil olayını gizli tutarlar, kadın, evleneceği ikinci kocaya: "Ben, seninle evlendim seni kocalığa kabul ettim, ama boşanma yetkisini kendi elimde tutacağım, ben istediğim zaman senden boşanacağım" der, ikinci koca da bunu kabul ederse, nikah caizdir, boşanma yetkisi de kadının eline geçer. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah, helâl kılmak niyetiyle evlenen ikinci kocaya da, bu niyetle kendisi için hanımı evlendirilen birinci kocaya da lânet eder."* (123)

Bu iki adama lânet olunmasının sebebinin ne olduğu sorulursa, cevabım şudur: İkinci kocaya (helâl kılmak için kadınla evlenen kişiye) lânet sebebi, kadını tekrar boşamak niyetiyle almasındandır. Halbuki nikah akdi, devamlılık için meşru kılınmıştır. Dolayısıyla bu ikinci koca tıpkı, ödünç olarak alınan damızlık bir koç gibidir. Bilindiği gibi, halk, sürüden iyi döl almak için damızlık koç alırlar. Bu da, sanki bu türden bir iş olmaktadır. Birinci kocaya lânet edilmesinin sebebiyse, böyle bir nikaha ve evliliğe neden olduğu içindir.

123- Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/14.

Çünkü bir işe sebep olan kimse, günahta suçu doğrudan işleyenle ortaktırlar.

Başka bir yoruma göre, lânet edilmekten amaç, bu işin kötü olduğunu ve iyi bir şey olmadığını ortaya koymaktır. Muhallilin (ikinci kocanın) düşüklüğü, böyle bir evliliğe girişmesidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tür kimseler için: *"Size kiralanan (ödünç olarak alınan) koçu haber vereyim mi?"*(124) buyurmuştur. Muhallelunleh (kendisi için hülle yaptırılan)ın düşüklüğü de, dürüst karakter sahibi kimselerin nefret ettiği bir şeye girişmiş olmasındandır. Çünkü adam, başka biri kadınıyla yattıktan ve ondan yararlandıktan sonra, tekrar o kadına dönebiliyor. Yoksa bu, gerçek anlamda bir lânet değildir. Çünkü risalet makamındaki bir zatın, ümmeti hakkında lânette bulunması yakışık almaz. Rasûlullah (s.a.v.), bir lânetci olarak gönderilmemiştir.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاۤءَ
فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(٢٣١) وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاۤءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ

124- İbn Mâce, Hakim ve Beyhakî. Beyhakî sahih olduğunu belirtmiştir. Beyhakî'nin lafzı şöyledir: Rasûlullah (s.a.v.): *"Size ödünç olarak alınan koçu haber vereyim mi?"* buyurdu. Ashab: "Evet, ya Rasûlullah!" dediler. Rasûlullah: *"Helâl kılmak maksadıyle evlenen kimsedir. Allah helal kılmak maksadıyle evlenen (ikinci kocaya) da, bu niyetle kendisi için hanımı evlendirilen (birinci kocaya) da lanet etsin."* buyurdu.

أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ
يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكُمْ
أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٢٣٢)
وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ
أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ
أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٢٣٣)

231. Kadınları boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi, ya onları iyilikte tutun, ya da iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için, onları tutmayın. Kim bunu yaparsa kendine yazık etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlence edinmeyin. Allah'ın size olan nimetini, size öğüt vermek

için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah her şeyi bilendir.

232. Kadınları boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayın. Bu, sizden Allah'a ve âhiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Bu, sizin için daha iyi ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilemezsiniz.

233. Anneler çocuklarını -emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- tam iki yıl emzirirler. Onların uygun bir şekilde yiyecek ve giyeceğini sağlamak çocuğun babasına aittir. Hiçbir kimse, gücünün yettiğinden fazlasıyla mükellef tutulamaz. Ne anne, çocuğu yüzünden; ne de çocuğun kendisine ait bulunduğu baba, çocuğu yüzünden zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen de bunun aynıdır. Eğer kendi aralarında rızâ ve danışmayla çocuğu memeden kesmek isterlerse kendilerine bir günah yoktur. Eğer çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe uygun şekilde öderseniz yine üzerinize bir günah yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah yaptıklarınızı görmektedir.

231. «Kadınları» yani eşlerinizi **«boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi,»** İddetlerini tamamlayınca... Bu âyet, Ensar'dan Sabit b. Yesar hakkında nâzil olmuştur. Bu adam hanımını boşamıştı. Hanımının iddet süresinin sonu yaklaşınca, ona dönmüş, sonra tekrar, sırf onu zarara sokmak için, boşamıştı. **«Ya onları iyilikle tutun,»** yani geri dönmek suretiyle yeniden onlara müracatta bulunun ve dönerken, zarar vermeksizin dönün. *İyilik (Maruf)*; akılların alışageldiği ve nefislerin de şeriat ve örf açısından güzel bulduğu şeydir. Burada demek istenen iyi muameledir. **«Ya da iyilikle bırakın.»** İddetleri sona erinceye kadar, işi uzatmadan bırakın. **«Haklarına tecavüz edip zarar vermek için, onları tutmayın.»** İddet süresini uzatmak sûretiyle, onlara zarar vermek düşüncesiyle kadınlara geri dönmeyin ve onlara zulmederek, kendilerini fidye ödemeye zorlamayın.

«Kim bunu yaparsa kendine yazık etmiş olur.» Kim kadınları, zulme varan anlamda kötülükle tutarsa, o bu haliyle nefsini azaba ve cezaya atmış olur. **«Allah'ın»** bu hükümleri kapsayan **«âyetlerini»** veya bütün âyetlerini, onlara sırt çevirmek sûretiyle **«eğlence edinmeyin.»** Bu âyetlerle amel etmeyi hafife almayın. Buradaki yasaktan amaç, emretmekten kinayedir. Yani şöyle deniliyor: Bu âyetlere gereğince sarılın, bunlarla amel edin ve gereğince riayet edin.

Allah, inananları, sorumluluklarına bağlı kalmaları ve buna riayet etmeleri konusunda, alaycıları tehdit yoluyla, gereğinin yapılmasına teşvikte bulundu. Bu emri desteklemek amacıyla da şöyle buyurdu: **«Allah'ın size olan nimetini, size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün.»** Allah'ın, içinde dinî ve dünyevî mutluluğunuz için gerekli olan şeye sizi nasıl sevkettiğini hatırlayın. Bunlara şükürle karşılık verin. Bunların gereğini yapın. Veya Allah'ın sizleri erkek olarak yaratmadaki nimetini, sizin için kendileriyle kaynaşıp huzura kavuşacağınız eşler yaratmasını, nikahı, boşamayı ve tekrar dönüşü elinize vermesini, önceki ümmetlere gösterilen zorlukların size göstermediğini, evet bütün bu nimetleri düşünüp hatırlayın. Aynı zamanda Allah'ın üzerinize indirdiği Kur'an'ı ve Sünnet'i hatırlayın. Allah, burada Kitap ve sünneti zikretmekle bunların üstünlüklerine işaret buyurmaktadır. Size öğüt veriyor, sizi uyarıyor. Açıklanan şeyleri korumakta, vazife ve hakları yerine getirmede **«Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, her şeyi bilendir.»** Sizin ne yapıp ne yapmadığınız Allah'a gizli kalmaz. Dolayısıyla O, sizi türlü türlü azapla hesaba çeker.

232. «Kadınları boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi...» Yani iddet sürelerini bitirince... *Bülûğ*: Sona erme demektir. Çünkü, bundan sonra sözü edilen konu nikâhtır. Nikahtan söz edilme ise, ancak iddet süresinin bitmesinden sonra olabilir. **«kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde kocalarıyla nikahlanmalarına engel olmayın.»** *Engelleme (el-adl)*: Menetmek, hapsetmek, sıkıştırmak anlamlarınadır. Birinci hitap kocalara, ikinci hitap ise velileredir.

Rivâyete göre âyet, Ma'kil b. Yesâr hakkında nâzil olmuştur. Bu zat, kızkardeşi Cemile'yi, ilk kocası olan Ubeydullah b. Asım'la bir araya gelmesini, yani yeniden kocasına dönmesini engellemişti. Ubeydullah b. Asım, iddet süresi bittikten sonra, onu istemeye gelmiş, kadın da yeniden ona dönmeyi istemişti. İşte âyet bunun üzerine indi. Ma'kil, âyeti duyar duymaz şöyle demişti: "Ben nefsimi ayaklarım altına alıyor, kızkardeşimi evlendiriyor ve Rabbime de bundan böyle itaat ediyorum."

Bir başka yoruma göre her iki hitap da, eşler içindir. Çünkü kocalar, boşadıkları kadınların yeniden evlenmelerini engelliyorlardı. Bu kadınların diledikleri kimselerle evlenmesine zulüm ve baskı yoluyla, zorla engel oluyorlardı. Ayrıca cahiliye geleneklerinin baskısıyla bunu sürdürmek istiyorlardı. İşte iddet sürelerini bitirmiş olan kadınları, bundan böyle, evlenmelerine engel olmayın.

Bu âyet, kadınların bizzat kendilerini evlendirebileceklerine delildir. Yani boşanmış olan kadınlar, iddet sürelerini tamamladıktan sonra, aralarında evlenmeye rızâ gösterdikten sonra, örfe uygun olmak kaydıyla diledikleriyle evlenebilirler. Sahih bir akitle, caiz olan bir mehirle, iyi geçinebilmekle, adaletli şahitlerle evlenmeleri halinde kendilerini bundan alıkoymayın. *"Maruf"*, şeriat açısından uygun olan ve insanlığın da güzel bulduğu şeydir. Bu, dengi olmayanla evlenen kadını bundan alıkoymak, ya da mehr-i misil'in altındaki bir mehirle evlenen kadını engellemek, kadını evlenmekten menetmek değildir. Bu hususlar bu hükmün dışındadır.

«Bu,» yani daha önce sözü edilen ve engel olmamanız hususunda size anlatılanlar. Ey veliler ve kocalar! **«Sizden Allah'a ve âhiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür.»** Bu yasaklanma ve öğüt verilme olayı, ancak iman edenlerin yararlanacakları şeylerdir. **«Bu, sizin için daha iyi ve daha temizdir.»** Bununla öğüt almanız ve gereğiyle amel etmeniz, sizin için daha faydalı ve sevabı da o oranda daha çoktur. Aynı zamanda sizleri günahlardan arındırır, kötülüklerden tertemiz hale getirir. **«Allah bilir,»** bunda ne gibi yararlar ve güzellikler olduğunu, ne gibi kurtuluş ve üstünlükler bulunduğunu Allah bilir, **«siz bilemezsiniz.»** Çünkü siz bilgi bakımından eksiksiniz. Siz, kendi görüşünüzü ve reyinizi bir kenara bırakıp, Allah'ın emir ve yasaklarına tutunun. Yapacağınız ve terkedeceğiniz her işte buna dikkat edin. Meselâ, ana, bazan çocuğuna bazı yiyecekleri yedirmez. Çünkü o yiyeceklerin dokunacağını bildiğinden, çocuğunu hastalanmaktan korumak ister. Bu çocuğun iyiliği ve düzelmesi içindir. Çünkü ana ve baba bu yiyecekleri, işin zararlı yönünü bildiği için yasaklamaktadır. Oysa çocuk bunu bilemez. İşte Allah da, Kitab'ında tümüyle hayır ve doğru olan şeyi bize öğütlüyor. Aynı zamanda helâkimize neden olabilecek her şeyden de bizi engelliyor.

Akıl sahipleri, bunları öğüt kulağıyla dinleyecek olanlardır. Nitekim İmam Gazzalî de şöyle diyor: "Öğüt vermek kolaydır. Zor olan şey, onu kabul etmektir. Çünkü o nasihat, heva ve hevesin zevklerine uyanlar için acı gelir."

233. «Anneler, çocuklarını -emzirmeyi tamamlamak isteyenler için tam iki yıl emzirirler.» *Anneler (vâlidât)* kelimesi, genel olduğundan, tüm anneleri, boşanmış veya halen evli olan bütün anneleri kapsar. *"Çocuklar"* deyimi içerisine, erkek ve kız tüm çocuklar girer. *"Emzirirler"* ifadesi ise, haber anlamında emir olup, *"emzirsinler"* demektir. Ancak buradaki emir mendubluk ifade eder. Mendub oluşu da, çocuğun yetişmesinin anne sütüne bağlı olmasındandır. Çünkü anne sütü, diğer tüm sütlerden daha elverişlidir. Ayrıca anne şefkati, başka bütün sevgilerden daha fazladır. Anneler çocukların babaları dışında başka bir erkekle evlenmedikleri sürece, emzirme hakkı öncelikle kendilerine aittir. Fakat başkasıyla evlendikleri zaman, onların hizmetiyle meşgul olacaklarından, emzirme ve bakma işini tam anlamıyla yerine getirebilecekleri söylenemez.

Annelerin çocuklarını emzirme süresi ise, tam iki yıldır. Çünkü burada *"tam"* kelimesi kullanılmadan, sadece *"iki yıl"* denseydi; esneklik payı olabilirdi. Nitekim bazan "falan kimsenin yanında, filan yerde iki yıl kaldım" denilir. Bununla, o kişinin yanında yaklaşık olarak iki yıl kaldım demek kasdedilebilir. *"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler"* ise, anneler olabileceği gibi, anne ve babalar birlikte de olabilir. Çünkü mana her ikisini de kapsıyor.

Ebû Hanife'ye göre, emzirme süresi ikibuçuk yıldır. Ebû Yusuf ve Muhammed ise, bu âyete dayanarak emzirme süresinin iki yıl olduğunu söylerler. Bu süre geçtikten sonra -ki, bu, ihtilaflıdır- emzirme mübah değildir. Çünkü süt, insanın bir parçası olduğu için mübah olması zarûrîdir. Öyle ise zarûret kendi miktarınca takdir olunur. Ayrıca Allah, *"Anneler ..."* âyetiyle, çocuk için iyi olabilecek hususa riayeti anneye emrettiği gibi, bunu babaya da vasiyet ederek, babanın da kadına karşı görevlerine dikkat etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece o da, çocuğun hakkını gözetmeye yöneltilmiş olur. Âyette, kadının yedirilmesi ve örfe uygun olarak giydirilmesi emri, kocaya veriliyor. Koca bunları karşılamak zorundadır. Bu maruf olan ve örfe uygun şey, ister bir şart ve akitle belirlenmiş, olsun, isterse olmasın, aynıdır. Bunun için Rabbimiz şöyle buyurdu:

«Onların uygun bir şekilde yiyecek ve giyeceğini sağlamak çocuğun babasına aittir.» Burada *"baba"* diye çevirdiğimiz şey, âyette "çocuğun kendisi için doğduğu kişi" olarak geçmektedir ki, bu asıl olarak, çocukların babalara ait olduğunun bilinmesi içindir. Çünkü kadın, çocuğu kocası için doğurur. Bu itibarla çocuklar annelere değil, babalara nisbet edilirler.

Rivayete göre Me'mûn b. Reşid, hilafet davasına kalkışınca, Hişam b. Ali kendisini ayıplayarak şöyle demişti: "Öğrendiğime göre sen hilâfet istiyormuşsun. Nasıl olur da sen halifeliğe lâyık olabilirsin? Çünkü sen bir cariyenin oğlusun." Buna karşılık Me'mun b. Reşit de şu cevabı veriyordu: "İsmail (a.s.) da bir cariyenin oğluydu. İshak ise hür bir annenin çocuğu. Oysa Allah, Hz. İsmail'in soyundan insanoğlunun en hayırlısını çıkarmıştır." Sonra da şu şiiri söyledi:

Hiçbir genç, annesi, Rumdur, siyahtır, soysuzdur diye ayıplanmasın.
Çünkü insanların anneleri sadece birer kaptırlar.
Çocuklar bu kaplara konulur, oysa çocuklar için aranan babalardır.

Anneler çocuklarını emzirdikleri zaman, bunların yiyecekleri ve giyeceklerinin sağlanması babaya aittir. Çünkü anneler hayatlarını sürdürmeleri için buna muhtaçtır ve çocuk, anne sütüyle beslenmektedir. Bu sayılanlar zorunlu ihtiyaçlardandır. Bunlar, hakimin öngürdüğü ve kadına ihtiyaçlarını karşılayacak olan ölçüde verilir. Eğer; "Kadınla erkek arasında halen eşlik görevi sürüyorsa, zaten kadın çocuğu emzirsin veya emzirmesin nikah sebebiyle nafakaya ve giyeceğe hak kazanmıştır. O halde bu yiyecek ve giyeceğin tekrar emzirmeye bağlı kılınmasının, gerekçesi nedir?" Denilecek olursa, şu cevap verilir: Nafaka ve giyecek, kadına temkin karşılığı verilmektedir. Kadın emzirme işiyle uğraşırken, kocasının hizmeti için vakit bulmada zorluk çeker. Öyle zannedilir ki kadının çocuğu sebebiyle ihmali, onun nafaka ve giyeceğini temin etmeyi ortadan kaldırır. İşte Allah bu vehmi ortadan kaldırarak kadın çocuğu emzirmekle ilgilense bile yiyecek ve giyeceğinin kocasına ait olduğunu, belirtmiştir.

«Hiçbir kimse, gücünün yettiğinden fazlasıyla mükellef tutulamaz.» *Teklif;* ilzam anlamınadır, yani mecbur bırakmak demektir. Burada adeta şöyle bir soru akla geliyor. Neden, kadınların durumlarıyla ilgili işleri, onların kendilerine yüklenilmemektedir? Niçin hüküm burada maruf ifadesiyle kayıtlandı? Bunun cevabı şöyledir: Kadınlar bünyeleri bakımından zayıf olduklarından, kazanç elde etmek için güçleri müsait değildir. Kocalarının hizmetinde olduklarından zamanları yoktur. Eğer kadınların geçimleri kendilerine bırakılsaydı, bu aciz olanı zora koşmak olurdu.

«Ne anne, çocuğu yüzünden; ne de çocuğun kendisine ait bulunduğu baba, çocuğu yüzünden zarara sokulmasın.» Herhangi bir anne, çocuğu bahane etmek sûretiyle babaya zarar vermeye kalkışmasın. Meselâ kadın, kocası nafakayı ve giysileri bol bol verdiği halde çocuğunu emzirmekten kaçınabilir. Ve çocuğu babaya bırakabilir. Aynı şekilde baba da, anneye zarar verecek bir tutum izlemesin. Meselâ kadın, çocuğun yanında kalmasını istediği halde, koca onu engellemesin. Çünkü kadın, çocuğunu oldukça fazla sever. Erkek, onun bu sevgisini istismar ederek anneyi zarara sokmasın. Çocuğun her ikisine birden izafesi, iki tarafın da çocuk için şefkatli davranmalarından ileri geliyor. Çünkü çocuk, ikisine de yabancı değildir. Ayrıca her iki taraf da çocuğun gelişmesinde ve yetişmesinde beraber olmaları konusunda uyarılmışlardır. Bu bakımdan bunların çocukları sebebiyle zarara uğramaları doğru olmadığı gibi, çocuğun bunlar sebebiyle zarar görmesi de doğru olamaz.

«Mirasçıya düşen de bunun aynıdır.» Yani babasının olmaması halinde çocuğun vârisine düşen görev de, tıpkı babanın yükümlü bulunduklarının aynıdır. Bu mirasçılar yakınlarından biridir. Bunlar da kadının nafakasını, giyeceğini ve emzirme ücretini karşılamakla yükümlüdürler.

«Eğer kendi aralarında rızâ ve danışmayla çocuğu memeden kesmek isterlerse kendilerine bir günah yoktur.» Eğer anne ve baba, henüz iki yıl tamamlanmadan önce, her ikisi de aralarında anlaşmak sûretiyle, küçük çocuğu sütten kesmek isterlerse, bunda bir günah yoktur. Yoksa sadece bir tarafın kesmeye kalkışması yetmez. Çünkü bundan küçük bebek zarar görebilir. Belki de kadın çocuğu emzirmekten usandığı için bunu istemiş olabilir. Ya da baba, kadına verdiği ücrette cimrilik ederek kısıntıya gidebilir. Bu da çocuğun bedensel gelişmesi için zararlı olabilir. İşte bütün bu konuları, anne ve baba her ikisi de aralarında konuşarak, çocuğun durumunu inceden inceye düşünerek bir karara bağlamalıdırlar. Artık çocuğun sütten kesilebileceği konusunda beraberce karar almalıdırlar. Çünkü asıl geçerli olan, her iki tarafın da ittifakıdır: Baba velâyet yetkisine sahiptir ve anne de, babaya göre daha şefkatlidir. Ayrıca anne, çocuğun durumunu çok daha iyi bilir. İşte böylece her ikisi ittifakla karar verirlerse, bu takdirde çocuğun iki yıldan önce sütten kesilmesinde herhangi bir günah ve sakınca yoktur.

İşin özeti şu: İster iki yıldan fazla sürsün, otuz aya kadar emzirme devam ettirilmiş olsun, isterse bundan daha az bir sürede olsun, çocuğun sütten kesilmesinde her ikisi için bir günah ve vebal yoktur. Yeter ki, her ikisi birlikte çocuk için en iyi olan şeye karar vermiş olsunlar.

«Eğer çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe uygun şekilde öderseniz.» Eğer çocuklarınızı süt annelerine emzirtmek isterseniz, yani süt anne tutarsanız, bu durumda babalar olarak **«yine üzerinize bir günah»** ve vebal **«yoktur.»** Dolayısıyla bu âyet, babaların, çocukları için süt anne kiralayabileceklerine delildir. Bundan dolayı, asıl annenin çocuğu emzirmesini de menedebilir. Ancak süt annelerine vermeyi istediğiniz şeyi, şer'an güzel ve örf bakımından da kabul edilebilir olan bir ücret olmalıdır. Yoksa burada geçen teslim olayı, bu işin sıhhat ve cevazı için şart anlamında bir teslim değildir. Aksine bu, en uygun olanı ve en geçerli görülenin verilebileceğini öngörmektedir. Mendup olanı budur. Eğer süt annelerine emzirme karşılığı ödenen ücret peşin ödenirse, bu, çocuğun işleriyle ilgili hususların yapılmasında daha iyi olur.

«Allah'tan korkun» Çocuklar (bebekler) ve sütannelerinin durumlarıyla ilgili hükümlere riayet bakımından Allah'tan korkun **«ve bilin ki Allah, yaptıklarınızı görmektedir.»** Dolayısıyla buna göre sizi ya cezalandırır veya mükâfat verir. Hiç kuşkusuz bu, Allah tarafından büyük bir azar ve tehdit ifadesidir.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ
أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ
أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا
عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ
عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا
إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ
حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ

فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاۤءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ
فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ
اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ
اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ
وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ
اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

234. İçinizden ölenlerin bıraktıkları eşleri, kendilerini dört ay on gün gözetlerler. Süreleri sona erince, artık kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

235- Böyle kadınlarla evlenmek istediğinizi üstü kapalı biçimde belli etmenizde veya gönüllerinizde saklamanızda size bir günah yoktur. Allah, onları hatırlayacağınızı bilir. Fakat meşrû bir söz söylemeniz dışında, sakın gizlice sözleşmeyin ve farz olan bekleme süresi sona erinceye kadar, nikah akdetmeye kalkışmayın. Bilin ki, Allah içinizden geçeni bilir, O'ndan korkun ve yine bilin ki, Allah çok bağışlayandır ve halîmdir.

236. Kendileriyle henüz temas etmediğiniz veya kendilerine bir mehir takdir etmediğiniz kadınları boşarsanız, size bir günah yoktur. Onları faydalandırın. Zengin olan kendi gücüne, fakir olan da kendi kudretine göre örfe uygun bir şekilde faydalandırmalı. Bu, iyilik edenlerin şanına yaraşır bir borçtur.

237. Onlara bir mehir takdir ettiğiniz halde, kendilerine temas etmeden onları boşarsanız, kendilerinin veya nikah akdi elinde bulunanın bağışlaması dışında, takdir ettiğinizin yarısı onlarındır. Bağışlamanız takvaya daha yakındır. Aranızda iyilik ve fazileti unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı görür.

234. «İçinizden ölenlerin bıraktıkları eşleri,» ölen kimselerin geride bıraktıkları kadınlar, **«kendilerini dört ay on gün gözetlerler.»** Kocalarının ölümünden sonra dört ay on günlük iddet süresini beklesinler ve bu süre bitmeden evlenmesinler. Çocuk dört aylık olunca hareket etmeye başlamasına rağmen âyette dört ay on gün gibi bir süre verilmesindeki hikmet, şudur: Bu hususta en az süre değerlendirilmiştir. Bu, dört aydır. Buna ayrıca bir on günlük zaman daha eklenmiştir. Artık bu on günün geçmesiyle rahim'de çocuk olup olmadığı, kesin olarak ortaya çıkmış olacaktır.

«Süreleri sona erince,» iddet süreleri bitince **«artık kendileri için»** örfe **«uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur.»** Bu hitap hakimlere ve sâlih müslümanlaradır. Çünkü kadın henüz iddet süresi bitmeden evlenecek olursa, bundan menedilir. Eğer vâsî engellemekten acze düşerse, sultandan ve devlet gücünden yardım ister. Ancak iddet süresinin bitiminden sonra, maruf yani şeriatın kabul ettiği ölçüler içerisinde süslenmelerinde, kendileriyle evlenmek isteyenlere kendilerini bu şekilde göstermelerinde sizin için herhangi bir günah ve vebal yoktur. **«Allah yaptıklarınızdan haberdardır.»** Dolayısıyla buna göre size ceza veya mükâfat verir. O halde emrolunduğunuzun aksi bir davranış içine girmeyin ve bunu yapmayın.

Bu âyette geçen *"Tarabbus" (bekleme, gözetleme)*, nikahtan, evden dışarı çıkmaktan ve süslenmekten kaçınmaktır. Nikâhtan kaçınma hususunda icma vardır. Fakat kadının evden ayrılmaması, zaruret ve ihtiyaç durumları dışında vaciptir. Aynı zamanda süslenmemesi de vaciptir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kadının, herhangi bir ölü için üç günden fazla yas tutması helâl olmaz. Eğer ölen kocası olursa bu başka. Bu takdirde dört ay on gün yas tutar."*(125)

Kadının iddet içinde nikah akdi yapması haram olduğundan bu süre içerisinde süsten kaçınmakla da emrolunmuştur. Çünkü süslenmesi halinde, koca arıyormuş gibi bir yanlış anlaşılmaya neden olunması ihtimali vardır. Ayrıca ölen kocasına karşı saygı göstermesi gereklidir. Çünkü ölen kocası, onun geçimini sağlamış, başkasına muhtaç bırakmamıştır. Nafakasını ve kalacağı barınağını temin etmiştir.

---

(125) Buharî ve Nesâî.

Ayrıca sünnet gereği kadının, cahiliye âdet ve çizgilerinden de sakınması gerekir. Meselâ üstünü başını yırtmaktan, yanaklarını dövmekten, saçını kesmekten uzak durmalıdır. Çünkü araplar cahiliye döneminde böyle yaparlardı. Ağlarken bağırıp çağırmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir davranışta bulunanlardan uzak ve beridir. Çünkü bu tür âdetler hep cahiliye gelenekleridirler. İşin acı tarafı günümüzde çeşitli yörelerdeki birçok insanlar bu gibi cahiliye geleneklerini sürdürüyorlar. Bu, özellikle de kadınlar arasında yaygın. Bunlar siyah elbiseler giyiyorlar, günlerce, hatta aylarca böyle devam ediyorlar. Çoğu zaman bir adam görürsün, bu şahıs cumalık ve bayramlıklarını giymez, kendisine sebebi sorulunca, alacağınız cevap, ya babasının, ya da annesinin veya yakınlarından başka birisinin vefatı olduğunu söyler. Halbuki haber verdiği ölüm olayı belki aylarca önce olmuştur.

Nitekim Rafızîler de böyle yapıyorlar. Bunlar Hz. Hüseyin'in başına gelen musibet sebebiyle öylesine aşırılık içindedirler ki, aşure gününü onun için matem günü ilân ediyorlar, bu gibi günlerde taziyede bulunuyorlar, bağırıp çağırıyor ve ağlaşıyorlar. Güya üzüntülerini ve ızdıraplarını dile getiriyorlar. Öyle ki, başlarına bu anlamda felaket gelenlerin yapmadıklarını yapıyorlar. Daha da aşırı giderek sahabeden bazılarına dil uzatıyorlar. Oysa bu davranış, sapık inanç sahiplerinin davranışıdır. Böyleleri Allah tarafından rezil ve rüsvay edilecekler, yaptıklarının karşılığı cezayı da mutlaka göreceklerdir. Sanki bu kimseler matemle ilgili gelen yasaklamaları duymamış gibiler. Allah'tan doğruluk isteriz.

235. «Böyle kadınlarla evlenmek istediğinizi üstü kapalı biçimde belli etmenizde veya gönüllerinizde saklamanızda size bir günah yoktur.» Kocası ölen bir kadına, kocasından mal kalmış olduğu için veya güzelliğinden ve daha başka sebeplerden dolayı onunla evlenmek isteyenler çıkabilir. İddet müddetleri içerisinde onları üstü kapalı bir şekilde istemekte bir sakınca bulunmadığı belirtiliyor.

Tariz, kendisi veya başkası için muhtemel olan bir anlamı karşı tarafa hissettirmektir. Âyette geçen *"hitbe"*, nikah isteği, evlenme arzusudur. Eğer bu kelime *"hutbe"* tarzında olsaydı, anlamı vaaz gibi şeyleri kapsayan söz demek olurdu.

Âyette belirtilmek istenen, herhangi ric'î bir talâk olmaksızın kocası vefat etmiş olup da, iddet bekleyen kadınlardır. Meselâ bu durumdaki kadını üstü kapalı bir şekilde istemek şöyle olabilir. Erkek henüz iddet süresini bekleyen kadına: "Sen güzel ve sâliha bir hanımsın" diyebilir. Ya da: "Şu ve şu nitelikteki bir kadına ihtiyacım var" veya, "Ben iyi huylu bir insanım elim de oldukça açıktır, geçim konusunda iyi geçinebilecek biriyim, hanımlara iyilikte bulunurum" gibi sözler söyleyebilir. Bu tür sözler, üstü kapalı evlenme teklifini içeren ifadelerdir. Kadının, kendisiyle evlenme arzusu duyması için bu gibi nitelikleri sayabilir. Ayrıca şöyle konuşması da üstü kapalı evlilik teklifidir: "Seni isteyenler oldukça fazladır, sana oldukça düşkün olanlar var." Bu tür sözlerle bir bakıma kadının, evlenmeye niyetli olup olmadığı konusunda ağzı aranmış olmakla ve eğer ona karşı bir eğilimi varsa, başkasına söz vermesi engellenmiş olmaktadır.

Ancak buna karşılık açıkça evlilik ifade eden sözlerden kaçınmalıdır. Meselâ: "Ben seni nikahlamak istiyorum, seninle evlenmek istiyorum, sana dünür olacağım" gibi sözler etmemelidir. İşte bu sunulan örnekler üstü kapalı ifade örnekleridirler. Ayrıca bir de sizin gönüllerinizde sakladığınız şeyler vardır. Siz gönlünüzden, onunla nikahlanmayı geçirmektesiniz, bunu kadına açıkça veya ima yoluyla olsun söylemiyorsunuz, işte bunda da sizin için bir günah yoktur.

«Allah onları hatırlayacağınızı bilir.» Yani Allah, o kadınlara karşı bu tür isteklerde bulunacağınızı kuşkusuz bilir. Burada amaç, ima yoluyla istemekte bir vebal olmadığını açıklamaktır. **«Fakat meşru bir söz söylemeniz dışında, sakın gizlice sözleşmeyin.»** Böyle kadınları hatırlayın, konuşun, onlara arzu duyduğunuzu açıklayın; fakat onlarla nikah konusunda bu zaman içerisinde sözleşmeyin. Sadece size verilen ruhsat sınırları içinde ima ile yetinin.

Âyette nikâh yapmayın emrinin *"gizlice sözleşmeyin"* şeklinde ifade edilmesinin nedeni, nikâhın gizli olarak yapılması gereken cinsel ilişki sonucunu doğurmasındandır. **«Ve farz olan bekleme süresi sona erinceye kadar, nikah akdetmeye kalkışmayın.»** *Azm (kalkışmak),* kalbin herhangi bir fiili işlemeye karar vermesidir. Yani nikahlanmaya karar verip bunu yapmayınız. Burada asıl amaç, iddet süresi henüz bitmemiş olan kadının, bu süre içinde evlilikten menedilmesidir. Yani değil kadının nikâhlanması, bu süre içinde böyle bir şeye karar vermesi bile doğru değildir. Çünkü bir şeyin mukaddimelerini, o şeye götüren sebepleri, yasak etmek, o şeyin öncelikle yasak edildiğini ifade eder.

«Bilin ki Allah, içinizden geçeni bilir. O'ndan korkun.» Caiz olmayan bir karara kalkışmayın, daha işin başında iken böyle bir karara kalkışmaktan uzak durun ve Allah'tan korkun. **«Ve yine bilin ki, Allah, çok bağışlayandır ve halîmdir.»** Bu işe kalkışıp da yapmayanı, Allah'tan korktuğu için uzak duranı Allah bağışlar. Halîm'dir, çünkü size ceza vermede acele etmez. O halde cezaya neden olacak şeylerden kaçının ve Rabbinizin size emrettiği şeyleri yapın.

236. «Kendileriyle henüz temas etmediğiniz», cinsel ilişkide bulunmadığınız **«veya kendilerine»** henüz **«bir mehir takdir etmediğiniz»**, aranızda akit esnasında belirli bir mehir tayin etmediğiniz **«kadınları boşarsanız, size bir günah yoktur.»** Yani onlar için ödemeniz gereken bir mehir yoktur.

Burada geçen *"günah"* kelimesi "mehrin" gerekliliği anlamına gelir. Dolayısıyla *"günah yoktur"* deyimi, ödemeniz gereken mehir yoktur anlamındadır. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi, boşanma olayı, cinsel temastan önce olması halinde böyledir.

Ancak mehir belirlenmiş olduğu halde, henüz cinsel temas gerçekleşmeden boşanma olmuşsa, mehrin yarısını vermek gerekir. Fakat boşama olayı temastan sonra olmuşsa, artık mehrin tamamını ödemesi gerekir.

«Onları faydalandırın. Zengin olan kendi gücüne, fakir olan da kendi kudretine göre örfe uygun bir şekilde faydalandırmalı.» Bu durumda kadına yararlanabileceği ve faydalanacağı bir şeyler veriniz. Mut'anın, yani bir şeyler vermenin gerektiği konusundaki hikmet, erkeğin kadını boşamakla onu yalnız bırakması yüzünden, bir bakıma kocaya bir zorlamadır. Bu verilecek olan miktar da, bir baş örtüsü, bir gömlek ve bir de dış elbisedir. Bunu zengin olan kendi bütçesine uygun şekilde verecek, fakir de yine kendi durumuna göre verecektir. Yani verilecek olan şey, kadının durumuna göre değil, erkeğin gücü göz önünde tutularak, onun gücüne göre verilecektir. Bunun en az miktarı, beş dirhem, en üst sınırıysa mehri misl'in yarısıdır. Örfe göre şeriatın ve insanlığın güzel gördüğü şekilde o yapılmalıdır. **«Bu, iyilik edenlerin şanına yaraşır bir borçtur.»** Onlar buna uymak suretiyle kendilerine iyilik yapmış olurlar.

Boşanmış olan kadın şu dört durumdan birisinde olur:

a) Temas olmamış ve mehir belirlenmemiştir.
b) Temas olmuş ve mehri belirlenmiş,
c) Temas olmuş ve fakat mehir belirlenmemiş,
d) Temas olmamış, fakat mehir belirlenmiş.

Günahın olmadığı bildirilerek, mehir verilmeyeceği belirtilen durum, kadının yukarıda sayılan durumlarından birincisi için geçerlidir. Diğer üçünde ise, mehir verilmesi vaciptir.

237. «Onlara» nikah akdi sırasında **«bir mehir takdir ettiğiniz halde, kendilerine temas etmeden onları boşarsanız, kendilerinin veya nikah akdi elinde bulunanın bağışlaması dışında, takdir ettiğinizin yarısı onlarındır.»**

Eğer gerdekten önce biri vefat ederse, mehrin tamamı vacip olur. Çünkü ölüm, mehrin vacip olması için, tıpkı cinsel temas gibidir.

Boşama durumunda boşanan kadın, mehrin vacip olmasından sonra, kendi isteğiyle bundan vazgeçerse, ya da nikah akdini elinde tutan koca mehrin diğer yarısını da bir lütuf olarak ona verirse bu ayrıdır, bağışlayabilir. Bunu da kadına bir ikram olsun diye yapar. Çünkü erkeğin kendi hakkını kadına bırakması, hiç kuşkusuz bir bağıştır.

"Nikah akdi elinde bulunan" âyetinden maksat, veli değil, kocadır. Onun bağışlamasından murat ise, yarısını zaten vermek zorunda olduğuna göre, kadına mehrin tümünü vermesidir. Böylece vereceği ikinci yarı bağış olmaktadır. Ayrıca koca dilerse, kendisinin olan mehrin yarısını tekrar isteyebilir. Eğer istemeyip de bırakırsa, bunu kadına bağışlamış olur. **«Bağışlamanız takvaya daha yakındır.»** Takva açısından bu şekilde bağışlamanız çok daha iyidir. Almaksa, sanki bir şeyi karşılıksız olarak almak anlamına gelmektedir. Ya da insanlığı ve mertliği elden bırakmak, sanki takvayı terketmektir.

«Aranızda iyilik ve fazileti unutmayın.» Buradaki ifade, unutkanlıktan menedilmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü insanların bir şeyi unutmamaları, ellerinde olan bir şey değildir. Unutmaktan maksat, terketmektir. Yani şöyle deniliyor: Aranızdaki fazileti ve üstünlüğü terketmeyin, onu bir kenara bırakmayın. Bu, erkeğin mehrin tamamını kadına vermesi, kadının da kendi payına düşeni de ona bırakması ile olur. Ayrıca aranızdaki sevgiyi, güzelliği ve irfanı (bilgiyi) de unutmayın. Böylece hepsi de iyiliğe, faziletli davranmaya teşvik ediliyor. «**Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görür.**» O sizin işlediğiniz iyilikleri ve üstün amelleri boşa çıkarmaz.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ
وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ (٢٣٨) فَاِنْ خِفْتُمْ
فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا فَاِذَا اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا
عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (٢٣٩)

238. Namazları ve orta namazı koruyun, gönülden boyun eğerek Allah'ın huzuruna durun.

239. Eğer korkarsanız, yaya yahut binekte iken kılın. Emin olduğunuz zaman da Allah'ı, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde anın.

238. «**Namazları**» vaktinde kılarak ve onlara devam ederek koruyun. Burada *"namaz"*dan maksat, her gün farz kılınmış olan beş vakit namazdır. Bunların sayısı, başka âyetlerle ve mütevatir hadislerle tesbit edilmiştir. «**Ve**» yine aynı şekilde «**orta namazı koruyun.**» Yani bu vakitler arasındaki namazı... Bir şeyin ortası, en hayırlısı ve en âdil olanıdır. Bu, ikindi namazıdır. Çünkü ikindi namazı, iki vakit gece namazıyla, iki vakit gündüz namazının; arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) in Ahzab günü buyurdukları şu söz de, bunun ikindi namazı olduğunu göstermektedir: *"Bizi orta namazdan yani ikindi namazından geri bıraktılar. Allah onların kabirlerine ve evlerine ateş doldursun."*(126)

İkindi namazının fazileti, bu vakitte insanların ticaret ve kazançlarıyla

---

126- Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmiştir. Benzerini Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud ve İbn Mâce'de rivayet etmiştir.

çok meşgul oldukları ve bu vakitte gece melekleriyle gündüz melekleri bir araya geldiği içindir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim ikindi namazını kaçırırsa, sanki ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."*[127] Yani ikindi namazı konusunda dikkatli bulunsun da onu kaçırmasın. Tıpkı elinden ailesinin ve varlığının gitmemesi için gösterdiği titizlik gibi, ona da titizlik göstersin. Ayrıca, Ahzab günüyle ilgili hadis, orta namazının ikindi namazı olmadığını söyleyenlere karşı bir delil ve hüccet olmaktadır.

«Gönülden boyun eğerek Allah'ın huzuruna durun.» Namazda kıyamda (ayakta) Allah'ı zikredin. Çünkü kunuttan maksat, kıyamda Allah'ı zikretmektir. Ya da Allah için huşû içinde bulunun.

239 «Eğer» düşmandan ya da başka şeyden **«korkarsanız,»** namazınızı **«yaya yahut binekte iken kılın.»** Âyetteki *"ricâl"* kelimesi yaya anlamına olan "râcil" kelimesinin çoğuludur. *"Rükbân"* kelimesi de *binitli* anlamındaki "râkib" kelimesinin çoğuludur. **«Emin olduğunuz zaman da»** yani korkunuz ortadan kalkınca, güvencede olduğunuz vakit de, **«Allah'ı, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde anın.»** Yani güvencede iken namazı nasıl kılıyorsanız, yine aynen öylece Allah'ın size öğrettiği şekilde kılın. Çünkü siz namazın nasıl kılınacağını bilemiyordunuz, O size öğretti. Âyetteki benzetmeden amaç ise, eda olunacak namazın, Allah'ın öğrettiği namaza uygun olmasıdır. Ya da âyetin manası şöyle olur: Allah'a şükredin. Bu şükür, Allah'ın size öğrettiğine denk bir şükür olsun. Çünkü siz, şeriatın ve ahkâmın ne olduğunu bilmiyordunuz.

Öte taraftan şunu da bilmelisiniz. Namaz, tıpkı bir ziyafet mesabesindedir. Allah bu ziyafeti tevhid ehli için, her gün beş kez hazırlamıştır. Nasıl ki, ziyafette türlü türlü yiyecekler ve içecekler sunulur, her birinin rengi ve tadı farklı olursa, aynı şeklide namaz için de durum böyledir. Çünkü namaz içerisinde de muhtelif rükünler ve fiiller vardır. Her bir fiilin ayrı bir lezzeti ve günahları ortadan kaldırması vardır.

Ayrıca şu husus da önemli bir noktadır: Bir kimse ezanı işittiği halde, cemaatı terketmemelidir. Çünkü buna izin ve ruhsat yoktur. Cemaatle namaz kılmak çok müekked bir sünnettir. Eğer bir bölge halkı cemaatle namaz kılmayı bile bile terkederlerse, onlarla savaşmak vacip olur. Çünkü cemaatle namaz kılmak, İslâm'ın şiarındandır. Cemaatle namaz kılacak olanlar da, birinci safa geçeceğim diye insanların üzerine basa basa geçmemelidir. Cemaat olduklarında, aynı hizada omuz omuza birleşmelidirler. Namazın edasında muteber olan durum, huzur ve tam bir yöneliştir.

---

[127] Nesâî, *Sünen*'inde tahric etmiştir. Hadis sahihtir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/205.

Anlatıldığına göre Şeyh Ebu'l-Abbas Cevalikî, ilk zamanlarında çuvalcılık yapardı. Bir gün bir alıcıya veresiye bir çuval satar, fakat kime sattığını unutur. Bu arada namaza kalkar, fakat bu satışını düşünür, kime verdiğini hatırlamaya çalışır. Selâm verince öğrencisine, namazda iken hatırıma çuvalı kime sattığım geldi, der. Öğrencisi de: "Hocam! Sen ha! Sen namaz mı kılıyordun, çuval mı tahsil ediyordun?" der. Öğrencisinin bu söyledikleri hocasını etkiler ve hemen eski bir elbise giyip, dünyayı terkederek riyazetle uğraşmaya başlar. Bu hal, elde edeceğini elde edinceye yani manevî makamlara ulaşıncaya kadar sürüp gider.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ
مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ
غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ
فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ
مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ
آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

240. Sizden, geride eşlerini bırakıp ölenler, zevcelerinin evlerinden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler. Şayet o kadınlar kendiliklerinden çıkıp giderlerse, artık kendi haklarında meşru olanı yapmalarında sizin için bir günah yoktur. Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

241. Boşanmış kadınlar için örfe uygun şekilde geçimlerini sağlamak, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.

242. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetlerini size böyle açıklıyor.

240. «Sizden, geride eşlerini bırakıp ölenler, zevcelerinin evlerinden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler.» Böylece karılarınız bir yıl evlerinden dışarı çıkıp kimseye muhtaç olmadan geçimlerini sağlasınlar. Henüz ölüm döşeğinde hasta yatarlarken, hanımlarının kendilerinden sonra dışarı atılmaması ve mağdur bırakılmaması için, yiyecek, giyecek ve barınak hususunda bir yıl sürecek şekilde vasiyette bulunsunlar.

Bu âyet Taif'li bir adam hakkında nâzil olmuştur. Bu zat Hakîm b. Haris'ti. Kendisi Medine'ye hicret etmişti. Yanında çocukları, ana ve babası, bir de hanımı vardı. Adam vefat etti. Allah bu âyeti bunun üzerine indirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), ölen şahsın mirasından ölenin ana ve babasına, çocuklarına pay verdi, fakat hanımına bir şey vermedi. Ancak miras verdiği kimselere, kocasının terekesinden bir yıl ona infakta bulunmalarını emretti. İslâm'ın ilk dönemlerinde vefat üzerine kadının iddet bekleme süresi bir yıldı. Bir yıl bitmeden vârisin bu kadını evden çıkarıp atması haramdı. Kocanın da bunu vasiyet etmesi gerekirdi.

Nitekim bu durum miras âyeti nâzil oluncaya kadar sürdü. Miras âyetiyle bir yıllık nafaka durumu neshedilip yürürlükten kaldırıldı. Âyette, kocası ölen kadının iddet süresi dört ay on gün olarak belirlendiğinden, bir yıllık iddetde neshedilmiş oldu.

«Şayet o kadınlar kendiliklerinden çıkıp giderlerse,» eğer kadınlar kendi arzularıyla kocalarının evlerini bırakıp giderlerse, ey hükümdarlar ve hâkimler **«artık kendi haklarında meşru olanı yapmalarında sizin için bir günah yoktur.»** Meselâ şeriatın reddettiği anlamda bir iş yapmadıkları takdirde, süslenmek, koku sürünmek, matemi terk, evlenme girişimleri gibi şeyler dışında, bir vebal ve günah yoktur. **«Allah mutlak galiptir,»** emri üzerinde kesinlikle üstün gelir ve kendisine karşı gelenleri de cezalandırır. **«Hikmet sahibidir.»** Hükümlerinde kullarının maslahatlarını gözetir.

241. «Boşanmış kadınlar için» ister bu kadınlarla gerdeğe girilmiş, isterse girilmemiş olsun, «**örfe uygun şekilde geçimlerini sağlamak,**» yani ister müstahap ve ister vacip olsun, mutlak mut'a yani kadına yararlanacağı bir şeyin verilmesi, «**Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.**» Yani takva sahibi olması gereken kimselerin, kadının kalbini hoş tutması bakımından ve arada bir kin kalmaması için, şeriatçe ve gelenek olarak uygun olan bir şeyleri vermesi gerekir.

242. «İşte Allah, düşünesiniz diye âyetlerini size böyle açıklıyor.» Allah buradaki gibi, açık bir şekilde, kullarının maslahatı için öngördüğü hükümleri anlayasınız ve düşünesiniz, aklınızı kullanasınız ve gereği ile amel edesiniz, diye açıklıyor.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ
دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ
أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (٢٤٣) وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (٢٤٤)

243. Şu binlerce iken, ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara: "Ölün" dedi. Sonra onları diriltti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı ikram sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

244. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah işitici ve bilicidir.

243. «Şu binlerce iken, ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?» Bu hitap, onların kıssasını duyan kitap ehli ve tarihçilerden herkese yöneliktir. Buradaki *"görmek"*ten maksat, kalb yönünden görmektir ki, bu, bilmek anlamındadır. Bir bakıma; "Onlara ait bilgiler tâ gelip sana da ulaşmadı mı?" demektir.

Âlimler: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bizzat göremediği, fakat Kur'an'da "görmedin mi?" tarzında gelen her ifade: "Bunların bilgisi gelip sana ulaşmadı mı?" anlamındadır, diyorlar.

Teysîr'de ise, bunun gerçek anlamı, "bunları bil" demektir, deniliyor. Bunun anlamı: "Habibim! O yurtlarını ve evlerini terkedip binlerce kişiye ait haberi sen de bilmektesin" şeklindedir. Ancak bu çıkıp gidenlerin sayılarının ne kadar olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Doğrusu bunların onbinin üzerinde olduğudur. Çünkü *"ülûf"* kelimesi cem-i kesrettir. Evlerini terkedip çıkmalarının sebebi de ölümden korktukları içindir.

«Allah onlara 'ölün' dedi.» Bir meleğin ağzıyla Allah onlara "ölün" dedi. Buradaki ifadenin Allah'a isnadı, korkutmak ve işin önemini vurgulamak içindir. Onlar da bundan sonra öldüler. **«Sonra onları diriltti.»** Allah sonra, geride kalan ömürlerini tamamlamaları için diriltti. Böylece kaderden kaçmanın bir anlamının olmadığını bilsinler istedi.

Hasan (Basrî)'nin anlattığına göre yüce Allah, onlara ceza olması için, ecelleri henüz bitmeden onları öldürdü. Sonra, geri kalan ömürlerini bitirmek için tekrar onları diriltti.

Bunlarla ilgili kıssayı tefsirciler kitaplarında zikretmişlerdir:

Bunlar İsrailoğullarından büyük bir topluluktu. Bir kasabada yaşıyorlardı. Taun (veba) salgını geldi. Bunun üzerine hepsi de evlerini bırakıp kaçtılar. İki dağ arasında bulunan Efyah vadisine gidip orada konakladılar ve kurtulma umuduyla beklemeye başladılar. Ancak vadinin alt ve üst taraflarından birer melek, bunlara "ölün" diye seslendi. Hemen hepsi orada ölüverdiler. Haliyle bu, Allah'ın emri ve dilemesiyle olan bir şeydir. Üzerlerinden tam sekiz gün geçti. Hepsi şişip kalmışlardı. Bu arada Hazkîl peygamber yanlarından geçti. Hz. Hazkîl (a.s.), Hz. Musa'dan sonra peygamber olarak gelmişti. Bu ölüleri görünce, durdu ve hayretler içinde bunların hallerini düşünmeye başladı. Bu sırada Allah kendisine: "Sana bir mucize göstermemi ister misin?" diye vahyetti. O da: "Evet" dedi. Allah da şöyle buyurdu: "O halde şöyle seslen: Ey kemikler! Allah, sizin benim yanımda toplanmanızı emrediyor." İşte bu sesleništen sonra kemikler vadinin alt ve üst taraflarından toplanarak birbirleriyle birleşip kaynaştılar. Sonra Allah, kendisine: "Ey ruhlar, Allah sizin yerlerinizi almanızı emrediyor" diye seslenmesini vahyetti. O da gerekeni yaptı ve hepsi dirilmiş olarak kalktılar. Bu arada şöyle diyorlardı: "Allah'ım! Seni takdis ve tenzihle hamd ederiz. Sen her şeyden münezzehsin. Senden başka hiçbir ilâh yoktur." Sonra da hepsi yerlerine ve yurtlarına, kavimlerinin yanına döndüler. Ecelleri sona erinceye kadar bir süre daha yaşadılar.

Bu kıssanın yararı, müslümanları cihad konusunda gayrete getirmek ve onlara cesaret vermektir. Şehadet sebeplerini ve yollarını araştırmalarını, Allah'a tevekküle ve O'na teslim olmaya teşviktir. Çünkü ölümden kurtuluş yoktur. Madem kurtuluş yok, o halde ölümümüzün Allah yolunda olması daha iyi değil midir? **«Şüphesiz Allah, insanlara karşı ikram sahibidir.»** Çünkü O, kullarına ibret alma yolunu ve ileriyi görme gerçeğini gösterdi. **«Fakat insanların çoğu»** gerektiği gibi O'nun fazlına ve ikramına **«şükretmezler.»**

244. «Allah yolunda savaşın.» Bu hitap, bu ümmetedir. Allah'ın dinini yüceltmek uğrunda cihad edin. Kaderin de mutlaka geleceğine kesin inanın. Dolayısıyla sevaptan ve zaferden yoksun kalmayın. Her şeyi bağışlayan ve her şeye sahip olan Allah yolunda ölmekten mahrum olmayın. **«Ve bilin ki, Allah işitici»** cihada koşanların da, cihaddan geri kalanların da sözlerini işiten **«ve bilicidir.»** İçlerinde gizledikleri her şeyi bilendir.

Bu âyet, evlerini barklarını bırakıp kaçan bu kimselerin çirkin durumlarını kınıyor. Allah, bunların kaçıp gitmelerinin cezası olarak onlara ölüm veriyor. Onlar, böylece kurtulacaklarını umarken, hüsrana uğruyorlar, ellerine hiçbir şey geçmiyor. İşte bütün bunlar kaçmanın iyi bir şey olmadığını gösteriyor.

مَنْ ذَا الَّذ۪ي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضاً
حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافاً كَث۪يرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ
وَيَبْسُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245. Kim Allah'a güzel bir ödünç verirse, Allah da ona, verdiğinin karşılığı birçok katlarıyla artırır. Allah hem daraltır, hem genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

245. «Kim Allah'a güzel bir ödünç verirse,» Bu âyette geçen *"kim" (men)* soru edatı tasaddukta bulunmaya, yardıma teşvik anlamınadır. Borç ve ödünç anlamına gelen *"karz"* kelimesi, aslında kesmek anlamındadır. Bu ismin verilmesi, borç veren kimsenin verdiği şeyi malından kestiği içindir. Allah'a borç vermek ise, Allah için önceden iyi işler ve ameller göndermektir. Ancak verilecek olan bu borcun, ihlâs ve iyi niyeti içermesi, kişinin nefsini ve kalbini hoş tutması gerekir.

«Allah da ona, verdiğinin karşılığını birçok katlarıyla artırır.» Öylesine bir arttırır ki, bunun ölçüsünü ve miktarını ancak Allah bilir. İyiliklerin kat kat verilmesinin hikmeti, kıyamette davacılar başına toplansa bile, iflâsa götürülmesini önlemektir. Buna göre, ahirette kulun üzerindeki haklar, iyiliklerin asıl sermayesinden değil, kat kat olarak fazlaca verilenlerden ödenir.

«Allah hem daraltır, hem genişletir.» Allah kimine bol imkânlar verir, kimine de kısar veya bazan kısar, bazan da geniş imkânlar verir. Yani hikmet ve maslahat gereği O'nun dilemesi neyi gerektiriyorsa, o olur. Eğer kul, işin bu inceliğini sezerse, o kulun iyilikte bulunması, varlığından vermesi kendisi için kolaylaşmış olur. Sanki Allah şöyle buyurur gibidir: Siz, daraltanın da, bollaştıranın da Allah olduğunu bilip, varlığınızın onun genişlik vermesi ve imkânıyla olduğunu anladığınızda, artık bundan böyle cimirilik yapmazsınız. O halde onu ödünç olarak verin, Allah'ın size infak edip geniş imkânlar sağladığı ve verdiği gibi, siz de bundan verin. **«Ancak O'na döndürüleceksiniz.»** Sizin önceden gönderdiğiniz amellerinize göre size maumalede bulunacaktır. Bu da ya Allah'ın verdiği vaad veya bildirdiği cezadır.

Bir zenginle bir fakir, bir araya gelirler. Zengin şöyle der: "Allah bizim derecelerimizi öylesine yüceltmiş ki, nitekim bizden borç bile istemektedir." Fakir de şöyle der: "Aslında Allah bizim derecemizi yükseltmiştir. Çünkü bizim için borç istemektedir. Bir kimse bazan, sevmediği bir kimseden de borç isteyebilir. Fakat sırf sevdiği kimse için borç ister."

Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği sırada bir yahudiden ödünç olarak aldığı arpaya karşılık, zırhı rehine bulunuyordu. O, arpayı ailesinin geçimini sağlamak için borç almıştı. Hadiste şöyle buyuruluyor: *"Kıyamet gününde Allah şöyle buyurur: Ey Âdemoğlu! Senden Beni doyurmanı istedim de, Beni doyurmadın. Kul: Rabbim! Sen izzet sahibi Rabbimsin, ben seni nasıl doyurabilirim ki?der. Allah da şöyle buyurur: Falanca kulum senden yiyecek istedi de, sen onu doyurmadın. Sen bilmez misin ki, eğer onu doyursaydın, bunu ya-*

nımda mutlaka bulurdun."(128)

Borçlanmak ancak ihtiyaç sahipleri içindir. Burada sanki Allah zatını zikretmekle, kendini ihtiyaç sahibinin yerine koymuş bulunuyor? Tıpkı şu ifadesi gibi: *"Hastalandım, beni ziyaret etmedin, acıktım, beni doyurmadın."* Bu ifade fakire ve yoksula karşı duyulan şefkat ve lütuftan dolayı söylenmiştir. Bu, muhakkiklerce adeta tenezzülât-ı Rahmaniye kabilindendir. Bu sayede kulun mahabbeti, sevgisi kemale ermiş olur. Aynı zamanda kullarından şühud ehli olanların huzurunda cezbesini tamamlasın diyedir. Çünkü hak cezbelerinden bir tek cezbe, insanların ve cinlerin amellerine denk düşer.

Yüce Allah, fazlı, keremi ve ikramı sayesinde bizzat kullarını yarattı ve onları mülk ve varlık sahibi kıldı. Ardından da onların canlarını ve mallarını satın aldı ve sonra tekrar bunu ariyet yoluyla kendilerine verdi. Sonra onlardan borç istemek ve almak sûretiyle de bu konuda yine onlara ikramda bulundu. Bundan dolayı onlara kat kat imkân sağlayacağını, sevap vereceğini müjdeledi. Sadık ve samimi kul, ancak himmeti kadarını ister. Bunun karşılığını da sadece Allah'tan bekler. Allah da ona istediğini verir. Aynı zamanda fazlasını da, onlar için gizlenip gözlerini aydın edecek olanını da kat kat verir. Allah bunu keremi ve ikramı oranınca kulu için katlayarak ihsanda bulunur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي
إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا
نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

128- Bu, Müslim'de yer alan kudsî hadisten bir bölümdür.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا
قَالُوا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ
وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ
وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهِ
اَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ
مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

246. Musa'dan sonra, İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Hani peygamberlerinden birine: "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. O: "Ya savaş yazılır da savaşmayıverirseniz?" dedi. Onlar şöyle dediler: "Yurtlarımızdan ve çocuklarımız arasından çıkarıldığımız halde, bizler neden Allah yolunda savaşmayalım?" Ama savaş onlara yazılınca içlerinden pek azı hariç yüz çevirdiler. Allah o zalimleri çok iyi bilendir.

247. Peygamberleri onlara: "Allah şüphesiz size Talût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi. Dediler ki: "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona maldan da bir bolluk verilmemişken, o bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir?" Şöyle dedi: "Allah şüphesiz onu üzerinize seçmiş, bilgisini ve gücü-

nü artırmıştır." Allah mülkünü dilediğine verir. Allah vasidir ve her şeyi çok iyi bilendir.

248. Peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının işareti, Tabut'un size gelmesidir ki, içinde rabbinizden bir ferahlık, Musa ailesinin ve Harun ailesinin geriye bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Onu melekler taşıyacaktır. Eğer iman edenlerdenseniz bunda sizin için kesin bir işaret vardır.

246. «Musa'dan sonra, İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi?» Onlara ait bilgi sana ulaşmadı mı? Çünkü bizzat Ben bunların durumlarını ve haberlerini sana bildirdim de, sen hayrette kaldın. *"Mele'" (ileri gelenler),* istişare için kendileriyle danışmalarda bulunulması için toplanan topluluk anlamınadır. Böyle adlandırılmalarının sebebi, bunların kavimlerinin önde gelenleri olmalarıdır. Bunlar halkın gözünü dolduruyorlar, oturdukları meclise de bir güzellik veriyorlar. Bu ileri gelenler İsrailoğullarından bazı kimselerdi. Bunlar Hz. Yakub'un soyundan olanlardı. Bu olay Hz. Musa'nın ölümünden sonra meydan gelmişti. **«Hani peygamberlerinden birine:»** Bu, peygamberleri Eşmuil peygamberdi. En meşhur ve doğru olan rivayet budur. Buna: **«'Bize bir hükümdar gönder de,»** önümüze geçsin, savaş konularında bizi idare etsin ve hükümler koysun. Biz de onunla birlikte **«Allah yolunda savaşalım' demişlerdi.»** Böylece İsrailoğulları, kendileri için bir savaş komutanı, ya da emiri istiyorlardı. Diyorlardı ki: Bu komutan bizi savaşta yönetsin; biz de onun safında çarpışalım.

Görüldüğü gibi onlar, Hz. Peygamber'in orduyu yönetmek şeklinde gerçekleştirdiği bir görevi, kendi peygamberlerinden de istiyorlardı. Nitekim rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.), bir yolculuğa çıktıklarında insanlara, içlerinden birisini kendileri için emir tayin etmelerini emrederdi.

«O: 'Ya savaş yazılır da savaşmayıverirseniz' dedi.» O peygamberleri de, ya o hükümdarla birlikte savaşmanız farz kılınır da, bu defa onunla birlikte savaşmaya yanaşmazsanız, yani durum benim düşündüğüm gibi olur ve sizler savaşmak istemezseniz ne olacak? Peygamberleri bununla; "Ben sizin savaştan korkacağınızı sanıyorum" demek istiyordu. Âyette yer alan soru edatı, onlardan beklenen bu şeyin gerçekleşeceğini vurgulamak içindir.

«Onlar şöyle dediler: 'Yurtlarımızdan ve çocuklarımız arasından çıkarıldığımız halde, bizler neden Allah yolunda savaşmayalım?'» Burada yer alan soru edatı, inkâr anlamındaki bir sorudur. Yani biz hangi sebebe ve amaca dayanarak savaşı terk edelim ki? Oysa bizim savaş yapmamızı gerektiren haklı sebeplerimiz bulunuyor. Çünkü bizler ülkemizden, vatanlarımızdan çıkarıldık, ailemizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldık. O halde neden savaşmayalım?

Bunun sebebi, Hz. Musa (a.s.) vefat edince, Hz. Musa'dan sonra, İsrailoğullarına peygamber olarak Hz. Yuşa geldi. Onlara Tevrat'ın hükümleri gereğince ve Allah'ın emrettiği gibi muamele ediyordu. Hz. Yuşa vefat edinceye kadar böyle devam etti. Ancak onun ölümünden sonra, İsrailoğulları içinde büyük olaylar meydana geldi. Allah'a verdikleri sözlerini unuttular. Putlara tapmaya başladılar. Bunun üzerine Allah (c.c.) kendilerine, peygamber olarak Hz. İlyas'ı gönderdi. O da, bunları yeniden Allah'ın yoluna çağırdı. Hz. Musa'dan sonra İsrailoğullarına gönderilen peygamberler, Tevrat'tan unuttukları hükümleri yenilemek ve hatırlamakla görevliydiler. Hz. İlyas'tan sonra, Hz. Elyesa peygamber olarak gönderildi. O da, Allah'ın dilediği süre kadar, ölünceye dek İsrailoğulları arasında bulundu. Bundan sonra İsrailoğullarından öyle toplumlar geldi ki, akla gelmedik hatalara bulandılar. Ortaya kendilerine bir düşman çıktı. Bu düşman Calut'un kavmiydi. Bu kavim Rum denizi sahilinde oturuyordu. Burası Filistin ile Mısır arasında bir yerdi. Bunlar Amalika toplumuydular. Amalika toplumu, İsrailoğullarına musallat oldular, onların topraklarını ellerinden aldılar. Birçok çocuklarını esir ettiler. Bunlara vergi yüklediler, ellerinden Tevrat'larını aldılar. İsrailoğullarına bunlar yüzünden büyük belâ ve felâketler geldi.

İsrailoğullarının işlerinin esası, krallarının ve sultanlarının etrafında toplanmalarına bağlı bulunuyordu. Bu kralların da mutlaka peygamberlerine itaat etmeleri gerekirdi. Kral da, toplumla beraber hareket ederdi, peygamberleriyse onların işlerini düzeltir ve yapmaları gerekeni onlara işaret ederdi, doğru yolu gösterirdi ve Allah'tan onlara haber getirirdi. **«Ama savaş onlara yazılınca.»** Peygamberlerinden istekte bulunmalarından ve hükümdarın gönderilmesinden sonra, savaş kendileri için farz kılınınca, **«içlerinden pek azı hariç yüz çevirdiler.»** Allah'ın emrini bir kenara iterek cihaddan geri kalarak ve yüz çevirerek kaçtılar. Ancak Talût ile birlikte nehri geçenler müstesna. Bunlar da 313 kişiydiler. Bedir ashabı sayısında idiler. **«Allah o zalimleri çok iyi bilendir.»** Bu, yaptıkları zulüm sebebiyle bir korkutma ve tehdittir. Savaştan yüz çevirdikleri ve cihadı terkettikleri için bir cezalandırmadır.

247. «Peygamberleri onlara: 'Allah şüphesiz size Talût'u hükümdar olarak gönderdi' dedi.» Peygamberleri Eşmuil (a.s.), İsrailoğullarına, Allah'ın hükümdar olarak kendilerine Talût'u gönderdiğini söyledi. Ona itaat ediniz ve düşmanınıza karşı onunla beraber savaşınız, dedi.

«Dediler ki: 'Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona maldan da bir bolluk verilmemişken, o bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir?'» İsrailoğulları buna şaştılar ve işin hikmetini inkâr ederek, bu hükümdarlık ona niçin verildiğini, onun buna lâyık olmadığını, halbuki kendilerinin daha lâyık olduklarını söylediler. Onlara göre hükümdarlık kendi haklarıydı. Çünkü ona mal ve servet olarak bir şey verilmemişti. Soyca kendileri seviyesinde olduğunu kabul etseler bile malî bir üstünlüğü yoktu. Yani: "Böyle bir adam bizim üzerimize nasıl hükümdar seçilebilir. Çünkü ortada ondan daha lâyık olanları varken, hükümdar olabilmek için varlıklı olması da gerekirken, bu adam nasıl bir hükümdar olabilir ve başımıza geçebilir?" diyorlardı.

«Şöyle dedi: 'Allah şüphesiz onu üzerinize seçmiş, bilgisini ve gücünü artırmıştır.' » Peygamberleri onlara, onun herhangi bir nesebi ve serveti olmasa da, Allah'ın kendi üzerlerine onu seçmiş olduğunu söyledi. Çünkü onun başkaca üstünlükleri vardır. Ona bilgi bakımından üstünlük vermiştir. Hükümdarlık da bilgiye dayanır. Ayrıca boyca uzun ve iri yapılıdır. Aslında insan, bilgi açısından ruhlar ve kalpler üzerinde etki bırakır, fizikî yapı bakımında da insanların kalplerinde korku doğurur. İşte Allah bu iki üstün nitelikle onu diğerlerinden üstün kılmıştır.

«Allah mülkünü dilediğine verir.» Çünkü bütün mülkün sahibi bizzat O'dur ve O, dilediğini işler. Kullarına dilediğini vermek yalnızca O'na aittir. **«Allah vasidir»**, fakirin durumunu genişletir ve onu zengin kılar **«ve her şeyi çok iyi bilendir.»** Hükümdarlığa kimin ehil olup olmadığını en iyi O bilir.

248. «Peygamberleri onlara dedi ki:» İsrailoğulları, Talût'un başlarına hükümdar seçildiğini kabul etmeleri için, peygamberlerinden bir işaret istediler ve "onun hükümdarlığının işareti nedir?" diye sordular. Peygamberleri de şöyle dedi:

«Onun hükümdarlığının işareti, Tabut'un size gelmesidir ki...» *"Tabut"* kelimesi, "Tevb" kelimesinden alınmadır. Bu, geriye dönüş anlamına gelir. Tabut isminin verilmesi, içine eşya konması nedeniyledir. Bundan maksat, içinde Tevrat'ın yer aldığı sandıktır. Allah, Hz. Musa'nın vefatından sonra, İsrailoğullarının azıp isyana kalkışmaları yüzünden, onlara kızarak bunu kaldırmıştı. Bunlar peygamberlerinden, Talût'un hükümdarlığını gösteren bir işaret isteyince, peygamberleri kendilerine şöyle söylemişti: Doğrusu onun hükümdarlığının işareti, size gökten bir tabutun gelmesidir ki, bunu melekler korumaktadırlar. Meleklerin koruması altındaki bu tabutun, kendilerine peygamberlerinin anlattığı şekilde gelmesini, ta Talût'un yanına gelip ininceye kadar gözetleyip durdular. Bu, Abdullah b. Abas'ın sözüdür. **«İçinde Rabbinizden bir ferahlık,»** Tabut'un gelmesinde, sizin için Rabbinizden bir gönül huzuru vardır. **«Musa ailesinin ve Harun ailesinin geriye bıraktıklarından bir kalıntı vardır.»** Bunun içinde levha parçacıkları, Hz. Musa'nın asası, elbisesi ve takunyaları, Tevrat'tan bir şeyler, bizzat kendi aileleriyle veya tabileriyle ilgili bazı şeyler, kalıntılar vardı. **«Onu melekler taşıyacaktır.»** Yani onun hükümdarlığının işareti, gelen bu tabutun melekler tarafından taşınmasıdır. Diğer taraftan tabutu, melekler taşıyarak getirmemiş gökten yere bizzat kendisi Allah tarafından inmiş, melekler de onu koruyorlardı, ya da meleklerin sürdüğü iki öküz üzerinde getirilmiştir.

Burada taşımanın meleklere izafe edilmesi, onların bunu korumasından dolayıdır. Çünkü bir şeyi koruyan kimseye, bu şeyi o kimse taşımıştır demek caizdir. Meselâ adam: "Ben Ahmed'in eşyasını taşıyıp getirdim" der. Bu, onu yolda ben korudum, anlamına gelir. Yoksa bizzat taşıması demek değildir.

«Eğer iman edenlerdenseniz, bunda sizin için kesin bir işaret vardır.» Ey İsrailoğulları! Tabutun tekrar size verilmesinde, Talût'un hükümdarlığı konusunda sizin için büyük bir işaret vardır. Ayrıca bu, sizin peygamberinizin doğruluğuna da bir delildir. Çünkü Allah'ın Talût'u size hükümdar seçtiğini peygamberiniz bildirmişti. Gerçekten sizler inanmışsanız, Allah'ı tasdik ediyorsanız, o zaman Talût'un hükümdarlığını da tasdik ediniz.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ
بِالْجُنُودِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلٖيكُمْ بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ
مِنّٖيۚ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنّٖٓي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهٖۚ

فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ
قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ
يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً
كَثِيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا
لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ
بِاِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾
تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

249. Talût askerleriyle ayrılınca dedi ki: "Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim ondan tatmaz ve sadece eliyle bir avuç alırsa bendendir." Onlardan pek azı hariç, ondan içtiler. Nihayet o ve beraberindeki mü'minler ırmağı geçince: "Bugün Calût ve askerlerine karşı gücümüz yok" dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin bilenler ise: "Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok olan bir topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenler-

le beraberdir" dediler.

250. Calût ve askerlerine karşı ortaya çıktıklarında şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır indir, ayaklarımızı sabit tut ve kâfir millete karşı bize yardım et."

251. Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davûd, Calût'u öldürdü. Allah da ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediği şeylerden de öğretti. Eğer Allah'ın insanları birbirleriyle önleyip savması olmasaydı, yeryüzü muhakkak fesada uğrardı. Fakat Allah, âlemlere karşı büyük lütuf sahibidir.

252. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir ki, onları sana hak olarak okuyoruz. Elbette sen gönderilen peygamberlerdensin.

249. «Talût askerleriyle» ülkesinden **«ayrılınca»** Amalikalarla savaşmak için birlikte çıktığı yakın savaş arkadaşlarına **«dedi ki:»** Rivâyete göre bunlar, tabutu gözleriyle görünce, artık zafer kazanacaklarından bir kuşkuları kalmadı. Hemen cihada koştular. Bunun üzerine Talût onlara şöyle dedi: Benimle birlikte yaşlı ve hasta kimse savaşa gelmesin. Yine bir adam bir binaya başlamış ve henüz bunu bitirememişse, o da gelmesin. Borçlu olan da benimle savaşa gelmesin. Henüz yeni evlenmiş ve eşiyle beraber olmamış olan da gelmesin. Benim tek bir isteğim var, benimle savaşa çıkacak olanlar yalnızca gayretli ve boş gençler olmalıdır. İşte böyle kimselerden tam seksenbin kişi seçti. Zaman, sıcakların şiddetli olduğu bir döneme rastlıyordu. Halk köşe ve bucaklara çekiliyor, suyun azlığından şikâyet ediyorlardı. Allah'ın kendileri için bir nehir akıtmasını istediler. Talût, peygamberleri Eşmuil'in haber vermesiyle onlara dedi ki:

«'Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir.» İçinizden kimin Talût'a karşı iyi niyetli ve samimi, kimin de böyle olmadığını meydana çıkarmak istiyor. Çünkü savaşmak istemeyen bir kimse, eğer ordu içerisinde bulunursa, orduya zaaf girer. Onun kötülüğü yüzünden ordu yenilgiye ve bozguna uğrar. **«Kim ondan »** yani bu nehrin suyundan, avucuyla veya bir kapla değilde, olduğu yerde uzanarak ağzıyla kana kana **«içerse benden değildir.»** Yani asker ve inanmış arkadaşlarımdan değildir. **«Kim ondan tatmaz ve sadece eliyle bir avuç alırsa bendendir.'»** Benim dinimdendir. Âyette geçen *"gurfe"* avuç içerisindeki su demektir. "Garfe" şeklinde okunduğunda ise anlamı bir avuç su almak demek olur. Yani bu peygamberin bir mucizesi olarak, az miktarda su alınırsa, Allah onu bereketli kılar ve onların hepsine yeter. Nitekim Allahü Teâlâ, Rasûlullah (s.a.v.)'ın döneminde azıcık bir sudan, çok sayıda insanın susuzluğunu gidermiştir.

«Onlardan pek azı hariç, ondan içtiler.» Hepsi ırmağa kadar vardılar, hemen uzanıp tıpkı hayvanlar gibi, kana kana içtiler. Sudan tatmamak şöyle dursun avuçla alıp içmekle de yetinmediler, kana kana içtiler. Fakat bunlar arasından çok az sayıdaki kişiler böyle yapmadılar, emre uydular. Bunların sayısı da Bedir savaşındaki sahabenin sayısı kadar, yani 313 kişiydi. Bunlar sadece avuçlarını daldırıp tadımlık olarak bu sudan içtiler. Fakat Talût'a karşı gelenler, diz çökerek ve yatarak hayvanlar gibi içmeye başladılar. Böylece Talût kimin kendisine karşı ve kimin yanında olduğunu öğrendi. Ayrıca asi olanların tekrar beldelerine döndükleri konusunda tefsir âlimleri arasında herhangi bir ihtilâf yoktur.

«Nihayet o,» yani Talût **«ve beraberindeki»** az sayıdaki **«mü'minler ırmağı geçince»** itaat edip karşı çıkmayanlardan bir kısmı öbürlerine **«'Bugün Calût ve askerlerine karşı bir gücümüz yok,'»** yani onlarla savaşıp karşı koyamayız; çok oldukları için onlara üstünlük sağlayamayız **«dediler.»** Tâlut'a iman edenler iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı hayatı seven, ölümden korkan, korkuya bütünüyle yenilen; diğer bir kısmı da güçlü, cesur, dayanıklı, Allah'a itaat edip ölüme aldırış etmeyen kimselerdi. İşte, Câlut ve askerlerine karşı gelemeyeceklerini söyleyenler, inananların birinci grubuydu.

«Allah'a kuvaşacaklarını kesin bilenler ise:» Allah'ın üstün yardımının ve desteğinin geleceğine kesin olarak inananlarsa, **«'Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle»**, O'nun hükmü ve kolaylaştırmasıyla **«çok olan bir topluluğa galip gelmiştir.»** Çünkü Allah, sayıları az da olsa, dinine yardım edenleri asla zelil etmez. Sayıları ve silahları ne kadar çok olursa olsun, dinine karşı çıkanları da asla üstün kılmaz. **«Allah sabredenlerle beraberdir,' dediler.»** Düşmanlara karşı göğüs gerip sabredenleri zafere erdirmek konusunda onların yanındadır. Sabır, düşmanla karşılaşınca olur.

Rabığ şöyle diyor: Bu kıssada dünya ve dünyaya bağlı olanlarla ilgili bir ima ve örnek vardır. İnsan kendisine yetebilecek miktarını alıp bununla yetinse, fazlasına düşkünlük göstermese, dünyada esenliğe kavuşur ve kurtulur. Fakat ihtiyaçtan fazlasını almaya uğraşırsa, susuzluğu giderek artar. Nitekim Dünya tuz gibidir. Ondan çok miktarda alanın susuzluğu artar, denilmiştir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa,* *mutlaka bir üçüncüsünü ister. Topraktan başka Âdemoğlunun karnını (gözünü) hiç bir şey doldurmaz. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder.*"(129) Yani kul, dünyaya düşkünlükte devam eder durur. Bu, ölünceye kadar sürer. Ancak onun karnını kabir toprağı doldurur.

250. «Calût ve askerlerine karşı ortaya çıktıklarında şöyle dediler:» Talût ve beraberindeki mü'minler, savaş alanına çıkıp Calût ve askerlerinin sayılarını ve silahlarını gördüklerinde ve onlara güç yetiremiyeceklerini anlayınca hep birlikte Allah'a yalvarıp yakarmaya ve O'ndan yardım istemeye başladılar:

«'Ey Rabbimiz!» Bu onların kulluklarını itiraf edip, durumlarının düzeltilmesini istemeleridir. **«Üzerimize sabır indir,»** Savaşın sıkıntıları ve ızdırapları konusunda bize büyük bir sabır ve dayanma gücü ver. Savaş meydanlarında **«Ayaklarımızı sabit tut.»** ve düşmanın kalbine korku sal **«ve kâfir millete karşı bize yardım et.'»** Onları kahret, bozguna ve hezimete uğrat, bize zafer ihsan et.

251. «Derken» fazla bir vakit geçmeden **«Allah'ın izniyle»** yardımı ve desteğiyle **«onları, bozguna uğrattılar»** ve yendiler. **«Davûd, Calût'u öldürdü.»** Zalim Calût, Amalika'nın lideriydi. İnsanların en güçlüsü ve en şiddetli olanıydı. Tek başına bir orduyu yenecek güçteydi. Davûd ise, koyun güderdi, bir çobandı. Yüce Allah, ordunun peygamberi Hz. Eşmuil'e, Calût'u öldürecek olan kişinin Davûd olduğunu bildirdi. Eşmuil de Allah'tan onun gelmesini istedi ve Allah da onu gönderdi. Peygamber Eşmuil Davûd'a şöyle dedi: "Allah (c.c.), Calût'u senin elinle öldürtecektir. Gel bizimle birlikte onunla savaşa çıkalım". O da, birlikte çıktı ve malum sonuç elde edildi.

«Allah da ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediği şeylerden de öğretti.» Allah, İsrailoğullarının hükümdarlığını ona verdi. Onlar Hz. Davûd'dan önce, herhangi kimsenin hükümdarlığı altında bir araya gelmemişlerdi. Davud'a hükümdarlık verdiği gibi, aynı zamanda hikmeti, yani peygamberliği de verdi. Hz. Davud'dan önce İsrailoğullarından hiç kimseye hükümdarlık ve peygamberlik birlikte verilmemişti. Bu, sadece Hz. Davûd'a verilmiştir. Bundan önce hükümdar bir soydan (kabileden) olurken, peygamberlik

---

129- Hadisi Buhari ve Müslim şöyle rivayet etmişlerdir: *"Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa iki vadi dolusu olmasını ister. Onun ağzını ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder."* Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî de benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/47.

de bir başkasında olurdu. Allah, Hz. Davûd'a da Zebur'u indirdi. Allah, ona öğretmesini istediği şeyleri de öğretti. Meselâ Hz. Davûd'a zırh yapmayı, kuşlarla konuşmayı, dağların tesbihini öğrettiği gibi, güzel sesi ve güzel nağmeleri de ona vermiş ve öğretmişti. Allah, Hz. Davûd'a verdiği güzel sesi, kimseye vermemişti.

«Eğer Allah'ın insanları birbirleriyle önleyip savması olmasaydı, yeryüzü muhakkak fesada uğrardı.» Eğer fesada, bozgunculuğa ve kötülüğe kalkışan insanları Allah'ın başka insanlarla ortadan kaldırması olmasaydı, yeryüzü mutlaka bozguna uğrardı. Tüm menfaatları yok olur, ekin ve nesil bozulurdu. Ayrıca yeryüzünü imar eden ve düzelten şeyler de yok olup giderdi.

Bir diğer yorum da şöyledir: Eğer Allah, mü'minler ve iyi kimseler aracılığıyla kâfirleri ve kötü kimseleri ortadan kaldırmasaydı, dünya ve içindekiler helâk olurlardı. Ancak Allah, mü'minler eliyle kâfirleri, salihler eliyle de fâcirleri, yani kötüleri yok etti. Öte taraftan bu âyette, hükümdarlığın faziletine ilişkin bir uyarı var. Eğer hükümdarlık olmasaydı, dünyanın düzeni bozulurdu. Bunun için şöyle denmiştir: Din ve devlet ikizdirler. Birinin kalkması halinde, öteki de ortadan kalkar. Çünkü din temeldir, devlet de bekçiliktir. Eğer bir şeyin temeli yoksa, o şey yıkılmaya mahkûmdur. Eğer bir şeyin bekçisi ve koruyucusu yoksa, o da zayi olur, kaybolur.

«Fakat Allah, âlemlere karşı büyük lütuf sahibidir.» Allah'ın fazlı ve keremine kimse erişemez. Bu itibarla O, birinin fesadını ve kötülüğünü diğeriyle önler. Böylece yeryüzünde bozgunculuk olmaz. Milletlerin ve toplumların durumları ancak Allah'ın teşrii ve yasası ile düzelebilir.

252. «İşte bunlar,» Burada daha önce geçen hükümlere işaret vardır. **«Allah'ın âyetleridir ki,»** O'nun katından indirilmiştir. **«Onları sana hak olarak okuyoruz.»** Yani Cebrail aracılığıyla, en uygun şekilde sana okuyoruz. Hiç kuşkusuz, kitap ehlinin onda buldukları şeylerin hiç birisi, onların kitaplarına uyumsuzluk göstermez. Onlar da şüphesiz bir şekilde bunun böyle olduğunu bilirler. **«Elbette sen gönderilen peygamberlerdensin.»** Sen de, ümmetlere gönderilen peygamberlerden bir peygambersin. Bizim risaletimizi ve hükümlerimizi tebliğle yükümlüsün. Aksi takdirde bu âyetler sana bildirilmezdi.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ
اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ
مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا
فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا
شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

253. İşte biz o peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti. Meryemoğlu İsa'ya da açık mucizeler verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık mucizeler geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat onlar ayrılığa düştüler; onlardan kimi iman etti, kimi de küfre saptı. Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar.

254. Ey iman edenler! İçinde ne bir alış verişin, ne bir dostluğun, ne de bir şefaatın olmadığı gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıktan harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.

253. «İşte biz o peygamberlerden...» Burada tüm peygamberlere ve bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e de işaret olunmaktadır. **«Bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.»** Bazılarını bazı menkıbelerle diğerlerinden üstün kıldık. Bilindiği gibi peygamberlerin tümü, peygamberlik açısından eşittirler. Çünkü nübüvvet tek bir şeydir ve onda üstünlük sözkonusu değildir. Ancak üstünlük dereceleri bakımındandır. Peygamberlerin bazısı Hz. İbrahim (a.s.) gibi, dostluk (halillik) derecesine ulaşmıştır. Bazılarında da, Hz. Davûd gibi hem hükümdarlık ve hem peygamberlik derecesi toplanmıştır. Hz. Süleyman'ın emrine tüm cin ve insanlar, kuşlar ve rüzgâr amade kılınmıştır. Halbuki Hz. Süleyman'ın babası Hz. Davûd için bunlar yoktu.

Allah (c.c.), bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i de, hem cinlere ve hem de insanlara peygamber olarak göndermekle öteki peygamberlerden farklı kılmıştır. Aynı zamanda bizim peygamberimizle, önceki tüm şeriatlar neshedilmiş, yani yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu peygamberlerden kimisi ümmetini, Hz. İbrahim (a.s.) gibi fiilleri, sıfatları ve zatı bakımından Allah'ın birliğine (tevhid) davet etmiştir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.) tevhidin kutbudur. Oysa öteki peygamberler ümmetlerini mebde ve meada davet ederler, bazı ilâhi sıfatlarla mevsuf olan bir tek zata (Zat-ı Ehadiyete) çağırırlardı. Ancak Hz. İbrahim, Zat-ı ilâhiye-i ehadiyete, yani bir tek ilâhi zata davet ediyordu. Bunun içindir ki Allah, bizim Peygamberimiz (s.a.v.)'e: *"Sonra sana: Allah'ı birleyerek İbrahim'in dinine uy, diye vahyettik"* (Nahl: 123) buyruğuyla Hz. İbrahim'e uymasını emretmişti.

Peygamberler davet açısından farklı derecelere sahip bulunsalar da, hepsi Allah'a vasıl olmuş ve Allah'da fena bulmuş kimselerdir. Peygamber ancak vasıl olmakla olabilir. Yani her peygamber kesinlikle Allah'a ulaşan, tevhid mertebelerinin tümünü elde eden kimselerdir. İster fiillerle, ister sıfatlarla ve isterse zatla ilgili tevhid olsun, bütün bu dereceleri elde eden kimsedir.

«Allah onlardan kimiyle konuştu,» Yani kendileriyle arada hiçbir vasıta olmaksızın konuşmak suretiyle derecesini üstün kıldı. Bu, Hz. Musa'dır ve Allah ile konuşan anlamında "Kelîmu'llah" denilmiştir. **«Kimini de derecelerle yükseltti.»** Bu bakımdan peygamberler bazı yönlerden birbirlerine göre farklı derecelere sahiptirler. Birbirinden farklı mertebeler yönünden oldukça üstün derecelere sahiptirler. Bununla Hz. Muhammed (s.a.v.)'in muradolunduğu açıktır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), öteki peygamberlerden derece bakımından üstündür. Çünkü başka hiçbir peygambere Hz. Peygamber'e verilen mucizeler kadarı verilmemiştir. Eğer Rasûlullah (s.a.v.) Kur'an'dan başka hiçbir mucize verilmeseydi, bu bile onun öteki peygamberlere üstünlüğü açısından yeterdi. Çünkü bu mucize dünya durdukça kalıcıdır. Halbuki öteki mucizeler Kur'an gibi kalıcı değildir.

«Meryemoğlu İsa'ya da açık mucizeler verdik.» Ölüleri diriltmek, hastalara şifa sağlamak, anadan doğma körleri ve alacaları iyileştirmek, Allah'ın izniyle kuş yaratmak ve gayıptan haber vermek gibi açık ve seçik mucizeler vermiştik. Allah, onun mucizelerini, onun üstünlüğünün ve derecelerinin farklılığına sebep gösterdi. Oysa açık deliller ve mucizeler sadece Hz. İsa'ya ait ve ona tahsis edilmiş değildir. Bunun sebebi ona verilen mucizeler öyle mucizelerdir ve öylesine büyüktür ki, Hz. İsa'dan başkası böyle mucizeler göstermemişti.

Yüce Allah'ın burada, diğer peygamberleri anmayıp Hz. İsa'dan söz etmesi, yahudilerin onu aşağılamada çok aşırı gitmelerindendir. Çünkü yahudiler, Hz. İsa'nın elinde böyle büyük ve açık mucizeleri görmelerine rağmen, onun peygamberliğini inkâr ettiler. Hıristiyanlar da, Hz. İsa'ya tazimde o derece ileri gitmişlerdi ki, onu risalet mertebesinden çıkarıp, ilahlığa yükseltmişlerdi.

«Ve onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik.» Tertemiz ruhla. Bu ruhu ona Allah üflemişti. Allah, onu böylece, erkekle dişinin menilerinden yaratılanlardan farklı olarak yarattı. Çünkü Hz. İsâ (a.s.) herhangi bir erkeğin sülbünde bulunmamıştı ve aynı zamanda Hz. İsa hayız gören rahimlerden de uzaktı. Kudüs, burada mukaddes anlamınadır, ya da Allah demektir. Bunun ruhu da, Hz. Cebrail'dir. Ruh'un Kudüs'e izafetiyse, teşrif yani şereflendirmek içindir. Mana şöyledir: Allah, ona Cebrail ile işin başında, ortasında ve sonunda yardım etti. İşin başında yardımına: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik."* (Tahrim: 12) âyetiyle işaret olunmuştur. Ortasında yardımı ise, Cebrail Hz. İsa'ya ilimleri öğretmiş ve onu düşmanlarından korumuştu. İşin sonunda yardımı ise, yahudiler kendisini öldürmeye kalkışınca, Hz. Cebrail ona yardım edip onu semaya yükseltti.

«Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler kendilerine apaçık mucizeler geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi.» Yani peygamberlerden sonra çeşitli ümmetler birbirlerini öldürmezlerdi. Allah onların öldürülmemelerini dileseydi, öldürmezlerdi. Hepsini de peygamberlerin getirdiğine uymada ittifak halinde kılardı. Oysa gönderilen peygamberler tarafından o ümmetlere apaçık deliller ve mucizeler geldikten sonra, bu yola giriştiler. Kaldı ki gösterilen tüm mucizeler, ümmetlerin peygamberlere uymalarını gerektiriyordu. **«Fakat onlar ayrılığa düştüler.»** Bunlar büyük bir ayrılığa düştükleri için Allah bunların öldürülmelerini diledi. **«Onlardan kimi iman etti,»** Bu peygamberlerin getirdiği mucizelere kimi iman etti, **«kimi de küfre saptı.»** Kimi de gelen mucizeleri kabul etmedi, dolayısıyla durumlarına uygun olarak birbirlerini öldürdüler. **«Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi.»** Bu durumlardan sonra da yine Allah onların birbirlerini öldürmemelerini isteseydi, öldürmezlerdi.

«Fakat Allah dilediğini yapar.» Yani herhangi bir gerektirici neden olmadan veya bir engelleyici olmadan Allah dilediğini yapar. Burada, tüm olayların Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna ilişkin apaçık bir delil vardır. İster hayır, ister şer, ister iman ve ister küfür, ne olursa olsun hepsi de Allah'ın dilemesine bağlıdır. İşte bu âyet Mûtezile aleyhine onları uyarıcı bir niteliktedir.

İmam Gazzalî yüce Allah'ın "ed-Dârr ve en-Nâfi' " adlarının açıklamasında şu ifadelere yer veriyor: O, hayrın ve şerrin kendisinden sudur ettiği, fayda ve zararın kendisinden geldiği zattır. Bütün bunlar Allah'a aittir. Bunlar ya melekler, insanlar ve cansız varlıklar aracılığıyla olur veya herhangi bir vasıta olmaksızın olabilir. Meselâ zehirin kendisinde öldürücülük ve zarar vericilik özelliği olduğunu sanma. Aynı şekilde, yemeğin kendisi doyurucu ve yararlı değildir. Yine sanma ki, insan, şeytan veya yaratıklardan herhangi bir şey mesela bir yıldız, ya da bir başka şey bizzat kendisi iyilik veya kötülük yapabilme imkânına sahiptir, ya da faydalı veya zararlıdır. Aksine bütün bunların tümü bazı sebeplere dayanırlar. Bu şeylerin meydana gelebilmesi, ancak başlarına musallat kılınan sebeplere bağlıdır. Bütün bunların tümü de, ezelî kudrete izafetle ele alınırlar. Meselâ kalemin kâtibe (yazana) izafesi gibi. Yani yazı kalemden çıkar, ama onu kullanan başkasıdır. Meselâ, hükümdar ya da yetkili kimse, bir cezayı onaylayıp bunun altına imza atınca, bu cezada kalemin bir rolü yoktur. Ancak kalem kendisi için imza atılana musallat kılınana zararlıdır. İşte diğer araçlar ve sebepler de böyledir.

254. «Ey iman edenler! İçinde ne bir alış verişin, ne bir dostluğun, ne de bir şefaatın olmadığı gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıktan harcayın.» Henüz hesap ve ceza günü gelmeden, size rızık olarak verdiğimizden harcayın. Buradaki infak yani harcamadan maksat, vacip (farz) olan zekâttır. Çoğunluğun görüşüne göre bu, hem farz olan zekâtı ve hem de nafile harcamayı kapsar. Hesap ve ceza gününde, herhangi bir eksikliğin giderilmesi için, bir alış veriş imkânı ve fırsatı tanınmaz. Yaptıklarınızdan ötürü dostlarınızdan biri de gelip sizi kurtaramaz. Çünkü orada dostluk geçerli değildir. Hullet (dostluk), sevgi ve sadakat anlamlarına gelir. Halil de dost demektir. İşte kıyamet gününde, dostlar arasındaki dostluk biter. Dostluk ancak takva sahipleri arasında sürer. Çünkü bir âyette şöyle buyuruluyor: *"Dostlar, o gün birbirine düşmandır. Yalnız takva sahipleri hariçtir."* (Zuhruf: 67) O gün sırtınızı dayayabileceğiniz bir şefatçiniz olmayacak ki, size şefaat edebilsin. Kıyamet gününde şefaatin olmayacağından maksat, hiçbir kimsenin, kendisine izin verilmeden şefaat edemiyeceğidir. Çünkü deliller, mü'minler için şefaatın varlığını bildirmektedir. Ancak bu da kendilerine izin vermesinden sonra olabilecektir. Bu şefaat, Allah'a herhangi bir şekilde şirk koşmadan ölenler hakkındadır.

«**Kâfirler,**» yani zekât vermeyi terkedenler. Burada zekâtın, Allah yolunda yapılan diğer harcamalara, tercihi, bir tehdit ve uyarı içindir. Nitekim Hac ibadetiyle ilgili olarak geçen âyette de aynı ifade görülmektedir. Bu Hac ile ilgili âyetin sonunda: *"Kim de inkâr ederse"* (Al-i İmrân: 97) buyurulmuştur. Burada *"Kim haccetmezse"* denilmeyip yukarıdaki ifade zikredilmiştir. Dolayısıyla yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de, zekâtı terketmenin, vermemenin kâfirlere ait bir nitelik olduğu bildiriliyor. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Vay haline Allah'a ortak koşanların! Onlar zekât vermezler.*" (Fussilet: 6-7) İşte bu kimseler «**zalimlerin ta kendileridir.**» Çünkü kendilerini cezaya atmakla canlarına zulmetmiş oluyorlar ve malı, verilmemesi gereken yerlere veriyorlar. Allah'ın emretmediği ve yasakladığı yollara harcıyorlar.

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۜ يَعْلَمُ مَا
بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا

شَآءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ
حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ
قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ
بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

255. Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, daima diri ve yarattıklarını gözetip yönetendir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de bir uyku tutmaz. Göklerde olan ve yerde olanlar ancak O'nundur. O'nun izni olmadıkça kendi katında kim şefaat edebilir? Onların önlerindeki ve arkalarındaki şeyleri O bilir. Onlar, O'nun ilminden ancak kendi dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları korumak O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.

256. Dinde zorlama yoktur. Doğruluk ile sapıklık meydana çıkmıştır. Artık kim, tağutu tanımayıp da Allah'a iman ederse, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah hakkıyla işiten ve bilendir.

255. «Allah ki,» Allah, yüce Rabbimizin doksan dokuz isminden en yüce ismidir. İsm-i Azam'dır. Çünkü bu, tüm ilâhi sıfatları kendinde toplayan zatı gösterir, O'na işaret eder. O'nun zatıyla ilgili hiçbir nitelik bu ismin dışında değildir. Oysa öteki isimler, yüce Allah'ın ilâhî sıfatlarının tümüne ayrı ayrı işaret etmeyip yalnızca konuldukları anlamlara delâlet ederler. Meselâ ilmine, kudretine, fiiline veya bir başka özelliğine işaret ederler. Bir de "Allah" ismi tüm isimlerin en özelidir. Bir başkasına bu isim verilemez. Ne gerçek anlamda ve ne de mecazî manada verilmesi mümkün değildir. Halbuki öteki isimler, bazan başka varlıklara ad olabiliyor. Meselâ Kadîr (her şeye gücü yeten), Alîm (her şeyi en iyi bilen), Rahîm (merhametli) gibi isimleri burada sayabiliriz.

Kul için gerekli olan şey, bu ismi anar anmaz, kulluğunu hatırlayıp, O'na karşı gerekeni yapmalıdır. Yani kul, sürekli bir şekilde kalbiyle Allah'la beraber olduğunu ve hep O'na yönelmesi gerektiğini bilmeli, kalbi bu inançla dopdolu olmalıdır. Başkasına bakmamalı ve Allah'tan başkasına iltifat etmemelidir. Yalnızca Allah'tan beklemeli ve yalnızca O'ndan korkmalıdır. Bu, nasıl olmasın ki, kişi bu isimden, O'nun hakiki ve gerçek varlık olduğunu bilecek, O'ndan başka her şeyin geçici, yok olucu ve bâtıl olduğunu bilecek de başkasına yönelecek? Çünkü insan başta kendi nefsinin helâk olacağını görür. Tıpkı Rasûlullah (s.a.v.)'ın gördüğü gibi. Çünkü O şöyle buyurmuştur: *"En doğru kelime, Şair Lebid'in söylediği kelimedir. O şöyle diyordu: Allah'tan başka her şey batıl ve geçersizdir."* (130)

«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.» İbadete lâyık olan yalnızca O'dur. O'ndan başkası buna lâyık değildir. Tevhid'in üç mertebesi vardır:

Birincisi: Henüz işin başında olanların tevhidi, yani Allah'ı birlemeleridir. Bu, "Lâ ilahe illallah" ile başlar.

İkincisi: Orta derecedekilerin tevhididir. Bu, "Lâ ilâhe illâ ente" dir. Yani: "Ancak Sen varsın, Senden başka hiçbir ilâh yoktur." Çünkü bu durumdakiler şühud makamındadırlar, bunun da gereği hitaptır. Yani "Sen" demektir.

Üçüncüsü: Kâmil olanların tevhididir. Bunlar "Vahidu'l-Ehad" olan, yani tek olandan tevhidi duyarlar. Bu, "la ilâhe illa ene" dir. Yani: "Ancak Ben varım, başkası yok" demektir. Çünkü bu derecede bulunanlar küllî anlamda fena (yok oluş) makamınadırlar. Peygamberler işte bu makamdadırlar. Onlardan asla hiçbir şey sadır olmaz.

Âyette yer alan *"Huve-O"* lafzı mukarrabîn olanların makamına işaret eder. Bu makamdakiler eşyanın mahiyetini ve hakikatini, hep Allah'ı hatırlatma düşüncesi ve inancıyla görürler. Bu itibarla mukarreb olanlar tüm varlıklarda başka şeyi değil, yalnızca Allah'ı görürler. Çünkü Hak, yalnızca zatı itibariyle varlığı gerekli olandır. Oysa Allah'tan başka her şeyin varlığı ile yokluğu eşit derecededir. Yalnızca O'nun varlığı vaciptir.

130- Buharî, Müslim, ibn Mace Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/190

Şeyhim şöyle der: "Allah'ı tam anlamıyla bilenlere göre "Lâ ilâhe illallah" diye zikretmek, "Allah, Allah", veya "hû, hû" kelimeleriyle zikretmekten daha üstündür. Çünkü "lâ ilâhe illallah" cümlesinde, hem nefy ve hem de isbat vardır. Yani bir yönüyle red, diğer yönüyle kabul. (Allah'ı kabul, başkalarını red). Aynı zamanda bu kelime fazlaca bilgi ve marifet içeriyor. Ben bu kelimeden şunu da anlıyorum: "Lâ ilâhe illallah" dediğim zaman bu, hakkanî şühud ile tüm yaratıkların fiillerininin, sıfatlarının ve zatlarının Hak olan Allah'ın sıfatları, fiileri ve zatı önünde faniliğine şehadet etmektedir. Yine ben: "Muhammedün Rasûlullah" dediğimde, yine bu hakkanî şühud ile Rabbanî feyzin, Nebîlerin ve Rasûllerin Efendisi Hz. Muhammed için bakî olduğunu görüyorum. İşte kulun tevhidi, bu mahiyette olabilirse, hiç kuşkusuz böyle bir kimsenin tevhidi, hakiki ve hakkanî tevhid olur. Yoksa resmî ve nefsanî bir tevhid değil."

«O, daima diri...» *"Hayy"* sözlükte, kendisinde hayat ve dirilik olan demektir. Bu, ölümün ve cansızlığın zıddı olan bir sıfattır. Bu, iradî anlamda his ve hareketi gerektirir. İnsanın en şerefli vasfı Daru'l-kerâme denilen Cennet yurdundaki ebedî hayattır. Allah bu vasıfla tasvif edilip: "O, Hayy-hayat sahibidir." denildiği zaman bunun manası, yok olmak ve ölümlü olmaktan uzak, dâim, bâkî demektir. Yüce Allah, ezelî ve ebedî hayat ile nitelenmiştir.

«Ve yarattıklarını gözetip yönetendir.» *"Kayyûm"*; kâim kelimesinin mübâlağa sıfatı olup her şeyi yaratma, yetiştirme, layık olduğu kemâle ulaştırma ve koruma hususunda sürekli bir şekilde ayakta tutan ve gözeten demektir. Aynı zamanda *"el-Hayyü'l-Kayyûm"*, Allah'ın İsm-i Azam'ıdır, denilmiştir. Hz. İsa (a.s.), ölüleri diriltmek istediği zaman, bununla duâ ederdi: "Ya Hayyu, ya Kayyûm" derdi. Yine, deniz yolculuğu yapan kimseler, batma tehlikesi geçirdiklerinde, "Ya Hayyu, ya Kayyûm" diye duâ ederlermiş. Hz. Ali b. Ebû Talib'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bedir günüydü, Rasûlullah (s.a.v.) ne yapıyor diye bakmaya gelmiştim. Onun secdede şöyle dediğini duydum: *"Ya Hayyu, ya Kayyûm"*. Ben, defalarca yanına girip çıktım, fakat o, o halde devam ediyordu ve söylediği ifadelere başkalarını eklediğini duymadım. Allah fethi gösterinceye kadar bu duâya devam etti." Bu da, bu ismin yüceliğini gösteriyor.

«Kendisini ne bir uyuklama, ne de bir uyku tutmaz.» Âyette geçen *"sinetün"* kelimesi, insanı uyku ağırlığının basması anlamınadır ki, insan uyumadan önce, kendisinde meydana gelen uyuklama olayıdır. Uyuklama, uykunun başlangıcıdır. Mübalağada kıyasta aksi olduğu halde âyette, önce uyuklamanın ve sonra uykunun getirilmesinin sebebi dış görünüşe ve meydana gelişteki tertibe göredir. Çünkü insanda bu ikisinden, önce uyuklama, bundan sonra da uyku ârız olur. Buna göre anlam şöyledir: Koruması ile kâim olan bir şeyi koruma hususunda yorulma, gaflet, usanma ve gevşeklik gösterme gibi yaratıkların başına gelenler, Allah için sözkonusu olamaz. Allah için yorgunluk diye bir şey yoktur. Çünkü yorulan varlık, dinlenmeye ve uyku yoluyla istirahata gerek duyar. Kaldı ki uyku ölümün kardeşidir. Ölüm ise hayatın ve diri olmanın karşıtıdır. O Allah hakiki anlamda Hayy, yani ölmez diridir. Hayatın zıddı olan bir şey O'nun için sözkonusu değildir. Kaldı ki Allah, kemal sıfatlarıyla da muttasıftır. Bu bakımdan O, her türlü eksik sıfattan münezzehtir, uzaktır.

Rivâyete göre Hz. Musa (a.s.) meleklere, "Rabbimiz uyur mu" diye sordu. Allah da, meleklere, Hz. Musa'yı üç gün uykusuz bırakmalarını, uyumasına izin vermemelerini vahyetti. Sonra, eline iki dolu bardak almasını istedi. Hz. Musa da içi dolu iki bardağı eline aldı. Bu sırada uyku baskın gelip, ellerindeki iki bardak yere düşüp kırıldı. Sonra Allah: *"Ben gökleri ve yeri kudretimle tutuyorum, eğer beni bir uyku ya da uyuklama alsaydı, gökler de, yer de yok olup giderlerdi"* buyurdu.(131) Hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Şüphesiz Allah uyumaz ve O'na uyumak da yakışmaz."*(132)

İbn Melek de şöyle der: "Bu, uykunun Allah için muhal olduğu konusunda bir açıklamadır. Çünkü uyumak, bir âcizlik belirtisidir. Oysa Allah, âcizlikten yüce ve münezzehtir." Ebû Yezid Bistamî de : "Ben, gecelerimi kendim için gündüz yaptığımda, işte o zaman bana açılan kapılar açıldı" demiştir.

Adamın biri, bir cariye satın alır. Akşam olunca, ona yatağını sermesini söyler. Cariye de: "Efendim! Senin de bir efendin var mı?" der. Adam: "Evet" der. Bu defa: "Peki uyur mu?" der. O da: "Hayır, efendim uyumaz" der. Cariye: "O halde, senin efendin uyumazken, sen uyumaktan haya duymaz mısın?" der.

«Göklerde olan ve yerde olanlar ancak O'nundur.» Bu, Allah'ın gerçek anlamda Kayyûm olduğunun kesin delilidir. Bu, O'nun ulûhiyette tekliği-

---

131- Bu kıssa için Bkz. İbn Kesîr.

132- Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. Burada şu ifadeler de yer alır: *"Onun hicabı nurdur. Eğer onu açsaydı, yüzünün sübühatı, gözünün ulaşabildiği tüm yaratıklarını yakardı."* (İman, 293).

nin de kanıtıdır. Çünkü gökleri, yeri ve bu ikisinde yer alan her şeyi yaratan bizzat Allah'tır. Bu ikisinde yer alan her şey ve bu ikisi Allah'ın mülküdürler. Hiçbir kimsenin bu şeylerde O'na bir ortaklığı yoktur. Hiçbir kimsenin Allah üzerinde (haşa) bir hükümranlığı da yoktur. Öyle ise bir başkasına kulluk yapılması ve ibadet olunması asla caiz olmaz. Kulluk ve ibadet yalnızca O'na yapılır.

«O'nun izni olmadıkça kendi katında kim şefaat edebilir?» Bu âyette yer alan *(Men)* her ne kadar soru edatı ise de, anlam bakımından nefiy, yani olumsuzluk belirtir. Bunun içindir ki, bundan sonra "İlla" sözcüğü gelmiştir. Yani: Allah, izin vermedikçe, O'nun katında hiçbir kimse şefaat edemez. Eğer Allah'a yakın olan ve katında yeri olanlardan maksat O'ndan izinsiz şefaatte bulunamayacaklarsa, başkalarının şefaatı asla düşünelemez.

Müşrikler, putlarının, Allah'ın ortakları olduğunu, Allah katında kendilerine şefaat edeceklerine inanıyorlardı. Allah zatını birledi ve zatından şirki, ortaklığı reddetti. O'nun katında, O izin vermedikçe hiçbir kimsenin şefaat etme yetkisi yoktur.

Âyet, kâfirler için şefaatin olmadığını bildiriyor. Bu, aynı zamanda Mûtezile'yi de reddeden bir delildir. Çünkü Mûtezile şefaatı, temelden kabul etmemektedir. Halbuki *"O'nun izni olmadıkça"* sözüyle Rabbimiz, bazı kimselerin şefaat edebileceklerini bildirmiş olmaktadır. Bu şefaat yetkisi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in olacaktır. Çünkü Allah, kendisine Makam-ı Mahmud'u vaad buyurmuştur. Bu makam, büyük Şefaat (Şefaat-ı uzma) makamıdır.

Rivâyete göre, peygamberlere, kıyamet gününde şefaat etmeleri için gidilecek, fakat her peygamber: "Nefsî, Nefsî" önce kendi nefsim, önce kendi canım, bana gelmeyin, benden başkasına, bir başka peygambere gidin, diyecektir. Nihayet Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelinecek ve halk kendisinden şefaat isteğinde bulunduklarında: "Şefaat etmek için ben varım, ben varım" buyuracaktır. İşte bu, Allah'ın kıyamet gününde kendisine vaad buyurduğu Makam-ı Mahmud'dur. Resulûllah gelecek ve hemen secdeye kapanacak, o anda Allah'ın kendisine ilham ettiği şekilde Allah'a hamd ve senada bulunacaktır. O daha önce bunu bilmiyordu. Sonra Rasûlullah (s.a.v.) Rabbinden, insanlar için şefaat kapısını açmasını isteyecek, Allah da, bu kapıyı açacaktır. Dolayısıyla şefaat etmeleri için meleklere, peygamberlere, nebilere ve mü'minlere izin çıkacaktır. İşte bu da, Resulûllah (s.a.v.)'ın değerinin ne kadar yüce olduğunu gösteriyor. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), hemen Allah'ın huzuruna secdeye kapanıyor ve O'ndan isteyeceğini istiyor, Allah da ona olumlu cevap veriyor, duâsını kabul ediyor. (133)

«Onların önlerindeki ve arkalarındaki şeyleri O bilir.» Yani kendilerinden önce dünya ile ilgili şeyleri bildiği gibi, kendilerinden sonraki ahiret işlerini de bilir. Bir başka yoruma göre *"önlerindeki"*nden maksat daha önce işlemiş oldukları hayır ve şerdir. *"Arkalarındaki şeylerden"* maksat ise, bundan sonra yapacakları şeylerdir. Bu sözden maksat da, Allah'ın şefaat edecek olanlarla şefaat olunacakların sevap ve ikabı hak etmeleri açısından durumlarını kesin bildiğini göstermek içindir.

«Onlar, O'nun ilminden ancak kendi dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.» Melekler, peygamberler ve başkaları, O'nun bilgisinden hiçbir şeyi anlayıp idrak edemezler. Ancak Allah'ın bilinmesini dilediği ve muttali olmalarını istediği kadarını bilebilir, kavrayabilirler. Meselâ peygamberlerin verdiği haberler böyledir. Allah gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Ancak peygamberlerinden razı olduğu kimseleri buna muttali kılar ve haberdar eder.

«O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır.» *Kürsî,* ahşaptan yapılmış ve üzerinde oturulmaya yarayan şey demektir. Yani Allah'ın kürsüsü o derece yaygın ve geniştir ki, gökler ve yerden dar değildir. Kürsü bu ikisini de kuşatmıştır. Bu konuda, İmam Fahrettin er-Râzî'nin de belirttiği gibi, kürsü; Arş'ın önünde yer alan bir cisimdir. Yedi kat göğü kaplamıştır. Çünkü yeryüzü (dünya) bir küredir. Dünya seması bu yeryüzünü tümüyle içine almıştır. Dünya ikinci sema ile tekrar kuşatılmıştır. Bu böylece devam eder. Nihayet Arş da hepsini kuşatmıştır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yedi kat gök ve yedi kat yer, Kürsü'nün yanında çölün ortasına bırakılmış bir halka gibidir. İşte Arş'ın da Kürsü'ye oranla üstünlüğü, o çölün halkaya olan üstünlüğü gibidir."*(134)

«Onları korumak O'na ağır gelmez.» Allah için göklerin ve yerin ağırlığı diye bir şey olmaz. Ona göre yakın da, uzak da eşittir. Madem ki tüm kâinat O'nun katında eşittir, öyleyse bir zerrenin yaratılması O'nu nasıl yorabilir? Bu hiç olacak iş mi? Çünkü, O'nun işi ve emri, bir şeyin olmasını dile-

---

133- Şefaatle ilgili hadis Buharî, Müslim ve Sünen'lerde yer alır. Buna Şefaat-ı Uzmâ adı verilen en büyük şefaat olup, tüm yaratılanların efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ait bir şefaattir.

134- Bkz. İbn Kesîr, 1/231, İbn Cerîr, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr.

diğinde, o şeye "Ol" demesidir. O da hemen oluverir. **«O çok yücedir.»** Zatı itibariyle her şeyden, eş ve benzerlerden yücedir, münezzehtir. **«Çok büyüktür.»** O'ndan başka her şey O'na nisbetle ve oranla küçük ve önemsizdir.

Bu âyet Allah'ın yüce zatı ile ilgili temel ilâhi meseleleri kapsamaktadır. Böylece Allah'ın varlığı ve tek ilâh olduğu açıkca ifade ediliyor. O hayat ile nitelenmiştir. Zatının varlığı vaciptir (vacibu'l-vucud). Başkalarını O yaratmıştır. Çünkü Kayyum, Zatı ile kaim ve başkalarını da ayakta tutan demektir. Allah, başka bir varlığa hülûl etmekten ve bir mekanda yer tutmaktan münezzeh, değişim gibi şeylerden uzak ve beridir. O'nunla öteki varlıklar arasında herhangi bir benzerlik yoktur. Canlılara ve ruhlara gelen ve ârız olan şeyler, Allah için sözkonusu değildir. O, mülkün ve melekûtun sahibidir. Usul ve furuu yaratan, icad eden O'dur. Yüce kudret ve güç sahibidir, yakalaması şiddetlidir. O'nun katında, kendisinin izni olmadıkça kimse kimseye fayda veremez. Her şeyi bilen yalnız O'dur, açık olanını da, gizlisini de bilir. Tümünü bildiği gibi, bunların parçalarını da bilir. Mâlik olma ve güçlü olma gibi niteliği olan her mâliki ve güçlüyü mülkünün ve kudretinin genişliğiyle kuşatmıştır. O'nun için zor diye bir şey yoktur. Herhangi bir işin O'nu meşgul edip engel olması diye bir durum yoktur. Vehimlerin kapsadığı her şeyden yüce ve münezzehtir. O derece büyüktür ki, hiçbir idrak onu kavrayamaz. Bu sebeple, Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Kur'an'da en büyük âyet, âyete'l-Kürsî'dir."* (135)

256. «Dinde zorlama yoktur.» Bu âyet kitap ehli olan yahudi ve hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Çünkü cizye ancak bunlardan kabul edilip alınır. Bunlar zor kullanılarak İslâm'a sokulmazlar. Onlar arap müşrikleriyle aynı düzeyde tutulmazlar. Çünkü müşriklerden cizye kabul edilmez. Bunlar ya İslâm'a girerler, ya da kendileriyle savaşılır. Çünkü bunlar için Allah şöyle buyuruyor: *"Onlarla ya savaşırsınız, yahut onlar müslüman olurlar."* (Fetih: 16)

Âyetin manası: Dinde zorlama yoktur. Çünkü akıllı olmak, zorlamaya muhtaç olmamayı gerektirir. Aksine tereddüde gerek kalmadan hak dini kendiliğinden seçer. Bu konuda tüm deliller, son derece açıktır. **«Doğruluk ile sapıklık meydana çıkmıştır.»** Burada doğruluk *(rüşd)*tan maksat, insanı ebedî mutluluğa götüren imandır. Çünkü dinin ifade edilmesinden hemen sonra gelmiştir. Sapıklık *(ğayy)*, insanı ebedî mutsuzluğa götüren küfürdür.

135- Bkz. İbn Merdûye tahric etmiştir. Muhtasar İbn Kesîr, 1/229.

«Artık kim, tağutu tanımayıp da...» *Tağût:* Allah'dan başka tapınılan ve kulluk yapılan insan, cin ve şeytanlar gibi bütün varlıklardır. Burada tağûtu tanımamaktan amaç, onun ibadete lâyık olmadığını vurgulamak demektir. **«Allah'a iman ederse...»** Allah'ı birlemek ve gönderdiği elçileri tasdik yoluyla... Çünkü peygamberleri ve kitapları inkâr etmek, gerçek anlamda Allah'a imanı ortadan kaldırır. Âyette tağutu tanımamanın, yüce Allah'a imandan önce gelmesinin nedeni, kalbin imanla doldurulabilmesi için bütün boş şeylerden temizlenmesi gerektiği içindir.

«Muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.» Burada *"sağlam kulp"* ifadesi, din yerine kullanılmıştır. Bir bakıma manevî bir şey, maddî bir şeye benzetilmiştir. Buna göre dine sarılmak isteyen, onun delillerine yapışır. İslâm'ın delilleri en güçlü ve en belirgin deliller olması dolayısıyla, yüce Allah bu delilleri "sağlam kulp" olarak nitelemiştir. **«Allah»** söylenen sözleri **«hakkıyla işiten ve»** karar ve inançları **«bilendir.»** O, bunların hangisinin doğru, hangisinin sapıklık ve hangsinin bâtıl, hangisinin de hak olduğunu bilir.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ
اِلَى النُّورِ وَالَّذٖينَ كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ
يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖى حَٓاجَّ اِبْرٰهٖيمَ فٖى رَبِّهٖٓ
اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّىَ الَّذٖى يُحْيٖى وَيُمٖيتُ
قَالَ اَنَا اُحْيٖى وَاُمٖيتُ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَأْتٖى بِالشَّمْسِ مِنَ
الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذٖى كَفَرَ وَاللّٰهُ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ وَكَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ
وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ
مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ
قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ
إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ
وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا
ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي
الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ
فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ
جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ
اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

257. Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostları da tağuttur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır. Onlar, ateş ehlidirler; orada ebedî olarak kalacaklardır.

258. Allah kendisine hükümdarlık verdi diye, Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim: "Benim Rabbim hem diriltin, hem öldürendir" deyince, o: "Ben de diriltir ve öldürürüm" demişti. İbrahim: "Şüphesiz ki Allah, güneşi doğudan getiriyor; haydi sen de onu batıdan getir" deyince, şaşırıp kaldı. Allah zalimler toplumunu doğru yola eriştirmez.

259. Yahut o kimse gibisini (görmedin mi) ki, duvarları çatıları üzerine yıkılmış olan bir kasabaya uğramış: "Allah bunu, ölümünden sonra nasıl diriltecek?" demişti. Allah da onu yüz sene ölü bıraktıktan sonra diriltti. "Ne kadar kaldın?" dedi. O da: "Bir gün veya bir günün birazı kadar kaldım" dedi. "Hayır yüz sene kaldın, işte yiyeceğine ve içeceğine bak, bozulmamış. Bir de eşeğine bak. Seni insanlara bir delil kılalım diye böyle yaptık. Kemiklere bak, onları nasıl yerli yerine getirip sonra ona et giydiriyoruz." Bunlar ona apaçık belli olunca: "Artık Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorum" dedi.

260. Hani İbrahim de: "Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" demişti. "İnanmadın mı?" dedi. "Evet, fakat kalbimin yatışması için" dedi. Rabbi ona buyurdu ki: "Öyleyse dört kuş al, onları kendine alıştır. Sonra her dağın üzerine onlardan bir parça koy, sonra da onları çağır. Koşarak sana gelirler. Bil ki Allah, mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir."

257. «Allah iman edenlerin dostudur.» Yani onların tüm işlerini kendisi üstlenir; başkasına havale etmez. "Dost" anlamına gelen *"veli"* kelimesi, bazan sevgi ve yardım etme açısından dostluğu, bazan da yönetme ve idare etme açısından dostluğu ifade eder. Nitekim başkasının velâyetini yüklenenlere, bu anlam göz önünde bulundurularak "veli" denilir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Allah, iman etmelerini istediği ve ezelî ilminde inanacakları sabit olan kimselerin dostudur ve velisidir. **«Onları»** küfrün ve her türlü kötülüğün, şüphe ve kuşkuların oluşturduğu **«karanlıklardan»**, iman ve kesin bilginin oluşturduğu **«aydınlığa çıkarır.»** Allah, bütün iman edenleri hidayeti ve yardımıyla, içinde bulundukları karanlıklardan, bunun karşısında yer alan aydınlığa çıkarır. *"Karanlık"* kelimesinin çoğul şekliyle yer alması, sapıklıkların sayısız türleri ve küfrün de çeşitli milleti bulunmasındandır. Buna karşılık *"nur = aydınlık"* kelimesi, İslâm'ın tek din olmasından dolayı tekil olarak kullanılmıştır. Küfr'e, yolunun belirsizlikler ve karışıklıklarla dolu olmasından dolayı "karanlık", İslâm'a da, yolunun apaçık olmasından dolayı "aydınlık" adı verilmiştir.

«Kafirlerin», yani Allah'ın ilminde küfürleri sabit olanların **«dostları da tağuttur.»** Yani, şeytanlar, insanları hak yolundan saptıran kahinler ve kötülük önderleridir. İşte bu tağutlar, **«onları»** vesveseler ve daha başka yollarla, insanın fıtratında bulunan imana dayalı **«aydınlıktan karanlıklara»** yani küfrün karanlıklarına, şehvet düşkünlüğüne, ya da kesin iman aydınlığından, kuşku ve şüphelerin karanlıklarına **«çıkarır.»** İşte işledikleri suçlar ve yaptıkları kötülüklerden dolayı **«onlar ateş ehlidirler.»** Cehenneme girmeleri kesinleşmiştir. **«Orada ebedî olarak kalacaklardır.»** Oradan ayrılmayacaklardır.

Şüphesiz mü'minlerin, derece ve mertebeleri farklı olup üç mertebede bulunurlar:

Birinci mertebede yer alanlar, mü'minlerin avamıdır. Allah, bunları küfrün ve sapıklığın karanlıklarından çıkarıp, iman ve hidayet nuruna sokmuştur. Nitekim bunlar: *"(İman etmekle) doğru yolu bulanlara gelince, Allah onlara, hidayetini artırır"* (Muhammed: 17) âyetiyle işaret olunanlardır.

İkinci mertebede yer alanlar, mü'minlerin havassının yani imanlarında şuurlu hareket edenlerin mertebesidir. Allah bunları, nefsanî ve cismanî sıfatların karanlıklarından çıkarıp, Rabbanî ruhaniyetin aydınlığına kavuşturur. Bunlar için de: *"Onlar, iman eden ve Allah'ı anmakla kalbleri huzura kavuşan kimselerdir"* (Rad: 28) buyurulmuştur. Bilindiği gibi kalbin huzura kavuşması, ancak nefsani sıfatlardan arındırılıp, ruhanî sıfatlarla bezenmesiyle mümkündür.

Üçüncü mertebedekiler de, havasu'l-havas adı verilen Allah'ın çok seçkin kullarıdır. Allah bunları varlıklarında ifna etmek (yok etmek) sûretiyle ruhanî yaratılışlarındaki hâdislik (sonradan olma) karanlıklarından çıkarıp kurtarır. Nitekim bunlar için de şöyle buyurulmuştur: *"Doğrusu onlar Rable-*

rine inanmış birtakım gençlerdi. Biz de onların hidayetini artırmıştık." (Kehf: 13) Âyette geçen *"fitye" (gençler)* ifadesiyle bunlara fütüvvet nisbet ediliyor. Çünkü onlar hakkı aramak için canlarını tehlikeye attılar. Allah'a iman edip, tağutu inkâr ve reddettiler. Nefisleri (özleri ve ruhları) Allah'ın zikrinin nurlarıyla aydınlanınca, bununla ünsiyet ve yakınlık kazanıp dünya ehlinden ve ondaki şeylerden ürpermeye başlayınca, hemen yalnızlığı istediler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de ilk zamanlardaki hâli böyleydi. Hz. Âişe validemiz (r.a.) şöyle söylüyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilk vahiy, sadık (doğru) rüyalarla başlamıştı. Sonra kendisine yalnızlık sevdirildi."(136)

258. «Allah kendisine hükümdarlık verdi diye, Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi?» Kesinlik ifade eden ilmin, İbrahim'le Rabbinin Rubûbiyyeti hakkında mücadele eden melik (kıral)ın kıssasına ulaşmadı mı? İbrahim Aleyhisselâmla tartışan bu kimseden amaç, azgınlaşan ve Rablık iddiasında bulunan Nemrut'tur. Bilindiği gibi yüce Allah, Nemrut'u hükümdarlık göreviyle görevlendirmiş, ona bol servet ve nimet ihsan etmiş, dünyayı onun egemenliğine vermiş, o da bu yüzden büyüklenip şımarmıştı.

Mücahit der ki: "İkisi kâfir, ikisi inanmış olmak üzere, dört insan dışında hiç kimse dünyaya baştan başa egemen olamamıştır. İnanmışlar Hz. Süleyman ve Zülkarneyn; kâfirler ise Nemrut ve Buhtunassar'dır."

«Hani İbrahim: 'Benim Rabbim hem dirilten, hem öldürendir' deyince...» Cesedlerde hayatı ve ölümü O yaratır. Hz. İbrahim'in cevabı gayet doğruydu. Çünkü Allah'ı tanımanın yolu, ancak O'na hiç kimsenin ortak olmadığı sıfat ve fiillerini tanımaktan geçer. Nitekim diriltme ve öldürme bu tür sıfatlarındandır.

«O: 'Ben de diriltir ve öldürürüm' demişti.» Rivayete göre Nemrud, daha önce hapsettiği kişilerden iki adamını çağırır. Bunlardan birini öldürür ve diğerini salıverir. "İşte ben bunu dirilttim, şunu da öldürdüm" der. Nemrud, adamı öldürmemeyi, diriltmeye benzeterek işi karıştırmaya, demagojiye götürmek istiyordu.

«İbrahim: 'Şüphesiz ki Allah» Burada bir şarta cevap verilmiş oluyor, Yani Hz. İbrahim diyor ki: "Madem sen, ben de öldürür ve diriltirim iddiasındasın, -çünkü sen işi birbirine karıştıran bir tavırla karşımıza çıkıyorsun, bu hâlinle sen diriltmenin ne anlama geldiğini bilmiyorsun,- o hâlde iyi dinle!

136- Hadisi, Buharî, *Vahiy* kitabının *Bid'u Nüzülü'l-Vahy* babında tahric etmiştir.

Doğrusu Allah dilemesi gereği, «**güneşi**» mecburî bir hareketle «**doğudan getiriyor; haydi sen de**» doğal bir kolaylıkla «**onu batıdan getir" deyince...**» Çünkü bu iş daha kolaydır. Sen de Allah'ın kudreti ve takdiri ölçüsünde bir güce sahipsen bunu yap. Hz. İbrahim (a.s.), lânetli Nemrud'un sözünü iptal yönüne gitmeyip bunu önemsemedi bile. Çünkü söylediği her şeyin yanlışlığı ve geçersizliği ortadaydı. Kimsenin de bundan bir kuşkusu yoktu ve olamazdı. Ancak kaçamak bir cevaba kalkışmasıyla Hz. İbrahim, bu defa öyle bir örnek sundu ki, lânetli Nemrud kendisinde cevap verecek güç bulamadı. Artık demogoji imkânı kalmamıştı. Hz. İbrahim (a.s.), hemen bir örnekten bir başkasına geçti. Bununla sözünü açıklamak istiyordu. Kâfir ve lânetli Nemrud haliyle cevap veremez oldu, dehşete düştü ve «**şaşırıp kaldı. Allah zalimler toplumunu,**» yani kendilerini azaba atmak sûretiyle kendi kendilerine zulmedenleri «**doğru yola eriştirmez.**» Başka bir deyimle, onlarda hidâyet fiilini yaratmaz. Onları ahirette cennete götürecek yola yöneltmez.

Rivayete göre bu çekişmeden sonra Nemrud, iyice azıp şımarınca ve Hz. İbrahim'i de ateşe atınca Allah, Nemrud'un kavminin başına sivrisinekleri musallat kıldı. Sinekler bunların etlerini yiyor ve kanlarını içiyor, sadece kemiklerini bırakıyordu. Nemrud ise, kendisine hiçbir şey olmadan, olduğu gibi duruyordu. Bunun üzerine Allah, buna bir sivrisinek gönderdi. Sinek Nemrud'un burnundan beyninin içine girdi. Bu, kendisini rahatsız ettiği için sürekli olarak kafasına tokmakla vuruluyordu. Babil'de göğe yükselen bir kule yapan da işte bu Nemrut'tur. Allah'ın emri gelerek, bu binaların temelleri kökünden sarsılmış ve tavanları da üstlerine çöküvermiş, böylece altında kalmışlardı.

259. «Yahut o kimse gibisini (görmedin mi) ki, duvarları, çatıları üzerine yıkılmış olan bir kasabaya uğramış:» Bu âyet de, bir önceki *"görmedin mi?"* âyetine bağlanmaktadır. Yani, sen onun gibisini görmedin. Yıkılmış bir kasabaya uğrayan kişi, Uzeyir b. Şerhiya'dır. Sözü edilen kasaba da Beytu'l-Makdis, yani Kudüs'tür. Meşhur rivâyetler bu merkezdedir.

Rivâyete göre, İsrailoğulları, kötülük işlemede, bozgunculuk ve fesad çıkarmakta çok aşırı gitmişlerdi. Allah, bunların başına Babil hükümdarı Buhtunnassar'ı musallat kıldı. Buhtunnassar, altı yüz bin kişilik bir orduyla bunların üzerine yürüdü, Şam'ı çiğneyerek, Beyt-i Makdis'i harabeye çevirdi. İsrailoğullarından yüzbin yiğit delikanlıyı esir aldı. Hz. Uzeyir de bunlar arasındaydı. Bir süre sonra Allah, Hz. Uzeyir'i onların elinden kurtarmıştı. Hz. Uzeyir eşeğiyle Beyt-i Makdis'e gidiyordu. Buraya geldiğinde, acı manzarayla karşılaştı. Bu durum: *"Duvarları çatıları üzerine yıkılmış"* ifadesiyle dile getiriliyor. Yani binanın tavanları çökmüş, duvarlar ve tavan birbiri üzerine yığılıp kalmış, her taraf harabeye dönmüştü. Bu manzarayı görünce:

«'Allah bunu, ölümden sonra nasıl diriltecek?' demişti.» Böylesine harap hale gelen bu kasabayı Allah nasıl eski güzel durumuna getirecek, dedi. Fakat bunu, Allah'ın gücünden şüphe amacıyla söylemiyordu. Çünkü Allah'ın kudretinden şüphesi yoktu. Uzeyir bu ifadeleri söylerken, işin çok zor ve ağır olduğunu belirtmek istiyordu. **«Allah da onu yüz sene ölü bıraktıktan sonra diriltti.»**

Rivâyete göre Hz. Uzeyir, kasabaya girince, bir ağacın gölgesine gitti. Yanındaki merkebini ağaca bağladı ve kasabayı gezip dolaştı. Hiçbir kimseyi bulamayınca, yukarıdaki sözleri söyledi. Sonrada gidip uyudu. Allah onu uykusunda öldürdü. Henüz genç bir delikanlıydı. Yanına da yiyecek olarak incir, üzüm ve şıra almıştı. Bu ölüm olayı bir ibret içindi. Allah aynı zamanda Hz. Uzeyir'in eşeğini de öldürdü. Yüce Allah, Hz. Uzeyir'in cesedini insan, yırtıcı hayvan ve kuşlardan gizledi. Kimse onu göremiyordu. Hz. Uzeyir'in ölümünün (uykusunun) üzerinden tam yüz yıl geçince, Allah onu yeniden diriltti. İşte: *"Sonra onu diriltti"* âyetinin ifade ettiği anlam budur.

Âyetteki *"bâ's"* kelimesi bir şeyi yerinden doğrultmak manasınadır. Nitekim araplar "deveyi yerinden kaldırdım" ifadesini de bu kelime ile ifade ederler. Kıyamet gününe de, yevm-i ba's denir. Çünkü insanlar o günde kabirlerinden kalkarlar. Yüce Allah'ın bunu, âyette "Ahyahu" (onu diriltti) demeyip *"Baasahu"* (kaldırdı) kelimesiyle ifade etmesi bunun, Hz. Uzeyir'in önce nasıl idiyse, aynen eskisi gibi, akıllı, anlayış sahibi, ilâhi bilgiyi hemen kavrayacak bir durumda, eksiksiz bir şekilde eski haliyle döndürmesindendir. Eğer "Sonra onu ihya etti (ahyahu)" deseydi, bütün bu manalar çıkmazdı.

Allah kendisine: **«'Ne kadar kaldın?' dedi»** Yani kaç gün veya ne kadar süre kaldın? Böylece durumu baştan itibaren bilmediğini ve her şeyi kavrayıp kuşatmaktan aciz olduğunu göstermek istiyordu. Çünkü Hz. Uzeyir, bu şehrin eski haline gelmesini çok uzak bir ihtimal gibi görüyordu. Bu arada Allah, Hz. Üzeyir'e bir başka şeyi daha göstermek istiyordu. Bu, kudretinin bedii eserleri ve izleri olacaktı. Hemen çok kısa bir zaman içinde bozulabilecek yiyeceklerinin, uzun süre kaldığı halde olduğu gibi durması ve tazeliğini korumasıdır.

«O da: 'Bir gün veya bir günün birazı kadar kaldım' dedi.» Hz. Uzeyir, tahminî olarak yaklaşık bir zaman süresi, ya da kaldığı sürenin oldukça kısa bir süre olduğunu belirtmek istiyordu. Ancak Allah şöyle buyurdu: **«'Hayır, yüz sene kaldın,»** Sen bu kadar az bir süre değil, aksine tam yüz yıl kaldın. Yani sen bu süre içerisinde ölüydün. **«İşte yiyeceğine ve içeceğine bak bozulmamış.»** Bizim kudretimizin delillerinden bir başkasını görmen için şu yiyecek ve içeceklerine bak, hiç birisi bu uzun süre içerisinde bozulmamıştır. Oysa bu gıdalar çok kısa zamanda bozulacak cinstendi. Rivâyete göre Hz. Uzeyir, incirini ve üzümünü henüz yeni kopartmış gibi buldu. Şırası da sanki yeni sıkılmış gibiydi. Bunlar bu kadar yıllanmış olmalarına rağmen, hiçbir değişime uğramamışladı. **«Bir de eşeğine bak.»** Kemikleri nasıl çürüyüp dağılmış, eklemleri birbirinden ayrılmış, paramparça ve darmadağın olmuş durumda. Bunu, senin uzun bir süre kaldığını öğrenmen için yaptık. Böylece kalbin huzur bulsun istedik.

«Seni insanlara bir delil kılalım diye böyle yaptık.» Yani senin diriltilmen, eşeğinin diriltilmesi, yanındaki yiyecek ve içeceklerin hiç bozulmadan korunmaları, bütün bunlarla seni insanlara bir âyet, delil ve mucize kılmamız içindir. İnsanlar seni görerek bundan kendileri için ders çıkarsınlar. İbret ve öğüt alsınlar. **«Kemiklere bak.»** Eşeğin kemiklerine de bak. Kendi dirilmeni gördükten sonra, senin dışındaki bir varlığın nasıl diriltildiğini görmen için eşeğin kemiklerine bak. **«Onları nasıl yerli yerine getirip sonra ona et giydiriyoruz.'»** Topraktan onları nasıl kaldırıp, cesetteki yerlerine koymaktayız. Sonra da bunu, tıpkı cesedin elbiseyle örtünmesi gibi, et giydirerek kemikleri örtüyoruz.

Âyette, kemik çoğul, et ise tekil olarak geçmektedir. Çünkü kemikler farklı ve ayrı ayrıdırlar; şekil bakımından da farklıdırlar. Fakat et öyle değildir; birdir, bitişiktir ve görülen bir şeydir. Kemikler etin altında kaldıklarından görülmezler. Söylendiğine göre, Hz. Uzeyir, gökten şöyle bir ses işitir: "Ey birbirinden ayrılmış, kuruyup çürümüş kemikler! Allah sizin, eskisi gibi bir araya gelmenizi emrediyor. Yeniden ete ve deriye bürünmenizi istiyor." İşte bunun üzerine bütün kemikler birleşip birbirlerine eklendiler. Sonra onların üzerine et yayılıverdi. Derinin altından kıllar çıkmaya başladı. Ardından içine ruh üfürüldü, eşek de ayağa kalkıp anırmaya başladı.

«Bunlar ona apaçık belli olunca:» Ölünün diriltilmesi kendisine açıkca gösterilince, **«'Artık Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorum' dedi.»** O, her şeye güç yetirir. Bu şeylerden biri de kendi zatında ve başkasında gördüğü hayret verici şeylerdir. Hiçbir şey O'nun emrini çiğneyemez.

260. O zamanı da hatırla: «**Hani İbrahim de: 'Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster' demişti.**» Buradaki *"Rabbim"* kelimesi duâya hemen karşılık verilmesi için söylenen ve duânın başına konulan bir rahmet isteme kelimesidir. Buna göre Hz. İbrahim Rabbinden ölüleri nasıl dirittiğini kendisine göstermesini, yani ölüleri diriltirken bu fiilin kendisine seyrettirilmesini istemişti. Kuşkusuz bunu istemesinin nedeni, sahip olduğu bilginin somutlaşmasını dilemesinden kaynaklanmıştır. Nitekim yüce Allah, ona bu durumu kesin göstermekle kendisini şereflendirmiş ve makamların en yücesine ulaştırmıştır. Rabbi ona: «**'İnanmadın mı?'**» Yani, benim diriltmeye gücümün yettiğini kesin bir şekilde bilmiyor musun «**dedi.**» Hz. İbrahim ise: «**'Evet,**» biliyorum ve buna inanıyorum «**fakat**» sormamın nedeni «**kalbimin yatışması**» yani sükûnete kavuşması ve görme yoluyla tatmin olması «**için,' dedi.**» Çünkü kalbin tatminini sağlayan şey, onun bilgisine sahip olmayla değil, bizzat görerek bilmek (aynel-yakîn) tir.

«**Rabbi ona buyurdu ki:**» Eğer istediğin buysa, «**'öyleyse**» bir tavus, bir horoz, bir karga ve bir de güvercin olmak üzere «**dört kuş al**» Burada özellikle kuştan söz edilmesinin sebebi, insanlara yakınlığı ve canlılara ait özellikleri her bakımdan taşımış olmalarındandır. «**Onları kendine alıştır**» ki, şekil ve özelliklerini bütün ayrıntılarıyla tanıyasın ve böylece onlar yeniden diriltildiğinde parçalarının yerli yerince yerleşip yerleşmediğini bilmiş olasın.

Rivâyete göre Hz. İbrahim'e bu kuşları kesmesi sonra tüylerini yolması ve parçalara ayırması, kafalarını yanında bırakıp etlerini dağıtması, ardından da parçalarını dağların üzerine koyması emredildi.

Nitekim yüce Allah'ın «**Sonra, her dağın üzerine onlardan bir parça koy**» sözü de bu gerçeğe işaret eder. Evet, bu kuşların etlerini yakınında bulunan dört dağa dağıtmakla emrolunmuştur. Nitekim o da, dört parçaya ayırarak bu görevi yerine getirmiştir. «**Sonra da onları çağır,**» onlara, Allah'ın izniyle gelin, de. «**Koşarak sana gelirler.**» Hz. İbrahim tüm emredilenleri yerine getirdi. Böylece her parça, ait olduğu cesedin parçasını buluyor ve bir araya geliyordu. Sonuçta her kuşun parçaları bir araya geldi. Vücutları şekillendi ve Hz. İbrahim'in yanına geldi. Sonunda her vücut, ait olduğu kafayla birleşerek eski halini aldı. Hz. İbrahim de bu durumu izliyor ve hayretler içinde kalıyordu. «**Bil ki Allah, mutlak galiptir,**» dilediğini yerine getirir; hiçbir şey ona engel olamaz. Fiillerinde ve işlerinde «**Tam hüküm ve hikmet sahibidir.**'»

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ
سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ
عَلِيمٌ (٢٦١) الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ
لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (٢٦٢) قَوْلٌ مَعْرُوفٌ
وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ (٢٦٣)

261. Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz tâne olmak üzere, yedi başak bitiren bir tek tânenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah vâsi'dir, her şeyi bilendir.

262. Mallarını Allah yolunda sarfedenler, sonra başa kakmak veya gönül kırmak yoluyla o harcadıkları şeyin ardına düşmeyenlerin Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

263. İyi bir söz ve bağışlama, peşinden eziyet gelen bir sadakadan hayırlıdır. Allah ganidir, halimdir.

261. «Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu,» yani zekât gibi farz olan, ya da diğer nafileler gibi hayır yollarına sarfedenlerin yaptıkları iş... Bu âyette, sözün gelişi açısından bir hazf vardır. Çünkü taneye benzetilenler Allah yolunda harcama yapanlar değildir. Böyle olsaydı, bir canlı şey, cansız olan bir başka şeye benzetilmiş olurdu. Aksine burada harcanan şeyler tâneye benzetilmiştir.

«Her başağında yüz tâne olmak üzere, yedi başak bitiren bir tek tânenin durumu gibidir.» Çiftçi sürdüğü ve ekime hazırladığı toprağına tohumları tane olarak atar. *"Tane"* kelimesi genellikle buğday için kullanılır. Ekilen bu tohum taneleri de, yedişer başak verirler. Bu başakların her birisinde de, yüz tane vardır. Nitekim mısır ve darıda bunları görmek, verimli topraklarda bunu müşahade etmek, hatta daha fazlasını da görmek mümkündür.

«Allah dilediğine kat kat verir.» Bu veriş, Allah'ın dilediğince olacaktır. O, fazlından ve ihsanından harcamada bulunan kimsenin ihlâsına, durumuna ve emeğine göre verecektir. **«Allah vâsi'dir,»** verdiği şeyler dolayısıyla sıkıntıya girmez. **«Her şeyi iyi bilendir.»** Harcamada bulunan kimsenin niyetini, harcadığı miktarı, bunu nasıl elde ettiğini bilir.

Şu halde Allah yolunda harcamada bulunan kimsenin durumu, tıpkı çiftçinin durumuna benzer. Buna göre nasıl ki, çiftçinin işinde dikkatli olması, tohumunu iyi seçmesi ve toprağı iyi işlemesi durumunda daha fazla ürün elde ederse, aynı şekilde Allah yolunda harcamada bulunan kimse de, sâlih olur, malın helâlini seçer ve yerli yerinde harcarsa, sevabı da bu oranda artar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim, temiz ve helâl kazancından bir hurma değerinde tasaddukta bulunursa -ki Allah temiz ve helâl olmayanı kabul etmez- Allah bunu sağ eliyle kabul eder. Sonra da bunu sahibi için, birinizin tayını besleyip büyüttüğü gibi, dağ gibi oluncaya kadar çoğaltır."* (137)

262. «Mallarını Allah yolunda,» yani yerli yerince **«sarfedenler, sonra başa kakmak, veya gönül kırmak yoluyla o harcadıkları şeyin ardına düşmeyenlerin Rableri katında mükâfatları vardır.»** Âyette geçen *"Menn"* kelimesi, insanın başkasına yaptığı iyiliği öne sürüp bunu başa kakmaya girişmesi, yaptığı iyilikle, onun üzerinde bir hakkı varmış gibi bir duruma girmesidir. Başa kakan kimse, iyilikte bulunduğu şahsa: "Ben sana şöyle iyilikte bulunmuştum ve sana çok iyiliklerim dokunmuştu" der. İşte onlar başa kakmazlar. İyilikte bulunduğu kimseye karşı büyüklenerek eziyet etmezler

---

137- Buharî, Müslim, *Muvatta*'ında, Malik, Tirmizî, Nesâî, *Müsned*'inde Ahmed, rivâyet etmişledir. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 3/178 ve: "Ben sana iyilik yaptım da, bir teşekkür bile etmedin" gibi sözler söylemezler. Ya da: "Mecbur kalınca bana gelip gidiyordun, şimdi git, Allah seni benden ayırsın, benimle senin arana uzak mesafeler soksun" manasına kırıcı sözler etmezler. İşte bunların sevapları ahirette Rableri tarafından verilecektir. **«Onlara»** başlarına gelmesinden endişe ettikleri **«korku yoktur ve»** yine **«onlar»**, geride bıraktıkları dünya işleriyle ilgili şeylerden dolayı **«üzülmeyeceklerdir.»**

Bu âyet de, daha önceki âyet gibi, Hz. Osman (r.a.) ile Hz. Abdurrahman b. Avf (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Hz. Osman, Tebük seferinde Ceyşu'l-Usra adı verilen güçlük ordusuna, üzerindeki yükleriyle birlikte bin deve ve bin dinar bağışlamıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) elini kaldırıp şöyle duâ etti: *"Ey Rabbim! Ben ondan razıyım. Sen de ondan razı ol."*(138) Abdurrahman b. Avf da, malının yarısı olan dört bin dirhem bağışta bulunmuş ve şöyle demişti: "Yanımda sekizbin dirhemim var. Bunun dörtbin dirhemini ailem ve çocuklarım için ayırıp kalan dörtbin dirhemini de Rabbime ödünç verdim." Bunun hakkında da Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Allah, yanında alıkoyduğunu da, Allah için verdiğini de senin hakkında bereketli kılsın."* İşte Hz. Osman ile Hz. Abdurrahman'ın durumları... Allah kendilerinden razı olsun, her ikisi de tasaddukta bulunuyorlar, akıllarına asla başa kakmak ve gönül kırmak gibi bir şey gelmiyor.

Şüphesiz, Allah, yapılan iyiliğin başa kakılmasını yasaklamıştır. Oysa Allah, kullarına verdiği nimetleri zikredip onlara hatırlatıyor. Allah şöyle buyurmuştur: *"Aksine Allah sizi minnettar kılar."* (Hucurat: 17) Çünkü Allah her bakımdan tam mülk ve kudret sahibidir. Onun mülkü ve kudreti başkasından değildir. Kul, eksiktir. Eksik olanın başa kakması olamaz. Başa kakmak, nimetin değerini düşürür ve onu kirletir. Çünkü alan durumundaki fakir ve yoksul, ihtiyacı sebebiyle başkasının sadakasını almak zorunda bulunduğundan, kalbi ve gönlü kırık kimsedir. Veren kimsenin üstün el olduğunu da itiraf etmektedir. Eğer yardımda bulunan kimse, yaptığı iyilik ve ikramın açıklanmasını istiyorsa, bu hal yoksulun kalbinde büyük yara açar. Adam aldığı şeyle bir eksiğini gidermişken bu defa bundan zarar görmüş, yaralanmış hale gelir. Ona yapmış olduğu iyilikten sonra kötülük yapmış ve zarar vermiş hükmüne geçer.

138- Bu rivâyeti yazar anlam itibirayile söylemiştir. Tirmizî'nin rivâyetiyse: *"Osman, bugünden sonra ne yaparsa, zarar vermez"* şeklindedir.

Nitekim şair şöyle demiştir:

Yapmış olduğum iyiliği başa kakmak sûretiyle ifsad ettim.
Kerem sahibi olan kimse iyilik yapınca başa kakıcı olmaz.

263. **«İyi bir söz»** yani güzel bir şekilde karşılık verme... Bu, bir istekte bulunan kimseyi güzel bir yolla karşılamak, kalb ve yaradılışların kabul edip reddetmeyeceği şekilde muamele etmektir. **«Ve bağışlama»** yani dilenenin yapabileceği ve kendini üzebileceği birtakım kusurları görmezden gelme... **«Peşinden eziyet gelen bir sadakadan hayırlıdır.»** Çünkü fakir ve yoksula bir taraftan yardım ve menfaat sağlarken, peşinden de ona zarar verici bir tavrın içine girmek sevaptan mahrum kalmayı gerektirir. **«Allah ganidir,»** sizin yanınızdaki sadakaya ihtiyacı yoktur. O bundan müstağnidir. **«Halimdir.»** Başa kakan ve gönül kırıcı tutum sergileyenleri cezalandırmada acele etmez.

Doğrusu güzel bir cevap ve karşılık, başa kakan ve gönül kırıcı olan kimsenin sadakasından daha hayırlıdır. Çünkü güzel bir söz -reddederken bile- isteyenin gönlünü rahatlatır, içine su serper. Sadaka bedene fayda sağlar, sevincin sirâyet edeceği yer ise kalbtir. Hiç kuşkusuz kalbi sevindiren ve ruhu dinlendiren şey, vücuda yarar sağlayan şeyden daha hayırlıdır. Çünkü ruhaniyet, nefisler üzerinde çok daha etkindir ve soylu bir davranıştır. Kaldı ki, sadaka sadece malda sözkonusu değildir. Her iyilik bir sadakadır. Güzel bir söz, iyi bir aracılık ve şefaat, ihtiyaç içindekine yardım, hasta ziyareti, cenazeye katılmak, bir müslümanın kalbini hoş tutmak...Bütün bunlar, sadakadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَ
الْأَذٰى كَالَّذ۪ي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ
وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٦٤﴾ وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ

يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ
أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ أُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

264. Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde, insanlara gösteriş için malını sarfeden kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve incitmekle boşa çıkarmayın. İşte onun durumu, üzerinde biraz toprak bulunan kayaya benzer ki, ona şiddetli bir sağanak isabet edince onu düz bir kaya halinde bırakır. Kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu doğru yola eriştirmez.

265. Allah'ın rızâsını istemek ve içlerindekini kökleştirip sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların durumu da, bir tepe üzerinde bulunan, bol yağmur değince ürünlerini iki kat veren, ona bol yağmur değmese bile, çisentisiyle de yetinen bir bahçenin durumu gibidir. Allah işlediklerinizi hakkıyla görendir.

264. «Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde...» Harcadıkları şeylerde Allah'ın rızâsını ve ahiret sevabını istemedikleri ve onlara bir şey verirken sırf insanlar görsün ve övsünler diye **«insanlara gösteriş için malını sarfeden»** yani riyâkârca ve başkalarının "ne kadar cömert bir insan" demeleri için harcayan **«kimse gibi,»** yani münafıklar gibi verdiklerinizi geçersiz kılmayın ve **«sadakalarınızı başa kakma ve incitmekle boşa çıkarmayın.»** Çünkü böyle bir şey yapan kimse, verdiği sadakadan dolayı herhangi bir ecir alamaz. Fakir ve yoksulun gönlünü incittiği için de, ayrıca günaha girer. Sadakanın boşa gitmesinden maksat, sevabının yok olmasıdır.

«İşte onun» hayret edilecek **«durumu, üzerinde biraz toprak bulu-**

nan» temiz ve düz **«kayaya benzer ki, ona şiddetli bir sağanak isabet edince»**, üzerine şiddetli ve iri taneli bir yağmur yağınca **«onu düz bir kaya halinde bırakır.»** Üzerinde toz adına hiçbir şey bırakmaz. **«Kazandıklarından bir şey elde edemezler.»** Gösteriş için yaptıkları harcamadan hiç yararlanamazlar, kesinlikle bundan bir sevap bulamazlar. Nitekim durumları şu âyetteki gibi olur: *"Onu dağılmış toz zerresi yapacağız."* (Furkan: 23) Burada yüce Allah (c.c.), sadakanın başa kakmak ve gönül incitmekle boşa gittiğini ve ecrinin de ortadan kalktığını iki örnekle açıklamıştır:

Birinci örnekte, malını insanlara gösteriş için harcayan ve aynı zamanda Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimse gösterilmiştir. Bu bakımdan bu kâfirin yaptığı infak ve harcamasının ecrinin yok olması, başa kakmak ve incitmek suretiyle ecirlerini boşa çıkaranlarınkinden daha belirgin olarak ortadadır.

İkinci benzetme ise üzerinde toz ve toprak bulunan bir kaya parçasıdır. Sonra üzerine yağmur yağıyor ve üzerindekileri alıp götürüyor ve âdeta üzerinde toprak ve toz adına sanki hiçbir şey yokmuş gibi bir hal alıyor. İşte kâfir, tıpkı bu kaya gibidir. Toprak da, bu anlamdaki infak ve harcamaya benzer. Şiddetli yağmur ise, kâfirin yaptıklarını boşa çıkaran küfür ve infak edenin amelini boşa çıkaran başa kakmak ve gönül incitmek gibidir. Nasıl ki şiddetli ve sağanak halindeki yağmur, kaya üzerindeki tozu toprağı silip götürürse aynı şekilde başa kakmak ve gönül incitmek, yapılan infak ve harcamayla meydana gelen sevap ve ecri böyle silip götürür.

Âyette bu, yani yaptıklarının boşa gittiği ve ecirlerinin de ortadan kalktığı gayet açıktır. Nitekim Mûtezile de şöyle demiştir: Sâlih ameller sevabı gerekli kılar. Büyük günahlar ise bu sevabı yok ederler, giderirler. Ehl-i Sünnet ise şu görüştedir: Sevap, ihsan ve lütuftan ibarettir. Bunlar diyorlar ki: *"Boşa çıkarmayın"* sözüyle belirtilmek istenen şey, yasaklama, yani bu sevabın mevcut ve sabit bulunmasından sonra ortadan kalkması değildir. Buradaki yasaklama ve nehiy, yapılan bir işi hoş olmayan ve bâtıl anlamda yapmamaktır. Bunun açıklaması şöyledir: Başa kakmak ve gönül incitmek bir işteki vaadolunan ecrin yok olmasına sebep olur. Çünkü yapılan amel, sonuçta vaadolunan ecre götürür. Çünkü amel, ibadet, taat ve Allah rızâsı için yapıldığı takdirde vaad edilen ecre ulaştırır ve Allah'ın rızâsına kavuşturur. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: *"Kendiniz için önden ne gönderireniz, Allah katında onu, daha hayırlı ve mükâfatça daha büyük bulacaksınız."* (Müzzemmil: 20) Yine şöyle buyuruluyor: *"Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır."* (Tevbe: 111) Buna göre, kişiyi sâlih amel işlemeye iten faktör, yüce Allah'ın katında samimi kullar için vaad edilen hususlar ise, o kimse normal olan karşılık görme yasasına uygun bir biçimde hareket etmiş sayılır.

«Allah kâfirler topluluğunu doğru yola» hayra ve iyiliğe **«eriştirmez.»** Bu aynı zamanda başa kakmak ve gönül incitmenin kâfirlere ait özelliklerinden olduğu hususunda bir ta'rizdir. Mü'minlerin bu gibi şeylerden kaçınmaları gerekir.

Hikâyeye göre âlimin biri şöyle demiştir: İtaatini sırf gösteriş ve desinler diye yapanların durumu, para kesesine çakıl taşı doldurarak pazara çıkan adamın haline benzer. Görenler, adamın kesesinin ne kadar şişkin ve dolu olduğunu söylerler. Ancak bunun o adama hiçbir yararı yoktur. Eğer bunlarla bir şey almak istese, kimse dönüp bakmaz bile. Selef, yani bizden önceki büyük ve sâlih kimseler, sadakalarını halkın gözünden gizlerlerdi. Hatta bir kısmı, kendisine yardımda bulunanın kim olduğunu bilmesinler diye gözleri görmeyen fakirleri ararlardı. Kimisi de, fakir ve yoksul kişi uyurken, gösterişten uzak olsun diye, gizlice ceplerine koyarlardı. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

"Şüphesiz kıyamet günü geldiğinde, kulları arasında hüküm vermek için Allah, inecektir. Tüm ümmetler de diz çökmüş haldedirler. Huzura ilk çağıralacak olanlar, Kur'an-ı ezberinde toplayan kişi, Allah yolunda öldürülen kişi ile servet sahibi varlıklı kişi olacaktır.

Allah, Kur'an'ı ezberinde toplamış olan kimseye (Kur'an okuyana) : "Peygamberime indirdiğim kitabı sana öğretmedim mi?" buyuracak. O da: "Elbette öğrettin, Rabbim!" cevabını verecektir. Allah: "Öğrendiğin şeylerle ne iş işledin?" buyuracak. Adam: "Gece ve gündüz hiç boş kalmaksızın tüm vakitlerinde (Kur'an'ı) okuyup durdum" diyecek. Allah da: "Yalan söylüyorsun" buyuracak. Ardından Melekler de: "Yalan söylüyorsun" diyecekler. Allah: "Aksine sen, falanca kimse ne güzel okuyor, desinler diye yaptın. Nitekim bu da söylenmişti" buyuracak.

Bu defa varlıklı kimse getirilecek, Allah, kendisine: "Senin imkânlarını genişletip, seni hiçbir kimseye muhtaç olmayacak duruma getirmedim mi?" buyuracak. O da: "Elbette, Rabbim! Öyle yaptın" cevabını verecek. Allah: "O halde sana verdiğim şeylerle ne iş yaptın?" buyuracak. Adam: "Ben bununla akrabayı gözetir (sıla-i rahim yapar), tasaddukta bulunurdum" diye-

cek. Allah: "Yalan söylüyorsun" buyuracak; melekler de: "Yalan söylüyorsun" diyecekler. Allah kendisine: "Aksine sen, falanca kimse ne cömert adammış, desinler diye bunları yaptın. Nitekim, bu da denildi." buyuracaktır.

Bu defa Allah yolunda öldürülen huzura getirilecektir. Allah kendisine: "Sen niçin öldürüldün?" diye soracak. O da: "Rabbim! Ben senin yolunda cihad yapmakla emrolundum. Nitekim savaştım ve öldürüldüm" diyecek. Allah da: "Yalan söylüyorsun" buyuracak. Melekler de: "Yalan söylüyorsun" diyeceklerdir. Allah: "Aksine sen, falanca kimse ne cesurmuş, desinler diye savaştın, nitekim bu, senin için söylendi de" buyuracaktır.

Sonra Rasûlullah (s.a.v.) devamla şöyle buyurdular: İşte bu üç kişi, kıyamet gününde Allah'ın kendileriyle cehennem ateşini tutuşturacağı yaratıklarıdırlar." (139)

265. «Allah'ın rızâsını istemek ve içlerindekini kökleştirip sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların» yani Allah'ın rızâsını kazanmak için, Allah'a iman ve taatta sapasağlam kalmak isteyenlerin **«durumu da»** Bunlar, Allah'tan nefislerindeki cimrilik ve pintiliğin rezilliğinden mal sevgisinden ve onu yanında tutmak aşağılığından kurtarması için nefislerini iman ve itaat üzere sabit kılmasını istemişlerdir. Çünkü nefis, mal sevgisiyle yaratılmış olmasına ve bedensel ibadetleri ağır bir yük gibi görmesine karşılık, nasıl alıştırılırsa, öyle gider. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Nefis çocuk gibidir. Eğer onu kendi haline bırakırsan
Meme emmeye devam eder, eğer memeden kesersen, kesilir.

Nefsi ne kadar serbest bırakırsan, o kadar şımartırsın. Sonuçta tembelliğe, cimriliğe alışır. Mala düşkün olur, hayır yerlere sarfetmez. Oysa nefse, bedenî ve malî ibadetleri yüklediğin ve çeşitli görevler verdiğin takdirde, sana boyun eğer ve daha önceki bu alışkanlıklarından vazgeçer. Âyetteki (tespit) *"kökleştirip sağlamlaştırmak"* anlamı, bir şeyi doğru kılmak, gerçekleştirmek ve sabit kılmak şeklinde de olabilir. Buna göre âyetin anlamı: "Nefislerinin aslından kaynaklanan İslâm'ı tasdik etmek için..." şeklinde olur. Çünkü Allah yolunda harcamak, kişinin, nefsin aslından kalbin derinliğinden kaynaklanan bir İslâmî anlayışa sahip olduğunun belirtisidir. İşte böylelerinin durumu da:

139- Müslim. Nesâî, Tirmizî. Tirmizî, hadisin Hasen olduğunu söylüyor. Bkz. *Terğîb ve Terhîb*, 1/61.

«Bir tepe üzerinde bulunan, bol yağmur değince ürünlerini iki kat veren, ona bol yağmur değmese bile, çisentisiyle de yetinen bir bahçenin durumu gibidir.» Bahçe bu durumuyla donmaktan, bozulmaktan emindir. Çünkü burada esen rüzgârlar hep tatlı ve yararlı rüzgârlardır. Kaldı ki yüksek yerlerin ağaçları daha güzel ve daha meyveli olur. Fakat alçak ve basık yerlerdeki topraklarda ürün az olur. Çünkü buraların havası daha kesiftir, esintisi yoktur. Nitekim şöyle derler: Eğer bahçe yüksekçe bir yerdeyse, bu, nehirlerden yararlanamaz, çoğu zaman da rüzgârlardan zarar görür. Dolayısıyla bunun ürünü de iyi olmaz. Ancak bahçe orta yükseklikteki bir yerde olursa, yani ne fazla yüksek ve ne de fazla alçak bir yerde bulunmazsa, o takdirde iyi olabilir. Bu durumda âyette yer alan *"Rabve"* tam anlamıyla yüksek tepe veya yer anlamına olmayıp, iyi ve yumuşak toprak manasınadır. Böyle bir toprağın üzerine yağmur yağınca, toprak iyice kabarır, şişer ve iyi ürün verir. İşte bir toprak eğer bu nitelikteyse, verimli olur, orada güzel ağaçlar yetişir. Nitekim bu yorumu şu âyet de destekliyor: *"Yeri de kupkuru görürsün. Fakat biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır."* (Hac: 5)

İşte bu âyette de görüldüğü gibi, tepe diye ifade olunan *"Rabv"* dan maksat, toprağın kabarmasıdır. Bu nitelikteki bir toprağa bol yağmur yağarsa, bu bahçe ürünlerini fazlaca verir ve çok ürün çıkarır. Vereceğinin iki katı ürün elde edilir. Oysa başka zamanlarda böyle bir ürün kendisinden beklenemez. Bunun nedeni, aldığı bol yağmurdur. İbn Abbas (r.a.) diyor ki: "Böyle bir toprak, iki yılda vereceği ürünü, bir tek yılda verir. Âyetteki *"dı'f"* dan maksad "misl"dir. Nitekim *"her çiftten iki tane idi."* (Hûd: 40) âyetinde *"zevc"* kelimesinden "bir" kasdedildiği gibi. Bunu dört kat diye tefsir eden ise "dı'f" kelimesine asıl manasını vermiş olur. Çünkü *"dı'f"* bir şeyin iki misli demektir. Buna göre "dı'feyn" dört misli olur. Eğer böyle bir toprağa bol yağmur düşmemiş olsa bile, çisenti halinde bir yağmur da yeter. Çünkü toprak bitektir, arazi verimlidir, toprağın bulunduğu yerin havası da güzeldir.

Burada Allah'ın rızâsını gözetmek ve içlerindeki imanı kökleştirip sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların mallarının çoğalacağı, Allah katında hiçbir şekilde kaybolmayacağı, giderek üreyip çoğalacağı ve çoğalmada harcayanların sıdk ve ihlâslarına göre farklı olacağı durumu, yüksek yerde olması bol yağmur veya çisenti olması sebebiyle verimli olan bir bahçenin durumuna benzetilmiştir. Benzetme yönü, artma, çoğalma ve verimliliktir. Buna göre teşbih mürekkeptir. Teşbih müfred de olabilir. Bu durumda, bu kimselerin Allah'a yakınlıkları ve Allah katındaki iyi halleri, bahçesinin meyvelerine benzetilmiş olur. Burada benzetme yönü, ziyadelik, çoğalmadır. Bu kimselerin az ya da çok olarak yaptıkları harcamalar, güçlü ve zayıf yağmura benzetilmektedir. Çünkü her iki yağmur da, artışa nedendir. Az, ya da çok harcama da, bu insanların iyi hallerini giderek güzelleştirir ve artırır. Tıpkı iki yağmur örneğinin bahçe ürünlerini artırması gibi.

«Allah işlediklerinizi», ihlâsla yapılan ameli de, gösteriş amacıyla yapılan ameli de **«hakkıyla görendir.»** Bu konuda Allah için gizli kalan bir şey olamaz. Burada riya ve gösterişten sakınma uyarısında bulunulurken, ihlâsa teşvik ediliyor. Akıllı kimseye gereken Allah'a ihlâs ve samimiyetle kullukta bulunmaktır. Kul, sürekli olarak, gizli tağuttan kurtulmayı umut etmelidir. Kurtuluş da, bilindiği gibi ihlâs ve samimiyete dayanır.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ
الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ
فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ (٢٦٦) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا
الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا
فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (٢٦٧) الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ

الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً
مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ
مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

266. Sizden biriniz arzu eder mi ki, kendisinin, hurma ve üzümlerden oluşmuş, altından ırmaklar akan bir bahçesi bulunsun, orada kendisi için her çeşit meyveler olsun da kendisine ihtiyarlık çöksün, güçsüz de çocukları olsun. Derken ona ateşli bir kasırga isabet edip yaksın. İşte Allah, düşünesiniz diye, âyetlerini size böyle açıklar.

267. Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerin iyisinden harcayın, kendinizin göz yummadıkça alıcısı olmadığınız kötü şeyleri vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah ganidir ve övülmeye layık olandır.

268. Şeytan sizi fakirlikle korkutur, çirkin şeyleri emreder. Allah ise, size, kendisinden bir mağfiret ve bolluk va'dediyor. Allah vasidir, hakkıyla bilendir.

269. Hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Olgun akıl sahiplerinden başkası düşünemez.

266. «Sizden biriniz arzu eder mi ki...» Burada soru anlamındaki hemze, olması arzulanmayan şeyi red anlamınadır. Yani sizden herhangi birisinin arzulaması düşünülemez ki, **«kendisinin, hurma ve üzümlerden oluşmuş,»** sık ağaçlarla kaplı ve ağaçların **«altından ırmaklar akan bir bahçesi bulunsun. Orada kendisi için her çeşit meyveler olsun da...»** Meyvelerden meydana gelen, bunlara bağlı rızkı bulunsun da... Burada geçen *"semerât"*, genel anlamda tüm ürünleri değil çokluğu ifade etmektedir. Nitekim şu âyette de aynı durum ifade olunmaktadır: *"Kendisine her şey verilmiş."* (Neml: 23)

Eğer nasıl *"hurma ve üzümlerden ibaret bir bahçe"* dedi de sonra: *"Orada kendisi için her çeşit meyveler olsun"* buyurdu diye sorulacak olursa, cevaben deriz ki: Hurma ve üzüm, ağaçların en değerlileri olduğundan dolayı, diğerlerinden üstün tutularak, bunlar söz konusu edilmiştir.

«Kendisine ihtiyarlık çöksün...» Tam bu sırada adam da yaşlanmış bulunsun ki, bu yaşlı kimsenin bu ürünlerden faydalanmaya daha çok ihtiyacı vardır. **«Güçsüz de çocukları olsun.»** Bir de zayıf ve güçsüz çocukları var, henüz kendi başlarına iş yapabilecek ve kazanç getirecek durumda değiller. **«Derken ona ateşli bir kasırga isabet edip yaksın.»** Adam yaşlı, çocuklar küçük, tek umutları bu bahçedir. Derken şiddetli bir fırtına ve kasırga burayı birbirine katıp kavuruyor. Her tarafı harabeye çeviriyor. Yaşlı adam şaşkındır. Gücü yoktur ki, onun gibisini tekrar diksin, yetiştirsin. Çocuklarından da kendisine bir hayır yok ki, yardımına koşabilsinler. Çünkü henüz küçüktürler, babalarına yardım etmekten acizdirler.

İşte bu gördüğün örnek, güzel işler yapan fakat bu güzelliklere ve iyiliklere riyakarlık ve eziyet verme gibi kötü işleri de karıştırdığından, tüm iyilikleri boşa gitmiş, kıyamet günü geldiğinde, o iyi amellere şiddetle ihtiyaç duyan fakat bunları bulamayınca da hasret ve üzüntü duyan kimsenin hali, âyette sözü edilen kimsenin durumuna benzetilmiştir.

«İşte Allah, düşünesiniz diye, âyetlerini size böyle açıklar.» İşte bu açık-seçik izahtan da anlaşıldığı gibi, tevhidin gerçekleşmesi ve dinin doğrulanması için Allah apaçık delilleri ortaya koyar ki, bunları düşünüp, kendinize ibret çıkarasınız, gereğiyle amel edesiniz.

Kuşeyrî şunları söylüyor: "Allah bu âyetleri, ihlâslı insanlarla münafıkların birbirlerinden ayrılması için bir örnek olarak indirdi. Böylece Allah yolunda harcamada bulunanla, bâtıl yollarda mal harcayanlar birbirinden ayrılacaktır. İyi olanlar, amelleriyle temize çıkacak, kötüler ise amelleri boşa gidenler ve mallarıyla zarara girenler, hüsrana uğrayanlar olacaklardır. Bu yüzden mutlaka amellerin ihlâs temeline dayanması gerekir. Çünkü, meyvelerin köksüz olarak ayakta kalmaları mümkün değildir. Hz. Muaz b. Cebel (r.a.)'den rivayete göre, kendisi Yemen'e gönderildiğinde şöyle demişti: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana tavsiyede bulun." Rasûlullah (s.a.v.) da şöyle buyurdu: *"Dinin de ihlâslı ve samimî ol. Bu durumda az amel de sana yeter."*(140)

140- Bu rivayeti İbn Ebid-Dünya tahric etmiştir. Hâkim ise Muaz b. Cebel'den *"Dininde samimi ol, amelin azı da sana yeter"* ifadesiyle nakletmiştir. Ayr. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 1/58.

Riyanın tedavisi iki yolla sağlanır: Birisi, damarlarını kesmek ve köklerini söküp atmakla olur. Bu da haliyle, bununla ilgili sebepleri ortadan kaldırmakla mümkündür. Sebeplerin başlıcası ise, dünya sevgisi ile hemen bu dünyada olmasını istediği hoş ve lezzetli şeylerdir. İkinci yol ise, riyadan doğan tehlikeyi anında bertaraf etmektir, ibadet esnasında insana arız olan şeyleri hemen önlemektir."

Ebû Zer el-Ğifarî (r.a.)'dan rivayete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Ebû Zer, gemiyi yenile. Şüphesiz deniz çok derindir. Fazlaca azık al, çünkü yolculuk uzundur. Yükünü azalt, çünkü yol korkuludur. Amelinde ihlâslı ol, çünkü gözcü herşeyi görendir."* Burada geminin yenilenmesinden maksat, imanın güçlendirilmesi ve tevhidin pekiştirilmesidir. Denizden amaç, cehennemdir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Sonra sakınanları kurtarırız. Zalimleri de orada (cehennemde) diz çökmüş olarak bırakırız."* (Meryem: 72) Yolculuktan maksat, ahiret ve kıyamet yolculuğu, cennet azığından amaç, yapılan taatlardır. Cehennem azığı da, günahlardır. Yükten kasıt, günahlar ve hatalardır. Doğrusu ahiret yolu korkulu bir yoldur. Çünkü zebaniler, yükü ağır olanları yolda yakalarlar. Orada hiçbir kimse, en yakınları da olsa, başkalarının yardımına koşamaz. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: *"Eğer yükü ağır gelen kimse, onu taşımak için başkasını çağırsa, onun yükünden hiçbir şey alınıp taşınmaz; akrabası bile olsa."* (Fatır: 18) Gözcüden maksat, yüce Allah'tır. O, tertemizdir, ancak pak ve temiz olanı kabul eder. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa, iyi bir amel işlesin."* (Kehf: 110) Yani yaptıklarından Allah'ın rızâsını gözetsin. Kudsî hadiste de şöyle buyuruluyor: *"Ben, şirk yönünden asla ortağa ihtiyaç duymayanım. Çünkü Ben, her türlü şirkten müstağniyim. Kim Benim için bir amel işler ve bu amelinde başkasını Bana ortak koşarsa, Ben ondan uzağım."*(141)

267. «Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız» tahıl, meyve ve maden gibi **«şeylerin iyisinden harcayın.»** Burada "iyisi" anlamına gelen *"tayyibat"*, bazılarınca helâl olarak yorumlanırken, bazı tefsir bilginleri de bunu iyi ve temiz olan şeklinde yorumlamışlardır. Çünkü helâl olan emirle belirlenmiştir. Haramdan harcamaksa emredilmemiştir. **«Kendinizin göz yummadıkça alıcısı olmadığınız kötü şeyleri vermeye kalkışmayın.»** Âyette geçen ve "kötü şeyler" anlamında olan *"habîs"* keli-

---

141- Müslim. Ancak Müslim'in lâfzı biraz değişiktir. Burada: "... Ben ondan uzağım" yerine: "Onu şirki ile başbaşa bırakırım" lafzı vardır.

mesi, değersiz, önemsiz, basit ve kötü şeyler demektir. Habîs, tayyib'in zıddıdır. Tayyib, insan tabiatının hoş gördüğü, habis ise hoşlanmadığı ve iğrendiği şey demektir. Bu bakımdan âyette: Ey iman edenler! Değer vermediğiniz, neredeyse iğrendiğiniz şeyleri Allah yolunda harcamaya kalkışmayın, denilmektedir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Araplar hurmanın çürüğünü ve kurumuşunu sadaka olarak verirlerdi. Sonra bundan yasaklandılar." Oysa ki siz yaptığınız muamelelerinizde, tiksineceğiniz şeyleri göz yummadan almazsınız. Yani sizin bir adamda bir hakkınız olsa, adam da alacağınıza karşılık işe yaramayan şeyler getirse, temiz hakkınız yerine kötüsünü verse, hakkınızın zayi olma endişesiyle siz bunu almazsınız. Ancak gözyumup üzerinde durmazsanız alırsınız.

«Biliniz ki Allah ganidir.» Allah'ın sizin harcamanıza ihtiyacı yoktur. Ancak O, sizin menfaatiniz için bunu emrediyor. Burada Allah'ın kullarına bu konuyu bilmelerini emretmesi -ki onların bunu bildikleri de ortadadır- tiksinilecek kötü şeyleri vermelerinden dolayı bir yönüyle onları yaptıklarından ötürü kınamak, bir yönüyle de böyle bir davranışta bulunmanın, yüce Allah'ı gerçek anlamda bilmemek olduğunu duyurmaktır. **«Ve övülmeye lâyık olandır.»** Büyük nimetlerine karşı övgüye değerdir.

Şüphesiz Allah yolunda harcamada bulunan kimse, tıpkı bir çiftçiye benzer. Çiftçi, eğer meyvenin olacağından umutluysa, ziraate, tohumun temizine önem verir ki, istediğini elde edebilsin. Çünkü temiz tohum, iyi meyve ve ürün alınmasında ve fazla ürün elde edilmesinde etkili olur. İşte sadaka veren de tıpkı bunun gibidir. Allah'a, öldükten sonra dirilmeye, sevap ve cezalandırılmaya inancı arttıkça, sadakasını artıracağı gibi, bunun iyi ve temiz olmasına da özen gösterir. Çünkü o, kesin olarak bilir ki Allah, bir zerre ağırlığınca da olsa kimseye zulmetmez. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"Eğer bir tek iyilik de olsa, onu kat kat artırır ve kendi katından da büyük mükâfat verir."* (Nisa: 40)

Bu âyet aynı zamanda, çalışmanın meşruluğuna işaret ediyor. En güzel geçim yolu, ticaret ve ziraattır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz kişinin yediği en temiz şey, eliyle kazandığıdır. Çocuğu da kazancındandır."*[142] Verilen sadakaların da en iyisi ve temizi, insanın elinin emeğinden olanıdır.

---

[142] Ebû Davud, Tirmizî ve Nesâî.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kul, kazandığı haram malla sadaka vermeye kalkışmasın. Çünkü bu, ondan kabul edilmeyeceği gibi, hakkında bereketli de olmaz. Yine böyle bir malı geriye bırakırsa bu, onun cehennemdeki azığı olur. Şüphesiz Alah kötü ile kötüyü silmez; ancak kötüyü iyilikle önler. Doğrusu pis ve murdar olan şey, pis ve murdarı temizlemez."*(143) Hayır ve infak yolları çoktur. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Müslümanın diktiği bir ağaçtan veya ektiği bir ekinden, herhangi bir insan, kuş veya hayvan yediği takdirde, mutlaka o müslamana bir sadaka yazılır."*(144)

268. «Şeytan sizi,» malına sıkı sıkıya yapış ve harcama, onu sadaka olarak dağıtırsan yoksul kalırsın diye **«fakirlikle korkutur.»** Sadaka vermenizi engellediği gibi, cimirilik gibi **«çirkin şeyleri emreder.»** Buna karşılık yüce **«Allah ise,»** kendisi uğruna harcamada bulunmanız dolayısıyla **«size, kendisinden bir mağfiret ve bolluk»** yani dünyada verdiğinizden fazlasını size ikram etmeyi, ahirette de sevap vermeyi **«va'dediyor. Allah vasi'dir.»** Kudreti ve fazlı boldur. Size söz verdiği bağışlama sözünü kesinlikle gerçekleştirir. **«Hakkıyla bilendir.»** Sizin neleri hangi yerlere harcadığınızı bilir, bu itibarla da ecrinizi zayi etmez.

269. «Hikmeti» Kur'an öğütlerini, kullarından **«dilediğine»**, gücünün derecesi ve ilminin genişliği oranında **«verir.»** Yani Kur'andaki öğütleri açıklar ve onlarla amel etmeye muvaffak kılar. **«Kime de hikmet»** yani ilim ve amel **«verilirse, muhakak ona»** dünya ve ahiret konusunda **«çok hayır verilmiştir.»** Bunu, kendilerine hikmet verilen ve öğüt alma yeteneği olan **«Olgun akıl sahiplerinden başkası düşünemez.»** Bunlar, her türlü vehimden arınmış, heves ve arzularına boyun eğmekten uzak sağlam akıl sahipleridirler. Hadiste şöyle buyuruluyor: *"Allah'ın sağ eli doludur. Hiçbir harcama onu eksiltmez. Gece ve gündüz boyu durmaksızın akar, yani harcar. Göklerin ve yerin yaratılışından bu yana infak ettiklerini bana bildirir misiniz? Bu, O'nun sağ elindekini asla eksiltmemiştir. O'nun Arş'ı su üzerindedir. Öteki elinde de kabz (tutup alma) vardır. Bununla dilediği zaman yükseltir, dilediğinde de alçaltır."*(145)

143- Ahmed b. Hanbel, Müsned. Bkz. *Tefsiru ibn Kesîr,* 1/240.

144- Müslim.

145- Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir.

Mü'minin görevi, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve fakirlere cömert davranmaktır. Şeytanın kendisine verdiği fakirlik ve yoksulluk korkusu ile ilgili vesvesesini, uzaklaştırmalıdır. Çünkü rızıkların anahtarları Allah'ın elindedir. Mutlak anlamda veren, ancak O'dur.

وَمَآ أَنْفَقْتُمْ
مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ ؕ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ
تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۙ
وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
﴿٢٧١﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ ؕ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَآءَ
وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَآءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ
مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ ۚ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا ؕ وَمَا

تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلٖيمٌ ﴿٢٧٣﴾ اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

270. Yaptığınız her harcamayı veya adadığınız her adağı Allah şüphesiz bilir. Zulmedenlerin yardımcıları yoktur.

271. Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne güzel. Eğer onları gizleyerek fakirlere verirseniz o, sizin için daha hayırlıdır ve sizin günahlarınızdan bir kısmını örter. Allah işlediklerinizden hakkıyla haberdardır.

272. Onları doğru yola eriştirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir. Hayırdan ne verirseniz, kendinizedir. Zaten siz, ancak Allah'ın rızâsını istemek için harcarsınız. Hayır olarak ne verirseniz size fazlasıyla ödenir. Siz haksızlığa uğratılmayacaksınız.

273. Sadakalar, kendilerini Allah yoluna vakfetmiş, yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen fakirler içindir ki, istemeye utandıklarından dolayı, bilmeyen onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük ederek istemezler. Ne hayır verirseniz, muhakkak ki, Allah onu, hakkıyla bilicidir.

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açıktan verenlerin, işte onların, Rableri katında mükafatları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır.

270. Hangi türden olursa olsun, gizli veya açık, az veya çok, Allah yolunda «**yaptığınız her harcamayı veya**» namaz ve oruç gibi şartlı veya şartsız «**adadığınız her adağı, Allah şüphesiz bilir.**» Karşılığını, yaptığınız şey iyilikse iyilik, kötülükse kötülük olarak mutlaka verir. Bu bir teşvik, uyarı, vaad ve korkutmadır. «**Zulmedenlerin**», harcama ve adaklarında isyana sapanların veya sadakaların verilmesine engel olanların, adaklarına ilişkin sözü yerine getirmeyenlerin, kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak **«yardımcıları yoktur.»**

271. «Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne güzel.» Eğer bundan dolayı gösterişe ve desinler diye bir düşünceye kapılmamışsa. Bu, farz olarak verilmesi gereken zekât için böyledir. Fakat nafile sadaka ve yardımların gizli olarak verilmesi daha faziletlidir. Nitekim bu âyetin bundan sonraki bölümüyle demek istenen de budur:

«Eğer onları gizleyerek» yani başkasına göstermeden **«fakirlere verirseniz o, sizin için daha hayırlıdır.»** Niyetiniz temizse, gizli olarak vermeniz, açık bir şekilde vermenizden daha hayırlıdır. **«Ve»** Allah, **«sizin günahlarınızdan bir kısımını örter.»** Çünkü gizli ve açık olarak verilen sadakalarla Allah, günahların bir kısmını ortadan kaldırır, ya da tamamını bağışlar. **«Allah»**, gizli ve açık **«işlediklerinizden hakkıyla haberdardır.»** Bu, iyiliklerin gizli yapılması konusunda bir teşviktir.

İmam Fahreddin er-Râzî, nafile sadakaların gizli verilmesinin birkaç yönden faziletli olduğunu belirtiyor:

1- Böyle bir sadaka riyadan, desinlerden uzaktır. Nitekim bazı kimseler sadakalarını verirlerken öylesine hassas davranırladı ki, hiçbir kimsenin bunu bilmemesi ve öğrenmemesi için onu bir âmânın eline bırakırlardı. Bazısı da, fakirin kendisini görmemesi için, sadakalarını fakirin geçeceği yola bırakırdı. Gizlice onu takip ederdi. Kimisi de yapacağı yardımı uyuyan fakirin cebine koyardı.

2- Sadaka gizli verilince, insanlar tarafından övgü ve şöhret vesilesi olmaz. Bu, nefse çok ağır geldiği için, sevap yönünden de fazla olması gerekir.

3- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Yedi kimse var ki, Allah, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı o günde, bunları kendi gölgesinde gölgeleyecektir...Sadaka veren, fakat sağ elinin verdiğini sol elinden gizleyen adam..."* (146) Hadisinde müjdelenen kimse gibi çok büyük bir mükâfaata hak kazanır. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v.): *"Gizli sadaka, Rabbin gazabını dindirir."*(147) buyuruyor.

146- Hadisi, Buharî, Müslim ve Mâlik tahric etmiştir. Bu, hadisin bir bölümüdür.

147- Beyhakî, Şuabu'l-İman Bkz. El-Fethu'l-Kebîr, 2/187

Sadakanın açıkça verilmesinin cevazına gelince, bu, eğer yardım yapan kimse açık olarak yaptığı yardımdan dolayı başkalarının kendisini örnek almalarını sağlayacaksa, işte o zaman bunu açıktan verilmesi daha faziletlidir.

272. «Onları doğru yola eriştirmek sana ait değildir.» Ey Muhammed! Onları hidayete erdirmek senin görevin değildir. Sana düşen, yalnızca hayra yöneltmek, Allah'ın sana vahyettiği âyetler ve hikmetli hatırlatmalarla uyarmandır. Burada hitap özel, fakat amaç tüm müslümanları kapsayacak biçimde geneldir. **«Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir.»** Bunlar, Allah'ın âyetlerini hatırlayan, onlara uyan ve hayrı tercih edenleredir. Hidayete başarılı kılmak Allah'a, hidayet yolunu açıklamak da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e aittir.

«Hayırdan ne verirseniz,» mal olarak ne tasadduk ederseniz **«kendinizedir.»** Verdiğiniz bu şeyden başkaları değil, siz yararlanacaksınız. Bu yüzden kendisine bir şeyler verdiğiniz kimsenin başına kakmayın ve onları incitmeyin. **«Zaten siz, ancak Allah'ın rızâsını istemek için harcarsınız.»** (148) Sizin yaptığınız harcamanın amacı zaten yalnızca Allah rızâsı içindir. O halde niye sadakalarınızı ve iyiliklerinizi gönül kırıcılıkla ve başa kakmakla boşa çıkarasınız? Niye Alah için verilmemesi gereken önemsiz ve değersiz kötü şeyleri infak edesiniz? **«Hayır olarak ne verirseniz, size fazlasıyla ödenir.»** Zimmet ehline veya başkalarına, hayır olarak ne verirseniz, bunun karşılığı size fazlasıyla, kat kat verilir. O halde bunu en güzel bir şekilde vermeniz için başka bir yola başvurmanıza, cimrilik etmenize gerek yoktur. En güzel yol varken, kötü yola girmeyin. **«Siz haksızlığa uğratılmayacaksınız.»** Size kat kat verilmesi vaad olunan sevap ve ecrinizden herhangi bir eksiltmeye gidilmeyecektir. Bu konuda size zulmedilmeyecek, haksızlık da yapılmayacaktır.

273. «Sadakalar, kendilerini Allah yolunda vakfetmiş, yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen fakirler içindir ki,» Yaptığınız yardımları, kendilerini gaza, cihad için Allah yoluna adamış olanlara verin. Çünkü bunlar cihad ile uğraştıklarından dolayı her hangi bir ticaret ve kazanç için ülkeleri dolaşmaya imkân bulamazlar. Bu kimselerin Suffe ashabı olduğuda belirtilmiştir. Sayıları da dörtyüz kadardı. Kureyş muhacirlerindendiler. Bunların Medine'de evleri, barkları yoktu, yakınları da bulunmuyordu. Geceleri Kur'an öğrenirler, gündüzleri de çekirdek kırıntılarıyla geçinirlerdi. Rasûlullah'ın gönderdiği her seriyyeye katılırlardı. Eğer Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanında bir şeyler

---

148- Bu âyet, Allah'tan bir irşad ve tenbih niteliğindedir. Mü'min infak ve harcamasıyla yalnızca Allah rızâsını gözetmeli, şöhrete, gösterişe kapılmamalıdır. Çünkü bu, ameli silip süpürür.

varsa, yemeleri için akşamleyin bunlara verirdi.

«İstemeye utandıklarından dolayı, bilmeyen onları zengin zanneder.» Bunların durumlarını bilmeyenler, bunlar iffetlerinden ve utançlarından dolayı kimseden bir şey istemedikleri için de, bunları zengin sanır. **«Sen onları simalarından tanırsın.»** Sen onların fakirlik ve yoksulluk içinde bulunduklarını, ızdırap içinde yaşadıklarını, zayıflıklarından, cılızlıklarından, üst ve başlarının düzgün olmamasından anlar ve bilirsin. **«Onlar insanlardan yüzsüzlük ederek istemezler.»** Yani bunlar, bir kimseye asılarak, zorla bir şey istemeye kalkışmazlar. Çünkü ihtiyaç halinde istemek caizdir. Bunun bir sakıncası da yoktur. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden birinizin, ipini alarak gidip bununla sırtında bir demet ot taşıyarak, yüzünü temize çıkarması, versinler veya vermesinler insanlardan istemesinden daha hayırlıdır."*(149)

«Ne hayır verirseniz, muhakkak ki, Allah onu, hakkıyla bilicidir.» Buna göre Allah da size en güzel mükâfatı verir. Bu, sadaka vermeye teşviktir. Aşağıdaki âyet, bu konuda daha ileri bir teşviki içermektedir:

274. «Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açıktan verenlerin,» Yani zamanlarının tümünü hayra ve sadakaya ayıranların, nerede bir ihtiyaç sahibinin durumu kendilerine iletilirse geciktirmeksizin hemen onu yerine getirenlerin, onlara şu veya bu zaman gelin diye bir neden ileri sürmeksizin ihtiyaçlarını karşılayanların, **«işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır.»** Onların sevapları Allah katında hazırdır. **«Onlara»** hoşlanmayacakları **«hiçbir korku yoktur. Onlar»** sevdikleri bir şeyi elde edememekten dolayı **«mahzun da olmayacaklardır.»**

Şüphesiz Allah sevgisi ve Resûlullah'ın sünnetine uyularak yapılan bir infakın ecri çok büyüktür. Nitekim şöyle denilmiştir: Altı güzelik, altı şeyledir. Bu altı şey: İlim, adalet, cömertlik (sehavet), tevbe, sabır ve hayadır. İlim amelde, adalet hükümdarda, Cömertlik zenginlerde, tevbe gençlerde, sabır fakirde, namus kadınlarda daha güzeldir. Amelsiz ilim, tavansız ev gibi, adaletli olmayan devlet başkanı, susuz kuyu gibi; cömert olmayan zengin, yağmursuz bulut gibi; tevbe etmeyen genç, meyvesiz ağaç gibi; sabretmesini bilmeyen fakir, ışıksız lamba gibi; haya sahibi olmayan kadınlar da, tuzu olmayan yemek gibidir. Zengine düşen, zengin bir bulut gibi, din ve dünya bereketlerini

---

149- Müslim, Buharî ve Tirmizî, Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/6 yağdırmak olmalıdır ki, fakirlik ve ihtiyaç dolayısıyla kalbleri ölmüş olanları diriltsin. Çünkü Allah, hiçbir ihsan sahibinin iyiliğini asla zayi etmez.

اَلَّذٖينَ
يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذٖي يَتَخَبَّطُهُ
الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا
وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهٖ
فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي
الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثٖيمٍ ﴿٢٧٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٢٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ
مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ

لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى
مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا
يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

275. Faiz yiyenler, ancak, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların: "Alışveriş de faiz gibidir" demelerindendir. Halbuki Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Kim kendisine Rabbinden bir öğüt gelir de, (faizden) vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve işi de Allah'a kalmıştır. Kim de tekrar dönerse, onlar ateş ehlidirler, orada ebedî kalacaklardır.

276. Allah faizi mahveder, sadakaları da artırır. Allah hiçbir günahkâr kâfiri sevmez.

277. İman edip iyi işler yapanlar, namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler var ya, işte onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

278. Ey iman edenler! Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız faizden geri kalan kısmı bırakın.

279. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Rasûlü ile savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tevbe ederseniz, ana sermayeniz yine sizindir. Ne haksızlık yapmış, ne de hakızlığa uğratılmış olursunuz.

280. Eğer (borçlu) darlık içindeyse, genişlik vaktine kadar beklemelidir. Sadaka olarak bağışlamanız, eğer bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır.

281. Öyle bir günden sakının ki, o günde Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığının karşılığı tastamam verilecek ve onlara hiç haksızlık edilmeyecektir.

275. «Faiz yiyenler,» yâni faiz alanlar. Burada "alanlar" değil de "*yiyenler*" denilmesi, genel olarak malın yenilmek amacıyla kazanılmasından bir de faizin yiyecek maddelerinde yaygın olmasından dolayıdır. **«Ancak, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.»** Yani tekrar diriltildikleri gün kabirlerinden, tıpkı şeytanın çarptığı ve sara hastalığına yakalanmış ve aklını kaybetmiş kimse gibi kalkarlar. Bu durum onların tanınmaları için bir alâmettir. Bir başka yoruma göre, kabirlerinden kalktıkları sırada tıpkı saralı kimse gibi, kalkıp tekrar düşerler. Çünkü onlar faiz yemişler ve Allah da yedikleri bu faizi karınlarında biriktirmiştir. Bu yüzden öylesine ağırlaşmışlardır ki, kalkabilecek durumları kalmamıştır.

«Bu, onların: 'Alışveriş faiz gibidir' demelerindendir.» Bunlar, faizle alışverişi aynı düzeyde görmektedirler. Çünkü onlara göre, her ikisi de kâr getiriyor. Dolaysıyla alışverişle elde olunan kâr nasıl helâl ise, bu da öylece helâldir. Yine bunlar, bir dirhemi iki dirhem karşılığında satmak caizdir, çünkü bir dirhem değerindeki bir eşya da tıpkı onun gibi iki dirheme satılmaktadır, fikrini ileri sürüyorlar. Aslında sözün şöyle olması gerekir: "Faiz de, alışveriş gibidir." Ancak burada işin öneminden dolayı mübalağa yönüne gidilmiş ve faizin helâl olduğuna inandıkları için onun asıl olduğunu zannetmişlerdir.

«Halbuki Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır.» Yani Allah'ın helâl kılmasıyla helâl olan alışverişle, yine Allah'ın yasaklamasıyla haram kılınan faiz nasıl eşit tutulabilir?

«Kim kendisine Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse,» kime faiz hakkında Allah tarafından bir öğüt, ya da yasaklama gelir de, hemen bu yasağa uyarsa, **«geçmişte olan kendisinindir.»** Yani daha önceki günahları yüzünden hesaba çekilmeyecektir. Çünkü henüz haramla ilgili yasaklama âyeti inmemiştir. **«Ve işi de Allah'a kalmıştır.»** Eğer gelen öğüdü doğruluk ve iyi niyetle almış, buna bağlı olarak faizden vezgeçmişse, bununla ilgili mükâfatı Allah'a aittir. Bir diğer yoruma göre de, onunla ilgili hüküm kıyamet gününde verilir. Onun yaptıklarından ötürü sizin yapabileceğiniz bir şey yoktur. Dolayısıyla ondan herhangi bir şey istemeye kalkışmayın. **«Kim de tekrar dönerse,»** faizin yasaklanmasından sonra kim de yeniden faiz almaya kalkışır ve daha önce olduğu gibi yine helâl saymaya devam ederse, **«onlar ateş ehlidirler,»** oraya kesin gireceklerdir ve **«orada ebedî kalacaklardır.»**

276. «Allah faizi mahveder,» Burada "mahvetmek" diye çevirdiğimiz *"yemhaku"* kelimesinin kökü olan "mahk" bir şeyin bitinceye kadar sürekli olarak eksilmesidir. Tıpkı gökteki hilâlin giderek küçülmesi ve görünmez oluşu gibi. İşte faiz alan kimsenin de durumu böyledir. Allah bunun bereketini yok eder, bu yoldan eline geçen malı da alır götürür. **«Sadakaları da artırır.»** Sadakanın sevabını kat kat verir ve sahibi için bereketli kılar. İçinden sadaka verilen malı da artırır. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah sadakayı kabul eder, sizden birinizin tayını besleyip büyütmesi gibi o sadakayı büyütür."*(150)

«Allah, hiçbir günahkâr kâfiri,» helâli haram kılmakta ısrar eden ve iyice günaha batmış olan kâfiri **«sevmez.»**

277. Allah'a, Rasûlüne ve onunla gönderdiği şeylere **«iman edip iyi işler yapanlar,»** taat ve ibadete devam edenler, **«namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler var ya,»** Bu iki ibadetin "iyi işler" kapsamında olmasına rağmen burada özellikle anılması, onların diğer sâlih amellere göre daha önemli olduğunu göstermek içindir. **«İşte onların Rableri katında»** kendilerine vadolunmuş **«mükâfatları vardır. Onlara»** hoşlanmayacakları ve istemeyecekleri bir şeyden dolayı endişe ve **«korku yoktur, Onlar»** sevdikleri bir şeye ulaşamayacakları konusunda **«üzülmeyeceklerdir de.»**

Bilindiği gibi faiz yiyen kimse, obur bir kimseye benzetilmiştir. Yer fakat doyamaz. Karnı şişinceye kadar yemeye devam eder ve kendisine ağırlık çöker. Kalkmak istedikçe, karnının şişkinliğinden saraya tutulmuş gibi yalpalar durur. İşte kıyamet gününde faiz yiyenlerin durumu da böyledir.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Faiz yetmiş iki çeşittir. Bunun en aşağısı, kişinin annesiyle zina etmesi gibidir."*(151) Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız. Böylesine ağır bir söz işiten kimse, hemen kerim olan Mevla'ya tevbe etmeye koşar. Doğrusu bu, kalbi olan veya şahit olarak kulak veren kimse için tüyler ürperticidir. Bir kimse, birine borç verirken, fazlasını almak kaydıyla verirse, ya da verdiği şeyden daha üstününü almayı şart koşarak verirse, bu menfaat getiren bir borçtur ve her menfaat getiren borç da faizdir.

150- Buharî ve Müslim tahric etmiştir.

151- Taberani, Evsat'ında tahric etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: *"Faizin en kötüsü, kişinin kardeşinin ırzına dil uzatması gibidir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebir,* 2/139.

278. «Ey iman edenler! Allah'tan» O'nun cezalandırmasından **«korkun»** ve kendinizi bundan koruyun. **«Eğer inanıyorsanız faizden geri kalan kısmı bırakın.»** Faizle birşeyler verdiğiniz kimselerden geriye kalan faiz alacağınızı almayın. Çünkü imanınız, emrolunduğunuz şeye mutlak ve kesin anlamda bağlılık göstermenizi gerektirir.

279. «Eğer böyle yapmazsanız,» Size uyulmasını emrettiğim şeyi yerine getirmez ve faizden arta kalanını bırakmazsanız, **«Allah ve Rasûlü ile savaşa girdiğinizi bilin.»** Bu, öylesine büyük bir savaştır ki, onu Allah'a ve Rasûlüne karşı açmış oluyorsunuz. Bundan dolayı Allah'tan ve Rasûlünden gelecek cezayı bekleyin. Rasûlullah'a karşı savaş, onunla karşılıklı ordularla savaşmaktır. Bu âyet indiği zaman, Sakîf kabilesi: "Bizim Allah ve Rasûlüne karşı savaşacak gücümüz yoktur" demişlerdi.

«Eğer tevbe ederseniz...» Bu şiddetli tehdidi duyduktan sonra faizin haramlığını kabul ederek ve buna inanarak tevbe ederseniz **«ana sermayeniz yine sizindir.»** Onu olduğu gibi alabilirsiniz. **«Ne haksızlık yapmış»** alacaklı olduğunuz kimselerden fazla almakla ne onlara haksızlık yapmış, **«ne de haksızlığa uğratılmış olursunuz.»** Ne de sizler onlar tarafından işin uzatılmasıyla, ya da ana paranızdan bir eksiklik yapılarak bir zararla karşı karşıya bırakılmış olursunuz.

280. «Eğer (borçlu) darlık içindeyse,» eğer borçlularınızdan birisi gerçekten darda ve sıkıtıdaysa, yokluk çekiyorsa, **«genişlik vaktine kadar beklemelidir.»** Onların durumu düzelinceye kadar kendilerine süre verilmelidir. **«Sadaka olarak bağışlamanız,»** borçlularınızdan sıkıntı içinde bulunanların borcunu tümüyle silmeniz, ya da erteleyip beklemeniz **«eğer bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır.»** Bu sizin için daha sevaplı bir iştir. Evet eğer bunun sizin için daha hayırlı olduğunu bilirseniz bunu yaparsınız. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim, zorda kalmış birine mühlet verirse veya tümüyle vazgeçerse, Allah da onu kıyamet gününün sıkıntılarından kurtarır."*(152) Borç vermede büyük faziletler ve sevap vardır.

Rivâyete göre, Ümâme el-Bahilî (r.a.), rüyasında cennetin kapısında şu yazılı ifadeyi görmüş: "Ödünç vermek, onsekiz derece fazlasıyla sevaba hak kazanmaktır. Oysa bir sadaka, ancak on misliyle değerlendirilir. Bu niye böy-

---

152- Müslim ve Ahmed b. Hanbel tahriç etmiştir. Lafzı şöyledir: *"Kim zorda olana süre tanır, ya da tümüyle vazgeçerse, Allah onu, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde kendi gölgesinde gölgelendirir."*

ledir? sorusu üzerine şu cevap verilir: Olur ki, verilen sadaka bazan da fakir yerine zenginin eline geçmiş olabilir. Halbuki, ödünç alan bir kimse, sırf ihtiyacı olduğu için gelip senden istemektedir."

Borçlanma da üç türlüdür: Allah yolunda güçsüz olduğu için, buna imkânı olmadığı için borç istenir veya fakirlik ve yoksulluk içinde ölen bir kimsenin cenaze ve tekfin giderlerinin karşılanması için alınır, ya da bekârlık fitnesinden kurtulmak amacıyla, evlenmek ve böylece iffetini korumak için istenir.

Kişi Allah'a dayanarak ve güvenerek borç ister. Allah da bu borçları ödeme sebeplerini ve kapılarını açar. Bir kimse borcundan ne kadarını ödeyebilme imkânına sahipse, hemen o kadarını gidip ödesin. Henüz vakti gelmemiş olsa da gidip versin. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Cebrail'den anlatıyor: *"Şehitlik, borç dışında tüm günahları siler."*(153)

Akıllı kimsenin, üzerinde bulunan borcu ödemesi, kıyamet gününde kötü niyeti dolayısıyla meydana gelen vebalden korkması gerekir. İşte bu, farzları eda etmek isteyen kimsenin durumudur. Böyle davranan bir kimseye Allah borcunu ödemede kolaylık verir. Fakat günahlara dalan ve farzları terkedene gelince, farzları önemsemeyenler, borçlarına ve aldıklarına nasıl önem verebilirler ki?

281. **«Öyle bir günden»** o günün azabından **«sakının ki, o günde»**, yaptıklarınızın hesabını vermek üzere **«Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığının karşılığı tastamam verilecek.»** İyilik ya da kötülük adına kim ne yapmışsa, eksiksiz olarak karşılığını alacak **«ve onlara hiç haksızlık edilmeyecektir.»** Ne sevapları eksilecek, ne de cezalarının artırılmasına gidilecektir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu, inen son âyettir. Rasûlullah (s.a.v.), bu âyetin inmesinden 81 gün sonra Rabbine kavuştu. Cebrail (a.s.) kendisine: "Bu âyeti Bakara sûresinin 280'inci âyetlerinin başına koy" buyurdu. Ben de bunu deyn (borçlanma) ile ilgili âyetle rıba (faiz) âyeti arasına koydum ki, faizden kesinlikle uzak kalınsın ve uzak durulsun istedim."

Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.), Pazartesi günü dünyaya geldi, Pazartesi günü peygamberlikle görevlendirildi, Medine'ye Pazartesi günü girdi ve

---

153- Şîrazî, *el-Elkâb*'da tahric etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/183.

Pazartesi günü de ruhu kabzolundu. Onun hayatı da, ölümü de rahmetti. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah bir ümmete rahmet dilediğinde, peygamberlerinin ruhunu onlardan önce alır. O peygamberi onların selefi ve o ümmeti için bir öncü kılar."* Ensar'dan bazısı Rasûlullah (s.a.v.) için mersiye okudular da şöyle dediler:

Her yerde sabır, övülen bir şeydir.
Fakat Senin ayrılığına sabretmek kötü.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى
اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُۜ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ
وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْۚ وَلْيُمْلِلِ
الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـٔاًۜ فَاِنْ كَانَ
الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَف۪يهاً اَوْ ضَع۪يفاً اَوْ لَا يَسْتَط۪يعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ
فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِۜ وَاسْتَشْهِدُوا شَه۪يدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْۚ
فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ
الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰىۜ
وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ اِذَا مَا دُعُواۜ وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ
صَغ۪يراً اَوْ كَب۪يراً اِلٰٓى اَجَلِه۪ۜ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ

لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً
تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَاۜ
وَاَشْهِدُٓوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَٓارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ
وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُۜ
وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا
كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌۜ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُۜ وَلَا تَكْتُمُوا
الشَّهَادَةَۜ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُٓ اٰثِمٌ قَلْبُهُۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاِنْ تُبْدُوا مَا
فِٓي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُۜ فَيَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

282. Ey iman edenler! Belirli bir süreye kadar, birbirinize borç verdiğiniz zaman, onu yazın. Aranızda bir yazıcı da adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan korksun, borcundan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu aklı ermez veya âciz, ya da kendisi yazdıra-

mayacak durumda ise, velisi dosdoğru yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa, razı olacağınız şahitlerden bir erkek ve -biri unutursa diğerine hatırlatması için, - iki kadın gerekir. Şahitler çağırıldıkları zaman kaçınmasınlar. Büyük olsun, küçük olsun vadesiyle yazmaktan bıkmayın. Bu, Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha sağlam ve şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Ancak, aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızda sizin için bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de zarar verilmesin. Eğer yaparsanız, mutlaka o, sizin için kötülük olur. Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

283. Eğer yolculukta olup da bir katip bulamazsanız, alınan rehinler yeter. Eğer birbirinizden eminseniz, kendisine güvenilen kimse emaneti ödesin. Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği gizlemeyin, onu gizleyenin kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı bilir.

284. Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizlesiniz de Allah onunla sizi hesaba çeker, dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Alah her şeye kadirdir.

282. «Ey iman edenler! Belirli bir süreye kadar, birbirinize borç verdiğiniz zaman, onu yazın.» Birbirinize borç verdiğiniz zaman ve veresiye olarak iş yaptığınız takdirde, hem veren, hem alan, bunu belirli gün veya aylara ertelemişlerse, ortadan bilgisizliği kaldıracak, gerçeği ortaya koyabilecek şekilde bir anlaşma olması halinde, bunu hemen yazın. Belirli olmayacak süreler söylemeyin. Meselâ hasat zamanı veya hacıların dönüşü gibi kapalı ifadeler kullanmayın. Borcu süresiyle yazın. Çünkü böyle yapmak hem arada doğabilecek tartışmayı önler, hem de daha güvenli olur. Cumhur, bu yazma işinin müstehap olduğu görüşündedir.

«Aranızda bir yazıcı da adaletle yazsın.» Burada yazılması emrolunan işin keyfiyeti açıklanıyor. *"Aranızda"* ifadesi, yazan kimsenin tarafların ortasında bulunması, bunlardan birisinin sözüyle yetinmeyip ikisinin sözlerini de yazması gerektiğini bildirmektedir. Yazıcı, aynı zamanda adaletli olmalı, dürüst davranmalı, iki taraftan birine meyletmemeli, az ya da çok yazma yoluna girişmemelidir. Bu, aynı zamanda fakih, bilgili, güvenilir bir kâtibin seçilmesini de emretmektedir. Kâtip şeriat ölçüsünde hareket edecek ve adaletten ayrılmayacaktır. **«Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan ka-**

çınmasın, yazsın.» Bu borç işini yazmaktan hiçbir kimse kaçınmasın. Allah'ın öğrettiği şekilde belge ve vesikalara yazsın. O, yazılması isteneni yazsın. Burada *"kaçınma"* yasağından sonra tekrar yazsın ifadesinin zikredilmesi, konuyu pekiştirmek içindir.

«Borçlu olan da yazdırsın.» Âyette geçen *"yümlil"* kelimesi imlâ' manasınadır. İmlâ', gerekenin yazılması için kâtibe anlaşılır şekilde durumu aktarmaktır. Yani borçlu olan kimse de, söylenilen miktarın kendisinde olduğunu söylesin, susmasın. Çünkü hakkında şahitlik yapılan şey, mutlaka bunun ikrar olunmasıyla sabit olur. **«Rabbi olan Allah'tan korksun.»** yazdıran kimse yüce Allah'tan korksun. **«Borcundan hiçbir şeyi eksik bırakmasın.»** Kâtibe yazdırılan hak konusunda hiçbir eksikliğe yönelmesin. Çünkü yazdıran kimseden böyle bir eksikliğe gitmesi düşünülebilir. Kâtip de fazla yazmaya kalkışabilir. Yazdıran kimsenin teklifi ve yükümlülüğü üzerinde ısrarla durulması, genel olarak insanın kendisinden zararı uzaklaştırmak, zimmetinde ve üzerinde bulunan şeyi de kaldırmak istemesindendir.

«Eğer borçlu aklı ermez veya âciz, ya da kendisi yazdıramayacak durumda ise, velisi dosdoğru yazdırsın.» Eğer üzerinde hak olan kişinin yani borçlunun, aklı yerinde değilse, savurgansa, ölçüyü elden kaçıran biriyse, yahut çocuk veya bunamış bir yaşlıysa, ya da dilsizlik, tutukluk, bilgisizlik veya daha başka herhangi bir arızadan dolayı yazdıramayacak durumdaysa, onun işlerini üstlenen ve idaresini üzerine alan velisi yazdırsın. Bu kimse kayyım, vekili veya tercüman olabilir. Velisi fazlalık veya eksiklik yönüne gitmeden adaletle yazdırsın.

«Erkeklerinizden iki de şahit tutun.» Aranızda geçen bu borçlanma olayında, sizin için tanıklık yapmalarını kendilerinden isteyin. Fakat bu adamların her ikisi de sizin dininizden hür, müslüman ve âkıl bâliğ olmuş kimselerden olacaklardır. Çünkü söz bunların muameleleri hakkındadır. **«Eğer iki erkek yoksa,»** şahitlik için iki erkek bulamazsanız, **«razı olacağınız şahitlelden bir erkek ve -biri unutursa diğerine hatırlatması için,- iki kadın gerekir.»** Bir erkek ve iki de kadın şahit bulundurun. Mal konusunda erkekle birlikte kadının şahitliğinin caiz olduğu konusunda icma vardır. Ancak hadlerde ve kısasta şahitlerin mutlaka erkek olması gerekir. Ancak bu edineceğiniz şahitler de, sizin kabul edeceğiniz kimselerden olmalıdır. Her şahitlikte itibara alınması gereken bu niteliğin özellikle belirtilmesi, kadınların bu vasfa sahip olmalarının az olmasındandır. Bunların şahitlikleri konusunda adaletlerine ve güvenilirli olduklarına emin olacaksınız. Ayrıca kadınlardan birinin şahitlik konusunda yanılması ve unutması halinde, diğeri ona hatırlatabilir. Bu bakımdan bir kadın yerine iki kadın tanık istenmektedir. Böylece endişe de önlenmiş bulunmaktadır.

Ayrıca şimdi sunacağımız kısımla da şahitlik yapmaya teşvikte bulunuluyor: «**Şahitler çağırıldıkları zaman**» şahitlik yapmaktan ve böyle bir görevi yüklenmekten «**kaçınmasınlar.**» Bundan dolayı bıkkınlık duyup geri durmasınlar. «**Büyük olsun, küçük olsun**» ya da az veya çok olsun «**vadesiyle,**» yani ödeneceği günü belirterek «**yazmaktan bıkmayın.**»

İşte «**bu,**» yani alacağın vadesiyle birlikte yazılması «**Allah katında**» yani O'nun verdiği hükme göre «**daha adaletli,**» doğru ve isabetli «**şahitlik için daha sağlam**» yani şahitlik konusunda, gerçeğin ortaya çıkması ve ikamesinde en doğru olan «**ve şüpheye**» borcun cinsi, miktarı ve vadesi konusunda kuşku içine «**düşmemeniz için daha elverişlidir. Ancak, aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin ticaret olursa,**» yani yaptığınız alış veriş, malı vermek ve parayı almak şeklinde peşin olarak gerçekleşiyorsa, «**onu yazmamanızda sizin için bir günah yoktur.**» Çünkü bunda, daha sonra ortaya çıkacak bir tartışma ve unutkanlık sözkonusu değildir.

«**Alışveriş yaptığınız zaman da...**» Bu tür alışveriş mutlak alışveriştir. Bunun mutlak alış-veriş olması daha ihtiyatlı olur. «**Şahit tutun.**» Bu âyette yer alan emirler, cumhura göre mendupluk ifade eder.(154)

«**Yazana da, şahide de, zarar verilmesin.**» Katip yazmaktan, şahid de şahitliği yerine getirmekten kaçınmasın. «**Eğer yaparsanız,**» size yasaklanan zararlı şeyleri işlerseniz, «**mutlaka o,**» yani yaptığınız bu şey, «**sizin için kötülük**» Allah'a itaatten uzaklaşmak «**olur.**»

Öyleyse O'nun emir ve yasaklarına aykırı davranmak konusunda «**Allah'tan korkun. Allah size**» iyiliğinizi içeren hükümlerini «**öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.**» Sizin hiçbir durumunuz O'na gizli kalmaz ve sizi yaptığınız bu şeylerle hesaba çeker.

Bu, Kur'an'ın en uzun en geniş ve en ayrıntılı âyetidir. Bu âyetle, yara-

---

154- Şahit tutma, mendup bir iştir. Eğer bu farz olsaydı, insanlar için büyük bir güçlük doğar ve insan yaptığı en küçük bir işten meselâ şeker veya pirinçten, ev veya araba satın almaya kadar her alışverişte büyük zorluklarla karşılaşırdı. Bu bakımdan cumhur, bu emrin vücub değil mendupluk ifade ettiği görüşünü benimsemişlerdir. Allah en iyisini bilir.

tıkların hakkına riayet etmek gerektiği, din dünya işlerinde gerekli olan malda dikkatli davranmak icabettiği anlaşılmaktadır. Buna göre, hak için çalışan başarıya ulaşır. Aksi takdirde zarara girer.

Yüce Allah geniş rahmetiyle insanlarla birbirlerine karşı haksızlık ve zulüm etmemeleri için, aralarındaki ilişkilerin niteliğini öğretiyor. Böylece insanlar arasında çekişme, tartışma ve düşmanlık ortaya çıkmayacak, bunlar sonucunda aralarında bir kin oluşmayacaktır. Yüce Allah ayrıca, hakların yazmak ve şahitlik yolu ile korunmasını emretmiştir. Şahitlere önce görevi yüklenmelerini, sonra da gereğini yapmalarını emir buyurmuştur. Bu işi yazan kâtibe de, adaletli bir biçimde Allah'ın öğrettiği şekilde yazmasını emretmiştir. (155) Kısacası bu âyetle, yukarıda geçen pek çok inceliklere değinilmiştir.

Sonra aşağıdaki âyette Allah Teâlâ, borç konusunda dikkatli davranılarak borcun rehinle garanti altına alınmasını emretmiştir.

283. «Eğer yolculukta» yani misafirlik durumunda **«olup da»** borçlanma olayını yazacak **«bir kâtip»** ya da kâğıt, kalem ve mürekkep gibi yazacak malzeme **«bulamazsanız, alınan rehinler,»** olayı belgeleyecek bir rehin **«yeter.»** O zaman vesika rehindir ve bunu almak şarttır.

Burada yolculuk esnasında rehin alma işi şart koşulmuş olsa da, yolculuk olmadığı zamanlarda da rehin alınabilir. Bu, yalnızca yolculuk haline ait bir iş değildir. Burada rehinin yolculukta zikredilmesinin nedeni, genelde yolculuk esnasında kâtip ve şahit bulanamayabilir. Burada rehin alınmakla emr olunması, hem kâtip ve hem şahit yerine geçmesi açısındandır. Malı korumada bir güvence ve vesika olmaktadır rehin bırakılan şey. Dolayısıyla burada söylenen söz şart yoluyla olmayıp, genelin durumuna göredir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), zırhını, yirmi ölçek arpa karşılığında bir yahudiye rehin bırakmıştı. Rasûlullah ailesinin ihtiyacı için o arpayı ondan almıştı.

«Eğer birbirinizden eminseniz,» yani borç verenle borçlanan eğer birbirlerine güveniyorlar ve birbirleri hakkında iyi niyet sahibi oldukları için emanetine karşılık rehin almak istemezse, **«kendisine güvenilen kimse emaneti ödesin.»** Güvenilir borçlu, kendisine güvenen alacaklıya olan borcunu ödesin, zimmetindeki borcunu yerine getirsin. **«Rabbi olan Allah'tan korksun.»** Emanet haklarına riayet ve geciktirmeksizin borcu ödemede Allah'tan korksun.

155- Kur'ân-ı Kerim bu en uzun âyetiyle noterlik müessesinin esaslarını koymuş, müslümanlarda bu tavsiyeyi genellikle uygulamışlardır. Nâşir.

«Şahitliği gizlemeyin.» Ey şahitler, hakkın gereği gibi yerine gelmesi için, hakim huzuruna çağırıldığınız zaman, bildiklerinizi gizlemeyin. **«Onu gizleyenin kalbi günahkârdır.»** Günah işlemiş olur. Burada kalbten söz edilmesi peşiktirmek içindir. Bu: "İşte bu benim gözümün gördüğü, kulağımın işittiği ve kalbimin tanıdığı gibidir." demeye benzer. Çünkü kalb, organların başıdır. Bu öyle bir et parçasıdır ki, eğer bu et parçası düzelirse, tüm vücut düzelmiş olur; eğer bu bozulursa, tüm vücut bozulur.

«Allah yaptıklarınızı bilir.» İşlediğiniz hayırsa, karşılığında hayır, kötülükse karşılığında kötülük görürsünüz. Şahitliği gizlemek, bildiğini söylememek, yalan yere şahitlikte bulunmak gibi ameller insanı cehenneme sürükleyen işlerdendir.

284. «Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi,» yaratma mülk ve tasarruf bakımından **«Allah'ındır.»** Bu şeylerin hiç birisinde, şu ya da bu şekilde, hiçbir kimsenin O'nunla ortaklığı yoktur. Öyleyse O'ndan başka birine kulluk etmeyin. **«İçinizdekini açıklasanız da,»** kalblerinizdeki kötülüğü veya buna niyeti söz ve davranışla açığa vursanız da, açığa vurmayıp insanlardan **«gizleseniz de, Allah onunla sizi hesaba çeker.»** Kıyamet gününde sizi bununla yargılar. Bu, Mûtezile'den ve Rafızîlerden hesabı inkâr edenlerin aleyhine bir delildir. **«Dilediğini bağışlar,»** günahları ne kadar büyük de olsa, merhamet ve cömertliğiyle onu affeder. **«Dilediğine de»**, adaleti dolayısıyla, günahı ne kadar küçük de olsa **«azap eder.»** Bunları hikmet ve maslahata dayalı olan iradesi doğrultusunda yapar. Burada bağışın azaptan önce gelmesi, yüce Allah'ın, rahmetinin gazabından daha büyük olmasındandır. **«Allah her şeye kadirdir.»** Bağışlamaya da, azap etmeye de gücü yeter.

Teysîr'de şöyle denmiştir: *"Gizleseniz de"* âyetinin zahiri, insanın kalbindekilerden dolayı da hesaba çekileceğine işaret eder. İçinden bir kötülük geçiren, ancak sonra kendi isteği dışında bunu yapmaktan imtina eden, bunu kendi isteğiyle değil, bir engel dolayısıyla yapmayan kimse, bu suçtan dolayı, aynen bu fiili işleyenin göreceği cezayı görmez. Yani bir kimse zina işlemeye azmetse, fakat bunu işlemese, bu, zina cezası görmez. Zina işlemeyi aklından geçiren kimsenin ona azmeden kimse gibi ceza görüp görmemesi konusu ise tartışmalıdır. Kimine göre bu, Rasûlüllah'ın: *"Şüphesiz Allah benim için, ümmetimi içlerinden geçirdikleri şeyleri işlemedikleri veya konuşmadıkları sürece affetmiştir."*(156) Hadisinden dolayı affedilir. Ancak çoğunluğa göre bu

---

156- Hadisi, Buharî, Müslim ve Sünen sahipleri, Ebû Hureyre hadisinden tahric etmişlerdir.

hadis, azmetmeyle değil, içinden geçirmeyle ilgilidir. Çünkü azmetmede hesaba çekilme sabittir. Çoğu kez insan öldürme, zina ve benzeri şeylerden dolayı, rızâsı olması kaydıyla, günaha ortak olur. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Bir kimse herhangi bir masiyetin yanında bulunur da, bunu hoş görmezse, sanki orada değilmiş gibidir. Bir kimse de o masiyetin olduğu yerde olmayıp, fakat buna rızâ gösterirse, sanki orada hazırmış gibi günaha girer."*(157) Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Kim bir toplumu severse, o, onların zümresinde hoşrolunur."*(158)

Akıllı kimse kalbinden kötü düşünceleri çıkarıp atandır. Fasık bir cemaat ve toplumla oturup kalmayandır. Çünkü onların zümresinden olmaması için böyle yapması gerekir.

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ
بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ
رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ
الْمَصِيرُ (٢٨٥) لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ
نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا
حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ

157- Beyhakî, Sünen'inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/185.
158- Taberânî, *Kebîr*'inde tahric etmiştir. *el-Fethul'l-Kebîr*, 3/149.

لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

285. Rasûl, Rabb'inden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etti. "O'nun peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız. İşittik, itaat ettik! Rabbimiz! Bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak sanadır" dediler.

286. Allah kimseyi gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutmaz. Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır."Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak, bizi sorumlu tutma! Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi, ağır bir yük yükleme! Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme. Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim mevlâmızsın! Kâfirler toplumuna karşı bize yardım et!"

285. «Rasûl, Rabb'inden kendisine indirilene,» yüce Allah, tarafından indirilen her şeye **«iman etti.»** Onları tasdik etti. İnen Kur'an âyetlerine ve onlarda yer alan tüm yasa ve hükümlere, kıssalara, öğütlere, peygamberlerin, kitapların ve daha başka şeylerin durumlarıyla ilgili haberlere tafsilî bir şekilde, yani ayrıntılı olarak inandı. **«Mü'minler de.»** Yani bu isimle tanınmış olan grup da iman ettiler. **«Hepsi Allah'a,»** yani bütün mü'minler, Allah'ın ulûhiyette ve mabudlukta eşsiz ve ortaksız bir şekilde tek olduğuna, **«meleklerine,»** bunların Allah'ın mükerrem kulları olduğuna, **«kitaplarına ve peygamberlerine iman etti.»** Burada, kitaplara imanın kapsamında olduğu için ahirete iman ayrıca zikredilmemiştir. Peygamber ve mü'minler demişlerdir ki:

Biz **«'O'nun peygamberlerinden hiçbirisini diğerinden ayırmayız.»** Yahûdi ve hıristiyanların yaptıkları gibi peygamberlerden bazısına inanıp bazısını inkâr ederek aralarında bir ayırım yapmayız. Mü'minler imanlarının hemen ardından, emre uyduklarını bildirerek dediler ki: **«İşittik,»** bize haktan geleni anlayıp kavradık, bunun doğruluğuna da kesin inandık. **«İtaat ettik!»** Onda yer alan emir ve yasaklara da itaatle boyun eğdik. **«Rabbimiz! Bağışlamanı dileriz.»** Önceden işlediğimiz günahlarımızın affını, hakkına riayette yaptığımız kusurlarımızı bağışla. **«Dönüş ancak sanadır.'»** Ölüm ve öldükten sonra diriliş yoluyla dönüş başkasına değil, ancak sanadır. **«Dediler.»**

Bizim için gerekli olan Kur'an ahlakıyla ahlâklanmak olmalıdır. Yalnızca Kur'an okuyup, bunun gereğiyle amel etmemek herhangi bir fayda sağlamaz. Buna şöyle bir örnek verebiliriz:

Bir hükümdar, herhangi bir kimseye bir emirlik bağışlar, ona bir liderlik, ya da niyabet verir. Adamın elinde, ülke halkının kendisine itaat etmesi gerektiğini belirten bir belge vardır. O ülkeye gelir, makamına oturur ve halk da kendisine itaat etmeye başlar. Sonra hükümdar ona bir yazı gönderir. Bu yazıda, o ülkeye geldiğinde kalması için, kendisine bir köşk veya geniş bir ev yaptırması emredilmektedir. Mektup, emîrin (valinin) eline ulaşır. Ancak o, her gün mektubu açıp okuduğu halde, kendisine emredilen şeyi yapmamaktadır. Hükümdar geldiğinde, emrinin yerine getirilmediğini görünce bu vali hil'atı mı hak eder, yoksa tekdir ve azar işitmeyi mi? İşte Kur'an da böyledir. Tıpkı hükümdarın mektubu, ya da fermanı gibi. Allah bu kitapta kullarına, dinin rükünlerini imar etmelerini emrediyor. Dinin imarının nasıl olacağını açıklıyor ve şöyle buyuruyor: *"Namazı kılın, zekâtı verin"* (Bakara: 43), *"Oruç size farz kılındı"* (Bakara: 183) ve *"Oraya yol bulabilen kimseye, Beytullah'ı haccetmesi farzdır."* (Âl-i İmrân: 97) Bu durumda Kur'an'ın okunması, tıpkı hükümdarın fermanının okunması gibidir. Cennet, Kur'an'ın yalnızca okunmasıyla kazanılmaz. Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: *"Yaptıklarına karşılık olarak."* (Secde: 17) Bunun için amel lazımdır.

286. «Allah kimseyi gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutmaz.» Bu, mü'minlerin sözü değil, Allah tarafından verilen bir haberdir.

Rivayete göre: *"İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de, Allah onunla sizi hesaba çeker"* (Bakara: 284) âyeti inince, bu durum Rasûlullah'ın ashabı için ağır geldi. Hepsi Rasûlullah (s.a.v.)'a gelerek önünde diz çöktüler ve şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Gücümüzün yettiği amellerle, namaz, oruç, hac ve cihadla sorumlu tutulduk. Sana bu âyet nazil oldu. Oysa bizim gücümüz buna yetmez." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Sizden önceki kitap ehli gibi, 'işittik ve karşı geldik' mi demek istiyorsunuz? Aksine siz, 'İşittik ve itaat ettik. Rabbimiz! Bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak sanadır' deyin."* Bunun üzerine gelenler bunu okudular ve Allah: *"Rasûl, Rabbi'nden kendisine indirilene iman etti"* diye başlayan *"Rabbimiz! Bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak sanadır"* diye biten âyeti indirdi. Sonra Allah bu âyeti (Bakara: 284) neshederek: *"Alah kimseyi gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutmaz"* âyetini indirdi."[159] Bununla üzerlerindeki yük hafifletilmiştir.

Burada, *"içinizdeki"*nden (Bakara: 284) muradın, özellikle yapılmasına karar verilen ve azmedilen kötülük olduğu gerçeği açıklanmış bulunuyor. Yoksa gönüllerinden geçen her şeyden ötürü insan sorumlu tutulmayacaktır. Çünkü insanın böyle bir şeyden kendisini kurtarması, gönlünden bir şeyler geçirmemesi düşünelemez ve bu, mümkün de değildir. *"Teklif,"* içinde zorluk ve külfet bulunan bir şeye zorlamaktır. *"Vüs' "* ise, yapmaya güç yetirilebilen, insana ağır gelmeyen şey demektir. Kaldırılamayacak şeyleri insana yüklememek Allah'ın kanunudur. Ancak bu konuda insanın gücü neye yetiyorsa, gücünün ve çabasının üzerinde olmamak kaydıyla kolayına geleni istemektir. Kaldı ki bir de Allah'ın bu ümmete rahmetle muamele etmesi vardır. Çünkü şöyle buyurmuştur: *"Allah size kolaylık ister, zorluk istemez."* (Bakara: 185)

«Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına...» Yapmakla yükümlü olduğu iyilikten dolayı, herkesin kazandığı sevabı kendisinedir. **«Kötülük de kendi zararınadır.»** Bırakılması istenen kötülüğü yapması halinde doğabilecek kötülük de kendi aleyhinedir. Yoksa kişinin yaptığı kötülüğün cezasını bir başkası çekmeyecektir.

«'Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!» Onlar: "Ey Rabbimiz! Unutkanlık, ya da yanılgıyla bizden meydana gelen bir aşırılıktan, işin üzerinde titiz davranamamaktan doğan şeyler yüzünden bizi hesaba çekme" derler. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Ümmetimin üzerinden hata, unutkanlık ve zorlanma sonucunda yaptıkları şeylerden dolayı doğabilecek sorumluluk kaldırılmıştır."*[160] Hadis, hata ve unutkanlık sebebiyle olabileceklerden Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetinin sorumlu tutulamayacaklarını gösteriyor. Oysa geçmiş ümmetler bu iki şeyden sorumlu tutulmaktaydılar.

«Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi, ağır bir yük yükleme!» Nitekim sen İsrailoğullarına, tevbe etmiş sayılabilmeleri için kendilerini öldürmelerini, kirlenen yerlerini kesmelerini, suyun dışında herhangi bir şeyle temizlenmemelerini mescid dışında başka yerlerde namaz kılamamalarını belirtmiş, günahları sebebiyle bazı güzel nimetleri onlara yasakla-

---

159- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde ve ayrıca Müslim tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/60.

160- Taberânî, *Kebîr*'inde tahric etmiştir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/125.

I-E

mış, gece yaptıkları günahı sabahleyin kapılarına yazdırmış ve daha pek çok zorluklarla karşı karşıya bırakmıştın. İşte bunlar ve bunlara benzer ağır sorumlulukların ve yüklerin hiç birisi bu ümmete yükletilmemiştir. Allah, bu ümmeti bundan korumuş ve bu ümmete rahmetiyle muamele etmiştir. Bu gibi ağır ve zor şartları bu ümmete yüklememiştir. Nitekim bunun için şu âyet nazil olmuştur: "*Onların sırtından ağır yükü ve üzerlerinde olan zincirleri kaldırır.*" (A'raf: 157) Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "*Ben, kolaylık ve hoşgörü temeline dayalı İslâm dinini getirdim.*"(161).

Allah bu ümmeti, önceki ümmetlerin çarpıldıkları cezalardan korumuştur. Meselâ, onlardan kimisi başka bir varlığın şekline dönüştürülüyordu, kimisi de yerin dibine geçiriliyordu. **«Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme.»** Bu, güç yetirilemeyen bir yükümlülükle yükümlü tutulduğu taktirde meydana gelebilecek ağır cezalardan bağışlanma isteğidir. Yani: "Ey Rabbimiz! Sürekli olarak, altından kalkamayacağımız yükleri üzerimize yükleme." **«Bizi affet.»** Günahlarımızın izlerini kaybet, **«bizi bağışla.»** Ayıplarımızı ört, kusurlarımızı görme, bizi herkesin ortasında rezil etme, **«bize acı!»** Bize ikramda bulun, fazlın ve kereminle bize muamele et. Burada rahmet isteğinden önce affın ve bağışın zikredilmesi, önce kişinin her şeyden arındırılması ve sonra da, tertemiz bir şekilde gerekenin istenmesindendir. **«Sen bizim Mevlâmızsın!»** Sen bizim efendimiz ve sahibimizsin, biz de senin kullarınız. Veya Sen bizim yardımcımız ve işlerimizin düzenleyicisisin.

«Kâfirler toplumuna karşı bize yardım et!'» Onların kötülüklerini bizden uzaklaştır. Çünkü Efendiye yakışan, kullarına yardım etmesi, düşmanlarına karşı emirlerini savunanları başarıya ulaştırması, kâfirlere karşı onlara zafer vermesidir. Bu da, dostlarını üstün kılmak ve onları korumakla olur. Bu aynı zamanda, şeytanlardan korunmaya yönelik bir duâdır. Çünkü şeytanlar da Allah'ın düşmanları olan kâfirler arasındadır.

Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: "*Kim Bakara Sûresinin son iki âyetini okursa, bu ona yeter.*"(162) Yani gecenin ihyası, ya da kıyamet günü hesabından korumak için ...

Yüce Allah'ın yardımıyla Bakara Sûresinin tefsiri sona erdi.

161- Bu hadisi Hatib, *et-Tarih*'te tahric etmiştir. Hadis şöyle bitiyor: "*Kim benim sünnetime aykırı davranırsa benden değildir.*" Ayr. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/7.

162- Buharî, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/473.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 200 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

الٓمٓ ① اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ② نَزَّلَ عَلَيْكَ
الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَىٰةَ
وَالْإِنجِيلَ ③ مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ
عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ④ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا
فِي السَّمَآءِ ⑤ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ
يَشَآءُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑥

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Dâima diri ve koruyup yöneticidir.

3-4. Sana Kitab'ı hakla, kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Bundan önce de insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil'i indirmişti. Ve Furkan'ı indirdi. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için mutlaka çetin bir azap vardır. Allah azîzdir, intikam sahibidir.

5. Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.

6. Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O azîzdir, hakîmdir.

1. «Elif, Lâm, Mîm.» Elif harfi Allah'a, Lâm harfi "Lâtîf", Mim harfi de Allah'ın "Mecîd" ismine işarettir.

2. «Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur.» Başkası değil, sadece O'dur ibadet edilmeye lâyık olan. **«Dâima diri ve koruyup yöneticidir.»** O, ölümsüz ve bâkidir. Yaratıkları O yönetir ve korur.

Bu âyet, Hz. İsa'nın (a.s.) Rabb olduğunu iddia edenlerin iddialarını reddeder.

Rivâyet edildiğine göre, Necran'dan 60 kişilik bir heyet Hz. Peygamber'e gelmişlerdi. Bunların 14 kişisi eşraftan, 3 kişisi ise ileri gelen kişilerdendi. Bunlar Medine'ye gelip ikindi namazından sonra Hz. Peygamber'in mescidine girdiler. Üzerlerinde özel elbiseler vardı. Hz. Peygamber'in ashabından onları gören bazıları şöyle diyorlardı: " Onlar gibi heyet görmedik." Namaz vakitleri gelince kalkıp, namazlarını mescidde kıldılar. Hz.Peygamber: *"Onları bırakınız, doğuya doğru kılsınlar"* buyurdu. Daha sonra bu gruptan üç kişi Hz. Peygamber'le konuştular ve bir keresinde: "İsa, Allah'tır; çünkü ölüleri diriltir, hastaları iyileştirir, gâipten haber verir" dediler. Bir konuşmalarında da: "İsa Allah'ın oğludur, onun bilinen bir babası yoktur" dediler. Başka bir konuşmada ise: " O, üçün üçüncüsüdür. Çünkü Allah 'yaptık ve söyledik' buyurmuştur. Eğer bir olsaydı 'yaptım ve söyledim' buyururdu" dediler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Müslüman olun"* buyurdu. Onlar: "Senden önce müslüman olduk" dediler. Hz. Peygamber: *"Yalan söylüyorsu-*

nuz! Çünkü sizin Allahü Teâlâ'ya çocuk isnat etmeniz, müslüman olmanızı engeller" buyurdu. Onlar: "Eğer İsa Allah'ın oğlu değilse, babası kimdir?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Çocuğun babasına benzer olduğunu bilmiyor musunuz?"* buyurdu. Onlar: "Evet biliyoruz" dediler. Hz. Peygamber: *"İsa'da bundan (babasından) bir şey var mı?"* diye sordu. Onlar: "Hayır" dediler. Hz.Peygamber : *" Yerde ve gökte hiçbir şeyin Allah'tan gizli kalamayacağını bilmiyor musunuz?"* diye sordu. Onlar: "Evet biliyoruz" dediler. Hz. Peygamber: *"İsa kendine bildirilenlerden başka bir şey bilir mi?"* diye sordu ve onlardan "hayır" cevabını aldı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Bilmiyor musunuz ki Rabbimiz, İsa'yı rahimde dilediği gibi şekillendirdi. Rabbimiz yemez, içmez, tuvalete çıkmaz."* Onlar da: "Evet bunu biliyoruz" dediler. Hz. Peygamber: *"Her kadının hâmile olduğu ve doğum yaptığı gibi, İsa'nın annesinin de çocuğunu doğurup, beslediğini, sonra yemek yediğini, su içtiğini, tuvalete çıktığını biliyor musunuz?"* diye sordu. Onlar yine "biliyoruz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Bu, nasıl sizin iddia etdiğiniz gibi olur?"* diye sordu. Adamlar sustular ve inkâr etmeye devam ettiler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, bu sûrenin başından seksen küsur âyet indirdi.(1) Böylece Hz. Peygamber bu âyetleri delil gösterip hakkı gerçekleştirmek için onların şüphelerine cevap verdi.

3-4. «Sana kitabı» indirdi... Burada *"kitap"*tan maksat Kur'ân-ı Kerim'dir. Burada niçin kitabın (Kur'an'ın) indirilmesinden bahsedilirken "nezzele", Tevrat ve İncil'in indirilmesinden bahsedilirken "enzele" fiili kullanılmıştır? Denilirse, cevaben derim ki: "Nezzele" fiili çokluk ifade eder, Kur'an parça parça indirilmiştir. Halbuki İncil ve Tevrat toptan indirilmiştir.

«Hakla...» Hükmünde adaleti gözeterek, haberlerinde doğruluğu gözeterek...

«Kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi.» Kendisinden daha önce indirilen kitapları, tevhid, nübüvvet ve verdikleri haberler konusunda doğrulayıcı olarak, Hak, sana kitabı indirdi. **«Bundan önce de insanlara yol gösterici olarak...»** İnsanların doğru yolu bulup hidayete ermeleri için **«Tevrat'ı ve İncil'i indirmişti.»** Kur'an-ı Kerim'i indirmeden önce, Tevrat ve İncil'i, Musa ve İsa peygamberlere bir bütün olarak indirdi.

«Ve Furkan'ı indirdi.» Burada Furkan'dan maksat, semavî kitapların

---

1- Bkz. İmam Vakîdî, *Esbâb'un-Nuzûl,* Kurtubî, İbn Kesir ve Ruhu'l-Meânî Tefsirleri.

bütünüdür. Çünkü semavî kitapların her biri, hak ve bâtılı birbirinden ayırır. Furkan'dan maksat Kur'an-ı Kerim de olabilir. Onun şanını ve faziletini yükseltmek için, ikinci defa tekrarlanmıştır. **«Allah'ın âyetlerini inkâr edenler»** Allahü Teâlâ'nın indirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in mucizelerini inkâr edenler **«için»**, inkârlarından dolayı **«mutlaka çetin bir azap vardır.»** O azabın şiddeti tasavvur edilemez. **«Allah azîzdir, intikam sahibidir.»** Allahü Teâlâ kesinlikle mağlup olmaz, dilediğine hükmeder, dilediğini yapar. O, yücedir. Onun gibi hiçbir intikam sahibi yoktur.

5. «Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.» Allahü Teâlâ her şeyi bilir. İnkârcının inkârını, mü'minin imanını ve bütün amelleri bilir, kıyamet günü karşılığını verir.

6. «Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur.» O, sizi analarınızın rahminde beyaz, siyah, erkek veya dişi olarak, uzun boylu, kısa boylu, güzel veya çirkin olarak, özel bir biçimde yaratır.

Bu âyet, "İsa Allah'tır, ya da Allah'ın oğludur " diyenlerin iddialarını reddetmek için nâzil olmuştur. Çünkü, rahimlerde şekillendirilen, ne ilâh olabilir, ne de Allah'ın oğlu. Böyle bir varlık, ancak sonunda fena bulup yok olmak için meydana getirilmiştir.

«O'ndan başka ilâh yoktur.» Hz. İsa'nın, kendi oğlu olmasından münezzehtir. **«O, azîzdir, hakîmdir.»** Kudret ve hikmetinde sonsuzdur. Rabbiniz sizi, eşsiz bir biçimde yaratır. Bu konuda, Hz.Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Sizin yaratılışınız, başlangıçta, ana ve baba maddeleri 40 gün ana karnında toplanır. Sonra o maddeler de bunun gibi 40 günde kan pıhtısı halini alır. Sonra yine bunun gibi 40 günde bir çiğnem ete dönüşür. Sonra Allahü Teâlâ bir melek gönderir. Onun için şu dört kelimeyi yazması emrolunur; Onun rızkı, eceli, şakî ya da saîd olması..."*(2)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : *"Nutfe, ana rahminde kırk veya kırkbeş gün kalıp yerleştikten sonra melek ona girer. Sonra; 'Ya Rabbî! Şakî mi, sa'îd mi?' diye sorar. Bu ikisi yazılır. Sonra; 'Ya Rabbî! Kız mı, erkek mi?' diye sorar. Bu ikisi de yazılır. Daha sonra, ameli, eceli, rızkı ve eseri yazılarak sayfa dürülür. Oraya hiçbir eksiltme ve artırma yapılamaz. Sonra Melek 'Bu yazıyı ne yapayım Yâ Rabbî?' diye sorar. Bunun üzerine Allah (c.c.) : 'Ben onun hakkında karar verinceye kadar o yazıyı boynuna as' bu-*

2- Buharî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce.

yurur."[3] Bu olaya, Allahü Teâlâ'nın: *"Her insanın kuşunu yani amelini boynuna doladık"* (İsra: 13) âyetinde de işaret edilmektedir. Buradaki kuştan maksat takdir edildiği gibi, insanın hayır ve şer olarak kendi isteğiyle işlediği amelidir. Bu, sanki gayıp ve kader yuvasından uçmuş kuş demektir.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ
عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا
تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ
تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ
مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ (٧) رَبَّنَا
لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (٨) رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ
فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ (٩)

7. Kitab'ı sana indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir. Bunlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalblerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, kendilerine göre yo-

---

[3] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde tahric etmiştir.

rumlamak için onun müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Onun te'vilini Allah'tan ve derin bilgi sahiplerinden başka kimse bilemez. Onlar: "Biz ona inandık, hepsi Rabbimizdendir" derler. Akl-ı selim sahiplerinden başkası düşünüp anlayamaz.

8. "Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi hak yoldan saptırma ve katından bize rahmet ver. Şüphesiz Sen çok bağışlayansın." (dediler.)

9. "Rabbimiz, Sen, insanları asla şüphe olmayan o kıyamet gününde toplayacaksın." Allah, sözünden dönmez.

7. «Kitab'ı sana indiren O'dur.» Kitaptan kasıt Kur'an'dır. **«Onun bazı âyetleri muhkemdir.»** O Kur'an'daki âyetlerin bazıları, istenen manaya kesin olarak delalet ederler. İhtimal ve karışıklık yoktur. İbaresi muhkemdir. **«Bunlar Kitab'ın anasıdır.»** Yani, asıl ve temel olan şeyler bu muhkem âyetlerdedir. Diğer şeylerin yorumu ona göre yapılır.

«Diğerleri de müteşâbihtir.» Kur'an'da bulunan âyetlerin bir kısmı da müteşâbih (birbirine benzeyen) âyetler olup, birbirlerine benzeyen anlamlara ihtimali vardır. Bu âyetler, birbirlerinden zor ayırdedilir. Anlamları ancak, çok ince bir araştırma ve titiz bir düşünmeyle anlaşılabilir. Hûd sûresinin ilk âyetinde her ne kadar *"âyetleri muhkem olan kitap"* denmişse de, bunun anlamı şudur : Kur'an'ın tümü birden şüphe götürmez bir gerçektir; Kur'an, sapasağlam bir gerçek olup, onda hiçbir çelişki yoktur. Her türlü çarpıklıktan da korunmuştur. Zümer sûresinin 23. âyetinde de: *"Âyetleri ikili müteşâbih kitap..."* buyurulmuş ise de, bunun anlamı da şu şekildedir : Kur'ân âyetleri, anlamının sağlamlığı ve nazmının eşsizliği konusunda da birbirine benzer.

Buradaki âyette ise, Kur'an'ın, bir kısmının muhkem, bir kısmının da müteşâbih olduğundan bahsediliyor. Allah, Kur'an'ın tümünü muhkem olarak indirmemiştir. Çünkü müteşâbihte, hakk üzere olanla, bocalayan arasında ayırım ve imtihan vardır. İsrailoğullarının nehri geçerken, peygamberlerine tâbi olmakla imtihan edilmiş olmaları gibi.

«Kalblerinde eğrilik olanlar...» Haktan vazgeçip bâtıl yollara uyan kimseler, kitaptaki müteşâbih âyetlerin görünüşteki anlamlarına takılıp dururlar. **«Fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için, onun müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler.»** Yahut da o müteşâbih âyetleri, bâtıl bir şekilde yorumlama yoluna giderler. İnsanları, dinleri hakkında şüpheye düşürmek isterler. Hatta birtakım şeyler uydurarak, onları şüpheye bile düşürürler. Yine bu kalblerinde eğrilik olan grup, müteşâbih âyetleri, asılsız bir şekilde te'vil etme yoluna giderek, zevk ve istekleri doğrultusunda anlamlar çıkarmayı isterler.

«Onun te'vilini Allah'tan ve derin bilgi sahiplerinden başka kimse bilemez.» Müteşâbih âyetlerin te'vilini kimse bilemez. Onları, Allahü Teâlâ'nın istediği şekilde kimse yorumlayamaz. Ancak Allah ve O'nun, dinde derin bilgi sahibi olan kulları o âyetleri te'vil edebilir.

Bazı ilim adamları da, âyette geçen *"illallah - ancak Allah"* veya *"Allah'tan başkası"* ifadesi üzerinde vakıf yaparlar. (Kur'an okurken dururlar.) O zaman âyetin anlamı şöyle olur : "O'nun te'vilini, Allah'tan başka kimse bilemez.(4) Derin bilgi sahipleri de: 'Biz ona inandık' derler." Böylece müteşâbih âyetler, Allahü Teâlâ'nın, bilgi, hikmet ve marifet alanında kalan âyetler olup, onları Allah'tan başkası te'vil edemez. *"Üzerinde ondokuz vardır"* (Müddesir: 30) âyetinde belirtilen "zebânî"lerin sayısında, dünyanın ömründe, kıyametin ne zaman kopacağında, oruçta, beş vakit namazın rekât sayısında Allah'ın kendi hikmet ve marifeti vardır. Onları kullar bilemez.

Birinci görüş daha güzeldir. Çünkü Allahü Teâlâ Kur'ân'da, kulların faydalanamıyacağı hiçbir şey indirmemiştir. Müteşâbih âyetler için, "anlamlarını Allah'tan başkası bilmez" diyecek olursak, burada tenkitcilere söz hakkı verilmiş olur. "Bu âyetlerin te'vilini Hz. Peygamber de bilmezdi" diyebilir miyiz ? Eğer: *"Onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez"* âyetine rağmen, Hz. Peygamber müteşâbihi biliyor idiyse, onun âlim olan ashabı ve sahabenin ileri gelenleri de biliyordu. Eğer Hz. Peygamber ve onun ashabı bu âyetleri bilmiyor ve, "bunların manasını Rabbimiz biliyor" diyor idiyseler, bunların da cahillere bir üstünlüğü olamazdı. Zaten cahiller de bunu söylüyorlardı. Ayrıca, başlangıçtan günümüze kadar, bütün tefsirciler, her âyeti tefsir ve te'vil etmişler, bunlardan hiçbirisi için "bu müteşâbihtir, manasını Allah'tan başkası bilemez" diyerek, yorumlamaktan geri durmamışlardır. Hatta, hecâ harflerini ve başkalarını da tefsir yollarına gitmişlerdir.

«Onlar: 'Biz ona inandık, hepsi Rabbimizdendir,' derler.»

4- Müfessirlere göre meşhur ve doğru olan budur. Çünkü müteşabihin te'vilini Allah'tan başkası bilemez. Kullardan bazısı müteşâbihi bilir, şeklindeki müellifin görüşü zayıftır. (Sabunî.)

Müteşâbih âyetlere de inandık, muhkemlere de. İkisi de Rabbimiz tarafından indirilmiştir. Aralarında hiçbir ayrıcalık yoktur.

«Akl-ı selîm sahiplerinden başkası düşünüp anlayamaz.» Saf ve temiz olan, hevasına uymayan akıl sahipleri ancak anlayabilirler. Burada, ilimde derinleşmiş kişiler, keskin zekâlı ve iyi görüş sahipleri olarak nitelenmiş ve övülmüşlerdir.

8. «'Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi hak yolundan saptırma ve katından bize rahmet ver.» Senin katında yüceleceğimiz geniş rahmeti bize bahşedip, bizi hak ve imana ulaştırdıktan sonra, senin razı olmayacağın şekilde te'villere uyarak, kalblerimizin hak yoldan sapmasına fırsat verme Allah'ım! **«Şüphesiz sen, çok bağışlayansın' (dediler.)»**

9. «'Rabbimiz, Sen,» mutlaka ölümden sonra, hesap ve karşılık - ceza, ya da mükafat - için kıyamet gününde **«insanları»** bir araya toplayacaksın.

«Aslâ şüphe olmayan o kıyamet gününde toplayacaksın.'» Kıyamet gününün vukuunda ve kıyamet gününde vuku bulacak hesap ve ceza gibi şeylerde hiç şüphe yoktur. Bundan kasıt, onların mutlaka rahmete ihtiyaçlarının olmasıdır. Rahmete kavuşmak, insanların en yüce idealleridir.

«Allah, sözünden dönmez.» Allahü Teâlâ'nın ulûhiyeti, duâya karşılık vermede ve öldükten sonra dirilmede sözünden caymaya aykırıdır. Ulûhiyet bunlardan münezzehtir. Bu durum, ilimde derinleşenlerin duâdaki halidir. Hevâ ve şehvanî şeylere uyarak, doğru yoldan çıkmamaya dikkat ediniz. Hz. Peygamber hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur : *"Hiçbir kalb yoktur ki, Rahman'ın iki parmağı arasında olmasın. Onu, doğrultmayı isterse doğrultur, dilerse de saptırır."* (5)

Mü'minin kalbi, başarıyla yenilgi arasındadır. Onun içindir ki *"Rahman'ın parmakları arasındadır"* buyurulmuştur. Böyle buyurulmasının sebebi, Rahman'ın, kullarının kalbinde taht kurup, orada dilediği gibi tasarrufta bulunmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *" Ey kalbleri ve gözleri dilediği gibi çeviren Allah'ım! Kalbimizi senin dininde sabit kıl."*(6) Ölçü, Rahman olan Allah'ın kudret elindedir. Kıyamete kadar, bazı toplulukları yüceltir, bazılarını da alçaltır.

5- Tirmizî, Deavât. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/342.
6- Tirmizî, Deavât, No: 3750.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ
تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَأُولٰٓئِكَ هُمْ
وَقُودُ النَّارِ (١٠) كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللّٰهُ شَدِيدُ
الْعِقَابِ (١١) قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلٰى
جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (١٢)

10. İnkâr edenler var ya, ne malları, ne de çocukları onlara, Allah'a karşı hiçbir fayda sağlamaz. Onlar, cehennemin yakıtıdırlar.

11. Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibi. Onlar da âyetlerimizi yalanladılar. Allah onları günahlarıyla yakaladı. Allah'ın cezası şiddetlidir.

12. İnkârcılara de ki: "Yenileceksiniz ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir döşektir."

10. «İnkâr edenler var ya, ne malları, ne de çocukları onlara, Allah'a karşı hiçbir fayda sağlamaz.» İnkârcılara, zararı uzaklaştırma, faydayı celb için harcadıkları malları fayda vermeyecek. Âyette mallar, evlattan önce zikredilmiştir. Çünkü mallar, herhangi bir sıkıntı anında, inkârcıların sığınacakları ilk malzemelerdir. O inkârcılara, zor durumdayken muhtaç oldukları ve önemli işlerinde yardıma çağırdıkları evlâtları da fayda vermeyecektir. İnkârcıların mallarının çokluğu, zenginlikleri, çoluk çocuklarının fazlalığı ve onları yardıma çağırmaları, kendilerini Allah'ın azabından kurtaramayacaktır. İnkârcılar: *"Bizim mal ve evlâtlarımız çoktur, bize azap edilemez"* (Sebe': 35) demişlerdi. Allahü Teâlâ da onların bu sözlerine cevap olarak şöyle buyurur : *"Ne mallarınız, ne de evlâtlarınız, size, huzurumuzda bir yakınlık sağlamaz. Ancak sâlih amel işleyenler müstesna."* (Sebe: 37) İşte **«onlar,»** bu inkâr sıfatıyla vasıflandırılan insanlar, **«cehennemin»** taş ve odundan olan **«yakıtıdırlar.»**

11. İnkâr edenlerin inkârdaki durumu, **«Firavun ailesinin»** durumu gibidir... **«Ve onlardan öncekilerin durumu gibi.»** Yani kendilerinden önce geçen inkârcı kavimlerden, Nuh, Semûd ve Lût peygamberlerin kavimlerinin durumu gibidir. **«Onlar da âyetlerimizi»** kitaplarımızı ve peygamberlerimizi **«yalanladılar. Allah, onları günahlarıyla yakaladı.»** Ve cezalandırdı. Allah'ın azabının şiddetinden sığınacakları bir yer bulamadılar. Bu inkârcıların durumu da, öncekilerin durumu gibidir.

Allahü Teâlâ'nın âyetlerini ve O'nun gönderdiği peygamberleri inkâr edenler için, **«Allah'ın»** vereceği **«cezası şiddetlidir.»**

12. «İnkarcılara de ki:» Burada *"inkârcılar"*dan maksat, yahudilerdir. İbn Abbas'tan rivâyet edildiği üzere, Medine yahudileri, Hz. Peygamber'in Bedir gününde müşrikleri yendiğini görünce dediler ki : " Vallahi bu ümmî Nebi, Mûsa'nın bize müjdelediği Nebidir. Tevrat'ta da medhiyesi vardır." Böylece, Hz. Peygamber'e tâbi olmaya yöneldiler. Bunun üzerine diğer bazıları dediler ki: "Acele etmeyin, başka bir olayı görelim." Bu adamlar, Uhud gününde şüpheye düştüler. Yahudilerle Hz. Peygamber arasında, belli bir zamana kadar anlaşma vardı. O anlaşmayı da bozdular. Ka'b b. el-Eşref, 60 süvâri ile Mekke halkına gidip, Hz. Peygamber'le savaşmaya ittifakla karar aldılar. Bu âyet, adı geçen olay üzerine indi.

«'Yenileceksiniz...» Dünyada yakında yenileceksiniz. Allahü Teâlâ bu vaadini, Kurayzalıların öldürülmesi, Hayber'in fethi ve onlara düşmanlık edenlerden cizye alınması ile yerine getirdi. Bu durum, nübüvvetin en açık delillerindendir.

«Ve» dünyada yenildikten sonra, âhirette de topluca **«cehenneme sürüleceksiniz. Orası»**, yani o cehennem, **«ne kötü bir döşektir'»** ve ne kötü bir karargâhtır. Âyette geçen *"haşr"*ın manası, sevketmek ve biraraya toplamaktır. Yani onlar dünyada mağlup olacaklar, âhirette de topluca cehenneme sevkedileceklerdir.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ
الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ
مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُولِي الْاَبْصَارِ (١٣) زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ
مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ
وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ (١٤) قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ
مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ
بِالْعِبَادِ (١٥) اَلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (١٦) اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ
وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ (١٧)

13. Karşılaşan şu iki toplulukta sizin için ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu, öteki de inkârcılardı. İnkârcılar müslümanları kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda, basîret sahibi olanlar için bir ibret vardır.

14. İnsanlara kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır.

15. De ki: "Bunlardan daha iyisini size söyleyeyim mi? Allah'tan korkanlar için, Rableri katında, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızâsı vardır." Allah kullarını görür.

16. (Bu nimetler:) "Rabbimiz! Biz inandık, bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru" diyen;

17. Sabreden, doğru olan, huzurunda boyun büken, infak eden, seher vakti istiğfarda bulunanlar (içindir.)

13. Bedir'de **«karşılaşan şu iki toplulukta sizin için ibret vardır:»** Ey sayılarına ve silâhlarına aldanan yahudiler! Size *"yenileceksiniz"* dememin doğruluğunda büyük bir ibret vardır. Bu savaş için karşılaşan iki topluluktan mağlup olan, ne zaman ki çokluğuna aldandı ve üstünlüğüne gururlandı, karşılaştığıyla karşılaştı, sizin de başınıza gelecek olan musibet, gelecektir.

«Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu, öteki de inkârcılardı. İnkârcılar müslümanları kendilerinin iki katı görüyorlardı.» Bedir savaşında karşılaşan iki topluluktan biri, Allah yolunda savaşıyordu, onların ne çokluğu, ne de güçleri vardı. İşte onlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashabıydı. Diğer topluluk ise, Allah'ı ve O'nun peygamberini inkâr edenlerdi. İnkârcı olan topluluk, mü'min olan topluluğu, kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Bin kişi olan bir topluluk, ikibin kişi olarak görünüyordu.

İnkârcı topluluğun sayısı 950 savaşçıydı. Onların başkanı Utbe b. Rebîa'ydı. İçlerinde, Ebû Süfyan ve Ebû Cehil de bulunuyordu. Sa'd b. Ebî Evs diyor ki: "Müşrikler, mü'minlerden birini esir alıp, ona kaç kişi olduklarını sorar. O mü'min de, 'üçyüz on küsur' diye cevap verir. Onlar derler ki: 'Sizi bizim iki katımız kadar görüyoruz'. Bu izaha göre *'kendilerinin iki katı görüyorlardı'* dan maksat görenlerin iki katı, demektir. Yahut da görünenlerin iki katı kadar, yani 620 küsur." Çünkü Hz. Peygamberin ashabı 313 kişiydiler.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sancaktarı, Muhacirlerden Hz. Ali (r.a.) idi. Ensar'ın sancaktarı ise, Hazreçli Sa'd b. Ubâde idi. Orduda, 90 deve, 2 at vardı. Bedir'de şehit olan mü'min sayısı 14'tü. Bunların altısı muhacir, sekizi de ensardandı. Allahü Teâlâ onların sayısını az olmalarına rağmen böyle çok gösterdi ki, inkârcılar, onlardan korksun ve onlarla savaşmaktan vazgeçsin. Hatta mü'minleri, meleklerin yardımıyla dahi destekledi.

Bu durum, Enfal sûresindeki *"sizi onların gözünde azalttı"* (Enfal: 44) âyetiyle çelişkilidir diyecek olursanız, şöyle deriz: "Önce mü'minleri inkârcıların gözünde az gösterdi ki, onlarla savaşmaya cesaret etsinler. Karşılaşınca da çok gösterdi ki, yenilsinler. Az göstermek ile çok göstermek, iki ayrı durumda olmuştur. Bazan az, bazan da çok göstermek, Allah'ın âyetinin izharında ve kudretine delalet etmede en belirgin halidir." Burada belirtilen görme olayı, hiçbir karışıklık olmayan, net bir görme olayıdır.

«Allah, dilediğini» herhangi bir aracıya ihtiyacı olmadan da **«yardımıyla destekler.»** Tıpkı kendi yolunda savaşan topluluğu, zaferle desteklediği gibi.

«Elbette bunda, basîret sahibi olanlar için bir ibret vardır.» Bedir savaşında, az bir topluluğun çok görünmesinde, akıl ve basîret sahipleri için bir ibret vardır. Akıl sahiplerinin, mal ve çocuklarının çokluğuna önem vereceği yerde, Allah'ın âyetlerini göz önünde bulundurması gerekir. Allahü Teâlâ, böyle davranmayanlara az bir mutluluk verir, sonra da büyük bir azabı tatmaya mecbur eder.

14. «İnsanlara» süslü gösterildi. Süslü gösteren Allahü Teâlâdır: Âyette, *"onlara, yaptıkları şeyleri süslü gösterdik"* (Neml: 4) buyurulur. Bu da, Allah'ın insanları imtihan etmesi içindir.

İşledikleri şeyleri kendilerine süslü gösteren, şeytan da olabilir. Âyette: *"Şeytan, yaptıkları şeyleri onlara güzel gösterdi"* (Enfal: 48) buyurulur. Bu da, vesvese yoluyla olur.

Âyet'te geçen ve *"zevklere aşırı düşkünlük"* olarak tercüme ettiğimiz, şehvet sevgisi, nefislerin istekleri olan sevgilerdir. Şehvet ise, nefsin dilediği şeyi arzulamasıdır. Şehvet aslında masdar olup burada ism-i mef'ul manasınadır. Yani istenilen, arzu edilen şeyler demektir. Âyetin devamında zikredilen şeyleri Allahü Teâlâ, aşağılamak için, şehvet kelimesiyle isimlendirmiş. Çünkü şehvet, filozoflarca da, aşağılık ve rezil bir duygu olarak nitelendirilmiştir. Şehvetine uyan kimseler, yerilmişlerdir. Şehvetleri, hayvanlaştıklarının işaretidir.

Filozoflar derler ki: "Allahü Teâlâ melekleri akıllı, fakat şehvetsiz, hayvanları ise akılsız, fakat şehvetli olarak yarattı. İnsana ise hem aklı, hem de şehveti beraber olarak, bahşetti. Aklı şehvetine galip gelen kimse meleklerden daha faziletlidir. Şehveti kendisine galip gelen kimse ise hayvanlardan daha aşağıdır."

«Kadınlardan, oğullardan...» Bunların birinci derecede gösterilmesi, kadınların, şehvetler konusunda asaletlerinin olduğuna işaret içindir. Ayrıca kadınlar, şeytanların tuzaklarıdır.

İnsanın bulaştığı fitnelerin bir kısmı da oğullarından dolayıdır. Kişi, oğulları için helâl veya haram mal biriktirmeye düşkün olur. Bu oğullar da kişiyi, Allah'ın koyduğu sınırları korumaktan alıkoyar. Bir şiirde şöyle denir:

Çocuklarımız fitnedirler,
Yaşarlarsa fitne çıkarırlar, ölürlerse bizi üzerler.

«Kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten...» Burada *"kantarlarca yığılmış"* tan kasıt, çok ve stok yapılmış mal demektir. Âyette geçen *"kanâtîr"* kelimesi, çok mal anlamında olan "kıntâr" kelimesinin çoğuludur. *Keşşaf* tefsirinde belirtildiğine göre, *"mukantara"* (yığılmış) kelimesi de, kıntardan türemiş olup, pekiştirmek için kullanılmıştır. Kantarlarca yığılmış olan bu mallar, altın ve gümüş cinsinden mallardır.

«Salınmış atlardan...» "*Hayl*-atlar" kelimesi çoğul olup kendi lafzından tekili yoktur. Tekil olarak "feres" kelimesi kullanılır. Büyüklenmek anlamındaki "huyelâ'" kelimesinden türemiştir. Salınarak yürüdüğü için bu isim verilmiştir. Burada bahsedilen *"salınmış atlar"*daki *"salınmış"*tan kasıt da, işaretlenmiş, dağlamak sûretiyle işaret konmuş, atlar demektir.

«Davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü gösterildi.» Âyette geçen *"en'am"*dan kasıt, deve, sığır ve davardır.

Bütün bu sayılan şeylerin insanlar için fitne olduğu belirtilmektedir. Kadın ve oğulların fitnesi herkese, altın ve gümüşün fitnesi ticaret erbabına, atların fitnesi krallara ve devlet adamlarına, davarların fitnesi halk kesimine, ekinlerin fitnesi de tarımla uğraşanlara dokunur.

«Bunlar, dünya hayatının geçimidir.» Sayılan bütün bu varlıklar, dünya hayatının mallarıdır. Bu mallarla dünya hayatında birkaç gün zevkle yaşandıktan sonra, tükenip giderler. Halbuki **«asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır.»** İşte orası da Cennet'tir. Bu ifade, insanları dünyanın geçici güzelliklerinden uzaklaştırıp Allah katında olan yüceliklere teşvik için kullanılmıştır.

Akıllı insanın yapacağı şey, bu fani dünyadan, ihtiyacı kadar almaktır. Yoksa kendini tehlikelere düşürecek olan ve sakıncalı şeyleri ona miras bırakacak olan mal ve mülkü çoğalttıkça çoğaltmak, akıllı insanın yapacağı şey değildir.

15. «De ki; 'Bunlardan daha iyisini size söyliyeyim mi?» Ey Rasûlüm, onlara de ki; "Size açıklanan süslü gösterilen ve geçici lezzet veren şeylerden daha hayırlısını haber vereyim mi?"

«Allah'tan korkanlar için, Rabbleri katında, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızâsı vardır.' Allah kullarını görür.» Zühd ve takva sahibi olarak Allah'tan korkan, mâsivayı (Allah'tan başka her şeyi) terkeden kimseler bu cennetlere girmeye hak kazanacaklardır. Orada, hayız, tuvalete çıkma ve sümkürme gibi, görünürde hiçbir ayıp ve kusuru olmayan hanımlarla birlikte olacaklardır. Ayrıca bu hanımların, kıskançlık, sinirlenme ve kendi kocalarından başkalarına bakma gibi, psikolojik birtakım aksaklıkları da yoktur. Yine bu kimseler için, hiçbir şeyle asla ölçülemeyecek derecede olan, Allah rızâsı vardır. Allahü Teâlâ kullarını görür, onların yaptığı işleri bilir ve ona göre sevap, ya da cezalarını verir.

16. «(Bu nimetler:) 'Rabbimiz! Biz inandık, bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru' diyen;» Burada sanki, " kim bu yüce ikramlarla yükselen takva erbabı ?" diye bir soru sorulup ve cevabı alınmıştır. İşte onlar: "Ey Rabbimiz! Seni ve Senin peygamberini tasdik ettik. Bizim günahlarımızı bağışla ve bizi ateş azabından koru" diyenlerdir. Buradan anlaşılıyor ki, mücerred bir iman, kulun bağışlanmasına ve ateşten korunmasına yetmektedir.

17. Allah'a itaat etmekteki zorluk, sıkıntı ve üzüntülere «**sabreden**» söz, hareket ve niyetlerinde ve farzları yerine getirmede sebat gösterip «**doğru olan**» itaat ederek ve ibâdet esnasında «**huzurunda boyun büken,**» Allah yolunda esirgemeden «**infak eden, seher vakti istiğfarda bulunanlar (içindir.)**»

İstiğfar, Allah'tan bağışlanmayı istemek olup, seher vaktine tahsis edilmiştir. Çünkü bu vakit, duâların kabule en yakın olduğu vakittir. Seher vakti ibâdet etmek zor olmasına rağmen, nefisler tertemiz, ruhlar da toplu haldedir. Özellikle ibadet etmede gayret gösterenler için.

Mücâhid, Yakub (a.s.)'un, çocukları için: *"Rabbimden bağışlanmanızı dileyeceğim"* (Yusuf: 98) ifadesi hakkında diyor ki: "Yakub peygamber, istiğfar duâsını seher vaktine ertelemiştir. Çünkü o vakitte duâ kabul olur. Allah'ı hiçbir ses meşgul etmez. Fakat seher vaktindeki duâ, halvet halinde olup, riyadan da uzaktır. Onun için, kabul edilmeye en yakın duâdır."

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Allahü Teâlâ, her gecenin üçtebiri kalınca dünya semasına iner ve şöyle buyurur: 'Mülkün sahibi Benim. Duâ eden kim ise, onun duâsını kabul edeyim. Kim Benden birşey isterse, ona vereyim. Kim Benden bağışlanmasını isterse, onu bağışlıyayım.'"*(7)

Lokman da oğluna şöyle dermiş : "Yavrucuğum ! Şu horozdan daha âciz olma. O seherlerde ötüyorken, sen yatakta yatıyorsun."

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِماً بِالْقِسْطِۜ

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُۜ ﴿١٨﴾ اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ

7- Buhârî, Müslim. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/138. Buhârî'de: *"... gecenin son üçtebiri kalınca..."* şeklindedir.

الْاِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ
مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَاِنْ حَٓاجُّوكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ
لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيِّنَ
ءَاَسْلَمْتُمْ فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

18. Allah, adaleti kâim kılarak kendinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de. O'ndan başka ilâh yoktur. O azîzdir, hakîmdir.

19. Hak din, Allah katında İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ihtilâfa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, Allah da hesabı pek çabuk görendir.

20. Seninle çekişmeye girerlerse de ki: "Ben kendimi ve bana uyanları Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de de ki: "İslâm'ı kabul ettiniz mi?" Eğer İslâm'a girerlerse, doğru yolu bulurlar. Eğer yüz çevirirlerse, artık sana düşen sadece tebliğdir. Allah, kullarını görür.

18. «Allah, adaleti kâim kılarak kendinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti.» Şam'dan iki din adamı gelip Hz. Peygamber'e sordular : " Muhammed sen misin?" O da: *"Evet"* dedi. "Sen Ahmed misin?" diye sordular. O da : *"Evet. Ben Ahmed'im ve Muhammed'im"* diye cevap verdi. Bunun üzerine : "Allah'ın kitabındaki en büyük şehadeti bize bildir " dediler. Hz. Peygamber de bildirdi. Bunun üzerine işte bu âyet indi. Onlara kesin delillerle isbat edilip, Allah'ın birliğine işaret eden sanatı, kendilerine bildirildi. O bir tektir. Eşi, benzeri ve ortağı yoktur. Hiçbir kimse, O'nun sanatından bir şey icad edemez.

«Melekler» de, Allah'ın kudretinin azametini gördüğü için O'nun büyüklüğünü ikrar edip, ona şahitlik yaptı.

«Ve ilim sahipleri de.» Yani peygamberler ve Allah'ın birliğini bilen mü'minler de kevnî ve dînî delillerle Allah'a inandılar. O'na doğru bir şekilde itikad ettiler. Allah, rızıkların dağıtımında, ecellerde, kullara emrettiği konularda *"adâleti"* ve eşitliği *"kâim kılarak"* ve onlardan zulmü kaldırarak Allahtan başka ilâh olmadığına *"şahitlik ettiler."*

«O'ndan başka ilâh yoktur. O azîzdir, hakîmdir.» Allah, kendisine şahitlik yapılan şeyi yani Allah'tan başka ilâh yoktur, sözünü tekrarlayarak, tevhidi pekiştirmiş ve kendisine hiçbir ortak koşulmamasını istemiştir. Çünkü o Allah, kendi birliğini kabul etmeyenlerden intikam alacaktır. Hükmünde de, hiçbir kimse onu hesaba çekemez.

19. «Hak din, Allah katında İslâm'dır.» Allah katında, İslâm dininden başka hiçbir din kabul görmez. O İslâm dini, tevhidi ve şerefli bir yolu takip etmektir. Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'i gönderdiğinden beri, gerçek din, İslâm dinidir. Bu dinin hakikatı tevhidtir. Âdem peygamberden tâ kıyamete kadar bu din geçerlidir. Bu din, hakikatı itibariyle tek olup, şart ve şekilleri itibariyle ayrılık arzeder.

Gâlip Kattan şöyle der: "Ticaret için Kûfe'ye geldim. Kendisine sık sık gidip geldiğim A'meş'in yakınında bir yerde konakladım. Bir gece kalkıp teheccüd namazı kıldı ve bu âyete (Âl-i İmrân: 18) gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ım, senin şahitlik yaptığına ben de şahitlik yaparım. Bu şahitliği Allah'a emanet ederim. Bu şahitlik, Allah katında benim emanetimdir. Allah katında din de İslâm'dır." Bunu defalarca söyledi. Kendi kendime dedim ki: "Orada bir şey işitmiştir." Namazı kılıp vedalaştım. Sonra dedim ki : "Âyeti tekrarlayıp durduğunu duydum. Orada sana ne ulaştı?" Bunun üzerine: "Sana onu, ancak bir yıla kadar anlatabilirim" cevabını verdi. O günden beri kapısında bekleyip durdum. Bir yıl geçtikten sonra; "Ey Ebâ Muhammed! Bir yıl geçti" dedim. Bunun üzerine şunları söyledi: "Ebû Vâil'den rivâyet edilen hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Yukarıdaki âyeti (*Âl-i İmrân*: 18) okuyan kimse kıyamet gününde getirilir ve Allah ona şöyle der : Benim bu kuluma bir taahhüdüm var. Taahhüdüne en sadık olan da Benim. Kulumu cennete koyun."*(8)

---

(8) Taberânî, *El-Kebîr*'inde tahric etmiştir. İbni Kesîr, 1/272.

«Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra,» ihtilâfa düştüler... Bu âyet, Hz. Peygamber'in getirdiği İslâm'ı terkedip, onun nübüvvetini inkâr eden yahudi ve hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Onlar, İslâm dini ve nübüvvetin gerçekliği konusunda, hakikatleri bilip, âyetlere ve delillere sahip olduktan sonra inkâra saplandılar.

«Aralarındaki kıskançlıktan dolayı ihtilâfa düştüler.» Yahudi ve Hristiyanların ihtilâfa düşmeleri, başkanlık konusunda aralarında çıkan hasetlikten kaynaklanıyordu. Bu durum ise çirkinlik üstüne çirkinlikti. **«Kim Allah'ın»** Allah katında gerçek din İslâm olduğu konusundaki **«âyetlerini inkâr ederse»** ve o âyetlerin gereği olan işleri yapmazsa, **«Allah da hesabı pek çabuk görendir.»** Allah o kimseyi yakında hesaba çeker ve cezalandırır. Yahut da Allah, bütün yaratıkların hesabını pek çabuk bitirir.

20. Allah katında gerçek dinin İslâm dini olduğu konusunda **«seninle çekişmeye girerlerse, de ki: 'Ben kendimi ve bana uyanları Allah'a teslim ettim.'»** Her şeyimi Allah'a adadım. Tek olan Allah'a, başkalarını ortak tanımadım. **«Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlerede de ki: 'İslâm'ı kabul ettiniz mi?'»**

Kendilerine kitap verilenler, yahudi ve hristiyanlardır. Ümmîler ise, kendilerine kitap verilmeyen arap müşrikleriydi.

Size deliller geldikten sonra, müslümanların yaptığı gibi, Müslüman oldunuz mu, yoksa halâ inkâr mı ediyorsunuz? Buradaki soru cümlesi, emir manasına, "İslâm'ı kabul edin!" anlamındadır.

«Eğer İslâm'a girerlerse, doğru yolu bulurlar.» İslâm'a girer, ihlâslı ve samimi olurlarsa, en bol şansı elde etmiş olurlar ve sapıklık çukurundan kurtulurlar.

«Eğer» İslâm'ı kabul etmeyip, ona uymaktan **«yüz çevirirlerse, artık sana düşen sadece tebliğdir.»** Senin getirdiğin dinden yüz çevirmeleri sana zarar vermez. Sana düşen, hidâyete erdirmek değil, sadece risaletini tebliğ etmektir. Tebliğ görevini en iyi şekilde yapmış oldun.

Rivâyet edilir ki : Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti kitap ehline okuduğu zaman onlar, "müslüman olduk" demişlerdi. Hz. Peygamber Yahudilere sorar: *"Hz. İsa'nın, Allah'ın kelimesi, kulu ve elçisi olduğuna şahitlik eder misiniz?"* Onlar da "Allah'a sığınırız" derler. Sonra Hristiyanlara: *"Hz. İsa'nın,* *Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahit misiniz ?"* diye sorar. Onlar da : "Hz. İsa'nın, Allah'ın kulu olmasından Allah'a sığınırız" derler. İşte, *"eğer yüz çevirirlerse"* âyeti buna işaret etmektedir.

«Allah, kullarını görür» ve onların bütün hallerini bilir. Bu bir va'd (söz verme) ve vaîd (tehdit) tir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ
يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (٢١)
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ
مِنْ نَاصِرِينَ (٢٢) أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ
يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِنْهُمْ
وَهُمْ مُعْرِضُونَ (٢٣) ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ
إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢٤)
فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (٢٥)

21. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler, adaleti emredenlerin canlarına kıyanlar, işte onlara acıklı bir azabı müjdele.

22. Onlar öyle kimselerdir ki, dünya ve âhirette yaptıkları bütün ameller boşa gitmiştir. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

23. Kitaptan kendilerine bir nasip verilenleri görmedin mi? Aralarında bu kitapla hüküm vermek için, Allah'ın kitabına çağrılıyorlar. Sonra onlardan bir grup yüz çeviriyor. Onlar, yüz çevirenlerdir.

24. Bu, onların: "Sayılı günler dışında ateş bize dokunmaz" demeleri sebebiyledir. Onların uydurdukları bu şey, dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır.

25. Onları hiçbir şüphe olmayan günde topladığımız ve herkesin dünyada kazandığı kendisine tamamen ödendiği zaman, artık halleri nice olur?

21. «Allah'ın», İslâm'ın gerçek oluşu hakkındaki **«âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler, adaleti emredenlerin canlarına kıyanlar...»** Yani peygamberleri ve peygamberlere tâbi olanları öldüren **«işte onlara»**, kitap ehline **«acıklı bir azabı müjdele.»** Onlara, devamlı acıtan bir azap vardır. Buradaki müjdeleme olayı, onları hafife alıp, alay etme anlamı taşımaktadır.

Ebû Ubeyde b. Cerrâh anlatıyor: "Kıyamet gününde, azabı en şiddetli olan adam hangisidir Ey Allah'ın elçisi ?" diye sordum. Hz. Peygamber de: *"Peygamber öldüren adam, ya da iyiliği emredip kötülüğe engel olmaya çalışan adamı öldürendir"* diye cevap verdi ve bu âyeti okudu. Daha sonra da: *"Ey Ebâ Ubeyde! İsrailoğulları, günün başlangıcında bir saat içerisinde 43 peygamber öldürdü. Sonra İsrailoğullarının ibadet eden grubunda 112 kişi kalkıp, peygamber öldürenlere iyiliği emretme, kötülüğü engelleme görevi yapmak istedi. Günün sonunda onları da öldürdüler."* (9)

22. «Onlar öyle kimselerdir ki...» Yukarıda belirtilen bu çirkinlikleri işleyenlerin, **«dünya ve âhirette yaptıkları bütün ameller»**, iyilik ve hayır-

---

- İbni Ebî Hatem ve İbni Cerir rivâyet etmiştir. İbni Kesir de tefsirine almıştır. Bkz. Suyûtî, *ed-Durrül Mensur*, 2/13.

lar **«boşa gitmiştir.»** İki dünyada da onlardan hiçbir eser kalmamıştır. Belirtilen bu çirkinlikleri işleyenleri, Allah'ın şiddet ve azabından kurtaracak, **«onların hiçbir yardımcıları da yoktur.»** Bu âyette, iyiliği emredip kötülüğü engelleme görevini yapanları öldürenler, fena halde yerilmişlerdir. Kendilerine iyilikle emredenleri öldüren toplum ne kötü toplumdur ve insanlar arasında adaletle davranmayan toplum ne kötü toplumdur. İyiliği emretme ve kötülükten nehyetme görevi, kesinlikle insanlardan düşmez. Fakat son zamanlarda, vaaz ve zorlama da fayda vermez oldu. Çünkü kalbler, korkunç bir şekilde katılaştı ve nefisler de dünya lezzetine merak saldı.

Rivâyet edildiğine göre bir yahudi, askeriyle birlikte giden Harun Reşit'e şöyle der: "Allah'tan kork!" Bunu duyan Harun Reşit ve askerleri, "Allah" kelâmına tâzimden dolayı atlarından inerler.

Bir insanın, kardeşine: "Allah'tan kork!" dediği zaman, onun da cevaben: "Sen kendine bak, bana bunu mu emrediyorsun ?" demesi en büyük günahlardandır.

23. «Kitaptan kendilerine bir nasip verilenleri görmedin mi?» Âyetin başlangıcında hayret ifadesi vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, kitap ehlinin hallerinden ve kötü amellerinden dolayı hayrete düşürme vardır. Burada, *"nasip"*ten kasıt, bol şans, *"kitap"*tan kasıt ise, Tevrat'tır. Tevrat'tan kendilerine bir nasip verilenler, **«aralarında bu kitapla hüküm vermek için, Allah'ın kitabına çağrılıyorlar.»**

Rivâyet edilir ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün yahudilerin ilim meclisine gidip, onları imana çağırır. Onların başkanı olan Nuaym b. Amr, Hz. Peygamber'e: "Sen hangi dindensin ?" diye sorar. Hz. Peygamber de: *"Hz. İbrahim'in dininden"* diye cevap verir. Başkan : "İbrahim yahudiydi" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *"Sizde Tevrat vardır. Getirin bakalım Tevrat'ı"* deyince, yahudiler diretirler. (10)

«Sonra onlardan bir grup yüz çeviriyor.» Onlar, kitabın hükmüne uymanın gerekli olduğunu bildikleri halde, kitaba uymaya yanaşmıyorlardı. **«Onlar, yüz çevirenlerdir.»** Onlar, meclisten dönüp gidenler ve kalbleriyle de yüzçevirenlerdir. Ya da cümle, parantez arası cümlesi olup anlamı şöyle olur: Onlar öyle bir topluluktur ki, âdetleri, haktan yüz çevirmek ve bâtılda ıs-

---

10- İbn Cerir, İbn Münzir ve İbn Ebî Hâtem, İbn Abbas'tan tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 2/14.

rar etmektir.

24. «Bu onların: 'Sayılı günler dışında ateş bize dokunmaz' demeleri sebebiyledir.» Allah'ın dininden yüz çevirip, sırtlarını dönmelerinin sebebi, onların, günah ve isyana dalıp, sonra da, belli günlerin dışında, cehennemin onları yakmayacağına inanmalarıdır. Ateşin dokunacağı sayılı günler de, buzağıya tapındıkları kırk gündür.

«Onların uydurdukları bu şey, dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır.» Onların, bu ve buna benzer bazı uydurma sözleri, kendilerini aldatmıştır. Onlar, " nebi olan babalarımız bize şefaat eder" inancını taşıyorlardı. Ve yine onlar, "Allah Teâlâ'nın, Yakub peygamber'e oğullarına az bir müddetin dışında azap etmeyeceğine söz verdiği" düşüncesine kapılmışlardı. Bunun içindir ki, işleyebildikleri kadar fenalık işliyorlardı.

25. «Onları», gerçekleşeceğinde **«hiçbir şüphe olmayan günde topladığımız ve herkesin»** kendilerine haksızlık edilmeyerek, **«dünyada kazandığı kendisine tamamen ödendiği zaman, artık halleri nice olur?»** Onlara hiçbir şekilde, ne fazla bir sevap, ne de eksik bir azap verilir. Herkes, yaptığının karşılığını görür. Bir zerre kadar bile olsa, Allah'ın kullarına zulmetmesi olamaz.

Akıllı kimselerin yapacağı şey, günahı denizlerin köpüğü kadar çok bile olsa Allah'ın rahmetinden ümit kesmemektir. Allahü Teâlâ, kulun kendisini zannettiği gibidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Lâ ilâhe illallah ehline, ne ölüm anında, ne kabirde, ne de kabirlerinden diriltilip kalkarlarken hiçbir yalnızlık yoktur. Ben, sanki lâ ilâhe illallah ehliyle beraberim. Onların, başlarından toprakları silkelediklerini görür ve 'bizden sıkıntıyı gideren Allah'a hamd olsun' dediklerini işitir gibiyim."* (11)

Mü'min kimsenin görevi, kendisine hidâyet verdiği ve onu şerefli müslüman milletinden kıldığı için Allah'a hamdetmektir. Onun içindir ki, "kulun, kendisini tevhid ve imana ulaştıran Allah'a şükretmemesi, onun akıbetinin kötü olmasına işarettir" denmiştir.

İmam Gazâlî, *Minhac'ül-Âbidîn* adlı kitabında şöyle der: "Tevbenin

---

11- Taberânî, *Kebir*'de Abdullah b. Ömer'den tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/61.

başlangıcı üçtür:

Birincisi, günahların sonucunun çirkinliğini hatırlamak;

İkincisi, Allah'ın, takat getiremiyeceğin gazabının ve hoşnutsuzluğunun sonucunu hatırlamak;

Üçüncüsü ise, zayıflığını ve imkânların azlığını hatırlamaktır."

Güneşin ısısına, polisin tokatına, karıncanın ısırmasına dayanamıyan kimse, cehennemin ateşine, zebanilerin kamçısına, kocaman yılanların ısırmasına ve ateşten yaratılan katır gibi akreplere nasıl dayanır. Gazabından ve azabından Allah'a sığınırız.

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي
الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ
وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾
تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ
الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

26. De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Dilediğine mülk verir, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini aziz kılar, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Senin her şeye gücün yeter.

27. Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden de ölü çıkarırsın. Dilediğine sayısız nimetler verirsin."

26. «De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım!» Mülkün gerçek sahibi ve mülkünde dilediği gibi tasarruf eden sensin. **«Dilediğine mülk verir, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini aziz kılar, dilediğini zelil edersin.»** Dilediğini dünyada başarı ve zafer vermek suretiyle yüceltir, dilediğini de herhangi bir vasıta ve engel olmadan savunmasız bir şekilde zelil edersin.

«Hayır, senin elindedir.» Bütün hayırlar senin kudretindedir. Meşîetinin gereği olarak, ya kısarsın veya yayarsın. Her şeyin Allah'ın kudretinde olmasına rağmen, "hayr"ın tahsis edilmesi, edebe riâyet içindir. Yüceltmede veya zelil etmede **«Senin her şeye gücün yeter.»**

27. «Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın.» Geceyi kısaltıp gündüzü uzatarak, geceyi gündüzün içine sokarsın. Böylece geceler dokuz saat, gündüzler ise onbeş saat olur. Geceyi uzatıp, gündüzü onun içine sokarsın. O zaman da, geceler uzun, gündüzler kısa olur.

«Ölüden diri çıkarırsın, diriden de ölü çıkarırsın.» Yani, nutfeden canlı, yumurtadan kuş, cahilden âlim, âlimden cahil, mü'minden kâfir, kâfirden mü'min, kuru yerden de bitki yaratırsın.

«Dilediğine sayısız nimetler verirsin.'» Bu büyük işleri yapmaya gücü yeten kudretin, mülkü Acemlerin elinden alıp Araplara vermek ve Acemleri zelil etmek, Arapları da yüceltmek... gibi hususlara öncelikle gücü yeter. Bu gibi şeyler, O'nun için çok daha basittir.

Bazı kitaplarda şöyle denir: "Ben, padişahların padişahı olan Allah'ım! Padişahların perçem ve kalbleri, benim elimdedir. Kullar bana itaat ederlerse, onlara rahmet ederim. Bana isyan ederlerse, onlara ceza veririm. Padişahlara sövmekle uğraşıp durmayın. Bana tevbe edin ki, size onları şefkatli kılayım."

Bu sözler, *"nasılsanız, öyle idare edilirsiniz"* anlamındadır. Bunun açık anlamı da şudur: Allah'a itaatkâr insanlar iseniz, sizi merhametli insanlar yönetir. İsyankâr insanlar iseniz, o zaman size ceza veren gaddar insanlar tarafından yönetilirsiniz.

Burada valilerin, idare ettikleri insanların hâl ve hareketlerine göre olduklarına işaret vardır. Halk iyi ise, valiler de iyidir. Halk kötü ise, valiler de kötüdür. Her müslüman, Allah'a niyazda bulunup, tevbe etmelidir. Özellikle, gaddarlık ve zulüm yayıldığı zamanlarda. Valinin zulmü veya adaleti, ekinlerde, ağaçlarda, meyvelerde veya sağılan hayvanlarda belli olur. Eğer vali zalim olursa, hayvanların sütü, ekinlerin bereketi ve ağaçların meyvesi azalır. Ticaret kervanları şehirlere uğramaz. Çünkü vali zalimdir, fenadır ve uğursuzdur. Vali âdil olursa, durum bunun tersine olur.

Ömer b. Abdülaziz halife olduğu zaman, Tâvus ona şöyle yazmış : "Eğer işinin tümünün hayır olmasını istiyorsan, hayırlıları çalıştır." Ömer de : "Bu, bana öğüt olarak yeter" demiştir.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۚ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ
تُقٰيةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ
اِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ وَيَعْلَمُ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾
يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًاۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ
سُٓوءٍۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَعِيدًاۜ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ
وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

28. Mü'minler, mü'minleri bırakıp da inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa, Allah'a olan dostuğundan sıyrılmış olur. Meğer ki, onlardan gelecek olan bir tehlikeden sakınmış olasınız. Allah size, kendisinden korkmanızı emrediyor. Gidiş de O'nadır.

29. De ki: "Göğüslerinizde olanı, gizleseniz de, açıklasanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanı da bilir. Allah, her şeye kadirdir."

30. O gün herkes, ne hayır işlediyse, karşısında hazır bulacak; ne kötülük de yaptıysa, onunla kendi arasında uzak bir mesafe olmasını isteyecek, Allah sizi kendisinden sakındırır. Allah kullarını pek çok esirgeyendir.

28. «**Mü'minler,**» kendileri gibi «**mü'minleri bırakıp da inkârcıları dost edinmesin.**» Bu âyet, mü'minlerin, akrabalık, arkadaşlık, komşuluk ve buna benzer şeyler sebebiyle, inkârcılarla dostluk kurmasını yasaklamıştır. Mü'minlerin sevgileri de, nefretleri de Allah'ın rızâsı dışında olmamalı. Ya da, savaş ve diğer dinî konularda, onlardan yardım istenmesin. Burada, dostluğun, mü'minlerin hakkı olduğuna işaret edilmiştir. Mü'minlerle kurulan dostluk, inkârcılarla kurulan dostluktan daha kapsamlı ve sağlamdır.

«**Kim böyle yaparsa...**» Her kim mü'minleri bırakır da, inkârcıları dost edinirse, «**Allah'a olan dostluğundan sıyrılmış olur.**» Bu da akla uygun bir iştir. Çünkü dostu dost edinmekle, düşmanını dost edinmek birbirinin zıddıdır.

Şair şöyle der:

Düşmanımı seviyor sonra da
Benim dostum olduğunu iddia ediyorsun.
Bu durumda, aptallık senden uzak değildir.
Oysa dost, seni seven, düşmanına da buğzedendir.

«**Meğer ki, onlardan gelecek olan bir tehlikeden sakınmış olasınız.**» Burada, bir istisna vardır. Sanki denilmiştir ki: "İnkârcıları hiçbir halde dost edinmeyin. Ancak onlardan korkmanız halinde dost edinebilirsiniz. Bu da ya kâfirlerin galip gelmesinden korkmakla olur, ya da bir mümin onlar arasında kalmış olur. Bu durumda kalbler tamamen iman etmiş olarak, inkârcılara düşmanlık ve kinle dolmuş bir halde onlara dostluk gösterir olmak caizdir.

«**Allah size, kendisinden korkmanızı emrediyor. Gidiş de O'nadır.**» Allah, O'nun düşmanlarını dost edinmeniz halinde, sizleri korkutuyor. Bu çok şiddetli bir ceza ve tehdittir. Sonuçta bütün yaratılmışlar, Allah'ın huzurunda hesaba çekilecek, işlediğinin karşılığını görecektir.

29. İnkârcıları dost edinenlere «**De ki: 'Göğüslerinizde olanı, gizleseniz de, açıklasanız da Allah onu bilir.**» Kendisine vardığınızda, sizi hesaba çekecektir. «**Göklerde ve yerde olanı da bilir.**» Gizli veya açık hiçbir sırrınız, Allahü Teâlâ'dan gizli kalmaz. Burada, özelden sonra genel zikredilerek, pekiştirme yapılmıştır.

«**Allah her şeye kadirdir.'**» Size yasak kılınan şeyleri yapmaktan çekinmezseniz, Allah'ın gücü, sizi cezalandırmaya yeter. Bu ifade, *"Allah size, kendisinden korkmanızı emrediyor"* ifadesinin açıklanmasıdır.

Padişahın kölelerinden biri, padişahın durumdan haberdar olması için, her tarafa gözcüler koyduğunu ve kölenin gizli hallerini öğrenmek için casuslar yerleştirdiğini bilse, tedbirini iyi alır ve yaptığı her işte uyanık davranır. Böylece kendisini korumuş olur. Peki, Allah Teâlâ'nın da, gizli ve açık her şeyi bildiğini, her şeye hükümran olduğunu bilenler neden aklını başına almıyorlar ?...

Akıllı kimse, Allah'tan korkar, mü'minleri dost, inkârcıları düşman edinir, sevgiyi de, nefreti de Allah için besler. "Allah için sevgi, Allah için nefret" ilkesi, iman esaslarından olup, çok büyük bir kapıdır. Hâlis sevgi ancak, bâtınî bir tasfiyeden sonra mümkündür.

Şair der ki:

Kişiye kendisini sorma.
Arkadaşına bak, kendisini tanırsın.
Çünkü her arkadaş, arkadaşına uyar.

Mü'min, inkârcılardan ve günahkâr yakınlardan, dostluğu kesmenin gerekli olduğunu bilmelidir. Lokman sûresi, 15. âyette şöyle buyurulur :

"Ey İnsan! Eğer anne ve baban seni, bilmediğin bir şeyi Bana ortak tanımaya zorlarsa, onlara itaat etme." Bir kimse, senin kötü yola düşmene sebep olacaksa, ondan uzak durman şarttır. O kimse senin yakının bile olsa, durum böyledir. Çünkü âyet, bunu ifade ediyor.

30. «O gün herkes, ne hayır işlediyse, karşısında hazır bulacak; ne kötülük de yaptıysa, onunla kendi arasında uzak bir mesafe olmasını isteyecek...» Kıyamet gününde, mükellef kimseler, yaptıkları iyi amelleri, Allah'ın emriyle yanlarında hazırlanmış olarak bulacaklar. Kötü şeyleri de, yine yanlarında hazırlanmış olarak bulacaklar. Herkes, işlemiş olduğu hayır ve şerlerin yazılı bulunduğu sayfayı, hazır olarak bulduğu gün kendisi ile, yaptığı kötü şeyler arasında, doğu ile batı arasındaki mesafe kadar geniş mesafe olmasını ve bu kötü şeyi işlememiş olmasını ister.

«**Allah sizi kendisinden sakındırır.**» Yani o zaman Allah: "Benim azabımdan korkun" der.

«Allah, kullarını pek çok esirgeyendir.» Allah'ın, kullarını korkutması, onları gazabından sakındırıp, rızâsına sevkeder. Allah kullarını, şefkatli bir babanın çocuğunu kötülüğe düşürecek şeylerden sakındırması gibi sakındırır.

Akıllı kimselerin yapacağı şey, nefislerini kötü huylardan temizlemek, kalblerini dünyanın pisliklerinden arındırmak ve sâlih amellerle Allah'ın rızâsını elde etmeye çalışmaktır. İhtiyaç anında ve Allah katında aradığını bulabilmesi için, bunları yapmak zorundadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Ey şefkatli, bahşişkâr, ikram ve celâl sahibi olan Allah'ım ! Doğu ile batı arasını açtığın gibi, benimle günahımın arasını da aç. Beyaz elbisenin kirden paklandığı gibi, beni de hatalarımdan arındır ve beni soğuk kar suyu ile yıka. Allah'ı, ona layık olan hamd ile tesbih ederim. Yüce Allah'tan bağışlanma dilerim ve ona tevbe ederim."*(12)

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي
يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٣١﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

31. De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." Allah, ğafûr ve rahîmdir.

32. De ki: "Allah'a ve Rasûl'e itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah da inkârcıları sevmez.

12- Tirmizî, İbn Mâce.

31. «De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki, Allah da sizi sevsin.» Bu âyet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Ka'b b. Eşref ve ona tâbi olanları İslâm'a davet etmesi ve onların da:"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" demeleri üzerine nâzil olmuştur. Allah Teâlâ nebisine, inkârcılara şöyle seslenmesini bildiriyor:

"Ben Allah'ın elçisiyim. Sizi O'na çağırıyorum. Eğer O'nu seviyorsanız, O'nun dininde beni örnek alın ve bana tâbi olun ki, Allah da sizi sevsin ve sizden razı olsun" **«ve günahlarınızı bağışlasın.'»** Allah Teâlâ, sizin kalblerinizden perdeleri kaldırsın, aşırılıklarınızı gidersin, sizi cennetlerine yaklaştırıp ve katında sizlere yer hazırlasın. **«Allah, ğafûr ve rahîmdir.»** Gönderdiği elçiyi sevip, onun emrine uyanları affedip bağışlar.

32. «De ki: 'Allah'a ve Rasûl'e itaat edin.'» Bütün emir ve yasaklarda, Allah'ın elçisine uyun. Allah'ın elçisine uymaktan **«eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah da inkârcıları sevmez.»** Yani onlardan razı olmaz ve onları anıp, yüzlerine bakmaz. Bu âyet Hz. Peygamber'in yüceliğine de işaret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, kendisine uymayı, habibine uymaya bağlamış, kendisine itaatı da, ona itaat etmekle beraber zikretmiştir. Her kim, Allah'ı sevdiğini iddia eder de, peygamberin yoluna aykırı hareketlerde bulunursa, Kur'ân nassıyla o kimse yalancıdır.

Şair de şöyle der:

"İlâhı sevdiğini göstermeye çalışırken, ona isyan ediyorsun
Yemin ederim ki bu çok alçak bir iştir.
Eğer sevgin doğru olsaydı, ona itaat ederdin.
Çünkü, seven sevdiğine itaat eder."

Allah'ı sevdiğini iddia edip de peygamberinin sünnetine uymayan kimse davasında yalancıdır. Çünkü, bir kimseyi seven, onun özel dostlarını ve onunla beraber olanları da sever. Kölesini, cariyesini, evini, yerini... Bu durum, aşkın kanunu ve sevginin esasıdır. Bu anlamda, Mecnun el-Âmiri şöyle der:

"Ülkeye, Leylâ'nın ülkesine varabilsem,
Perde sahibini, perde sahibini öpebilsem,
Gönlüme dolan ülke sevgisi değil,
Ülkedekinin sevgisidir."

Kâsânî, *"De ki: 'Allah'a ve Rasûl'e itaat edin.'"* âyetinin tefsirinde şöyle der: "Eğer habibime uymaya gücünüz yetmezse, en azından, kendisiyle emrettiğim şeye itaatkâr olun. Mürid, murada uyup, onun emrine sarılmalıdır. *'Eğer'* insanlar, rasûle tâbi olmaktan *'yüz çevirirlerse'*, inkârcı kâfirlerin durumuna düşerler. *'Şüphesiz Allah'da inkârcıları sevmez.'*"

Rivayet edildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer'in (r.a.) elini tutmuştu. Ömer ona dedi ki: "Ey Allah'ın elçisi, nefsim hariç, sen bana her şeyimden daha sevgilisin." Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Muhammed'in nefsi, yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben kendisine, kendisinden daha sevgili olmadıkça, hiç biriniz iman etmiş olamazsınız"* buyurdu. Hz. Ömer de: "Allah'a yemin ederim ki, şimdi sen bana, kendimden daha sevgilisin" dedi. Hz. Peygamber de: *"Şimdi imanın tamam oldu ey Ömer"* buyurdu.(13)

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Direnen hariç, bütün ümmetim cennete girecektir."* "Direten kimdir Ey Allah'ın elçisi?" diye soranlara da: *"Kim bana itaat ederse cennete girer. Kim de isyan ederse, direnmiş olur"* cevabını verdi.(14)

Câbir b. Abdullah anlatıyor: "Peygamber Efendimiz uykudayken, ona melekler geldi. Meleklerden biri onun uykuda olduğunu söyledi. Diğer melek de, gözlerinin uyuduğunu, fakat kalblerinin uyanık olduğunu belirtti. Daha sonra bu melekler dediler ki: 'Bu zat (Hz. Muhammed) için bir benzetme yapın.' Daha sonra şöyle bir temsil getirdiler: Adamın biri, ev yapar ve orada ziyafet vermek ister. Etrafa haberciler gönderip, ziyafet verdiğini duyurur. Davete icabet eden, eve girer ve yemek yer. Davete icabet etmiyen ise, eve girip yemek yemez. Bunu Hz. Peygamber için yorumlayınız ki, anlaşılsın. Daha sonra şöyle yorumladılar: Ev, cennet, davet veren ise Hz. Muhammed'dir. Kim Hz. Muhammed'e itaat ederse, cennete girer. Kim Hz.Muhammed'e isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur." (15)

13- Ebû Davud: *"Sizin hiç biriniz, ben kendisine en sevgili, aile efradımda kendi aile efradından daha sevgili olmadıkça gerçekten iman etmiş olmaz"*, lafzıyla rivayet etmiştir. Bkz. *Cem'ul-Fevaid*, 1/21.

14- Buhârî, *Kitâbü'l-İ'tisâm*, 13/214. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/194.

15- Buhârî, 6/213, Tirmizî de bir benzer şekliyle Emsal bahsinde ifade etmiştir. Hadis No: 2864 Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/541.

اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهٖيمَ وَاٰلَ
عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمٖينَۙ (٣٣) ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍۜ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ
عَلٖيمٌۚ (٣٤) اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرَانَ رَبِّ اِنّٖي نَذَرْتُ لَكَ مَا فٖي بَطْنٖي
مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنّٖيۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ (٣٥) فَلَمَّا وَضَعَتْهَا
قَالَتْ رَبِّ اِنّٖي وَضَعْتُهَٓا اُنْثٰىۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْۜ وَلَيْسَ
الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنّٖي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنّٖٓي اُعٖيذُهَا بِكَ
وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجٖيمِ (٣٦) فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ
حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا
دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ
اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ (٣٧)

33. Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemlere üstün kıldı.

34. Hepsi de birbirinden türeyen bir nesildir. Allah, hakkıy-

la işitici ve bilicidir.

35. Hani, İmran'ın karısı: "Rabbim, karnımdakini, hür bir kul olarak sana adadım; benden kabul buyur; Sen işitir ve bilirsin" demişti.

36. Fakat onu doğurunca 'ne doğurduğunu Allah bilirken' şöyle dedi: "Onu kız olarak doğurdum, erkek kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve zürriyetini kovulmuş şeytandan sana sığındırırım."

37. Rabbi onu, güzellikle kabul etti. Onu bir bitki gibi güzelce büyüttü ve Zekeriyya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriyya her mihraba girişinde, yanında bir yiyecek bulur ve: "Ey Meryem, bu sana nereden?" derdi. (O:) "Bu, Allah katındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir" derdi.

33. «Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemlere üstün kıldı.» Allah Teâlâ, Âdem peygamberi kutsî nefis ve ona layık olan rûhî melekeleri sebebiyle seçti. Ya da Hz. Âdem'i seçmesi onu bizzat, kendi kudret eliyle en güzel şekilde yaratmış olması, ona isimleri öğretmesi, ona melekleri secde ettirmesi ve onu, cennete yerleştirmesidir.

Nûh peygamber de, kendinden önceki şeriatları ilk defa nesheden peygamberdir. Allah, onun ömrünü uzatmış, zürriyetini bâkî kılmış ve duâsını kabul buyurmuştur.

İbrahim hanedanından kasıt, Hz. İsmail ve İshak ile onların soyundan gelen ve aralarında bizim peygamberimiz Hz. Muhammed'in de bulunduğu diğer peygamberlerdir. İbrahim peygamber (s.a.v.)'in ailesinin seçilmesi, onun öncelikle seçilmiş olduğunu ifade eder.

İmran hanedanı, Hz. İsa ve onun annesi İmran'ın kızı olan Meryem'dir. Bunların, diğer âlemlere karşı seçilip üstün kılınması, zamanında yaşayan diğer insanlara üstün kılınmasıdır. Âlemler'den kasıt, bu peygamberlerin herbirinin döneminde yaşayan diğer insanlardır.

34. «Hepsi de birbirinden», aynı zürriyetten **«türeyen bir nesildir.»** Burada zürriyetten kasıt, İbrahim ve İmran hanedanıdır. Bunlar, birbirinin devamı olan iki zürriyettir. Biri diğerinden dallanmıştır. İbrahim hanedanı, (yani İsmail ve İshak) İbrahim'den dallanmışlar. İbrahim Nuh'tan, Nuh da Âdem peygamberden dallanıp gelmiştir.(Salat ve selâm onlara olsun). İsrailoğullarının son peygamberine kadar hepsi, o ikisinden dallanmıştır. İmran hanedanı da, İbrahim'in zürriyetinden gelen, Musa ve Harun peygamberlerdir. İsa peygamber ve annesi Meryem de böyledir.

«**Allah, hakkıyla işitici ve bilicidir.**» Kulların bütün sözlerini işitir, onların gizli ve açık bütün işlerini bilir. Kulları içerisinde, söz ve hareket bakımından, kimin istikameti doğru ise, hizmetine onu seçer. Rütbelerin en güzeli de, *"Bazılarını derecelere yükseltti..."* (Bakara: 253) âyetiyle işaret edilen muhabbet rütbesidir. Bunun içindir ki, peygamberler içerisinde en üstün olan, Habîbullah Hz. Muhammed'dir.

Denilir ki, üç çeşit baba vardır. Doğrudan baba (gerçek baba), eğitip büyüten baba ve öğreten baba yani, hoca, öğretmen.

35. «Hani İmran'ın karısı: 'Rabbim, karnımdakini, hür bir kul olarak sana adadım» demişti. Adamak, insanın bir şeyi kendisine vacip kılmasıdır. İmran'ın karısından kasıt, Mâsân'ın oğlu İmran'ın karısıdır. Bu da, Meryem validemizin anası ve İsa peygamberin anneannesidir. Bu da, Fakûza'nın kızı Hanne'dir. Bu hanımın kısır olduğu, yaşlanıncaya kadar çocuk doğurmadığı rivâyet edilir. Bir gün, ağacın gölgesinde otururken, yavrusunu yedirmekte olan bir kuş görür. Nefsi harekete geçer ve bir çocuk temennisinde bulunarak şöyle duâ eder: "Ey Allah'ım, bana bir erkek çocuk verirsen onu sana adakta bulunuyorum. Onu, Beytülmakdis'e tasadduk edeceğim ki, Beytülmakdis'in hizmetini görsün." Meryem'e hamile kalır, sonra da İmran ölür. Burada çocuktan akılsız varlıklar için kullanılan *"mâ"* ile bahsedilmiştir. Bunun sebebi çocuğun durumu müphem olduğu ve henüz akıllılar derecesinde olmadığı içindir.

*"Hür bir kul"*dan kasıt, Beytülmakdis'in hizmetine verilmiş veya sırf Allah'a adanmış kul demektir. O dönemlerde, bu tür adaklar meşrû idi. Beytülmakdis'e hizmetçi olarak erkek çocuğu adanır, cariye adanmazdı. Çünkü cariye, âdet haline yakalanır ve Beytülmakdis'ten dışarı çıkmaya ihtiyaç duyardı. Fakat Hanne, mutlak olarak karnındakini azat edip hür kıldı ve erkek çocuk için adağı vesile kıldı. Adamış olduğum şeyi «**benden kabul buyur**» diye duâ bile etti. Buradaki, *"tekabbel"*den kasıt, bir şeyi isteyerek kabul etmek, kabul buyurmaktır. Gerçekte ise, çocuk istemiyle duâda bulunmaktır.

«**Sen işitir ve bilirsin,' demişti.**» Ey Allah'ım! Sen, işitilen şeylerden olan benim duâ ve yalvarışımı işitir ve bilgiler zümresinden olan gönlümdeki şeyi de bilirsin.

36. «Fakat onu doğurunca..» Hanne, erkek bir çocuk istiyordu. Oysa bir kız doğurdu. Bunun üzerine hayal kırıklığına uğradı ve üzüldü.

«**Ne doğurduğunu Allah bilirken, şöyle dedi: 'Onu kız olarak doğurdum.**» Burada, kadının ne doğurduğunu Allah'ın bilmesi ifadesi, Allah tarafından tâzim için kullanılan bir ifadedir. Kadın, dişi doğurunca hayrete düşüp üzülmüştü. Bunun üzerine Allah: "*O kadın, bu hibenin kadrini bilmez. Allah ise, onun doğurduğunu ve onunla ilgili olan önemli ve çok büyük şeyleri bilir*" buyurmuştu.

«**Erkek, kız gibi değildir.**» Bu da Allah'ın sözüdür. Çocuğun değerini ifade etmekte ve derecesini yükseltmek için söylenmiştir. Buna göre âyetin manası: Onun istediği erkek çocuğu kendisine verilen kız çocuğu gibi değildir. Âyetteki son iki cümle Hanne'nin "*Onu kız olarak doğurdum*" sözü ile, "*ona Meryem adını verdim*" sözü, arasında parantez cümlesidir. Faydası Hanne'yi teselli etmek ve çocuğa değer vermektir. **«Ona Meryem adını verdim.»** Hanne'nin sözlerindendir. Onu, gayıpları bilen Allah'a arzetmekten maksadı, Allah'a yaklaşmak ve O'ndan çocuğu korumasını istemektir.

«**Onu ve zürriyetini, kovulmuş şeytandan sana sığındırırım.'**» Bu çocuğu ve onun çocuklarını, şeytanın şerrinden koruman için sana havale ederim. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Hiçbir çocuk yoktur ki, doğduğu zaman ona şeytan dokunmasın. Onun dokunması dolayısıyla, bağırır. Meryem ve çocuğu bundan müstesna.*" (16)

Bu hadisin anlamı şudur: Doğan her çocuğa şeytan musallat olmak ister. Ancak Hz. Meryem'in annesinin bu duâsı kabul olmuş, Meryem ve onun çocuğuna şeytan musallat olamamıştır.

37. «Rabbi onu, güzellikle kabul etti.» Allah Teâlâ, erkek çocuk yerine Meryem'i adak olarak kabul etti ve ona razı oldu. Meryem, küçük ve kız olmasına ve mescide hizmet edebilme gücü olmamasına rağmen, Allah onu kabul etti. **«Onu bir bitki gibi güzelce büyüttü.»** Allah Teâlâ Meryem'i her şeye rağmen kabul etti. Çünkü annesi, başlangıçtaki niyetinde çok samimiydi ve sonunda da utanıyordu. **«Ve Zekeriyya'yı da onun»** Meryem'in **«bakımıyla görevlendirdi.»** Meryem'in menfaatlerini koruyup, işlerini yapmakla

---

16- Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel.

Zekeriyya peygamber görevlendirildi. Zekeriyya ona kefil oldu. Kefil demek, bir başkasına bakan ve onun menfaatlerini koruyan demektir. Hadis-i Şerifte: Şehadet ve orta parmağına işaret ederek *"Ben ve yetime kefil olan şöyle yanyanayız"*[17] buyurulur.

Rivâyet edilir ki: Hanne doğurduğu zaman, Meryem'i bir bez parçasına sarıp mescide götürdü. Onu din adamlarının yanına bırakıp şöyle dedi: "Bu küçük adak, işte huzurunuzda. Onu alınız." Meryem'i alma konusunda yarışa girdiler. Çünkü o, liderlerinin çocuğuydu. Bunun üzerine Zekeriyya: "Onu almaya ben daha çok hak sahibiyim. Çünkü teyzesi benim yanımda," dedi. Adamlar: "Hayır, olmazsa kura çekelim" dediler. Daha sonra, Ürdün nehri kenarına gidip, vahiyleri yazdıkları kalemlerini o nehre attılar. Kimin kalemi yükselirse o tercih edilecekti. Bunu üç defa denediler. Her defasında, Zekeriyya'nın kalemi su yüzüne çıktı. Diğerlerinin kalemi battı. Böylece Meryem Zekeriyya'nın yanında kaldı.

«Zekeriyya her mihraba girişinde, yanında bir yiyecek bulur...» Söylendiğine göre, Zekeriyya, Meryem için mescitte bir mihrap, yani bir oda yapmıştı. Oraya merdivenle çıkılırdı. Zekeriyya, oraya tek başına girerdi. Çıkarken de yedi kapıyı Meryem'in üzerine kapatırdı. Her yanına varışında da orada değişik yiyecekler bulurdu. Kışın yaz meyveleri, yazın ise kış meyveleri bulurdu **«ve: 'Ey Meryem, bu sana nereden?' derdi.»** Çünkü bu yiyecekler bu dünyadakilere benzemiyordu, mevsimleri değişikti. **«(O)»** küçük Meryem: **«'Bu Allah katındandır.»** Şaşma ve bunu garip karşılama, çünkü **«Allah, dilediğine sayısız rızık verir,' derdi.»** Allah'ın vereceği nimetlerin çokluğunu hesap edemezsiniz. Onları takdir bile edemezsiniz. Bu ifade, nimetlerin Allah katından olduğunu açıklamak içindir. Âyet-i kerime'de, evliyanın kerametine işaret vardır. Kerameti inkâr eden, bu durumu, Zekeriyya Peygamberin peygamberlikten önceki hârikuladeliklerinden ve onun peygamberliğinin esasından sayar.

Rivâyet edildiğine göre, kıtlık senesinde Hz. Peygamber acıkmıştı. Fatıma validemiz ona, iki pide ile bir parça et verdi. Validemiz, Hz. Peygamber'i kendisine tercih etmişti. Peygamber efendimiz de, aldıklarını ona iade etti ve *"gel kızım"* dedi. Validemiz gelip tabağı açtı. Bir de ne görsün? Tabak et ve ekmekle dolu. Bunun üzerine donakaldı ve Allah katından geldiğini bildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Bunlar sana nereden geldi? "* buyurdu. Fatıma validemiz de "Allah'tan! Allah Tealâ dilediğini hesapsız bir şekilde rızıklandırır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Seni, İsrailoğullarının hanımefendisi Meryem'e benzeten Allah'a hamd olsun."* Daha sonra Peygamber efendimiz, Hz. Ali'yi, Hz. Hüseyin'i ve ehl-i beyti topladı. Hepsi bu tabaktan yeyip doydular, yemek de olduğu gibi kaldı. Fatıma validemiz de komşulara dağıttı. (18)

---

[17] Buhâri ve Müslim, hadisi şu ifadelerle rivâyet etmiştir: *"Ben ve yetime bakan, cennette şöyle yanyanayız."*

Selef-i sâlihinin, sahabenin, tâbiînin ve daha sonra birçoklarının kerametleri ortaya çıkmıştır.

Süfyan-ı Sevrî, Şeybân-ı Râî ile birlikte haccediyormuş. Önlerine arslana benzeyen yırtıcı bir hayvan çıkmış. Süfyan, Şeyban'a demiş ki : "Bu hayvan hakkında görüşün nedir?" Şeyban 'korkma' demiş ve kulaklarını tutarak birbirine sürmüş. Hayvan da baygın bir şekilde bakarak kuyruğunu sallamış. Bunun üzerine Süfyan: "Bu şöhret ne?" diye sormuş. Şeyban da şöyle cevap vermiş: "Şöhretten korkmasaydım, azığımı bu hayvanın sırtına yükler ve Mekke'ye giderdim.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي
مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰئِكَةُ
وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ
مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ
رَبِّ أَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ

18- Hafız Ebû Ya'lâ tahriç etmiştir. İbn Kesir Tefsiri, 1/280.

قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ ل۪ٓي اٰيَةًۜ
قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًاۜ وَاذْكُرْ رَبَّكَ
كَث۪يرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾

38. Orada Zekeriyya, Rabbine duâ etti ve: "Rabbim, bana kendi tarafından temiz bir zürriyet ver. Sen duâyı hakkıyla işitensin" dedi.

39. O, mihrapta durup namaz kılarken, melekler ona nidâ etti: "Gerçekten Allah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdik edici, efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yı müjdeler."

40. Dedi ki: "Rabbim, ben yaşlanmışken, karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?" Allah: "İşte böyle, Allah ne dilerse yapar" dedi.

41. "Rabbim bana bir nişan ver" dedi. Allah: "Senin nişanın, işaret haricinde üç gün insanlarla konuşmamandır. Bununla beraber Rabbini çokça anıp, akşam sabah O'nu tesbih et." buyurdu.

38. «Orada Zekeriyya Rabbine duâ etti ve:» Zekeriyya peygamber, Meryem'in Allahü Teâlâ katındaki makbûliyetini görünce, kendisinin yaşlı olmasına, hanımının da yaşlı ve kısır olmasına rağmen, kendisinin de Hanne'nin çocuğu gibi asil bir çocuğu olmasına heveslendi. «'**Rabbim, bana kendi tarafından temiz bir zürriyet ver**» diye duâ etti. *"Kendi tarafından"* ifadesinden maksat, normal halin dışında, Cenab-ı Hakk'ın kudretinden bir çocuk istemektir. Temiz zürriyet: Sâlih, mübarek, takva sahibi ve kendisinden râzı olunan çocuktur. Zürriyet, nesil demektir. Temiz: Huyları ve amelleri temiz olan, kendisinde ayıplanacak ve kötü görülecek bir şey olmayan demektir.

«**Sen duâyı hakkıyla işitensin,' dedi.**» Duâyı işitenden maksat , kabul edendir. Bu ifade "Allah, ona hamdedeni işitir" ifadesi gibidir. Duâya icabet etmeyen, işitmemiş demektir. Dense ki: Zekeriyya peygamber, Meryem'in durumunu görmeden önce de Allah'ın kudretini biliyordu. Fakat neden daha önce istekte bulunmadı? Bizim cevabımız şudur: İnsan bir şeyi önceden bilmiş bile olsa, gözüyle gördükten sonra hevesi daha çok artar.

39. «O, mihrapta durup namaz kılarken, melekler ona nidâ etti:» Zekeriyya peygamber, mihrapta, yani Meryem'in odasında namaz kılarken, melekler ona nidâda bulundu. Meleklerden maksat Cebraildir. Cebrail, meleklerin reisi olduğu için onu yüceltmek için çoğul şeklinde getirilmiştir.

«'Gerçekten Allah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdik edici, efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yı müjdeler.'» Yahya, doğacak çocuğun adıdır. Kendisinden bir kelime ise, Hz. İsa peygamberdir. İsa peygambere *"kelime"* adı verilmesinin sebebi, *"ol"* kelimesi ve emriyle babasız olarak dünyaya gelmesindendir.

Süddî der ki : Yahya peygamberin annesi, İsa peygamberin annesiyle karşılaşmış ve demiş ki: "Ey Meryem, hamileliğimi hissettim." Meryem de demiş ki: "Ben de hamileyim." Yahya'nın annesi: "Karnımdakinin, senin karnındakine secde ettiğini hissediyorum" demiş. Yahya peygamber, İsa peygamberden altı ay daha büyüktü, İsa peygamber göğe yükseltilmeden önce, Yahya peygamber öldürüldü. Yahya peygamber, toplumunun şereflisi ve başkanı idi.

Yahya peygamber nefsine çok hâkim olup, imkânı varken bile şehevî arzularına gem vururdu. Rivâyete göre, bir sabah çocuklarla karşılaşmış ve çocuklar onu oyuna çağırmış. O da "Oyun için yaratılmadım" demiş. Yahya peygamberin, nefsine çok hâkim olmasının bir anlamı da, onun, güç ve imkânı olduğu halde, kadınlardan yüz çevirmesidir.

"Nebî" (peygamber) den maksat, bülûğ çağına erdiği zaman, Yahya'ya vahiy gelmiş olması, *"sâlihler"* den maksat da, Yahya'nın sâlih insanlar olan peygamberlerin sulbünden gelmiş olmasıdır.

40. Melekler Zekeriyya'ya nidâda bulunup, kendisine bir çocuk müjdesi verince, âdet dışı olacak bu çocuğa Zekeriyya şaşakaldı ve **«Dedi ki: 'Rabbim, ben yaşlanmışken, karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?'»** Bu ifadeden, meleğin kendisine bir çocuk müjdesi vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Zekeriyya peygamberin 99 yaşında, eşinin de 98 yaşında olduğu söylenir. Ayrıca bu hanım, kısır olup çocuk doğurmaya elverişli de değilmiş.

Bunun üzerine «**Allah**» Teâlâ: «**'İşte böyle, Allah ne dilerse yapar,' dedi.**» Allah Teâlâ, dilediği zaman, kulların akıllarına durgunluk verecek harikulâde şeyler yaratmaya kadirdir. Âyette görüldüğü gibi, 99 yaşında yaşlı bir erkek ve yine yaşlı ve kısır bir hanımdan kendi kudretiyle çocuk dünyaya getirmesi de bunlardan biridir.

41. Bunun üzerine Zekeriyya peygamber, «**'Rabbim bana**» hamileliğin gerçekleşeceğine veya istenilen şeyin tahakkuk edeceğine dair «**bir nişan ver,' dedi. Allah**»Teâlâ da : «**'Senin nişanın, işaret haricinde**» peşpeşe «**üç gün insanlarla konuşmamandır. Bununla beraber Rabbini çokça anıp, akşam sabah O'nu tesbih et,' buyurdu.**» Zekeriyya peygamber bu çocuk nimetinin şükrünü eda edebilmek için üç gün peşpeşe insanlarla konuşmayacaktı. Meramını sadece işaretle ifade edecekti. Allah Teâlâ'yı sabah akşam zikir ve tesbih edecekti ki, Zekeriyya'nın lisanı zikir ve tesbihte çok güzeldi. Bu da bir mucize idi. İkinci bir görüşe göre, buradaki zikirden maksat, kalble yapılan zikirdir. Çünkü, Allah Teâlâ'nın muhabbetine dalanlar, âdet olarak bir süre lisanla zikre devam ederler. Kalb Allah'ı zikretmenin nuruyla dolduktan sonra, diller susarlar ve kalb zikretmeye başlar.

Biliniz ki zikirler de birkaç çeşittir. Dille yapılan zikir, kalble yapılan zikre göre daha noksandır. Rivâyet edildiğine göre, İsa peygamber (a.s.) zikirde en yüksek mertebeye ulaştığı zaman, şeytan gelmiş ve şöyle demiş: "Ey İsa! Allah'ı zikret." Şeytanın, Allah'ı zikretmeyi emretmesi karşısında İsa peygamber hayrete düşmüş. Çünkü şeytanın varlığı, bunun zıddını gerektirirdi. İsa peygamber "kaybol ey Allah düşmanı" demiş. Daha sonra, İsa peygambere iğva vererek onu, kalbî zikir mertebesinden lisanî zikir mertebesine düşürmek istediği anlaşılmış. Bu mertebe, İsa peygamberin makamına göre, daha alt bir mertebedir. (19)

Kuşeyrî şöyle der: "Kulun, Allah'ı dille zikretmesi, o kulu, kalble zikrin devamına ve zikrin tesirine ulaştırır. Bir kul, Allah'ı kalbi ve diliyle zikrederse, o kul hal ve gidişatında Allah'ı kâmil bir şekilde vasfetmiş demektir."

Sehl b. Abdullah der ki: "Hiçbir gün yoktur ki Allah Teâlâ şöyle nidâda bulunmasın:'Ey kulum, bana hiç âdil davranmadın. Seni hatırlıyorum, beni

---

19- Kalbî zikirden maksat, kulun devamlı bir surette Allah'a bağlı kalmasıdır ve Allah'ın, bütün tasarruflarında kulu kontrol altında bulundurduğunu gözden çıkarmamasıdır. Bu da, "ihsan" mertebesidir. Hz. Peygamber: *"İhsan, Allah'ı görürcesine O'na ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor"* buyurarak, *ihsan*'ın ne demek olduğunu açıklamıştır.

unutuyorsun. Seni kendime çağırıyorum, sen benden başkasına gidiyorsun. Senden belâları uzaklaştırıyorum, sen hatalara dalıyorsun. Ey Âdem oğlu! Yarın bana geldiğin zaman ne diyeceksin ?'"

Hüseyin der ki: "Üç şeydeki tad ve zevki kaybettiniz. Bunlar, namaz, zikir ve okumadır. Bulabilirseniz ne âlâ, bulamazsanız bilmiş olunuz ki, kapılar kapanmıştır."

وَإِذْ قَالَتِ
الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ
عَلٰى نِسَٓاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

42. Hani melekler: "Ey Meryem! Şüphesiz ki Allah sana seçkin bir özellik verdi. Seni tertemiz kıldı ve seni dünyanın kadınlarına üstün etti" demişti.

43. "Ey Meryem! Huşû ile Rabbinin divanına dur, secde et ve rükû edenlerle birlikte sen de rükû et."

42. «Hani melekler:» Meryem sûresindeki *"Ona ruhumuzu (Cebrâil'i) göndermiştik de tam bir insan olarak görünmüştü."* (Meryem: 17) bu âyetin de işaret ettiğine göre, burada melekten kasıt, Cebrail'dir. Cebrail, meleklerin başkanı olduğu için, onu tâzimden ötürü çoğul olarak *"melekler"* denilmiştir. **«'Ey Meryem! Şüphesiz ki...»** Cebrail'in Meryem'le konuşması ona vahiy değildir. Çünkü Allah Teâlâ, *"Senden önce ancak kendilerine vahyettiğimiz erkekleri peygamber olarak gönderdik."* (Nahl: 43) âyetinde, peygamberlerin erkeklerden olduğunu belirtmiştir. Kadınların peygamber olamayacağı konusunda icmâ olup, ona kerâmet olarak şifâhî olarak söylemiştir. Çünkü, evliyanın kerâmeti bir gerçektir.

«**Allah sana seçkin bir özellik verdi.**» Yani Allah seni, annenden güzellikle kabul edip Zekeriyya'nın himayesinde büyüttü ve sana birtakım kerâmetler verdi. «**Seni tertemiz kıldı**» yani seni, kötü işlerden, çirkin âdetlerden, sana insanların dokunmasından ve hayız-nifastan berî kıldı «**ve seni dünyanın kadınlarına üstün etti,' demişti.**» Allah Tealâ, İsa peygamberi sana babasız olarak bağışlayarak seni diğer kadınlardan ayırdı ve sizin ikinizi âlemlere "âyet" kıldı.

43. «'**Ey Meryem**», namazda «**huşû ile Rabbinin divanına dur.**» Allah Teâlâ için kıyamları uzat. «**Secde et ve rükû edenlerle birlikte sen de rükû et.'**»

Burada namazın erkanı zikredilerek Meryem validemize cemaatle namaz kılmak emredilmiştir. Kunût, kıyamın uzunluğu demektir. Sücûd ve rükû'un zikredilmeleri, namazın rükünlerinin yerine getirilmeleri konusunda mübalağa ifade ederler. Secdenin rükûdan önce zikredilmesi de, onun, namazın en faziletli rüknü ve huşûnun en öte mertebesi olmasındandır. Namazın zahiri görünümünde düzenin böyle olması gerekmez.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

44. Bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberleridir. Meryem'i onlardan hangisi himayesine alacak diye kalemlerini atarlarken, sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de yine yanlarında değildin.

44. «**Bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberleridir.**» Kıssada sana, gayba ait bazı haberler anlattık. Anlatılan bu haberler ancak, ya gözlemle, ya kitaptan okumakla veya bir bilgin'in anlatmasıyla öğrenilebilecek şeylerdir. Yahut da Allah'ın vahyetmesiyle. Bu, ilk üçü değildir. Dördüncüsü gerçekleşti ki, o da vahiydir. Allah bunları sana, peygamberliğinin bir delili olarak anlatıyor ki, seninle çekişenler durumu kavrasınlar.

"Vahy" kelimesi Kur'ân'da şu anlamlara gelir:

1) Peygamberlere bir şey bildirmek. (Bkz. Nahl: 43)
2) İlham etmek. (Bkz. Kasas: 7)
3) İstenen anlamı bildirmek. (Bkz. Zilzâl: 5)
4) İşaret etmek. (Bkz. Meryem: 11)

Aslında bütün bunlar, gizlice bildirme anlamına gelir.

«Meryem'i onlardan hangisi himayesine alacak diye kalemlerini atarlarken, sen yanlarında değildin.» Meryem'i alıp yetiştirme konusunda ihtilâfa düştükleri ve Tevrat'ı yazan kalemlerini attıkları zaman, sen onların yanında değildin.

Kur'ân'ın böyle ifade etmesi, müşriklere Hz. Muhammed'e vahiy geldiğini bildirmek ve onu inkâr edenlerle alay etmek içindir. Onlar, senin bilgin olmadığını biliyorlar, kitap okumadığını da biliyorlar. Herhangi bir peygamberle arkadaşlık edip, ondan bazı şeyler dinlemediğini de biliyorlar. Geriye sadece gözlem kaldı. O da, imkânsız bir şey.

«Çekişirlerken de yine yanlarında değildin.» Meryem'i alıp büyütme konusunda ihtilafa düşmüşlerdi. Bu âyet, Hz. Meryem'in faziletine işaret etmektedir. Çünkü Allah onu, âlemlere karşı seçip, üstün kılmıştır.

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyler: *"Dünya hanımlarının efendisi şunlardır: Meryem, sonra Fatıma, sonra Hatice ve sonra da Asiye."*(20) Bu hadis, hasen bir hadistir ve âyetin anlamına uygundur. Âyette de Meryem'in bütün dünya kadınlarından daha faziletli olduğu bildirilmiştir.

Hz. Enes (r.a.) rivâyet ediyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Dünyadaki kadınlardan İmran'ın kızı Meryem, Huveylid'in kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fatıma ve Firavun'un karısı Asiye sana misâl olarak yeter.."*(21)

20- Hâkim, Müstedrek, *Fethu'l-Kebîr*, 2/169. Hâkim'deki rivayet: *"Cennetteki kadınların efendileri yani en faziletlileri dörttür...."* şeklindedir.

21- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibban, Hâkim. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/125.

Bu hadisler, sayılan dört kadının, diğer kadınlardan üstün olduklarını ifade etmiştir. Biliniz ki, kemal ehli çok erkekler vardır. Hanımlarda, bu dört kişiden başka kemal (olgunluk) ehli yoktur. Kemal ehli demek, iyilik, fazilet ve takvada son derece ilerde olmak demektir. "Kemal", kâmilin elde etmeye daha lâyık olduğu şey demektir. Peygamberlik, hanımların yapacağı şeyler cümlesinden değildir. Çünkü peygamberlik, açıklık ve daveti gerektirir. Kadınların durumu ise kapalılığı gerektirir. Peygamberlik, kadınlar için bir kemal değildir. Kadınların kemali "sıddîkiyet"tir. O da peygamberliğe çok yakındır. Sıddık demek, bütün hal, hareket ve sözlerinde dosdoğru olan demektir. Hanımlar içerisinde de, erkeklerin makamına ulaşan kâmil hanımlar, ârif hanımlar vardır. Bunlar da bir anlamda erkektirler. Bir şâir şöyle der:

Eğer kadınlar bize söylendiği gibi olsaydı,
Erkeklere tercih edilirlerdi.
"Güneş" kelimesinin dişi kabul edilmesi ayıp değildir.
"Hilâl" kelimesinin erkek kabul edilmesi de övünç değildir.

إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ
وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ
النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

45. Melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah, kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada da, âhirette de şanı yüce ve Allah'a yakın kılınanlardandır.

46. Beşiğinde de, yetişkinliğinde de insanlara söz söyleyecektir. O, sâlihlerdendir."

45. «Melekler demişti ki: 'Ey Meryem! Allah, kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor.» Burada da *"melekler"*den kasıt, Cebrail (a.s.)'dir. Tazim için çoğul olarak kullanılmıştır. *"Kelime"*den kasıt, *"Kün: Ol"* kelimesidir. Aslında her yaratığın meydana gelmesi bu kelime yani "ol" emri sebebiyle ise de, Hz. İsa hakkında insanlar arasında bilinen zâhirî sebep yok olduğu için onun meydana gelmesinin bu kelimeye isnad edilmesi daha tam ve daha kâmildir. İsa peygamberin *"kelime"* olarak ifade edilişi, en tamamlayıcı ve en mükemmel bir tarzdır. **«Adı, Meryem oğlu İsa Mesîh'tir.»** Mesih, "sıddık ve fâruk" gibi şerefli bir lâkap olup, İbrânice'de "meşîh" diye tabir edilir. Anlamı ise, "mübarek" tir. *"Meryem oğlu"*, İsa'nın sıfatıdır.

Burada hitap, Meryem'e yöneltilmiştir. Öyleyse "oğlun İsa" denmesi gerekirdi. Halbuki *"Meryem oğlu İsa"* denmiştir. Çünkü, peygamberler annelerine değil, babalarına nispet edilirler. Burada, İsa'nın babasız olarak dünyaya geleceğine ve annesine nisbet edileceğine dikkat çekmek için böyle ifade edilmiştir. Onun için Meryem validemiz, âlemlerin kadınlarına tercih edilip, faziletli kılınmıştır.

«Dünyada da,» peygamberlikle ve insanların önüne geçmesiyle, **«âhirette de»** şefaat etmesiyle ve cennetteki üstün derecesiyle İsa'nın **«şânı yüce ve Allah'a yakın kılınanlardandır.»** İsa peygamber, göğe yükseltilip, meleklerlerle arkadaşlık etmesi ve Rabbine varmasıyla yakınlardan olmuştur.

46. «Beşiğinde de, yetişkinliğinde de insanlara söz söyleyecektir.» Hz. İsa, hem çocukken, hem de yetişkin haldeyken, tıpkı bir peygamber gibi insanlara hitap edecektir. Bunun çocukluk ve yetişkinlikteki hitabı arasında hiçbir fark olmayacaktır. Şüphesiz bu da en büyük mûcizelerden biridir.

Rivâyet edildiğine göre: İsa (a.s.) 30 yaşına varınca, Allah onu, İsrail oğullarına peygamber olarak gönderdi. Peygamberlikte 30 ay kaldı. Sonra göğe yükseltildi. *"Yetişkinlik"* (kehl) , 40 yaşını geçip yaşlılığa yaklaşan demektir. İsa peygamber, yetişkinken insanlara hitap etmeyip, genç yaşta göğe yükseltildi. Dünyanın sonunda yere indirildiği zaman hitap edecek. Deccal'i de o zaman öldürecek.

«O sâlihlerdendir.'» Allah'ın, "sâlih" sözünü zikretmesi, kişinin bundan daha üstün bir mertebesi olamıyacağına işarettir.

قَالَتْ رَبِّ

اَنّٰى يَكُونُ لى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنى بَشَرٌ ط قَالَ كَذٰلِكِ ق اللّٰهُ يَخْلُقُ
مَا يَشَٓاءُ ط اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٤٧) وَيُعَلِّمُهُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ج (٤٨) وَرَسُولًا
اِلٰى بَنٓى اِسْرَٓائِيلَ لا اَنّى قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ ج اَنّٓى اَخْلُقُ
لَكُمْ مِنَ الطّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا
بِاِذْنِ اللّٰهِ ج وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ
اللّٰهِ ج وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فى بُيُوتِكُمْ ط
اِنَّ فى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ ج (٤٩) وَمُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ
وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ قف فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطيعُونِ (٥٠) اِنَّ اللّٰهَ
رَبّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ط هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقيمٌ (٥١)

47. Dedi ki: "Ey Rabbim! Benim nasıl çocuğum olabilir? Bana bir insan dokunmadı." Allah: "İşte böyle, Allah ne dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona ancak 'ol' der, o da oluverir" dedi.

48. Allah, ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.

49. Onu İsrailoğullarına peygamber gönderecek. O diyecek ki: "Gerçekten ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim: Çamurdan size kuş biçiminde bir şey yapar, ona üfürürüm de, Allah'ın izniyle derhal bir kuş olur. Yine ben, anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalananı iyileştirir, Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde neyi yeyip, neyi biriktirdiğinizi size haber veririm. Elbette bunlarda sizin için, eğer iman ettiyseniz, kesin bir ibret vardır."

50. "Önünüzde bulunan Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri serbest bırakmak üzere (gönderildim.) Size Rabbinizden âyet getirdim. Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

51. "Şüphesiz Allah, benim de, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin, doğru yol budur."

47. Meryem, Rabbine tazarruda bulunarak «**dedi ki: 'Ey Rabbim! Benim nasıl çocuğum olabilir?**» Burada, Allah'ın şanını yüceltmek için bir hayret ifadesi vardır. Normalin dışında bir olay olduğu zaman, beşerin hayret etmesi gerekir. Babasız bir çocuğun dünyaya gelmesinde de âdet dışı bir olay cereyan etmiştir. O zamana kadar, öyle bir âdet görülmemişti. «**Bana**» herhangi «**bir insan dokunmadı.'**» Yani ben, hiçbir insanla cinsel ilişki kurmadım. Benim bu halim çocuk yapmaya engeldir.

«**Allah: 'İşte böyle, Allah, ne dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona ancak "ol" der, o da oluverir' dedi.**» Allah, yaratmak istediği şeyi diler ve istediği gibi yaratır. İsa peygamberi tuhaf bir şekilde babasız olarak yaratmış olduğu gibi... Bir şeyi yapmaya karar verip ona hükmettiği zaman, ona sadece "ol" demesi yeter. O da hemen oluverir. Bu durum, Allah'ın kudretinin kemalini ve takdir ettiği şeyleri, meşîeti (dilemesi) gereği yaptığını gösterir. Ayrıca burada, itaat eden yaratılmışın, emredici olan Allah'ın gücünü anlaması için yaratıcılıktaki hızına da işaret edilmiştir.

İbn Abbas der ki: "Meryem validemiz odasındayken, karşısına bir perde oluşuverdi. O, üzerinde beyaz elbiseler olan Cebrail (a.s.) di. Meryem'e, yaratılışı tam bir insan şeklinde göründü. Onu görünce: "Eğer takî (takva sahibi biri) isen, senden Rahman'a sığınırım" dedi. Sonra (Cebrail) gömleğinin yakasına üfledi, bu üfleme rahime ulaştı ve hamile kaldı."

48. «Allah, ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.» Allah, İsa peygambere, vahiy ve ilham yoluyla kalemle yazmayı öğretti. Böylece İsa peygamber, yaşadığı devirlerde, yazısı en güzel olan kişi oldu. Hikmetten maksad, şer'î ve aklî bilgiler ve ahlâkı güzelleştirmedir. Çünkü insanın kemali, amel işleyebilmesi için hakkı ve hayrı bilmesiyle mümkündür. Bütün bunlar, *"hikmet"* kelimesiyle ifade edilmiştir. İsa peygamber, İncil ve Tevrat'ı da ezberden bilirdi. Bütün bu ifadeler, kocasız bir hanımın çocuk doğurması ve toplumun onu kınaması konusunda, Meryem validemizin gönlünü hoşetmek içindir.

49. «Onu, İsrailoğullarına peygamber gönderecek.» Yusuf peygamber, İsrailoğullarının ilk peygamberi, İsa peygamber ise son peygamberidir. «O», İsa peygamber onlara **«diyecek ki: 'Gerçekten ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim: Çamurdan size kuş biçiminde bir şey yapar, ona üfürürüm de, Allahın izniyle derhal bir kuş olur.»** Burada geçen *"yaratmak"* kelimesini, *"yapmak"* mânâsına almak gerekir. Çünkü, Allah'tan başka hiçbir yaratığın yaratıp, yeniden birşey yapma gücü yoktur. İsa peygamberin kuş yapmasının sebebi, İsrailoğullarının, onu yalanlamalarını bırakıp, imana gelmelerini temin etmek içindir. Meydana getirilen bu kuş da, diğer kuşlar gibi canlı ve uçabilen bir kuştur. Bu kuş, Hz. İsa'nın bir mûcizesi değil, Allah Tealâ'nın bizzat kuşu yaratmasıdır.

Rivâyet edilir ki: İsa peygamber, peygamberliğini ilan edip mûcize gösterdiği zaman, ondan bir yarasa yapmalarını isterler. O da biraz çamur alıp şekillendirir. Ona üfler ve hemen gökte uçmaya başlar.

Allah'ın izniyle, **«Yine ben, anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalananı iyileştirir...»** *"Ekmeh"* anadan doğma kör insan, *"ebras"* ise cüzzamlı insan demektir. Aslında cildinde beyazlık olan kimse demektir. Uğursuz sayılırdı. Bu hastalık ilerleyince iyileşmez ve ilâçla gitmezdi. Araplar ondan nefret ettikleri gibi hiçbir şeyden nefret etmezlerdi. Burada bu iki hastalık zikredildi. Çünkü İsa peygamber döneminde, tıp ilminin çok ilerlemiş olmasına rağmen, bu iki hastalık tedavi edilemiyordu. Onun için bu iki hastalığa dikkat çekilmiş. İsa peygamberin, günde elli bin hasta tedavi ettiği, gücü yetenlerin ona geldiği, gücü yetmeyenlere onun gittiği rivâyet edilir. İsa peygamber bu hastaları, iman etmek şartıyla sadece duâ ederek tedavi ederdi.

«Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.» İsa peygamberden ölüleri diriltmesini istemişler. O da dört kişiyi diriltmiştir. Azer onun arkadaşıymış. Kızkardeşini İsa peygambere göndererek, kardeşi Azer'in ölmek üzere olduğunu bildirmiş ve onu çağırmış. Bunların arasında üç günlük yol olmasına rağmen, İsa peygamber ashabıyla birlikte oraya varmış. Onlar yetişinceye kadar Azer ölmüştü. İsa peygamber, Azer'in kızkardeşinden, kendilerini kabire götürmesini istemiş, o da kabre götürmüş. İsa peygamber, kabrin başında şöyle duâ etmiş: "Ey yedi kat yerin ve göğün Rabbi olan Allah'ım! Sen beni, İsrailoğullarına peygamber gönderdin. Ben onları senin dinine çağırıyorum. Ölüleri dirilttiğimi onlara bildiriyorum." Böylece Azer'i diriltti. Azer kalkıp kabirden çıktı. İsa peygamberin bundan başka, yaşlı bir kadının oğlunu, Âşir'in kızını ve Nuh'un oğlu Sam'ı da dirilttiği rivâyet edilir. Yaşlı kadının oğlu ölmüştü. Sedye ile Hz. İsa'nın yanına götürülmüş, Hz. İsa Allah'a duâ etmiş, o da dirilip sedye üzerinde oturmuş, sonra inerek elbisesini giyerek ailesine dönmüş, yaşamaya devam etmiş ve çocuğu bile olmuş. Âşir (öşür alan)in kızı için de Hz. İsa'ya: "O dün öldü, onu dirilt" dediler. Allah'a duâ etti, o da dirildi, yaşadı ve çocuğu oldu.

«Evlerinizde» yemeklerden **«neyi yeyip»** yarına **«neyi biriktirdiğinizi size haber veririm.»** İsa peygamber, bir adama, önceden ne yediğini ve sonradan ne yiyeceğini bildiriyordu. Kendisi mektepte çocuklara babalarının neler yaptığını bildirirdi. Ayrıca, evde babalarının ne yediklerini, ne sakladıklarını haber verirdi. Böylece çocuklar evlerine döner, sakladıkları şeyi kendilerine verinceye kadar ağlamaya devam ederlerdi. Babalar da çocuklarına "bu sihirbazla oynamayın" derlerdi.

«Elbette bunlarda sizin için, eğer iman ettiyseniz, kesin bir ibret vardır.» Eğer gerçekten inanıyorsanız, gösterilen bu harikulade olaylarda sizin için, benim (İsa'nın) peygamber olduğuma dair açık deliller vardır.

50. «Önünüzde bulunan Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri serbest bırakmak üzere (gönderildim.) Size Rabbinizden âyet getirdim.» İsa peygamber gelmeden önce, İsrailoğullarına bazı yiyecekler haram kılınmıştı. Bunlar, balık eti, deve eti, iç yağı ve tırnaklı hayvanların etleri idi. İsa peygamber bu yasakları kaldırmıştı. Bunlar, İsa pey gamberin peygamberliğinin açık delilleriydi.

Getirilen bu helâlları kabul edip, onlara muhalefet etmeme konusunda **«Allah'tan korkun ve»** size emrettiğim ve yasakladığım şeyler konusunda da **«bana itaat edin.»**

51. «Şüphesiz Allah, benim de, sizin de Rabbinizdir.» İsyan ederek O'na şirk koşmayın. **«O'na ibadet edin.»** İşte Allah'a ve peygamberine iman edip itaat etme yolu olan **«doğru yol budur.'»** Sahibini cennete götürür.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

BİRİNCİ CİLDİN
HADİS İNDEKSİ

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Mehmet DOĞRU 7
Takriz: Rûh'ul-Beyân ve Muhtasarı Üzerine
Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN 11
İsmail Hakkı Bursevî ve Ruhu'l-Beyân Tefsiri 15
Muhammed Ali es-Sabûnî ve Tenvîru'l-Ezhân min
Tefsîr-i Ruhi'l-Beyân 19
Giriş-Şeyh Muhammed Ali es-Sabûnî 21
Önsöz-İsmail Hakkı Bursevî 23
İstiaze 25
Fatiha Sûresi 33
Bakara Sûresi 55
Âl-i İmrân Sûresi 495
Birinci Cildin Hadis İndeksi 547
Birinci Cildin Şiir İndeksi 555

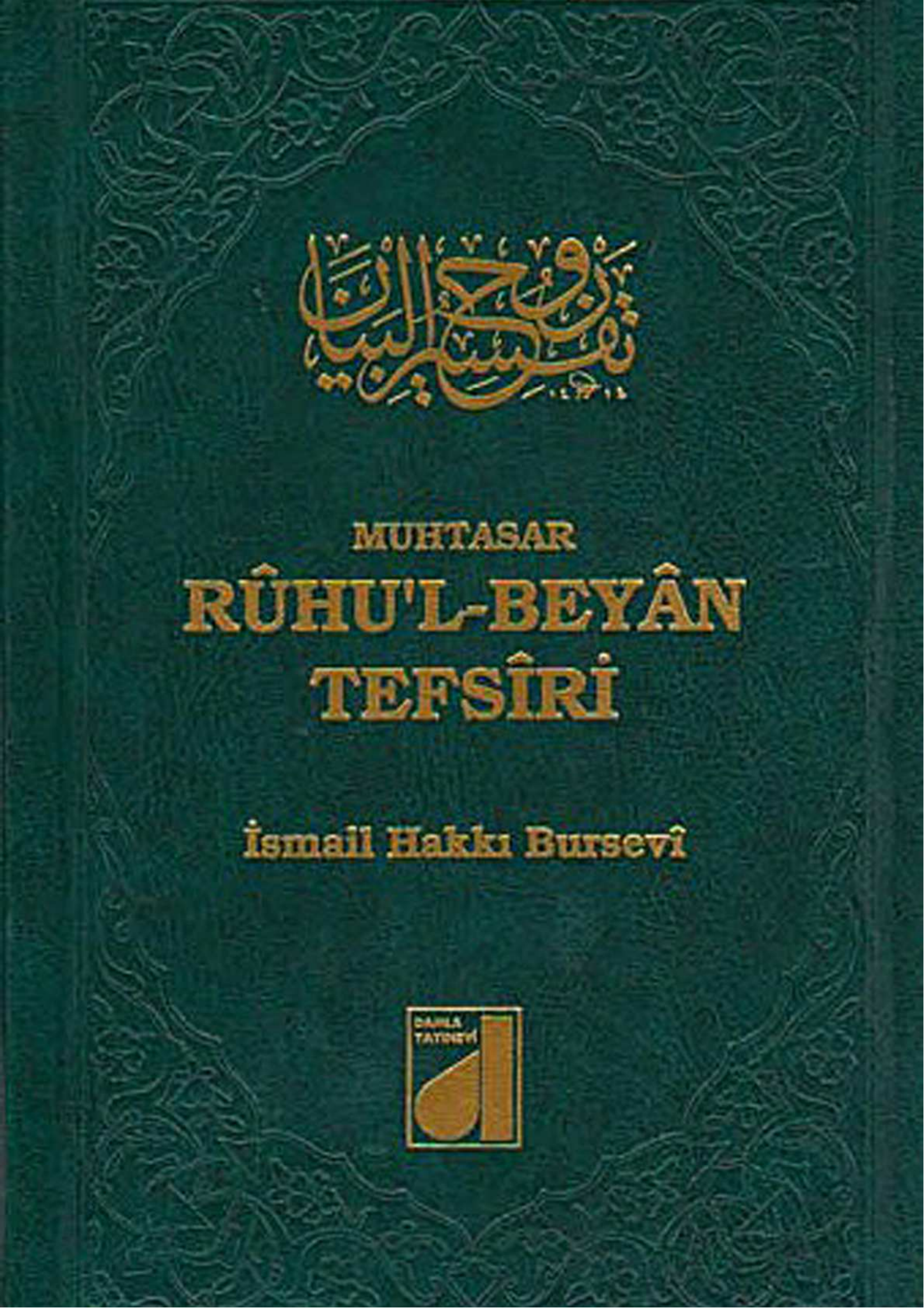

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
2

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من
تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

İKİNCİ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 2

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti.

Dizi - Montaj: Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ'NİN DEVAMI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

فَلَمَّٓا
اَحَسَّ عٖيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارٖٓى اِلَى اللّٰهِؕ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ
﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ ﴿٥٤﴾

52. Ne zaman ki İsa, onlardan küfrü hissetti: "Allah'ın dinini zafere erdirmede bana yardım edecekler kim?" dedi. Havariler dediler ki: "Allah'ın yardımcıları biziz. Biz Allah'a inandık, şahit ol ki biz muhakkak müslümanlarız."

53. "Ey Rabbimiz! İndirdiğine inandık, peygambere de tâbi olduk, bizi şahitlerle beraber yaz."

54. Hile yaptılar, Allah da onların hilelerine mukabelede bulundu. Allah, yapılan hileye mukabelede bulunanların en hayırlısıdır.

52. «Ne zaman ki İsa, onlardan küfrü hissetti:» İsa peygamber, bütün bunlardan sonra kesin olarak anladı ki, gösterilen bunca mucizelere rağmen yine iman etmeyip inkâr etmeye devam edecekler. Bunun üzerine İsa peygamber: **«'Allah'ın dinini zafere erdirmede bana yardım edecekler kim?' dedi.»** İsa peygamberin bu sorusu üzerine, sayıları oniki olan ve içlerinde bazılarının peygamber çocuğu, bazılarının balık avcısı, bazılarının boyacı ve bazılarının da elbise boyacısı olduğu **«Havariler dediler ki:»** Allah'ın dinini zafere ulaştırmada **«'Allah'ın yardımcıları biziz.»** Allah'ın dinine iman etmek, onun dininin zafer işaretidir, düşmanlara galibiyettir. Onun için, **«biz Allah'a inandık.»** Ey İsa, sen de **«şahit ol ki, biz muhakkak müslümanlarız.»** Senin getirdiğin dinin zafere ulaşması için, emrettiğin her şeye boyun eğeriz ve Allah'ın dinine samimiyetle tâbi oluruz.

53. **«Ey Rabbimiz!»** İsa peygambere **«indirdiğine»** (İncil'e) **«inandık»** ve İsa **«peygambere de tâbi olduk, bizi şahitlerle beraber yaz.'»** Bizi, senin birliğine şehadet edenlerle beraber yaz. Veya Muhammed (s.a.v.) ümmetiyle beraber yaz. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmeti, bütün insanlara şahitler olacaktır.

54. Yahudiler, bir kişi tayin edip gizlice İsa peygamberi öldürmek üzere **«hile yaptılar.»** O kişi, İsa peygamberi öldüreceği yere götürüp, hile ile öldürecekti. İsa peygamberi, göğe yükselterek, **«Allah da onların hilelerine mukabelede bulundu.»** Böylece, İsa peygamberi öldürmeyi plânlayan kişinin kalbine şüphe düşürdü ve o kişi öldürüldü. **«Allah, yapılan hileye mukabelede bulunanların en hayırlısıdır.»** Allah, tuzak kuranların en güçlüsü, bunu en iyi infaz eden ve hiç umulmadık yerlerden, onlara zarar vermeye en iyi kadir olandır, gelecek zarardan onları kurtarır.

Rivâyet edildiğine göre İsrailoğulları'nın kralı, İsa peygamberi öldürtmeyi tasarlamış ve ona, küçük penceresi olan bir eve girmesini emretmiş. Cebrail (a.s.) de, İsa peygamberi bu küçük pencereden göğe yükseltmiş. Allah da kendisine tüy ve nurdan elbise giydirmiş. Ondan yeme ve içme duyusunu almış. Böylece, Arş'ın etrafında meleklerle uçmaya başlamış. Dolayısıyla İsa peygamber, yerli, göklü, melek ve insan sıfatlarına sahip olmuş. Sonra Cebrail, onların tayin ettikleri o pis adama: "İçeri gir ve onu öldür" demiş. Adam eve girmiş, fakat Allah, ona İsa Peygambere benzer bir sûret vermiştir. Dışarıya çıkmış ve evde kimsenin olmadığını bildirmiş. Bunun üzerine, o adamı öldürmüş ve asmışlar (çarmıha germişler). Sonra da "Yüzü İsa'nın yüzüne benziyor muydu?" diye sormuşlar. Bunun üzerine aralarında çok büyük tartışmalar olmuş.

Eğer *"mekr:hile"*, kullardan birisi tarafından gerçekleştirilirse; bu, hile, aldatma, kandırma ve kötü bir şey mânâsınadır. Aynı şey, Allah tarafından olursa, yavaş yavaş kulların bir tehlikeye yaklaştırılıp, onların bilmedikleri bir şekilde yakalanması demektir.

إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰٓى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا
إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا
كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾
وَأَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ
وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

55. Allah'ın: "Ey İsa! Seni ancak ben öldüreceğim, seni kendime yükselteceğim, inkârcılardan temiz kılacağım. Sana uyanları, kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım. Nihayet sizin dönüşünüz banadır. İhtilâf ettiğiniz hususlarda, aranızda ben hüküm vereceğim" dediğini hatırla.

56. İnkârcılara gelince, onları dünyada da, âhirette de şiddetli bir azaba çarptıracağım; onların hiçbir yardımcıları yoktur.

57. İnanıp sâlih amellerde bulunanlara gelince, Allah onlara amellerinin karşılığını verecektir. Allah zalimleri sevmez.

58. Bu haberleri âyetlerden ve hikmetli Kur'an'dan sana okuyoruz.

55. «Allah'ın: 'Ey İsa! Seni ancak ben öldüreceğim.» Yani seni eceline tam bir şekilde yetireceğim dediğini hatırla. Bunun anlamı, seni inkârcıların öldürmelerinden koruyacağım ve ölümünü senin için yazdığım eceline kadar erteleyeceğim. Seni onların öldürmesiyle değil, kendi ecelinle öldüreceğim, demektir.

İkram ve nimet mahallini ve meleklerimin karargâhını göstermek üzere, **«seni kendime yükselteceğim.»** Allah'ın İsa peygamberi kendisine yükseltmesi, onu yüceltmek içindir.

Bu durum, İbrahim peygamberin: *"Ben Rabbime gidiyorum"* (Sâffât: 99) diyerek, Irak'tan Şam'a gitmesine benzer. Hacılara, "Allah'ın ziyaretçileri", Kâbe'ye komşu olanlara da, "Allah'ın komşuları" diye isim verilmiştir. Bütün bunlar, tazim ifadeleridir.

Ben seni, **«inkârcılardan»** onların kötü komşuluklarından, kötü arkadaşlıklarından ve kötü muamelelerinden uzaklaştırıp, kurtararak **«temiz kılacağım.»**

İsa peygamber, Deccal'in zamanında, âdil bir hakem olarak gökten yere inecek, putları kıracak, domuzu öldürecek, (22) cizyeyi kaldıracak, mal o kadar bollaşacak ki, kimse dönüp de ona bakmayacaktır. Onun yaşayacak olduğu bu zamanda, İslâm dini hariç, bütün dinler helâk olacaktır. Deccal'i öldürecek ve ondan sonra da bir Arap kadınıyla evlenip o kadından çocuğu olacaktır. Yeryüzüne inip kırk yıl yaşadıktan sonra ölecek ve müslümanlar onun namazını kılacaktır. Çünkü İsa peygamber, bu ümmetten olmak için Allah'a duâ etmiş, Allah da onun duâsını kabul etmiştir.

«Sana uyanları, kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım.» *"Sana uyanlar"* dan kasıt, müslümanlardır. Çünkü, müslümanların şeriatları farklı ise de, İslâm'ın aslına uyanlar müslümanlardır. Onu yalanlayan

---

22- Ahir zamanda Hz. İsâ'nın yeryüzüne ineceği konusundaki hadis mütevatir hadislerden olup, Buharî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

ve ona karşı yalan söyleyen yahûdî ve hristiyanlar değil. *"İnkârcılar"* dan kasıt da, Hz. İsa'ya hile yapanlardır. Müslümanlar, üstünlük, dine bağlılık ve delil bakımından onlardan daima üstündürler. Müslümanlar, kıyamete kadar onlara üstün gelecektir.

Ey İsa'ya tâbi olanlar ve onun risaletini inkâr edenler! **«Nihayet sizin dönüşünüz banadır.»** O gün, dînî konularda **«ihtilâf ettiğiniz hususlarda, aranızda ben hüküm vereceğim,' dediğini hatırla.»**

56. **«İnkârcılara gelince, onları dünyada da,»** kılıçla, esir alarak, cizye alarak, hastalık ve belâları aralarına yayarak, azaba çarptıracağım. Çünkü bunlar kâfirler hakkında ceza, mü'minler hakkında ise bir lütuftur. Çünkü bunlar, mü'minler için imtihandır. **«Âhirette de şiddetli bir azaba çarptıracağım;»**

«Onların», ne dünyada, ne de âhirette, Allah'ın azabından kurtaracak **«hiçbir yardımcıları yoktur.»**

57. Ona indirilene **«inanıp,»** müslümanların yaptığı gibi **«sâlih amellerde bulunanlara gelince, Allah onlara amellerinin karşılığını»** tam olarak **«verecektir. Allah zalimleri sevmez.»** Onlara buğzeder ve onlardan razı olmaz.

58. İsa peygamber ve diğerleri hakkındaki **«bu haberleri âyetlerden ve hikmetli Kur'ân'dan sana okuyoruz.»** Ey Muhammed! Bu âyetleri sana okuyoruz. Âyetleri Hz. Peygambere okuyan Cebrâil olmasına rağmen Allah, bunu kendisine isnat etmiştir. Çünkü Cebrail'in (a.s.) okuması, Allah'ın onu görevlendirmesiyle olmaktadır.

Hakîm, hikmetli, hikmet dolu ve *muhkem* yani, kendisine, çelişki ve çarpıklıkların dokunmadığı şey anlamına gelir.

إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَۜ
خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ

فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا
وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ
عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا
اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

59. Şüphesiz İsa'nın hali, Allah katında Âdem'in haline benzer: Onu topraktan yaratıp, sonra ona 'ol' dedi. O da oluverdi.

60. Gerçek, Rabbindendir. Öyle ise şüphecilerden olma.

61. Her kim, sana bilgi geldikten sonra, onun (İsa'nın) hakkında seninle çekişmeye girerse, de ki: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağıralım da, duâ ve niyaz edelim, Allah'ın lânetini, yalancılar üzerine kılalım."

62. İşte bu, elbette en doğru bir haberdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah hiç şüphesiz yegâne galiptir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.

63. Eğer yüz çevirirlerse, Allah fesatçıları hakkıyla bilir.

59. «**Şüphesiz İsa'nın**», misâller silsilesindeki eşsiz «**hali, Allah katında Âdem**» peygamber«**in haline benzer.**» Âdem peygamberin akıllara durgunluk veren durumu konusunda, hiçbir şüpheci, şüphe etmemiş, hiçbir çekişmeci de çekişmeye girmemişti.

Allah, «**O'nu**»n kalıbını «**topraktan yaratıp, sonra ona**» insan «**'ol' dedi. O da oluverdi.**»

Rivâyet edildiğine göre, Necran heyeti Medine'ye geldi. Bunlar eşraftan olan ondört kişiydi. İçlerinde onların efendisi yani büyüğü, Âkib yani görüşüne bavurdukları kimse ve bir din adamı olan Ebû Hârise b. Alkâme de vardı. Bir ikindi namazı sonrasında Hz. Peygamber'e ulaştılar. Üzerlerinde değerli giysiler vardı. Kalkıp kıblelerine dönüp, namaz kıldılar. Hz. Peygamber'in ashabının onları engellemek istemeleri üzerine, Hz. Peygamber: *"Bırakın onları"* buyurdu. Daha sonra, Ebû Hârise b. Alkame ile bir başkası, Hz. Peygamber'e vardılar. Peygamber efendimiz onlara: *"Müslüman olun"* dedi. Onlar da: "Senden önce müslüman olduk" dediler. Hz. Peygamber: *"Yalan söylüyorsunuz. Sizin şu üç hareketiniz müslüman olmanıza engeldir: Haça tapmanız, domuz yemeniz ve Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeniz"* buyurdu. Adamlar: "Niçin Peygamberimiz olan İsa'ya sövüyorsun? dediler. Hz. Peygamber: *"Ne diyorum?"* dedi. "O'nun bir kul olduğunu söylüyorsun" dediler. Hz. Peygamber: *"Evet, o Allah'ın kulu ve elçisi, Allah'ın bekâr ve temiz olan Meryem'e ilkâ ettiği kelimesidir"* buyurdu. Onlar da kızarak dediler ki: "Sen babasız insan gördün mü hiç? Senin de kabul ettiğin gibi, onun babası olan bir insan yoktur. Öyleyse onun babası Allah'tır." Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Âdem peygamberin de ne annesi, ne babası vardı."* buyurdu. Bunun üzerine âyet indi. Bundan, Allah'ın oğlu olması gerekmez. İsa peygamber'in durumu da böyledir. Babasız ve annesiz yaratılmak, sadece babasız yaratılmaktan daha büyük bir harikulâdeliktir. Hasmın şüphesini gidermek için, çok daha tuhaf ve insanı hayrete düşüren birşey, tuhaf olan bir şeye benzetilerek misâl verilmiştir.

60. İsa peygamber ve onun annesi hakkında sana anlattığımız «**gerçek, Rabbindendir.**» Hristiyanların "o Allah'ın oğludur" sözü ve Meryem'in bir ilâh doğurduğunu söylemeleri gerçek değildir. «**Öyle ise şüphecilerden olma.**» Bu konuda sakın şüpheye düşme, gerçekten hak olanı, hak olarak bilmeye devam et. Şüpheden uzak dur, itminana er. İmam Ebû Mansûr "ismet (korunmuş olmak), mihneti gidermez, yasağı da kaldırmaz" der.

61. Hristiyanlardan «**her kim, sana bilgi geldikten sonra, onun (İsa'nın) hakkında**» İsa Peygamber ve onun annesi konusunda, açık ve kesin âyetleri senden dinledikten sonra, yine kötülük ve sapıklıkta devam edip, «**seninle çekişmeye girerse,**» onlarla konuşmayı kes, onlara inatçılar gibi muamelede bulun ve onlara «**de ki: 'Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadın-**

larımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağıralım...» Onlar sadece bedenleriyle orada bulunuyorlardı. Onlara, iddia ve delillerinizi de getirin dendi. Âyet, sadece erkek oğulları zikretmesine rağmen şumûlünde evlatlarınız manası vardır ki oğullarınız ve kızlarınız demektir. Sadece erkekleri zikretmesi, erkeklerin yaradılışta daha izzetli olmasındandır. Bizden ve sizden herkes, değerli bildiğini ve kalbinin bağlı olduğu, duâsının kabul edildiğine inandığını çağırsın **«da, duâ ve niyaz edelim, Allah'ın lânetini, yalancılar üzerine kılalım.'»**

Rivâyet edilir ki: Onlar duâ ve niyazla lanetleşmeye çağırıldıkları zaman, "dönüp bakalım" dediler. Birbirleriyle başbaşa kaldıkları zaman, Abdülmesih'e "görüşün ne?" diye sordular. O da "Ey Hristiyan topluluğu! Siz biliyorsunuz ki Muhammed, gönderilmiş bir peygamberdir. Size, sahibiniz Hz. İsa'nın emrinden bir bölüm getirmiş. Allah'a yemin ederim ki, hiçbir toplum yoktur ki peygamberle lanetleşsinde, büyükleri yaşasın, küçükleri yetişsin. Yani peygamberle lanetleşip de yaşayan hiç bir millet yoktur. Eğer böyle yaparsanız, helâk olursunuz. Eğer dininizde devam etmek istiyorsanız, onunla vedalaşıp, ülkenize dönün" dedi. Bununu üzerine Hz. Peygamber'e geldiler. O, Hüseyin'i kucağına almış, Hasan'ın da elini tutuyordu. Hz. Fatıma, Peygamber'in arkasında, Hz. Ali de Fatıma'nın arkasında yürüyordu. Bu esnada Hz. Peygamber: *"Ben duâ ettiğimde, siz de âmin deyin"* buyurdu.

Bunu gören Necran'lı din adamı şöyle dedi: "Ey Hristiyan topluluğu! Ben öyle yüzler görüyorum ki, Allah bir dağı yerinden yok etmek isteseydi, o yüzler sebebiyle yok ederdi. Lânetleşmeyin, helâk olursunuz."

Daha sonra Hz. Peygambere hitaben "Ey Ebü'l-Kâsım! Seninle lânetleşmeyip anlaşmaya ve sana her yıl, bin tanesi Safer ayında, bin tanesi de Recep ayında olmak üzere ikibin elbise ile otuz tane demirden yapılmış âdi zırh vermeye karar verdik" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlarla anlaşma yaptı ve onlara böyle bir yazı yazdı.

62. «İşte», İsa peygamber ve annesine ait anlatılan **«bu»** haber, **«elbette en doğru bir haberdir.»** Hristiyanların anlattıkları ise yalandır. **«Allah'tan başka»** hiçbir **«ilâh yoktur.»** Buradaki ifadede, Hristiyanların teslis inancını red için tekid ifade eden istiğrak *"min"*i kullanılmıştır.

«Allah hiç şüphesiz yegâne galiptir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.» Allah, her şeye kâdir olup, bütün bilgileri bilir ve onun ilmi her şeyi kuşatır, ulûhiyette hiçbir kimse ona ortak olamaz.

63. **«Eğer,»** bu açık ve parlak delilleri gözleriyle görüp de yine tevhidten **«yüz çevirirlerse, Allah»**ü Tealâ, o **«fesatçıları»**n fesadını **«hakkıyla bilir»** ve onları cezalandırmaya gücü yeter.

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى
كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ
بِه۪ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ
تُحَٓاجُّونَ ف۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَمَٓا اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ وَالْاِنْج۪يلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِه۪ؕ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ حَاجَجْتُمْ ف۪يمَا لَكُمْ
بِه۪ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪يمَا لَيْسَ لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰه۪يمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا
وَلٰكِنْ كَانَ حَن۪يفًا مُسْلِمًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٦٧﴾

64. De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin : Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. Allah'a hiçbir şeyi ortak tanımayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rabb'ler edinmeyelim." Yine yüz çevirirlerse, onlara deyin ki: "Şahit olun, biz muhakkak müslümanlarız."

65. Ey kitap ehli! İbrahim hakkında neden çekişip duruyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Aklınız ermiyor mu?

66. Sizler, hakkında bilgi elde etmiş olduğunuz konuda çekişmeye giriyorsunuz; ama kendisiyle ilgili hiçbir bilgi almadığınız kişi hakkında nasıl çekişmeye girişiyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.

67. İbrahim ne yahudi, ne de hristiyandı. Fakat o, sapık inançlardan arınmış, Allah'a boyun eğen bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.

64. «De ki; 'Ey kitap ehli» olan yahudi ve hristiyanlar! **«Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin:»** Hz. Peygamber, kitap ehlinin iman etmesini çok istiyordu. Allah ona, delil ve mücadele konusunda her akl-ı selim sahibinin görebileceği bir metod izlemesini emretmiştir. Burada da adalet üzerine kurulmuş bir ifade vardır. *"Gelin ey kitap ehli!"* Allah'ı bir olarak tanıyıp, ibadette samimi olmak üzere **«Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim.»** Allah'tan başkasını ibadetlerimize ortak etmeyelim ve, **«Allah'a hiçbir şeyi ortak tanımayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rabb'ler edinmeyelim.'»** Üzeyr Allah'ın oğludur, Mesih Allah'ın oğludur gibi bâtıl şeyler ileri sürmeyelim. Din adamlarının ortaya atmış olduğu helâl ve haramlara da itaat etmeyelim. Çünkü onlar da bizim gibi insanlardır.

Sizin onları tevhide davet edip şirki bırakmaya çağırmanıza rağmen, **«yine yüz çevirirlerse,»** sen ve mü'minler, **«onlara deyin ki: 'Şâhit olun, biz muhakkak müslümanlarız.' »** Yani, delil sizleri ilzam edip, sadece bizim müslüman olduğumuzu itiraf ediniz.

Rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz, Kayser'e şunları yazmıştır: *"Allah'ın elçisi Muhammed'den (s.a.v.), Rum büyüğü Herakliyüs'e. Hidâyete tâbi olanlara selâm olsun. Seni İslâm'a çağırıyorum. Müslüman ol ki, kurtulasın. Müslüman ol ki, Allah sana iki kat mükâfat versin. Eğer yüz çevirirsen, Erisliler'in günahı sanadır. De ki: Ey kitaplılar! Sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin. Yalnız Allah'a kulluk edelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rabb'ler edinmeyelim... Şâhit olun, biz müslümanlarız."*(23)

23- Buhârî, *Sahih.*

Sahih bir habere göre, Herakliyüs, Hz. Peygamber'in durumunu sormuş ve ona gelen yazıdan öğrenmişti, sonra da "yanında olsaydım, onun ayaklarını öperdim" demiş. Çünkü o, daha önceki kitaplardan, Hz. Peygamber'in doğruluğu hakkında bilgiler edinmişti. Fakat başkanlığın elinden gitmesinden korkuyordu.

Hz. Peygamber, Fars Kralı Kisra'ya da mektup yazıp İslâma davet etmişti. Kisra, kendisine verilen mektubu yırtmış, elçiyi de öldürmek istemişti. Elçi geri döndükten sonra, Hz. Peygamber ona bedduâ etmiş ve şöyle demişti: *"Allah onların mülkünü dağıtsın, ebediyyen mülk sahibi olamasınlar."* Nitekim öyle oldu.

65. «**Ey Kitap ehli!**» olan Yahudi ve Hristiyanlar! «**İbrahim**» (a.s.) «**hakkında neden çekişip duruyorsunuz?**»

Yahudi ve Hristiyanlar, İbrahim peygamber hakkında tartışmaya girmişlerdi. Her iki grup da, İbrahim peygamberin kendilerinden olduğunu iddia edip, Hz. Peygamber'e karşı övünmüşlerdi. Bu âyet, zikredilen bu olay üzerine nâzil oldu. Âyetin manası, "neden İbrahim Peygamberin sizden olduğunu iddia ediyorsunuz?" dur.

«**Oysa**» Musa peygambere indirilen «**Tevrat da,**» İsa peygambere indirilen «**İncil de ondan**» yani Hz. İbrahim'in vefatından «**sonra indirilmiştir.**» Size yahudi ve hristiyanlık isimleri kitap indirildikten sonra verilmiştir. Görüşünüzün bâtıl olduğuna «**aklınız ermiyor mu**» ki, imkânsız olan şeyler konusunda çekişmeye girişiyorsunuz? İbrahim (a.s.) ile, Musa (a.s.) arasında tam bin yıl geçmiştir. Musa ile İsa arasında da ikibin yıl geçmiştir. İbrahim peygamber nasıl kendisinden uzunca zaman sonra gelmiş olan bir dinin mensubu olur?

66. İşte «**sizler,**» o ahmak ve gâfillersiniz ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) «**hakkında**» Tevrat ve İncil'den «**bilgi**»ler «**elde etmiş olduğunuz konuda çekişmeye giriyorsunuz.**» Bu neyse, «**ama kendisiyle ilgili**» kitaplarınızdan «**hiçbir bilgi almadığınız kişi**» olan İbrahim Peygamber «**hakkında nasıl çekişmeye girişiyorsunuz?**» Sizlerin, iki kitabınızda da yani İncil ve Tevrat'ta İbrahim'in (a.s.) dini hakkında herhangi bir şey anlatılmamıştır.

Sizin ortaya attığınız ve bize de öğretmeye çalıştığınız delillerinizi «**Allah bilir.**» Sizin tartışmaya girdiğiniz konuları ise «**siz bilmezsiniz.**»

67. «**İbrahim ne yahudi, ne de hristiyandı. Fakat o, sapık inançlar-**

dan arınmış, Allah'a boyun eğen bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.» Buradaki müslümandan maksat, Allah'a itaat eden, boyun eğen, demektir. Yoksa Hz. İbrahim'in İslâm dini üzere olduğu kasdedilmemiştir.

"Müşriklerden değildi" ifadesinde "Üzeyr, Allah'ın oğludur" diyen yahûdilerin müşrik olduklarına ta'riz ve İbrahim peygamberin dininden olduklarını iddia eden müşrikleri de red vardır.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ
آمَنُوا وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ (٦٨) وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (٦٩)
يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ
(٧٠) يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ
الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٧١)

68. Gerçekten İbrahim'e insanların en yakını, ona tâbi olanlarla şu peygamber ve inananlardır. Allah da mü'minlerin dostudur.

69. Kitap ehlinden bir grup istedi ki, sizi şaşırtsınlar. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar da, farkında değiller.

70. Ey kitap ehli! Siz, bildiğiniz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

71. Ey kitap ehli! Siz bilip dururken, neden hakkı bâtıla karıştırıyor ve gerçeği gizliyorsunuz?

68. «Gerçekten İbrahim'e», onun dininden olduğunu iddia etmede **«insanların en yakını,»** onun zamanında **«ona tâbi olanlarla şu peygamber»** Muhammed (s.a.v.) **«ve inananlardır.»**

Hz. İbrahim'e insanların en yakını, Hz. İbrahim döneminde ona uyanlarla, Hz. İbrahim'e uyduğu için Hz. Peygamber efendimiz ve bu ümmetten Allah'a ve peygambere inananlardır. Çünkü, İbrahim peygamberin getirdiği birçok hükümler asıl itibariyle, bu ümmet tarafından da uygulanmaktadır.

«Allah da mü'minlerin dostudur.» Onlara yardım eder ve onları imanlarından dolayı güzel bir şekilde mükafatlandırır.

69. «Kitap ehlinden bir grup istedi ki,» İslâm dininden saptırıp, inkârcılığa sevkederek **«sizi şaşırtsınlar.»** Burada *"bir grup"* tabiri kullanılmıştır. Çünkü, kitap ehli içerisinde Allah'ın âyetlerini okuyan bir ümmet de vardır.

«Halbuki onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar da, farkında değiller.» Daha bilmiyorlar ki, onları saptırmaya çalışmaları, sadece kendilerinin veballerini artıracak, zararları kendilerine dokunacak ve azapları kat kat olacaktır.

Allahü Teâlâ daha önce kitap ehlinin yolunun haktan yüz çevirmek ve getirilen delilleri kabul etmemek olduğunu belirtince, burada ayrıca onların bununla yetinmediklerini, aksine Hz. Peygambere inananları şüpheye düşürmek suretiyle saptırmaya çalıştıklarını beyan etmiştir.

İnsanlar amel ve itikat bakımından farklıdırlar. İçlerinde öyleleri vardır ki, onlar korunmuş kaleye benzerler. Bütün insanlar onları sapıtmaya çalışsalar bile, yine de bir şey yapamazlar. Bu rütbe, dinde öyle bir rütbedir ki, oraya ancak peygamberler, veliler ve bazı mü'minler ulaşabilir. Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: "Örtü açılmış olsaydı, yine de yakînim artmazdı."

İnsanlar içerisinde öyleleri de vardır ki, bir heva rüzgârı esse, onları istediği gibi savurur. Hadis-i şerifte: *"İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibidir"* buyurulmuştur.(24) Yani insanlar, söz, ahlâk ve amel madenleridir. Altın

---

24- Müslim *Sahih*'inde tahric etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: *"Onların câhiliyye döneminde hayırlı olanları, anlayışlı oldukları zaman İslâmda da hayırlı olanlarıdır. Ruhlar bir araya gelmiş ordulardır..."* Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/266.

ve gümüş madenlerinde farklılıklar olduğu gibi, insanlarda da farklılıklar olur. Çünkü, madenler de derece derecedir. Burada, huyların da derecelerine işaret edilerek, mekârim-i ahlâkın cevherlerine dikkat çekilmiştir. Cevherlerin madenlerden, bazı ölçülerle ve birçok yorgunluk çekildikten sonra çıkarılması gibi, ahlâk cevheri de ancak, nefsi riyazete çektikten sonra çıkarılabilir.

Şair ne güzel söyler:
Yüksek rütbeler, çalışmayla kazanılır.
Yücelmek isteyen, geceleri uykusuz kalmalı.
Yücelik istiyor, fakat geceleri uyuyorsun.
İnci yakalamak isteyen denize dalmalıdır.

70. **«Ey kitap ehli!»** İncil ve Tevrat bile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini tasdik ettiği halde, **«siz,»** Allah'ın âyetleri olduğunu **«bildiğiniz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz ?»**

71. **«Ey kitap ehli! Siz bilip dururken»** ve kitabınızda mevcutken, **«neden»** Musa ve İsa peygamberlere indirilen kitapları tahrif edip elinizle yazmak sûretiyle ve güya bâtıl olduğunu göstermek için birini diğerine ilâve ederek **«hakkı bâtıla karıştırıyor ve gerçeği»** yani Hz. Muhammed'in peygamberliğini **«gizliyorsunuz?»**

وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
اٰمِنُوا بِالَّذٖٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا
اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَۚ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دٖينَكُمْۜ
قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِۙ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا اُوتٖيتُمْ اَوْ
يُحَٓاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِۚ يُؤْتٖيهِ مَنْ

يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

72. Kitap ehlinden bir grup: "Kendilerine indirilene iman edenlere, günün evvelinde inanın, sonunda da inkâr edin. Olur ki dönerler." dedi.

73. "Sizin dininize uyanlardan başkasını kabul ve tasdik etmeyin" (dediler). De ki: "Hidayet, Allah'ın hidayetidir. Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya Rabbinizin katında aleyhinize delil getirmelerinden (korkarak mı tasdik etmiyorsunuz?)." De ki: "Lütuf, Allah'ın kudret elindedir. Onu dilediğine verir. Allah'ın kudreti geniş, ilmi de tamdır."

74. "Rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf ve inayet sahibidir."

72. «Kitap ehlinden bir grup: 'Kendilerine indirilene iman edenlere, günün evvelinde inanın, sonunda da inkâr edin. Olur ki» mü'minler de **«dönerler' dedi.»**

Kitap ehlinin büyüklerinden ve başkanlarından bir grup, kendilerine tâbi olanlara, sabahleyin Kur'ân'a inanmalarını ve daha sonra da inkâr etmelerini söylemişlerdir. Böylece, mü'minlere iman etmiş olarak görünecekler. Sonradan da düşünüp, güya mü'minlerin görüşlerinin çarpık olduğunu anlayacaklar ve döneceklerdir. Böylece mü'minler de onlarla beraber döneceklerdir.

Burada, *"bir grup"*tan kasıt, Ka'b b. Eşref ile Mâlik b. Sayf'tır. Kıble değiştirildiği zaman arkadaşlarına "Kâ'be'ye doğru namaz kılmaları konusunda onlara indirilene inanın ve sabahleyin Kâ'be'ye doğru namaz kılın. Sonra da Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılın. Belki mü'minler: 'Onlar bizden daha iyi bilirler, bakınız döndüler' derler ve kendileri de dönerler" demiştir.

73. Ve yine onlar, Muhammed'e uyup müslüman olanları bırakın, **«'si-**

zin dininize uyanlardan başkasını kabul ve tasdik etmeyin' (dediler.)» Ey Muhammed!(s.a.v.) Sen onların başkanlarına «**de ki: 'Hidâyet, Allah'ın hidâyetidir.»** Onunla istediğini imana eriştirir. O imanda da sabitleştirir. Sizin hile ve tuzağınız ona zarar veremez. «**Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya Rabbinizin katında»** kıyamet günü «**aleyhinize delil getirmelerinden (korkarak mı tasdik etmiyorsunuz?')»** Size verilen kitap ve ilmin benzeri bir başkasına verildiği veya kıyamet gününde size delil getirip sizi susturacağı için siz bu sözü söylediniz ve bu tuzağı kurdunuz.(25)

«**De ki: 'Lütuf,»** hidayet ve inayet, «**Allah'ın kudret elindedir. Onu,»** kullarından «**dilediğine verir. Allah'ın kudreti geniş, ilmi de tamdır.'»** Allah'ın kudretinin tam olmasından dolayıdır ki, kullarından dilediğine lütuf ve ihsanda bulunur. İlminin kemalinden dolayıdır ki, doğruluk ve hikmetin dışında hiç bir fiili yoktur.

74. «Rahmetini, dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf ve inayet sahibidir.'» Bu ikisi de, daha önce geçenin kapsamış olduğu şeye eklemede bulunmak içindir. Şöyle ki: Yahudileri bu düşünceye iten, onların kıskançlığıydı.

Esmaî şöyle anlatır: "120 yaşına gelmiş bir arap gördüm. Ona, ömrünü uzatan şeyin ne olduğunu sordum. 'Hasedi bıraktım ve bâkî kaldım' cevabını verdi."

Denildi ki: "Şunlarda hasetçinin özelliklerindendir: Gördüğünde dalkavukluk eder, uzaklaşınca gıybet eder ve bir belayla karşılaşınca sövüp sayar." Şair de şöyle der:

Allahü Teâlâ bir fazileti yaymak dilediğinde,
Bu iş için hasetçinin dilini vasıta kılar.
Eğer ateş, kendisine komşu olanla tutuşmasaydı,
Odunun güzel kokusu bilinmezdi.

25- Merhum müellifin tefsirinde âyetin manası, açık değildir. Bu âyetin açıklanması şöyledir: Yahudiler, birbirlerine şöyle tavsiyede bulunmuşlar : "Dininize tâbi olandan başkasını kabul etmeyin. Peygamberlik iddiasında bulunana bakın. Eğer dininize uymuşsa kabul edin, uymamışsa yalanlayın. Sizin dininize uymayandan başkasının peygamberliğini kabul etmeyin. Size verilenin bir başkasına da verilmesinden ve bunun, Rabbiniz katında sizin aleyhinize delil olmasından korkulur.. Muhammed'in peygamberliğini kabul ederseniz, aleyhinize kıyamet gününde delil olur." (Sâbûnî)

Haset, nefsin yerilen huylarındandır. Tevhid, zikir ve Cebbar olan Allah'ın eserlerine bakarak, o kötü huyları yok etmek gerekir. İnsanların, bilgi, amel ve buna benzer diğer faziletli sıfatlarındaki makamlarının farklı olması, onlar için rahmettir. Bu farklılık, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir. Allahü Teâlâ, Kitabı'nda kıskançları şu şekilde yermiştir: *"Yoksa Allah'ın, lütfundan insanlara verdiklerini onlardan kıskanıyorlar mı?"*(Nisa: 54) Gıbta ise, övülen bir huydur. Allah bizleri, şerefli sıfatlarla ve lâtif ahlâkla süsleyip haset ve buğzetmekten uzak kılsın.

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ
اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ
لَا يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ
عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّٖنَ سَبٖيلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقٖينَ ﴿٧٦﴾

75. Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona bir kantar (dolusu mal) emanet etsen, onu sana öder. Onlardan öyle kimse de vardır ki, ona bir (tek) dinar emanet etsen, üzerinde durmadıkça onu sana ödemez. Bu, onların: "Ümmîler hakkında bize karşı bir yol (sorumluluk) yoktur" demelerindendir. Bildikleri halde, Allah'a karşı yalan söylerler.

76. Hayır! Kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa, Allah da sakınanları sever.

75. «Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona bir kantar (dolusu mal) emanet etsen, onu» eksiltmeden ve inkâr etmeden **«sana öder.»** Abdullah b.

Selâm gibi. Kureyş'li birisi, Abdullah b. Selâm'a 2000 ukye para emanet etmiş, o da bu meblâğı sonradan iade etmişti. Kitap ehlinden emanete riayet edenler, daha sonra müslüman olanlardır.

«Onlardan öyle kimse de vardır ki, ona bir (tek) dinar emanet etsen, üzerinde durmadıkça onu sana ödemez.» Kâ'b b. Eşref bunlardan biridir. Kureyşli bir zat, ona bir tek dinar emanet etmişti. O da bunu inkâr edip geri vermemişti. Bunun üzerine Allah onu yerdi. Kitap ehlinden hıyanet ehli olan kimseler, yahudi ve hristiyan olarak kaldılar.

Buradaki anlam, kitap ehlinden öyle insanlar vardır ki, onlar emanet ehli olma konusunda zirveye ulaşmışlar. Onlara çok fazla miktarda bir mal emanet edilmiş olsa, yerine iade ederler. Öyleleri de vardır ki, hıyanetin zirvesine ulaşmış olup, kendilerine azıcık bir şey emanet etmiş olsanız, ona ihanet ederler.

Sen üzerinde durup, başına dikilmedikçe ve birtakım deliller göstererek muhakeme olmadıkça sana hakkını ödemezler. Bu hakları ödemeyişlerinin sebebi, **«Bu onların,»** kitap ehli olmayan **«'ümmîler hakkında bize karşı bir yol (sorumluluk) yoktur' demelerindendir.»**

"Ümmî" anneye mensup olan, demektir. Hz. Peygamber de, "ümmî" diye adlandırılmıştır. Çünkü yazmasını bilmiyordu. Böylece, "üm=ana" demek, bir şeyin aslı demektir. Yazmasını bilmeyen kimseye anadan doğduğu andaki durumu üzere kaldığı için bu isim verilmiştir.

Bu durumu, kitaplarında mevcut olduğunu iddia ederek, **«bildikleri halde, Allah'a karşı yalan söylerler.»** Onlar yalancıdırlar. Allah'a iftira ediyorlar. Çünkü, kendilerine muhalefet edene zulüm yapmayı helâl sayıyorlar. "Onlar hakkında, Tevrat'ta bir haramlık yoktur" diyorlar. Bu konuda, Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Halbuki, emanete riayet etmek, bütün dinlerin gerekli kıldığı bir husustur. Başkasının malını alıkoymak ve ona hıyanet etmek haramdır.

76. «Hayır!» Ümmîlere karşı sorumlulukları vardır. **«Kim»**, Allah Tealâ'nın Tevrat'ta Hz. Peygamber'e iman etme ve emanete riayet etmç konusunda kendilerinden aldığı **«ahdini yerine getirir,»** şirk **«ve»** hıyanetten **«sakınırsa, Allah da»**, ahdini bozmayan, hain ve gaddar olmaktan **«sakınanları sever.»**

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Şu dört haslet kimde bulunursa, o kimse halis münafık olur. Kimde de o dört hasletten biri bulunursa, o kimsede de, o hasleti terkedinceye kadar münafıklık vardır: Kendisine bir şey emanet edilince ona hiyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği zaman sözünden döner ve bir kimseye hasım olduğu zaman fısk ve fücur işler. Yani haktan sapar."*(26) Bu, münafığın alâmetinin sadece dört taneden ibaret olduğunu göstermez. Kimlerin, içleri dışlarına uymazsa, onlar münafıktırlar.

Akıllı kimseye düşen, her hâl ü kârda sözüne sadık olup, verdiği sözü yerine getirmeye çalışmaktır.

Anlatıldığına göre, gencin biri, dünyanın güzelliklerine bakmamak üzere, Allah Tealâ ile bir sözleşme yapar. Günün birinde, pazara uğrar ve orada, inci ve cevherle işlenmiş bir kemer görür. Ona bakar ve beğenir. Sonra geçip gider. Daha sonra kemerin sahibi ona bakar. Genç, orayı terkettiği zaman, adam da kemeri kaybeder ve bulamaz. Hızlıca koşup, gence ulaşır ve: "Ey hırsız, şöyle şöyle tarif ettiğim kemerimi ver" der. Olay padişaha intikal eder. Padişah, gencin yaklanmasını emreder. Kemeri gencin belinde bulurlar. Padişah gence: "Ey genç, iyi kimseler gibi elbise giyinip, kötü işler yapmaya utanmıyor musun?" der. Bunun üzerine genç: "Vazgeçiyorum, vazgeçiyorum efendim! Allahım, bu gibi işi bir daha yapmıyacağım" der. Padişah, gencin dövülmesini emreder. Dövmeleri için soyunur. Bir de ne görsünler! Görünmeyen birisinden bir ses işitilir: "Bırakın onu. Dövmeyin. Onu te'dib etmek istedik!" Sonra padişah, bu gencin yanına gelip, alnından öper ve der ki: "Şu olayı bana bir anlat bakalım." Genç de anlatır. Padişah hayrete düşer ve *"...verdikleri sözü yerine getirenler..."*(Bakara: 177) âyetini okur. Bunun üzerine kemer sahibi, gence şöyle der: Bu kemeri sana veriyorum, Allah aşkına kabul et ve bana hakkını helâl et. Genç de: Benden uzak dur. Bu, senin işin değil, bütün işler ancak san'at sahibinin (Allah'ın) dir. Varlık üzerinde, Hakk'tan başkası etkili olamaz." der.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا

25- Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî, Ebû Davud. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/569.

يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّٖيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٧٧﴾
وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرٖيقًا يَلْوُنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ
الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

77. Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir değer karşılığında satanlar, işte bu kimselerin, ahirette nasibi yoktur. Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet gününde onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Onlara acıklı bir azap vardır.

78. Yahudilerden bir grup var ki, kitaba doğru dillerini eğip bükerler ki, siz onu kitaptan sanasınız. Halbuki o, kitaptan değildir. Ve derler ki: "O, Allah katındandır." Halbuki o, Allah katından değildir. Böylece onlar, bile bile Allah'a yalan isnadında bulunuyorlar.

77. Allah'ın Rasûlüne iman ve emanete riayet konusunda, «**Allah'a verdikleri sözü ve**» onlara iman ve yardım etme «**yeminlerini az bir değer karşılığında satanlar, işte bu**» çirkin sıfatı taşıyan «**kimselerin, ahirette nasibi yoktur.**» Onlara kızıp öfkelendiği için, «**Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet gününde onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır.**» Onları övmeyecek ve günah kirlerinden temizlemeyecektir. İşledikleri kötülüklerden dolayı «**onlara, acıklı bir azap vardır.**»

Bu âyet, Tevrat'ı tahrif edip, Hz. Peygamber'i öven kısmı değiştirerek Buna karşı rüşvet alan yahudiler hakkında nazil olmuştur. *"Allah onlara bak-*

mayacak" tan kasıt, onlara olan öfkeden dolayı, onları aşağılamaktır.

78. Tahrifatcı «**Yahudilerden**», Kâ'b b. Eşref, Mâlik b. Sayf ve yandaşları gibi «**bir grup var ki, kitaba doğru dillerini eğip bükerler**» ve onu öyle okurlar «**ki, siz onu kitaptan sanasınız. Halbuki o, kitaptan değildir. Ve derler ki: 'O**» muharref kitap «**Allah katındandır.' Halbuki o**» tahrif edilmiş olan kitap «**Allah katından**» indirilmiş «**değildir.**» Allah kelâmı da değildir. «**Böylece onlar, bile bile Allah'a yalan isnadında bulunuyorlar.**» Onlar yalancı ve iftiracılardır. Bu ifade, onların kasıtlı olarak yalan isnadında bulunduklarını tescil etmektedir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Onlar Yahudilerdir. Kâ'b b. Eşref'e geldiler ve Tevrat'ı değiştirdiler. Elleriyle bir kitap yazıp, onda Hz. Peygamber'in sıfatını değiştirdiler. Daha sonra, Kurayza Kabilesi gelip, onların yazdıklarını aldı ve kitaba karıştırdı."

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ
كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ
تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ
اَرْبَابًا اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79. Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği kimsenin, insanlara: "Allah'ı bırakıp da bana kul olun" demesi yakışmaz. Fakat, kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz şeyler uyarınca: "Rabbinize halis kullar olun" demesi yakışır.

80. Size, melekleri ve peygamberleri Rabb'ler edinmenizi de emretmez. Siz müslüman olmuşken, size inkârı emreder mi?

79. «Allah'ın kendisine» Tevrat gibi hakkı konuşan ve tevhidi emreden bir **«kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği kimsenin, insanlara: 'Allah'ı bırakıp da bana kul olun' demesi yakışmaz.»** Burada, onların, peygamberlerine iftirada bulundukları açıklanmaktadır. Necran Hristiyanları: "İsa bize, kendisini Rab edinmemizi emretti" demişlerdi. Beşer olsun veya olmasın, hiçbir kimse için böyle bir durum söz konusu değildir. Allah Tealâ bir kimseye, şeref verip ona birçok yüce hakikatleri bildirirse, onun böyle yapması nasıl düşünülebilir?..

«Fakat» onun insanlara, **«Kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz şeyler uyarınca: 'Rabbinize halis kullar olun' demesi yakışır.»**

"Rabbânî", Rabb'e mensup olan, ilim ve amel bakımından kemale ermiş olan, Allah'a ve onun dinine sıkı sıkıya sarılmış olan halis kul demektir. Bu ifade, ilâhı tanıyıp, ona itaat eden kimseye "recülün ilâhiyyün-ilâha mensup bir adam" denmesine benzer bir ifadedir.

80. «Size, melekleri ve peygamberleri Rabb'ler edinmenizi de emretmez.» Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bir insanın daha sonra, insanların kendisine ibadet etmesini istemesi, yakışık olan bir şey olamaz. Kureyşlilerin "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demeleri, Yahudi ve Hristiyanların da "Üzeyr Allah'ın oğludur, Mesih Allah'ın oğludur" demeleri gibi, melekleri ve peygamberleri Rabb edinmeyi emretmesi aklın alacağı bir şey değildir.

«Siz müslüman olmuşken, size inkârı emreder mi?» Sizler, ihlâs ve samimiyetle tevhide inandıktan sonra; size, meleklere ibadet etmeyi ve nebilere secde etmeyi mi emrediyor? Eğer bu şekilde size inkârı emrederse, kafir olur ve Allah ondan peygamberliği ve inancı çekip alır. Çünkü Allah, vahyi ve kitabı ancak, temiz nefislere ve pak ruhlara verir. Bir insan, hem peygamberliği, hem de Allah'tan başkasına ibadet etmeye çağırmayı birlikte yapamaz.

Bilmiş ol ki, ilim ve araştırma, rabbânîliğin (halis kul olmanın) asıl sebebidir. Kim ilim kazanmaya çalışır ve bu ilmi, amel için bir vesile kabul etmezse, onun çalışmasının boşa gitmesine delil olarak yeter. Ve bu kimse güzel bir ağaç dikerek manzarasını beğenen, fakat meyvesinden istifade etmeyen insana benzer. İlimsiz amel ve amelsiz ilim bunların hiçbiri, tek başına Allah'a yakınlığı ispat etmez.

Bilmiş ol ki, ilminin gereğini yerine getirmeyen âlimin, bilmeden birşeyler yapmaya çalışan cahil gibi, Rabbiyle arası açıktır. Bunların hiçbirinin, Allah'la bir alâkası yoktur. Çünkü, Allah'a yakın olmak, bilgiye dayanan amele yapışmakla mümkündür. Bu konuda Hz. Ali (r.a.): "İki tip insan belimi büktü. İbadetsiz âlim ve cahil sofu" buyurur.

Faydasız ilimden ve huşusuz kalpten Allah'a sığınırız. Öğrencilerin bilgiyi, Allah rızâsını elde etmek ve halis kullar olmak için tahsil etmeleri gerekir. Öğretme ve öğrenmeyle uğraşanlardan her kim bu işi, Allah rızâsını kazanmanın dışında bir amaçla yaparsa, onun ameli de, arzusu da boşa gitmiştir.

Burada şuna da işaret etmek gerekir. Hakikat ehlinin adeti, halis kullar, iyi ahlâklı, kitaptan öğrendiklerini yaşayan kimseler olmaları için kendilerine tabi olanları ve müridlerini terbiye etmek ve eğitmektir. Bunlar, iyice araştırırlar, halkın ağzından öğrendikleri şeylere dayanarak iftirada bulunmazlar. Bunu iddia edenlerin bazılarına, heva ve hevesleri ve insan olma özellikleri egemen olur, böylece birtakım entrikalarla halkı kandırırlar. Bazı cahilleri kendilerine tabi kılarlar, ağızdan duyma bazı sözlerle onları avlarlar. Hak yolda olan bazı talebeleri kandırırlar. Onlara hak yolu kapatırlar ve onların hak yolda olan insanlarla ve şeyhlerle görüşmesine engel olurlar. Onlara, kendilerinin yaptığı şeylere rızâ gösterip teslim olmalarını emrederler. Onlarda bunlardan başkasını tanımazlar ve böylece Allah'a değil onlara kulluk ederler. Zamanımızda birçok şeyhin durumu budur. Bu durum, kendisine kitap, hüküm ve nübüvvet verilen kimsenin özelliği olamaz!

وَاِذْ اَخَذَ
اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ
قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرٖيۜ قَالُٓوا اَقْرَرْنَاۜ

قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (٨١) فَمَنْ تَوَلَّى
بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (٨٢) أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ
وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ (٨٣)

81. Allah, peygamberlerinden ahit almıştı: "Ne zaman size bir kitap ve hikmet verirsem ve sonra size bir peygamber gelip onu tasdik ederse, ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz. İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?" demiş, onlar da: "İkrar ettik" demişler, Allah da: "Şahit olun, ben de sizinle beraber şahitlerdenim" buyurmuştu.

82. Bundan sonra kim yüz çevirirse, onlar fasıkların ta kendileridir.

83. Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur. Ve yine O'na döndürüleceklerdir.

81. Bir zaman «**Allah, peygamberlerinden**» şöyle bir «**ahit almıştı:**» Peygamberler, birbirlerini tasdik edeceklerdi. Bir peygamber, kendisinden sonra gelen peygamberi tasdik edecek ve ona ulaşırsa, yardım edecekti. Ona yetişemezse, kavmine, o gelen peygambere iman edip, ona yardım etmelerini emredecekti. Bütün peygamberlerden bu söz alınmıştı. Musa'dan İsa'ya, İsa'dan da Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman etmesi konusunda ahit alınmıştır. Bu hüküm, peygamberler için varsa, ümmetler için haydi haydi vardır. Bu âyet: "Ey Muhammed!(s.a.v.) Allah'ın, Peygamberlerden ve ümmetlerinden ahit aldığı zamanı hatırla" anlamını taşır.

«**'Ne zaman size**» helâl-haram ve Allah'ın koyduğu sınırları açıklayan

«bir kitap ve hikmet verirsem ve sonra size bir peygamber gelip onu tasdik ederse, ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz.» Hak din olan İslâm'ın ızharı için, onun peygamberliğini tasdik edip, düşmanlarına karşı ona yardım edeceksiniz. İman edip yardımda bulunmayı **«İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?' demiş, onlar da:»** bunu **«'ikrar ettik' demişler, Allah da:»** "Ey peygamberler ve ümmetleri, birbirinizin ikrarına **«'Şâhit olun. Ben de sizinle beraber»** sizin bu ikrarınıza **«şâhitlerdenim' buyurmuştu.»**

82. «Bundan» bu ahitten **«sonra kim»** anlatılanlardan **«yüz çevirirse,»** işte **«onlar, fâsıkların ta kendileridir.»** Allah'a itaattan ayrılmış isyancılardır. *"Fâsık"*, haddi aşıp, tecavüz eden demektir. Peygamberler, yüz çevirmezler ve onlardan fısk sadır olmaz. Bu durumun iki açıklaması vardır:

1. Ahit, peygamberlerden alınmıştır. Bu hususta ümmetleri peygamberlerine tâbi idi. Yüz çevirme ise, sadece ümmetlere aittir.
2. Suçsuz ve berî olmak (masuniyet-ismet), imtihanı (mihneti) ortadan kaldırmaz.

Bu durum, onların kitaplarında da mevcuttu ve bunu onlar da biliyorlardı. Hz. Peygamber'in, peygamberliğinin gerçek olduğunu da biliyorlardı. Öyleyse, onların inkâr etmelerinin, kıskançlık ve düşmanlıktan başka hiçbir sebebi yoktu. Onlar da, İblis gibi oldular. İblis'i de, onun kıskançlığı inkâra götürmüştü. Allah Tealâ onlara, bu durumdan ne zaman vazgeçeceklerini sormuştu. Onlar, Allah'tan başka bir tanrı ve Allah'ın dininden başka bir din istiyorlardı. Bu, aşağıdaki âyetten anlaşılmaktadır:

83. «Allah'ın dininden» yüz çevirip de **«başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez O'na»** boyun eğip **«teslim olmuştur.»** İsteyerek boyun eğenler, Allah'ın birliğini kabul edenler; istemeyerek boyun eğenler ise, inkârcılardır. Bunlar kendilerinde bulunan Allah'ın sanatının eserlerini ve sağlık, hastalık, zenginlik, fakirlik, neşe ve keder gibi hudûs delillerini inkâr ederler. Bunlar, kaza ve kaderi def edecek bir imkâna sahip değillerdir. Yine de inkâr ediyorlar. **«Ve yine O'na döndürüleceklerdir.»** Kendilerine veya başkalarına fayda ve zarar vermeye güçleri bulunmayan, yerde ve gökteki bütün varlıkların hepsi, Allah'a döndürülecektir. Bu ifade, hak din İslâm'a karşı çıkanlar için büyük bir tehdittir.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى
اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُو۫تِيَ
مُوسٰى وَع۪يسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ د۪ينًا فَلَنْ
يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي
اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ ا۪يمَانِهِمْ وَشَهِدُٓوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ
وَجَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٨٦﴾
اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ
اَجْمَع۪ينَ ﴿٨٧﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٨٩﴾

84. De ki: "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Rabb'leri tarafından Musa'ya, İsa'ya ve bütün peygamberlere verilenlere inandık. Onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız. Biz Allah'a teslim olanlarız."

85. Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, onun dini kabul edilmeyecektir. O kimse, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.

86. Allah, inandıktan, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir topluluğu nasıl hidayete iletir? Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

87. Bunların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır.

88. O lânetin içinde ebedî olarak kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmeyecektir. Onlara mühlet de verilmeyecektir.

89. Ancak bundan sonra, tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Çünkü Allah, ğafûr ve rahîmdir.

84. Ey Muhammed! «**De ki: 'Allah'a**» inandık. Buradaki emir, anlatılanlara kendisinin de inandığını bildirmek için, Hz. Peygamber'edir. *"İnandık"* ifadesinin çoğul olarak kullanılmasının sebebi, kralların adeti üzere Hz. Peygamber'in kadrini yükseltmektir. «**Bize indirilene...**» inandık. Bundan kasıt da Kur'ân'dır. «**İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene...**» yani bu peygamberlere indirilen suhufa da inandık.

Burada *"Esbat"* kelimesi, torunlar manasına gelir ve Hz. Yakub'un torunlarını ve zürriyetini ifade eder.

«**Rabb'leri tarafından Musa'ya**» indirilen Tevrat'a, «**İsa'ya**» indirilen İncil'e, onlar tarafından gerçekleştirilen mûcizelere «**ve**» adı geçsin veya geçmesin «**bütün peygamberlere verilenlere inandık. Onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız.**» Yahûdi ve Hristiyanların yaptığı gibi. Onlar peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkar etmişlerlerdir. Biz onların hepsine inanırız ve zamanlarında onlara indirilenin hakikatine de inanırız. Sadece bu peygamberlerin zikredilmesinin sebebi, âyetlerin, yahudi ve hristiyanlardan söz etmesindendir.

«**Biz, Allah'a teslim olanlarız.'**» O'na boyun eğenleriz. Burada *İslâm*'ın anlamı, boyun eğip, tamamen teslim olmaktır. İfadede, kitap ehlinin imanına bir tariz vardır. Çünkü onlar, bundan uzaktırlar.

85. «**Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, onun dini**» asla «**kabul**

edilmeyecektir.» Kim, tevhid ve Allah'ın hükmüne boyun eğme dışında başka bir din arama yoluna giderse, onun bu arayışı kesinlikle din olarak kabul edilmez. **«O kimse, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.»** Bu kimseler, bütün sevaplarını kaybetmiş ve cezaya müstehak olmuşlardır. İslâm'dan yüz çevirip bir başka din arayan kimse, faydayı kaybedip, zarara düşmüştür. Çünkü bu kimseler, insanların sahip olduğu "fıtrat-ı selime"yi bozmuşlardır.

86. «Allah, inandıktan, Peygamberin hak olduğuna şâhitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir topluluğu nasıl hidayete iletir?» Hakka karşı direnen, mütevazi olmayı bırakıp kibirlenen bir toplumun hidayete erdirilmesi uzak görülmektedir. Eğer, boyun eğip istekli olurlarsa, Allah da onları hidayete iletir ve buna muvaffak kılar. Burada *hidayetten* kasıt, Allah'ın onların hidayeti için gerekli olan sebepleri yaratmasıdır. Kulun, yapmasını istediği her fiilde, sünnetullah (Allah'ın kanunu) cereyan eder. Sanki Allah Teâlâ: "Onlar inkârı isteyip, onu dilediler. Allah onlar hakkında nasıl ihtida ve marifet yaratır" buyurmaktadır.

Burada, dil ile ikrar etmenin gerçek iman olmadığı konusunda bir delil vardır. İç, dışa aykırı olmamalıdır.

«Allah, zâlim kavmi hidayete erdirmez.» Nefislerine zulmedip, iman yerine inkâr eden, kendisine gerçek bildirildiği halde ondan yüz çeviren kimseye Allah Tealâ nasıl hidayet eder?

87. «Bunların» bu kötü sıfatlarla nitelenen insanların **«cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır.»**

"Ceza" dan kasıt, onların cennetten uzaklaştırılıp, onlara azap edilmesidir. Melekler de onlara, insanlar gibi lânet ederler. *"İnsanlar"*dan kasıt da, mü'minlerdir. Eğer bütün insanlar kastedilseydi, onları kabul etsin veya karşı çıksın, herkesin lânetlemesi gerekirdi.

88. «O lânetin» ve azabın **«içinde ebedî olarak kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmeyecektir. Onlara mühlet de verilmeyecektir.»**

*"Lânet içinde ebedî kalmak"*tan kasıt, kıyamet gününde melekler, mü'minler ve onlarla birlikte cehennemde bulunanların, onlara lânet etmeye devam etmeleridir. Onların azapları hafifletilmeyecektir, başka bir zamana da ertelenmeyecektir.

89. «Ancak bundan sonra, tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır.

Çünkü Allah, ğafûr ve rahîmdir.» Allah, dinden uzaklaştıktan sonra, tevbe edenlerin ve bozduklarını ıslah edenlerin tevbesini kabul edip, onlara ihsanda bulunacaktır.

Burada, *"ıslah olanlar"* ifadesi, *"tevbe edenler"* ifadesine atfedilmiştir. Bunun anlamı, sadece tevbe etmenin yetmeyeceğidir. Tevbe ettikten sonra sâlih ameller yapıp iç hallerini, Hak'la murakabede ve halkla muamelede ıslah ederler. Böylece, Allah Teâlâ'nın rahmet ve inayetini elde etmiş olurlar ve pişmanlık duyarak, nefislerini tasfiye ve tezkiye için riyazata devam ederler.

Serî es-Sakatî şöyle anlatır: "Bir gün, zayıfın kuvvetliye nasıl isyan ettiğine şaşmıştım. Sonraki gün sabah namazını kılınca, baktım ki arkasında binekli adamlar olan bir genç, gelmekte. Önlerinde de köleler vardı. Genç de binekliydi. Hayvandan indi ve sordu: 'Serî es-Sakatî hanginizdir?' Yanımda oturanlar beni işaret ettiler. Selâm verdi ve 'zayıfın kuvvetliye nasıl isyan ettiğine şaştığını söylemiştin. Bununla ne demek istemiştin?' dedi. Bunun üzerine dedim ki: 'İnsanoğlundan daha zayıf, Allah'tan daha kuvvetlisi yoktur. Bu zayıflığına rağmen insan, Allah'a isyanda bulunur.' Genç ağladı ve: 'Ey Serî, Rabbin benim gibi günaha batmış bir insanı kabul eder mi?' diye sordu. Ben: 'Batmış insanları Allah'tan başka kim kurtarabilir ki?' dedim. Genç adam: 'Ey Serî, ben birçok zulüm işledim, nasıl yaparım?' dedi. 'Gerçekten Allah'a yöneldiysen, Allah da, senin hasımlarını razı eder' dedim. Genç adam: 'Bana Allah'a giden yolu anlat' dedi. Ben de ona: 'Eğer, Allah'a varmak isteyen (muktesıt)lerin yolunu istiyorsan, oruç tutup namaz kılacaksın ve günahları bırakacaksın. Evliyanın yolunu istiyorsan, takıntıları bırakıp, Allah'a hizmete yapışacaksın. Allah'a gitmeye çalışana, bütün günahlardan tevbe etmesi ve gönlünü, Allah'ı müşahede etmekten başka bir şeyin meşgul etmemesi gerekir' dedim."

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söylüyor: *"Ey Abdullah! Dünyada garipmişsin, ya da yolcuymuşsun gibi ol. Kendini mezardakilerden say."*(27) Dünyaya meyletme ve onu vatan da tutma. Evine varmak isteyen yolcunun, başka şeylerle uğraşmayıp, bir an önce evine varmayı istediği gibi, sen de sakın kendi kendine, "dünyada uzun müddet kalacağım" deme.

Hadis-i Şerifte, kendine varlık izafe etmeye değil, fenâya (yok olmaya)

27- Buharî, Tirmizî, İbn Mâce.

işaret vardır. Çünkü vücut (varlık) Allah'ındır. Beden, ruh için neyse, kabir de ölü için aynı şeydir. Kabirdeki ölü, işini mevlâsına havale etmiştir. Aynen bunun gibi, kul da, kalbî ve bedenî âfetlerden hiç birine ilişmemeli, bilakis Allah'ın yaratmış olduğu, asıl fıtrata dönmelidir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا
كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

90. İnandıktan sonra inkâr edenlerin, sonra inkârlarında ileri gidenlerin tevbeleri kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapıklardır.

91. İnkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzü kadar altın fidye verse bile, kabul edilmeyecektir. Onlar için acıklı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

90. Yahudilerden, Musa ve Tevrat'a **«İnandıktan sonra»**, İsa ve İncil'i **«inkâr edenlerin, sonra»** Hz. Peygamber ve Kur'an'ı inkâr etmek suretiyle veya peygamber gönderilmeden önce Hz. Muhammed'e iman edip daha sonra inkâr ederek bu **«inkârlarında ileri gidenlerin»** inkârda ısrar edenlerin, onu tenkit edenlerin ve ahdi bozup imandan sapanların **«tevbeleri kabul edilmeyecektir.»** Çünkü onlar, helâk olmanın eşiğine gelmeden tevbe etmezler. *"Tevbeleri kabul edilmeyecektir."* ifadesi, tevbe etmezler, ifadesinden kinâyedir. Onların durumlarını ağırlaştırmak ve hallerini Allah'ın rahmetinden ümit kesmişlerin halleri şeklinde ortaya çıkarmak için bu ifade kullanılmıştır.

«İşte onlar» tam **«sapıklardır.»** Buradaki *"sapıklar"*dan maksat, tam sapıklar, demektir. Yoksa her inkârcı sapık olur. İster iman ettikten sonra inkâr etmiş olsun, isterse asıl itibariyle inkârcı olsun.

91. «İnkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzü»nü dolduracak **«kadar altın fidye verse bile, kabul edilmeyecektir.»** Burada, *"yeryüzü kadar altın"*dan maksat, çokluktur. Yani bir inkârcının, mal ve mülkü ne kadar çok olursa olsun, kıyamet gününde Allah'ın azabından hiçbir şeyle ve hiçbir şekilde kurtulma imkânı bulamıyacaktır. Burada inkârcıların, cezadan kendilerini kurtarabileceklerinden ümitlerini kesmeleri gerektiği beyan edilmektedir.

«Onlar için acıklı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur» ki, kendilerinden bu azabı kaldırsın veya hafifletsin.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kıyamet gününde, cehennemliklerden azâbı en hafif olanlara Allah şöyle der: 'Yeryüzündekiler senin olsaydı, onları fidye olarak verir miydin?' Onlar da: 'Evet verirdik' derler. Allah da: 'Ben senden, bundan daha basit olan bir şey istedim. Sen Âdem peygamberin sulbündeydin. Senden, bana ortak tanımamanı istedim. Sen ise, bana ortak tanımakta ısrar ettin' buyurur."*(28)

İmam Fahreddin er-Râzî der ki: "İnkârcılar üç kısımdır:

Bunlardan birincisi, küfürden tam bir tevbeyle tevbe edenlerdir. *"Tevbe edip, ıslah olanlar..."*(Âl-i İmran:89) âyeti bunu ifade eder.

İkincisi, söz olarak tevbe eden, fakat kalplerinde yine inkâr bulunanlar. Bunlara da *"tevbeleri kabul edilmeyecektir"* (Âl-i İmran: 90) âyeti işaret eder.

Üçüncü grup ise, hiçbir şekilde tevbe etmeden, inkârcı olarak ölenlerdir ki, bunlara da, *"inkâr edip kâfir olarak ölenler..."* (Âl-i İmran: 91) âyeti işaret etmektedir."

Bil ki, kişi, dîni hükümler doğrultusundan hareket edince nefsine hakim olur. Artık o kişi şeytana ait yedi sıfatla karşı karşıya gelmez. (Bunlar: riya, ucüb, hased, buhl, kibir, hubbi dünya ve gaflet'tir.) (Mütercim.)

Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Ümmetim adına en çok korktuğum şey,*

---

(28) Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel.

boş arzulara (hevâya) uyma ve uzun emeldir. Boş arzulara uyma Haktan alıkoyarken, uzun emel de âhireti unutturur."(29)

Zunnûn el-Mısrî de şöyle der: "İbadetin anahtarı, düşüncedir. İsabet etmenin alâmeti de, nefse ve hevaya muhalefet etmektir. Muhalefet ise, şehevî duyguları terketmektir."

Ca'fer b. Nasîr şöyle der: "Cüneyd bana bir dirhem verdi ve 'onunla incir satın al' dedi. Ben de incir satın aldım. İftar edeceği zaman inciri ağzına koydu ve ağlayarak çıkarıp attı. Daha sonra da 'götür onu' dedi. Sebebini sorunca da 'kalbime fısıldandı ki, Allah için terkettiğin şehvetten utanmıyor musun da, sonra tekrar ona dönüyorsun' dedi."

Ebû Süleyman ed-Dârânî de şöyle diyor: "Geceleyin ihsanda bulunanın, gündüzüne de yeter. Gündüzün ihsanda bulunanın da gecesine yeter. Her kim ki şehvetini tutma konusunda samimi olursa, bu ona azık olarak yeter. Allah Teâlâ da, yersiz istekleri O'nun rızası için terkeden bir kalbe azabetmekten yücedir."

Bilmiş ol ki, nefis, lâtif olan iki göz gibidir ve kötü huyların kaynağıdır. İnsanın iki tarafına yerleştirilmiş olup, kötü şeyleri emreder. Çünkü o, rûhânîyetten saptırmak için yaratılmıştır.

Bir de temiz nefisler vardır. Onlar da, Melekût-u Â'lâ'da (en yüksek makam) yaratılmışlardır. Onlar da, hayırları emreder, kötülüklerden sakındırırlar. Kötü nefisler, şeytanlar gibi, Melekût-u Süflâ'da (en düşük makam) yaratılmış olup, kötülükten başkasını emretmezler. Onların tabiatında, isyan, direnme ve kibirlenme vardır. Onun içindir ki bu nefis, nasihat dinlemez ve devamlı isyan eder. Nitekim bir salih kul şu beyti söylemiştir:

Bana kötülüğü emreden nefsim, cehaletinden dolayı
Başımdaki ak saçlardan ve ihtiyarlığımdan öğüt almadı.

Kötü ve ayıp şeyler yapmayı emreden nefis, ne gençten ve ne de yaşlıdan asla nasihat dinleyip ibret almaz. Yaşlandıktan sonra bile, cehaletin batağına saplanıp dururlar ve pişman olup da şehvetlerine gem vuramazlar. Her

---

29- Bağavî, Ebû Nuaym ve İbn Mende şu lafızlarla tahric etmişlerdir: *"Benden sonra ümmetim adına en korktuğum şeyler üçtür: Boş arzulara (hevâya) sapma, karınları ve cinsî istekleri konusunda şehvetlerine tâbi olma ve bilgiden sonra gaflet."* Bkz. Suyûtî, el-*Fethu'l-Kebîr*, 1/55.

kim bu sıfatlardan nefislerini temizlemezse, perişan olur, kaybedip cehennemde kalır. Allah Tealâ: *"Onu (nefsi) kirletip örten, ziyana uğramıştır"* (Şems:10) buyurmuştur.

Allah Tealâ, bizi de, sizi de kötülük emreden nefsin tuzağından ve şeytanın şerrinden korusun. Canımız bedenimizde kaldığı sürece de halimizi ıslâh etsin.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ
شَيْءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

92. Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız. Ne harcarsanız, Allah onu bilir.

92. Ey mü'minler! «**Sevdiğiniz şeylerden Allah**» yolunda ve onun nezdindekileri kazanmak «**için harcamadıkça**», elde etmek için yarışılan, gerçek «**iyiliğe ulaşamazsınız...**» İyiler grubuna katılamazsınız. Ya da, Allah'ın rahmet ve sevabını, cennet ve rızâsını elde edemezsiniz.

Burada, *"sevdiğiniz şeyler"*den kasıt, en çok sevdiğiniz, hoşunuza giden ve nefsinizin arzuladığı değerli mallarınızdır.

Sevdiğiniz değerli şeylerden veya sevmediğiniz basit şeylerden «**ne harcarsanız, Allah onu bilir.**» Allah Tealâ, infak ettiğiniz şeyleri çok iyi bilir ve bunlar iyi olsun, kötü olsun sizleri ona göre, hesaba çeker. Çünkü Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz. Buradaki ifadede, iyilerin verilmesine teşvik, kötülerin verilmesinden sakındırma vardır.

Bilmiş olun ki, isteğe ulaşmak için, sevdiklerinizi vermeniz gerekir. Onun için eski insanlarımız, en çok sevdikleri şeyleri, muhtaç olacakları kıyamet gününde kullanmak üzere, Allah için stok yapıp biriktirirlerdi. İnsan, sevgilisini verebilmesi için, ondan daha sevgili birisine kavuşmayı kesinlikle bilmiş olmalıdır.

Bu âyet indiği zaman, Ebû Talha, Hz. Peygamber'e gelerek şöyle der: "Ey Allah'ın Rasûlü, benim en sevdiğim mal, Beyruhâ ismindeki bahçemdir.(30) Onu Allah'ın sana gösterdiği gibi kullan." Hz. Peygamber: *"Ne güzel, bu kârlı bir mal, bu kârlı bir mal. Benim görüşüm, onu yakınlarına dağıtmandır"* buyurdu ve Ebû Talha da onu akrabalarına dağıttı.(31) Bundan anlaşılıyor ki, malların en sevimlisini akrabalara infak etmek, en faziletli olan infaktır.

Ömer b. Abdülaziz hakkında bir hikâye anlatılır. Onun hanımının çok güzel bir cariyesi varmış. O cariyeyi hanımından defalarca istemiş, fakat hanımı vermemiş. Ömer b. Abdülaziz hilâfete geçince hanımı, cariyeyi süsleyerek ona göndermiş ve demiş ki: "Ey Müslümanların Emiri, bunu sana hibe ediyorum. Sana hizmet etsin." Ömer de: "Bu cariyeyi nereden elde ettin?" diye sormuş ve "babam Abdülmelik'in evinden getirdim" cevabını almış. Ömer b. Abdülaziz, bu cariyenin nereden elde edildiğini araştırmış ve görmüş ki, bu cariye borçlu bir işçininmiş. Adam ölünce, terekesinden alınmış. Adamın durumu araştırılıp, vârisleri getirtilmiş. Onların hepsine malını vererek razı etmiş. Sonra çok sevdiği cariyeye dönerek: "Sen Allah için hürsün" demiş. Denilmiş ki: "Ey Mü'minlerin Emiri, cariye ile ilgili bütün şüpheleri giderdiğin halde niçin onu hürriyetine kavuşturdun?" Ömer de: "Başka türlü, nefisleri şehevî duygulardan alıkoyamadım" demiş.

Anlatıldığına göre, Rebi' felç olmuş. Bir dilenci gelip, kapısında istemeye başlamış. Rebi' "dilenciye şeker verin" demiş. Çünkü şekeri çok seviyor ve *"sevdiğiniz şeylerden vermedikçe, iyiliğe ulaşamazsınız"* âyetini böyle yorumluyor. Bunun üzerine, Rebi'in hastalığı uzamış. Canı tavuk eti istemiş. Kırk gün nefsini tutmuş. Sonra da hanımına: "Kırk gündür canım tavuk eti istiyordu. Fakat kendimi tuttum" demiş. Hanımı da ona: "Sübhanallah, bu et helâl olduğu halde, neden kırk gündür kendini tutuyorsun?" demiş. Hanımını pazara gönderip, tavuk satın aldırmış. Tavuğu kesip kızartmış, sonra bir de ekmek yapmış. Onları nar gibi kızarmış bir şekilde sofraya getirip, Rebi'in huzuruna koymuş. Bu defa dilenci, kapıda dikilip, "Allah rızâsı için bana da verin" diyormuş. Rebi' yemekten vaz geçmiş ve "şunu al ve dilenciye ver" demiş. Hanımı: "Fe sübhanallah" demiş. Rebi': "Emrettiğimi yap" diye diretmiş.

30- Beyruhâ Medine'de Hz. Peygamberin mescidinin karşısında verimli bir arazî (hurma bahçesi) idi.

31- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel. Bkz. Tefsîru İbn Kesîr, 1/299.

Kadın: "Kendin için iyi olanı yap" demiş. Rebi' de: "İyi olan neymiş" diye sormuş. Hanım: "Dilenciye bunun parasını verelim, sen de eti zevkle ye" demiş. Rebi': "Aferin, bana parasını getir" demiş. Sonra da: "Koy şuraya, şunu da al ve ikisini de dilenciye ver" demiş. O da vermiş.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي
إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَيةُ
قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَيةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٩٣)
فَمَنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ (٩٤) قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَهِيمَ حَنِيفًا ؕ
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٩٥)

93. Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in kendisine haram kıldıkları hariç, bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, Tevrat'ı getirin ve okuyun onu."

94. Bundan sonra, her kim Allah'a karşı iftirada bulunursa, onlar zalimlerdir.

95. De ki: "Allah, doğru söyledi. Öyleyse hanif olan İbrahim'in dinine tâbi olun. O, müşriklerden değildi."

"Yahudilerin yaptıkları zulümden... dolayı, kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri onlara yasakladık"(Nisa:160) âyeti indiği zaman, yahudiler bunu

inkâr etti ve kendilerini zulümden temize çıkardılar. Böylece, Kur'ân'ın getirdiğini inkâr ettiler ve şunu söylediler: "Bu yiyeceklerin haram kılındığı ilk insanlar bizler değiliz. Bunlar eskiden haram kılınmış şeylerdir. Bunlar, Nuh ve İbrahim peygamberlere de haram kılınmıştı, bize de ulaştı." Onların gayesi, Allah'ın kendileri aleyhindeki zulüm, azgınlık ve Allah yolundan alıkoymakla ilgili şehadetini yalanlamaktı. Bunun üzerine aşağıdaki âyet indi:

93. «Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in kendisine haram kıldıkları hariç, bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.» Burada helâl olan yiyecekler değil, bu yiyeceklerin yenmesiydi. Helâl veya haram olan, insanların fiilleriydi, eşyanın aslı değildi. Bütün yiyecekler, İsrailoğullarına helâl idi. Ancak İsrail'in, yani Yakup peygamberin kendisine yasaklamış olduğu deve eti ve sütü bunun dışındaydı. Rivâyet edildiğine göre, Yakub (a.s.) şikâyette bulunmuştu. Bunun üzerine siyatik hastalığına yakalandı. Böylece imtihan edilmek üzere bir belâ ve şiddetle karşılaştı. Acıdan, geceleri uyuyamıyordu. Bu hastalıktan kurtulursa, en sevdiği şeyi yememeye yemin etmişti. Onun için, deve eti ve sütünü kendisine haram kılmıştı.

Bu yiyecekler, Tevrat inmeden önce onlara helâl idi. Daha sonra onlar, azgınlaşıp zulme saptıkları için haram kılındı. Bunlar, Nuh, İbrahim ve diğerlerine nasıl haram kılınmış olabilir ?

«De ki: 'Eğer doğru söylüyorsanız, Tevrat'ı getirin ve okuyun onu.'» Burada Hz. Peygamber'e, onlarla kendi kitaplarıyla mücadele etmesi emrediliyor. Çünkü bu haramın, sonradan onların azıp zulme dalmalarından meydana geldiğini, onların kitapları da belirtiyor. Onun için Hz. Peygamber'e, "onlar kitaplarını getirsinler ve okusunlar" diye emir verilmektedir. Böylece onlar, donakalacaklar, susacaklar ve yalanları ortaya çıkacaktır.

Rivâyet edilir ki, onlar, kitaplarını getirmeye cesaret edememişler, donakalmışlar ve gerisin geri gitmişler. Bu olayda da, Hz. Peygamber'in doğruluğuna ve inkâr ettikleri neshin cevazına açık seçik delil vardır.

94. «Bundan sonra, her kim Allah'a karşı iftirada bulunursa, onlar zalimlerdir.» Kim Tevrat'ın, İsrailoğullarına indirilmesinden önce, onlara bazı yiyeceklerin yasaklandığını iddia edip, Allah'a karşı yalan uydurursa işte bunlar iftira etmekte ısrar edenler, zulüm ve düşmanlıkta aşırı gidenlerdir.

95. «De ki, 'Allah doğru söyledi. » Yani İsrailoğullarının bazı yiyecekleri kendilerine haram kıldıkları konusunda, Allah'ın indirdiği şeyde doğruluğu ortaya çıktı. «Öyleyse», bütün sahte dinlerden yüz çevirin, yani **«hanîf olan, İbrahim'in dinine tâbi olun.»** İbrahim'in dini, İslâm dinidir. Çünkü dinler, aslında tektirler. Sizler, zannettiğiniz gibi, onun dinine tâbi olmuş değilsinizdir. «**O**» İbrahim, «**müşriklerden değildi.'**»

Burada yahudilerin, müşrik olduklarına ve İbrahim peygamberle onlar arasında asla hiçbir dinî ilişki olmadığına işaret vardır. Burada ifade edilmek istenen Hz. Peygamber'in, İbrahim'in dininden olmasıdır. Çünkü o da tevhide ve Allah'tan başkasına kul olmamaya çağırıyordu.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ
لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (٩٦) فِيهِ آيَاتٌ
بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ
حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ
غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (٩٧)

96. İnsanlar için kurulan ilk ev Mekke'de bulunan mübarek ve âlemler için hidayet kaynağı olan Kâbe'dir.

97. Orada apaçık deliller ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Oraya yol bulabilene, o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir.

96. «**İnsanlar için**» yeryüzünde «**kurulan ilk ev Mekke'de bulunan**» Kâbe'dir.

Rivayet edildiğine göre, kıble, Kudüs'ten Kâbe'ye çevrildiği zaman yahudiler, Hz. Peygamber'e dil uzatmışlar ve şöyle demişlerdi: "Beytü'l-Makdis, Kâbe'den daha faziletli ve yönelmeye daha lâyıktır. Çünkü, Kâbe'den önce yapılmış olup, Mahşer yani toplanma yeri bütün peygamberlerin hicret yeri ve kıblesidir. Kıblenin Kâbe'ye doğru çevrilmesi bâtıldır." Bunun üzerine işte açıklamasını yapacağımız âyet indi. Âyetin anlamı, kulların ibadet etmeleri için yapılan ilk binanın, Mekke'deki Beytullah olduğudur. Beytullah, bu mukaddes beldenin sembolüdür. Âyet'i kerimenin metninde "Mekke" yerine *"bekke"* kelimesi geçmektedir. Bunun sebebi, insanların burada zahmetle karşılaşmalarındandır. Bir de "bekke" kırmak hurdahaş etmek anlamına gelir. Zalim insanların boynunu kırdığı için bu isim verilmiştir. Buraya yönelen her zalimi, mutlaka Allah helâk etmiştir.

Rivayet edildiğine göre: Beytullah'ı, Hz. Âdem'in yaratılmasından 2000 yıl önce melekler yapmışlardır. Âdem peygamber yeryüzüne indirildiği zaman, melekler ona: "Bu evin etrafında tavaf et. Biz, senden 2000 yıl önce tavaf etmeye başladık" dediler. Âdem peygamber ve ondan sonra gelenler, Nuh peygamber zamanına kadar onu tavaf ettiler. Nuh tûfanında bu ev (Beytullah) yerle bir oldu. Sonra Hz. İbrahim bu binayı yeniledi.

İbn Abbas (r.a.), "Bu bina yeryüzünde ilk defa Âdem peygamber tarafından yapılmıştır" der. Bu rivâyetler gösteriyor ki, Beytullah'ı ilk yapan Hz. İbrahim değildir. İbrahim peygamber, onu tamir edip, direklerini yükseltmiş ve kaybolmaya yüz tutan bu binayı ortaya çıkarmıştır. Çünkü Kâbe'nin yeri, Nuh tûfanından sonra yerle bir olup, kaybolmaya yüz tutmuştu. Sonra, Allah Teâlâ, Cebrail'i gönderdi, bu yeri İbrahim peygambere göstertip tamirini emretti. Bunu yapmayı emreden Allah (c.c.), tebliğ eden ve mühendis Cebrail, binayı tamir edip ortaya çıkaran Hz. İbrahim peygamber ve onun yardımcı ustası da, oğlu İsmail'dir. Onun için, "yeryüzünde, Kâbe'den daha şerefli bina yoktur" denilir.

O bina, **«mübarek»**, hac ve umre yapanlar için çok hayırlara vesile olan, günahlarını örten bir yer olup, **«ve âlemler için hidâyet kaynağı olan Kâbe'dir.»** Çünkü orası, insanların kıblesi ve ibadet ettikleri yer olup, Allah'ın yüce kudretine ve eşsiz hikmetine işaret eder.

97. «Orada, apaçık deliller» Oraya, kötü niyetlerle giden zalimlerin kahroldukların ait, açık deliller vardır. Fil ordusunun yenilgiye uğraması gibi. **«ve İbrahim'in makamı vardır.»** İbrahim'in makamı da oradadır. İbrahim peygamberin, Kâbe'nin taşlarını koyarken, üzerine bastığı bir kaya vardı. İşte o kayanın üzerinde, Hz. İbrahim'in ayaklarının izi vardır.

«Kim oraya» yani Harem'e **«girerse emniyette olur.»** Kendisine yapılacak taarruzdan kurtulur. Bu, İbrahim peygamberin duâsı ile olmuştur. Çünkü İbrahim peygamber: *"Ey Rabb'im, bu beldeyi emniyetli kıl"*(Bakara:126) demişti. Bir kimse, suç işleyerek Kâbe'ye sığınırsa, peşine düşülüp hesaba çekilmezdi. Bu konuda Ebû Hanife şöyle der: "Hıll'de[32], kısastan, dinden dönme sebebiyle veya zina suçundan ötürü öldürülmesi gereken bir kimse, Kâbe'ye sığınırsa, ona saldırılmaz. Ona yemek vb. gibi şeyler verilmeyip, dışarıya çıkmasına çalışılır. Bu durum, Hıll'de suç işleyip, sonra Harem'e sığınanlar içindir. Bir kimse, Harem'de, haddi gerektiren bir suç işlerse, orada cezası uygulanır. Orada hırsızlık yapanın gerekli organı kesilir, adam öldüren de öldürülür."

Bakara sûresinin 191. âyetinde şöyle buyurulur: *"...Onlar, Mescid-i Haram'ın yanında sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer orada sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün..."* Bu âyet, Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşanları öldürmeye izin vermektedir.

«Oraya yol bulabilene, o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır.» Hac göreviyle mükellef olanlar, mü'minlerdir. Mü'min olmayanlar, dini vecibelerden sorumlu değillerdir. Allah'ın bu konudaki hükmü böyledir.

Hac: Özel bir ziyaret anlamında olup, Allah Tealâ'nın, kullarına farz kıldığı bir hakkıdır.

Bu görev, oraya gidebilme imkânı olanlar, organları sağlam olanlar ve ulaşım için gerekli olan vasıta ve yiyeceğe sahip olanlar içindir.

«Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir.» Buradaki *"kim inkâr ederse"* ifadesini, "kim hacca gitmezse" yerinde anlamak gerekir. Haccın farziyetini tekid ve hacca gitmeyeni şiddetle sakındırmak için bu şekilde ifade edilmiştir. Yani, kimin hali vakti yerinde olur da hacca gitmezse, inkâr edene yaklaşmış ve ancak inkârcının yapabileceği bir işi yapmış demektir. Allah Tealâ'nın, âlemlerin kendisine ibadet etmelerine ihtiyacı yoktur.

---

[32] Harem-i Şerif'in dışında kalan sahaya verilen ad.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Her kim, kendisini belli bir zaruret veya fena bir hastalık, ya da zalim bir idareci engel olmadığı halde hacca gitmezse, dilerse yahudi, dilerse hristiyan olarak ölsün."*(33) Burada, yahudi ve hristiyanların zikredilmesinin sebebi, onların, haccı ve Kâbe'yi faziletli olarak görmeyişlerindendir. Bil ki, bu mukaddes yerlere ancak oralara aşık olanlar çokça gidip gelmek isterler.

Ali b. Muvaffak'tan rivâyet edilir: O, 60 defa hac yapmıştı. Diyordu ki: "Bundan sonra Haceru'l-Esved'e vardığımda, kendi hakkımda ve bu mekâna gidip gelişim konusunda şöyle düşündüm. Bilemiyorum, bu haccım kabul edildi mi, yoksa edilmedi mi? Uykuya daldım ve şöyle bir ses duydum: 'Ey Muvaffak'ın oğlu, sevdiğinden başkasını evine çağırır mısın?' Uyandım. Çok sevinmiştim. Bundan, Allah'ın ziyafetine davet edilmeyenin o ziyafetten hak sahibi olamayacağına işaret edildiğini anladım." Burada hac için hazırlık yapmaya çalışmayan, aksine fesat ve bozgunculuk yapan kimsenin halini kınama vardır. Allah Tealâ'nın hikmeti, her yıl insanların, İbrahim peygamberin çağrısına uymak için bu hoş yerleri özlemelerini gerektirmiştir. Çünkü İbrahim peygamber: *"...İnsanların kalplerini onlara meylettir."* (İbrahim:37) diye duâda bulunmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Amellerin en faziletlisi, Allah'a ve Rasûlüne inanmaktır. Sonra cihad, sonra da kabul olmuş hacdır."*(34)

Denmiştir ki: Günahların bağışlanması hac iledir. Cennet'e girmek de, kabul edilmiş (mebrûr) bir hacla olur. Mebrûr hac ise, şu iki şey ile olur:

1) Hacda, iyi ameller yapmak. İyi amel demek, insanlara iyilik yapmak, ihsanda bulunmak, yemek yedirmek ve selâm vermek demektir.

2) Haccın tamam olması için, orada günah işlemek, kötü söz söylemek ve isyan etmek.. gibi fiillerden kaçınmak.

Ebû Ca'fer el-Bâkir demiştir ki: "Beytullah'ı ziyaret etmek isteyen şu üç şeyi yapmadıkça ona önem verilmez:

33- Tirmizî, biraz değişik bir lâfızla şöyle rivâyet etmiştir: *"Kim, kendisini Beytullahi'l-hareme (Allah'ın kutsal evine) ulaştıracak binek ve azık bulurda haccetmezse ya yahudi veya hristiyan olarak ölür."* Tirmizi hadis garibdir, dedi. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/6.

34- Ahmed b. Hanbel, Dârimî.

a) Kendisini günahtan koruyacak verâ (Allah korkusu),

b) Gazabını yenecek hilm (yumuşak huy),

c) Kendisiyle arkadaş olan müslümanlara güzel muamelede bulunmak.

Her yolculuğa çıkması gerekende bu üç özelliğin bulunması şarttır. Özellikle de hacca gidenlerde... Bunları tamamlayan, haccını tamamlamış olur. Hac yoluna çıkanın, insanlara güzel ahlâkla muamelede bulunması gerekir."

Büyüklerden biri demiştir ki: "Kabul olan haccın işareti, hacının hacdan dünyayı istemeyip, ahireti isteyerek dönmesidir."

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَه۪يدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ
لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ
شُهَدَٓاءُ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

98. De ki: "Ey kitap ehli! Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Allah, sizin yaptıklarınıza şahittir."

99. De ki: "Ey kitap ehli! Niçin iman edeni Allah yolundan saptırıyorsunuz? Hak olduğuna şahitken, eğri olmasını istiyorsunuz. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."

98. Ey Muhammed! «**De ki: 'Ey kitap ehli! Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?**» Yahudi ve Hristiyanlara kitap ehli denmiştir. Çünkü onlara, kitap indirilmiştir. Burada, onların inkârının sebebi olarak, bir azarlama ve inkâr ifadesi vardır. *"Âyetler"*den kasıt, Kur'ân'da bulunan âyetlerle, Tevrat ve İncil'de bulunup Hz. Muhammed'in Peygamberliğine delalet eden haberlerdir. Halbuki **«Allah, sizin yaptıklarınıza şahittir.'»** Allah sizin, yaptığınız her şeyi çok iyi bilir, sizleri ona göre cezalandırır.

99. «De ki: 'Ey kitap ehli! Niçin iman edeni Allah yolundan», Hak dinden **«saptırıyorsunuz?»** O yol ki, ebedî mutluluğa ulaştırır. O, tevhiddir ve İslâm dinidir. Onlar, bazı tuzak ve fitneler uydurarak, insanların İslâm'a girmesine engel olmaya çalışıyorlardı ve diyorlardı ki: "Muhammed'in vasfı kitabımızda yok. Kitabımızda, Muhammed hakkında bir müjde de yok."

«Hak olduğuna şahitken, eğri olmasını istiyorsunuz.» Dosdoğru olan dinin, istikametten sapmış olmasını istiyorsunuz ki, insanlara onu, eğri olarak gösteresiniz. Meselâ Hz. Peygamber'in, sıfatını değiştiriyorsunuz.

Âyette geçen *"ivec"* eğrilik demektir. Mana isimlerinde kullanılır, sözünde eğrilik var, dininde eğrilik var, ifadeleri gibi. Madde isimlerinde eğrilik olduğu ifade edilmek istendiği zaman ise "avec" şeklinde kullanılır. Duvarda eğrilik var, ağaçta eğrilik var, gibi.

Halbuki, "sizler", o Allah yolunun dosdoğru olduğuna "şahitlersiniz." O yolun etrafında hiçbir eğrilik şaibesi yoktur. Ondan sapmak ise, bir ihlâldir, bozgunculuktur. **«Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.'»** Sizin insanları hak yoldan saptırdığınızı ve Hz. Peygamber lehine şehadette bulunmayı gizlediğinizi biliyor.

Kitap ehlini, mü'minleri saptırdıkları için azarlayan Allah, daha sonra da mü'minlere bunlara uymalarını yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا

اِنْ تُط۪يعُوا فَر۪يقاً مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ ا۪يمَانِكُمْ

كَافِر۪ينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ

اٰيَاتُ اللّٰهِ وَف۪يكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ

إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ
تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ
جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ
كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا
وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

100. Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilen bir gruba itaat ederseniz, imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevkederler.

101. Siz nasıl inkâr edersiniz? Size Allah'ın âyetleri okunuyor ve O'nun peygamberi de aranızda. Kim Allah'(ın dini olan İslâm)a sarılırsa, şüphesiz ki o doğru yola iletilmiş olur.

102. Ey iman edenler! Allah'tan, hakkıyla korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.

103. Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimetiyle kardeşler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar.

100. «Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilen bir gruba itaat ederseniz, imanınızdan sonra, sizi yeniden inkârcılığa sevkederler.» Burada *"bir gruba"* diye ifade edilmesinin sebebi, kitap ehli içinde, inanmış insanların da bulunmasıdır.

İkrime diyor ki : "Bu âyet, Şas b. Kays adında bir yahudi hakkında indi. Bu şahıs, Evs ve Hazrec kabilelerinin kalabalık olduğu bir yeri görmüş. Onların, aralarındaki sevgi ve ülfet yahûdiyi kızdırmış, hemen oraya görevli bir genç göndermiş. Bu genç, daha önce aralarında cereyan eden ve her iki kabileden de bir çok kimsenin öldüğü ve Evs kabilesinin zafer kazandığı Buas harbi ile ilgili şiirler okumuş. Bunun üzerine içlerindeki kabile taassubu deprenmiş, birbirlerine girmişler. Durum Hz. Peygamber'e haber verilmiş, hemen yanlarına varıp aralarını bulmuştur."

101. «Siz nasıl inkâr edersiniz?» Halbuki **«size,»** Kur'ân'dan **«Allah'ın âyetleri okunuyor ve O'nun peygamberi de aranızda.»** İnkâr size nasıl ulaşır? Halbuki Rasûlullah dilinden size taptaze Kur'ân okunuyor. Aranızda Hz. Peygamber var, size nasihatta bulunuyor ve size öğüt veriyor. **«Kim Allah'(ın dini olan İslâm)a»** yani hak dine, ki o da tevhid olan İslâm dinidir, sımsıkı **«sarılırsa, şüphesiz ki o, doğru yola iletilmiş olur.»**

Biliniz ki; buradaki hitabın zahiri, kitap ehlinedir. Batıni ise, dini, dünya karşılığında satan, ilminin gereğini yapmayan kötü ilim adamlarınadır. Bu ilim adamları, Kur'ân'ın getirdiği, "dünyaya gönül vermeyip hakka yönelme" ilkesini inkâr eden ilim adamlarıdır. Bu ilim adamlarının durumu, muma benzer. Mum kendini yakar, etrafını da aydınlatır.

Fudayl b. 'İyad şöyle der : "Bize bildirildiğine göre, kıyamet günündeki hesaba çekme, putperestlerden önce, fâsık ilim adamlarıyla, hafızlardan başlayacaktır."

102. «Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun.» Burada geçen *"ittika"*, iftial vezninde olup, korunmada aşırılığı ifade eder. Yani, "aşırı derecede korkun" manası taşır. *"Hakkıyla"* dan kasıt, korkulması gereken şekilde demektir. Bu da, emirleri yerine getirip, haramlardan sakınmada azami gayreti göstermekle olur. Takvada devam edip, ondan hiç ayrılmamak istenmektedir. **«Ve ancak müslümanlar olarak can verin.»** Allah için ihlâslı ve samimi olun. Nefislerinizde, Allah'tan başkasını O'na asla ortak kılmayın. Âyetin görünüründe, bu durumun haricinde bir hal üzere ölüm yasaklanmıştır. Bunun anlamı, "İslâm'a devam ediniz" demektir.

103. «Hep birlikte,» toplu olarak **«Allah'ın ipine sımsıkı sarılın.»** İslâm dinine, ya da Allah'ın kitabına sarılın. *"Habl"* kelimesi, ip anlamında olup istiare yoluyla İslâm dini, veya Kur'ân anlamında kullanılmıştır. Bunlardan herbiri, ipe benzer. Çünkü, zor bir yola giren, her an için ayaklarının kaymasından korkar. Bu yolun iki tarafında ve iki ucundan bağlı bir ipe tutunursa, korktuğundan emin olur. Ebedî saadet yolu da böyledir. Kaygan bir yoldur. Ondan saptırıcı etkenler çoktur. O yolda, halkın çoğunun ayağı kaymıştır. Kim yüce Kur'ân'a ve sapasağlam şeriat kanunlarına sımsıkı sarılırsa, dosdoğru yola iletilir ve cehenneme götüren sapıklıktan emin olur.

Sakın kitap ehli gibi, aranızda ihtilâfa düşerek haktan **«ayrılmayın. Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti»** ki, siz câhiliye döneminde düşmanlar idiniz. Aranızda düşmanlık, kin ve devam edegelen savaşlar vardı.

Denilir ki bunlar, Evs ve Hazrec kabileleriydi. Bunlar arasında öfke ve düşmanlık olmuş ve savaşmışlar. Savaşları da tam 120 yıl sürmüş.

«Ve» Allah Teâlâ, sizi İslâm olmaya muvaffak kılarak, kalplerinizi birbirinize alıştırdı da, bu alışma sayesinde, **«O'nun nimetiyle kardeşler olmuştunuz.»** Birbirini seven ve Allah'ın yolunda olan kardeşler oldunuz. Böylece, birbirine nasihat eden, biribirini seven ve hak yolda birleşen insanlar haline geldiniz.

Halbuki **«yine siz,»** daha önceleri, **«bir ateş çukurunun tam kenarında iken...»** İnkârınızdan ötürü, cehennem ateşine düşmek üzereydiniz. Ölüm sizi, o haldeyken yakalamış olsaydı, içine düşerdiniz. Bu durum, onların cehenneme düştükten sonraki muhtemel hayatlarını temsildir. Ateşin kenarında oturmuş, ateşe düşmek üzereyken, **«oradan da sizi O kurtarmıştı.»** Sizi İslâm'a iletmek sûretiyle, ateşe düşmekten kurtardı.

«İşte Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar.» Bu açıklamaların sebebi, sizin hidayette sebat etmeniz, doğru yoldan sapmamanız içindir.

Biliniz ki Allah, mü'minlere, önce takvayı, sonra onun yoluna sıkı sıkıya sarılmayı, sonra nimetlerini hatırlamayı emrediyor. Çünkü insanın fiilleri, ya korkudan, ya da hevesle birşeyi istemesinden meydana gelir. Korku, hevesle istekten önce gelir. Çünkü, zararın giderilmesi, faydanın celbedilmesinden önce gelir. Tıpkı insanın kötülüklerden arınması, güzel ahlâk ve iyi amellerle süslemeden önce olması gibi.

"Allah'tan hakkıyla korkunuz" ifadesi, Allah'ın cezasını hafifletmeye işarettir. Sonra bunu, Allah'ın dinine sımsıkı sarılma emrine bir sebep kılıyor. Sonra da bunu, heves, istek (rağbet) izliyor. *"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."* âyetindeki gibi.

Akıllı insanın yapacağı şey, Allah'ın emrine boyun eğmek, O'nun hükmüne itaat etmek, O'nun ipine sımsıkı sarılmak ve dinde ayrılığa düşmemektir.

Şeyh Nasr Abâdî şöyle der : "Takva sahibi insanın dört alâmeti vardır. Bunlar, Allah'ın helâl ve haramlarını koruyup onlara riayet etmek, elinden geldiğince çalışmak, sözüne sadık olmak ve elde olana kanaat etmektir."

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ
أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط
وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (١٠٤) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا
وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ط وَأُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ لا (١٠٥)

104. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü engelleyen bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanan ve ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azap vardır.

104. «Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü engelleyen bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.»

Burada istenen şey, hayra çağıran bir topluluğun bulunmasıdır.Yapılan çağrı, her ne kadar insanlardan bazılarına ise de, hitap, bütün insanlaradır. Bunun farz-ı kifaye olduğu anlaşılıyor. Bu görev, bütün insanlarındır. Fakat bazılarının yapmasıyla, diğerlerinin sorumluluğu düşer. Şayet bu görevi, bütün insanlar terkederse, hepsi birden günah işlemiş olurlar. Bu görev, işlerin en yücesi ve en üstünü olduğu için, bunu ancak ilim adamları yapabilirler. Câhil, bu işi yerine getiremez. Çünkü o, ne yapacağını bilemez. Belki de, hayrı engeller, yasağı emreder. Kendi mezhebini bilir, karşısındakinin mezhebini bilmeyip, onu engellemeye çalışır. Kaba davranacağı yerde yumuşak, yumuşak davranacağı yerde de kaba davranır.

Hz. Peygamber minberdeyken, "İnsanların en hayırlısı kimdir ?" diye sordular. O da : " *İyiliği emreden, kötülüğü engelleyen, Allah'tan en çok korkan ve sıla-i rahmi en çok yapan kimsedir*"(35) buyurdu.

Huzeyfe'den : "İnsanlar öyle bir zamanda yaşayacaklar ki, onlar için, bir eşek leşi, iyiliği emreden, kötülüğü engelleyen bir mü'minden daha sevimli olacaktır."

Hz. Peygamber de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur : " *Allah'ın yasakladığı hudut üzerinde duran yani yasaklarına riâyet etmeyen kimselerin misali, bir gemi halkının misali gibidir. Onlar gemi üzerinde kura çektiler. Bazılarına geminin üstü, bazılarına da geminin altı düştü. Alt kattakiler, su almak üzere üst kata uğradılar. Bu durumdan üsttekiler rahatsız oldular. Bunun üzerine alttakilerden biri, baltayla gemiyi oymaya başladı. Üsttekiler gelip "sana ne oluyor ?" diye sordular. Adam da, "Benden rahatsız oldunuz. Mutlaka su almam gerekir" diye cevap verdi. Eğer, bu adamın elini tutarlar, ve ona engel olurlarsa, hem onu, hem de kendilerini kurtarırlar. Eğer onu kendi kendine terkederlerse, hem onu, hem de kendilerini helâk ederler.*" (36)

Bir başka hadis-i şerifte de : "*Eğer insanlar, bir fenalık görür de onu değiştirmezlerse, Allah Teâlâ'nın azabı herkese şamil olur.*" buyurulmuştur.

35- Ahmed b. Hanbel ve Taberânî şu lâfızla tahric etmiştir: "*İnsanların en hayırlısı (Allah'ın kitabını) en iyi okuyanları, Allah'ın dinini en iyi bilenleri, Allah'tan en çok korkanları, iyiliği en çok emredenleri, kötülüğükden en çok menedenleri ve sıla-ı rahimi en çok yapanlarıdır.*" Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 2/18.

36- Buhârî, buna yakın bir lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/597.

İyiliği emretmek, emredilen şeye bağlıdır. Emredilen şey, vacip ise, emretmek de vacip olur. Eğer emredilen şey, mendup olursa, emretmek de mendup olur. Kötülüğü engellemek ise, bütünüyle vaciptir. Çünkü, bütün kötülükler çirkin şeyler olduğu için, onların terkedilmesi vaciptir. Engel olunacak şeyi bildikten sonra, ona engel olmanın şartı, o şeyin meydana gelmemiş olmasıdır. Çünkü, meydana gelmiş olan bir şey engellenemez. Çünkü olan olmuştur. Ancak yerilip, kötülenir. Kötü bir şeyin benzerine alışkanlıktan nehyedilir. Bu da onu yapacağına zann-ı galip hasıl olursa, olur. Meselâ; bir içkici görürsünüz. İçki içmeye hazırlanıyor, malzemeleri de hazır. Zannınızda yanılmıyorsunuz. Adama engel olmaya çalışırsanız, büyük bir zarara gireceksiniz. Bu durumda, "Engellemeye nasıl başlanır ?" derseniz, ben de şöyle derim: "Kolaydan başlayacaksınız. Fayda vermezse, zor olana doğru çıkacaksınız. Çünkü hedef, kötülüğe engel olmaktır." Allah, *"aralarını düzeltin"* buyurur, daha sonra da *"savaşın"* buyurur. (Hucurat: 10) Engel olmaya girişmek her mü'minin şartlara göre vazifesidir. Savaşla engel olma ise, devlet başkanı ve görevli kimseler içindir. Çünkü onlar, siyaseti daha iyi bilirler ve onların araçları da vardır. "Kim engellenir veya kime emredilir" dersen, ben de derim ki : " Mükellef olan veya çocuklar ve deliler gibi mükellef olmayan birisi, diğerine zarar vermeye yeltendiği an engellenir. Çocuklar, alışmamaları için haram şeyleri yapmaktan engellenirler. Günahkâr bir kimse üzerine de kendi işlediği günahtan başkasını menetmesi vaciptir. (Kendisi bu günahı işliyor diye başkasını menetme sorumluluğundan kurtulamaz.) Çünkü günahı kendisinin terketmesi de üzerine vaciptir. Engel olma, herkesin görevidir. İnsan kötülüğü hem kendisi yapmayacak hem de başkasını bundan menedecektir. İkisinden birini terketmesiyle, diğerinin vacip olması sakıt olmaz."

Peygamber (s.a.v.) efendimiz şöyle buyurur : *" Allah Teâlâ bu dini, fâsık insanlarla da desdekler."*(37) Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulur: *"Kıyamet gününde bir adam getirilip, ateşe atılır. Ateşte onun bağırsakları dışarı fırlar. Sonra o adam, eşeğin değirmende döndüğü gibi bağırsakları etrafında döner. Bunun üzerine cehennem halkı, o adamın başına toplanıp : "Ey falanca, senin halin ne böyle? Sen bize dünyada iyiliği emredip, kötülüğü engellemez miydin ? diye sorarlar." Adam da der ki : " Size emrederdim, fakat ben yapmazdım. Sizi engellerdim, fakat ben yapardım."*(38)

105. «Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanan ve

---

37- Taberânî: Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/345.

38- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel.

ihtilâfa düşen» hristiyan ve yahudi**«ler gibi olmayın.»** Kitap ehli olan bu iki topluluktan her biri, birçok gruplara ayrılmışlardı. Onlar, birtakım sahte şeyler uydurarak, Allah'ın açık âyetlerini gizliyorlar, ya da basit dünyevî birşey karşısında tahrif ediyorlardı.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde diyor ki: "Bunlar, bedenen de birbirlerinden ayrılmış, din adamlarından her biri, bulunduğu şehirde liderliğini ilân etmiş, sonra da bunların her biri, kendisinin haklı, diğerinin ise haksız olduğu iddiasında bulunmuştu."

Ben de derim ki: "Biraz insaflı düşünecek olursanız, bugünkü ilim adamlarının çoğu, aynı özelliğe sahiptirler. Allah'tan af ve rahmet dileriz."

Onlar kendilerine, Hakk'ı gösteren ve ittifak ederek söz birliği yapmanın gerekli olduğuna dair apaçık deliller geldikten sonra, ihtilâfa düşüp parçalanmışlardır. **«İşte onlara,»** bu parçalanmalarının cezası olarak ahirette, ardı arkası kesilmeyen **«büyük bir azap vardır.»**

Madem ki Allah, bu ümmete, iyiliği emredip, kötülüğe engel olma vazifesini yüklemiş, öyleyse bu güce ancak, din ve hak ehli kimselerin birbirini sevip, biribirine karşı ülfet ve sevgiyle ulaşılır. Allah Teâlâ onun için, bir uyarıda bulunarak, bölünüp parçalanmamayı emretmiştir. Bölünme ve parçalanma acze düşürür ve bu görev yerine getirilemez.

Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurur : " İnsanların mutlaka, iyi veya kötü bir yöneticisinin olması şarttır. Allah'ın peygamberi bile bir iş için iki veya daha çok kişi gönderdiği zaman mutlaka bunlardan birisini, işlerin doğru düzgün yürümesi için diğerine tâbi olmasını ve ona itaat etmesini emretmiştir. Aksi halde, herc ü merc olur, din ve dünya işleri alt üst olur, sistemler sarsılır." Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Her kim ki, cemaatten bir karış miktarı ayrılır, cennet nimetini göremez"*(39) buyurmuştur. Başka bir hadis-i şerifte ise : *"Allah'ın (kudret) eli cemaatledir. Şeytan tek kişiyle beraber olup, iki kişiden ise çok uzaktır"*(40) buyurmaktadır.

39- Buharî, Müslim hadisi şu lafızlarla tahric etmiştir: *"Kim emîrinden kötü bir davranış görürse, onun fenalığına sabretsin, (isyan etmesin!) Çünkü kim İslâm câmiasından bir karış ayrılır da ölürse, muhakkak o, câhiliyet ölümüyle ölür."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/69, 1/290.

40- Tirmizî değişik bir lâfızla şöyle rivâyet etmiştir: *"Allah'ın kudret eli cemaatle beraberdir. Kim cemaatten ayrılır tekbaşına kalırsa, tek olarak ateşe (cehenneme) gider."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/196.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ
اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ
فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا
عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

106. O gün bazı yüzler ağarıp, bazı yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: "İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz? İnkâr ettiğiniz için tadın azabı" denilecektir.

107. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmetindedirler. Onlar, orada ebedî kalacaklardır.

108. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana hakla okuyoruz. Allah âlemlere zulmetmek istemez.

109. Göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür.

106. «O gün, bazı yüzler ağarıp, bazı yüzler kararacaktır.» Ey mü'minler, birçok yüzlerin kararıp, birçoklarının da ağardığı günü hatırlayın. Yüzlerin ağarıp ya da kararmasından kasıt, korkulu ve neşeli olma halleridir. İsteğini elde edip, sevdiğine kavuşan için "yüzü ağardı" denir. Yani istediğine kavuştu ve yüzü güldü. Kendisine bir fenalık dokunan kimse için de "rengi soldu, şekli değişti" gibi ifadeler kullanılır. Âyetin anlamı : Kıyamet gününde insan, daha önce kazanıp gönderdiği şeylerle karşılaşır. Eğer karşılaştığı şeyler iyi şeyler ise, Allah'ın nimet ve lütfu ile sevinir, müjdelenir. İnkârcı da, işlemiş olduğu çirkin şeyleri karşısında görünce, üzüntü ve sıkıntısı artar. Ağarmak ve kararmak kelimelerinin gerçek manalarında kullanılmış olduğu da söylenir. Hak ehli olanların yüzü beyaz, diğerlerinin yüzü ise, bunun zıddı ile damgalanacaktır.

«Yüzleri kararanlara: 'İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz?» denecektir. Buradaki sorudan kasıt, onların durumunun hayret ve şaşkınlık ifade ettiğini belirtmektir. Çünkü, iman edip tevhidte karar kıldıktan sonra inkâra sapmışlardı. O halde, Kur'ân'ı ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) **«inkâr ettiğiniz için tadın azabı!' denilecektir.»**

107. «Yüzleri ağaranlar ise, Allah'ın rahmetindedirler.» Yani onlar, cennet ve ebedî nimetler içerisinde olacaklardır. Cennet'ten *"rahmet"* diye bahsedilmesi, mü'minler, bütün ömürleri boyunca Allah'a itaat etseler bile oraya, ancak Allah'ın rahmeti sayesinde girebileceklerine dikkati çekmek içindir. **«Onlar, orada ebedî kalacaklardır.»** Onlar, cennetten başka bir yere gitmeyecek ve ölmeyeceklerdir.

108. «İşte bunlar,» inkârcıların azabını, mü'minlerin sevincini belirten âyetler, **«Allah'ın âyetleridir. Onları sana hakla»** ve adaletle **«okuyoruz.»** **«Allah»** hiçbir şekilde **«âlemlere zulmetmek istemez.»** Allah, hiçbir yaratığına zulmetmez. Bunu nasıl yapsın? Çünkü zulüm, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmaktan ibarettir. Oysa Allah, ancak kendi mülkünde tasarrufta bulunur. Allah kendisinin olan mutlak mülkünde, zulümle değil, sırf adalet ve hikmetle muamele buyurur.

109. «Göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır.» Yerde ve göklerde bulunan, mal, mahluk, ölüm ve yaratma gibi hadiseler tek olan Allah'a aittir. **«Bütün işler»**in uygulanması, başkasına değil, **«Allah'a döndürülür.»** Kulların bütün işleri Allah'ın hüküm ve kazasına döner. Allah da onlara, hiç kimsenin müdahalesi olmadan karşılığını verir.

كُنْتُمْ

خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ

الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ ۗ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾
لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّا اَذًى ۚ وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ قف
ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا
بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ قف ﴿١١٢﴾

110. Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz; iyiliği emreder, fenalığı engellersiniz. Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inansaydı, elbet bu, kendileri için hayırlı olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.

111. Onlar size, eziyetten başka hiçbir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.

112. Nerede olsalar, onlara zillet-alçaklık vurulmuştur. Meğer ki, Allah'ın ahdine ve insanların ahdine sığınmış olsunlar. Allah'ın gazabına uğradılar ve onlara miskinlik damgası vuruldu. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden dolayıdır. Haksız yere peygamberleri de

öldürüyorlardı. Bu, onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandır.

110. «Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz.» Siz, hayırlı ümmet olmaya devam ediyorsunuz. Çünkü siz, insanların fayda ve menfaati için ortaya çıkarılmışsınız.

«İyiliği emreder, fenalığı engellersiniz.» Hayırlı ümmet olmanın sebebi, iyiliği emredip, kötülüğü engellemedir. Bu hayırlılığın sebebi iki tane güzel niteliktir. İyiliği emretme, kötülüğe engel olma. İnanılması gereken şekilde, **«Allah'a,»** O'nun peygamberine, kitaba, hesaba ve cezaya **«inanırsınız.»**

«Kitap ehli de,» sizin imanınız gibi **«inansaydı, elbet bu, kendileri için»** reislikten ve halkı kendilerine tâbi kılmaktan daha **«hayırlı olurdu. (Gerçi) içlerinde»** Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi **«iman edenler»**, dünya ve âhiret saadetini elde edenler **«var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.»** Yani, inkârlarında diretiyorlar.

111. «Onlar, size eziyetten başka hiçbir zarar veremezler.» Onların size, sadece eziyet vermekten başka hiçbir şekilde zararı dokunmaz. Hiçbir etkisi olmayan tenkit ve tehditlere aldırış bile edilmez.

«Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar.» Onlar sizinle şavaşa bile girmiş olsalar, sizden ölü, esir gibi hiçbir şey elde edemeden, yenilgiye uğramış olarak, gerisin geri dönüp giderler. **«Sonra onlara,»** hiçbir kimse tarafından **«yardım da edilmez.»** Sizin öldürme ve bazı ganimetler almanıza da engel olamıyacaklardır. Burada, onlar içinde bulunan inanmış insanlara bir müjde ve dinlerinde sebat etmeye teşvik vardır. Onlara, sözle dahi bir eziyette bulunamıyacaklardır. Benî Kurayza, Benî Nadir ve Hayber yahudileri gibi, onların da işlerinin sonu rezil ve perişan olmaktır.

112. «Nerede olsalar, onlara zillet-alçaklık» damgası **«vurulmuştur.»** Nerede ve ne zaman bulunurlarsa bulunsunlar onların üzerine zillet damgası vurulmuş ve onlar bununla kuşatılmış durumdalar. **«Meğer ki, Allah'ın ahdine ve insanların ahdine sığınmış olsunlar.»** Allah'ın ve müslümanların zimmeti dışında bulunanları, onların zimmetine sığınmayanları zillet kaplamıştır.

Zimmî'nin eman elde etmesi iki şekilde olur :

1) Zimmî'nin, cizye vermeyi kabul ederek cizye vermesi suretiyle.

2) Devlet başkanının görüşüne bırakılanlar. Devlet başkanı, ictihadına göre, dilerse bunlara ücret karşılığı, dilerse karşılıksız eman verir. Bu durumu, onun ictihadı belirler.

Bunlardan birincisine, Allah'ın ipi-emanı, ikincisine ise, müslümanların ipi-emanı adı verilmektedir. Bu iki eman da müslümanların vasıtasıyla meydana gelir, fakat itibar yönünden değişiktirler, yani değişik olmaları itibaridir.

«Allah'ın gazabına uğradılar ve... »Yani, Allah'ın gazabını hak ederek döndüler de **«onlara miskinlik damgası vuruldu.»** Yani onları her taraftan fakirlik kapladı. Yahudiler çoğu kez fakirdirler. Bunlar, ya gerçekten fakirdirler, ya da fakir görünürler. Zengin olsalar bile, aslında fakirdirler. **«Bu,»** zillet ve miskinlik damgasının vurulması, **«onların, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden dolayıdır.»** Onlar, Allah'ın Hz. Peygamber'den bahseden âyetlerini ve diğer âyetleri devamlı bir sûrette inkâr ediyorlardı.

Ve onlar, **«haksız yere peygamberleri de öldürüyorlardı.»** Bu son kitap ehli yâni Hz. Peygamber zamanında yaşayanlar bizzat peygamberleri öldürmediler ise de onlar, geçmiştekilerin yaptıkları bu kötülükten inanç olarak memnundurlar. Onun içindir ki, "öldürme" fiili onlara isnad edilmiştir.

«Bu,» inkâr etme ve öldürme **«onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandır.»** Onların bu duruma düşmelerinin sebebi, isyan edip, devamlı bir şekilde Allah Teâlâ'nın koyduğu sınırları tecavüz etmelerindendir. Küçük günahlarda ısrar etmek, büyük günahları işlemeye götürür. Büyük günahlarda ısrar etmek ise, inkâra götürür. Kim suç ve günaha dalarsa, kalbinde isyan karanlıkları artar. İman ışığı zayıflayıp, inkâr karanlığı oluşur. Bu durumdan Allah'a sığınırız.

Kur'ân-ı Kerim'in bir başka âyetinde buna şöyle işaret edilir : " *Hayır, onların işledikleri, kalplerinde pas olmuştur."* (Mutaffifîn:14) Allah Tealâ'nın, *"bu isyan etmelerindendir"* sözü de, sebebin sebebini belirtmektedir. Bu anlamda, anlayış ehli şunları söylüyorlar:

"Edebi terk etmeye alışan, sünnetleri terkeder. Sünnetleri terkeden, farzları terkeder. Farzı terkeden, şeriatı hafife alır. Bununla sınanan da küfre düşer. Mü'minin yapacağı şey, içine düşmesi korkusuyla, nefsi için, günah kapısını açmamaktır. Bilâkis, şeriatın kendisine mübah kıldığı bazı şeyleri de terketmesi gerekir. İşte bu durum, takvanın kemalidir."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : " *Kul, kendisinde sakınca olmayan bir şeyi, onda sakınca vardır endişesiyle terkedinceye kadar, gerçek takvaya ulaşamaz.*"(41) Bir başka hadislerinde ise : " *Helâl da bellidir, haram da. Bu ikisi arasında şüpheli şeyler vardır. Şüpheli şeylerden korunan, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere düşen, uçurumun kenarında otlatarak uçuruma düşme korkusu olan çoban gibi, harama düşmüş olur*"(42) buyurulmaktadır.

Hadiste, harama düşme korkusuyla, şüpheli şeylerden sakındırılmıştır. Bu durum (sedd-i zerîa), harama götüren vasıtaları ortadan kaldırmadır.

Cüneyd-i Bağdâdî der ki : "Taçların, kralların başında olduğu gibi, ibadetler de, âriflerin başlarındadır." Onun elinde bir tesbih görülür. Ona denir ki: " Sen bu şerefinle eline nasıl tesbih alırsın?" O da der ki : " Biz, varacağımıza bu yolla vardık. Onu asla terkedemeyiz."

Şeyh Ebû Tâlip de şöyle der : "Virdlere devam etmek, mü'minlerin ahlâkı ve âbidlerin yoludur. O, imanı artırır ve yakîn derecesinin işaretidir."

Şeyh Ebû'l-Hasan der ki : "Üstadıma, muhakkiklerin (hakikat ehli) virdlerini sordum. O da 'hevayı bırakıp, mevlâyı sevmektir. Bir şeyin sevgisi, kendisinden başka bir şeyin sevilmesine manidir. (Yani, hem mevlâyı hem de hevayı sevmek mümkün değildir.)' dedi. Ve yine 'vird, nefsin, hakkı bâtıldan ayırmasıdır. Kul her zaman, vird ve itaata devam edip, isyan ve kötülüklerden kaçınması gerekir' dedi."

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün ashabına şöyle der : "*Allah'tan gerçek şekilde utanın.*" Ashab der ki: " Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a hamd olsun. Biz Allah'tan utanıyoruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber : " *Böyle değil. Kim Allah'tan gereği gibi utanırsa, başı ve baştaki bütün organları, karnını ve yediklerini haramdan korusun. Ölümü ve kabirdeki durumunu hatırlasın. Ahireti isteyen, dünya ziynetini terkeder ve her kim bunu yaparsa, Allah'tan gerçek şekilde utanmış olur*" buyurur.(43)

41- Tirmizî, Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/682.

42- Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâi ve ibn Mâce, Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/568.

43- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Bkz. *el-Feth'ül-Kebîr*, 1/178.

Meşâyihten biri şöyle der : "Bir insan, ikiyüz sene yaşar ve şu dört şeyi bilmezse, cehenneme ondan daha lâyık kimse bulunmaz:

1) Gizli ve açık, herşeyi Allah'ın bildiğini ve O'ndan başkasının veremiyeceğini ve engel de olamıyacağını bilmek.

2) Yaptığı işi, Allah'ın bildiğini, kişi bilmelidir. Çünkü Allah Tealâ, kendi rızâsının dışında bir şey için yapılan ameli kabul etmez.

3) Kendi nefsinin acziyetini bilmesi: Kişi, Allah'ın hüküm verdiği şeye müdahelede bulunamaz.

4) Allah'ın ve kendinin düşmanlarını bilmesi ve onlarla bilerek savaşıp, onları yenmesi."

Bilgi, ârifin silâhıdır. Her kim, gerçek bilgiye sahip olursa, açık ve gizli düşmanlarına üstün gelir ve dileğine ulaşır. Nefis, düşmanın gözüdür. İyi ameller yaparak, zikrederek ve düşünerek, her an onunla savaşıp şerrinden korunmanız gerekir. Allah, bizi de, sizi de, şerlerden korusun!

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ
يَتْلُونَ آيَاتِ اللّٰهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ (١١٣) يُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ
يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَاُولٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ (١١٤) وَمَا يَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ (١١٥)

113. Hepsi bir değildir; kitap ehli içinde gece saatlerinde ayakta durup, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.

114. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve hayırda yarışırlar. İşte onlar,

sâlihlerdendir.

115. Onların yaptıkları iyilikler inkâr edilmeyecektir. Allah, takva sahiplerini bilir.

113. Kitap ehlinin «**hepsi bir değildir.**» Onların hepsi, iyilik ve çirkinlikte birbirine denk ve eşit değildir. «**Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.**» Onların hepsinin, birbirine denk olmadığını belirtmek için söylenmiş bir söz. Sözün tamamının şöyle olması gerekir : "Onlar içerisinde, yerilmiş bir topluluk da vardır." Fakat bu kısım zikredilmeyip, iki zıttan biri zikredilerek, diğerinin anlaşılması istenmiştir.

Kitap ehli içerisinde, dosdoğru ve âdil bir topluluk vardır. Bunlar, Abdullah b. Selâm ve diğerleri gibi müslüman olan kimselerdir. Bu âyet, yahudi din adamlarının, yahudiler içerisinden müslüman olan Abdullah b. Selâm ve diğerleri hakkındaki: "Muhammed'e (s.a.v.) inananlar, bizim şerlilerimizdi. İyilerimiz olsaydılar, babalarının dinlerini terketmezlerdi." sözleri üzerine inmiştir.

Âyetteki *"secdeye kapanmak"*tan kasıt, onların namaz kılmalarıdır. Kur'ân okuduklarından bahsediliyor. Halbuki secdede okuma yoktur. Demek ki onlar, namaz kılıyorlarmış. Hz. Peygamber şöyle buyurur : *" Dikkat ediniz! Rukû ve secde halindeyken Kur'ân okumam yasaklandı."* Onların namazlarından maksat da, teheccüddür.

114. «**Onlar,**» şeriat'ın söylediği şekilde, «**Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülüğü engellerler.**» Burada kitap ehlinden diğerlerinin bu görevi yerine getirmediklerine, aksine insanlara sapıklığı emrettiklerine ve Allah yolundan alıkoymaya çalıştıklarına dair bir ta'riz vardır. Çünkü bu, kötülüğü emir, iyiliği nehiydir. «**Ve hayırda yarışırlar.**» Hayırda yarışmak, hayır yapmada istek ve hevesini artırıp, aşırı derecede hayır işlemek demektir. Yani hayırın bütün çeşitlerinde, en üst dereceyi elde etmeye koşarlar.

Bu sıfatlarla anılan kimseler, «**işte onlar, sâlihlerdendir.**» Onlar, durumlarını düzeltip, Allah'ın rızâsını kazanmayı hak etmişlerdir.

115. Ne olursa olsun, «**onların yaptıkları iyilikler inkâr edilmeyecektir.**» Onların yaptıkları sevaplar hiçbir şekilde, ne kaybedilecek ve ne de eksiltilecek. **«Allah, takva sahiplerini bilir.»** Burada, onların sevaplarının bol olarak verileceğine müjde vardır. Ayrıca, takvanın, hayırların başlangıcı olduğu ve takva sahibi insanların da, Allah katında yüce oldukları ifade edilmektedir. Hadis-i Kutsî'de şöyle buyurulur : *"Ben, beni zikredenle beraberim."*

Ebû Bekir el-Kettânî anlatıyor : "Rüyamda, kendisinden daha güzelini görmediğim bir genç gördüm ve ona, 'sen kimsin?' diye sordum. O da : 'Ben takvayım' dedi. 'Nerede barınıyorsun ?' diye sorduğumda da : 'Üzüntülü insanların kalbinde' diye cevap aldım. Sonra birisi bana döndü. Baktım ki dehşete kapılmış zenci bir kadın. Kendisine 'sen kimsin? ' diye sordum. 'Gülüş' cevabını verdi. 'Nerede barınıyorsun?' soruma da, 'neşeli ve gururlu kalpte' cevabını verdi. Bundan sonra, dikkat ettim ve kendime hakim olamama hali dışında, gülmemeye söz verdim."

Allah yolunun yolcusu, takva ipine sarılıp, dünyada onunla dost olmalıdır. Umulur ki Allah da, takvayı ona, kabir yoldaşı yapar. Takva, sâlihlerin adetidir. Onlar hayatta kaldıkları müddetçe hayırda yarışırlar.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *" Kalbimi bazı duygular kaplar ve günde yetmiş defa istiğfar ederim."*[44] Hz. Peygamber'in istiğfarda bulunması, iki durum arasını ayırmak içindir ki, o iki durumda da ubûdiyyet vardır. Peygamberler, "ismet" sıfatına sahip oldukları için, onlara, eksiklik veya bıkkınlık ve usanma gibi şeyler gelmez. Fakat, iyilerin iyiliği, mukarrabînin kötülüğü mesabesindedir. İnsanın, nefsini kınayıp, zikir ve şükürsüz hiçbir an kaybetmemesi gerekir. Bir noksanlık gördüğünde, hemen istiğfarda bulunup, onu gidermesi gerekir. Allah'ı zikretmek, imanın işareti, nifaktan kurtulma berâtı , şeytandan koruyan bir kale ve ateşten koruyan bir sığınaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : *" Allah, Zekeriyya oğlu Yahya'yı İsrail oğullarına peygamber olarak gönderdiği zaman, onlara beş şey emretti. Her şey için de bir misal verdi:*

1) Onlara, Allah'a ibadet edip, hiçbir şeyi O'na ortak tanımamalarını emretti. Onlara bir de şirk misali verdi: Adamın biri, kendi malıyla bir köle satın almış. Onu eve yerleştirip evlendirmiş ve kendisine mal vererek ticaret yapmasını emretmiş. Bu ticaretten, yeteri kadar yiyecek, kalan kârı da efendisine verecek. Fakat köle, kârı alıp, efendisinin düşmanına veriyor. Efendisine de azıcık bir şey veriyor. Kölenin bu durumuna sizin hanginiz razı olur ?

---

[44] Müslim, Ebû Dâvud, *Câmiu'l-Usûl*, 4/386.

2) Onlara namaz kılmayı emredip, namazla ilgili bir de misal vermiş : Adamın biri, krallardan birinin huzuruna çıkmak için izin istedi. Kendisine izin verildi ve huzura çıktı. Kral, adamı dinleyip, ihtiyacını gidermek üzere yüzünü ona dönmüş. Adam, sağa sola dönüp, ihtiyacının karşılanmasına aldırış etmemiş. Bunun üzerine kral da, adamdan yüz çevirip, ihtiyacını gidermemiş.

3) Onlara, oruç tutmayı emredip, şu misali vermiş: Oruç tutan adamın durumu, savaş elbisesini giyip, silahını kuşanan askere benzer. Düşman ona ulaşamaz ve silâhı da ona tesir etmez.

4) Onlara sadakayı emredip, sadaka verenle ilgili şu misali vermiş: Sadaka veren adamın durumu, düşmanı tarafından esir alınan kimseye benzer. Belli bir değere, kendisini satın almış. Esir, adamın ülkesinde çalışıp az çok ne kazanırsa, kazandığı bu parayı fidye ödeyip, hürriyetine kavuşacak.

5) Onlara, Allah'ı zikretmeyi emrederek, şu misali vermiş : Allah'ı zikretmek, kaleleri olan ve yakınlarında da düşmanları olan ve kalenin içerisine girerek, kapıları kapatıp, kendilerini düşmandan koruyan topluluğa benzer.[45]

Rivâyet edilen habere göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) de Yahyâ aleyhisselâm'la Allah'ın emrettiği bu beş şeyi emretmiştir. Bunun haricinde de Allah'ın kendine emrettiği beş şeyi daha emretmiştir. O beş şey de şunlardır : *"Cemaat olun, yani birlik ve beraberlikten ayrılmayın, dinleyin, itaat edin, hicret edin ve cihad edin."*

إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا وَأُولٰٓئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ

45- Tirmizî ve Bezzâr el-Hâris el-Eş'ârî merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *Cem'ul-Fevâid,* 1/26.

مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللّٰهُ وَلٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

116. Şüphesiz ki, inkâr edenlerin ne malları, ne de evlâtları, Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalacaklardır.

117. Bu dünya hayatında harcadıkları şeyin durumu; kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerine isabet ederek onu yok eden çok soğuk rüzgârın durumuna benzer. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar, kendilerine zulmettiler.

116. «Şüphesiz ki,» inanılması gereken şeyi **«inkâr edenlerin, ne malları, ne de evlâtları, Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir.»** Allah'ın azabından onları, hiçbirşey kurtaramıyacaktır.

Bu âyet, inkârcıların iddialarını reddetmek için nazil olmuştur. İnkârcılar: "Bizim mal ve evlatlarımız çoktur, bize azap edilmez" diyerek, mal ve evlatlarıyla övünmüşlerdi. Yine bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabını, fakirlikle ayıplayarak şöyle diyorlardı : "Eğer Muhammed haklı olsaydı, Rabbi onu, fakirliğe terketmezdi."

Burada, *"mal"* ve *"evlâtlar"*dan söz edilmesinin sebebi, insanların, kendilerini kurtarmak için, bazen mallarını feda etmelerinden bazen de evlâtlarını imdada çağırmalarındandır. Fakat inkârcılara, kıyamet gününde, mal ve çocukları da asla fayda vermiyecektir. Bu ikisi fayda veremiyeceğine göre, diğer eşya hiç fayda veremez.

«İşte onlar,» devamlı olarak **«cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalacaklardır.»**

Allah, inkârcıların mal ve evlâtlarının kendilerine fayda vermeyeceğini bildirmiştir. Sonra insanın aklına, onlar hayır kastıyla mallarını harcamışlardır. Bundan faydalanabilirler, gibi şeyler gelebilir. Allah Tealâ, bu şüpheyi izale edip şu misali vermiştir :

117. İnkârcıların; övünmek, riya, şöhret ya da namları duyulsun diye «**Bu dünya hayatında harcadıkları şeyin durumu; kendilerine**» inkâr ve isyan gibi şeylerle «**zulmeden**» ve Allah'ın gazabına uğrayarak dönen «**bir topluluğun ekinlerine isabet ederek onu yok eden çok soğuk bir rüzgârın durumuna benzer.**» Rüzgâr, inkârcıların ekinlerine isabet edip, her şeyi kökünden kazıyıp götürmüş, geriye hiçbir şey bırakmamıştır. Bu durum, inkârcılara bir cezadır.

Harcamış oldukları malların boşa gitmesi konusunda, «**Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar, kendilerine zulmettiler.**» Çünkü onlar, Allah'ın rızasının dışında olan birtakım harcamalarda bulunmuşlardır.

İnkârcıların yaptığı infak (harcama), ya dünya menfaati için, ya da âhiret menfaati için olur. Eğer bu infak, dünya menfaati için olursa, elbette ki ahirette bir faydası yoktur. Eğer ahiret menfaati için infak yapılmışsa ki bu, ribat yani fakirler yurdu inşa etmek, köprü yapmak, fakirlere, yetim ve dullara yardım yapmak gibi hayır işleridir. Hayır ümidiyle bu tür infaklarda bulunan kimse, bundan çok hayır umar. Fakat âhirette, inkârının bütün bu hayırlarını boşa çıkarmış olduğunu görür. Bunun durumu fayda elde etmek için ekin eken ve çıkan bir rüzgârın, bütün ekinleri tahrip ettiği, bu sebeple kendisine üzüntü ve sıkıntıdan başka hiçbir şey kalmayan kimsenin durumuna benzer. Bu durumu: *"Biz, onların işlediği her ameli, ele alınıp saçılmış toz zerreleri yaparız"*(Furkan: 23) âyet-i kerimesi de dile getirmektedir.

Mansur b. Ammar şöyle anlatır : "Benim, Allah rızâsında birlikte olduğumuz bir dostum vardı. İyi ve kötü günlerimde beni ziyaret ederdi. Zühd ve takva sahibi olup, zaman zaman ağlardı. Bir ara onu kaybettim. Zayıf ve halsiz olduğunu söylediler. Gidip kapısını çaldım. Kızı çıktı. İçeri girdiğimde, kendisini evin ortasında, yatağında yatar bir halde buldum. Yüzü kararmış, gözleri mavileşmiş ve dudakları kabarmıştı. Kendisine 'lâilâhe illallah'ı çokca tekrar et' dedim. Gözlerini açıp, göz ucuyla bana baktı. Korktum ve kendisine şunu söyledim : 'Eğer bunu söylemezsen, seni yıkayıp kefenlemem ve cenaze namazını da kılmam.' Adam bana şöyle söyledi : 'Kardeşim Mansur, bununla benim aramda engel var.' Bunun üzerine ben de lâ havle çekip: 'Namaz, oruç, zühd ve takva nerede ?' diye sordum. Adam da : 'Ey kardeşim! Bütün bunlar, Allah rızâsı dışındaydı. Bunları desinler diye yapıyordum. Kendi başıma kaldığım zaman, perdeleri indirir, kapıları kapar ve Rabbime isyan etmek sûretiyle adeta onunla muharebeye kalkışırdım."

Akıllı insanın niyeti doğru olmazsa, hiçbir halde mal ve evlâdının çokluğu kendisini aldatmamalıdır. Nerede, Mevlâ'yı başkalarına tercih eden, fakirliği zenginlikten, zelil olmayı da üstünlükten daha hoş bularak, canlarını ve mallarını Allah yolunda harcayan insanlar!..

Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Çoklukla övünmek, kabirlere varıncaya kadar sizi oyaladı"* (Tekasür: 1-2) mealindeki âyetleri okur ve şöyle derdi : *"İnsanoğlu, 'malım malım' der. Yiyip tükettiğinden, giyip yıprattığından ve tasadduk edip verdiğinden başka ne malın var ki?"*[46] Kanaatkâr olup, dünyaya ait isteklerini azalt, mal ve makam sahiplerine aldanma.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًاۜ وَدُّوا مَا عَنِتُّمْۚ قَدْ
بَدَتِ الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۚ وَمَا تُخْف۪ي صُدُورُهُمْ اَكْبَرُۜ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٓا اَنْتُمْ
اُو۬لَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّه۪ۚ
وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّاۗ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ
مِنَ الْغَيْظِۜ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

46- Müslim, zühd; Tirmizî, Nesâî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/610.

﴿١١٩﴾ إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ
يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا
إِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ
الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

118. Ey iman edenler! Sizden olmayanları dost edinmeyin. Onlar sizi bozmaktan geri durmazlar ve sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Kinleri ağızlarında görülür. İçlerinde sakladıkları ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz, biz size âyetleri açıkladık.

119. İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, halbuki onlar, sizi sevmezler. Siz, kitapların tümüne inanırsınız. Sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Kendi başlarına kaldıkları zaman ise, size karşı, öfkeden parmaklarını ısırırlar. De ki "Öfkenizden ölün." Şüphesiz Allah, gönüllerin özünü bilendir.

120. Size bir iyilik dokunsa onları üzer. Size bir kötülük dokununca da sevinirler. Eğer sabredip korunursanız, onların tuzakları size hiçbir zarar veremez. Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.

121. Sabahleyin erkenden ailenden ayrılıp mü'minleri savaş mevzilerine yerleştirdiğini hatırla. Allah işitir ve bilir.

118. «Ey iman edenler! Sizden» yani müslümanlardan **«olmayanları»** sırdaş ve **«dost edinmeyin.»**

Âyette geçen *"Bitâne"* kelimesi; dost, sırdaş demektir. Bir insanın sırlarını bilen ve kendisine güvenilen kimseye, *"bitâne"* denmektedir. Karına (batna) temas eden iç elbiseye benzetilerek bu isim verilmiştir. Nitekim ensar da iç elbiseye benzetilmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.): *"Ensar iç elbise, diğer insanlar ise dış elbise gibidir."* (47)buyurmuştur.

Bu âyet, mü'min bir topluluğun, münafıklarları dost edinmesi üzerine nazil olup, Allah Tealâ onlara bunu yasaklamıştır.

«**Onlar, sizi bozmaktan geri durmazlar.**» Size karşı hile ve tuzakla ellerinden gelen bozgunculuğu yapmaktan geri durmazlar ve size zarar vermek için olanca gayretlerini sarfederler. «**Ve sizin,**» şiddetli zarara uğrayıp, «**sıkıntıya düşmenizi isterler. Kinleri ağızlarında görülür.**» Ağızlarından çıkan sözlerinde, düşmanlık belirtileri görülür. «**İçlerinde sakladıkları**» kin «**ise daha büyüktür.**» Bunların göstermiş oldukları bu durum, kendi istekleriyle olmayıp, psikolojik olarak kendisini göstermektedir.

«**Eğer düşünürseniz, biz size,**» dinde samimi olmanıza ve inkârcılara düşmanlık beslemenize delâlet eden «**âyetleri açıkladık.**»

119. «**İşte,**» ey onları dost edinmede hata eden mü'minler, «**siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, halbuki onlar,**» aranızda din ayrılığı olduğu için «**sizi sevmezler. Siz, kitapların tümüne inanırsınız.**»

Onlar sizi sevmiyorlar. Halbuki sizler, onlara gönderilmiş olan kitaplara da inanıyorsunuz. Size ne oluyor da, kitabınıza inanmadıkları halde onları seviyorsunuz? Burada, mü'minler kınanarak, inkârcıların bâtıldaki durumlarının, mü'minlerin haktaki durumlarından daha mukavemetli oldukları belirtiliyor.

«**Sizinle karşılaştıkları zaman,**» münafık oldukları için, «**'inandık' derler. Kendi başlarına kaldıkları zaman ise, size karşı**» olan «**öfkeden parmaklarını ısırırlar.**» İnkârcılar, öyle bir şaşkınlık ve üzüntü içerisindeler ki, bunun şifâsı bile yoktur. Mü'minlere olan kin ve nefretlerini, parmaklarını ısırmak sûretiyle ortaya çıkarırlar. Çünkü onlar, mü'minlerin bir araya gelip, hak üzerinde birleşmiş ve birbirlerine tam destek olduklarını görmüşlerdi.

«**De ki : 'Öfkenizden ölün!'**» *"Öfkenizden ölün"* ifadesi onların ölünceye kadar, öfkelerinin devam etmesi ve artması için bir bedduâdır.

«**Şüphesiz Allah, gönüllerin özünü**» çok iyi «**bilendir.**» Allah Tealâ, gönüllerinizde sakladığınız düşmanlıkları, öfkeleri ve huyları çok iyi bilir.

47- Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/389.

120. Ey mü'minler! Düşmana galip gelseniz, bir ganimet elde etseniz ve **«Size bir iyilik dokunsa,»** öfkelerinden ve hasetlerinden dolayı, bu faydaya ulaşmanız, **«onları üzer. Size»** düşmanınız tarafından **«bir kötülük dokununca da buna sevinirler.»** Size bir zarar ve zorluk dokunduğu zaman, sevinirler. Cenab-ı Hak burada, *"mess"*i (dokunma), iyiliğe; *"İsabe"yi* (dokunma) de kötülüğe izafe ediyor. Bunun sebebi şudur : Müslümanlara ufacık bir iyilik dokunsa, münafıklar buna çok üzülürlerdi. Fakat müslümanlara büyük bir fenalık dokunmadan da sevinmezlerdi.

«Eğer» onların, size yaptığı düşmanlık veya ağır tekliflere **«sabredip,»** Allah'ın haramlarından ve yasaklarından **«korunursanız, onların»** kurmuş oldukları hile ve **«tuzakları,»** Allah'ın lütuf ve inayetiyle **«size hiçbir»** şekilde **«zarar veremez.»**

«Allah onların yaptıklarını» size karşı olan düşmanlıklarını ilmi ile **«kuşatmıştır.»** Ve onların cezasını verir. Mü'minlerin, Allah düşmanlarından uzak durup, onların verdiği sıkıntılara sabretmesi gerekir. Bu durum, kendileri için bir imtihandır. Hiçbir peygamber ve evliya, tenkitten kurtulamamıştır. Buna göre, sen nesin ey adam!..

"Sizden olmayanları dost edinmeyin" âyeti, şuna da işaret eder. Bir kimsenin sırrını taşıyan kimse de, tecrübeli ve emin bir kimse olmalıdır. Belki de sırrını tecrübesiz birine açar ve insanlar arasında rezil olur. Şâir şöyle der :

"İnsanlar, kapalı kutular gibidirler,
Bu kutuların anahtarı ise, tecrübeli kişilerdir."

İç hallerini bilmeden, bir insanın dış görünüşüne aldanma. İmam Gazâlî diyor ki : "Onunla bir yerde veya evde arkadaşlık ederek, yolculuk yapıp, onunla alışverişte bulunarak veya zor durumda kalıp kendisine muhtaç olarak denemediğin kimsenin sevgisine güvenme. Bu durumlardan sonra, eğer büyükse, onu kendine baba, küçükse, evlât kabul et; yaşıtsanız kardeş olarak bil. Arkadaşlarından biri, senin hakkında dedikodu yaparsa veya onlardan sana bir kötülük dokunursa, durumu Allah'a havale et. Kendini, ona karşılık vermekle meşgul etme. Çünkü zararın artar ve onunla meşgul olduğun için ömrünü tüketirsin." Şâir de şöyle der :

"Hasetçinin verdiği sıkıntılara sabret,
Çünkü senin sabrın, onu öldürür.
Ateş, yiyecek şey bulamayınca kendisini yer."

Zünnûn şöyle der : "Tamamen teslim olmadan Allah ile, nasihat etmeden insanlarla, muhalefet etmeden nefisle ve düşmanlık beslemeden de şeytanla arkadaşlık etme. Kul, iyi huylar edinerek ve nefsine de, kötülüklere karşı sabırlı olmayı yerleştirerek, kurtuluşa eren bahtiyar kimseler mertebesine ulaşmaya koşsun."

121. Ey Muhammed! (s.a.v.) «**Sabahleyin erkenden ailenden**» yani Medine'de bulunan Hz. Aişe'nin evinden «**ayrılıp,**» Uhud'da «**mü'minleri savaş mevzilerine yerleştirdiğini hatırla.**»

Âyette, *"makâ'id"* kelimesi geçmektedir. Bu kelime, "oturulacak yerler" anlamına gelir. Burada ise, Uhud savaşında, ashaptan herbirinin oturmasına tahsis edilen yerleri ifade eder.(48)

Rivayet edilir ki, müşrikler, Uhud'a çarşamba günü gelirler. Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabına danışır. Abdullah b. Ubey b. Selûl'u da çağırıp ona da danışır. Bu şahıs ve Ensar'ın çoğunluğu şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Medine'de otur ve sakın onlarla savaşa gitme. Allah'a yemin olsun ki, biz düşmana karşı Medine'den ne zaman dışarı çıkmışsak mutlaka bizi yendiler. Medine'ye girdiklerinde de mutlaka biz onları yendik. Onları bırak. Eğer üzerimize gelmezler, oldukları yerde kalırlarsa kendileri için kötü ve zararlı bir yerde kalmış olurlar. Eğer Medine'ye girecek olurlarsa erkekler onlarla yüzyüze çarpışırlar. Kadınlar ve çocuklar da onlara taş atarlar. Eğer Medine'ye girmeden dönüp giderlerse, hayal kırıklığıyla dönerler." Bazıları da şöyle dediler : " Ey Allah'ın Rasûlü! Sen bizi, onlarla karşı savaşa çıkar ki, bizim kendilerinden korktuğumuzu sanmasınlar."

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu : *"Rüyamda, kesilmiş bir inek gördüm ve bunu hayıra yorumladım. Yine rüyamda, kılıcımın ucunda bir gedik görüp, onu da yenilgiye yorumladım. Sanki elimi, muhafazalı bir zırha soktum ve bunu da Medine'ye yorumladım. Siz Medine'de kalır ve onları kendi hallerine bırakırsanız..."*

Bedir savaşına katılamayan bazı müslümanlar da şöyle dediler : " Bizi düşmana götür." Hz. Peygamber'in içeri girip zırhını giyinceye kadar buna ısrar etmeye devam ettiler. Bu durumu görünce de pişman olup: Ne kötü şey yaptık. Hz. Peygamber'e vahiy gelmeye devam ederken, biz ona akıl verdik. "Nasıl uygun görürsen öyle yap, ey Allah'ın elçisi" dediler. Bunun üzerine

---

48- Tercümede bu kelimeye "mevzî" anlamını vermeyi uygun bulduk. (Mütercim).

Hz. Peygamber şöyle buyurdu : *"Bir peygamberin, zırhını giyip savaşmadan o zırhı çıkarması kendisine yakışmaz."*

Müşrikler, çarşamba ve perşembe günleri, Uhud'da kaldılar. Hz. Peygamber ise, cuma günü, cuma namazını kıldıktan sonra yola çıkıp, cumartesi günü, halkla birlikte Uhud'da oldu. Bu durum, hicretin üçüncü yılı, şevval ayının ortasında idi.

Hz. Peygamber, bineği üzerindeydi. Ashabını düzgün bir şekilde sıraya koyup, kendisi de vâdinin kenarına yerleşti. Arkalarına Uhud dağını almışlardı. Abdullah b. Cübeyr'i de, okçuların başına tayin ederek : *"Burada durup oklarınızla bizi koruyunuz ki, düşman bizi arkadan vurmasın. Sakın yerlerinizden ayrılmayın. Düşmanla karşılaştığınız zaman, yenilerek dönüp giderlerse, sakın onları takip edip, peşlerine düşmeyin"* diye emirler verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Übey'in görüşüne aykırı hareket etmişti. Bunun için o: "Beni bırakıp, çocukların sözüne uydu" diye sitem etmiştir.

Hz. Peygamber bu savaşa 1000 kişiyle katılmıştı. İkinci aşamada, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, başında bulunduğu 300 kişiyi alarak geri döndü. Böylece, Hz. Peygamber'le 700 kişi kaldı. Bu adam, topluluğuna şöyle diyordu: "Kendimizi ve çocuklarımızı niçin öldürelim?" Sonra, Ebû Câbir es-Sülemî de onlarla karşılaştı ve şöyle dedi: "Yapmayın Allah aşkına!.. Peygamberinizi ve kendinizi koruyunuz." Abdullah b. Übeyy b. Selûl de: " Savaşmasını bilseydik, size uyardık" diyordu.

Bu savaşta, Hz. Peygamber'le Ensar'dan iki kabile vardı. Birisi, Hazrec'ten Benî Seleme, diğeri ise, Evs'ten Benî Hârise. Abdullah'a uymaya yeltendilerse de, Allah onları korudu. Hz. Peygamber'le beraber gittiler ve Allah'ın da onları kuvvetlendirmesiyle, müşrikleri yendiler. Mü'minler, karşı tarafın yenilgiye uğradıklarını görünce, bu savaşın da Bedir savaşı gibi olmasına tamâ ettiler. Hz. Peygamber'in yerleştirdiği mevzîlerden ayrılıp, bozguna uğrayanları takibe ve ganimet elde etmeye çalıştılar. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara yerlerinden ayrılmamalarını emretmişti. Onlar bu emre karşı geldikleri için, Allah da onlara yardımını kesti ki, bir daha Hz. Peygamber'in önüne geçip, ona muhalefet etmesinler. Ve bilsinler ki Bedir'deki zaferleri Allah'a ve Peygamber'e itaatları sayesindeydi. Allah (c.c.) onları, düşmanla yalnız bıraktığı zaman, direnme sağlayamazlar.

Allah Tealâ Uhud'da, müşriklerin kalbinden korkuyu aldı. Bunlar 3000 kişiydi. Mü'minlere saldırdılar. Hz. Peygamber'in etrafındaki asker dağılıp, sadece 9 kişi kaldı. Yedisi ensardan, ikisi de Kureyştendi. Düşman Hz. Peygamber'e saldırıp, başını yaraladı ve ön dişlerini kırdı. O gün Hz. Peygamber'in yanında Talha vardı ve Hz. Peygamber'i koruyordu. O da, 24 yerinden yara almıştı. Talha, Hz. Peygamber'i alıp geri çekildi. Hz. Peygamber de : *"Talha cenneti kazandı"* diyordu. Derken asker içerisinde "Muhammed öldürüldü" diye bir ses duyuldu. Ashab içerisinde Ebû Süfyan lakabında birisi "işte Rasûlullah" diye seslenince, Ensar ve Muhacirler oraya toplandı. Uhud'da 72 mü'min, şehadet şerbetini içmişti. Şehidlerin efendisi Hz. Hamza da bunlar arasındaydı. Allah, tümünün mükâfatını artırıp, cennetinde daim kılsın...

Bütün bunlar, Allah Teala'nın *"eğer sabreder ve korunursanız, onların tuzakları size hiçbir zarar veremez"* (Âl-i İmrân: 120)sözünü pekiştiriyor. Allah'ın yardım ettiği kazanır, O'nun yardımsız bıraktığı da yüzüstü kalır.

«**Allah,**» onların söylediklerini «**işitir** ve» gizlediklerini de «**bilir.**»

إِذْ هَمَّتْ

طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ (١٢٢) وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ
فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (١٢٣) إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ
يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
مُنْزَلِينَ (١٢٤) بَلٰٓى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ
هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ

(١٢٥) وما جعله الله الا بشرى لكم ولتطمئن قلوبكم
به وما النصر الا من عند الله العزيز الحكيم (١٢٦)
ليقطع طرفا من الذين كفروا او يكبتهم فينقلبوا خائبين
(١٢٧) ليس لك من الامر شيء او يتوب عليهم او يعذبهم فانهم
ظالمون (١٢٨) ولله ما في السموات وما في الارض يغفر لمن
يشاء ويعذب من يشاء والله غفور رحيم (١٢٩)

122. Hani sizden iki grup, bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah, onların yardımcısıydı. Mü'minler, sadece Allah'a dayansınlar.

123. Andolsun, siz zayıfken, Allah size Bedir'de yardım etmişti. Öyle ise, Allah'tan korkun ki, şükredesiniz.

124. Hani o zaman, sen mü'minlere: "Rabbinizin, gökten indirilmiş üçbin melekle yardım etmesi, size yetmez mi?" diyordun.

125. Evet, sabrederseniz, (Allah'tan) korkarsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse, Rabbiniz, işaretlenmiş beşbin melekle, sizin yardımınıza yetişir.

126. Allah bunu, sadece müjdelemek için ve kalbiniz huzura kavuşsun diye yaptı. Zafer ancak, azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.

127. (Allah) inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin, ya da perişan etsin de, ümitsiz olarak geri dönsünler.

128. O işten sana hiçbir şey yok. Allah, ya onların tevbelerini kabul eder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.

129. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah ğafûr ve rahîmdir.

122. Ey Mü'minler! **«Hani sizden iki grup, bozulmaya yüz tutmuştu.»** O iki grup, Hazrec kabilesinden Benî Seleme, Evs kabilesinden de Benî Hârise idi. Bu iki grup, korkmuş, zayıflık hissetmiş ve geri dönmeye yönelmişti. Onlar böyle yapmanın doğru olduğunu zannediyorlardı. Âyette geçen *"hem"* kelimesi burada azim ve kasdetmek manasına değil, insanın aklına gelen ve içinden geçen şey demektir. Bazan nefisler, zorluk anlarında bu tür duygulara kapılır. Fakat sonradan düzelir ve istikrar kazanır. Sabır ve sebata dönüşür, güçlüklere karşı tahammül eder.

«Halbuki Allah, onların yardımcısıydı.» Dolayısıyla onları, nefislerinin kendilerine vermiş olduğu bu dürtülere uymaktan korudu.

«Mü'minler,» bütün işlerinde başkalarına değil, **«sadece Allah'a dayansınlar.»** Allah onlara yeter. Bu âyette, tevekkül etmek, imanın gereklerinden sayılmıştır.

İmam Fahreddin er-Râzî şöyle diyor : " Bu âyetten anlaşıldığına göre insan, kendisine dokunan kötülük ve âfetleri tevekkülle Allah'a havale etmeli ve sıkıntılarını da bu tevekkül vasıtasıyla üzerinden atmalıdır."

İbrahim (a.s.), mancınıkla ateşe atılacağı zaman, kendisine Cebrail (a.s.) gelip : "Bir ihtiyacın var mı ?" diye sorar. İbrahim de : " Sana ihtiyacım yok. Allah'a gelince evet, O'na ihtiyacım var" der. Bunun üzerine Cebrail : "Öyleyse iste" der. İbrahim de : " İstememe gerek yok kendisinden istekte bulunacağım Allah, benim halimi biliyor" der.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadis-i kudsî'de Cenab-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu söyler : *"Her kim, beni zikretmekten istekte bulunmaya fırsat bulamazsa, istekte bulunanlara verdiğimden daha faziletlisini ona veririm."*(49)

Allah yolunun yolcusu mutlaka Allah'a tevekkül edip, işini ona havale etmelidir. Nefsin istemese, karşı koymaya çalışsa da senin hakkında yazılıp takdir edilen şey, asla reddedilmez.

123. **«Andolsun, siz zayıfken, Allah size Bedir'de yardım etmişti...»** Bedir savaşı, hicretten iki yıl sonra, Ramazan ayının 17'sinde yapılmıştı. Al-

---

49- Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an*, 2927'de "hadis hasen garib'tir" demiştir; Dârimî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/500.

lah Teâlâ âyet–i kerimede, sözü edilenlerin zayıf oluşlarının, sayısal olarakda az olduklarına dayandığına işaret etmek üzere "zelâil" yerine *"ezilleh"* kelimesini getirmiştir. Onların zayıf oluşları, durumlarının zayıf, silahlarının, mallarının ve bineklerinin az olmasıdır. Nitekim onlar, su taşıyan hayvanlarla yola çıkmışlardır. Birkaç kişi, nöbetleşe bir deveye biniyordu. Müslümanların bir tek atları, doksan develeri, altı zırhları ve sınırlı sayıda kılıçları vardı. Az oluşları, onların 313 kişi olmalarından dolayıdır. Düşmanları ise çoktu; 1000 savaşçıları, 100 de atları vardı.

Hz. Peygamber'in sancaktarı, Ali b. Ebî Tâlib'di. Ensar'ın sancaktarı da, Sa'd b. Ubâde idi.

«**Öyle ise,**» Hz. Peygamber'le birlikte sebat etmekte «**Allah'tan korkun ki, şükredesiniz.**» Yani Allah'ın size vereceği zafere ulaşmanız için Allah'a şükretmelisiniz.

124. «**Hani**» savaşmaktan acze düştükleri «**o zaman, sen mü'minlere : 'Rabbinizin, gökten indirilmiş üçbin melekle yardım etmesi, size yetmez mi ?' diyordun.**» Bedir gününde mü'minler, zaferden ümitsizliğe düşmüşlerdi. Çünkü, kendileri az ve zayıf, düşman ise, çok ve kuvvetliydi.

"Münzelîn" kelimesi yardım için gelen meleklerin, Allah'ın izniyle gökten indirildiklerini ifade eder. Allah mü'minleri, önce bin, sonra üçbin, daha sonra da beşbin melekle desdekleyip, imdatlarına yetişti. Çünkü, kalplerinin güçlenmesi, kararlı olmaları ve zafere ulaşmaları için, meleklerin indirilmesi konusunda kendilerine söz verilmişti.

125. «**Evet,**» bu size yeter. Sonra Allah, sabır ve takva şartıyla, onların kalplerini kuvvetlendirmek ve onları sabır ve takvaya teşvik etmek için, kendilerine bir vaadde bulundu. Düşmanla karşılaşıp, ona mukavemet etmeye «**sabrederseniz,**» Allah'a isyan ve peygamberine muhalefet etmekten «**(Allah'tan) korkarsanız ve onlar da hemen**» müşrikler de o zaman «**üzerinize gelirlerse, Rabbiniz, işaretlenmiş beşbin melekle, sizin yardımınıza yetişir.**» Onların size inip, yardımda bulunması gecikmez. Allah sizin, fethinizin kolay olmasını ve en kısa zamanda zafere ulaşmanızı diler. Eğer sabreder ve Allah'tan korkarsanız!

Âyette geçen *"Musevvimîn"*, damgalanmış, işaretlenmiş manasına gelir. Yani melekler kendilerini işaretleyerek yahut da, atlarının perçemine beyaz yün ile işaret koymuşlardır. Rivâyet edildiğine göre melekler, beyaz sarıklı idiler. Sadece Cebrail sarı sarıklı idi. Zübeyr b. Avvam şeklinde idi. Melekler kır atlar üzerinde gelmişlerdi.

126. «**Allah bunu,**» size melekler göndermek sûretiyle yaptığı bu yardımı, başka birşey için değil, «**sadece**» size zaferinizi «**müjdelemek için ve**» korkudan kurtularak, «**kalbiniz huzura kavuşsun diye yaptı. Zafer ancak, azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.**» Sayı ve cephane çokluğundan değildir. Bu ifade, onların yardıma ihtiyaçları olmadığını, fakat yardım müjdesi vermek sûretiyle kalplerini huzura kavuşturmak için kullanılmıştır. Mü'minlerin, böyle bir şeye meyletmemeleri gerekir. Allah Tealâ, hüküm ve kararında hiç mağlup olmaz, hikmet ve maslahatın gereği neyse, hikmetiyle onu yapar.

127. Allahü Tealâ, «**inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin, ya da perişan etsin de, ümitsiz olarak geri dönsünler.**» Mü'minler, Bedir'de zafer kazanmışlardı. İnkârcılar ise, mağlup olup, 70 esir, 70 de ölü verdiler. Bunların hemen hepsi, lider kadrodan, ya da militanlardandı. Allah onları, yenilgiyle, esir düşürmek sûretiyle ve ümitsiz bir şekilde rüsvay eyledi. *"Kebt"* kelimesi, şiddetli öfke ve kalpteki zayıflık anlamı taşır. Allah, onların ümitlerini boşa çıkarıp, isteklerine ulaşmalarına fırsat vermedi. Onlar da zaferi elde edemediler.

128. «**O işten sana hiçbir şey yok. Allah,**» onların işleri konusunda mutlak kudret sahibidir. Dilerse onları helak eder, dilerse rüsvay eder. İslâm'ı kabul etmeleri halinde, «**ya onların tevbelerini kabul eder, ya da**» ısrar ederlerse «**zalim olduklarından dolayı onlara**» şiddetli bir şekilde «**azap eder.**» Bu işlerden sana bir şey yoktur. Sen sadece onları uyarmakla ve cihad etmekle görevlisin. Bu ise *"Onların da zâlim olduklarından dolayıdır."* Bu zulümleri sebebiyle de azaba müstehak olmuşlardır.

129. «**Göklerde ve yerde**» mal, mülk olarak her «**ne varsa, hepsi Allah'ındır...**» Onlara hiç kimse müdahelede bulunamaz. «**O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.**» Burada, Allahü Tealâ, bağışlamayı azaptan önce zikretmiştir. Çünkü Allah'ın rahmeti, gazabını geçmiştir. İstenen azap değil, af ve mağfirettir. «**Allah,**» kullarına «**ğafûr ve rahîmdir.**» Çok affeden ve çok merhamet edendir. Allahu Tealâ; af da eder, azap da eder. Fakat, rahmet tarafı galiptir. Rahmet etmeye mecbur değildir. Sadece fazl u ihsanından dolayı rahmet eder.

يَٓا اَيُّهَا

الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةًۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ٓي اُعِدَّتْ لِلْكَافِر۪ينَۚ

﴿١٣١﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾

130. Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin. Allah'tan korkun ki, belki kurtulmuş olursunuz.

131. İnkârcılar için hazırlanmış cehennem ateşinden sakının.

132. Allah'a ve Rasûle itaat edin ki, merhamet olunasınız.

130. «Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin.» Buradaki *"yemeyin"*den kasıt, "almayın" demektir. Fâiz, daha çok,yeme maddelerinde câri olduğu için *"yemeyin"* deyimi kullanılmıştır. Ancak bundan kasıt, "almayın"dır. *"Kat kat"*tan kasıt, tekrarlanmış artırımlar (mürekkep fâiz) demektir.

Cahiliye döneminde, birisinin yüz dinar borcu olurdu. Zamanı gelince bunu ödeyemezdi. Alacaklı olana: "Bana biraz süre ver. Daha sonra sana ikiyüz dinar öderim" derdi. İkinci ödeme zamanı gelince, yine aynı şey tekrar edilir ve zaman uzadıkça, ödenecek meblâğ da artardı. Vermiş olduğu yüz dinarı birkaç kat fazlasıyla alırdı. İşte buna *"kat kat"* denirdi. Bundan kasıt, fazla olarak bir şey almaktır. Buradaki *"kat kat"*deyimi, yasaklamayı bununla sınırlamak değil, yürürlükte olan âdeti ortaya koymak ve insanları bu yaptıkları kötü şey dolayısıyla azarlamaktır.

Yasaklamış olduğu şeyler, özellikle fâiz ve fâizli işler hakkında «**Allah'tan korkun ki, belki** » böylece «**kurtulmuş olursunuz.**»

131. **«İnkârcılar için hazırlanmış cehennem ateşinden sakının!»** Burada, inkârcılardan sakınmaya ve onlarla olan ilişkilerde temkinli olmaya dikkat çekilmiştir. Yine bu âyette; cehennemin, birinci derecede inkârcılar için, ârizî olarak da âsîler için, hazırlandığına işaret vardır. Bu âyet hakkında Ebû Hanife şöyle der: "Bu âyet, Kur'ân'daki kendisinden en çok korktuğum âyettir. Allahü Teâlâ, cehennemi kâfirlere hazırlamıştır. Fakat, Allah'ın yasaklarından korunmamaları halinde, mü'minleri de onunla korkutmuştur."

132. Size, yasaklamış ve emretmiş olduğu her konuda **«Allah'a ve»** onun emir ve yasaklarını size tebliğ eden **«Rasûle itaat edin ki, merhamet olunasınız.»**

Kâşânî şöyle der : " Zeki insan, Allahu Teâlâ'nın, fâiz yasağı konusundaki şiddetli tehdidini anlamakta zorluk çekmez. Çünkü, ondan sakınanların kurtuluşu *"lealle= belki umulur ki"* kelimesiyle ifade edilmiştir. Sonra da, onlar mü'minler olmasına rağmen, inkârcılar için hazırlanan cehennemle tehdit edilmişlerdir. Mü'minler için, inkârcıların ceza çekmelerini gerektiren musibete düçar olmaktan daha büyük musibet ve belâ olur mu ?"

Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Allahü Teâlâ, fâiz yiyene, yedirene onu yazana ve tarafların şahitlerine lânet etsin. Onlar eşittirler."* (50)

Fâiz (riba), verilen mala karşı, fazla bir şey istemektir. Bu da iki kısımdır :

1) Ribe'n-Nesîe : Bu fâiz, yukarıda geçtiği üzere, cahiliye Araplarının yapageldikleri fâizdi.

2) Ribe'l-Fadl : Aynı cins şeylerin peşin alışverişinde, fazlalık almaktır. Bir ölçek buğday verip, iki ölçek almak... gibi.

İlim adamlarının hepsi, bu iki çeşit fâizin de haram olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü fâiz, mü'minin imanına zarar verir.

Fâiz, her ne kadar görünürde artış ise de, gerçekte eksilmedir. Fakirler, fâiz vasıtasıyla mallarını alan fâizcilere lânet edip, onlara bedduâ yağdırırlar. Bu durum, fâizcinin nefsinde ve malındaki bereketini ve hayrını yok eder. Onun; ırz, kıymet... gibi mefhumlarını da yok edip, insanlar gözünden düşürür. Ona kimse güvenmez, kalbi kararır ve katılaşır. Fâizcinin sadakasını Al-

---

50- Müslim, Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce, *el-Fethu'l-Kebir*, 1/13.

lah kabul etmez. Hatta onun, haccını, namazını, cihadını bile kabul etmez.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Zenginler, fakirlerden beşyüz yıl sonra cennete girecekler."* Helâldan kazanan zenginin durumu bu olursa, haramdan kazananın durumu ne olur acaba ? İnsanoğlu, fakirliğine ve ihtiyaç içinde kıvranmasına rağmen, Allah'a tevekkül eder ve O'nun kulcağızlarına yardımda bulunursa, Allah da onu, dünyada aç ve sefil bırakmaz. Aksine, her gün onun mertebesini yükseltir, onu iyilikle anar ve insanların gönlünü ona meylettirir. Eğer insanoğlu, bunun tersine hareket ederse, dünyada da, ahirette de işi zordur. Kötü amel, ölüm anında insanın imanını yok ederek, kâfir gibi sonsuza kadar cehennemde kalmasına vesile olur. Bu durumdan Allah'a sığınırız.

Ebû Bekir el-Verrâk, Ebû Hanife'den şöyle rivâyet eder: " Ölüm anında, günahı sebebiyle insanın imanını en çok ve hızlı bir şekilde yok eden şey, kullara zulüm yapmaktır."

Ey Mü'min! Allah'tan kork ve haksız yollarla mallarını elinden almak sûretiyle onun kullarına zulüm yapma! Bu, büyük bir günahtır. Allah, bizi de, sizi de bu tür günahlara düşmekten korusun!

وَسَارِعُٓوا
اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ
لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿١٣٣﴾ اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِم۪ينَ
الْغَيْظَ وَالْعَاف۪ينَ عَنِ النَّاسِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿١٣٤﴾
وَالَّذ۪ينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ
فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُ۠ وَلَمْ

يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ مَغْفِرَةٌ
مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ
وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَۜ ﴿١٣٦﴾

133. Rabbinizin mağfiretine ve genişliği, göklerle yer kadar olan ve müttakîler için hazırlanan cennete koşun.

134. Onlar, bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları bağışlarlar. Allah, iyilikte bulunanları sever.

135. Onlar, bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Yaptıkları kötülükte, bile bile ısrar etmezler.

136. İşte bunların karşılığı, Rableri tarafından bağışlanmak, içinde ebedî olarak kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir.

133. «Rabbinizin;» İslâm, tevbe, ihlâs, emirleri yerine getirme ve yasaklardan kaçınma gibi **«mağfiretine ve genişliği, göklerle yer kadar olan ve müttakîler için hazırlanan cennete koşun.»**

Burada, cennetin genişliğinden bahsedilmesi, bir örneklemedir. Onun genişliğini anlatmak için, mübalâğa ile ifade edilmiştir. Genişlik, genelde uzunluktan daha dardır.

Cennet, takva sahibi kimseler için hazırlanmıştır. Bu âyet, şu anda cennetin yaratılmış olduğunu ve bu âlemin dışında olduğunu ifade eder. Dili geçmiş zaman ifadesinin kullanılması, onun el'an yaratılmış olduğunu, onun genişliğinin bu alemin genişliği kadar olduğunun belirtilmesi ise, onun bu âlemin içerisinde olmadığını, dışında olduğunu ifade eder.

Rivâyet edildiğine göre, Herakliyus'un gönderdiği elçi, Hz. Peygamber'e şöyle sormuş : "Sen, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete çağırıyorsun. Peki, cehennem nerede?" Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'de şöyle buyurmuş : *"Sübhânallah! Gündüz geldiği zaman, gece nerede olur ? "* Bunun anlamı, dünya döndüğü zaman, evrenin bir tarafında gündüz olur. Başka bir tarafında ise gece olur. Bunun gibi, cennet üst tarafta, cehennem ise alt taraftadır. En doğrusunu Allah bilir.

134. «Onlar,» yani takva sahibi olanlar, **«bollukta ve darlıkta»**, zenginlikte ve fakirlikte, dar zamanda ve geniş zamanda, **«Allah»** rızâsı **«için harcarlar.»** Az veya çok, güçlerinin yettiğini vermekten bir an bile geri kalmazlar. **«Öfkelerini yenerler,»** güçleri olmasına rağmen öfkelenmezler ve müstehak oldukları cezaları uygulamayarak **«insanları bağışlarlar. Allah, iyilikte bulunanları sever.»** *"İyilikte bulunanlar"*dan kasıt, hayır ve fazilete sahip olan insanlardır.

Biliniz ki, *"başkalarına iyilikte bulunmak"* ve *"bollukta ve darlıkta infak"* tabirleri içerisinde, *"ilim infakı"* da vardır. Çünkü, ilmi yayan kimse, cahillere öğretmekle ve sapıkları kurtarmakla meşgul olur. Malların, hayır ve ibadet için harcanması da böyledir.

Hadis-i şerifte : *"Cömert insan; Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır. Fakat, cehenneme uzaktır"* (51) buyurulmuştur. Öfkeyi yenme konusunda da Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Kim infazına (gereğini yapmaya) gücü yettiği halde öfkesini yenerse, Allah onun kalbine, güven ve iman doldurur."*(52)

Fudayl b. İyad da şöyle der : " İyiliğe karşı iyilik, mükâfattır. İyiliğe karşı kötülük, cezalandırmadır. Kötülüğe karşı iyilik, cömertlik ve ikramdır. İyiliğe karşı kötülük ise, alçaklık ve kötülüktür."

Anlatıldığına göre, Hasan b. Ali (r.a.), misafirleriyle sofradayken, hizmetçisi gelip yanında durmuş. Derken, elindeki çanak devrilmiş ve içerisinde ne varsa Hasan b. Ali'nin başına düşmüş. Bunun üzerine hizmetçi : *" ..Öfkesini yenenler ve insanları bağışlayanlar.."* âyetini okumuş. Bunun üzerine Hasan b. Ali "Seni afettim" demiş. Hizmetçi âyetin geri kalan : *"...Allah, iyilikte bulunanları sever"* kısmını okumuş. Bunun üzerine Hz. Hasan : "Allah

---

51- Tirmizî, Beyhakî ve Evsat'ta Teberânî tarafından tahric edilmiştir. Ayrıca Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/170.

52- Ebû Dâvûd, *Edeb*, 4778; Ayr. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/443.

rızâsı için sen hürsün" demiştir.

135. «**Onlar,**» zina ve buna benzer «**bir kötülük yaptıkları, ya da**» günâh işlemek sûretiyle «**nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlarlar.**» O'nun yüce hakkını ve korkma ve utanmayı gerektiren celâlini hatırlarlar. Ya da O'nun tehdidini hatırlar.

"Nefse zulmetmekten" maksad, hangi günah olursa olsun, günah işlemektir. Ya da âyette geçen *"fahişe"* kelimesi büyük günah, nefse zulmetmek ise küçük günahtır.

«**Ve hemen,**» geçmişte yaptıklarına pişman olarak, «**günahlarının bağışlanmasını isterler.**» Bunu yaparken, gelecekte bir daha günah işlememeye kesin karar vermiş olmalıdırlar. Sadece dille yapılan istiğfar, günahların bağışlanmasına yeterli değildir. Bu tür tevbe, yalancıların yapabileceği bir tevbedir.

«**Günahları, Allah'tan başka kim bağışlayabilir?**» Hiç kimse bağışlayamaz. Sadece Allah bağışlar. Burada, tevbe edenler tasvip edilerek gönülleri ferahlatılmıştır. Allah'ın onlara rahmet nazarıyla bakacağı ve bağışın onlara yakın olduğu müjdelenmiştir. Günahlarından tevbe edenlerin, hiç günahları yokmuş gibi kabul edileceği ifade edilmiştir. Böylece insanlar, tevbeye teşvik edilmiştir.

«**Yaptıkları kötülükte,** » ister nefse zulüm olsun, ister diğer günahlar olsun «**bile bile ısrar etmezler.**» Çünkü büyük günahlar, istiğfar edilirse, büyük olarak kalmaz. Küçük günahlar da ısrar edilirse küçük olarak kalmaz.

136. «**İşte bunların**» yani vasıfları belirtilen insanların yaptıklarının «**karşılığı, Rableri tarafından bağışlanmak, içinde ebedî olarak kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir.**» Orada kendilerine; eksilmeyen bir azık ve mükâfat, tükenmeyen bir tad ve ebedî cennetler vardır.

Zikredilen mağfiret ve cenneti elde etmeye «**çalışanların mükâfatı ne güzeldir.**»

Hz. Peygamber (s.a.v.), Allahü Tealâ'nın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Ey Âdemoğlu! Sen bana duâ edip yalvardığın zaman, durumuna aldırmadan, seni bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Sen bana, yer dolusu suçla gelsen, bana bir şeyi ortak tanımadığın müddetçe, ben de seni o kadar bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Gökyüzü kadar günah işlemiş olsan, sonra benden bağışlan-*

manı istesen, seni bağışlarım."[53]

Sâbit el-Bünânî: "Bu *'onlar bir kötülük yaptıkları...'* âyeti indiği zaman şeytanın ağladığı haberi bana ulaştı" der. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de şöyle dediği rivâyet edilir: *"Hiçbir kul yoktur ki, günah işlesin de, daha sonra güzelce bir abdest alıp namaz kılsın ve bağışlanma dilesin, yani istiğfâr etsin de Allah o kulu bağışlamasın."*[54]

Allahü Tealâ'nın, Musa'ya (a.s.) şöyle vahyettiği rivâyet edilir : *"Amel yapmadan cennetimi isteyenin hayası ne kadar azdır. Bana itaat etmekte cimri olan kimseye, cennetimi nasıl ikram ederim ?"*

> *Kurtuluş istiyorsun, fakat kurtuluşa götüren yollara yanaşmıyorsun.*
> *Halbuki, kuru yerde gemi yürümez.*

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا
فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هٰذَا
بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

137. *Sizden önce de nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünü dolaşın da, yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün.*

138. *Bu, insanlar için bir açıklama, takvâ sahipleri için bir hidayet rehberi ve öğüttür.*

137. «Sizden önce de,» Allah'ın kanunlaştırdığı **«nice olaylar gelip geçmiştir.»** *"Sünen"* olaylar, demektir. Allahü Tealâ, sizden önceki zamanlarda yaşayan yalanlayıcı milletlere de bazı olaylar yaşatıp, hikmetinin gereği olarak onlara, takip edecekleri yolları göstermiştir. Burada amaç, Allahü Teâlâ'nın, geçmişteki yalanlayıcı milletlere lâyık gördüğü, kökünü silme ve

---

53- Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel

54- Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l Kebir*, 3/116.

helâk etme muameleleridir.

Eğer bunda şüpheniz varsa, **«yeryüzünü dolaşın da, yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün.»** Buradaki *"dolaşın"*dan kasıt, yürüyerek yolculuğa çıkmak değildir. Bir takım gözlemler yaparak onların durumlarını öğrenin demektir. Gözlem yaparak öğrenmenin etkisi, işitmenin etkisinden daha güçlüdür. Nitekim "haberi işitmek, gözle görmek gibi olamaz" denmiştir. Bir beyitte de :

İzlerimiz bizi gösterir.
Bizden sonra izlerimize bakın

denmiştir. Onun için, geçmişte yaşayan enbiya ve evliyanın hayatına bakın. Onların hayatını gözleyerek kendinize çeki düzen verin.

138. Geçmişe ait olan **«bu»** bilgi, yalanlayıcı **«insanlar için bir açıklama, takvâ sahipleri için bir hidayet rehberi ve öğüttür.»** Yani, yalanlayıcı insanların, içinde bulundukları kötü akıbeti açıklamadır. *Beyan*: Şüpheleri gidererek hakkı göstermektir. *"Hüda"* (hidayet rehberi), kuvvetli bir basiret anlamındadır. O da, dosdoğru olan din yolunu bildirip ona doğru yöneltmeyi ifade eder. *"Mev'iza"* (öğüt) ise, dinde olmaması gereken bir şeyi engellemeyi ifade eden sözlerdir. *"Takvâ sahipleri için..."* ifadesi hükmün sebebini bildirmek içindir. Hidayet rehberi ve öğüt olmasının ana sebebi, onların takva ehli, yani, Allah'tan korkan kişiler olmalarıdır.

Biliniz ki geçmiş milletler, dünyayı isteyip, onun lezzetlerinden istifade etmek hırsıyla, peygamberlere karşı çıktılar. Sonra da, yıkılıp gittiler ve dünyalarından hiçbir eser kalmadı. Dünyada kendilerine kalan şey lânet; ahirette ise, cezadır.

Burada Allahü Teâlâ, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetini, geçmiş milletlerin durumu hakkında düşünmeye teşvik etmiştir. Bu teşvik onları, Allah'a tevbe etmeye, geçici ve alçak zevklere aldanmaktan yüz çevirmeye çağırmıştır. Bu dünya, ne mü'mine, ne de kâfire kalır. Ölen mü'min için, dünyada, hoş bir sada, ahirette de bol sevap kalır. Kâfire de, bunun zıddı vardır. Hayırlı ve en kalıcı olanı yapmak gerekir. Dünyanın süslerine bakılmaz.

Burada, Uhud'da savaşan mü'minlerin uğradığı netice için, bir teselli vardır. Kâfirler, Allah'ın hikmetinin gereği olarak, mü'minlerden bazı şeyler elde ettiyseler bile, netice yine de mü'minlerin olacaktır. Çünkü âyet-i kerimelerde: *"Gönderilen peygamber kullarımıza şu sözümüz geçmişti : "Mutla-*

ka kendilerine yardım edilecektir. Ve gâlip gelecek olanlar, mutlaka bizim ordumuzdur." (Saffat: 171-173). *"...Arza mutlaka, iyiler sahip olacak..."* (Enbiya: 105) buyurulmuştur.

Eğer mü'minler, her zaman gâlip gelselerdi, o zaman, iman etmek zorunlu olacaktı. Bu durum ise ilâhî hikmete uygun değildir. Akıllı kişi, işleri Allah'a havale edip, açık ve gizli bütün olaylara ibret gözüyle bakmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Ey akıl sahipleri! İbret alın."* (Haşr: 2) buyurulur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Ey kalpleri çevirip alt üst eden Allah'ım! Kalbimi dininde sabit kıl"*(55) duâsını çokca tekrar ederdi.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا
تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٩﴾ اِنْ يَمْسَسْكُمْ
قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ
النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَٓاءَ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ
الْكَافِر۪ينَ ﴿١٤١﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ
الَّذ۪ينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ
تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

---

[55] Tirmizî, *Kitabü'd-deavât, bab;93, Hadis; 3750.*

139. Gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer inanıyorsanız, en üstün sizlersiniz.

140. Eğer size bir yara dokunduysa, onun gibi bir yara da o kavme dokunmuştu. Biz bu günleri insanlar arasında çevirip duruyoruz ki, Allah iman edenleri ortaya çıkarsın, sizden şehitler edinsin. Allah, zalimleri sevmez.

141. Ve Allah, iman edenleri arındırsın ve inkârcıları da helâk etsin diye (İnsanlar arasında zafer ve yenilgi günlerini değiştirip duruyoruz.)

142. Yoksa siz, Allah, sizden cihad edenleri (sınayıp) bilmeden ve sabredenleri bilmeden, cennete gireceğinizi mi sandınız?

143. Gerçekten siz, onunla karşılaşmadan önce, ölümü arzuluyordunuz. İşte o (ölümü) gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.

139. Uhud gününde size isabet eden yaralanmadan dolayı «**gevşemeyin,**» zayıflayıp da cihaddan geri kalmayın, sizden öldürülen, şehid edilen kimselerden dolayı da «**üzülmeyin. Eğer inanıyorsanız en üstün sizlersiniz.**» Buradaki *"üzülmeyin"* yasağından kasıt, onları teskin etmek ve sabretmeye teşviktir. Yoksa hiç üzülmeyin manasına değildir.

Âyetin açık anlamı şöyledir: Eğer gerçekten mü'minler iseniz, sakın gevşemeyin ve üzülmeyin. Çünkü siz, düşmanlarınıza gâlip geleceksiniz. Onların sonu perişanlıktır. Çünkü, bâtıl yok olmaya mahkûmdur. İman, kalbin güçlü olmasını, Allah'ın yarattığı şeye razı olmayı ve onun düşmanlarına önem vermemeyi gerektirir.

140. «**Eğer size bir yara dokunduysa, onun gibi bir yara da**» Bedir'de kâfir olan «**o kavme dokunmuştu.**» Bedir savaşında mü'minler, yetmiş kişi öldürüp, yetmiş kişiyi de esir almıştı. Uhud'da onlar sizden, daha önce Bedir'de de siz onlardan öç aldınız. Bu durum onların kalblerinizi zayıflatıp, onları sizinle savaşmaktan engellemedi. Durum böyle olunca, zayıflık ve gevşeklik göstermemeye siz daha lâyıksınız. Çünkü siz, Allah'tan, onların ummadıklarını umuyorsunuz.

«**Biz bu**» geçmiş ve gelecek bütün milletlerin zafer ve yenilgi «**günleri**»ni «**insanlar arasında çevirip duruyoruz ki...**» Yani, yenilgi ve zaferi milletler arasında değiştiriyoruz. Bazan birini, bazan da ötekini zafere ulaştırırız. Burada geçen *"mudavele"* (çevirme, tedavül), birinden diğerine aktarma manasınadır. "El değiştirdi" dediğimiz zaman, bundan, birisinden diğerine aktarıldı anlamı çıkar. Allahü Tealâ'nın buradaki kastı, mihnet ve sıkıntıyı, bazan inkârcılara, bazan da mü'minlere vermesidir. Eğer her defasında, inkârcılara verip mü'minleri bundan muaf kılsaydı, iman etmenin gerçek, bunun dışındakilerin de bâtıl olduğu, zaruret haline gelirdi. Durum böyle olsaydı, teklifler, sevaplar ve cezalar boşuna olurdu. Bunun içindir ki Allahü Tealâ, mihnet ve sıkıntıyı bazan inkârcılara, bazan da mü'minlere verir.

«Allah, iman edenleri»n ceza veya mükâfata ilişkin durumlarını **«ortaya çıkarsın, sizden»** bazılarına şehitlik ikram ederek, Uhud'daki gibi **«şehitler edinsin. Allah, zalimleri»** içi başka, dışı başka olanları yahut da inkârcıları **«sevmez.»** Burada; Allahü Tealâ'nın, gerçeğe karşı duran inkârcılara, yardım etmiyeceğine ait uyarı vardır. Bazan inkârcıları galip getirmesinin sebebi, onları yavaş yavaş helâke götürerek cezalandırmak ve mü'minleri de imtihan etmektir.

141. «Ve Allah, iman edenleri» eğer yenilgiye uğrarlarsa günahlarından temizleyip **«arındırsın ve inkârcıları da»** yenilgiye onlar uğrarlarsa **«helâk etsin diye (İnsanlar arasında zafer ve yenilgi günlerini değiştirip duruyoruz.)»**

"Mehk" birşeyi yavaş yavaş azaltmak demektir. Buradaki *"inkârcılar"*dan kasıt, Uhud'da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı savaşan ve inkârda ısrar edenlerdir. Allah onların hepsini helâk etmiştir.

142. «Yoksa siz, Allah, sizden cihad edenleri (sınayıp) bilmeden ve sabredenleri» deneyip **«bilmeden, cennete gireceğinizi»** ve nimetlerine nail olacağınızı **«mi sandınız?»** *"Allah sizden cihad edenleri bilmeden..."* ifadesinin anlamı *"siz cihad etmeden"* demektir. Çünkü, bir şeyin vukuu, onun Allah tarafından bilindiğini gerektirir. Buradaki *"bilmeden"* kasıt, onların cihad etmiyeceklerinin, Allah tarafından kesinlikle bilindiğine işarettir. Burada Allah Tealâ'nın, eşyayı olduğu gibi bildiğine işaret vardır. "Allah falan kimse hakkında hayır bilmedi" sözünün anlamı: "Onda hayır yok ki bilsin." demektir.

Yine Allah, onların zorluklara sabretmiyeceklerini de kesinlikle biliyor. Onun için onların, sabredenlerin yolunu takip edip, onlar gibi sabretmeden cennete gireceklerini sanmamaları gerekir.

143. «Gerçekten siz,» o ölümü müşahede edip, **«onunla karşılaşmadan önce, ölümü arzuluyordunuz.»** Burada, ölümden kasıt, şehit olmaktır. Hitap da, Bedir'de bulunmayanlaradır. Onlar, Bedir'de şehit olanların aldıkları ecir ve dereceye nail olmak için, Hz. Peygamber'le birlikte bir gazvede bulunmayı istiyorlardı. Bu konuda, Hz. Peygamber'e ısrar ettiyseler de, netice bunun tersine oldu.

«İşte,» arzulamış olduğunuz **«o (ölümü) gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.»** Gözünüzün önünde öldürülen, kardeşlerinizi ve akrabalarınızı görüp, müşahede ediyorsunuz. Neredeyse siz de öldürülecektiniz. Bu ifadeler; onların, şehit olma isteklerini değil, ölümü isteyip, sonradan da, korkup yenilmelerini kınayan ifadelerdir.

Dünya sevgisi, ahiret saadetiyle birlikte bulunmaz. Birinin çoğaldığı yerde, diğeri azalır. Allah'tan başka her şeyi (masiva) kalpten boşaltıp, oraya Allah sevgisini doldurmadıkça, ahiret mutluluğu elde edilemez. Bu iki şey, bir arada bulunmaz. Bu sırdan dolayıdır ki âyette, ikisinin bir arada bulunması çok uzak görülmüştür. Allah'ı sevmek, iddiayla olmaz. Allah'ın dinini ikrar eden herkes de samimi olmaz. Bu ikisini birbirinden ayırmak için, ortaya bazı haram ve mekruhlar konmuştur. Sevgi; cefayla eksilmez, vefayla da artmaz. Birtakım belalarla imtihan edildikten sonra, yine de varlığını koruyan sevgi, gerçek sevgidir. Bu hikmetten dolayı, Allah, sizi cihad, şiddetli mihnet ve sıkıntı ile imtihana tabi tutmadan sadece peygamberi tasdik etmekle, *"cennete gireceğinizi mi sandınız?"* buyurmuştur.

Bu konuda Kuşeyrî şöyle der: "Şiddetli zorluklara göğüs germeden, yüksek bir yere ulaşacağını sanan kimseyi, kuruntuları, helâkın kuyusuna atar. İstediği şeyin değerini bilen insana onu elde etmesi için olanca gücünü sarfetmesi kolay gelir."

Şair der ki:

Taşkınlık yapıp cimri olana,
Zaman, nimetleriyle cömert davranmadı.

Şiblî'ye, ârifin özelliği sorulmuş, o da şunu söylemiş: "Dili, Allah'ı anarak konuşur. Kalbi, Allah'ın varlığını tasdik eder. Sırrı, Allah'ın va'dine dayanır ve ruhu da Allah'ın yolunda geçer."

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ اَفَائِنْ مَاتَ
اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْۜ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ
اللّٰهَ شَيْـًٔاۜ وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًاۜ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِه۪ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه۪ مِنْهَاۜ
وَسَنَجْزِى الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ
كَث۪يرٌۚ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا
وَمَا اسْتَكَانُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٤٦﴾

144. Muhammed, sadece bir elçidir. Ondan önce de peygamberler gelip geçti. Şimdi o, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerine geri mi döneceksiniz? Kim, ökçesi üzerine geri dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

145. Allah'ın izni olmadan, hiçbir kişi ölemez. (Ölüm), yazılmış bir eceldir. Kim dünya sevabını isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret sevabını isterse, kendisine ondan veririz. Şükredenleri mükâfatlandıracağız.

146. Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştı. Allah yolunda kendilerine dokunan şeylerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah, sabırlı olanları sever.

144. «Muhammed, sadece bir elçidir.» Allahü Tealâ elçisini, kendi ism-i celâlinden türeyen iki isimle vasıflandırmıştır. Bunlardan biri "Muhammed", diğeri de "Ahmed"dir.

Rivâyet edilir ki : Hz. Peygamber (s.a.v.), Uhud'a 700 kişilik bir gurupla gitmişti. 50 kişilik okçu grubunun başına da Abdullah b. Cübeyr'i vererek, onlara: *"Dağın dibinde durun. Oklarınızla bizi savunun ki düşman arkamızdan gelmesin. Yerinizden kıpırdamayın. Yerinizde durduğunuz müddetçe, gâlip geleceğiz"* diye emirler verdi. Müşrikler gelip, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun ashabıyla savaşa giriştiler. Savaş kızıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kılıç alarak: *"Bu kılıcın hakkını kim verir ?"* diye sordu. Ebû Dücane kılıcı kapıp, diğer müslümanlarla birlikte şiddetli olarak kılıç sallamaya başladı. Hz. Ali de, kılıcı eğrilinceye kadar savaştı. Sa'd b. Ebî Vakkas da savaşıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona : *"At! Anam babam sana feda olsun!"* diyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı, müşriklere hamle yapmışlar, Allah da onları zafere ulaştırmıştı ve müşrikleri yenmişlerdi. Bu arada okçular (atıcılar), müşriklerin kaçtığını görünce, yerlerini terkedip, ganimet toplamaya başladılar. Abdullah b. Cübeyr onlara : " Hz. Peygamber'in koyduğu yerlerinizi sakın terketmeyin!" diye telkinde bulunduysa da, onun sözüne kulak asan olmadı. Abdullah b. Cübeyr sekiz kişiyle kaldı.

Halit b. Velid, 250 kişilik bir grupla, geride kalan okçular üzerine yürüyüp, onları da öldürdü. Daha sonra, müslümanlara arka taraftan saldırıp yendiler. İbn Kamîe adında birisi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) taş atıp, onu yaraladı ve ön dişini kırdı. Şair Hasan b. Sâbit şöyle der:

Görmüyor musun, Allah delilleriyle kulunu Peygamber gönderdi.
Allah, en yüce, en şereflidir.
Onu yüceltmek için kendi isminden ismini türetti;
Arşın sahibi (olan Allah) Mahmûd, bu ise Muhammed'dir.

Hz. Peygamber'in ashabı, kendisinden ayrılmıştı. İbn Kamîe, Hz. Peygamber'i öldürmek için bir hamleye girişti. O günkü sancaktar olan Mus'ab b. Umeyr de engel olmaya çalıştı. Kamîe, Mus'ab'ı öldürdü, fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürdüğünü zannederek dönüp gitti ve "Muhammed'i öldürdüm" dedi. Bunun üzerine birisi çıkıp, " Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı. Bu İblis'ti. Ashap, hayretler içerisinde ve yenilmiş olarak geri döndü. Enes b.

Mâlik'in amcası olan Enes b. Nadr, Ensar ve Muhacirlerin karşısına geçip, "neden duruyorsunuz ?" diye sordu. Onlar da : "Muhammed öldürüldü" dediler. Bunun üzerine Enes b. Nadr: " Öyleyse bundan sonra yaşamayı ne yapacaksınız? Peygamberinizin öldüğü uğurda siz de ölün" dedi, düşmana doğru yürüdü ve şehid edildi. Ka'b b. Mâlik diyor ki: " O esnada, müslümanlar içerisinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ilk gören ben oldum. Miğferin altından, gözlerinin belirdiğini gördüm. Bütün sesiyle : *" Ey Allah'ın kulları, bana koşun! Ey Allah'ın kulları bana bakın!"* diye bağırıyordu. İnsanlar etrafına toplandılar. Yenilgilerinden dolayı onları kınadı. Onlar da : "Ey Allah'ın Rasûlü! Analarımız ve babalarımız sana feda olsun. Kötü bir haber işittik ve kalplerimiz ürperdi. Onun için geri döndük" dediler. Allahü Tealâ da bu âyetle onları kınadı.

"Muhammed (s.a.v.) de sadece," diğer peygamberler gibi, *"bir elçidir."* **«Ondan önce de peygamberler gelip geçti.»** O da önceki peygamberler gibi geçip gidecektir. Kendisinden sonra, onun getirdiği dine sımsıkı sarılın. Peygamber gönderilmesinin amacı, delil getirip, ilzam etmektir. Yoksa devamlı olarak onlarla beraber kalmak değildir.

«Şimdi o, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerine geri mi döneceksiniz?.» Bu ifade, Hz. Peygamber'in ölmesinden, ya da öldürülmesinden sonra, onların dinden dönmelerini yasaklamaya yönelik bir ifadedir. Çünkü onlar, önceki peygamberlerin öldüğünü, ümmetlerinin ise, o peygamberlerin dinlerine yapışıp, yaşamaya çalıştıklarını biliyorlar.

«Kim,» cihad ve diğer konularda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrine uymayıp, **«ökçesi üzerine geri dönerse,»** o bu geri dönüşü ile, **«Allah'a hiçbir zarar veremez.»** Ancak, Allah'ın öfke ve azabını kendi üzerine çekerek, nefsine zarar verir. Allahü Tealâ, fayda ve zarardan münezzehtir.

«Allah,» İslâm dininde karar kılıp, **«şükredenleri mükâfatlandıracaktır.»** Bu ise, en yüce nimet ve en üstün iyiliktir. Onlar bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Çünkü İslâm üzere sabit kalmak, Allah'a şükür ve O'na karşı olan hakkı ödeme anlamı taşır. Ayrıca bu ifade; dönenlerin, küfrân-ı nimette bulunduklarını da îma ediyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman, müslümanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Bir kısmı dehşete kapıldı. Bir kısmı oturup kalkamadı. Bir kısmının dili tutulup konuşamadı. Bir kısmı da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ölümünü bütünüyle inkâr etti. Hz. Ömer (r.a.) bile, bir ara, bu âyeti hatırlayamayıp, şöyle dedi: "Münafıkların bazıları, Hz. Peygamber'in öldüğünü iddia ediyorlar. O ölmedi. Hz. Musa'nın, kırk gün insanlar arasından kaybolup, Rabbine gidip döndüğü gibi, O da Rabb'ine gitmiştir. Vallahi o mutlaka geri dönecektir. Onun öldüğünü iddia edenlerin ellerini ve ayaklarını keserim." Hz. Ömer (r.a.) bu sözünü tekrarlayıp durdu. Tâ ki Hz. Ebû Bekir (r.a.) kalkıp, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, şu hitapta bulununcaya kadar :

"Ey İnsanlar! Her kim Muhammed'e tapıyorsa, bilsin ki o öldü. Her kim de Allah'a tapıyorsa, o da bilsin ki, Allah ölmez, diridir." Daha sonra da *"Muhammed sadece bir elçidir"* âyetini okudu. Râvî der ki : "Hz. Ebû Bekir, bu âyeti okuyuncaya kadar, insanlar sanki böyle bir âyetin indiğini bilmiyormuş gibilerdi. Bütün insanlar, onun öldüğüne artık kesinlikle inandı. Cansız varlıklar bile onun ayrılığına dayanamayarak çatlayıp yarılırken, mü'minlerin kalpleri nasıl çatlamazdı ki ? Nitekim kendisine minber yapılmadan önce Hz. Peygamber (s.a.v.), bir kütük üzerinde hutbe okurdu. Minber yapılınca kütüğü terketmişti. Fakat kütük, ona olan özleminden dolayı, çocuk gibi ağlamaya başlayınca, Hz. Peygamber kütüğü kucakladı ve o da sakinleşti."

Ben de derim ki: "Sevgililerden ayrı kalanın hayatı ne acıdır. Hele bu sevgili Rasûlullah (s.a.v.) olursa." Hz. Peygamber ağırlaştığı zaman kendisini sıkıntı kaplamıştı. Bunun üzerine Fatıma (r.a.), "Vah üzüntülü babacığım!" deyince Hz. Peygamber ona, *"Bugünden sonra artık baban için üzüntü yoktur"* buyurmuştur. Allah Rasûlü vefat edince de Fatıma (r.a.), "Kendisini davet eden bir Rabbe icabet eden babacığım! Konağı Firdevs cenneti olan babacığım!" demiştir. Hz. Peygamber defnedildiği zaman, Hz. Fâtıma (r.a.) şöyle diyordu: "Ey Enes! Peygamber üzerine toprak serpmek hoşunuza gidiyor mu?" Hz. Fatıma, babasının ölümünden sonra altı ay yaşayıp, sonra vefat etti.

145. «Allah'ın izni olmadan, hiçbir kişi ölemez.» Allah'ın izni ve dilemesi olmadan hiçbir nefsin ölmesi mümkün değildir. Allah'ın ilmi ve takdiri dahilinde, her nefis için belirlenmiş bir süre vardır (Ecel-i müsemmâ). Bu süre, savaşa çıkmakla veya savaştan kaçmakla ileriye de geriye de alınamaz. Bu ifadede, savaşa teşvik ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de korunacağına dair bir va'd vardır. Mücahit, eceli gelmeden ölmez. Eceli gelen ise, savaşa çıkmasa bile ölümle karşılaşır.

«(Ölüm), yazılmış» ve zamanı belli **«bir eceldir.»** Geri veya ileri alınamaz. **«Kim»** yapmış olduğu amel karşılığında **«dünya sevabını isterse, ken-**

disine ondan veririz.» Burada, Uhud'da ganimetle meşgul olan kişilere ta'riz vardır. «**Kim de ahiret sevabını isterse,**» ilâhî vaad gereğince, dilediğimiz kadar, «**kendisine ondan veririz.**»

Allahü Tealâ'nın, kendisine vermiş olduğu güç ve kuvveti, yaratılış gayesine uygun ve Allah'a itaat için harcayıp, İslâm nimetine «**şükredenleri mükâfatlandıracağız.**» Bu âyet, her ne kadar cihad hakkında gelmişse de, bütün amelleri kapsamına almaktadır. Allah yolunda savaşan kişi, Allah'ın dininin yücelmesi için savaşıyor. Ganimet elde etmek için, ya da nam kazanmak için değil.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Kimin niyeti ahireti istemek olursa, Allah da onun kalbine zenginlik koyar. Gücünü birleştirir de dünya ona basit gelir. Kimin niyeti de dünyayı elde etmek ise, Allah ona fakirlik verir, gücünü dağıtır ve nasibinden başkasına da ulaşamaz."* (56)

146. «Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştı.» *"Ribbîyyûn"* kelimesi, Rabb'e mensub olan, eren insan demektir. Nice peygamberler vardır ki, Allah'ın dinini yüceltme konusunda, birçok veli, ilim adamı ve takva ehli kimseler, o peygamberlerle birlikte mücadele vermişlerdir.

Onlar, «**Allah yolunda**» kıyasıya mücadele verirken, «**kendilerine dokunan şeylerden**» yaralanma ve diğer zorluklardan bıkıp usanmadılar ve «**yılmadılar,**» düşmanla cihad etme konusunda «**zayıflık göstermediler,**» düşman karşısında zelil olup, «**boyun eğmediler.**» Çünkü boyun eğmek, karşısındaki insana dilediği şeyi yapma imkânı verir. Burada müslümanların, inkârcı düşmanların, kendilerine saldırdığı ve Hz. Peygamberin öldürüldüğü konusunda asılsız haber yayıldığı zaman, yılgınlık ve zayıflığa düştüklerine, ve müşriklerle cihad etmede zaafa düştüklerine ta'riz vardır.

«**Allah,**» kendi yolunda verilen mücadelede zorluklara göğüs gerip, «**sabırlı olanları sever** » ve onlara yardım ederek, derecelerini yüceltir.

56- Tirmizî hadisi: *"Kimin gayreti ahiret için olursa, Allah da onun zenginliğini kalbinde kılar, gönül zenginliği verir."* şeklinde değişik bir lafızla tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/11.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ
إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (١٤٧) فَآتَاهُمُ اللَّهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (١٤٨)
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ
عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ (١٤٩) بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ
وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ (١٥٠)

147. Sadece şöyle diyorlardı: "Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla. Ayaklarımızı sabit tut ve bize, inkârcı topluluğa karşı, yardım et!"

148. Allah da onlara, hem dünya sevabı, hem de güzel ahiret sevabını verdi. Allah, iyilik yapanları sever.

149. Ey iman edenler! Eğer inkârcılara itaat ederseniz, sizi arkanıza çevirirler ve büsbütün kaybedersiniz.

150. Hayır! Yardımcınız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.

147. Onlar, düşmanla karşılaşıp, şavaşın zorluklarını aşmada, «**sadece şöyle diyorlardı : 'Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı,**» yani senin rızân dışında haddi aşarak işlediğimiz isyanlarımızı

«bağışla. Ayaklarımızı sabit tut ve bize, inkârcı topluluğa karşı, yardım et!'» Savaş alanında, takvamızı artırıp, bizim ayaklarımızı sabit kıl, bizi haktan uzaklaştırma. Buradan anlaşılan, şavaş yerinde şaibeye kapılıp, bozguna uğrayıncaya kadar bu duâya devam ediyorlardı. Yine burada, savaş meydanında dağılıp hezimete uğrayanlara açık bir tariz vardır.

148. «Allah da onlara,» bu duaları sebebiyle **«hem dünya sevabı,»** zafer, ganimet, üstünlük ve nâm; **«hem de güzel âhiret sevabını verdi.»** Âhiret sevabı da cennet ve oradaki ebedî nimetlerdir. **«Allah, iyilik yapanları sever.»** Allah'ın, kulunu sevmesi, ondan razı olması ve onun hakkında hayır dilemesidir. İşte o, bütün mutlulukların başlangıç noktasıdır.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde der ki: " Burada, ince bir lâtife vardır. Onlar: *'Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla'* diyerek, kötü olduklarını itiraf etmişlerdir. Onlar bunu itiraf edince, Allah da onlara, *'iyilik edenler'* ismini vermiştir."

Sanki Allahü Tealâ onlara :" Madem ki suçunuzu itiraf edip aczinizi kabullendiniz, ben de sizi *'iyilik edenler'* diye vasıflandırıp, kendime sevgililer yaptım" demiştir. Böylece kul, Allah'a ulaşmak için, güçsüzlüğünü, basitliğini ve zavallılığını itiraf etmekten başka çare olmadığını bilmiş olmalıdır.

149. «Ey iman edenler! Eğer inkârcılara itaat ederseniz...» Bu âyet, Uhud'daki yenilgiden sonra, münafıkların mü'minlere : " Dininize ve kardeşlerinize dönün" demeleri üzerine nazil olmuştur. O kimseler münafıktırlar. Fakat kendilerinden nefret ettirmek ve onlara itaat etmekten sakındırmak için inkârcılıkla nitelendirilmişlerdir. **«Sizi arkanıza çevirirler»**, kendi dinlerine sokarlar **«ve büsbütün kaybedersiniz.»** Siz tekrar eski halinize dönmekle, hem dünyanızı, hem de ahiret saadetinizi kaybedersiniz. Çünkü, ebedî sevaptan mahrum edilip, ebedî azaba düşürülürsünüz.

150. «Hayır! Yardımcınız Allah'tır.» Onlar sizin yardımcılarınız değil ki onlara itaat edesiniz. Sizin yardımcınız Allah'tır, başkası değildir. Öyleyse, O'na itaat edin, inkârcıları dost edinmeyin. **«O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.»** O halde, sadece O'na itaat edin ve sadece O'ndan yardım dileyin.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا

الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوٰيهُمُ
النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ
إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتّٰى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا أَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ
مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا
عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ
وَلَا تَلْوُنَ عَلٰى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرٰيكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا
بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

151. Allah'ın, kendilerine hiçbir güç indirmediği şeyleri, O'na ortak koştuklarından dolayı, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Onların sığınacakları yer, cehennemdir. Zalimlerin karargâhı ne kötü bir yerdir.

152. O'nun izniyle inkârcıları öldürdüğünüz zaman, Allah size olan vaadinde durdu. Ta ki siz, başarısızlığa düşüp, emir konusunda çekişmeye girinceye kadar. Allah size, sevdiğiniz (zaferi) gösterdikten sonra, isyan ettiniz. Kiminiz, dünyayı istiyordu, kiminiz de, ahireti istiyordu. Sonra O, sizi imtihan et-

mek için, o inkârcılardan uzaklaştırdı. (Pişmanlık duyduğunuz için) sizleri affetti. Allah mü'minlere karşı lütuf sahibidir.

153. Hani siz, uzaklaşıyordunuz ve kimseye dönüp bakmıyordunuz. Peygamber de arkanızdan sizi çağırıyordu. Bu yüzden, Allah size, gam üstüne gam verdi ki, ne kaybettiğinize, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

151. «Allah'ın, kendilerine hiçbir güç indirmediği şeyleri, O'na ortak koştuklarından dolayı, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız.» Onların kalplerine korku salınmasının sebebi, güçsüz şeyleri Allah'a ortak koşmalarıdır. Aynı zamanda bu, mü'minlerin zaferinin, kendilerinin de yenilgilerinin sebeplerindendir.

Bu korku, Uhud günü kalplerine atılan ve böylece savaşı terketmelerine sebep olan korkudur. Hiçbir sebep yokken, galibiyet kendilerinde olmasına rağmen geri dönmüşlerdi. *"Ru'b"*, kalbi dolduran korku anlamınadır.

Âyette geçen *"sultan"* kelimesi; güç, kuvvet, delil, belge gibi anlamları ifade eder.

«Onların» âhirette **«sığınacakları yer, cehennemdir.»** Başka sığınacakları hiçbir yerleri yoktur. **«Zâlimlerin karargâhı»** olan cehennem **«ne kötü bir yerdir.»** Onların gidecekleri cehennem, önce sığınakları, sonra da karargâhları olarak belirtilmiştir. Bu ifadeler, onların cehennemde sonsuza değin kalacaklarına işarettir.

152. «O'nun izniyle» ve dileğiyle, **«inkârcıları»** yaygın bir şekilde **«öldürdüğünüz zaman, Allah size olan vaadinde durdu.»**

Uhud savaşından sonra, Medine'ye dönüldüğünde, müslümanlardan bazıları : "Biz nasıl yeniliriz, Allah bize zafer vadetmişti" dediler. Bunun üzerine işte bu âyet indi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Uhud'a yerleştirdiği okçu birliğine: *" Sakın yerinizden ayrılmayın. Burada durduğunuz sürece galip geleceğiz"* demişti. Nitekim durum öyle olmuştu. Müşrikler gelince, okçular ok atıyor, diğerleri de yeninceye kadar kılıçla vuruyorlardı. Müslümanlar elden gelen herşeyi yapıyor ve yiğitçe çaprışıyorlardı.

«Tâ ki siz,» korkup ve zayıflayarak **«başarısızlığa düşüp,»** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in verdiği **«emir konusunda çekişmeye girinceye kadar.»**

Okçuların bazıları : "Ne yapalım şimdi ?" deyince, onların başkanı olan Abdullah b. Cübeyr: "Hz. Peygamber'in emrine muhalefet edemeyiz" diyerek, on civarında arkadaşıyla yerlerinde kaldılar. Diğerleri de, ganimet yağmalamaya başladılar. İşte âyetin bunu ifade eden kısmı : **«Allah size, sevdiğiniz (zaferi)»**, ganimeti ve düşmanın yenilgisini **«gösterdikten sonra, isyan ettiniz.»** O da sizi zaferden mahrum bıraktı. Müşrikler, bu durumu görünce, okçulara saldırıp, başkanlarını öldürdüler. İsyan bundan sonra tescil ediliyor. Bu da, günahın büyüklüğüne işaret eder.

«Kiminiz,» mevziyi terkedip, ganimet peşinde koşarak, **«dünyayı istiyordu.»** İbn Mes'ud diyor ki: "Bu âyet ininceye kadar, bizden herhangi birinin dünyayı istediğini bilmiyordum." **«Kiminiz de, ahireti istiyordu.»** Bunlar, yerlerini terketmeyip, şehitlik şerefine ulaşanlardı. **«Sonra O, sizi imtihan etmek için, o inkârcılardan uzaklaştırdı.»** Siz zafere yaklaşmışken, Allah bu durumu yenilgiye çevirerek, imandaki sebat durumunuzu ölçtü. Peygamber'inizin emrine muhalefet ettiğinizden dolayı pişmanlık duyduğunuzu bildiği için, **«sizleri affetti. Allah, mü'minlere karşı lütuf sahibidir.»** Onlara, bütün durumlarında lütufla muamelede bulunur ve onları affeder. Bu durum, Allah'ın şanındandır.

153. «Hani siz, uzaklaşıyordunuz ve kimseye dönüp bakmıyordunuz.» Arkanızdakine dönüp bakmıyordunuz ve sizden biri durup diğerini beklemiyordu. Halbuki, **«Peygamber de arkanızdan sizi çağırıyor»** ve: *"Ey Allah'ın kulları! Bana gelin. Ben Allah'ın peygamberiyim. Kim düşmana hamle yaparsa, ona cennet vardır"* diyor**«du.»** Hz. Peygamber, kavmin arkasında kalmıştı. Çünkü onlar, yenilgi sebebiyle ilerlemişlerdi.

«Bu yüzden, Allah size, gam üstüne gam verdi ki, ne kaybettiğinize, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz.» Yapmış olduğunuzdan dolayı, Allah sizi, ölümle, yaralanmayla ve müşriklerin zafere ulaşmasıyla cezalandırdı. Yahut da, Hz. Peygamber'e isyan ederek yaptığınız eziyetin karşılığını gördünüz. Böylece, zorluklara ve sıkıntılara alışıp, gamları içinize çekesiniz de, ne kaybolan menfaate, ne de gelecek zarara üzülmeyesiniz.

«Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.» Allahü Teâlâ, sizin bütün işlerinizi ve niyetlerinizi bilir. Sabır, Allah'a kesin bir şekilde inanma ve tevekkül, sizi Allah'ın yardım ve zaferine ulaştırır. Bozguna uğramak, çekişmek, dünyaya meyletmek, Peygamber'e isyan etmek ise, müsibete uğramaya ve düşmandan kaçmaya yol açar.

Yahya b. Muaz'a, velînin özelliğini sormuşlar. O da şu cevabı vermiş : "Velî'nin; sabır iç elbisesi, şükür dış elbisesi, Kur'ân yardımcısı, hikmet ilmi, fakirlik iftiharı, takva bineği, üzüntü arkadaşı, zikir meclisi, Allah ise yoldaşıdır."

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا
يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ وَطَٓائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ
بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ
قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ يُخْفُونَ فٖٓي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ
يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ
فٖي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذٖينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ
وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فٖي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فٖي قُلُوبِكُمْ وَاللّٰهُ
عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى
الْجَمْعَانِ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ
عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
لَا تَكُونُوا كَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا
فِي الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (١٥٦) وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ
مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (١٥٧) وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ
لَإِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ (١٥٨)

154. Üzüntüden sonra size, bir güven ve uyku indirdi. Uyku, içinizden bir grubu bürümüştü. Diğer grubu da, nefisleri ilgilendiriyordu. Allah'a karşı, cahiliye zannı gibi, haksız bir zanda bulunuyorlar: "Bu işten bize bir şey var mı?" diyorlardı. De ki: "Bütün iş Allah'a aittir." Onlar, sana açıklayamadıklarını, içlerinde gizliyorlar. "Bu işten, bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, yine üzerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yatacakları yeri mutlaka boylardı." Allah, içinizdekini denemek ve kalplerinizdekini açığa çıkarmak için (bunları başınıza getirdi.) Allah, göğüslerde olanı bilir.

155. İki topluluğun karşılaştığı gün, sizden yüz çevirenlerin işledikleri bazı işlerden dolayı, şeytan, ayaklarını kaydırmak istemişti. Allah, onları affetti. Allah ğafûrdur, halîmdir.

156. Ey iman edenler! Siz, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere, ya da savaşa çıkan (ve ölen) kardeşleri için: "Eğer yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Neticede Allah, onların bu sözlerini, kalplerinde bir hasret kılacaktır. Yaşatan da, öldüren de Allah'tır. Çünkü Allah, yaptıklarınızı görmektedir.

157. Yemin olsun ki, Allah yolunda öldürülür, ya da ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

158. Yemin olsun ki, ölür veya öldürülürseniz, Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız.

154. Ey Mü'minler! «**Üzüntüden sonra**» Allah «**size, bir güven ve uyku indirdi.**» Ebû Talha der ki: "Uhud günü kafamı kaldırıp baktım. Uykudan, başını sağa sola sallamayan kimse yoktu. O gün, kendisini uyku basanlardan biri de bendim. Elimden kılıç düşerdi, onu alırdım. Sonra kamçı düşerdi onu alırdım."

O «**uyku, içinizden bir grubu bürümüştü.**» Ki o grup da, Muhacirlerle Ensarın tümüydü. Münafıklar olan «**diğer grubu da, nefisleri ilgilendiriyordu.**» Nefislerinin derdine düşmüş, üzüntü ve sıkıntı içerisindeydiler. «**Allah'a karşı, cahiliye**» dönemindeki milletlerin «**zannı gibi, haksız bir zanda bulunuyorlar:**» O'nu gereği şekilde bilmiyorlar. Ve: «**'Bu işten bize bir şey var mı ?' diyorlardı.**» Bunlar, Hz. Peygamber'e, "Allah'ın yardım vaadinden ve zaferden bize herhangi bir hisse yok mu ?" diye soruyorlardı.

Sen «**de ki : 'Bütün iş Allah'a aittir.'**» Ahiretteki galibiyet, Allah'ın ve onun dostlarınındır. Orada ancak, Allah'ın grubu galiptir.

«**Onlar, sana açıklayamadıklarını, içlerinde gizliyorlar.**» Onlar, zafer ve yardım isteklerini açıkça belirtiyorlar. Fakat, inkâr etmeyi ve yalanlamayı da içlerinde saklıyorlar. Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, gizlice: «**'Bu işten,**» Hz. Muhammed'in: *"Galip gelmek, Allah'a ve dostlarına mahsustur ve bütün işler Allah içindir."* diyerek vaadettiği gibi «**bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik' diyorlar.**» Uhud savaşında bizden öldürülenler öldürülmezlerdi. Bu savaş konusunda, bizim seçme hakkımız olsaydı, görüşümüz Übey b. Selûl ve arkadaşlarının görüşü gibi olurdu.

Ey Muhammed (s.a.v.), sen de onların yalanlarını ortaya dökmek ve muamelelerini iptal etmek için «**de ki: 'Evlerinizde dahi olsaydınız, yine üzerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yatacakları yeri mutlaka boylardı.' Allah, içinizdekini denemek ve kalplerinizdekini açığa çıkarmak için (bunları başınıza getirdi.)**» Bunları size yaptı... Siz, Uhud'a savaşmaya gitmeyip de, Medine'deki evlerinizde oturmuş olsaydınız, hakkınızda takdir edilen ve levh-i mahfuzda bulunanlar mutlaka size yine ulaşırdı. Medine'de kalmayı istemek, size bir fayda sağlamazdı. Çünkü, Allah'ın takdiri reddedilmez ve hükmü değiştirilemez. Böylece Allah, sizi imtihan edip, kalplerinizdekini açığa çıkarmanız için, sizi bir işleme tabi tuttu ki, ihlas ve samimiyetiniz iç durumunuz ve nifakınız ortaya çıksın. «**Allah, göğüslerde olanı**», gizli şeyleri «**bilir.**»

155. Uhud'da **«iki topluluğun karşılaştığı gün,»** sizin içinizden olup da savaşmak istemeyerek **«sizden yüz çevirenlerin, işledikleri bazı işlerden dolayı, şeytan, ayaklarını kaydırmak istemişti.»** Karşılaşan iki topluluk, müslümanlar ve inkârcılardı ve onlar yenilgiye uğramışlardı. Onların yenilgisinin sebebi, şeytanın onların yenilgisini isteyip, ayaklarını kaydırmasıdır. Buna sebep de, onların, Peygamber'e muhalefet ederek, yerlerini terketmeleri, ganimete ve dünya hırsına kapılmalarıdır. Böylelikle de, yardımdan ve manevî güçten mahrum olmuşlardı.

«Allah,» tevbe edip özür diledikleri için **«onları affetti. Allah ğafûrdur,»** günahları bağışlar, **«halîmdir,»** tevbe etmeleri için, ceza vermekte acele etmez.

Şeytan, yakîn ehlinden olan samimi ve ihlâslı kimseleri, onların kalbinde, günah işlemeleri sebebiyle birtakım kötülük ve karanlık şeyler olmadıkça saptıramaz. Şeytan bunlara vesvese veremez. Şeytan, nefsinin kötülüklerinden kurtulan kimseye, vesvese vermek şöyle dursun yaklaşamaz bile.

Denilir ki: "Cüneyd rüyasında, İblis'i çırılçıplak görür ve ona: 'İnsanlardan utanmıyor musun ?' der. O da: ' Şunlar insan mıdır ki? Asıl insanlar mesciddeler. Onlar ciğerimi yakıp beni tükettiler.' der. Sonra Cüneyd: 'Uyanınca erkenden mescide gittim. Başlarını dizlerine koymuş, düşünen insanlar vardı. Beni gördüklerinde: 'Pisin sözü seni aldatmasın' dediler. Kalp, marifet nuruyla aydınlanınca, şeytan, ona vesvese veremez."

Ebû Saîd Harraz şöyle der: " Rüyamda İblis'i gördüm. Kendisine vurmak için, hemen sopamı elime aldım. Bana dendi ki: 'O bundan korkmaz. Kalpte oluşan nurdan korkar'."

İmam Gazâlî de şöyle diyor : "Nakledildiğine göre ashab döneminde İblis, askerlerini ortalığa yaymış. Bir müddet sonra, perişan bir halde İblis'e dönmüşler. İblis onlara: 'Bu haliniz ne?' diye sormuş. Onlar da: 'Bunlar gibi insanlar hiç görmedik. Bizi çok yordular. Onlardan bizim alacağımız hiçbir şey yok' demişler. Bunun üzerine İblis: 'Onlara gücünüz yetmez. Onlar Hz. Peygamber'le arkadaşlık etmiş, vahye şahit olmuşlardır. Fakat onlardan sonra bir topluluk gelecek, istediklerinizi o toplulukta bulacaksınız.' Tâbiîn devri gelince, İblis askerlerini tekrar etrafa yayar. Kırık dökük ümitsiz bir şekilde geri dönerler ve derler ki: 'Böyle tuhaf topluluk görmedik. Onlar biraz günah işleseler de günün sonu yaklaşınca, istiğfara başlayıp, günahlarını sevaba çevirtiyorlar.' İblis de: 'Siz onlardan da bir şey alamazsınız. Onlar, tevhide ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine sarılmışlardır. Fakat bir topluluk gelecek ve onlar sizin yüzünüzü güldürecek. Onlarla oyun oynayıp, onları nefislerine uydurup, istediğiniz gibi yöneteceksiniz. Ne bağışlanma dileğinde bulunacaklar, ne de bağışlanacaklar. Tevbe de etmeyecekler. Dolayısıyla günahları sevaba dönüşmeyecek.' Birinci yüzyıldan sonra bir topluluk gelir. Onlar heva ve heveslerine kapılırlar. Bid'atlar kendilerine süslü gösterilir. Onları helâl sayıp, din kabul ederler. Af dilemezler ve tevbe de etmezler. İblis onlara düşmanlar musallat eder. Düşmanlar da onları, istedikleri yöne sevkederler."

156. «Ey İman Edenler! Siz, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere, ya da savaşa çıkan» ve sonra da ölen **«kardeşleri»** ya da dindaşları **«için : 'Eğer yanımızda»** kalıp şehri terketmemiş **«olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi' diyenler»** (münafıklar) **«gibi olmayın. Neticede Allah, onların bu sözlerini, kalplerinde bir hasret kılacaktır.»** *"li yec'ale"*nin başındaki lâm illet icin değil, "âkıbet" içindir. Buna göre mana: "Onlar bu sözü söylediler ve buna inandılar. Bunun neticesi de hasret oldu. -Hasret, pişmanlığın daha siddetli olanıdır.- Buna inanan kimsenin hasreti, daha da artar."

Hayatın ve ölümün, Allah'ın takdir ve hükmü ile gerçekleştiğine inanan müslüman ise, bu hasreti kalbinde kesinlikle hissetmiyecektir.

«Yaşatan da, öldüren de Allah'tır.» Münafıkların bâtıl sözleri reddediliyor. Hayat ve ölümde, sadece Allah'ın etkisi vardır. Yolculukta veya savaşta olmalarının bunda bir etkisi yoktur. Allah, bazen tehlikeler karşısındaki, savaşanı da, yolcuyu da yaşatır. Yine Allah, yolculukta olmayıp, mukim olan kimseyi de, hiçbir sebep yokken ve tedbirleri de almışken öldürebilir.

«Çünkü Allah, yaptıklarınızı görmektedir.» Öyle ise şu munafıklar gibi olmayın.

157. «Yemin olsun ki,» siz mü'min olarak **«Allah yolunda öldürülür, ya da ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.»** Yolculuk veya savaş, ölümü çeken şeyler değildir. Ecel, asla ileri alınamaz. Ölüm, Allah'ın emriyle olunca, bu bir rahmet ve bağışlanmadır, rahatlıktır. İnkârcılar ise, dünya hayatları boyunca mal biriktirmeye çalışırlar. Bu malların da, kendileri için hayırlı olacağına inanırlar. Allahü Tealâ da, onların bu zanlarının boş şeyler olduğuna dikkat çekerek, "bağışlanma onların zannettiği bu şeylerden daha hayırlıdır" buyuruyor.

158. «Yemin olsun ki,» her ne şekilde olursa olsun, ilâhî irade gereği, **«ölür veya öldürülürseniz,»** gerçek ma'bud, şanı yüce, rahmeti ve ihsanı çok bol olan **«Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız.»** Sizi, başkaları değil, sadece O hesaba çekip, amellerinizin karşılığını verecektir. Size bol miktarda ihsanda bulunacaktır.

Bu âyette nefis bir sıra gözetilmiştir. Önce *"Allah'ın bağışlaması"* zikredilmiştir. Bu, günahların affedilmesidir. Bununla Allah'ın ikabından korkarak O'na ibadet eden kimseye işaret edilmiştir, Sonra *"rahmeti"* zikredilmiştir. Bu da Allah'ın sevap lutfetmesidir. Bununla da sevap umarak kendisine ibadet eden kimseye işaret edilmiştir. Daha sonra da *"Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız"* buyurulmuş olup bununla sırf rubûbiyyet ve ubudiyyet için Allah'a ibadet edene işaret edilmiştir. Bu makamların en yücesidir. Allah'ın huzuruna çıkarılmakla, Allah'ın mağfiretine çıkarılmak arasında büyük fark vardır. Bu konuda şöyle bir olay anlatılır:

İsa (a.s.) bir gün, bedenleri cılızlaşmış, benizleri sararmış ve üzerlerinde ibadet izleri olan bir topluluğa uğrayıp, kendilerine: "Ne istersiniz ?" diye sorar. Onlar da: "Allah'ın azabından korkuyoruz" derler. İsa da: " Allah, size azap etmemede çok cömerttir, elbette size lütfu ile muamele edecektir" der. Sonra bir topluluğa daha uğrayıp, onlarda da aynı özellikleri görüp, ne istediklerini sorar. O topluluk da: " Cennet ve rahmeti isteriz" derler. İsa (a.s.) onlara: "O sizi, rahmet ve cennetten engellememe konusunda çok cömerttir, elbette size lütfu ile muamele edecektir" der. Sonra da üçüncü bir topluluğa uğrayıp, onlar üzerinde de daha çok ibadet izleri görür. Onlara aynı soruyu sorar. Aldığı cevap şu olur: "O'na ibadet ediyoruz. Çünkü, O bizim Rabb'imiz, biz ise O'nun kullarıyız." İsa peygamber de: "Siz ihlâslı kullar ve gerçek ibadet edenlersiniz" buyurur.

Başka bir hikâyede de şöyle anlatılır :

Kadının biri, yanındakilere şöyle sorar: "Size göre, cömertlik nedir ?" Onlar da: "Mal vermektir" derler. Kadın: "Sizin dediğiniz, dünya ehlinin ve sıradan insanların cömertliğidir. Havassın(Allah'ın seçkin kullarının) cömertliği nedir ?" diye sorar. Onlar: "Allah'a itaat etmek konusunda elden gelen çabayı sarfetmektir" derler. Kadın da: "Sevap umuyor musunuz ?" diye sorar. Onlar "evet" derler. Kadın da: "Allah'ın: '*Kim bir iyilik getirirse ona on katı vardır*'(En'am: 160) sözüne göre, bire on alacaksınız " der ve ilâve eder: "Bunda cömertlik nerede bire on alıyorsunuz?" Adamlar derler ki: " Söyle bakalım nedir o ?" Kadın şöyle der: "Cömertlik, amelin Allah için yapılması, cennet sevgisi, ya da cehennem korkusuyla; sevap için veya cezadan korkulduğu için yapılmamasıdır. Bu da ancak, tek başına kalıp, mâsivâ'dan soyutlanıp ve varlığın gerçeğine ulaşmakla mümkündür. Mü'minin görevi, dünyadan yüz çevirip, Allah'a doğru yol almaktır. Böylece gözlerinden perde kalkar ve Rabb'ine ulaşır."

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde şöyle der: " İnsan cihada yönelince, dünyadan yüz çevirir ve ahirete önem verir. Ölünce de, sanki düşmandan kurtulur ve sevgiliye ulaşır. Ölümden korkarak evde oturan ve dünyaya tutkun olan kimse ölünce de, sanki sevgilisinden ayrılır ve gurbete gönderilir. Bunlardan birincisi, mutluluğun zirvesi, ikincisi ise, mutsuzluğun zirvesidir."

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا
غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

159. Allah'ın rahmeti sebebiyle, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı. Sen affet ve bağışlanmalarını dile. İş konusunda onlara danış, karar verdin mi de, artık Allah'a dayan. Allah, kendisine dayananları sever.

159. «Allah'ın rahmeti sebebiyle, onlara yumuşak davrandın.» Sen onlara, büyük bir merhamet örneği gösterdin. Onlar senin emrine muhalefet ederek, seni düşmana teslim ettiler. Buna rağmen, onlara yine de lütufda bulunup, yumuşak davrandın.

«Eğer» onlara karşı «**kaba ve katı kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı.**» Senin yanında oturmazlardı. Eğer sen, söz ve davranışlarınla, onlara kaba davranıp, fena muamelede bulunmuş olsaydın, hepsi kaçıp giderdi.

"Fezz", kaba ve ahlâksız demektir. *"Katı kalpli"* ise, kalbi hiçbir şeyden etkilenmeyen demektir. İnsan bazan, kötü huylu olmaz ve kimseyi de incitmeyebilir. Fakat, merhametli olup, hassas da davranmaz. Aradaki fark da işte budur.

Onları, Allahü Teâlâ'nın affettiği gibi, senin hukukuna ait konularda «**sen**» de «**affet ve**» Allah'ın hukukuna ait konularda «**bağışlanmalarını dile. İş konusunda onlara danış.**» Savaş ve buna benzer görüşülmesi gereken konularda, onların görüşlerini al. Onların gönüllerini al ve onları onore et. Aynı zamanda, ümmet içerisinde danışma sünnetinin yerleşmesine örnek ol. Bu danışmadan sonra bir şeye «**karar verdin mi de, artık Allah'a dayan.**» Danışma sonucunda varılmış olan en iyi neticeyi uygulama konusunda Allah'a dayan. Senin için en iyi olanı, Allah'tan başkası bilemez. Ne sen, ne de senin danıştığın kişi bilebilir.

«**Allah, kendisine dayananları sever.**» Kendisine tevekkül edenlere yardım eder, onları en doğru ve kendilerine hayırlı olan yola iletir.

"Tevekkül", işi Allah'a havale etmek ve O'na güvenmenin yeterliliğine inanmaktır. Bu âyetten anlaşılan, (bazı cahillerin dediği gibi) insanın tevekkül ediyorum derken, kendini ihmal etmemesidir. Aksi halde, danışma emri, tevekkül etmeye aykırı olurdu. Tevekkül, insanın görünür sebepleri gözetmesi demektir. Fakat, kalbiyle onlara dayanmayacaktır. Sadece, hikmete inanacaktır. Yani her şeyde bir hikmetin varlığını unutmayacaktır.

Âyet-i kerimede belirtildiğine göre, Hz. Peygamber, ashabına kaba ve katı kalbli davranmış olsaydı, kendisinden ayrılacaklardı. Halbuki ona uymak din, ondan ayrılmak ise inkârdır. İnsanların kendisine boyun eğdiği, kendisine tâbi olduğu ve itaat ettiği birisinin, onlara kaba ve katı kalple muamele etmesi nasıl düşünülebilir? Yumuşak söz, kalplerde en etkili olan ve en çabuk cevap verilen sözdür. İtaat edilmeye en lâyık olan sözdür. Onun için Allah, Hz. Musa ve Harun peygamberlere: *"Ona yumuşak söz söyleyin"* (Tâhâ: 44) emrini vermiştir.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde şöyle der : "Rıfk ve yumuşaklıkla muamele, Allah'ın hukukuna tecavüz etmiyorsa caizdir. Allah'ın hukukunu ihlâle götürürse caiz değildir."

Allahü Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey Peygamber! İnkârcılara ve iki yüzlülere sert davran."*(Tahrim: 9) Zina suçu işleyenlere verilecek olan ceza konusunda da, mü'minlere şöyle deniliyor: *"Allah'ın dini konusunda; sizi, onlara karşı acıma duygusu engellemesin!"* (Nur: 2)

Dikkat ediniz! İfrat ve tefrit, yerilmiş iki mefhumdur. Aşırılık, olumsuz da olsa, olumlu da olsa iyi karşılanmamıştır. Faziletli yol, orta yoldur. Kaba davranmak, bir yerde yasaklanmış, bir yerde de emredilmiştir. Bu da, ifrat ve tefritten uzaklaşmak içindir. Orta yolu takip etmek gerekir ki, o da en doğru yoldur. Bu sırdan dolayıdır ki Allahu Teâlâ: *"Böylece sizi, orta bir ümmet yaptık"* (Bakara: 243) buyurmuştur.

Bilmiş olunuz ki, peygamber göndermekten kasıt, insanlara Allah'ın tekliflerini bildirmektir. Bu maksada ulaşmak için, gönüllerinin peygambere yönelmesi gerekir. Nefislerinin ona ısınması lâzımdır. Bunun gerçekleşmesi için ise, peygamberlerin, kerîm ve rahîm olmaları, cömert, şefkatli ve merhametli davranmaları, insanların günahlarını görmemeleri, suçlarını bağışlamaları, şefkat ve merhametle onlara yaklaşmaları gerekir. Bu sebeplerden dolayı peygamberler, kötü ahlâktan arındırılmışlardır. Katı kalbli değillerdir. Fakir ve yoksullara yardıma meyillidirler. Onların kötülüklerine pek bakmazlar. Bunun için aksi olsaydı âyette belirtildiği gibi *"Sert ve katı kalbli olsaydın, etrafından dağılırlardı."* O zaman ise, peygamberler göndermekten maksat hasıl olmamış olurdu. Onların vârisleri olan ilim adamları ve hocaların böyle olması gerekir. İnsanlar, iç ve dış yönleriyle, uymuş oldukları kişilerin dini üzeredirler. Her ne kadar, güzel ahlâk üzere olan ilim adamı ve hoca, bu devirde az bulunsa da, durum yine aynıdır. Ancak Allah'ın kendilerini koruduğu, şeriata sarılma yolunu gösterdiği ve hakikat adabını gerçekleştirmeye muvaffak kıldığı kimseler hariç.

Rivâyet edilir ki: Hilimde darb-ı mesel haline gelen Ahnef, bir adamla birlikte bulunuyordu. Adam Ahnef'e çok çirkin bir şekilde sövdü. Ahnef, kalktı, gitmeye başladı, adam da onun peşine düştü. Ahnef kavmine yaklaşınca durdu ve: " Bak arkadaş! Benim toplumuma geldik. Eğer söveceğin başka söz varsa onu da söyle. Sonra bu toplum işitirse, sana eziyet ederler" dedi. Ahnef'in ahlâkına bakınız. Cahile nasıl davranıyor ve ona nasıl iltifatta bulunuyor? Bir adam Ahnef'e der ki: "Kişilik (mürûet) nedir, bana söyle?" Ahnef cevap verir: "Güzel ahlâklı olman ve kötü ahlâktan kaçınmandır."

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ
فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
(١٦٠) وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (١٦١) أَفَمَنِ اتَّبَعَ
رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
(١٦٢) هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (١٦٣)

160. Eğer Allah, size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer yüzüstü bırakırsa, ondan sonra artık size kim yardım edebilir? Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler.

161. Bir peygamber, ganimet malına hıyanet edemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet gününe, hıyanet ettiği şeyle gelir. Sonra herkese, kazandığı tam olarak verilir. Onlara asla zulmedilmez.

162. Allah'ın rızasına uyan kimseyle, O'nun gazabına uğrayan kimse, hiç bir olur mu? Onun yeri cehennemdir. O, ne kötü sonuçtur.

163. Onlar, Allah katında, derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir.

160. «Eğer Allah, size yardım ederse, sizi yenecek yoktur.» Allah size, Bedir savaşında yaptığı gibi, yardım eder ve düşmandan korursa, sizi kimse yenemez. Uhud savaşındaki gibi, **«eğer yüz üstü bırakırsa,»** size yardımda bulunmazsa, **«ondan sonra size kim yardım edebilir?»** Buradaki soru, olumsuzluk ve mübalâğa ifade eder. Yani, kimse yardım edemez, demektir. Bu durum, bütün işlerin Allah'a ait olduğuna dikkati çekmek içindir. Bu sebeple O'na tevekkül edilmesi emredilir:

«Mü'minler, Allah'a» dayanıp, **«tevekkül etsinler.»** O'ndan başkasının yardım edemiyeceğini biliyorlar. Öyleyse, sadece O'na dayansınlar.

İmran b. Husayn'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *" Ümmetimden yetmişbin kişi, hesap sorulmadan cennete girer."* "Onlar kimlerdir Ey Allah'ın elçisi ?" diye soranlara ise şöyle buyurdu: *"Onlar, sihir yapmayanlar, yaptırmayanlar, uğursuz saymayanlar ve Allah'a tevekkül edenlerdir."* Ukkâşe b. Mihsan: "Ey Allah'ın elçisi, Allah'a duâ et de beni onlardan etsin" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Sende onlardansın"* buyurdu. Sonra bir başkası kalkıp, aynı ricada bulundu. Hz. Peygamber (s.a.v.) buna da: *"Ukkâşe bunda seni geçti "* buyurdu. (57)

Bir başka hadiste ise şöyle buyurulur: *"Eğer siz, Allah'a gereği şekilde tevekkül etseydiniz, sizi kuşlar gibi rızıklandırırdı. Kuşlar sabahleyin karnı boş olarak gider, akşam tok olarak geri döner."*(58)

161. «Bir peygamber, ganimet malına hıyanet edemez.» Burada geçen *"ğulûl"* kelimesi, ganimet malını, gizli ve haince almak anlamınadır. Bu olay, dünyada ayıp, ahirette ise cehennemi gerektirir. İnsanlığın en yüce makamında olan peygamberlere bu iş yakışmaz.

«Kim hıyanet ederse, kıyamet gününe, hıyanet ettiği şeyle gelir.» Ganimet malına hiyanet edip, ondan bir şey aşıran kimse, kıyamet gününde aşırdığı şey boynuna asılı bir halde gelir. Aşırmış olduğu seyle, orada bulunanların huzurunda rezil olur. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözü gibidir: *"Kim kendisine ait olmayan yerden bir karış gasbederse, kıyamet günü Allah, o yerin yedi katını boynuna dolar."* (59)

Bir başka hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Dikkat ediniz! Kıyamet günü bağıran bir deveyle, böğüren bir inekle ve meleyen bir koyunla geleni asla tanımam. 'Ey Muhammed! Ey Muhammed!' diye çağırır. Ben de: ' Allah'ın azabına karşı, sana bir şey yapamam, bunu sana bildirmiş-*

57- Müslim, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"* de rivâyet etmiştir. Bkz. *Câimu'l-Usûl*, 7/570.

58- Tirmizî, İbni Mâce, Ahmed b. Hanbel. *Câmiu'l-Usûl*, 10/140.

59- Buharî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel. (Buharî' de "gasbederse" yerine "zulmederse" kelimesi vardır). Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/444.

tim' derim."(60)

Ebû Hureyre' ye denildi ki: " Hıyanet ederek aldığı şey çok büyükse, toplu bir malsa onu nasıl getirir ?" Cevabı şöyle oldu: " Dişi Uhud kadar, dizi dev (veya vedegan denen bir yer) kadar, kolu dağ kadar ve oturağı da Medine-Cidde arası kadar olanı görmedin mi ? İşte onu bu taşır."

«Sonra herkese, kazandığı tam olarak verilir.» Hayır veya şer, az veya çok, her kim ne kazanmışsa, kazandığının karşılığı tamamen kendisine verilir. **«Onlara asla zulmedilmez.»** Hiçbir kimseye, kazandığından az sevap veya fazla ceza verilmez.

162. «Allah'ın rızasına uyan kimseyle, O'nun gazabına uğrayan kimse, hiç bir olur mu?» Bir kimse, Allah'ın yasaklarından sakınır, O'nun rızasını kazanmaya çalışır, O'na itaatte bulunur ve kötü şeyleri yapmazsa, elbette gazaba uğrayanlarla bir olmaz. Bir grup, Allah'ın dinine bağlanmış, diğer grup da bunun tersini yapıyor. Bunların eşit olması imkânsızdır.

«Onun» yani Allah'ın gazabına uğrayanın **«yeri cehennemdir. O, ne kötü sonuçtur.»** *"Merci"* (varılacak yer) ile, *"masîr"* (sonuç) arasındaki fark şudur: Masîr, İlk halden farklı olmalıdır. Merci ise böyle değildir.

163. «Onlar, Allah katında, derece derecedirler.» Allahü Tealâ'nın ilim ve hikmetinde onların, değişik ve çeşitli tabaka ve mertebeleri vardır. Onlar, itaat ve isyan bakımından ayrı ayrı oldukları için, sevap ve ceza bakımından da farklı muameleye tabi tutulurlar.

«Allah, onların yaptıklarını görmektedir.» Onların yaptıkları amelleri ve derecelerini Allah çok iyi görür ve onlara göre karşılıklarını verir.

Akıllı insan, derecesini tamamlamaya ve en iyi dereceyi elde etmeye ve böylece güzel hallere ulaşmaya koşar.

Dediler ki: Cennetlikler dört kısımdır: Nebîler ve rasuller, veliler, sıddıklar ve Allah'ın birliğine inanan âlimler. Allahü Tealâ'nın *"...Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelere yükseltir..."* (Mücadele: 11) mealindeki âyetiyle muradı da bu son guruptur.

60- Buharî, Müslim, Neseî, Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel, *Câmiu'l-Usûl*, 2/716

Bu dört grup, beyaz kum tepesi üzerinde Hakk'ı görmek üzere, Adn cennetinde tek başlarına kalırlar. Orada bunların, dört makamı vardır:

Birinci tabaka, "minber" tabakasıdır. Burası en yüce tabaka olup, Nebî ve Rasuller'e aittir.

İkinci tabaka, söz, amel ve hareket bakımından, peygamber vârisi olan âlimlerin tabakasıdır. Bu tabaka, "eserra" ve "arş" ashabıdır.

Üçüncü tabaka, Allahü Tealâ'yı, gözlem ve aklî deliller yoluyla bulan âlimlerin tabakasıdır. Bunlar, "kürsü" ashabıdır.

Dördüncü tabaka, taklidi imanla Allah'ın birliğine inanan mü'minler tabakasıdır.

Bunların da mertebeleri vardır. Bunlar, kumdan bir tepe üzerinde ve diğerlerinin önüne geçmişlerdir. Halk, amellerinde de mertebelere ayrılmıştır. Faziletlerde de mertebeleri vardır. Yaş da bunlardandır. Fakat İslâm ve itaat içerisinde geçen bir yaş. Amel bakımından mertebeleri eşit oldukları zaman yaş bakımından büyük olan küçük olana tercih edilir. Bunlardan biri de zamandır. Ramazanda, cuma gününde, Kadir gecesinde, zilhiccenin 10. gününde ve Aşûre gününde yapılan ameller, diğer günlerde ve zamanlarda yapılanlardan daha faziletlidir. Mekânlar da mertebe mertebedir. Mescid-i Haram'da kılınan namaz, Medine mescidinde kılınandan daha faziletlidir. Medine mescidinde kılınan namaz da diğerlerinden faziletlidir. Durumlar da mertebe mertebedir. Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınandan daha faziletlidir. Bizzat ameller de derece derecedir. Meselâ namaz kılmak, insanlara ezâ veren şeyleri gidermekten daha faziletlidir. Bir amel de yapılış durumuna göre farklıdır. Yakınlarına sadaka verenin sevabı, uzağa vereninkinden daha çoktur. Çünkü bu hem sadaka vermiş, hem de sıla-ı rahim yapmıştır. Bunun gibi, Ehl-i Beyt'ten şerefli birine hediye veren, başkalarına verenden daha faziletlidir.

Büyüklerin sözünde şöyle denir: Hiçbir gün yoktur ki, insanoğluna şöyle demiş olmasın: "Ey İnsanoğlu! Ben yeni bir yaratığım. Yaptığın işte, yarın sana şahit olacağım. Bende hayır yap ki, yarın sana şahitlik yapayım. Eğer geçersem, beni bir daha göremezsin."

لَقَدْ
مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ
كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

164. Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük lütufta bulundu. Daha önce açık bir sapıklık içerisindelerken onlara, kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temize çıkaran ve onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi.

164. «Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük lütufda bulundu.» Allah'a yemin olsun ki, Hz. Peygamber'le (s.a.v.) kavminden inananlara, Allahü Tealâ ihsanda bulunmuştur.

«Daha önce, açık bir sapıklık içerisindelerken onlara, kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temize çıkaran ve onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi.»

Âyette geçen: *"Enfüsihim"* ifadesinin anlamı, gönderilen o peygamber (s.a.v.), kendi soylarından veya kendi uyruklarından ve kendileri gibi Arap, demektir. Sözünü kolaylıkla anlayabiliyorlar, durumunu biliyorlar. Doğruluk ve güven konusunda, onunla öğünüyorlar, onun varlığı, kendileri için büyük bir şeref. Âyette *"O, sana ve kavmine şereftir"* (Zuhruf: 44) buyurulmuştur. Âyette geçen *"enfüsihim"* kelimesi, bir başka kıraatte, *"enfesihim"* şeklindedir. Buna göre, Hz. Peygamber, kavminin en şereflisi. Zaten o, Arap kabilelerinin en şereflilerindendi.

Bu Peygamber (s.a.v.) onlara, Kur'an okuyor. Halbuki onlar, cahillerdi. Vahiy işitmemişlerdi hiç. Onları pis huylardan, kötü inanç ve işlerden, yalan şeylerden ve zararlardan temizliyordu. Onlara, Kur'an ve sünneti öğretiyordu. Onlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gelip kendilerini temizlemesinden ve onlara bazı şeyler öğretmesinden önce, açık bir sapıklık sergiliyorlardı.

Allahü Tealâ Peygamber'ini, azgın ve çirkef toplumlara gönderdi. Fakat azan ve haddi aşanlar perişan oldu. O'nun dünyaya teşrifiyle, putlar yerle bir olup, Kisra'nın sarayı yıkıldı. Fars'ın ateşi söndü. Mevlâsı, onu seçti ve halkın önüne geçirdi. O, baştaki göz makamındadır. Bütün varlıklara rahmet vesilesidir. Halkın ve ileri gelenlerin arasında, onun çok yüce bir hatırı vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hatice'yle evleneceği zaman, Ebû Tâlib bir konuşma yapmış ve şöyle demişti (Bu sırada, Beni Hâşim ve Mudar kabilesi başkanları da oradaydı.): "Bizleri İbrahim'in zürriyetinden, İsmail'in ekininden ve Mudar kabilesinden yaratan Allah'a hamdolsun. Bizleri, evini kucaklayanlar ve haremine hizmet edenler kıldı. Bize yüce bir ev, emin bir harem yaptı. Bizi insanların idarecileri yaptı. Sonra şu kardeşimin oğlu Muhammed b. Abdullah (s.a.v.) var ki, Kureyş kabilesinin hangi genciyle ölçülse, o tercih edilir. Allah'a yemin olsun ki, bundan sonra onun, büyük bir mesajı ve önemli bir mevkii olacaktır."(61)

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنّٰى هٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ
أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى
الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ
لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا

61- Bkz. İbn Hişam, *Sîret'ün-Nebeviyye.*

لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيمَانِ يَقُولُونَ
بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾
اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَؤُا
عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

165. Onlara iki katını uğrattığınız bir belâ kendi başınıza geldiği zaman mı: "Bu nereden başımıza geldi?" dediniz. De ki: "O kendinizdendir." Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.

166-167. İki topluluğun karşılaştığı gün, sizin başınıza gelenler, ancak Allah'ın izniyle olmuştur ki, bu da, mü'minleri ayırtetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması içindi. Bunlara: "Gelin Allah yolunda savaşın, ya da savunma yapın" denildiği zaman: "Eğer savaşmayı bilseydik elbette sizin peşinizden gelirdik" dediler. Onlar, o gün, imandan çok küfre yakındılar. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, sakladıklarını çok iyi bilir.

168. Kendileri oturdukları halde, kardeşlerine: "Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi" dediler. De ki: "Eğer doğru iseniz, ölümü kendinizden savın."

165. «Onlara» düşmanlarınıza **«iki katını uğrattığınız bir belâ kendi başınıza geldiği zaman mı: 'Bu nereden başımıza geldi ?' dediniz?»** Uğranılan belâdan kasıt, Uhud'daki durumdur. Uhud'da mü'minler, 70 kayıp vermişlerdi. Bedir'de de müşrikler, 70 kayıp, 70 esir verdiler. Âyetin anlamı, daha önce düşmanlarınıza verdiğiniz zararın yarısı sizin başınıza gelince mi sabırsızlandınız ve: "Bu, bizim başımıza nereden geldi? Daha önce müşrikler mağlup idiler, bize nasıl galip geldiler? Oysa onlar, müşrik ve kafir kimseler. Biz Allah'ın dinine ve rasûlüne yardım ediyoruz." dediniz. Buradaki soru, inkâr etme anlamında bir sorudur. Allahü Tealâ da, bu fasit soruya şu şekilde cevap verir:

«De ki: 'O kendinizdendir.'» Bu yenilgiye uğramanız, isyanınız sebebiyle oldu. Çünkü siz yerlerinizi terketmek ve ganimet hırsına kapılmak suretiyle emre karşı çıktınız. **«Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.»** İtaat ederseniz, zafer verir, muhalefet ederseniz, yüzüstü bırakır.

166-167. «İki topluluğun karşılaştığı gün, sizin başınıza gelenler, ancak Allah'ın izniyle olmuştur ki, bu da, mü'minleri ayırdetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması içindi.» Uhud'da karşılaşan iki topluluktan, hangilerinin mü'min, hangilerinin münafık olduğunun ortaya çıkması için, Allah'ın izniyle böyle bir imtihan gerçekleştirilmiştir.

«Bunlara: ' Gelin, Allah yolunda savaşın, ya da savunma yapın' denildiği zaman:» Münafıklardan kasıt, Abdullah b. Übey ve arkadaşlarıdır. Çünkü bunlar, Uhud günü Hz. Peygamber'den ayrılmışlardı. Abdullah b. Haram da onlara: *"Peygamberinizi ve kavminizi yardımsız bırakmakta olduğunuzu, Allah için size hatırlatırım"* demişti ve onları savaşa çağırmıştı. Müslümanların isteği ise, bu grubun kendilerine katılıp, çoğunluk elde ederek birlikte savaşmaktı. Çoğunluğu elde edince, bu durum düşmanı tedirgin eder ve gücünü kırardı.

Bu iki seçenek (savaşmak veya savunmak) arasında kalanlar **«'Eğer savaşmayı bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik' dediler.»** Münafıklar, kendilerine yapılan teklife katılmayıp, şu bahaneleri ileri sürüyorlar: "Sizin savaş dediğiniz şeyin, savaş olduğunu bilsek, size katılırız. Fakat o savaş değil, kendinizi tehlikeye atmaktır. Yahut da, güzel savaşmayı bilseydik, size katılırdık." Bu sözleri, alay etmek ve aşağılamak için söylüyorlardı. Bunun içindir ki:

«Onlar, o gün, imandan çok küfre yakındılar.» Bunun anlamı; münafıklar, o güne kadar, nifaklarını gizliyorlardı. Görünürde inkârdan uzaktılar. Gerçek yüzleri ortaya çıkınca, küfre yakın oldukları anlaşıldı. Onların yüzüstü kalmalarının sebebi, müslümanlara yardımdan vazgeçmeleridir. Kendilerinden rivâyet edilen sözlerden onların müslüman olmadıkları anlaşılmaktadır.

«Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı.» İçlerinde gizlediklerinin tersini söylüyorlar. Sözü ağıza izafe etmek, pekiştirme ve tasvir ifadesidir. Allah Tealâ'nın *"...iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki.."* (En'am:

38) ifadesinde olduğu gibi. Sözün gerçeği, bu şekilde ifade edilmiştir. Çünkü söz söyleme organı, ağızdır.

«Halbuki Allah,» onların **«sakladıklarını çok iyi bilir.»** İçlerinde sakladıkları ve sadece başbaşa kalınca açıkladıkları nifakı, Allahü Tealâ bütün ayrıntılarıyla bilir. Siz bunları, az çok ve belirtileriyle bilebilirsiniz.

168. «Kendileri oturdukları halde, kardeşlerine: 'Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi' dediler.» Bu sözleri, kendileri gibi münafık olan ve Uhud'da öldürülenler için söylemişlerdi. Aynı evde oturdukları öz kardeşleri de ifade edilmiş olabilir. Bunlar içerisinde, bazı şehitler de vardır. Savaşa katılanlar için ise: " Keşke bizim dediğimizi dinleselerdi ve bizim savaşmadığımız gibi onlar da savaşmasalardı" demişlerdi. Bu sözlerden, savaşa katılanlara engel olmaya çalışmış oldukları anlaşılmaktadır.

Sen de onları susturmak ve yalanlarını ortaya çıkarmak için **«de ki: 'Eğer doğru iseniz, ölümü kendinizden savın.'»** Sözlerinizden anlaşıldığına göre kendinize gelen ölümü uzaklaştırmaya gücünüz varsa, o halde özel bir sebebe bağlı olarak ve muayyen bir vakitte size yazılan ölümü, sebebini defetmek sûretiyle kendinizden defedin. Ölüme karşı çare arayıp kendini müdafâ etmek veya etmemek birdir. Kendi canlarınız onlardan daha önemlidir. Âyetin anlamı şudur: Sizin ölmeyişinizin sebebi, ölüm zamanınızın gelmemiş olmasıdır. Süreniz gelmiş olmasına rağmen, evde oturarak onu ertelemediniz. Bu düşünceniz doğru olamaz. Bazan savaşmak kurtuluşa, evde oturmak ise ölüme götürebilir.

Bilin ki, ölümün belli bir yaşı yoktur. Belli bir zamanı da yoktur. Belli bir hastalığı hiç yoktur. Kişi bunları bilerek, her an için, ölüme hazır olmalıdır. Salih kimselerden birisi, geceleri şehir duvarı üzerine çıkarak:

"Yolculuğa hazırlanın yolculuğa hazırlanın" diye bağırırmış. Adam ölünce, bu sesi artık duyamayan vali, birisini çağırıp bunu sorduğunda, adamın öldüğünü söylemişler. O da şunu söylemiş:

Yolculuğa düşkündü, devamlı onu anardı.
Nihayet deveci, devesini kapısında ıhtırdı.
Onu uyanık, gayretli ve hazırlıklı buldu,
Zaten emelleri, onu hiç oyalamamıştı.

وَلَا تَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ۙ
﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۙ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ
لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ ۙ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ
أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ ﴿١٧١﴾

169. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın. Aksine onlar diridirler. Rabb'leri katında rızıklandırılmaktadırlar.

170. Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği şeylerle sevinç içinde olarak geride kalıp kendilerine yetişemeyenlere, onlar için bir korku ve üzüntü olmadığını müjdelerler.

171. Onlar, Allah'ın nimet ve lütfunu ve Allah'ın, mü'minlerin mükâfatını zayi etmeyeceğini müjdelerler.

169. «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın.» Onlardan kasıt, Uhud şehitleridir. Sayıları da yetmiştir. Kâşânî der ki: *"Sakın sanmayınız"* hitabı, herkesi kapsamına alır. Çünkü bu çok önemli olup, tek tek herkese bu müjdenin verilmesi gerekir ki, iyi bir karşılığın olduğuna emin olsunlar ve cihada çıkmak için gerekli tedbirleri alsınlar.

«Aksine onlar diridirler. Rabb'leri katında rızıklandırılmaktadırlar.» Onlar, Allahü Tealâ'ya yakın olup, cennet meyve ve hediyeleriyle rızıklandırılıyorlar. Bu durum, onlara bir ikrâmdır, tazimdir. *"...Rızıklandırılmak-*

tadırlar" ifadesi onların gerçekten diri olduklarını tekid etmektedir.

170. «Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiği şeylerle sevinç içinde olarak...» Ki bu lütuf, şehitlik mertebesi ve âcilen ebedî nimetlerden yararlanmaktır. **«Geride kalıp kendilerine yetişemeyenlere, onlar için bir korku ve üzüntü olmadığını müjdelerler.»** Kendileri gibi, Allah yolunda öldürülmeyen ve onlara yetişemiyen kardeşlerine, sevinç içerisinde müjdeler verirler. Çünkü, şehit olanlar öne geçmiş, diğerleri ise geride kalmıştır.

Kendilerine verilen müjdeden dolayı sevinç içerisindedirler. Çünkü, ölür veya öldürülürlerse, ebedî bir hayata kavuşacaklar. Orada, korku ve üzüntü hissetmeyeceklerdir. Korku, ilerde gelmesi muhtemel olan bir fenalık olunca hissedilir. Üzüntü ise, geçmişte mevcut olan bir menfaatin kaçırılmasından dolayı hissedilir. Burada Allahü Teâlâ; onların, kıyamette karşılaşacakları şeylerden dolayı hiçbir korkuları olmayacağını ve kaybettikleri dünya nimet ve lezzetlerine de üzülmeyeceklerini açıklıyor.

171. «Onlar, Allah'ın nimet ve lütfunu» müjdelerler. Bu müjdenin tekrar edilmesi, zikredilen müjdenin sadece korku ve üzüntünün olmamasından ibaret olmayıp onlarla birlikte, değeri takdir edilemiyecek kadar büyük mükâfatlar da bildirmektedir. Bu mükâfatlar, dünyada işledikleri amellerin karşılığıdır. Âyette geçen *"Lütuf-Fadl"* dan maksat da *"Güzel davrananlara, daha güzel karşılık ve fazlası var"*(Yunus: 26) âyetinde olduğu gibi, fazla, ziyade demektir. **«Ve»** ister şehit olsun, ister olmasın, **«Allah'ın,»** bütün **«mü'minlerin mükâfatını zayi etmeyeceğini müjdelerler.»**

Bu âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, öldürülmüş olanların ruhları, bedenlerinden ayrılmış olsalar bile, şu anda canlıdırlar. Onların el'an canlı olduğunu söyleyenler ruhun mu, yoksa bedenin mi canlı olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Olayı biraz daha açıklığa kavuşturmak için, şu ön bilgileri vermek gerekiyor:

İnsan olarak ortada görünen şu varlık, sadece görünürdeki şu bedenden oluşan bir varlık değildir. Aksine onda, bedene aykırı olan bir varlık daha vardır. Nitekim, görünen şu beden, yağ ve buna benzeyen şeylerle, erir, çözülür, birtakım değişimlere uğrar. Neticede, insan denen varlığın, görünenin dışında bir varlık olduğu anlaşılır. Böylece ateşin odundaki ve yağın susam içerisindeki durumu ne ise, ruhun bedendeki durumunun da o olduğu görülür. Ruh, cisim değil, cisim içerisinde değil, kendi kendine kâim bir cevher de olabilir.

İki görüşe göre de, beden öldüğü zaman, ruhun canlı olarak kaldığı belirtilmiştir. Amellerine göre, sevap ya da azap çeker. Bedenler öldükten sonra, nefislerin bâkî kalacağı konusuyla ilgili, aklî ve naklî birçok deliller olup, bu deliller birbirini destekler. O delillere dönüp bakmak gerekir. Bu âyet, kabir sevabı konusundaki şüpheleri de ortadan kaldırır. Kabir azabı konusunda ise, şu âyet vardır: *"...Boğuldular ve ateşe sokuldular"* (Nuh: 25) Boğulduktan sonra ateşe sokulmaları iki şekilde izah edilebilir: Ya bedenlerin ölümünden sonra, nefisler ölmediyse veya deriz ki, Allah onları öldürdü, sonra onlara hayat verdi. Bu konuda bazı haberler de gelmiştir.

Hz. Peygamber, şehitlerin niteliği konusunda şöyle buyurur: *"Onların ruhları, yeşil kuşların kursaklarındadır. Onlar, cennet nehirlerine gelirler, cennet meyvelerinden yerler. Cennette, istedikleri yere giderler. Arşın altında, altından kandillere sığınıp, orada kalırlar. Yemeklerinin, köşklerinin ve içeceklerinin güzelliğini gördükleri zaman: Din kardeşlerinin cihada rağbet etmeleri için: 'Keşke bizim ulaşmış olduğumuz nimetleri ve Allah'ın bize neler yaptığını kavmimiz de bilse' derler."* Bunun üzerine Allahü Teâlâ: *"Ben, sizin adınıza bunu kardeşlerinize haber vereceğim" buyurdu. Onlar da buna sevindiler ve müjdelendiler"*(62)

Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. Cesetlerin ölmediği görüşünde olanlar ihtilâfa düştüler. Bazıları şöyle dedi: "Allah, bu şehitlerin cesetlerini, göklere arşın altındaki kandillere yükseltir. Saadet ve keramet çeşitlerini de oraya ulaştırır." Diğerleri de şu görüşü ileri sürdüler: " Onları yerde bırakır ve dirilterek, bu saadetleri kendilerine ulaştırır."

اَلَّذٖينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا
اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظٖيمٌۚ ﴿١٧٢﴾
اَلَّذٖينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

62- Müslim, *Sahih*'inde bu hadisi, *"kardeşleriniz uhud'da şehid edilince Allahü Teâlâ ruhlarını, yeşil kuşların kursaklarına koydu..."* şeklinde tahric etmiştir.

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ
يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

172. Onlar, yara aldıktan sonra yine Allah'a ve Rasûl'e uydular. Onlardan iyilik yapıp Allah'tan korkanlar için büyük bir mükâfat vardır.

173. İnsanlar onlara: "İnsanlar size karşı toplandı. Onlardan korkun" deyince, bu onların imanını artırdı ve: "Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir" dediler.

174. Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'ın lütuf ve nimetiyle geri döndüler. Onlar, Allah'ın rızasına uymuşlardı. Allah, büyük lütuf sahibidir.

175. İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Onlardan korkmayın. Eğer inanıyorsanız, Benden korkun.

172. «Onlar,» Mü'minler, Uhud savaşında **«yara aldıktan sonra»**, emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmak suretiyle, **«yine Allah'a ve Rasûl'e uydular. Onlardan iyilik yapıp Allah'tan korkanlar için büyük bir mükâfat vardır.»** Aslında âyetin manası: "Allah'a ve Resûle uyanlar için büyük bir mükâfât vardır." şeklindedir. Burada onları övmek ve güzel fiilerine karşılık mükâfâtlarının büyüklüğünü belirtmek için *"takva"* ve *"ihsan"* sıfatlarıyla vasıflandırılmışlardır.

Rivâyet edildiğine göre: Ebû Süfyan ve arkadaşları, Uhud savaşından dönüp, Mekke Medine arasındaki Revha denilen yere vardıklarında, pişman olup yeniden müslümanlara saldırmayı ve kalanların da kökünü kazımayı düşünmüşler. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşınca, Ebû Süfyan'a doğru hareket etmek üzere ashabı çağırmış ve onlara şöyle buyurmuştur: *"Dün bizimle gelenlerden başkası sakın gelmesin."* Daha sonra, onlara güç ve kuvvetlerini göstermek üzere, ashabıyla birlikte yola çıkmışlardı. Medine'ye 80 mil uzaklıkta olan, Hamrâu'l-Esed denen yere vardılar. Ashab içerisinde yaralılar ve zorla yürüyebilenler bulunuyordu. Sırf mükâfatı kaçırmasınlar diye yola çıkmışlardı. O zaman Allahü Teâlâ, müşriklerin kalbine bir korku salmış ve çekip gitmişler. İşte bu âyet, o olay üzerine nazil olmuştur. O olaya "Hamrâu'l-Esed Gazvesi" denir. Uhud Savaşı'yla beraber olmuştur.

173. «İnsanlar» yani Nuaym b. Mes'ud el-Eşceî **«onlara:»** Müslümanlara: **«'İnsanlar»** Ebû Süfyan ve arkadaşları **«size karşı toplandı. Onlardan korkun' deyince...»**

Rivâyet edildiğine göre, Bedir savaşından sonra, Medine'den Mekke'ye gitmeye karar veren Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'e (s.a.v.): "Ey Muhammed! Önümüzdeki sene, küçük Bedir'de tekrar seninle karşılaşacağız" demişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, *" inşallah"* buyurmuştu. Ertesi yıl, Ebû Süfyan, Mekke'lilerle birlikte yola çıkıp, Merrü'z-Zahran yakınlarına vardılar. Allahü Teâlâ da onların kalbine korku saldı ve kendilerine geri dönmek göründü. Umre için gelen Nuaym b. Mes'ûd kendisine uğradı. Ona, "Ey Nuaym! Biz Muhammed'le, Bedir mevsiminde buluşmak üzere sözleşmiştik. Fakat bu yıl, kurak bir yıl. Verimli bir yıl olması lâzım ki biz süt içelim. Ben geri dönmeyi düşündüm. Fakat Muhammed yola çıkmışsa, bu durum onun cesaretini artıracak. Sen Medine'ye gidip, onun yola çıkmasını engellersen, sana 10 deve veririm." dedi. Bunun üzerine Nuaym, Medine'ye gelir ve müslümanları yola çıkmak için hazırlık yaparken görür. Onlara: " Ne yapıyorsunuz böyle ? Ben sizin eski ülkenizden geliyorum. Onlar çok iyi hazırlanmışlar. Yine yola çıkacak mısınız ? Eğer çıkarsanız, sizden bir kişi geri dönemez" der.

Bu sözler, onların bır kısmına tesir etmişti. Hz. Peygamber, bu durumu hissedince: *"Nefsim, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bir kişi gelmese bile, ben yine yola çıkacağım"* buyurmuş ve 70 binekliyle birlikte yola çıkmıştı. Bunların tümü: "Yardımcı olarak Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, tek dayanılacak olan Allah'tır" dediler. **«Bu»** söz **«onların imanını artırdı.»** Bunun anlamı, boş sözlere inanmayıp, Allah'a olan imanlarını kuvvetlendirdiler. Böylece İslâm'a olan bağlılıklarını gösterdiler, ona olan samimiyetlerini belirttiler. «**Ve: 'Allah bize**» yardımcı olarak «**yeter. O, ne güzel vekildir,' dediler.**»

174. «**Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'ın lütuf ve nimetiyle geri döndüler. Onlar, Allah'ın rızasına uymuşlardı.**» Onlar, verdikleri randevuya sadık kalmak üzere yola çıkıp, varacakları yere vardılar. Kimsenin takdir edemiyeceği lütuf ve ikrâmı elde ederek geri döndüler. Bu nimet ve lütuf, Allah'ın onlara verdiği, afiyet, imanda sebat ve ziyadelikle, düşmanların kendilerinden korkmasıydı. Yapılan bu ticarette, mü'minlerin kârlı çıkmalarıydı. Onlar bu yolculuktan, salim olarak Medine'ye dönmüşler, hiçbir zarar ve ziyana uğramamışlardı. İki dünyada da hayırların, cesaret ve yola çıkma gücünün kaynağı olan *"Allah'ın rızasına uymuşlardı."*

«**Allah, büyük lütuf sahibidir.**» Onlara, sebat, iman kuvveti ve cihada çıkma başarısı verdi. Onları bütün kötülüklerden koruyup, yüce menfaatlere ulaştırdı. Bu lütuf, kendileriyle yola çıkmayanların hasret duyduğu ve görüşlerinin yanlış olduğunu anladıkları bir ikrâmdı. Yola çıkanların elde ettikleri nimetlerden, çıkmayanlar mahrum kalmışlardı.

175. Ey Mü'minler! «**İşte o**» yola çıkmayı engelleyen «**şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur.**» Onun dostları da, savaşa çıkmadan oturan, kalplerinde hastalık bulunan münafıklardır. Savaşa çıkma konusunda Hz. Peygamber'e muhalefet etmişlerdi. Şeytanın korkuttukları, onun dostları olan münafıklardır. Mü'minler ise, Allah'ın dostları ve onun galip topluluğudur. O şeytan, onları korkutamaz. Siz sakın «**onlardan**» yani, şeytandan ve onun dostlarından «**korkmayın. Eğer inanıyorsanız,**» emrime muhalefet etme konusunda «**Benden korkun.**» Allah'a inanmak, başkalarından değil, sadece O'ndan korkmayı gerektirir. Şeytandan ve onun dostlarından korkmayıp, güven içinde olmayı temin eder. Bilmiş olun ki, mü'minlerin parolası ve âdeti, Allah yolunda cihad etmek ve kınayanların kınamasına aldırmamaktır. Bakınız Allah, öyle toplumu nasıl övmüş :

"...Allah yolunda cihad ederler, kınayanın kınamasından korkmazlar..." (Mâide: 54) Kim Allah'la beraber olursa, Allah da o kimseyi, düşmanlarından korur ve ona yardım eder. Özellikle de, kötülükleri emreden nefsin düşmanlığından.

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ
شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ
شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا
نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

176. İnkârda yarışanlar seni üzmesin. Onlar, hiçbir şekilde, Allah'a zarar veremezler. Allah onlara, ahirette bir pay ayırmamak istiyor. Onlara, büyük bir azap vardır.

177. İmana karşılık, inkârı satın alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlara, acıklı bir azap vardır.

178. İnkârcılar, mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Günahlarını artırsınlar diye, onlara mühlet veriyoruz. Onlara, alçaltıcı bir azap vardır.

176. «İnkârda yarışanlar seni üzmesin.» Onlar, inkâra karşı hırslı olup, onun için şiddetli bir heves beslediklerinden, inkâra saplanmışlardır. Onlar, içlerinde sakladıkları inkâra doğru koşan, savaştan geri kalmış münafıklardır. İnkârcılara karşı ise, inkârlarını gizlemezler ve Allah'ın nurunu söndürmeye çalışırlar. **«Onlar,»** bu halleriyle, **«hiçbir şekilde, Allah'a zarar veremezler.»** Onlar, Allah'ın dostlarına hiçbir zarar veremezler. Çünkü Allah, dostlarını korur. **«Allah onlara, ahirette bir pay ayırmamak istiyor.»** Bu durumda Allah, inkârcılara ahiret sevabı vermek istemez. Onlara süre vererek, azgınlıklarıyla başbaşa bırakır ki, inkârlarıyla perişan oluversinler. Ahiretteki sevaptan mahrum olmaları sebebiyle, **«onlara,»** öyle **«büyük bir azap vardır»** ki, onu kimse takdir edemez.

177. «İmana karşılık, inkârı satın alanlar,» yani iman bedeli olarak küfrü alanlar, ona rağbet edenler ve imanı bırakanlar **«Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlara, acıklı bir azap vardır.»** Âdet olan, müşterinin satın aldığı şey kârlı ise sevinmesi, zararlı çıkarsa üzülmesidir. Onlara büyük bir azabın olacağı da buna göre belirtilmiştir.

178. «İnkârcılar, mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Günahlarını artırsınlar diye, onlara mühlet veriyoruz.» *"Li yezdâdû"* kelimesinin başındaki *"lâm"*, Ehl-i Sünnet'e göre, "irade lâmı"dır. Çünkü onlara göre, "hayır ve şer Allah tarafından"dır. Âyette geçen *"imlâ"* ömrü uzatmaktır. Bu ise, şüphesiz Allah'ın işidir. Fakat kendileri için hayırlı değildir. Ömürleri uzun olunca, azgınlıklarına devam edecekler ve günahları artacak. Ömürleri uzadıkça da günah kazanmaya devam edecekler ve Allahü Tealâ, bunun da yaratıcısıdır. Bu günahlar, Allah tarafından yaratılır. Ancak, günahı isteyen kul, yaratan ise Allah'tır. Allah yaratıcı, kul ise isteyendir. Mutezile mezhebine göre buradaki "Lâm" ise, "âkıbet lâmı"dır. Buna göre, neticede onların günahları artmıştır, demek olur.

«Onlara, alçaltıcı bir azap vardır.» Onunla, ahirette horlanıp, aşağılanacaklardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"İnsanların hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olandır. İnsanların şerlisi ise, ömrü uzun, ameli de kötü olandır."*[63]

Bu âyetten anlaşıldığına göre, inkârcı ve günahkâr kulların, ömürlerinin uzatılıp, dünya isteklerini elde etmeleri, kendileri için hayırlı bir şey değildir. Bunlar, her ne kadar görünürde nimet ise de, gerçekte kendileri için azaptır. Bir insana, zehirli tatlı ikram eden kişi, gerçekte tatlı değil, zehir ikram etmiştir. Bu da ona benzer. Çünkü, sonuç bakımından, onun helâkına sebep olmuştur. Kulun yapacağı şey, uzun ömüre, yardımla destek görmesine, mal ve çocukların çokluğuna aldanmamaktır.

63- Tirmizî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel.

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ
حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى
الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَٓاءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرُسُلِهِ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

179. Allah, mü'minleri, içinde bulunduğunuz şu durumda bırakmak istemez. Nihayet pisi temizden ayırır. Allah sizi gayba vâkıf kılacak da değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer. Öyleyse, Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer, iman eder ve korkarsanız, size çok büyük bir mükâfat vardır.

179. «Allah,» samimi **«mü'minleri, içinde bulunduğunuz şu durumda bırakmak istemez.»** Buradaki hitap, Hz. Peygamber zamanındaki bütün samimi inanç sahiplerine ve münâfıklaradır. **«Nihayet, pisi temizden ayırır.»** Allahü Tealâ, sizi böyle olduğunuz gibi, münafıklarla iç içe bırakmaz. Münafıkların müminlerden ayırdedilmesini ister. Allahü Tealâ, vahyetmek sûretiyle, münafıkların durumunu peygamberine bildirir. Yahut da, cihad ve hicreti emretmek şeklinde onları ortaya çıkarır. Böylelikle, samimi mü'minlerle, münafıklar bilinmiş olur.

«Allah sizi, gayba vâkıf kılacak da değildir.» Allah, sizin hiçbirinize, gayba dair bilgi vermez, böylelikle de, kalblerde olan imanı veya inkârı bilemezsiniz.

«Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer.» Onları, seçilmiş yüce kullar kılar. Onlar da, Allah'ın kendilerine bildirdiğinden başkasını bilemezler. Sadece Allah'ın kendilerine vahyettiğini bilirler. **«Öyleyse, Allah'a ve pey-**

gamberlerine iman edin. Eğer,» gerçek şekilde **«iman eder ve»** münafık olmaktan **«korkarsanız,»** bu iman ve takvanızın karşılığı olarak **«size,»** mahiyeti bilinmeyen, **«çok büyük bir mükâfat vardır.»** Bu mükâfat, takvanın derecesine göre artar. Yüce maksatlara yürümek ve seçilmişlerin derecesine ulaşmak, ancak, takva ayaklarıyla hazırlanır. Allah'a ve O'nun peygamberine inanmak, kalple tasdik etmek ve şeriata sarılmakla mümkündür. Kurtuluş da işte buradadır, başka bir yerde bulunmaz.

Günlerini boşuna kaybetme kardeşim! Günlerin, senin en büyük sermayendir. Ancak sermayene sahip olduğun sürece kârlı çıkarsın. Allah'a itaat ve ibadetle, sermaye kazanmaya çalış! Hz. Peygamber'in sünnetini yaşat! Ölmeden önce ve vakit varken, ona salât ve selâm getir. Ölüler, iki rekât namaz kılmak, bir defa "lâ ilâhe illallah" demek, ya da bir tesbih çekmek için kendilerine müsade edilmesini temennî ederler. Fakat kendilerine izin verilmez. Bunun üzerine, sağ olan insanların niçin hayatlarını boşa geçirdiklerine taaccüp ederler. Ne güzel söylenmiş: "İnsanlar uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanacaklardır." Samimi olan, münafıktan ayrılacaktır. Bu ayırım, dünyada, söz ve davranışla olduğu gibi, orada da, ak yüzle veya kara yüzle olacaktır. Allahü Tealâ: *"O gün, yüzler var ağarır, yüzler var kararır"* (Al-i İmran, 106) buyurmaktadır. Allah bizleri, kıyamet gününde, yüzleri ak olanlardan eylesin.

وَلَا يَحْسَبَنَّ

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ
شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (١٨٠) لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ
قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ
الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (١٨١) ذٰلِكَ

بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِۚ ﴿١٨٢﴾ اَلَّذ۪ينَ
قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ
تَأْكُلُهُ النَّارُۜ قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْل۪ي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذ۪ي
قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٨٣﴾ فَاِنْ كَذَّبُوكَ
فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَٓاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ
الْمُن۪يرِ ﴿١٨٤﴾

180. Allah'ın, kendilerine kereminden verdiğinde cimrilik edenler, onun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine o, kendileri için şerdir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası, Allah'a aittir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

181. Gerçekten Allah, "Allah fakirdir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü işitmiştir. Onların söylediklerini ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız. "Tadın yakıcı azabı" diyeceğiz.

182. Bu, ellerinizin yapıp gönderdiği şeylerin karşılığıdır. Yoksa Allah, kullara asla zulmedici değildir.

183. Onlar dediler ki: "Ateşin yiyeceği bir kurbanı bize getirmedikçe, hiçbir peygambere iman etmememiz konusunda Allah bize ahit verdi." De ki: "Benden önce de apaçık delillerle size peyamberler geldi ve söylediğinizi getirdi. Eğer samimi iseniz neden onları öldürdünüz?"

184. Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık deliller, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalanlanmıştı.

180. «Allah'ın, kendilerine kereminden verdiğinde cimrilik edenler, onun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar.» Cimri insanlar, cimriliklerinin kendilerine hayır getireceğini sanmasınlar. **«Aksine o»** cimrilikleri, **«kendileri için şerdir.»** Cezayı üzerlerine çekmektedir. **«Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.»**Yaptıkları cimriliğin vebalini çekecekler ve cimrilikleri, bir halka olup boyunlarına sarılacaktır. Bu, mecaz manasında değil, hakikat manasında kullanılmıştır. Aşağıda zikredeceğimiz hadisin de ifade ettiği üzere, yaptıkları cimrilikler, ateşten bir halka veya yılan olarak, onların boyunlarına sarılacaktır.

«Göklerin ve yerin mirası,» başkasına değil, sadece **«Allah'a aittir.»** Buradaki *"miras"*tan kasıt, miras olarak alınan mal ve diğer şeylerdir. Onlara ne oluyor da, Allah'ın mülkünde cimrilik yapıyorlar, O'nun yolunda harcamıyorlar? Ya da harcamayıp ellerinde tuttukları şeyler, onlar öldükleri zaman, miras olarak başkalarına kalır. Böylece, kendilerinede pişmanlık ve şaşkınlık kalır. **«Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.»** Verdiğinizi veya vermediğinizi bilir, sizi onlara göre hesaba çeker.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *"Malı olup da zekâtını vermeyen kişi, kıyamet gününe, gözleri üzerinde iki işaret olan, çıngıraklı bir yılanla birlikte gelir. Yılan onun boynuna sarılıp, şakaklarını yakalar ve : 'Ben senin malınım. Ben senin hazinenim' der. Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.) '...cimrilik edenler, onun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar...' âyetini okudu."* (64)

Başka bir rivâyette de: *"Zekât vermekte cimri davrananın malı, kıyamet günü bir yılan olur ve boynuna sarılır. Onu, başından ayağına kadar ısırır. Onun başına vurarak 'ben senin malınım' der"* buyurulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadislerinde de : *"Devesi, ineği veya koyunu olup da, zekâtını vermemiş olan hiçbir kimse yoktur ki, bu hayvanlar, kıyamet günü daha besili bir halde karşısına gelmiş olmasın. Tırnaklarıyla üzerine çıkar ve boynuzlarıyla ona toslar. Bu, sıra ile devam eder. Arkadaki hayvanlar bitince, öndekiler getirilir ve böylece devam eder. Tâ ki, insanlar arasında hüküm bitinceye kadar"*(65) buyurur.

Zekâtı vermemek, ahirette ceza çekmeyi gerektirir. Onu vermek de, sevaba ulaştırır. Zekât, dünyada malın kalesidir. Buyrulmuştur ki : *"Zekât vere-*

64- Buhârî.
65- Buhârî, Müslim, Neseî, İbn Mâce.

rek, malınızı kale içerisine alın. Sadakayla hastalarınızı tedavi edin. Belalara karşı, duâ ederek yardım isteyin."(66)

181. «Gerçekten Allah, 'Allah fakirdir, biz ise zenginiz' diyenlerin sözünü işitmiştir.» Yahudiler, *"..Allah'a güzel bir borç verecek olan kim var?"* (Bakara: 245) âyetini işittikleri zaman bunu söylemişlerdi.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), bir yazı yazıp, Hz. Ebû Bekir'le Benî Kaynuka Yahudilerine gönderir ve onları İslâm'a çağırır. Hz. Ebû Bekir (r.a.) de, gidip onların bir toplantılarına girer. Bir de bakar ki, birçok Yahudi, Finhas b. Azûra adlı bir yahudinin etrafında toplanmışlar. Bu adam, Yahudi bilginlerindendi. Ebû Bekir (r.a.) ona : "Allah'tan kork ve müslüman ol. Allah'a yemin ederim ki sen, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu biliyorsun. Allah'tan size gerçek gelmiştir. Tevrat'ınızda bu gerçeği yazılı olarak buluyorsunuz. İman et, tasdik et ve Allah'a güzel bir borç verki seni cennetine koysun ve sana, kat kat sevap versin" der. Bunun üzerine Finhas : "Ey Ebâ Bekir! Sen Rabbimizin borç istediğini iddia ediyorsun. Halbuki, fakir zenginden borç ister. Eğer dediğin doğruysa, Allah fakir, bizler de zenginiz. O, faizi size yasaklıyor, bize veriyor. Zengin olsaydı, bize fâiz vermezdi" der. Ebû Bekir de bu sözlere kızıp, adama şiddetli bir tokat indirir ve şöyle der : "Ey Allah'ın düşmanı! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, aramızda ahit olmasaydı, senin boynunu vururdum." Bu olay üzerine Yahudi, Hz. Peygamber'e gider ve söylediğini inkâr ederek, Ebû Bekir'i şikâyet eder. Bunun üzerine işte bu âyet iner ve Yahudiyi reddedip, Hz. Ebû Bekir'i doğrular.

«Onların söylediklerini ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız.» Onların söylemiş oldukları alçak sözleri, amel defterlerinde yazacağız. Burada geçen *"sin"*, te'kid sin'idir. Onların çirkince ortaya attıkları sözleri kaçırmayıp, mutlaka tespit ederiz demektir. Nasıl yazılmasın ki, o sözler, Allah'ı inkâr ve Kur'ân'ı alaya alıyor.

Peygamberleri öldürmeleri de yazılacak. Çünkü, söyledikleriyle, peygamberleri öldürmeleri aynı ağırlıkta suçlardır. Peygamberleri öldürmeye cesaret edebilenler, buna benzer birçok suçları da işleyebilirler. Peygamberleri öldürmekten kasıt, peygamberleri öldüren dedelerinin işlediği bu suça, rızâ göstermeleridir. Kendi inançlarına göre de peygamberlerini haksız yere öldür-

---

66- Ebû Davud, hasen ve mürsel bir hadis olarak tahric etmiştir. Taberanî bir rivâyetinde, *"Belâ için duâ hazırlayın,"* şeklinde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/73.

müşlerdi ve büyük bir suç işlemişlerdi.

Ölüm veya haşir anında onlara : **«'Tadın yakıcı azabı,' diyeceğiz.»** Onlara böyle söylemekle, kendilerinden intikam alacağız. Çünkü onlar da, peygamberlere böyle çektirmişlerdi.

182. **«Bu»** azap, dünyadayken, kendi **«ellerinizin yapıp gönderdiği şeylerin karşılığıdır.»** Bu azaba uğramanızın sebebi, dünyada söylediğiniz çirkin sözler ve peygamberleri öldürmek sûretiyle işlediğiniz cinayetlerdir. Burada, siz yerine *"eller"* kelimesi kullanılmıştır. Çünkü, birçok kötülük elle işlenir.

«Yoksa Allah, kullara asla zulmedici değildir.» Allahü Tealâ, kulların suçu olmadan, onlara azap etmez. Bu ifadeden, zulmün yasaklanmış olduğu da anlaşılır. Allahu Tealâ, zulüm yapmaktan kemaliyle münezzehtir. Ondan kesinlikle zulüm sadır olmaz.

183. «Onlar dediler ki : 'Ateşin yiyeceği bir kurbanı bize getirmedikçe, hiçbir peygambere iman etmememiz konusunda Allah bize ahit verdi.'» Bunu söyleyenler, Kâ'b b. Eşref, Hayy b. Eşref ve Finhas b. Azûra idi. Bunlar, söyledikleri şeyin, kendilerine Tevrat'ta emir ve tavsiye edildiğini iddia ediyorlardı. Âyette geçen *"kurban"*dan kasıt, kulun Allah'a varması için yaptığı her şeydir. Sadaka, sâlih amel.. gibi. Bunları, güya peygamberlerin doğruluğunu ispat etsinler diye istiyorlardı.

Ey Muhammed! Sen de onlara **«de ki : 'Benden önce de, apaçık delillerle size peygamberler geldi ve söylediğinizi getirdi. Eğer samimi iseniz, neden onları öldürdünüz?' »**

Onları susturup, yalanlarını ortaya çıkarmak için, de ki: "Benden önce sizin babalarınıza ve dedelerinize bir çok peygamber, apaçık mucizeler ve istediğiniz şekilde kurban getirdi. Fakat siz onları öldürdünüz. Eğer siz, istediğiniz kurban mucizesini getiren peygambere inanma sözünüzde doğru iseniz, size bu ve başka mucizelerle gelen Zekeriyya, Yahya ve diğer peygamberleri niçin öldürdünüz? Size ne oluyor, niçin inanmıyorsunuz da onları öldürmeye cür'et ediyorsunuz?

184. **«Eğer seni yalanladılarsa...»** Burada Hz. Peygamber'in teselli edildiğini görüyoruz. **«Senden önce açık deliller, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalanlanmıştı.»** Böylece yalanlanmış olmaktan dolayı sabret ve için rahat olsun. Onlar da *"açık deliller"*, yani mucizelerle gelmişlerdi. Ayrıca onlar, *"sahifeler ve aydınlatcı kitap getiren peygamberler"*di. Ama yine de yalanlanmışlardı.

*"Aydınlatıcı kitap"*tan kasıt, Tevrat, İncil ve Zebûr'dur. Ne mutlu, nefsini kötü şeylerden arındıran, inat ve direnmeden kurtulan kullara! Hakkı hak, bâtılı bâtıl bilenlere! Dünyaya ve hevaya uymayıp, kendisini koruyanlara! Allah'tan başkasına boyun eğmeyenlere!

Rivâyet edildiğine göre, İsa (a.s.) bir köye uğrar. Bir de bakar ki, köy halkı etrafta ölmüş duruyor. Havarilere dönüp : "Ey Havariler topluluğu! Bu insanlar, öfkeden öldüler. Başka şekilde ölmüş olsalardı, defnedilirlerdi" der. Bunun üzerine Havariler : "Ey Ruhullah! Onların halini öğrendiğimize sevindik" dediler. Daha sonra, Allah'a niyazda bulunur. Allah da kendisine, geceleyin onlara gitmesini emreder. Gece olunca, İsa (a.s.) köydeki ölülere gider ve: "Ey köy halkı!" diye çağırır. Ölülerden bir tanesi : "Buyur ey Ruhullah!" diye cevap verir. İsa: "Nedir bu haliniz ? Size ne oldu?" diye sorar. Ölü der ki : "Afiyette geceleyip, haviyede (çukur-cehennem) sabahladık." İsa: "Bu nasıl oldu?" diye sorunca da: "Dünyayı sevip, âsilere itaat ettiğimiz için" dedi. Bunun üzerine İsa : "Dünyayı nasıl seviyordunuz?" dedi. O da: "Çocuğun annesini sevdiği gibi... Dünya bize yönelince sevinir, bizden yüzçevirince üzülürdük" dedi. Daha sonra ise : "Bana cevap vermeyen ölüler ne âlemde ?" diye sorar. O da : "Onların ağızlarına, güçlü ve sert meleklerin elleriyle, ateşten gemler vurulmuş" der. İsa tekrar : " Peki sen bana nasıl cevap verebildin ?" der. O da : " Ben onlardan değildim, fakat onlar arasındaydım. Onlara azap inince, bana da isabet etti. Ben de cehennemin kenarında tutunup kaldım. Bilemiyorum, kurtulabilecek miyim, yoksa baş aşağı mı olacağım ?"

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي اَمْوَالِكُمْ
وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ

وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ
ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

185. Her nefis, ölümü tadacaktır. Mükâfatlarınız, kıyamet gününde, eksiksiz olarak size verilecektir. Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa, şüphesiz o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.

186. Şüphe yok ki siz, mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz. Sizden önce kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan, eziyet veren çok şey işiteceksiniz. Sabreder ve Allah'tan korkarsanız, işte bunlar, yapmaya değer işlerdendir.

185. «Her nefis, ölümü tadacaktır...» Ölümle, nefis-ruh, bedenlerinizden çıkıp ayrılacaktır. Bu, tasdik edenler için bir müjde, yalanlayıcılar için bir tehdittir. Bu dünyadan sonra, diğer bir dünya vardır. Orada, iyi kötüden ayrılacaktır. Herkes, lâyık olduğunun karşılığını alacaktır.

Bir eserde şöyle anlatılır : "Âdem peygamber yaratıldığı zaman, (mayası topraktan alındığı için) yer, Rabbine şikâyette bulundu. Allahü Teâlâ da, kendisinden alınanın, yine kendisine döneceğine söz verdi. Hiçbir kimse yoktur ki, yaratılmış olduğu toprağa gömülmesin."

«Mükâfatlarınız, kıyamet gününde, eksiksiz olarak size verilecektir.» İşlemiş olduğunuz iyilik ve kötülüklerin karşılığı, size tam olarak verilecektir. Bu durum kabirden kalktığınız zaman olacaktır. Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur."*(67)

«Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp, cennete konursa, şüphesiz

---

67- Tirmizi, *Sıfati'l-Kıyame*, 2462; Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/170.

o, kurtuluşa ermiştir.» İsteğine ulaşmış ve kurtulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : " *Kim cehennemden uzaklaştırılıp, cennete girdirilmesini isterse, ölümü, kendisine Allah'a ve ahirete inanmış olduğu halde gelsin ve insanlara, onların kendisine yapmalarını istediği şeyi yapsın."*(68)

«Dünya hayatı»nın zevk ve süsleri **«ise, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.»** Dünya hayatı, aldatıcı basit bir mala benzetilmiş. Öyle bir mal ki, insanlara satmak için kusuru gizlenir, nihayet onu alarak aldanırlar. Bu durum, dünyayı ahirete tercih edenler içindir. Ahireti dünyaya tercih edenlere ise dünya, onlar için ahireti hatırlatan bir uyarı ve tebliğ aracıdır. O, dünya vasıtasıyla ahirete ulaşır.

Akıllı adam, dünyaya aldanmaz. Dünyayı sevmek tatlıdır, fakat zehiri de öldürücüdür. Dünyanın dış görünümü neşe, içi ise fenalık bineğidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Allahü Teâlâ buyurdu ki : 'Sâlih kullarıma, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın aklına gelmeyen bir yer hazırladım'. Dilerseniz, şu âyeti okuyun: 'Hiçbir kimse, onlar için dünyada yaptıklarının karşılığı olarak saklanmış, memnun edici nimetlerin ne olduğunu bilemez.'* (Secde: 17) *Cennette bir ağaç vardır. Atlı bir kişi, gölgesinde yüz yıl gider ve yine bitiremez. Dilerseniz su âyeti okuyunuz. : 'Uzanmış gölgeler.'* (Vakıa: 30) *Cennette bir kırbaç boyu yer, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. İşte Allah'ın şu âyetini okuyun: 'Kim cehennemden uzaklaştırılıp, cennete konursa, şüphesiz o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise, aldatıcı menfaatten başka birşey değildir.'"*(Âl-i İmran: 185) (69)

Kim, Allahü Teâlâ'ya kulluk ve itaat etmiş, kötülüklerden sakınmış ve dünyadan yüz çevirmiş bir halde Allah'a varırsa, cenneti ve cennetteki dereceleri kazanmış olur. Aksi halde, bunlardan mahrum olur ve cehennem çukurlarına gider.

Bir hadis-i şerifte şöyle anlatılır: Cebrail, rengi değişmiş bir halde, Hz. Peygamber'e gelmiş. Peygamber (s.a.v.) ona, renginin neden değiştiğini sormuş, o da şöyle demiş : "Allahü Teâlâ, cehenneme üflenmesini emretti, ben de sana geldim. "Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) : *"Anlat bana şu cehennemi"* der ve Cebrail de anlatır : "Allah, cehennemi yarattığında, orada bin

---

68- Müslim, Ebû Davud, Nesâî; Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/50.

69- Buharî, Müslim, Tirmizî; Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/495.

yıl ateş yaktı ve sonunda kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yaktı ve sapsarı oldu. Sonra bin yıl daha yaktı ve simsiyah oldu. Seni gerçek bir nebi olarak gönderene yemin olsun ki, oradan bir köz dünyaya düşse, bütün dünyalıları yakardı. Oradaki elbiselerden bir tanesi, yerle gök arasına asılmış olsaydı, kokusundan bütün dünyadakiler ölürlerdi. Onun yedi kapısı var. Bazısı diğerlerinden daha alttadır."

186. «Şüphe yok ki siz, mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz.» Burada bir deneme ve imtihan vardır. İmtihan ve deneme, çoğu kez, zor ve ağır olan şeylerde olur. Bu, işlerin sonunu bilmeyen kimse için düşünülür. Allahü Tealâ her. şeyi bilendir. Öyle ise kullarını denemeye tâbi tutacağının bildirilmesi mecâzidir. Allahü Tealâ size, sizi deneyen kimsenin muamelesi gibi muamele yapar. Böylece hak üzere olup, iyi amellerde bulunanlar ortaya çıkar. Bazan da mallarınızla sizi dener. Size bir felâket verir ve mallarınız helâk olur. Allah sizi, kendinizle de dener. Öldürülür, yaralanır, esir olursunuz. Korku, şiddet ve zorluklarla denenirsiniz.

«Sizden önce» kendilerine **«kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan, eziyet veren çok şey işiteceksiniz.»** *"Sizden öncekiler"*den kasıt, Kur'ân gelmeden önceki Yahudi ve Hıristiyanlardır. *"Ortak koşanlar"* ise, Ebû Cehil, Velîd ve Ebû Süfyan... gibi araplardır.

"Eziyetten" kasıt da, gerçek dini tenkit etme, Allah'ın şerefli hükümlerine saldırma, inanmak isteyenleri saptırma ve yine inanmak isteyenleri suçlama... gibi hareketlerdir. Bu olaylar meydana gelmeden önce, Allah bunları haber veriyor. Böylece mü'minler, bazı şeyleri içlerine sindirip, sabra, kötü şeylere katlanmaya alışıyorlar. Korkuların saldırıya geçmesi, insanların ayaklarını sarsar. Onun için, durumları hafifleştiren şeylerle, üzüntülere hazırlanmak gerekir.

Eğer, karşınıza çıkan şiddete ve belâlara **«sabreder»**, birtakım ibadet ve amellerle Allah'a yaklaşır **«ve»** o **«Allah'tan korkarsanız,»** O'ndan başkasından yüz çevirirseniz, öyle ki yanınızda sevdiğinize kavuşmakla, sevmediğinizle karşılaşmak eşit olursa **«işte bunlar,»** yani sizin bu sabır ve takvanız, **«yapmaya değer işlerdendir.»** Bu sabır ve takva, her yarışmacının, elde etmeye çalıştığı şeylerdir. Çünkü sabır ve takvada üstün meziyyet ve şeref vardır.

Akıllı insanların, peygamber ve evliya ahlâkıyla ahlâklanması gerekir.

Onların edeplerini takınıp, eziyetlere sabretmeleri gerekir. Beyinsizlere de karşılık vermemeleri, gereksiz şeylerle karşılaşınca da, geçip gitmeleri gerekir.

Allahü Tealâ peygamberini Kur'ân'da : *"Şüphesiz ki sen, en büyük ahlâk üzeresin"* (Kalem: 4) âyetiyle övmüştür. Hz. Âişe (r.a.h.) : *"Nebi'nin (s.a.v.) ahlâkı Kur'ân'dı"* der. Bunun anlamı, "Hz. Peygamber, Kur'ân terbiyesi almıştı" demektir. Hadis-i şerifte : *"Sana uzak durana yaklaş, sana zulmedeni affet ve sana kötülük yapana da iyilik yap"* buyurulur.(70)

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ
ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ (١٨٧) لَا تَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا
تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (١٨٨) وَلِلَّهِ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٨٩)

187. Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden: "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Fakat onlar, verdikleri sözü arkalarına attılar ve karşılığında az bir ücret aldılar. Ne kötü şey satın alıyorlar!

188. Yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları ile de övülmek isteyenleri sakın azaptan kurtulmuş sanma. Asla sanma. On-

---

70- İbn Neccâr tahric etmiştir. Orada ayrıca: *"Aleyhine de olsa hakkı söyle."* ilâvesi vardır. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/188.

lar için, can yakıcı bir azap vardır.

189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah'ın gücü, her şeye yeter.

187. «Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden : 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı.» *"Kendilerine kitap verilenlerden"* maksat, Yahudi ve Hristiyan alimleridir. Allah, peygamberlerinin diliyle, onlardan söz almıştır. Onlara, Allah peygamberinin emirleri cümlesinden olan, haberleri ve hükümleri, mutlaka açıklayacaksınız, onları kesinlikle gizlemiyeceksiniz, denilmiştir.

«Fakat onlar, verdikleri sözü arkalarına attılar ve karşılığında az bir ücret aldılar.» Verdikleri sözü yerine getirmediler, kulak arkası edip gittiler. Sonra da bu sözlerinden tamamen yüz çevirdiler, onu hafife aldılar. Gizlemeyip açıklamakla emredildikleri kitabı ise, az bir ücret karşılığında değiştirdiler. Buradaki değiştirmekten kasıt, dünya malını, gizledikleri şeye karşılık olarak almışlardır. Emredildikleri şeyi terkedip, karşılığını almalarıdır. Hem de bu karşılık, çok basit ve değersiz bir dünya malıdır. Bunu, düşük kimselerden almışlardır. İman etmeyi kerih görüp bu kendilerinden kesilince bu konuda bildiklerini gizlediler ve kendilerine onu yalanlamalarını emrettiler.

Onlar, **«ne kötü şey satın alıyorlar!»** Onların, az bir ücret karşılığında satın aldıkları şey, ne kötü şeydir.

Bu âyet, her ne kadar gerçekleri gizleyen Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nazil olmuş ise de, Kur'ân'ın hükümlerini gizleyen bütün mü'minleri de içine almaktadır. Kur'ân, kitapların en şereflisi, mü'minler de, kitaplıların en şereflileridir.

Keşşâf sahibi der ki : "İlim adamlarına, bildikleri şeyleri ve gerçeği, insanlara açıklamak için delil olarak bu âyet yeter. Kur'ân'ın gayelerinden birini gizlemek, bâtıl bir sebepten dolayı zalimlerin işine gelecek şekilde, onlara hoş görünme amacını güderek, dünya menfaatı elde etmek için gerçeği gizlemek de bu âyetin kapsamına girer. Delilsiz bazı şeyler ortaya atmak, ilimde kıskançlık yapmak, ya da cimri olup, başkalarına nisbet yapmak da bu âyetin kapsamındadır."

İmam Fahreddin er-Râzî'nin tefsirine göre de, "Her kim bu gerçekleri insanlara açıklamayıp gizlerse, bu âyetin tehdidi altına girmiş olur. Açıklama, ya da gizleme durumunda kişi, niyetini temiz tutmalı, iç âlemini de, geçici şeylerin pisliklerinden, yalan dolandan ve inkârdan arındırmalıdır."

Anlatıldığına göre Haccac, Hasan'a bir mektup gönderir ve şunu sorar : "Senden bana ulaşan bu sözler nedir bilir misin?" Hasan da : "Sana ulaşan her şeyi söylemedim. Söylediğim her şey de, sana ulaşmamıştır." Bunun üzerine Haccac: " Sen, 'nifak uzaktı, yayıldı ve kılıç kuşandı' dedin mi?" diye sorar. Hasan: "evet" der. Haccac: "Biz böyle şey istemeyiz. Niçin bunu söyledin ?" diye sorar. Bunun üzerine Hasan: "Çünkü Allah, kitap verilenlerden, onu açıklayacakları ve gizlemeyecekleri konusunda söz almıştır" der.

Katâde diyor ki : "Söylenmeyen bilgi, harcanmayan hazineye benzer. Ortaya çıkmayan hikmet, yemeden ve içmeden ayakta duran puta benzer. Müjdeler olsun konuşan âlime ve şuurlu dinleyiciye ki, âlim bilir ve bilgisini anlatır, dinleyen de, hayırlı bir haber duyar ve şuurla onu dinler."
Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurur : *"Her kim, bilgisini o bilgiye ehil olan kimselerden gizlerse, ona ateşten bir gem vurulur."*(71)

Fudayl da şöyle der : "Eğer ilim adamları, kendilerine değer verir, dinlerinden taviz vermezler, ilmi üstün tutup onu korurlar ve Allah'ın kıymet verdiği gibi ona kıymet verirlerse, zalimler o ilim adamlarına boyun eğerler. İnsanlar da onlara itaat ederek kendilerine tâbi olurlar. Böylece İslâm ve Müslümanlar yücelmiş ve aziz olmuş olurlar. Eğer ilim adamları, kendilerini zelil kılar, dünyalıkları yerinde iken dinî açıdan eksikliklerini araştırmaz ve insanların elinde bulunan malları elde etmek için ilimlerini, kendilerini dünyaya kaptırmış olan insanlara feda ederlerse, zelil olurlar ve insanlar nazarında küçük düşerler."

188. Ey Muhammed (s.a.v.) ve onun ümmeti! Hakkı gizlemek sûretiyle birtakım şeyler **«yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları»** şeyler **«ile de övülmek isteyenleri sakın azaptan kurtulmuş sanma. Asla sanma.»** Yapmadıkları şeyler; sözlerinde durmak, hakkı açıklamak ve doğruluğu haber vermektir. Bu konularda, övülmek istedikleri şeyin tersini yapmışlardır. **«Onlar için, can yakıcı bir azap vardır.»** Çünkü onlar, inkâra saplanmışlar ve hakkı bâtılla karıştırmışlardır.

71- İbn Mâce: *"Kim Allah'ın insanlara faydalı kıldığı bir ilmi gizlerse, Allah ona ateşten bir gem vurur."* lafzıyla rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethûl-Kebîr*, 2/234.

189. «Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır.» Göklerde ve yerde, yegâne tasarruf sahibi, ancak O'dur. Dilediği gibi yaratır ve yok eder. Dilediği gibi öldürür ve diriltir. **«Allah'ın gücü, her şeye yeter.»** Onları cezalandırmaya yeterlidir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Tevrat'ta olan bir şeyi, Yahudilere sorar. Onlar da, Tevrat'ta olanın tam tersini söylerler. Böylece, Hz. Peygamber'e, güya tasdik ettiklerini göstermiş olurlar ve yaptıklarına da sevinirler. Bunun üzerine bu âyet iner.

Bir rivâyette de, bunların hepsinin münafıklar olduğu söylenir. Bu görüş, âyetin görünür anlamına daha uygundur.

"Yapmadıkları ile övülmek isteyenler." Bunlar, mü'minleri sever görünüyorlar. İmanlı göründüklerine seviniyorlarmış. Halbuki, gönülleri inkâr doluymuş. Düşmanlıkta zirveye ulaşmışlar. Burada, mevsul *"mâ"*sını biraz iyilik yapıp, onunla kendisini beğenerek sevinen herkese şamil kılmak en iyisidir. Bu gibi kimseler faziletlerden yoksun oldukları halde, insanların, kendilerini övmelerini isterler. Buradaki sebebin özel oluşu, âyetin hükmünün genel olmasına engel teşkil etmez.

Bilmiş olun ki, dünya malına sevinmek ve insanlardan övgü beklemek, nefsine uyan ve dünyasına aldanan kimselerin yapacağı bir iştir. Bu kimseler, ahiretteki mutluluktan ve manevî yakınlıktan uzak kalmışlardır.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsirinde şöyle der: "İnsaflı olarak bakarsan, birçok insanın böyle olduğunu anlarsın. Dünyayı kazanmak için birçok hileler yaparlar. İsteklerini buldukları için de sevinirler. Sonra da bu adamlar, dindar, samimi ve namuslu insanlarmış gibi övülmek isterler."

Akıllı insanın yapacağı şey, haddi aşmamak ve kendisinin olmayan şeye sevinmemektir. Çünkü, bundan bir şey kazanmaz.

Bazıları da şöyle derler: "Bazıları, senin hayırlı ve sâlih bir kimse olduğunu sanarak, seni överler. Bu durum, Allah'ın senin kötülüklerini gizlemesindendir. Sen, kendi kendini yer, kötüle. Çünkü kötülüklerini biliyorsun. Mü'min, kendisinde olmayan bir sıfatla övüldüğü zaman, Allah'tan utanır. İnsanların en cahili, kendisi hakkında, kendi kesin bilgilerini terkedip, insanların kendisini iyi hal sahibi bilmelerine aldanandır."

Hâris el-Muhâsibî de şöyle der : " Bâtıl şeyle övülmeye razı olan kimse, kendisiyle eğlenilen kimse gibidir. Denir ki, insana içinden çıkan dışkının kokusu misk kokusu gibi gelir. O, buna sevinir ve onunla alay edilmesinden hoşnut olur."

Arif kişi, övme ve yerme konusunda aynı tavrı takınır. Övülmekten dolayı sevinmediği gibi, yerilmekten de rahatsız olmaz. Halkın söylediğinden dolayı nasıl sevinsin? O, kendisini en iyi bilendir. Eğer övülmesine sevinip gururlanırsa, aldanmış demektir.

Şeyh Abdullah Kureşî şunu anlatır : "Bazı insanlar, sâlih bir zata şikâyette bulunup, herkese iyilik yaptığını, fakat bu iyiliği kendi içinde tadmadığını söylemişler. Sâlih zat da şöyle demiş : "Senin yanında şeytanın kızı vardır. Kalbindedir o. O, dünyadır. Baba, kızını evinde mutlaka ziyaret etmek isteyecektir. O ev, kalbindir. Şeytan, o eve girmemelidir. Aksi halde fena olur. Hadis-i Kutside Allahü Tealâ şöyle buyurmuş : ' *Ey Dâvud! Eğer beni seviyorsan, dünya sevgisini içinden çıkar. Benim ve dünyanın sevgisi asla aynı kalpte bulunmaz'*."

Rivâyete göre İsa (a.s.), arkadaşlarına demiş ki : "Ölülerle oturmayın, kalpleriniz ölür." Arkadaşları da : "Ölüler kimdir?" diye sorunca, İsa (a.s.) da: "Dünyayı sevip, onu isteyenlerdir" diye cevap vermiştir.

إِنَّ
فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ
لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا
وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ج
رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ج سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾
رَبَّنَا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ ط وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ

أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا
بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى
رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

190. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, akıl sahipleri için gerçekten örnekler vardır.

191. Onlar, ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler ve şöyle derler: "Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tenzih ederiz. Bizi cehennem azabından koru".

192. "Ey Rabbimiz! Sen kimi cehenneme koyarsan, mutlaka onu perişan etmişsindir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur."

193. "Ey Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize iman edin' diyerek imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, canımızı iyilerle beraber al."

194. "Ey Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini ver. Bizleri kıyamet gününde rezîl etme. Sen vaadinden dönmezsin."

190. «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, akıl sahipleri için gerçekten örnekler vardır.» Mekkeliler, Hz. Peygamber'e gelerek, iddiasını ispat için birtakım deliller isterler. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) onları, tek olan Allah'a ibadet etmeye çağırıyordu. Bu âyetin iniş sebebi budur.

Allahü Teâlâ'nın; güneş, ay ve yıldızlar gibi gökte yaratmış olduğu şeylerle, dağlar, denizler, ağaçlar, hayvanlar ve kuşlar gibi yerde yaratmış olduğu şeylerde, akıl sahipleri için birçok ibretler vardır. Güneşin gidip, gecenin gelişinde, yahut da, gecenin kısalıp, gündüzün uzamasında veya bunun aksi durumunda, güneşin; mevsimlere göre, bize doğru uzaklaşıp yaklaşmasında da akl-ı selim sahipleri için birçok ibretler vardır. Bu ibretlerden ancak, hayal ve evhamdan soyutlanmış, tertemiz akıl sahipleri anlar.

"Lüb", aklın hâlisi, özü, tertemiz akıl demektir. Aklın bir zahiri, bir de özü vardır. Normal halde akıl vardır. Aklın olgunlaşarak zirveye vardığı zaman *"lüb"* hali ortaya çıkar.

191. «Onlar, ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken, Allah'ı anarlar.» Yani onlar, her durumda Allah'ı anarlar. Ayakta, otururken, yan yatarken... İnsan çoğu kez, bu hallerin dışında olamaz.

«Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.» Onların yaratılışından ibret alırlar. Düşünme olayı, yaratılış konusuna tahsis edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Yaratılanlar hakkında düşünün, yaratıcı hakkında düşünmeyin"*(72) buyurmuştur. Allah'ın zatı hakkında düşünmek yasaklanmıştır. Çünkü, Allahü Tealâ'nın gerçek mahiyeti, insan düşüncesine sığmaz. İnsan düşüncesi onu kavrayamaz. O'nun zatını düşünmek, insanlara bir fayda da sağlamaz. İnsan, nefis ve bedenden oluşmuştur. İbadet de, bedene ve nefse göredir. *"Allah'ı anarlar"* ifadesinde, bedenle yapılan ibadete işaret edilmiştir. Bu ibadet ancak, bedenin organları aracılığıyla yapılır. *"Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler"* ifadesinde ise, kalb ve ruhla yapılan ibadete işaret vardır.

Ata b. Ebî Rebah şöyle rivâyet eder : İbn ömer ve Ubeydullah b. Ömer'le birlikte Hz. Âişe (r.a.)'nin yanına varıp, ona selâm verdim. Âişe (r.a.): "Bunlar kim?" diye sordu. "Ubeydullah b. Ömer" dedim. Bunun üzerine: "Hoş geldin ey Ubeydullah b. Ömer. Neden beni ziyaret etmiyorsun?" dedi. Ubeydullah da: "Seyrek ziyaret et ki, sevgin artsın" dedi. İbn Ömer ise: "Bu kadar yeter. Hz. Peygamber'den gördüğün en garip şeyi bize anlat" dedi. Hz.Âişe (r.a.) de şiddetli bir şekilde ağladı ve: "Onun her işi garipti. Bir gece bana gelip, yatağıma girdi. Cildi cildime değiyordu. Sonra bana : *'Ey Âişe! Rabbime ibadet etmek için bana izin verir misin ?'* dedi. Ben de : 'Allah'a yemin ederim ki, ben senin ibadetini de, bana yakın olmanı da seviyorum. Sa-

---

72- Ebû Nuaym: *"Allah'ın yaratıkları hakkında düşünün, Allah hakkında düşünmeyin"* şeklinde tahric etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/35.

na izin verdim' dedim. Bunun üzerine, kalkıp bir kırba su alarak abdest aldı. Sonra namaza durdu. Ayaktayken ağlıyordu. Gözyaşları beline kadar akmıştı. Sonra secdeye vardı ve yer ıslanıncaya kadar ağladı. Namazını bitirince, sağ yanına dayanıp, sağ elini sağ yanağına koyarak tekrar ağladı. Sabah ezanını okuduktan sonra Bilâl gelip, onu namaza çağırdı. Bilâl, onun ağladığını görünce, şöyle dedi : 'Niçin ağlıyorsun ey Allah'ın Rasûlü ? Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) : *'Ey Bilâl, şükreden bir kul olmıyayım mı? Nasıl ağlamam ki, 'Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışını.... bizi cehennem azabından koru' âyetine kadar olan kısım bana bu gece indi. Onu okuyup da düşünmeyenlere yazıkla rolsun!'* buyurdu."(73)

Başka bir hadiste de : *"Bir saat düşünme (tefekkür), altmış yıl ibadetten hayırlıdır"*(74)buyurulmuştur. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi; tefekkür seni, Allah'a ulaştırır. İbadet ise, Allah'ın sevabına ulaştırır. Seni Allah'a ulaştıran şey, Allah'tan başkasına ulaştırandan hayırlıdır.

İkincisi ise; tefekkür, kalbin; itaat da organların işidir. Kalp, organlardan daha şereflidir. Kalbin işi de, organların işinden daha şereflidir.

Bundan sonra Allahü Tealâ duâ öğretmeye başlıyor. Çünkü duâ, vesileyi sunduktan sonra insana fayda verir. O vesile de, Allah'ı anma ve Allah'ı düşünme gibi kulluk görevleridir.

Onlar düşünür **«ve şöyle derler: 'Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın.»**Yer ve gökleri boş yere, hiçbir hikmetsiz yaratmadın. Onlar faydasız değillerdir. Aksine, yüce bir nizam içerisindeler ve büyük faydaları vardır. Gökler ve yer, kulların geçimlerini temin ettikleri vasıtalar ve dünya ile ahiretlerini bilmeleri için, kendilerine ışık tutan kaynaklardır. İlâhî kitaplar ve peygamberler, bunu böyle açıklamışlardır.

«Seni,» hikmetsiz ve boş şeyler yaratmak gibi sana lâyık olmayan şeylerden **«tenzih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!»** Cehennem azabı, Allah'ı tanımayanların cezasıdır. Burada, Allah'ı anmanın büyüklüğüne ve

---

73- İbn Merdeveyh ve Abd b. Humeyd tahric etmiştir. Bkz. *Tefsiru'l-Hâfız İbn Kesîr*, 1/348

74- Deylemî: *"Bir saatlik düşünce seksen yıllık..."* şeklinde değişik bir lafızla tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/111.

zikrin şu üç mertebesine işaret edilmiştir :

Birincisi dil ile zikretmek, ikincisi kalp ile düşünmek, üçüncüsü de, ruh ile tanımaktır. Çünkü, dil ile zikretmek, sahibini kalble zikretmeye ulaştırır. O da, Allah'ın kudretini düşünmektir. Kalp ile zikretmek de, ruhun makamına ulaştırır. Bu makamda da, eşyanın gerçeğini öğrenir, Allah'ın yarattığı şeylerdeki ilâhî hikmeti görür. Bundan sonra da : *"Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın"* der.

Mü'min, her zaman, diliyle Allah'ı zikretmeli, bunu terketmemelidir ki; böylece, kalble zikretmeye ulaşabilsin. Daha sonra da, ruhun zikrine ulaşarak, yakîn ve marifeti elde etsin. Cahilliğin karanlığından kurtulsun, marifetin nuruyla aydınlansın.

Biliniz ki âyet, ayaktayken zikretmenin caiz olduğuna delildir. Bunun için, bazıları der ki : "Kalplerini dinlendirmek için ayağa kalkmakta bir sakınca yoktur. Yeter ki, zikrederken birtakım hareketler yapmasınlar ve gerçekten kendilerinde olmayan şeyi, varmış gibi göstermesinler. Âdaba aykırı olmamak şartıyla, zikretmenin özel bir durumu yoktur. Ayakta, oturarak, yatarak zikir yapılabilir. Fakat, sessiz bir şekilde Allah'ı zikretmenin, Allah'a daha sevimli olacağına ilişkin hadisler vardır. Keşşaf tefsirini şerheden zat, bu durumun makamlara göre değişebileceğini söyler.

Mürşid vasfına ulaşan şeyh, yeni müridine, sesli olarak zikretmeyi emreder. Kalbinde yerleşmiş olan değişik şeyler, ancak bu şekilde sökülüp atılabilir ve zikrine ancak böyle ulaşır. Onun için şeyh şöyle ifadede bulunur : "Sesli bir şekilde zikretmek caizdir, hatta müstehabdır." Ancak riyâ ve gösterişten sakınmak şartıyla, insanları teşvik ederek dine heveslendirip, dinleyicileri zikir bereketine ulaştırmak için cehrî zikir (yüksek sesli zikir) yapılabilir. Bu gibi şeyler, ev, dükkân ve buna benzer yerlerde yapılınca, zikredenin sesini duyan herkes ona uyar. Kıyamet günü, onun sesini duyan kuru yaş, her şey, kendisine şahitlik yapar. Müezzinler hakkında da aynı şey vardır.

Bazı şeyhler ise, gizlice zikretmeyi uygun görmüşlerdir. Çünkü bu durum, gösterişten daha uzaktır. Bütün bunlarda, niyetin de önemli bir yeri vardır. Kimin niyeti samimi ise, yüksek sesle Kur'ân okur ve zikir yapar. Onun için hayırlı olan budur. Kim de, nefsinin gösterişe kaçmasından korkarsa, o da, gösterişe düşmemesi için sessizce zikir yapar. Bu onun için daha iyidir.

Bu konuda şunlar da söylenir : Aklı başında ve bu işleri bilen kimse, tek başına olduğu zaman, sessiz zikir yaparsa kendisi için daha iyidir. Eğer, avamdan birisi ise, sesli zikir yapması daha iyidir. Eğer zikir yapmak üzere toplanmışlarsa, sesli zikir yapmaları daha iyidir. Perdeleri kaldırmada, sesli zikir daha tesirlidir. Sevap yönünden ise, her biri hem kendi zikrinin sevabını alır, hem de arkadaşlarının zikrini dinlemesinin sevabını alır.(75)

192. «Ey Rabbimiz! Sen kimi cehenneme koyarsan, mutlaka onu perişan etmişsindir.» Senin cehenneme koyduğun kimse perişan olmuş demektir. Bundan kasıt, onları korkutarak, korunulması gereken şeylerden korumaya teşvik etmektir. **«Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.»** Zâlim insanlara yardım edebilecek hiçbir yardımcı yoktur. Onlara kim yardım edebilir ki? Zalimlere yardım edilmemesi, şefaatin reddini gerektirmez.

193. «Ey Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize iman edin!' diyerek imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik.» Dâvetçiden kasıt, Hz. Peygamber'dir (s.a.v.). Çünkü, gerçek imana çağıran oydu. Allah Tealâ kendisine : *"Rabbinin yoluna çağır"* (Nahl, 125) buyurmuştu. Biz de, onun emrine tâbi olduk, çağrısına cevap verdik.

«Ey Rabbimiz!» Büyük **«günahlarımızı bağışla.»** Çünkü iman etmek, geçmişi silip temizler. **«Kötülüklerimizi ört, canımızı iyilerle beraber al.»** Bizim ruhlarımızı da, iyilerle beraber kabzeyle. Bize, onlara komşu olma fırsatı ver ve bizi onların grubundan eyle. Burada kasdedilen beraberlik, zamanla bağlı bir beraberlik değildir. Ölüm anında, iyilerin özelliğine sahip olma beraberliğidir. İfadede, onların da, Allah'a kavuşmayı arzuladıklarına işaret edilmiştir. Kim Allah'a kavuşmayı isterse, Allah da ona kavuşmayı ister. Müjdeler olsun, sözün en güzelini işiten ve ona tâbi olanlara! Müjdeler olsun güzel sözü işitip, ibret alanlara!

Rivâyet edilir ki : Demircinin biri, kızgın demiri eliyle tutarmış. Bunun sebebi sorulunca şunları anlatmış : Bir kadına aşık olup, ona mal teklif ederek cinsel ilişki teklifinde bulundum. Kadın bana : " Benim kocam var. Mala ihtiyacım yok" dedi. Sonra kocası ölünce, ona evlilik teklif ettim, o da : "Çocuk-

---

75- Toplu halde zikir yapmanın câiz olduğu konusunda bir kudsî hadiste şöyle buyurulur: *"Ben kulumun beni zannettiği üzereyim. Beni zikredince onunlayım. Beni tek başına zikrederse, ben de onu kendim anarım. Beni bir toplulukta zikrederse, ben de onu, daha hayırlı bir toplulukta anarım"* (Buharî, Müslim) Başka bir hadiste ise: *"Allah'ın bir takım melekleri vardır. Onlar, yollarda dolaşıp, zikir yapan insanları araştırırlar. Allah'ı zikreden insanları bulunca: 'Geliniz, aradığınız burada' derler ve onların etrafını kanatlarıyla kuşatırlar."* (Buharî, Müslim, Tirmizî).

larımı zelil etmek istemiyorum" diyerek, teklifimi reddetti. Bir zaman sonra, muhtaç olup, bana haber gönderdi. Ben de ona : "Bana isteğimi verinceye kadar sana birşey vermem" dedim. Onunla bir yere girince ürperdi. Neden ürperdiğini sorunca da: "İşiten ve gören Allah'tan korkuyorum" dedi. Böylece onu bıraktım. O da: "Allah seni ateşten korusun." diye dua etti. İşte o günden sonra, beni dünya ateşi yakmıyor. Allahü Tealâ'dan, beni ahirette de yakmamasını diliyorum. Kim Rahman olan Allah'tan korkarsa, daima O'nun huzurunda olduğunu hatırlar ve günah işlemeye cesaret edemez. Böylece de, cehennemden kurtulur ve kurtuluş yurdundaki nimetlerden yararlanır.

İbn Abbas (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini rivâyet eder : *"Her kim, istiğfar etmeye devam ederse, Allah da onun sıkıntısını neşeye çevirir, darlığına bir çıkış yolu bulur ve ummadığı bir yerden kendini rızıklandırır."*(76)

Duâ ibadetin özüdür. Dünyada fayda verip, âfetleri savar. Ahirette ise, Allahü Tealâ ona, melekler eliyle hediyeler verir ve : *"Bu, senin dünyadaki duânın karşılığıdır"* der.

194. «Ey Rabbimiz! Bize peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini ver.» Bize, peygamberlerinin dilinden vaadettiğin sevap ve ikramları lütfet. **«Bizleri kıyamet gününde»** koru ve **«rezîl etme. Sen vaadinden dönmezsin.'»** Bu duâların hepsi, yalvarıp niyazda bulunmanın en üst noktasıdır. Çünkü onlar, emirlere tam anlamıyla sarılamadıkları için, kendilerine va'dedilenlerden olamamaktan korku duymaktadırlar. *"Sen va'dinden dönmezsin"* ifadesi işi sağlama almak içindir. Ya da kulluk ve huşûda mübalâğa içindir. Kul, Allah'ın kendilerine vaadettiği kullar grubuna girebilmesi için, itaat ve ibadetlere koşsun.

Câbir'den rivâyet edilen bir hadis-i şerifte şöyle anlatılır : "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanındaydık. O bize : *'Size cennet odalarından bahsedeyim mi?'* dedi. Bizler de : 'Bahset ey Allah'ın Rasûlü' dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *'Cennette, dışarısı içeriden, içerisi de dışarıdan görünen odalar vardır. Orada, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir gözün de görmediği nimet ve lezzetler vardır' buyurdu. Ben: 'Bu odalar kimindir ey Allah'ın elçisi' diye sorduğumda ise : 'Selâmı yaygın hale getirenin, yemek yedirenin, oruca devam edenin ve insanlar uykudayken namaz kılanındır'* buyurdu."(77)

76- Ebû Davud, İbn Mâce. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/237.

77- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel.

İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurdu ki : *"Cennete en son girecek olan kişi, bir yürüyüp, bir düşen kişidir. Onu ateş yakalar. Ateşten kurtulunca da ona dönüp şöyle der : 'Beni senden kurtaran Allah'ı tesbih ederim. Daha önce ve sonra, hiçbir kimseye vermediği şeyi bana verdi.' Onun için, gölgesi büyük olan bir ağaç yükseltilir. Onun gölgesini özler ve der ki : 'Ya Rabbi, beni ona yaklaştır. Başka birşey istemem.' Onu ağaca yaklaştırır ve suyundan içirir. Sonra onun için, öncekinden daha büyük bir ağaç yükseltir. O yine der ki : 'Ey Rabbim! Beni o ağaca yaklaştır.' Başka birşey istememeye de söz verir. Onu yaklaştırır ve öncekinden daha büyük bir ağaç yükseltir. Bu sefer yine, kendisini ağaca yaklaştırmasını ister. Yaklaştırdığı zaman ise, cennet ehlinin seslerini duyar : 'Ey Rabbim! Beni ona ulaştırırsan başka şey istemem' der. Bunun üzerine Allahü Tealâ da : 'Ey insan oğlu! Sen ne sözünde durmaz kimsesin. Kaç kere söz verdin, yalan söyledin? Sana, dünya ve onun gibisini versem razı olur musun ?' Bunun üzerine insan oğlu: 'Sen benimle alay mı ediyorsun ? Sen âlemlerin Rabbisin.'"* Sonra İbn Mes'ûd güldü. Neden güldüğünü soranlara ise, "Hz. Peygamber de böyle gülmüştü" cevabını verdi. Ona : "Neden gülüyorsun Ey Allah'ın rasûlü ?" diye sorduklarında da : *"Allah güldüğü için"* cevabını alıyorlardı. Allah buyurur ki: *"Ben alay etmem. Fakat istediğimi yapabilirim."*(78)

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Sizden hiçbir kimse yoktur ki, kıyamet gününde, Allah onunla konuşmuş olmasın. Onların arasında, tercüman da yoktur. Sağına bakar, daha önce gönderdiğinden başka birşey görmez. Soluna bakar, daha önce gönderdiğinden başka birşey görmez. Kendisini ateş karşılar. Sizden biriniz, cehennemden korunabilirse, bir tane hurmayla bile olsa korunsun."*(79)

Rivâyet edilir ki : Kâfir bir kocakarı, kış günlerinde, kuşlara birazcık yem verirmiş. Zünnûn Mısrî bu kadını görür ve şöyle der : "Allahü Tealâ, kâfir düşmandan birşey kabul etmez." Sonra da bu kadını, Kâbe'de müslüman olmuş olarak görür. Bu sefer kadın der ki : " Ey Zünnûn! Gördüğün gibi, Allah bana İslâm'ı verdi."

78- Tirmizî, Ebû Dâvud.

79- Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنّ۪ي لَٓا اُض۪يعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ
ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰىۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُو۫ذُوا ف۪ي سَب۪يل۪ي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ
ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (١٩٥)

195. Rabb'leri onlara cevap verdi: "Ben, erkek veya kadın, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem. Sizler, birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, benim hak yolumda eziyete uğrayanlar, öldürenler ve öldürülenlerin günahlarını mutlaka örteceğim ve onları, Allah'ın bir mükâfatı olarak, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli, Allah katındadır."

195. «Rabb'leri onlara» yani isteklerine şöyle **«cevap verdi : 'Ben, erkek veya kadın, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem.»** Allahü Tealâ'yı zikir ve onun yaratıkları hakkında düşünmeye devam etmeleri ve duâ etmeleri gibi amellerini zayi etmem. Bu amellerin icabet için sebep kılınması, duânın kabul edilmesi için bu gibi amellerin şart olduğunu ifade ediyor. *"Erkek veya kadın"* ifadesinden, Allahü Tealâ'nın, kullarına cevap vermesi, dualarını kabul etmesi konusunda, erkek veya kadın farkı olmadığı anlaşılıyor. Önemli olan, itaat edip, Allah'ın dinine sıkı sıkıya sarılmaktır. Din konusundaki üstünlük, yapılan amellere göredir. Diğer özelliklerin önemi yoktur. Erkek veya kadın olmak, soylu veya soysuz olmak, yapılan amellere etki etmez.

«Sizler, birbirinizdensiniz.» Kadın erkekten, erkek de kadındandır. Ümmü Seleme rivâyet ediyor : "Ey Allah'ın Rasûlü! Hicret konusunda, işittiğime göre Allah, erkeklerden bahsediyor, kadınlardan bahsetmiyor." dedim. Bunun üzerine işte bu âyet indi.(80)

*"Sizler birbirinizdensiniz"*cümlesinin bir anlamı da, "amellerinizin karşılığında sevap kazanmada birbirinizin aynısısınız. Kadının sevap kazandığı gibi, erkek de kazanır. Erkeğin kazandığı gibi, kadın da kazanır. Bazılarınıza sevap verip de diğer bazılarınızı mahrum bırakmam" dır.

«Hicret edenler...» İyi amellerde bulunan kimselerin, yaptıkları ameller detaylandırılarak, onlar için hazırlanan sevap ve yücelik övülüyor. Sanki şöyle denilmşitir: Bu güzel amelleri işleyenler fitne yurdundan kaçıp, vatanlarını terkederek dinleriyle birlikte Allah'a gidenler ve müşriklerin verdiği ızdıraplarla sıkıştırılarak **«yurtlarından çıkarılanlar, benim hak yolumda»** ve tevhid dinimde imanlarından dolayı, müşrikler tarafından **«eziyete uğrayanlar,»** benim yolumda, müşriklerle savaşıp, onları **«öldürenler ve»** bu savaş esnasında **«öldürülenlerin,»** yani şehit olanların **«günahlarını mutlaka örteceğim»**, kötülüklerini sileceğim **«ve onları, Allah'ın bir mükâfatı olarak, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım.»** Bu mükâfat onlara, Allah katındandır. Böyle ifade edilerek, cennete girecek o kimsenin şanı yüceltilmiştir. Yüce padişah; kölesine : "Tarafımdan sana bir elbise giydireceğim" dediği zaman, bu ifade, köleyi şereflendirme anlamı taşır. Allah, bu sevabın yüceliğini şu sözü ile de pekiştirmektedir:

«Mükâfatın en güzeli, Allah katındadır.'» Amellere verilen en güzel sevap, Allah katında olup, o da, sonsuz olan cennet nimetleridir. O nimetler, tükenecek olan dünya nimetleri gibi değildir. Bu yüce mükâfatın ve büyük karşılığın, Allah yolunda kendilerine eziyet edilip, yurtlarından çıkarılarak hicret ettirilen o yüce insanların hakkı olduğu âşikârdır.

Hasan Basrî şöyle diyor: "Yolculuğa çıkmak üzere bulunan azıksız topluluklara şaşarım. Onların önde olanları, geride olanların hazırlanması için bekletilmekte, bunlar ise oturmuş, oynayıp oyalanmaktadırlar."

Rivâyet edilir ki; ölüm meleği, sâlih insanlardan birinin ruhunu almak üzere karşısına dikilip, şöyle der : " Merhaba. Vallahi ben, elli yıldan beri, senin için hazırlanıyorum."

Abdullah b. Mübarek, can çekişme esnasında gözünü açıp güler ve :

80- Hâfız İbn Kesir, *Tefsir*'inde rivâyet etmiştir, 1/348; ayr. Bkz. Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl.*

"Yapabilenler böyle yapsınlar" der.

Bazı âlimler de der ki : Cenneti isteyenler, şu beş şeye devam etmelidirler:

1) Kendini kötülüklerden alıkoymalı. Allahü Tealâ : *"...Kim nefsi kötü heveslerden engellerse, gidilecek yer cennettir"* (Nâziât:40-41) buyurur.

2) Dünyada, az şeye razı olmalı.

3) Allahü Tealâ'ya itaat etmeye çok haris (tutkun) olmalı. Allahü Tealâ : *"İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur"* (Zuhruf: 72) buyurur.

4) Sâlih ve iyi kişileri sevmeli, onlara karışıp, onlarla oturmalıdır. Çünkü sâlihler, bağışlanınca, kardeşlerine ve arkadaşlarına şefaat ederler.

5) Allah'a çok duâ etmeli ve sonunun hayırlı olmasını dilemeli.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, akıllı insan, nefsini temizleyip, kalbini ıslâh ederek, âhireti için hazırlanmalıdır.

لَا يَغُرَّنَّكَ
تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ
جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا
عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

196. İnkâr edenlerin, ülkelerde gezip dolaşması seni aldatmasın!

197. Bu, az bir geçimdir. Sonra onların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir döşektir.

198. Fakat, Rabb'lerinden korkanlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî olarak kalacaklar, Allah tarafından ağırlanacaklardır. Allah yanında bulunanlar ise, iyiler için daha hayırlıdır.

196. Ey Muhammed! «**İnkâr edenlerin, ülkelerde gezip dolaşması, seni aldatmasın!**» Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir. Onun "ismet" sıfatına sahip olması, kendisine bir şeyin yasaklanmasına engel olmaz. Bu ifadede anlatılmak istenen, Hz. Peygamber'in, olduğu halde kalması ve dünyaya gönül vermemesidir. Yahut da hitap, Hz. Peygamber'e olup onun ümmeti kastedilmiştir. Bir topluluğun başkanına hitap edilerek, hepsi kastedildiği gibi. Burada da *"seni aldatmasın"* buyurularak, aynı şey ifade edilmiştir.

"İnkar edenlerin, ülkelerde gezip dolaşması, seni aldatmasın" demek, sakın onların elde etmiş oldukları bol rızka ve elde etmiş oldukları dünya nimetlerine göz dikme. Onların; ülkedeki dolaşmaları ve tasarrufları, böylece ticaret yapıp kazanmalarına aldanma.

Rivâyet edilir ki : Bazı müslümanlar, müşriklerin bolluk ve refah içinde yaşadıklarını görünce, şöyle derler: "Allah düşmanları, bolluk içerisindedir. Bizler ise, açlıktan ve çalışmaktan öleceğiz." Bunun üzerine bu âyet iniyor.

197. «**Bu**» gezip dolaşma, «**az bir geçimdir.**» Allahü Tealâ'nın, mü'minler için hazırladığının yanında, bu gezip dolaşmanın hiçbir değeri yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurur : *"Ahirete göre dünya, sizden birinin parmağını denize sokması gibidir. Ne ile dönecek ona baksın."*(81)

«**Sonra onların varacağı yer cehennemdir.**» Onlar, sonuç olarak cehenneme sığınacaklar ve ondan kurtulamıyacaklardır. Orasının azabı asla anlatılamaz. O dünya nimeti, az bir şey olmasına rağmen, ebediyyen cehenneme gitmeye sebep oldu. Az bir nimet, büyük kötülüğe sebep olursa, o nimet, nimet sayılamaz. «**O, ne kötü bir döşektir.**» Kendileri için hazırladıkları cehennem ne kötüdür.

198. «**Fakat,**» emirlerine uyup, yasaklarından sakınma konusunda ona muhalefet etmeyip, «**Rabb'lerinden korkanlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî olarak kalacaklar.**» İnkârcıların, ülke-

---

81- Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce.

leri dolaşıp ticaret yapmaları, basit bir menfaat içindi. Müttakîler, gezip dolaşarak, kâfirler gibi bazı şeyler elde etseler de, etmeseler de, onların elde edecekleri sevabın değeri çok büyüktür.

«Allah tarafından ağırlanacaklardır. Allah yanında bulunanlar ise,» çok ve devamlı olduğu için **«iyiler için daha hayırlıdır.»** Halbuki, kötü insanların gezip dolaşarak elde etmek istedikleri şey, az ve kısa zamanda yok olup giden bir şeydir.

Âyette geçen *"nüzül"*, misafir için hazırlanan yiyecek, içecek ve diğer şeyler demektir.

İbn Mes'ûd rivâyet eder : " İyi ya da kötü hiçbir nefis yoktur ki, ölüm onun için hayırlı olmasın. İyiler için Allahü Tealâ : *'Allah katında olanlar, iyiler için daha hayırlıdır'* (Âl-i İmrân: 198) buyurur. Kötüler içinse Allahü Tealâ : *'Günahlarını artırsınlar diye, onlara mühlet veriyoruz'* (Âl-i -İmrân: 178) buyurmaktadır."

Hz. Ömer (r.a.) rivâyet ediyor: "Geldim ve gördüm ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) odada bir hasır üzerinde yatıyor. Hasırla arasında bir şey yok. Başının altında lif dolgu bir yastık ve başı yanında tabaklanmış bir deri parçası asılı. Hasırın, yan tarafında iz yaptığını görünce ağladım. Rasûlüllah : *'Seni ağlatan ne?'* diye sordu. Ben de : 'Ey Allah'ın Rasûlü ! Kisra ve Kayser'in her türlü rahatı yerinde. Sen ise, Allah Rasûlü'sün ve hasır üzerinde uyuyorsun' dedim. Bunun üzerine O : *'Dünya onların, âhiret ise bizim olsun istemez misin? O toplumun iyilikleri, acele olarak dünyada verildi. Bizim topluluğumuzun güzellikleri ise, âhiret hayatımıza ertelendi'* buyurdu."(82)

İbn Abbas diyor ki : "Kıyamet gününde dünya; mavi gözlü, saçına ak düşmüş, dişleri ortaya çıkmış bir kocakarı vaziyetinde ve çirkin bir yaratık olarak varlıkları seyreder halde getirilir. İnsanlara: 'Bunu tanıyor musunuz?' diye sorulur. Onlar da : 'Bunu tanımaktan Allah'a sığınırız'derler. Denir ki : 'Bu üzerindeyken caka sattığınız dünyadır. Bunun için birbirinize küserdiniz, bunun için birbirinizi kıskanırdınız ve birbirinize öfkelenirdiniz.' Daha sonra da, cehenneme atılır ve : 'Nerede benim dostlarım, bana tâbi olanlar?' diye bağırmaya başlar. Allahü Teâlâ da : *'Onun adamlarını ona verin!'* buyurur."

Hz. Âişe (r.a.) anlatır : "Hz. Peygamber'i , açlıktan bitkin bir halde ve

---

82- Aslı, *Sahihhayn*'dadır. Hadisi İbn Mâce'de Rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/249.

karnına taş bağlamış durumda görünce ağladım ve şunu sordum : 'Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'tan yemek istemiyor musun ki seni yedirsin ?' Bunun üzerine O: *'Ey Âişe! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'tan istesem, dünyadaki bütün dağları altın yapar ve onları yeryüzünde istediğim tarafa çekerim. Fakat ben, dünyanın açlığını tokluğuna, fakirliğini zenginliğine ve üzüntüsünü de neşesine tercih ettim. Ey Âişe! Ne Muhammed'e, ne de onun âline (akrabalarına) dünya gerekmez'* buyurdu."

Akıllı insan, dünyadan ve dünyadakilerden sakınarak, ahirete ve cennete rağbet etmelidir. Hatta Allah'a kavuşma derecesine yükselmelidir.

Ebû Yezîd Bestâmî diyor ki : "Allah kulları içerisinde bir kul vardır. Muhabbetullah (Allah sevgisi) ona öyle işlemiş ki; cennet, bütün güzellikleriyle kendisine verilse, cehennemliklerin cehennemden kaçtığı gibi, o da kaçar. Allah'tan başkasına gönül vermez."

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ
اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا
وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

199. Kitap ehlinden öyleleri vardır ki, Allah'a inanırlar, size indirilene inanırlar ve kendilerine indirilene de, Allah'tan korkarak, inanırlar. Allah'ın âyetlerini, az bir değere değişmezler. İşte onların, Rabb'leri katında mükâfatları vardır. Allah, hesabı çabuk görendir.

200. Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızdan daha

sabırlı olun. Cihada hazırlıklı bulunun. Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.

199. «Kitap ehlinden öyleleri vardır ki, Allah'a inanırlar, size indirilene» yani Kur'ân'a **«inanırlar ve kendilerine indirilene de»** iki kitaba da **«Allah'tan»** azabından dolayı **«korkarak»** ve sevabını umarak **«inanırlar.»**

Bu âyet, aslen Yahudî olup, daha sonra Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Habeşistan kralı Necâşi hakkında nazil olmuş diyenler de vardır. Âyetin inmesine zemin hazırlayan Necaşi olayı şudur : Necâşi öldüğü gün, Cebrail gelip, hemen Hz. Peygamber'e bunu bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ashabına: *"Çıkın ve sizden uzak bir yerde ölen kardeşiniz için cenaze namazı kılın"* diye emir verir. Kendisi de namaz kılar, dört tekbir alır ve onun bağışlanmasını ister. Bunun üzerine münafıklar: "Şuna bakın, görmediği ve kendi dininden de olmayan Hristiyan Necâşi'nin namazını kılıyor" diyerek tenkitte bulunurlar.(83)

Onlar, Tevrat ve İncil'de bulunup, Hz. Peygamber'i öven **«Allah'ın âyetlerini, az bir değere değişmezler.»** Onlar, başkanlık ve basit dünya malı uğruna, Allah'ın âyetlerini değiştirmezler.

«İşte onların,» yani bu güzel vasıflara sahip olanların, **«Rabb'leri katında mükâfatları vardır.»** Onları onurlandırmak için, kendilerine söz verilmiş bir mükâfat verilecek.

«Allah, hesabı çabuk görendir.» Allahü Tealâ'nın ilmi her şeyi kapsadığı için, hiçbir şeye ve hiçbir yazı ve yazıcıya ihtiyacı olmadan, insanların hesabını çabucak görecektir. Bundan maksat, iyi kullar, kendilerine söz verilen mükâfata, çabucak ulaşacaktır. Hesap çabuk olunca, cezanın da çabuk olacağından kuşku yoktur.

Anlatıldığına göre, İbrahim b. Edhem hamama girmek ister. Hamamcı bunu engeller ve : "Buraya ücretsiz girilmez" der. İbrahim de ağlar ve : " Şeytanların evine bedava girmeme izin verilmezken, nebîlerin ve sıddıkların evine ücretsiz nasıl girilebilir ?" der.

---

(83) İbn Cerîr,et- Taberî tahric etmiştir. Bkz.Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/113.

Ne güzel söylenmiş:

Yüksek rütbeler, çalışmakla kazanılır.
Yücelmek isteyen geceleri uykusuz kalmalı.
Yücelik istiyor, fakat geceleri uyuyorsun.
İnci yakalamak isteyen denize dalmalı.

200. «Ey İman edenler!» Allah'a itaate devam ederken karşınıza çıkan her türlü zorluklara, fakirliğe, kıtlığa, hastalığa ve buna benzer diğer belâlara **«sabredin.»** Savaşın zorluklarına göğüs gerip, düşmanlarınıza galip gelmek için **«düşmanlarınızdan daha sabırlı olun.»**

Âyette geçen *"sabredin"* ifadesinden sonra, aynı ifade tekrar, fakat bu defa, değişik bir kiple kullanılıyor. Sabretmek çok zor ve güç bir olay olduğu ve diğer şeylerden daha faziletli olduğu için bu ifadeler kullanılmıştır. Sabır, nefsi tutarak, Allah'ın râzı olmadığı şeyleri yapmamaktır. Sabır derece derecedir. Önce "tasabbur" gelir. Bu, sabretmeye kendisini zorlamak, demektir. Sonra "musabere" gelir. Bu da, nefsi sabırdan alıkoyan şeye karşı koymayı ifade eder. Bundan sonra ise, sabır sonucu elde ettiğin şeye devam etmek anlamına gelen "ıstıbar" gelir. Sonra ibret almak, sonra kabullenmek ve en sonunda da sabır gelir. Bu nokta, en son nokta olup, olgunluk noktasıdır. Hiçbir zorlama olmadan kişinin yapacağı şeydir. Alışkanlık kazanılmıştır.

Düşmanları gözetlemek için, atlarınızı gediklere bağlayarak **«cihada hazırlıklı bulunun»** ve kendinizi Allah'a itaat etmeye alıştırın.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *" Allahü Tealâ'nın, kendisiyle hatalarınızı silip, derecelerinizi yükselteceği şeyi haber vereyim mi?"* Bunun üzerine orada bulunanlar : "Haber ver ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de : *"Güç durumlarda güzelce abdest almak, mescitlere fazla devam etmek, namazdan sonra ikinci bir namazı beklemek. Bu sizin için ribattır. Bu sizin için ribattır (yani cihada hazırlıklı bulunmaktır)"* buyurur.(84)

«Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.» Gerçek kurtuluşa ermeniz için, Allah'tan başkasından uzak durup, sadece Allah'tan korkun.

İbrahim b. Edhem hakkında şöyle bir olay anlatılır: O, yaya olarak Bey-

---

84- Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce.

tullah'a gidiyormuş. Onu devesi üzerinde gitmekte olan bir arap görür ve : "Ey Adam, nereye gidiyorsun ?" diye sorar. O da : "Beytullah'a" diye cevap verince, arap der ki : "Peki binitsiz, yaya olarak oraya nasıl varacaksın?" İbrahim Edhem : "Benim birçok bineğim var" der. "Nedir onlar ?" sorusuna ise, şu cevabı verir : "Bana bir belâ gelince, sabır bineğine binerim. Nimet gelince, şükür bineğine binerim. Bana Allah'ın hükmü gelince, rızâ bineğine binerim. Nefsim beni bir şeye çağırdığı zaman da, anlarım ki, ömrümün çoğu gidip, azı kaldı." Arap der ki : "Sen bineklisin, ben ise yayayım. Yürü, Allah selâmet versin!"

Ömür boyu mücahede ile uğraşmak gerekir ki, nefse yerleşen kötü huyların kökü kazınabilsin, sabır ve diğer güzel huylarla yer değiştirsin. Bu mücâhedenin tipik örneği ise, *"murabata"*, yani hudutlarda nöbet tutmaktır.

Sâlihlerden bir adam, her gece bir hatim yapar ve ibadette bulunurmuş. Ona : "Kendini çok yoruyor ve nefsine azap ediyorsun" demişler. Adam: "Dünyanın ömrü ne kadardır ?" diye somuş. Denilmiş ki: "Yedi bin yıl." "Kıyamet gününün miktarı ne kadardır ?" diye sorunca da , "elli bin senedir" cevabını alır. Bunun üzerine sâlih adam der ki: "Kişiye, dünyanın ömrü kadar ömür verilse bile, bu uzun kıyamet günü için onu ibadetle geçirmesi gerekir. Çünkü bu, ona oranla daha kolaydır."

Allahü Tealâ bizi, kendisine itaatte ve rızâsında başarıya ulaştırıp, bizleri murabıt ve mücahid kulları zümresine dahil etsin. O, duâları işitendir.

Yüce Allah'ın yardımı ile Âl-i İmran Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

NİSA SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 176 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة
وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا كثيرا ونساء واتقوا
الله الذي تساءلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيبا
① وآتوا اليتامى اموالهم ولا تتبدلوا الخبيث بالطيب ولا
تأكلوا اموالهم الى اموالكم انه كان حوبا كبيرا ②
وان خفتم الا تقسطوا في اليتامى فانكحوا ما طاب لكم
من النساء مثنى وثلث ورباع فان خفتم الا تعدلوا فواحدة

أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ أَدْنٰى أَلَّا تَعُولُوا ③ وَآتُوا النِّسَاءَ
صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ
هَنِيئًا مَرِيئًا ④ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي
جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ
قَوْلًا مَعْرُوفًا ⑤ وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ
آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا
إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ
كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ⑥

1. Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratıp, ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden korkun. Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.

2. Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla değiştirmeyin. Onların mallarını, sizin mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.

3. Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan ve hoşunuza giden diğer ka-

dınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O kadınlar arasında da adaleti yerine getirme konusunda korkarsanız, bir tane alın, yahut da, sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için, en doğru olandır.

4. Kadınların mehirlerini, bir hak olarak gönül hoşluğu ile verin. Eğer kendi istekleriyle, o mehirlerin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yeyin.

5. Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.

6. Nikâh çağına varıncaya kadar yetimleri deneyin. Eğer onlarda bir olgunluk görürseniz, hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye israf ile tez elden onların mallarını yemeye kalkmayın. Zengin olan çekinsin. Fakir olan da, uygun olan şekilde yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da, yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.

1. «Ey İnsanlar ! Sizi bir tek nefisten yaratan...» Buradaki hitap, çağrının yapıldığı zamandaki ve o zamandan sonraki bütün insanlaradır. Aranızdaki hukuku koruma konusunda, Rabbinizden korkun. Size emrettiklerime riayet ve onları yerine koyma konusunda gerekeni yapın. O Allah, öyle bir Allah'tır ki, sizleri değişik şekil ve renklerde yaratmıştır. Fakat aslınız birdir. O da, hepinizin babası olan Hz. Âdem'in nefsidir. **«Ve ondan da, eşini yaratıp...»** Yani, Âdem'in sol kaburga kemiğinden de, eşi Havva'yı yaratmıştır.

Rivayet edilir ki : Allahü Tealâ, Âdem peygamberi yaratıp, cennete yerleştirdiği zaman, ona bir uyku verdi. Âdem de, uyku ile uyanıklık arasında bir hal aldı. Havva'yı, onun kaburga kemiğinden yarattı. Âdem uyanınca, yanında Havva'yı bulup, ona ısındı ve alıştı. Çünkü, kendi parçalarından bir parçadan yaratılmıştı.

«İkisinden, birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden korkun.» Bu, tek nefis olan Âdem'den ve ondan yaratmış olduğu Havva'dan üretip artırma yoluyla sizi yeryüzüne dağıtıp yayan Allah'tır. Böylece, birçok erkek ve birçok kadınlar olarak ortaya çıktınız.

Allahü Tealâ'nın belli bir sırayla bunları sayması, ileride gelecek olan âyetlerden de anlaşılacağı gibi, Allah'tan korkup, takvaya ulaşmak ve böylelikle de aralarında hakkı gözetmelerine zemin hazırlamak içindir. Sanki denmiştir ki : Birbirinize ilişkin haklarınızı korumanız için, sizi tek bir kökten yaratıp, sonra muhtelif dallara ayıran Rabbinizden korkun. Bu hakları iyi koruyup riayet edin ve sakın gaflete düşmeyin.

Kendisini öne sürerek, **«adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının.»** Tek kökten meydana gelen dalları kesmeyin. Din ve soy ayrılığına meydan vermeyin. Birbirinize söylemiş olduğunuz : " Allah ve akraban için" veya "Allah ve akraban aşkına şöyle yapacağım" gibi ifadeleri kullanırken, Allah'a isyan etmekten korkun.

Araplar arasında bir âdet vardı. Birisi diğerinden bir şey isteyeceği zaman : "Allah ve akrabalık hakkı için... rica ederim" derlermiş. Allahü Tealâ burada, müminlerin dikkatini çekerek, akrabalık bağlarını koparmamayı emrediyor. Akraba hakkına riayet edilmesini istiyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de : *"Akrabalık, arşta asılıdır ve şöyle der: 'Beni gözeteni Allah gözetsin, beni terkedeni Allah terketsin'"*[1] buyurur. Kulların görevi, haklara riayet etmektir. Çünkü hepsi, Âdem ve Havva'nın çocukları olan kardeşlerdir. Özellikle müminler, buna daha çok dikkat etmelidirler. Çünkü onlar arasında, din ve iman yakınlığı da vardır.

«Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.» *"Rakîb"*: Senin bütün hareketlerini kontrol edip, seni koruyandır. Senin niyetlerini, söz ve hareketlerini bilendir. Allahü Tealâ, içte saklanan ve en kapalı olan şeyleri bildiğini açıklıyor. Onun için kulların, uyanık olması, yaptıkları ve yapmadıkları konularda Allah'tan korkması gerekiyor. Takva, ana ilke olup, dünya ve ahirette en büyük şeref sebebidir.

Rivayet edilir ki : Basra'da miskci bir adam varmış. Kendisinden, misk kokusu yayılıyormuş. Bunun sebebini sorduklarında : "İnsanların en temiz yüzlüsüydüm. Haya sahibiydim. Babama: 'Onu çarşıda oturt da, insanlar arasına girip açılsın' demişlerdi. Babam da beni, bir zahireci dükkânına oturttu.

---

[1] Müslim, Kitâbü'l-Birr, 16, Buhârî'de değişik lafızla şöyle rivâyet etmiştir: *"Yüce Allah mahlukatı yaratıp da onlara ait hükmünü tamamladığı zaman akrabalık ayağa kalkıp: 'Ya Rabbî! Burası akrabalık münâsebetlerini kesmekten sana sığınanların makamıdır' dedi. Cenâbı Hak: 'Evet, öyledir. Sen, seninle bağlarını koruyanlara benim de iyilik etmeme, senden bağlarını kesenlere benim de ilgimi kesmeme razı olmaz mısın?' buyurdu."*

Yaşlı bir kadın gelip birşeyler istedi. Ben de istediği şeyi çıkardım. Kadın bana : 'Benimle gel de paranı vereyim' dedi. Onunla gittim, beni büyük bir köşke soktu. Köşkün, görkemli kubbeleri vardı. İçeri girdiğimizde yaldızlı örtülerle örtülmüş yatakları üzerinde oturan cariyeleri vardı. Câriyelerden biri, beni göğsüne doğru çekti. Ben ise "Allah'tan kork! Allah'tan kork!" dedim. Câriye : 'Bunda bir beis yok' dedi. Ben ise, sıkıştığımı ve tuvalete girmem gerektiğini söyledim. Böylece, tuvalete girip dışkımı, yüzüme ve bedenime sürdüm. Benim deli olduğumu sandılar ve onlardan kurtuldum. Rüyamda bir adam gördüm. Bana: 'Yakub'un oğlu Yusuf nerede, sen nerede?' dedi. Daha sonra ise : 'Beni tanıyor musun?' diye sordu. Ben de 'hayır' cevabını verdim, kendisinin Cebrail olduğunu söyleyip, eliyle bedenimi ve yüzümü sildi. O günden beri üzerimden, Cebrail'in kokusu olan misk kokusu yayılıyor." Bu, takvanın bereketidir.

Şeriata göre takva ; âhirette zarar verecek olan şeylerden korunmaktır. Bu da birkaç mertebedir:

Birinci mertebe : Şirkten temizlenerek, ebedî azaptan korunmaktır. Bu konuda Allahü Tealâ : *"Onların takva sözünü tutmalarını sağladı."* (Fetih: 26) buyurur.

İkinci mertebe : Bütün günahlardan kaçınmaktır ki, halk arasında, takva-olarak bilinen budur. Allahü Tealâ : *" Eğer kasaba halkı inanıp Allah'tan korksaydı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık..."* (A'raf: 96) buyurur.

Üçüncü mertebe : Allah'tan başka, kendisini meşgul eden her şeyden sıyrılmaktır. Bu da, şu âyette istenen gerçek takvadır: *"Allah'tan, korkulması gereken şekilde korkun."* (Âl-i İmran: 102)

Bu hususta, Zünnûn el-Mısrî'den bir hikâye anlatılır : Bir gün kendisine vezirlerden biri gelip, padişahtan korktuklarını belirterek, himmette bulunmasını ister. Onlara der ki : " Eğer ben sizin padişahtan korktuğunuz kadar, Allah'tan korksam, sıddıklardan olurum."

Mümin, Rabbinden korkup, bütün davranışlarında, Allah'la murakabe halinde olmalıdır. Onun için Allahü Tealâ: *"Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir"* (Nisa: 1) buyurmuştur.

Murâkabe : Kulun, Allahü Tealâ'nın bütün hareketlerinden haberdar olduğunu bilmesidir. Kul bunu bilmeye devam edip, Rabbiyle olan murakabesini kesmemelidir. Bu, her hayrın aslıdır. Kul, bu mertebeye ancak kendisini hesaba çekmek suretiyle ulaşabilir. Kul; geçmişte yaptıklarından dolayı kendini hesaba çeker, şimdiki durumunu düzeltir, hak yolda devam eder, Allah'la arasını düzeltir, Allah'ın, kulun bütün hareketlerini kontrol ettiğine, kendisine çok yakın olduğuna, hal ve davranışlarını bildiğine, sözlerini işittiğine kesin olarak inanırsa vuslata ermiş demektir. Bunlardan gaflete düşen kimse ise, vuslatın başlangıcından uzaktır. Bu haliyle o kişi, kurbiyyet (Allah'a yakınlaşma) gerçeklerine nasıl ulaşabilir ?

Sâlih kişilerden birinin öğrencileri varmış. Bunlardan bir tanesiyle daha fazla ilgileniyor, onu diğerlerine tercih ediyormuş. Diğer öğrenciler de bu işin farkındalarmış. Sâlih kişi onlara : "Bunun sebebini size göstereceğim" demiş ve öğrencilerin herbirine birer tane kuş vermiş. Sonra da : " Bu kuşları, hiçbir kimsenin göremiyeceği yerde kesin" demiş. Öğrenciler gidip, kuşları keserek geri dönmüşler. Seçkin öğrenci ise, kuşu kesmeden getirmiş. Kendisine : "Kuşu kesmedin mi?" diye sorulunca şu cevabı vermiş : " Bu kuşu, hiçbir kimsenin görmeyeceği yerde kesmemi emrettiniz. Fakat ben, hiçbir kimsenin göremiyeceği yer bulamadım. Her nereye gittiysem, Allahü Tealâ'nın gözünü üzerimde hissettim." Bu sözlerden sonra o sâlih kişi : "İşte bunun içindir onu seçtim, ve ona teveccüh ettim," demiş.

2. **«Yetimlere mallarını verin.»** *"Yetâmâ"* : Yetim kelimesinin çoğuludur. Yetim ise, babasının ölümü ile yalnız kalan kimse demektir. Aslında yetim büyük olsun, küçük olsun, babası ölüp, yalnız kalan herkese denir. Fakat genelde bu kelime, küçükler için kullanılır. Çünkü büyükler, kendilerini korurlar ve bir koruyucuya ihtiyaçları olmaz. Âyetin anlamı şudur : Ey veli ve vasîler! Yetimlerin mallarını iyi koruyun. Onlara kötü davranmayın. Mallarını, zamanı geldiğinde kendilerine teslim edin.

«Temizi pis olanla değiştirmeyin.» Temiz olan şeyi verip, pis olanı; helâl malınızı verip, haram malı almayın. Helâl olan kendi malınızla, haram olan yetim malını değiştirmeyin. Çünkü helâl mal, size mübah kılınan ve çalışıp kazanarak elde etmiş olduğunuz maldır. Allah'ın size gönderdiği helâl rızkınızı yeyin.

«Onların mallarını, sizin mallarınıza katarak yemeyin.» Burada, *"yemek"*ten maksat, tasarrufta bulunmaktır. Çünkü, yetimin malını yemek haram olduğu gibi, yetimin malında yapılan diğer tasarruflar da haramdır, insanı helâk eder. "Yeme" ifadesinin kullanılmış olması, genelde bütün hareketlerin, yemek uğruna yapılmasındandır. Âyetteki *'ilâ'* harf-i ceri, *'mea'* anlamınadır. Durum böyle olunca, âyetin anlamı şöyle olur : Onların mallarını, kendi mallarınızla beraber yemeyin. Daha doğrusu mana şöyledir: Onların mallarını kendi malınıza katarak yemeyin. Bu ikisini aynı düzeyde görmeyin. Çünkü onlardan biri helâl, diğeri ise haramdır. **«Çünkü bu»** yemesi yasaklanmış olan yetim malı, Allah katında **«büyük bir günahtır.»**

Rivayet edildiğine göre, Gatafan kabilesinden bir adam vardı. Yetim kalan yeğeninin çok miktardaki malı da onun yanındaydı. Yetim yeğen büyüyünce, mallarını istedi. Amca ise, bu malları vermeye yanaşmadı. Sonuçta Hz. Peygamber'e müracaat ederek muhakeme oldular. Bunun üzerine işte bu âyet indi.(2) Amca bu âyeti işitince : " Allah'a da, O'nun Rasûlü'ne de itaat ettik. Büyük günahtan Allah'a sığınırız" dedi ve yetim yeğenine malını verdi.

Allahü Teâlâ'nın: *"Yetimlere mallarını verin"* buyruğu, özellikle hırstan, çekememezlik ve aşağılık âfetinden temizlenmeye ve emanete riayet ve gönül esenliği ile süslenmeye yöneliktir. *"Onların mallarını, sizin mallarınıza katarak yemeyin"* âyeti ise kişiyi, taşkınlık ve zulümden temizleyip, adalete ve insafa yöneltir.

Akıllı insan, nefsini kötü huylardan temizleyip, az veya çok olsun, başkasının malına tama etmemeli, aksine, cömert davranarak, dul ve yetimlere ikramda bulunmalı, imkân bulabildiği sürece, onların haklarını gözetmelidir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e bir adam gelerek : "Benim yanımda bir yetim var. Onu ne ile döveyim?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:*"Çocuklarını dövdüğün şeyle"* cevabını verir. Bunun anlamı, elem verici olmamak şartıyla, terbiye için onların dövülebileceğidir. Tıpkı, babaların çocuklarını dövdükleri gibi.

Fudayl b. İyaz'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir : "Birçok tokat vardır ki, yetim için, helvadan daha faydalıdır." *Tenbîhu'l-Ğâfilîn* isimli kitapta da şöyle denir : "Yetimi dövmeden terbiye edebilirsen, dövmemelisin. Yetimi dövmek büyük cezayı gerektiren bir iştir." Hikmetli bir sözde şöyle denilmiştir: "Yetime, şefkatli bir baba gibi davran. Ne ekersen, onu biçeceğini bil. Yine unutma ki, sâlih kadın, kocası için altın taç giydirilmiş kral gibidir. Kocası onu görünce, gözünün içi güler. Kötü kadın ise, kocası için, yaşlı bir adamın

---

2- Bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*; *Tefsîru'l-Kurtubî*, *Tefsîru'l-Alûsî* ve *Safvetü't-Tefâsîr*.

sırtındaki ağır bir yük gibidir."

3. **«Eğer yetimler hakkında, adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız...»** *"İksât"* adalet, *"havf"* ise zulümden korkmak değil, zulmün vaki olacağını bilmektir.

Bu âyetin nüzul sebebi, Araplar velâyetleri altında bulunan ve kendilerine helâl olan yetimlerle, onları gerçekten sevdiklerinden dolayı değil, sadece mallarından dolayı evleniyorlardı. Evlendikleri yetim kızlara kötü davranırlar, mirasa konmak için, onların ölmelerini beklerlerdi. Başka bir rivayete göre de âyetin nüzûl sebebi şöyledir: Veli, kendi himayesinde bulunan yetimin hem güzelliği hoşuna gider, hem de malına sahip olmak isterdi. Bunun için onunla, diğer kadınlara verilen mehrin en az miktarını vererek evlenmek isterdi. İşte inen bu âyetle, yetim kızlarla mehirlerini âdil bir şekilde tam olarak vermek şartıyla evlenebilecekleri emredilmiş, bunu yerine getirememekten korkarlarsa, yetimlerin dışında diğer kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir.

Buna göre âyetin manası: Yetim kızlarla evlendiğiniz zaman, onlara iyi muamelede bulunamıyacağınızdan, ya da mehirlerini ödeyemiyeceğinizden korkmanız halinde, **«size helâl olan ve hoşunuza giden diğer kadınlardan, ikişer, üçer ve dörder alın.»** Gönlünüzün istediği ve size helâl olan diğer kadınlardan, ikişer, üçer veya dörder olmak üzere evlenebilirsiniz.

Eğer, yetim kız hakkında korkmuş olduğunuz gibi **«O kadınlar arasında da adaleti yerine getirme konusunda korkarsanız,»** o zaman **«bir tane alın.»** yani bir kadınla evlenin. Aralarında adaleti yerine getiremiyecekseniz, birkaç kadınla evlenmeyin ve tek bir kadınla nikâhlanın. **«Yahut da, sahip olduğunuz câriyelerle yetinin.»** Burada, *"men"* değil, *"mâ"* edatı kullanılmıştır. Bunun sebebi, hür kadınların, câriyelerden daha üstün olmasıdır. Yine burada, cariyelerin sayısı ne kadar çok olursa olsun, bir tek hür hanıma denk sayılmıştır. Çünkü cariyelerin yanında eşit şekilde kalmak vacip değildir. Cariyelerin geçimlerini temin etmek gerekir ve bunlara karşı sorumlulukları daha hafiftir.

«Bu» bir kadınla evlenmeniz, **«adaletten ayrılmamanız için, en doğru olandır.»** Adaleti yerine getirememe endişeniz olursa, bir tek kadınla yetinmeniz veya câriyelerle yetinmeniz, diğer sakıncalı yollara sapmaktan daha iyidir.

4. **«Kadınların mehirlerini,»** Allah tarafından emredilmiş **«bir hak**

olarak gönül hoşluğu ile verin.» Çünkü mehir, Allah tarafından eşlere farz kılınmıştır. Farz kılınan bu mehir, gönül rızasıyla, isteyerek verilmelidir. Sanki deniliyor ki : Allah'ın emretmiş olduğu mehri, gönül rızasıyla ve severek, hanımlara veriniz. Buradaki hitap, kocalaradır. Bu hitabın, velilere olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü veliler, kızlarının mehirlerini alıyor ve kız çocuğu dünyaya gelen kimseye: "Henien leke en-nâfice" diyorlar, bununla: "Onun mehrini alıp malını çoğaltırsın" ifadesini kasdediyorlardı.

«Eğer kendi istekleriyle, o mehirlerin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da âfiyetle yeyin.» Âyetteki zamir, mehire gider ve âyet, mehirden az bir kısmının bağışlanabileceğini ifade eder. Kadının, zorlanmak sûretiyle değil, kendi rıza ve isteğiyle verdiği kısmın helâl olduğunu belirtir. Zorla, kötü yollarla elinden alınan mehir ise helâl değildir. *"Afiyetle yeyin"* ifadesinden, hanım tarafından, gönül rızasıyla verilen mehrin, caiz olduğu ve yenebileceği anlaşılır. Hatta burada, mubâlâğa bile vardır. Öyleyse, hanımların kendi isteğiyle size hibe etmiş oldukları mehri, istediğiniz gibi harcayabilirsiniz.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, hanımlarına verdikleri mehri geri almayı günah sayan kimseler hakkında inmiştir. Âyette, ihtiyatlı davranmanın gerekli olduğuna işaret vardır. Çünkü bu hibe, gönül rızasına bağlı kılınmıştır. Bu, sebeple kadınlar, kocaları tarafından aldatılırlarsa yaptıkları hibeden geri dönmeleri caizdir, denilmiştir. Aynı zamanda âyette kadınlara iyi davranmaya, aradaki sevgi ve iyiliğin pekiştirilmesine, teşvik vardır. İnsanların en hayırlısı, ailesine en hayırlı olan ve çoluk çocuğuna en çok faydası dokunandır.

Rivayet edildiğine göre kadının cihadı, kocasına itaat edip, iyi bir eş olmasıdır. Selef-i sâlihin dönemi kadınları, kocaları eve geldiklerinde karşılarlar ve şöyle derlerdi : " Merhaba ey benim ve evimdekilerin efendisi." Kocasının elbisesini sırtından alır ve ayakkabılarını çıkarırlardı. Kocasını üzgün gördüğü zaman, neden üzüldüğünü sorardı. Bu üzüntünün sebebi, ahiretle ilgili olursa: "Allah iyiliğini artırsın", dünya ile ilgili olduğunda da: " Allah ihtiyacını karşılama hususunda sana yeter" derlerdi.

Hakikat ehli kişilere göre, sâlih kadının özellikleri şunlardır : Güzelliği, Allah'tan korkmak; zenginliği kanaat; süsü iffet, yani kötü ve bozucu şeylerden sakınmak; farzlardan sonra yapacağı ibadet, kocasına hizmet ve himmeti de, ölüme hazırlanmaktır.

5. Ey veliler! **«Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı,»** saçıp savuran çocuklara, yetimlere, kadınlara ve erkeklere yani **«aklı ermezlere vermeyin!»** Allahü Tealâ burada; malları, velilere izafe etmiş, yetimlerin mallarını, kendi malları gibi değerlendirmiştir. Çünkü bunlar arasında, cins ve soy bakımından birlik vardır. Bütün bunlar, yetimlerin mallarını iyi korumak için mubâlâğa ifadeleridir.

"Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı..." İfadesiyle de bu malların, veliler için geçim sebebi kılındığı pekiştirilmiştir. O mallarla geçinir ve ayakta kalırsınız. O malları kaybederseniz, siz de kaybolursunuz. Mal, ayakta durmanın sebebi olduğu için, mubalâğa ifadesi olan *"kıyâmen"* kelimesiyle ifade edilmiştir.

«O mallarla onları besleyin, giydirin... » O mallardan onlara yedirin. Burada ince bir nokta bulunmaktadır. Âyetin akışında, "minhâ" denmeyip, *"fîhâ"* denmiştir. "Minhâ" ifadesi kullanılsaydı, malların bir kısmının kendilerine yedirileceği emredilmiş olurdu. Böyle denmeyerek, o mallarla ticaret yapılması emrediliyor. O mallar nemalandırılarak, elde edilen kârlardan, kendilerine rızık temin edilecek. Yoksa, ana mallar yedirilerek tüketilme yönüne gidilmeyecektir.

«Ve onlara, güzel söz söyleyin.» Onlara, gönüllerini alabileceğiniz güzel sözleri söyleyin.

Gaffâl der ki: "Güzel sözden maksat şudur: Veliye bir çocuk teslim edildiğinde, onun malının kendi malı olduğunu, velinin ise, sadece bu malın bekçisi olduğunu çocuğa bildirecek. Çocuk büyüyünce, malı kendisine teslim edilecek. Eğer bu şahıs, bir aklı kıt kimseye veli tayin edilmişse, kendisine nasihatta bulunur ve israf ederek savurganlık yapmaktan uzak durmaya teşvik eder. Savurganlığın sonunun fakirlik ve halka muhtaç olmak olduğunu kendisine bildirir." Âyetle, malın tehlikesinin de, faydasının da büyük olduğuna işaret edilmiştir.

Selef-i sâlihin şöyle der: "Mal; müminin silâhı olup, neredeyse inkârcılık olacak olan fakirlik için hazırlanmıştır. Ticaret yapın ve kazanç sağlayın. Siz öyle bir dönemde yaşıyorsunuz ki, sizden biri muhtaç olduğu zaman ilk yiyeceği şey dinidir. Belki de, cenazede insanları gördükleri zaman onlara: 'Dükkanınıza gidin,' derler."

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde şöyle der : "Allahu Teâlâ, müdâyene (borçlanma) âyetinde, (Bakara: 282) malı korumaya teşvik etti. Çünkü, yazmayı, şahit tutmayı ve rehin almayı emretti. Akıl da bunu teyid eder. İnsanın zihni boş olmadıkça, dünya ve ahireti kazanamaz. Zihninin boş olması da ancak mal ile mümkündür. Mal olunca, menfaat elde edilir, zarar def edilir. Her kim ahireti kazanmak için dünyayı isterse, onun için dünya, ahiret mutluluğunu kazanmak için belirtilen en ulvî sebeplerden biri olur. Kim de dünyayı kendi nefsi için isterse, ahireti kazanmak için en büyük engellerle karşı karşıyadır."

6. Ey Veliler ve Vasîler! İhtilâm olup, bulüğa ermeden önce, **«nikâh çağına varıncaya kadar, yetimleri deneyin.»** Onları, din konusunda ve mallarını koruma konusunda denemelere tabi tutun. Deneyin bakalım, durumları nasıl, davranışları ne durumda? Onlara mal verin ve alışverişlerini deneyin. Becerip beceremiyeceklerine bir bakın: Onlar ihtilâm olunca, evlenme çağına gelmişler demektir. Bu döneme kadar, kendilerini birtakım deneylere tabi tutun.

«Eğer onlarda,» din konusunda doğruya ulaştıklarını gösteren bir belirti, mallarını da israfa ve herhangi bir zayıflığa düşmeden kullanabileceklerini gösteren **«bir olgunluk görürseniz,»** geciktirmeden **«hemen mallarını kendilerine verin.»** Âyet-i kerimeden anlaşılan görünürdeki anlama göre, bulüğ çağına gelmiş olan kimse, reşit değilse, kesinlikle ona mal teslim edilmez. Bu kişi, müsrif de olsa, aciz de olsa, durum aynıdır. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri böyledir.

«Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye» haksız yere **« israf ile tez elden onların mallarını yemeye kalkmayın.»** Onların büyümesinden ve mallarına sahip olmalarından korkarak, size teslim edilen mallarını bol keseden, saçıp savurarak harcamayın. "Gönlümüzün istediği gibi harcayalım. Çünkü onlar büyüyünce, nasıl olsa bizden mallarını isteyecekler. Biz de onlara teslim edeceğiz" gibi düşüncelere kapılmayın.

«Zengin olan» veli ve vasîler, yetimin malını yemekten kaçınıp **«çekinsin.»** Yetimlere şefkat edip, onların malını olduğu gibi koruma konusunda Allah'ın kendisine vermiş olduğu rızık ve zenginliğe kanaat etsin. Âyette geçen *"isti'fâf"* (çekinme) kelimesi, "iffet" kelimesinden daha belîğdir. İsti'faf kelimesinde, fazlasıyla iffet ve çekinme istemi vardır.

«Fakir olan da,» fakir olan veli ve vasiler de, şeriatta öngörüldüğü şekilde ve vermiş olduğu hizmet karşılığı olarak gerekli olan miktarı aşmadan **«uygun olan şekilde,»** yani meşru bir sûretle **«yesin.»** Âyet, vasînin yaptığı göreve karşılık olarak belirli bir hak alabileceğine işaret etmektedir.

Belirtilen esaslara riayet ederek, «**onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da,**» bu malların kendilerine teslim edildiğine, onların da teslim aldığına ve zimmetten kurtulduğunuza ilişkin «**yanlarında şahit bulundurun.**»Yaratıkların hareketlerini kontrol edici ve «**hesap görücü olarak Allah yeter.**» Emredilen şeyleri yapmamazlık etmeyin. Sınırı aşmayın.

Akıllı insana yaraşan, başkalarının hakkına, özellikle de yetim hakkına tecavüz etmekten sakınmaktır. Çünkü bu haklar insanı, cehenneme sürükler. Başkalarının haklarını yemek, büyük günahlardandır. Kul haklarıyla imtihan edilip kaybeden insan, ahirete gitmeden önce helâllaşmalıdır. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Sizden biriniz, bir başkasına haksızlık etmişse, dinar veya dirhem bulunmayan (kıyametten) önce, yani bugün helâlleşsin. Kıyamet günü, haksızlık yapan kimsenin, sevabından yaptığı haksızlık kadarı alınır ve haksızlığa uğrayana verilir. Sevabı yoksa, haksızlığa uğrayanın günahlarından alınır ve haksızlık yapana yüklenir."* (3)

Bir kimsenin yapmış olduğu haksızlıklar fazla olur da, hak sahiplerinden helâllık alması da zor olursa, iyi amellerini artırmaya çalışsın. Umulur ki, bu ameller onu Allah'a yaklaştırır. Böylece Allahın imanlı kulları için biriktirmiş olduğu lütfa ulaşır. Bu da haksızlığa uğrayanları razı ederek haksızlık yapanı bağışlamasıdır.

Âlimler şöyle derler : Evli bir kadınla zina yapan kimse, o kadının kocasıyla helâllaşmadığı sürece affedilmez. Çünkü hasmı bir kuldur. Eğer zina yapan kimse, tevbe eder ve adamla helâlleşirse, günahı bağışlanabilir. Adamla sadece helâlleşirken hanımıyla zina yaptığını söylemez. " Bendeki bütün haklarını ve aramızdaki bütün kırgınlıkları bana bağışlayıp, hakkını helâl et" der. Böylece, bilinmeyen şeyler üzerinde, bilinen bir anlaşma yapılır. Bu da, bu ümmet şerefli olduğu için caiz görülmüştür. Geçmiş ümmetlerin durumu böyle değildi. Onlar, yapılan günahı söylemedikçe, bağışlanmazlardı.

Kulların mallarını gasbetme, onları dövme, sövme, öldürme ve buna benzer bütün günahlardan dolayı, hak sahibinin rızasını almak, tevbe etmek ve salih ameller yapmak gerekir. Kul, bu tür günahlardan tevbe edip, haksızlık yaptığı kimseleri razı etmezse, kıyamet gününde kayba uğrar ve amelleri boşa gider.

3- Buhârî *Sahih*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/431.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا (٧) وَإِذَا
حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ
مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا (٨) وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ
خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا
سَدِيدًا (٩) إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا
يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا (١٠) يُوصِيكُمُ
اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ
نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً
فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا
تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ
فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ

يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ
لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

7. Ana, baba ve akrabanın (geriye) bıraktıklarından erkeklere pay vardır. Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından, kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerekse çoğundan bir hisse ayrılmıştır.

8. (Miras düşmeyen) akrabalar, yetimler, yoksullar da taksimde hazır bulunurlarsa, (bir şeyler vererek) onları da ondan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.

9. Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar, başkaları için de öylece korksunlar. Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.

10. Haksız yere yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar, zâten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.

11. Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder. Eğer bütün çocuklar kızsa ve ikiden de fazlaysa, bunların payı, ölenin bıraktığı malın üçte ikisidir. Eğer mirasçı bir tek kız ise, mirasın yarısı onundur. Ölen, ana ve babayla birlikte çocuklar da bırakmışsa, ana ve babanın her birinin terekeden payları altıda birdir. Eğer çocuğu yoksa ve mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir. Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir. Bu paylar, ölenin borçları ödenip vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir. Baba ve çocuklarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bu, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

7. Ölen «**Ana, baba ve akrabanın**» miras olarak «**(geriye) bıraktıklarından, erkeklere pay vardır.**» Rivayet edildiğine göre, Ensar'dan Evs b.

Sâmit vefat etmiş, arkada da, hanımı Ümmü Kahha ile üç kızı kalmıştı. Amcasının oğlu olan Süveyd ve Urfuta ise, Evs'in mallarını, cahiliye dönemi âdetine göre taksim etmişlerdi. Onlar, hanımları ve çocukları varis kabul etmiyorlar, mirastan pay vermiyorlardı. Evs'in malını da, buna göre pay etmişlerdi. Onların düşüncesine göre, sadece savaşan ve sınırları koruyanlar mirastan pay alabilirdi. Bunun üzerine Ümmü Kahha, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip, şikayette bulundu. Hz. Peygamber de : " *Evine git. Bakalım Allah ne takdir edecek*" buyurdu. Bunun üzerine bu âyet indi. Hz. Peygamber de onlara haber gönderip, Evs'in malından hiçbir şeye yaklaşmamalarını, hanım ve çocukların da malda hakları olduğunu bildirdi. Kimin ne kadar alacağına ilişkin bilgiyse, daha sonra inen âyetlerle bildirildi. Ona göre, Ümmü Kahha'ya sekizde bir pay, kız çocuklara ise, üçte iki pay verildi. Kalan da, amca çocuklarına verildi. Bundan, ölen kimsenin erkek çocuklarının da mirastan payları olduğu anlaşılmaktadır.

Âyette geçen *"akraba"*dan kasıt; ölenin yakınları ve ölene mirasçı olan kimselerdir. Bunlar da anne, baba, eşler, kız ve erkek çocuktur.

Ölen **«Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından, kadınlara da bir pay vardır.»**

Bu hak, onlara, geriye kalan malın **«gerek azından, gerekse çoğundan bir hisse ayrılmıştır.»** Ayrılan bu hisse, Allahü Teâlâ tarafından tesbit edilmiştir. Dolayısıyla herkese gerektiği gibi verilmelidir. Âyetten anlaşıldığına göre, mirasçılardan bir tanesi, payından vazgeçse bile, onun hakkı düşmez.

Âyetteki, "Gerek azından, gerek çoğundan" ifadesiyle bazı mallarının, bazı mirascılar için olacağı zannı da ortadan kaldırılmış oluyor. Meselâ atların ve savaş âletlerinin erkeklere verilmesi gibi. Her iki grubunda az veya çok bir takım haklarının olduğu anlatılmış oluyor.

8. Ölen kimseden kendilerine pay **«(mirâs düşmeyen) akrabalar, yetimler, yoksullar da, taksimde hazır bulunurlarsa,»** taksim edilen maldan **«(bir şeyler vererek) onları da ondan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.»** Bu gurup insanlar, her ne kadar mirascı olmasalar da gönüllerinin alınması için, kendilerine bazı ikramlarda bulunulması mendup görülmüştür. Bu insanlar çağrılarak : "Alın şunu. Allah mübarek kılsın" denir ve bu mal başa kakılmaz. *"Güzel söz söyleyin"*in anlamı budur.

Âyet-i kerimede *"ma'rûf"* (iyilik) kelimesi geçmektedir. Akıl ve şeriat yönünden güzel olan ve gönüllerin istemiş olduğu şey demektir. Bunun zıddı ise, *"münker"* (kötülük) tür. Bu da, akıl ve şeriat yönünden kabul edilemeyen, gönüllerin hoş görmediği şeydir. Hadisi-i şerifte de : *"Her maruf yani iyilik sadakadır"* buyurulur.[4] Bir atasözünde ise : "İyilik et denize at, balık bilmezse, Hâlık bilir" denmiştir.

9. **«Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde,»** yani öldükten sonra arkalarında güçsüz çocuklar bırakanlar ve **«onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar, başkaları için de öylece»**, başkaları tarafından bırakılan yetimlerin haklarına tecavüz etmekten **«korksunlar.»** Burada vasîlere emir vardır. Ellerinde bulunan yetimlere karşı hassas davranmaları, onlar hakkında Allah'tan korkup titremeleri gerekir. Tıpkı kendi çocukları konusunda olduğu gibi, başkalarının çocukları konusunda da titremesi gerekir.

Başkalarının çocukları konusunda da **«Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.»** Yetimlere de, kendi çocukları gibi hitabederek, "yavrum, evlâdım" gibi tatlı sözler söylesinler. Onlara şefkat ve merhametle muamelede bulunup, eziyet etmesinler.

10. Hâkim veya velîlerden **«haksız yere,»** zalimce bir şekilde veya meşru olmayan yollarla **«yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar.»** Bu yedikleri şey onları, cehenneme sürükleyecektir. Sanki gerçekten ateştir. Kıyamet gününde **«zâten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.»** Rivayet edildiğine göre, bu âyet indiği zaman, insanlara çok ağır gelmiş ve yetimlerin sorumluluğunu üstlenmekten sakınmışlardır. Bu durum, yetimler için de zor olmuş ve bunun üzerine : *" Eğer onlara karışırsanız, sizin kardeşlerinizdir. Allah, yıkıcıyla yapıcıyı çok iyi bilir"*(Bakara: 220) âyeti inmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur : *" Miraca götürüldüğüm gece, deve dudağı gibi dudağı olan bir topluluk gördüm. Cehennem görevlileri onlara, cehennem közü ve taşları yediriyorlardı. Cebrail'e, bunların kimler olduğunu sorunca, haksız yere yetimlerin mallarını yiyenlerin olduğunu söyledi."*

Allahü Teâlâ, yetimlere eziyet edilmemesini emretmiştir. Bunlara *"doğru söz"* söylenmesi istenmiştir. Hal böyleyken, onlara eziyet edenlerin, mallarını çalanların ve yiyenlerin durumu ne olacaktır ?

---

[4] Bu hadisi, Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir. Tirmizî'de: *"...Kardeşini güler yüzle karşılaman sadakadır"* ilavesi vardır. Bkz., *Câmi'ul-Ahkâm,* 1/427.

11. **«Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki katını»** emir ve **«tavsiye eder.»** Miras taksiminde, erkek ve kız beraberce bulunurlarsa bir erkek çocuk, iki kız çocuğu sayılır, yani onların aldığı mirası alır. **«Eğer bütün çocuklar kızsa ve ikiden de fazlaysa»**, yani erkek kardeşleri yoksa, **«bunların payı, ölenin bıraktığı, malın üçte ikisidir.»** İki kızın durumu, daha fazla sayıdaki kız çocukların durumu gibidir. **«Eğer»** ölenin arkada bıraktığı **«mirasçı bir tek kız ise,»** başka kız veya erkek kardeşi yoksa, bırakılan **«mirasın yarısı onundur. Ölen»** kişi, **«ana ve babayla birlikte çocuklar da bırakmışsa, ana ve babanın her birinin terekeden payları altıda birdir.»** Bu çocukların tek veya çok olması, kız veya erkek olması, miras oranına etki yapmaz. Oğlunun çocukları varsa durum yine böyledir. Ölen kimsenin **«eğer çocuğu»** veya oğlunun çocukları **«yoksa ve mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı»** mirastan yalnızca **«üçte birdir.»** Geriye kalanın tümü babanındır. Eşlerden herhangi biri sağ olmayınca durum böyledir. Onlardan (ana veya babadan) birisiyle eş de varsa, ikisinden birisine farz kılınandan kalanın ancak üçte birini anne alır, bütün miras malın üçte birini alamaz. Çünkü bu durumda ana, babaya tercih edilmiş olur. **«Eğer»** erkek veya kız **«kardeşleri varsa, anasının payı, altıda birdir.»** Bu kardeşlerin, aynı ana ve babadan olup olmaması, erkek olsun kız olsun veya her ikisi olsun sonucu değiştirmez. Kendilerinin mirası olsun veya olmasın, yine durum aynıdır. Alıkonmuş olan altıda bir ise, babanındır. **«Bu paylar, ölenin borçları ödenip vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir.»** Burada, borçlar herhangi bir kayda bağlı olmadan söz konusu edilmiştir. Bu borç delille de sabit olur, ikrarla da sabit olur.

«Baba ve çocuklarınızdan hangisinin size fayda bakımından, daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz..» Ölen kimselerden, çocuklarınız mı, yoksa baba ve dedeleriniz mi size daha faydalıdır, bunu bilme imkânınız yoktur. **«Bu»** miras, **«Allah tarafından»** insanlara **«farz kılınmıştır.»**

«Şüphesiz Allah,» yarattıklarını ve onların menfaatlerini en iyi **«bilendir.»** ve size takdir edip uyguladığı şeylerde de mutlak **«hikmet sahibidir.»** Sizlere yakışan, âdil olmak ve özellikle de yakınlarınıza haksızlık yapmaktan sakınmaktır. Çünkü, onların yabancılara tercih hakları vardır. Sıla-i rahimin Allah katındaki değerlerinden dolayı Allah bunu kendi adı ile beraberce zikrederek: *"Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık* *bağlarını koparmaktan sakının"*(Nisa: 1) buyurur.

Adamın biri, ilim adamlarından birine : "Annem benim yanımda yaşlandı. Ona elimle yedirip içirdim ve onu omuzumda taşıdım. Acaba hakkını ödeyebildim mi ? diye sorar. İlim adamı da : " Hayır, yüzde birini bile ödeyemedin" der. Adamın : "Niçin?" sorusuna ise, ilim adamı şu cevabı verir : "Sen küçük ve zayıftın. Büyüyüp yaşayasın diye, anan sana hizmet etti. Şimdi ise sen ona, ölsün diye hizmet ediyorsun."

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir adam gelerek, cihada gitmek için izin ister. Hz. Peygamber de ona : *" Anan var mı?"* diye sorar ve "evet" cevabını alır. Sonra da : *"Ona hizmet etmeye devam et. Cennet, onun ayakları altındadır"* buyurur.[5]

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ج
فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصِينَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ ط وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ج
فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
تُوصُونَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ ط وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ
وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ج فَاِنْ كَانُوا
اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ لا مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى

---

[5] Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Tirmizî ise *Sünen*inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/231.

بِهَآ اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾
تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾
وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا
فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

12. Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir. Bu paylar onların vasiyeti yerine getirildikten veya varsa borcu ödendikten sonra verilir. Eğer siz çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır. Eğer çocuklarınız varsa, bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Bu paylar yaptığınız vasiyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir. Eğer ölen bir erkek veya kadın, usûl ve furuu olmayıp (kelâle şeklinde) malı mirascılara kalırsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin miras payı, terekenin altıda biridir. Bundan fazla iseler, üçte bire ortaktırlar. (Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır. Bunlar Allah'tan size vasiyettir. Allah hakkıyla bilendir, hilim sahibidir.

13. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve rasûlüne itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada ebedî olarak kalırlar. İşte büyük kurtuluş budur.

14. Kim de, Allah'a ve rasûlüne karşı gelir, O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu, içinde ebedî olarak kalacağı ateşe koyar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.

12. «**Eğer**» ölen «**hanımlarınızın,**» kendilerinden, ya da oğullarının sulblerinden, sizden veya başkalarından, kız veya erkek «**çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir.**» Ayrıntıları belirtilen şekil üzere, «**eğer çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir.**» Geriye kalan miras ise, diğer mirasçılarındır. «**Bu paylar, onların vasiyeti yerine getirildikten veya varsa borcu ödendikten sonra verilir.**» Bu borç, ister ikrarla sabit olsun, isterse delille.

«**Eğer siz**» kız veya erkek «**çocuk**» ya da oğlunuzun çocuklarını «**bırakmadan ölürseniz, geriye, bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır.**» Ayrıntıları belirtildiği üzere, «**eğer çocuklarınız varsa**» ve ölürseniz, «**bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır.**» Kalan miras ise, diğer mirasçılarındır. «**Bu paylar, yaptığınız vasiyyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir.**»

«**Eğer ölen bir erkek veya kadın usûl ve füruu olmayıp (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin, miras payı, terekenin altıda biridir.**» Kadınla erkek arasında fark gözetilmez. Çünkü bunlar ana bir kardeş olup ölüye yakınlıkları anneleri yönündendir. *Kelâle* : Çoluk çocuğu ve anne babası olmayan (usûl ve füruu olmayan) kimse demektir. Aslında bu kelime, konuşmada yorulmak, güçsüz kalmak anlamınadır. İstiare yoluyla çocuk ve baba cihetinden olmayan akrabalık için kullanılmıştır. Çünkü bunlar dışındaki akrabalık onlara göre daha zayıftır.

Eğer ölen kişi erkekse ve arkada hiçbir usûl ve füruu yoksa, bir tek erkek ve bir tek kız kardeşlerden herbiri, altıda bir hisseye mirascı olurlar. Ölen kişinin kadın olması halinde de durum böyledir.

Buradaki kardeşlerin, anaları aynı olan kardeşler olmasında icma vardır. Çünkü diğerlerinin durumu, sûrenin devamında belirtilecektir.

Eğer annenin evlatları «**bundan**» yani bir erkek kardeş veya bir kız kardeşten «**fazla iseler üçte bire ortaktırlar,**» erkeğin payı kadının payından fazla olmaz. Geri kalan hisse de diğer mirasçılara kalır. «**(Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır.**» Ölen kişi, belirtildiği şekilde vasiyetini ve borcunu ortaya koyar. Ancak vasiyeti, malın üçte birinden fazla olmasıyla varisleri zarara sokmamalı, ya da vasiyetle onlara zarar vermeyi amaçlamamalıdır. «**Bunlar Allah'tan size vasiyettir.**» Yani Allah size bu şekilde vasiyette bulunmaktadır. Dolayısıyla bu vasiyeti değiştirmek caiz değildir. «**Allah**» zararlı olan ve olmayanı «**hakkıyla bilendir, hilim sahibidir.**» Bu yüzden cezalandırmakta acele etmez.

13. «**Bunlar**», yani yukarda zikredilen yetimlerle, vasiyetle ve miras ile ilgili hükümler, «**Allah'ın sınırlarıdır.**» Allahü Tealâ'nın sınırları belirlenmiş ve dışına çıkılması caiz olmayan ilkeleridir. Burada belirtilen bütün emir ve yasaklar konusunda «**kim Allah'a ve rasûlüne itaat ederse, Allah onu, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada ebedî olarak kalırlar. İşte**» verilen bu sevap dolayısıyla «**büyük kurtuluş budur.**» Kıyametteki en üstün kurtuluş budur ve bunun ötesinde hiçbir zafer yoktur.

14. «**Kim de**» emir ve yasakları konusunda «**Allah'a ve rasûlüne karşı gelir, O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu, içinde ebedî olarak kalacağı**» çok büyük bir «**ateşe koyar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.**» Bu azap, cisminin yanmasının dışında olan ve aslını kimsenin bilemiyeceği, rûhânî bir azaptır. Bunun ancak vasfı anlatılmıştır. Mahiyetini kimse bilemez.

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ
نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا
فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ
لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِنْ
تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾
إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ
مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ
الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ
أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (١٨) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ
تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ
إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ
كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا
كَثِيرًا (١٩)

15. Fuhuş yapan kadınlarınız için, içinizden dört şahit tutun. Eğer onların aleyhinde şahitlik yaparlarsa, ölüm onları alıncaya, ya da Allah onlar için bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun.

16. İçinizden iki kişi fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin. Eğer tevbe edip uslanırlarsa, onlara eziyet vermekten vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.

17. Allah katında makbul olan tevbe, ancak bilmeyerek kötülük işleyip akabinde hemen tevbe edenlerin tevbesidir. Allah da onların tevbesini kabul eder. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

18. Yoksa kötülükler yapıp da, nihayet ölüm gelip çatınca, : "Ben şimdi tevbe ettim" diyenler ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul edilmez. Onlar için, acıklı bir azap hazırlamışızdır.

19. Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirascı olmanız, size helâl olmaz. Açık bir hayasızlık yapmadıkça, onlara verdikle-

rinizin bir kısmını alıp götürmek için, onları sıkıştırmayın. Onlara iyi muamelede bulunun. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki Allah, hoşunuza gitmeyen bir şeyde, çok hayır yaratmıştır.

15. «Fuhuş yapan kadınlarınız için, içinizden dört şahit tutun..» *"Fuhuş"*un, buradaki anlamı; zina, yani nikâhsız cinsel ilişkidir. Zina, çok çirkin bir iş olup, çirkinliklerin en büyüklerinden olduğu ve çirkinliğinin aşırılığı dolayısıyla, "fuhuş" tabiriyle ifade edilmiştir.

Kadınlarınızın, fuhuş yaptıklarına dair dört tane şahit tutun. Bu şahitler; mümin ve hür erkeklerden olmalıdır.

«Eğer» bu dört şahit, **«onların aleyhinde şahitlik yaparlarsa, ölüm onları»** yani bu suçlu kadınları, **«alıncaya,»** yani ölünceye **« ya da Allah onlar için bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun.»** Evleri onlara hapishane yapın ve onları orada tutun.

16. «İçinizden iki kişi,» yani bir kadınla bir erkek, **«fuhuş»** yani zina **«yaparsa, onlara eziyet edin.»** Onları kınayıp azarlayın ve : "Allah'tan korkmuyor musunuz? Allah'tan utanmıyor musunuz?" deyin onlara. Fakat bu azarlama, suçun isbatından sonra olmalıdır. Süddî, buradaki cezanın, bekârlar için olduğunu söyler. Çünkü bunların cezası, müebbet hapisten daha hafiftir. Bu şekildeki bir izahla, tekrar da önlenmiş olur.

«Eğer,» yapılan bu kınama ve azarlamalardan sonra, işlemiş oldukları fuhuşa pişman olup, **«tevbe edip uslanırlarsa,»** ve durumlarını değiştirirlerse, **«onlara eziyet vermekten vazgeçin.»** Onları artık kınamayın ve eziyet etmeyin. Çünkü tevbe etme ve halini düzeltme kınama ve ceza vermeye engel teşkil eder. **«Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.»** O'nun rahmeti çok geniştir.

Evli bir kadınla evli bir erkeğin yaptıkları zinanın cezası, recm yani taşlanarak öldürülmedir. Zina yapan kadınla erkek bekâr iseler, bunların cezaları da sopalanmaktır. Biri evli, diğeri bekâr ise, evliye recm, bekâra da sopa cezası uygulanır. Cezanın uygulanması için, evli olanın, akıllı, bülûğa ermiş, hür ve mü'min olması gerekir. Bu evli erkeğin zina yapmış olduğu evli kadının da; akıllı, bülûğa ermiş, hür ve mümin bir kadın olması gerekir.

Recm (taşlayarak öldürme) cezası, Tevrat'ta kanunlaştırılmıştı. Kur'ân'daki "eziyet edin" âyetiyle yürürlükten kaldırılmış oldu. Daha sonra da, Ubâde b. Sâmit'ten rivayet edilen şu hadisle, hapis âyeti yürürlükten kalkmış oldu. *"Birbiriyle zina yapan iki bekar kimsenin cezası, yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Bu işi evli veya dullar yaparsa, yüz sopa ve taşla recm cezası verilir."*(6) Karar da buna göre gerçekleşmiş, böyle karar kılmıştır.

Her müslüman, eğer böyle bir hatayı işlemişse, bundan tevbe etmeli ve insanları bu gibi kötü şeylerden alıkoymalıdır. Zinanın yaygınlaştığı yere, Allahü Tealâ tâûn hastalığı musallat eder ve oradaki insanları fakirliğe düşürür. İbn Mes'ûd şöyle anlatır : "Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Allah katında en büyük günahın ne olduğunu sordum: *'Seni yaratan Allah'a ortak koşmandır'* buyurdu. Sonra hangisinin olduğunu sorunca: *'Seninle yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir'* buyurdu. Daha sonra hangisidir soruma da, *'Komşunun hanımıyla zina yapmandır'* buyurdu.(7)

Kişinin yapmış olduğu en kötü zina da, boşamış olduğu hanımla düşüp kalkmasıdır. Bu çirkefi, insanlar arasında rezil olacağı korkusuyla söylemekten korkan kimse, ahirette yaptıklarının ortaya çıkmasından nasıl korkmaz ? Orada bütün sırlar ortaya dökülecektir. İnsan bunu nasıl düşünmez? İşte o günde rezil olmaktan sakın! Zinadan kaçın ve bu konuda ısrarlı olma! Sonra Allah'ın azabına gücün yetmez. Öyleyse Allah'a tevbe et. Çünkü Allah, kullarının tevbesini kabul eder. O tevbeleri kabul edendir ve çok merhametlidir.

17. «Allah katında makbul olan tevbe,» yani kabul edilebilecek nitelikte olan tevbe, **«ancak bilmeyerek»** küçük veya büyük **«kötülük işleyip akabinde hemen tevbe edenlerin tevbesidir.»**

Allahü Tealâ'nın, verdiği sözün gereği olarak kulun tevbesini kabul etmesi için, kulun da yaptığı günaha tevbe etmesi gerekir. Bu tevbe, hem büyük günahlar, hem de küçükleri için geçerlidir. Bilmeyerek yapılan günahtan kasıt, kişi bir eylemin günah olduğunu bilir, fakat gafletinden ve beyinsizliğinden dolayı o günahı işlerse, işte buna tevbe etmesi gerekir. Yoksa, yapılan eylemin günah olduğunu bilmemesi kastedilmemiştir. Sonucu düşünmeden yapılan bir eylemin hemen arkasından yapılması gerekli olan tevbedir. İşte insan, hiç düşünmeden, suç olduğunu bildiği bir eylemi işler ve hemen arkasından, ölmeden önce tevbe ederse, **«Allah da onların tevbesini kabul eder.**

6- Buharî, Müslim ve Sünen sahipleri tahric etmiştir.

7- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî ve Neseî rivayet etmiştir.

Allah,» yaratıklarının tevbesindeki samimiyeti çok iyi **«bilendir»** ve sanatında **«hikmet sahibidir.»** Hikmet sahibi olan Allah, tevbe edene ceza vermez. Onun için mümin, günah işlediği zaman, tevbe ve istiğfarda bulunup, mülkün sahibi ve tevbeleri kabul edip, mümini bağışlayan Allah'a yönelmeli O'na koşmalıdır. Hz. Peygamber buyurur ki : " *Kulun canı çıkmadığı sürece, Allah kulunun tevbesini kabul eder.*"(8) İşte o andan sonra, kişinin varacağı yer belirlenmiştir. Ne iman, ne de inkâr fayda vermez artık.

Burada *"karîb"* (yakın) kelimesi yer almaktadır. Bunun anlamı, "ölmeden önce" dir. (Bu sebeple bu kelimeyi *"hemen"* kelimesiyle Türkçeleştirdik.) Buna, yakın ismi verilmesinin sebebi, dünya hayatının yakın, yani kısa oluşundandır. Allahü Tealâ, "*...Dünya hayatı (geçimi) azdır...*" (Nisa: 77) buyurur. Dünya hayatı böyle kısa ve az olunca bir ferdin ömrünün ne kadar olduğunu sanırsın ?

Allahü Tealâ : *"Fakat azâbımızı gördükleri zaman, imanları onlara fayda vermeyecektir"* (Mü'min: 85) buyurur. Onun için insanın, can boğaza gelmeden ve ölümle karşılaşmadan önce tevbe etmesi gerekir. Bu durum ise, *"akabinde hemen tevbe ederler"*in izahıdır. Bu vakte kadar yapılan tevbe geçerlidir. Çünkü yalvarma kalıcıdır. Pişman olmak ve kötü eylemlerde bulunmamaya karar vermek de geçerlidir.

Tevbe etmek, müminlere farzdır ve dört şartı vardır : Kalple pişmanlık duymak, davranışlarla kötülükleri terketmek, buna benzer bir kötülüğü bir daha işlememeye karar vermek, bunları yapmış olmaktan dolayı, Allah'tan utanmak ve başkasından değil, yalnızca O'ndan korkmaktır.

Hasan Basrî'nin, "istiğfarımızın bile, istiğfara ihtiyacı vardır" sözü konusunda, Kurtûbî : " Bu söz, kendi zamanı için geçerliydi. Ya şimdi yaşasaydı acaba nasıl düşünürdü ? İnsanlar görürsünüz, zulme dalmışlar, zulme karşı ihtirastan kurtulamaz hale gelmişler. Ellerinde tesbih var. Günahlarına tevbe ettiği zannedilir. Halbuki, alay edip, dalga geçiyorlar. Allah'ın âyetlerini alaya alandan daha zalim kim olabilir ?" der.

Gerçekten pişmanlık duymak gerekir. Biliniz ki, Allahü Tealâ bir kula hayır dileyince, o kulu kendisi için seçer ve kalbinde bir lamba (ışık) meydana getirir. Böylece, hakla bâtılı birbirinden ayırır, nefsinde olan ayıpları gö-

---

8- Ahmed b. Hanbel, Tirmizî , İbn Mâce ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz, Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/131. Tirmizî hadisin hasen, Hâkim de sahih olduğunu söylemiştir.

rür. Dünyayı ve dünyadaki basit şeyleri terkederek, dünyanın yularını bırakır.

18. «Yoksa kötülükler yapıp da, nihayet ölüm gelip çatınca,» komaya girip ölüm meleğini görünce: **«'Ben şimdi»** günahlarıma **«tevbe ettim' diyenler ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul edilmez.»** Onların yapmış olduğu bu tür tevbeler, asla kabul edilmez. Çünkü bu tevbe, gerçekten isteyerek yapılmış bir tevbe değil, çaresizlik halinde yapılmış bir tevbedir. İnkârcılıklarına devam ederek ölen kimselerin tevbeleri de kabul edilmez. Bunlar, ölüm anında ahiret azabını görünce tevbe ederler. Fakat bu da kabul edilen bir tevbe değildir. **«Onlar için»**, yani bu iki gruba, **«acıklı bir azap hazırlamışızdır.»** Onlar için hazırladığımız azap, devamlı elem veren ve acıtan bir azaptır.

Bilmiş olunuz ki : Allahü Tealâ, tevbenin kabul edilmemesi konusunda, tevbe etmeyi geciktirip ölüm anına erteleyen günahkârlarla, kâfir olarak ölenleri aynı seviyede tutmuştur. Bu haldeki tevbeye önem verilmeyeceği hususunda mübalağa yapılmıştır. Bu eşit tutma günah işleyen kimsenin tevbeyi ihmal etmemesi içindir. Allah, bir inayet rüzgarı estirince, kulu bulur ve hemen tevbeye koşar. Kendini sebeplere uzatır ve olan şeyden etkilenir. Böylece de, yaptığı eylemin kötülükleri için tevbe eder.

Dârânî der ki : "Hikâyecinin toplantısına defalarca gittim. Anlattığı şeyler kalbimi etkiledi. Oradan ayrıldığımda ise, kalbimde hiçbir şey kalmadı. Tekrar oraya döndüm. Sözünün etkisi kalbimde kaldı. Nihâyet evime döndüm, muhalefet etmemi sağlıyan vasıtaları yok ettim ve hak yola girdim."

Bu hikaye, Yahya b. Muaz'a anlatılınca demiş ki : "Serçe, turna avlamış." Serçeyle bu hikayeciyi, turnayla da, Ebû Süleyman'ı kasdetmiş.

Müslüman olan herkese, sabah akşam Allah'a tevbe etmesi ve onu ertelememesi vaciptir. Ebû Bekir el-Vâsitî der ki : " Üç şey dışında, acele etmemek güzel bir harekettir. Acele edilmesi gereken üç şey de şunlardır: Vakti gelen namaz, defnedilmesi gereken ölü ve günahtan sonra tevbe."

Daha önceki milletlere, bir günah işledikleri zaman, helâl olan şeyler, haram edilirdi. Onlardan birisi günah işlediğinde, kapısında asılı şöyle bir yazıyla karşılaşırdı : "Falanca adam bir günah işledi. Onun tevbesi de şöyledir." Allahü Teâlâ, bu ümmete tevbeyi kolaylaştırarak şöyle buyurmuştur : *"Kim bir fenalık işler veya kendisine haksızlık eder, sonra da istiğfar ederse, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli olarak bulur."* (Nisa: 110)

Anlatıldığına göre, Allahü Teâlâ İblis'i lânetleyince, İblis mühlet istemiş, Allah da ona, kıyamete kadar mühlet vermiş. Allah ona : " *Bak ne düşünüyorsun görüşün nedir?*" buyurunca o: " Senin yüceliğine yemin ederim ki, canı çıkıncaya kadar, senin kulunun gönlünden çıkmayacağım" demiştir. Allahü Teâlâ da : *"İzzet ve celâlime yemin ederim ki, canı çıkıncaya kadar, kulumun tevbe kapısını kapamıyacağım"* buyurmuştur. Allahü Teâlâ'nın, kullarına olan şefkat ve merhametine bakınız ki, bir sürü günahları işledikten sonra bile, onlara "müminler" sıfatını yakıştırıyor: *"Ey Müminler! Toptan Allah'a tevbe ediniz!"* (Nur: 31) Tevbe ettikten sonra kullarını sevdiğini de açıkça belirtiyor. *"Allah, tevbe edip temizlenenleri sever."* (Bakara: 222)

19. «Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız, size helâl olmaz.» Cahiliye döneminde çirkin bir âdet varmış. Bir adam, yakını öldüğü zaman, onun hanımı ve malı üzerine elbise atıp : "Ben bunun malına mirasçı olduğum gibi, hanımına da mirasçıyım" dermiş. Böylece de, ölen adamın karısını almaya en lâyık olan kişi olurmuş. İsterse o kadını eski mehiriyle alırmış, isterse başkasıyla evlendirirmiş. Bu durumda, mehiri kendisi alır ve kadına hiç birşey vermezmiş. İsterse o kadını hapsedip kendisine baskı yaparak, kocasından kalan malı kendisine vermeye zorlarmış. Eğer kadın, üzerine elbise atılmazdan önce, kendi babasına dönebilmişse, o zaman kendisinin ve malının sahibi olarak kalırmış. İşte âyet, mirasçı olmak yoluyla kadınları almayı yasaklıyor.

«Açık bir hayasızlık yapmadıkça, onlara verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmek için, onları sıkıştırmayın.» Cahiliye döneminde, evlenmiş oldukları kadınlara baskılar uygulamak suretiyle, onlardan para ve mal sızdırmaya çalışılırmış. Böylece hanımlara, kötü muamele yapılır, evlere hapsedilirlermiş. Bu âyet, o baskıları ortadan kaldırmak ve hanımların haklarına sahip çıkmak için nazil olmuştur.

*"Fahişe- Hayasızlık"*tan kasıt, çirkin bir şekilde huysuzluk etme ve kocaya karşı isyankâr bir tavır takınmadır. Bu da, kocaya ve ailesine eziyet etme ve kötü sözler söyleme şeklinde ortaya çıkar. Burada hayasızlıkla zinanın kastedilme ihtimali de vardır. Netice olarak hiçbir surette, hanımlara baskı yapılıp, mallarına el konulmasına izin verilmemiştir. Ancak hayasızlık yapmaları hariç. O zaman sebep iki cihetten olur. Bu durumda mal mukabilinde onları boşamada mazursunuz.

«Onlara iyi muamelede bulunun.» Buradaki hitap, hanımlarına kötü muamele yapan insanlaradır. Âyette geçen *"ma'rûf"* dinin ve örfün (meşru örfün) kötü saymayıp, hoş gördüğü şeydir. Buradaki anlamı ise, hanımın nafakasını temin etmede ve ona ev vs. temin etmede adaletli davranmak sûretiyle, söz ve benzeri şeylerde kendisine güzel davranmaktır.

Onların kusuru olmaksızın sizin huyunuzdan kaynaklanan bir sebeple, **«eğer onlardan hoşlanmazsanız..»**, sırf kendi isteksizliğiniz sebebiyle, sakın onları kendinizden ayırmayın, onlarla beraber yaşamaya sabredin. **«Olabilir ki Allah, hoşunuza gitmeyen bir şeyde, çok hayır yaratmıştır.»** Burada, *çok hayırdan* kasıt, sâlih çocuklar veya karı koca arasındaki ülfet ve muhabbettir. Sanki şöyle deniliyor : Hanımlarınızdan hoşlanmasanız bile, onlara sabredin. Belki de, hoşlandığınız şeylerde değil, hoşlanmadığınız şeylerde sizin için birçok hayırlar vardır. Nefisler bazan, dinde hayırlı olan şeylerden hoşlanmamış, hayırsız şeylerden de hoşlanmış olabilirler. Onun için sizler, gönlünüzün istediğine değil, hayırlı olana bakın.

Kuşkusuz, Allah'ın rızasının dışına çıkmadıkları konularda onlara iyi muamelede bulunmak ve sabretmek gerekir. Kıskançlık konuları bunun dışındadır. Çünkü kıskançlık; Allah'ın, enbiyanın ve evliyanın huylarındandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Sa'd'ın kıskançlığına şaşıyor musunuz ? Ben ondan daha kıskancım. Allah da benden daha kıskançtır. Allahü Tealâ kıskançlığından dolayı, gizli ve açık kötülükleri haram kılmıştır"* buyurmuştur.(9)

Kıskançlıkta bilinen şey, hanımının yanına erkeklerin girmemesi, hanımın da sokağa çıkmamasıdır. Netice olarak, eğer kadın, şaibeli şeylerden sakınır ve iffetli olursa, kocası da ona, iyi muamelede bulunmalı, ona karşı sabırlı davranmalı ve kötü huyuna sabretmelidir. Bunların dışındaki fena şeyler müstesnadır.

Bil ki, kadınlara karşı davranış, erkeklerle olan ilişkiden çok daha zordur. Çünkü onlar; din yönünden hassas, akıl yönünden zayıf ve yaratılış yönünden de narindirler. Onlara iyi davranıp, eziyetlerine sabretmek, Allah yolunda cihad sayılmıştır. Hz. Peygamber, temiz zevcelerine çok iyi muamelede bulunurdu.

Anlatıldığına göre, âbidlerden biri hanımına, ölünceye kadar iyi muamelede bulunmuş, ona evlenme teklif etmişlerse de o : "Bana bir tane yeter" de-

---

9- Buharî, *Nikâh*; Müslim, *Lian* bahsinde rivayet etmiştir. Darimî ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/248.

miştir. Hanımının vefatından bir hafta sonra bir rüya görmüş. Rüyasında, gök kapıları açılıp, sanki bir takım kimseler inerek havada dolaşıyormuş. Onlardan biri âbid olan adamı gördüğünde arkasındakine : " İşte uğursuz adam" diyormuş. Diğer birisi de "evet öyle" diye onu tasdik ediyormuş. Üçüncü de aynı şeyi söylüyormuş. Âbid adam, hepsinin kendisine uğrayıp aynı şeyi tekrar etmesinden korktuğu için: "Kim bu uğursuz adam ?" diye sormuş. O da "sensin" cevabını vermiş. "Niçin?" sorusuna da : "Senin yaptığın amelleri, Allah yolunda savaşan mücahitlerin amelleriyle birlikte Allah'a yükseltiyorduk. Bir haftadan beri, senin amelini cihad etmeyenlerin yanına koymamız emredildi. Ne yaptın bilemiyoruz" cevabını almış. Bunun üzerine sabaha çıkınca hemen arkadaşlarına demiş ki : "Beni evlendirin." Daha sonra da, devamlı surette, iki veya üç hanım bulundurmaya devam etmiş.

Hanımların birden fazla olması, dünya için değildir. Zahidler ve âbidler, üç veya dört evli idiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurur ki : " *Bana üç şey sevdirildi. Kadın, güzel koku ve namaz da gözümün nuru yapıldı.*"[10]

وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ
وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔاۜ اَتَأْخُذُونَهُ
بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ
اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا
نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاۤءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً
وَمَقْتًاۜ وَسَاۤءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ

---

[10] Bu hadisi Neseî *Sünen*'inde benzer bir şekilde tahric etmiştir, 7/61. Ayrıca Bkz. Ahmed b. Hanbel 3/128.

وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ
الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ
الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ
مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ
بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ
وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا
رَحِيمًا (٢٣) وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا
بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ
فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ
مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (٢٤) وَمَنْ لَمْ
يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا

مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَا
اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ
مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

20. Bir eşin yerine, başka bir eş almak istediğiniz takdirde, onlardan birine, yüklerle mal vermiş olsanız dahi, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi onu geri alacaksınız ?

21. Birbirinizle kaynaşmışken ve onlar da sizden sağlam bir teminat almışlarken, onu nasıl alabilirsiniz ?

22. Geçmişte olanlar hariç, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu fuhuştur, nefret edilen bir şeydir ve fena bir yoldur.

23. Size anneleriniz, kız çocuklarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, cinsel ilişkide bulunduğunuz hanımlarınızdan olan ve sizin evinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmek haram kılınmıştır. Eğer anneleriyle cinsel ilişkide bulunmamış iseniz, (kendilerini boşadıktan sonra) onlarla evlenmenizde hiçbir günah yoktur. Kendi sulblerinizden gelen oğullarınızın karıla-

rı ve iki kız kardeşi bir arada almanız da size haram kılındı. Geçen geçti artık. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

24. Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Sahibi bulunduğunuz câriyeler müstesna. Bunlar, Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir. Bunların dışında, iffetli olarak, zina etmeksizin, mallarınızla evlenmek istemeniz size helâl kılındı. Onlardan, faydalanmanız karşılığında, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehrin kararlaştırılmasından sonra, biribirinizi razı etmenizde bir sakınca yoktur. Allah en iyi bilen ve hikmet sahibi olandır.

25. Sizden kim, hür ve mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremezse, sahip olduğunuz mümin câriyelerle evlensin. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Sizler birbirinizdensiniz. Öyleyse, iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla, sahiplerinin iznini alarak onlarla evlenin. Onların mehirlerini de, güzel bir şekilde verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara; hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir. Sabırlı olursanız, bu sizin için daha hayırlıdır. Allah, bağışlayandır, merhamet edendir.

20. Sevmediğiniz **«bir eşin yerine»**, onu boşayarak **«başka bir eş almak istediğiniz taktirde, onlardan birine, yüklerle mal vermiş olsanız dahi, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi onu geri alacaksınız ?»**

Cahiliye dönemlerinde, bir adam hanımının dışında bir kadınla evlenmek isteyince, eski hanımına fuhuş isnadında bulunur ve ondan para vs. sızdırmak, verdiği mehri geri almak suretiyle, ikinci hanımla evlenme yoluna giderdi. Böylece de, açık bir iftira atarak, açık bir günah işliyorlardı. Âyette geçen *"bühtân"*, hakkında söylenen kimseyi hayret ve dehşete düşüren bir yalandır.

21. «Birbirinizle» başbaşa kalıp **«kaynaşmışken ve onlar da sizden sağlam bir teminat almışlarken, onu»** verdiğinizi **«nasıl»** geri **«alabilirsiniz ?»** Bunu hangi yüzle ve ne sebeple yapabilirsiniz? Aranızda, geri alma arzunuza zıt düşen bazı durumlar olmuş. Onlarla başbaşa kalmışsınız, beraber yaşamışsınız ve onlar size birtakım hizmetler sunmuşlar. Onlar sizden sağlam bir ahit almışlar. Ki bu ahit de, dostça geçinme ve hanıma iyi muamelede bulunmadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) buna şu veciz ifadeleriyle değinmişlerdir : *"Hanımları, Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın emri ile onların ırzlarını kendinize helâl saydınız."*(11)

Şüphesiz ki, kadınlara baskı yapmak, onları evlenmekten mahrum bırakmak ve onların elinde olan şeyleri zulüm ve haksız yollarla almak gibi uygunsuz şeyler, iman işareti ve imanlı insanın yapacağı şeyler değildir. Çünkü mü'min, müminin kardeşidir. Ona haksızlık etmez, ona sövmez. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Müminler birbirlerine, birbirlerini sıkıca tutan bir binanın taşları gibidir."*(12) buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi için sevdiği şeyi, mümin kardeşi için de sevmeyen kimsenin imanının kabul edilmeyeceğini açıklamış ve şöyle buyurmuştur : *" Sizden biriniz, kendisi için hoş gördüğü bir şeyi, mümin kardeşi için de hoşgörünceye kadar, gerçekten iman etmiş olamaz."* Kişi, bütün hareket ve davranışlarında, âdil olmalıdır. Özellikle, hanımlarına ve akrabalarına karşı daha da titiz davranmalıdır. Onlara karşı adaleti gözetmek, kişinin görevlerindendir.

Bu âyet, hanımlara mehir vermede haddi aşmanın caiz olduğuna delalet etmez. Çünkü âyetteki: *"Onlardan birine yüklerle mal vermiş olsanız dahi..."* ifadesi, onlara kantarlar dolusu mehir vermenin caiz olduğuna delâlet etmez. Nitekim Allahü Teâlâ'nın : *"Göklerde ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti."* (Enbiya: 22) sözünden de, yerde ve göklerde birden fazla ilâh olduğu anlamı yoktur. Sonuç olarak, bir şeyi diğer bir şeye şart kılmak, o şeyin olmasını gerekli kılmaz. İmam Fahreddin er-Râzî de tefsirinde aynı şeyi söyler.

Bir haberde şöyle denilir : *"Kadının bereketlisi; tez evlenen, tez doğuran ve mehri hafif olandır."*(13) Erkeğin, hanımın mehrini tam olarak vermesi, hiç olmazsa tam olarak ödemeye niyetlenmesi gerekir. Kim, hanımının mehrini vermemeye niyetlenirse, kıyamet gününe gâsıb olarak gelir. Tıpkı, borçlanırken ödememeyi aklına koyan insanın, hırsız olarak geldiği gibi. Erkek, kadının mehrini vermeyi ertelememelidir. Fakat fakir olursa, hanım erteler.

11- Müslim, Ebû Davud ve Neseî'nin, Veda Haccı bölümünde zikrettiği hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmi'ul-Usûl,* 3/465.

12- Buharî, Müslim, Tirmizî Bkz. *Câmi'ul-Usûl,* 6/564.

13- İbn Asakir, *"İlk defa kız doğurmak, kadının bereketidir"* lafzıyla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/141.

Erkekler hanımlarına; temizliğe, hayız, nifas ve namaza ait hükümleri, sünnet ehlinin inancını öğretmelidir. Eğer erkekler bilmiyorlarsa, müftülere sorup, hanımlarına öğretmelidirler. Erkekler, bu görevi yerine getirmezlerse, hanımlar evden dışarı çıkarak, bu bilgileri elde etmeye çalışabilirler. Eğer erkekler, hanımlara farzları öğretirlerse, hanımlar da onların rızasını almadan dışarı çıkıp birşey öğrenemez ve zikir toplantılarına gidemez. Kişi, dinine ait hükümleri hanımına öğretmede ihmalkâr davranır, onu terbiye etmezse, ona öğretmezse ve öğrenmesini de engellerse, onun işlediği günahlara ortak olur.

22. «Geçmişte olanlar hariç, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.» Cahiliye döneminde yaşayan insanlar, babalarının boşadığı kadınlarla evleniyorlardı. Bu kötü âdet, bu âyetle yasaklanmış oluyor. Geçen geçti. Artık bundan sonra, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Buradaki maksat, serbestiyeti bütünüyle ortadan kaldırmaktır. Bunun bir benzeri de ," *...Deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler."* (A'raf: 40) âyetinde vardır.

«Çünkü bu, fuhuştur, nefret edilen bir şeydir ve fena bir yoldur.» Babalarınızın hanımlarıyla evlenmeniz, Allah katında çok çirkin bir iştir ve büyük bir günahtır. Onun için bu işe, hiçbir ümmette ruhsat verilmemiştir. Bu işi yapanlar, kötü bir yoldadırlar ve o yol kendilerini cehenneme götürür.

23. Şunlarla evlenmeniz **«size»** haram kılınmıştır. **«Anneleriniz,»** baba anneleriniz, anne anneleriniz, onların anneleri ve yukarı doğru bütün nineleriniz; **«kız çocuklarınız»** ve aşağıya doğru gittikçe çocuklarınızın kız çocukları; ana baba bir **«kız kardeşleriniz,»** veya yalnızca ana bir, ya da baba bir kardeşleriniz. Kız kardeşler üç yönlüdür: Öz kızkardeş, anadan kızkardeş, babadan kızkardeş.

İlim adamları : " Buradaki haramlığın sebebi, cinsel ilişkidir. Çünkü bu cinsel ilişki, bir küçümseme, aşağılamadır. İnsan, bu işi anmaya bile utanır. Öyleyse anneleri, bundan korumak gerekir" derler. Annenin çocuğuna ikramda bulunması, en yüce ikramdır. Kız çocuğu da insanın bir parçasıdır ve bir bölümüdür. Öyleyse onu da bu aşağılamadan korumak gerekir.

Yakın veya uzak **«halalarınız,»** aynı durumda **«teyzeleriniz,»** babalarınızın ve dedelerinizin kız kardeşleri, halalar kapsamına; annelerinizin ve ninelerinizin kız kardeşleri de, teyzeler kapsamına girer. Bunların; anne ve baba tarafından olması veyahut da, ikisinden biri tarafından olması aynıdır. Uzak da olsa, erkek **«kardeş kızları, kız kardeş kızları.»**

Biliniz ki Allahü Tealâ, ondört sınıf kadınla evlenmeyi yasaklamıştır. Bunlardan yedi sınıf, yukarıda belirtildiği gibi nesep yönünden, kalan yedi sınıf ise, sebep yönündendir. Sebep yönünden haram olan yedi sınıf da şunlardır:

«Sizi emziren süt anneleriniz, süt kızkardeşleriniz.» Yani, tıpkı nesep yönünden haram kılınan anne ve kardeşleriniz gibi süt anneleriniz ve süt kızkardeşlerinizle evlenmeniz de size haram kılındı. Allahü Tealâ, emzirmeyi haramlık sebebi olarak bildirmiştir. Ki, âyette süt anneyi, emen çocuğun annesi; emzirilen kızı da kız kardeş diye adlandırmıştır. Emzirenin kocası, emenin babası, emzirenin kocasının babaları da emenin dedeleri sayılmıştır. Emzirenin kocasının kız kardeşi, emen çocuğun halası sayılır. Adamın, süt anneden olmasa bile, süt emmezden önce ve sonra olan çocukları, onun babadan kızkardeşleri ve erkek kardeşleri sayılır. Emziren kadının annesi; ninesi, kız kardeşi ise, teyzesi sayılır. Bu kocadan olan her çocuk; onun, baba bir ana bir kız ve erkek kardeşi olur. Başkasından olan çocuklar ise, ana bir kız ve erkek kardeşleri olur. Çünkü bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Nesep yönünden haram olanlar, süt emme yönünden de haram olurlar"* buyurmuştur.(14) Bu hüküm, hepsini kapsayan genel bir hükümdür.

Kendileriyle cinsel ilişkide bulunmamış olsanız bile, nikâhlanmış olduğunuz **«karılarınızın anaları.»** Bu hususta ilim adamları ittifak etmişlerdir. **«Cinsel ilişkide bulunduğunuz hanımlarınızdan olan ve sizin evinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmek haram kılınmıştır.»** Burada *"haram kılınmıştır"* cümlesinden maksat, nikâhlamanın haramlığıdır. Çünkü örfe göre, bir şeyin haramlığı, amaçlanan şeyin cinsine göredir. "Kadınlar size haramdır" denilince, bundan, kadınlarla evlenmenin haramlığı anlaşılır. İçki haramdır denilince, içkinin içilmesinin haram olduğu; domuz eti haramdır denilince de, domuz eti yemenin haram olduğu gibi...

«Eğer anneleriyle, cinsel ilişkide bulunmamış iseniz, (kendilerini boşadıktan sonra,) onlarla evlenmenizde hiçbir günah yoktur.» Sizin evinizde bulunandan maksat, sizin terbiyenizde bulunandır. Aslında sizin yanınızda ve terbiyenizde bulunması da şart değildir. Genellikle böyle olduğu için bu ifade kullanılmıştır. **«Kendi sulblerinizden gelen oğullarınızın karıları»**yla evlenmeniz de haramdır. Burada, *"kendi sulbünüzden gelen"* tabiri kullanılmak suretiyle, evlâtlıklar istisna edilmiş oluyor. Yanınıza dışarıdan almış olduğunuz evlâtlık, eğer hanımını boşarsa, o hanımla evlenebilirsiniz. Nitekim Hz. Peygamber, evlâtlığı olan Zeyd b. Hârise'nin boşadığı Zeynep binti Cahş'la evlenmiştir.

---

(14) Buharî, Müslîm, Neseî İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmi'ul-Usûl,* 11/475.

«Ve iki kız kardeşi bir arada almanız da size haram kılındı. Geçen geçti artık.» Daha öncekilerden hesaba çekilmeyeceksiniz. **«Şüphesiz ki Allah,»** cahiliye döneminde yaptıklarınızı **«çok bağışlayan, çok merhamet edendir.»** Günahlarınızdan dolayı yapmış olduğunuz tevbeleri kabul eder, kendisine itaat ederseniz sizi bağışlar.

24. «Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı.» Âyette *"evli kadınlar"* diye tercüme edilen *"Muhsanât"* kelimesidir. Muhsanât, korunmuş kadınlar demektir. Evlilik, kadınları harama düşmekten koruduğu için bu ifade kullanılmıştır.

Kur'ân-ı kerim'de *"ihsan"* kelimesi, dört anlamda kullanılır:

1- Bu âyette olduğu gibi evlenmek,

2- *"İffetli yaşamak şartıyla"* (Nisa: 24) âyetinde olduğu gibi, iffet.

3- *"İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen..."* (Nisa: 25) âyetinde olduğu gibi, hürriyet.

4- Yine Nisa sûresinin 25. âyetinde geçtiği üzere İslâm. Çünkü oradaki *"Evlendikten sonra"* ifadesini "İslâm olduktan sonra" diye tefsir edenler vardır.

«Sahibi bulunduğunuz câriyeler» bundan **«müstesna.»** Cariyeden maksat, esir alınan hanımlardır. Bunlar, küfür ülkesinde evli olan kadınlar olup, savaşan müminlere helâldirler. Allahü Tealâ, evli kadınları erkeklere haram kılmak suretiyle, onların iffetini ve neseblerinin sağlığını korumuştur. Erkeklerin de, ırzlarının şerefini aşağılara düşmekten ve çirkefe karışmaktan koruyarak, görevlerinin yüceliği ifade edilmiştir. Çünkü Allah, işlerin en yüce olanını sever, düşük, âdî işlerden nefret eder. Allah, *"cariyeler müstesna"* buyurmuştur. Yani o hanımları, güç ve kuvvet kullanmak suretiyle kâfirlerden elde etmişsinizdir. Bunun içindir ki din, onların bir hayız görüp gebe olmadıkları kesin olarak anlaşılıncaya kadar onlara yaklaşmamayı gerekli kılmıştır.

İşte **«bunlar, Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir.»** Allahü Tealâ bunların haram olduğunu size yazmış ve bunları uygulamanızı size farz kılmıştır.

«Bunların» yani sayılan bu kadınların **«dışında, iffetli olarak, zina etmeksizin,»** mehirlerini verip, **«mallarınızla evlenmek istemeniz size helâl kılındı.»** Yukarıda sayılan guruplar dışında, mehirlerini tam olarak vermek ve zinadan kaçınmak suretiyle, bir veya birkaç tane hanımla evlenmek istemenizde bir sakınca yoktur. Ancak sünnetle de bir kadınla teyzesi veya halasını aynı nikah altında toplamak haram kılınmıştır.

"Sifah" kelimesi, zina ve fuhuş demek olup meniyi akıtmak anlamına gelir. Zina'dan maksat bu olduğu için "sifâh" denilmiştir. Yani zina yapmayarak ırzlarınızı koruyun, demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur. Zina yaparak mallarınızı kaybetmeyin. Sonra hem dünyanız, hem de ahiretiniz elden gider. Fakat kadınlarla evlenin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Burada malın zikredilmesinin sebebi, maldan başka bir şeyin mehir olarak verilemiyeceğine işaret içindir. **«Onlardan,»** sahih nikah, sahih halvet vs. gibi **«faydalanmanız karşılığında, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.»** Çünkü mehir, hanımlardan istifade etmenin karşılığıdır. **«Mehrin kararlaştırılmasından sonra,»** az veya çok vererek, **«biribirinizi razı etmenizde bir sakınca yoktur.»** Mehri kararlaştırdıktan sonra, karşılıklı rıza ile azaltıp eksiltmekte veya hanımın, tesbit edilen bu mehri kocasına bağışlamasında hiçbir sakınca yoktur.

«Allah» kulların menfaatini **«en iyi bilen ve»** kanunlaştırmış olduğu hükümlerde de **«hikmet sahibi olandır.»**

25. «Sizden kim,» aranızda bulunan **«hür ve mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremezse, sahip olduğunuz mümin câriyelerle evlensin.»** Âyette geçen *"muhsenât"* kelimesinden kasıt, hür hanımlardır. Karşıtı da *"memlûkat - cariyeler"*dir. Çünkü onların hürriyetleri, kendilerini esaretten ve perişan olmaktan korumuştur. Eğer hür ve mümin hanımlarla evlenmeye gücünüz yoksa, o zaman, sahip olduğunuz köle veya cariyelerle evlenin.

«Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir.» Evlendiğiniz mümin cariyelerle sizin aranızdaki iman konusundaki ayrıntıları, Allah daha iyi bilir. Belki de, mümin cariyenin imanı, hür kadının imanından ve kadının imanı, erkeğin imanından daha kuvvetli olabilir. Mümine gereken iman ve İslâm'ın dışında hiçbir üstünlük ölçüsü aramaması, haseb ve nesebe itibar etmemesidir. **«Sizler birbirinizdensiniz.»** Sizin de, kölelerinizin de soyu Âdem peygambere dayanmaktadır. Dininiz de İslâm'dır. Şâirin şöyle dediği gibi:

Cins bakımından insanlar birbirine eşittir.
Babaları Âdem, anneleri de Havva'dır.

Sizinle köleleriniz arasında iman bağı, din kardeşliği vardır. Hür bir insanın, köle bir insana, ancak iman üstünlüğü olabilir. Dindeki kıdemliliği kendisine üstünlük sağlar.

«Öyleyse; iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla, sahiplerinin iznini alarak onlarla evlenin.» Onlardan yüz çevirmeyin. Sahiplerinin bizzat nikâh akitlerini yapmaları değil de izinlerinin şart koşulması nikâh akdini bizzat cariyelerin yapabileceğine cevaz verildiğine işarettir.

Cahiliye döneminde iki çeşit zina vardı. Bunlardan biri, para karşılığında açık bir şekilde yapılan zina idi. Bunu herkes bilirdi. İkincisi ise, dost tutmak suretiyle yapılan gizli zina idi. O zamanki insanlar, bu dost tutma şeklinde olan zinayı, zina saymazlardı. Bu her iki durumun da zina olduğunu belirtmek için, Allahü Tealâ bunları tek tek zikretmiş ve haram olduklarını belirtmiştir.(15)

«Onların mehirlerini de,» kendilerini zarara sokup, fidye vermeye mecbur etmeden ve tehir etmeden **«güzel bir şekilde verin.»**

«Evlendikten sonra» zina gibi **«bir fuhuş yaparlarsa, onlara; hür»** ve bekâr **«kadınlara verilen cezanın yarısı verilir.»** Bu ceza, bekâr hanımlar için yüz, cariyeler için de, bunun yarısı olan elli değnektir. Cariyelere recm cezası yoktur. Çünkü recm cezasının yarısı olmaz.

«Bu» hür kadınla evlenmeye gücü yetmeyince **«(cariye ile evlenme izni), içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir.»** Buradaki "*sıkıntıya düşmekten korkmak*", "zina korkusu"dur. Aslında âyetteki *"anet"* kelimesi sardıktan sonra kemiğin kırılmasıdır. Daha sonra istiâre yoluyla her türlü zarar ve meşakkat için kullanılmıştır. Ancak burada onunla zina kastedilmiştir. Çünkü zina, dünyada haddi, ahirette de cezayı gerektirdiği için bir güçlük se-

---

15- Cahiliye dönemindeki "gizli dost tutma"ya, metres tutma diyebiliriz. Çünkü olay aynı olaydır. (Mütercim) bebidir. Canınızın istediği kötülüklerden sakınıp, cariyelerle evlenmeme konusunda **«sabırlı olursanız, bu sizin için»** cariye ile evlenmekten **«daha hayırlıdır.»**

Çünkü cariye ile evlenmeye her ne kadar ruhsat verilmişse de doğacak olan çocuğun kölelikle karşı karşıya kalması söz konusudur. Bir de efendisinin onda hakkı vardır. Kocasına karşı, hür kadınlar gibi olamaz. Efendisi onu, her yerde ve fırsatta, istediği gibi çalıştırabilir, satabilir de. Bu durumlar ise, kocasının ve çocuklarının durumunu sarsar. Bu durumlar, gurur kırıcı şeyler olduğu için, cariyeyi nikâhlayan kimseyi etkiler. Müminlere ise, izzet ve şeref yakışır. Cariyenin mehiri, efendisine aittir, kendisi mehirinden istifade edemez, kocasına da hibe edemez. Ev işlerini de düzenli olarak yapamaz.

«Allah,» buna sabredemeyenleri **«bağışlayandır,»** güç ve ruhsat vermede **«merhamet edendir.»**

Cariye ile zor durumda kalınca evlenilir. Şafiî mezhebine göre, hür kadınla evlenmeye gücü olan, cariye kadınla evlenemez. Hanefi mezhebine göre ise, hür hanımı olmadığı müddetçe, cariye ile evlenmesi helâldır.

Şafii mezhebi, âyetin zâhiri anlamını almıştır. Onlara göre, cariye ile evlenmenin üç şartı vardır. Bunların ikisi nikâhlayanda, biri de nikâhlanan cariyede bulunması gereken şartlardır. Nikâhlayanda aranan şartlar; hür kadın almaya gücü olmama ve zorluğa (zinaya) düşme korkusudur. Nikâhlanan da aranan şart ise, kâfir olmayıp, mümin olmasıdır.

Ebû Hanife'ye göre ise, bunlar aranan, fakat şart olmayan şeylerdir. O, gücü olmama durumunu, hür hanımı olmama şeklinde anlayarak, cariye ile evlenmenin helâl olduğunu söyler. Nikâhtan da, cinsel ilişkiyi anlar. Böylece, *"mü'min cariyelerinizle"* ifadesinden de, mümin cariye ile evlenmenin, kitap ehli birisiyle evlenmekten daha faziletli olduğunu anlar. Bunun da mendup olduğunu söyler.

Teysir isimli eserde denilir ki : *"Mümin cariyeleriniz"* buyruğunda, kitap ehli kadınlarla evliliğin haram oluşuna değil, mü'min kadınlarla evliliğin helâl oluşuna işaret edilmiştir. Nikâhın caizliği konusunda zengin ve fakir arasında fark olmadığı gibi, mü'min, yahudi ve hıristiyan kadınla evlenme arasında da fark yoktur.

Biliniz ki evlilik, peygamberlerin sünneti ve sâdıkların yoludur. Ancak bu konuda, insanların durumlarına göre değişik haller söz konusudur. Evlenme; onu şiddetle arzu edenlere vacip, ılımlı olanlara müstehab ve evlenmekten aciz olup, nafaka ve cinsel ilişkiyi yerine getiremeyenlere ise mekruhtur.

Evlenmek için, dindar bir hanım seçilir. Çünkü dindar hanım, dünya malının en hayırlısıdır. İnsan onunla, evin yönetimini ve kalb huzurunu elde eder. Pişirme işi, temizlik, bulaşık yıkama gibi bütün rahatlığı onun vasıtasıyla elde eder. İnsanın; şehvet esiri olma korkusu olmasa bile, evinde tek başına hanımsız olarak yaşaması çok zor bir iştir. Erkek evinin bütün işlerini görse, ilim ve kulluk görevi için boş vakti kalmaz. Evin işlerini yüklenen saliha kadın, böylece din yolunda da bir yardımcı olur. Bu ilkeler doğrultusunda hareket etmemek insanı meşgul eder, insanın gönlüne rahatsızlık verir ve geçim bakımından da insanı sıkıntıya sokar.

Bunun içindir ki, Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir : "Saliha eş dünya için değildir. O, ahiretin için sana boş vakit sağlar, seni bir takım işleri yapmaktan kurtarır."

Bazı insanlar da, bekâr hanımları seçerler ve derler ki : "Bekâr hanım senin hanımındır. Almış olduğun dul hanımın çocuğu yoksa, o hanımın yarısı senindir. Eğer çocuğu varsa, hepsi başkasınındır. Senin ekmeğini yer ve senden başkasını sever."

Sonuç olarak, cariye kadınlarla evlenmek bir ruhsattır. Onlarla evlenmeyip sabretmekse, azimettir. Şüphesiz azimeti tercih etmek daha iyidir. Kul, sabır sayesinde yüksek derecelere ulaşır. Allahü Tealâ'nın, kullarına olan rahmeti, anlatılamayacak kadar geniştir. Bunun için yüce Allah : *"Allah, bağışlayandır ve merhamet edendir"*buyurmuştur. Onun rahmetinden biri de daha önce yaşamış irşad ehli insanların yollarını beyan etmesidir.

يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ
سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
﴿٢٦﴾ وَاللّٰهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الشَّهَوَاتِ اَنْ تَم۪يلُوا مَيْلًا عَظ۪يمًا ﴿٢٧﴾ يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْۚ
وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَع۪يفًا ﴿٢٨﴾

26. Allah, size açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek ve sizin tevbenizi kabul etmek ister. Allah, bilendir ve hikmet sahibidir.

27. Allah, sizin tevbenizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise, büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.

28. Allah, üzerinizdeki yükü hafifletmek ister. Çünkü insan, zayıf olarak yaratılmıştır.

26. «Allah size;» kendi yararınıza uygun ve ibadet etmeniz için gerekli olan helâl ve haramı **«açıklamak ve sizi,»** kendilerine uyasınız diye, **«sizden öncekilerin»**, geçmiş peygamberlerin ve sâlih kimselerin **«yollarına iletmek ve sizin tevbenizi kabul etmek»**, sizi içinde bulunduğunuz günahlardan kurtarıp, kendisine itaat etme yoluna döndürmek ve tevbe için başarılı kılmak **«ister.»**

«Allah,» sizi **«bilendir ve»** sizin için istemiş olduğu şeylerde **«hikmet sahibidir.»**

27. «Allah, sizin tevbenizi kabul etmek ister..» Burada Allahü Tealâ'nın dilediği şeyin faydasının kemâline ve fâcir kimselerin dilediği şeyin zararının kemâline işaret vardır. Dolayısıyla bu, bir tekrar değildir. **«Şehvetlerine uyanlar,»** günahlar işleyerek fâcir olan kimseler **«ise,»** sizin de kendileri gibi şehvetlere uymanızı ve **«büsbütün»** hak **«yoldan çıkmanızı»** ve onlar gibi zinâkâr olmanızı **«isterler.»** Buradaki yoldan çıkmak'tan kasıt, haramı helâl kabul etmemek şartıyla, hatalar işlemektir.

28. «Allah, üzerinizdeki yükü», katlanılması zor olan yükümlülükleri **«hafifletmek ister.»** Onun için kolaylık dini olan İslâm, cariyelerle evlenme ve diğer konularda size ruhsat verip, kolaylıklar sağladı.

«Çünkü insan,» nefsinin istemiş olduğu şeylere karşı çıkmada **«zayıf»** ve aciz **«olarak yaratılmıştır.»** O, nefsî arzu ve isteklerine karşı koyma konusunda sabır gösteremez. Kelbî: "İnsan, kadınlara dayanamaz" der. Saîd b. Müseyyeb ise : "Şeytan, insan oğlundan ümidini kestiği anda, ona kadınlar vasıtasıyla yaklaşır. Seksen yaşına bastım, gözümün biri gitti, fakat diğeriyle bakmak isterim. Nefsime karşı en çok, kadın fitnesinden korkarım" der.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dua edermiş : " Ey Allah'ım! Hırsızlık yapmaktan ve zina etmekten sana sığınırım." Bunu duyanlar ona: "Sen Allah Rasûlünün arkadaşısın. Halâ zinadan ve hırsızlıktan mı korkuyorsun ? " diye sorarlar. Ebû Hureyre de: "Kendime nasıl güvenebilirim? Şeytan halâ sağ" diye cevap verir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا
اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ
مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحٖيمًا ﴿٢٩﴾
وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلٖيهِ نَارًا وَكَانَ
ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرًا ﴿٣٠﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ
عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرٖيمًا ﴿٣١﴾
وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصٖيبٌ
مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَٓاءِ نَصٖيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ
مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمًا ﴿٣٢﴾

29. Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Karşılıklı rıza ile yapmış olduğunuz ticaret olursa başka. Kendinizi öldürmeyin. Allah, size karşı çok merhametlidir.

30. Kim, bunu zulüm ve düşmanlık kasdıyla işlerse, onu cehenneme sokarız. Bu Allah'a kolaydır.

31. Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kusurlarınızı örteriz ve sizi, güzel bir makama koyarız.

32. Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Allah, herşeyi bilendir.

29. «Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda,» kanunsuz yollarla, çalmak suretiyle, hiyanet ederek, kumar oynayarak, faiz ve rüşvet alarak... **«haksızlıkla yemeyin.»** Buradaki *"yemeyin"*den kasıt, "almayın"dır. Çünkü malların büyük çoğunluğu, yenmek içindir. Bu malı yemek haram olunca, diğer tasarruflar da haram olur. **«Karşılıklı rıza ile yapmış olduğunuz ticaret olursa başka.»** Ancak mallarınızın ticaret malı olması hariç hibe, sadaka ve miras gibi meşru yollarla mal elde etmek de böyledir. Bunlar, batıl yollarla kazanılmış olmaz. Burada özellikle "ticaret" kelimesinin zikredilmiş olması, kazancın en çoğunun ticaretten olmasından ve ticaretin, insanlığa en uygun geçim yolu olmasındandır.

*"Karşılıklı rıza"*dan maksat ise, satış esnasında, satın alanların ve satıcıların üzerinde akit yaptıkları şeyde anlaşmaya varmış olmalarıdır.

Canınızı tehlikeye atmak suretiyle veya dünya ve ahirette sizi helâke götürecek olan birtakım günahları işlemek sûretiyle, **«kendinizi öldürmeyin.»** Bir izaha göre de buradaki *"nefis"*, yani *"kendiniz"* kelimesinden maksat, kendi cinsinizden olan müminlerdir. Çünkü bütün mü'minler, bir tek nefis gibidir.

«Allah, size karşı çok merhametlidir.» Size olan aşırı merhametinden dolayı, emrettiğini emreder, yasakladığını da yasaklar.

30. «Kim bunu» öldürme olayını ve az önce zikrettiğimiz haramları **«zulüm ve düşmanlık kasdıyla işlerse, onu cehenneme sokarız.»** Haddini aşarak, zulüm ve tecavüz yoluyla bunları işleyeni, hakkı olmadığı şeyi alanı, azabı çok çetin ve tutuşmuş bir ateşe, yani cehenneme atarız. «**Bu**»nu yapıp, onları cehenneme atmak da, «**Allah'a kolaydır.**» Burada, tehditte bir mubalağa vardır. Hiçbir kimse ondan kaçamaz ve direnemez.

Akıllı insan, tehlikelere düşmekten kaçınmalıdır. Hukuka tecavüz etmemekte itina göstermelidir. Allah, malı ve nefsi korumayı, aynı anda emrediyor. Bu ikisi, insana hayatını devam ettiren ikiz kardeşler gibidir.

Malı bâtıl yollarla yemek, insanın hem dinini, hem de dünyasını perişan eder. Doğrudan kendisine zarar verir ve helâk olmasına sebep olur. Bazı işlerin etkisi dünyada görülür.

Anlatıldığına göre sultanın biri, Şeyh Alâuddevle'ye bir ceylân göndermiş ve bunun helâl olduğunu söylemiş. Şeyh de demiş ki: " Ben Tus'ta idim. Emirlerden biri bana, tavşan getirdi ve kendi eliyle avladığı için helâl olduğunu ve yememi söyledi. Ben de ona, İmam Ca'fer Sadık'a göre, tavşanın bana haram olduğunu söyledim. Bir başka gün de, ceylân getirerek, o ceylânı, babasından kalan at üzerinde, kendi eliyle yaptığı okla avladığını ve yememi söyledi. Bunun üzerine aklıma şu geldi. Âmirlerden biri, Mevlânâ Cemal'e iki tane ördek getirmiş ve ördekleri doğan vasıtasıyla yakaladığını söyleyerek, Mevlânâ Cemal'in bunları yemesini istemişti. Mevlânâ da : 'Söz, iki ördek konusunda değil, doğanın azığı konusundadır. Hangi yaşlı kadının tavuğunu yiyerek, avlayacak kadar kuvvetlendi acaba? Atının üzerindeyken avlamış olduğun ceylân, av ise de, atının yemi olan arpa hangi mazlumun azığıydı acaba?' demiş ve onu yememişti" dedi. (16)

Terzinin biri, büyüklerden birine şöyle sormuş : " Zalimlerin elbisesini dikerken, zulme yardımcı oluyor muyum acaba ?" O da demiş ki : "Bu söz senin hakkında değil, iğne yapan demirci hakkındadır."(17)

Bu gibi olaylar, zamanımızda pek az ise de, helâldan kazanmaya çok dikkat etmek gerekir. Çünkü ona ulaşmak çok önemlidir.

31. «**Eğer**» Allahü Teala ve onun Rasûlü tarafından «**yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin**» küçük «**kusurlarınızı örteriz ve**

16- Bursevî Hazretleri, helâl ve haram konularında, müslümanların araştırma yapıp, takva sahibi olmalarını ve şüpheli şeylerden sakınmalarını ikaz etmek için bunları kaleme almıştır. (Mütercim)

17- Bu, takva sahibi olmak ve şüpheli şeylerden uzaklaşmak konusunda Şeyhin aşırı dikkatidir. Bununla haram ve helâl konularında müslümanları çok titiz davranmaya teşvik etmeyi amaçlamıştır.

sizi,» razı olacağınız **«güzel bir makama koyarız.»** Bu makam da cennettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) : " *Bir kimse, büyük günahları işlemekten kaçınırsa, bir namaz diğer namaza kadar, bir cuma diğer cumaya kadar ve bir Ramazan da diğer Ramazana kadar yaptığı (küçük) günahlara keffâret olur.*"(18) buyurmuştur.

"Kebâir", yani büyük günahlar konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bu görüşlerin en doğrusuna göre, Allahü Tealâ'nın had cezası koyduğu ve ceza vermekle tehdit ettiği her günah, kebâirdendir.

Enes b. Mâlik : "Bugün sizler, öyle işler yapıyorsunuz ki, sizin gözünüzde onlar kıldan daha incedir. Halbuki biz o günahları, Hz. Peygamber zamanında kebâir sayıyorduk" demiştir.

Bilmiş olunuz ki, büyük günahlardan sakınmak, küçük günahların bağışlanmasına vesile olur. Büyük ve küçük günahlardan kaçınmak sûretiyle çok güzel bir yere, Allahü Tealâ'nın huzuruna girmek mümkün olur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kuşkusuz Allah güzeldir, sadece güzel ve temiz olanı kabul eder"* buyurmuştur. (19)

Büyük günahlar, üç gurupta toplanmıştır :

1. Heva'ya uymak : Heva, insan nefsinin, şehevî arzulardan zevk almasıdır. Bu konuda Allahü Tealâ : *"Hevaya uyma! Seni Allah yolundan saptırır"* (Sâd: 26) buyurmuştur.

2. Dünyayı sevmek : Bütün büyük günahların bineği mesabesindedir. Adam öldürmek, zulüm yapmak, hırsızlık ve soygun yapmak, gasb ve talan etmek, faiz almak ve vermek, yetim malı yemek, yalan yere yemin etmek ve zekât vermemek gibi büyük günahlar, dünyayı sevmenin bir sonucudur. Allahü Tealâ : *"Kim dünya ekinini isterse, ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat, onun ahirette bir nasibi yoktur"* (Şûra: 20) buyurur. Hz. Peygamber de bu konuda : *"Dünya sevgisi, bütün kötülüklerin başıdır"* buyurmuştur.(20)

18- Müslim ve Tirmizî: *"Beş vakit namaz..."* kelimesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/397.

19- Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Uzunca bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/565.

20- Beyhakî, Hasan el-Basrî'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, 2/68.

3. Etkiyi, Allah'tan başkasında görmek: Şirk, riya ve nifak gibi şeyler bundan kaynaklanır. Onun içindir ki Allahü Tealâ : *"Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını, dilediğine bağışlar"* (Nisa: 48) buyurur.

32. «Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin.» Temennî, olmayacağı bilinen veya zannedilen bir şeyi istemektir. Allah'ın size vermiş olduğu, mal ve makam gibi dünyaya ilişkin şeyleri elde etmeyi temenni etmeyin. Bu gibi malları elde etmede birbirinizle yarışmayın. Bunlar, Allahü Tealâ'nın, herkesin durumuna göre kullarına vermiş olduğu paylardır. Herkesin, Allah'ın kendine vermiş olduğu şeye razı olması, başkalarına verilen şeye haset etmemesi gerekir.

Denilir ki : Miras konusunda Allahü Tealâ, kadınlara erkeğin yarısı kadar pay verince, kadınlar : "Bize iki pay, erkeklere bir pay verilmesine bizim daha çok ihtiyacımız var. Biz zayıfız, onlar ise kuvvetlidirler. Onlar, geçimlerini daha kolay temin ederler" demişler. Bu âyet-i kerimenin, bu olay üzerine indiği söylenir.

«Erkeklere de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var.» Mirasta, her grubun yeteneklerine göre belli payları vardır. Allah, herkes kendi hakkına razı olsun diye, *"kazandığı"* deyimini kullanmış ve herkese belli bir payı hak olarak vermiştir. Herkesin hakkı kendisine tahsis edilmiştir. Dolayısıyla hiçbir kimse diğerinin hakkına göz dikmesin.

Sizden başkasına tahsis edilen kazanılmış hakkını değil, **«Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin.»** Allah'ın, tükenmek bilmeyen nimet hazinelerinden, dilediğinizi isteyin. O size, istediğinizi verir.

«Allah, her şeyi bilendir.» O, her insanın neyi hak ettiğini çok iyi bilir, ilim ve hikmeti gereği herkese hakkını verir. Bunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Allahü Tealâ, insanların farklı olmasına, rütbe ve sanatlarının değişik olmasına aldırmaz. Bazı insanların sultan, bazılarının vezir ve bazı insanların da sanatçı olmasına bakmaz. Çünkü sistem bu farklılıklar üzerinde durmaktadır.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا
مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذ۪ينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ
فَاٰتُوهُمْ نَص۪يبَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدًا (٣٣)
اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا
اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ
بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَاللَّات۪ي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ
فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ
سَب۪يلًا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَب۪يرًا (٣٤)

33. Ana, baba ve akrabaların bıraktıkları her şey için mirasçılar kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Şüphesiz Allah, her şeye şâhittir.

34. Erkekler, kadınlara hâkimdirler. Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır. Erkekler ise mallarından harcamaktadırlar. İyi kadınlar, itaatkâr olanlar ve Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır. Dik kafalılık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse, artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah, yücedir, büyüktür.

33. «Ana, baba ve akrabaların bıraktıkları» tereke ve mal gibi **«her**

şey için mirasçılar kıldık.» *Mevlâ* kelimesinin çoğulu olan *"mevâlî"* mirasçılar anlamındadır. Dereceleri farklı olup, istihkaklarına göre, ölen kişinin malından paylarını alırlar. Mevâlî de, diğer mirasçılar gibi, ashab-ı ferâiz ve asabedirler. O zaman âyetin manasını şöyle anlamamız gerekir : Ölen; anne, baba ve akrabaların, geride bıraktıkları mallardan, pay alacak mirasçıları her toplulukta var ettik. Yani bu mirasçılar her toplumda vardır.

«Yeminlerinizin bağladığı kimselere de» mirastaki **«paylarını verin.»** Bunlar, sözleşmeli mirasçılardır. (Mevâlî'l-muvâlât.) Birisiyle yardımlaşma sözleşmesi yapan kimse, anlaştığı adamın malından, altıda bir miras alırdı. Daha sonra bu hüküm, *"Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine daha uygundur"* (Enfâl: 75) âyetiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

«Şüphesiz Allah, her şeye şâhittir.» Onlara verdiğinizi de, vermediğinizi de çok iyi bilir. *"Şâhittir"* ifadesiyle, bu payı vermeye teşvik, vermeyenlere ise, tehdit vardır.

Bir görüşe göre, *"yeminlerinizin bağladığı kimseler"*den kasıt, yardımlaşma sözleşmesi yapan kimselerdir. *"Verin"*den kasıt ise, yapılan sözleşme gereği, yardımlaşma, nasihat etme ve insanî ilişkilerde dürüst olmaktır. Her müminin, mümin kardeşine yardım etmesi, onun kurtuluş ve iyiliğini istemesi, nifak ve düşmanlıktan uzak durması gerekir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : *"Müminler, birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücut gibidirler. Vücudun herhangi bir organı rahatsız olursa, diğer organları da bu yüzden ateşlenir ve uykusuz kalır."*(21)

İnsanın yapması gereken şey, kendisi için sevmiş olduğu hayırları, diğer insanlar için de sevmesi, onlara öğüt vermesidir. Çünkü öğüt, dinin direğidir. Öğüt verme ve zorlama yoluyla eziyet verecek şeyleri ortadan kaldırması, yani gelecek kötü şeylere engel olması, onlara şefkat ve merhametle davranması, bir kimseyi, beğenmediği bir şekilde anmaması gerekir. Çünkü, her insana vekil olan bir melek vardır, arkadaşına söylediği şeyi kendisine geri çevirir. Olgun insan kim olursa olsun, hiç kimsenin başına gelen kötülüğe sevinmez. İnsanların iyisine de, kötüsüne de ihsanla sevgi besler. Onların sıkıntılarına katlanır. İnsanlardaki asıl cevher böylece ortaya çıkar.

34. «Erkekler, kadınlara hâkimdirler.» Yararlı olan işlerini görüp gözetirler, fena olanları ise, engellerler. Tıpkı valilerin, halkın işini görüp gözettiği gibi. Erkekler kadınları terbiye edip eğitirler. Bu hakimiyet iki sebepledir.

---

(21) Buharî, Müslîm, Ahmed b. Hanbel. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/547.

Birisi, insanın kendi kazanmasıyla olan, diğeri ise, Allah'ın vermesiyle.

«**Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır.**» yani erkekleri akıl, kuvvet, kahramanlık, cesaret ve hoşgörü bakımından kadınlara üstün kılmıştır. Bu, Allah vergisidir. Kendi kazanmalarıyla olan üstünlükleri de «**Erkekler ise, mallarından harcamaktadırlar**» ifadesiyle belirtilmiştir. Erkekler nikâhta, mehir ve nafaka gibi şeylerde kendi mallarından verme açısından, yine kadınlara üstün kılınmıştır.

Rivayet edildiğine göre, ashabın ileri gelenlerinden, Sa'd b. Rebî'in hanımı olan, Habîbe binti Zeyd, kocasına karşı huysuzluk etmiş. Sa'd da ona bir tokat atmış. Babası ise kadını alarak, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şikâyete gitmiş. Hz. Peygamber: *"Kısas yapalım"* buyurmuş. Bunun üzerine işte bu âyet inmiş. Peygamber efendimiz ise : *"Bizim dileğimiz başka, Allah'ın dileği başka. Allah'ın dileği daha hayırlıdır"* buyurmuş ve kısastan vazgeçilmiş.

«**İyi kadınlar,**» kadınlar içerisinde sâliha olanlar, «**itaatkâr olanlar**» Allah'a itaat eden ve kocalarının hukukunu koruyanlar «**ve Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri, kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır.**» Kocaları olmadığı zamanlarda, evlerinin eşyasını, ırzlarını ve korumaları gereken şeyleri muhafaza edenlerdir. Bu âyetle kadınlar, kocaları olmadığı zamanlarda, onların malını korumaya teşvik edilmiş ve bu konuda müjde ve ceza ile karşı karşıya oldukları belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kadının hayırlısı, kendisine baktığın zaman sana sevinç veren, emrettiğin zaman itaat eden, kendisinden uzak kaldığın zamanlarda da, malını ve kendisini koruyan kadındır"* buyurmuştur.(22)

«**Dik kafalılık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin.**» Buradaki hitap kocalaradır. Kadınlara nasıl hakim olacakları bildirilerek, kendilerine yol gösteriliyor. Kocalara deniyor ki : Eğer hanımlarınızın, size karşı huysuzluk etmesinden korkarsanız, onlara nasihat edin. Bu nasihatiniz, onları iyiliklere teşvik edip, kötülüklerden sakındırma yoluyla olsun. Onlara öğüt verin. Öğüt, katı kalpleri ve nefret edilen huyları yumuşatır.

Eğer öğüt ve uyarılarınız, hanımlara faydalı olmazsa, «**yataklarından**

22- Hâkim, Beyhakî. Ebû Davud, şu lafızla tahric etmiştir: *"Kişinin hayırlı bir hazinesini size haber vereyim mi? Kendisine baktığı zaman ona sevinç veren sâliha bir kadın.."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/163.

ayrılın ve...» Onlarla aynı yorgan altına girmeyin ve onlarla teması kesin. Verdiğiniz öğütler ve yataklarından ayrılmak sûretiyle yapmış olduklarınızdan da bir sonuç elde edemezseniz, yaralamamak, incitmemek, bir yerlerini kırmamak ve yara bere izi bırakmamak şartıyla, **«onları dövün.»** Bu üç davranış, birbiri peşinden gelen ve aşamalı olarak uygulanması gereken şeylerdir.

«Eğer» bu uygulamalardan sonra **«size itaat ederlerse, artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın.»** Onları kınamayın ve eziyet etmeyin. Onlara sataşmayı bırakın ve yaptıklarını, yapmamışlar gibi kabul edin. Çünkü, günahlardan tevbe eden, günah işlememiş gibidir.

«Çünkü Allah yücedir, büyüktür.» Allahü Tealâ, onlara karşı sizden daha üstün bir kudrete ve daha büyük bir güce sahiptir. Allah'a karşı gelmekten sakının, kötü huylarından dönerlerse onları affedin ve kendilerine ceza vermeyin. Çünkü siz, yüce şanına rağmen Allah'a âsî oluyorsunuz, sonra tevbe ediyorsunuz, Allah da tevbenizi kabul ediyor. Size karşı hata edeni, hatasından döndüğü zaman, affetmeye en hak sahibi olan sizsiniz. Birisi, hanımının zina, fenalık, fesat veya kötü bir şey yaptığının farkına varırsa, onu boşar. Onsuz yaşamaya sabredemezse, boşamaz. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir zat gelerek : " Ey Allah'ın elçisi! Benim bir hanımım var. Kendisine dokunan eli geri çevirmez" dedi. Hz. Peygamber de : *"Boşa onu"* buyurdu. Adamın, "Nefsimin ona uymasından korkuyorum" demesi üzerine, Hz. Peygamber : *"Öyleyse tut onu, boşama"* buyurdu.(23) Çünkü, eğer hanımını boşamış olsaydı, nefsine uyup, yine hanımıyla beraber olacaktı ve her ikisi de suç işleyeceklerdi. Böyle bir korku vardı. Onun içindir ki, bir fesadı önleme bakımından, bunların nikâhlı kalmalarında fayda görülmüştür. Erkekler, hoşlarına gitmeyen bazı şeylere katlanmak zorundadırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Kocası kendisinden razı olarak ölen kadın, cennete girer"* buyurdu.(24)

Hz. Peygamber, bir başka hadislerinde ise şöyle buyurur : *"Dünyada bir kadın, kocasına eziyet verdiğinde, o adamın Huriler'den olan eşi der ki : 'Allah seni kahretsin! O adama eziyet etme. O senin yanında yabancıdır. Yakında seni bırakıp bize gelecektir.' "* (25)

---

(23) Ebû Davud ve Neseî, *Nikâh*, 6/67. Lafız Neseî'nindir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/533.

(24) Tirmizî rivayet etmiş ve, "hasendir" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/495.

(25) Tirmizî, Radâ'. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/496.

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ
بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا
اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾
وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

35. Eğer, aralarındaki anlaşmazlıktan endişe duyarsanız, bir hakem erkek tarafından, bir hakem de kadın tarafından gönderin. Eğer düzeltmek isterlerse, Allah da onların arasını bulur. Şüphesiz Allah en iyi bilen ve haberdar olandır.

36. Allah'a ibadet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik edin. Akrabaya ve yetimlere iyilik edin. Yoksullara ve yakın akraba olan komşuya iyilik edin. Uzak komşuya da iyilikte bulunun. Yanınızda bulunan arkadaşa da iyilik edin. Yolcuya ve elleriniz altında bulunanlara da iyilik edin. Allah, kendini beğenen ve kibirlenen kimseleri sevmez.

35. Ey hâkimler! «**Eğer,**» karı-koca «**aralarındaki anlaşmazlıktan endişe duyarsanız**» ve bu anlaşmazlığın kimden kaynaklandığını bilemezseniz, bunların arasını düzeltmek üzere, âdil, hüküm vermeye ve ara bulmaya kabiliyeti olan «**bir hakem erkek tarafından,**» bunun gibi «**bir**» başka «**hakem de kadın tarafından,**» bunların arasını bulmak üzere kendilerine «**gönde-**

rin.» Çünkü yakınlar, onların iç durumlarını daha iyi bilir ve aralarını bulmaya daha isteklidirler. Onlar üzerinde daha etkili olur ve onların nefislerini daha iyi teskin ederler. Eşlerin nefisleri, o hakemlere daha çok ünsiyet sağlar. Eşler, birbirlerine karşı, içlerinde besledikleri kin veya sevgiyi, yakınlarından olan hakemlere daha iyi açıklarlar.

«Eğer» eşler aralarını **«düzeltmek isterlerse, Allah da onların»** yani karı kocanın **«arasını bulur.»** Böylece, o hakemler sayesinde, karı koca arasında sevgi ve uyum ortaya çıkar. Kalblerine sevgi ve muhabbet aşılanmış olur. Burada bir uyarı vardır. Kim, niyetini temiz tutarak, halis kalble bir şey isterse, Allahü Tealâ o kişiyi isteğine ulaştırır.

«Şüphesiz Allah» gizli ve açık olanları **«en iyi bilen ve haberdar olandır.»** O, anlaşmazlığı giderip, uyuma nasıl çevireceğini çok iyi bilir. Âyette, araları açık olanları düzeltmeye teşvik vardır. Hz. Peygamber bir hadislerinde: *" Namaz, oruç ve zekât derecesinden daha faziletli bir dereceyi size haber vereyim mi?"* diye sorar. Yanında bulunanlar: "Evet, haber ver ey Allah'ın elçisi" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Kişilerin arasını düzeltmektir"* buyurur.(26) Yine Hz. Peygamber: *"Dikkat edin, din nasihattır"* buyurmuş ve bu ifadeyi üç defa tekrarlamıştır. "Kimler için ey Allah'ın elçisi?" sorusuna ise : *" Allah için, O'nun Rasulü için, Kitabı için, mü'minlerin liderleri için ve herkes için"* cevabını vermiştir.(27)

Allah için olan nasihat, O'na inanmak ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak, O'nun emirlerini yapıp, yasaklarını terkederek, diğer insanlara da bu yolu göstermektir.

Rasûlü için olan nasihat, onun sünnetini yaşayarak, insanları ona çağırmaktır.

Kitabı için olan nasihat, ona inanarak onu okumak, onda olan ilkeleri uygulamak ve insanları ona çağırmaktır.

Liderler için olan nasihat, kılıçla onların karşısına çıkmamak, onları adalet ve insafa davet ederek, insanları da buna yönlendirmektir.

Herkes için olan nasihat ise, kendin için sevdiğini, insanlar için de seve-

---

26- Ebû Davud, Tirmizî, Mâlik *Muvatta*'ında, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/668.

27- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî ve Neseî rivayet etmiştir.

rek, onların aralarını düzeltmek, onları terketmemek ve onları kurtuluşa çağırmaktır. Şüphesiz ki ıslahatçı ve hataları düzelten kimseler bozguncuların tersine olarak, insanların hayırlılarıdır. Bozguncular ise, halkın şerlileridir. Onlar, yer yüzünde fesad çıkarmaya çalışırlar. Fitneyi yok etmeyip, uyandırmaya çalışırlar. Bir haberde : *"Fitne uykudadır. Lânet olsun onu uyandırana"* buyurulmuştur.(28)

36. «Allaha ibadet edin.» İbadet, emredilen her şeyi yapmak, yasaklanan her şeyi de terketmektir. Ancak, her ikisi de, sırf Allah emretmiş olduğu için yapılacaktır. Böyle olunca; kalbin ve organların yapmış olduğu bütün ameller, ibadet kapsamına girer.

«O'na» herhangi bir put, ya da başka **«hiçbir şeyi ortak koşmayın.»** Açık şirk olan küfürden ve gizli şirk olan riyadan uzak durun. **«Ana babaya iyilik edin.»** İnsanların iyilik etmeleri gereken kimseler sayılırken, ilk sırayı anne ve babalar alıyor. Çünkü anne baba hakkı, en büyük kul hakkıdır. Onlara gereği gibi hizmet edilerek, kendilerine ihsanda bulunulmalı. Onlara yüksek sesle hitap edilmemeli, sert konuşmamalı, isteklerini yerine getirmeye koşmalı ve güç nisbetinde kendilerine infakta bulunulmalıdır.

Kardeş, amca, dayı gibi **«akrabaya ve yetimlere iyilik edin.»** Yetimlere iyilikten maksat, onların hallerine en uygun olanı infak etmek ya da onlara vasî tayin edilmişse, mallarını iyi korumaktır.

«Yoksullara» her türlü iyilik, sadaka ve yemek yedirmek sûretiyle iyilik edin **«ve yakın akraba olan komşuya iyilik edin.»** Komşulardan yakın olanına yahut da, komşu olmakla beraber akrabanız ya da dindaşınız olanlara iyilik edin. **«Uzak komşuya»** ya da akraba olmayan komşuya **«da iyilikte bulunun..»**

Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Üç çeşit komşu vardır:*

1- Üç hakkı olan komşu. Bu, akraba ve müslüman olan komşudur. Komşuluk hakkı, akrabalık hakkı ve islâm hakkı vardır.

2- İki hakkı olan komşu. Akraba olmayan Müslüman komşudur. Komşuluk hakkı ve islâm hakkı vardır.

3- Bir hakkı olan komşu. Gayr-i Müslim (kitap ehli) olan komşudur. Bunun sadece komşuluk hakkı vardır." (29)

28- Râfi'î, Enes'ten rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/280.

29- İmam Taberânî ve Bezzar rivayet etmiştir. Bir benzeri de, Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde vardır. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/67.

Yolculuk, öğrenim ve meslek gibi konularda birlikte çalıştığınız, **«yanınızda bulunan arkadaşa da iyilik edin.»** Çünkü o, size arkadaşlık etmiş ve yanınızda bulunmuştur. Mescidde, ya da bir topluluktaki arkadaşınız da böyledir. Onun hakkını da gözetmeniz ve onu unutmamanız gerekir. Çünkü onu, kendinize ihsan edilmesine vesile kılacaksınız.

«Yolcuya ve elleriniz altında bulunanlara da iyilik edin.» Yolcu, bir beldeden, başka bir beldeye sefere çıkandır. Onu konuk edin ve kendisine yemek verin. Eliniz altında bulunanlar, köle veya cariyelerdir. Onları iyi eğiterek, kendilerine ihsanda bulunun. Yapamayacakları şeyleri onlara yüklemeyin. Sert sözlerle incitmeyin. Onlara iyi muamelede bulunun ve kendilerine, ihtiyaç duydukları kadar, yiyecek, içecek ve giyecek verin.

«Allah,» kibirlenerek arkadaşlarına ve komşularına bakmayan **«kendini beğenen»** kimseleri ve kendisine uygun olmayan şekilde böbürlenen **«ve kibirlenen kimseleri sevmez.»**

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ
قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

37. Bunlar, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. Allah'ın, lütfundan kendilerine vermiş olduğu nimeti gizlerler. Biz de o kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırladık.

38. Bunlar mallarını, insanlara gösteriş için harcarlar. Allah'a ve ahiret gününe inanmazlar. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!

39. Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe inanıp, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi? Allah, onları çok iyi bilendir.

37. «Bunlar,» kendilerine verilen şeylerde **«cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler.»** Onlar, insanları cimri olmaya çağırırlar ve mallarını Allah yolunda harcamalarına engel olurlar. **«Allah'ın, lütfundan kendilerine vermiş olduğu»** mal ve zenginlik gibi **«nimeti gizlerler. Biz de o kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırladık.»** Burada, "Biz de onlar için alçaltıcı bir azap hazırladık." diye zamir kullanılacağı yerde *"O kâfirlere..."* denilerek açıkça isim getirilmiştir. Bunun sebebi, zikredilen sıfatı taşıyan kimselerin, Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiklerine işaret içindir.

Yahudilerden bir gurup, nasihat etme şekliyle, Ensar'a şöyle diyormuş : "Mallarınızı harcamayın. Sizin fakirliğe düşmenizden korkarız." İşte bu âyet, yahudilerin bu sözleri üzerine nazil olmuştur.

38. «Bunlar mallarını, insanlara gösteriş için harcarlar.» Kendilerine : "Ne cömert insan! Ne iyilik sever insan! " densin ve övünsünler diye mallarını harcarlar. Allah rızası için bir şey harcamazlar. Dolayısıyla bu kimseler de, daha önce zikredilenlere, yerilme ve cezalanma konusunda ortak olmuşlardır. Çünkü, cimrilik ve israf, ifratla tefrit arasında çelişik iki durumdur. Bunların ikisi de, çirkinlikte, kınanma ve yerilme hususunda eşittirler.

«Allah'a ve ahiret gününe inanmazlar.» Böyle oldukları için de, infakta bulunarak Allah'ın rızasına ve sevaba ulaşamazlar. Onlar, mallarını Hz. Peygamber'e düşmanlık için harcayan Mekke müşrikleridir.

«Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!» Şeytan ve onun yardımcıları ne kötü arkadaş ve yakındırlar! Çünkü onları çirkinliklere sürüklemiş ve çirkin şeyleri onlara güzel göstermiştir.

39. «Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe inanıp, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan» O'nun yolunda ve gösterişsiz olarak **«harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi?»** Bu ifade, onların menfaat için cahillik yapmalarını kınamakta ve onları, cevap aramak için düşünmeye teşvik etmektedir.

«Allah, onları»n gerçek durumlarını **«çok iyi bilendir.»** Allahü Tealâ, onların yaptıklarını mutlaka bilir. Bu ifade, onların cezalandırılacağına ilişkin bir tehdittir. Allah, şerli kimselerin yaptıklarının kötülüğünü ve görüşlerinin zayıflığını haber vermektedir. Böylece, alçak ve basit bir dünya malına kanıyorlar ve birçok gerçek uhrevî makamlardan yoksun oluyorlar.

Hikmetli söz söyleyenlerden biri demiş ki : " Gösteriş ve şöhret için taatte bulunan, kesesini çakıl taşlarıyla doldurarak çarşıya çıkan adama benzer. İnsanlar ona, 'Bu adamın kesesi ne kadar dolu ' derler. Halbuki onun, bu sözden başka hiçbir menfaatı yoktur. O keseyle bir şey satın almak istese, ona hiçbir şey vermezler. Gösteriş ve şöhret için iş yapanlar da böyledir."

Hâmid el-Leffâf şöyle der : "Allahü Tealâ bir kimseyi cezalandırmak istediği zaman, ona şu üç şeyi yapar :

1. Ona, ilim nasip eder, fakat ilim adamlarının yaptığını yaptırmaz.
2. Ona, sâlihlerle sohbeti nasip eder, fakat onların hukukunu tanıtmaz.
3. Ona itaat kapısını açar, fakat ihlâsı engeller.

Bütün bunlar, onun kötü niyetinden ve kötü gidişatındandır. Eğer niyet sağlam olmuş olsaydı, Allah ona, ilmin faydasını ve amelin ihlâsını nasip kılardı."

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ
مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ
بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ

ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

40. Şüphesiz ki Allah, zerre kadar haksızlık etmez. Yapılan bir iyiliği kat kat artırır ve sahibine kendi katından büyük mükâfat verir.

41. Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şâhit getirdiğimizde, halleri ne olacaktır?

42. O gün, peygambere isyan edip, inkâr edenler, yerle bir olmayı isterler. Allah'tan, hiçbir sözü gizleyemezler.

40. « Şüphesiz ki Allah, zerre kadar haksızlık etmez.» Mükâfattan zerre miktarı eksiltmez ve cezayı da zerre miktarı artırmaz.

"Zerre"; kırmızı ve ufacık karınca demektir. O kadar ufacık ki, neredeyse görülemeyecek. Yahut da, toprağın en ufak parçaları demektir. Zerre kelimesi, evlerin içerisinde uçuşan ve ancak güneş ışığında görülen tozları da ifade eder. Mübâlağaya en uygun olan da odur.

Zerre miktarı kadar bile olsa, «**yapılan bir iyiliği**»n karşılığını «**kat kat artırır ve sahibine kendi katından büyük mükâfat verir.**» Bu iyiliği yapana, kendi katından ikram olmak üzere mükâfat verir. Bu ikrama *"ecir"* denilmiştir. Çünkü, İkram çalışmanın karşılığı olan ecre bağlı olup onun üzerine fazlalık olarak verilmiştir. Sahih bir haberde şu ifade yer almaktadır :

"Cennet ehli içeriye girince, Allahü Tealâ meleklere: *"Benim dostlarımı yedirin"* der ve onlara rengârenk yemekler verilir. Her lokmada, diğerlerinde bulamadıkları, bambaşka bir lezzet bulurlar. Yemeyi bitirdikleri zaman, Allahü Tealâ : *"Kullarımı içirin"* der. Onlara içecek verilir. Her yudumda, diğerinde olmayan bir lezzet bulurlar. Bunu da bitirdikleri zaman Allah onlara: *"Ben sizin Rabb'inizim. Size olan sözümü yerine getirdim. Benden isteyin, size vereyim"* buyurur. Bunun üzerine onlar, iki veya üç defa : "Senin rızanı isteriz" derler. Allah da : *"Sizden fazlasıyla razı oldum. Bugün size, bütün bunlardan daha büyük bir ikramda bulunacağım"* buyurur. Perdeyi açar ve Allahü Tealâ'nın dilediği kadar O'na bakarlar ve O'na secdeye kapanırlar. Secdede, Allah'ın dilediği kadar kalırlar. Sonra Allah onlara : " *Kaldırın başlarını zı, burası ibadet yeri değildir"* der. Bunun üzerine, kendilerine ikram edilen bütün nimetleri unuturlar. Çünkü o anda, Allah'a bakmak, kendileri için, bütün nimetlerden daha sevgili olmuştur."(30)

41. Ey Muhammed! (s.a.v.) Kıyamet gününde, «**her ümmetten**» yani bütün milletlerden ayrı ayrı kavimlerine «**bir şahit, seni de bunlara şâhit getirdiğimizde halleri ne olacaktır?**» Her ümmetten kavimlerine ayrı ayrı getirilecek olan şahit kendi peygamberleridir.

Kıyamet gününde, her peygamber kendi ümmetine şahitlik yaptığı gibi, sen de kendi ümmetine şahitlik yapacaksın. O zaman, senin ümmetin içerisinde bulunan asi ve günahkârların durumu ne olur? Yahudi, hıristiyan ve diğer kâfirler ne yaparlar o gün?

42. «**O gün, peygambere isyan edip, inkâr edenler, yerle bir olmayı isterler.**» Hz. Peygamber'e isyan ederek inkâra sapanlar, ölüler gibi yerin dibine gömülmeyi arzu edecekler. Yahut da onlar, kıyamet günü, tekrar diriltilmemeyi böylece kendileriyle toprağın eşit olmasını dileyeceklerdir. «**Allah'tan, hiçbir sözü gizleyemezler.**» Onların birşey gizlemeye güçleri yetmeyecektir. Çünkü organları şâhitlik yapacaktır. Rivayet edildiğine göre, onlar bunu söylediklerinde, Allah ağızlarını mühürleyecek ve organları yaptıklarına şahitlik yapacaktır. O gün, onların işi çok kötü olacak ve yerin dibine geçmek isteyeceklerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: " *Kıyamet gününde Nuh peygamber çağrılacak ve : ' Buyur ey Rabbim, emret! ' diyecek. Allah : 'Tebliğ ettin mi?' diye sorunca da : 'Evet' cevabını verecek. Bunun üzerine Nuh'un ümmetine : 'Nuh size tebliğ etti mi?' diye sorulacak. Onlar da : 'Bize uyarıcı gelmedi' diyecekler. O zaman Allah: 'Ey Nuh! Senin tebliğ ettiğine kim şahitlik edecek?' diye soracak. Nuh da: 'Muhammed ve onun ümmeti şahitlik edecekler'diye cevap verecek. Bunun üzerine Hz. Muhammed ve ümmeti, Hz. Nuh'un ümmetine tebliği ettiğine şahitlik edecekler."* Buna *"Rasûl de size şahit olsun"* (Bakara: 143) âyeti işaret etmektedir." Sonra da diğer Peygamberler çağırılacak. (31)

30- Bu lâfızla varid olan bir haber görmedim. Fakat sahih hadiste, *"Cennette Allah'ı görme"* başlığı altında serdedilen hadisler arasında, buna benzeyen hadisler mevcuttur. Bkz. *Cem'ul-Fevâid*, 2/487.

31- Buharî ve Tirmizî rivayet etmiştir. Neseî de bunlara benzer şekilde rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 1/136. Hadisi, İmam Gazâlî de zikretmiştir.

Gazalî şöyle anlatır : "Bu durum, Allahü Tealâ'nın, hayvanlar arasında hüküm vermesinden ve boynuzsuzun boynuzludan hakkını almasından, vahşi hayvanlarla kuşlar arasında hüküm verip ve onlara : " Toprak olun" demesinden ve onların da hemen yerle bir olmasından sonradır. İşte o zaman, inkâr ederek Rasûle isyan edenler, toprak olmayı şiddetle arzu ederler. Kâfirler de toprak olmak isterler. Kur'ân'ın ifadesine göre o gün kâfir: *" Keşke ben, toprak olsaydım der"*. (Nebe: 40)

Biliniz ki; Nebi'ye, ümmetinin ameli gösterilir. Nebi de onları, simalarından ve amellerinden tanıyarak, kendilerine şahitlik eder. Hz. Peygamber'e, perşembe ve pazartesi gösterilir. Diğer peygamberlerle, anne ve babalara ise, cuma günü gösterilir.

Düşün ey kardeşim! Eğer âdil bir şahit olursan, sana da bütün davranışlarında ve sözlerinde şahitlik edilir. Senin şahitlerinin en büyüğü, senden haberdar olandır. Öyle ki, ona zaman ve mekân gizli kalmaz. Kendisine dönülüp, ona varılacağını bildirene amel yap! O, büyük ve küçük, az ve çok her amelin karşılığını verir. Günlerini boşa geçirme! Çünkü senin sermayen, günlerindir. Sermayeni iyi yakalarsan, kâr etmeye gücün olur. Çünkü ahiret malı, bu gün kesattır. Kesat zamanında, ahiret malı biriktirinceye kadar durmadan çalış! Bir gün gelir, bu mal değerli olur. Kesat gününde, az malların bulunacağı gün için malını artırmaya çalış. O gün bu malı isteyemezsin.

Rivayet edilir ki : Ölüler, iki rekât namaz kılmak için veya bir defa "lâ ilâhe illallah" demek için yahut da bir defa ***"Sübhanellah"*** demek için izin isterler. Kendilerine izin verilmez. Bunun üzerine ölüler; dirilerin, günlerini nasıl gaflette geçirdiklerine şaşarlar.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ
سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرٖى سَبٖيلٍ
حَتّٰى تَغْتَسِلُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ

الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43. Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın! Yolcu olmanız müstesna, cünüb iken de yıkanmadan namaza yaklaşmayın. Eğer hasta iseniz veya yolcu iseniz, yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya hanımlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah, çok affeden ve çok bağışlayandır.

43. «Ey İman Edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın!»

Rivâyet edilir ki: Abdurrahman b. Avf, (içkinin serbest olduğu zamanda) bir ziyafet hazırlamış ve ashabın ileri gelenlerini davet etmişti. Bunlar, yemiş içmişler ve sarhoş olmuşlar. Akşam namazı vakti gelince de, birini öne geçirip, arkasında cemaat olarak namaza durmuşlar. Namaz kıldırmak için öne geçirdikleri kişi, Kur'ân'daki Kâfirun sûresini okumaya başlamış. Sarhoş olduğu için de sûreyi: *"De ki : Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet ederim. Sizler de, benim ibadet ettiğime ibadet edersiniz"* şeklinde yanlış okumuş. Böylece, âyetlerin anlamı, tam tersine dönüvermiş. İşte bu âyet, bahsettiğimiz olay üzerine nazil olmuş ve namaz vakitlerinde, içki içmeyi terketmişlerdir. Artık içkilerini yatsıdan sonra içmeye başlamışlar, sabahlayıncaya kadar da, sarhoşlukları gitmiş. Böylece ne dediklerini bilir bir halde sabah namazını kılmışlar. Daha sonra da içkiyi, kesin olarak yasaklayan âyetler nazil olmuştur.

Sarhoşken namaz kılmayın denilmeyip de namaza yaklaşmayın, denilmesi mübalağa içindir. *Teysir*'de deniyor ki: "Burada yasaklanan, namazın kendisi değildir. Namaz bir ibadettir, yasaklanmaz. Yasaklanan şey, gerçek bir şekilde, Allah'ın kitabına uygun olarak kılınan namaza engel olan, içkinin kullanılmasıdır."

İmam Ebû Mansûr şöyle der: Hz. Peygamber'in (s.a.v.): *"Kaçan kölenin ve serkeşlik eden kadının namazı yoktur"* sözü de böyledir. Buradaki maksat, namaz kılmayı yasaklamak değildir. Kaçmayı ve serkeşlik etmeyi yasaklamaktır. Böylece; kaçmak, serkeşlik etmek ve sarhoş olmak, namazın farz olmasını düşürmek için kullanılamaz.

Âyetin anlamı: "Namaza başlamadan önce, ne dediğinizi bilmeyecek kadar sarhoş haldeyken, namaz kılmayın" demektir. Bu tecrübeden anlaşılıyor ki onların, namazda ne okuyacaklarını bilmeleri gerekiyor. Sarhoşluk, kişi ile aklı arasına giren bir haldir. Bu, en çok içkiden olur. Aşktan, uykudan, öfkeden ve korkudan da olabilir. Fakat sarhoşluk, içkide gerçek şekilde olur ve burada kastedilen de, içkinin verdiği sarhoşluktur.

Sarhoşların yapmış oldukları alış verişin caiz olmayacağı konusunda icmâ vardır. Öldürme ve buna benzer eylemlerine ise ceza verilir. Yaptıklarından sorumlu olur. Kendisine bir ceza olarak, yapmış olduğu boşama ve köle azadı da, bize göre geçerlidir. Şâfii mezhebinde ise geçerli değildir.

«Yolcu olmanız müstesna, cünüb iken de yıkanmadan namaza yaklaşmayın.» Cünüb demek, cenabet olan kimse demektir. Cenabet kelimesi, esas itibariyle, uzak olma anlamınadır. Cünüblük insanı, Kur'ân okumaktan ve namazdan uzaklaştırır.

Âyetin manası şöyle olur: Cünüb olduğunuzda hiçbir şekilde namaza yaklaşmayın, ancak sefer halinde olmanız hariç, o zaman özürlü sayılırsınız. Burada, namaza yaklaşmamanın sebebi, cünüb olma halidir. Âyet-i kerimede, namaz kılan kimselerin, kendilerini oyalayıp, kalplerini meşgul edecek olan şeylerden arınmış olmalarına ve nefislerini de kirletici şeylerden temizlemiş olmalarına işaret edilmiştir. Bu temizleme olayının en alt derecesiyle yetinilmemelidir.

«Eğer hasta iseniz...» Üç çeşit hastalık vardır:

Birincisi: Büyük ve tehlikeli yaralar gibi, su kullanılması halinde ölüme götüren hastalıktır.

İkincisi: Su kullanıldığı zaman ölüme götürmeyen, fakat büyük ızdırap çektiren ve rahatsızlığı artıran hastalık.

Üçüncüsü: Ölüm ve şiddetli elemden korkmamakla birlikte, vücutta bir kusur kalmasından korkulan hastalıktır.

Fıkıhçılar, ilk iki çeşit hastalık için, teyemmüm yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Üçüncü tip hastalık için ise, cevaz vermemişlerdir.

«Veya yolcu iseniz...» Teyemmüm burada, hastalık ve yolculuğa bağlanmıştır. -Halbuki bu hüküm, zorluk olan her yer içindir. Hatta Ebû Hanife: "Şehirde sıcak su bulunmazsa, cenabet kimsenin teyemmüm etmesi caizdir" demiştir.- Çünkü, suyu kullanma zorluğu genellikle hastalık ve yolculuk durumunda, olur.

«Yahut biriniz tuvaletten gelmişse...» *"Gâit"* kelimesi, çukur ve emin bir yer anlamınadır. Oradan gelen kişiden kasıt ise, hadestir, yani abdest bozmadır. Çünkü o çukur yere (tuvâlete) giden kimse, kendisini insanlardan saklayıp, orada tuvaletini yapar.

«Veya hanımlara dokunmuşsanız...» Yani onlarla cinsel ilişkide bulunmuşsanız, **«ve bu durumda»** yıkanmak için kullanabileceğiniz **«su da bulamamışsanız...»** Bu suyu bulamama durumu çeşitli sebeplere dayanabilir. Su hiç olmaz, su olur da uzak olur, su almak için kabınız olmaz, suya varmak için yılan veya yırtıcı hayvan tehlikesi olur vb... İşte o zaman, **«temiz toprakla teyemmüm edin.»** Zeccâc der ki: *"Sa'îd"*den kasıt, yeryüzünde olan temiz toprak vb. gibi şeylerdir. Üzerinde toprak olmayan bir taş parçası bulur ve ona teyemmüm ederse, böylece de temizlenmiş olur." Bu görüş, Ebû Hanife'nin görüşüdür.

Toprağı, **«yüzlerinize ve»** dirseklerinize kadar **«ellerinize sürün.»** Hz. Peygamber'in (s.a.v.), teyemmüm ederek, dirseklerine kadar ellerini meshettiği rivayet edilir. Teyemmüm, abdest yerine geçer ve zaruret ölçüsünde yapılır.

«Şüphesiz Allah, çok affeden ve çok bağışlayandır.» Âdeti, hataları affedip, günahkârları bağışlamak olanın, zorlaştırıcı değil, kolaylaştırıcı olması gerekir. Bunun için Hz. Peygamber: *"Tertemiz ve hoşgörülü olan İslâm diniyle gönderildim"* buyurmuştur.(32)

32- Hatib, Cabir b. Abdullah'tan merfu olarak rivayet etmiştir. Asıl metin: *"Tertemiz ve hoşgörülü olan İslâm diniyle gönderildim. Sünnetime uymayan benden değildir"* şeklindedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/7.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ اُوتُوا نَصٖيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ
وَيُرٖيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبٖيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَائِكُمْ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصٖيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذٖينَ هَادُوا
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهٖ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدّٖينِ
وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٤٦﴾

44. Kendilerine kitaptan pay verilenleri görmüyor musun ? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.

45. Allah, sizin düşmanlarınızı daha iyi bilir. Dost olarak da, yardımcı olarak da Allah yeter.

46. Yahudilerden bir kısmı, sözü asıl anlamından kaldırıp: "İşittik, karşı geldik, dinle dinlemez olası" derler. Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek: "Râinâ" derler. Eğer onlar: "İşittik, itaat ettik, dinle ve bizi gözet" deselerdi, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı. Fakat, inkârları sebebiyle, Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.

44. «Kendilerine, kitaptan pay verilenleri görmüyor musun?» Buradaki hitap, müminlerden görme kabiliyyeti olan herkesedir. Kitaptan maksat, Tevrat, pay ve nasip verilenler ise, yahudi din adamlarıdır. Âyetin anlamı şöyle oluyor: Onlara baktığınızda, gerçekten şaşılacak durumlarını görmüyor musunuz?

Bu âyet, iki yahudi din adamı hakkında nazil olmuştur. Onlar, münafıkların lideri olan Abdullah b. Ubey ve grubuna gelerek, onların müslüman olmalarını engellemeye çalışıyorlardı.

«Onlar, sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.» Onlar, kendilerine verilen hidayeti almayıp, sapıklığı alıyorlar ve kendi sapıklıklarıyla da kalmıyarak, siz müminlerin de, hakka ulaştıran doğru yoldan sapmanızı istiyorlar. Bunu, liderliğin, tümüyle kendilerinde olmasını istedikleri için yapıyorlar.

45. «Allah, sizin» bütün **«düşmanlarınızı,»** sizden **«daha iyi bilir.»** Bundan dolayı, onların ne yapmak istediklerini size bildiriyor ki, onlara karışmaktan sakınasınız ve onlardan korunasınız. Yahut da Allah, onların her halini ve işlerinin neticesini çok iyi bilir.

Sizin fayda ve menfaatinizi garanti etmek için, **«dost olarak da, yardımcı olarak da Allah yeter.»** O'na güvenin, O'nun yardımı ve dostluğu ile yetinin ve başkalarını dost edinmeyin. Onların kötülük ve hilelerine karşı, Allah size yardım eder. Bu da sizin için yeterlidir.

46. «Yahudilerden bir kısmı, sözü asıl anlamından kaldırıp:» Kaldırdıkları kelimenin yerine başka kelimeler koyarlar. Böylece, Allahü Tealâ'nın koymuş olduğu yerdeki kelimeyi kaldırmış olurlar.

Kelimeleri tahrif etmek iki şekilde olur: Birincisi, kelimeyi istenen anlamın dışında yorumlamak sûretiyle, bâtıl bir anlam çıkarmaktır. Zamanımızdaki bidat ehli kimselerin yaptığı gibi. Bunlar, kendi düşüncelerine aykırı olan âyetleri, kendi düşünceleri lehine yorumlarlar. İkincisi ise, kelimeleri, başka kelimelerle değiştirmek sûretiyle yapılan tahriftir. Yahûdî bilginleri böyle yapıyorlardı. Tevrat'ta Hz. Peygamber'i anlatan "Esmer Reb'a" kelimesini, "Adem Tuval" ve "recm" kelimesini de "had" kelimesiyle değiştirmek gibi.

Bunlar, inatlarını ve karşı gelmelerini tamamen gerçekleştirmek üzere, kendi bozuk görüşlerine uymayan sözler için: **«'İşittik»** fakat, emrine **«karşı**

geldik, dinle dinlemez olası' derler.»

"Dinle, dinlemez olası" ifadesi, iki anlam ifade eder: Birincisi, övme anlamına gelen "lütfen dinle, sana zorla dinletecek halimiz yok" demektir. İkincisi ise, yermek manasını ifade eden,"dinle ey dinlemez olasıca" demektir. Bu da ya sağırlıktan, ya da ölümden dolayı olur. Onların duası kabul olsaydı, Hz. Peygamber işitmez, sağır olurdu. Sanki onlar bunu onun aleyhindeki beddualarının kabul olmasını temenni ederek söylüyorlardı. Onlar Hz. Peygamber'e Medih-övme manasını kasdettiklerini belirterek söylüyorlar. Fakat içlerinde ikinci yani yermek manasını gizliyorlardı.

«Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek: 'Râina' derler.» *"Râinâ"* kelimesi de iki anlam ifade eder. Birincisi hayır ve iyiliktir. "Bizi gözet ve koru, sözümüze kulak ver ki, seninle konuşalım." anlamınadır. İkincisi ise, kötülük, sövme ve tahkir etme anlamı ifade eder. Onlar bu sözü söylerken de görünürde, saygı ve ihtiram kasdediyorlardı.

Onlar, bu ifadeleri, dillerini eğip bükerek kullanırlar ve böyle yapmaktaki amaçları da dinle alay etmektir. **«Eğer onlar,»** Allah'ın emirlerini ve yasaklarını işittikleri zaman, *"işittik ve karşı geldik"* yerine, **«'işittik, itaat ettik,»** *"dinle dinlemez olası"* yerine **«dinle ve»** *"râinâ"* yerine **«bizi gözet' deselerdi,»** ve sözlerinin altında şer ve fesat gizlemeselerdi **«kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı.»** Bu durum, kendileri için, daha dürüst ve daha âdil olurdu. Fakat böyle yapmayıp, inkârda devam ettiler, **«Fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir.»** Onları yüzüstü bırakmış ve hidayetten uzaklaştırmıştır. Çünkü onlar, inkârı ve sapıklığı tercih etmişlerdi. Bundan sonra onlar, **«artık pek az inanırlar.»** Bundan kasıt, Hz. Musa'ya olan imanları ve Hz. Muhammed'e karşı olan inkârlarıdır.

Bu âyette, dünyayı ahirete tercih eden, kötü ilim adamları kınanıyor. Hz. Peygamber: *"Allah rızasını kazanmak için elde edilecek olan ilmi, dünya menfaatı için elde edenler, cennetin kokusunu alamıyacaklardır"* buyurmuştur.(33)

Şeyh Şâzelî de şöyle der: "Faydalı olan ilim, Allah'a itaat etmede yardımcı olan, O'ndan korkmaya devam ettiren ve O'nun hududuna tecavüz ettirmeyen ilimdir. O ilim, Allah'ı tanıtan ilimdir."

33- Ebû Davud, *Kitabu'l-İlm,* hadis no: 3664; İbn Mâce, hadis no:252. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 4/544.

Şeyh Ebû'l-Hasan da der ki: "İlimler, paralar gibidirler. Dilerse onunla sana fayda verir, dilerse zarar verir. Eğer ilmiyle beraber Allah korkusu mevcut olursa sana mükâfatı ve sevabı vardır. Aksi halde, zararı ve cezası vardır. Senin leh veya aleyhine delil olacaktır o. Allah korkusunun belirtisi, dünyayı ve halkı bırakarak, şeytanla ve nefisle savaşmaktır."

Şâir der ki:

Takvasız ilimde şeref olsaydı,
Allah'ın yaratıklarının en şereflisi İblis olurdu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا
مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى
أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ
أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا
دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا
﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ
يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ انْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ
وَكَفَى بِهِ إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

47. Ey kendilerine kitap verilenler! Biz, yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevirmeden, yahut cumartesi ehline lânet ettiğimiz gibi onlara da lânet etmeden, yanınızdaki (kitap)ları da tasdik eder olduğu halde indirdiğimize iman edin.

Allah'ın emri, mutlaka yerine gelecektir.

48. Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını, dilediğine bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, büyük bir günah ile iftira etmiş olur.

49. Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve onlara, kıl kadar haksızlık edilmez.

50. Bak, nasıl Allah'a yalan yere iftirada bulunuyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter!

47. «**Ey kendilerine**» Tevrat isimli «**kitap verilenler!**» Size verilmiş olan Tevrat'ı da tasdik eden bu Kur'an'a inanın! Kur'ân'ın Tevrat'ı tasdik etmesi, Tevrat'ta anlatılan bazı haberleri doğrulaması, ondaki cezaları kabul etmesi ve onun tevhide olan çağrısını onaylaması ve insanlar arasındaki adaleti gerçekleştirmesidir.

«**Biz, yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevirmeden...**» *"Tamese"* kelimesi, izleri silip, belirtileri yok etmek demektir. Yani, ağız, burun, yüz ve gözlerdeki izleri silip, belirtileri yok etmeden önce Allah'a inanın! Yoksa onların başlarının önünü, arkası gibi dümdüz hale getiririz. İbn Abbas'ın ifadesine göre: "Deve tabanı ve hayvan tırnağına çeviririz". «**Yahut**» da, ileri gelenlerini çirkin bir şekle sokmak sûretiyle lânetler ve rezil ederiz. Tıpkı,«**cumartesi ehline**» yani yahudilere «**lânet ettiğimiz gibi onlara da lânet etmeden**», yani onları çirkin bir şekle sokup domuz ve maymuna benzeterek lânetlenmiş bir hale getirmeden, «**yanınızdaki (kitap)ları da tasdik eder olduğu halde indirdiğimize**», yani yanınızdaki Tevrat'ı da onaylayan Kur'an'a «**iman edin. Allah'ın emri**», yani azabı «**mutlaka yerine gelecektir.**» Bu onlar için çok şiddetli bir cezayı belirtir. Yani bu cezadan sakının! İnkârdan imana dönün! Tevbe edin ve bağışlanmanızı isteyin!

48. «**Şüphesiz ki Allah**» tevbe edip, yeniden imana gelmedikçe, «**kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz.**» Çünkü Allahü Tealâ'nın hikmeti, inkâr kapısını bütünüyle kapatmayı gerektirir ve iman ışığı, inkâr ve isyan karanlıklarını bütünüyle kapatır. İmanı olmayan kimsenin, inkâr ve isyanları asla bağışlanmaz. «**Bundan başkasını,**» Allah'a karşı işlenen günahlardan şirk dışında kalan büyük veya küçük günahları, «**dilediğine bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, büyük bir günah ile iftira etmiş olur.**» Bu bağışlama, Allahü Tealâ'nın bir ikram ve ihsanıdır. Bu ikram, tevbesiz de olabilir. Fakat bu durum, herkes için değildir. Allah bu ikramı, sadece dilediklerine yapar. Allah'a ortak koşarak, böyle büyük bir günaha giren kimseye ise, kesinlikle bağışlanma yoktur.

Bu âyet, Allah'a ortak koşmanın dışındaki günahların bağışlanacağını bildirmektedir. Bu da, Allahü Tealâ'nın, samimi kullarına olan bir ikramıdır. Yüce Allah: *"Allah, bütün günahları affeder"* (Zümer: 53) buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Allah'a ortak koşmadan ölen kimse, cennete girer"* buyurmuştur.(34)

Şureyh ölüm hastalığındayken, rüyasında kıyametin koptuğunu görmüş. Yüce Allah: "İlim adamları nerede ?" diye sormuş. Onlar da oldukları yerlerden toplanıp gelmişler. Bu sefer Allah: "Bildiklerinizle neler yaptınız ? " diye sormuş. Onlar da: "Ey Rabbimiz! Biz, ilmimizin gereğini yapamayıp, kötü şeyler yaptık" demişler. Allah, bu cevabı beğenmeyip, başka cevap istemiş. Şureyh demiş ki: "İşte ben buradayım. Amel defterimde, Allah'a ortak koşma (şirk) günahı yok. Şirkten başkasını bağışlayacağını söz vermiştin ey Allah'ım!" Bunun üzerine Allah: "Gidin artık! Hepinizi bağışladım" buyurmuş. Bundan üç gece sonra da, Şureyh ölmüş. Bu durum, Allah hakkında güzel zanda bulunup, O'nun kullarına iyi muamele yapmasını temenni etmektir.

49. «Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi ?» Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir ve hayret ifade eder. Yani, kendilerini günahlardan arındırıp temize çıkaran, yahudileri görmüyor musun? Onlar: "Biz, Allah'ın çocukları ve sevgilileriyiz. Biz, küçük çocuklar gibiyiz. Bizim günahımız olur mu hiç?" derlerdi. Onlara bak ve durumlarına hayret et. Onlar Allah katında temiz olduklarını iddia ederler. Halbuki onlar, büyük bir günah ve inkâr içerisindedirler. Buradaki lâfız genel olup, kendisini temize çıkaran herkesi kapsamına alır. Kişi, yapmış olduğu ameli beğenip, onunla övünmesinden sakındırılmıştır.

«Hayır!» Aslında onlar, kendilerini temize çıkaramazlar. Çünkü onlar yalanlayıcılardır ve bâtıl inanç sahipleridir. Fakat **«Allah,»** mümin kulları içinden **«dilediğini,»** yani razı olduğu kimseleri **«temize çıkarır.»** Allah, kulun içerisinde gizli bulunan, iyi ve kötü şeyleri çok iyi bilir. Böylece onlar, sahip oldukları bu kötü nitelikleri dolayısıyla kınanıyorlar.

34- Bu hadisi, Müslim sahihinde rivayet etmiştir. İman, 92. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 9/364.

«Ve onlara kıl kadar haksızlık edilmez.» Onlara en küçük bir haksızlık yapılmaz. Sadece, işlemiş oldukları bu çirkin işin cezasını çekerler. *"Fetîl"*, çekirdek yarığının içindeki iplikciktir. Onlara, bu kadar bile haksızlık yapılmayacağı, en ufak bir zulme maruz kalmadan, sadece yaptıklarının cezasını çekecekleri vurgulanmaktadır. Bu şekilde onlara, azlıkla ve hakaretle örnek verilmektedir.

50. «Bak,» kendilerini Allah'ın oğulları ve O'nun katında temiz insanlar sanarak, **«nasıl Allah'a yalan yere iftirada bulunuyorlar!»** Burada yalanın açıklanması, onların kötü durumlarını vurgulamak içindir. Onların bu iftiraları, diğer büyük günahları olmasa bile, kendilerine **«apaçık bir günah olarak bu yeter!»** Bundan başka hiçbir günahları olmasa da, bu iftira onların hepsini gölgede bırakan büyük bir günah olur.

İmam Ebû Mansûr şöyle der: "Bir adamın 'ben müminim' demesi, kendisini temize çıkarması anlamına gelmez. Tam tersine, kendisine ikram edilen bir şeyi bildirir. Kendisini temize çıkarması, nefsini takva ve sâlih olarak görmesi ve onunla övünmesidir."

Serî es-Sakatî de şöyle der: "Kendisinde olmayan bir şeyle süslü görünmeye çalışan kimse, Allahü Tealâ'nın gözünden düşmüş olur. Bir mümin, kendisini övmeye çalışmamalıdır."

Mümin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.): *"Ben, Âdemoğlunun efendisiyim"*(35) sözünü görmez mi ? Bu sözün hemen arkasından da, *"yine de övünmem"* buyurmuştur. İnsanların, kendilerini övdükleri gibi, bu da bir övünmedir demek istemiyorum. Hz. Peygamber'in övünmesi, Âdemoğullarının önderi olmakla değil, fakat sadece Allah iledir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ
الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ

35- Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivayet ettiği uzun bir hadisin bir parçasıdır.

ٱللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ نَصِيرًا ۗ (٥٢) أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ
ٱلْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ ٱلنَّاسَ نَقِيرًا ۙ (٥٣) أَمْ يَحْسُدُونَ ٱلنَّاسَ
عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۚ فَقَدْ ءَاتَيْنَآ ءَالَ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْكِتَـٰبَ
وَٱلْحِكْمَةَ وَءَاتَيْنَـٰهُم مُّلْكًا عَظِيمًا (٥٤) فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ
وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا (٥٥)

51. Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar, puta ve tâğûta inanıyorlar ve kâfirler için de: "Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır" diyorlar.

52. Allah'ın lânet ettiği kimseler, işte bunlardır. Allah kimi lânetlerse, artık onun için, hiçbir yardımcı bulamazsın.

53. Yoksa onların, mülkte bir payları mı var ? Eğer öyle olsaydı, insanlara çekirdeğin arkasındaki küçücük oyuk kadar bir şey bile vermezlerdi.

54. Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için, insanları mı kıskanıyorlar ? Oysa biz, İbrahim ailesine, kitap ve hikmet vermiş, onlara büyük bir mülk bağışlamıştık.

55. Onların bir kısmı ona inandı, bir kısmı da yüz çevirdi. Yakıcı bir azap olarak cehennem yeter.

51. Ey Muhammed! «**Kendilerine kitaptan bir pay**» Tevrat'tan bazı bilgiler «**verilenleri görmüyor musun?**» Yahudileri görüp, onların haline şaşmıyor musun? «**Onlar, puta ve tâğûta inanıyorlar.**»

"Cibt" kelimesi, bir put ismi olup Allah'tan başka, kendisine ibadet edilen herşey için kullanılır. *"Tâğût"* kelimesi ise, şeytana ve genel olarak kendisine tapılan diğer batıl şeylere denmektedir.

Rivâyet edildiğine göre, Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Eşref isimli iki yahudi, 70 kişilik binekli bir yahudi grubuyla birlikte, Mekke'ye doğru yola çıkmışlardı. Bunların gayesi, Kureyşlilerle anlaşma yaparak, Hz. Peygamber'le savaşmak ve Peygamber'le kendileri arasında olan antlaşmayı da bozmaktı. Bunun üzerine Kureyşliler onlara hitaben: "Siz kitap ehli insanlarsınız ve dolayısıyla Muhammed'e daha yakınsınız. Size güvenemiyoruz. Size güvenebilmemiz için, bizim ilâhlarımıza secde etmeniz gerekir" demişler. Onlar da bunu yapmışlar. İşte bu, puta ve tâğûta inanmaktır. Çünkü onlar, yaptıkları bu hareketle, putlara secde edip, şeytana itaat etmişlerdir.

Ebû Süfyan, Kâ'b b. Eşref'e şöyle der: "Sen, kitabı okuyan ve bilen bir kişisin, biz ise, okuyamayan ve bilmeyen kimseleriz. Hangimiz doğru yoldayız? Biz mi, yoksa Muhammed mi?" Bunun üzerine o, "Muhammed ne diyor? " diye sorar. O da: "Tek olan Allah'a ibadet etmeyi emrediyor, O'na ortak koşmayı yasaklıyor" der. Ka'b, Ebû Süfyan'a: "Sizin dininiz nedir, yani siz ne yapıyorsunuz?" diye sorunca da: "Biz, Kâbe'nin koruyucularıyız, hacılara su verir, onları ağırlarız. Esiri çözeriz, yani hürriyetine kavuştururuz." cevabını alır. Bunun üzerine Ka'b: "Siz en doğru yoldasınız" der. İşte bu tür tutumlar için Allahü Teâlâ: **«Ve kâfirler için de: 'Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır' diyorlar»** buyuruyor. İşte bu gibi kimseler karşılaştıkları kâfirlere: "Siz inanan insanlardan daha doğru yoldasınız, sizin yolunuz en sağlam yoldur" derler.

52. «Allah'ın lânet ettiği kimseler, işte bunlardır.» Bu tür insanlara, Allah lânet etmiş ve onları, rahmetinden uzaklaştırıp, kovmuştur. **«Allah kimi lânetlerse, artık onun için,»** O'nun, lânet ederek rahmetinden uzaklaştırdığı kimseler için, cezalarını savacak **«hiçbir yardımcı bulamazsın.»** Onlara hiçbir kimse ne şefaat, ne de yardımda bulunabilir.

53. «Yoksa onların, mülkte bir payları mı var?» Bu ifade, onların iddialarını inkârdır. Halbuki yahudilerin iddialarına göre, dünya malı, kendilerinin olacaktı. Durum **«eğer öyle olsaydı,»** kendilerinden başka diğer **«insanlara çekirdeğin arkasındaki küçücük bir oyuk kadar bir şey,»** ya da onun kadar bir şey **«bile vermezlerdi.»** *"Nekîr"* kelimesi, çekirdeğin arkasındaki küçücük oyuğu ifade eder. Bu tabirle, küçüklük ve değersizlik ifade edilir.

54. «Yoksa onlar,» yani bu yahudiler, **«Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için, insanları»**, Hz. Peygamber'e ve onun ashabına verilmiş olan kitap ve peygamberliği ve mü'minlerin güç ve başarılarının her gün artmasını

«mı kıskanıyorlar?» Fakat onların kıskanmaları, çok kötü bir iş ve bâtıl bir olaydır. **«Oysa biz,»** bundan önceleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) selefi olan **«İbrahim»** peygambere ve onun **«ailesine»** de gökten inen **«kitap ve hikmet»** bilgi ve peygamberlik **«vermiş»**tik. Bununla birlikte **«onlara»** değeri takdir edilemiyen **«büyük bir mülk bağışlamıştık.»** Öyleyse, nasıl olur da, Hz. Muhammed'in peygamberliğini imkânsız görürler ve onu kıskanırlar ?

55. «Onların» yahudilerden **«bir kısmı ona»** yani Hz. Peygamber'e **«inandı, bir kısmı da yüz çevirdi»** ve inanmadı. Onlara **«yakıcı bir azap olarak, cehennem yeter.»** İşte o cehennemle kendilerine azap edilecektir. Cehennem onlara azap için hazırlanmıştır. O ateş kendilerine yeter.

Geçen âyette Allahü Tealâ, yahudileri şiddetli bir bilgisizlikle vasıflandırmıştır. O bilgisizlik de, putlara ibadet etmenin, Allah'a ibadet etmekten daha üstün olduğunu iddia etmeleridir. Daha sonra da, onları kıskançlık ve cimrilikle vasıflandırmıştır. Kıskançlık ve cimrilik, başkalarına nimet verilmesini istememektir. Bu noktada birleşirler. Cimri kendisine verilen nimeti başkasına vermek istemeyendir. Kıskanç ise, Allahü Tealâ'nın, kullarına nimeti vermemesini ister. Bu iki huy, rezilliklerin en kötüsü olup sebebi de, bilgisizliktir. Kıskanç ve cimri insan, hiçbir zaman üstün olmaz.

Bazı hikmet sahibi kimseler, insanoğlunu mal toplamadaki hırsı ve sonunun fena olması bakımından ipek böceğine benzetmişlerdir. İpek böceği de bilgisizliği nedeniyle, kendisi için bir bez parçası yapmak isterken, sığınacak bir yerden yoksun kalır. Kendisini öldürür ve ipek de başkasına kalır. Mü'min kulun yapması gereken şey, Allah'ın kendisine verdiği rızka kanaat etmesi, hırsını terkederek mevcut olan malından başkalarına da ikramda bulunmasıdır.

إِنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ

بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ

عَزِيزًا حَكِيمًا (٥٦) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا (٥٧)

56. Âyetlerimizi inkâr edenleri, ateşe atacağız. Derileri yandıkça, azapları artsın diye, onların derilerini değiştireceğiz. Şüphesiz Allah, azîzdir, hakîmdir.

57. İman edip, salih amel işleyenleri ise, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada, ebedî olarak kalacaklardır. Orada onlara, tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeye koyacağız.

56. «Âyetlerimizi» yani Kur'ân'ı ve diğer mucizeleri **«inkâr edenleri,»** büyük ve tutuşturulmuş bir **«ateşe atacağız. Derileri»** pişip **«yandıkça, azapları artsın diye onların»** yerine yeni deriler yaratarak yanan **«derilerini değiştireceğiz.»** Böylece, yanan deri yerine, eski derinin tıpkısını koyacağız ve yeniden yanacak ve azap yenilenmiş olacak. Netice olarak deri başka bir şekilde tekrar yaratılacaktır. Bu, meselâ bir yüzüğün eritilip yeniden yüzük yapılması gibi olur. İkinci yüzük birinci yüzüğün aynıdır, değişen dökümdür.

Burada akla, şöyle bir şey gelebilir. İlk yanan deri, inkârcı ve âsî deridir. Kendisine azap edilir. Fakat sonradan yaratılan deriye niçin azap ediliyor ? Böyle bir şey caiz midir ? Bu soruya şöyle cevap veririz: Yapılan azap, görünürdeki deriye değil, bizzat isyan eden zatadır. İsyan eden kişi, aynı kişidir ve azap da onadır.

Yapılan bu azabı tatmaları için, devamlı bir surette kendilerine azap edilir. Bu azap hiç kesilmez. Bu durum, değerli bir insana: "Allah seni yüce kılsın" demeye benzer. Bunu söylediğinde "Allah senin yüceliğini devam ettirsin ve artırsın" demek istemişsindir.

Hasan Basrî şöyle der: "Ateş onları, hergün yetmiş defa yer. Her yeyişinde de onlara 'dönün' denir ve oldukları gibi dönerler." Merfu' olarak rivayet edilen bir habere göre, inkârcı insanın derisi yetmiş arşın, dişi Uhud tepesi kadar ve üst dudağı da, göbeğine kadardır.

«Şüphesiz Allah azîzdir.» Hiçbir şey ona güç olamaz, her şeye gücü yeter. **«Hakîmdir,»** verdiği her cezayı, ilim ve hikmetle verir.

Rivayet edilir ki: Allah'ı tek olarak tanıyan milletlerden, büyük günahları işleyen, tevbe etmeyen ve pişman olmayarak ölenler, çeşitli biçimlerde cehenneme giderler. Ateş, bunların bazılarının ayaklarına kadar ulaşır, bazılarının dizine kadar ve bazılarının da boynunlarına kadar ulaşır. Bu durum günahlarına ve amellerine göre olur. Orada, bazıları bir ay, bazıları da bir yıl kalır ve sonra çıkar. Orada en uzun kalış, dünya ölçüsü olarak, dünyanın yaratılışından yok oluşuna kadardır.

İbn Semmâk, nefsini kınama konusunda diyordu ki: "Ey Nefis! Zâhidlerin sözünü söylüyor, münafıkların işini yapıyorsun ve bu halinle de cenneti arzu ediyorsun. Heyhat! Heyhat! Cennet, diğer topluluklarındır. Sana yazıklar olsun! Kisra'nın, Kayser'in ve Firavun'ların modasına uyup, cennette benim de Hz. Peygamber'e arkadaş olmamı istiyorsun. Bu nasıl olabilir ?"

Anlatıldığına göre, Yezid b. Mersed'in bir an bile göz yaşı dinmiyor ve ağlaması durmuyormuş. Bunun sebebini soranlara şu karşılığı vermiş: "Allah beni, işlediğim günahlardan dolayı, sadece hamama hapsedeceğini söylemiş olsaydı, göz yaşımın dinmemesi gerekirdi. Halbuki Allah, üçbin yıldır tutuşturmuş olduğu cehenneme atacağını söylüyor. O cehennem ki, ilk bin yılda kıpkırmızı olmuş, ikinci bin yılda bembeyaz olmuş, üçüncü bin yılda ise ateşin hararetinden dolayı simsiyah olmuştur. Orası, karanlık gece gibi, simsiyahtır. Nasıl göz yaşı döküp ağlamayalım ki?"

Ebû Hureyre (r.a.) da şöyle der: "Günahkâr insana verilen nimete gıpta etme. Çünkü onun arkasında hasis bir istekli var. O da cehennemdir." Âyet-i kerimede: *"Ateş dindikçe, alevini artırırız"* (İsrâ: 97) buyurulmuştur.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kimin gayesi, ahireti kazanmak olursa, Allah ona kuvvet verir ve kalbine zenginlik koyar ve dünya ona boyun eğer. Kim de dünyayı kazanmak isterse, Allah onun işlerini parçalar ve fakirliğini gözü önüne getirir. Dünyadan da, kendisine takdir edilenden başka-*

sını alamaz."[36]

57. Allah'a, peygambere ve Kur'ân'a **«iman edip»** diğer mûcizeleri tasdik edenleri ve **«sâlih amel işleyenleri»** ve Allah'ın emirlerine uyanları, **«ise altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedî olarak kalacaklardır,»** oradan hiç çıkarılmayacaklar ve ölmeyeceklerdir. **«Orada onlara, tertemiz,»** hayız, nifas, haset, kin... gibi bedenî pisliklerden arındırılmış, tabiî kirlerden temizlenmiş **«eşler vardır ve onları»** yine orada kendilerini, güneşin etki edemeyeceği **«koyu bir gölgeye koyacağız.»**

"Zalîl" kelimesi, gölge anlamındaki *"zıll"* kelimesinden türemiş olup, gölge kelimesini pekiştirir. Kopkoyu gölge anlamına gelir. Akla şu gelebilir: Cennette, sıcaklığı dolayısıyla insanlara eziyet verecek olan bir güneş olmayacağına göre, kopkoyu gölgeden niçin sözedilmiştir? Orada bazı yerler vardır da, güneş ulaşamıyorsa, oranın havası bozuktur ve orası sıkıcı, rahatsız edici bir yerdir. Öyleyse, neden cennetin havası böyle anlatılmıştır ?

Bu soruya verebileceğimiz cevap şudur: Arap ülkeleri çok sıcaktır. Onlar için gölge, en büyük rahatlık sebebidir. Bunu onlar rahatlıktan kinaye olarak söylerler. Hz. Peygamber de: *"Devlet başkanı, yer yüzünde, Allah'ın gölgesidir"* buyurmuştur.[37] Gölge, rahatlığı ifade eden bir kelime olduğuna göre, koyu gölge de rahatlığın çok büyük boyutlara varmış olduğunu ifade etmiş olmalıdır.

İmam (Fahreddin Râzî) şöyle der: "Şu anda hatırıma, Hz. Peygamber'in hadisi geldi. Hadis şöyledir: *"Cennette bir ağaç vardır. Binekli bir kişi o ağacın gölgesinde yüz yıl gider de gölgeyi geçemez."*[38] Kur'ân'da da *"Uzatılmış gölge"* (Vâkıa: 30) ifadesi yer alır. Başka bir hadiste belirtildiğine göre de cennette, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hatırdan geçmeyen nimetler vardır. Nitekim âyet-i kerimede: *"Onlar için, nice sevindirici ve göz aydınlatıcı nimetler saklandığını kimse bilemez"* (Secde: 17) buyurulur."

36- Buna benzer bir lafızla Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bir benzeriyle de Tirmizî rivayet etmiştir. Bak. *Câmiu'l-Usûl,* 11/11.

37- Taberânî ve Beyhakî rivayet etmiştir. İbn Neccar'ın rivayetinde: *"...Kullarından her mazlum ona sığınır"* ilavesi yer alır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/171.

38- Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn-i Mâce ve Dârimî hadisi tahric etmişlerdir.

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ
بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَطِيعُوا اللّٰهَ
وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي
شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَ
الْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

58. Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size, ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz Allah, çok iyi işiten ve görendir.

59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve rasûlüne götürün. Bu daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.

58. «Allah size, emanetleri ehline vermenizi» emreder. Bu âyet, Kâbe'nin hizmetini gören, Osman b. Abdüddâr hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, fetih gününde Mekke'ye girince, bu adam Kâbe'nin kapısını kapatarak, damına çıkmış ve Hz. Peygamber'e anahtarı vermemekte direnmiş. Sonradan da: "Onun Hz. Peygamber olduğunu bilseydim, engel olmazdım" demiş. Ali b. Ebî Talib, onun elini bükerek anahtarı almış ve Kâbe'yi açmış. Hz. Peygamber içeri girerek iki rekât namaz kılmış. Namazdan sonra Hz. Abbas, anahtarın tekrar Osman'a verilmesini hem Kâbe hizmeti ve hem de hacılara su ikramı işinin ona verilmesini istemiş. Bu âyet işte bu olay üzerine nâzil olmuştur. Rasûlullah Hz. Ali'ye, Osman'dan özür dileyerek, anahtarı tekrar ona vermesini ve özür dilemesini emretmiş. Hz. Ali de emri yerine getirmiş. Bunun üzerine Osman, Ali'ye demiş ki: "Önce zorlayıp eziyet ettin, şimdi de gelmiş merhamet mi ediyorsun?" Ali de: "Allah senin hakkında Kur'ân indirdi" demiş ve inen âyeti okumuş. Osman da, kelime-i şehadet getirerek Müslüman olmuş. Cebrail gelerek, bundan sonra Kâbe hizmetçiliğinin ebediyyen Osman'ın oğullarında olmasını Hz. Peygamber'e söylemiştir. Daha sonra Osman hicret edince, anahtarı oğlu Şeybe'ye vermiştir. Günümüze kadar bu hizmet onun oğullarında devam etmiştir.

«Ve» Allahü Teâlâ size, **«insanlar arasında»** bir konuda **«hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi»**, hakkı tam olarak yerine getirmenizi **«emreder. Allah size,»** adaleti yerine getirmeyi ve insaflı karar vermeyi emrederken, sizin için **«ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz Allah»** halkın söylediğini **«çok iyi işiten ve»** yaptığı işleri çok iyi **«görendir.»** Öyleyse, Allah'ın emirlerini ve öğütlerini yerine getirin. O, görülenleri de, işitilenleri de çok iyi bilir. Sizden çıkan şeylere göre, sizin mükâfatınızı, ya da cezanızı verir.

Bu âyetin, yukarıda zikredilen özel bir olay hakkında inmiş olması, hükmünün sadece o olayla sınırlı kalmasını gerektirmez. Bilakis her türlü emanetler, insanın Allah'la, diğer insanlar ve kendisiyle olan ilişkileri bunun kapsamı içindedir. Bu üç çeşit ilişkiden her birinde emaneti gözetme mecburiyeti vardır:

Birinci kısım, Allah'ın emanetine riayet, O'nun tarafından emredilenleri yapmak, yasaklanan şeyleri terketmektir. Bu öyle bir denizdir ki, sahili yoktur. İbn Mes'ûd şöyle der: "Her konuda emaneti gözetmek gerekir. Abdestte, gusülde, namazda, zekâtta, oruçta ve diğer konularda." Meselâ, dil emanetini gözetmek; yalan konuşmamakla, gıybet etmemekle, dedikodu yapmamakla, inkârcılık etmemekle, bid'attan uzak durmakla ve çirkin sözler sarfetmemekle... olur. Gözlerin emanetini korumak; onları harama bakmada kullanmamakla olur. Kulağın emanetini korumak; yalan ve iftira gibi boş ve yasaklanan şeyleri dinlememekle olur. Diğer bütün organlar için de durum aynıdır.

İkinci kısım ise, diğer yaratıklara karşı olan emaneti gözetme mecburiyetidir. Bu kısma, alınan emaneti geri vermek, ölçü ve tartıyı eksik yapmamak, insanların ayıplarını yaymamak, idarecilerin adaletli davranması, hanımın, kocasının emaneti olan iffetini koruması gibi konular dahildir.

Üçüncü kısım ise, insanın kendi nefsine karşı emaneti gözetmesidir. Bu da, din ve dünyası için, en faydalı olan şeyi yapması, şehvet ve öfkesi sebebiyle, ahiretine zarar verecek olan şeylerden kaçınmasıdır. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz"* buyurmuştur.(39) Hz. Peygamber, başka bir hadiste de şöyle buyurur: *"Emaneti gözetmiyenin, imanı da yoktur. Sözünde durmayanın ise, dini yoktur."*(40)

Mü'min kulun görevi, elinden geldiğince emanete riayet etmesi ve her zaman Hakk'ın öğüdüne kulak vermesidir. Çünkü öğüt, mutlaka faydalıdır. Eğer idareci ise, mutlaka adaletli iş yapmalıdır, emanetleri ehline vermelidir. Hasan Basrî şöyle der: "Allahü Tealâ idarecilere üç şey yüklemiştir: Boş şeylere ve hevaya uymamak, insanlardan değil, O'ndan (Allah'tan) korkmak ve âyetlerini basit bir dünya menfaati karşılığında satmamak."

59. «Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin.» Burada sözü edilenler, hakkı emreden idareciler ve adaleti yerine getiren valilerdir. Haksızlığı emreden idareciler ise, itaat edilmeye lâyık değillerdir. Onlar, yani adaletli olmayan idareciler, zalim kimselerdir. İnsanların mallarını zorla gasbederler.

Allah'a itaat, müstakil olarak zikredilmiş, arkasından ise, "peygambere ve sizden olan idarecilere" kısmı bir arada zikredilmiştir. *"Sizden olan idarecilere itaat edin"* ifadesi müstakil olarak gelmemiştir. *"Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin"* buyurularak, bir edep ifadesi sergilenmiştir. O edep de, Allahü Tealâ'nın ismiyle, bir başkasının isminin aynı yerde yanyana sergilenmemiş olmasıdır. Fakat iş kullarla ilgili olunca bu caizdir. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.v.) de, bir insandır, idareciler de. Bu ikisinin bir arada zikredilmesinin herhangi bir zararı yoktur.

«Eğer» siz ve sizi yönetenler, din veya dünya konusunda **«herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz,»** eğer gerçekten **«Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Rasûlüne»**, Allah'ın Kitabı'na ve Hz. Peygamber'in Sünneti'ne **«götürün.»** Bu âyet, kıyasın delil olmasına işaret etmektedir. Kıyas nasıl delil olmasın? Bir konuda nas varsa, ihtilaf edilen konuyu o nassa havale etmek, temsil yoluyla, ve onun üzerine bina etmek suretiyle

---

39- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Uzunca bir hadisin parçasıdır.
40- Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet etmiştir.

olur. Kıyasla kasdedilen de budur. Allah'a ve peygambere itaattan sonra, bu da emredilmektedir. Böylece de, hükümlerin üç yolla ortaya çıktığı anlaşılmış oluyor: Kitapla sabit olan hükümler, sünnetle sabit olan hükümler ve kitap ve sünnete havale etmek yoluyla sabit olan hükümler ki, bu da kıyastır.

Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, böyle yapmanız gerekir. Allah'a iman bellidir. Ahiret gününe iman ise, Allah'ın Kitabı'na ve peygamberin sünnetine muhalefet edenlerin uğrayacağı cezayı ifade eder. İhtilafa düştüğünüz şeyleri, Allah'ın Kitabı'na ve peygamberin sünnetine havale ederseniz, sizin için **«bu daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.»**

Bu âyet, hak yolda olan idarecilere itaat etmenin vacip olduğuna işaret eder. Hak yoldan sapan idarecilere ise, itaat edilmez. Çünkü hadis-i şerifte: *"Allah'a karşı gelinen bir konuda, mahluka itaat yoktur"* buyurulur.(41) İdarecilerin, Allah'ın kanun ve hükümlerini uygulama ve Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusunda, Allah'tan korkup, ürpermeleri gerekir. Ancak o zaman, insanlara karşı Allah onların kalbine heybet doldurur ve o zaman, insanlardan korunmak için orduya da ihtiyaçları olmaz.

Rivayet edildiğine göre Rum kralı, Hz. Ömer'e hediye olarak cübbe ve bazı giyim eşyaları göndermiş. Hediyeleri getiren elçi şehre girince: "Hâlifenin binası ve sarayı nerede?" diye sormuş. Ona demişler ki: "Onun, senin düşündüğün gibi büyük bir sarayı ve binası yoktur. Küçük bir evi vardır." Ona evini göstermişler. Gittiğinde küçük mütevazi bir ev olduğunu görmüş. Eski olduğu için, evin kapısı kararmış bir haldeymiş. Hz. Ömer'i istemiş, ancak evde olmadığını, kendinin ve müslümanların bazı işlerini görmek için çarşıya çıktığını söylemişler. Elçi de çarşıya çıkmış ve Hz. Ömer'i, bir duvarın gölgesinde, kırbacına dayanmış olarak uyur halde bulmuş. Elçi bu durumu görünce: "Âdilsin, eminsin ve istediğin gibi de uyuyorsun. Bizim yöneticilerimiz ise, haksızlık ediyorlar, kalelere ve ordulara sığınıp, ordular tarafından korunma ihtiyacı hissediyorlar" demiş.

Erdeşir de şöyle der: "Mülkün temeli din, muhafızı da adalettir. Mülkün temeli olmazsa yıkılır, muhafızı olmazsa kaybolur." Haksızlık çok büyük bir ayıp, cezası da cehennemdir. Her akıllı insanın, haksızlıktan kaçınması gerekir. Mü'minin niyeti adalet olursa, zalimlerden kaçması ve zalimlere itaat et-

---

41- Buharî, Müslim ve Ebû Davud: *"Allah'a isyan edilen yerde itaat yoktur. İtaat ancak, iyiliktedir"* şeklinde rivayet etmişlerdir. Rivayet biraz uzuncadır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/416.

memesi gerekir. Sadece hak yolda olan insanlara itaat edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Bana kafa tutan da, Allah'a kafa tutmuş olur. Adaletli yöneticiye itaat eden, bana itaat etmiş olur. Yöneticiye kafa tutan ise, bana kafa tutmuş olur"* buyurur.(42)

Haccâc'a: "Sen Hz. Ömer devrine yetiştin. Onun adaletini gördün. O halde, neden Ömer gibi âdil olmuyorsun?" diye sorarlar. Haccac da şöyle der: "Sizler zühd ve takvada Ebû Zer gibi olun. O zaman ben de size, Ömer gibi âdil ve insaflı davranayım."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ
وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا (٦٠) وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا
(٦١) فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا
وَتَوْفِيقًا (٦٢) أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
بَلِيغًا (٦٣)

42- Buharî, Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir. Bak. *Cem'ul-Fevâid,* 1/493. Buhari metninde *"adaletli"* ifadesi yoktur.

60. Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmedin mi ? Tâğut'a inanmamaları emredilmiş olmasına rağmen, yine de tâğut'un önünde muhâkeme olunmalarını istiyorlar. Şeytan da onları, derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.

61. Onlara : " Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" dendiğinde, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.

62. Ya nasıl, elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket gelince hemen sana gelirler de : " Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik" diye Allah'a yemin ederler.

63. Allah, onların kalplerinde olanı bilir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara kendileri hakkında tesirli güzel söz söyle.

60. «Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmedin mi?» Buradaki "*iddia* (zu'm)"dan kasıt, onların yalanlarıdır. Çünkü âyet, münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar, sana indirilene yani Kur'ân'a ve senden önce indirilenlere, Tevrat'a ve diğer kitaplara inandıklarını iddia ediyorlar. Böylece de, Tâğûta başvurmak istiyorlar.

İbn Abbas anlatıyor : Bir münafık, yahudinin biriyle kavga etti. Yahudi, münafığı Hz. Peygamber'in karşısına çağırdı. Çünkü Hz. Peygamber'in, âdil karar vereceğini biliyordu. Münafık da yahudiyi, Kâ'b b. Eşref'e gitmeye davet etti. Çünkü bu adam da, rüşvete çok meraklıydı. Yahudi, davasında haklı, münafık ise haksızdı. Yahudi, sözünde diretti ve yargılanmak üzere, Hz. Peygamber'in huzuruna çıktılar. Hz. Peygamber, yahudinin lehine karar verdi. Münafık bu karara razı olmayıp, Hz. Ömer'in huzurunda yargılanmak istedi. Yahudi, Hz. Ömer'e şöyle dedi : "Hz. Peygamber benim lehime karar verdi. Fakat o, bunu beğenmeyip, senin huzurunda yargılanmayı istedi." Hz. Ömer de: "Öyle mi?" diye münafığa sordu ve münafıktan "evet" cevabını aldı. Bunun üzerine Hz. Ömer : " Ben gelinceye kadar yerinizden kıpırdamayın" diyerek dışarı çıktı. Biraz sonra kılıcıyla içeri girerek, münafığın kellesini uçurdu ve " Allah'ın ve O'nun Resûlünün kararına razı olmayana böyle karar gerekir" dedi. Bu olay üzerine bu âyet indi.(43)

43- Bkz. *Kurtûbî Tefsiri, Alûsî Tefsiri, Râzî Tefsiri* ve *Safvetü't-Tefâsîr*. Orada geniş açıklama var.

Cebrail gelerek dedi ki : "Ömer, hakla bâtılı ayırdığı için " Fârûk" ismini almıştır." Tâğût da, Kâ'b b. Eşref'tir. Çünkü o, Hz. Peygamber'e saldırmada ve düşmanlıkta çok ileri gitmişti.

Halbuki onlara, **«tâğut'a inanmamaları»** ondan sakınmaları ve kendilerini temize çıkarmaları **«emredilmiş olmasına rağmen yine de, tâğut'un önünde muhâkeme olunmalarını istiyorlar.»** Yani emredilenin tersini yaparak, tâğuta uyuyorlardı. **«Şeytan da onları, derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.»** Bu öyle bir sapıklıktır ki, artık ondan sonra, bir daha hidayet bulamazlar.

61. «Onlara,» yani münafıklara: **«'Allah'ın indirdiğine ve peygambere,»** yani Allah'ın, kitabındaki emirlerine ve O'nun peygamberinin emirlerine **«gelin, dendiğinde,»** o **«münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.»** Bu ifadeyle, münafıklar yerilerek, nifakları tescil edilmiştir.

62. «Ya nasıl» olur halleri ve nasıl yaparlar ? Kendi **«elleriyle yaptıkları»** bir kötülük **«yüzünden başlarına bir felâket gelince,»** yapmış oldukları suçtan dolayı **«hemen sana gelirler de»** özür dileyerek senden başkasına gidip muhakeme olmakla: **«'Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik'»** yoksa biz sana muhalefet etmek ve senin hükmünü beğenmemezlik etmek istemedik. Yapmış olduğumuzdan dolayı bizi hesaba çekme **«diye Allah'a yemin ederler.»**

Bu durum, onların yaptıklarına bir tehdit ifadesidir. Onlar, pişmanlığın fayda vermediği bir zamanda pişman olacaklar. Onları, özürleri de kurtaramıyacaktır.

63. «Allah onların kalblerinde olanı,» münafıkların kalplerinde gizledikleri nifakı, çok iyi **«bilir.»** Nifaklarını gizlemeleri ve yalan yere Allah'a yemin etmeleri, kendilerini cezadan kurtaramıyacaktır. **«Onlara aldırma.»** Onlardan yüz çevir, özürlerini kabul etme. Nifakları ve hileleri konusunda **«kendilerine öğüt ver»** ve onları uyar. Nefislerinde olan pisliği onlara anlat. Ya da, nefislerindeki pislikten arınmalarını anlat. Belki öğüt, onlara daha faydalı olur. **«Ve onlara kendileri hakkında tesirli güzel»** ve etkili **«söz söyle.»** Etkili söz şöyle olur : "Allah sizin, gizli ve açık her şeyinizi bilir. Kalblerinizde olanı da bilir. İçinizi düzeltin. Kalplerinizi, inkâr ve rezilliklerden temizleyin." Onlara biraz da kaba davranın. Belki de öğüt vermeniz onlara faydalı olur.

وَمَا
أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ
لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا (٦٤) فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا
مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (٦٥)

64. Biz her peygamberi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler ve Allah'tan bağışlanmayı isteseler, rasûl de onlar için bağışlanma dileseydi, Allah'ı tevbeleri kabul edici ve merhamet edici olarak bulurlardı.

65. Hayır! Rabbine yemin olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmelerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı, içlerinde hiçbir burukluk duymadan, tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar.

64. «Biz her peygamberi,» hiçbiri istisna olmamak üzere, **«ancak Allah'ın izniyle, kendisine itaat edilmesi,»** verdiği emirlere uyulması **«için gönderdik.»** Peygamberler, verdikleri emirleri Allah'tan alarak verirler. Bu yüzden de peygamberlere itaat, Allah'a itaat ve onlara isyan, Allah'a isyandır.

«Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri,» sana itaat etmeyerek ve senden başkasının huzuruna, muhakeme olmaya giderek kendilerini azaba maruz bıraktıkları **«zaman»** nifaktan tevbe ederek **«sana gelseler ve Allah'tan bağışlanmayı isteseler,»** samimi olarak tevbe etseler, **«rasûl de onlar için ba-**

ğışlanma dileseydi, Allah'ı tevbeleri» çokca **«kabul edici ve»** çokça **«merhamet edici»** onlara rahmetiyle muamelede bulunan bir mabud **«olarak bulurlardı.»**

65. «Hayır!» Durum, onların inanmış olduklarını iddia ettikleri gibi değildir. Ey Muhammed! **«Rabbine yemin olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmelerde,»** birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan ihtilaflarda, **«seni hakem yapıp,»** senin huzurunda yargılanmadıkça, ve **«sonra da senin verdiğin hükme karşı,»** her türlü endişe ve vesveseden uzak olarak **«içlerinde hiçbir burukluk duymadan, tam anlamıyla teslim olmadıkça,»** senin verdiğin karara razı olmadıkça, gerçekten **«inanmış olmazlar.»** Gerçekten iman etmiş olmaları için, senin vermiş olduğun karara, içleriyle ve dışlarıyla teslim olup, boyun eğmeleri gerekir.

Bu âyet gösteriyor ki, Allah'ın ve peygamberin emirlerinden bir şeyi kabul etmeyen kimse, İslâm'ın dışına çıkmıştır. Hz. Peygamber, hak yolun rehberidir. Rehbere uymamak ise, sapıklıktır. Bir hadis-i şerifte : *"Sizden birinizin isteği, getirmiş olduğum hükümlere uymadıkça, gerçekten iman etmiş olamaz"* buyurulmuştur. (44)

'İrbaz b. Sâriye şöyle anlatır: "Hz. Peygamber bize öğüt verdi. Verdiği bu öğütten dolayı kalblerimiz ürperip, gözlerimiz yaşardı. Bunun üzerine bizler dedik ki, ' Ey Allah'ın Rasûlü ! Bu veda eden kimsenin öğüdü galiba! Öyleyse bize tavsiyede bulun'. Bu sözümüz üzerine buyurdu ki : *"Size, Allah'tan korkmanızı, başınıza bir köle dahi idareci olmuş olsa, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Sizden kim yaşarsa, birçok ihtilaflara şahit olacak. İşte o zaman, benim râşit ve hidayet rehberi olan halifelerimin sünnetine sarılın. Hem sımsıkı sarılın. Sonradan uydurulan ve dine sokulan şeylerden sakının. Sonradan uydurulan her şey bidattır. Her bid'at da sapıklıktır."*(45)

Mümin, Rasûlüllah'ın sünnetine uymaya ve bid'at olan şeylerden kaçmaya mecburdur. Ancak bu şekilde, içini ve dışını temiz tutabilir ve kıyamet gününde Hz. Peygamber'in şefaatine nail olur. Böylelikle de, ateşten kurtularak, iyilerle birlikte cennete girer.

44- Bu hadisin beyanı ve kaynağı daha önce belirtilmiştir.

45- Ebû Davud, *"Sünnete Uymanın Lüzûmu"*, Tirmizî *"İlim"* ve Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiştir. s. 4/126. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/278

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
اَنِ اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ
مِنْهُمْ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ
تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَ
لَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ
فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ وَالصِّدِّيقِينَ
وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذٰلِكَ
الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

66. Eğer onlara : " Kendinizi öldürün, ya da yurtlarınızdan çıkın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı. Ama kendilerine öğütleneni yapsalardı, elbette onlar için daha iyi ve daha sağlam olurdu.

67. O zaman elbette onlara, katımızdan büyük bir mükâfat verirdik.

68. Ve onları elbette doğru bir yola iletirdik.

69. Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîklar, şehidler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştırlar.

70. Bu nimet Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter.

66. «Eğer onlara: 'Kendinizi öldürün, ya da yurtlarınızdan çıkın' diye yazmış olsaydık,» yani eğer biz, o münafıklara da, günahlarından tevbe etme isteğinde bulundukları zaman, İsrail oğullarına farz kılmış olduğumuz gibi, kendilerini öldürmelerini veya yurtlarından çıkmalarını emretmiş olsaydık, **«içlerinden pek azı hariç, bunu»**, yani emretmiş olduğumuz bu şeyleri **«yapmazlardı.»** İçlerinde pek az samimi bir gurup bunu yapardı. **«Ama kendilerine öğütleneni yapsalardı,»** peygambere itaat edip, ona uysalar, onun sancağı altında yürüseler, onun gösterdiğine boyun eğseler ve onu hakem kabul etselerdi, **«elbette onlar için»** her iki dünyaları açısından da **«daha iyi ve daha sağlam olurdu.»** İçinde bulundukları ısdıraptan uzak olurlardı ve imanları daha kuvvetli olurdu.

67. İmanda sabit kalsalardı, işte **«o zaman elbette onlara,»** ahiretleri için, **«katımızdan büyük bir mükâfat»** ve kesilmeyen bir sevap **«verirdik.»**

68. «Ve onları, elbette doğru bir yola iletirdik.» Onlar, bu davranışlarıyla mutluluk âlemine ulaşırlardı. Kendilerine gayb kapıları açılırdı.

Salihlerden biri demiştir ki : "Sizin hiçbiriniz, korkunca çalışan kötü köle gibi olmasın. Kendisine bir şey verilmeyince çalışmayan işçi gibi de olmayın." Yine denir ki, korku ve çile atına binmeyen, mal ve mülke ulaşamaz.

Ey kendisine verilen öğüdü yerine getirmeyen ve Rabb'inden korkmayan kul! Senin için hayırlı olanı nasıl terkettin, menfaatını nasıl teptin? Şu anda senin için, içine düşmüş olduğun kötülük ve menhiyattan tevbe edip, ibadet ve taatte bulunarak Allah'a dönmekten başka çıkar yol yoktur.

69. «Kim,» tam anlamıyla **«Allah'a ve peygambere itaat ederse...»** Burada *"taat"*, tam bir boyun eğme, gerçek anlamda emirlere uyma, bütün emir ve yasaklara riayet etmektir. İşte kim Allah'a ve peygambere bu şekilde bir bağlılık gösterirse, **«işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği»** derecelerini yücelttiği **«peygamberler, sıddîklar, şehitler ve salihlerle beraberdir.»** Bu ifade, müminleri itaate teşviktir. Çünkü itaat vasıtasıyla, Allah dostlarıyla birlikte olmaya söz almışlardır. İtaat sayesinde, Allah katında en yüce dereceleri elde edeceklerdir. Bunların başında, ilim ve amel bakımından yüceliğin zirvesine ulaşan nebiler vardır. Sonra, sadakat ve samimiyette yücelen sadık kimseler yer alır. Bunların arkasından da, Allah'ın dininin yücelmesi uğruna hayatlarını veren şehitler gelir. Bütün ömürlerini Allah'a itaat etmekle geçiren sâlih kullar da bu grubun erleridir.

Buradaki *"beraberlik"* ten kasıt, derecedeki beraber olma değildir. Çünkü, fâdıl ile mefdûl'ün aynı derecede olması caiz değildir. Fakat bunlar, cennette öyle yerleşecekler ki, hepsi de birbirlerini görecek ve dilediklerinde, birbirlerini ziyaret edebileceklerdir.

«Onlar ne güzel arkadaştırlar.» Burada bir hayret ifadesi vardır. Sanki denmiştir ki : " Ne güzel arkadaştır onlar ?" Yani nebiler ve ondan sonra bahsi geçenler.

"Refîk" kelimesi, rıfk kelimesinden türemiş olup, arkadaş anlamınadır. Yumuşak huyluluğu, munisliği ifade eder.

Rivayet edilir ki : Hz. Peygamber'in âzatlı kölesi Sevban, günün birinde, vücudu cılızlaşmış ve rengi solmuş olarak, Hz. Peygamber'e gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun sebebini sorar. O da : "Hiçbir acım falan yok. Fakat seni görmediğim zaman özlüyorum, ayrılığına dayanamıyorum. Sonra da ahireti hatırladım ve seni, orada da görememekten korktum. Orada senin, nebilerle birlikte yükseltileceğini biliyorum. Ben cennete girdirilsem bile orada, seninle benim yerim ayrı olacak. Eğer cennete girdirilmezsem o zaman seni ebediyyen hiç göremiyeceğim" cevabını verir. İşte bu âyet, bunun üzerine, iner.

70. «Bu nimet,» Allah'a itaat edenlere verilen bu sevap ve mükâfat, sadece **«Allah'tandır.»** Allah'ın lütuf ve ikramıdır. Kendisine itaat edenlere vereceği mükâfatı, **«bilen olarak Allah yeter.»**

Bu âyet, bütün mükellefler, hakkındadır. Allah'a ve peygambere itaat eden herkes Allah katında derece ve şerefli bir makam kazanır.

Sâlihlerden birinden şöyle rivayet edilmiştir : Gecenin birinde, uykum geldi ve uyudum. Rüyamda, kıyametin koptuğunu gördüm. İnsanlar hesaba çekiliyorlar, bir topluluk cennete, birisi de cehenneme gönderiliyor. Ben de cennete götürüldüm ve: 'Ey Cennet ehli! Rıdvan mahallesindeki bu bahçeli evi nasıl elde ettiniz ?' diye sordum. (Allah'ın rızasını kazanarak cennetteki köşkleri nasıl elde ettiniz?) Onlar : "Allah'a itaatle, şeytana baş kaldırmakla" cevabını verdiler. Sonra cehennem kapısına geldim ve: 'Ey Cehennemliler! Buraya nasıl geldiniz?' diye bağırdım. Onlar da : 'Şeytana itaat edip, Allah'a baş kaldırmak suretiyle' cevabını verdiler.

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurur ki : *"Diretenler hariç, bütün ümmetim cennete girecektir."* Denildi ki: " Diretenler kimlerdir?" O buyurdu ki:

"Bana itaat eden cennete girecek, bana baş kaldıran ise, diretmiş olur."(46) Kişi, Allah'ın Rasûlüne ve Allah'ın dostlarına tâbi olması gerekir. Çünkü hadiste : *"Kişi sevdiğiyle beraberdir"* buyurulur.(47) Eğer peygamberleri, sıddıkları, şehitleri ve sâlih kimseleri severse, elbette cennette onlarla birlikte olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ
لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ
إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ
كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ
مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ
يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

71. Ey iman edenler! İhtiyatlı davranın, bölük bölük, ya da hep birlikte savaşa çıkın.

72. İçinizden bazıları vardır ki, pek yavaş davranırlar. Size bir musibet dokununca : " Allah bana lütfetti de, onlarla beraber bulunmadım" der.

46- Buharî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. İbn-i Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 9/194.

47- Buharî, Müslim. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/558.

73. Eğer Allah'tan size bir nimet erişirse, sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi : " Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da, büyük bir başarı kazansaydım" der.

74. O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

71. «Ey iman edenler! İhtiyatlı davranın.» Uyanık olun ve düşmana karşı tedbirinizi alın ki, düşman size üstün gelmesin! Ayrı ayrı guruplar halinde, **«bölük bölük»** düşmanla cihat etmeye çıkın. **«Ya da»** Hz. Peygamber çıktığı zaman, siz de bir bütün halinde toplu olarak **«hep birlikte savaşa çıkın.»** Âyette geçen *"sübât"*, "sübe" kelimesinin çoğuludur. Sübe, sayıları onun üzerinde erkeklerden oluşan topluluk demektir.

72. Sizin **«içinizden bazıları vardır ki,»** savaşa çıkmakta **«pek yavaş davranırlar»** ve geri kalırlar. Buradaki hitap, mümin olan müslüman askerlere ve münafıklaradır. *"Yavaş davrananlar"* dan kasıt ise, askerin içerisinde bulunan münafıklardır. Bu münafıklar, nifak çıkarmak için savaşa gidiyorlardı.

«Size» düşman tarafından; bir yenilgi veya ölüm gibi **«bir musibet dokununca,»** yavaş davranan münafıklar, yaptığı işe sevinerek ve rabbine hamdederek: Savaşa katılmayıp geri kalmam sebebiyle, **«'Allah bana lütfetti de,»** savaşta **«onlarla beraber bulunmadım' der.»** Böylece onların başına gelen felâket benim başıma gelmedi, der.

73. «Eğer Allah'tan size» ganimet veya zafer gibi **«bir nimet erişirse,»** yavaş davranıp, evde oturmalarına ve kaybettikleri ganimete pişman bir vaziyette, sanki **«sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi : 'Keşke ben de,»** savaşta **«onlarla beraber olsaydım da, büyük bir başarı kazansaydım',»** yani elde edilen bol ganimetten pay alsaydım **«der.»**

74. «O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar,» yani Allah rızasını elde etmek için hayatlarını fedâ eden müminler, **«Allah yolunda savaşsınlar.»** Bazıları yavaş davransalar da, samimi müminler savaşa devam etsin. **«Kim, Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse, biz ona yakında»** değeri biçilemiyecek derecede, **«büyük bir mükâfat verece-**

ğiz.» Onun hakkı, büyük bir mükâfattır ancak. Yense de, yenilse de.

Burada ince bir nokta vardır. Ayet-i kerimede : *"Öldürülür veya galip gelirse"* buyurulmasının sebebi, mücahide, savaşta kararlı olup, kendisini şehitlikle yüceltmesi tenbihi yapılmaktadır. Mücahidin gayesi, sırf adam öldürmek değil, hakkı yüceltip, dini hâkim kılmaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allahü Tealâ, Allah yolunda cihad etmek ve kelimetullahı tasdik etmek niyetiyle evinden çıkan kimseyi, cennete koymayı yahut da almış olduğu ecir ve ganimetle evine geri döndürmeyi tekeffül etmiştir"* buyurmaktadır.(48)

Bir başka hadis-i şerifte : *" Allah yolunda bir gaziyi savaşa hazırlayan kimse, savaşmış gibidir. Savaşan bir gazinin, evinde bırakmış olduğu kimselere iyi muamelede bulunan kimse de, savaşmış gibidir"* buyurulur.(49) Savaşa giden gazinin, geride bırakmış olduğu insanların ihtiyaçlarını giderip, onlara iyi muamelede bulunmak da, savaşa katılmış kadar sevap kazandırır.

Cihadın faziletleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bu âyet, her ne kadar savaş hakkında inmiş ise de, hayırlara koşan insanlar da bu kapsama dahildirler. Yeter ki, vakit geçmeden, bu hayırları işleyebilsinler. Hz. Peygamber buyurur ki : *" Karanlık gece parçaları gibi fitneler gelmezden önce, salih amellere koşunuz. Öyle bir zaman olur ki adam, mü'min olarak sabahlayıp, kâfir olarak akşamlar. Ya da, kâfir olarak sabahlar, mü'min olarak akşamlar. Basit bir dünya menfaati karşılığında, dinini satar."*(50)

Zübeyr b. 'Adiy anlatıyor : "Enes b. Mâlik'e gelip, Haccâc'ın bize yaptıklarını şikayet ettik. O dedi ki : *Sabredin! Hiçbir zaman gelmez ki, ondan sonra Allah'a kavuşuncaya kadar daha kötü bir zaman gelmemiş olsun. Ben bunu, Peygamber'inizden işittim."*(51)

Biliniz ki, nefis ve şeytanla savaşmanın silah ve malzemeleri, Allah'ı zikretmektir. Allah'ı zikretmekle insan, nefsânî duyguların esiri olmaktan kurtulur. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Hiçbir topluluk yoktur ki, Allah'ı zikretmek için otursunlar da, onların etrafını melekler sarıp rahmet kaplamasın ve onlara bir sekînet (huzur ve rahatlık) inmesin ve ayrıca Allahü Tealâ o toplulu-*

48- Buharî, Müslim, Neseî ve ayrıca *Muvatta*'ında Mâlik rivayet etmişlerdir.
49- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirimizî ve Neseî rivâyet etmişlerdir.
50- Müslim, Tirmizî rivâyet etmişlerdir.
51- Buharî ve Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/98.

ğu yüce katında olanların yanında anmasın." buyurmuştur.(52)

Ebû Vâkid el-Hâris b. Avf (r.a.) anlatıyor : "Hz. Peygamber mescidde oturuyordu. Onunla birlikte başka insanlar da vardı. Üç kişi içeri girip, ikisi Hz. Peygamber'e yöneldi, birisi ise gitti. Bu iki kişi, Hz. Peygamber'i tanımışlardı. İki kişiden bir tanesi, halkada bir boşluk görüp, oraya oturdu. Diğeri ise, arkalarında oturdu. Hz. Peygamber işini bitirince : *"Bu üç kişinin durumunu size haber vereyim mi? Onlardan birisi Allah'a sığındı, Allah da onu korumasına aldı. İkincisi Allah'tan utandı, (orada bulunanları sıkıştırmak istemedi, Allah'ın Resulünden utandı) Allah da ondan utandı, (yani ona rahmetiyle muamele etti, onu cezalandırmadı.) Üçüncüsü de Allah'tan yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi"* buyurdu.(53)

وَمَا لَكُمْ

لَا تُقَاتِلُونَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفٖينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذٖينَ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ اَهْلُهَاۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّاۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصٖيرًاۜ ﴿٧٥﴾ اَلَّذٖينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۚ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فٖي سَبٖيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُٓوا اَوْلِيَٓاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ
كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعٖيفًا ﴿٧٦﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ قٖيلَ لَهُمْ

52- Tirmizî ve İbn Mâce: *"Hiçbir topluluk yoktur ki, Allah'ın evlerinden birinde oturup Allah'ın kitabını okusunlar..."* şeklinde rivayet etmişlerdir.

53- Buharî, Müslim, Tirmizî ve *Muvatta*'ında İmam Mâlik rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/11.

كُفُّوا اَيْدِيَكُمْ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۚ فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَر۪يقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ
اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةًۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَۚ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا
اِلٰٓى اَجَلٍ قَر۪يبٍۜ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَل۪يلٌۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰىۜ وَلَا
تُظْلَمُونَ فَت۪يلًا (٧٧) اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ
كُنْتُمْ ف۪ي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍۜ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِه۪
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِه۪ مِنْ عِنْدِكَۜ قُلْ
كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ فَمَالِ هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
حَد۪يثًا (٧٨) مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِۘ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ
سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًاۜ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ شَه۪يدًا (٧٩) مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ وَمَنْ تَوَلّٰى
فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظًاۜ (٨٠) وَيَقُولُونَ طَاعَةٌۘ فَاِذَا بَرَزُوا
مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذ۪ي تَقُولُۜ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا

يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا (٨١)

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ

اخْتِلَافًا كَثِيرًا (٨٢)

75. Size ne oldu ki, Allah yolunda ve : "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan şu şehirden çıkar, bize katından bir koruyucu ver, bize katından bir yardımcı ver" diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz ?

76. İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de, tâğût yolunda savaşırlar. O halde, şeytanın dostlarına karşı savaşın. Çünkü şeytanın hilesi zayıftır.

77. Kendilerine : " Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi ? Kendilerine savaş yazılınca, hemen içlerinden bir grup; insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla korkmaya başladılar da: "Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın ? Bizi yakın bir zamana kadar ertelesen olmaz mıydı ?" dediler. Onlara de ki : " Dünya geçimi azdır. Allah'tan korkanlar için ahiret daha iyidir. Size kıl kadar haksızlık edilmez."

78. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde de bulunsanız, yine ölüm size ulaşır. Onlara bir iyilik dokunsa : " Bu Allah tarafındandır" derler. Başlarına bir kötülük gelince de : "Bu sendendir" derler. De ki : "Hepsi Allah'tandır." Bu topluma ne oluyor ki, bir türlü laf anlamaya yanaşmıyorlar.

79. Sana gelen her iyilik, Allah'tandır. Sana gelen kötülük de, kendindendir. Seni insanlara elçi gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.

80. Kim Rasûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi göndermedik.

81. "Peki" derler, fakat senin yanından ayrıldıkları zaman, onların birtakımı, söylemiş olduğunun tersini geceleyin kurar. Allah, onların geceleyin düşünüp kurduklarını yazmaktadır.

Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan. Vekil olarak Allah yeter.

82. Kur'ân'ı gereği gibi düşünmüyorlar mı ? Eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirini tutmayan çok şeyler bulurlardı.

75. Ey Müminler! **«Size ne oldu ki Allah yolunda»** savaşmıyorsunuz, cihadı terkediyorsunuz. Cihadı terketmek için hiçbir sebep yokken, neden savaşmıyorsunuz? Buradaki soru cümlesi, bir kınama ifadesidir. Allah'tan başka hiçbir çareleri ve sığınacakları yer olmayan Mekke'li bu zayıf insanlar, dua ederek diyorlar ki : **«Ve: 'Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan şu şehirden»** insanları, Allah'a ortak koştukları ve müslümanlara eziyet ettikleri için zalim olan bu Mekke diyarından **«çıkar»** bizleri! **«Bize katından bir koruyucu ver.»** Bize müslüman bir vali ver de, menfaatlerimizi korusun, dinimizi muhafaza etsin. Yine **«bize,»** kendi **«katından bir yardımcı ver'»** de, düşmanlarımıza karşı bize yardım etsin, **«diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?»** Size ne oluyor da, Mekke'de müslüman olan ve inkârcılar tarafından kendilerine eziyet verilen, esir alınan ve zayıf düşürülenleri kurtarmak için savaşmıyorsunuz? Halbuki, bu insanların hicret etmeleri, müşrikler tarafından engellenmiş, zelil ve âciz bir şekilde onların arasında kalmışlar. Onların birçok şiddetli eza ve cefalarıyla karşı karşıyalar.

Burada, *"müstaz'af"* (zayıf) tan özellikle bahsedilmiş olması, zayıf müslümanları kâfirlerin elinden kurtarmanın en büyük hayırlardan biri olduğuna işaret içindir.

Çocuklara yapılan haksızlığın çok fazla olduğunu tescil etmek için özellikle zayıflarla birlikte zikredilmiştir. Çünkü, kâfirlerin yaptığı haksızlıklar, mükellef olmayan çocuklara bile sirayet etmişti. Âyetten anlaşıldığına göre, mal vererek, savaşarak veya hangi yolla imkân bulunursa onu yaparak, esir insanları inkârcılardan kurtarmak vaciptir.

Allahü Teâlâ, onların bu dualarına cevap veriyor ve Mekke'nin fethinden önce, bazılarının Mekke'den çıkmasını nasip ediyor. Orada kalanlara ise, hayırlı bir yardımcı ve dost nasip ederek, sevgili Peygamber'i(s.a.v.) eliyle, Mekke'nin fethini nasip ediyor. Böylece, kendilerine yardım edilmiş oluyor. Daha sonra da kendilerine, Attâb b. Esîd vali tayin ediliyor. Kendilerine çok büyük yardımlarda bulunuyor ve Mekke'nin en yüceleri oluyorlar.

76. Allah'a «**iman edenler, Allah yolunda,**» Allah'ın dininin yücelmesi için «**savaşırlar.**» Hiç şüphe yok ki, Allah onların dostu ve yardımcısıdır. «**İnkâr edenler de, tâğût yolunda savaşırlar.**» Tâğût da onları, şeytana ulaştırır. Onların şeytandan başka yardımcıları yoktur. «**O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın.**» Sanki burada, "Öyle ise ey Allah'ın dostları! Şeytanın dostlarıyla savaşınız!" gibi bir ifade vardır. «**Çünkü şeytanın hilesi zayıftır.**» Şeytanın mü'minlere olan tuzağı zayıftır, önemsizdir. Öyle ise onun dostlarından korkmayınız. Çünkü şeytanın dostlarının dayanağı çok zayıf ve çok basittir. Tıpkı bu: " Hakkın devleti, bâtılın gürültüsü (cevleti) vardır" ata sözüne benzer.

Şeytanın tuzağı köpeğe benzer. Ona karşı direnirsen, deriyi yırtar, elbiseyi parçalar. Rabbine yönelirsen, şefkatle onu senden uzaklaştırır. Allahü Tealâ, şeytanı, kullarına düşman yaratmıştır ki, kullar da şeytanı kötü olarak bellesin ve şeytandan sakınmaya devam etsinler.

Ahmet b. Sehl şöyle söyler : Dört tane düşmanın vardır:

Birincisi dünyadır. Dünyanın sana karşı kullandığı silâh ise halkla karşılaşmaktır. Dünyayı içerisine atacağın ceza evi ise, halktan ayrılıp, kenara çekilmektir.

İkincisi şeytandır. Şeytanın silahı tokluktur. Şeytanın ceza evi de açlıktır.

Üçüncü düşmanın ise nefistir. Nefsin silahı uykudur. Nefsin ceza evi de uykusuzluktur.

Dördüncü düşman da hevâ olup, silahı da lâftır. Hevânın ceza evi de susmaktır."

Biliniz ki, şeytanın tuzak ve hilesi, gerçekten zayıftır. Allahü Tealâ her zaman, kullarına yardım eder. Bu yardımı da, kullarının nefislerini temiz kılmak ve onların içlerine tevhid nuru doldurmak suretiyle ortaya koyar. Şeytan zulmânî (karanlığa mensup) dir, nûrânî (ışığa mensup) olandan kaçar.

Anlatıldığına göre Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmak için izin alır. O sırada Hz. Peygamber'in yanında, Kureyş'in kadınları bulunmakta ve ona bazı sorular sormaktadırlar. Ancak bu hanımların sesleri, Peygamberin sesinden daha yüksek çıkmaktadır. Hz. Ömer içeri girince, içeride bulunan hanımlar, hemen örtülerine sarılırlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de gülmeye başlar. Bunun üzerine Hz. Ömer : "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Seni güldüren nedir ?" diye sorar. Hz. Peygamber de : *"Şu yanımda olan kadınlara şaştım. Senin sesini işitince hemen örtülerine sarıldılar"* buyurdu. Hz. Ömer ise : "Ey Allah'ın Resûlü! Kendisinden haya edilip sakınılmaya en layık olan sensin" der ve hanımlara döner. Hanımlara da : " Ey nefislerinin düşmanları! Hz. Peygamber'den değil de, benden mi utanıp sakınıyorsunuz ?" diye seslenir. Hanımlar ise : "Sen daha kaba ve sertsin" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *"Sus ey Hattaboğlu! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sen bir yolda giderken, şeytan asla sana yaklaşamaz. O, senin yolundan başka bir yola yönelir"* buyurdu.(54)

77. «Kendilerine: 'Ellerinizi savaştan çekin» denilenleri görmedin mi? Rivayet edildiğine göre, Mekke'den Medine'ye hicret etmezden önce, bir grup insan Hz. Peygamber'e gelerek, müşriklerin kendilerine verdiği eziyetten şikayet ederler ve derler ki : " Cahiliye döneminde, yani müslüman olmazdan önce bizler, önemli insanlardık, şimdi ise zelil insanlar olduk. Eğer bize izin verirsen, müşrikleri yataklarındayken öldürürüz." Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Ellerinizi savaştan çekin"*, yani onlarla savaşmaktan uzak durun, **«namazı kılın ve zekâtı verin'»** ve *"size emredilen şeylerle uğraşın. Ben, onlarla savaşmakla emredilmedim,"* buyurur. **«denilen kimseleri görmedin mi?»**

Müslümanlar, Mekke'de kaldıkları müddetçe, durum hep böyle devam etti. Peygamberle birlikte, Medine'ye hicret edince, kendilerine savaşma emri verildi. Bazıları bu emri hoş karşılamadı, kendilerine ağır geldi.

Ancak zamanı gelip **«kendilerine savaş yazılınca,»** cihad farz kılınınca, **«hemen içlerinden bir grup»** bunu sürpriz olarak karşıladı ve kâfirlerin kendilerini yakalayıp öldürmelerinden korktular. Bu **«insanlardan, Allah'tan korkar gibi,»** tıpkı Allah ehlinin Allah'tan korktuğu gibi bir korkuyla **«hatta daha fazla korkmaya başladılar da:»** Sonra da: **«'Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın, bizi yakın bir zamana kadar ertelesen olmaz mıydı?' dediler.»** Bize biraz daha süre versen, bizi bıraksan da ecelimizle yatakta ölsek olmaz mı? Onların bu sözleri, kendilerine farz kılınan savaşın hafifletilmesini istemelerine işarettir. Bunu, yaşamayı sevip, ölümden korktukları için söylemişlerdir.

Sen de, fani dünya malından, oturarak elde edecekleri şeyden onları sa-

---

54- Buharî, Müslim ve İmam Ahmed b. Hanbel. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/620.

kındırmak, baki ve savaşarak elde edilecek olan şeylere teşvik etmek için **«Onlara de ki : 'Dünya geçimi azdır.»** Dünyada faydalanılan ve zevk alınan şeyler, kısa zamanda yok olurlar. Savaşarak şehit olmuş olsaydınız, diri kalırdınız. Böylece de, fani hayat, baki olan hayata bitişmiş olurdu. **«Allah'tan korkanlar için ahiret daha iyidir.»** Savaşmak sebebiyle ahirette elde edeceğiniz sevap, bu dünyada elde ettiğiniz geçici zevk ve faydalardan daha hayırlıdır. Çünkü ahiretteki sevap, çoktur ve hiç kesilmez. Burada, *"Allah'tan korkanlar için"* tabiri kullanılarak, isyan etmekten sakınmaya ve samimi bir şekilde, şehadet istemeye teşvik edilmiştir. **«Size kıl kadar,»** az bir miktar bile olsa, kesinlikle **«haksızlık edilmez.'»** Yaptığınız amellerin karşılığını eksiksiz olarak alırsınız.

Biliniz ki ahiret, dünyadan daha hayırlıdır. Çünkü, dünya nimetleri az, ahiret nimetleriyse çoktur. Dünya nimetleri kesilir, ahiret nimetleri ise devamlıdır. Dünya nimetleri üzüntü ve sıkıntılarla karışık, şaibeli nimetlerdir, içlerinde çirkinlikler vardır. Ahiret nimetleri ise, bulanıklıklardan arındırılmış, tertemizdirler. Dünya nimetlerinde şüphe vardır. Bugün, en büyük nimete kavuşmuş olan insan, yarınki akibetinin ne olacağını bilemez. Ahiretteki nimetler ise, kesindirler, şüphe götürmezler. Bu yüzden akıllı insanın, her yönüyle hayırlı olanı yani ahireti seçmesi, kötü olanı, yani dünyaya aldanmayı da terketmesi gerekir.

Rivayet edildiğine göre adamın biri, bir ev satın almış. Evi satan adama, "bir senet yaz" denmiş ve o da şöyle yazmış : "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Aldanmışın ve kendini beğenenin biri diğer bir aldanmış ve kendini beğenenden bir ev satın aldı ve gâfillerin sokağındaki o eve girdi. Bu evin sahibine ebedilik yoktur. Orada sınır vardır. Sınırın birincisi ölümle, ikincisi kabirle, üçüncüsü haşirle, dördüncüsü de, cennet veya cehennemle biter. Vesselâm." Bunun üzerine, evi satın alan adam, satın almış olduğu evi geri verir, parayı da Allah yolunda harcar. Dünyadan el etek çeker. İşte bu durum, âriflerin gerçek durumudur.

Şeyhlerden biri şöyle der: "Allahü Tealâ ahireti, mü'min kullarının mükâfatını vereceği bir yer olarak yaratmıştır. Çünkü onlara vermek istediği gizli ve açık nimetler, bu dünyaya sığmaz. Cennette olanlar, dünyadakilere uymaz. Aralarında sadece isim benzerliği vardır. Onun için Allah, mü'minlerin değerlerini yüceltmiş ve fani olan bir dünyada değil, ebedî olan bir âlemde kendilerini mükâfatlandıracağını ifade etmiştir." Çünkü Allah : *"Al-*

lah katında olanlar, daha hayırlı ve daha kalıcıdır" (Kasas: 60) buyurmuştur. Âhiret yurdundaki mükâfat, ibadetlerin kabul edilmesinin delilidir. Çünkü mükafât, bu kabule bağlıdır.

İbrahim b. Edhem der ki : " Eğer krallar, bizim neye sahip olduğumuzu bilselerdi, bizi kılıçlarla döverlerdi. Kul ancak, gücü nisbetinde rabbine itaat eder. Kim, Allah katındaki makamını bilmek isterse, Allah'ın kendisinin kalbinde olan makamına baksın." Bazılarına : "Allah'ı biliyor musun ?" diye sorulduğu zaman kızar ve: " Görüyorsun ki ibadet ediyorum. Bilmediğime nasıl ibadet ederim" der. Bu defa "Pekiyi, bildiğine isyan da ediyor musun ?" dedi.

78. Her **«nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde de bulunsanız,»** hakkınızda takdir edilen müddet gelince, **«yine ölüm size ulaşır.»** Âyette kullanılan *"idrak"* kelimesinden, onların ölümden kaçmaya çalışmalarına işaret edilmektedir. Allah ise, onların bu kaçma isteklerine son veriyor.

Yüksek saraylarda bile olsanız, insanların çıkamıyacağı yüksek yerlerde bile bulunsanız ölüm sizi bulur. Ölüm için, belli bir yaşın da olamıyacağı, bilinen bir gerçektir. Ölüm için, belli bir zaman ve hastalık da yoktur. Onun için insan, her an için ölüme hazır olmalıdır. Hz. Peygamber buyurur ki : *"İştahları kesen ölümü, sık sık hatırlayın."*(55) Bu söz, çok kısa ve anlamlı bir sözdür. Bu söz, bütün öğüdü kendisinde toplamış olan en beliğ öğüttür. Her kim, ölümü gereği şekilde hatırlarsa, lezzetten de zevk alamaz ve gelecekte bile onu lezzet almaktan engeller. Onu, umduklarından uzaklaşmaya sevkeder. Fakat, kirli nefisler ve gâfil kalpler, çok fazla öğüde ve kendilerine süslü lafların söylenmesine muhtaçtırlar. Yahut da Hz. Peygamber'in, *" iştahları kesen ölümü, sık sık hatırlayın"* hadisiyle karşı karşıya kalırlar. Allahü Tealâ da kelâmında : *" Her nefis ölümü tadacaktır"* (Ankebût: 57) buyurur. Bu söz, kulağı olana yeter, ona dikkat edeni de gereği şekilde meşgul eder.

«Onlara, bir iyilik dokunsa,» o nimetin Allah'tan geldiğini kabul ederek : **«'Bu, Allah tarafındandır' derler.»** Ey Muhammed! Onların, **«başlarına»** bir kıtlık ve buna benzer bir **«bir kötülük gelince de»**, bunu senden bilerek: **«'Bu sendendir'»**, senin uğursuzluğundan başka bir şey değildir **«derler.»** Tıpkı yahudilerin: "Muhammed Medine'ye girdikten sonra, meyveler azaldı, fiyatlar yükseldi" demeleri gibi.

---

(55) Tirmizî ve İbn Mâce *Sünen*'lerinde rivayet etmişlerdir.

Ey Muhammed (s.a.v.)! Sen de onlara «**de ki:**» İyilik de, kötülük de, «**'hepsi Allah'tandır.'**» İradesi gereği, dilediğine bolca verir, dilediğine de kısar. «**Bu topluma**» yani şu yahudi ve münafıklar topluluğuna nasıl bir hastalık bulaşmış ve onlara «**ne oluyor ki,**» hayvanlar gibi «**bir türlü laf anlamaya yanaşmıyorlar.**» Eğer onlar, lâftan anlasalardı, her şeyin Allah katından olduğunu bilirlerdi.

"Fıkh", anlamak demektir. Daha sonra bu kelime, özel bir anlam kazanarak, *"fetva ilmi"* anlamını kazanmıştır.

79. Ey İnsan! «**Sana gelen her iyilik**» hayır ve nimet «**Allah'tandır.**» O'nun bir lütfu olarak sana ulaşmıştır. İnsanoğlunun yapmış olduğu hiçbir ibadet ve itaat, sadece yaratılış nimetini bile karşılayamazken, diğer nimetleri nasıl karşılasın? Onun içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz : *"Allahü Tealâ'nın rahmeti olmadan, hiçbir kimse cennete giremez"* buyurmuştur. Bu sözü duyanlar : " Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorunca : *"Evet ben de, Allah beni rahmetine batırmasa cennete giremem"* cevabını vermiştir.(56)

«**Sana,**» belâ ve hoşuna gitmeyen şey «**gelen kötülük de, kendindendir.**» Çünkü o masiyetin işlenmesine sebep olan senin kendi nefsindir. Bu durum, az önce geçen *"hepsi Allah'tandır"*(Nisâ: 78) âyetine ters düşmez. Çünkü, yaratma ve kula ulaştırma bakımından her şey Allah'tandır. İyilik ve ihsan kullara bir ikramdır, kötülük ise, kulları cezalandırmak ve intikam almaktır. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Hiçbir Müslüman yoktur ki, başına gelen belâ, meşakkat ve hastalık, kendisini inciten bir diken ve ayakkabısının kopmuş olan bağı, işlemiş olduğu bir günahtan dolayı olmasın. Allahü Teâlâ'nın bağışlaması ise, bunlardan daha çoktur."(57)

Biliniz ki, amellerin dört mertebesi vardır: Bunların ikisi Allah için olup, onlarda kulun hiçbir müdahalesi yoktur. Bunlar; yaratma ve takdir etmedir. Geriye kalan ikisi de, kulun insiyatifindedir. Bunlar da, çalışma ve kazanmadır (kesb ve fiil). Allahü Tealâ, kazanmadan ve kötü fiil işlemeden münezzehtir. Bu ikisi, kulun işlerindendir. Fakat kul ve onun kazandığı şeyler mahluktur, Allah yaratmıştır. Çünkü Allah : *"Sizi ve yaptıklarınızı yaratan, Allah'tır"* (Sâffât: 96) buyurmuştur. Bu âyet: *"De ki: (Yaratma ve takdir yö-*

---

(56)- Buharî, Müslim, İbn Mâce, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

(57)- Müslim benzerini rivayet etmiştir. Buharî de bir kısmını rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/580.

nüyle) hepsi Allah'tandır."(Nisâ: 78) âyetini teyid eder. Takdir ve yaratma Allah'a, kesb ve fiil ise kula aittir. Bunu böyle anla ve inan. Çünkü, hak ehlinin ve erbabının görüşü budur.

Dahhâk: "Kulun, Kur'ân'ı ezberleyip, sonradan da unutması, kendi günahının eseridir." demiş daha sonra : *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı yüzündendir"* (Şûrâ: 30) âyetini okumuş ve "Kur'ân'ı unutmak en büyük musibettir" demiştir.

«Seni,» bütün **«insanlara elçi gönderdik.»** Sen, sadece Arapların peygamberi değil, aynı zamanda Araplar dışındaki bütün insanların da peygamberisin. *"Seni ancak bütün insanlara gönderdik"* (Sebe: 28) Senin peygamber olduğun konusunda: **«Şahit olarak Allah yeter.»** Yani sana mûcizeler vererek desteklemesi yeterlidir.

80. «Kim Rasûl'e itaat ederse,» gerçekte **«Allah'a itaat etmiş olur.»** Çünkü, rasûl sadece tebliğ edendir. Âmir yâni emreden ise, Allahü Tealâ'dır. **«Kim de»** itaat etmekten **«yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi göndermedik»** ki, onların işlerini gözetesin ve onları hesaba çekesin. Senin görevin tebliğ etmektir. Hesaba çekmek bize aittir.

81. Onlara bir emir verdiğin zaman : **«Peki»**, emredersin! Bizim görevimiz emre itaat etmektir **«derler.»** Ey Muhammed! **«Fakat senin yanından ayrıldıkları zaman, onların birtakımı, söylemiş olduğunun tersini geceleyin kurar.»** İnsanlar çoğu zaman, geceleyin düşünür ve bazı şeyler planlarlar. Çünkü geceleyin düşünceler saf, meşgûliyetler az olur. Tertiplenen düşünceye *"mübeyyet"* ismi verilmiştir. **«Allah, onların geceleyin düşünüp kurduklarını yazmaktadır.»** Karşılığını vermek üzere, amel defterlerinde tesbit etmektedir.

Artık **«sen onlara aldırma ve»** onlardan yüz çevir, onları önemseme. Bütün işlerde ve özellikle onlar hakkında sadece **«Allah'a dayan.»** O'na tevekkül et. Sana **«vekil olarak Allah yeter.»** O, senin namına onlardan intikam alır. Yeter ki İslâm kuvvetlensin ve İslâm'a yardım edenler yücelsinler.

Vekil, kendisine havale edilen şeylerin yönetimini bilen demektir.

82. «Kur'ân'ı gereği gibi düşünmüyorlar mı?» Onda olanları görmüyorlar mı? Kâfirlerin iddia etmiş olduğu gibi, **«eğer o, Allah'tan başkası tarafından,»** yani bir insan tarafından **«indirilmiş olsaydı, onda birbirini tut-**

mayan çok şeyler bulurlardı.» Birbirine ters anlamlar, nazmında düzensizlikler, bir kısmı edebî olduğu halde bir kısmı düzensiz, bir kısım hükümleri akla uygun olduğu halde bir kısmı mantığa uymayan bir çok eksiklikleri ortaya çıkarırlardı.

"Allah'ın kelâmının bir kısmı, diğer kısmından daha belîğdir" demek caiz midir? İmam Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde şöyle der : "Bir grup, görüşleri dar olduğu için, buna cevaz vermişlerdir. Şu sözleri dile getiren kimsenin ne kasteddiğini bilmek gerekir: "Bu söz, şu sözden daha beliğdir. Bu sözün, bulunduğu yerde kendine has bir güzelliği, letafeti ve belağatı vardır. Şu sözün de, yerinde kendine ait bir güzelliği ve hoşluğu vardır. Bu sözün, yerindeki güzelliği diğerininkinden daha fazla ve daha tamdır. *"De ki: O Allah birdir."* (İhlâs: 1) ifadesinin *"Ebû Leheb'in elleri kurusun"* (Tebbet: 1) ifadesinden daha beliğ olduğu söylenemez. Ancak, *"Ebû Leheb'in elleri kurusun"* ifadesinin Ebû Leheb'e beddua olduğu söylenebilir. Beddua için bundan daha güzel bir ifade bulunabilir mi? *"De ki: O Allah birdir"* ifadesi için de aynı şey söylenebilir. Allah'ın birliğine delâlet eden bundan daha beliğ bir söz bulunamaz.

Muhakkiklerden biri şöyle der : "Allahü Teâlâ'nın, kendi zatı hakkındaki kelâmı, diğerleri hakkındaki kelâmından daha faziletlidir. *"De ki: O Allah bir tektir"* kelâmı da, *"Ebû Leheb'in elleri kurusun"* kelâmından daha faziletlidir. Çünkü onda, anma fazileti vardır ki o da, Allah'ın kelâmıdır. Ve anılanın fazileti vardır. Bu da O'nun zâtî ismi, onu birleme (tevhid) ve O'nun zâtî ve sübûtî sıfatlarıdır. Tebbet sûresinde, sadece anmanın fazileti vardır ki o da, Allah'ın kelâmıdır.

Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân* isimli eserinde der ki : "Kur'ân âyetlerinin fazileti hakkında duraklayan kimse, Hz. Peygamber'in : "En faziletli sûre, en büyük sûre" gibi ifadelerini, "ecir ve sevap" olarak yorumlar. Kur'ân'ın bir kısmı, diğer kısmından daha faziletli değildir. Sözün faziletli olması konusunda Kur'ân'ın hepsi birdir. Farklılık, Allah'ın kelâmında değil, mükâfattadır. Çünkü Kur'ân, kendi zatıyla kaim olan Allahü Tealâ'nın, kadîm kelâmıdır."

Bilginler şöyle der : " Kur'ân, Hz. Peygamber'in doğruluğuna üç yönden işaret eder. Birincisi; fesahatte, lâfızlarının peşpeşe gelmesidir. İkincisi; gâibten haberleri kapsaması, üçüncüsü de, çelişkiden korunmuş olmasıdır. Çelişkiden korunmuş olmasını, kelâm bilginleri şöyle açıklar : 'Kur'ân büyük bir kitaptır. Birçok bilimleri kapsamına alır. Eğer bu kitap, Allah katından olmasaydı, kelimeleri arasında çelişkiler bulunurdu. Çünkü, böyle büyük ve geniş başka bir kitap, çelişkisiz olamaz. Kur'ân'da bu tür hiçbir çelişki bulunmadığına göre, anlıyoruz ki bu kitap, başkaları tarafından değil, ancak Allah katındandır. Bu kitap ancak, Allahü Tealâ tarafından, Cebrail vasıtasıyla, Hz. Peygamber'e vahyedilen bir kitaptır.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ
أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ
الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ
لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا (٨٣) فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ
بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا (٨٤)
مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ
شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
مُقِيتًا (٨٥) وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا (٨٦)

83. Onlara, güven veya korkuya dair bir haber gelse, onu yayarlar. Halbuki onu, peygambere ve aralarında yetkili kişilere götürselerdi, içlerinden işin içyüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Eğer size, Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız.

84. Artık Allah yolunda savaş. Sen, sadece kendinden sorumlusun. İnananları da (savaşa) teşvik et. Umulur ki Allah, kâfirlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha şiddetli, cezası daha çetindir.

85. Kim güzel bir işe aracılık ederse, onun da o güzel işten payı vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse, onun da o kötü işten payı vardır. Allah her şeyin karşılığını vericidir.

86. Size selâm verildiği zaman, siz de, ondan daha güzeliyle karşılık verin. Veya aynısıyla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyi hesap edendir.

83. «**Onlara**» zayıf olan müslümanlara, «**güven veya korkuya dair,**» gizli «**bir haber,**» zafer veya yenilgi, yahut musibet ve hezimet «**gelse,**» hemen «**onu yayarlar,**» sırrı deşifre ederler. Bu durum da, onların aleyhine olur. «**Halbuki onu,**» yani bu haberi, Hz. «**Peygamber'e ve aralarında,**» yani onun ashabı içinde bulunan «**yetkili kişilere götürselerdi,**» onlardan yüz çevirmeyip, işlerini onlara havale etselerdi, «**içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar,**» kendilerine ulaşan bu haberi değerlendirip, işin iç yüzünü ortaya çıkarırlar, «**onun ne olduğunu bilirlerdi.**» Daha önceki tecrübe ve görüşlerini ortaya koyarak, bu yeni haberlerin de gerçek değerlendirmesini yaparlardı. Savaş ve diğer hilelerine karşı, bilgilerini ortaya koyar, tedbir alırlardı.

"İstinbât" (işin iç yüzünü ortaya çıkarmak) kelimesi, *"nebt"*i ortaya çıkarmaktır. "Nebt" ise, kuyu kazıldığı zaman ilk anda ortaya çıkan sudur.

Deniliyor ki : Bir kısım zayıf müslümanlar, Resûlullah (s.a.v.)'den düşmanları hakkında bazı haberler duyuyorlar ve düşünmeden bunu yayıyorlardı. Bu haberler düşmana ulaşıyor. Neticede bu haberlerin yayılması, müslümanların aleyhine oluyordu. Halbuki duydukları bu haberleri, Hz. Peygamber'e veya içlerindeki idarecilere götürüp onların görüşlerini alsalardı, işlerini o idarecilere havale etselerdi, o idareciler de, bu habere karşı nasıl davranacakları konusunda tedbir alırlardı.

Burada zikredilen "*işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu bilirlerdi*" tabirinden, Hz. Peygamber ve idareciler anlaşılır. Ayrıca âyette, sırları deşifre etmek de yasaklanmıştır.

Ediplerden birine: "Sırrını nasıl saklarsın ?" diye sorulunca, şöyle cevap vermiş: "Ben sırrımın mezarıyım." Ve yine bu konuda denmiştir ki, iyi insanların göğüsleri, sırların mezarlarıdır.

«Eğer size, Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız.» Allahü Tealâ, kitap ve peygamber göndermek sûretiyle, size rahmet ve lütufta bulunmasaydı, şeytana uymak suretiyle inkâr ve sapıklığa düşerdiniz. Çok azınız bunun dışında kalırdı. Burada bazıları istisna edilmiştir, Allah'ın kendilerine üstün akıl ve saf kalp verdiği kimseler hakka ve doğruya ulaşırlar.

84. Ey Muhammed! Eğer münafıklar geri durur, diğerleri de tembellik ederler ve seni tek başına bırakırlarsa, **«Artık Allah yolunda»** yani Allah'ın rızasına ulaştıran yolda tek başına **«savaş.»** Cihat et. Onların yaptıklarına aldırma sakın! **«Sen, sadece kendinden sorumlusun.»** Onların muhalefet etmeleri ve evlerinde oturmaları sana zarar vermez. Sana hiçbir kimse yardım etmese bile, sen yine cihada atıl. Senin yardımcın, ordular değil, Allah'tır.

Sen, savaşmanın sevabını, savaşmaktan geri durmanın da cezasını anlatarak, **«inananları da (savaşa) teşvik et.»** Onlar hakkında, sadece teşvik etmekten başka bir şey yapamazsın. Onları zorlayamazsın da. **«Umulur ki Allah, kâfirlerin gücünü kırar»** ve onların savaş durumuna engel olur.

"Be's" kelimesi aslında, istenmeyen, sevimsiz şey anlamına gelir. Fakat sonraları, savaşma ve cihad yerine kullanılmıştır. Başka bir âyette : *" Zaten onların pek azı savaşa gelir"* (Ahzab: 8) buyurulmuştur.

"Asâ" kelimesi Allahü Tealâ hakkında kullanılırsa vacip olur. Çünkü 'asâ, sözlükte, ümit vermek anlamı taşır. Kerim (cömert) olan da, ümit verdiği zaman, yapıp bitirir.

«Allah'ın gücü daha şiddetli,» O, Kureyş'ten daha güçlü, **«cezası»** ve azabı **«daha çetindir.»** Allahü Tealâ'nın azabı, onlarla savaşmaktan dolayı size ulaşan zararın tümünden daha çetindir. Çünkü, onlardan gelen kötülük bitip kesilir, sonra cennete girersiniz. Allahu Tealâ onları sizden savar ve onların işiyle sizi yetindirir.

85. Her **«kim, güzel bir işe aracılık ederse, onun da o güzel işten,»** yaptığı işin sevabından, bir **«payı vardır.»** Âyette geçen *"güzel bir işe aracılık"*tan yani şefâatten kasıt, müslümanın hakkının gözetilmesi ve böylelikle de, Allah'ın rızasının istenmesidir. Bu güzel aracılık, herhangi meşru bir işte caizdir. Allahü Tealâ'nın koymuş olduğu hadlerde (cezalarda) ise, caiz değildir. Her **«kim de,»** iyiliğin dışında, **«kötü bir işe aracılık ederse, onun da»** işlenmiş olan **«o kötü işten bir payı vardır.»** Kendisinden hiçbir şey eksilmez. O kötü payı tam olarak alır.

Mesrûk'tan şöyle anlatılır: Mesrûk, birisine iyi aracılıkta bulunmuş ve aracılık yaptığı kimse de Mesrûk'a bir câriye hediye etmişti. Mesrûk buna kızmış ve hediyeyi geri vererek: "Senin kalbindekini bilseydim, ihtiyacın hakkında konuşmazdım" demiştir.

Zemahşerî'nin belâğatında da şunlar var : İki şey büyük ayıp ve hatadır. Bunlardan birisi, Allah'ın hadlerinde aracı olmak, ikincisi ise, hükümlerde rüşvet vermek veya almaktır.

Mü'min insanın yapması gereken şey, cinayete uğrayana aracılık edip yardımcı olmaktır. Müslümanların ihtiyacını gidermek için aracı olmak, İslâm'ın haklarındandır. Bu hak, gücü yerinde olanlar içindir. Kimin gücü varsa, gücü oranında, müslümanların haklarına sahip çıkmak mecburiyetindedir.

Müslümana dua etmek de, iyi işe aracılık etmek sayılır. Çünkü bu dua, Allahü Tealâ'ya aracılık etmek sayılır. Hadis-i şerifte: " *Kim bir müslüman kardeşine, onun gıyabında dua ederse, duası kabul edilir ve bir melek ona, 'sana da aynısı' der"* buyurulmuştur.(58)

«Allah her şeyin karşılığını vericidir.» İyi ve kötü her şeyin mükâfat ve cezasını verir.

86. Mü'minler tarafından, **«size selâm verildiği zaman, siz de ondan daha güzeliyle karşılık verin.»** "Ve aleykümüsselâm ve rahmetullahi" demek sûretiyle, bereketin artmasını dileyin. Böylece, zararlardan kurtulup, faydanın devam etmesine ulaşırsınız. Hz. Peygamber şöyle buyurur: " *Kim, esselâmu aleykum derse, kendisine on iyilik yazılır. Esselâmu aleykum ve rahmetullah diyene, yirmi iyilik yazılır. Esselâmu aleykum ve rahmetullahi*

58- Müslim *Sahih*'inde, Ebû Davud *Sünen*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/190.

ve berekâtühü diyene ise, otuz iyilik yazılır."[59]

Selâm, sağlıklı ve uzun ömürlü olmak için bir duadır. Daha sonra ise, her türlü dua anlamında kullanılır olmuştur. Araplar, birbirleriyle karşılaştıkları zaman: "Hayyâke'llah" (Allah seni yaşatıp, uzun ömür versin) derlermiş. Bazıları da : "Bin yıl yaşa" dermiş. Daha sonra ise, Allahü Tealâ'nın kanunu bildiğimiz selamlaşmayı getirmiş ve: *"... Kendinize güzel bir dilek olarak selâm veriniz"* (Nûr: 61) buyurmuştur. İslâm'ın getirmiş olduğu selâmda, Arapların selâmına karşı daha bir üstünlük vardır. Çünkü bu selâm, din ve dünya için karşılaşılması muhtemel olan belâ ve musibetlerden kurtuluş için bir duadır. Bir insan diğerine," esselâmu aleykum" dediği zaman, onun sağlık ve selâmeti için dua etmiştir. Bu selâm, karşısındaki insanın kurtuluşuna ve güvenliğine bir garanti teşkil eder. Selâm verilmek sûretiyle : "Sen benden emin ol, benden sana asla hiçbir kötülük gelmez" anlamı ifade edilir. Selâmet (kurtuluş), uzun ömürlü olmayı da kapsar. Halbuki Arapların dualarında, bu tip incelikler bulunmuyordu.

Bir de es-selâm Allahü Tealâ'nın isimlerinden biridir.

Selâmı ilk veren kimse dilerse, "selâmun aleykum" dilerse, "es-selâmu aleykum" der. Çünkü bu iki şekil de, Kur'an'ın metninde birkaç yerde mevcuttur.

Tâhâ suresinin 47. âyetinde : *"Ve'sselâmu alâ menittebea'l-hüdâ"* şeklinde, Neml sûresinin 57. âyetinde de *"Ve selâmun alâ ibadihi..."* şeklinde geçmektedir.

«Veya» selâma **«aynısıyla karşılık verin.»** Verilen selâma karşılık vermek vaciptir. Muhayyerlik ise, verilen selâma ilâve yapmak veya yapmamaktadır. **«Şüphesiz Allah, her şeyi hesap edendir.»** Yapmış olduğunuz her şeyi hesap eder, ona göre size ceza, ya da mükafat verir. Onun içindir ki, emredilmiş olduğunuz şekilde aranızda selâmlaşmaya dikkat ediniz.

Sünnete göre selâmlaşma, şu şekilde olur :

Binekle giden yürüyene, küçük büyüğe, azlık çokluğa selâm verir. Çocuklara selâm vermek de, vermemekten daha faziletlidir.

59- Ebû Davud *"Edeb"* bahsinde, Tirmizî *"isti'zan"* bahsinde: *"Hz. Peygamber'in yanındayken, bir adam geldi ve selâm verdi. Esselâmu aleykum dedi..."* lâfzıyla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/602.

Kurtûbî : "Genç yabancı kadınlara selâm verilmez. Çünkü onlarla konuşmakta, fitne korkusu vardır. Bu, ya şeytanın vesvesesi ile olur, yahut da, hâin gözün bakışı ile olur," der. Yaşlı yabancı kadınlara selâm vermek, güzeldir. Müslüman olan herkese, tanısan da, tanımasan da, selâm verilir. Tavla ve satranç oynayana (oyun esnasında) selâm verilmez. Şarkı- türkü söyleyene, def-i hacet için oturana ve banyoda soyunmuş halde olana da selâm verilmez. Zimmî kimseye de mecbur kalmadıkça selâm verilmez. Ancak bir zaruretten dolayı ya da onun yanında işi varsa selâm verilir.

Kâfir kimsenin dünyasının ıslahı için, dua edilebilir. Nevevî der ki : "Kitap ehli kimseye selâm vermek haramdır. Bir insana selâm vermek, onu yüceltmektir. Bir mü'minin, kâfiri yüceltmesi ise caiz değildir." Tercih edilen bir görüşe göre, bid'at ehline de selâm verilmez. Kâfirle birlikte yemek yiyen kimsenin durumuna gelince, o kâfirin kalbini İslâm'a ısındırmak için bir veya iki defa onunla yemek yerse bunda bir sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), bir defa kâfirle yemek yemiştir. Biz bunu, kâfirin kalbini İslâm'a ısındırmasına yorumlarız. Fakat bu işe devam etmek mekruhtur.

Zimmî bir kimse sana selâm verirse, sen : "Aleyke" (sana da) de. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurur : " *Size bir yahudi selâm verirse, 'ölüm size' (es-sâmu aleyküm) der. Sizde ona, 'sana da' (ve aleyke) deyin.*"(60)

Rivayet edilir ki : Yahudilerden bir grup insan, Hz. Peygamber'e gelerek: "Ölüm sana ey Kâsım'ın babası" demişler, Hz. Peygamber de: *"Size de"* cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a.) : "Ölüm size olsun, hem de derhal ölesiniz" diye karşılık vermiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber : " *Ey Aişe! Allahü Tealâ, kötü sözü de, kötü söze daha kötü cevap vermeyi de sevmez"* buyurmuştur. Hz. Aişe'nin : "Fakat dediklerini duymadın mı?" sorusuna da Hz. Peygamber : *"Onlara cevap vermedim mi? Onlar hakkındaki benim dileğim kabul edilir. Onların benim hakkımdaki dilekleri kabul edilmez"* (61) cevabını vermiştir.

Sünnet olan selâmın açıkça verilmesidir. Çünkü, Hz. Peygamber: *"Selâmı yayın"* buyurmuştur. O, mezarlığa vardığında, mezara uğrar ve şöyle derdi : *"Ey burada yatan mümin ve müslümanlar! Allah'ın selâmı sizlerin üzerine olsun. Sizden, önce gelenlere de sonra gelenlere de Allah rahmet ey-*

60- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 6/609.

61- Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Bir benzeri de Buharî'de vardır. Orada Hz. Aişe:"Allah'ın laneti ve gazabı da size..." ifadesini kullanmıştır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 6/612.

lesin. Siz, bizim geçmişlerimizsiniz. Bizler ise, size tabiyiz. İnşallah bizler de, sizlere ulaşacağız. Bize de, size de Allah'tan âfiyet dileriz."

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulur : *"Sizden biri, dünyadayken tanımış olduğu bir adamın kabrine uğrar, ona selâm verirse, mutlaka o kul da onu tanır ve onun selâmına cevap verir."*(62)

İbn Seyyid şöyle der : "Herhalde ölen insanların selâma cevap vermesinden kasıt, sözlü selâm olmayıp, halleriyle verdikleri selâmdır. Bazı haberler, bunu desteklemektedir. Onların amellerinin kesilmesi, kendilerini üzmektedir. Öyle ki, selâma cevap vermeye hasret duymaktadırlar."

İmam Suyûtî şöyle anlatır : "Bize ulaşan eser ve haberler, mezarlığa gelen ziyaretçiyi ölülerin tanıdığını ve sözünü işittiğini bildirmektedir. Ziyaretçiden hoşlanır ve ona cevap verirler. Bu durum, hem şehitler ve hem de diğer ölüler için geçerlidir. Bunda bir zamanlama da yoktur. Sahih olan görüş de budur. Çünkü Hz. Peygamber ümmetine mezarlıklara selâm vermeyi emretmiştir. Bu, işiten ve anlayanlara verilen selâmdır."

Hakikat erbabı da şöyle der : "Ruhun, bedenle bir bağı vardır. Ruhların durumu, bedenlerin durumu gibi değildir. Buradaki yanlışlık, görünmeyen şeyi, görünen şeyle kıyaslamaktır. Zannedilir ki, ruh, bir yeri işgal ettiği zaman, başka bir yerde olma imkânı olmaz. Ruhu; bazıları gökteki güneşe benzetmişlerdir. Bunun ışınları ise yerdedir. Muhammedî ruh gibi. Kabri başında kendisine dua edenlere cevap verir. Hz. Peygamber : *" Bir kimse bana selâm verirse, Allah ruhumu bana mutlaka verir, ben de onun selâmına cevap veririm."* buyurmuştur.(63)

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ

لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فٖيهِۜ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ

حَدٖيثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقٖينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ

62- Bu hadisi, İbn Asakir ve Hatip Bağdadî *Tarih*'inde rivayet etmiştir. Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 3/117.

63- Ebû Davud, *Sünen*'de rivayet etmiş, Nevevî de *Kitabu'l-Ezkar*'da zikretmiştir. s.99.

بِمَا كَسَبُواۜ اَتُر۪يدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ
تَجِدَ لَهُ سَب۪يلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ
سَوَٓاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَٓاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۜ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْۖ وَلَا تَتَّخِذُوا
مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًاۙ ﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُمْ م۪يثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ
اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ
فَلَقَاتَلُوكُمْۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ
السَّلَمَۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَب۪يلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
اٰخَر۪ينَ يُر۪يدُونَ اَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْۜ كُلَّمَا رُدُّٓوا اِلَى
الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا ف۪يهَاۚ فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُٓوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْۜ
وَاُو۬لٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُب۪ينًا ﴿٩١﴾

87. Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Kıyamet gününde, sizi mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

88. Size ne oldu ki münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız ? Halbuki Allah onları, yaptıkları yüzünden, baş aşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını, doğru yola iletmek mi istiyorsunuz ? Allah'ın saptırdığı kimse için, asla yol bulamazsın.

89. Sizin de, kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki, kendileriyle bir olasınız. O halde, onlar da Allah yolunda hicret edinceye kadar, onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse, onları yakalayın. Nerede bulursanız öldürün ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.

90. Ancak, kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar yahut ne sizinle, ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemediklerinden, yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna. Allah dileseydi, onları sizin başınıza musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Artık onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.

91. Başka bir grup insanlar da bulacaksınız ki, hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isterler. Bunlar ne zaman fitneye götürülseler, baş aşağı edilip fitneye atılırlar. Eğer onlar, sizden uzak durmazlar, size barış teklif etmezler ve sizden ellerini çekmezlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onlar aleyhine, size apaçık bir yetki verdik.

87. «**Allah ki,**» yerde ve gökte, «**O'ndan başka ilâh yoktur. Kıyamet gününde, sizi mutlaka**» hesaba çekmek için kabirlerinizden çıkarıp «**bir araya toplayacaktır. Bunda,**» o kıyamet gününde hiçbir «**şüphe yoktur.**» O gün, mutlaka meydana gelecektir. «**Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?**» Ondan daha doğru sözlü hiçbir kimse yoktur. O'nun tarafından verilen haberde yalan sözkonusu değildir. Allahü Tealâ'nın yalan söylemesi mümkün değildir. O'na böyle bir isnatta bulunmak da imkânsızdır. Hadisi-i kutsîde şöyle buyurulur : *"Ademoğlu beni yalancılıkla itham etti. Bu ona yakışmaz. Bana sövdü. Ona bu da yakışmaz. Onun bana yalan isnat etmesi, "Allahu Tealâ, beni ilk yarattığı gibi yaratacak değildir" demesidir. Halbuki, bir şeyi ilk defa yaratmak, sonradan tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Bana sövmesi de, "Allah çocuk edindi" demesidir. Ben, ehad ve samed olan, doğ-*

mayan ve doğurmayan ve kendisine kimsenin denk olamıyacağı bir tek Allah'ım."[64]

88. Ey Müminler! «**Size ne oldu ki, münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız ?**» Onlar hakkında neden böyle değişik görüşlere ayrıldınız? Bu ifadede, müslümanların, münafıkların durumu hakkındaki ihtilafları beğenilmeyip reddediliyor ve onların bütün hükümlerde inkâra vardıkları belirtiliyor.

Münafıklardan bir grup Hz. Peygamber'e gelerek, Medine'nin havasını beğenmediklerini ve Bâdiye'ye çıkmak için izin istediklerini belirtmişler, Medine'den çıktıktan sonra da, Mekke'de müşriklere katılmışlardı. Bu münafık insanlar hakkında müslümanlar ihtilafa düşüp, iki gruba bölünmüşler. Bir kısmı, bunların müslüman olduğunu, diğer kısmı ise, kâfir olduğunu söylemişlerdi. İşte bu âyet, adı geçen olay üzerine inmiştir.

«**Halbuki Allah onları, yaptıkları yüzünden, baş aşağı etmiştir.**»Yüce Allah onları, yapmış oldukları bazı işlerden dolayı tekrar inkâra döndürmüştür. Böylece onlar; zelil, perişan ve esir olarak, ölüme terkedilmişlerdir. Çünkü, dinlerinden dönmüşler, müşriklerle buluşup, Hz. Peygamber'e tuzak kurmuşlardır.

Ey o münafıkların mümin olduklarını söyleyen samimi insanlar! «**Allah'ın saptırdığını, doğru yola iletmek mi istiyorsunuz?**» Allah'ın yoldan çıkarmış olduğunu siz hidayete erenlerden mi kılacaksınız? Burada, münafıkların hidayette olduğunu zanneden insanlar kınanmaktadırlar. Çünkü; münafıkların imanlarının olduğunu ve onların yola gelebileceklerini iddia etmek, boşuna bir uğraşdır. Onlar bundan uzaktırlar. Allahü Tealâ bir kimseyi yoldan çıkarmışsa, artık «**Allah'ın saptırdığı kimse için, asla**» doğru «**yol bulamazsın.**» Her kim hakkında, Allahü Tealâ sapıklık takdir etmişse, artık o kişi için sizin hiçbir faydanız dokunamaz. Ona çare olamazsınız.

Buradaki hitap, açıklamadaki detayın kapsamını belirtmek üzere, bütün muhataplaradır. Yani bir kimse hakkında, Allahü Tealâ tarafından sapıklık takdir edilmişse, artık ona kulların engel olamıyacağı ifade edilmiştir.

89. Onlar «**sizin de, kendileri gibi inkâr etmenizi istediler.**» Bu ifade onların, inkârda ne kadar ileri gittiklerini, bu inkârlarındaki devamlılıklarını, kendi sapıklık ve azgınlıkları yetmiyormuş gibi, başkalarını da sapıklığa ve inkâra sürüklemeyi şiddetle arzuladıklarını göstermektedir. Çünkü inkârcılar, mü'minlerin de, tıpkı kendileri gibi inkârcı olmalarını istemektedirler.

---

[64] 64- Buharî, *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/443.

«**Ki,**» böylelikle, «**kendileriyle bir**» yani aynı düzeyde «**olasınız.**» Sizin de kendileri gibi inkârcı olmanızı isterler ki sapıklıkta eşit olasınız. Bu ifadede, inkâr belirtilerinin içeride gizli olduğu, küfre rıza göstermenin de küfür olduğu açıkça belirtilmiştir.

«**O halde onlar da Allah yolunda hicret edinceye kadar...**» Onlar, tamamen iman edinceye ve bu imanlarını da herhangi bir dünya gayesi için değil, sadece Allah ve O'nun peygamberi yolunda hicret etmek sûretiyle isbatlayıncaya kadar, «**Onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer**» iman etmekten «**yüz çevirirlerse,**» gücünüz yetiyorsa «**onları yakalayın.**» Harem içerisinde veya dışarısında, her «**nerede bulursanız öldürün.**» Onlar hakkındaki hüküm de, diğer müşrikler hakkındaki hüküm gibidir. «**Ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.**» Onlardan tamamen uzak durun ve onların kesinlikle, ne dostluğunu ve ne de yardımını kabul etmeyin.

90. «**Ancak, kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut**» da, «**ne sizinle, ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemediklerinden, yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna.**» Burada iki grup insanla savaşmak istisna ediliyor: Birincisi; müslümanlarla savaşanları terkedip, Müslümanlarla antlaşma yapan grupla birlikte olanlar. İkincisi ise, müslümanlara gelerek, her iki grupla da savaşmayacaklarını belirtenler.

Yürekleri sıkılarak gelenler, Müdlic kabilesi idi. Bu kabile, hem müslümanlarla ve hem de Kureyş kabilesiyle savaşmama konusunda anlaşma imzalamışlardı. İşte aranızda anlaşma olduğu için onların, sizinle savaşmaktan gönülleri sıkılır. Kureyşliler de kendi inançlarını taşıdığı için onlarla da savaşmazlar.

İşte Allahü Tealâ, eğer bu mürted insanlar, müslümanlarla anlaşma yapan bir toplumla birleşirlerse, onları öldürmeyi yasaklıyor. Çünkü onların, sizinle anlaşma yapan bir topluma katılması, aynen o toplum gibi olmuş olması demektir.

Eğer «**Allah dileseydi,**» o Müdlic kabilesinin kalbini kuvvetlendirir, onlara güç verir, kalplerinden korkuyu giderir ve «**onları sizin başınıza musallat ederdi de sizinle savaşırlardı.**» Hiçbir şekilde sizinle savaşmaktan çekinmezlerdi. **«Artık onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve»** size saldırmaktan uzak durarak, **«size barış teklif ederlerse bu durumda Allah da size,»** onlara saldırmak için ya da esir almak veya öldürmek için, **«onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.»** Onların, size barış teklif etmeleri sizin onlara saldırmamanız için yeterlidir.

91. «Başka bir grup insanlar da bulacaksınız ki, hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isterler.» Bunlar, sizinle tevhid esası üzerinde anlaşmış oldukları görüntüsünü vererek, sizden emin olmak isterler. Kendi toplumlarından da gizli küfürleri sebebiyle emin olmak isterler. Bu grup da, Esed ve Gatafan kabileleridir. Bunlar Medine'ye geldikleri zaman, müslüman olmuşlar ve Müslümanlardan emin olmak için anlaşma yapmışlardır. Kendi toplumlarına döndükleri zaman ise, onlarla güven içerisinde olmak için, müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar ve kâfir olmuşlardır.

«Bunlar ne zaman fitneye götürülseler, baş aşağı edilip fitneye atılırlar.» Bunlar her ne zaman, kendi toplulukları tarafından, müslümanlarla savaşmaya çağrılırlarsa, hemen fitneye dönerler, baş aşağı edilirler ve en kötü düşman haline gelirler. **«Eğer onlar,»** savaş konusunda **«sizden uzak durmazlar»** size saldırırlar ve **«size»** anlaşma yaparak **«barış teklif etmezler ve sizden ellerini çekmezlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün.»** Bu çirkin sıfatları sayılanlar var ya, **«işte onlar aleyhine, size,»** onları esir almak ve öldürmek için **«apaçık bir yetki verdik.»** Çünkü bu durumda onların düşmanlıkları ortaya çıkmış, durumları açıklık kazanmış ve müslümanlara zarar verir olmuşlardır.

وَمَا كَانَ
لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ

مُؤْمِنَةٍۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِه۪ وَتَحْر۪يرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِۘ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يمًا حَك۪يمًا ﴿٩٢﴾
وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاؤُ۬هُ جَهَنَّمُ خَالِدًا ف۪يهَا
وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظ۪يمًا ﴿٩٣﴾

92. Yanlışlığın dışında, bir mü'min, diğer bir mü'mini öldüremez. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine de teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Eğer ölenin ailesi bağışlarsa, başka. Eğer öldürülen mü'min, düşmanınız olan bir toplumdan ise, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Ve eğer sizinle kendileri arasında andlaşma bulunan bir toplumdan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabûlü için, iki ay peşpeşe oruç tutması gerekir. Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

93. Kim, bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânet etmiş ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.

92. «Yanlışlığın dışında,» yani bir hata durumu hariç, **«bir mü'min diğer bir mü'mini öldüremez.»** Bu ne doğru olur, ne de uygun. Mü'min insanın imanı, haksız yere bir başka mü'mini öldürmeye engeldir. Hata da, mü'mini böyle bir fiili işlemeye yaklaştırmaz. Yahut da, bir canın ortadan kaldırılmasını amaçlamaz. Bir kimsenin, müslüman olduğunu bildiği halde, o müslümanı kâfirler grubuna atmak... gibi.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Cehil'in anneden kardeşi olan Ayyaş b.

Ebî Rebîa, müslüman olmuş ve ailesinden korkarak Medine'ye hicret etmişti. Bu hicret, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretinden önceydi. Ayyaş'ın annesi, Ayyaş dönünceye kadar yememeye, içmemeye ve eve girmemeye yemin etmişti. Ebû Cehil ve Hâris b. Zeyd, dağlık bir yerde bulunan Ayyaş'a gelerek : "Muhammed seni sıla-i rahimde bulunmaya teşvik etmiyor mu ? Geri dön ve annene iyilikte bulun. Emin ol ki, biz senin bu halini kınayıp, çirkin görmeyiz. Dininle senin arana da girmeyiz" demişler. Ayyaş da, üzerinde bulunduğu, dağdan inerek, onlarla gidivermiş. Şehirden uzaklaşınca, onun ellerini bağlayarak ıssız bir dağın arkasına çekmişler ve herbiri kendisine yüz sopa atmış. Bunun üzerine Ayyaş, Hâris'e şöyle demiş: "Ebû Cehil benim kardeşimdir. Sen de kim oluyorsun? Allah'a yemin olsun ki, bir fırsat bulursam seni öldüreceğim." Daha sonra Ayyaş'ı annesine teslim ediyorlar. Bu sefer de annesi, Ayyaş eski dinine dönünceye kadar, ellerini çözmeyeceğine yemin ediyor. Ayyaş ise, kalbi imanla dolu olarak, diliyle, eski dinine dönmüş olduğu izlenimini veriyor, bundan sonra da hicret ediyor. Daha sonra da, Hâris müslüman oluyor ve o da hicret ediyor. Ayyaş bunu yakalayıp öldürüyor. Sonradan da, Hâris'in müslüman olmuş olduğu kendisine haber veriliyor. Ayyaş, Hz. Peygamber'e gelerek, Hâris'i öldürdüğünü, fakat müslüman olduğunu bilmediğini söylüyor. İşte âyet, bu olay üzerine iniyor.

«Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine de teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Eğer ölenin ailesi bağışlarsa,» bu diyetten vazgeçerse **«başka.»** Küçük olsun veya büyük olsun, mü'min bir insanı kaza sonucu öldüren kişi, müslüman olduğuna hükmedilen bir köleyi hürriyetine kavuşturması gerekir. Köleyi hürriyetine kavuşturmak, o müslüman insanın işlediği günaha keffaret olur. Bu, Allah'ın hakkıdır. Ayrıca, öldürülen müslümanın ailesine de belli bir diyet ödenmesi gerekir. Bu diyeti mirascılar, kendi aralarında bölüşürler. Fakat, öldürülmüş olan kişinin ailesi, eğer isterse, diyet almaktan vazgeçebilir. Çünkü bu diyeti almak, mirascıların hakkıdır. Onu almayabilirler de. Fakat köle azadı, Allah'ın hakkı olup, veliler affetmiş olsa bile, ondan vazgeçilemez.

Diyet, canın bedeli olup, hatalı öldürmelerde 1000 dinar altındır ya da 10.000 dirhem gümüştür. (65) Hata sonucu olan öldürmelerde bu diyeti, öldürenin âkilesi öder. *"Âkile;"* kardeşler, kardeş çocukları, amcalar ve amca çocuklarıdır. Kâtil, âkileden bir parçaymış gibi sayılır. Âkileden her birinin ver-

---

64- Dinar, 4.25 gr. altın; dirhem de yaklaşık 3 gr gümüş para birimleridir. (Naşir.)

miş olduğu miktar kadar, kâtil de verir. Diyetin bir adı da "akl"dır. Çünkü diyet, kanları akmaktan korur.

«Eğer öldürülen mü'min, düşmanınız olan» kâfir **«bir toplumdan ise,»** kâtil de, öldürmüş olduğu kimsenin mümin olduğunu bilmiyorsa, işte o zaman, **«mü'min bir köle azâd etmek gerekir.»** Bunun kâtiline, sadece keffaret gerekir, diyet gerekmez. Çünkü, öldürülenin ailesi kâfir olduğu için, öldürenle aralarında veraset hükümleri uygulanmaz. **«Ve eğer»** öldürülen mümin, **«sizinle kendileri arasında andlaşma bulunan bir toplumdan ise,»** kâtil tarafından **«ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir.»** Bu toplumun kâfir veya mümin olması, aranızda yapılan sözleşmenin de geçici veya sürekli olması, durumu değiştirmez, fidyeyi ödemek mecburiyetindesiniz. Tıpkı, diğer müslümanlara fidye ödediğiniz gibi.

«Bunları bulamayan kimsenin...» Azad etmek için köle bulamayan, ya da, bulmuş olduğu kölenin fiyatı fazla olup, ona ödeyebileceği parayı temin edemeyenin **«Allah tarafından tevbesinin kabulü için, iki ay peşpeşe oruç tutması gerekir.»** Burada, *"peşpeşe"* ifadesinin kullanılmış olmasından anlaşılmaktadır ki, keffaret orucu tutmaya başlayan bir kimsenin, peşpeşe iki ayı bitirmeden, orucuna ara vermesi, bu orucu yeniden başlayarak tutmasını gerektirir. Ancak; hayız, nifas gibi haller, bu hükmün dışındadır. Bu gibi durumlar, kaçınılmaz durumlar olup, "peşpeşe" lik mecburiyetine aykırı değillerdir. Fakirlere yemek yedirmek, bu keffarette meşru değildir. Yapılan bu hatadan dolayı, Allahü Tealâ'nın tevbenizi kabul etmesi için, bu orucu tutmalısınız. *"Allah tarafından tevbesinin kabulü için"* ifadesinin kullanılması, bu konuda tembellik gösterilmemesine dikkat çekmek içindir.

«Allah, her şeyi» bu arada onun halini ve kasden öldürmediğini çok iyi **«bilendir»** ve ona emretmiş olduğu şeyde de **«hikmet sahibidir.»**

93. «Kim, bir mü'mini,» hata ile değil de **«kasten öldürürse, onun cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.»**

Rivayet edilir ki : Mikyes el-Kinânî ve kardeşi Hişam müslüman olmuşlardı. Mikyes, kardeşini, Neccar oğulları arasında ölü olarak bulur ve durumu Hz. Peygamber'e anlatır. Hz. Peygamber de, Mikyes'le birlikte, Bedir ashabından olan Zübeyr b. İyaz el-Fihri'yi göndererek, Neccar oğullarına, kısas yapılması için, kâtilin teslim edilmesini emreder. Eğer kâtilin kim olduğunu bilmiyorlarsa, öldürülenin diyetini vermelerini emreder. Neccar oğulları da: "Peygamber'in emri başımızın üzerine. Biz kâtilin kim olduğunu bilmiyoruz.

Fakat diyetini öderiz" dediler ve diyet olarak da hemen yüz adet deveyi elçilere teslim ettiler. Elçiler develeri alarak, Medine'ye gelmek üzere, oradan ayrıldılar. Yolun tam yarısına geldiklerinde, Mikyes'e şeytan musallat olup vesvese verir ve: "Kardeşinin diyetini kabul edip de, milleti kendine sövdüreceksin, öyle mi? Seninle olan bu adamı, yani Fihrî'yi öldür, cana can olsun, diyet de sana fazladan kalsın " der. Şeytan'ın vesvesesine uyan Mikyes bir taş alıp, arkadaşının başına vurur ve onu öldürür. Daha sonra da, develerden birine binerek ve diğer develeri de sürerek kâfirce Mekke'ye doğru gider ve şu şiiri söyler:

Onun yerine Fihr'i öldürdüm ve kan bedelini,
Neccar oğulları ileri gelenlerine ve deve sahiplerine yüklettim.
İntikamımı aldım ve yaslanıp uyudum.
Böylece de putlara ilk önce dönen ben oldum.

Âyetin iniş sebebi, işte bu olaydır.

Mü'min bir insanı öldüren kimsenin, işlediği cinayete karşı hak etmiş olduğu ceza, içerisinde sürekli olarak kalmak üzere, cehennemdir. **«Allah ona gazab etmiş,»** ondan intikam almış, ona **«lânet etmiş,»** anılan cezayı kendisine vermek suretiyle, onu rahmetinden uzaklaştırmış **«ve ona»** cehennemde ölçülemeyecek kadar **«büyük bir azap hazırlamıştır.»**

Şüphesiz ki bu âyet, her ne kadar özel bir sebeple inmiş olsa da, ifade etmiş olduğu hüküm geneldir. Âyette, mü'min insanın kanını akıtmayı helâl sayanın, kâfir olacağı ve onun gideceği yerin de, gerçekten cehennem olacağı ifade edilmiştir. Eğer bir mü'min, bir başka mü'mini kasten öldürür ve işlemiş olduğu bu cinayetin helâl olduğunu iddia etmezse, bununla kâfir olmaz, imandan da çıkmaz. Çünkü küfür, yani inkâr etmek, adam öldürmekten daha büyüktür. Kâfirin tevbesinin kabul edildiğine göre, kâtilin tevbesinin kabul edileceği zaten normaldir. Eğer kâtil, tevbe etmeden ölürse, onun durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse günahını bağışlar ve hasmını razı eder, dilerse de, yaptığının cezası olarak ona azab eder ve sonunda da cehennemden çıkarıp, iman ettiği için kendisine söz verdiği cennetine koyar. Çünkü Allah, sözünden caymaz.

Böyle bir kimse hakkında cehennemdeki *"süreklilik"* ten kasıt, orada uzun zaman kalmaktır. Yoksa sonuna kadar kalmak değildir. Hatta Allah, böyle bir bildirimde bulunuyor, bunu bildiriyor. Yoksa, bu şekilde ceza vereceğini ifade etmiyor. Çünkü bir başka âyette : *"Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür"* (Şûrâ: 40) buyurulmuştur. Allahü Teâlâ, her kötülüğe, kendisi gibi bir kötülükle karşılık vereceğini bildirmiş olsaydı o zaman: *"Bir çoğunu da affeder"* (Şûrâ: 34) âyetiyle çelişkiye düşerdi.

Bir insan, diğer bir insanı herhangi bir şeyden sakındırmak için : "Eğer onu yaparsan, senin cezan dövülmek ve öldürülmektir" der. Sonra da ona bu cezayı vermezse, yalancı olmaz. Çünkü bu söz, bir pekiştirme ve tehdit etme ifadesidir. Bu pekiştirme ve tehdit ifadeleri, tevbe eden kâtile ilişkin değildir. Meselâ kısas gibi haklı yere kasden öldürülenler için de değildir. Bu yalnızca tevbe etmeyen ve düşmanlık ve zulümle öldüren kâtil hakkındadır.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Dünyanın yok olması Allah'a bir mü'minin öldürülmesinden daha hafiftir."*(66) Yine bir hadiste : *" Bir müslümanın öldürülmesine, yarım kelimeyle bile olsa yardım eden kimse, kıyamet gününe, alnına: ' Allah'ın rahmetinden ümit kesmiştir' yazılmış olarak gelir"* buyurulmuştur.(67)

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet edilen bir başka hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Müflis kimdir bilir misiniz ?"* diye sorar. Yanında olanlar : "Bize göre müflis, malı mülkü ve parası olmayan kimsedir" diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *" Benim ümmetimin müflisleri (iflas etmiş kimseleri), kıyamet gününe, namazıyla, orucuyla, zekâtıyla birlikte; şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını akıtmış ve şunu da dövmüş olarak gelenlerdir. Bütün bunlara onun iyilikleri verilir. Üzerindeki haklar bitmeden önce, iyilikleri tükenirse, bu sefer de, haksızlık edilen kişinin günahları alınarak, haksızlık edene yükletilir. Sonra da cehenneme atılır"* buyurdu.(68)

Bilinmelidir ki, öldürülen insanın velisi, kısas yoluyla kâtilin öldürülmesini istese bile, bu ceza, dünyadaki cezasıdır. Ölenle öldüren arasındaki diğer hükümler, ahirete kalmıştır. Öldürülenin velisi, eğer kısas istemişse, kin ve öfkesinin dinmesi için kendi hakkını almıştır. Kısasta, öldürülen için hiçbir fayda yoktur. Öldürülen kimsenin velisi, şu üç şeyi yapmakta serbesttir : Kısas ister, diyet ister yahut da hiçbir şey istemeden kâtili affeder. Hz. Musa'nın

---

66- Tirmizî, İbn Mâce ve Neseî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/208.
67- İbn Mâce *Sünen*'inde rivayet etmiştir. Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 3/164.
68- Müslim, *Kitabu'l-Birr,* 2581; Tirmizî, *Kıyâme*, 2420. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/431.

şerîatında, sadece kısas vardı ki, o da ölümdü. Hz. İsa'nın dininde ise, sadece diyet ve af vardı. Bizim dinimizde ise, kısas, diyet ve ümmet için bir ikram olarak affetme vardır. Kâtili affetmek, en faziletli olandır.

يَٓا اَيُّهَا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى
اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًاۚ تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۘ
فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَث۪يرَةٌۜ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿٩٤﴾

94. Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyi anlayıp dinleyin! Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek : "Sen mü'min değilsin" demeyin. Çünkü, Allah katında sayısız ganimetler vardır. Önceden, siz de öyleydiniz. Allah size lutfetti. O halde, iyi anlayıp dinleyin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

94. «Ey iman edenler!» Bu âyet, kavmi içerisinde tek başına iman eden, Mirdâs b. Nehîk hakkında inmiştir. Hz. Peygamber, onun toplumuna bir seriyye (askerî birlik, müfreze) göndermiş, seriyye onlara ulaştığında, hepsi kaçmış, sadece Mirdâs kalmıştı. Mirdâs, bir dağın dolambacında koyunları ile birlikteydi. Seriyye ile gelenlerin yanına inip: "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah, esselâmu aleyküm" demişti. Üsâme b. Zeyd de Mirdas'ı öldürmüş ve koyunlarını sürüp götürmüştü. Durumu Hz. Peygamber'e haber vermişler, o da bu olaya çok kızmış ve : *" Lâ ilâhe illallah dediği halde, onu öldürdün öyle mi ?"* diye çıkışmış, Üsâme ise: "O, diliyle söylemişti, içinden gelerek söylememişti" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Kalbini yarıp baktın* *mı ?"* diye sormuş ve bu âyeti okumuştu. Üsame : "Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bağışlanmam için Allah'a dua et." diye ricada bulununca, Hz. Peygamber: *"Lâ ilâhe illallah diyen nasıl öldürülür?"* demişti. Sonra Üsame şöyle diyor: " Hz. Peygamber bu sözünü o kadar tekrarladı ki, bir ara, 'keşki daha önce değil de, şimdi müslüman olmuş olsaydım' diyesim geldi. Sonra da, Allah'tan benim bağışlanmamı diledi, sonra da, bu koyunları geri vermemi ve müslüman bir köle azad etmemi emretti."(69)

«**Allah yolunda**» harekete geçip, «**savaşa çıktığınız zaman, iyi anlayıp dinleyin!**» Yapacağınız veya yapmayacağınız işin iyice açıklığa kavuşmasını isteyin. Tedbirsiz ve düşüncesiz, aceleyle hareket etmeyin. «**Size**» müslümanların yaptığı gibi «**selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek : 'Sen mü'min değilsin' demeyin.**» Onu, size göründüğü şekilde kabul edin ve ona göre davranışlarda bulunun. Dünyada elinize geçecek olan, basit ve sonunda tükenecek bir mala göz dikerek, basit bir menfaat karşılığında ona bu gibi sözler söylemeyin. Bu ifadede, dünya malının hemen tükenip, en kısa zamanda yok olacağına işaret vardır.

«**Çünkü Allah katında, sayısız ganimetler vardır.**» Bu ganimetler sizi, bu gibi insanları, malları için öldürmekten müstağni kılar. Bu ifadede, Allahü Tealâ'nın vereceği sevabın devamlılığına ve kalıcılığına işaret edilmektedir.

«**Önceden siz de öyleydiniz.**» Müslüman olmazdan önce, siz de, şimdi size selâm veren kimse gibiydiniz. «**Allah,**» bu derecenizi kabul etmek sûretiyle, «**size lutfetti.**» Bu dereceniz sayesinde, mallarınızı ve kanlarınızı korudu. Sizin gizli hallerinizi araştırmayı emretmedi.

«**O halde**» durum böyle olunca, artık siz de «**iyi anlayıp dinleyin.**» Bu işin açıklığa kavuşmasını isteyin. Onun durumunu, kendi durumlarınızla karşılaştırın. Dış görünüşe bakma konusunda, ilk müslüman olduğunuz zaman, size nasıl davranıldıysa, siz de öyle davranın. «**Allah**» gizli veya açık «**bütün yaptıklarınızdan haberdardır.**» Sizi onlara göre hesaba çekecektir. Hayır yapmışsanız hayır, şer yapmışsanız şer kazanacaksınız. Onun içindir ki, hemen öldürmeye koşmayın, ihtiyatlı davranın.

İmam Gazâlî şöyle der : *'Haberdar'* demek, gizli haberlerin bile, kendisinden gizli kalmadığı kimse demektir. Hareketli veya hareketsiz her zerre-

---

69- Müslim, *İman*, 158; Ebû Davud, *Cihad*, 95.

den, muzdarip veya itminan içindeki her nefisten haberi olan demektir. Yani âyetteki *"habîr"*, "alîm" manasına olup her şeyi bilen demektir. Fakat bilgi, içerdeki gizliliklere izafe edilince buna 'uzmanlık-tecrübe' adı verilir. Bu uzmanlık ve tecrübe sahibine de, "habîr" yani 'uzman- tecrübeli' veya 'haberdar' denir.

Bu âyet, Üsâme'nin hata ettiği gibi, müctehidin de hata edebileceğine işaret eder. Üsâme'nin hatası, kısas yapılmaksızın bağışlanmıştır. Aynı zamanda âyet dil ile zikrin muteber olduğunu ifade eder. Fakat mü'min, dil ile zikirden kalbî zikre yükselmelidir. (Yani insan, dille zikretmekten terfi ederek, kalple zikredecek aşamaya gelmelidir.) Daha sonra da, ruhla zikretme aşamasına gelmeli. İşte böylece, bilgisizlik karanlığından kurtulup, bilgi ışığına ulaşmış olur.

لَا يَسْتَوِي
الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى
٩٧
وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ
مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95. Mü'minlerden, özürsüz olarak yerlerinde oturanlarla, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah, hepsine de güzellik vadetmiştir. Ama mücahitleri, mükâfat bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır.

96. Kendi katından yüksek dereceler, bağış ve rahmet vermiştir. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

95. «Mü'minlerden, özürsüz olarak,» Allah yolunda cihad etmeyip **«yerlerinde oturanlarla, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.»** Âyette geçen *"özürsüz"* kelimesindeki özür, körlük, topallık, felç gibi müzmin ve onulmaz birtakım hastalıklar anlamına gelir.

Zeyd b. Sâbit anlatıyor : "Hz. Peygamber'in yanında bulunuyordum. Kendisini sekînet hali kapladı. Dizini dizimin üzerine koydu, öyle ki dizimin kırılmasından korktum. Sonra, vahyin şiddetinden dolayı kendisinde bulunan bu hal ondan gidip açılınca bana: *'Yaz'* dedi. Ben de, *'Oturan mü'minlerle savaşanlar bir olmaz '* âyetini yazdım. Bunun üzerine, yanımızda bulunan ve a'ma (kör) olan Ümmü Mektûm : "Ey Allah'ın Rasûlü! Cihada gücü olmayan müminlerin durumu nasıl olacak ?" diye sordu. Bunun üzerine, Hz. Peygamber'i tekrar sekînet kaplayıp, tekrar açılınca, şöyle yaz, buyurdu: *"Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlarla..."* Ben de yazıp âyete ilâve ettim.(70)

Âyette geçen *"oturanlar"*dan kasıt, sağlam olup da Bedir savaşına katılmayanlardır. *"Savaşanlar"* da, *"oturanlar"*a atıftır. Âyette anlatılmak istenen şey, hiçbir özürü olmayıp, Allah yolunda savaşmayanlarla, Allah yolunda savaşanların sevab bakımından derecelerinin eşit olamayacağıdır.

«Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından,» özürleri olmadığı halde, **«oturanlardan üstün kılmıştır.»** Yani oturanlarla cihad edenler, ecir ve sevap açısından eşit değildirler.*"Mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri üstün kılmıştır"* ifadesi, niçin eşit olmadıklarını açıklamaktadır. Sanki savaşa çıkanlarla çıkmayanlar niçin eşit değildir, denilmiştir. Buna cevap olarak: Derece bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır cümlesi geliyor.

«Gerçi Allah, hepsine de,» hem savaşanlara hem de savaşmayıp oturanlara **«güzellik vadetmiştir.»** Bu güzellik, cennettir. Çünkü, bu her iki gurubun da inançları doğru, niyetleri samimidir. Farklılık ise, sevabı artıracak olan ameldedir.

70- Bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, *Kurtubî Tefsiri*, el-*Bahru'l-Muhît* ve *Safvetü't-Tefâsîr*, 1/297.

Fakihler şöyle diyorlar : Bu ifadeye göre cihad, herkesin yapması gerekli olan bir farz-ı ayın değil, farz-ı kifayedir. Çünkü Allahü Teâlâ, hem savaşanlara, hem de savaşmayanlara güzellik vaadinde bulunmuştur. Eğer cihad, herkese farz-ı ayın olmuş olsaydı, savaşa katılmayan insanlar, iyiliğe hak kazanmayacaklardı.

«Ama mücahitleri, mükâfat bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır.» Cihad edenlere, çok büyük bir mükâfat vermiştir.

96. «Kendi katından yüksek dereceler, bağış ve rahmet vermiştir.» Allah yolunda cihad edenlere, Allahü Tealâ kendi fazlı olarak, yetmiş kat derece vermiştir. Hadis-i şerifte : " *Cennette yüz derece vardır. Allahü Teâlâ bu dereceleri, kendi yolunda cihad edenler için hazırlamıştır. Bu derecelerin herbirinin arası, yerle gök arası kadardır*"(71) buyurulmuştur. Kendilerinden sâdır olan günahlar için bir bağış ve kendileri için de ayrıca, rahmet vardır.

«Allah,» kendi yolunda savaşanların günahlarını **«bağışlayandır»** ve **«esirgeyendir.»** Onları esirgeyip, rahmetiyle cennetine koyandır.

Kuşeyrî şöyle der : " Allahü Tealâ, bütün velilerini, keramet bakımından aynı seviyede toplamış fakat, onların derecelerini ayrı ayrı yapmıştır. Bazılarının derecesi yüksek, diğerlerinin ise daha yüksektir. Bazılarının derecesi büyük, bazılarınınki ise daha büyüktür. Görünen şu yıldızlar ışık saçarlar. Fakat ay, onların da üstündedir. Güneş doğunca da, ışığıyla bütün bunları egemenliği altına alır."

Âyetin ifade ettiğine göre, özürlü olarak savaşa katılamayanlarla, savaşa katılanlar, sevap ve mükâfat bakımından aynı dereceyi alacaklardır.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük gazvesinden dönüp, Medine'ye yaklaşırken şöyle buyurmuştur : " *Medine'de topluluklar var. Şu kadar yürüdünüz ve şu kadar da vâdiler aştınız. İşte o topluluklar sizinle beraberdi.*" Bunun üzerine, yanında bulunanlar : " Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Medine'de olanlar mı?" diye sormuşlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber : "*Evet Onlar Medine'de olanlardır. Özürleri onları sizinle olmaktan alıkoydu*"(72) buyurmuştur. Bunların niyetleri samimidir ve kalbleri de cihada takılıp kalmıştır. Kendilerini cihaddan alıkoyan şey ise, birtakım özürlerdir. Onun

---

71- İmam Ahmed *Müsned*inde ve de Buharî rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/400.

72- Buharî, Müslim, Ebû Davud ve İbn Mâce rivayet etmiştir.

için : " Kişinin niyeti, amelinden daha hayırlıdır" denmiştir.

Biliniz ki cihad, kazançların en faziletlisi ve sanatların da en idealidir. Akıllı insan, cihadı veya onu içinden geçirmeyi terketmez. Bir hadis-i şerifte : *" Her kim, savaşmadan veya savaşmayı arzulamadan ölürse, cahiliye üzere ölmüştür"*[73] buyurulur. Hadiste geçen *" tahaddüs"* kelimesinin anlamı, savaşmayı istemek ve savaşı gönlünden geçirmektir.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ
قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْأَرْضِ قَالُوٓا أَلَمْ تَكُنْ
أَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا (٩٧) إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ
النِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا
(٩٨) فَأُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ
عَفُوًّا غَفُورًا (٩٩) وَمَنْ يُهَاجِرْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِى الْأَرْضِ
مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللّٰهِ
وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ
اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (١٠٠)

---

[73] Müslim ve Ebû Davud ve Neseî de: *"Bir çeşit münafıklık üzere ölür"* şeklinde rivayet etmiştir.

97. Melekler kendilerine yazık eden kimselere, canlarını alırken : " Ne yaptınız?" dediler. Bunlar: "Bizler, yeryüzünde çaresizlerdik" dediler. Melekler dediler ki : " Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" İşte onların barınağı cehennemdir. Orası ne kötü bir gidiş yeridir.

98. Hiçbir çareye gücü yetmeyen ve (göç için) yol bulamayan, zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar bundan müstesnadır.

99. İşte bunları, Allah'ın affetmesi umulur. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.

100. Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek bir çok güzel yer ve bolluk bulur. Kim, Allah ve Rasûlü için göç etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm ulaşırsa, artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayan çok esirgeyendir.

97. «Melekler, kendilerine,» hicret etmemek ve kâfirlerle dost olmayı isteyerek **«yazık eden kimselere...»** Bu âyet, Mekke döneminde, müslüman olup da, o zaman farz olmasına rağmen göç etmeyen bir gurup insan hakkında inmiştir. Sonra bu, Mekke'nin fethinin ardından *"fetihten sonra hicret yoktur"*[74] hadisiyle neshedilmiştir. **«Canlarını alırken»**, öldükleri anda ruhlarını alırken... Buradaki melek, ölüm meleğidir. O meleğin, meleklerden diğer yardımcıları da vardır. Başka âyetlerde, can alma olayı, Allah'a isnad edilmiştir : *"Canları Allah alır"* (Zümer: 42). *"O Allah ki, sizi yaratır ve öldürür"* (Hac: 66). Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, ölümün yaratıcısı, ancak Allah'tır... İşte bu ölüm melekleri, onları kınamak için: **«'Ne yaptınız?'»** yani dininizle ilgili olarak hangi işleri yaptınız **«dediler.»**

«Bunlar» da : **«'Bizler, yeryüzünde»** yani Mekke topraklarında güçsüz ve dinlerinin gereğini yapamayacak kadar **«çaresizlerdik' dediler.»** Bu sefer **«melekler,»** onların bahanelerini ortadan kaldırıp, onları susturmak için **«dediler ki: 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!'»** Allah'ın dinini yaşayabileceğiniz, başka ülkelere gitseydiniz. Medine'ye ve Habeşistan'a göç edenler gibi, siz de göç edip, dininizi oralarda yaşasaydınız.

---

[74] Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Oradaki lafız: *"Fetihten sonra hicret yoktur. Cihad ve niyyet vardır. Savaşa çıkmak isterseniz, savaşınız."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/565.

«İşte onların,» yani kötü durumları anlatılan bu kimselerin, ahiretteki **«barınağı cehennemdir.»** Çünkü onlar, görevlerini bırakıp, kâfirlere uymuşlar, inkârcılara yardım etmişlerdir. **«Orası,»** yani onların varacağı bu cehennem **«ne kötü bir gidiş yeridir.»**

98. «Hiçbir çareye gücü yetmeyen ve (göç için) yol bulamayan, zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar bundan müstesnadır.» Bu ifadeler, zayıf insanların sıfatlarıdır. *"Çareye gücü yetmemekten"* kasıt, göç etmek için bir çare bulamayan ve buna imkânları olmayanlardır. *"Yol bulamamaktan"* kasıt ise, hicret edecek kimsenin izleyecek bir yol ve kendisine yolu bildirecek bir kimse bulamamasıdır. Bunlar, kâfirlerin elinde zelil ve perişan olmuş, göç etmeye gücü kalmamış kimselerdir.

99. «İşte bunları,» yukarıda zikredilen zayıf kimseleri, **«Allah'ın affetmesi umulur.»** Burada, ümit verme anlamına gelen *"asâ"* ile *"affetme"* kelimesi kullanılmıştır. Bunun sebebi, göç etmeyi terketmenin çok tehlikeli bir iş olduğunu bildirmektir. Hatta zorluk karşısında kalan kimsenin bile, güven duymaması, fırsat kollaması ve kalbinin hicrete bağlanması gerekir ki ilk fırsatta göç etsin.

«Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.» Allahü Tealâ'nın *"çok affedici"* olması, ceza vermekten vazgeçmesidir. *"Çok bağışlayıcı"* olması ise, dünya ve ahirette, kulun yapmış olduğu kötülük ve günahları örtüp kapatmasıdır. Yani Allahü Tealâ'nın, affı kâmil ve bağışlaması tamdır. Yine bu âyetten, her ne sebepten dolayı olursa olsun, dinî emirlerin yerine getirilememesi halinde, orayı terkedip, başka yere gitmenin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Haddâdî, *"Allah'ın yeri geniş değil miydi ki, oraya göç edeydiniz?"* âyeti hakkında şöyle der : "Bu âyet, bir kimsenin, mal ve mülkünün, çoluk çocuğunun, Allah'a isyan edilen bir ülkede oturması için mazeret olamıyacağına delildir. Tam tersine, eğer orada, hakkı ortaya koyma imkânını bulamazsa, vatanını terketmesi gerekir. Onun içindir ki, Said b. Cübeyr : " Bir yerde Allah'a isyan edilirse, orayı terket" demiştir.

100. «Allah yolunda göç eden kimse...» Bu ifadede, hicrete heveslendirme ve hicreti sevdirme vardır. *"Allah yolu"*ndan maksat ise, girmesi emredilen yoldur. **«Yeryüzünde gidecek bir çok güzel yer ve bolluk bulur.»** Allah yolunda göç etmek isteyen kimseler için, yeryüzünde gidilecek birçok yer vardır. O, gitmiş olduğu yerlerde, bol rızık ve dinini yaymak için imkânlar bulur. Kur'ân'ın bu ifadelerinde, Allah yolunda, onun dinini yaymak için göç etmeye teşvik vardır.

Her «**kim**» milletini, çoluk çocuğunu ve ailesini terkederek, «**Allah ve Rasûlü için göç etmek amacıyla evinden çıkar da...**» Allah'a ve O'nun Rasûlüne itaatten dolayı yurdunu terkeder, «**sonra**» da amacına varmadan önce «**kendisine ölüm ulaşırsa, artık onun mükâfatı Allah'a düşer.**» Bunun mükâfatı Allah katında sabittir. Onun alacağı mükâfat, Allah katında gerçekleşmiştir.

«**Allah da**» kulun yapmış olduğu günahlardan dolayı «**çok bağışlayan,**» ve bol rahmetinden dolayı da «**çok esirgeyendir.**» Onu bağışlar ve kendi uğruna göç ettiğinden dolayı ona rahmet eder.

Rivayet edildiğine göre bu âyetler indiği zaman, Hz. Peygamber onu Mekke'deki müslümanlara bildirmiş. Cündüb b. Damre adındaki çok yaşlı ve bir bineğe de binemeyen kimse oğullarına: "Beni yüklenin, ben zayıf kimselerden değilim, yolu da bilirim. Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra, Mekke'de bir gece bile kalmam" demiş. Oğulları da onu, bir sedye üzerinde, Medine'ye doğru yola çıkarmışlar. Mekke yakınlarında, Ten'îm denen yere vardıklarında, artık ölüme iyice yaklaşmış olduğu halde sağ elini sol elinin üzerine koymuş, şöyle demeye başlamış: "Ey Allah'ım! Şu, senin ve şu da Rasûlün içindir. Rasûlü'nün biat ettiği şey için ben de sana biat ediyorum." Cündüb, böylece iyi bir şekilde ölünce, orada bulunan müşrikler, gülerek şöyle demişler: "Bu adam istediğine kavuşamadı." İşte bu olay üzerine, Allahü Teâlâ bu âyeti indirmiştir.

Keşşâf adlı tefsir kitabında da şu ifadeler yer almaktadır: "İlim tahsili, hac, cihad, Allah'a daha iyi kullukta bulunmak, bir ülkeden diğer bir ülkeye hicret, dünyadan uzaklaşarak zühd ve takva içinde yaşamak, temiz bir rızık elde etmek gibi dinî amaçlı göçler, Allah'a ve O'nun Rasûlüne kavuşmak için yapılan göçlerdir. Bu türlü göçler esnasında ölen kimsenin mükâfatı, Allah'a düşer. Sevabını O verecektir."

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾
وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ
مَعَكَ وَلْيَاْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ
وَرَٓائِكُمْ وَلْتَاْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَاْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ
عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ
مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُٓوا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ
قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا
الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

(١٠٣) وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ
كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا (١٠٤)

101. Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman, kâfirlerin size kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan dolayı, size bir günah yoktur. Muhakkak ki kâfirler, sizin açık düşmanınızdır.

102. Sen de içlerinde bulunup, onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da yanlarına alsınlar. Namazda olanlar, secde edince arkanıza geçsinler. Bu kez, namaz kılmayan öteki bölük gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar, korunma tedbirlerini ve silâhlarını da alsınlar. O kâfirler isterler ki, siz, silâhlarınızdan ve eşyalarınızdan gaflete düşesiniz de, birden üzerinize baskın yapsınlar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Fakat korunma tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

103. Namazı bitirdiğiniz zaman; ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken Allah'ı anın. Emniyete kavuştuğunuzda ise, namazı gereği gibi kılın. Çünkü namaz, müminlere vakitli olarak farz kılınmıştır.

104. O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik sizler Allah'tan, onların ummadıkları şeyi ummaktasınız. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

101. «Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük yapmalarından korkarsanız...» Bu âyette; yolculuğa çıkıldığında, hicret ve diğer zamanlarda, düşmanla karşılaşma tehlikesi ve yağmur tehlikesi gibi zaruret durumlarında, namazın nasıl kılınacağına dair açıklamalar yer almaktadır. «**Namazı kısaltmanızdan dolayı, size bir günah yoktur.**» Burada kastedilen, dört rekâtlı namazların, yarısının kılınmasıdır. Yani dört rekât olarak kılınan namazların da yolculuk halindeyken iki rekât olarak kılınmasında bir günah yoktur. Bu kısaltma olayı sadece; öğle, ikindi ve yatsı namazlarında olup, akşam ve sabah namazlarında olmaz.

Namazların kısaltılabilmesi için gerekli olan en az yolculuk müddeti, Ebû Hanife'ye göre, üç gün ve üç gecelik yolculuk müddetidir. Buradaki yürüyüş, normal adımlarla, ya da deve yürüyüşüyle yapılan yürüyüştür. Yolcunun, yavaş veya hızlı yürüyüşüne itibar edilmez. Üç gün ve üç gecelik yolu, bir günde yürümüş olsa, namazı kısaltabilir. Fakat, bir günlük yolu üç günde giderse, kısaltamaz. Âyetin zahiri manasından anlaşıldığına göre, namazı tam, ya da yarım kılma arasında serbestlik vardır. Tam olarak kılmak, daha faziletlidir. Fakat bize göre, kısaltmak gerekir. Tam olarak kılmaya ruhsat yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"O, Allah'ın size bir ikramıdır"*(75) buyurmuştur. Bu ifade, yolculuk halinde kılınan namazın, tam olarak kılınamıyacağına delildir. Çünkü, yapılan ikramı geri çevirmek olmaz. O ikram edilmiştir, geri çevrilemez.

Eğer: *"Kısaltmanızdan dolayı, size bir günah yoktur"* âyeti, neden bu şekilde, yani namazı kısaltmanın günah olmadığını belirtir şekilde gelmiştir diye sorarsanız, deriz ki: Çünkü onlar, namazı tam olarak kılmaya alışmışlardı. Kısa olarak kıldıkları zaman, namazlarının eksik olduğunu zannederlerdi. Âyetin bu şekilde nâzil oluşunun sebebi, onların namazı kısaltmalarının günah olmadığını açıklamak, gönüllerini ferahlatıp, mutmain olmalarını sağlamaktır. Tıpkı: *"...Evi haccedenin veya umre yapanın, o ikisini (Safa ile Merve'yi) tavaf yapmasında günah yoktur"* (Bakara: 158) âyetinde olduğu gibi. Bu tavaf, bize göre vacib, Şafiî'ye göre ise rükündür.

"Kâfirlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız..." Size, istemediğiniz bir savaş başlatarak saldırıda bulunmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda, hiçbir günah yoktur. Özellikle korku halinde, namazın kısaltılarak kılınması, bu âyetle sabit olmuştur.

Namazın, güvenlik bulunduğu zamanlarda yapılan yolculuk sırasında kısaltılması ise, sünnetle sabittir. İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatır: " Hz. Peygamber, Mekke ile Medine arasında yolculuk yaptı. Allah'tan başka hiçbir kimse-

---

75- Buharî ve Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadisin parçasıdır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/188.

den korkmamasına rağmen, yine de namazları iki rekât olarak kıldı."

«Muhakkak ki kâfirler, sizin açık düşmanınızdır.» Onların size olan düşmanlığı açıktır ve size saldırmalarının gerekçesi, size tam anlamıyla düşman olmalarıdır.

102. Ey Muhammed! **«Sen de,»** kendilerine bir şey gelmesinden korkan müminlerin **«içlerinde bulunup, onlara namaz kıldırdığın zaman»**

İbn Abbas (r.a.) der ki: " Zatürrika gazvesinde, Hz. Peygamber imam olmuş ve kendisiyle bulunan arkadaşlarına öğle namazı kıldırmıştı. Müşrikler de bu durumu görmüş ve kendileriyle savaşmayı bıraktıklarına pişman olmuşlar. Bir kısmı, ikindi namazını kastederek demiş ki: " Bırakın onları! Biraz sonra onların bir namazı daha var. Bu namaz onlar için, babalarından, evlâtlarından ve mallarından daha sevgilidir. İşte o namaza başladıkları zaman, onları kuşatın ve öldürün." Bunun üzerine Allahü Tealâ, Cebrail'le iki namaz arasında bu âyetleri indirerek, korku namazının nasıl kılınacağını bildiriyor. Müşriklerin kasıtlarını ve tuzaklarını onlara belirtiyor. İlim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre korku namazı, Hz. Peygamber'den sonra da bütün ümmet için meşru kılınmış bir namazdır.

«Onlardan bir kısmı, seninle namaza dursun ve...» Sen onları iki gruba ayırdıktan sonra, onların bir grubu da düşmana karşı dursun ve sizi kollasın. Seninle birlikte namaza duran ve namazda olanlar **«silâhlarını da yanlarına alsınlar.»** Sakın silâhlarını bırakmasınlar.

Seninle birlikte **«namazda olanlar»** rekâtlarını tamamlayıp **«secde edince, arkanıza geçsinler»** ve düşmanı kollamaya yönelsinler. Düşmanı kollamaya yönelen bu gruptan sonra **«bu kez, namaz kılmayan öteki bölük gelsin,»** kalan rekâtı **«seninle beraber namaz kılsınlar.»** Âyet-i kerimede, her iki gruptan da geriye kalan rekât hakkında bir açıklama mevcut değildir. Bu rekâtlara dair açıklamaları, Hz. Peygamber'in sünnetinde buluyoruz.

İbn Ömer ve İbn Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), korku namazı kıldırdığı zaman, birinci rekâtı birinci gruba, ikinci rekâtı da âyette belirtildiği gibi, ikinci gruba kıldırmıştır. Birinci rekâtı kılan grup, düşmanı kollamaya gitmiş, ikinci grup gelerek ikinci rekâtı tamamlamıştır. Daha sonra birinci grup gelip, kıraatsız olarak daha önce kılamadıkları son rekâtı kaza etmişler ve selâm vermişler. Sonra da ikinci grup gelerek kıraatla birlikte kılmadıkları birinci rekâtı kılmışlardır. Böylece, her iki grup da ikişer rekât kılmışlardır. Bu durum, yolcular ve sabah namazını kılanlar içindir. Çünkü bu namazlarda bir rekât, namazın yarısıdır. Eğer yolcu olmazsa ve akşam namazında olursa, birinci grup iki rekât olarak kılar. Çünkü burada, iki rekât namazın yarısıdır.

Namaza başlayan bu grup, **«korunma tedbirlerini ve silâhlarını da»** yanlarına **«alsınlar,»** silâhlı bir şekilde ve tedbirli olarak namaza başlasınlar.

«O kâfirler isterler ki, siz, silâhlarınızdan ve eşyalarınızdan gaflete düşesiniz de birden üzerinize baskın yapsınlar.» Buradaki hitap, iltifat yoluyla o iki grubadır. Yani kâfirler, size üstün gelmeyi arzu ederler ve bir saldırışta sizi, kıskıvrak bağlamayı umarlar.

«Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Fakat korunma tedbirinizi alın.» Silâhların kendilerine ağır gelmesi durumunda, üzerlerinde taşımamaları konusunda onlara izin verilmiştir. Bu, yağmurdan ıslanmaları ve hastalanmaları sebebiyle olur. Bundan anlaşılıyor ki, *"silâhlarını alsınlar"* emri, müstehab değil, vücûb ifade eder.

Fıkıhçılar şöyle demişlerdir: Korku namazında silâhlı bulunmak müstehabdır. Çünkü silâh taşımak, namazın şartlarından değildir. *"Korunma tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar"* ifadesi, mendubu ifade eder. Bununla birlikte, *"korunma tedbirinizi alın"* ifadesi, uyanık olmayı, tedbirli bulunmayı gerektirir ki, düşmanın hileli saldırılarına karşı konmuş olsun.

İbn Abbas (r.a.) der ki: " Hz. Peygamber (s.a.v.), Benî Enmar kabilesiyle savaşmış, Allahü Tealâ da o kabileyi yenilgiye uğratmıştı. Hz. Peygamber ve müslümanlar, bir yerde konaklamışlardı. Hiçbir düşman görünmüyordu. Silâhlarını da üzerlerinden bırakmışlardı. Hz. Peygamber silâhını yere koymuş, özel ihtiyacı için dolaşmaya çıkmıştı. Derken vâdinin dışına kadar gelmişti ve hafifce yağmur serpiştiriyordu. Hz. Peygamber dolaşmaya çıkınca, galiba biraz uzaklaşmış olacak ki, ashabıyla arasına vadi girmişti. Hz. Peygamber, bir ağacın altına oturmuş, Ğavras b. el-Hâris el-Muharibî denen düşman bir zat ise bunun farkına varmış, kılıcını alarak vadiye doğru yaklaşmaya başlamıştı. Bu arada da: "Eğer Muhammed'i öldürmezsem, Allah benim canımı alsın" diye söz de vermişti. Hz. Peygamber ise, tek başına duruyordu ve olup bitenden haberi yoktu. Adam kılıcını kınından çıkarıp: "Ey Muhammed! Şimdi seni, benden kim kurtaracak ?" diye seslendi. Hz. Peygamber de: *"Aziz ve Celil olan Allah"* dedi ve ilâve etti. *"Ey Allah'ım! Ğavras b. el-Hâris'in* *dilediği şeyden beni kurtar."* Bunun üzerine adam, kılıcını Hz. Peygamber'e vurmaya yeltenip, üzerine koyulacağı sırada, Hz. Peygamber ayağa kalkıp, kılıcı eline alır ve: *" Ey Ğavras! Şimdi seni kim kurtaracak ?"* der. Ğavras: "Hiç kimse" cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Allah'a ve Muhammed'in, Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna şahitlik edersen, kılıcını sana vereceğim"*der. Ğavras ise: "Hayır" diyerek: "Fakat seninle hiç savaşmayacağıma ve senin aleyhine kimseye yardım etmeyeceğime söz veriyorum" diye ikrarda bulunur. Hz. Peygamber de, kılıcını kendisine verir. Bunun üzerine Ğavras: " Allah'a yemin ederim ki, sen benden hayırlısın" diyerek arkadaşlarına döner ve olup bitenleri anlatır. Bunun üzerine, onlardan bazıları da iman ederler. Daha sonra vâdi sakinleşince, Hz. Peygamber de ashabına döner ve olup bitenleri anlatır.

«Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.» Allahü Tealâ, size yardım edip, onları rezil etmek sûretiyle, kâfirlere alçaltıcı, horlayıcı bir azap hazırlamıştır. Onun için, işlerinize önem verin ve sebeplere sarılmayı da ihmal etmeyin. Çünkü, onlara yapılacak azap, sizin ellerinizle helâl kılınacaktır.

103. «Namazı bitirdiğiniz zaman...» Korku namazını, açıklandığı şekilde eda edip bitirdiğinizde, **«ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken Allah'ı anın.»** Allah'ı zikretmeye devam edin. Her durumda, O'na yalvarmaya, O'na dua etmeye ve O'nun kontrolünde olduğunuzu unutmamaya devam edin. Hatta, savaş anında bile. Çünkü Allah: *"Bir toplulukla karşılaştığınız zaman, sebat edin ve Allah'ı çokca anın ki, kurtuluşa eresiniz"* (Enfal: 45) buyurmaktadır.

«Emniyete kavuştuğunuzda ise, namazı gereği gibi kılın.» Kalbleriniz korkudan kurtulup huzura kavuştuğunuz zaman ve savaş bittikten sonra güvene kavuştuğunuz zaman, namazı dosdoğru, bütün şartlarını yerine getirmek sûretiyle, tâdil-i erkânına riayet ederek kılın.

Buradaki "*zikr*-anma" kelimesini genel anlamda düşünerek, bu zikrin dille yapılan zikir ve namaz olduğu görüşünü savunanlar, âyeti şu şekilde tefsir ederler: Her durumda, Allah'ı zikretmeye devam edin. Namaz kılmak istediğiniz zaman, sağlık durumunuz yerindeyse ve gücünüz varsa, ayakta kılın. Hastalık sebebiyle ayakta durmaya gücü yetmeyenler oturarak kılsın. Oturarak kılmaya gücü yetmiyenler ise, yanları üzerine yatarak kılsınlar. **«Çünkü namaz, müminlere vakitli olarak farz kılınmıştır.»** Allahü Tealâ namazı, vakitlerini belirtmek suretiyle mü'minlere emretmiştir. Denilmiştir ki: Namaz, yolculuk durumunda iki rekât, normal durumlarda ise dört rekât olarak takdir edilerek müminlere farz kılınmıştır. Her vakitte, takdir edilmiş olduğu gibi kılmak gerekir. Çünkü Allahü Tealâ, kullarını kendilerinden çok daha iyi bildiği için, ibadetleri de ona göre belli zamanlarda takdir etmiştir.

Allah Teâlâ kullara bıkkınlık ve usanç geleceğini bildiği için, günün beş vaktinde namazı, senenin bir ayında da orucu farz kılınmıştır. Zekâtı kırkta bir ve haccı da kullarına rahmet olmak üzere, ömürde bir defaya mahsus olmak üzere farz kılmıştır. Bütün bunlar, kulluğun kolay olması için Allahü Tealâ'nın kullarına ikram ettiği kolaylıklardır. Eğer ibadetler, belirli zamanlarla sınırlanmamış olsaydı, kullar, her fırsatta ibadetleri erteleme yoluna gideceklerdi. İbadetlerin vakitlerle sınırlandırılmış olmasının sırrı da buradadır. Namaz, Mirac gecesinde elli vakit olarak farz kılınmıştı. Daha sonra Allahü Tealâ, kullara rahmet olsun diye bunu hafifletti ve her vakit için on sevap verdi. Beş vakit kılınan namazın sevabını, elli vakit sevabı olarak verdi. Denir ki: Kıyamet günü, kâfir için elli bin sene olmasının sebebi, kâfirin elli vakti kaybetmesinden dolayıdır. Kaybettiği her namaz için, bin yıl ceza çekecektir. Bunu, kendilerinin hak ettiklerini, yine kendi ifadelerinin şu ifadelerinden anlamaktayız: *"Biz namazı kılmıyorduk."* (Müddesir: 43)

104. «O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin.» Bu âyet, Küçük Bedir Savaşı hakkında inmiştir. Rivayet edilir ki: Ebû Süfyan, Uhud savaşından ayrılırken: "Ey Muhammed! Dilersen, gelecek yıl buna karşılık Bedir'de buluşalım" demiş, Hz. Peygamber de: *"İnşallah"* diye cevap vermişti. Aradan bir yıl geçip, Bedir zamanı gelince, Allahü Tealâ, Ebû Süfyan'ın kalbine bir korku salmış ve bir yıl önce söylemiş olduğuna pişman olmuştu. Bunun üzerine, Nuaym b. Mes'ûd'u göndererek, müslümanları korkutup, onların Bedir'e gitmelerine engel olmaya çalışmıştı.

Nuaym b. Mes'ûd Medine'ye geldiğinde; müslümanları, Bedir'e gitmek üzere hazırlanmış bir halde bulmuş ve: "Sizin için birçok insan toplanmış. Onlardan korkun" demişti. İşte bunun üzerine, Allahü Teâlâ, bu âyet-i indirir. Bu âyetin anlamı: Gevşemeyin ve yılmayın! Kâfirlerle savaşmaktan korkup, acziyete düşmeyin! Uhud'da karşılaştığınız öldürülme ve yaralanma hadisesi sizi yılgınlığa ve za'fa düşürmesin.

«Eğer siz,» yaralanmadan dolayı **«acı çekiyorsanız, onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar.»** Savaştan dolayı, sizin birtakım kaybınız olmuş ve yaralanmadan dolayı acı çekiyorsanız, onlar da aynı durumdan dolayı acı çekmektedirler. Bundan dolayıdır ki, onlar için sözkonusu olmayan sizi savaşa çağıran başka sebepler de vardır. Buna: «**Üstelik sizler Allah'tan, onların ummadıkları şeyi**» sevap ve zaferi ummaktasınız ifadesi işaret etmektedir.

Sonuç olarak, karşılaşmış olduğunuz acı ve sıkıntılar, sadece sizin sıkıntılarınız olmayıp, aynı sıkıntılarla onlar da karşılaşmışlardır. Sonra size ne oluyor da sabredemiyorsunuz? Halbuki siz, onlardan daha öndesiniz. Çünkü sizler Allahü Tealâ'dan, onların kesinlikle akıllarından bile geçiremiyecekleri sevabı «**ummaktasınız.**»

«**Allah,**» sizin kalblerinizi ve işlerinizi çok iyi «**bilendir.**» Yine Allahü Teâlâ, size emrettiği ve yasakladığı şeylerde «**hikmet sahibidir.**» Onun için, Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda gayret gösterin. Bu konuda ciddi olanlara, iyi neticeler vardır. Âyet-i kerimede, cesur ve sabırlı olmaya, sertlik göstermeye teşvik vardır. Başka bir âyette de: *" Onlar, sizde bir sertlik bulsunlar"* (Tevbe: 123) **buyurulmuştur.**

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ
بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ
اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ
يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾
يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ
يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا

(١٠٨) هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ
يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا (١٠٩)
وَمَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا
رَحِيمًا (١١٠) وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهِ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا (١١١) وَمَنْ يَكْسِبْ خَطٖيٓـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرٖيٓـًٔا فَقَدِ
احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبٖينًا (١١٢)

105. Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik. Hainlerden taraf olma.

106. Ve Allah'tan bağışlanma dile. Çünkü Allah, ğafûr ve rahîmdir.

107. Kendilerine hainlik edenleri savunma. Çünkü Allah, hâin günâhkarı sevmez.

108. İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Oysa geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken O, onlarla beraberdi. Allah, onların yaptıklarını kuşatıcıdır.

109. Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz. Ya kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak ? Yahut da onlara kim vekil olacak ?

110. Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine haksızlık eder de sonra Allah'tan bağışlanmayı dilerse, Allah'ı ğafûr ve rahîm olarak bulacaktır.

111. Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine

kazanmış olur. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir.

112. Kim bir hatâ veya günah işler de onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

105. «Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı,» yani Kur'an'ı **«hak ile indirdik.»** Rivayet edildiğine göre bu âyet, Ensar'dan, Tu'me b. Übeyrik hakkında nazil olmuştur. Bu zat, komşusu olan, Katâde b. Nu'man'ın, un çuvalı içerisinde bulunan zırhını çalmıştı. Un, çuvaldaki delikten yere dökülüyordu. Bunu, bir yahudi olan Zeyd b. Semin'in yanında gizlemişti. Zırh, Tu'me'de arandı fakat bulunamadı. Zırhı almadığına ve zırh hakkında hiçbir bilgisi olmadığına da yemin etti. Bunun üzerine Tu'me'yi bıraktılar ve çuvalın yırtığından dökülen unun izini takip etmeye başladılar. İz, yahudinin evine varmıştı. Zırhı aldılar. Yahudi ise, zırhı Tu'me'nin verdiğini söyledi ve buna bir grup yahudi de şahitlik etti. Bunun üzerine Benî Zafer kabilesi (Tu'me'nin mensub olduğu kabile), Hz. Peygamber'e giderek, kendi arkadaşlarına iftira eden yahudilerin, bu çirkin iftiralarının hesabının sorulmasını istediler. Dediler ki: " Hırsız olan yahudidir." Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı ipuçlarından dolayı, hırsızın yahudi olduğuna inanır gibi oldu. İşte bu olay üzerine, inen bu âyetle Tu'me ve şahitlerinin yalancı, yahudinin ise suçsuz olduğuna dikkat çekilmiş oldu.

İşte biz sana bu Kitabı '*insanlar arasında, Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin*' diye indirdik. Allahü Tealâ'nın, sana Kur'ân'ı indirmesinin sebebi, insanlar arasında, o Kur'ân'da sana bildirip vahyettiği şeylerle hükmetmen içindir.

Burada adı geçen bilgiye, *"rü'yet-görme"* adı verilmiştir. Çünkü bu bilgi, kuvvet ve açıklık bakımından, görme gibidir.

Allah'ın sana vahyettiğiyle hükmet ve **«hâinlerden taraf olma.»** Tu'me ve ona yardım edenler gibi, hain kimselerden yana olma. Onların iyiliğine hükmedip, suçsuz olan yahudinin hasmı olma.

Rivayet edildiğine göre Tu'me'nin topluluğu, hırsızlığın Tu'me tarafından yapıldığını biliyordu. Fakat, Tu'me'yi temize çıkarmak için, gece boyu plân hazırlamışlardı. Tu'me'yi hırsızlık suçunun cezasından kurtarmak için, ittifakla karar vermişler ve bu suçu yahudiye yüklemişlerdi. Bundan dolayıdır ki Allahü Tealâ, onların tümünü birden, hain olarak adlandırmıştır.

106. «Ve» onların şahitlik etmelerine güvenerek karar vermek istediğinden dolayı, «**Allah'tan bağışlanma dile.**» İbn Şeyh şöyle der: " Hz. Peygamber'den, böyle bir karar çıkmış olsaydı, nefsi hakkında hataya düşmüş olabilirdi. Her ne kadar Hz. Peygamber ma'zur ise de, Allahü Tealâ, ona, bu özür için bağışlanma dilemesini emrediyor. Çünkü "Allah'a yakın kimselerin hataları, iyilerin iyilikleri derecesindedir" denilmiştir.

«**Çünkü Allah,**» kendisinden bağışlanma isteğinde bulunanlara karşı çok «**ğafûr ve rahîmdir.**» Onları bağışlar ve kendilerine rahmetle muamelede bulunur.

107. «**Kendilerine hainlik edenleri savunma.**» Hainlik, birtakım günahları işleyerek, kendi kendisine haksızlık etmek anlamına gelir. Onun içindir ki her ne kadar kendilerine hainlik etmiyorlarsa da âyette, *"kendilerine hainlik edenler"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü, kendilerine hainlik etmelerinin zararı, sonunda tekrar kendilerine dönecektir. Tıpkı, başkalarına haksızlık eden kimse hakkında söylenen: " Haksızlık eden, kendisine eder" özdeyişinde olduğu gibi.

«**Çünkü Allah, hain**»likte ileri gidenleri, onda ısrar edenleri ve «**günahkârı,**» yani günah işlemeye devam edenleri «**sevmez.**»

Rivayet edildiğine göre Tu'me, Mekke'ye kaçmış ve orada dinden dönmüştü. Mekke'de de bir duvarı delip, içeriden bir şeyler çalmaya çalışırken, duvar üzerine yıkılmış ve böylece ölmüştür.

Şöyle denilmiştir: Kötülük yapan birisine rasladığında, onun mutlaka başka kötülükler yapmış olduğunu da bil. Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer (r.a.), bir hırsızın elinin kesilmesini emretmişti. Hırsızın annesi gelip ağlamaya başladı ve: "Bu, oğlumun ilk hırsızlığıdır. Onu affet" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: " Yalan söylüyorsun. Allahü Tealâ kulunu, ilk aşamada hesaba çekmez" dedi.

108. «**İnsanlardan gizlerler de, Allah'tan gizlemezler.**» insanların kendilerine zarar vermesinden korktukları, ya da utandıkları için saklanırlar. Fakat bu insanlar, Allah'tan hiç utanmazlar. Halbuki Allah, utanılmaya en lâyık olan ve cezasından en çok korkulacak olandır. «**Oysa**» onlar, «**geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken...**» Birtakım planlar hazırlamak sûretiyle, sahtekârlık yaptıkları, suçsuza iftirada bulundukları, yalan yere yemin ettikleri ve yalancı şahitlikte bulunduklarında «**O**» Allah, «**onlarla beraberdi.**» Yüce Allah, onların bütün bu durumlarını biliyordu. Çünkü, Allah'tan hiçbir şeyi gizleme imkânı yoktur.

Bilindiği üzere Tu'me, yahudiye, zırhı çaldı diye iftirada bulunmuştu. Tu'me'nin grubu da, bu yalana şâhitlik etmiş ve bu işi kendilerinden birinin yapması durumunda, karşılığını ödeyeceklerini söylemişlerdi.

«**Allah onların,**» gizli veya açık tüm «**yaptıklarını kuşatıcıdır.**» Onların hepsini bilir. O'ndan hiçbir şey saklı kalmaz.

109. «**Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz.**» Buradaki hitap, bir grup müminleredir. Bunlar, Tu'me ve topluluğunun tarafını tutmuşlardı. Onların tarafını tutmaları da, görünürde onların, müslüman oluşlarındandı.

Bu durumda âyetin anlamı: Haydi sizler dünya hayatında, Tu'me ve onun taraftarlarını şiddetli bir şekilde savundunuz, «**ya kıyamet günü, Allah'a karşı onları kim savunacak?**» Ahiret gününde Allahü Tealâ onları, azabıyla yakaladığında, bu durumda onları kim savunacaktır ? «**Yahut da onlara kim vekil olacak?**» Allah'ın azabından ve intikamından, onları kim koruyup savunacak ?

110. «**Kim, bir kötülük yapar, yahut**» yalan yere yemin etmek suretiyle «**nefsine haksızlık eder de...**» Tu'me de böyle bir kötülük işleyerek, işlediği kötülüğü bir yahudiye yüklemeye ve onu rezil etmeye çalışmıştı. «**Sonra,**» samimi olarak tevbe eder ve «**Allah'tan bağışlanmayı dilerse...**» Sadece bağışlanmayı istemek, tevbe sayılmaz. Tevbe ancak: "Tevbe ettim, kötülük işledim. Yapılan fenalığı bir daha kesinlikle işlemeyeceğim. Ey Allah'ım beni bağışla," diyerek tevbe yapılır. «**Allah'ı ğafûr ve rahîm olarak bulacaktır.**» Günahı her ne olursa olsun, Allah onu bağışlar. Kendisine rahmetle muamele ederek, ikramda bulunur. Bu âyette, Tu'me'yi ve onun topluluğunu tevbeye kesin bir teşvik vardır.

Hz. Ali (r.a.), Ebû Bekir'in (r.a.) kendisine şöyle dediğini anlatır: " Hiçbir kul yoktur ki, bir günah işledikten sonra, abdest alıp iki rekât namaz kılsın ve Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunsun da Allahü Tealâ o kulu bağışlamasın." Bundan sonra da: *"Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine haksızlık eder..."* âyetini okur.(76)

76- Ebû Davud , *Sünen*'inde rivayet etmiştir.

111. «Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur.» Kazanmış olduğunun zararı ve günahı başkasına yansımaz. **«Allah,»** onun yaptığı **«herşeyi bilir,»** yapılan şeye verdiği ceza konusunda **«hikmet sahibidir.»**

112. «Kim,» büyük veya küçük, kasıtlı veya kasıtsız **«bir hatâ veya günah işler de, onu bir suçsuzun üzerine atarsa...»** İşlemiş olduğu günah, büyük veya küçük, kasıtlı veya kasıtsız olsun, onu, Tu'me'nin yapmış olduğu gibi, suçsuz birisine yüklerse, **«muhakkak ki büyük bir iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.»** Bu günah öyle bir günahtır ki, ağırlığı bile takdir edilemez. Çünkü, suç işlemekle günahkâr olmuş, işlediği günahı başkasının üzerine atmakla da iftira etmiştir. O, iki suçu bir araya getirmiştir. Suçsuz bir insana bir şey yüklemeye "bühtan-iftira" adı verilmiştir. Bühtan kelimesinde, hayret ve şaşkınlık ifadesi vardır. Onun içindir ki iftiraya, "bühtan" adı verilmiştir. İftira atılan kimse, kendine atılmış olan bu yalanı duyunca, yalanın büyüklüğünden dolayı, hayrete düşer, şaşırır. Hz. Peygamber (s.a.v.): " *Gıybet, bir mü'min kardeşin hakkında, onun hoşlanmadığı bir şeyi söylemendir"* buyurmuştur. Yanında bulunanlar da: " Eğer söylediğimiz şey, o kardeşimizde varsa buna ne dersin ?" diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) : " *Söylediğiniz şey, o kardeşinizde varsa gıybet etmiş, söylediğiniz şey onda yoksa, o zaman da iftira da bulunmuş olursunuz"* buyurmuştur.[77]

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ
لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَؕ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا
يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

---

[77] Müslim, Ebû Davud, Tirmîzî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ
اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ
فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا (١١٤) وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ
جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا (١١٥) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ
وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلَالًا بَعِيدًا (١١٦)

113. Allah'ın sana, lütuf ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir grup, seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar, sadece kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana, Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Gerçekten de, Allah'ın sana büyük lütfu olmuştur.

114. Onların fısıldaşmalarının birçoğunda fayda yoktur. Ancak bir sadaka, yahut bir iyilik, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredeninki müstesna. Kim, Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona, yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

115. Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız. O ne kötü bir yerdir.

116. Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz.

Ondan başka günahları, dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, büsbütün saptımıştır.

113. «Allah'ın sana, lütuf ve esirgemesi olmasaydı,» Tu'me'nin tarafını tutan **«onlardan,»** Zufer oğullarından **«bir grup, seni saptırmaya yeltenmişti.»** Onlar, suçu işleyen kişinin kendi arkadaşları olduğunu bildikleri halde, seni aldatmaya çalışmışlar ve gerçeği uygulamana engel olmak istemişlerdi. **«Onlar, sadece kendilerini saptırırlar.»** Çünkü, yaptıklarının vebali kendilerinedir. **«Sana hiçbir zarar veremezler.»** Çünkü Allahü Tealâ seni korumasına almıştır.

«Allah sana Kitab'ı» yani Kur'ân'ı **«ve»** içinde bulunan hükümlere ait **«hikmeti indirmiş»**tir. Helâl ve haramı tanıtmıştır. **«Ve sana»** vahyetmek suretiyle, **«bilmediğini,»** yani senin için gizli olan şeyleri **«öğretmiştir.»** Bunları, daha önceden bilmiyordun. **«Gerçekten de Allah'ın sana, büyük lütfu olmuştur.»** Çünkü, genel bir peygamberlikten ve tam bir başkanlıktan daha büyük bir lütuf olamaz. Hz. Peygamber'in korunmuş olması ve ona bilmediği şeylerin öğretilmiş olması, bu lütfun eseridir.

Bu âyet-i kerimeler, bir kimsenin işin gerçeğini bilmeden başkasının haklılığını veya haksızlığını savunmasının caiz olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde hakimin taraflardan birine -biri müslüman, diğeri kâfir olsa bile- meyletmesi caiz değildir. Elinde çalıntı mal bulunan kimsenin aleyhine hükmetmek de gerekmez.

Bil ki, bu âyetler, birçok fazileti bir arada toplamıştır. Kötülük yapanın, kendisinin zarar göreceği, iyilik yapanın da kendisinin faydalanacağı bunlardandır.

Rivayet edildiğine göre bir kadın, dilenciye bir lokma ekmek vermiş, daha sonra da tarlaya gidip, orada doğum yapmış. Kurt da gelip bu çocuğu alıvermiş. Bunun üzerine kadın: " Ey Allah'ım! Çocuğum!" diye feryat ederken, bir adam çıkagelip, kurdun boynunu sıkarak kolaylıkla çocuğu çıkarmış. Sonra da: " Bu lokma, senin dilenciye verdiğin lokmanın karşılığıdır." demiş. İşte böyle. Dünyada herkes, yaptığının karşılığını bulur.

Âyetlerde; faziletin, en büyük ilim ve hikmet olduğu da anlatılmaktadır. Buradaki ilimden kasıt, kuşkusuz faydalı olan, Allah'a yaklaştıran ilimdir. Peygamber Efendimiz: *"Ey Allah'ım! Faydasız ilimden sana sığınırım."* buyurmuştur. Faydalı ilimin insana verdiği destek, ahirette bile kesilmez. Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"İnsan öldüğü zaman, üç şey hariç, bütün ameli kesilir. Bu üç şey; sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı çocuktur."*(78)

Âyette anlatılan faziletlerden bir diğeri de; kulun, hayır ve faziletleri kendi nefsinden görmemesi, bunları Allah'ın lütuf ve ihsanı olarak bilmesidir. Kul, nefsini temize çıkaramaz. Çünkü nefisler, temize çıkarılamazlar. Her kim, nefsinin bir şeyini iyi görürse, iç dünyasından, yakîn nurlarından birini düşürür.

Kâmil insan, nefsinde bir değer göremiyeceğine göre, amelinde ne değer görebilir? Kulun, doğduğu günden öldüğü güne kadar yapacağı ameller, onun varlığının nimetini dahi karşılayamaz.

114. «Onların fısıldaşmalarının birçoğunda fayda yoktur.» İnsanların, kendi aralarında fısıltı şeklinde konuştuğu şeylerin çoğunda, hiçbir fayda yoktur. *"Necvâ"* kelimesinin sözlük anlamı, iki kişi arasındaki sırdır. **«Ancak bir sadaka»** verilmesini emredenin fısıldaması, **«yahut bir iyilik, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredeninki müstesna.»**

Âyette geçen *"ma'rûf-iyilik"* kelimesi; aklın çirkin karşılamadığı ve İslâm'ın da hoş gördüğü şey anlamına gelir. İyilikler ve güzelliklerin hepsini içerisine alır. Buradaki iyilik ise, borç para vermek ve üzgünlere yardımda bulunmak diye yorumlanmıştır. *"İnsanların arasını düzeltmek"* ten kasıt da, İslâm'ın sınırlarını tecavüz etmemek şartıyla, aralarında çıkan kavga ve düşmanlıklardan dolayı, insanların aralarını düzeltmektir. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyururlar: *"Size, namaz ve sadakadan daha faziletli bir dereceyi haber vereyim mi?"* Yanında bulunanlar dediler ki: "Evet. Haber ver ey Allah'ın Rasûlü!" Bunun üzerine o: *" Dargınların arasını düzeltmektir. Dargın kişilerin bozukluğu, kökünü kazır. Saçın kökünü kazır demiyorum. Dinin kökünü kazır."*(79)

«Kim, Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa...» yani sadaka verir, iyilikler yapar ve dargınların arasını bulmak için çalışırsa **«biz ona, yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.»** Dünya menfaatı için bunları yapan

---

78- Buharî *edeb* bahsinde; Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *Feyzu'l-Kadîr.*

79- Tirmizî, Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel ve Taberânî rivayet etmiştir.

kimse hor görülmüştür, asıl olan Allah'ın rızasıdır. Çünkü amelleri, hayır işlerini gösteriş ve başkalarına işittirmek için yapan, ecir almaktan mahrum olur.

115. «Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse onu...» Mûcizelerin verilmesiyle, kendisine doğrunun ne olduğu bildirildikten sonra, Hz. Peygamber'in nübüvveti anlatıldıktan sonra, yine peygambere muhalefet ederek karşı geleni ve mü'minlerin takip etmiş oldukları iman ve amel yolunun dışında bir din takibedeni **«o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız.»** Onu, gitmek üzere olduğu sapık yolda devam ettiririz ve seçmiş olduğu yolda kendisini rezil ederiz. Sonunda da kendisini cehenneme sokarız. **«O»** cehennem **«ne kötü bir yerdir.»**

Akıllı insan, mü'minler topluluğuna aykırı düşmemelidir. Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar. Doğru olan yol, müminlerin yoludur. Cennete ve Allah'a kavuşmaya götüren yol da o yoldur.

116. «Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Ondan başka günahları, dilediği kimse için bağışlar.» Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yaşlı bir adam gelir ve: "Ben günah işlemeye devam eden yaşlı bir adamım. Fakat, Allah'ı tanıdığımdan beri, O'na inandım ve O'na ortak koşmadım" der. Bunun üzerine bu âyet iner. Tevbe etmedikçe, şirk (Allah'a ortak koşma) bağışlanmaz. Onun dışındakiler bağışlanır. Fakat herkese değil. Allah'ın bağışlamasını istediklerine bağışlanır.

«Kim Allah'a ortak koşarsa,» hak yoldan **«büsbütün sapıtmıştır.»** Çünkü şirk, sapıklıkların en büyüğü, doğru olmaktan da en uzak olan bir inançtır. Haddâdî der ki: "Allah'a ortak koşan kimse, doğrudan ve doğru yoldan tamamen uzaklaşmıştır. Bütün hayırlardan yoksun olmuştur. Allah'a ortak koşmak, rezilliklerin en çirkin olanıdır. Tevhid (Allah'ı tek olarak tanımak) ise, güzelliklerin en güzelidir."

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ
إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ

نَصِيبًا مَفْرُوضًاۙ ﴿١١٨﴾ وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ
فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِۜ وَ
مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا
مُبِينًاۜ ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْۜ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا
﴿١٢٠﴾ اُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۘ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

117. O'nu bırakıp da sadece dişilere tapıyorlar. Böylece de, ancak inatçı şeytana tapmış olurlar.

118. Allah onu lânetledi. O da: " Yemin olsun ki, kullarından belli bir pay alacağım" dedi.

119. "Onları mutlaka saptıracağım. Onları muhakkak boş kuruntulara sokacağım. Kesinlikle onlara emredeceğim de, hayvanların kulaklarını yaracaklar. Ve yine onlara emredeceğim, Allah'ın yarattığını değiştirecekler." Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz ki o, apaçık bir zarara uğramıştır.

120. Onlara vaadde bulunur ve onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara vaadi aldatmacadan başka bir şey değildir.

121. İşte bunların yeri cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamıyacaklardır.

117. Müşrikler, «**O'nu**» yani Allah'ı «**bırakıp da sadece dişilere tapıyorlar.**» Bu âyette geçen *"in"* edatı, olumsuzluk belirtir. Âyette geçen *"yed'ûne-çağırıyorlar"* ifadesi ise, "ibadet ediyorlar" anlamınadır. Çünkü, bir şeye ibadet eden, sıkıştığı zaman onu çağırır. Dişilerden kasıt ise, putlardır. Müşrikler, tapmış oldukları putları, kadın şeklinde tasvir ediyorlardı ve o putlara, kadınların süslendiği şeyleri giydiriyorlar ve bu putlara genel olarak, kadın isimleri veriyorlardı. Lât, Menât ve Uzza... gibi. Bu durum onların, son derece cahil olduklarına ve serseriliklerinin de aşırılığına şahitlik etmektedir.

Yine deniyor ki, "*dişiler*"den kasıt, meleklerdir. Çünkü, müşriklerin bir bölümü, meleklere tapıyorlar ve onlara "Allah'ın kızları" diyorlardı. Allahü Tealâ bunu: *"Ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin isimlerini verirler"* (Necm: 27) âyetiyle ifade etmiştir. Oysa müşrikler, her şeyin en alçak ve rezilinin dişiler olduğunu kabul ederlerdi.

«Böylece de,» dişiler şeklindeki putlara tapınmış olmakla, **«ancak inatçı şeytana tapmış olurlar.»** Çünkü şeytan onlara, puta tapmalarını emredip, onları buna heveslendirdi. Onların bu şekilde itaatte bulunmaları, tıpkı şeytana tapmak gibiydi. Buradaki şeytandan kasıt, "İblis"tir. Çünkü, aşağıdaki âyette geçen *"belli bir pay alacağım"* sözü, İblis'in sözüdür.

Âyette geçen *"merîd"* kelimesi; "kötülük yapmak üzere, hayırdan soyutlanmış, hayırsız" olan anlamına gelir. Yaprağı olmayan ağaca "şeceretün merdâ'" denir. Yüzünde tüy bitmeyen köse insana da aynı isim verilir.

118. «Allah onu,» rahmetinden uzaklaştırıp, sürekli olarak cehennemde kalmasına hüküm vermek suretiyle **«lânetledi.»** Onu böyle cezalandırdı. **«O da,»** yani, Allah tarafından lânetlenmiş olan ve aşağıda belirtilen sözleri söyleyen şeytan da: **«'Yemin olsun ki, kullarından belli bir pay alacağım' dedi.»** Böylece şeytan, insanlara karşı beslemiş olduğu aşırı düşmanlık duygusunu belirtmiş oluyor. *"Belli bir pay"*dan kasıt, gerekli olan ve şeytana ayrılan pay demektir. Hasan el-Basrî'ye göre bu pay: "Allahü Tealâ'nın, kudsî hadiste bildirdiğine göre, bin kişiden, dokuzyüz doksandokuz kişidir."

Hadis-i kudsîde şöyle rivayet edilir: *"Allahü Tealâ: 'Ey Âdem!' der. Âdem oğlu da: 'Buyur Ey Rabbim, emret! Bütün hayır sendedir, emrine uymakla mutlu olacağım' der. Bunun üzerine Allah: 'Cehenneme gidecekleri seçip çıkar' buyurur. Âdemoğlu da: 'Cehenneme gidecekler ne kadardır?' diye sorunca, Allahü Tealâ: ' Her bin kişiden, dokuzyüz doksandokuzu' diye cevap verir. Hz. Peygamber de buyurur ki: ' İşte o zaman, çocuğun başı ağarır ve her gebe kadın da çocuğunu düşürür.' "*(80)

80- Buharî, *Kitabu'l-Enbiyâ*'da, Müslim, *Kitabu'l-İman*'da, Tirmizî ise, *Kitabu't-Tefsîr*'de ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 1/388'de rivayet etmiştir.

119. «'Onları mutlaka» gerçeklerden **«saptıracağım.»** Onların saptırılması, kendilerine vesvese verilmek suretiyle, bâtıl şeyleri çağırıp, onlara tapmaları şeklinde olacaktır. **«Onları muhakkak boş kuruntulara sokacağım.»** Onları batıl hayallere daldıracağım da, uzun ömür ve çok mallar isteyecekler. Şeytanın onlara; cennetin ve cehennemin, öldükten sonra dirilmenin ve hesaba çekilmenin olmayacağına dair bazı yanlış bilgiler vereceği de söylenmektedir.

«Kesinlikle onlara emredeceğim de,» benim emrimin gereği olarak **«hayvanların kulaklarını yaracaklar.»** Müfessirlerin çoğuna göre bu ifadeden kasıt, adak için ayrılan develer ve beş nesil doğurmuş develerin kulaklarının kesilmesidir. *"En'âm"* kelimesi; deve, davar ve ineği kapsar. Şeytan demek istiyor ki: "Onları, bu hayvanların kulaklarını kesmeye teşvik edeceğim. Böylece de, o hayvanları putlarına adamak sûretiyle, kendilerine haram sayacaklar. Ve yine o hayvanlara; "adak deve, beş nesil doğuran deve, on nesil doğuran deve ve sırtı dağlanan deve..." gibi isimler verip, putlarına adayacaklar."

İslâm öncesi Araplarında bir âdet vardı. Birisinin devesi beş defa doğurur ve beşinci yavrusu da erkek olursa, onun kulağını delerler ve o hayvana binmekten, etini ve sütünü yemekten vazgeçerlerdi, o hayvandan yararlanmanın, kendilerine haram olduğunu kabul ederlerdi. Sularını içse engel olmazlar, otlağa çıksa alıkoymazlardı. Bu tür deveye "bahira" derlerdi. "Sâibe" ise: Serbest, başı boş bırakılmış deve demektir, bu hayvan, dilediği yere giderdi. O dönemin insanları: " Ben şifa bulursam devem sâibedir, veya kaybolan kimsem gelirse devem sâibedir" derlerdi. Buna da yukarıda sözü geçen bahîra devesi gibi muâmele ederlerdi.

«Ve yine onlara emredeceğim, Allah'ın yarattığını değiştirecekler'.» Bu değiştirme; hem şekil yönünden, hem de özellik yönünden olabilir. Köleleri iğdiş yapmak, dövme yapmak, gençleşmek için, kadınların dişlerini inceltmesi ve yüzdeki kılları yolması gibi. Hz. Peygamber, *"yüzünün kıllarını alan ve aldırtan kadına, saç takan kadına, saç taktıran kadına, dövme yapan kadına ve dövme yaptıran kadına Allah lânet etmiştir"* buyurur. (81)

81- Şeyhân yani, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Onların rivayeti: *"Yüz kıllarını alan ve aldırtan adama Allah lânet etti..."* şeklindedir. Ahmed b. Hanbel de, buna benzer bir lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/14.

"Onlardan pay alacağım", "onları saptıracağım", "onları kuruntulara sokacağım" ve *"onlara emredeceğim"*. İşte bu dört cümlenin her biri, şeytanın sözüdür.

«Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse» yani, şeytanın davet ettiği şeyleri, Allah'ın emirlerine tercih ederse, **«şüphesiz ki o, apaçık bir zarara uğramıştır.»** Çünkü o, cenneti cehennemle değişmek suretiyle, bütün sermayesini kaybetmiştir.

120. «Onlara vaadde bulunur ve» uzun ömür mal, dünya hayatlarında elde edecekleri mevki, makam, lezzet ve şehvetlerini tatmin etme vâ'dinde bulunur, öldükten sonra dirilmenin, hesaplaşmanın ve cezanın olmayacağı gibi şeyleri söylemek sûretiyle **«onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara vaadi aldatmacadan başka bir şey değildir.»** Bu da, zarar olan bir yerde faydayı ortaya çıkarmaktır. Şeytan bu vaadi, ya vesvese vermek sûretiyle, ya da kendi dostlarının diliyle vermektedir.

Şeytanın; insanları yoldan çıkarmaktaki ilkesinin, dünyada bulunan şeyleri süslemek olduğunu, insanların kalblerine bazı ümit ve kuruntular verdiğini iyi biliniz. Şeytan, insanın gönlüne, ömrünün uzun olacağını, dünyadaki arzularına kavuşacağını, mal ve makam elde edeceğini yerleştirir. İşte bütün bunlar, aldatmadır. Çünkü çok defa, ömrü uzun olmaz ve umduğunu da bulamaz. Allahü Tealâ, şeytanın vereceği söz ve kuruntulara karşı, kullarını uyarıyor. Böylece şeytan, onları kandırıp aldatmayacak, sonuçta da, en yüce makamları ve en faydalı şeyleri kaçırmayacaktır.

Akıllı insan, şeytanın dedikodularına uymayıp, Allah'ın rızasına uyandır. Yüce Kitab'a sımsıkı sarılıp, Resûlünün sünnetinden ayrılmayandır. Yüce dereceler elde etmek için, bu iki kaynağa sarılan insandır. Akıllı olan için bu kadar öğüt yeterlidir.

121. «İşte bunların,» yani şeytanın dostlarının **«yeri cehennemdir.»** Onların karargâhı cehennemdir. **«Oradan kaçacak bir yer de bulamıyacaklardır.»**

Allahü Tealâ bu âyette, hem cenneti ve hem de cennete lâyık kişileri yarattığına işaret ediyor. İşte o cennetlik kişiler, mutlu insanlardır. Cehennemi ve cehennemlikleri de yaratmıştır. Cehennemlikler ise, mutsuz, eşkiya insanlardır. Şeytanı da; süsleyici, boş şeyleri emredip onlara çağırıcı olarak yaratmıştır. İyi anla. İnşallah şeytandan uzaklaşırsın.

وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَمَنْ اَصْدَقُ
مِنَ اللّٰهِ قٖيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِۜ
مَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا يُجْزَ بِهٖۙ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصٖيرًا ﴿١٢٣﴾
وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقٖيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ دٖينًا مِمَّنْ
اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَاتَّخَذَ
اللّٰهُ اِبْرٰهٖيمَ خَلٖيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَانَ
اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحٖيطًا ﴿١٢٦﴾

122. İnanıp güzel işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu da Allah'ın gerçek vaadidir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ?

123. (Bu sevap) ne sizin kuruntunuz, ne de kitap ehlinin kuruntusu (ile elde edilir.) Kim bir kötülük işlerse, onunla cezalanır ve kendisi için, Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulmaz.

124. Erkek olsun, kadın olsun, kim mü'min olarak güzel işler yaparsa, işte bunlar cennete girerler ve zerre kadar bile

haksızlığa uğratılmazlar.

125. İyilik yaparak, kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen ve hanif İbrahim'in dinine tâbi olandan dince daha güzel kim vardır? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.

126. Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır.

122. «İnanıp güzel işler yapanları...» İşlerin iyi olması, samimiyetle yapılmasıdır. Güzel iş, yani amel-i sâlih, yapılan işlerin, sırf Allah rızası için yapılmasıdır. Bu, namaz ve zekât gibi yapılan bütün amelleri içerisine alır. **«Altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız.»** Bu ırmaklardan; su, süt, şarap ve bal akar. **«Orada ebedî olarak kalacaklardır.»** Cennete giden bu insanlar, orada sürekli olarak kalacaklardır. Güzel işlerle (salih amel) imanın bir araya konup aynı seviyede zikredilmesi, yani *" inanıp güzel işler yapanlar"* diye ifade buyurulması, "kâfirin tâatı fayda vermediği gibi, iman olduktan sanra günah zarar vermez" iddiasını boşa çıkarmak içindir. Ayrıca bu ifadeden anlaşıldığına göre, hem iman etmek, hem de salih ameller yapmak sevap kazandırır. «**Bu da Allah'ın gerçek vaadidir.**» Allah'ın onlara gerçekten vaadi budur. Bu vaad gerçek olan vaaddir. **«Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?»** Burada, inkârî bir soru vardır. Söz ve vaad bakımından, Allah'tan daha doğru hiçbir kimse yoktur. Allah, her söz söyleyenden daha doğru söz söyler. O'nun vaadi, kabul edilmeye en lâyık olandır.

123. Ey Müslümanlar! **«(Bu sevap) ne sizin kuruntunuz ne de kitap ehlinin kuruntusu (ile elde edilir.)»** Allah'ın vaadettiği sevap, ne sizin kuruntunuzla elde edeceğiniz sevap, ne de kitap ehlinin kuruntuyla elde edeceği sevap değildir.

Hasan el-Basrî der ki: " İman, temenni ile olmaz. İman kalbe yerleşir, salih amel de imanı tasdik eder. Bazı toplulukları, bağışlanma kuruntusu oyaladı da, hiçbir iyilik yapmadan dünyadan ayrılıp gittiler. Ve onlar dediler ki: "Biz Allah'a güzel zanda bulunuruz." Halbuki bu sözlerinde yalancıdırlar. Eğer Allah'a güzel zanda bulunsalardı, güzel ameller işlerlerdi.

«Kim bir kötülük» veya çirkin şey **«işlerse,»** er geç **«onunla cezalanır**
e kendisi için, Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.» Onun
rşılaşacağı bu ceza ve azabı önleyecek ve kendisine yardım edecek hiçbir
bulamaz.

124. «Erkek olsun, kadın olsun, kim mü'min olarak,» gücünün yettiği kadarıyla **«güzel işler yaparsa...»** Nice insanlar vardır ki, onlara ne hac, ne zekât ve ne de cihad farz değildir. Çünkü güçleri yoktur. Bu yapılan güzel amellerin faydalı olması için, gerçek bir iman gerekir. İman olmadan, yapılan güzel işlerin hiçbir faydası olmaz. **«İşte bunlar,»** yani salih ameller yapan müminler, **«cennete girerler ve zerre kadar bile haksızlığa uğratılmazlar.»** Yapmış oldukları salih amellerin karşılığından hiçbir şey eksiltilmez. İtaat edip, salih ameller işleyen kulun sevabı eksilmeyeceğine göre, isyan ederek kötülük işleyen kulun da cezası artmıyacaktır. Ne işlemişlerse, işlediklerinin karşılıklarını alacaklardır. Çünkü, bunların karşılığını veren Allah, merhametlilerin en merhametlisidir.

Nîsâbûrî der ki: "İyiliklerin kat kat olmasının hikmeti, hasımlar toplandığı zaman, kulun iflâs etmemesi içindir. Hasımlara bir pay ödenir, dokuz pay da sahibine kalır. Kulların yaptıkları haksızlıkların karşılığı, işlenmiş olan iyiliklerin aslından değil, yapılan kat kat ilâvelerden ödenir. Çünkü kat kat ilâve, Allahü Tealâ'nın fazlındandır. Bir iyiliğe, aslında bir sevap verilir."

Kuşkusuz, bütün salih ameller, imanın nurunu artırır. Senin de iyi ameller yapıp, Allah'a itaatte bulunarak, ilâhî bilgilere ulaşman gerekir. Çünkü Allah'ı bilmek, amellerin en üstünüdür.

125. «İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen ve hanif İbrahim'in dinine tâbi olandan dince daha güzel kim vardır?» Buradaki soru da, inkârî bir sorudur. Aslında, din ve millet kelimelerinin anlamı birdir. İyilik yaparak ve kötülükleri terkederek kendisini samimi olarak Allah'a teslim eden, kendisi üzerinde Allah'tan başkasının hak sahibi olmadığını, yaratma ve mülkiyetin Allah'a ait olduğunu belirtenden din bakımından daha güzel kimse yoktur. *"Muhsin"* kelimesini Hz. Peygamber: *"Sen Allah'ı görüyormuşcasına ona kulluk etmendir. Çünkü, sen onu görmüyorsan da, O seni görüyor"* şeklinde açıklamıştır. İhsan, imanın gerçeğidir.

İslâm, iki şey üzerine kurulmuştur: İnanç ve amel. Bunlardan birincisine, *"kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen"* ifadesiyle, diğerine ise, *"iyilik yaparak (muhsin)"* ifadesiyle işaret edilmiştir. Allah'a tam anlamıyla teslim olmuş, kendisine emredilenleri de, hürmet ve huşu ile yerine getirmiştir. Ayrıca, *"hanif olarak, İbrahim'in dinine uymuştur."* Din olarak İslâm'ı kabullenmiştir. Onun sağlam bir din olduğuna inanmış, diğer dinler arasından ona gönül vermiştir. *"Hanif"*, diğer uydurma dinlerden yüz çeviren anlamınadır.

Daha sonra Allahü Tealâ, İbrahim dinine uyanları teşvik etmek üzere, **«Allah, İbrahim'i dost edinmiştir»** buyurmuştur. Ona birtakım kerametler vererek, seçkin kullarından kılmıştır. Dostun dosta olan dostluğu gibi, içli dışlı bir durum meydana gelmiştir.

126. «Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır.» Göklerde ve yerde olan her şey, hem yaratma ve hem de mülkiyet bakımından Allah'ındır. Onlardan dilediğini seçer. **«Allah»** ilim ve kudret yönünden **«her şeyi kuşatıcıdır.»** Allahü Tealâ'nın ilim ve kudreti, her şeyi kuşatmıştır. Hiçbir şey, O'nun ilim ve kudreti dışında olamaz.

Kâdî Iyad *Şifa* adlı eserinde der ki: "Burada dostluk, oğuldan daha kuvvetlidir. Çünkü oğullukta bazan, düşmanlık da olabiliyor. Allahü Tealâ: *"Eşleriniz ve çocuklarınızdan, size düşman olanlar vardır"* (Teğâbun: 14) buyurmaktadır. Dostlukla düşmanlık bir arada olamaz. Doslukta temel şart; kul, bütün hallerinde, Allah için Allah'a teslim olmalıdır. Gönlünde, Allah'tan başka hiçbir şey saklamamalıdır; ne mal, ne beden, ne nefis, ne çocuk ve ne de aile. İbrahim peygamberin durumu buydu. Sevginin şartı da, seven kimsenin, sevgide yok olmasıdır. Bu da, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) halidir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *" Allahü Tealâ, İbrahim'i dost edindiği gibi beni de dost edindi. Ben de, Rabbimden başkasını dost edinecek olsaydım, Ebû Bekir'i dost edinirdim."*[82] Yani, benim sırrımı bilmek üzere, eğer kullardan birini dost edinmem caiz olsaydı, Ebû Bekr'i dost edinirdim. Fakat benim sırrımı Allah'tan başkası bilemez. Her şey ona bağlıdır, o ise asla Allah'tan başka hiçbir şeye bağlı değildir. Ya Rabbî! Bizi onun şefaatına kavuştur.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ

يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ

---

[82] Şeyhân, Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî rivayet etmiştir.

اَللّٰات۪ي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَف۪ينَ مِنَ الْوِلْدَانِۙ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِۜ
وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِه۪ عَل۪يمًا ﴿١٢٧﴾ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ
مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا
صُلْحًاۜ وَالصُّلْحُ خَيْرٌۜ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّۜ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَط۪يعُٓوا اَنْ
تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَٓاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَم۪يلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا
كَالْمُعَلَّقَةِۜ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا
رَح۪يمًا ﴿١٢٩﴾ وَاِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِه۪ۜ وَكَانَ اللّٰهُ
وَاسِعًا حَك۪يمًا ﴿١٣٠﴾

127. Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor: Yazılan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi istediğiniz yetim kadınlar ve zayıf çocuklar hakkındaki ve yetimlere adil davranmanız hususundaki hükümleri, Kur'ân'da size okunan âyetler açıklar." Ne hayır işlerseniz, şüphesiz ki Allah onu bilir.

128. Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüzçevirmesinden korkarsa, aralarını düzeltip anlaşmalarında bir sakınca yoktur. Anlaşma daha hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir, Allah'tan korkarsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

129. Ne kadar isteseniz de, kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari tamamen birine meylederek, diğerini askıda bırakmayın. Eğer anlaşmaya varır, Allah'tan korkarsanız, Allah ğafûrdur, rahîmdir.

130. Yok eğer ayrılırlarsa, Allah her birini diğerinden kendi lütuf ve kudretiyle mustağni kılar. Allah'ın lütfu geniştir, hikmet sahibidir.

127. «Senden kadınlar»ın miras alması **«hakkında fetva istiyorlar.»** Bu âyet, Uyeyne b. Husayn adında bir zatın Hz. Peygamber'e gelerek: "Duyduğumuza göre sen, kız çocuklara ve kız kardeşlere mirastan yarım pay veriyormuşsun. Halbuki bizler, savaşa katılıp ganimet elde edeni mirasçı yaparız" demesi ve Hz. Peygamber'in de *"öyle emrolundum"* cevabı üzerine nazil olmuştur.(83)

«De ki: 'Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor:» Onların mirastan ne kadar pay alacaklarını Allah açıklıyor. *"İfta"* yani fetva vermek, kapalı ve müşkil bir şeyi açıklamaktır. Burada Allahü Tealâ'ya atıfda bulunularak, kadınlar konusundaki fetvayı O'nun verdiğine işaret ediliyor. Ayrıca: *"Allah size çocuklarınız hakkında... tavsiyede bulunur"* (Nisa: 11) âyeti de buna dayanak oluyor.

Miras, ya da başka konularda **«yazılan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle»** malları ve güzellikleri için **«evlenmeyi istediğiniz yetim kadınlar.»** yani güzellikleri veya zenginlikleri dolayısıyla velisinin kendisiyle evlenmeyi istediği kadınlar **«ve zayıf çocuklar hakkındaki ve yetimlere adil davranmanız,»** onlara haklarını ve mallarını tam olarak vermeniz **«hususundaki hükümleri, Kur'ân'da size okunan âyetler açıklar.'»** Miras ve buna benzer diğer hükümleri size, Kur'ân âyetleri farz kılar.

Araplar, çocuklara mirastan pay vermezlerdi. Tıpkı kadınlara vermedikleri gibi. Sadece, işleri gören erkeklere mirastan pay verirlerdi. Kur'an'da on-

---

83- Bkz. *Taberî Tefsiri*, Kurtubî, İbn Kesir ve Âlûsî'nin *Ruhu'l-Me'ânî* Tefsirleri.

lara okunan âyetlerden kasıt Allahü Tealâ'nın: " *Temizi pisle değiştirmeyin. Mallarınızı onların mallarına katarak yemeyin"* (Nisa: 2) buyruğudur.

Yukarıda belirtilenler ve diğer konularda, **«ne hayır işlerseniz, şüphesiz ki Allah onu»** mutlaka **«bilir.»** Sizleri ona göre hesaba çeker.

Akıllı insanın yapacağı şey, Allahü Tealâ'nın emirlerine itaat edip, başkalarının malını yememek, tam tersine, yetim ve yoksullara, elinden geldiğince yardımda bulunmaktır.

Hâtem el-Esam şöyle der: " Üç şey vardır ki, diğer üç şeye bağlıdır. O üç şey olmaksızın, diğer üç şeyi iddia eden yalancıdır:

Malını Allah için harcamadan cenneti sevdiğini iddia eden yalancıdır.

Allah'ı sevdiğini iddia ederek, Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakınmayan da yalancıdır.

Hz. Peygamber'i sevdiğini iddia edip de, fakirleri sevmiyen kimse de yalancıdır."

Âyette geçen *"ne hayır işlerseniz"* ifadesi, hayır yapmaya teşvik ve heveslendirmek anlamı taşır.

Anlatıldığına göre, Ebû Hanife'nin dükkanına bir kadın gelip, elbise almak ister. Ebû Hanife de, 400 dirhem değerinde yeni bir elbise çıkarır. Kadın: " Ben fakir bir kadınım. Bir kızım var. Onu kocaya vermek istiyorum. Bu elbiseyi bana, uygun bir fiyatla sat" diye ricada bulunur. Ebû Hanife de: " Dört dirheme al" der. Kadın: "Benimle alay mı ediyorsun?" diye çıkışınca, Ebû Hanife: " Alay edenlerden olmaktan Allah'a sığınırım. İki tane elbise satın almıştım. Bir tanesini satarak sermayesini kurtardım. Ancak dört dirhem eksiğim kaldı. O dört dirhem de bu elbiseye kaldı" der. Bunun üzerine kadın, dört dirhem verip elbiseyi alır ve sevinçli bir halde evine döner.

Şurası bilinmelidir ki, nefis, ruhun eşine karşı kadın mesabesindedir. Yüce Allah erkeklere, kadınların haklarını yerine getirme yükümlüğünü yüklediği gibi, kulları da, nefislere karşı bazı hakları yerine getirmekle yükümlü kılmıştır.

Abdullah b. Amr (r.a.), geceleri ibadetle, gündüzleri de oruçla geçirince, Hz. Peygamber ona: " *Nefsinin sende hakkı vardır. Oruç da tut, iftar da et.*

İbadet et, fakat uykuyu da terketme" der.[84] Şiddetli bir şekilde riyazete dalmak, insanın gücünü keser. Onun içindir ki Hz. Peygamber: *" Bu din metindir (güçlüdür, serttir.) Ona yumuşaklıkla sızmaya bak"* buyurur.[85] Bu sözüyle de, nefislere fazla şeyler yükletilerek, güç yetiremiyeceği şeyleri emretmemeyi tavsiye etmiştir. Eğer öyle yapılırsa, gücü kalmaz ve dinden de, amelden de yoksun kalır. Hz. Peygamber (s.a.v.), nefsinin hakkını verme konusunda orta bir yol izlerdi. Bu konuda gayet adaletli davranırdı. Bazan oruç tutar, bazan tutmazdı. Hem ibadet eder, hem de uyurdu. Kadınlarla evlenirdi. Bazan; tatlı, bal ve tavuk gibi bulduğu şeyi yerdi. Bazan da, şiddetli açlıktan dolayı, karnına taş bağlardı.

Ey gâfil insan! Kendine ve gideceğin yere dikkat et! Nefsine uymuş bir kul olmaktan şiddetle sakın! Ölmeden önce kendini düzelt! Yaptığın bütün haraketlerde ve söylediğin bütün sözlerde kendini hesaba çekip ölçülü davran! Çünkü Allah, her şeyi çok iyi bilir. O'nun bilgisi her şeyi kuşatmıştır. Her türlü aşırılıktan kaçın!

128. «Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüzçevirmesinden,» ona eza cefa etmesinden ve onunla sohbet etmemesinden **«korkarsa»** ve kocasının bir serkeşlik yapabileceğini düşünürse... Kocanın hanımından yüz çevirmesi, onunla oturmamak veya onunla konuşmamak şeklinde ortaya çıkabilir. Bunun da bazı sebepleri vardır. Eşler arasındaki yaş farkı, gözün kendi eşinin dışında olan çirkin şeyleri görmesi suretiyle onlara tama etmesi gibi.

Bu âyetin, Muhammed b. Mesleme'nin kızı Huveyle ve kocası olan Sa'd b. Rebî' hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Sa'd, Huveyle'yi gençken almıştı. Huveyle yaşlanınca, genç bir kadınla daha evlenip, bu genç kadını Huveyle'ye tercih etmiş ve ona eziyet vermeye başlamıştı. Huveyle de Hz. Peygamber'e gelip şikâyette bulununca, bu âyet inmiştir. İşte o zaman, kadının mehirin bir kısmını veya tamamını, bağışlaması, ya da kendi nöbetini vermesi sûretiyle, **«aralarını düzeltip anlaşmalarında bir sakınca yoktur.»** Nitekim, Hz. Sevde (r.a.) da öyle yapmıştı. Hz. Peygamber'in eşi ve mü'minlerin annesi olan Sevde, yaşlı bir hanımdı. Hz. Peygamber bu eşini boşamak istemişti. Sevde ise, Hz. Aişe'nin (r.a.) Peygamber (s.a.v.) in kalbinde olan yerini

---

84- Hadisin aslı, *Sahihayn*'dadır.

85- Bezzâr, rivayet etmiştir. Orada şu ziyadelik vardır: *"... Çünkü yorulup kesilen kimse ne yol katedebilir, ne de hayvanının sırtını rahat bırakır.*"Bkz. *Feyzu'l-Kadir*, 2/544. Bu hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.

bildiğinden dolayı, kendi nöbetini Aişe'ye vermek sûretiyle, Hz. Peygamber'den boşanmamayı istemişti. Hz. Peygamber de bunu kabul ederek, Sevde'yi boşamamıştı. Hz. Peygamber, işte bu anlaşmadan sonra, Sevde'nin gününü de Aişe'ye tahsis etmek suretiyle, Aişe'yle iki gün kalırdı.

Haddâdî der ki: "Eşler arasındaki anlaşmanın mutlaka böyle olması gerekmez. Eşlerden bir tanesi, eşit şekilde bölüşme talebinde bulunursa, ona göre davranılır."

Eşler arasında böyle «**anlaşma**» yapmak ve geçimsizlik sıkıntısından kurtulmak, boşanmaktan ve devamlı sûrette kavga yapmaktan «**daha hayırlıdır.**»

Suyûtî, *"Hüsnü'l-Muhâdara fî âhvâl-ı Mısır ve'l-Kahire"* isimli eserinde şöyle der: "Eğer velilerden olmak istiyorsan, huylarının bazısını değiştir ve çocukların şu beş özelliğini al. Eğer bu özellikleri yaşlılar almış olsaydı, mutlaka veli kullardan olurlardı. Çocuklar, rızık endişesi taşıyıp, rızka önem vermezler. Hasta oldukları zaman, yaratıcılarından şikâyet etmezler. Yemeklerini toplu halde yerler. Korktukları zaman gözleri yaşla dolar ve kavga ettikleri zaman da hemen barışırlar."

«**Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır.**» Nefislerde kıskançlık vardır. Bu huy onlara yerleşmiştir. Söküp atamazsın. Kadın, kıskançlık huyundan vazgeçerek, haklarını başkasına vermez. Erkek de, hanımı yaşlanınca veya gözü başkalarına kayınca, hanımına karşı iyi muamelede bulunamaz. Asıl kelâm, Allahü Tealâ nefislere cimrilik ve aşırı hırs verdi, demektir. Âyette geçen *"şuh"* hırsla beraber olan cimriliktir.

Leys şöyle anlatır: "Bana ulaşan habere göre İblis, Nuh peygamberle karşılaşmış ve ona: 'Ey Nuh! Kıskançlık ve cimrilikten sakın. Ben, Âdem peygamberi kıskandım ve cennetten çıkarıldım. Âdem peygamberin de bir ağaca cimrilik etmesi, o ağacın kendisine yasaklanmasına ve bu nedenle de cennetten kovulmasına sebep oldu' demiştir."

Ey kocalar! «**Eğer iyi geçinir**»de hanımlarınızı evinizde tutar ve onlara iyi muamelede bulunmak sûretiyle, «**Allah'tan korkarsanız,**» onlara serkeşlik yapmak sûretiyle haksızlık yapmaz ve onlardan yüz çevirmezseniz, «**şüphesiz Allah,**» takva ve ihsan konusundaki bu «**yaptıklarınızdan haberdardır.**» Sizin bu yaptıklarınızdaki amacınızı bilir ve sizlere ona göre karşılık verir.

Rivayet edildiğine göre çirkin bir adam, çok güzel bir kadınla evlenmişti. Bu güzel kadın bir gün kocasına bakarak: "Elhamdülillâh-Allah'a hamdolsun" demiş." Adam da: " Sana ne oluyor ?" diye sormuş. Bunun üzerine kadın: "Sen de, ben de cennet ehlinden olduğumuz için Allah'a hamdettim. Çünkü sana benim gibi güzel bir kadın verildi, Allah'a şükrettin. Bana da senin gibi biri verildi, sabrettim. Allahü Tealâ da, sabredenlere ve şükredenlere cenneti söz vermiştir."

129. «Ne kadar isteseniz de, kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz.» Siz ne kadar uğraşsanız da, kadınlar arasında eşitlik sağlayıp, adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz. Onun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), hanımları arasında günlerini taksim edip adaleti sağlar, daha sonra da: " *Ey Allah'ım! Bu taksim, benim gücüm oranında yaptığım bir taksimdir. Sadece senin gücün dahilinde olup, benim güç yetiremediğim şeyler hakkında beni hesaba çekme!*" diye dua ederdi.(86) Böylece de, sevgi konusunda eşitlik sağlamayı dilerdi. Hz. Aişe'ye fazlaca bir sevgisi vardı.

«Bari tamamen birine meylederek, diğerini askıda bırakmayın.» İstemediğiniz hanıma büsbütün haksızlık yapıp, onu zorda bırakmayın, gücünüz oranında ona adaletli davranmaya çalışın. Hadiste: "*Doğru olunuz. Ama buna gücünüz yetmeyecek,*" buyurulur. Yani her konuda tam adaleti sağlayamayacaksınız, mutlaka bir tarafa meyledeceksiniz. Öyleyse, hanımlarınızdan birine gönül vererek, ötekini kocalı kocasız bir halde, fezada askıda bırakmayın. Çünkü hadis-i şerifte: " *Kimin iki tane hanımı var da, birisine daha çok gönül verirse, kıyamet gününe bir tarafı yamulmuş olarak gelir*" buyurulmuştur.(87) **«Eğer anlaşmaya varır,»** kendilerine yapmış olduğunuz fenalıklardan vazgeçer, bundan sonra da sadece bir tanesine gönül verme konusunda **«Allah'tan korkarsanız, Allah ğafûrdur, rahîmdir.»** Daha önceleri, sadece bir tanesine gönül vermiş olduğunuzdan dolayı sizi bağışlar ve size rahmetiyle muamelede bulunur.

130. «Yok eğer» eşler birbirlerinden **«ayrılırlarsa,»** her ne şekilde olursa olsun, birbirleriyle anlaşma sağlayamazlarsa, **«Allah her birini diğerinden kendi lütuf ve kudretiyle mustağni kılar.»** Bu ifadede, her iki şahsa da, diğerine rağmen ondan ayrılmasından dolayı bir kınama vardır. Ancak, bun-

---

86- Sünen sahipleri ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*de rivayet etmiştir. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 1/445.

87- Ebû Davud, Neseî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*de rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/233.

ların birisini diğerine muhtaç etmez.

«Allah'ın lütfu geniştir, hikmet sahibidir.» Allah, hüküm ve fiillerinde mutlak hüküm ve kudret sahibidir. Hükmettiği her konuda mutlaka bir hikmeti vardır. Onun içindir ki, her mü'minin, nefsinin isteklerini bırakması ve bütün hareketlerinde Allah'ın emirlerine boyun eğmesi gerekir. Kadınlar konusunda da, yüce Allah'ın : " *Ya iyilikle tutun, ya da iyilikle salıverin*" (Bakara: 229) emrine uyularak, hiçbir aracının fayda vermiyeceği ve alışverişin de olamıyacağı kıyamet günü gelmeden önce, helâllaşmak gerekir.

İbn Mes'ud şöyle der: "Kıyamet gününde kul insanların huzuruna çıkarılır. Bunun üzerine bir münadî: 'Bu, falanca kişidir; kimin ondan hakkı varsa gelsin alsın.' diye seslenir. O esnada kadın, evlâdından, kardeşinden, babasından, ya da kocasından alacak hakkı var ümidiyle sevinir." Daha sonra İbn Mes'ûd: " *...O gün, aralarında soy bağlarının bir değeri kalmaz ve birbirlerine bir şey de soramazlar*" (Müminûn: 101) âyetini okur. Yüce Allah der ki: "Bunlara haklarını verin." O da: "Ey Rabbim, ben dünyada değilim, nereden vereyim ?" der. Bunun üzerine meleklere: "Bu adamın salih amellerinden alın ve onlardan insanlara istedikleri kadar verin. Eğer bu adam Allah dostu ise, hardal tanesi kadar bile iyiliği varsa, Allah o iyiliği artırarak o kimseyi cennete koyar" der. Daha sonra da: "*Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar haksızlık etmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onu kat kat artırır. Ve yapana katından kat kat iyilik verir*" (Nisa: 40) âyetini okur. Eğer bu kimse hayırsız birisi ise melekler: " Ey Rabbimiz, iyilikler tükendi, fakat alacaklılar var" derler. Meleklere: "Alacaklıların kötülüklerinden alın ve bu adamın kötülüklerine ekleyin. Sonra da bu adamı cehenneme atın" denir. Bunun içindir ki, tevbeleri kabul edip, günahları bağışlayan o yüce Allah'a tevbe etmek ve O'na dönmek gerekir.

Rivayet edildiğine göre, Ebâ Mansur b. Zükeyr, salih ve zahid bir adammış. Ölümü yaklaştığı zaman devamlı ağlamaya başlamış. Ona: " Ölümün yaklaşınca niçin ağlıyorsun" diye sorulunca: " Daha önce girmediğim bir yola girdim" cevabını vermiş. Oğlu onu, ölümünün dördüncü gecesinde rüyasında görmüş ve: "Babacığım Allah sana ne yaptı" diye sormuş. Babası da: "Yavrum! Durum, gördüğünden ve zannettiğinden daha zor. Âdillerden daha adaletli bir kralla karşılaştım. Hasımları çekişirken gördüm. Rabbim bana: "Ey Ebâ Mansur! Sana yetmiş yıl ömür verdim. Bugün sende ne var ?" diye sordu. Ben de: "Ey Rabbim! Otuz defa hacca gittim, elimle kırk bin dirhem tasaddukta bulundum ve kırk defa da savaşa katıldım" diye cevap verdim. "Bunları kabul etmedim" buyurdu. Ben de: "Öyleyse mahvoldum" dedim. Bunun üzerine Allahü Tealâ: "Ey Ebâ Mansur! Bu şekilde azap etmek benim şanımdan değildir. Bir müslümanın eziyet çekmemesi için, yoldan taşı kaldırıp, sıkıntıyı giderdiğin günü hatırlamıyor musun? Ondan dolayı sana merhamet ettim. İyilik yapanların mükâfatını zayi etmem" buyurdu. Bu hikâyeden anlaşılıyor ki, yoldan bir engeli kaldırmak, affedilip bağışlanmaya sebeptir. Öyleyse, insanların sıkıntılarını gidermek de, kıyamet gününde o sıkıntıyı giderenler için çok büyük faydalar sağlar. Hele mü'minlerin ve aile fertlerinin sıkıntılarını giderenlere, kat kat daha fazla sevap verilir. Çünkü hadiste: *"Müslüman, diğer müslümanlara, eliyle ve diliyle zarar vermeyen kimsedir"* buyurulur.[88]

Ey Allah'ım! Bizi, zararlılardan değil, faydalılardan eyle.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَقَدْ
وَصَّيْنَا الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا
اللّٰهَ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَانَ
اللّٰهُ غَنِيًّا حَمٖيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ
وَيَأْتِ بِاٰخَرٖينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدٖيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ
يُرٖيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَكَانَ اللّٰهُ

---

[88] Şeyhân rivayet etmiştir. Hadisin devamında : *"Muhcair de, Allah'ın yasakladığı şeyden kaçandır"* ifadesi yer alır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/240.

سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

131. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size, Allah'tan korkmanızı emrettik. Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah hudutsuz zengindir, ziyâdesiyle övgüye lâyıktır.

132. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.

133. Ey insanlar! Eğer Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize başkalarını getirir. Allah'ın buna gücü yeter.

134. Kim dünya nimetini isterse, bilsin ki dünya ve ahiret nimeti Allah katındadır. Allah, çok iyi işiten, çok iyi görendir.

131. «**Göklerde ve yerde**» varlıklar olarak her «**ne varsa, hepsi**» ve onların rızıkları «**Allah'ındır,**» Allah'a aittir. «**Sizden önce**» geçen milletlerden «**kendilerine kitap verilenlere,**» yani yahudi ve hıristiyanlara verdiğimiz kitaplarda «**ve**» ey Muhammed ümmeti «**size**» de kendi kitabınızda «**Allah'tan korkmanızı emrettik.**» Âyette geçen *"lâm"*, cins lâm'ı olup, semâvî olan bütün kitapları kapsar. Size ve onlara dedik ki: «**Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.**» Bütün varlığın gerçek sahibi Allah'tır. Allah, sizin inkârınızdan ve isyanınızdan bir zarar görmediği gibi takvanızdan ve ona hamdetmenizden de bir fayda görmez. «**Allah hudutsuz zengindir,**» ne yaratıklara ve ne de onların ibadetlerine muhtaç değildir, «**ziyâdesiyle övgüye layıktır.**» Kullar O'na hamdetse de, etmese de, yine de hamde lâyık olan O'dur.

132. «**Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır.**» Bu ifade, Allahü Tealâ'nın, gerçekten hiçbir şeye muhtaç olmadığına delil olmak üzere, üçüncü defa zikredilmiştir. Bütün varlıklar, O'nun zenginliğine muhtaçtır. Onlara vermiş olduğu üstünlük ve özellikler de, Allah'ın lütuf ve zenginliğinin eseridir. Onun için, kendisine hamdedilmelidir. Öyle ise üç defa zikredilen bu ifadeler tekrar sayılmaz. Çünkü her defasında yeni bir faydayı ortaya koyan lafızlarla beraber zikredilmektedir. Her türlü işin üstlenilmesinde **«vekil olarak Allah yeter.»** Mutlaka O'na tevekkül edilmelidir.

133. «Ey İnsanlar! Eğer Allah dilerse sizi yok eder»ek bir anda kökünüzü kazır **«ve yerinize başkalarını getirir.»** Sizin yerinize başka insan toplulukları getirir. Yahut da insanların yerine başka bir varlık getirir. Yani siz isyanınızda devam etmenize rağmen Allâhü Teâlanın sizi bu haliniz üzere bırakması, aczinden dolayı değil, sizin tarafınıza ihtiyacı olmadığından dolayıdır. Allahü Tealâ'nın bu âyetinde, isyancı kullara bir tehdit vardır. **«Allah'ın buna gücü yeter.»** Yani bir anda, sizin kökünüzü kazıyıp, sizi yerle bir etmeye ve sizin yerinize başka bir topluluk getirmeye kâdirdir. Hiçbir isteği yerde kalmaz O'nun. O'na itaat edin ve O'nun cezasından korkun.

Bu âyet, yüce Allah'ın gücünün sonsuzluğuna ve kullarını hesaba çekme konusunda da acele etmediğine delildir. Bir hadiste: " *Hiçbir kimse, kendisi hakkında duymuş olduğu ezaya, Allah'tan daha sabırlı değildir. Onlar, Allah'a ortak koşarlar ve çocuk isnadında bulunurlar. Böyle yapmalarına rağmen, Allah bunları affeder ve rızıklandırır*" buyurulmaktadır.(89) Yani bazıları, Allah'ın mülkünde ortağı vardır, derler ve O'na çocuk nisbet ederler. Buna rağmen Allah onlara afiyet, rızık ve diğer nimetleri verir. Kendisine şirk koşanlara böyle muamele ederse, kendisine hamd ve sena edenlere vereceği nimet ve rızkı nasıl tasavvur edebilirsiniz ?

İbn Ata da şöyle der: "Allah korkusunun, bir iç tarafı, bir de dış tarafı vardır. Dış tarafı, Allah'ın kanunlarının sınırları içerisinde yaşamaktır. İç tarafı ise, niyette samimi olmaktır. Allah'tan korkmanın gerçeği ise, dünyadan yüz çevirmek, yüceler yücesi Mevlâya yönelmektir. Kim O'na ulaşırsa, kölelikten kurtulup hürriyetine kavuşur ve Allah'ın gerçek kulu olur."

134. «Kim» Allah yolunda cihada çıkan mücahit gibi, yapmış olduğu cihadla **«dünya nimetini isterse, bilsin ki dünya ve ahiret nimeti Allah katındadır.»** Eğer isterse, bu nimetlerin ikisi de Allah katındadır. Neden az ve bayağı olan nimeti istiyor? Nimetlerin ikisini birden, ya da en üstün olanını istesin. Her kim, sırf Allah rızasını kazanmak için savaşırsa mutlaka ganimet elde eder. Nitekim, Allahü Tealâ: " *Kim ahiret menfaatini isterse, onun mükâfatını artırırız. Kim de dünya menfaatini isterse, ona bir parça*

---

(89)- Bu hadisi Buharî, *"mâehadün esbara..."* şeklinde rivayet etmiştir. Metinde görüldüğü şekilde ise, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

veririz. Fakat ahirette hiçbir payı olmaz" (Şûrâ: 20) buyurmuştur.

«Allah,» işitilmesi gereken her şeyi **«çok iyi işiten,»** görülmesi gereken her şeyi de **«çok iyi görendir.»** Cihada çıkanların gayelerini ve isteklerini çok iyi bilir. Bu âyette, gösteriş yapan münafıklara bir tehdit vardır. Hadis-i şerifte şöyle anlatılır: *"Allahü Tealâ Adn Cennet'ini yarattığı zaman, o cennette, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın gönlünden geçmeyen bir şey yarattı. Sonra da ona: "Konuş" diye emretti. O da üç defa: "Mü'minler kurtuluşa erdiler" dedikten sonra, " ben, gösteriş yapan her cimri insana yasağım" diye ilavede bulundu."*[90]

Mü'minin yapması gereken şey, gösterişten kaçınarak yapmış olduğu amellerde samimi olmaya çalışması ve Allah rızasından başka hiçbir şeyde gözü olmamasıdır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ
بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ
اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَاۘ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى
اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَب۪يرًا ﴿١٣٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ
الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ
يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ

---

[90] Taberanî, *Kebir*'inde İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/34.

ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا
ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا
لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

135. Ey iman edenler! Kendiniz veya ana babanız ve akrabanız aleyhine de olsa, (hakkında şahitlik yapacağınız kişi) zengin de olsa, fakir de olsa, Allah için adaleti uygulayan şahitler olunuz! Çünkü Allah onlara daha yakındır. Adaleti uygulamada heva ve heveslerinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

136. Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin! Kim; Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz ki o, derin bir sapıklığa düşmüştür.

137. İnanıp sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârında ileri gidenleri, Allah ne bağışlayacak ve ne de doğru yola iletecektir.

135. «Ey iman edenler! Kendiniz veya ana babanız ve akrabanız aleyhine de olsa, (hakkında şahitlik yapacağınız kişi) zengin de olsa, fakir de olsa, Allah için adaleti uygulayan şahitler olunuz!» Bütün işlerinizde mutlaka adaleti yerine getirmeye çalışınız. Şahitliğinizi Allah rızası için yapınız. Allah'ın sizlere emretmiş olduğu hakkı ortaya çıkarınız. Yapmış olduğunuz bu şahitlik, kendi aleyhinize bile olsa, doğruyu söyleyiniz. İnsanın kendi aleyhine şahitlik yapması, gerçeği söylemesidir. Şahitlik; başkaları hakkındaki bilgileri ortaya koymaktır. Bu bilgiler, kendinin veya başkasının aleyhine olsa bile.

Yapmış olduğunuz şahitlik, anne babanız ve akrabanız aleyhine bile olsa, doğruyu söyleyin. Meselâ: "Babamın falanca adama şu kadar borcu olduğuna şahidim" demekten çekinmeyin. Bu âyetten anlaşıldığına göre, çocuğun, anne ve babası aleyhine şahitlik etmesi, onlara isyan anlamına gelmez. Çocuğun, anne veya babası aleyhine şahitlik yapmaktan kaçınması helâl değildir. Çünkü, onlar aleyhine şahitlikte bulunması, onların yapmaları muhtemel olan haksızlığın ortadan kaldırılmasını sağlıyacaktır. Onların lehine şahitlik yapmaları ise, kabul edilmez. Ana-babanın çocukları hakkındaki şahitliği de böyledir. Çünkü, baba ile çocuklar arasındaki menfaatler birbirine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki, çocuklara zekât vermek caiz değildir. Bunlardan birisine şahitlik yapmış olmaları, kendileri lehine şahitlik yapmış olmaları anlamı taşır veyahut da, töhmet altında kalırlar. Onun içindir ki, çocukların, anne ve babaları lehinde şahitlik yapmaları, caiz görülmemiştir.

Kendisine şahitlik yapacağınız kimse, *"zengin de olsa, fakir de olsa.."* Zengine şahitlik yapılırken, genellikle onun hoşnutluğunu kazanmak, ya da kızmasından kurtulmak amacı güdülür. Fakire şahitlik yapılırken de, ona acıma duygusu ağır basar. Öyleyse, bunların hiçbirinden taraf olmayınız. **«Çünkü Allah onlara daha yakındır.»** Onların ikisine de Allah sizden daha yakındır. Öyle ise zenginin hoşnutluğunu gözetmek ya da fakire acımak için şahitlikten kaçınmayın. Bazan, onların aleyhine yaptığınız şahitlikte bile, kendilerine fayda vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Zâlim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım et"* buyurunca, yanında bulunanlar: "Ey Allah'ın resûlü, mazluma yardım ederiz. Fakat zalime nasıl yardım edebiliriz ki ?" diye sorarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Onu zulüm yapmaktan alıkoyarsın. Böylece kendisine yardım etmiş olursun"* buyurmuştur.(91) Zâlimlik yapan kimsenin zulmüne engel olmak, dini konusunda o kimseye yardımcı olmaktır. Onun içindir ki, hadiste bu, ona yardım etme olarak ifade edilmiştir.

İnsanlar arasında **«adaleti uygulamada heva ve heveslerinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.»** Eğer onlarla karşı karşıya geldiğinizde, hakkı söylerken diliniz dolaşırsa, gerçeği gizleyip âdil şahitlik yapamazsanız, Allahu Tealâ da sizin bu halinizi bilir ve buna göre sizi hesaba çeker. Bunda hiçbir şüpheniz olmasın.

İbn Abbas şöyle der: "Bu âyette, karşısına iki hasım tarafın çıktığı hakimler kastedilmiştir. Hakkı yerine getirmekte birini savunur, diğerinden yüz-

---

91- İmam Buharî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/568.

çevirir. Yahut da, hasımları oturtma ve onlara bakma konusunda eşit davranmaz." Fakat burada, âyetin lafzı genel olup; hakime, şahitlere ve bütün insanlara şamildir.(92)

Fıkıh âlimlerine göre; hadler konusunda, şahitlik etmemek, şahitlik etmekten daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi yanında cezaya (hadde) şahitlik eden bir kimseye:*"Onu elbisenle gizleseydin, senin için daha hayırlı olurdu"* buyurmuştur.(93) Bir hadiste de: *" Kim bir müslümanın ayıbını gizlerse, Allah Tealâ da, hem dünyada, hem de ahirette onun ayıplarını gizler"* buyurulur.(94) Bir başka hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *" Bir kimse, ırz ve namusu lekelenmek üzere olan bir kimseye yardımcı olursa, Allahü Tealâ da o kimseye, yardıma muhtaç olduğu zamanda yardım eder. Bir kimse de, müslümanın ırz ve namusu çiğneneceği bir sırada ona yardım etmeyip yüzüstü bırakırsa, Allah da o kimseyi, yardıma muhtaç olduğu zamanda yüzüstü bırakıp rezil eder."*(95)

136. «Ey iman edenler!» Buradaki hitap, bütün müslümanlaradır. **«Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin!»** Bu imanınınız üzere sebatkâr olun ve imanınızda devam edin. İmanınızı güçlendirin ve O'na olan teslimiyetinizi sağlamlaştırın. Âyette geçen birinci kitaptan kasıt Kur'ân, ikinci kitaptan kasıt da bütün semavî kitaplardır. **«Kim; Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse...»** Bunların bir kısmını inkâr etmek bile, hepsini birden inkâr etmek gibidir. Meleklerin ve kitapların peygamberden önce zikredilmiş olması, kitapların indirilmesinde, meleklerin aracılık yapmış olmasındandır. **«Şüphesiz ki o,»** gerçek maksattan yan çizerek, **«derin bir sapıklığa düşmüştür.»** Gerçek yola dönemez artık.

Denir ki: Dini konularda kişinin yapması gereken ilk şey, delillerle Allah'ı tanımasıdır. İmam-ı Âzam'a göre, mukallidin imanı her ne kadar sahih ise de, düşünce ve aklını kullanmayı terkettiği için günahkârdır. Onun için, ilk defa yapılması gereken şey, delil ve bürhan yoluyla Allah'ı bilip öylece iman etmektir. Daha sonra da müşâhede ve en sonunda ise, Rahman olan Allah'tan başkasından sıyrılıp fenaya ulaşmak gelir.

92- Selefin bu konudaki görüşleri için bkz. *Taberi Tefsiri*, 5/324.
93- Ebû Davud, Taberanî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.
94- Aslı *Sahihhayn*'da olup, anlam olarak rivayet edilmiştir.
95- Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir.

137. «**İnanıp**» yani Hz. Musa'ya inanıp «**sonra**» buzağıya tapmak suretiyle «**inkâr eden**» yahudiler, «**sonra inanıp tekrar**» İncil ve İsa peygamberi «**inkâr eden, sonra da**» Hz. Peygamber'i inkâr etmek sûretiyle «**inkârında ileri gidenleri,**» bu inkârlarında devam ettikleri müddetçe, «**Allah, ne bağışlayacak ve ne de doğru yola iletecektir.**» Kurtuluşları için onlara yol vermeyecektir. İnkârlarından dolayı, onları yüzüstü bırakacaktır.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٣٨﴾
اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ
اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ
عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا
وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ
اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ
فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾ اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ
فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ
نَصِيبٌ قَالُوا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللّٰهُ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً ﴿١٤١﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ
خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاؤُنَ
النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلاً ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ
لَا إِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا إِلٰى هٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً
﴿١٤٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ
دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَاناً
مُبِيناً ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ
وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيراً ﴿١٤٥﴾

138. Münafıklara, kendileri için acıklı bir azabın olduğunu müjdele.

139. Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında üstünlük ve şeref mi arıyorlar? Halbuki, üstünlük tamamen Allah'a aittir.

140. O, kitapta size şöyle indirmişti: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla birlikte oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz." Elbette Allah, cehennemde, münafıkları ve kâfirleri bir araya toplayacaktır.

141. Sizi gözetleyenler, size Allah tarafından bir zafer verildiğinde: " Sizinle birlikte değil miydik ?" derler. Kâfirlerin

zaferden bir payları olsa: "Size üstünlük sağlayarak, mü'minlerden korumadık mı?" derler. Allah, aranızdaki hükmünü, kıyamette verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine olarak, kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.

142. Şüphesiz münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, onların oyunlarını başlarına geçirecektir. Onlar namaza kalktıklarında tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yapar ve Allah'ı da pek az anarlar.

143. Bunların arasında bocalayıp dururlar. Ne onlara uyarlar, ne bunlara. Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.

144. Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Aleyhinizde, Allah'a açık bir delil mi vermek istiyorsunuz ?

145. Gerçekten münafıklar, cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara, bir yardımcı da bulamazsın.

138. «Münafıklara, kendileri için acıklı bir azabın olduğunu müjdele.» Onlar öyle bir acıyla karşılaşacaklar ki, bu acı kalplerine kadar ulaşacak. Bu âyetin, münafıklar hakkında indiği açıktır. Onlar, görünürde inanmışlar, aslında ise, devamlı sûrette inkâr etmişlerdir. Böylelikle de münafıklıkları artmıştır. Burada, "enzir-sonunun kötü olacağını anlatarak uyar" yerine, *"beşşir-müjdele"* ifadesinin kullanılmış olması, onlarla alay etmek içindir.

139. «Mü'minleri bırakıp da kâfirleri,» yani yahudileri **«dost edinenler, onların yanında üstünlük ve şeref mi arıyorlar?»** Bunlar, samimi müslümanların dostluğunu bırakıp da, onlardan mı yardım istiyorlar ? Onlara: " Muhammed'in düşüncesi gerçekleşmez, öyle ise, yahudileri dost edinin" diyorlardı. Böylelikle kâfirlerle dostluk kurmak sûretiyle kuvvet ve üstünlük mü bekliyorlar? Oysa yahudiler, Allah'ın hükmüne göre alçak ve zelil insanlardır. **«Halbuki üstünlük, tamamen Allah'a aittir.»** Onların düşünceleri çürütülüyor ve böylece, hayalleri boşa çıkarılmış oluyor. İzzetin tamamı Allah'ın katındadır. Allahü Tealâ'nın, kendilerine üstünlük yazdığı kimselerden başkası -ki onlar Allah'ın dostlarıdır- için üstünlük ve galibiyet diye bir şey yoktur. Âyet-i kerimede: *" Üstünlük; Allah'ın, resûlünün ve müminlerindir"* (Münâfikûn: 8) buyurulmaktadır.

140. «O, kitapta», yani Kur'ân'da **«size şöyle»** bir hüküm **«indirmişti:»**

Buradaki hitap, münafıklaradır. Mekke müşrikleri, Kur'ân konusuna giriş yaparlar ve bulunmuş oldukları topluluklarda onunla alay edip, Kur'ân'ı hafife alırlarmış. Daha sonraları da, Medine'de bulunan yahudi din adamları, Mekke müşriklerinin yaptığını yaparlarmış. Münafıklar da, bunlarla oturur ve onların bâtıl sözlerine uyuyorlarmış. Allahü Tealâ onlara hitap ederek, şunları indirdiğini bildiriyor: **«'Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir söze dalıncaya kadar,»** sözü değiştirip, Kur'ân'dan başka bir söze başlayıncaya kadar, **«onlarla birlikte oturmayın.»** Onlardan yüz çevirmenin sebebi, onların, Allah'ın âyetleriyle uğraşmaya dalmış olduklarını bilmektir. Bu da, ya görmek suretiyle, ya da işitmek suretiyle olur. Böylece, âyetlerle alay ederler, ya da inkâr ederler.

İnkârın dışında bir şeyle meşgul olmaları halinde, onlarla oturmak caizdir. Onlardan yüz çevirmekten kasıt, onların bulunduğu yerden ayrılmaktır. Sadece kalple buğzetmek, ya da yüzü başka tarafa çevirmek değildir.

«Yoksa siz de onlar gibi olursunuz.'» O esnada kendileriyle oturmaya devam ederseniz, siz de onlar gibi olursunuz. Onların yaptıklarını yaparsanız, inkâr açısından o yahudilere benzer ve azaba uğrarsınız. Çünkü, küfre rıza göstermek de küfürdür. **«Elbette Allah, cehennemde, münafıkları ve kâfirleri bir araya toplayacaktır.»** Allah'ın âyetlerini alaya almak için bir araya gelenler ve onlara uyup yanlarında oturanlar azaba ortak olacaklardır. Biliniz ki, orada bir arada bulunmak, ruhların birbirleriyle tanışıp ülfet kurmalarına sebep olur. Hz. peygamber (s.a.v.): *"Ruhlar, bir araya gelmiş ordulardır"* buyurmuştur.(96)

Rivayet edildiğine göre yüce Allah, Yûşa' b. Nûn'a şöyle ilhamda bulunmuş: "Senin toplumunun ileri gelenlerinden kırk bin, kötülerinden de altmış bin kişiyi helâk edeceğim." Bunun üzerine Hz. Yûşa': " Ey Rabbim! Kötüleri anladım, fakat iyileri neden perişan edeceksin ?" diye sorunca, Allahü Tealâ şu cevabı vermiştir: " Onlar, benim kızdığım şeylere kızmayıp, kötülerle birlikte yerler ve onlarla birlikte içerler."

Bir kimse, hacca veya savaşa giderken, günahkâr insanlarla bulunabilir. Fakat onlarla sohbet etmek sûretiyle itaatı terketmemelidir. Onlara kalbiyle buğzedip, yaptıklarına rıza göstermemelidir. Böylelikle, belki de günahkâr in-

---

96- Bu hadisi Şeyhân, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd'un lafzı: *"Ruhlar, bir araya gelmiş ordulardır. Tanışanlar ülfet kurarlar, zıtlaşanlar ise ihtilâfa düşerler"* şeklindedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/506.

san, tevbe etmiş olabilir. Toplumda lider durumunda olmayan bir kimse, müzikli ve oyunlu bir davete çağrılınca, bu davete gider. Fakat gücü yeterse, buna engel olması gerekir. Müftü ve hâkim gibi, lider durumunda olan birisi, müzikli ve oyunlu bir toplantıya çağrılınca, bu müzik ve oyuna engel olmak şartıyla gidebilir. Eğer engel olamazsa, toplantıyı terkeder. Eğer bu davet, bir masa başına yapılıyor ve orada içki içiliyorsa, kendisine uyulan bir kimse olmasa da orayı terkeder.

Davette meşru olmayan şeylerin olduğunu önceden biliyorsa, o davete kesinlikle gidemez.

141. Ey Müminler ! Size kötü bir durumun isabet etmesi için, «**sizi gözetleyenler, size Allah tarafından bir zafer**» ganimet veya bir güç «**verildiğinde: 'Sizinle birlikte değil miydik'**» size arka çıkmıyor muyduk? Elde ettiğiniz ganimetlerden bize de verin! «**derler. Kâfirlerin zaferden bir payları olsa,**» o zaman da o kâfirlere: «**'Size üstünlük sağlayarak, mü'minlerden korumadık mı?'**» Müslümanlara sırt çevirmedik mi ? Onları esir alıp öldürmeniz için size yardım etmedik mi ? Öyleyse bize düşen payımızı verin, «**derler. Allah, aranızdaki hükmünü, kıyamette verecektir.**» Mü'minlerle münafıklar arasındaki hükmü, kıyamet gününde Allah verecektir. Herkese uygun olan ceza veya mükâfatı O verecektir.

«**Allah, mü'minlerin aleyhine olarak,**» kıyamet gününde «**kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.**» Ancak, dünyada mü'minleri imtihan ve istidrac yolu bundan istisnadır. Eğer burada geçen *"yol vermeme"* dünyada da olacaktır, denilirse, o zaman bundan maksat delildir. Mü'minlerin delilleri, bütün delillerin üstündedir. Hiçbir kimse, deliller bakımından mü'minlere galip gelemez. Denir ki: " Bâtıl, taşar ve hemen batar." Müminin yapması gereken şey, dindeki himmetin yüce şerefini korumak ve yakîn bilgisini elde etmeye çalışmaktır.

142. «**Şüphesiz münafıklar,**» imanlı görünüp inkârlarını gizlemek suretiyle «**Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, onların oyunlarını başlarına geçirecektir.**» Allah onların hilekârlıklarını daha önceden bildiği için, hilelerini aleyhlerine çevirir. Onları dünya hayatlarında, mal ve kanları korunmuş olarak barındırır. Fakat ahirette ise, cehennemin en alt katına atmak sûretiyle cezalandırır.

«**Onlar namaza kalktıklarında tembelce**» ağır ağır ve gönülleri istemeyerek «**kalkarlar. İnsanlara gösteriş yapar ve Allah'ı da pek az anarlar.**» Münafıkların namaza kalkmaları, insanlara gösteriş yapıp, nam kazanmak içindir. Yoksa, gerçekte inanmış değillerdir. Gösteriş yapan kimse, yaptığı şeyi, bir başkası olduğu zaman ona gösterişte bulunup, caka satmak için yapar. Müslüman görünen bazıları vardır ki, onlarla gece ve gündüz bir arada kalsan, bir kere hamdettiklerini veya şükrettiklerini göremezsin. Bütün vakitlerini dünya kelâmı alır ve ondan hiç bıkıp usanmazlar.

143. «**Bunların arasında bocalayıp dururlar.**» Tereddüt etmiş bir halde ve şaşkındırlar. Şeytan ve heva, onları tereddüde düşürmüştür. *"Müzebzib-* bocalayan" demek, iki hali birbirine uymayan, bir ona, bir buna uyan demektir. «**Ne onlara uyarlar, ne bunlara.**» Ne mü'minlere uyarak tam mü'min olurlar, ne de kâfirlere uyarak müşrik olurlar. Doğru yola ve hidâyete ulaşma kabiliyetinden dolayı, «**Allah'ın şaşırttığı kimseye,**» kendisini hakka ve doğruya ulaştıran hiçbir «**yol bulamazsın.**»

Münafıklarla kâfirlerin durumu, nehire atılan şu üç insanın durumuna benzer. Mü'min nehri katetmiştir. Kâfir durmuş, münafık ise nehre inmiştir. Nehri yarılamış ve geçemiyeceğini anlayınca kâfir Ona: "Bana, gel, batma" diye bağırır, mü'min ise: "Kurtulabilmen için bana gel" diye bağırır. Ne yapacağını şaşıran münafık, bu iki durum arasında ölünceye kadar bocalayıp durur, şüpheden hiç kurtulamaz. Sonunda su kendisini alıp götürür.

144. «**Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin.**» Yahudileri ve İslâm'ın düşmanlarını dost edinme hususunda münâfıklara benzemeye çalışmayın. Böyle yaparak, «**aleyhinizde, Allah'a açık bir delil mi vermek istiyorsunuz ?**» Bununla, münâfık olduğunuz hususunda Allah için bir delil mi, aleyhinize bir delil mi kılmak istiyorsunuz? Sizin onları dost edinmeniz, münafık olduğunuzun en açık delilidir. Burada geçen *"sultan"* kelimesi, delil anlamına kullanılmıştır.

145. «**Gerçekten münafıklar, cehennemin en alt katındadırlar.**» Bu kat, cehennemin en dip noktasıdır. Orası "*hâviye*- uçurum" dur. Cehennem yedi tabakadır. Bunlar birbiri üstüne olduğu için, *"derk"* tabiri kullanılmıştır. Cehennemdeki tabakalara "derk", cennetteki tabakalara ise "derece" denir.

İbn Mes'ûd'a (r.a.), en alt katın ne olduğu sorulunca: " Kapısı olmayan demirden tabutlardır" cevabını vermiştir.

"Münafık, neden kâfirden daha çok azap çekecek?" diye soracak olursanız, şöyle deriz: " İnkâr etme bakımından, münafık da kâfir gibidir. Ayrıca münafık, inkârına, dinle alay etmeyi ve müslümanları kandırmayı da ilâve etmiştir. Münafıklar, kâfirlerin en pisleridir."

"Münafık kimdir?" diye sorarsanız, şöyle cevap veririz: " Şeriata göre münafık, imanı açıklayarak küfrünü gizleyendir. Günah işleyene münafık adı verilmesinin sebebi ise, günahının büyüklüğünü ifade ederek onu tehdit etmek ve ameli itibariyle ona benzediğini belirtmek içindir. Ve günah işlemekten alıkoymak içindir." "Namazı kasten terkeden kâfir olur." ifadesinde olduğu gibi.

Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: *"Şu üç özelliğe sahip olan münafık olur. Bu kişi, namaz kılsa, oruç tutsa ve kendisinin müslüman olduğunu iddia etse bile böyledir: Konuştuğu zaman yalan konuşan, söz verince cayan ve emanete hıyanet eden."*(97)

Münafık kelimesi, "nefek" kelimesinden türemiştir. "Nefek", gizli yol, tünel, gibi anlamlara gelir. Yani bir insanın tünele girmek suretiyle gizlendiği gibi, münafık da İslâm'la gerçek halini gizlenmiş olur; ya da kendini gizlemek için müslüman görünür.

«Artık onlara,» azaplarını engelleyecek ve cehennemin en alt katından çıkaracak **«bir yardımcı da bulamazsın.»**

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا
بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ
اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ
إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَا يُحِبُّ

97- Bu hadisi, Neseî *Sünen*'de *Kitâbü'l-İmân* bahsinde rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim ise: *"Münafığın belirtisi üçtür. Konuşunca yalan söyler, söz verince cayar ve akit yapınca cayar, ahdini bozar."* şeklinde rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/570.

اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ سَم۪يعًا

عَل۪يمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ فَاِنَّ

اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَد۪يرًا ﴿١٤٩﴾

146. Tevbe edenler, kendilerini düzeltenler, Allah'ın emirlerine sıkıca sarılanlar ve Allah için dinlerinde samimi olanlar müstesna. İşte bunlar, mü'minlerle birliktedirler. Allah, mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir.

147. Eğer şükreder iman ederseniz, Allah size niye azap etsin? Allah, şükredenlerin mükâfatını verici, hakkıyla bilicidir.

148. Allah, çirkin sözün açıkca söylenmesini sevmez. Zulme uğrayanlar başka. Allah, işitici ve bilicidir.

149. Eğer bir iyiliği açıklar veya onu gizlerseniz, yahut bir kötülüğü affederseniz, şüphesiz Allah da çok bağışlayan ve her şeye gücü yetendir.

146. Münafık olmaktan **«tevbe edenler.»** Münafıklık durumlarından dönüp, yaptıkları fenalıklardan arınarak **«kendilerini düzeltenler, Allah'ın emirlerine sıkıca sarılanlar,»** O'na tam manasıyla güvenip, O'nun dinine ve tevhid inancına sımsıkı sarılanlar **«ve Allah için dinlerinde samimi olanlar»** ve sadece Allah için dindar olanlar **«müstesna. İşte bunlar, mü'minlerle birliktedirler.»** Yukarıda güzel özellikleri sayılan insanlar, mü'minlerle beraberdirler. Cennetteki yüce makama ulaşacaklardır. Daha önceki münafıklıkları, onlara zararlı olmayacaktır. Bunu şu ifade bildirmektedir: **«Allah, mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir.»** Onlara öyle bir mükâfat verecektir ki, değerini hiçbir kimse ölçemez. Münafıklıklarından vazgeçenler de, bu mükâfata ortak olacaklardır.

Âyette geçen *"sevfe"* kelimesi, ümit vermek anlamını ifade eder. Bu, allah'a isnad edilirse kat'iyet ifade eder. Çünkü O, ikram edenlerin en yücesidir.

Cömertin söz vermesi, olup bitmiştir anlamı ifade eder.

147. «Eğer şükreder iman ederseniz, Allah size niye azap etsin?» Âyetin başındaki *"mâ"* soru edatı olup, olumsuzluk ifade eder. Allah size neden azap etsin? Kuşkusuz etmez. Siz şükredip imana geldikten sonra, Allah öfkelenip sizden intikam mı alacak? Böylece bir zararı giderip, menfaat mı kazanacak? Asla böyle bir şey olamaz. Çünkü Allah, bunların hiçbiriyle şükreden mü'mine azap etmez. O, ihtiyaç sahibi değildir, kendisine menfaat sağlamaktan ve zararı uzaklaştırmaktan da münezzehtir. Allahü Tealâ'nın, âyette böyle ifade buyurmasının hikmeti, mükellef mü'minleri imana ve itaata sevketmek ve kötülük yapmaktan kaçınmaya teşvik etmektir. Burada sanki şu denmek istenmiştir: İyilik yapıp, kötülüklerden vazgeçerseniz, size azap etmek O'nun kerem sıfatına nasıl uyar? Kullarına azap etmesi, O'na bir şey kazandırmadığı gibi, kötü davranışlarına ceza vermeyip bağışlaması da O'nun gücünden bir şey eksiltmez.

«Allah, şükredenlerin mükâfatını verici, hakkıyla bilicidir.» Allah, kullarının az itaat etmesine razıdır. Sizin yapmış olduğunuz şükrü ve imanınızı bilir. Sizin mükâfatınızı vermemesi mümkün değildir. Kulun, rabbine şükretmesi gerekir. Kişi, şükür ve imanla cehennemden kurtulur. Aksi halde, kendini azaba maruz bırakır. Böylelikle de, kınanmayı ve cezayı hak eder. Allah'ın azab etmesine gelince, hikmet gereği terbiye etmek vaciptir.

Allahü Tealâ'nın cehennemi yaratmasının hikmeti; kulların, Allah'ın güç ve kudretini bilmeleri ve O'ndan gereği şekilde korkmaları içindir. Bazı kullar vardır ki, peygamberin eğitiminden tamamen nasiplerini alamamışlardır. İşte bu kimselerin akıllarını başına alıp edeplenmeleri için, cehenneme ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle, aklı başında olan kimseler de bundan ibret almış olurlar.

148. «Allah, çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez.» Allahü Tealâ, bir kimsenin, başkası hakkında açık bir şekilde kötü söz söylemesini sevmez. **«Zulme uğrayanlar başka.»** Ancak, bir kimse haksızlığa uğramışsa, bu kimsenin açık bir şekilde sesini yükselterek beddua etmesinde ve şikâyette bulunmasında bir sakınca yoktur. "Falan adam benim malımı çaldı" veya "zorla malımı elimden aldı" gibi şeylerin söylenmesi sakıncalı değildir. **«Allah,»** haksızlığa uğrayanın sözünü **«işitici ve»** onun durumunu hakkıyla **«bilicidir.»**

149. «**Eğer**» söz veya davranışlarla ilgili **«bir iyiliği açıklar veya onu**

gizlerseniz, yahut bir kötülüğü affederseniz, şüphesiz Allah da çok bağışlayan ve her şeye gücü yetendir.» Burada, iyiliğin açıklanıp veya gizlenmesi ile söze başlanması, bağışlanma için giriştir. Buna *"Allah çok bağışlayıcıdır ve her şeye gücü yeter"* ifadesi delildir. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki asıl olan cezalandırmaya gücü varken, bağışlamaktır. Allah'ın, hesap sorup intikam almaya gücü var. İsyancılara hesap sormak O'na zor gelmez. Fakat O, bağışlayıcıdır. Sizin de, Allah'ın bu kanununa uymanız gerekir. Âyet-i kerimede, haksızlığa uğrayan kimsenin bağışlaması teşvik edilmektedir. Bağışlamayabilir de. Fakat bağışlarsa, güzel bir iş yapmış, üstün bir ahlâk örneği olmuştur.

Biliniz ki Allahü Tealâ, fenalık ve çirkinliklerin açığa vurulmasını hiç sevmez. Ancak, haksızlığa uğrayan kimse, bunu belirtebilir.. Kendisine yapılan hilenin, uğradığı zarar ve haksızlığın etrafa duyurulması caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.): " *Günahkâr kimsenin günahını anlatın ki, insanlar ondan sakınsınlar"* buyurmuştur.(98)

Kötülüklerin birçoğu sözle olur. Dilin kendisi küçük ama günahı büyüktür. Hadiste: *"Belâ, konuşmaya bağlıdır"* buyurulur.(98) Yani belânın vekili, konuşma organı olan dildir.

Anlatıldığına göre, bir gün İbn Sikkît'le, Halife Mütevekkil birlikte otururken, Mütevekkil'in iki oğlu Mu'tez ve Müeyyed yanlarına gelmişler. Mütevekkil: " Söyle bakalım! Senin için bu çocuklarım mı, yoksa Hasan ve Hüseyin mi daha sevgilidir? diye sormuş. O da: " Allah'a yemin ederim ki, Hz. Ali'nin hizmetçisi olan Kanber, senden ve çocuklarından daha hayırlıdır" demiş. Bunun üzerine halife: " Bu adamın dilini kesin" diye emretmiş. Onlar da kesmişler ve öldürmüşler. Ne gariptir ki, daha önce İbn Sikkît, Mu'tez ve Mütevekkil için bir şiir söylemişti. Bu şiirde, insanların başına gelen şeylerin, ayakları yüzünden değil de, dilleri sebebiyle olduğunu, bildirmişti:

Gencin başına gelen dilinin sürçmesindendir,
Ayaklarının kaymasından dolayı değildir.
Sözde sürçmesi, gencin başını götürür.
Ayak sürçmesi ise, zamanla iyileşir.

98- Bu hadisi, İbn Ebi'd-Dünya, Taberanî, Beyhakî ve Hatib Bağdadî rivayet etmiş olup, hadisin lafzı : *"Günahkârı anlatmaktan vaz mı geçiyorsunuz? Günahkârın günahını anlatınız ki, insanlar ondan sakınsınlar"* şeklindedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 1/32.

99- İbn Sem'ânî ve Kudâî rivayet etmiştir. Beyhakî ve Hatip de buna benzer bir lafızla rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir,* 2/20.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ
وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ
وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا
(١٥٠) أُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا
مُهِينًا (١٥١) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ
مِنْهُمْ أُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَحِيمًا (١٥٢) يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا
مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسٰٓى أَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُٓوا أَرِنَا اللّٰهَ
جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ
مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا
مُبِينًا (١٥٣) وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا
الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ
مِيثَاقًا غَلِيظًا (١٥٤)

150. Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyerek: " Bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz" diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu ?

151. Gerçek kâfirler, işte bunlardır. Biz de, kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

152. Allah'a ve peygamberlerine inanıp, onların birini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara, Allah mükâfatlarını verecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.

153. Kitap ehli senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü isteyerek: "Bize Allah'ı apaçık olarak göster" demişlerdi de zulümleri sebebiyle kendilerini hemen yıldırım çarpmıştı. Kendilerine açık deliller geldikten sonra da buzağıyı ilâh edinmişlerdi. Bunu da bağışlamıştık ve Musa'ya da apaçık bir güç vermiştik.

154. Söz vermeleri için, Tûr dağını üzerlerine kaldırmış, kendilerine: "O kapıdan, secde ederek girin" demiştik. "Cumartesi gününde de haddi aşmayın" diyerek, kendilerinden sağlam bir söz almıştık.

150. «Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler,» Allah'ın birliğini inkâr eden ve O'nun yüce Peygamberlerini yalanlayanlar, **«Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyerek: 'Bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz' diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu?»** Allah'a inanıp, peygamberlerini inkâr etmek isterler. Fakat bu niyetlerini açıkça ortaya koyamayıp, iltizam yoluyla belirtirler. İçlerinde bu niyeti taşıyarak: Peygamberlerin bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz diyenler... Tıpkı yahudilerin: "Musa'ya ve Tevrat'a inanır, onun dışındakileri inkâr ederiz" dedikleri gibi... İşte bu, yüce Allah'ı ve O'nun elçisini inkârdan başka bir şey değildir ve Allah'la elçisini iman konusunda birbirinden ayırmaktır. Çünkü yüce Allah onlara, peygamberlerin tümüne inanmayı emrediyor. Kavmine, Hz. Muhammed'in getireceği dinin gerçek olduğunu bildirmeyen hiçbir peygamber de yoktur. Bunlardan herhangi birini inkâr eden, hiçbir tereddüde meydan kalmadan hepsini inkâr etmiş sayılır.

Bunlar, imanla küfür arasında, orta bir yol tutmak isterler. Oysa bu ikisinin arasında orta bir yol yoktur. Çünkü Allah'a inanmak, O'nun rasûllerine inanıp, onları da kabul etmekle tamamlanır. Bir kısmını inkâr etmek, sapıklık bakımından, hepsini birden inkâr etmek gibidir.

151. «Gerçek kâfirler, işte bunlardır.» Bu çirkin özelliklerin sahibi olanlar, inkârda zirveye ulaşmışlardır. Bunların, gerçekten kâfir olduklarında hiçbir şüphe yoktur. **«Biz de, kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.»** Onu tadacaklar ve horlanacaklardır.

Kâfirlere verilecek ceza ve azap belirtildikten sonra, mü'minlere verilecek mükâfat açıklanarak şöyle deniyor:

152. «Allah'a ve peygamberlerine inanıp,» inkârcıların yaptıkları gibi **«onların birini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara, Allah mükâfatlarını verecektir.»** Müminlere verileceği va'dedilen bu mükâfat kesindir, gecikse de mutlaka gerçekleşecektir. **«Allah,»** onlara karşı **«çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.»** Yapılan iyiliklere kat kat sevap verir. Çünkü O, bol rahmet sahibidir.

Anlatıldığına göre, güzel yüzlü bir genç ve arkadaşları; yemiş, içmiş, neşelenmişler ve paraları bitivermiş. Bunun üzerine toplanıp, yol kesmeye karar vermişler. Sonra yollara çıkıp, kervan kollamaya başlamışlar. Fakat üç gün hiç kimseyle karşılaşmamışlar. Genç delikanlı, yaşlı bir adam görmüş. Adam ona: "Yavrum, senin sanatın bu değil. Allah'tan bağışlanmanı iste. Beni merak ediyorsan, Bursa'da Seyyid Buhârî camiinde Kur'ân okurum" demiş. Bu sözlerin etkisiyle, gencin kalbi tutuşmuş ve arkadaşlarına: "Eğer benim sözümü dinlerseniz, gelin Bursa'ya gidelim ve oradaki tüccarları arayalım. Onların arkasına takılıp, mallarını alalım" diye teklifte bulunmuş. Arkadaşları bu teklifi kabul etmişler ve birlikte Bursa'ya gitmişler. Bursa'da arkadaşlarına: "Gelin Seyyid Buhârî camiine gidip namaz kılalım ve dua edelim de istediğimizi elde edelim" demiş. Camiye vardıklarında, yaşlı adamı orada Kur'ân okurken görmüşler ve genç hemen ayaklarına kapanmış. Onun yanında iki yıl kalmış. Daha sonra yaşlı adam onu, Şeyh Şemseddin'e göndermiş ve Şemseddin de bu genci eğitmiş. Böylece, eksik bir mümin, yol kesen bir insan iken, kâmil bir insan olmuş. Onun içindir ki, neticeye bakmak gerekir. Öncesi iyi olmayabilir. Fakat inayet buyurulunca, sonu iyi olur.

Ey Allah'ım! Ey yardım eden! Bizi doğru yolu bulanlardan eyle! Amîn!..

153. «Kitap ehli senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor.» Bu âyet, yahudi din adamlarının Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: "Eğer gerçekten peygamber isen, bize Hz. Musa'nın getirdiği gibi, gökten, bütün olarak bir kitap getir" demeleri üzerine inmiştir. **«Onlar Musa'dan bundan daha büyüğünü isteyerek:»** Yani ey Muhammed! Eğer onların senden istediği şeyin büyük ve ağır bir şey olduğunu düşünüyorsan, Musa'dan istedikleri şey bundan çok daha büyüktü. Sana teklif ettikleri şey, onların ilk bilgisizlikleri değildir. Onlar Hz. Musa'ya: **«'Bize Allah'ı, apaçık olarak göster' demişlerdi de...»** Bunlar, Hz. Musa'yla birlikte dağın eteğinde bulunan yetmiş kişiydi. Musa'nın Allah'la konuştuğunu gördüklerinde, dünya hayatlarındayken, kendi gözleriyle Allah'ı görmek istemişlerdi. Bunun üzerine, **«zulümleri sebebiyle kendilerini hemen yıldırım»** gökten inen bir ateş **«çarpmıştı.»** Zulümleri de, imkânsız olan şeyi istemeleri ve işi sarpa sarmalarından kaynaklanıyordu. Allah'ı görmek istemelerinin sebebi, O'na olan sevgi ve O'nu yüceltme duygusundan kaynaklanmıyordu. Musa gibi, Allah'a olan iştiyakları da değildi. Onların bu istekte bulunmaları, sadece edepsizliklerindendi. Çünkü onlar, isyankâr insanlardı.

Mutlu insan, başkasının nasihatını dinleyip öğüt alandır. İnkârcı bir karaktere sahip olan kimse, açıkça Allah'ı görse bile, yine de inanmaz. Mü'min karakterine sahip olan kimse ise, ışık serpintilerinin gelişinden, görmediği Peygambere, okumadığı kitaba da, açık bir mûcize olmadan inanır. Tıpkı, Hz. Peygamber'in: *"Peygamber olarak gönderildim"* demesi üzerine, Hz. Ebû Bekir'in "inandım" deyip, derhal teslim olması gibi.

Ayrıca onlar **«kendilerine açık deliller geldikten,»** Firavun'a, asâ, beyaz el ve denizin ikiye ayrılması gibi mûcizeler gösterildikten **«Sonra da buzağıyı ilâh edinmişlerdi.»** Yani onu, kulluk etmek istedikleri bir ilâh olarak kabul etmek istemişlerdi. Bu olay, geçmişleri tarafından işlenen ikinci hıyanet olayıdır. Tevbe etmelerinden sonra, günahları ve hıyanetlerinin büyüklüğüne rağmen biz **«bunu da bağışlamıştık.»** Hak etmiş olmalarına rağmen, köklerini kurutup, onları yok etmedik.

Bu âyet, Allahü Tealâ'nın rahmet ve mağfiretinin genişliğine, nimetinin ve ikramının bolluğuna ve Allah'ın rahmetinin, hiçbir suçtan daha dar olmadığına işaret etmektedir. Burada, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek de yasaklanmıştır. **«Ve Musa'ya da apaçık bir güç vermiştik»** ve onlara hakim kılmıştık. Nitekim Hz. Musa onlara, günahlarından tevbe etmek üzere kendilerini öldürmelerini emretmişti. Onlar da kılıç darbeleri altında avlularında gizlenmeye çalışıyorlardı.

154. Dini kabul etmeleri konusunda «**Söz vermeleri için, Tûr dağını üzerlerine kaldırmış**»tık.

Rivâyet edildiğine göre Musa peygamber, kavmine Tevrat'ı getirince, onda birtakım zor teklifler görmüşler, bunları yapmak kendilerine ağır gelmiş. Böylelikle de emirleri yerine getirmemekte diretmişler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Cebrail'e Tûr dağını yerinden sökmesini ve emirleri kabul edinceye kadar da üzerlerine kaldırmasını emretmiş, Cebrâil (a.s.) da böyle yapmıştır.

«**Kendilerine:**» Musa peygamberin diliyle: «‘**O kapıdan,**» yani gireceğiniz kasabanın kapısından «**secde ederek, girin’ demiştik.**» Rivâyete göre girilecek olan yer "Eriha" adında bir yerdir. Onlara, kendilerini çölden çıkardığından dolayı, şükür nişanesi olarak oraya boynunuz eğik bir biçimde girin denmişti. Onlar da sürünerek girmişler ve kendilerine söyleneni değiştirmişlerdi.

Ve yine onlara, Davud peygamberin diliyle: «‘**Cumartesi gününde de**» balık avlamak suretiyle haksızlık edip «**haddi aşmayın’ diyerek, kendilerinden sağlam bir söz almıştık.**» Cumartesi günü, onların ibadet günleriydi. Onlardan bir grup insan, o gün haddi aştılar ve balık avına çıktılar. Bunun üzerine ise, emirleri yerine getirmelerine dair, kendilerinden bir söz aldık.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ
بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ
وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ

عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ
شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ
مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ
وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا
لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا
﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ
وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ
وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ
عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ
يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ
وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ
سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

155. Onlar sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve: "Kalpleri-

miz perdelidir" demeleri sebebiyle (lânete uğramışlardır.) Hayır, fakat inkâr etmelerinden dolayı, Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar, çok azı dışında iman etmezler.

156. Küfürlerinden ve Meryem aleyhine büyük bir iftira atmalarından...

157. Ve: "Biz Allah'ın peygamberi, Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük" demeleri sebebiyle (onları lânetledik.) Halbuki, onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler, kesin bir kuşku içindedirler. Onların, bu konuda, zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur. Kesinlikle onu öldürmemişlerdir.

158. Aksine, Allah onu kendine yükseltmiştir. Allah, azîzdir, hakîmdir.

159. Kitap ehlinden herbiri, ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlar aleyhine şahit olacaktır.

160-161. Yahudilerin zulmetmeleri, bir çoklarını Allah yolundan alıkoymaları, yasaklanmalarına rağmen faiz almaları ve insanların mallarını haksız yollarla yemeleri sebebiyledir ki biz, temiz ve helâl şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara, acı bir azap hazırladık.

162. Fakat içlerinden, ilimde ilerlemiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İşte onlara, büyük bir mükâfat vereceğiz.

155. «**Onlar**»a yaptığımız bütün bu şeyler, «**sözlerini bozmaları,**» yani verdikleri sözde durmamaları ve Kur'an'daki, ya da kendi yanlarında bulunan kitaplarındaki «**Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere**» Yahya ve Zekeriyya gibi «**peygamberleri öldürmeleri ve: 'Kalplerimiz perdelidir' demeleri sebebiyle (lânete uğramışlardır.)**» Yani kalblerinin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği Kur'ân'ı, anlayamayacak şekilde kılıflı olduğunu söylemeleri dolayısıyladır. Oysa durum böyle değildir: «**Hayır,**» onların inkârları kalblerinde kılıf olması dolayısıyla hakikatin oraya ulaşamamasından değil «**fakat inkâr etmelerinden dolayı, Allah onların kalplerini mühürlemiştir.**» Onlara gerçeğin ulaşmayışının ve kâfir olmalarının sebebi, inkâr etmelerinden dolayı, Allahü Teâlâ'nın, kalblerini mühürlemesidir. İnkârlarının sebebi, iddia ettikleri gibi, kalpleri değil, küfürleridir. **«Artık onlar,»** içlerindeki, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi **«çok azı dışında iman etmezler.»** Yahut da onların imanı az olup önem verilmez. Çünkü onlar peygamberlerin bir kısmına inanıp, diğerlerine inanmazlar.

Şüphesiz verilmiş olan sözde durmayıp, ahdi bozmak, Allahü Tealâ'nın öfkesini kazanmaya sebep olur. Mümin; belâdan kurtulması için, verdiği sözün hükümlerini gözetip, gereğini yerine getirmek mecburiyetindedir.

İbn Ömer'in (r.a.) rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) yanımıza gelip şöyle buyurmuştur: " *Ey muhacirler topluluğu! Size ulaşmasından Allah'a sığındığım beş şey vardır ki, onlardan imtihan edileceksiniz:*

1- Bir toplumda, fuhuş açık bir şekilde yayıldığı zaman, tâun ve diğer hastalıklar, hatta, öncekilerde görülmeyen hastalıklar ortaya çıkar.

2-Ölçü ve tartıyı eksik yapınca da kıtlığa yakalanırlar, şiddetli açlık başgösterir ve idarecinin zulmü artar.

3-Mallarının zekâtını vermezlerse, üzerlerine gökten damla bile düşmez. (Yani kuraklık olur.) Hayvanlar olmasa, yağmur yağmaz.

4-Allah'a ve Resûlüne verdikleri ahdi bozarlar da kendilerine dışardan bir düşman musallat olur ve ellerindekinin bir kısmını alır.

5-Önderleri, Allah'ın kitabını ve rasûlünün yolunu izlemezlerse Allah onların arasına korku salar."(100)

156. «Küfürlerinden ve Meryem aleyhine büyük bir iftira atmalarından... » İsa peygamberi inkâr etmelerinden ve Meryem validemize zina isnadında bulunmalarından dolayı, yahudilere ceza verdik.

157. Ayrıca: **«Ve: 'Biz Allah'ın peygamberi, Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük' demeleri sebebiyle (onları lânetledik.)»** Onlar İsa peygamberi, kendisiyle alay etmek için, *"Allah'ın peygamberi"* diye nitelemişlerdir. Nitekim Peygamber Efendimize de: " *Ey kendisine zikir indirilen sen mutlaka delisin"* (Hicr: 6) diye hitapta bulunulmuştur. Çünkü onlar, İsa peygambere düşman olmakta ve onu öldürmekte söz birliği yapmışlardır. Hal böyle olunca, nasıl olur da ona: *"Allah'ın peygamberi"* derler ? Demek ki bu, bir alay ifadesidir. Onların bu tür ifadeleri, sadece yalancılıklarını değil, birçok cinayet işlediklerini de ortaya çıkarmaktadır. Halbuki onlar, peygamberle alay etmekten ve onu öldürmekten hoşnut olup sevinç duyuyorlar. Onların bu durumlarından, öyle oldukları anlaşılmaktadır.

---

(100)- İbn Mâce, *Fiten* babında rivayet etmiştir.

«Halbuki, onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat onlara İsa gibi gösterildi.» İsa peygambere benzeyen birisi, onlara İsa diye gösterildi ve onu öldürdüler.

Rivayet edildiğine göre, yahudilerden bir grup, İsa peygambere söverek: " O, sihirbaz bir kadının oğlu olan bir sihirbazdır. Annesi gibi o da sihir yapıyor" demişler, hem İsa peygambere ve hem de annesine iftira etmişlerdi. İsa peygamber bu sözleri işitince, Allah'a şöyle yalvarmıştı: "Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin ve ben senin ruhundan çıktım. Beni kendi kelimenden yarattın. Ben onlara, kendiliğimden gelmedim. Ey Allah'ım! Bana ve anneme sövene lânet eyle!" Bu yalvarış üzerine, Allahü Tealâ onun duasını kabul ederek, kendisine ve annesine sövenleri maymun ve domuz şekline soktu. Onların komutanı durumunda olan kişi, bu durumu görünce, kendisi aleyhine de beddua edilmesinden çok korkmuştu. Bunun üzerine yahudiler, İsa peygamberi öldürmek üzere görüş birliğine vardı. Allahü Tealâ da, Cebrail'i göndermek suretiyle, onu semaya, kendisine yükselteceğini bildirdi. İsa peygamber de arkadaşlarına: "Benim şeklime girmek suretiyle öldürülüp asılmaya ve cennete girmeye kim razı olur ?" diye sordu. İçlerinden bir adam "ben" dedi. Allahü Tealâ da o adamı İsa'ya benzetti ve öldürülüp asıldı.

Bir başka rivayette de şöyle deniyor: İsa peygambere münafıklık yapan birisi vardı. Hz. İsa'yı öldürmek istediklerinde: "Size İsa'yı göstereyim" diyerek, İsa'nın evine girdi. O anda Hz. İsa göğe yükseltildi. İsa'yı öldürmek isteyen kimseler içeri girdiler ve münafık adamı İsa'ya benzeterek öldürdüler. Onlar Hz. İsa'yı öldürdüklerini sandılar; halbuki öldürdükleri o değildi. (101)

Bu ve buna benzer hârika örneklere, peygamberler döneminde çok rastlanır. Hıristiyanların, ölüyü gördüklerine dair geçmişlerinden naklettikleri tevatür bir haber yoktur. Hıristiyanların tevatür haberleri, az bir topluluğa dayanır ki onlar da yalan üzerinde ittifak edebilirler.

«Onun hakkında ihtilâfa düşenler, kesin bir kuşku içindedirler.» Bu olay gerçekleştiği zaman, onlar kendi aralarında çelişkiye düştüler. Dediler ki: "Öldürülen İsa ise, arkadaşımız nerede? Arkadaşımız öldürüldüyse, İsa ne-

---

101- Bu rivayet, en meşhur ve belirli olan rivayettir. Öldürülen adam, münafıklardan biriymiş. İsa peygamberin evini bilir ve yahudilere göstermeye gidermiş. Yaptığının cezası olarak öldürülmüş oldu.

rede?" Bazıları da: "Yüzü İsa'nın yüzüne, bedeni de arkadaşımızın bedenine benziyordu" demişti. Allahü Tealâ, o adamı İsa şekline sokunca, sadece yüzünü ona benzetmiş, bedenini eski halinde bırakmıştı. Bu olayda ihtilafa düşenlerin, hıristiyanlar olduğu söylenir. Onlardan bir grup: "İsâ Peygamber, öldürülmedi ve asılmadı. Allah onu semaya yükseltti" derler. Bazı Hristiyanlar ise, Hz. İsa'yı yahudilerin öldürdüğünü söylerler.

«Onların, bu konuda, zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur.» Sadece tereddütleri bulunmaktadır. Mesih'i öldürmüş olduklarını iddia etmiş olmalarına rağmen, **«kesinlikle onu öldürmemişlerdir.»**

158. «Aksine, Allah onu kendine yükseltmiştir.» Âyette geçen "*bel*-aksine" kelimesi, onun öldürülmüş olduğunu reddederek göğe yükseltildiğini isbat eder.

Hasan Basrî: "Gökte, Allahü Tealâ'nın kerametinin ve meleklerinin karargâhı olan yere yükseltilmiştir" der.

«Allah azîzdir, hakîmdir.» Hiçbir kimse, Allahü Tealâ'ya galip gelemez. O, dilediği her şeyi yapmaya güç yetirir. İsa peygamberin göğe yükseltilmesi, insanların yapamıyacağı bir şeydir. Fakat Allah, bunu kolaylıkla yapabilir. Ve yine Allahü Tealâ, bütün yaptıklarını bir hikmete dayalı olarak yapar. İsa peygamberin göğe çıkarılması da, o hikmetlerden birine dayalı olarak gerçekleşmiştir.

159. «Kitap ehlinden her biri, ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir.»Yahudi ve hıristiyanlar içerisinde hiçbir kimse yoktur ki, ölmeden önce, İsa peygambere iman etmemiş olsun. Yani ölmeden önce, Hz. İsa'ya mutlaka iman edecektir.

Rivayet edildiğine göre, yahudinin ölümü yaklaşıp, kendisine ahiretin durumu gösterilince, melek yüzüne ve arkasına vurur ve : "Hz. İsa sana peygamber olarak geldi. Fakat onu yalanladın" der. Yahudi ise, iman eder. Fakat teklif zamanı geçip, imanın fayda vermeyeceği bir zamanda iman eder. Aynı melek hıristiyana: "Allah'ın kulu ve rasûlü sana geldi. Onun, Allah ve Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettin" der. Bunun üzerine hıristiyan da, onun Allah'ın rasûlü olduğuna iman eder. Fakat o andaki imanının hiçbir faydası yoktur. Hiçbir yahudi ve kitap ehlinin, İsa peygambere inanmadan ölmeyeceği söylenir. Boğulsa, yansa ya da üzerine duvarın yıkılmasıyla ölse bile, yine durum böyledir.

İbn Abbas'a: "Evinden düşüp ölse de böyle midir?" diye sorulmuş, o da: " Onunla havada konuşulur" cevabını vermiş.

Âyette geçen *"kable mevtihî"* deki zamirin, Hz. İsa'ya ait olduğu da söylenir. O zaman ayetin anlamı şöyle olur: "İsa peygamberin gökten inmesi zamanında, hiçbir kitap ehli yoktur ki, Hz. İsa ölmeden önce İsa'ya inanmamış olsun." İsa peygamberin gökten indirildiği zamana kalan kitap ehli İsa'ya inanacak. İsa peygamber, yeryüzünde kırk yıl kalıp sonra ölecek. Müslümanlar onun namazını kılıp toprağa verecekler.

«Kıyamet gününde de o,» İsa peygamber **«onlar aleyhine şahit olacaktır.»** Yahudilerin kendisini yalanladıklarına, hıristiyanların da İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettiklerine şahit olacaktır.

160-161. «Yahudilerin» çok büyük **«zulmetmeleri,»** müslüman olanların **«birçoklarını Allah yolundan alıkoymaları, yasaklanmalarına rağmen faiz almaları»** ki, faiz bizim gibi onlara da yasaktı **«ve insanların mallarını»** rüşvet ve diğer **«haksız yollarla yemeleri sebebiyledir ki biz, temiz ve helâl şeyleri onlara haram kıldık.»** Yahudilerin yapmış olduğu her kötülük için, kendilerine ceza olarak, daha önce helâl olan bir yiyecek haram kılınmıştır. Deve eti, sütü ve yağı gibi. **«Ve içlerinden inkâra sapanlara,»** inkârında ısrar edip tevbe etmeyenlere **«acı bir azap hazırladık.»** O azabın acısı, kalblerinde hissedilecektir. Ahirette tadacaklardır o azabı.

162. «Fakat içlerinden,» yani kitap ehlinden, Abdullah İbn Selâm ve arkadaşları gibi tevbe edip, **«ilimde ilerlemiş olanlar ve...»** Bunlara, *"ilimde ilerlemiş olanlar"* sıfatı verilmiştir. Çünkü bunlar, damarlarıyla yeryüzüne kök salan ağaç gibi, ilimde sebat etmişlerdir. Abdullah İbn Selâm, Tevrat'ı biliyordu ve orada Hz. Peygamber'in övgüsünü okumuştu. Onun için: "Hz. Peygamber'in yüzünü gördüğümde, onun yalancı bir yüz olmadığını anladım," demiş ve ona iman etmiştir.

Kitap ehlinin dışında olan Ensar'la Muhacir'den diğer **«mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar.»** Burada, namazın faziletine işaret için, kelime mansub, zekâtın faziletine işaret için de kelime merfu' olarak zikredilmiştir.(102) *"Allah'a ve ahiret gününe inanırlar"* ifadesinde de durum aynıdır. Bu âyette de, peygamberlere ve kitaplara iman etmek konusu

---

102- Mansub ve merfu' kelimeleri, Arap grameriyle ilgili terimlerdir. (Mütercim) önce zikredilmiştir. Çünkü burada maksat budur. «**İşte onlara, büyük bir mükâfat vereceğiz.**» Cennette onlara, bol sevap vereceğiz. Çünkü onlar, iman ve salih ameli bir arada gerçekleştirmişlerdir.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا
إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ
وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَ
هٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ
قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ
وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ
لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ
عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ
بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰئِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

163. Biz, Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlara, İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.

164. Bir kısım peygamberleri, daha önce sana anlattık. Bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.

165. Peygamberleri, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki, insanların, peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, izzet ve hikmet sahibidir.

166. Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder. Onu kendi ilmiyle indirdi. Melekler de şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah yeter.

163. «Biz, Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik.» Bu âyet, kitap ehlinin Hz. Peygamber'den, gökten bir kitap istemeleri üzerine verilen bir cevaptır. Yani, Ey Muhammed! Biz Cebrail'i sana, bu Kur'ân'la gönderdik. Önce Nuh peygamberden bahsedilmiş. Çünkü o, insanlığın babasıdır. Allahü Tealâ, Nuh'un bedduasıyla, yeryüzündekileri helâk etmiştir.

Denir ki: Nuh peygamber bin yıl yaşamış olmasına rağmen, ne dişi ve ne de kuvveti eksilmiştir. Saçı da ağarmamıştır. Peygamberlerden hiçbiri, davette onun kadar çaba göstermemiştir. Toplumunun verdiği sıkıntılara onun kadar sabredebilen de olmamıştır. O, gece ve gündüz, gizli ve açık her zaman kavmini davet ederdi. Bayılıncaya kadar, toplumundan dayak yerdi. Ayılınca gidip tekrar tebliğde bulunurdu.

«İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a,» Yakub'un oğulları olan **«torunlara,»** ki onlar on iki tanedir, **«İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik.»** Burada bu peygamber isimlerinin sayılmış olması, onları şereflendirmek ve faziletlerini belirtmek için olup, aslında âyette zikredilen *"en-nebiyyîn-Peygamberler"* ifadesi bunları da kapsamına almaktadır. Çünkü burada sayılan Peygamberlerden İbrâhim (a.s.), Ülü'l-Azm Peygamberlerin ilki, İsa (a.s.) ise sonuncusudur. (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun) Diğerleri ise, peygamberlerin ileri gelenleri ve meşhur olanlarıdır. **«Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.»** Zebur, kitap demektir. "zebr" kelimesinden türemiş olup, yazmak anlamına gelir.

Kurtûbî der ki: "Zebur'da yüz elli sûre olup, içlerinde hiçbir hüküm mevcut değildi. Bunların tümü, hikmetli sözler, öğütler, Allah'a hamd ve senaları kapsıyordu. Davud peygamberin güzel bir sesi olup, Zebur'u okumaya başladığı zaman, kuşlar etrafını sarıp, kanatlarıyla kendisine gölge yapıyorlardı. Sesi güzel olduğu için, herkes tarafından dinleniyordu."

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle anlatır: "Hz. Peygamber bana dedi ki: *"Dün gece beni görseydin! Ben senin okumanı dinliyordum. Davud peygamberin nâmelerinden sana da verilmişti."* Ben de Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resûlü! Yemin ederim ki ben seni görmedim. Senin beni dinlediğini bilseydim, senin için biraz daha güzel okumaya çalışırdım" dedim.(103)

164. Gönderdiğimiz **«bir kısım peygamberleri, daha önce sana anlattık.»** Daha önceki sûrelerde, bu peygamberlerin isimlerini anıp kıssalarını anlatarak onları sana tanıttık. Böylece sen de onları öğrenmiş oldun. **«Bir kısmını ise sana anlatmadık.»** Onların isimlerini sana bildirmedik.

Ebû Zer şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber'e: 'Nebiler ve rasüller ne kadardı ?' diye sordum. Hz. Peygamber de: *'Nebilerin sayısı yüz yirmi dört bin, rasüllerin sayısı ise, üçyüz on üç idi'* buyurdu." (104)

«Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.» Bu ifade ile, *" Sana vahyettik"* ifadesine atıf yapılmıştır. Kıssa, kıssaya atfedilmiştir. "*Kelleme*-Hitabetti" kelimesinin mastar olan *"teklîmen"* kelimesiyle pekiştirilmesi, Musa peygamberin, Allah'ın sözünü gerçekten işittiğine delildir. Kaderiye: "Allahü Tealâ bir yerde söz yaratmış, Musa peygamber de o sözü işitmiş" diyor. Halbuki onların bu görüşleri doğru değildir. Çünkü bu, doğrudan doğruya Allah'ın kelâmı olmaz. Mecâzî fiiller, mastarlar zikredilmek suretiyle pekiştirilmezler.

Ferrâ der ki: "Araplar, mastarla pekiştirilmemek şartıyla, ne yolla ulaşırsa ulaşsın, insana ulaşan şeye "kelâm" (söz) derler. Mastar ile pekiştirilirse, sözün kendisinden başkası olmaz."

Buradaki *"teklîmen-hitap etmek, konuşmak"* vahiy mertebelerinin son durağında, doğrudan doğruya yapılan bir hitaptır. Bu da, Musa peygambere tahsis edilen bir durumdur. Bu durum, diğer peygamberlerin nübüvvetine kusur getirmez. Tevrat'ın ona bir defada toptan indirilmiş olması Kur'an'ın kendisine parça parça indirilen Hz. Peygamberin peygamberliğini kusurlu kıldığı nasıl düşünülebilir? Tevrat'ın da böylece bir defada indirilmiş olması bir ta-

---

103- Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce tahric etmiştir.
104- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de tahric etmiştir. 5/266.

kım hikmetlerin gereğidir.

Rivayet edildiğine göre, Musa peygamber Tûr-i Sina'ya geldiğinde, oradan şeytan kovulmuş, Musa peygamberin üzerindeki her türlü ağırlık ve uykuya benzer haller de giderilmiş. Bu esnada gök açılmış, melekleri Allah'a ibadet ederken görmüş. Allahü Tealâ Musa'ya hitabetmiş ve sözünü işittirmiş, Musa da O'na yalvarışta bulunmuştur.

165. «Peygamberleri,» Allah'a itaat edenleri cennetle **«müjdeleyici ve»** Allah'a isyan edenleri de cehennemle **«uyarıcı olarak gönderdik ki, insanların,»** kıyamet gününde **«peygamberler»** gönderip kanunlarını bildirdik**«den sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın.»** Kıyamet gününde bazı kimselerin: "Keşke bize de peygamber gönderip, kanunlarını açıklayıp, ilkelerini bildirseydin" demelerine fırsat verilmemesi için, peygamberler gönderilmiştir.

Bu âyette, peygamberler gönderilmesinin insanlar için bir zaruret olduğu, daha sonra insanların ortaya atacakları bahanelere yer verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Allahü Tealâ'ya karşı, kulların hiçbirinin delili olması mümkün değildir. Hal böyleyken âyette, *"hüccet"* (delil) kelimesi mazeret anlamında kullanılmıştır. Bunun sebebi ise, Allahü Tealâ'nın, kabul olması açısından mazeret, O'nun keremi ve rahmeti sebebiyle kesin delil gibidir. Bu sebeple Allahü Teâlâ: *"Biz peygamber göndermedikçe azap etmeyiz"* (İsra: 15) buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Allahü Tealâ'dan daha kıskancı yoktur. Onun içindir ki, açık ve gizli fuhuşu yasaklamıştır. Övülmeye, Allah'tan daha lâyık olan yoktur. Onun içindir ki, kendisini övmüştür. Allah'tan daha fazla ma'zeretinin kendisine sevimli olduğu kimse yoktur. Onun içindir ki, Allahu Tealâ peygamberler gönderip, kitap indirmiştir."*(105)

«Allah, izzet ve hikmet sahibidir.» Hiçbir güç O'na galip gelemez. O, yaptığı her işi belli bir hikmete dayalı olarak yapar. Peygamber gönderip kitap indirmek de, bu hikmetler arasındadır.

166. «Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder.» Bu ifadenin aslı sanki şöyledir: Müşrikler Peygamber efendimize: Biz, Allah'ın seni bize Peygamber gönderdiğine şahitlik etmiyoruz, demişler, Allah da: Onlara, senin Peygamberlik davasındaki doğruluğuna şahadet etmiyorlar, fakat Allah, sana

---

105- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

indirdiği, insanları âciz bırakan ve senin Peygamberliğine delâlet eden Kur'an'a şahitlik ediyor. Çünkü gelip geçmiş bütün insanların boy ölçüşmekten ve benzerini meydana getirmekten âciz kalacak kadar fasih ve beliğ olan bu Kur'ân'ın indirilmesi, Hz. Peygamber'in peygamberliğine ve elçilik davasındaki doğruluğuna şahitlik etmektedir.

«Onu kendi ilmiyle indirdi.» O Kur'an'ı kendi ilmine istinaden indirdi. Başkaları bunu bilemez. O, eşsiz bir tarzda oluşturulmuştur. Belâğatçılar, öyle bir kitap oluşturmaktan âcizdirler. **«Melekler de»** senin peygamberliğine **«şahitlik ederler. Ve»** senin peygamber oluşunun kesinliğine **«şahit olarak Allah yeter.»** Sanki Allahü Tealâ şöyle diyor: "Ey Muhammed! Bu yahudiler seni yalanlıyorlar. Sen onlara sakın aldırma. Âlemlerin Rabbi olan Allah, davanda seni doğruluyor. Bu konuda, gökteki melekler de seni doğruluyorlar."

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا
بَعِيدًا (١٦٧) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ
لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا (١٦٨) إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا (١٦٩) يَا أَيُّهَا النَّاسُ
قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ
وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا (١٧٠)

167. İnkâr eden ve Allah'ın yolundan alıkoyanlar, şüphesiz ki doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.

168. İnkâr edip zulmedenleri, Allah asla bağışlamayacaktır. Onları bir yola da iletmeyecektir.

169. Ancak, orada ebedî kalmak üzere cehennem yoluna iletileceklerdir. Bu da Allah'a çok kolaydır.

170. Ey insanlar! Rasûl size, Rabbinizden bir gerçeği getirdi. O halde, kendi hayrınıza olarak ona iman edin! Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa, şüphesiz hepsi Allah'ındır. Allah, ilim ve hikmet sahibidir.

167. Allahü Teâlâ'nın indirdiğini **«inkâr eden»** Yahudiler **«ve Allah'ın yolundan,»** yani İslâm'dan **«alıkoyanlar,»** inkâra götüren davranışlarından ve hak yoldan alıkoymalarından dolayı, **«şüphesiz ki doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.»**

168. Allah'ın indirdiğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini **«inkâr edip,»** onun yüceliğini gizleyerek **«zulmedenleri, Allah asla bağışlamayacaktır. Onları bir yola da iletmeyecektir.»** Çünkü, kâfirlerin bağışlanması imkânsızdır. Kâfirlere bağışlanma diye bir şey olamaz.

169. Onlar, hak yola yaklaşmamaları ve cennet yoluna götürecek olan güzel amellerde bulunmamaları sebebiyle **«ancak, orada ebedî kalmak üzere cehennem yoluna iletileceklerdir.»** İçerisinde sonsuza kadar kalmak üzere, cehenneme atılacaklardır. **«Bu da Allah'a çok kolaydır.»** Çünkü Allahü Teâlâ'ya istediği şeyleri gerçekleştirmesi güç gelmez.

Biliniz ki, Allahü Teâlâ ruhları yaratmış olduğu zaman, saçılan iman nurundan, kendisinde zerre kadar iman nuru bulunan kimseyi, o nur, cehennemden çıkaracaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse, cehennemden çıkacaktır"* buyurmuştur.(106)

170. «Ey insanlar!» Buradaki hitap, bütün insanlaradır. **«Rasûl size, Rabbinizden bir gerçeği getirdi.»** Yani Hz. Muhammed (s.a.v.) size, Kur'ân'ı getirdi. O Kur'ân'ın eşsizliği, kendisinin hak kitap olduğuna şahittir ve o kitap Allah tarafından gönderilmiş bir kitaptır. **«O halde, kendi hayrınıza olarak ona,»** yani peygambere ve peygamberin getirdiği kitaba **«iman edin!»** Ona

---

106- Bu hadisi Tirmizî, *"Cehennemin özellikleri"* bölümünde rivayet etmiştir. Şeyhân ise, uzunca bir hadis olarak zikretmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/357.

inanmanız, sizin için inkârda olmaktan daha hayırlıdır. **«Eğer inkâr ederseniz»** ve inkâr etmekte ısrar ederseniz, **«göklerde ve yerde ne varsa, şüphesiz hepsi Allah'ındır.»** Göklerde ve yerde bulunan her şeyi O yaratmıştır, O'nun mülkiyeti ve O'nun tasarrufunda bulunmaktadır. Onlardan hiçbir şey, Allah'ın tasarrufunun dışına çıkamaz. Bu sıfatın sahibi olan yüce Allah, inkâra saptığınız için, hiç şüphe yok ki, size azap etmeye de güç sahibidir. **«Allah, ilim ve hikmet sahibidir.»** O'nun ilmi çoktur, her şeyi bilir, yaptığı her şeyde de hikmet sahibidir. Yapmış olduğu her şeyi bir hikmete dayalı olarak yapmıştır.

Şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v.), bedenlere gönderilmiş olan gaybî nûrun bir sûretidir. Her kim, Hz. Peygamber'in davetinin nurunun akmasına müsaitse, işte o kimse doğruya ulaşmıştır. Kim hata işlerse, doğrudan sapmış olur. Hidayete ermen için iki şey yapman gerekir:

Birincisi, Hz. Peygamber'in sevgisini kazanıp, onun sevgisini, kendinden, ailenden ve malından üstün kılman;

İkincisi de Hz. Peygamber'e uyup, onun bütün emirlerini ve yasaklarını hayatına tatbik etmendir. İşte böylece, olgunluğun zirvesine ulaşmayı başarırsın.

Hz. Peygamber (s.a.v.): " *Benim ve yüce Allah'ın beni göndermiş olduğu toplumun durumu, bir topluluğa gelip: "Ben şurada, gözlerimle bir ordu gördüm. Ben yalnızca bir uyarıcıyım. Hemen kaçıp kurtulmaya bakın" diyen adamın durumuna benzer. Bu söz üzerine, topluluktan bir grup ona uyarak, kaçıp kurtulmuşlar. Toplumdan bir grup da, onu yalanlamışlar. Ordu da, sabahleyin onları yakalayıp, hepsini öldürmüştür. Bana itaat eden ve gerçek olarak getirdiğime uyanların durumu işte böyledir"* buyurmuştur.(107)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ
وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ

---

(107) Buhârî, *rikâk* bahsinde, 14/98; Müslim de *fezail* bahsinde, 2283 rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/285.

اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرُسُلِهٖۜ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْۜ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ
سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ
اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۜ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ
عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ
مِنْ فَضْلِهٖۚ وَاَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا اَلِيمًاۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾
يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَٓا
اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا
بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍۙ وَيَهْدِيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا
مُسْتَقِيمًاۜ ﴿١٧٥﴾

171. Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyin! Mesih ancak, Meryem'in oğlu İsa, Allah'ın rasûlü, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan gelen bir rûhtur. Allah'a ve peygamberlerine iman edin! (Tanrı) "Üçtür" demeyin! Sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. O Allah, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

172. Ne Mesih, ne de yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan çekinmezler. O'na kulluk etmekten çekinip, büyüklenen kimselerin hepsini, yakında huzuruna toplayacaktır.

173. İman edip iyi işler yapanlara, mükâfatlarını tam olarak verecek, onlara daha fazlasını kendi lütfundan ihsan edecektir. Kulluğumuzdan yüz çeviren ve büyüklenenlere de, acı bir şekilde azap edecektir. Onlar kendilerine, Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamazlar.

174. Ey İnsanlar! Şüphesiz Rabbinizden size, kesin bir delil geldi ve size, apaçık bir nûr indirdik.

175. Allah'a iman edip, O'na sımsıkı sarılanlar, işte onları, kendi rahmetine ve lütfuna daldıracak ve onları kendine doğru bir yola iletecektir.

171. «Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin.» Dininizde haddi aşmayın. Hitap özellikle hıristiyanlaradır. Haddi aşmak, İsa peygamberin şanını çok fazla yüceltmek adına, onun ilâh olduğunu iddia etmektir. Kuşkusuz, din ve mezhebde ileri giderek haddi aşmak, birtakım abartmalarda bulunmak ve sınırı aşmak, hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu ümmetin birçoğu, mezhebinde sınırı aşmıştır:

Şia mezhebinden bir grup (Gulât-ı Şia), mü'minlerin devlet başkanı olan Hz. Ali (r.a.) hakkında sınırı aşarak, onun tanrı olduğunu iddia etmişlerdir.

Mûtezile mezhebi, Allah'ı tenzih etmekte sınırı aşıp, O'nun bazı sıfatlarını yok saymışlardır.

Müşebbihe grubu da, sınırı aşan gruptandır. Onlar da, Allah'ın sıfatları konusunda sınırı çok aşıp, Allahü Tealâ'yı cisimleştirecek kadar ileri gittiler. Halbuki Allahü Tealâ, zalimlerin, O'nun hakkında söylediklerinden münezzehtir, çok büyük ve çok yücedir.

Hz. Peygamber bu aşırılığı defetmek için şöyle buyurmuştur: " *Hıristiyanların, Hz. İsa'yı övmekte çok ileri gitmek suretiyle sapıklığa düşüp, onun, Allah'ın oğlu olduğunu söylemeleri gibi, siz de beni övmekte ileri gidip sınırı aşmayın. Sadece: 'Allah'ın kulu ve rasûlü' deyin.*"[108]

«Ve Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyin!» Allah hakkında, O'na uygun olmayan sıfatlar ortaya atmayın. O'nu, eş ve çocuk edinme gibi niteliklerle nitelemeyin. O, bütün bunlardan münezzehtir. **«Mesih ancak, Meryem'in oğlu İsa, Allah'ın rasûlü, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan gelen bir rûhtur.»** *"Mesih"* kelimesi, sıddık ve faruk gibi, güzel sıfatlardandır. *"Meryem'in oğlu İsa"* denmek sûretiyle, İsa peygamber annesine nisbet edilmiş ve Allahü Tealâ'ya nisbetinin yani Allah'ın oğlu olduğunu söylemelerinin yanlış bir düşünce olduğuna dikkat çekilmiştir. *"Meryem"* kelimesi de, ibadet eden kul anlamınadır. İsa, Allah'ın rasûlüdür. İşte doğru olan söz budur. İsa, Allah'ın kelimesidir. Çünkü, Allahü Tealâ'nın "ol" emriyle, babaya ve nutfeye ihtiyaç duyulmadan, aracısız bir şekilde yaratılmıştır. Annesi Meryem'e, Cebrail'in üflemesi neticesinde, Meryem'de oluşuvermiştir. *"O'ndan gelen bir ruhtur"* ifadesi, mecaz bir ifade olup hıristiyanların iddia ettikleri gibi, Allah'ın bir parçası değildir. Çünkü Allah'ın cüzlere, yani parçalara bölünmesi mümkün değildir.

Rivayet edildiğine göre, Harun Reşit'in Hristiyan bir doktoru varmış. Bu doktor, güzel yüzlü, terbiyeli ve kralların huzuruna çıkabilecek bütün güzel huyları kendisinde bulunduran bir köleymiş. Harun Reşit, bu doktorun müslüman olmasını istiyor, doktor ise, diretiyormuş. Harun Reşit hep ona, bir takım hülyalar empoze etmesine rağmen, kesinlikle müslüman olmuyormuş. Bir gün ona : "Neden Müslüman olmuyorsun ?" diye sormuş. Doktor: "Sizin kitabınızda, Hristiyanlığı benimsediğime dair delil vardır" demiş ve kendisini haklı göstermeye çalışmış. Harun Reşit, o delilin ne olduğunu sorunca da: *"Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan gelen bir ruh"* âyetini hatırlatmış. Yani böylece, İsa peygamberin, Allah'ın bir parçası olduğunu vurgulamak istemiş. Bu olay üzerine Harun Reşit'in canı sıkılmış ve ilim adamlarını toplamış. Fakat, içlerinden onun şüphesini giderecek biri çıkmamış. Horasan'dan bir grup hacı gelmiş. Bunlar içerisinde, Ali b. Hüseyin b. Vâkidî adında bir zat varmış. Bu zat, Merv kasabasındanmış ve Kur'ân ilminde derin bilgiye sahipmiş. Köleyle bu zatı bir araya getirmiş. Köle ona bu soruyu sorunca cevab

---

108- Buharî, *Kitâbu'l-Enbiya*, 6/354, Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/51.

vermemiş ve şöyle demiş: " Ey mü'minlerin emiri! Allahü Tealâ çok iyi bilmektedir ki, bu pis köle, senin meclisinde bana böyle şeyler soruyor. Allah'ın kitabında mutlaka bunun cevabı vardır. Fakat şu anda aklıma gelmiyor. Allah'a yemin ederim ki, bu soruya açıklık getirinceye kadar, yemeyeceğim ve içmeyeceğim. İnşallah cevabı da bulacağım." Daha sonra, karanlık bir eve girip kapıyı üzerine kilitler ve Kur'ân okumaya koyulur. Câsiye sûresindeki *"Göklerde ve yerde, kendisinden olan her şeyi sizin emrinize verdi"* (Câsiye: 13) âyetine gelince, avazı çıktığı kadar bağırarak: "Kapıyı açınız! Cevabı buldum!" der. Kapıyı açarlar, köleyi çağırır ve Harun Reşid'in huzurunda bu âyeti okur. Sonra da: " 'O'ndan gelen ruh', yani İsa, O'nun bir parçası olursa, *'göklerde ve yerde, kendisinden olan şey'* de O'nun bir parçası olması gerekir" der. Bunun üzerine Hristiyan köle cevap veremez ve Müslüman olur. Harun Reşit ise çok sevinir ve Ali b.Hüseyin el-Vâkidî'ye güzel bir bağışta bulunur. Ali b. Hüseyin Merv kasabasına dönüp, orada bir kitap yazar ve adını da *"Kitâbu'n-Nazâir Fî'l-Kur'ân"* koyar. Bu eşi ve benzeri olmayan bir kitaptır.

Deniyor ki: " Onun ruh olmasının anlamı, Allahü Tealâ'dan gelen bir ruha sahip olmasındandır. Ancak Allahü Tealâ, şerefli kılmak üzere, ruh kelimesini nefsine izafe etmiştir." Yine deniyor ki: "Ruhtan kasıt, Cebrail'in Meryem'e üflemesidir. Bu üfleme, Meryem'in karnına girmiştir. Allah'ın izniyle bu üflemeden hamile kalmıştır. Bu üflemeye ruh adı verilmiştir. Çünkü o da, ruhlardan bir tanesidir."

Allahü Tealâ, Cebrail'in üflemesini, kendisine izafe ederek, *"O'ndan - Allah'tan-bir ruh"* ifadesini kullanmıştır. Çünkü bu olay, Allahü Tealâ'nın izni ve O'nun emriyle meydana gelmiştir.

«Allah'a ve» O'nun bütün **«peygamberlerine iman edin!»** Allah'ın hiçbir peygamberini, normal vasfının üzerine çıkararak, tanrı yerine koymayın! Hz. İsa, Allah'ın peygamberlerinden bir tanesidir. Onu ilâhlaştırmayın! **«(Tanrı) 'üçtür', demeyin!»** "İlâh'ın Allah, Mesih ve Meryem" olarak üç tane olduğunu, ya da "Allah üç asıldan; Baba, Oğul ve Mukaddes ruh'tan oluştuğunu" söylemeyin.

«Sizin için hayırlı olmak üzere bu» üçlü inanış tarzı**«ndan vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır.»** O, tek zattır. İlâhlığında tektir ve çok olmaktan da münezzehtir. **«O Allah, çocuğu olmaktan münezzehtir.»** O Allah'ı, çocuğu olmaktan tenzih ederim. Çocuğa sahip olmak, nesli yok olmaktan kurtarmak içindir. Allahü Tealâ ise bâkîdir. Ezelî ve ebedîdir. Onun içindir ki, O'nun çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur. Bu gibi şeylerin tümünden münezzehtir O.

«Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur.» Yaratma, sahip olma ve tasarruf O'na aittir. Hiçbir şey, O'nun tasarrufundan çıkamaz. Hz. İsa da, bunlardan birisidir. O'nun çocuğu olduğu nasıl düşünülebilir ?

İbn Şeyh *Haşiyeler*'inde şöyle der: " Allahü Tealâ her konuda, çocuğu olmaktan kendisini münezzeh kılmıştır. Göklerde ve yerde ne varsa, yaratma, sahip olma ve tasarruf yönünden, O'na ait olduğu ifade edilmiştir. Bu ifade, batıl görüş sahiplerinin, O'na izafe ettiklerini ortadan kaldırmak için kullanılmıştır. Onların iddia ettikleri şekilde bir üçleme kesinlikle mümkün olamaz. Çünkü, Allah'la yarattığı şeyler arasında hiçbir benzerlik yoktur. Böyle bir şeyin düşünülmesi bile imkânsızdır. Durum böyle olursa, O'nun eşi ve çocuğu olmasını akıl nasıl alabilir ?"

«Vekil olarak Allah yeter.» Bütün varlıklar, işlerini Allah'a havale ederler. Çünkü O, âlemlerden müstağnîdir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Muhtaç ve âciz kimselerin ihtiyaç duyduğu çocuk edinme olayı, O'na nasıl yakıştırılabilir ?

Herşeyin varlığı benim için şahittir.
Ki O Allah bir tek İlâh'tır.

172. «Ne Mesih, ne de yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan çekinmezler.» Çünkü O'na kul olmak, şereflerin en büyüğü ve O'ndan başkasına kulluk etmek ise, alçaklıkların en alçağıdır.

Rivayet edildiğine göre, Necran heyeti geldiği zaman Hz. Peygamber'e: "Neden sahibimizi aşağılıyorsun?" diye sormuşlar. O da: *"Sahibiniz kimdir?"* diye sorunca, "İsa" cevabını almış. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Onu aşağılayacak ne söyledim?"* diye sormuş. Onlar: "Allah'ın kulu dedin" demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Allah'a kul olmak aşağılık mıdır?"* diye sormuş ve onlar ise, "evet aşağılıktır" cevabını vermişlerdir. Âyet bu olay üzerine inmiştir.

«O'na kulluk etmekten çekinip,» O'na ibadete tenezzül etmeyen ve **«büyüklenen kimselerin hepsini, yakında huzuruna toplayacaktır.»** Allahü Tealâ, kendisine ibadet etmeye yanaşmayanları da, ibadet edenleri de kıyamet gününde huzuruna toplayıp, dünyada yapmış oldukları şeylerin karşılığını kendilerine verecektir.

173. «İman edip iyi işler yapanlara, mükâfatlarını tam olarak verecek,» işlemiş oldukları hayırların sevabını, hiçbir eksiltme yapmaksızın kendilerine verecek, **«onlara daha fazlasını kendi lütfundan ihsan edecektir.»** Buna ek olarak da, kendi lütfundan onlara bağışlarda bulunacaktır. Bu lütuf da; hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kulun hatırından geçmeyen nimetlerdir.

«Kulluğumuzdan yüz çeviren ve büyüklenenlere de, acı bir şekilde azap edecektir.» Yüce Allah'a kulluktan çekinip büyüklenenlere ise, anlatılamıyacak şekilde acı bir azap verilecektir. **«Onlar kendilerine, Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamazlar.»** Onlar kendilerine yardım edecek ve kendilerini ateşten kurtaracak kimse bulamıyacaklardır.

174. «Ey insanlar!» Buradaki hitap, bütün mükellefleredir. **«Şüphesiz Rabbinizden size, kesin bir delil geldi ve size,»** Hz. Peygamber vasıtasıyle **«apaçık bir nûr indirdik.»** Buradaki *"kesin deliller"*den kasıt, mûcizeler, *"nur"*dan maksat da Kur'ân'dır. Size, aklî deliller ve naklî deliller gelmiştir. Sizin inkâr etmeniz için, hiçbir sebep ve bahane kalmamıştır. Kur'ân, kalbleri aydınlattığı için, ona da nur adı verilmiştir. Işıkla gözler aydınlandığı gibi, Kur'ân'la da hükümler aydınlığa kavuşur.

175. Kendilerine gelen deliller gereği, **«Allah'a iman edip,»** kötü şeyleri emreden nefsin emirlerine, şeytanın vesvesesine uymaktan kaçıp, **«O'na sımsıkı sarılanlar»** var ya, **«işte onları,»** imanlarından dolayı, **«kendi rahmetine ve lütfuna daldıracak ve onları kendine»** giden **«doğru bir yola iletecektir.»** Bunlara öyle bir ihsanda bulunacak ki, o ihsanı, hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak işitmemiş ve de hiçbir insanın aklından bile geçememiştir. İşte bu insanları, Allahü Tealâ kendine iletecektir. Doğru yola iletecektir. Doğru yol da, dünyada İslâm ve itaattir, ahirette ise cennet yoludur.

Allahü Tealâ her peygambere, ümmetine göstermesi için bir delil ve belge vermiştir. Allahü Tealâ, Hz. Peygamberi'n kendisini de bir delil yapmıştır. Diğer peygamberlerin delilleri, kendi nefisleri dışındaydı. Musa peygamberin delili, elindeki deynekteydi. Diğer bir delili ise, on iki yerinden su fışkıran taşta idi. Hz. Peygamber ise, her yönüyle bizzat kendisi delildi. Onun gözleri de delildi. O buyurmuştur ki: *" Secdeye ve rukû'a giderken benden önce dav-*

ranmayın. Ben sizi, önümden gördüğüm gibi, arkamdan da görürüm."[109] Onun gözünün bir başka delili de: *"Muhammed'in gözü ne kaydı, ne de sınırı aştı"* (Necm: 17) âyetidir. Burnunun delili de onun: *" Yemen taraflarından, rahmanın nefesini kokluyorum"* ifadesidir.[110] Dilinin delil olmasına örnek de: *" O kendi arzu ve hevasından konuşmaz. Onun konuştuğu, vahiyden başkası değildir"* (Necm: 3-4) âyetidir.

Hz. Peygamber'in tükrüğü de bir delildir. Her ne kadar tükürük olarak geçiyorsa da, yanlış anlaşılmaması için "üflemesi" diye tercüme edilebilir, kanaatimce, tükürüğü de bir delildir. Cabir (r.a.) şöyle anlatır: "Hendek savaşı zamanında Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Hamurunuzu ekmek yapmayın. Kazanınızı da ben gelinceye kadar indirmeyin."* Daha sonra geldi ve hamura tükürdü. Böylece hamur berekete kavuştu. Kazana tükürdü, kazan da bereketlendi. Allah'a yemin ederim ki, bin kişi bunu yedi ve arttı. Sonra da gittiler. Kazanımız hâlâ kaynıyordu. Hamurumuz da olduğu gibi ekmek oluyordu."

Bu konuda bir başka örnek de, Hayber gününde meydana gelmiştir. Hz. Ali'nin gözü ağrıyormuş. Hz. Peygamber, Ali'nin gözüne birazcık tükürünce, Allah'ın izniyle ağrısı kesilmiş.

Hz. Peygamber'in elinin delil oluşuna da: *"Attığın zaman sen atmadın. Allah attı"*(Enfal: 17) âyetidir. Onun elinde, çakıl taşlarının tesbih edip Allah'ı zikretmesi, parmakları arasından suyun fışkırıp, insanların içmesi de delillerdendir.

Namaz kılma esnasında, ağlamaktan dolayı, kazan kaynamasına benzer bir şekilde, göğsünün fokurdaması duyulurdu. Onun, gözleri uyur, kalbi uyumazdı. Bu delilleri çoğaltmak mümkündür. Ancak, onun en büyük delillerinden biri, Mirac olayıdır. Hatta bu esnada, Yüce Allah'a iki yay mesafesinden daha çok yaklaşmıştır. Bu da bir bütün olarak Hz. Peygamber'in kendisiyle ilgili bir delildir. Bunlar, Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere verilmemiştir. O, kendisine vahyedildikten sonra, Arapların ve Acemlerin en fasih insanı olmuştur. Halbuki daha önceden, okuma yazmayı bilmiyordu ve kitaptan da anlamıyordu. Bundan daha güçlü, açık ve belirgin delil olur mu hiç ?

---

[109] 109- Müslim ve Neseî bir benzer şekliyle rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/627.

[110] 110- Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. *Müsned*, 2/541.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ط
اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ج
وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ط فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ
فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ط وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا
وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ط يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
اَنْ تَضِلُّوا ط وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. Senden fetva isterler. De ki: " Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklar: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de, o ölenin kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bu kız kardeşindir. Kız kardeş ölüp, çocuğu olmazsa, erkek kardeş ona mirascı olur. Kız kardeşler iki tane olursa, ölen erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer, erkek ve kadın daha fazla kardeş bulunuyorsa, erkeğin hakkı, kadının payının iki katıdır. Sapıtmamanız için, Allah size açıklamada bulunuyor. Allah herşeyi bilmektedir."

176. «**Senden,**» babası ve çocuğu olmayan kimse hakkında «**fetva isterler.**» Fetva; açık ve net olmayan bir durumu giderip, açıklık getirmek anlamına gelir. «**De ki: 'Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklar:**» Burada "babası ve çocuğu olmayan kimse" diye çevirdiğimiz *"Kelâle"*, kelime anlamıyla, güç ve kuvvetin kaybolmasıdır. Fakat bu âyette, istiâre yapılmak suretiyle, baba ve çocuk cihetinden olmayan akraba için kullanılmıştır. Bir insan ölür de, arkada çocukları ve babası bulunmazsa buna da "kelâle" adı verilir.

Rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah hastalanmış ve Hz. Peygamber onu ziyarete gitmiş. Câbir: "Ben kelâleyim, yani, babam ve çocuklarım yok. Malımı ne yapacağım ?" diye sormuş. İşte bunun üzerine adı geçen âyet inmiş. «**Eğer**» kız veya erkek «**çocuğu olmayan bir kimse ölür de, o ölenin**» öz «**kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bu kız kardeşindir.**» Kalan ise asabenindir. Bu kızkardeş sadece anne bir kızkardeş değildir. Çünkü onun hakkı altıda birdir. «**Kız kardeş ölüp, çocuğu olmazsa,**» öz «**erkek kardeş ona mirascı olur.**» Yani malının tamamını alır. Kızı bulunursa tamamını değil, kalanı alır. «**Kız kardeşler iki tane**» veya daha çok «**olursa, ölen erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer, erkek ve kadın**» karışık olarak «**daha fazla kardeş bulunuyorsa, erkeğin hakkı, kadının payının iki katıdır.**» Bu, Allahü Tealâ'nın, kitabında indirdiği son hükümdür. Buna göre erkek, kadına göre daha fazla pay alacaktır.

Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Nisa sûresindeki, feraiz konusunda indirilen âyetin ilki, çocuk ve baba hakkındadır. İkincisi de, karı koca ve ana bir kardeşler hakkındadır. Sûrenin son âyeti ise, öz veya baba tarafından kız kardeş hakkındadır. Enfal sûresinin son âyeti de, "ülü'l-erham, yani yakınlar, hakkındadır."

«**Sapıtmamanız için, Allah size açıklamada bulunuyor.**» Bu konularda sapıklığa düşmemeniz için, Allahu Tealâ size, kelalenin hükmünü ve diğer hükümleri açıklıyor.«**Allah herşeyi bilmektedir.'**» Kuşkusuz yüce Allah, herşeyi çok iyi bilir. Sizin, yaşarken ve öldükten sonraki durumunuzu da çok iyi bilir. O, bunları çok iyi bildiği için, size hayırlı ve faydalı olan şeyler konusunda açıklamalarda bulunuyor.

Allah'ın yardımıyla Nisâ Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MÂİDE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 120 âyettir.

Bu sûre Cüneyt GÖKÇE tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ
الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ
إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ① يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا
شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا
آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا
حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ
صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ

التَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ

شَدِيدُ الْعِقَابِ (٢)

1. Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, çeşitli hayvanlar size helâl kılındı. Ancak haram oldukları size okunanlar müstesna. Şüphesiz ki Allah, dilediği hükmü verir.

2. Ey iman edenler! Allah'ın nişanelerine, mukaddes olan haram aya, hediye edilen kurbanlığa, gerdanlıklara ve Rablerinden lütuf ve rızâ taleb ederek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi, Mescid-i Haram'dan menettiği için bir kavme olan kininiz, sakın sizi, onlara karşı tecavüze sevketmesin. İyilikte ve takvada yardımlaşın. Günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki, Allah, azabı çok şiddetli olandır.

1. «Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin.» *Vefa*: Verilen sözün gereğini yapmak demektir. *Akid*: Sağlam söz anlamına gelir. İplerin düğümlerine benzetilerek bu isim verilmiştir. Burada sözkonusu olan akid ve sözleşmeler, yüce Allah'ın kullarına gerekli kıldığı ve görev olarak verdiği tüm dinî hükümlerdir. Ayrıca insanların kendi aralarında yaptıkları muamelelerle ilgili anlaşma ve sözleşmeler de bu konunun kapsamına girer. Onları da yerine getirmek gerekir.

Bu hitabın ardından, yükümlülüklerin ayrıntılı olarak anlatılmasına geçiliyor. Önce helâl ve haram olan yiyeceklerden söz edilerek:

«İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, çeşitli hayvanlar size helâl kılındı» deniyor. Âyette *"Behîm'e"* diye geçip *"hayvanlar"* diye ifade ettiğimiz kelime dört ayağı olan tüm hayvanlar anlamına gelir. Yani : Deve, inek, koyun ve keçi gibi hayvanların etleri size helâl kılındı. **«Ancak haram oldukları size okunanlar müstesna.»** Yani bundan sonraki üçüncü âyette haram oldukları Kur'an tarafından bildirilecek olanlar müstesnâ... Avlanmanın yasak olması demek, yasak olduğuna inanmak ve bu yasağı fiilen çiğnememek demektir. Bu husus, hem âyet ve hem de hadisçe sabittir... *"İhramlı iken..."* Yani ihrama niyet etmiş iken... Anlatılan hususlar yasaktır.

Helâl kılınan hayvanların bu şartlarla birlikte anlatılması, insanların onlara olan ihtiyaçlarını hatırlatmak suretiyle verilen nimetin mükemmelliğine işaret etmek içindir. Sanki şöyle denilmek istenmiştir: Aslında bazı vakitlerde sizi onlara muhtaç etmeyecek şeyleri elde etmekten çekindiğiniz halde bu hayvanlar size mutlak olarak helâl kılındı. **«Şüphesiz ki Allah dilediği hükmü verir.»** Hikmetinin gereği doğrultusunda neyi helâl; neyi de haram kılacağına O karar verir.

2. «Ey iman edenler! Allah'ın nişanelerine,» saygısızlık etmeyin. Bu âyet Şurayh b. Dubay'a hakkında inmiştir. Bu zat Yemâme'den Medine'ye gelmiş; beraberindekileri Medine dışında bırakarak Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına tek başına girmişti. Sonra Allah'ın Rasûlü'ne: "Sen insanları neye çağırıyorsun?" diye sormuştu. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik yapmaya, namaz kılmaya ve zekât vermeye... çağırıyorum"* cevabını vermişti. Sonra Şurayh: "Güzel!..." demiş ve şunu eklemişti: "Benim birtakım büyüklerim vardır, onlarsız hiçbir şeye karar vermiyorum. Umarım ben müslüman olur, onları da getiririm..." Oysa, daha önce Allah'ın Rasûlü ashabına: *"Rabialılardan size şeytanın diliyle konuşan bir adam gelecek"* demişti... Sonra Şurayh çıktı gitti. Bunun üzerine Rasûlullah dedi ki: *"Bu adam kafir olarak içeri girdi ve aynı zihniyetle geri döndü. Bu, kesinlikle müslüman olmadı."* Sonra Şurayh'ın Medine'den çıktığı görüldü. Rasûlullah onu izletti. Ancak ona yetişemediler. Ertesi yıl büyük bir ticaret malı ile Yemame'den hacca geldi. Getirdiği hediye kurbanlıklarına gerdanlık takmıştı. Müslümanlar Rasûlullah'a: "Ey Allah'ın Rasûlü! İşte Şurayh! İzin verin, biz onun hakkından gelelim. Sen onu bize bırak" dediler. Allah'ın Rasûlü: *"Baksanıza, bir de hediye kurbanlıklara gerdanlık takmış"* dedi. Ashab da: "Evet, ey Allah'ın Rasûlü! Biz de cahiliye döneminde böyle yapardık" karşılığını verdiler. Sonra Rasûlullah bunun yasak olduğunu belirtti."(1)

Bu âyetin indiği sıralarda müşrikler haccedip kurban kesiyorladı. Müslümanlar onlara engel olmak istediler. Ancak Allah, bunu yasakladı... *Nişaneler*: İhram, tavaf, sa'y, halk (traş) ve kurban gibi, belirli ibadet şekillerine

---

1- Bkz. Vahidi, Esbabu'n-Nuzûl ile Taberi, Kurtubi ve Şevkanî Tefsirleri...

verilen addır. Yani: Bu kutsal hareketleri hafife almayın, Allah'ın Kâbesini tavaf edip Hac ilkelerine önem verenin hareketlerine engel olmayın.

«**Mukaddes olan haram aya,**» kutsal aya da saygısızlık etmeyin. Öldürme ve talan etmeyi bu haram ayda, hac ayında, helâl görmeyin. Mukaddes olan dört haram ay: Zilka'de, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. «**Hediye edilen kurbanlığa,**» deve, inek ya da davar cinsinden, Allah'a yakınlaşmak umuduyla Kâbe'ye hediye edilen kurbanlıklara da saygısızlık etmeyin. «**Gerdanlıklara ve**» gerdanlık takılmış hediye kurbanlıklara da, sakın saygısızlık etmeyesiniz. *"Gerdanlıklar"* anlamındaki *"Kalâid"* kelimesi, *"Kılâde"* kelimesinin çoğuludur. Kılâde, yani gerdanlık, özellikle develerin boynuna, -dokunulmaması ve hediyelik kurbanlık olduklarının bilinmesi için- asılan nal, ağaç parçası veya benzeri bir şeyden ibarettir.

«**Rablerinden lütuf ve rızâ talep ederek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin.**» Ziyaret amacıyla Kâbe'ye gelip, ticaret ve rızâ ile, yani Allah'ın rızâsıyla beraber rızıkları peşinde de koşanlara sakın ilişmeyiniz, onlara engel olmayınız. Ancak bu âyetin hükmü daha sonra *"... müşrikleri nerede bulursanız öldürün"*(Tevbe: 5) ve *"...bu yıllarından sonra onlar, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"* (Tevbe: 28) âyetleriyle nesholunmuştur. Bu yüzden artık müşrikler Hac Bölgesine sokulamaz! Birtakım kurbanlık ve gerdanlıklarla hiç bir kâfire güven verilemez!...

«**İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz.**» İhramlarınızı çıkardıktan sonra avlanmanızın bir sakıncası yoktur.

«**Sizi, Mescid-i Haram'dan menettiği için, bir kavme olan kininiz**», Hudeybiye yılında umre tavafı ve ziyareti yapmanıza engel olduğu için bir kavme olan kızgınlığınız ve düşmanlığınız, «**sakın sizi, onlara karşı tecavüze sevketmesin.**» Tecavüze sevketmek, bu duruma zorlamak anlamındadır. Bu durum, onları Mescid-i Haram'dan çıkarmanıza sebep olmasın, sizi intikam almaya yöneltmesin.

Birbirinize karşı «**iyilikte ve takvada yardımlaşın**», affetme ve hoşgörülü olmada; ilâhî emre uyup arzularınıza karşı çıkma konularında destekçi olun. «**Günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın.**» İsyan, zulüm, haksızlık, misilleme ve intikam konularında birbirinize destekçi olmayın. Çünkü yardımlaşmanın gerekli olduğu hususlar, iyilik, takva, affedicilik ve hoşgörüdür. *"Yardımlaşmayın"* anlamındaki "Lâ teâvenû..."nun aslı kelime yapısı bakımından "Lâ teteâvenû"dur. Kolay telâffuz amacıyla "te" harflerinden birisi atılmıştır...

Hz. Peygamber'e "iyilik ve günah nedir?" diye sorulduğunda, şu cevabı verdiği rivayet edilir: *"İyilik, güzel ahlâktır. Kötülük ve günah ise seni içerden rahatsız eden ve insanların, sende bulunduğunu bilmelerini istemediğin şeydir."* (2)

«Allah'tan korkun», her konuda O'ndan sakının. **«Şüphesiz ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.»** O'ndan korkmayanlar için O'nun intikamı daha da şiddetli olacaktır.

Açıkladığımız bu âyette Allah'ın yüceltti̇ği yer ve zamanlara saygı göstermeye işaret vardır. Buna göre yüce Allah, bir kısım ay, gün ve vakitleri diğer bir kısmından üstün tutmuştur. Nitekim bir kısım peygamber ve ümmetleri de diğer bir kısmından daha yüce kılmıştır. Böylece gönüllerin daha çabuk yumuşaması, ruhların daha heyecanlı ibadet etmesi; insanların, üstün kılınan ümmet ve peygamberleri örnek edinmesi ve halkın bu faziletlere teşviki sağlanmıştır. Öte yandan sakinlerine sevap kazandırma, başka bir deyimle yapılan amellerin karşılığını daha da büyütme amacıyla bir kısım mekânlar üstün kılınmıştır. Allah bazı insanları bedbaht, bazılarını da mesut, iyi kimseler olarak yaratmıştır. Her şeyin son durumu önemlidir. Kuşkusuz Hz. Muhammed, güzel ahlâk ve iyi amel sahibiydi. Sana düşen, ona uymaktır. Allah, tüm peygamberleri övmüş, her birini bir sıfatla nitelendirmiş ve hepsini kasdederek Hz. Muhammed (s.a.v.)'e: *"Sen de onların doğru yoluna uy"* (En'am: 90) direktifini vermiş, peygamberimiz de bu direktifin gereğini yapmıştır. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.) bu peygamberlerin sahip oldukları güzel hasletlerin tümünü kazanmıştır. Bilindiği gibi, her peygamberin belirgin bir özelliği vardır. Meselâ Hz. Nuh şükrediciliğiyle, Hz. İbrahim yumuşak huyluluğuyla, Hz. Musa ihlâsıyla, Hz. İsmail verdiği söze bağlılığıyla, Hz. Yakub ve Hz. Eyyûb sabırlı olmalarıyla, Hz. Davut onurlu olmasıyla, Hz. Süleyman alçakgönüllülüğüyle, Hz. İsa zühd ve takvasıyla tanınmıştır. İşte bütün bunları izleyen Rasûlullah (s.a.v.) tüm bu özelliklere sahip olmuştur. İşte ey müslüman! Sen, o peygamber (s.a.v.)'in ümmetindensin. Allah'tan korkup takva sahibi ol ki, şiddetli ve acıklı azaptan kurtulasın, ebedî ve bol nimetli cennete kavuşasın.

2- Bu hadisi Buharî (Edep), Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir. Bu konuda ayrıca bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/18.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ
وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَ
النَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى
النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ اَلْيَوْمَ
يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ
اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ
لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ
فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3. Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen, boğulan, dövülerek, düşerek, birbirleriyle dövüşerek ölen, canı çıkmadan kestiğiniz hariç yırtıcı hayvanlar tarafından yenilen, dikilen o taşlar için kesilen hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız da haram kılınmıştır. Bunları yapmak, yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın. Benden korkun! Bugün dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve din olarak size İslâm'ı seçtim. Açlık sebebiyle zaruret içinde olanlar, günaha kaymayacak bir şekilde bu haram kılınan şeylerden yiyebilirler. Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

3. Size **«leş,»** haram kılınmıştır, onları alıp yemeniz haramdır, yasaktır. Helâl ve haram kılma, maddelerle ilgili değil, fiillerle ilgilidir. Leş ise boğazlanmadan ölen hayvan demektir.

«Kan,» akıtılan, dökülen, bir yere boşaltılan kan da haramdır. Ciğer ve dalak ise haram değildir. Cahiliye döneminde kanı bağırsaklara doldurup kızartıyorlar, hacamat yapılan için bu kan haram değildir, diyorlardı.

«Domuz eti»nin yenilmesi de haramdır. Hatta bu, bizzat necis olduğundan, boğazlansa bile helâl olmaz. Domuz etinin özellikle söz konusu edilmesinin sebebi, bir kısım kâfirlerin bunu yemeyi alışkanlık haline getirmeleriydi. Öte yandan, yenilen şey, vücudun bir parçası haline gelir; ahlâk ve karakteri, içinde bulunan özellikler doğrultusunda etkiler. Domuz ise aşırı ve pis bir hırsa sahiptir. İşte onun gibi olmaması için, insana domuz eti haram kılınmıştır. Üstelik, domuz namus yoksuludur. Kıskanma diye birşey domuz için sözkonusu değildir. Hatta erkek domuzun gözü önünde, kendisine ait olan dişisiyle cinsel ilişki kuran hayvana karşı kılını bile kıpırdatmaz. İşte domuz etinin yenilmesi, bu özelliklerin insana da geçmesine sebep olur.

«Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen» hayvanların etleri de yenilmez. Meselâ boğazlanırken üzerinde "Lat ve Uzza adı" anılan hayvanların eti haramdır. Hatta İslâm hukukçuları (fakihler): "Hayvanı kesen adam, Allah'ın adıyla Hz. Muhammed'inkini beraber ansa, meselâ 'Allah'ın ve Muhammed'in adıyla...' dese, kesilen hayvan haram olur"derler. Hadiste de şöyle geçer: *"Allah, anne ve babasını lânetleyeni lânetlesin. Allah, O'ndan başkasının adını anarak bir hayvan keseni de lânetlesin..."* (3) Nevevî, bundan amacın, Allah'tan başkasının; meselâ bir putun veya Musa'nın, ya da başka birisinin adı anılarak kesilen hayvan olduğunu belirtir.

Mâverdî de, Buhâra âlimlerinin, padişaha yakınlaşmak amacıyla onu karşılarken kesilen hayvanın Allah'tan başkasına kesildiği gerekçesiyle haram olduğuna fetva verdiklerini açıkça söyler. Rafiî ise, bunun haram olmadığı; çünkü bunun, gelişin bir müjdesi niteliğinde olduğu, çocukların doğumunda kesilen Akika kurbanına benzediği, sonuç olarak da haram kılınamayacağı görüşündedir.

«Boğulan,» çeşitli şekillerde boğularak ölen hayvanların etleri de ha-

---

3- Hadisi Müslim, Nesaî ve Ahmed (Müsned'de) tahric ederler. Ayrıca bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/15.

ramdır. Nitekim cahiliye döneminde insanlar, koyunları boğuyorlar ve ondan sonra yiyorlardı. Kesilip boğazlanmadan ölen bu hayvanlar da bir nevi leş sayılırlar.

«Dövülerek» ölen hayvanların etleri de yenilmez. Bunlar da herhangi bir taş, ya da sopayla vurulup öldürülen hayvanlardır. Yüksek bir yerden **«düşerek»** ölen hayvanların etleri de haramdır. Bunların yere veya bir kuyuya düşmeleri arasında fark yoktur. Asıl olan düştükten sonra kesilmeden ölmesidir.

Peygamber (s.a.v.) Adiy b. Hâtem'e şöyle buyurmuştur: *"Vurduğun av hayvanı dağdan yuvarlanıp suya düşünce, artık onu yeme. Çünkü sen, onun okun isabeti sonucu mu; yoksa suyun etkisi sonucu mu öldüğünü bilemezsin."*(4) İşte bu, "sakıncalı" ve "sakıncasız" iki durumun sözkonusu olabileceği tüm konularda bir kural haline gelmiştir. Buna göre, bu gibi durumlarda "sakıncalı" yön göz önünde bulundurulacak, o ihtimale göre hareket edilecektir. Bu yüzden Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Helâl açıktır, haram da açıktır. Ancak öte yandan pek çok kimsenin bilemediği şüpheli durumlar da vardır..."* (5)

«Birbiriyle dövüşerek ölen,» yani bu dövüşme sonucu can veren ve **«canı çıkmadan kestiğiniz hariç yırtıcı hayvanlar tarafından»** parçalanıp bir kısmı **«yenilen»** hayvanların etleri de yenilmez. *"Yırtıcı hayvanlar"*dan amaç, azı ve köpek dişleri olup, insan ve hayvanları parçalamak için saldıran aslan ve benzeri hayvanlardır. Şu halde av hayvanı, yakaladığı avın bir kısmını yerse, geri kalan kısım, yani artığı da haram olur, artık yenilmez. *"Canı çıkmadan kestiğiniz hariç"* yani, anılan hayvanlardan ölmeden, canları çıkmadan kesebildikleriniz haram değildir. Buna göre, tepinirken; gözünü kırpar veya kuyruğunu sallarken yetişip kesebildikleriniz helâl olur.

İslâmî anlamda kesim; gırtlağın ve gırtlağa bitişik olan yeme-içme borusunun kesilmesiyle gerçekleşir. Hayvanları boğazlarken en azından bu ikisini kesmek gerekir. Mükemmel bir kesimde ise gırtlak ve yemek borusu ile beraber her iki yandaki şahdamarları da kesilmelidir. Keskin olan her şeyle kesim yapılabilir. Bu bir demir parçası olabileceği gibi, herhangi bir kamış, cam, ya-

---

4- Bu, Buharî'nin Kitabü's-Sayd'de Adiy b. Hatem'e dayandırarak naklettiği hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/26.

5- Bu da Buhari ve Müslimin naklettikleri uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 2/82 hut taş parçası da olabilir. Kısacası, şahdamarlarını yarıp kan akıtabilen her şey kesim âleti olabilir.

«Dikilen o taşlar için kesilen hayvanlar» da haramdır. Bu taşlardan amaç Kâbe'nin etrafına dikilen ve cahiliye toplumunda üzerlerinde kurban kesilen ve kutsallaştırılan taşlardır. İşte bu taşlar için kesilen kurbanlar size haram kılınmıştır. **«Ve fal oklarıyla kısmet aramanız da haram kılınmıştır.»** Âyette geçen *"ezlâm"* kelimesi fal okları, ya da zarları anlamında olup "zelem" kelimesinin çoğuludur. Kısacası, bu fal oklarıyla da kısmet aramak yasaklanmıştır. Cahiliye toplumunda yaygın olan şöyle bir uygulama vardı: Herhangi bir işe giriştiklerinde, ya da niyetlendiklerinde üç tane fal oku getirip birisinin üzerine "yap" anlamında "Rabbim emretti" ; ikincisinin üzerine "yapma" anlamında "Rabbim yasakladı" yazarlar; üçüncüsünü ise "boş" bırakırlardı. Ardından giriştikleri iş niyetine, torbaya koydukları o oklardan birini çekerler, yap emri çıkarsa yaparlar; yasak çıkarsa yapmazlar; boş olan çıkınca da bu fiili bir daha tekrarlarlardı. Burada *"kısmet aramak"*tan maksat kısmetlerini bu yolla belirlemek ve buna inanmaktır.

İşte **«bunları yapmak»**, bu çeşit kısmetlere başvurmak, **«yoldan çıkmaktır»**, isyandır, haddi aşmakdır, gayb bilgisine müdahaledir. Oysa gaybı ancak Allah bilir.

Şunu bilin ki, meşru olmayan bir yolla gaybı öğrenmeye kalkışmak; -meselâ bir işin iyi mi, yoksa kötü mü olduğunu kâhin ve müneccimlerden öğrenme teşebbüsünde bulunmak- kesinlikle yasaktır. Kur'an'la istiharede bulunmak, ya da hayırlı bir iş için istihare namazını kılmak; duâsını okumak ise ona benzemez. Çünkü bu meşru bir yolla bilgi aramaktır; hayır peşinde koşmaktır. Hayır ile ilgili çabanın yasak olması düşünülemez. Yasak olan, fal okları aracılığıyla, kısmet aramaktır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) de şöyle buyuruyor: *"Kuş uçurtarak, taş karıştırarak, fal baktırarak bazı kararlara varmak ve bir şeyleri uğursuz saymak, sihirbazlık, hayırsız bir davranıştır, putlara inanmak gibidir."* (6)

«Bugün» yani şimdi, şu ânda... (Tıpkı: "Dün genç idim, bugün ihtiyarladım" demek gibi.) Kuşkusuz "dün" derken, özellikle bulunulan günden bir önceki gün ifade edilmek istenmediği gibi; "bugün" derken de özellikle içinde bulunulan gün belirtilmek istenmez... Öte yandan âyette geçen *"bugün"*den

---

6- Hadisi Ebû Davud Kubeysâ'dan nakleder. Bkz. Suyuti, *Fethu'l-Kebîr*, 2/253.

amacın, âyetin indiği gün olan Cuma günü ikindi sonrası, peygamberin Arafat'ta bulunduğu, Veda Haccının arefe günü olduğu da ileri sürülmüştür. İşte bugün **«kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir.»** Sizin dininize karşı üstünlük sağlayamayacaklarını anlayan, yüce Allah'ın İslâm Dinini tüm dinlerden üstün kılacağına ilişkin sözünü gerçekleştirdiğini gören dinsizler, artık size galip gelmekten ümitlerini kesmişlerdir. Bu yüzden **«onlardan korkmayın»**, size üstünlük sağlayabileceklerini düşünmeyin. **«Benden korkun!»** Sadece benden!..

«Bugün, dininizi kemâle erdirdim.» Diğer bütün dinlerden üstün ve yüce kıldım. **«Size nimetimi tamamladım.»** Sizlere hidayet ve başarı nasip ettim. Dinlerin ve şeriatların en mükemmelini size verdim. **«Ve din olarak size İslâm'ı seçtim.»** Bütün dinler arasında Allah katında en değerli ve makbul din olan İslâm'ı size verdim.

Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre, Yahudilerden bir adam bir gün , kendisine demiş ki: "Ey mü'minlerin emiri! Sizin kitabınızda okuduğunuz bir âyet vardır ki, eğer bize inmiş olsaydı; biz o günü bayram edinirdik." Hz. Ömer: "Hangi âyettir" diye sorduğunda, yahudi: *"Bugün, dininizi kemâle erdirdim...* diye başlayan âyettir" cevabını vermiş, bunun üzerine Hz. Ömer: "Biz o günü ve âyetin peygambere indiği o yeri çok iyi biliyoruz. Bu âyet cuma günü peygamberimiz Arafatta iken inmişti, karşılığını vermiş." (7) Böylece Hz. Ömer de o günü bayram edindiğimize işaret etmek istemiş.

Yine rivayet edildiğine göre, bu âyet indiğinde Hz. Ömer ağlamaya başlamış; Rasûlullah Efendimiz (s.a.v.) *"Niye ağlıyorsun ey Ömer?"* diye sorunca şu cevabı vermiş: "Beni ağlatan şu: Biz dinimizin artmasını bekler dururduk. Artık kemâle erdiğine göre azalacak, eksilecek demektir." Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü: *"Doğru söyledin"* karşılığını vermiş. (8) Böylece bu âyet Rasûlullah'ın ölüm haberini veriyordu. Nitekim Allah'ın Rasûlü bundan 81 gün sonra Rebiülevvel ayının 12'sine rastlayan bir pazartesi günü vefat etti. Ne gariptir ki Hicret'i de bir Rebîülevvel ayının 12'ci günü olmuştu.

«Açlık sebebiyle zaruret içinde olanlar,» içinde bulunduğu zorunlu durum dolayısıyla haram kılınan bu şeyleri yemek mecburiyetinde kalanlar,

---

7- Bu hadisi Müslim ve Buhari Sahihlerinde, İmam Ahmed de Müsned'inde naklederler. Ancak Buharinin ibaresi: *"Yahudiler Hz. Ömer'e dediler ki..."* diye başlar.

8- Bkz. İbn Kesîr Tefsiri, 1/482 ve Alusi, Ruh'ul-Maani.

açlıktan ölüm korkusu içinde olanlar **«günaha kaymayacak bir şekilde bu haram kılınan şeylerden yiyebilirler.»** Bunların yemeleri isteyerek, lezzet duyarak ve iştahla olmayacak; ruhsat verilen sınırı aşmayacaktır. **«Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.»** Bu durumda kalanları, yemeleri sebebiyle hesaba çekmez.

Rivayet edildiğine göre adamın biri Rasûlullah'a : "Ey Allah'ın Resûlü! Herhangi bir yerde açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığımızda ölü hayvanların etleri bize nasıl helâl olur" diye sormuş. Allah'ın Rasûlü şu cevabı vermiştir: *"Sabah ve akşam yemeği haline getirmediğiniz, ve günaha kaymadığınız sürece..."*(9)

Açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı halde, ölü hayvan etinden yemeyerek ölen kişi günahkârdır. Oysa öte yandan hasta olup da tedavi görmeye yanaşmayan ve ölen adamın durumu böyle değildir, yani günahkâr olmaz. Çünkü onun, o ilâçla iyileşeceği kesin değildir; ilâç olmadan da iyileşmesi imkân dahilindedir.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ
لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّب۪ينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ
مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ
اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ
لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ

9- Hadisi İmam Ahmed, *Müsned*'inde nakleder. İbn Kesir de hadisin Buharî ve Müslim'in şartlarına uygun olarak Sahih olduğunu belirtir. (1/483)

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ
يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

4. (Ey Muhammed!) Onlar senden, kendileri için neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "İyi ve temiz olan şeyler size helâl kılındı. Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanların, sizin için yakaladıklarından da yeyin. Ve (onları ava salarken) üzerlerine Allah'ın adını anın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, hesabı çok süratli olandır."

5. Bugün size temiz ve güzel şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size helâl olduğu gibi sizin yemekleriniz de onlara helâldır. Hür ve iffetli mü'min kadınlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar, namuslu olmanız, zina yapmamanız, gizli dost edinmemeniz ve kendilerine mehirlerini vermeniz şartıyla size helâldir. Kim dini inkâr ederse şüphesiz daha önceki amelleri boşa gider ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır.

4. **«(Ey Muhammed!) Onlar senden kendileri için neyin helâl kılındığını soruyorlar.»** Neyi yiyebileceklerine ilişkin bilgi istiyorlar. **«De ki: 'İyi ve temiz olan şeyler size helâl kılındı.»** Sağlıklı kimselerin tiksinmediği ve çirkin karşılamadığı şeyleri yiyebilirsiniz. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: *"Temiz şeyleri onlar için helâl, murdar şeyleri de haram kılar"* (Araf: 157) *Temiz*'in sözlük anlamı: Arzulanan, lezzet duyulan ve iştah çeken her şeydir. Kuşkusuz bu lezzet duyma ve hoşlanma, sağlıklı, sağduyulu ve sağlam karekterli kimselerin hoşlanmasıdır.Yoksa bedeviler tüm hayvanların etlerinden hoşlanırlar.

«Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanla-

rın,» av için eğittiğiniz avcı hayvanların sizin için yakaladıklarından da yeyin. Avcı hayvanlar deyince, sahibi için av yakalayan yırtıcı hayvanlardan pars, kaplan ve köpek; parçalayıcı kuşlardan da şahin, doğan, kartal ve akbaba akla gelir. Bunlar eğitilmeye müsait hayvanlardır. Bu yüzden hepsinin avı helâldir. Kısacası av için yetiştirilip eğitilen avcı hayvanların yakaladıkları helâldir. Sanki denilmiştir ki: Av konusunda uzman olarak yetiştirdiğiniz ve Allah'ın size öğrettiklerinden kendilerine öğrettiğiniz; çeşitli plânlar ve bilgilerle donattığınız avcı hayvanların yakaladıkları size helâl kılınmıştır.

Sahibi tarafından salınınca giden, sahibi dur deyince duran, dön deyince dönen; sahibi için yakaladığı avdan yemeyen av hayvanları, eğitilmiş hayvanlardır.

Keşşaf tefsirinin yazarı: *"Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz..."* âyetinin açıklamasıyla ilgili olarak der ki: "Herhangi bir konuda ilim sahibi olmak isteyen kimse o konudaki en yetkili ve en uzman kişiye başvurmalıdır. Uğrunda çok uzun yolculuk yapmak zorunda kalsa bile, o konunun inceliklerine dalabilen mütehassıslara müracaat etmelidir. Çünkü ehil olmayan birisinden bilgi alıp vakit kaybeden nice kimseler vardır ki, günlerini boşa geçirmişlerdir, o konunun uzmanıyla karşılaştıklarında dövünürler, parmaklarını ısırırlar..."

İşte bu avcı hayvanların **«sizin için yakaladıklarından da yeyin.»** Evet, bir kısmını; başka bir deyimle hiçbir şeyini yemediklerini yeyin. Çünkü bir parçasını yedikleri avı sizin için değil, kendileri için yakalamış sayılırlar. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Adiy b. Hâtem'e şöyle buyurmuştur: *"... Eğer senin avcı hayvanın, yakaladığı avdan yemişse, artık sen yeme. Çünkü onu kendisi için yakalamıştır."*(10) İslâm hukukçularının çoğu da aynı görüşü ileri sürerler.

«Ve (onları ava salarken) üzerlerine Allah'ın adını anın.» Av hayvanını salarken Allah'ın adını anmayı ihmal etmeyin... Ebû Sa'lebe der ki: "Ben Allah'ın Resulüne bir gün: "Ya Nebiyyallah dedim, bazen kitap ehlinin yanlarında bulunuyoruz, onların kaplarından yiyelim mi? Bazen de okumla veya eğitilmiş av köpeğimle, ya da eğitilmemiş köpeğimle avlanıyorum, bunların hangisi benim için caizdir, ne yapmam lâzım?" Bu sorularım üzerine Pey-

---

10- Buhari, Müslim, Ebû Davud ve hadis birkaç rivayetle Tirmizî tarafından nakledilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/25, gamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Sorduğun kitap ehli kaplarının durumu şudur: 'Eğer başkasını bulursanız, ondan yemeyin. Bulamazsanız, yıkayın ve ondan yeyin.' Avlanma durumlarına gelince: Allah'ın adını anarak okunla vurduğunu ye; Allah adını anıp saldığın eğitilmiş av köpeği tarafından yakalananı da ye; eğitilmemiş köpeğin tarafından yakalanan ve kesmesine yetiştiğin avı da ye."* (11)

«Allah'tan korkun.» Yasakları konusunda O'ndan sakının. **«Şüphesiz ki Allah, hesabı çok süratli olandır.'»** Hesabının gelişi çabuktur, ya da hesap görmeye başladığında hemen tamamlanır, en kısa zamanda gerçekleşir. Her iki açıklamaya göre de anlam şudur: Büyük, küçük her hususta hemen yakanıza yapışır, kurtulamazsınız.

Bu âyet indikten sonra Peygamberimiz (s.a.v.), kendilerinden yararlanılan köpeklerin beslenmesine izin vermiş, saldırgan köpeklerin ve zarar verip rahatsız eden şeylerin öldürülmesini emretmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim, çoban, av ve ziraat köpeği dışında evde köpek beslerse her gün sevabından bir miktar azalır."* (12) Bu yasaklamanın hikmeti, misafirlere saldırdığından; gelip-giden fakirleri korkuttuğundan olsa gerek. Ayrıca köpek beslemek kâfirlerin geleneklerindendir. Kâfirler, köpek bakımına çok önem verirler, onu çocukları gibi görürler. Çünkü aynı cinsten olanlar (yani nesil olanlar) arasında bir yakınlık ve alışkanlık meydana gelmektedir. Peygamberimiz buyuruyor ki: *"İçinde resim, köpek ve cenabet kimse bulunan eve melek girmez."* (13) Buradaki melekleden amaç, rahmet ve istiğfar melekleridir. Hayır ve şerleri kaydeden melekler ise mükellefiyet çağına gelenlerden bir an bile ayrılmazlar. Resimlerden amaç ise canlıların, yani ruh sahiplerinin resimleridir. Çünkü bu tip evler puthaneleri andırmaktadır. Köpek ise necistir, sakınılması gerekir.

5. «Bugün», şu hazır zamanda, ya da âyetin indiği gün **«size temiz ve güzel şeyler helâl kılındı.»** Temiz ve güzel şeyler salim fıtratların, kişilikli ve güzel ahlâklı kimselerin hoş karşıladığı ve çirkin görmediği şeylerdir. Ayrıca haram olduğuna herhangi bir şerî delil, kıyas ya da müctehid tarafından hükmedilmeyen şeyler de bu kısma girer. **«Kendilerine kitap verilenlerin»**, yahudi ve hristiyanların **«yemekleri»**; yiyecekleri ve kestikleri size helâl kı-

---

11- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesei tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/31.

12- Sahih olan bu hadisi Nesei *Kitabu's-Sayd*'de tahric etmiştir. Hadis sahihtir.Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/51.

13- Hadis, Buhari ve Müslim tarafından tahric edilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/808.

lınmıştır; yemeniz mümkündür.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, kendisine Arap Hristiyanların kestiklerinin durumu sorulmuş; o da "helâldir" cevabını vermiş. Bütün tabiîn kuşağı da aynı görüştedir. Hatta yahudi ve hristiyanın Allah'tan başka birisinin adını anarak kestiği; meselâ hristiyanın Hz. İsa'nın ismini zikrederek boğazladığı hayvanın etinin yenilebileceğini pek çok âlim ileri sürmüştür. Çünkü onların kestiğini helâl kılan yüce Allah, ne diyeceklerini gayet iyi bilir.

Hasan der ki: "Yahudi ve Hristiyanın Allah'tan başkasının adını anarak kestiğini bizzat görür, işitirsen yeme. Ancak o iş senin gıyabında yapılmışsa ye. Çünkü Allah onu sana helâl kılmıştır."

Kitap ehlinin yemekleri **«size helâl olduğu gibi, sizin yemekleriniz de onlara helâldir.»** Onları yedirip içirmede sizin için herhangi bir sakınca yoktur. Onlara gıda maddesi satmanız caizdir.

«Hür ve iffetli mü'min kadınlar ile, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar» size helâl kılınmıştır. Kitap ehlinden olanların harbî olmaları, durumu değiştirmez. İbn Abbas ise, harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenilemeyeceği görüşündedir.

Âyet, bir ikram ve ihsan konumunda olduğundan, özellikle *"hür ve iffetli"* olanlarla evlenilebileceğini ortaya koymuştur. Çünkü böylesi bir evlenme daha mükemmel ve daha üstündür. Dolayısıyla "en mükemmel"e dikkat çekilmiştir. Mü'min cariyeyle evlenebileceğine ilişkin herhangi bir ihtilaf yoksa da, *"hür kadınların"* tercih konusu olmaları gerektiğine de böylece işaret edilmiştir. Çünkü cariyeyle evlenmek çocuğun köleleştirilmesine sebep olur. Zira çocuğun "hür", veya "köle" olması, annesinin durumuna bağlıdır. Oysa kişi, kendi köleliğini arzulamadığı gibi, çocuğunun da köle olmasına sebep olmamalıdır.

«Namuslu olmanız,» iffeti terketmemeniz, **«zina yapmamanız,»** açıktan zinaya tevessül etmemeniz, **«gizli dost edinmemeniz»** gizli zina yapmamanız **«ve kendilerine mehirlerini vermeniz»** onları mehirsiz bırakmamanız **«şartıyla size helâldir.»** Âyette geçen *"Ehdan"* kelimesi *"Hıdn"*ın çoğuludur. Hıdn, zina yapmak için gizlice edinilen erkek veya kadın dost demektir. Şa'bi de zinayı iki kısma ayırır. Birincisi açıktan yapılan ve *"Sifah"* denilen zina. İkincisi *"Hıdn"* yani gizli dost edinmek sûretiyle gizlice yapılan zina. Yüce Allah her iki kısmı da bu âyetle yasaklamış, haram kılmıştır.

«Kim dini inkâr ederse» İslâm şeriatını benimsemeye ve kabullenmeye yanaşmazsa **«şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider».** Onları yapmamış gibi olur, yaptığı iyilikler boşa gider **«ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır.»** Ateşe sürüklendiği için yakınan, dövünen ve zarar edenlerden olacaktır. O gün, kocası müslüman olan kitap ehli kadına, kocasının İslâmlığı herhangi bir yarar sağlamayacağı gibi; eşi kitap ehli olan müslüman erkeğe de eşinin küfrü herhangi bir zarar vermeyecektir.

Bil ki, küfür çirkinlik ve rezâletlerin en kötüsü olduğu gibi iman da güzelliklerin doruk noktasıdır. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: *"Allah, Adn Cennetini yarattığı zaman, içinde de hiçbir gözün görmeyip, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin aklına bile getiremediği şeyler yerleştirmiş ve ona 'şimdi konuş' demiş. Bunun üzerine Adn Cenneti üç defa: 'Mü'minler muhakkak kurtuluşa ermişlerdir' demiştir."*[14]

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ
اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى
اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعٖيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ
وَاَيْدٖيكُمْ مِنْهُۜ مَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ
يُرٖيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

---

[14] Hadis'i Taberani el-Kebîr'inde İbn Abbas'tan tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/34.

(٦) وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذ۪ي وَاثَقَكُمْ
بِه۪ٓ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ (٧)

6. Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın. Başlarınızı meshedin. Ayaklarınızı topuklarla beraber yıkayın. Eğer cünüp iseniz temizlenin. Eğer hastaysanız, yahut yolculukta bulunuyorsanız veyahut herhangi biriniz abdest bozma yerinden gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve su da bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm yapın. Yüzlerinizi ve ellerinizi toprakla meshedin. Allah size bir zorluk çıkarmayı dilemez. Fakat O, temizlenmenizi ve üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

7. Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve :"İşittik, itaat ettik" dediğinizde sizden aldığı ve onunla sizi bağladığı ahdini, hatırlayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah göğüslerin özünü çok iyi bilir.

6. «Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman», namaz kılmak istediğiniz zaman... Burada abdesti olmayan mü'minlere seslenildiği anlaşılmaktadır. Çünkü namaza kalkınca abdest almak, abdestli-abdestsiz herkes için değil, sadece abdesti olmayanlar için şarttır. İşte ey abdesti olmayan mü'minler! Namaza kalktığınız zaman **«yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın.»** Yıkamak, yıkanması gereken yer üzerinden suyu akıtmak demektir. Yüz ise insanın kafa bölgesindeki ön cephesidir. Uzunluğu saçların bitiminden çenenin altına; genişliği bir kulak memesinden öteki kulak memesine kadar devam eder. Yüz bölgesinin sınırları şeriatte böyle belirtilir. Bu yüzden abdest alırken bu bölgenin tamamı yıkanmalıdır. Âlimlerin çoğunluğu "dirseklerin" de, yıkanması zorunlu olan bölgenin içinde yeraldığı görüşündedirler. Dirsek, kolun arka noktasıdır. Üzerine dayanıldığı için Arapça da "dayanak" anlamında *"mirfak"* olarak adlandırılır. Âyette de bu kelimenin çoğulu olan "merâfık" kullanılmıştır.

«Başlarınızı meshedin.» Mesh, el sürmek demektir. Ebû Hanife'ye göre meshedilmesi zorunlu olan miktar başın dörtte biridir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) başının ön kısmını meshederdi ki, bu kısım başın dörtte birine tekabül eder. Bilindiği gibi baş, ön kısım, arka (ense) kısmı ve iki yan taraflar olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

«Ayaklarınızı topuklarla beraber yıkayın.» buradaki "ayaklarınızı" anlamına gelen *"ercüleküm"* kelimesi, gramer bakımından "yüzleriniz" anlamındaki *"vücûheküm"* kelimesine matuftur. Yani yüzlerinizi yıkadığınız gibi, ayaklarınızı da yıkayın. Nitekim peygamberimizin açık ve yaygın uygulaması, sahabenin tatbikatı ve müctehid imamların görüşleri de bunu desteklemektedir. Ayrıca yıkanacak bölgenin sınırlandırılarak net bir biçimde belirtilmesi de bu görüşü teyid etmektedir. Zaten meshetme olayında sınır belirleme söz konusu olmaz. Sınırlandırma yıkanacak şeyler için mümkün olabilir.

Öte yandan abdest için bu dört organın tahsis edilmesinin sebebi ve hikmeti şu olabilir: Hz. Âdem yüzüyle yasak ağaca yönelip eliyle meyvesini alınca; ayağıyla ona doğru yürüyüp ona dokundurduğu elini başının üstüne koyunca, sanki günahlarına keffaret olsun diye yüce Allah Âdem (a.s.)'e bu dört organı yıkamasını emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"...Kul yüzünü yıkayınca günahları göz kapaklarının altından çıkar gider."* (15)

Denmiştir ki, Allahü Teâlâ diğer ümmetler arasından Ümmet-i Muhammed'in farklı özellik ve nişanlara sahib olması için söz konusu abdest organlarını yıkamayı sâdece onlara tahsis etmiştir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Onlar kıyamet günü abdestden dolayı farklı özellik ve alâmete sahip, yüzleri pırıl pırıl bir halde gelirler. Ben ise onlardan önce havzın başında bulunurum."* (16) Bilindiği gibi Peygamber (s.a.v.), Fetih günü beş vakit namazı tek abdestle kıldı. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Rasûlü! Daha önce hiç yapmadığın bir şeyi bugün yaptın?" dedi. Peygamber

---

15- Bu, Nesei ve Mâlik'in (Muvatta'da) tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Hadis şöyle başlamaktadır: *"Kul abdestini alıp ağzını su ile çalkalayınca günahları ağzından çıkar, gider"* .... Tüm abdest organları böyle sayılır. Bu arada da şöyle demiştir: *"... yüzünü de yıkayınca günahları göz kapaklarının altından çıkar gider..."* Bkz. Câmiu'l-Usûl, 9/375.

16- Bu hadisi Ebû Davud şu ifadelerle tahric eder: *"Benim ümmetim kıyamet gününde yüzleri parlak, elleri ve ayakları sekili olarak haşrolunacaklardır. Herkes gücünün yettiği kadar bu parlaklığı artırsın."* Müslim ve Buharî'nin de buna benzer rivayetleri vardır.

(s.a.v.) dedi ki: *"Bile bile yaptım ey Ömer."* (17) Yani, her namaz için yeni abdest almak gerekmez. Abdest bozulmadıkça aynı abdestle birkaç namaz kılınabilir. Ancak, her farz için yeni abdest almak, güzel bir davranıştır. Abdest yenilemenin kişinin iç dünyasını da olumlu etkilediği, aydınlatıp nurlandırdığı açık bir gerçektir. Hatta Allah'ın bir kısım salih kullarının, gıybet, yalan ve öfke gibi durumlarda bile abdest tazeledikleri nakledilir. Kuşkusuz abdest nefis ve şeytanın karanlıklarını dağıtan bir nurdur.

Öte yandan, abdestten sonra iki rekât namaz kılmak sünnettir. Rivayet edildiğine göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Bilâl'e şöyle demiştir: *"Bilâl! Söyle bana, sen İslâm'da kabul olunması en çok umulan ne amel yaptın? Çünkü ben Cennette iken önümde senin ayak seslerini işittim."* Bunun üzerine Bilâl şu cevabı vermiştir." Bana göre yaptığım en değerli amel, gece veya gündüz abdest aldığım zaman, ardından kılabildiğim namazdır. (18)

«Eğer cünüp iseniz temizlenin», gusül (boy) abdestinizi alın, yıkanın. Ancak bu temizleme, vücudun bütün dış kısmını yıkamakla gerçekleşebilir. Hatta tırnakların altında hamur artığı bulunsa, suya engel olduğu için, gusül geçersizdir. Ancak suyun ulaşması çok zor olan gözün içi gibi bölgeler bunun dışındadır. Burun içi ve ağız içi gibi yerler ise, hem yıkanmaları zor olmadığından, hem de buraları yıkamak herhangi bir zarar vermediğinden, yıkanmaları gereken yerlerdir.

Temizlenme ve yıkanmanın hem bedenî, hem de dinî pek çok yararları vardır: Her şeyden önce bu, gusletmeyen kâfirlere bir muhalefettir. Bir kısım hastalıklara sebep olan alçak psikolojik dürtüler bununla giderilir. Şehvet duyguları teskin edilir.

Bedaius-Sanai fî Ahkami'ş-Şerâi' adlı eserde, neden bütün vücudun sidik ve dışkının çıkmasından dolayı değil de, meninin çıkmasından dolayı yıkanmasının gerektiğine ilişkin olarak şu hikmetler anlatılır:

1- Meninin inmesine sebep olan cinsel ilişki, etkisini bütün vücutta gösteren bir lezzet ve nimettir. Dolayısıyla bu nimete karşı yapılacak şükür, ancak bütün vücudun yıkanmasıyla gerçekleşebilir. Oysa sidik ve dışkının çıkışında böyle bir genel etkilenme söz konusu değildir.

17- Hadisi Müslim ve diğer Sünen sahipleri Burayde hadisinden tahric ederler. Ayrıca Bkz. *Cemu'l-Fevaid*, 1/62.

18- Tirmizî *Sünen*'inde yaklaşık bu lafızlarla tahric eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/576 ve *el-Fethû'l-Kebîr*, 3/391.

2- Cünüplük tüm vücudu kuşatır. Çünkü cünüplüğe sebep olan cinsel ilişki, tüm bedenî gücün kullanılmasıyla gerçekleşir. Hatta çok cinsel ilişkide bulunanın güçsüzleştiği; cinsel ilişkiden uzak kalanın güçlendiği bilinen bir gerçektir. Şu halde cünüplük, imkânlar oranında içi ve dışıyla tüm vücudu kapsar. Oysa abdestsizlik öyle değildir. Bunun etki alanı yüzeysel ve dardır. Çünkü abdestsizliğe sebep olan başlıca faktör, yeme ve içme olayıdır. Yeme ve içme ise bütün vücutta değil, belli bazı organlarla gerçekleşir. Bu yüzden abdestte tüm vücut değil, bazı dış organlar yıkanır.

3- Abdest, ilâhî bir görev olan namaz kılmak ve yüce Allah'ın huzuruna çıkmak için gerekli olan bir yükümlülüktür. İşte daha mükemmel bir görev yapmış olmak için, namaz kılacak olan kişi, en temiz ve en güzel bir durumda bulunmalıdır. En mükemmel temizlik de bütün vücudun yıkanmasıyla mümkündür. Hatta mümkün olursa, abdestte bile tüm vücudun yıkanması daha güzel olur. Ancak sık sık tekrarlandığından dolayı burada kirlenmeleri en çok muhtemel olan organlar yıkanır. Gerçekten abdest organları en çok kirlenen ve en fazla gözlenen organlardır. Zorluk ve meşakkati ortadan kaldırmak ve kolaylığı sağlamak amacıyla yüce Allah'tan bir lütuf olarak, bütün bedenin yıkanması yerine geçmek üzere, bu organların yıkanması yeterli görülmüştür. Cenabetlik durumunda ise herhangi bir zorluk söz konusu değildir. Çünkü sık sık karşılaşılan bir olay değildir. Dolayısıyla bunda mükemmelin aranması tabiidir.

«Eğer hastaysanız,» ölüm tehlikesi olan, ya da su kullanımından dolayı uzun süre devam etmesinden korkulan bir hastalığa yakalandığınızda, **«yahut»** siz uzun ya da kısa bir **«yolculukta bulunuyorsanız veyahut herhangi biriniz abdest bozma yerinden gelmişse...»** Abdest bozma yeri demek rahatlamak için uygun olan yer demektir. Abdest bozma yeri olan helâdan gelmek, abdest bozmaktan gelmek demektir. Âdet olarak abdest bozmak isteyen bir kimse insanların gözünden kendisini gizlemek için helâya gider. **«Veya kadınlara dokunmuşsanız»**, cildiniz onların cildine değmişse, yani onlarla cinsel ilişkide bulunmuşsanız. Açık olarak ifade etmek müstehcen olacağından Kur'an'da bu tip kinayeler çok kullanılır. Bu ifadeler Kur'an'ın âdabını çok güzel yansıtır... **«Ve su da bulamamışsanız»**, suyu kullanabilecek imkândan yoksun iseniz... İşte bütün bu durumlarda **«temiz toprakla teyemmüm yapın.»** Yeryüzünden toprak ve ona benzer temiz bir şey alın ve onunla teyemmüm yapın. Yeryüzündeki toprağa doğrudan doğruya temiz denmesinin sebebi, bu özelliğe sahip olduğundandır. **«Yüzlerinizi ve ellerinizi toprakla meshedin.»** O temiz toprağı yüzünüze ve dirseklerinize kadar ellerinize sürün, meshedin.

Rivayet edildiğine göre peygamberimiz (s.a.v.) teyemmüm yapmış, her iki ellerini dirseklere kadar meshetmiştir. Öte yandan teyemmüm abdest yerine alındığından onun gibi değerlendirilir, abdest organları meshedilir... Gramer bakımından *"vücûhikûm"* kelimesinin başındaki "be" harfi zâittir. Bu durumda toplu halde cümlenin anlamı şu olur: İki elinizi toprağa vurduktan sonra ara vermeden hemen yüzünüze ve kollarınıza götürün.

«Allah size bir zorluk çıkarmayı dilemez.» Dini konularda sizi zor durumda bırakmak istemez. **«Fakat O, temizlenmenizi»**, günahları silen abdestle, günahlardan paklanmanızı **«ve üzerinize olan nimetini tamamlamak ister.»** Size bu kolaylıkları tanıyarak eksiksiz nimete kavuşturmak ister **«ki, şükredesiniz.»** Nimetinin şükrünü yerine getiresiniz...

Şüphesiz elbiselerin temizlenmesinden ve yüzeysel beden yıkanmasından gâye, kalbin temizliğini sağlamaktır. Kalb ise iç âlemin özüdür. Kalbin ahlâki kirlerden temizlenmesi çok önemlidir. Ancak dış temizliğin de, kalbi olumlu etkilediği, onu parlattığı bilinen bir gerçektir. İşte ey müslüman kardeşim, sen titiz bir abdest alıp dış temizliğine özen gösterdiğinde, kalbinde daha önce göremediğin bir huzur ve mutluluk hissedersin. Bunun sebebi, madde âlemiyle mânâ âlemi arasında esrarlı bir ilişkinin bulunmasıdır. Madde âleminin temsilcisi durumunda bulunan yüzeysel vücutla, mânâ âleminin bir parçası olan kalb arasında da böyle bir ilişki vardır. Kalbin marifeti organlara yansıdığı gibi, organların durumları da kalbi etkiler. Aynı şekilde madde âleminden olan organların hareketinden kalbe nice eserler yükselir. Bu yüzden madde âlemindeki bir takım bedensel hareketlerden ibaret olduğu halde, yüce Allah namaz kılmayı emretmiştir. Hatta Allah'ın Rasûlü namazı dünyanın bir parçası olarak değerlendirmiştir. Nitekim bir hadisde şöyle buyurmaktadır: *"Sizin dünyanızdan bana güzel koku, kadınlar ve gözbebeğim olan namaz sevdirildi."* (19) Kısacası, dış temizliğin içe de yansıması uzak bir ihtimal değildir.

19- Hadis, Ahmed *Müsned*'de, Neseî ve Hakîm tarafından Enes yoluyla tahric edilmiştir. Bkz. *el- Fethû'l-Kebir*, 2/68
Peygamber (s.a.v.)'in "Ben dünyanızdan güzel koku, kadınlar ...v.s.'yi seviyorum" demeyip, *"sizin dünyanızdan bana, güzel koku, kadınlar ... sevdirildi"* demesi, bu şeylerin insan fıtratına yerleştirildiğine, bunların sevgisiyle ve İslâm dininin fıtrat dini olduğuna işaret etmek içindir. Gerçekten İslâm'da fıtratla çelişen hükümler yoktur. *"Kadınlara, oğullara, kantar*

7. **«Allah'ın üzerinizdeki nimetini»** size verdiği İslâm nimetini hatırlayın. Böylece o nimeti size vereni düşünün ve O'na bol bol şükredin. **«ve: 'işittik ve itaat ettik' dediğinizde sizden aldığı ve onunla sizi bağladığı ahdini hatırlayın.»** Sizden kesin olarak aldığı sözü, sizden aldığı o kesin ahdi hatırlayın. Bu ahid, yüce Allah'ın, Peygambere genişlik, darlık, kolaylık ve zorluk anlarında destek vereceklerine ve uyacaklarına dair biat eden müslümanlardan aldığı ahittir.

«Allah'tan korkun» sakın verdiğiniz sözden dönmeyin. **«Çünkü Allah, göğüslerin özünü çok iyi bilir.»** Gönüllerde gizlenen her şeyden haberdardır. Gizli yapılanları bilip ona göre karşılık verdiği halde, açıktan yapılanlara ne dersiniz?

Şunu biliniz ki, yüce Allah'ın mü'minlere verdiği ilk nimet onları yokluk karanlıklarından kurtarıp varlık aydınlığına kavuşturmasıdır. Onları, güçlü, dini kabullenecek yapıda yaratmış, onlara dosdoğru yolu nasip etmiş; sonra onları *"işittik ve itaat ettik"* demeye muvaffak kılmıştır. Gerçekten Allah'ın tevfiki olmamış olsaydı "İşittik ve isyan ettik" de diyebilirlerdi. Nitekim isyankâr sapıklar böyle demişlerdir.

Abdurrahman b. Avf der ki: Biz dokuz veya sekiz, ya da yedi kişi Rasûlullah'ın yanındaydık. Bize: *"Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* dedi. Henüz yeni biat ettiğimizden "Ey Allah'ın Rasûlü, sana biat etmiştik" cevabını verdik. Bunun üzerine tekrar *"Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* dedi. Biz de elimizi uzatarak tekrar, "Sana biat etmiştik; sana daha neyin üzerine biat edelim Ya Rasûlallah" dedik. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü, şu hususlarda biat edin dedi: *"Allah'a kul olun, O'na ibadet edin. Hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Beş vakit namazınızı kılın. Gizli açık her durumda Allah'ın emirlerine uyun. İnsanlardan bir şey istemeyin."* Sonra Abdurrahman şöyle diyor: Bu emri dinleyen o gruptaki insanlardan öylelerini gördüm ki, kendisi süvari olduğu bir sırada elindeki değneği düşse yerde bulunan yanındaki arkadaşından eline uzatmasını istemez; aksine kendisi inip değneğini alırdı. (20)

---

kantar altın ve gümüşlere, besili atlara, hayvanlara ve ekinlere karşı duyulan aşırı istek insanlara süslü gösterildi" (Âl-i İmran: 14) âyetinde de belirtildiği gibi, kadına olan eğilim fıtrîdir. Ancak arzu ve isteklere köle olmak ayrı, fıtrat kanununa uymak ise ayrıdır. Bunlar birbirinden çok farklı şeylerdir.

20- Hadisi Müslim (Sahih'inde) Ebû Davud ve Neseî tarafından tahric edilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/254.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ
بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا
هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (٨)
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ
عَظٖيمٌ (٩) وَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُولٰٓئِكَ
اَصْحَابُ الْجَحٖيمِ (١٠) يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ
اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (١١)

8. Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan ve adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi, adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun; bu, takvaya daha yakındır. Allah'tan sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

9. Allah inananlara ve yararlı işler işleyenlere bağışlama ve büyük ecir olduğunu vaadetmiştir.

10. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar cehennemliktirler.

11. Ey inananlar, Allahın üzerinize olan nimetini hatırla-

yın. Hani bir topluluk size ellerini uzatmaya kalkışmıştı da Allah onların ellerine mani olmuştu. Allah'tan korkun. İnananlar yalnızca Allah'a tevekkül etsinler.

8. «Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan», emirlerine kulak veren ve onlara sarılan, onları uygulayan **«ve adaletle şahitlik eden kimseler olun.»** Onu ayaklar altında çiğnetmeyin. **«Bir topluluğa olan öfkeniz»** yani müşriklere olan şiddetli kızgınlığınız, **«sizi, adaletsizliğe sürüklemesin.»** Adaleti terketmenize ve size helâl olmayan şeyleri yapmanıza neden olup, onlara zulmetmenize sebep olmasın. **«Âdil olun; bu,»** yani adalet; emrolunduğunuz **«takvaya daha yakındır.»** Kâfirlere karşı bile adaletli olmamız emredildiğine göre, müslümanlara karşı nasıl davranmak gerektiği artık düşünülsün. **«Allah'tan sakının.»** Çünkü Allah korkusu inanmanın gereği ve ahiret yolculuğunun azığıdır. **«Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.»** Dolayısıyla her şeyin karşılığını eksiksiz verecektir.

9. «Allah inananlara ve» içinde adalet ve takvanın da bulunduğu **«yararlı işler işleyenlere»** günahlarından **«bağışlama ve»** iyiliklerine karşılık **«büyük ecir olduğunu vadetmiştir.»** Günahlarını affedeceğine ve onları cennete kavuşturacağına ilişkin söz vermiştir.

10. «İnkâr edenler ve» adalet ve takvayı emreden **«âyetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar cehennemliktirler.»** Orada sürekli olarak kalacaklardır. Kâfirlere yönelik olan bu tehdit, bir bakıma da mü'minleri sevindirmek içindir. Çünkü, gerçekten insan; düşmanının tehdit edilmesine sevinir.

11. «Ey inananlar! Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size ellerini uzatmaya kalkışmıştı da», size zarar vermeye, sizi öldürüp yok etmeye yeltenmişti de, **«Allah onların ellerine mâni olmuştu.»** Elle tecavüz etmek, öldürüp yok etmek anlamına geldiği gibi; dille tecavüz etmek de sövmek anlamına gelir.

Âyetin işaret ettiği olay şudur: (21) Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebû Bekir, Ömer ve Ali ile beraber Beni Kurayza'ya gidip, Amr b. Ümeyye'nin, müşrik zannederek yanlışlıkla öldürdüğü iki müslümanın diyetini istedi. Onlar da: "Olur ey Ebe'l-Kasım, otur, bir şeyler ye ve iç. Senin isteğini karşıla-

---

21- Bu olayı, Taberî, Kurtubî, Alûsî, *Bahru'l-Muhit* sahibi gibi müfessirler de naklederler.

yalım" dediler. Onu, üstü açık bir yerde oturtup öldürme plânı kurdular. Amr b. Cihaş büyük bir değirmen taşı alıp yukarıdan üzerine bırakmak istedi. Allah onun ellerini havada tutup, Cebrail'i Hz. Peygamber'e durumu bildirmek üzere indirdi. Sonra da Hz. Peygamber çıktı."

«Allah'tan korkun.» Nimetlerine karşı şükürsüzlük yapmayın; nimetlerinin hakkını gözetin. **«İnananlar yalnız Allah'a»**, başkasına değil, yalnız ve yalnız O'na **«tevekkül etsinler»**, güvensinler. Şüphesiz O, kendilerini her türlü iyiliğe kavuşturmaya ve onlardan tüm kötülükleri uzaklaştırmaya yeterlidir.

Ey aziz kardeşim, bil ki; tevekkül, her konuda Allah'a dayanmak demektir. Onun yeri ise kalbtir. Sebeplere başvurmak, kalbin hareketlerine aykırı değildir. Kul, her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğuna inandıktan sonra, bir takım zorluklarla karşılaşsa bile onun için problem değildir. Çünkü Allah'ın takdiri olmadan hiçbir şeyin olamayacağını bilir. Tevekkülün en doruk noktası kişinin kendisini yüce Allah'ın huzurunda, yıkayıcının elindeki ölü gibi hissetmesidir. Buna göre kişiyi ezelî kudret hareket ettirir. Evet, imanı güçlü olanın düşüncesi bundan ibarettir.

Bilindiği gibi Hz. İbrahim (a.s.) Nemrut ve kavminin hışmına uğrayıp ateşe atılınca Hz. Cebrail, havada onu karşılayıp herhangi bir ihtiyacı olup olmadığını sorar; bunun üzerine Hz. İbrahim'in cevabı şu olur: "Sana herhangi bir ihtiyacım yok." Sonra şunu ekler: *"Allah bana yeterlidir. O, ne güzel vekildir."*

Ayrıca Hz. Peygamber'in tevekkülünün özüne bak ki, yüce Allah her şeyden önce, müşrikleri, ondan ve ashabından uzaklaştırmış ve herhangi bir zarar vermelerine engel olmuştur. Kuşkusuz her şey Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir. O, kullarını dilediği şekilde imtihan eder. Bu yüzden kullara düşen, ferah ve sıkıntıda; darlık ve genişlikte O'na dayanmak, O'na güvenmektir.

Ebû Osman'dan rivayet edildiğine göre Hz. İsa (a.s.), dağın tepesinde namaz kılıyordu. İblis ona geldi ve : "Her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu iddia eden sensin, değil mi?" diye sordu. İsa da: "Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine İblis: "Haydi bakalım kendini bu dağdan at da; 'Allah'ın takdiri böyleymiş de' " deyince Hz. İsa der ki: "Ey lânetli, Allah, kulunu deneyebilir; ama kulun, Allah'ı deneme yetkisi yoktur." Şu halde kulun görevi Allah'a tevekkül etmek, O'na güvenmek ve nimetlerine karşı şükretmektir.

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ م۪يثَاقَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ
عَشَرَ نَق۪يبًاۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنّ۪ي مَعَكُمْۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ
الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُل۪ي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا
حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ م۪يثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ
وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةًۚ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِه۪ۙ وَ
نَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِه۪ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَٓائِنَةٍ مِنْهُمْ
اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَ
﴿١٣﴾ وَمِنَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰٓى اَخَذْنَا م۪يثَاقَهُمْ فَنَسُوا
حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِه۪ۖ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

12. Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. Onlardan oniki de başkan seçtik. Sonra Allah onlara şöyle dedi: "Ben şüphesiz sizinleyim. Eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır ve kendilerine yeterince yardım ederseniz, Allah'a güzel bir ödünç verirseniz, günahlarınızı bağışlarım ve sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur."

13. Sözlerini bozdukları için onlara lânet ettik. Sonra kalblerini katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirirler ve kendilerine belletilenin bir kısmını unuttular. İçlerinden çok az bir kısmı müstesna, onlardan sürekli olarak hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırma. Muhakkak ki Allah, iyilik yapanları sever.

14. "Biz Hristiyanız" diyenlerden de ahit almıştık. Onlar uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular. Bu yüzden onların aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık. Allah ileride ne yaptıklarını onlara haber verecektir.

12. «Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı.» Allah'a yemin olsun ki, yüce Allah yahudilerden kesin bir söz almıştı... **«Onlardan oniki de başkan seçtik.»** Bunlar, emredildikleri sözü yerine getirmelerini sağlayacaklardı. Bu ileri gelenler bir bakıma aralarında en bilgili olan kimseler idi. **«Sonra Allah onlara şöyle dedi: 'Ben şüphesiz sizinleyim.»** İlim ve yardımımla yanınızdayım. Söylediklerinizi işitiyorum. Yaptıklarınızı görüyorum. Sözün kısası, amellerinize göre size karşılık veririm. Sonra yüce Allah, tekrar yahudilere şöyle sesleniyor: **«Eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır»** tümüne iman eder **«ve kendilerine yeterince yardım ederseniz,»** onları güçlendirip desteklerseniz, sonra **«Allah'a güzel bir ödünç verirseniz,»** yani hayır yolunda infak edip; riyasız, minnetsiz, gösterişsiz, istekli ve ihlâslı olarak helâl malınızdan sadakalarda bulunursanız... Evet bu sayılanları yaparsanız **«günahlarınızı bağışlarım.»** Bu cümle, *"eğer namaz kılarsanız"* cümlesinin başında bulunan ve oradaki *"lâm"* dan anlaşılan gizli yeminin cevabıdır. Yani, yemin olsun ki, eğer namaz kılar ve şunları şunları yaparsanız günahlarınızı bağışlarım **«ve sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere»** cennet bahçelerine **«koyarım.»** Ağaçların ve evlerinin arasından dört ırmak akan cennetlere girdiririm.

«Bundan sonra sizden kim inkâr ederse,» kim peygamberleri yalanlarsa, yani yukarıdaki vaadlerden sonra kim peygamberleri inkâr ederse, **«şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.'»** Apaçık ve net olan orta yolu terketmiş, açık bir şekilde sapıklığa girmiş ve telâfisi mümkün olmayacak ve herhangi bir mazeret ileri sürülemeyecek bir hataya dalmış olur.

13. «Sözlerini bozdukları için» ; peygamberleri yalanlayıp onları öldürmek ve kitapları arkalarına atmak sûretiyle yahudiler, verdikleri sözü çiğnedikleri için... Buradaki *"Fe-bimâ"* cümlesinde yer alan *"mâ"*, gramer bakımından zâittir. Sözün kuvvetlendirilmesi ve iyice yerleştirilmesi için getirilmiştir... İşte yahudiler sözlerini bozdukları için **«onlara lânet ettik»**, rahmetimizden uzaklaştırdık, onları kovduk. **«Sonra kalblerini katılaştırdık.»** Âyetlerden ve korkutmalardan etkilenmeyecek şekilde kaskatı yaptık.

«Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirirler.» Bu, onların kalblerinin katılığını çok güzel bir şekilde dile getiren bir cümledir. Çünkü, gerçekten Allah'ın sözlerini değiştirmek ve O'na iftirada bulunmak kadar büyük bir katılık düşünülemez... Buradaki *"değiştirmek"*ten amaç, ya peygamber (s.a.v.)'in sıfatını değiştirmek veya kötüye yorumlamaktır. Bu konudaki açıklama daha önce Bakara sûresinde geçti. **«Ve kendilerine belletilenin bir kısmını»** nasiplerinin büyük bir bölümünü **«unuttular.»** Tevratı tahrif ederler. Kendilerine indirilen kısmete kavuşamazlar. İbn Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre: "Kişi bazen günah işlediği için, sahip olduğu bir kısım bilgileri unutur." Bu âyet de bu hususu pekiştirmektedir.

«İçlerinden çok az bir kısmı müstesna, onlardan sürekli olarak hainlik görürsün.» Hainlik ve kalleşlik yaptıklarına şahit olursun. Hainlik ve kalleşlik onların ve geçmiş atalarının değişmez niteliğidir. Ondan vazgeçmeleri, ya da örtbas etmeleri mümkün değildir. İşte sen de, hep hainlik ve kalleşlik yaptıklarını görürsün. Onlardan çok az bir bölümünün hainlik yapmadıklarına şahit olursun. Meselâ Abdullah b. Selâm ve benzerleri bu kısımdandır. **«Yine de sen onları affet ve aldırma.»** Pişmanlık gösterip iman ettikleri takdirde eski hatalarından dolayı onları sorgulama; eski yaptıklarına bakma. **«Muhakkak ki Allah, iyilik yapanları sever.»** Dolayısıyla sen de onları affederek iyilikte bulun. Hainlik yapan kâfiri affetmek bir iyilik olduğuna göre, kâfirden başkasını affetmek daha da güzel bir davranış olsa gerektir.

14. «'Biz Hristiyanız' diyenlerden de ahit almıştık.» Daha önce yahudilerden aldığımız gibi, Hristiyanlardan da söz almıştık. Burada, "Hristiyanlardan..." ifadesi yerine "*'biz Hristiyanız' diyenlerden...*" ifadesinin kullanılmasının sebebi, bu ismi onların kendi kendilerine verdiklerine işaret etmek içindir. Başka bir deyimle, yüce Allah onlara "Allah'ın yardımcıları" anlamında *"Nasara"* ismi vermemiş; onlar bu iddiada bulunarak kendilerine "Nasara" demişlerdir. Onlardan söz ve ahit alınmasından amaç ise İncil'de Hz. Muhammed'in niteliklerinden bahsedilmesi ve ona uyacaklarına ilişkin kendilerinden söz alınmış bulunulmasıdır. Oysa, **«onlar uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular.»** Nasiplerini terkettiler. Hiç hatırlamak istemediler. Kendilerine hatırlatılan inanma ve ona bağlı olarak iyilik yapma girişiminde bulunmadılar.

«Bu yüzden onların aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık.» Birbirleri hakkında kötü düşünecekler, kin besleyecekler ve hiçbir zaman birbirlerini sevmeyeceklerdir. Fitne ve kargaşa yakalarını bırakmayacaktır... **«Allah, ileride»** yani ahirette, **«ne yaptıklarını onlara haber verecektir.»** O gün onlara, siz şunları şunları yaptınız diyecektir. Bu, tıpkı birini tehdit ederken "ne yaptığını sana bildiririm" demek gibi; yüce Allah'ın, ceza ve azaba ilişkin korkunç bir tehdididir.

Buna göre, kitap ehli ahdi bozmak gibi, sürekli olarak yapageldikleri suçlarının karşılığını mutlaka göreceklerdir. Gelecek zaman edatı olan *"sevfe"*, bu tehdidi pekiştirmektedir. Hıristiyan grupların arasındaki düşmanlık kıyamete kadar devam edecektir. Nitekim başlıca üç gruba ayrılmışlardır:

a) Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ileri süren Nasturîler.

b) Mesih, annesi ve Allah diye üç ilâha inanan ve Allah'ın üçün üçüncüsü olduğunu iddia eden Melkanîler.

c) Mesih'in Allah olduğunu kabul eden Yakubîler...

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَث۪يرًا
مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍ قَدْ جَٓاءَكُمْ
مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُب۪ينٌ ﴿١٥﴾ يَهْد۪ي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ

رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

15. Ey kitap ehli! Şüphesiz size, kitaptan gizlediklerinizin birçoğunu açıklayan ve bir çoğunu da açıklama gereği duymayıp geçen peygamberimiz gelmiştir. Muhakkak ki size, Allah tarafından bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.

16. Allah onunla, rızâsına tabi olanları selâmet yollarına eriştirir. Onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları doğru yola iletir.

15. «Ey kitap ehli!» Ey yahudi ve hıristiyanlar!.. Buradaki kitaptan amaç Tevrat ve İncil'dir. **«Şüphesiz size»** gelen bizim peygamberimiz, durumun gerektirdiği ölçüde **«kitaptan gizlediklerinizin birçoğunu»**, Tevrat ve İncil'de bulunduğu halde sakladığınız pek çok gerçeği **«açıklayan»**; inandığınız ve uyduğunuz kitap olan Tevrat ve İncil'de yer aldığı halde gizlediğiniz Hz. Muhammed'in geleceğine ilişkin haberi ve İncilde Hz. İsa'nın onunla ilgili olarak verdiği müjdeyi açıklayan **«ve bir çoğunu da açıklama gereği duymayıp geçen peygamberimiz gelmiştir.»** Burada yüce Allah'ın, peygamber (s.a.v.)'i *"Peygamberimiz"* diyerek kendine bağlaması, onun şanını yüceltmek ve kendisine uyulması gerektiğine işaret etmek içindir.

Gizlediğiniz pek çok şeyi de ortaya çıkarmayan; daha fazla rezil olmamanız için onları görmezden gelen peygamberimiz gelmiştir.

«Muhakkak ki size, Allah tarafından bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.» Buradaki *"Nur"* ve *"Kitap"*tan amaç, Kur'an'dır. Çünkü Kur'an, şirk ve şüpheler üzerindeki karanlıkları aydınlatır, bilmedikleri konularda insanları bilgilendirir. Ya da apaçık mûcize olduğu için ona *"Nur"* denmiştir. Bir başka görüşe göre de Nur'dan amaç Hz. Peygamber (s.a.v.) ; Kitap'tan amaç da Kur'an'dır.

16. «Allah onunla», yani Nur ve Kitap'la... Buradaki zamirin tekil olarak kullanılmasının sebebi, her ikisinden de aynı amacın kasdedilmesidir: Halkı Hakka çağırmak... Zaten birisi Allah'ın peygamberi; ötekisi de O'nun mûcizesi ve çağrısının açıklanmasıdır. İşte yüce Allah, bunlarla, **«rızâsına tabi olanları»**, Allah'a inanarak hoşnutluğunu kazanmak isteyenleri **«selâmet yollarına eriştirir.»** Azap ve cezadan kurtulma ve uzaklaşma yollarına kavuşturur. **«Onları izniyle»**, yani iradesi ve tevfikiyle **«karanlıklardan»**, küfür ve sapıklık karanlıklarından **«aydınlığa»**, iman aydınlığına **«çıkarır.»** İman'a *"Nur"* yani aydınlık adı verilmesinin sebebi şudur: İnsan, iman ettiği zaman, bu iman sayesinde kurtuluş yollarını net bir şekilde görür, onu ister ve tehlikeli yollardan uzaklaşır. Her iki yolu da iman sayesinde aydınlık bir biçimde görür. Bu yüzden imana "Nur", yani aydınlık denmiştir. **«ve onları doğru yola iletir.»** Allah'a en yakın olan yola ulaştırır.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا
اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَس۪يحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ
اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَس۪يحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَم۪يعاًۜ
وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى
نَحْنُ اَبْنَٓاؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُ۬هُۜ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْۜ
بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۘ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ

(١٨) يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ
عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا جَٓاءَنَا مِنْ بَشٖيرٍ وَلَا نَذٖيرٍ فَقَدْ
جَٓاءَكُمْ بَشٖيرٌ وَنَذٖيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ (١٩)

17. "Şüphesiz ki Allah, ancak Meryemoğlu İsa Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. De ki: "Öyleyse Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'i, anasını ve bütün yeryüzündekileri helâk etmek istese, O'na kim engel olabilir?" Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir. O, dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir.

18. Yahudiler ve Hristiyanlar: "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız" dediler. Onlara de ki: "O halde niçin günahınızdan dolayı size azap ediyor? Hayır, siz de Allah'ın yarattığı birer insansınız." Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş sadece O'nadır.

19. Ey kitap ehli! "Bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi" demeyesiniz diye peygamberlerin arasının kesildiği bir devirde, size gerçekleri açıklayan Peygamberimiz geldi. İşte size müjdeci ve uyarıcı geldi. Allah, her şeye kadirdir.

17. «'Şüphesiz ki Allah, ancak Meryemoğlu İsa Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır.» Bu âyet Necran hıristiyanları hakkında inmiştir. Bunlar, hıristiyanların Yakubî grubundan olup yüce Allah'ın belirli bir insan vücuduna veya ruhuna yerleşebileceğini ileri sürenlerdir.

Ey Muhammed, onları susturmak ve aciz durumda bırakmak için : **«De ki:»** Eğer durum iddia ettiğiniz gibiyse, şu halde: **«'Öyleyse Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'i, anasını ve bütün yeryüzündekileri helâk etmek istese, O'na kim engel olabilir?'»** Kim karşı çıkabilir? Hiç kimse olamaz. Allah'ın kudret ve iradesinin önüne kim çıkabilir?

Bu cümle, iddîalarının çürüklüğünü ispatlamakta ve Hz. İsa'nın yaratılmış bir insan olduğunu, diğer varlıklar gibi geçici bir hayata sahip bulunduğunu vurgulamaktadır. Şu halde bu özellikte olan birisinin ilâh olması düşünülemez. Ne kendisinin, ne de başkasının yok olmasına engel olmayan birisi ilâh olabilir mi?

Buradaki helâk'tan amaç, yok etmek, canını almaktır.

«Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir.» Evrenin iki kutbu arasında ne varsa, O'nundur. Buna göre göklerdeki meleklerin; yerin ve denizlerin derinliklerindeki yaratıkların mülkiyeti sadece Allah'a aittir. Kısacası yaratıkların tümü O'nun mülküdür ve O, her şeyde mutlak tasarruf yetkisine sahiptir. Yaratma, yok etme, diriltme ve öldürme yalnızca O'nun elindedir. Tüm bunlar, yüce Allah'ın biricik ilâh olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla **«O, dilediğini yaratır.»** Dilediğini dilediği şekilde yaratma yetkisine sahiptir. Bazı şeyleri herhangi bir asıl olmaksızın yaratır. Meselâ, yeri ve gökleri herhangi bir şeyden değil de direkt olarak yaratmıştır. Bazı şeyleri de başka bir kaynaktan meydana getirir. Meselâ; nice hayvanları ve insanları bu şekilde vücuda getirmiştir. Kimi insanları sadece bir erkekten yaratmıştır: Havva'nın yaratılışı gibi. Yahut da bir dişiden yaratmıştır. İsa (a.s.)'ın yaratılışı gibi. Kimisini de hem erkek, hem de dişiden yaratmıştır: Diğer insanlar gibi...**«Allah, her şeye kadirdir.»** Bu, sona eklenmiş bir ara cümlesidir. Kendinden evvelki gerçekleri ispatlamaktadır. Yani , hiçbir şey Allah'ı aciz bırakamaz demektir.

Ubâde b. Sâmit'ten nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın tek ilâh olduğuna tanıklık yapıp O'na ortak koşmayan, Muhammed (s.a.v.)'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanan, İsa (a.s.)'nın da O'nun kulu ve elçisi, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğuna iman eden, cennet ve cehennemin gerçek olduğunu kabul eden kimseyi yüce Allah bu inancından dolayı yaptığı amele göre cennete girdirecektir."* (22)

Haris el-Eş'ari'den nakledilen bir rivayette de Allah'ın Rasûl'ü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz, Allah Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'ya beş*

22- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî nakletmiştir. Müslim'den nakledilen başka bir rivayet de şöyledir: "... *Allah onu dilediği sekiz cennet kapısından birinden girdirecektir.*" Bkz. İbn Esir, *Câmiu'l-Usûl*, 9/355.

emir içeren bir vahiy gönderip, onları uygulamasını ve uygulamaları için de İsrailoğullarına açıklamasını istedi. Yahya bunları duyurmakta gecikince, İsa (a.s.) onun yanına vardı ve dedi ki: 'Allah, uygulaman ve uygulamaları için İsrailoğullarına duyurman amacıyla sana beş emir göndermiştir. Ya sen duyur veya ben duyurayım.' Bunun üzerine Yahya şu cevabı verdi: 'Yapma kardeşim, korkarım ki benden evvel bunları açıklarsan mahvolurum, azaba uğratılırım.' Sonra İsrailoğullarını Beytü'l-Makdis'e topladı. Cami tıkabasa doldu. Herkes yerine oturunca onlara şöyle seslendi: 'Allah bana beş emir gönderip uygulamamı ve uygulamaları için İsrailoğullarına duyurmamı istedi:

Birincisi: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın. Allah'a ortak koşanın durumu neye benzer biliyor musunuz? Anlatayım: Adamın biri en değerli mallarıyla altın ve gümüşüyle bir köle satın alır, sonra onu bir yere bırakıp çalışmasını ve çalıştığının karşılığını kendisine getirmesini emreder. Köle de çalışır, çalışır ve kazandıklarını tutup-efendisine değil de- başkasına götürür. Hanginiz kölesinin böyle yapmasına göz yumar. İşte, sizi yaratan ve sizi rızıklandıran Allah'a sakın hiçbir şeyi ortak koşmayın.

İkincisi: Namaz kılarken sağa-sola bakmayınız. Çünkü Allah, yüzünü kıbleden çevirmediği sürece, namaz kılan kulunun yüzüne bakar, onu karşılar.

Üçüncüsü: Oruç tutunuz. Size örnek vereyim: Bir topluluk içinde elinde güzel koku bulunan bir adam düşünün. Herkes o güzel kokudan yararlanmak ister, değil mi? İşte Oruç, Allah katında o güzel kokudan da daha hoştur.

Dördüncüsü: Sadakalarınızı ve zekâtlarınızı veriniz. Bununla ilgili bir misâl vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: Düşmana esir düşen bir adam düşünün. Ellerini arkasına bağlamışlar, boynunu vurmak için ileri sürüyorlar. Tam o sırada diyor ki: Size fidye versem, beni serbest bırakır mısınız? Sonra, büyük-küçük ne varsa her şeyini verir ve kendisini kurtarır.

Beşincisi: Allah'ı çokça anınız. Bu durum da şuna benzer: Adamın biri âniden düşman saldırısına uğrar ve kendisini korumak için bir kale bulur, kendisini içine atar ve sığınır. İşte kul, en büyük düşman olan şeytanın şerrinden ancak, Allah'ı çokca anmak sûretiyle kurtulabilir.(23)

23- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Neseî, İbn Hibban ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. Süyuti; *el-Fethü'l-Kebir*, 1/325.

18. «Yahudiler ve Hristiyanlar: 'Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız' dediler.» Yahudi ve hıristiyanlar, övünerek kendilerine bu gözle baktılar. Bizim Allah ile olan ilişkimiz, tıpkı baba-oğul ilişkisidir. Bize kendi oğulları gözüyle bakmaktadır. Bizim O'na olan sevgimiz de, tıpkı babamıza duyduğumuz sevgi gibidir. Baba bazen çocuklarına kızar; bazen de onları sevgiyle kucaklar... İşte bu anlayışta olan bu insanlar, yüce Allah katında özel bir yerleri olduğunu iddia ediyor ve herkesten üstün olduklarını ileri sürüyorlardı. Bunun üzerine iddialarını çürütmek ve onları susturmak amacıyla yüce Allah şöyle buyurdu:

«Onlara de ki: 'O halde niçin günahınızdan dolayı size azap ediyor?» Eğer dedikleriniz doğruysa, sizi niçin azaplandırsın? Oysa bizzat kendi ağzınızla, ahirette geçici bir süre azaplandırılacağınızı itiraf ediyorsunuz. Söyledikleriniz doğru olsaydı, başınıza bunca şeyler gelmeyecekti. Ama hayır, durum iddia ettiğiniz gibi değildir. **«Hayır, siz de Allah'ın yarattığı birer insansınız.'»** Özel bir konumunuz yoktur. Siz de yaratık türlerinden birisiniz. Herhangi bir özel üstünlüğünüz yoktur.

«Allah dilediğini bağışlar,» yaratıklarından istediğini affeder ki bunlar Allah'a ve Peygamber'ine inananlardır; **«dilediğine azap eder.»** İstediği yaratığı da cezalandırır. Bu grupta olanlar da Allah'a ve Peygamberleri'ne iman etmeyenlerdir. **«Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir.»** Her şeyin sahibi Allah'tır ve herkes O'na kulluk yapmakla yükümlüdür. Peki, bu durumda yahudi ve hıristiyanların ileri sürdükleri saçmalıkların bir değeri kalır mı? **«Dönüş sadece O'nadır.»** Böylece ahirette hem iyilik yapanların, hem de kötülük işleyenlerin yaptıklarına uygun bir karşılık verecektir.

Ayrıca şunu belirtelim ki, "Sevgi" kuru bir iddia değildir. Aksine sevginin birtakım belirtileri olmalıdır. Bakın, şâir ne güzel söylemiş:

Bir yandan Allah'ı sevdiğini söylüyorsun; öte yandan O'na isyan ediyorsun...
Yemin olsun ki, bu, çok çirkin bir davranıştır.
Eğer sevginde samimi olsaydın O'na itaat ederdin.
Çünkü, seven, sevgilisinin isteklerine uyar, emirlerini dinler...

Şüphesiz yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği şeriata aykırı en ufak bir davranışta bulunanı sevmez. Allah'ın sevdiği kimseler, emirlerinin gereğini yapanlardır. Bu konuda herhangi bir ırk ve renk farkı yoktur. İnsanları Allah katında birbirinden farklı kılan, ilim ve amelleridir. Bu farklılık da ahiret yurdunda somutlaşacaktır. Çünkü orası karşılık görme yeridir. Şu halde, durumunu ve dönüş yerini düşünerek vakit kaybetmeden zühd ve takvaya yönelen kimseye ne mutlu!...

19. «Ey kitap ehli! 'Bize müjdeci ve uyarıcı» cennetle müjdeleyip, cehennemle korkutucu kimse **«gelmedi' demeyesiniz»**, dolayısıyla dini konulardaki ihmallerinize bir bahane uydurmayasınız, "geçmiş şeriatlar silindi, söndü ve onlarla ilgili bilgiler gelmez oldu" gibi iddialarda bulunmayasınız **«diye peygamberlerin arasının kesildiği bir devirde, size gerçekleri açıklayan»** yasaları ve hükümleri beyan eden **«Peygamberimiz geldi»** ; peygamber gönderilmesine ve vahye ara verildiği bir dönemden sonra size şeriatı izah eden Hz. Muhammed (s.a.v.) geldi...

Bu ara döneme, "uyuşukluk, zayıflık meydana gelmesi, âdet haline gelen bir şeyin kesilmesi" anlamında *"Fetret"* denilmesinin sebebi, ilgili dönemde sözkonusu yasalarla amel edilmesinin aksaması ve bu konuda bir uyuşukluğun baş göstermesidir. Nitekim, Hz. İsa dönemine kadar hep peşpeşe gelen peygamberler, artık Hz. İsa'dan sonra uzun süre gönderilmemişlerdir. Bu yüzden vahiy kesintiye uğramış ve araya uzunca bir mesafe girmiştir. Peygamberimiz de bu kesintiden sonra gönderilmiştir.

«İşte size müjdeci ve uyarıcı geldi.» Artık hiçbir bahane ileri süremezsiniz! Size müjdeci ve uyarıcı geldi; hem de "en büyük müjdeci" ve "en büyük uyarıcı..." Kuşkusuz bu, onlara ilâhi bir şamardır; büyük bir minnettir... Çünkü vahyin eserinin silindiği ve aydınlanmaya çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemde yüce Allah onlara göndermiştir. **«Allah her şeye kadirdir.»** Şu halde peygamber göndermeye de gücü yeter. Nitekim, Vahyin uzun süre kesilmesi dolayısıyla insanların çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde, Hz. Muhammed'i Peygamber olarak göndermiştir. Böylece, büyük bir nimete kavuşan ve kendilerine rahmet kapısı açılan insanların herhangi bir bahanesi kalmamıştır; bu ilâhi hüccet kendilerini bağlamaktadır. Artık yarın: "Bizi gafletten uyandıracak kimse gelmedi" gibi bahanelerin arkasına sığınamayacaklardır.

Âlimler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Fil yılı, Rebiulevvel ayının onuncu günü bir pazartesi gecesi Mekke'de doğduğu konusunda görüş birliğindedirler... Kâinat onun pâk ve nezih vücuduyla şereflenince, insanların gönülleri aydınlandı, nurlandı. Allah onları Hz. Peygamber aracılığıyla doğruya yöneltti. Basiret sahibi olanlar doğruyu buldu; kör olanlar ise körlük, küfür ve sapıklık içinde yuvarlanmaya devam ettiler.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ جَعَلَ ف۪يكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكاًۗ وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ
يُؤْتِ اَحَداً مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ
الَّت۪ي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ
﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ ف۪يهَا قَوْماً جَبَّار۪ينَۗ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا
حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذ۪ينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى
اللّٰهِ فَتَوَكَّلُٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ
نَدْخُلَهَٓا اَبَداً مَا دَامُوا ف۪يهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا
هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْس۪ي وَاَخ۪ي
فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا

مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْاَرْضِ فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

20. Musa, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O, içinizden peygamberler çıkardı. Sizi hükümdarlar yaptı. Ve âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.

21. Ey kavmim! Allah'ın size takdir ettiği mukaddes yere girin. Geriye dönmeyin, yoksa hüsrana uğrarsınız."

22. Onlar da : "Ey Musa! Orada zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa, şüphesiz biz de gireriz" dediler.

23. Allah'tan korkan ve Allah'ın kendilerine nimetini verdiği kimselerden, iki adam şöyle dedi: "O zorbaların üzerlerine kapıdan yürüyün. Oradan girerseniz şüphesiz galip gelirsiniz. Eğer mü'min iseniz, sadece Allah'a tevekkül edin."

24. Kavmi ona: "Ey Musa! Onlar orada oldukça biz ebediyen oraya girmeyiz. Sen ve rabbin gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız" dediler.

25. Musa: "Ey Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Artık bizimle bu fasık kavmin arasını ayır" dedi.

26. Allah, (Musa'ya) şöyle dedi: "Kırk sene o mukaddes yer, onlara haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. O fâsık kavim için üzülme."

20. Ey Muhammed! Hz. Musa'nın İsrailoğullarına öğütlerde bulunurken olup bitenleri kitap ehline şu şekilde hatırlat: «**Musa, kavmine şöyle demişti: 'Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın**», unutmayın. «**O, içinizden**» yani sizin yakın akrabalarınızdan «**peygamberler çıkardı.**» Sizi o peygamberler aracılığıyla doğruya yöneltti; sizi onurlandırdı. Sizden çıkardığı kadar, başka bir milletten bu kadar peygamber çıkarmadı. Böylece içinizden pekçok şanlı kişilikler çıkınca, siz de şereflendiniz; peygamberlik sayesinde büyük bir prestij kazandınız. Ayrıca **«sizi hükümdarlar yaptı.»** Aranızdan pekçok hükümdar yetiştirdi. Sizin milletinizden pekçok peygamber çıkardığı gibi; bir o kadar da hükümdar yaptı...

Süddî, âyetin bu kısmını şu şekilde açıklamıştır: "... Yani, siz Firavun'un baskısı altında Kıptîlerin elinde birer köle iken, sizleri özgürlüğe kavuşturdu."

İbn Abbas'ın bu konudaki açıklaması ise şöyledir: "... Size pekçok hizmetçi ve köle nasibetti." Nitekim ilk defa hizmetçi edinenler onlardır; onlardan önce kimse hizmetçi tutmamıştır...

Bir kısım insanların tanımına göre ise: "Beraber yaşadığı bir eşe, sığınacağı bir eve, kendisine hizmet edecek bir hizmetçiye sahip olan herkes, kendi çapında bir hükümdar sayılır..."

Öte yandan **«âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.»** Düşmanlarınızı denizde boğdu, bulutları üzerinizde gölgelik yaptı; size kudret helvası ile bıldırcın indirdi ve daha pek çok olağanüstü nimetlerle sizi nimetlendirdi. Şüphesiz buradaki *"âlemlerden"* amaç, kendi dönemlerine kadar gelip geçen milletlerdir...

21. «Ey kavmim! Allah'ın sizin için takdir ettiği» Levh-i Mahfuz'da size -iman edip itaat etmeniz şartıyle- ikametgâh olarak belirlediği **«mukaddes yere»** peygamberler ve mü'minler diyarı olan Beytü'l-Mukaddes'e **«girin»**, oraya yerleşin. Zorbalardan korkarak **«geriye dönmeyin»**, oradan tekrar çıkmayın, **«yoksa»** iki dünya mutluluğunu ve sevabını kaybederek **«hüsrana uğrarsınız.'»** Zarar edersiniz...

22. «Onlar da: 'Ey Musa! Orada zorba bir kavim,» karşı koyulamıyacak bir topluluk **«vardır.»** Zorba: İnsanlara zulmeden ve kendi istekleri doğrultusunda onları zorla çalıştıran kimse demektir. Nitekim, nakib olarak adlandırılan vekiller, durumu incelemek üzere çıktıklarında zorbaların şehrine uğramışlar; geri döndüklerinde gördükleri enteresan durumları Hz. Musa'ya anlatmışlar; zorbaların gücünden, kuvvetinden ve aşırı uzun boylarından söz etmişler. Bunun üzerine Hz. Musa onlara demiş ki: "Susun, bu durumu hiç kimseye anlatmayın, yoksa millet dağılacak, ümitsizliğe uğrayacaktır." Ancak onlardan Yuşa b. Nun ve Kâleb b. Yufenna adlarındaki iki kişi dışında, diğerleri, Hz. Musa'nın emrini dinlemeyip durumu kendi yakınlarına, amca çocuklarına anlatmışlar; dolayısıyle haber, İsrailoğulları arasında yayılmış. Bu yüzden demişler ki: Orada zorba bir kavim vardır, onları oradan çıkarmaya bizim gücümüz yetmez. Dolayısıyla bizim herhangi bir müdahalemiz olmaksızın **«onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa, şüphesiz biz de gireriz' dediler.»** Ancak bu konuda bizim herhangi bir girişimimiz olamaz.!...

23. Düşmanlardan değil, **«Allah'tan korkan»**, emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınan **«ve Allah'ın kendilerine nimetini verdiği»**, sözlerinde duran ve vaadlerine bağlı kalan **«kimselerden»** kıldığı, Kâleb ve Yuşa adlarındaki **«iki adam şöyle dedi: 'O zorbaların üzerine kapıdan»**, Erîha denilen kendi giriş yerlerinden **«yürüyün»**, sahraya çıkmalarını engelleyin, yollarını tıkayın, savaşmalarına mani olun... **«Oradan girerseniz,»** onlar şehirdeyken giriş kapılarından hücum ederseniz **«şüphesiz galip gelirsiniz»**, savaşmaya ve çarpışmaya gerek kalmadan üstünlük sağlarsınız. Biz onları gördük, durumlarına şahit olduk. Her ne kadar cisimleri büyükse de kalpleri zayıftır. Siz onlardan korkmayınız. Dar noktalardan onlara saldırınız, onları köşeye sıkıştırınız; böylece ne kaçabilir ne de savaşabilirler... **«Eğer mü'min iseniz,»** Allah'a inanıyor ve sözünde durduğunu tasdik ediyorsanız **«sadece Allah'a tevekkül edin.'»** Sebeplere başvurduktan sonra yalnızca O'na dayanın; sakın, başvurduğunuz sebeplere güvenmeyin, çünkü onların böyle bir etkisi yoktur. Ayrıca O'na inanmak yalnızca O'na dayanmayı gerektirir.

24. İki adamın söylediklerine aldırış etmeyen ve ilk sözlerinde ısrarlı olan Hz. Musa'nın **«kavmi ona: 'Ey Musa! Onlar orada oldukça biz ebediyen oraya girmeyiz.»** Yani, zorbalar kendi topraklarında oldukları sürece biz kesinlikle, onların bulundukları yere uzun süre ayak basmayız. **«Sen ve rabbin gidin savaşın.»** Siz onlara karşı koyun dediler. Kuşkusuz, söyledikleri bu son söz alaya alma ve dalga geçme niteliğindedir. Yoksa, fiili bir gidişi kasdetmemişlerdir. Ardından da: **«Biz burada oturacağız' dediler.»** Bir karış bile ilerlememiz söz konusu değildir.(24)

24- Bu vurdumduymaz ve alayvarî tavır nerede, Hz. Peygamber'in şanlı ashabının sergiledikleri tutum nerede?... Bilindiği gibi Hz. Peygamber, ashabını Bedir savaşına davet edip bu konuda onlarla istişare edince verdikleri cevap şu olmuştu: "Yemin olsun ki, eğer sen bizi denize dalmaya çağırsan, seninle beraber hiç tereddüt etmeden dalarız; bizden bir kişi bile geride kalmaz. Biz, karşılaşma esnasında sabırlı ve savaşta sadık kimseleriz. İsrailoğullarının kendi peygamberlerine dedikleri gibi biz sana: "Sen ve Rabbin gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız" demeyiz. Aksine biz diyoruz ki: "Sen ve Rabbin gidin, savaşın. Biz de sizinle beraber savaşacağız. Umulur ki ey Allah'ın elçisi! Allah, aramızdan, seni sevindirecek birilerini çıkarır. Gözünü aydınlatacak tavır ve davranışlar sergilememizi nasip eder."

25. Hz. «**Musa**» onların inatlarını ve ümitsizlik, hüzün ve şekvâ yüklü tavırlarını görünce dedi ki: «**'Ey Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum.**» İkimizden başkasına laf anlatamıyorum. «**Artık bizimle**», benim ve kardeşimle, senin kulluğundan çıkan ve isyanda ısrarlı olan «**bu fâsık kavmin arasını ayır' dedi.**»

26. Bunun üzerine yüce «**Allah, (Musa'ya) şöyle dedi: 'Kırk sene o mukaddes yer, onlara haram kılınmıştır.**» Bu süre içerisinde oraya girmeleri, ya da sahiplenmeleri yasaktır. Çünkü burası onlara iman etmeleri ve cihad yapmaları şartıyla tahsis edilmişti. Ancak sözlerinden dönmeleri sebebiyle onlara yasaklandı. Kısacası, söz konusu süre içerisinde hiçbirisi oraya giremez!... Ardından, yasaklamak biçimine de: «**Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır.**» şeklinde açıklık getiriliyor. Artık «**o fâsık kavim için üzülme'**», onlar için kederlenme, mahzun olma.

Rivayet edildiğine göre Hz. Musa onlara bedduâ ettiğine pişman olmuş. Bunun üzerine ona denilmiş ki: "Üzülme, kederlenme, onlar bu cezayı fâsıklıkları sebebiyle haketmişlerdir."

Yine rivayet edildiğine göre bunlar, altıyüz bin savaşçıydı. Kırk sene beklediler. Bu süre içinde her sabah yeniden hareket ediyorlar; akşamleyin bakıyorlardı ki dönüp dolaşıp sabahleyin hareket ettikleri noktaya varmışlar. Öte yandan bulut onları güneşin sıçaklığından koruyor, geceleyin nuranî bir sütun önlerini aydınlatıyordu. Kendilerine kudret helvası ve bıldırcın indiriliyordu. Taşıdıkları taşlardan sularını temin ediyorladı. Cezalı oldukları halde bütün bu nimetlerle nimetlendirilmelerinin sebebi, cezalarının terbiye edilmelerine yönelik olmasındandı.

En doğru ve güvenilir rivayete göre Hz. Musa ve Hz. Harun da bu şaşkınlık yurdunda, bu Tih Çölünde onlarla beraberdiler. Ancak, Hz. İbrahim'in içine atıldığı ateşte yanmaması ve selâmette olması gibi, ve azap meleklerinin Lût kavmini helâk etmek için inişlerinde Hz. Lût (a.s.)'un bu helâkten kurtulması gibi Hz. Musa ve Hz. Harun'a bir azap olmamıştır. Esenlik ve ferah içinde yaşamışlardır.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ

اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ
الْاٰخَرِ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾
لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ
لِاَقْتُلَكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ اِنِّي اُرِيدُ اَنْ
تَبُوءَ بِاِثْمِي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا
الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ
فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ
لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْاَةَ اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ
اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِي فَاَصْبَحَ
مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِي اِسْرَٓائِيلَ
اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا
قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ بَعْدَ
ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

27. Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla anlat: Onların her ikisi de birer kurban kesmiş, birinin kurbanı kabul olunmuş, diğerininki kabul olunmamıştı. Kurbanı kabul olunmayan, diğerine: "Mutlaka seni öldüreceğim" demişti. Kurbanı kabul olunan da şöyle demişti: "Allah, ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder.

28. Yemin olsun ki sen, beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım. Şüphesiz ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

29. Çünkü ben, hem benim günahımı, hem kendi günahını yüklenip cehennem ehlinden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur."

30. Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti ve onu öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.

31. Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için Allah, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bunu görünce: "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dedi. Ve yaptığına pişmanlık duyanlardan oldu.

32. Bunun içindir ki, İsrailoğullarına: "Kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur" hükmünü farz kıldık. Şüphesiz ki peygamberlerimiz onlara açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

* * *

27. Ey Muhammed! «**Onlara**» yani kitap ehline, insanlığın babası olan «**Âdem'in iki oğlunun**» Kâbil ve Hâbil'in «**kıssasını hakkıyla**», hak ve doğru olarak **«anlat.»**

Âlimlerin naklettiğine göre, Hz. Havva her seferinde biri kız biri erkek iki çocuk doğuruyordu. İlk doğumda Kâbil ve kızkardeşi Iklimâ'yı dünyaya getirdi. İkincisinde ise Hâbil ve kızkardeşi Leyûza'yı doğurdu. Kâbil'in ikiz kardeşi daha güzeldi. Kâbil, kızkardeşini Hâbil'den kıskandı ve ona kızdı. Hz. Âdem ikisine: "Her biriniz birer kurban kesin; hanginizinki kabul edilirse, bu kızla o evlenir." Onlar da birer kurban kestiler; bir ateş Hâbil'in Kurbanı üzerine inip onu yedi, ancak Kabil'inkine hiç dokunmadı. Bu olaydan sonra Kâbil, daha da kızıp kin doldu ve yapacağını yaptı.

«Onların her ikisi de birer kurban kesmiş.» Kurban, Allah'a yakınlaşmak amacıyla kesilen hayvan, ya da verilen sadakadır. Evet, onların her ikisi de birer kurban kesmiş, **«birinin kurbanı kabul olunmuş,»** o da Hâbil'di. Hâbil, süt hayvanları besliyordu ve kurban olarak bir koç kesti, sadaka olarak da bir miktar süt verdi. Gökten dumansız beyaz bir ateş indi ve kurbanını yedi. Bu, kabul olduğunun göstergesiydi. Çünkü o zamanki kabul olunan kurbanlar, bu şekilde, gökten inen bir ateş tarafından yenilirdi; kabul olunmayanları ise parçalayıcı kuşlar ve vahşi hayvanlar yerdi. **«diğerininki kabul olunmamıştı.»** Bu da Kâbil'di. Kâbil ziraatla uğraşıyordu. Kurban olarak sahip olduğu en kötü buğdayı takdim etti. Ancak, ateş o buğdaya hiç yaklaşmadı. Çünkü Kâbil, Allah'ın hükmüne razı olmamış, kurbanında iyi niyetli davranmamış, sahip olduğu malın en kötüsünü sunmuştu. Kâbil, kurbanın kabul olunmamasına çok öfkelendi. Kinini içinde gizliyordu. **«Kurbanı kabul olunmayan, diğerine: 'Mutlaka seni öldüreceğim' demişti.»** Yemin ederek onu öldüreceğini belirtmişti. Neden mi? Çünkü karşısındakinin kurbanı kabul edilmiş ama kendisininki reddedilmişti... **«Kurbanı kabul olunan da şöyle demişti: 'Allah, ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder»**, başkasınınkini kabul etmez. Senin başına gelenler senden kaynaklanmaktadır; benim bu konuda herhangi bir suçum yok. Beni niye öldüreceksin ki!

28. «Yemin olsun ki sen, beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım.» Allah'a kasem ederim ki, sen beni öldürmeye çalışsan da, ben hiçbir zaman böyle bir girişimde bulunmayacağım; seni öldürmeye teşebbüş etmeyeceğim. Ardından da hemen, bunun sebebini şöyle açıklıyor: **«Şüphesiz ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.»** Rivayet edildiğine göre, Hâbil daha güçlü olmasına rağmen, sırf Allah'tan korktuğu için Kâbil'i öldürmedi ve ona teslim oldu.

29. «**Çünkü ben**», sana teslim olup hiç dokunmamakla; «**hem benim günahımı, hem kendi günahını**» yani hem kendini müdafaa etmek için -şayet elimi uzatırsam- benim saldırımdan doğabilecek günahı, hem de bana saldırmanla meydana gelecek günahı topluca «**yüklenip**» böylece ahirette «**cehennem ehlinden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur.'**» Allah'ın hükmünü kabul etmeyenin sonu bundan ibarettir.

30. «**Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti.**» Nefsi, kendisine bu işin çok kolay olduğunu, ortada hiçbir zorluk ve problem bulunmadığını kabul ettirdi. Gerçekten insan, haksız yere öldürme olayını, özellike kardeşin öldürülmesi olayını düşündüğü zaman çok dehşetli ve kötü bir iş olduğunu anlar. Öldürme olayı, hem aklın, hem de şeriatın nazarında son derece iğrenç bir olaydır. Buna rağmen, öyle anlaşılıyor ki, Kâbil önceleri kendi nefsine karşı direnen ve başkaldıran birisi iken, nefsi onu kendisine boyun eğdirmişti «**... ve onu öldürdü.**»

Rivâyet edildiğine göre Kâbil, Hâbil'i nasıl öldüreceğini bilemedi. Şeytan, örnek olsun diye bir kuş alıp kafasını bir taşın üzerine koydu, sonra başka bir taşla kafasını ezdi. Kâbil de ona bakıp öğrendi. Başka bir rivayete göre de, Kâbil Hâbil'i, koyunlarını güttüğü ve uykuya daldığı bir sırada gafil yakalayarak öldürdü. «**Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.**» Hem dinini kaybetti, hem de dünyasını...

İbn Abbas der ki: "Dünya ve ahirette zarara uğrayanladan oldu. Dünyada zarara uğraması anne ve babasını kızdırmasından ve kıyamet gününe kadar kötülükle anılmasından anlaşılmaktadır. Ahirette göreceği azap ise zararların en büyüğüdür."

31. «**Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini**», nasıl ortadan kaldıracağını «**ona göstermek için Allah, yeri eşeleyen bir karga gönderdi.**» Çünkü ölü cesedin ortada bırakılması, çirkin bir olaydır. Başka bir görüşe göre de "kardeşinin avret yerini nasıl örteceğini ona göstermek için" Allah sözkonusu kargayı gönderdi. Çünkü Kâbil, kardeşinin elbiselerini soymuştu...

Rivayet edildiğine göre Kâbil, Hâbil'i öldürdükten sonra ıssız, ağaçsız boş bir yerde bıraktı. Ne yapacağını bilemedi. Çünkü bu, yer yüzünde insanoğlundan öldürülen ilk kişiydi. Vahşi hayvanların onu parçalamasından korktu. Bu yüzden bir torbaya koyup sırtında taşıdı. Sonra yüce Allah iki karga gönderdi. Bunlar dövüştüler. Sonuçta biri diğerini öldürdü. Öldüren karga, gagası ve tırnakları yardımıyla bir çukur kazdı ve öldürdüğü kargayı içine atıp üstünü kapattı. Kâbil **«bunu görünce : 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?' dedi.»**

Âyette geçen ve *"yazıklar olsun"* diye tercüme edilen *"ya veyleta!"* kelimesi, hasret, keder ve üzüntüyü dile getiren bir ifadedir. Sondaki "elif", konuşan ve söyleyen birinci şahsın zamiri olan "ya" yerine getirilmiştir. Buna göre anlamı şu olur: Ey benim, ahım, vahım, kederim! Nerdesin? Hemen ortaya çık, zaman senin zamanındır. *"Şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim?"* cümlesi de, karganın bulduğu çözümü bulamamanın üzüntüsünü ifade eden bir tâbirdir. Yani, yazıklar olsun bana! Ben bir karga kadar da olamadım ve kardeşimin cesedini toprağa gömmeyi düşünemedim.

«Ve yaptığına pişmanlık duyanlardan oldu.» Ne yapacağını şaşırıp uzun süre cesedi taşıma zorunda kalınca, kardeşini öldürdüğüne pişmanlık duydu. Bu pişmanlık, işlediği günahtan dolayı Allah'tan korktuğu için değil, cesedi ne yapacağına şaşırdığı içindi. Bu yüzden bu pişmanlık bir tevbe pişmanlığı değildi; dolayısıyla bu pişmanlığın kendisine herhangi bir yararı dokunmaz.

Şüphesiz Kâbil, insanoğlundan suç işleyen ilk kişidir. Hadiste de şöyle denilmektedir. *"Haksız yere öldürülen hiç kimse yoktur ki onun kanında Âdem'in ilk oğlunun bir payı bulunmasın. Çünkü öldürme olayını ilk kez başlatan odur."* (25)

32. «Bunun içindir ki...» Bu ifade, açıklanacak hükmün gerekçesini belirtmenin ilk adımıdır. Yani, düşmanca öldürmenin, dinî ve dünyevi faziletlerin kaybı gibi çeşitli fesatlıkların kaynağı olduğu içindir ki, **«İsrailoğullarına»** şu hükmü farz kıldık ve Tevrat'ta da belirttik: **«'Kim,»** insanlardan hiç**«bir cana kıymayan»** ve dolayısıyla kısası haketmeyen **«veya yeryüzünde»** şirk ve yol kesicilik gibi kanının akıtılmasını meşru kılacak bir **«bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur.»** Çünkü insanların kan hakkını çiğnemiş, öldürme olayını meşrulaştırmış, insanları bu yola teşvik etmiş sayılır. Allah'ın gazabını celbetmek ve çetin azabını hak etmek, açısından bir kişinin öldürülmesiyle tüm insanları öldürmesi arasında bir fark yoktur.

25- Hadisi Buhari, Müslim, Tirmizî, Nesâi ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Ayrıca Bkz. İbn Kesir Tefsiri, 1/508.

«Kim de» affetmek, ya da öldürülmesine engel olmak sûretiyle **«bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur' hükmünü farz kıldık.»** Sanki yaptığı iyi davranışı, tüm insanlara karşı yapmış sayılır. Kuşkusuz bu benzetmelerden amaç, haksız yere insan öldürmenin ne kadar büyük bir suç olduğunu vurgulamaktır.

«Şüphesiz ki peygamberlerimiz onlara açık delillerle», yani kitap ehline onlara farz kıldığımız hükümleri belirten apaçık mûcizelerle **«geldiler»**, net açıklamada bulundular. **«Yine de bundan sonra»** bunca kitaplardan peygamberleden ve peşpeşe antlaşma yenilemelerinden sonra **«onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.»** Hiç aldırış etmeden öldürmeye devam etmektedirler.

إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا
اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ط
ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ
(٣٣) إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا اَنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٣٤)

33. Allah ve Rasûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak, öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yeryüzünde sürgün edilmeleridir. Bu, dünyada onlar için bir zillettir. Âhirette ise, onlar için büyük bir azap vardır.

34. Ancak, kendilerini yakalamanızdan evvel tevbe edenler olursa, bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

33. «Allah ve Rasûlüne karşı savaşan ...» Allah'ın ve Rasûlünün dostları olan müslümanlara karşı savaşanların... Müslümanlara karşı savaşmanın "Allah'a karşı savaşmak" gibi değerlendirilmesi, müslümanların değerini yüceltmek içindir. Onlara karşı savaşmak, yollarını kesmek şeklinde gerçekleşir ki, bu da müslümanların kanlarına ve mallarına göz diken ve bu amaçla bir araya gelen bir topluluktan ortaya çıkabilir. **«Ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak,»** bozgunculuk yaparak dolaşanların...

Bu âyet, Hilâl el-Eslemî'nin kavmi hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber'in bunlarla yaptığı barış antlaşmasına göre ne peygambere yardım edecekler; ne de onun aleyhinde herhangi bir kimseye destek sağlayacaklardı. Onların yanına giden müslümanlar da güvencede olacaklardı. Bu arada Kinane oğullarından bir grup, Hilâl'in kavminden bir kısım insanları İslâm'a davet etmek için gittiler. O sırada Hilâl orada değildi. Onun kavmi, gelenlerin yollarını kestiler, onları öldürüp mallarını yağmaladılar.

Görüldüğü gibi, savaşmak ve bozgunculuk çıkarmak çeşitli şekillerde gerçekleşebilir: Yağmalamaksızın öldürme yapılabilir; hem öldürme, hem de yağmalama biçiminde olabilir; öldürmeksizin sadece korkutmak biçiminde de gerçekleşebilir. İşte durum böyle olunca, her suç için ayrı bir ceza takdir edilmiştir. Buna göre yukarıdaki suçların cezası şöyledir:

Eğer yol kesenler, sadece öldürme olayını gerçekleştirmişlerse, **«öldürülmeleri»** gerekir; ancak ayrıca asılmayacaklardır. Eğer öldürülenin velileri affetseler de, bu husus gözönünde bulundurulmaz. Çünkü bu ceza şer'î bir haktır.

«Veya asılmaları», hem öldürmeleri, ardından da ayrıca asılmaları lâzımdır. Eğer hem öldürme hem de mallarını alıp götürme suçunu işlemişlerse onlara bu ceza uygulanacaktır. Yani, diri diri asılmaları ve okların uçlarıyla takmak, ölünceye kadar karınlarını deşmek şeklinde gerçekleştirilebilir. Öldürüldükten sonra, ayrıca asılmalarına gerek yoktur. Çünkü diri diri asmak daha da çetindir, yaptırım gücü daha fazladır. Başkasının bu suça yeltenmemesi konusunda daha etkilidir.

«Yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi» icabeder. Buna göre müslümanın, sadece malını almakla yetinmişlerse, sağ elleriyle sol ayakları bileklerden kesilecektir. Ellerinin kesilmesinin hikmeti, malı onunla aldıklarından; ayaklarının kesilmesinin hikmeti ise yolda korku saldıklarındandır.

«Ya da yeryüzünde sürgün edilmeleridir.» Yüryüzüne sadece korku salıp bozgunculuk çıkarmışlarsa sürgün edileceklerdir. Bize göre, sürgün'den amaç, hapistir. Çünkü, yeryüzü sakinlerini onların kötülüklerinden korumak ve tehlikeye soktukları güven ortamını yeniden sağlamak için onları bir yere hapsetmek en güzel sürgün sayılır.

«Bu, dünyada onlar için bir zillettir.» Bir alçaklık ve rezalettir. Bunun dışında, ayrıca **«âhirette ise, onlar için büyük bir azap vardır.»** Bu azabın büyüklüğünü tahmin etmek son derece güçtür. Çünkü cinayetleri de o oranda büyüktür.

34. «Ancak, kendilerini yakalamanızdan evvel tevbe edenler olursa, bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.» Şüphesiz bu, sadece Allah'ın hukukunu içine alan bir istisnadır. Zaten âyetin sonundaki : *"Bilin ki Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir"* cümlesi de bu gerçeği işaret etmektedir. Fakat kul hakkı, böyle bir pişmanlıkla ortadan kalkmaz. Örneğin yol kesip bir insanı öldüren kimseler yakalanmadan önce tevbe ederlerse, hadden öldürülmeleri zorunluluğu ortadan kalksa da, öldürülenin velileri isterlerse kısas talep ederler; isterlerse affederler. Bir mal gasbettikten sonra ve yakalanmadan önce tevbe ederlerse, ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinden kurtulurlar. Fakat mal sahibinin hakkı bâkîdir, malını geri vermek gerekir. Ancak, yakalandıktan sonra tevbe ederse, âyetten anlaşıldığı kadarıyla bu tevbe ona herhangi bir yarar sağlamaz. Dünyadaki cezasını çeker. Ahiretteki azaptan kurtulsa da, kul hakkını tazmin etmeye mecburdur.

Şüphesiz âyet, yol kesen müslümanlarla ilgilidir. Çünkü müşrikin yakalanmadan önce de, sonra da tevbe etmesi cezasını düşürür. Müslümanlara karşı savaşan müslüman ise, devlet güçleri tarafından yakalanmadan önce pişmanlık duyup tevbe ederse, Allah'ın hukuku olarak hak ettiği cezadan kurtulur. Ancak kul hakkından yakasını kurtaramaz.

Bir kısım âlimlerin görüşlerine göre de: Yakalanmadan önce tevbe edenden artık herhangi bir mal, ya da diyet istenmez. Ancak, elinde sahibi bilinen bir mal bulunsa, onu sahibine iade etmek durumundadır.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Haris b. Bedir yol kestikten, kan akıttıktan ve milletin malını gasbettikten sonra tevbe edip kendisine sığınmış; Hz. Ali onun pişmanlığını kabul etmiş ve ondan hiçbir şey istememiştir. Öte yandan, yakalandıktan sonra yapılan tevbe ise hiçbir hakkı düşürmez.

Bilindiği gibi yolları, rahatsızlık verici şeylerden temizlemek en güzel davranışlardan olduğu gibi yol kesenlik yapmak ve gelen gidene korku salmak en kötü davranışlardandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: *"Ümmetimin iyi ve kötü amelleri bana gösterildi. İyi ameller arasında yolları, eziyet verici şeylerden temizleme işini; kötü ameller arasında da mescide rastgele balgam atma davranışını gördüm."*(26)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا
إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾

35. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya bir yol arayın. Ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.

36. Bütün yeryüzündekiler ve bir o kadarı daha, inkâr edenlerin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için

---

26- Müslim, *Mesâcid,* Hadis no: 553; Ayrıca Bkz. İbn Esir, *Câmiu'l-Usûl,* 1/420.

onu fidye verseler yine onlardan kabul olunmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

37. Cehennem ateşinden çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.

35. **«Ey iman edenler! Allah'tan korkun.»** Azabından çekinin. O'na, sakın karşı gelmeyin. **«O'na yaklaşmaya»**, O'nun vereceği mükâfatları elde etmek ve O'na yakınlaşmak için kendinize **«bir yol arayın.»** Sâlih ameller yapmak sûretiyle O'na yakınlaşmanın çaresine bakın.

Atâ der ki: Âyette geçen *"Vesile"*, Cennet mertebelerinin en faziletlisidir. Hz. Peygamber de buyuruyor ki: *"Allah'a duâ edin ki, bana "vesile"'yi nasibetsin. Çünkü "vesile" cennette çok yüksek bir mertebedir ve oraya yalnız bir kişi kavuşur. Umarım ki o kişi ben olayım."*(27)

«Ve» açık ve gizli düşmanlarla savaşmak sûretiyle **«O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.»** Allah'a kavuşasınız, O'nun nimetlerini elde edesiniz. Âyette yüce Allah'ın, gerçek kurtuluşu dört şeyde kıldığına işaret edilmektedir:

Birincisi: İman. Kul, imanı ile küfür karanlığının perdelerinden kurtulur.

İkincisi: Takva. Kul, takva ile günahların karanlığından kurtulur.

Üçüncüsü: O'na doğru yol aramak. Kul, bununla alçak dünyanın karanlıklarından kurtulur.

Dördüncüsü: Allah yolunda cihad etmek. Kul, cihad ile varlığın karanlığından kurtulur ve O'na kavuşmanın lezzetini elde eder.

Şeyh Hasan eş-Şâzelî der ki: "Allah'ın yoluna girmek, O'na ulaşmak amacıyla bir arkadaşımla beraber bir mağaraya kapanmıştık. Orada kalıyor ve kendi kendimize: 'Çok yakında, yarın veya öbür gün amacımıza kavuşuruz, bize maneviyat kapıları açılır,' diyorduk. Günün birinde yanımıza çok heybetli bir adam geldi. Onun Allah dostlarından biri olduğunu anladık. Ona: 'Nasılsın?' diye sorduğumuzda cevabı şu oldu: 'Yarın veya öbür gün amacımıza kavuşuruz, bize maneviyat kapıları açılır diyen nasıl olsun ki?.. Ey Ne-

---

27- Müslim, Tirmizi Ebu Davud ve Nesâi. Hadis şöyle bitiyor: *"Kim, benim için Vesile duâsında bulunursa şefaatımı hakeder."* Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/380.

fis! Niye Allah'a, sırf O'nun rızâsı için kulluk etmiyorsun?' Onun bu cevabı karşısında kendimize geldik, uyandık ve Allah'a tevbe ettik. Sonra maneviyat kapıları bize açıldı." Şu halde, durumun gerçeğine vakıf olmak ve O'na ulaşmak, O'ndan başkasıyla her türlü ilişkiyi kesmekle mümkündür. Allah'ın iyi ve sâlih kullarıyla arkadaşlık yapmada çok büyük bir şeref ve saadet vardır.

36. **«Bütün yeryüzündekiler»**, dünyada bulunan her türlü yeraltı ve yerüstü zenginlikleri **«ve bir o kadarı daha,»** bir kat daha da fazlası **«İnkâr edenlerin olsa da»**; anlatılan bu şeylerin tümünü **«kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye verseler»**; tüm dünya zenginlikleri ve bir o kadarı daha, kafirlerin elinde olsa da, uğrayacakları azaptan kurtulmak için fidye olarak vermek isteseler, **«yine onlardan kabul olunmaz»**; vermek istedikleri fidyenin hiçbir yararı olmaz. Bu son cümle, şart cümlesinin cevabıdır ve kesinlikle azaba uğrayacaklarını belirtmek ve kurtuluşlarının olmadığını vurgulamak için gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Kıyamet gününde sorgulanmak için getirilen kâfire: 'Dünya dolusu altının olsa, içinde bulunduğun durumdan kurtulmak için fidye olarak verir miydin?' diye sorulacak. Kâfir: 'Evet' cevabını verecek. O zaman kendisine denilecek ki: 'Bundan daha kolayı senden istendi: Bana ortak koşmamakla emrolundun; ama sen ortak koşmada direttin'".*(28) Yani, sözkonusu fidyeden daha kolay olan bir şeyle emrolundun. Senden, Allah'a ortak koşmaman ve şehadet kelimesini getirmen istendi, ama yapmadın... **«Onlar için can yakıcı bir azap vardır.»** Bu azabın acısını kalblerinde hissedeceklerdir.

37. **«Cehennem ateşinden çıkmak isterler.»** Cehennemden kurtulmanın yollarını araştırırlar; ancak ateşin alevleri onları yukarılara doğru fırlatır; bu defa, oradan çıkma girişiminde bulunurlar; fakat boşuna... Çıkmak isterler **«ama oradan çıkacak değillerdir.»** Çünkü, çıkma girişiminde bulundukları her seferinde, tekrar geri gönderilirler. **«Onlar için devamlı»** bitmek tükenmek bilmeyen **«bir azap vardır.»** Azabın şiddetini belirten ifadeden sonra, burada da bu azabın sonsuzluğuna işaret edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Cennet ehline denilecek ki: 'Ey Cennet ehli! Süreklilik vardır sizin için; ölüm yoktur.' Cehennem ehline de-aynı şekilde- denilecek ki: 'Ey Cehennem ehli! Sizin için süreklilik vardır; ölüm yoktur.'"*(29)

28- Hadis, birbirine yakın ifadelerle Müslim, Ahmed ve Neseî tarafından tahric edilmiştir. Ayrıca bkz. *el-Fethü'l-Kebir*, 3/406.

29- Bu, Buharî, Müslim ve Tirmizî'nin tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ölüm, alaca bir koç şeklinde getirilecek..."* Ayrıca bkz. *Câmiü'l-Usûl*, 10/492.

Yani Cehennemde ebedi kalacaksınız...

Rivayet edildiğine göre bu iki hitap, kıyamet gününde, ölüm alaca bir koç şeklinde getirilip cennet ve cehennem arasında kesildikten sonra söylenecektir. Ölümün, bu temsilî olayla anlatılmasının sebebi, onları, ölümün ortadan kaldırıldığına inandırmak ve bu olayı gözleriyle görmelerini sağlamaktır. Böylece Cennet ehlinin sevinci, Cehennem ehlinin de kederi artmış olur.

Sâlihlerin biri şöyle demiştir: Rüyamda cehennem köprülerinin üzerinde olduğumu gördüm. Büyük bir dehşete kapılıp nasıl kurtulacağımı, üzerinden nasıl geçeceğimi düşündüm. Baktım, bana şöyle seslenildi: "Ey Allah'ın kulu, yükünü bırak ve geç". Ben dedim ki: "Yüküm nedir ki?" Dedi ki: "Dünyayı bırak, Allah'a yönel!..."

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Kıyamet gününde, dünyada en fazla nimetlere kavuşup cehenneme giren adamlardan birisine, ateşe bir kez atılıp çıkarıldıktan sonra, şöyle sorulacak: 'Ey insanoğlu! Sen hiç nimet gördün mü? Hiç yararlandın mı?' Bunun üzerine cevabı şu olacak: 'Hayır, ya Rabbi! Allah'a yemin ederim, hiçbir şey görmedim." Sonra, en fazla sıkıntı çeken ve cennete bir defacık giren adama da: 'Ey İnsanoğlu! Hiç sıkıntı çektin mi?' diye sorulacak; o da diyecek ki: Hayır, ya Rabbi! Allah'a yemin olsun ki hiç sıkıntı ve zorluk çekmemiş gibiyim.'"* (30)

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا
أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
(٣٨) فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ (٣٩) أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَ

30- Hadis, Müslim, Ahmed, Nesâî ve İbn Mâce tarafından tahric edilmiştir. Ayrıca bkz. *el-Fethû'l-Kebir*, 3/407.

الْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ

شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

38. Erkek ve kadın hırsızların yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah tarafından bir ibret olarak ellerini kesin. Allah, izzet, hüküm ve hikmet sahibidir.

39. Kim, zulmettikten sonra tevbe edip kendini düzeltirse şüphesiz Allah, onun tevbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

40. Göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a ait olduğunu, dilediğine azap edip dilediğini de bağışladığını bilmez misin? Allah, her şeye kadirdir.

38. «Erkek ve kadın hırsızların» hükmü şu şekilde belirtilmiştir: **«Yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah tarafından bir ibret olarak ellerini kesin.»** Evet, bu konudaki hüküm budur. Buna göre, erkek veya kadın, hırsızlık yapanların sağ elleri kesilecektir. Bu, yaptıklarının bir karşılığı ve caydırıcı bir unsurdur.

«Allah izzet» sahibidir. Hiçbir engelle karşılaşmadan, dilediği hükmü verir; **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Koyduğu tüm yasaları hikmet ve maslahat gereği yapar.

39. «Kim zulmettikten», başkasının malını zorla alıp haksızlık yaptıktan **«sonra»**, yaptığı hırsızlıktan Allah'a **«tevbe edip kendini düzeltirse»**, hırsızlık yapmayacağına söz verirse **«şüphesiz Allah, onun tevbesini kabul eder»**, ahirette ona azap vermez. Ancak, tevbe etmek, el kesme cezasını ortadan kaldırmaz. Çünkü, ortada malı çalınanın hakkı sözkonusudur.

Haddâdî der ki: "Olay mahkemeye intikal etmeden, hırsız çaldığı malı, sahibine iade ederse, el kesme cezasından kurtulur. Ancak, olay mahkemeye intikal ettikten sonra tevbe de etse eli kesilir. Bu durumda, eğer gerçekten tevbe etmişse uhrevi dereceleri yükselir. Nitekim yüce Allah, zaman zaman sâlih kullarını ve peygamberlerini çeşitli belâ, hastalık ve musibetlerle imtihan eder ve derecelerini yükseltir. Yok, eğer tevbesi, hakiki değilse, zaten günahının karşılığını görmüş olur."

«Muhakkak ki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.» Bol rahmet ve mağfiretli olduğu için de tevbeleri kabul eder.

40. «Göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a ait olduğunu...» Burada hitabın Hz. Peygamber'e olmasına rağmen, aslında herkes için geçerlidir. Yani, Allah'ın egemen otorite sahibi olduğunu, kudretinin herşeyi kapsadığını, bu kapsamlı tasarrufuyla, dilediğini var edip dilediğini yok ettiğini; istediğini yaşatıp istediğinin canını aldığını, **«dilediğine azap edip dilediğini bağışladığını bilmez misin?»** Evet O, dilediğini cezalandırır; dilediğini de mükâfatlandırır. Çünkü : **«Allah, her şeye kadirdir.»** Dolayısıyla söz konusu azaplandırma ve bağışlamaya da gücü yeter.

İbn Şeyh der ki: "Allah Teâlâ; hırsızlığa karşı el kesme emrini verip ardından tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceğini belirttikten sonra, dilediğini yapıp dilediği hükmü verdiğini, istediğini affedip istediğini de cezalandıracağını belirtmiştir. Çünkü O, tüm yaratıkların sahibi, Rabbi ve İlâhıdır. Gerçek sahip ise, mülkünde istediği tasarrufta bulunur. Dilediği hükmü verir. Yoksa, Mûtezile'nin iddia ettiği gibi, "Allah, en iyiyi yapmak zorundadır" gibi bir görüş doğru değildir.

Hırsızın sağ eli bilekten kesilir, sıcak yağ içerisine konarak dağlanır ve kanın durması sağlanır. Bu yapılmadığı takdirde, hayatına mal olabilir. Oysa, bu şer'î had, öldürmeye değil, caydırmaya yöneliktir. Eğer sağ eli kesildikten sonra ikinci kez hırsızlık yapsa, bu defa sol ayağı, ayak bileğinden kesilir. Üçüncü kez hırsızlık yaptığı takdirde ise, bu defa kesme olayı değil, tevbe edip iyilik belirtileri ortaya koyuncaya kadar hapis cezası uygulanacaktır. (31) Çünkü Hz. Ali üç kez hırsızlık yapanla ilgili olarak demiş ki: "Yemek yemesi için bir el; yürümesi için de bir ayak bırakmamaktan Allah'tan hayâ ederim..."

Hırsızlık, içki içilmesinin ispatlandığı şekilde ispatlanır. Yani şahitlik

---

31-Bu görüş Ebû Hanifeye aittir ve gerekçesi de şudur: Üçüncü kez hırsızlık yaptığında "kesme" cezası uygulandığı takdirde, insanlara yük olacaktır. Artık, kendisini yedirecek, içirecek, abdest aldıracak birisine ihtiyaç duyacaktır. İmam Şafiî de der ki: Üçünçü kez hırsızlık yaptığında sol eli; dördüncü kezde ise sağ ayağı kesilecektir. Kuşkusuz, bu görüş sahiplerinden her birisinin de gerekçe ve delilleri vardır.

veya bir seferlik itirafla ispatlanmış olur. Şahitlerin adedi iki erkektir. Çünkü hadlerde kadınların şahitliği geçersizdir. Ayrıca, malı çalınanın da davacı olması gerekir. Çünkü başkasının malıyla ilgili bir suç, mal sahibinin davacı olmasıyla tahakkuk eder. El kesme cezasında soylu ile sıradan bir kimse arasında herhangi bir fark yoktur. Nitekim, Mahzûmîlerden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Hz. Peygamber, onun elini kestirmek istediği sırada Üsâme b. Zeyd, affedilmesi için Hz. Peygamber'e başvurdu. Hz. Peygamber Üsâme'yi çok seviyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: *"Ey Üsâme! Allah'ın koymuş olduğu cezalardan birisi konusunda nasıl ricacı olursun! Unutma ki, sizden öncekilerin durumu şuydu: Aralarından soylu birisi hırsızlık yaptığında cezalandırmazlar, gariban birisi hırsızlık yaptığında ise, cezalandırırlardı. İşte onlar, bu yüzden helâk oldular. Allah'a yemin ederim ki, hırsızlık yapan Muhammed'in kızı Fâtıma bile olsa elini keserdim."*(32) Ayrıca bu hadiste, olay, mahkemeye intikal ettikten sonra, affedilmesi için aracı olunmaması gerektiğine de işaret vardır. Bu yüzden Hz. Peygamber, Üsame'nin isteğini reddetmiştir. Mahkemeye intikal etmeden önce ise, haksızlığa uğrayanın aracılığı kabul edilir. Kötü karakterli ve rahatsızlık vermekten zevk alan birisi olmaması kaydıyla günahlarının örtülmesi menduptur. Ayrıca hadiste geçtiği üzere, halk arasında adaletle hükmetmek ve herkese eşit muamele yapmak gerekir.

Eğer: On dirhemlik bir hırsızlık için değeri binlerce dirhem olan bir elin kesilmesi, nasıl doğru olur? Oysa Allah Tealâ buyuruyor ki: *"Kim bir kötülük işlerse, sadece o kötülüğünün misliyle cezalandırılır."* (En'âm: 160) diye sorulursa, deriz ki: Dünyadaki cezalar, kişiyi imtihan etmek içindir. Şu halde Allah, dilediği şekilde imtihan eder. Ayrıca "kesme" cezası, çalınan malın karşılığı değil, yasakları çiğnemenin karşılığıdır. Yüce Allah'ın: *"yaptıklarının karşılığı olarak"* sözünü: "Yasakların çiğnenmesi, el kesmeyi gerektirmiştir." şeklinde anlamak mümkündür. Ayrıca bu ceza, insanlar için büyük bir caydırıcı unsur özelliğini taşır. Bir tek elin kesilmesi, insanları, mallarından endişe etmez bir duruma sokar. Bu konuda insanlara güven verir. Durum böyle olunca, hakka teslim olup boyun eğmek gerekir.

Öte yandan zina ile ilgili âyetle ilkin kadından söz edildiği halde, burada başta erkek hırsızlardan bahsedilmesinin sebebi şudur: Hırsızlık güce dayanan bir iştir. Erkek kadından daha güçlü olduğu için ilk önce ondan bahsedilmiş-

---

32- Hadisi, Buharî ve Ebû Davud Hz. Âîşe'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca bkz. *el-Fethü'l-Kebir*, 3/378.

tir. Zina ise şehvet işidir ve kadın erkekten daha şehvetlidir. Ayrıca, kadın bu konuda erkekten daha çok kendini savunabilir. Bu yüzden büyük bir topluluk bir kadının başına toplansa, onun istediği dışında ona bir şey yapamazlar. Hırsızlıkta bizzat el, işe karıştığından dolayı kesilir. Zina eden erkeğin tenasül uzvunun kesilmemesi ise, neslin sona ermesi korkusundandır. Üstelik, zinanın lezzeti bedenin her tarafında duyulur.

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذ۪ينَ يُسَارِعُونَ
فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْۚ
وَمِنَ الَّذ۪ينَ هَادُواۚ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَر۪ينَۙ
لَمْ يَأْتُوكَۜ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِه۪ۚ يَقُولُونَ اِنْ اُو۫ت۪يتُمْ هٰذَا
فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُواۜ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ
لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْۜ لَهُمْ
فِي الدُّنْيَا خِزْيٌۚ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ (٤١) سَمَّاعُونَ
لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِۜ فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ
عَنْهُمْۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔاۜ وَاِنْ حَكَمْتَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِط۪ينَ (٤٢)

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ
ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (٤٣)

41. Ey peygamber! Kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla: "İman ettik" diyenlerden ve yahudilerden inkâra koşanlar seni üzmesin. Onlar çokça yalan dinlerler. Sana gelmeyen başka bir kavme çokça kulak verirler. Bunlar, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirirler. (Kendilerine uyanlara, değişik şekli göstererek): "Size bu verilirse alın, verilmezse kaçının" derler. Allah, bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse, senin onun için Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur. İşte onlar, Allah'ın, kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlar için zillet, ahirette de büyük bir azap vardır.

42. Onlar, yalana çok kulak veren ve çok haram yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiç bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever.

43. İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde, nasıl oluyor da senin hüküm vermeni istiyorlar? Sonra da verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? Onlar mü'min değillerdir.

41. «Ey peygamber!...» Hz. Muhammed'e (s.a.v.) "peygamberlik" sıfatıyla seslenilmesi, onu onurlandırmak içindir. **«Kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla: 'iman ettik' diyenlerden ve yahudilerden inkâra koşanlar seni üzmesin.»** Bunların içinde bulundukları durum seni mahzun etmesin. Küfürde yarışmaları, fırsat buldukça küfre dalmaları seni kederlendirmesin. Unutma ki, dostun ve yardımcın Allah'tır.

Konuşmanın "ağızla" yapıldığı apaçık ve bilinen bir şey olduğu halde, burada özellikle vurgulanmasının sebebi, dillerinin kalblerine tercüman olmadığını belirtmek, kalben inanmadıklarına dikkat çekmek içindir. Nitekim âyette *"kalbleri inanmadığı halde"* cümlesi de bu gerçeğe işaret eder.

Burada küfürde yarışanların iki kısım olduğu dikkatimizi çekmektedir: Münafıklar ve yahudiler. **«Onlar»** yani, yahudi ve münafıklar **«çokça yalan dinlerler.»** Hahamların Allah'a karşı olan yalanlarına, kitab'ı tahrif etmelerine ve iftiralarına önem verirler. **«Sana gelmeyen»** kibir, kin ve gururundan dolayı, senin meclisine uğramayan ve senden kaçan **«başka bir kavme çokça kulak verirler.»** Rivayet edildiğine göre, kibir ve gururlarından dolayı Hz. Peygamber'e uğramayanlar Hayber yahudileri; onların sözlerini dinleyenler ise Kurayza oğullarıdır. **«Bunlar, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirirler.»** Ya bizzat kelimeleri atarak veya anlamından uzak bir şekilde kullanarak, Allah'ın yerli yerine yerleştirdiği ilâhi kelimeleri eğip bükerler, yerlerinden kaydırırlar ve değiştirirler. Sözlerine kulak verenlere ve **«(kendilerine uyanlara, değişik şekli göstererek):»** Eğer peygamber tarafından **«size bu verilirse alın»** yani değiştirilmiş şeklini alın ve gereğini yapın; çünkü o haktır. Yok eğer **«verilmezse kaçının'»**, sakın kabul etmeyin **«derler.»**

Rivayet edildiğine göre, Hayber'de soylu bir erkek, soylu bir kadınla zina etti. Oysa ikisi de evliydiler. Tevrat'a göre recmedilmeleri; yani taşlanmaları gerekiyordu. Ancak, soyluluklarından dolayı onları recmetmek istemediler. Sonra Kurayzaoğullarına bir haber yollayıp dediler ki: "Bizde böyle böyle bir olay oldu, evli olan falanca erkek ve kadın zina ettiler. Bu durum hakkındaki görüşünü Muhammed'e sormanızı istiyoruz. "Bunun üzerine Kurayzaoğulları onlara dediler ki: "Şüphesiz, görürsünüz; size hoşunuza gitmeyecek bir şeyi emreder." Sonra, onlardan bir grup, gidip Hz. Peygamber'e şöyle bir soru sordu: "Senin kitabında, evli bir kadınla erkeğin zina etmelerinin hükmü nedir?" Hz. Peygamber dedi ki: *"Recmetmektir."* Ancak, bu hükmü uygulamaya yanaşmadılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onların reisi durumunda olan İbn Sûriyâ'yı çağırıp dedi ki: *"Musa'ya Tevrat'ı indiren ve kendisinden başka ilâh olmayan Allah aşkına doğru söyle, sizin kitabınızda zina eden evlilerin recmedileceklerine ilişkin bir hüküm var mıdır, yok mudur?"* İbn Sûriyâ'nın cevabı şu oldu: "Evet, vardır. Yemin ettirmeseydin itiraf etmezdim. Vardır; ama bizim eşraftan birisi böyle bir şey yaparsa cezayı uygulamaz olduk. Sıradan, güçsüz birisi yaparsa hemen recm haddini tatbik ettik. Bu yüzden soylularımız arasında zina yapanların sayısı arttı. Bunun üzerine herkesi çağırdık ve dedik ki recimden daha hafif bir ceza bulalım ki, soyluya da, güçsüze de uygulayabilelim. Sonuçta recm yerine 'değnekleme' ve 'yüzlerini karalama' cezasını koyduk." Bu itirafından sonra yahudiler İbn Sûriyâ'ya dediler ki, "Ne kadar da çabuk haber verdin". O da onlara dedi ki: "Beni, Tevratla yemin ettirdi. Tevrat yüzünden helâka gideceğimden korkmasaydım, bu itiraflarda bulunmazdım." Ardından Hz. Peygamber, iki zâninin de recmedilmesi için emir verdi; Mescid'in önünde recmedildiler. Sonra Hz. Peygamber şu duâyı yaptı: *"Ya Rab! Ortadan kaldırmaya çalıştıkları bir emrini hayata kavuşturan, ilk defa ben oldum."*[33]

Bunun üzerine âyetin şu kısmı indi: **«Allah, bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse»**, ne şekilde, kim olursa olsun, onun sapıklığını ve rezilliğini isterse, **«senin onun için Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur.»** Bu durumu ortadan kaldırmaya senin gücün yetmez. **«İşte onlar,»** bu yahudi ve münafıklar, **«Allah'ın, kalblerini»** küfür ve dalalet kirinden **«temizlemek istemediği kimselerdir.»** Çünkü, küfür ve dalaletden yüzçevirmede yahudilerle münafıklar aynı durumdadırlar. **«Dünyada onlar için»**, yani yahudi ve münafıklar için **«zillet, ahirette de büyük bir azap vardır.»** Dünyada münafıkların zillet görmesi; içyüzlerinin ve müslümanlar arasında münafık olduklarının ortaya çıkması şeklinde gerçekleşmesidir. Yahudilerin dünya zilleti ise, Tevrat âyetlerini gizlemelerinin ortaya çıkması ve kendilerinden cizye alınması şeklinde tahakkuk etmiştir. Ahirette de, ayrıca cezaya çarptırılacaklardır. Kuşkusuz, ahiretin en büyük azabı, cehennemde süresiz kalmaktır.

42. «Onlar, yalana çok kulak veren ve çok haram yiyenlerdir.» Rüşvet gibi haram şeyleri yemeğe tenezzül edenlerdir. Burada "haram" anlamını verdiğimiz *"suht"* kelimesi, kökünü kazımak anlamına gelen "saht" masdarından türetilmiştir. Gerçekten "haram" da bereketi ortadan kaldırır, kökünü keser.

«Eğer sana gelirlerse,» aralarındaki herhangi bir anlaşmazlık dolayısıyla senin hakemliğine başvururlarsa, **«aralarında hükmet veya onlardan yüzçevir.»** Bu iki seçenekten birisini yapabilirsin. **«Onlardan yüz çevirirsen sana hiç bir zarar veremezler.»** Onlardan yüz çevirdiğin için sana dokunamazlar; çünkü Allah, seni insanların kötülüklerinden koruyacaktır. **«Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet.»** Nasıl "recm" hükmünü vermişsen, diğer konularda da emrolunduğun adaleti ihmal etme. **«Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever»**; onları her türlü kötülük ve sıkıntılardan korur. Adaletli kimseler, hadis–i şerifte de çok övülmüşlerdir. İşte bir örnek: *"Ada-*

---

[33] Bu hadisi, benzer ifadelerle Müslim tahric etmiştir. Ayrıca Ebû Davud da Berrâ b. Azibden rivayet etmiştir. Kıssanın tamamı için bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 2/115.

letli davrananlar Allah katında nurdan yapılmış minberler üzerinde olacaklardır." (34)

43. «İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde, nasıl oluyor da senin hüküm vermeni istiyorlar?» İnandıklarını iddia ettikleri kitap yanlarında olup ilâhi hüküm de içinde belirtildiği halde, kendisine ve Kitab'ına inanmadıkları Hz. Muhammed'in hakemliğine başvurmalarına hayret ediliyor. Bu hareketlerinin hakkı öğrenip uygulama amacına yönelik olmadığına; aksine daha kolay bir hüküm peşinde koştuklarına dikkat çekilmektedir. **«Sonra da verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar»**; senin hakemliğini kabul etmelerine rağmen, verdiğin hüküm kendi kitaplarındakiyle aynı olunca, kabul etmeye yanaşmadılar. Dolayısıyla, senin hakemliğine başvurup, verdiğin hükmü kabul etmedikleri için **«Onlar mü'min değillerdir.»** Önce kitaplarındaki hükümden, sonra da senin verdiğin aynı hükümden yüz çevirmişler ve inanmamışlardır.

Bu âyetler grubunda bir yandan mü'minler övülüp söz konusu kimseler yerilirken, öte yandan zulüm, haram ve rüşvet de yerilmekte; buna karşılık adalet övülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: *"Haramla toplanan ete en layık şey, ateştir."*(35) Bir başka hadisinde de şöyle buyurmaktadır: *"Rüşvet alana, verene ve aralarında aracı olana, Allah lânet etsin!"* (36)

اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فيهَا هُدًى وَنُورٌۚ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ

34- Bu hadisi, Müslim *Kitabü'l-İmâre*'de; Nesâi *Kitabü'l-Kadâ*'da; Ahmed b. Hanbel de *Müsned*, 2/160'ta tahric etmişlerdir. Ayrıca hadisin, *"İnne'l-muksitine..."* diye başlayan bir rivayeti de vardır.

35- Hadisi, Taberanî *el-Kebir*'de, Ebu Nuaym de *el-Hilye*'de : *"Haramla beslenen her cesed, ateşle yakılmaya lâyıktır"* kelimeleriyle tahric etmişlerdir. Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/324.

36- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, Sevban'dan naklederek *Müsned*'ine almıştır. Tirmizî ve Hakim ise aynı hadisi şu ifadelerle naklederler: *"Hükümde rüşvet alana ve verene Allah lânet etsin."*

ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَٱلرَّبَّانِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا
ٱسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ ٱللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ج فَلَا
تَخْشَوُا ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ط وَمَنْ
لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ ٱللَّهُ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾
وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ
وَٱلْأَنْفَ بِٱلْأَنْفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ
قِصَاصٌ ط فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ط وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَآ أَنْزَلَ ٱللَّهُ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ آثَارِهِمْ
بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرٰيةِ وَآتَيْنَاهُ
ٱلْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ لا وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرٰيةِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنْجِيلِ
بِمَآ أَنْزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ط وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ ٱللَّهُ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

44. Şüphesiz biz, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan peygamberler, yahudilere onunla hükmederlerdi. Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de Allah'ın kitabından, kendilerinden korunması istenilenle hükmederlerdi. Onlar, o (Tevrat'ın hak olduğu)na şahit idiler. İnsanlardan korkmayın, Ben'den korkun. Âyetlerimi az bir değere satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin ta kendileridirler.

45. Biz, Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yapılır. Yaralarda da kısas vardır. Fakat kim hakkından vazgeçerse, bu onun günahlarının affına bir sebeptir. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.

46. O peygamberlerin peşinden, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden Meryemoğlu İsa'yı gönderdik. Ve ona, içinde hidayet ve nur olan, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden ve Allah'tan korkanlar için bir hidayet ve bir nasihat olan İncil'i verdik.

47. İncil'e tâbi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, fâsıkların ta kendileridir.

44. **«Şüphesiz biz, içinde»** insanları hüküm ve yasalarına yöneltecek **«hidayet ve»** cehalet karanlığıyla gizlenen hükümleri aydınlatacak **«nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan»** ve ilâhî kitabın hükümlerini uygulayıp insanları ona yönlendiren **«peygamberler,»** yani İsrailoğulları peygamberleri **«yahudilere onunla hükmederlerdi.»** Burada "yahudilere" anlamına gelen kelimenin başındaki *"lâm"*, sözkonusu hükümlerin yahudilere ait olduğunu belirtmek içindir; yoksa "lehlerindenki hükümler" demek değil... Kısacası bu, "lehte" veya "aleyhte" olmaktan çok, "kendilerine ait" anlamını taşır. Sanki: "Yahudiler için" denilmek istenmiştir.

Eğer yukarıdaki: *"Allah'a teslim olan"* ifadesiyle ilgili olarak bir tenkit ileri sürülse ve denilse ki: "Bir peygamber'in, ayrıca 'Allah'a teslim olmuş kişi' şeklinde nitelendirilmesi, yüksek bir özelliğin daha basite indirgenmesi anlamına gelmez mi?" Cevaben derim ki: Bazan herhangi bir "sıfat" başka bir "sıfat"la övülür. Meselâ Peygamberlerin "salihlikle" ve meleklerin "iman etmiş olmakla" vasıflandırılmaları gibi. Ayrıca şöyle bir söz vardır: "Şerefli kimselerin vasıfları vasıfların en şereflileridir." Şâir de der ki:

Ben Hz. Muhammed'i sözlerimle övmeye çalışmadım.
Aksine sözlerimi onunla kıymetlendirmeye uğraştım.

«Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de,» yani peygamberlerin yolundan gidip Tevrat'la yahudi dinine mensup insanlar arasında hükmeden zahid ve bilgin kimseler de **«Allah'ın kitabından, kendilerinden korunması istenilenle hükmederlerdi.»** Peygamberler tarafından korumakla emredildikleri Tevrat'ın hükümlerine göre amel ederlerdi. Nitekim, kaybolmaması ve tahrif edilmemesi konusunda uyarılmışlardı. *"Korunması istenenle"* anlamına gelen kelimenin başındaki *"be"* harfi sebeplilik içindir. Yani, Rablerine samimi olarak kulluk eden kimseler ve âlimler, peygamberleri tarafından kitabı korumakla emredildikleri için, bu Kitabın hükümlerini uyguladılar. Peygamberlerinin tavsiye ve emirleri doğrultusunda hareket ederler. **«Onlar, o (Tevrat'ın hak olduğu)na şahit idiler.»** Değiştirilmesine göz yummadan gözetleyici idiler. Şu halde buradaki "şahit olma" hususu, hazır bulunma, kontrol etme anlamındadır.

Ey reisler ve âlimler! Kim olursa olsun **«insanlardan korkmayın. Benden korkun»**, haklarımı çiğnemekten sakının. Buna göre, verilecek hükümlerde Allah'tan başkasından korkmak, herhangi bir zalimin korkusundan dolayı yağcılık ve dalkavukluk yapmak veya büyük bir insanın denetimi sebebiyle haktan sapmak yasaktır. Âyet, müslüman hâkimleri de içine alır.

«Âyetlerimi az bir değere satmayın.» Âyetlerimle amel etmeyi bir kenara bırakıp karşılığında rüşvet, makam ve benzeri dünyevi lezzetler almayın. **«Kim»** hafife alıp inkâr ederek **«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir.»** Çünkü Allah'ın indirdiği hükmü hafife alıp başka bir hükmü uygulama konusunda direnmek küfrü gerektirir. Bu yüzden, ayrıca bu kimseler "zalimlik" ve "fâsıklık" ile de nitelendirilmişlerdir. Allah'ın hükmünü inkâr ettikleri için kâfir; aykırı hüküm verdikleri için zalim; saptıkları için de fâsık olurlar.

45. «Biz, Tevrat'ta onlara», yani yahudilere **«şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can,»** birisini haksız yere öldüren, öldürülür; **«göze göz,»** birisinin gözünü haksız yere kör edenin, gözü kör edilir; **«buruna burun»**, birisinin burnunu haksız yere kesenin, burnu kesilir; **«kulağa kulak,»** birinin kulağını haksız yere zulümle kesenin kulağı kesilir; **«dişe diş ile kısas yapılır.»**

Başkasının dişini haksız yere çekenin, dişi çekilir.**«Yaralarda da kısas vardır.»** Miktarı ve ölçüsü tesbit edilebilen, denklik korunabilen yaralarda kısas yapılır. Ancak, kemiklerin kırılması, etin parçalanması ve içeriye nüfuz edilmesi gibi denkliğin korunması mümkün olmayan durumlarda ise ya malî masraflar tazmin ettirilir veya adil bir hakimin hakemliğine başvurulur.

«Fakat kim hakkından vaz geçerse» ve kısas yaptırmazsa **«bu, onun günahlarının affına bir sebeptir.»** Âyette *"hakkında vazgeçme"*, tabiri "tasadduk etme", "hakkını sadaka olarak verme" şeklinde ifade edilerek affetme işine fazlasıyla teşvik yapılmış; büyük bir sevap olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna göre, başkasından almasını hakettiği kısas hakkından vazgeçen, ilahi rahmete nail olacak ve günahları affedilecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Vücudundan yaralanıp Allah rızâsı için hakkından vazgeçenin günahları bağışlanır."*

«Kim, Allah'ın indirdiği» şeriat ve hükümler **«ile hükmetmezse; işte onlar zalimlerin ta kendileridir.»** Allah'ın çizdiği sınırı aşarak zulümde ileri gitmişler ve şeriata gereken önemi vermemişlerdir.

46. «O Peygamberlerin peşinden, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden Meryemoğlu İsa'yı gönderdik.» Adı geçen peygamberlerin ardından Meryemoğlu İsa'yı peygamber olarak görevlendirdik. **«Ve ona»**, tıpkı Tevrat gibi **«içinde hidayet ve nur olan, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden ve Allah'tan korkanlar için bir hidayet ve bir nasihat olan İncil'i verdik.»** Aynı âyetin içinde ikinci defa *"kendinden önceki Tevrat"* ifadesinin geçmesi, daha çok vurgu sağlamak içindir. Önce, *"içinde hidayet ve nur olan"* denilip, hidayet'ten daha kapsamlı bir nitelikte tanıtılmasına rağmen, ardından başlı başına *"hidayet ve nasihat"*'tan ibaret olduğunun belirtilmesi, hidayeti ile doğruyu bulup nuruyla aydınlandıklarına -özellikle- dikkat çekmek içindir.

47. «İncile tâbi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler.» Biz, İsa'ya (a.s.) İncil'i indirdik ve ona tâbi olanlar, içindekilerle amel etsin, dedik. **«Kim,»** hafife alıp inkâr ederek **«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, fâsıkların ta kendileridir.»** Bunlar Allah'ın itaatından dışarı çıkmışlardır.

Bu âyet, Hz. İsa'nın müstakil bir şeriat getirdiğine ve ihtiva ettiği hükümleri uygulamakla emredildiğine işaret eder. Ayrıca bu âyette hakimler için büyük bir tehdit vardır. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.) de buyuruyor ki:

"Kıyamet gününde âdil hakim -bir kişi hakkında farkedemediği iki tane hurma değerindeki haksızlık dolayısıyla- şiddetli bir azapla karşılaşacaktır." Âdil hakimin durumu bu ise, zalim ve rüşvetçi olanların durumu takdir edilsin!... Bir başka hadiste de şöyle buyuruluyor: *"Üç türlü hakim vardır: İkisi cehennemde, biri cennette... Bu hakimlerden birisi, bile bile haksız karar vermiştir; bu cehennemliktir. Bir başkası, bilmeden karar vermiş ve başka insanların hakkını çiğnemiştir; bu da cehennemliktir. Birisi de hakkıyla karar vermiştir, bu cennetliktir."* (37)

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ
اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا
مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
وَلَٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ
مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾
وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ
أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا
يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ

37- Ebû Davud, *Akdiyye*, Hadis No: 3573. Sahih olan bu hadis için ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/166.

لَفَاسِقُونَ (٤٩) أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ
مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (٥٠)

48. (Ey Muhammed!) Sana da geçmiş kitapları tasdik eden ve onları muhafazası altına alan Kur'an'ı hak ile indirdik. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyarak, sana gelen haktan sapma. Herbiriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik. Eğer, Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat sizi ümmetlere ayırması, verdikleriyle sizi imtihan etmek içindir. O halde iyiliklere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ihtilâf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir.

49. Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyma. Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Eğer, (Allah'ın hükmünden) yüzçevirirlerse, bil ki Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor. Muhakkak ki, insanların birçoğu fâsıktırlar.

50. Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesinlikle bilen bir kavim için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?

48. «(Ey Muhammed!) Sana da geçmiş kitapları tasdik eden», tevhid inancında ve şeriatların esaslarında onlarla uyum içinde olan; **«ve onları muhafazası altına alan»**, onları gözetliyen ve onların lehinde şahitlik yapan **«Kur'an'ı hak ile»**, doğruluk ve gerçekçilik ile **«indirdik.»** Şu halde kitap ehli senin hakemliğine başvurdukları zaman, **«aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet.»** Allah'ın sana verdiği hükmün doğrultusunda karar ver; çünkü senin şeriatın tüm ilâhi hükümleri ihtiva ediyor. **«Onların hevâ ve heveslerine uyarak, sana gelen haktan sapma.»** Haktan ve adaletten yüz çevirip onların arzu ve isteklerine uyma.

«Herbiriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik.» Âyet akışının bu noktasında muhatap değiştirilerek tüm insanlığa sesleniliyor. Yani: Ey insanlar! Ey gelmiş geçmiş tüm ümmetler! Her birinize özgü bir şeriat ve yöntem belirlemişiz..! Meselâ, Hz. Musa'nın peygamberliği zamanından Hz. İsa'nın peygamberliğine kadar geçen ümmetin şeriatı Tevrat'a göredir; onunla amel etmişlerdir. Hz. İsa'dan Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen insanlar ise İncil'in hükümlerini uygulamışlardır. Siz ise, ey mü'minler! Sizin şeriatınız Kur'andır. Âyette geçtiği şekliyle "Şir'at" veya "şeriat" gidilen, izlenen yol demektir.

«Eğer, Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı.» Bütün asırlar boyunca, dînî hiçbir konuda ihtilafa düşmeyen hepsi aynı dine inanan tek bir topluluk yapardı. **«Fakat»** sizi tek bir ümmet yapmayı arzulamadı; **«sizi ümmetlere ayırması,»** ümmetlere ilişkin ilahî kanunu gereğince **«verdikleriyle sizi imtihan etmek içindir.»** Yüce Allah'ın bu şekildeki tutumu, âdeta, sizi imtihan eden birisinin tavrı ve tutumu gibidir. Başka bir deyimle Allah, her çağa uygun olarak gönderdiği çeşitli şeriatların hükümleri doğrultusunda o dönemdeki insanları sınava tâbi tutmuştur. **«O halde iyiliklere koşuşun.»** Dünya ve ahirette sizin için daha hayırlı olan ve Kur'an'da yer alan doğru inanç ve salih amellere sarılın; bir yarışma duygusu içerisinde bunları bir fırsat bilin ve bu konuda birbirinizle yarışın.

«Hepinizin dönüşü Allah'adır.» İnanan veya inanmayan; kim olursa olsun, tüm insanlar O'na dönecektir. **«O, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir.»** Din ve şeriat işlerinden dünyada iken aranızda ihtilaf ettiğiniz konularda hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde inanan ve inanmayan insanların her birisine uygun ceza ve mükâfatları verecektir. Ahirette verilecek ceza ve mükâfatın haber verme şeklinde ifade edilmesi, aralarındaki ihtilâfı ortadan kaldırmak içindir.

49. «Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet. Onların heva ve heveslerine uyma.» Biz sana Kitabımızı gönderdik ve içindeki hükümleri uygulamanı emrettik. Bu yüzden, **«Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın.»** İlahî hükümlerin bir bölümünden, seni vazgeçirmelerinden kork. Seni, haktan döndürüp bâtıla sürükleyebilirler.

Rivayet edildiğine göre, yahudi hahamlarından bir kısmı dediler ki: "Gidip Muhammed'i dininden saptıralım." Sonra Hz. Peygamber'in yanına vardılar ve şöyle söylediler: "Ey Ebû Kasım; bizim yahudi hahamları olduğumuzu; sana uyduğumuz takdirde tüm yahudilerin sana uyacaklarını biliyorsun. Bizimle kavmimiz arasında bir anlaşmazlık vardır; aramızda hükmetmen için senin hakemliğine başvuruyoruz. Sana iman ediyor; seni tasdik ediyoruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber isteklerini kabul etmedi ve yukarıdaki âyet indi.

Bir kısım âlimler bu âyete dayanarak, peygamberlerin birtakım hatalar yapabileceklerini ve bazı şeyleri unutabileceklerini ileri sürerler. Çünkü, yüce Allah: *"Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın."* buyuruyor; bu durum "bile bile" yapılmayacağına göre, geriye sadece "hata ve unutma" kalıyor.

«Eğer (Allah'ın hükmünden) yüzçevirirlerse,» Allah'ın indirdiği hükme razı olmayıp başka bir hükme başvururlarsa, **«bil ki»** bu yüzçevirişlerinin sebebi şudur: **«Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor.»** Onları Allah'ın hükmünden alıkoyan günahlarından dolayı yüce Allah, onları dünyada ivedi olarak cezalandırmak istiyor. Şüphesiz, burada *"bir kısım günahları"* ifadesinin kullanılmasının sebebi, çok daha büyük günahları olduğuna ve bu günahın da onlardan sadece bir tanesi olduğuna işaret etmek içindir. **«Muhakkak ki, insanların birçoğu fâsıktırlar.»** Küfürde inatlaşıp ısrar göstererek belirlenen sınırları aşıyorlar.

50. «Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?» Bu, bir hayret ve taaccüp ifadesi olup onlar için bir kınamadır. Yani, senin hükmünden yüz çevirip cahiliye devrinin hükmüne mi başvuruyorlar? Oysa, ismi üstünde cahiliye devri. Hevâ ve heves taraflarının egemen olduğu devir ve bu devrin insanları. **«Kesinlikle bilen bir kavim için,»** Allah'ın hükmünün, hükümlerin en güzeli ve âdili olduğuna inanan, gerçekleri gözleriyle görebilen insanlar için **«Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?»**

Bu âyetler dinlerin temel hükümleri bakımından bir olduğunu; sadece detaylarda birtakım farklılıkların olabileceğini, Allah'ın dilediği çağda ve zamanda, dilediği hükmü verme yetkisine sahip olduğunu; ilâhi hükümlerde farkedemediğimiz birtakım maslahatların olabileceğini, dolayısıyla ilâhi hükümlere teslim olup boyun eğmek zorunda olduğunuzu, ilâhi hükümlere karşı gelmekten sakınıp iyiliklere koşmak gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyuruyor: *"Beş şey gelip çatmadan önce beş şeyi ganimet bil. İhtiyarlıktan önce gençliğin; hastalıktan önce sağlığın; meşguliyetten önce boş vaktin; fakirlikten önce zenginliğin; ölümden önce hayatın... kıymetini bil."* (38)

38- Hakim ve Beyhakî *"imanın şubeleri"* bölümünde; Ahmed b. Hanbel *"Zühd"* bölümünde; Ebû Nuaym *"Hilye"* bölümünde tahric etmişlerdir. Ayrıca, bkz. *el-Fethü'l-Kebir*, 1/203.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰٓى اَوْلِيَٓاءَۢ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۜ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ
مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَ (٥١)
فَتَرَى الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ ف۪يهِمْ يَقُولُونَ نَخْشٰٓى
اَنْ تُص۪يبَنَا دَٓائِرَةٌۜ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِه۪
فَيُصْبِحُوا عَلٰى مَٓا اَسَرُّوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ نَادِم۪ينَۜ (٥٢) وَيَقُولُ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذ۪ينَ اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْۙ اِنَّهُمْ
لَمَعَكُمْۜ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِر۪ينَ (٥٣)

51. Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar, birbirinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz onlardan olur. Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

52. Kalblerinde hastalık bulunanların, onlara doğru koştuğunu görürsün. "Bize kötülük isabet etmesinden korkarız" derler. Umulur ki Allah, bir fetih ihsan eder veya katından bir emir getirir de içlerinde gizlediklerine pişman olurlar.

53. İman edenler: "Sizinle beraber olduklarına dair Allah'a ağır yeminler edenler bunlar mıdır?" derler. Onların amelleri boşa gitmiştir ve hüsrana uğramışlardır.

51. «**Ey iman edenler!**» diye başlayan bu âyetin ihtiva ettiği hüküm tüm mü'minleri içine almaktadır. Âyetin iniş sebebinin sadece bir kısım mü'minler olması, genelliğini etkilemez. Nitekim rivayet edildiğine göre, Ubâde b. Sâmit Hz. Peygamber'e demiş ki: "Benim birtakım yahudi dostlarım vardı, ben Allah ve Rasûlü için onların dostluğunu bırakıyorum; Allah'a ve Rasûlüne sığınıyorum." Abdullah b. Übey de demiş ki: "Ben, felâketlerden korkan birisiyim; dolayısıyla Kaynukaoğullarından olan yahudi dostlarımı terketmiyorum." Bunun üzerine bu âyet indi: «**Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin.**» Onların hiçbiriyle dostluk kurmayın. Onlara dost gözüyle bakmayın. «**Onlar, birbirinin dostudurlar.**» Her iki gruptan bir kısım insanlar, diğer gruptan bir kısım insanla dostluk kurmuşlardır. Dolayısıyla aleyhinize ve zararınıza olabilecek bir noktada, onlar müttefik durumdadırlar. Hepsi, aleyhinizde bir araya geliyorlar. Durum böyle olunca, onlardan herhangi birisinin dostluğunu, nasıl kafanızdan geçirirsiniz; onlara dost olmayı nasıl düşünebilirsiniz?

«**Sizden kim onları dost edinirse,**» onları dost olarak kabul ederse «**şüphesiz onlardan olur.**» Onların dinini benimsemiş olur ve onlarla beraber cehenneme girer. Şüphesiz bu dostluk, onların dinini benimseme biçiminde bir dostluk olursa sonucu böyledir; yoksa onların inancını kabul etmeden, onlarla sırf alış-veriş ve benzeri bir ihtiyaç için arkadaşlık yapmak, ihtiyaçtan dolayı onlarla sohbet etmek, muhatap olmak bu tehdidin kapsamına girmez.

«**Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.**» Mü'min kardeşlerini bir kenara bırakıp din düşmanlarını dost edinen; müslümanların küfür ve sapıklığa düşmelerine seyirci kalan, onları kendi halinde bırakan ve böylece kendi kendisine zulmeden kimseleri doğru yola yöneltmez. Şöyle bir duâ nakledilir: "Ya Rab! Göz açıp kapayıncaya kadar; hatta daha az bir zaman bile; beni, nefsime teslim etme!"

52. Ey Muhammed! Sen, «**Kalblerinde hastalık bulunanların,**» içlerinde münafıklık hastalığı taşıyanların, «**onlara doğru koştuğunu görürsün.**» Dostluk ve yardımlarına koştuklarına şahit olursun. Bunlardan amaç Abdullah b. Übey ve benzerleridir. Bunlar yahudilerin ve Necran hıristiyanlarının dostluğunda yarışırlar ve mü'minlere karşı da zamanın tehlikelerinden korunmak amacını güttüklerini ileri sürerler. Nitekim yüce Allah da şöyle buyuruyor: «‘**Bize kötülük isâbet etmesinden korkarız’ derler.**» Yani demek istiyorlar ki, başımıza herhangi bir tehlikenin gelmesinden; işlerin ters dönmesinden, egemenliğin tekrar kâfirlerin eline geçmesinden korkarız. Onların bu geçersiz bahanelerine ve ham hayallerine karşı yüce Allah şöyle buyuruyor:

«Umulur ki Allah, bir fetih ihsan eder.» Mekke'nin fethini nasip eder de kâfirlerin belini kırar; **«veya katından bir emir getirir de»**, öldürülme ve sürgün edilme ile yahudilerin kökünü kazır ve onları yerle bir eder de; bu münafıklar **«içlerinde gizlediklerine pişman olurlar.»** Gönüllerinde sakladıkları küfür ve Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında besledikleri şüpheden dolayı belki pişmanlık duyarlar.

53. «İman edenler», münafıkları işaret ederek, yahudilere: **«'Sizinle beraber olduklarına dair ağır yemin edenler bunlar mıdır?' derler.»** Nitekim münafıklar, yahudilere dostluk besliyor; onların egemenliğini umuyor; bu boş hayallerinden dolayı onlara aşırı sevgi besliyorlardı. İşte, bu durumda mü'minler -münafıkları kasdederek- yahudilere diyorlar ki: Sizinle beraber oldukları, size yardım edecekleri ve destek sağlayacakları konusunda ağır yemin edenler bunlar mıdır? Yani, siz yanılıyorsunuz; bu konuda hatalısınız!... *"Ağır yemin"*den amaç, en şiddetli ve en büyük yemindir. **«Onların amelleri boşa gitmiştir ve hüsrana uğramışlardır.»** Dostluk için yapmış oldukları amelleri boşa çıkmıştır. Nitekim, egemenlik yahudilerin eline geçmediği gibi, yaptıkları işlerinde zararlı çıkmışlar ve türlü türlü sıkıntılara maruz kalmışlardır.

İyi bilinmelidir ki Hak, her zaman galip gelir. Bâtılın üstünlüğü saman alevi gibidir; aniden yükselir ve yerle bir olur. Bu yüzden bâtıla ve bâtıl yandaşlarına meyletmek mü'mine yakışmaz. Bâtıl taraftarları kim olursa olsun, sonuç değişmemelidir.

Ebû Musa el-Eş'ari der ki: "Ben bir defasında Hz. Ömer'e dedim ki: 'Benim, Hristiyan bir kâtibim var, ne yapayım?'" Hz. Ömer'in cevabı şu oldu: "Ne olmuş sana, Allah seni şaşkınlığa düşürmüş; niçin bir Müslüman katip tutmuyorsun ki?!... Sen hiç yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin"* emrini işitmedin mi? Bunun üzerine ben dedim ki: "Onun dini ona ... Bana, yazdığı şey lâzım." Hz. Ömer de dedi ki: "Onlara saygı göstermeyin; çünkü Allah onları alçaltmıştır. Onlara güvenmeyin; çünkü Allah, güvenilmez olduklarını belirtmiştir. Onları kendinize yaklaştırmayın, çünkü Allah onları uzaklaştırmıştır. Hesap et ki, senin Hristiyan kâtibin öldü. Yani, diyelim ki o, öldü. O zaman ne yapabilirsin ki? (39)

يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذٰلِكَ
فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا
وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

54. Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah, onların yerine, kendisinin onları, onların da kendisini sevdiği, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise, güçlü ve şerefli olan, Allah yolunda cihad eden ve kınayanın kınamasından korkmayan bir kavim getirir. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir. Her şeyi çok iyi bilendir.

55. Sizin dostunuz sadece, Allah, O'nun peygamberi ve Allah'a boyun eğerek namaz kılan, zekât veren mü'minlerdir.

39- Bu, Hz. Ömer'in şer'î taktiklerinden bir tanesidir. Nitekim, Hafız İbn Kesir de aynı olayı, tefsirinde nakleder.

56. Kim Allah'ı, Rasulünü ve iman edenleri dost edinirse; şüphesiz ki, Allah'ın taraftarları galip geleceklerdir.

54. «Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse...» Bu âyetle sözkonusu edilen olay, Kur'an'ın, meydana gelmeden önce haber verdiği olaylardan bir tanesidir.

Nitekim, rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber döneminde Müdlecoğulları İslâm'dan döndüler. Onların reisi, Zü'l-Himâr diye bilinen Esved el-Ansî idi. Bu adam bir kâhindi. Yemende, peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Ülkesine hakim olmuştu. O derece ileri gitti ki, Hz. Peygamber'in valilerini ülkesinden kovdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel ve beraberindeki mü'minlere Esved'e savaş açmaları emrini gönderdi. Sonuçta Fîrûz ed-Deylemî, Esved'i yatağında öldürdü. Hz. Peygamber'e, bu haber Allah tarafından bildirildi. Hz Peygamber de Esved'in öldürüldüğünü ashabına müjdeledi.

Dinden dönen ikinci bir grup da Yemâme'deki Hanifeoğullarıydı. Bunların reisi de yalancı Müseyleme idi. Bu da, hicretin onuncu yılının sonlarında, henüz Hz. Peygamber hayatta iken peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Peygamberlikte Hz. Muhammed'in ortağı olduğunu ileri sürüyordu. Hatta Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle bir mektup yazmıştı: "Allah'ın Resulü Museyleme'den Allah'ın Resulü Muhammed'e... Bundan sonra: Yeryüzünün yarısı bana, yarısı sana aittir." Bu mektubu iki arkadaşıyla birlikte Hz. Peygamber'e gönderdi. Hz. Peygamber onlara dedi ki: *"'Elçiye zevâl yoktur' kuralı olmasaydı, ikinizin de boynunu uçururdum."* Sonra Müseyleme'ye şu cevabı yazdı: *"Allah'ın Rasûlü Muhammed'den, çok yalancı Müseyleme'ye ... Bundan sonra: 'Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır, Onu kullarından dilediğine miras bırakır. İyi âkibet Allah'tan korkanlarındır."* (A'raf: 128) Daha sonra Hz. Peygamber hastalandı ve vefat etti. Nihayet, Hz. Ebûbekir, Halid b. Velid komutasında kalabalık orduyu Müseyleme'nin üzerine gönderdi. Sonuçta, zorlu bir çatışmadan sonra, Hz. Hamza b. Abdulmuttalib'in katili Vahşî eliyle, yüce Allah onun sonunu takdir etti. Nitekim Vahşî şöyle derdi: "Ben cahiliye dönemimde insanların en iyisini, müslüman olduktan sonra da insanların en kötüsünü öldürdüm."

İşte, ey iman edenler! Eğer sizden, dinden dönen olursa, **«bilsin ki Allah,»** helâk ettikten sonra **«onların yerine, kendisinin onları, onların da**

kendisini sevdiği, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise, güçlü ve şerefli olan,» onlara üstün gelen **«Allah yolunda cihad eden ve kınayanın kınamasından korkmayan»**; cihaddan geri kalmayıp dine sıkı sıkı sarılan **«bir kavim getirir.»** Kimisine göre bunlar, Yemen halkıdır. Çünkü Hz. Peygamber : *"İman Yemenlidir; hikmet de Yemen"e mensuptur."* buyurmuştur. Hz. Peygamber'in imanı Yemen halkına böylece nisbet etmesinin sebebi, güçlü ve mükemmel iman sahibi olduklarına işaret etmek içindir. Kuşkusuz bunlardan amaç, her zamanki tüm Yemen halkı değil; o zaman mevcut bulunan Yemen halkıdır. Kimine göre ise buradaki kavimden amaç Ensar'dır.(*)

«İşte bu», yani yüce Allah'ın bu kavmi nitelendirdiği sevgi, alçakgönüllülük, güçlülük ve mücahitlik gibi özellikler **«Allah'ın bir lütfudur»** O'nun ihsan ve keremidir. Yoksa bu özellikler, sözkonusu kavmin tekelinde değildir. Hikmet ve maslahatın gerektirdiği ölçüde yüce Allah **«onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir.»** Lütuf ve keremi boldur. **«Her şeyi çok iyi bilendir.»** İhsan edilmeye, başarıya ulaştırılmaya en çok lâyık olanı kendisi daha iyi bilir.

55. «Sizin dostunuz sadece, Allah, O'nun peygamberi ve» mü'minlerdir. Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin; sizin dostlarınız yalnızca Allah, O'nun Peygamberi ve mü'minlerdir. Dostluğunuzu bunlara tahsis ediniz. Çünkü Allah'a dost olmak, O'nun dışındakileri terketmekle mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in dilinden şöyle buyurulur: *"Doğrusu onlar benim düşmanımdır. Dostum ancak âlemlerin Rabbidir."* (Şuarâ: 26/77) Hz. Peygamber'in dostluğu da, nefis ve hevânın isteklerine karşı çıkmakla gerçekleşir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden herhangi birinizin nefsi, benim getirdiğim hakikatlere uymadığı sürece iman etmiş sayılmaz."*(40) Başka bir hadiste de şöyle buyuruyor: *"Sizden herhangi biriniz,*

---

*- Âyette özellikleri belirtilip övülen bu kahraman millet kimdir? Bu konuda, Merhum İsmail Hakkı Bursevî'nin de belirttiği gibi, Hz. Ebû Bekir ve ashabı, Ensar, Yemen halkı v.s. gibi görüşler ileri sürülmüştür. Fakat âyetin anlamı geneldir. Kur'an'ın bu hükmü kıyâmete kadar bâkidir. İrtidat olayını bir devre hasretmek doğru olmadığı gibi, Allah yolunda cihad edenleri belirli bir millete maletmek de doğru değildir. Nitekim İslâm'ın intişarının ilk asırlarında Arapların, sonra İranlıların ve nihayet Türklerin yaptıkları, tarih tarafından tesbit edilmiş büyük hizmetlerdir. Önemli olan İslâm'ın bayrağının hep gönderde oluşudur. Tarih boyunca birçok toplum İslâm'ın bayraktarlığını yapmış, onun bayrağı hiç yere düşmemiştir. İnsanlar yeryüzünde yaşadıkları müddetçe de İslâm ümmetinden bir topluluk daima hakkı ayakta tutacak ve bayrağı taşıyacaktır. (Naşir)

40- Bağavi, *Şerhü's-Sünne*, *"Bidat ve hevâların reddi"* babı, I/123. Ancak, hadisin ravileri arasında Nuaym b. Hammâd gibi zayıf bir ravi bulunduğundan "hadisin senedinde zayıflık vardır" denilmiştir.

beni kendi nefsinden, malından, çoluk çocuğundan ve tüm insanlardan daha fazla sevmedikçe iman etmiş sayılmaz.[41] Mü'minlerin dostluğu ise, onları din kardeşi kabul etmekle gerçekleşir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz mü'minler kardeştirler."* (Hucurat: 10) Hz. Peygamber de şöyle buyuruyor: *"Sizden biriniz kendi için istediğini, kardeşi için istemedikçe iman etmiş sayılmaz"*[42] Şüphesiz bu mü'minler: **«Allah'a boyun eğerek namaz kılan, zekât veren mü'minlerdir.»** Bunlar namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'tan korkarlar, Allah için tevazu gösterirler.

Şüphesiz bu açıklamalardan amaç, gerçek ve halis mü'minle, iman iddiasında olup münafık olan kimseleri birbirinden ayırdetmek içindir. Çünkü ihlâs, namaz ve zekâta karşı duyarlı ve ısrarlı olmakla anlaşılır; Allah'a boyun eğmek, O'nun için mütevazı olmak ve O'ndan korkmakla belli olur.

56. «Kim Allah'ı, Rasûlünü ve iman edenleri dost edinirse,» dost olarak yalnız onları seçerse; **«Şüphesiz ki Allah'ın taraftarları galip gelecek-lerdir.»** Üstün gelecek olanlar, onlar olacaktır. Burada zamir ile "onlar.."değil de, açıkça *"Allah'ın taraftarları"* denilerek Allah'a nisbet edilmeleri, kendilerine verilen değerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerin dışında herhangi birinin dostluğuna yönelen kimselerin de "şeytanın taraftarları" olduklarına işaret etmek içindir. Kişinin taraftar olduğu grup, onun arkadaşlarıdır. Âyette geçen ve taraftar olarak tercüme edilen *"hizb"* kelimesi ayrıca, grup, kafile, taife anlamına da gelir. Hatta, Arapçada: "ictemeû li emrin hazebehüm" demek; kendilerine isabet eden, kendilerini ilgilendiren birşey için bir araya geldiler, demektir. Şunu da belirtelim ki, Allah'ın düşmanlarına galip gelmek, ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder."* (Muhammed: 7) Yardım ve üstünlük ancak Allah'ın desteğiyle gerçekleşir. Çünkü güçlü kılan O'dur; her güç O'na aittir.

---

[41] Müslim, Buharî, Nesâî ve İbn Mâce hadisi şu ibareyle nakletmişlerdir: *"Sizden biriniz beni çocuğundan anne ve babasından ve tüm insanlardan daha fazla sevmedikçe iman etmiş sayılmaz."* Ayrıca bkz. *el-Fethü'l-Kebir*, 3/351.

[42] Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Neseî ve İbni Mâce tahric etmişlerdir: *"...Sizden biriniz iman etmiş sayılmaz"* sözünden maksat, iman kemâle ermez; iman tamamlanmaz, anlamıdır. İmanı yok eder, imansız kılar, anlamını taşımaz. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/351.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ
الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَٓاءَۚ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ
اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾
قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ
وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ
﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِۜ
مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَاز۪يرَ
وَعَبَدَ الطَّاغُوتَۜ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَٓاءِ
السَّب۪يلِ ﴿٦٠﴾

57. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer iman ediyorsanız Allah'tan korkun.

58. Namaza çağırdığınız zaman, onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu onların, akıllarını kullanmayan bir kavim olmasındandır.

59. (Ey Muhammed!) De ki: "Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fâsıklar olduğunuzdan dolayı mı bize kızıyorsunuz?"

60. De ki: "Allah tarafından bir cezaya çarptırılma bakımından size bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah, kime lânet eder ve gazabına uğratırsa ve kimlerden de, maymunlar, domuzlar ve şeytana kullar yaparsa, işte bunlar, makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır."

57. «Ey iman edenler!» Rivayet edildiğine göre Rüfâa b. Zeyd ve Süveyd b. Hâris, önce müslüman oldular; sonra münâfıklaştılar. Öte yandan, bazı müslümanlar onları hâlâ seviyorlardı. İşte bunun üzerine yüce Allah, bu durumu yasaklayıp dedi ki: **«Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları ve kâfirleri dost edinmeyin.»** Dini alay konusu yapmak, İslâm'la dalga geçmek demektir. Eğlence konusu yapmak da, dil ile inandığını, kabul ettiğini belirtmek ve içten içe küfre devam etmek anlamına gelir. Buradaki kâfirlerden amaç da, müşriklerdir. Özellikle belirtilmelerinin sebebi, kâfirliklerinin kat kat oluşundandır.

Şu halde ilke olarak, hak üzere olmayanların dostluğu yasaklanmıştır. Bunlar, ister kitap ehli gibi önceleri bir din üzere olup onu normal akışından döndürsünler, ister müşrikler gibi, hiçbir din üzere olmasınlar, fark etmez. Her halükârda onlarla dost olmayın; onlardan son derece uzaklaşın.

«Eğer iman ediyorsanız», tam anlamıyla inanıyorsanız, hak üzere olmayanların dostluğunu terkederek **«Allah'tan korkun.»**

58. «Namaza çağırdınız zaman, onu», yani namazı, ya da duyurulan mesajı **«alay ve eğlence konusu yaparlar.»** Nitekim, müezzinler ezan okuduklarında, yahudiler kendi aralarında gülüşürler, namazı alaya alıp dil uzatırlar, namaza gidenleri cahillikle itham ederler ve insanları namazdan uzaklaştırmaya çalışırlardı. **«Bu onların, akıllarını kullanmayan bir kavim olmasındandır.»** Akılları olmadığı için hakkın güzellikleriyle dalga geçerler; o konudaki bilgisizlikleri dolayısıyla alay ederler; eğer, gerçekten akılları olsaydı, böyle büyük bir suça cesaret etmezlerdi.

Âlimler demişler ki: "Ezan, sadece rüya ile sabit olmamıştır. Aksine, bu âyet de ezanın varlığını ispatlamaktadır. Çünkü bu âyetin açıklaması şöyledir: *"Namaza çağırdığınız zaman..."*Yani, insanları namaza ezanla davet ettiğiniz zaman... Nitekim âyette geçen *"nidâ"* kelimesi en yüksek sesle bir şeye davet etmek anlamına gelir. Öte yandan ezanın İslâm şiârını ilân etmek; Tevhid kelimesini haykırmak; namaz vaktinin girdiğini duyurmak; cemaate çağırmak gibi pek çok hikmetleri vardır.

59. «(Ey Muhammed!) De ki: 'Ey kitap ehli!» Rivayet edildiğine göre, bir grup yahudi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip diniyle ilgili birtakım sorular sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların sorularını cevaplandırdı. Ancak, Hz. İsa'nın bahsi geçince Hz. Peygamber'e dediler ki: "Dünya ve ahirette sizden daha nasipsiz bir ümmet; sizin dininizden de daha kötü bir din görmedik." Bunun üzerine bu âyet indi. Yani, yüce Allah buyuruyor ki, ey Peygamber'im (s.a.v.) o fâsık yahudilere de ki: **«Sadece Allah'a»** O'nun varlığına ve birliğine; **«bize indirilene»**, Kur'an-ı Kerim'e; **«ve daha önce indirilenlere»**, Tevrat, İncil ve diğer ilahî kitaplara **«iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fâsıklar olduğunuzdan»**, inat edip imandan çıktığınızdan **«dolayı mı bize kızıyorsunuz?'»** Bu yüzden mi bizi ayıplıyor, dinimizi kötülüyorsunuz? Hatta, o derece ileri gidiyorsunuz ki, size indirilen kitaba bile inanmıyorsunuz. Eğer gerçekten bize gönderilen kitabın doğruluğunu tasdik eden kitabınıza inansaydınız, Kur'an'a iman eder, müslüman olurdunuz!...

60. Yahudilere **«de ki: 'Allah tarafından bir cezaya çarptırılma bakımından size bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi?»** Sizin hayırlı olan şeyleri kötü zannettiğiniz türden değil de, gerçekten kötü olan bir şeyi size söyliyeyim mi?

«Allah, kime lânet eder ve gazabına uğratırsa», apaçık deliller ortada olduğu halde, günahlara daldığı ve küfre girdiği için, yüce Allah rahmetinden uzaklaştırır ve lânetlerse -ki yahudiler böyledir- **«ve kimlerden de, maymunlar, domuzlar ve şeytana kullar yaparsa,»** cumartesi yasağını çiğneyenlerde olduğu gibi kimisini maymunlaştırıp apaçık delilleri gördükleri halde sonra küfre girenlerde olduğu gibi kimisini de domuzlaştırırsa... Nitekim bu âyet indikten sonra müslümanlar yahudilere: "Ey maymun ve domuz kardeşleri" şeklinde seslenmişler; yahudiler de başlarını eğip rezil olmuşlardır.

«**İşte bunlar,**» yukarıdaki çirkin ve iğrenç nitelikleri taşıyanlar, «**makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır.'**» Kötülüklerini vurgulu olarak belirtmek için *"makamları en kötü"* denmiştir. Ayrıca bunlar, doğru yoldan en fazla uzaklaşan kimselerdir. Bu da gösteriyor ki, dinlerinin hakla hiçbir ilgisi yoktur. Haktan çok uzaktır ve sırf kötülükten ibarettir.

Öte yandan âyetin baş tarafında geçen *"mesûbe"* kelimesi, aslında hayır işlerin karşılığı olarak kullanılır, tıpkı *"ukûbe"* kelimesi, kötülük karşılığı olarak kullanıldığı gibi. Ancak, burada *"mesûbe"* kelimesinin *"cezaya çarptırılma"* karşılığı olarak kullanılması, yahudilerle alay etmek içindir.

Şunu bil ki: Her sınıf insan, üzerinde bulunduğu duruma sevinir. Karşısındakinin durumuna da kızar. Ancak, Hak, uyulmaya daha lâyıktır. Bu yüzden mü'min mü'mini sever. Çünkü sevgi, güzel hasletlerden ve saygın niteliklerdendir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Yüce Allah'ın, peygamber ve şehid olmayan birtakım kulları vardır ki, -yüce Allah'ın katındaki dereceleri dolayısıyla- kıyamet gününde peygamberler ve şehitler onlara gıpta eder."* Bunun üzerine ashab: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunların kim olduklarını ne yaptıklarını bize anlatır mısın? Belki onları severiz" dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki: *"Onlar, aralarındaki bir akrabalık, ya da karşılıklı menfaat bağıyla değil de, yalnızca Allah rızâsı için birbirlerini seven insanlardır. Allah'a yemin olsun ki, onların yüzleri nurludur. Onlar, nurdan minberlere çıkacakladır. İnsanların korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar üzüldüğü zaman onlar üzülmezler."*(43)

Abdullah es-Salimî'ye "Allah'ın dostları, diğer kullarından ne ile ayırt edilir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiş: "Tatlı dil, güzel ahlâk, güleryüzlülük, cömertlik, özürleri kabul etme ve herkese karşı şefkatli olma ile..."

وَاِذَا جَٓاؤُ۫كُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ
وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِه۪ ۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

43- Ebû Davud, *Sünen*, hadis no: 3527; İbn Hibban, *Sahih*, hadis no: 2805; Hasen olan bu hadis için ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/552.

وَتَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ
السُّحْتَۜ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ
الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ
مَغْلُولَةٌۜ غُلَّتْ اَيْد۪يهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُواۢ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِۙ
يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَٓاءُۜ وَلَيَز۪يدَنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۜ وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ كُلَّمَٓا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا
اللّٰهُۙ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًاۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِد۪ينَ
﴿٦٤﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
سَيِّاٰتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ
اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا

مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ

مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

61. Onlar, size geldikleri zaman: "İman ettik" derler. Oysa, yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır. Allah, onların gizlediklerini çok iyi bilir.

62. Onların çoğunun günaha, düşmanlığa ve haram yemeye koşuştuklarını görürsün. Bu yaptıkları ne kötü bir şeydir.

63. Rablerine hakkıyle kulluk edenler ve diğer din âlimleri, onları yalan söylemek ve haram yemekten menetmeli değiller miydi? Bu işledikleri ne kötü bir şeydir!

64. Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır" dediler. Dediklerinden ötürü elleri bağlansın ve kendilerine lânet olsun! Aksine, Allah'ın (nimet veren) elleri açıktır. Dilediği gibi sarfeder. Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilenler onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. Biz, onların arasına, kıyamete kadar düşmanlığı ve kini saldık. Ne zaman harp için bir ateş tutuştursalar, Allah onu söndürür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

65. Eğer, kitap ehli, iman edip Allah'tan korksaydılar, elbette günahlarını örter ve onları "Naîm" cennetlerine koyardık.

66. Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni tatbik etseydiler üstlerinden ve ayaklarının altından rızıklandırıldıkları nimetleri yerlerdi. Onlardan bir kısmı mutedil bir ümmettir. Birçoklarının yaptıkları da ne kötü şeydir!

61. «Onlar, size geldikleri zaman: 'iman ettik' derler.» Bu âyet, Hz. Peygamber'in huzuruna varıp iman ettiklerini söyleyen münafık bir yahudi grubu hakkında inmiştir. Evet, ey Muhammed! Onlar size karşı müslüman olduklarını ileri sürüyorlar. **«Oysa, yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır.»** Durumlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Senden duydukları şeylerden hiç etkilenmemişlerdir. **«Allah onların gizlediklerini»** gizledikleri küfrü, **«çok iyi bilir.»**

62. «Onların», yahudi ve münafıkların **«çoğunun günaha,»** genel olarak yalana, **«düşmanlığa»**, başkasına zulüm ve tecavüze **«ve haram yemeye koşuştuklarını»** gözlerinle **«görürsün. Bu yaptıkları ne»** kadar da **«kötü bir şeydir.»**

63. «Rablerine hakkıyla kulluk edenler ve diğer din âlimleri, onları yalan söylemek», inanmadıkları halde "inandık" demek **«ve»** kötü olduğunu bildikleri ve gördükleri halde **«haram yemekten menetmeli değiller miydi?»** Bu âyette geçen ve *"Rablerine hakkıyla kulluk eden"* ile *"diğer din âlimi"* şeklinde açıklanan *"Rabbanî"* ve *"Habr"* kelimelerinin ikisi de âlim demektir. Ancak genelde, zahid, arif ve ermiş olanlarına "Rabbani"; ilmiyle amel edenine de "Habr" denir... Âyetin başında yer alan ve *"değiller miydi"* şeklinde tercüme ettiğimiz *"Levlâ"* kelimesi de bir sitem edatıdır. **«Bu işledikleri ne kötü bir şeydir!»** Bu ifade, "bu yaptıkları ne kötü bir şeydir" ifadesinden daha etkin bir ifadedir. Çünkü *"sun' - işlemek"* "amel - yapmak'"tan daha güçlüdür.

Ömer b. Abdülaziz der ki: "Yüce Allah belli bir grubun yaptıkları işlerden dolayı herkesi cezalandırmaz. Ancak, o küçük grup açıktan açığa günah işledikleri halde bir tepki görmez ve yadırganmazlarsa, o zaman halkın tamamı cezayı hak eder."

İlmiyle amel eden ve sadece yüce Allah'ın dinini yüceltme amacı taşıyan âlimler sözlerinde ve davranışlarında hataya düşmezler. Anlatıldığına göre, tâbiîn kuşağından bir zahid, devlet başkanlarından birisine ait bir eğlence âletini kırdı. Başkan, sözkonusu zahidin, bir arslanın önüne atılmasını emretti. Görevliler onu, emredildiği şekliyle arslanın önüne attılar. Arslanın bulunduğu yere atıldıktan sonra namaza durdu. Arslan geldi, kuyruğunu sallayıp oradaki bütün arslanları topladı. Hepsi gelip namazdaki zahidi dilleriyle yalamaya başladılar. Zahid ise hiç aldırmıyor, namazına devam ediyordu. Sabah olunca, başkan: "Bizim zahid'e ne oldu?" diye sordu. Görevliler dediler ki: "Biz onu arslanların arasına attık." O da dedi ki: "Gidin, bakın arslanların onu yiyip yemediklerini kontrol edin". Görevliler gidip baktılar ki, arslanlar onunla arkadaş olmuşlar; hayretler içinde kalarak, zahidi başkana getirdiler. Başkan, zahide: "Arslanlardan hiç korkmadın mı?" diye sordu. Zahid şu cevabı verdi: "Hayır, ama gece boyunca düşünmekle meşguldüm." Başkan dedi ki:

"Neyi düşünmekle meşguldün." Zahid dedi ki: "Bu arslanları düşünüyorum, diyordum ki, bunların hepsi beni yaladı; acaba salyaları necis midir, değil midir? Düşüncem, beni korkmaktan alıkoydu." Başkan, hayretler içerisinde kalıp zahid'i serbest bıraktı.

64. «Yahudiler: 'Allah'ın eli sıkıdır' dediler.» Müfessirler diyorlar ki: Yüce Allah yahudileri nimetlerle donatmıştı. Hatta, dünyanın en zengin insanları olmuşlar; en fazla refah içinde yaşayan kimseler konumuna çıkmışlardı. Ancak, Allah'a isyan ettiler. Bunun üzerine yüce Allah, bolluk ve refah musluğunu üzerlerinden kıstı. Dolayısıyla, yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır. Artık, Allah vermekten uzak duruyor; cimrilik yapıyor" dediler. Eli açık olmak, cömert olmaktan ; eli sıkı olmak da cimri olmaktan kinayedir.

«Dediklerinden», sarfettikleri bu iğrenç cümleden **«ötürü elleri bağlansın.»** Bu, onlar için bir bedduâdır. Yani; elleri, hayır yapma konusunda bağlansın, cimri kesilsinler. Gerçekten Yahudiler, insanların en cimrileridirler; onlardan daha cimri bir millete rastlanmamıştır. **«Ve kendilerine lânet olsun!»** Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar; zaten ilahî rahmetten kovulmuşlardır. Yahudilere yapılan bu bedduâ, insanlara bir ders ve öğretme niteliğini taşımaktadır. Yoksa, -haşa- Allah âciz kalmış da, onlara bedduâ etmiş gibi bir durum sözkonusu değildir. Yüce Allah, hertürlü noksanlıktan münezzehtir.

«Aksine, Allah'ın (nimet veren) elleri açıktır.» Ey yahudiler, yüce Allah sizin zannettiğiniz gibi değildir; O, son derece cömerttir, sınırsız kerem ve ihsan sahibidir. **«Dilediği gibi sarfeder.»** Harcama konusunda hür ve muhtardır. Bazen bolca verir; bazen de irade ve hikmetinin gereği az verir. Nitekim yahudilerin isyanlarına binaen, hikmeti, onları sıkıştırmayı uygun görmüştür. **«Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilenler»** Kur'an-ı Kerim ve içindeki hükümler **«onların çoğunun»** özellikle âlimlerinin ve reislerinin **«azgınlığını ve inkarını artıracaktır.»** Azgınlıklarının üzerine azgınlık, küfürlerinin üzerine küfür ilave edecektir. Çünkü her âyet indiğinde onu inkar ediyorlar, böylece azgınlıkları ve küfürleri artıyordu. Tıpkı sağlam insanlara yararlı olan yemeğin, hastaların hastalığını artırdığı gibi.

«Biz, onların» yani yahudilerin **«arasına, kıyamete kadar düşmanlığı ve kini saldık.»** Onları çeşitli gruplara ayırarak birbirine düşman ettik. Nitekim yüce Allah başka bir âyette şöyle buyuruyor: "*Sen onları birlik beraberlik içinde sanırsın. Halbuki onların kalbleri darmadağınıktır.*" (Haşr: 14) Artık, biraraya gelmeleri; gönül ve sözbirliği elde etmeleri mümkün değildir.

«**Ne zaman harp için bir ateş tutuşturuşalar,**» Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı savaşmaya hazırlanıp aleyhinde bir kötülük düşünseler, «**Allah onu söndürür.**» Plânlarını yüzlerine çarpar, aralarına ayrılık sokarak onları dağıtır ve komplolarını sonuçsuz bırakır.

«**Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar.**» İslâm'a ve müslümanlara karşı çeşitli dolaplar çevirirler, müslümanları birbirine düşürmeye uğraşırlar. «**Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.**» Bu yüzden planlarını söndürür ve zararını onlara çevirir.

65. «**Eğer, kitap ehli**» olan yahudi ve hıristiyanlar inanılması gereken hususlara «**iman edip**» günahtan ve haramdan uzak durarak «**Allah'tan korksaydılar, elbette günahlarını örter**», onların suçlarını affedip azaptan kurtarır «**ve onları 'Naîm' cennetlerine koyardık.**» Mükâfat olarak onları sürekli bir şekilde cennetle şereflendirirdik.

66. «**Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i**» kabul edip içlerinde yeralan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tasdik edilmesi gibi hükümleri uygulayarak verdikleri sözleri yerine getirseydiler «**ve Rableri tarafından kendilerine indirileni**» ve kitaplarını onaylayan Kur'an'ı «**tatbik etseydiler, üstlerinden ve ayaklarının altından rızıklandırıldıkları nimetleri yerlerdi.**» Bol bol rızıklara kavuşurlar göklerin ve yerin bereketini görürledi. Yağmurlar yağar ve ekinler biterdi. Bu da gösteriyor ki, başlarına gelen sıkıntı ve musibetler, yüce Allah'ın herhangi bir kusurundan değil yaptıkları suçlardan kaynaklanmaktadır.

«**Onlardan bir kısmı mutedil bir ümmettir.**» Bunlar şımarmayan, görevlerini ihmal etmeyen ve iman eden Abdullah b. Selâm ve benzerlerinden oluşan yahudi asıllı bir gruptur. *"Mûtedil olmak"* görevlerini normal bir şekilde yapmak, aşırıya kaçmamak ya da çok geride kalmak gibi bir durum meydana getirmemek demektir.

«**Birçoklarının yaptıkları da ne kötü şeydir!**» Gösterdikleri inat ve kibir gibi özellikler; hakkı tahrif etmek ve gerçekten yüz çevirmek gibi davranışlar ne kadar da kötüdür; hayretler doğrusu!

Öte yandan âyet, takvanın, rızık bolluğuna; dünya ve ahirette, işlerin iyi gitmesine sebep olduğuna işaret eder.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ
إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ
يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾
قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَ
الْاِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا
وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

67. Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.

68. De ki: "Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve rabbiniz tarafından size indirileni tatbik etmedikçe, hiç bir dayanağınız olmaz." Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilen, onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. O halde kâfir bir topluluğa üzülme.

69. Şüphesiz, iman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyan-

lardan kim Allah'a, âhiret gününe iman eder ve salih amel işlerse, onlar için bir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

67. «Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni» bütünüyle **«tebliğ et!»** Kulların durumlarıyla ilgili her şeyi açıkla. **«Eğer»** sana dokunabilecek bir kötülük korkusuyla sana indirilenin tümünü tebliğ etmeyip görevini **«yapmazsan, Allah'ın peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun.»** Çünkü bir kısmını gizlemek, tıpkı tamamını gizlemek gibidir. **«Allah seni insanlardan korur.»** Bu, yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği bir güvencedir. Böylece, korkmayacak ve çekinmeyecektir.

Nitekim rivayet edilmiştir ki, "Hz. Peygamber Medine'ye girdiğinde Muhacir ve Ensar'dan yüz kişi, onu yahudilerden koruyordu; ancak *"Allah seni insanlardan korur"* âyeti indikten sonra, Hz. Peygamber, Allah tarafından yahudi ve diğer insanların kötülüklerinden korunduğunu anladı ve muhacirlerle Ensar'a: *"Artık yerlerinize gidin, çünkü Allah beni yahudilerden korur"* dedi. Daha sonra, Hz. Peygamber -düşmanlarının çokluğuna ve yardımcılarının azlığına rağmen- zaman zaman gecenin başlangıcında ve seher vakitlerinde Medine vadilerine tek başına giderdi. Yüce Allah, onu koruyordu. Kuşkusuz buradaki "koruma" dan gaye, öldürülmekten korumaktır ki, yüce Allah, onu gerçekten öldürülmekten korumuştur. Hz. Peygamber'in karşılaştığı diğer sıkıntı ve musibetler ise diğer peygamberlerin ve Allah dostlarının gördükleri türlerdendir.

Kirmanî der ki: "Peygamberlerin karşılaştıkları işkence ve sıkıntıların sebepleri şunlardır:

a) Büyük sevaba nail olmak;

b) Onların da birer insan olduklarının; dolayısıyla dünya sıkıntılarıyla karşılaşabileceklerinin bilinmesi;

c) Yaratılmış birer kişi olduklarının anlaşılması ve gösterdikleri mûcizelerle helâke düşülmemesi..."

«Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.» Bu ifade, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) masumiyetini belgelemektedir. Yani; kâfirler, Hz. Peygamber hakkında planladıklarını gerçekleştiremiyecekler ve ona zarar veremiyeceklerdir. Burada ayrıca, yüce Allah'ın, zaman zaman peygamberleri ve veli kullarını çeşitli şekilde imtihanlara tâbi tuttuğuna ve onların kendisine kavuşmasını sağladığına işaret vardır. Bu O'nun bir yasasıdır. Kur'anî deyimle: *"Allah'ın öteden beri devam edegelen kanunu budur. Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın..."* (Fetih: 23)

Öte yandan şu bir gerçektir ki: "Yaratıcının emrine uyanı, Allah yaratıkların kötülüklerinden korur." Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir, hicret sırasında mağarada iken düşmanların tehlikelerinden korunmuşlardır.

Ayrıca, rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Süfeyne adında bir hizmetçisi vardı. Bir gün Süfeyne, Bizans topraklarında orduyu kaybedip yolunu şaşırdı. Koşa koşa askerleri arıyordu. Aniden bir arslanla karşılaştı ve ona: "Ey bu yerlerin kralı! Ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hizmetçisi olan Süfeyne'yim. Amacım şöyle, şöyledir" dedi. Bunun üzerine arslan, yanına gelip onu okşamaya başladı. Süfeyne konuştukça anlıyormuşçasına ona kulak veriyordu. Orduyu buluncaya kadar beraberlikleri devam etti. Sonra arslan geri döndü.

Hz. Câbir (r.a.) der ki: "Savaşların birisinde Hz. Peygamber, beraberindekilerle bir vadide konakladı. Herkes çeşitli yerlere dağıldı; ağaçların gölgesinde dinlenmeye ve uyumaya başladılar. Hz. Peygamber de kılıcını bir ağaca asıp altında uyumaya başladı. Bir de baktık ki, Hz. Peygamber uyanmış, bizi çağırıyor. Gittik, yanına vardığımız da bedevî bir arap yanındaydı. Hz. Peygamber bize dönüp şöyle buyurdu: *"Bu adam, ben uykudayken kılıcımı bana çekti; uyandığımda kılıç hâlâ elinde ve üzerime kaldırmıştı. Bana dedi ki: "Seni, elimden kim kurtaracak?" Dedim ki: "Allah, beni senden kurtaracak." Baktım ki, kılıç, elinden düştü. Sonra kılıcı alıp bu defa aynı soruyu ben kendisine sordum. Dedim ki: 'Seni, elimden kim kurtaracak.' Dedi ki: "İyilik, sende kalsın.' Sonra dedim ki: 'Peki Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim, O'nun elçisi olduğuma tanıklık yapar mısın? Dedi ki: "Hayır! Ancak, sana karşı hiçbir zaman savaşmayacağıma, sana karşı savaşanlarla beraber olmayacağıma söz veriyorum."* Bunun üzerine Hz. Peygamber onu serbest bıraktı." (44)

68. Ey Muhammed! Yahudi ve Hristiyanlara «**de ki: 'Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbiniz tarafından size indirileni tatbik etmedikçe,**»

44- Buhârî, Müslim, Nesâî, ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethü'l-Kebîr*, 1/424.

Hz. Muhammed'e iman edip hükümlerini uygulamadıkça; Hz. Muhammed'e inanmayı emreden Kur'an-ı Kerim'i dinlemedikçe; tüm ilâhî kitapların emrettiği mûcizeye inanmadıkça; neshedilmeyen ilâhî kitap hükümlerini benimsemedikçe «**hiçbir dayanağınız olmaz.**'» Burada Kur'an'dan söz edilirken, kitap ehline seslenilerek *"size indirilen"* denmesinin sebebi, İsrailoğullarının, Kur'an'ın kendilerine inmediği şeklindeki iddialarını çürütmek içindir. «**Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilen**» Kur'an, «**onların**» bilgin ve başkanlarının «**çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır.**» Eski azgınlık ve küfürlerini kat kat artıracaktır. «**O halde kâfir bir topluluğa üzülme**»; azgınlık ve küfürlerinin artmasına mahzun olma; çünkü bu zarar onlarla sınırlı kalacaktır.

69. «**Şüphesiz**» sadece dilleriyle «**iman edenler,**» yani münâfıklar; yahudiliği benimseyen «**yahudiler**»; kalbleri cahiliyeye meyleden, sadece başlarının ortasını traş eden ve Hristiyanlardan bir grup olan «**sabiiler ve Hristiyanlardan kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder**»; halis, safi ve sapıklıktan arındırılmış bir biçimde inanır «**ve salih amel işlerse,**» kısacası, imanın gereğini yaparsa, «**onlar için bir korku yoktur.**» Kâfirlerin cezadan korktukları anda, onlar hiç korkmayacaklardır. Ayrıca «**onlar üzülmeyeceklerdir de.**» Ömürlerini boşa geçiren sevaplardan yoksun kalan insanların üzülecekleri günde onlar üzülmeyeceklerdir.

Malum ola ki, Allah'ın veli kulları ve dostları için korku diye bir şey yoktur. Çünkü onlar, Kur'an'a hem zahirî, hem de batınî bir biçimde uyuyorlar. Ayrıca dünya ve nefis zevklerini terkettikleri için karşılaştıkları sıkıntılardan dolayı üzülmezler de. Öte yandan maruz kaldıkları musibet ve felâketlere de aldırış etmezler; çünkü onlar taklit düzeyinden kurtulup tahkik düzeyine çıkmışlardır.

İbrahim el-Havas der ki: "Kalbin beş ilacı vardır:

1) Düşünerek Kur'an okumak.

2) Karnı boş tutmak.

3) Geceleyin ibadet yapmak

4) Seher vakitlerinde Allah'a yalvarıp yakarmak

5) Allah'ın sâlih kullarıyla oturup kalkmak."

Hz. Ali'den gelen bir rivayet şöyledir: *"İnsanlar, bir zamanlar öyle bir duruma düşecekler ki, ortada İslâm'ın sadece ismi, Kur'an'ın sadece cismi* *kalacaktır. Bol bol mescid inşa edilecek, fakat içlerinde Allah anılmayacaktır. İşte o insanlar, bulundukları dönemin en kötü yaratıklarıdır. Fitne onlardan çıkacak ve tekrar onlara dönecektir. "*

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ
بَنِيٓ اِسْرَآئِيلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌ
بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ (٧٠) وَ
حَسِبُوٓا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (٧١)
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ
الْمَسِيحُ يَا بَنِيٓ اِسْرَآئِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ اِنَّهُ مَنْ
يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ (٧٢) لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ
ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٧٣)

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾
مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ
وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ
الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

70. Şüphesiz ki, İsrailoğullarından ahit aldık. Ve onlara peygamberler gönderdik. Her peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı şeyi getirdiğinde, (peygamberlerin) bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da öldürdüler.

71. Onlar bir fitne kopmayacağını sandılar. Kör ve sağırlar oldular. Sonra Allah tevbelerini kabul etti. Yeniden onların birçoğu kör ve sağırlar oldular. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.

72. Şüphesiz: "Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir" diyenler, kâfir oldular. Oysa Mesih (onlara): "Ey İsrailoğulları! Hem benim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Kim, Allah'a ortak koşarsa, şüphesiz, Allah ona cenneti haram kılmıştır. Ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiç bir yardımcısı da yoktur" demişti.

73. Şüphesiz ki: "Allah, üç ilâhtan biridir" diyenler, kâfir olmuştur. Oysa tek bir ilâhtan başka hiç bir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse, şüphesiz onlardan inkâr edenlere, can yakıcı bir azap isabet edecektir.

74. Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan af dilemiyorlar mı? Halbuki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

75. Meryemoğlu Mesih de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dosdoğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz? Yine bak nasıl yüz çeviriyorlar?

76. De ki: "Allah'ı bırakıp da size hiç bir fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir."

70. «Şüphesiz ki, İsrailoğullarından ahit aldık.» Tevrat'ta kendilerine farz kılınan Tevhid ve diğer dinî yükümlülükler konusunda İsrailoğullarından söz aldık. **«Ve»** dini konuları kendilerine anlatmaları ve onları aydınlatmaları için pekçok sayıda **«onlara peygamberler gönderdik.»** Oysa **«her peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı şeyi getirdiğinde»** karşı çıktılar; **«(peygamberlerin) bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da»** yalanlamakla yetinmeyip onları **«öldürdüler.»** Nitekim Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya peygamberleri öldürmüşlerdir.

71. «Onlar bir fitne kopmayacağını sandılar.» Yani, İsrailoğulları zannettiler ki, yaptıkları yanlarına kâr kalacak; peygamberleri yalanlayıp öldürmeleri karşısında hiçbir ceza görmeyecekler. Nitekim: *"Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız"* (Mâide: 18) diyorlar ve geçmiş atalarının peygamberlikleri sayesinde ilâhi azaptan yakayı kurtarabileceklerine inanıyorlardı.

«Kör ve sağırlar oldular.» Yani fesat ve azgınlığa dalıp hidayeti görmezden geldiler. Gözü görmeyen kör gibi karşıladılar. Ayrıca hakka karşı kulaklarını tıkadılar; tıpkı sağırlar gibi davrandılar, dolayısıyla söz konusu hareketleri ortaya koydular. İçinde bulundukları fesattan vazgeçip uzaklaştıktan **«sonra Allah tevbelerini kabul etti.»** Ancak daha sonra **«yeniden»** Hz. Yahya ve Hz. Zekeriya'yı öldürmeye cesaret edip Hz. İsa'yı da öldürme girişiminde bulunarak **«onların birçoğu kör ve sağırlar oldular.»** Bu ifadeden de anlaşıldığına göre, bu ikinci seferde onların "tümü" değil "bir çoğu" küfre düşmüşledir.

«Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.» Dolayısıyla amellerine karşılık onları uygun bir biçimde cezalandırır. Öyle ya, bu yanlış saplantıları nereden kaynaklanıyordu? Günahlar unutkanlığa, körlük ve sağırlığa sebep olmuşsa da ilahî takdirde bir değişiklik olmaz. Bu yüzden onlar, yanlış davranışlarının cezasını mutlaka göreceklerdir. Dolayısıyla, ömrünü hevâ ve heves peşinde geçirip hakkı ve hak yolunu bulamıyanın içinde bulunduğu duruma ağlaması gerekir.

72. «Şüphesiz: 'Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir' diyenler, kâfir oldular.» Bu âyet, Necran hıristiyanları hakkında inmiştir. Nitekim onlar: "Allah, İsa'nın bedenine girmiş, onunla birleşmiştir" diyorlardı. Yüce Allah bu gibi saçmalıklardan münezzehtir. O, yüceler yücesidir ve şanı büyüktür. **«Oysa Mesih (onlara): 'Ey İsrailoğulları! Hem benim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin.»** Ben de sizin gibi ibadet eden bir kulum, beni ve sizi yaratan O ilâh'a kulluk edin.

«Kim, Allah'a ortak koşarsa,» ibadette, kullukta veya sadece O'na ait olan herhangi bir fiil ve sıfatta başka bir şeyi veya kimseyi O'na ortak ederse **«şüphesiz, Allah ona cenneti haram kılmıştır.»** Artık, oraya girmesine imkân yoktur; çünkü orası Allah'a ortak koşmayan muvahhidlerin yurdudur. **«Ve onun varacağı yer, cehennemdir»**; müşriklere lâyık olan ve onlar için hazırlanan yer orasıdır. **«Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur' demişti.»** Onları ateşten kurtaracak hiç kimsenin olmadığına dikkat çekmiş ve sözlerini böylece noktalamıştı.

Daha sonra, Hristiyan gruplardan Nastûri ve Melkanîlerin ileri sürdükleri saçmalıklara şöyle değiniliyor:

73. «Şüphesiz ki: 'Allah, üç ilâhtan biridir'», yani ilâhlık, Allah, İsa ve Meryem arasında paylaştırılmıştır, üçü de bu hususta ortaktır. **«diyenler, kâfir olmuştur.»** Onlar küfre girmişlerdir. **«Oysa»** ibadet edilmeye lâyık olan "birlik" sıfatıyla nitelenen **«tek bir ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur.»** O da Allah'tır. **«Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse,»** hem birinci, hem de ikinci iddialarından dönmezlerse, **«şüphesiz onlardan inkâr edenlere,»** herhangi bir şekilde Allah'a ortak koşanlara **«can yakıcı bir azap isabet edecektir.»** Bu azabın acısını kalblerinde hissedeceklerdir.

74. «Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan af dilemiyorlar mı?» Onlar, hâlâ o saçma iddialarında ısrar mı ediyorlar? Hâlâ o bâtıl inançlarını mı ileri sürüyorlar? Allah'a yakıştırdıkları şirkten hâlâ vazgeçmiyorlar mı? Hâlâ, Allah'ın başka bir bedene girip onunla birleştiğini mi iddia ediyorlar! Kuşkusuz bu ifadelerde, küfürdeki inatlarının tuhaflığına dikkat çekilmekte ve tevbeye teşvik yapılmaktadır.

«Halbuki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.» Allah, bu denli affedici ve merhamet edici olduğu halde, tevbeye yanaşmamaları çok tuhaftır! Oysa, Allah'a yalvarıp af diledikten sonra, Allah onları affedecek ve fazlı keremiyle onlara merhamet edecektir.

75. «Meryemoğlu Mesih de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.» O da, kendinden önceki peygamberler gibi sadece peygamberlik göreviyle görevlendirilmiştir. Allah, tıpkı diğerlerine olduğu gibi, ona da birtakım mûcizeler vermiştir. Eğer Allah, Hz. İsa'ya ölüleri diriltme mûcizesi vermişse, -ondan daha enteresanı- Hz. Musa'ya da âsâ mûcizesi bahşetmiştir; âsâsını yürüyen bir yılan şekline sokmuştur. Öte yandan, yine yüce Allah, Hz. İsa'yı babasız olarak dünyaya getirmişse; -daha ilginci- Hz. Âdem'i hem babasız, hem de anasız olarak yaratmıştır.

«Onun annesi dosdoğru bir kadındır.» Evet, Hz. İsa'nın annesi de tıpkı doğruluğu benimseyen diğer kadınlar gibi dosdoğru bir kadından başka bir şey değildir.

«Her ikisi de yemek yerlerdi.» Yaratılan diğer kullar gibi yemek yeme ihtiyacı duyarlardı. Peki, ancak yemekle hayatını devam ettirebilen birisinin ilâh olması düşünülebilir mi? Hayır, kesinlikle!... Böyle bir yaratığın ilâh olması mümkün değildir. (45)

«Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz?» Aleyhlerine ileri sürülen iddiaları, dağlar gibi sağır olanlara bile işittirecek derecede nasıl da gür ve yüksek bir şekilde haykırıyoruz? **«Yine bak nasıl yüz çeviriyorlar?»** Nasıl da bu güçlü hakikatlere sırtlarını dönüyorlar; hiç düşünmeye yanaşmıyorlar...

76. «Ey Muhammed!» Bu hıristiyanları susturmak için onlara **«de ki: 'Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi ibadet ediyorsunuz?»** Sizden hiçbir zararı bertaraf etmeye gücü yetmeyen ve hiçbir maddî yarar sağlamayan Hz. İsa'ya mı kulluk ediyorsunuz? Bu özellikte olan İsa (a.s.), nasıl ilâh olabilir ki? **«Allah, her şeyi çok iyi işiten , çok iyi bilendir.'»** Dolayısıyla herkese, hakettiğini verecektir. İyiliklere karşı mükâfatlandıracak; kötülüklere karşı ise cezalandıracaktır.

45- Âyetin bu son cümlesinde çok güzel bir incelik vardır. Bilindiği gibi yemek yiyen, tuvalete çıkma ihtiyacı duyar. Oysa böyle bir ihtiyaç bir ilâh için söz konusu olamaz. Çünkü ilâh'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Ancak, Kur'an-ı Kerim Hz. İsa'dan söz ederken: "işerdi; büyük-küçük tuvaletini yapardı" gibi bir ifade kullanmamakta, aynı gerçeği kinayeli bir şekilde çok nezih bir ifadeyle *"Her ikisi de yemek yerlerdi"* şeklinde dile getirmektedir. Aman Allah'ım, Kur'an'ın ifadeleri ne kadar da nezih ve anlamlı; getirdiği deliller ne kadar güçlü ve parlak!...

قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا
تَتَّبِعُوٓا اَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا
عَنْ سَوَآءِ السَّبِيلِ (٧٧) لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِٓي اِسْرَٓائِيلَ
عَلٰى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ (٧٨) كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (٧٩) تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ (٨٠) وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنَّ
كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (٨١)

77. De ki: "Ey kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak, dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş bir kavmin heva ve heveslerine uymayın."

78. İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lânetlendiler. Bu, onların isyan etme-

leri ve aşırı gitmelerindendi.

79. Onlar, yaptıkları kötülüklerden birbirlerini menetmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi.

80. Onlardan birçoklarının, kâfirleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine takdim ettiği şey ne kötüdür! Allah, onlara gazabetmiştir. Onlar ebedî olarak azap içinde kalacaklardır.

81. Eğer onlar, Allah'a, peygamber'e ve ona indirilene iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu yoldan çıkan kimselerdir.

77. «De ki: 'Ey kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak, dininizde aşırı gitmeyin.» Hz. İsa'ya ilâhlık isnat ederek yanlışa dalmayın. **«Daha önce»**, yani Hz. Muhammed gönderilmeden evvel, ataları ve kavimleri **«sapmış,»** haktan ayrılmış, **«birçoklarını da saptırmış»**, kendi bid'at ve sapıklıklarına uydurmuş **«ve böylece»** Hz. Muhammed'in peygamberliğinden sonra **«doğru yolu»** yani İslâm'ı **«kaybetmiş bir kavmin heva ve heveslerine uymayın.'»**

78. «İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lânetlendiler.» Yani, Allah'ın rahmetinden kovulup uzaklaştırıldılar.

Nitekim, Cumartesi yasağını çiğnedikleri zaman Hz. Davud (a.s.): "Ey Allah'ım! Onlara lânetini yağdır ve onları diğer yaratıklarının diline dola! Bir ibret göstergesi yap!" şeklinde bedduâ etmiş; yüce Allah onları maymunlaştırmıştı!...

Öte yandan ilâhî sofradan yeyip iman etmemeleri üzerine Hz. İsa (a.s.) da onlara şu şekilde bedduâ etmişti: "Allah'ım! Tıpkı Cumartesi yasağını çiğneyenlere yaptığın gibi bunları da lânetle! Onları bir ibret göstergesi yap!" Bunun üzerine bunlar da domuzlaştırılmışlardı.

«Bu, onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.» İşte bu lânetlenme ve onların iğrenç bir şekilde insanlıktan çıkarılıp domuzlaştırılmalarına sebep olan şey, Allah'a başkaldırmaları ve yasaklarını çiğnemeleriydi.

79. «Onlar, yaptıkları kötülüklerden birbirlerini menetmiyorlardı.» Birbirlerinin kötü eylemlerine engel olmuyorlardı. **«Yaptıkları şey ne kötü**

idi»; hem de çok çok kötü!...

80. «Onlardan», yani kitap ehlinden, Ka'b b. Eşref ve benzerleri gibi **«birçoklarının kâfirleri dost edindiklerini»**, Hz. Peygamber ve mü'minlerin inadına müşriklerle işbirliği yaptıklarını **«görürsün.»** Nitekim yukarıda adı geçen Ka'b ve arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.v.) ile savaşma konusunda Mekke müşrikleriyle işbirliği yapma girişiminde bulundular. **«Nefislerinin kendilerine takdim ettiği şey ne kötüdür!»** Gerçekten çok iğrenç bir şeydir. **«Allah, onlara gazabetmiştir. Onlar ebedî olarak azap içinde kalacaklardır.»** Nefislerinin kendilerine sunduğu bu kötü şey, sürekli olarak azaplandırılmalarına ve Allah'ın gazabına uğramalarına sebep olmuştur.

81. «Eğer onlar, Allah'a, peygambere», kendi peygamberlerine **«ve ona indirilene»**, yani Tevrat ve İncil'e **«iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi.»** Çünkü iman, müşrik kâfirleri dost edinmeye engel olur. **«Fakat onlardan birçoğu yoldan»**; dinden, Allah'a, kendi peygamberlerine ve kitaplarına iman etme yolundan **«çıkan kimselerdir.»**

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ
عَدَاوَةً لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذ۪ينَ اَشْرَكُواۚ وَلَتَجِدَنَّ
اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰىۜ ذٰلِكَ
بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسّ۪يس۪ينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (٨٢)
وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَف۪يضُ مِنَ الدَّمْعِ
مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّۚ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِد۪ينَ
(٨٣) وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَٓاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا

رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ
﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

82. Şüphesiz insanlardan, iman edenlere en şiddetli düşman olarak, yahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun. Ve yine iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak: "Biz Hristiyanız" diyenleri bulursun. Bu da, onların arasında papazların ve rahiplerin bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır.

83-84. Peygambere indirileni işittikleri zaman, onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı, gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. Onlar: "Ey Rabbimiz! İman ettik. Bizi de şahitlerden yaz. Allah'a ve Hak'tan bize gelene nasıl iman etmeyelim? Halbuki biz, Rabbimizin bizi salih bir toplulukla birlikte cennete koymasını çok arzu ediyoruz" derler.

85. Böyle dediklerinden dolayı, Allah onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfatlandırmıştır. Orada ebedî olarak kalacaklardır. İşte iyilik yapanların mükâfatı budur.

86. İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennemliklerin ta kendileridir.

82. Ey Muhammed! «**Şüphesiz insanlardan, iman edenlere en şiddetli düşman olarak, yahudileri ve Allah'a ortak koşanları**», Arap müşriklerini «**bulursun.**» En fazla, sözkonusu bu kimselerin mü'minlere düşman olduklarını görürsün. «**Ve yine iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak: 'Biz Hristiyanız' diyenleri bulursun.**» Yahudilerin ve ahirete inanmayan müşriklerin düşmanlıkları, dünyaya aşırı bağlı ve hırslı olmalarından kaynaklanmaktır. Çünkü aşırı tamah ve hırs, tüm kötü huyların kaynağıdır. Dünyaya aşırı bir şekilde bağlı olan ve hırs gösteren kimse hiçbir şeyden çekinmez; hiçbir yasaktan kaçınmaz. Hristiyanların sevgisinden amaç, Hristiyanların tümü değildir. Çünkü, Müslümanlara düşmanlıklarında Hristiyanlar da yahudiler gibidir. Onlar da Müslümanları öldürmekte, onları perişan etmekte; yerlerini yurtlarını, cami ve mescitlerini yıkmaktan geri durmamaktadırlar. Müslümanları hiç sevmemekte ve onlara hiçbir değer vermemektedirler.

Şu halde burada, âyet, İslâm'a giren Hristiyanlardan söz etmektedir; tıpkı Necaşî ve arkadaşları gibi. (46) Nitekim, Habaşistan kralı Necaşî İslâm'dan önce Hristiyan idi. Daha sonra Mekke Fethinden önce arkadaşlarıyla birlikte İslâm'a girdi, müslüman oldu. Fetihten önce de öldü.

«Bu da,» yani adı geçen Hristiyanların sevgi bakımından müslümanlara daha yakın olmalarının sebebi de **«onların arasında papazların ve rahiplerin bulunmasından ve»** hakka karşı **«büyüklük taslamamalarındandır.»** Papaz, genel olarak Hristiyan bilgin, âbid ve başkanlarına verilen addır. Rahip ise kiliseye kapanıp huşû ile kulluk yapanlarına denir. Yukarıdaki ifadeler gösteriyor ki, -kâfir bir kimse bile olsa- ilim ve amele karşı tevazu gösterip değer vermek ve nefsanî arzulardan yüz çevirmek güzel bir davranıştır.

83-84. «Peygambere indirileni işitikleri zaman, onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı, gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün.» Burada da, nisbeten iyi olduklarını etkileyen faktörlerin sayılmasına devam ediliyor. Buna göre, iyi olmalarının bir göstergesi de, hak olduğunu bildikleri Kur'an'ı işittikleri zaman gözlerinin yaşla dolmasıdır. Bu da çok duygulu olduklarını, hakkı kabul etmeye eğilimli bulunduklarını, haktan yüz çevirmediklerini, Allah'tan çok korktuklarını göstermektedir. Bu olayı çok vurgulu bir şekilde an-

---

46- Doğrusu da budur. Buna göre bu âyet, Necaşî dönemindeki Habeşistan Hristiyanlarından söz etmekte; başka bir deyimle "özel bir Hristiyan grubundan" bahsetmektedir. Nitekim sözkonusu hıristiyanlar Kur'an-ı Kerim'i işittiklerinde sakallarını gözyaşlarıyla ıslatacak kadar ağlamışlar ve Necaşî ile birlikte Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman etmişlerdir. Hatta bir sonraki: *"Peygamber'e indirileni işittikleri zaman, onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı, gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. Onlar:"Ey Rabbimiz! İman ettik...'derler"* (Mâide: 83) âyetinden bu husus anlaşılmaktadır. Yoksa, bazılarının zannetiği gibi, yukarıdaki 82. âyet tüm Hristiyanlara yönelik bir övgü değildir. Çünkü, Hristiyanlar da İslâm düşmanıdırlar. Kinde, pislikte ve düşmanlıkta yahudilerin kardeşleridirler. İşte ey okuyucu! Bu hususta uyanık ol! Aldanma! Allah seni korusun!..

latmak için "dolup taşma" anlamına gelen *"feyz"* kökü kullanılmış ve bu olayın gözle görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Kuşkusuz, gözlerinin bir pınar gibi akmasının sebebi, Kur'an'ı tam tanımaları ve etkilenmeleridir.

Tam bu aşamada sanki: "Peki, Kur'an'ı işittiklerinde ne derler?" şeklinde sorulan bir soruya şöylece cevap verilmiştir:

«Onlar: 'Ey Rabbimiz iman ettik»; bu Kur'an'a inandık. **«Bizi de»** Kur'an'ın hak olduğuna şahitlik yapan **«şahitlerden yaz. Allah'a ve Hak'tan bize gelene»** yani, Allah'tan bize gelene veya hak olarak bize gelene **«nasıl iman etmeyelim?»** İnanmamamız sözkonusu olur mu hiç?!... **«Halbuki biz, Rabbimizin bizi salih bir toplulukla birlikte cennete koymasını çok arzu ediyoruz' derler.»** Yani, demek istiyorlar ki: Biz böyleyken iman etmememiz düşünülemez!

85. «Böyle dediklerinden dolayı,» inandıklarını belirttikleri için, **«Allah onları, altlarından ırmaklar akan»**, yani ağaçlarının, konutlarının ve odalarının altlarından su, bal, şarap ve süt ırmakları akan **«cennetlerle»**, cennet bahçeleriyle **«mükâfatlandırmıştır»**; onları bu şekilde ödüllendirmiştir. **«Orada ebedî olarak kalacaklardır. İşte iyilik yapanların»**; salih amel işleyerek olayları iyi değerlendirenlerin veya iyiliği alışkanlık haline getirenlerin **«mükâfatı budur.»** Onlar bu şekilde ödüllendirileceklerdir.

86. «İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara» ve bu inanç üzere ölenlere **«gelince; işte onlar cehennemliklerin ta kendileridir.»** Onlar, hayvanca, şeytanca ve canavarca kılıklara bürünerek gizlendikleri için Allah onları sağırlaştırıp körleştirmiş ve onları yakıcı cehennem ateşine atmıştır. Burada *"âyetleri yalanlayanlar"*ın *"inkâr edenler"*in bir türü olduğu halde ayrı ayrı anılmalarının sebebi, özellikle "yalanlayanların" durumuna dikkat çekmek içindir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ
اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَ

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي
اَنْتُمْ بِه۪ مُؤْمِنُونَ (٨٨) لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ ف۪ٓي
اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ
اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاك۪ينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْل۪يكُمْ
اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْر۪يرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ
ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٨٩)

87. Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram saymayın. Ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.

88. Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin. İman ettiğiniz Allah'tan korkun.

89. Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız boş ve anlamsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat bile bile yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. Yapıp da bozduğunuz yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte, Allah âyetlerini size böyle açıklar ki, şükredesiniz.

87. «Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram saymayın.» Helâl ve temiz şeyleri haram sayarcasına kendi kendinize yasaklamayın. **«Ve haddi aşmayın»**; size helâl kıldığı şeylerin sınırına da tecavüz etmeyin. **«Çünkü Allah, haddi aşanları»**; sınırına tecavüz edenleri **«sevmez.»**

88. «Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin.» Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıktan yeyin.

İbn Mubârek der ki: "Helâl, şer'î ölçüler içerisinde kazandığın, aldığın şeylerdir; temiz ise gıdalandıran ve geliştiren maddelerdir. Şu halde gıdalandırıcı özelliğe sahip olmayan yiyeceklerin tedavi görme amacı dışında yenmesi mekruhtur."

«İman ettiğiniz Allah'tan korkun.» Bu ifade de, yukarıdaki ilâhî emri uygulamaya yönelik bir pekiştirmedir. Çünkü Allah'a iman etmek, O'nun yasakladıklarından sakınmayı ve O'nun sınırını aşmamayı gerektirir.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsirinde der ki: "Kur'an'ın: *'Allah'ın size verdiği rızıklardan... yeyin'* âyeti, yüce Allah'ın herkesin rızkını üzerine aldığını göstermektedir. Çünkü durum böyle olmasaydı; yani herkesin rızkını garanti altına almasaydı, *"Allah'ın size verdiği rızıklardan yeyin"* demezdi. Şu halde rızık, ilâhî teminat altında olduğuna göre, onun peşinde aşırı bir hırsla koşmamak; başka bir deyimle Allah'ın vadine güvenmek ve sebeplere başvurduktan sonra her şeyi O'na havale etmek, O'nun kerem ve ihsanına itimat etmek gerekir; çünkü yüce Allah'ın verdiği sözden dönmesi düşünülemez. Nitekim Hz. Peygamber de: *'Allah'tan korkun ve rızkınızı güzel yollardan elde edin'* buyurur ."(47)

Tefsir âlimleri diyorlar ki: "Birgün Hz. Peygamber (s.a.v.), cehennemden bahsetti; uzun uzadıya kıyametten söz etti ve Allah'tan korkma konusu üzerinde fazlaca durdu. Bunun üzerine etrafındakiler etkilenip ağladılar. Bir kısım sahabe Osman b. Maz'un el-Cumehî'nin evinde toplanıp istişare ettiler. Sonunda, rahipler gibi dünyayı terketmeye, karalara bürünmeye, yıl boyu oruç tutmaya, geceleri hiç uyumadan ibadet etmeye, yataklarına yaklaşmama-

---

47- Bu, Ebû Naim'in *Hilye*'de rivayet ettiği hadisin bir bölümü olup baş arafı şöyledir: *"Kuşkusuz, Ruh'ûl Kudüs kalbime şöyle ilham etti:; ecelini tamamlamadıkça ve kendisine tayin edilen rızkı almadıkça hiçbir kimse ölmez. Bu yüzden Allah'tan korkun ve rızkınızı güzel yollardan elde edin"*. Bu hadis için ayrıca, bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/393.

ya ve et yememeye oybirliğiyle karar verdiler. Sonra bu haber Hz. Peygamber'e ulaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber insanları toplayıp şöyle bir hitapta bulundu: *'Bir kısım insanlara ne oluyor ki, kadınlarına yaklaşmayı, yemek yemeyi, dünya nimetlerinden yararlanmayı kendilerine haram kılmışlar. Ben hiçbirinizin papaz ve rahipler gibi olmasını istemem. Çünkü et ve kadından uzak durmanın ve ibadet hücrelerine kapanmanın benim dinimle hiçbir ilgisi yoktur. Ümmetimin ibadeti oruç, ruhbaniyeti ise cihaddır. Şu halde Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, hac ve umre yapın, namazınızı kılın, zekâtınızı verin, ramazan orucunuzu tutun ve dosdoğru olun; sonuçta tüm bunların mükâfatını alacaksınız. Şunu unutmayın ki, sizden öncekiler hep zora koşarak helâk oldular. Onlar, kendilerini sıkıştırdıkça yüce Allah da yüklerini ağırlaştırdı. Onlardan arta kalan, kilise ve havralardaki kimseler oldu.'* Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime indi."

Adamın biri Hasan Basrî'ye gelip dedi ki: "Benim, pelte tatlısı yemeyen bir komşum var". Bunun üzerine Hasan, sebebini sorunca; adam, "komşum, yediği takdirde şükrünü yerine getiremiyeceğinden korkuyor" diye cevap verdi. Bunun ardından Hasan, dedi ki: "Senin komşun soğuk su içiyor mu?" Adam: "Evet" dedi. Sonra Hasan dedi ki: "Amma da cahil komşun varmış; çünkü, yüce Allah'ın soğuk sudaki nimeti, pelte tatlısının nimetinden daha da büyüktür."

Öte yandan Fudayl'e, zühd niyetiyle et ve hurmalı un tatlısı gibi nimetleri terketmekle ilgili görüşü sorulduğunda, bu helvayı yemediğini ileri süren kimseye şöyle dedi: "Keşke, hem bu nimetleri yesen; hem de takvalı olsan, çünkü Allah, helâl olan temiz şeyleri yemenizi size yasaklamaz. Şunu sorayım size: Anne ve babanıza karşı tutumunuz nasıl? Akrabalara karşı merhametiniz ne durumda? Komşularınıza karşı olan ilişkinizden ne haber? Müslümana karşı merhametiniz? Öfkeyi yenmeniz? Size haksızlık yapanı affetme durumunuz? Size kötülük yapana iyilikle karşılık vermeniz? Sıkıntılara katlanmanız ve sabretmeniz nasıl? Evet, helva'dan uzak durma yerine bu hususlara dikkat etmeniz daha önceliklidir."

Kısacası; aşırılıklar, ruhbanlıkta söz konusudur. Allah'ın helâl kıldığı lezzet ve nimetlerden bütünüyle uzak durmak ise kalb ve beyin gibi temel organlarda zayıflık meydana getirir. Bu gibi organlarda meydana gelen zayıflık da düşünce zayıflığına sebep olur ve sonuçta kişi pek çok erdemlikleri kaybeder.

Ayrıca, tam anlamıyla ruhbanlık, dünyanın bozulması, ekin ve neslin kesilmesini gerektirir. Kısacası, dünya ve ahiretin bayındır olması ruhbanlığın terkedilmesine; marifet, muhabbet ve taate bağlanılmasına dayandığına göre, insanoğlunun,-âyette de işaret edildiği gibi- helâl lezzetlerden mahrum kalmaması, ilâhi hikmet gereğidir. Ancak, yine âyet-i Kerime'de orta yolun terkedilmemesine işaret edilmiş ve: *"Haddi aşmayın"* denilmiştir. Şu halde yemekte olduğu gibi riyazette de "orta yolu" seçmek; "haddi aşmamak" güzel bir olaydır. Bu yüzden bir kısım kâmil mürşidlerin, henüz işin başında olan müridlerine et ve yağ yemekten uzak durmalarını; cinsel ilişkide bulunmamalarını tavsiye ettiğini; ancak müridinin yapısını göz önünde bulundurup haddi aşmadığını, buna göre tavsiyede bulunduğunu görürsün. Çünkü insan karakterini düzeltmede riyazetin önemli bir yeri vardır; riyazet çok mühim bir olaydır. Şu halde riyazete bütünüyle karşı çıkanların bir dayanağı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber, Osman b. Maz'un'a bu konularda güzel açıklamalarda bulunmuştur. Kısacası, olayı iyi anlamak ve kavramak; her konuda; ifrat ve tefritten sakınmak gerekir.

89. «Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız boş ve anlamsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz.» Kasıtsız olarak yapılan boş ve anlamsız yeminden amaç, hiçbir hüküm ifade etmeyen ve bir sonuç doğurmayan yeminlerdir. İmam Azam'a göre kişinin bir şeyi doğru zannederek yaptığı yemindir. Oysa o, onun zannettiği gibi değildir. Meselâ, bir şeyi uzaktan görüp bir kanaata vardıktan sonra: "Vallahi, bu şöyledir" dedikten sonra dediğinin doğru çıkmaması gibi. İşte, o kimse, bu yemininden dolayı ne günaha girer; ne de keffaret ödemek durumunda kalır. Bu tür yeminlere yemin-i lağv -boş ve anlamsız yemin- denir.

Yemin-i Gamûs ise, kişinin mevcut, ya da geçmiş bir konu hakkında yalan yere bile bile yemin etmesidir. Meselâ, -yapmadığı halde-: Vallahi, falanca şeyi yaptım demesi; ya da tam tersini ileri sürmesi, yani yaptığı halde yapmadığına ilişkin yemin etmesi veya bir kişiye borçlu olduğunu bildiği halde: Vallahi, falancanın benden herhangi bir alacağı yoktur demesi bu tür yeminlerdendir. İşte bu durumda söz konusu kimse günahkâr olur. Çünkü yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, yalan yere yemin edeni cehenneme koyar."*(48)

48- Hadisi Ebu Davud şu şekilde rivayet etmiştir: *"Kim, kendisini bağlayan bir konuda yalan yere yemin ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın"*. Ayrıca bkz. *Camiü'l-Usûl,* 11/658.

Kısacası, ey iman edenler! Dünyevi veya uhrevi herhangi hüküm doğurmayan boş ve anlamsız yeminlerinizden dolayı Allah sizi sorumlu tutmaz. **«Fakat bile bile yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar.»** Bilerek akdettiğiniz yeminlerinizin sonuçları sizi bağlar. Meselâ herhangi bir şeyi ileride yapacağınıza veya yapmayacağınıza ilişkin yaptığınız yeminlerden sorumlusunuz. Buna "yemîn-i mün'akide" denir. Bu durumda: **«Bozulan yeminin keffareti,»** günahını silip kurtulmanın çaresi, **«ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir.»** Buna göre çoluk, çocuk ve hizmetçilerinize yedirdiğiniz şeyin ortalamasını; yani çeşit ve miktarca ortalama bir konumda olanını, on ayrı yoksula yedireceksiniz; başka bir deyimle on fakir'den her birisine yarım sa' buğday, yani bir fitre miktarı yiyecek vereceksiniz. Bir günde on ayrı fakîre birer fitre verebileceğiniz gibi, on ayrı günde aynı fakire on fitre de vermeniz mümkündür. Ancak on fitreyi aynı günde tek fakire vermeniz caiz değildir. Bu durumda yalnız bir kez vermiş sayılacaktır; yani bir günün yerine geçer.

Öte yandan elbise vermek istediğiniz takdirde ise vereceğiniz elbisenin, on fakiri ayrı ayrı bütünüyle giydirmesi, yani tüm vücudunu kapsaması gerekir. Meselâ birer pantolon vermeniz yeterli değildir. Çünkü sadece pantolon giyen, örfen giyinik sayılmaz.

Köle azat etme durumunda ise, mü'min veya kâfir erkek ya da kadın, küçük yahut büyük herhangi bir köle hürriyetine kavuşturulmasıyla gerçekleşir. Kör, ya da tamamen sağır veya dilsiz bir kölenin azat edilmesi yeterli değildir.

Kişi, sayılan bu hususlardan herhangi birini; yani yedirme, giydirme ve azat etme işlemlerinden dilediğini yerine getirdiğinde keffaretini gerçekleştirmiş sayılır. Söz konusu şeylerden herhangi birisi için **«verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır.»** Keffaret olarak -İmam Azam'a göre peşpeşe- üç gün oruç tutacaktır. **«Yapıp da bozduğunuz yeminlerinizin keffareti işte budur»**; yukarıda size açıklanan hususlardır. **«Yeminlerinizi koruyun»**; gücünüz yettiği sürece, yeminlerinizi bozmayın. Ancak, yeminlerinizi korumaya gücünüz yetmediği takdirde; ya da yemininizi bozmayı daha hayırlı görmeniz durumunda, yemininizi bozup keffaret verirsiniz.

İslâm hukukçularına göre, bile bile akdedilen yeminler başlıca iki kısımdır:

a) Korunması zorunlu olan yeminler; meselâ, farzları yapmak ve günahlardan uzaklaşmak konusunda yapılan yeminler. Kişi bu hususları, zaten yerine getirmeye mecburdur. Yemin ile pekiştirilmiş sayılır.

b) Bozulması zorunlu olan yeminler; meselâ kişinin günahları işleyeceğine ve yükümlülüklerini terkedeceğine ilişkin yaptığı yeminler bu türdendir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah'a itaat edeceğine ilişkin yemin eden kimse, O'na itaat etsin. Allah'a isyan edeceğine ilişkin yemin etmesi durumunda ise O'na isyan etmesin."*[49]

«İşte, Allah âyetlerini», şeriatının hükümlerini **«size böyle»** yukarıdaki şekilde **«açıklar ki, şükredesiniz.»** Size öğrettiği ve kolayca elde etmenizi sağladığı nimetlerinin şükrünü yerine getiresiniz...

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿٩٠﴾ اِنَّمَا يُر۪يدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ
فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ
فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ
وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ

---

[49] Buhari, Tirmizî, Ebu Davud ve Nesaî, bu hadisi şu şekilde rivayet etmişlerdir: *"Kişi, Allah'a itaat edeceğine ilişkin adakta bulunursa, O'na itaat etsin; Allah'a isyan edeceğine ilişkin adakta bulunduğu takdirde ise O'na isyan etmesin"*. Bu hadis, Tirmizî ve Ebu Davud'da "Eymân ve Nüzûr-*Yeminler ve Adaklar"* bölümünde yer alır. Ayrıca bkz. *Camiû'l-Usûl*, 11/552.

الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

90. Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.

91. Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan menetmeyi ister. Artık bunlardan vazgeçmez misiniz?

92. Allah'a da itaat edin. Peygambere de itaat edin. Karşı gelmekten sakının. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, peygamberimize düşen sadece, apaçık tebliğdir.

93. İman edip iyi amel işleyenler, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri, sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe, daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah, iyilikte bulunanları sever.

90. «Ey iman edenler! İçki...» Bu, içki hakkında inen dört âyetin dördüncüsüdür. Nitekim bu konuda geniş açıklama Bakara suresinde geçti. İçki denince, sarhoş eden her şeyi kapsar. **«Kumar,»** bütün şekilleriyle kumar çeşitleri; şu halde kumar amacıyla oynanan tavla ve satranç da bu hükme girer. Tapmak için dikilen **«putlar ve fal okları»**, bunlar bir kısmının üzerinde "Rabbim bana emretti" ; bir kısmının üzerinde de "Rabbim bana yasakladı" yazılı bulunan ve iyi, ya da kötü kısmet aramak amacıyla çekilen oklardır.

Tefsir âlimlerinin naklettiklerine göre, cahiliye mensuplarından herhangi birisi bir yolculuk, savaş, ticaret ve benzeri bir şeye niyetlendiği zaman bu işin iyi ya da kötü olduğunu fal oklarıyla tesbit etmeye çalışırdı. Bu oklar Kâbe'de bulunurdu; bir kısmının üzerinde "Rabbim emretti"; bir kısmında "Rabbim yasakladı" yazılıydı; diğer bir kısmı ise yazısızdı; herhangi bir işaret taşımıyordu. Bu okları torbadan çektiklerinde, üzerinde emredici yazı bulunanı çıktığında o işi yaparlar; yasaklayıcı yazı bulunanı çıktığında ise niyet ettikleri o işten vazgeçerler; yazısız olanlardan birisi çıktığı takdirde ise, çekme işini tekrarlarlardı. Şu halde, fal oklarıyla kısmet aramanın anlamı, niyetlendikleri şeyin iyilik, ya da kötülüğünü tesbit etmektir.

İşte tüm bunlar **«sadece şeytanın işinden birer pisliktirler.»** Sağlıklı akılların tiksindiği şeylerdir. Âyette geçen *"rics"* kelimesi "necis" manasınadır. Ancak tab'an pis görülenlere necis denir. Rics ise çoğunlukla aklen pis görülenlere denir. Bu günahlardan uzaklaşmanın zorunluluğu dolayısıyla kendilerine *"pislik"* adı verilmiştir. Nitekim pis şeylerden uzaklaşmak gerekir. İşte şeytan, bu pislikleri süsler, güzel gösterir. Günahkârların kalblerine yerleştirmeye çalışır. **«Bu pislikten kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.»** Kurtuluşunuzu istiyorsanız bu pisliklerden uzak durmak mecburiyetindesiniz.

91. «Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı» ister. Bunlar dünyadaki zararlara birer örnektir. İçki ile düşmanlığın nasıl meydana geldiği hususu şöyle açıklanabilir: İçki içenler sarhoş olduktan sonra bağırıp çağırırlar ve birbirleriyle kavga yaparlar. Nitekim, ensardan biri sarhoş olduktan sonra Sa'd Ebî Vakkas'ı devenin çene kemiğiyle yaralamıştı. Kumar ile oluşan düşmanlık ise şöyledir: Bazı adamlar, mal ve eşleri üzerine kumar oynarlar; bunları kumarda kaybederler, sonra mal ve eşten yoksun kalarak üzüntülü bir biçimde bir kenara çekilirler, yaptıklarına pişman olurlar ve birbirlerine kin beslerlerdi.

Burada ana konu içki ve kumar olduğundan, özellikle onlar üzerinde durulmuştur. Çünkü bu âyet mü'minlere seslenerek; onları içki ve kumardan sakındırmaktadır. Cahiliye mensuplarına ait olmalarına rağmen burada putlardan ve fal oklarından söz edilmesinin sebebi, içki ve kumarın kötülüğünü vurgulamak ve bu dört şeyin, doğurdukları kötü sonuçlar bakımından birbirlerine yakın olduklarına dikkat çekmek içindir.

Ayrıca şeytan **«sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan menetmeyi ister»**; alıkoymayı amaçlar. Bunlar da dinde meydana gelen zararladır. Çünkü, içki insan vücudunda bir keyif meydana getirir; keyif ve lezzette boğulan nefis ise Allah'ın zikrinden ve namazdan gafil kalır. Onları hatırlamaz olur. Öte yandan kumar oynayan kimse de, eğer galip gelirse, üstünlüğün verdiği sarhoşlukla ibadetleri hatırlamaz olur. Yenilme durumunda ise aşırı üzüntüden dolayı artık başkasını yenme planlarından başka hiçbir şey düşünemez hale gelir.

Namaz da Allah'ı anma ve O'nu zikretme kapsamına girdiği halde özellikle belirtilmesinin sebebi, önemine işaret etmek ve namaza engel olmanın imana engel olmakla eşdeğer olduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü namaz, din ve imanın direğidir.

«Artık bunlardan vazgeçmez misiniz?» Bu, soru biçiminde bir ifadeyse de; asıl anlamı emirdir. Yani, artık vazgeçiniz!... Daha çok etkili olmasını sağlamak amacıyla, yasaklayıcı olan bu emir çok ince ve anlamlı bir ifadeyle ortaya konmuştur. Nitekim Hz. Ömer bu ifadeyi duyar duymaz: "Vazgeçtik ey Rabbimiz, vazgeçtik" diye haykırmıştır. İçkinin yasaklanış tarihi, Hicret'in üçüncü yılı, Uhud savaşından sonradır.

92. Emrettikleri hususlarda **«Allah'a da itaat edin. Peygamber'e de itaat edin.»** Yasakladıkları hususlara **«karşı gelmekten sakının. Eğer yüz çevirirseniz,»** emirlerini dinlemeyip yasaklarını işlerseniz, **«bilin ki, Peygamberimize düşen sadece apaçık tebliğdir.»** O da bu görevini tam anlamıyla yapmıştır. Ötesine karışacak değildir. Artık, vahiy size bildirilmiş, mazeretleriniz ortadan kaldırılmış, bahaneleriniz yok olmuştur. Delil ve açıklamaları dinledikten sonra emir ve yasakların gereğini yapmamanız cezalandırılmanızı gerektirir.

Ayrıca şunu da bilin ki, içki ve kumarın putlarla beraber anılması, içki ve kumarın son derece yasak olduğunu gösterir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: *"Allah içkiye, içkiyi içen, içiren, satan, satın alan, sıkan, sıktıran, taşıyan, kendisine taşıttıran ve karşılığını (parasını) yiyen kimselere lanet etsin."* (50)

93. «İman edip iyi amel işleyenler, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri,» imana bağlı olarak hayatlarını sürdürüp - daha önce helâl olmasına rağmen- artık içkiden uzaklaştıkları, **«sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları,»** Allah'ın yasak ettiği şeylerin haram olduklarına inandıkları, **«yine Allah'tan**

---

(50)- Ebû Davud, *Eşribe*, 3674; İbn Mâce, 3380; Tirmizî, *Büyu'*, 1295. Ayrıca bkz. İbn Esir, *Camiü'l-Usûl*, 5/104.

korktukları» daha önce yasak olmadığı halde, sonradan yasaklanan şeylere yaklaşmadıkları **«ve iyilikte bulundukları»**, yukarıda anılan hayırlı ve güzel işleri yaptıkları **«müddetçe, daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur.»** Yasaklamadan önce, içki içmiş ve kumardan elde ettikleri bir malı yemiş olsalar bile, bundan dolayı sorgulanmayacaklardır. (51) **«Allah, iyilikte bulunanları sever.»** Yasaklama öncesi yaptıkları işlerden dolayı onları sorumlu tutmaz.

Denilmiştir ki: Bu tip yasaklardan kaçınan muhsin, yani iyilik yapmış kimse olur. Muhsin olan da Allah'ın katında mahbub, yani sevilen bir kul düzeyine çıkar. Mahbubiyet makamı ise, derecelerin en üstünüdür. Bu yüzdendir ki Rasûlullah, aynı zamanda "Habibullah", yani Allah'ın sevdiği bir kimseydi.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُٓ
اَيْد۪يكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِۚ فَمَنِ اعْتَدٰى
بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٩٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا
فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِه۪ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ
هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاك۪ينَ اَوْ عَدْلُ
ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِه۪ؕ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ وَمَنْ

51- İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre, içkiyi kesin yasaklayan âyet indiği zaman, bir kısım müslümanlar, "içki içip, kumar malı yediği halde ölenlerimizin durumu ne olacak" diye sormuşlar, bunun üzerine yasaklama öncesinden sorumlu olunamayacağını açıklayan yukarıdaki âyet inmiştir. Ayrıca, bkz. *Safvetü't-Tefâsir*, 1/364.

عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖي

اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

94. Ey iman edenler! Şüphesiz ki Allah sizi, elinizin ve oklarınızın ulaşacağı bir kısım avlar ile imtihan eder ki, O, kimin görmediği halde kendisinden korktuğunu ortaya çıkarsın. Kim, bundan sonra haddi aşarsa onun için can yakıcı bir azap vardır.

95. Ey iman edenler! Sizler ihramlı iken av hayvanı öldürmeyin. Sizden kim ihramlı iken kasten bir av hayvanı öldürürse, onun cezası: İçinizden âdil iki kişinin vereceği hükme göre ehlî hayvanlardan, öldürdüğüne denk ve Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır. Yahut onun kıymeti kadarıyla kefaret olarak yoksulları doyurmak veya kıymeti ölçüsünde, oruç tutmaktır. Bu ceza, işlediği suçun karşılığını tatması içindir. Allah geçmişte yapılanları affetmiştir. Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse, Allah onu cezalandırır. Allah, her şeye galiptir. Lâyık olana cezasını verendir.

96. Size de yolculara da yiyecek olmak üzere, deniz avı ve yiyeceği helâl kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz müddetçe size haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

94. *"Ey iman edenler!.."* diye başlayan bu âyet Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı Hicretin altıncı yılında inmiştir. O yıl, Hz. Peygamber (s.a.v.), 1540 kişilik bir grupla Kâbe'yi ziyaret etmek amacıyla Medine'den çıkmış ve Hudeybiye'de konaklamıştı. İşte o sırada yüce Allah, ihramda bulunan o mü'minleri avla imtihana tâbi tuttu. Avlanacak hayvanlar da o kadar çoktu ki, yüklerinin arasına sokuluyorlar, yanlarına yaklaşıyorlardı. Hatta isteseler elleriyle bile yakalayabilirler; oklarıyla yaralayabilirlerdi. İhramlı iken yasak olan bu av, doğrudan doğruya bir imtihandı. Hatta bir kısmı, bu yasağı çiğnemek, ava el uzatmak üzereydi. İşte tam bu sırada yüce Allah bu âyeti indirdi:

«Ey iman edenler! Şüphesiz ki Allah sizi, elinizin ve oklarınızın ulaşacağı» rahatlıkla elde edebileceğiniz **«bir kısım avlar ile»**, basit bir avı haram etmek ve yasaklamak sûretiyle **«imtihan eder.»** *"Sizi imtihan eder"* anlamındaki *"Leyebluvenneküm"* fiilinin başındaki *"lâm"*, gizli bir yeminin cevabıdır. Yani: Allah'a yemin olsun ki O (c.c.), tıpkı durumunuzu öğrenmek istercesine, sizi sınavdan geçirecektir. Burada öldürülmesi yasak olan hayvanlar -hariç tutulan zararlı hayvanların dışındaki- eti yenilen, ya da yenilmeyen kara hayvanlarıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Beş zararlı hayvan vardır ki, bunlar Harem bölgesinin içinde de, dışında da öldürülür: Yılan, akrep, karga, fare ve yırtıcı köpek"*(52) Bazı rivayetlerde geçtiğine göre, yırtıcı köpekten amaç kurttur. Yukarıdaki ifadede *"bir kısım avlar"* denmesinin sebebi, yasağı küçümsemek ve bu imtihanın, can ve malı almak gibi zor olmayıp aksine çok basit bir imtihan olduğuna dikkat çekmek içindir.

Evet, yüce Allah sizi böyle imtihan eder **«ki, O, kimin görmediği halde kendisinden korktuğunu ortaya çıkarsın.»** İmanı kuvvetli olduğu için Allah'ın azabından korkup ava yaklaşmayan kimseyle imanı zayıf olduğu için korkmayıp avlanmaya çalışan kimse birbirinden ayrılsın. **«Kim, bundan sonra haddî aşarsa»**, av hayvanlarının çoğaldığı ve bu hayvanların insanlardan ürkmeyip yanaştığı o durumun, itaatkâr ve isyankâr insanları birbirinden ayırmak amacıyla ortaya konan bir imtihan olduğu belirtildikten sonra, kim bu yasağı çiğnemeye yeltenirse **«onun için can yakıcı bir azap vardır.»** Çünkü, bu durumda haddi aşmak apaçık bir başkaldırıdır; Allah'a isyan etmek ve O'ndan korkmamak demektir. Kuşkusuz, ahirette verilecek olan bu azap, tevbe etmeden dünyada tazir cezasına çarptırılmadan ve keffaret ödemeden ölen kimseler için söz konusudur.

95. «Ey iman edenler! Sizler ihramlı iken av hayvanı öldürmeyin.» Bu hayvanlardan maksat, -öldürülmeleri yasak olmayan zararlı hayvanlar dı-

---

52- Hadisi, Müslim, Nesaî ve İbn Mâce Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Buharî ise şu ifadelerle nakleder: *"Beş hayvan vardır ki, ihramlının onları öldürmesinde bir sakınca yoktur..."* Ayrıca bkz. *El-Feth*, 2/91; *Camiü'l-Usûl*, 3/77.

şındaki- tüm kara hayvanlarıdır; etlerinin yenilip yenilmemesi, durumu değiştirmez. Akrep, yılan, karga, fare ve yırtıcı köpek gibi zararlı hayvanlar ise harem bölgesinin içinde de, dışında da öldürülebilir. Şu halde harem bölgesinin içinde veya dışında olsun, silahla veya av köpekleriyle olsun, ihramlının av hayvanlarını öldürmesi kesinlikle yasaktır. İhramlı olmayan kimse ise sadece harem bölgesinin dışında avlanabilir.

Kısacası, ey iman edenler! İhramlı bulunduğunuz durumda, av hayvanlarını sakın öldürmeyin!...

Ey mü'minler «**sizden kim, ihramlı iken**», ihramlı ve yasaklı olduğunu bile bile «**kasten bir av hayvanını öldürürse, onun**» yerine getirmesi gereken «**cezası: İçinizden âdil iki**» müslüman erkek «**kişinin vereceği hükme göre ehlî hayvanlardan**», deve, sığır ve davar cinslerinden, dilediği herhangi birisinden «**öldürdüğüne denk ve Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır.**» Bunun en küçüğü bir koyun, orta düzeyde olanı bir inek, en yükseği de devedir. Denklikten amaç cins birliği değil, değer denkliğidir. Öldürdüğü av hayvanının değeri bir kurban değerine ulaştığında, isterse o parayla Kâbe'ye varacak bir kurban alır. İsterse aynı parayla buğday veya hurma gibi bir yiyecek alıp dağıtır. Bu durumda her fakire, ya yarım ölçek (sa'=1458 gr.) buğday veya bir ölçek hurma (2917 gr.) verir. İsterse de her fakire düşecek pay yerine bir gün oruç tutacaktır. Bu değer, bir fakire düşecek paydan daha az olduğu takdirde ise, ya olduğu gibi tasadduk edecek, ya da onun yerine tam gün oruç tutar. Çünkü oruç, parçalanamayan şeylerdendir.

"Ehlî hayvan" anlamına gelen *"neam"* kelimesi, dilde genel olarak deve sığır ve davarlar için kullanılır. Develer, tek başına olduklarında da bu kelime kullanılabilir. Ancak, sığır ve davarların bağımsız olarak ifade edilmeleri durumunda ise, onlar için "neam" kelimesi kullanılamaz.

Kurbanlığın Kâbe'ye ulaşması ise, harem bölgesinde kesilmesi demektir.

«**Yahut onun kıymeti kadarıyla keffaret olarak yoksulları doyurmak veya kıymeti ölçüsünde oruç tutmaktır.**» Yani, bu durumda öldürdüğü hayvanın kıymeti kadarıyla, ya fakirleri doyuracak veya o miktarda oruç tutacaktır. Şu halde bu konudaki denklik, cins eşitliği değil; değer denkliğidir. Kurban da, doyurmak da, oruç da aynı ölçüyle değerlendirilir. Bunların herbiri kendi değeriyle diğerinin yerine geçebilir. Suçlu dilediği cezayı seçmekte serbesttir.

Ferra' der ki: "Kıymeti ölçüsünde" anlamına gelen *"adl"* kelimesi, aynı harfi esreli olarak *"ıdl"* şeklinde okunsa, cins birliğiyle sağlanan denklik; ayn harfi üstünlü olarak *"adl"* şeklinde okunduğu takdirdeyse, değer ve kıymet eşitliği anlamına gelir.

«Bu ceza, işlediği suçun karşılığını tatması içindir.» Harem bölgesine karşı yaptığı saygısızlığın cezasını bu şekilde çekecektir. **«Allah geçmişte yapılanları»**, yasaklamadan önce işlenen bu tür suçları **«affetmiştir.»** Onu bağışlamıştır. **«Kim, tekrar bu yasağı ihlal ederse,»** kim yasaklandığı halde ihramlıyken av hayvanlarını yine öldürürse, **«Allah onu cezalandırır.»** Allah, yaptığı suçu karşılıksız bırakmaz, ahirette mutlaka ceza verir. **«Allah, her şeye galiptir.»** O'nun yenilmesi düşünülemez ve yine Allah **«lâyık olana cezasını verendir.»** İsyanda ve haddi tecavüzde ısrarlı olanı kesinlikle cezalandırır.

96. Ey ihramlılar! **«Size de»**, sizden olan **«yolculara da»** (53) azık edinmek üzere, yani **«yiyecek olmak üzere, deniz avı»**; başka bir deyimle, ister deniz, ister nehir, ister göl olsun her türlü sudan avlanılan ve yalnızca suda yaşayan her türlü su ürünü **«ve yiyeceği helâl kılındı.»** Denizin yiyeceğinden maksat, sahile vuran, yenilen ve risksiz alınan şeylerdir.

Ebus Suud'a göre ise bundan gâye, yenilen deniz avıdır ve bu ifade genellemeden sonra yer alan bir detaylandırma ve özelleştirmedir. Yani, sudan çıkarılan her türlü şeyi alıp yararlanmak size helâl kılınmıştır. Şüphesiz yolculuk durumunda bulunmayan kimse, su ürünlerinden taze taze yararlanır. Yolcuların da bu ürünleri kurutma, konserve, ya da pastırma yapma imkânları vardır. Hem suda, hem de karada yaşayan ördek, kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve tüm su kuşları deniz hayvanı olarak kabul edilmez. Aksine bunlara kara hayvanı gözüyle bakılır. Şu halde ihramlı birisinin bunlardan herhangi birini öldürmesi yasaktır.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsirinde der ki: "Su ürünleri başlıca üç kısma ayrılır:

a) Balık cinsleri. Bunların bütün türleri helâldır.

b) Kurbağagiller. Bunların da her türü haramdır.

53- Yolculadan amaç, sefer halinde bulunan insanlardır. Bunlar, yolda azığa muhtaç olduklarından yüce Allah kendilerine su ürünlerini helâl kılmıştır.

c) Bunların dışındaki hayvanlar konusunda ise görüş birliği yoktur. Ebû Hanife bunların bütünüyle haram olduğunu ileri sürmüştür. Diğer âlimlerin pek çoğu ise, âyetin genel ifadesini gözönünde bulundurarak helâl olduğunu belirtmişlerdir."

«Kara avı» yani, karada üreyen hayvanların avı **«ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılınmıştır.»** Deniz kuşları gibi hayatlarının bir bölümünü suda geçirseler bile, karada üredikleri için, aynı hükümdediler.

Âyetin zahiri manasından anlaşıldığına göre, ihramlı olmayanların avladıkları şeyler de ihramlıya haramdır. Herhangi bir müdahalesi olmamışsa bile, ondan yiyemez. Ancak Ebû Hanife bu görüşe karşı çıkmış; ihramsız bir kimse bizzat ihramlı için avlamışsa bile, ihramlı, ihramsızın avını yiyebilir. Yeter ki, yakalaması ve avlaması için ihramlı ona işaret etmiş ve göstermiş olmasın. Ayrıca, ihramlının ihrama girmeden önce kestiği şeyler de ihrama girdikten sonra kendisine helâldır. Çünkü hitap ihramlı olanlar içindir. Buna göre sanki şöyle denilmiştir: İhramlı iken karada avladığınız şeyler size haram kılınmıştır. Şu halde, başkasının avı hariç tutulmuştur.

Başkasının değil, yalnızca O'nun **«huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.»** Tüm yasaklarından sakının.

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ
قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَٓائِدَۜ ذٰلِكَ
لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ
اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ (٩٧) اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ
وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌۜ (٩٨) مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُۜ وَاللّٰهُ

يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ
وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي
الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

97. Allah, Beytü'l-Haram olan Kâbe'yi, hürmet gösterilen ay'ı, Kâbe'ye hediye edilen kurbanı, kurbanlıklara takılan gerdanlıkları, insanları ayakta tutmanın vesilesi yaptı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilmeniz içindir.

98. Bilin ki Allah, azabı şiddetli olandır ve Allah, çok bağışlayan ve merhamet edendir.

99. Peygamberin üzerine düşen sadece, tebliğ etmektir. Allah, açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

100. De ki: "Pis olan şeyin çokluğu hoşunuza gitse de, pis ile temiz bir değildir." Ey akıl sahipleri! Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.

97. Hz. Peygamber'in : *"Kuşkusuz, yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı günden beri Mekke'yi kutsallaştırdı.*(54)*"* hadisinde de belirttiği gibi: **«Allah, Beytü'l-Haram olan»**, yani yüce Allah tarafından kutsallaştırılıp değer verilen **«Ka'be'yi, hürmet gösterilen»**, içinde hac görevi yapılan **«ay'ı»** yani Zilhicce ayını; **«Kâbe'ye hediye edilen kurbanı, kurbanlıklara takılan gerdanlıkları, insanları ayakta tutmanın»** yani dini ve dünyevi işlerini yerine getirmenin **«vesilesi yaptı.»**

54- Bu, Buharî'nin Sahih'inde naklettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin devamı şöyledir: *"O Allah'ın emriyle kıyamete kadar kutsal olarak kalacaktır. Ne benden önce, ne de benden sonra hiç kimseye helâl kılınmamış; hatta bana da belli bir süre dışında helâl kılınmamıştır."* Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/332.

Bütün bunların açıklamasına gelince:

Birincisi, yani Kâbe'nin, insanları dini açıdan ayakta tutmasının anlamı şudur: Hacca, ya da Umre'ye niyetlenen kimseler, Kâbe'ye yönelmek durumundadırlar. Orada yaptıkları ibadet ve diğer görevler günahlarının silinmesine, mânevi derecelerinin yükselmesine ve çeşitli erdemliklere ulaşmalarına sebep olur. Evet, Kâbe çok değerli ve kutsal bir yerdir. Geometrik biçiminden, yani küp şekline benzediğinden "küp şekli" anlamında kendisine "Kâbe" denilmiş olabileceği gibi; yerden yüksek oluşu dolayısıyla da bu ismi almış olabilir. Çünkü, "Kâbe" kelimesinin bir anlamı da, çıkıntı ve yükseltidir. Nitekim Arap dilinde erginlik çağına yaklaşan ve memeleri çıkmaya başlayan kıza da ayni kökten: "Kâib" denilir. Kısacası, dünyaya ün salan, yücelip meşhurlaşan Beytullah'a en uygun kelimesiyle "Kâbe" denilmiştir. Bu anlam dolayısıyla araplar şan ve şeref bakımından ün salan kimseye "Ka'b'ı yükseldi" derler. Öte yandan âyette ki *"Beytullah"* Kâbe'yi açıklamak için değil, övmek için kullanılan atf-ı beyandır.

Kâbe'nin insanı dünyevi bakımından ayakta tuttuğunun anlamı da şudur: Her şeyin mahsûlü, ürün ve meyvesi oraya akar. Tüccarlar orada kâr elde ederler. Ayrıca, insanlar orada koruma altındadır. Herhangi bir yağmalanma ve soyulma tehlikesi ile karşılaşmıyorlardı. Harem bölgesinde hiç kimse başkası hakkında kötülük yapmaya yeltenmezdi. Hatta, Harem bölgesine sığınan katillere bile dokunulmazdı.

İkincisi: Zilhicce ayının insanları ayakta tutmasının anlamı da şudur: Araplar, diğer aylarda birbirlerini öldürüyor ve yağmalıyorlardı. Ancak Zilhicce ayının gelmesi, insanların korkusunu ortadan kaldırıyordu. O ayda hacca gidebiliyorlar, ticarî amaçlı seferlere çıkabiliyorlardı. Malları ve canları bakımından herhangi bir endişeleri yoktu. Böylece bu ayın gelmesi, hem dinî, hem de dünyevî bakımından insanlara yararlar sağlıyor, geçimlerini temin ediyorlardı.

Üçüncüsü: Kâbe'ye hediye edilip kesilerek fakirlere dağıtılan kurban ise hediye eden açısından dinî bir görev; fakîrler açısından da bir dünyevi geçim kaynağı olması bakımından, hem dünyevî, hem de uhrevî bir ayakta tutma aracıydı.

Dördüncüsü: Kurbanlıklara takılan gerdanlıklar da insanları ayakta tutmanın vesilesiydi. Kurbanlıkların boyunlarına nal, bir ağaç parçası, ya da benzeri bir şey asılıyor; böylece kurbanlık olduğu belirtiliyor, binilmekten ve yük taşıtmaktan korunmuş oluyordu...

«**Bu,**» yani tüm bu açıklamaların amacı, «**Allah'ın göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilmeniz içindir.**» Her şeyden önce tüm bu hükümleri açıklaması ve ortaya koyması O'nun hikmetinin en belirgin kanıtı ve hiçbir şeyin O'nun ilminin dışında olmadığının en açık belgesidir. Nitekim, göklerde ve yerde olanları bildiği özellikle belirtildikten sonra, daha kapsamlı bir ifadeyle *"her şeyi ilmiyle kuşattığı"* vurgulanmıştır.

98. «**Bilin ki Allah, azabı şiddetli olandır.**» Bu, ilahî yasakları çiğnemekte ısrarlı olanlara yönelik bir tehdittir; «**ve Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir.**» Bu da yüce Allah'ın yasaklarından uzaklaşanlara yönelik ilahî bir mükâfat vaadi ve müjdesidir.

99. «**Peygamberin üzerine düşen sadece tebliğ etmektir.**» Görevi emir ve yasakları duyurmaktır; mükâfat ve cezayı gerektiren hususları açıklamaktır. Şu halde, peygamber gelip tebliğ görevi yaptıktan sonra size düşen de, onun emir ve yasaklarına uymaktır. Artık bundan sonra hiçbir bahaneniz sözkonusu olamaz.

«**Allah, açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.**» Gizli veya açık yaptığınız tüm işleri, söylediğiniz şeyleri bilen ve gören yüce Allah, yaptıklarınızdan ve söylediklerinizden sizi sorumlu tutacaktır.

100. Ey Muhammed! «**De ki: 'Pis olan şeyin çokluğu hoşunuza gitse de,**» fazlalığı gözünüzü kamaştırsa da «**pis ile temiz bir değildir'.**» Aynı olmaları mümkün değildir. Çünkü önemli olan azlık-çokluk değil, iyilik-kötülüktür. Nitekim az olan "iyi" çok olan "kötü"'den daha hayırlıdır. Pislik ve kötülüğün artması oranında "pislik" ve "kötülük" derecesi de artar.

Bu âyet Yemâme hacılarıyla ilgili olarak inmiştir. Bir sürü ticaret malı ve develeriyle Mekke'ye gelen bu insanlara eski yaptıklarından dolayı müslümanlar saldırmak istemişti.(55) İşte bunun üzerine, bu âyet, mü'minleri bu eylem planlarından caydırmak için inmiştir.

Âyetin iniş sebebi "özel" olsa bile, taşıdığı hüküm "genel" niteliktedir. Allah katında iyiliğin de, kötülüğün de kendine has bir konumu vardır.

55- Konu ile igili rivayet için bkz. Mâide Sûresi ikinci ayetin tefsiri.

Önemli olan bunların azlığı, ya da çokluğu değil; bizzat kendileridir. Miktarı ne olursa olsun iyi iyidir, kötü kötüdür. Burada söz konusu olan iyiliğe teşvik ve kötülükten sakındırmadır. Şu halde azıcık helâl, dünya dolusu haramdan daha hayırlıdır. Çünkü haram pistir ve makbul değildir. Helâl ise güzeldir, iyidir ve makbuldur. Buna göre helâl ile haram eşit olamıyacağı gibi, bunları isteyen kimseler de aynı olamaz. Yüce Allah iyileri güzel şeylere; kötüleri çirkin ve pis şeylere yönlendirir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara yakışır."* (Nur: 26)

Öte yandan iyi ve kötü için, mü'minle kâfir, âdil ile fasık da örnek olarak gösterilebilir. Mü'min bal gibi, kâfir ise zehir gibidir. Âdil adam meyveli bir ağaca, fâsık adam da dikenli bir ağaca benzer. Şu halde bu iki grup her bakımdan farklıdırlar.

Dünya malını sevmek de insan nefsinin özellikleri arasında sayılmıştır. Büyük zatlar, helâl malı bile bazı dereceler için engel görmüşlerdir. Artık haram olanını sen takdir et! Şu halde, nefsimizi Allah sevgisi dışında her şeyden arındırmamız gerekir.

«Ey akıl sahipleri!» Ne kadar çok olursa olsun, pis şeylerden uzaklaşıp -az bile olsa- iyi ve temiz şeyleri tercih etmek sûretiyle **«Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz»**, ahiret saadetine ulaşasınız.

Bir kısım salih insanlar vefat etmek üzereyken geride bıraktıkları kimselere şu tavsiyede bulunmuşladır: "Gizli ve açık her yerde Allah'tan korkmanızı, az yiyip, az uyuyup, az konuşmanızı, günah ve kötülükleri terketmenizi, sürekli olarak şehvetlerden uzaklaşıp tüm insanların sıkıntılarına katlanmanızı boş, serseri ve cahil kimselerle beraber oturmaktan kaçınmanızı, sürekli olarak âlim, salih ve değerli insanlarla arkadaşlık yapmanızı size tavsiye ederiz. Şunu da belirtelim ki, insanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır. Sözün en hayırlısı da kısa, öz ve anlatılmak isteneni anlatanıdır."

Kısacası, insanlara en yararlı olan şey, Allah korkusudur. Kişiyi kurtaracak olan da iman ve salih ameldir. Soyun, sopun bu konuda hiçbir yararı yoktur. Şu halde şeytan seni mal ve evladının çokluğuyla, baba ve atalarının övgüye değer özellikleriyle aldatmasın. Şunu unutma ki, sidiğin aslı tertemiz berrak sudur; ayrıca yüce Allah diriden ölüyü de meydana getirebilir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا
عَنْهَا حٖينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ
غَفُورٌ حَلٖيمٌ (١٠١) قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا
بِهَا كَافِرٖينَ (١٠٢) مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحٖيرَةٍ وَلَا سَٓائِبَةٍ
وَلَا وَصٖيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (١٠٣) وَاِذَا قٖيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا
اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ (١٠٤)

101. Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır. (Size açıklanmadığına göre) Allah o şeyleri affetmiş (onları size yüklememiş)tir. Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.

102. Sizden önce de bir kavim bunları sormuştu da sonra bu sebeple kâfir olmuşlardı.

103. Allah, Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm diye bir şey yapmamıştır. Fakat kâfirler Allah'a yalan iftira etmektedirler.

Çokları da akıllarını kullanmazlar.

104. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" dendiği zaman: "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler. Ataları bir şey bilmiyor ve doğru yolu da bulamıyorlarsa da mı?

101. «Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır.» Rivayet edildiğine göre: *"Allah için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır"* (Âl-i imran: 97) âyeti indiği zaman, Akra' b. Hâbis: "Her sene mi?" diye sordu. Hz. Peygamber, yüzünü çevirdi. Akra', soruyu üç kez tekrarlayınca, Allah'ın Rasûlü şu cevabı verdi: *"Hayır! Eğer "Evet" deseydim, her sene gitmek farz olurdu. Bu duruma da gücünüz yetmezdi. Bakın, açıklamadığım hususları bana sormayın; açıkladıklarımla yetinin. Şunu unutmayın ki, sizden önceki milletlerin helâk olmalarının sebebi, peygamberlerine çok soru sormaları ve onlarla ters düşmeleri olmuştur. Ben, size herhangi bir şey emrettiğim zaman o konuda gücünüzün yettiğini yapmak durumundasınız. Herhangi bir şeyi yasakladığım zaman da ondan uzak durunuz."*(56) Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

İbn Abbas'ın da rivayet ettiğine göre, kendisine lüzumsuz ve ilgisiz soruların çokça sorulması üzerine Hz. Peygamber bir gün çok kızgın bir şekilde hitap ediyordu. Bir ara dedi ki: *"Dikkat edin, bana ne sorulursa mutlaka cevaplandırırım."* Bunun üzerine adamın biri: "Babam nerede?" diye sordu; Hz. Peygamber *"Cehennemde!..."* diye cevap verdi. Bir başkası da: "Babam kim?" diye sordu, onun sorusunu da *"Hüzâfe!"* diye cevaplandırdı. Oysa o adam başkasına nisbet ediliyor; yani başkasının oğlu olarak biliniyordu. İşte bu olaylar üzerine bu âyet indi. (57)

Kısacası, ey inananlar! Açıkça söylendiğinde hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sakın sormayın. Çünkü: *"Kur'an indirilirken"*, vahiy devam ederken *"sorarsanız size açıklanır."* Böylece üzülürsünüz. Oysa akıllı insan, kendisini üzecek davranışlarda bulunmaz.

«(Size açıklanmadığına göre) Allah o şeyleri affetmiş (onları size yüklememiş)tir.» Eskiden sorduğunuz sorulardan dolayı sizi affetmiştir. Nitekim: "Her sene mi hacca gidelim?" şeklinde bir soru sordunuz diye, ceza olarak sizi bu yükün altına sokmamış ve bu konuda size uhrevî ceza da yazmamıştır. Öyleyse bir daha böyle bir hataya düşmeyiniz. **«Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.»** Günahları affetme ve görmezden gelme konusunda çok bağışlayıcıdır. Bu yüzden sizi affetmiş ve yaptığınız hatalardan dolayı sizi cezalandırmamıştır. Bu son cümle ilahî affı pekiştiren ilâve bir cümledir.

---

(56) Müslim, *Hac*, 1337; Nesâi, *Sünen*, 5/110; Ebu Davûd, 1721; bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/3.

(57) Bkz. Vahidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*; Kurtubî Tefsiri; *Bahru'l-Muhit;* Âlûsi.

102. «Sizden önce de bir kavim, bunları sormuştu da...» Bizzat aynı olmasa bile, aynı nitelikleri taşıyan ve aynı sorumluluk ve yükümlülükleri doğuran sorular yöneltmişlerdi de **«sonra bu sebeple kâfir olmuşlardı.»** Nitekim İsrailoğulları, çeşitli konularda peygamberlerine sorular sormuşlar, bunun üzerine herhangi bir şeyle yükümlü kılındıkları zaman, onu yapmayarak helâk olmuşlardı. Meselâ, Hz. Salih (a.s.)'in kavmi kendisinden mucize olarak dişi bir deve istemişler; Hz. İsa'nın (a.s.) kavmi de kendisinden ilâhi sofra taleb etmişlerdi. Sonra da olan oldu. Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah sizlere birtakım farzlar yazmıştır, onları yitirmeyiniz. Birtakım şeyler yasaklamıştır, onları işlemeyiniz. Birtakım sınırlar çizmiştir, onları aşmayınız. -Unuttuğundan değil de- rahmeti gereği sizi birtakım şeylerden muaf tutmuştur, onların peşine düşmeyiniz."*(58)

Yine nakledildiğine göre Ebû Yusuf'un sohbetine çokça katılan ve uzun süre konuşmayan bir adam varmış. Bir gün Ebû Yusuf, kendisine: "Yahu, neyin var? Hiç konuşmuyorsun, bir şey sormuyorsun?" deyince, adam Ebû Yusuf'a: "Ey Kâdî, söyler misin bana, oruçlu ne zaman iftar eder?" Ebû Yusuf demiş ki: "Güneş batınca." Bunun üzerine adam: "Ya gece yarısına kadar güneş batmazsa, o zaman ne olacak?" deyince; Ebû Yusuf gülümseyip Cerir'in şu mısralarıyla durumu açıklamış:

Boş adam için, susmak, elbette ki süstür; ancak,
İnsanın kişiliği konuşmakla ortaya çıkar.

Ayrıca şöyle denilmiştir: "Dili onların kalemi, tükürüğü de onların mürekkebi olan iki meleği üzerinde taşıdığı halde lüzumsuz konuşan insanoğlunun durumuna şaşarım, doğrusu!"

103. «Allah, Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm diye bir şey yapmamıştır.» Böyle bir şeyi meşrûlaştırmamış, böyle bir kural koymamıştır. O'nun

---

58- Dârekutni, *Sünen*, *"Reda"*, s.502. Bezzar ve Hakim de bu hadisi destekler nitelikte bazı rivayetlerde bulunmuşlardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/59.

böyle bir yasası yoktur. Cahiliye insanlarının bu noktada birtakım âdetleri vardı:

Bir dişi deve beş kez doğurup beşincisinde erkek olursa kulağını *"bahr"* ederler, yani yararlar ve salıverirlerdi. *"Bâhire"* dedikleri bu devenin binilmesini ve sağılmasını yasaklarlar ve hiçbir meradan ve sudan onu kovmazlardı. İstediği yerde otlar, istediği yerden suyunu içerdi.

Bazan da adamın biri: "Yolculuğumdan döndüğüm, ya da hastalığımdan şifa bulduğum takdirde şu devem sâibe, yani serbest olsun" şeklinde adakta bulunurdu. Böylece *"sâibe"* denilen bu deveye de binilmez ve sağılmazdı.

Öte yandan, hayvanları dişi doğurduğunda bunu kendileri için sayarlar; erkek doğurduğunda ilâhlarına ait kabul ederler; hem erkek, hem de dişi olmak üzere ikisini birden doğurduğunda ise "Vasalet ehâhâ - kardeşine ulaştı" derler, dişinin hatırı için erkeği de kesmezler; dişi, erkeği de hayata kavuşturdu anlamında buna da *"vasîle"* adını verirler ve bu kez erkeği ilâhları için kesmezlerdi.

Ayrıca, bir erkek devenin dölünden on kuşak doğarsa, yani on kez doğum gerçekleşirse: "Artık bunun sırtı haram oldu" derler ve *Hâm* dedikleri bu deveye ondan sonra hiç binmezler; hiçbir meradan ve sudan engellemezlerdi.

Evet yüce Allah, bunlardan hiçbirini meşru kılmamıştır. **«Fakat kâfirler, Allah'a yalan iftira etmektedirler.»** Yalan söylereyek, yaptıklarını bile bile bunu yapmaktadırlar ve yalan yere: "Bunu, Allah bize emretti" demektedirler. **«Çokları da»** yaptıkları işin asılsız olduğu konusunda **«akıllarını kullanmazlar.»**

104. Hidayete çağırmak ve öğüt vermek amacıyla **«Onlara: 'Allah'ın indirdiğine»**, helâl ve haramı açıklayan ilâhi kitaba **«ve»** bu kitap kendisine indirilen **«peygambere gelin'»**, böylece gerçekleri olduğu gibi görün, helâl ile haramı birbirinden ayırt edin **«dendiği zaman: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter' derler.»** Hak ve hidayet davetçilerine karşı ne kadar da inatçıdırlar; ne kadar da direniyorlar! Kendilerini sapıklığa çağıranlara, öylesine teslim olmuşlar, öylesine boyun eğmişler!... *"Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter"*, demeleri gerçekten inat ve ısrarlarını çok güzel canlandırmaktadır.

«Ataları bir şey bilmiyor ve doğru yolu da bulamıyorlarsa da mı?» Yine böyle mi diyecekler? Ataları din konusunda koyu cahil ve sapık kimseler olsalar bile, yine bu iddiada mı bulunacaklar?

Bu âyetten anlaşılıyor ki, ancak âlim, doğruyu bulmuş ve rehber oldukları kesin olarak bilinen âlime uyulur. Bu da çeşitli delillerle anlaşılır. Şu halde, bunlar, nasıl oluyor da, körü körüne, bilinçsizce atalarına uyuyorlar? Hadislerde sözü edilen Deccalların durumu ve ümmet arasından çıkmaları hususu ise, âlimler nezdinde bilinen bir şeydir: Âlimlere göre, Deccallar ümmeti saptıracak olan kimselerdir. Bunlar özellikle tasavvufçu geçinenler arasından çıkar. Çağımızda bunların örneklerine çokça rastlanır. Hatta durumu bilinen tasavvufçu taslaklarından birine denilmiş ki: "Bana cübbeni satsana?" O da şu cevabı vermiş: "Avcı ağını sattıktan sonra, ne ile avlayacak ki?!..."

يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ
إِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (١٠٥)

105. Ey iman edenler! Siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız, sapanlar size zarar vermez. Hepinizin döneceği yer, Allah'ın huzurudur. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir.

105. «Ey iman edenler! Siz kendinizi koruyun.» Kendinizi düzeltmeye, ilahî gazabı ve ahiret azabını gerektirecek hatalardan korumaya çalışın. **«Siz doğru yolda olursanız,»** hidayet üzere olursanız **«sapanlar size zarar vermez.»** Bu âyet, mü'minlerin, kâfirlerin iman etmelerini temenni ettikleri ve bu yüzden üzüldükleri zaman inmiştir. **«Hepinizin döneceği, yer,»** başkasının değil, yalnızca **«Allah'ın huzurudur.»** Kıyamet gününde, doğru yolu bulanı ve sapanı ile topyekûn O'na döneceksiniz. **«O zaman, yaptıklarınızı size haber verecektir.»** Yaptığınız amellere karşılık sizi cezalandıracak veya mükâfatlandıracaktır. Bu, doğru yolu bulanlara bir mükâfât sözü; sapıklara da bir tehdittir.

Buna göre hiç kimse başkasının ameliyle cezalandırılmayacak, sorguya çekilmeyecektir. Kuşkusuz bu -yapılabildiği halde iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini terketme- anlamına gelmez. Zaten hidayete çağırmanın bir yolu da imkânlar ölçüsünde kötülükten sakındırmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: *"Herhangi bir kötülüğü gören kimse, eğer değiştirmeye gücü yeterse onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse diliyle engel olsun, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, ki bu da imanın en zayıf derecesidir."*(59)

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ebubekir minbere çıkıp: "Ey insanlar! Siz *'Ey iman edenler! Siz kendinizi koruyun'* âyetini okuyor ancak yanlış yorumluyorsunuz; yerli yerinde kullanmıyorsunuz" diye hitap etmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüş: "Ben Hz. Peygamber'in: *'Kuşkusuz, insanlar kötülükleri görüp de engel olmazlarsa, topyekün o kötülüğün zararını görürler. Allahü Teâlâ onların hepsini cezalandırır.'* dediğini işittim." (60)

Şu halde iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırmak farzdır. Bu farz, ancak güç yetmeme durumunda ortadan kalkar; kişi ancak gücü yetmediği durumlarda bu sorumluluktan kurtulur. Nitekim, el ve dil ile bu görevin yapılamadığı bazı dönemlere zaman zaman rastlanmıştır. Bu durum şahıslara, durumlara ve zamanlara göre değişir. Şu halde müslümanın başlıca görevi, sınırı aşmamak, haddini tecavüz etmemek, bulunduğu zamanın şart ve durumlarını iyi değerlendirmektir. Çünkü her zamanın bir hükmü ve söz sahibi kimseleri vardır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
ح۪ينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ

59- Bu hadis Müslim, Tirmizî ve Nesâi tarafından *"Bir kötülüğü gören herhangi biriniz onu eliyle değiştirsin..."* şeklinde rivayet edilmiştir. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/324.

60- İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned'inde* Hz. Ebubekir'den rivayet etmiştir. Ayrıca, bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/371.

إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا
مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ
﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلٰى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا
مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا
أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾
ذٰلِكَ أَدْنٰى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ
تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

106. Ey iman edenler! Her hangi birinize ölüm belirtisi geldiği zaman vasiyet ederken sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun veya yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun. Eğer kendilerinden şüpheleniyorsanız, onları namazdan sonra tutun ve: "Akraba bile olsa yeminimizi hiç bir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa, şüphesiz ki günahkârlardan oluruz" diye yemin etsinler.

107. Eğer bunların, günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa aleyhlerine suç işlenen mirasçılardan şahitliğe

daha lâyık olan diğer iki kişi öncekilerin yerine geçer. Ve: "Şüphesiz bizim şahitliğimiz, onlarınkinden daha doğrudur. Biz, hakkı çiğnemedik. Eğer çiğnemiş olsaydık, zalimlerden olurduk" diye yemin ederler.

108. Bu, şahitliklerini gerektiği gibi yapmaları, yahut yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmemesinden korkmaları için en iyi yoldur. Allah'tan korkun ve emirlerini dinleyin. Allah, yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.

106. «Ey iman edenler!...» Rivayet edildiğine göre Temîm b. Evs ed-Dârî ve Adiy b. Zeyd, Amr b. As'ın azatlı kölesi Büdeyl b. Ebi Meryem'le beraber ticaret amacıyla Şam'a gitmişler. Büdeyl Müslümandı. Şam'a vardıklarında Büdeyl hastalanmış; beraberindeki eşyalarının bir listesini yapıp onlara haber vermeden kumaşların içine saklamış ve öldüğü takdirde eşyalarını ev halkına teslim edivermelerini vasiyet etmiş, sonra ölmüş. Temîm ve Adiy de eşyalarını karıştırıp içinde altınla süslenmiş bir gümüş kap bulup almışlar. Dönüşte eşyalarını onun ev halkına teslim etmişler. Ancak eşyaların içinde listeyi görüp içinde altın süslü gümüş kabın da kayıtlı olduğunu tespit eden ev halkı, Temim ve Adiy'e: "Arkadaşınız eşyalarından herhangi bir şey sattı mı?" diye sormuşlar, onlar da: "Hayır!" diye cevap vermişler. Sonra: "Hastalığı uzun sürdü mü, hastalık esnasında bir masrafı oldu mu?" diye sorduklarında ise: "Hayır, şehre varır varmaz hastalandı ve çok sürmeden öldü" demişler. Bunun üzerine Büdeyl'in akrabaları Temîm ve Adiy'e: "Eşyaların arasında tüm malların kayıtlı bulunduğu bir liste bulduk, içinde altınla süslenmiş gümüş bir kabın da olduğu kayıtlı. Ancak gümüş kap ortada yok?" diye sorduklarında cevapları şu olmuş: "Bilmiyoruz, haberimiz yok. Eşyalarını size teslim etmemizi istemişti. Biz de o görevi yaptık. Kapla bir ilgimiz yok. Ne olduğunu bilmiyoruz." Bunun üzerine ikisini de Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. Sonra bu âyet indi. (61)

Durumu haber alan Hz. Peygamber ikisini çağırıp ikindi namazından sonra minberin yanında: "Kendilerine teslim edilen maldan hiçbir şeye dokunmadıklarına, hainlik yapıp almadıklarına ve gizlemediklerine ilişkin 'kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a' yemin etmelerini" teklif etmiş; onlar da yemin etmişler. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

61- Sebeb-i nüzul için bakınız: Taberî, Kurtubî, İbni Kesîr ve Âlusî tefsirleri.

«Herhangi birinize ölüm belirtisi geldiği zaman» artık, ölmek üzere olduğu anlaşıldığı zaman, **«vasiyet ederken sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun.»** Vasiyet ederken sizden, yani sizin akrabalarınızdan aklı başında güvenilir iki adaletli kişiyi şahit tutun denmesinin yakın akrabaların, kişinin durumunu daha iyi bilmelerinden ve yararına olacak şeyleri daha çok tesbit edebildiklerinden dolayıdır. Öte yandan "*sizden*" amaç, "sizin dininizden" de olabilir. Ancak bu iki kişinin kimler olabileceği hususunda ihtilafa düşülmüştür. Bir kısım âlimlere göre bunlar, vasiyet edenin vasiyetine şâhit olacak iki kişidir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise bunlar vasîlerdir. Çünkü âyet onlar hakkında inmiştir. Üstelik âyetin devamında da *"onları namazdan sonra tutun... yemin etsinler"* denilmektedir.

Öte yandan vasiyet etme olayı şahitleri bağlamaz. Bir kişiye vasiyet etmek caiz ise de, ihtiyatlı ve garantili olması bakımından iki kişiye yapılması uygun görülmüştür. Âyetlerde de bu hususa işaret edilmiştir. Böylece biri diğerinden çekinerek, iş sağlama alınmış olur. Bu durumda "şahitlik" o mecliste hazır bulunma anlamında kullanılmış olur. Nitekim: "Falancanın vasiyetine şahit oldum" demek; "orada hazır bulundum" demektir.

«Veya yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse,» siz yolculukta iken ecel yakanıza yapışmışsa **«sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun.»** Bu durumda sizin akrabalarınızdan ve müslümanlardan şahitlik yapacak kimse bulamazsanız, âdil olan yabancı iki kimseyi veya zimmet ehlinden dininizin dışından iki kişiyi şahit tutun. Nitekim yolculukta, genelde insan her istediğini bulamaz. Şu halde *"sizin dışınızdan iki kişinin şahitliği"*, *"yolculukta olmanız"* şartıyla kayıtlıdır.

«Eğer kendilerinden şüpheleniyorsanız,» yani siz bir vâris olarak bu iki kişinin hainliğinden, veraset malından herhangi bir şeyi aldıklarından kuşkulanıyorsanız, Allah'a yemin ettirmek üzere **«onları namazdan sonra tutun ve: 'Akraba bile olsa yeminimizi hiçbir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa, şüphesiz ki günahkârlardan oluruz' diye yemin etsinler.»** Namazdan amaç, ikindi namazıdır. Çünkü insanlar o vakit bir araya toplanıyorlar. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) de hep ikindi namazından sonra yemin ettirmiştir.

İmam Şafiî de der ki: "Kan davası, talak meselesi, azat etme durumları, ikiyüz dirhem değerini bulan mal meselesi gibi konularda yer ve zamanla kayıtlı olarak yeminler üzerinde titizlikle durulur ve pekiştirilir. Buna göre hep ikindi namazını müteakip olmak üzere Mekke'de Kâbe'deki Rükn ve Makam arasındaki yerde; Medine'de Minber-i Nebevi yanında; Beytulmakdis'te de Sahra (kaya)'nın yanında yemin ettirilir." Şu halde şahitlerin hainliğinden kuşkulanıldığı takdirde, yukarıda geçtiği şekliyle yemin ettilir. Buna göre diyecekler ki: "Ölen kişi bizim akrabamız bile olsa, yalan yere yemin etmeyiz. Üç beş kuruşluk dünya malı uğruna Allah'ın adını bırakmayız. Yalancılıkla O'nun emrettiği şahitliği çiğnemiyeceğimize, gizlemiyeceğimize yemin ederiz" demektir. Gizlediğimiz takdirde O'na isyan etmiş sayılırız.

107. «Eğer bunların,» tahrif etmek, gizlemek gibi **«günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa»**, bu durumda **«aleyhlerine suç işlenen mirasçılardan»** vâris olup **«şahitliğe daha lâyık olan»** yemine daha çok duyarlı olan **«diğer iki kişi öncekilerin yerine geçer»**; evvelkilerin yalancılıkları ispatlandığında, yerlerine vârislerden iki ehliyetli kimse geçer. **«Ve: 'Şüphesiz bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha doğrudur. Biz hakkı çiğnemedik. Eğer çiğnemiş olsaydık zalimlerden olurduk' diye yemin ederler.»**

Buradaki şahitlikten amaç, yemindir. Yani son iki şahit demek isteyecek ki: "Onların yalancı olduklarına, yalan yere yemin ettiklerine herkesçe de bilindiği gibi, onların günah işlediklerine ilişkin yeminimiz, onların yalan yeminlerinden daha doğrudur. Bizim yeminimizde en ufak bir kuşku ve soru işareti yoktur. Biz gerçek şahitlik sınırını aşmadık, onların iddialarını çürütmekle en ufak bir haksızlık yapmış olmadık. Çünkü biz, yalan yere yemin ettiğimiz takdirde, ilâhi gazaba maruz bırakmak sûretiyle kendi nefsimize zulmetmiş olacağımızı; Allah'ın azabını hak edeceğimizi, Allah'ın ismini hafife almanın ve hukukunu çiğnemenin cezasını çekeceğimizi çok iyi biliyoruz."

Bütün bu söylenenlerden sonra bu âyetin açıklamasını özetlemek gerekirse, diyebiliriz ki: Ölüm belirtileri meydana çıkan kimse, kendi akrabalarından veya dininden adalet sahibi iki kişiyi vasiyetine şahit kılar. Yolculuk gibi bir mazeret dolayısıyla bu nitelikte iki kişiyi bulamazsa, onların dışında iki kişiyi şahit tutar. Daha sonra bunlarla ilgili bir şüphe hasıl olursa: "Şahitlikleri konusunda hiçbir şeyi gizlemediklerine ve ölünün geride bıraktığı malda herhangi bir hainlik yapmadıklarına" ilişkin, yukarıdaki gibi kuvvetli pekiştirme ve vakite de riayet etmek şartıyla yemin ettirilir. Daha sonra yalanları ortaya çıkarsa; meselâ ellerinde ölünün bıraktığı bir mal görülür de, bunu hayatında iken ölüden aldıklarını iddia ederlerse; bu durumda vârisler yemin eder ve onların yeminine itibar edilir. Burada varislere yemin ettirilmesinin sebebi, huzurlarında vasiyet yapılan evvelki iki adam terikenin herhangi bir malını ölüden satın aldıklarını iddia etmişlerdir. Vasî, ölünün malından bir şey alır ve ölen kimsenin bu malı kendisine verilmesi için vasiyet ettiğini iddia ederse bu durumda vârisler bu hususu kabul etmeyip yemin edebilirler. Çünkü inkâr edenin yemini meselesi neshedilmemiş bir hükümdür.

108. Yukarıda açıklaması geçen «**bu**» hüküm, «**şahitliklerini gerektiği gibi yapmaları,**» ahiretteki azaptan çekinerek şahitliğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeleri, «**yahut yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmemesinden korkmaları için en iyi yoldur.**» Bu ifadeler, veraset konusundaki yeminlerin geri çevrilme hikmetini çok güzel açıklıyor. Yani şahitlerin, doğru şahitlik yapmaları, yaptıkları yeminlerin geçersiz sayılıp vârislerin yeminlerinin geçerli sayılmasıyla insanlar karşısında rezil olmaktan korkmaları, sonuçta onları böyle bir duruma sokacak hainlikten uzaklaşarak sorumluluklarını yerine getirmeleri için en sağlıklı yöntemdir.

Şahitliğiniz konusunda «**Allah'tan korkun**», şahitliğinizi bozmayın, yeminleriniz hususunda da O'ndan çekinin ve yalan yere yemin etmeyin. Size teslim edilen emanetlerle ilgili olarak da O'ndan sakının, emanetlerinize hiyanet etmeyin. «**Ve emirlerini dinleyin.**» Size verilen direktiflere kulak vererek onlara uyun ve uygulayın.

«**Allah, yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.**» O'nun emirlerini dinlemeyenleri doğru yola yöneltmez. Eğer siz de O'nun emirlerini dinlemez ve O'ndan korkmazsanız yoldan çıkmış sayılırsınız. Allah kendi yolundan sapanları Cennet'e gidecek yöne; ya da kendilerine yararlı olacak işe yöneltmez.

Şunu biliniz ki, şahitlik: Şahitlerin hazır bulundukları ve gördükleri şeyleri haber vermeleridir. Bu işler ya katil ve zina gibi somut fiilleri görmekle olur veya akidler ve ikrarlar türünden işitmeye dayalı soyut şeyler olur.

Şu halde kişinin görmediği, bilmediği ve duymadığı bir hususta şahitlik yapması doğru değildir. Bu yüzden olay hatırlanmadan şahitlik yapılmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber buyuruyor ki: *"Herhangi bir şeyi güneş gibi apaçık bir şekilde biliyorsan, şahitlik yap, yoksa vazgeç."*

Öte yandan şahitlikte insanların haklarını diriltme olayı vardır. Bu sayede akid ve sözleşmeler inkârdan kurtulur, aydınlığa kavuşur. Malları asıl sahiplerine teslim etme ve onların hukukunu koruma söz konusudur. Kendisinden başka şahitlik yapacak birinin bulunmaması durumunda insanın bu görevden kendi arzusuyla kaçınması doğru değildir; çünkü o zaman bir hak ve hukukun kaybolması sözkonusu olabilir. Ancak başkasının da bu hakkı yerine getirme ve görevi üstlenmesi durumu sözkonusuysa, o zaman serbesttir ve isterse geri çekilebilir. Çünkü onun geri çekilmesiyle herhangi bir hak kaybı meydana gelmez.

Diğer yandan had konusuna giren meselelerde şahitlik yapma ve müslümanın suçunu örtme konusunda tercihini kullanabilir. Çünkü hadlerin uygulanmasını sağlamak bir görev olduğu gibi, mü'mini korumak ve örtmek de bir görevdir. Nitekim Hz. Peygamber buyuruyor ki: *"Kim, bir müslümanın hatasını örterse, yüce Allah da kendisini dünya ve ahirette örter."* (62)

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ
مَاذَٓا اُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾
اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عٖيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتٖي عَلَيْكَ وَعَلٰى
وَالِدَتِكَ اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ
وَكَهْلًا وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجٖيلَ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطّٖينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنٖي

62- Bu, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî tarafından tahric edilen hadisin bir bölümüdür. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Kim bir mü'minin dünyevi sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, yüce Allah da kendisinin kıyamet günündeki bir sıkıntısını giderir. Kim darda kalmış birisini feraha kavuşturursa Allah da dünya ve ahirette kendisine kolaylıklar ihsan eder..."* Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/563.

فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ
بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ
إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا
سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي
قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

109. Allah, peygamberleri biraraya topladığı gün: "Ümmetiniz davetinize ne cevap verdi?" der. Onlar da: "Hiç bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz gaybleri bilen ancak Sen'sin" derler.

110. O gün Allah şöyle der: "Ey Meryemoğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi hatırla. Hani, seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte iken ve kemâle ermiş iken insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. İznimle, çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemiştin de o da iznimle kuş olmuştu. Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış olan kimseyi iznimle iyileştirmiştin. Ölüleri iznimle kabirden çıkarıp diriltiyordun. İsrailoğullarına âyetlerle geldiğin ve onlardan inkâr edenlerin: "Bu ancak apaçık bir sihirdir" dedikleri zaman, seni onlardan korumuştum.

111. Hatırla, hani havarilere: "Bana ve peygamberime iman edin" diye bildirmiştim. Onlar da: "İman ettik, şahit ol ki, biz müslümanız" demişlerdi.

109. «Allah, peygamberleri bir araya topladığı gün: 'Ümmetiniz davetinize ne cevap verdi?' der.» Allah'ın, peygamberleri ümmetleriyle beraber bir araya topladığı ve peygamberlere: "Ümmetinizi hak yola davet ettiğinizde, onlardan ne gibi bir cevap aldınız" diyeceği kıyamet gününü hatırla.

Ümmetler de kendi peygamberlerine tabi oldukları için âyet-i kerimede: *"Peygamberleri bir araya topladığı gün"* denmiş ve ümmetlerden ayrıca söz edilmemiştir. Evet, yüce Allah kıyamet gününde peygamberlere diyecek ki: "Ümmetinizi benim Tevhid inancıma çağırdığınızda size ne gibi cevap verdiler; olumlu cevap vererek davanızı benimseyip tasdik mi ettiler? Yoksa reddedip yalanladılar mı?"

Eğer: "Yüce Allah'ın bilmediği bir şey olmadığı halde, böyle bir sorunun hikmeti ne olabilir? diye bir soru sorulursa, cevap olarak diyebiliriz ki: "Bu sorudan maksat, hak davaya uymayan insanları azarlamaktır. Nitekim başka âyette de yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna, hangi suçla öldürüldüğü sorulduğu zaman..."* (Tekvir: 8-9) Buradaki sorudan maksat da bu fiili yapan insanları kınamaktır.

Evet, yüce Allah kıyamet gününde peygamberlere: *"Ümmetiniz davetinize ne cevap verdiler"* diye sorduğunda **«Onlar da: 'Hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz gaybleri bilen ancak Sen'sin' derler.»** Çünkü sen onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyorsun. Bu cevap, peygamberlerin, ümmetlerinden bir nevi kapalı şikayetlerini de içerisine almaktadır. Sanki şöyle denilmiştir: "Senin ilmin herşeyi kuşatmıştır. Onlar tarafından maruz kaldığım şeyleri ve kötü cevaplarına göğüs gerdiğimi biliyorsun."

İbn Abbas (r.a.) dan şöyle rivayet edilmiştir: Bu cevap kıyamet gününün bazı yerlerinde olacaktır. Bu da Cehennem kükrediği, ümmetler dizleri üzerine çöktüğü, Allah'a yakın meleklerin ve peygamberlerin bile nefsî nefsî diye kendilerini düşüneceği bir zamanda olacaktır. İşte o zaman kalpler yerinden oynayacak ve peygamberler bu korkunç ve şiddetli durum karşısında : *"Hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz gayıpları bilen ancak sensin"* diyeceklerdir.

Bir görüşe göre peygamberlerin: *"Hiçbir bilgimiz yoktur"* demelerinden amaç, tebliğ sırasında ya da hayatta bulundukları dönemlerde ümmetlerinin durumlarını bilmemelerini belirtmek değildir. Aksine bununla, kendi ölümlerinden sonra ümmetlerinin içine düştüğü durumu ve sonuç itibariyle ümmetlerinin âkıbetlerini bilmediklerini vurgulamak istemişlerdir. Çünkü asıl olan ve değerlendirmeye konulan, son durumdur, mükâfat ve ceza ona göre belirlenir ve bu durum peygamberlerce bilinmemektedir. Bu yüzden: *"Hiçbir bilgimiz yoktur"* demişlerdir.

Hz. Peygamber buyuruyor ki: *"Ben cennette Kevser Havuzunun başında iken sizden bana yönelenlere bakarken, Allah'a yemin olsun ki, bir kısım insanların benden alıkonduğunu görürüm. O sırada: "Ey Rabbim! Bunlar benden, benim ümmetimdendir" derim. Bunun üzerine yüce Allah bana der ki: "Bunların senden sonra neler yaptıklarını sen bilmiyorsun; bunlar, senden sonra hep davalarından geri döndüler."*(63)

Bir başka hadiste de şöyle buyrulmaktadır: *"Nuh (a.s.) kıyamet gününde yüce Allah tarafından çağırılacak; Nuh (a.s.): "Buyurun, ya Rab! Emrine âmâdeyim" diyecek. Sonra yüce Allah: "Sen, tebliğ görevini yaptın mı?" diyecek. Nuh da: "Evet ya Rab" cevabını verecek. Daha sonra ümmetine: "Nuh, size davasını tebliğ etti mi?" diye sorulacak. Onlar diyecekler ki: "Bize, herhangi bir peygamber gelmedi." Sonra yüce Allah Nuh (a.s.)'a dönüp: Şâhidin var mı? diyecek Nuh (a.s.)'un cevabı şu olacak: "Muhammed ve onun ümmeti benim şahitlerimdir." Bunun üzerine Muhammed ve onun ümmeti, Nuh (a.s.)'un ilâhi davayı tebliğ ettiğine ilişkin şahitlik yapacaklar. İşte "Böylece biz sizin, insanlara karşı şahitler olmanız için sizi, ortayolu tutan bir ümmet kıldık"* (Bakara: 143) *âyetinde anlatılmak istenen de budur. Sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) çağırılıp kendi ümmeti hakkında görüşü sorulacak. O da onlarla ilgili olumlu görüş belirtecek. Doğruluklarına şahitlik yapacak. İşte aynı âyetin içindeki: "Peygamberin de size karşı şahit olması'* (Bakara: 143) *ifadesinin anlamı da budur."*(64)

110. «O gün Allah şöyle der: 'Ey Meryemoğlu İsa!» Ey mü'minler topluluğu! Yüce Allah'ın İsa'ya şöyle sesleneceği kıyamet gününü hatırlayın: **«Sana ve annene olan nimetimi hatırla.»** Nitekim yüce Allah İsa (a.s.)'ya pek çok mûcizeler vermiştir. Bir kısmı onu yalanlayıp kendisine sihirbaz dediler; diğer bir kısım insanlar da aşırıya gidip onu ilâhlaştırdılar. İşte kıyamet gününde, düştükleri bu hatalardan dolayı çok pişmanlık duyacaklar; ancak iş işten geçmiş olacak... Burada, annesinden de sözedilmesinin sebebi, hakkında konuşulan dedikoduların izlerini tamamen silmektir.

Daha sonra yüce Allah, Hz. İsa'ya verdiği nimetleri tek tek saymaya devam ediyor: Hatırla: **«Hani, seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim.»** Pâk

---

63- Müslim, *Fezâil*, no: 2294; Buharî de benzer ifadelerle) rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/471.

64- Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudrî hadisinden tahric etmiştir. Ayrıca bu hadisi Buharî, Tirmizi ve Nesâi de benzer ifadelerle nakletmişlerdir. Hadis meşhurdur.

Cebrail ile seni takviye etmiştik. Burada tertemiz ve pâk olmanın, kendisinin başlıca özelliği olduğuna dikkat çekmek için temizlik ve pâklık anlamındaki "Kudüs" kelimesine "Ruh" kelimesi de eklenmiş ve Cebrail'e *"Ruhu'l-Kudüs"* denmiştir.

Ayrıca: **«Beşikte iken ve kemâle ermiş iken insanlarla konuşuyordun.»** Yani hem bebeklik döneminde, hem de olgunlaştığında aynı şekilde konuşabiliyordun. Başka bir deyimle, bebeklik dönemindeki konuşman olgunluk ve yaşlılık çağındaki konuşmandan geri kalmıyordu. Hepsi de eşit derecede son derece makul olup bilgili ve peygamber olan kimselere yakışan konuşmalardı. Nitekim Hz. İsa henüz beşikteyken: *"Şüphesiz ben Allah'ın bir kuluyum. O bana mutlaka kitap verecek ve beni peygamber seçecektir "* (Meryem: 30) demişti.

Kemâle erdiğinde de vahiy ve peygamberlik gerçeğini dile getirmişti. Her iki dönemdeki konuşması, aynı sınırlar içerisindeydi. Nitelikleri de birbirinden farksızdı. Bu, ne kendisinden önceki, ne de sonraki hiçbir peygambere nasip olmayan büyük bir mucizeydi.

"*Kehl*-kemâle eren" kimseden maksat ise, otuz yaşını aşıp ihtiyarlık belirtileri taşımaya başlayan kimsedir. Ömrünü tamamlamadan semâya çıktığını gözönünde bulunduran bir görüşe göre de, Hz. İsa'nın kemâle erdiğinde insanlarla konuşmasından amaç, ahir zamanda , semâdan indikten sonra insanlarla konuşmasıdır. Bu durumda *"Kemâle ermişken"* ifadesi , semâdan ineceğinin delili olur. (65)

«Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim.» İkinize olan nimetlerim arasında, sana ilâhi kitapları öğrettiğim zamanı hatırla. Buradaki *"hikmet"*'ten amaç da, ilâhi kitapların sırlarını ve anlamlarını kavramak ve bilmektir. Bir görüşe göre de hikmet, bu ilâhi sırları bilen ve gereğini yapma konusunda nefsin, erdemliliğe ulaştırılmasıdır.

«İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemiştin de o da iznimle kuş olmuştu.» Ben sana kolaylık sağlamış, sen de bunu başarmıştın. Şu halde yaratma fiili aslında Allah'a aittir. Sebeplere başvurulduğu zaman bu mucize İsa peygamber'in eli üzere gerçekleşmiştir. Tıpkı Meryem'e

---

65- Meryemoğlu İsa'nın inmesi meselesi, kesin bir biçimde ifade edilen bir husustur ve bu olay kıyamet alâmetlerindendir. Nitekim bu konuda pek çok mütevatir hadis vardır. Bunlardan bir tanesi Sahih-i Buhari'de bulunan şu hadistir: *"Belki de İsa (a.s.) âdil bir hakem olarak aranıza inecektir."*

üflenen ruhun Cebrail aracılığıyla yapılması ve aslında yaratmanın Allah'a ait olması gibi.

Öte yandan Hz. İsa'nın kavmi kendisini zor duruma sokmak ve sıkıştırmak amacıyla: "Eğer davanda samimi isen: haydi bize bir yarasa yarat ve içine de ruhu yerleştir" dediler. O da bir parça çamur alıp yarasa şekline koydu. Sonra ona üfledi. Bir de görüldü ki, bu kuş yerle gök arasında uçuyor.

«Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış olan kimseyi iznimle iyileştirmiştin.» Anadan doğma körlük ile ciltte birtakım beyazlıkların ortaya çıkmasıyla beliren alaca hastalığı doktorların aciz kaldıkları olaylardı.

«Ölüleri iznimle kabirden çıkarıp diriltiyordun.» Benim emrim ve kolaylaştırmam ile bir daha canlanmalarına sebep oluyordun.

Sana suikast düzenlemek isteyen **«İsrailoğullarına âyetlerle»**, yani apaçık mûcizelerle **«geldiğin ve onlardan inkâr edenlerin: 'Bu ancak apaçık bir sihirdir' dedikleri zaman seni onlardan korumuştum.»** Evet, inkârcı yahudiler Hz. İsa'ya: "Senin getirdiğin bu âyet, mûcize ve mesajlar tamamen açık bir büyüden ibarettir" demişler, küfür hastalığı üzere kalmışlar ve uzman hekimin ortaya koyduğu ilâçlardan yararlanmamışlardı.

Şiblî'den nakledildiğine göre, bir gün kendisi hastalanmış ve hastaneye kaldırılmış. Bunun üzerine Vezir, durumu bir mektupla Halife'ye bildirmiş. Durumu haber alan halife, Şiblî'yi tedavi etmek üzere çok mahir bir doktor göndermiş, ancak bir türlü iyileştirememiş, tedavisi bir fayda vermemiş, sonra doktor, Şiblî'ye şöyle demiş: "Allah'a yemin olsun ki, vücudumdan bir et parçasıyla bile iyileşeceğini bilseydim, hiç çekinmezdim, bu bana hiç zor gelmezdi." Bunun üzerine Şiblî: "Hayır, benim ilâcım başka şeydir" deyince, doktor: "Peki, nedir o ilâç?" diye sormuş. Şiblî de şu cevabı vermiş: "Benim tedavim belindeki Zunnar'ı (66) kesip atmanla gerçekleşir." Tam o sırada doktor: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammmeden Resûlüllah" demiş. Bu durumu haber alan halife ağlamış ve şöyle demiş: "Biz, bir doktoru bir hastaya gönderdiğimizi zannetmiştik; meğerse bir hastayı bir doktora

---

66- Zunnar, Hristiyanlarda papaz ve ruhbanların bir belirti olarak bellerine bağladıkları bir kemerdir. Başka bir deyimle zunnar, Hristiyanlıkta dini bir işarettir. Bu yüzden İslâm hukukçuları, Hristiyanlara benzeme amacı taşıdığı gerekçesiyle zunnar bağlamanın kişiyi küfre götüreceğini belirtmişler. Çünkü bir milleti taklid eden onlardan olur.

göndermişiz."

111. «Hatırla, hani havarilere: 'Bana ve peygamberime iman edin' diye bildirmiştim.» Hatırla ey Muhammed, hani peygamberlerim, diliyle inananlara: Benim rubûbiyet ve ulûhiyet birliğime, peygamberlerimin getirdiği mesaja inanın, demiş ve bu gerçeği kalblerine yerleştirmiştim.

«Onlar da: 'İman ettik, şahit ol ki, biz müslümanız' demişlerdi.» İnançlarında samimi olduklarını belirtmişlerdi. *Havari* kelimesi, "bembeyaz" anlamına gelen *"havar"* kökünden alınmıştır. Halis niyetli ve tertemiz düşünceli olmaları gerekçesiyle aynı manaya yakın olarak Hz. İsa'nın arkadaşlarına "havari" denilmiştir. Falan kimse, falancanın havarisidir demek, ona çok samimi bir şekilde bağlıdır demektir.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ

يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً
مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١١٢) قَالُوا
نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (١١٣) قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ
رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا
وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (١١٤)
قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي

اُعَذِّبُهُ عَذَاباً لَا اُعَذِّبُهُ اَحَداً مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿١١٥﴾

112. Hani, havariler: "Ey Meryemoğlu İsa! Rabbinin, gökten bize bir sofra indirmeye gücü yeter mi?" demişlerdi. O da: "Eğer iman ediyorsanız, Allah'tan korkun" demişti.

113. Bunun üzerine dediler ki: "Ondan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve ona şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz."

114. Meryemoğlu İsa şöyle dedi: "Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Gökten bize bir sofra indir ki, bizden öncekilere de sonrakilere de bir bayram ve Sen'den bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın."

115. Allah: "Ben o sofrayı size indireceğim. Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç kimseye yapmayacağım bir azapla onu azaplandırırım" dedi.

112. Hatırla «**hani, havariler: 'Ey Meryemoğlu İsa! Rabbinin, gökten bize bir sofra indirmeye gücü yeter mi?' demişlerdi.**» Bu, daha ilk başlarda; başka bir deyimle, henüz yüce Allah'ı tanımadıkları bir dönemde yönelttikleri bir sorudur. Bu yüzden Hz. İsa'ya "Ey Allah'ın Rasûlü" veya "ey Allah'ın ruhu" şeklinde hitap etmemişler, saygısızlık göstererek ona ismiyle seslenmişler ve onu annesine nisbet etmişlerdir. Eğer, saygılı bir tavır sergileyebilselerdi, "ey Allah'ın ruhu" diyerek onu Allah'a nisbet edeceklerdi. Ardından Allah'a karşı da saygısızlık yapmışlar. O'nun güç ve kudretine karşı tereddütlerini belirterek: *"Rabbinin gücü yeter mi?"* demişlerdir. Sonra da basitliklerini ve düşüncesizliklerini ortaya koymuşlar, Allah'ın, onlara geçici, fani bir dünyevî sofra indirmesini istemişler; en azından sürekli ve dinî bir faydayı arzulamayı akıl etmemişlerdir. Çünkü dinî bir şey isteselerdi, dünyevî sofraya da kavuşurlardı. Âyette geçen *"mâide"* üzerinde yemek bulunan masa, sofra demektir.

«**O da: 'Eğer iman ediyorsanız**», O'nun gücünün sınırsızlığına inanıyorsanız «**Allah'tan korkun**'» ve bu tip soruları sormaktan sakının «**demişti.**»

113. «**Bunun üzerine dediler ki: 'Ondan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve ona şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz.'**» Sofrayı indirmesini istemekteki amacımız, O'nun gücüyle ilgili kuşkularımızı gidermek değildir. Hastalıklarımızdan iyileşmek, duygularımızı sağlamlaştırmak ve huzura kavuşmak için teberrük niyetiyle ondan yemek istiyoruz. Mûcizeyi görmek sûretiyle pratik bilgimiz, teorik bilgimize güç katacaktır. Böylece peygamberinin doğru söylediğini kesin bir şekilde anlarız; yüce Allah'ın, sofrayı indirmeyle ilgili duâmızı kabul ettiğini gözümüzle görür ve bu sofrayı görmeyen İsrailoğullarına karşı şahitlik yaparız. Böylece onlar da inanacak, huzura kavuşacak ve imanları güçlenecektir.

114. Onların makul bir gerekçeleri olduğunu gören kendisini zora sokmak, ya da küçük düşürmek gibi bir niyetleri olmadığını anlayan «**Meryemoğlu İsa**» onların bahanelerini bütünüyle kesmek için «**şöyle dedi: 'Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Gökten bize bir sofra indir ki, bizden öncekilere de sonrakilere de bir bayram ve Senden bir mûcize olsun.**» Senin gücüne, benim peygamberliğime delil olsun. İlk nesillerimiz de sonradan gelecek nesillerimiz de o günü bayram yapsın. Bayram yapılacak günün şerefi sofradan kaynaklandığı için *"bir sofra indir ki... bayram olsun"* denilmiş ve bayram sofraya nisbet edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre söz konusu sofra pazar gününde indirildiği için bu gün hıristiyanlar tarafından bayram kabul edilmiştir.

«**Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın'.**» Bize sofrayı nasib et ve ona karşı şükür görevimizi yerine getirme konusunda bizi başarılı kıl. Rızıkları yaratan ve karşılıksız olarak veren sen olduğun için bizi rızıklandır ya Rab!

115. «**Allah: 'Ben o sofrayı size indireceğim**», isteklerinizi karşılayacağım. «**Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse,**» sofra indikten sonra sizden kim inkâr yolunu seçerse, «**âlemlerden hiç kimseye yapmayacağım bir azapla onu azaplandırırım'**», kendi dönemindeki âlemlerden, ya da tüm âlemlerden hiç kimseye vermeyeceğim bir cezayla onu cezalandırırım «**dedi.**» Nitekim onlar, maymun ve ve domuz şekline dönüştürülerek cezalandırıldılar. Başka hiç kimse onlar gibi cezalandırılmadı.

Rivayet edildiğine göre İsa (a.s.) gusledip elbiselerini giymiş, iki rekât namaz kılmış, başını eğip gözünü yumarak duâ etmiş. Sonra iki bulut arasında kırmızı bir sofra inivermiş. Önlerine düşünceye kadar hepsi ona bakakalmış. İndikten sonra, Hz. İsa ağlayıp şöyle duâ etmiş: "Allah'ım, beni şükredenlerden kıl! Allah'ım! Bu sofrayı âlemlere rahmet kıl!"

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ
اتَّخِذُونِي وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اَقُولَ مَا
لَيْسَ لِي بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا اَعْلَمُ مَا فِي
نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَا اَمَرْتَنِي بِهِ
اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا
تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾
اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَ
هُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

116. Allah'ın İsa'ya: "Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?" buyurduğunu hatırla. O zaman İsa der ki: "Sen'i tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyleri söylemek bana yakışmaz. Eğer böyle söylemişsem, Sen onu bilirsin. Sen, benim nefsimdekini bilirsin. Ben ise, Sen'in nefsindekini bilemem. Şüphesiz ki Sen, gaybleri çok iyi bilensin.

117. Ben onlara sadece, bana emrettiklerini dedim. Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin dedim. Aralarında olduğum müddetçe onlara şahit idim. Sen beni semaya aldığın zaman, onları Sen gözlüyordun. Sen, her şeye şahitsin.

118. Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar Sen'in kullarındır. Şayet bağışlarsan, muhakkak ki Sen, her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin."

119. Allah şöyle buyurur: "Bu, doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş budur."

120. Göklerin, yerin ve her ikisinde bulunanların mülkü Allah'a aittir. O, her şeye kadirdir.

116. Ey Muhammed! Yüce «**Allah'ın,**» inkârcıları azarlamak; peygamberlerin, Allah'a kulluk etme çağrılarına kulak vermediklerini gözler önünde ispatlamak için ahirette: «**İsa'ya: 'Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?' buyurduğunu hatırla**» ve insanlara hatırlat. Evet, yüce Allah, ahirette Hz. İsa'ya diyecek ki: Ey İsa! Sen mi insanlara: "Beni ve annemi Allah'a ortak koşun ve ikimize kulluk edin" dedin?

«**O zaman İsa der ki: 'Seni tenzih ederim.**» Sana lâyık olacak şekilde, seni her türlü noksanlıklardan uzaklaştırırım, ben böyle bir şeyi nasıl söylerim. Sen, hakkında bu tip iddialar ileri sürülmekten münezzehsin. «**Hakkım olmayan şeyleri söylemek bana yakışmaz.**» Söylemem doğru olmayan şeyleri kesinlikle söylemem. «**Eğer böyle söylemişsem,**» insanlara bu tip bir direktif vermişsem «**Sen onu bilirsin.**» Böyle bir şey söylemiyeceğim senin malumundur. Böyle bir şey söylersem senin tarafından bilinir. «**Sen, benim nefsimdekini bilirsin**»; içimdeki gizlediğim her şey senin malumundur.

«Ben ise, Sen'in nefsindekini bilemem.» Bilinmesini istemediğin şeyler hakkında bilgi almam mümkün değildir.

Yüce Allah'ın bilinmesini istemediği şeylerin *"senin nefsindekini bilemem"* ifadesiyle dile getirilmesi *"müşâkele"* sanatını yapmak içindir. (Edebî bir sanat olan müşâkele, birinin söylediği bir sözün diğerinin az çok evvelki manaya zıt olarak kullanılmasıdır. Meselâ burada Hz. İsa için "nefis" tabiri kullanıldığı gibi; Allah için de kullanılmıştır. Oysa Allah'a İsa'nın nefsi anlamında bir nefis düşünmek söz konusu değildir.)

«Şüphesiz ki Sen gaybleri çok iyi bilensin.» Olmuş ve olacak her şeyi bilirsin.

117. «Ben onlara sadece, bana emrettiklerini dedim.» Bana verdiğin emirler dışında onlara herhangi bir emir vermedim.

Âyette "bana emrettiklerini emrettim" ifadesinin yerine *"bana emrettiklerini dedim"* ifadesinin tercih edilmesi, yukarıdaki: *"sen mi insanlara ...dedin"* ifadesiyle edebî ifade bütünlüğü sağlamak içindir.

«Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin dedim.» Senin tarafından bildirilen bu emir dışında onlara birşey söylemedim. **«Aralarında olduğum»**, beraberlerinde bulunduğum **«müddetçe onlara şahit idim»**, onları gözetliyor, senin emirlerinin gereğini yapmaya davet ediyordum. **«Sen beni»** aralarından çekip **«semaya aldığın zaman, onları Sen gözlüyordun.»** Ne yaptıklarını gören ve bilen biricik varlık sen idin. **«Sen her şeye şahitsin.»** Ne olup bittiğini görürsün.

118. «Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar Sen'in kullarındır.» Kendi kullarını azaplandırmış olursun. Kuşkusuz onlar senin mülkiyetinde oldukları için, dilediğini yaparsın. Bu ifadeler söz konusu kimselerin Allah'ın dışında birtakım kimselere ibadet yaptıkları için azabı hak ettiklerini bildirmektedir.

«Şayet bağışlarsan, muhakkak ki Sen, her şeye gâlipsin, hüküm ve hikmet sahibisin.'» Kuşkusuz senin bu bağışlaman, herhangi bir güçsüzlükten kaynaklanmamaktadır; ortada yadırganacak bir durum yoktur. Senin hem mükâfatlandırmaya, hem de cezalandırmaya gücün yeter. Şüphesiz mükâfat ve azap bir hikmetten ve doğru bir hükümden kaynaklanır. Her suçluyu affetmek güzel bir olaydır. Sen ise ey Rabbim! Azaplandırdığın takdirde mutlaka senin adaletinin gereğidir. Affettiğin takdirde ise senin lütfundan kaynaklanır.

Rivayet edildiğine göre bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Ümmetim! Ümmetim! Ya Rab!"* demiş ve ağlamaya başlamış. Bunun üzerine Cebrail inmiş ve kendisine: "Ey Muhammed! Rabbin sana selâm söylüyor ve: 'Senin ümmetin konusunda seni üzmeyiz; mutlaka seni memnun ederiz' buyuruyor." (67)

119. «Allah şöyle buyurur:» Yani, kıyamet gününde İsa (a.s.)'nın cevabından sonra hem onu tasdik etmek, hem de kendisininde içlerinde bulunduğu doğruların durumunu belirtmek amacıyla şöyle der: **«'Bu,»** yani kıyamet günü **«doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür.»** Şüphesiz buradaki doğruluktan maksat, dünyadaki doğruluktur. Çünkü kişi "sorumlu" durumdayken yaptığı iyi şeylerin yararını görür. Doğrulardan amaç da, insanları hak davaya çağıran davetçi peygamberlerle onlara iman edip inançlarının gereğini yapan mü'minlerdir.

«Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır.» Sürekli nimetler ve bitmez mükâfatlar içinde olacaklar ve büyük mutluluğa ereceklerdir.

«Allah onlardan razı olmuştur.» Çünkü O'nun emirlerini dinlemişlerdir. **«Onlar da»** lütuf ve rızâsını görmek sûretiyle **«Allah'tan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş budur.'»** Allah'ın rızâsını elde etmek en büyük kurtuluş, en büyük mutluluk ve en büyük başarıdır. *"Kurtuluş"*un *"büyük"* olarak nitelendirilmesinin sebebi, onu sağlayan faktörün, yani Allah rızâsının "büyük" olmasıdır. Gerçekten, ilahî rızâdan daha büyük bir şeyi düşünmek mümkün değildir.

120. «Göklerin, yerin ve her ikisinde bulunanların mülkü Allah'a aittir.» Evet gerçek budur. Bu, aynı zamanda, Hristiyanların yalanlarına bir işarettir; Hz. İsa ile annesi hakkında ileri sürdükleri iddiaların asılsız oluşunun belgesidir. Evet, göklerin ve yerin ve her ikisinde yer alan canlı cansız

---

67- Bu hadisi Müslim, *Kitabu'l-İman*, no: 202'de şu şekilde nakleder: Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: *"Rabbim! Çünkü putlar kendilerine tapan birçok insanın sapmasına sebep oldular. Kim bana uyarsa şüphesiz ki o, benim dinimdendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz ki sen af ve merhameti bol olansın"* (İbrahim: 36) âyetiyle, *"Eğer onlara azap edersen Şüphesiz onlar senin kullarındır. Şayet bağışlarsan, muhakak ki sen her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin* (Mâide: 118) âyetindeki Hz. İsa'nın sözlerini okudu, ellerini kaldırdı ve : *"Allahım! Ümmetim! Ümmetim!"* dedi ve ağladı. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/546.

her şeyin mülkiyeti Allah'a aittir. Dilediği gibi tasarruf eder. Yaratır, yok eder; öldürür, diriltir; emreder, yasaklar. Bütün bu konularda, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin gerçek anlamda bir müdahelesi sözkonusu olamaz.

«O, her şeye kadirdir.» Kudret ve gücünün sınırı yoktur. Güçsüzlük ve zaaftan münezzehtir. Yerdeki veya gökteki herhangi bir şey tarafından âciz bırakılmaktan yücedir!

Yüce Allah'ın yardımıyla Mâide Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

EN'AM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 165 âyettir.

Bu sûre Cüneyt GÖKÇE tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

En'am Sûresi; bir gece Mekke'de yetmişbin melek eşliğinde bir defada inmiştir. Yeryüzünü, doğudan batıya, her taraftan kuşatan bu melekler, dünyayı tesbih, tahmid ve temcid nidalarıyla doldurdular; neredeyse yeryüzü sarsılmak üzereydi. Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bu yüce Rabbim her türlü noksanlıktan münezzehtir! Yüce Rabbim her türlü noksanlıktan münezzehtir!"* deyip secdeye kapandı.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ
وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ① هُوَ الَّذٖى
خَلَقَكُمْ مِنْ طٖينٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ
تَمْتَرُونَ ② وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ
سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ③

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyleyken, kâfirler hâlâ Rablerine (başkalarını) eşit sayıyorlar.

2. Sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel takdir eden O'dur. Tayin edilen bir ecel de O'nun katındadır. Sonra bir de şüphe ediyorsunuz.

3. O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. O, sizin gizlinizi de açığınızı da ve ne kazandığınızı da bilir.

1. «Hamd, gökleri» içindeki güneş, ay ve yıldızlarla beraber **«ve yeri»** içindeki kara, deniz, ova, dağ bitki ve ağaçlarla birlikte **«yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden»**, yok iken meydana getiren **«Allah'a mahsustur.»** Âyetin ilk kelimesi olan *"el-hamd"*ın başındaki "el-" takısı, genellik ifade eden belirleme edatıdır; *"lillah"* taki "Lâm" ise aitlik edatıdır. Buna göre bu ifadenin açıklaması şu olur: Dünya ve âhirette, göklerde ve yerde bulunan herkesin ve her şeyin yaptığı her türlü hamd, Allah'a mahsustur ve O'na aittir. Çünkü, hamdetme yeteneğini onlara veren O'dur. Güçleri ve kabiliyetleri oranında, O'nun nimetlerine karşı hamdetmeyi, kendilerine nasip eden de O'dur. Şu halde, gerçek anlamıyla, O'nun dışında iyilik yapmayı seven ve hamdedilmeyi hak eden hiç kimse yoktur.

Hamdin, ilâhî sıfatları kendinde toplayan "Allah" ismine, özellikle ait kılınmasının sebebi, kendi zatında hamdedilmeyi hak ettiğine işaret etmek içindir. Yani kendisine hamdeden birileri olsun veya olmasın, sonuç değişmez; O, her zaman hamdedilmeye lâyıktır.

Bağavî der ki: "Burada Allah'ın kendi kendisine hamdetmesi, kullarına bu olayı öğretmek içindir. Yani, 'O'na hamdediniz' demektir."

Yukarıda özellikle göklerden ve yerden söz edilmesinin sebebi, kulların görebildikleri en büyük yaratık oluşlarından dolayıdır. Bunlarda gerçekten büyük ibret ve yararlar vardır. Yerler de gökler gibi görkemli olduğu halde - yerin değil de- sadece göklerin çoğul olarak anılması, değişik etki ve fonksiyonları olan farklı tabakalara sahip oluşundandır. Nitekim her iki semâ arasındaki uzaklığın beşyüz yıllık bir mesafe olduğu söylenmiştir. Öte yandan - aydınlık değil de- *"karanlıklar"*.deyimi de çoğul olarak kullanılmıştır. Nitekim bu konuda Haddâdî şu gerekçeyi ileri sürer: "Nur yayılıp başka tarafa gider. Fakat karanlık öyle değil."

Rivayet edildiğine göre bu âyet, "Nur'un yaratıcısı Allah, karanlıklarınki ise şeytandır" diyen mecûsîleri yalanlamak üzere inmiştir.

«Böyleyken, kâfirler hâlâ Rablerine (başkalarını) eşit sayıyorlar.» *"Böyleyken"* deyimi, bunca evrensel delillerle çürütülen şirkin imkânsızlığını vurguluyor. *"Eşit saymak"* da, aynı konumda görmek, aynı değeri vermek anlamına gelir. İki şeyi eşitlemek, onları denk tutmak demektir. Buna göre âyetin toplu anlamı şöyle olur: Kendisine özgü üstün özellikleri dolayısıyla yalnızca yüce Allah (c.c.), hamdedilmeye ve kulluk yapılmaya lâyıktır. Söz konusu özellikler, yalnızca O'nun hamdedilip ibadet edilmesini gerektirir. Hamd ve ibadet de nimetlere karşı şükretmenin başlıca amacıdır. Öte yandan O'nun dışındaki her şey O'nun sanatının eseridir. O'nun dışında hamdedilmeyi hak eden başka bir kimse yoktur.

Nakledildiğine göre, Yemen fakihlerinden bir grup, ârif-i billah olan Şeyh Ebul Gays b. Cemil'e geldiler. Amaçları, kendisini imtihan etmekti. Kendisine yaklaştıklarında onlara şöyle seslendi: "Ey kulumun kulları hoş geldiniz!..." Onlar, bu ifadeyi çok yadırgayıp büyüttüler. Durumu, iki tarikatın şeyhi ve iki grubun lideri olan İsmail b. Muhammed el-Hadremî'ye haber verip adı geçen Şeyh Ebul Gays'ın kendilerine söylediği şeyleri anlattılar. Bunun üzerine Şeyh İsmail güldü ve dedi ki: "Şeyh Ebul Gays doğru söylemiştir. Çünkü siz, hevânızın kullarısınız; o ise, hevayı kendi kulu haline getirmiştir."

2. **«Sizi»** başlangıçta **«çamurdan»** yani su karıştırılmış bir topraktan **«yaratan, sonra»** herbirinizin ölümü için **«size bir ecel takdir eden O'dur.»** Evet, insanoğlunun ilk maddesi topraktır. Çünkü insanlığın babası olan Âdem (a.s.) ilk kez topraktan yaratılmış ve sonra soyu kendisinden türemiştir.

Allah, Hz. Âdem'i topraktan yarattı. Önce onu çamur yapıp sertleşmeye terketti, yani değişikliğe uğrayıp siyahlaşıncaya kadar bir kenara bıraktı. Sonra onu yaratıp şekil verdi ve ateşte pişirilmiş bir hâle gelinceye kadar bıraktı. Vurulduğunda ses çıkaracak kadar sertleştikten sonra ona kendi ruhundan üfürdü. Topraktan yaratmasının hikmeti ise, toprağın mütevâzi ve fedakâr bir konumda bulunduğundandır. Tevâzunun sonu ise yükselmektir ve kararlılıktır. Bu yüzden "yüce Allah, kendi rızâsı için tevâzu göstereni yüceltir" denilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hep: *"Allah'ım, beni mütevâzi olarak yaşat ve mütevâzi olarak ruhumu al"* şeklinde duâ ederdi.

Öte yandan her canlı için Allah tarafından belirlenen bir yaşama, sonra da ölme süresi vardır. Her birisi için, kendisine özgü bir zaman tanımıştır. Bu zaman dolduktan sonra mutlaka ölecek, ilâhi hüküm gerçekleşecektir.

Yeniden dirilmeniz için **«tayin edilen bir ecel de O'nun katındadır.»** Bu ecel O'nun ilminin sınırları içerisindedir. Bunun değişmesi ya da herhangi bir kimse tarafından engellenmesi söz konusu değildir. Hiç kimse bu vaktin ne zaman geleceğini bilemez. İnsanların eceli ise, genelde ölüm belirtilerinin meydana çıkması durumunda, ya da insanın yaşadığı süreyle orantılı olarak düşünüldüğünde yaklaşık olarak tahmin edilebilir. Kısacası, ecel her canlının sonu için tayin edilen bir vakittir. Bu vakit gelip çatmadan önce hiç kimsenin bilmesi, ya da müdahele etmesi söz konusu değildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Hiçbir ümmet kendisi için takdir edilen zamanı, ne öne alabilir ne de geciktirebilir."* (Mü'minûn: 43) şeklindeki âyeti de bunu ifade eder.

«Sonra bir de şüphe ediyorsunuz.» Sizi ve sizin aslınızı yaratıp süreniz doluncaya kadar sizi yaşatanın Allah olduğu ispatlandıktan sonra, yeniden dirilme konusunda şüpheye düşmeniz yersizdir. Bu tutumunuzun hiçbir haklı gerekçesi yoktur. İlk defa maddeleri yaratıp, onları bir araya getiren ve ilk kez onlara bir hayat verip herbirisini belli bir süre yaşatan yaratıcının ikinci defa bu maddeleri bir araya getirip diriltmesi daha da basittir. Buradaki *"şüphe"* kelimesi, "mirye" kökünden alınarak kullanılmıştır. Aslında "mirye", şüphe ile artan tereddüt demektir. Hatta Araplar, sağmak amacıyla sütünü artırmak için memesini ovaladım anlamında: Deveyi miryeledim, derler...*"Ölüp, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, tekrar dirileceğiz"* (Mü'minûn: 82; Saffat: 16; Vakıa: 47) âyetlerinden de anlaşıldığı gibi tekrar dirilme olayına şüpheyle bakmaları dolayısıyla "şüphecilikle" damgalanmaları iddialarının son derece temelsiz, tutarsız ve gülünç olduğunu vurgulamak içindir.

3. «O, göklerde ve yerde tek Allah'tır.» O'ndan başka ibadet edilmeye lâyık hiç kimse yoktur. Göklerde ve yerde ibadet edilmeye lâyık olanın O olması, göklerde ve yerde maddî olarak bir yer işgal etmesini gerektirmez. Çünkü Allah (c.c.), zaman ve mekândan münezzehtir. (1)

«O sizin gizlinizi de açığınızı da ve ne kazandığınızı da bilir.» Gizli ya da açık söylediğiniz her şeyi bildiği gibi, bir yarar sağlamak ya da bir zara-

---

1- Yüce Allah (c.c.) için sonsuz üstünlük söz konusudur. Kendisinin de Kur'an'da belirttiği gibi O, Arş'ı kuşatmıştır. Selefin görüşü budur. (Allah hepsinden razı olsun.)

rın önüne geçmek amacıyla yaptığınız şeyleri de bilir. Gizlice kalblerinizden geçirdiğiniz ya da organlarınızla ortaya koyduğunuz gizli ve açık ne varsa O'nun malûmudur. Dolayısıyla yaptıklarınızdan dolayı sizi sorguya çekecektir. İyiliklerinize karşı sizi mükâfatlandıracak, kötülüklerine karşı da cezalandıracaktır.

وَمَا تَأْتِيهِمْ
مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (٤)
فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْبَٓؤُا
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٥) اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَاَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
قَرْنًا اٰخَرِينَ (٦)

4. Onlara, Rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmiş olmasınlar.

5. Hak, kendilerine gelince onu yalanladılar. Alaya aldıkları şeyin haberleri yakında kendilerine gelecektir.

6. Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkânları onlara ver-

miştik. Onlara gökten bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Fakat onları günahlarından dolayı helâk ettik. Ve kendilerinden sonra başka bir nesil varettik.

4. «Onlara, Rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmiş olmasınlar.» Buradaki *"âyetlerden"* amaç ya inen Kur'an âyetleridir ki, o zaman *"gelme"*, "inme" anlamındadır ve açıklaması şöyledir: Mekke müşrikleri kendilerine inen tüm Kur'an âyetlerinden yüz çevirirler ve onlara iltifat etmezler. Ya da bunlardan amaç, mûcizeleri ve olağanüstü sanatları kuşatan evrensel delillerdir. Bu durumda onların "getirilmeleri", insanlara "görülmeleri" anlamına gelir ve açıklaması şöyle olur: Allah'ın birliğine delil olan ve kendilerine görünen tüm mûcizeleri inkâr edip görmezden gelirler. Kendilerini o mûcize ve delillerin yaratıcısına iman ettirecek sağlıklı bir bakışla söz konusu mûcize ve delillere bakmazlar.

5. «Hak, kendilerine gelince onu yalanladılar.» Kur'anın tüm âyetlerinden yüz çevirdiler. Sergiledikleri davranışın son derece çirkin olması dolayısıyla burada Kur'an-ı Kerim, *"hak"* sözcüğüyle ifade edilmiştir. Çünkü hakkın yalanlanması hiç kimseden beklenmeyen bir olaydır.

«Alaya aldıkları şeyin haberleri yakında kendilerine gelecektir.» Burada *"haberler"* diye ifade ettiğimiz "enba'" kelimesi, çok büyük ve önemli haber anlamına gelen "nebe'" kelimesinin çoğuludur. Bu âyette yakında geleceğine işaret edilen önemli haberler ise, bu dünyada çarptırılacakları acıklı azaptır. Yani, âyetlerle alay etmenin, kendilerine neye mâl olduğunu pek yakında anlayacaklardır. Nitekim yüce Allah, Bedir gününde hepsini kılıçtan geçirtmiş ve öldürmüştür.

6. «Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi?» Yani Mekke Halkı, kendilerinden önce yaratılan veya kendi dönemlerinden önce yaşayan pek çok insanları yok ettiğimizi duymadılar mı?

Yukarıda, yalanlama, alay etme ve yüz çevirme gibi suçlarının çirkinliğine dikkat çekildikten sonra, ardından öğüt ve ibret alacakları bir misâle yer verilmiş; başka bir deyişle, ibret almaları amacıyla geçmiş nesillerin durumlarına dikkat çekilmiştir. Geçmiş olayların doğruluğunu pekiştirmek için de azarlayıcı soru yöntemine başvurulmuştur. Bu olaylardan kesinlikle haberdar olmaları gerektiğini vurgulamak için de *"görmediler mi?"* biçiminde bir soru yöneltilmiştir. Yani, eskilerin izlerini görmediler mi? Onlarla ilgili haberleri duymadılar mı?..

Âyette *"nice nesiller"* ifadesinin yerinde nice karn'lar yani asırlar tabiri kullanılmıştır. Bunun sebebi, sözkonusu nesillerin adı geçen asırların belli bir döneminde yaşadıkları içindir. Yani asırdan amaç , o asrın belli bir kesitinde yaşayan nesillerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Asırların en hayırlısı benim asrımdır"* sözündeki asır da bu anlamda kullanılmıştır. Başka bir görüşe göre de karn, ya da asır, seksen veya yüz yıllık bir zaman diliminden ibarettir. Bu durumda isim tamlamasındaki muzâf zikredilmemiş olur. O zaman "asırlardan nicelerini..." demek, "asrın insanlarından nicelerini..." demek olur.

Şimdi de önceki nesillerin nasıl helâk edildiklerinin ayrıntılı olarak açıklamasına geçilerek şöyle deniyor: **«Yeryüzünde size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik.»** Çok güçlü bir şekilde onları dünyaya yerleştirmiş, size vermediğimiz imkânları ve serveti onlara vermiştik. **«Onlara gökten bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık.»** Ağaç, konak ve saraylarının altından ırmaklar akıtmıştık. Âyette geçen *"midrâr"* ifadesi, suyun çok akması, yağmurun bol olması demektir. Nitekim, midrâr olan bir yağmur veya bulut demek; ihtiyaç ânında, ihtiyaca göre bolca su veren, demektir. Yani Ey Mekke Halkı! Biz, iri yapılılıkta, uzun ömürlülükte ve geniş mâli imkâna sahip olunma konusunda size vermediğimiz çok şeyleri onlara vermiştik, ancak yine de nankörlük ve isyanda bulundular...

Evet, onlara bol imkânlar vermiştik **«fakat onları günahlarından dolayı helâk ettik.»** Her birisini kendi günahıyla cezalandırdık. Sahip oldukları onca servet ve imkân, onlara herhangi bir yarar sağlayamadı. Dolayısıyla aynı azap sizin de başınıza gelebilir.

«Ve kendilerinden sonra başka bir nesil varettik.» Helâk ettiğimiz her neslin arkasından, yerine başka bir nesil koyduk. Kuşkusuz bu da yüce Allah'ın gücünün sınırsızlığını gösterir. Çünkü O'nun otoritesi son derece geniş kapsamlıdır. Helâk edilen nesillerin ortadan kalkması O'nun mülkünden herhangi bir şey eksiltmez. Nitekim helâk ettiği her neslin yerine yenisini koyar ve ülkeleri yeniden onunla imâr ettirir, prensip olarak yüce Allah, zâlim ve inkârcı milletlere belli bir süre tanır, daha sonra ortadan kaldırır ve yerlerine herşeyi ölçülü ve dengeli yapan âdil insanlar koyar.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ
بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (٧)
وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ
الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ (٨) وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ
رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ (٩) وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ
بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ (١٠) قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (١١)

7. Sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da ona elleriyle dokunsalardı, yine de o kâfirler: "Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir" derlerdi.

8. "Ona bir melek indirilseydi ya" dediler. Eğer bir melek indirmiş olsaydık iş bitmiş olurdu. Sonra onlara hiç mühlet verilmezdi.

9. Eğer peygamberi melekten yapsaydık, onu, insan sûretinde kılardık. Onları yine de düştükleri şüpheye düşürürdük.

10. Senden önceki peygamberler ile de alay edilmişti. Onlarla alay edenleri, alay konusu ettikleri şey çepeçevre kuşatıverdi.

11. De ki: "Yeryüzünde dolaşın. Sonra da yalanlayanların âkıbeti nasıl olurmuş bir görün."

7. Rivayet edildiğine göre, bir kısım müşriklerin Hz. Peygambere: "Ey Muhammed! Bize Allah tarafından bir kitap getirmediğin sürece sana inanmayacağız. Ayrıca o kitap eşliğinde de dört melek gelecek sözkonusu kitabın Allah tarafından gönderildiğine ve senin Allah'ın Rasûlü olduğuna tanıklık edecek; ancak o zaman iman ederiz" demeleri üzerine yüce Allah (c.c.) şu âyeti indirdi:

Ey Muhammed! **«Sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da»** hiçbir kuşkuları kalamayacak şekilde gözleriyle gördükten sonra **«ona elleriyle dokunsalardı, yine de o kâfirler»** ortada görünen hakka karşı inatla: **«'Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir' derlerdi.»** Burada özellikle elleriyle dokunmalarından söz edilmesi, dokunma olayında bir taklit, aldatma bahane ve hile olamayacağını vurgulamak içindir. Meselâ, bu durumda: "Gözlerimiz kapandı" gibi bir mazeret ileri sürmeleri mümkün değildir. Kısacası, gözün aldanabildiği yerde "dokunmanın" aldanmıyacağı vurgulanmıştır. Öte yandan dokunma denince "el" akla geldiği, yani genelde "el ile" dokunulduğu halde, özellikle *"elleriyle dokunsalardı"* denmesinin sebebi ise, başka ihtimalleri ortadan kaldırmak, yorumların önünü kesmek ve tüm bahaneleri geçersiz kılmak içindir.

8. «'Ona bir melek indirilseydi ya' dediler.» İndirilsin de görelim, inip onun peygamber olduğunu bize söylesin bakalım. **«Eğer bir melek indirmiş olsaydık iş bitmiş olurdu.»** Onların istekleri doğrultusunda asıl görünümünde bir melek indirseydik, her şey biterdi; olan olur, toptan helâk olurlardı. Ayrıca, ürkütücü bir görünüme sahip olduğu için, insanların onu görüp bakmaya güçleri yetmezdi, dolayısıyla hepsi yok olurdu. **«Sonra onlara»** artık **«hiç mühlet verilmezdi.»** Hatta göz açıp kapayana kadar bile, kendilerine ondan sonra süre tanınması sözkonusu olmazdı.

9. «Eğer peygamberi melekten yapsaydık, onu insan sûretinde kılardık.» İnsanların, melekleri aslî şekilleriyle görebilmeleri mümkün olmadığı için, böyle bir durumda yine melekten gönderdiğimiz o peygamberi insan sûretinde gönderirdik. Çünkü insanoğlunun, melekleri aslî şekilde görmeleri mümkün değildir. Peygamberleri insandan gönderdiğimiz durumda **«Onları yine de düştükleri şüpheye düşürürdük.»** Ona da sen melek değil, insansın derlerdi.

10. «Senden önceki peygamberler ile de alay edilmişti.» Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kavminden gördüğü hakaretlere karşılık bir ilâhî tesellidir. Yani, Ey Muhammed! Allah'a yemin olsun ki, senden önceki pek çok peygamberle de alay edilmişti. **«Onlarla alay edenleri, alay konusu ettikleri şey çepeçevre kuşatıverdi.»** Peygamberlerle alay ettiklerinden dolayı yüce Allah onları helâk etti.

11. «De ki: 'Yeryüzünde dolaşın.» Eski milletlerin başına gelen felâketleri görmek ve tanımak için gezin. **«Sonra da yalanlayanların âkıbeti nasıl olurmuş bir görün.'»** Yerle bir edilişlerini bir düşünün. *"Âkıbet,"* işin varış noktası ve sonucu demektir. Kuşkusuz alay etme meselesi, şımarık insanların, tarih boyunca her zaman ve her yerde din davetçilerine karşı başvurdukları bir silahtır; sergiledikleri bir tutumdur.

Rivâyet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Haram'da Bilâl, Suhayb ve Ammar gibi bir kısım fakir müslümanlarla beraber oturuyordu. O sırada bir grup Kureyş'in ileri gelenleri ile birlikte Ebû Cehil oradan geçti ve fakir müslümanları göstererek: "Muhammed, bunların cennetin efendileri olacaklarını iddia ediyor öyle mi?" dedi ve onlarla alay etti. O da yaptığı alayın cezasını Bedir gününde gördü. Allah, ona yapacağını yaptı. Kuşkusuz bu, basîret sahipleri için büyük bir ibret noktasıdır.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (١٢)
وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
(١٣) قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ اِنّ۪ٓي اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ
اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ (١٤) قُلْ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اِنْ
عَصَيْتُ رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ (١٥) مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ
فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُب۪ينُ (١٦)

12. De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" De ki: "Allah'ındır." O, merhamet etmeyi üzerine almıştır. Muhakkak ki O, sizi kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Hüsrana düşenler, inanmazlar.

13. Gece ve gündüzde barınan her şey O'na aittir. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

14. De ki: "Gökleri ve yeri yaratan, rızıklandıran, fakat rızka ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineyim?" Ve de ki: "Şüphesiz ben, müslüman olanların ilki olmakla emrolundum. '(Bana) Asla ortak koşanlardan olma' (emri verildi.)"

15. De ki: "Rabbime karşı gelirsem büyük bir günün azabından korkarım."

16. O gün kimden azap giderilirse, şüphesiz ki Allah, ona merhamet etmiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.

12. «De ki: 'Göklerde ve yerde olanlar kimindir?' De ki: 'Allah'ındır.'» Bu, Mekke halkını tüm yaratıkların Allah'a ait olduğuna inanmaya zorlayan bir ifadedir. Herşeyin idare, mülkiyet ve tasarruf bakımından Allah'a ait olduğuna Mekke halkını iman etme durumunda bırakır. Bu durumun böyle olduğu, hiç kimse tarafından inkâr edilemiyecek kadar ortada iken ey Mekke halkı! Sizin de bunu kabul etmekten başka bir seçeneğiniz var mıdır? Başka bir deyimle, bu apaçık durumu inkâr etmeniz mümkün müdür? Bu, hemen cevaplandırılması gereken bir sorudur.

«O, merhamet etmeyi üzerine almıştır.» Bu, yüce Allah'ın kullarına son derece merhametli olduğunu ve onları cezalandırmada acele etmediğini vurgulayan bağımsız bir cümledir. Merhameti üzerine almasının anlamı ise, bir lütuf ve ihsan olarak, kullarına merhamet etmeyi kendisine gerekli kılmıştır, demektir. Lütuf ve ihsan dışında yüce Allah'ın gerçek anlamıyla herhangi bir şeyi yapma zorunda olması gibi bir durum düşünülemez.

«Muhakkak ki O, sizi kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır.» Allah'a yemin olsun ki, O sizi, kıyamet gününde bir araya toplamak üzere kabirlerde toplayacaktır. Zamanı geldiğinde şirkiniz ve diğer günahlarınız için sizi cazalandıracaktır. Sermayeleri olan sağlıklı akıllarını yitirip **«hüsrana düşenler, inanmazlar.»** Duygu, vehim ve isteklerine uydukları ve taklide daldıkları için küfürde ısrarlı olurlar, imâna yanaşmazlar, rahmetin özel dairesinden çıkarlar.

Kâdî der ki: "Yukarıda geçen rahmetten amaç, dünya ve âhireti kuşatan rahmettir. Yüce Allah'ı tanımak, delil ve hüküm koymanın ve kitap indirmenin sadece O'nun tarafından gerçekleştirildiğini bilmek de bu anlamda ilâhî rahmetin kapsamına girer."

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Yüce Allah rahmet'i yüz parça olarak yaratmış; doksandokuzunu kendi katında bırakıp bir tanesini yeryüzüne indirmiştir. İşte yaratıkların, karşılıklı merhametleşmelerinin kaynağı, ilâhî rahmetin bu parçasıdır. Bu yüzden hayvan bile yavrusuna isabet eder korkusuyla ayağını kaldırır."*(2) Bu bile, müslümanlar için ne kadar büyük bir müjde ve ümidin sözkonusu olduğunu gösterir. Çünkü, bir tanecik rahmet parçasından görünen ve görünmeyen bunca nimet meydana geldiğine göre, âhiretteki yüz parçanın tamamından meydana gelecek durumu artık düşünün!...

Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Bir gün Hz. Peygamber'e bir grup esir getirildi. Aralarından bir kadın göğüslerini tutmuş koşuyordu. Bir ara ganimetler arasında bir çocuğa rastladı. Alıp bağrına bastı, göğsüne yapıştırıp emzirmeye başladı. Bu sırada Hz. Peygamber bize dönüp dedi ki: *'Bu kadının kendi eliyle çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?'* Biz: 'Hayır, biz atmayacağı inancındayız' dedik. Bu defa Hz. Peygamber buyurdu ki: *'İşte yüce Al-*

2- Bu hadisi Buhari tahric etmiştir.

lah'ın kendi kullarına olan merhameti bu kadının çocuğuna olan merhametinden daha fazladır.'" (3)

Allah'ım! Alnımızın terlediği, inlemelerimizin çoğaldığı, dostlarımızın üzerimize ağladığı ve doktorun bizden ümit kestiği anda sen bize merhamet et! Allah'ım! Toprağın bizi örttüğü, dostların bizimle vedalaştığı, nimetlerin bizi terkettiği ve ruhumuzun bizden kesildiği saatte sen bize acı!... Allah'ım! İsmimizin unutulduğu, vücudumuzun çürüdüğü, kabrimizin silindiği ve defterimizin dürüldüğü zamanda sen bize rahmet eyle! Allah'ım! Sırların ortaya döküldüğü, gönüldekilerin açığa çıktığı, hesap dökümlerinin yapıldığı ve her şeyin ölçülüp biçildiği günde, rahmetini bizden esirgeme! Ey Diri, her şeyi idare eden Rahman ve Rahîm olan Allah'ım! Senin rahmetine sığınıyor ve yardımını diliyoruz!...

13. «Gece ve gündüzde barınan her şey O'na aittir.» Gece ve gündüzde yer alan ve onlar tarafından kuşatılan her şey Allah'a aittir. Bu yüzden, dilediği takdirde Peygamberine bolca mal-mülk verip onu yaratıkların en zengini haline getirebilir. **«O, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** O'nun işitmediği, ya da bilmediği hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla hiçbir söz, ya da fiilin O'ndan gizli kalması mümkün değildir.

14. Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine **«de ki: 'Gökleri ve yeri yaratan, rızıklandıran, fakat rızka ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineyim?'»** Bu âyet, Mekke müşriklerinin, Hz. Peygamber'i şirke ve kendi atalarının dinine davet ettikleri bir sırada inmiştir. Evet, ey Muhammed! Mekke müşriklerine de ki: "Tek başına, ya da Allah'a ortak koşmak sûretiyle başkasını mı ilâh edineyim? Hayır, Allah'tan başkasını dost edinmeyeceğim. Çünkü daha önce hiç örneği olmadan yeri ve gökleri Allah meydana getirmiş, O yaratmıştır. Üstelik O, yarattıklarını rızıklandırır; ancak O'nun rızka ihtiyacı yoktur..." Görüldüğü gibi, burada yasaklanan "dost edinmek" değil, "Allah'tan başkasını dost edinmek" olayıdır.

«Ve de ki: 'Şüphesiz ben, müslüman olanların ilki olmakla emrolundum.'» Evet, Hz. Peygamber (s.a.v.), sadece Allah'a yönelmekle emrolunmuş ve kendi ümmetine örnek olması istenmiştir. Ey Muhammed de ki: 'Bana, **«Asla ortak koşanlardan olma»**' emri verildi...' Buna göre, hiçbir dünyevî işte O'na ortak koşmam doğru değildir. Ben, İslâm'ı yaşamakla emro-

---

3- Müslim, *Tevbe.*

lundum ve bana şirk yasaklandı.

15. «De ki: 'Rabbime karşı gelirsem», her ne şekilde olursa olsun O'nun emirlerini çiğner ve yasaklarını işlersem **«büyük bir günün»**, yani kıyâmet gününün **«azabından korkarım.'»** Bu ifadeler müşriklerin ümitlerini kırmaya ve azabı gerektirecek şekilde Allah'a karşı geldiklerini belirtmeye; tariz etmeye yöneliktir.

16. «O gün kimden azap giderilirse,» kıyâmet gününde kim azaptan korunursa, **«şüphesiz ki Allah, ona merhamet etmiştir»**; onu kurtarmış ve nimetlendirmiştir. **«İşte apaçık»** nimet ve **«kurtuluş budur.»**

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ
بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٧) وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ
الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (١٨) قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ
شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ
وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ قُلْ
لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (١٩)

17. Allah sana bir zarar isabet ettirecek olsa, o zararı O'ndan başka hiçbir kimse kaldıramaz. Sana bir hayır isabet ettirecek olursa, O, her şeye kadirdir.

18. O, kullarının üstünde kahredici güce sahiptir. Ve O,

hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyden haberdardır.

19. De ki: "Şahitlik yönünden hangi şey daha yücedir?" De ki: "Allah'tır. O, benimle sizin aranızda şahittir. Bu Kur'an, sizi ve haberi kendilerine ulaşanları uyarmam için bana vahyolunmuştur. Allah ile beraber başka ilâhlar bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmiyorum." De ki: "O, ancak bir olan ilâhtır. Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

17. «Allah, sana bir zarar isabet ettirecek», hastalık, fakirlik ve benzeri bir şeye mâruz bırakacak **«olsa, o zararı O'ndan başka hiçbir kimse»** gideremez ve **«kaldıramaz»**; senden uzaklaştıramaz. Sadece O kaldırabilir. **«Sana bir hayır isabet ettirecek olursa,»** sana sağlık, nimet ve benzeri bir şey verecek olursa, **«O, herşeye kâdirdir»**, dolayısıyla onun hayrı koruyup devam ettirmeye gücü yeter ve O'ndan başkası o hayrı ortadan kaldıramaz.

18. «O, kullarının üstünde kahredici güce sahiptir.» Hiçbir şeyin O'nu âciz bırakması sözkonusu değildir. **«Ve O,»** yaptığı ve emrettiği her hususta **«hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyden haberdardır.»** Kullarının tüm durumlarını ve her türlü gizli işlerini bilir.

Şu halde kulun başlıca görevi, Efendi'sini tanıması ve O'nun ubûdiyetiyle meşgul olmasıdır. İşte O mâbud, her şeyi yaratıp icad eden ve kahredici bir güce sahip olan yüce Allah'tır...

Şeyh Abdulvâhid b. Zeyd'ten hikâye edildiğine göre, kendisi şöyle bir olay anlatmış: Ben bir vapurda yolculuk yapıyordum. Rüzgâr bizi bir adaya sürükledi. Orada putlara tapan bir adam gördük. Ona: "Hey, adam! Sen kime ibâdet ediyorsun?" diye sorduk, putu işaret etti. Sonra ona dedik ki: "Senin taptığın bu şey insan eliyle yapılmıştır. Bizde bunun gibilerini yapan pek çoktur. Bu tapılacak bir ilâh değildir!..." Bunun üzerin o da bize: "Peki, siz kime ibâdet ediyorsunuz?" diye sordu. Cevap olarak dedik ki: "Biz semâda arşı olan, yeryüzünde gücü bulunan diriler ve canlılarla ilgili hükümler veren yüce varlığa ibâdet ederiz. O'nun isimleri kutsaldır, şânı yücedir." Daha sonra: "Peki ama, bunu size kim öğretti?" dedi. Biz dedik ki: "O, bize bir peygamber gönderdi. İşte o peygamber, bize tüm bunları öğretti." Sonra: "Peygamber aranızda ne yaptı?" diye bir soru yöneltti. Biz de şu cevabı verdik: "Hz. Peygamber, risaleti tebliğ görevini yaptıktan sonra herşeyin hakiki sahibi olan yüce Allah, onun ruhunu teslim alıp kendi katına yükseltti." Daha sonra şöyle bir soru sordu: "Peki, o gittikten sonra, aranızda belirti ve alâmet bıraktı mı?" Biz dedik ki: "Bize, kendi Melikine ait bir kitap bıraktı." Bunun üzerine: "Peki öyleyse; O Melik'in kitabını bana gösterin, bakalım" dedi ve şöyle ilâve etti: "Kuşkusuz; Meliklerin kitaplarının çok alımlı, gösterişli ve güzel olması gerekir." Onun bu isteğine karşılık kendisine Mushaf'ı getirdik. Dedi ki: "Ben bu kitabı daha önce görmedim, tanımıyorum." Biz alıp bir sûre okumaya başladık. Sûre tamamlanıncaya kadar hiç ses çıkarmadan çok dikkatli bir şekilde dinledi ve şöyle dedi: "Bu sözlerin sahibine kesinlikle isyan edilmemesi gerekir." Daha sonra İslâm'a girip çok güzel bir şekilde müslümanlığı devam ettirdi ve bir süre sonra güzel bir şekilde öldü.

Uzun sözün kısası, sürekli olarak yüce olan Allah'a hamd olsun.

19. «De ki: 'Şahitlik yönünden hangi şey daha yücedir?'» Rivâyet edildiğine göre Kureyş Hz. Peygamber'e (s.a.v.): "Ey Muhammed! Seni yahudi ve hıristiyanlardan sorduk, kendi kitaplarında sana yer verilmediğini; senin özelliklerinden söz edilmediğini iddia ettiler. Öyleyse, Allah'ın rasûlü olduğuna kimin şahitlik yaptığını bize göster; çünkü onlar senin peygamberliğini inkâr ediyorlar" dediler... İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.

Burada yüce Allah (c.c.), sevgili peygamberine şahitlik yönünden hangi şeyin daha yüce olduğunu onlara sormasını emrediyor; hemen ardından da kendisi cevap veriyor: **«De ki: 'Allah'tır.»** Yani, şahitlik yönünden Allah, her şeyden daha yücedir. Öyleyse O'nun şahitliği insanların şahitliğinden daha üstündür. Çünkü onların şahitliği ve bilgisi her şeyi kuşatmaz; başka bir deyişle onlar her şeyin mahiyetini tam anlamıyla bilemezler, yüce Allah'ın ilmi ise her şeyi kuşatmıştır. **«O, benimle sizin aranızda şahittir.»** Benim doğruluğuma O şahitlik yapmaktadır.

Peygamberliğimin doğruluğuna tanıklık yapan **«bu Kur'an, sizi ve»** kıyamete kadar **«haberi kendilerine ulaşanları»**, tüm cinleri ve insanları **«uyarmam»**, içindeki tehditlerle korkutmam **«için bana vahyolunmuştur.»** O'nun tarafından bana gönderilmiştir.

«Allah ile beraber başka ilâhlar bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz?'» Bu, Allah'a ortak koştuklarını kendilerine itiraf ettirmeğe, yadırgamaya ve azarlamaya yönelik bir sorudur... **«De ki: 'Ben şahitlik etmiyorum'»**, Siz şahitlik etsenizde ben yalan-yanlış bir şeyi onaylamıyorum.

«De ki: 'O ancak bir olan ilâhtır.» O'ndan başka ilâh yoktur. **«Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.'»** Ortak koştuğunuz putlarla hiçbir ilgim yoktur. Burada Hz. Peygamber'e yönelik emrin iki kez *"De ki; De ki"* şeklinde peşpeşe gelmesinin nedeni olayın önemine dikkat çekmek ve pekiştirmek içindir.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٢٠) وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
(٢١) وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا
أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٢٢) ثُمَّ لَمْ تَكُنْ
فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ (٢٣)
انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ (٢٤)

20. Kendilerine kitap verdiklerimiz, peygamberi, çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlar nefislerini hüsrana uğratanlardır. Onlar iman etmezler.

21. Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki zalimler, kurtuluşa eremezler.

22. Kıyamet gününde hepsini toplarız. Ve sonra o ortak koşanlara: "Ortak olduklarını sandığınız ortaklarınız nerede?" deriz.

23. Sonra (içinde bulundukları zor durumdan dolayı): "Rabbimiz olan Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik" demekten başka çareleri kalmaz.

24. Bak! Kendi kendilerini nasıl yalanladılar. Ve uydurdukları (putlar) kendilerinden nasıl kaybolup gitti.

20. **«Kendilerine kitap verdiklerimiz,»** kendilerine Tevrat ve İncil verdiğimiz yahudi ve hıristiyanlar, **«peygamberi, çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar.»** Yahudi ve hıristiyanlar, Hz. Muhammed'in özelliklerini ve mesajının mahiyetini kendi kitaplarında okudukları için, onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar, davasının hak olduğunu gayet iyi bilirler.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Hz. Ömer, Abdullah b. Selâm'a şöyle sordu: "Yüce Allah, Hz. Peygamber'e bu âyeti indirdi, bu ne biçim bir tanımadır, açıklar mısın?" Bunun üzerine Abdullah b. Selâm'ın cevabı şu oldu: "Onu aranızda ilk kez gördüğümde, oğlumu tanıdığım gibi tanıdım. Hatta ben, Hz. Muhammed'i oğlumdan daha fazla tanıdığımı söyleyebilirim, çünkü ben kadınların ne halt işlediklerini bilemem. Muhammed'in ise Allah tarafından gönderildiğine daha fazla inanıyorum." Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): "Allah seni muvaffak etsin, ey İbn Selâm" dedi.

«Onlar nefislerini hüsrana uğratanlardır.» Allah'ın, insanları, onun üzerine yarattığı ilâhî fıtratı yitirerek ve inanmayı gerektiren delilleri bütünüyle görmezlikten gelip hüsrana uğrayanlardır. **«Onlar iman etmezler.»** Kalbleri mühürlü olduğundan inanmaları sözkonusu değildir.

21. **«Allah'a karşı yalan uyduran»**, O'nun peygamberini yanlış bir şekilde tanıtan, meleklerin O'nun kızları olduklarını ileri süren **«veya O'nun âyetlerini»**, gönderdiği Kur'an'ı ve gösterdiği mûcizeleri **«yalanlayandan»** sihir olduğunu iddia edenlerden **«daha zâlim kim olabilir?»** Bu ve benzeri tavırları sergileyenlerden daha zâlim kimse olamaz!... **«Şüphesiz ki zâlimler, kurtuluşa eremezler.»** Umduklarını bulamadıkları gibi, yakayı kurtarmaları da mümkün değildir. Bu tip zâlimlerin durumu bundan ibaret olunca, zulümde daha da ileri gidenlerin ve zulmün doruğunda olanların durumlarını da sen düşün!...

22. **«Kıyamet gününde hepsini toplarız.»** Kıyamet gününde tüm insanları bir araya getiririz. **«Ve Sonra»** azarlamak, kınamak ve milletin huzurunda rezil etmek için **«o ortak koşanlara: 'Ortak olduklarını sandığınız»** ve Allah'a ortak koştuğunuz **«ortaklarınız,»** sizi savunacaklarını ileri sürdüğünüz sahte ilâhlarınız **«nerede?' deriz.»** Burada *"ortak olduklarını sandığınız"* cümlesindeki *"sandığınız"* kelimesinin genellikle yalan ve yanlış iddialar anlamına gelen "zu'm" kökünden gelmektedir.

23. **«Sonra (içinde bulundukları zor durumdan dolayı): 'Rabbimiz olan Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik' demekten başka çareleri kalmaz.»** Ömür boyu sürdürdükleri küfürlerinden uzaklaşmaya çalışmaktan ve hiçbir ilgileri olmadığını belirtmekten başka çareleri kalmaz. Ne yapacaklarını şaşırdıkları ve son derece çaresizlik içinde kaldıkları için: "Allah'a yemin ederiz ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik" diyeceklerdir.

24. Ey Muhammed! **«Bak! Kendi kendilerini nasıl yalanladılar.»** Dünyada yaptıkları şirk suçunu nasıl da inkâr ettiler. Onların bu yalanları gerçekten çok ilginçtir. **«Ve uydurdukları (putlar) kendilerinden nasıl kaybolup gitti.»** İftiraları nasıl da uçup gitti. Nitekim onlar, taptıkları putların, kendilerini Allah katında savunacaklarına inanıyorlardı. İşte, onların bu iddialarının temelsiz, dayanaksız, yalan ve yanlış olduğu nasıl da ortaya çıktı.

Rivayet edildiğine göre, yüce Allah'ın kıyamet gününde, tevhid ehlini affettiğini ve hatalarını bağışladığını gören müşrikler kendi aralarında şu karara varırlar ve derler ki: "Gelin, Allah'a ortak koştuğumuzu inkâr edelim, bakarsınız biz de, tevhid ehliyle beraber kurtuluruz." Daha sonra da şöyle söylerler: *"Rabbimiz olan Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik."* Bunun üzerine ağızları mühürlenir ve bütün organları, onların küfre düştüklerine ilişkin tanıklık yaparlar. Böylece kurtuluşa ermeleri mümkün olmaz.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ
اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖٓي اٰذَانِهِمْ وَقْراًۜ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ
لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا
اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ
عَنْهُۚ وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرٰٓى
اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ
بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا
يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُۜ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُٓوا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثٖينَ
﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْۜ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّۜ قَالُوا
بَلٰى وَرَبِّنَاۜ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ
بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فٖيهَاۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ

عَلٰى ظُهُورِهِمْ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا
اِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذ۪ينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

25. Onlardan seni dinleyen de vardır. Biz onların kalblerine anlamalarına engel olan perdeler gerdik ve kulaklarına ağırlık verdik. Onlar, bütün delilleri görseler bile onlara iman etmezler. Hatta sana geldiklerinde seninle mücadele ederler. Ve inkâr edenler: "Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" derler.

26. Onlar, insanları Kur'an'a iman etmekten alıkoyarlar. Ve kendileri de ondan uzaklaşırlar. Böylece ancak kendilerini helâk ederler. Fakat bunun farkında değildirler.

27. Ateşin üzerinde durduruldukları zaman: "Ne olurdu tekrar dünyaya döndürülseydik, Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık da mü'minlerden olsaydık" dediklerini bir görsen.

28. Hayır, daha önce gizledikleri onlara göründü. Tekrar dünyaya döndürülseler yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler. Doğrusu onlar yalancıdırlar.

29. Onlar: "Hayat, ancak dünya hayatıdır. Biz tekrar dirilecek değiliz" dediler.

30. Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman onları bir görsen! Rableri (onlara) şöyle der: "Bu, bir gerçek değil midir?" Onlar da: "Rabbimize yemin olsun ki, gerçektir" derler. Rableri de onlara: "Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı!" der.

31. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır. Kıyamet günü ansızın kendilerine gelince onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak şöyle derler: "Dünyada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!" Bakın yüklendikleri günah ne kötüdür!

32. Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?

25. Ey Muhammed! Sen Kur'an-ı Kerîm'i okuduğunda **«Onlardan seni dinleyen de vardır.»** Rivayet edildiğine göre Ebû Süfyan, Velîd, Nadr, Utbe, Şeybe, Ebû Cehil ve benzerleri toplanıp Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerîm okuyuşunu dinlerler, sonra eski dönemlere ait bilgileri bilen Nadr'e derler ki: "Ey Ebû Katîle! Muhammed ne diyor?" O da şu cevabı verir: "Kâbe'yi kendisine ev edinene yemin olsun ki, ne dediğini bilmiyorum. Bildiğim tek şey, dilini hareket ettirip -size eski dönemlere ait anlattığım türden- bir sürü eskilerin masallarını okuyor. Sonra Ebû Süfyan der ki: "Bana göre anlattığı şeylerin bir kısmı haktır..." Ebû Cehil de der ki: "Hayır, kesinlikle!..." İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir.

«Biz onların kalblerine» insanların alışageldiklerinin dışında dinledikleri Kur'an'ı **«anlamalarına engel olan»** birtakım **«perdeler gerdik ve kulaklarına»** hakkı işitmelerini engelleyen bir **«ağırlık verdik.»** Âyette geçen ve *"perdeler"* anlamına gelen *"ekinne"* sözcüğü, herhangi bir şeyi örtmek için kullanılan nesne anlamındaki "kinân" kelimesinin çoğuludur; *"ağırlık"* da, sağırlık demektir. Kuşkusuz ki, cehaletin ve anlayışsızlığın zirvesinde olduklarını ifade etmek için kullanılan bir temsildir. Buna göre kalbleri ve kulakları Kur'anî hakikatları anlamaya kapalıdır. Bu da gösteriyor ki, yüce Allah dilediği gibi kalblerde tasarruf eder onları değiştirir, yönlendirir. Bir kısmına hidayeti nasip ederken diğer bir kısmını da ilâhî Kelâmı anlamayacak ve iman etmeyecek şekilde perdeler. Çünkü: **«Onlar bütün»** Kur'an'î **«delilleri»** işitseler ve **«görseler bile onlara iman etmezler»**, kesinlikle inanmazlar. Aksine tümünü teker teker inkâr ederler. Aşırı inat ve körü körüne taklitten dolayı bu delillere ya sihirdir derler ya da yalan isnat ederler veya geçmişe ait birtakım efsane ve hikâyeden ibaret olduğunu iddia ederler.

«Hatta» Kur'an'ı anlamakta o kadar âciz kalırlar ki, **«sana geldiklerinde»** kalkıp **«seninle mücadele ederler»**, aşırı cahilliklerinden ötürü seninle tartışmaya başlarlar. **«Ve inkâr edenler»** işittikleri Kur'an'ı sadece inkâr etmekle yetinmeyip: **«'Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir' derler.»** Böylece Kur'an âyetlerinin, eski kavimlerin yalanlarından, yalan-yanlış görüş ve düşüncelerinden, ibaret olduğunu ileri sürerler. Âyette geçen ve *"masallar"* diye ifade edilen *"esâtîr"* kelimesi "üstûre" kelimesinin çoğuludur. Nitekim gülünçlükler ve komiklikler anlamındaki "edâhîk" ve "eâcîb" kelimeleri de "üdhûke" ve "ü'cûbe" kelimelerinin çoğuludur.

26. **«Onlar,»** yani kâfirler **«insanları Kur'an'a iman etmekten alıkoyarlar.»** İnsanların Kur'an'a yönelmelerine ve inanmalarına engel olurlar.

«Ve kendileri de ondan uzaklaşırlar.» Kur'an'dan son derece uzak olduklarını vurgulamak için hem başkasını uzaklaştırırlar, hem de kendilerini denmiştir. **«Böylece»** bu uzaklaşma ve uzaklaştırma sonucunda **« ancak kendilerini helâk ederler.»** Çünkü zarar sadece kendilerinedir. **«Fakat bunun farkında değildirler.»** Sadece kendilerinin zarar göreceklerini, davranışlarının bunu gerektirdiğini bilmeyecek kadar câhildirler.

27. «Ateşin üzerinde durdurulduklari zaman: 'Ne olurdu tekrar dünyaya döndürülseydik, Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık da mü'minlerden olsaydık' dediklerini bir görsen.» Bunu, duyan ve gören herkese yönelik bir hitaptır. Ateşin üzerinde *"durdurulmak"* ise mecburen bekletilmek ve alıkonmak anlamındadır. Âyetin sonunda, *"dediklerini bir görsen"* denildikten sonra "ne olacağı" belirtilmemiş ve zihinlere havale edilmiştir. Yani, kâfirlerin ateş üzerinde durdurulduklarını bir görsen, kelimelerle ifade edilemiyecek bir durumda olduklarını anlarsın... Evet o zaman pişman olacaklar, "keşke dünyaya döndürülseydik de yüce Allah'ın gönderdiği Kur'an âyetlerine iman edip onların gereğini yaparak bu korkunç durumu görmeseydik" diyeceklerdir.

28. «Hayır, daha önce gizledikleri onlara göründü.» Yani, durum onların dedikleri gibi değil; dünyaya döndürülseler bile, imân etmezler... Başka bir deyimle, kıyamet günündeki bu temennileri iman etmeye istekli ve arzulu oluşlarından kaynaklanmıyor. Aksine dünyada iken gizledikleri; yani inkâr ettikleri "ateş" gerçeğiyle karşılaştıkları için bu temennide bulunurlar.

Faraza, diyelim ki, **«tekrar dünyaya döndürülseler yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler.»** Gözleri ile gördüklerini unutup tekrar Allah'a ortak koşarlar. Çünkü onlar gayb konusuna giren gerçekleri görmezden gelip sadece görünür şeylere iltifat ederler. Nitekim İblis de pek çok ilâhî delili gördüğü halde, inat edip küfre girdi. Bu yüzden, Allah'ın hükmünü geri çevirecek, ya da değiştirecek hiçbir güç yoktur. O, ezelde neyi takdir etmişse, o olacaktır. **«Doğrusu onlar yalancıdırlar.»** Söyledikleri her sözde, ortaya attıkları her iddiada yalandan başka bir dayanakları yoktur; işleri güçleri sadece yalan uydurmaktır.

29. «Onlar: 'Hayat ancak dünya hayatıdır. Biz tekrar dirilecek değiliz' dediler.» Kâfirler gördükleri gerçekleri hiç görmemişçesine, bu dünya hayatından ayrıldıkları takdirde bir daha dirilmeyeceklerini ileri sürdüler...

30. Tıpkı suçlu kölenin, efendisinin huzuruna getirilip azarlanması gibi kâfirlerin de sorgulanmak üzere «**Rablerinin huzurunda durduruldukları**» ve bekletildikleri «**zaman onları bir görsen!**» çok büyük bir durumla karşılaşırsın. Nitekim «**Rableri (onlara) şöyle der:**» Melekler aracılığı ile onları şöyle azarlar: «'**Bu, bir gerçek değil midir?**'» Bu dirilme ve sorgulama gerçeği doğru değil midir? «**Onlar da : 'Rabbimize yemin olsun ki, gerçektir'**» haktır ve doğrudur «**derler.**» Bunun üzerine «**Rableri de onlara: 'Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı' der.**» Evet yüce Allah o zaman kâfirlere diyecek ki: "Dünyada iken inkâr etmeniz sebebiyle azabı tadın bakalım!..."

31. «**Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır.**» Ölümden sonra dirileceklerine inanmayanlar aldanmışlardır. «**Kıyamet günü kendilerine ansızın gelince onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak şöyle derler: 'Dünyada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!'**» Kıyamet günü geldiğinde onların hüsranları değil, yalanları son bulur. Hüsranları ise ebedî ve süreklidir. Kıyametin ansızın gelmesi, hiç beklenmedik bir anda gelip çatması, insan tarafından farkedilmeyecek derecede süratle ortaya çıkması demektir. Gerçekten insanlar, sadece Allah'ın bildiği bir vakitte ansızın kıyamete yakalanacaklardır. Bu yüzden âyet-i kerimede kıyamet'in gelmesi *"saatın gelmesi"* şeklinde ifade edilmiştir. Saat demek, büyük ve önemli işlerin meydana geldiği belirli vakit demektir. Öte yandan kıyamete *"saat"* denmesinin bir sebebi de, belli bir noktaya süratle ilerlenilmesindendir. Her iki saatın arasında ki mesafe de alıp verilen nefeslerdir. Yani kıyamet saati ansızın çıkıncaya kadar yalanlamaya devam ettiler. Daha sonra, dünyada iken kıyamet günüyle ilgili yaptıkları hatalardan, ona önem vermeyişlerinden dolayı ona imân etmeyerek sâlih amel işlemeyişlerinden şiddetli pişmanlık duyup hayıflanarak *"yazıklar olsun bize"* diyeceklerdir. Çünkü yapabildikleri halde kusur işlemişlerdir. Ayrıca günahları sırtlarına yüklenmiş olarak geleceklerdir.

Âyette geçen ve *"günahlar"* anlamına gelen *"evzâr"* kelimesi "vizr" kelimesinin çoğuludur. Vizr ise aslında "ağır yük" demektir. Günah ve hatalar da sahibine ağır bir yük olduğundan, benzetme yöntemiyle bu kelimeyle ifade edilmişlerdir. Yani dünyada işledikleri günahların ağırlıkları altında ezilerek sâlih amel işlemediklerine son derece pişman olacaklardır. «**Bakın, yüklendikleri günah ne kötüdür!**» Günah işlemeleri ve bu günahların ağır yükü altında ezilmeleri ne kadar da kötü bir durumdur.

Süddî der ki: "Kuşkusuz mü'min kabrinden çıktıktan sonra çok güzel sûretli ve nefis kokulu bir şey onu karşılayıp: 'Beni tanıyor musun?' diye sorar. Mü'min de: 'Hayır!' cevabını verir. Bunun üzerine o güzel yapılı ve mis kokulu şey ona der ki: 'Ben senin sâlih amelinim, bana bin; çünkü sen de beni dünyada uzun süre taşımıştın.' Kâfiri ise çok çirkin yapılı ve pis kokulu bir şey karşılar ve o da: 'Beni tanıyor musun?' diye sorar. Kâfir: 'Hayır' diye cevap verince, o çirkin ve pis şey şöyle der: 'Ben senin kötü amelinim; sen dünyada bana çok bindin; bugün ise ben sana bineceğim.' İşte, *'günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak'* gelmelerinin anlamı budur. Buna göre buradaki *'yüklenmek'* gerçek anlamıyla bir yüklenmektir. Çünkü günahlar araz da olsalar âhirette ortaya çıkan bir şekilleri, görünümleri vardır."

Şeyh Tirmizî el-Hakîm der ki: "Allah'ı anmak kalbi yumuşatıp nemlendirir. Kalb, ilâhî zikirden boşaldığında ise nefsin hararetine ve şehvetlerin ateşine maruz kalarak katılaşır ve kurur. Dolayısıyla diğer organları da itaate yanaşmaz. Bu yüzden onları çekmeye çalıştığın an, tıpkı kuruyan ve sadece kesmeye yarayan bir ağaç gibi kırılıverir ve cehennem ateşinin bir yakıtı olur. Allah, bizleri böyle bir duruma düşmekten korusun. Şu halde zikir ve tevhid her şeyin başı ve temel dayanağıdır."

32. «Dünya hayatı», yani dünyaya ait işler **«oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir»**, geçici menfaatlarıyla insanları oyalayıp onları ebedî lezzete sebep olan imân ve sâlih amelden alıkoyar. Oyun, yararlı olan şeylerden kişiyi alıkoyup uzaklaştıran şeydir. Eğlence ise, nefsin ciddiyetten uzaklaştırılıp ciddi olmayan durumlara sokulmasıdır.

«Âhiret yurdu», yani uhrevî hayatın yaşanacağı yer **«ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır.»** Çünkü uhrevî yararlarda herhangi bir zarar sözkonusu olmadığı gibi, uhrevî lezzetler de elemler tarafından kuşatılmamışlardır.

«Aklınızı kullanmaz mısınız?» Âhiret hayatının mı, dünya hayatının mı daha hayırlı olduğu hususunda kafanızı çalıştırmaz mısınız?

Dünya'ya *"dünya"* denmesinin sebebi, ya âhiretten önce geldiği için "dünüvv" kökünden, ya da alçak olduğu için "denâet" kökünden alındığındandır. Âhiret ise dünyadan sonra yaratıldığından, "daha sonra" anlamında *"âhiret"* olarak adlandırılmıştır. Allah'ın, âhiret'i, gözlere görünmez bir nitelikte yaratmasının sebebi ise, imtihan sırrının kaybolmaması içindir. Çünkü ortada olsaydı inkâr edilmesi imkansızlaşacak ve sorumluluk sırrı kaybolacaktı. Dolayısıyla yeryüzünde bulunan varlıklar imtihanın süslü birer unsuru olarak yaratılmışlardır. Kısacası dünyanın gerçek mahiyeti, seni Rabbinden alıkoyan her şeydir.

Anlatıldığına göre, Bağdatlı bir kadı, hizmetçi ve adamlarıyla birlikte bir hamam sokağından geçiyormuş. Tam o sırada bir cehennem zebanisi tipinde kapkara kesilmiş olan yahudi külhancı, kadının atının gemine sarılmış ve demiş ki: "Allah aşkına! Söyler misin bana, sizin peygamberinizin: *'Dünya, mü'minin zindanı ve kâfirin cennetidir'* şeklindeki sözünün anlamı nedir?; baksana dünya senin için cennettir oysa sen mü'minsin; benim için ise bir cehennemdir oysa ben yahudi bir kâfirim! Üstelik hadisin anlamı bunun tam tersini ifade etmiyor mu?" Bunun üzerine dünyaca zengin sayılan kadı, külhancı yahudiye şu cevabı vermiş: "Beni, içinde gördüğün bu konfor ve haşmet, Allah'ın cennette vâdettiklerine oranla benim için zindan sayılır; senin içinde bulunduğun durum da, seni bekleyen azap mertebelerine oranla, senin için cennet sayılır."

Öte yandan denilmiştir ki: "Dünya ve âhiretin durumu iki eşli bir erkeğe benzer; birisini memnun ettiğinde mutlaka diğeri darılır; birini sevindirirken diğerini kızdırır. Dünya geçici olduğundan âhiret daha hayırlıdır; çünkü daha süreklidir."

Nakledildiğine göre Cafer b. Süleyman demiş ki: "Malik b. Dinar'la birlikte Basra sokaklarında geziyorduk. Bir ara imar edilen bir saraya rastladık. Yakışıklı bir delikanlı, sarayın yapımı için çeşitli direktifler veriyordu. Şöyle yapın, böyle edin diyordu. Yanına varıp selâm verdik; selâmımızı aldıktan sonra Mâlik kendisine: "Bu saraya ne kadar harcama yapmayı planladın?" diye bir soru sordu. Delikanlı dedi ki: "Yüzbin dirhem" Bunun üzerine Mâlik dedi ki: "Bu parayı bana vermez misin? Onu tam yerinde kullanayım ve Allah katında bu saraydan daha hayırlısını sana garanti edeyim. Üstelik içinde vildan ve hizmetçileri hazır olsun. Kubbe ve çadırları yanında bulunsun. Cevherlerle süslü kırmızı yakuttan, toprağı za'ferândan, harcı miskten olsun. Hiçbir insan eli değmemiş, hiçbir inşaatçı tarafından yapılmamış olsun..." Mâlik'in bu sözleri delikanlıyı çok etkiledi. Söylediği parayı hazırladı. Malik b. Dinar kalem kağıt isteyip şunları yazdı. "Bismillâhirrahmânirrahîm. Malik b. Dinar'ın falanın oğlu falancaya olan taahhüdüdür: Ben, senin sarayının yerine bir saray taahhüd ediyorum. Özellikleri tıpatıp anlattığım gibi olacak; daha fazlası ise yüce Allah'ın lütfudur. Bu meblağ karşılığında cennette senin sarayından daha geniş bir saray satın aldım. Tatlı gölgelikler altında bulunan bu saray, yüce Allah'a yakın bir noktadadır." Daha sonra mektubu katlayıp delikanlıya uzattı. Aldığı parayı da fakirlere dağıttı. Kırk gün sonra vefat eden delikanlı sözkonusu pusulanın kefeni içine konmasını vasiyet etmişti."

İKİNCİ CİLDİN SONU

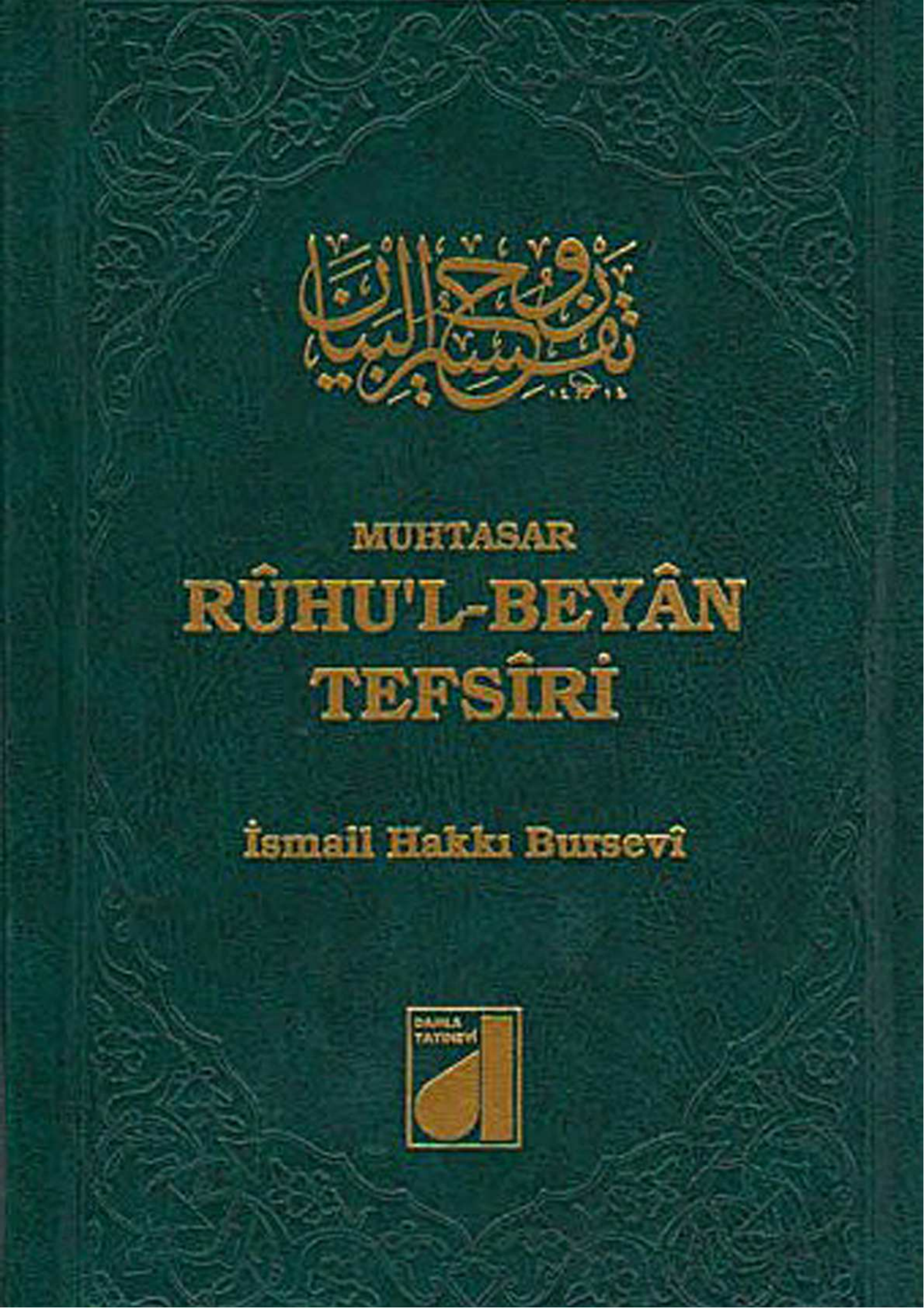

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
3

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

ÜÇÜNCÜ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 3

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti.
Dizi - Montaj: Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki sûrelerin tercüme kontrolü, sayın
Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

EN'AM SÛRESİ'NİN DEVAMI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذ۪ي يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
وَلٰكِنَّ الظَّالِم۪ينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ
رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُو۫ذُوا حَتّٰٓى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَاۚ
وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۚ وَلَقَدْ جَٓاءَكَ مِنْ نَبَأِ۬ي الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٣٤﴾
وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ
نَفَقًا فِي الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَٓاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍۜ وَلَوْ شَٓاءَ
اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ ﴿٣٥﴾

33. Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar. Fakat o zâlimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

34. Senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştı. Kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler. Allah'ın sözlerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz ki sana, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı geldi.

35. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa ve on-

lara bir âyet getirmek için yere bir tünel kazmaya veya göğe bir merdiven kurmaya gücün yetiyorsa, yap. Allah dileseydi onları, hidayette birleştirirdi. O halde sakın câhillerden olma!

33. Ey Muhammed! «**Onların söylediklerinin seni üzeceğini**», Mekke kâfirlerinin dedikodularından rahatsız olacağını «**elbette**» çok iyi «**biliyoruz.**» Ancak üzülme! Çünkü: «**Onlar aslında seni yalanlamıyorlar.**» Onlar ilâhî âyetleri yalanlarken direkt olarak seni yalanlamış olmuyorlar. «**Fakat o zâlimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.**» Onların inkârları doğrudan doğruya Bana yöneliktir. Dolayısıyla "bile bile inkâr"dan ibaret olan bu zulümlerinin karşılığını Ben verir ve intikamını en şiddetli bir şekilde Ben alırım.

34. «**Senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştı.**» Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelik bir tesellidir. Çünkü herhangi bir musîbet ve felâket, herkesi kuşatıp genelleşmesi durumunda hafifleşir. Yani, ey Muhammed! Allah'a yemin olsun ki, senden önce de çok sayıda peygamber, tıpkı senin gibi yalanlanmışlardı. «**Kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler.**» Başka bir deyimle; sabırlarının sonucu olarak Allah'ın yardımına kavuştular. Dolayısıyla, sen de, kavminden gördüğün eziyet ve davranışlara karşı sabırlı ol!

«**Allah'ın sözlerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur.**» Yardım ve üstünlük konusunda verdiği sözlere engel olacak hiçbir güç yoktur. Nitekim yüce Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz bizim peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza ezelden bir vaadimiz vardır: Onlar mutlaka yardım göreceklerdir. Şüphesiz gâlip gelecek olan da bizim ordumuzdur."* (Sâffat: 171-173) «**Şüphesiz ki sana, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı geldi.**» Allah'ın yardımını göreceğine ilişkin haberler türünden, senin gönlünü rahatlatacak bazı peygamber haberleri sana ulaştı. Dolayısıyla müsterih ol!

35. «**Eğer onların**» iman ve Kur'an'dan «**yüz çevirmeleri sana**» son derece «**ağır geliyorsa**»; onların müslüman olmalarını şiddetli bir şekilde istediğin için her isteklerini karşılamak «**ve onlara bir âyet getirmek için yere bir tünel kazmaya ve göğe**» tırmandırıcı «**bir merdiven kurmaya gücün yetiyorsa, yap.**» Bu ifadeler, kavminin İslâm'a girmesi konusunda Hz. Peygamber'in ne derece istekli olduğunu çok güzel bir şekilde belirtiyor. Kısacası, iman etmeleri uğruna, yerin dibinden, ya da göklerin yüksekliklerinden bir delil getirmeye gücü yetse kesinlikle bundan kaçınmayacaktı.

Eğer **«Allah dileseydi onları, hidayette birleştirirdi.»** Ancak dilememiştir. Çünkü onların bu konuda hiçbir çabaları yoktur. Tercihlerini bu yönde kullanmamışlardır. İnanabilecekleri halde bilerek inanmamışlar, iman etmeyi gerektiren delilleri gözleriyle gördükleri halde iman etmemişlerdir.

«O halde sakın câhillerden olma!» Olmayacak bir iş için ısrarlı davranma. Çünkü imkânsız bir işin olması için ısrar etmek, ilâhî sırların inceliklerini bilmeyen cahillere yakışan bir davranıştır. Nitekim ilâhî iradenin, onların inanmalarıyla ilgili olmadığı husûsu da ilâhî sırlardan bir tanesidir. Öte yandan bu âyette, Hz. Peygamber'i eğitip terbiye eden bir nokta da göze çarpmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: *"Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel bir şekilde eğitti..."* Bundan anlaşılıyor ki hak etmeyene ve lâyık olmayana karşı şefkat göstermek doğru değildir.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ
قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ
أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي
الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

36. Daveti ancak dinleyenler kabul ederler. Ölülere gelince, Allah onları diriltir. Sonra O'na döndürülürler.

37."Ona Rabbinden bir mûcize indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: "Şüphesiz ki Allah, bir mûcize indirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler."

38. Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı varlık ve kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer topluluk olmasınlar. Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Onlar sonra hesap için Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah, kimi dilerse onu saptırır, kimi de dilerse onu doğru yola koyar.

36. İman etmeye ilişkin olarak yaptığın «**daveti, ancak**» anlamak ve kavramak niyetiyle çok ciddi bir biçimde «**dinleyenler kabul ederler**», bunlar gibi ölüler değil!... «**Ölülere gelince,**» yani gerçekleri dinlememe konusunda ölüler gibi olan kâfirlere gelince, «**Allah onları**» kabirlerinden «**diriltir. Sonra**» başkasına değil, yalnız «**O'na döndürülürler.**» O zaman cezayı görmeye ilişkin emirlere ister istemez uyacaklar; çünkü başka seçenekleri olmayacaktır. Daha önce ise, bunlara ilâhî emirleri dinletmenin yolu yoktur.

37. Kureyş ileri gelenlerinden olan o kâfirler: «**'Ona Rabbinden bir mûcize indirilmeli değil miydi?'**» Öyleyse indirilseydi ya «**dediler.**» İnanmayı gerektiren "deve", "âsâ" ve "sofra" gibi olağanüstü bir takım mûcizelerin meydana gelmesi gerektiğini savundular. «**De ki: 'Şüphesiz ki Allah**» onların istedikleri türden «**bir mûcize indirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler'.**» İstedikleri mûcizenin kendileri için bir felâket olacağını, çünkü onu inkâr ettikleri takdirde helâke gitmelerinin zorunlu olarak gerektiğini bilmezler.

Eğer şöyle bir soru sorsan ve desen ki: "Yüce Allah'ın, insanları itaatkâr ve isyankâr (said ve şâki) olarak yaratmasının, ardından da: *"Allah dileseydi onları hidayette birleştirirdi"* (En'am: 35) ve *"Allah hepinizin doğru gitmesini dileseydi, sizleri doğru yola sevkederdi"* (Nahl: 9) gibi açıklamalarda bulunmasının hikmeti nedir?" Cevap olarak deriz ki: Yüce Allah ezelden, yarattıklarından falancasının günah işleyip isyan edeceğini, çünkü söz konusu insanın yeteneğinin sâlih ameller işlemeye elverişli olmadığını, biliyor. Bu yüzden ezelî hükmü gereği onu şakî olarak yaratır. Öte yandan, ezelî ilmi gereğince itaatkâr olacağını bildiği kulunu da said ve itaatkâr olarak dünyaya getirir. Yani hayırlı işler yapmaya yetenekli olduğunu bildiği için, içine yerleştirilen özellikler doğrultusunda onu itaatkâr olarak yaratır. Kısacası insanlar itaatkâr ve isyankâr olmak üzere iki sınıftır. İtaatkârın yetenekleri sadece Allah'ın hoşnut olduğu emirleri ve güzel ahlâkî davranışları yapmaya elverişli olur. Bunlar da hoşgörülü ve rahat olmayı gerektirir. İsyankâr kimsenin yetenekleri ise sadece sıkıntı doğuracak hususlara elverişli olur. Bu yüzden yüce Allah, sevgili Peygamber (s.a.v.)'ine sabırlı olmasını ve isyankârlardan göreceği eziyetlere katlanmasını emrediyor.

Dünyada karşılaşılan musîbetler affedilmeye sebep olur. Ayrıca kişinin cennette ulaşacağı dereceler, dünyadaki imtihan ve felâketin miktarına göre değerlendirilir. Kısacası insan, dînî gücü oranında imtihana tabi tutulur. Din duygusu kuvvetli olanın imtihanı da çetin olur. Din duygusu zayıf olanın imtihanı ise daha hafif olur. Başka bir deyişle, belâ ve musîbet, insanı günahsız kılmadıkça, yani tüm hatalarının silinmesine sebep olmadıkça yakasını bırakmaz. Belâ ve musîbet yüce Allah (c.c.) tarafından kullarına bir şefkat tokatıdır. Bu sâyede kişi, dünyaya dalmaktan ve kalben onunla meşgul olmaktan kurtulur ve tıpkı atın, sığınağına koşması ve sığınması gibi, kulun Allah'a dönmesini sağlar. Kısacası gerçek rahat ve huzur yeri âhiret yurdudur.

38. «**Yeryüzünde**», dünyanın herhangi bir yerinde «**hareket eden hiçbir canlı varlık ve**» gök yüzünün herhangi bir bölgesinde «**kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi**» durumları korunan, rızık ve ömürleri belirlenen «**birer topluluk olmasınlar.**» Burada uçmayla beraber ayrıca kanatlardan söz edilmesi pekiştirme içindir. Nitekim zaman zaman, gözümle gördüm, elimle aldım gibi ifadeler bu anlamda kullanılır. «**Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.**» İnsanlığın yararına olan hiçbir önemli şeyi zayi edip terketmedik. Az çok her şeye, Kur'an'da dokunduk. «**Onlar sonra hesap için Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.**»

Rivayet edildiğine göre İmam Şâfiî Mescid-i Haram'da bulunduğu bir sırada etrafındaki insanlara: "Bana ne sorarsanız mutlaka Kur'an'dan cevaplandırırım" demiş. Bunun üzerine adamın birisi kalkıp kendisine: "İhramlı birisinin eşek arısını öldürmesinin hükmü nedir?" şeklinde bir soru sormuş. Şâfiî şöyle cevap vermiş: "Hiçbir şey gerekmez." Adam: "Bu hükmün Kur'an'daki delilini göster" deyince, İmam Şâfiî hemen: *"Peygamber size ne verdiyse onu alın"* (Haşr: 7) âyetini okumuş ve ardından Hz. Ömer'e dayandırdığı şu hadisi nakletmiş: *"İhramlının eşek arısını öldürmesinde hiçbir sakınca yoktur."*

39. «**Âyetlerimizi**» yani Kur'ân-ı Kerim'i «**yalanlayanlar**» küfre ait «**karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerdir.**» Düşünüp anlayacak şekilde dinlemezler ve gerçeği söyleyemezler. Durumları tıpkı sağır ve dilsizlerin durumu gibidir. Bu yüzden başka şeylerin peşinde koşup senin çağrına kulak asmazlar. «**Allah, kimi dilerse onu saptırır.**» Allah, kimde sapıklığı yaratmak isterse yaratır. Ancak bu istek bir zorlama sonucunda değildir. Başka bir deyimle, Allah kulu zorlayarak böyle bir konuma getirmez. Aksine, kulun, tercihini sapıklık yönünde kullanması ve o yönde çaba harcaması durumunda yüce Allah böyle bir yola baş vurur. Allah «**kimi de dilerse onu doğru yola koyar.**» Kendisine yöneleni saptırmaz, doğru yolda olanın ayağını kaydırmaz.

Bu âyetlerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

a) İnsanlar dışında da çeşitili topluluklar vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Köpekler de bir topluluk olmasaydı, öldürülmelerini emrederdim. Siz yalnız siyah ve zararlı olanlarını öldürün."*(4)

b) Haşr olayı tüm yaratıklar için sözkonusudur. Nitekim Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Yüce Allah kıyamet gününde hayvanları, canlıları, kuşları; kısacası her şeyi ile tüm yaratıkları bir araya getirir. O zaman boynuzsuz hayvanın hakkı boynuzludan alınacaktır." Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz, kıyâmet gününde herkese, hakkı verilecektir. Hatta boynuzsuz koyunun hakkı boynuzlusundan alınacaktır."* (5) Yani boynuzsuzun hakkı kısas yapılarak boynuzludan alınacaktır. Bu da gösteriyor ki, yabanî hayvanlar da kıyamette bir araya gelecek, haşrolacaktır. Nitekim yüce Allah (c.c.): *"Yabanî hayvanların korkudan bir araya toplandıkları zaman"* (Tekvir: 5) buyurmaktadır. Ancak bundaki kısas, karşılıklı ödeşme kısasıdır. Yoksa mükelleflere uygulanan ve bir had türü olan kısas değildir.

c) Allah tarafından kalbleri mühürlenenlerin sağır ve dilsizlerden farkları yoktur. Zaten dilsizin bir özelliği de, aynı zamanda sağır olmasıdır.

4- Müslim, Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel.

5- Müslim, *Birr*; Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî.

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ
اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ
﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَٓاءَ
وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾
فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا
ذُكِّرُوا بِه۪ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا
بِمَٓا اُو۫تُٓوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ
دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٤٥﴾

40. De ki: "Söyleyin bana, Allah'ın azabı size erişse veya kıyamet vakti size gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer sözünde doğru kimselerseniz (cevap verin.)"

41. Hayır, (sıkıntı zamanınızda) sadece Allah'a yalvarırsınız. O da dilerse yalvardığınız şeyi giderir. Siz de koştuğunuz ortakları unutursunuz.

42. Şüphesiz ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık.

43. Onlara azabımız geldiği zaman yalvarmalı değiller miydi? Fakat kalbleri katılaştı ve şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel gösterdi.

44. Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında onlara her şeyin kapısını açtık. Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca, onları azabımızla ansızın yakalayıverdik. Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler.

45. Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

40. Ey Muhammed! Mekke halkına «**de ki: 'Söyleyin bana**», eğer «**Allah'ın azabı**» tıpkı sizden önceki milletlerde olduğu gibi henüz dünyada iken «**size erişse veya**» sözkonusu azabı kuşatan «**kıyamet vakti size gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?**» Âyetin başında yer alan ve *"söyleyin bana"* diye ifade edilen *"eraeyteküm"* kelimesindeki "kef", özneyi pekiştirmek üzere getirilen bir hitap harfidir. Haber vermenin sebebi olan "ilim-bilgi", mecaz olarak haber verme anlamında kullanılmıştır. Yani haber verin, bildirin, söyleyin, bakalım... Çok kısa bir sürede önemli işlerin meydana gelmesi sebebiyle kıyamete *"saat"* denilmiştir. Yani kıyametin kopacağı saat, vakit, zaman «**Eğer sözünde doğru kimselerseniz**» putlarınızın ilâh oldukları konusunda samimi iseniz «**(cevap verin.)'**», söyleyin bakalım, eğer Allah'ın azâbı size erişse yine Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?

41. «**Hayır,**» sıkıntı zamanınızda «**sadece Allah'a yalvarırsınız.**» Bu, yukarıda geçen yadırgayıcı olumsuz soru cümlesine bağlı bir cümledir. Sanki: "Siz O'ndan başkasına yalvarmazsınız; sadece O'na yalvarırsınız" denilmiştir. «**O da dilerse**», ortaya çıkarılıp giderilmesini murad ederse, «**yalvardığınız şeyi giderir.**» Yalvarmanızın hemen akabinde duânızı kabul eder. Şu halde duâların kabul edilip edilmemesi Allah'ın iradesine bağlıdır. Bazan kabul eder; bazan da etmez. «**Siz de koştuğunuz ortakları unutursunuz.**» Akıllar, sadece yüce Allah'ın azabı gidermeye gücü yettiği konusunda yoğunlaşınca, O'na ortak koştuğunuz putları terkedersiniz. Şu halde burada *"unutma"*, "gaflete dalma" anlamında değil "terketme" anlamındadır.

42. Allah'a yemin olsun, hiç «**Şüphesiz ki, senden önceki**» pek çok «**ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık.**» Âyetin bu bölümünde yer alan *"onları zararlara uğrattık"* anlamındaki *"ehaznâhüm"* fiilinin başında "fe" harfi, açıklayıcı bir harftir; cümledeki bu akışın takdîrî bir hükme dayandırıldığını açıklamaktadır. Sanki ifadenin tamamı şöyledir: "Şüphesiz ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Ancak söz konusu ümmetler gönderilen peygamberleri yalanladılar; bunun üzerine, yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık"; azabını gidermesi için yalvarış ve yakarış içerisinde O'na duâ etmeleri, inkâr ve isyanlarından dolayı O'na tevbe etmeleri için onları felâketlere uğrattık.

43. «**Onlara azabımız geldiği zaman yalvarmalı değiller miydi?**» Evet, durum bunu gerektirdiği halde yapmadılar; yalvarmaya yanaşmadılar. «**Fakat kalbleri katılaştı.**» Bu ifadeyle anlam tamamlanıyor. Yani, Allah'a yalvarmadılar, fakat kalbleri kaskatı kesildi, kuruyuverdi. Çünkü kalblerinde en ufak bir duygu ve korku olsaydı, O'na yalvaracaklardı. «**Ve şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel gösterdi.**» İnkâr ve isyanı kendilerine süslü ve câzip gösterdi. Onları aldatarak nefis, hevâ, heves, lezzet ve rahat peşinde koşturdu. Oysa kendilerine isabet eden azap ve felâketler hep bu yüzdendi; ancak onlar bunu düşünüp kavrayamadılar.

44. «**Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında**», gaflete dalıp kendilerine hatırlatılan azap ve felâketleri unutuverdiklerinde «**onlara her şeyin kapısını açtık.**» Onlara çeşit çeşit nimetler verdik. Böylece derece derece helâklerine yaklaştılar. «**Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca,**» tıpkı Kârûn gibi elde ettikleri dünyevî nimetler karşısında sevinçten şımarıp kendi kendilerini beğenince «**onları azabımızla ansızın yakalayıverdik**», daha ürkütücü, korkutucu ve etkin olması için onları ansızın azabımızla karşı karşıya getirdik. «**Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler.**» Her türlü hayır ve güzellikten ümitlerini keserek üzüntüyle yanıp tutuştular. Buradaki ümitsizliğe kapılıp şaşkına dönmek anlamındaki *"iblas"* sözcüğü aslında felâket anında kurtuluştan ümit kesmek, hüzün ve hasretle yanıp tutuşmak demektir.

45. «**Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi.**» Onlardan tek birey kurtulmayacak şekilde, sonlarını getirdik. Bağavî bu ifadenin anlamını: "Zalimler azaba çarptırılıp bütünüyle yok edildiler" şeklinde tefsir etmiştir. Burada "onlar" zamiri yerine, açık ifadeyle *"zulmeden kavim"* denmesi, "yok edilmenin" asıl sebebine işaret etmek içindir. Buna göre, şükrün yerine küfrü; itaatin yerine isyanı ikame etmekten ibaret olan zulümleri sebebiyle kökleri kesildi ve bütünüyle yok edildiler. **«Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.»** Onları helâk ettiği için kendisine sonsuz şükürler olsun. Çünkü kâfirlerin ve isyancıların yok edilmesi, gerçekten, karşısında hamdedilecek kadar büyük bir nimettir. Bu âyetten şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

a) Her konuda tek merci yüce Allah'tır. Hem normal zamanlarda, hem de sıkıntılı anlarda; kısacası her zaman sadece O'na başvurulur. Akıllı kimse O'ndan başkasına sığınmaz. Çünkü O'nun dışındaki her şey araç ve sebeplerden ibarettir. Gerçekte müessir olan yalnızca O'dur.

b) Yüce Allah bazan insanı darlık ve sıkıntıdan genişlik ve rahata çıkarır; bazan da tersini yapar. Tıpkı çocuğunu sevip ona şefkat eden babanın, çocuğun iyiliği ve terbiyesi için bazan sert davranması, bazan da yumuşak muamele etmesi gibi... Kısacası bu uygulamada insanoğlu için hem bir terbiye hem de dînî ve dünyevî büyük bir yarar söz konusudur.

c) Helâke derece derece yaklaşılır. Böylesine kötü durumlara düşmekten Allah'a sığınırız. Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in : *"Yüce Allah'ın herhangi bir kula -günahkârlığına rağmen- dilediğini verdiğini gördüğün zaman, bu, derece derece onu helâke yaklaştırmak içindir."* ⁽⁶⁾ dediği ve ardından da: *"Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında..."* (En'am: 44) şeklinde başlayan âyeti okuduğu nakledilir.

d) Ucb, yani kişinin kendisini beğenmesi ve kendisiyle övünmesi çok çirkin ve helâk edici bir davranıştır. Nitekim hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"İnsanı şu üç şey helâke götürür: Boyun eğdiren bir cimrilik; peşinde koşulan bir hevâ ve insanın kendisiyle övünmesi."* ⁽⁷⁾

e) Nimete karşı mutlaka hamd ve şükretmek gerekir. Buna göre dînî ve dünyevî bakımdan herhangi bir tehlikeden korunmaya karşı mutlaka Allah'a hamdetmek lâzımdır. Çünkü bunların her biri birer nimet sayılır.

Nakledildiğine göre, Sehl b. Abdullah'ın yanına bir adam gelip: "Evime hırsız girdi ve eşyalarımı çaldı" demiş. Bunun üzerine Sehl: "Allah'a şükret; eğer en büyük hırsız olan şeytan senin kalbine girip tevhid inancını bozsaydı ne yapardın?" demiş.

6- Ahmet b. Hanbel, *Müsned.*

7- Bu hadis Tirmizî, Ebû Davud ve İbn Mâce tarafından: *"Boyun eğilen bir cimrilik, uyulan bir hevâ.. gördüğün zaman"*... şeklinde başlayan bir ifadeyle nakledilmiştir. Öte yandan Taberâni ise, *Evsat*'ında yukarıdaki şekliyle zayıf bir senetle nakletmiştir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ
مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتٖيكُمْ بِهٖ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ
ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ
بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا
نُرْسِلُ الْمُرْسَلٖينَ اِلَّا مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذٖينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

46. De ki: "Söyleyin bana, eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alırsa ve kalblerinizi mühürlerse, Allah'tan başka onu size getirecek ilâh kimdir?" Bak âyetleri nasıl açıklıyoruz? Sonra onlar nasıl yüz çeviriyorlar?

47. De ki: "Söyleyin bana, eğer size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zâlim kavimden başkası mı helâk olur?"

48. Biz, peygamberleri ancak müjdeleyenler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse, onlara korku yoktur. Onlar üzülmezler de.

49. Âyetlerimizi yalanlayanlara ise, doğru yoldan çıkmaları sebebiyle azap dokunacaktır.

46. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki:»** Ey müşrikler! **«'Söyleyin»**, haber verin **«bana, eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alırsa ve»**, sizi sağırlaştırıp körleştirirse, akıl ile anlayışınızı giderecek ve sizi delirtecek şekilde **«kalblerinizi mühürlerse, Allah'tan başka onu size getirecek ilâh kimdir?'»** Ey müşrikler! Söyleyin bana, yüce Allah sizin en değerli organlarınızı devre dışı bırakacak olursa, O'ndan başka, söz konusu organları size tekrar verecek kimse var mıdır? Hayır, kesinlikle yoktur. Şu halde, O'ndan başka böyle bir şeye gücü yeten kimse olmadığına göre, ibadet edilmeye ve yüceltilmeye en lâyık olan da O'dur. Kuşkusuz bu da müşrikler aleyhine ileri sürülmüş olan başka bir delildir...

Ey Muhammed! **«Bak»** ve ibret al **«âyetleri nasıl açıklıyoruz?»** Onları farklı ifadelerle nasıl belirleyip tekrarlıyoruz. Bazan teşvik edici ya da korkutucu bir yöntemle, bazan da eski milletlerin durumlarına dikkat çekerek, uyarıcı ve hatırlatıcı bir üslupla nasıl izâh ediyoruz... Hâddadî der ki: *"Tasrîf - açıklamak"*'tan amaç, anlamı en güzel bir biçimde ifade eden yönlere dikkat çekmektir. **«Sonra onlar nasıl yüzçeviriyorlar?»** Nasıl da iltifat etmiyor ve inanmıyorlar.

47. «De ki:» Ey müşrikler! **«'Söyleyin»** ve haber verin **«bana, eğer size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zâlim kavimden başkası mı helâk olur?'»** *"Ansızın"* gelen azaptan amaç geceleyin, *"açıkça"* gelenden amaç ise gündüz vaktinde gelen azaptır. Çünkü genelde geceleyin gelen felâketlere ansızın yakalanılır; gündüz vaktinde gelen felaketlerde ise nisbeten daha fazla bir açıklık vardır. Dolayısıyla en uygun açıklama budur. Nitekim yüce Allah A'râf sûresi'nde de: *"O memleketler halkı, azabımızın onlara uyurlarken gece gelmeyeceğinden emin midirler? Ve yine o memleketler halkı, azabımızın kendilerine kuşluk vaktinde eğlenirken gelmeyeceğinden emin midirler?"* (A'râf: 97-98) buyurmuştur.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in bir kısım âyetleri diğer bir kısmını tefsir etmektedir. Buradaki *"zâlim kavimden başkası mı helâk olur?"* şeklindeki soru da olumsuzluk ifade eder. Yani, ey müşrikler! Söyleyin bana, eğer bu dünyada size verilecek ceza tıpkı sizden önceki milletlere geldiği gibi aniden veya açıkça gelse, sizden başkası mı helâk olur? Hayır, sizden başkası helâk olmaz! Bunu bilesiniz!...

48. «Biz, peygamberleri ancak müjdeleyenler ve uyarıcılar olarak göndeririz.» Onları kendilerinden bir takım mûcizeler istenmesi ve kendileriyle alay edilmesi için değil, aksine kendi kavimlerini taata karşılık sevapla müjdelemeleri ve günah konusunda onları azapla uyarmaları için gönderiyoruz. Bilindiği gibi müjdelemek, sevindirici bir olayı haber vermek; inzar - uyarmak da üzücü bir olayı bildirmek ve o konuda ikaz etmek anlamına gelir. **«Kim»** o peygamberlere **«iman eder ve kendini»** yani kendi amelini **«düzeltirse,»** dünyevî olsun, uhrevî olsun uyarıldıkları azap konusunda artık **«onlara korku yoktur.»** Kendilerine müjdelenen dünyevî veya uhrevî faydaları kaybetmelerinden dolayı **«onlar üzülmezler de.»**

49. **«Âyetlerimizi»**, yani peygamberlerin ortaya koydukları ve ümmetlerine tebliğ ettikeri gerçekleri **«yalanlayanlara ise, doğru yoldan çıkmaları»**, gerçekleri onaylamama ve kulluk yapmama konusunda, ısrar etmeleri **«sebebiyle»** acıklı bir **«azap dokunacaktır.»** Bu âyetlerde teşvik ve uyarı söz konusudur.

Mâlik b. Dinar der ki: Bir gün Basra kabristanına girdim. Orada Mecnun Sadun denilen bir adama rastladım. Kendisine: "Nasılsın, durumun nasıl?" diye sordum. Bana dedi ki: "Ey Mâlik! Azıksız ve hazırlıksız bir vaziyette olan ve sabah akşam sürekli olarak uzun bir yolculuğa çıkmayı düşünen ve kullar arasında adaletli bir şekilde hükmeden bir Rabbin huzuruna çıkmaya hazırlanan bir adamın durumu nasıl olur ki?" Ardından da, şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı... Bunun üzerine ben kendisine : "Seni ağlatan ne? Niye ağlıyorsun?" diye sordum. Dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki, ben dünyaya olan aşırı bağlılığımdan, ya da çeşitli belâlar ve ölüm korkusundan ağlamıyorum. Ben, herhangi bir hayırlı iş yapmadan ömrümden boş olarak geçirdiğim bir güne ağlıyorum. Beni ağlatan azığımın azlığı, yolumun uzak oluşu ve engellerin çetin oluşudur. Çünkü cennete mi, cehenneme mi gideceğimi bilmiyorum." Evet işte o mecnundan bu şekilde çeşitli hikmetli sözler işittim. Sonra kendisine: "Millet senin deli olduğunu ileri sürüyor, ne dersin?" diye sorduğumda cevabı şu oldu: "Hayır, bende herhangi bir delilik falan yok. Aksine, efendim olan Allah'ın sevgisi kalbime, içime girmiş; etim kanım ve kemiklerim arasında dolaşmaktadır."

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ
عِنْدِي خَزَائِنُ اللّٰهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ
إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَفَلَا
تَتَفَكَّرُونَ (٥٠) وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا
إِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
(٥١) وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ (٥٢) وَكَذَلِكَ
فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ
بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ (٥٣)

50. De ki: "Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum." De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?"

51. Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla uyar. Onlar için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir

şefaatçi vardır. Umulur ki, Allah'tan korkarlar.

52. Sırf Allah'ın rızâsını diliyerek sabah akşam Rablerine duâ edenleri huzurundan kovma. Onların hesabından sen sorumlu değilsin. Onlar da senin hesabından sorumlu değiller ki, onları kovasın da zalimlerden olasın.

53. Neticede: "Allah aramızdan bunlara mı lütufta bulundu?" desinler diye, onları birbirleriyle böyle imtihan ettik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?

50. Ey Muhammed! Bazen senden birtakım âyetlerin indirilmesini isteyen, bazen de başka isteklerde bulunan kâfirlere **«de ki: 'Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum'»** Allah'ın, olup bitecek şeylere ait hazinesi bana verilmiştir, onda dilediğim gibi tasarruf ederim, iddiasında bulunmuyorum ki benden âyetlerin indirilmesini veya azabın gelmesini, ya da dağları altına çevirmem gibi şeyleri isteyesiniz.

Nitekim müşrikler Hz. Peygamber'e geliyor ve: "Eğer gerçekten Allah tarafından gönderilen bir peygambersen dünyadaki gelir ve menfaatlerimizi bollaştır," diyorlardı. İşte bu noktada Hz. Peygamber'e, onlara şu anlamda bir cevap vermesi emrediliyor: "Rızık anahtarları benim elimdedir, dilediğim gibi alır, dilediğim gibi de bollaştırırım gibi bir iddiam yok."

Ayrıca de ki: **«Gaybı da bilmiyorum.»** Yüce Allah'ın fiillerinden gaybı da biliyorum gibi bir iddiam yok ki, kıyametin ne zaman kopacağını, azap ve benzeri şeylerin ne zaman ineceğini bana soruyorsunuz.

«Ve size, ben bir meleğim de demiyorum», meleklerden birisi olduğumu ileri sürmüyorum ki, insanların yapamayacakları şeyleri yapmak, semâya çıkmak gibi fevkalâdelikler göstermemi istiyorsunuz ve size vermeyişimi peygamberliğimin geçersizliğine ve yanlışlığına delil sayıyorsunuz.

«Ben sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum.'» Vahiyde herhangi bir müdahalem yok. Benim yaptığım iş, sadece bana vahyedilip bildirilene uymaktır.

«De ki: 'Kör ile gören bir olur mu?» Körlük sapıklığa düşenin; görmek ise hidayete erenin sembolüdür. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisini ilâhî vahye uyan kişi olarak nitelendirince, doğal olarak nefsini hidayete ermiş; kendisine inatla karşı çıkanı da haktan sapmış kimse olarak nitelendirmesi gerekiyordu. Buna göre vahye uymayan bir amel, körükörüne yapılmış bir amele, yani kör adamın yaptığı işe benzer. Vahyin gereğini yapmak ise gözü görenin yaptığı iş gibidir. **«Hiç düşünmez misiniz?'»** Bu hak kelâmı dinleyip üzerinde düşünmek sûretiyle hidayete gelmek, vahye uyup gereğini yapmak istemez misiniz? Buradaki sahne, azarlama sahnesi olduğundan, âyetin bu noktasında iki emri; yani hem dinlemeyi, hem de düşünmeyi beraberce emretme yoluna gidilmemiştir. Akış bunu gerektiriyor.

51. «Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları» yeniden diriltilip hiç kimsenin zarar da, yarar da veremiyecekleri bir yerde Rableri'nin huzurunda bir araya gelmekten çekinenleri **«onunla uyar. Onlar için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi vardır.»** Allah'tan başka onlara yararı dokunacak ve kendilerini savunabilecek hiç kimse yoktur. Kısacası, Allah'tan başka günahkâr mü'minleri koruyup kollayabilecek hiç kimse düşünülemez!... **«Umulur ki, Allah'tan korkarlar.»** Ey Muhammed! Sen onları uyar ki Allah'tan korksunlar, küfür ve isyandan uzaklaşsınlar!

52. «Sırf Allah'ın rızâsını diliyerek sabah akşam Rablerine duâ edenleri huzurundan kovma.» Rivayet edildiğine göre, Kureyş ileri gelenleri, Suhayb, Ammar, Habbab, Bilal ve Selman gibi fakir mü'minleri Hz. Peygamberin yüce huzurunda gördüklerinde: "Bu köleleri huzurundan kovarsan seninle otururuz ve konuşuruz" önerisinde bulunmuşlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Ben mü'minleri huzurumdan kovmam"* cevabını vermiş. Daha sonra demişler ki: "Öyleyse, hiç olmazsa biz geldiğimiz zaman onları gönder ki, Araplar bizim değerimizi bilsinler. Çünkü sana grup grup Arap kabileleri geliyor. Gelenlerin bizi onlarla beraber senin huzurunda görmelerini istemiyoruz. Böyle bir şeyi kendimize yakıştıramıyoruz. Biz gittikten sonra istersen onları tekrar geri çağır." Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), belki bu sayede imana gelirler temennisiyle böyle bir yola başvurmayı düşünmüş. İşte bu sırada yüce Allah (c.c.) bu âyeti indirmiştir.

Burada özellikle sabah ve akşam vakitlerinden söz edilmesinin sebebi, sürekliliğe işaret etmek içindir. Çünkü Allah'ı sürekli hatırlayan, devamlı olarak kendini O'nun huzurunda hisseder. Nitekim yüce Allah (c.c.), bir kutsî hadiste şöyle buyurmuştur: *"Ben, sürekli olarak beni hatırlayanın meclisinde sayılırım."* Yani beni hatırlayanla beraberim.

Öte yandan burada, sabah-akşam duâ edenlerden amaç, zikir ve ibadetlerinde herhangi bir dünyevî menfaati değil, sadece Allah'ın rızâsını hedefleyen ve samimi bir şekilde ihlâslı olarak O'na duâ eden kimselerdir. Duânın ihlâsla yapılması şartı, ihlâsın, ibadetin özü olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah'tan uzaklaşmayı engelleyen, başka bir deyimle kulu Allah'a yakınlaştıran en güçlü faktör ihlâstır...

«Onların hesabından sen sorumlu değilsin. Onlar da senin hesabından sorumlu değiller ki, onları kovasın da zalimlerden olasın.» Müşriklerin, fakir müslümanları sadece kölelik ve fakirlikle değil, imanları noktasından da horlayıp küçümsemeleri ve onlar hakkında Hz. Peygamber'e: "Ey Muhammed! Bunlar, yiyecek ve giyecek için senin yanına geliyorlar" demeleri üzerine, yüce Allah (c.c.) şöyle buyurdu: *"Onların hesabından sen sorumlu değilsin."* Sen onların dış görünüşüne bak; Allah'tan korkan insanlar sûretinde olmaları seni ilgilendirir... Bu ifadeler, bir yandan kâfirlerin tenkitlerini yüzlerine çarptığı gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de fakir mü'minlerin eğitilmeleri ve oldukları gibi kabul edilmeleri konusunda yönlendiriyor. Kısacası onların hesabından sorumlu olmadığın için onları kovma; ayrıca onları kovma ki zâlimlerden olmayasın.

53. «Neticede: 'Allah aramızdan bunlara mı lütufta bulundu?'», doğruyu ve gerçeği bulmaları konusunda bunları mı başarılı kıldı? Oysa bunlar fakir ve köle, biz ise zengin ve ileri gelen bir topluluk durumundayız. Allah katında onların değeri var da bizimki yok, öyle mi? **«desinler diye onları birbirleriyle böyle imtihan ettik.»** Buna göre, dünyevî bakımdan aralarında korkunç bir fark bulunan müşrikler, mü'minlere bu gözle bakacaklar ve onları bu şekilde horlayacaklar...

Kelbî der ki: "Soylu ve zengin birisi, kendisinden önce Müslüman olmuş bir fakiri gördüğü zaman burun kıvırır, Müslüman olmayı kendisine yakıştırmaz "bu mu, İslâm'a girme konusunda beni geçti" der ve Müslüman olmazdı."

«Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» Burada yüce Allah (c.c.) müşriklerin iddialarını yüzlerine çarparak yanlış olduğunu vurguluyor. Yani Allah (c.c.), nimetlerine karşı şükredenlerin kimler olduğunu daha iyi bilmiyor mu ki, bu fakirlere lütufta bulunulmasını uzak görüyorsunuz? Öte yandan bu ifadeler, söz konusu fakir mü'minlerin, yüce Allah'ın Kur'an'ı indirme ve iman etmeye muvaffak kılma nimetine karşı şükür görevlerini tam anlamıyla yerine getirdiklerine ve bunun değerini bildiklerine işaret etmektedir.

Ayrıca, âyette fakirlerin faziletleri konusuna da işaret edilmektedir. Ebû Said el-Hudrî der ki: "Ben bir grup fakir muhacirle beraber oturuyordum. Elbiselerden o denli yoksun idiler ki, birbirlerinin arkasına sığınıyorlardı. Birisi Kur'an-ı Kerim okuyor, biz dinliyorduk. Bir ara Hz. Peygamber (s.a.v.) yanımıza gelip durunca Kur'an okuyan arkadaşımız sustu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bize selâm verdi ve: *"Ne yapıyordunuz?"* diye sordu. Biz de: "Birimiz Kur'an-ı Kerim okuyor, biz de dinliyorduk" cevabını verdik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ümmetimden bir kısım insanlarla beraber bulunmaya sabretmemi emreden Allah'a hamdolsun."* Sonra da şöyle ilâve etti: *"Ey fakir muhacirler topluluğu! Kıyamet gününde erişeceğiniz tam mutluluktan dolayı size müjdeler olsun! Çünkü siz, zenginlerden yarım gün önce cennete gireceksiniz ki, bu da beşyüz yıllık bir süre demektir."*[8]

Öte yandan yine şöyle bir rivayet nakledilir: "Fakir kul Allah'ın huzuruna getirildiğinde, yüce Allah (c.c.), tıpkı bir adamın diğer bir adama özür beyan etmesi gibi şöyle buyurur: *'Ey kulum! İzzet ve celâlime yemin ederim ki, seni hakir gördüğümden değil, sana hazırladığım lütuf ve ikramdan dolayı dünyayı sana küstürdüm, seni fakir kıldım. Ey kulum! Şu safların arasına çık, dünyada benim rızâm için seni yedirip giydiren kimselere bak; elinden tut. Onu sana teslim ediyorum.'* O sırada tüm insanları bir ter kaplar. O kul da saflar arasında gezip, dünyada Allah rızâsı için kendisini yedirip giydirenleri bulur, elinden tutup cennete girdirir."

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ
الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَ
أَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٤) وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ (٥٥) قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ

---

[8] Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel.

تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُلْ لَٓا اَتَّبِعُ اَهْوَٓاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا
وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدٖينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ اِنّٖي عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّٖي وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ
مَا عِنْدٖي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ
وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلٖينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدٖي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ
لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْنٖي وَبَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمٖينَ ﴿٥٨﴾

54. Âyetlerimize iman edenler, sana geldikleri zaman onlara şöyle de: "Selâm olsun size! Sizden bilmeyerek bir kötülük işleyip de sonra tevbe edip nefsini ıslah eden kimselere, Rabbiniz merhamet etmeyi üzerine almıştır. Çünkü O, çok affeden ve çok merhamet edendir."

55. Suçluların tuttuğu yol açığa çıksın diye, âyetleri işte böyle genişçe açıklarız.

56. De ki: "Ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza ibadet etmekten menolundum." Ve de ki: "Sizin hevâ ve heveslerinize uyacak değilim. Aksi takdirde sapıklığa düşmüş olurum. Ve hidayete erenlerden olmamış olurum."

57. De ki: "Ben, Rabbimden gönderilen açık bir delile dayanmaktayım. Siz ise, onu yalanladınız. Acele istediğiniz şey de benim elimde değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, hakkı haber verir. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

58. De ki: "Eğer acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, sizinle benim aramızdaki iş bitmiş olurdu." Allah, zâlimleri daha iyi bilir.

54. «Âyetlerimize iman edenler, sana geldikleri zaman...» Rivâyet edildiğine göre bir grup insan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip: "Biz çok büyük günahlar işledik. Affedilmesi için ne yapmamız lazım?" diye sormuşlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise onlara herhangi bir cevap vermemiş. Onlar da ümitsizliğe kapılarak geri dönmüşler. İşte bu âyet bu olay üzerine inmiştir. Şunu da belirtelim ki, Allah'a iman eden herkes bu şerefe nail olur.

İşte ey Peygamber! Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman **«onlara şöyle de: 'Selâm olsun size!...»** Her türlü felâket ve kötülükten korunmuş olasınız! *"Selâm olsun size"* ifadesinin anlamı şudur: "Dininiz ve canınız konusunda her türlü felâketten sizi koruması için yüce Allah'a duâ ediyorum. **«Sizden bilmeyerek bir kötülük işleyip de sonra tevbe edip nefsini ıslah eden kimselere,»** zarar ve sonucunu bilmeden herhangi bir iş yaptıktan sonra pişmanlık duyanlara, yaptığı hatadan dönenlere, bozduğunu düzeltenlere ve bir daha kötülük yapmamak üzere doğruya yönelenlere, **«Rabbiniz merhamet etmeyi üzerine almıştır.»** Bir lütuf ve ihsan olarak bu kullarına merhamet etmeyi yüce Zatına gerekli kılmıştır. **«Çünkü O, çok affeden ve çok merhamet edendir.'»** Söz konusu kullarını affetmesi ve onlara merhamet etmesi O'nun emrinin gereğidir.

55. «Suçluların tuttuğu yol açığa çıksın diye,» iyice ortaya çıkıp sakınılsın diye **«âyetleri işte böyle genişçe açıklarız.»** İtaatkâr ve isyankâr insanları ve bu durumda ısrarlı olanları Kur'an âyetleriyle işte böyle detaylı bir biçimde ortaya koyarız. Böylece hak ortaya çıkıp uyulacak, suçluların tuttuğu yol da belli olup sakınılacaktır.

Şu halde akıllı olan kimse başarı ve kurtuluş yolunu tutar ve sâlih kimselerin mertebesine ulaşır. Bu yolun birinci basamağı ise yapılan hatalardan dönüp tevbe etmek ve affedilmeyi istemektir.

Âlimler diyorlar ki: Önce günahların çirkinliğini ve ilâhi cezanın şiddetini düşün. Ardından da kendi güçsüzlüğünü ve çaresizliğini hatırla... Karıncanın ısırmasına ve güneşin sıcaklığına katlanamayan insan, cehennem ateşine ve ejderhaların sokmasına nasıl göğüs gerebilir? Öyleyse, seninle Allah'ın diğer kulları arasında meydana gelen günahlardan helâllık dilemek ve herkese hakkını iade etmek sûretiyle kurtulmaya çalış! Namaz, oruç ve zekât gibi yükümlülüklerini yerine getirmemenden kaynaklanan günahları ise bu borçlarını kaza etmek sûretiyle silmeye çalış. İçki içmek, çalgı çalmak ve faiz yemek gibi, seninle Allah arasında olan günahlarından da pişmanlık duy ve bir daha işlememeye söz verip bu duyguyu kalbine iyice yerleştir. Sana hakları geçen insanları imkânlar ölçüsünde memnun ettikten, gücünün yettiği oranda geçmiş ibadet borçlarını kaza ettikten ve kalbini günahlardan temizledikten sonra, huşû ve niyazla Allah'a dönmen gerekir. Allah'ın lütfu sana kâfidir. Nitekim sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Günahkâr kul, güzelce temizlendikten sonra kalkıp iki rekât namaz kılar ve kendisini bağışlaması için Allah'a yalvarırsa yüce Allah onu mutlaka affeder."* (9)

Öte yandan ölünün kabirdeki durumu, boğulma tehlikesi geçiren insanın bekleyişine benzer. Babasından, annesinden, kardeşinden ve dostlarından kendisine ulaşacak bir duâ beklemektedir. Kendisine ulaşan bu duâ, kendisi için dünya ve tüm içindekilerden daha hayırlıdır ve ona daha sevimli gelir. Yüce Allah (c.c.) kabirde bulunanların üzerine yeryüzündeki insanların yaptıkları duâlardan dağlar büyüklüğünce gönderir. Dirilerin ölülere en güzel hediyeleri affedilmeleri için duâ etmektir. Bu konuda güzel bir örnek olarak Kur'an-ı Kerim'de şu ifadeler yer alır: *"Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği günde beni, annemi, babamı ve bütün mü'minleri affet!"* (İbrahim: 41)

56. Kureyşli kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i atalarının dinine uymaya çağırmaları üzerine şu âyet-i kerîme inmiştir: Ey Muhammed! **«De ki: 'Ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza»**, ne olursa olsun ibadet ettiklerinize **«ibadet etmekten»**, onlara tapmaktan **«menolundum.'»** Allah'tan başkasına tapmam yasaklandı... **«Ve de ki: 'Sizin hevâ ve heveslerinize uyacak değilim.»** Sizin tuttuğunuz yol hidayetten uzak olup hevâ ve hevese uymaktan ibarettir. Ben nasıl hidayet yolunu bırakırım da, sizin hevâ ve heveslerinizin peşine takılırım? **«Aksi takdirde sapıklığa düşmüş olurum.»** Hidayet yolunu bırakıp sizin isteklerinize uyduğum takdirde hak yoldan çıkmış **«ve hidayete erenlerden olmamış olurum.'»** Doğru yola uyan insanlardan olmamış olurum.

57. «De ki: 'Ben, Rabbimden gönderilen açık bir delile dayanmaktayım.» *"Açık delil"* den amaç, hak ile bâtılı birbirinden ayıran kesin kanıttır. Başka bir deyimle Kur'an ve vahiydir. Nitekim, "ben falanca konuda açık delil üzereyim" denildiğinde anlamı şu olur: "O konuda kesin kanıtlarım, sağlam dayanaklarım ve güvenilir tanıklarım vardır ve o konuda en ufak bir tereddüdüm yoktur." İşte ey Muhammed! De ki: "Ben, Rabbim tarafından gönderilen kesin bir kanıta dayanıyorum. **«Siz ise onu yalanladınız.»** Bana gelen

---

9- Ebu Davud; Tirmizî, *Kitabus'salât*; İbn Mâce; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 1/10.

gerçeği muhtevâsı ile birlikte inkâr ettiniz. Bu arada ilâhi azapla ilgili tehdide de kulak asmadınız, önem vermediniz, yalan olduğunu ileri sürdünüz."

«Acele ettiğiniz şey de benim elimde değildir.» Kureyş ileri gelenleri, Hz. Peygamberle alay etmek, ya da onu susturmak amacıyla, ondan azabın bir an önce gelmesini istiyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah (c.c.), Hz. Peygamber'e onlara şu cevabı vermesini emretti: "Vâdedilen azabın getirilmesi benim yetkim dahilinde değildir. Onu ben getiremem. Gerek başka hususlarda gerekse ilâhi azabın hemen getirilmesi ya da geciktirilmesiyle ilgili **«hüküm ancak Allah'ındır.»** Bu konuda karar verme hususunda benim herhangi bir yetkim yoktur. Hüküm sadece Allah'a aittir.

«O, hakkı haber verir.» Açıkladığı ve verdiği hüküm hak ve gerçek olduğuna göre, ilâhi azabın ertelenmesi de bu hak kanun doğrultusunda gerçekleşecektir. Bu hususta mutlaka önemli ve ince bir hikmet vardır. **«O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.'»** Âyetin sonunda yer alan bu cümle, "hakkı haber vermek"ten amacın, "hak ile bâtılı birbirinden ayırmak ve aralarında hakkıyla hükmetmek" olduğuna işaret etmektedir.

58. «De ki: 'Eğer acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı», benim gücümün ve yetkimin sınırları içerisinde bulunsaydı, **«sizinle benim aramızdaki iş bitmiş olurdu.'»** İlâhi azabın gelmesini acele istemenizden hemen sonra söz konusu azap üzerinize indirilirdi. **«Allah zâlimleri daha iyi bilir.»** Zalimlerin durumunu ve şiddetli azabı hakettiklerini yüce Allah daha iyi bilir, dolayısıyla kendilerine süre tanır. Kısacası, azabı gönderme işini bana vermemiş ve bu konuda beni yetkili kılmamıştır. Şu halde putlara tapan kimse, mutlaka ilâhi azabı tadacak ve kesinlikle yakasını kurtaramayacaktır. Dünya, nefis, şeytan ve hevâlarına tapanların durumu da bundan farklı değildir.

Anlatıldığına göre, Yemen fakihlerinden bir grup, bir konuda kendisini imtihan etmek üzere büyük şeyh Ebu'l-Gays'e giderler. Ona yakınlaştıkları zaman, şeyh onları: "Ey benim kulumun kulları! Hoş geldiniz!" diye karşılar. Onlar bu ifadeyi çok yadırgayarak ilim şeyhi İsmail b. Muhammed el-Hadremî'ye gidip Şeyh Ebu'l-Gays'ın kendilerine söylediği sözleri aktarırlar. Şeyh İsmail gülerek: "Şeyh Ebu'l-Gays doğru söylemiştir" der ve şu açıklamayı yapar: "Siz hevânın kullarısınız; hevâ ise şeyh Ebu'l-Gays'ın kulu..." Kişinin hevâdan kurtulması ise takvâ ile mümkündür.

Şunu da belirtelim ki, hevâ nefsin özelliklerindendir. Rabbinden gönderilen açık bir delile dayanan kimse hevâ yolunda değil hidayet yolunda olur. Allah'tan gönderilen delil, aslında kalbi ferahlatan bir nurdur. Kuşkusuz hidayet üzere bulunanın belirgin özellikleri olacaktır.

Anlatıldığına göre Allah'ın sâlih kullarından birisi insanlara sohbet ediyor, onlara çeşitli öğütlerde bulunuyordu. Günün birinde, söz konusu sâlih adamın yine insanlara öğütlerde bulunarak onları, *"Sizden cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin üzerine aldığı değişmez bir hükümdür."* (Meryem: 71) âyetiyle korkuttuğu bir sırada yahudinin biri oradan geçer ve sâlih adama: "Eğer okuduğun bu söz doğruysa, o zaman bizimle sizin aranızda hiçbir fark yoktur" der. Bunun üzerine âlim ve sâlih zat şu cevabı verir: "Hayır, eşit durumda değiliz. Biz oraya girip çıkarız, siz ise gireceksiniz ve oradan çıkmayacaksınız. Biz, takvâ sayesinde oradan çıkmayı başaracağız. Siz ise zulmünüzün sonucu olarak orada diz üstü çöküp kalacaksınız." Ardından da şu âyeti okur: *"Sonra takvâ sahiplerini cehennemden kurtaracağız. Zulmedenleri de diz üstü çökmüş olarak cehennemde bırakacağız."* (Meryem:72) Daha sonra yahudi: "Takvâ sahipleri biziz" deyince sâlih ve âlim zat: "Hayır, kesinlikle. Asıl takva sahipleri biziz" cevabını verdikten sonra şu âyetleri okur: *"...Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Rahmetimi, Allah'tan korkanlara, zekâtını veren ve âyetlerimize iman eden kimselere yazacağız. Onlar, okuyup yazması olmayan Allah'ın elçisi peygambere tabi olurlar."* (A'raf: 156-157)

وَعِنْدَهُ
مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا
تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا
رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰيكُمْ
بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضٰى

أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
(٦٠) وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً
حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ (٦١)
ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ
الْحَاسِبِينَ (٦٢)

59. Gaybın hazineleri Allah'ın katındadır. Onları ancak O bilir. O, karada ve denizde olanları bilir. Düşen hiçbir yaprak dahi yoktur ki, Allah onu bilmesin. Yerin karanlıklarında olan her tane, kuru ve yaş her şey mutlaka apaçık bir kitaptadır.

60. Geceleyin sizi, öldürür gibi uyutan, gündüzün ne yaptığınızı bilen O'dur. Sonra, tayin edilen vadenin tamamlanması için sizi gündüzün diriltir gibi uyandırır. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Nihayet O, yaptıklarınızı size haber verecektir.

61. O, kulları üzerinde kahredici güce sahiptir. Size koruyucu melekler gönderir. Nihayet sizden birine ölüm geldiği zaman elçilerimiz onun canını alırlar. Ve hiçbir eksiklik yapmazlar.

62. Sonra, gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Doğrusu, hüküm yalnız O'nundur. O, hesap görenlerin en süratlisidir.

59. «Gaybın hazineleri» sadece **«Allah'ın katındadır.»** Âyette geçen *"mefâtih"* kelimesi, "hazine" anlamındaki "mefteh" kelimesinin çoğulu olabileceği gibi "anahtar" anlamındaki "miftah" kelimesinin çoğulu da olabilir. O zaman gayb âlemi kilitli hazinelere benzetilmiş ve onların anahtarlarının Allah katında olduğuna dikkat çekilmiş olur. **«Onları ancak O bilir.»** Bu cümle, kendisinden önceki cümleyi pekiştirir. Gayb hazinelerinden amaç ise: *"Kıyâmetin ne zaman kopacağına dair bilgi, ancak Allah'ın katındadır."* (Lokman: 34) âyetinde belirtilen beş husustur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Gaybın hazineleri beştir ve onları ancak Allah bilir: Rahimlerdekilerin mahiyetini sadece Allah bilir; yarın ne olacağını sadece Allah bilir; yağmurun ne zaman yağacağını sadece Allah bilir; kimin nerede öleceğini sadece Allah bilir. Kıyâmetin ne zaman kopacağını sadece Allah bilir."* (10)

«O, karada ve denizde olanları» türleri ve cinsleriyle birlikte detaylı olarak **«bilir. Düşen hiçbir yaprak dahi yoktur ki, Allah onu bilmesin.»** Yani hem düşen, hem de ağaçlarda kalan yaprakların sayısını dahi bilir. Kuşkusuz, bu ifadeyle, ilminin her şeyi kuşattığı anlatılmak istenmiştir. **«Yerin karanlıklarında olan her tane»** O'nun bilgisi dahilindedir. **«Kuru ve yaş her şey»** O'nun tarafından bilinir.

Haddâdî der ki: "Yaş ve kurudan amaç, göklerde ve yerde bulunan her şeydir. Çünkü her şey, ya kuru veya yaş olur; cisim sahibi olmak bunu gerektirir." İşte yukarıda sözü edilen şeylerin tümü **«mutlaka apaçık bir kitaptadır.»** *"Kitap"*tan amaç, ya Levh-i Mahfuz veya bizzat ilâhî bilgidir.

Haddâdî der ki: "Eğer: 'Hiçbir şey Allah'a gizli olmadığı halde, onları Levh-i Mahfuz'da kaydetmenin anlamı nedir? Ayrıca O, herşeyi yaratmadan ve yazmadan önce de biliyordu; öyleyse bunları okuyup ezberlemek ve öğrenmek için de yazmadığına göre, başka ne hikmeti olabilir?' şeklinde bir soru sorulsa, cevaben denilebilir ki: 'Kaydedildikleri şekliyle olayların meydana gelmesiyle meleklerin yüce Allah'ın sıfatlarının üstünlüğü hakkındaki inançları artar, bilgileri fazlalaşır; işte bunun faydası ve manası budur.'"

60. «Geceleyin sizi, öldürür gibi uyutan» mü'min veya kâfir hepinizi, bir şey hissetmeme ve ayırt etmeme konusunda ölü gibi uyutan, **«gündüzün ne yaptığınızı bilen O'dur.»** Kısacası, ne yaptığınızı gayet iyi bilir. Âyette geçen *"cereha"* bir şeyi yapmak anlamınadır. "cevârihu'l-insan", insanın iş yaptığı organları demektir. **«Sonra, tayin edilen vâdenin tamamlanması»**, kişinin dünya hayatının son bulması ve ecelin noktalanması **«için sizi gündü-**

10- Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde; Ahmet b. Hanbel de Abdullah b. Ömer'den naklen *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. Suyutî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/137.

zün diriltir gibi uyandırır.» Sizler günah işledikten sonra, size belli bir süre tanır ve o sürenin bitiminde canınızı alıp daha sonra sizleri huzuruna getirir. **«Sonra dönüşünüz yine O'nadır.»** Öldükten sonra başkasına değil, O'na döneceksiniz. **«Nihayet O, yaptıklarınızı size haber verecektir.»** Sözkonusu gece ve gündüzlerde ne yaptığınızı size bildirecek ve karşılıklarını size verecektir.

61. «O, kulları üzerinde kahredici güce sahiptir.» Onların her işinde tasarruf yetkisine sahip olan yalnız O'dur. Onlara dilediğini yapar. Yaratma veya yoketme; diriltme veya öldürme; azap etme veya mükâfat verme konularında serbesttir. **«Size koruyucu melekler gönderir.»** Söz konusu melekler yaptıklarınızı kaydederler. Bunlara "Kirâmen-Kâtibîn" denir. Kuşkusuz, yaptığı amellerin kaydedildiğini ve günün birinde deşifre edileceğini bilen insan daha dikkatli davranır. Ayrıca, efendisinin lütfundan emin olan ve kendisini affedip hatalarını örteceğine inanan hizmetçi, hatalarının farkına varan hizmet ettiği diğer insanlardan çekinip sıkıldığı kadar, efendisinden çekinip utanmaz.

Şöyle rivâyet edilir: *"Bizden her insanı geceleyin iki melek ve gündüzün de iki melek izler. Bunların biri iyilikleri, diğeri kötülükleri kaydeder. Sağ tarafta bulunanı, sol tarafta bulunanın başkanı konumundadır. İnsan herhangi bir iyilik işlediğinde sağ taraftaki melek bunu on katıyla kaydeder. İnsan herhangi bir kötülük işleyip de soldaki melek bunu kaydetmeye kalkıştığında sağdaki melek ona "dur, bekle" der. Bunun üzerine soldaki melek altı-yedi saat bekler. Eğer bu süre içerisinde insan, yaptığından pişmanlık duyup Allah'tan bağışlanmayı dilerse, soldaki melek kaydetmekten vazgeçer. Yok eğer, tevbe-istiğfar etmezse, bu kez bire bir olarak yazar."* (11)

Eğer: "Bu melekler, görünürdeki fiilleri bildikleri gibi insanın gizlediği niyetleri de bilirler mi?" diye bir soru sorulsa, cevaben deriz ki: "Evet bilirler. Çünkü bunlar herşeyin durumunun kaydedildiği Levh-i Mahfuz'a müvekkel meleklerden yazarlar."

Öte yandan denilmiştir ki: "Kul, herhangi bir iyilik yapmaya kalkıştığında ağızından mis gibi bir koku yayılır, kötülük yapmaya niyetlendiğinde ise kendisinden çok kötü bir koku yayılır. İşte bu belirtiler doğrultusunda kayıt-

---

11- Taberanî *el-Kebir*'de şu ifadelerle tahric eder: *"Soldaki melek altı saat süresince hata işleyen mü'min kul aleyhine bir şey kaydetmez. Eğer bu süre zarfında mü'min pişmanlık duyup Allah'tan bağışlanmayı dilerse, işlediği o günah atılır. Aksi takdirde bir günah olarak kaydedilir."* Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/395.

larda bulunurlar." Buna göre insanın, yaşadığı sürece kendisini gözetleyen iki meleği değişmez.

«Nihayet sizden birine ölüm geldiği zaman», yani kim olursa olsun, herhangi birinizin eceli dolduğu ve ölüm belirtileri ortaya çıktığı zaman **«elçilerimiz onun canını alırlar»**; bu işle görevli meleklerimiz, Azrâil ve yardımcıları onun ruhunu kabzederler. Böylece koruyucu meleklerin görevi biter. **«Ve»** bu elçiler **«hiçbir eksiklik yapmazlar.»** Kendilerine verilen görevi bir an bile ihmal etmez ve belirlenen süreyi aşmazlar.

Öte yandan ölüm meleği Azrail'e yardım eden on dört melek vardır. Bunlardan yedisi rahmet meleği olup mü'minlerin alınan ruhları onlara teslim edilir. Diğer yedisi de, kendilerine ölen kâfirlerin ruhları teslim edilen azap melekleridir.

Mücahid der ki: "Yeryüzü ölüm meleği için bir leğen gibi yapılmıştır. Dilediği yerine uzanabilir." Yani, değişik yerlerde olup sayıları çok olsa bile ruhları alma konusunda herhangi güçlükle karşılaşmaz. Ancak, şeytanın dünyadaki tüm insanların kalblerine nasıl vesvese verdiğini bilemediğimiz gibi, bu meleklerin ruhları nasıl alabildiği keyfiyetini çok sınırlı olan aklımızla kavrayamayız.

Âlimler diyorlar ki: "Ölüm bir hiçlik ve yokluğa mahkûm olmak değildir. Aksine ölüm, sadece ruhun bedenden ayrılmasıdır. Ölüm bir ülkeden başka bir ülkeye göç etme halinden ibarettir. Oysa, insanlar uzun bir emele sahip olmaları dolayısıyla ölümü unuturlar. Dünyaya bağlandıkları ve kadın şehvetine daldıkları için ölümü hatırlamazlar. Bu yüzden denilmiştir ki: 'Ölüm çok büyük bir musîbettir, fakat gaflet ondan daha da büyük bir musîbettir.'"

62. Ölümün ardındaki dirilişten **«Sonra»** melekler tarafından **«gerçek sahipleri olan Allah'a»**, her durumlarını bilen Allah'a **«döndürülürler.»** O'nun hükmüne ve adaletine teslim edilirler. O'ndan başka hiçbir söz sahibinin bulunmadığı hesap meydanında sorgulanmak üzere O'nun huzuruna çıkarılırlar. Buradaki *"gerçek sahipleri olan Allah..."* ifadesinin *"Kuşkusuz, kâfirler sahipsizdirler"* (Muhammed: 11) âyetiyle çeliştiği zannedilmesin. Çünkü bunun anlamı "kâfirlerin yardımcıları yoktur" şeklindedir.

«Doğrusu, hüküm yalnız O'nundur.» Kıyamet gününde hiçbir sûrette, O'nun dışında hiç kimsenin kullar arasında hükmetmesi sözkonusu değildir. **«O, hesap görenlerin en süratlisidir.»** Çok kısa sürede tüm yaratıkların hesabını görecektir. O'nun için bir hesap diğer bir hesaba; bir durum diğer bir duruma engel olamaz. Çünkü O, herhangi bir âlet aracılığıyla konuşmaz. Hesap yapabilmesi için düşünmeye ve parmaklarını kullanmaya ihtiyacı yoktur. Zaten hesap görmesi herkesin hak ettiği mükâfat ve cezayı belirlemesi demektir.

Şüphesiz haşir ve hesap yeryüzünün üzerinde görülecektir. Ancak bu yer şimdikinden farklı olacaktır. Üzerinde hiçbir kanın akmadığı, hiçbir haksızlığın yapılmadığı gümüş gibi bembeyaz bir toprak parçası olacaktır. Haşir ve hesabın Allah tarafından yapılacağı kesin olduğuna göre, akıllı insanın kendisini sorgulaması ve hesap tartışmasına girmemesi gerekir. Çünkü insan, âhiret yolculuğunu sürdüren bir tüccar konumundadır. Sermayesi ömrüdür. Bu ömrü taat ve ibadetle harcadığı takdirde kârlı, günah ve isyanda tükettiği takdirde ise zararlı olacaktır. Bu ticaretteki ortağı ise kendi nefsidir. Nefis hem iyilik yapmaya, hem de kötülük işlemeye yetenekli olsa bile günah ve şehvetlere daha eğilimlidir. Bu yüzden nefsin, sürekli olarak denetlenmesi ve sorgulanması gerekir.

قُلْ مَنْ يُنَجّ۪يكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ
تَضَرُّعاً وَخُفْيَةًۚ لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِه۪ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿٦٣﴾
قُلِ اللّٰهُ يُنَجّ۪يكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ
اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذ۪يقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ
بَعْضٍۜ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾
وَكَذَّبَ بِه۪ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّۜ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَك۪يلٍۜ ﴿٦٦﴾

لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

63. De ki: "Sizi kara ve denizin karanlıklarından kim kurtarır. Halbuki siz: 'Eğer bizi bundan kurtarırsa yemin olsun ki şükredenlerden oluruz' diye boyun eğerek gizlice O'na duâ edersiniz."

64. De ki: "Sizi ondan ve bütün sıkıntılardan Allah kurtarır. Sonra da siz O'na ortak koşarsınız."

65. De ki: "Üstünüzden yahut ayaklarınızın altından size azap göndermeye veya sizi parçalara bölüp bir kısmınızın kötülüğünü diğer bir kısmınıza tattırmaya kâdir olan O'dur." Bak, âyetleri iyice anlasınlar diye nasıl açıklıyoruz?

66. Kavmin, hak olduğu halde onu yalanladı. De ki: "Ben sizin üzerinize vekil değilim."

67. Her haberin neticelenip kararlaşacağı bir vakit vardır. Yakında bileceksiniz.

63. Ey Muhammed! Mekke halkına: «**De ki: 'Sizi kara ve denizin karanlıklarından**», yolculuklarınız sırasında kara ve denizin tehlike ve sıkıntılarından «**kim kurtarır?**» Sizi bu durumlardan kim muhafaza eder?.. Burada *"karanlığın"* şiddet ve sıkıntı yerine kullanılmasının sebebi, ikisinin de benzer sonuçlar doğurmasındandır. Nitekim hem "karanlık", hem de "şiddet ve sıkıntı", görmeyi engelleme ve korku verme konusunda aynı neticelere sebep oluyorlar. Hatta -bu anlamda- sıkıntı dolu güne "karanlık gün" denir. «**Halbuki siz: 'Eğer bizi bundan kurtarırsa yemin olsun ki şükredenlerden oluruz' diye boyun eğerek gizlice O'na duâ edersiniz.'**» Son derece muhtaç bir konumda olduğunuzu belirterek O'na yalvarırsınız. Nimetlerine karşı tam anlamıyla şükür görevinizi yerine getireceğinize ilişkin söz verirsiniz. Oysa, nimetlere karşı şükür görevi, Allah'a ortak koşma bir yana, o nimetleri vereni hatırlayarak O'na kulluk etmeyi ve O'nun emirlerine karşı gelmemeyi gerektirir.

64. Ey Muhammed! Onlara «**de ki: 'Sizi ondan ve**» onun dışındaki «**bütün sıkıntılardan**», insanı üzen tüm dert ve kederlerden «**Allah kurtarır.**» Bütün bu nimetleri gördükten «**sonra da siz O'na ortak koşarsınız'.**»

Aslında insan, bir önceki âyette yer alan *"şükredenlerden oluruz"* sözlerine karşılık, en uygun sözün "sonra da siz şükretmezsiniz", yani kulluk görevlerinizi yapmazsınız, denilmesi olduğunu düşünüyor. Ancak Allah'a ortak koşmanın doğrudan doğruya bir şükürsüzlük olduğuna dikkat çekmek için *"sonra da siz O'na ortak koşarsınız"* denilmiştir.

65. «De ki:» Kendisine ortak koşmanızın cezası olarak: **«'Üstünüzden yahut ayaklarınızın altından size azap göndermeye veya sizi parçalara bölüp bir kısmınızın kötülüğünü diğer bir kısmınıza tattırmaya kâdir olan O'dur.'»** Nitekim Lut kavminin ve fil ashabının tepesinden taşlar yağdırmış; Firavun'u boğdurup Karun'u batırmıştı... Parçalara bölünmekten amaç ise, muhtelif hiziplere ve farklı görüşlere sahip gruplara ayrılmak demektir. Böylece her grup bir önderin peşine takılacak, aralarında savaş çıkacak, bir grup diğer bir kısmın kötülüğünü tadacak, yani bir kısmı diğer bir kısmını öldürecek...

Kuşkusuz, yüce Allah'ın cemal ve celâl sıfatlarının tecellisi ve hikmetinin gereği olarak kimi zaman mü'minler kâfirlere üstünlük sağlayabilir, bazan da tam tersi olabilir. Hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Ben Rabbimden üç şey istedim: İkisini lütfetti. Birisini ise kabul etmedi. Önce O'ndan ümmetimi açlıkla perişan etmemesini istedim kabul etti. Ardından yine O'ndan ümmetimi batırmakla mahvetmemesini diledim, onu da kabul etti. Sonra aralarında düşmanlık meydana getirmemesi için duâ ettim, kabul etmedi."* (12) Kuşkusuz, açlıktan amaç tüm ümmeti etkileyen bir kıtlık; batırmaktan amaç ise Nuh tufanı gibi genel bir sel felâketiyle ümmeti yok etmektir. Düşmanlıkla işaret edilmek istenen husus ise, savaş ve benzeri felâketlerdir.

Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *"Ümmetimin yok olması, savaş ve salgın hastalıkla olacaktır."* (13) Bir başka hadis-i şerif de şöyledir: *"Ümmetimin arasına kılıç konulduğu takdirde artık kıyamete kadar çıkmaz."* (14)

12- Müslim'in *Sahih*'ine daha uzun ifadelerle aldığı bu hadisin baş tarafı şöyledir: *"Kuşkusuz yüce Allah, yeryüzünü gözümün önüne seriverdi. Doğusundan batısına kadar her tarafını gördüm..."*

13- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde tahric etmiş; Taberani ise *el-Kebîr*'de şu ifadelerle nakletmiştir: *"Ümmetim savaşla yok olacaktır. Taûn da cinnî düşmanlarınızdan size geçecek bir tehlikedir. Her ikisinde de şehitlik mertebesi vardır."* Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/271.

14- Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmet b. Hanbel rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. Suyuti, el-*Fethu'l-Kebîr*, 1/159.

Bu hadiste Hz. Peygamberin bir mûcizesi görülmektedir. Çünkü, haber verdiği gibi olmuştur. Hadislerde geçen *"be's"*ten amaç, şiddetli savaştır. Öte yandan, Muhammed ümmetinin arasına fitne ve savaş girmesinin başlıca sebebi, yetkililerin Allah'ın kitabına göre hüküm vermemeleridir.

«Bak» ey Muhammed! Kur'an'daki **«âyetleri»**, çeşitli şekillerde ortaya konan vaad ve tehditleri **«iyice anlasınlar»** ciddiyetini kavrayıp kendilerine gelsinler, hatalarından dönsünler **«diye»** söz konusu âyetleri değişik şekillerde **«nasıl açıklıyoruz?»**

66. **«Kavmin,»** yani onların içindeki inatçı kâfirler **«hak olduğu halde onu»** va'dedilen azabı, ya da ondan bahseden Kur'an'ı **«yalanladı.»** Oysa o azap mutlaka vuku bulacaktır ve o kitap haber verdiği şeylerde doğrudur. **«De ki: 'Ben sizin üzerinize vekil değilim.'»** Sizi yalandan çevirecek ve tasdik etmeye zorlayacak durumda değilim. Çünkü benim görevim sizleri uyarmaktan ibarettir.

67. Kur'an'da belirtilen **«her haberin neticelenip kararlaşacağı bir vakit vardır.»** İşte o vakit gelecek, böylece azaplandırılmanızın zamanı da gelmiş olacaktır. **«Yakında»** yani meydana geldiğinde, dünyada veya âhirette, ya da her ikisinde, bu durumu **«bileceksiniz.»** Başınıza nelerin geldiğini farkedeceksiniz!

Durum böyle olunca, akıllı insanın yapması gereken iş, sıkıntıları gidermesi için Allah'a yalvarması ve günahta ısrarlı olmamasıdır. Çünkü her günah bir musîbete sebep olduğu gibi, meydana gelen her kötü durum da mutlaka kötülüğü emreden nefsin davranışlarından kaynaklanmaktadır.

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ
يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ
وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ (٦٨) وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ

ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا
وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ
بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ
كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا
لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. Âyetlerimiz aleyhinde konuşmaya dalanları gördüğün zaman başka bir söze geçmelerine kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra artık o zâlim kavimle beraber oturma.

69. Allah'tan korkanlar, o zalimlerin hesabından sorumlu değillerdir. Fakat (onlara düşen) bir hatırlatmadır. Umulur ki, sakınırlar.

70. Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak. Kişi kazandığı amel yüzünden helâke uğramasın diye Kur'an'la öğüt ver. (O gün) onun, Allah'tan başka ne bir dostu ne de bir şefaatçisi vardır. Her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez. İşte onlar, yaptıkları amel yüzünden kendilerini helâke teslim eden kimselerdir. Onlar için inkâr ettiklerinden dolayı kaynar bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.

68. «Âyetlerimiz aleyhinde konuşmaya dalanları gördüğün zaman...» Aslında *"dalmak"*, diye tercüme edilen "havd" kelimesinin anlamı mutlak olarak bir şeye başlamaktır. Ancak tağlip yoluyla batıl bir şeye başlamakta kullanılmaktadır. Âyetlerden maksat da Kur'an'dır. Yani: Kur'an'ı yalanlamak, alay edip tenkit etmek sûretiyle konuşmaya dalanları gördüğün zaman... Nitekim bu Kureyş kâfirlerinin genel karakteriydi. İşte bunları, bu durumda gördüğünde «**başka bir söze geçmelerine kadar onlardan yüz çevir**», âyetlerimiz aleyhindeki dedikoduyu sürdürdükleri sürece onlarla ilişiğini kes. «**Eğer şeytan**» onlardan yüz çevirme ve yanlarında oturmama işini «**sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zâlim kavimle beraber oturma.**» Tasdik etme ve yüceltmenin yerine alay etme ve yalanlamayı koyan insanlardan uzaklaş. Âyette geçen *"şeytan"*dan amaç iblis veya askerlerinin ileri gelenlerinden birisidir.

69. Müslümanların: "Eğer bunların Kur'an'la alay ettikleri her defasında yanlarından kalkmamız gerekiyorsa, Mescid-i Haram'da doğru-dürüst oturamayız, hiç tavaf yapamayız. Çünkü işleri güçleri Kur'an aleyhinde konuşmaktır" diye sıkıntılarını dile getirmeleri üzerine yüce Allah, zâlimlerin hatalarını onlara hatırlatmaları ve onları ikaz etmeleri için oturabileceklerine ruhsat vererek şöyle buyurdu:

«**Allah'tan korkanlar, o zâlimlerin hesabından sorumlu değillerdir.**» Kur'an'ın aleyhinde konuşanların çirkin davranışlarından sakınan mü'minler o zalimlerin işledikleri cinayetlerden mesul değillerdir. «**Fakat (onlara düşen) bir hatırlatmadır.**» Yani hatırlatma ve sözkonusu dedikodulardan vazgeçirme niyetiyle oturabilirler. Buna göre mü'minler, imkânlar ölçüsünde Kur'an aleyhinde konuşanları uyaracaklar, yaptıkları işin çirkinliğini kendilerine hatırlatacaklar ve onları vazgeçirmeye çalışacaklardır. «**Umulur ki, sakınırlar.**» Utanma pahasına bile olsa belki böylece Kur'an'ın aleyhinde konuşmaktan vazgeçerler ve kötü duruma düşmekten sakınırlar.

70. «**Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak.**» Kuşkusuz bunlardan amaç, Kur'an aleyhinde konuşan kâfirlerdir. Dini oyun ve eğlence edinmek, onunla alay etmek ve onu hafife almak demektir. Bilindiği gibi *"oyun"*, yararlı şeyleri bırakıp faydasız şeylerin peşinde koşmak; *"eğlence"* ise ciddiyetten uzaklaşmak demektir. *"Dünya hayatının aldatmasından"* amaç ise, bütünüyle dünyaya bağlanmak, ondan sonra başka bir hayatın olmayacağına inanmak demektir. Yani bu gibi insanlarla muhatap olma, onlarla şakalaşma. Onların yalanlamalarına önem verme ve alaylarıyla kalbini meşgul etme.

«**Kişi kazandığı**» kötü «**amel yüzünden helâke uğramasın**», yok olmaya mahkûm olmasın «**diye Kur'an'la öğüt ver.**» Yaptığı çirkinliklerin cezasını çekmesin diye, öğütten anlayana Kur'an'la nasihat et!

«**(O gün) onun**», yani söz konusu durumda olan insanın «**Allah'tan başka ne bir dostu, ne de bir şefaatçisi vardır.**» O'ndan başka kendisini azaptan kurtaracak kimse yoktur. «**Her türlü fidyeyi verse de...**» Meselâ fidye olarak yeryüzünde olan her şeyi takdim etse de «**ondan kabul edilmez.**» Artık onun için tüm kurtulma yolları tıkanmıştır. Bu gerçeğe inanıp da günah işlemeye yeltenenlerin, kalbi nasıl ürpermiyor hayret doğrusu?!...

«**İşte onlar**», yani dinlerini oyun ve eğlence edinip dünya hayatına aldananlar, «**yaptıkları amel yüzünden**» çirkin davranışları ve bâtıl inançları yüzünden «**kendilerini helâke**» ve azaba «**teslim eden kimselerdir. Onlar için inkâr ettiklerinden**» dünyada küfür üzere kaldıklarından «**dolayı kaynar bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.**» Sözkonusu kaynar su ile içleri parçalanacak, bağırsakları paramparça olacak ve cehennem ateşi tarafından yakılacaklardır. Şüphesiz Allah'ın âyetlerini kabul etmemek ve onlarla alay etmek küfürdür, inkârcılıktır... İnkârcılığın sonucu ise can yakıcı azaptır. Öte yandan günahta ısrar da çoğu âsî mü'minlerin kâfir olarak ölmelerine sebep olmaktadır. Böyle bir duruma düşmekten Allah'a sığınırız.

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى
اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ
فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ اِنَّ
هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾
وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِىٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾
وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ

فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

71-72. De ki: "Allah'ı bırakarak bize bir fayda ve bir zarar veremeyen şeylere mi tapalım da, Allah bizi hidayete erdirdikten sonra geriye döndürülmüş olalım? Şeytanların yeryüzünde aldattığı, şaşkınlık içerisinde kalan, arkadaşlarının kendisini doğru yola davet ederek: 'Bize gel' dedikleri kimse gibi mi olalım?" De ki: "Şüphesiz, hidayet ancak Allah'ın hidayetidir. Biz, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olmakla ve 'namazı kılın ve Allah'tan korkun' diye emrolunduk." Huzurunda toplanacağınız O'dur.

73. Gökleri ve yeri , yerli yerince yaratan O'dur. Bir şeye "ol" dediği gün hemen oluverir. O'nun sözü haktır. Sûr'a üfürüldüğü gün de mülk ancak O'nundur. O, gizliyi ve açığı bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

71-72. Ey Muhammed! «**De ki: 'Allah'ı bırakarak**» O'na ibadet etmekten vazgeçerek «**bize bir fayda ve zarar veremeyen**», vermekten âciz olan «**şeylere**», yani putlara ve heykellere «**mi tapalım da, Allah bizi hidâyete erdirdikten**», İslâm'la şereflendirdikten ve şirkten kurtardıktan «**sonra geriye döndürülmüş olalım?**» İslâm'dan vazgeçip şirke dönmüş olalım? «**Şeytanların yeryüzünde aldattığı,**» cinnî şeytanların alıp kuytu bir yere götürüp kaybettirdiği, «**şaşkınlık içerisinde kalan,**» yolunu yitiren, «**arkadaşlarının kendisini doğru yola dâvet ederek**», hakka çağırarak: «**'Bize gel' dedikleri kimse gibi mi olalım?'**»

Kendisine hak ile bâtılı kesin bir biçimde birbirinden ayıran deliller serdedildiği halde Allah'a ortak koşup O'ndan başkasına tapan kimseyi yüce Allah, şu üç niteliğe sahip olan bir kişiye benzetiyor:

Birincisi, kötü ruhlu cinnî şeytanlar tarafından kaçırılıp kuytu bir yere götürülüp kaybettirilmiş;

İkincisi, şaşkın ve yolunu yitirmiş, ne yapacağını bilmez bir biçimde donakalmış;

Üçüncüsü, arkadaşları tarafından uyarıldığı, "yolunu şaşırdın bize gel" denildiği halde cinlere ve şeytanlara uymaktan vazgeçmemiş... Şüphesiz cinler, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilen nûrânî cisimlerdir. Nasıl ki hava, delikli ve ayrık olan cisimlerin arasına sızabiliyorsa, cinler de hayvanların ve diğer canlıların içine sızabiliyorlar.

«De ki: 'Şüphesiz, hidâyet» yani bizi yönelttiği İslâm, **«ancak Allah'ın hidâyetidir.»** İslâm'ın dışındaki her şey sapıklıktır. Yine de ki: **«Biz, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olmakla»** müslüman olup O'nun emirlerine boyun eğmekle **«ve 'namazı kılın ve Allah'tan korkun' diye emrolunduk'.»** Şu halde İslâm, ruhanî taatların; namaz da cismanî taatların başıdır. Allah'tan korkma, yani takva ise, sakınılması gereken her şeyden sakınmak demektir. **«Huzurunda toplanacağınız O'dur.»** Evet kıyamet gününde Allah'ın huzurunda toplanıp hesaba çekileceksiniz.

73. «Gökleri ve yeri», yani yükseklerde ve derinliklerde bulunan tüm yüce ve aşağı varlıkları **«yerli yerince»** hak ve hikmete uygun olarak **«yaratan O'dur. Bir şeye 'ol' dediği gün hemen oluverir. O'nun sözü hak'tır.»** Her şeyle ilgili olarak verdiği emir gerçekleşir ve bu emir o şeyin mahiyetini içeren "hak" doğrultusunda olur.

«Sûr'a üfürüldüğü gün de mülk ancak O'nundur.» O gün, dünyadaki gibi mecâzi türden bile olsa, hiç kimse için herhangi bir mülk ve hükümranlık sözkonusu değildir. **«O, gizliyi ve açığı bilendir.»** Görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. **«O»**, yaptığı her şeyde **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Gizli ve açık **«her şeyden haberdardır.»**

Kuşkusuz, Sûr'a üfürülüş olayı üç aşamada gerçekleşecektir:

Birincisi: Korkutma üfürüğüdür. Bu üfürüğü duyan herkes artık öleceğine inanır. Dünya ömrünün bitmek üzere olduğunu anlar. Sorgu, hesap ve azap dolayısıyla kendisini bir korku kaplar.

İkincisi: Sûr'a bu üfürüşte Allah'tan başka her şey ölüverir. Çünkü O'nun dışında her şey fânîdir.

Üçüncüsü: Kabirlerden diriliş üfürüğüdür. Tüm yaratıklar öldükten sonra ruhları Sûr'a yerleştirilir. "Acbü'z-zeneb" denilen kuyruk sokumundaki bir parça dışında insan bütünüyle çürür. Toprak tarafından yenilmeyen ve çürütülmeyen söz konusu parça kıyamet gününde yaratıkların temelini oluşturur. Başka bir deyimle tüm yaratıklar tekrar "acbü'z-zeneb"ten meydana getirilir. Nitekim sahih hadislerde de bu tip bilgilere yer verilir .[15]

وَإِذْ قَالَ
إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ۖ إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِىٓ إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا
كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْءَافِلِينَ ﴿٧٦﴾
فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِى رَبِّى
لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ
هَٰذَا رَبِّى هَٰذَآ أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا
تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
حَنِيفًا ۖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

---

[15] İbn Mâce şu ifadelerle bir hadis nakleder: *"Acbü'z-zeneb denilen bir kemik dışında insan bütünüyle çürür. Kıyamet gününde ise insan sözkonusu kemikten meydana getirilir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/60.

74. Bir zaman İbrahim, babası Âzer'e: "Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içerisinde görüyorum" demişti.

75. Yakînen iman edenlerden olsun diye İbrahim'e, göklerin ve yerin muhteşem mülkünü öylece gösteriyorduk.

76. Kendisini gece bürüyünce, bir yıldız gördü. Ve: "İşte benim Rabbim budur" dedi. Yıldız kaybolunca da: "Ben, kaybolup gidenleri sevmem" dedi.

77. Ay'ı doğarken görünce: "Benim Rabbim budur" dedi. O da kaybolunca: "Eğer Rabbim, beni doğru yola sevketmeseydi, yemin olsun ki, sapık kavimden olurdum" dedi.

78. Güneşi doğarken görünce: "Benim Rabbim budur, bu daha büyüktür" dedi. O da kaybolunca, dedi ki: "Ey kavmim! Ben, sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.

79. Şüphesiz ki ben, Hakk'a eğilerek yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."

74. Ey Muhammed! Mekke halkına İbrahim'in kıssasını anlat. Çünkü senin bu anlatışın onları susturur. **«Bir zaman İbrahim»**, putlara tapan **«babası Âzer'e: 'Putları ilâhlar mı ediniyorsun?»** diyerek bu davranışından dolayı yadırgamış, putları ilâh edinmesinin şaşılacak şey olduğunu vurgulamış; daha sonra da : **«Doğrusu ben, seni ve»** bu konuda sana uyan **«kavmini apaçık bir sapıklık içerisinde görüyorum' demişti.»** *"Âzer"* kelimesi de tıpkı "Târeh" kelimesi gibi İbrahim'in babasının ismi olabileceği, başka bir deyimle İbrahimin babasının Âzer ve Târeh şeklinde iki ismi olabileceği gibi, Âzer onun lakabı, Târeh de ismi olabilir. Nitekim İsrail ve Yakup da aynı peygamberin iki ayrı ismidir.

Kuşkusuz Hz. İbrahim'in babasına yönelttiği bu soru bir yadırgama ve ayıplama sorusudur. Şunu da belirtelim ki, putlara tapmak küfürdür. Bu âyetten Âzer'in küfür üzere olduğu anlaşılsa da bu, soyundan olması dolayısıyla peygamberimize bir eksiklik olarak izâfe edilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Ben hep tertemiz sulplerden, tertemiz rahimlere intikal ettim"* sözünden amaç: "Benim soyumdan, zinadan doğan olmamıştır" demektir. Ayrıca, cahiliye dönemindeki nikâh, kendi şartları içerisinde geçerlidir. Nitekim başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Ben zinadan değil, nikâh neticesi doğdum."*

75. «**Yakînen iman edenlerden**» yani Allah'ı tanıyanlardan «**olsun diye İbrahim'e göklerin ve yerin muhteşem mülkünü**», yani yüce Allah'ın gökleri ve yeri egemenliği altında nasıl tuttuğunu; nasıl, onların Rabbi olduğunu «**öylece gösteriyorduk**», tanıtıyorduk.

76. «**Kendisini gece bürüyünce**», ortalık kararıverince «**bir yıldız gördü.**» Bir kısım rivayetlere göre Zühre (Venüs gezegeni), bir kısmına göre de Müşteri yıldızını (Jüpiter gezegeni), kısacası yedi gezegenden birisini görüverdi. «**Ve: 'İşte benim Rabbim budur' dedi.**» Bilindiği gibi Hz. İbrahim'in babası ve kavmi putlara ve yıldızlara tapıyorlardı. Öte yandan Hz. İbrahim'in, burada ortaya attığı iddialara inanç olarak sahip olmadığının ve bu iddiaların temelsiz olduğunun delili, ifadelerin başkasının dilinden anlatılması sonra da bunun çürütülmesidir. «**Yıldız kaybolunca da: 'Ben, kaybolup gidenleri sevmem' dedi.**» Yıldız battıktan sonra da, şekilden şekile giren ve sürekli yer değiştiren, değişken varlıkların Rab olamıyacağını belirtti.

77. Yıldızların batımından sonra: «**Ay'ı doğarken görünce: 'Benim Rabbim budur' dedi.**» Tıpkı yıldız gibi «**O da kaybolunca: 'Eğer Rabbim, beni doğru yola sevketmeseydi, yemin olsun ki sapık kavimden olurdum' dedi.**» Böylece kendi kavminin dalalet üzre olduğuna işaret etti. Büyük bir ihtimalle o zaman Hz. İbrahim (a.s.), batısında büyük bir dağın yer aldığı, yıldızlarla ayın o dağın arkasında kaybolduğu bir bölgede bulunuyordu. Yoksa, yıldızların kaybolmasından sonra hemen ayın çıkmasını ve güneş çıkmadan hemen önce de ayın kaybolmasını bir ânda düşünmek normalde çok zor bir olaydır.

78. «**Güneşi doğarken**», yani doğmaya başlarken «**görünce: 'Benim Rabbim budur,**» çünkü «**bu**» ay ve yıldızlardan «**daha büyüktür' dedi.**» Bu ifade de tıpkı : "Yemin olsun ki sapık kavimden olurdum" ifadesi gibi Hz. İbrahim'in kendi kavmini dalalette gördüğüne işaret ediyor. «**O da**» yani, güneş de tıpkı yıldız ve ay gibi «**kaybolunca, dedi ki: 'Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.**» Bütün delillere rağmen, kavminin, doğru yola dönmediğini gören Hz. İbrahim gerçeği böylece haykırarak onlarla herhangi bir ilişkisi olmadığını belirtti; yaratılmaya muhtaç cisimlere ve putlara tapmasının mümkün olmadığını vurguladı.

79. Bunun üzerine Hz. İbrahim'in kavmi kendisine: "Peki, öyleyse sen neye ibadet ediyorsun?" diye bir soru sorunca cevabı şu oldu: **«Şüphesiz ki ben Hakk'a eğilerek»**, yani sadece Allah'a ibadet edip O'na yönelerek **«yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim.»** Kesin bir şekilde bâtıl inançlardan vazgeçip Allah'ın dinine döndüm. **«Ben»** herhangi bir söz ve davranışla **«Allah'a ortak koşanlardan değilim.'»** Kuşkusuz bu, kalb aynası tertemiz olup pırıl pırıl parlayan, nefis ve şehvetin karanlıklarından kurtulan kişilerin durumunu yansıtmaktadır.

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَٓاجُّونّ۪ي
فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِۜ وَلَٓا اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ رَبّ۪ي شَيْـًٔاۜ وَسِعَ رَبّ۪ي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًاۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
وَكَيْفَ اَخَافُ مَٓا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًاۜ فَاَيُّ الْفَر۪يقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِۚ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۢ ﴿٨١﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُٓوا ا۪يمَانَهُمْ بِظُلْمٍ
اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَٓا اٰتَيْنَاهَٓا
اِبْرٰه۪يمَ عَلٰى قَوْمِه۪ۜ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ
عَل۪يمٌ ﴿٨٣﴾

80. Kavmi onunla tartışmaya başladı. O da: "Beni doğru yola eriştirdiği halde Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum. Ancak Rabbimin dilediği şey müstesna. Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Düşünmez misiniz?" dedi.

81. "Hakkında size hiçbir delil indirmediği şeyi, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" Eğer bilirseniz (söyleyin.) Bu iki topluluktan hangisi emniyet içinde olmaya daha lâyıktır?

82. İman edenler ve imanlarına zulüm kisvesi giydirmeyenler, işte emniyet içinde olma onların hakkıdır. Onlar doğru yoldadır.

83. Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi iyi bilendir.

80. Hz. İbrahim'in «**kavmi**», dîni konusunda «**onunla tartışmaya başladı.**» Putları terkettiği takdirde, putlardan kendisine bir zarar geleceğini belirttiler ve bu hususta onu tehdit ettiler. «**O da: 'Beni doğru yola eriştirdiği**», yani bana gerçeği gösterdiği «**halde Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum.**» Putların bana hiçbir zarar veremiyeceğine inanıyor ve onlardan çekinmiyorum. Çünkü onların hiçbir şeye güçleri yetmez. «**Ancak Rabbimin dilediği şey müstesna.**» Eğer Allah, başıma herhangi bir felâketin gelmesini takdir etmişse, bu O'nun tarafından olur. Yoksa sizin putlarınızın hiçbir şey yapmaya güçleri yoktur. «**Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.**» Her şey O'nun bilgisi dahilindedir. «**Düşünmez misiniz?'**» Cansız ve donuk şu putlarınızın hiçbir zarar ve fayda veremiyeceklerini, dolayısıyla bana herhangi bir kötülük dokunduramıyacaklarını anlamaz mısınız? «**dedi.**»

81. «**'Hakkında size hiçbir delil indirmediği şeyi, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?'**» Hiçbir dayanağınız olmadığı halde siz cinayetlerin en korkuncunu işliyorsunuz, yerlerde ve göklerde benzeri olmayan Allah'a ortak koşmaktan çekinmiyorsunuz da, ben hiçbir fayda ve zarar veremeyen putlardan nasıl korkarım? «**Eğer bilirseniz, (söyleyin.)**» bakalım «**bu iki topluluktan hangisi emniyet içinde olmaya daha lâyıktır?**» Biz mi? Yoksa siz mi?...

82. Bu iki topluluktan birincisi: «**İman edenler ve imanlarına**», müşrik grubun aksine «**zulüm**» ve şirk «**kisvesi giydirmeyenler**», yani imanlarına şirk karıştırmayanlardır; «**işte emniyet içinde olma onların hakkıdır.**» Azaptan kurtulmaya lâyık olanlar onlardır. «**Onlar doğru yoldadır.**» Diğerleri ise apaçık sapıklık içindedirler.

83. «**Bu,**» yani *"kendisini gece bürüyünce..."* (En'am: 76) ifadesinden başlayıp *"...Onlar doğru yoldadır."* (En'am: 82) ifadesiyle biten bu kanıtlar «**İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir.**» Bilindiği gibi *"delil"*, herhangi bir şeyi ispatlamak için ortaya konan sözdür. İşte biz İbrahim'e bu delili gösterip öğrettik. «**Biz, dilediğimizin derecelerini**», ilim ve hikmet bakımından «**yükseltiriz.**» Nitekim, çocuk yaşta iken kendi dönemindeki yaşlılardan üstün olacak şekilde İbrahim'in derecelerini yükselttik. Böylece, ancak büyük peygamberlerin bulabilecekleri delillere yöneldi. «**Şüphesiz ki Rabbin,**» birtakım kimselerin derecelerini yükseltip bir kısmınınkini alçaltma konusunda «**hüküm ve hikmet sahibidir.**» Derecesini yükselttiği kimsenin durumunu ve yeteneğini bildiği gibi, «**her şeyi iyi bilendir.**»

Kuşkusuz Hz. İbrahim'le kavmi arasındaki bu kıssalardan amaç, kavmin tartışma ve delil ileri sürme yöntemiyle susturulması, sapıklık içinde bulunduklarına dikkatlerinin çekilmesidir. İleri gelen seçkin müfessirlerin görüşü de bu doğrultudadır. Söz konusu müfessirler bahsi geçen âyetleri bu istikamette yorumlamışlardır. Bir kısmına göre Allah'ın birliğinin ispatlanması ve O'nun dışındakilerin ilâhlığının çürütülmesi konusunda ileri sürülen bu deliller, Hz. İbrahim'i yetiştirmeye ve tam bilgi sahibi etmeye yöneliktir. Buna göre Hz. İbrahim, henüz delikanlılık çağında ve ergenliğinin ilk basamağında böyle bir durumla karşılaşmıştır.(16) Bu durumda 75. âyetteki melekût-muhteşem mülk'ten amaç ilâhi âyetler olur.

وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا

16- Ancak birinci görüş daha doğrudur. Yani Hz. İbrahim (a.s) kavmiyle münazara ediyordu;"Bu benim Rabbimdir" ifadeleriyle de kavmine meydan okuyor, yıldızlara ibadet etmenin yanlışlığını vurguluyordu. Nitekim *"Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir"* (En'am:83) âyeti de buna işaret etmektedir. Kısacası, Hz. İbrahim, bir arayış içerisinde değil, bir tartışma pozisyonundaydı. Daha geniş bilgi için bkz. *Safvetu't-Tefâsir*, 1/402.

هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ
وَمُوسٰى وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَۙ (٨٤) وَزَكَرِيَّا
وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَۙ (٨٥) وَاِسْمٰعِيلَ
وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَۙ (٨٦)
وَمِنْ اٰبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (٨٧) ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهٖ مَنْ يَشَاءُ
مِنْ عِبَادِهٖ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٨٨)
اُولٰئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَاِنْ
يَكْفُرْ بِهَا هٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ
(٨٩) اُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا اَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَمِينَ (٩٠)

84. Biz ona, İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Ve hepsini doğru yola sevkettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Mûsa'yı ve Hârun'u da doğru

yola sevketmiştik. İşte Biz iyilikte bulunanları böyle mükâfatlandırırız.

85. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (hidayete erdirdik.) Hepsi de sâlihlerdendi.

86. İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirdik.) Hepsini de âlemlerden üstün kıldık.

87. Babalarından, nesillerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (üstün kıldık.) Onları seçtik ve doğru yola ilettik.

88. İşte bu, Allah'ın doğru yoludur. Kullarından dilediğini o doğru yola iletir. Eğer onlar Allah'a ortak koşsalardı yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi.

89. Kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır. Eğer o kâfirler, bu verdiklerimizi inkâr ederlerse, bunları inkâr etmeyecek bir kavmi, o verdiklerimize vekil kılarız.

90. İşte bunlar, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Sen de onların doğru yoluna uy. De ki: "Sizden bu tebliğe karşılık bir ücret istemiyorum. O Kur'an, âlemler için ancak bir öğüttür."

84. «Biz ona,» İbrahim'e **«İshak'ı ve Yakub'u bahşettik»,** ikramda bulunduk. İshak (a.s.) Hz. İbrahim (a.s.)'in öz oğludur. Hz. İshak, İsrailoğullarına gönderilen tüm peygamberlerin babası sayılır. Yakub ise İshak'ın oğludur **«Ve hepsini doğru yola sevkettik.»** Hepsine ilmî ve amelî üstünlükler vererek dînî faziletlere yönelttik. İbrahim'den **«daha önce Nuh'u ve soyundan olan Dâvud'u,»** onun oğlu **«Süleyman'ı,»** Emvas oğlu **«Eyyûb'u,»** Yakub'un oğlu **«Yusuf'u,»** İmran oğlu **«Mûsa'yı ve»** kendisinden bir yaş büyük olan kardeşi **«Hârun'u da doğru yola sevketmiştik.»**

Burada, Hz. İbrahim'den bahsedildiği bir sırada atalarından olan Nuh'un doğru yola sevkedilmesinden söz edilip Hz. İbrahim için bir nimet olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Kuşkusuz bunun sebebi, Hz. Nuh'un, Hz. İbrahim'in babalarından olması ve babaya ait olan bir şerefin oğula da sirayet etmesi dolayısıyladır. Öte yandan burada sayılan peygamberlerin, Hz. İbrahim'in değil de, Hz. Nuh'un *"soyundan"* olduklarına dikkat çekilmesinin sebebi de, gerçekten Hz. İbrahim'in "soyundan" olmayan Hz. Yunus ve Hz.

Lut'tan da söz edilmesinden dolayıdır. Nitekim Bağavî de bu hususu böylece açıklamıştır. Şunu da belirtelim ki, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın soyları Yakub oğlu Yahuda'ya kadar çıkar. Ayrıca burada adı geçen peygamberler geldikleri zaman sırasına göre zikredilmemişlerdir. **«İşte Biz iyilikte bulunanları»**, derece bakımından yücelttiğimiz gibi, onları ayrıca **«böyle mükâfatlandırırız.»** Hak ettikleri oranda onlara mükâfat veririz.

85. Öte yandan, soyu Hz. Süleyman (a.s.)'a kadar uzanan **«Zekeriya,»** onun oğlu **«Yahya,»** İmran'ın kızı olan Meryem'in oğlu **«İsa ve»** Musa'nın kardeşi olan Harun'un yeğeni **«İlyas'ı da (hidayete erdirdik.)»**

Burada İmran'ın kızı olan Meryem'in oğlundan, yani Hz. İsa'dan bahsedilmesi, kişinin kızının çocuklarının da kendi zürriyetinden sayıldığını göstermektedir. Buna göre anneleri aracılığıyla Hz. Peygambere bağlandıkları halde, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Rasûlullah (s.a.v.)'ın soyundan kabul edilir ve onlara hakarette bulunan Hz. Peygamber'in zürriyetine hakaret etmiş olur.

«Hepsi de sâlihlerdendi.» Adı geçenlerin tümü de yapılması gerekeni yapıyor, sakınılması gerekenden sakınıyordu. Hepsi de salâhda kemâle erenlerdendi.

86. Nuh'u hidayete erdirdiğimiz gibi İbrahim'in oğlu **«İsmail»** peygamberi de hidayete erdirdik. Hz. İsmail'in, Hz. İbrahim'in diğer soyundan ayrı olarak zikredilmesinin hikmeti, belki de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. İsmail'in soyundan olmasından dolayıdır. Bu yüzden müstakil olarak kendisinden bahsedilmiş ve sona bırakılmıştır. Öte yandan Acuz'un oğlu olan Ahtub'un oğlu **«Elyesa,»** Mettâ'nın oğlu **«Yunus ve»** İbrahim'in kardeşinin oğlu olan Haran'ın oğlu **«Lut'u da (hidayete erdirdik.)»** Hepsini doğru yola sevkettik. **«Hepsini de âlemlerden üstün kıldık.»** Onları kendi dönemlerinde bulunan insanların tümünden üstün kıldık.

87. **«Babalarından»** bir kısmını **«nesillerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (üstün kıldık.)»** Babalarından bir kısmını dedik. Çünkü Âdem, Şît ve İdris gibi bazı babalar Peygamber iken, diğer bir kısmı bu konumda değildi. Öte yandan *"nesillere"* Yakupoğullarını; *"kardeşlere"* de onların dönemlerindeki Hz. Yusuf'un kardeşlerini örnek vermek mümkündür. Ayrıca kardeşlerden amaç, adı geçen peygamberlere inanan ve dinde kardeş olan tüm insanlar olabilir. **«Onları seçtik ve doğru yola ilettik.»** Doğru yola giren sapıtmış olmaz.

88. «İşte bu» hidayet **«Allah'ın doğru yoludur.»** Yolun Allah'a nisbet edilmesi, ona şeref kazandırmak içindir. **«Kullarından dilediğini»**, hidayet ve irşada elverişli olanlarını **«o doğru yola iletir»**, hidayete sevkeder. **«Eğer onlar»** yani adı geçen peygamberler, faziletli ve üstün değerli olmalarına rağmen **«Allah'a ortak koşsalardı»**, şirke girselerdi, **«yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi.»** Tüm iyilikleri geçersiz sayılırdı. Bunların durumu böyleyken artık diğer insanların durumunun nasıl olacağını siz düşünün? Bu, gerçekten hem sıradan insanlar, hem de üstün konumda bulunanlar için son derece önemli bir uyarıdır. Allah'ın gazabından bütünüyle emin olmamaları gerektiğine ilişkin şiddetli bir ikazdır.

89. «Kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır.» Adı geçen on sekiz peygambere semavî kitapların muhtevasını tam anlamıyla kavrattık. Yoksa bunların hepsine ayrı ayrı kitap gönderilmemişti. Ancak her birine ayrı ayrı yetenekler verilmiş, bir kavrama kabiliyeti bahşedilmişti. **«Eğer o kâfirler,»** yani Mekke halkı, **«bu verdiklerimizi»** yani kitap, hikmet ve peygamberliği **«inkâr ederlerse, bunları inkâr etmeyecek bir kavmi»**, Rasûlüllah'ın ashabını **«o verdiklerimize vekil kılarız.»** Bu gerçeklere uymalarını emreder, iman etmelerini sağlar ve bu hususların gereğini yapmalarını temin ederiz.

90. «İşte bunlar,» kendilerinden söz edilen bu peygamberler, **«Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir.»** Yüce Allah onları doğru yola yöneltmiş ve kendilerine gerçeği göstermiştir.

«Sen de onların doğru yoluna uy.» Başkalarının değil, yalnız onların yolunu izle. Kuşkusuz bu yoldan amaç, Allah'a iman etme, O'nu birleme ve dinin temel rükünlerini izleme gerçeğidir.

Âlimler, bu âyete dayanarak Hz. Peygamber'in bütün peygamberlerden daha faziletli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü erdemlik özellikleri ve şeref sıfatları peygamberler arasında dağıtılmıştı. Her biri bir noktada ilerlemişti. Meselâ, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın başlıca özellikleri nimetlere karşı şükretmeleriydi. Hz. Eyyûb, mûsibetlere karşı sabretmekle meşhur olmuştu. Hz. Yusuf, hem şükreden, hem de sabredendi. Hz. Mûsa fevkalâde mûcizeleri göstermekle ün salmıştı; Hz. Zekeriya, Hz.Yahya, Hz. İsa ve Hz. İlyas, zühd sahibi kimselerdi. Hz. İsmail doğruluk ve teslimiyetiyle tanınmıştı... Görüldüğü gibi her peygamber belirli bir özellikle meşhur olmuş ve tanınmıştı. İşte yüce Allah, tüm güzel sıfatları sevgili peygamberi Hz. Muhammed'de toplamıştı. Çünkü ona: *"Sen de onların doğru yoluna uy"* buyuruyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.), kendinden önceki tüm peygamberlerin güzel özelliklerini eksiksiz uygulamak durumundaydı.

Ve Kureyşli kâfirlere **«de ki: 'Sizden bu tebliğe karşılık bir ücret istemiyorum.»** Size Kur'an'ı tebliğ ettiğimden dolayı herhangi bir menfaat beklemiyorum. **«O Kur'an, âlemler için ancak»** bir hatırlatma, **«bir öğüttür.'»** Yüce Allah tarafından gönderilmiş bir irşad kaynağıdır. Kuşkusuz irşad hizmeti hep böyle olagelmiştir. Öyleyse dînî eğitim, öğretim ve irşad için herhangi bir maddî ücret beklenilmemelidir. Başka bir deyimle din hizmeti her türlü dünyevî çıkardan arındırılmış olmalıdır.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ
حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ
الْكِتَابَ الَّذ۪ي جَٓاءَ بِه۪ مُوسٰى نُوراً وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ
قَرَاط۪يسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَث۪يراً وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُٓوا اَنْتُمْ
وَلَٓا اٰبَٓاؤُكُمْ قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ ف۪ي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهٰذَا
كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ
اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِه۪
وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

91. Onlar: "Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" diyerek, Allah'ı hakkıyla takdir etmediler. De ki: "Musa'nın insanlar için bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği Tevrat'ı kim indirdi? Siz, onu parça parça kâğıtlar haline getirip (işinize geleni) açıklıyor, çoklarını da gizliyorsunuz. Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (o kitapta) öğretilmişti." "Allah"de. Sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.

92. Bu, kendinden önceki kitapları tasdik eden, Ümmü'l-Kurâ ve çevresindekileri uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Âhiret gününe iman edenler, buna da iman ederler ve onlar namazlarına devam ederler.

91. «Onlar: 'Allah hiçbir insana» kitap ve vahiy adına **«bir şey indirmedi' diyerek Allah'ı hakkıyla takdir etmediler.»** O'nu tam anlamıyla tanımadılar. O'nun hukukunu gözetmeyip çiğnediler. Dolayısıyla peygamberlerin gönderilişini ve kitapların indirilişini inkâr ettiler. Bu arada Kur'an'ın indirilişine de olanca güçleriyle karşı çıktılar. Bir şeyi hakkıyla takdir etmek, onu tüm yönleriyle bilmek demektir. Buna göre kâfirlerin Allah'ı, hakkıyla takdir etmeyişleri, O'nun sıfatlarını tanımama anlamına gelir.

Rivâyet edildiğine göre, yahudilerin bilginlerinden ve ileri gelenlerinden Mâlik b. Sayf, birgün inatçı bir grup arkadaşıyla birlikte Mekke'ye gitti. Amaçları Hz. Peygambere bir şeyler sormak ve onu zor durumda bırakmaktı. Mâlik, iri-yarı şişman bir adamdı. Hz. Peygamberin yanına geldiğinde Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ona: *"Hz. Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına doğru söyle: Tevrat'ta yüce Allah'ın şişman âlimden hoşlanmadığı yazılı değil mi?"* diye bir soru sordu. Bunun üzerine Mâlik: "Evet, böyle bir şey var" diye cevap verdi. Ardından Hz. Peygamber: *"İşte sen şişman bir bilginsin. Yahudilerin sana verdiği yiyeceklerle bayağı şişmanlamışsın"* deyince, yahudi Mâlik çok kızdı ve: *"Allah insana bir şey indirmedi"* dedi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir. Yahudinin bu sözünden sonra yüce Allah onu susturması ve ağzına taşı tıkaması için Rasûlüne şu emri veriyor:

Ey Muhammed! **«De ki: 'Musa'nın insanlar için»** aydınlatıcı ve başkasına yol gösterici **«bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği Tevrat'ı kim indirdi? Siz, onu parça parça kağıtlar haline getirip»** parçalanmış bölümlere ayırıp **«(işinize geleni)»** ortaya koyarak **«açıklıyor, çoklarını da gizli-**

yorsunuz.» Meselâ, Tevrat'ta yer alan Hz. Muhammed'in sıfatları, recim âyeti ve benzeri bir takım hükümleri örtbas ediyorsunuz. **«Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler»** Hz. Muhammed aracılığıyla **«size (o kitapta) öğretilmişti.'»** Çeşitli ilim ve hükümleri oradan aldınız. **«'Allah' de.»** Yani 'O kitabı Allah indirdi,' de. Onların şaşırıp kaldıklarına ve cevap veremediklerine dikkati çekmek için Hz. Peygambere onlara cevap vermesi emredilmiştir. Ardından yüce Allah, onların aldandıklarını ve rezil olduklarını Peygamberine bildirerek şöyle buyuruyor:

«Sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.» Sen tebliğ görevini yapıp gerekli delilleri ortaya koyduktan sonra gerisine karışma. Bırak onları, içine düştükleri bataklıkta yuvarlanadursunlar. Oyalanmalarının kendilerine hiçbir yararı dokunmayacaktır.

92. «Bu» Kur'an, **«kendisinden önceki»** Tevrat ve benzeri **«kitapları tasdik eden,»** söz konusu kitaplarda belirtilen ilkeler doğrultusunda inip onları onaylayan, **«Ümmü'l-Kurâ»** yani şehirlerin ana merkezi olan Mekke halkını **«ve çevresindekileri»** doğusundaki ve batısındaki bütün insanlığı **«uyarman için indirdiğimiz mübarek»**, yani çok faydalı **«bir kitaptır.»** Gerçekten Kur'an çok yararlı bir kitaptır. Çünkü teorik ve pratik tüm bilimleri kuşatır. Kuşkusuz Allah'ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve hükümlerini tanımak teorik bilimlerin en değerli kısmıdır. İşte, başka hiçbir kitap Kur'an kadar bu önemli konu üzerinde durmamıştır. Pratik bilimler ise ya duyu organlarının işleyişini konu edinen bilimler, ya da kalbî faaliyetleri içeren bilimlerdir. İşte ahlâk ve nefis terbiyesi dediğimiz bu bilimler en güzel biçimde Kur'an-ı Azim'de işlenmiştir. Öte yandan yeryüzü, Mekke'nin altından yayılmaya başladığı için, Mekke yeryüzünün ana merkezi kabul edilir. Tıpkı bir ananın kendi neslinin kaynağı olması gibi.

«Âhiret gününe» ve ondaki azap çeşitlerine **«iman edenler, buna»** bu Kur'an'a **«da iman ederler.»** Çünkü sonlarından korkarlar. İşte bu korku ve düşünce onları inanmaya sevkeder. Dolayısıyla bunlar inanırlar. **«Ve onlar namazlarına devam ederler.»** Beş vakit namazlarını ihmal etmezler. Çünkü namaz, ibadet ve yükümlülüklerin en değerlisidir. Bu yüzden özellikle namaza dikkat çekilmiştir. Öte yandan bu âyetten bir kaç hüküm çıkarmak mümkündür:

Birincisi: Yaratılanın, yaratanı tam anlamıyla tanıması, bütün özellikleriyle kavraması mümkün değildir. Şu halde yaratılmış bir araçla Allah'ı tanımaya çalışan kimse tam anlamıyla O'nu tanıyamaz. Kısacası, Allah'ın mahiyetini gerçek anlamıyla yine ancak Allah bilir.

İkincisi: Âyetin inişine sebep olan olaydan anlaşıldığı gibi, şişmanlık güzel bir şey değildir. Kuşkusuz bu şişmanlıktan amaç, fıtrat açısından, yani yapı itibariyle mevcut olan şişmanlık değil, aşırı yemekle elde edilen şişmanlıktır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kıyamet gününde şişman bir adam gelir. Allah katında bir sinek kanadı kadar değeri olmaz. İsterseniz: 'Biz kıyamet gününde onlara hiçbir değer vermeyeceğiz'* (Kehf:105) *âyetini okuyunuz."* (17)

Kurtubî, *Tezkire*'sinde, "zoraki yemekle meydana gelen şişmanlığın hoş bir şey olmadığı hükmünü bu hadisten çıkarmak mümkündür" demiştir. "Çünkü bu durum insana aşırı yemek yükü getirdiği gibi, onu, güzel şeyleri yapmaktan da meşgul eder. Hatta, aşırı yemenin, yani ihtiyaçtan fazla, sırf şişmanlamak ve lezzetlenmek amacıyla yemenin haram olduğu hükmü de çıkarılabilir" demiştir.

Konuların detayına inen bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Nefsi yok olmaktan kurtarmak amacıyla yemek farzdır. Oruç ve namaz gibi ibadetlere güç getirebilmek niyetiyle yenildiği takdirde ise ayrıca sevap kazanılır. Doymak ve gücünü artırmak niyetiyle yeme de mubahtır. Ertesi günkü oruca dayanabilmek ve misafirlerin utancını gidermek gibi mazeretler dışında, doyduktan sonra yemek ise haramdır."

Hadiste buyuruluyor ki: *"Kuşkusuz, yüce Allah, şişman âlimden hoşlanmaz."* Tevrat'ta da şöyle buyurulmuştur: "Kuşkusuz, yüce Allah şişman bilgine buğzeder." Ayrıca: "Kuşkusuz, yüce Allah şişman okuyucudan nefret eder" şeklinde bir rivayet de vardır.

İmam Şâfiî'nin şöyle dediği nakledilir: "Şişman kimse, kesinlikle kurtuluşa ermez." Kendisine bunun sebebi sorulduğunda ise: "Çünkü o düşünemez," diye cevap vermiştir.

"Ayrıca şunu da belirtelim ki, akıllı kimse her zaman ya âhiret için, ya da dünya hayatı ve geçimi için uğraşır. Yani bu iki durumdan birisinde bulunur. Şişmanlıktan kaynaklanan fazla yağ ise gaye ile bağdaşmaz. Söz konusu olan şu iki düşünceden yoksun kalan kimse ise hayvanların durumuna düşer. Çünkü yağ onun basiretini bağlar."

17- Buhari, Müslim. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/235.

Daha sonra Şâfiî sözlerini şöyle sürdürmüş: "Eski zamanların birisinde çok şişman bir hükümdar varmış. Tıp uzmanlarını bir araya toplayıp onlara: 'Etimi hafifletecek, beni bir parça zayıflatacak bir çözüm önerin, bir yol gösterin' demiş; ancak ona bir çare bulamamışlar. Daha sonra ona akıllı edip ve bu işten anlayan başka bir adam göndermişler. Hükümdar kendisine gönderilen adama şöyle bir gözatıp: 'Bu delikanlı mı beni tedavi edecek?' demiş. Delikanlı da şöyle cevap vermiş: 'Allah iyiliğinizi versin, hükümdarım! Ben tabip ve müneccim bir adamım. Bana bir gece süre tanı, ta ki senin burcuna bakıp senin ilâcını tesbit edeyim ve ona göre seni tedavi edeyim.' Bunun üzerine hükümdar isteğine uyup bir gece kendisine süre tanımış. Ertesi gün delikanlı, hükümdardan eman dileyerek: 'Hükümdarım, bana bir şey yapmayacağına söz ver' demiş. O da kabul etmiş. Bunun üzerine delikanlı hükümdara demiş ki: 'Senin talihine, burcuna baktım. Göründüğüne göre, senin bir aylık bir ömrün kalmış. Dolayısıyla seni ne zaman tedavi edebilirim ki? Bunun açıklamasını istersen bu süre içinde beni yanında alıkoy, beni hapset. Sözüm doğru çıkarsa beni serbest bıraktırırsın. Yok eğer bir ayın bitiminde sözüm doğru çıkmazsa, bana istediğin cezayı verirsin.' Ardından hükümdar genci alıkoymuş. Sonra kendisi de eğlenceyi bırakıp insanlardan gizlenmiş. Tek başına kalıp derin üzüntüye dalarak günlerce kederinden başını kaldıramaz olmuş. Günler geçtikçe kederi ve derdi artıvermiş. Nihayet yağları erimiş ve hafifleyivermiş. Yirmi sekizinci günde delikanlıyı huzuruna çağırıp görüşünü sorunca, delikanlı şu cevabı vermiş: 'Allah, sana güç-kuvvet versin hükümdarım! Gaybı bilmekten Allah'a sığınırım. Yüce Allah'a karşı böyle bir saygısızlığı işlemem sözkonusu değildir. Allah'a yemin ederim ki, ben kendi ömrümü bile bilemezken senin ne kadar yaşayacağını nereden bileyim? Bana göre senin tek ilâcın düşünmek ve üzülmekti. Ancak bu şekilde seni düşünceye sevkedebileceğimi düşündüm.' Sonuçta hükümdar zararlı yağlardan kurtulup sağlığına kavuştu. Delikanlıya iyiliklerde bulunup mükâfatlandırdı."

Üçüncüsü: *"'Allah' de"* ifadesinde anlayabilenler için ince işaretler vardır. Buna göre, Allah'a ulaşmak isteyen kimsenin, O'nun dışındaki her şeyden ilişiğini kesmesi gerekir. Çünkü O'nun dışındaki her şey bir eğlence ve oyundan ibarettir. Eğlence ve oyuna dalan ise bir şey yapmış olmaz. O'nun dışındaki şeylere bağlanmaktan Allah'a sığınırız.

Dördüncüsü: Bu âyette Kur'an'ın faziletine ve faydalarına işaret edilmiştir. Ahmet b. Hanbel demiş ki: "Ben yüce Allah'ı rüyada görüp: 'Sana ulaşmak isteyenleri ulaştıracak en faziletli şey nedir, ya Rabbi?' diye sordum. Bana: 'Benim ilâhî kelâmım ey Ahmet!' diye cevap verdi. Sonra: 'Ey Allah'ım! anlamak şartıyla mı, yoksa anlamadan da mı?' diye sordum. 'Anlıyarak da, anlamıyarak da...' diye cevaplandırdı."(18) Hadiste: *"Sizin en hayırlınız Kur'an-ı Kerim'i öğrenen ve öğretendir"*(19) buyurulmuştur. Bu yüzden bu konuda Hz. Peygamber'e uyarak Kur'an öğretme karşılığında herhangi bir ücret istememeli, bir mükâfat ve teşekkür beklentisi içinde olunmamalıdır. Aksine, Kur'an'ı öğreten kimse bu işi sırf Allah rızâsı için ve O'na yakınlaşmak amacıyla yapmalı ve peygamberleri örnek almalıdır. Çünkü onlar, çağrı görevlerini yaptıklarında, muhataplarına hep: *"Tebliğ görevine karşılık sizden bir ücret istemiyorum"* (Hûd: 51; Şûra: 23) demişlerdir.

El-Esrâr'ul-Muhammediye adlı eserde şöyle denilmektedir: "Kim Kur'an'ı öğrenmek için ücret alırsa bu, kendisi için helâldır. Fakat kim de ücret almak için Kur'an'ı öğrenirse bu, kendisine haramdır. Kur'an'ı okuyan kimse tecvid kurallarına dikkat etmeli ve güzel bir sesle okumalıdır. Nitekim; Hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *'Kur'an-ı Kerim'i güzel bir edâyla okumayan bizden değildir. Şu halde Kur'an'ı, seslerinizle güzelleştiriniz.'* "(20)

Kimine göre hadiste geçen "tegannî"den maksat müstağnî olmak, kimine göre ise "güzel sesli ve güzel makamlı" demektir. Dil uzmanlarına göre bu ikinci yorum daha isabetlidir. Kısacası, Allah'ı sevip sürekli O'nun kelâmıyla meşgul olan, herhangi bir dünyevî amaç gütmeden, fasıkların müzikal makamlarını taklit etmeden, örneğin fıtrî Arap makamları doğrultusunda sesini güzelleştirip Kur'an okuyan kimsenin maddî manevî tenkit edilmemesi gerekir. Yine de her şeyin en doğrusunu Allah bilir.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ

18- Ahmet b. Hanbel, *Müsned.*

19- Buharî, Tirmizî, Ebû Davud, İbn Mâce. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 2/452.

20- Bu hadisi Buharî: *"Kur'an-ı Kerim'i güzel bir edâyla okumayan bizden değildir"* ifadesiyle nakletmiş, Ebû Dâvud da aynı şekilde tahric etmiştir. Nesâi ise ayrıca: *"... öyleyse Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz"* cümlesini de eklemiştir. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl* 2/454.

سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُۜ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ ف۪ي غَمَرَاتِ
الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُٓوا اَيْد۪يهِمْۚ اَخْرِجُٓوا اَنْفُسَكُمْۜ
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ
الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِه۪ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا
فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ
وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ
اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكٰٓؤُا لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا
كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

93. Allah'a yalan uyduran veya kendisine hiçbir şéy vahyolunmadığı halde: "Bana vahyolundu" diyen ve: "Allah'ın indirdiği gibi bir kitap da ben indireceğim" diye iddia edenden daha zâlim kim olabilir? O zâlimlerin halini ölüm şiddeti içindeyken bir görsen! Melekler onlara ellerini uzatırlar ve: "Ruhunuzu teslim edin. Bugün, Allah'a karşı haksız şeyler söylediğinizden ve O'nun âyetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız" derler.

94. Şüphesiz ki, (bugün) ilk yarattığımız gibi teker teker huzurumuza geldiniz. Verdiğimiz her şeyi ardınızda bıraktınız. (Size Rab olmada) Allah'a ortak olduğunu sandığınız şefaatçilerinizi, sizinle beraber göremiyoruz. Muhakkak ki, onlarla aranızdaki irtibat kesildi. Şefaatçileriniz olduğunu zannettiğiniz şeyler sizi bırakıp kayboldular.

93. **«Allah'a yalan uyduran»**, Müseylemetu'l-Kezzâb ve Esved'ül-Ansî gibi yalan yere "Allah beni peygamber olarak gönderdi" iddiasında bulunan **«veya kendisine»** kesinlikle **«hiçbir şey vahyolunmadığı halde: 'Bana vahyolundu' diyen ve: 'Allah'ın indirdiği gibi bir kitap da ben indireceğim'»**, diyerek alay edenler ve: "Dilersek bunun gibisini biz de söyleriz" **«diye iddia edenden daha zâlim kim olabilir?»** Evet, bu tip iddialarda bulunanlardan daha zâlim kimse yoktur.

Katâde der ki: "Müseyleme, bir takım kâhinliklerde bulunuyor, birtakım secî'li ifadeler ortaya atıyordu. Nitekim Kevser sûresine nazire olarak şu saçmalıklarda bulunmuştu: 'Biz sana çok şeyler verdik. Rabbine namaz kıl ve oralara hicret et. Biz senin açık ve büyük günahlarını affettik.' Evet, şu ifadelerin iğrençliğine ve bozukluğuna bakın. İşte yalancı Müseyleme bu şekilde yalancı peygamberlik iddiasında bulunmuştu."

Öte yandan hadis-i şerif'te şöyle buyurulmaktadır: *"Ben uyku âlemindeyken bir ara tüm yeryüzü hazineleri bana getirilip elime iki altın bilezik konulduğunu gördüm. Söz konusu bilezikler büyük gelip bana sıkıntı veriyorlardı. O sırada bana, onlara üfürmem vahyedildi. Ben de üfledim. Birden kayboluverdiler. Ben onları, karşılaştığım iki yalancı ile yorumladım: Biri San'a'lı, diğeri Yemâme'li."* (21)

Kâdî Hz. Peygamberin iki bilezik ile ilgili yorumuyla ilgili olarak der ki: "Bileziklerin, yalancı peygamberlik iddiasında bulunanlar olarak yorumlanmasının sebebi, bileziklerin, ellerin serbest olarak çalışmasını engelleyen birer unsur olduklarındandır. Nitekim bu yalancılar da Hz. Peygamberin şeriatına karşı çıkmışlar, emirlerini uygulamaktan kaçınmışlardı."

Bu yalancılardan "San'alı" denilen Esved'ül-Ansî, Hz. Peygamber'in son hastalığında bulunduğu ve henüz yaşadığı bir dönemde Feyruz ed-Deylemî tarafından; "Yemâme'li" denilen Müseyleme de Hz. Ebû Bekir döneminde Hamza'nın katili Vahşî tarafından öldürüldü... Nitekim Vahşî, onu öldürdükten sonra: "Ben cahiliye döneminde insanların en hayırlısını, müslümanlığım döneminde de insanların en kötüsünü öldürdüm" demiştir.

Daha sonra yüce Allah, Hz. Peygamber'e şöyle sesleniyor: **«O zâlimlerin halini ölüm şiddeti içindeyken bir görsen!»** O zaman çok deh-

---

21- Buhari, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl, 2/537.*

şetli bir manzarayla karşılaşırsın! Burada *"ölüm şiddeti"* diye ifade edilen *"Ğamerat'ül-mevt"* tamlamasındaki "ğamerat" sözcüğü "ğumre"nin çoğuludur. Aslında "ğumre", üstün gelen şiddet anlamında olup suyun bir şeyi kuşatması, örtüp içine alması ifadesinden alınmış ve olağanüstü ölüm ve ecel şiddetini dile getirmek için kullanılmıştır. İşte ey Muhammed sen onları sekerat ânında bir görsen!

«**Melekler**», can alma meleği ve yardımcıları olan azap melekleri «**onlara ellerini uzatırlar.**» Başkasından alacaklı olanın alacaklı bulunduğu kişiye haklı olarak elini uzatıp hiç süre tanımadan alacağını istemesi ve sıkboğaz etmesi gibi, melekler onların ruhlarını alırlar. Ya da melekler ellerini azapla uzatırlar «**ve: 'Ruhunuzu teslim edin**» cesetlerinizden çıkarıp bize verin derler. Bu gerçekten çok dehşetli bir istektir. Bu cümleyi: "Gücünüz yetiyorsa ruhlarınızı azaptan ve elimizden kurtarın bakalım" şeklinde yorumlamak da mümkün... İşte ey zâlimler! Ruhlarınızın alındığı «**bugün, Allah'a karşı haksız şeyler söylediğinizden...**» O'na çocuk, ortak ve benzeri şeyler isnad edip yalan yere vahiy ve peygamberlik iddiasında bulunduğunuzdan «**ve O'nun âyetlerine karşı böbürlenmenizden**», O'nun âyetlerini düşünmeye ve kabullenmeye yanaşmadığınızdan «**dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız,'**» şiddet ve hakaret dolu bir azap göreceksiniz «**derler.**»

94. «**Şüphesiz ki, (bugün) ilk yarattığımız gibi**» çıplak ve yalın ayak «**teker teker**», yani mallarınızdan ve çoluk-çocuğunuzdan ayrılmış olarak hesap vermek ve karşılık görmek üzere «**huzurumuza geldiniz**», yani geleceksiniz!... Bu da, tıpkı *"Allah'ın emri geldi"* (Nahl: 1) âyetinde olduğu gibi meydana gelmesi kesin bir olay olduğu için, sanki meydana gelmişçesine, "di"li geçmiş kipiyle ifade edilmiştir. Öte yandan hadiste şöyle buyurulur. *"Kıyamet gününde insanlar, anadan doğma çıplak, yalın ayak ve başları açık olarak haşir meydanına gideceklerdir."* Bunun üzerine Hz. Âişe validemizin, sıkılganlığını ve utangaçlığını dile getirerek: "Aman Allah'ım! Ne ayıp şey! Kadınlar da, erkekler de aynı durumda mı olacaklar?" diye sorması üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.v.): *"O gün herkesin kendine yetecek kadar derdi vardır."* (Abese: 37) âyetini okuyarak: *"Herkesin işi başından aşkındır, herkes kendi telâşına düşmüştür. Dolayısıyla ne erkekler kadınlara bakacak, ne de kadınlar erkeklere bakacaklardır."*(22)

«**Verdiğimiz her şeyi ardınızda bıraktınız.**» Dünyada size verdiğimiz

---

22- Hadisin aslı Buharî ve Müslim'de geçer.

nimetlerin kıymetini bilmediniz. Onlarla oyalanıp âhireti unuttunuz. Mü'minler ise sizlerin aksine bütün himmetlerini sâlih amel işleme yolunda harcadıkları için onlara verdiğimiz nimetler boşa gitmedi. Onlarla beraber kıyamet sahnesine geldi. «**(Size Rab olmada) Allah'a ortak olduğunu**», tıpkı O'nun gibi ibadet edilmeye lâyık bulunduğunu «**sandığınız şefaatçilerinizi,**» yani putlarınızı «**sizinle beraber göremiyoruz. Muhakkak ki onlarla, aranızdaki irtibat kesildi.**» Birbirinizden uzaklaştınız. «**Şefaatçileriniz olduğunu zannettiğiniz şeyler sizi bırakıp kayboldular.**» İlâhi azabı sizden uzaklaştırmaya güçleri yetmedi. Ya da: Sizin Rabbiniz olma hususunda Allah'a ortak olduklarını zannettiğiniz putlar kaybolup gitti... Hatta bu ikinci yorum, âyetin akışına daha da uygun düşmektedir.

Kuşkusuz insanın dört düşmanı vardır: Mal, aile, çoluk-çocuk ve dostlar. Ayrıca bunların hiçbirisi insanla birlikte kabre girmez, aksine kabirde yalnız kalır. Öte yandan yine insanın başlıca dört dostu vardır: Kelime-i şehadet, namaz, oruç ve Allah'ı zikretmek. Üstelik bunların dördü de kendisiyle birlikte kabre girer ve Allah katında ona şefaatçı olur. Dolayısıyla yalnızlıktan kurtulur. Şu halde insan yalnızlığını göz önünde bulundurarak bir takva libâsı , bir de arkadaş, yani sâlih amel edinmeye çalışmalıdır.

إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ
(٩٥) فَالِقُ الْاِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٩٦) وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ
لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٩٧) وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ

وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجْنَا بِه۪
نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِراً نُخْرِجُ مِنْهُ حَبّاً
مُتَرَاكِباً وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ
اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ اُنْظُرُٓوا اِلٰى
ثَمَرِه۪ٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَيَنْعِه۪ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

95. Şüphesiz ki, taneyi ve çekirdeği yaran Allah'tır. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkaran O'dur. İşte Allah budur. O halde nasıl yüzçevirirsiniz?

96. Karanlığı yarıp tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı yapan, güneşi ve ayı bir hesaba göre hareket ettiren O'dur. İşte bu, her şeye galip olan ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir.

97. Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur. Muhakkak ki Biz, bilen bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

98. Sizi bir tek candan yaratan O'dur. (Sizin için) bir kalma yeri ve emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

99. Gökten suyu indiren O'dur. İşte Biz, her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. Ondan da yeşillik meydana getirdik. Yeşillikten ise, birbiri üzerine yığılmış taneler çıkarırız. Hurmanın tomurcuğundan, sarkıp yere yaklaşan salkımlar çıkarırız. Ayrıca o su ile birbirine benzeyen ve benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getiririz. Her birinin meyve

verdiği zaman meyvesine ve onun olgunlaşmasına bakın. Şüphesiz ki, bunlarda iman eden bir kavim için birçok deliller vardır.

95. «Şüphesiz ki, taneyi ve çekirdeği yaran Allah'tır.» Buradaki *"tane"*den amaç buğday, arpa ve pirinç gibi tüm tane'lerdir. Yani kuru taneyi içindeki bitki özüyle yarıp filizlendiren, kuru taneden yeşil bitkiyi çıkaran O'dur. *"Çekirdek"* ise şeftali, kayısı, hurma ve benzeri meyvelerin içinde bulunan şeydir. Yani, sert çekirdeği yarıp içinden yapraklı, dallı budaklı ağacı fışkırtan Allah'tır.

«O, ölüden diriyi çıkarır.» Hayvan ve bitki gibi gelişmeye elverişli yaratıkları, kendi kendine gelişemeyen nutfe ve taneden meydana getirir. Hayvan ve bitki gibi **«Diriden de»** nutfe ve tane gibi **«ölüyü çıkaran O'dur.»** Burada mecaz yoluyla gelişen şeyler *"diri"*, donuk şeyler de *"ölü"* olarak ifade edilmiştir. Aslında diri, hislerine tâbi olan ve iradî hareket yapabilen varlıklara; ölü de her türlü yaşama niteliklerinden yoksun bulunan varlıklara denir. Bir kısım âlimler de mecaz yoluna başvurmadan kelimeleri olduğu gibi almış ve : "Ölü nutfeden diri insanı ve diri tavuktan ölü yumurtayı çıkaran Allah'tır" şeklinde yorumlamışlardır.

İbn Abbas'ın yorumu ise şöyledir: "İbrahim (a.s.)'de olduğu gibi kâfirden mü'mini; ve Nuh (a.s.)'da olduğu gibi mü'minden kâfiri; itaatkâr olandan isyânkar olanını ve isyankârdan itaatkârı; cahilden âlimi ve âlimden cahili; ahmaktan akıllıyı ve akıllıdan ahmağı... meydana getiren Allah'tır."(23)

«İşte» ibadet edilmeye lâyık olan yüce **«Allah budur.»** Bu derece güçlü ve kuvvetlidir. **«O halde nasıl yüz çevirirsiniz?»** Nasıl O'nu bırakıp başkasına ibadet edersiniz? Âyette *"yüz çevirmek"*, olarak tercüme edilen *"ifk"* sözlükte bir şeyi ters yüz etmek ve çevirmek anlamına gelir. Kuşkusuz buradaki hitap Kureyşli kâfirleredir. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiştir.

96. «Karanlığı yarıp tanyerini ağartan, geceyi dinlenme» ve yorgunluktan dolayı istirahat **«zamanı yapan,»** parlak olan **«güneşi ve ay'ı bir hesaba göre hareket ettiren»**, onları belli zaman birimlerinin ve çeşitli hesaplamaların dayanağı yapan **«O'dur.»** Evet, yüce Allah güneşin hareketini belli bir ölçü ve süratte takdir etmiştir ki devrini bir senede tamamlar. Aya da öyle bir hareket takdir etmiştir ki devrini bir ayda tamamlar. İşte güneş ve aya verilen bu hareketlerle dört mevsim meydana gelir. Meyvelerin olgunlaşması, ekinlerin biçilmesi, doğum zamanının belirlenmesi gibi maslahatlar hep bu hareketlere göre bilinir. Kısacası, kâinat ve hayat çarkı hep bu hareketlere göre düzenlenmiştir.

---

(23) İbrahim (a.s.)'in babası Âzer kâfirdi. Nuh (a.s.)'un Yam ve Ken'an adındaki oğulları da kâfirdi. Tufanda boğulup gitmişlerdir. (Nâşir)

«**İşte**» söz konusu hareketlerle tesbit edilen tüm «**bu**» olağanüstü intizam «**her şeye galip olan ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir.**» Dolayısıyla O, her şeyi kendi yüce iradesi doğrultusunda hareket ettirir. Yaratıkların hayatı ve geleceği ile ilgili yarar ve maslahatları O bilir.

97. «**Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye**», gece karanlığında, uçsuz bucaksız denizlerde bir yerden başka yere gidebilesiniz, yolunuzu bilesiniz, ürkütücü gecelerde rahatlıkla yönünüzü bulabilesiniz diye «**sizin için yıldızları yaratan O'dur.**» Nitekim yolcular bazan bu yıldızlardan bir kısmını önlerine, bazan sağlarına, bazan sollarına, bazan da arkalarına alarak yönlerini ve gidiş istikametlerini belirlerler. Ayrıca yıldızların, gökyüzünün süslenmesi ve şeytanların kovalanması gibi daha pek çok faydaları vardır.

«**Muhakkak ki Biz, bilen bir kavim için**» kudretimize delâlet eden «**âyetleri**» bölüm bölüm «**geniş bir şekilde açıkladık.**» Çünkü âyetlerimizden faydalananlar, onları bilenlerdir.

98. «**Sizi**» çokluğunuza rağmen «**bir tek candan yaratan O'dur.**» Evet hepimizi Hz. Âdem'den yarattı. Çünkü Hz. Havva annemizi de onun kaburga kemiğinden meydana getirdi. Böylece tüm insanlar bir tek candan yaratılmış oldu. Bu hususun bir nimet olarak özellikle vurgulanmasının hikmeti, bir tek asıldan meydana gelen insanların birbirleriyle daha çok anlaşabileceklerine işaret etmek içindir.

Sulblerde «**(sizin için) bir kalma yeri ve**» rahimlerde «**emanet olarak konulacağınız yer vardır.**» Nitekim kendisinden yaratıldığınız nutfenin kalma yeri babanızın sulbüdür. Annenizin rahmi ise söz konusu nutfe için emanet olarak kalınan yer kılınmıştır. Çünkü nutfe, babanın sulbünde kendi kendine hasıl olmasına rağmen annenin rahminde ancak babanın fiiliyle hasıl olmaktadır. Tıpkı bir emanet gibi erkek tarafından kadının rahmine yerleştirilir. Başka bir deyişle erkek, kendisinde yerleşmiş olan şeyi kadının rahmine emanet olarak bırakır. Hasan Basrî bu anlamda der ki: "Ey Âdemoğlu! Sen akrabaların arasında bir emanetsin. Günün birinde gerçek sahibini bulursun." Lebid de şöyle der:

Mal ve aile fertleri emanetten başka bir şey değildir.
Günün birinde emanetlerin geri verilmesi ise zorunludur.

«Anlayan», yani zekâsını kullanmak ve düşünmek sûretiyle olayların inceliklerini kavrayabilen **«bir kavim için»** insanların yaratılışını belirten **«âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.»** Yıldızlardan söz edildiği sırada *"bilen bir kavim"*; insanların yaratılışı bahsinde ise *"anlayan bir kavim"* ifadesinin kullanılması çok anlamlıdır. Başka bir deyişle, yıldızlar bahsinde yer alan deliller dış dünya ile, yaratılış bahsindeki deliller ise iç dünya ile ilgili olduğundan, her birisine uygun ifade seçilmiştir. Dış dünya ile ilgili örneklerin daha belirgin ve daha açık olduğu gerçeği inkâr edilemez. Bu yüzden orada "bilen" ifadesi uygun düşer. İç dünya ile ilgili örnekler ise kavrayış gerektiren durumlardır. Dolayısıyla "anlayan" deyimi son derece uygun düşer. Çünkü anlamak genelde gizli manaları kavramak için kullanılır. Anlayan ve kavrayan bilgin anlamındaki "fakih" terimi de, hükümleri detaylıca inceleyip açıklayan, hikmetlerini ve inceliklerini ortaya koyan, problemlerini çözen âlim için kullanılır. Kısacası "anlamak" zeki olmanın, kavrayış yeteneğine sahip olmanın ve ileri görüşlü olmanın göstergesidir.

Öte yandan bu dış ve iç dünya ile ilgili deliller yüce Allah'ın orijinal sanatını gösterip şirk ehlini tevhid ve imana çağırır. İhlâs sahiplerini de ibret dersi almaya ve delilleri gözleriyle görmeye davet eder. İsyankârların dilleri ve kalbleriyle tevbe etmeleri gerektiğini hatırlatır. Şu halde değerli nimetlerin hatırlatılması ve vurgulanması onlara karşı şükür görevini yerine getirmeyi gerektirir. Bu yüzden akıllı insan, gerçeği bulma yolunda çaba sarfeder. Çünkü en büyük perde gaflettir.

Anlatıldığına göre, Şah Ebu'l-Fevaris el-Kirmanî bir gün ava çıkmış. Israrlı arayışlar sonunda ıssız bir çöle varmış. Orada yırtıcı bir hayvanın sırtına binen ve etrafında pekçok yırtıcı hayvan bulunan bir genç adam görmüş. Şah Ebu'l-Fevaris'i gören bu hayvanlar onu gördüklerinde saldırmaya yeltenmişler. Ancak genç adam engel olmuş ve onları geri çevirmiş, sonra Şah'a yaklaşıp selâm vermiş ve şöyle demiş: "Ey Şah! Nedir bu gaflet!... Neden Allah'tan bu kadar gâfil kaldın? Dünyaya sarılıp âhireti unuttun? Zevkine dalarak O'na hizmet etmeyi bıraktın? Oysa yüce Allah, O'nun hizmetine koşasın diye sana dünyayı vermiştir. Sen ise dünyayı Allah'ın hizmetine koşmamak için bir araç olarak kullanıyorsun." Genç, böyle konuşurken ihtiyar bir kadın görünüvermiş. Elinde bulunan su kabını gence uzatmış. Genç suyu içmiş, artanını da şah'a vermiş. O da içmiş ve: "Şimdiye kadar, bu sudan daha lezzetli, daha soğuk, daha tatlı bir şey içmemiştim" demiş. Sonra ihtiyar kadıncağız kaybolmuş. Ardından genç adam konuşmasını şöyle sürdürmüş: "Gördüğün o kadın dünyadır. Allah onu benim hizmetime sunmuştur. İhtiyaç duyduğum ve aklımdan geçirdiğim her şeyi anında benim için hazırlar. Yoksa sen, yüce Allah'ın dünyayı yarattığı sırada ona: 'Ey dünya! Bana hizmet eden kimseye sen de hizmet et. Sana hizmet edeni ise kendi emrinde çalıştır' dediğini duymadın mı? " Bu durumu gören Şah, tevbe edip Allah'a dönmüş...

99. «Gökten suyu», yani yağmuru **«indiren O'dur.»** Yâni, Allahü Teâlâ'dır. Âyetin bu noktasında üçüncü şahıs kipinden birinci şahıs kipine dönülerek şöyle deniliyor:

«İşte Biz,» buğday, arpa, nar ve elma gibi **«her çeşit bitkiyi onunla»**, o su ile **«bitirdik.»** Kuşkusuz buradaki *"Biz"* ifadesi çoğulluk için değil, yüceliğe işaret etmek içindir. Başka bir deyişle, yüce Allah şanını yüceltmek için bu ifadeyi kullanır. Öte yandan *"bitki"* den amaç, yeryüzünde biten her şeydir. Bunlar ağaç gibi gövdesi olanlar olabileceği gibi, gövdesi olmayan normal bitki türleri de olabilir. **«Ondan da»**, yani normal bitkilerden de **«yeşillik meydana getirdik.»** Ardından bu **«Yeşillikten de, birbiri üzerine yığılmış»**, düzenle dizilmiş **«taneler çıkarırız,»** meydana getiririz. Bitkilerin geçirdiği aşamaya böylece işaret edildikten sonra, şimdi de ağaçların durumunu belirten bir örnek veriliyor:

«Hurmanın tomurcuğundan,» tıpkı üzümde olduğu gibi, **«sarkıp yere yaklaşan»** ve rahatlıkla koparılabilen **«salkımlar çıkarırız.»** Yere yakınlaşan bu salkımlar küçük de olsalar oturanlar tarafından rahatlıkla alınabilir ve yükseklerde bulunan salkımlar da vardır. Yere yakın olanlar onlara oranla daha faydalı olurlar. Bu yüzden burada onlara işaret edilmiştir.

«Ayrıca o su» sebebi **«ile»** yere yakın olmayan yaprakları **«birbirine benzeyen ve»** meyveleri bakımından ise birbirine **«benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getiririz.»** Cennet kelimesi, gizli olmak, görünmemek anlamındaki "cenne" kökünden türemiştir. İçerisinde ağaçların sıkça bulunduğu ve bir kısmı diğerini örttüğü için bu isim verilmiştir. Âyette çoğul olarak *"cennetler=bahçeler"* şeklinde zikredilmesine gelince ancak bu durumda istifadenin tam olacağına işaret içindir.

İşte ey muhataplar! «**Her birinin meyve verdiği zaman meyvesine ve onun olgunlaşmasına**» ibretle «**bakın.**» İlk başta zayıf ve hiç işe yaramaz gibi görünen meyvenin olgunlaştıktan sonraki durumuna bakın, lezzetinden ders alın! Aynı topraktan çıktığı ve aynı suyla beslendiği halde meyvenin ilk durumu ile son durumu arasındaki korkunç farkı ibretle seyredin! Birbirine zıt durumlara nasıl büründüğünü bir düşünün. Kuşkusuz tüm bu olağanüstü değişiklikler, rahmet, hikmet ve maslahat doğrultusunda bu koca evreni yöneten, her şeyi bilen, güçlü olan, hüküm ve hikmet sahibi bulunan Allah'ın kudretine dayanır.

«**Şüphesiz ki, bunlarda**», ibretle bakılması emredilen bütün bu işlerde «**iman eden bir kavim için**» hüküm ve hikmet sahibi olan yüce Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden «**birçok deliller vardır.**» Burada özellikle iman edenlerden söz edilmesi, mü'minlerin delillerden en çok ibret almalarından dolayıdır.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَن۪ينَ
وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَد۪يعُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌۜ وَخَلَقَ
كُلَّ شَيْءٍۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١٠١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ وَك۪يلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَۚ
وَهُوَ اللَّط۪يفُ الْخَب۪يرُ ﴿١٠٣﴾

100. Cinleri Allah yarattığı halde, onları Allah'a ortak koştular. Ve hiçbir bilgiye dayanmadan O'na oğullar ve kızlar isnad ettiler. Hâşâ! O, onların uydurdukları sıfatlardan münezzehtir, yücedir.

101. O, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde yoktan varedendir. O'nun eşi yokken çocuğu nasıl olabilir? Her şeyi yaratan da O'dur. O, her şeyi çok iyi bilir.

102. İşte Rabbiniz olan Allah budur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir.

103. Gözler O'nu kavrayamaz. O ise, bütün gözleri kavrar. O, her şeyin inceliklerini bilir, her şeyden haberdardır.

100. «Cinleri Allah yarattığı halde...» Kendilerini cinlerin değil, yüce Allah'ın yarattığını ve yine cinleri de O'nun yoktan varettiğini bildikleri halde, kâfirler **«onları Allah'a ortak koştular.»** Bu âyet, kendilerine "Seneviyye" yani "iki tanrıya inananlar" adı da verilen mecûsi zındıklar hakkında inmiştir. Bunlar yüce Allah (c.c.) ile İblis'in kardeş olduklarını ileri sürüyor, yüce Allah'ın insan, hayvan ve tüm iyilikleri, İblis'in de yılan, çıyan, akrep ve tüm kötülükleri yarattığını iddia ediyorlardı. Yani yüce Allah'ın cinleri yarattığını bildikleri halde, bâtıl inançlarına göre bunları O'na ortak koştular.

«Ve hiçbir bilgiye dayanmadan», doğru ya da yanlış olduğunu araştırmadan, körü körüne ve bilgisizce **«O'na»**, Yani Allah'a **«oğullar ve kızlar isnad ettiler,»** yalan ve iftirada bulundular. Nitekim yahudiler Uzeyr'in, hıristiyanlar ise İsa Mesih'in, Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürüyorlardı. Araplardan bir grup ise: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. **«Hâşâ! O»** Allah **«onların uydurdukları sıfatlardan»**, ileri sürdükleri ortak ve çocuklardan kendi zatına lâyık bir şekilde **«münezzehtir, yücedir.»**

101. «O, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde», yani daha önceden herhangi bir örnek modeli olmaksızın **«yoktan var edendir.»** Bir şeyin etkisinde kalmaktan münezzehtir, yücedir. Çocuk babanın bir parçasıdır. Çocuğun maddesinin kendisinden intikal etmesiyle etkilenir. Şu halde yüce Allah'ın çocuklarının olması nasıl mümkün olabilir? Öte yandan bu âyeti: "O, eşsiz olan gökleri ve yeri yoktan var edendir" şeklinde yorumlamak da mümkündür. O zaman âyetin başında yer alan *"Bedîu's-semâvâti ve'l-ard"* ifadesi, öznesine izâfe edilen sıfat tamlaması olur. Yani, O'nun eşsiz olan gökleri ve yeri olağanüstü bir uyum ve parlak bir güzelliğe sahiptir.

«O'nun eşi yokken çocuğu nasıl olabilir?» Hz. İsa misâlinde olduğu gibi, çocuğun baba olmadan düşünülmesi mümkün ise de, annesiz düşünülmesi mümkün olmadığı ve yüce Allah'ın eşi bulunmadığı halde nasıl O'na çocuk nisbet edilebilir. Üstelik Allah'ın çocukları oldukları ileri sürülen varlıklar dahil **«her şeyi yaratan da O'dur.»** Şu halde nasıl olur da bir yaratık, yaratıcısının çocuğu olabilir? Ayrıca **«O,»** yaratılan ya da yaratılmayan **«her şeyi çok iyi bilir.»** Ezelden ebede her şey O'nun bilgisi dahilindedir. Olmuş veya olacak hiçbir şey ondan gizli değildir.

102. «İşte» ey müşrikler! Bütün bu yüce sıfatlara sahip bulunan ve **«Rabbiniz olan Allah budur.»** İbadet edilmeye lâyık olan ve işlerinizin sahibi bulunan O'dur. **«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.»** Kesinlikle hiçbir ortağı bulunmaz. Meydana gelen ve gelmeyen **«her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin.»** Çünkü, ancak bu özelliklere sahip olan birisi ibadet edilmeye lâyıktır. **«O, her şeye vekildir.»** Her şeyinizi kendi üzerine almıştır. Şu halde siz de her şeyi O'na havale edip dünyevî ve uhrevî kurtuluşunuz için O'na ibâdet etmek sûretiyle sığınınız. Çünkü gerçek vekil, üstlendiği görevin gereğini eksiksiz olarak yapandır. İşte bu yüce Allah'tır.

103. «Gözler O'nu kavrayamaz.» O'nu tam anlamıyla idrak edemez ve kuşatamaz. **«O ise, bütün gözleri kavrar.»** O'nun ilmi hepsini ihata eder. **«O, her şeyin inceliklerini bilir, her şeyden haberdardır.»** Dolayısıyla gözlerin kavrayamadıklarını bilir ve idrak eder. Nitekim gözler, kendi kendilerini bile idrak edemezler. Başka bir deyişle insanlar gözlerin yardımıyla görmenin mahiyetini kavrayamazlar. Gözlerin görmesini sağlayan görme duyusunun gerçeğini anlayamazlar. Neden, başka organlarıyla değil de, gözleriyle gördüklerinin sırrını çözemezler? Ayrıca "kavramak-idrak" ve "görmek" farklı şeylerdir. "Kavramak", bir şeyin mahiyetini anlamak ve ihata etmek manasına gelir. "Görmek" ise, herhangi bir nesneyi gözle görmeye denir. Ayrıca "görmek", kavrama olmaksızın da gerçekleşebilir. Öte yandan "Özel" bir durumun imkânsızlığını belirtmek "genel" durumun imkânsızlığını gerektirmez. Buna göre, bir şeyi görme ve idrakin mümkün olmaması, o şeyin görüntüden soyutlanması itibariyledir, ancak perdelerin kaldırılması ve mesafelerin katedilmesi durumunda görülebilir. Nitekim şâir şöyle der:

Sevgilinin yüzü güneş gibi ortada iken görünmez...
Onun görünmesi ancak ince bir bulut giymesiyle mümkün olabilir.

Diğer bir kısım müfessirlere göre ise "kavrama" sözcüğü "göz"le birlikte anıldığında "normal görme" anlamına gelir. Buna göre "gözlerimle gördüm" ile "gözlerimle kavradım" arasında bir fark yoktur. Bu durumda bu âyetteki: *"Gözler O'nu kavrayamaz"* cümlesinin yorumu: "Gözler O'nu dünyada göremez" şeklinde olur. Kuşkusuz bu da mü'minlerin O'nu âhirette görmelerine engel değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in başka bir âyetinde de şöyle buyurulmuştur: *"O gün Rablerine bakıp O'nu gören ve pırıl pırıl parlayan gözler vardır."* (Kıyâme: 22-23)

Müslim ve Buhârî'nin naklettiği bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizler yüce Allah'ı, tıpkı ondördündeki ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz."* Kuşkusuz buradaki benzetme olayı iki şeyi birbirine, yani yüce Allah'ı aya benzetmek değil, görüntünün açıklığını vurgulamak içindir. Vurguyu belirtmek için iki görüntüyü birbirine benzetmektir.

Ayrıca yüce Allah'ı görmenin büyük bir ikram olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim bu ikramın en büyüğü Mirac gecesi yüce makam sahibi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e nasip olmuştur. Çünkü İbni Abbas'ın da naklettiğine göre o gece Hz. Muhammed (s.a.v.) yüce Allah'ı gözleriyle de görmüştür.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ
فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾
وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اِتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا
وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾

104. Şüphesiz size Rabbinizden hakikati gösteren deliller gelmiştir. Kim onları görürse kendi lehinedir. Kim de onlara karşı kör olursa kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinize bekçi değilim.

105. Böylece Biz âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, "sen ders almışsın" desinler de Biz de anlayan toplum için Kur'an'ı iyice açıklayalım.

106. Rabbin tarafından sana vahyolunana tâbi ol. O'ndan başka ilâh yoktur. Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir.

107. Allah dileseydi, onlar ortak koşmazlardı. Biz seni, onların üzerine bekçi yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin.

104. Ey Muhammed! İnsanlara, özellikle Mekke halkına de ki: «**Şüphesiz size Rabbinizden hakikati gösteren deliller gelmiştir.**» Tevhid inancını belgeleyen, peygamberliğinin gerçekliğini ispatlayan, ölümden sonra dirilmeyi, herkesin hesaba çekileceği ve yaptıklarının karşılığını göreceği hakikatını ve diğer imanî meseleleri kanıtlayan deliller ortaya çıkmıştır. Âyette *"deliller"* diye tercüme edilen *"besâir"* "basîret" kelimesinin çoğuludur. Basîret, kalbin görmesine sebep olan nurdur. Buna kalp gözü de diyoruz. Basar ise gözlerin görmesine sebep olan nur, görme kuvvetine denir. Burada basiret, istiâre yoluyle açık deliller anlamında kullanılmıştır. Çünkü bunların her biri idrak - kavrama sebebidir.

«**Kim**» sözkonusu deliller sayesinde «**onları**», yani yukarıdaki gerçekleri «**görürse**», kavrayıp iman ederse «**kendi lehinedir.**» Çünkü yararı kendisine dokunur. «**Kim de**» ortadaki bunca kanıt ve belgeye rağmen «**onlara karşı kör olursa**», hakkı görmezse «**kendi aleyhinedir.**» Burada hakkı görmemenin *"kör"*lük olarak nitelenmesi, olayın çirkinliğine ve iğrençliğine dikkat çekmek içindir.

«**Ben sizin üzerinize bekçi değilim.**» Benim görevim, sizleri uyarmak ve gerçekleri duyurmaktır. Sizi gözetleyip yaptıklarınızı kaydedecek olan ise yüce Allah'tır. Kuşkusuz O, yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir.

105. «**Böylece Biz**» Kur'an «**âyetleri**»ni ince nükteleriyle «**geniş geniş açıklıyoruz ki,**» kâfirler: «**'Sen ders almışsın'**» onu başkalarından öğrendin, başkası sana okutup öğretti «**desinler de Biz de anlayan toplum için**

Kur'an'ı iyice açıklayalım.» Burada özellikle *"anlayan toplum"*dan söz edilmesi, âyetlerden onların yararlanması sebebiyledir.

106. «Rabbin tarafından sana vahyolunana tâbi ol.» Ey Muhammed! Üzerinde bulunduğun Kur'an yolunu izlemeye devam et. Kur'an hükümlerinin eksenini tevhid inancı teşkil eder. **«O'ndan başka»** kesinlikle hiçbir **«ilâh yoktur.»** O'nun ortağı bulunmaz. **«Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir.»** Onların dedikodularına ve görüşlerine aldırış etme, hiç önem verme. Kısacası, câhillerin câhillikleri dolayısıyla tebliğ görevini aksatman doğru değildir.

107. «Allah» tevhid inancı üzre olmalarını ve ortak koşmamalarını **«dileseydi, onlar ortak koşmazlardı.»** Bundan da anlaşılıyor ki, yüce Allah (c.c.) kâfirlerin imanını murad etmemiştir. Başka bir deyişle kâfirler imana yönelmedikleri ve küfürde ısrar ettikleri için yüce Allah onların iman etmelerini dilememiştir. Yoksa bu, "onların iman etme isteklerine rağmen yüce Allah onlara engel olmuştur" anlamında değildir.

«Biz seni onların üzerine» amellerini koruyacak bir **«bekçi yapmadık.»** Ayrıca **«sen onlara vekil de değilsin.»** İşlerini yönetmek ve yararlarını gözetmek için kendileri tarafından böyle bir görevle de görevlendirilmedin.

Farklı anlamlarda oldukları için burada *"hafîz - bekçi"* ile *"vekil"* beraber kullanılmıştır. Çünkü herhangi bir şeyin bekçisi, onu zarar verecek unsurlardan koruyan; herhangi bir şeyin vekili ise ona iyilik sağlamaya çalışan ve fayda temin etmek için uğraşan kimsedir. Sonuç olarak anlaşılıyor ki, kâfirlerin hakkı kabul etmemeleri köklü bir şakavetten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden yüce Allah saadet ve hidayetlerini dilememiştir.

Şakavetin başlıca göstergesi gözlerin donması, kalblerin kaskatı kesilmesi, dünya sevgisi ve uzun emel (tûli emel) taşınmasıdır.

Saadetin belirtisi de Allah'ın sâlih kullarını sevip onlara yaklaşmak, Kur'an okumak, geceleri ibadetle geçirmek, âlimlerin sohbetinde bulunmak ve ince kalbli olmaktır.

Buna göre kulun başlıca görevi, iyi ve sâlih amellere koşmaktır. Çünkü bu, saadetin belirtisidir. Bu konuda gevşeklik göstermek ve dünya konusunda sanki ölmeyecekmiş gibi uzun emel sahibi olmak ise şakavetin belirtisidir...

Rivayet edildiğine göre âbidlerden birisi, rüyasında şeytanı göstermesi için Allah'a yalvarmış, Allah da rüyasında şeytanı ona göstermiş. Şeytanı gören âbid, onu dövmeye yeltenmiş. Ancak şeytan ona demiş ki: "Sen yüz yıl yaşamayacak olsaydın ben seni yener alt ederdim...." Onun bu sözüne aldanan âbid, kendi kendine: "Benim daha epey ömrüm var, dilediğim gibi yaşar, sonra tevbe ederim" demiş, kötü yola düşüp ibâdeti terketmiş ve helâka gitmiş. Bu hikâye de sana, uzun emel sahibi olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu gösteriyor.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ
مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٠٨) وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ
جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ
عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ (١٠٩)
وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ اَوَّلَ مَرَّةٍ
وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (١١٠)

108. Onların, Allah'tan başka taptıklarına sövmeyin ki onlar da aşırı giderek bilgisizce Allah'a sövmesinler. Her ümmete yaptığı işi böylece süslü gösterdik. Sonra onların varacakları yer, Rablerinin huzurudur. O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir.

109. Kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair en ağır bir biçimde Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındandır." Onlara mucizeler geldiğinde dahi iman etmeyeceklerini bilemezsiniz.

110. Biz onların kalblerini ve gözlerini ters çeviririz. Tıpkı

evvelce ona iman etmedikleri zamanki gibi. Onları azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar.

108. Ey mü'minler! «**Onların,**» yâni kâfirlerin «**Allah'tan başka taptıklarına**», ilâh edindikleri putlarına «**sövmeyin.**» "Size ve taptığınız putlara yazıklar olsun" şeklinde hakaretlerde bulunmayın «**ki onlar da aşırı giderek**», hakkı bırakıp bâtıla yönelerek «**bilgisizce Allah'a sövmesinler.**» Allah'ı, anılması gereken yüce ifadelerle anmayıp O'nun hakkında körü körüne ileri-geri konuşmasınlar.

Bu âyetten anlaşılıyor ki, isyan ve günaha yol açan taatı terketmek vaciptir. Çünkü, kötülüğün meydana gelmesini sağlayan şey de kötüdür. Nitekim, putlara sövmek bir bakıma taat olduğu halde -Allah'a ve peygamber'e sövmek ve bilgisizce hareketin kapısını açmak gibi- çok büyük günaha dolaylı olarak sebep olduğundan yüce Allah (c.c.) tarafından yasaklanmıştır.

«**Her ümmete**» iyilik ve kötülük, itaat ve günah olarak «**yaptığı işi böylece süslü gösterdik.**» Daha «**sonra onların varacakları yer,**» öldükten sonra dirilip toplanacakları yer, onların her şeyini yöneten «**Rablerinin huzurudur.**» Kesinlikle, O'nun huzuruna varacaklardır. «**O**» Rableri, «**yaptıklarını kendilerine haber verecektir.**» Dünyada iken kendilerine süslü gösterilen günahlarda nasıl ısrarla hayat sürdürdüklerini kendilerine bildirecektir.

Buradaki *"haber verme"* olayı, herhangi bir adamın, tehdit ettiği birisine: "Ne yaptığını sana gösteririm" demesine benzer. Öte yandan, burada çok anlamlı bir incelik vardır. Buna göre, bu dünyada görünen madde ve arazlar, âhirette görülecekleri hakiki şekillerinden farklı bir durumda görünürler. Nitekim öldürücü bir zehir olan günahlar, bu âyette de belirtildiği üzere dünyadaki günahkârlarca çok süslü görünür. Güzellerin güzeli olan taat ve ibadetler ise, onlarca çirkin karşılanır. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Cennet nefsin hoşlanmadığı şeylerle, cehennem de şehevî arzularla kuşatılmıştır"* buyurmuştur. (24) Şu halde dünyada, kâfirlerin amelleri kendilerine çok güzel görünmüştür. Âhirette de yaptıkları amellerin gerçek yüzünü görecekler, ne kadar kötü ve ürkütücü olduğunu anlayacaklardır. Başka bir deyişle; kâfirler, âhirette amellerinin gerçek yüzünü tanıyacaklardır.

24- Müslim, Tirmizî, Nesâi ve Ahmed b. Hanbel.

Sâlih insanlardan bir zat diyor ki: Bana yakın oturan ve ibadet ede ede zayıf düşen bir kadıncağız vardı. Ben ona: "Biraz kendine acı" dedim. Bana şu cevabı verdi: "Ey Şeyh! Nefsime acıdığım takdirde, Mevlâmın kapısından uzaklaştırılacağımı bilmiyor musun? Çünkü, dünya ile meşgul olup o Mevlâdan uzaklaşan çeşitli felâketlerle sınanır. Ayrıca, gayret gösterdiğim halde amelim ne kadardır ki, az yaptığımda ne olsun?" Daha sonra dedi ki: "Yarışmanın hasretinden ve ayrılığın acısından dolayı, vay başıma gelenler!..." Yarışma hasretinden amaç şudur: Kabirlerden kalkıldıktan sonra bir kısım insanlar, nuranî bineklere binip saygın ve yüce bir saraya gidecekler. Kendilerine üstün makamlar verilip Allah dostlarına yaraşır hediyeler sunulacak. Yarışı kaybedenler ise üzüntülüler arasında kalacaklardır. İşte o zaman bunların kalbleri üzüntü ve kederden dolayı yerinden kopacak, pişmanlıktan ötürü eriyip gideceklerdir. Ayrılığın acısıyla da şu husus anlatılmak istenmiştir: Bütün insanların bir arada toplandıkları bir sırada yüce Allah bir meleğe: *"Ey suçlular! Bugün mü'minlerden ayrılın!"* (Yâsin: 59) şeklinde bir duyuru yapmasını emreder. O zaman erkek karısından, çocuk annesinden, sevgililer biribirinden ayrılmak zorunda kalacaktır. Bir kısmı cennet bahçelerine gönderilirken diğer bir kısmı da cehennem çukurlarına atılacaktır. Kısacası, acı ayrılıktan dolayı, gözyaşları dinmeyecek sel gibi akacaktır. Hatta bu durum şu şekilde şiirle ifade edilmiştir:

Eğer ayrılık ânında aramızda olsaydın
Ve defalarca vedalaştığımızı görseydin
O zaman göz yaşlarından denizlerin oluştuğunu
Ve kan şeklinde aktığını görecektin....

109. İstemiş oldukları mûcizelerden «**kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair en ağır**», en kaba ve en şiddetli «**bir biçimde Allah'a yemin ettiler.**»

Rivayet edildiğine göre Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ey Muhammed! Sen bize Hz. Musa'nın bir âsâsının olduğunu, bununla taşa vurduğunda on iki çeşme fışkırttığını, Hz. İsa'nın ölüleri diriltttiğini ve Hz. Salih'in kayadan bir deve çıkardığını anlatıyorsun. Öyleyse sen de bize apaçık bir mucize getir. Eğer dediğimizi yaparsan, sana kesinlikle iman ederiz." dediler ve bu konuda çok ağır bir şekilde yemin ettiler. İşte bunun üzerine yüce Allah, bu âyeti indirdi ve Hz. Peygamber'e şu emri verdi: Ey Muhammed! Sen Kureyş halkına «**de ki: 'Mucizeler**» bütünüyle «**ancak Allah katındandır.'**» İstediği zaman çıkarabilir. Bu benim yetki ve gücümün dışındadır. Çünkü ben, ancak bir uyarıcıyım...

Ardından yüce Allah mü'minlere hitabederek onlara niçin mucizeler göndermediğini çok anlamlı ifadelerle şu şekilde açıklıyor: **«Onlara mucizeler geldiğinde dahi iman etmeyeceklerini bilemezsiniz.»** İstekleri yerine getirilse bile inanmayacaklarını siz nerden bilebilirsiniz ki? Her hâlükârda küfür ve inatta ısrar edeceklerini bilmediğiniz için -belki iman edebilirler diye- istedikleri mucizelerin gerçekleşmesini istiyorsunuz. Burada müşriklerin yalan yere yemin ettiklerine ve delilleri açıklamanın, ilâhî rahmete mazhar olmayanlara yarar sağlamadığına işaret ediliyor.

110. «Biz onların kalblerini ve gözlerini ters çeviririz. Tıpkı evvelce ona», yani getirdiği âyetlere **«iman etmedikleri zamanki gibi,»** şimdi de iman etmezler. Kalbleri, haktan saptığı ve gözleri körleştiği için doğruyu bulamazlar. Dolayısıyla daha önce "ayın yarılması" gibi mucizelere karşı çıktıkları gibi, şimdiki mucizelere de karşı çıkarlar. Bu yüzden **«onları azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar.»** İlâhi hidayeti bulamadıkları için şaşkınlık içerisinde kalırlar. Kuşkusuz, azgınlıkları içerisinde bırakılıp tersyüz edilişlerinin sebebi, onların hidâyeti kabule yeteneklerinin bozulması ve haktan bütünüyle yüz çevirmeleridir.

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ
الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا
مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ
وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَآءَ
رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ

اَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ
مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

111. Eğer Biz onlara melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi üzerlerine kefil olarak toplasaydık, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat çoğu, bu hususta bilgisizdirler.

112. Her peygamber için, insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yarattık. Bunlar birbirini aldatmak için süslü sözlerle vesvese verirler. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile başbaşa bırak.

113. Bir de âhirete iman etmeyenlerin kalbleri, o süslü söze meyletsin, ondan hoşlansın ve işleyecekleri suçu işlesinler diye (böyle yaparlar.)

111. «**Eğer**» istekleri doğrultusunda «**Biz onlara melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı**», yani onların isteklerine uygun olarak ölüleri diriltseydik de gerçek imanı ve senin hak peygamber olduğunu onlara bildirselerdi «**ve her şeyi üzerlerine kefil olarak toplasaydık,**» yani peygamber (s.a.v.)'in ve getirdiği mesajların doğruluğu hususunda her şeyi kefil olarak bir araya getirseydik, «**Allah dilemedikçe yine de iman edecek**» bir konuma girecek «**değillerdi.**» İsyanda ısrar ettikleri ve inkârcılığı inatla sürdürdükleri sürece inanmaları sözkonusu değildir. «**Fakat**» mü'minlerin «**çoğu bu hususta bilgisizdirler.**» Onların iman etmeyeceklerini bilmedikleri için olmayacak bir konuda ümit beslerler, inanmalarını beklerler.

112. Bir kısım Kureyş kâfirlerini sana düşman kıldığımız gibi, senden önceki «**her peygamber için, insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yarattık.**» Burada Hz. Peygamberin teselli edilmesi sözkonusudur. Başka bir deyimle, düşmanlıkla karşılaşmak yalnızca Hz. Peygamber'e özgü bir olay değildir. Aksine bütün peygamberler de tıpkı Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ümmeti gibi çeşitli musîbetlere mâruz kalmışlar ve onlar da sınanmışlardır.

İnsan olsun, cin olsun, haddini aşan, fitne çıkaran, bozgunculuk yapan herkese şeytan denir. Öte yandan cinlerden olan şeytan, başına musallat olduğu insanın direnmesiyle karşılaşıp onu yenemediğinde bu hususta kendisine yardımcı olması için insandan olan bir şeytana başvurur.

Mâlik b. Dinar'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "Bana insanların şeytanları, cinlerin şeytanlarından daha tehlikelidir. Ben cinnî şeytanlardan Allah'a sığındığımda giderler. Oysa insî şeytanlar ise gelir ve göz göre göre beni günahlara sürükler."

«Bunlar birbirini aldatmak» ve kandırmak **«için süslü»** ve yaldızlı **«sözlerle vesvese verirler»**, yalan ve yanlış kandırmacalarla gizliden gizliye kısa sürede ortalığı karıştırırlar. **«Eğer Rabbin dileseydi»**, düşmanlık ve vesvesenin meydana gelmemesini murad etseydi **«bunu yapamazlardı.»** Öyleyse **«onları iftiraları»** çeşitli desise ve hileleri **«ile başbaşa bırak.»** Çünkü onlara çok acı azaplar verileceği gibi, seni de çok güzel sonuçlar beklemektedir.

113. «Bir de âhirete iman etmeyenlerin kalbleri, o süslü söze meyletsin, ondan hoşlansın ve işleyecekleri suçu işlesinler diye (böyle yaparlar.)» Bu vesveseyi yaymalarının diğer bir sebebi de, âhirete inanmayanların gönüllerini, bu yalan sözlere meylettirmek, onlara benimsettirmek ve onun gereğini yapmalarını sağlamaktır. Mü'minlere gelince, onlar bu yaldızlı ve yalan sözlerin geçersizliğini ve vahim sonuçlar doğuracağını gayet iyi biliyorlardı. Kuşkusuz haklarında verilen hüküm Levh-i Mahfuz'da da kayıtlıdır.

أَفَغَيْرَ اللّٰهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ
إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ

ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ (١١٥) وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ
عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ
(١١٦) إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ (١١٧)

114. Size kitabı genişçe açıklanmış olarak indirmişken; Allah'tan başka hakem mi arayayım? Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Kur'an'ın, gerçekten Rabbin tarafından, hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O halde sakın şüphe edenlerden olma.

115. Rabbinin sözü doğruluk ve adaletle tamamlandı. O'nun sözlerini değiştirecek hiç kimse yoktur. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

116. Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar sadece zanna uyarlar ve sadece tahmin yürütürler.

117. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan kimin saptığını çok iyi bilir. O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.

114. «Size kitabı genişçe açıklanmış olarak indirmişken; Allah'tan başka hakem mi arayayım?» Rivayet edildiğine göre Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip kendisine: "Ey Muhammed! İstersen yahudi bilginlerinden, istersen hıristiyan piskoposlarından, bizimle senin aranda hakemlik yapacak ve haklıyı haksızdan ayıracak bir hakem seç. Çünkü onlar senden önceki kitapları okumuşlar" dediler. Bunun üzerine yüce Allah (c.c.), bu âyeti indirdi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onlara: "Sizinle benim aramda hükmedecek Allah'tan başka hakem mi arayayım? Böylece haktan mı sapayım?" demesini emretti. Oysa onlar ümmî idi. Neyi yapıp neyi yapmıyacaklarını, bilmiyorlardı. Yüce Allah onlara gerçeği haykıran, hak ile bâtılı ve haram ile helâlı açıklayan bu Kur'an'ı indirmişti. Din ile ilgili bütün konuları açıklamış ve hiçbir karışıklık bırakmamışken başka hakeme gerek var mıydı? Buradaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Kur'an, dinle ilgili bütün hususları açıklamış ve başka herhangi bir şeye ihtiyaç bırakmamıştır.

«Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Kur'an'ın, gerçekten Rabbin tarafından, hak» ve doğru **«olarak indirilmiş olduğunu bilirler.»** Kendilerine Tevrat ve İncil öğrettiğimiz yahudi ve hıristiyan bilginleri, Allah katından gönderilen Kur'an'ın gerçek olduğunu gayet iyi bilirler. **«O halde sakın şüphe edenlerden olma.»** Her ne kadar bunu açığa vurmuyorlarsa da onlar Kur'an'ın hak olduğunu bilmektedirler. Yüce Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in eksiksizliğinin gerekçesi olarak, kendi katında hak ile indirilmiş olmasını belirttikten sonra bu eksiksizlik ve yüceliğin diğer bir sebebinin de bizzat Kur'an-ı Kerim'in kendisi olduğuna şöyle dikkat çeker:

115. «Rabbinin sözü doğruluk ve adaletle tamamlandı.» Anlattığı olaylar ve ortaya koyduğu hükümler bakımından Kur'an, doğruluk ve adaletin doruk noktasındadır. Meselâ; Allah'ın varlığı ve birliği, O'nun sıfatları, vaad ve tehdid, ceza ve mükâfat, geçmiş miletlerin durumları, gaybî meseleler ve benzeri konularda yaptığı açıklamalarda en ufak bir şüphe yoktur. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi yükümlülüklerle emir ya da yasaktan ibaret olan diğer şer'î sorumluluklar konusunda son derece adaletli hükümler ortaya koymuştur. **«O'nun sözlerini değiştirecek»**, daha doğru ve daha âdil hükümler ortaya koyacak **«hiç kimse yoktur.»** Şu halde Allah'tan başka bir hakemin aranması söz konusu olabilir mi? **«O,»** işitme ile ilgili **«her şeyi çok iyi işiten ve»** bilinmesi mümkün olan her şeyi **«çok iyi bilendir.»**

Bu âyetten çıkarılacak sonuç şudur: Kur'an, Allah'ın hükmü ve insanlar arasındaki üstün delilidir. Şu halde başkasının hakemliğine başvurulamaz. Çünkü böyle bir şeyi ancak kâfirler yapar. Ayrıca kul, kullukla ilgili yükümlülüklerden kurtulamaz. İlâhî tecellilerle manevî bir makama ulaşsa da dünyada bulunduğu sürece kulluğa ilişkin sorumlulukları devam eder. Başka bir deyişle, yükümlülük ve sorumluluklar ancak âhiret yurdunda kalkar. Bazılarının sandığı gibi dünyada bu sorumluluk kalkmaz.

Kuşkusuz bu âyetin, nefsin dereceleri ve ıslahıyle ilgili bir yönü de vardır. Çünkü Allah'tan başka birisinin hakemliğine başvurmak, nefsin arzularından kaynaklanır. Şu halde nefsin ıslahı Allah'ın emirlerini benimsemek ve O'na teslim olmakla mümkün olur. Ayrıca zahirî, ya da batınî olarak Kur'an ilminden nasibi olan kimse, kendi çapında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vârisi sayılır.

Anlatıldığına göre, bir gün Şa'bî'ye bir soru sorulur. Şa'bî ise: "Bilmiyorum" der. Bunun üzerin soruyu soran kişi Şa'bî'ye der ki: "Sen Iraklıların fakihi olduğun halde bu soruya cevap verememekten utanmıyor musun?" Şa'bî ise şu karşılığı verir: "Meleklerin: *'Seni tesbih ederiz. Bize öğrettiklerinin dışında hiçbir bilgimiz yoktur.'* (Bakara: 32) diyerek, bilemediklerini itiraf etmekten çekinmedikleri bir hususta, ben niye utanayım ki?!..."

116. «Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan...» Ey Muhammed! Eğer, yeryüzünün çoğunluğunu oluşturan kâfirlerin peşinde gidersen **«seni Allah yolundan»** O'nun dininden ve şeriatından **«saptırırlar.»** Seni yoldan çıkarırlar. Çünkü **«onlar,»** gerek dinî meselelerde, gerekse ölü hayvanlarla ilgili olarak seninle yaptıkları tartışmalarda **«sadece zanna uyarlar.»** Geçmiş atalarının doğru yolda olduklarını sanarak izlerini takip ederler. Kuşkusuz gerçekten kendisi doğru yoldan saptığı halde öğüt vermeye kalkışan, başkasını kendi yoluna çekmeye çalışır. Şu halde kâfirler hem kendileri sapmışlardır hem de başkalarını saptırırlar. Gerçeğe giden yol ise zan ve tahminle yürütülmez. Aksine hak yolun başlıca belirtisi doğruluk, araştırıcılık ve hidayet özellikleridir. Bâtıl yolda gidenler ise zanları peşinde koşarlar **«ve sadece tahmin yürütürler.»** Allah'a karşı yalan söylerler. Allah'ın haram kıldığı ölü hayvan eti gibi pek çok şeyi helâl sayarak O'na iftirada bulunurlar.

117. «Şüphesiz ki Rabbin, yolundan kimin saptığını çok iyi bilir.» Ayrıca **«O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.»** Dolayısıyla, herkesin hak ettiğini eksiksiz olarak verir. Öyleyse birinci gruptan olmamaya dikkat et. Öte yandan yüce Allah, her şeyi bütün yönleriyle bildiği için *"çok iyi"* deyimi kullanılmıştır. Allah'ın dışındakiler ise bir kısım şeylerin, bazı yönlerini sınırlı olarak bilebilirler.

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ
بِاٰيَاتِه۪ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ
اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ

وَاِنَّ كَث۪يرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَٓائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُعْتَد۪ينَ (١١٩) وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَكْسِبُونَ
الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ (١٢٠) وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا
لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌۜ وَاِنَّ الشَّيَاط۪ينَ لَيُوحُونَ
اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ (١٢١)

118. Eğer Allah'ın âyetlerine iman ediyorsanız, (kesilirken) üzerlerine Allah'ın adı zikredilenlerden yeyin.

119. Size ne oluyor da üzerine Allah'ın adı zikredilenlerden yemiyorsunuz? Halbuki O size, (yemeye) mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri geniş olarak açıklamıştır. Doğrusu birçokları heveslerine uyarak hiçbir ilme dayanmaksızın doğru yoldan saptırırlar. Muhakkak ki Rabbin, haddi tecavüz edenleri çok iyi bilir.

120. Günahın, açığını da gizlisini de terkedin. Şüphesiz ki günah kazananlar, yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.

121. Üzerine Allah'ın adı zikredilmeyenleri yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır. Şüphesiz ki, şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için dostlarına telkinlerde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız, muhakkak ki, Allah'a ortak koşanlar olursunuz.

118. Ey mü'minler! «**Eğer Allah'ın âyetlerine iman ediyorsanız,**» kesimi esnasında «**üzerlerine Allah'ın adı zikredilenlerden**» hayvanların etlerinden «**yeyin.**» Allah'tan başka birisinin adı anılarak kesilen, ya da kesilmeden ölen hayvanlardan sakın yemeyin. Çünkü Kur'an âyetlerine iman etmek, Allah'ın helâl kıldığını helâl görmeyi ve yasakladığı şeylerden sakınmayı gerektirir.

119. «Size ne oluyor da üzerine Allah'ın adı zikredilenlerden yemiyorsunuz?» Bunun sebebi nedir? **«Halbuki O size,»** bu sûrede yer alan ve: *"Ey Muhammed! De ki: 'Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum'"* (En'am: 145) diye başlayan âyette yemeye **«mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri geniş olarak açıklamıştır.»** Haram ve helâli birbirinden ayırmıştır. Zorunluluklar dışında, sürekli olarak haram ve yasak olan şeyleri sözkonusu âyette belirtmiştir. **«Doğrusu»** kâfirlerden **«birçokları heveslerine uyarak hiçbir ilme dayanmaksızın»** insanları **«doğru yoldan saptırırlar.»** Şanlı şeriattan alınmış hiçbir bilgiye başvurmaksızın, kendi kafalarına göre birtakım hükümler ileri sürerler; leşlerin helâl olduğunu iddia ederler ve sapık davranışlarıyla insanları yoldan çıkarırlar. **«Muhakkak ki Rabbin, haddi tecavüz edenleri çok iyi bilir.»** Hakkı bırakıp batıla, helâli bırakıp harama yönelenleri çok iyi tanır.

Kuşkusuz heveslerine uyan insanlar birkaç çeşittir. Meselâ, Kıble ehlinden olan Mûtezile ve Şia gibi gruplar da Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e muhalefet ederek Kur'an ve sünneti kendi hevesleri doğrultusunda yorumladıkları için heveslerine uyan insanlar türündendir. Kâfirler ve müşriklerin insanları saptırdıkları gibi bunlar da insanları kendi heveslerine uydurmaya ve sağlıklı yoldan çıkarmaya çalışırlar.

Öte yandan şer'-i şerife uygun olarak âyet ve hadislerden birtakım işaretler çıkarmak ise "hevese uyma" sayılmaz. Aksine bu iş, doğrudan doğruya bir irfan ve fazilettir. Şu halde bu tür işaret sahiplerine uymak, kendi heveslerine uyan dalalet ehline uymaya benzemez. Çünkü gerçek işaret sahipleri, zan ve tahmine değil, kesin bilgi ve görgüye dayanırlar.

Ayrıca dünya ehli de âhiret ehline kıyasla heves ehli sayılırlar. Çünkü evren bütünüyle bir bakıma hayalden ibarettir. Hayal peşinde koşan ise tam anlamıyla akıllı adam sayılamaz.

Behlül der ki: Günün birinde ben Basra sokaklarında gezerken ceviz ve bademlerle oynayan bir grup çocuğa rastladım. Onlara bakıp ağlayan bir çocuk dikkatimi çekti. Kendi kendime, herhalde diğer çocukların ellerinde bulunan şeylere sahip olamadığı için üzülüp ağlıyordur, diye düşündüm. Kendisine yaklaşıp: "Yavrucuğum, niye ağlıyorsun? Ben sana ceviz ve badem satın alırım; sen de arkadaşlarınla oynarsın" dedim. Bunun üzerine çocuk bana bakıp: "Behey geri zekâlı! Biz oyun için mi yaratılmışız?" dedi. Ben de : "Peki yavrucuğum, öyleyse niçin yaratılmışız?" dedim. Çocuk dedi ki: "Biz ilim ve ibadet için yaratılmışız." Bunun üzerine ben: "Âferin tebrik ederim; bunu nereden öğrendin?" dedim. Çocuk: "Ben bunu yüce Allah'ın: *'Sizi boşuna yarattığımızı ve huzurumuza çıkarılmayacağınızı mı sandınız?'* (Mü'minûn: 115) sözünden öğrendim," dedi. Daha sonra ben kendi kendime: "Vallahi bu çocuk benden daha akıllıdır " dedim.

120. «Günahın, açığını da, gizlisini de,» yani açık ve gizlisiyle bütün günahları **«terkedin.»** Nitekim günahlar bu iki türden ibarettir. Dolayısıyla hem kalblerin, hem de diğer organların tüm yaptıkları bu ifadenin içine girer. **«Şüphesiz ki»** açık ve gizli **«günah kazananlar»**; hatalı işler yapanlar, âhiret yurdunda **«yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.»** Ne olursa olsun, dünyada yaptıkları her şeyin karşılığını mutlaka göreceklerdir. Bu yüzden günahlardan sakınmak gerekir.

Kuşkusuz tüm günahkârlar tehlikeli bir durumda bulunmaktadırlar. Öyleyse ey günahkâr, aldanma! Çünkü, inayet-i ilâhiyenin her günahkâra nasip olması sözkonusu değildir. Başka bir deyişle sen, yüce Allah'ın bağışlanmalarını istediği kimselerden olduğunu bilemezsin. İlk plânda affedilenlerin sayısı azdır.

Rivayet edildiğine göre Mâik b. Dinar der ki: Ben Basra'da, cenaze taşıyan bir grup insana rastladım. Beraberinde cenazeyi uğurlayan başka kimseler yoktu. Onlara cenazenin hayattaki durumunu sordum, günahkârların ileri gelenlerinden olduğunu söylediler. Ben, namazını kılıp kabrine koydum ve bir gölgeliğe çekilip uyudum. Gökten iki meleğin inip kabrini açtıklarını gördüm. Birisi ölünün yanına indi ve diğer arkadaşına: "Cehennemliklerden olduğunu yaz" dedi ve şöyle ilâve etti: "Günahlara bulaşmamış bir tek organı bile yoktur..." Bunun üzerine arkadaşı dedi ki: "Acele etme gözlerini incele" O da: "Gözlerini inceledim Allah'ın yasakladığı şeylere bakmakla doludurlar" dedi. Bu kez: "Öyleyse kulaklarına bak" dedi. Bu sefer de: "Kulaklarına da baktım. Onlar da iğrençliklerle doludurlar" dedi. Bunun üzerine arkadaşı: "O zaman, dilini araştır" dedi. O da şu cevabı verdi: "Dilini de araştırdım. Dili de her türlü yasaklara bulaşmış ve haram işlemiştir." Bu kez arkadaşı: "Öyleyse ellerine bak" dedi. Bunun üzerine de: "Ellerini de araştırdım. Tamamen haram, şehvetler ve meşrû olmayan lezzet ve keyiflerle dolu olduğunu gördüm" cevabını verdi. Bu kez de arkadaşı: "Bir de ayaklarına bak" dedi. Bu sefer de cevabı şu oldu: "Ayaklarını da inceledim. Onların da pisliklere ve iğrenç işlere bulaştıklarını gördüm..." Sonra tekrar: "Acele etme, müsaade et; bir de ben bakayım" dedi ve ikinci melek de kabrine inip yanında bir süre kaldı ve önceki arkadaşına: "Bak kardeşim, ben onun kalbini inceledim ve imanla dopdolu olduğunu gördüm. Öyleyse onun, rahmeti hak etmiş ve bağışlanmış mutlu bir kimse olduğunu yaz" dedi ve şöyle devam etti: "Yüce Allah'ın lütfu, onun hata ve günahlarını kuşatacak kadar geniştir."

Evet, bu husus iman sayesinde gerçekleşmişse de örnekleri azdır. Kısacası: *"Allah'ın ansızın yakalamasından ancak hüsrana uğrayan bir topluluk emin olur."* (A'râf: 99)

121. Kesilirken **«üzerine»** kasden **«Allah'ın adı zikredilmeyen»** hayvanların **«etleri»**ni **«yemeyin.»** Çünkü kişi, unutarak yaptığı işlerden sorumlu değildir. Öte yandan mü'minin kalbi, Allah'ın zikriyle dolu iken, üzerine Allah'ın adının zikredilmediği bir nesnenin girmesi uygun olmaz. Ayrıca Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın yenilmesi de yasaktır. **«Bunu yapmak»**, yani yukarıda sözkonusu edilen hayvanları yemek **«Allah'ın yolundan çıkmaktır.»** Helâl olmayan bir şeyi işlemektir. Nitekim İmam Azam'a göre, kesim esnasında besmeleyi kasten terkedenin kestiği bir hayvanın etinin yenilmesi helâl değildir.

Öte yandan müşrikler, müslümanlarla tartışıp: "Nasıl oluyor da kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsunuz?" diyorlardı. İşte bunun üzerine yüce Allah (c.c.) mü'minlere şöyle seslendi: **«Şüphesiz ki, şeytanlar»** yani iblis ve yandaşları leşlerin helâl olduğu hususunda **«sizinle mücadele etmeleri için dostlarına telkinlerde bulunurlar.»** Müşriklere vesvese verirler. **«Eğer»** haramı helâl kılma konusunda **«onlara uyarsanız»** ve bâtıl görüşlerine yardım ederseniz, **«muhakkak ki, Allah'a ortak koşanlar olursunuz.»** Çünkü, Allah'ın emirlerine uymayıp başkasına itaat eden O'na ortak koşmuş olur.

Rivayet edildiğine göre: *"Şeytan, üzerinde Allah adı zikredilmeyen yemeği mübah sayar."* (25) Yani Allah'ın adı anılmadan başlanılan yemekte birlikte olur. Başlanılmadığı sürece şeytanın müdahale imkânı yoktur. Şu halde

---

25- Bu hadisi Müslim, Ebû Davud ve Neseî tahric etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel de Huzeyfe'den: *"Kuşkusuz, şeytan Allah'ın adının anılmadığı yemeği mübah kılar, ona müdahele eder"* ifadeleriyle uzun bir kıssanın içinde nakletmiştir. Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/307.

sofrada bulunanlardan en az birisinin besmele çekmesiyle sünnet yerine gelmiş olur. Başlangıçta besmele unutulduğunda, ne zaman hatırlanılırsa: "Başta ve sonda Allah'ın adıyla" anlamında "Bismillâhi evvelehü ve âhirehü" demek gerekir. Bu durumda işlenen kusur telâfi edilmiştir.

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ
فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذٰلِكَ
زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا
فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ
إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ
نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ اللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ
رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ
شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

122. Ölü iken diriltip, kendisine insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi midir? İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterildi.

123. Ve böylece her bir beldenin günahkârlarını orada hîlekârlık etsinler diye büyükler kıldık. Halbuki onlar hîlekârlığı ancak kendilerine yaparlar da farkında olmazlar.

124. Onlara bir âyet geldiği zaman: "Allah'ın peygamberlerine verilenin aynısı bize de verilmedikçe iman etmeyiz" dedi-

ler. Allah peygamberliğini nereye vereceğini daha iyi bilir. Suçlu olanlara, yaptıkları hilelerinden dolayı Allah katından bir zillet ve şiddetli bir azap erişecektir.

122. Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil Hz. Peygamber'e işkembe pisliği fırlattı. Bunun üzerine Ebû Cehil'in yaptıkları Hamza'ya anlatıldı. O günlerde henüz müslüman olmayan Hamza, elinde bir yayla avdan dönüyordu. Hamza, Ebû Cehil'e rastladığında elindeki yay ile onun kafasına vurdu. Bunun üzerine Ebû Cehil: "Sen onun ne yaptığını görmüyor musun? Baksana getirdiği mesajlarla bize meydan okuyor, akıllarımızı küçümsüyor ve ilâhlarımıza sövüyor" dedi. Bunun üzerine Hamza: "Gerçekten siz insanların en geri zekâlılarısınız; yüce Allah'ı bırakıp taşlara tapıyorsunuz" dedi ve: "Eşhedü enlâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûlüh" (Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, tektir ve ortaksızdır. Yine şahitlik yaparım ki Muhammed O'nun kulu ve rasûlüdür) diyerek müslüman olduğunu ilân etti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. Burada müşriklerin ölüye benzetilmesi sözkonusudur. Evet yüce Allah şöyle buyuruyor:

«Ölü iken» hidayetle **«diriltip,»** kendisine bir hayat ve algılama gücü verdiğimiz; bunun dışında ayrıca yine **«kendisine insanlar arasında»**, onun sayesinde **«yürüyeceği bir nur verdiğimiz»**, onu insanların kötülüklerinden emin kıldığımız **«kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi midir?»** Allah'ın hidayetiyle dalaletten kurtulup ilâhi delilleri kavrayabilen ve dolayısıyla hak ile bâtılı birbirinden ayırma gücüne sahip kimse, küfür karanlığında yüzmeye devam eden gibi midir?

«İşte» mü'minlere, iman süslü gösterildiği gibi **«kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterildi.»** Buradaki süslü gösterilmenin yaratılış noktasından Allah tarafından yapıldığını düşünmek mümkün olduğu gibi şeytan tarafından vesvese yoluyla yapıldığını düşünmek de mümkündür. Kısacası, kâfirler küfür ve günaha devam ettikleri sürece yaptıklarını süslü görürler ve bu süslemeyle küfür ve isyanda devam edip iman ve hidayet nuruna yönelmezler.

Buna göre hakkı tanıyan ve bilen ârif, bir nura sahiptir. Bu nur ile yolunu görür ve dilediği kadar gider. Marifetten yoksun olan câhil ise şaşkınlık vadisinde yolunu kaybeder... Gözü gören kimseyle görmeyen kimse, nasıl aynı değillerse; basîret sahibi kimseyle diğerleri, yani âlim ile câhil de bir olamaz. Bunun gibi Allahü Teâlâ hâl ehli ile söz ehlinin arasını ayırır, onlara farklı muamele eder. Buna göre insanın sahip olduğu nurun boyutu, kalbinin genişliğine ve marifet derecesine göredir. Kalb, yüce Allah'ın kudret eli arasındadır ve onu dilediği gibi çevirir. İşte bu yüzden, çeşitli hayır ve taatlar iman ehli için süslü gösterilmiştir. Onlara güzel görünür. Kâfirler için ise kötülükler ve günahlar süslenmiştir. Ancak kullar cebir ve zorunluluk baskısı altında değildirler; kendi iradelerini kullanarak karanlıklardan kurtulmaları mümkündür. Başka bir deyişle, yeteneklerini, yaratılış amacına yöneltmedikleri takdirde, tabiat ve nefsin karanlıkları arasında kalırlar.

123. **«Ve böylece»**, yani Mekke fâsıklarını, ileri gelenler zümresine kattığımız gibi **«her bir beldenin günahkârlarını orada»** yani söz konusu beldede **«hîlekârlık etsinler diye büyükler»**, ileri gelenler **«kıldık.»** Çünkü onlar çeşitli plân ve tuzak kurmaya daha çok muktedirdirler. Bâtıl inançlarını insanlara benimsetme yönünde daha çok etkindirler. Nitekim Kureyş ileri gelenleri, Mekke'ye giren her yolun başına dört adam yerleştirmişler ve insanları Hz. Muhammed'e gitmekten alıkoymakla görevlendirmişlerdi. Sözkonusu görevliler gördükleri herkese: "Aman, sakın bu adama yaklaşmayın. Çünkü o yalancı bir sihirbazdır" diyerek Hz. Muhammed (s.a.v.)'i kötülüyorlar ve insanların onunla görüşmesine engel olmaya çalışıyorlardı.

Her ülkenin en güçsüz ve en zayıf olanlarını gönderdiği her peygamberin yoldaşı yapmak Allah'ın bir kanunu idi. Nitekim Hz. Nuh'un kavmi kendisine: *"Sana rezil ve bayağı kişiler tabi olmuşken, biz sana iman eder miyiz?"* (Şuara: 111) demişlerdi. Ayrıca, gizliden gizliye çeşitli planlar kurmaları ve bozgunculuk yapmaya çalışmaları için yoldan çıkanlarını ileri gelenlerden yapması da yine ilâhi kanunun bir parçasıydı. Âyette Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli ediliyor.

«Halbuki onlar, hîlekârlığı ancak kendilerine yaparlar da farkında olmazlar.» Çünkü bunun sorumluluğu onlara aittir. Kurdukları tuzağın başkasına zarar verdiğini zannederler.

124. Bir önceki âyette bir beldedeki fâsıkların, oradaki ileri gelenler, mal ve mevki bakımından seçkin bir konumda bulunanlar olduğu belirtildikten sonra bu âyette Mekke reislerinin işlemiş oldukları suç ve fısk belirtilmiştir. Bu durum âyette şöyle belirtilir:

«Onlara» Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu kanıtlayan **«bir âyet geldiği zaman: 'Allah'ın Peygamberlerine verilenin aynısı bize**

de verilmedikçe»; bize de vahiy ve kitap gönderilmedikçe **«iman etmeyiz' dediler.»**

Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil şöyle demiştir: "Biz Abdülmenaf oğullarıyla tıpkı iki yarış atı gibi şan ve şeref konusunda yarıştık. Sonuçta bize: 'Bizden, kendisine vahiy gönderilen bir peygamber çıktı', dediler. Vallahi, ona vahiy geldiği gibi, bize de gelmedikçe biz bu işe razı olmayız." İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir. (26)

Kısacası, Mekke halkı, Hz. Muhammed'e verilen nûbüvvet ve risaletin aynısının kendilerine verilmesini istiyor ve kendilerinin, uyan kimseler değil, uyulan kimseler olmasını istediklerini ortaya koyuyorlardı. Kuşkusuz herhangi bir adama "iman et" denildiğinde: "Hayır, Allah beni peygamber yapmadıkça iman etmem" karşılığını vermesi, akılsızlığın doruk noktasıdır.

Buradaki âyette geçen *"Peygamberler"* ifadesinden amaç, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Kendisini yüceltme amacıyla çoğul olarak kullanılmıştır. **«Allah peygamberliğini nereye»** yani kime **«vereceğini»**, peygamberlik için en uygun olan yeri her şeyden **«daha iyi bilir.»** Bunlar ise peygamberliğe lâyık değildirler. Çünkü peygamberlik için ehliyet ölçüsü soy ve mal değil, kişisel erdemliktir.

«Suçlu olanlara» bekledikleri peygamberlik şerefi yerine sürekli olarak **«yaptıkları hilelerinden dolayı»** kıyamet gününde **«Allah katından bir zillet ve şiddetli azap erişecektir.»** Şu halde peygamberlik, çalışılarak elde edilen bir şey değil, ilâhî bir tensibtir. O'nun tahsisiyle gerçekleşir. Buna göre kişi, bütün şart ve sebeplerini yerine getirse bile, kendi kendine o makama ulaşamaz.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ
يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ

26- Bkz. Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 131; *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit, 4/216.*

ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَٓاءِ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ
اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ
مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ
دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ
وَقَالَ اَوْلِيَٓاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا
اَجَلَنَا الَّذِٓي اَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا
اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

125. Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi gönlünü dar ve sıkıntılı kılar. İşte böylece Allah, iman etmeyenlerin üzerine azap yağdırır.

126. İşte Rabbinin doğru yolu budur. Şüphesiz Biz, hatırlayıp ibret alan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

127. Rablerinin katında onlara güven yurdu vardır. Yaptıkları iyi amelden dolayı, Allah onların dostudur.

128. Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün: "Ey cin topluluğu! İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız" (buyurur.) İnsanlardan, cinlerin dostu olanlar da şöyle derler: "Rabbimiz! Biz birbirimizden faydalandık. Nihayet bize tayin ettiğin vâdemize ulaştık." Allah da: "Sizin durağınız cehennemdir.

Orada, Allah'ın dilediği müstesna, ebedî olarak kalacaksınız" buyurur. Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.

125. **«Allah kimi hidayete erdirmek»**, doğru yolu ona gösterip iman etmeye muvaffak kılmak **«isterse, onun gönlünü İslâm'a açar.»** Böylece gönlü genişler ve enginleşir. Başka bir deyişle, yüce Allah kimin iman etmesini dilerse, kalbini bu işe yatkın kılar. Gönlünde imana aykırı bir şey bırakmaz, arındırır.

Bu âyet indiğinde sahabe Hz. Peygamber (s.a.v.)'e *"gönül açma"*nın açıklamasını sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şu cevabı verdi: *"O, bir nurdur. Yüce Allah onu, mü'minin kalbine yerleştirir. Böylece genişler ve enginleşir."* Daha sonra tekrar bunun bir belirtisi var mıdır, diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Evet, ebedî olan âhiret yurduna eğilimli olmak; aldatıcı dünyadan uzaklaşmak ve gelmeden önce ölüme hazırlıklı olmak, bu nurun başlıca belirtisidir."* (27) buyurdu.

«Kimi de saptırmak isterse,» yani iradesini ona yöneltmesi için, içinde dalaleti yaratırsa **«sanki göğe yükseliyormuş gibi gönlünü dar ve sıkıntılı kılar.»** Böylece, hakkı kabul etmez ve gönlüne iman girmez. Yani yüce Allah, kimin küfrünü dilerse, imana engel olan manilerini çoğaltır, küfre sürükleyen sebeplerini güçlendirir, gönlünü olağanüstü bir biçimde darlaştırır.

Buradaki göğe yükselme benzetmesiyle ilgili olarak İmam Fahreddin er-Râzî Tefsirinde der ki: "Bu hususu iki noktada değerlendirmek mümkün: Birincisi; Nasıl göğe yükselmesi istenen bir adama bu görev ağır gelir, bu işi gözünde büyütüp nefret eder ve kaçıp yanaşmak istemezse, tıpkı bunun gibi kâfir imandan kaçar ve bu husus ona son derece ağır gelir. İkincisi; kalbi, iman ve İslâm'dan o denli uzaklaşır ki bu uzaklık, yerden göğe çıkan birisinin katettiği mesafe kadar olur."

«İşte böylece Allah, iman etmeyenlerin üzerine azap» ve lânet **«yağdırır»**; onları rezil ve perişan eder. Burada zamir kullanılarak "onlar" denilmeyip bunun yerine *"iman etmeyenler"* kelimesi kullanılarak, kâfirlerden açık isimle söz edilmesi küfür ve isyanda ısrar ettiklerine ve imana hiç yanaşmadıklarına işaret etmek içindir.

27- Bu hadisi İbn Ebî Hâtem tahric etmiştir. İbn Kesîr de bu hadisle ilgili olarak: "Bunun birbirini destekleyen mürsel ve muttasıl pekçok rivayet yolları vardır" demektedir.

126. «**İşte Rabbinin doğru yolu budur.**» Yani Kur'an'ın getirdiği açıklamalardır. Rabbin tarafından kabul edilen, içinde en ufak bir eğrilik bulunmayan ve cennete ulaştıran yol bundan ibarettir. «**Şüphesiz Biz, hatırlayıp ibret alan**» ve öğüt kabul eden «**bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde**» ve birbirine karışmayacak bir biçimde «**açıkladık.**» En çok ders alanlar, kendileri olduğu için burada özellikle *"hatırlayıp ibret alan bir kavim"* den söz edilmiştir.

127. «**Rablerinin katında**», O'nun ikramı ve ziyâfetinde «**onlara güven yurdu**» olan cennet, Dâr'us-Selâm «**vardır.**» Orada her türlü kötülükten korunmuşlardır. «**Yaptıkları iyi**» ve sâlih «**amelden dolayı Allah onların dostudur.**» Onları sever, korur ve düşmanlarına karşı onlara yardım eder.

Kuşkusuz, yüce Allah, imanın güzelliğine ve küfrün çirkinliğine dikkat çekmiş, sâlih olan ve olmayan kimsenin durumunu belirtmiş, peygamberlerin ve velilerin yollarına teşvik etmiştir. Öte yandan sâlih amelin Allah dostluğuna sebep olduğunu ve kişinin güven yurdu olan Cennete girmesini doğurduğunu açıklamıştır. Evet Cennete giren, Allah'ın azabından kesin olarak kurtulur. Kısacası: *"Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."* (Bakara: 257)

Allah'ım! Bizi dosdoğru yola giren ve sağlıklı bir kalble senin tarafına ulaşan ve senin acıklı azabından kurtulan kimselerden eyle. Ey Kerîm ve Rahîm olan yüce Allah'ım, bu duâmızı kabul et!

128. Ey Muhammed! Mekke halkına ve diğer insanlara şunu hatırlat: «**Allah, onların hepsini**», cin ve insanların tümünü kıyamet sahnesinde «**bir araya topladığı gün**», azarlayıcı bir ifadeyle cinlere: «**'Ey cin topluluğu!**» Yani ey şeytanlar güruhu! «**İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız' (buyurur.)**» Cinlere, gizlenmek anlamına gelen "cin" isminin verilmesinin sebebi, insanlardan gizlenip görünmedikleri içindir.

«**İnsanlardan, cinlerin**» yani şeytanların «**dostu**» olup onlara uymuş «**olanlar da şöyle derler: 'Rabbimiz! Biz birbirimizden faydalandık. Nihayet bize tayin ettiğin vâdemize ulaştık.'**» İnsanlar cinlerden, cinler de insanlardan yararlandı, sonra kıyamet günü geldi çattı. Kuşkusuz bu, şeytanlara uyduklarına ilişkin insanların itirafı ve pişmanlığıdır. Şeytanlar insanları kötü yollara yöneltmek ve bu yolları onlara kolaylaştırmak sûretiyle onlara yarar sağlamışlar, insanlar da şeytanlara uymak ve emeklerini boşa çıkarmamak sûretiyle onlara bir tür fayda temin etmişlerdir. Çünkü emri dinlenilen başkan, kendisine uyan insanların ona boyun eğmesiyle, bir bakıma fayda görür. İşte, şeytanlara uyan insanların, karşılıklı olarak sağladıklarını belirttikleri yararın açıklaması bundan ibarettir.

«Allah da: 'Sizin durağınız» ve varış yeriniz **«cehennemdir. Orada, Allah'ın dilediği müstesna, ebedî olarak kalacaksınız' buyurur.»** Buna göre, tevbe edip Allah'a dönenlerin durak yeri cehennem olmayacaktır. Şu halde âyette geçen *"Allah'ın dilediği müstesna"* ifadesiyle ebedî cehennemliklere değil, dünyadaki tevbe ehline işaret edilmiştir.

Bir kısım müfessirlere göre ise *"Allah'ın dilediği müstesna"* ifadesinin açıklaması: "Allah'ın dilediği zamanlar, yani ateşten zemheri soğuğuna götürülmelerini istediği vakitler hariç..." şeklindedir. Buna göre cehennemlikler, Allah'ın dilediği vakitler dışında cehennem azabını ebedî olarak tadacaklardır. Nitekim, cehennem ehlinin bazı vakitlerde, içinde zemherî soğuğu bulunan bir vâdiye nakledilecekleri, orada sızlanarak tekrar cehenneme götürülmeyi istiyecekleri rivayet edilir. Şu halde buradaki istisna, onlarla alay etme amacına yöneliktir.

Celaleyn Tefsiri'nde ise *"Allah'ın dilediği müstesna"* ifadesi, "Kaynar su karıştırılmış içecekler verilmek üzere çıkarılacakları vakit hariç" şeklinde açıklanmıştır. Çünkü bu içecekler dışarda yer alır. Nitekim yüce Allah: *"Sonra onların dönüp varacakları yer cehennemdir"* (Saffat: 68) buyurmuştur. Başka bir görüşe göre de bu ifadeden amaç, cehenneme girmeden önceki vakittir. Yani Allah'ın ertelemesini dilediği vakit hariç, bunların ebedî yeri cehennemdir.

«Şüphesiz Rabbin,» bütün yaptıklarında **«hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi»** bu arada cinlerin ve insanların durumlarını, yaptıklarını ve hak ettiklerini **«çok iyi bilendir.»**

وَكَذٰلِكَ
نُوَلّ۪ي بَعْضَ الظَّالِم۪ينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ
الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ

آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰى أَنْفُسِنَا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا
كَافِرِينَ (١٣٠) ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ
وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ (١٣١) وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ
بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (١٣٢)

129. İşte Biz böylece, kazandıkları günahlardan dolayı zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının başına dikeriz.

130. "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan ve sizi bu gününüze kavuşacağınız hususunda uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Kendi aleyhimize şahidiz" derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahitlik ettiler.

131. Bu böyledir. Çünkü Rabbin, bir ülkeyi, halkı gaflette iken zulümleri sebebiyle helâk edici değildir.

132. Herkesin yaptığı işlerden dolayı dereceleri vardır. Rabbin, onların yaptıklarından habersiz değildir.

129. «İşte Biz böylece,» insan ve cinlerin âsîlerini yardımsız bıraktığımız gibi **«kazandıkları günahlardan dolayı»**, işlemiş oldukları küfür ve isyan suçundan ötürü **«zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının başına dikeriz.»**Onlardan diğer bir kısmına musallat ederiz.

İbn Abbas şöyle rivayet etmiştir: "Yüce Allah (c.c.) bir milletin iyiliğini istediğinde, başlarına iyi kimseleri hâkim kılar. Bir kavmin kötülüğünü murad ettiğinde ise idarelerini kötü kimselerin eline verir."

Bir kısım ilâhî kitaplarda şu ifadeler yer alır: "Ben hükümdarlar hükümdarı olan yüce Allah diyorum ki: Hükümdarların kalbleri benim elimdedir. Bana itaat ederlerse, hükümdarlarını kendileri hakkında rahmete çeviririm. Bana karşı gelirlerse, başlarındaki hükümdarları onlar için azaba çeviririm. Dolayısıyla hükümdarların dedikodusunu yapmayı bırakın da bana yönelin, tevbe edin. Ben başınızdakileri size merhametli kılarım."

130. Kıyamet gününde yüce Allah (c.c.) bütün cinlere ve insanlara diyecek ki: **«'Ey cin ve insan topluluğu!»** Dünyada iken **«içinizden»**, sizin aranızdan **«size âyetlerimi»** ve gönderdiğim kitapları **«okuyan ve sizi bu»** kıyamet **«gününüze kavuşacağınız hususunda uyaran»** Allah tarafından görevlendirilmiş **«peygamberler gelmedi mi?'»** Kuşkusuz, hem cinlerin, hem de insanların mükellef oldukları, yani sorumluluk taşıdıkları ittifakla belirtilmiştir. Ancak kendilerine gönderilen peygambere gelince bu, kendi cinslerinden olduğu gibi, farklı cinsten yani insanlardan da olabilir. Farklı oluşu, kendisinden yararlanmaya engel olmaz. Bu durumda, seçkin olanlar peygamberin mesajlarını alıp onun bir elçisi olarak bu mesajları kendi milletine iletmesi caizdir.

Öte yandan, bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, hem cinlerin, hem de insanların peygamberi olduğuna ilişkin görüş birliği vardır. Ondan önceki peygamberler ise sadece kendi kavimlerine gönderilmişlerdir. Hz. Süleyman (a.s.) da, genel peygamberlik göreviyle cinlere gönderilmemiş, hükümdar, yönetici ve idareci olarak vazifelendirilmiştir.

Buna göre âyette geçen *"içinizden"* ifadesi, ya yukarıdaki birinci açıklamaya işaret eder, yani peygamberlerin hem insanlardan, hem de cinlerden olabileceğini belirtir. Ya da ikinci açıklamaya işaret eder. Peygamberlerin yalnız insanlardan olabileceğini vurgular. Ancak "Ey cin ve insan topluluğu!" şeklinde de hitabedilerek hem cinlere, hem insanlara birlikte seslenilmesi *"içinizden"* ifadesinin kullanılmasını doğru kılmıştır. Bu ifadenin benzeri başka yerlerde de geçer. Meselâ tatlı sulu denizlerden değil, yalnız tuzlu sulu denizlerden inci ve mercan çıkarıldığı halde, birlikte anıldıkları için: *"O iki denizden inci ve mercanlar çıkar"* (Rahman: 22) denilmiştir.

İşte yüce Allah'ın *"size... peygamberler gelmedi mi?"* sorusuna karşılık **«Onlar: 'Kendi aleyhimize şahidiz' derler.»** Aslında bu, inkârcılık yaptıklarını ve ilâhî azabı hak ettiklerini dile getiren bir itiraftır. **«Dünya hayatı onları aldattı.»** Bu yüzden iman etmediler **«ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına»** dünyada iken ilâhî âyet ve uyarıları inkâr ettiklerine **«dair»** âhirette **«şahitlik ettiler.»** Bu da, görüşlerinin yanlışlığına ve isabetsizliğine işaret eder. Çünkü onlar, dünya hayatına aldanarak, âhiretten bütünüyle yüz çevirdiler. Sonuçta inkârcılıklarını itiraf etmek zorunda kalarak ebedî azaba teslim oldular.

131. «Bu böyledir.» Rabbin, uyarıcı peygamberler göndermiştir. **«Çünkü Rabbin, bir ülkeyi, halkı gaflette iken zulümleri sebebiyle helâk edici değildir.»** Açıklayıcı peygamberler göndermeden, sırf yaptıkları zulümlerden dolayı kimseyi yok etmez. Günahsız olarak kimseyi azaplandırmamak ilâhî bir kanundur. Kişi emredileni yapmaz, yasaklananı yaparsa günahkâr olur. Bu da peygamberlerin uyarmasından sonra olur. Allah peygamber göndermeden hiç bir millete azab etmez.

132. Mü'min olsun, kâfir olsun, cin ve insanlardan bütün mükellefler için **«herkesin yaptığı işlerden dolayı dereceleri»**, mertebeleri **«vardır.»** İyi veya kötü yaptıkları tüm işlere karşılık farklı konumlarda bulunurlar. İyilik yapan sâlih insanların cennette birtakım dereceleri olduğu gibi, müşrikler için de cehennemde yer alan, zorlukları farklı biri diğerinden daha şiddetli mertebeler bulunur. *"Derece"* kelimesi, genellikle iyiliklerin sıralamasında kullanıldığı için, âyette geçen "derece" ifadesi "mertebe" olarak açıklanmıştır. Çünkü kâfirler için sevap diye bir şey söz konusu değildir. **«Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.»** Yaptıkları amellerin O'ndan gizli kalması söz konusu olamaz. Yani herkese yaptığının karşılığını verecektir.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ
ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ
تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

133. Rabbin, zengindir. Merhamet sahibidir. Sizi, başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, dilerse, sizi de yok edip, sizden sonra yerinize dilediğini getirir.

134. Size vâdedilen şeyler mutlaka gelecektir ve siz (Allah'ı) âciz bırakamazsınız.

135. De ki: "Ey kavmim! Gücünüzün yettiğini yapın. Muhakkak ki, ben de yapacağım. Yakında o yurdun âkıbetinin kimin olacağını (kimin iyi sonuçlar elde edeceğini) bileceksiniz." Şüphesiz ki zâlimler, kurtuluşa eremezler.

133. «Rabbin zengindir.» Hiçbir şeye muhtaç değildir ve hiç kimsenin ibadetine ihtiyacı yoktur. **«Merhamet sahibidir.»** Mükemmelleştirmek için sorumluluk verir, şefkat eder, günahkârları hemen cezalandırmaz, süre verir.

«Sizi,» niteliklerinizi taşımayan **«başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, dilerse, sizi de»** ey günahkârlar **«yok edip, sizden sonra»**, sizi yok edip helâk ettikten sonra **«yerinize dilediğini getirir.»** Onlar Allah'a sizden daha çok itaatkâr olurlar. Ancak, size acıdığı için bırakmış, yok etmemiştir. Âyette geçen *"başka bir kavim"* den amaç, Hz. Nuh'un gemisindeki kavimdir.

134. «Size vâdedilen» haşir ve azap gibi **«şeyler mutlaka gelecektir.»** Bunda şüphe yoktur. **«Ve siz»** Allah'ı **«âciz bırakamazsınız.»** Bunların gelmesine engel olamazsınız, bunlardan kurtulamazsınız. Başvurmadık hiçbir çare bırakmasanız bile bunlardan kurtuluş yoktur.

135. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki: 'Ey kavmim! Gücünüzün yettiğini yapın.»** Küfür ve düşmanlık konusunda bütün gücünüzü kullanın. **«Muhakkak ki, ben de»** İslâm'da kararlılık göstermek, sabretmek ve sâlih amellere devam etmek gibi bana emredilenleri «**yapacağım.**» Yukarıdaki *"yapın"* emri, aslında bir tehdittir. «**Yakında o yurdun âkıbetinin kimin olacağını**», kimin iyi sonuçlar elde edeceğini «**bileceksiniz.'**» Âkıbetin, kimin lehinde olacağını göreceksiniz. «**Şüphesiz ki zâlimler,**» yani kâfirler «**kurtuluşa eremezler.**» Umduklarını bulamazlar.

Kuşkusuz kurtuluşun çaresi, ilim ve amele sarılmak, dünyayı ve tembelliği terketmektir. Anlatıldığına göre, adamın birinin yanına fakirlerden biri girmiş ve dünya malı adına hiçbir şey bulamamış. Bunun üzerine ona: "Hiçbir şeyiniz yok mu?" diye sormuş. Adam şu cevabı vermiş: "Evet, iki dünyamız var. Birisi güvenlik ve emniyet yurdu, ikincisi de korku yurdudur. Biz, elde ettiğimiz her şeyi güvenli evimizde, yani âhirette koruma altına alıyoruz." Bunun üzerine, fakir: "Ama, bu dünyaya da birtakım şeyler lâzım" deyince adam: "Bu dünya sahibi bizi burada bırakacak değildir. Çünkü dünya bir emanettir. Emanet ise asıl sahibine döner," cevabını vermiş.

Şu halde iyi âkibetleri elde edecek olanlar, sâlih ve hayırlı kimselerdir. Bunlar gece-gündüz Allah için çalışırlar ve hiçbir vakit O'ndan ayrılmazlar.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ
مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَص۪يبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ
وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ
وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْۜ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾
وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَث۪يرٍ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُ۬هُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ د۪ينَهُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ
فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هٰذِه۪ٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ

لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا
وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ
بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (١٣٨) وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ
لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ
سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (١٣٩) قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ
قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً
عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (١٤٠)

136. Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan O'na pay ayırdılar. Ve kendi iddialarına göre: "Bu Allah'ındır. Şu da ortaklarımızındır" dediler. Ortakları için ayırdıkları Allah için verilmezdi. Fakat Allah için ayırdıkları ortakları için verilirdi. Bu hükümleri ne kötüydü!

137. Yine ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdi ki, müşriklerin helâk olmalarına ve dinlerinde şüpheye düşmelerine sebep olsunlar. Eğer, Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile başbaşa bırak.

138. Onlar, bâtıl zanlarıyla: "Şu hayvanlarla ekinler yasaktır. Onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Şu hayvanların da sırtları binmeye ve yüklemeye haram kılınmıştır" dediler. Ayrıca bir kısım hayvanlar da vardır ki, Allah'a iftira ederek Allah'ın adını onların üzerine zikretmezler. Allah onları, yaptıkları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.

139. Onlar: "Bu hayvanların karınlarındaki şeyler sadece

erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır" dediler. Eğer ölü doğarsa, o zaman hepsi onda ortaktır. Allah onların bu yanlış vasıflandırmalarının cezasını verecektir. Şüphesiz ki O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.

140. Hiçbir bilgiye dayanmadan beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek, O'nun kendilerine verdiği rızkı haram kılanlar, muhakkak ki hüsrandadırlar. Onlar, doğru yoldan sapmışlardır. Hidayete erecek de değillerdir.

136. Arap müşrikler, «**Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan**» hem «**O'na**», hem de O'na ortak koştukları tanrılarına «**pay ayırdılar ve kendi**» bâtıl «**iddialarına göre: 'Bu Allah'ındır. Şu da ortaklarımızındır' dediler.**» Allah'ın emri dışında böyle bir paylaştırmada bulundular. Bir kısmını Allah'a, bir kısmını da mallarında, ticaretlerinde ziraatlarında, hayvanlarında ve başka şeylerinde kendilerine ortak kabul ettikleri sahte tanrılarına ayırdılar. Şu halde buradaki *"şürekâ"* ifadesi"şirk" kelimesinden değil, "şeriket" kelimesinden türemiştir. Yani "ortak koştuklarımız" değil, "ortaklarımız" anlamındadır.

Rivayet edildiğine göre müşrikler, ekinlerinden ve diğer mahsüllerinden bir kısmını Allah'a ayırarak misafirlere ve yoksullara harcıyorlar, bir kısmını da kendi putlarına ve tanrılarına ayırıp onlara hizmet edenler için harcıyor, putlara birtakım adaklar sunmak için kullanıyorlardı. Hatta Allah'ın payı olarak ayırdıkları şeyin daha değerli olduğuna kanaat getirdiklerinde, vazgeçip kendi tanrılarına tahsis ediyorlardı. Ancak, tanrıları için ayırdıkları şeyin daha kıymetli ve üstün olduğunu gördüklerinde ise "Allah zengindir" bahanesiyle ilâhlarına bırakıveriyorlardı. Kuşkusuz bu, kendi sahte ilâhlarını daha çok sevmelerinden kaynaklanıyordu.

«**Ortakları için ayırdıkları**» ürün ve hayvanlar «**Allah için**» yoksullara ve misafirlere «**verilmezdi.**» Allah istese kendi payını çoğaltabilir diyorlardı. «**Fakat Allah için ayırdıkları**» pay «**ortakları için verilirdi.**» Ortakları için ayırdıkları payı yeterli görmedikleri zaman, Allah için ayrılmış olan ve artan ve çoğalan payı ilâhlarına ait kılarlardı. Allah'a karşı sahte ilâhları tercih etmeleri hususuna ilişkin «**bu hükümleri ne kötüydü!**»

137. «**Yine ortakları,**» cinlerden ve Kâbe'ye bakanlardan dostları tıpkı yukarıdaki olay gibi, «**müşriklerden çoğuna**» kız «**çocuklarını öldürmeyi**

hoş gösterdi ki, müşriklerin helâk olmalarına ve dinlerinde şüpheye düşmelerine sebep olsunlar.» Cahiliye döneminde insanlar, yoksulluk ya da evlendirme korkusuyla kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Onlardan biri: "Şu şu nitelikte ve şu kadar sayıda erkek çocuğa sahip olursam, onların birisini kurban ederim" diye yemin ediyordu. İşte bu şekilde ortakları, müşrikleri yoldan çıkarıyor ve ataları İsmail'in dininde şüpheye düşürüyorlardı.

«**Eğer Allah dileseydi**» müşrikler «**bunu yapamazlardı.**» Kendilerine hoş gösterilen öldürme eylemini gerçekleştiremezlerdi. Ey Muhammed! «**Onları iftiralarıyla başbaşa bırak!**» "Kızlarımızı canlı canlı gömmeyi Allah bize emretti" şeklindeki iftiralarıyla başbaşa bırak. Engel olabildiği halde Allah onları yaptıklarıyla başbaşa bıraktığına göre, sen de onları iftiralarıyla başbaşa bırak! Çünkü onların sorgulanacakları gün elbette gelecektir!...

138. «**Onlar,**» yani müşrikler «**bâtıl zanlarıyla**», hiçbir delile dayanmaksızın: «**'Şu hayvanlarla ekinler yasaktır**», yani haramdır. «**Onları bizim dilediğimiz**» yani kadınlar değil, putların hizmetçileri ve erkekler «**den başkası yiyemez. Şu hayvanların da sırtları binmeye ve yüklemeye haram kılınmıştır' dediler.**» Bu hayvanlardan amaçları ise daha önce Mâide sûresinde (Âyet: 103) adı geçen "Bahîre, Sâibe ve Hâmi" dedikleri hayvanlardır. «**Ayrıca bir kısım hayvanlar da vardır ki,**» putları için keserken «**Allah'a iftira ederek Allah'ın adını onların üzerine zikretmezler.**» Yani Allah'ın adını değil, putlarını anarak Allah'a iftirada bulunurlar. İşte «**Allah onları yaptıkları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.**»

139. «**Onlar**», yani o müşrikler, Bahîre ve Sâibe dedikleri hayvanların yavrularına işaret ederek: «**'Bu hayvanların karınlarındaki şeyler sadece erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır' dediler.**» Doğacak yavruların sadece erkeklere ait olduğunu, kadınların bundan yararlanamayacağını ileri sürdüler. «**Eğer ölü doğarsa o zaman**» erkeği ve kadınıyla «**hepsi onda**», yani hayvanların karınlarındaki şeylerde «**ortaktır.**» Hepsi yerler. «**Allah onların bu yanlış vasıflandırmalarının**», yani helâl ve haram kılma konusunda Allah'a iftira ettikleri yanlış değerlendirmelerinin «**cezasını verecektir.**» Kesinlikle karşılıksız bırakmayacaktır. «**Şüphesiz ki O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.**» Yaptıklarını bildiği şeyleri karşılıksız bırakmaması O'nun hikmetinin gereğidir.

140. Yemin olsun ki, «**hiçbir bilgiye dayanmadan beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek,**» O'nun kendilerine emrettiğini ileri sürerek **«O'nun kendilerine verdiği»** Bahîre gibi **«rızkı haram kılanlar, muhakkak ki»** hem dünyada, hem de âhirette **«hüsrandadırlar»** büyük bir zarar içerisindedirler. **«Onlar, doğru yoldan sapmışlardır. Hidayete erecek de değillerdir.»** Çocuklarını öldürenlerden amaç, Rabia ve Mudar kabileleri ve benzeri Araplardır. Bunlar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. İşte âyetteki *"beyinsizce"* ifadesi, Allah'ın hem kendilerini, hem de çocuklarını rızıklandırdığından habersiz olacak kadar cahil olan bu insanların durumlarını, çok güzel bir biçimde canlandırmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından sürekli olarak üzüntü içerisinde bulunan bir adam vardı. Bir gün Allah'ın Rasûlü: *"Niçin, hep üzgünsün?"* diye sordu. Adam dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben cahiliye döneminde öyle bir günah işledim ki, müslüman olduğum halde bağışlanmamaktan korkuyorum." Hz. Peygamber (s.a.v.): *"İşlediğin günahı anlat bakalım"* deyince adam başından geçenleri şöyle anlattı: "Cahiliye döneminde ben de kız çocukların öldürenlerdendim. Bir gün yine bir kızımız doğdu. Eşim, bu kızı öldürmememi rica etti. Ben de onun ricasını kabul edip kızı öldürmedim. Kız büyüdü, olgunlaştı ve çok güzel bir genç kız oldu. Günün birinde evlendirmem için onu benden istediler. Taassup, namus ve izzet-i nefis damarım kabardı. Evlendirme ya da evde bırakma arasında bir tercih yapamıyordum. Bunun üzerine eşime: 'Ben falanca yerdeki şu kabileye, akraba ziyaretine gideceğim. Kızı da benimle beraber gönder' dedim. Eşim çok sevindi. Kızı hazırladı, süslü elbiseler giydirdi, çeşitli takılar taktı ve kıza herhangi bir şey yapmamam konusunda benden söz aldı. Kızla beraber bir kuyunun başına vardık. Kız kuyuyu görünce, kendisini kuyuya atmak istediğimi anladı. Bana sarılıp ağlamaya başladı ve: 'Babacığım, bana ne yapmak istiyorsun?' dedi. Ona acıdım. Ancak kuyuya bakınca, tekrar taassup damarım kabardı. Kızcağız, yine bana yalvarıp: 'Babacığım, ne olur, anneme verdiğin sözü bozma. Onun emanetini yitirme' dedi. Ben, bir kuyuya bakıyor, bir de kızıma bakıp ona acıyordum. Sonunda şeytana yenildim ve baş aşağı kuyuya attım. Zavallı kız: 'Babacığım, beni öldürdün' diye bağırıyordu. Çığlıkları kesilip ölünceye kadar orada bekledim. Sonra geri döndüm..." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ağladı ve adama: *"Eğer, cahiliye döneminde yaptıkları işler dolayısıyla insanları cezalandırmam konusunda bana emir verilseydi, bu davranışından ötürü seni mutlaka cezalandırırdım"* (28) dedi.

28- Bu kıssada öğüt, ibret ve cahiliyye dönemindeki kadının durumu vardır. Bkz. *Kurtubî Tefsiri*, 7/92.

وَهُوَ الَّذٓي

اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ
كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖۘ وَلَا تُسْرِفُواۜ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفٖينَۙ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًاۜ كُلُوا
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ
عَدُوٌّ مُبٖينٌۙ ﴿١٤٢﴾ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ
اثْنَيْنِۜ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ نَبِّؤُ۫نٖي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَۙ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ
الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِۜ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ
الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ اَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَٓاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَاۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

141. Çardaklı ve çardaksız bağları, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur. Bunların her biri mahsul verdiği zaman mahsullerinden yeyin. Hasat zamanı da hakkını verin. İsraf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez.

142. Hayvanlardan yük taşıyanları, ve yününden istifade edilenleri de yaratan O'dur. Allah'ın, size rızık olarak vermiş olduğu şeylerden yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

143. Sekiz çifti yaratan da O'dur. İkisi koyun, ikisi keçidir. De ki: "Allah, iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi haram kılmıştır? Eğer doğru söylüyorsanız, bilgiye dayanarak bana cevap verin."

144. İkisi deve, ikisi de sığırdır. De ki: "Allah, iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi haram kılmıştır? Yoksa, Allah bunu size emrederken huzurunda mı bulunuyordunuz?" İnsanları saptırmak için hiçbir bilgiye dayanmadan Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz ki Allah, zâlim kavmi hidayete erdirmez.

141. «Çardaklı ve çardaksız bağları...» Kendisini taşıyan tahta ve benzeri şeyler üzerinde yükselen, ya da toprağın yüzeyi üzerinde büyüyüp gelişen ürünleri, çardaklar üzerinde gelişen üzümlerle toprağın üzerinde büyüyen kabak, karpuz gibi mahsulleri **«ürünleri çeşit çeşit hurmaları,»** tatlı, ekşi, kaliteli ve kalitesiz olan ve kendileriyle beslenilen **«ekinleri,»** tüm tohumlu ürünleri, **«zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur.»** Bunların bir kısmı renk ve şekil bakımından birbirine benzemekte, renkleri aynı olduğu halde tadları farklıdır.

«Bunların her biri mahsul verdiği zaman», hepsinin verdiği **«mahsullerinden yeyin.»** Buradaki *"mahsul verdiği zaman"* ifadesinden, ortaya çıkar çıkmaz yenilebilceği; başka bir deyişle tam olgunlaşma vaktinin beklenmesinin şart olmadığı anlaşılıyor.

Üzüm ve benzeri ürünlere ait **«hasat zamanı da hakkını verin. İsraf etmeyin.»** Dengeli ve ölçülü bir şekilde zekât ve sadakasını vermek sûretiyle dağıtın. Nitekim, Sabit b. Kays'ın, topladığı beşyüz hurma ağacının ürününü bir gün içinde dağıtıp aile efradına hiçbir şey bırakmadığı rivayet edilir.... İşte bu şekilde israf etmeyin. **«Çünkü Allah, israf edenleri sevmez»**, yaptıklarını hoş karşılamaz.

142. **«Hayvanlardan yük taşıyanları,»** yük taşıma işinde kullanılanları, **«ve yününden istifade edilenleri de yaratan O'dur.»** Hepsini O yaratmıştır. Âyette geçen *"ferş"* den maksat, kesmek için yere yatırılan, ya da yününden, kılından döşek yapılan demektir. **«Allah'ın, size rızık olarak vermiş olduğu şeylerden»** helâl olanını **«yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin.»** Helâl ve haram konusunda onun telkinlerine uymayın. **«Çünkü o,»** sizi günah ve isyandan başka bir şeye davet etmez. Ayrıca o, **«sizin için apaçık bir düşmandır.»** Nitekim babanız Âdem (a.s.)'e karşı, bu düşmanlığı açıkça ortaya koymuştur.

143. Nesillerini devam ettirmek amacıyla **«sekiz çifti yaratan da O'dur.»** Bu sekiz çiftin **«ikisi»** dişi ve erkek **«koyun»**dur, yani normal koyun ile koçtur. **«İkisi»** de dişi ve erkek **«keçidir.»** Yani dişi keçi ile tekedir. Ey Muhammed! **«De ki: 'Allah»** o çiftlerden **«iki erkeği mi?»** koç ve tekeyi mi, **«yoksa iki dişiyi mi»**, yani koyun ile keçiyi mi, **«yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi»** dişi ve erkek farkı olmaksızın **«haram kılmıştır?»** Söyleyin bakalım!... **«Eğer»** haram kılma konusunda **«doğru söylüyorsanız,»** Allah'ın gönderdiği bir kitapla belgelenen, ya da Allah'ın söz konusu şeyleri haram kıldığına ilişkin peygamberler tarafından açıklanan bir **«bilgiye dayanarak bana cevap verin.'»**

144. Bu sekiz çiften geriye kalanın **«ikisi deve, ikisi de sığırdır.»** Develer dişi ve erkek olduğu gibi, sığırlar da dişi ve erkek olmak üzere iki cinstirler. Onları azarlayarak **«de ki: 'Allah»** bu çiftlerden **«iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi»** yani rahimlerinde bulunan yavruları mı **«haram kılmıştır?»** Nitekim müşrikler, bazan hayvanlardan erkek olanların, bazan da dişi olanların haram olduğunu ileri sürüyorlardı. Oysa Allah bunlardan hiçbirini haram kılmamıştır. **«Yoksa, Allah bunu size emrederken,»** bunların haram olduğunu belirtirken, **«huzurunda mı bulunuyordunuz?' İnsanları saptırmak için hiçbir bilgiye dayanmadan Allah'a karşı yalan uydurandan»**, yalan yere Allah, şunları şunları haram kılmıştır iftirasında bulunandan «**daha zâlim kim olabilir?**» Evet, gerçekten bunlardan daha zâlim kimse yoktur. «**Şüphesiz ki Allah, zâlim kavmi hidayete erdirmez.**» Onları kısa ve uzun vadede yararlarına olabilecek hususlara yöneltmez.

قُلْ لَٓا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا
عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا
اَوْ لَحْمَ خِنْز۪يرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪ۚ فَمَنِ
اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٥﴾
وَعَلَى الَّذ۪ينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذ۪ي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ
وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا
اَوِ الْحَوَايَٓا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۜ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۘ
وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ
ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿١٤٧﴾

145. De ki: "Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum. Ancak, leş veya akıtılmış kan, yahut domuz eti -ki pistir- yahut doğru yoldan çıkarak, üzerine Allah'tan başkasının adı zikredilmek suretiyle kesilen hayvanların yenmesi haramdır. Kim zarûret içinde kalırsa, haddi aşmamak ve başka-

sının hakkına tecavüz etmemek sûretiyle (yiyebilir.)" Şüphesiz ki Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

146. Biz, yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağlarının dışında iç yağlarını da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden dolayı, onları bu şekilde cezalandırdık. Şüphesiz ki Biz, doğru söyleyenleriz.

147. Eğer seni yalanlarlarsa (onlara) şöyle de: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Fakat O'nun azabı da suçlu kavimden geri çevrilmez."

145. Ey Muhammed! **«De ki: 'Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum.»** Bana bildirilen âyetlerde onların haram olduğunu iddia ettikleri yiyeceklerin, erkek veya kadın herhangi bir kimseye haram olduğuna ilişkin hiçbir hüküm yoktur. Bu ifadelerle, onların *"... kadınlarımıza haramdır"* (En'am: 139) şeklindeki iddialar çürütülmüştür.

«Ancak» boğazlanmadan ölen **«leş veya akıtılmış kan, yahut domuz eti -ki pistir- yahut doğru yoldan çıkarak, üzerine Allah'tan başkasının»** örneğin putların **«adı zikredilmek sûretiyle kesilen hayvanların»** etlerinin **«yenmesi haramdır.»** Burada özellikle domuzun *"pis"* olarak nitelendirilmesinin sebebi, pisliği ve tiksindirici şeyleri yemeyi alışkanlık haline getirmesindendir. Kısacası domuz, son derece pistir. Pis olan şeylerin yenilmesi ise haramdır.

Ancak **«kim zarûret içinde kalırsa,»** yani adı geçen şeylerden yeme zorunda kalırsa, zarûret halinde **«haddi aşmamak ve başkasının hakkına tecavüz etmemek,»** yani zorunlu olarak yediği miktarı geçmemek **«sûretiyle (yiyebilir.)' Şüphesiz ki Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.»** Zorunlu olarak bu duruma düşen kimseyi yaptığından dolayı hesaba çekmez.

Te'vilat'un-Necmiye adlı eserde, bu âyette geçen *"leş"* ifadesiyle, dünyanın bir leşten ibaret olduğuna dikkat çekilmek istendiği söylenmektedir. Nitekim şâir de, dünyanın bir leşten ibaret olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Dünyayı kim tanımak isterse, ben onu denedim.
Acı-tatlı, her durumunu gördüm.
Dünya, tatlı görünen bir leşten ibarettir.
Tek amaçları, onu parçalamak olan köpeklerle kuşatılmıştır.
Eğer ondan sakınırsan, köpeklerden kurtulmuş olursun.
Onu çekmeye çalışırsan; köpekleri sana hücum eder.

Bir rivayette şu hususlar kaydedilir: "Yüce Allah Hz. Dâvud'a şu mesajı gönderdi: 'Ey Dâvud! Dünya, üzerinde köpeklerin toplandığı bir leşe benzer. Sen de onlar gibi olup onlarla birlikte çekmek ister misin?" Şu halde akıllı insanın yapması gereken, peygamberler ve olgun veliler gibi dünyadan insanların en çok yüz çevireni olmasıdır.

146. «**Biz**», gelmiş-geçmiş milletlerden hiçbirine değil, özellikle «**yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık.**» Parçalayıcı hayvan ve köpek türleri gibi tırnaklarının arası açık, ya da deve, kaz ve ördek gibi tırnaklarının arası kapalı olan tüm tırnaklı hayvanları yasakladık. Nitekim daha önceleri tırnaklı hayvanların bir kısmı yahudilere helâldi. Ancak zulmetmeye devam ettiklerinde haramlık genelleştirildi. «**Onlara sığır ve davarın**» etleri değil, «**sırt, bağırsak ve kemik yağlarının dışında iç yağlarını,**» yani gömlek yağı denilen don yağıyla böbreklerin taşıdığı yağı «**da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden dolayı, onları bu şekilde cezalandırdık.**» Haksız yere peygamberleri öldürmeleri, fâiz almaları, insanların mallarını zulmederek yemeleri ve benzeri davranışlarla haddi aşmaları dolayısıyla onlara bu şekilde ceza verdik. Nitekim, yaptıkları her suçtan sonra, daha önce kendilerine helâl olan birşey haram kılınıyordu. Ancak onlar, yasaklanan şeylerin eski ümmetlere de haram olduğunu ileri sürüyorlardı. İşte bu noktada yüce Allah, gerek onların zulümlerini dile getirmesi, gerekse başka hususlarda bilgi vermesi konusunda kendisinin doğru sözlü olduğunu şu şekilde vurguluyor: «**Şüphesiz ki Biz, doğru söyleyenleriz.**»

147. «**Eğer**» yahûdiler ve müşrikler helâl ve haram kılma konularına ilişkin açıkladığın hükümlerde «**seni yalanlarlarsa (onlara) şöyle de: 'Rabbiniz geniş rahmet sahibidir.**» Bu yüzden, yalanlamalarınızdan dolayı sizi hemen cezalandırmayacak, size süre tanıyacaktır. Yalnız şunu unutmayın ki, bu sadece bir süre tanımadır. Yoksa, yüce Allah'ın sizi unutması söz konusu değildir. Evet, rahmeti gereğince size süre tanımıştır; «**fakat O'nun azabı da suçlu kavimden geri çevrilmez.'**» Başka bir deyişle, Allah'ın azabı geldiğinde, hiç kimse buna engel olamaz.

سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا
اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ
تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ
الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ
شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا
فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

148. Allah'a ortak koşanlar, şöyle diyecektir: "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de babalarımız O'na ortak koşardı ve ne de bir şeyi haram kılardık." Bunlardan öncekiler de böylece yalanlamışlardı. Nihayet azabımızı tattılar. De ki: "Yanınızda meydana çıkararak bize göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz sadece zanna tâbi oluyorsunuz. Ve siz yalan söylüyorsunuz."

149. De ki: "En üstün delil Allah'ındır. Eğer O dileseydi hepinizi hidayete erdirirdi."

150. De ki: "Haydi, Allah'ın bunu haram kıldığına dair şâhitlik edecek şâhitlerinizi getirin." Onlar şâhitlik etseler de, sen onlarla beraber şâhitlik etme. Âyetlerimizi yalanlayan ve âhirete iman etmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma. Onlar, taptıklarını Rablerine denk sayarlar.

148. «Allah'a ortak koşanlar, şöyle diyecektir: 'Eğer Allah» ortak koşmamamızı **«dileseydi, ne biz ne de babalarımız O'na ortak koşardık ve ne de bir şeyi haram kılardık.'»** Onlar bu sözleriyle, yaptıkları işin Allah katında makbul ve hak olduğunu ileri sürmeye çalışırlar. **«Bunlardan öncekiler de böylece yalanlamışlardı.»** Aynı şekilde gerçeklere karşı çıkmışlardı. Yalanlamalarının cezası olarak **«nihayet azabımızı tattılar.»** İndirdiğimiz azapla karşılaştılar. Onlara **«de ki: 'Yanınızda meydana çıkararak bize göstereceğiniz bir bilgi»**, delil olarak ileri sürebileceğiniz bir belge **«var mı? Siz,»** ortak koşma ve haram kılma şeklinde ortaya koyduğunuz bu davranışlarınızla **«sadece zanna tabi oluyorsunuz.»** Hiçbir dayanağınız yoktur. **«Ve siz yalan söylüyorsunuz.'»** Allah'a iftirada bulunuyorsunuz.

149. «De ki: 'En üstün», en açık ve sağlam **«delil Allah'ındır. Eğer O»**, tümünüzün hidayetini **«dileseydi hepinizi hidayete erdirirdi.'»** O konuda başarılı kılardı. Ancak tüm çabalarını sapıklık yoluna harcayan bir kısım insanların dalaletini dilemiştir.

150. «De ki: 'Haydi, Allah'ın bunu haram kıldığına dair şâhitlik edecek şâhitlerinizi getirin?'» Sözlerini tasdik edip görüşlerini benimsediğiniz önderlerinizi getirin bakalım. Onlara bu şekilde meydan okunması dayanaksız ve desteksiz olduklarını ispatlamak içindir... **«Onlar»** gelip bunu Allah haram kıldı, diye **«şahitlik etseler de, sen onlarla beraber şâhitlik etme.»** Yani onları tasdik etme. Çünkü bütün söyledikleri, yalandan ibarettir. Ayrıca sen **«âyetlerimizi yalanlayan ve âhirete iman etmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma.»** Putlara tapanların sözlerine inanma. İlâhi âyetleri inkâr eden bu müşrikler âhirete de inanmazlar ve **«onlar, taptıklarını Rablerine denk sayarlar.»** O'nun düzeyinde olduklarına inanırlar.

Kısacası, Allah'a ortak koşup âhireti inkâr eden ve Allah'ın âyetlerini yalanlayan müşriklerin hevâ ve heveslerine uymak yanlıştır. Kuşkusuz yüce Allah (c.c.) güzel olan nimetleri helâl kılmış ve cahiliye dönemi insanlarının kendi kendilerine haram kıldıkları şeyleri reddetmiştir. Çünkü dinin dayanağı hevâ ve hevesler değil, ilahî vahiydir.

Öte yandan yine yüce Allah (c.c.) içki, leş, kan, domuz ve benzeri pis şeylerin haram olduğunu belirtmiş, bunların yenilmesini ve satılmasını yasaklamıştır. Çünkü, yenilmesi haram olan şeyin, alınıp satılması da haramdır. Ayrıca yüce Allah'ın herhangi bir şeyi haram kılması, ya yahudilerde olduğu gibi bir sınama ve cezalandırmak içindir veya gerçekten fizyolojik ya da psikolojik bir zararı bulunduğundandır. Meselâ zehirin bedene zararı olduğu gibi, canavar ve haşerelerin etleri de insanın karakterini olumsuz yönde etkiler. Nitekim: "Süt, huyu değiştirir," şeklinde meşhur bir deyim vardır.

Fakîh Ebu'l-Leys der ki: "Kişinin, bedenini zararlı olan şeylerden koruyacak kadar tıp bilgisine sahip olması gerekir. Çünkü ilimler, bedenî ilimler ve dinî ilimler olarak ikiye ayrılır. Öte yandan bütün âlimler, zorunlu durumlarda, haram olan şeylerin ilâç olarak kullanılabileceği görüşündedirler. Meselâ, zorunlu durumlarda, boğazda düğümlenen lokma, ancak içkiyle yutulabilirse o zaman kullanılabilir. Zarûret olmazsa caiz değildir."

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا
وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۚ وَلَا تَقْتُلُٓوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ
نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ ذٰلِكُمْ
وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (١٥١) وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ
اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۚ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَ
الْم۪يزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۚ وَاِذَا قُلْتُمْ
فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۚ وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُواۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ
بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَۙ (١٥٢) وَاَنَّ هٰذَا صِرَاط۪ي مُسْتَق۪يمًا

فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ
وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

151. De ki: "Gelin Rabbinizin size haram kıldıklarını okuyayım: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik yapın. Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin." Sizi de onları da Biz rızıklandırırız. "Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Bir hak olmadıkça Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Allah, aklınızı kullanasınız diye size bunları emretti.

152. Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına en güzel yolun dışında yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutarız. Akrabanız dahi olsa konuşurken adaletli olun. Ve Allah'ın ahdini yerine getirin. İşte düşünesiniz diye size bunları emretti.

153. Şüphesiz ki bu, Benim dosdoğru yolumdur. O'na uyun. Başka yollara uymayın ki, sizi onun yolundan ayırmasın. Allah bunları sakınasınız diye size emretti."

151. Ey Muhammed! Mekke'li kâfirlere **«de ki: 'Gelin Rabbinizin size haram kıldıklarını»** açıklayan âyetleri **«okuyayım:»**

Kuşkusuz *"De ki: 'Gelin Rabbinizin size haram kıldıklarını okuyayım'"* diye başlayan ve *"Allah bunları sakınasınız diye size emretti"* şeklinde sona eren bu üç âyet, tamamen iyiliklerle dolu olan ve bütün ilâhî kitaplarda yer alan çok önemli on prensibi içermektedir. Şu halde bu âyetlerde belirtilen yasaklar bütün insanları kuşatmaktadır. Ümmet ve dönemlerin değişmesi bu hükümleri değiştirmemiştir. Buna göre, kim bunların gereğini yaparsa cennette girecek, bu prensipleri çiğneyenlerse cehenneme atılacaklardır.

Bu prensiplerin birincisi: **«Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın»** ifadesiyle belirtilen Allah'a ortak koşmama husûsudur. Haramların başı olduğu ve onunla birlikte hiçbir ibadet kabul edilmediği için "Allah'a ortak koşmama hususu" başa alınmıştır. Allah'a ortak koşma yani şirk, açık ve gizli olmak üzere ikiye ayrılır. Açık şirke, putlara yapılan ibadet örnek gösterilebilir. Gizli şirk ise, hamdi, güçlü ve biricik olan yüce Allah (c.c.) ile birlikte başkasına gösteriş için yapmaktır.

İkinci prensip, **«Ana babaya iyilik yapın»** ifadeleriyle dile getirilmiştir. Yani her ikisine iyilikte bulunun, onlara kötülük yapmayın. Kuşkusuz, burada haram olduğu belirtilmek istenen husus, ana babaya kötülük yapılmasıdır. Çünkü, herhangi bir şeyi emretmek, aksini yasaklama anlamına gelir. Âyetin bu bölümünde yasak yerine emrin sözkonusu edilmesi anne babaya karşı iyilik yapmanın ve haklarına özen göstermenin önemine işaret etmek içindir. Çünkü, yalnızca: "onlara karşı kötülük yapmayın" demek, onların haklarını yerine getirmeye yetmez.

Üçüncü prensip de şudur: **«Fakirlikten»**, yoksulluktan **«dolayı çocuklarınızı öldürmeyin.'»** Kızlarınızı diri diri gömmeyin. **«Sizi de onları da Biz rızıklandırırız.»** Rızıkları temin edememekten korkmayın, böyle bir endişeniz olmasın. Çocukları öldürmeyi yasaklamanın hikmeti, böyle bir davranışın Allah'ın kurduğu yapıyı yıkma anlamına geldiğindendir. Allah'ın yaptığı bir şeyi bozanlar ise lânetlenmiştir.

Dördüncü prensip: **«'Hayasızlıkların»**, yani zinanın **«açığına da, gizlisine de yaklaşmayın.»** hükmüdür. Zinanın her türlüsünün haram ve yasak olduğuna işaret etmek için çoğul ifade kullanılmıştır. Buna göre alçakça yapılan ve rezil insanlar tarafından işlenen açık zina yasak olduğu gibi, metres ve dost edinmek sûretiyle gizliden gizliye ve kendisini soylu kabul eden insanlar tarafından yapılan zina da yasak ve haramdır. Öte yandan harama bakış da zinanın bir çeşididir.

İbn Abbas der ki: "Şeytan üç yerinden erkeğe yaklaşır: Gözlerinden, kalbinden ve üreme organından. Kadını da aynı şekilde üç yerinden aldatmaya çalışır: Gözlerinden, kalbinden ve kalçalarından."

Beşinci prensip: İman ettikten sonra inkârcılığa sapmak, evlendikten sonra zina etmek ve suçsuz bir insanı öldürmek suçlarını işleyen insanları öldürmek gibi şeriatın emrettiği hususlar hariç yani: **«Bir»** şer'î **«hak olmadıkça Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Allah, aklınızı kullanasınız,»** kafanızı çalıştırıp kötülüklerden uzaklaşasınız **«diye size bunları»** kesin olarak **«emretti.»**

152. «Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına en güzel yolun dışında» yani, korumak ve artırmak amaçları haricinde **«yaklaşmayın.»** Rüşdüne erdiğinde ona teslim edin. Yetim, babası ölen insana denir. Kuşkusuz burada hitap vasî ve velîleredir. Küçük yaştaki yetim, malını koruyamadığı için, yüce Allah (c.c.) onun korunmasını, gözetilmesini ve lehinde düşünülmesini emretmiştir. Bu da altıncı hükümdür.

Ölçülen şeylerde **«ölçüyü»**, tartılan şeylerde de **«tartıyı tam ve doğru yapın.»** Eksik olarak ölçüp tartmayın. Buna göre, ölçen ve tartan kimsenin bu görevi eksiksiz yapması, kendisi için ölçülüp tartılan alacaklının ise fazlasını istememesi gerekir. **«Biz herkesi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutarız.»** Yapamadığı ve güç yetiremediği şeylerden sorumlu tutmayız. Ölçü ve tartıda adaletli olunmasını emreden ifadeden hemen sonra bu hususa yer verilmesi, adaleti yerine getirmenin zorluğuna işaret etmek içindir. Şu halde yapmanız gereken şey, gücünüzün yettiğini yerine getirmektir. Onun ötesinden sorumlu değilsiniz. Buna göre insan, adaletli olarak ölçüp tartmak için bütün çabasını gösterdiği halde, yine de az bir fazlalık, ya da noksanlık meydana gelirse, kişi sorguya çekilmez. Bu da yedinci hükümdür.

«Akrabanız dahi olsa konuşurken adaletli olun.» Kesinlikle taraf tutmayın. Meşrû olan hakka uymak ve Allah'ın rızâsını istemek asıl oluduğuna göre, bu konuda yabancı ile akrabanın farkı yoktur. Bu da sekizinci hükümdür.

«Ve Allah'ın ahdini yerine getirin.» Adalete sarılmak, şeriatın hükümlerini yerine getirmek gibi, hangi ahid olursa olsun, kesinlikle uygulayın. Öte yandan buradaki ahid ile, iki insan arasındaki ahid de kasdedilmiş olabilir. Bu durumda *"Allah'ın ahdi"* ifadesinin anlamı, Allah'ın, yerine getirilmesini emrettiği ahid, olur. Bu da dokuzuncu hükümdür.

«İşte» Allah, **«düşünesiniz»** ve gereğini yapasınız **«diye size bunları emretti.»**

153. «Şüphesiz ki bu, Benim dosdoğru yolumdur.» Bu sûrede belirtilen tevhid ve nübüvvetin ispatı ve şeriat'ın açıklanması gibi hususlar, benim yolumun ta kendisidir. Başka bir deyişle, bu sûrede geçen hükümler benim şeriatımın bir parçasıdır. Güçlü ve kuvvetlidir. Cennete ulaştıran bir yol olması sebebiyle ilâhî hükümlere, şerîata *"doğru yol"* adı verilmiştir. **«Ona uyun.»** Yahudilik, hıristiyanlık, ya da başka dinlere ve **«başka yollara uymayın ki, sizi O'nun»** Allah'ın **«yolundan ayırmasın.»** Sizi parçalara ayırıp perişan etmesin... Allah'ın seçtiği din olan İslâm'dan uzaklaştırmasın. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yolu, Allah'ın yolunun aynısıdır. Bu da onuncu hükümdür.

«**Allah bunları**», yani O'nun yoluna uyup başkasının yoluna uymama gibi hususları, «**sakınasınız diye size emretti.'**» Böylece küfür ve dalâlet yoluna sapmaktan korunmuş olursunuz. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okuduğunda düz bir çizgi çizip *"işte bu, Allah'ın yoludur"* dedi. Daha sonra sağına soluna birkaç çizgi çizip: *"İşte bunlar, herbirisinin başında, ona çağıran bir şeytan bulunan çeşitli yollardır"* (29) buyurdu. Kuşkusuz buradaki dosdoğru yoldan amaç İslâm şeriatı'dır. Bu yüzden namazın her rekâtında yüce Allah'a yalvarıp *"Bizi dosdoğru yola ilet"* (Fâtiha: 6) deriz. Dünyada iken bu yoldan sapan âhiret yolunda da kesinlikle kayacaktır.

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ (١٥٤) وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ
مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (١٥٥) أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا
أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ
دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ (١٥٦) أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ
لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى

29- Ahmet, İbni Hanbel, Hâkim ve Neseî rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 1/633.

وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا

سَنَجْزِي الَّذ۪ينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُٓوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا

يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

154. Sonra iyilik işleyenlere nimetimizi tamamlamak, her şeyi geniş bir şekilde açıklamak, bir hidayet ve rahmet olmak üzere Musa'ya kitabı verdik ki, Rablerine kavuşacaklarına iman etsinler.

155. İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Öyleyse ona uyun ve Allah'tan korkun ki, merhamet olunasınız.

156. "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi. Biz ise onların okumasından habersizdik" demeyesiniz.

157. Veya: "Eğer bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk" demeyesiniz (diye bu kitabı indirdik.) Şimdi ise, Rabbinizden size açık bir delil, bir hidayet ve rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirdiklerinden dolayı yakında en kötü bir azapla cezalandıracağız.

154. «**Sonra iyilik işleyenlere**», görevini tam anlamıyla yapan peygamberlere ve mü'minlere «**nimetimizi**» ve lütfumuzu «**tamamlamak, her şeyi geniş**» ve detaylı «**bir şekilde açıklamak,**» bütün dînî konuları belirtmek, «**bir hidayet ve rahmet olmak üzere**», yani sapıklıktan çevirmek ve iman edip güzel amel edenleri azaptan korumak amacıyla «**Musa'ya kitabı**», yani Tevrat'ı «**verdik ki,**» İsrailoğulları «**Rabblerine kavuşacaklarına iman etsinler.**» Ölümden sonraki dirilmeye, mükâfat ve cezaya inansınlar... Âyetin başında yer alan *"sonra"* ifadesi anlatım sıralamasını belirtir.

155. «**İşte bu**» Kur'an «**da**» inkârcıların iddia ettiği gibi Peygamber tarafından değil, «**Bizim indirdiğimiz mübarek**», hem din, hem dünya için yararlı «**bir kitaptır. Öyleyse ona uyun**» emirlerinin gereğini yapın, ona aykırı hareket etmekten sakının «**ve Allah'tan korkun ki, merhamet olunasınız**»; ona uyup muhtevasının gereğini yapın ki, ilahî rahmete ulaşasınız.

156. Bu Kur'an'ı indirdik ki, siz ey Mekke halkı: «**'Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa**» yani yahudi ve hıristiyan taifelerine «**indirildi.**» Tevrat ve İncil gönderildi. «**Biz ise, onların okumasından habersizdik'**», bizim dilimizle yazılmadığı için, içinde ne olduğunu bilmiyorduk «**demeyesiniz.**» Burada yahudi ve hıristayanlara işaret edilirken o ikisinin okumasından şeklindeki ifade yerine, *"onların okumasından"* biçiminde çoğul ifadenin tercih edilmesinin sebebi, her grubun kendi arasında bir topluluk olduğunu vurgulamak içindir.

157. «**Veya: 'Eğer bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk' demeyesiniz**» diye biz bu Kur'an'ı indirdik. «**Şimdi ise, Rabbinizden size açık bir delil, bir hidayet ve rahmet gelmiştir.**» Artık bu tip bahaneleri ileri süremezsiniz. «**Allah'ın âyetlerini yalanlayan**» Kur'an'ın âyetlerine karşı gelen «**ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir?**» Kendisi saptığı gibi, başkasını da saptıran ve ilâhî âyetlere yönelmeleri engelleyen kimseden daha zâlim birisi düşünülebilir mi? «**Âyetlerimizden yüz çevirenleri,**» insanların benimsemesine engel olanları, «**yüz çevirdiklerinden dolayı yakında en kötü bir azapla cezalandıracağız.**» İnsanları saptıran ve İslâm'ı kabul etmelerine engel olan kimseleri cezasız bırakmayacağız. Onları, azabın en şiddetlisiyle azaplandıracağız.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ
يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَۜ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ
لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي اِيمَانِهَا
خَيْرًاۜ قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ (١٥٨) اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ

كَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ
يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ
أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

158. Onlar, kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin (emrinin) gelmesinden yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesinden başka bir şey mi beklerler? Rabbinin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce inanmamış veya îmanıyla bir iyilik kazanmamış olan bir kimseye îmanı fayda vermeyecektir. De ki: "Bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz."

159. Dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlarla artık senin bir alâkan kalmamıştır. Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah, yaptıklarını onlara bildirecektir.

160. Kim, iyilikle gelirse, ona o iyiliğin on misli vardır. Kim de kötülükle gelirse, sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır. Onlar, haksızlığa uğratılmazlar.

158. «Onlar, kendilerine meleklerin», yani ölüm meleğiyle yadımcılarının, ruhlarını alması için **«gelmesinden veya Rabbinin»** azap verme, cezalandırma veya kıyamet sahnesindeki durumlarını belirtme ile ilgili **«(emrinin) gelmesinden, yahut Rabbinin»** Duhan, Dabbetu'l-Arz, Deccal, güneşin batıdan doğması ve Ye'cûc-Me'cûc gibi **«bazı»** kıyamet **«alâmetlerinin gelmesinden başka bir şey mi beklerler? Rabbinin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce inanmamış veya îmanıyla bir iyilik kazanmamış olan kimseye îmanı fayda vermeyecektir.»** Sekerât anındaki iman, nasıl fayda vermiyorsa, adı geçen kıyamet alâmetlerinin ortaya çıkmasından sonra yapılan iman da herhangi bir yarar sağlamayacaktır. İman etmenin asıl esprisi "gaybî" oluşundan kaynaklandığına göre, alâmetlerin açıkça ortaya çıkması inanmaya engeldir. Şu halde sâlih amel olmaksızın kuru bir imandan tam anlamıyla yararlanılmaz. Nitekim ehl-i Sünnet, bu durumdaki bir insanın ebedî olarak cehennemde kalmayacağı görüşündedir. Yani cehenneme gitmesi mümkündür. Ancak sürekli kalmayacaktır. Nitekim ilâhî şeriattan anlaşılan da budur.

«**De ki:**» bekleyip durduğunuz üç şeyden birinin gelmesini «'**bekleyin. Şüphesiz biz de**» onların gelmesini «**bekliyoruz.**'» O zaman, galibiyet bizim olacak; azap ise sizi yakalayacaktır....

159. Ey Muhammed! «**Dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlarla,**» yani yahudi ve hıristiyanlarla «**artık senin bir alâkan kalmamıştır.**» Bu konuda sorumlu değilsin. Dinlerini bölük pörçük yapıp her biri bir parçasına yapışan ve kendine ayrı bir lider seçen yahudi ve hıristiyanların bu davranışlarından ötürü hesaba çekilmeyeceksin.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Yahudiler yetmişbir parçaya bölündüler. Hristiyanlar yetmişiki kısma ayrıldılar. Ümmetim ise yetmişüç parçaya bölünecek. Biri dışında tüm parçalar cehenneme girecektir."*(30)

«**Onların işi Allah'a kalmıştır.**» Bu husus, O'nun yetkisi dahilindedir. O, dilediği gibi tasarrufta bulunur. «**Sonra Allah**» kıyamet gününde «**yaptıklarını onlara bildirecektir.**» Yaptıkları her işi gözler önüne serecek, dünyada iken işledikleri çirkinliğe dikkatlerini çekecek, onunla ilgili ceza belirtilecektir. Şüphesiz, dünyada işlenen tüm çirkin davranışlar, âhirette de çirkin bir şekilde gösterilecektir. Ancak, sınama amacıyla bazan bu işler, dünyada güzel olarak görünebilir. O zaman zehir karışmış bala benzer. Allah hepimizi amellerin kötüsünden korusun.

160. Mü'min insanlardan kıyamet günü «**kim iyilikle gelirse, ona o iyiliğin on misli vardır.**» Çünkü *"iyilik"* olarak nitelendirilen tüm davranışlar, imanın ürünüdür.

Kadı İyaz der ki: "Kâfirlerin yaptıkları amellerin kendilerine herhangi bir yarar sağlamayacağı ve iyiliklerine karşılık mükafâtlandırılamayacakları konusunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Ancak, kâfirlerden bir kısmının azabının suçları oranında diğerlerinden şiddetli olacağı bilinen bir gerçektir."

Evet, Müslüman oldukları zaman ise geçmiş iyiliklerinin mükâfatını

30- Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâce tahric etmişlerdir.

alırlar.

Yapanın kim olduğuna bakılmaksızın **«kim de kötülükle gelirse, sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır.»** İlâhî vaad gereği, her kötülüğe bir ceza öngörülür. "Bir anlık bir küfrün, ebedî bir azabı doğurması olayında *'misliyle'* hususu nasıl açıklanabilir?" diye bir soru sorulursa, cevap olarak şöyle denilebilir: "Kâfir, söz gelimi sonsuza değin yaşayacak olsa, yine de inancını değiştirmeyecektir" gerçeğinden yola çıkılarak bu husus açıklanabilir. Şu halde ebedî olarak aynı konumda kalmayı plânlayan bir kişiye ebedî nitelikli bir azap uygundur. Mü'minin durumu ise öyle değildir. Çünkü onun başlıca amacı, bu günahı yok etmektir. Şu halde mü'minin cezası da kesilip sona erecektir. **«Onlar,»** sevaplarının azaltılması ve azaplarının artırılması gibi bir **«haksızlığa uğratılmazlar.»**

Öte yandan sevapların yetmiş kat, yediyüz kat ve sınırsız bir şekilde kaydedilebileceği hususunda rivayetler vardır. Bu kat kat fazlalığın hikmeti ise, kulun müflis duruma düşmesini önlemektir. Çünkü bazan kulun başına davacılar toplanır ve hak iddiasında bulunurlar. İşte o zaman on sevaptan birini hasmına verir, dokuzunu da kendisi alır. Kısacası, kulun yaptığı haksızlıklar bu fazlalıklardan ödenir.

قُلْ اِنَّن۪ي هَدٰين۪ي رَبّ۪ٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ د۪ينًا قِيَمًا
مِلَّةَ اِبْرٰه۪يمَ حَن۪يفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ (١٦١) قُلْ اِنَّ
صَلَات۪ي وَنُسُك۪ي وَمَحْيَايَ وَمَمَات۪ي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ (١٦٢) لَا شَر۪يكَ لَهُ
وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا۬ اَوَّلُ الْمُسْلِم۪ينَ (١٦٣) قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغ۪ي رَبًّا
وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ

بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ
خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ
فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

161. De ki: "Şüphesiz Rabbim beni, doğru bir yola, dosdoğru bir dine, hakka yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine sevketti."

162. De ki: "Şüphesiz, benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a aitir.

163. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben, bunlarla emrolundum. Ve ben Müslümanların ilkiyim."

164. De ki: "Allah, her şeyin Rabbi iken, O'ndan başka bir Rab mı arayayım? Herkesin kazandığı ancak kendisinedir. Hiçbir günahkâr başkasının günahını taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. O, ihtilâfa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

165. Verdiği şeylerle sizi imtihan etmesi için sizleri yeryüzünün halifeleri kılan ve sizi derece bakımından birbirinizden üstün yapan O'dur. Şüphesiz ki Rabbin, cezalandırması süratli olandır. O, çok affeden ve çok merhamet edendir.

161. Ey Muhammed! Bütünüyle uzaklaştıkları halde gerçek din üzere olduklarını iddia eden Mekkeli kâfirlere **«de ki: 'Şüphesiz Rabbim»** vahiy göndermek, iç ve dış evrensel kanıtları göstermek sûretiyle **«beni, doğru bir yola, dosdoğru bir dine, hakka yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine sevketti.'»** Yüce Allah'ın kulları için belirlediği, benimseyip boyun eğmelerini istediği yasaların bütününe din denir. İşte Hz. İbrahim (a.s.) da bu özellikleri taşıyan hak dinin mensubuydu. Bâtıl dinlere meyletmemişti. Kesinlikle Allah'a ortak koşanlardan olmamıştı.

Burada özellikle Hz. İbrahim (a.s..)'e dikkat çekilip onun dininden söz edilmesi, Hz. İbrahim (a.s.)'in gerek Araplar, gerekse diğer din mensupları nezdinde büyük bir değere sahip olmasındandı. O, hepsinin gönlünde taht kurmuştu. Hatta her dinin mensupları, Hz. İbrahim (a.s.)'in dinine bağlı olduğunu ileri sürerdi. İşte yüce Allah (c.c.) burada onlara cevap veriyor.

162. «De ki: 'Şüphesiz benim» beş vakit farz **«namazım,»** bütün **«ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.»** Hayatta yaptığım ibâdetlerle ölüm anındaki iman ve taatımın hepsi O'na mahsustur.

163. «O'nun hiçbir ortağı yoktur.» Ben ibâdet ve kulluğumda hiçbir şeyi O'na ortak koşmam. **«Ben, bunlarla emrolundum.»** Tüm ibâdet ve taatlarımı yalnız O'na ait kılmam hususu bana emredildi. **«Ve ben Müslümanların ilkiyim.'»** Çünkü her peygamber kendi ümmetinden önce dine girer.

Bu âyetten ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, emrolunduğu hususları süratle yerine getirdiği ve ona bildirilen emirlerin sadece kendisinin değil, bütün Müslümanları bağladığı, Müslüman olan herkesin bu emirlere, dolayısıyla Hz. Peygamber'e uyması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca bu âyet, tevhid ve ihlâs'a teşvik etmekte, bunun başlıca göstergesinin görünen ve görünmeyen her şeyi bir kenara bırakıp Allah'a bağlanmak olduğuna dikkat çekmektedir.

164. Ey Muhammed! "Bizim dinimize dön" diyen kâfirlere **«de ki: 'Allah her şeyin Rabbi»** ve O'nun dışındaki her şey, tıpkı benim gibi O'nun kulu **«iken, O'ndan başka bir Rab mı arayayım?»** İbâdette, başkasını O'na ortak mı koşayım? O'na ortak olunabileceği nasıl düşünülebilir? Bu hiç mümkün müdür?

«Herkesin kazandığı» günah **«ancak kendisinedir.»** Birisinin işlediği suçtan, başkası sorumlu tutulmaz. **«Hiçbir günahkâr başkasının günahını taşımaz.»** Dolayısıyla mü'minlere: *"Bizim yolumuzu takip edin de, sizin günahlarınızı biz yüklenelim"* (Ankebut: 12) şeklinde yaptığınız teklifin hiçbir değeri yoktur. Hiç kimse başkasının yükünü yüklenmez ki, sizin bu sözünüz doğru olsun.

«Sonra dönüşünüz yine Rabbinizedir.» Kıyamet gününde sizi yöneten Allah'a döneceksiniz. İşte o zaman **«O, ihtilâfa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.'»** Doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan ayıracak ve herkese hak ettiğini verecektir.

Eğer, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Kimin uhdesinde, bir din kardeşinin nefsine, yahut malına tecavüzden doğan bir hakkı varsa, dinar ve dirhemin bulunmadığı ve işe yaramadığı kıyamet günü gelmeden önce, bugün dünyada, ondan helâllık dilesin. Aksi takdirde kıyamet gününde, zâlimin sâlih ameli varsa, yaptığı zulüm miktarınca kendisinden alınıp mazluma verilecektir. İyilikleri olmadığı takdirde ise yine aynı miktar mazlumun günahlarından alınıp zâliminkine eklenecek ve zâlim cehenneme atılacaktır."*(31) şeklindeki hadisini hatırlatarak: "Birisinin işlediği günah, nasıl olur da başkasına yüklenir ve berikinin yaptığı iyilikler, onlarla ilgisi olmayan başkasına nasıl verilir? Bu durum Allah'ın hükmüne ve adaletine göre nasıl doğru olur?" diye bir soru sorarsan, cevap olarak deriz ki:

Günahlar, etken ve edilgen olmak üzere iki türlüdürler. Etken olanlar, yalnız suçu işleyende kalmayıp başkasına da sirayet edendir. Edilgen olanlar ise yalnız işleyende kalmaktadır. Meselâ içki içmek edilgen bir günahtır. Bunun birtek yönü vardır ve o suçu işleyenin dışında hiç kimse bu konuda sorgulanamaz. Başkasına da sirayet eden etken günahlara da adam öldürme olayını örnek vermek mümkündür. Bu konuda suçu işleyen hesaba çekilse de, bu olayın iki yönlü olduğunu unutmamak gerekir: Birincisi şeriatın sınırını aşma hususu, ikincisi cinayetin bir kula sirayet etmesi hususu... İşte bu durumda bir bakıma cani, mazlumun günahlarını yüklenmiş ve kendi iyiliklerini ona vermiş sayılır. Ancak yine de bu, gerçekte kendi kendisinin günahını yüklenmiştir. Yani aslında başkasının iyiliklerini alma gibi bir durum söz konusu değildir. Şu halde burada bir çelişki ve haksızlık olduğu düşünülemez. Kısacası, âyet ile hadis arasında bir tutarsızlık yoktur. İkisi de aynı şeyi ifade eder.

Öte yandan bu âyetten anlaşıldığına göre, nasıl ki iman ehli ile küfür ehli arasında ihtilâf meydana geliyorsa, ihlâslı insanlarla riyakâr insanlar arasında da ihtilâf meydana gelir. Nitekim, Hadis-i şerif'te şöyle buyurulmuştur: *"Ahir zamanda din karşılığında dünyayı alacak insanlar ortaya çıkacaktır. Koyun derisinden yumuşak elbiseler giyeceklerdir. Bunların dilleri baldan tatlı; kalbleri ise kurtların kalbinden daha katıdır. Yüce Allah (c.c.) buyuruyor ki: 'Bunlar Beni mi aldatıyorlar, yoksa Bana karşı çıkma cesaretinde mi bulunuyorlar? Zatıma yemin ederim ki, onlara öyle bir fitne gönderirim ki,*

31- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir.

en uslularını dahi şaşkınlıkta bırakır'."[32] Şu halde mü'minin başlıca görevi hem içini, hem dışını tertemiz kılmak ve ayrılıkları ortadan kaldırmaktır. Çünkü hak birdir. *"Hak'ın dışında sapıklıktan başka ne vardır?"* (Yunus: 32)

Ümmetin arasındaki ihtilâfın herkese rahmet olduğu hususu ise, kin ve düşmanlıktan kaynaklanan ihtilâf değildir. Orada anlatılmak istenen, değişik şahıs ve konumlara göre hakka dayalı farklı yaklaşımların olabileceğidir. Yani farklı insan kümelerinin ve kültürlerin olabileceğidir.

Kısacası hak, uyulmaya en lâyık olandır. Allah (c.c.) cümlemizi dine zarar veren ihtilâftan ve gerçekleri zedeleyen tartışmadan korusun ve bizi hakta başarılı kılsın. Kuşkusuz her şeyi rahmetiyle kuşatan O'dur.

165. Ey insanlar, mal ve mevki gibi **«verdiği şeylerle sizi imtihan etmesi için, sizleri yeryüzünün halifeleri kılan»**, şükrünü mü edâ edeceksiniz, yoksa nankörlükte mi bulunacaksınız diye sizi nimetlerle sınayan **«ve sizi»** şeref ve zenginlik açısından ve **«derece bakımından birbirinizden üstün yapan O'dur.»**

Rivayet edildiğine göre Cüneyd küçükken günün birinde çocuklarla birlikte oynuyordu. Bir an Seriyy-i Sakatî oradan geçti; Cüneyd'e "Hey! Çocuk, şükür hakkındaki görüşün nedir?" diye sordu. Cüneyd şu cevabı verdi: "Şükür, Allah'ın sana verdiği nimetleri günah yolunda kullanmamandır."

Ey Muhammed! **«Şüphesiz ki»** senin **«Rabbin, cezalandırması süratli olandır.»** Nimetlerine karşı şükür görevi yapmayanları hemen cezalandırır. **«O, çok affeden ve çok merhamet edendir.»** Allah'ın verdiği nimetleri yerli yerinde kullanan, O'nun rahmetine ve affına mazhar olur.

Kuşkusuz yüce Allah (c.c.), şükür edenle nankörlükte bulunanı birbirinden ayırdetmek için mal ve makam verdiği gibi, ilâhî ahlâkla ahlâklanıp kulluk görevlerini yapanlarla hayvanlık derecesine yuvarlananları birbirinden ayırdetmek için de insana halifelik yeteneği vermiştir. Buna göre gerçek insanlık niteliklerini yitirip hayvanî niteliklere bürünen kimsenin kalbi, kulağı ve gözü mühürlenir. İman edip dünya hayatında hayırlı işler yapanlar ise hidayetle mükâfatlandırılır.

Hikâye edildiğine göre, bir seferinde İbrahim b. Ethem hac niyetiyle Mekke'ye gitmiş. Tavaf esnasında son derece güzel yüzlü bir gence rastlamış.

---

[32] Tirmizî ve Dâremi. Ayrıca bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/419.

Herkes onun güzelliğine hayran imiş. İbrahim b. Ethem o gence bakıp ağlamaya başlamış. Bir arkadaşı kendisine: "Efendim, bu gözü yaşlı bakışınızın hikmeti nedir?" diye sorunca, İbrahim şu cevabı vermiş: "Kardeşim, ben Allah'a bozulması imkânsız bir söz verdim. Bu benim oğlum, canım, ciğerim... Küçükken onu bıraktım ve onların yanından çıkıp Allah'ın sevgisine kaçtım. Gördüğün gibi, delikanlı olmuş. Vazgeçtiğim bir şeye tekrar dönme hususunda yüce Allah'tan utanıyorum." İbrahim'in arkadaşı diyor ki: "İbrahim, bana dedi ki: 'Git, ona selâmlarımı söyle. Umulur ki senin selâmınla teselli bulurum ve ciğerimdeki ateşi biraz olsun söndürürüm.' Bunun üzerine ben o gence gidip: 'Delikanlı! Allah seni babana bağışlasın' dedim. Delikanlı bana: 'Amca, babam nerde ki?!' diye sordu ve şöyle devam etti: 'Babam, bizim yanımızdan çıkıp Allah'ın sevgisine kaçıp gitti. Keşke, bir kezcik bile olsa onu görseydim.' Genç bunları söylerken, kelimeler boğazında düğümleniyordu. Sonra İbrahim'in yanına döndüm. Makam-ı İbrahim'de secdede bulunuyordu. Taşlar onun göz yaşlarıyla ıslanmıştı. Allah'a yalvarıp yakararak şöyle diyordu:

Senin aşkın için ben herkesi terkettim;
Seni görebilmek için çoluk-çocuğu yetim bıraktım.
Eğer beni sevginden yoksun bırakırsan,
Bu kalb senin dışında hiç kimseyle teselli bulmaz ki.

Sonra ben İbrahim'e: 'Oğluna duâ et' dedim." Bunun üzerine ona şöyle dua etti: "Allah onu günahlardan korusun ve râzı olduğu hususlarda ona yardım etsin "

İşte, saltanatı terkedip fakirlik ve kanaatı tercih edenlerin durumuna bak da gör... Allah (c.c.) bizi ve sizi, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetine uyanlardan eylesin. Tevekkül ve yakîn makamına ulaşma konusundaki emellerimizi gerçekleştirsin.

En'am Sûresi, her şeyi en iyi bilen Allah'ın yardımıyla tamamlandı.

A'RAF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 206 âyettir.

Bu sûre Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓصٓ ① كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ ف۪ي صَدْرِكَ
حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِه۪ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَ ② اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ قَل۪يلًا مَا
تَذَكَّرُونَ ③

1. Elif, Lâm, Mim, Sâd.

2. Bu, sana indirilen bir kitaptır. Onunla insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için göğsünde bir sıkıntı olmasın.

3. Rabbinizden size indirilene uyun. O'ndan başkasını dostlar edinip onların peşine düşmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!

1. «Elif, Lâm, Mim, Sâd». Burada *"Elif"* Allah'ın Zâtı'na, *"Lâm"* İlim sıfatıyla birlikte Zât'a, *"Mim"* Muhammed (s.a.v.)'in zatının ve hakikatinin mânasına, *"Sâd"* da bedenî ve dış görünüşünden ibaret olan Muhammedî sûrete işarettir. [1]

2. «Bu, sana» Allah tarafından **«indirilen bir kitaptır. Onunla insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için göğsünde bir sıkıntı olmasın.»** Yani, onun hak oluşu konusunda bir şüphen bulunmasın.

Burada muhatap her ne kadar peygamber (s.a.v.) ise de, kasdedilen ümmettir. Şek ve şüpheye düşmeyiniz demektir. Burada *"sıkıntı"* nın gerçek manasında kullanılmış olması da söz konusudur. Söylenmek istenen şudur: "Seni yalanlıyacaklarından korkarak o kitabı tebliğ konusunda yüreğinde bir sıkıntı olmasın". Çünkü peygamber (s.a.v.) kavminin kendisini yalanlamasından, kendisinden yüz çevirmesinden korkuyor ve tebliği yerine getirememe duygusuyla yüreği sıkılıyordu.

3. Ey mükellefler! **«Rabbinizden size indirilene»** yani Kur'an'a **«uyun. O'ndan başkasını dostlar edinip onların peşine düşmeyin.»** Rabbiniz olan Allah'ı bırakarak, ona isyan edip, cinlere ve insanlara itaat etmek sûretiyle onları dostlar edinmeyin.

«Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!» Yani: O kadar az öğüt alıyorsunuz ki, veya o kadar az zaman öğüt alıyorsunuz ki, ne o kitaptan etkileniyorsunuz, ne de gereğiyle amel ediyorsunuz. Buna karşılık Allah'ın dinini terk ediyor, ondan başkasının peşine düşüyorsunuz.

Sonra Allah (c.c.), geçmiş ümmetlerin kendileri gibi kâfir dostlarının dinlerine uymada ısrar etmeleri sebebiyle başlarına gelenlerden ibret almadıkları takdirde onları tehditle şöyle buyurmuştur:

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَٓاءَهَا
بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَٓائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَٓاءَهُمْ

---

[1] Doğru olan, ehl–i tahkik tefsircilerin görüşüdür. O da, sûrelerin başlarındaki hece harflerinin (huruf-u mukattaa'nın) sadece Kur'an'ın i'câzına dikkat çekmek için geldiği hususudur. Bkz. *Safvet'üt-Tefâsir*, 1/31.

بَأْسُنَآ إِلَّآ أَنْ قَالُوٓا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ
أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ
وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿٧﴾

4. Biz nice memleketleri helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin, yahut gündüz uykularında iken geldi.

5. Onlara azâbımız geldiğinde: "Biz gerçekten zalimler idik" demelerinden başka itirafları olmadı.

6. Elbette kendilerine elçi gönderilmiş olanlara soracağız. Gönderilen elçilere de soracağız.

7. Andolsun ki, onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Çünkü Biz (onlardan) uzak değiliz.

4. «Biz, nice memleketleri helâk ettik.» Birçok memleketlerin helâkini diledik. İşte o zaman, o memleketlerin ahâlisine bazan Lût kavminde olduğu gibi **«azabımız onlara geceleyin yahut gündüz»** ya da Hz. Şuayb kavminde olduğu gibi, gündüzün ortasında *"kaylûle"* denen öğle **«uykularında iken geldi.»** Allah onları gündüzün ortasında, şiddetli bir sıcakta gündüz uykusunda iken helâk etmişti.

5. «Onlara azâbımız geldiğinde» ve bu azabın belirtilerini apaçık gördüklerinde, hepsi de: **«'Biz gerçekten zâlimler idik' demelerinden başka itirafları olmadı.»** Yani üzüntü ve pişmanlık duyarak zulümlerini itiraf ettiler ve kurtuluşu arzuladılar. Ancak ne yazık ki, iş işten geçmiştir. Çünkü azâbın geldiği andaki tevbe fayda vermez.

6. «Elbette kendilerine elçi gönderilmiş olanlara» yani haşir gününde bütün ümmetlere: "Gönderilen peygambere ne cevap verdiniz?" diye **«soracağız. Gönderilen elçilere de»** kendilerine onların nasıl cevap verdiklerinden **«soracağız.»** Yâhut da buradaki "sormak"tan amaç kâfirleri azarlama ve onlara çıkışmak içindir.

7. **«Andolsun ki, onlara»** yani peygamberlere: "Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bildiğimiz yoktur" dedikleri zaman, **«(olup bitenleri) tam bir bilgi ile»** yani iç ve dışlarını bilen olarak **«mutlaka anlatacağız. Çünkü Biz»** her halükârda **«(onlardan) uzak değiliz»** ki, onların işledikleri amellerinden ve hallerinden herhangi bir şey bize gizli kalsın.

Bilmiş ol ki, peygamberler haşir gününde şöyle derler: "Allahım, kurtar kurtar!" Ümmetleri hakkında çok korkarlar. İçleri, saptırıcı şüpheler ve şeriate aykırı işlerle lekelenmeyen ihlâslı kimselere gelince, peygamberler onlara imrenirler.

Kim o gün Allah'a ihlâslı, peygamberine (s.a.v.) inanmış, şirkten ve müslümanların kanlarını akıtmaktan uzak, Allah ve Rasûlü için öğüt verici, Allah ve Rasûlüne itaat edeni seven, Allah ve Rasûlüne isyan edene buğzeden kimse olarak kavuşursa, Rahman olan Allah'ın Arşı altında gölgelenir ve tasadan kurtulur.

Rivâyet edildiğine göre, Kinde krallarından birisi zevk ve eğlenceye çok düşkündü. Bir gün avlanmak için bineğine binip arkadaşlarından uzaklaştığında, topladığı ölü kemiklerini önüne koyarak, onları evirip çevirmekte olan bir adam görmüş. Kral adama:

- Ne olduğunu bana anlatır mısın? Seni bu kötü duruma düşüren nedir?

Adam:

- Ben, uzun bir yolculuktayım. Yanımda, beni rahatsız eden iki görevli var. Beni, karınca yuvası gibi, dibi karanlık, kalması tiksindirici bir menzile itiyorlar: Toprak tabakaları altında helâk olanlarla komşu olmaya zorluyorlar. Eğer darlığı ve korkunçluğuna rağmen bu menzilde bırakılsaydım, belânın da sonu gelirdi, sıkıntının da. Ama bundan sonra haşrin çığlığına itiliyorum. Sonra iki konaktan hangisine gitmem emrolunacak bilemiyorum. Sonu bu olan bir kimse, hangi şeyden lezzet alabilir?

Kral, adamın söylediklerini duyunca, kendini attan aşağıya attı. Adamın önünde oturdu ve dedi ki:

- Ey kişi! Sözün yaşama zevkimi bulandırdı, bütün kalbimi sardı. Konuşmana devam et.

Bunun üzerine adam şöyle dedi:

- Şu önümdekileri görmüyor musun? Bunlar, dünya malının kendilerini aldattığı; kalblerini istila edip onları öbür taraf için hazırlanmaktan alıkoyduğu kralların kemikleridir. Öyle ki, ecel onları ansızın yakalayıverdi; emeller peşine taktı; nimetin güzellikleri akıllarını başlarından aldı. Bu kemikler dağılıp tekrar bir araya gelecekler; yaptıklarının hesabı sorulduktan sonra ya nimet ve sûkunet, ya da azap ve helâk yerine gideceklerdir.

Sonra o kişi ortadan kayboldu. Kral onun nereye gittiğini bilemedi. Arkadaşları kendisiyle karşılaştığında renginin değiştiğini, gözyaşlarını tutamadığını gördüler. Gece karanlığı çöktüğünde üzerinden krallık elbisesini çıkarıp, eski bir elbiseyle çıkıp gitti. Giderken şu mısraları söylüyordu:

Refah içerisindeki zamanları bitirdi,
Gece ve gündüzün gelip gidişi.
Ey gecenin başlangıcında sürurla uyuyan,
Seher vakti olaylar kapıyı çalar.
Evveli hoş olan geceye güvenme.
Nice gecelerin sonu ateşi tutuşturmuştur.

İmam Zeynel Âbidin der ki: "Dün bir meni iken yarın bir leş olacak kimsenin böbürlenip kibirlenmesine hayret ederim! Yarattıklarını gördüğü halde Allah'ın varlığı hakkında şüphe edene; birinci yaratılışı gördüğü hâlde, ikinci yaratılışı inkâr edene; ölümsüz âlemi terkedip de geçici âlem için çalışana büsbütün hayret ederim!"

Akıllı insanın yapacağı iş, başına kaza gelmeden geçmişten ibret almak; ölüm gelip çatmadan hazırlığını yapmaktır. Zaman rüzgâr gibi geçmektedir. Zamanı tüketeceğiz de yeryüzünde bir tek kişi kalmayacak. Amel defterleri dürülecek, büyük-küçük, az-çok her şey apaçık ortaya çıkacak. Ne bahtsızdır yardımdan mahrum kalanlar! Ve ne bahtiyardır yardıma mazhar olanlar!

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ

فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ
﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ
قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

8. Gerçek tartı o gündedir. Kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

9. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, âyetlerimizi inkâr ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.

10. Doğrusu Biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve size orada geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!

8. «Gerçek tartı...» Burada *"tartı"* dan maksat, amellerin tartılması; ağır gelenle hafif gelenin, iyisiyle kötüsünün birbirinden ayrılmasıdır. **«O gündedir.»**Yani kıyamet günündedir. **«Kimin tartıları,»** yani tartılan sevapları **«ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.»** Burada "tartılar" diye çevirdiğimiz *"Mevâzîn"* kelimesi "mevzun" kelimesinin çoğuludur. Böyle çoğul gelmesinin sebebi, her kul için, durumuna uygun âdil tartıların konmasıdır. Çünkü bedeni için bir tartı vardır, onunla bedenî nitelikleri; ruhu için bir tartı vardır, onunla ruhun sıfatları; sırrı için bir tartı vardır, onunla sırrın durumları; iç âlemi için bir tartı vardır, onunla da ahlâkı tartılır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.): *"Teraziye güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey konmamıştır"* (2) buyurmuştur.

9. «Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar,» yaratılışlarında bulunan selim fıtratı kaybettikleri, azabla karşı karşıya kalacak şeyleri işledikleri ve **«âyetlerimizi inkâr ettiklerinden,»** yani onları tasdik etmeyip yalanladıklarından **«dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.»** Buradaki *"ziyan"*, sermayeyi kaybetmek demektir. İnsanın sermayesi de bizzat kendisidir. Kötü ameli

---

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davud *"Terazide güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey yoktur"* şeklinde rivayet etmişlerdir. *el-Feth'ul-Kebîr*, 3/111.

sebebiyle helâk olunca, kendisini ziyana sokmuş demektir. Rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde iri cüsseli, uzunca, obur bir kişi (hesap yerine) getirilir, (hayır ve sevabı) tartılır, fakat bir sivrisineğin kanadı ağırlığı kadar bile tutmaz."* (3)

Bu rivayet, tartılanın şahıslar olduğuna işaret eder. Nitekim bazı âlimler de bu görüştedir. Fakat âlimlerin çoğunluğu, tartılanın amel defterleri olduğu görüşündedir. Bu terazinin bir dili ve iki kefesi vardır. Adâleti göstermek ve itirazları ortadan kaldırmak için halkın gözü önünde kurulmuştur. Nitekim Allah onlara yaptıklarından sorunca dilleri ve azaları bunları itiraf; peygamberler, melekler ve şahitler de aleyhlerinde tanıklık ederler. Aynı zamanda yaptıklarını defterlerinde kaydedilmiş olarak görürler ve hesap gününde onları okurlar. Şu rivâyet bu hususu güçlendirir: *"Bir kişi tartıya getirilir, onun için doksan dokuz dosya açılır. Her dosyanın uzunluğu gözün ulaştığı yere kadardır. Onun için içinde şehâdet kelimesi bulunan bir kart çıkartılır. Dosyalar terazinin bir kefesine, kart da öbür kefesine konur. Dosyalar hafif gelirken, kart ağır basar."* (4)

Rivayete göre Davud (a.s.) Rabbinden kıyamet gününde kurulan teraziyi göstermesini istedi. Her kefesinin doğu ile batı arasını doldurduğunu görünce, kendinden geçti. Ayıldığında şöyle dedi: "Allah'ım! Terazinin kefesini sevaplarla doldurmaya kimin gücü yeter?" Allahü Teâla da: "Ey Davud! Ben kulumdan razı olursam, onu bir hurma sadakasıyla da doldururum" buyurdu.

Bazıları da Davud (a.s.)'un şöyle dediğini rivayet eder: "Birisini rüyamda gördüm, 'Allah sana nasıl muamele buyurdu?' dedim. O da: 'Amellerim tartıldığında, günahlarım sevaplarıma ağır bastı. O anda gökten bir kese geldi ve sevaplar kefesine düştü. Bunun üzerine sevaplarım ağır bastı. Keseyi çözdüğümde bir ne göreyim, içinde bir fakire sadaka olarak verdiğim hurmalar vardı' cevabını verdi."

10. «Doğrusu Biz sizi yeryüzüne yerleştirdik.» Orada size bir mekân ve üzerinde karar kılacak yer; dilediğiniz şekilde tasarruf etmeye güç verdik. **«Ve size orada geçim vasıtaları verdik.»** Sizin iyilik ve yararınız için, yaşa-

---

3- Hadis *Sahihayn* (Buhâri ve Müslim) de: *"Kıyamet gününde iri cüsseli, semiz bir kişi (hesap yerine) getirilir, (hayır ve sevabı tartılır fakat) Allahû Teâlâ yanında bir sivrisineğin kanadı ağırlığında (bir sevap) tartmaz"* şeklindedir. *Câmiu'l-Usûl*: 2/235.

4- Burada hadisin mânâsı rivâyet edilmiş olup, aslı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Tirmizî'nin *Sünen*'indedir. Bkz. Sûyûti, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/337.

yabileceğiniz bütün sebepleri yarattık. Burada "geçim vasıtaları" şeklinde çevirdiğimiz *"meâyiş"* kelimesi "maişet" kelimesinin çoğulu olup yiyecek ve içecek türünden olup kendisiyle geçinilen şeyler demektir. Buradaki hitap, Kureyş'edir. Çünkü yüce Allah onları, güven içinde yazın Şam'a, kışın da Yemen'e seyahat etme imkânı vererek diğer Araplardan üstün kıldı. Bunun da sebebi, Allah Teâlâ'nın Harem'inde yerleşmeleri ve şerefli Evi'nin komşuları olmalarıdır. Böylece geçimlerini sağlamaya sebep olan yiyecek, içecek ve daha başka şeyleri kazanıyorlardı. Size yaptıklarıma karşılık **«ne kadar da az şükrediyorsunuz!»**

Bil ki, şüphesiz nimet, ancak değerini bilmeyen ve şükrünü yerine getirmeyen kimseden çekilip alınır. Rivâyete göre, peygamberlerden birisi, Allahü Teâlâ'ya Bel'am'ın halini, o yükseliş ve kerametlerden sonra kovuluşunu sordu. Yüce Allah: "Bir gün olsun verdiğim şeylere karşı bana şükretmedi. Bana bir kere şükretmiş olsaydı, verdiğimi almazdım" buyurdu.

Ey insan! Uyan, şükür payandasını koru, nimetlerine karşı Allah'a hamdet! Bunlar öyle nimetler ki, en yücesi İslâm, en aşağısı da bir tesbihe (sübhanallah demeye) seni muvaffak kılmasıdır. Umulur ki, senin üzerine olan nimetlerini tamamlar ve nimetlerini elinden almak sûretiyle zeval acılığıyla mübtelâ kılmaz. Çünkü en acı ve en zor şey, ikramdan sonra ihanet, yaklaştırdıktan sonra kovmaktır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلٖيسَ لَمْ يَكُنْ
مِنَ السَّاجِدٖينَ (١١) قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا
خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنٖي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طٖينٍ (١٢) قَالَ فَاهْبِطْ
مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فٖيهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ

الصَّاغِرِينَ (١٣) قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (١٤) قَالَ إِنَّكَ
مِنَ الْمُنْظَرِينَ (١٥) قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ
الْمُسْتَقِيمَ (١٦) ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ
وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ
(١٧) قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ (١٨)

11. Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik. İblisten başka hepsi secde ettiler. Fakat o secde edenlerden olmadı.

12. Allah: "Sana emrettiğim vakit, seni secdeden alıkoyan neydi?" dedi. "Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten, onu da topraktan yarattın" dedi.

13. Allah: "Öyle ise oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddine değildir, haydi çık, çünkü sen alçaklardansın" dedi.

14. İblis: "Bana, insanların tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi.

15. Allah: "Haydi, sen mühlet verilenlerdensin" dedi.

16. İblis: "Öyleyse beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yoluna oturacağım.

17. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın" dedi.

18. Allah: "Haydi sen yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım" buyurdu.

11. «Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik,» yani babanız Âdem'i kendine özgü şekliyle şekillendirmeksizin toprak olarak yarattık, sonra ona şekil verdik. Burada bizzat Âdem'in yaratılışı yerine, bütün insanların yaratılışı ifade edilmiştir. Çünkü onun yaratılşından maksat, çocukları vasıtasıyla yer yüzünün bayındırlığının sağlanmasıdır. Böylece onun yaratılışı, çocuklarının yaratılışı mesabesindedir.

«Sonra da» bütün **«meleklere: 'Âdem'e»** selâm ve saygı secdesi olarak **«secde edin' dedik.»** Çünkü, ibadet amacıyla alnı yere koymak olan şer'î secde, gerçekte ancak Allah için yapılır. Bu emirden sonra **«İblisten başka»** meleklerin **«hepsi»** hemen **«secde ettiler. Fakat o,»** yani İblis Âdem'e **«secde edenlerden olmadı.»** Yoksa o, Allah'a secde ediyordu.

12. «Allah: 'Sana emrettiğim» yani secde emrini verdiğim **«vakit, seni secdeden alıkoyan neydi? dedi.»** İblis: **«'Ben ondan daha hayırlıyım,»** yani beni secdeden alıkoyan şey, benim ondan üstün olmamdır. **«Çünkü beni ateşten, onu da topraktan yarattın.'»** Ateş, nûrânî, lâtif bir cevher; toprak ise zulmânî kesif bir cisimdir. Dolayısıyla ateş topraktan daha hayırlıdır **«dedi.»** Gerçekteyse lânetlenmiş şeytan yanıldı. Çünkü üstünlüğü fazilet açısından değil, madde ve unsur açısından değerlendirdi. Oysa kendisine yöneltilen emir Allah (c.c.) tarafındandır.

Âdem'in secde edilme şerefi ve meleklere üstünlüğü, yalnızca toprak olma özelliğinden değildir. Onun şereflenmesi, vasıtasız olarak yaratılması şerefindendir. Nitekim yüce Allah: *"Ellerimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"* (Sâd: 75) buyurmuştur. Aynı zamanda onun üstünlüğü, aracısız olarak Allahü Teâlâ'ya nisbetle şereflenmiş ruhun üflenmesi ve ruhun üflenmesi anında onda tecelli etme özelliğindendir. Nitekim yüce Allah: *"...İçine de ruhumdan üfürdüğüm zaman..."* (Sâd:72) buyurmaktadır.

Bu sırdan dolayıdır ki Allah, Âdem'in kalıbını topraktan düzenledikten sonra değil, ona ruh üfledikten sonra, meleklerin ona secde etmelerini emretti. Nitekim Allahü Teâlâ: *"...Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın"* (Sâd: 71-72) buyurmuştur. Bunun sebebi Hz. Âdem'in kendisine ruh üflendikten sonra tecelliye hazır duruma gelmiş olmasıdır. İçindeki ruhta, tecelliye hak kazanabilecek letâfet ve nurâniyet meydana gelmiştir. Böylece meleklerin kendisine secde etmesine lâyık hale gelmiştir.

13. «Allah: 'Öyle ise» ey iblis, **«oradan,»** yani cennetten **«in!»** Bu, isyana karşı verilen ceza emridir. **«Orada,»** yani cennette **«büyüklük taslamak senin haddine değildir,»** yani senin için doğru olmaz ve böyle bir şeye hakkın yoktur. **«Haydi çık, çünkü sen alçaklardansın' dedi.»** Büyüklük tasladığın için aşağılık, hor ve hakir olanlardansın. Âyette, yüce Allah'ın şeytanı huzurundan ve cennetten kovması, sırf isyanından dolayı değil, aynı zamanlarda büyüklük taslamasına dayandığı konusunda ikaz vardır. Hadiste ise: *"Kim Allah için tevâzu gösterirse, Allah onu yüceltir. Ve kim büyüklük taslarsa, Allah onu alçaltır"* (5) buyurulmuştur.

Arifler, nefsin huylarından kan ağlıyorlardı. Rivâyete göre Kadı'nın birisi, bir gün Ebû Yezid Bestami'ye gelir ve der ki: "Senin bildiğini biz de biliyoruz, fakat etkisini göremiyoruz". Bunun üzerine Ebû Yezid şu cevabı verir: "Bir miktar ceviz al, bir kaba koyarak boynuna as. Sonra şehir halkına şöyle seslen: "Kim bana bir tokat atarsa, ona bir ceviz vereceğim". Cevizler bitinceye kadar böyle yap. Bunu yaparsan etkisini görürsün. Bunun üzerine Kadı bir "estağfirullah" çeker. Ebû Yezid de ona: "Günaha girdin; çünkü ben sana, seni kibirinden kurtaracak şeyi söylüyorum, sen ise kibirinden "estağfirullah" çekiyorsun" der.

Ebû Cafer El-Bağdâdî der ki: "Altı haslet, altı kimseye yakışmaz: Âlimlere tama', devlet adamlarına acelecilik, zenginlere cimrilik, fakirlere kibir, ihtiyarlara sefahat, soylulara da alçaklık yakışmaz."

Tevhide sarıl; çünkü o, her kötü huyun damarını kesen keskin bir kılıçtır.

14. «İblis,» yani şeytan, kovulduktan sonra: **«Bana insanların»** yani Âdem ve zürriyetinin, öldükten sonra hesaba çekilmeleri için, ikinci surun üfleme vakti olan **«tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver' dedi.»** Lânetlenmiş şeytan bununla, insanları azdırmak için geniş zaman bulmak, onlardan intikam almak ve ölümden kurtulmak için bir çıkış yolu bulmayı diliyordu. Çünkü bunları ölümden sonra yapması imkânsızdı.

5- Ebû Nuaym, *Hilye*'de tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/180.

15. «Allah: 'Haydi sen mühlet verilenlerdensin'» yani birinci surun üfleme vaktine kadar ecellerini ertelediğim kimselerdensin **«dedi.»** Yoksa şeytanın istediği tekrar dirilme vaktine kadar değil. Nitekim Allahü Teâlâ süre konusunda şöyle buyurmuştur: *" O halde sen, bilinen vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin."* (Hicr: 37-38) Buradaki *"bilinen vakit"*, sûra birinci üfleme günüdür ki, o günde yaratıklar ve onlarla birlikte iblis de ölür. Birinci üflemeyle ikinci üfleme arası kırk yıldır. Böylece duasının bir kısmı kabul edilmiştir.

Allah şeytana, sırf kulları imtihan yaptığını, Allah için ihlâsla yapanla, arzu ve isteklerine uyanı ayırdetmek için süre vermiştir. Şöyle de denebilir: Ondan başka, kötülerin ve kâfirlerin yüklenemeyeceği günahları yüklenmesi ve böylece bilmeden adım adım helâke yaklaşması için Allah ona mühlet vermiş ve dünyanın sonuna kadar bırakmıştır. Ona tanınan bu süre, basiret sahiplerinin ibret almaları ve bu dünyada en uzun ömrün, kâfirlerin reislerinin ve günahkârlar topluluğunun liderlerinin olduğunu bilmeleri içindir.

16. «İblis: 'Öyleyse beni azdırmana karşılık,» yani onların yüzünden beni azgın, doğru yoldan sapmış, rahmetten yoksun kıldığından dolayı, izzetine **«and içerim ki, ben de onları»** yani Âdemi ve zürriyetini **«saptırmak için senin»** cennete ileten -ki o İslâm Dinidir- **«doğru yoluna»** yani o yolun üzerine **«oturacağım.»** Onları gözetleyip yol kesicilerin yoldan geçenlerin yolunu kesmek için tuzak kurdukları gibi, tuzak kuracağım. Burada *"oturmak"* Âdemoğullarını azdırma hususunda gayretten kinayedir.

17. «Sonra elbette onlara önlerinden,» yani âhiret yönünden sokularak onları o konuda şüpheye düşüreceğim ve kıskançlığı onlara süslü göstereceğim. **«Arkalarından,»** yani dünya yönünden sokulup, ona teşvik edeceğim. **«Sağlarından,»** yani sevaplar yönünden sokularak onları kendini beğenmişliğe ve riyâya düşüreceğim. **«Sollarından»** yani günahlar yönünden **«sokulacağım»** ve onlara onu süslü göstereceğim.

Dört yönün bu şekilde sayılması, düşmanın hücûmunun âdeten bu yönlerden olmasıdır. Onun için üst ve alttan söz edilmemiştir. **«Ve sen onların çoklarını şükredenlerden»** yani itaat edenlerden **«bulamayacaksın' dedi.»** İblis bunu kesin olarak bildiği için değil, zannından dolayı söylemiştir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki İblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı, gerçekleştirdi"* (Sebe': 20) buyurmuştur.

İblis'i bu zanna sevkeden şey insanlarda şerrin başlangıcını, yani şehvet, gazap, hased ve buğzu gördüğü içindir.

18. **«Allah»** şeytana: **«'Haydi sen yerilmiş ve kovulmuş olarak»** -ki lânetli şeytan kendini beğendiği için, cennetten ve hayırlı her şeyden kovulmuştur- **«oradan»** yani cennetten **«çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım' buyurdu.»**

"Lemen" deki *"lâm"* yemine giriş; *"men"* de şart içindir.*"Sizin hepinizi cehenneme dolduracağım"* cümlesi de yeminin cevabıdır. *«Sizin hepinizi»* ifadesinin anlamı; "seni, senin zürriyetini, Âdem'in zürriyetinden kâfir olanları" demektir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Cehennemle cennet çekişmeye başladı. Cehennem: 'Bana zorlu kimselerle kibirliler girecek' deyince, cennet: 'Bana da zayıflar ve yoksullar girecek' dedi. Yüce Allah cehenneme: 'Sen benim azabımsın. Dilediğime seninle azap ederim'; cennete de: 'Sen benim rahmetimsin. Seninle dilediğime rahmet ederim. Sizden her birinizin dolma hakkı vardır' buyurdu."* [6]

Şeytana uyup onun yolunda gidenlere gelince, şeytanın, 17. âyette belirtilen dört yönden geleceği kimseler onlardır. Onlar, şeytanın emrettiği şeyi kabul ederler. Akıllı insan, onun peşine takılmaktan sakınsın, Allah'a itaat ve kullukta çok çalışsın ki, girenlerle beraber cehenneme girmesin.

وَيَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ
وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا

---

[6] Hadisi Buharî *Kitâbü't-Tefsîr*'de, Müslim ve Tirmizî *Cennet*'te, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de (3/314) rivâyet etmişlerdir.

رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ
اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِد۪ينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَٓا اِنّ۪ي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِح۪ينَۙ
﴿٢١﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا
وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِۜ وَنَادٰيهُمَا
رَبُّهُمَٓا اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَٓا اِنَّ الشَّيْطَانَ
لَكُمَا عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ
تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ
﴿٢٤﴾ قَالَ ف۪يهَا تَحْيَوْنَ وَف۪يهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

19. Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşin, dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, sonra zalimlerden olursunuz.

20. Derken şeytan kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini göstermek için onlara vesvese verdi ve: "Sizi Rabbiniz başka bir şey için değil, sırf melek olacağınız, yahut ebedî kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan yasakladı" dedi.

21. Ve onlara: "Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim" diye yemin etti.

22. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıkla-

rında kendilerine ayıp yerleri göründü. Ve cennet yapraklarından üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara: "Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi?" diye nidâ etti.

23. "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden oluruz" dediler.

24. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır.

25. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan çıkarılacaksınız" dedi.

19. İblis'in cennetten çıkarılmasından sonra, yüce Allah, Âdem'e dedi ki: **«Ey Âdem! Sen ve eşin»** Havva **«cennette yerleşin.»** Orada oturmaya devam edin. Bu, izin verme ve lütufta bulunmayı ifade eder.

Âyetteki *"cennet"* âlimlerin çoğunluğuna göre, mükâfat yeri kılınan "huld cenneti" dir. **«Dilediğiniz yerden,»** cennet nimetlerinden ve meyvelerinden dilediğiniz şeyden bol bol **«yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın.»** Allah, bu ağacın adını söylemeyi ve belirtmeyi gizli tuttuğundan, âlimler bu konuda ihtilâfa düştüler. Şüphesiz eğer bu ağacın hangi ağaç olduğunun belirtilmesinde bizim için bir fayda olsaydı, elbette Allah onu belirtirdi. **«Sonra zalimlerden,»** yani kendilerine zulmedenlerden **«olursunuz.»**

20. «Derken şeytan, kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini,» yani avret mahallerini -ki elbiseyle örtülü olduğu için birbirlerinin avret mahallerini görmüyorlardı- **«göstermek için onlara vesvese verdi ve»** vesvesesiyle onlara kötülük yapmak, yani, meleklerin yanında avret yerlerinin açılması sûretiyle onları küçük düşürmek istedi.

Bunda, zorunlu durumlar dışında avret mahallini açmanın çirkin, insan yaratılışına aykırı olduğu konusuna işaret vardır.

"Vesvese", şer'an kötü olan şeyi süslü göstermek için şeytanın insan kalbine bıraktığı ve sürekli tekrarladığı gizli sözdür.

Âdem ile eşini tuzağa düşürmek için ilk başladığı şey, onların yanında hıçkıra hıçkıra ağlamasıydı. Onlar bunu işitince üzüldüler ve: "Seni ağlatan nedir?" diye sordular. O da: "Size ağlıyorum. Ölecek, içinde bulunduğunuz nimet ve ikramlardan ayrılacaksınız" cevabını verdi. Bu söz onları etkiledi. Bunun üzerine *"kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini göstermek için"* ikinci defa onlara vesvese verdi.

«'Sizi Rabbiniz başka bir şey için değil, sırf melek olacağınız,» yani bünyenin letâfetinde, yeme, içme ve benzeri yollardan besin almaya ihtiyaç duymama konusunda melekler gibi olacağınız, **«yahut»** ölmeyip cennette **«ebedî kalanlardan olacağınız»**ı istemediği **«için bu ağaçtan,»** onun meyvesini yemekten **«yasakladı', dedi.»**

Meleklerin bazı yönlerden üstün olması, onların mutlak olarak peygamberlerden üstün olduğuna işaret etmez. Çünkü insanların başka faziletlerinin de bulunması mümkündür.

21. «Ve onlara: 'Ben gerçekten size» söylediğim şeyde **«öğüt verenlerdenim' diye yemin etti.»** Yemin sadece iblis tarafından yapılmıştır. Buna rağmen âyette *"kâsemehümâ"* şeklinde müfâale vezninde gelmesi, şeytanın karşılıklı yeminleşme gayretine düştüğünü göstermektedir.

22. «Böylece onları,» yalan yere Allah'a yemin ederek **«hile ile aldattı.»** Onları ağacın meyvesinden yemeleri için kandırdı ve yüksek mertebeden düşük dereceye indirdi. Lânetli şeytan, yalan yere Allah'a ilk yemin eden oldu. Hz. Âdem, hiçbir kimsenin yalan yere Allah'a yemin etmeyeceğini sanıyordu. Onun için de aldandı. Çünkü mü'mine yakışan, yüce Allah'ın azametini kalbine yerleştirmek için, Allah'a yemin eden kimsenin doğruluğuna inanmasıdır.

Âlimlerden bazısı der ki: "Kim bizi Allah'la kandırmak isterse kanarız". Hadiste de *"Mü'min, kötülüğe kafa yormayan, kerem sahibi; fâcir ise aldatıcı alçaktır,"* (7) buyurulur.

«Ağacın meyvesini tattıklarında kendilerine ayıp yerleri göründü.» Meyveyi yemeğe başlayıp tadını aldıklarında, ceza ve günahın uğursuzluğu onları yakaladı. O anda giyecekleri üzerlerinden düşüşmeye başladı ve çırılçıplak kaldıklarını görüp utandılar. Giyecekleri, avret mahallerini görmeye engel olan bir nurdu. Cennet elbiselerinden bir elbisedir de denilmiştir. **«Ve cennet yapraklarından üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar.»**

---

(7) 7- Hadisi Ebû Davud, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

Bu yaprakların incir yaprakları olduğu söylenir. Çünkü incir yaprağından başkası üst üste yamanmaz.

Âyette, Âdem (a.s.)'den bu yana avret yerlerini açmanın çirkinliğine işaret vardır. Avret yerini açmanın çirkinliği akıllarına yerleşince örtünmek için nasıl davrandıklarını görmüyor musun?

«Rableri onlara: 'Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi' diye,» azarlama ve kınama yoluyla **«nidâ etti.»** Bunda Allah'ın *"... Bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; yoksa bedbaht olursun"* (Tâhâ: 117) âyetine işaret vardır. Rivâyet edildiğine göre yüce Allah, Âdem'e şöyle dedi: "Cennet ağacı olarak sana verdiklerim içinde, bu ağaçtan başka ağaç yok muydu?" Bunun üzerine Âdem: "Evet, izzetine yemin olsun ki, vardı. Fakat ben, senin yaratıklarından hiç kimsenin sana yalan yere yemin edeceğini zannetmiyordum" dedi. Allah da: "İzzetime yemin olsun ki, seni mutlaka yeryüzüne indireceğim de sonra zorla ve meşakkatle geçimini temin edeceksin" buyurdu.

Derhal onu yeryüzüne indirdi, ona demir sanatını öğretti ve toprak sürmesini emretti. O da toprağı sürdü, tarlayı suladı, hamur yoğurdu ve ekmek yaptı.

23. Hatayı itiraf edip tevbeye koşarak: **«'Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.»** Yani mâsiyetle kendimize zarar verdik ve kendimizi, cennetten çıkarılmayla karşı karşıya bıraktık. **«Eğer bizi bağışlamaz,»** günahlarımızı örtmez **«ve bize»** tevbemizi kabul etmek sûretiyle **«acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden»** yani bir anlık arzu için âhiretteki nasibini satarak helâk olanlardan **«oluruz' dediler.»** Aslında Âdem'in günahı küçüktü. Çünkü o, ağacın meyvesini Allah'ın hükmüne aykırı davranmak amacıyla değil, aksine lânetlenmiş şeytanın sözüne kanarak yedi. Bu suçu işlemesinde hatalı bir ictihadın da payı olduğu şüphesizdir. Çünkü o, *"Ancak şu ağaca yaklaşmayın"* (El-A'raf: 19) sözündeki işaretin, yalnızca işaret edilen belirli bir ağaç için sözkonusu olduğunu sanmış, aynı türden bir başka ağaçtan alıp yemiştir. Oysa bu âyetten amaç, işaret edilen o ağaç türüydü. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın eline bir ipek ve altın alıp şöyle dediği rivâyet edilir: *"Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haram; kadınlarına helâldir."* (8) Bu ikisinden maksat

---

8- Hadisi Ebû Davud, Nesâi ve Tirmizî birbirine yakın lâfızlarla rivâyet etmişlerdir. *Câmiu'l-Usûl*, 10/678.

sadece elindeki ipek ve altın değil, bütün ipek ve altın türleridir.

24. Allahü Teâlâ **«dedi ki: 'Birbirinize düşman olarak inin.»** Burada hitap, Âdem, Havva ve zürriyetlerine; ya da Âdem, Havva ve İblis'edir. İblis'in düşmanlık karakteri, akrebin sokma, kurdun kapma karakteri gibidir. İblis'e düşmanlık etmeyi emrettik; çünkü oğul, babasının düşmanına düşmanlık duyar. **«Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır.»** Buradaki süre, ecellerinin bitme süresidir. Âdem tasalandı ve (bir daha) cennete dönemeyeceğini zannetti.

25. Allahü Teâlâ: **«Orada»** yani yer yüzünde **«yaşayacaksınız, orada ölecek»** ve gömülecek **«siniz ve»** hesap için **«oradan»** diriltilip **«çıkarılacaksınız,' dedi.»** Âdem bu hitabın mânâsından, cennete döneceğini anladı. Böylece Allah'ın keremi ve vaadiyle teselli buldu.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا قف
وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ
(٢٦) يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ
مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرٰيكُمْ
هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ
لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (٢٧)

26. Ey Âdem oğulları! Size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır. İşte bunlar, Allah'ın âyetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar.

27. Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana -babanızı, çirkin yerleri-

ni kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de şaşırtıp bir belâya düşürmesin. Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremiyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz Biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.

26. «Ey Âdem oğulları!» Bu hitap bütün insanlaradır. Rivâyete göre Araplar Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederler ve "Allah'a isyan ettiğimiz elbise içinde tavaf etmeyiz" derlerdi. Bunun üzerine bu âyetten itibaren üç âyet nâzil oldu. **«Size çirkin yerlerinizi»** yani avret mahallerinizi **«örtecek»** -ki örtecek bir giysinin var olmasına rağmen avret yerini açmak son derece çirkindir. Şüphesiz ki, vücutlarının bu bölgelerini açanlar şeytan tarafından ayartılmıştır. Tıpkı Âdem ile Havvâ'yı ayartıp çirkin yerlerini ona göstermenin şeytan iğvasıyla olduğu gibi. Onun şerrinden Allah'a sığınırız- **«giysi, süslenecek»** tüylü ve süslü **«elbise indirdik.»** Semâdan indirmek sûretiyle sizin için yarattık. O da yağmur suyudur. Topraktan bitmiş olan pamuk ve keten gökten inen yağmur suyundan olduğu gibi, koyunların yünlerinden yapılan giyecek de aynı sudandır. Burada *"süs"*, kuş tüyüne benzetilerek *"Riş"* (tüy) kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü "tüy", kuşun süsüdür. Tıpkı giysinin Âdem oğlunun süsü olduğu gibi. Sanki "size iki giysi indirdim. Biri, çirkin yerlerini örten giysi; diğeri, sizi süsleyen giysidir" denilmiştir. Çünkü süs, güzel bir şeydir. Allahü Teâlâ: *"Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve süslenmeniz için yarattı"* (Nahl: 8) buyurmuştur.

«Takvâ elbisesi» yani, Allah korkusu **«ise daha hayırlıdır.»** Elbisenin sahibini koruduğu gibi, takva da sahibini zararlı şeylerden örtüp koruduğu için, elbiseye benzetilmiştir. Sanki Allah: "Takvâ elbisesi, maddî elbiseden daha hayırlıdır" buyurmuştur. Çünkü fâcir, her ne kadar güzel giyinse de, avret yerleri meydandadır. Nitekim şâir şöyle der:

Sanki ben, hayâsı ve güvenilirliği olmayan kişiyi,
topluluk içinde çırılçıplak görüyorum.

«İşte bunlar,» yani elbisenin indirilmesi, **«Allah'ın»** kerem ve rahmetine işaret eden **«âyetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar.»** Yaprakları üst üste koyup örtünme yerine, onlara elbise yarattığı için nimetini tanırlar. Ya da söz dinlerler de avret yerini açma gibi çirkinliklerden uzaklaşırlar.

Peygamber Efendimiz, yalnızken bile örtünmeyi, kişinin hanımıyla çıplak olarak cima etmemesini emir buyurmuştur.

Kişi, elbise giymekle, avret yerini örtmeyi ve müslümanlara kendini sevdirmek için onunla süslenmeyi amaçlamalıdır. Yoksa nefsinin hoşuna gittiği için değil. Çünkü bu niyetle giyinmek, aklı, nefsin arzu ve zevklerinden hiçbir şeyi karıştırmadan, bulanıklıklardan temizler ve aydınlatır. Bu niyet sebebiyle ecre nail olur.

27. «Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı,» yani Âdem ile Havva'yı, **«çirkin yerlerini»** yani avret mahallerini **«kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi,»** ayartmak sûretiyle **«sizi de şaşırtıp»** cennete girmenize engel olacak **«bir belâya»** ve sıkıntıya **«düşürmesin.»** Ana-babanız Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılma belâsı gibi, sizi de bir belâya düşürmesin. Çünkü onların ayaklarını kaydırmaya gücü yettiğine göre, çocuklarının ayaklarını kaydırmaya haydi haydi gücü yeter. Öyleyse, size düşen şey, onun vesvesesini kabul etmekten sakınmaktır.

"Elbiselerini soyarak" âyetinin tefsirinde İbn Abbas şöyle der: "Onların elbiseleri tırnaktandı. Yani tırnağa benzerdi. Çünkü o elbise, onlar için tırnak şeklinde yaratılmıştı."

"Çirkin yerlerini" yani avretlerini *"kendilerine göstermek için"*. Halbuki bundan önce kendi kendilerine avret yerlerini görmüyorlardı. Nitekim rivâyete göre Hz. Âdem, uzun boylu bir kişiydi. Sanki upuzun hurma ağacı gibi. Saçları sıktı. Bilinen suçu işleyince, çirkin yeri göründü de cennette kaçmaya başladı. Bunun üzerine Rabbi ona: "Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?" diye nidâ edince: "Hayır, fakat ben utandım" dedi.

«Çünkü o,» yani şeytan **«ve kabilesi,»** yani askerleri ve zürriyeti, **«sizin onları göremiyeceğiniz yerden sizi görürler.»** Bazı hallerde onların bizi görmesi, bizim onları görmemizin imkânsız olduğunu gerektirmez. İnsan biçimine girdiklerinde onları görürüz. Nitekim rivâyette olduğu gibi, bazı insanlar cinleri apaçık görürler. Allah, onların cisimlerini katılaştırıp, bizim de göz ışınlarımızı güçlendirmiş olsaydı, elbette onları görürdük. Nefesin devamlı girdiği bedenlerimize cinlerin de girmeleri imkânsız değildir. Nitekim Hadiste: *"Şüphesiz ki şeytan insana, kanın deveranı gibi nüfuz eder"*(9) buyurulmuştur.

---

(9)- Hadisi Buhârî, Ebû Davud, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

Sonra, Allahü Teâlâ'nın *"o sizi görür"* sözü, onun, zararından sakınılması zor bir düşman olduğunu açıklayarak nehyin sebebini (yani: *"Şeytan sizi şaşırtıp bir belaya düşürmesin"* sözünün gerekçesini) belirtmektir. Çünkü, o seni görüp de, senin onu göremediğin düşmanla başa çıkmak öyle zordur ki, ondan ancak Allah'ın koruduğu kimseler kurtulur.

O halde, akıllı insanın onun zararından çok sakınması gerekir. Eğer: "Biz onları göremediğimize göre, onlarla nasıl savaşalım ve onlardan nasıl korunalım?" diye sorulacak olursa, cevap olarak: "Biz, onların şahıslarıyla savaşmakla değil, sadece onların vesveselerini uzaklaştırmak, kalbimize bırakmak istedikleri şeyi, o şeyden Allah'a sığınarak kabul etmemekle emrolunduk" deriz.

«Şüphesiz Biz şeytanları,» aralarında terkedilmişlik ve azgınlık icad etmek sûretiyle **«inanmayanların dostları kıldık.»** Böylece onlar, birbirlerine yakın oldular ve birbirlerini azdırdılar.

Rivâyet edildiğine göre lânetli şeytan, Zekeriyya'nın oğlu Yahya (a.s.)'ya göründü de: "Ben sana öğütte bulunacağım" dedi. O da: "Yalan söylüyorsun. Sen bana öğüt verme, fakat Âdem oğullarından haber ver" dedi. Şeytan şöyle dedi: "Bize göre onlar üç gruptur:

Bunlardan birinci grup bizce en zorlularıdır. Onları, akıllarını çelerek elde ederiz. Sonra giderler istiğfar ve tevbeye başvururlar. Böylece bütün plânlarımızı alt üst ederler. Tekrar onlara döneriz, onlar da önceki gibi tevbe ve istiğfara dönerler. Onlardan ümidimizi kesmeyiz, ama istediğimizi de elde edemeyiz. Biz bu durumdan bitkin hale geliriz.

İkinci gruba gelince, onlar bizim elimizde, sizin çocuklarınızın elindeki top gibidirler. Biz onlara yeterli olduğumuzdan onları istediğimiz gibi elimizde oynatırız.

Üçüncü grup ise, senin gibi masumdurlar. Onlara hiçbir şey yapamayız."

Bundan sonra Hz. Yahya ona: "Bende, güç yetirebildiğin bir şey oldu mu?" deyince, o da: "Hayır. Sadece bir kere sen yemek yemeye gelmiştin. Ben de sana onu lezzetli göstermeye devam ettim de, istediğinden fazla yedin. O gün uyuyakalıp her zaman kalktığın gibi namaza kalkamadın" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Yahya: "Şüphesiz, bundan sonra doyuncaya kadar yemeyeceğim" deyince, şeytan da ona: "Ben de senden sonra hiçbir insan oğluna öğüt vermiyeceğim" dedi.

وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا
عَلَيْهَا اٰبَاۤءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاۤءِ اَتَقُولُونَ
عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٢٨) قُلْ اَمَرَ رَبّ۪ي بِالْقِسْطِ وَاَق۪يمُوا وُجُوهَكُمْ
عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ كَمَا
بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ (٢٩) فَر۪يقًا هَدٰى وَفَر۪يقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ
الضَّلَالَةُ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاط۪ينَ اَوْلِيَاۤءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَ
يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ (٣٠)

28. Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: "Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"

29. De ki: "Rabbim (bana) adaleti emretti. Her mescidde yüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. İlkin sizi O yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz."

30. O bir grubu doğru yola iletti, bir gruba da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduğunu sanıyorlar.

28. «**Onlar**» yani, Kureyş kâfirleri «**bir kötülük**» yani, puta tapma, tavafta avret yerini açma ve buna benzer son derece çirkin bir iş «**yaptıkları zaman: 'Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti' derler.**» Demek ki yaptıkları kötülüğün iyiliğine dair iki delil öne sürüyorlar:

Birincisi: Babaları taklit. *"Babalarımızı bu yolda bulduk"* ifadesi bunu gösteriyor.

İkincisi: Allah'a iftirayı ifade eden *"Allah da bize bunu emretti"* sözleri.

Bozukluğu ortada olduğu için yüce Allah, birinci delillerine cevap vermeye gerek görmemiştir. Çünkü taklit, yanlışlığına delil getirilen fiilin doğruluğuna delil sayılmaz. İkinci delili ise, «**De ki: 'Allah kötülüğü emretmez**» sözüyle reddetmiştir. Çünkü Allah'ın âdeti, güzel fiilleri emretmek ve güzel hasletlere teşvik etmek üzerine cereyan etmiştir. «**Allah'a karşı**» O'nun emrettiğini «**bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?'**» Halbuki ilmin yolu, ya işitmek, ya da peygamberler vasıtasıyla öğrenmektir. Onlar ise peygamberlerin peygamberliğini inkâr ediyorlar. Bu durumda Allah'ın hükümlerini öğrenmeye onlar için yol yoktur.

29. «**De ki: 'Rabbim (bana) adaleti emretti.**» Âyette geçen *"kıst"*, adâlet demektir ki, her şeyin ortası, ifrat ve tefritten uzaklık demektir. Çünkü bir rivâyette: *"İşlerin en hayırlısı, orta olanlarıdır"* buyrulur.

Bir iş yapmak istediğin zaman orta yolu tut.
Çünkü ifrat da tefrit de kötülenmiştir.

«**Her mescidde**» yani her secde edilen yerde «**yüzlerinizi O'na,**» kıbleye «**doğrultun.**» Dosdoğru olarak, başka şeye değil, Allah'a ibadete yönelin; yüzlerinizi de kıbleye doğrultun. Burada secdeden maksat, "parçadan söz edip bütünü anlama" kuralınca, namazdır.

Bu âyet, farz namazı cemaatle kılmanın vücûbuna işaret ediyor. Âlimler derler ki: "Farz namazlar ve teravih gibi cemaatle kılınması emredilen namazların camide kılınması, sevap yönünden, evde cemaatle kılınmasından daha üstündür. Çünkü camide kılmakta İslâm'ın şiarlarını gösterme durumu vardır. Tıpkı bunun gibi, evde cemaatle kılınan namaz da, tek başına kılınan namazın sevabından fazladır."

«**Ve dini**» yani tâatı «**yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın.**» O'na ibadet edin. Burada husus yani "O'na yalvarın" zikredilmiş, umûm yani "O'na ibadet edin" kasdedilmiştir. Çünkü dua, ibadet konularındandır. O da, fakr ve tevâzu içinde olup, Allah karşısında boyun bükmektir. İbâdetten kasdedilen de, ibâdetin payandası da budur. *"Dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın."* Çünkü ahirette varışınız O'nadır.

«İlkin sizi O yarattığı gibi» O'nun dirilterek döndürmesiyle **«yine O'na döneceksiniz.'»** Böylece yaptıklarınızın karşılığını verecektir. Burada, mümkün olduğunu ifade etmek için, "ilk yaratılış" a benzetilmiştir. Kuşkusuz ilk yaratmaya gücü yetenin, tekrar diriltmeye de gücü yeter. Çünkü sizin öldükten sonra diriltilmeniz ilk yaratılışınızdan zor değildir.

30. «O bir grubu doğru yola iletti, bir gruba da» meşiete tâbi geçmiş kazânın gereği olarak **«sapıklık hak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler.»** Yani, şeytanları dost edindikleri, hak ile bâtıl arasını ayırt etmeksizin onların çağırdıkları şeyi kabul ettikleri için sapıklık onlara hak oldu.

Doğru yol ve sapıklık, her ne kadar başlangıçta Allah'ın yaratmasıyla meydana geliyorsa da, ancak O bunu, kulun onu kazanması ve onun meydana gelmesi için çalışmasına göre yaratır.

«Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduğunu sanıyorlar.» Burada, mücerred zannın dinin sıhhati hususunda yeterli olmadığına işaret vardır. Oysa bu konuda kesinlik ve şüphesizlik gereklidir. Çünkü Allahü Teâlâ kâfirleri, kendilerinin doğru olduklarını zannetmelerinden dolayı kınamıştır. Eğer sırf zan yeterli olsaydı, onları bundan dolayı kınamazdı.

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ
عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُسْرِفِينَ (٣١) قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ
الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً

يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾
قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا
عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَا بَنٖٓي اٰدَمَ اِمَّا
يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتٖيۙ فَمَنِ اتَّقٰى
وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾

31. Ey Âdem oğulları! Her mescide gidişinizde ziynetli elbiselerinizi giyin. Yeyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.

32. De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar, dünya hayatında inananlar içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsustur." İşte, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.

33. De ki: "Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere baş kaldırmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.

34. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince, ne bir an geriye atabilirler, ne de bir an ileriye alabilirler."

35. Ey Âdem oğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim sakınır ve kendisini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

31. «Ey Âdem oğulları! Her mescide gidişinizde ziynetli elbiselerinizi giyin.» Her ne kadar ziynet, kendisiyle süslenilen lüks giysilere verilen isimse de, tefsirciler, buradaki *"ziynet"* ten amacın, avret yerini örten giysi olduğunu söylemişlerdir. Buna, âyetin nüzul sebebini delil gösterirler. O da şudur:

Cahiliye döneminde Arap kabileleri Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyorlar ve: "İçinde günah işlediğimiz ve günahlarla kirlettiğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz" diyorlardı. Böylece gündüz erkekler, gece de kadınlar çıplak olarak tavaf ediyorlardı.

Bunun üzerine yüce Allah, elbiselerini giymelerini; ister namaz, ister tavaf için olsun, her mescide girişlerinde soyunmamalarını emretti. Halbuki onlar, Mina'ya ayak bastıklarında, her biri elbisesini bineğindeki heybeye sokar; eğer tavaf ederken üzerinde elbise varsa, dövülür ve elbisesini çıkartırlardı. Kadınlar da geceleyin çıplak olarak tavaf eder, ancak kalçaların üzerine seyrek bir şekilde kesilmiş püskül gibi sarkan sırım bağlar, bu da avret yerini tam olarak örtmezdi.

Bu âyet, namazda avret yerinin örtülmesi konusunda delildir. Âyetin anlamı şudur: Gerek tavaf, gerekse namaz için her mescide girişinizde, avret yerinizin örtülmesi için elbiselerinizi giyin. Namaz esnasında en güzel elbiseleri giymek müstehaptır. Çünkü *"zinet"*ten amaç, elbisedir. Elbise giyinmek farz, güzel bir şekilde giyinmekse sünnettir.

Ebû Hanife (r.a.), gece namazı için, bir gömlek, bir sarık, bir cübbe ve bir de şalvardan oluşan elbise edinmişti. Değeri binbeşyüz dirhemdi. Bunu her gece giyer ve şöyle derdi: Allah için süslenmek, insanlar için süslenmekten daha evlâdır.

Size helâl olan şeylerden **«yeyin, için, fakat»** harama tecâvüz etmek veya aşırı yemek suretiyle **«israf etmeyin.»** Çünkü ihtiyaçtan fazlasını yemek de israftır.

Rivâyete göre Âmir oğulları haccettikleri günlerde ölmeyecek kadar yerler, yağlı yemezler, bununla haclarına saygı gösterdiklerini düşünürlerdi. Müslümanlar da böyle yapmak isteyince bu âyet nâzil oldu.

«Çünkü Allah israf edenleri sevmez»; yaptıklarına râzı olmaz ve onları övmez. Kişinin içinin çektiği her şeyi yemesi israf sayılır.

Rivâyete göre Harun Reşid'in uzman bir hristiyan doktoru vardı. Ali İbn Hüseyin'e: "Sizin kitabınızda tıp ilmiyle ilgili hiçbir şey yoktur. Halbuki ilim; dinler ilmi ve beden ilmi olmak üzere ikiye ayrılır." O da ona cevaben:

-Şüphesiz ki Allah, bütün tıbbı, kitab'ımızın yarım âyetinde toplamıştır.

-Peki, nedir o?

-Yüce Allah'ın *"yeyin, için, fakat israf etmeyin"* buyruğudur.

-Peki, Peygamberinizin tıpla ilgili herhangi bir sözü var mıdır?

-Evet, Peygamberimiz (s.a.v.) tıbbı birkaç lâfızda toplamıştır.

-Nedir o?

-Onun *"Âdemoğlu, midesini doldurmaktan daha şerli bir kap doldurmadı. Halbuki âdemoğluna, belini doğrultması için birkaç lokmacık yeter."* (10) sözüdür.

Bunun üzerine hristiyan doktor:

-Kitabınız da, Peygamberiniz de Calinos'a tıp diye bir şey bırakmadı, dedi.

İbn Abbas (r.a.) şöyle diyor: "Dilediğini ye, dilediğini giy. Yeter ki iki haslet seni hataya düşürmesin : İsraf ve kibir."

32. «De ki: 'Allah'ın, kulları için» pamuk ve keten gibi bitkilerden, ipek ve yün gibi hayvanlardan ve zırh gibi mâdenlerden **«çıkardığı»** elbise ve güzellik veren şeylerden **«süsü ve güzel rızıkları kim haram kıldı?'»** Yani et, yağ ve süt gibi yiyecek ve içeceklerden oluşan lezzetli şeyleri kim haram kıldı?

Bil ki, kişi farzları yerine getirir, güzel bir manzara ve güzel elbiselerle nimetlenmek isterse, bunda bir sakınca yoktur. Kim de, en az geçime kanaat eder, geri kalanını âhirette faydalanacağı şeye harcarsa, bu daha iyidir. Çünkü Allah'ın katındaki, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

«De ki: 'Onlar,» yani süs ve güzel rızıklar **«dünya hayatında inananlar içindir.»** Onlar için kararlaştırılmıştır. Güzel rızıkların yaratılmasındaki

---

10- Hadisi Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

asıl hedef, mükeleflere Allahü Teâlâ'ya ibadet için güç kazandırmak içindir. Yoksa küfür ve isyan etmeye güç kazandırmak için değildir. O, aslında inananlar için olup, kâfirler bu hususta onlara tabidir (yani ikinci derecededirler). «**Kıyamet gününde ise, yalnız onlara mahsustur.'**» Bu konuda dünyada, mü'minler ve kâfirler ortak olsalar bile, âhirette mü'minlere kimse ortak olamaz.

«**İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.**» Âyetlerin ihtiva ettiği son derece güzel mânâları bilen bir topluluk için, bu hükmü açıkladığımız gibi, diğer hükümleri de açıklıyoruz.

33. «**De ki: 'Rabbim ancak**» küfür ve nifak gibi «**açık ve gizli kötülükleri,**» yani, çirkinliği açığa çıkmış ve artmış günahları -ki bunlar büyük günahlardır- «**günahı**» yani günahı gerektiren şeyi –ki bu, küçük ve büyük günahları içine alır- «**ve haksız yere baş kaldırmayı**» veya kibiri, «**hakkında hiçbir delil**» yani hüccet ve bürhan «**indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında**» sıfatlarını inkâr ve müşriklerin *"ve Allah da bize bunu emretti"* (A'raf: 28) dedikleri gibi O'na iftira ederek «**bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.'**»

Âyette geçen *"baş kaldırma"*, daha önce zikredilen *"günah"* ifadesinin kapsamına girdiği halde ayrıca zikredilmesi, ondan sakındırmada mübalağa içindir.

"Hakkında hiçbir delil indirmediği" sözü, müşriklerle alayı ifade eder. Çünkü o delil ininceye kadar, Allah'a ortak koşma ve ibâdet etme hususunda delil ve bürhan yoktur.

34. «**Her ümmetin bir eceli**», ölümleri için takdir edilmiş zaman «**vardır. Ecelleri**» yani üzerlerine, köklerini kesecek azâbın inmesi için belirlenen vakit «**gelince,**» bu vakti «**ne bir an,**» yani zamandan az bir şey «**geriye atabilirler, ne de bir an ileriye alabilirler.**»

Rivâyete göre, meliklerden biri ibadete çok düşkündü. Sonra, dünya ve devlet reisliğine meyletti. Yüksekçe bir köşk yaptırdı. Döşenmesi için emir verdi. Sofralar kuruldu. Halkı çağırdı. Yanına gelip yeyip içmeye, köşkün yapısına hayranlıkla bakmaya, kendisine duâ edip gitmeye başladılar. Günlerce burada ikâmet etti, sonra kendisiyle birlikte oturmakta olan yakın arkadaşlarından bir gruba: "Görüyorsunuz, bu köşkümde ne kadar sevinçliyim. Çocuklarımdan herbiri için de onun bir benzerini yapmaya kendi kendime söz verdim. Yanımda birkaç gün kalın da sohbetinizle yalnızlığımı gidereyim ve sizin görüşünüzü alayım" dedi. Günlerce onun yanında oynayıp eğlendiler. Köşkü nasıl yapacağını onlara danışıyordu. Onlar bir gece vakti eğlenirken köşkün öbür ucundan gelen bir ses işittiler. Şöyle diyordu:

Ey ölümünü unutan bânî!
Hiç güvenme; çünkü ölüm yazılmıştır.
Bu insanlar, sevinseler de,
Ölüm, arzuların önüne dikilmiş bir yok olmadır.
Yerleşmiyeceğin köşkleri yapma
İbadete başvur ki günah (ın) bağışlansın.

Bu sesten çok korktu ve dedi ki:

- Benim işittiğimi işittiniz mi?
- Evet, dediler.
- Benim hissettiğimi hissediyor musunuz?
- Ne hissediyorsun ki?
- Kalbimin daraldığını hissediyorum. Bu ölüm hastalığından başka bir şey değildir.
- Hayır, aksine sağlık ve âfiyettir.

Bunun üzerine ağladı, sonra şarapları döktürdü, çalgı âletlerini kırdırdı, Allah'a tevbe etti ve ruhu çıkıncaya kadar "ölüm, ölüm" dedi durdu. Allah ona rahmet etsin.

35. «Ey Âdem oğulları!» Bu hitap bütün insanlaradır. **«Size kendi içinizden»** yani kendi cinsinizden **«âyetlerimi anlatacak,»** hükümlerimi ve kanunlarımı açıklayacak **«peygamberler gelir de, kim»** onlara karşı gelmekten, onları yalanlamaktan **«sakınır ve kendisini»**, amelini **«ıslah»** ve O'nun Rasûlüne itaat **«ederse, onlara korku yoktur,»** yani gelecekte âsilerin başına gelecek şeyden korkmayacaklar **«ve onlar»** dünyada kaybettikleri şeye **«üzülmeyeceklerdir.»** Çünkü onlar, ikram ve rıza yeri olan cennette, müttakiler için hazırlanan şeylerdeki lezzetlere garkolmuşlardır.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ
بِاٰيَاتِهٖ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَص۪يبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمْ
رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُٓوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِر۪ينَ ﴿٣٧﴾
قَالَ ادْخُلُوا ف۪ٓى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ
فِى النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَا حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا ف۪يهَا
جَم۪يعًا قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ لِاُولٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ
عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ
﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَٓاءِ
وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ ف۪ى سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذٰلِكَ

نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ
غَوَاشٍ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

36. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

37. Allah'a karşı yalan uydurup iftira eden, ya da O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim vardır? Onların kitaptan nasipleri kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz gelip canlarını alırken derler ki: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız nerede?" Onlar da: "Bizi bırakıp kayboldular" derler. Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerinde şâhitlik ederler.

38. Allah: "Sizden önce geçmiş cin ve insan ümmetleri ile birlikte siz de ateşe girin" diyecek. Her ümmet girdikçe kendi yoldaşlarına lânet edecek. Hepsi birbiri ardından cehennemde toplanınca, sonrakiler öncekiler için: "Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azab ver" diyecekler. Allah da: "Her biri için bir kat daha fazla azab vardır, fakat siz bilmezsiniz" diyecektir.

39. Öncekiler de sonrakilere derler ki: "Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de kazandıklarınıza karşılık azabı tadın!"

40. Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız!

41. Onlar için cehennem ateşinden bir döşek, üstlerine de (cehennem ateşinden) örtüler vardır. İşte zâlimleri böyle cezalandırırız!

36. «Âyetlerimizi yalanlayanlar», inkâr edenler **«ve onlara karşı büyüklük taslayanlar»** yani böbürlenip de onlara inanmayanlar **«var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada,»** cehennemde **«ebedî kalacaklardır.»** Oradan hiç çıkmayacaklardır.

37. «Allah'a karşı yalan uydurup iftira eden,» yani, O'nun söylemediği şeyi söyledi diyen, dolayısıyla ona ortak, eş ve oğul isnad eden, **«ya da O'nun âyetlerini»** yani söylediklerini **«yalanlayanlardan daha zâlim kim vardır?»** Allah, kendisine karşı yalan uydurmayı ve âyetlerini yalanlamayı günahta eşit tutmuş ve şöyle buyurmuştur: **«Onların»** yani Allah'a iftira etmek ve âyetlerini yalanlamakla nitelendirilenlerin **«kitaptan»,** rızık ve ömür olarak kendileri için yazılandan **«nasipleri»** yani payları **«kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz gelip»** yani ölüm meleği ve yardımcıları onların **«canlarını alırken»,** yani ruhlarını kabzederken –ki bunun anlamı, ölüm melekleri kendilerine gelinceye kadar rızık ve ömür olarak kendileri için yazılandan payları ne ise kendilerine erişeceğidir- de onları kınayarak **«derler ki: 'Allah'ı bırakıp da»** ilâh diye dünyada **«taptıklarınız nerede?' Onlar da:»** Yani kâfirler de: **«'Bizi bırakıp kayboldular'»**, ortadan kayboldular, yerlerini bile bilmiyoruz **«derler. Ve»** dünyada **«kâfir olduklarına»** yani sonucunu ve sapıklığını gördüklerinde, asla ibâdete lâyık olmayan şeylere taptıklarına **«dair kendi aleyhlerine şâhitlik ederler.»**

38. Kıyamet gününde **«Allah»** onlara: **«'Sizden önce»** kâfir olarak **«geçmiş cin ve insan ümmetleri ile birlikte siz de ateşe girin' diyecek.»** Âyette cin, insanlardan önce zikredilmiştir. Çünkü cinler insanlardan önce yaratılmıştır. Allahü Teâlâ cinleri yarattığında, onlardan kimi mü'min, kimi de kâfirdi. Kâfir olanlar inananlara üstün gelip onların kökünü kazıyınca, Allah onlara meleklerden bir ordu gönderdi. Ordu içinde İblis de vardı. Allah onları cinlere musallat etti de hepsini helâk ettiler. Onlardan sonra Allah Âdem'i ve ondan da zürriyetini yarattı. Onlardan kimisi Kabil gibi kâfir, kimisi de Habil gibi mü'mindi. İşte böylece cehenneme girmeyi hak eden kâfir bir ümmetle, cennete girmeyi hak eden mü'min bir ümmet, günümüze kadar devam edegelmiş, dünyanın sonuna kadar da devam edecektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde 'Allah, Allah' diyenler bulunduğu müddetçe kıyamet kopmaz."* (11)

Geçmiş ve gelecek ümmetlerden **«her ümmet»** cehenneme **«girdikçe»** tabi oldukları **«kendi yoldaşlarına lânet edecek.»** Müşrikler müşriklere, Yahudiler Yahudilere, Hristiyanlar Hristiyanlara, mecûsiler mecûsilere ve halklar liderlerine lânet edip şöyle diyecekler: Allah size lânet etsin! Bizi sizler aldattınız!

11- Müslim'in rivâyeti: *"Allah, Allah diyen hiçbir kimse üzerine kıyamet kopmaz"* şeklindedir. Tirmizî de: *"Yeryüzünde Allah, Allah denmeyinceye kadar..."* şeklinde rivâyet etmiştir.

*"Yoldaşlık"*tan maksat din ve ideoloji yoldaşlığıdır. Âyette "Ehâha" denmeyip *"uhtehâ"* denmiştir. Çünkü bununla ümmet ve cemaat kasdedilmiştir.

«Hepsi birbiri ardından» grup grup, birbirlerine lânet ederek girdikleri **«cehennemde toplanınca, sonrakiler»** yani cehenneme sonra girenler -ki onlar tâbi olanlardır- **«öncekiler için:»** Allah'a hitap ederek şöyle diyecekler: **«'Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar!»** İçimize şüphe atmak sûretiyle bizi doğru yoldan saptırdılar. Böylece onlara uyuverdik. **«Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azab ver.'»** Çünkü onlar saptılar ve saptırdılar **«diyecekler. Allah da»** onlara: Öncekiler ve sonrakilerden **«'her biri için bir kat daha fazla azab vardır fakat siz»** size ve onlara olan azabı **«bilmezsiniz' diyecektir.»** Liderlere, hem kâfirliklerinden, hem de başkalarını doğru yoldan saptırdıklarından; bunlara uyanlara da hem kâfir olduklarından, hem de sapık liderleri taklit ettiklerinden ötürü bir kat daha fazla azab edilecektir.

39. «Öncekiler de» Allah'ın kendilerine verdiği cevabı işittikleri o anda **«sonrakilere derler ki: 'Sizin bize bir üstünlüğünüz yok.»** Nasıl oluyor da azabınızın bizim azabımızdan daha hafif ve bizim azabımızın sizinkinden kat kat fazla olmasını istiyorsunuz? Sonra sizi kâfirliğe biz zorlamadık. Aksine, kâfirlik arzularınıza uygun geldiği için kâfir oldunuz. **«O halde siz de»** kâfirlik ve sapıklığınız sebebiyle, **«kazandıklarınıza karşılık»** bilinen kat kat **«azabı tadın!'»**

Bil ki kâfirler, inkâr ehli olup iyilerin irşadından yüz çevirirler. İkrarın fayda vermiyeceği bir zamanda da suçlarını ve sapıklıklarını itirafa yönelirler.

40. «Bizim âyetlerimizi» tevhide, enbiyanın peygamberliğine, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba işaret eden delilleri **«yalanlayıp da, onlara karşı kibirlenmek isteyenler»** yani kendilerini büyük görüp onlara iman ve gereğiyle amel etmeye tenezzül etmeyenler –ki onlar kâfirlerdir– **«var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak»** yani dua ve amelleri kabul edilmeyecek, yahut ruhları oralara yükselmiyecek.

Eserde şöyle rivâyet edilir. "Mü'minin ruhu semaya yükselir, kendisine bir kapı açılır ve denir ki: 'Temiz cesedde olan temiz ruh, hoş geldin'. Yedinci semaya varıncaya kadar böyle devam eder. Kâfirin ruhu içinde bir kapı açılır ve ona şöyle denir: 'Kötü olarak dön'. Böylece siccine kadar yuvarlanır."

Siccin, yedinci yeryüzü tabakasının altında iblisler iblisinin yerleştiği yerdir.

«Ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar, cennete giremeyeceklerdir.» Bu ise olmayacak şeydir. Araplar olumsuz şeyi pekiştirmek istedikleri zaman, onu olması mümkün olmayan şeyle bağlar. Nitekim şâirin şu beyti de öyledir:

Karga beyazlaşınca ve zift süt gibi bembeyaz olunca aileme gelirim.

Âyette geçen *"cemel"* erkek deve, *"hıyat"* da iğne demektir. Âyette "deve" diye tercüme edilen "cemel" kelimesi urgan ve gemi halatı anlamına gelen "cümmel" şeklinde de okunmuştur.

«Suçluları işte böyle» rezil edici bir ceza ile **«cezalandırırız.»**

41. «Onlar için cehennem ateşinden» içinde yan gelip yatacakları ve oturacakları **«bir döşek, üstlerine de (cehennem ateşinden) örtüler vardır.»** Âyetin anlamı, ateşin her taraftan onları kuşatmasını haber vermektir. Çünkü ateş onların hem yatağı, hem de örtüsü olmuştur. **«İşte zâlimleri böyle»** şiddetli bir ceza ile **«cezalandırırız.»** Cehennem ateşinde ebedî azap, cezaların en şiddetlisi olduğu için, zulmün bu ceza ile birlikte anılması, onun en büyük suç olduğuna işaret eder.

Bil ki, nimeti elden kaçırmak, cehennem sıkıntısından daha kolaydır. Büyük musibet ise, orada ebedî kalmaktır. Rivâyet edildiğine göre, İbrahim İbn Edhem hacca gitmek üzere sahrayı katetmek istediğinde, şeytan gelip şöyle korkuttu: "Bu sahrâ tehlikeli bir sahrâdır. Seninse ne azığın var, ne de bineğin." Fakat o, sahrâyı geçmeye azmetmişti. Hatta o yılların birinde, Reşid haccetmiş ve onu namaz kılarken görmüştü. Reşid'e: "Bu, İbrahim İbn Edhem'dir" denildiğinde yanına geldi ve: "Kendini nasıl buluyorsun ey Ebû İshak?" dedi. O da şu şiiri okudu:

Dinimizi yırtarak dünyamızı yamıyoruz
Ne dinimiz kalıyor, ne yamadığımız.
O kula müjde olsun ki, Rab olarak Allah'ı tercih etmiş,
İleride beklediği şey için dünyasını feda etmiş!..

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (٤٢) وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدٰينَا لِهٰذَا
وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ
رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ (٤٣)

42. İman edip de salih amel işleyenler, - ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz- işte onlar cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklardır.

43. Kalblerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Altlarından ırmaklar akmaktadır. Ve onlar derler ki: "Hidâyetiyle bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Andolsun ki Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişlerdir." Onlara: "İşte size cennet.! Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız" diye seslenilir.

42. «İman edip de salih amel işleyenler,» yani Allahü Teâlâ'nın rızasını isteyenler **«-ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz-»** Bu cümle, bütün gayretlerini sarfetmeseler de, iman ve salih amelle donanmış olmaları sebebiyle devamlı nimetler içinde ebedî kalmayı hak etmeye işaret ettiği için bir parantez cümlesidir- **«İşte onlar cennet ehlidir. Orada onlar**

ebedî kalacaklardır.»

43. Kalblerinde» dünyadan kalma **«kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız.»** Dünyada iken var olan kinin sebeplerini kalblerinden çıkarırız. Çünkü bu kin, ancak dünya ve içindekilere bağlanmaktan kaynaklanmıştır. O bağın kesilmesiyle üzerine terettüb eden hak da bitmiştir.

Şeytanın dünyada Âdem oğullarının kalblerine vesveseler atmış olması da, bu kinin sebepleri arasındadır. Bu, âhirette kesilmiştir. Aralarında sevgiden başka bir şey yoktur. Cennet ehli, aralarındaki derece yüksekliğinden dolayı birbirini kıskanmadığı gibi, yüksek derecelerden mahrum olduğundan dolayı da kederlenmez.

Cennette onların ağaç ve köşklerinin **«altlarından»** son derece lezzetli ve sürûr verici **«ırmaklar akmaktadır.»**

«Ve onlar» cennetteki yerlerini gördükleri zaman **«derler ki:»** Lûtfedip **«'hidâyetiyle bizi buna,»** bu nimete, yani mükâfatı bu olan bir din ve amele **«kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah bizi doğru yola iletmeseydi»** ve onda başarılı kılmasaydı **«kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.»**

Süddî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Cennet ehli cennete sevkolundukları zaman, gövdesinin dibinde iki pınarı olan bir ağaç bulurlar. Birinden su içtiklerinde, kalblerindeki kin sıyrılıp çıkar. Bu, temiz içecektir. Diğerinde de yıkanırlar. Nimetin güzelliği üzerlerinde cereyan eder de, ondan sonra ebedî olarak dağınıklık ve vücutlarında değişme olmaz, cennete girmeden önce de cennet bekçileri kendilerini müjdeleyerek şöyle seslenirler: *'İşte size cennet! Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız.'* Oraya girip yerlerine yerleştiklerinde: *'Hidayetiyle bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun derler.'* "

«Andolsun ki, Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişlerdir.'» Bunu, cennet ehli, elçilerin kendilerine vaadettikleri şeyi apaçık gördükleri zaman söyler. Bununla elçilerin kendilerine gerçeği ulaştırdıklarına şehâdet etmiş olurlar. Yani: Onlar doğruyu getirdiler, biz de onları tasdik ettik (doğruladık), demektir. **«Onlara: 'İşte size cennet.»** Dünyada **«yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız.'»** Yani o size verildi **«diye seslenilir.»** Mü'minler cenneti uzaktan gördükleri zaman melekler onlara seslenir ve şöyle derler: "İşte o gördüğünüz var ya, dünyada size vaadedilen cennettir o."

Eğer: "Bu âyet, kulun kendi ameliyle cennete gireceğine işaret ediyor, halbuki Rasûlüllah: '*Sizden hiçbiriniz kendi ameliyle cennete giremiyecektir*' buyuruyor. Şimdi bu iki görüşün uzlaşma yönü nedir?" denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Amel, bizzat cennete girmeyi gerektirmez. Ancak, yüce Allah'ın katıksız rahmeti, eksiksiz lütuf ve ihsanıyla amel edenleri cennetle nimetlendireceğini vaad etmesi yönüyle amel, cennete girmeyi gerektirir. Madem ki amel karşılığında, amel edenlere cennete girme lûtfu vaad edilmiştir, o halde amel, cennete götüren bir sebep mesâbesindedir. Onun içindir ki: *"Yapmış olduğunuz amellere karşılık ona vâris kılındınız"* denilmiştir.

Amelde üstünlüğe gelince, o da mertebe mertebedir. Onu da şöyle sıralayabiliriz:

Yaş unsuru: Amel bakımından aynı mertebede olan iki kişiden yaşlı olan, yaşı küçük olana üstündür. Çünkü o ibadet ve İslâm'da daha öncedir.

Zaman unsuru: Ramazan, Cuma günü, Kadir gecesi, Zilhicce'nin onuncu ve aşura gününde yapılan ameller diğer zamanlardan daha değerlidir.

Mekân unsuru: Mescid-i Haram'da kılınan namaz, Medine mescidinde kılınandan; Medine mescidinde kılınan namaz, Mescid-i Aksâ'da kılınandan; orada kılınan namaz da diğer camilerde kılınanlardan daha faziletlidir.

Durum unsuru: Cemaatle kılınan namaz, kişinin tek başına kıldığı namazdan daha faziletlidir.

Bizzat amel unsuru: Namaz kılmak, yoldan eziyet verici şeyi kaldırmaktan üstündür.

Aynı amel içinde de bu üstünlük sözkonusudur. Çünkü akrabasına sadaka veren kimse, hem sıla–i rahimde bulunmuş, hem de sadaka vermiş olur. Bir kimsenin ehl-i beytten bir şerif (Hz. Hüseyin'in soyundan olup İslâmiyete tam bağlanan kimse)'e hediye vermesi de, bir başkasına hediye vermesi ve ihsanda bulunmasından daha faziletlidir.

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ
وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا

قَالُوا نَعَمْ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ
﴿٤٤﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْاَعْرَافِ
رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰيهُمْ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ
اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾
وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ اَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادٰى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ
رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ قَالُوا مَا اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ
وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ اَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَقْسَمْتُمْ
لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ
وَلَا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

44. Cennet ehli, cehennem ehline: "Biz Rabbimizin bize vaadettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size vaadettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenir. Onlar da: "Evet" derler. Aralarından bir münâdi, "Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerine olsun!" diye bağırır.

45. Ki onlar Allah'ın yolundan yüzçevirirler ve o yolu eğriltmek isterler. Onlar, âhireti de inkâr edenlerdir.

46. İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de her birini simâlarından tanıyan erkekler vardır ki, bunlar henüz cennete girmedikleri halde gireceklerini umarak cennet ehline: "Selâm sizin üzerinize olsun!" diye seslenirler.

47. Onların gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman da: "Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğuyla beraber bulundurma!" derler.

48. A'raf ehli simalarından tanıdıkları bir takım kimselere seslenerek derler ki: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı.

49. Kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmiyeceğine yemin ettikleriniz bunlar mıydı?" diye seslenirler. (Cennet ehline dönerek:) "Girin cennete, artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz."

44. «**Cennet ehli, cehennem ehline**», kendi durumlarına sevinerek ve cehennem ehlinin başına gelenlerden memnun olarak: «'**Biz Rabbimizin bize vaadettiğini**» sevap ve ikramı «**gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size vaadettiğini**» azabı -ki vaad hayır ve şerde kullanılır- «**gerçek buldunuz mu?' diye seslenir. Onlar da: 'Evet' derler.**» Yani onu gerçek bulduklarını söylerler. Böylece itirafın kendilerine fayda vermeyeceği bir vakitte itirafta bulunurlar. «**Aralarından**» yani iki grup arasından, ortalarında «**bir münâdi,**» -ki o, Allahü Teâlâ tarafından görevlendirilmiş bir melektir.- Cennet ehliyle cehennem ehlinden her birinin işiteceği şekilde «'**Allah'ın lâneti zalimlerin**» yani kâfirlerin «**üzerine olsun!' diye bağırır.**» Burada *"zalimler"* kelimesiyle kâfirler amaçlanmıştır. Çünkü zulüm, mutlak olarak zikredildiğinde kemâle hamledilir. Zulmün kemali ise, şirktir.

45. «**Ki onlar Allah'ın yolundan**» yani Allah'ın, cennete giden yolu olan dininden «**yüzçevirirler ve o yolu**» eğrilik ve haktan uzaklıkla nitelendirmek sûretiyle ki o, bunlardan berîdir- «**eğriltmek isterler. Onlar, âhireti**» yani öldükten sonra tekrar dirilmeyi «**de inkâr edenlerdir.**» Âyette zâlim, kâfire has üç sıfatla vasıflandırılmıştır:

Birincisi: Allah'ın yolundan yüzçevirmeleri, *İkincisi:* Hak oluşunun delilleri hususunda şüphe meydana getirmek sûretiyle, Allah yolunun ve O'nun hak dininin eğrilmesini ve bâtıla çevirmeyi istiyor olmaları,

Üçüncüsü: Âhireti inkâr etmiş olmalarıdır.

Bu üç sıfattan her biri, küfür anlamında olan zulümlerini ifade etmektedir.

46. «İki taraf arasında bir perde» yani cehennem ehlinin oradan çıkıp cennete girmeye, cennet nimetlerinden yararlanmaya güçleri yetmesin diye, şehir suru gibi bir sur vardır. Çünkü perde birinin diğerine ulaşmasına engel olur.

Rivâyete göre eğer hurilerden birisi dünyaya bir kere bakmış olsaydı, dünya onun ışığı ve güzel kokusuyla dolardı. Cehennemi tanımlayan bir rivâyete göre de, ondan bir kıvılcım dünyaya düşmüş olsaydı, dünyayı yakıp kavururdu.

«Ve A'raf üzerinde de» cennetlik ve cehennemliklerin **«her birini simâlarından»** yani yüz beyazlığı ve siyahlığı gibi işaretlerinden **«tanıyan erkekler,»** sevaplarıyla günahları eşit olan mü'minlerden bir grup **«vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde, gireceklerini umarak cennet ehline: 'Selâm sizin üzerinize olsun!' diye seslenirler.»** Bunlar cehenneme ve cennete bakarlar. Kendilerini bu ikisinden birine girdirecek rüchanları yoktur. Her iki tarafın yüzlerindeki beyazlık ve siyahlık, cennet ve cehenneme girmeden öncedir. *Seslenme,* yani cennet ehline bakıp selâm verme ise, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmesinden sonradır. *"Selâm sizin üzerinize olsun"* demeleri, cennet ehline baktıkları zaman, saygı ve duâ selâmıyla selâm vermeleri ve onları bütün kötü şeyler ve âfetlerden kurtulmakla müjdelemeleridir. Cennete gireceklerini ummaları, tevhid ehli olmaları ve Allahü Teâla'nın kendilerine zerre kadar zulmetmiyeceğini bilmelerindendir. Allah'ın lûtuf ve adaletini umarlar. Ve onlar cennete en son girenlerdir. Hadiste zikrolunduğu gibi, Allahü Teâlâ onları arındırmak istediği zaman, "Hayat nehri" denen bir nehre getirilip oraya atılırlar. Böylece renkleri düzelir. Sonra getirilip cennete konurlar.

47. «Onların gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman da:» –ki rivayete göre melek yüce Allah'ın emriyle onların gözlerini cehennem ehli tarafına çevirir- kötü durumlarından dolayı Allah'a sığınarak **«'Ey Rabbi-**

miz! Bizi», cehennemde **«zâlimler topluluğuyla beraber bulundurma' derler.»** Günah işlediklerinden dolayı Allah'tan korkarak böyle duâ ederler.

Rivâyete göre sâlihlerden birisi şöyle der: "Bir gece beni bir uyuklama tuttu ve uyudum. Rüyamda sanki kıyametin koptuğunu gördüm ve sanki insanlar hesaba çekiliyorlardı. Bir topluluk cennete, bir topluluk da cehenneme götürülüyordu. Cennete geldim ve onlara şöyle nidâ ettim: 'Ey cennet ehli! Rıdvan mahalli olan cennetler yurduna neyle nâil oldunuz?' Bana şu cevabı verdiler: 'Rahman'a itaat ve şeytana muhalefetle'. Sonra cehennem kapısına geldim ve onlara şöyle seslendim: 'Ey cehennem ehli! Cehenneme niçin girdiniz?' Bana şu cevabı verdiler: 'Şeytana itaat ve Rahman'a muhalefetle'. Bir de baktım ki, cennetle cehennem arasında bekletilen bir topluluk var. Onlara: 'Ne oluyor size de, cennetle cehennem arasında bekletiliyorsunuz?' diye sordum. Şöyle dediler: 'Bizim az bir günahımız ve sevabımız var. Günahlar cennete; sevaplar da cehenneme girmemize engel oldu.' Ağızlarından şu beyitler dökülüyordu:

Biz öyle bir topluluğuz ki, bizim büyük günahlarımız vardır.
Bizim oraya (cennete) girmemize engel oldu
Şaşkın, bocalar bir durumda bıraktı bizi
Oraya yönelmemize engel oldu.

Uyandığımda hemen şöyle dedim: 'Tevbe ediyor, mağfiret diliyor ve kusurumu itiraf ediyorum."

Bil ki, cehennem ehliyle cennet ehli arasında bir perde vardır. Bu perde, beşerî sıfatlar ve nefsânî kötü huylardan ibarettir. Cehennem ehli, cennet ehlini bu perdenin arkasından göremez. Cennet ehliyle de Allah ehli -ki bunlar A'raf ehlidir- arasında bir perde vardır. Bu perde, ahlâkî sıfatlar ve ruhanî güzel huylardan ibarettir. Cennet ehli, Allah ehlini bu perdenin arkasından göremez. Nitekim Allahü Teâlâ: *"İki taraf arasında bir perde ve A'raf üzerinde de herbirini simalarından tanıyan erkekler vardır"* (A'raf: 46) buyurmuştur. Yani: A'raf ehli cennet ve cehennem ehlini kalb nuru ve karanlığı izlerinden ibaret olan yüzlerindeki işaretlerinden tanır.

A'raf, mârifet ehlinin yurtları olması dolayısıyla bu adı almıştır. Allah, mârifet ehlini rical (erkekler) diye isimlendirmiştir. Çünkü onlar, Allah'ın dışındaki şeylerde erkeğin kadınlara tasarrufu gibi erkekçe tasarruf etmişler, mâsivâdan hiçbir şey onlara egemen olamamıştır. Nitekim Allah: *"Bir takım erkekler vardır ki, ne ticaret ne de alış-veriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz"* (Nur: 37) buyurmuştur. Allah, havassı zikrederken de "ricâl=erkekler" le zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"...verdikleri sözde duran nice erler (erkekler) var..."* (Ahzab: 23) Yine Allah: *"Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır"* (Tevbe: 108) buyurmuştur. Çünkü havasla avâmın arasını ayırma hususu, hakkı isteme ve himmetin yüceliğinde erkeklikle mümkündür. Böylece A'raf ehli, himmetlerinin yüceliği sebebiyle, beşeriyet seviyesi ve cehennemin aşağı mertebelerinden rûhaniyetin zirvesine ve cennetlerin yüce tabakalarına yükselmişlerdir.

Sonra yüce Allah, A'raf ehliyle bir kısım cehennem ehli arasında geçen karşılıklı konuşmayı şöyle anlatır:

48. Yine **«A'raf ehli»** -ki onlar peygamberler ve orada bekleyenlerin ileri gelenleridir .(12) Bu âyetin akışına daha uygundur. Çünkü *"girin cennete"* sözleri, amelde kusur işleyenlere lâyık düşmez- **«simalarından»** yani kötü hallerine işaret eden alâmetlerinden **«tanıdıkları»**, cehennem ehli arasında gördüklerinde kâfirlerin reislerinden **«bir takım kimselere»** -ki bunlar Ebû Cehil, Velîd ibn Muğir'e, Âs ibn Vâil ve benzerleridir- onları kınamak ve başlarına gelen belâlara sevinmek sûretiyle **«seslenerek derler ki: 'Ne çokluğunuz,»** yani tâbi ve taraftarlarınız veya mal toplamanız, **«ne de»** devamlı halka karşı **«taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı.»**

49. **«Kendilerini Allah'ın, rahmetine erdirmiyeceğine yemin ettikleriniz bunlar mıydı?' diye seslenirler.»** Bu, kâfirlerin reisleri olan adamlara A'raf ehlinin sözlerindendir. Aynı zamanda dünyada kâfirlerin hakaret etmiş olduğu zayıf mü'minlere işarettir. Kâfirler onların cennete giremiyeceğine açıkça yemin ediyorlardı. Bu şekilde seslendikten sonra A'raf ehli, cennet ehline, yani fakir müslümanlara dönerek derler ki: Kâfirlerin reislerine inat **«'girin cennete, artık»** cehennem ehlinin korktuğu bir sırada **«size korku yoktur ve siz»** cehennem ehlinin üzüldüğü bir sırada **«üzülecek de değilsiniz.'»** Âyette, mal, büyüklenme, yardımcı ve taraftar çokluğu sebebiyle övünme kınanmaktadır.

12- Bu söz, âyetin zâhirine aykırıdır. Çünkü Allahü Teâlâ'nın A'raf ehli hakkındaki *"bunlar cennete giremedikleri halde, gireceklerini umarak"* sözü, onların yüksek derece ehli olduklarına değil; iyi kimseler olup, fakat kusur işleyen, sevapları günahlarına eşit olan insanlar olduğuna işaret eder. Böylece A'raf ehlinden olmuşlardır.

Bil ki, mal sevgisi ve büyüklük taslamak, kötü huylardan olup, nefsin onlardan temizlenmesi gerekir. Nitekim peygamberlerimiz (s.a.v.) şöyle duâ ederdi: *"Allah'ım! Benim yaratılışımı da, huyumu da güzelleştir."* Allah da onu şöyle övmüştür: *"Ve sen elbette yüce bir ahlâka sahipsin."* (Kalem: 4)

Peygamberimiz (s.a.v.) fakir ve yoksullarla bir arada oturur, onlarla beraber yerdi. Çocuklara uğrar, onlara selâm verirdi. Adamın birisi geldi. Peygamberimizin heybetinden tirtir titriyordu. Bunun üzerine peygamberimiz ona: "Korkma, ben bir melik değilim. Ben ancak Kureyş'ten güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum" dedi. Sanki onlardan biriymiş gibi ashabıyla bir arada oturur, yabancı birisi geldiğinde, onlardan hangisinin Rasûlüllah olduğunu, sorup öğreninceye kadar bilmezdi. Ashabdan birisi kendisini çağırdığı zaman da "buyurunuz" derdi. Bütün bunlar, onun (s.a.v.) tevâzuundandı.

Zünnûn'el-Mısrî der ki: "Mutluluğun işareti, sâlihleri sevmek, onlara yakın olmak, Kur'an okumak, gece uyanık olmak, âlimlerle oturmak ve kalb inceliği ve yufkalığıdır."

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ
اَنْ اَفٖيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ
حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرٖينَ ﴿٥٠﴾ اَلَّذٖينَ اتَّخَذُوا دٖينَهُمْ لَهْوًا
وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا
نَسُوا لِقَٓاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

50. Cehennem ehli, cennet ehline: "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bizim üzerimize dökün" diye seslenirler. Onlar da derler ki: "Allah bunları kâfirlere ha-

ram kılmıştır."

51. O kâfirler ki dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler ve dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi, Biz de bugün onları unuturuz.

50. Her iki yere de yerleştikten sonra **«cehennem ehli, cennet ehline: 'Suyunuzdan»** yani susuzluktan meydana gelen hararetimizi söndürmek için cennet suyundan **«veya Allah'ın size verdiği»** diğer içecek veya yiyeceklerden oluşan **«rızıktan biraz da bizim üzerimize dökün' diye seslenirler.»** Hararetlerini söndürmek için cennet suyu isterler. Onlar, cehennemde aç ve susuz kaldıklarında şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Cennette bizim yakınlarımız vardır. Bize izin ver de, onları görelim ve kendileriyle konuşalım." Onlara izin verilir. Cennetteki yakınlarına ve onların içinde bulundukları çeşitli nimetlere bakıp onları tanırlar. Ancak cennet ehli onları yüzlerinin siyahlığından dolayı tanıyamaz. Cennet ehlinden yakınlarına kendilerinin yakınlıklarını haber vererek seslenir ve: "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği diğer içecek veya yiyeceklerden oluşan rızıktan bizim üzerimize dökün de onu yiyelim, belki açlığımızı giderir" derler.

Ebû Hayyân der ki: "Bize yiyecek ve içecek ver diyenler, dünyada midelerinin kulu, yemeye ve içmeye aşırı düşkün olanlardı ki, yaşadıkları hal üzre öldüler ve öldükleri gibi de haşroldular."

Âyet, azab içinde bile olsa, insanın yiyecek ve içecekten müstağnî olamıyacağını açıklamaktadır. Ebu'l-Cevza' der ki: İbn Abbas (r.a.)'a: "Hangi sadaka daha üstündür?" diye sordum. "Sudur. Bilmez misin, cehennem ehli cennet ehlinden yardım isterken: *"Suyunuzdan... bizim üzerimize dökün"* demişlerdir?» cevabını verdi.

«Onlar da derler ki: 'Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır.'» Yani cennet yiyecek ve içeceğini onlara yasaklamıştır. Buna kesinlikle bir yol yoktur. Kâfirlerin içeceğini, karınlarının içindeki organları ve derilerini eritecek olan kaynar su; yiyeceğini de kuru diken ve zakkum kılmıştır.

51. «O kâfirler ki,» kendilerine din olarak kabul etmeleriyle emrolundukları **«dinlerini»** yani İslâm dinini **«bir eğlence ve oyun edindiler.»** Dilediklerini haram ve dilediklerini helâl sayarak onu oyuncak edindiler. Allah'ın emrine değil, sadece şeytanın kendilerine süslü gösterdiği arzu ve heveslerine uyuyorlardı. «**Ve dünya hayatı**» geçici çekiciliği ve bitmeyen isteklerle «**onları aldattı.**» Onun için müslümanlarla alay ediyorlardı. Nitekim rivâyet edildiğine göre Ebû Cehil, birisini Peygamberimiz (s.a.v.)'le şöyle alay etmesi için göndermişti: "Cennetinin üzümünden veya meyvalarından bir şeyle beni doyur." Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) şöyle dedi: "Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır."

Akıllı insana düşen, dünyaya aldanmamasıdır. Çünkü o çok zalim ve çok aldatıcıdır.

«**Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile**» Allah katından olduğunu «**inkâr ettikleri gibi, Biz de bugün**» kıyamet gününde «**onları unuturuz.**» Onlara kendilerini önemsememek ve tamamen cehennemde bırakmak sûretiyle, unutulana unutanın yaptığı gibi yaparız.

Allahü Teâlâ, kâfirlerle olan muâmelesini, iyilik yapma hususunda kölesini unutup ona iltifat etmeyen birisine benzetti. Yoksa Allah, unutmaktan uzaktır. Yani: Onlar bu günleriyle karşılaşacaklarını unutup hiç hatırlarına getirmedikleri ve orası için hazırlanmadıkları gibi, biz de onları unuturuz. Allah'a kavuşacaklarını hatırlarına getirmemelerini, ona aldırış etmemelerini, bir şeyi bilip de unutan kimsenin haline benzetmiştir. Kur'an'da bu gibi benzetmeler çoktur. Çünkü gayb âleminde meydana gelen şeyleri anlatmak, ancak şehâdet âleminde ona benzer şeylere benzetmek sûretiyle olur.

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ
الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ
شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ
قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

52. Gerçekten onlara ilim ile açıkladığımız, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak bir kitap getirdik.

53. Fakat onlar, O'nun te'vilinden başka bir şey beklemiyorlar. O'nun te'vili geldiği gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya tekrar geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım?" Onlar, cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti.

52. «**Gerçekten onlara ilim ile**» akaid, ahkâm ve öğütlerin anlamlarını geniş bir şekilde «**açıkladığımız, inanan**», onun Allah katından olduğunu tasdik eden -ki onun tesirinden istifade edenler ve nurundan faydalananlar onlardır- «**bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak bir kitap getirdik.**» Burada *"kitap"* tan amaç Kur'an'dır.

53. «**Fakat onlar,**» yani imanı olmayan o kâfirler, «**onun te'vilinden**», yani cennet ve cehennemle ilgili verdiği haberlerin açığa çıkmasıyla doğruluğu ortaya çıkan durumun sonucunun nereye varacağından «**başka bir şey beklemiyorlar. O'nun te'vili geldiği gün,**» yani vaadedildikleri kıyamet gününün onlara geldiği ve geldiğini apaçık gördükleri gün, te'vili gelmeden «**önceden onu unutmuş olanlar**» yani unutulan şeyin terkedildiği gibi terkedenler «**derler ki: 'Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.**» Böylece, öldükten sonra tekrar dirilme, hesap ve ceza cinsinden peygamberlerin getirmiş olduğu şeylerin gerçek olduğunu itiraf ederler. «**Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki**» bugün «**bize şefaat etsinler**» ve bizden azabı uzaklaştırsınlar «**veya tekrar**» dünyaya «**geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım?'**» Yani: Peygamberleri tasdik edelim ve güzel ameller işleyelim?

Allahü Teâlâ, temenni ettikleri şeyin kesinlikle gerçekleşmeyeceğini açıklayarak şöyle buyurur: «**Onlar,**» sermayeleri olan ömürlerini inkâr ve günahlarla harcadıklarından dolayı «**cidden kendilerine yazık ettiler ve**» Allahü Teâlâ'nın ortakları ve kıyamet gününde şefaatçileridir diye «**uydurdukları şeyler**» yani putlar «**de**», bâtıllıkları ortaya çıkıp «**kendilerinden kaybolup gitti.**»

Akıllı kimse, haline çeki düzen verir, bitmez tükenmez isteklere kapılmaz.

İmam-ı Gazâlî der ki: "Kim ekinini eker, çalışır ve harmanını toplar, sonra da: 'Umarım ki bundan bana yüz ölçek gelir' derse, bu bir ummadır. Bir başkası ne ekin eker, ne de bir gün olsun çalışır. Gider yatar, uykuya dalar. Harman vakti gelince de: 'Umarım bundan bana yüz ölçek gelir' derse, o da aslı olmayan kuruntudan ibarettir."

Bunun gibi, kul Allah'a kullukta çok çalışır, O'na isyan etmeye son verir de: "Umarım ki Allah, bu az şeyi kabul eder, bu noksanı tamamlar, sevâbı büyütür ve hatayı affeder" derse, bu ondan reca (umma)dır. Ama bundan gaflet eder, ibâdeti bırakır, günahları işler, Allah'ın ne gazabına, ne de rızasına, ne cennetine, ne de cehennemine aldırış etmez, sonra da: "Ben Allah'tan cennet ve cehenneminden necat umarım" derse, Bu onun sonuçsuz kuruntusundan başka bir şey değildir. Bunu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu sözü ne güzel açıklar: *"Akıllı odur ki, nefsini hesaba çeker; ölümden sonrası için amel eder. Âciz odur ki, şahsî arzularına kapılır; bu haliyle Allah'tan bir takım şeyler temenni eder."* (13)

Yusuf İbn Esbât der ki: "Süfyan'ın yanına geldim. Bütün gece ağlıyordu. Ona: "Bu ağlaman günahlardan ötürü müdür?" diye sordum. Yerden bir saman çöpü aldı ve şöyle dedi: "Günahlar, Allah'ın yanında bundan daha hafiftir. Ben ancak Allah'ın benden İslâm'ı soyup almasından korkuyorum."

Allah, bizi ve sizi Kitabıyla amel edenlerden; Allah'ı unutmadan ve arzularına kapılmadan huzuruna ulaşanlardan kılsın.

إِنَّ
رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ
ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَث۪يثًاۙ

13- Hadisi Tirmizî, Ebû Ya'lâ Şeddâd ibn Evs (r.a.)'den rivâyet etmiştir.

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ

وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

54. Şüphesiz ki, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş üzerine istivâ eden, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Rabbiniz Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!

54. «Şüphesiz ki, gökleri ve yeri» önceden örneği olmaksızın **«altı günde yaratan, sonra Arş üzerine istivâ eden, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze»** karanlığıyla **«bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine»** yani hükmüne ve tasarrufuna **«boyun eğmiş durumda yaratan Rabbiniz Allah'tır.»** Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır. Dileseydi anında yaratırdı, fakat O, kullarına işlerinde acele etmemeyi öğretiyordu. Derler ki: Acele ancak şu hususlarda iyi olur:

1- Günahlardan tevbe etmekte,
2- Süresi gelince borcu ödemekte,
3- Misafiri ağırlamakta,
4- Bülûğa erdiğinde bekârı evlendirmekte,
5- Ölüyü defnetmekte,
6- Cünüplükten yıkanmakta,

Arş, kralların üzerine oturduğu taht'a verilen addır. Arş üzerine istivâ, lâzımı zikredip melzûmu murad etme kaidesince, bizzat mülk, izzet ve saltanattan kinâye kılınmıştır. Bu, Kâzi'nin, "emri istivâ etti" sözünün mânâsıdır. Yani: Rubûbiyetinin emri karar kıldı, emri ve tedbiri gerçekleşti ve kudretini yaratıklarında geçerli kıldı, demektir. (14)

14- Doğrusu, geçmiş âlimlerin (selefin) görüşüdür. O da şudur: Allah, keyfiyetten, teşbih, temsil ve tâ'tilden uzak, celâline yakışır bir şekilde -haber verdiği gibi- Arşı üzerine istivâ etmiştir. O'nun istivasının anlamı, İmam Taberî'nin dediği gibi, Arşın üzerindeki yüceliğidir.

Arş'ın tahsisi, mahlûkatın en büyüğü olmasındandır. Çünkü o, bütün cisimleri kuşatan bir cisimdir. Onun dışındakilerinin üzerine istivâsı da öyledir. Sonra Allahü Teâlâ Arş'ın üzerine istivâsını zikredip emrinin geçerliliğini ve tedbirinin intizamını haber verdiğinde, bunu açıklayarak: *"Geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örten..."* buyurmuştur.

Yani geceyi, karanlığıyla gündüzü örten bir örtü kılar. Böylece gündüzün ışığını giderir ve onu gecenin karanlığıyla örter. İki zıddın biriyle yetinerek aksini zikretmemiştir. *"Durmadan kovalamak"* şunu ifade eder: Gecenin gündüzü kovalayıcı olduğu halde, yani, gecenin arkasından çabucak geleceği için, geceyi gündüze örtü kılmıştır.

Gece ve gündüzün her birinin diğerini izlemesi ve aralarına hiçbir şey girmeksizin birbirinin arkasından gelmesi, bir program dahilinde, birinin diğerini kovalaması şeklinde ifade edilmiştir.

"Güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan..." Bunun manası: Bütün mahlûkatı hükmüne ve tasarrufuna boyun eğmiş, yani, doğup batmalarından, kendilerine takdir edilen hareketler ve meydana gelen durumlardan murad edilen şeye râm olmuş olarak yarattı.

«Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur.» Çünkü her şeyi îcad eden ve üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan O'dur.

Fahreddin er-Râzi Tefsirinde der ki: "Âlem -ki o Allah'tan başka her şeydir- ikiye ayrılır: Halk, yani yaratma âlemi ve emir âlemi." Halk âleminden amaç, cesetler ve cismâniler; emir âleminden amaçsa, ruhlar ve mücerredler âlemidir. Allahü Teâlâ'nın: *"Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur"* kelâmı bu iki âleme işarettir. Halk âlemi, emir âlemine tâbidir; çünkü o, onun aslı ve başlangıcıdır. *"De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir."* (İsrâ: 85)

Sonra Allahü Teâlâ: **«Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!»** buyurdu. Yani: Ulûhiyetindeki vahdâniyetle yüce, rubûbiyetindeki teklikle büyüktür.

İbnû'ş-Şeyh der ki: "Her şeyi icad eden, onda tasarruf eden, bir olan ilâh ne büyüktür!"

Bununla Allah, kendilerine bir takım rabler edinenlere cevap vermiş, hikmet ve hüccetle onları tevhide çağırmış, inkârlarını reddetmek için âyete *"inne"* edatıyla başlamıştır. *"Şüphesiz ki"* Rubûbiyete lâyık olan *"Rabbiniz"* birdir. Ve O, her şeyi, İlim, Hikmet ve Kudretinin kemâline işaret eden sağlam, muhkem tertib üzerine yaratan Allah'tır. Görüldüğü üzere mülkünü inşa eden, onun yönetimini üzerine alan da O'dur. Tıpkı ülkesini yöneterek dizginleri elinde tutan kral gibi. Bir beyitte şöyle denilmiştir:

Yaratıklarıyle ilgili bütün emir Allah'a mahsustur.
Emir, yaratıklarından hiç birine ait değildir.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (٥٥) وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ
مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٥٦)

55. Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Bilesiniz ki, O, haddi aşanları sevmez.

56. Yeryüzü ıslah edildikten sonra orada bozgunculuk yapmayın. Korkarak ve umarak O'na duâ edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.

55. «Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin.» *"Rab"* Terbiye eden, terbiye edici anlamı taşır. Terbiye ise, bir şeyi azar azar kemâline ulaştırmaktır. Allahü Teâlâ, nimetle zâhirlerin terbiyecisidir ki, o zâhirler nefislerdir. Rahmetle de bâtınların terbiyecisidir ki, onlar da kalblerdir. Şeriatin hükümleriyle âbidlerin nefislerinin; tarikatın âdâbıyla müştâkların ve hakikat nurlarıyla muhibbînin esrârının terbiyecisidir. "er-Rab" kelimesi Allah'ın ism-i Azam'ıdır. Onun içindir ki bütün isimlerdeki harflerin yeri değiştirilince mana bozulur. Ancak "er-Rab" kelimesi hariçtir. Bunda harflerin yerlerini değiştirdiğimiz zaman "el-Birr" iyilik yapan olur.

Âyetin mânası ise: "İcabet etmeye daha yakın olması için, yalvarıp yakararak, boyun eğerek gizlice duâ edin. Çünkü gizleme, ihlâsın ve riyadan korunmanın delilidir" demektir.

Rivâyet edildiği üzre Sahabe, bir gazvede idiler. Bir vadi gördüler. Seslerini yükselterek tekbir ve tehlil getirmeye başladılar. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Sakin olunuz. Çünkü siz, sağır ve ortada bulunmayan birine dua etmiyorsunuz. Siz, her şeyi işiten, her şeyi gören ve her şeye en yakın olana duâ ediyorsunuz."* (15) Bu hadis, yüce Allah'ı gizli bir şekilde zikretmenin iyi ve güzel olduğuna işaret etmektedir.

Ömer (r.a.)'den: Der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) duâ ederken ellerini kaldırdığında, onları yüzüne sürmedikçe geri çevirip indirmezdi." Bu, eline dolan bereketin yüzüne ulaşması içindir. İhtiyacını isteme hususunda duâ eden kimse için sünnet olan, ellerini semaya doğru kaldırması, sıkıntılı için elleri yüzüne mukabil gelecek şekilde kaldırması, bir kimseye bedduâ ediyorsa ellerini ters çevirip, elinin sırtını yukarıya doğru getirmesidir. Sünnet olan, duâ anında ellerini yenlerinden çıkarmasıdır. Müstehab olan da, duâ esnasında ellerini göğsü hizasında kaldırmaktır. İbn Abbas (r.a.) Peygamberimiz (s.a.v.)'in böyle yaptığını rivâyet etmiştir.

«Bilesiniz ki O,» duâda ve başka şeyde, emrolunan şeyi bırakıp **«haddi aşanları sevmez.»** Bununla, duâ eden, peygamberlerin mertebesi ve gökyüzüne çıkma gibi lâyık olmadığı şeyi istememesi, gerekliliğine karşı uyarılmıştır. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Öyle bir kavim gelecek ki, duâda aşırı gidecekler."* (16) Kişinin "Allahım! Senden cenneti ve ona yaklaştıracak söz ve amel istiyorum. Cehennemden ve ona yaklaştıracak söz ve amelden sana sığınıyorum" demesi yeterlidir.

Duâ edene yakışan, en önemli şeylerle duâ etmektir ki, bu da cennete girebilme ve cehennemden kurtulmadır.

56. «Yeryüzü» peygamberlerin gönderilmesi ve hükümler konulması sebebiyle **«ıslah edildikten sonra,»** küfür ve günahlarla **«orada bozgunculuk yapmayın.»** Amellerinizin kusurundan ötürü **«korkarak ve»** lütuf ve ihsan olarak kabul edeceğini **«umarak O'na duâ edin. Muhakkak ki iyilik**

15- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivâyet etmiştir: 4/402.

16- Hadisi Ebû Davud *Sünen*'in de, Ahmed *Müsned*'de rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*: 2/166.

edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.» Bunun anlamı şudur: Muhakkak ki Allah'ın rahmeti, zikredip şükreden dille ve uyanık temiz kalble duâ edenlere çok yakındır.

Bunda ummayı tercih, rahmet tarafının ağırlıklı olması ve kabul olma vesilesine, yani ihsana uyarı vardır. Hadiste şöyle rivâyet edilir: *"Kabul olacağına inanarak Allah'a duâ edin."* (17) Yani Rabbine duâ eden kişi, Allah'ın kabul edeceğine kesin olarak inansın. Çünkü duâyı reddetmek, ya onu kabul etmede âcizlikten, yahut duâ edilenin cimriliğinden, veyahut duâ edilenin duâ edenin duâsını bilmemesinden dolayıdır. Bu şeyler, Allah'tan uzaktır. Çünkü O, her şeyi bilir, ihsan sahibidir ve her şeye gücü yeter. Kabul etmesi için bir engel yoktur.

Sehl der ki: "Kul, duâ vaktinde, kendisine helâl olan şey hakkında fakrını yani ihtiyacını Allah'a açıkça arz ederse, Allah meleklerine şöyle buyurur: 'Eğer o benim kelâmıma dayanabilseydi, ona 'buyur!' diye cevap verirdim.'"

Rivâyete göre Musa (a.s.) duâ eden, yalvarıp yakaran birini gördü ve dedi ki: "İhtiyacı benim elimde olsaydı, mutlaka yerine getirirdim." Bunun üzerine Allahü Teâlâ ona şöyle vahyetti: "Ben ona karşı senden daha merhametliyim. Fakat onun bir koyunu var, bana duâ ederken kalbi koyunundadır. Ben, kalbi benden başkasında olan kulun duâsını kabul etmem." Bu durum adama hatırlatılınca, kalbiyle Allah'a yöneldi ve ihtiyacı yerine getirildi. O halde, duânın kabulü için kalbin Allah'la beraber olması ve duâsının kabul edileceği hususunda Allah'a karşı hüsn-ü zan içinde bulunması gerekir.

Allah, bir kulu, herhangi bir şeyi dile getirmeye başarılı kılmışsa, onu kabul edeceğini ve isteğini yerine getireceğini istediği için başarılı kılmıştır. Musibetin kalkması için duâ etmemek, kınanmıştır. Çünkü bu, Allah'a karşı direnme gibidir. Musibetlerden gelen zorluklara sabretme iddiası da iyi görülmemiştir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Düşmana karşı kahramanlık göstermek güzeldir.
Dostlar yanında ise tevazudan başka bir davranışta bulunmak çirkindir.

17- Hadisi Tirmizî *"Daavât"*ta ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivâyet etmiştir.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ
رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا
بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (٥٧) وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ
رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ (٥٨)

57. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada su indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız.

58. Güzel ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte Biz şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.

57. «Rüzgârları rahmetinin» yani yağmurun **«önünde müjdeci olarak gönderen O'dur.»** Kur'an'da *"riyâh"* (Rüzgârlar) olarak zikredilen bütün kelimeler "rahmet"; *"Rîh"* (rüzgâr) olarak zikredilen de "azap" içindir. Buna delil, rüzgâr estiği zaman Rasûlüllah'ın (s.a.v.) iki dizi üzerine çöküp şöyle demesidir: *"Allahım! Onu bize riyâh (rahmet) kıl, rîh (azap) kılma. Allahım! Bizi gazabınla katletme, azabınla da helâk etme. Bundan önce bize âfiyet ver."* (18)

18- İmam Ahmed *Müsned*'de rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin rivâyetinde: *"Gökgürültüsü sesini işittiği zaman: "Allah'ım! Bizi gazabınla katletme..." derdi."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/320.

Hadiste şöyle rivâyet edilmiştir: *"Rüzgâra sövmeyiniz. Hoşunuza gitmeyen şey gördüğünüz zaman şöyle deyin: Allahım! Senden bu rüzgârın hayrını, onda olan şeyin hayrını ve onunla emrolunduğum şeyin hayrını isterim. Bu rüzgârın şerrinden, onda olan şeyin şerrinden ve onunla emrolunduğum şeyin şerrinden de sana sığınırım."* (19) Âyetteki *"rahmet"*, yağmurdur. Nitekim İbn Abbas: "Allah, rüzgârları gönderir. Onlar da bulutları sıkar. Tıpkı kişinin devenin ve koyunun memesini sıkıp süt çıkardığı gibi" demiştir.

«Sonunda onlar» yani o rüzgârlar **«ağır bulutları»** kolayca kaldırıp **«yüklenince»**, diriltmek ve canlandırmak için, bitkisi olmayan **«onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada»** yani o ülkede **«su indirir ve onunla»** yani o su sebebiyle **«türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız.»** O ülkeyi, kendisinde bitki bitirme gücü icad ederek ve orada türlü türlü bitki ve meyveler meydana getirerek canlandırdığımız gibi, ölüleri de kabirlerinden çıkarır, bedenlerine ruhları iâde etmek sûretiyle, diriltiriz. **«Herhalde bundan ibret alırsınız.»** Böylece buna gücü yetenin, her şeye gücünün yettiğini anlarsınız.

Âyette geçen *"beled-memleket"* ifadesi, ma'mur olsun, veya olmasın, meskun olsun veya olmasın yer yüzündeki her yere denilir.

İbn Abbas ve Ebû Hûreyre derler ki: "İnsanların hepsi birinci nefha (sur'un üflenmesi) da öldükleri zaman, son nefhadan önce, kırk gün, erkeklerin menisi gibi gökten yağmur yağar. Bu yağmur sebebiyle kabirlerinden ot gibi biterler. Tıpkı analarının karnında bittikleri ve ekinin sudan bittiği gibi. Cesetleri tamamlanınca da onlara ruh üflenir, sonra üzerlerine uyku bırakılır da kabirlerinde uyurlar. Sura ikinci defa üflendiğinde -ki o dirilme üflemesidir- silkinip kalkarlar. Uyuyup da uykudan uyanan kimsenin hissettiği gibi, başlarında uykunun tadını hissederler. O anda derler ki: *"Bizi kabrimizden kim çıkarıp diriltti?"* Bir münâdi onlara şöyle nida eder: *"Bu Rahman'ın vaadidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!"* (Yâsîn: 52)

58. Toprağı değerli, verimli **«güzel ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle»**, dilemesi ve kolaylaştırmasıyla, çok yararlı olarak **«çıkar;»** sanki ateşle yakılmış gibi siyah taşlı ve hiç bir şey bitirmeyen **«kötü»** toprağı **«olandan»** yani kötü ülkeden **«ise»** hiçbir zaman **«faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte Biz,»** Allah'ın nimetlerine **«şükreden»**, onlar hakkında tefekkürde bulu-

---

19- Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir. İbn Allân'ın *el-Fütûhât'ür Rabbâniye*'sinde: Bu, sahih hasen bir hadistir, denilmiştir.

nan ve onlardan ibret alan «**bir kavim için âyetleri böyle**» eşsiz bir açıklamayla tekrar tekrar «**açıklıyoruz.**» Burada şükredenlerin özellikle anılması, Allah'ın âyetlerinden ancak onların yararlanabilme yeteneğine sahip olmalarıdır.

Âyet, Peygamberlerin şeriatlerle gönderildiğini anlatmaktadır. O şeriatler, kalplerin hayat suyu olup nurundan istifade edenler ve eserlerinin ganimetlerinden mahrum olanlar diye kısımlara ayrılan mükelleflere doğru akıp gider.

Abdullah ibn Mehran der ki: Harun Reşid haccedip Kûfe'ye geldi. Orada günlerce ikamet etti, sonra yolculuğa çıkmayı emretti. Onunla çıkan kimselerle Behlûl de çıktı. Sonra çöpler içinde oturdu. Çocuklar kendisine ezâ veriyor ve ona takılıyorlardı. Karşıdan Harun'un kervanı gelince ona takılmaktan vazgeçtiler. Harun gelince, Behlûl yüksek sesle şöyle seslendi: "Ey mü'minlerin emiri! Eymen ibn Nail, Kudâme ibni Abdullah'tan bize şöyle nakletti: 'Peygamber (s.a.v.)'i deve üzerinde geçerken gördüm, altında da eski bir palan vardı.' Ne bir itiş kakış, ne de buna benzer şeyler vardı. Ey mü'minlerin emiri! Bu yoluculuğunda tevazu göstermen, senin için büyüklük taslamandan hayırlıdır." Bunun üzerine Harun Reşid öyle ağladı ki, gözyaşları yerleri ıslattı. Sonra dedi ki: "Ey Behlûl! Allah sana merhamet buyursun, nasihatını artır." Bunun üzerine Behlûl şu şiiri okudu:

Farzet ki, yeryüzünün tamamına sahip oldun
Kullar da senin (emrinde)dir, o halde olan nedir?
Yarın varacağın yer kabir boşluğu değil midir?
Biri arkasından öbürü (üzerine) toprak atmıyacak mıdır?

Hârun ağladı ve: "Güzel söyledin ey Behlûl!" dedi, sonra kendisine bir hediye verilmesini emretti. Bunun üzerine Behlûl hediyeyi getirene: "Hediyeyi kimden aldıysan ona götür, benim hediyeye ihtiyacım yoktur" deyince, Hârun: "Ey Behlûl! Borcun varsa ödeyelim" dedi. Behlûl: "Ey mü'minlerin emiri! Borç, borçla ödenmez. Hakkı sahibine iâde et, kendi borcunu öde" dedi. Harun: "Ey Behlûl! O halde sana yetecek kadar bir şey verelim" teklifinde bulundu. Behlûl başını semâya kaldırdı ve sonra şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Ben ve sen Allah'ın yaratıklarıyız. Seni hatırlayıp beni unutması imkânsız." Harun, cübbesini sarkıtarak geçti gitti.

Bu hikâyeyi anlatmamın sebebi, Harun'un gerçeğe kulak vermesi ve onu kabul etmesidir. İşte bu, onun temiz bir mekân gibi, kalbinin de güzel ve temiz bir hayatla canlı olmasındandır. Onun için ondan sadece güzel ahlâk südûr etmiştir.

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اِنّٖٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ عَظٖيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ
﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بٖي ضَلَالَةٌ وَلٰكِنّٖي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمٖينَ ﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّٖي وَاَنْصَحُ لَكُمْ
وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ
مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذٖينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ
وَاَغْرَقْنَا الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمٖينَ ﴿٦٤﴾

59. Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik de dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilâhınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."

60. Kavminden ileri gelenler dediler ki: "Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!"

61. Dedi ki: "Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur; fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

62. Size Rabbimin vahyettiklerini bildiriyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından biliyorum."

63. Korunup da rahmete nail olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir gelmesine şaştınız mı?

64. Onu yalanladılar; Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları suda boğduk. Çünkü onlar kör bir milletti.

59. «**Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik de...**» Nuh (a.s.), Hz. İdris'ten sonra ilk peygamberdir. Bir marangoz iken Allah onu kırk yaşında kavmine peygamber olarak gönderdi. Allah ona bin iki yüz kırk sene ömür verdi. Nuh «**dedi ki: 'Ey kavmim!**» Yalnızca «**Allah'a kulluk edin**»; çünkü ortak koşarak kulluk etmenin, kesinlikle kullukla ilgisi yoktur. «**Sizin ondan başka**» ibâdete lâyık «**ilâhınız yoktur. Doğrusu ben,**» O'na kulluk etmezseniz -ki bu O'na kulluk etme sebebini açıklamadır- «**üstünüze gelecek büyük bir günün**» yani kıyamet veya tufan gününün «**azabından korkuyorum.'**»

60. Celâl ve heybetleriyle yüksek makamları, güzellik ve şirinlikleriyle gözleri dolduran «**kavminden ileri gelenler dediler ki:**» Ey Nûh! Bize muhâlefet ettiğin için «**biz seni apaçık bir sapıklık içinde**» yani gerçek ve doğru yoldan uzaklaşmış olarak «**görüyoruz.'**»

61. Kalblerini gerçeğe doğru meylettirmek için, kavmi kendine izafe ederek onlara seslendi ve «**dedi ki: 'Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur;**» Nefyetme konusunda öyle mübalâğa göstermiş ki, bir tek sapıklığın bulaşmasını bile kendinden uzak görmüştür. Yani, değil bende apaçık büyük bir sapıklık, sapıklığın izi ve parçası bile yoktur. Nitekim onlar isbatta mübalâğa göstermiş, onu apaçık bir sapıklıkta karar kılmış olarak görmüşlerdi. «**Fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.**» Sanki o şöyle demiştir: Fakat son derece mükemmel bir hidâyet üzereyim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

62. «**Size Rabbimin vahyettiklerini bildiriyorum.**» Burada vahyedilen şeylerin çoğul olarak *"vahyettikleri"* şeklinde geçmesi, bu kelimenin içerisine akâid, mev'izeler ve ahkam gibi konular girdiği içindir. **«Size öğüt veriyorum.»** Fayda ve iyiliğiniz için size nasihatta bulunuyorum. **«Ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından»** yani O'nun üstün kudreti ve düşmanlarını şiddetli bir şekilde kıskıvrak yakalamasından **«biliyorum.'»**

Denilir ki: "Kendilerinden önce, başlarına azap gelen bir kavim işitmedikleri için, Nûh (a.s.)'un kendilerine vahiyle bildirdiğini bilmiyerek gafil ve emîn olarak yaşıyorlardı."

63. «Korunup da rahmete nail olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak» yani sizin cinsinizden, sizin dilinizi konuşan **«bir adam vasıtasıyla Rabbinizden»**, her şeyinizin sahibinden ve sizi terbiye edenden **«size bir zikir»** vahiy veya öğüt **«gelmesine şaştınız mı?»** Bunun olmasını aklen uzak mı gördünüz? Onlar insandan peygamber gönderilmesine hayret ediyorlar ve Allah ile beşer arasında bir münasebet yoktur, diyorlardı.

Âyette *" rahmete nail olmanız ümidiyle"* ifadesindeki *"lealle"* kelimesi, ummayı ifade eder. Takvanın mutlaka rahmeti gerektirmediğine, aksine onun Allah'ın lûtfuyla ilgili olduğuna ve müttakî kimsenin, takvâsına güvenmemesi ve Allah'ın azabından da emin olmaması gerektiğine dikkati çekmektir.

64. «Onu yalanladılar» ve bu uzun süre içinde yalanlamalarına devam ettiler. Boğulmayı doğuran şey de, yalnızca yalanlama değil, inatla bu yalanlamayı sürdürmedir.

Rivâyete göre Nûh (a.s.) kavminin helâk olması için duâ etti, yüce Allah da ona gemi yapmasını emretti. Yapım tamamlanınca inananlarla beraber gemiye girdi. Arkasından Allah tufanı gönderdi. Kâfirleri suda boğup Nûh'la birlikte inananları kurtardı. İşte Allah'ın bu konudaki sözü: **«Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları»** -ki kırk erkek ve kırk kadından oluşan mü'minlerdi- **«kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları»** yani onları yalanlamakta ısrar edenleri **«suda boğduk.»** Âyetleri yalanlayanlardan amaç, yalnız kabule engel olan kavmin ileri gelenleri değil, aksine onlardan ve onların peşinden giden ve yalanlama üzerinde ısrar edenlerden her biridir.

«Çünkü onlar kör bir milletti.» Kalp gözü kör olan kimseye "recülün amin fi'l-basîreti"; gözü kör olana da: "Recülün a'mâ fi'l-basar" denir. Onlar tevhid, nübüvvet ve âhiret konusunda kalp gözleri kör olanlardır. Dolayısıyle onlar görmezler. Bu körlük, gözdeki körlüğün aksine, Allah'ın apaçık delillerini ve âyetlerini görmeye engeldir. Çünkü gözü açık olan kimse, kalb gözü kapalı olanın aksine görmeye gücü yeter. Öbürünün musibeti daha büyüktür.

Anlatıldığına göre Şeyh Beka, bir gün melik nehri kenarında oturuyordu, içinde askerlerin bulunduğu bir gemi geçti. Beraberlerinde içki ve meyveler, açık saçık kadınlar, oğlan çocukları ve şarkıcılar vardı. Son derece eğlence ve taşkınlık içindeydiler. Şeyh Beka kaptana: "Allah'tan kork ve Allah'a yönel" dedi. Sözüne kulak asan olmadı. Bunun üzerine Şeyh Beka: "Ey emir altında olan nehir! Fâcirleri cezalandır" deyince, su üzerlerine doğru yükseldi, gemiye kadar çıktı, boğulmayla karşı karşıya kaldılar. Şeyh'e seslenerek tevbelerini ilân ettiler. Su da eski haline döndü. Tevbelerinde sadık kalıp ondan sonra şeyhi sık sık ziyaret etmeye başladılar.

Akıllı kişi, kendinden büyüğün de küçüğün de öğüdünü kabul eder; çünkü öğüt vermek kolay, kabul etmek zordur.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ٓ
اِنَّا لَنَرٰيكَ ف۪ي سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ لَيْسَ ب۪ي سَفَاهَةٌ وَلٰكِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٧﴾
اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اَم۪ينٌ ﴿٦٨﴾ اَوَعَجِبْتُمْ
اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْۜ
وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ
بَصْۜطَةًۚ فَاذْكُرُٓوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُٓوا

أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا فَأْتِنَا
بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٧٠) قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ اَتُجَادِلُونَنِي فِي اَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا
اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا اِنِّي
مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (٧١) فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوا
مُؤْمِنِينَ (٧٢)

65. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. (O kavmine) dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmıyacak mısınız?"

66. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz."

67. "Ey kavmim!" dedi, "bende beyinsizlik yoktur, fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim.

68. Size Rabbimin gönderdiği vahiyleri tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.

69. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini *hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."*

70. Dediler ki: "Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir."

71. Dedi ki: "Artık size Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

72. Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.

65. «**Âd kavmine de**» dinde değil, nesebde onlardan biri olan «**kardeşleri Hûd'u gönderdik.**» Milletlere Peygamberin özellikle kendi kabilelerinden gelmesi, onun sözünü daha iyi anlayacakları, durumunu daha iyi bilecekleri ve ona uymaya daha yakın olacakları içindir.

«**(O kavmine) dedi ki: 'Ey kavmim!**» Yalnız «**Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız**» yani Rabbiniz «**yoktur.**» Hâlâ düşünmeyecek, O'nun azabından « **hâlâ sakınmıyacak mısınız?'**»

66. «**Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki:**» Burada, kavmin ileri gelenleri küfürle nitelendirilmiştir. Çünkü Nuh (a.s.)'un kavmi gibi bunların hepsi küfür üzere değildi. Onlardan bir kısmı Hûd (a.s.)'a iman etmişti. «**'Biz seni**» atalarının dinini bıraktığın için «**bir beyinsizlik içinde görüyoruz, ve gerçekten seni,**» peygamberlik iddianda «**yalancılardan sanıyoruz.'**» Burada Hz. Nuh kavminin kalbleri gibi, Hz. Hûd kavminin kalblerinin de paslı ve pis olduğuna işaret edilmektedir.

67. Hûd (a.s.), onlardan kötü söz işitmesine rağmen, güzel mücadele yolunda giderek -ki her öğütçünün böyle yapması gerekir- «**'Ey kavmim!' dedi, 'bende beyinsizlik**»ten hiçbir şey olmadığı gibi, onun izi bile «**yoktur, fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim.**» Yani ben, son derece rüşd ve doğruluk içindeyim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir peygamberim. Rüşd, din ve dünyanın faydalı şeylerini bilip anlamaktır. Bu da tam bir akılla olur.

68. «Size Rabbimin gönderdiği vahiyleri tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.» O, insanlar arasında öğüt vermekle bilinen ve güvenilirliğiyle tanınan bir kimseydi.

69. «Sizi uyarmak» ve içinde bulunduğunuz küfür ve günahın sonucundan sakındırmak **«için içinizden»** yani sizinle aynı dili konuşan kendi cinsinizden **«bir adam vasıtasıyla»** işlerinizin sahibi ve mürebbiniz olan **«Rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine»** onu akıldan uzak görerek **«şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi.»** Yani yerleşim yerlerinde veya yeryüzünde egemen kıldı. Çünkü Şeddad İbn Âd, Reml-i Âlec'den Uman'daki Şahr'a kadar olan yeryüzü mâmûresine sahip olmuştur. Burada âdeta şöyle denilmiştir: Buna şaşmayın; işlerinizin âkibetini ve Allah Teâlâ'nın sizi hâkimler kıldığı vakti düşünün. **«Ve»** benzeri görülmemiş **«yaratılışta»** ve şekillendirmede **«sizi onlardan üstün kıldı.»** Boy, güç ve yapı olarak kendi zamanlarında onların benzeri yoktu. Onlardan uzun boylusu yüz arşın; kısa boylusu ise altmış arşındı. Vehb der ki: "Onlardan birisinin başı büyük bir kubbe gibi; gözü, içinde kuşun yavru yapabileceği kadardı. Burun delikleri de öyleydi." **«O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki,»** onları hatırlamak sizi, sıkıntılardan kurtuluşa ve istenilene kavuşmaya ileten şükre götürsün ve böylece **«kurtuluşa eresiniz.'»**

70. O yüce öğütlere cevap olarak **«dediler ki:»** Ey Hûd! **«'Sen bize»** özellikle **«tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını»** yani atalarımızın taptıkları ilâhları **«bırakmamız için mi geldin?»** Bizden tek olan Allah'a kulluk etmemizi istiyor, bizi bununla yükümlü kılmayı mı kasdediyorsun? **«Eğer»** azâbın gelmesi konusundaki verdiğin haberde **«doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin»** o **«azâbı bize getir.'»**

71. Hûd (a.s.) **«dedi ki: 'Artık size Rabbinizden bir azap ve hışım inmiştir.»** Yani inmesi gerekmiştir. Çünkü onun inmesi yüce Allah'ın ilmi içindedir. **«Haklarında»** yani onlara tapma konusunda **«Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda»** –ki, onlar putlarını ilâh diye isimlendiriyorlar ve onların tapmaya lâyık olduklarını zannediyorlardı. İşin gerçeği, onların ulûhiyetten ve tapmaya liyakattan uzak olmalarıdır– **«benimle tartışıyor musunuz?»** Bunun mânâsı: Lâyık olmadıkları isimlerle isimlendirilen şeyler hakkında benimle tartışıyor musunuz? Kötüleme, mânâdan soyulmuş sadece isimlendirmeye yöneliktir. Böylece ismin, bizzat müsemmâ (isimlendirilen) olması gerekmez. İstediğiniz şeyi **«bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber»** size inecek azâbı

«bekleyenlerdenim.'»

72. Sonunda azâb indi **«onu»** yani Hûd'u **«ve onunla beraber olanları»** ona inananları tarafımızdan gönderilen engin **«rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin»** yani küfür ve yalan üzerinde ısrar edip bundan kesinlikle geri dönmeyenlerin **«kökünü kestik.»** Yani, kök ve damarlarını kesmek sûretiyle onların hepsini helâk ettik. Çünkü bir şeyin kökü, onun sonudur. Kavmin sonunu kesmek de, başından sonuna kadar helâk edilmeleridir. Burada, kurtuluş kaynağının Allah'a iman ve O'nun âyetlerini tasdik olduğuna işaret vardır. Nitekim helâkin sebebinin küfür ve yalanlama olması gibi.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَٰذِهِ
نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ
خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا
قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا
فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٧٤) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ
مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ (٧٥) قَالَ الَّذِينَ

اَسْتَكْبَرُوا اِنَّا بِالَّذ۪ٓي اٰمَنْتُمْ بِه۪ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ
وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ
مِنَ الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٧٧﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا ف۪ي دَارِهِمْ
جَاثِم۪ينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ
رَبّ۪ي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِح۪ينَ ﴿٧٩﴾

73. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Bu, Allah'ın size bir delil olarak gönderdiği devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin, sakın ona herhangi bir kötülükle dokunmayın; sonra sizi acıklı bir azap yakalar.

74. Düşünün ki, (Allah) Âd'dan sonra, sizi hükümdarlar kıldı. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın."

75. Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: "Siz Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" Onlar da: "Şüphesiz ki biz O'nunla gönderilene inananlarız" dediler.

76. Kibirlenenler dediler ki: "Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz."

77. Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rab'lerinin emrinden dışarı çıkarak: "Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen bizi tehdit ettiğin azabı getir," dediler.

78. Bunun üzerine onları sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

79. Salih de onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin elçiliğini tebliğ ettim ve size öğüt verdim, fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz."

73. «Semûd kavmine de» neseb yönünden **«kardeşleri Salih'i»** yani Salih ibn Ubeyd ibn Âsif'i peygamber olarak **«gönderdik.»** Semûd, bir Arap kabilesi olup, en büyük babaları Semûd ibn Âd ibn Erem ibn Sâm ibn Nuh'un ismini koymuşlardır. Yurtları, Hicaz'la Şam arasında "Hıcr" denilen yer olup, Vâdi'l-Kurâ'ya kadar uzanıyordu. **«Dedi ki: 'Ey kavmim!»** Yalnız **«Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur.»** Burada; her ne kadar peygamberler arasında şeriatlar yönünden farklılık varsa da, Allah Teâlâ'nın, Tevhîd hususunda onları birleştirdiğine işaret vardır. Çünkü dâvette onlardan herbiri bir diğerinin yolunda gitmiştir. Hz. Nuh, Hûd ve Sâlih: *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur"* demişlerdir.

Rivâyete göre Âd kavmi helâk olunca, Semûd kavmi onların yurtlarını bayındır hale getirmişler, yeryüzünde onlara halef olmuşlar, bolluk ve genişlik içinde çoğalmışlar, sonunda Allah'ın emrinin dışına çıkıp yeryüzünde bozgunculuk yapmışlar, putlara tapmışlardır. Bunun üzerine Allah, Hz. Salih'i göndermiştir. Onlar Arap kavminden, Salih de neseb yönünden orta hallilerinden idi. Onları Allah'a çağırdı. Ancak kendisine zayıflardan çok az bir kimse tabi oldu. Onları sakındırdı, ihtar etti. Onlar da sözünün doğruluğunu isbat için ondan bir delil istediler. "Nasıl bir delil istiyorsunuz?" dedi. Onlar da dağın bir kenarında duran bir taşı göstererek dediler ki: "Bu taştan bize on aylık gebe deve çıkar. Bunu yaparsan seni tasdik eder ve sana icabet ederiz." Salih onlardan sağlam söz aldı. "Bunu yaparsam, gerçekten bana iman edecek ve beni tasdik edecek misiniz?" deyince, "evet" cevabını verdiler. O da iki rekât namaz kıldı ve Rabbine duâ etti. Bunun üzerine taş yarıldı, içinden onların gözü önünde on aylık bir deve çıktı. Sonra kendi büyüklüğünde bir yavru doğurdu. Kavminden bir grup ona iman etti, gerisi iman etmekten çekindi.

Deve, yavrusuyla birlikte, Semûd yurdunda otlayıp su içerek hayat sürdürüyordu. Bu mûcizenin ortaya çıkmasından sonra Salih onlara: **«Size Rabbinizden açık bir delil»** yani benim peygamberliğime şahitlik yapan apaçık bir mûcize **«gelmiştir.»** Burada *"Rabbinizden"* kelimesi *"gelmiştir"* kelimesine bağlı olup, tevhide dâvetinin peşinde onlara ilk hitab ettiğinde Sâlih (a.s.)'dan, ondan sadır olan bir söz değildir. Aksine o sözü onlara öğüt verdikten ve Allah'ın nimetlerini hatırlattıktan sonra söylemiştir. Buna rağmen onlar onun sözünü kabul etmemiş ve onu yalanlamışlardır.

«Bu, Allah'ın size delil olarak gönderdiği devesidir.» Bu cümle bir sorunun cevabıdır. Sanki kendisine "Bu delil nedir?" diye sorulmuş, o da cevaben: "Bu Allah'ın devesidir. Benim peygamberliğimin doğruluğuna işaret eden bir delildir" demiştir. Devenin Allah'ın yüce ismine izafe edilmesi, onu tazim içindir. "Beytullah = Allah'ın evi" denildiği gibi.

Allah'ın mûcizelerinden bir mucize olarak **«onu»** kendi haline **«bırakın, Allah'ın arzında yesin,»** onun otlamasına engel olmayın. Yemesine olduğu gibi içmesine de karışmayın. **«Sakın ona herhangi bir kötülükle dokunmayın.»** Yani, Allah'ın mûcize (delil)lerine hürmet ifadesi olarak, kötülüğü çağrıştıran öldürme, dövme veya hoş olmayan bir şeyle ona dokunmayın ve sataşmayın. **«Sonra sizi acıklı bir azap yakalar.»**

74. «Düşünün ki, (Allah) Âd'dan sonra, sizi hükümdarlar kıldı.» Yani Allahü Teâlânın sizi Hıcr topraklarında hükümdarlar kıldığını, ya da Âd kavminin helâkinden sonra sizi onların yerine getirdiğini hatırlayın. **«Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi:»** Yani: Hicaz'la Şam arasındaki Hıcr topraklarında size yerleşecek yer bahşetti: **«Onun düzlüklerinde»** yüksek **«saraylar yapıyorsunuz, dağlarında»** yani kayaları arasında **«evler yontuyorsunuz.»** Rivâyete göre Hıcr halkı, yazın ovalarda, kışın da dağlarda yerleşerek hayatlarını sürdürürlerdi. Yine söylendiğine göre onlar, uzun ömürlü oldukları için, dağlarda kendilerine evler yontmaya ihtiyaçları vardı; çünkü tavanlar ve binalar onların ömürleri bitmeden eskirdi.

«Artık Allah'ın» size verdiği **«nimetlerini hatırlayın»** yani onları koruyun **«da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.'»** Çünkü Allah'ın nimetlerinin hakkı, onlara şükredilmesi ve onlardan gaflet edilmemesidir.

75. «Kavminin ileri gelenlerinden» ona iman etmeyip **«büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen»** yani zayıf ve zelil olarak gördükleri **«inananlara»** alay yoluyla **«dediler ki: 'Siz Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?' Onlar da : 'Şüphesiz ki biz O'nunla gönderilene»**, tevhid ve ibâdet esaslarına **«inananlarız' dediler.»**

Bu harikulâde büyük mûcizeyle geldiği için onun peygamber olarak gönderilmesinin, aklı başında olan hiçbir kimsenin şüpheye düşmesine gerek kalmayacak bir biçimde açık olduğuna dikkat çekmek için, inananlar, cevap olarak "evet" demeyip böyle karşılık vermişlerdir. Bu cevap, Üslûb-u Hakîm türünden olup muhatabı beklemediği şeyle karşılamaktır.

76. «Kibirlenenler dediler ki: 'Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz.'» Böylece onlar, kendileri için asıl uygun olan "biz de onunla gönderileni inkâr edenleriz" cevabını vermek yerine, sanki: "Onun gönderilmesi bizim için bilinen ve bizce kabul edilen bir şey değildir," anlamına gelen bir cevap verdiler. Bununla, meselenin yalnızca Salih Aleyhisselâmın boş bir iddiasından ibaret olduğunu ve ona inananların da bu boş inanca saplandıklarını iddia etmiş ve: "Biz ise sizin imân ettiğiniz şeyi inkâr edenleriz" demişlerdir.

Şüphesiz burada Allahü Teâlâ, kâfirleri iki yönüyle kötülemiştir:

Birincisi, onların büyüklük taslamalarıdır. O da, kendilerini olduğundan yüksek görme ve hakkı inkârdır.

İkincisi ise, asıl değer vermeleri gereken kimseleri zayıf görmeleridir. Ayrıca mü'minler, hakta sebat ettikleri ve kâfirlere karşı mukavemet etmekten âciz kalmalarına rağmen hakkı ortaya çıkardıkları için övülmüşlerdir.

77. «Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler.» Yani onu boğazladılar. Burada öldürme fiili hepsine isnad edilmiştir. Çünkü bu, hepsinin rızasıyla olmuştur. Bu nedenle sanki o, hepsinin yaptığı iştir.

Rivâyete göre deve, suya varır, başını kuyuya soktuğu zaman, içindeki suyun hepsini içmeden başını kaldırmaz, bir damla bile bırakmazdı. Sonra da ayaklarını açar ve bütün kapları doluncaya kadar istedikleri miktarda sağarlar; içerler ve biriktirirlerdi. Sonra su içmek için gittiği vadinin en yukarısından döner; çünkü o, darlığından dolayı suya gittiği yerden dönemezdi.

«Ve Rablerinin emrinden dışarı çıkarak,» yani Sâlih (a.s.)'in *"sakın ona herhangi bir kötülükle dokunmayın"* emrine uymaktan veya Allah'ın emrine uymaktan büyüklenerek Sâlih Aleyhisselâm'ı taciz etme ve susturma yoluyla ona hitabederek **«'Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen»** -ki onlardan olman tehdit ettiğin şeyin doğruluğunu gerektirir- devenin öldürülmesi üzerine **«bizi tehdit ettiğin azabı getir,' dediler.»**

78. «Bunun üzerine onları» şiddetli **«sarsıntı»** yani deprem **«yakaladı da yurtlarında»** ve topraklarında **«diz üstü çöke kaldılar.»** Yani hareketsiz ölüler haline geldiler.

Rivâyete göre, deveyi öldürdüklerinde yavrusu dağa kaçtı. Sâlih (a.s.) onlara dedi ki: "Allah'ın azabını ve cezasını bekleyin." "Bunun alâmeti nedir?" dediklerinde: "Perşembe günü sabahı yüzleriniz sararmış; cuma günü kızarmış; sonra cumartesi kararmış olarak sabahlayacaksınız. Sonra da pazar gününün erken saatlerinde size azap gelecektir." Durum, peygamberlerinin açıkladığı gibi olmuştur. Derken onlara semâdan, içinde her yıldırımın ve sese sahip olan her şeyin sesinin bulunduğu bir çığlık, yerden de bir sarsıntı geldi ve göğüslerindeki kalbleri parçalandı; onlardan büyük-küçük hiçbir şey kalmayarak helâk oldu.

79. Helâki gördükten sonra, onlara acıyarak, iman etme fırsatını kaçırdıkları için üzüntülü bir şekilde **«Sâlih de onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: 'Ey kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin elçiliğini tebliğ ettim ve size»** dâvet zamanında iyiliğe teşvik etme ve kötülükten korkutma hususunda **«öğüt verdim.»** Sizin için elimden gelen bütün çabayı gösterdim, **«Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.'»** Yani, sizin işiniz bazı öğütçülerle alay etmektir; çünkü öğütçünün sözü ağır, gerçek ise acıdır. Başka bir husus da; pis ruhun toprağının pisliğinden, öğüt çekirdeğini kabul etmemesi ve o çekirdeğin orada bitmemesidir.

Câbir ibn Abdullah'tan yapılan bir rivâyete göre: Peygamber (s.a.v.) Tebük savaşında Hıcr'e uğradığında, ashâbına şöyle buyurdu: *"Sizden hiçbiriniz bu köye girmesin, suyundan içmesin, o azâp görenlerin diyarına ancak ağlayarak girin. Yoksa onlara dokunan azap size de isabet eder."* (20)

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا
مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً

20- Hadisi Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Hadisin râvisi -yukarıda zikredildiği gibi- Câbir İbn-i Abdullah değil, Abdullah ibn-i Ömer'dir (mütercim).

مِنْ دُونِ النِّسَٓاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ
جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ
اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ
مِنَ الْغَابِر۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿٨٤﴾

80. Lût'u da (gönderdik.) Kavmine dedi ki: "Sizden önce âlemlerden hiç birinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz?

81. Siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz. Doğrusu siz, haddi aşan bir kavimsiniz."

82. Kavminin cevabı: "Onları memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış!" demelerinden başka bir şey olmadı.

83. Biz de onu ve karısından başka âile efrâdını kurtardık, çünkü karısı geride kalanlardandı.

84. Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık. Bak ki, günahkârların sonu nasıl oldu!

80. «Lût'u da» peygamber olarak **«(gönderdik.)»** O, Lût ibn Hârân ibn Ebî İbrahim (İbrahim'in kardeşinin oğlu Hârân'ın oğlu Lût)dir. Irak Bâbil'i denen yerdendir. Amcası İbrahim'le birlikte Şam'a göç etmiş, Ürdün'e yerleşmiştir. Allah da onu Sodom ahâlisine peygamber olarak göndermiştir.

«Kavmine dedi ki: 'Sizden önce âlemlerden hiç birinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz?» Bu ifade onların yaptığı son derece çirkin bir iş olan livata, yani erkeklerin erkeklerle kurduğu çirkin ilişki dolayısıyla bir kınama, azarlama ve ayıplamadır. Lût (a.s.) onları, hem böyle bir iğrenç fiili işledikleri ve hem de bunu ilk olarak icat ettikleri için kınamaktadır ki, bu ikincisi daha kötüdür.

81. «**Siz**» Allah'ın sizin için mübah kıldığı «**kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz.**» Buradaki *"erkeklere gidiyorsunuz"* ifadesi aşırı şekilde kınamak suretiyle, o fuhşun açıklanmasıdır. *"Şehvet"* ten söz edilmesiyse, onların hayvanlara yaraşan bir davranış içinde bulunduklarının gösterilmesi içindir. Ayrıca burada, dikkat çekilen konulardan biri de aklı başında bir insanın cinsel ilişkide bulunmasının sebebi çocuk edinmek ve türün devam etmesini istemek için olmalı, cinsel arzuyu tatmin etmek için olmamalıdır.

«**Doğrusu siz, haddi aşan bir kavimsiniz.'**» Siz her şeyde aşırı gitmeyi âdet haline getirmiş ve konulan meşrû sınırları aşmayı alışkanlık edinmiş bir topluluksunuz. Bundan dolayıdır ki, şehvetlerini giderme konusunda aşırı gitmiş, o hususta meşrû ölçüler içinde belirlenmiş olan sınırı aşmışlardır.

82. «**Kavminin cevabı: 'Onları**» yani Lût'u ve ona inanan taraftarlarını, «**memleketinizden çıkarın.**» Buradaki memleketten amaç, onların yaşadıkları "Sodom"dur. «**Çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış!' demelerinden başka bir şey olmadı.**» Onların bu sözleriyle kasdettikleri şey, Lût (a.s.) ve ona tabi olanların, fuhşiyattan temiz olmalarıdır. Haliyle bunu, onlarla alay etmek ve dalga geçmek için söylemişlerdir.

83. «**Biz de onu**» yani Lût'u «**ve karısından başka**» iki kızı ve ona iman eden diğer kimselerden oluşan «**aile efradını**» -ki *"ehl"* kendisine nisbet edilen özel cemaatidir- «**kurtardık, çünkü karısı geride kalanlardan**» yani, kâfirlerden «**idi.**» Dolayısıyla memleketlerinde kalıp orada helâk olanlardan oldu. Burada Lût (a.s.)ın karısı, kendisine inanmadığı için, aile efrâdından istisnâ edilmiştir.

84. «**Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık.**» Bu öyle bir yağmur türü idi ki, taştan ibaretti. Dolayısıyla üzerlerine yağmur yağdırır gibi, taş yağdırdık demektir. «**Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!**» Yalanlayıcı kâfirlerin durumlarının sonunu düşün; onlara nasıl muâmele yaptığımıza bir bak! *"Bak ki"* ifadesi, durumlarından şaşırmaları ve yaptıklarından sakınmaları için, düşünce ve nazar sahibi olan herkese hitaptır.

Âyet, livâtanın en çirkin ve en kötü bir fuhuş olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Allahü Teâlâ; zina, hırsızlık, haksız yere adam öldürme, hatta şirk gibi büyük günah işleyenler üzerine taş yağdırmamıştır.

İbni Sîrîn der ki: "Domuz ve eşekten başka bu işi yapan hiçbir hayvan yoktur."

Livâta büyük bir günahtır. Ondan; aynı zamanda onun başlangıcı olan dokunma ve öpme gibi şeylerden sakınmak gerekir. Erkeğe arkadan yaklaşmaya büyük livata; kadına arkadan yaklaşmaya da küçük livata denir. Hadiste: *"Kadına arkadan yaklaşan mel'undur"* (21) buyrulmuştur.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاؕ قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُؕ قَدْ جَاۤءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ
رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْم۪يزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاۤءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَاؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ
وَتَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِه۪ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًاۚ وَاذْكُرُوا
اِذْ كُنْتُمْ قَل۪يلًا فَكَثَّرَكُمْۖ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٨٦﴾ وَاِنْ كَانَ طَاۤئِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذ۪ٓي اُرْسِلْتُ
بِه۪ وَطَاۤئِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَاۚ

21- Hadisi Ebû Dâvud *Nikâh* babında rivâyet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 3/551.

وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ
لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا
عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا
وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا
وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾
وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ
إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا
الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ
وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ

فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

85. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir: Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, ıslah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.

86. Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolun eğriliğini arayarak öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz de, O sizi çoğalttı. Bakın ki, bozguncuların sonu nasıl olmuştur!

87. Eğer içinizden bir grup benimle gönderilene inanır, bir grup da inanmazsa, Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin. O hâkimlerin en hayırlısıdır."

88. Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: "Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber inananları memleketimizden çıkaracağız, yahut dinimize döneceksiniz." (Şuayb) dedi ki: "İstemesek de mi?

89. Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek, Allah'a yalan iftira etmiş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemesi müstesna, geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayandık. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın."

90. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Eğer Şuayb'e uyarsanız o takdirde siz mutlaka ziyana uğrarsınız."

91. Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

92. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.

93. Onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: "Ey kavmim! Ben size

Rabbimin sözlerini bildirdim ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım?"

85. İbrahim (a.s.)'in oğlu Medyen kabilesine mensup **«Medyen'e de»** içlerinden biri, yani nesebde **«kardeşleri»** olan **«Şuayb'ı»** Şuayb ibn Mîkîl ibn Yeşcür ibn Medyen'i Peygamber olarak **«gönderdik.»** Şuayb (a.s.)'a, kavmine güzel bir şekilde hitabettiği için "Peygamberlerin hatibi" denilirdi. Kavmi ise kâfirlikleri yanında ölçü ve tartıda haksızlık yaparlardı. **«Dedi ki: 'Ey kavmim!»** Bir olan **«Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size»** her şeyinizin sahibi **«Rabbinizden»** büyük ve **«açık bir delil,»** yani mûcize **«gelmiştir.»** Kur'anda peygamberimizin birçok mûcizeleri zikredilmediği gibi, Şuayb (a.s.)'ın mûcizesi de zikredilmemiştir. **«Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın.»** Ölçü ve tartıyla insanların haklarını eksiksiz olarak yerine getirin, **«insanların»** satın aldıkları **«eşyalarını eksik vermeyin.»** Çünkü Medyenliler, büyük veya küçük, az ya da çok demeden, ölçüyü eksik yapıyorlardı. Şüphesiz ölçü ve tartıda insanların eşyalarını eksiltmek nefsin alçaklığı, başkasını düşünmeme, hırsın galebesi, istek ve zulmün peşinden gidilmesindendir. Bu kötü sıfatlar, nefislerin huylarındandır.

Şer'î emirler bu sıfatları değiştirme ve nefsi temizlemek için gelmiştir. Çünkü Allahü Teâlâ, yüce şeyleri sever, âdî şeylere de buğzeder. Hadiste: *"Bir davar sürüsüne gönderilen iki aç kurdun o sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şöhrete olan hırsından daha fazla değildir."* (22) buyurulmuştur.

«Islah edildikten» yani, durumunu ve halkını, şeriatleri yürürlüğe koymak sûretiyle peygamberlerin ve onlara uyanların düzeltmesinden **«sonra»** kâfirlik ve sapıklıkla **«yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar»** yani beni bu sözümde tasdik edenler **«iseniz, bunlar»** yani emir ve yasaklara riâyet **«sizin için daha hayırlıdır.»**

86. «Tehdit ederek, inananları Allah yolundan», yani O'nun şeriatından ve kulları için seçtiği dininden **«alıkoyarak ve o yolun»** kalblerine şüpheler koyup **«eğriliğini arayarak»** veya o yolu eğrilikle niteleyip öyle olmasını istiyerek **«öyle her yolun başında oturmayın.»** Öyle din yollarından her birinin başına tehdit ederek, şeytan gibi korkutarak oturmayın. Çünkü o şeytan şöyle demişti: *"And içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru*

22- Hadisi Tirmizî *Zühd*'de rivâyet etmiş ve "bu, sahih bir hadistir" demiştir.

yoluna oturacağım." (A'raf: 16) Onlar din için çalışan birini gördüklerinde ona engel oluyorlardı.

Denilir ki: Gözetleme yerine oturup Hz. Şuayb'ın yanına gitmek isteyenlere: "O bir yalancıdır, sakın seni dininden döndürmesin" diyorlar ve ona inananları tehdit ediyorlardı. «**Düşünün ki siz az idiniz de O sizi**» nesilde ve malda bereket vermek sûretiyle «**çoğalttı**»; zayıfken güçlü, fakirken de zengin oldunuz. «**Bakın ki**» Nuh, ondan sonra gelen Âd, Semûd ve benzeri kavimler gibi geçmiş ümmetlerden «**bozguncuların sonu nasıl olmuştur!**» Onlardan ibret alın, yollarından gitmekten sakının.

87. «**Eğer içinizden bir grup**» şeriat ve hükümler konusunda «**benimle gönderilene inanır, bir grup da**» ona «**inanmazsa, Allah aramızda**» yani, iki grup arasında, hak üzere olanların bâtıl üzere olanlara galip geleceği konusunda «**hükmedinceye kadar sabredin**», bekleyin. Çünkü o hüküm, mü'minler için bir vaad, kâfirler için de tehdittir. «**O hâkimlerin en hayırlısıdır'**»; çünkü O'nun hükmünü hiç kimse değiştiremez ve onu saptıramaz. O, hükmedenlerin en âdilidir.

88. Hz. Şuayb (a.s.)'ın bu öğütlerini dinledikten sonra «**kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: 'Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber inananları**», size olan kinimizden ötürü ve sizin fitnenizi uzaklaştırmak için «**memleketimizden çıkaracağız.**» Burada kibirlilerin işinin ve zorbaların âdetinin üste çıkma olduğuna işâret edilmektedir. Bunun da sebebi nimetlerden dolayı şımarmaları ve zenginlikten ötürü de taşkınlık yapmalarıdır. «**Yahut dinimize döneceksiniz.**» Buradaki *"dönmek"* fiili ilk bulundukları duruma yeniden dönmek anlamına gelir. Bilindiği gibi Şuayb (a.s.) onların dinleri üzerine değildir. Ancak "dönmek" ona ve onunla birlikte inananlara isnad edilmiştir. Bu da tağlib yoluyla olmuştur. Böylece "dönmek" ancak onlar hakkında düşünülebilir. (23) Böylece âyetin anlamı şöyle olur. "Allah'a yemin olsun ki, kesinlikle iki durumdan biri olacaktır." Sanki diyorlar ki: Dinimize girmedikçe sizi aramızda bırakmayız.

«**(Şuayb)**», onların bâtıl sözlerine cevap olarak ve fâcir yeminlerinde onları yalanlayarak «**dedi ki: 'İstemesek de mi?**» Yani biz dönmeyi istemesek de, yine ona mı döneceğiz? İstemediğimiz halde nasıl ona döneriz?

23- Hz. Şuayb (a.s.)'a tabi olanlar önceden küfür üzere idiler. Onun için "tekrar dönme" ifadesi onlar hakkında kullanılmıştır. (Mütercim)

89. «Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar» şirkten ibaret olan **«sizin dininize dönersek, Allah'a,»** büyük **«yalan iftira etmiş oluruz.»** Çünkü o takdirde Allah'ın benzeri olduğu zehâbına kapılmış oluruz. Bundan daha büyük bir iftira var mıdır? **«Rabbimiz Allah'ın dilemesi müstesna,»** her hangi bir durumda, yahut herhangi bir şekilde **«geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir.»** Yani, yüce Allah'ın ona dönmemizi dilemesi hali müstesna -ki bu, neredeyse olmayacak bir şeydir- ona geri dönmemiz bizim için doğru olmaz. Buradaki *"Rabbimiz"* kelimesi, ile Allah'ın Rubûbiyet ünvanına dokunuluyor ki, bu da Allah'ın, kesinlikle onların dinden çıkmasını dilemesinin imkânsız olduğunu bildiriyor. Âyetin bu kısmının anlamının "Allah'ın bizim rüsvaylığımızı dilemesi müstesna" şeklinde olduğu da söylenmiştir ki, bunda küfrün de Allah'ın dilemesiyle olduğuna bir işaret vardır.

«Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır.» İlminin, her olanı ve olacağı kuşatmasıdır ki, kullarının durumları, kasıtları ve niyetleri bu cümledendir. Bizi ondan kurtardıktan sonra, tekrar onların dinine dönmemizi dilemesi, lûtfunun gereği olarak mümkün değildir. **«Biz»**, bizi îman üzere sâbit kılması ve şerlerden koruması konusunda **«sadece Allah'a dayandık.»**

Sonra inatçılardan yüz çevirdi ve âlemlerin Rabbine yönelerek şöyle dedi: **«Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adâletle hükmet.»** Bizim hak ve onların da bâtıl üzerine olduklarına işaret eden şeyle hükmet; iki gruptan her birinin durumuna yakışır şeyle aramızı ayır. **«Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.'»** Burada Allah'ın "hükmeden" anlamındaki *"fatih"* kelimesiyle adlandırılması problemleri açtığı ve işleri birbirinden ayırdığı içindir. Dolayısıyla anlamı şöyle olur: Durumu açığa çıkar da, bizimle onlar arasındaki şey belli olsun ve haklı ile haksız birbirinden ayrılsın.

90. Hz. Şuayb (a.s.) ve onunla beraber olan inananların imandaki ciddiyetlerini müşâhede ettikten ve kavimlerinden inananların kendilerine uymalarını istemelerinden korktukları için, onlara engel olmak ve ondan (Şuayb'dan) tiksindirmek için, küfür üzerinde ısrar eden **«kavminden ileri gelen kâfirler»** cemaatlerine **«dediler ki: 'Eğer Şuayb'a uyar»**, dinine girer ve babalarınızın dinini bırakır **«sanız, o takdirde siz»** hidâyetinizle sapıklığı satın aldığınız için **«mutlaka ziyana uğrarsınız.'»**

91. «Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.» Yani yüzüstü ve dizleri üzerinde, oldukları yerde ölüverdiler. Ankebût sûresinde de (âyet: 37) böyle geçmiştir. Hûd sûresinde ise: "*..Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da...*" (Hûd: 94)[24] denilmiştir. Burada onları yakalayan şey Cebrail'in sesidir ve belki de o, şiddetli bir depremin başlangıcıdır. Helâk olmaları, bazan yakın bir sebebe, bazan da uzak bir sebebe isnad edilmiştir.

İbn Abbas der ki: "Yer onları sarstı ve onlara şiddetli bir sıcaklık isabet etti. Böylece üzerlerinde bir bulut yükseldi, ona doğru gidip ondan rahmet istediler. Altına geldiklerinde Cebrail'in nârasıyla birlikte onların üzerine azab akıttı."

Diz üstü helâk olmalarıyla ilgili olarak İbn Abbas der ki: "Allah, onlara karşı cehennemden bir kapı açtı ve buradan üzerlerine şiddetli bir sıcaklık gönderip nefeslerini kesti. Evlerin içine girdiler, ancak onlara ne su, ne de gölge fayda verdi. Sıcaklık onları pişirdi. Bunun üzerine Allah, içinde temiz bir hava bulunan bir bulut gönderdi. Havanın serinliğini ve temizliğini, bulutun gölgesini hissettiler. Bu sebeple "ona gidiniz" diye bağrışarak buluta doğru gittiler. Erkekler, kadınlar ve çocuklar onun altına toplandıklarında, Allah, onların üzerine bir ateş tutuşturdu, yerde onları sarstı da, kızarmış çekirgenin yandığı gibi yandılar, kül oldular. Bu, gölgesine sığındıkları bulutun üzerlerine çöküp helâk etmesidir."

92. «Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular.» Yani, tamamen kökleri kazındı ve sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi bir duruma geldiler. Başka bir deyimle, bu sözleri sebebiyle cezalandırıldılar da, bir daha hiç giremeyecek şekilde yurtlarından çıkarılanlar oldular. Burada, her ne kadar başlangıçta galibiyet onların olsa da, yalanlayanların ve kibirlilerin günlerinin hızla sona ereceğine, adlarının anılmaz hale geleceğine, eserlerinin yok olacağına, hakla beraber hak ehlinin her şeyde galip geleceğine ve bütün özellikleriyle bâtılın yok olacağına işaret vardır.

«Asıl ziyana uğrayanlar, Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.» Yani, Şuayb (a.s.)'ı yalanlayanlar, son sözleri sebebiyle cezalandırılmışlar, dünyada ve din konusunda zarara uğrayanlar da, Şuayb'a uyanlar değil onu yalanlayanlar olmuşlardır.

93. Şuayb **«onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: 'Ey kavmim! Ben size Rabbimin sözlerini bildirdim ve size öğüt verdim.»** Bunu, helâk olduktan sonra onlara, üzüldüğünden ve onlar üzerindeki şiddetli hüznünden dolayı söyledi. Sonra bunu kendine yakıştıramadı ve dedi ki: «**Artık**» küfürlerinde ısrar eden «**kâfir bir kavme nasıl acırım?'**» Nasıl olur da, şiddetli bir şekilde hüzünlenirim! Halbuki onlar, kâfirlikleri nedeniyle kendilerine inen musibeti hak ettikleri için, hüzünlenmeye lâyık değillerdir. Yahut bu sözü, kendisini tasdik etmedikleri için, onlara olan şiddetli hüznünden dolayı söylemiştir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Haddinden fazla tebliğ ve uyarıda bulundum, öğüt konusunda elimden gelen çabayı gösterdim, fakat siz, sözümü tasdik, etmediniz. Bütün bunlara karşılık size nasıl acırım?

---

[24] Ancak Ankebût sûresinde *"şiddetli bir deprem"* Hûd sûresinde ise -yukarda olduğu gibi- *"korkunç bir gürültü"* olarak zikredilmiştir. (Mütercim)

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ
إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾
ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ
آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

94. Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, ora halkını, yalvarıp yakarsınlar diye yoksulluk ve darlıkla sıkmışızdır.

95. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik, nihâyet çoğaldılar ve: "Atalarımıza da böyle darlık ve sevinç dokunmuştu" dediler. Biz de onları hatırlarından geçmediği bir anda ansızın yakaladık.

94. «**Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek,**» onu yalanlayan «**ora halkını, yalvarıp yakarsınlar**», boyun büksünler, omuzlarından kibir kaftanını indirsinler «**diye yoksulluk ve darlıkla**», peygamberlerine uymaya tenezzül etmedikleri ve kendilerini onlardan üstün gördükleri için zarar ve hastalıkla «**sıkmışızdır.**» Çünkü sıkıntılar, özellikle açlık sıkıntısı, çoğu kullar hakkında tevâzu ve boyun eğmeye götüren bir husustur.

95. «**Sonra**» başlarına gelen «**kötülüğü**», yoksulluk ve darlığı «**değiştirip**» içinde bulundukları belâ ve sıkıntı «**yerine iyilik**», bolluk ve genişlik «**getirdik.**» Çünkü sıkıntıdan sonra nimetin gelmesi boyun eğmeye ve şükürle meşgul olmaya sebep olur. «**Nihâyet çoğaldılar**» ve nimet onları şımarttı «**ve:**» Bize dokunduğu gibi «'**atalarımıza da böyle darlık ve sevinç dokunmuştu**'», onlar da sıkıntılı ve sevinçli günler geçirmişler, başlarına gelen musîbetlere rağmen dinlerinde sebat etmişlerdi. O halde siz de dininizde kararlı olun, ondan ayrılmayın «**dediler.**» Bunun üzerine «**biz de onları**» cezanın inmesinin «**hatırlarından geçmediği bir anda**» şiddetli bir şekilde «**ansızın yakaladık.**» Bunun acısı ve pişmanlığı oldukça büyüktür. Çünkü kişi, gelecek belânın işaretlerini gördüğünde, kendisini onlara hazırlar, sürpriz halinde bunun tersi olur.

Âyette geçen *"afev"* çoğaldılar, demektir. Ot sık ve çok olduğu zaman "afâ en-nebât" denir. Şâir de bu kelimeyi çoğaldı, manasında kullanarak şöyle demiştir:

Az iken çoğaldılar (fakir iken zengin oldular)
Bir zaman yanlarında hiçbir deve yoktu.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ
مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا
وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى
وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ

إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ
مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

96. O ülkelerin halkı inansalar ve korunsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket açardık, fakat yalanladılar, Biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları yakalayıverdik.

97. Acaba o ülkelerin halkı, geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmiyeceğinden emin miydiler?

98. Yoksa o ülkelerin halkı, kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azâbımız gelmiyeceğinden emin miydiler?

99. Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın tuzağından emin olamaz.

100. Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ belli olmadı mı ki; eğer biz dileseydik, onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalblerini mühürleriz de onlar işitmezler.

96. Helâk olan **«o ülkelerin halkı»** küfür ve isyan yerine **«inansalar ve»** Allah'ın azabından **«korunsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket»** ve bolluk kapıları **«açardık,»** başlarına gelecek çeşit çeşit cezalar yerine, onlar için iyilik yollarını genişletir, o yolu onlara kolaylaştırırdık. **«Fakat»** peygamberleri **«yalanladılar, Biz de kazanmakta oldukları»** küfür ve günah türünden işledikleri kötülükler **«yüzünden onları yakalayıverdik.»** Tefsircilerin çoğu, gök bereketinin yağmur, yer bereketinin de bitki ve meyveler olduğu görüşündedir. Ayrıca âyet, eğer şükrederse, rızık bolluğunun kişinin mutluluk sebeplerinden olduğuna işaret etmektedir.

97. **«Acaba o ülkelerin halkı, geceleyin»** gafletlerinden dolayı, azabı hatırlarına getirmeden yataklarında ve evlerinde **«uyurlarken kendilerine**

azabımızın gelmeyeceğinden emin miydiler?» Buradaki *"emin miydiler?"* sorusu, olayın kötü ve çirkin bulunduğunu gösteren bir sorudur. Böylece anlam, "bu yakalamadan sonra, Mekke halkı ve etrafındakiler azabımızın gelmiyeceği konusunda güven içinde miydiler?" şeklinde olmaktadır.

98. «Yoksa o ülkelerin halkı, kuşluk vakti» -gün doğduktan ve güneş ışığı yükseldikten sonra- **«eğlenirlerken»** yani, aşırı gafletten ötürü faydasız şeylerle oyalanırlarken veya kendilerine fayda sağlamayan dünya işleriyle meşgul olurlarken **«kendilerine azabımızın gelmiyeceğinden emin miydiler?»** Çünkü kim yalnızca dünya ile meşgul olur, ahiretinden yüz çevirirse, o, oyuncaklarla oynayan çocuk gibidir.

99. «Allah'ın tuzağından emin mi oldular?» Burada geçen *"Allah'ın tuzağı"* deyimi umulmadık yönden kulu yakalayıvermesi anlamında kullanılmış bir istiâredir. Bundan amaç yüce Allah'ın azâbının yukarıda sözü edilen iki vakitte gelmesidir. Azâbın, tuzak olarak isimlendirilmesi de, anlam bakımından genişlik ve mecaz yönündendir. Çünkü tuzak, tuzak kuran tarafından, tuzak kurulana ummadığı yönden gelir. Hile anlamına gelen "mekr" ise, Allah hakkında câiz değildir. **«Fakat»** helâke götürmesi ve yakalaması bu şekilde olunca, bu anlamda **«ziyana uğrayan topluluktan başkası,»** -ki onlar kazançlı topluluk değillerdir- **«Allah'ın tuzağından emin olamaz.»**

100. «Önceki sahiplerinden» yani kendilerinden önce helâk olan ümmetlerden **«sonra yeryüzüne»** yani o ümmetlerin yurtlarına -ki onlar Mekke halkıdır- **«vâris olanlara hâlâ»** seleflerinin yolunda gitme konusundaki durumlarının sonuyla ilgili şu gerçek **«belli olmadı mı ki, eğer biz dileseydik»** kendilerinden öncekileri uğrattığımız gibi, **«onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalblerini»** onlara ceza olarak **«mühürleriz de onlar»** helâk olan ümmetlerin haberleriyle ilgili gerçekleri **«işitmezler.»** Yani onlar, düşünmek, geçmişte cereyan eden olaylardan ibret almak ve bu olayların hidayete vesile olmasını fırsat bilmek şöyle dursun; helâk olmuş ümmetlerin haberlerini dahi işitmezler.

تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ
اَنْبَٓائِهَاۚ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۚ فَمَا كَانُوا

لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ
الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا
أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

101. İşte o ülkeler -ki, sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz- andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman etmek istemediler. İşte kâfirlerin kalblerini Allah böyle mühürler.

102. Onların çoğunda sözde durma diye bir şey bulamadık. Ancak, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.

101. «**İşte**» adı geçen ümmetlere ait «**o ülkeler -ki sana onların**» içerisinde ders ve hatırlatma bulunan «**haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz- andolsun ki,**» o helâk edilen ümmetlerden her birine, kendilerine özel olarak gönderilen «**peygamberleri onlara apaçık deliller**», yani kesinlikle iman etmeyi gerektiren, peygamberliklerinin doğruluğuna işaret eden apaçık mûcizeler «**getirmişlerdi. Fakat önceden**» yani peygamberler gelmeden önce «**yalanladıkları gerçeklere iman etmek istemediler.**» Yani kendilerine peygamberler geldiğinde o toplumlardan hiçbiri iman etmiyor, aksine yalanlamalarına devam ediyorladı. «**İşte**» deliller ve hatırlatmaların etki etmediği, adı geçen ve diğer başka «**kâfirlerin kalblerini Allah böyle**» sağlam ve şiddetli bir şekilde «**mühürler.**» Geçmiş ümmetler içindeki kâfirlerin kalblerini nasıl mühürlemişse onların kalblerini de öylece mühürler. Tıpkı, haklarında ebedî olarak iman etmemeleri takdir edilen kâfirlerin kalblerini mühürlediği gibi...

102. «**Onların çoğunda sözde durma diye bir şey bulamadık.**» Çünkü onlar, yoksulluk ve darlık dokunduğunda Allah'a vermiş oldukları sözü, şöyle diyerek bozdular: "*...Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız...*" (Yunus: 22)

«Ancak onların» yani o ümmetlerin **«çoğunu yoldan»**, taatten **«çıkmış»**, verdikleri sözleri bozmuş fâsıklar olarak **«bulduk.»**

Şiirde şöyle denmiştir:

Ey dinleyici! Eğer dinlediğin faydalı şeyi
Yapmıyorsan sen dinleyici sayılmazsın.
Dünyada iyilik yapmaktan âcizsen,
Kıyamet gününde ne yapacaksın?

Peygamberlerin verdikleri sözü yerine getirmeleri ve yoldan çıkmışların sözlerine bağlı kalmamaları üzerinde konuşmaya gerek yoktur. Üzerinde durulması gereken asıl konu, iman ve İslâm iddiâsında olup da bir gün olsun sözünü yerine getirmeyen kimsenin durumudur.

Abdurrahman ibn-i Avf der ki (25): "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında dokuz, yahut sekiz, yahut yedi kişiydik. Buyurdular ki: *"Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* Kendisine daha yeni biat etmiştik. Şöyle dedik: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sana biat etmiştik, peki (şimdi) ne üzerine biat edelim?" Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Allah'a kulluk edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Beş vakit namazı kılın, itaat edin. İnsanlardan bir şey istemeyin"*. O kimselerden bazılarını gördüm, onlardan birinin sopası düşerdi de, hiçbir kimseden alıp kendisine vermesini istemezdi." (26)

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا
اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَظَلَمُوا بِهَاۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِدٖينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّٖي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٠٤﴾ حَقٖيقٌ عَلٰٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ قَدْ جِئْتُكُمْ

25- Hadisi, yukarda olduğu gibi, Abdurrahman ibn Avf değil, Avf ibn Mâlik rivâyet etmiştir. (Mütercim).

26- Hadisi Müslim, Ebû Davud ve Nesâi *Zekât* kitabında; İbn Mâce *Cihad* kitabı, *Bey'at* Babında rivâyet etmiştir. (Hadis numarası: 2867) Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/254.

بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ (١٠٥) قَالَ اِنْ كُنْتَ
جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٠٦) فَاَلْقٰى عَصَاهُ
فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (١٠٧) وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَٓاءُ
لِلنَّاظِرِينَ (١٠٨) قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ
عَلِيمٌ (١٠٩) يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَاْمُرُونَ
(١١٠) قَالُٓوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِرِينَ (١١١)
يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ (١١٢) وَجَٓاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ
قَالُٓوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (١١٣) قَالَ نَعَمْ
وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (١١٤) قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا
اَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ (١١٥) قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّٓا اَلْقَوْا سَحَرُٓوا
اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَٓاؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ (١١٦)

103. Onlardan sonra Musâ'yı mucizelerimizle Firavun ve kavminin ileri gelenlerine gönderdik. Mucizeleri inkâr ettiler. Ama bak ki, fesatçıların sonu ne oldu!

104. Mûsa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

105. Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık delil getirdim, artık İsrâiloğullarını benimle gönder."

106. Dedi ki: "Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım."

107. Bunun üzerine Mûsa asasını attı, birden o, apaçık bir ejderha oluverdi!

108. Ve elini çıkardı birden o da bakanlar için bembeyaz bir şey oldu.

109. Firavun kavminden ileri gelenler dediler ki: "Doğrusu bu çok bilgili bir sihirbazdır.

110. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor." (Firavun dedi ki): "O halde ne buyurursunuz?"

111. Dediler ki: "Onu da kardeşini de beklet, şehirlere toplayıcılar yolla.

112. Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler."

113. Sihirbazlar Firavun'a geldi ve "Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı?" dediler.

114. (Firavun): "Evet, hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız" dedi.

115. (Sihirbazlar) "Ey Mûsa! Ya sen at, veya biz atalım" dediler.

116. "Siz atın" dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir meydana getirdiler.

103. «**Onlardan**» yani Nuh, Hûd, Lût, Sâlih ve Şuayb (a.s.) gibi adı geçen peygamberlerle ilgili olayların arkasından, daha «**sonra Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve kavminin ileri gelenlerine gönderdik. Mucizeleri inkâr ettiler**» ve onu sihir olarak görmekle haksızlık ederek, kendi yerinden başka bir yere koydular. «**Ama**» ey bakma ve düşünme durumunda olan kişi! Akıl gözüyle, kendilerine yaptığımız şeyin keyfiyetine «**bak ki, fesatçıların**

sonu ne oldu!» Bak ve onların sonunu gör!

"Onlardan sonra Mûsa'yı... gönderdik" diyerek bunu açıkça dile getirmek, Mûsa (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilişinin, birbiri arkasından peygamberlerin gönderilişiyle ilgili ilâhi kanunlar doğrultusunda cereyan ettiğini bildirmek içindir. Çünkü yüce Allah, yarattıklarına olan sonsuz rahmeti gereği, yok oluşla karşı karşıya kalan her kavme, bir peygamberden sonra diğerini gönderir. Tıpkı bir kavimden sonra başka bir kavmi, bir nesilden sonra da başka bir nesli göndermesi gibi. Onları, mucizelerin ortaya çıkışıyla, tabiat karanlıklarından hakikat nuruna çıkarmak için, peygamberlerin elleriyle mucizeler gerçekleştirir. Çünkü çoğu zaman birçok kimse, dinden ve onun gerçeklerinden habersiz, dünya denizine dalmış, hayvanî ve nefsanî şehvet ve lezzetler içinde bitip tükenmişlerdir.

Yüce Allah'ın Mûsa (a.s.) ile gönderdiği mucizeler dokuz tanedir. Bunlar: Asâ, beyaz el, kıtlık, meyvelerin noksanlaşması, tufan, çekirge, bitkilere musallat olan bit, kurbağa ve kandır. Bunlardan ileride söz edilecektir.

Firavun, Âmâlika kavminden olan Mısır krallarından herbirine verilen lâkaptır. Tıpkı, Fars (İran) kırallarından herbirine Kisrâ ve Rum krallarına ise Kayser lâkabının verilmesi gibi.

Firavun'un ismi Kâbus'tur. Velîd ibn Mus'ab ibn Reyyan olduğunu söyleyenler de vardır. Kıptî olup dörtyüz yıldan fazla yaşamıştır.

104. **«Mûsa»** kendisiyle birlikte, Allah'ın peygamber olarak gönderdiği kardeşi Harun'la, Firavun'un yanına girdiğinde **«dedi ki: 'Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından»** sana **«gönderilmiş bir peygamberim.»** Seni âlemlerin Rabbine kulluğa davet ediyor, Rablık iddiasından vazgeçmeni istiyorum.

105. Firavun'un ona: "Yalan söylüyorsun, sen bir peygamber değilsin" demesi üzerine, Hz. Mûsa dedi ki: **«Allah hakkında, gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur.»** Yani, bana, Allah'a karşı gerçekten başka bir şey söylememem yakışır. Çünkü ben, peygamberliğe lâyık bir elçiyim. Allah'a karşı gerçekten başkasını söylememek üzere gönderildim. Mûsa (a.s.), âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu belirttikten sonra, dâvâsının doğruluğunu işaret eden şeyi açıkladı ve dedi ki: **«Size Rabbinizden açık delil»** yani mûcize **«getirdim, artık İsrâiloğullarını benimle gönder.'»** Bırak onları da, benimle birlikte, babalarının yurdu olan mukaddes topraklara gitsinler.

Firavun İsrâiloğullarını köleleştirmişti ve onları kerpiç yapma, toprak taşıma, evler inşa etme ve buna benzer ağır işlerde kullanıyordu. Hz. Mûsa gelince, onları babalarının yurtlarına götürmek istedi. Orası mukaddes yerdi. Hz. Yusuf'un Mısır'a girdiği günle, Hz. Mûsa'nın oraya girdiği günün arası, dört yüz yıldır.

106. Firavun «**Dedi ki: 'Eğer**» iddiâ ettiğin gibi, seni peygamber olarak gönderen Allah tarafından «**bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan,**» iddia ettiğin konuda doğruysan, «**onu**» benim yanımda «**göster bakalım.'**» Onu göster de, doğruluğunu isbat et.

107. «**Bunun üzerine Musa asasını**», elindeki bastonunu elinden yere «**attı, birden o,**» at yelesi gibi yelesi olan, sarı renkli, «**apaçık**» erkek bir yılan olduğundan şüphe edilmeyen «**bir ejderha oluverdi!**» Rivâyete göre Mûsa (a.s.), asasını yere atınca, asa, tüylü, ağzı açık bir ejderha olmuş, sonra Firavun'a doğru yönelmiş, Firavun ondan kurtulmak için kaçınca, insanlar da paniğe kapılarak kaçışmaya başlamışlar. Bunun üzerine Firavun: "Ey Musa! Seni peygamber olarak gönderen aşkına, onu yakala. Ben sana inanıyorum ve İsrailoğullarını seninle birlikte göndereceğim" dedi, o da yılanı tutunca, yılan tekrar asa oldu.

108. «**Ve elini**» cebinden veya koltuğunun altından «**çıkardı, birden o da bakanlar için**», ışını güneş ışınından fazla, alışılmışın dışında nuranî bir beyazlıkla «**bembeyaz bir şey oldu.**» Aslında Mûsa (a.s.) oldukça esmerdi.

109. «**Firavun kavminden ileri gelenler**» -ki onlar onun meşveret arkadaşlarıydı- «**dediler ki: 'Doğrusu bu**» sihir ilminde «**çok bilgili**», bu konuda oldukça ustalaşmış «**bir sihirbazdır.**» O zamanda sihir revaçta olduğu için insanlar Hz. Mûsa'nın sihir ilminde ihtisas sahibi, o hususta çok ileri olduğunu ve bu sahadaki ilmini mülk ve peygamberliğe vesile kıldığını zannediyordu. Bundan dolayı şöyle diyorlardı:

110. Sihriyle «**sizi yurdunuzdan**», yani Mısır'dan «**çıkarmak**» ve İsrailoğullarını egemen kılmak «**istiyor.'**» Firavun bunu işitince dedi ki: «**'O halde ne buyurursunuz?'**» Yani, buna karşılık ne yapmamı istersiniz? Durum böyle olduğuna göre, bana nasıl bir yol önerirsiniz?

111- 112. Firavun'a «**dediler ki: 'Onu da kardeşini de**» yani Hârunu da **«beklet.»** Yani onlar hakkında herhangi bir şey yapmak için acele etme; yapacağın şeyi ertele. Sonra da **«Şehirlere»** bütün ülkenin sihirbazlarını **«toplayıcılar»** yani onları toplayan görevliler **«yolla.»** Oralarda bulunan **«bütün bilgili»**, sihirde usta **«sihirbazları,»** toplayıp **«sana getirsinler.'»** Lûgatta sihir, göz boyayarak hile yapmak anlamına gelir.

113. Kendilerine toplayıcı memurlar gönderildikten sonra **«sihirbazlar Firavun'a geldi ve»** galip geleceklerine güvenerek, mükâfatın kesinleşmesini belitmek için: **«'Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı?' dediler.»** Sanki, "o halde bize büyük bir mükâfat verilmesi gerekir" demek istediler.

114. **«(Firavun): 'Evet,»** size mükâfat var ve **«hem de»** bununla birlikte **«siz mutlaka»** benim katımdaki rütbe bakımından en **«yakınlarımdan olacaksınız' dedi.»** Kelbî: "Firavun'un onlara: 'Meclisime ilk girenlerden olacaksınız' dediğini" söylemiştir.

115. **«(Sihirbazlar): 'Ey Mûsa!»** Hünerini göstermek için asanı **«ya sen»** ortaya **«at, veya»** iplerimizi ve asalarımızı **«biz atalım' dediler.»** Böylece Hz. Musa'yı bu konuda muhayyer bıraktılar. Çünkü, buradaki "ya" anlamına gelen *"immâ"* kelimesi, tahyîr, yani muhayyerlik içindir.

Tefsirciler derler ki: "Sihirbazlar Mûsa (a.s.)'ya karşı edebli davrandılar. Bu da onların iman etmelerine sebep oldu."

116. Hz. Musa, mûcizenin pekiştirilmesi, zorluk çıkarmamak, onları aşağılamak ve kendi durumunu garantiye almak için, önce onlara atmalarını emretti ve: **«'Siz atın' dedi.»** Bunun anlamı, ne atacaksanız atın demektir. **«Onlar»** atacaklarını **«atınca»** bâtılı hak, hayali hakikat göstermek sûretiyle **«insanların gözlerini büyülediler, onları»** çok **«korkuttular ve»** o anda **«büyük bir sihir meydana getirdiler.»**

Rivâyete göre sihirbazlar, kocaman birer yılan gibi göstermek için büyük halatlar toplamış ve içlerine cıva doldurmuşlar, sonra da bunu sopaların içine koymuşlardır. Güneşin ısısıyla cıva ısındıkça bunlar hareket etmeye, birbirleriyle sarmaş dolaş olmaya başlamışlar. Oldukça çok olan bu halatlar, görenlere kendi kendilerine hareket ediyor ve sarmaş dolaş oluyormuş gibi izlenim veriyormuş. Öyle ki, koca alan, âdeta yılanlarla dolmuş.

وَاَوْحَيْنَٓا
اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَۚ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ ﴿١١٧﴾
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَ
انْقَلَبُوا صَاغِر۪ينَۚ ﴿١١٩﴾ وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِد۪ينَۚ ﴿١٢٠﴾ قَالُٓوا اٰمَنَّا
بِرَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ
بِه۪ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَد۪ينَةِ لِتُخْرِجُوا
مِنْهَٓا اَهْلَهَاۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ
مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا
مُنْقَلِبُونَۚ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا
جَٓاءَتْنَاۜ رَبَّنَٓا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِم۪ينَ ﴿١٢٦﴾

117. Biz de Musa'ya: "Asanı at!" diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.

118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.

119. Orada yenildiler ve küçük duruma düştüler.

120. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

121-122. (Sihirbazlar): "Mûsa ve Harun'un da Rabbi olan

âlemlerin Rabbine inandık" dediler.

123. Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Doğrusu bu, halkı şehirden çıkarmak için düzdüğünüz bir hiledir. Ama yakında siz bileceksiniz.

124. Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım."

125-126. Onlar: "Biz zâten Rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Üstümüze sabır yağdır ve bizi Müslüman olarak öldür" dediler.

117. «Biz de Musa'ya: 'Asanı at!' diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.» Hz. Musa, elindeki asayı yere atınca asa, sihirbazların göz boyama yoluyla meydana getirdikleri uydurma yılanları hızlı bir şekilde ağzına alıp yutuyor.

Rivâyete göre ejderha, onların bütün halat ve sopalarını toplayıp yutunca, orada bulunanlara doğru döndü. Onlar da paniğe kapılarak kaçışmaya başladılar ve bu sırada çoğu helâk oldu. Sonra Hz. Musa onu eline alınca, tekrar önceki gibi asa oldu. Bunun üzerine sihirbazlar: "Bu bir sihir olsa idi, halat ve sopalarımız yok olmazdı" dediler.

118. «Böylece gerçek ortaya çıktı» ve Allahü Teâlâ, Mûsa (a.s.)'nın elinde apaçık bir mûcize göstermek sûretiyle onu tasdik etmesi, Mûsa (a.s.)'nın: *"Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim"* (A'raf: 104) sözünü doğruladı **«ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.»** Yani; devamlı yapmakta oldukları sihrin bâtıl olduğu açığa çıktı.

119. Firavun ve kavmi **«orada»** yani oturdukları yerde **«yenildiler ve küçük duruma»** yani zelil ve suskun duruma **«düştüler.»**

120. «Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.» Yani secde ederek kendilerini yere attılar. Öyle şiddetli bir şekilde düştüler ki sanki birisi onları tutup yere atmıştı. Çünkü karşı karşıya kaldıkları bu büyük gerçek, onların gözünü almış ve böyle davranmak zorunda bırakmıştı.

121-122. (Sihirbazlar): «'Musa ve Harun'un da Rabbi olan âlemlerin Rabbine inandık' dediler.» İbn Abbas der ki: "Mûsa'ya, İsrailoğullarından altı yüz bin sihirbaz iman etti ve onun peşinden gitti."

123. «**Firavun**» sihirbazların yaptıklarını kötüleyerek ve onları kınayarak «**dedi ki: 'Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz?**» - Aslında bu konuda onun izin vermesi mümkün değildir- «**Doğrusu bu**» sizin yaptığınız, Mûsa'nın ortaya koyduğu delilin kuvvetinden ve mûcizenin ortaya çıkmasından dolayı değil, aksine o, buluşma yerine varmadan önce Mûsâ ile görüşüp Kıptî olan «**halkı şehirden çıkarmak**» ve şehrin size ve İsrail oğullarına kalması «**için düzdüğünüz bir hiledir. Ama yakında siz**» başınıza gelecekleri «**bileceksiniz.**»

124. Yukarıdaki tehdit, kısa bir tehdittir. Bunun ayrıntıları ise şöyledir: «**Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama**» yani sağ ellerinizi ve sol ayaklarınızı «**keseceğim, sonra da hepinizi**», sizi rüsvay etmek ve başkalarına ibret olması için, Mısır nehri kenarındaki hurma ağacına «**asacağım.'**»

125-126. «**Onlar**» elde ettikleri imanda sebat ederek: «'**Biz zâten**» eninde sonunda ölüm yoluyla «**Rabbimize döneceğiz.**» O bakımdan senin tehdidine aldırış etmeyiz. Böylece onlar, bu tehdidi, âdeta Allah'a kavuşmak için can atarcasına yerine getirmesini istediler ve şöyle devam ettiler: «**Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun.**» Bizi bu yüzden kötülüyor ve ayıplıyorsun. Halbuki o âyetlere iman, amellerin en hayırlısıdır. Seni hoşnut etmek için bizim ondan yüz çevirmemiz söz konusu olamaz.

Sonra Allah'a sığınarak «**Ey Rabbimiz!**» Firavun'un tehdidine karşı «**üstümüze sabır yağdır ve bizi**» fitneden uzak olarak bağışladığın İslâm nimeti üzerinde sebat eden «**Müslüman olarak öldür' dediler.**» İbn Abbas, bunun üzerine Firavun'un, sihirbazları kestirerek Mısır'daki Nil nehrinin kenarında astığını söyler.

وَقَالَ
الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ

وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ
وَاصْبِرُوا اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا
جِئْتَنَا قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ
فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

127. Firavun kavminden ileri gelenler dediler ki: "Musa'yı ve kavmini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar ve Musa seni ve ilâhlarını terketsin diye mi bırakıyorsun?" Firavun ise: "Biz onların oğullarını öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz" dedi.

128. Musa kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç ise sakınanlarındır."

129. Onlar da: "Sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da bize işkence edildi" dediler. (Musa:) "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır" dedi.

127. Rivâyete göre Firavun, Musa (a.s.)'dan asa ve beyaz el mûcizesi olarak göreceğini gördükten sonra, ondan çok korktu. Bundan dolayı dâvetini kabul etmedi. Fakat ona bir kötülük de yapmayarak onu serbest bıraktı. Bundan dolayı «**Firavun kavminden ileri gelenler**» ona «**dediler ki: 'Musa'yı ve kavmini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar ve Musa seni ve ilâhlarını terketsin**» yani Mısır topraklarında halkın dinini ifsad etsinler ve onların senin peşinden gitmelerine engel olsunlar «**diye mi bırakıyorsun?'**»

Denildiğine göre Firavun kavmi için kendi sûretinde bir put yaptırmış ve kendisine yakın olmak için ona tapmalarını emretmiş ve bunun için "Ben sizin en yüce Rabbinizim" demiştir.

«Firavun ise» onlara cevaben: **«'Biz onların oğullarını öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız.»** Yani, tıpkı Musa'nın doğum zamanında yaptığımız gibi, kadınları hizmetçi olarak kullanacağız. Böylece bilsin ki biz, üstünlük ve galibiyet üzereyiz. Ayrıca, müneccim ve kahinlerin söyledikleri gibi, kendisinin saltanatını kaldırmak üzere ortaya çıkan kimsenin o çocuk olduğunu sanmasın. **«Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz.'»** Yani, güç bakımından onlardan üstünüz, onlar ise ellerimizin altında mağlup durumdadırlar **«dedi.»**

128. Firavun'un sözünü işittiklerinde, onları teselli etmek için **«Musa kavmine dedi ki: 'Allah'tan yardım isteyin ve»** Firavun'un bâtıl sözlerinden işittiğiniz şeylere karşı **«sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü»** yani Mısır toprakları **«Allah'ındır. Kullarından dilediğini»** yani kendisine inanan kullarını **«ona vâris kılar. Sonuç ise»**, Allah'tan korkup günahtan **«sakınanlarındır.'»** İşte siz de onlardansınız. Çünkü rivâyete göre, Firavun'un sihirbazları mağlup olup, delilinin yüceliği ile Musa (a.s.)'nın peygamberliği ortaya çıkınca, İsrailoğullarından altıyüz bin kişi Musa (a.s.)'ya iman etti, şirk ve isyandan sakındı. Bu da gösteriyor ki, Allahü Teâlâ'ya sığınmak ve sabretmek, takvânın bir sonucudur.

129. **«Onlar»** yani İsrâiloğulları **«da: 'Sen bize»** peygamber olarak **«gelmeden önce de»** -bununla Mûsa (a.s.)'nın doğumundan önce ve doğumundan sonra oğullarının öldürüldüğünü kasdediyorlar-, **«geldikten sonra da»** - bununla da Musa (a.s.)'ya olan düşmanlığından ötürü, Firavun'un, tekrar oğullarını öldüreceği ve kendilerine türlü türlü zulüm ve işkence edeceği tehdidini kasdediyorlar- **«bize»** Firavun tarafından **«işkence edildi' dediler. Musa»** (a.s.) gördükleri şeyden dolayı hüzünle sızlandıklarını görünce, onları teselli etmek için: **«'Umulur ki Rabbiniz»** sizi işkence ile tehdit eden **«düşmanınızı»** yakında **«helâk edecek ve onların yerine sizi yeryüzüne»**, yani Mısır topraklarına **«hâkim kılacak ve»** güzel mi yoksa çirkin mi, **«nasıl hareket edeceğinize bakacaktır'.»** Sizden meydana gelecek şükür ve nankörlüğe; itaat ve isyana göre ödüllendirecek veya cezalandıracaktır, **«dedi.»** Nitekim hadiste: *"Şüphesiz dünya tatlı, manzarası câziptir. Şüphesiz Allah sizi* *dünyaya halife kılacak, ne yapacağınıza bakacaktır."* (27) Yani, geçmiştekilerin durumlarından ibret alacak, onların akibetini düşünecek misiniz diye bakar.

وَلَقَدْ اَخَذْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ
بِالسِّن۪ينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾
فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِه۪ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُۜ اَلَٓا اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِه۪ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا
بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٢﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِم۪ينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ
الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَۚ لَئِنْ كَشَفْتَ
عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ ﴿١٣٤﴾

27- Müslim, *Sahih*'inde rivâyet etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: *"O halde dünyadan korunun, kadınlardan da korunun! Çünkü İsrâiloğullarının ilk fitnesi kadınlarda idi."*

130. Andolsun ki Biz de Firavun ailesini ders alsınlar diye, yıllarca kuraklık ve mahsul kıtlığı ile cezalandırdık.

131. Onlara bir iyilik gelince: "Bu bizim hakkımızdır" derler. Eğer kendilerine bir kötülük gelirse, Mûsa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki onların uğursuzluğu Allah katındandır; fakat onların çokları bilmezler.

132. Ve dediler ki: "Bizi sihirlemek için ne mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz."

133. Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular.

134. Azap üzerlerine çökünce: "Ey Mûsa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine duâ et, eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğullarını seninle göndereceğiz" dediler.

130. «Andolsun ki Biz de Firavun ailesini» yani, Firavun kavmini ve dindaşlarını, bununla **«ders»** ve öğüt **«alsınlar»** ve bunun günahları yüzünden geldiğini anlasınlar, içinde bulundukları taşkınlık ve inattan vazgeçsinler **«diye, yıllarca kuraklık ve»** buna ek olarak hastalıklar musallat etmek sûretiyle **«mahsul kıtlığı ile cezalandırdık.»** Çünkü mahsuller (âyette meyveler olarak geçiyor) insanların azık ve besinidir.

Kâ'b (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, hurma ağacında sadece bir hurma bulunur."

İbn Abbas demiştir ki: "Âyet delalet etmektedir ki: Sıkıntı ve güçlükler uyanmayı ve ibret almayı gerektirir. Fakat bundan ibret alanlar saadet ehli ve akıl sahipleridir. Kötülüklere dalan bedbaht kimseleri ise nimetin çokluğu ve cezanın şiddeti uyandırmaz."

"Kuraklık", çölde ve sürü sahipleri içinde; *"mahsul kıtlığı"* ise şehirlerde olmuştur.

131. «Onlara bir iyilik» yani bolluk, bereket, refah ve daha başka iyilikler **«gelince: 'Bu, bizim hakkımızdır'»** yani bizim yüzümüzden geldi ve kendi davranışımızla bunu elde ettik **«derler. Eğer kendilerine»** kıtlık ve belâ gibi **«bir kötülük gelirse, Mûsa ve onunla beraber olanları uğursuz**

sayarlardı.» Ve derlerdi ki: Başımıza gelenler, sadece onların uğursuzluğu sebebiyledir. **«Bilesiniz ki, onların uğursuzluğu Allah katındandır.»** Yani onlara gelen iyilik veya kötülük, sadece Allah katındadır. O'nun kazası, takdiri ve dilemesiyledir. **«Fakat onların çokları»** kendilerine gelen musibetlerin Allah tarafından veya yaptıklarının uğursuzluğundan olduğunu **«bilmezler.»** Söyledikleri şey, bu bilgisizlikleri yüzündendir.

Bil ki, "tayr", teşâüm-uğursuzluk anlamındadır. Bu kökten alınan "Tıyera" ismi, uğursuzluk ifâde eden kötü fal demektir. Bunun aslı, Araplar, kuşlarla tefe'ülde bulunurlar, onlardan biri bir maksat için çıkar, kuş da sağ tarafından gelirse, onu uğurlu ve bereket vesilesi sayar; sol tarafından gelirse, onu uğursuzluk bilir ve evine dönerdi.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) üç defa tekrarlayarak *"bir şeyi uğursuz saymak bir tür şirktir"* (28) buyurmuşlardır. Şirk demesinin sebebi ise, gereğiyle amel ettiklerinde "uğursuz sayma"nın kendilerine fayda getireceği veya kendilerinden zararı uzaklaştıracağı inancından dolayıdır. Sanki onlar "uğursuzluk sayma"yı Allah'a ortak kılmış oluyorlar.

İbn Mes'ud der ki: "Uğursuzluk sayma, ancak uğursuzluk sayana zarar verir." Bunun anlamı şudur: Her kim, yasaklanmış uğursuzluk saymada bulunursa, arzu etmediği şey başına gelir. Ancak kim korku - ümit dengesi içinde Allah'a kalbini bağlar, korkutucu sebeplerden ilgisini keser, emrettiği kelimeleri söyler ve bunu gerçekleştirir de Allah'a tevekkül eder ve O'na güvenirse, uğursuzluk ona zarar veremez. Burada, Allah'ın emrettiği *"Kelimeler"*den murad ise hadiste: *"Allah'ım! Senin uğursuz sayıp saymamandan başka bir uğursuz sayıp saymama; senin iyiliğinden başka bir iyilik yoktur. Senden başka ilâh da yoktur. Güç ve kuvvet yalnız Allah'ındır. Allah'ın dilediği olur. İyilikleri getiren ve kötülükleri götüren yalnız Allah'tır. Ve ben şehâdet ederim ki, Allah her şeye kadirdir"* (29) şeklinde ifade edilen kelimelerdir. Kişi bunu der ve işine devam eder.

"Senin uğursuz sayıp saymamandan başka bir uğursuz sayıp saymama yoktur" ifadesinin anlamı şudur: Hayır ve şerden, uğur ve uğursuzluktan insanın başına gelen şey, yalnız senin kaza ve takdirin, hükmün ve dilemenledir.

28- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir.
29- Hadisi İmam Ahmed *Müsned*'de rivâyet etmiştir.

Hadiste şöyle buyrulur: *"Uğursuzluk anlayışı âdet olarak kadında, atta ve evdedir."* (30) Kadının uğursuzluğu kötü huyu veya mehrinin çok olmasıdır. Bir görüşe göre de çocuk doğurmamasıdır. Atın uğursuzluğu, uysal olmayışı veya üzerinde gazâ ve cihad yapılmayışıdır. Evin uğursuzluğu ise, darlığı veya komşusunun kötü olmasıdır. "Uğursuzluk yoktur" hadisiyle buna itiraz edildi. İbn Kuteybe buna şöyle cevap verdi: "Uğursuzluk yoktur" hadisi, "Ancak bu üç şeyde uğursuzluk vardır" hadisiyle tahsis edilmiştir.

Güzel tefe'ülde bulunmada bir beis yoktur. Rasûlüllah (s.a.v.) de tefe'ülü sever, fakat uğursuz saymayı sevmezdi. Güzel tefe'ül ise, kişinin kardeşinden işitmiş olduğu güzel kelimedir. Bir iş arayan kimsenin "ey bulucu" veya "ey başarılı"; yahut yolculuğa çıkan birinin "ya Râşid" yani "ey doğru bulan"; yahut da hasta birinin "ey kurtulan" şeklinde sözler işitmesi gibi.

Meşru işlerle tefe'ülde bulunmak meşrû; uğursuzluk sayma yasaktır. Bazı vaziyetler bazı hallere işaret eder. Tıpkı bazı isimlerin bazı şeylere işaret ettiği gibi. Nitekim rivâyet olunduğuna göre Ömer (r.a.) birisine sorar: "İsmin nedir?" o da: "Cemre (tutuşmuş ateş parçası, kor)", cevabını verir. "Kimin oğlusun?"

-Şihâb (alev)'ın.
-Neredensin?
-Harka (hararet)'dan
-Nerede oturuyorsun?
-Harra'da (Harra, yanmış gibi siyah taşlı topraktır).
Bunun üzerine Ömer:
-Ailene yetiş, yandılar, der.
Adam eve gittiğinde ailesini yanmış olarak bulur.

Ömer (r.a.) adamın birinden yardım talebinde bulunmak istedi ve ismini sordu. O da: "Hırsız oğlu zalim," cevabını verince, Ömer: "Sen zulmediyorsun, baban da hırsızlık yapıyor öyle mi?" dedi ve ondan yardım istemedi.

Bundan anlaşılıyor ki, çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek gerek; çünkü güzel isimlerde tefe'ül vardır.

Allah iyiliklere yol gösterici, kötülükleri uzaklaştırıcıdır.

30- Hadisi Buhari ve Müslim: *"Uğursuzluk anlayışı âdet olarak ancak üç şeydedir: Atta, kadında ve evdedir"* şeklinde rivâyet etmişlerdir.

132. «**Ve**» Firavun ve kavmi asanın kuraklığın ve mahsul kıtlığının durumunu gördükten sonra «**dediler ki: 'Bizi sihirlemek**», bu mûcizelerle gözlerimizi büyülemek «**için ne mucize getirirsen getir,**» önümüze ne ortaya koyarsan koy, ne gösterirsen göster, «**biz sana inanacak**» seni tasdik edecek, peygamberliğine iman edecek «**değiliz.'**»

133. «**Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan**» yani üzerlerine, onları çepeçevre saran, yerlerini ve tarlalarını kaplayan yağmur ve sel suyu, «**çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik.**» Yani bu şeyleri, onların üzerine, hiçbir akıllı insanın, Allah'tan olduğunu anlamakta zorluk çekmeyeceği mûcizeler ve apaçık işaretler olarak gönderdik; «**yine de büyüklük tasladılar**», iman etmeye tenezzül etmediler «**ve günahkâr bir kavim oldular.**» Yani, suç ve büyük günahlar işlemeyi âdet haline getirdiler.

Rivâyete göre, Musa (a.s.) mûcizelerle onlara üstün gelince, hemen inkâr ettiler. O da onlara bedduâ ederek şöyle dedi: "Ya Rabbi! Şüphesiz kulun Firavun yeryüzünde taşkınlık yaptı, azdı ve aşırı gitti. Ve şüphesiz kavmi de sana verdiği sözü bozdu. Onlara öyle işkenceli ceza ver ki, bu onlardan bir intikam, kavmime ders, onlardan sonrakilere de ibret olsun." Bunun üzerine Allah onların üzerine, suçlarına ceza olarak tufanı, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı gönderdi.

Âyette geçen *"cerâd"* kelimesi kara çekirgesi olup, insanların mahsullerine hiçbir hayvanın vermeyeceği derecede zarar verir. Âlimler, yenmesinin mubah olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bize iki ölü ve iki kan helâl kılınmıştır: Ciğer ve dalak; balık ve çekirge"* (31) buyurmuşlardır.

Âyette *"haşerat"* olarak tercüme edilen *"kummel"*, yani kımıl, develere musallat olan kenenin büyüğüdür. Buğdaydan çıkan güveye de denir. Onun, ekinde bulunan bir şey olduğu da söylenir. Çekirge değildir. Daha taze iken, güçlenmeden önce başağı yer. Ekin uzar, fakat başağı yoktur.

Kurbağaların türleri çoktur. İçlerinde ötenleri de vardır, ötmeyenleri de. Ötmeyi bıraktığı zaman keskin işitmesiyle nitelendirilir. Ötmemeyi istediğinde, alt çenesini suya sokar. Ağzına su girdiğinde de ötemez. Sözünden ötürü kınanan bir şâirin şu sözü ne kadar incedir:

31- Hadisi İbn Mâce *"Et'ıme"* (yiyecekler)de, Ahmed de *Müsned*'de rivâyet etmiştir. 2/97.

Kurbağa bir söz söyledi.
Hikmet sahipleri onu açıkladı.
Ağzımda su vardır, hiç
Ağzında su olan konuşur mu?

Süfyan der ki: "Söylenildiğine göre kurbağadan daha çok Allah'ı zikreden hiçbir şey yoktur." Zemahşeri de onun ötmesinde "sübhane'l-Meliki'l-Kuddüs" (herşeyin sahibi, bütün eksiklik ve kusurlardan münezzeh olan Allah'ı tesbih ederim) dediğini söyler.

Rivâyete göre Allah, onların üzerine kurbağaları gönderdi. Öyle ki, hangi giyeceği ve yiyeceği açsalar, içinde onları buluyorlardı. Yatakları onlarla doluyor, kaynamakta olan tencerelerine, konuştukları zaman ağızlarına sıçrıyorlardı. Kurbağaların çığlıklarından birbirlerinin sözlerini işitmiyorlardı. Onlardan birini öldürdükleri zaman, yerini başka şeyin alacağından korkarlar, orada oturmaya cesaret edemezlerdi. Gidip Mûsa'ya yalvarıp yakardılar. O da onlardan söz aldı ve dua etti. Allah da büyük bir rüzgârla kurbağaları denize döktürdü ve onlardan bu musibeti kaldırdı.

Tekrar verdikleri sözü bozunca, bu sefer Allah onların üzerine kan gönderdi. Bütün suları, su kuyuları ve nehirler koyu kırmızı kan oluverdi. Öyle ki, Kıptî ile İsrâil'li, bir kabın etrafında toplanırlar, Kıptînin tarafındaki su kan; İsrâillinin tarafındaki ise normal su olurdu. Yedi gün boyunca, kandan başka bir şey yeyip içmediler. Firavun dedi ki: "Ey Mûsa! Senin ilâhına yemin ederim ki, eğer bu kan'ı bizden uzaklaştırırsa, mutlaka sana iman edeceğiz." Bunun üzerine Mûsa Allah'a duâ etti. Suları tatlandı. Tekrar kâfirliklerine döndüler. Bu hal, gark olma olayına kadar böyle devam etti.

134. Adı geçen tufan ve diğer «**azap**»lar, yani o cezalar «**üzerlerine çökünce,**» her defasında: «**'Ey Mûsa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine duâ et, eğer bizden**» üzerimize çöken «**azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğullarını seninle**» mukaddes toprak olan babalarının yurduna «**göndereceğiz'**» ve onları boyunduruktan ve zor işlerden salıverip serbest bırakacağız «**dediler.**»

Buradaki *"söz" (ahd)* den murad, peygamberliktir. Yani bizim için Rabbine duâ et, Allah'ın sana verdiği söz, yâni peygamberliğin hürmetine bizden azabı kaldırsın. Çünkü peygamberliğin hakkı ve gereği, başlarına gelen belâ ve sıkıntıların uzaklaştırılması için peygamberin, ümmeti için dua etmesidir.

فَلَمَّا
كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

135. Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırınca hemen sözlerinden dönüverdiler.

136. Biz de, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.

137. Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği güzel söz, sabırlarına karşılık yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.

135. «Biz, ulaşacakları bir müddete» yani sınırlı bir zamana **«kadar»** -o da gark olma vaktidir- **«onlardan azabı kaldırınca»** düşünüp taşınmadan **«hemen sözlerinden dönüverdiler.»**

136. **«Biz de, âyetlerimizi»** yani Mûsa'nın getirdiği dokuz mûcizeyi **«yalanlamaları»**, onlardan yüz çevirmeleri ve onlar hakkında derinden derine düşünmemeleri **«ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle»** -ki tamamen onlardan gafil kalanlar gibi olmuşlardır- **«kendilerinden intikam aldık ve onları»** dibi bulunmayan **«denizde boğduk.»** İntikamdan maksat, helâk etmektir. İntikam, Allah'ın zâtına isnad edilmiştir; çünkü peygamberler Allah'tan başkasına dayanmazlar. Allah da, düşmanlarından intikam alma hususunda onların vekilidir. Böylece anlam şu olur: İşledikleri mâsiyet ve günahlardan dolayı, Firavun ve kavminden intikam almak istedik.

137. Erkek çocukların boğazlanması ve kadınların hizmetçi yapılması sûretiyle, Kıptilerce **«hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de,»** yani İsrailoğullarını da **«içini»** bolluk ve **«bereketle»**, geniş rızıklarla **«doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık.»** Burada geçen *"yer"* Şam diyarı, doğusu ve batısı; doğu ve batı yönleridir ki, Firavunlar ve Amâlika'lardan sonra İsrailoğulları sahip olmuştur.

«Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz,» onların **«sabırlarına»** yani Firavun ve kavmi tarafından karşılaştıkları zorluklara karşı sabretmelerine **«karşılık yerine geldi.»** Buradaki *"söz"*den amaç, Allahü Teâlâ'nın onlara yardım ve hâkim kılma vaadidir. Bu, Allah'ın şu sözünde zikredilmiştir: *"Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım, onları önderler yapalım, onlara (ötekilerin) yerini aldıralım. Ve o yerde onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan (geleceğinden) çekinmekte oldukları şeyi gösterelim."* (Kasas: 5-6) Bu sözün tamamlanması, gereğini yerine getirmekle olur. Çünkü bir şeyi vaadetmek, ifade ve dille o şeyi yerine getirmeyi gerektirir. Onun tamamlanması ise, ancak hâriçte ve görünürde vaad edilen şeyin gerçekleşmesiyle olur. **«Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını,»** binaları ve köşkleri **«ve yetiştirdikleri bahçeleri»** yani bağları ve ağaçları **«helâk ettik.»**

Âyet, aziz, Allah'ın aziz kıldığı; zelil de Allah'ın zelil kıldığı kimse olduğuna işaret etmektedir. Her kim ki, Allah yolunda zillet sıkıntısına karşı sabrederse, Allah ona izzet tâcı giydirir ve onun âkibetini güzel kılar. Allahü Teâlâ, İsraîloğullarına söz verip sözünü yerine getirdiği, yerin doğusu ve batısına onları hâkim kıldığı gibi, bu ümmete de söz vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve* *hâkim kılacağını... va'd etti."* (Nur: 55) *"Yeryüzü"*nden murad, Arap ve acem kâfirlerinin yerleridir. Hadiste: *"Şüphesiz Allah yeri benim için bir araya getirdi. Böylece doğu ve batı taraflarını gördüm. Şüphesiz ümmetimin mülkü benim için bir araya getirilen yere kadar ulaşacaktır."* (32)

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي
إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى
اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾
إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾
قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾
وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ
يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ
مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

138. İsrailoğullarını denizden geçirdik, (orada) kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: "Ey Mûsa! Onlara ait tanrılar gibi bizim için de bir tanrı yap!" dediler. Musa: "Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz" dedi.

139. Şüphesiz bunların içinde bulundukları (din) yıkılmıştır

32- Bu, hadîs'in bir bölümüdür. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve İbni Mâce rivâyet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/336.

ve yapmakta oldukları da bâtıldır.

140. Musa dedi ki: "Allah sizi âlemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?"

141. Hatırlayın ki, size azabın en kötüsünü yapan Firavun âilesinden sizi kurtardık. Çünkü onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda, size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

138. «İsrailoğullarını denizden geçirdik, (orada) kendilerine mahsus bir takım putlara» devamlı sûrette **«tapan»**, Mûsa (a.s.)'ın kendileriyle savaşmakla emrolunduğu Ken'an'lı Amâlika'dan olan **«bir kavme rastladılar. Bunun üzerine»**, onların hallerini gördüklerinde: **«'Ey Mûsa! Onlara ait»** taptıkları **«tanrılar gibi bizim için de bir tanrı yap,»** da ona tapalım **«dediler. Mûsa: 'Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz' dedi.»** Onları mutlak câhillikle niteledi. Çünkü onlar büyük âyet ve mûcizeleri daha önce müşahede etmişlerdi.

Câveze ve *câze* aynı anlamdadır. "Vadiyi geçti" ile "Başkasını denizde karşıdan karşıya geçirdi" anlâmları için *câveze* kelimesi kullanılır. Buradaki denizden murad *"Kulzüm"* denizidir (Kızıldeniz). Onun Mısır Nil'i olduğunu söyleyenler yanılmışlardır.

Rivâyete göre, Mûsa (a.s.) onları denizden Âşura günü geçirdi. Onlar da Allah Teâlâ'ya şükür için oruç tuttular.

139. «Şüphesiz bunların» yani o putlara tapan Amâlika kavminin **«içinde bulundukarı»** bâtıl **«(din) yıkılmıştır.»** Yani Allahü Teâlâ yakın zamanda onların içinde bulundukları dinlerini yıkacak, putlarını paramparça edecektir. **«Ve»** her ne kadar niyetleri yüce Allah'a yaklaşmak olsa da, **«yapmakta oldukları»** putlara tapmak **«da bâtıldır.»** Tamâmen yok olucudur; çünkü o mutlak küfürdür.

140. «Mûsa dedi ki: 'Allah sizi âlemlere üstün kılmışken,» yani sizden başkasına vermediği nimetlerini özellikle size vermişken **«ben size Allah'tan başka»** ibâdete lâyık **«bir tanrı mı arayayım?'»** Allah Teâlâ'nın onlara verdiği nimetler, apaçık mûcizelerdir. Bununla onları kötü muâmelelerinden ötürü uyarmış oluyor. Çünkü onlar, nimetleri, Allah'ın en rezil mahlûkatına yönelmek suretiyle karşıladılar. O rezil şeyi Allah'a ortak koştular.

141. Sonra Allah, *"kurtarma"* nimetini zikretti ve şöyle buyurdu: Ey İsrailoğulları! **«Hatırlayın ki, size azabın en kötüsünü»** en şiddetlisini ve en çirkinini **«yapan Firavun ailesin»**in elin**«den sizi kurtardık.»** Allah'ın size yaptığı bu iyiliği hatırlayın. **«Çünkü onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı»** hizmet gördürmek için **«sağ bırakıyorlardı. İşte bunda,»** yani "kurtarma" veya azabın en kötüsünde **«size»** işlerinizin sahibi -çünkü nimet ve ceza her ikisi de Allah'tandır.- **«Rabbiniz tarafından»** benzeri olmayan **«büyük bir imtihan»**, yani nimet veya sıkıntı **«vardır.»** Çünkü *"belâ-imtihan"* kelimesi, her ikisi için de kullanılır. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik."* (A'raf: 168)

وَوَاعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا
بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ
اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (١٤٢)
وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرْ اِلَيْكَ
قَالَ لَنْ تَرٰينِي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ
فَسَوْفَ تَرٰينِي فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا
فَلَمَّا اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (١٤٣)
قَالَ يَا مُوسٰى اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي

فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

142. Musa ile otuz gece sözleştik ve ona on (gece) daha ilave ettik. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsa kardeşi Hârun'a dedi ki: "Kavmim içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma."

143. Mûsa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca: "Rabbim! Bana (zatını) göster; sana bakayım!" dedi. (Rabbi:) "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim."

144. (Allah) "Ey Mûsa, dedi, ben risâletlerimle ve (sana) konuşmamla seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol".

142. Bana ibadet etmesi için «**Mûsa ile otuz gece**»yi tamamlaması veya otuz gece beklemesi için «**sözleştik ve ona on (gece) daha ilâve ettik. Böylece Rabbinin**» onun için «**tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı.**» *"Va'd"*, bir faydanın, gerçekleşmesinden önce ulaşmasını haber vermekten ibarettir.

Rivâyete göre Mûsa (a.s.) Mısır'da iken İsrailoğullarına, Allah, düşmanlarını helâk ederse, kendilerine neyi yapacaklarını, neyi terkedeceklerini açıklayan bir kitap getireceğini vaad etmiş, Firavun helâk olunca, Mûsa Rabbinden o kitabı istemiş, Allah da kendisiyle konuşmak, ona vahyetmek ve peygamberlik işini tamamlayarak onu yüceltmek için bütün Zilkade ayı boyunca, otuz gün oruç tutmasını emretmiştir. Mûsa (a.s.) bu oruçları tuttu. Sonra otuza tamamlayıp ay bitince ağzının kokusundan hoşlanmadı. Yani, ağzının kokusu oruçlunun ağız kokusu gibi olduğu için, Rabbiyle konuşmak istemedi. Harnûb ağacı dalıyla ağzını misvakladı, yerden bir miktar ot alarak çiğnedi. Bunun üzerine yüce Allah kendisine şöyle vahyetti: "Bilmez misin, oruçlunun ağız kokusu, benim katımda misk kokusundan daha hoştur?" Böylece Allahü

Teâlâ, orucuna Zilhicce'den on gün daha ilâve etmesini emretti. Sonra Mûsa (a.s.) münâcat için dağa doğru hareket etmek istediğinde, Allah ona, Allah'ın kendisine bahşettiği lûtfu müşahede etmeleri için, kavminden dürüst, akıllı yetmiş kişi seçmesini emretti. O da öyle yaptı. Kardeşi Hârun'u da kavmi içinde kendi yerine bıraktı. Nitekim Allahü Teâlâ buyurdu ki:

«**Mûsa**» dağa hareket etmeden önce «**kardeşi Hârun'a dedi ki: 'Kavmim içinde benim yerime geç**» ve yaptıkları ve terkettikleri şeylerde onları kontrol et, ıslahı gereken durumlarında «**onları ıslah et,**» onlar içinde fesada yer vermeyen davranışla hareket et, «**bozguncuların yoluna uyma.'**» Senden bozgunculuk isteyene uyma ve ona dâvet edene itaat etme. Çünkü Mûsa (a.s.) zaman zaman kavminin çok aykırı davranışlarına tanık oluyordu. Bundan ötürü onların durumları hakkında kardeşine tavsiyede bulunmuştu.

143. «**Mûsa tayin ettiğimiz vakitte**» yani kırk gün tamamlandığında Tûr-ı Sîna'ya «**gelip de**» vasıtasız ve keyfiyetten uzak olarak «**Rabbi onunla**» tıpkı meleklerle konuştuğu gibi «**konuşunca: 'Rabbim! Bana (zatını)**» kendini «**göster,**» seni görüp «**sana bakayım! dedi.**» Mûsa (a.s.) Rab'le konuşurken, Cebrail onunla beraberdi, fakat Rabbinin Mûsa'ya ne konuştuğunu işitmedi. Bundan ötürüdür ki, insanlar içinde bu özelliğinden dolayı ona "kelîm", yâni "kendine hitabedilen" ünvanını aldı. Çünkü diğer peygamberler (a.s.)'le Allah sadece kitab ve melek vasıtasıyla konuşuyordu.

Eğer "Niçin Allah diğer peygamberlerle değil de, sadece Mûsa (a.s.)'la karşılıklı konuştu?" denecek olursa, cevaben denilir ki: Çünkü Mûsa'nın olduğu gibi, diğer peygamberlerin, Firavun, Hâmân, Kârun ve Yahudiler gibi düşmanları; onun kavminden daha edepsiz, daha katı kalpli kavimleri yoktu. Bundan dolayı Allah onu, özel konuşmasına muhatap kıldı. Görmüyor musun, Kıptî sihirbazlar ilk davetinde iman ettiler de, Yahudilerden bir kavim, birçok mûcizelere tanık olduktan sonra inkâr etti. Bunun üzerine Allah onu, kavmi içinde imtihana tabi tutulduğu belâlara tahammül edebilmesi için, kendisiyle konuşmak sûretiyle destekledi.

Mûsa, Rabbinin kelâmını işitince O'nu görmeye karşı iştiyakı arttı ve: "Bu, haberin lezzeti! Peki ya görmenin lezzeti nasıldır?" dedi. O'nu görmek istedi.

"Bana (zatını) göster" sözünden kastedilen, Allahü Teâlâ'nın Musa'nın zatında kendi mukaddes zâtının görünmesini yaratması değildir. Aksine onunla kasdedilen, Mûsa'yı, mukaddes zâtını görmeye muktedir kılmaktır. Allah'ın onu görmeye muktedir kılması, Mûsa'nın Allahü Teâlâ'yı görmesi

için bir sebeptir.

Bil ki, bedenler iyi gıdalarla gelişir; haller de vakitlerin iyi değerlendirilmesiyle iyi olur. O halde cesedinin gıdası, helâl şeylerden aldığın besinler; ruhunun gıdası da, halvet vakitlerinde ibadet gıdalarıyla geliştirdiğin şeydir. Kaplar temiz olduğu müddetçe, içindeki mânâ cevherleri parıldar. Basiret gözün körelmişse, kalb gözleri su fışkıran; içleri marifet nurlarıyla dolan bir cemaatin mertebelerine ulaşmaya çalışmak senin neyine? O halde sende olmayan şeye sahip çıkma. Allah'ın senden bildiği şey, sana yeter. Sana düşen, küçüklerin duruşu gibi durmak; büyüklerin edebiyle edeplenmektir.

Âyet, ehl-i sünnet ve cemaatin Allahü Teâlâ'yı görmenin câiz olduğuna ilişkin delilidir. Çünkü Mûsa (a.s.), görmeyi istediği zaman câiz olduğuna inanmıştır. Ve Allah'a karşı, cevâzı câiz olmayan şeye inanmak küfürdür.

«(Rabbi:) 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak,» yani beni görmeyi isteme; çünkü sen buna dayanamazsın, ancak seninle benim arama, senden daha güçlü olan ve senin karşında bulunan şu dağı koy, **«eğer o yerinde»** sâbit ve hareketsiz olarak **«durabilirse, sen de beni göreceksin!' buyurdu.»** Bana bakmaya güç yetireceksin. Yerinde duramazsa, sen bana bakmaya güç yetiremezsin. Çünkü dağ, sertliğiyle birlikte tecelliden etkilenir, buna dayanamaz; aksine yerle bir, paramparça ve dümdüz olursa, korkunç şeyleri müşahede anında dehşete düşen insan nasıl dayanır? Bu durum, azamet sahibi (Allah'ı) müşahede anında nasıl olur? Allahü Teâlâ âyette "bana bakamazsın" anlamında "len tenzure ileyye" demedi de "Len terâni", yani *"beni asla göremezsin"* buyurdu. Çünkü istenen şey beraberinde idrak de olan "rü'yet"tir. Yoksa görülen şeye doğru gözbebeğinin çevrilmesinden ibaret olan "nazar" yani bakmak değildir. Çünkü bazı durumlarda "nazar"da idrak olmaz. Bu da aynı zamanda bizim için delildir. Çünkü "len ürâ= Hiç görülmiyeceğim" demedi. Eğer görülmeyecek olsaydı, elbette görülmiyeceğini haber verirdi. Çünkü durum, açıklamaya ihtiyaç duyulan bir durumdur. O da görülmesinin imkânsızlığına değil, aksine görmek isteyenin O'nu görmekten aciz olduğuna işaret eder. Çünkü görme, görmek isteyenin görmek için hazırlıklı olmasının hâsıl olmasına bağlıdır.

Denmek istenen şudur: Sen beni insan sıfatınla ve varlığınla göremiyeceksin; çünkü insanlık özellikleri beni görmeye aykırıdır. Mûsa (a.s.) ise görmeyi ancak beşeriyyetin zâhirine ve kevnî vücuduna nisbetle istemiştir. O da kesinlikle mümkün değildir. Eğer " dünya yurdunda Allah'ın rü'yeti (görmeyi) men etmesindeki ilâhî hikmet nedir?" dersen, cevaben derim ki: Görme, dünyadaki en son lütuftur. Dünyadaki en son lütuf da mahlukatın en şereflisi içindir. O da, Mirac gecesinde başının iki gözüyle [33] Rabbini müşahede eden, Makam-ı Mahmud'un sahibi, Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.

Mûtezilenin, "'len" kelimesi, nefyin sonsuzluğunu ifade eder" sözü Lûgat âlimlerince asılsız bir iddiadır ki, hiçbir muteber kitap ve sahih rivâyet doğruluğuna şehadet etmez. Bâtıl olduğuna Allahü Teâlâ'nın yahudilerin sıfatı hakkındaki şu âyeti(nde kullanılan "len" kelimesi) delâlet eder: *"Hiçbir zaman ölümü temenni etmiyeceklerdir."* (Bakara: 95) Halbuki onlar kıyamet gününde ölümü temenni ederler ve derler ki: *"Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin!"* (Zuhruf: 77), ve *"Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!"* (Hakka: 27)

Musa (a.s.)'nın Allah'ı göremiyeceğini haber verme, mûtezilenin dediği gibi, ebedî olarak göremeyeceğine işaret etmez.

«Rabbi o dağa tecelli edince» azameti onda göründü, emir ve kudreti ona aksetti ve küçük parmakla başparmak arası miktarınca, hicabından nuru göründü ve **«onu paramparça etti.»** Sehl ibn Sa'd es-Sâidi şöyle demiştir: "Allah, yetmiş bin perdeden dirhem miktarınca bir nur izhar etmiştir." Büyük yaratılışına rağmen dağın başına gelen bu olursa, (yani param parça olursa), ya zayıf âdemoğlunun hali ne olur? Bazı âlimler derler ki: "Allah, Musa (a.s.) için dağı fedâ etmiştir. Eğer Mûsa (a.s.) dehşete kapılmasaydı, mutlaka dağın eridiği gibi erirdi."

«Mûsa da» gördüğü şeyin dehşetinden **«baygın düştü. Ayılınca»** gördüğü şeyi tâzim ederek **«dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim,»** senden izinsiz senden bir şey istemem, dünyada istemeye cesaret ettiğimden dolayı **«sana tevbe ettim.»** Sen ise onu, ancak âhirette vaad ettin. **«Ve ben»** senin azametin ve celâline, yahut dünyada senin görülmeyeceğine **«inananların ilkiyim.'»**

Bil ki Mûtezile, Allah'ı görmeyi inkâr etti. Nitekim Keşşâf Tefsiri sahibi ez-Zemahşerî Ehl-i sünneti kötülemek ve sapıklık içerisinde olduklarını belirtmek için şu beyitleri söylemiştir:

---

[33] Bu söz sahih bir senedle İbn Abbas'tan gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Rabbini dünya âleminde değil, ancak melekût âleminde görmüştür. Aişe (r.a.) rü'yeti (görmeyi) reddetmiştir. Ahmed ve Cumhur İbn Abbas'ın görüşündedir.

Öyle bir cemaat vardır ki kendi heva heveslerine sünnet dediler.
Fakat onlar, yemin ederim ki semerlenmiş eşektirler.
Onlar Allah'ı yaratıklarına benzetir.
Halkın kendilerini kötülemesinden korktular ve
"Âhirette Allah keyfiyetsiz olarak görülecektir." sözünün arkasına gizlendiler.

Ehl-i sünnet âlimlerinden biri de ona cevaben şu beyitleri söylemiştir:

Zâlim olan bir topluluk ne tuhaftır ki
Kendilerini adaletle vasıflandırdılar.
Yemin ederim ki onların hiçbir bilgileri yoktur.
Allah'ın sıfatlarını nefyederek zatını ta'tîl
Onlara bilmedikleri bir yönden gelmiştir.

el-Mevlâ İbrahim el-Eruskî de aşağıdaki beyitleri söylemiştir:

Aramızda hüküm vermesi için Allah'ın kitabına razı olduk
Rasûlüllah'ın sözü en açık hükmedicidir.
Allah'ın âyetlerini tahrif etmek sapıklıktır.
Açık delilleri reddetmek adalet değildir.
Rasûlüllah'ın ashabını sapıklıkla itham edip onları kınamak
Ve Nazzam ile Vasıl b. Atâ'nın görüşlerini tasvib etmek de adâlet değildir.
Peygamberi yalanlamak adalet olsaydı.
Yaratıkların en âdili As b. Vâil olurdu.
Ey Carullah (ez-Zemahşerî) sen dalâlet fırkasından olmasaydın
Şahsında bütün faziletlerin toplanmasına layık olurdun.

144. *"Sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim"* dediğinde, «**(Allah)**» Musa (a.s.)'ya: «**'Ey Mûsa, dedi,**» her ne kadar durumunun düzelmesi ve zâtının bekası için seni, beni görmekten men ettiysem de, bundan dolayı tasalanıp hüzünlenme; «**ben risâletlerimle ve (sana)**» vasıtasız «**konuşmamla seni**» zamanındaki mevcut «**insanların başına seçtim**» ve seni onlardan üstün kıldım. Burada *"risaletler"*den kasdedilen, Tevrat'ın esfârıdır. *"Esfâr"* da "sifr"in çoğuludur ve kitaplar anlamındadır.

Peygamberlik ve hikmet şerefinden «**sana verdiğimi al ve**» nimete karşı «**şükredenlerden ol.'**»

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي
الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَا سَاُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ
(١٤٥) سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ
الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ
سَبِيلاً ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا
غَافِلِينَ (١٤٦) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٤٧)

145. Mûsa için, nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini levhalarda yazdık. (Ve dedik ki): "Bunları kuvvetle tut, kavmine de onları en güzel şekilde tutmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."

146. Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri, âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler yine de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler. Bu durum onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil

olmalarından ileri gelmektedir.

147. Halbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar yapmakta oldukları amellerinin cezasından başka bir şeyle mi cezalandırılırlar?

145. «**Musa için nasihat ve**» din işlerinden muhtaç oldukları «**her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini**» yeşil zümrüdden «**levhalarda**» dokuz levhada «**yazdık.**» Yani onun için bütün nasihatleri ve hükümlerin hepsini yazdık. «**Ve dedik ki: 'Bunları**» yani levhaları «**kuvvetle**», azim ve ciddiyetle «**tut, kavmine de onları en güzel şekilde tutmalarını**» gereği ile amel etmelerini «**emret.**»

Buradaki *"emret"* nedb ve daha faziletlisini seçmeye teşvik ifade eder.

Kutrub der ki: *"En güzel şekilde"* yani güzelini ki, hepsi güzeldir. Allahü Teâlâ'nın *"Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir."* (Ankebût: 45) âyetinde olduğu gibi.

Ey İsrailoğulları! «**Yakında size yoldan çıkmışların**» Firavun ve kavminin Mısır'daki «**yurdunu**» nasıl harabeye çevirdiğimi «**göstereceğim'**» ki, bundan ders alasınız ve Tevrattaki hükümlere göre amel etmekle ilgili size emredilene muhalefet ederek yoldan sapmayasınız. Firavun'un toprakları Mısır'da, zorbalar ve Âmâlika'nın toprakları ise Şam'daydı.

146. «**Yer yüzünde haksız yere**» yani hak olmayan bir şey ve aşırı zulüm düşüncesi sebebiyle «**böbürlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım.**»

Âyetlerden murâd, Tevrat levhalarında yazılı olan, nasihat, ahkâm ve diğer tekvînî âyetlerdir. Onları bunlardan uzaklaştırmanın mânâsı, kalblerinin mühürlenmesi demektir ki, böylece onlar, bu âyetler hakkında düşünemezler, içinde bulundukları kibir ve zorbalıkta ısrar ettikleri için onlardan ibret alamazlar.

Bunun anlamı: Kendilerini büyük sayanların, meziyet ve fazilet bakımından kendilerini halkın üstünde görenlerin kalblerini mühürleyeceğiz, böylece onlar bizim enfüs ve âfâkta konulan tenzîlî ve tekvinî âyetlerimizden yararlanamazlar ve onun eserlerinin ganimetlerinden istifade edemezler. Öyleyse ey İsrailoğulları, onların yolundan gitmeyiniz, yoksa siz de onlar gibi olursunuz!

Böbürlenme, adı geçen âyetlerden istifadeden mahrumiyete götürdüğü için, âyetten kasdedilen şey, İsrailoğullarını, kendilerini âyetler hakkında düşünmekten ve o âyetlerle doğruya ulaşmaktan uzaklaşmaya götüren böbürlenmekten sakındırmaktır. Ta ki, Tevrat'ın hükümlerini ciddiyet ve arzu ile tutsunlar.

«Onlar bütün mucizeleri görseler» müşahede etseler **«yine de iman etmezler»** yani bunların her birini inkâr ederler. **«Doğru yolu görseler onu yol edinmezler,»** yani: Kendilerini sapıklık kapladığı ve tabiatları bozulduğu için hakka yönelmezler ve o yola asla koyulmazlar. **«Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler.»** Yani, bâtıl arzularına uygun ve onları bu aşırı isteklerine ulaştırıcı olmasından ötürü, bu yolu kendilerine nerede ise ayrılamıyacakları bir yol olarak seçerler. **«Bu durum»** yani, doğru yoldan yüz çevirme ve azgınlık yoluna tam yönelme, **«onların»** muttasıf oldukları çirkinliklerin haksızlığına ve bunların zıtlarının hak oluşuna delâlet eden **«âyetlerimizi»** -ki bunlar indirilen âyetler ve mucizedir.- **«yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarından»**, onlar hakkında düşünmediklerinden **«ileri gelmektedir.»** Yoksa kesinlikle bâtıl şeyleri işleyemezlerdi.

Âyetlerden gafletten maksat, onlar hakkında düşünmemektir. Bir şeyden yüz çevireni, o şeyden gaflet edene benzetmek için, âyetleri düşünmemek onlardan gaflet etmekle ifade edilmiştir.

147. «Halbuki âyetlerimizi ve âhirete» yâni âhiret yurduna **«kavuşmayı yalanlıyanların»** sıla–i rahim, muhtaç kimseye yardım etme ve benzeri konularda yaptıkları **«amelleri boşa»** gitmiş, yani bâtıl olduğu ortaya **«çıkmıştır.»** Dolayısıyla, onlar, o amellerden faydalanamazlar. **«Onlar»** küfür ve günah cinsinden **«yapmakta oldukları amellerinin cezasından başka birşeyle mi cezalandırılırlar?»** Buradaki *"Hel"* istifham ve inkâr manasınadır demektir.

وَاتَّخَذَ

قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَداً لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا

أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ وَلاَ يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً اِتَّخَذُوهُ وَكَانُوا

ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا
قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾
وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰى إِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي
مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ
أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا
يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ
أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ
غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي
الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا
وَاٰمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

148. Musa'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürmesi olan bir buzağı heykelini yapıp ilâh edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteri-

yor? Onu benimsediler ve zâlimler oldular.

149. Başları elleri arasına düşürülüp de, kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: "Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız."

150. Musa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce: "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi. Levhaları yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. Kardeşi: "Anamın oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve neredeyse beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zâlim kavimle beraber tutma!" dedi.

151. Musa: "Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" dedi.

152. Buzağıyı benimseyenlere, mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. İşte Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.

153. Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de iman edenlere gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve esirgeyendir.

148. «Musa'nın arkasından» Tur'a gitmesinden sonra **«kavmi,»** altın ve gümüşten oluşan **«zinet takımlarından,»** sığır gibi **«böğürmesi olan»**, cüssesi altından olup ruhu olmayan **«bir buzağı heykelini yapıp ilâh edindiler.»**

Kıptîlere âit olduğu halde, zinet takımlarının onlara, yani Hz. Musa'nın kavmine izafe edilmesi, yakın bir münasebetten ötürüdür. Çünkü onlar o takımları, Mısır'dan çıkmayı düşündüklerinde sahiplerinden ödünç almışlardı. Onların bu buzağı heykeline taptıkları süre kırk gündü. Bu sebeple Tih'te kırk sene cezalandırılmışlardır.

Hz. Mûsa kavmine, otuz günlüğüne dağa gidip geleceği konusunda söz vermişti: Dönüşü gecikince Sâmiri onlara dedi ki: "Siz zinet takımlarını Firavunun halkından aldınız, Allah da sizi bu cinayetten dolayı cezalandırdı ve Mûsa'yı sizden uzaklaştırdı."Zinet takımlarını toplayın da onları yakayım. Belki Allah Mûsa'yı bize döndürür. Sâmirî bu takımlardan onlar için bir buzağı yaptı. Ağzına Cebrâil (a.s.)'in atının izinden bir toprak koydu, oradan böğürme ve hareket ortaya çıktı. Samîrî dedi ki: *"Bu sizin de, Mûsa'nın da tanrısıdır"* (Tahâ: 88) Onlar da ona taptılar.

Bir rivâyete göre de Sâmirî bu buzağıyı içi boş olarak yaptı ve içine özel bir biçimde tüpler yerleştirdi. Sonra onu rüzgârın estiği yere koydu. Rüzgâr bu tüplere giriyor, böylece heykelden, buzağı böğürmesine benzer özel bir ses çıkıyordu. İsrâiloğulları onun böğüren bir canlı olduğunu zannederek etrafında dansediyorlardı.

Kurtubî'nin anlattığına göre Tarsûsi'ye sorarlar: "Kur'andan bir şey okumak, sonra şiirler (bugünkü haliyle ilâhi ve kasideler) söylemek için toplanan, def çalarak rakseden bir topluluğun içinde bulunmak helâl mıdır, yoksa değil mi?" Bunun üzerine Tarsûsî şu cevabı verir: "Sufilerin mezhebi, boş şeylerle iştigal, cehâlet ve sapıklıktır. İslâm ise, Allah'ın kitabı ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sünnetinden ibârettir. Raks ve kendinden geçmeye gelince, onu ilk ortaya koyan Sâmiri'nin arkadaşlarıdır. Böğüren buzağıyı ilâh edindiklerinde, etrafında raks etmeye, kendilerinden geçmeye başladılar. Bu da buzağıya tapanların dinidir. Yoksa, Nebi (s.a.v.) ashabıyla, sanki başlarında vakardan bir kuş varmış gibi otururlardı. Öyleyse devlet adamı veya onun vekillerine düşen, onların camilerde veya başka yerlerde toplanmalarına engel olmaktır. Allah'a ve âhiret gününe inanan kimselerin onlarla bir arada bulunması, onların hurafelerine yardım etmesi helâl olmaz. Bu, Mâlik'in, Şâfiî'nin, Ebû Hanife'nin, Ahmed'in ve müslümanların diğer imamlarının görüşüdür." *Hayat'ül-Hayavan*'da böyle anlatılmıştır" (34)

«Görmediler mi ki o» buzağı **«onlarla ne konuşuyor, ne de onlara yol gösteriyor?»** Yani onda ulûhiyet özelliklerine ait hiçbir şey yoktur. Çünkü onun ne konuşmaya, ne de emir ve yasaklamalarda bulunmaya gücü yetmez. İşlemek üzere gidecekleri herhangi bir hayır yoluna da irşad edemez.

34- İşte gerçek hüküm budur. Çünkü Allah'ın kitabıyla oynamak câiz değildir. Ancak ona saygı ve tazimde bulunmak gerekir. Bu da ona kulak vermek, ona tabi olmak ve âyetleri okunurken huşu içinde bulunmakla olur. Tıpkı selef-i salihin yaptığı gibi. Tasavvufçuların cahillerinin yaptığına gelince, o, dinden uzaklaşma ve Kur'an-ı Kerim'in hürmetini ihlâldir. O öyle Kur'an'dır ki, insan onu işittiği zaman ağlaması gerekir, yoksa raksedip def çalması değil. Nitekim yüce Allah, Habeş hıristiyanlarından ehl-i kitab mü'minlerini şöyle zikreder: *"Rasûle indirileni duydukları zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi hakka şâhid olanlarla beraber yaz."* (Maide: 83) Allahım! Bizi Kitabını tâzim eden, dosdoğru yoluna tâbi olanlardan kıl!...

«Onu» ilâh olarak **«benimsediler.»** Halbuki o ilâh olsaydı, onlarla konuşur ve onları irşad ederdi. Çünkü ilâh, kullarını ihmal etmez. Onu tanrı olarak benimsediler ve onun cisimlerin, güçlerin ve kaderin yaratıcısı olduğunu zannettiler. **«Ve»** böylece onlar, eşyayı kendi yerinden başka yere koyarak **«zâlimler oldular.»** Buzağıyı ilâh edinmeleri de onların yaptığı yeni bir şey değildir.

149. Sonra pişmanlıklarından dolayı **«başları elleri arasına düşürülüp de»** başlarını iki elleri arasına koyup da -ki bu, son derece pişman olduklarını gösteren bir davranıştır, çünkü çok pişman olan ve umduğunu elde edemiyen kimse parmağını ısırır- buzağıyı ilâh edinmekle **«kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce»**, yani âdeta gözleriyle görüyormuşçasına buna kesin olarak iman ettiklerini anlayınca **«dediler ki: 'Eğer Rabbimiz bize»** Tevrat'ı bir rehber olarak indirmek sûretiyle **«acımaz ve bizi»** günahlarımızdan vazgeçmek sûretiyle **«bağışlamazsa»** buzağıya tapmamız sebebiyle **«mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız.'»**

150. **«Musa»**, Tur dağı'ndan çok **«kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce:»** Ey buzağıya tapanlar! **«'Ben»** aranızdan ayrılıp dağa gittik **«den sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini beklemeyip»** yani peygamberlerinizi bekleyerek ona verdiğiniz sözü tutmak ve tavsiyesini yerine getirmek gerekirken, bunu yapmayıp **«acele mi ettiniz?' dedi.»** Mûsa'nın kavmine kızmasından, yüce Allah'ın kendisine bildirmesi dolayısıyla onların buzağıya taptıklarını önceden bildiğini anlıyoruz.

Tevrat'ın yazılı olduğu **«Levhaları»** elinden **«yere attı ve kardeşinin»** yani Hârun (a.s.)'un **«başını»** yani başındaki saçını **«tutup»** bu kötü davranışlarından dolayı onları engellemediğini düşünerek **«kendine doğru çekmeye başladı.»** Hârun (a.s.), Hz. Mûsa'dan üç yaş büyüktü ve yumuşak başlı bir kimseydi. Kendi hakkında gerekeni yapmadı düşüncesini kaldırmak için **«kardeşi: 'Anamın oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve»** kendilerini buzağıya tapmaktan alıkoymak için ne kadar çaba gösterdiysem de olmadı, **«nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme.»** Bana gülmelerine sebep olacak davranışta bulunma **«ve beni bu zâlim kavimle beraber tutma!'»** Beni azarlamakla veya gerekeni yapmadı diye suçlamakla beni onlardan biri olarak sayma **«dedi.»**

Hârun'un, Mûsa ile anne baba bir kardeş oldukları halde, sadece annesini anarak *"anamın oğlu"* ifadesini kullanması, Hz. Mûsa'nın, kendisine şefkatle muamele etmesi ve kalbini kıracak şeyler söylememesini sağlamak içindir.

151. «**Mûsa: 'Rabbim,**» haksız yere kardeşime yaptığım muameleden dolayı «**beni ve**» eğer kavmin buzağıya tapmasını engelleme konusunda kusur etmişse «**kardeşimi bağışla,**» geçmişte yaptıklarımızı bağışladıktan sonra bize çokça nimette bulunmak sûretiyle «**bizi rahmetine kabul et!**» Haddâdî der ki: Bunun anlamı "bizi cennetine girdir" demektir. Mûsa (a.s.) kardeşini hoşnut etmek ve ona gülen düşmanlarına karşı ondan hoşnut olduğunu göstermek düşüncesiyle kendisi için af diledi. Çünkü «**sen merhametlilerin en merhametlisisin!'**» Sen bize karşı, bizim kendimize olan merhametimizden, anne ve babalarımızın bize olan merhametinden daha merhametlisin «**dedi.**»

Rivâyet edildiğine göre, gencin birisinin dili tutuldu ve ölüm esnasında kelime-i şehadet getiremedi. Durumu Peygamber (s.a.v.)'e bildirdiler. O da hastanın yanına girdi ve kelime-i şehadet getirmesini istedi. Fakat genç bir türlü getiremiyordu. Bunun üzerine peygamber (s.a.v.): *"Namaz kılmıyormuydu, zekât vermiyor muydu, oruç tutmuyor muydu?"* buyurdu. Dediler ki: "Evet, bunların hepsini yapıyordu". Bunun üzerine Rasûlüllah: *"Ana ve babasına âsi oldu mu?"* diye sordu ve orada bulunanlardan "evet" cevabını alınca da, annesini çağırmalarını istedi. Gözleri görmeyen yaşlı bir kadın geldi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ona: *"Oğlunu affetmez misin?"* buyurunca, kadın: "Affetmem! Çünkü o beni tokatladı ve gözümü çıkardı" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) "Odun ve ateş getirin" dedi: Kadın bununla ne yapacağını sorunca da: "Yaptığının karşılığı olarak senin gözünün önünde onu yakacağım", buyurdu. Bunu duyan kadın: "Affettim, affettim! Ben onu ateş için mi dokuz ay karnımda taşıdım, iki yıl onu ateş için mi emzirdim? Annelik merhameti nerede kaldı?" deyince, gencin dili çözüldü ve kelime-i şehâdet getirdi.

152. Sâmiri ve taraftarları gibi kalblerine buzağı sevgisi içirilip «**buzağıyı**» ilâh olarak «**benimseyenlere,**» suçların en büyüğünü ve en çirkinini işledikleri için «**mutlaka Rablerinden**» ahirette büyük «**bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir.**» Bu, kendileri ve çocukları için kararlaştırılmış gariplik ve miskinlik alçaklığıdır. «**İşte Biz**» Allah'a iftira eden «**iftiracıları böyle cezalandırırız.**»

153. Hangi kötülük olursa olsun, «**kötülükler yaptıktan sonra**», işlenen o kötülüklerin «**ardından tevbe edip de**», sağlam ve samimi olarak «**iman edenlere**» ve imanın gereği olan salih amellerle meşgul olup -birinci grubun yaptığı gibi- yaptıkları kötülükte ısrar etmeyenlere **«gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan»** yani tevbe edip Allah'a döndükten **«sonra, Rabbin elbette»** ne kadar büyük ve çok olursa olsun, günahları **«bağışlayan ve»** dünya ve ahirette rahmetinin her çeşidiyle **«esirgeyendir.»** Şüphesiz tevbe, bağışlamayı gerektirir. Tevbe, geri dönüştür. Kul, tevbeyle nitelendiğinde, bundan kasdedilen, günahtan dönüştür. Bununla Allah nitelendiğinde ise, ondan kasdedilen bağışlamak sûretiyle azaptan dönüştür.

Tevbe iki kısımdır: Zâhir ve bâtın. Zahir tevbe, görünen günahlardan tevbedir. Bu da günahları terketmek ve organları ibâdette kullanmakla olur. Bâtın tevbe ise, kalbin içteki gizli günahlardan tevbesidir. Bâtın günahların terki de, dil sussa bile kalbin susmadan zikirde bulunmasıdır.

Nefsin tevbesi, dünya ile ilişkileri kesme, kolaya yapışma ve iffetli olma;

Ruhun tevbesi, ilâhî mârifetlerle süslenme;

Sırrın tevbesi de, dünyadan yüz çevirdikten sonra yüce huzura yönelmedir.

Kul, kötülükten uzaklaşır, amelini düzeltirse, Allah da onun durumunu düzeltir, aldığı nimetleri ona iade eder. Öyleyse mü'mine düşen şey, hemen tevbe edip güzel amel işlemektir. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.

وَلَمَّا سَكَتَ
عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ
رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ
أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ

مِنَّاۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَۜ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَٓاءُ وَتَهْد۪ي مَنْ تَشَٓاءُۜ
اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِر۪ينَ ﴿١٥٥﴾
وَاكْتُبْ لَنَا ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا
هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ قَالَ عَذَاب۪ٓي اُص۪يبُ بِه۪ مَنْ اَشَٓاءُۚ وَرَحْمَت۪ي وَسِعَتْ
كُلَّ شَيْءٍۜ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذ۪ينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ
وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿١٥٦﴾

154. Mûsa'nın öfkesi dinince, levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidâyet ve rahmet vardı.

155. Mûsa, tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca, Mûsa dedi ki: "Ey Rabbim, dileseydin onları da, beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden bir takım beyinsizlerin işlediği yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velimizsin, bizi bağışla ve bize rahmet et. Sen, bağışlayanların en iyisisin.

156. Bize, bu dünyada da iyilik yaz, âhirette de. Biz sadece Sana döndük." Allah buyurdu ki: "Kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."

154. Kardeşinin özür dilemesi ve kavmin tevbe etmesi sebebiyle «**Musa'nın öfkesi dinince,**» attığı «**levhaları aldı.**» Bundan anlaşılıyor ki, levhaları attığı zaman levhalar kırılmamıştır. Burada *"öfkesi dinince"* anlamı verdiğimiz *"sükût"* kelimesi, konuşmayı kesmek demektir. Gazap sustu, denilemez. Öyle ise mecâzî anlamda kullanılmış, olup "öfkesi dinince" demektir.

Levh-i mahfuz'da yazılmış olan «**onlardaki yazıda, Rablerinden korkanlar için hidâyet**» yani hakkı açıklama «**ve**» hayra ve iyiye irşad etmek sûretiyle insanlar için «**rahmet vardı.**» *"Nesh"*, Bir metni asıl nüshadan aynen kopya etmek, başka bir sayfaya aktarmak demektir. Bir kitabı başka bir kitaptan harfi harfine aktararak yazdığında, "bu kitabı şu kitaptan neshettim" yani "ondan naklettim" dersin. Burada, kitabın âyetlerinden faydalananlar onlar olduğu için özellikle *"Rablerinden korkanlar"* söz konusu edilmiştir. Şüphesiz haşyet, ancak Allah'ın sıfatlarını tanımaktan doğar. Allah'tan haşyet'in göstergesi de dünyayı ve halkı terketmek, nefis ve şeytanla savaşmaktır.

155. «**Mûsa,**» buzağıya taptıklarından dolayı özür dilesinler diye İsrailoğullarının seçkinlerinden yetmiş adam getirmesi için kendisine «**tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti**» ve huzura getirdi. Bu vakit, münâcat ve konuşma vakti değil, tevbe vaktidir. *"Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız"* (Bakara: 55) dediklerinde, görme isteğinden dolayı «**onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsa dedi ki: 'Ey Rabbim, dileseydin**» yani buzağıya tapmaktan engelleme konusunda kusur ettikleri, ona tapanların ısrarlarını gördükleri halde onlardan ayrılmadıkları sırada «**onları da,**» günahlarımızdan ötürü «**beni de daha önce helâk ederdin.**» İnat ve "rü'yet" isteğine karşı cesâret etme gibi «**içimizden birtakım beyinsizlerin işlediği**» günah «**yüzünden hepimizi helâk edecek misin?**» Buradaki soru, "bizi helâk etme" anlamındadır. Dolayısıyla *"hepimizi helâk edecek misin?"* sorusu, "beyinsiz bazı kimselerden meydana gelen günah dolayısıyla büyük bir topluluğu helâk etmen senin şanına yakışmaz" demek olur.

«**Bu iş**» yani beyinsizlerin içine düştüğü fitne «**senin imtihanından başka bir şey değildir.**» Yani, bu senin mihnetin ve imtihanındır. Çünkü onlara sözünü işittirdin de onlar bununla meftun oldular. «**Onunla**» yani o imtihan sebebiyle, sapmasını «**dilediğini saptırır,**» böylece kendisine ait olmayan şeyi istemekle haddini aşar, «**dilediğini de doğru yola iletirsin**», hakka ulaştırırsın. «**Sen bizim velimizsin.**» İşlerimize kaim, bizim yardımcımız ve bizim koruyucumuz sadece sensin. İşlediğimiz günahlardan dolayı «**bizi bağışla**», dünyevî ve uhrevî rahmet eserleri bahşederek «**ve bize rahmet et. Sen, bağışlayanların en iyisisin.**» Kötülüğü bağışlar, onu iyiliğe çevirirsin.

Mağfiret, yani bağış, azabın kaldırılması; rahmetse hayrın ulaştırılmasıdır. Burada bağışın rahmetten önceye alınması, zararın uzaklaştırılmasının yararı elde etmekten önce olmasındandır. Burada bağışın özellikle anılması ise, makam dolayısıyla onun daha önemli oluşundandır.

156. «Bize, bu dünyada da iyilik», güzel geçim ve taate muvaffakiyet **«yaz, âhirette de.»** Yani: Orada da bize iyilik yaz. Âhiretteki iyilik güzel mükâfat, veya cennettir. **«Biz sadece»** işlediğimiz büyük mâsiyetlerden tevbe ederek **«Sana döndük.'»** Bir rivâyete göre, onları o müthiş deprem yakalayınca, hepsi öldü. Bunun üzerine Mûsa (a.s.) Allah'a yalvarmaya başladı ve Allah da onları diriltti. **«Allah buyurdu ki:»** Benden başkasının dahli olmaksızın **«'kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise»** mü'min ve kâfir, hatta mükellef ve mükellef olmayan **«her şeyi kuşatmıştır.»** Hiçbir müslüman ve kâfir yoktur ki, dünyada O'nun rahmetinin ve nimetlerinin eserleri onlar üzerinde bulunmasın. O rahmetle yaşarlar ve onunla kazanç sağlarlar. Fakat o rahmet, âhirette sadece mü'minlere hastır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: **«Onu»** âhirette kötülükten, küfürden ve günahlardan **«sakınanlara, zekâtı verenlere ve»** bütün **«âyetlerimize»** devamlı imanla **«inananlara»** ve onlardan hiçbirini inkâr etmeyenlere **«yazacağım.'»** Burada zekâtın özellikle anılması, onlara zekât vermenin çok ağır gelmesindendir.

اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ
النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ
وَالْاِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ
لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَٓائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ
وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِٓي اُنْزِلَ مَعَهُٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

﴿١٥٧﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا
الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ
فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ
وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

157. Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyanlar var ya, işte o peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz ve güzel şeyleri helâl, pis ve zararlı şeyleri haram kılar. Ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar. O peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.

158. De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim. Ondan başka ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve O'nun ümmî peygamber olan Rasûlüne inanın -ki o (peygamber) de Allah'a ve onun kelimelerine inanmaktadır- ve ona uyun ki, doğru yolu bulasınız."

157. Geçmişte ve bugün İsrailoğullarının kendileriyle ibadet ettikleri **«yanlarındaki Tevrat ve İncil'de»** ismini ve sıfatını **«yazılı buldukları o elçiye,»** yani kendisine özel olarak bir kitab vahyettiğimiz Muhammed (s.a.v.)'e, **«o»** okuma yazma bilmeyen **«ümmî peygambere uyanlar var ya, işte o peygamber onlara iyiliği»** yani tevhidi ve İslâm'ın hükümlerini **«emreder, onları kötülükten»**, şeriat ve sünnette olmayan şeylerden **«men eder, onlara»** zulümlerinin uğursuzluğu sebebiyle kendilerine haram kılınan içyağı gibi **«temiz ve güzel şeyleri helâl,»** kan ve domuz eti gibi **«pis ve zararlı şeyleri haram kılar. Ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar.»** Yani, diyet koymaksızın bilerek ve hata ile adam öldürmekte kısas uygulamasını, pislik değen elbisenin pislik yerinin kesilmesi ve yıkamayla yetinilmemesi, ganimetlerin yakılması ve cumartasi günü çalışmanın tamamen haram kılınması gibi ağır teklifleri hafifletir.

Bu meşakkatli teklifler, ağır yüke ve elleri boyuna bağlayan zincirlere benzetilmiştir. Aslında âyette geçen *"Isr"* insanı hareket etmekten alıkoyan ağırlık, ağır yük demektir.

Beyzâvî der ki: "Burada Peygamber, Allah'a nisbetle "Rasûl"; kullara nisbetle de "Nebî" olarak isimlendirilmiştir."

"Ümmî" okuma yazma bilmeyendir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in ümmî oluşu, mûcizeleri cümlesindendir. Çünkü o, güzel okuma yazma bilmiş olsaydı, öncekilerin ve sonrakilerin kitaplarını mütalâa etmek ve bu ilimlerin o araştırma ve okumaların sonucu olmakla itham edilirdi. Halbuki, tahsilsiz ve mütalâasız olarak öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini içine alan bu büyük Kur'anı getirmesi, apaçık mûcizeleri cümlesindendir.

"Temiz ve güzel" olarak tercüme ettiğimiz *"tayyibât"*tan amaç, insan tabiatının temiz ve lezzetli bulduğu, "pis ve zararlı" şeklinde tercüme ettiğimiz *"habâis"* de insan tabiatının pis bulduğu ve nefret ettiği şeylerdir. Âyetten anlaşılan ise, şeriatın helâl olduğuna hükmettiği şey helâl, haram olduğuna hükmettiği şey de haramdır.

«O peygambere» yani, ümmî Rasûl ve Nebinin nübüvvetine **«inanıp ona saygı gösteren,»** emir ve nehiylerinde ona itaat eden, düşmanlarını ondan uzaklaştırmak sûretiyle ona **«yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura»** yani gözlerdeki ışık gibi, ışığı kalblerde olan Kur'an'a **«uyanlar var ya, işte»** bu yüce sıfatlarla muttasıf olup, **«kurtuluşa erenler,»** istediklerini elde edenler, sıkıntılardan kurtulanlar **«onlardır.»** Yoksa onların dışındaki inatçı milletler değildir.

Şurasını bilmelisin ki, peygamberler silsilesinin tertibindeki ilâhî amaç, varlığın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğidir. Kendinden önceki peygamberlerin varlığı, onun şerefli varlığının mukaddimesi gibidir. O, özet, sonuç, öz, Nebilerin ve Rasûllerin en şereflisidir. Nitekim o, şöyle buyurmuştur: *"Altı şeyle Peygamberlere üstün kılındım: Bana Cevâmiu'l-kelim verildi. Düşmanlarımın kalbine korku salmakla üstün kılındım. Ganimetler bana helâl edildi. Yeryüzü bana namazgâh ve tahâret sebebi kılındı. Bütün* *insanlara peygamber olarak gönderildim. Benimle peygamberler silsilesi son buldu."* (35)

Geçmiş ilâhî kitablardan maksat, Nebî (s.a.v.)'ye indirilen Kur'an'dır. O, ilâhî kitapların özü ve en büyüğüdür. Önceki kitapları tasdik edicidir. Çünkü o, öyle bir lâfızla gelmiştir ki, belâğatçılar ona benzer bir sûre ve mânâsını getirmekten âciz kalmışlardır. O, önceki kitaplardaki ahkâm, âdâb ve faziletleri câmi, hüccet, bürhan ve delileri içine almaktadır.

Geçmiş ümmetlerden maksat ise, rahmete mazhar olan bu ümmettir. Yani, ümmet-i Muhammed (s.a.v.)'dir. O, kendisinden önceki ümmetlerin neticesi gibidir. Ve o, vasat ümmettir. *"Böylece sizi orta (dengeli) bir ümmet kıldık."* (Bakara: 143)

158. Ey Muhammed! **«De ki: 'Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi»**, her ikisinde de tasarruf eden **«Allah'ın»** gönderdiği **«elçisiyim.»** Hitap geneldir. Rasûlüllah (s.a.v.) diğer peygamberlerin aksine insan ve cinlerin hepsine, kendi çağdaşlarına ve onlardan sonra kıyamet gününe kadar geleceklere gönderilmiştir. Diğer peygamberler ise kendi kavimlerine ve çağdaşlarına gönderilmiş, şeriatleri kıyamete kadar devam etmemiştir. Bunun anlamı: Ben sizin hepsinize gönderilmiş olan, Allah'ın elçisiyim. Sizi Allah'a ibâdete ve O'nu birlemeye (tevhide) çağırıyorum. Burada "insanlar" anlamındaki *"nâs"* kelimesi konusunda Cevherî der ki: "Nâs" insan ve cinlerden olur. "Üns"ün çoğuludur. Aslı "Ünâs"tır.

«O'ndan başka ilâh yoktur.» Çünkü âleme kim sahipse yegâne ilâh da odur. **«O, diriltir ve öldürür.»** Bu, ulûhiyeti pekiştirme ifadesidir. Çünkü ancak kendisinden başka ilâh olmayan birisi diriltme ve öldürmeye güç yetirebilir. Bu, insanları nutfeden yaratarak diriltir ve ecelleri sona erince onları öldürür, anlamındadır. Bu konuda şöyle de denilmiştir: Öldükten sonra dirilmek için ölüleri diriltir ve dünyada dirileri öldürür. **«Öyleyse Allah'a ve O'nun»** okuyup yazmayan **«ümmî peygamber olan Rasûlüne inanın -ki o (peygamber) de Allah'a ve onun kelimelerine inanmaktadır.»**, yani, diğer peygamberlere ait haberlerden, onlara gelen kitaplardan ve vahiyden kendisine indirilene gönülden inanan Rasûlüne iman edin **«ve»** din hususunda yaptığı

35- Hadisi Müslim *Kitab'ül Mesâcid*'de, Tirmizî *Siyer*'de, rivâyet etmişlerdir. Buharî'nin rivâyeti: *"Benden önce hiçbir kimseye verilmeyen beş şey bana verildi..."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/530.

ve terkettiği şeylerde «**ona uyun ki, doğru yolu bulasınız.'**» Yani istediğinize ulaşasınız.

Cüneyd der ki: "Allah'ın Rasûlünün izinden giden, sünnetine uyan ve yoluna koyulanların dışında herkese bütün yollar kapalıdır. Çünkü hayır yollarının hepsi ona, onun izini takip edenlere ve sünnetine uyanlara açıktır."

Rivâyet edildiğine göre, bir gün Ebû Yezid el-Bestami arkadaşlarına: "Kalkın, şu kendisini velâyetle meşhur eden kimseye gidip bakalım." dedi. Kalkıp gittiler ve onun mescide doğru yöneldiğini gördüler. Sonra adam mescidin kıble tarafına doğru tükürdü. Bunun üzerine Ebû Yezid adama selâm vermeden geri döndü ve şöyle dedi: "Bu, Resûlullah (s.a.v.)'a ait âdâbtan yoksun görünüyor ve bu konuda emniyet telkin etmiyor. Peki nasıl olur da veliler ve sıddıklar makamına yükseldiği konusundaki iddiasından emin olunabilir?"

Ahmed b. Hanbel'den şöyle rivâyet edilir: "Bir gün bir grupla beraberdim. Soyunup suya girdiler. Bense: *'Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse peştamalsiz hamama girmesin'* hadisiyle amel ederek soyunmadım. O gece rüyamda, birinin bana şöyle söylediğini gördüm: 'Ey Ahmed! Sana müjde! Sünnete uyduğun için Allah seni mağfiret buyurdu, seni kendisine uyulan imam kıldı.' Ona: 'Sen kimsin' diye sordum. 'Ben Cibril'im' dedi."

Abbas b. Rebia şöyle der: "Ömer ibn Hattâb (r.a.)'ı Hacer-i Esved'i öperken gördüm. Şöyle diyordu: 'Ben biliyorum ki, sen bir taşsın, ne fayda verebilirsin, ne de zarar. Eğer Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, seni öperken görmeseydim, seni öpmezdim.'"

Uymak istediğin zaman, Hz. Âdem'in, onun dışındaki peygamberlerin ve velilerin, bayrağı altında olduğu, peygamberlerin Efendisi Muhammed (s.a.v.)'e uy. Ümmetinden birine uyacağında da, sırf insanlar arasında meşhur, emirler ve sultanlar katında makbul olduğu için uyma. Sana düşen, önce hakk'ı tanıman sonra kişileri onunla ölçmendir. İlmin kapısı Ali (r.a.) bu hususta şöyle der: "Kim hakkı kişilerle tanırsa, o, dalâlet çöllerinde başıboş dolaşır. Hakkı tanı ki, hak ehlini tanıyasın." Rasûlüllah (s.a.v.)'a uyduğun ölçüde, O'nunla ve O'nunla ilgili her şeyle münasebetini sağlamlaştırır, seninle O'nun arasındaki sevgi bağını güçlendirirsin.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ
يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِه۪ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ
اَسْبَاطًا اُمَمًاۜ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ
اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۚ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ
قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰىۜ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْۜ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ ق۪يلَ
لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَط۪ٓئٍاتِكُمْۜ
سَنَز۪يدُ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ
الَّذ۪ي ق۪يلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

159. Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu gösteren ve onunla âdil davranan bir topluluk vardır.

160. Biz İsrâiloğullarını, oymaklar halinde on iki kabileye ayırdık. Kavmi Musâ'dan su isteyince ona: "Asânı taşa vur'" diye vahyettik. Derhal ondan on iki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin" (dedik.) Onlar Bize değil, ama kendi kendilerine zulmediyorlardı.

161. Onlara: "Şu şehirde yerleşin. Ondan dilediğiniz gibi yeyin, 'bağışlanmak istiyoruz' deyin ve kapıdan eğilerek girin ki, hatalarınızı bağışlayalım. Ayrıca Biz, iyilik yapanlara ileride daha da artıracağız." denildi.

162. Fakat onlardan zâlim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de zulümlerinden dolayı üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

159. «**Musa'nın kavminden hak ile**» donanmış olup «**doğru yolu gösteren ve onunla**» aralarında geçen hükümlerde «**âdil davranan bir topluluk,**» yani cemaat «**vardır.**» Yüce Allah, yukarıdaki âyetlerde buzağıya tapan o azgın ve isyankârlardan bahsedince, ardından bu âyette onların zıddı olan saidlerden de söz etmiştir. Buradaki *"kavim"*den amaç, Musâ (a.s.) zamanındaki İsrâiloğullarıdır.

160. «**Biz İsrailoğullarını,**» yani Mûsa'nın kavmini, Yakub'un on iki oğlundan gelen «**oymaklar halinde**» birbirinden ayırdedilebilir bir ümmet veya bölük olarak «**on iki kabileye ayırdık.**» Bunlar, her biri diğerine kin besleyen ve kendi kabilelerini ötekinden üstün gören on iki fırkaydı.

Yaptıkları kötü işler sebebiyle bulundukları Tih çölünde günlerce susuz kalıp «**kavmi Mûsa'dan su isteyince, ona; 'Asânı taşa vur' diye vahyettik. Derhal**» kabileler adedince «**ondan on iki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri,**» yani kendilerine âit olan pınarı «**belledi.**» Aralarındaki kavmiyetçilik sebebiyle, her kabile kendi pınarından içer, başkalarını aralarına karıştırmazlardı.

Hz. Mûsa'nın asâsı, cennetten gelme bir asâdır. Âdem (a.s.) cennetten yanına alarak yeryüzüne getirmiştir. Peygamberler ona mirasçı oldular ve o Şuayb (a.s.)'a kadar ulaştı. O da onu Hz. Musa'ya verdi. Asâ'nın taşa vurulması olayı, bazı değişikliklerle Bakara Sûresi'nde geçmiştir.

Mûsa (a.s.) asâsını vurunca kayadan suyun çıkması Kur'an-ı Kerim'de *"inbicâs"* ve *"inficâr"* kelimeleriyle ifade edilmektedir. "İnbicâs" suyun az olarak çıkması, "inficâr" ise çok olarak çıkmasıdır. Su kayadan başlangıçta az, daha sonra da çok olarak çıktığı için bu iki tabir de kullanılmıştır.

«**Sonra**» gündüz güneşin sıcağından koruması için «**üzerlerine bulutla gölge yaptık.**» Gece de ateşten bir direk iner, onun ışığıyla yol alırlardı. «**Onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik.**» Buradaki "kudret helvası" demek olan *"menn"* kelimesi, herhangi bir ağaç veya taş üzerine gökten inen çiğ anlamındadır. Tatlanır ve bala dönüşür, tutkal kurusu gibi kurur. "Bıldırcın eti" demek olan *"Selvâ"*ya ise bu isim insanın diğer azıklara ihtiyaç duymadan, onunla yetinmesinden ötürü verilmiştir. Söylendiğine göre onların üzerine fecirden güneşin doğuşuna kadar, kar gibi kudret helvası iner ve her kişiye bir ölçek düşerdi. Yanlarına bıldırcın gönderilir ve her insan ondan kendisine yetecek kadar kesip yerdi. Onlara:

«**'Size verdiğimiz rızıkların**», yani helva ve bıldırcının «**temizlerinden**», lezzetlilerinden «**yeyin' (dedik.) Onlar**» emirlerimizi dinlememekle ve o değerli nimetlere karşı nankörlük etmekle «**Bize değil, ama kendi kendilerine zulmediyorlardı.**» Çünkü onun zararı kendilerinden başkasına geçmez. Allah'ın azabına müstahak oldukları ve rızık maddesini kendilerinden kestikleri için kendi kendilerine zarar verirler.

161. Ey Muhammed, şunu hatırlat: «**Onlara: 'Şu şehirde**» yani Kudüs'te veya Eriha'da «**yerleşin**» Eriha, Beyt-i Makdis yakınında zorbaların yaşadığı bir yerdi. Orada Âd kavminden kalanlar yaşıyordu. Bunlara Âmâlika deniyordu. Reisleri Avc b. Unk idi. «**Ondan**» oradaki nimetlerinden, yani, yiyecek ve meyvelerinden «**dilediğiniz gibi**» yani, hiç kimse size engel olmadan oranın civarında «**yeyin 'bağışlanmak istiyoruz'**», yani bizim dileğimiz günahlarımızdan vazgeçilmesidir «**deyin ve kapıdan**», o şehrin kapısından «**eğilerek**» tevazu içinde veya sizi Tih'ten çıkardığı için şükür makamında secde ederek «**girin ki,**» istiğfarda bulunduğunuz ve boyun eğdiniz için «**hatalarınızı**» yani geçmiş günahlarınızı «**bağışlayalım. Ayrıca Biz, iyilik yapanlara ileride**» ihsan ve sevabı «**daha da artıracağız' denildi.**»

162. «**Fakat onlardan zalim olanlar,**» tevbe ve istiğfar gibi emrolundukları şeyden yüz çevirmek sûretiyle «**sözü kendilerine söylenenden başkasıyla**» yani kendisinde hayır bulunmayan sözle «**değiştirdiler.**»

Rivâyete göre onlar, kıçları üzerine sürünerek girdiler ve Allah'ın emrini hafife alarak, Musa (a.s.) ile alay ederek ve Allah'ın af ve rahmetini istemekten yüz çevirip, âdî, fani dünya maksatlarından arzu ettikleri şeyi talep ederek "hıttatûn yerine (yani, Allah'dan bağışlanmak dileyiniz") "hıntatun (Yani buğday") dediler.

Burada *"Kendilerine söylenenden başkasıyla"* ifadesini getirerek "değiştirme"nin her yönden gerçekleştiğini göstermek için, yüce Allah bu aykırı davranışı açıkça zikretmiştir. **«Biz de»**, sadece "değiştirme" sebebiyle değil, geçmişte ve hal-i hazırda devamlı **«zulümlerinden dolayı üzerlerine»**, işledikleri şeyin hemen ardından, hiç geciktirmeden ve uzatmadan **«gökten»** zulmedenlerin üzerlerine yağmur gibi inen **«bir azap gönderdik.»** Azaptan murad tâun (kolera) dur.

Rivâyete göre bir saat içinde onlardan yirmidört bin kişi ölmüştür. İsrâiloğulları içindeki zulmedenleri iki şey dejenere etmiştir. Bunlardan biri dünya nimetidir. O da kudret helvası ve bıldırcındır. Diğeri Ukbâ nimetidir. O da mağfiret ve mükâfatlandırmadır. Zamanı geçtikten sonra, kişiye ne imanı, ne de pişmanlığı fayda verir.

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ
إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ
شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ
بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ
قَوْمًا اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً
إِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ

أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوٓءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ
بَـئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ
قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾

163. Onlara deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, Cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece Biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.

164. İçlerinden bir topluluk: "Allah'ın helâk edeceği, yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi. Dediler ki: "Rabbinize mâzeret beyan etmek için, bir de belki sakınırlar diye."

165. Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca, Biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden dolayı şiddetli bir azap ile yakaladık.

166. Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: "Aşağılık maymunlar olun" dedik.

163. «Onlara, deniz kıyısında bulunan» yani denize yakın ve sahildeki **«şehir halkının durumunu»**, başlarına gelen belaları **«sor.»** Buradaki *"şehir"* Medyen ve Tur arasında bulunan "Eyle"dir. Araplar şehre "karye" derler.

Burada, kendilerine sorulması istenen kimseler Rasûlülah (s.a.v.)'ın çağdaşı olan yahudilerdir. Sorudan kasdedilen, soranın mâlûmu olmayan şeyin bilinmesini istemek değildir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) bu kıssayı Allah tarafından vahiy yoluyla öğrenmişti. Bu sorudan kasdedilen şey, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onları, küfürlerinin çok eski olduğunu ve Allah'ın koyduğu sınırları aştıklarını ikrara zorlamak ve bununla onları kınamaktır. Böylece kendisinin hak peygamber olduğuna işaret eden bir mûcize göstermektir. Çünkü Rasûlüllah, ümmî ve geçmiş kitab ehliyle bir arada bulunmamış iken, bu kıssayı ziyadesiz ve noksansız, olduğu gibi açıklaması gösteriyor ki, O bunu vahy ile öğrenmiş, böylece onu açıklaması da O'nun (s.a.v.) mûcizeleri cümlesinden apaçık bir mûcizedir.

«Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı.» Cumartesi günü avlanmaları yasak olduğu halde avlanıyorlardı. Halbuki onlar o günde ibâdetten başka bir şeyle meşgul olmaktan men edilmişlerdi. **«Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları»** yani, Cumartesi gününe saygı gösterdikleri **«gün, balıklar»** suyun üzerinde, sahile yakın olarak **«meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, Cumartesi tatili yapmadıkları»** yani o güne gereken değeri vermedikleri **«gün de»** avlanmaktan sakındıkları için Cumartesi günü geldikleri gibi **«gelmezlerdi.»** Çünkü yüce Allah, o zamanın peygamberinin bir mûcizesi ve o ümmetin iptilâsı olarak balıkların Cumartesi günü meydana çıkma sebeplerini kuvvetlendirmiştir.

«İşte böylece Biz, yoldan» devamlı **«çıkmalarından dolayı onları»** böyle çok şiddetli bir sınamayla **«imtihan ediyorduk.»** Onlara, kendilerini imtihan eden birisinin muâmelesiyle muamele ediyorduk ki, düşmanlıkları açığa çıksın da onunla onları hesaba çekelim.

164. «İçlerinden bir topluluk» yani, onların iyilerinden bir topluluk: **«'Allah'ın helâk edeceği,»** köklerini kazıyacağı ve yeryüzünü onlardan temizleyeceği, **«yahut»** tamamen yok etme yerine, **«şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?' dedi.»** Buradaki azaptan amaç, dünya azabıdır. Öğüdün onlara fayda vermeyeceğini kesin olarak bildikleri için öyle dediler. Buna karşılık öğüt verenler de **«dediler ki: 'Rabbinize mâzeret beyan etmek için, bir de belki sakınırlar»** da günahı terkederler **«diye.'»** Çünkü, akıllı kimsenin apaçık gerçeği kabul etmesi umulur.

165. «Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca,» yani içlerindeki iyilerin kendilerine verdikleri öğütleri terkedip onlardan tamamen yüz çevirince, **«Biz de kötülükten»** yani avlanmaktan **«men edenleri kurtardık»** -ki bunlar adı geçen iki fırkadır.-

Hasan Basrî der ki: "İki fırka kurtuldu ve bir fırka helâk oldu."

Aşırılıkla ve emre muhâlefetle **«zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden dolayı şiddetli bir azap ile yakaladık.»** Taatten çıkış, zulüm ve düşmanlıktan ibâret olan fıskta devam etmeleri sebebiyle adı geçen azapla onları yakaladık.

166. «Kibirlerinden» ve inatlarından **«dolayı kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara:»** İnsanlardan uzak zelil ve: **«'Aşağılık maymunlar olun' dedik.»**

Rivâyet edildiğine göre yahudiler, bizim emrolunduğumuz Cuma günüyle emrolundukları halde onu terkedip Cumartesiyi seçtiler. Yüce Allah'ın şu sözü bunu ifade eder: *"Cumartesi ibadeti, ancak onda ihtilâf edenlere (farz) kılınmıştı."* (Nahl: 124) Böylece onunla imtihan oldular, avlanma kendilerine haram kılınıp o güne saygıyla emrolundular. Balıklar kendilerine Cumartesi günü gelir, çokluğundan dolayı suyun yüzü görülmezdi. Diğer günlerde gelmezlerdi. Bunun üzerine balıkların girmeleri kolay, fakat çıkmaları zor olan havuzlar yaptılar. Cumartesi günü balıkları oraya doğru sürmeye başladılar. Böylece balıklar bu havuzlara giriyor ve artık dışarıya çıkamıyorlar, pazar günü de balıkları oradan alıyorlardı. Bu şekilde devam ettiler, avlandılar, yediler ve sattılar. Hepsi yetmiş bin kişi civarındaydı.

Şehir halkı üç gruptu. Üçte biri yasaklamaya devam etti, üçte biri öğütten usandı ve öğüt verenlere "niye öğüt veriyorsunuz?" dediler. Diğer üçte biri de yasağı işlemeye başladılar. Onlar bundan vazgeçmeyince, Müslümanlar: "Biz sizinle oturmayız" dediler ve şehri bir duvarla böldüler. Müslümanların bir kapısı, mütecâvizlerin de bir kapısı vardı. Davud (a.s.) onları lânetledi. Yasaklayanlar bir gün sabah olunca kendi kapılarından çıktılar, işlerini görmek üzere dağıldılar. Mütecâvizlerden hiçbir kimse çıkmadı. Dediler ki: "Belki içki onlara galip geldi." Duvara çıkıp baktıklarında, hayretler içinde gençlerin maymun, yaşlıların da domuz olduklarını gördüler. Kapıyı açıp yanlarına girdiler. Maymunlar insanlardan olan soylarını tanıdılar. Oysa insanlar onları tanımıyorlardı. Bir maymun soydaşına geliyor, elbiselerini kokluyor ve ağlıyordu. Üç gün bekledikten sonra öldüler. Nitekim ibn Abbas, İnsan şeklinden değiştirilip hayvan şekline giren hiçbir kimsenin üç günden fazla yaşamadığını belirtmiştir. Cumhur da bu görüştedir. Mücâhide göre, bunların sadece kalbleri meshedilmiş, anlayışları maymun anlayışlarına çevrilmiştir. Mücahid, bu görüşüyle bütün ulemâdan ayrılmaktadır.

Fakir der ki: Kalbin meshi, bütün ümmetlerin asîleri arasında müşterektir. Allah'ın kanunu ise, en çirkin ve çok şiddetli bir şekilde dünya azabını acele kılmaktır. İnsanın güzel sûretini, hayvanların en âdisinin sûretine çevirmekten daha büyük bir ceza yoktur. Bu sûret, çirkin maymun ve domuzların sûretidir. Bundan Allah'a sığınırız.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ
عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ اِنَّ رَبَّكَ
لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١٦٧) وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي
الْاَرْضِ اُمَمًا مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ
بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (١٦٨) فَخَلَفَ مِنْ
بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَاْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا
الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَاِنْ يَاْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ
يَاْخُذُوهُ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا
عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٦٩) وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ (١٧٠) وَاِذْ نَتَقْنَا

الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا
مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

167. Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler göndereceğini ilân etti. Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir ve O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

168. Onları parça parça topluluklar olarak yeryüzüne dağıttık. Onlardan kimi iyi kimselerdi, kimi de iyi değil! Belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik.

169. Onların ardından da şu değersiz dünya malını alıp, "nasıl olsa bağışlanacağız" diyerek Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'ta olanları okumamışlar mıydı? Elbette âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu?

170. Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte Biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zâyi etmeyiz.

171. Bir zaman da dağı kaldırıp İsrailoğullarının üzerine gölge gibi çektik de, üstlerine düşecek sandılar. "Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayın ki, korunasınız." (dedik.)

167. Hatırla ey Muhammed! **«Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara»**, yani Yahudilere, aşağılama, cizye verme ve daha başka, çeşit çeşit **«azabın en kötüsünü yapacak kimseler göndereceğini ilân etti.»** Yüce Allah Süleyman (a.s.)'dan sonra yahudilere Buhtunnasır'ı göndermişti. O da yurtlarını harap etmiş, savaşanlarını öldürmüş, kadınlarını ve çocuklarını esir almış ve onlardan geri kalanlara da vergi yüklemişti. O vergiyi mecûsilere veriyorlardı. Sonunda Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi, o da onlara yapacağını yaptı, sonra vergi yükledi. Sonuna kadar bu vergi yükü devam etti.

Bu âyette, kıyamet gününe kadar yahudilerin bayrağının yükselmeyeceğine işaret edilmektedir. «**Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir.**» Dünyada onları cezalandırır. «**Ve O, çok bağışlayan,**» tevbe edip onlardan iman edenler için «**çok esirgeyendir.**»

168. «**Onları**» yani yahudileri «**parça parça topluluklar olarak yeryüzüne dağıttık.**» Onlardan her grubu, haktan yüz çevirip ona sırtlarını dönmelerinin cezası olarak, sonsuza kadar bir araya gelip bir güç oluşturmamaları için yeryüzünün her bir yerine dağıttık. «**Onlardan kimi**», Mûsa (a.s.)'nın dinine tabi olan «**iyi kimselerdi, kimi de iyi değil!**» Bu son gruptakiler onların fâsık ve kâfirleridir. Yaptıkları kötülüklerden küfür ve günahlardan «**belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle**», bazan bolluk ve âfiyet kapısını; bazan da kıtlık ve zorluklar kapısını kendilerine açmak sûretiyle nimet ve sıkıntılarla «**imtihan ettik.**»

169. «**Onların**» yani adı geçenlerin «**ardından da**» âyetleri tahrif karşılığında «**şu değersiz dünya malını alıp, 'nasıl olsa bağışlanacağız'**», Allah bizi onunla hesaba çekmez ve ondan vazgeçer «**diyerek Kitab'a**», yani geçmişlerinin okuduğu ve içindekilere vakıf oldukları Tevrat'a «**vâris olan birtakım kötü kimseler geldi**» ki onlar, Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı dönemde bulunup, Allah'ın yeryüzüne dağıttığı yahudilerin ardından gelenlerdir. Burada ifade edilmek istenen şey, onların hükümet işlerinde rüşvet almaları ve sözü, asıl anlamlarının dışına çıkararak tahrif etmeleridir. Âyette geçen *"half"* aslında mastar olup, sıfat manasında kullanılmıştır. Bu sebeple tekil için de kullanılır, çoğul için de kullanılır. Birinin yerine ondan sonra gelen kimseye halef denir. İbnü'l-A'râbî'nin belirttiğine göre sonradan gelen iyi kimse ise "halef" kötü kimse ise "half" denir. Dünya metâı, geçici oluşundan dolayı *"araz"* olarak isimlendirilmiştir. Bununla onun geçici, yani ârizî olduğu ve yok olup gittiği belirtilmiştir. Âyette geçen *"ednâ"*, "dünyâ" manasınadır. "Dünya" kelimesi "yakın" anlamında olan "dünüv" kelimesinden türemiştir. Âhirete yakın olmasından dolayı bu isim verilmiştir.

«**Onlara ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar.**» Yani, hükümlerde rüşvet alırlar ve derler ki: Allah, dünya menfaatinden aldığımız şeyden dolayı bizi hesaba çekmez ve onu affeder. Yani onu almaya devam ederler, ondan tevbe etmezler.

«**Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine**» yani Allah'a iftira etmiyeceklerine «**dâir onlardan söz alınmamış**

mıydı ve onlar Kitap'ta olanları» yani Tevrat'taki söz konusu ahdi **«okumamışlar mıydı?»** Yani, onlardan Kitab'ın ahdi alındı ve onlar. Kitap'ta olanı okudular. **«Elbette âhiret yurdu»**, günahlardan şirkten, haram yemekten ve Allah'a iftira etmekten **«sakınanlar için daha hayırlıdır. Halâ aklınız ermiyor mu?»** Düşünmüyor musunuz? Öyleyse düşünün ve azaba götürücü âdi şeyleri, ebedî nimetlerle değiştirmeyin.

170. Din işlerinde **«Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte Biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zâyi etmeyiz.»** Sözde ve amelde onların ecrini veririz.

Mücahid der ki: *"Kitab'a sımsıkı sarılanlar,"* kitap ehli içindeki iman edenlerdir. Abdullah ibni Selâm ve arkadaşları gibi. Onlar Musa (a.s.)'nın getirdiği Kitab'a sımsıkı sarıldılar ve onu tahrif etmediler, içindeki gerçekleri saklamadılar ve onu insanların mallarını yemek için kullanmadılar.

Atâ da, bunların Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti olduğunu söylemiş: Kitab'ın da Kur'an olduğunu belirtmiştir.

"Namazı dosdoğru kılarlar" cümlesi, genelin zikredilmesinden sonra özeli zikretme kabilindendir. Bu da özelin şeref ve üstünlüğüne dikkat çekmek içindir. Çünkü namazın dosdoğru kılınması, imandan sonra ibadetlerin en büyüğü ve üstünüdür. Diğer sımsıkı sarılacak şeylere nisbetle değerinin yüceliğinden dolayı, özellikle zikredilmiştir.

Bil ki, âhir zamanda en sık meydana gelecek şey, Kur'an'la amelin terkedilmesidir. Mutlu ve iyi insanlardan sonra, dünyanın süslerine gönül veren şakîler gelmiştir.

Hasan Basrî der ki: "Yetmiş Bedir ashabı gördüm, Allah'ın kendilerine helâl kıldığı şeyler konusunda, O'nun size haram kıldığı şey hususunda sizden daha fazla dikkatli idiler. Belâya karşı, sizin rahatlığa karşı duyduğunuz sevinçten daha fazla sevinç duyuyorlardı. Bu yüzden eğer onları görseydiniz deli derdiniz. Onlar da sizin en iyilerinizi görseydi, bunların İslâm'dan nasiplerinin olmadığını söylerlerdi. Kötülerinizi görmüş olsalardı, onların âhiret gününe inanmadıklarına hükmederlerdi. Kendilerine helâl olan bir mal sunulduğunda, kalblerinin fesada uğrayacağından korktukları için onu terkederlerdi."

171. «Bir zaman da dağı» yerinden sökerek **«kaldırıp İsrailoğullarının üzerine gölge gibi çektik de, üstlerine düşecek sandılar.»** Çünkü dağ havada sâbit durmaz. Ve onlar, Tevrat'ın hükümlerini kabul etmedikleri takdirde o dağla tehdit ediliyorlardı.

Buradaki dağ, Tûr dağıdır. Rivâyete göre Musa (a.s.) Tevrat'ı İsrailoğullarına getirip okuduğunda ve onlar da Tevrat'taki zor teklifleri işittiklerinde, onu kabul etmekten ve içindekine boyun eğmekten kaçındılar. Bunun üzerine yüce Allah, dağa emretti, o da kökünden koptu, varıp başları üzerine dikildi. Onlara denildi ki: Ya bu Tevrat'ın içindekileri kabul edersiniz, yoksa bu dağı üzerinize düşüreceğiz. Dağa baktıklarında, içlerindeki herkes başlarının sol tarafı üzerine secdeye kapandı. Düşeceğinden korktuğu için sağ gözüyle de dağa bakıyordu. Bu yüzden bütün yahudiler sol tarafa secde ederler. Derler ki: "O öyle bir secdedir ki, bu secdeyle bizden azap kaldırılmıştır." Böylece cebren onu kabul etmişlerdir.

Onlara: «**Size verdiğimizi**» yani Kitab'ı «**kuvvetle**», ciddi olarak ve zorluklarına katlanarak «**tutun ve içinde olanı**» amel etmekle «**hatırlayın**», onu unutulmuş bir şey gibi terketmeyin ve onunla amel edin «**ki**» bununla azabımızdan, çirkin işlerden ve kötü huylardan «**korunasınız. (dedik).**»

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلٰٓى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا إِنَّمَآ
أَشْرَكَ اٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا
بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

172. Kıyamet gününde: "Biz bundan habersizdik" demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini aldı ve onları kendilerine şahit tutarak (dedi ki:) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da: "Evet, şahit olduk" dediler.

173. Yahut: "Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik. (Verdikleri sözü) iptal edenlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk edecek misin?" demeyesiniz diye.

174. İşte böylece, dönmeleri için âyetleri açıklıyoruz.

172. Ey Muhammed! İsrailoğullarına şunu hatırlat: «**Kıyamet gününde**» her şey açığa çıkınca: «**'Biz bundan**» yani Allah'ın Rubûbiyyetinin vahdâniyetinden ve onun hükümlerinden «**habersizdik'**» ona karşı uyarılmadık «**demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarından**» yani, Hz. Âdem ve nesilden nesle onun evlâtlarından, «**onların bellerinden zürriyetlerini**» asırdan asra nesillerini «**aldı**», yani dünyada çoğaldıkları gibi bazısını bazısından çıkardı «**ve onları kendilerine**» yani o zürriyetlerden her birini, kendi kendisine tam Rubûbiyetini bildirmek için «**şâhit tutarak (dedi ki:)**» Hiç kimsenin dahli olmaksızın: «**'Ben sizin Rabbiniz**» ve işlerinizin sahibi «**değil miyim?' Onlar da: 'Evet,**» Rabbimiz olduğuna «**şahit olduk'**» yani, kendimize şâhit olduk ki sen bizim Rabbimiz ve ilâhımızsın, bizim senden başka Rabbimiz yoktur. «**dediler.**»

Bu bir benzetmedir. Âfâki ve enfüsî (objektif ve sübjektif) deliller ortaya koymak, kendilerinde yarattığı kabiliyet dolayısıyla Rubûbiyetini tanımaya muktedir kılınmaları, bir bakıma şahit tutulmaları olarak değerlendirilmiştir. Oysa gerçekten zürriyetlerini bellerinden alma, şâhit tutma, soru ve cevap yoktur. Benzetme konusu, çok geniş bir konudur. Kur'an'da, hadislerde ve belâğatçıların sözlerinde sık sık görülür. Nitekim şu âyette de böyle bir benzetme yoluna gidilmiştir: *"Göğe ve yerküreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de 'isteyerek geldik' dediler."* (Fussilet: 11)

173. «**Yahut: 'Daha**» bizim zamanımızdan «**önce babalarımız Allah'a ortak koştu,**» yani, şirki icad etti ve o yolu tuttu, «**biz de onlardan sonra gelen**» yolunu bulamayan, delille istidlâle gücü yetmeyen «**bir nesildik.**» Onun için biz de onların izinden gittik. Onlara uyduk. «**(Verdikleri sözü) iptal edenlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk edecek misin?' demeyesiniz, di-**

ye.» Yani yoldan saptıran atalarımızın suçlu oldukları açığa çıkmasına rağmen, onların ahdi bozmalarından dolayı bizi hesaba çekerek helâk edecek misin? Burada inkârcıların anlatılan mükemmel yetenekleri, onlara özür beyan etme kapısını kapamaktadır.

174. «İşte böylece,» yani anlatılan yüce menfaatlere tabi olmayı isteyen bu beliğ açıklamalarla, kâfirlikten, yani içinde bulundukları bâtıl üzere ısrardan ve babalarını taklitten **«dönmeleri için»** başka değil, adı geçen **«âyetleri açıklıyoruz.»**

Birçok âlim, bir önceki âyette geçen *"söz almanın"* gerçek olduğu görüşündedir. Çünkü ibn Abbas (r.a.)'tan şöyle rivayet edilir: Allah Âdem'i yarattığında sırtını meshetti, böylece kıyamete kadar yaratacağı her insanı ondan çıkardı. Buyurdu ki: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da: "Evet, sen bizim Rabbimizsin." O gün nida edildi. Kıyamete kadar olacak şeylerin (mukadderatını yazan) kalemin mürekkebi kurudu."

Rivâyet edildiğine göre, kendisine bu âyet-i kerime sorulduğunda Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: Bu âyetin Rasûlullah (s.a.v.)'a sorulduğunu işittim. O, şöyle buyurdu: *"Şüphesiz ki Allah Âdem'i yarattı, sonra eliyle sırtını meshetti ve ondan bir neslin çıkmasını istedi. Sonra buyurdu ki: Onları cennet için yarattım. Cennet ehlinin ameliyle amel ederler. Sonra tekrar sırtını meshetti ve ondan bir neslin çıkmasını istedi ve buyurdu ki: Onları da cehennem için yarattım ve onlar cehennem ehlinin ameliyle amel ederler."* (36)

Eğer: "Bu durumda söz, onlardan kâfir olanların aleyhinde nasıl delil olur? Onlar, Allah'ın kendilerini Âdem'in sulbünden çıkardığı zamanı hatırlamıyorlar?" diye sorulursa, şöyle deriz: Allah peygamberleri gönderdiğinde onlara bu ahdi haber verdiler. Onlar hatırlamasalar bile, peygamberlerin sözü aleyhlerinde bir delil olmuştur. Çünkü bilirsin ki, bir kimse namazından bir rekât terketse ve bunu unutsa, ardından güvenilir kimseler bunu kendisine hatırlatsa, onların sözü, aleyhinde delil olur.

Ebû's-Suud der ki: "Bunun anlamı şudur: Ey kâfirler! Kıyamet gününde: 'Biz bu ahdden habersizdik, teklif yurdunda bu konuda uyarılmadık, yoksa onun gereğiyle amel ederdik' demenizi istemediğimiz için ahdi ve onun açıklamasını zikretmek sûretiyle yapacağımız şeyi yaptık."

36- Hadisi Taberânî ve Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ
مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ
ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ
لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي
وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

175. Onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz, fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku.

176. Dileseydik elbette onu âyetlerle yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Eğer üstüne varsan, dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu budur. Bu kıssayı anlat, umulur ki düşünürler.

177. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmekte olan kavmin durumu ne kötüdür!

178. Allah kimi hidâyete erdirirse, doğru yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa, işte onlar ziyana uğrayanlardır.

175. Ey Muhammed! «**Onlara,**» yani yahudilere «**kendisine âyetlerimizi verdiğimiz,**» yani ulûhiyet ve vahdâniyet delillerini öğrettiğimiz ve o delillere vâkıf kıldığımız «**fakat onlardan**» yani o delillerden, derinin koyundan ve yılandan sıyrılıp çıktığı gibi «**sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan**», başta doğru yolda olduğu halde sonradan azgınlıkta ileri derecede olan sapıklar zümresinden «**olan kimsenin**» önem taşıyan «**haberini oku.**» Âyette geçen *"nebe'"* kelimesi, önemli bir şeyden haber vermektir.

Kendisine âyetler verilen kimse, İsrailoğulları âlimlerinden biri olan Bel'am ibn Bâûrâ'dır. Bu adam İsrailoğullarının âbidlerindendi. Musa (a.s.)'nın gitmek istediği şehirde bulunuyordu. O şehrin halkı kâfirdi ve Bel'am'ın yanında Allah'ın ism-i âzamı vardı. Kıralları, Mûsa (a.s.)'ı o şehirden uzaklaştırmak için Bel'am'dan, ism-i âzamı okumasını isteyince Bel'am: "Onun diniyle benim dinim bir. Bu olacak şey değil. Ben onun aleyhinde nasıl duâ ederim? O Allah'ın peygamberi ve onunla birlikte melekler ve mü'minler vardır. Ben ise, bana verilen ilmin Allah tarafından verildiğini biliyorum. Eğer ben bu dediğinizi yaparsam, dünyamı da, âhiretimi de kaybederim" dedi. Fakat kendisini mallarla ve hediyelerle kandırmaya çalıştılar ve sonunda bunu başardılar.

"Şeytanın takibine uğrayan" cümlesiyle, şeytanın onu saptırmak için hep peşinde koştuğunu gösterir. Sonunda Allah'ın âyetlerinden sıyrılıp çıkınca şeytan ona yanaşmıştır.

176. Yükseltmeyi «**dileseydik elbette onu**» ulemâdan ebrârın derecelerine «**âyetlerle**» yani o âyetler ve onlara sımsıkı sarılması sebebiyle «**yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı.**» Dünyaya meyletti «**ve**» dünyayı tercih etmede «**hevesinin peşine düştü**» de alçaldıkça alçaldı, esfel-i sâfiline düştü. Yüce Allah, onun bu haline şöyle işaret etti: «**Onun durumu tıpkı**» yani, rezâlet ve âdiliği temsil eden sıfatı, «**şu köpeğin durumuna benzer:**» İşte o köpek: «**Eğer üstüne varsan, dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur.**» Köpek, ister azarlamak ve kovmak için üzerine varılsın, ister terkedilip kendisine ilişilmesin, hep solur. Çünkü köpekte öyle bir yaratılış vardır ki, diğer hayvanların aksine, kalbinin zayıflığı ve yüreğinin yetmemesi yüzünden, kolayca sıcak havayı çıkarmaya ve soğuk havayı almaya gücü yetmez. Oysa diğer hayvanlar şiddetli soluğa ihtiyaç duymaz. Yorgunluk ve bitkinliğin dışında onlara sıkıntı ve daralma gelmez. Nasıl ki köpek devamlı soluk alma ve sıkışık durumda ise, kâfir de aynı bunun gibidir. Onu azarlasan da, öğüt versen de, ne azardan anlar, ne de öğüt dinler. Kendi başına bıraktığında da ne yolunu düzeltir, ne de aklını kullanır. O, rezillik ve alçaklıkta sonu bulunmayan şeye doğru gider gelir.

Dünya sevgisine ve onun uğursuzluğuna bak ki, özellikle âlimlerin başına neler getiriyor. Nimet ancak onun değerini bilmeyenden çekip alınır. O, nimetinin şükrünü edâ etmeyen bir nankördür. Nitekim köpek, ihânetle ikramı, yücelikle alçaklığı birbirinden ayırıp tanımaz. İstersen kendi yanında onu koltuğa oturt, istersen toprak ve pislik üzerinde olsun, onun gözünde bütün ikram, tadacağı birtakım kırıntılar, yahut önüne atılan sofra artıklarından ibârettir. Kötü kul da böyledir. İkramın değerini bilmez, nimetin hakkını tanımaz. Böylece lûtuf ve kerem libâsından sıyrılıp çıkar, kahr ve mekr libâsını giyer.

«İşte» bu kötü durum, **«âyetlerimizi yalanlayan kavmin»** yani yahudilerin – **«durumu budur.»** Nasıl ki Bel'am, kendisine âyetler verildikten sonra onlardan sıyrılıp çıkmış, dünyaya meyletmiş ve sonunda köpekleşmişse, yahudiler de kendilerine Tevrat verildikten sonra. Hz. Muhammed (a.s.) hakkındaki itikat ettikleri şeylerden sıyrılıp çıktılar. Onu yalanladılar ve ismini tahrif ettiler.

«Bu kıssayı anlat, umulur ki düşünürler,» ibret alırlar.

177. Âyetlerimiz üzerine ve âyetlerle onlar üzerine delil getirildikten sonra **«âyetlerimizi yalanlayan ve»** yalanlamakla ancak **«kendilerine zulmetmekte olan kavmin durumu ne kötüdür!»** Çünkü o zulmün vebali kendilerinden başkasına geçmez. İşte böyle bir kavmin vasfı çok çirkindir. Bu kötülük, bizzat "durum"a değil, sadece fiillerine racidir. Sanki Allah şöyle buyuruyor: Onlara çirkin bir nitelik kazandıran fiilleri ne kötüdür! "Durum"a gelince o, Allah tarafından bir hükümdür ve doğru'dur.

178. «Allah kimi hidâyete erdirirse,» kimin içinde hidâyete erecek bir ışık meydana getirirse, **«doğru yolu bulan odur.»** Kim olursa olsun ondan başkası değildir. İbret alma ve düşünme, hidâyete ermenin meydana gelişinde sâdece normal vesileler kabilindendir. **«Kimi de»** içinde hidâyete ermek için bir yetenek vermemesi, aksine seçimini o yönde yaptığı için, Allah'ın onun hakkında sapıklığı yaratması sebebiyle **«saptırırsa, işte onlar ziyana uğrayanlardır.»** Başka konuda değil, ziyanda kemâle ulaşanlardır. Kime inâyet ve hidâyet yetişirse, yüce mertebelerden, aşağı tabakalara inmez. Allah kimi yalnız bırakır, böylece hevâsına uyar, hevâsı da onu Allah yolundan saptırırsa, işte onlar, bu nurun kendilerine ulaşmadığı ve isabet etmediği kimselerdir. Böylece sapıklık ve ziyan içine düşmüşlerdir.

Süfyan-ı Sevrî sanki bir geminin içinde olup batmaktan korkar bir vaziyette: "Allah'ım kurtar, kurtar" derdi.

Yakub (a.s.)'a müjdeci geldiğinde, ona: "Onu (Yusuf aleyhisselâmı) hangi din üzere bıraktın?" diye sordu. O: "İslâm dini üzerine" dedi. Bunun üzerine: "Şimdi nimet tamamlandı. Allah katında şükür hususunda kulun şöyle demesinden daha güzel söz yoktur: Hamd bize nimet veren ve İslâm'a hidâyet eden Allah'a mahsustur" dedi.

Şükürden gafletten; sende bulunan mârifet, başarı ve günah işlememe gibi şeylerden dolayı gururlanmaktan sakın! Çünkü bunlarla beraber emniyet ve gafletin yeri yoktur ve işler, sonuçlarına göre değerlendirilir. Kıymetli bir mücevheri olan kimsenin bunu bin dinara satması mümkünken, kalkıp da bir fülüse satması büyük bir ziyan ve aldanma olması yanında, aynı zamanda aklın zayıflığına ve gaflete apaçık bir delildir. O halde uyan ki, âhiretin zâyi olmasın! Gözünü aç, çünkü iş çok önemli, ömür kısa, her şeyi kontrol eden ise, bütün ayrıntıları görücüdür.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا
مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ
لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (١٧٩)

179. Andolsun, Biz cin ve insandan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır, ama onlarla gerçeği kavramazlar; gözleri vardır, ama onlarla görmezler; kulakları

vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin tâ kendileridir.

179. «Andolsun, Biz cin ve insandan», Allah'ın ilmi hakkında küfür üzerine ısrar eden **«birçoğunu cehennem»** e girmek ve orada azab etmek **«için yarattık.»** Cehennem âhirette Allah'ın bir hapishânesidir. Çok derin olduğu için cehennem ismini almıştır. Cinler, lâtif cisimler olup, çeşitli şekillere girmeye güçleri yeter. Akıl ve idrakleri vardır. Zor işleri başarabilirler. İnsanlardan ayrıdırlar. Gözden gizlenmeleri ve saklanmalarından ötürü bu ismi almışlardır.

Âyette geçen *"ins"* ise insan demektir. Bir şeyi gördü anlamında kullanılan "ânese" kelimesinden türemiştir.

Burada, sayılarının çokluğu ve yaratılış bakımından önce olmaları sebebiyle "cin", "insan"dan önce zikredilmiştir. Aynı zamanda "ins" kelimesi şeddesiz "nun" ve söylenmesi hafif olan "sin" harfleriyle yazıldığı ve böylece söylenmesi kolay olduğu için daha sonraya alınmıştır. Çünkü söylenişteki rahatlıktan dolayı, ağır kelimeden sonra gelmesi daha iyidir. Cinlerin özellikle bu şeriatle amel ettiklerinde ve peygamberlerimiz (s.a.v.)'in insan ve cinlere gönderildiğinde icmâ vardır. Şüphesiz ki onlar, bu ümmet içinde de mükkellef oldukları gibi, geçmiş ümmetler için de mükellef idiler. Bu hususta yüce Allah şöyle buyurur: *"İşte onlar, kendilerinden önce gelmiş geçmiş insan ve cinden ümmetlerle berâber azabı hak eden kimselerdir. Şüphesiz onlar, hüsrana uğrayanlardır."* (Ahkâf: 18)

«Onların kalbleri vardır, ama onlarla gerçeği kavramazlar.» Çünkü onları gerçeği tanımaya ve gerçeğin delillerine bakmaya, yöneltmezler. Kalp ayna gibi olup inkâr ve gafletten dolayı paslanır. Cilası ise iman esaslarını tasdik ve tevbedir. **«Gözleri vardır, ama onlarla görmezler.»** Allah'ın yarattığı şeylere ibret gözüyle bakmazlar. **«Kulakları vardır, fakat onlarla»** âyetleri ve öğütleri **«işitmezler. İşte onlar»**, yani bu nitelikte olanlar, gerçeği kavramamada, ibret gözüyle bakmamada **«hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar.»** Burada geçen "hatta" anlamındaki *"bel"* edatı, iptal için değil, bir hükümden diğer hükme geçişi bildirmek içindir. Dolayısıyla onlar hayvan olmaktan da öte, yol bakımından daha da sapıktırlar. Çünkü hayvanlar, menfaat ve zararları idrak eder, menfaatları elde etmek veya zararları uzaklaştırmakta büyük çaba harcarlar. Bu tür insanlar ise böyle değildir. Ayrıca bu konuda, hayvanların sahiplerini tanıdığı ve itaat için böyle nitelendirildikleri de söylenmiştir. «**Onlar**» âhiret işinden, orada âsiler için hazırlanan şeyden «**gaflete düşenlerin tâ kendileridir.**»

İnsanda hem ruhânî yön, hem de cismanî yön vardır. Ona akıl ve şehvet verilmiştir. Eğer aklı hevâsına üstün gelirse, meleklerden üstün; nefis ve hevâsına mağlûp olursa hayvanlardan daha alçak ve aşağı olur.

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَاۤءُ الْحُسْنٰى
فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي اَسْمَاۤئِهِ سَيُجْزَوْنَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

180. En güzel isimler Allah'ındır, O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.

180. «**En güzel**» en yüce «**isimler Allah'ındır.**» Çünkü bu isimler, en güzel ve en şerefli mânâlara işaret ederler. «**O halde O'na o güzel isimlerle duâ edin.**» O isimlerle isimlendirin ve O'nu onlarla anın. Bu isimlerden murat, çeşitli mânâlara işaret eden lâfızlardır. Burada ismin, isimlendirilenden ayrı olduğuna işaret vardır. Eğer isim, onunla isimlendirilenin kendisi olsaydı, isimler sayısınca isimlendirilen kimse olurdu ki, bu da imkânsız bir şeydir. Nitekim Gazzali de: "Şüphesiz isim, isimlendirilenden başkadır. Çünkü bu isimler müterâdif olmayan birbirinden ayrı isimlerdir" demiştir.

Hadiste de şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın doksandokuz ismi vardır. Kim onu sayarsa cennete girer."*(37)

37- Hadisi Şeyhân, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Tirmizî'de *"bu güzel isimleri (Esmâü'l-Hüsnâ'yı) zikredilmiştir."* ziyâdesi vardır.

O, kendinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O, Rahman, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Aziz, Cebbâr, Mütekebbir, Hâlık, Bâri', Musavvir, Ğaffâr, Kahhâr, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kâbıd, Bâsıt, Hâfıd, Râfi', Muizz, Müzill, Semi', Basîr, Hakem, Adl, Lâtîf, Habîr, Halim, Azîm, Gafur, Şekûr, Aliyy, Kebir, Hafîz, Mukît, Hasîb, Celîl, Kerîm, Rakîb, Mûcîb, Vâsi', Hakîm, Vedûd, Mecîd, Bâis, Şehid, Hakk, Vekîl, Kaviyy, Metin, Veliyy, Hamîd, Muhsî, Mübdi', Mûîd, Muhyî, Mümît, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Samed, Kâdir, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Vâlî, Müteâlî, Berr, Tevvâb, Müntakim, Afüvv, Raûf, Mâlikü'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, Muksıt, Câmi', Ğaniyy, Muğnî, Mâni', Dârr, Nâfi', Nûr, Hâdi, Bedi', Bâkî, Vâris, Reşîd, Sabûr'dur.

Eski âlimler söze şöyle başlamayı güzel görürler ve: "Allah'ım senden isteriz Yâ Rahmân, Yâ Rahîm..." diyerek bütün isimleri nida harfiyle söylerler, hepsinin sonunda da Muhammed (s.a.v.)'i ve âlini mağfiret etmeni ve beni rızıklandırmanı..." diye duâ ederlerdi.

«O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın.» Doğru yoldan sapmak *"ilhad"*dır. Burada mana, "Allah'ın isimleri konusunda haktan sapıp bâtıla meyledenleri bırakın" şeklinde olur.

Rivâyete göre, sahâbeden birisi, namazında "Allah" ve "Rahmân" isimleriyle duâ etti. Müşriklerden birisi dedi ki: "Muhammed ve arkadaşları bir olan Rabb'e ibadet ettiklerini iddia etmiyorlar mı? Bu adama ne oluyor ki, iki Rabba duâ ediyor?" Bunun üzerine yüce Allah şu âyeti indirdi: *"De ki: İster Allah deyin, ister Rahmân deyin..."* (İsrâ: 110) Çünkü ismin çokluğu onlarla isimlendirilenin çokluğunu gerektirmez.

«Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.» Onların başına gelen şeyin sizin başınıza gelmemesi için, ilhaddan kaçının. Çünkü onlara, ilhadlarının cezası mutlaka isâbet edecektir.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ

مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

181. Yarattıklarımızdan, dâima hak ile doğru yolu gösteren ve onunla âdil davranan bir ümmet vardır.

182. Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız.

183. Onlara mühlet veririm. Çünkü Benim tuzağım çetindir.

181. «**Yarattıklarımız**»ın bazıların«**dan, dâima hak ile doğru yolu gösteren**» Hakkı konuşmak sûretiyle insanları doğruya ulaştıran ve onlara istikameti gösteren «**ve onunla**» yani hak ile «**âdil davranan**» aralarında geçen hükümlerde hak ile hükmeden ve zulme sapmayan «**bir ümmet**» yani bir çok millet ve kabile «**vardır.**»

Şüphesiz hak ehli neye kavuşmuşsa, kendi içlerinde doğru yolda ve adalet üzere olduktan sonra, insanlara da doğruyu göstermelerinden, halk arasında âdil davranmalarından dolayı kavuşmuşlardır.

Abdullah ibn Mübarek ticaretle uğraşır ve: "Beş kişi olmasaydı ticaretle uğraşmazdım. İki Süfyan, Fudayl, İbn-Semmâk ve İbn Uleyye" derdi. Bu vesileyle onları ziyaret ederdi. Aradan bir yıl geçtikten sonra ona, İbn Uleyye'nin kadı olduğu söylendi. Bunun üzerine onu, ziyaret etmekten vazgeçti. İbn Uleyye kendisine geldiğinde başını kaldırıp da bakmadı. Sonra İbn Mübarek şöyle bir şiir yazdı:

Ey ilmi kendisine tazı yapıp,
Fakirlerin mallarını avlanan!

Dini yok eden bir hileyle,
Dünya ve dünya menfaati için hileyi kullandın.

Delilere devâ olduktan sonra
Dünya yüzünden deli oldun.

Sultanların kapılarını terketme hususunda
İleri sürdüğün rivâyetler nerede?

Eğer "bunu söylemeye zorlandım" dersen,
Bu bâtıldır. İlmin eşeği çamura şimdi battı.

İsmail ibn Uleyye beyitleri okuyunca doğruca Harun Reşid'e gitti, kendisini kadılıktan affetmesini istedi, o da kabul etti.

182. Hakkın ölçüsü olan **«âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden»** cezâ ve azab mertebelerinin en sonuna ulaşması için **«yavaş yavaş helâke»** tehlike basamaklarına **«yaklaştıracağız.»** Onlar onu Allah'tan bir ikram zannedecekler. Böylece istidrac, aslında bir şeyi yukarıdan aşağıya nakletmektir. Kendilerine azab hükmü gerçekleşinceye kadar şımarıklıkları ve taşkınlığa dalmaları artacaktır.

183. «Onlara mühlet veririm.» Cezalarını erteler, hesaba çekme konusunda acele etmem. **«Çünkü Benim tuzağım»** yani önce mühlet verip sonra yakalamam **«çetindir.»** Çok şiddetlidir. Burada "tuzak" anlamına gelen *"keyd"*, görünüşte ihsan, ama gerçekte yalnızlık ve terkedilmişliği ifade eder. Buna "keyd" denilmesinin kendilerine isabet eden şeyin, bilmedikeri bir yerden gelmesi dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. Ayrıca "keyd", gizlice yakalamak anlamına da gelir.

Sehl bu âyetin mânasında der ki: "Onlara bol nimetler verir, şükrünü unuttururuz. Nimete meyledip, onu verenden uzak kaldıkları zaman ansızın yakalanıverirler."

Şeyh der ki: "İstidrâc, Fitne korkusu olmaksızın ihsanın peşi peşine gelmesidir."

"Yüce Allah'ın dünyada âsilere mühlet vermesindeki hikmet nedir?" diye sorulursa, derim ki: Bunun hikmeti, Allah yanında af ve ihsanın, ansızın yakalama ve intikamdan daha sevimli olduğunu kulların görmesidir. Ayrıca bununla insanlar, O'nun şefkati, iyiliği, keremi ve rahmetinin gazabının önünde olduğunu göreceklerdir.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ

(١٨٤) أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ
اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۙ وَأَنْ عَسٰٓى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْۚ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (١٨٥) مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُۜ وَيَذَرُهُمْ فِي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (١٨٦)

184. Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında delilikten hiçbir eser yoktur? O, sadece apaçık bir uyarıcıdır.

185. Göklerin ve yerin melekûtuna, Allah'ın yarattığı her hangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde bundan sonra hangi söze inanacaklar?

186. Allah kimi saptırırsa, artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları içinde şaşkın olarak bırakır.

184. «Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında» yani Hz. Muhammed'de **«delilikten hiçbirşey yoktur?»** Buradaki soru hemzesi inkâr, taaccüb ve kınamak içindir. Ondan sonraki "vav" da mukadder olan bir şeye cümleyi atfetmek içindir. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar âyetlerimizi yalanladılar ve arkadaşlarında delilikten hiçbir şey olmadığını düşünmediler mi ki bu düşünceleri kendilerini Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğuna götürsün ve ona iman etsinler. Burada Rasûlüllah (s.a.v.) ta delilikten hiçbir eser olmadığının belirtilmesi, inkârcıların alçakça iftiralarına karşı bir cevaptır. **«O,»** (s.a.v.) **«sadece apaçık bir uyarıcıdır.»**

185. «Göklerin ve yerin melekûtuna,» hükümranlığına; mülkün büyüklüğü ve kudretin kemali açısından göklerin ve yerin işaret ettiği şeye **«Allah'ın yarattığı»**, sayısını belirlemenin mümkün olmadığı cinslerden büyük küçük **«her hangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine»** düşünce ve istidlâl gözüyle **«bakmadılar mı?»** Allah'ın yeri ve gökleri boşa yaratmadığını ve kullarını da başı boş bırakmadığını anlamak için bütün bunlara bakmadılar mı? Buradaki soru onların bütün bu sayılan şeylere ibret gözüyle bakmadıklarını gösterir. Buradaki *"melekût"*, büyüklük ve genişlikte benzeri olmayan mülk demektir. Varlıklardan herbiri, düşünce, ibret merkezi; yaratıcıya ve O'nun vahdâniyetine götüren delillerin bulunduğu yerdir. Nitekim şiirde şöyle denilmiştir:

Her şeyde bir delil vardır zâhir,
Ne şüphe elbette O birdir bir!

Buradaki *"ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı?"* ifadesinin anlamı şöyledir: Ecellerinin yaklaşmış olabileceği konusunda dikkat etmediler mi? Belki de çok yakında ölürler. Öyleyse hakkı istemek ölüm gelmeden ve azap inmeden önce kendilerini kurtaracak şeye yönelmek konusunda niçin acele etmiyorlar? Bu konularda neden böylesine hissiz davranıyorlar? **«O halde bundan»** yani Kur'an'dan **«sonra»**, ona inanmadıkları zaman **«hangi söze inanacaklar?»** Halbuki o, beyanda sondur. Ondan sonra inecek bir kitap ve gönderilecek bir peygamber yoktur.

186. «Allah kimi saptırırsa,» yani Allah kimi dalâlet içinde bırakırsa, hiç kimsenin onu imana eriştirmeye gücü yetmez ve **«artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları»**, küfürlerinde ve haddi aşan davranışları **«içinde şaşkın»** ve mütereddid **«olarak bırakır.»**

Âyette, düşünmeye teşvik ve akıllı bir kimsenin, mûcizeleri bir tarafa, Peygamber (s.a.v.)'in ahlâkı ve yaşayışı hakkında, vehim, hayal ve taklit âfetlerinden uzak bir akılla düşündüğü takdirde onun doğruluğuna ve çağırdığı şeyin hak olduğuna, kendisinin ancak bu düşünce sebebiyle kurtulacağı hususuna işaret vardır. Nitekim Allahü Teâlâ cehennem ehlinin halini şöyle haber vermektedir: *"Ve: 'Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık' derler."* (Mülk: 10)

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ
قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّ۪يۚ لَا يُجَلّ۪يهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَۜ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا
قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾
قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ وَلَوْ كُنْتُ
اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ اِنْ اَنَا
اِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

187. Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar. De ki: "Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O, göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir." Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır, ama insanların çoğu bilmezler."

188. De ki: "Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır elde ederdim ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim."

187. «Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar.» Burada "kıyamet saati" anlamını verdiğimiz *"saat"* kelimesi, kıyametin kopuş vakti anlamında kullanılan bir isimdir. Kıyametin "saat" olarak ifade edilmesi, ansızın meydana gelmesinden, ya da onda vukubulacak hesabın kısa bir anda tamamlanıp sonuçlanmasındandır. "Saat"ın aslı, insanların kabirlerinden kalkma anıdır. Çokça kullanıldığı için, belirgin hale gelmiş ve izâfetten müstağni olmuştur. Âyette geçen *"eyyâne"* kelimesi zarf-ı zaman olup soru anlamı içermektedir.

Rivâyet edildiğine göre yahudilerden bir grup: "Ey Muhammed! Eğer sen peygambersen, bize kıyametten haber ver?" dediler. Bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı: Bir tür imtihan etmekti. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

«De ki: 'Onun ilmi,» yani ne zaman gelip çatacağı konusundaki bilgi **«ancak Rabbimin katındadır.»** Özellikle onun bilgisini kendine ayırdı. Ne bir mukarreb meleğe, ne de bir gönderilen peygambere onu bildirmedi. **«Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz.»** Yüce Allah, onun meydana gelme vaktini, ortaya çıkıncaya kadar devamlı olarak başkasından gizli tutar. Allah, mükelleflerin bütün vakitlerde tevbe ve ibâdete koşması için kıyametin ne zaman kopacağını insanlardan gizli tutmuştur. Çünkü, eğer kıyamet saati bilinmiş olsaydı, insanlar devamlı tedbirli olmazlar, ona karşı tedbirde kusur ederdi. Nitekim, Kadir gecesi de gizli tutulmuştur. Böylece mükellefin, bütün Ramazan ayı geceelerinde ibâdetle meşgul olması sağlanmıştır.

«O, göklere de yere de ağır gelmiştir.» Kıyametin kopması, gökteki meleklere ve yerdeki insan ve cinlere zor gelmiştir. Bu zorluğun, göklere ve yere ağır gelmesi, onun dehşet ve şiddetinden korktukları içindir. **«O size»** haberiniz yokken **«ansızın gelecektir.'»** Biri sürüsünü sularken, biri havuzunu tamir ederken, biri terazisini indirip kaldırırken, biri de ağzına lokmayı götürüp henüz ağzına koymadan kopacaktır. **«Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.»** Yani senin durumunu kendi yanlarında onu çok iyi bilen birinin durumuna benzeterek sana soruyorlar. **«De ki: 'Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır.»** Bunun tekrarlanmasından amaç, bütün bilgileri Allah'a havâle etmek içindir. Bu durumda tekrar; pekiştirmek ve cehâletlerini göstermekten ibârettir. **«Ama insanların çoğu,»** onun ilminin Allah'a mahsus olduğunu **«bilmezler.'»** O bakımdan onu bazısı inkâr eder, bazısı da onu bilmenin peygamberliğin gereklerinden olduğunu iddiâ eder. Böylece o hususta soru sormayı senin peygamberliğini ayıplamaya bir vesile edinirler.

188. «De ki: 'Ben, Allah'ın dilediğinden», bir şeye sahip olup da beni ona muktedir ve güç yetirir kılmasından **«başka kendime herhangi bir fayda»** sağlayacak **«veya zarar verecek»** ve onu uzaklaştıracak **«güce sahip değilim.»** Kendisine nelerin fayda, nelerin zarar vereceğini bilemeyen kimse, kıyâmetin ne zaman kopacağını nasıl bilebilir? **«Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır elde ederdim.»** Çokça mal ve menfaat edinmeye çalışırdım **«ve bana»** düşmanın tuzağı, fakirlik, zarar ve daha başka şeyler türünden **«hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim.'»** Ben sadece uyarma ve müjdeleme için gönderilmiş bir kulum. Benim durumum, dinî ve dünyevî ilimler açısından uyarma ve müjdelemeyle alâkalıdır. Yoksa gayb üzerinde durmak değildir. Benim uyarıcı ve müjdeci olma özelliğim, inananlar için geçerlidir. Çünkü onlar müjdeden faydalandıkları gibi, uyarmadan da faydalanırlar.

Âyet, dünyanın müddetini bilme iddiâsında olan kimsenin sözünün bâtıl olduğuna işaret etmektedir. Bazıları dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu söylerler. Eğer öyle olsaydı, kıyametin kopma anı bilinirdi. Efendimiz (s.a.v.)'in şehâdet parmağı ile orta parmağına işaret ederek: *"Benim peygamberliğimle kıyametin kopması şu ikisi gibidir"* sözüne gelince, bunun manâsı vaktin yakınlığıdır, yoksa sınırlandırılması değildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir"* (Muhammed: 18) buyruğu da böyledir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ
نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ۚ فَلَمَّا
تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ ۚ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ
رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (١٨٩)
فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا ۚ فَتَعَالَى
اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (١٩٠) أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ
يُخْلَقُونَ (١٩١) وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ
يَنْصُرُونَ (١٩٢) وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ
سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ (١٩٣)

189. Sizi bir tek nefisden yaratan, gönlü ısınsın diye ondan da eşini yaratan O'dur. Eşini sarıp örtünce, eşi hafif bir yük yüklendi. Onu bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız" diye dua ettiler.

190. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir.

191. Kendileri yaratıldığı halde, hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları (Allah'a) ortak mı koşuyorlar?

192. Halbuki putlar ne onlara bir yardım edebilirler, ne de kendilerine bir yardımları olur.

193. Doğru yolu göstermeleri için onlara dua etseniz, size icâbet etmezler. Onlara dua etseniz de sussanız da birdir.

189. Hiç bir şekilde başkasının rolü olmaksızın tek başına «**sizi**»n hepinizi «**bir tek nefisden**» yani Âdem'den «**yaratan, gönlü ısınsın diye ondan da**» yani o bir tek nefis cinsinden veya onun cesedinden de «**eşini**», Havvâ'yı «**yaratan O'dur.**»

Bir diğer rivâyete göre yüce Allah Havvâ'yı Âdem (a.s.)'in kaburga kemiklerinin birinden yaratmıştır.

Birinci anlam daha uygundur. Çünkü gelecek gayeye ulaştıran cinsiyettir, cüz'iyyet değildir. «**Eşini sarıp örtünce,**» yani onunla birleşince, işin başlarında «**eşi hafif bir yük yüklendi.**» Yani hamile kaldı. Çünkü nutfe veya alâka halindeyken hâmilelik, daha sonraki merhalelere nisbetle kendisi için daha hafiftir. İnsanın karnındaki veya ağacın başındaki ağırlığa (yüke) "haml"; insanın veya hayvanın sırtındaki ağırlığa yani yüke de "hıml" denir. Âyette geçen *"teğaşşâ"* kelimesi örtmek anlamına olup burada cinsi münasebetten kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü erkek cinsî münasebet esnâsında kadının üstüne abanıp onu örter. «**Onu bir müddet taşıdı.**» Havva, oturup kalkarak, alıp bırakarak önceden olduğu gibi onunla bir müddet gitti geldi. Karnındaki çocuğun büyümesiyle «**hamileliği ağırlaşınca,**» duâ ancak kendisine has olan, her ikisinin işlerinin sahibi «**Rableri Allah'a: 'Andolsun, bize**» azası düzgün veya din konusunda «**kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak**» bu yenilenen nimete karşı «**şükredenlerden olacağız' diye duâ ettiler.**»

190. **«Fakat Allah onlara»** yani Âdem ile Havvâ'nın müşrik çocuklarına eli ayağı düzgün **«kusursuz bir çocuk verince,»** bu anne ile baba **«kendilerine verdiği bu çocuk hakkında»** çocuklarını "Abdü'l-Uzzâ", "Abdümenâf" ve benzeri şeylerle isimlendirmekle **«Allah'a ortak koştular.»**

Daha açığı, Ebû's-Suud'un tesbitidir. O, *"Allah onlara kusursuz bir çocuk verince"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Âdem ile Havvâ'nın asâleten ve nesilden nesile üreyen çocuk ve çocuğun çocuğundan istedikleri şeyi verince, çocuklarına verdiği çocuklar hakkında, Allah'a ortak koştular."

Bu sözde, muzafın hazfedilip muzafünileyhin onun yerine konması vardır. Yoksa Âdem ile Havvâ'nın şirke nisbet edilmesi gerekir. Onlarsa bundan ittifakla uzaktır. Adı geçen hazfe Allah Teâlâ'nın **«Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir»** âyetindeki çoğul sîgası işaret etmektedir. Yani, onların çocuklarını adı geçen şekilde isimlendirmelerinden yücedir. Eğer âyette Âdem ile Havvâ kasdedilseydi tesniye (ikil) kipi kullanılırdı.

191. **«Kendileri yaratıldığı»** yaratılmış birer varlık oldukları **«halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları»** yani putları **«(Allah'a) ortak mı koşuyorlar?»**

192. **«Halbuki putlar»** gerek bir menfaat sağlama, gerekse bir zararı uzaklaştırma bakımından **«ne onlara»** yani, zor durumda kaldıklarından kendilerine tapanlara her hangi **«bir yardım edebilirler, ne de kendilerine bir yardımları olur»** ki, başlarına gelen herhangi bir durumda kendilerini savunsunlar. Nitekim birisi o putları kırmak veya pislik bulaştırmak istese, kendilerini savunamazlar. Kaldı ki, putların ağızlarına yiyecek ve süt bulaştırırlar ve sinekler onların üzerine toplanırdı da, putlar yine de onları kendilerinden uzaklaştıramazdı.

193. Ey müşrikler! **«Doğru yolu göstermeleri için onlara»** yani putlara **«dua etseniz, size icâbet etmezler.»** Bu yüzden istediğiniz şeyi elde edemezsiniz. Onlar, Allah'ın icâbet ettiği gibi, sizin duâlarınıza icabet etmezler. Çünkü ey müşrikler, **«onlara duâ etseniz de»** etmeyip **«sussanız da sizin için birdir.»** Yani, onları çağırmakla susup hiç sesinizi çıkarmamanız arasında bir fark yoktur. Çünkü her iki durumda da, cansız oldukları için onlarda bir değişiklik veya etkilenme söz konusu olmaz.

إِنَّ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ
أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ
يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ
﴿١٩٥﴾ إِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ
﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ
وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا
وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

194. Allah'tan başka taptıklarınız da sizler gibi kullardır. Eğer doğru iseniz, onları çağırın da size cevap versinler bakalım.

195. Onların yürüyecek ayakları mı var, yoksa tutacak elleri mi var, yahut görecekleri gözleri mi var, ya da işitecekleri kulakları mı var? De ki: "Ortaklarınızı çağırın, sonra bana istediğiniz tuzağı kurun ve bana göz bile açtırmayın!"

196. Şüphesiz ki, benim velîm, Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O, bütün sâlih kullarına sahip çıkar.

197. Ondan başka taptıklarınız ise, ne size yardıma güçleri

yeter, ne de kendilerine yardım edebilirler.

198. Doğru yolu göstermeleri için onlara dua etseniz işitmezler. Onların sana baktıklarını sanırsın. Oysa onlar görmezler.

194. Ey kâfirler! **«Allah'tan başka taptıklarınız da»** putlar ve kendilerini tanrı diye isimlendirdikleriniz de **«sizler gibi kullardır.»** Allah'ın kulu, O'nun emrine amâde, fayda ve zarar vermekten âciz olmaları açısından size benzerler. Burada putlar da *"kullar"* olarak isimlendirilmiştir. Çünkü müşrikler onları insan sûretinde tasvir ediyorlardı. Onların ilâhlığı konusundaki iddianızda ve sizin âciz kaldığınız şeylere onların gücünün yettiği şeklindeki zannınız da **«eğer doğru iseniz»**, bir faydayı elde etme ve zararı uzaklaştırma için **«onları çağırın da size cevap versinler bakalım.»**

195. «Onların» yani, putların **«yürüyecek ayakları mı var»** ki size icabet etmeleri mümkün olsun? Ayakların zaten yürüme organları olduğu halde *"yürüyecek ayakları"* şeklinde belirtilmesi, ayakların ayak olabilmesi için yürüme özelliğine sahip olması gerektiğini bildirmek içindir. Dolayısıyla o putların, ayakları olsa bile, bunlar kesinlikle yürümeye yaramazlar.

«Yoksa tutacak» ve istediklerini alacak **«elleri mi var, yahut görecekleri gözleri mi var, ya da işitecekleri kulakları mı var?»** Burada *"tutacak eller"*, *"yürüyecek ayaklar"*dan sonraya alınmıştır. Çünkü "yürümek", yürüyenin kendisiyle ilgili bir fiil olduğu halde, "tutmak" aynı zamanda başkasını da ilgilendiren bir fiildir. Aynı zamanda bu "tutmak" fiili de "görmek" fiilinden önceye alınmıştır. Bu da, ellerle ayaklar arasındaki karşılaştırmaya uygun olması içindir. "Gözler"in "kulaklar"a takdimi ise, gözlerin kulaklardan daha meşhur ve sanat bakımından daha açık olmasındandır.

Sonra kâfirler ilâhlarıyla Efendimiz (s.a.v.)'i şöyle diyerek korkutmaya çalışıyorlardı: "Bazı ilâhlarımızın sana kötülük yapmasından korkuyoruz." Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: **«De ki:»** Ey müşrikler! **«'Ortaklarınızı çağırın,»** bana düşmanlıkta onlardan yardım isteyin, **«sonra bana istediğiniz tuzağı kurun»** siz ve ortaklarınız gücünüz yettiğince tuzak kurun ve zarar vermeye çalışın **«ve»** elinizden geliyorsa **«bana göz bile açtırmayın!'»** Bir an bile mühlet vermeyin. Çünkü ben, Allah'ın yardım ve korumasına olan bağlılığımdan dolayı size aldırış etmem.

196. «**Şüphesiz ki, benim velîm**» benim yardım ve korumamı üstlenen «**kitabı**» yani Kur'an «**indiren**», onu bana vahyetme ikramında bulunan «**Allah'tır. Ve**» aynı zamanda «**O, bütün sâlih kullarına**», peygamberleri şöyle dursun kulları içindeki salih amel işleyen kimselere «**sahip çıkar.**» Onları yalnız başlarına ve yardımsız bırakmaz.

197. Ey putlara tapanlar! «**O'ndan**», yani Allah'tan «**başka taptıklarınız ise**» herhangi bir hususta «**ne size yardıma güçleri yeter, ne de**» başlarına bir musibet geldiği zaman «**kendilerine yardım edebilirler.**» Daha önce geçen *"Allah'tan başka taptıklarınız"* (A'raf: 194) âyeti, puta tapanları kınamak içindi. Burada geçen *"O'ndan başka taptıklarınız"* ifadesi ise, onlara aldırış etmemek gerektiğini belirtmek için zikredilmiştir. Dolayısıyla herhangi bir tekrar sözkonusu değildir.

198. «**Doğru yolu göstermeleri için onlara**» yani putlara, «**dûa etseniz**», sizi tuzak ve benzeri şeylerden kurtarmalarını isteseniz yardım ve imdat bir tarafa, çağrınızı bile «**işitmezler.**» Ey gözüyle gören! «**Onların**» yani putların «**sana baktıklarını**», sana bakar gibi olduklarını «**sanırsın.**» Çünkü onlar putlarına parıl parıl, ışık veren değerli taşlardan gözler yapmışlardır. Öyle ki gözlerini oraya buraya çevirerek bir şeye bakar gibi yapmışlardır. «**Oysa onlar görmezler.**» Onların görmeye güç yetirdiklerini düşünmek imkansızdır. Bu, işitmekten âciz olduklarını açıkladıktan sonra görmekten de âciz olduklarını belirtmektir. Bu âyetin anlamıyla ilgili olarak şöyle de denmiştir: "Ey Muhammed! Müşriklerin sana gözleriyle baktıklarını görürsün. Halbuki onlar, basiretleriyle seni, bulunduğun hal üzerinde göremezler. Tevhid'e ve risaletin doğruluğuna inanmadıkça, seni gerçek anlamda tanıyamazlar."

Rivâyete göre Sultan Mahmut Gazi, ziyaret için Hasan el-Harkanî'nin yanına girer, bir müddet oturduktan sonra: "Ey şeyh! Ebû Yezid el-Bestâmî hakkında ne dersin?" diye sorar. Şeyh der ki: "O öyle bir kişidir ki, onu gören hidâyete erer, gizlenmeyecek bir saâdete ulaşır." Bunun üzerine Sultan Mahmud şöyle der: "Bu nasıl olur? Halbuki Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'ı gördü ama, saâdete ulaşmadığı gibi şekavetten de kurtulamadı." Bunun üzerine Şeyh şöyle der: "Şüphesiz ki Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'ı görmedi. O sâdece Muhammed b. Abdullah'ı, Ebû Tâlib'in yetimini gördü. Eğer Resûlüllah (s.a.v.)'ı görseydi, elbette şekavetten çıkıp, saâdete girerdi." Sonra şeyh şöyle devam etti: "Bunu doğrulayan şey Allah'ın şu kelâmıdır: *"Onların sana baktıklarını sanırsın. Oysa onlar görmezler."*

Sonra rü'yet (görme) uyanıklık ve uyku içinde olanı içine alır. Gerçek rüya, uykuda bir melek tarafından gösterilendir. Çünkü yüce Allah hikmet ve ibretli sözlerle bilinen bir meleği rüyaya vekil kılmıştır. Allah onu, Âdemoğlunun kıssalarına muttali kılmıştır. O, her kıssa için bir örnek ortaya koyar. Kişi uyuduğu zaman, hikmet tarzında o şeyler kendisine gösterilir. Bu onun için bir müjdeci, ya da korkutucu veya insanların yaptıkları işleri bilerek yapmaları için bir azarlama olur.

Şunu da bil ki, şeytan ne rüyada ne de uyanık iken peygamberlerin şeklinde görünemezler. Hakkın batıla karışmaması için bütün peygamberler bundan korunmuştur.

خُذِ الْعَفْوَ
وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ
الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾
إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا
فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ
لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

199. Sen affı tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir.

200. Eğer şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

201. Takvâya erenler, şeytan tarafından bir vesveseye uğrayınca (Allah'ı) hatırlayıp, hemen gerçeği görürler.

202. Şeytanların dostlarına gelince, şeytanlar onları, azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.

199. Ey Muhammed! **«Sen affı»** kolaylık yolunu **«tut.»**

Rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) Cebrâil'e: *"Af nedir?"* diye sormuş, o da: "Bilmiyorum! İzzet sahibi Rabbime sorayım" demiş sonra dönerek: "Ey Muhammed! Şüphesiz Rabbin, sana vermiyene vermeni, seninle ilişkiyi keseni ziyaret etmeni ve sana zulmedeni affetmeni emretti" demiştir.

Said ibn Hişâm der ki: "Âişe (r.a.)'nin yanına girdim ve ona Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ahlâkından sordum. Bana: 'Sen Kur'an okumaz mısın?' diye sordu. Ben: 'Evet okurum' dedim. Bunun üzerine: 'Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ahlâkı Kur'an idi.' dedi."

Yüce Allah elçisi Muhammed (s.a.v.)'i Kur'an'daki : *"Sen affı tut, iyiliği emret ve câhillerden yüzçevir"*, *"...Başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir."* (Lokman: 17), *"Yine de sen onları affet ve aldırış etme"* (Mâide: 13) ve daha bunlar gibi, O'nun güzel ahlâkına işaret eden âyetlerle edeplendirmiştir.

«İyiliği» güzel görülen fiilleri **«emret.»** Çünkü bu fiiller, insanlar tarafından kolaylıkla kabul görür. Meselâ: Allah korkusu, yakınları ziyâret, dili yalandan, gözü haramlardan koruma ve azâları günahlardan alıkoyma gibi.

«Ve câhillerden yüz çevir.» Ahmakların ahmaklıklarına mukabele etme, onlara sabret ve onlardan seni üzen şeye aldırma. Nitekim bazı cahiller, teşvik ve korkutma durumunda sefahet ve ezâya, gülmeye ve alay etmeye koyulurlar. Bu sebeple yüce Allah, âyetin sonunda Habib'ine, ezâya katlanmayı ve kendisine cefâ verene karşı sabırlı olmayı emretmiştir. Bundan açıkça anlaşıldığına göre âyet, güzel ahlâkı ihtiva etmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.), çirkin iş yapmaz, çirkin söz söylemez, sokaklarda bağırıp çağırmaz, kötülüğe karşı kötülükle karşılık vermez, ancak affederdi.

200. **«Eğer şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse...»** Burada şeytanın verdiği vesvese ve onları günah işlemek üzere kandırması, sürücünün sürdüğü şeyi dürtüklemesine benzetilmiştir. Dolayısıyla şeytan, kötü düşüncelere doğru seni şiddetle iterse, onun şerrinden **«hemen Allah'a sığın»** ve O'na sımsıkı sarıl. **«Çünkü O,»** yani yüce Allah, sözle kendisine sığındığını **«işitendir,»** sözlü ve söz dışında kalben kendisine yakarışını **«bilendir.»** Dolayısıyla seni şeytanın şerrinden korur.

Âlimler kasdedilen şeytan mı yoksa yalnız karîn (devamlı beraberinde olan şeytan) mi olduğu hususunda ihtilâfa düştüler. Anlaşılan o ki, Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında onun iblis olduğudur, çünkü O'nun karîni müslüman olmuştur. O bakımdan ondan değil, başkasından sığınmıştır. Bunun iblis veya askerlerinin en büyüğü olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü hâdiste şöyle rivâyet edilmiştir: *"İblisin tahtı yeşil deniz üzerinde olup askerleri de onun etrafındadır. Ona en yakın olanlar, en güçlüleridir. Onlardan her birine ne yaptığını ve (nasıl) kandırdığını sorar. O ancak büyük işler peşinde koşar."* (38)

Gerçek şu ki, İblis'in yanında Rasûlullah (s.a.v.)'ın durumu çok önemlidir. O bakımdan onunla, neslinden hiçbirisine bırakmadan, bizzat kendisi uğraşır. Nitekim hadiste şöyle buyurulur: *"Şüphesiz Allah'ın düşmanı İblis, yüzüme koymak için ateşten bir kıvılcım getirdi. Bunun üzerine üç defa: 'Senden Allah'a sığınırım' dedim. Sonra üç defa: 'Seni Allah'ın tam lânetiyle lânetlerim' dedim. Fakat geri çekilmedi. Sonra onu yakalamak istedim. Vallahi kardeşimiz Süleyman'ın duâsı olmasaydı, onu bağlardım da Medine ahâlisinin çocukları onunla oynarlardı."* (39)

Bazı âlimlere göre: *"Eğer şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse..."* âyetindeki hitap, her ne kadar peygamber (s.a.v.)'e olsa da, kasdedilen ümmetidir. İstiâzenin teşriî de onlar içindir.

Bil ki, Allah'tan başkası için öfkelenme, şeytanın fitlerindendir. Ancak o, istiaze ile yatışır.

Rivayete göre adamın biri kardeşiyle atışır, öfkeden yüzü kıpkırmızı olur ve avurtları şişer. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Ben öyle bir söz biliyorum ki, onu söylediğinde öfkesi kalmaz. Eğer Şeytandan Allah'a sığınırım dese, öfkesi gider."* (40) Hadîs'te şöyle buyurulur: *"Öfke, şeytandandır. Şeytan da ateştendir. Ateş ise su ile söndürülür. Sizden biriniz öfkelendiği zaman hemen bir abdest alsın."* (41)

38- Burada hadis, mânâ olarak zikredilmiştir. Müslimdeki lâfzı şöyledir:*"Şüphesiz iblis'in tahtı deniz üzerindedir. İnsanların aklını çelmek için askerlerini gönderir. Onlardan kendi katında en değerlisi, en çok fitne yapanıdır. Onlardan biri gelir ve der ki: "Ben şöyle şöyle yaptım". O da: "Hiç bir şey yapmadın" der. Sonra bir başkası gelir ve şöyle der: "Adamın karısı ile arasını ayırıncaya kadar onu bırakmadım". Onu hemen yakınına alır, kucaklar ve der ki: Evet, sen".*

39- Müslim, *Mesâcid*, 542; Nesâi, *Sehv*, 3/13.

40- Buharî *Edeb*'de, Müslim *Birr*'de ve ayrıca Ebû Davud 4781 nolu hadiste rivâyet etmişlerdir.

41- Ebû Dâvud, *Edep*, 4784; Ahmet b. Hanbel, Müsned'de, 4/226 rivâyet etmişlerdir. Hadîs, hasen'dir.

201. «**Takvaya erenler,**» yani kendilerine zarar veren şeyden korunma sıfatıyla süslenenler «**şeytan tarafından**» en ufak «**bir vesveseye uğrayınca (Allah'ı)**», O'nun emir ve yasaklarını «**hatırlayıp,**» yahut O'na sığınıp ve O'na tevekkül edip, bu hatırlama sebebiyle «**hemen gerçeği**», hata ettikleri noktaları ve şeytanın tuzaklarını «**görürler.**» Dolayısıyla onlardan sakınırlar ve o hususlarda şeytana uymazlar.

Âyette geçen *"tâif"* kelimesi ism-i fâil olup ya, bir şeyin etrafında dönüp dolaştı, anlamındaki "tâfe - yetûfü" fiilinden türemiştir. Buna göre sanki vesvese onun etrafında dönüp dolaşır. Ya da insanın başına bir şey gelmek, arız olmak anlamındaki "tâfe - yetîfü" fiilinden türemiştir.

202. Azgınlığa dalmış, kendilerini zararlardan korumaktan yüz çeviren «**şeytanların dostlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler.**» Yani azgınlığı süslü göstererek onlara bu konuda yardımcı olurlar ve onları azgınlığa sevkederler. «**Sonra da yakalarını bırakmazlar.**» Onları doğru yoldan saptırma konusunda sürekli olarak çalışırlar. Akıllı kimseye düşen, azgınlardan ve şeytanın vesvesesinden uzak kalmaktır.

Bilinmelidir ki, insanın içinde beliren şey iki kısımdır. Birisi, meleğin koymasıyla, diğeri ise şeytanın koymasıyla olur. Fark şudur: Hayra sebeb olan, ondan sonra hakka tam yönelmeyi ve ibâdete teşvik eden, büyük bir lezzeti meydana getiren her şey melekî, bunun tersi de şeytânîdir.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا
قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ
فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ

فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ
الْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

203. Onlara bir âyet getirmediğin zaman: "(Ötekiler gibi) onu da derleyip toplasaydın ya" derler. De ki: "Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu, Rabbinizden gelen basiretlerdir ve inanan bir kavim için hidâyet ve rahmettir."

204. Kur'an okunduğu zaman, onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

205. Rabbini, içinden, yalvararak ve O'ndan korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam an. Gafillerden olma.

206. Kuşkusuz Rabbinin katındakiler O'na kulluk etmekten asla kibirlenmezler. O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.

203. «Onlara» yani, Mekkelilere Kur'an'dan **«bir âyet»** veya ölmüş olan falan kişiyi bizim için dirilt de bize konuşsun ve dâvet ettiğin şey hususunda seni tasdik etsin gibi ileri sürdükleri şeyleden istedikleri bir âyeti yani mûcizeyi **«getirmediğin zaman: '(Ötekiler gibi) onu da derleyip toplasaydın ya' derler.»** Onlar Kur'an'ın Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından uydurulduğunu ileri sürdükleri için: "Kur'an'dan, okuduğun diğer şeyler gibi, uydurarak o âyetleri de kendi tarafında toplasaydın ya!" derler.

Onlara cevap olarak **«de ki: 'Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım.»** Âyetleri uyduran ve hazırlayıp ileri süren ben değilim. **«Bu»** Kur'an âyetleri, **«Rabbinizden gelen basîretlerdir.»** Gönül gözlerini açan nurlardır ki, hak onlarla görülür, doğru onlarla idrak edilir **«ve inanan bir kavim için hidâyet ve rahmettir.'»** Çünkü onun nurundan istifade edenler ve onun tesirinde faydalananlar ancak onlardır.

204. Şânının yüceliği zikredilen **«Kur'an okunduğu zaman, onu»** kabul kulağı ve içindekiyle amel etmek üzere **«dinleyin.»** Çünkü onun durumu, mutlak kulak vermeyi gerektirir. "Müstemi'" ile "sâmi'" arasında fark vardır. Müstemi' dinlemeye niyet eden, ona kulak veren; "sâmi'" ise, dinlemeye niyet etmeksizin kulağına ses gelen kimsedir. **«Ve susun»** yani okunurken konuşup gürültü yapmayın, dinlemeyi tamamlamak onu tâzim etmek için bitinceye kadar buna riâyet edin **«ki size merhamet edilsin.»** Böylece onun en son semerelerinden olan rahmete nail olasınız. "İnsat" ile "sükût" arasında fark vardır. İnsat, kulak vererek susup dinlemek demektir. Sükût ise kulak vermek ve düşünmek olmaksızın susmaktır.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: "Bu âyet nâzil olmadan önce Müslümanlar namazda konuşuyorlar, ihtiyaçlarını söylüyorlardı. Birisi namaz kılmakta olan cemaate gelip kaç rekât kıldıklarını, ne kadar kaldığını soruyordu. Onlar da buna cevap veriyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi ve onlara, namazın en büyük rükünlerinden olduğu için namaz esnâsında okunan Kur'an'ı dinlemelerini emretti.

İmam Ebû Hanife bu âyeti, imama uyanın susmasının vâcib ve imamın kıraatının imama tabi olanın kıraatı olduğuna delil göstermiştir. İmam ister gizli okusun ister âşikar, cemaattekiler imamın arkasında okumaz. Çünkü yüce Allah ona iki şeyi vâcib kılmıştır: Dinleme ve susma. Dinleme fevt olduğu zaman, susma vâcib olarak kalır.

Ashab, Peygamber (s.a.v.)'in arkasında namaz kılarlarken Kur'an okuyorlardı. Âyet özellikle namaz hakkında nâzil olmuştur. Ebû Hanife cemâatten kıraatı iskat etmiş, hatta, Câmiul-Ezher'de görüldüğü gibi imamın şaşırmasını önlemek için, imama şefkatinden dolayı imama uyanı kıraattan men etmiştir.

Ali (r.a.) der ki: "İmamın arkasında okuyan kimse fıtrata, yani sünnete uymamış olur."

Rivâyet edildiğine göre, ehl-i sünnetten bir cemaat, imamın arkasında kıraat hususunda tartışmak, kendisini susturmak ve yaptığı işin çirkin olduğunu belirtmek için Ebû Hanife'ye gelirler. Ebû Hanife onlara: "Münazara için hepiniz birden gelmeyin. Tartışmayı içinizden en iyi bilen birisine havâle edin de onunla konuşalım" der. Onlar da birisine işaret ederler. Bunun üzerine Ebû Hanife: "En iyi bileniniz bu mu?" diye sorar ve onlardan "evet" cevabını alır. Sonra "Öyleyse onunla münazara sizinle münazaradır" dedi. Onlar buna da "evet" derler. Bunun üzerine: "Bunu nasıl kabul edersiniz?" diye sorar. Onlar da: "Çünkü biz, onun imamlığına razı olduk. Onun sözü bizim sözümüzdür" derler. Ebû Hanife der ki: "Biz namazda imamı seçtiğimiz zaman, onun kıraatı bizim kıraatımızdır ve o bizi temsil eder." Bunun üzerine tartışmak için gelenler onu tastik ederler.

Fakihler derler ki: "Kıraattan maksat, tedebbür, tefekkür ve onunla amel etmektir. Bu da ancak dinlemek ve susmakla mümkün olur. İmama uyan kimseye gerekli olan da budur. O tıpkı cuma günündeki hutbe gibidir ki, hutbe, hatırlatma ve öğüt için meşrû kılınmıştır. Ondan faydalanmak için dinlemek gereklidir. Yoksa herkesin kendisi için hutbe okuması söz konusu değildir. Namazın diğer rükünleri böyle değildir. Çünkü diğer rükünler huşu için meşrû kılınmıştır. Huşu da ancak imamla beraber secde ve rükû etmekle hasıl olur."

Bil ki, âyetin zâhiri, namaz içinde ve namaz dışında Kur'an okunduğunda dinlemenin ve susmanın vücubunu gerektirir. Ulemânın çoğunluğu, namaz dışında dinlemenin müstehab olduğu görüşündedir.

Haddâdî der ki: "Topluluğun, namazın dışında Kur'an okuyan herkesin okumasını dinlemesi, susması gerekmez."

Bazıları, dinleme ve susmaya riâyet edilmeyeceğinden dolayı, Kur'an'ın topluca okunmasını kerih görmüşlerdir. Bir sakınca olmadığı da söylenmiştir.

Kunye'de der ki: "Kur'an hatmi esnâsında İhlâsı âşikâr okumak üzere toplanmalarında sakınca yoktur. Ancak birisinin okuyup diğerlerinin dinlemesi daha iyidir."

205. Ey Muhammed! **«Rabbini, içinden...»** zikret. Bu gizli sözle zikirdir. Çünkü gizleme, ihlâsa daha uygun, icâbete daha yakındır. Bu zikir, kıraat ve duâ gibi bütün zikirleri içine alır. Sadece tehlil, tesbih, tekbir ve duâya münhasır değildir. Her hangi bir amelde Allah'a itaat eden herkes zikir ehlidir. Zikir gafleti defetmek için yapılır. Bu sebeple cennette zikir yoktur. Çünkü orası gaflet yeri değil, huzur yeridir.

«Yalvararak» yani tevazu ve mahviyet içinde, boyun eğerek... *"Yalvararak"* kelimesinin tefsirinde bazı ârifler derler ki: Namaz, hareketlerin; oruç, sekenâtın en üstünüdür. İbâdetlerin şekillerindeki yalvarma ise, dönüp duran feleklerin düğümlediği şeyi çözer.

Senin cömertliğinden, lütuf ve ihsanından umduğum ve istediğim şeyi
Elde etmemi istemeseydin, bana istemeyi öğretmezdin.

«Ve O'ndan korkarak» İbnü'ş-Şeyh der ki: "Bu korku amellerdeki herhangi bir noksanlıktan dolayı korkmayı son nefesindeki durumundan dolayı korkmayı içine alır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *'Kalem, kıyamete kadar olacak şeyler hakkında kurumuştur.'*" (42)

«Yüksek olmayan bir sesle» yani hafif bir şekilde. Çünkü bu güzel düşünmeye daha yakındır. Ayrıca Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Ömer (r.a.)'in yüksek sesle okuduğunu görünce, ona sebebini sordu. O da: "Uykudakini uyarıyor, şeytanı kovuyorum" deyince, Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sesini azıcık kıs"* buyurdu. Sonra Ebû Bekr (r.a.)'e geldi, kısık sesle okuduğunu gördü ve ona sebebini sordu. O da şöyle dedi: "Münâcât ettiğime duyurdum". Bunun üzerine Aleyhissalatü vesselâm: *"Sesini azıcık yükselt"* buyurdu.

Nevevî, açık zikrin müstehablığı konusunda varid olan hadislerle gizlisinin müstehablığı konusunda varid olan hadislerin arasını şöyle birleştirdi: "Riyadan korkulan, namaz kılan yahut uyuyanların rahatsız olacağı yerde gizli yapmak; bunun dışında açık yapmak daha üstündür. Çünkü açık zikirde amel daha çoktur ve faydası da dinleyenlere sirâyet eder. Aynı zamanda zikredenin kalbini uyarır, himmetini düşünce etrafında toplar, kulağını ona çevirtir, uykuyu kovar ve zindeliğini artırır. "

Kısacası hayırlılarca ihtiyar edilen namaz ve benzeri şeyde yüksek sesle tekbir getirmekte aşırı gitmek mekruhtur. Ortası, riyadan uzak yalvarış, tevâzu ve mahviyetle beraber açıkla gizlilik arasıdır. Bu ulemânın ittifakıyla câizdir, mekruh değildir. *Envar'ul-Meşarik*'ta da böyledir.

Keşşaf'ın şârihinden nakledildiğine göre, mürşid şeyh, kalbine yerleşen düşünceleri söküp atması için mübtediye sesini yükseltmesini emredebilir.

«Sabah ve akşam» yani O'nu bu iki vakitte **«an.»** Âyette "sabah" anlamına gelen *"el-gudüvv"*, "ğudve"nin çoğuludur ve sabah namazıyla güneş doğması arasıdır. "Akşam" anlamını verdiğimiz *"el-Âsâl"* ise "asîl"in çoğuludur ve ikindi sonrasında akşama kadar olan vakittir. Özellikle bu iki vakit zikredilmiştir. Çünkü bu iki vakitte dünyanın durumları hayret verici bir şekilde

---

42- Bu hadis Tirmizî'de rivâyet edilen bir hadisin parçasıdır. Oradaki lâfız *"Kalem, Allah Teâlâ'nın ilmi hususunda kurumuştur"* şeklindedir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/119.

değişir. Bu da, söz konusu durumlarda etkili olan, apaçık hikmet ve kahredici kudretle mevsuf yüce Allah'a işaret eder. Bu değişiklikleri müşâhede eden herkesin, bu değişiklikte etkili olanı, yalvarış ve yakarışla anması, durumunu daha kötüye çevirmekten korkması gerekir.

Ayrıca, "ğudüvv" ve "âsâl"ın gece ve gündüzden ibaret olduğu, günün bu iki tarafı zikredilerek bütününün kasdedildiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın bu iki vakitte anılması, mümkün olduğu kadar ona devam etmek anlamını pekiştirir. Allah'ı anmak konusunda **«gafillerden olma.»**

Evvelâ, diliyle söylediği zikirlerin mânâsını kendi içinde hazır bulundurur şekilde Rabbını zikretmesini emretmiştir. Çünkü Allah'ı içinde anmasından murâd, zikirlerden söylediği şeyin mânâlarını bilerek O'nu anmasıdır.

Sonra *"Gafillerden olma"* sözüyle bunu takip etmiştir. Bu da, insan kalbinin Allah'ın azamet ve kibriyasından gafil olmaması gerektiğine işaret etmesi içindir.

206. «Kuşkusuz Rabbinin katındakiler» yani, şeref ve derece itibariyle O'na yakını olan mukarreb melekler -yoksa buradaki yakınlık mekan ve mesâfe itibariyle değildir.- **«O'na kulluk etmekten asla kibirlenmezler.»** Emrolundukları şekilde ona ibâdeti yerine getirirler. **«O'nu tesbih»** yani, Cenab-ı Kibriyâsına lâyık olmayan her şeyden tenzih **«eder ve yalnız O'na secde ederler.»** O'na kullukta büyük bir dikkat gösterir ve boyun eğerler. O'na hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Bu, üstü kapalı olarak diğer mükelleflere de söylenen sözdür. Onun için bu âyetin kıraatı anında secde meşrû kılınmıştır.

Şüphesiz ki secde, mahviyet ve tevâzuun son sınırıdır. O ancak bir yerde noksanı telâfi etmek için meşrû kılınmıştır. Sehv secdesi gibi. Bir yerde de kâfirlere muhâlefet, Müslümanlara da muvafakat için meşrû kılınmıştır.

Zarûret olmadan secdeyi ertelemek mekruhtur. Rasûlüllah (s.a.v.) tilâvet secdesi konusunda şöyle derdi: *"Yüzüm, kendisini yaratana, ona en güzel şekli verene, güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyuları açan zât'a secde etti. Yaratıcıların en güzeli Allah ne yücedir."* Ayrıca buna ek olarak şöyle derdi: *"Allahım! Secdem sebebiyle katında bana sevap yaz, onun sebebiyle benden günah yükünü kaldır, onu benim için kendi katında azık yap, kulun Davud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et".*

İnsan, namazdayken, sadece secdesi içinde iblisten korunmuş olur. Çünkü o anda şeytan, isyan ve günahını hatırlar ve seni bırakarak kendisiyle meşgul olur. Onun içindir ki, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse, şeytan ağlayarak ayrılır ve: 'Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti. Bunun karşılığında da ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum, ama itiraz ettim, benim için de ateş var' der."* (43)

Kul secdesinde, şeytandan korunmuş, fakat nefsinden korunamamıştır. Secdede akla gelen her şey, ya Rabbânî, ya melekî veya nefistendir. Şeytan ona yol bulamaz. Kişi secdesinden kalkınca o sıfat şeytandan gider, üzüntüsü kaybolur ve seninle uğraşır.

Allahım! Şeytanın şerrini ve vesvesesini bizden uzak tut.

Allahü Teâlâ'nın inâyetiyle A'raf Sûresi'nin tefsiri tamamlanmıştır.

43- Hadisi Müslim *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.

ENFAL SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 75 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِؕ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ① اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَۚ ② اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَؕ ③ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّاؕ لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ④ كَمَا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ
مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّؕ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ⑤ يُجَادِلُونَكَ

فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ط
(٦) وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ
أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ (٧) لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ (٨)

1. Sana ganimetlerden sorarlar. De ki : " Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlündür. Eğer gerçekten mü'minler iseniz, Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin."

2. Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığında kalbleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman bu, onların imanlarını artırır ve sadece Rabb'lerine güvenirler.

3. Onlar, namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcayanlardır.

4. İşte onlar, gerçek mü'minlerdir. Rabb'leri katında onlar için; dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.

5. Onların bu durumu, bir grup mü'minin, kesin olarak istememiş olduğu halde, Rabb'inin seni, hak ile evinden çıkardığı zamanki durumları gibidir.

6. Hak ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, seninle hak konusunda tartışıyorlardı.

7. Allah size, iki gruptan birinin sizin olduğunu vadediyordu. Siz de, kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek, kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.

8. Bu, suçlular istemese de, Allah'ın hakkı gerçekleştirmesi ve bâtılı ortadan kaldırması içindir.

1. Ey Muhammed! **«Sana ganimetlerden»** onun hükmünden **«sorarlar.»** Buradaki sormaktan kasıt, bilgi istemektir, bilginin dışında bir şey isteme anlamına gelmez. Onun içindir ki, *"se-e-le"* fiili, *"an"* harf-i ceriyle geçişli yapılmıştır.

"Nefl" kelimesi, *"fazlalık"* anlamına gelir. Buradaki anlamı ise, ganimettir. Çünkü ganimet, Allahü Teâlâ tarafından, cihad eden mü'minlere, ahirette verilecek olan mükâfatın dışında verilen bir lütuftur. Ayrıca bu, bizlerin dışında hiçbir ümmete verilmeyen bir fazlalıktır. Çünkü diğer ümmetlere, savaşlarda elde edilen ganimetlerden hisse almak helâl değildi.

Rivayet edildiğine göre; müslümanlar, Bedir savaşında elde edilen ganimetler ve onların pay edilmesi konusunda ihtilâf etmişlerdi. Bunların ne şekilde bölüşüleceği, nerelere harcanacağı ve de ganimeti, ensarın mı yoksa muhacirlerin mi taksim edeceği konusunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormuşlardı. İşte bu durum üzerine, Allahü Teâlâ bu âyeti indirmiş ve mü'minlere bilgi verilmiştir. Âyette geçen *"sorarlar"* ifadesi, Bedir savaşına katılan mü'minleri ifade eder. Âyetin açık anlamı: "Ganimetler konusunda senden fetva isterler" şeklindedir.

«De ki : 'Ganimetler» konusunda hüküm ve karar vermek, **«Allah'ın ve Rasûlündür.»** Bu konuda ancak Allah karar ve hüküm verir. Peygamber de ancak kendisine verilen emirler doğrultusunda ganimetleri bölüştürebilir. Bunda hiçbir kimsenin görüşü geçerli olamaz.

«Eğer gerçekten mü'minler iseniz, Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.'» Ganimetler konusunda karar vermek, sadece Allah'a ve O'nun Rasûlüne ait olduğuna göre, O'ndan korkun ve içinde bulunduğunuz kavga ve ihtilâftan uzak durunuz. Çünkü bu kavga ve ihtilâf, Allah'ın öfkesini üzerinize çeker. *"Aranızı düzeltin."* İnsanlar arasında meydana gelecek ihtilâflarda, eşitlik ve adalet esasına riayet edin. Allah'ın size ikram ettiği rızıklar konusunda birbirinize yardımcı olun. Savaşa bizzat katılıp mücadele veren kişiler, ganimetlerin kendilerine ait olduğunu, sancağın yanında bulunan yaşlılarla eşit tutulmamalarını istiyorlardı.

Ubâde b. Sâmit şöyle der: "Bu âyet, biz Bedir'e katılan topluluk hakkında nâzil olmuştur. Savaştan sonra, ganimetler konusunda ihtilâfa düşmüştük ve ahlâkımızı bozmuştuk. Allahü Teâlâ da, ganimetleri bizden alıp peygamberine verdi. O da eşit bir şekilde müslümanlara dağıttı." (1)

Eğer gerçekten kâmil mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, emirlerine ve yasaklarına teslim olma konusunda, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Çünkü kâmil iman bu üç şeyin yerine getirilmesine bağlıdır.

Biliniz ki, çok soru sormak bıkkınlık verir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allahü Teâlâ size, annelerinize karşı gelmeyi, verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını ve kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesini haram kıldı. Yine size, dedikodu yapmayı, çok soru sormayı ve malı boşa harcamayı da çirkin gördü"* buyurdu.(2) Hadiste üç husus göze çarpmaktadır : Anne ve babaya karşı gelmek. Bu durum, büyük günahlardandır. Sadece anne zikredilmiş, fakat kasıt hem anne hem de babadır. Allahü Teâlâ'nın : *"Allah'ı ve Rasûlünü hoşnut etmeleri daha gereklidir."* (Tevbe: 62.) âyetinde olduğu gibi. Yahut da, annenin çocuğa daha çok emeği geçtiği için, sadece anne hatırlatılmak sûretiyle, baba da kastedilmiştir.

Yine hadiste, cahiliye döneminin âdetlerinden biri olan, kız çocuklarının diri olarak toprağa gömülmesi yasaklanmıştır. O dönemde, bir kimsenin kızı doğarsa, onu diri bir şekilde toprağa gömer, erkek çocuğu doğarsa, hoşuna giderdi. Onları bu kötü işi yapmaya sürükleyen şey ise, rızık korkusu ve böylece de kendilerinden bir utanç vesilesini kaldırıp atmaktı.

Hadisin devamında da, edâ edilmesi gereken şeyi edâ etmekten kaçınmak; mekruh ve haram olan şeyin alınması, dedikodu yapılması, çok soru sorulması ve malın boş yere harcanmasının çirkinliği anlatılmıştır.

2. İmanlarında kemale ermiş ve ihlâsa ulaşmış **«mü'minler ancak o kimselerdir ki,»** onların yanında **«Allah anıldığında kalbleri ürperir.»** Allahü Teâlâ'nın celâl ve yüceliğini düşünmek, onların kalplerini ürpertir. Bu korku ve ürperiş, iman bakımından kemale ulaşmış, Allah'a yakınlık kazanmış bütün meleklere, gönderilen nebilere, takvaya erişmiş mü'minlere gerekli olan bir durumdur. Biliniz ki iman nurunun görevi, kalbi inceltip, hassas bir duruma getirmek sûretiyle, nefsin bulanık ve karanlıklarından temizlemek, kalbin katılıklarını yumuşak bir hale getirip, Allah'ı hatırlamaya yöneltmektir.

1- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 2/83.

2- Buharî, *Kitâbü'l-Edeb*, Bâb: 6 ve Müslim rivayet etmiştir.(Buharî, Sofuoğlu Tercemesi, 13/5979.

Bunun sonucu olarak da, kalb Allah'a karşı büyük bir şevk duyar hale gelecektir. **«Kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman bu, onların imanlarını artırır.»** Allahü Teâlâ'nın, Kur'ân'daki emir, yasak ve buna benzer âyetleri kendilerine okunduğu zaman, bu âyetler onların imanlarını artırır. Çünkü, Allah hakkındaki delil ve kanıtların ortaya çıkması, insanların imanlarını kuvvetlendirip, onlara yakîn derecesinde iman etmeyi temin edecektir.

Ebû's-Suud, *Tefsir*'inde şöyle der : "Bizzat tasdik, eksiklik ve fazlalığı kabul eder. Çünkü peygamberlerin ve mükaşefe ehlinin yakîni (kesin imanı) ile halkın yakîni (imanı) arasında açık fark vardır. Bunun içindir ki Hz. Ali : 'Perde ortadan kalkmış olsa bile, benim yakînim yine de artmaz' demiştir." Böylece, birçok delil getirdikten sonra elde edilen tasdik derecesiyle, bir tek delille elde edilen tasdik derecesi arasında fark vardır.

«Ve sadece Rabb'lerine güvenirler.» Onlar sadece, kendilerinin maliki ve işlerinin düzenleyicisi olan Rabb'lerine tevekkül edip güvenirler. İşlerinde O'nu vekil edip, ondan başkasından korkmazlar ve sadece O'na güvenirler, O'ndan başkasından bir şey istemezler.

Burada öncelikle, Allah hatırlandığı zaman, ürperme ve korkma gibi kalbe ait işler zikrediliyor. Bunun arkasından da organların yapması gereken namaz ve zekât gibi konular ortaya atılıyor. Ki bu organların yapacağı işlerin dayanağı da kalbin ürpermesinden geçer.

3. «Onlar, namazlarını» abdest, rükû ve secdesiyle, tam vaktinde ve **«dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan»** Allah için **«harcayanlardır.»** Burada Allahü Teâlâ'nın sadece, namazı ve zekâtı, zikretmesinin sebebi, bunların şanının yüceliğine işaret ve durumlarını pekiştirmek içindir.

4. «İşte onlar,» yani kalb ve kalıbıyla birlikte Allah'ın emrettiğini yerine getirenler, **«gerçek mü'minlerdir.»** Onlar, imanlarına salih amelleri de ekleyerek gerçek imana ulaşan kimselerdir. **«Rabb'leri katında onlar için; dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.»** Onlara ahirette, dünyada işledikleri amellerin karşılığı olarak çok yüce derece ve makamlar vardır. Bunlar, Allah'ın ikramıdır. Günahları da bağışlanmış olacaktır. Dünyada eşi ve benzeri olmayan, ebediyyen bitip tükenmeyen bir rızık verilecek onlara.

5. «Onların bu durumu, bir grup mü'minin, kesin olarak istememiş olduğu halde, Rabb'inin seni, hak ile evinden çıkardığı zamanki durum-

ları gibidir.» Allahü Teâlâ'nın onu evinden çıkarmasından kasıt, ona Medine'deki evinden çıkmasını emretmesidir.

Allahü Teâlâ seni, evinden hak ile çıkardı. Bu durum, Allah'ın dinini ortaya çıkarıp, O'nun düşmanlarını kahretmek içindir. Bunun anlamı, Bedir'de elde edilen ganimetlerin, eşit bir şekilde savaşanlara dağıtılmasıdır. Halbuki onlar, savaşmak maksadıyla Bedir'e gitmekten hoşlanmadıkları gibi, bu ganimetin de kendi istedikleri şekilde pay edilmesini arzu etmişlerdi. O insanların bir grubu daha önce de, Bedir'e gidip savaşmayı hoş karşılamamışlardı. Çünkü savaşmak, insan tabiatının pek hoş karşılamadığı bir olaydır.

Rivayet edildiğine göre, Kureyş kafilesi, büyük bir ticaret yapmış olarak Şam'dan dönmüştü. Bunların içerisinde kırk tane binekli vardı. Ebû Süfyan'la Amr b. As da bunlardandı. Bu olay, hicretin ikinci yılında geçmişti. Cebrail, bunların Şam'dan döndüklerini Hz. Peygamber'e haber verince, Peygamber de müslümanlara bildirdi. Bunların, az insan ve çok malla karşılaşacak olmaları hoşlarına gitmişti. Yola çıktıklarında, bu haber Ebû Süfyan'a ulaşıyor ve o da, Damdam b. Amr el-Gıfârî'yi kiralayarak Mekke'ye gönderiyor. Bu adama, Kureyşlileri kışkırtmasını ve Muhammed'in kervana karşı geldiğini haber vermesini emrediyor. O da bunu yapıyor. Bu durum Mekkelilere ulaşınca, Ebû Cehil Kâbe'nin üzerine çıkarak : "Ey Mekkeliler! Çabuk olun, çabuk olun! Kervanınızı ve mallarınızı elinizden almaya çalışıyorlar. Eğer onlar Muhammed'in eline geçerse, bir daha asla kurtulamazsınız" diye bağırıyordu. Daha sonra, Ebû Cehil ve Mekkeliler, seferberlik ilân etmişcesine yola çıkıyorlardı. Birisi Ebû Cehil'e, kervanın sahil tarafından gittiğini ve kurtulduğunu söylemiş. Ebû Cehil de, halkı Mekke'ye döndürmüş. Daha sonra da: "Hayır! Yemin ederim ki, Bedir'de develeri kesmedikçe, içkileri içmedikçe ve çalgılarımızı çalmadıkça asla durum böyle olamaz! Bütün Araplar da, bizim çıkışımızı işitmişlerdir ve hâlâ bizden korkmaya devam eder" diye konuşur.

Bunun üzerine, Cebrail, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek : " Ey Muhammed! Allahü Teâlâ sana, iki gruptan birini söz verdi. Ya Kureyş ya da kervan" dedi. Hz. Peygamber de ashabına danışıp : *" Ne dersiniz, Mekke'den insanlar çıkıp, bize doğru geliyorlarmış. Sizin için iyi olan kervan mı yoksa savaşmak mı?"* diye sorar. Ashab ise : "Bizim için kervan, savaşmaktan daha iyidir" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in benzi solar. Hazreç kabilesinin başkanı olan Sa'd b. Ubâde ayağa kalkarak : "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen işine bak ve nasıl bilirsen öyle yap. Allah'a yemin ederim ki, Aden'e kadar yürüsen, bizim ensardan seni takip etmeyecek hiçbir kimse yoktur" diye seslenir. Sonra da Mikdad ayağa kalkar ve : "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana emrettiği gibi yap. Nasıl yapmamızı dilersen biz seninleyiz. İsrailoğullarının Musa peygambere söylediklerini biz sana söylemeyiz. Onlar peygamberlerine : 'Sen ve Rabbin gidip savaşın. Biz burada oturacağız' demişlerdi. Bizler deriz ki : ' Sen ve Rabbin gidip savaşın. Bizler de sizinle savaşacağız'."

Hz. Peygamber gülümsüyor ve: *"Ey insanlar, bana yol gösterin"* diyor. Bu sözüyle şüphesiz ensarı kastediyordu. Sa'd b. Muaz kalktı ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, sanki sen bizi kasdediyorsun" dedi. Hz. Peygamber de "evet" dedi. Muaz da : "Sana inandık, seni tasdik ettik ve senin getirdiğinin gerçek olduğunu kabul ettik. Sana böylece ahitname veriyoruz. Sözünü dinlemeye ve sana itaat etmeye söz veriyoruz. Dilediğin şekilde yap Ey Allah'ın Rasûlü! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bize şu denizi gösterip ona dalsan, biz de seninle birlikte denize dalarız. Bir kişi bile çekimser kalmaz. Yarın, düşmanla karşılaşmayı hiç yadırgamayız. Savaşa karşı çok sabırlıyızdır. Düşmanla karşılaşma konusunda ise, çok sadıkız. Umulur ki Allah, bizim vasıtamızla sana, yüzünün güleceğini nasip eder. Haydin bakalım. Allah'ın bereketi bizimle ola!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu duruma sevindi ve Sa'd'in sözüne çok neşelenerek dedi ki: *"Allah'ın bereketiyle yürüyün bakalım! Size müjdeler ola! Allahü Teâlâ bana, iki gruptan birini söz verdi. Allaha yemin ederim ki şu anda ben, Kureyşin düştükleri yerleri görür gibiyim."*

6. «Hak ortaya çıktıktan,» gerçek kendilerine gösterildikten **«sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, seninle hak konusunda tartışıyorlardı.»** Bu kimseler, sanki zoraki bir şekilde ölüme gidenlere benzetiliyor. Halbuki onlar, ölüm işaretlerine bakıyorlar ve tıpkı gözleriyle görüyorlar.

Bu korkulu ve ürperti veren durum, onların sayıca ve hazırlık olarak azlıklarından başka bir şey değildir. Rivayet edildiğine göre onların sayısı, üçyüz on üç kişi idi. İçlerinde sadece iki tane atlı vardı. Bunlar Zübeyr ve Mikdad idi. Yetmiş tane de develeri vardı. Müşrikler ise, sayı ve cephane bakımından onlardan kat kat fazlaydı.

7. Ey mü'minler! **«Allah size, iki gruptan birinin sizin olduğunu»** söz verdiği zamanı hatırlayın. Allah size, böyle **«vadediyordu.»** Bu iki gruptan birisi, Ebû Süfyan ve kervanı; diğeri ise, Ebû Cehil ve topluluğunun grubuydu. Bu iki gruptan birisinin, sizin emrinize verildiği konusunda size söz veriyordu. Sizler, bütünüyle bu gruba egemen olup, kralların ülkelerine hakim oldukları gibi, sizler de onlar hakkında istediğiniz gibi tasarrufta bulunacaktınız.

«Siz de, kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz.» Bu da, kervanın bulunduğu gruptu. Yani, silah ve cephanesi olmayan grup. **«Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek, kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.»** Yüce Allah da, size savaşmayı emretmek sûretiyle, hakkı gerçekleştirmeyi ve yüceltmeyi diliyordu. Böylece de, onların bir anda kökünü kurutacaktı.

Bu âyet : "Sizler, hiçbir zorlukla karşılaşmadan, bazı mallar elde etmek istiyordunuz. Allah ise, dinini yüceltmek, hakkı ortaya çıkartmak ve size iki dünyanın da mutluluğunu vermek istiyordu" anlamına gelmektedir.

8. «Bu, suçlular istemese de, Allah'ın hakkı gerçekleştirmesi ve bâtılı ortadan kaldırması içindir.» Allahü Teâlâ'nın böyle dilemesinin yüce amacı, hak dini ortaya çıkarıp, bâtılı yok etmekti. Yaptığını da bunun için yapmış, başka bir şey için yapmamıştır. *"Hakkı gerçekleştirmek"*ten maksat, hakkın hak olduğunu ortaya koymaktır. Bunun böyle olmasını şu müşrikler istememiş olsa bile, Allah'ın dileği, böyle olmasıdır. Yani, hakkın gerçekleşmesi, bâtılın da ortadan kalkmasıdır.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ
فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾
وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ
إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ
النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً لِيُطَهِّرَكُمْ
بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ

وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ﴿١١﴾ اِذْ يُوحِي رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنِّي
مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا سَاُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَاَنَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

9. Hani, Rabbinizden yardım dilemiştiniz de O : "Ben size, peşpeşe bin melekle yardım edeceğim" diye cevap vermişti.

10. Allah bunu, sadece müjde olsun ve kalbleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yardım, sadece Allah katındandır. Şüphesiz ki Allah, azîzdir, hakîmdir.

11. Hani bir zaman sizi, katından bir güven olmak üzere, hafif bir uykuya bürümüştü. Sizi temizlemek, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve ayaklarınızı sabitleştirmek üzere, size gökten su indirmişti.

12. Rabbin meleklere : " Ben mutlaka sizinleyim. İman edenlere destek olun. Kâfirlerin kalblerine korku salacağım. Siz boyunlar üzerine vurun ve onların bütün parmaklarına da vurun" diye vahyetmişti.

13. Bunun sebebi; onların, Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse, Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

14. İşte size Allah'ın azabı! Tadın bakalım onu! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.

9. «Hani, Rabbinizden yardım dilemiştiniz de O : 'Ben size, peşpeşe bin melekle yardım edeceğim' diye cevap vermişti.» Rabbinizden, yardım, üstünlük ve zafer dilediğiniz zamanı hatırlayın. Onlar, savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayınca, Allahü Teâlâ'ya duâ etmeye ve: " Ey yardım dileyenlere yardım eden Allahımız! Bize de yardım eyle!" diye yalvarmaya başlamışlardı.

Hz. Ömer'den şöyle rivayet edililir : Peygamber Efendimiz, sayısı bin kişi olan müşriklere ve sayısı üç yüz on küsûr olan mü'minlere baktı, kıbleye döndü, ellerini uzattı ve : *"Ey Allah'ım! Bana söz verdiğini yerine getir! Ey Allah'ım! Eğer bu topluluk helâk olursa, yeryüzünde sana ibadet eden kalmaz!"* diye duâ etti ve bunu sürekli tekrarladı. Derken, üzerine almış olduğu elbise yere düştü. Ebû Bekir de bu elbiseyi alıp, tekrar omuzlarına attı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dedi ki : "Ey Allah'ın Peygamberi! Rabbinden istediklerin yeter artık. O, sana söz verdiğini mutlaka yapacaktır." (3)

Bu yardım dileme, Hz. Peygamber'den ve mü'minlerdendi. Çünkü Hz. Peygamber duâ edip yalvarmıştı, mü'minler de ona âmin demişlerdi. Bunun üzerine Allah onlara bin melekle yardım etmiş, daha sonra meleklerin sayısı üç bin olmuş, sonra da beş bin olmuştu.

10. «Allah bunu, sadece müjde olsun ve kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yardım, sadece Allah katındandır.» Allahü Teâlâ, doğrudan doğruya melekler indirmek sûretiyle, sizlere yardım etti. Size yapılan bu yardım, herhangi bir şey için değil, sadece size bir müjde olsun diyedir. Yani bundan kasıt, sizin zafere ulaşacağınızı müjdelemek ve sizin kalblerinizin tatmin olmasını temin etmektir. Böylece de, sizin azlığınızdan dolayı kalbinizdeki ürperti ve güçsüzlük duygusu giderilmiş olur.

Meleklerle yardımın "sadece müjde olsun ve kalpleriniz yatışsın," diye kayıtlanması, meleklerin savaşa katılmayıp, sadece mü'minlerin kalblerini takviye ve onların sayısını çok göstermek olduğuna işaret eder. Allahü Teâlâ, melekleri savaş için göndermiş olsaydı, bir tek melek bile yeterdi. Sadece Cebrail bile, kanadındaki bir tek tüyle, Lût kavminin yedi kentini helâk etmişti. Bir tek sesle, Semûd kavminin ülkesini alt üst etmişti.

Haddâdî: "Bu görüş, âyetin zahirî anlamına daha yakındır" der. Bir riva-

---

3- Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. Suyûtî, *Esbâb'un-Nüzûl*, s.106.

yete göre de melekler, Bedir savaşında çarpışmışlar. Ahzap ve Huneyn'de ise çarpışmamışlardır.

Bir adamın şöyle dediği rivayet edilir : "Bedir savaşında, müşrik bir adamın boynunu vurmak için, kendisini izliyordum. Kılıcım kendisine kadar uzanmadan önce, kafası önüme düşüverdi."

Gerçek yardım ve zafer, sadece Allah katındandır. Bu ise, sebepler yönünden hiçbir ortağı olmaksızın Allah tarafından yapılan yardımdır. Meleklerin yardımı ve savaşanların çok olmasına gelince, bu konuda onların hiçbir tesiri yoktur. Onlardan ne zafer ümidi beklenir, ne de olmayınca ümit kesilir. Bir beyitte şöyle söylenir :

Yardım ve zafer, donatılmış ordularla değil,
Allah'ın mutluluk ve başarı ihsanıyladır.

«Şüphesiz ki Allah, azîzdir, hakîmdir.» Allah, öyle azizdir ki, onun verdiği karara kimse galip gelemez ve O'nun hükmüne de kimse itirazda bulunamaz. O Allah, öyle bir hikmet sahibidir ki, hikmetin ve maslahatın gereği neyse onu yapar.

Bilmiş olunuz ki, bizler görmesek bile, melekler yardıma koşarlar. Yüce Allah huzur indirir. Bu huzur, düşmanla karşılaşıldığı zamanki kalb rahatlığıdır. O esnada kalb, ruh, ışık ve gücü toplamış olur. Bununla korkan kimse teskin olur, üzüntülü kimse ise, teselli bulmuş olur. Bu durumlar, bazı hallerde ve olaylarda gözükmezler. Çünkü Allahü Teâlâ bunu, gafil kimselerin gözünden saklamıştır. Bu durum da Allah'ın yüce hikmetinin bir gereğidir. Bu tip olaylar, aşamalı olarak her çağda görülebilir. Onun içindir ki, bu devirde, bazı seferlerde zafer görünmez. Denir ki, "Ey Kâfirler! Günahkârları öldürün bakalım!"

Hz. Ali'ye : "Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in halifeliğine bak, bir de senin halifeliğine bak. Senin halifeliğin hep sıkıntılarla geçiyor. Bunlar hiç mukayese edilir mi?" demişler. Hz. Ali de bunlara : " Ömer ve Ebû Bekir'in, ben ve Osman gibi yardımcıları vardı. Benim ve Osman'ın yardımcıları ise, sen ve senin gibileridir" cevabını vermiştir.

Mücahidin yapması gereken şey, Rabbinden yardım isteyip, O'na yalvarmasıdır. Tıpkı ashabın yalvardığı gibi. Allahü Teâlâ, ancak böyle zaferini gösterir. Ve yine bilmiş olunuz ki, sözlerin en doğrusu, Allah'ın ve O'nun peygamberinin sözleridir. O, söz vermiş ve yardımını ulaştırmıştır. Senin yapacağın şey, imanını kuvvetlendirmendir.

Şeyh Muhyiddin şöyle der : "Bizim ileri gelenlerimizden bir tanesi, cüzzam hastalığı ile imtihana tâbi tutuldu. (Bu hastalığa yakalanmaktan Allah'a sığınırız!) Onu gören bütün doktorlar, bu hastalığın şifası olmadığını söylediler. Hadis âlimlerinden olan birisi bu hastayı gördü ve yüce bir hadis'e imanı tam olduğu için hastaya dedi ki: 'Ey adam! Neden tedavi olmuyorsun?' Hasta ise: 'Doktorlar, bu hastalığın şifası olmadığını söylüyorlar' cevabını verdi. Bunun üzerine hadis bilgini: 'Doktorlar yalan söylüyorlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) daha yüce bir doktordur. O yüce Peygamber, habbetü's-sevdâ'nın (çörek otu) bütün hastalıklara iyi geldiğini söylüyor.(4) Senin hastalığın da bu hastalıklardan birisidir' dedi ve bal ile çörek otu istedi. Bunları birbirine karıştırıp, hastanın bütün bedenine, yüzüne, başına ve ayaklarına kadar her yerine sürdü. Bu karışımdan biraz da hastaya yedirdi ve bir zaman bekledi. Daha sonra bedenini yıkadı ve bu karışımı bedenden temizledi. Bunun üzerine, bedenin eski derisi değişti ve yerini başka bir deri aldı. Böylece, hastalığı iyileşmiş ve eski haline dönmüş oldu. Ondan sonra da, bütün doktorlar ve insanlar, hadis bilgininin bu hadise olan imanına hayran kaldılar. O şahıs, her yakalandığı hastalıkta, bu çörek otunu (Habbetü's-sevdâ) kullanırdı. Göz hastalıklarında bile. Gözü ağrıyınca, gözüne bunu sürme gibi çekerdi ve derhal iyileşirdi."

11. «Hani bir zaman sizi, katından bir güven olmak üzere, hafif bir uykuya bürümüştü.» Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabıyla birlikte, ayaklarının kızıl kumlara gömüldüğü bir kum tepesine varmış ve o gece de, orada gecelemiş ve susuz bir şekilde uyumuşlardı. Müşrikler de, onlardan hayli uzak bir yere varmış ve orada geceleyerek uyumuşlardı. Uyandıklarında, birçoğu cenabet olmuştu. Suları da yoktu. Şeytan onların şekline girmiş ve onlara vesvese vererek demişti ki : "Sizler, haklı olduğunuzu ve Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsunuz. Cenabet olmanıza rağmen, abdestsiz namaz kılıyorsunuz. Eğer haklı olmuş olsaydınız, suya yakın olma konusunda, müşrikler sizden ileri geçemezdi ve bu konuda size üstün gelemezlerdi. Susuzluğun sizi zayıf düşürmesinden başka ne bekliyorsunuz artık? Onlar üzerinize gelerek boyunlarınızı vururlar ve istediklerini öldürürler. Sonra da, geriye kalanlarınızı Mekke'ye sürerler." Bunun üzerine çok üzüldüler.

4- Buharî, *Tıb;* Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel rivâyet etmişlerdir.

Yüce Allah da onlara, geceleyin bir yağmur ihsan ederek, vadide sular akıttı ve vadi sularla doldu. Müslümanlar yıkandılar, abdest aldılar, içtiler ve hayvanlarına içirdiler. Yanlarına havuzlar yaptılar, kumlar sertleşti ve bulundukları yer katılaştı. Artık yürürken ayakları kaymadı. Şeytanın vesvesesi gitti, nefisler huzura kavuştu, kalbler kuvvetlenip, sonraki gün için savaşa hazır hale geldi. Bu olay üzerine : *"Hani bir zaman sizi, katından bir güven olmak üzere, hafif bir uyku bürümüştü"* âyeti indirildi.

Ey mü'minler! Allahü Teâlâ'nın sizi, hafif bir uykuya bürüdüğü zamanı hatırlayın. O hafif uyku, sizi tamamen uykuya daldırmadan önceki ilk uykudur. Sizi hafif bir uyku kapladı ve Allah'tan bir güvence olmak üzere, hafifçe uyuyakaldınız. Bu uyku, bir yorgunluk ve zayıflık uykusu değildi.

İbn Mes'ûd der ki : "Savaş zamanında nüâs (hafifce uyku), Allah tarafından ikram edilen bir güvencedir. Bu durum, namazda olursa şeytandandır."

Hasan el-Basrî de şöyle der : "Şeytanın, kaşığı ve sürmedenliği vardır. Kaşığı yalan, sürmedenliği ise, zikir esnasında uyumadır."

«Sizi temizlemek, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalblerinizi birbirine bağlamak ve ayaklarınızı sabitleştirmek üzere, size gökten su indirmişti.» Böylece, yağmur yağdırmak sûretiyle indirilmiş olan bu su ile yıkanır, maddî ve manevî kirlerden temizlenirsiniz. Şeytanın size vermiş olduğu vesvese pisliği de giderilmiş olur. Onun verdiği vesvese, sizi susuzlukla korkutmaktı.

Denilir ki: *"Şeytanın pisliği"*nden kasıt, ihtilâm olmak sûretiyle, mü'minlere bulaşan cenabet olma durumudur. Cenabet olma durumu, insanlara şeytanın vermiş olduğu bir durumdur. Onun hile ve vesvesesidir. Yine Allahü Teâlâ lütuf ve ihsanı ile sizin kalblerinize güç veriyor, imanınıza güven katıyordu. Böylece, kalbler güven doluyordu. İndirilen bu yağmur sularıyla da, onların ayakları sabitleşiyor, kumlara batıp düşmekten kurtuluyorlardı.

Âyet-i kerimede, suyun nimet olduğu, açlıktan, susuzluktan korkmanın şeytanın vesvesesinden olduğu açıklanıyor. Kişinin tevekkülü kuvvetli olursa, onun için, varlık da, yokluk da aynıdır. Çünkü, Allahü Teâlâ'nın isimleri arasında *"Hâlik"* ve *"Râzik"* (yaratıcı ve rızık verici) isimleri de vardır.

Derler ki, aslanın açlığa olan sabrı ve suya olan ihtiyacının azlığı, diğer yırtıcı hayvanlarda yoktur. Başkasının avını yemez. Kendi avını yeyip doyduktan sonra, kalanı bırakır. Artık buna geri dönmez. Yemekle karnı dolunca, buna razı olur ve köpeğin yaladığı kaptan içmez. Mü'min de, bu gibi konularda aslandan daha aşağı olmamalı.

Kişinin, halini güzelleştirmesi için çalışması gerekir,
Zaman ona yardım edecek değildir.

12. «Rabbin meleklere : 'Ben mutlaka sizinleyim. İman edenlere destek olun.» diye vahyetmişti. Kalblerine güç verecek olan kalabalıklığınızla ve onlara müjdeler vermek sûretiyle, iman edenlere destek verin. Destek verme (tesbit), savaş alanında sebatlı davranmak sûretiyle tahammül göstermek, savaşmanın vermiş olduğu zorluklara karşı koymaktır.

«Kâfirlerin kalblerine korku salacağım.» Kâfirlerin gönüllerine, mü'minlerin korkusunu salacağım. **«Siz boyunlar üzerine,»** yani üst taraflarına **«vurun.»** Ki o kısımlar, boğazlanma yerleri ve kafalarıdır. Burada Allahü Teâlâ, boyunlarına vurulmasını emrediyor. Çünkü boyun, bedenin en üst kısmıdır, öldürme yeridir. **«Ve onların bütün parmaklarına da vurun.'»** Âyette geçen *"benân"* kelimesi, parmaklar ve diğer organlar anlamına gelir. Buradaki mânâ: "Rabbin size onların, yukarıdan aşağı bütün organlarına vurun" **«diye vahyetmişti.»** demektir. Vahy, gizli bir şekilde nefse atılan mânâdır. Durum bu olunca, âyete şöyle anlam veririz : "Ey Muhammed! Allahü Teâlâ'nın, meleklere: *"Ben yardım, tevfik ve inananları destekleme hususunda sizinle beraberim, onlardan sakın korkmayın."* diye vahiyde bulunduğu zamanı hatırla.

13. «Bunun sebebi; onların, Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir.» Bu dövme, öldürme ve cezalandırma, onlara mahsustur. Çünkü onlar, Allah'a ve O'nun peygamberine karşı gelmişlerdi. Kesinlikle yenemiyeceklerini yenmeye çalışmışlar ve meydan okumuşlardı. Âyetteki *"şâkka"* kelimesi "şıkk" kelimesinden türemiştir. Şıkk, taraf demektir. Çünkü onlar, müslümanların karşısına geçip, karşı bir taraf oluşturmuşlardı. Kulun, dünyada ve ahirette kazanmış olduğu mutluluk ve sıkıntı, kulun oradaki kazancına bir giriş mesabesinde olur.

Her **«kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse,»** O'nun dostlarına ve peygamberlerine karşı çıkarsa, işte bunlar için, **«Allah'ın cezası çok şiddetlidir.»**

14. «İşte size Allah'ın azabı! Tadın bakalım onu! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.» Sizin için Allah'ın takdir buyurduğu bu hükmü tadın. Cezanın gerçekleşmesi hemen olacaktır. Cehennem azabı ise, daha sonra olacaktır. Dünya azabı hakkında: *"Tadın bakalım onu!"* denmiştir. Çünkü az tadmak, bir şey ifade eder. Kâfirlere isabet eden dövme, esir alma ve öldürme gibi şeyler, onların ahirette karşılaşacakları azaba nisbetle bir tadımlıktır.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilmiştir. O şöyle anlatır : "Hz. Peygamber'in ashabı saflarını düzeltti, sancaklarını önlerine aldı ve konması gereken yere koydular. Hz. Peygamber de orada devesinin üzerinde durdu, Allah'a duâ edip yardım istedi. Sağ taraflarından Cebrail 500 kişiyle, sol taraftan da Mikail 500 kişiyle iniverdi. Allahü Teâlâ kâfirlerin kalblerine korku saldı. Sonra da, müslümanlar müşriklere bir hamle yapıp, Allah'ın izniyle onları yendiler. Hz. Peygamber de bu mutlu kimseler için : *'Allahü Teâlâ, Bedir ehlinin bu haline muttali oldu ve dilediğinizi yapın, artık sizi bağışladım'* buyurdu dedi."

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ
اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ
وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى وَلِيُبْلِيَ
الْمُؤْمِن۪ينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَنًا اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١٧﴾ ذٰلِكُمْ
وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٨﴾

15. Ey iman edenler! Toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, sakın onlara arkanızı dönmeyin!

16. Savaş için taktik kullanan veya bir başka gruba katılan dışında, içinizden her kim, öyle bir günde düşmana arkasını dönerse, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varıp kalacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir yerdir!

17. Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, Allah attı. Ve bunu, mü'minleri kendi katından güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı. Şüphesiz ki Allah, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

18. İşte durumunuz! Gerçekten Allah, kâfirlerin tuzağını güçsüz kılar.

15. «Ey iman edenler! Toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, sakın onlara arkanızı dönmeyin!» Burada âyetin aslında geçen *"zahf"* kelimesi; "arkası üzerine sürünerek yürüme" anlamına gelir. Bebeklerin, kıçları üzerine yavaşça sürünerek yürümelerine de "zahf" denir. Bu âyette de, ordudan söz edilirken aynı kelime kullanılmıştır. Çünkü bu ordu, kalabalık bir ordudur ve düşmana yöneldiği zaman da, sanki sürünerek yaklaşmaya çalışıyor gibi görünmektedir. Durum böyle olunca, âyeti şu şekilde anlamak mümkün olur : Sizin sayınız az, düşman ise çok fazla iken onlarla karşı karşıya geldiğiniz zaman sakın kaçmayın! Onları karşılayın ve savaşçılarınızla birlikte, savaşın onlarla!

Âyette, *"zahr-sırt"* kelimesi yerine, *"el-edbâr-arka"* kelimesi kullanılmıştır. Bu da askerden kaçmayı ayıplanacak ve yenilgiye uğramayı da aşağılık bir durum olarak görmektir.

16. «Savaş için taktik kullanan...» O gün, düşmanla karşılaşma ve savaşma anında, taktik kullanmak için arka çevirme iki türlü olabilir. Ya bu gruptan daha önemli bir düşman grubuyla savaşmaya yönelmek için olur, ya da, düşmanı aldatmak ve taraftarları arasından çıkarmak, ardından da yalnız başına veya mevzide bulunan arkadaşlarıyla hücuma geçmek gayesiyle o düşmana yenik düştüğünü göstermek üzere geri çekilmek şeklinde olur. Bu, bir savaş taktiği ve hilesidir.

«Veya bir başka gruba katılan dışında...» Yani, bir başka mü'min topluluğa katılmak üzere düşmana arkasını çevirir ve o mü'min topluluk yanında savaşır. Bunun dışında düşmana arka çevrilmez. Bu iki durumun dışında savaş meydanından geri çekilmek haramdır.

Bu iki durumda geri çekilmek, gerçekten yenilgi olmayıp, savaşa hazırlanma ve güç kazanmadır. Bu iki durumun dışında **«içinizden her kim, öyle bir günde düşmana arkasını dönerse, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varıp kalacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir yerdir!»** Bu iki sebep dışında düşmana sırt çeviren, Allah'ın çok büyük bir gazabına uğramış olur. O kimsenin ahiretteki varacağı yer ise, cehennemdir. Cehennem, onun kaçmasının bedelidir. Âyette geçen *"me'va"* kelimesi, insanın varıp sığındığı yer anlamını taşır. Orası ne kötü bir varış yeridir. Bu, cehennemdir.

Bu ceza, her ne kadar görünürde kâfirlerle karşılaşıldığı zamanda, onlara sırt çeviren herkese şamil gibi ise de, düşmanın, müslümanlardan çok daha fazla olmaması durumunda geçerlidir. Çünkü bir başka âyet-i kerimede : *"Allah, şimdi sizden yükü hafifletti. Çünkü, sizde zaaf olduğunu biliyordu. Allah'ın izniyle, sizin yüz tane sabırlı ve metanetli kimseniz, iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz de iki bin kişiyi yener"* (Enfâl: 66) buyurulmuştur.

İbni Abbas (r.a.) der ki : " Üç kat düşmandan kaçan kaçmamış olur. İki kat düşmandan kaçan ise kaçmış olur." Yani haram işlemiş olur.

Savaş meydanından kaçmak, büyük günahlardandır. İlim adamları, büyük günahların sayısını yetmişe kadar saymışlardır. Savaş halinde olan ordudan kaçmak da, onlardan biridir. Bu durum, müslümanlarla düşmanın sayısı eşit, ya da düşmanının iki kat olduğu zamanlardadır. Bu ve buna benzer şeyler, müslümanlar arasında kötü sayılan şeylerden olup Allah'a ve dine karşı işlenmiş bir cinayettir. Günahların büyüklerindendir ve bu kimsenin, şahitlik yapması kabul edilmemektedir.

Akıllı kimsenin yapması gereken de, savaşa cesur bir yürekle katılmaktır. Bilmelidir ki, korkunun eceli geciktirmesi imkânsızdır. Savaşa katılmak, hiçbir kimsenin ölümünü öne almaz.

17. Bedir gününde, düşmanları öldürmekle gurur duymaktasınız. Halbuki, **«onları siz öldürmediniz.»** Biliniz ki, onları kendi kuvvet ve gücünüzle öldürmediniz, **«fakat Allah öldürdü.»** Size yardım etmek, sizi onlara egemen kılmak ve kalplerine korku ve dehşet salmak sûretiyle, onları Allah öldürdü.

Rivayet edildiğine göre, arkasında saklanmış oldukları kum tepesinden ayrılarak, vadiye gelen Kureyşlileri gören Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle der : *"Ey Allahım! Bunlar, kibir ve gururlarıyla övünerek gelen ve senin peygamberini yalanlayan Kureyşlilerdir. Ey Allahım! Senden, bana söz verdiğin şeyi istiyorum!"* Hz. Peygamber daha sonra, yerden bir avuç toprak alarak onların yüzüne doğru atar ve : *"Yüzler çirkinleşti"* der. Bu toprağın, gözlerine ve burunlarına isabet etmiş olduğu müşriklerden hepsi yenilgiye uğramıştır. Mü'minler de bunları takip etmiş, bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almıştır.

Ey Muhammed! **«Attığın zaman da»** gerçekten **«sen atmadın.»** Görünüşte sen atar gibi göründüysen de -çünkü atmak, beşerin yapageldiği eylemler cinsinden şeylerdir- gerçekte **«Allah attı.»** Allah, bu toprak parçalarını, müşriklerin gözlerine ulaştırdı ve onlar yenildiler. Sizler de, onları perişan ettiniz. Buradaki *"atma"* eylemi, şekil olarak Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilmiştir. Aslında ise, bunu yapan Allahü Teâlâ'dır. Bir kimsenin, bir avuç toprak atmasıyla, bütün düşmanın gözlerinin kör olması ve mahvolmaları beşerin yapabileceği bir şey olamaz. Düşmanın öldürülmesi sebeplerini var eden Allah'tır. Meleklerini indirerek Müslümanların yardımına koşmuştur. Kâfirlerin kalbine korku salmış, mü'minlerin gönlünü de kuvvetlendirmek sûretiyle sebepler kılıp, böylece isteğini gerçekleştirmiştir.

«Ve bunu, mü'minleri kendi katından güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı.» Böylelikle, yüce Allah, kendi katında bulunan şeylerden sevgili kullarına ikram edecek ve onları güzel bir şekilde ve çok büyük ödüllerle ödüllendirecektir. Onlara zafer ve ganimet bahşedecektir.

Bu âyetin görünümünden, mü'minlerin bir takım belâ ve musibetlere uğrayarak çile çekecekleri değil, birtakım şeylerle denenmeye tâbi tutulacakları anlaşılmalıdır. Belâ kelimesi, nimet ve külfet anlamına gelir. Bu belâ, sabrı ölçmek için külfet, şükrü ölçmek için nimet olarak da karşımıza çıkabilir. Her iki durumda da deneme gayesi taşır.

«Şüphesiz ki Allah, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.» Allahü Teâlâ, onların yardım istemelerini ve duâlarını çok iyi işitir. İcabet etmek için gerekli olan durum ve niyetlerini de çok iyi bilir.

18. «İşte durumunuz!» Burada, mü'minlerin güzel bir imtihana tâbi tutulduklarına işaret edilmektedir. **«Gerçekten Allah, kâfirlerin tuzağını güçsüz kılar.»** Maksat mü'minleri güzel bir şekilde denemek, kâfirlerin tuzaklarını güçsüz hale getirmek ve hilelerini boşa çıkarmaktır. Âyetten anlaşıldığına göre, buradaki etki Allah'tandır, kul ise bu etkinin âleti, yani aracıdır. Onun içindir ki kişi, kendisini ve yapmış olduğu işi beğenip gurur ve kibire kapılmamalıdır.

Hz. İsa (a.s.) şöyle demiştir : "Ey Havariler topluluğu! Nice kandiller vardır ki, onu basit bir rüzgar söndürmüştür. Nice ibadet eden kul vardır ki, onu da birazcık kendisini beğenme fesada uğratmıştır."

Akıllı kimsenin yapması gereken şey, yaptığı amelin basitliğini ve azlığını görebilmek, Allah'ın kendisine olan lütfunun, kendi amelinden daha şerefli olduğunu farkedebilmek, Allah için geçersiz olan bir fiili işlemekten sakınmak, Allah'ın rızâsından başka bir şey işlememektir. Aksi halde, elde etmiş olduğu değer de gidiverir. Elinde olan değer, liradan kuruşa döner. Bunun durumu şuna benzer: Bir salkım üzümün pazardaki fiyatı bir daniktir. (Danik, bir para birimidir.) Bu üzümü birisi krala hediye etmiş olsa, O da bunu beğenirse buna karşılık olarak, kendisine bin dinar verir. Böylece, bir tanenin değeri bin dinar olur. Kral bunu beğenmemiş olsa veya kendisine geri verse değeri aşağı düşer. Danikten de aşağı olur. Bizlerin içerisinde bulunduğumuz durum da buna benzemektedir.

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ
جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا
نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللّٰهَ مَعَ
الْمُؤْمِنِينَ ⑲ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ⑳ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ㉑ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ

الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ
خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

19. Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi. Eğer vazgeçerseniz, o sizin için daha hayırlıdır. Eğer tekrar savaşa dönerseniz, Biz de yardıma döneriz. Grubunuz çok bile olsa, sizden hiçbir şeyi savamaz. Çünkü Allah, mü'minlerle beraberdir.

20. Ey iman edenler! Allah'a ve rasûlüne itaat edin! İşittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin!

21. İşitmedikleri halde, "işittik" diyenler gibi olmayın!

22. Gerçekten de Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, akıllarını kullanmayan sağır ve dilsizlerdir.

23. Eğer Allah, onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, onlara mutlaka işittirirdi. Allah onlara işittirseydi bile, yine de yüz çevirirlerdi. Onlar zaten yüz çeviricidirler.

19. Ey kâfirler! «**Eğer fetih istiyorsanız...**» Buradaki hitap Mekkelileredir ve onları aşağılama ifadesi taşımaktadır. Çünkü onlar, Bedir'e çıkacakları zaman, Kâbe'nin örtülerine tutunmuş ve : " Ey Allah'ım! İki ordudan en yücesine, gruplardan en doğrusuna ve toplulukların en üstününe yardım et!" diye yalvarmışlardı.

Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil, Bedir günü şöyle demiş : " Ey Allah'ım! İki topluluktan en faziletlisine ve zafere en lâyık olana yardım eyle! Ey Allah'ım! Hangimiz en çok akrabalarından uzak duruyorsa ve topluluğu bozuyorsa onu mahveyle!" Böylece o, aptallığından dolayı kendi aleyhine bedduâ etmişti.

Ey Mekkeliler! Eğer iki ordudan, üstün olanının zaferini istiyorsanız, «**işte size fetih geldi.**» Üstün olanı zafer elde etti. Halbuki siz, kendinizin üstün olduğunuzu iddia ediyordunuz. Buradaki *"fetih"* kelimesinde, onları aşağılama, alay etme, yenilgiye uğratıp kahretme ve rezil etme vardır.

«Eğer» inkârcılıktan ve Hz. Peygamber'e düşmanlık etmekten **«vazgeçerseniz, o»** vazgeçme durumunuz **«sizin için,»** zorluğunu tatmış olduğunuz savaştan **«daha hayırlıdır. Eğer tekrar savaşa dönerseniz, Biz de»** mü'minlere **«yardıma döneriz.»** Topladığınız ve de kendilerinden yardım istediğiniz **«grubunuz»** sayı bakımından **«çok bile olsa, sizden hiçbir şeyi savamaz. Çünkü Allah, mü'minlerle beraberdir.»** Zaferi onlara verir, yardımı onlara yapar.

Âyet-i kerime'de, kurtuluş ve başarının, yüce Allah'a inanmakta ve O'nun emirlerine teslimiyette olduğuna dair işaretler vardır. Bâtılın sonu ise, izmihlâle uğrayıp yok olmaktır. Biraz gecikmeyle bile olsa.

Mutluluğun gözleri seni gözetlediğinde uyu,
Çünkü o zaman bütün korkulardan emin olursun.

20. «Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne itaat edin! İşittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin!» Âyette geçen *"ondan"* kelimesi, "Rasûlullahtan" anlamınadır. "O ikisinden" ifadesi kullanılmamıştır. Çünkü Allah'a itaat, O'nun Rasûlüne itaattan geçer. Halbuki sizler, kendisine itaat edilmesinin gerekli olduğunu söyleyen Kur'ân'ı işitiyorsunuz. Ona muhalefet etmeyi yasaklayan öğütleri de dinliyorsunuz.

21. Emir ve yasaklara muhalefet ederek, **«işitmedikleri halde, 'işittik' diyenler gibi olmayın!»** Onlar, kabul etmemek ve yüz çevirmek için böyle söylüyorlar. Tıpkı, "işittik ve karşı geldik" diyen kâfirlerle, dilleriyle inandıklarını söyledikleri halde, kalpleriyle yalanlıyan münafıklar gibi.

22. «Gerçekten de Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, akıllarını kullanmayan sağır ve dilsizlerdir.» Allah'ın hükmüne göre, yer yüzünde hareket edenlerin veya hayvanların en kötüsü, hakkı duymayan sağırlar, onu konuşmayan dilsizlerdir ki, onlar akıllarını kullanmıyanlar, akıllarıyla hakkı bulamıyanlardır. Allahü Teâlâ, bunları hayvanlardan saymış ve onları hayvanların *"en şerlileri-en kötüleri"* olarak nitelemiştir. Bunun sebebi, onlara özellik kazandırıp ve onları faziletli kılan kişiliklerini iptal etmektir. Onların, akılsızlıkla vasıflandırılmalarına gelince sağır ve dilsizin aklı olsa, bazı şeyleri anlayabilir ve böylece bazı isteklerini elde edebilir. Eğer aklını da kaybetmiş olursa, işte burası, şerrin ve fenalığın en son noktasıdır.

23. «Eğer Allah, onlarda bir hayır», hayır cinsinden bir şey **«olduğunu bilseydi, onlara mutlaka işittirirdi.»** Onlar da, Rasûlün gerçek olduğunu kabul eder, ona itaat eder ve ona inanırlardı. Fakat onlar hayırdan uzak oldukları için Allahü Teâlâ, onlarda bu tür bir hayır görmedi. Onlarda, hayır adına hiçbir varlık görülmediği, *"Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi"* şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü bu ifade, onlarda hayır olmadığını daha açık bir şekilde anlatmaktadır. **«Allah onlara işittirseydi bile,»** işitmiş oldukları haktan **«yine de yüz çevirirlerdi»** ve haktan faydalanma yönüne gitmezlerdi. **«Onlar zaten yüz çeviricidirler.»** Onlar, gerçeklere sırtlarını çevirirler, kalplerinin işitmiş olduğu şeylerden, inatlarından ötürü yüz çevirirler.

Şüphesiz insan, eğitilmeye ve yükselmeye elverişli, meleklerin bile yükselemiyeceği bir mertebeye yükselmeye aday bir şekilde yaratılmıştır. İlk yaratılış anında ise o, melekten alt, hayvandan üst bir mevkideydi. Şeriatın onu eğitmesi sebebiyledir ki, meleklerden üstün olur ve yaratıkların en hayırlısı düzeyine ulaşır. Şeriata karşı gelmek ve nefsinin emirlerine uymakla o, hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye iner ve yaratıkların en kötüsü durumuna gelebilir.

Akıllı insanın yapması gereken şey, Allah'ın kanunlarına ve Rasûlullah'ın sünnetine karşı gelmemektir. Rasûlüllahın insana emretmiş olduğu her şeyde ve yasaklamış olduğu her hususta, mutlaka bir fayda ve hikmet vardır. İnsan, kendisine verilen emirlerin sebeplerini sorup araştırmakla değil, o emirlere itaat edip, boyun eğmekle görevlidir.

Doktorun, sana vermiş olduğu ilaçlar hakkında söylemiş olduğu tavsiyelere uyar, onları yerine getirmeye çalışırsın da, Kâinatın Efendisinin söylediği haberlere nasıl uymazsın? Onun emretmiş olduğu şeyleri yapma konusunda nasıl gevşek davranırsın?

Bilmiş ol ki, Allah'a ulaşmak ancak şu iki yolla mümkündür :

1) Hz. Muhammed (s.a.v.)'i sevip, ona olan sevgini bütün sevdiklerine tercih etmekle,

2) Hz. Peygamberin bütün emir ve yasaklarını yerine getirmekle.

İşte, ancak bunları yapmakla, Allah'la olan ilişkilerin kuvvet kazanır. Ona tam anlamıyla uymakla, olgunluğun zirvesine yükselmiş olursun. Kur'ân'ı sevmek ve okumak da, O'nu sevmenin işaretlerindendir. Aksi halde, Rasûlüllah'ın yoluna girmekten yüz çevirmiş olanlardan olursun. O'nu tam anlamıyla sevmenin diğer bir belirtisi de, yoksullara yardımda bulunmak ve dünyada zühd hayatı yaşamaktır.

Ey Allah'ım! Bizi, helâk eden şeylerden koru ve bizi, hayırlı yollara gidenlerden eyle!

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اسْتَجٖيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا
يُحْيٖيكُمْۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّهُٓ اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصٖيبَنَّ الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ
خَٓاصَّةًۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

24. Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah'a ve Rasûlüne uyun! Ve bilmiş olun ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer. Mutlaka siz, O'nun huzurunda toplanacaksınız.

25. Bir de, öyle bir fitneden sakının ki, o fitne, içinizden sadece zulüm yapanlara dokunmakla kalmayacaktır. Ve yine biliniz ki, Allah'ın azabı çok çetindir.

24. «Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah'a ve Rasûlüne uyun!» Allah'a ve O'nun rasûlüne itaat ederek çağrısına uyun! Rasûlüllah'ın sizi bir şeye çağırması, Allah'ın çağırması anlamınadır. Çünkü Rasûl, Allah'ın emriyle bu çağrıyı yapmaktadır. Öyleyse, bu çağrı da Allah'ın çağrısıdır. *"Size hayat verecek şeyler"* çeşitlidir. Bunlardan biri de din ilimleridir. Çünkü onlar, kalbe hayat verir, cahillik ise, kalbi öldürür. Şâir şöyle der :

Câhil, elbisesine bakıp kendini beğenmesin.
Câhil ölü, elbisesi ise kefendir.

Bir rivayette şöyle denir : " Allahü Teâlâ, yağmur taneleriyle ölü toprağı dirilttiği gibi, ilimle de ölü kalbleri diriltir. **«Ve bilmiş olun ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer.»** İki şeyin arasını ayıran her şey, onların arasına girmiş olur. Bu anlatım, Allahü Teâlâ'nın, kuluna çok yakın olduğunu bildirmektedir. Allah, kulun gönlüne, kendisinden daha yakındır. Çünkü, seninle başkası arasında dolaşan şey, o şeye senden daha yakındır. Yahut da bu ifade, kulları, ölüm gelip çatmadan önce, Allah'ın ölüm vasıtasıyla, kişiyle kalbi arasına girmesinden önce, kalplerini temizleyip, ihlâs ve samimiyete koşmaya teşvik etmek içindir.

Burada sanki şöyle denmiştir : " Fırsat kaçmadan önce, nefislerinizi olgunlaştırmaya çalışın. Allahü Teâlâ'nın, bazı sebepler yaratması sûretiyle, kulların kalblerini temizlemeye imkanı kalmayabilir. Böylece kullar, nefislerini ıslah edemezler ve Allah'ın emrine ve peygamberin çağrısına uymadan ölmüş olurlar."

Allahü Teâlâ'nın, *"kişi ile kalbi arasına girmesi"*nden kasıt, O'nun, kulun kalbine hakim olması ve gönlüne galip gelmesi anlamına da gelebilir. Böylece Allah, kulun kasdını ortadan kaldırır, niyet ve maksatlarını değiştirir ve kul onları, kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştiremez. Allah, kulun saadetini dilediği zaman, kendisiyle inkâr arasına girer, mutsuzluğunu istediği zaman da, kendisiyle iman arasına girer. Hz. Peygamber (s.a.v.) çoğu kez şöyle dua ederdi : *"Ey gözleri ve gönülleri evirip çeviren Allahım! Benim gönlümü de (kalbimi de) senin dininde sabit kıl!"*(5)

Yine bilmiş olun ki, **«mutlaka siz,»** başkasının değil, **«O'nun huzurunda toplanacaksınız»** ve yaptıklarınızın hesabını vererek, karşılığını bulacaksınız. Hayır yapmışsanız hayır, şer yapmışsanız da şer bulacaksınız. Bundan dolayı sizler, Allah'a ve O'nun peygamberine itaat etmekte acele davranın! Onların çağrılarına uymakta çok itinalı olun.

25. «Bir de, öyle bir fitneden sakının ki, o fitne, içinizden sadece zulüm yapanlara dokunmakla kalmayacaktır.» Bu fitne, sadece zulüm ve haksızlık yapanları değil, bu haksızlık ve kötülükleri kabul edenleri de etkisi altına alacaktır. Bu fitne, iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamayan ve emirleri yerine getirmekte pısırıklık gösterenleri de kapsayacaktır. Yine bu fitne, birliği parçalayanlara, bidatçılara ve cihad yapma konusunda tembellik gösteren-

---

5- İbn Mâce, Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel rivayet etmiştir.

lere de şamil olacaktır. **«Ve yine biliniz ki, Allah'ın azabı çok çetindir.»** Fitneye doğrudan doğruya sebep olmayanlara bile, azap dokunacaktır. İşte bu ifade, fitneyi uyandıranların cezasının şiddetine dikkat çekip, ondan uzak kalmayı öğütlemektedir. Bir rivâyette: *"Fitne uykudadır. Allah, onu uyandıranın belâsını versin!"* denilmektedir. [6]

Kurtûbî Şöyle der : "Allah'ın, *'Hiçbir kimse, bir başkasının günahını çekmez'* (En'am: 164) âyetine dayanılarak, hiçbir kimsenin, başkasının günahından dolayı hesaba çekilemeyeceği; günahın, sadece o günahı işleyen kimseyi ilgilendirdiği anlaşılmaktadır şeklinde ortaya çıkan soruya, şöyle cevap verilebilir: İnsanlar kötülükleri alenen yapmaya başladıklarında, bu durumu gören kimselere, o kötülüğü değiştirmek farz olur. Eğer bu durumu görür de ses çıkarmazlarsa, hepsi birden âsi olmuş olurlar. Bunların bir kısmı suç işlemek sebebiyle, diğer bir kısmı da, suça razı olup, onunla mücadele etmemek sûretiyle âsi olmuştur. Böylelikle de, hepsi cezayı haketmiş olur."

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ
قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ
النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللّٰهَ
وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوا
أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ

---

[6] Râfi'î, Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. *el-Fethu'l-Kebîr*'de de böyledir, 2/280.

عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ
فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَۜ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُۜ
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

26. Hatırlayın ki bir zaman sayınız azdı. Yeryüzünde zayıftınız, insanların sizi kapıp yakalamasından korkuyordunuz. Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi helâl şeylerle rızıklandırdı ki şükredesiniz.

27. Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne hainlik etmeyin! Bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.

28. Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir. Büyük mükâfat Allah katındadır.

29. Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size, iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.

30. Kâfirlerin seni tutup bağlamaları, veya öldürmeleri yahut da seni (yurdundan) çıkarmaları için, sana tuzak kurduklarını hatırla! Onlar (sana) tuzak kurarlarken, Allah da onların tuzaklarını boşa çıkarıyordu. Allah, tuzakları bozanların en hayırlısıdır.

26. Ey Muhacirler! «**Hatırlayın ki, bir zaman sayınız azdı.**» Sayı bakımından az olduğunuz zamanı hatırlayın. «**Yeryüzünde zayıftınız.**» Mekke'de, Kureyşlilerin ellerinde kahroluyordunuz. «**İnsanların sizi kapıp yakalamasından korkuyordunuz.**» Kureyş kâfirlerinin sizleri kıskıvrak yakalayıp, Mekke'den dışarı atmalarından ve sizi oradan uzaklaştırmalarından korkuyordunuz. Böyleyken **«Allah sizi barındırdı.»** Sizleri oraya varıp ve rahata kavuşacağınız Medine'ye, göç yurduna yerleştirdi. Sizleri, kâfirlere karşı **«yardımıyla destekledi ve sizi,»** daha önceki milletlere helâl olmayan **«helâl şeylerle»** ganimetlerle **«rızıklandırdı ki,»** rızıklanmış olduğunuz bu nimetlere **«şükredesiniz.»**

Cüneyd Bağdâdî şöyle der : "Serî'nin yanındaydım. Yanında bir grup insan da vardı ve şükür hakkında konuşuyorlardı. Bana: 'Sana göre şükür nedir?' diye sordu. Ben de : 'Allah'ın nimetlerine isyan etmemendir' dedim. Bunun üzerine o : 'Allah, en büyük nimet olarak sana dilini lütfetmiştir, ne güzel ifade ettin,' dedi. (Sevincimden dolayı) hâlâ ağlarım."

27. «Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne hainlik etmeyin!»

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Kurayza kabilesini 21 gece ablukaya almıştı. Onlar da, kardeşleri Nadir oğulları gibi barış istemişlerdi ki, Şam'ın Azruat ve Eriha bölgelerinde bulunan yakınlarına kavuşsunlar. O da, buna diretmiş ve Sa'd b. Mu'az'ın hakemliğini ileri sürmüş. Karşı taraf ise, buna itiraz etmiş ve : "Bize Ebû Lübâbe b. Abdülmunzir'i gönder" demişlerdir. Ebû Lübâbe, onların iyiliğini isteyen bir kimse idi. Çünkü malı mülkü, çoluk çocuğu onların yanında bulunuyordu. Ebû Lübâbe'yi onlara gönderdi. Ona : "Ne dersin, acaba Sa'd'ın kararına uyalım mı?" diye sordular. O da eliyle, boğazlanma işareti yaparak: "Şayet Sa'd aranızda hükmederse kendi elinizle ölüme gidersiniz. Bu nedenle onun hakemliğini kabul etmeyin!" demiştir. Bunun üzerine Ebû Lübâbe : "Allah'a ve Rasûlüne hainlik ettiğimi hemen anladım." Çünkü Rasûlullah, onların Sa'd'ın kararına uymalarını ve ona razı olmalarını istemişti. Ben ise onları bundan alıkoymuştum. İşte bu olay üzerine bu âyet indi. Âyet indikten sonra Lübâbe, kendisini mescidin direklerinden birine bağlamış ve: "Ölünceye ya da Allah benim tevbemi kabul edinceye kadar kendimi çözmeyeceğim" demişti. Bu halde yedi gün kaldıktan sonra, bayılıp düşmüştü. Bunun üzerine Allahü Teâlâ tevbesini kabul etti ve kendisine şöyle denildi : "Tevben kabul edildi. Kendini çöz artık." Bunun üzerine o : "Vallahi Hz. Peygamber çözünceye kadar kendimi çözmeyeceğim" dedi. Daha sonra Peygamber (s.a.v.) gelip onu çözdü. Ebû Lübâbe şöyle dedi : " Tevbemin tamamlanması için, günah işlediğim yeri, kavmimin bulunduğu yeri terketmem gerekir, mallarımdan sıyrılıp ayrılmam gerekir." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki : *" Malının üçte birini tasadduk etmen yeter."*

Böylece **«bile bile kendi»** aranızda bulunan **«emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.»** Onlara hainlik etmeyin. Sizin hainlik etmiş olmanız, yanlışlıkla değil, kasten yapılmış olur. Hainlik yasaklanınca hainliğe götüren şeye, mallara ve çocuklara olan aşırı sevgiye dikkat çekilmiştir. Dikkat edilirse görülecektir ki, Ebû Lübâbe'yi hainlik etmeye götüren şey, Beni Kurayza yanında olan, mal, çoluk çocuk ve ailesidir. Ebû Lübâbe bunlar için onların iyiliğini dilemiş ve müslümanlara hainlik etmişti. İşte bundan dolayı gelecek âyette buna işaret edilmiştir.

28. «Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir.» *Fitne :* Belâ ve âfet demektir. Denenme ve imtihan edilmeye de fitne denir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur : "Sizin mallarınız ve çocuklarınız, sizleri âfete sürükleyen etkenlerdir. O âfet de, sizin dünyada işlemiş olduğunuz isyandır, ahirette uğrayacağınız cezadır." **«Büyük mükâfat Allah katındadır.»** Bu mükâfat, Allah'ın rızâsını tercih eden ve O'nun, kendileri için koyduğu sınırları gözetenler içindir. Sizleri fitneye götürecek olan şeylere dikkat ediniz ki, onlara olan sevginiz, sizleri hainliğe itmesin!

Geçmiş bilginlerden biri şöyle demiştir: "Mal ve çocuk gibi sizi Allah'la meşgul olmaktan alıkoyan şey, sizin için uğursuzluktur. Dünyada sizi Allah'a yaklaştırıp, O'na ibadete sürükleyen şey ise, her dille övülmüştür. Bu durum, her insan için övülmeye lâyık bir davranıştır.

Biliniz ki, hıyanet de çeşit çeşittir. Farzlar ve sünnetler, tam vakitlerinde yerine getirilmeleri için Allahü Teâlâ'nın kullarına emanet ettiği amellerdir. Bunların sınırları gözetilip, haklarına riayet edilmesi gerekir. Bunları yerine getirmeyen, Allahü Teâlâ'ya hainlik etmiş olur.

Ceset, ona bağlı olan organlar ve güçler de birer emanettir. Aile, çocuklar ve mallar da emanettir. Yetimler, köleler ve diğer hizmetçiler de birer emanettir. Devlet işlerinin yürütülmesi, yönetimler, yargı, fetva ve buna benzer hizmetlerin tümü de emanetlerdir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Her kim, daha lâyık bir kimse dururken, bir başkasına görev verirse, Allah'a, Rasûlüne ve mü'minler topluluğuna hainlik etmiş olur."*(7) Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *"İki ortaktan birisi, arkadaşına hainlik etmediği müddetçe, ben onların üçüncüsüyüm. Eğer hainlik ederse, ben aralarından*

7- Hadisi, Hakim *Müstedrek*'inde *"Kim, halktan birini, ondan Allah'ı daha çok hoşnut edecek biri varken idareci tayin ederse, Allah'a, Peygamberine ve mü'minlere hainlik yapmış olur"* ifadesiyle nakletmiştir. Bkz. *Feyzu'l-Kadîr*, 6/56.

çıkarım ve şeytan gelir."(8)

Bu konularda, bütün kulların, hain değil, güvenilir kişiler olması gerekir. Aksi halde, Allah'ın gazabına uğrarlar. İbn Abbas Şöyle der : "Güvenilir köpek, hâin arkadaştan iyidir."

Hâris b. Sa'sa'nın eğlence arkadaşları vardı. Onlardan hiç ayrılmazdı ve onları çok severdi. Bir geziye çıkıyordu ve arkadaşları da onunla beraberdi. O arkadaşlarından bir tanesi geri kalıp, hanımıyla birleşir. Yiyip içtikten sonra uyuyakalırlar ve köpek gelip üzerlerine çullanır. Hâris evine döndüğünde, onları ölü olarak bulur, durumu anlar ve şu şiiri söyler:

Köpeğim bana sadık, benden ayrılmaz.
O, ırzımı korur, dostum ise hıyanetten geri kalmaz.
Ailemle beraber olmayı helâl gören dosta şaşarım
Köpeğimin ise ailemi nasıl koruduğuna şaşarım.

29. «Ey iman edenler! Eğer» yaptığınız ve yapmadığınız her işte **«Allah'tan korkarsanız, O size,»** bu konularda **«iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek bir anlayış,»** hakla bâtılı ayırdedebileceğiniz bir hidayet vesilesi **«verir, suçlarınızı örter,»** sizi cezalandırmaktan vazgeçer **«ve sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.»** Allah'ın, kullarına olan lütfu çok büyüktür. Bu ifade, daha önceki ifadeyi açıklar ve Allahü Teâlâ'nın, kullarına vereceği mükâfatın, O'nun bir lütfu ve ihsanı olduğuna, yoksa takvalarının karşılığı olmadığına dikkati çeker. Bir efendinin, kölesinin hizmetine karşılık olarak, ikramda bulunacağını va'detmesi gibi değildir. Âyette birkaç durum belirtilmiştir :

1) Takva: Şeriattaki mertebesine : *"Gücünüz yettiği kadarıyla Allah'tan korkunuz"*(Teğâbûn: 16) âyeti işaret eder. Hakikatteki mertebelerine ise şu âyetle işaret edilmiştir : *"Allah'tan gereği şekilde korkun."* (Âl-i İmran: 102)

2) "Takva" muhataplara, "furkân" (iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilme gücü) ise Allah'a isnat edilmiştir. Allahü Teâlâ, bir kula hayır dilerse, onu kendine seçer. Onun kalbinde kendi kudsî nurundan bir kandil yaratır. Bu kandil vasıtasıyla da, hak ve bâtılı, varlık ve yokluğu, hudûs (sonradan olan) ve kıdemi başlangıcı olmayıp (ezelî olan) birbirinden ayırır, bu kandil vasıtasıyla yine, kendi nefsinin işlediği ayıp ve kusurları görür.

8- Ebû Dâvûd, *Büyû'* kitabında rivayet etmiştir.

Makdisî'nin şöyle dediği rivayet edilir : " İbrahim b. Edhem'le arkadaş oldum ve ona bu durumunun başlangıcını sordum. Fânî hükümdarlıktan, bâkî hükümdarlığa nasıl geçtiğini öğrenmek istedim. Bana şöyle dedi :

"Ey arkadaş! Günün birinde, kral köşkünün en üst katında oturuyordum. Köşkün ileri gelen kişileri de etrafımdaydılar. Bir ara kafamı dışarı çıkarıp baktığımda, köşkün avlusunda oturan bir fakir gördüm. Elinde, bir parça kuru ekmek vardı. Su ile ıslatıp, ince tuzla yiyordu. Yemesini bitirinceye kadar ona baktım. Daha sonra, biraz da su içti ve Allah'a hamd ve senada bulundu, sonra köşkün avlusunda uyudu. Allah bana, bu adam hakkında düşünmemi emretti. Kölelerime dedim ki : "Bu fakir adam uyanınca, onu bana getirin." Adam uyanınca, " köşkün sahibi seninle konuşmak istiyor" demişler. Fakir : "Allah'ın adıyla başlarım ve ona güvenirim güç ve kuvvet ancak O'nundur" demiş ve kalkıp huzuruma gelmişti. Beni görünce selâm verdi ve ben de selâmına karşılıkta bulundum. Oturmasını söyledim. Biraz sonra rahatlık hissedip huzura erişince: "Ey fakir adam! Bir parça ekmeği yedin. Acıkmıştın doydun." dedim. O da: "Evet" dedi. "Susamıştın, içtin ve suya kandın" dedim. "Evet" dedi. Daha sonra : " Güzel bir şekilde, sıkıntısız ve gamsız bir halde uyudun ve rahatladın" dedim. Buna da "evet" cevabını verdi. Daha sonra, kendi nefsimi kınayarak dedim ki: "Ey nefis! Dünyayı ne yapayım! Ey nefis! Gördüğüm ve işittiğimle yetinmiyor musun?" Bundan sonra, Allahü Teâlâ'ya kesin bir sûrette tevbe ettim. Gün batıp gece olunca, yün bir elbise ve yün bir başlık giyerek, yalınayak bir şekilde Allahü Teâlâ'ya yöneldim."

3) Mağfiret, Allahü Teâlâ'nın büyük bir lütfudur. Kul, Allah'a hüsnü zanda bulunmalıdır. Mağfiret, kesin değildir. Allahü Teâlâ'nın, Musa Peygamber'e şunları vahyettiği anlatılır : "Sana, dinin direği olan beş şey söyleyeceğim:

1) Mülkümün bittiğini bilmedikçe, bana itaat etmekten vazgeçme,

2) Hazinelerimin tükendiğini bilmedikçe, rızkına aldırış etme bu konuda endişen olmasın,

3) Düşmanın olan şeytanın ölmüş olduğunu bilmedikçe, onun sana sürpriz yapacağından emin olma ve onunla savaşı bırakma,

4) Seni bağışladığımı bilmedikçe, günahkârları ayıplama,

5) Cennetime girmedikçe de, azabımdan emin olma."

Akıllı kimse, ömrünün sonuna kadar çalışmak zorundadır ki, Allahü Teâlâ da onun fânî varlığının günahlarını bağışlasın, Celâl ve Cemâl'inin nurlarıyla o kimseyi kaplasın.

30. «Kâfirlerin seni tutup bağlamaları...» Burada Kureyşlilerin, Mekke'deyken kurduğu tuzaklar hatırlatılmaktadır ki, o tuzaklardan kurtulduğu için Allah'ın nimetine şükretsin. Kureyşliler, ibn Kilâb'ın Mekke'de yapmış olduğu binada (Dâr'un-Nedve) toplanıp, Hz. Peygamber'in durumu hakkında istişârede bulunmuşlardı. Kureyşliler, her konuyu burada görüşürlerdi. Bu görüşmeye katılanlardan bazıları, Ebû Rebîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebû Cehil, Ebû Süfyân, Nadr b. Hâris gibi ileri gelen kimselerdi. Bu arada şeytan, yaşlı bir adam kılığında bunların arasına girdi. Sırtında, eski bir elbise vardı. Bu kılığıyla onlar arasında oturunca: " Sen kimsin be adam! İzinsiz olarak aramıza nasıl girebildin?" diye sordular. O da : "Ben Necid'lilerdenim. Mekke'ye geldim ve neler konuştuğunuzu duymak istedim. Görüşünüzü ve öğüdünüzü benden gizlemeyin" dedi. Onlar da : "Bu adamdan size zarar gelmez" dediler ve aralarında bildikleri gibi konuşmaya devam ettiler.

Amr b. Hişam konuşmaya başladı ve : "Benim görüşüm, Muhammed'i yakalayıp, bir eve tıkayarak kapısını kapatmanız, ona kelepçe takmanız, küçükce bir delikten yemek ve suyunu vermeniz ve de ölünceye kadar orada hapis tutmanızdır" dedi. Şeytan dedi ki : " Bu ne kötü görüştür! O kişinin toplumundan savaşçı birisi gelir ve onu sizden kurtarır!" Bunun üzerine dediler ki : "Vallahi yaşlı adam doğru söylüyor."

Bundan sonra, Ebû'l-Buhtürî konuştu ve : "Benim görüşüme göre, onu bir deve üzerine yüklemeniz, kelepçelerini takmanız, sonra da ölünceye kadar kendi toprağınızdan çıkarmanızdır, ya da dilediği yere gitmesidir" dedi. Şeytan : "Ne fena görüş! Topluluğunuzu bozan ve kendisiyle sizden de bir grup bulunan bir adama yöneliyorsunuz ve de onu, aranızdan çıkarmayı amaçlıyorsunuz. Halbuki o, diğer bir topluluğa gidip, tatlı dili ve güzel sözleriyle o topluluğu da bozar. Araplar, onun etrafında toplanıp, onun güzel sözlerini dinlemeye başlarlar. Daha sonra sizin üzerinize yürür ve sizi yurdunuzdan çıkarır, içinizde bulunan ünlü kişileri öldürürler!" dedi. Onlar da : " Vallahi yaşlı adam doğru söylüyor" dediler.

Bunun üzerine Ebû Cehil konuştu ve şöyle dedi: "Benim görüşüme göre, her kabileden bir adamın toplanıp bir araya gelmesi, kılıçlarını alıp, hep birlikte onun boynunu vurması gerekir. Böylece, kanı bütün kabilelere dağılır ve onlar da, bunun intikamını hangi kabileden alacaklarını bilemezler. Bütün Kureyş kabilesine de savaş açamazlar ya. Eğer diyet isterlerse, diyet ödeyip rahata kavuşabiliriz." Bunun üzerine şeytan : "Vallahi bu genç en güzel görüşü ortaya koydu. Doğrusu onun dediğidir, bundan başkası da olamaz" dedi. Bu söz üzerinde karar kılıp dağıldılar.

Daha sonra da Cebrail inerek, olup bitenleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirdi. Her gece sabahlamış olduğu yatağında gecelememesini, Medine'ye göç etmesini söyledi. Hz. Peygamber de yatağına Hz. Ali'nin yatmasını söyledi. Daha sonra, Hz. Ebû Bekir'le yola çıktı ve mağaraya vardı.

"Mekr", hile, başkasına tuzak kurma ve gizli bir şekilde onun düzenini bozma anlamına gelir. Bu işi öyle ince bir ustalıkla yapar ki, olay meydana gelinceye kadar, kendisine tuzak kurulduğu anlaşılmaz. Durum bu olunca, âyetin anlamı şöyle olur : " Ey Muhammed! Sana tuzak kurup, seni kelepçelerle bağlamayı ve hapse atmayı tasarladıkları zamanı hatırla!"

«Veya» seni, Ebû Cehil'in görüşüne göre, her kabileden birinin kılıçlarıyla **«öldürmeleri, yahut da seni, (yurdundan)»** Mekke'den, kendi aralarından **«çıkarmaları için, sana tuzak kurduklarını hatırla! Onlar (sana) tuzak kurarlarken, Allah da** onların **«tuzaklarını boşa çıkarıyordu.»** Allahü Teâlâ, kimseye tuzak kurmaz. Ancak, tuzak kuranların tuzağını boşa çıkarır. Tuzak kurma olayı, bir hile olduğu içindir ki, Allahü Teâlâ buna başvurmaz, sadece, bu taktiği kullanana karşılık verir. Bu taktiğe başvurmak, Allahü Teâlâ'nın büyüklüğüne uygun olmaz.

«Allah, tuzakları bozanların en hayırlısıdır.» Allah'ın tuzağı karşısında onların tuzaklarının önemi yoktur. Çünkü O, onların hilelerine, doğru ve gerçek olarak karşılık verecektir. Halbuki, onların hileleri bâtıl ve haksızdı.

Biliniz ki, halkın da Hakk'ın da tuzağı vardır. Halkın tuzağı, hile ve âcizlikten kaynaklanır. Hâlik'ın (Yaratıcının) tuzağı ise, kudretin ve hikmetin eseridir. Hakk'ın tuzağına karşı halkın tuzağı, bâtıldır, boşunadır. Hakk'ın tuzağı ise, gerçektir, doğrudur.

Ebû'l-'Aynâ anlatıyor : Benim, zalim hasımlarım vardı. Onları, Ahmed b. Ebî Dâvûd'a şikâyet ettim ve dedim ki : " Bunlar, birbirlerine arka çıkıp, tek yumruk haline geldiler." O bana : *"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"* (Fetih: 10) anlamına gelen âyeti okudu. "Onların tuzağı vardır" dedim, *"kötü tuzak, ancak sahibine dokunur"*(Fâtır: 43) âyetini okudu. "Onlar kalabalıktır" deyince de : *"Nice az topluluklar vardır ki, kalabalık topluluklara galip gelmişlerdir"*(Bakara: 249) âyetini okudu. Bunun üzerine, gönlüm rahat olarak dönüp gittim.

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ
سَمِعْنَا لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ
فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٢﴾
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ
وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ
يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُٓوا اَوْلِيَٓاءَهُ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُهُٓ
اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ
صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ

عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ
يُحْشَرُونَ (٣٦) لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ
الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي
جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٣٧) قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا
يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ
الْأَوَّلِينَ (٣٨) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٣٩)
وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ
النَّصِيرُ (٤٠)

31. Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman : " İşittik, biz istesek, bunun aynısını söyleyebiliriz. Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir" dediler.

32. Hani bir zaman onlar : " Ey Allahımız! Eğer bu senin katından gelmiş gerçek ise, gökten üzerimize taş yağdır, yahut bize acıklı bir azap ver" demişlerdi.

33. Sen, onların içerisinde bulunurken, Allah da onlara azap edecek değildi ya. Bağışlanmalarını dilerlerken de, Allah onlara azap edecek değildir.

34. Onlar, Mescid-i Haram'dan alıkoyarlarken, Allah onla-

ra niçin azap etmesin ki? Onlar, Mescid-i Haram'ın dostları da değillerdir. Onun dostları, ancak Allah'tan korkanlar olabilir. Fakat onların çoğu, bunu bilmezler.

35. Onların, Beytullah yanındaki duâları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. İnkârınızın karşılığı olarak, tadın azabı!

36. Kâfirler, mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar ve harcıyacaklardır da. Sonra bu, onlar için bir yürek acısı olacak ve yenilgiye uğrayacaklardır. Kâfirler, cehenneme toplanacaklardır.

37. Bu, Allah'ın, murdarı temizden ayırıp, bütün murdarları üst üste koyarak, hepsini bir araya yığması ve cehenneme atması içindir. İşte onlar, zarara uğrayanların tâ kendileridir.

38. İnkâr edenlere : " Eğer vazgeçerlerse, geçmişin bağışlanacağını" söyle. Eğer yine de dönerlerse, öncekilerin başına gelenler, onların da başına gelecektir.

39. Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar, onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.

40. Eğer yüz çevirirlerse, biliniz ki Allah, sizin dostunuzdur. O, ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır.

31. «Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman : 'İşittik, biz istesek, bunun aynısını söyleyebiliriz» dediler.

Rivayet edilir ki : Abdü'd-Dâr oğullarından Nadr b. Hâris adında bir zat vardı. Bu zat, tüccar olarak sık sık İran, Bizans ve Hîre'ye gidip gelirdi. Bu esnada oralarda, birçok uydurma haberler ve sözler duyardı. Yahudi ve hıristiyanlara uğrar, onların da İncil ve Tevrat okuduklarını, rükû ve secde ettiklerini görürdü. Mekke'ye gelince de, Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğunu görünce hemen alaycılarla beraber olup, daha önce duymuş olduğu efsane ve saçmalıkları okuyup anlatmaya başlardı. Bu efsaneler, geçmiş milletlerin hayat hikâyeleri ve onlara ait birtakım düzmece haberlerdi. Bu efsanelerin, Hz. Peygamber'in getirdiği ve anlattığı Kur'ân âyetleri gibi olduğunu iddia ediyordu. Böylece Nadr ve emsali, Kur'ân gibi sözler söyleyebileceklerini iddia ediyorlardı. Görüldüğü gibi, inat ve büyüklük taslamada, çok ileri gitmişlerdi.

Kur'ân-ı Kerim, bunlara tam on yıl meydan okudu. Buna bir benzer getirme konusunda, ne kadar uğraştılarsa da, kesinlikle yenilgiye uğradılar. Özellikle de, Kur'ân'ın fesahat ve beyânı karşısında aciz kaldılar. İşte kâfirler, Kur'ân'a benzer bir söz getiremiyeceklerini anlayınca, bu hususta yenilgiye uğrayınca, yine de inatlarından ve karşı çıkma huylarından vazgeçmeyip, Kur'ân'ın aslının da efsane olduğunu iddia etmeye başladılar ve : «**Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir' dediler.**» Yani bu Kur'ân, daha önceki insanların, kendi kitaplarında yazmış oldukları efsanelerden başka bir şey değildir, dediler.

32. «**Hani bir zaman onlar : 'Ey Allahımız! Eğer bu**» Kur'ân «**senin katından gelmiş**» bir «**gerçek ise,**» Lût kavmine ve fil topluluğuna verilmiş ceza gibi «**gökten üzerimize taş yağdır, yahut bize,**» kendilerine azap edilmiş diğer milletler gibi «**acıklı bir azap ver' demişlerdi.**» Bu ifadeyi kullanan, Nadr b. Hâris ve taraftarlarıydı. Böyle duâ ederek, güya kendilerinin haklı olduklarını, aksi halde cezalandırılmalarını istemişlerdi. Onların bu ifadelerinden, alay ederek gerçekleri inkâr ettikleri ve tamamen bâtıl bir düşünce üzere oldukları anlaşılıyor. Onların sapıklıklarına ve cahilliklerine bakınız ki, "Ey Allah'ımız! Eğer bu Kur'ân, senin katından indirilen bir gerçek ise, bizi ona kavuştur! Onu bizim kalblerimize şifa eyle! Gönlümüzü onunla aydınlat!" diyecekleri yerde, tam tersini söylüyorlar.

33. «**Sen, onların içerisinde bulunurken, Allah da onlara azap edecek değildi ya.**» Çünkü, bir millete azap inince, o milletin tüm fertlerini kapsar. Bir millete azap inmesi için, onların arasından, peygamberlerin ve gerçekten inanmış olanların ayrılmış olmaları gerekir. Âyette, Hz. Peygamber'i yüceltme ve onun saygınlığını koruma ifadesi vardır. Allahü Teâlâ onu, âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Rahmet ve azap, birbirlerinin zıtlarıdır. İki zıt bir arada bulunamaz. Âyet, Hz. Peygamber'in şerefine ve Allah katındaki saygınlığına da işaret eder. Allah onu, kullarına güvence yapmıştır. Onun olduğu yere azap olmaz. Yine âyette, sâlih ve takva sahibi kimselerle yakın ilişkisi olan toplumlara da azap edilmeyeceğine işaret vardır.

«**Bağışlanmalarını dilerlerken de, Allah onlara azap edecek değildir.**» Buradaki *"bağışlanma isteği"*nden kasıt, onlar arasında kalan güçsüz mü'minlerin bağışlanma istekleridir. Ki onlar, kâfirleri bırakıp da göç etmeye imkân bulamıyanlardır. Bir görüşe göre de, onların nesillerinden, bağışlanma dileğinde bulunanlardır. Bir başka görüşe göre ise, onlar arasında, inkârdan vazgeçerek, dönüş isteğinde bulunanlardır.

Mü'minlerin Emiri Hz. Ali (r.a.) şöyle der : "Yeryüzünde iki tane güvence vardı. Biri ortalıktan kayboldu, diğeri ise duruyor. Ortalıktan kaybolan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir, duran ise, istiğfar (bağışlanma isteği) dır." Bu ifadeyi kullandıktan sonra da, yukarıdaki âyeti okur.

34. «Onlar, Mescid-i Haram'dan alıkoyarlarken, Allah onlara niçin azap etmesin ki?» Onların azap çekmesini ne önleyebilir ? Onlara nasıl azap edilmez? Hz. Peygamber'i ve mü'minleri Hudeybiye yılında olduğu gibi Beytullah'a girmekten alıkoyan ve tavaf etmelerine izin vermeyenler onlar değiller miydi? Onların bu tutum ve davranışları, Hz. Peygamber'i göç etmeye zorladı. Onlar, Beytullah'ın velileri ve koruyucuları olduklarını iddia ediyor, oraya istediklerimizi sokarız, istemediklerimize engel oluruz, diyorlardı. Allah da, onların bu iddialarını reddediyor ve : **«Onlar, Mescid-i Haram'ın dostları da değillerdir.»** Onlar, Allah'a ortak koştukları sürece, Mescid-i Haram'ın koruyucuları ve onunla ilgili görevleri yerine getirmeye layık olamazlar. **«Onun,»** yani Mescid-i Haram'ın **«dostları, ancak Allah'tan korkanlar,»** Mescid-i Haram'da Allah'tan başkasına kulluk etmiyenler, Allah'a ortak tanımayanlar **«olabilir. Fakat onların çoğu, bunu bilmezler.»** Onların, Mescid-i Haram'a karşı velâyetleri yoktur. Âyette, onlardan bir kısmının bunu bildikleri, fakat inatları dolayısıyla ısrar ettiklerine işaret edilmektedir. Azlıktan yokluk kastedildiği gibi *"onların çoğu bunu bilmezler"* ifadesinden "onların hiçbir tanesi bunu bilmezler." de kasdedilmiş olabilir.

35. «Onların,» yani müşriklerin, **«Beytullah yanındaki duâları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir.»** Müşrikler Kâbe'de, el çırpmak ve ıslık sesi gibi ses çıkarmak sûretiyle Allah'a yaklaştıklarına, O'na bu şekilde duâ edip tesbihte bulunduklarına inanırlardı. Bunu, bir çeşit duâ ve ibadet telâkki ederlerdi.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle der : " Kureyşliler, Beytullah'ı çıplak olarak, kadın ve erkekler parmaklarını birbirlerine kenetlemiş halde, ıslıklar çalarak ve de alkış tutarak tavaf ederlerdi."

O halde, **«inkârınızın karşılığı olarak,»** Bedir'de öldürülmek ve esir olmak sûretiyle **«tadın»** bakalım **«azabı!»** İnkâr ve isyan, azabı gerektirir. Tevbe etmek ve bağışlanma dilemek ise, Allah'ın feyiz ve rahmetine ulaşmaya vesiledir. Tevbe ve istiğfar, günahları temizleyen bir sabun gibidir.

Aşağıdaki âyet, Bedir savaşında, Kureyş askerlerine yemek ikram edenler hakkında inmiştir. Bu ikramı yapanlar on iki kişiydiler ve Kureyş'in ileri gelen kimseleriydi. Bunların her biri, kâfir askerlerine her savaş günü on deve yedirirlerdi.

36. «Kâfirler, mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar ve harcıyacaklardır da.» Bunlar, ellerindeki malları, Hz. Peygamber'e düşmanlık etmek üzere, insanları Allah'ın dininden uzaklaştrmak için, O'nun dinine uymamak için harcıyorlar. Çünkü bu yol, sevap yolu ve cennette devamlı olarak kalmanın yoludur. Hatta o kâfirler, bu harcamaya devam edeceklerdir. **«Sonra bu, onlar için bir yürek acısı olacak ve yenilgiye uğrayacaklardır.»** Kâfirlerin harcadığı bu mallar, kendileri için bir hasret, sıkıntı ve üzüntü olacaktır. Çünkü onlar, umduklarını bulamamışlardı. Harcamaları, kendilerinin karşısına, bir ceza olarak çıkacaktır.

Daha sonra, inkârlarına devam eden **«kâfirler, cehenneme toplanacaklardır.»** Onlar, cehennemden başka bir yere götürülmezler.

37. «Bu, Allah'ın, murdarı temizden ayırıp, bütün murdarları üst üste koyarak, hepsini bir araya yığması ve cehenneme atması içindir.» Âyette geçen *"habîs"* (murdar-pis) kelimesi, kâfirler grubunu, *"tayyib"*, yani temiz kelimesi ise, mü'minler grubunu göstermektedir. Allahü Teâlâ, bu pis ve murdar inkârcı grubun tümünü, bir araya yığmak sûretiyle cehenneme atacaktır. **«İşte onlar,»** pis inkârcılar grubu, **«zarara uğrayanların tâ kendileridir.»** Çünkü onlar, mallarını ve canlarını kaybetmişlerdir.

Rivayet edildiğine göre Allahü Teâlâ, pis malları üst üste yığarak cehenneme atacak ve sahiplerine azap edecektir. Bu olaya : "*O gün bunlar, cehennem ateşinde kızdırılır. Bununla, onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır*" (Tevbe: 35) âyetiyle de işaret edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Ebû Süfyân, Uhud savaşında, Hz. Peygamber'e karşı savaşmak için, iki bin Arap kiralamıştı ve onlara kırk ukye(9) harcamıştı.

Kâfirlerin, bâtıl bir amaç uğruna insanları Allah yolundan alıkoymak için harcadıkları çabaya ve cesaretlerine bak. Kalpleri sevgilinin rızâsına çekmek ve ona yöneltmek için mallarını sarfeden müslümanların sayısı, ne kadar azdır. Kişinin yapması gereken şey, âşina olduğu şeyden kendisini kesip ayırmasıdır. O da, mal sevgisidir.

9- Arapların kullandığı bir ağırlık ölçüsüdür.

Cüneyd Bağdâdî der ki : "Tasavvufu kîl û kâl'den (dedikodudan) almadık. Fakat, açlıktan, dünyayı bırakmaktan, âşina olduğumuz ve güzel gördüğümüz şeylerden ilgiyi kesmekten aldık."

Ebû Sa'îd el-Hudrî de şöyle anlatır: "Adamın biri, Hz. Peygamber'e : "İnsanların en faziletlisi hangisidir? " diye sorar. O da : *"Malıyla ve canıyla Allah yolunda cihad eden mü'mindir"* cevabını verir. "Sonra kimdir?" diye sorunca da o : *"Bir yere çekilip, Rabbine kulluk eden ve insanların şerrinden uzaklaşan kimsedir"*(10) cevabını verir. Bu hadiste, zaman bozulunca, fitneler çoğalınca, insanlar değişince uzlete çekilmenin faziletine ve müstehap olduğuna işaret edilmiştir. Sahabeden bir grup da aynı şeyi yapmışlardır.

38. «İnkâr edenlere : 'Eğer» İslâm'a girerek Hz. Peygamber'e düşmanlık yapmaktan **«vazgeçerlerse, geçmişin»** günahlarının **«bağışlanacağını' söyle.»** İnkâr edenlerden kasıt, Ebû Süfyan ve arkadaşlarıdır. Bunlar, İslâm'ı kabul ederlerse, İslâm'dan önceki günahları bağışlanır.

«Eğer yine de» onunla savaşa **«dönerlerse,»** onlardan intikam alır ve onları helâk ederiz. Böylece, **«öncekilerin başına gelenler, onların da başına gelecektir.»** Öncekiler peygamberlerine düşmanlıkta birleştiler. Bedir ehlinin başına gelenler bellidir. Bu durumun tekrar ortaya çıkması da mümkündür. Şâir der ki:

"İnkâr edenlere de ki: İnkârlarından
Vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır,"
Âyeti gereğince, eğer bir genç de yaptığını
İtiraf eder ve vazgeçerse, bağışlanmayı hak eder.

39. «Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar, onlarla savaşın!» Âyette geçen *"onlar"* kelimesinden kasıt, müşriklerdir, *"fitne"*den kasıt da, Allah'a ortak koşmaktır. Yeryüzünde şirk kalmayıncaya kadar ve bâtıl dinlerin hepsi ortadan kalkıncaya, bâtıl dinlere inanan kimseler topyekün helâk edilinceye veya öldürülme korkusuyla şirkten dönünceye kadar müşriklerle savaşın!

«Eğer» inkârdan **«vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.»** Onların, şirkten vazgeçip, İslâm'a döndüklerinden ötürü, kendilerine mükâfat verir.

10- Buharî, Müslim ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiştir.

40. «Eğer yüz çevirirlerse,» hakkı kabul etmeye yanaşmazlarsa, **«biliniz ki Allah, sizin dostunuzdur.»** O size yardımcıdır, O'na güvenin, kâfirlerin düşmanlığına aldırmayın! **«O, ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır.»** Kendisine güvenenleri yüzüstü bırakmaz, onun yardım ettiği kimseler asla yenilmez. Âyette, cihada teşvik etmek vardır. Hadiste ise : *" Allah yolunda tutulan bir saat nöbet, Hacerul Esved yanında kadir gecesini ifa etmekten daha hayırlıdır"* buyurulmuştur.(11)

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ
إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ
يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذْ أَنْتُمْ
بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ
مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ
اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى
مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ يُرِيكَهُمُ
اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَ

11- İbn Hibban *Sahih*'inde ve Beyhakî rivayet etmiştir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/152. Ahmed b. Hanbel de, *"Sizden Allah yolunda bulunan kimsenin makamı..."* şeklinde değişik bir lafızla rivayet etmiştir, 2/446.

لَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ
فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

41. Eğer Allah'a ve kulumuz Muhammed'e indirdiğimize iman ettiyseniz, bilmiş olun ki, (hak ile batılın) ayrılma günü, iki grubun karşılaştığı gün, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'ın, Rasûlün, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kâdirdir.

42. Hani siz, vadinin en yakın tarafında, onlar da en uzak tarafında, kervanın süvarileri ise, sizin daha aşağınızda idiler. Eğer daha önce sözleşmiş olsaydınız, buluşma vaktinde ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri yerine getirmesi, helâk olanın açık bir delille helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı.) Gerçekten Allah, hakkıyla işitici, hakkıyla bilicidir.

43. Hani, sen uykudayken, Allah onları sana az gösterdi. Eğer onları sana çok gösterseydi, yılardınız ve iş konusunda çekişirdiniz. Fakat Allah, (sizi bu durumdan) kurtardı. Çünkü O, kalplerin özünü bilendir.

44. Allah, yapılması gereken emri yerine getirmek için, karşılaştığınız zaman, onları sizin gözünüze az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu. Bütün işler, ancak Allah'a döndürülür.

41. Ey Mü'minler! **«Eğer Allah'a ve kulumuz Muhammed'e indirdiğimize iman ettiyseniz, bilmiş olun ki,»** hak ile bâtılın **«ayrılma günü, iki grubun karşılaştığı gün,»** kâfirlere karşı güç ve kuvvet kullanmak suretiyle **«ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'ın, Râsûlün, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kâdirdir.»**

Âyette geçen *"şey"*den kasıt, savaşta elde edilen her şeydir. Yani, iğneden ipliğe ne elde edilmişse, hepsi ganimettir. Ancak, devlet başkanının izin vermesi halinde, öldürülen kimsenin üzerindeki şeyler onu öldüren kimseye kalır. Esirler hakkında ise, devlet başkanının yetkisi vardır.

Ganimet mallarının, beşte biri ayrılır. Ayrılan bu beşte birlik kısım, Allah için, Allah'ın Rasûlü ve yakınları için yetimler, düşkünler ve yolcular için ayrılır, yâni bunlara verilir. Allah Resûlü'nün yakınları, Muttalib oğulları ve Haşim oğullarıdır. Nevfel oğulları ve Abdüşşems oğulları bunun dışındadır. Haşim oğulları ve Muttalib oğulları, İslâm'dan önce de sonra da Hz. Peygamber'i yalnız bırakmamıştır. Onun içindir ki, ganimetten bu gruba da pay verilmiştir. Yetimlerden maksat babası ölen ve küçük yaşta babasız kalan müslüman çocuklardır. Eğer bunlar fakir ise pay verilir. İhtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan fakir müslümanlara da pay verilir. Ganimetten pay alacak olan diğer bir grup da, mal ve mülkünden uzak kalan müslümanlardır.

Âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, ganimetten pay alacak grup altıdır. Ancak, ilim adamları, Allah'ın da pay alması ifadesininin, söze Allah'ın adıyla başlamak için teberrüken kullanılmış olduğunu söylemektedirler. Yoksa, Allah'ın da ganimetten pay alması diye bir olay düşünülemez. Çünkü, dünya ve ahirette olan herşey, Allahü Teâlânındır. Hz. Peygamber'in payı da, O'nun vefatıyla sona ermiştir. Peygamberler miras da bırakamazlar.

İbn Şeyh şöyle der : "Hz. Peygamber'e, kendisinden sonra hiçbir kimse peygamber olarak halef olmamıştır. Dolayısıyla, payını almak için de kimseyi halef bırakmamıştır. Bu görüş, İmam A'zam'a göredir. Şâfiî'ye göre ise Peygamberin payı, müslümanların menfaatleri ve İslâm'ın güçlenmesi doğrultusunda harcanır."

Hz. Peygamber'in vefatıyla, onun yakınlarının da pay alma durumu ortadan kalkmıştır. O'nun yakınlarına, yakınları olduğu için değil, fakir oldukları için ganimetten pay verilir. Hz. Peygamber, zenginlerine de, fakirlerine de verirdi. Bu durum, yakınlıktan ötürüydü. Hatta, Abbas b. Abdulmuttalib'e, malı çok olmasına rağmen pay verirdi. Sonuç olarak, şunu söylemek isteriz ki, *"yakınlar"* diğer fakirlere örnektirler. Yani, *"düşkünler-fakirler"* ifadesinin içinde değerlendirilir ve diğerlerinin önüne geçerler. Fakat yakınların zenginlerine verilmez.

Şerhu'l-Âsâr isimli eserde bildirildiğine göre, Ebû Hanife şöyle der : "Haşim oğullarına zekât ve ganimet vermek caizdir. Bunun haram olması, Hz. Peygamber zamanındaydı. Çünkü, ganimetlerden pay alıyorlardı. Bu pay düşünce, zekât alma imkânları ortaya çıkmıştır. Elde edilen ganimetin kalan beşte dördü mücahidler arasında bölüştürülür. İki pay atlılara, bir pay da yayalara verilir."

Eğer Allah'a ve O'nun peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e indirdiğimiz âyetlere ve onun zaferine inanıyorsanız, Allah, beşte biri bu grublara tahsis etmiştir. Bu payları onlara verin ve tamahlarını giderin. Geriye kalan beşte dörtle de yetinin.

Âyette geçen *"ayrılma günü"*, Bedir gününü ifade eder. Çünkü bu gün, mü'minlerin zafere ulaşması, kâfirlerin de yenilmesiyle, hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır. *"İki grup"*tan kasıt da, müslümanlar ve kâfirlerdir. Bedir günü, Hz. Peygamber'in, dinin yücelmesi için, katıldığı müşriklere karşı yapılan ilk savaştır. Allah'ın, her şeye gücü yettiği için, azlıkları çokluklara, güçsüzleri de güçlülere galip getirir. İşte size, Bedir'de bunu yaptı.

42. «Hani siz, vadinin» şehre **«en yakın tarafında, onlar,»** yani düşmanınız **«da en uzak tarafında, kervanın süvarileri ise, sizin daha aşağınızda idiler.»** *"Kervanın süvarileri"*nden maksat, Şam'dan gelmekte olan kafiledir. Bu kafile, deniz sahiline yakın bir yerdeydi. Müslümanlarla onlar arasında üç mil kadar mesafe vardı. Burada, bazı durumların belirtilmiş olması, düşmanın gücünü ve müslümanların zayıflığını belirtmek içindir. Vadinin yakın tarafı, yumuşak bir yerdi. Yürümek zordu, insanlar adım atamıyor ayakları kuma gömülüyordu. Çok büyük bir zorlukla yürünebiliyordu. O kısımda su da yoktu. Halbuki vadinin uzak kısmında su vardı. İşte bu durumların bildirilmiş olması, müslümanların güçsüzlüğünün ve bu durumda olan müslümanlara Allah tarafından bir fetih ve zafer verilmiş olduğunun anlatılması içindir. Böylece, müslümanların iman ve şükürleri artmış olacaktır.

«Eğer» siz onlarla savaşacağınız hususunda **«daha önce sözleşmiş olsaydınız»** ve kendi durumunuzla onların durumlarını bilseydiniz, onların heybetinden korkar ve zafere ulaşacağınızdan umutsuzluğa kapılırdınız ve **«buluşma vaktinde ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri yerine getirmesi, helâk olanın açık bir delille helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı.)»** Randevu olmadan bile, Allah sizi bir araya getirdi. Bunun gayesi, Allahü Teâlâ'nın, dostlarını galip getirip, düşmanlarını yenilgiye uğratmaktır. Allah, kendi katında gerçek dinin İslâm olduğunu gösterdikten sonra ölen ölsün, yaşayan da yaşasın diye böyle yaptı.

Bu durumu gördükten sonra, dileyen iman eder ve gerçek imana ulaşır, dileyen ise, eski durumu üzere kalır. Fakat, herkes bu sahneyi görmüş olur. Bedir olayı, İslâm'ın yüceliğine işaret eden apaçık delillerdendir. Bu açık gerçeği gördükten sonra, inkârına devam edenler, inatlıklarından ve büyüklük tasladıklarından dolayı inanmıyorlar.

«Gerçekten Allah,» inkâr edenin küfrünü ve cezasını, iman edenin de imanını ve sevabını **«hakkıyla işitici, hakkıyla bilicidir.»**

43. Ey Muhammed! **«Hani, sen uykudayken, Allah onları sana az gösterdi.»** Müşrikleri, Allahü Teâlâ'nın sana az olarak gösterdiği zamanı hatırla! Sen uykudayken, Allah onların miktarını sana az göstermişti. Mücahit'ten rivayet edildiğine göre, o şöyle anlatır : "Allahü Teâlâ, Peygamberi uykudayken, Kureyş kâfirlerinin sayısını ona az gösterdi. Peygamber de, ashabına böyle bildirdi. Bunun üzerine ashab: " Peygamber'in rüyası doğrudur ve o topluluk azdır" dediler. Ashabın gönüllerinin güçlü olması da bundan dolayıdır."

«Eğer onları sana çok gösterseydi, yılardınız» korkardınız, asker saflarına katılmakta gecikirdiniz, **«ve iş konusunda çekişirdiniz.»** Savaş konusunda görüş ayrılığına düşerdiniz. Savaşa katılmak veya katılmamak konusunda ihtilafa düşerdiniz. **«Fakat Allah, (sizi bu durumdan) kurtardı.»** Sizi, birbirinize düşerek kayba uğramaktan kurtardı. **«Çünkü O, kalblerin özünü bilendir.»** O Allah, meydana gelecek olan, yiğitliği ve korkaklığı, sabrı ve sabırsızlığı çok iyi bilir. Yaptıklarını da buna göre yapar.

44. «Allah, yapılması gereken emri yerine getirmek için, karşılaştığınız zaman, onları sizin gözünüze az gösteriyor.» Allahü Teâlâ onları, müslümanların gözüne az gösteriyordu. Bu konuda İbn Mes'ûd, yanında bulunan kimseye : " Onları yetmiş kişi olarak mı görüyorsun?" diye sorduğunda : "Onları yüz kişi olarak görüyorum" cevabını alır. Halbuki onlar, tam bin kişiydiler. Bu durum, onları cesaretlendirmek, kalblerini güçlendirmek ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rüyasını gerçekleştirmek içindi. Çünkü o rüya, vahiydi. Vahiyde ise yanılgı olmazdı.

«Sizi de onların gözünde azaltıyordu.» Ebû Cehil : "Muhammed ve O'nun ashabı, ancak bir deve yiyecek kadar kalabalıktır" demiştir. Bu ifade, grubun azlığına, bir tek devenin bile onları doyurmaya yeteceğine işaret etmektedir.

Allahü Teâlâ savaştan önce onları, gözlerine az olarak gösterdi ki, savaşa cesaretle katılsınlar, çalışmalarında ileri gitmesinler, savaşa tam anlamıyla hazırlıklı olmasınlar. Daha sonra da, müslümanları onların gözüne iki kat olarak gösteriyor ki, sürpriz olsun, donakalsınlar ve moralleri bozulsun, gönülsüz olsunlar.

«Bütün işler, ancak Allah'a döndürülür.» Allah, bütün işleri, dilediği gibi yapar, yönetir. O'nun işini hiçbir kimse geri çeviremez, O'nun kararına kimse karşı çıkamaz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٤٥) وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللّٰهَ
مَعَ الصَّابِرِينَ (٤٦) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ (٤٧) وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ
لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ
نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا
تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ (٤٨) إِذْ يَقُولُ

ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمْ
وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

45. Ey iman edenler! Herhangi bir toplulukla karşılaştığınızda, sebat edin ve Allah'ı çokca anın ki, başarıya ulaşasınız.

46. Allah'a ve Rasûlüne itaat edin, birbirinizle de çekişmeyin! Yoksa korkar, başarısızlığa düşersiniz ve devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah, sabırlı olanlarla beraberdir.

47. Sakın, ülkelerinden böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın! Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

48. Hani Şeytan, onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermiş ve : "Bugün sizi yenecek hiçbir insan yoktur. Ben de kesin olarak sizin yanınızdayım" demişti. İki topluluk birbirine görününce, geri dönüp : " Ben sizden uzağım. Sizin görmediklerinizi görüyorum, Allah'tan korkarım. Allah'ın cezası pek çetindir" demişti.

49. Hani, münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar: "Bunları dinleri aldattı" demişlerdi. Oysa kim Allah'a dayanırsa, bilsin ki O Allah, azîzdir, hakîmdir.

45. «Ey iman edenler!» Savaşmak için, **«herhangi bir toplulukla karşılaştığınızda, sebat edin.»** Yani, kâfir bir grubla savaştığınızda, sakın yenilmeyin! Bir hadiste: *"Düşmanla karşılaşmayı dilemeyin! Onlarla karşılaştığınız zaman ise, sabredin!"* buyurulur.(12)

Hz. Peygamber bu hadisiyle, düşmanla karşılaşmayı istemeyi yasaklamıştır. Çünkü bunda, kuvvete güvenme ve kendini beğenme vardır. Ayrıca düşmana önem verilmemiş, küçük görülmüş olur. Çünkü ona önem vermezse zayıf sözler sarfedebilir. Bu da kendi aleyhine olur. Böylece zayıf olan hasmı

12- Bu bölüm, Şeyhân'ın rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır. Hadisin tamamı: *"Biliniz ki cennet kılıçların gölgesindedir..."* şeklindedir. Hz. Peygamber bunun devamında da zafer duâsı yapmıştır.

galip gelir, bu durum ise, tedbirli davranmaya engel teşkil eder. Münazara adabında da, şöyle bir durum var: Bir kimse, karşısındaki kimseyi küçük, hor ve hakir görmemelidir. Kendisi zayıf ve aşağı duruma düşer. Güçlüler güçsüz, güçsüzler de güçlü olabilir.

«Ve Allah'ı çokca anın ki, başarıya ulaşasınız.» Savaşın şiddetlendiği ve güçlüklerin ortaya çıktığı zamanlarda; tekbir, tehlil gibi şeylerle Allah'ı zikredin. Mü'minlerin zaferi ve kâfirlerin yüzüstü düşmesi için duâ edin. Umulur ki bu durum, dileklerinize ulaşmanıza ve zaferi kazanmanıza sebep olur. Zaferi elde eder ve sevabına kavuşursunuz.

Burada, bir tenbih yapılmış ve her halükârda kulun, Allah'ı zikretmekten geri kalmaması tavsiye edilmiştir. Kul, her türlü şiddet anında Allah'a sığınmalıdır. Bütünüyle Allah'a yönelmelidir. Gönül huzuruyla O'na güvenmeli ve hiçbir şekilde O'nun lütfunun kendisinden ayrılacağını sanmamalıdır. Çünkü Allah'ı anmanın, kul için, belâların uzaklaştırılıp birçok faydalar elde etmede büyük bir etkisi vardır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allahü Teâlâ'nın, zikir halkalarını arayan gezgin melekleri vardır. Bunlar, o zikir halkalarına uğradıklarında, hemen etraflarını kuşatırlar, başkanlarını semaya, Allahü Teâlâya gönderirler. Onlar da derler ki : 'Ey Rabb'imiz! Senin nimetlerini yücelten , Kitabını okuyan, peygamberine salevât getiren, dünya ve ahiretleri için istekte bulunan kullarına uğradık.' Allahü Teâlâ da : 'Onları rahmetimle kaplayın. Onlar öyle topluluklardır ki, onlarla birlikte olan sapıtmaz' buyurur."* (13)

Nitekim *Envâru'l-Meşârik* isimli eserde denilmiştir ki, halka halinde zikir yapmak da müstehabtır. Halka halinde zikir yapılırken, açıktan zikir yapmak âdet haline gelmiştir. Birtakım problemlerin ortaya çıkacağından emin olunmazsa, insanlar toplanır ve içlerinden zikir yaparlar. Yüksek sesle zikir yapmak, bu işe yeni başlayanların gönlünde daha büyük bir etki yapar. Ayrıca, sesli olarak zikir yapıldığı zaman, binalar, evler ve işitenler, zikrin bereketinden faydalanırlar. Kıyamet günü ise, bu sesi işiten her kuru ve yaş, onun için şahitlik eder. Özellikle, gafil ve cahil halk kitlelerinin bulunduğu yerlerdeki insanlar.

İnsanın, Allah'ın anılmadığı ve Peygamber'e salevat getirilmeyen bir

---

13- Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Bir benzeri Tirmizî'de de vardır. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde bir az değişik şekliyle rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/410.

yerde, oturması yasaklanmıştır. Böyle bir yerde bulunmak, kıyamet gününde o kimse için bir hasret olacaktır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Her kim, ileri geri konuşulan bir toplantıda bulunur da, oradan ayrılmadan önce: 'Ey Allah'ım! Seni, sana yaraşır bir hamdle tesbih ederim. Senden başka tanrı olmadığına şahitlik ederim. Senden bağışlanmamı diler ve sana tevbe ederim' diye yalvarırsa, bu toplantıda işlediği hatalar bağışlanır."*(14) Akıllı insanın dili; zikir, duâ ve istiğfara her zaman alışkın olmalıdır. Özellikle, mübarek zamanlarda.

Temiz bir kalple, bolca zikir yapmak, ârif insanın dünyadaki cennetidir. O insan, Allah'ı zikretme sayesinde, kötülükleri emreden nefisten ve onun fenalıklarından böylece kurtulur ve huzurlu bir âleme ulaşır.

Ebû Bekir el-Ferğânî anlatır : "Günlerden bir gün kervandan geri kaldım ve dedim ki : 'Ey Allah'ım! Bana ism-i a'zam'ı öğretsen.' Bunun üzerine yanıma iki kişi gelip biri diğerine: 'İsm-i azam, "Yâ Allah" demendir' dedi. Buna çok sevindim. Yine o: 'Senin demen gibi değil, denize düşüp de, Allah'tan başka sığınacağı kimsesi olmayanın yaptığı gibi darda kalan kimsenin sıdkile O'na ilticâ etmesidir' dedi."

Biliniz ki cihad, en büyük itaattır. Onun içindir ki, mücahidin ayak tozu ile cehennem dumanı bir arada bulunmaz. Mücahidin bir adımı sebebiyle bir günahı bağışlanır, diğer adımı sebebiyle de kendisi için bir sevap yazılır. Fakat mücahit, niyetini temiz tutmalıdır, savaş meydanında sabretmelidir, meydanı terketmemelidir. Çünkü, insanların değerleri kalbin ve ayakların sabretmesiyle belli olur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatını duyan Hz. Ebû Bekir'in karşılaştığı acıklı durum da böyleydi. Ebû Bekir : "Kim Muhammed'e tapıyor idiyse, bilsin ki o öldü. Kim Allah'a ibadet ediyor idiyse, o da bilsin ki, Allah diridir, ölmez" diyordu. Düşmanları yenmek, mukaddes güçle ve ilâhî destekledir. Maddî güç ve kuvvetin, araç ve gerecin çokluğuyla değildir.

İskender, ordusunun bir gösteri yapmasını istemişti. Topal bir ata binen eri görünce, onun attan inmesini istemişti. Bunun üzerine er, kahkahayla gülmüştü. Bu gülüş, İskender'in dikkatini çekmiş ve sormuştu. "Niçin gülüyorsun? Senin attan indirilmeni emretttim." Er: "Sana şaşıyorum" deyince, İskender "niçin?" diye sorar ve şu cevabı alır : "Senin altında kaçma âleti var. Benim altımda ise, sabır ve sebat etme âleti vardır. Hal böyleyken, beni attan

---

14- Tirmizî *Kitabü'd-Deavât*'da rivayet edip, "hasendir" demiştir. İbn Hibban da *Sahih*'inde rivayet etmiştir. No. 2366.

indiriyorsun." Bu cevap İskender'in hoşuna gider ve eri tekrar ata bindirir.

46. **«Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.»**Yaptıklarınızda ve terkettiklerinizde O'na itaat edin! Özellikle, cihad emrine uymakta ve savaş alanında sabırlı olup sebat etme konusunda. Görüş ayrılığına düşerek **«birbirinizle de çekişmeyin! Yoksa korkar, başarısızlığa düşersiniz ve devletiniz elden gider. Sabırlı olun.»** Savaşın zorluklarına dayanın! Müşriklere karşı çetin bir savaş vermeye dikkat edin ve onlara sırt çevirmeyin! **«Çünkü Allah, sabırlı olanlarla beraberdir.»** Allahü Teâlâ, zaferini sabredenlere ulaştırır. Onun lütuf ve yardımı, sabredenlerindir.

47. Ey mü'minler! **«Sakın, ülkelerinden böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın!»** Yani, Şam'dan gelmekte olan kervanı karşılayacak olan Mekkeliler gibi olmayın. Onlar, büyük bir gurur ve gösteriş içerisinde, kervanı karşılamaya çıkmışlardı. Geçmişleriyle övünüyorlardı. Birtakım hayalî nimetleri düşünerek büyüklük taslıyorlardı. İnsanları Allah yolundan, cennet yolundan ve sevap işlemekten alıkoyuyorlardı. İşte sizler, bu grublar gibi olmayın! Onlar bu davranışlarını, kendileri övünmek için, başkaları da onları övsün diye yapıyorlardı. Böylece onlar, Cuhfe denilen yere vardıklarında, Ebû Süfyân'ın elçisi kendilerine ulaşıyor ve : "Geri dönün! Kervanınız, Muhammed'den ve onun ashabının yağmalamasından kurtuldu" diyor. Ebû Cehil ise : "Hayır! Bedir'e varıncaya, orada içkilerimizi içip, kölelerimiz bize çalgılar çalıncaya kadar, orada toplanan Araplara ikramda bulununcaya kadar devam edeceğiz" diyordu. Bu isteklerine ulaştılar. Fakat, içki yerine ölüm içtiler. Kölelerin şarkıları yerine de, ölüm ağıtları dinlediler. Mü'minler, onlar gibi gösterişli ve kendilerini beğenen olmaktan kaçınırlar. Çünkü bu gibi şeyler, mü'minlere yasaklanmıştır. Onlar, takva ve ihlâslı olmakla emrolunmuşlardır.

«Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.» İnsanlara, yaptıkları şeylere göre ceza veya mükâfat verir. Âyette, çirkin amel işleyenler için bir tehdit ifadesi vardır. Özellikle, âyette konu edilen gösteriş ve büyüklük taslama eylemlerini işleyenler için. Bu, gösteriş diye Türkçeye çevirdiğimiz riyâ, güzeli açığa vurma ve kötüyü de gizleme eylemidir ki, bu da nefis için yerilmiş olan eylemlerdendir.

Sâlih kimselerden birisi şöyle anlatır: "Gecenin birinde, seher vaktinde, yola yakın olan odamdaydım ve Tâhâ sûresini okuyordum. Bitirdiğimde hafif bir uykuya daldım ve elinde bir sayfa olarak gökten inen bir kimse gördüm. O sayfayı önüme açtı ve Tâhâ sûresi olduğunu anladım. Her kelimenin altında, on tane sevap olduğunu gördüm. Bundan sadece bir kelime müstesna idi. O kelimenin yerinin silinmiş olduğunu, altında da başka bir şeyin olmadığını gördüm. Kendi kendime dedim ki: 'Ben bu kelimeyi de okumuştum, fakat sevap namına bir şey yok.' O şahıs dedi ki : 'Doğru söylüyorsun. Onu okudun, biz de yazdık. Fakat gökten birisi seslenerek ' onu silin ve sevabını düşürün' dedi. Biz de sildik. Uykumda ağladım ve dedim ki : 'Bunu neden yaptınız?' O dedi ki: "Bir adam geçiyordu. Sesini duysun diye o kelimeyi yüksek sesle okudun. Böylece de sevabın kayboldu."

Akıllı olan insan, amelinde ihlâslı olur. İhlâs, Allah'a yaklaşma isteğidir, O'nun emirlerini yüce tutma isteğidir, O'nun çağrısına uyma arzusudur. İster mâlî, isterse bedenî ibadetlerde olsun, durum böyledir.

Tatarhaniye isimli kitapta şu yazılıdır : Bir kimse halis niyetle namaza başlar da sonradan kalbine gösteriş girerse, başladığı gibi kalır. Gösteriş şöyle olur: Bir kimse insanlardan uzak olursa namaz kılmaz, insanlarla beraber olursa kılar. Ayrıca insanlarla kıldığı zaman güzel kılar, ayrı kıldığı zaman güzel kılamaz. Kendisine namaz sevabı verilir, fakat güzel namaz kılma sevabı verilmez. Oruçta, gösteriş olmaz. Ancak insanlar seni takva sahibi ve sâlih kimse sansınlar diye yüzünün sararması ve bedeninin zayıflaması için oruç tutarsa o zaman riyâ olur. İnsanların hatırı için çekilen şu yorgunluğa bakınız! Akıllı ve düşünceli adam böyle yapar mı hiç? Bu gibiler hakkında "akıl bakımından serçeden daha hafif" yani "kuş beyinli" tabiri kullanılır. Hz. Peygamber'in Şâiri Hasan b. Sâbît şöyle der:

Kavmin uzun ve büyük olmasının pek önemi yoktur.
Tıpkı, katırların cüsseli olmasının ve serçelerin akıllarının önemi olmadığı gibi.

Dünya, nedir ki akıllı insanın ilmiyle onu istesin ve eceli gelinceye kadar ömür tüketsin? Rivayet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), eskiden insanların yaşamış olduğu bir harabeye uğrar, orada bir hayvan leşi görür ve: "Sahibinin buna ihtiyacı yok mu?" diye sorar. Onlar : "Ey Allah'ın Nebisi! Onların buna ihtiyacı olsaydı atmazlardı" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allah'a yemin ederim ki, dünyanın Allah katındaki değeri, bu leşin sahibine olan değerinden daha azdır"* buyurur. (15)

15- Müslim bunun benzeri bir lâfızla rivayet etmiştir. Orada şöyledir: Hz. Peygamber bir sokaktan geçiyordu. Etrafında insanlar vardı. Kulağı kesik ölü bir oğlağa uğradılar...

48. «Hani Şeytan, onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermiş ve:» Ey Muhammed! Şeytanın, Mekke kâfirlerine, müslümanlara karşı düşmanlık yapma eylemlerini güzel gösterdiği zamanı hatırla! **«'Bugün sizi yenecek hiçbir insan yoktur. Ben de kesin olarak sizin yanınızdayım' demişti.»** Şeytan onlara : "Sizin sayınız çoktur, onlar ise azdır. Ben sizi korur ve sizin yardımınıza koşarım" demişti. Âyette geçen *"câr"* kelimesi, arkadaşını koruyan ve ona gelebilecek her türlü zararı engelleyen anlamına gelir. Komşunun komşuyu koruduğu gibi. Âyette geçen *"insanlar"* ifadesi ile, mü'minler kastedilir.

«İki topluluk» Bedir'de **«birbirine görününce,»** yani karşılaşınca **«geri dönüp : 'Ben sizden uzağım. Sizin görmediklerinizi görüyorum.»** Yenilgiye uğrayan kimse, savaş alanından gerisin geriye kaçar. Çünkü, düşmandan korkan böyle yapar. Burada görülenler, mü'minlerin imdadına yetişen meleklerdir. Hâris der ki : "Biz, Yesrib'li bodur boylu kimselerden başkasını görmedik." **«Allah'tan korkarım. Allah'ın cezası pek çetindir' demişti.»** Bana bir kötülük isabet etmesinden ya da helâk olmaktan korkarım. Allahü Teâlânın, O'ndan korkmayana vereceği ceza çok çetindir. Burada, yalancı olan şeytan bile, Allah'ın azabından korktuğunu söylemektedir. Allah'ın cezası üzerine bir düşüverse, perişan olurdu, yok olurdu. Onun içindir ki, Hz. Ömer'in gölgesinden dahi kaçıyordu. Hz. Ömer bir yol takip ederken, şeytan mutlaka ondan kaçıp, bir başka yol takibederdi. Şeytan, kendisinin azaba uğrayıp, cezaya çarpılacaklardan olduğunu biliyordu. Onun korkusu, Allah'ın azabının şiddetindendi. Çünkü biliyordu ki, Allah'ın azabının ve cezasının sonu yoktur. Şeytanın âdetlerinden birisi de, kendisine itaat eden kimseyi, helâkın içine atıp, kendisinin temize çıkıp savuşmasıdır.

Anlatıldığına göre âbidin biri uzun yıllar manastırında kulluk yapmıştı. Kralın da bir kız çocuğu dünyaya gelmişti. Kral, bu kıza erkeklerin dokunmasından kaçındığı için, âbidin manastırına götürmüş ve oraya yerleştirmişti. Böylelikle de, onu birinin tanımasına ve istemesine engel olmayı düşünmüştü. Derken kız büyümüştü. Günün birinde şeytan, şeyh kılığına girerek âbide gelmiş, onu aldatmış ve o kızı iğfal ettirmiş, kız da hâmile kalmıştı. Kızın hamile olduğu anlaşılınca, şeytan tekrar âbide gelmiş ve: "Sen bizim zâhidimizsin. Bu kız doğurursa, senin zina yaptığın ortaya çıkacak ve büyük bir skandal olacak. Doğumu yapmadan önce bu kızı öldür. Babasına, kızın öldüğünü söylersin, o da sana inanır ve cezadan kurtulursun" der. Zâhid, kızı öldürür. Bunun üzerine şeytan, bir ilim adamı kılığına girerek krala gelir ve zâhidin kızına yaptıklarını bildirir. Sonra da: "Eğer işin gerçeğini öğrenmek istersen, kabri aç görürsün" der. Kral da öyle yapar ve işin doğru olduğunu anlar. Zâhidi alıp devesine bindirir, şehre götürür ve orada asar. Şeytan, asılı halde bulunan bu zahide gelir ve : " Benim emrimle zina yaptın, cana kıydın. Şimdi bana iman et de seni kralın azabından kurtarayım" der. Sapıklığa batmış olan zahit, bu sefer de şeytana iman eder. Şeytan zahitten kaçar ve uzak bir yerde durur. Zâhid: "Beni kurtar" dediğinde; şeytan ona: "Âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım" cevabını verir. Akıllı olan kimse, şeytanın tuzağından sakınmalıdır. Biliniz ki şeytan, Allah yolunda olan kimseye galip gelince, o kimseyi kuvvetle ve üstünlükle kandırıp, ona istediğini yaptırır.

49. «Hani,» Medine'de bulunan Evs ve Hazrec kabilesinden **«münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar:»** Kalblerinde hastalık bulunanlar, yeni müslüman olan ve imanları kuvvet kazanmayan ve yakınları engel olduğu için hicret edemeyen Kureyş'lilerdi. Kureyşliler Bedir'e çıktıklarında, onları zorla götürmüşlerdi. Müslümanların sayısını az görünce, şüpheye düşüp, dinlerinden dönmüşler ve Mekkelilere: **«'Bunları dinleri aldattı' demişlerdi.»** Gûya mü'minleri dinleri aldatmışmış. Bir avuç müslüman, sayı ve hazırlığı çok az bir grup, sayı ve güç bakımından kalabalık olan Kureyşe karşı savaşa çıkmış. Bunlar, kesinlikle Kureyşlilerin yeneceğine inanıyorlarmış. Çünkü onların sayısı bin civarındaydı; müslümanların sayısı ise üçyüz on küsurdu. Allahü Teâlâ da bunlara cevap olarak: **«Oysa kim Allah'a dayanırsa...»** Her kim bütün işlerini Allah'a havale eder, O'na dayanır, O'na güvenir ve O'nun hükmüne razı olursa, **«bilsin ki O Allah, azîzdir, hakîmdir.»** Allah mutlak gâliptir. O'na dayanan perişan olmaz. Akıllar kavrayamasa bile O, yaptığı her şeyi bir hikmete dayalı olarak yapar. Onun yaptıklarını, akıllar şaşkınlıkla dahi karşılasa, O'nun her yaptığında bir hikmet vardır.

Haccac b. Yusuf Mekke'de bulunduğu bir sırada, Beytullah'ın etrafında yüksek sesle telbiyede bulunan bir ses duyar ve: "O adamı bana getirin" diye emir verir. Adam kendisine getirildiğinde: " Bu adam neyin nesidir?" diye sorar. Adam: "Müslümanlardanım" cevabını verir. Haccac: "Müslümanlığını sormadım" deyince, Adam: "Neyimi soruyorsun?" der. Haccac: "Ülkeni soruyorum" deyince, Adam: "Yemenliyim" der. Bunun üzerine Haccac : " Muhammed b. Yusuf'u (Haccac'ın kardeşidir) nasıl tanırsın?" diye sorar. Yemenli zat : " Onu, boyu bosu yerinde, kocaman bir adam olarak tanırım" der. Haccac : "Ben onun gidişatını soruyorum" deyince, Yemenli adam :"Ben onu; zâlim, câhil, yaratıklara itaat eden, yaratıcıya karşı çıkan birisi olarak tanırım" der. Bunun üzerine Haccac : " O adamın, benim yakınım olduğunu bildiğin halde nasıl böyle konuşabilirsin?" diye sorar. Yemenli adam hiç istifini bozmadan şu cevabı verir: "Acaba, onun sana olan yakınlığı, benim Allah'a olan yakınlığımdan daha mı üstündür? Ben, O'nun evinin ve peygamberinin ziyaretçisiyim ve O'nun dinine uymuşum!" Bu cevap üzerine Haccac susakalır ve hiçbir cevap vermez. Adam da izin almaksızın huzurundan ayrılır ve gidip Kâbe örtüsüne tutunarak şöyle yalvarır : "Ey Allah'ım sana sığınırım! Sana dayanırım! Allahım, kısa zamanda sıkıntılardan kurtarmanı, ezelî ihsanını ve güzel âdetini bizlere nasib et."

Yaratıktan korkmadan, bütün açıklığıyla hakkı ortaya koyan şu adama bakınız! Özellikle, kendi çağında, yaratıkların en zâlimi olan ve kan döken zâlim Haccac'a karşı nasıl bir cevap veriyor. Öyle bir cevap veriyor ki, sözle anlatmakta bile güçlük çekiyoruz. Demek ki insan, Allah'a dayanıp, O'ndan yardım alınca, her şeyi yapabiliyor.

Biliniz ki, kalblerde olan hastalık iki türlüdür :

Birincisi; dinde ve imanda olan şüphedir. Bu hastalık, kâfirlerin ve münafıkların kalblerinde bulunan şüphedir.

İkincisi ise; insanın, nefsânî zevk ve şehvetler için dünyaya yönelmesidir. Bu hastalık da, müslümanların kalp hastalığıdır.

Kâfir ve münafıkların kalp hastalığının tedavisi; iman, tasdik ve yakîn iledir. Onlar, bu hastalıkla ölürseler, helâk olurlar. Müslümanların kalplerindeki hastalığın tedavisi ise; tevbe, istiğfar, zühd, ibadet, vera' ve takva iledir.

وَلَوْ تَرٰٓى
إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ
أَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (٥٠) ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ

وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِۙ (٥١) كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَد۪يدُ الْعِقَابِ (٥٢) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّراً
نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْۙ وَاَنَّ اللّٰهَ
سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۙ (٥٣) كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ
وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِم۪ينَ (٥٤) اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۚ (٥٥) اَلَّذ۪ينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ
يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ ف۪ي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ (٥٦) فَاِمَّا
تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ
(٥٧) وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍۜ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَٓائِن۪ينَۚ (٥٨) وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا سَبَقُواۙ

إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ
وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ
مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنْ جَنَحُوا
لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

50. Meleklerin, yüzlerine ve arkalarına vurarak ve: "Tadın ateş azabını" diyerek o kâfirlerin canlarını alırken (onları) bir görseydin!

51. İşte bu, kendi ellerinizle sunduklarınızın karşılığıdır. Yoksa Allah, kullarına zulmetmez.

52. Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi: Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, bu günahları sebebiyle Allah onları yakalamıştı. Gerçekten Allah, güçlüdür, cezası da çetindir.

53. Bu, bir millet, kendinde bulunanı değiştirmedikçe, Allah'ın da onlara verdiği nimeti değiştirmiyeceği sebebiyledir. Gerçekten Allah, çok iyi işiten ve bilendir.

54. Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibidir. Rabb'lerinin âyetlerini yalanlamışlardı, Biz de onları günahlarından dolayı helâk etmiştik ve Firavun ailesini boğmuştuk. Onların hepsi zalimdiler.

55. Allah katında, canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Onlar iman etmezler.

56. Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın, sonra her defasında hiç çekinmeden anlaşmayı bozan kimselerdir.

57. Eğer savaşta onları yakalarsan, onlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri darmadağın et ki ibret alsınlar.

58. Eğer bir milletin (anlaşmaya) ihanet yapmasından korkarsan, sen de onlara karşı (anlaşmayı bozarak) aynı şekilde davran. Allah, ihanet edenleri sevmez.

59. Kâfirler, yakayı kurtararak geçip gideceklerini sanmasınlar. Çünkü onlar, kesinlikle âciz bırakamazlar.

60. Onlara karşı, gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın ki, onunla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilemediğiniz, sadece Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda her ne harcarsanız, karşılığı size ödenir, kesinlikle haksızlığa uğratılmazsınız.

61. Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

50. **«Meleklerin,»** onların **«yüzlerine ve arkalarına vurarak ve: 'Tadın ateş azabını' diyerek o kâfirlerin canlarını alırken (onları) bir görseydin!»** Ey Muhammed! Ölüm meleği yardımcılarının, kâfirlerin canını nasıl aldığını bir görsen! Bu melekler onlara demir kamçılarla her vurduklarında, vurdukları organlarından ateş fışkırır. Dünyadaki kılıç azabından başka, bir de "tadın bakalım cehennem azabını" denir onlara. Bu ateş azabı da, ahiretteki azabın başlangıcıdır. Anlatılması imkânsız olan bu feci durumu bir görsen!

51. **«İşte bu, kendi ellerinizle»** yapıp **«sunduklarınızın karşılığıdır. Yoksa Allah, kullarına zulmetmez.»** Meydana gelen bu dövme ve azap, sizin yapmış olduğunuz isyan ve inkâr sebebiyledir. Gerçekten de Allahü Teâlâ, daha önceden günah işlemeyen hiçbir kuluna azap etmez.

52. Bunların davranışları da **«tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi:»** Bu ifade, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmek içindir. Kureyşlilerin inkâr ve inatları da, çirkin eylemleriyle ün yapan Firavun ailesinin âdetleri gibidir. Âyette geçen *"de'b"* bir işe devam etmek, âdet haline getirmek ve kendini yormak anlamınadır. Firavun ailesinden maksat ise Firavun ve ona tâbi olanlar demektir. Firavun'dan önceki, Nûh, Semûd, Âd kavmi ve daha başka inkârcılar da vardı. Kureyşlilerin tutumları da tıpkı onların tutumlarına benzemekteydi.

Onlar da «**Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, bu günahları sebebiyle Allah onları yakalamıştı. Gerçekten Allah, güçlüdür, cezası da çetindir.**» İnkâr ettikleri âyetler, Allah'ın birliğine işaret eden gizli ve açık delillerdi. Yahut da, Peygamber'lerin kesin mûcizeleriydi. Allahü Teâlâ onları, inkârcı olmaları ve diğer isyanları sebebiyle cezalandırdı, Allahü Teâlâ çok güçlüdür. O'nun vereceği bu cezaya hiçbir kimse engel olamaz.

53. «**Bu**» durum; «**bir millet, kendinde bulunanı değiştirmedikçe, Allah'ın da onlara verdiği nimeti değiştirmiyeceği sebebiyledir.**» Bu kötü eylemlerden dolayı cezaya çarptırılmalarının sebebi, Allah'ın kendilerine ihsan etmiş olduğu nimetleri değiştirmeleridir. Kendilerine birçok nimetler verildikten sonra, bu iyi ve güzel hallerini değiştirip, kötülüğe saptıkları için cezayı hak etmişlerdir. Tıpkı, o kâfirlerin durumları gibi. Hz. Peygamber'e peygamberlik gelmezden önce, putlara kulluk eden kâfirler vardı. Kendilerine Hz. Peygamber (s.a.v.) birtakım delillerle gönderildiğinde, O'nu yalanladılar, O'na ve yanında bulunan müslümanlara düşmanlık ettiler. Onlar etrafında gruplara ayrıldılar ve o müslümanlara kötülük yapmak istediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, onlara vermiş olduğu azaplarını erteleme nimetini değiştirdi ve kendilerine derhal azap verdi.

Haddâdî der ki: "Allah onları açlıktan ve korkudan kurtardı. Onlara, kendilerinden bir peygamber gönderdi. Kendi dillerinde bir kitap gönderdi. Bütün bu nimetleri değiştirdiler ve bu nimetlere şükretmediler. Allah da onları değiştirdi ve Bedir'de onları cezalandırdı."

«**Gerçekten Allah, çok iyi işiten ve bilendir.**» Allah, geçmişte ve gelecekte yapılan bütün eylemleri bilir ve bütün sözleri de işitir. Ondan dolayıdır ki, bunlara ceza verir.

54. Bunların gidişi de, «**tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibidir. Rabb'lerinin âyetlerini yalanlamışlardı, Biz de onları günahlarından dolayı helâk etmiştik ve Firavun ailesini boğmuştuk. Onların hepsi zalimdiler.**» Âyetteki *"boğmuştuk"* ifadesi, "helâk etmiştik" ifadesinin şumülüne girdiği halde onun üzerine atfedilmesi boğulmanın zorluğunu ve feciliğini bildirmek içindir. Kureyş ölülerinin ve Kıptî'lerin tümü, inkâr ve isyanla kendilerine haksızlık etmişlerdi. Bunun için helâka maruz kaldılar.

İmam Gazâlî şöyle der: "Nimet, onun değerini bilmeyenlerden çekilip alınır. Bu konuda şu örneğe dikkat et! Kralın biri, kölesine ikramda bulunmuş ve ona birtakım özel elbise vererek, kendisinin has hizmetçisi kabul etmişti. Onu, diğer muhafız ve hizmetçilerinden üstün tutmuş ve kapısının bekçiliğini ona vermişti. Ona, kendi köşkünün içinde bir ev yapıp, oraya koltuklar koymasını, sofraları hazırlayıp, cariyeleri süslemesini emretti ki, kral işten döndüğü zaman kendisine yaraşır bir biçimde orada rahat etsin. Bu kölenin yapacağı işler, günde bir saat bile değildi. Yine de bu köle, kralın kapısında ekmek yiyen bir hayvan bakıcısı, ya da kemik yalayan bir köpek görse, kralın kendisine yaptığı bütün ikramları unutur, onlara bakardı. Kralın kendisine yapmış olduğu iyilikler hiçe sayılırdı. Bu hayvan bakıcısına koşar, ondan bir parça ekmek isterdi. Yahut da kemik etrafına toplanan köpeği üstün tutardı. Kral bu kölenin durumuna bakarak: 'Bu köle, kendisine yaptığım iyiliklerin kıymetini bilmedi. Halbuki ben ona, birçok iyiliklerde bulunmuş, onu özel bir mevkiye yükseltmiştim. Bunun yaptıkları ise, çok basit ve cahil birisinin yaptıkları gibi. Ondan çekin alın elbiselerini ve kovun kapımdan' demez mi?

İşte, dünyaya yönelen ilim adamının durumuyla, nefsine uyan âbidin durumu da aynen buna benzer.

Ey insan! Senin yapman gereken şey, Allah'ın nimetlerini tanıman için gerekli bütün çabayı harcamaktır. Nimetin belâ olmasından, izzetin zillet olmasından ve iyi talihin kötüye dönmesinden kesinlikle sakın! Çünkü Allah, nimetlerine karşı çok kıskançtır."

Allah'ı ve O'nun nimetlerinin değerini bilen dünyaya iltifat etmeyi bırakıp, her şeyden yüce olan Allah'a yönelir. Çünkü Allah her şeyden daha yücedir. O'nu anmak, her türlü sözden daha faziletlidir.

Anlatıldığına göre, Süleyman b. Dâvûd (a.s.), etrafında bulunan alayla gidiyordu ve kendisine kuşlar gölgelik yapıyorlardı. Sağ ve solunda ise, vahşi hayvanlar, hayvan sürüleri, cinler, insanlar ve diğer yaratıklar vardı. İsrailoğullarından Allah'a kulluk eden birisine uğradı. Adam ona : " Ey Dâvud'un oğlu! Allah sana, büyük bir mülk vermiş" dedi. Süleyman bu sözü duydu ve : "Mü'minin amel defterindeki bir tesbih, Süleyman'a verilenden daha hayırlıdır. Dâvûd'un oğluna verilen gider, tesbih ise kalıcıdır" dedi. Bu söz, ahireti isteyen ve onun için çalışanlara güzel bir irşaddır, dünya meşgalesinden sıyrılarak, yüce Mevlâ'ya da bir yönelme vesilesidir.

55. «Allah katında, canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Onlar iman etmezler.» Allah'ın hükmüne göre, yeryüzünde bulunan ve hareket kabiliyeti olan canlıların en kötüsü, inkârda ısrar eden böylece kâfir olan kimselerdir. Onların iman etmeleri beklenmez. Çünkü bunların kalpleri mühürlenmiştir. Bu kimseler, insanların değil, canlıların en kötüsü olarak vasıflandırılmışlardır. Bunun sebebi, o inkârcı grubun, insanların topluluğundan ayırdedilmiş olmasıdır. İnkârcı olanlar, canlı yaratıklar grubundandırlar ve onların da bütün fertlerinden daha kötüdürler. Allahü Teâlâ bir başka âyette : "*Onlar hayvanlar gibidirler. Belki daha da sapıktırlar*"(Furkân: 44) buyurmaktadır.

56. «Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın, sonra her defasında hiç çekinmeden anlaşmayı bozan kimselerdir.» Kendilerinden bir söz almış olduklarını, verdikleri sözü devamlı surette bozuyorlar. Anlaşmayı bozmanın kötülüğünden korkmuyor, bundaki ayıba ve cehenneme aldırış etmiyorlar. İşte bunlar, Kureyza yahudileridir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bunlarla bir sözleşme yapmış ve İslâm düşmanlarına karşı yardım etmemeleri konusunda anlaşmışlardı. Fakat onlar, bu anlaşmayı bozdular ve Bedir savaşında, Mekkeliler'e silâh yardımı yaptılar. Daha sonra da : "Unutarak yaptık. Hatalı davrandık" dediler. Sonra tekrar sözleşme yaptılar ve bu sözleşmeyi de Hendek savaşında da bozdular ve müşriklere yardım ettiler. Bedir savaşında, müslümanların galip geldiğini görünce dediler ki : "O, ahir zamanda gönderileceği vadedilen peygamberdir. Onunla hiçbir kimse savaşamaz." Sonra bunlar, Uhud'da olup bitenleri görüp, müslümanların zayıf durumda olduğunu anlayınca, tekrar şüpheye düştüler. Hz. Peygamber'in getirdiği dinin yayılmasından ve müslümanların güçlenmesinden ciğerleri yanmıştı. Benî Kurayza kabilesinin başkanı Ka'b b. Esed, arkadaşlarıyla birlikte Mekke'ye gittiler ve Hz. Peygamber'e savaş açmak için, müşriklerle anlaşmaya vardılar. Bu anlaşma neticesinde Hendek savaşı patlak verdi.

57. «Eğer savaşta onları yakalarsan, onlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri darmadağın et ki ibret alsınlar.» Durum bu olunca, sen bu anlaşmayı bozanları savaşta, zayıf bir durumda yakalamışken ve yenmişken, onları cezalandırmak sûretiyle arkalarındakini paramparça et. Onları yen ve darmadağın eyle ki, onların arkasından gelen senin inkârcı düşmanların da senden korksunlar. Belki onlardan sonra gelenler, bu münafıkların başına gelenleri görürler ve ibret alırlar. Böylelikle de, anlaşmayı bozmaktan veya inkârdan vazgeçerler.

58. «Eğer» anlaşma yapan **«bir milletin,»** anlaşmayı bozma belirtisi görerek **«(anlaşmaya) ihanet yapmasından korkarsan, sen de onlara karşı (anlaşmayı bozarak) aynı şekilde davran.»** sözleşmeyi bozarak onlara at...

Onlar seninle yaptıkları anlaşmayı bozdukları gibi, sen de düşmanlıkta eşit bir yol izleyerek sözleşmeyi kendilerine at. Onlar açık bir şekilde, senin de onlarla aranızda olan bağı kestiğini anlasınlar. Bunu onlara açıkça bildir. Onlar, anlaşma devam ediyor zannına kapılmışken, kendileriyle savaşa girişme ki, asla senin tarafından ihanet yapıldığına dair bir şaibe ortaya çıkmasın. **«Allah, ihanet edenleri sevmez.»** Bu ifade, anlaşmanın kendilerine atılmasının sebebini açıklayan ifadedir. Sanki deniyor ki : "Bize neden emir verdin ve anlaşmayı kendilerine atmadan önce savaşmayı yasakladın?" İşte bu soruya verilen cevap!

59. Hz. Peygamber'e eziyet veren ve isyanda çok ileri giden **«kâfirler,»** yenilgiden kurtulmuş olarak ve **«yakayı kurtararak geçip gideceklerini sanmasınlar. Çünkü onlar, kesinlikle âciz bırakamazlar.»** Onlar, geçip gideceklerini ve arkalarından takip edenlerin de kendilerini yakalayamıyacaklarını zannetmesinler. İşte bu âyette, isyanlara cesaret eden nefislere tehdit vardır. Aslında bu cesaretli nefis, Allah'a karşı cesaretlenmiş durumdadır.

Serî es-Sakatî şöyle anlatır : " Günün birinde, şehir camiinde konuşuyordum. Güzel giyimli bir genç beni dinliyordu. Yanında arkadaşları da vardı. Konuşmamda: "Güçsüzün güçlüye isyan etmesine şaşarım" dediğimi duydu ve yüzü kızardı. Daha sonra da çıkıp gitti. Sonraki gün, yine ben aynı yerde oturuyordum, birden çıkageldi ve iki rekat namaz kıldıktan sonra, şunu dedi : "Ey Serî! Dün seni dinledim. 'Güçsüzün güçlüye isyan etmesine şaşarım' diyordun. Bunun anlamı nedir? Ben de dedim ki : 'Allah'tan daha güçlü hiçbir varlık yoktur. Kuldan daha güçsüz kimse de yoktur. Böyle olmasına rağmen, kul Allah'a isyan ediyor' dedim. Çocuk kalkıp gitti ve sonraki gün tekrar geldi. Üzerinde iki beyaz elbise vardı ve yanında kimse yoktu. Bana şunu sordu : 'Ey Serî! Allah'a giden yol hangisidir?' Ben de ona :

'Kulluk yapmak istersen, gece namaz kıl, gündüz oruç tut. Allah'a ulaşmak istersen, O'ndan başkasını terket, O'na varırsın. Dünyada, harap olmuş yerlerden, mescidlerden ve kabirlerden başka bir şey yoktur' dedim. Genç adam ayağa kalktı ve : 'Allah'a yemin ederim ki en zor bir yola koyuldum' dedi ve çıkıp gitti. Birkaç gün sonra, birçok hizmetçi geldi ve 'Kâtip Ahmed b. Yezid ne yaptı?' diye sordular. Ben de onlara, olup bitenleri anlattım ve başka bir şeyden haberim olmadığını belirttim. Bunun üzerine bana dediler ki : 'Allah aşkına bize söyle! Onun durumunu öğrenirsen bize bildir ve evini de haberdar et.' Ben bir yıl bekledim ve onun durumunu öğrenemedim ve ondan bir haber de alamadım. Gecenin birinde, yatsıdan sonra evimde oturuyordum.

Birden kapım çalındı ve içeri girilmesine izin verdim. Ansızın bir genç çıkageldi. Belinde bir parça elbise ve omuzunda da bir başka elbise parçası. Yanında bir zenbil ve içerisinde de azığı vardı. Gözlerimden öptü ve :

'Ey Serî! Allah beni, dünyaya esir olmaktan kurtardığı gibi, seni de cehennem azabından kurtarsın' dedi. Ben de arkadaşıma işaret ettim ve evine giderek haber vermesini söyledim, o da gidiverdi. Bir de baktım ki eşi, yanında çocuğu ve hizmetçileriyle beraber geldi. Çocuğun üzerinde kıymetli elbiseler ve süs vardı. İçeri girip, çocuğu odaya attı. Kadın ona dedi ki : 'Ey Adam! Beni dul bıraktın, sen ise yaşıyorsun. Çocuğunu yetim bıraktın, sense yaşamaktasın.' Genç bana baktı ve: 'Ey Serî bu ne vefa!' dedi. Daha sonra kadının üzerine doğru gitti ve : 'Allah'a yemin ederim ki sen, benim kalbimin meyvesi ve gönlümün sevgilisisin. Bu çocuğum bana, yaratıkların en değerlisidir. Ancak, bu Serî bana: ' Allah'a varmak isteyenin O'ndan başka her şeyi terketmesi gerektiğini' söyledi. Daha sonra bu adam, çocuğun üzerinde olanı çıkararak ve kadına: 'Bunu aç, ciğerlere ve çıplak cesetlere koy' yani bunu satarak değerini yoksullara yedir ve giydir diyerek, kendi elbisesinden bir parça kesti. Çocuğu bu parçayla sardı. Kadın ise: 'Çocuğumu bu halde görmek istemiyorum' dedi ve çocuğu adamdan çekip aldı. Kadının çocukla uğraştığını gören adam ayağa kalktı ve : 'Bir gecemi boşa geçirdiniz. Allah hakkınızdan gelsin' diyerek dışarı çıktı. Ev ağlama sesiyle çınladı. Kadın : 'Ey Serî! Bu adam geri dönerse, yahut bir haber alırsan, derhal bana bildir!' dedi. Ben de: "İnşallah" dedim. Bir süre sonra, bana yaşlı bir kadın geldi ve : 'Ey Serî! Yanımızda bir genç var. Seninle görüşmek istiyor' dedi ve geçip gitti. Bir de baktım ki, yere uzanmış birisi ve başının altında bir kerpiç. Kendisine selâm verdim, gözlerini açtı ve bana :

'Ey Serî! Ne dersin? Sana göre bu günahlarım bağışlanır mı? dedi. Ben de 'evet' dedim. 'Benim gibileri bağışlanır mı?' diye sordu. Yine 'evet' dedim. 'Ben batmışım' dedi. 'O, batanları kurtarır' dedim. ' Birçok haksızlıklar işlemişim' dedi. Ben de: 'Bir haberde bildirildiğine göre, günahlarından tevbe eden kimseler kıyamet günü ortaya çağrılır. Hasımları da ortaya getirilir ve: 'Bırakın onu, Allah sizin hakkınızı ödeyecektir' denir. Bunun üzerine adam bana dedi ki : 'Ey Serî! Biraz param var. Eğer ölürsem, kefenime ve ihtiyaçlarıma harca. Bunu aileme bildirme ki kefenimi haramla değiştirmesinler.' Yanında biraz oturdum. Gözlerini açtı ve: *'Çalışanlar bunun için çalışsınlar'* (Saffât: 61) dedi ve öldü. Paraları aldım ve ihtiyaçlarını temin ettim. Sonra da kendisine doğru yürüdüm. Baktım ki insanlar koşuşuyorlar. "Ne var?" diye sorduğumda: 'Allah dostlarından birisi ölmüş, namazını kılmak istiyoruz' cevabını aldım. Sonra da gidip cenazesini yıkadım ve gömdük. Biraz sonra da ailesi birini gönderip durumu sordu. Ben de öldüğünü söyledim. Ağlayarak hanımı geldi. Durumunu kendisine bildirdim. Kabrini kendisine göstermemi istedi. 'Kefenini değiştirmelerinden korkarım' dedim. Kadın: 'Hayır. Vallahi değiştirmezler' deyince, ben de kabri gösterdim. Kadın biraz ağladı ve iki şahidin gelmesini söyledi. İki şahit gelince, cariyelerini serbest bıraktı, arazisini vakfetti ve malını da tasadduk etti ve ölünceye kadar da kabri yanından ayrılmadı. Allah kendilerine rahmet eylesin."

60. «Onlara karşı, gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın ki...» Kâfirlerle savaşmak için, savaşta size yardımcı olabilecek; silâh, at gibi her türlü malzemeyi elde edin. Bir hadiste: *"Dikkat edin! Kuvvet atmaktır"* (16) buyurulur.

Rivayet edildiğine göre, Sa'd b. Ebî Vakkas, Uhud savaşında bin tane ok atmıştı. Onun her oku atışında Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Anam babam sana feda olsun Ey Sa'd! "* (17) diyordu. Bazı ilim adamları, bir müslümanın, ana ve babasını feda etmesini uygun görmüyorlar. Bu konuda İmam Nevevî şöyle der : " Geçerli olan görüş, bu sözün söylenebileceğidir. Çünkü, gerçekte bir feda etme olayı yoktur. Sözün gelişi olarak bu ifade kullanılmaktadır. Karşındaki kimseye sevgisini gösterme ifadesidir."

Hadiste, atıcılığın fazileti ve hayırlı bir iş yapana duâ etmeye teşvik vardır. Bir hadiste de şöyle buyurulur : *"Allah, bir okla üç kişiyi cennete koyar. Yapmasında hayır olduğunu umarak ok yapan ustayı, onu hediye edeni, ve oku atanı."* (18)

Diğer bir hadiste ise : *"Allahü Teâlâ zikredilmeyen her şey oyun ve eğlenceden ibarettir. Ancak şu dört şey hariç : Bir kimsenin, iki hedef arasında yürümesi, atını eğitmesi, eşiyle şakalaşması ve yüzmeyi öğretmesi."* (19)

Atlar da üç kısımdır. Allah'ın atı: Bu ata binilir ve Allah'ın düşmanlarıyla savaşılır. Şeytanın atı : Bu at rehin verilir ve onunla kumar oynanır. İnsanın atı : Bu attan da insanlar istifade ederler ve yoksulluktan kurtulurlar.

16- Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir.

17- Buharî: *"At! Anam babam sana feda olsun"* lafzıyla rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim ve Tirmizî de rivayet etmiştir.

18- *Sünen* sahipleriyle, Dârimi ve İmam Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

19- Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

«Onunla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilemediğiniz, sadece Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız.» Bu savaş atlarıyla, sizlere düşmanlıkta çok ileri giden ve sınırı aşan Mekke kâfirlerini korkutup ürkütürsünüz.Yine o atlar sayesinde, diğer yahudi kâfirlerini ve münafıkları korkutursunuz. Öyle ki, onları siz gözlerinizle görüp tanıyamazsınız. Sadece Allahü Teâlâ bilir.

Az veya çok, **«Allah yolunda»** cihad etmek için her **«ne harcarsanız, karşılığı»** tam olarak **«size ödenir, kesinlikle haksızlığa uğratılmazsınız.»** Yaptıklarınızın sevabından ve mükâfatından hiçbir şey eksik kalmadan size ödenir. Sevabınız terkedilmez veya noksanlaştırılmaz, denilmeyip de *"haksızlığa uğratılmazsınız"* denilmesi, Allahü Teâlânın, bu gibi çirkinliklerden beri olduğunu beyan etmek içindir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) mirâca çıktığında bir toplulukla karşılaşmış. Bunlar, bugün ekin ekip, yarın hemen biçiyorlarmış. Her biçtiklerinde ise, tekrar eskisi gibi oluyormuş. Hz. Peygamber : *"Bunlar nedir Ey Cebrâil"* diye sorunca, 'Bunlar, Allah yolunda savaşan mücahitlerdir. Onların bir tane iyiliği, yediyüz kat artırılır. Bir şey harcadıklarında, arkasından hemen yenisi gelir' cevabını alır." (20)

61. «Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yanaş ve Allah'a dayan.» Kâfirler, kendilerini korkutarak, kalplerine vermiş olduğun ürpertiden dolayı, teslim olmaya ve anlaşma yapmaya yanaşırlarsa, sen de anlaşma yapmak üzere onlara yanaş. Anlaşma yapma konusunda, içlerinde gizledikleri hilelerden sakın korkma. Kuşkusuz Allah, seni korumaya almıştır. **«Çünkü O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** Allahü Teâlâ, onların gizli toplantılarında bile yaptıkları konuşmalarını duyar. Onların gizli niyetlerini de çok iyi bilir ve tuzaklarını onların kendi aleyhlerine çevirir.

Âyette geçen *"yanaş"* emri, ibaha içindir. Mecburiyet yoktur. Bu konudaki yetki, devlet başkanına verilmiştir. Devamlı surette onlarla savaşmaya mecbur değildir. Onlarla anlaşma yapmaya da mecbur değildir. Durumu inceler ve müslümanların menfaatleri doğrultusunda karar verir. Eğer müslümanlar güçlü ise, anlaşma yapmaz. Teslim olup cizye verinceye kadar kendileriyle savaşır. Eğer devlet başkanı, müslümanların menfaatını anlaşma yapmakta

---

20- Bezzâr'ın mirâc konusunda rivayet ettiği uzunca hadisin bir parçasıdır. Heysemî *Mecma'uz-Zevâid*de rivayet etmiştir. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 2/293.

görürse, o zaman anlaşma yapar. Ancak bu anlaşmanın müddeti tam bir yıl ve daha uzun süreli olmamalıdır. Müşriklerin, güç ve kuvveti ellerinde bulundurması halinde ise, on yıllığına bile anlaşma yapması mümkündür. Bundan daha uzun süreli anlaşma yapamaz. Çünkü Hz. Peygamber de Mekke müşrikleriyle böyle yapmıştı. Sonra da onlar, müddetin bitmesinden önce, anlaşmayı bozmuşlardı. Bu durum, Mekke'nin fethine sebep olmuştu.

وَاِنْ يُر۪يدُٓوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذ۪ٓي
اَيَّدَكَ بِنَصْرِه۪ وَبِالْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿٦٢﴾ وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْۜ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا
فِي الْاَرْضِ جَم۪يعاً مَٓا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْۜ
اِنَّهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٦٣﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ
مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٤﴾

62. Eğer seni aldatmak isterlerse, Allah sana yeter. Seni, yardımıyla ve mü'minlerle destekliyen O'dur.

63. Ve onların gönüllerini birleştiren de O'dur. Sen, yeryüzündekilerin hepsini harcasaydın, yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların gönüllerini birleştirdi. O azîzdir, hakîmdir.

64. Ey Peygamber! Sana ve sana uyan mü'minlere Allah yeter.

62. «Eğer seni aldatmak isterlerse, Allah sana yeter. Seni, yardımıyla ve mü'minlerle destekliyen O'dur.» Senden anlaşma yapmanı isteyenler, sana karşı anlaşma gösterisinde bulunarak seni oyuna getirmek isterlerse, onların kötülüklerine karşı, Allah sana yeter ve sana yardım eder. Kendi katındakilerle, ensar ve muhacirle seni destekler. Daha sonra Allahü Teâlâ, Peygamber'ini mü'minlerle nasıl desteklediğini şöyle açıklıyor:

63. «Ve onların gönüllerini birleştiren de O'dur.» Halbuki daha önce, onların arasında taassup ve kincilik vardı. Öyle ki, o toplumda, iki gönül bile bir araya gelemezdi. Bir kimse, diğer bir kabilenin adamına bir tokat atsa, bu tokat yüzünden, intikamlarını alıncaya kadar iki kabile savaşa girişirdi. İşte onlar bu durumdayken, bir tek nefis gibi oluverdiler. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en göz kamaştırıcı mûcizelerinden biridir.

«Sen, yeryüzündekilerin hepsini harcasaydın, yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» Onlar, birbirlerine o kadar düşman olmuşlardı ki, aralarını bulmak için, yeryüzünde bulunan bütün mal ve değerli maddeleri versen, yine de onları barıştıramazdın.

«Fakat Allah, onların gönüllerini birleştirdi. O azîzdir, hakîmdir.» Allahü Teâlâ, göz kamaştıran kudretiyle, onları hem ruh, hem de beden olarak birbirlerine yanaştırdı. O, gönüllerin sahibidir. Onları dilediği gibi evirip çeviren O'dur. O Allah, tam kudret ve tam güç sahibidir. Hikmet ve maslahatın gereğinden başkasını asla yapmaz. O, ruhların birbiriyle muhabbet kurmasına ve böylece kardeşlerin bir araya gelip dost olmalarına kudreti olandır. Hadiste: *"Mü'min, başkasıyla kolayca kaynaşan ve kendisiyle kolayca dost olunan kimsedir. Başkasıyle kaynaşmayan ve kendisiyle dost olunmayan kişide hayır yoktur"* buyurulmuştur.(21) Bir başka hadiste ise: *"Karşılaşan iki mü'minin durumu, birbirini yıkayan ellerin durumuna benzer. Hiçbir mü'min yoktur ki, birbirleriyle buluştuklarında, birbirine faydaları dokunmamış olsun"* buyurulur. (22)

Bunun içindir ki Allahü Teâlâ, mahalle halkının, günde beş defa mescitlerde toplanmalarını emretmiştir. Her şehir halkının da, haftada bir defa camide Cuma namazı için buluşmalarını emretmiştir. Yılda iki bayramda, kalabalık bir insan grubunun bir araya gelip bayramlaşmaları da bunun açık örneklerindendir. Umrede ve hacda yapılanlar da, bunun en bariz örneklerindendir. Bütün bu örnekler, mü'minler arasındaki sevgiyi kökleştirmeye yöneliktir. Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulur : *"Mü'minler, birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta, birbirini korumakta, tek bir vücut gibidir. Vücudun herhangi*

21- İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned.*

22- Tirmizî, *Sünen,*

bir organı rahatsız olursa, diğer organları da bu yüzden ateşlenir ve uykusuz kalır." (23)

Hayırlı kimselerle bir arada bulunup, onlarla sohbet etmek çok etkilidir. Hayırlı insanlara sadece bakmak bile, insanlara iyilik etkisi yapar. İnsanların yüzlerine bakmak, kendisine bakılana uygun bir ahlâk tesiri yapar. Üzgün kimseye sürekli bakan kimse üzülür. Neşeli kimseye bakan ise, neşelenir. Denir ki : Bakışı fayda vermeyenin, sözü de fayda vermez. Serkeş deve, uysal deveye yakın oldukça uysallaşır. Bir şeye yakın olmak bile, hayvana, bitkiye ve cansız maddeye uysallık kazandırır. Su ve hava bile, leşe yakın olunca bozulur. Tek başına kalmak veya uzlete çekilmek bile, kötü insanlarla arkadaşlık etmekten daha iyi sayılır. İlim ehli ve fazilet sahibi insanlara gelince, onlara yakın olmak ve onlarla sohbet etmek ganimettir. Onlarla ilişki halinde olmak, Allahü Teâlâ ile ilişkili olmaya benzer. Onlara olan sevgi, Allah'a olan sevgiden kaynaklanır. Onlarla birlikte olmak, hakla bağlantı halinde olmak demektir. Başkalarıyla bağlantı halinde olmak ise, tabiatın gereğidir. Mü'min, mü'minin aynasıdır. Mü'min, bir mü'min kardeşiyle karşılaşınca, şifalı sözlerinden deva bulur. Mü'minin amelleri, başkalarının farkına varmadığı, ilâhî tecelliler ve gizli bilgi ve kavrayışlardır. Fakat bunu, ancak nur ehli kavrayabilir.

Fakir der ki : İki hanımı birbirine dargın olan âbid şeyhlerden ve verâ' sahibi ilim adamlarından birinden şöyle dediğini duydum: *"Allah, onların gönüllerini birleştirdi"* âyetini sonuna kadar, içinde su bulunan bir testiye okudum. Sonra içine üfleyerek, bu suyu o eşlerin ikisine içirdim. Allah'ın izniyle, aralarındaki dargınlık gitti ve birbirlerine dost oldular. Şimdiye kadar da, aralarında hiçbir nefret ve kin olmadı.

64. «**Ey**» Allahü Teâlâ'dan haber veren şanı yüce «**Peygamber! Sana ve sana uyan mü'minlere**» bütün işlerinde «**Allah yeter.**» Âyette geçen *"vav"* harfi, iki anlam ifade eder. Birisi birliktelik, diğeri de atıf. Birliktelik ifade ederse, âyetin meali: *"Ey Peygamber! Sana ve sana uyan mü'minlere yardımcı olarak Allah yeter"* şeklinde olur. Atıf ifade ederse o zaman da *"Ey Peygamber! Sana ve mü'minlere Allah yeter"* şeklinde olur.

İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatır : "Bu âyet, Hz. Ömer'in müslüman olması üzerine Mekke'de nazil olmuştur. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emri üzeri-

---

23- Müslim, *Sahih,* Ahmed b. Hanbel *Müsned.* Ayr. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/132.

ne, Medine'de nazil olan âyetler sırasına yazılmıştır."

Rivayet edildiğine göre, Müslüman olanların sayısı, Hz. Peygamberle birlikte, 33 erkek, 6 da kadındı. Sonra da Hz. Ömer (r.a.) müslüman oldu ve Allahü Teâlâ müslümanların sayısını onunla birlikte kırka tamamladı. İşte bunun üzerine de bu âyet indi.

Hz. Peygamber şöyle dua etmişti : *"Ey Allah'ım! İslâm'ı, şu iki adamın birisiyle kuvvetlendir. Ya Ebû Cehil bin Hişam, ya da Ömer bin Hattab."* Hz. Peygamber bu duâyı çarşamba günü yapmıştı. Perşembe günü de Ömer müslüman olmuştu. Müslüman olduğunda yirmi altı yaşındaydı. Hz. Hamza ise, ondan üç gün önce müslüman olmuştu.

Rivayet edildiğine göre *"Siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennem yakıtısınız. Oraya gireceksiniz."* (Enbiya: 98) âyeti indiğinde, Ebû Cehil b. Hişam ayağa kalkıyor ve : "Ey Kureyş topluluğu! Muhammed sizin tanrılarınıza hakaret ediyor ve sizi hafife alıyor. Bununla da kalmayıp; sizin, babalarınızın ve tanrılarınızın cehennemlik olduğunu iddia ediyor. Muhammed'i öldürebilecek birisi yok mu ? Onu öldürene, yüz kırmızı deve ve de bin okıyye gümüş vereceğim" şeklinde bir konuşma yapıyor. Bunun üzerine, Ömer b. Hattab ayağa kalkıyor ve : "Bu işi ben üzerime alıyorum Ey Ebu'l-Hakem!"(24) diyor. Ömer'in dayısı olan Ebû Cehil de "peki " diyor ve Ömer'in elinden tutarak Kâbe'ye giriyorlar. Kâbe'de bulunan ve adına Hübel dedikleri putun önünde yemin ediyorlar ve Hz. Muhammed'i öldüreceklerine putu şahit tutuyorlar. Onların bir âdeti de, savaş gibi, satış gibi, nikâh gibi bir iş yapacaklarında, putlardan birini şahit tutmalarıydı. Puttan birisini şahit tutup, ondan emir almadan bu gibi işleri yapmazlardı. Hz. Peygamber'i öldürme işine de, Hübel denen putu şahit tutup, ondan emir almışlardı.

Daha sonra Ömer, kılıcını kuşanmış olduğu halde yola çıkıyor, doğruca Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmeye gidiyordu. Hz. Peygamber ise, İbn Erkâm'ın evinde, mü'minlerle beraber saklanıyordu. Orada Allah'a ibadet yapıyorlar ve Kur'ân okuyorlardı. Hz. Peygamber'in bulunduğu eve gelen Ömer, evin kapısını çaldığında, adamın birisi kapı aralığından bakıyor ve Ömer'in

---

24- Ebû Cehil, İslâm öncesi dönemde Ebu'l-Hakem diye adlandırılırdı. Onun, hikmet sahibi bir ilim adamı olduğunu iddia ederlerdi. Hz. Peygamber bu adama "Ebû Cehil" adını vermişti. Ebû Cehil, bilgisizliğin babası manasınadır. Ondan sonra da hep bu isimle anılır olmuştur. Ebû Cehil'in kız kardeşi, Hz. Ömer'in annesidir. Dolayısıyla Hz. Ömer, Ebû Cehil'in yeğenidir.

kılıcını dehşetle sıyırdığını görüyor. Adam, büyük bir korkuyla Hz. Peygamber'e dönüyor ve : " Ey Allah'ın Rasûlü! Ömer kılıcını sıyırmış geliyor. Niyeti kan dökmektir! " diye sesleniyor. Bunun üzerine, içeride bulunan Hz. Hamza: " Bırakın gelsin. Eğer iyilik istiyorsa veririz. Kötülük istiyorsa, kendi kılıcıyla kendisini öldürürüz" diyor. Bırakıyorlar ve içeri giriyor. Hz. Peygamber Ömer'i görünce : "Ey Ömer! Sen hâlâ vazgeçmedin mi ? Allah sana bir belâ mı versin istiyorsun ?" diyerek, kolundan tutuyor. Peygamber'in heybeti karşısında Ömer, irkiliyor ve hemen oturuveriyor. Daha sonra: "Bana, kendisine çağırdığınız İslâm'ı açıkla" diyor. Hz. Peygamber de : "İslâm, tek olan Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etmen, Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğunu kabul etmendir" diyor. Ömer de: "Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen de O'nun elçisisin" diyor ve şahitlik ediyor.

Bunun üzerine, orada bulunan müslümanlar da, sesli bir şekilde tekbir getiriyorlar ve Mekke sokaklarından duyuluyor. Hz. Ömer müslüman olduğu zaman, Peygamber efendimiz onun göğsüne eliyle üç defa vurarak: *"Ey Allah'ım! Ömer'in gönlündekini çıkar ve onu imana döndür"* buyuruyor. Bunun üzerine Cebrail iniyor ve: "Ey Muhammed! Göklerdekiler, Ömer'in müslüman olması ile sevindiler" diyor. Ömer müslüman olunca, müşrikler diyorlar ki :"Müslümanlar bizden intikam aldı."

Hz. Ömer'e: "Neden Hz. Peygamber sana 'Fârûk' adını verdi ?" diye soruyorlar. O da şu cevabı veriyor : " Ben müslüman olduğumda, Hz. Peygamber ve ashabı gizleniyorlardı. Ben kendisine: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler, ölsek de, yaşasak da haklı değil miyiz?' diye sordum. *'Evet haklıyız'* cevabını verdi. Öyleyse gizlenmenin anlamı yok. Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki benim bulunduğum ve küfür dolu olan topluluk içerisinde Müslüman olduğumu açıkça ilan edeceğim. Korkmaya ve saklanmaya ne gerek var! Allah'a yemin ederim ki, artık bugünden sonra, gizli ibadet etmeye gerek kalmadı."

Elindeki kılıcıyla, Hz. Ömer önde olmak üzere, Peygamber ve ashabı Mekke sokaklarına çıktılar."Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah" diye yüksek sesle bağırarak mescide girdiler. Bunları Kureyşliler duydular. Ömer onlara : "Yerinden kıpırdayanın boynunu vururum" dedi. Sonra da, tavaf yapan Hz. Peygamber'in önüne geçti ve birlikte tavaf yapmaya başladılar. Daha sonra, Kâbe'nin etrafında namaz kıldılar ve açık sesle Kur'ân okudular. Bu zamana kadar, Kâbe'de namaz kılamıyorlardı. Açık sesle Kur'ân okuyamıyorlardı. Bu sebepledir ki, Hz. Peygamber ona *"Fârûk"* adını vermiştir. Allah

Teâlâ, Ömer vasıtasıyla, hakla bâtılı ayırmıştır. Ömer'i sevmek imandan, ona kin beslemek ise, nifaktandır. Ona, münafıklardan başkası kin besleyemez.

İsmail b. Hammad b. Ebû Hanife anlatır : "Benim, râfizi mezhebine mensup, lânetlik bir komşum vardı. Kendisi değirmenciydi. İki tane de katırı vardı. Birine Ömer, diğerine de Ebû Bekir adını vermişti. Gecenin birinde, katırın biri kendisini teperek öldürmüştü. Dedem Ebû Hanife bu olayı duyunca: "Ben, onu öldürenin Ömer adlı katır olduğundan eminim" dedi. Araştırıp baktılar ki, gerçekten de öyleymiş."

Hz. Ömer umre yapmak istemişti. Hz. Peygamber de izin vermiş ve kendisine: *"Ey kardeşim, bizi de duâdan unutma"* demişti. Hz. Ömer der ki : "Benim için, Hz. Peygamber'in bana söylediği 'Ey Kardeşim' sözü, üzerine güneşin doğduğu her şeyden yani dünyada olan her şeyden daha sevimlidir."(25)

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Sizden önceki milletlerin feraset sahibi kimseleri vardı. Benim ümmetimin feraset sahibi insanı da Ömer b. Hattab'dır."*(26)

Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *" Devam et ey Ömer! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, seni bir yolda gören şeytan, yolunu değiştirip, başka yola sapıyor."*(27) Bu hadiste, Hz. Ömer'in manevî derecesinin yüceliğine ve dindeki sağlamlığına işaret edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in yüzük taşında " Allah ne yüce güç sahibidir" yazılıydı. Hz. Ömer'in yüzük taşında ise " Ey Ömer! Ölüm öğütçü olarak yeter!" yazılıydı.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِۜ اِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ

25- Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.
26- Buharî, Müslim, Tirmizî rivâyet etmiştir.
27- Şeyhân ve İmam Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا اَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ اَلْاٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ
ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ
وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ
الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ
فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ
فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾

65. Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et! Eğer içinizde, sabreden yirmi kişi bulunursa, bunlar ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden yüz kişi olsa, kâfirlerden bin kişiyi yener. Çünkü onlar, anlamayan bir millettir.

66. Şimdi de Allah, içinizde zayıflık olduğunu bildiği için, sizin yükünüzü hafifletti. Bundan böyle, içinizde sabreden yüz kişi bulunursa, bunlar ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa, bunlar da, Allah'ın izniyle ikibin kişiyi yenerler. Allah, sabredenlerle beraberdir.

67. Hiçbir Peygamber'in, -yeryüzünde ağırlık kazanıncaya

(duruma tamamen hakim oluncaya) kadar- esirlerinin bulunması yakışmaz. Sizler, dünya malını istiyorsunuz, Allah ise ahireti istiyor. Allah azîzdir, hakîmdir.

68. Eğer Allah'ın, geçmişte verilmiş bir hükmü olmasaydı, (fidye olarak) aldıklarınızdan dolayı mutlaka size, büyük bir azap dokunurdu.

69. Elde ettiğiniz ganimetleri, temiz ve helâl olarak yiyin artık! Allah'tan da korkun! Allah ğafûrdur, rahîmdir.

65. «Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et!» Ey şanı yüce olan Peygamber! Müslümanları, kâfirlerle savaşmaya iyice teşvik et. Bu işte sevap olduğunu kendilerine bildir! Bir şeye teşvik etmek için, önce insanın kendisi yapmalıdır ki, başkaları da kendisine uysun. Onun içindir ki Hz. Peygamber, savaşın şiddetli anlarında, düşmana daha yakın mevzilerde olmuştur. Bu konuda Hz. Ali şöyle der: "Topluluklar birbiriyle karşılaşıp, zorluklar artınca, Hz. Peygamberle korunur, onu kendimize siper ederdik. Hiçbirimiz, düşmana, ondan daha yakın olamazdık."

Ey Mü'minler! **«Eğer içinizde,»** savaş alanında **«sabreden yirmi kişi bulunursa, bunlar»** kâfirlerden **«ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden»** sabreden **«yüz kişi olsa, kâfirlerden bin kişiyi yener. Çünkü onlar, anlamayan bir millettir.»** Onlar, Allah'ı ve ahiret gününü bilmezler. Allah'ın emrine uyarak, O'nun rızâsını kazanmak için O'nun kelâmını yüceltmek üzere savaşmazlar. Onlar sadece, cahiliye duyguları, beşerî istekleri ve şeytana uymak için savaşırlar. Onun içindir ki, kahrolup, yüzüstü bırakılmaya hak kazanırlar.

66. «Şimdi de Allah, içinizde zayıflık olduğunu bildiği için, sizin yükünüzü hafifletti.» İbn Abbas der ki : "Karşısında bulunan üç düşmandan kaçarsa, kaçmamış olur. İkiden kaçarsa, kaçmış sayılır." Yani, büyük bir haram işlemiştir.

«Bundan böyle, içinizde sabreden yüz kişi bulunursa, bunlar ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa, bunlar da, Allah'ın izniyle ikibin kişiyi yenerler. Allah, sabredenlerle beraberdir.» Kendilerine her türlü kolaylığı ve zaferi sağlar. Bu sayede de kesinlikle yenilmezler.

67. «Hiçbir Peygamber'in, -yeryüzünde ağırlık kazanıncaya (duruma tamamen hakim oluncaya) kadar- esirlerinin bulunması yakışmaz.» Hiçbir peygambere, kendisi tamamen duruma hakim oluncaya, kâfirler zelil olup, İslâm kuvvet kazanıncaya kadar, esir almak yakışık almaz ve doğru da olmaz.

Rivayet edildiğine göre, Bedir savaşından sonra yetmiş tane esir alınmıştı. Bu esirler içerisinde; Abbas, Akîl b. Ebû Tâlib gibi kimseler de vardı. Hz. Peygamber esirler konusunda ashabına danışmıştı. Hz. Ebu Bekir : " Onlar senin toplumun ve yakınlarındır. Onları bırak, belki Allah onlara hidayet verir. Onlardan sadece fidye al. Bu fidye ile ashabın güçlenir" demişti. Hz. Ömer de : "Onlar seni yalanladılar, yurdundan çıkardılar ve sana savaş açtılar. Onların boynunu vur. Onlar küfrün önderleridir. Bize fırsat tanı, boyunlarını vuralım. Hz. Ali Akîl'in, Hamza da Abbas'ın boynunu vursun" diye fikir ileri sürdü. Fakat bu fikir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hoşuna gitmedi. Buyurdu ki : *"Allahü Teâlâ, adamların gönlünü öyle yumuşatır ki, sütten de yumuşak olur. Ve yine bazı adamların gönlünü de öyle katılaştırır ki, taştan daha katı kesilir. Ey Ebû Bekir, senin durumun İbrâhim'in durumuna benzer. O şöyle demişti: 'Kim bana uyarsa bendendir. Kim isyan ederse, Allah ğafûrdur, rahîmdir'* (İbrahim: 36) âyetini okudu. Daha sonra da *"Ey Ömer! Senin durumun da, Nûh peygamberin durumuna benzer* diyerek : *"'Yeryüzünde dolaşan hiçbir kâfir bırakma'* (Nûh: 26) âyetini okudu."

İşte bu olaylar üzerine, Bedir esirlerinin, fidye karşılığında serbest bırakılacağı konusundaki bu âyet indirildi.

Bir süre sonra Hz. Ömer, Hz. Peygamber'le Ebû Bekir'in bulundukları yere gitti. Hem Peygamber'in hem de Ebû Bekir'in ağladığını gördü. Ömer : " Ey Allah'ın Rasûlü! Sizi ağlarken görüyorum. Neler oluyor söyler misin?" dedi. Hz. Peygamber de : *"Arkadaşlarına ağlıyorum. Arkadaşlarının onlardan fidye almasına. Onların çektiği azap, bana şu ağaçtan (yakınlarında bulunan bir ağaca işaret ederek) daha yakın bir şekilde gösterildi"* buyurdu.

"es-Sîretü'l-Halebiyye" isimli kitapta deniyor ki : " Bedir esirlerinin bazıları fidye karşılığında, bazıları da fidye alınmadan serbest bırakıldı. Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt gibi bazıları da öldürüldü.

«Sizler,» fidye almak sûretiyle, **«dünya malını istiyorsunuz.»** Mala, sabit olmadığından dolayı *"araz"* denilmiştir. Dünyanın menfaatleri ve malı kalıcı değillerdir. **«Allah ise ahireti istiyor.»** Allah, sizin ahiret sevabı kazanmanızı istiyor. Âhiret sevabının miktarı, dünyaya ve orada bulunanlara göre ölçüsüzdür. **«Allah azîzdir, hakîmdir.»** Allahü Teâlâ azîzdir; kendisine dost olanları, düşmanlarına galip kılar. Hakîmdir, her şeyi ve her durumu çok iyi bilir.

Müşriklerin ağırlıkta oldukları zaman fidye alınmamasını ve Müslümanların ağırlık kazanıp hâkim oluncaya kadar sabredilmesini de bu âyetle hükme bağlamıştır. Mü'minler kuvvet kazanıp, hâkimiyeti ele aldıkları zamanlarda ise *"ya karşılıksız, ya da fidye karşılığı"* (Muhammed: 4) âyetiyle, salıverme hususunda, serbestlik veriyor.

Bazı ilim adamları derler ki: "Bu âyet, Peygamberlerin müctehid olduklarına delildir. Oradaki kınama, Hz. Peygamberin bu görüşünün vahiyden kaynaklanmadığını ve doğru da olmadığını, Peygamberlerin yanılabileceğini, ama öylece bırakılmayacaklarını, doğru olanın kendilerine bildirileceğini ifade etmektedir."

68. «Eğer Allah'ın, geçmişte» Levh-i Mahfuzda **«verilmiş bir hükmü olmasaydı (fidye olarak) aldıklarınızdan dolayı mutlaka size, büyük bir azap dokunurdu.»** İctihadında hata yapan bir kimsenin cezalandırılmayacağı hakkında, Allahü Teâlânın, Levh-i Mahfuz'da olan bir hükmü daha önce verilmemiş olsaydı, almış olduğunuz fidyelerden dolayı, size de bir azap verilecekti. Bu azap öyle büyük bir azaptı ki, büyüklüğü ölçüye bile sığmazdı. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Eğer azap inmiş olsaydı, Ömer'den başkası o azaptan kurtulamazdı."* Abdullah b. Ömer de: " İnsanlar bir durumla karşılaştıkları zaman bir hüküm söyleseler, Hz. Ömer de bir hüküm söylese Kur'an (âyet) Hz. Ömer'in dediği gibi inerdi" demiştir. Bir hadis-i Şerifte de : *"Allahü Teâlâ, doğruyu, Ömer'in diline ve gönlüne vermiştir"* buyurulmuştur. (28)

69. «Elde ettiğiniz ganimetleri, temiz ve helâl olarak yiyin artık!»

Rivayet edildiğine göre, ganimetlerden vazgeçmişlerdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, ganimetlerin yenmesinin mübah olacağını bildirmiştir. Daha önce bir kınama olayı geçtiği için, mü'minler çekimser davranmışlar. Ganimetin helâl olup olmayacağı endişesine kapılmışlar. Bunun üzerine, elde edilen ganimetlerin helâl olduğu belirtilerek, nefislerdeki endişe giderilmiştir. *"Tayyib-temiz"* lezzet alınan demektir. Helâl olan şey için, bu ifade kullanılmıştır. Çünkü, lezzet alınan şeyde, nefislerin tiksineceği hiçbir şey yoktur. Helâl de böyledir. Yenmesinde, din açısından hiçbir sakınca yoktur.

28- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî de bir benzeriyle rivâyet etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/329.

«Allah'tan da korkun! Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Emir ve yasaklarına uyma konusunda, Allah'tan korkun! Fidye konusunda, Allah Teâlâdan izin gelmeden önce, aşırılığa gidenleri O bağışlar. Allah'a uyarsanız ve tevbe ederseniz, O sizin tevbelerinizi kabul eder ve size merhamet eder.

İbn Abbas der ki : " Önceki Peygamberlerin ganimetten pay almaları haramdı. Bir ganimet elde ettiklerinde, onu tasadduk ederlerdi. Gökten bir ateş iner ve o ganimeti yer bitirirdi."

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ
فٖٓي اَيْدٖيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰٓى اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ فٖي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا
يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّٓا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿٧٠﴾ وَاِنْ يُرٖيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ
فَاَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٧١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ اٰوَوْا
وَنَصَرُٓوا اُو۬لٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَلَمْ
يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا وَاِنِ
اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدّٖينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مٖيثَاقٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذٖينَ

كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ
فِتْنَةٌ فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُٓوا اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

70. Ey Peygamber! Elinizde bulunan esirlere de ki: "Allah, sizin gönlünüzde herhangi bir hayır olduğunu bilseydi, sizden alınandan daha iyisini size verirdi ve sizi bağışlardı. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir."

71. Eğer, şimdi sana hainlik yapmak isterlerse, daha önce de Allah'a hainlik etmişlerdi de, Allah da, onlara karşı sana imkân vermişti. Allah alîmdir, hakîmdir.

72. İman ederek hicret edenler, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenler, (muhacirleri) barındırıp yardım edenler, işte onlar, birbirlerinin dostlarıdırlar. İman edip de hicret etmiyenler ise, onlar hicret edinceye kadar, aranızda hiçbir dostluk yoktur. Eğer onlar, din konusunda sizden yardım isterlerse, kendileriyle aranızda anlaşma bulunan topluluğun aleyhine olmamak üzere, onlara yardım etmelisiniz. Allah, yaptıklarınızı görür.

73. Kâfirler de birbirlerinin dostudurlar. Eğer siz, birbirinize dost olmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozgunculuk olur.

74. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad

edenler ve bir de (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.

75. Sonradan iman edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihad edenler var ya, onlar da sizdendir. Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine (varis olmaya) daha uygundurlar. Gerçekten Allah, her şeyi çok iyi bilir.

70. «Ey Peygamber!» *"Nebî"* kelimesi, Hz. Peygamber'in şerefli lâkablarından biridir. Ey Allah'tan ve O'nun hükümlerinden haberler veren Peygamber! **«Elinizde bulunan esirlere de ki:»**

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdulmuttalib hakkında inmiştir. Abbas, Bedir savaşında esir alınanlardandı. Şam'dan gelmekte olan kervanı korumak için Bedir savaşına çıkan müşriklere yardımda bulunup, onları doyuracak on kişiden birisi de Abbas'tı. Kâfirlere yedirmek için, yirmi okıyye (bir nevi ölçektir) altın ayırmıştı. Savaş başladı ve kâfirlere yedirmeye fırsat kalmadan esir düştü. Yirmi okıyye altını kendisinde kaldı ve savaş esnasında kendisinden alındı. Hz. Peygamber'e gelerek, kendisinden alınan altınlar karşılığında serbest bırakılmasını söyledi. Hz. Peygamber de buna razı olmadı ve: "Bizim aleyhimize kullanılmak üzere ayırdığın şeyi, senin fidyen olarak sayıp seni bırakmam" dedi. Daha sonra da, sadece kendisinin salıverilmesi için, yüz okıyye fidye vermesini söyledi. Çünkü o, sıla-i rahmi terketmişti. Ayrıca, yeğenleri Akîl b. Ebî Tâlib ve Nevfel b. Hâris'ten her birisi için kırkar okıyye fidye vermesini de ilâve etti. Bunun üzerine Abbas :

"Ey Muhammed! Beni yaşadığım sürece Kureyş'e el açacak şekilde bıraktın!" dedi. Yani, Müslümanlar malımı aldılar. Bir şeyim kalmadı ki, fidye verip de kendimi kurtarayım, dedi. Bu sözler üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Mekke'den çıktığın ve Eşin Ümmül-Fadıl'a bıraktığın altınlar nereye gitti? Onları eşine bırakarak ' bunlar sende kalsın. Benim ne olacağım belli olmaz. Eğer dönmezsem, bunları şu üç çocuğumla sana bırakıyorum' demiştin?"* diye sordu. Bu sözleri duyan Abbas : *"Bunları nereden öğrendin ?"* diye sordu. Hz. Peygamber de : *"Rabbim bildirdi"* dedi. Bunun üzerine Abbas: "Senin doğru olduğuna ve Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Sen Allah'ın elçisisin. Allah'a yemin ederim ki, o altınları eşime teslim ettiğimi, Allah'tan başkası bilmiyordu. Gecenin zifiri karanlığında teslim etmiştim. Senin hakkında şüpheliydim. Şimdi ise tamamen inandım. Çünkü sen, gizli yapılan şeylerden haber verdin" (29) dedi ve müslüman olduğunu belirtti.

«'Allah, sizin gönlünüzde herhangi bir hayır,» iman ve samimiyet **«olduğunu bilseydi, sizden»** fidye olarak **«alınandan daha iyisini size verirdi ve sizi bağışlardı. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.'»**

Hz. Abbas şöyle der : " Benden alınanın yerine, Allah bana daha iyisini verdi. Şu anda benim, yirmi tane kölem var. Her biri ticaret yapıyor. En kötüsü, yirmi bin dirhemle ticaret yapıyor. Allah bana, zemzemin korumacılığını verdi ki, Mekke'nin bütününü bana verseler, bu kadar sevinmezdim. Benim için birinci söz gerçekleşti. Şimdi de ikincisini bekliyorum. O da, Rabbimin beni bağışlamasıdır. Çünkü, O sözünden caymaz."

71. «Eğer» esirler, İslâm'a dair sana vermiş oldukları ahdi bozarlar, İslâm'dan döner ve yine atalarının dinlerini kabul etmek sûretiyle, **«şimdi sana hainlik yapmak isterlerse,»** bilmiş ol ki, **«daha önce de Allah'a hainlik etmişlerdi de, Allah da, onlara karşı sana imkân vermişti.»** İnkâra saplanıp, ezelde verdikleri sözü bozmuşlardı. Allah da Bedir gününde, onların hakkından gelmişti. Tekrar sana ihanet ederlerse, Allah sana da güç verir ve onların hakkından gelirsin. **«Allah alîmdir, hakîmdir.»** Allahü Teâlâ, onların hem niyetlerini, hem de hakettikleri cezayı bilir. Yaptıklarını da, yüce hikmetinin gereği olarak yapar.

72. «İman ederek hicret edenler, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenler, (muhacirleri) barındırıp yardım edenler, işte onlar, birbirlerinin dostlarıdırlar.» Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'e iman eden mü'minler, Allah'a ve O'nun peygamberine olan sevgileri uğruna, öz vatanları olan Mekke şehrini terkedenler, mallarını satıp silah satın almak suretiyle cihad edenler ve bizzat savaşa katılmak suretiyle, savaşın tehlikelerine göğüs gerenler...

Âyette, *"mallar"* ifadesi, *"nefisler"* ifadesinden önce zikredilmiştir. Bu durum, cihadın, daha ziyade mallarla yapıldığına işaret eder. Malla mücadele vermeden, nefisle mücadele verilemez. *"Allah yolunda"*'n maksat, Allah'ın

---

29- Bu, Hz. Peygamber'in en önemli mûcizelerinden birisidir. Hz. Abbas'la hanımı arasında gizlice cereyan eden bir olayı Hz. Peygamber haber vermiş, bu durum da Hz. Abbas'ın müslüman oluşuna sebep olmuştur.

sevabına, cennetine, yakınlığına götüren ve mânevî derecelere ulaştıran yol demektir. Buna da ihlâsla ulaşılır. Gösteriş için mal ve canı feda etmek insanı Allah'ın rızasına ulaştırmaz.

Medine şehrinde bulunan mü'minler, kendilerine gelen Hz. Peygamber'i ve beraberindeki mü'minleri bağırlarına basıp, evlerini onlara verdiler. Hicret edip kendilerine gelen mü'minleri yanlarına alıp, barındırdılar. Düşmanlarına karşı, onlara yardım ettiler. Onlara, kâfirleri yenmeleri için, kılıçlarıyla yardım ettiler. Bunlara *"ensâr"* adı verilmiştir. Çünkü bu mü'minler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yardım etmişlerdi. İşte, bütün bu güzel özelliklere sahip olan mü'minler, mirasta da birbirlerinin dostlarıdırlar. Muhacirler ve ensar, birbirlerine, hicret ve yardım esasına göre mirasçı oluyorlardı. Akrabalık bağı miras sebebi olmuyordu. Bu durum, daha sonra *"akraba olanlar, birbirlerine mirasçı olmaya daha uygundur"* (Ahzâb: 6 ; Enfâl: 75) âyetiyle neshedildi.

İlk zamanlarda, insanlar birbirlerine, hicret ve yardım esasına göre mirasçı oluyordu. Akrabalıklarına göre mirasçı olamıyorlardı. Muhacir bir mü'min, ensardan bir mü'min kardeşine mirasçı oluyordu. Ensar'ın, Medine'de muhacir mirasçısı olmayınca, muhacir olmayan bir müslüman kardeşi ona mirasçı olamazdı. Bu durum, Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke'nin fethinden sonra, bu durum değişerek, kan akrabalığı esas alındı.

«İman edip de hicret etmiyenler ise, onlar hicret edinceye kadar, aranızda hiçbir dostluk yoktur.» Allah'a ve O'nun peygamber'ine iman etmesine rağmen, hicrete katılmayan mü'minler, sizin en yakın akrabanız bile olsa, onlarla aranızda hiçbir dostluk bağı olamaz. Allahü Teâlâ, hicret etmiyen mü'minle diğer mü'minler arasındaki dostluk bağının koptuğunu açıklayınca aralarındaki durumun mü'minle kâfir arasındaki durum gibi olduğu zannedilince, bunu ortadan kaldırmak için şöyle buyurmuştur:

«Eğer onlar, din konusunda sizden yardım isterlerse, kendileriyle aranızda anlaşma bulunan topluluğun aleyhine olmamak üzere, onlara yardım etmelisiniz. Allah, yaptıklarınızı görür.» İman edip de, hicret etmeyenler, dinleri için kendilerine saldıran kimseler aleyhine, sizden yardım isterlerse, onlara yardım etmeniz gerekir. Fakat, kendileriyle aranızda anlaşma bulunan kâfirler aleyhine sizden yardım isterlerse, o zaman size ahde vefa göstermek, onlarla savaşmamak gerekir. O takdirde sizin bunlar aleyhine o hicret etmeyen mü'minlere yardım etmeniz gerekmez. Fakat, o iki grup arasında arabuluculuk yaparak, savaşsız bir çözüm arayabilirsiniz. Allahü Teâlâ, sizin yaptıklarınızı görür ve bilir. Onun için, O'nun emirlerine aykırı davranarak cezayı hak etmeyin.

73. «Kâfirler de birbirlerinin dostudurlar.» Maksat mü'minleri, onları dost edinmekten menetmek ve aralarında akrabalık bağı olsa bile onlardan uzak durmanın gerekli olduğunu belirtmektir. Çünkü kâfirler arasındaki dostluk, kâfirlik bağından ileri gelmektedir. Mü'minler arasındaki dostluk da, iman bağından kaynaklanmaktadır. Bunların biri ışıktır, diğeri ise, karanlıktır. Kâfir Allah'ın düşmanıdır. Mü'min ise Allah'ın dostudur. Öyle ise arayı iyice ayırmak ve kendinden olmayandan ilişkiyi kesmek gerekir. **«Eğer siz birbirinize dost olmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozgunculuk olur.»** Eğer Allah'ın emrettiklerine uymazsanız, aranızdaki ilişkiyi güçlendirmeyip, kâfirlerle aranızdaki bağı koparmazsanız, yeryüzünde çok büyük bir fitne meydana gelir. O da, imanın zayıflaması ve küfrün açığa vurulmasıdır. Böylece, iki dünyada da yıkımla karşılaşırsınız.

Burada, yardım isteyen kim olursa olsun, kendisine yardım etmenin gereğine işaret ediliyor. Çünkü yardım edilmezse, zarara uğranır ve güven ortadan kalkar. Bir hadiste : " *Zâlim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım et!*" buyurulur. (30) Zâlime yardım etmek, onun zulmünü engellemektir.

Fetâvâ Kadıhan isimli eserde şöyle denir: "Rumlar tarafından seferberlik ilan edildiği zaman, savaşa gücü yeten herkesin, savaşa katılması gerekir. Eğer azığı ve bineği varsa, açık bir özürü bulunmadıkça, savaştan geri kalması caiz olmaz."

Kişinin, dinini belâdan korumak için göç etmesine diyecek yoktur.

Hz. Peygamber, Kureyş kâfirlerinin müslümanlara verdiği eziyeti görüp, karşı koyma imkânlarının olmadığını ve kendisinin de o müslümanları kurtaramıyacağını bildiği için, kendilerine göç etmelerini söylemiştir. Onlara demiştir ki : " *Habeşistan'a gidiniz. Orada büyük bir hükümdar vardır. Onun ülkesinde kimseye haksızlık yapılmaz. Orası doğruluk ülkesidir. Belki Allah size, bir kolaylık ihsan eder.*" Bunun üzerine insanlar, dinleri için Allah yolunda Habeşistan'a göç etmişlerdir. Bu göç edenler arasında, sadece kendi başına gidenler olduğu gibi, ailece gidenler de vardı. İşte bu hicret, birinci hicrettir. Demek ki, bozgunculuk olan bir yerden hicret etmek gerekir.

30- Buharî, *Kitabul Mezalim*'de; Tirmizî, *Fiten*'de ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 3/99 da zikretmiştir. Hadisin devamı vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle anlatıyor : *"Sizden önceki milletler içerisinde yaşayan bir adam, doksan dokuz kişiyi öldürmüş ve yeryüzünün en bilgin adamını aramaya koyulmuştu. Kendisine bir rahip gösterdiler. Rahib'e gitti ve ona, 'doksan dokuz kişiyi öldürdüğünü, tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini' sordu. Rahip de ' kabul edilmez' cevabını verdi. Adam rahibi de öldürdü ve öldürdüğü kimselerin sayısı tam yüz oldu. Yine yeryüzünün en bilgin adamını sordu. Bu sefer de, kendisine bir başka ilim adamını gösterdiler. Kâtil adam o bilgine giderek, 'yüz kişiyi öldürdüğünü tevbesinin kabul edilme' durumunu sordu. Bilgin de: 'Evet tevben kabul edilir. Tevbenle senin arana ne girebilir ki? Falan yere git. Orada bir takım insanlar var, devamlı surette Allah'a ibadet ediyorlar. Sen de onlarla birlikte Allah'a ibadet etmeye devam et. Önceki vatanına tekrar dönme. Çünkü orası, kötü bir yerdir' diye tavsiyede bulundu. Adam yola koyulup giderken, tam yolun yarısında ölüm anı geldi. Bunun üzerine, rahmet melekleriyle azap melekleri tartışmaya girişti. Rahmet melekleri dedi ki : 'Bu adam tevbe etmişti ve kalbiyle Allah'a tam yönelmişti.' Azap melekleri ise: 'O adam hiçbir hayır yapmamıştı' dedi. Derken, insan şekline giren bir melek geldi ve onu hakem tayin ettiler. Bu hakem şöyle dedi: ' İki tarafta olan yolu ölçün. Hangi tarafa yakın ise, ona göre muamele yapın.' Bunun üzerine yolu ölçerler ve bu adamın, dilediği kurtuluş ülkesine daha yakın olduğu anlaşıldı. Böylece, canını da rahmet melekleri aldı."* (31)

Eğer derseniz ki : " Kul hakları tevbe etmekle bağışlanır mı ?" Biz de deriz ki : " Eğer zalim kimse tevbe ederde, Allah da onun tevbesini kabul ederse, Allah'ın emrine karşı çıkma günahını bağışlar. Onun üzerinde kul hakkı kalmış olur. Bu durum Allah'ın gücü dahilindedir. Dilerse hasmını razı eder, onu da bağışlar, dilerse ondan hakkını alır. Hadis birinci kısımdandır. Hadiste, günah işleyen kimsenin, günah mahallini terketmesi isteniyor. Böylece, sâlih insanlarla sohbetine imkân verilmiş olur. Ey Allah'ım! Bizi de sâlih kullarına kat!"

74. «İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler ve bir de (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onlar gerçek mü'minlerdir.» İnanılması gereken şeylere detaylı bir şekilde iman edenler, Allah'ın rızâsını kazanmak ve peygambere uymak için kendi vatanlarını terkedenler, Allah'ın dini uğruna kâfirlerle savaşanlar, hicret eden mü'minleri

---

31- Buharî 6/373, Müslim *Kitâbü't-Tevbe*, 2766.

bağrına basanlar ve onlara, düşmanlarına karşı yardım edenler var ya, işte bunlar, gerçekten iman edenlerdir. Çünkü bunlar, imanlarının gereği olan, cihad emrini yerine getirmişlerdir. Mallarını harcayarak, hakkı zafere ulaştırmışlardır.

Birinci âyet, onlar hakkındaki miras hükmünü ve birbirlerine karşı davranış durumlarını açıklıyor. Bu âyette ise, imanda tam zirveye ulaşanların, ilk olarak hicret edenler ve ensar olduğu açıklanıyor. Burada âyet tekrarı yoktur.

«Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.» O iki grup mü'min topluluğu için günahlarının bağışlanması vardır. Bol rızık vardır kendilerine. Allahü Teâlâ onlara, cennet yemeklerinden yedirecektir. Bu yiyecek misk gibidir. Onların içerisinde hiçbir ağırlık yapmaz ve karından da ne koku ve ne de dışkı halinde çıkmaz.

Daha sonra bu, iki vasıfta kendileri gibi olanlar üzerinde duruluyor :

75. «Sonradan iman edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihad edenler var ya, onlar da sizdendir.» Ey Muhacirler ve Ensar! Birinci hicretten sonra, ikinci aşamada hicret edenler ve sizinle birlikte bazı savaşlara katılanlar da sizdendir. Allah, ikinci aşamada hicret edenleri de, ensar ve muhacir topluluğuna katıyor. Böylece, onların imanlarına ve hicretlerine değer verilmiş oluyor ve hicrete teşvik ediliyor. **«Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine (vâris olmaya) daha uygundurlar.»** Allah'ın hükmüne göre, akraba olanlar, birbirlerine vâris olma konusunda, yabancılardan daha uygundurlar. **«Gerçekten Allah, her şeyi çok iyi bilir.»** Allah Teâlâ, miras konusundaki yakınlığı nesebe bağlamasının hikmetini çok iyi bilir.

Biliniz ki ilk muhacirler, imanın esasını ortaya koyan kimseler olduğu için ensardan daha üstündürler. Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurur : *"Hicret olmasaydı, ensardan bir kimse olurdum."* Bunun anlamı, ensara değer vermektir. Hicretten sonra, dine yardım etmekten daha büyük bir rütbe yoktur.

Muhacirler de tabaka tabakadır. Hz. Peygamberle birlikte yahut da Hudeybiye anlaşmasından önce hicret edenler. Bunlar ilk muhacirlerdir.

Hudeybiye anlaşmasından sonra, fakat Mekke'nin fethinden önce hicret edenler. Bunlar da ikinci hicret edenlerdir.

Üçüncü bir grup da, iki defa hicret edenlerdi. Bu hicretin birisi Habeşistan'a, diğeri de Medine'ye olmuştur.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra, gücü yeten mü'minlerin de hicret etmeleri farz olmuştur. Gücü yeten mü'minlerin bu hicrete katılması, Allah'ın Rasûlüne yardım etmesi ve Allah'ın dinini yüceltmesi gerekmekteydi.

Mekke'nin fethinden sonra, farz olan hicretin sona erdiği kendilerine bildirildi. Bundan sonra, hiçbir kimsenin hicret faziletine ulaşması mümkün değildir. Mü'minin bundan sonra yapacağı hicret, dininin yücelmesine yardımcı olmaktır. Bu tür hicret, kıyamete kadar devam edecektir. Hadis-i Şerifte : *"Fetihten sonra hicret yoktur, cihad ve niyet vardır. Savaşa davet edildiğiniz zaman topyekün icabet ediniz"* buyurulmuştur. (32)

Allah'ın yardımıyla Enfâl Sûresi'nin tefsiri bitti.

32- Buharî rivayet etmiştir.

TEVBE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 129 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

TEVBE SÛRESİ

128. ve 129. Âyetler Mekke'de, diğer bütün âyetler ise Medine'de inmiştir.

بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۜ (١)
فَس۪يحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِۙ
وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِر۪ينَ (٢) وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى
النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَر۪ٓيءٌ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ
وَرَسُولُهُۜ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ

غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ
عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ
اَحَدًا فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٤﴾
فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِك۪ينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَ
اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَب۪يلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَح۪يمٌ ﴿٥﴾ وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى
يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

1. Bu âyetler, Allah ve Rasûlü'nden, kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklere bir ihtardır.

2. Yeryüzünde, dört ay (serbestçe) dolaşın. Allah'ı âciz bırakamayacağınızı ve Allah'ın da kâfirleri kesinlikle rezil edeceğini bilin.

3. Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Rasûlü'nden insanlara bir bildiridir : " Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. İnkâr edenlere, acıklı bir azabı müjdele!"

4. Ancak, kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklerden, hiçbir şeyi eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize olarak hiçbir kimseye arka çıkmayanlar bu hükmün dışındadır. Onlarla anlaşmayı, müddeti bitinceye kadar yerine getirin. Çünkü

Allah, sakınanları sever.

5. Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayıp ablukaya alın. Her gözetleme yerinde onları gözetleyin. Eğer tevbe edip namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı da verirlerse, artık yollarını açın (onları serbest bırakın.) Allah ğafûrdur, rahîmdir.

6. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, sen de ona eman ver ki Allah kelâmını dinlesin. Sonra onu, güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Çünkü onlar, bilmeyen bir topluluktur.

Tevbe sûresinin başına besmele yazılmamıştır. Çünkü, besmele rahmet işaretidir. Bu sûrede ise azaba işaret eden âyetler mevcuttur. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de sadece bu sûrenin başında besmele yer almamıştır.

1. «Bu âyetler, Allah ve Rasûlü'nden, kendileriyle anlaşma yaptığın müşriklere bir ihtardır.» Ey Müslümanlar! Bu âyetler, yüce Allah ve O'nun Rasûlü tarafından, kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklere ulaşan bir ültimatomdur. Allah'tan gelen ültimatom, anlaşmayı bozmak ve dokunulmazlıkları ortadan kaldırmaktır. Ültimatomun ne hususta olduğu zikredilmemiş, sıla cümlesinin muhtevası ile yetinilmiştir. "Allah ve Rasûlü, müşriklerle yaptığınız anlaşmadan uzaktır" ifadesinden bunu anlamak mümkündür. Böylece, anlaşmayı bozma olayı, müşriklere yüklenmiş olmaktadır.

Buradaki *"Anlaşma"* (ahd), yeminle belgelenmiş sözleşme anlamınadır. Müslümanlar, Allah'ın izniyle, Mekke'liler ve diğer müşrik Araplarla anlaşma yapmışlardı. Müşrikler, bu anlaşmayı bozdukları için, müslümanlar da, anlaşmayı bırakmak ve kendilerine dört ay mühlet tanımakla emrolundular.

2. Onlara: Savaştan ve her türlü korkudan emin olarak, **«yeryüzünde, dört ay»** serbestçe, istediğiniz gibi **«dolaşın.»** Ne saldırıya uğrayacaksınız ne de yağma edileceksiniz, denildi.

Âyette geçen *"siyaha"* kelimesi, suyun yeryüzüne dağılarak yere sızması gibi, insanların da yeryüzüne dağılıp, kolaylıkla ve istedikleri gibi dolaşması anlamına gelir. *"Yeryüzü"* ifadesinden kasıt da, yeryüzünde bulunan ve müslüman olan ve olmayan bütün ülkelerdir. *"Dört ay"*dan maksat da, kutsal sayılan dört aydır. Bu aylar; şevvâl, zilkade, zilhicce ve muharrem aylarıdır.

Tevbe sûresi de, Hicretin dokuzuncu yılında, Mekke'nin fethinden sonra, şevval ayında inmiştir.

Müslümanlara, bu sûrede indirilen âyetlerle, belirtilen bu dört ay müddetince, müşriklere saldırmamaları emredildi. Çünkü, bu dört ay içerisinde savaş yapmak, uygun görülmüyordu. Daha sonra ise, bu aylarda savaşma yasağı da kaldırıldı. Artık bundan sonra, ya İslâm'a girecekler, ya da kılıç karşısına çıkacaklardı. Bunu iyice düşünüp anlamaları gerekirdi. Bu durum, onların müslüman olmasını temin içindi. Ki, müslümanları sözleşmeyi bozarak ihanet ettiler diye suçlamasınlar.

Deniliyor ki : O mukaddes olan savaşmama süresi, zilhicce ayından on gün, muharrem, safer, rebiul evvel ve rebiul ahir ayından da on gündür. Çünkü, bu bildirinin tebliğ edildiği gün, nahir günüdür. (Nahir günü, kurban bayramı günlerine denir.)

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), fetih yılında, Attab b. Esid'i, hac mevsiminde insanlara vakfe yaptırmakla görevlendirmişti. O yıl, hem müslümanlar hem de müşrikler, vakfe yapmak üzere birlikte toplandılar. Dokuzuncu yılda, Hz. Ebû Bekir hac mevsiminde başkan olarak gönderilmişti. O Mekke'ye doğru yola çıktıktan sonra arkasından Peygamberimiz Hz. Ali'yi de Adbâ isimli devesi ile arkasından gönderdi. Hz. Ali, hac için gelenlere bu sûreyi okuyacaktı. Hz. Peygamber'e: 'Keşke o sûreyi Ebû Bekr'e gönderseydin' dediler. Hz. Peygamber de: *"Benim görevimi, ancak benden olan birisi yerine getirebilir"* buyurdu. Arap âdetlerine göre, bir anlaşmayı bozmakla ya da anlaşma yapmakla görevlendirilecek kimse, o kabilenin içerisinden birisi olmalıydı. Bu şahıs, onların başkanı olabileceği gibi, onun yakınlarından birisi de olabilirdi. İşte bu sebepten dolayı : "Bu durum, bizim daha önce uyguladığımız âdetlerimize aykırı bir durumdur" demesinler diye, Peygamberimiz de Hz. Ali'yi göndermişti. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekr'e yaklaşınca, bir deve hırıltısı duyan Hz. Ebû Bekir durmuş ve:" Bu ses, Peygamber (s.a.v.)'in devesinin sesidir" demişti. Hz. Ali kendisine ulaşınca : " Ey Ali! Sen başkan mısın, yoksa görevli mi?" diye sordu. "Görevli" cevabını alınca birlikte gidiverdiler.

Terviye gününden önce, Hz. Ebû Bekir bir hutbe okuyarak hac ibadetinin nasıl yapılacağı konusunda bilgiler verdi. Hz. Ali de, nahir gününde Akabe cemresinin yanında ayağa kalkarak şöyle dedi : " Ey İnsanlar! Ben, Allah Rasûlünün size gönderdiği bir elçiyim." Bunun üzerine halk :" Ne getirdin ?" diye sorunca, Hz. Ali onlara, bu sûrenin ilk otuz veya kırk âyetini okudu ve şunu ekledi : "Dört emir daha getirdim. Bu seneden sonra, müşrik bir kimse Beytullah'a yaklaşmayacak, Beytullah'ı çıplak olarak tavaf edemeyecek, mü'min olandan başkası cennete giremiyecek ve her söz veren de, sözünü yerine getirecektir."

«Allah'ı âciz bırakamayacağınızı ve Allah'ın da kâfirleri kesinlikle rezil edeceğini bilin.» Yeryüzünün değişik ülkelerine dağılmış olmanız, Allah'ın sizi yakalayıp hesaba çekmesine engel değildir. Siz bu davranışınızla Allah'ı âciz bırakamazsınız. Kuşkusuz Allah Teâlâ, kâfirleri rezil edecektir. Allah sizi, dünyada ölümle ve esir bırakmak sûretiyle zelil edecektir. Dünyadaki rezillikle de kalmayıp, ahirette de azaba uğratılacaksınız ve rezil olacaksınız.

Âyette, savaş ve inkârdan sonra barışa ve imana bir çağrı vardır. Her kim, inkâra saparak isyan ederse Rabbine düşmanlık etmiş olur. İşte bundan sonra da tevbe ve istiğfarı geciktirir, yüce Allah'ın kahrına aldırış etmezse büyük bir pişmanlık duyar.

Bazı veliler şöyle derler : "Eğer dervişlerden olmak istersen, huyunu çocukların huyuna çevirmen gerekir. Çocuklarda beş huy vardır ki, o huylar büyüklerde olsa, derviş olurlar. Çocuklar; rızka önem vermezler, hasta olduklarında yaratıcılarından şikâyetçi olmazlar, yemeği toplu halde yerler, kavga ettikleri zaman çabucak anlaşmaya varırlar ve korktukları zamanlarda da gözlerinden yaşlar akar."

3. «Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Rasûlü'nden insanlara bir bildiridir:» Bu, Allah Tealâ ve O'nun peygamberinden bütün mü'min ve kâfirlere yönelik bir bildiridir. Âyetlerde, bildiri anlamında iki tane ayrı kelime geçmektedir Birisi *"berâe"*, diğeri ise *"ezân"* kelimeleridir. "Ezân" kelimesi genel, "berâe" kelimesi ise, daha özel bir anlam ifade eder. "Berâe" kelimesi, özellikle anlaşmayı bozanlar hakkında kullanılmaktadır.

Hacc-ı ekber (en büyük hacc) konusunda iki görüş vardır. Birincisi; haccın rükünlerinden olan ziyaret tavafı ve bunun gibi diğer bazı ibadetlerin gerçekleştiği bayram günüdür. Bu günde, kurban kesme ve şeytan taşlama gibi birçok ibadet gerçekleştirilir. İkinci görüş ise; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Hac arefedir"* hadisine göre, arefe günüdür. Hz. Peygamber, hacda yapılması gereken ibadetleri Arafat'ta vakfeye hasretmiştir. Çünkü Arafat'ta yapılan vakfe, haccın en önemli bölümüdür. Bunun içindir ki, Arafat'ta vakfeyi tamamlamış olan, hacca erişmiş demektir. Bu vakfeyi yapamayan ise, haccını yapamamış sayılır.

Hacc-ı ekber denmesinin bir diğer sebebi ise, umreye hacc-ı asğar denmesinden kaynaklanmaktadır. Bir de o gün, hem müslümanlar ve hem de müşrikler bir araya toplanmışlardır. Yine, müslümanların bayramıyla, kitap ehlinin bayramları aynı güne rastlamıştır. Daha önceleri böyle bir rastlantı olmadığı gibi daha sonra da olmamıştı.

«**'Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır.**» Yani Allah Teâlâ ve O'nun peygamberi, müşriklerin bozduğu anlaşmadan uzaktır. Burada müşriklerden maksat da anlaşmayı bozanlardır. Allah'ın Rasûlü de müşriklerden uzaktır.

«**Eğer**» inkârdan ve haksızlık etmekten vazgeçip «**tevbe ederseniz, bu**» tevbe, her iki dünyada da «**sizin için**» inkâr ve haksızlık üzere bulunmaktan «**daha hayırlıdır. Eğer**» Allah'a tevbe etmekten, «**yüz çevirirseniz, bilin ki, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.**» Sizin kaçmanız Allah'ı âciz bırakmaz. Siz geçip gidemezsiniz, Allah'tan da kaçamazsınız. «**İnkâr edenlere, acıklı bir azabı müjdele!'**» ki bu, ahirette olacaktır. Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir: Korkutma yerine müjde kullanılmak sûretiyle, müşrikler alaya alınmıştır.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle anlatır : "Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Ali'yi ihtar âyetiyle Mekke'ye gönderdiği zaman, ben onunla beraberdim." Bunun üzerine Ebû Hureyre'ye: "Neyi ilân ediyordunuz?" diye sordular. O da :" Mü'minden başkası cennete giremez, bu yıldan sonra Beytullah'ı müşrikler ve çıplaklar haccedemez, Hz. Peygamberle arasında anlaşma olanlara dört ay mühlet verilecek, dört ay geçtikten sonra ise Allah ve Rasûlü, müşriklerin anlaşmasından uzaktırlar diye ilân ediyorduk," cevabını verdi.

4. «Ancak, kendileriyle anlaşma yaptığın müşriklerden, hiçbir şeyi eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize olarak hiçbir kimseye arka çıkmayanlar bu hükmün dışındadır. Onlarla anlaşmayı, müddeti bitinceye kadar yerine getirin.» Burada kesin bir istisna yapılarak, sanki şöyle denmek istenmiştir : Anlaşmayı bozanlara, dört aydan daha fazla müddet tanımayın. Anlaşmasını bozmayanlarla bozanları aynı tutmayın. Onları da hemen öldürmeyi düşünmeyin. Onların, anlaşma müddetinin sona ermesini bekleyin. O zamana kadar sabırlı olun. Verilen müddet bitmeden önce, sakın onlara ilişmeyin. Burada, Hz. Peygamber'le anlaşma yapmış olan Huzaa kabilesi zikredilebilir. Benî Bekir kabilesi, Hz. Peygamber'in müttefiki olan bu kabileye düşmanlık etmişti. Kureyşliler de silâhlarıyla onlara arka çıkmıştı.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Damre oğullarıyla Hudeybiye yılında Beytullah'ta anlaşma yapmıştı. Anlaşma bitimine de dokuz ay kalmıştı. Hz. Peygamber bu müddetin bitimini bekledi. «**Çünkü Allah, sakınanları sever.**» Bu ifade, emre uymanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, anlaşma şartlarını gözetmenin de, takvadan olduğuna dikkat çeker. Sözünde duranla durmayanı aynı düzeyde tutmak, takvaya aykırıdır. Anlaşma yapan kimse müşrik bile olsa, durum aynıdır.

Şeyh Nasr Âbâdi şöyle diyor : "Müttekilerin dört özelliği vardır. Haddini bilmek, bütün çabayı sarfetmek, anlaşmalarına uymak, mevcutla yetinmek."

5. «Haram aylar çıkınca...» *"Haram aylar"* diye ifade edilmesinin sebebi, o aylarda savaş yapmanın Allah Teâlâ tarafından yasaklanmış olmasındandır. Bu aylar; şevvâl, zilkâde, zilhicce ve muharrem aylarıdır. Bu aylarda, anlaşmayı bozanların gezip dolaşmasına müsaade edilmiştir. Bu aylar (Tevbe: 36) ve (Bakara: 217) âyetlerinde haram aylar olarak belirtilen ve her yıl dönüp dolaşan receb, zilkade, zilhicce va muharrem ayları değildir. Çünkü âyetin nazmı, adı geçen âyetlerin ard arda gelmesini gerektirmektedir. Bu durum öyle değildir. Çünkü, üç tanesi ard arda gelmiş, bir tanesi ise değişiktir. [Bu aylar, (Tevbe: 2) âyetinde belirtilen Zilhicce'nin onuncu gününden Rebiülâhir'in onuncu gününe kadar olan dört aydır. Bunlar Zilhicce, Muharrem, Safer ve Rebiulevvel ve Rebiulâhir aylarıdır. (Naşir)]

Anlaşmayı bozan «**müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.**» Bu âyet anlaşmayı bozan müşriklerin bundan böyle her nerede yakalanırlarsa öldürülmelerini emretmektedir. Yine bu âyet, Kur'ân'da müşriklerden yüz çevirmenin ve onların eziyetlerine sabretmenin gerekli olduğunu ifade eden bütün âyetleri neshetmiştir. Bu konuda bütün ilim adamları görüş birliği içindedir.

«Onları yakalayıp ablukaya alın. Her gözetleme yerinde onları gözetleyin.» Müşrikler, ister haremde isterse hıllde olsun, her bulundukları yerde yakalanarak, ablukaya alınır. Ülkede dolaşmalarına engel olunur ve gözetim altında bulundurulur. Bu ifadeyle müşriklerin yolculuklarında her geçit yerinde gözetilip, onların yollarının sıkıştırılması gerektiği anlatılmaktadır ki bu bir emirdir.

«Eğer tevbe edip namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı da verirlerse, artık yollarını açın (onları serbest bırakın.)» Eğer müşrik kimseler, şirklerinden vazgeçerek tevbe ederlerse, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, onların tevbe edip dönmelerini ve imanlarını doğru kabul ederek, kendilerini serbest bırakın. Hiçbir şekilde kendilerine saldırmayın. Burada, ibadetlerden iki tanesi zikredilmek sûretiyle, geriye kalan diğer ibadetler de kapsama alınmış sayılmaktadır. Çünkü bu iki ibadet, bedenî ve malî ibadetlerin başında yer alır.

«Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Bu ifade ile de bir başka emir açıklık kazanıyor. Onları serbest bırakın. Çünkü Allah, onların geçmişte yapmış oldukları inkârı ve zulmü örtmüştür. İman, geçmişi silip atar.

Bilmiş olun ki Allah Teâlâ, bu âyetle cihadı emretmiştir. Cihad ise dört çeşittir. Evliyanın, kalple olan cihadı: Bu cihatla evliya, övgüye lâyık olan huylarla kalbi süsler. Zâhidlerin nefisle olan cihadı : Bu cihadla zâhidler, nefisteki istenmeyen huyları bırakır. İlim adamlarının cihadı : Bu cihadla ilim adamları, özellikle doğruyu söylerler ve zâlim devlet başkanlarına gerçeği duyururlar. Gâzilerin cihadı: Bununla da gâziler; mallarını, canlarını ve kendilerini feda etmek sûretiyle cihad ederler. Bu tür cihad, cihadların en büyüğü ve en yücesidir.

6. Ey Muhammed! «**Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, sen de ona eman ver ki, Allah kelâmını dinlesin. Sonra onu, güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Çünkü onlar, bilmeyen bir topluluktur.**» Eğer sana, haram aylar çıktıktan sonra öldürmeni emrettiğim müşriklerden birisi gelir ve senden eman dileyip sana komşu olmak isterse, sen de ona eman ver, onu kabul et ve onu öldürmede acele etme. Çünkü, o kişinin Allah kelâmı olan Kur'ân'ı dinlemesi, lehinde ve aleyhinde olan ceza ve sevabın ne olduğunu bilmesi gerekir. Bazıları, bu âyeti delil göstererek, Allah'ın sıfatı olan Kelâm-ı Kadîm'i dinlemenin caiz olduğunu söylerler.

Allah kelâmını dinledikten sonra eğer iman etmezse, onu, eman bulabileceği, kendi kavminin ülkesi olan yere gönder. Bu durum, yani o müşrik kimseye eman verme ve onu kendi ülkesine ulaştırma durumu, onların bilgisiz bir topluluk olması sebebiyledir. Onlar, İslâm'ı ve dinin gerçeğini bilmiyorlar. Yine onlar, bilgisiz bir toplumdurlar. Onlara eman verilmesi, gerçeği anlamaları ve sonradan kesinlikle bahane göstermelerine imkan kalmaması içindir. Allah (c.c.), kendi fazlından, isyancı kullarına zaman tanır ki, o kullar da Allah'a dönsünler ve O'na itaat etsinler.

Rivayet edildiğine göre, İsrailoğullarında bir genç varmış. Tam yirmi yıl Allah'a ibadet etmiş, sonra da yirmi yıl isyanda bulunmuş. Daha sonra aynaya bakmış ve sakalında beyaz bir kıl görmüş. Bu kılı pek iyiye yorumlamayıp : "Ey Allah'ım! Sana yirmi yıl ibadet, yirmi yıl da isyan ettim. Sana dönersem beni kabul eder misin?" diye söylenmiş. Bunun üzerine, evin arkasından şöyle bir ses duymuş : " Bizi sevdin, biz de seni sevdik. Bizi bıraktın, biz de seni bıraktık. Bize isyan ettin, biz de sana zaman tanıdık. Eğer bize dönersen, biz de seni kabul ederiz."

Kulun, tevbe edip, Allah'tan bağışlanmasını dilemesi gerekir. Gencin tevbesi, yaşlının tevbesinden daha güzeldir. Çünkü, gencin arzuları kuvvetlidir ve devamlı isyana çağırır. Yaşlının istekleri ise zayıftır. Terkedilmesi daha kolaydır. Bu iki kişinin durumu aynı olamaz.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖٓ
اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا
لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا
فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَاْبٰى قُلُوبُهُمْ وَ
اَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا
عَنْ سَبِيلِهٖ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ
اِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَاِنْ نَكَثُوٓا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا

فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَنْتَهُونَ (١٢) أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ
الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَؤُكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١٣)

7. Müşriklerin, Allah ve Peygamber'i katında nasıl bir sözleşmeleri olabilir? Ancak, Mescid-i Haram yanında sözleşme yaptıklarınız bunun dışındadır. Onlar size doğru davrandıkça, siz de onlara doğru davranın. Allah, takva sahiplerini sever.

8. Onların nasıl sözleşmesi olabilir ki? Onlar sizi yenselerdi, sizin hakkınızda ne akrabalık ne de sözleşme gözetirlerdi. Ağızlarıyla sizi razı etmeye çalışırlar. Kalbleri ise (size) karşı çıkar. Çünkü, onların çoğu fâsıktırlar.

9. Az bir karşılığa, Allah'ın âyetlerini sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular. Onlar, ne kötü şeyler yaptılar.

10. Hiçbir mü'minin, ne akrabalığını ne de sözleşmesini gözetirler. İşte bunlar, sınırı aşanlardır.

11. Tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirlerse, din kardeşlerinizdirler. Bilen bir topluluğa, âyetleri böyle açıklarız.

12. Sözleşme yaptıktan sonra, yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü, onların yeminleri yoktur. Umulur ki vazgeçerler.

13. Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve ilk defa kendileri sizinle savaşa başlayan bir toplulukla savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanmış kimseler iseniz, Allah kendisinden korkmanıza daha çok hak sahibidir.

7. **«Müşriklerin, Allah ve Peygamber'i katında nasıl bir sözleşmeleri olabilir? Ancak, Mescid-i Haram yanında sözleşme yaptıklarınız bunun dışındadır. Onlar size doğru davrandıkça, siz de onlara doğru davranın. Allah, takva sahiplerini sever.»** Âyette geçen soru şeklinde, sorulan şeyin gerçekleşme imkânının olamayacağına işaret vardır. Çünkü müşrikler, sözleşmelerini bozmuşlardı. Böyle olunca artık sözleşme müddetinin bitimine kadar şartlarına uyulması da gerekmez. Yani onların uyulması gereken bir sözleşmeleri kalmamıştır.

Kendileriyle Mescid-i Haram'da sözleşme yaptığınız Benî Damre ve Benî Kinâne kabilesi bu kapsamın dışındadır. Onlar, sözleşme müddetinin bitimi konusunda verdikleri sözü yerine getirmeleri halinde, siz de onlara verdiğiniz sözde durun. Sözleşmeye uyun.

"Allah, takva sahiplerini sever." Bu ifade, dosdoğru olma konusunun sebebini bildiren bir ifadedir. Sözleşme şartlarına uymanın takva gereği olduğunu belirtir. Bir hadiste: *"Kıyamet gününde her gaddarın bir sancağı olacak ve yaptığı zulme göre bilinecektir"* buyurulmuştur.(1) Hadiste geçen *"sancak"* ifadesi, gaddarların teşhir edileceğini bildirir. Yani gaddar kimseler, kıyamet gününde, yaptıkları zulme göre deşifre edilecekler ve rezil olacaklardır.

8. **«Onların nasıl sözleşmesi olabilir ki ?»** Yani müşriklerin, nasıl Allah Teâlâ ve O'nun Peygamberi nezdinde uyulmaya değer gerçek bir sözleşmeleri olabilir? **«Onlar sizi yenselerdi,»** size karşı bir zafer kazanmış olsalardı **«sizin hakkınızda ne akrabalık ne de sözleşme gözetirlerdi.»** Size hiç önem vermezlerdi. Ne sözleşme şartlarına uyarlar ve ne de akrabalık hukukunu yerine getirirlerdi. Yine onlar, gaflete düşmeleri ve uymamaları halinde cezalandırılacakları bir sözleşmeyi de dikkate almazlardı. Yani, sözleşme yapan taraflardan her birinin uyması gereken şartlar vardır. Her iki tarafın da bu şartlara uyması gerekir. Eğer müşrikler, şartlara bağlı kalmazlarsa, siz nasıl bağlı kalabilirsiniz?

Müşrikler, **«ağızlarıyla sizi razı etmeye çalışırlar»**, sözleşmelerine sadık kalacakları konusunda size söz verirler. Bu söz verme sadece dilleriyledir. Hatta bu sözlerini, yalan yere yemin etmek sûretiyle de pekiştirmeye çalışırlar. Bir anlaşmazlık ortaya çıkması durumunda ise, birtakım yalan bahaneler ileri sürerek, kendilerini savunurlar. Aslına bakılırsa, onların gönüllerinde

---

1- Bu hadisi; Buharî, Müslim, Tirmizî ve İbni Mâce rivayet etmiştir. Lafız Müslim'indir. Bkz. *Fethu'l-Kadir*, 3/ 25.

hiçbir doğruluk yoktur. **«Kalbleri ise (size) karşı çıkar.»** Verdikleri sözler, sadece lâftan ibaretti. Dilleriyle vermiş oldukları söze, gönülleri karşı çıkmaktaydı. Sözleşmeye uyacaklarına dair verdikleri her türlü söz ve yemine, içlerinde gizledikleri duyguları karşı çıkıyordu. Onların söyledikleri her türlü tatlı söz, yalan, hile ve aldatmacadan başka bir şey değildi. **«Çünkü onların»**, yani müşriklerin **«çoğu, fâsıktırlar.»** Allah'a itaat etmeye karşı çıkmış ve küfürde bocalayıp durmaktadırlar. Onları, bu durumdan kurtaracak ne bir inançları, ne de bir caydırıcı kişilikleri vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Muaz'a bir vasiyeti vardır. Bu vasiyet, ahlâkın bütün güzelliklerini kendisinde toplamıştır. O vasiyet şöyledir : *"Ey Muaz! Sana şu tavsiyelerime uymanı öneririm : Allah'tan kork, sözünde doğru ol, verdiğin sözü yerine getir, emaneti koru, hıyaneti bırak, komşularla iyi geçin, yetime acı, yumuşak sözlü ol, herkese selâm ver, iyi ameller işle, uzun emel peşinde koşma, yemin ettiğinde riayet et, Kur'an'ı iyi anla, ahireti sev, hesap gününden kork ve alçak gönüllü ol."*(2) Bazıları da şöyle der :

Doğru ve takva sahibi ol, gururu ve gösterişi bırak.
Nefis ve hevayı yen ki, istediğin rızık sana ulaşsın.

Akıllı kimse, nefisle mücadele eden, sözleşmelere uyan, hukuku koruyan, günahlardan uzak kalan ve isyan etmeyen insandır.

9. «Az bir karşılığa, Allah'ın âyetlerini sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular.» Sözleşmeleri bozan müşrikler; her işte doğru olmayı ve verilen sözü yerine getirmeyi emreden âyetleri bırakıp, buna karşılık az bir dünya menfaatını aldılar. Kendilerini ve başkalarını Allah'ın yolundan alıkoydular. O'nun yolu, O'na ulaştıran yoldur. Yahut da, Beytullah'ın yoludur. Çünkü sözleşmeyi bozan müşrikler, hac ve umre yapmak isteyenlerin yolunu kesip onları ablukaya alıyorlardı. İşte **«onlar,»** yani bu kötü sıfatları sayılanlar, bütün haksızlık ve kötülükleri işlemek sûretiyle, **«ne kötü şeyler yaptılar.»** Onların bu yaptıkları şeyler, ne kötü işlerdi.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Süfyan b. Harb, Arapları toplayıp onlara bir yemek vererek, Hz. Peygamber'e uymamalarını ve peygamberle yaptıkları sözleşmeyi bozmalarını söylemişti. Bu yemek dolayısıyla, onlar da sözleşmeyi bozuvermişlerdi.

2- Elimde bulunan kaynak hadis kitaplarında göremedim. (Sabûnî).

10. «Hiçbir mü'minin, ne akrabalığını ne de sözleşmesini gözetirler. İşte bunlar, sınırı aşanlardır.» Müşrikler, hiçbir mü'minin ne hukukunu ne anlaşmasını ve ne de akrabalığını gözetmezler. Allah Teâlâ burada, müşriklerin bu kötü özelliklerini belirtmek sûretiyle, onların; müslümanların anlaşmalarına kesinlikle riayet etmediklerini ifade ediyor yoksa, âyetlerde bir tekrar etme durumu yoktur.

11. «Tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirlerse, din kardeşinizdirler.» Bu kimseler, inkârlarından ve büyük günahlar işlemekten vazgeçerlerse, namaz kılmayı ve oruç tutmayı kabullenerek bunların farz olduğuna inanırlarsa, sizin din kardeşleriniz olmuş olurlar. Sizin iyiliğinize olan şeyler, onlar için de iyiliktir. Sizin için kötü olan şeyler, onlar için de kötüdür. Onlara kardeş gibi davranın. Bu üç esas olmayınca, din kardeşliği de olamaz, can ve mal dokunulmazlığı korunamaz. **«Bilen bir topluluğa, âyetleri böyle açıklarız.»** Anlaşmalarını bozan müşriklerin ve diğerlerinin durumlarına ve onların iman ve inkârlarıyla ilgili âyetleri ve hükümleri bu şekilde açıklarız. Bu açıklamayı da bizim hükümlerimizi bilen ve onları koruyan bir topluluğa yaparız.

12. Böyle yapmayıp da içlerinde gizledikleri kötülüğü açığa vurmak sûretiyle **«Sözleşme yaptıktan sonra, yeminlerini»**, yani yaptıkları anlaşmayı **«bozar ve dininize dil uzatırlarsa,»** yani küçümser, dininizin hükümlerini yalanlar ve dininizi hafife alırlarsa, işte o zaman, **«küfrün önderlerine karşı savaşın.»** Burada, onlarla savaşmanın sebebi, açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu sebepler ortaya çıkınca, ölümü hak etmişler demektir. *"Küfrün önderleri"*nden amacın, onların başkanları olduğu söylenmiştir.

Burada, özellikle önderlerden bahsedilmiş olması, sadece önderler öldürülüp, diğerleri öldürülmeyecek anlamı taşımaz. Liderlerin öldürülmesi en önemlisidir. Çünkü onlar, kötülük konusunda ileri gidenlerdir. Bunlar, kendi yandaşlarını kötü işler yapmaya çağıranlardır. Sanki burada : "Anlaşmalarını bozanları öldürün. Özellikle onlara liderlik yapan başkanlarını" denmek istenmiştir. **«Çünkü, onların yeminleri yoktur.»** Gerçekte onlar, ne anlaşmalarına sadık kalırlar ve ne de sözleşmeyi bozmakta bir sakınca görürler. İşte bu tiplerle savaşınız. **«Umulur ki»** bundan **«vazgeçerler.»** Yani bu savaş sebebiyle inkârcı ve büyük günahlar işleme tutumlarından vazgeçerler. Yoksa onlarla savaşmanızın sebebi, kendilerine eziyet vermek değildir.

13. «Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkı-

şan ve ilk defa kendileri sizinle savaşa başlayan bir toplulukla savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanmış kimseler iseniz, Allah kendisinden korkmanıza daha çok hak sahibidir.» Kendileri aleyhine başkasına yardım etmemek üzere, Hz. Peygamber ve mü'minlerle sözleşme yapmalarına rağmen, Huzaa kabilesine karşı Beni Bekir kabilesine yardım eden ve böylece yeminlerini bozanlarla hâlâ savaşmıyacak mısınız? Hem onlar, Dârü'n-Nedve denen hükûmet konağında toplanıp aralarında görüştükten sonra, Hz. Peygamber'i yurdundan çıkarmayı da kararlaştırmışlardı. Böylece onlar, ilk defa kendileri düşmanlık yapmak ve savaşmak sûretiyle anlaşmayı bozdular. Halbuki Peygamber (s.a.v.), ilk olarak onlara açık bir kitap getirdi ve bu kitapla kendilerine meydan okudu. Onlar ise, bu kitaba karşı mücadeleden âciz oldukları için savaşa başladılar. Onlara saldırmanıza ve çarpışmanıza kim engel oluyor ki? Onlardan size bir kötülük gelir diye mi kendileriyle savaşmaktan geri kalıyorsunuz? Allah'ın emrini bırakmayın ve O'nun düşmanlarıyla savaşın. Allah'tan korkmak, onlardan korkmaktan daha önemlidir. Sizin için gerçekten lâyık olan, sadece O'ndan korkmaktır. Eğer gerçekten inanmış kimseler iseniz, sadece Allah'tan korkmalısınız.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْد۪يكُمْ
وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِن۪ينَ (١٤)
وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ
حَك۪يمٌ (١٥) اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ جَاهَدُوا
مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِه۪ وَلَا الْمُؤْمِن۪ينَ
وَل۪يجَةً وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (١٦) مَا كَانَ لِلْمُشْرِك۪ينَ اَنْ يَعْمُرُوا

مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدٖينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ اُو۬لٰٓئِكَ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ
اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُو۬لٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدٖينَ ﴿١٨﴾ اَجَعَلْتُمْ
سِقَايَةَ الْحَٓاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوُ۫نَ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴿١٩﴾

14. Onlarla savaşın ki, Allah da sizin elinizle onlara azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı sizi zafere ulaştırsın ve mü'min topluluğun gönüllerini huzura kavuştursun.

15. Kalplerinin öfkesini gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah alîmdir, hakîmdir.

16. Yoksa sizler, Allah, sizden cihad edenlerle Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkalarını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan bırakılacağınızı mı sandınız? Şüphesiz ki Allah, (bütün) yaptıklarınızı bilir.

17. Müşrikler, kendi inkârlarına kendileri şahitlik ederlerken, Allah'ın mescidlerini imar edemezler. Onların (bütün) yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar, cehennemde ebediyen kalacaklardır.

18. Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onların, doğru yola ulaşmış olmaları umulur.

19. Hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı imar etme işini (yapanları), Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden gibi mi tutarsınız? Bunlar, Allah katında eşit değildirler. Allah, zalim topluluğu hidayete erdirmez.

14. «Onlarla savaşın ki, Allah da sizin elinizle onlara azap etsin, onları rezil etsin, sizi onlara karşı zafere ulaştırsın,» sizin hepinizi onların hepsine galip getirsin **«ve mü'min topluluğun gönüllerini huzura kavuşturusun.»** O mü'min topluluk, savaşı görmeyen Huzaalılardır. İbn Abbas şöyle der: "Onlar, Yemen'den gelen bir kol ve Sebe kavmidir. Bunlar Mekke'ye gelip Müslüman olmuşlar ve Mekkelilerden birçok çile görmüşlerdi. Hz. Peygamber'e birisini göndererek dert yanmışlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber de onlara: *'Gönlünüzü rahat tutun. Genişliğe çıkmanız yakındır'* buyurmuştu."

15. «Kalplerinin öfkesini gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder.» Allah Tealâ, kendilerine verdiği sözü en güzel biçimde sonuçlandırdı. Çünkü bu ifadede, bazı Mekkelilerin kabul edilecek bir şekilde tevbe edeceklerine kapalı bir şekilde işaret söz konusudur. Nitekim durum öyle gelişmiş ve birçok Mekke'li güzelce Müslüman olmuşlardır. Ebû Süfyân, Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Sehl b. Amr gibiler bunun açık örneklerindendir. **«Allah alîmdir,»** olanı da, olacak olanları da çok iyi bilir. **«Hakîm'dir,»** hikmete uygun olmayan hiçbir şeyi yapmaz ve emretmez.

16. «Yoksa sizler, Allah, sizden cihad edenlerle Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkalarını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan» başıboş **«bırakılacağınızı mı sandınız? Şüphesiz ki Allah, (bütün) yaptıklarınızı bilir.»** Yoksa sizler, başıboş bırakılıp, içinizdeki cihad etmeyenleri Allah'ın bilmediğini mi sandınız? İhmal edildiğinizi ve cihadın size emredilmediğini mi zannettiniz? Hayır durum hiç de sizin bildiğiniz gibi değildir. Burada, cihada katılmayanlar kınanmak sûretiyle, cihadın emredilmiş olduğu vurgulanıyor.

Halbuki, cihad etmeyen diğerlerinin kurtuluşu henüz belli değildir. Allah Teâlâ sizin, sırdaş edindiklerinizi de çok iyi bilir. O, her şeyden haberdardır. Yaptığınız her şeyi çok iyi bilir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Cihad yapmaktaki gayenizi de bilir. Acaba niyetiniz halis mi, yoksa bazı ganimet toplama veya övgü alma gibi şeylere mi ulaşmak istiyorsunuz?

Bu âyette de cihada teşvik vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Cennette yüz derece vardır. Allah bu dereceleri, Allah yolunda cihad edenlere hazırlamıştır. İki derecenin arası, yerle gök arası kadardır. Allah'tan istediğiniz zaman, Firdevs'i isteyiniz. Orası, cennetin tam ortasında ve en yüksek yerindedir. Onun üzerinde de Rahman olan Allah'ın Arşı vardır. Cennet nehirleri de Firdevsten fışkırır."*[3] Mücahit, nefsiyle cihat edendir. İnsanların en yiğit olanı ise, nefsini ve şeytana götüren arzularını en iyi şekilde yenebilendir. Nice akıllı geçinen insan vardır ki esirdir. Arzuları ona emretmektedir. Şehvetinin kölesi olanlar, kölelerin en aşağı olanlarıdır.

Âyette, samimi mü'minlerin, inkârcı ve münafıklardan kaçınmaları, onları sırdaş edinmemeleri gerektiğine işaret ediliyor.

17. «Müşrikler, kendi inkârlarına kendileri şahitlik ederlerken, Allah'ın mescidlerini imar edemezler.» Bu âyet, Bedir gününde esir düşen ve içlerinde Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın da bulunduğu bir grup Kureyşli hakkında indirilmiştir. Hz. Peygamber'in ashabından bir grup onlara giderek, şirke saplanmalarını ayıpladı. Hz. Ali de, müşriklere yardım ettiği ve Hz. Peygamber'le savaşarak akrabalık bağını kopardığı için Abbas'ı ayıpladı. Bu ayıplamasında da biraz ileri gidip kaba davrandı. Bunun üzerine Abbas : "Size ne oluyor ki, güzel yönlerimizi saklayıp, hep kötülüklerimizi anlatıyorsunuz" diye çıkıştı. Hz. Ali de ona: "Sizin de iyi yönleriniz mi var?" dedi. Abbas: "Mescid-i Haram'ı biz tamir ederiz, Kâbe'yi biz koruruz, hacılara biz su veririz" dedi. Bu olay üzerine de işte bu âyet indirildi.

Âyette anlatılmak istenen, müşriklerin, mescidi onaramayacakları değil, onarmayacaklarıdır. Yani müşrikler, hiçbir zaman mescid tamir etmezler. Âyette, Mescid-i Haram çoğul şeklinde geçmektedir. Çünkü orası, kıbledir ve mescidlerin imamıdır. Orayı tamir eden, diğer mescitleri de tamir etmiş gibi olur.

Beytullah'ın etrafına putlar dikmek, onların şirke dalmış olduklarına işarettir. Açıktan açığa "biz inkârcıyız" demeseler bile, onların bu durumda oluşları, kendilerinin inkârda olduklarını açıkca ortaya koymaktadır. Bu durumda onlar, elbette mescidi tamir etmezler. Süddî şöyle der: "Onların, kendi inkârlarına şahitlik etmeleri şundandır: Yahudiye 'sen nesin' diye sorulsa, ' yahudi' der. Hristiyan 'Hristiyan' olduğunu, mecusi de 'mecusi' olduğunu söyler." Yahut da onların: "Bizi Allah'a yaklaştırması için putlara tapıyoruz." demelerindendir. İşte onların, Allah'tan başkasına kulluk etmelerinden ve bu yaptıklarının da boşuna olmasından dolayı, mescidleri tamir etmeleri imkânsızdır.

---

[3] Şeyhan ve Sünen sahipleri rivâyet etmiştir.

«Onların (bütün) yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar cehennemde ebediyen kalacaklardır.» Kendileri inkârcı oldukları halde, Allah'ın mescidlerini tamir edebileceklerini zannedenler ve böyle inananlar var ya, işte onların övüne geldikleri bütün amelleri boşa gitmiştir. İnkârlarından ve isyanlarından ötürü, ebedî olarak cehennemde kalacaklardır.

Kadı İyad şöyle der : "İnkârcıların yaptıkları hayırlı işlerin, kendilerine fayda vermeyeceği konusunda icmâ vardır. Onlar, nimetlerden istifade edemeyecekleri gibi, azapları da hafifletilmeyecektir. Fakat bazıları, işledikleri suçlardan ötürü, diğerlerine göre daha şiddetli bir azap göreceklerdir."

Fıkıhçı İmam Beyhâkî de şöyle der: "Bu âyetlerden ve haberlerden, inkârcı kimselerin işledikleri hayırların bâtıl olduğu, kendilerine fayda vermeyeceği anlaşılır. İşledikleri hayırlar vasıtasıyla cehennemden kurtulamıyacak onlar. Ancak, inkârın dışında işlemiş oldukları cinayetlerden dolayı hak ettikleri azapları hafifletilecektir.

18. «Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onların, doğru yola ulaşmış olmaları umulur.» Buradaki *"mescidler"* ifadesi, hem Mescid-i Haram'ı, hem de diğer mescidleri kapsar. Bir tek olan Allah'a imanın içerisinde, peygambere iman da yer almaktadır. Ahiret gününün kapsamında; öldükten sonra diriltilmek, hesap vermek ve ceza görmek, ya da mükâfat elde etmek de vardır. Namazı da cemaatle kılmak gerekir. Çünkü hadiste : *" Bir kimsenin cemaatle kılmış olduğu namazın sevabı, çarşıda ya da evinde kılmış olduğu namazdan yirmi beş kat daha fazladır"* buyurulmuştur. (4) Teravih namazında cemaat olmak, daha faziletlidir. Cemaat yapılması gerekenlerin, mescitte yapılması ise, en faziletli olandır.

---

(4) Buharî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir. 9/413.

Farz olan zekâtı da, gönül rızâsıyla vermek gerekir. Âyette zekât, namazla birlikte anlatılmıştır. Çünkü, bunların biri olmadan, diğeri kabul edilmez. İşte, bütün bu ilmî ve amelî özellikleri kendisinde toplayan kimse, mescidleri de tamir edebilir.

Ayrıca bu kimse, Allah'tan başka hiçbir şeyden de korkmaz. Kınayanın kınamasından ve zalimin zulmünden çekinmez. İşte bu niteliklere sahip kimseler, cennetteki isteklerine ve oradaki yüceliklere ulaşırlar. Bu güzel sıfatlara ulaşmalarının anlatılmış olması, inkârcıların amellerinin fayda vermeyeceğini belirtmek ve inkârcıları azarlayarak, kendilerinin doğruluğa erişmediklerini anlatmak içindir. Çünkü inkârcılar, kendilerinin güzel şeyler yaptıklarını sanıyorlardı. Mü'minler bile, kendilerinde bu güzel vasıfların bulunmasına rağmen, *"belki, umulur ki"* gibi ümit belirten kelimeler kullanılmak sûretiyle ifade edilmişlerdir. Mü'minlerin durumu böyle olursa, bozgunculuk yapan inkârcıların durumu ne olacaktır acaba?

Haddâdî şöyle diyor: *"Umulur"* kelimesi, Allah için vücup ifade eder. Âyette bu kelimenin kullanılmış olmasının sebebi; insanın, yaptığı amellerin sevabını boşa çıkaracak olan şeye dikkat etmesi içindir.

Biliniz ki, mescidlerin onarılma olayı birçok şekilde olur. Yepyeni bir mescid yapmak, yıkılanı yeniden yapmak, döşemesini yaparak onları süslemek, süpürmek ve temizlemek... gibi. Hasan da: "Cennetteki Hûrilerin mehirleri, mescidleri süpürmektir" der. Mescidi döşeyip güzelleştirmek de böyledir. Bazıları da şöyle diyor: "Mescidin altına ilk defa hasır döşeyen, Hz. Ömer'dir. Ondan önce küçük çakıl taşlarıyla döşeliydi." Mescitlere kandil asmak, mum yakıp onları aydınlatmak da tamir sayılır. Mescide ilk olarak kandil takan yine Hz. Ömer'dir. Ubey b. Kâ'b'ın etrafına, teravih namazı kılmak için insanlar toplandığında, Hz. Ömer oraya kandil asmıştı. Hz. Ali bunu parlar halde her gördüğünde: " Ey Hattab'ın oğlu! Mescitlerimizi aydınlattın. Allah da senin kabrini aydınlatsın" diye duâ edermiş. Mescitlerin bakım ve koruma işi de tamire girer.

19. «Hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı imar etme işini (yapanları), Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden gibi mi tutarsınız? Bunlar, Allah katında eşit değildirler. Allah, zalim topluluğu hidayete erdirmez.»

Rivayet edildiğine göre müşrikler şöyle derlermiş: " Hacılara su verme işini üzerine alıp bu işi yürütmek ve Mescid-i Haram'ı tamir etmek; iman edip cihada katılmaktan daha hayırlıdır." Onlar, Harem-i Şerif'le övünür ve O'nun tamir ve diğer işleriyle çokça uğraşırlardı. Bunun için de, kendilerini Harem'in tamircileri sayarlardı. Âyet bu durumdan dolayı indirilmiştir.

Âyetin anlamını şöyle açıklamak mümkündür : Ey hacılara su vermeyi ve mescidi tamir etmeyi, hicrete ve cihada tercih eden müşrikler! Siz bu işinizi hicretten ve cihattan daha üstün mü tutuyorsunuz? Hacılara su verenle mescidi tamir edenleri nasıl Allah'a iman edip O'nun yolunda cihad edene denk tutarsınız? Bunun daha faziletli olduğuna inanırsınız? Birinci grub kesinlikle ikinci gruba denk olamaz. Allah, zâlim inkârcıları hidayete erdirmez. Allah'ın hidayete erdirip doğruya ulaştırdıkları, inkârcılarla nasıl denk olabilir ?

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْفَائِزُونَ (٢٠) يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ
لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ (٢١) خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ
أَجْرٌ عَظِيمٌ (٢٢) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ
أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ
فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٢٣) قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ
وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا
وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ

اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (٢٤) لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي
مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ
عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ
مُدْبِرِينَ (٢٥) ثُمَّ أَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذٰلِكَ
جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (٢٦)

20. İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler, Allah katında rütbece daha büyüktürler. İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.

21. Rableri onlara, katından bir rahmet, rızâ ve içinde hiç tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler.

22. Orada ebedî olarak kalırlar. Büyük mükâfat ise, Allah katındadır.

23. Ey iman edenler! Eğer babalarınız ve kardeşleriniz, inkârı imandan daha sevimli buluyorlarsa, onları dostlar edinmeyiniz! Sizden her kim, onları dostlar edinirse, işte onlar, zâlimlerin tâ kendileridir.

24. De ki : "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, kazandığınız mallar, azalmasından korktuğunuz bir ticaret ve hoşunuza giden evler; sizin için, Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Al-

lah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."

25. Gerçekten Allah size, birçok yerde ve Huneyn gününde yardım etmişti de çokluğunuz size kendinizi beğendirmişti. Fakat bu size bir fayda sağlamamıştı. Yeryüzü ise, geniş olmasına rağmen size dar gelmişti ve sonra da gerisin geri kaçmıştınız.

26. Daha sonra Allah, peygamberine ve mü'minlere gönül huzurunu indirdi. Göremediğiniz askerler de indirdi. İnkârcılara da azap etti. İşte budur inkârcıların cezası.

20. «İman edenler,» vatanlarını terkederek Hz. Peygamber'e **«hicret edenler, Allah yolunda,»** Allah'a itaat etmek üzere, O'nun düşmanlarına karşı **«mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler»** var ya, işte onlar, belirtilen bu yüce sıfatlarıyla, **«Allah katında rütbece daha büyüktürler.»** büyük rütbeye ve ikrama ererler. **«İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.»** Bu yüce sıfatlara sahip olanlara, büyük bir kurtuluş vardır. Onlar, mutlak surette kurtuluşa ereceklerdir. Sanki diğerlerinin kurtuluşu, bunların kurtuluşuna göre, kurtuluş sayılmaz. Âyette geçen *"iman edenler"* ifadesi, iman edenlerin faziletini belirtmek içindir.

21. «Rableri onlara, katından bir rahmet, rızâ ve içinde hiç tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler.» Kendileri daha dünyadayken, azaptan kurtulup, büyük bir nimete ereceklerine dair, peygamberlerinin dilinden müjdeye ulaşmışlardır. Bu müjde, ahirette azaptan kurtulmuş olmaları ve büyük bir rahmete ulaşmalarıdır. Âyette geçen *"cennât"*'tan maksat, yüksek bahçelerdir. O bahçelerde kendilerine, bitip tükenmek bilmeyen nimetler vardır.

22. «Orada ebedî olarak kalırlar. Büyük mükâfat ise, Allah katındadır.» O bahçelerde sonsuza dek kalacaklardır. Yine orada, kendilerine çok sevap vardır. Oradaki mükâfat, dünyadakiyle ölçülemez. Yine orada, Allah Teâlâ'ya büyük bir yakınlaşma vardır. Her kim, indiyyet (Allah'ın yanında olma) makamına ulaşırsa, Allah da onun mükâfatını yüceltir. Durumu iyi kavra ve gerçeklerden gafil olma.

23. «Ey iman edenler! Eğer babalarınız ve kardeşleriniz, inkârı imandan daha sevimli buluyorlarsa, onları dostlar edinmeyiniz! Sizden her kim, onları dostlar edinirse, işte onlar, zâlimlerin tâ kendileridir. »

Bu âyetin iniş sebebi, Hz. Peygamber'in, ashabına Medine'ye göç etmelerini emretmesiyle ilgilidir. Hicret emri verildiği zaman, bazı insanların eşleri, çocukları ve akrabaları peşlerine takılıp: "Allah aşkına! Gidiyorsun ve bizi ortada bırakıyorsun. Bizler kaybolup gideceğiz" demişler. Bu sözler üzerine, onlar da şefkate gelmiş ve hicreti terketmişlerdi. İşte âyet bu olay üzerine inmiştir.

Ey Mü'minler! Mekke'deki inkârcı babalarınızı ve kardeşlerinizi, eğer onlar, imana karşı inkârı tercih ederlerse, dostlar ve kendinizin yardımcıları olarak tanımayın. Sizden her kim böyle yaparsa, dostluğu yanlış yerde aramış olur.

Fahrettin er-Râzî Tefsirinde der ki: "Bu sûre, Mekke'nin fethinden sonra inmiştir. Öyleyse onu hicretin gerekli olduğu şeklinde yorumlamak nasıl olur? Halbuki, hicret Mekke'nin fethinden önce farz kılınmıştı. En doğru olan yorum, müşrik olan yakınlardan sakınmanın ve kaçınmanın gerekli oluşu, onları dost edinmekten sakınmak, onlarla sırdaş ve gönüldaş olmayı terketmektir. Eğer onlarla sırdaş ve gönüldaş olunursa, kendilerine sırlar verilmiş olur ve bunu yapanlar onların arasında kalmayı İslâm yurduna hicret etmeye tercih etmiş sayılır."

24. Ey Muhammed! Göç etmeyenlere «**De ki : 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz,**» yakın ve uzak «**akrabalarınız,**» Mekke'de «**kazandığınız mallar,**» kâr etmek üzere satın aldığınız ve mevsimin geçmesi sebebiyle revaçtan düşerek «**azalmasından korktuğunuz bir ticaret ve**» içerisinde oturmayı arzuladığınız «**hoşunuza giden evler;**» ve bahçeleriniz, Medine'ye göç etmek konusunda, «**sizin için, Allah'tan, Peygamberinden**» Allah'ın ve peygamberin verdiği emirden «**ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevimli ise,**» oralarda kalmak, Allah yolunda cihad etmekten daha çok hoşunuza gidiyorsa «**Allah emrini getirinceye,**» yani size, er geç bir ceza gönderinceye «**kadar bekleyin.**»

Bu ifade, nefsinin isteklerini dinine tercih edenlere cezanın verileceğine dair bir tehdit ifadesidir. «**Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.**» Bu şekilde davranarak, fâsıklardan olan, Allah'a itaattan ayrılan ve müşriklere dost olanları Allah, kurtuluş yoluna ulaştırmaz. Onları hayırlı olan şeylere yöneltmez.

Âyette, şiddetli bir tehdit vardır. Bu tehditten çok az kimse kurtulabilir. Zamanımızdaki zâhid kardeşleri izlersen, onların basit bir dünya menfaatinin kaybedilmesiyle üzüntüye kapıldıklarını görürsün. Dînî hususlarda zamanın gelip geçtiğine hiç aldırış etmemektedirler. Halbuki âyet, dünyevî zevkleri Allah'a itaata tercih edenlerin, er geç cezaya çarptırılacaklarını belirtmektedir. Dünyayı tercih edenler, baksınlar bakalım, kendilerine inecek olan belâdan kurtulabilecekler mi? Ey Allah'ım! Affını ve bağışlamanı dilerim. Hadiste şöyle buyurulur: " *Sizin hiçbiriniz ben kendisine; malından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça iman etmiş olmaz.*" (5)

İbni Melek de şöyle der: "Buradaki *"iman"*dan maksat, imanın tam olamayacağıdır. *"Sevgi"*den maksat da, ihtiyârî olan sevgidir. Meselâ : Hz. Peygamber bir mü'mine, şehit oluncaya kadar bir kâfirle savaşmayı emretse, yahut da inkârcı olan ebeveyniyle çocuklarını öldürmesini emretse, Hz. Peygamber'in emrine uymakta kurtuluş olduğunu bildiği için, burada seçim yapmak daha sevimli olacaktır. Hastanın, tabiatı gereği tedaviden kaçtığı gibi, bir seçim yapamaz. Fakat, bir tarafa meyleder ve menfaatı orada olduğunu zannederek onu yapar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bizlere karşı; bizlerden, anne ve babamızdan ve çocuklarımızdan daha şefkatlidir. Öyleyse böyle bir şeyi bize nasıl reva görür? Çünkü onun bizim için uğraşması bir menfaat için değildi. Onun sünnetine yardımcı olmak ve getirdiği dini savunmak onun sevgisinin ifadesidir."

25. «Gerçekten Allah size, birçok yerde ve Huneyn» savaşı **«gününde yardım etmişti de...»** Ey Muhammed Ashabı! Allah'a yemin olsun ki, O size, düşmanlarınıza karşı yardım etmiş ve sizi onlara karşı üstün kılmıştı. Halbuki sizler, hem sayı ve hem de cephane bakımından azınlıktaydınız.

Âyette geçen *"birçok yer"*den maksat, savaşlar ve savaş alanlarıdır. Savaşlardan maksat ise; Bedir olayları, Ahzab, Kurayza, Nadir, Hudeybiye, Hayber ve Mekke'nin fethi gibi olaylardır.

"Huneyn günü" ifadesi, o günde bir savaş yapıldığı için kullanılmıştır. O savaşın adı, Huneyn gazvesidir. Bunun bir adı da, Hevâzin gazvesidir. Bu savaşa Evtâs gazvesi de denir ki gazvenin yapıldığı yere nisbetle böyle isimlendirilmiştir. Huneyn, Tâif'le Mekke arasında bir vadidir. **«Çokluğunuz size kendinizi beğendirmişti.»** Sayınızın çok ve malzemenizin bol olması, sizleri sevince boğmuştu. Huneyn gazvesi Müslümanlarla Hevazin ve Sakif kabileleri arasında olmuştur. Müslümanların sayısı on iki bin kişiydi. Bunların on

---

5- Buharî iman bahsinde Müslim, Nesâi, İbn Mâce ve *Müsned,* 3/177 de Ahmed b. Hanbel rivâyet etmişlerdir.

bini, Mekke fethine katılan ensar ve muhacirler, diğer iki bini ise, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılan (tulekâ) gruptu. Hevazin ve Sakif ise, dört bin kişiydi.

Rivayet edildiğine göre, Mekke'nin fethi, Ramazan ayının sonlarında olmuş, Hz. Peygamber de Mekke'de Şevval ayına kadar kalmıştı. Sonraki gün ise, Şevval ayının 6. günü olan cumartesi günüydü. İşte bu gün, Huneyn gazvesine çıkılan gündür. Hz. Peygamber, Attab b. Esîd'i Mekke'de vali olarak bıraktı. O, Mekke'lilere namaz kıldıracaktı. Muaz b. Cebel ise sünnet ve fıkıh öğretecekti.

Mekke fethedildiği zaman, çevredeki Arap kabileleri Hz. Peygamber'i tanıyıp itaat etmişlerdi. Hevazin ve Sakif ise, tanımamıştı. Bu iki kabile, azgın ve isyancı idiler. Hz. Peygamber'in kendilerine gazve tertip edeceğinden korkup, yığınak yaparak azgınlıklarını artırmışlar: " Muhammed, savaşmayı beceremeyen bir toplulukla karşılaşmış ve onun için galip gelmiştir" demişlerdi ve bu hususta ittifak etmişlerdi. Savaşa çıkarken kendileriyle beraber, hanımlarını, çocuklarını ve mallarını da almışlardı. Hanımları, erkek saflarının arkasında ve develer üzerinde taşıyorlardı. Daha arkada ise, develer, koyunlar ve diğerleri geliyordu. Böyle yapmalarının gayesi, herkesin kendi ailesi namına savaşması ve hiçbir kimsenin kaçmamasıydı. Nitekim böyle yaptılar ve Evtas denilen yere vardılar. Hz. Peygamber de bir gözcü göndererek, onların durumunu araştırmıştı. Bu gözcü, Benî Süleym kabilesinden Abdullah b. Ebî Hazr idi. Gözcü onlara ulaştı ve Hevazinlilerin başkanı olan Mâlik b. Avf'ın topluluğa şöyle dediğini duydu : "Sizler dört bin kişisiniz. Düşmanla karşılaştığınız zaman, onlara tek bir adammışsınız gibi bir anda saldırın, kılıçlarınızın kınlarını kırın. Allah'a yemin ederim ki, eğer dört bin kılıçla bir şeye vurursanız mutlaka parçalanır."

Hz. Peygamber'in gözcüsü geri dönünce, bu duyduklarını anlattı. Bunun üzerine Seleme b. Selâme el-Ensarî şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Bugün azlığız, yenemeyiz." Bu söz Hz. Peygamber'i çok üzdü. Çünkü bu söz, çokluktan dolayı şımarma ifadesidir. Hz. Peygamber bineğine bindi, zırhını kuşandı, bayrak ve sancakları açarak ensar ve muhacirlerle beraber yola çıktı. Huneyn vadisine vardıklarında, düşman ordusu karşılarına çıktı. Düşmanlar, vadi yamaçlarında ve geçitlerinde mevzilenmişlerdi ve okçu idiler. Şiddetli bir çarpışma oldu ve müşrikler yenildiler. Nesillerini bıraktılar ve bu arada müslümanlar da bocaladılar. Müşrikler: "Ey kötülük savunucuları! Kötülükleri anlatınız!" diye bağırıyorlardı. Tekrar geri dönüp onlara bir hamle daha yaptılar. Böylece, o şımarma kelimesi müslümanlara ulaşıverdi. Yani, şımarmanın uğursuzluğuna uğrayıp dağıldılar, bir koyun sağacak kadar bile duramadılar.

«Fakat bu size bir fayda sağlamamıştı.» ifadesinden anlaşılan da işte budur. Yani, çokluğunuz size, ihtiyacınızı giderebileceğiniz hiçbir şey bırakmadı. **«Yeryüzü ise, geniş olmasına rağmen size dar gelmişti ve sonra da gerisin geri kaçmıştınız.»** Korkunuzun şiddetinden, orada nefislerinizin uyum sağlayabileceği bir mekân bulamadınız. Yerine sığmayan kimse gibi, siz de orada bir yere yerleşemediniz. Şâir der ki:

Allah'ın ülkesi geniş olduğu halde,
Aranan korkak için av tuzağı gibi dardır.

Daha sonra ise, inkârcılara sırtınızı dönerek, yenilmiş bir şekilde geri döndünüz. Böylece, Mekke'li bir grup, düşmanın yenilgisinden dolayı neşeyle doldu. Yenildiklerinde, Hz. Peygamber tek başına kalmıştı. Yanında, amcası Abbas'tan başka kimse yoktu. Abbas, Hz. Peygamber'in bineğinin yularını, amcasının oğlu Ebû Süfyân b. Harb de üzengisini tutuyordu. Bineği müşriklere doğru koşturuyor ve:

Ben yalancı olmayan bir nebiyim.
Ben Abdulmuttalib'in oğluyum

Diyordu. Bu bir şiir değildi. Çünkü kasten söylenmemişti. "Ben Abdulmuttalib'in oğluyum" diyordu, "Abdullah'ın oğluyum" demiyordu. Çünkü Araplar, Hz. Peygamber'i dedesinin şöhretinden ve dedesi hayattayken babası öldüğünden dolayı ona nisbet diyorlardı. Yoksa Hz. Peygamber'in bu ifadesi, atalarıyla övünmek için söylenmiş bir ifade değildir. Atalarla övünmek, câhiliye dönemine ait bir olaydır.

Şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber inkârcılara bir hamle yapıyor ve onlar da kaçıyorlardı. Sonra inkârcılar ona hamle yapıyordu, o da karşı koyuyordu. Hz. Abbas şöyle der: "Hz. Peygamber'in bineğini, müşriklere doğru koşmaması için bağlıyordum." Böylece, onun yiğitliğinin nereye vardığını anlamış oluyoruz. Çünkü bu durum, onun yiğitliğini belgeler. Hz. Peygamber'in bu durumu, inkârcıların kendisine saldırmasından korktuğu için değildi. Çünkü o, Allah tarafından korunuyordu. Abbas'a *"insanlara seslen"* diyordu. O da Ensar'a seslendi sonra da: "Ey ağaç ashabı" diye bağırdı. (Bunlar bey'atı rıdvan ehli idi) Daha sonra da: "Ey Bakara Sûresi topluluğu" diye seslendi.

Onlar sanki tek ağızdan cevap verir gibiydiler ve "Emret! Emret!" diyorlardı.

26. «Daha sonra Allah, peygamberine ve mü'minlere gönül huzurunu indirdi.» Burada geçen *"gönül huzuru-sekine"* den maksat, Allah Teâlâ'nın, mü'min gönülleri huzura kavuşturduğu rahmetidir. Bu rahmete tam anlamıyla güveniyorlar ve yakında bir zafere kavuşacaklarını biliyorlardı. Âyette geçen *"mü'minlere"* ifadesi, hem yenilenleri, hem de diğerlerini kapsamına alır. Çünkü, yenilenler de daha sonra zafere ulaşacaklardır.

«Göremediğiniz askerler de indirdi.» Bunları gözlerinizle göremezsiniz. Çünkü onlar, beyaz-siyah süvariler halinde gelen meleklerdir. Daha sonra Hz. Peygamber, bineğinden inerek, yerden bir avuç toprak aldı, müşriklere doğru attı ve *"yüzler çirkinleşti"* dedi. Müşriklerden, gözü toprak dolmayan kimse kalmadı. Daha sonra O: *"Kâbe'nin Rabbi aşkına yenilin"* buyurdu. Hz. Peygamber'in bir duâsı da şöyledir : *"Hamd sanadır, şikâyetler sanadır Allah'ım! Sen kendisinden yardım istenensin Allah'ım."* Bu duâ üzerine Cebrail şöyle seslendi: "Sana ilham edilen bu sözler, denizin yarılması anında Musa peygambere ilham edilen sözlerdir."

O gün yardıma gelen meleklerin sayısı hakkında ihtilâf edilmiştir. Bazıları "beş bin", bazıları da "sekiz bin" demişlerdir. Meleklerin savaşıp savaşmadığı konusunda da ihtilâf edilmiştir. Bazıları "savaşmışlar" derken, bir başka grup da "savaşmamışlardır, sadece Bedir'de savaşmışlardır. Mü'minlerin gönüllerini kuvvetlendirmek ve müşrikleri de korkutup ürkütmek için gelmişlerdir" demektedir.

Esir almak ve öldürmek suretiyle **«inkârcılara da azap etti. İşte budur inkârcıların cezası.»** Burada anlatılmış olanlar, onların dünyadaki cezalarıdır.

Allah Teâlâ, Huneyn vadisinde müşrikleri yenilgiye uğratınca, onlar da gerisin geri Evtâs denen yere inmişlerdi. Mal ve çocukları da oradaydı. Hz. Peygamber, Eş'arîlerden bir adamı (Ebû Âmir) göndermiş ve ona bir ordunun başında Evtas'a gitmesini emretmişti. Oraya gidip savaştılar ve Allah da müşrikleri yenilgiye uğrattı. Çoluk çocukları da esir olarak Müslümanlara kaldı. Komutanları olan Mâlik b. Avf kaçarak Tâif'e geldi ve orada bir kaleye sığındı. Çoluk çocuğundan alabildiklerini aldılar. Hz. Peygamber Tâif'e gelip kaleyi kuşattı ve ayın geri kalan kısmını da orada geçirdi. Haram aylardan olan Zilkade ayına girince, Hz. Peygamber de Cirane denilen ve Tâif'le Mekke arasında bulunan yere gitti. Orada on üç gün kaldıktan sonra, umre için ihrama girdi. Huneyn ve Evtas ganimetlerini dağıttı. Alınan esirler altı bin kişi, develer yirmi dört bin, koyunlar da kırk binin üzerindeydi. İslâm'a ısındırılmak için, diğer insanlara da ganimetten pay veriliyordu. Bir kişiye yüz elli deve verilmişti. Ensardan bir grup çıkıp, buna itiraz ettiler ve: "Tuhaf şey! Bizim kılıçlarımızdan hâlâ onların kanı damlıyor, ganimetlerimiz ise onlara veriliyor" dediler.

Bu ifadeler Hz. Peygamber'e ulaşınca, onları topladı ve: *"Ey Ensar topluluğu! Nedir bu söyledikleriniz?"* diye sordu. Onlar da: "Sana ulaşanlar doğrudur. Onları söyledik" dediler. Hz. Peygamber: *"Sizler, Allah Teâlâ'nın, benim sayemde hidayete kavuşturduğu bir topluluk değil misiniz? Siz zelil bir millet iken, benim sayemde Allah sizi yüceltmedi mi?... İnsanların koyun ve develerle dönmesini, sizin de Hz. Peygamber'le birlikte evlerinize dönmenizi istemez misiniz?"* dedi. Onlar ise : " İsteriz tabii ki Ey Allah'ın elçisi, biz o sözlerimizi Allah ve Rasûlü'ne olan sevgimizden dolayı söyledik" deyince, Hz. Peygamber : *"Allah ve Rasûlü, sizi doğrular ve özürünüzü kabul eder"* buyurdu.

ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى
مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ㉗ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ
هٰذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ
إِنْ شَاءَ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ㉘ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ

وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌۨ ابْنُ اللّٰهِ
وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ
يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

27. Allah, bundan sonra dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah gafûrdur, rahîmdir.

28. Ey iman edenler! Müşrikler ancak pisliktirler. Onun için, bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse, yakında sizi kendi lütfuyla zenginleştirir. Allah alîmdir, hakîmdir.

29. Kendilerine kitap verilenlerden; Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayanlarla ve hak din olan İslâmı kabul etmeyenlerle, bunlar teslim olup zelil bir halde kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!

30. Yahudiler: "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da: "(İsa) Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir. Bu sözlerini, önceki inkârcıların sözlerine benzetirler. Allah onların canını alsın! Haktan nasıl döndürülüyorlar?

27. «Allah, bundan sonra dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah gafûrdur, rahîmdir.» Allahü Teâlâ, hikmetinin gereği olarak dilediği kimsenin tevbesini kabul eder ve onları İslâm'ı kabul etmeye muvaffak kılar. Gafûr olduğu içindir ki, isyan eden ve inkâra sapanların geçmişte yaptıkları günahları bağışlar. Rahîm olduğu için de, tevbe edenlerin tevbelerini kabul eder ve onlara kendi fazlından sevaplar verir.

Söylendiğine göre, onlardan bir grup insan Hz. Peygamber'e gelip, İslâm'ı kabul ettiklerini belirterek ona biat ederler ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen insanların en hayırlısısın, onların en iyisisin! Ailelerimiz ve çocuklarımız esir edildi, mallarımız alındı" derler. Hz. Peygamber de: *"Yanımda olanları görüyorsunuz. Sözün en iyisi, en doğru olanıdır. Ya hanımlarınızı ve çocuklarınızı ya da mallarınızı, seçin"* buyurdu. Onlar da esir alınan çocuklarını ve hanımlarını tercih ettiler.

28. «Ey iman edenler! Müşrikler ancak pisliktirler.» *"Neces"* (pislik) kelimesi mastar olup mübâlağa ifade eder. Onlar pisliğin bizzat kendisidirler. Onlardan kaçınmak ve uzak olmak ve onlarla olan dostluğu kaldırmak gerekir. Yahut da, onlar cenabetten ve pisliklerden dolayı yıkanmadıkları ve gerçek pisliklerden kaçınmadıkları için pis sayılmışlardır. Bundan dolayıdır ki, onlar pislik olarak nitelendirilmişlerdir. Onların görünen organlarında pislikler vardır. Yahut da onların içlerinde pislikler vardır. Çünkü onlar, şirk ve bâtıl inançlarla pislenmişlerdi. **«Onun için, bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.»** Onlar, pisliğin tâ kendileri oldukları için, değil mescide girmek, ona yaklaşmasınlar bile. Onların, mescide yaklaşmalarının pekiştirilerek yasaklanmış olması, ona girmelerinin daha fazla yasaklanmış olduğunu belirtir. Hatta: "Harem'in hiçbir yerine giremezler" diyen bir görüş de vardır. Bu yasak, hicretin dokuzuncu yılında, Hz. Ebû Bekir'in hac emiri olarak hac yaptırdığı yılda olmuştu. Veda haccı da bundan bir yıl sonra yapılmıştır. Âyetten açık olarak anlaşılan bu görüşler İmam Şafii'nin görüşüdür.

İmam Ebû Hanife'nin görüşüne göre ise, bu âyet, müşrikler oraya, hac veya umre yapmak için giremeyeceklerine işaret etmektedir. Âyetin anlamı: "Bu seneden sonra, hac ve umre yapamazlar" şeklinde anlaşılmalıdır. Buna, Hz. Ali'nin ihtar olarak belirttiği şu söz açık bir delildir: "Dikkat ediniz! Bu yılımızdan sonra, artık müşrikler hac yapamaz!" Onun görüşüne göre; Hareme, Mescid-i Harama ve diğer mescidlere müşriklerin girmesine engel olunmaz.

Müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarına mani olununca, Müslümanlardan bazıları: "Ey Mekkeliler! Bunu yaptığınız zaman ne zorluklarla karşılaşacağınızı, etraftan gelen müşriklerin, gelmelerini kesmeleriyle ticârî faaliyetlerin azalacağını ve geçim sıkıntısı çekeceğinizi bilmelisiniz" demişlerdi. Bunun üzerine âyetin şu kısmı inmişti: **«Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse, yakında sizi kendi lütfuyla zenginleştirir.»** Müşriklerin hac yapmasından dolayı, onların Mekke'ye gelirken getireceği rızık ve kazançlarınızın kesilmesiyle, fakir düşeceğinizden endişe ederseniz, Allah Teâlâ, kendi lütuf ve keremiyle sizleri rızıklandırır. Gerçekten de Allah Teâlâ bu sözünü gerçekleştirmiş ve yeryüzünün her tarafından insanlar, oraya akın etmişlerdir.

Allahü Teâlâ burada *"eğer dilerse"* buyurmak sûretiyle, bir kayıt koymuştur. Bunun birinci sebebi, gönüllerin söz verilen şeyin gerçekleşmesine takılmaması ve bunun, söz verenin bir ikramı olduğunu anlamasıdır. İkinci sebep va'dedilen bu zengin kılma işi Allahü Teâlâ'ya vacip değildir. O, dilediğini kendi lütfundan zengin kılar. Üçüncü sebep ise, söz verilen şeyin, bütün herkes için, bütün zaman ve mekânlarda söz verilmiş olmamasıdır. **«Allah alîmdir, hakîmdir.»** Allah Teâlâ, sizin faydanıza olan şeyleri çok iyi bilir ve size verdiğini de vermediğini de hikmeti gereği yapar.

29. «Kendilerine kitap verilenlerden; Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla...» Kendilerine kitap olarak İncil ve Tevrat verilen yahudi ve hristiyanlarla gereği gibi savaşın. Yahudiler ikili, hristiyanlar ise üçlü inanç sistemine sahiptirler. Onların Allah'a olan inançları, inançsızlık gibidir. Yahudiler, cennette yeme ve içme gibi şeylerin olmadığı inancındadırlar. Hristiyanlar da, öldükten sonraki dirilmenin ruhen olacağına inanırlar. Onların ahiret bilgileri, bilgisizlik gibidir. Gerçek mü'min, hem cismânî hem de rûhânî haşri kabul eder. Çünkü, hem ruh ve hem de bedenin, kendisine uygun olan biçimde, cennetten payı vardır.

«Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayanlarla..» Bir şeyin haram olması, ya okunan vahiyle sabit olur ki, bu okunan vahiy Kitaptır, ya da okunmayan vahiyle olur ki bu da sünnettir. Bu haramlardan bazısı kan, ölü hayvan eti ve domuz eti gibi şeylerdir. **«Ve Hak din olan İslâmı kabul etmeyenlerle...»** İslâm dini, sabit kalan gerçek bir din olup, kendisinden önce gelen bütün dinleri ortadan kaldırmıştır. Allah katında geçerli olan din, sadece İslâm'dır. **«Bunlar teslim olup, zelil bir halde kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!»** Kendileri için hükme bağlanan cizyeyi, gönül rızalarıyla, zelil bir halde ve isteyerek getirip verinceye kadar, onlarla savaşınız. Yani onlar, tamamen teslim oluncaya kadar ve cizyeyi bizzat kendileri getirip verinceye kadar savaşın. Cizyeyi getiren yaya olarak gelir ve ayakta teslim eder. Teslim alan ise oturarak teslim alır. Cizye verene : "Ver bakalım cizyeni ey zimmî veya Allah düşmanı!" denir.

İnkârcılar üç guruptur: Birincisi, Müslüman oluncaya kadar kendileriyle savaşılan ve Müslüman olmaları dışında kendilerinden hiçbir şey istenmiyen gruptur. Bunlar müşrik Araplar ve mürtedlerdir. Müşrik Araplara gelince, Hz. Peygamber onların içlerinden peygamber olarak gönderilmiş ve onlara mucizeler gösterilmiş olduğu için, onların inkârı en fena olan inkârdır. Mürtedler ise, gerçek dinin güzelliklerini görüp bildikten sonra, o dinden dönen kimselerdir. Bunların inkârı da en çirkin inkârdır. Ceza da, işlenen cinayete göredir. Cizyede, bir hafifletme vardır. Bunlar cizye vermeyi hak etmemişlerdir.

İkinci grup, İslâm'ı kabul edinceye veya cizye verinceye kadar kendileriyle savaşılan gruptur. Bunlar; yahudi, hıristiyan ve mecusîlerdir. Yahudi ve hıristiyanlar, bu âyetin işaret ettiği gruptur. Mecûsiler ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Onlara, kitap ehlinin kanununu uygulayın. Ancak, onların hanımlarıyla evlenmeyin, kestiklerini de yemeyin"* (6) hadisine tabidirler.

Üçüncü grup ise, mecusi, kitap ehli ve müşrik Araplardan olmayan inkârcılardır. Putperest Türkler ve Hintliler gibi. Ebû Hanife, bunlardan da cizye alınabileceğini söyler.

Alınacak bu cizyelerin miktarları ise, çalışan fakirlerden, her ay bir dirhem olmak üzere, yılda on iki dirhem. Bu durum, senenin çoğunu sağlam olarak geçiren içindir. Ancak yılın çoğunu hasta olarak geçirenden cizye alınmaz. Orta hallilerden, her ay iki dirhem olmak üzere yılda yirmi dört dirhem; zenginlerden ise, her ay dört dirhem olmak üzere kırk sekiz dirhem cizye alınır. Çalışıp kazanma gücü olmayanlardan, yaşlılardan, yatalaklardan, körlerden, çocuklardan ve kadından cizye alınmaz. Çünkü cizye, inkârı önlemek, İslâm'a kazandırmak için kanunlaştırılmıştır. Öldürme yerine geçer. Öldürme cezası verilemiyecek olan bu gruplardan, cizye de alınamaz. Bir de cizye, onlar savaşa katılmadıkları için alınır. Bu grup zâten, savaşa katılmayan gruptur.

Dinsizler, İslâm'a çatmak için şöyle derler: "İnkârcıların, İslâm olmak yerine, cizye vermek sûretiyle inkârlarını söylemeleri nasıl olur?" Bu sorunun cevabı şudur: "İnkârcılardan alınan cizye, onların inkârına rıza gösterildiğinden değil, onların inkârcı olarak kalmalarının cezasıdır."

Valilerin, yüce Allah'ın kitabında belirtilen sınırları aşmamaları gerekir. Haksızlık, hiçbir şekilde caiz değildir. Haksızlığın cezasını, haksızlık yapan çeker.

6- İmam Mâlik Muvatta'ında, *Zekât* kitabında 1/278 de tahric etmiştir. Nesâi ve Ebû Dâvud da değişik lâfızlarla rivâyet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 2/660.

30. «Yahudiler : 'Uzeyr Allah'ın oğludur' dediler.» Rivayet edildiğine göre, Babilli Buhtunnasır İsrail oğullarını yendiği zaman, orada bulunan ilim adamlarını öldürmüş ve orada Tevrat'ı bilen hiçbir kimse kalmamıştı. Üzeyr, o zamanlar küçük olduğu için, ölümden kurtulmuştu. Alınan İsrailli esirlerle birlikte, Üzeyr'i de Babil'e götürmüşlerdi. Üzeyr, kendisine ait bir eşeğe binerek, Dicle kenarında bulunan ve Heraklius'a ait olan bir manastıra gitti. Köyün her yerini dolaştı, fakat kimseyi göremedi. Köydeki bütün ağaçlar meyveli idi. Meyvelerden yedi, üzümlerin de suyunu sıkıp içti. Meyvelerin fazlasını da sepete koydu. Meyve suyunun fazlasını ise, yine bir kaba koydu. Bu esnada, köyü de harap bir şekilde, mahvolmak üzereyken gördü ve : "Allah, bunu ölümünden sonra nasıl diriltir?" dedi. Üzeyr bu sözü, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiği için değil, hayretinden söylemişti. Yüce Allah ona bir uyku verdi ve onun ruhunu aldı. Tam yüz yıl ölü olarak kaldı. Eşeğini de öldürdü. Meyve suyu ve inciri yanındaydı. Allahü Teâlâ, onu gözlerden koruduğu için, hiçbir kimse onu göremedi. Yüz yıl ölü olarak kaldıktan sonra, Allah onu ve eşeğini diriltti. Daha sonra da eşeğine binerek, eski yerine geldi ve İsrail oğullarına : "Ey Millet! Allahü Teâlâ beni, Tevrat'ınızı yenilemem için gönderdi" dedi. Onlar da : "Tevrat'ı bize yazdır" deyince, Üzeyr kendilerine ezberinden Tevrat'ı yazdırdı. Bunun üzerine İsrailoğulları: "Allahü Teâlâ, Tevrat'ı, oğlundan başkasının kalbine atmaz" dediler. İşte o günden sonradır ki, eski yahudiler, "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler.

«Hristiyanlar da: '(İsa) Mesih Allah'ın oğludur' dediler.» Onlar bu sözlerini babasız bir çocuğun meydana gelmesinin imkânsız bir şey olduğu için söylediler. Çünkü İsa, babasız bir çocuktu. Yahut da, anadan doğma körleri iyileştirdiği ve abras hastalığına yakalananları iyileştirip ölüleri dirilttiği için böyle söylemişlerdi. Halbuki bunları, Allah'tan başkası yapamazdı. İşte bunun için o sözü söylemişlerdi. **«Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir. Bu sözlerini, önceki inkârcıların sözlerine benzetirler.»**

Bu sözler, onların anlamsız olarak söyledikleri sözlerdir. Bu sözde hiçbir delilleri olmayıp, sadece ağızlarıyla söyledikleri bir sözdür. Çünkü onlar, Allah'ın evlenmediğini itiraf etmelerine rağmen, çocuk sahibi olduğunu nasıl iddia ederler? Onların bu sözleri, kendilerinden önceki inkârcıların sözlerine benzemektedir. Kendilerinden önceki müşrikler: "Melekler Allah'ın kızlarıdır, yahut da, Lât ve Uzza adındaki putlar Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. **«Allah onların canını alsın!»** Bu ifade, onların tümüne birden yapılmış bir bedduâ ifadesidir. Onların perişan olması istenmektedir. Çünkü, Allah tarafından canı alınan bir kimse, perişan olmuş demektir. Melzum zikredilmek suretiyle, lâzım kasdedilmiştir. «**Haktan nasıl döndürülüyorlar?**» Bunlar, nasıl oluyor da haktan bâtıla dönüyorlar? Sorulan soru, hayret ifadesi taşımaktadır.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ
ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ (٣١) يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى
اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (٣٢) هُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (٣٣)

31. Allah'ı bırakarak; hahamlarını, râhiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler. Halbuki onlar sadece, tek olan ve kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan ilâha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Allah, onların ortak tanıdıklarından münezzehtir.

32. Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. İnkârcılar istemeseler bile, Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.

33. O, müşrikler hoşlanmasalar bile, kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak üzere, hidayet ve hak din ile Rasûlü'nü gönderendir.

31. «Allah'ı bırakarak; hahamlarını, râhiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler.» Yahudiler bilginlerini, hıristiyanlar da, manastırlara çekilip Allah'a ibadet etmekle vakit geçiren râhiplerini rabler edindiler. *"ahbâr"*, "hıbr" kelimesinin çoğulu olup yahûdî bilginleri hakkında kullanılır. *"Ruhbân"* ise "râhip" kelimesinin çoğulu olup hristiyan âlim ve âbidleri hakkında kullanılır. Burada bir benzetme ifadesi kullanılmıştır. Onlar, kul olarak rablerine itaat etmeleri gerekirken, bilginlerine ve ibadet eden kimselere itaat etmişlerdi. Allah'ın haram dediklerine onlar helâl, helâl dediklerine de haram derlerdi. Meselâ, sütün haram olduğuna inanan kimse, şarabın helâl olduğuna inanan gibidir. Koyun etinin haram olduğuna inanmak da, domuz etinin helâl olduğuna inanmak gibidir.

Yine hristiyanlar, Meryem oğlu Mesih'i de kendisine ibadet edilen bir rab edinmişlerdi. Meryem oğlu İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğunu söylüyorlardı. Halbuki Allah, bu gibi şeylerden uzaktır ve O çok yücedir.

«Halbuki onlar sadece,» Tevrat ve İncil'de **«tek olan ve kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan ilâha ibadet etmekle emrolunmuşlardı.»** O da, şanı çok yüce olan Allah Teâlâ idi. O'nun emirlerine itaat etmek ve ona uymakla emredilmişler, başkasının emrine uymaktan da yasaklanmışlardı. **«Allah, onların ortak tanıdıklarından münezzehtir.»** Allah Teâlâ, itaat ve ibadet konusunda, kendisine ortak tanınmaktan uzak ve yücedir.

32. «Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. İnkârcılar istemeseler bile, Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.» Kitap ehli kimseler, Kur'ân'ı reddetmek ve yalanlamak suretiyle, Allah'ın gönderdiği nuru ortadan kaldırmak isterler. Onlar, Kur'ân'ın getirmiş olduğu; tevhid, şirkten ve çocuk edinmekten uzak olma gibi ilkelerin tümüne birden karşı çıkıyorlardı. Helâl ve haram konusu da, kitap ehlinin karşı çıktığı konulardandı. Onların bu iddiaları, sadece ağızlarıyla söyledikleri lâflardan ibaret olup, hiçbir delil ve dayanakları yoktu. Yüce Allah ise, kendi kelâmını yüceltmek, dinini kuvvetlendirmek ve nurunu tamamlamaktan başka bir şey istemiyordu. Kâfirler istemeseler bile, yüce Allah'ın dilediği şey buydu.

33. «O, müşrikler hoşlanmasalar bile, dinini bütün dinlere üstün kılmak üzere, hidayet ve hak din ile Rasûlü'nü gönderendir.» Allah Teâlâ, peygamberini, müttakî insanlara hidayet rehberi olan Kur'ân'la iç içe ve hak din olan İslâmla gönderdi ki, o peygamber, diğer din mensuplarına galip gelsin. Yahut da, hak din olan İslâm, diğer dinlerin tümüne galip gelsin.

"Müşrikler istemeseler bile" ifadesiyle Allah Teâlâ'nın, onların inkârını açıklamasından sonra, bir de müşrik olduklarını açıklaması, onların, peygamberi inkâr etmelerini, Allah'ı inkâr etmeye dayandırmalarından dolayıdır.

İbn Şeyh şöyle der: "Hak dinin, diğer dinlere galip gelmesi, devamlı olarak artarak devam edecek ve İsa peygamberin yeryüzüne inişinde tamamlanacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edildiğine göre, İsa peygamber indiğinde, İslâm milletinin dışında bütün milletler helâk olacaklardır. Bu durumun, Mehdi'nin çıkışı sırasında olacağı da söylenmektedir. O zaman, İslâm'ı kabul etmeyen ve cizye vermeyen hiçbir kimse kalmayacaktır. Mehdi, Hz. Peygamber'in neslindendir ve âdil bir devlet başkanı olarak gelecektir. Nebî ve Rasûl olmayacaktır. Hz. İsa ile Mehdi arasındaki fark, İsa'nın, kendisine vahiy gönderilen bir kimse; Mehdi'nin ise, nebi olmayan ve kendisine de vahiy gönderilmeyen bir kimse oluşudur. İsa peygamber, mutlak velâyetin sonuncusu, mehdi ise mutlak hilâfetin (devlet başkanlığı) sonuncusudur. Bunların her ikisi de, dinlerin en hayırlısı ve Allah katında en sevimlisi olan bu dine hizmet edeceklerdir."

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ كَث۪يرًا مِنَ الْاَحْبَارِ
وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ
سَب۪يلِ اللّٰهِۜ وَالَّذ۪ينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا
ف۪ي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْۜ
هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾
اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا ف۪ي كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَٓا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ

فَلَا تَظْلِمُوا ف۪يهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِك۪ينَ كَٓافَّةً كَمَا

يُقَاتِلُونَكُمْ كَٓافَّةً وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّق۪ينَ (٣٦)

34. Ey iman edenler! Hahamlardan ve râhiplerden birçoğu, haksız yere insanların mallarını yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlara acıklı bir azabı müjdele.

35. Bunlar o gün cehennem ateşinde kızdırılıp, biriktirenlerin alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir. Biriktirdiklerinizi tadın" (denir.)

36. Allah'ın yazısına göre; gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah katında ayların sayısı on iki ay olup, bunlardan dördü haram aylardır. Doğru din budur işte. O aylarda kendinize haksızlık etmeyin. Müşriklerin sizinle topyekün savaştığı gibi, siz de onlarla topyekün savaşın. Allah'ın, muttakilerle beraber olduğunu da bilin!

34. «Ey iman edenler!» Yahudi bilginleri olan **«hahamlardan ve»** hıristiyan manastırlarındaki **«rahiplerden birçoğu»** şer'î hükümleri değiştirmek için, rüşvet yoluyla **«haksız yere insanların mallarını yerler»**, onların elinden mallarını alırlar. Allah'ın âyetlerini tevil etme ve muradını beyan etme hususunda kendilerini, insanlara bilgili ve becerikli göstermeye çalışırlar, kendilerini insanlara böyle gösterirler. Âyette, "almak" yerine *"yemek"* ifadesi kullanılmıştır. Bunun sebebi, almanın hedefinin genellikle yemek oluşudur. Yani alınan şeylerin hemen hepsi, yemek kastıyla alınmaktadır. **«Ve Allah yolundan alıkoyarlar.»** Bu adamlar, insanları Allah yolundan ve İslâmdan alıkoyarlar, ya da, onların mallarını bâtıl yollarla yemek sûretiyle dinden yüz çevirirler. **«Altın ve gümüşü»**, her ne sûrette olursa olsun, **«biriktirip de Al-**

lah yolunda harcamayanlara», saklayıp zekâtını vermeyenlere, Allah'a ait olan hakkı çıkartıp sahiplerine ödemeyenlere, **«acıklı bir azabı müjdele.»** Onlara azabın verileceğinin müjdelenmiş olması, onları alaya almak ve küçümsemek içindir. Yoksa cezalar ifade edilirken"müjde" ifadesi kullanılmaz. "Kenz" Arapçada biriktirmek demektir. Biriktirilen şeye de "meknûz" denir.

35. «Bunlar», yani biriktirilen bu altın ve gümüş paralar **«o gün»** yani kıyamet gününde **«cehennem ateşinde kızdırılıp, biriktirenlerin alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır.»** Bu azaların dağlanmasının sebebi zengin bir kimse, bir şey isteyen fakiri gördüğü zaman, kaşını çatıp, alnını kırıştırır. Fakir istemede ısrar ederse, ona yan döner, biraz daha ısrar ederse, yerinden kalkar, fakire sırtını döner ve yüzünü çevirir ve kendisine hiçbir şey vermez. **«'Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir.»** Bu esnada kendilerine " bunlar, sizin dünya hayatındayken menfaatiniz için biriktirdiklerinizdir. Şu anda ise, zararın ta kendisi ve azap görmenize sebep oldular" denir. Sonra da kendilerine şöyle denir: **«Biriktirdiklerinizi tadın!' (denir.)»** İşte bu, biriktirmenizin günahıdır. O insanlar, dünyadayken ahiretten gafildiler. Gaflet uykusuna dalmışlardır. Bu azabı onun için tadacaklardır.

Uykuda olan kimse, uyku halindeyken dağlamanın acısını tadamaz. O acıyı, ancak uyanınca tadabilir. İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanacaklardır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Hiçbir hazine sahibi yoktur ki, bu hazinenin zekâtını vermemiş olsun da, cehennemde o hazine ile dağlanmasın. O hazineler levhalar haline getirilir ve Allahü Teâlânın, kulları arasında hükmünü verinceye kadar, hazine sahiplerinin alınları böğürleri ve sırtları dağlanır. Bu öyle bir günde olur ki oradaki bir günün miktarı, sizin saydıklarınızla elli bin yıldır. Daha sonra kendisine ya cennet ya da cehennem yolu gösterilir. Hiçbir deve sahibi yoktur ki, onların zekâtını vermesin de, kıyamet gününde o develerin altına, alabildiğine düz ve geniş bir sahaya yatırılarak, develerden bir tek yavru bile hariç kalmamak şartı ile onu ayakları ile ezmesin ve dişleriyle ısırmasınlar. Deve sürüsünün baş tarafı üzerinden geçince, son tarafı da üzerinden geçer. Bu olay, sizin sayınızla elli bin yıl olan bir günde Allah'ın kullar arasında hüküm vereceği zamana kadar devam eder. Sonra da kendisine, cennet ya da cehennem yolu gösterilir. Hiçbir koyun sürüsü sahibi yoktur ki, onların zekâtını vermesin de, kıyamet günü gelince, düz ve geniş bir yerde onların altına serilerek, bu hayvanlardan hiçbiri hariç kalmamak üzere, içlerinde çarpık boynuzlu, boynuzsuz, kırık boynuzlu bulunmamak şartı ile, onu boynuzları ile süsmesin ve tırnakları ile ezmesinler. Önde-*

kiler üzerinden geçtikten sonra, arkadakiler de geçerler. Bu durum, sizin sayınızla elli bin yıl olan bir günde Allah'ın kullar arasında hüküm vereceği zamana kadar devam eder. Daha sonra ise, kendisine ya cennet, ya da cehennem yolu gösterilir."[7] Şüphesiz ki, zekât mal nimetinin şükrüdür. Orucun, namazın ve haccın beden nimetinin şükrü olduğu gibi. Zekât, iki yüzde beş dirhem olup, Allah için ve O'nun rızasını kazanmak üzere fakir müslümanlara verilir.

Zekât ve adakta, malın değeri de zekât olarak verilebilir. Eğer bir kimse "şu fakire bugün şu dirhemi vereceğim" der ve sonraki gün de başka bir dirhem verirse, bizim mezhebimize göre bu caiz olur. Hasta olan kimse, mirascılarından korkması halinde, onlardan gizli olarak zekâtını verir.

36. «Allah'ın yazısına göre; gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah katında ayların sayısı on iki ay olup...» Hac, umre, oruç, zekât ve bayramlar gibi dini hükümlere ilişkin ayların sayısı on ikidir. Bu aylar, arabî-kamerî olup, bir hilâlin görünüşünden, diğer hilâlin görünüşüne kadar olan zamandır ki, bu da bazan yirmi dokuz, bazan da otuz gündür. Ay yılının müddeti ise, üçyüz elli dört gün ve sekiz saattir. Güneş yılının müddeti de, üçyüz altmış beş gün ve altı saattir. Ay yılı, güneş yılından kısa olduğu için, kamerî aylar, mevsimden mevsime kayarlar. Oruç, hac ve bayramlar, bazan yaz aylarına, bazan da kış aylarına rastlar. Diğerlerinde ise, güneşin tam bir dönüşümüyle hareket edildiği için, bayramlar ve oruç, hep aynı mevsime rastlar.

Ayların sayısının on iki oluşu, Allahü Teâlâ tarafından Levh-i Mahfuz'da sabit kılınmıştır. O'nun hükmü böyledir. Bu durumun böyle oluşu, yüce Allah'ın eşyayı cisimleri yaratışından beri böyledir. Böyle söylenmesinin sebebi şudur: Çünkü Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün, ay ve güneşi göklerde hareket ettirmiştir. Ay sayısının toplamı on ikidir. Bu ne eksiltilir ne de artırılır. İlk ay Muharrem, son ay ise Zilhiccedir.

İkdü'd-Dürer adlı kitapta şunlar yazılıdır: "Bazı ilim adamları, ayların isimlerinin anlamları olduğunu söylerler. Araplar, efendileri gördüklerinde, âdetlerini bırakır ve saldırmayı terkederlerdi ve "Muharrem" (kutsal) derlerdi. Bedenleri hastalanıp, organları zayıflayınca ve renkleri sararınca da "Safer" derlerdi. Çiçekler çıkıp, bahçeler yeşerince "Rabî'ayn" (rebîu'l-evvel ve Rebîu'l-âhir), meyveler azalıp, hava soğuduğunda ve sular donduğunda ise

---

[7] Hadisi Buharî ve Müslim zekât bölümünde: *"Hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki..."* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Ebû Dâvûd ve Nesâî de benzer lafızla rivâyet etmişlerdir.

"Cemâdeyn" (cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir) derlerdi. Denizler dalgalanıp, nehirler aktığında ve ağaçlar depreştiğinde "Receb" derlerdi. Kabileler birbirlerinden ayrılıp, aralarındaki ilişkiler kopunca "Şa'bân", gökyüzü ısınıp, kumsal da sıcaklaşınca "Ramazan" derlerdi. Toprak tozlaşıp, sinekler çoğalınca, develer de kuyruklarını sallayınca "Şevvâl" derlerdi. Tüccarları görünce, sefere çıkmayı bırakırlar ve "Zülka'de", her taraftan hacılar toplanıp gelince, ortalığın kalabalıklaştığı ve Kurbanların kesildiği zamana da "Zi'lhicce" derlerdi."

«Bunlardan dördü haram aylardır...» Bu aylardan dört tanesi haram (kutsal) aylardır. Bunlardan birisi tektir ki o da Recep ayıdır. Diğer üçü ise peşpeşe olup, Zi'lkade, Zi'lhicce ve Muharrem aylarıdır. Bu dördü mukaddes aylar olup, bu aylarda savaşmak haramdır. **«Doğru din budur işte.»** Belirtilen bu dört ayın kutsal olması var ya, işte gerçek din budur. Bu, gerçek din; İbrahim ve İsmail peygamberlerin dinidir. Araplara bu din, o iki peygamberden miras kaldı. **«O aylarda kendinize haksızlık etmeyin.»** O ayların kutsiyetini çiğnemek ve yasaklanan şeyleri yapmak suretiyle, kendinize haksızlık etmeyin.

İlim adamlarının çoğunun kanaatine göre, bu aylarda savaşmanın haram oluşu yürürlükten kaldırılmıştır. Yani bu âyet, mensuh bir âyettir. Âyette geçen *"zulüm"* (haksızlık) kelimesini, "büyük günahları işlemek" şeklinde yorumlamışlardır. O büyük günahları işlemek, Harem'de ve ihramlıyken günah işlemek gibi büyük günahlardandır. Haksızlık yapmak her zaman yasak olmasına rağmen, bu dört ay içerisinde kendine karşı haksızlık yapılmamasına özellikle dikkat çekilmiştir. Bu aylarda işlenen haksızlığın, en ağır haksızlık olduğu açıklanmak istenmiş ve sanki " o aylarda özellikle kendinize haksızlık etmeyin" denmiştir.

«Müşriklerin sizinle topyekün savaştığı gibi, siz de onlarla topyekün savaşın.» Müşriklerin tümüne karşı, siz de bir bütün olarak her zaman savaşın. Bu konuda birbirinize arka çıkın ve yardımlaşın. Tıpkı onların, Hill'de ve Harem'de sizinle topyekün savaşmış oldukları gibi. Cihad, kıyamete kadar devam edecektir. Onun içindir ki, onlarla her zaman savaşınız. **«Allah'ın, muttakilerle beraber olduğunu da bilin!»** Savaşa giriştiğiniz zaman, Allahü Teâlâ yardım ve desteğiyle sizinledir. Bu ifadeyle, onların takvaları övülmüş ve böylelikle de, yardıma kavuşacakları belirtilmiştir. Âyette geçen *"takva"* kelimesinden maksat kelime-i şehâdettir. Mü'min, kelime-i şehâdette dünya hayatında, kendisini ve ailesini ölümden ve ahirette de azaptan korur. Hadiste: *"Cennet, kılıçların gölgeleri altındadır"* ⁽⁸⁾ buyurularak, mücahidin savaşta olma durumunun, cennete girmesine sebep olacağı vurgulanmıştır. Cennetin kapıları, sanki mücahid için hazırlanmıştır. Hadiste kılıcın zikredilmiş olması, Arapların en önemli silahının kılıç olmasından dolayıdır.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ
زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَ
يُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ
زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ اَعْمَالِهِمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ اَرَضِيتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا
مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّا تَنْفِرُوا
يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ
شَيْـًٔا وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ

---

[8] Buharî ve Müslim'in rivayet ettiği uzunca bir hadisin parçasıdır. Bunlardaki lâfzı: *"Ey İnsanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Fakat düşmanla karşılaşırsanız sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesindedir"* şeklindedir.

اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ
اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِه۪ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَاۚ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَك۪ينَتَهُ
عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
السُّفْلٰىۜ وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَاۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٤٠﴾

37. (Kutsal ayları) ertelemek, ancak inkârda ileri gitmektir. Çünkü onunla, inkârcı olanlar saptırılırlar. Allah'ın haram kıldığının sayısını denkleştirmek ve O'nun haram kıldığını helâl kılmak için, kutsal ayı, bir yıl helâl sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. Onların kötü işleri, kendilerine güzel gösterildi. Allah, inkârcılar topluluğunu hidayete erdirmez.

38. Ey iman edenler! Size ne oldu ki : "Allah yolunda savaşa çıkın!" denildiği zaman, yere çakılıp kalıyorsunuz? Ahireti bırakıp, dünya hayatına mı razı oldunuz? Dünya hayatının zevkleri ahiretin yanında pek azdır.

39. Eğer Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, O size acıklı bir şekilde azap eder, sizin yerinize başka bir millet getirir ve O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kâdirdir.

40. Siz ona yardım etmeseniz de, Allah ona yardım etti. Hani, inkâr edenler onu (yurdundan) çıkardıklarında, mağaradaki iki kişiden biri olarak arkadaşına : " Üzülme! Allah bizimle beraberdir" diyordu. Bunun üzerine Allah ona (huzur veren) güveni indirdi. Onu, sizin göremiyeceğiniz bir ordu ile destekledi ve inkârcıların sözünü alçalttı. Yüce olan, ancak Allah'ın sözüdür. Allah azîzdir, hakîmdir.

37. «(Kutsal ayları) ertelemek, ancak inkârda ileri gitmektir.» Araplar savaş halindeyken, kutsal ayların biri girdiğinde, o ayı helâl kabul ederler ve gelecek olan ayı kutsal kabul ederlerdi. Yani, içinde bulundukları ayın kudsiyetini, bir sonraki aya ertelerlerdi. Allahü Teâlâ ise, bu erteleme olayının inkârda ileri gitmek olduğunu söylüyor. Çünkü bu durum, Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl, helâl kıldığı bir şeyi de haram saymaktır. Bu durum ise, inkârlarına katılan son bir inkâr ve inkârcıların bid'atlarına bir katkıdır.

«Çünkü onunla, inkârcı olanlar saptırılırlar.» Onları saptıran Allah'tır. Çünkü onların savaşa başlamalarının sebeblerini ve sapıklıklarını yaratan Allah'tır. Yahut da, onları başkanları saptırmıştır. Çünkü onlar bu kimselere uyarlar ve dolayısıyla sapıtırlar.

«Allah'ın haram kıldığının sayısını denkleştirmek ve O'nun haram kıldığını helâl kılmak için, kutsal ayı, bir yıl helâl sayarlar, bir yıl da haram sayarlar.» Ertelemiş oldukları ayı, senenin kutsal aylarından biri sayarlar. İçinde bulundukları ayı ise, kutsal saymazlar. Daha sonraki bir yılda ise, kendi gayelerinin değişmesine ilişkin olmayan kutsal bir ayı, kendileri için kutsal sayarlar. Onların böyle yapmalarının sebebi ise, Allah'ın kutsal kıldığı ayları çiğnemektir. Allah'ın kutsal kıldığı aylar dört tanedir. Onlar şöyle derler : "Kutsal aylar dört tanedir. Biz de zaten dört tane ayı kutsal kılıyoruz." Böylece onlar, bir hile yoluna başvurmak suretiyle, Allah'ın mukaddes kıldığı belli bir ayı ihlâl ediyorlar. **«Onların kötü işleri, kendilerine güzel gösterildi.»** Onların bu kötü davranışları, kendileri için tatlı bir duruma getirildi ve nefislerine daha sevimli gösterildi. Bu kötü durumu süslü gösteren, ya Allah'tır, ya şeytandır ya da nefistir.

«Allah, inkârcılar topluluğunu hidayete erdirmez.» Onları hidayete ulaştırmaz. Onlar hidâyet yolunu tutarlarsa, kendilerini hidâyete ulaştırır. Oysa onlar, kendi hür iradeleriyle, kötü bir seçim yaparak, Allah'tan yüz çevirmişler ve büyüklenmek suretiyle, sapıklık çölüne düşmüşlerdir. Âyette adı geçen erteleme olayına, Hz. Peygamber (s.a.v.) de şu hadisiyle işaret buyurmuştur: *"Bir hastalığın kendiliğinden başkasına geçmesi, uğursuzlanma, baykuşu uğursuz sayma ve Safer ayını uğursuz sayma yoktur."* (9)

Cahiliye dönemi Arapları, Allah'ın takdirini gözardı ederek, hastalıkların kendiliğinden bulaşıcı olduğuna inanırlardı. Halbuki hastalığın bulaşması, Allah'ın takdiridir. Bu duruma, Hz. Peygamber'in şu sözü ne güzel bir delildir: *"Hasta develeri, sağlam develer yanına uğratmayınız!"* (10) Bu ifade, belâya sebep olan şeylerden kaçınmayı öğütlemektedir. İnsan, kendisini su

---

9- Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmiştir.

10- Buharî *Tıb* kitabında rivayet etmiştir. Ayr. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 7/635.

ya, ateşe atmamakla ve yıkılabilecek bir şeyin altına girmemekle emrolunmuştur. Çünkü, orası yıkılınca, acı çeker, ya da helâk olma olur. Yine bunun gibi, cüzzam hastalarına yaklaşmamak ve taun hastalığı bulunan ülkeden uzaklaşmak da emredilmiştir. Bütün bu sayılanlar, hastalık ve helâk olma sebebidir. Allahü Teâlâ, hem sebeplerin, hem de müsebbiplerin yaratıcısıdır. Belâlardan kaçınmanın emredilmiş olması, zayıf mü'mini korumak içindir ki, tesirin sebeplerden oluşuna inanmasın. Yani, belâ geldiğinde, yahut hastalık bulaştığında: "Bu tabiîdir, Allah'ın kaza ve kaderiyle değildir" demesin. Fakat insanın Allah'a güveni sağlam, kaza ve kadere imanı da tam olursa, o insanın bu sebeplerin bazısından kaçınmaması caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, cüzzam hastalığına yakalanmış kimselerle birlikte yemek yediği ve: *"Allah'ın adıyla, O'na güvenerek, O'na dayanarak"* dediği rivayet edilmektedir.

Yukarıda geçen hadiste *"hâme"* (gece kuşu veya baykuş) kelimesi geçmektedir. Bu kelimeye iki anlam verilmiştir. Bunlardan birine göre, Araplar, baykuşu uğursuz kabul ederlerdi. Baykuş, birisinin kapısına düşünce, "kendisinin veya ailesinin ölüm haberini getirdi" derlerdi. İkinci anlamı ise, Arapların şu yanlış inançlarıdır : Bir kimse öldürülür de intikamı alınmazsa, o ölünün ruhu baykuşa döner ve kabrinin yanında kanat çırpar. Bu esnada da : "Beni öldürenin kanından bana içirin! Bana onun kanından içirin!" diye feryad eder. İntikamı alınınca uçup gider. Yine denilir ki, Arapların iddiasına göre, ölünün kemikleri çürüyünce "hâme"ye dönermiş. Bocalayarak kabirden çıkar ve ölüye, ailesinden haberler getirirmiş. Bu ifade, birçok müfessirin yorumu olup, meşhur olmuştur.

Hz. Peygamber'in *"safer ayını uğursuz sayma yoktur"* ifadesinde de iki anlam vardır. Birincisi : Cahiliye dönemi Arapları, insan karnında bir yılan olduğuna, acıktığı zaman insanın ciğerini ısırmış olduğuna ve bu yılana safer, denildiğine inanırdı. İkinci anlam ise: Muharrem ayının kutsallığını Safer ayına ertelemiş olmalarıdır. Bir başka izaha göre Araplar Safer ayını uğursuz sayıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü ile Safer ayında uğursuzluk olmadığını belirtmiştir.

İkdü'd-Dürer adlı kitapta şöyle denilir: "Cahiliyye Araplarının çoğu, Safer ayını uğursuz kabul eder ve yolculuğa da çıkmazlardı. Safer ayını uğursuz saymak, yasaklanan uğursuzlanmalar türündendir. Çarşamba gününü uğursuz kabul etmek, kışın sonundaki "eyyâmü'l-acaiz" kocakarı günlerini uğursuz saymak da yasaklanmış olan şeylerdendir. Cahiliye insanlarının, sadece Şevval ayında nikâh yapmalarının uğursuzluk getireceğine inanmaları da yasaklanmıştır. Bu konuda şöyle söylenir : Geçmiş yıllarda bir Şevval ayında, taun hastalığı ortaya çıkmış ve birçok gelin-damat ölmüştür. Onun içindir ki, cahiliye Arapları şevval ayını uğursuz kabul ederlerdi."

Dinimiz bu bâtıl inançları yasaklamıştır. Hz. Âişe (r.a.) annemiz şöyle der : "Hz. Peygamber, benimle Şevval ayında evlendi. Şevval ayında benimle zifafa girdi. Ona, hangi hanımı benden daha değerliydi ?" (11)

Zamanların, birini diğerinden ayırmak suretiyle, uğursuzluğu Safer ve benzeri aylara özgü kılmak, doğru olmayan bir inanıştır. Çünkü bütün zamanlar, Allah'ın yarattığı şeylerdir. İnsanlar zaman içinde yaşarlar... Öyleyse, bütün zamanlar insana uğursuzdur. Aslına bakılırsa, uğursuzluk anlayışı, büyük bir günahtır. İbn Mes'ûd: "Bir şeyde uğursuzluk olsaydı, iki sakal arasında (yani dilde) olurdu" der. Bir hadiste ise şöyle buyurulur: *" Üç şeyde uğursuzluk vardır: Kadında, evde ve atta."*(12) Bu hadisin yorumu şöyledir : Kadının doğurgan olmaması, onun uğursuzluğuna; evin uğursuz olması, komşunun kötü olmasına ve ondan sıkıntı çekilmesine; atın uğursuz olması ise, üzerine binilerek Allah yolunda cihad edilmemiş olmasına işarettir. Atlar da üç çeşittir. Rahman'ın atı, insanın atı ve şeytanın atı. Rahmanın atı, üzerine binerek Allah yolunda savaşmak içindir. İnsanın atıyla döl alınmak suretiyle fakirlikten korunulur. Şeytanın atıyla da, kumar oynanır ve yarış yapılır.

38. «Ey iman edenler!» Bu, Tebük savaşını anlatmak için yapılan bir başlangıçtır. Tebük, Şam'la Medine arasında bir yerdir. Bu savaşa, *"üsre"* (zorluk) savaşı da denir. Rivayet edildiğine göre, Mekke fethedilip Havazin'le savaşıldığında, Hz. Peygamber rumlarla savaşı emretmişti. Bu olay, hicretin 9. yılında Recep ayındaydı. Hz. Peygamber'e, rumların toparlanarak Şam'da yığınak yaptığı haberi gelmişti. Bu haber, insanların darlıkla başbaşa olduğu bir zamana rastlamıştı. Ülkede kuraklık ve sıcak vardı. Medine'nin meyveleri olgunlaşmıştı. Bu durumda, savaşa çıkmak kendilerine zor geliyordu. İşte bu durum üzerine, Allahu Teâlâ da bu âyetini indirdi ve şöyle buyurdu: Ey inananlar! **«Size ne oldu ki : 'Allah yolunda savaşa çıkın!' denildiği zaman, yere çakılıp kalıyorsunuz ?»** Bu ifade, söz olarak bir soru olmasına rağmen, anlam olarak böyle yapanları kınıyor ve uyarıyor. Yani, Ey inananlar! Size Allah'ın emrini getiren peygamberin emrine neden karşı çıkıyorsunuz ve Al-

---

11- Müslim, Tirmizî ve Nesâî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/443.

12- Buharî, *Nikâh*; Tirmizî, *Edeb* kitabında rivayet etmiştir. Taberanî ve Ahmed b. Hanbel de rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin lâfzı şöyledir: *"Eğer bir şeyde uğursuzluk olacak olsaydı kadında, atta ve evde olurdu."*

lah yolunda savaşı istemiyorsunuz? Savaşmaya çıkınız! Size neler oldu da, dünyaya bu kadar yöneliyor ve geçici olan istekler ardında koşuyorsunuz da, ebedî rahatlığa kavuşabileceğiniz cihadın zorluklarını hoş görmüyorsunuz? Yoksa siz, **«ahireti bırakıp, dünya hayatına mı razı oldunuz?»** Bu ifade, kınamayı anlatan bir sorudur. Yoksa sizler, ahiret hayatını ve ahiret nimetlerini bir tarafa bırakarak, dünya hayatının lezzetlerini, meyve ve serinlik yerlerini mi tercih ediyorsunuz?

«Dünya hayatının zevkleri, ahiretin yanında pek azdır.» Dünya lezzetleri ahiret nimetleri yanında değersiz ve önemsizdir. Çünkü dünya nimetleri, fânî ve noksandır. Ahiret nimetleri ise, kalıcı ve çok istenen nimetlerdir. Hadiste: *"Allah'a yemin olsun ki, ahirete nisbetle dünyanın durumu sizden birinizin parmağını denize sokup çıkardığı zaman, parmağında kalan kadardır. Baksın parmağında ne kalır"* (13) buyurulur.

39. «Eğer Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, O size acıklı bir şekilde azap eder, sizin yerinize başka bir millet getirir ve O'na hiçbir zarar veremezsiniz.» Eğer siz müslümanlar, Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, Allahü Tealâ da size acıklı bir şekilde azap eder, kalpleriniz ve vücutlarınız acı içinde kıvranır. Sizi, feci bir kıtlıkla ve düşman istilasıyla helâk eder. Siz helâk edildikten sonra, sizin yerinize, Allah'a itaat eden, ahireti dünyaya tercih eden bir milleti getirir. Cihadı terketmekle, Allahü Teâlâ'ya hiçbir zarar veremezsiniz. Sizin yere çakılıp kalmanız, O'nun dinine yardım ulaşmasına asla engel olamaz. O, hiçbir konuda, hiçbir şeye muhtaç değildir.

«Allah, her şeye kadirdir.» Allahü Teâlâ'nın gücü, her şeye yeter. Onun içindir ki O, sizi helâk edip, yerinize başka bir millet de getirebilir. Hadiste: *"Allah yolunda cihad için sabah erkenden ya da günün sonunda yola çıkmak, dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır"* buyurulmuştur. (14) Yani, Allah yolunda olup, O'nun rızası için çaba sarfetmek, dünya nimetlerinden çok daha hayırlıdır. Çünkü, dünya geçici, ahiret nimetleri ise kalıcıdır. Cihad için gerekli olan, dinin zaferi için niyet etmek, Allah rızası için canları feda etmek ve Allah'ı fazlaca zikretmektir. Bu haliyle cihad, amellerin en faziletli olanıdır. Nitekim Allahü Teâlâ: *"Size, sizi acıklı bir azaptan kurtaracak olan ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Rasûlüne inanırsınız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz"* (Saff: 10-11) buyurmakta-

---

13- Müslim, Tirmizî, İbn Mâce *Zühd* kitabında rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/509.

14- Buharî, *Cihad* bölümünde, 6/11; Müslim *İmaret* bölümünde, 1881 numara ile Tirmizî ise, *Cihadın Fazileti* bölümünde 1664 numara ile rivayet etmiştir.

dır. Allah'ın emrine uymakta, çok iyi bir netice vardır. Çünkü, birçok şey vardır ki, nefisler onları istemedikleri halde sonuç bakımından sevimli olur. Cihad da bunlardan biridir. Allah katında cihad, çok sevimlidir. Kişi, rahatı bırakıp zorluğu seçmekle, dünya ve ahiretteki arzularına kavuşabilir.

40. «Siz ona yardım etmeseniz de, Allah ona yardım etti.» Siz, Tebük savaşında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yardım etmemiş olsanız bile, Allahü Teâlâ ona yardım eder. Nitekim etti bile. **«Hani, inkâr edenler onu»** yurdundan **«çıkardıklarında...»** Onu öldürmeyi tasarladıkları için, yurdundan çıkmasına sebep oldular. Ancak, Hz. Peygamber, Allah'ın izni ve emriyle yola çıkmıştı. İnkârcıların çıkarmak istemesiyle çıkmamıştı.

«Mağaradaki iki kişiden biri olarak...» O ikiden biri Hz. Peygamber, ikincisi de Hz. Ebû Bekir'di. Bu mağara, Sevr tepesindeki bir mağaradır. Mekke'ye bir saat uzakta, Mekke'nin sağında ve güney tarafındadır.

Olayı şöyle anlatmak mümkündür :

Mekke'li müslümanlar, inkârcıların birçok eziyetlerine maruz kalınca, Hz. Peygamber onlara göç etme izni verdi ve : *"Hurmalık bir yerde iki kayalığın arasında sizin göç edeceğiniz yeri gördüm"* dedi. Daha sonra ise : *"Oraya göç etmek için bana izin verilmesini ümid ediyorum"* dedi. Hz. Ebû Bekir de: "Babam sana feda olsun, orasını istiyor musun?" diye sordu. Hz. Peygamber de *"evet"* cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Bekir, göç esnasında Hz. Peygamber'e arkadaşlık etmek için kendini adadı. Bu konuda hiç gecikmediler. Herkes hicret etti. Yalnız Hz. Ebû Bekir, Ali, Süheyb, hapiste olanlar, hasta olanlar ve yola çıkmaya gücü yetmeyenler bu göçe katılmadılar. Bu arada Hz. Ebû Bekir de sekiz yüz dirhem ödeyerek iki tane deve aldı. Onları yolculuğa hazırlamak üzere en iyi şekilde yemledi. Bu iki hayvan, Hz. Ebû Bekir'in yanında üç ay kadar kaldı. Çünkü göç, Zilhicce ayında başlamıştı. Hz. Peygamber'in göçü ise, Rebîul evvel ayında gerçekleşmişti.

Kureyşliler, Hz. Peygamber'e biat eden Evs ve Hazrec kabileleriyle, Peygambere yardımcı olan diğer kabileleri görünce, Onun Mekke'den çıkıp insanları etrafında toplayarak kendileriyle harbetmesinden korktular. Hz. Peygamber'in durumunu görüşmek üzere, Dâru'n-Nedve denen yerde bir danışma toplantısı yaptılar. Dâru'n-Nedve, Mekke'de bulunan ilk ev olup, Kusay b. Kilâb'ın evinin yerinde idi. Hicr tarafı, şu andaki Makam-ı Hanefi yanındadır. Onun mescide açılan bir kapısı vardır. Orada kongreler yapıldığı için bu adı almıştır.

Kureyşliler danışma toplantısındayken, şeytan, Necid ülkesinden yaşlı bir adam kılığına girerek yanlarına gelir ve: "Ben Necid'liyim" der. Adamın böyle demesinin sebebi, Kureyş'lilerin "bu toplantıya Tihame halkından kimse katılmasın" demeleriydi. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'den yana idiler. Bu adama da, Mekke'den olmadığı için, ses çıkarmadılar. Onun toplantıda bulunması, Mekkelilere zarar vermezdi. Bu toplantıda, bazıları Hz. Peygamber'in hapsedilmesini, bazıları da sürgüne gönderilmesini teklif etti. Allahü Teâlâ bu konuya : *"Hani, inkârcılar seni bağlayıp bir yere kapamak veya öldürmek, ya da sürmek için sana tuzak kurmuşlardı"* (Enfal: 30) buyurmak suretiyle işaret eder.

Yaşlı adam kılığındaki şeytan, onların bu fikirlerine engel oldu. Sonunda Ebû Cehil'in teklifi oy birliğiyle kabul edildi. O şu görüşü ortaya atmıştı: "Kureyş'in her kabilesinden, iyi kılıç kullanan bir delikanlı seçilip, Muhammed'i birlikte öldürecekler. Böylece, onun kanı bütün kabilelere dağıtılmış olacak. Abdi Menaf oğulları da, bütün Kureyş kabilelerine savaş açamıyacak ve diyet ödenmesini kabul edecekler." Ebû Cehil'in bu görüşünü İblis de güzel buldu ve anlaşmış olarak dağıldılar. Daha sonra, Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek, Mekkelilerin hilesini bildirdi ve o gece yatağını terketmesini emretti. Hz. Peygamber bu durumu öğrenince, Hz. Ali'ye: "Yatağımda uyu! Benim elbiseme sarıl. Sana hoşlanmıyacağın bir şey yapamazlar" dedi. Ali'ye, yatağına yatmasını emretmesinin sebebi, Ali'nin onlara karşı koyabilecek bir güce sahip olmasındandır. Böylece Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir Allah'ın emrettiği yere kadar ulaşmış olacaklardı.

Gecenin üçte biri geçip, tamamen karanlık basınca, ayarlanan kılıçlı gençler, Hz. Peygamber'in kapısında toplandılar. Bunlar yüz kişiydiler. Duvar üzerine tırmanmış, üzerine çullanmak ve derhal öldürüvermek için Hz. Peygamber'in uyumasını bekliyorlardı. Bu esnada Hz. Peygamber, Yâsîn suresinin ilk dokuz âyetini okuyarak aralarından çıkıverdi. Allahü Teâlâ, onların görme duyularını aldığı için Hz. Peygamber'in çıktığını görememişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların arasından çıkıp giderken, yerden bir avuç toprak alıp suratlarına doğru atmıştı. Bir süre sonra oradan geçen birisi bekleyenlere: "Ne bekliyorsunuz?" diye sorunca, "Muhammed'i bekliyoruz" dediler. O da : "Allah cezanızı versin. Muhammed aranızdan çıkıp gitti. Her birinizin başına da bir avuç toprak serpti. Halinizi görmüyor musunuz?" dedi. Ellerini başlarına götürürler ve topraklı olduğunu görünce, Hz. Ali'nin yanına girerek "Muhammed nerede?" diye sordular. O: "Nereye gittiğini bilmiyorum" cevabını verdi. Hz. Peygamber ise, Cebrail'in işareti üzerine, Ebû Bekir'in evine gitmişti. Eve girince: *"Hicret etmem için izin verildi"* demiş, Ebû Bekir de : "Babam sana feda olsun, sana arkadaş olmak istiyorum" demişti. Resûlullah'ın bunu kabul etmesi üzerine de, sevinç gözyaşlarını tutamamıştı. Şâir der ki:

Neşe bana o kadar saldırdı ki,
Sevincimden ağlar oldum.
Ey göz! Göz yaşı senin âdetin oldu.
Bazan neşeden, bazan da hüzünden ağlarsın.

Hz. Ebû Bekir : "Bu iki binekten birini al. Bunları hicret için hazırlamıştım" deyince, Hz. Peygamber: *"Olur; ancak, ücretini vermek şartıyla"* cevabını verdi. Bu ifade, yapılan göçün canıyla ve malıyla olmasını sağlamak içindi. Yoksa, Ebû Bekir Hz. Peygamber için malının çoğunu harcamıştı. Sonra Hz. Peygamber ve Ebû Bekir, Abdullah b. Ureykıt adında bir adam kiraladılar. Kureyşlilerin dininden olan bu adam, onlara Medine'ye gitmek için kılavuzluk yapacaktı. Bineklerini bu adama verdiler ve üçüncü gecenin sabahında iki binekle beraber Sevr mağarasına gelme konusunda sözleştiler. O gece Ebû Bekir'in evinde kaldıktan sonra, ertesi gece mağara tarafına doğru çıktılar. Ebû Bekir, bazan peygamberin önünde, bazan da arkasında yürüyordu. Bunun sebebini sorunca da şu cevabı veriyordu : " Ey Allah'ın Rasûlü! Önden pusu kuracaklarını düşününce öne geçiyorum, arkadan takip edilebileceğini düşününce, arkaya geçiyorum."

Peygamber (s.a.v.) mağaraya girmek isteyince: " Dur ey Allah'ın Elçisi! Mağarayı temizleyeceğim" diyerek mağaraya girdi. Mağarayı temizlerken, Peygamber (s.a.v.)'e zarar verecek bir şey çıkıp da eziyet etmesin diye, bütün delikleri elbisesiyle kapatıyordu. İkisi de mağaraya girince, Allahü Tealâ'nın izniyle mağaranın önünde bir ağaç meydana geldi ve etrafına dal budak salarak tüm mağaranın önünü kapattı. Daha sonra da yine Allah'ın emriyle bir örümcek, bu ağacın dalları arasına sıkı bir şekilde ağ ördü. Böylece, Allahü Tealâ iki kulunu onların şerrinden korudu. Kasîde-i Bürde de şöyle denir:

Onlar, güvercini ve örümceği,
Yaratıkların en hayırlısı için ağ örmez ve O'nu koruyamaz sanmışlardı.

Müşrikler Hz. Peygamber'i ellerinden kaçırınca, bu durum onların zoruna gitmiş ve korkmuşlardı. Onu Mekke'de bulamayınca bir grup izci göndermek suretiyle, aratmaya başladılar. Mağaranın ağzına geldiklerinde, içlerinden birisi: " Mağaraya girin" dedi. Ümeyye b. Halef de : " Mağaraya girmenize ne gerek var. Mağaradaki örümcek ağı, Muhammed'in doğumundan önce örülmüş. Oraya girmiş olsa, bu ağ örülmüş olmazdı" dedi. Onlar mağaranın etrafında dolaşıp durdukça, Hz. Ebû Bekir de Hz. Peygamber'e bir şey yapacaklarından korkarak üzülüyordu. İşte bu durum üzerine Hz. Peygamber, mağara arkadaşına : *"Üzülme, Allah bizimledir"* diyordu. Âyet de buna işaret etmektedir:

«Arkadaşına : 'Üzülme! Allah bizimle beraberdir' diyordu.» Bundan dolayıdır ki, "Ebû Bekir'in sahabe olduğunu inkâr eden, Allah kelâmını inkâr etmiş ve kâfir olmuş olur" demişlerdir. Yine Râfizilerden her kim, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e söver ve o ikisini lânetlerse, kâfir olurlar. Hz. Ali'yi onlara tercih ederlerse, bu sefer de bid'atcı olurlar. Hz. Ebû Bekir'in bir topluluğa şöyle dediği söylenir: " Tevbe sûresini hanginiz okuyabilir ?" Bunun üzerine adamın biri "ben okurum" diye okumaya başlamış ve: *"Hani mağaradaki arkadaşına... diyordu"* kısmına gelince, Ebû Bekir ağlamış ve şunu söylemiştir : "Vallahi oradaki arkadaşı bendim."

Ebû Bekir'e "korkma" demiyor, "üzülme" diyor. Çünkü, onun Hz. Peygamber için çektiği üzüntü, kendisi için üzülmeyi unutturmuştu. Bu ifade, Ebû Bekir'e bir müjde ve onu sevindirmedir. Nitekim Allah'ın Hz. Peygamber'e *"Onların sözleri seni üzmesin"* (Yunus: 65; Yasin: 76) hitabı bu kabildendir. Böylelikle, Râfizilerin: "Hz. Peygamber bu sözü Ebû Bekir'e kızarak ve kınayarak söylemiştir," şeklindeki sözleri de reddedilmiş oluyor. Onun üzüntüsü, peygambere olan itaatından idi. Hz. Peygamber niçin onu itaat etmekten engellesin ki?

"Allah bizimle beraberdir." Bizi korur ve bize yardım eder. Hz. Peygamber'in bu ifadesi ile, Hz. Musa'nın: "Rabbim benimledir" ifadesi arasındaki farkı düşündüğümüzde Hz. Peygamber'in ne kader hassas olduğunu görürüz. Hidayet veren ancak Allah'tır.

Rivâyete göre, müşrikler mağaraya tırmandıklarında, Hz. Ebû Bekir Peygamber (s.a.v.)'i görürler diye korkmuştu. Bunun üzerine Peygamber ona: *"Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkındaki görüşün ne?"* diye sormuştu. Mağara önüne varanların basîretleri kendilerinden alındığı için etrafta dolaşmışlar, fakat içerdekileri görememişlerdi. Âyette, "sıddık"lık mertebesinin yüceliğine ve Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamberin önde gelen sahâbisi olduğuna işaret vardır. O, hicret esnasında Allah Rasûlünün ikincisiydi, mağaradakilerin ikincisiydi ve Hz. Peygamber'den sonra halifelerin de ikincisiydi. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra, oradaki ikinci mezar da onundu. Diriliş gününde yer yarılınca, ikinci kişi olacak, cennete ilk giren ikinci olacak. Hz. Peygamber : *"Ey Ebû Bekir! Ümmetimin cennete ilk girecek olanı sen olacaksın"*(15) buyurmuştur.

«Bunun üzerine Allah ona (huzur veren) güveni indirdi.» Allahü Teâlâ ona bir güven verdi ve gönlü ferahladı. Bu güvenceden kasıt, etrafında korku şaibesinin dolaşmamasıdır. **«Onu, sizin göremiyeceğiniz bir ordu ile destekledi ve inkârcıların sözünü alçalttı. Yüce olan, ancak Allah'ın sözüdür.»** "Görünmeyen ordu," Bedir savaşında ve Ahzab'da Müslümanlara yardım için inen meleklerdir. İnkârcıların sözünün alçalması; yüce Allah'ın kıyamete kadar şirki kesin olarak lânetlemesi, mahkûm etmesi veya onların insanları inkâra çağırmalarını reddetmesidir. Tevhid kelimesi ve İslâm'a çağrı ise, kıyamete kadar devam edecektir. Bu durum, Allahü Tealâ'nın, peygamberini inkârcılar arasından çıkarmasıyla da gerçekleşmiştir.

«Allah azîzdir, hakîmdir.» Allahü Teâlâ; bütün emirlerinde, işlerinde ve hükümlerinde yücedir ve hikmet sahibidir.

Hicret olayının kalan bölümü şöyledir :

Kureyşliler mağaradan ayrılıp Rasûlüllah ve Ebû Bekir'i yakalamaktan ümitlerini kesince, sahillere adamları göndererek, onları yakalayana veya öldürene yüz adet deve vereceklerina dair söz verdiler. Onlar mağarada üç gece kaldılar. Ebû Bekir'in oğlu karanlık basınca oraya geliyor ve Mekke'de olup bitenleri kendilerine bildiriyordu. Fecir vaktinde, Mekke'ye dönüyor, sabah olduğunda, sanki Mekke'de sabahlamış gibi oluyordu. Ebu Bekir'in kölesi olan Amir b. Fuheyre, koyunları sağıp kendilerine süt getiriyordu. Ebû Bekir'in kızı Esmâ da, akşam olunca kendilerine yiyecek ve içecek getiriyordu.

Üçüncü gecenin sabahında, daha önce anlaştıkları ve kendilerine yol gösterecek olan Uraykıt, iki deveyle birlikte geldi. Develere bindiler ve Medine'ye doğru yola çıktılar. Mekke'den ayrılmak üzereyken, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye doğru dönerek : *"Ey Mekke! Senin, Allah'ın en sevgili ve en değerli ülkesi olduğunu biliyorum. Eğer, senin insanların beni çıkarmasaydı,*

15- Tirmizî'ni 4652 numara ile rivayet ettiği bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 8/584.

ben senden ayrılmazdım" dedi ve ağladı. Bu da gösteriyordu ki, Mekke ülkelerin en faziletlisidir.

انْفِرُوا
خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا
قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ
الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ
أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ
أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ
﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾

41. Gerek hafif, gerekse ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın! Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin! Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

42. (Onları çağırdığın şey) yakın bir dünya menfaati ve orta bir yolculuk olsaydı, mutlaka sana uyarlardı. Fakat güçlükle aşılabilecek mesafe onlara uzak geldi. Bir de : " Gücümüz yetseydi, sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini perişan ediyorlar. Allah, onların yalancı ol-

duklarını biliyor.

43. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana belli olup, yalancıları bilinceye kadar niçin onlara izin verdin?

44. Allah'a ve ahiret gününe iman edenler; mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek için senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini bilir.

41. Ey Mü'minler! «**Gerek hafif, gerekse ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın!**» Genç, ihtiyar, veya yaya, binekli, ya da hasta veya sağlıklı herkes, Peygamber'le birlikte Tebük savaşına çıkın! Her ne durumda olursanız olun, bu savaşa mutlaka katılın! Zengin-fakir, zor-kolay demeden, herkes bu savaşa katılsın!

«**Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin!** » Cihad : Bütün gücünü harcamak suretiyle, kâfirlerle savaşmak ve onları İslâm'a kazanarak, putlara tapmalarına engel olmaktır.

Bilmiş olunuz ki, Hz. Peygamber'in rahmet peygamberi olması, cihada engel teşkil etmez. Hz. Peygamber, kendisiyle savaşan milletlere karşı, onları inkârdan vazgeçirmek için kılıç kullanmakla emrolunmuştur. Daha önceki milletlerden, peygamberlerine karşı gelenlerin cezası helâk edilmeleri ve köklerinin kazınması idi. Bu ümmetin cezası, peygamberlerine olan ikramdan ötürü, aynı şekilde olmamıştır. Sadece kılıçla cihad etmek şekline dönüşmüştür.

Cihada, imkânı olanların mal ve canlarıyla katılmaları gerekir. Buna imkânı olmayan sadece malıyla katılır. İmkânı olanlar hem malı hem de canıyla katılır. Malı olup kendisi katılamayan ise yerine başkasını gönderir.

"Allah yolunda.." ifadesi, genel bir ifadedir. Allah rızası için yapılan bütün faaliyetleri kapsamına alır. Allah'a itaat etmek için yapılan bütün farz, ya da nafile ibadetler ve itaatlar bu ifadenin kapsamındadır. Fakat genel olarak bu ifade, daha çok cihad için kullanılır. *"Allah yolunda"* ifadesinin bir diğer anlamı da, cennete, Allah'a ve rızaya ulaştıran yolda bulunmak, heva ve hevese uymamaktır.

Anlatıldığına göre Kuteybe b. Müslim, Buhara kentini fethetmek için yola çıkarak Ceyhun'a varır. İnkârcılar, müslüman ordusunun karşı tarafa geçememesi için bütün gemilere el koyarlar. Bu olay üzerine Kuteybe : " Ey Allah'ım! Senin yolunda cihad etmek, senin dinini yüceltmek ve senin rızanı kazanmak için yola çıktığımı biliyorsun. Beni bu nehirde boğma!" diye duâ ettikten sonra atını Ceyhun nehrine sürer ve Allah'ın izniyle, ordusuyla birlikte karşıya geçer.

Yine anlatıldığına göre adamın biri, şeytanı bir tanıdık kılığına girmiş halde görür. Cılız tenli, soluk benizli ve ağlamaklı bir haldedir. Kendisine: "Bedenini cılızlaştıran nedir?" diye sorar. Şeytan : "Allah yolundaki atın kişnemesi" der. "Rengini solduran nedir?" sorusuna ise : " Toplumun itaatte yardımlaşmasıdır. Eğer isyanda yardımlaşsalardı, benim için daha sevimli olurdu" cevabını verir. "Seni ağlatan nedir?" sorusuna ise şu cevabı verir : "Hacıların, ticaret amacı olmadan hacca gitmesidir. Bu durumdan da çok korkuyorum ve beni üzüyor."

Sahihayn'da Ebû Said'in rivayet ettiğine göre : "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların en faziletlisi hangisidir?" diye soruldu. Hz. Peygamber de : " *Canıyla ve malıyla cihad eden mü'mindir"* buyurdu. "Sonra kimdir?" diye sordular, bu sefer de : "*Vadilerin birinde yaşayan, Allah'tan korkan ve insanlar dinine zarar vermesin diye onları terkeden mü'mindir"* buyurdu.

«Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.» Bu cihada çıkma, işin bilincine varırsanız, sizin için en hayırlı olanıdır. Cihad, evlerde oturup cihadı bırakmaktan, keyf çatmaktan ve hayatın zevklerini tadmaktan daha hayırlıdır. Bunun daha hayırlı olması, dünyanın ve ahiretin hayırlarına vesile olduğu içindir.

Enes (r.a.)'in anlattığına göre Ebû Talha, Tevbe sûresini okurken, tefsirini yaptığımız bu âyete geldiğinde çocuklarına: "Yavrularım! Beni savaşa hazırlayın!" der. Çocukları ise: "Allah sana merhamet eylesin. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar onun yanında savaştın. Hz. Ebû Bekir ve Ömer vefat edinceye kadar da onların yanında savaştın. Şimdi dur da senin yerine biz savaşalım" dediler. O: "Hayır! Allah bizden, her şeyimizle, bütün varımız ve yoğumuzla savaşa çıkmamızı istiyor" dedi. Daha sonra bir deniz savaşına katıldı ve denizde şehit oldu. Kendisini gömecek bir kara parçası bulunamadı ve tam yedi gün sonra karaya çıkınca gömüldü. Bütün bu süre içerisinde, cesedi bozulmadan ölümünden önceki halini koruyordu.

42. «(Onları çağırdığın şey) yakın bir dünya menfaati ve orta bir yolculuk olsaydı, mutlaka sana uyarlardı. Fakat güçlükle aşılabilecek mesafe onlara uzak geldi.» Ey Muhammed! Senin insanları çağırdığın şey, elde edilmesi kolay olan bir mal veya zenginlik, ya da orta halli bir yolculuk olmuş olsaydı, mal kazanmak için hemen yola çıkar ve senin çağrına uyarlardı. Fakat, aşmanız gereken yol kendilerine çok zor geldi. **«Bir de : 'Gücümüz yetseydi, sizinle beraber çıkardık' diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini perişan ediyorlar.»** Siz Tebük savaşından döndükten sonra, savaşa katılmayan insanlar Allah'a yemin edecekler ve bir takım bahaneler uyduracaklardır. "Gücümüz yoktu, silahımız yoktu da savaşa çıkamadık. Bunlar olsaydı sizinle savaşa gelirdik..." gibi. Nitekim savaş sonrasında aynı şeyleri söylediler. Hz. Peygamber, mucize olarak bunları önceden bildirmişti. Onlar, yalan yere yemin etmekle, sadece kendilerini perişan ediyorlar. Onun için Hz. Peygamber : *"Yalan yere yapılan yemin, ülkeleri çoraklaştırır ve evlerdeki rızkı giderir."*(16) buyurmuştur. Yani, mal mülk ve dünyayı kazanmak için kim yalan yere yemin ederse, elindeki malları da kaybeder, muhtaç bir duruma düşer ve yeri yurdu perişan olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Yalan yere yemin etmek, ticareti yapılan malın sürümünü artırır, fakat kazancın bereketini yok eder"*(17) buyurmuştur.

«Allah, onların yalancı olduklarını biliyor.» Onların iddialarının gerçek dışı olduğunu, savaşa katılmaya güçleri yettiği halde kasten çıkmadıklarını Allah çok iyi biliyor.

43. «Allah seni affetsin!..» Hangi sebepten dolayı, onlar mazeret ileri sürdükleri zaman savaşa katılmamalarına izin verdin? Bu âyet, savaşa katılmayanlara Hz. Peygamber'in izin vermiş olduğunu göstermektedir. Âyette *"Allah seni affetsin"* buyuruluyor. Af, işlenmiş bir hatadan dolayı olur. Fakat bu hata, günah türü bir hata olmayıp, sadece en faziletli ve daha iyi olan şeyi bırakmasıdır. Daha faziletli olan şey sabredilmesi ve durum açığa kavuşuncaya kadar beklemesi idi. Burada: *"Böylece Allah senin, geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar..."* (Fetih: 2) âyetini tasdik edici olarak, affetme olayı âyetin başında zikrediliyor.

«Doğru söyleyenler sana belli olup,» böylece **«yalancıları bilinceye kadar niçin onlara izin verdin ?»** Sana gelip özür beyan edenlerin, malı ve mülkünün bulunmadığını, sağlığının yerinde olmadığını belirtenlerin gerçek durumlarını bilmeden, iki grup arasındaki farkı anlamadan, kendilerine neden izin verdin? Halbuki, böyle yapsaydın, yani; onlara izin vermeyip de, işin açıklığa kavuşacağı zamanı bekleseydin daha iyi olurdu.

16- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/79.
17- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/235.

"Niçin izin verdin?" ifadesi, Hz. Peygamber'e bir uyarı değil, Allah'ın ona olan lütuf ve merhametidir. Ebû Süfyan b. Uyeyne şöyle der: "Şu lûtuf ve ihsana bakınız! Affedilen belirtilmeden, af belirtiliyor."

Biliniz ki birinci âyet, dünyalık isteyen herkesin, aradığını bulabileceğini, kendisine birçok yardım edenlerin olduğunu belirtiyor. Buna karşılık olarak, hakkı arayan ve ona varmak isteyenlerin ise, yardımcı bulamıyacağı, sadece bir kaç kişiyle başbaşa kalacağı ifade ediliyor. Son âyet ise, işlerde acele etmemeyi ve araştırmayı ifade ediyor. Acele etmek, şeytanın özelliklerinden birisidir.

44. «Allah'a ve ahiret gününe iman edenler; mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek için senden izin istemezler.» Onlar içerisindeki samimi insanlar, savaşa gitmemek için bahâne ileri sürmek şöyle dursun, izine gerek duymadan, derhal çağrıyı yerine getirmeye koşarlar. Savaşa katılmamak için bahane ileri sürerek izin istiyenlerin bu istekleri, kendilerinin münafık olduğunun işaretidir. **«Allah takva sahiplerini bilir.»** Bu ifade, onların muttakilerden olduğuna tanıklık ediyor ve bahane ileri sürerek izin istemenin takvayı zedeleyeceği belirtiliyor.

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ
الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ
فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً
وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ
﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا وَلَاَوْضَعُوا
خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ

بِالظَّالِمِينَ (٤٧) لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ
حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ (٤٨) وَمِنْهُمْ
مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (٤٩) إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ
تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ
فَرِحُونَ (٥٠)

45. Senden ancak, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar, kalpleri kuşkuya düşüp, şüphe içinde bocalayanlar izin isterler.

46. Eğer (cihada) çıkmak isteselerdi, ona bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah, onların davranışlarını beğenmedi de alıkoydu. Kendilerine de: "Oturanlarla beraber siz de oturun" denildi.

47. Eğer sizin içinizde çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı. Sizin fitneye düşmenizi isteyerek aranızda koşuşurlardı. İçinizde, onları dinleyenler de vardır. Allah zalimleri bilir.

48. Önceden (Uhud harbinde) de fitne çıkarmak istediler ve işleri sana tersyüz ettiler . Sonunda hak geldi ve istemedikleri halde Allah'ın emri galip geldi.

49. Onlardan bazıları : "Bana izin ver, beni fitneye düşürme!" der. İyice biliniz ki onlar, fitneye düşmüşlerdir bile. İnkârcıları, cehennem kuşatacaktır.

50. Sana bir iyilik ulaşsa, onları üzer, sana bir kötülük ulaşsa : "Biz, önceden tedbir aldık" derler ve sevinerek dönüp giderler.

45. **«Senden ancak, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar, kalpleri kuşkuya düşüp, şüphe içinde bocalayanlar»** cihaddan geri kalmak için **«izin isterler.»** O zamanki izin istemek, münafıklık işaretiydi. Demek ki, kalpleri kuşkuya düşen kişiler, müslümanların dışında olan kimselerdi. Onlar, gönüllerindeki bu kuşkudan ötürü, şaşkına dönmüş durumdadırlar. Çünkü bocalamak, şaşkının âdetidir. Tıpkı sebatın, basiretli adamın âdeti olduğu gibi.

46. **«Eğer»** cihada **«çıkmak isteselerdi, ona bir hazırlık yaparlardı.»** Savaşa katılmayanlar şu bahaneyi ortaya atmışlardı: "Biz savaşa çıkmayı istiyoruz. Fakat hareket yaklaştığı için, hazırlık yapamadık." İşte âyet, bu iddiaları yalanlıyor. Eğer onlar, Tebük savaşına çıkmak isteselerdi, her türlü hazırlığı yapabilirlerdi. Silâh, azık, binek ve yolculuk için gerekli olan her şeyi bulabilirlerdi. **«Fakat Allah, onların»** savaşa çıkmak için **«davranışlarını beğenmedi de alıkoydu. Kendilerine de: 'Oturanlarla beraber»** siz de **«oturun' denildi.»** Yüce Allah, onların olduğu yerde kalmalarını, savaşa çıkmamalarını hoş görmedi. Çünkü onlar, korkak ve tembel insanlardı. Evlerinde oturmayı âdet haline getiren; hasta, kör, kadın ve çocuklar gibi oturun bakalım evinizde. Bu ifadede, onları kınama vardır. Daha sonra Allahü Teâlâ, onları neden hoş görmediğinin sırrını gelecek olan şu âyetle açıklığa kavuşturuyor:

47. **«Eğer sizin içinizde»** savaşa **«çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı.»** Onlar, sizin aranıza karışmak suretiyle, sizinle birlikte savaşa katılmış olsalardı, size hiçbir katkıda bulunmazlardı. Sadece aranıza, fesat, şer, korkaklık, ürperti, mü'minler arasında dedikodu, iki kişinin arasını bozma gibi şeyler sokarlardı. Bu savaşta münafıklar fazla idiler. Onların bozguncu olduklarında şüphe yoktur. Eğer bu insanlar da savaşa katılsalardı, bir araya toplanır ve bozgunculuklarını artırırlardı.

«Sizin fitneye düşmenizi isteyerek aranızda koşuşurlardı.» Onlar sizinle savaşa katılmış olsalardı, bütün güçleriyle düşmanlığı körükleyip sizi birbirinize düşürürlerdi. Yahut da, sizi yenilgiye götürecek davranışlarda bulunurlardı. Aranızın açılmasını ve birliğinizin bozulmasını isterlerdi. **«İçinizde, onları dinleyenler de vardır.»** Sizin içerinizde, konuştuğunuz sözleri karşı tarafa iletecek kimseler de vardır. Yahut da, sizin içinizde zayıf kişiler var, size itaattan ayrılır ve münafıklara uyarlar. **«Allah zalimleri bilir.»** O, zalimlerin içini ve dışını kuşatmıştır. Onların her şeyini çok iyi bilir. Bu ifade, her iki grubu kapsamına alır. Hem evlerinde oturanları, hem de dinleyenleri.

48. «Önceden (Uhud harbinde) de fitne çıkarmak istediler ve işleri sana tersyüz ettiler.» Bu münafıklar, Tebük savaşından daha önce, yani Uhud'da, senin gücünü dağıtmak, arkadaşlarını senden uzaklaştırmak istemişlerdi. Übey, üç yüz arkadaşıyla çekip gitmişti ve geride peygamberle birlikte yedi yüz samimi mü'min kalmıştı. Münafıkların reisi Übey b. Selûl ile beraber olan bu grup, Tebük savaşına da katılmaktan çekinmişti. Yine bu münafık grup, Hendek savaşında fitne çıkarmak istemiş ve: *"Ey Medineliler! Sizin yeriniz yok, geri dönün!"* (Ahzab: 13) diye bağırmışlardı. Böylelikle onlar, çalışıp çabalamak suretiyle, işleri tersyüz edip, tuzaklar kurmuşlardı. Senin emirlerini tersyüz etmek için, görüşleri reddetmişlerdi.

«Sonunda hak geldi ve istemedikleri halde Allah'ın emri galip geldi.» Daha sonra, Allahü Teâlâ'dan yardım ve zafer gelmesiyle, O'nun dini galip geldi ve dinin şerefi yükseldi. Onlar bunu istemiyorlardı. Buna rağmen zafer gerçekleşti.

Şu âyetlere bir bak da münafıkların durumunun nasıl aşağılandığını gör. Buna karşı, Rasûlüllah'ın ve mü'minlerin nasıl teselli edildiğini, muttaki insanların durumlarının ne olacağını da gör. Her zaman samimi müslümanlar arasına karışmış münafıklar vardır. Fakat, niyeti doğru ve dürüst olanlar, gösterişçi, hevasına uyan ve dine uzak olan gruptan ayrılmayı yeğlerler. Çünkü, kendi türünün başkasıyla ilişkilerde bulunduğun zaman, din konusunda bir takım karışıklık ve ayrılıklara sebep olur. Daha sonra ise Allahü Teâlâ'nın: *"...Sizi birbirinize düşürmek için aranıza fitne sokarlardı."* hükmü gerçeklik kazanır. Bu ifade, söz taşıyanları ve söz taşımayı kınayan bir ifadedir. Söz taşımak (nemime), açıklanması istenmeyen bir şeyi açıklamak anlamına gelir. Kabir azabının üçte biri, söz taşıma yüzündendir.

Rivayet edildiğine göre, adamın biri, Hasan Basrî hazretlerine bir dedikodu getirir ve : "Falanca adam, senin aleyhinde konuştu" der. Bunun üzerine Hasan Basrî, "ne zaman?" sorusunu sorar. Adam da "bugün" der. "Onu nerede gördün" diye sorunca da "evinde" cevabını alır. Bunun üzerine Hasan Basrî : "Onun evinde ne işin vardı?" diye sorar ve : "O kişi ziyafet vermişti" cevabını alır. Hasan Basrî tekrar : "Orada ne yediniz?" diye sorar. Adam da: "Şöyle şöyle.. Tam sekiz çeşit yemek yedik" der. Hasan Basrî de şöyle der:

"Senin karnına sekiz çeşit yemek sığdı. Fakat bir tek söz sığmadı. Defol çık yanımdan ey günahkâr adam!" Böylece söz taşıyanların sözüne inanmamak ve onlara buğzetmek gerektiği anlaşılıyor.

Gönül adamlarından biri, arkadaşlarını ziyarete gitmiş ve orada kendisine başkasından bir haber nakledilmişti. Gönül adamı bu haberi getiren adama şöyle dedi: " Ziyarette geciktim diye mi bana üç tane cinayet getirdin ? Kardeşim hakkında beni öfkelendirdin, gönlümü boş şeylerle meşgul ettin ve kendini töhmet altında bıraktın." Akıllı insanın yapması gereken şey, dilini tutması ve bütün organlarını boş sözlerden korumasıdır.

49. «Onlardan bazıları : 'Bana izin ver, beni fitneye düşürme!' der.» Ey Muhammed! Tebük savaşına katılmamak için, bir takım bahaneler uydurmak suretiyle senden izin isteyen münafıklar : "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" derler. Buradaki fitnenin anlamı, günah ve isyandır. Onların izin istemelerinin sebebi, güya imkânlarının olmayışıdır. Yine onlar : "Bizim imkânlarımız yok. Sen bize izin versen de vermesen de, savaşa katılmadığımız için günaha girmeyiz. Çünkü, bizim malımız mülkümüz, çoluk ve çocuğumuz arkada perişan olur. Esas fitneye o zaman düşeriz" derler.

«İyice biliniz ki onlar, fitneye düşmüşlerdir bile.» Onlar bu istekleriyle, savaştan geri kalmalarıyla ve peygamberin sözünü dinlememeleriyle, zaten fitnenin tam içinde bulunuyorlar. Onlar savaştan çekinmekle münafıklıklarını ortaya koymuşlar ve fitnede oldukları açıkça meydana çıkmıştır.

«İnkârcıları, cehennem kuşatacaktır.» Kıyamet gününde cehennem; münafıkları, inkârcıları ve diğerlerini çepeçevre kuşatacaktır. Çünkü onlar da, inkârın ve isyanın bütün sebeplerini kendilerinde bulunduruyorlar. Bu âyet, münafıklardan Ced b. Kays hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu adamı cihada teşvik etmek için : " Ey Ced b. Kays! Rumlarla savaşa katılıp, onların kızlarını cariye edinmek istemez misin?" diye sorar. O da : " Beni bırak da evde oturayım. Rum kadınlarından bahsederek beni fitneye sokma. Bilirsiniz ben kadınlara düşkün birisiyim. Savaşı kazanırsak, cariyelerin paylaştırılmasına kadar sabredemem ve Rum kızlarıyla ilişkide bulunarak fitneye ve günaha düşmekten korkarım" demişti. Hz. Peygamber bu sözleri duyunca, ondan vazgeçmişti.

Savaşa katılmamak, insanın cimriliğinden olup, çirkin özelliklerin en başında gelir. İbrahim b. Edhem : "Cimrilikten sakının" der."Cimrilik nedir?" diye soranlara da şu cevabı verir: "Dünya ehline göre cimrilik; kişinin, malına düşkün olması, onu kimseye vermek istememesidir. Ahiret ehline göre cimrilik ise; kişinin, kendisini Allah'a vermekte cimri davranmasıdır. Halbuki, kişi kendini Allah'a verse, Allah da onun gönlüne hidayet, takva, vakar, güvence, üstün ilim ve tam akıl verir."

Anlatıldığna göre, Ebî Cüheym b. Huzeyfe şöyle der : "Tebük savaşında, ölüler arasında amcamı arıyordum. Yanımda birazcık su vardı. Kendisini ölüm anında yakalayabildiğim amcama yaklaşıp yüzünü sildim ve "su vereyim mi ?" diye sordum. Başıyla "evet" dercesine işaret verdiği sırada bir ses duyuldu. "Ah yanıyorum su!" diyordu. Amcam başıyla işaret ederek, suyu ona götürmemi istedi. Su isteyen bu adam, Hişam b. As'tı. "Su vereyim mi?" diye sordum ve "evet" cevabını aldım. Tam yanına yaklaştığım sırada tekrar yanık bir ses duydum: "Ah yanıyorum su!" diyordu. Bana, bu ikinci sese koşmamı işaret etti. Koştum, fakat ne yazık ki şehit olmuştu. Suyu Hişam'a yetiştireyim derken, o da şehit olmuştu. Amcama yetiştirmeye çalıştım. Fakat o da şehit düşmüştü." Bu olay *"Hâlisatü'l-Hakâik"* isimli eserde nakledilmiştir.

50. «Sana bir iyilik ulaşsa,» bu iyilik **«onları üzer.»** Bedir savaşında elde ettiğiniz zafer ve ganimetler gibi, diğer savaşlarda da buna benzer başarı ve ganimetler elde ettiğiniz zaman, münafıklar, aşırı haset ve düşmanlıklarından dolayı çok kızarlar. **«Sana bir kötülük ulaşsa : 'Biz, önceden tedbir aldık' derler ve sevinerek dönüp giderler.»** Uhut savaşındaki yaralanma, ölüm, yenilgi ve zorluklar gibi bir şeyle karşılaştığınız zaman ise: "Bu işler başımıza gelmesin diye, önceden tedbir almıştık" derler ve sevinç içerisinde toplantı yerini terkedip giderler. Bunların sevinmeleri, müslümanlardan ayrı kalıp evde oturmaları ve savaşa katılmamalarıdır. Bu âyetin muhatabı mü'minlerdir. Nitekim, gelecek olan âyette bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (٥١) قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا
إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ

بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهٖ اَوْ بِاَيْدٖينَا فَتَرَبَّصُوا اِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ
(٥٢) قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ اِنَّكُمْ
كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقٖينَ (٥٣) وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ
نَفَقَاتُهُمْ اِلَّا اَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهٖ وَلَا يَأْتُونَ
الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ (٥٤)
فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ (٥٥)
وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ
يَفْرَقُونَ (٥٦) لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا
اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ (٥٧) وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ
فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ (٥٨)
وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ
سَيُؤْتٖينَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَرَسُولُهُ اِنَّا اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ (٥٩)

51. De ki : " Allah bizim için ne yazmışsa, bize ancak o ulaşır. O bizim dostumuzdur, mü'minler yalnız Allah'a güvensinler."

52. De ki : " Bize sadece iki iyilikten birini mi bekliyorsunuz? Biz ise, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size bir azap dokundurmasını bekliyoruz. Bekleyin, biz de sizinle beraber beklemekteyiz."

53. De ki : "Gönüllü ya da gönülsüz olarak harcayın. Sizden asla kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir topluluk oldunuz."

54. Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen; Allah ve Rasûlünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka şey değildir.

55. Onların ne malları, ne de çocukları seni imrendirmesin! Allah bunlarla, dünya hayatında onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını ister.

56. Sizden olduklarına, Allah'a yemin ediyorlar. Oysa, onlar sizden değillerdir. Fakat onlar, korkak bir topluluktur.

57. Eğer sığınacak bir yer, yahut mağaralar ya da girecek bir yer bulsalardı, hemen oraya doğru yönelip koşarlardı.

58. Onların bazıları da, sadakalar hakkında sana dil uzatırlar. Eğer onlardan kendilerine verilse, hoşlanırlar. Onlardan kendilerine verilmezse, o zaman da öfkelenirler.

59. Onlar; Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup : "Allah bize yeter. Yakında, Allah da bize bol lütfundan verecek, Rasûlü de. Biz sadece Allah'ı istiyenleriz" deselerdi (onlar için çok daha iyi olurdu.)

51. «De ki : 'Allah bizim için ne yazmışsa, bize ancak o ulaşır. O bizim dostumuzdur, mü'minler yalnız Allah'a güvensinler.'» Burada, onların inançlarının bâtıl olduğu açıklanmaktadır. Allahü Teâlâ, Levh-i Mahfuz'da bizim için ne yazmışsa, hayır ve şer olarak, mutluluk ve zorluk olarak bize ancak o ulaşır. Sizin uygun görmenizin veya görmemenizin hiçbir önemi yoktur. Bizim dostumuz ancak Allah'tır. Bize O yardım eder ve işlerimizi düzenler. Mü'minler sadece bir tek olan Allah'a güvenip, O'na dayansınlar.

"Tevekkül", işleri Allah'a havale edip, O'nu vekil etmektir. Kulun yap-

ması gereken şey, Mevlâ'sına tevekkül edip, O'nun rızasını dilemek, O'nun takdiri olmadan, kulun başına iyi veya kötü hiçbir şeyin gelemiyeceğine inanmaktır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Bir kul, başına gelecek bir şey varsa mutlaka kendisine isabet edeceğini, başına gelmeyecek bir şeyin de kendisine isabet etmiyeceğini bilmedikçe imanın hakikatine ulaşamaz."* (18)

52. Münafıklara de ki : **«De ki : 'Bize sadece iki iyilikten»** bizim hakkımızda iki tane güzel sonuçtan **«birini mi bekliyorsunuz?»** Ki o iki güzel sonucun her ikisi de mü'minler için çok güzel şeylerdir. Bunlardan biri şehitlik, diğeri ise, zaferdir. Sizler, bizim güzel bir sonuca ulaşacağımıza sevinmezsiniz. Siz nerede, uyanık olup sağlam iş yapmak nerede? Hadiste : *"Allahü Teâlâ, kendi yolunda, kendisine ve peygamberine inanmış olarak çıkan kişileri cennetine koyacağını, veya evlerine geri döndürürse sevab ve ganimet alarak döneceklerini garanti etmiştir."*(19) buyurulur.

«Biz ise, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size bir azap dokundurmasını bekliyoruz.» Bizler de size, iki kötü sonuçtan birinin gelmesini bekliyoruz. Geçmiş milletlerin başına gelen, deprem, korkunç gürültü veya yerin dibine geçirilmesi gibi bir musibetin size de gelmesini bekliyoruz. Bunlar, Allah'tan gelecek olan belâdır. Bizden gelecek olan belâ ise, inkâr ettiğinizden dolayı öldürülmenizdir. **«Bekleyin, biz de sizinle beraber beklemekteyiz.'»** İş böyle olunca, bekleyin bakalım, bizim sonumuz ne olacak. Bizler de sizin sonunuzun ne olacağını beklemekteyiz. Bizi sevindirecek olan bir şeyden başkasını göremiyeceksiniz. Bizler de, sizi üzecek olandan başka bir şey göremeyeceğiz. Hadiste : *"Mü'minin durumu, başağa benzer. Ona rüzgâr dokununca bazan eğilir, bazan da ayağa kalkar. İnkârcının durumu ise, çam ağacına benzer. Bir kere sarsılınca, daha da doğrulamaz"*(20) buyurulur.

Yüce Allah, münafıkları döneklikle kınamaktadır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Kişinin kalbi dosdoğru olmadan, imanı da dosdoğru olmaz. Dili dos-*

18- Tirmizî *Kader* kitabında: *"Bir kul, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıncaya ve kendisine isabet edecek olan şeyin... bilmedikçe iman etmiş sayılmaz."* lâfzı ile rivâyet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/103. Ebû Dâvûd ve Tirmizî de Ubade b. Sâmit'ten rivâyet etmişlerdir. Ubâde b. Sâmit ölüm anında oğluna: "Ey oğulcuğum! Sen... bilmedikçe imanın hakikatini tadamazsın" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/106.

19- Buharî, Müslim ve Nesâî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/476.

20- Buharî ve Müslim *"Müminin benzeri ekin gibidir..."* lâfı ile rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 1/272..

doğru olmadan da, kalbi dosdoğru olmaz." (21) Bir başka hadiste de : *"İnsanların en şerlilerinden birisi de, iki yüzlü olan ve birisine bir yüzle, diğerine de başka bir yüzle görünendir"* (22) buyurulur.

53. «De ki :» Mallarınızı **«'gönüllü ya da gönülsüz olarak harcayın..»** Ey münafıklar! Mallarınızı, gönlünüzün isteğiyle, ya da ölümden korktuğunuzdan dolayı istemiyerek harcayın bakalım! **«Sizden asla kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir topluluk oldunuz.'»** Bu ifadelerden kasıt, Allahü Teâlâ'nın, onların harcamasını kabul etmeyeceği ve onlara sevap vermeyeceğidir. Çünkü onlar, inkârcı bir topluluk olmuşlardır. Buradaki fâsık *"yoldan çıkan"*, kâfir anlamındadır.

54. «Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen; Allah ve Rasûlünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka şey değildir.» Onların harcamalarının kabul edilmemesinin sebebi, inkârlarından başka bir şey değildir. Namazlarına da hiçbir zaman tam olarak gelmezler. Daima ağırdan alırlar, tembel davranırlar. Buradaki yerilme, tembelliğe iten inkârdan kaynaklanıyor. Çünkü inkâr, tembelliğe sevkeder. İman ise, aktivite kazandırır.

İbadetleri yerine getirmedeki istek ve gayret, onların yapılmasından dolayı sevap alınacağı yapmamaktan dolayı azaptan korkulmasından kaynaklanmaktadır. Mü'min, Peygamberin Allah'tan getirdiklerine bu anlayış ile inanır ve onları kendi içerisine dal budak salmış bir hale getirir. Münafık ise, bu şekilde inanmaz ve ahiret için de ne bir sevap ümidi, ne de bir ceza korkusu yoktur. Onun içindir ki, namazda ağır ve tembel davranır, Allah yolundaki harcamayı da gönülsüz olarak yapar. Çünkü o, namaz kılmak sûretiyle bedenin boşuna yorulduğuna, malın da boşuna harcandığına inanır. Burada, tembellik yerilmiştir. Tembelliğe devam eden kimsenin emeli boşa çıkar. Hârizmî şöyle der:

Hiçbir zaman tembelle dostluk kurma!
Nice sâlih kişileri, başkasının fenalığı bozmuştur.
Ahmaklığın kaba kişiye sirâyeti çabuk olur.
Küle konan köz ise hemen söner.

21- Ahmed b. Hanbel *Müsned, 3/198.*
22- Tirmizî rivayet edip, "hasen ve sahihtir" demiştir.

55. «Onların» yani münafıkların biriktirmiş olduğu **«ne malları, ne de çocukları seni imrendirmesin! Allah bunlarla, dünya hayatında onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını ister.»** Çünkü bu mal ve çocuklar, onların azap çekmesine sebeptir. O malları biriktirirken, birçok sıkıntı çekip yorulmuşlardır. Çocuklar da, bakım ve eğitimlerinin verdiği zorluklardan dolayı, münafıklar için dünyada da azap vericidirler. Yeme, içme, giyim ve barınma gibi bütün konularda, yüktürler. Akla şöyle bir soru gelebilir : Çocuklar ve mallar, münafıklar için olduğu kadar, mü'minler için de bir sıkıntıdır. Öyleyse, neden özellikle münafıklardan bahsedilmiştir? Bu soruya şöyle cevap verebiliriz : Mü'min, inandığı için durumu en hafif olandır. Mü'minin arzusu, ahiret sevabını elde etmektir. Bunun için zorluklara katlanır, çocuklarını eğitirken de birtakım zorluklara katlanması ve onların ayrılıklarından dolayı hasret çekmesi mü'mine nisbetle sanki azap değildir.

Münafıklar, neticesine bakmadan, zevklerle meşgul olurlar ve inkârcı olarak ölürler. Bu durum, kendilerine bir nimet değil, külfet olacaktır.

Biliniz ki, kullukta mevcut olan itaat üç çeşittir. Malla itaat, bedenle itaat ve kalple itaat. Malla olan itaat, o malı Allah yolunda harcamaktır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Miracda bir at getirildi. Ayağını gözünün gördüğü yere kadar atıyordu. Cebrail de onunla beraber yürüyordu. Bir topluluğa uğradık. Aynı günde ekiyorlar ve o gün biçiyorlardı. Her biçtiklerinde, eski haline dönüyordu. "Bunlar kimdir Ey Cebrail ?" diye sorulduğunda: "Bunlar Allah yolunda savaşan mücahitlerdir. Onların sevapları, yediyüz katına kadar artırılır. Allah yolunda her ne harcarsanız, yerine yenisi gelir" dedi.* (23) Bedenle olan itaata gelince, o da emir ve yasakları, sünnetleri, güzel ve hoş olan âdetleri yerine getirmektir. Kalp ile olan itaat ise; iman, sadakat ve niyetteki ihlâstır.

56. «Sizden olduklarına Allah'a yemin ediyorlar. Oysa, onlar sizden değillerdir. Fakat onlar, korkak bir topluluktur.» Münafıklar, yalan yere yemin ederek, siz müslümanlardan olduklarını söylerler. Halbuki onların kalbleri, dillerinin söylediğini inkâr etmektedir. Onlar, müşriklere yaptıklarınızı kendilerine de yapmanızdan korkmaktadırlar. Bunun içindir ki, takiyye yapmak (iki yüzlü davranmak) suretiyle, müslüman olmadıkları halde, size müslümanlar olarak görünmektedirler.

23- Bu, miracla ilgili uzunca bir hadisin bir bölümüdür.

57. «Eğer sığınacak bir yer, yahut mağaralar, ya da girecek bir yer bulsalardı, hemen oraya doğru yönelip koşarlardı.» Sığınacakları, dağ başı, ada, kale ve buna benzer bir yer bulabilseler, yahut da mağara veya dağ eteklerinde bir yer temin edebilseler veya tünel kazıp yer altında gizlenerek kendilerini saklıyacakları yer bulabilseler sizinle bir arada bulunmamak için bu zikredilen şeylerden birine koşarlar, kendilerini hiçbir şey bundan geri çeviremezdi. Yani, bu münafıklar, her ne kadar sizden oldukları konusunda yemin etmiş olsalar da, bu yeminleri yalandır. Çünkü bunların memleketlerinden çıkmalarının mümkün olmaması sebebiyle, öldürülmekten korktukları için yemin etmişlerdir. Eğer onlar, yurtlarını ve mallarını bırakıp kaçabilecek olsalardı, yer altındaki tünellere, veya kalelere, ya da dağlara ve mağaralara kaçabilselerdi, sizin yüzünüzü görmemek ve sizinle bir daha karşılaşmamak için mutlaka oralara kaçıp gizlenirlerdi. Âyette, onların çok azgın ve düşmanlıkta aşırı oldukları belirtilmekte ve münafıkların, samimi müslümanla dostluk kurmalarının zor olduğu açıklanmaktadır. Çünkü her cins, kendi cinsiyle uyum sağlar, zıddıyla uyum sağlıyamaz.

Denir ki: "En zor hapis, zıt kişilerle bir arada yaşamaktır." Esmaî şöyle der : "Nahiv bilgini Halil'in huzuruna çıktım. Küçük bir hasır üzerinde oturmuştu. Bana oturmamı işaret etti. 'Seni sıkmış olmıyayım' dedim. 'Yapma canım. İki zıt kimse, bütün dünyaya sığmaz. Birbirini sevenler ise, bir karış yere dahi sığarlar' diye cevap verdi." Şâir der ki:

Düşmanla olunca, yeryüzü dar olur.
Dostla olunca da iğne deliği meydan olur.

58. «Onların» yani münafıklardan **«bazıları da, sadakalar hakkında»** yani zekâtın dağıtılması konusunda seni ayıplarlar ve **«sana dil uzatırlar.»** Bu âyet, münafıklardan olan Ebî Cevvâz hakkında nazil olmuştur. Bu adam : "Arkadaşınız Muhammed'i görmüyor musunuz? Zekâtı koyun çobanlarına dağıtıyor ve hakça davrandığını iddia ediyor" demişti.

«Eğer onlardan kendilerine» pay **«verilse,»** bundan **«hoşlanırlar. Onlardan kendilerine»** bir pay **«verilmezse, o zaman da öfkelenirler.»** Kendilerine, istedikleri kadar zekât verince, buna sevinirler ve güzel karşılarlar. İstediklerinden az zekât aldıklarında ise, ansızın öfkeleniverirler. Çünkü bunlar, tamamen dünya menfaatine gönül veren kimselerdir. Dünya menfaatine karşı aç gözlüdürler.

59. «Onlar; Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup : 'Allah bize yeter. Yakında, Allah da bize bol lütfundan verecek, Rasûlü de. Biz sadece Allah'ı istiyenleriz' deselerdi (onlar için çok daha iyi olurdu.)» Âyette Allah'ın anılmış olması, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bu zekât taksiminin O'nun emriyle yapılmış olduğuna dikkat çekmek ve O'nu tazim içindir. Allah Rasûlü'nün, kendilerine vermiş olduğu zekâttan -az veya çok- gönül rızasıyla hoşnut kalsalar, bunun kendilerine yettiğine inansalar, kendilerine verilenin de Allah'ın bir lütuf ve ihsanı olduğunu kabul etseler, daha sonraki zamanlarda daha çok zekâta kavuşabileceklerini düşünselerdi, kendileri için çok daha iyi olacaktı. Allahü Teâlâ da onlara, birçok ikramlarda bulunacaktı.

Kader hak olduğu için, öfkenin ahmaklık olduğu söylenmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas, gözünü kaybettikten sonra Mekke'ye geldiğinde kendisine : "Sen, duâsı kabul edilen bir zatsın. Gözünün tekrar verilmesi için neden duâ etmiyorsun?" dediklerinde şu cevabı verir : "Allah'ın takdiri, benim için gözden daha sevimlidir."

Bilge kişilerden birine : " Doğan bebeğin elleri neden yumuk haldedir?" diye sorduklarında, şiir olarak şu cevabı alırlar :

Doğum esnasında ellerin yumuk halde olması,
Onun yaşamaya olan isteğine delildir.
Ölürken ellerinin açık olması da:
'Bakınız! Eli boş olarak dünyadan ayrıldım' demek isteyişindendir.

Şöyle bir hikâye anlatılır : Kefen soyuculardan biri, Ebâ Yezîd el-Bistâmî'nin huzurunda tevbe eder. Bistâmî bu adama durumunu sorar ve şu cevabı alır : " On tane mezar açtım. İki tanesi dışında, hiçbirinin yüzünün kıbleye dönük olmadığını gördüm." Bunun üzerine Bistâmî : "Onların açgözlü olmaları yüzlerinin kıbleden çevrilmesine sebep olmuştur. Kişinin yapması gereken şey, Allah'a tevekkül etmesi ve sözünde durmasıdır. Çünkü Allah, kuluna yeter. Allah'ı bulabilirse, Allah'ın dışındakilerden kurtulur. Allah'ı kaybetmek ise, O'nun dışındakilerle içiçe olmaktan kaynaklanır. Allah'ı bulmak da, O'nun dışındakilerden soyutlanmakla mümkündür."

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (٦٠) وَمِنْهُمُ
الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ
وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٦١)

60. Zekâtlar, Allah'tan bir farz olarak; ancak yoksullara, düşkünlere, zekâtı toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolcuya mahsustur. Allah alîmdir, hakîmdir.

61. Onlardan bazıları, peygambere eziyet ederler ve : " O (sadece dinleyen) bir kulaktır" derler. De ki : " O sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o, Allah'a inanır, mü'minleri tasdik eder. Sizin iman edenlerinize de bir rahmettir o." Allah'ın peygamberine eziyet edenlere, acıklı bir azap vardır.

60. «Zekâtlar, Allah'tan bir farz olarak; ancak...» Nakit veya mal, bütün zekât cinslerine *"sadaka"* adı verildiği için âyette bu kelime kullanılmıştır. Bunlara "sadaka" denilmesinin sebebi; verilmesinin kulluktaki samimiyete delil oluşundandır. Burada zekât verilecek sekiz grup insan sayılmaktadır. Bunların dışında kalan münafıklara verilmez. **«Yoksullara, düşkünlere...»** Yoksul (fakir); nisap miktarına erişemiyecek kadar malı olana, düşkün (miskin) ise, hiçbir şeyi olmayana denir. Ebû Hanife'nin görüşü budur. Bunun zıddı da söylenmiştir. **«Zekâtı toplayan memurlara,»** zekâtı toplamakla görevlendirilmiş olan memurlara, ister yoksul olsunlar, isterse zengin, toplamış oldukları zekâttan, yaptıkları işe göre zekât verilir. Toplamış oldukları mal kaybolursa, onlara da bir şey verilmez. Eğer bir kimse zekât memuruna değil de, malını bizzat devlete teslim etmiş olursa, memura bu maldan da hak verilmez. **«Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara...»** Bunlar, Araplar içinde güçleri ve taraftarları olan birtakım gruplardır. İslâm'a gelmeleri, teşvik edilmeleri ya da, müslümanlara verecekleri kötülüklerin engellenmesi için kendilerine zekât verilir. **«Kölelere,»** kölelikten kurtulmalarına yardımcı olmak için, bunlara da zekât verilir. Böylece, hürriyetine kavuşmak üzere efendisiyle anlaşma yapmış olan kölenin hürriyete kavuşmasına yardım edilmiş olur. **«Borçlulara...»** Kendilerine meşru bir iş yapmak için borçlanan kimselere de zekât verilir. Bu durum, borçlunun borcundan fazla malı olmaması halindedir.

Borçlular iki kısımdır : Birincisi, kendisi için meşru olan bir işi yapan ve bu yüzden borçlanan kimsedir. Eğer bu adamın, borcunu ödeyecek varlığı yoksa, kendisine zekât verilir. Borcunu ödeyecek varlığı varsa, zekât verilemez. İkincisi : Hayırlı bir iş yapmak ya da dargın iki kişinin arasını bulmak için borçlanan kimseye, bu kişi zengin de olsa, borcunu ödeyecek kadar zekât verilir. Meşru olmayan bir iş yaparak borçlanan kimseye zekât verilmez. Mücahid bu konuda şöyle der : "Borçlu; evi yanan, malını sel götüren ya da çoluk çocuğunun geçimi için borçlanan kimsedir."

«Allah yolunda cihad edenlere,» İslâm ordusuna katılmak isteyip de yoksul olduklarından dolayı katılamıyan savaşçılara da zekât verilir. "Allah yolunda" olmanın çeşitli anlamları bulunmasına rağmen, buradaki anlamı savaşçılardır. **«Ve yolcuya mahsustur.»** Uzun bir yolculuğa çıkıp, malından uzak ve muhtaç durumda kalanlara da zekât verilir. Bütün bunlara zekât verilmesini Allahü Teâlâ farz kılmıştır.

«Allah alîmdir,» insanların durumlarını ve onların ihtiyaçlarını en iyi bilendir. **«Hakîmdir,»** yapmış olduğu her şeyi, hikmeti gereği yapar. Bu hakları sahiplerine vermek de, Allah'ın hikmetle yapmış olduğu bir paylaştırmadır.

Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar grubu, sahabenin icmaı ile sâkıt olmuştur. Çünkü bu prensip, müslümanların çoğunluğunu sağlamak içindi. Allah İslâm'ı kuvvetlendirip, dinini yüceltince, artık bu prensibe ihtiyaç kalmadı. Bu konuda Hz. Ömer (r.a.) de şöyle demiştir : " İslâm, rüşvet vermiyecek kadar güçlüdür. Müslümanlıktan dolayı, rüşvetsiz olarak bir şey elde edilirse, ona diyecek yok. Aksi halde, aramıza kılıç girer."

Âyette geri kalan yedi grup kimseye zekât verilir. Bir mü'min, bu yedi grubun her birine zekâtını verebilir. Onlardan birine verse, bu da geçerlidir. Âyete başlarken, yoksullar kelimesinin başında kullanılan "lâm" harf-i cerri, zekâtın sadece bu sekiz gruba verileceğini, bu grupların dışındakilere verilemiyeceğini belirtir. Tıpkı "Hilâfet Abbâsî'lerindir" ifadesinde olduğu gibi. Bunun anlamı bunların dışındakilere halifelik verilemez, demektir. Zekât da bu yedi grup arasında eşit bir şekilde taksim edilir, demek değildir. Bu lâm, temlik lâm'ı değil, ihtisas lâm'ıdır. Çünkü, belirsize temlikte bulunma imkânı yoktur.

Âyette geçen ifade, mü'min-kâfir ayırmamış ise de, hadis-i şerifler, bu grupların müslüman olmalarının gereğini belirtmiş âyetteki bu umûmu, tahsis etmiştir. Bilgili fakire zekât vermek, cahil fakire vermekten daha faziletlidir. Nafile olarak verilen sadaka, sayılan gruplara verileceği gibi, diğer müslüman ve zimmilere de verilebilir. Cami ve köprü yapımı için, ölülerin kefen masrafı için ve borçlarının ödenmesi için de verilebilir. Çünkü, nafile olarak (farzın dışında) verilen sadakalarda, temlik şartı yoktur.

61. «Onlardan bazıları, peygambere eziyet ederler ve : 'O (sadece dinleyen) bir kulaktır' derler.» Münafıkların bazıları, bir insana eziyet verecek olan şeyleri söylemek suretiyle, peygamberi üzerler. Onlara : " Bunları yapmayın. Söylediklerinizin ona ulaşmasından ve skandal çıkmasından korkuyoruz" denildiği zaman: "O kulaktır. Söylenen her şeyi duyar. Tıpkı işiten bir kulak gibidir o" derlerdi. Onların böyle söylemeleri, Hz. Peygamber'in zekâsını tasdik için değil, kalbinin temiz olduğunu, gûya duyduğu her şeye kanabileceğini anlatmak içindir. Hz. Peygamber, münafıkların yaptıkları kötülüklere kötü karşılık vermez, onları iyi bir şekilde karşılar. Bunlar da sanırlardı ki, Hz. Peygamberin aklı pek ermez ve bu işlerden pek anlamaz.

«De ki : 'O sizin için bir hayır kulağıdır.» Evet. O kulaktır. Fakat çok hayırlı bir kulaktır. Mazereti duyup da kabul eden, kabul etmeyenden daha hayırlıdır. Çünkü bu huy, cömertlikten ve iyi ahlâktan kaynaklanmaktadır. Allahü Teâlâ burada, münafıkların peygamber hakkında söylediklerini doğruladı. Ancak münafıklar bu sözlerini, peygamberi yermek için söylemişlerdi. Allahü Teâlâ ise, peygamberini övmek ve sena etmek için söylemektedir. **«Çünkü o, Allah'a inanır...»** O peygamber Allah'a inanır, O'nun katından gelen her şeyi duyar ve kabul eder. **«Mü'minleri tasdik eder.»** Mü'minlerin sözlerini kabul eder ve onların getirdikleri haberleri doğrular. Çünkü, onların samimi ve doğru olduklarını bilir. Şüphesiz ihlâslı mü'minlerin, verdikleri haberler doğru olur. Onları dinleyen ve kabul eden, mutlaka hayırlı bir kulaktır.

«Sizin iman edenlerinize de bir rahmettir o.' » O peygamber, münafık oldukları halde, inanmış görüntüsü vermeye çalışanlar için de bir rahmettir. Onlara olan acıma duygusu ve merhametinden dolayı, söylediklerini kabul eder. Onların gizli kapalı işlerini ortaya döküp deşifre etmez.

«Allah'ın peygamberine» söz ve hareketleriyle **«eziyet edenlere, acıklı bir azap vardır.»** Anlaşıldı ki Hz. Peygamber, onlar için de iyi bir rahmettir. Peygamberin onlara olan iyiliğine, onlar kötülükle karşılık verdiler. Bunun için de, azaba uğramayı hak ettiler.

يَحْلِفُونَ
بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ
كَانُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا ف۪يهَا ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظ۪يمُ ﴿٦٣﴾
يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا ف۪ي قُلُوبِهِمْ
قُلِ اسْتَهْزِؤُا اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ
لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪ وَرَسُولِه۪
كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ

إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

62. Münafıklar, sizi memnun etmek için Allah adına size yemin ederler. Eğer iman etmiş iseler, Allah'ı ve peygamberi memnun etmeleri daha uygundur.

63. Allah'a ve Rasûlüne karşı gelen için, içinde ebedî olarak kalacağı cehennem ateşinin var olduğunu bilmezler mi? Büyük rezillik budur işte.

64. Münafıklar, kalplerinde olanları kendilerine bildirecek bir sûrenin onlara indirilmesinden çekiniyorlar. De ki : " Siz alay edin bakalım! Allah, çekindiklerinizi ortaya çıkaracaktır."

65. Eğer onlara sorarsan :"Biz lâfa dalmış oynuyorduk" derler. De ki : " Allah'la, âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?"

66. Özür dilemeyin artık. İman ettikten sonra inkâr ettiniz. Sizden bir grubu (tevbe ettikleri için) affetsek bile, bir gruba suçlarında ısrar etmelerinden dolayı azap edeceğiz.

62. Münafıklar, peygamber hakkında ileri geri konuşurlar, daha sonra mü'minlere gelip özür dilerlerdi. İman ettiklerini söyler, özürlerinin kabulünü isterler ve kendilerini hoş karşılamalarını beklerlerdi. Bunun üzerine de Allahu Teâlâ şu âyetini indirmiştir:

«Münafıklar, sizi memnun etmek için Allah adına size yemin ederler.» Ey müslümanlar! Münafıkların size söyledikleri ve size ilettikleri şeyler, sizi memnun etmek içindir. Size hoş görünmek için böyle yapmaktadırlar.

«Eğer» onlar gerçekten **«iman etmiş iseler,»** sizleri değil, **«Allah'ı ve peygamberi memnun etmeleri daha uygundur.»** Bu da, imanlarında samimi olmayı ve amellerinde devamı gerektirir.

Allah'ı ve peygamberi memnun etmek için, tevbe etmek, ileri geri sözlerden vazgeçmek ve kötü şeylerle uğraşmayı bırakmak gerekir. *"En yurdûhu" (memnun etmeleri)* ifadesinde bulunan *"hu"* zamiri Allah isminin yerini tutar. Fakat burada yüce Allah ve O'nun Rasûlü beraberce kasdedilmiş, yani birinin söylenmesiyle, diğeri de ifade edilmiştir. Haddadî şöyle der : "Bir tek kinayede hem Allah'ın, hem de peygamberin isminin anılması uygun görülmediği için böyle söylenmiş, "hümâ" denilmemiştir.

Rivâyet edildiğine göre, adamın biri, Hz. Peygamber'in yanında: "Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, doğru yolu bulur. Kim de o ikisine isyan ederse, sapıklığa düşer" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Sen ne kötü konuşmacısın! 'Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse' şeklinde konuşsan ya"* der.[24] *Ebkâru'l-Efkâr* adlı eserde şöyle denmektedir : "Bu ifadeyle, konuşmadaki sınır belirtilmiştir. Allah'ın adıyla, bir başkasının adı, iki kinaye harfinin altında birleştirilemez. Öyle olursa, eşitlik anlamı çıkar."

Hadiste de şöyle buyurulur : " *'Allah ve falanca dilerse' demeyin. 'Allah dilerse, sonra falanca da dilerse' deyin."* [25]

Hattâbî : " Bu ifade, insanı edebe alıştırmaktır. Çünkü *"vav"* harfi, çoğul ve ortaklık belirtir. Allahü Teâlâ, kendi iradesini, diğer bütün iradelerden yüce ve ayrı tutmuştur" der.

63. O münafıklar **«Allah'a ve Rasûlüne karşı gelen»** herkes **«için, içinde ebedî olarak kalacağı»** ve sürekli bir azabın bulunduğu **«cehennem ateşinin var olduğunu bilmezler mi?»** Bu durumun soru şeklinde ifade edilmiş olması, kendilerini kınamak içindir. **«Büyük rezillik»** yani rezilliğin, pişmanlığın ve aşağılığın en büyüğü **«budur işte.»** Nifaklarının meyvesidir bu. Çünkü onlar, dıştan imanlı olduklarını göstermelerine rağmen, içlerinde inkâr duyguları besliyorlardı.

64. «Münafıklar, kalplerinde olanları kendilerine bildirecek bir sûrenin onlara indirilmesinden çekiniyorlar.» Münafıklar, mü'minlere karşı kalplerinde gizledikleri nifakı ve şirki müslümanlara bildirecek bir sûrenin inmesinden korkuyorlardı. Çünkü, inen sûre, onların bütün ayıplarını ortaya dökecek ve herkesin karşısında onları rezil edecektir. Âyette geçen bütün zamirlerin münafıkları belirtmesi de mümkündür. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: Münafıklar, kendi aralarında ortaya atmış oldukları nifak ve inkâr sözleri şöyle dursun, kalplerinde gizledikleri gizli sırları hakkında bile bir sûre inmesinden ve kendilerinin gerçek yüzlerini ortaya koymasından korkuyorlar.

---

[24] Müslim, 870 numara ile, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/739.

[25] Ebû Dâvud *Edeb* bahsinde 4980 numara ile rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/740.

Akla şu soru gelebilir. Münafıklar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr ediyorlar. Bu halde onlar, kendi nifaklarını açığa vuran bir vahyin ona gelmesinden nasıl çekinirler ki? Onlar zaten ona vahyin gelmesine inanmıyorlar. Bu soruya şu cevabı veririz : Bazı münafıklar Hz. Muhammed'in peygamberliğini biliyor, fakat inatlarından ve kıskançlıklarından dolayı inkâr ediyorlardı. Bir kısmı da, Hz. Peygamberin durumu hakkında tereddüt ve şüphe içindeydiler. Şüphede olan kimseler, vahiy inerek kendi durumlarını açığa kavuşturmasından korkuyorlardı.

«De ki : 'Siz alay edin bakalım! Allah, çekindiklerinizi ortaya çıkaracaktır.'» Bu ifade bir tehdit ifadesidir. Allahü Teâlâ, sizin gizli yönlerinizi ortaya çıkaracak, kötülükleriniz bilinecektir. Bu sûreye *"fâzıha"* (skandal) sûresi de denmektedir. Çünkü bu sûre, münafıkların rezilliklerini ortaya dökmüştür.

65. «Eğer onlara sorarsan: 'Biz lâfa dalmış oynuyorduk' derler.» Münafıkların, alaylı bir şekilde yapmış oldukları konuşmalar hakkında kendilerine sorarsanız, derler ki : "Yolcu, yolun erken bitmesi için nasıl lâfa dalarsa, biz de aynen öyle yapıyorduk ve çocuklar gibi oyuna dalıyorduk."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Tebük savaşına gidiyordu. Yanında bir grup münafıklar da vardı. Bu münafıklar, Kur'ân ve Hz. Peygamber'le alay ederek : "Şu adama bakın! Şam kalelerini ve köşklerini fethe çıkmış. Bu işin imkânı yok! Muhammed zannediyor ki, Rumlarla savaşmak oyuncaktır" diyorlardı. Allahü Teâlâ da bu durumu peygamberine bildirdi. Peygamber bunları çağırıp, kendilerine : "Şöyle şöyle dediniz mi?" diye sordu. Onlar da : "Hayır! Allah'a yemin ederiz ki ey Allah'ın elçisi, biz ne senin, ne de ashabının aleyhinde bir şey söylemedik. Biz sadece söze ve oyuna dalmıştık" diye cevap verdiler. Onlar, söylediklerini inkâr edince, Allahü Teâlâ da peygamberine emir verip şöyle buyurdu:

Ey Muhammed! Onların özürlerini kabul etmeyerek ve onları kınayarak **«de ki : 'Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?'»** Âyetten, kesinlikle onların alaylı bir şekilde davrandıkları anlaşılmaktadır.

66. «Özür dilemeyin artık. İman ettikten sonra inkâr ettiniz.» Çünkü sizin yalanınız tamamen ortaya çıkmıştır. Peygamber'e eziyet ederek ve ona dil uzatarak inkâra saplandınız. Halbuki daha önce, iman ettiğinizi belirtmiştiniz. Aslında onlar, hiçbir zaman mü'min olmamışlardı, sadece münafıktılar. **«Sizden bir grubu (tevbe ettikleri için) affetsek bile, bir gruba suçlarında ısrar etmelerinden dolayı azap edeceğiz.»** Bir grubu tevbe edip, samimi olduğu için ya da alaydan vazgeçtiği için, bağışlasak bile diğer bir grup, günahlarında ısrar ettikleri için bağışlanmıyacaklardır. Bu grup, ne tevbe etmiştir, ne de alaydan vazgeçmiştir.

Hz. Peygamber, "bunların kâfir olduğu belli oldu. Bunları öldürmeyelim mi?" diye soranlara şunu söylüyor : "Arapların, 'Muhammed arkadaşlarını öldürüyor' demelerinden çekiniyorum."

Bu âyetlerde bazı işaretler vardır :

Birincisi : Münafıklar, peygambere vahiy geldiğine, onun peygamberliğine inanmış olsalar bile, mücerred bir iman fayda vermez. Çünkü dille söylenen bir sözün, kalb tarafından kabul edilmedikçe anlamı yoktur. Onlar, dilleriyle iman ettiklerini söylüyorlar. Fakat içleri şüphe kaynamaktadır. Kaderlerinin yanında onlara sakınmaları fayda vermez. İşte: "Senin azametin ve büyüklüğün yanında hiçbir azamet ve büyüklük fayda vermez." sözünün manası da budur.

İkincisi : İntikam alma ve cezalandırma, ancak bir sebebe dayanmalıdır. Suç işlemeyen bir kimseyi cezalandırmak veya ondan öç almak diye bir durum olamaz. Allahü Teâlâ : *"Çünkü onlar, suçludurlar"* buyurmaktadır. Demek ki, cezanın sebebi, onların suçlu olmalarıdır.

Üçüncüsü : Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberle alay etmek, küfürdür, inkârdır. Alay etmek, ayıplarını ortaya dökmek suretiyle, başkalarını aşağılamaktır. Bu durum, haram olup, büyük günahlardan sayılmıştır. Bir hadiste : *"İnsanlarla alay edenlerin her birine cennetten bir kapı açılır ve : 'Buyurun buyurun' denir. Üzüntü ve sıkıntısıyla gelir. Geldiğinde hemen kapı kapanır. Sonra diğer bir kapı açılır ve: 'Buyurun buyurun' denir. Yine üzüntü ve sıkıntısıyla gelir. Gelince bu kapı da kapanır. Bu durum, devam eder. Nihayet onların biri için cennet kapılarından yine bir kapı açılır ve kendisine "geliniz" denilir. Artık bu, ümidi kesildiği için gelmez."* buyurulur.(26)

26- Ahmed b. Hanbel, *Zühd*; İbni Ebi'd-Dünya, *Samt*; Beyhakî de Hasen'den Merfu olarak *Ba's* bahsinde rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/328.

Rasûlüllah'ın çocuklarına ve akrabasına saygı Rasûlüllah'a saygı demektir.

Rivayet edildiğine göre: Zeyd b. Sâbit katırına binmiş giderken, İbn Abbas yaklaşıp üzengisini tutmak ister. Zeyd b. Sabit buna: "Olmaz ey Allah Rasûlü'nün amcası oğlu! Bırak!" der. İbn Abbas: "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle davranmamız emredildi" der. Zeyd b. Sabit de: "Ver elini bakayım" der. İbni Abbas Elini uzatınca Zeyd b. Sabit tutup elini öper ve: "Bizim de, Hz. Peygamber'in ehl-i beytine (yakınlarına) böyle davranmamız emredildi" der.

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ
نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ
اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾
كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَاَكْثَرَ
اَمْوَالًا وَاَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ
كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي
خَاضُوا اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ

الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا
أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

67. Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendirler. Kötülüğü emreder, iyilikten sakındırırlar. Ellerini de sıkı tutarlar. Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münafıklar, fâsıkların tâ kendileridir.

68. Allah; münafık erkeklere, münafık kadınlara ve inkârcılara, içinde sürekli kalacakları cehennem ateşini vadetmiştir. Bu onlara yeter. Allah onları lânetlemiştir. Onlara devamlı bir azap da vardır.

69. Sizden öncekiler gibisiniz. Onlar, kuvvet bakımından sizden daha güçlü, mal ve evlât bakımından daha çok idiler. Paylarından faydalandılar. Sizden öncekiler paylarından faydalandıkları gibi siz de paylarınızdan faydalandınız. Bâtıla dalanlar gibi siz de bâtıla daldınız. İşte onlar, dünya ve ahirette amelleri boşa gidenlerdir. Ziyana uğrayanlar da onlardır.

70. Onlara, kendilerinden önceki; Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen halkının ve alt üst olan kentlerin haberi gelmedi mi? Peygamberleri, onlara apaçık mucizeler getirmişti. Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.

67. «Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendirler. Kötülüğü emreder, iyilikten sakındırırlar. Ellerini de sıkı tutarlar.» Münafıklar, imandan uzak olmaları ve nifakları konusunda birbirlerinin aynıdırlar. Birbirlerine isyan ve inkârı emreder, iman ve itaattan sakındırırlar. Allah yolunda infakta bulunmaktan, sadaka ve hayır yapmaktan uzak dururlar. "Ellerini sıkı tutarlar" ifadesinden kasıt, münafıkların cimri olduklarına işarettir.

«Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münafıklar, fâsıkların tâ kendileridir.» Yine münafıklar, Allah'ı anmaktan ve O'nun emrine sarılmaktan uzaktırlar. Allah'ı unutmuşlar, emirlerini terketmişlerdir. Allah da bunlardan, lütuf ve ihsanını kesmiştir. Onlara ceza verecek ve azap edecektir. Çünkü münafıklar, Allah'a itaat ve ibadet etmekten kaçınmış, fısk ve isyanda zirveye ulaşmışlardır, bütün hayırlardan sıyrılmışlar, itaat sınırının dışına çıkmışlardır.

68. «Allah; münafık erkeklere, münafık kadınlara ve inkârcılara,» küfürlerini açıkca ilân edenlere **«içinde sürekli»** olarak **«kalacakları cehennem ateşini vadetmiştir. Bu onlara yeter.»** *"Vadetmiştir"* ifadesi, hem hayırda, hem de şerde kullanılır. Hayırda kullanıldığı zaman, iyi bir şey söz vermeyi ifade eder. Şerde, yani kötülük konusunda kullanıldığı zaman ise, tehdit ve cezayı dile getirir. Allahü Teâlâ da burada, münafıklara bir cezayı vadetmiştir.

"Cehennem" kelimesi, ateşin bir diğer adıdır. Araplar, dibi derin olan kuyuya "cihnam" derler. Cehennem de bu kelimeden alınmış olup, dibinin çok derin olduğuna işaret eder. Orada sürekli olarak kalacaklarına hükmedilmiştir. Bu durum, onlara takdir edilen bir cezadır. Bu cezadan daha ağır bir ceza olamaz. Bu cezayı artırma imkânı da yoktur.

«Allah onları lânetlemiştir.» Yani Allah onları rahmetinden uzaklaştırmış ve aşağılamıştır. Cehennem, acı verici olması yanında, lânet ve aşağılama gibi diğer cezaları da kapsamında bulundurur. **«Onlara devamlı bir azap da vardır.»** Onlara verilecek olan azap süreklidir, hiç kesilmeyecektir. Cehennemde sürekli olarak kalacaklardır.

69. Ey münafıklar! Siz de **«sizden öncekiler gibisiniz.»** Sizler de, sizden önce helâk olan milletlere benziyorsunuz. **«Onlar, kuvvet bakımından sizden daha güçlü, mal ve evlât bakımından daha çok idiler. Paylarından faydalandılar. Sizden öncekiler paylarından faydalandıkları gibi siz de paylarınızdan faydalandınız. Bâtıla dalanlar gibi siz de bâtıla daldınız.»** Sizden önceki milletler, dünyadan nasiplerini aldıkları gibi, sizler de aldınız. Burada *"pay"*, *"halâk"* lafzı ile ifade edilmiştir. Çünkü halâk takdir etmek anlamındaki "halk" kelimesinden türemiştir. Her insanın nasibi kendisi için takdir edilen hayırdır. Âyette bir tekrar olmayıp, sadece birincilerin fani zevkleri kınanmıştır. İkinciler de, birinci grubun yolundan gittiği için kınanmıştır. İkincilerin durumları da birincilere benzetilmiştir.

«İşte onlar, dünya ve ahirette amelleri boşa gidenlerdir.» İşte bu kötü işleri işleyen kimselere layık görülen şey, onların amellerinin boşa gitmesidir. Onlar, yaptığı amellerden dolayı dünyada ve ahirette hiçbir fayda görmeyeceklerdir. Ahirette olan bellidir. Onlar, dünyada elde etmiş oldukları sağlık ve bolluk gibi durumlar, kendilerine bir sevap ve keramet sağlamaz. Sadece, ahirette cezalarının artmasını sağlar. Dünya ve ahirette amelleri boşa giden bu grup, aynı zamanda "zarara uğrayan" gruptur: **«Ziyana uğrayanlar da onlardır.»** Bu grup, her iki dünyada da tam anlamıyla ziyana uğramışlardır. Bunların sermayeleri boşa gitmiştir, zarar etmişlerdir ve kendilerine hiçbir faydası olmamıştır.

70. «Onlara, kendilerinden önceki;» suda boğulan **«Nuh»**, şiddetli rüzgârla tarih sahnesinden silinen **«Âd»**, ses ve sarsıntı ile helâk olan **«ve Semûd kavimlerinin»** ve ayrıca **«İbrahim kavminin, Medyen halkının ve alt üst olan kentlerin haberi gelmedi mi?»** *"İbrahim kavmin"*den maksat Nemrut ve adamlarıdır. Nemrut adındaki kral sivri sinekle, onun grubu da binaları başlarına yıkılmak sûretiyle helâk edilmişlerdi. *"Medyen halkı"* ise Şuayb peygamber döneminde yaşayan halk olup, onlar da *"gölgegünü"*(27) ateşle helâk olmuşlardır. *"Alt üst olan kent"*ten kasıt da, Lût kavminin yaşadığı köylerdir. Bunların da altları üstüne getirilmiş, üzerlerine taş yağdırılmak suretiyle helâk olmuşlardır.

Buradaki soru, olayın vuku bulduğuna ve o olaydan sakınmalarına işaret eder. Bu haberler, o münafıklara ulaşmıştır ve duymuşlardır. İçine düştükleri durumdan sakınsınlar diye, kendileri tekrar uyarılmıştır.

«Peygamberleri onlara» helâk olan bütün bu kavimlere **«apaçık mûcizeler»** yani belirgin deliller **«getirmişti.»** Fakat onlar, bütün bunları yalanlamışlardı. Allah da onları helâk etmiştir. **«Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.»** Bütün bu olaylarla, Allahü Teâlâ onlara haksızlık yapmamıştır. Yani, O'nun âdeti, insanların yaptığı gibi suç işlemeyen insanlara ceza vermek değildi. Fakat onlar, kendilerine haksızlık ediyorlar. Yani, inkâr etmekle ve yalanlamakla, cezayı hak ediyorlar.

Akıllı insanın yapması gereken şey; kuvvete, mala ve evlâda aldanmamasıdır. Çünkü bütün bunlar, yok olmaya mahkûmdurlar. İnsanların, belâlı milletlerin başına gelen bu musibetlerle karşılaşmadan önce, tevbe ve istiğfarı

27- Gölge gününün izahı için bkz. Şuarâ sûresi, 189'uncu âyetin tefsiri.

çokca yapmaları gerekir.

Sâlihlerden biri şu olayı anlatır: Habeşistan'lı bir cariyeyle birlikte çarşıya çıkmıştım. Cariyeyi bir yere oturttum ve kendisine: "Dönüp gelinceye kadar buradan ayrılma" diye tenbih ettim. Gidip döndüğümde, cariyeyi yerinde bulamadım. Evime dönmüştüm, fakat çok öfkeliydim. Cariye bana geldi ve : "Ey Efendim! Benim hakkımda acele karar verme. Beni, Allah'ı anmayan kimseler arasında oturttun. Onlara bir belânın inmesinden -ki ben de aralarındayım- korktum, onun için yerimi terkettim" dedi. Ben de cariyeye : " Bu ümmetten, peygamberlerinin hürmetine yerin dibine geçirilme cezası kaldırılmıştır" dedim. Cariye bana : "Onlardan, bu belâ kaldırılmışsa gönüllere inen belâ da kaldırılmamıştır ya" dedi. Bu cevap çok hoşuma gitti ve kendisini azad ettim. Daha sonra da onunla evlendim.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ أُولٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ
اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٧١) وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ
طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ أَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (٧٢)

71. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar da birbirlerinin dostlarıdırlar. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar.

Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir. Allah azîzdir, hakîmdir.

72. Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, altından ırmaklar akan ve içinde sürekli kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel konaklar vadetmiştir. Allah'ın rızâsı ise, (bunların) hepsinden üstündür. Büyük kurtuluş da budur işte.

71. «Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar da birbirlerinin dostlarıdırlar.» Onlar da tevhid konusunda birbirleriyle ittifak etmişlerdir. Din ve dünya işlerinde birbirlerine yardım ederler. Onlar, eğitim ve nefislerini arındırmak suretiyle, yüksek dereceler elde ederler. Allah yolunda da insanları irşad ederler. **«İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar.»** Onlar, iman ve itaat konusunda ve de bütün hayırlı konularda, birbirlerine iyiliği emrederler. Bütün kötülük, isyan ve inkârdan da birbirlerini sakındırırlar. Kulu Allah'tan uzaklaştıran şeylere engel olurlar. **«Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir.»** Onlar, Allah'ı anmaya ve kalbin Allah'la birlikte olmasını ve huzura kavuşmasını kontrol etmeye devam ederler. Öyle ki, oyun, eğlence ve ticaret gibi şeyler, onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz. Onlar, mükâşefe ve gönül ehlidirler. *"Onlar namazı dosdoğru kılarlar"* ifadesi, daha önceki münafıklar hakkında söylenen *"Allah'ı unuturlar"* ifadesinin karşıtı olduğu gibi, *"zekâtı verirler"* ifadesi de, *"ellerini sıkı tutarlar"* ifadesinin karşıtıdır. Yani o mü'min kadınlar ve erkekler, kendi zarurî ihtiyaçlarından fazla olan mallarının zekâtını verirler. Mallarını Allah yolunda harcamak sûretiyle, nefislerini dünya sevgisinden arındırırlar.

Mü'min kadınlar ve erkekler, Allah'a ve Rasûlüne, bütün emir ve yasaklar konusunda itaat ederler. Daha önceki âyetlerde münafıklar anlatılırken, onların bunun tersine işler yapıp, itaatten çıkıp fıska daldıkları belirtilmişti. İşte, yüce Allah, bütün bu güzel sıfatları kendisinde taşıyan mü'minlere, rahmetini yağdıracaktır. Onlara zafer ve destek verecek, onları acıklı azabından koruyacaktır. Bu azap, ister cehennem azabı, isterse âlemlerin Rabbi olan Allah'tan uzak kalma azabı olsun.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Onlara beş yerde rahmet edilecektir:

1. Ölüm ve ölüm sarhoşluğu anında, kendilerine kolaylık sağlanacak,

şeytanın saptırmaması için, imanları korunacaktır.

2. Kabirlerinde karanlıkta kalmaktan korunacaklar ve kabirleri aydınlatılacaktır.

3. Kitabın (amel defterlerinin) okunması anında da, kendilerine lütuf edilecek ve kitapları sağ taraflarından verilmek sûretiyle, hasretleri giderilecek ve günahları silinmiş olacak.

4. Sevap ve günahlarının tartılacağı zaman da, sevapları ağır gelecek.

5. Allah'ın huzuruna çıkıp sorulara cevap verileceği zaman, cevap vermelerine kolaylık sağlanacak, ayıplarından ötürü hesaba çekilmeyeceklerdir."

«Allah azîzdir.» Bu ifadeyle, Allah'ın vadinin gerçekleşeceğine dikkat çekilmiştir. O, her şeye kadirdir. Dostları yüceltmeye ve düşmanları kahretmeye gücü yeter. **«Hakîmdir.»** Bütün hükümlerini, bir hikmete dayalı olarak ve hakların yerine varabilmesi için koyar. Âsilerin cezalanması ve itaatkârların mükâfatlandırılması da bu hikmetin gereğidir.

72. «Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, altından ırmaklar akan ve içinde sürekli kalacakları cennetler...» Burada, mü'min erkek ve kadınlardan her iki gruba da, kapsamlı bir söz verilmiştir. Fazilet bakımından, dereceleri her ne olursa olsun, kendilerine bir vaadde bulunulmuştur. Bu vaad, cennetlerdir. Âyette geçen *"cennât"* kelimesi, "cennet" kelimesinin çoğuludur. Cennet ise, içerisinde ağaç ve hurma bulunan bahçe anlamına gelmektedir. Vadedilen bu cennetlerin ağaç ve odalarının altlarından, ırmaklar akmaktadır. Bu ırmaklar da; su, bal, içki ve süt ırmaklarıdır. Mü'minler, orada sürekli olarak kalacaklardır. Mü'minlerden her biri, bu cennetleri mutlaka, kazanmış olacaktır. **«Ve Adn cennetlerinde güzel konaklar vadetmiştir. Allah'ın rızâsı ise, (bunların) hepsinden üstündür.»** Orada, kendilerine konaklar vadedilmiştir. Bu konaklar, nefislerin oralardan zevk alacağı ve güzel bir hayatın sürdürülebileceği yerlerdir. Bir rivayete göre oradaki konaklar; inci, zeberced ve kırmızı yakuttandırlar. Bu konaklar, Adn cennetlerindedir. Burası, cennetlerin en görkemli ve en hoş yeridir. Orası öyle bir yerdir ki, ne bir göz görebilmiş, ne de beşerin gönlünden geçebilmiştir. Bu da Allah'ın rızâsından olan bir durumdur. Cennetlerin ve nimetlerin en yücelerindendir. Çünkü orası, bütün saadetlerin başlangıcı ve bütün kemâlâtın da kaynağıdır.

Rivayet edildiğine göre: Allahü Teâlâ cennettekilere: "Razı mısınız?"

diye sorar. Onlar da : "Nasıl razı olmayız ki! Yaratıklarından hiçbirine vermediğin nimeti bize verdin" derler. Bunun üzerine Allah (c.c.) : "Bundan daha üstününü size vereceğim" der. Onlar : "Bundan daha üstünü nedir ?" diye sorduklarında, Allahü Teâlâ şu cevabı verir : "Size rızâmı vereceğim. Artık bundan sonra, size asla öfkelenmem." (28)

«Büyük kurtuluş da budur işte.» Anlatılan bu nimetler ve rızâ var ya, işte büyük kurtuluş budur. İnsanların, dünya hayatında saymış oldukları bazı şeylerin tersine, gerçek mutluluk bu rızâdır. Dünyada mevcut olan bütün nimetler, ahiretteki nimetlerden en küçüğüyle bile karşılaştırılamaz. Dünyadaki varlıklar, ahirete göre, bir sivrisinek kanadına bile denk olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allah katında dünya, bir sivrisinek kanadına denk olmuş olsaydı, inkârcıya bir yudum su bile vermezdi"* buyurmuştur.(29) Diğer taraftan dünya nimetleri fanidir, geçicidir, aynı şekilde devam etmez, noksanlaşır.

Yahya b. Muaz der ki :" Dünya harap bir ülkedir. Ondan daha harap olan ise, harap dünyayı onarmaya çalışanın gönlüdür. Ahiret ise, mamur ülkedir. Ondan daha mamur olan ise, ahireti isteyenin gönlüdür."

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِق۪ينَ
وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ
بِاللّٰهِ مَا قَالُواۜ وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ
وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُواۚ وَمَا نَقَمُوٓا اِلَّٓا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
مِنْ فَضْلِه۪ۚ فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْۚ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ

28- Buharî ve Müslim sahihlerinde rivayet etmişlerdir.
29- Tirmizî rivayet edip, "sahih ve hasen" demiştir.

عَذَابًا اَل۪يمًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِه۪
لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ
فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا
ف۪ي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَٓا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا
يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ اَلَمْ يَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ ٢٠
وَاَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِۚ ﴿٧٨﴾

73. Ey Peygamber! İnkârcılarla ve münafıklarla cihad et! Onlara katı davran! Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir varış yeridir!

74. (O sözleri) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Halbuki, inkâr kelimesini söylemişlerdir ve müslümanlıklarından sonra inkâr etmişlerdir. Başaramıyacakları şeye yeltendiler. Ve sırf Allah ve Rasûlü kendilerini, lütfundan zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar. Eğer tevbe ederlerse, kendileri için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse, Allah onlara, dünyada da ahirette de acıklı şekilde azap eder. Yeryüzünde onların, ne bir dostu ne de yardımcısı vardır.

75. Onların kimi de: "Eğer Allah, lütuf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve gerçekten sâlihlerden olacağız" diye Allah'a söz verdiler.

76. Allah onlara lütfundan verince de, cimrileştiler ve yüz çevirdiler. Onlar zaten yüz çeviricidirler.

77. Allah'a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı, Allah da, kendileriyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak soktu.

78. Allah'ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gaybları da çok iyi bildiğini hâlâ bilemediler mi?

73. «Ey Peygamber!» Allahü Teâlâ, peygamberlerine isimleriyle hitap etmiştir. Ey Âdem! Ey Nûh! Ey Mûsa! Ey İsa!.. gibi. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ise, *"Ey Nebî! Ey Rasûl"* gibi yüce sıfatlarıyla hitapta bulunmuştur. Bu hitaplar, Hz. Peygamber'in yüceliğine işaret etmektedir ve : "Ey Allah'tan haber alıp tebliğ eden ey yücelikler sahibi peygamber!" anlamına gelir. **«İnkârcılarla ve münafıklarla cihad et!»** Onlardan düşmanlıklarını açıkça ortaya koyanlarla kılıçla savaş.

Cihad, inkârcıları inkârlarından döndürüp, hak yolu göstermek için bütün gücü sarfetmektir. Münafıklarla silahlı savaşa girmek caiz değildir. Çünkü bizim dinimiz, zâhire göre hüküm verir. Münafıklar da, zahiren müslüman olduklarını söyleyip, inkârlarını içlerinde gizlemektedirler.

«Onlara katı davran!» Bu konuda o iki gruba da katı davran. Kendilerine acıma, şefkatli davranma. **«Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir varış yeridir!»** Onların fenalıklarının hemen açıklanmasından sonra, ileride bir felâketle karşılaşacakları da belirtiliyor. Onların varacakları yer ne fena bir yerdir. Hadiste: *"Sana Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Çünkü Allah korkusu, işin başıdır"* buyurulur. Bir başka hadiste ise: *"Sen cihad etmeye bak. Çünkü cihad, ümmetimin ruhbanlığıdır"* buyurulmuştur.(30)

Ruhbanlık, ruhbanlara ait bir özelliktir. Ruhbanlar, havralarına kapanır, yeme, içme ve dünya zevklerini bırakırlar. Hz. Peygamber burada, geçmiş milletlerin ruhbanlıkla elde ettikleri sevabı, bu ümmetin cihad ederek elde edeceklerini açıklamıştır. Bu ümmet ruhbanlıkla değil, cihad etmek sûretiyle hayırlara ulaşacaktır. Çünkü, birçok cihad eden insan vardır ki, gönlünün çektiğini yer. Fakat bu insan, gönlünde dünya sevgisi besleyen ve oruç tutan ruhban kimseden daha hayırlıdır.

30- Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de Hz. Peygamberin Ebû Zer'e vasiyeti ile ilgili hadisten rivayet etmiştir. Taberanî daha geniş bir şekilde rivayet etmiştir. Bkz. *el- Fethu'l-Kebîr*, 1/464.

Evzâ'î şunları anlatır : "Hz. Peygamber'in ashabının ve tâbiîlerin üzerinde durduğu beş şey vardı. Bunlar; cemaate devam etmek, sünnete uymak, mescitleri onarmak, Kur'ân okumak ve Allah yolunda cihad etmektir."

Hz. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde şöyle buyururlar: *"Sığırın kuyruğuna takılıp tarıma razı olur ve cihadı terkederseniz, o zaman Allah size, bir zillet musallat eder. Tekrar dininize dönünceye kadar da o zillet sizden çıkmaz."*(31) Bu hadisin belirttiğine göre, cihadı terkederek dünyaya meyletmek, dinden çıkmak anlamına gelmektedir. Bu durum ise, açık bir suç ve günah olarak yeter.

74. «(O sözleri) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler.» Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Tebük savaşında iki ay kadar kalmıştır. Burada, Kur'ân âyetleri de inmeye devam ediyordu. İnen bu âyetler, savaşa katılmayan münafıkları ayıplıyordu. Hz. Peygamber'in yanında savaşa katılan bazı münafıklar bu âyetleri dinliyorlardı. Cellas b. Süveyd adında bir münafık: "Eğer Muhammed'in, bizim savaşa katılmayan kardeşlerimiz ve ileri gelenlerimiz hakkında söyledikleri gerçek ise, biz eşekten daha aşağıyız" demişti. Bunun üzerine, ensardan olan Amir b. Kays, Cellas'a şöyle dedi: " Evet, Allah'a yemin ederim ki, Muhammed dosdoğru söylüyor. Sizler eşekten de aşağısınız." Bu durumu duyan, Hz. Peygamber Cellas'ı çağırdı Cellas yemin ederek söylediğini inkâr etti. Bunun üzerine Amir, ellerini kaldırarak şöyle duâ etti : " Ey Allah'ım! Peygamberine, doğrunun doğruluğunu, yalancının da yalancılığını bildiren âyetlerini indir." Bundan hemen sonra onlar daha oradan ayrılmadan Cebrail bu âyeti getirdi.

«Halbuki» münafıklar, yukarıda belirtilen **«inkâr kelimesini söylemişlerdir ve müslümanlıklarından sonra inkâr etmişlerdir.»** Böylece onlar, önceleri müslüman olduklarını söylemelerine rağmen, sonradan inkârlarını açığa vurmuşlardır. **«Başaramıyacakları şeye yeltendiler.»** Onlar, Hz. Peygamber'i öldürmeyi planlamışlardı. Bu planlarını uygulayamadılar. Münafıklardan on beş kadar kişi, Hz. Peygamber Tebük'ten dönerken, onu Medine ile Tebük arasında bulunan ve Akabe denilen yerde yakalayıp, paramparça etmeyi tasarlamışlardı. Allahü Teâlâ da bu durumu peygamberine bildirmişti. Ordu Akabe'ye varıp bu durumu duyunca, silahlarını kuşanıp hazırlıklı bir şekilde Akabe'yi geçtiler. Hz. Peygamber Ammar b. Yâsir'e, devesinin önüne ge-

---

31- Ebu Davud *Büyu'* kitabında 3462 numarada benzer bir lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/765.

çerek yularından tutmasını, Huzeyfe b. el-Yeman'a da devesini arkadan sürmesini emretti. Onlar bu durumdayken, Huzeyfe, develerin ayak seslerini ve silah seslerini duydu ve onlara döndü. Birden münafıkların ileri gelenlerinden Mihcen adında birisi karşısına çıktı! Huzeyfe derhal bineklerinin kafasına vurdu ve : "Ey Allah'ın düşmanları! Yine mi siz! " dedi. Bunun üzerine münafıklar kaçıp gittiler.

«Ve sırf, Allah ve Rasûlü kendilerini, lütfundan zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar.» Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde, onlar tam bir yokluk içerisindeydiler. Ne binecekleri katırları ve ne de bir parçacık malları vardı. Allah onları kendi lütfundan zenginleştirdi ve malları çoğaldı.

Âyetteki bu ifade: "Benim sana karşı yapmış olduğu iyiliklerimden başka hiçbir suçum yok, diğer bir ifade ile, sana karşı bir suçum varsa o da yapmış olduğum iyiliklerdir," anlamına gelen bir sözdür. Bu, onlarla alay ve kınamayı ifade etmektedir. Münafıklar, yüce Allah'ın müslümanları zenginleştirmesinden hoşlanmadıkları için, Allah da onları alaya almak ve uyarmak maksadıyla bu ifadeyi kullanmıştır.

«Eğer tevbe ederlerse, kendileri için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse, Allah onlara, dünyada da ahirette de acıklı şekilde azap eder.» Eğer münafıklar, içerisinde bulundukları inkâr ve nifaktan tevbe ederlerse, bu durum kendileri için her iki dünyada da daha hayırlı olur. Tevbe etmeyip aynı durumlarını devam ettirirlerse, Allahü Teâlâ da onları dünyada, esirlik, öldürülme ve mallarının ellerinden alınması gibi durumlarla cezalandırır. Ahiretteki cezaları ise, ateş ve diğer cezalandırma şekilleridir. **«Yeryüzünde onların, ne bir dostu ne de yardımcısı vardır.»** Yeryüzü çok geniş ve içerisinde yaşayan insanlar çok olmasına rağmen, onlara yardım edebilecek hiçbir kimse yoktur. Yine, onun hiçbir dostu da yoktur ki, kendisine şefaat etsin ve onu savunsun. Allah'ın emirlerine karşı gelen kimse, çok güçlü bir kral bile olsa, azaptan kurtulamaz. Onu azaptan kurtaracak olan; günahlardan tevbe etmek, Allah'a imanda samimi olmak ve bütünüyle O'na yönelmektir.

Muhammed b. Cafer'in şöyle anlattığı nakledilir : "Halifeyle birlikte bir kayıkta bulunuyorduk. Halife: 'Ben de birim, Allah da birdir' deyince, 'Sus ey mü'minlerin emiri! Söylediğin sözü bir daha söylersen, vallahi hep birlikte batarız' dedim. 'Niçin?' diye sorunca, ben de şunu dedim: 'Sen bir değil, ikisin. Ruh ve beden. İkiden meydana gelmişsin: Anneden ve babadan. İkiyle berabersin, gece ve gündüz, yemek ve içmek, fakirlik ve acziyet. Bir tek olan ise, sadece kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır.'"

75. «Onların kimi de : 'Eğer Allah, lütüf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve gerçekten sâlihlerden olacağız' diye Allah'a söz verdiler.» Münafıkların bir kısmı, kendilerine zenginlik verilmesi halinde, her türlü sadaka ve zekâtı vereceklerini ve sâlih kimselerden olacaklarını söylemişlerdi. Buna, *"sadaka"* denilmesi, kulun, kulluk yapmakta samimi olmasına işaret etmek içindir. İbn Abbas, onların "salihlerden olacağız" sözleriyle haccı kasdettiklerini söyler.

Bu âyetin, Sa'lebe adında bir zat hakkında indiği rivayet edilir. Bu adam gece gündüz Hz. Peygamber'in mescidine devam ederdi. Bunun için kendisine " mescid kuşu" adı verilmişti. Çok namaz kıldığı, yere ve kızgın taşlar üzerine çok secde ettiği için alnı, deve dizine benzerdi. Sabah namazlarında, Peygamber (s.a.v.) cemaate namaz kıldırıp bitirince, beklemeden ve duâ etmeden derhal mescidi terkederdi. Bir gün peygamber ona: *"Sana ne oldu ki münafıkların yaptığını yaparak, çabucak mescidi terkediyorsun?"* diye sormuştu. Sa'lebe ise : "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben çok fakir bir insanım. Kendimin ve eşimin ortak bir elbisemiz var. Şu üzerimde görülen elbise o elbisedir. Şu anda ben o elbiseyle namaz kılıyorum. Eşim ise evde çıplaktır. Evime dönüp elbiseyi çıkaracağım, eşim giyecek ve namaz kılacak. Bundan dolayıdır ki, mescidden erken çıkıyorum. Allah'a duâ et de, bana mal ihsan etsin" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Yazıklar olsun sana Ey Sa'lebe! Şükrünü eda edebileceğin az mal, takat getiremiyeceğin çok maldan daha hayırlıdır"* buyurmuştu. Daha sonra Sa'lebe, Hz. Peygamber'e müracaat ederek: "Ey Allah'ın elçisi! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bana mal vermesi için duâ edersen ve ben zengin olursam mutlaka fakirlere yardım eder ve onlara hakkını veririm" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Ey Allah'ım! Sa'lebe'ye bol rızık ihsan eyle"* diye duâ etti. Sa'lebe ise, bir miktar koyun satın aldı. Bu koyunlar, kurtcuklar gibi arttılar. Kısa bir zaman sonra da Medine sokaklarına sığmaz oldular. Medine'yi bırakıp, geniş bir vadiye indi. Öyle bir duruma geldi ki, artık cemaate gelemez oldu. Sadece öğle ve ikindi namazına gelebildi. Daha sonraları ise, mal ve koyunları o kadar çoğaldı ki, cemaate ve cumaya da gelmez oldu. Hz. Peygamber bu adamı sorunca, mal ve servetinin arttığını, vadilere dahi sığmadığını, bunun için de uzaklara gittiğini söylediler. Hz. Peygamber de: *"Sa'lebe'ye yazıklar oldu!"* buyurdu.

"Onların mallarından zekât al" emri gelince, Hz. Peygamber zekât toplamak üzere iki tane memur görevlendirdi. Bunların biri ensardan, diğeri de Benî Süleym kabilesindendi. Bunlara zekât alırken dikkat edecekleri hususla ilgili bir yazı vererek, gönderdi. İnsanlar da bu iki adamı kabul ederek, kendilerine zekâtlarını teslim ettiler. Bu arada, Sa'lebe'ye uğrayıp, Hz. Peygamber'in mektubunu okuyarak, onun da zekâtını vermesini istediler. Sa'lebe ise: " Bu, cizyeden başka bir şey değildir. Sadece cizyedir bu. Siz geri dönün, ben bir düşünüp taşınayım" dedi.[32] İşte aşağıdaki âyet bu hususu ifade etmektedir:

76. «Allah onlara lütfundan verince de, cimrileştiler ve» Allah'ın emirlerinden **«yüz çevirdiler. Onlar zaten yüz çeviricidirler.»** Allahü Teâlâ onlara, kendi lütuf ve ihsanından dolayı mal verince, onlar Allah'ın hakkını ödemekte cimrilik ederler ve buna engel olurlar. Böylece, Allah'a itaat etmekten yüz çevirirler. Bu topluluğun âdetleri de budur zaten.

77. «Allah'a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı, Allah da, kendileriyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak soktu.» Onların, ölüp Allah'a kavuşacakları güne kadar, Allah da onların kalplerine nifak sokuverdi. Çünkü onlar, yanlış yoldaydılar ve yanlış inançlara sapmışlardı. Sözlerinden dönmüş ve dediklerini yapmamışlardı. Yalanlarında ısrar ediyorlardı.

78. «Allah'ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gayıpları da çok iyi bildiğini hâlâ bilemediler mi ?» Buradaki soru, takrir içindir. Yani, onlar mutlaka bunu bilmişlerdir. Fakat ne gizli ve ne de açık bir şekilde, bu gerçeği söylememişlerdir. Fakat kendi aralarında, birtakım fısıldaşmalara girişmişler ve zekâtın da cizye olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. Bu münafıklar, nifak üzere kalmaya ve sözlerinden dönmede ısrarlı olmaya nasıl cesaret ederler?

Hz. Peygamber şöyle buyurur : *" Şu üç huy vardır ki, onlar her kimde bulunursa, o kimse hâlis bir münafıktır. Namaz kılsa da, oruç tutsa da, müslüman olduğunu iddia etse de. Konuşunca yalan söyler, söz verince cayar ve*

---

[32] Bu adam tam bir münafıktır ve sahabi değildir. Çünkü Allahü Teâlâ: *"Onlardan yani (münafıklardan) Allah'a söz verenler vardır"* buyurmuştur. İşte bu adam, âyetin nassından da anlaşılacağı üzere, tam bir münafıktır. Sahabenin tümü adûl'dur ve hayırlıdırlar. Bu konuya çok dikkat edilmelidir. Bkz. *Safvetü't-Tefâsir*, 1/551.

emanete hıyanet eder."(32) Belki de bu durum, bu üç şeyi arada sırada işleyenler değil de, huy haline getirenler içindir. Buharî'nin görüşü de bu şekildedir. Cumhurun görüşüne göre ise, bu özellikleri taşıyanlar münafıktırlar ve münafıkların tam benzeridirler. Bunlara münafık isminin verilmesi, mecazdır ve ağır bir suç olduğu belirtilerek onları sakındırmak için söylenmiştir. Tıpkı hacca gitmeyenler için, bu durumun çok çirkin bir iş olduğunu vurgulamak üzere *"kim inkâr ederse"* (Âl-i İmran: 97) ifadesinin kullanıldığı gibi.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٩)
اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (٨٠)

79. Sadakalar konusunda gönüllü davranan mü'minlerle alay edenleri ve güçlerinin yettiğinden fazlasını veremeyenleri ayıplayanları, Allah maskaraya çevirir. Onlara acıklı bir azap vardır.

80. Onlara ister af dile ister dileme. Onlara yetmiş kez af dilesen de, Allah onları asla bağışlamıyacaktır. Bu, onların,

---

33- Nesâi *Sünen*'de, 8/117; Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Bunların lâfızları: *"Münafığın alâmeti üçtür..."* şeklinde başlar. Ayrıca Müslim'de: *"Oruç da tutsa, namaz da kılsa ve müslüman olduğunu iddia da etse..."* ifadesi de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/570.

Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmelerindendir. Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.

79. «Sadakalar konusunda gönüllü davranan mü'minlerle alay edenleri ve güçlerinin yettiğinden fazlasını veremeyenleri ayıplayanları, Allah maskaraya çevirir.» Farz olsun nafile olsun, sadaka ya da zekât verme konusunda müslümanları kınayan, onlarla alay eden ve onları hafife alan münafıkları, Allahü Teâlâ maskaraya çevirir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Tebük savaşına çıkacağı sırada, mü'minlere bir konuşma yapar ve orduya yardım etmelerini ister. Hz. Ebû Bekir ilk defa sadaka getirenlerden olur. Dört bin dinar tutarında olan bütün malını getirir ve ordu için teslim eder. Hz. Peygamber kendisine: *"Çoluk çocuğuna bir şey bıraktın mı?"* diye sorunca, "Allah'ı ve Rasûlünü bıraktım" cevabını verir. Hz. Ömer de malının yarısını getirir. Hz. Peygamber Ömer'e de aynı soruyu sorar. Ömer : "Kalan yarısını çoluk çocuğuma bıraktım" cevabını verir. Bu durumdan, Hz. Ebû Bekir'in Ömer'e olan üstünlüğü açıkca anlaşılmaktadır. Hz. Osman da, hiçbir kimsenin vermediği kadar büyük bir meblağı orduya bağışlamıştı. On bin askeri donatmış, bu iş için de on bin dinar harcamıştı. Ayrıca Hz. Peygamber'e bin dinar bırakmış, tam techizatlı üç yüz deve ve elli at da bağışlamıştı. Bu durum üzerine Hz. Peygamber: *"Ey Allah'ım! Osman'dan razı ol! Ben ondan razıyım"* buyurmuştu.

Hz. Osman Peygamber Efendimizin damadı idi. Hz. Peygamber (s.a.v.), kızı Rukiyye'yi Hz. Osman'la evlendirmiş, Hz. Peygamber Bedir'e çıktığı zamanlarda kızı vefat etmişti. Bedir dönüşünde, ikinci kızı Ümmü Gülsüm'ü de Hz. Osman'la evlendirmişti. Onun içindir ki Hz. Osman'a "zinnûreyn" (iki nur sahibi) sıfatı verilmiştir.

Abdurrahman b. Avf da dört bin dinar getirip orduya vermişti. Hz. Peygamber buna : *"Kendine bıraktığına da, orduya bağışladığına da Allah bereket versin"* buyurmuştu. Abbas da büyük bir meblağ vermişti. Talha da aynı şeyi yapmıştı. Asım b. Adiyy de yüz vesk (yaklaşık 200 kg ağırlığında bir ölçü birimidir) hurma hediye etmişti. Ebû Akîl el-Ensarî de bir sa' (yaklaşık 3 kg, ağırlığında bir ölçek birimi) hurma vermişti ve: "Ey Allah'ın elçisi! Bu gece bir zatın hurmalığını sulamak için sabaha kadar çalıştım. İki ölçek hurma kazandım. İki ölçekten birini kendime ayırdım, birini de Allah'a borç olarak verdim" demişti. Hz. Peygamber, getirdiği bir ölçek hurmayı, zekât olarak toplanan hurmaların içerisine dökmesini emretmişti. Bu olay üzerine münafıklar, ortalığı velveleye vermişler ve: "Abdurrahman b. Avf ve Asım gösteriş yapmak için verdi, yoksa vermezdi. Allah'ın Ebû Akîl'in bir sa' hurmasına ihtiyacı yok" dediler. İşte bu olaylar üzerine: " *Güçlerinin yettiğinden fazlasını veremeyenleri ayıplayanları...*" âyeti indirildi.

Münafıklar, çok vereni, riya için veriyor, diye; az vereni de buna Allah'ın ihtiyacı yok diye ayıplamışlardı. Az verenle alay ediyorlardı. **«Onlara acıklı bir azap vardır.»** Sadaka veren bu mü'minlerle alay edip, onları alaya alanlar var ya, işte onlara, inkâr ve nifaklarından ötürü acıklı bir azap vardır.

Bu âyet indirilince, münafıklar Hz. Peygamber'e gelip : " Ey Allah'ın Elçisi! Bizim için bağışlanma dile!" diye yalvardılar. Çünkü Hz. Peygamber, içleri nifakla dolu olan bir grup insan için, dış görünüşlerine bakarak bağış dilemekteydi. Onlardan birisi ölünce, Hz. Peygamber'e gelip, ölülerinin bağışlanması için duâ etmesini isterlerdi. Onlar da müslümanlarmış gibi, Hz. Peygamber kendilerine duâ ederdi. Bu durum üzerine, Allahü Teâlâ, onların münafık olduklarını peygamberine bildirdi ve kendileri için istenmiş olan bağışlanmanın, hiçbir faydası olamıyacağını şöyle açıkladı:

80. «Onlara ister af dile ister dileme.» Onlara af dilesen de dilemesen de durum aynıdır. Kendilerine hiçbir fayda sağlanmıyacaktır. **«Onlara yetmiş kez af dilesen de, Allah onları asla bağışlamıyacaktır.»** Burada, *"yetmiş"* sayısının kullanılmış olması, kendilerine yapılan duânın fayda vermiyeceğini pekiştirmek içindir. Bir şeyin, vasfı ile tekid edilmesi için, yedi veya yetmiş sayısı kullanılır. Meselâ : "Benden yetmiş defa bile istesen, vermem" ifadesi, "yetmişden fazla istediğin zaman alabilirsin" anlamına gelmez. Burada yetmişten maksat çokluktur. Yani münâfıklar için ne kadar çok af dilersen dile kabul olmaz, demektir. Yoksa yetmiş sayısı ile sınırlamak değildir.

«Bu, onların, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmelerindendir. Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.» Çünkü onlar, sınırı aşıp mutlak bir inkâra saplanmışlardır. Allah'ı ve peygamberi inkâr etmişlerdir. Fâsık olmuşlardır. Fısk, isyan etmek ve sınırı aşmak anlamına gelir. Allah onları, maksada ulaştıran yola götürmeyecektir. Çünkü bu durum, ilâhî hikmete ve ilâhî kanuna ters düşen bir durumdur.

Az veya çok olsun, Allah katında her sadakanın büyük bir değeri vardır. Önemli olan azlık ya da çokluk değil, ihlâs, samimiyet ve iyi niyyettir.

Rivayet edildiğine göre, Dâvud peygamber Allahü Teâlâ'dan, kendisine amel terazisinin gösterilmesini istemiş. Allah da, uyku halinde olduğu bir sırada Davud'a teraziyi göstermiş. Terazinin büyüklüğünü gören Davud peygamber, hemen bayılıvermiş. Ayıldığı zaman : "Ey Allah'ım! Bu terazinin kefesini kimin iyiliği doldurabilir?" diye sormuş. Allah da : "Ey Davud! Ben kulumdan razı olunca, bir hurma tanesi ile de doldururum" buyurmuştur.

Rivâyet edildiğine göre bir defa Hasan Basrî'nin yanına beraberinde güzel bir câriye olan bir bakırcı uğramıştı. Hasan Basrî, Bakırcıya; "Bu câriyenin değerinin bir veya iki dirhem olmasına razı olur musun?" diye sormuş, bakırcı "hayır, razı olmam" deyince, Hasan Basrî: "Git, Allahü Teâlâ hûrilerini mü'minlere vermeye bir veya iki kuruşa razı olmaktadır." diye cevap vermiştir.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ

خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَ
اَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ
اَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ (٨١) فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا
وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٨٢) فَاِنْ رَجَعَكَ
اللّٰهُ اِلٰى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَاْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا
مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ
اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ (٨٣) وَلَا تُصَلِّ عَلٰى اَحَدٍ مِنْهُمْ
مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهِ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ

وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ
اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ
كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا
مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ
مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَ
طُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

81. Allah'ın Rasûlünün arkasından gelmeyip cihaddan geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşmayı hoş görmediler ve : "Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki : "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke anlasalar.

82. Kazandıklarının cezası olarak, az gülsünler çok ağlasınlar.

83. Eğer Allah, seni onlardan bir grubun yanına döndürür de, savaşa çıkmak için senden izin isterlerse, de ki : " Benimle birlikte asla çıkamıyacaksınız, benim yanımda hiçbir düş-

manla da savaşmayacaksınız. Çünkü siz, ilk defa oturmaya razı oldunuz. Geri kalanlarla oturun bakalım."

84. Onlardan ölen birine sakın namaz kılma! Kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir.

85. Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Bunlarla Allah, dünyada onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını istiyor.

86. "Allah'a inanın ve peygamberiyle birlikte cihad edin" diye bir sûre indirildiğinde, onların servet sahibi olanları senden izin istediler ve : " Bırak bizi, oturanlarla beraber olalım" dediler.

87. Geride kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular. Onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık anlayamazlar.

88. Fakat, Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır. Kurtuluşa erenler de yalnız onlardır.

89. Allah, onlar için, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Sürekli olarak orada kalacaklardır. Büyük kurtuluş işte budur.

81. «Allah'ın Rasûlünün arkasından gelmeyip cihaddan geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler.» Cihaddan geri kalanlardan kasıt, Hz. Peygamber'den izin isteyerek cihada gitmeyip Medine'de kalan münafıklardır. Bunlar Tebük savaşına çıkılacağı sırada, Medine'de kalıp savaşa katılmamışlardı. Âyette geçen *"hilaf"* dan maksat geri kalmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük gazvesine çıktığı zaman münafıklar onunla beraber gitmemişler, geri kalmışlardı. Nitekim İsrâ sûresinin yetmiş altıncı âyetinde de "hilaf" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. *"Memleketinden çıkarmak için seni neredeyse zorlayacaklardı. O takdirde senin ardından onlar da pek az kalabilirlerdi."* (İsrâ: 76) Ya da "hilaf", muhâlefet manasına olabilir. Bu durumda âyetin manası: Allah'ın Rasûlü savaşa giderken onunla beraber gitmeyip geri kalanlar, ona karşı bu muhalefetlerinden dolayı sevindiler," şeklinde olur.

«Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşmayı hoş görmediler.» Bu münafık grup, rahatı ve bolluk içerisinde yaşamayı, Allah'ın emrine itaat etmeye tercih ettiler. Çünkü onların gönüllerinde, inkâr ve nifak vardı. **«Ve: 'Bu sıcakta sefere çıkmayın' dediler.»** Münafıklar, birbirlerini Tebük savaşına çıkmaktan engellemek ve oldukları yerde oturup kalmak için, bütün güçleriyle çabaladılar. Birbirlerine nifakı ve inkârı tavsiye ettiler. Yahut da bu münafık grup, mü'minlerin savaşa çıkmalarını engellemek için, her türlü çabayı gösterdiler. İnkâr ve sapıklık belirtisi olan üç hasleti kendilerinden hiç eksik etmediler. Bu hasletler; savaşa gitmeyip geri kalmayı yeğlemek, cihadı hoş bulmamak ve başkalarının cihada gitmesine karşı çıkmaktır. İşte bütün bu özelliklerden dolayı, birbirlerine tavsiyelerde bulunarak şiddetli sıcağa dayanılamayacağı gerekçesiyle, savaşa çıkmamalarını önerdiler. Tebük savaşına çağırıldıkları zaman, taze hurmaların olgunlaşmaya başladığı bir mevsimdi. Taze hurmaları terketmek kendilerine sıcaktan daha da ağır geliyordu.

Ebû Heyseme de bu savaşa katılmayanlardan birisiydi. Hz. Peygamber yola çıkıp savaşa gitmeye başladığında Ebû Heyseme ailesinin yanına girmişti. Hava çok sıcaktı. Onun iki hanımı vardı ve hurma bahçesinde iki ayrı çardaktaydılar. Bu hanımlar orada, havanın çok sıcak olmasına rağmen, kendisine gölge bir mekân, soğuk su ve yemek hazırlıyorlardı. Ebû Heyseme hanımların yanına varıp, yaptıklarını görünce kendi kendine: Rasûlüllah sıcakta savaşa gitsin, Ebû Heyseme de bu gölgeliklerde soğuk su, hazırlanmış yemek ve güzel kadınların yanında kalsın öyle mi, dedi. Sonra hanımlarına dönerek : "Vallahi sizin hiçbirinizin çardağına girmem! Ta ki Hz. Peygamber'e yetişinceye kadar. Haydi bana azık hazırlayın!" dedi. Onlar da azık hazırladılar. Derhal kılıcını ve yayını alarak, Hz. Peygamber'e ulaşmak üzere yola çıktı ve ulaştı.

«De ki : 'Cehennem ateşi daha sıcaktır.'» Onların bu tür davranışlarına ve cahilliklerine cevap olarak, de ki; cehennemin ateşi daha sıcaktır. Durum böyle olduğu halde, neden hâlâ sakınmıyorsunuz! **«Keşke anlasalar.»** Onlar, durumun böyle olduğunu bilselerdi muhalefet edip geri kalmazlardı. Bir hadiste : "*Sizin şu gördüğünüz ateş, cehennem ateşinin ancak yetmişte biri sıcaklığındadır*" buyurulmuştur. (34) Bu hadisten anlaşıldığına göre, dünyadaki bütün odunlar bir araya toplanmak sûretiyle bir ateş yakılsa, cehennem ateşinin ancak bir parçası kadar olabilir. Cehennem ateşi, bu ateşten yetmiş kat daha hararetlidir.

82. «Kazandıklarının cezası olarak, az gülsünler çok ağlasınlar.»

34- Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: "*Sahâbiler dediler ki: Vallahi ya Rasûlallah! Bu dünya ateşi bile bizim için kâfidir, dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): Cehennem ateşi, dünyadaki ateşten altmış dokuz kat daha sıcaktır. Bu altmış dokuz cüz'ün her birinin harareti dünyadaki ateş gibidir, buyurdu.*"

Burada, ömrün müddetine işaret vardır. Dünyadaki ömür çok kısadır, azın da azıdır. O dünya hayatında az gülsünler. Ahiret hayatında cehennemde ise çok ağlasınlar. Bu ağlama, dünyadayken yapmış oldukları çeşitli isyanların karşılığıdır. Âyetin ifadesine göre, kullanılan kelime her ne kadar emir kipi ise de, haber anlamı taşımaktadır. "Az gülecekler, sürekli olarak ağlayacaklardır" anlamına gelmektedir.

Rivayet edildiğine göre münafıklar, cehennemde dünyanın ömrü kadar ağlayıp duracaklardır. Ne göz yaşları dinecek, ne de uyku uyuyacaklardır. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur : *"Allah, münafıklara bir ağlama musallat eder. Öyle ağlarlar ki, göz yaşları tükenir. Daha sonra da gözlerinden kan akar. Hatta göz yaşlarının su arkı gibi yüzlerinde iz yaptığını görürsün."* Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *"Benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, çok ağlar, az gülerdiniz."* (35)

İbn Ömer (r.a.) şöyle anlatır: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün, oturup konuşan ve gülüşen bir topluluğa rastladı ve kendilerine selâm vererek: *"Arzuları yenen zikri fazlaca yapınız!"* buyurdu. Bu ifade üzerine onlar: "Arzuları yenen nedir ?" diye sorduklarında, *"ölümdür"* cevabını aldılar." (36)

Hasan Basrî, sürekli olarak gülüp duran bir delikanlıya rastladı. Ona: "Evlâdım, sırat köprüsünden geçtin mi?" diye sordu. O da "hayır" dedi. "Cennette mi, ya da cehennemde mi olacağını biliyor musun?" diye sordu. Yine "hayır" cevabını aldı. "Öyleyse niçin gülüyorsun?" diye sordu. İşte o zamandan sonra, bu delikanlının bir daha güldüğü görülmedi.

Bilginler on çeşit ağlamanın olduğunu söylerler:

1- Sevinçten dolayı ağlamak,
2- Üzüntüden dolayı ağlamak,
3- Merhametten dolayı gözlerinden yaş gelmek,
4- İleride olacak korkulardan dolayı ağlamak,
5- Yalancıktan ağlamak. Cahiliyye döneminde ölüler için tutulan ağıtçı kadınlar gibi. Bunlar, başkalarını ağlamaya teşvik ve tahrik etmek için yalancıktan ağlarlardı.
6- Ağlayanları görünce duygulanıp sebebini bilmeden ağlamak,
7- Sevgi ve özlem'den dolayı ağlamak,

35- Hadisi Buharî, R*ikâk* bölümünde 11/273 de, Tirmizî de *Zühd* bölümünde (hadis no: 2314) rivâyet etmiştir.

36- Tirmizî, *Zühd*de 2038 numara ile, Nesâî, *Cenâiz*, 4/4'de rivâyet etmiştir.

8- Katlanamıyacağı acı ve elemden dolayı ağlamak,
9- Zayıflık ve güçsüzlükten dolayı ağlamak,
10- Münafıklıktan dolayı ağlamak. Bu tür ağlama kalbin kaskatı olmasına rağmen yalancıktan gözlerinden yaş gelmesidir.

Kendisini ağlamak için zorlamaya gelince, bu da iki çeşittir. Yerilen ve övülen. Övülen zoraki ağlama, kalpleri yumuşatmak için yapılandır. Yerilen zoraki ağlama ise, gösteriş amacıyla olan ağlamadır. Bu hususlar *İnsânü'l-Uyun* isimli eserde kaydedilmiştir.

Sonuç olarak şunu söyleriz ki, ahireti isteyen kimse, az gülüp, çok ağlamalıdır. Ölümle karşılaşıp, hesaba çekileceğini unutmamalıdır. " Nice gülüşenler vardır ki, kefenleri kefencinin yanında hazırdır."

83. «Eğer Allah, seni onlardan bir grubun yanına döndürür de, savaşa çıkmak için senden izin isterlerse, de ki : 'Benimle birlikte asla çıkamıyacaksınız, benim yanımda hiçbir düşmanla da savaşmayacaksınız. Çünkü siz, ilk defa oturmaya razı oldunuz. Öyleyse geri kalanlarla beraber oturun bakalım'.» Yüce Allah seni, Tebük savaşından sonra, Medine'de kalan o münafıklardan bir grubun yanına döndürürse, başka bir savaşa çıkmak gerektiğinde, savaşa çıkmak için sakın onlara izin verme! Bu ifadelerden, münafıkların savaşa çıkmalarının kesin olarak yasaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü o münafıklar, Tebük savaşına gitmek istememiş, evlerinde oturmayı tercih etmişler ve buna da çok sevinmişlerdir.

Bu konuda ilim adamları şöyle derler: "Yüce Allah, münafıkları, gâziler divanından çıkarmış, mücahitler defterinden de isimlerini silmiştir. Onlar, içlerinde beslemiş oldukları nifaktan dolayı, Hz. Peygamber'e olan yakınlıktan da uzaklaştırılmışlardır. Savaşa katılmamalarının cezasını böyle çekmişlerdir." Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, münafıklardan dine hiçbir fayda gelmez. Dinin yücelmesi için, samimi mü'minlere ihtiyaç vardır. Allahü Teâlâdan, kıyamet gününe kadar, dine ve dindarlara dost olmayı dileriz.

84. « Onlardan ölen birinin namazını sakın kılma!..» Ey Muhammed! Kesinlikle, ölen bir münafığın cenaze namazını kılma, ona duâ edip, bağışlanmasını isteme!

Huzeyfe (r.a.), Hz. Peygamber'in sırdaşıydı. Bir gün Huzeyfe'ye : "Sana bir sırrımı açacağım. Fakat bu sırrımı hiçbir kimseye açmayacaksın. Falanca kimselerin cenaze namazlarını kıldırmam yasaklandı" buyurdu. Daha sonra da, münafıklardan bir grubun isimlerini saydı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra, Hz. Ömer devlet başkanı olmuştu. Münafıklardan olduğu tahmin edilen birisi öldüğünde, Hz. Ömer Huzeyfe'nin elini tutar ve onu namaza çağırırdı. Huzeyfe namaza giderse, Hz. Ömer de namazını kıldırırdı. Elini bırakırsa, namazını kıldırmazdı.

«Kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir.» Münafığın gömülmesi için, duâ, ya da ziyaret amacıyla onun kabri başında durma. Çünkü onlar, bütün hayatları boyunca, Allah'ı ve peygamberini inkâr etmişlerdir. Bu inkârlarından hiçbir sûretle vazgeçmemişler, inkârlarında ısrarlı olmuşlar ve böylece de, sınırı aşmış bir şekilde ölmüşlerdir. Müslümanlardan biri ölüp defnedildiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) kabrinin başında bir müddet durur. Ona dua ederdi.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: Münafıkların başkanı olan Abdullah b. Selûl, hastalığı zamanında Hz. Peygamber'i çağırmış, o da yanına gitmişti. Münafık olan bu zat Hz. Peygamber'den, kendisine bağışlanması için dua etmesini, ölünce namazını kıldırmasını ve kabri başına gitmesini istedi. Daha sonra da, Hz. Peygamber'e birisini göndererek, gömleğini istedi. Niyeti, ölünce bu gömleğe sarılmaktı. Hz. Peygamber de, iç elbiseleri üzerine giydiği ve bedenine değmeyen bir gömleğini gönderdi. Abdullah b. Selûl, bu gömleği geri çevirdi ve bedenine değmiş olan iç gömleğini istedi. Bu durumu duyan Hz. Ömer : "Ey Allah'ın Elçisi! Gömleğini bu pis kimse için mi veriyorsun?" dedi. Bu olaydan, Allah'ın düşmanı olan münafığın, Hz. Peygamber'in eserinden bereket umduğunu anlıyoruz. Hz. Peygamber: *"Benim gömleğim, imanı olmayan kimseye fayda vermez"* buyurmuştur. Ancak iman ve ameli varsa bununla teberrük edip bereketlenebilir.

Nitekim Câbir (r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurmuştur : *"Ölülerinizi, sâlih kimseler arasında gömünüz. Çünkü ölü, kötü komşulardan etkilenir. Tıpkı, sağ olanların etkilendiği gibi."* (37)

Abdullah b. Enîs (r.a.), Süfyan b. Halid el-Huzelî'yi öldürüp, cesedini Hz. Peygamber'in önüne koyunca Hz. Peygamber elindeki değneğini ona verdi ve: *"Cennette buna dayanırsın"* dedi. Bu değnek kendisinde kalmış ve öldüğü zaman, bu değneği kendisiyle gömmelerini vasiyet etmişti. Nitekim Abdullah b. Enis vefat edince, vasiyeti üzerine, değneği de bedeniyle kefeni ara-

---

37- Ebû Nuaym *Hilye*'sinde, Ebû Hureyre'den bu lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/61.

sına koyarak defnetmişlerdir.

Ma'mer b. Abdullah, Hz. Peygamber'in saçını tıraş etmiş ve saçının yarısını da Ebû Talha'ya vermişti. Geri kalan saçları ise, ashab arasında birer veya ikişer dağıtmıştı. Ashab bu saçları, feyiz almaları ve yardıma ulaşmaları için üzerlerinde taşırlardı.

Münafıkların başkanı olan Abdullah b. Übey ölünce, iyi bir mü'min olan oğlu, Hz. Peygamber'e gidip, babasının cenazesine çağırdı. Hz. Peygamber de: *"Namazını kıl ve göm"* dedi. Münafığın oğlu ise : "Ey Allah'ın Elçisi! Babamın namazını sen kıldırmazsan, hiçbir müslüman onun namazını kılmaz. Ey Allah'ın Elçisi! Allah aşkına! Düşmanları sevindirecek şeyi bana yapma!" diye yalvardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, onu teselli etmek ve etrafındakileri gözetmiş olmak için davetini kabul etti. Tam kalkıp namaz kılacakları sırada, Hz. Ömer, namazın kılınmasına engel olmak için, peygamberle kıble arasına dikildi. Daha sonra da, bu münafık adamın sağlığında yapmış olduğu çirkinlikleri sayıp dökerek : "Bu Allah düşmanının cenaze namazını nasıl kılarsın?" dedi. O zaman bu âyet indi ve Hz. Peygamber de namazı kıldırmaktan vazgeçti. Bu olay da, Hz. Ömer'in (r.a.) yüceliğini gösterir. Bunun gibi birçok yerde, onun görüşü doğrultusunda âyetlerin indiği bilinmektedir. Onun, dindeki mertebe ve derecesi çok yüceydi. Hz. Peygamber, Ömer hakkında şöyle buyurur : *"Sizden önceki milletlerin feraset sahibi kimseleri vardı. Bu millet içerisinde öyle birisi varsa, o da Ömer'dir."*(38)

Hadiste "ferâset sahibi" diye tercüme edilen kelimenin aslı "muhaddes" dir. Muhaddes, içinde bir mana doğan ve onu haber verendir. Buna feraset sahibi diyoruz. "Feraset sahibi", ince fikirli, uzağı gören, görüş ve kanaatlerinde yanılma ihtimali bulunmayan ve söylediği tahakkuk eden kimse anlamına gelir. Sanki o, "Melei A'lâ"dan konuşur. Bir beyitte Hz. Ömer'in faziletleri şöyle belirtilir:

Onun öyle faziletleri vardır ki herkes bilir.
Ancak gök yüzündeki ayı göremeyen bilmez.

Bir başka rivayette ise bu âyet, Hz. Peygamber'in bu münafığın namazını kıldırmasından az bir zaman sonra inmiştir.(39) Bu âyetin inişinden sonra

---

38- Buharî ve Müslim benzer lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/609. Tirmizî de benzer şekilde rivâyet etmiştir.

39- Doğru olan da bu rivayettir. Buharî'deki bir hadise göre de âyet, Hz. Peygamber'in cenaze namazını kıldırmasından sonra inmiştir.

Hz. Peygamber, hiçbir münafığın cenaze namazını kıldırmamış ve kabrine de gitmemiştir.

Hz. Peygamber'in, gömleğini ona vermesi konusunda ise birkaç görüş ileri sürülmüştür. O görüşlerden birisi şudur : Bedir savaşında, Hz. Peygamber'in amcası Abbas esir düştüğü zaman, cüsseli bir adam olduğu için, kendisine giydirebilecekleri bir gömlek bulamamışlardı. İşte o zaman, münafıkların başkanı olan Abdullah, gömleğini Abbas'a giydirmişti. Hz. Peygamber de, Bedir savaşındaki iyiliğinin altında kalmamak için, o münafığa gömleğini vermişti. İkinci bir görüşe göreyse: *"İsteyeni azarlama"* (Duha: 9) emrinin gereğini yapmak için gömleğini vermiştir. Gömlek konusunda cimri davranıp onu göndermemek, cömertliği ihlal etmek anlamı taşıyacağından gönderilmiş olabilir.

Bu konuda bir başka görüş de şöyledir. Belki de Allahü Teâlâ Hz. Peygamber'e, gömleğini ona vermesi neticesinde, bin tane münafığın İslâma gireceğini vahyetmiştir. Bunun üzerine, Hz. Peygamber de bunun üzerine gömleğini ona vermiştir.

85. «Onların» yani münafıkların **«malları ve çocukları seni imrendirmesin.»** Çocuklar daha değerli olmalarına rağmen bu gibi yerlerde malların çocuklardan önce zikredilmesi, mala olan ihtiyacın umûmî olmasından dolayıdır. Çünkü insanın ve çocuklarının yaşaması mala bağlıdır. Ya da malın önce zikredilmesinin sebebi çocuklardan daha önce var olmasındandır. **«Bunlarla Allah, dünyada onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını istiyor.»** Allahü Tealâ, dünyada verdiği bu mal ve çocuklar sebebiyle ahirette onlara azap edecektir. Yani dünyada elde etmiş oldukları mal ve çocuklar, onlar için birer azap sebebi olacaktır. Onların canları, inkârcı olarak çıkacak ve o şekilde öleceklerdir. Çünkü onlar, dünyadaki zevklere dalmış, işin sonuna dikkat etmemişlerdir. Bu âyet, bu sûrede, değişik lâfızlarla da olsa birkaç yerde tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın sebebi, bazı şeylere dikkat çekmek içindir. İnsanların onlardan gafil olmamaları gerekmektedir. Mallar ve çocuklar, mü'minler için birer nimet olduğu halde, münafıklar için pişmanlık ve azaptır. Çünkü bunlar, onları Allah'ı anmaktan alıkoyar ve gönüllerini meşgul eder.

86. «'Allah'a inanın ve peygamberiyle birlikte cihad edin' diye bir sûre indirildiğinde, onların servet sahibi olanları senden izin istediler ve : 'Bırak bizi oturanlarla beraber olalım' dediler.» Kur'ân'ı Kerim'de, *"Al-*

lah'a iman edin, Allah'ın dinini yüceltmek için peygamberiyle birlikte cihada çıkın" anlamında bir âyet indirildiği zaman, insanlar içerisinde durumu iyi olup, serveti bulunanlar senden izin istediler. Halbuki bu münafık insanlar, hem mal hem de beden bakımından cihada çıkabilecek güç ve kabiliyettedirler. Böyle olmalarına rağmen, "bizi bırakın da oturanlarla beraber oturalım" dediler. Böylece, savaşa çıkmayı istemediler.

Âyette geçen *"tavl"* kelimesi kısalığın zıddı olan uzunluk anlamınadır. Çünkü bir şey uzun olduğu zaman kendisinde bir kemâl ve ziyadelik olur. Kısa olunca ise kusur ve noksanlık olur. Zengin kimseye de "tavl" denilmiştir. Çünkü zengin fakirin elde edemiyeceği bir takım isteklerini elde eder. İşte bunun gibi kısalıkla elde edilemiyecek bazı şeyler uzunla elde edilebilir.

87. «Geride kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular. Onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık anlayamazlar.» Münafıklar, savaşa katılmayıp, evlerinde oturan kadınlarla birlikte olmayı seçtiler. Para ve buna benzer şeylerin üzerlerine damga basıldığı gibi, onların kalplerine de damga basılmak sûretiyle mühürlenmiştir. Yani, onların kalbleri, anlamak ve kavramaktan kesildiği için, kalbleri üzerine mühür gibi damga basılmış, bir daha gerçeği göremez hale gelmişlerdir. Onlar, Allah'a iman ve itaatta, emir ve yasaklarında, Rasûlüne tâbi olmakta ve cihaddaki saadeti anlıyamadıkları gibi, bunların zıddına olan konulardaki huzursuzluk verici şeyleri de anlayamazlar.

88. «Fakat, Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır. Kurtuluşa erenler de yalnız onlardır.» Hz. Peygamber ve onunla birlikte olan müslümanlar; Allah'a ve Allah'ın gönderdiklerine inandılar. Yüce Allah'ın cihad etme emrine muhalefet etmeyip, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. Çünkü, kendilerinden daha üstün olan peygamber de cihad etti.

Âyette geçen *"hayrât"*tan maksat dünyadaki zafer ve ganimet ile ahiretteki cennet ve ikramlar demektir. Böylece onlar, her iki dünyada da hayırlar elde etmişler anlamında olur. Ya da buradaki *"hayırlar"*dan kasıt, "cennetteki güzel hanımlar ve hûriler" de olabilir. Çünkü bir âyette : *"Oralarda güzel huylu ve güzel yüzlü kadınlar vardır"* (Rahman: 70) buyurulmuştur. Kurtuluşa erenler de, işte bu grup insanlardır. Bu insanlar, sadece geçici zevklerle yetinmeyip, ebedî olan isteklerine de ulaşan kişilerdir.

89. «Allah, onlar için,» içerisinde meyveli ağaçları olan **«altından ır-**

maklar akan cennetler hazırlamıştır. Sürekli olarak orada kalacaklardır. Büyük kurtuluş işte budur.» Bu cennetlerdeki yerin veya, ağaçlarının, ya da oradaki köşklerin altından ırmaklar akar. Burada *"ırmaklar"* olarak çevirdiğimiz *"enhar"* kelimesi, "nehir" kelimesinin çoğuludur ve suyun aktığı yer anlamına gelir. Oraya nehir adı, verilmesinin sebebi; genişliğinden ve parlaklığından dolayıdır. Oradaki nehir tektir. Bu nehirde; cennet içkisi, su, bal ve süt bir arada akar ve birbirlerine karışmazlar. Oraya giden mü'minler, sürekli olarak orada kalırlar. Orada, Allahü Teâlâ'nın verdiği bu yüce ikram ve nimetlere kavuşmak, kurtuluşun tâ kendisidir. Büyük kurtuluş da işte budur ve ondan başka da bir kurtuluş yoktur. İman edip malları ve canlarıyla cihad edenler, cehennemden kurtulmuş, cenneti ve oradaki nimetleri elde etmişlerdir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Cennette yüz derece (yani birçok mevkiler) vardır. Allah bu makamları, yolunda cihad edenlere hazırlamıştır. -Ki onlar, Rabb'lerinin rızâsını kazanmak için mallarıyla ve canlarıyla cihad etmişlerdir.- Cennetteki bu derecelerden, her iki derece arasında yerle gök arası kadar mesafe vardır. Allah'tan isterseniz, Firdevs'i isteyin"* (40) Firdevs, cennetin tam ortasındadır. En yüce yerindedir. Burasının üzerinde Rahman'ın Arş'ı vardır. Cennet nehirleri oradan fışkırır.(41)

Cennetteki nehirler dört tane olup, âyette şöyle anlatılır : *"Orada hiç bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren meşrubat nehirleri ve süzülmüş bal nehirleri vardır..."* (Muhammed: 15)

وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذ۪ينَ
كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ سَيُص۪يبُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى
الَّذ۪ينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِه۪ مَا

40- "Firdevs" cennette, içerisinde her türlü meyvenin bulunduğu bir bahçedir.

41- Buharî, *Cihad* bahsinde zikretmiştir, 6/9. Ayrıca *Tevhid* bahsinde de zikretmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/491.

عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٩١) وَلَا عَلَى الَّذِينَ
إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ
تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ
(٩٢) إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا
بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
(٩٣) يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ
نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللّٰهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٩٤) سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ
لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ
جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٩٥) يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ
فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (٩٦)

90. Bedevîlerin özür dileyenleri, kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve Rasûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onların inkâr edenlerine, acıklı bir azap dokunacaktır.

91. Allah'a ve peygambere imanda samimi olmaları şartıyla; zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara, bir sorumluluk yoktur. Çünkü, iyilik yapanların aleyhine bir yol yoktur. Allah gafûrdur, rahîmdir.

92. Kendilerini bindirip göndermen için sana geldiklerinde: "Sizi bindirecek binek bulamıyorum" dediğin zaman, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı, üzüntüden gözlerinden yaşlar akarak geri dönen kimselerin aleyhine de bir sorumluluk yoktur.

93. Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Çünkü onlar, geri kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular. Allah da onların kalblerini mühürledi. Artık onlar bilemezler.

94. Dönüp yanlarına varınca, sizden özür dileyecekler. De ki : " Özür dilemeyin! Size asla inanmayacağız. Çünkü Allah, sizinle ilgili haberleri bize bildirdi. Yapacaklarınızı, Allah da, Rasûlü de görecektir. Daha sonra ise, görüleni de görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O size, yaptıklarınızı bildirecektir."

95. Kendilerine döndüğünüzde, onları bırakmanız için, Allah adına size and içecekler. Onları bırakın! Çünkü onlar murdardırlar. Kazanmış olduklarının cezası olarak, onların varacakları yer cehennemdir.

96. Kendilerinden razı olmanız için, size yemin edecekler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.

90. «Bedevîlerin özür dileyenleri, kendilerine izin verilmesi için geldiler.» Arapça'da "azere fil-emri" denir ki bir işte gevşek davranıp, tembellik gösterdi demektir. İşin gerçeği ise, mazereti olmadığı halde yapacağı iş konusunda mazeretinin olduğuna vehmettirmesidir. Özür dilemek; bazan gerçek, bazan da yalandan olur. Böyle olunca, itizarda bulunmak özrü olsa da olmasa da mazeret ileri sürmektir. Bizim burada *"bedevîler"* olarak tercüme ettiğimiz *"a'rab"* kelimesi, Arapların çölde yaşayanlarına verilen isimdir. Bu kelimenin tekili yoktur. *"Arap"* ise, "acem" kelimesinin zıddı olup, şehirli demektir. *"Özür dileyenler"*den kasıt, Esed ve Gatafan kabileleridir. Tebük savaşına çıkılacağı sırada, cihada çıkmamak için özür belirtip, savaştan geri kalmayı istemişlerdi. Bunların bahaneleri; geçim sıkıntısı çekmeleri ve çoluk çocuklarının kalabalık olmasıydı. Bunların özürleri konusunda ihtilaf edilmiştir. Acaba gerçekten özürleri mi vardı, yoksa bahane miydi? Âyetten anlaşılan gerçekten özürlerinin olmasıdır. Çünkü âyette geçen *"muazzirûn"* özürleri olan kimselerin özür beyan etmeleri anlamındadır. Özür beyan edenler bazan haksız da olabilirler. Buna göre âyetin manası "özürleri olmadan özür beyan edenler..." şeklinde olur.

«Allah ve Rasûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar.» Münafık Araplar ise ne peygambere gelip izin istediler, ne de savaşmamak için özür belirttiler. Bundan anlaşılıyor ki, onlar her ne kadar iman ettiklerini ve itaat edeceklerini iddia etmiş olsalar da, Allah'ı ve Rasûlünü yalanlamaktadırlar. Bu kimseler, seksen iki kişidirler. Diğer münafıklar da, özürsüz bir şekilde evlerinde oturup savaşa katılmamışlardır. **«Onların inkâr edenlerine, acıklı bir azap dokunacaktır.»** Arapların veya özür beyan edenlerin bir kısmı acıklı bir azaba uğrayacaklardır. Âyette geçen *"mim"* harfi, kısım belirtir. Arapların hepsi değil de, bir kısmı inkârcıdır. İçlerinde inananları vardır. Diğer kısmı ise tembelliklerinden dolayı savaşa katılmamıştır. Şüphesiz bunları Allahü Teâlâ çok iyi bilmektedir. İnkârlarından dolayı savaşa katılmayanlara, dünya hayatlarında verilecek olan azap, esir olma ve ölüm, ahiretteki azap ise, cehennem ateşidir.

91. «Allah'a ve peygambere imanda samimi olmaları şartıyla; zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara,» cihada katılmamalarından dolayı **«bir sorumluluk yoktur.»** Yaşlıların, kötürümlerin, hastaların ve fakir olmaları sebebiyle savaşa katılamayanların, bu durumları günah sayılmaz. Ancak, bu grupların, Allah'a ve Rasûlüne samimi olarak inanmaları gerekir. Âyette *"samimi olmaları"* şeklinde tercüme ettiğimiz *"nasihat"* kelimesi, yapılan amelin sahte olmadığını, tertemiz, içten ve hâlis olduğunu ifade eder. Bir insanın, sözünde samimi olması demek, sadece faydalı olan şeyi söylemesi demektir. Bu kelimeyle ilgili olarak: *"Din nasihattır,"* hadisi vardır. Peygamber Efendimiz bu ifadeyi üç kez tekrarlamıştır. Bu konuda şöyle söylenir: Nasihat İslâm'ın temelidir. Çünkü bunun manası dinin direği nasihatten ibarettir, demektir. Tıpkı *"hac Arafat'tan ibarettir"* sözünde olduğu gibi. Bu da, haccın asıl direğinin Arafat olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber *"Din nasihattir,"* buyurunca: "Kim için Ey Allah'ın elçisi?" diye sorarlar. O da: *"Allah, O'nun kitabı, peygamberi ve müslümanların başkanları ve bütün müslümanlar için"* cevabını verdi.[42] Bunun anlamı, Allah'a iman ve O'nun emirlerini yerine getirmede samimi olmaktır. Rasûlünü de tasdik edip, onun getirdiklerinin tümünü birden benimsemek ve onun yolunda yürümektir. *"Kitabı için"* den maksat da, Kur'ân'ın Allah'ın kitabı olduğuna içtenlikle inanmaktır. Onun âyetlerine göre amel etmek ve ona teslim olmaktır. *"Müslümanların başkanlarına nasihat"* ise, iyi iş yaptıkları zamanlarda onlara itaat etmek, kötü işler yaptıklarında ise, onları uyarmaktır. *"Bütün müslümanlar"* ifadesi ise, müslümanlara gelecek belâyı uzaklaştırmayı ve onların kazanabilecekleri hayırlara yardımcı olmayı ifade eder.

Bu âyet, gerçekten özür sahibi olanların, savaşa çıkmayışlarında hiçbir günahın olmadığını belirtiyor. Ancak, bu kişilerin, Allah'a ve peygambere olan imanlarında samimi olmaları şarttır. Bütün hareketlerinde, Allah'ın ve peygamberin emirlerine uymaları da şarttır. Bunların uymaları gereken emirlerin başında ise, gâziler hakkında duydukları yalan haberleri etrafa yaymamak gelir. Fitneyi körüklememeli, gazilere iyilikte bulunmaya çalışmalı ve onların geride bıraktıkları yuvalarına yardımcı olmalıdırlar. **«Çünkü, iyilik yapanların aleyhine bir yol yoktur. Allah ğafûrdur, rahîmdir.»** Onların aleyhine bir durum olamaz ve onların bir günahı da yoktur. Allah çok bağışlayıcı ve çok rahmet edicidir.

Bu ifadeler, eğer onlar, özürlerinden dolayı savaşa katılmamışlarsa, bağışlanmaya muhtaç olduklarını belirtmektedir. İnsanlar âcizdirler, hata işleyebilirler. Allah da bağışlayıcı olduğu için onları bağışlar.

92. «Kendilerini bindirip» savaşa **«göndermen için sana geldiklerinde : 'Sizi bindirecek binek bulamıyorum' dediğin zaman, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı, üzüntüden gözlerinden yaşlar akarak geri dönen kimselerin aleyhine de bir sorumluluk yoktur.»** İyilik yapanların aleyhine bir yol olmadığı gibi, kendilerini savaşa götürmen için sana gelenler için de gerçekleşmiş olan bir günah yoktur. Bu kimseler ensardan yedi kişidirler ve ağlayarak Hz. Peygamber'e gelip: " Biz savaşa çıkmayı adadık. Yamalı mestlerle ve dikili ayakkabılarla da olsa bizi götür de seninle savaşalım" demişler, Hz. Peygamber de onlara : *"Sizi bindirecek binek bulamıyorum"* cevabını vermişti.

42- Müslim, *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

"Gözlerinden yaşlar akarak " ifadesinin aslı, "şiddetli bir halde gözleri akan" şeklindedir. Bu durum "oluk akıyor" ifadesine benzeyen bir mecazdır. Akan oluk değil, oluk içerisindeki sudur, göz değil, gözün içerisindeki yaştır. Burada mübalâğa için böyle bir ifade kullanılmıştır. Sanki gözün, bütünüyle aktığı ifade edilmiştir. Bu durum da, infak etmek için bir şey bulamamalarından dolayı, duymuş oldukları üzüntüdendir. Onların, ihtiyaç duydukları ve senin yanında da bulunmayan bir şeyi satın almaları için, verebilecekleri bir şeyleri yoktu. Bundan dolayı mahzun idiler.

93. «Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir.» Onlar, zengin oldukları, güçleri ve savaş hazırlıkları bulunduğu halde, savaşmamak için izin isteyen kimselerdir. **«Çünkü onlar, geri kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular.»** Alçaklığa rıza gösterdiler. **«Allah da onların kalblerini mühürledi. Artık onlar bilemezler.»** O kimseler, bu savaşa katılmamaları yüzünden, peşinen takındıkları tavır neticesinde, başlarına gelecek gâileden habersizdirler. Ayrıca onların, ileride uğrayacakları rezilliklerden de haberleri yoktur.

Hikmet sahiplerinden biri der ki: "Dünya, ahiretin pazar yeri; akıl, iyiliklerin öncüsü; mal, kibirlenmenin elbisesi; nefsânî arzulara uymak da Allah'a isyan etme vasıtalarıdır. Üzüntü ise, neşenin başlangıcıdır. Allahü Teâlâ münafıkları, sevinmeleri ve alay etmeleri sebebiyle yermiş, ihlâs sahiplerini ise, üzüntü içerisinde olmaları ve devamlı ağlar bir durumda bulunmaları sebebiyle övmüştür."

94. Savaştan **«dönüp yanlarına varınca, sizden özür dileyecekler.»** Bu kimseler münafık kimseler olup, savaşa katılmamışlardır. Sayıları da seksen küsurdur. Buradaki hitap, Hz. Peygamber'e ve onun ashabınadır. Âyet, özür dileme olayından önce nâzil olmuştur. Buradan anlaşılan, Hz. Peygamber'in, Tebük savaşından dönmesinden sonra kendisinden özür dileyecekleridir. Yoksa, Medine'ye döndükleri zaman değil. Belki de, Medine'ye dönmeden önce özür dilemeye koşanlar bile olmuştur.

Ey Muhammed! Sen onlara **«de ki : 'Özür dilemeyin! Size asla inanmayacağız. Çünkü Allah, sizinle ilgili haberleri bize bildirdi.»** Siz kesinlikle bize özür dilemeye kalkmayın. Biz sizin özürlerinizi kabul etmeyeceğiz. Çünkü özürünüz gerçek değildir. Allahü Teâlâ, sizin özürünüzün kabul edilmemesini bize vahiyle bildirdi. Sizin kötü düşünce ve niyetleriniz hakkında bizim bilgimiz vardır. Bundan sonraki **«yapacaklarınızı, Allah da Rasûlü**

de görecektir.» Acaba, inkâr ve münafıklıktan vaz mı geçeceksiniz, yoksa aynı hale devam mı edeceksiniz?.. **«Daha sonra ise»** kıyamet gününde, **«görüleni de, görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O size,»** dünyada iken **«yaptıklarınızı bildirecektir.'»** O'na döndürülüp, huzuruna çıktığınız zaman, dünyada işlediğiniz her şeyi size bildirecektir. Burada, dünyada işlenenlerin hesabının mutlaka görüleceğine dikkat çekilmektedir.

95. «Kendilerine döndüğünüzde, onları bırakmanız için, Allah adına size and içecekler.» Yalan özürlerini perçinlemek üzere size yeminler edecekler ve: "Vallahi gücümüz yoktu. Eğer gücümüz olsaydı, savaşa katılmaktan geri kalmaz ve sizinle savaşa çıkardık" diyeceklerdir. Bu kimseler, Cüd b. Kays, Mu'tab b. Kuşayr ve arkadaşlarıdır. Onların bu yeminleri, onları terkedip kendilerini yermemeniz ve horlamamanız içindir. **«Onları bırakın!»** Onlardan uzaklaşın ve hakir görün! **«Çünkü onlar»**, tıpkı kendisinden kaçılması gereken pis koku gibi **«murdardırlar.»** Onlarda manevî murdarlık vardır. **«Kazanmış olduklarının cezası olarak, onların varacakları yer cehennemdir.»** Onlardan bu kadar sakınmanın ve onları terketmenin gerekçesi, kendilerinin cehennemlik oluşlarıdır. Onun için bu kimseler yerilmiş ve kendilerinden uzak durulması istenmiştir. Dünyada işlemiş oldukları bunca kötülüklerden dolayı, cehennemde cezalarını bulacaklardır.

96. «Kendilerinden razı olmanız için, size yemin edecekler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.» Münafıklar, kendilerinden hoşnut olmanız için, yalan yere Allah adına size yeminler edeceklerdir. Bunun sebebi ise, kendilerine yapageldiklerinizin devamını sağlamaktır. Sizler, inkârda bocalayıp duranlardan razı olsanız bile, Yüce Allah onlardan asla razı olmayacaktır. Sizin rızânız, Allah'ın rızâsını gerektirmez. Sizin tek başınıza onlardan razı oluşunuz, onları Allah'ın gazabından kurtarmaya yetmez. İşte bütün bu hitaplardan maksat, muhatapları münafıklara rızâ göstermekten sakındırmak ve onların sahte özürlerine kanmamalarını sağlamaktır.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman : *"Onlarla oturmayın ve kendileriyle konuşmayın"* buyurmuştur. Bununla, münafıklardan ve günahlarında ısrar edenlerden tevbe edinceye kadar ayrı kalmaya işaret edilmiştir. Muhammed Bâkır da kendisine babası Zeynel Abidîn'in şöyle tavsiyede bulunduğunu söyler : "Şu beş grup insanla arkadaşlık etme, onlarla sohbete dalma ve yolculuğa da çıkma:

1. Fâsıkla arkadaşlık etme. O seni, bir lokma ekmeğe hatta daha basit bir menfaate karşılık olarak satar.

2. Cimri adamla da sakın arkadaşlık etme. Çünkü o, en muhtaç olduğun şeyi bile sana vermez.

3. Yalancıyla da arkadaşlık etme. O da senin için serap gibidir. Senin yakınlarını senden uzaklaştırır, senden uzak olması gerekenleri de sana yakınlaştırır.

4. Ahmakla da arkadaşlık etme. Çünkü ahmak, sana fayda vermek isterken zarar verir. Yine: 'Akıllı düşman, akılsız dosttan iyidir' denilir.

5. Akrabalarıyla ilgisini kesenle de dost olma. Çünkü ben, Allah kitabının üç yerinde, bu tür insanların lânetlendiğini gördüm."

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَٓائِرَ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِ
وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَٓا اِنَّهَا
قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فٖي رَحْمَتِهٖ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٩﴾

97. Bedevîler, inkâr ve iki yüzlülük bakımından daha beter, Allah'ın, Rasûlüne indirdiği sınırları tanımamaya daha müsaittirler. Allah bilendir, hakîmdir.

98. Bedevîlerden öyleleri vardır ki, Allah yolunda harcadığını zarar sayar ve sizin başınıza felâketlerin gelmesini bekler. Felâketler onların başına gelsin! Allah, işitendir, bilendir.

99. Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcadığını da, Allah katında yakın dereceler elde etmeye ve peygamberin duâlarını almaya vesile kabul eder. İyi bilin ki bu durum, onlar için bir yakınlık vesilesidir. Allah onları, yakında rahmetine koyacaktır. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.

97. «Bedevîler...» Burada *"bedeviler"* şeklinde çevirdiğimiz *"a'râb"* kelimesi, "a'rabî" kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, "'arabî" kelimesinin çoğulunun " 'arab", "mecûsî" kelimesinin çoğulunun "mecûs" ve "yahûdî" kelimesinin çoğulunun da "yehûd" olduğu gibi. "Arab"la "A'râb" arasındaki farkı şöyle açıklarız : Arab, ister çölde, isterse köyde otursun, insan oğlunun özel bir grubudur. A'rab ise, sadece çölde yaşayan insanlara verilen bir isimdir. Buna göre "Arab", daha geneldir. Şöyle de denilmiştir: "Arab, şehir ve köylere yerleşenlerdir. A'râb ise, çöllerde yaşayanlardır. İşte bu bedevîler, **«inkâr ve iki yüzlülük bakımından,»** şehirlerde yaşayan Araplardan **«daha beter,»** yani daha fenadırlar. Çünkü bu bedevîler, vahşi hayvanlara benzerler. Bunlar, boyun eğip itaat etme konusunda direnmeyi huy edinmiş kimselerdir. Devamlı içerisinde yaşadıkları rutûbetli sıcak hava, kalblerinin katılığını artırmıştır. Kalplerinin katılığı da onları kibir, böbürlenme ve haktan sapmaya götürür. Bu durum da, onlar için tabiîdir. Çünkü, bir eğitimcinin terbiyesinde yetişip eğitilmeyen, ilim adamlarıyla birlikte olup bilgi edinmeyen kimseler, Allah'ın Kitabı'nı dinleyip, ondan beslenmeyen kimseler; bilginlerle oturup sohbet edenler, ilim ve hikmetten nasibini alanlarla nasıl eşit olabilir? Çünkü bunlar, Allah'ın Kitabı'nı dinlemiş ve Rasûlüllah'ın terbiyesini almışlardır. Eğer, şehirli ile çölde yaşayan arasındaki farkı görmek istersen, dağda yetişen meyve ile, bahçede yetişen meyveyi karşılaştır. O zaman farkı görürsün. Âyette geçen *"Bedevîler"*'le, Temim oğulları, Esed oğulları ve Gatafan kabilesi kastedilmiştir.

İşte bu insanlar, **«Allah'ın Rasûlüne indirdiği sınırları tanımamaya»** onların ne olduklarını bilmemeye **«daha müsaittirler.»** Onlar, peygambere indirilen ibadetleri, kanunları ve buna benzer ahlâk kurallarını bilemezler. Farz ve sünnetleri kavrayamazlar. Bunun sebebi, Kur'an ve sünneti dinleme bahtiyarlığından uzakta kalışlarıdır. İşte bunun için, bedevî bir zatın, namazda imamlık yapması da mekruh karşılanmıştır. İlim adamları şunu söylerler : "İmam olan bir kimse, namazda mekruh olan şeyleri işlerse, ona uymak mekruh olur. İlgilisinin bu tip imamı görevden alması gerekir. **«Allah bilendir, hakîmdir.»** Yüce Allah, ilim ve hikmet sahibi olduğundan dolayı, şehirlinin de, köylünün de bütün hallerini bilir. İyilik ve kötülüklerinden haberdardır ve onları buna göre hesaba çekip ceza, ya da mükâfatlarını verir.

98. «Bedevîlerden öyleleri vardır ki, Allah yolunda harcadığını zarar sayar ve sizin başınıza felâketlerin gelmesini bekler.» Âyet-i kerimede geçen *"mağrem"*, insanın malına gelen zarar demektir. Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah yolunda harcadığı maldan sevap ummayan, Allah yolunda harcamadığı zaman da bunun cezasından korkmayan kimse elbette ki Allah yolunda harcadığı şeyi zarar ve lüzumsuz sayar. Harcadıklarını da ya gösteriş için ya da takıyye yani asıl maksadını gizleyerek müslümanlardan görünmek için yapar. Âyette geçen *"yeterabbesu"*, beklemek, *"devair"* de insanın başına gelen musibet ve felâketler demektir. "Dâire" kelimesinin çoğuludur. Onlar Hz. Peygamber'in vefatıyla, müslümanların başına birtakım belâların gelip, güç ve kuvvetlerini kaybetmelerini ve inkârcıların egemen olmasını beklerler. Böylelikle de, infaktan kurtulacaklarını umarlar. İşte bu tip insanlar şimdi de mevcuttur. Görmüyor musunuz bazı kimseler, müslüman görünürler, fakat inkârcıların egemen olmasını beklerler ki, devlete karşı sorumluluklarından ve infaktan kurtuluversinler.

«Felâketler onların başına gelsin! Allah, işitendir, bilendir.» Burada, mü'minler hakkında dilediklerinin karşılığı olarak, onlara bedduâda bulunulmaktadır. Allahü Teâlâ, onların infak yaparken söyledikleri sözleri işiten ve aynı anda içlerinde gizledikleri kötü niyetleri de bilendir. Ki bu kötü niyetlerinin birisi de, müslümanların bir belâ ile karşılaşmalarını beklemeleridir.

99. «Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır.» Bunlar, Esed, Cüheyne, Gifar ve Eslem gibi kabilelerden olan kimselerdir. İşte bu tür kabileler, Allah'a ve ahiret gününe inanırlardı. *Ravda* isimli eserde şöyle anlatılır : Bedevînin biri, Allahü Tealâ'nın *"Bedevîler, inkâr ve iki yüzlülük bakımından daha beterdir..."* mealindeki kelamını duyunca irkiliverdi ve ardından da yine Allah'ın: *"Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır..."* kelamını duyunca: "Allahü Ekber. Yüce Allah, bizi önce yerdi, sonra da övdü" dedi.

Allah yolunda cihad için **«harcadığını da, Allah katında yakın dereceler elde etmeye ve peygamberin duâlarını almaya vesile kabul eder.»**

Bir kutsî hadiste de şöyle buyurulur : *"Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım."* (43)

Bu kimseler ayrıca, Allah yolunda yaptıkları harcamalar dolayısıyla, Hz. Peygamber'in de duâsını almaya çalışırlar. Çünkü Hz. Peygamber, tasaddukta bulunanlara bereket duâsında bulunur ve onların bağışlanmalarını dilerdi. İşte bundan dolayıdır ki sadaka alan kimsenin tasaddukta bulunan kimseye duâ etmesi sünnet olmuştur. Ancak, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yaparak, salât ve selâmda bulunmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), sadaka veren Ebû Evfâ için "Allahumme salli alâ âli Ebî Evfâ", yani "Ey Allah'ım! Ebî Evfâ oğullarına salât ve selâm eyle!" diye duâda bulunmuştu. Bu tür duâ yapmak, ancak Hz. Peygamber'e mahsustur. O dilediğine böyle duâ yapabilir.

«İyi bilin ki bu durum,» yani Allah yolundan harcadıkları şey **«onlar için bir yakınlık vesilesidir.»** Bu harcamayı yaptıklarında, yüce Allah da onları, kendisine yaklaştıracaktır. Bu, Allah yolunda harcadıkları şeyin bir yakınlık vesilesi olduğu husûsundaki itikadlarının doğruluğuna Allah tarafından bir şehadet ve ümitlerini tasdikdir.

«Allah onları, yakında rahmetine koyacaktır. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Bu ifade, Allahü Teâlâ'nın engin rahmetinin onları kuşattığını anlatır ve bunun bir va'd olduğunu bildirir. Âyette geçen *'sîn'* harfi, va'din gerçekleşeceğini ifade eder. Allah onlara karşı çok rahîmdir. Ceza vermekte acele etmez.

Bilmiş olunuz ki, sadaka vermenin ve infakta bulunmanın fazileti, çok büyüktür. Şöyle bir hikaye anlatılır :

İsrailoğulları zamanında bir kıtlık olmuş. Fakirin biri içerisinde zenginlerden birinin de evi bulunan bir sokağa girmiş. Fakir adam: "Allah rızâsı için bana yardımda bulunun!" deyince, ev sahibinin kızı çıkarıp biraz sıcak ekmek ikram etmiş. Zengin adam bu fakiri görünce, "Bu ekmeği sana kim verdi?" diye sormuş. Fakir de: "Şu evdeki kız" diye cevap vermiş. Zengin adam eve girip, kızının sağ elini kesmiş. Allah da bu adamın durumunu değiştirmiş, muhtaç bir duruma düşerek fakir olarak ölmüştür. Daha sonraları ise, zengin ve genç bir delikanlının, bu güzel kız hoşuna gitmiş, ona hayran olmuş ve onunla evlenmiş. Onu evine götürüp, karanlık basınca, kız sofra hazırlamış ve sol elini uzatmış. Zengin demiş ki: "Fakirlerin edeplerinin az olduğunu duyardım.

43- Buharî'nin rivayet ettiği uzun bir hadisin parçasıdır.

Şu sağ elini uzat bakayım." Kız yine sol elini uzatmış. İki ve üçüncü defasında da aynı şekilde sol elini uzatınca, evi bir sessizlik kaplamış. Sonra gizliden bir ses duyulmuş ve: "Çıkar bakalım sağ elini! Allah için verdiğin sıcak ekmek hatırına Rabb da sana sağ elini ikram etti" demiş. Kız da sağ elini çıkarmış ve yemeğini yemeye başlamış. *Ravzatu'l-Ulema* isimli eserde böyle anlatılır.

Bu hikâyeden anlaşılmaktadır ki Allahü Teâlâ bir kimseye nimetler ihsan eder de, o kimse de bunun şükrünü yerine getirmezse, o nimetten yoksun bırakılmak sûretiyle cezalandırılır. Bel'ama bakmaz mısın? Allah'ın kendisine vermiş olduğu İslâm nimetine şükretmeyince, Allah da onun canını inkârcı olarak alıvermiştir. Bir kimse, yaptığı ve terkettiği her şeyde Allah'ın rızâsını gözetirse, Allah da onun kusurlarını düzeltir... Sol elle yemek edebe aykırıdır. Şeytan sol eliyle yer. Mazeret olmadıkça sol elle yenmemelidir. Denilmiştir ki: "Hak uğruna harcanmayan şeyin iki katı, bâtıl yolda gider."

Hz. Ali (r.a.) şöyle der: "Allah, fakirlerin azıklarını, zenginlerin mallarında takdir etmiştir. Fakirin açlığı, zenginin onun hakkını vermemesiyle olur. Allahü Teâlâ, onlara bunun hesabını soracaktır."

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِر۪ينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذ۪ينَ
اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا اَبَداً ذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ
وَمِنْ اَهْلِ الْمَد۪ينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٠١﴾ وَاٰخَرُونَ

اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ
يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً
تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ
وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا
يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

100. Muhacirlerin ve Ensarın ilk etapta iman edenleri ve güzellikle bunlara tâbi olanlar var ya, Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razıdırlar. Allah onlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Büyük kurtuluş da budur işte.

101. Çevrenizdeki bedevîlerden münafıklar olduğu gibi, bizzat Medine halkından da münafıklığı huy edinenler vardır. Sen onları bilemezsin. Onları Biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.

102. Diğerleri de günahlarını itiraf ederek, iyi amelle diğer

kötü amelleri birbirine karıştırdılar. Allah'ın, onların tevbesini kabul etmesi umulur. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.

103. Onların mallarından, sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve (iyiliklerini) bereketlendirmiş olursun. Onlara duâ et. Çünkü senin duân, onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah işitendir, bilendir.

104. Allah'ın, kullarının tevbesini kabul ettiğini, sadakalar aldığını, Allah'ın tevbeleri kabul ve merhamet eden olduğunu bilmiyorlar mı?

105. De ki : "Çalışın bakalım! Çalışmanızı; Allah da, peygamberi de, mü'minler de, (kesin olarak) görecektir. Daha sonra, gizli ve açık olanı bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Yapmış olduklarınızı size haber verecektir."

106. Diğer bir grup da, Allah'ın takdirine bırakılmıştır. Onlara ya azap eder, ya da tevbelerini kabul eder. Allah bilendir, hakîmdir.

100. «Muhacirlerin ve Ensarın ilk etapta iman edenleri...» Buradaki ilk iman eden muhacirlerden; sahâbîlerin büyükleri, iki kıbleye doğru da namaz kılanlar ve Bedir savaşına katılanlar anlaşılmaktadır. İlim erbabının görüşlerine göre, İslâm'ı ilk kabul eden Hz. Hatice (r.a.) vâlidemizdir.

Ensar'dan kasıt, Birinci ve İkinci Akabe Biati'nde bulunanlar, Ebû Zürâre ve Mus'ab b. Umeyr kendilerine vardığında iman edenlerdir. Birinci Akabe Biati'nde bulunanlar yedi, ikincidekilerse yetmiş kişidirler. Allahü Teâlâ *"sâbikûn"*, yani "ilkler"i övmüştür. Çünkü onlar, arkadan gelenlerin önderleridir. Esas fazilet, önderlik rolünü üslenenlerindir.

«Ve güzellikle bunlara tâbi olanlar var ya, Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan râzıdırlar.» *"Güzellikle bunlara tâbi olanlar"* dan kasıt, her iki gruba uyan kimselerdir. *"Güzellik"* ise, her türlü güzel huylardır. Bir başka görüşe göre de *"es-sâbikûne'l-evvelîn"*den kasıt, ensar olsun muhacir olsun bütün sahabedir. Çünkü bunlar, diğer müslümanlara göre, daha önce İslâm'ı kabul etmiş durumdadırlar. *"Tâbi olanlar"*dan maksat ise, kıyamete kadar gelecek olan iman ehli kimselerdir. Allahü Teâlâ onlardan râzıdır. Onların itaatlarını ve amellerini kabul etmiştir. Kullar da O'ndan razıdırlar. Çünkü, birçok dünyevî ve uhrevî nimetlere kavuşmuşlardır.

«Allah onlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Büyük kurtuluş da budur işte.» Kendilerine, o cennetlerde sürekli olarak kalmaları takdir edilmiştir. Orada kalmaları hiçbir sûrette kesintiye uğramayacaktır. En büyük ikramdır bu. Bundan daha büyük bir ikramın olması da imkânsızdır.

101. «Çevrenizdeki bedevîlerden münafıklar olduğu gibi, bizzat Medine halkından da münafıklığı huy edinenler vardır.» Çöllerde yaşayan Araplar içerisinde münafıklar olduğu gibi, içerisinde yaşadığınız şehirde de münafıklığı huy edinen insanlar vardır. Bu münafıklar; Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşca' ve Gifar kabileleridir. Bunlar, Medine'nin çevresinde oturuyorlardı. Âyette geçen *"Medine"* kelimesinden, Hz. Peygamber'i ağırlayan ve hicret yurdu olan kent anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in evi de kabri de orada bulunuyor. Bu kentin birçok ismi vardır. "Taybe" ve "Tâbe" isimleri de bunlardandır. Bu kent, yani Medine kenti, orada yaşayanların tertemiz ve pak oluşu sebebiyle, içinde hayatın hoş olması ve toprağının temizliği dolayısıyla bu isimlerle anılır olmuştur. Bir hadiste şöyle buyurulur : *"Yılanın deliğine sığındığı gibi, iman da Medine'ye sığınır."* (44)

«Sen onları bilemezsin. Onları Biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.» Onlar, ikiyüzlülükte o kadar ileri gitmişlerdir ki, nifakları sana da gizli kalmıştır. Sen her ne kadar feraset ve fetanet sıfatlarının sahibi isen de, onları bilip tanıyamazsın. Çünkü onlar, ikiyüzlülük konusunda çok beceri sahibidirler. Onların bu durumlarını ancak Biz biliriz ve onların sırlarını sana bildiririz. Sana karşı durumlarını gizleyebilseler de Bizim yanımızda bu imkânları yoktur. Onları, mutlaka iki defa hesaba çekip kendilerine azap edeceğiz. Burada *"iki defa"* denmesinin sebebi, çok fazla azap çekeceklerinin işaretidir. *"Sonra gözünü iki defa daha çevir"* (Mülk: 4) âyetinden de bu anlaşılır. Yani, gözünü defalarca çevir. Bu münafıklar grubu, kıyamet gününde cehennem azabına maruz kalacaklardır. Âyette geçen *"sîn"* harfi ise, pekiştirme edatıdır.

102. «Diğerleri de günahlarını itiraf ederek, iyi amelle diğer kötü amelleri birbirine karıştırdılar.» Medinelilerden diğer bir grup da, suçlarını kabullendiler. Onların suçları; savaştan geri kalmaları, münafıklarla beraber olmaya razı olmaları ve Allah yolunda harcamada bulunmamalarıydı. Bu grup, yaptıklarına pişman oldu. Fakat, yalan yere bahaneler uydurmak

---

44- Buharî ve Müslîm rivâyet etmiştir.

sûretiyle özür dilemeye çalışmadılar. Bunlarda, savaştan geri kalmış olan bir gruptu. Savaştan geri kalanlar hakkında âyet nazil olunca, kendilerini mescidin direklerine bağladılar. Bu sırada Hz. Peygamber de seferden dönüp, normal âdeti üzere ilk önce mescidde iki rekât namaz kılmış ve o esnada direğe bağlı duran kişileri de görüvermişti. Bunların durumunun ne olduğunu sorunca, yanında bulunanlar da olup bitenleri şöyle anlatmışlardı: "Bu kimseler, seninle, savaşa katılmayan gruptur. Allah'a söz verip yemin etmek sûretiyle, kendilerini buraya bağladılar. Rasûlüllah onları çözmedikçe, kendilerini salıvermiyeceklerdir." İşte bu durum üzerine âyet nâzil oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların özürlerini kabul etti.

Âyette geçen iyi amellerinden maksat, daha önce işlemiş oldukları iyi işleri, daha önceleri bazı savaşlara katılmış olmaları, bu defa savaşa katılamadıkları için suçlarını itiraf ederek pişmanlık duymalarıdır. Kötü amellerinden maksat da daha önce ve sonra işlemiş oldukları kötü amelleridir. Tebük savaşına katılmamaları da bu kötü amellerinin içerisine girer.

Haddâdî şöyle der : "Bir defa savaşa katılmış, bir defa da katılmamışlardı. Dolayısıyla, iyi amelle kötü ameli bir araya getirmiş oldular." Nitekim, dinarlarla dirhemleri karıştırdı ve su ile sütü karıştırdı ifadeleri de böyledir.

«Allah'ın, onların tevbesini kabul etmesi umulur. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Umulur ki Allahü Teâlâ, günahlarını kabullenmeleri ve tevbe etmeleri sebebiyle, onların tevbelerini kabul eder. Çünkü O, tevbe edip kendisine dönenlerin suçlarını bağışlar ve onlara ihsanda bulunur. Bu ifade, Allahü Teâlâ'nın, o kimselerin tevbelerini kabul edeceğini bildirmekte, onlara ümit vermektedir. Cömertlerin cömerdi olan Allah'ın ümit vermesi kesinlik ifade eder.

103. «Onların mallarından, sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve (iyiliklerini) bereketlendirmiş olursun.» Ey Muhammed! Savaşa katılmayan ve sonradan günahlarını kabullenenlerden sadaka al. Bu sadaka vasıtasıyla, onları savaşa katılmama lekesinden temizlemiş olursun. Yine bununla, onların iyiliklerini artırır ve onları samimi mü'minler derecesine yükseltirsin.

Rivayet edilir ki : Hz. Peygamber onların bağlarını çözüp de, Allahü Teâlâ da tevbelerini kabul edince, derhal evlerine gidip, bütün mallarını getirmişler ve şöyle demişlerdir : "Ey Allah'ın Elçisi! İşte bu mallar bizi senden geri bıraktı. O geri kalmanın sadakası olarak al bunları bizden." Hz. Peygamber'in bu durumu hoş karşılamaması üzerine bu âyet indi. Hz. Peygamber de mallarının üçte birini, geri kalmalarının keffâret ve tevbelerinin kabul olması için sadaka olarak aldı. Bu sadaka, farz kılınmış olan zekât değildir. Farz kılınan zekât bu şekilde alınmaz.

Bazı âlimlere göre de bu âyet, yukarıdaki münafıklarla ilgili âyetlerden ayrı, müstakil bir âyet olup zenginlere zekâtın farz olduğunu bildirmektedir. Buna göre âyetin anlamı: Müslümanların zenginlerinden sadaka, yani zekât al, şeklinde olur. Buna sadaka denmesinin sebebi; kulun, kulluktaki samimiyet ve doğruluğunu göstermesinden dolayıdır. Zekât vermemekte direnenler olursa, devlet başkanı zor kullanmak sûretiyle zekâtı alır ve gerekli olan yerlerde kullanır. Çünkü âyette: *"Onların mallarından sadaka yani zekât al"* buyrulmuştur.

«Onlara duâ et. Çünkü senin duân, onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah , işitendir, bilendir.» Onlara hayır ve bereket duâsında bulun ve onların bağışlanmasını iste. Onların gönülleri senin duâna ısınır ve içleri huzurla dolar. Allahü Teâlâ da onların suçlarını kabullenmelerini işitir ve pişmanlıklarını bilir. İşte bu âyetle birlikte, ölülere namaz kılma olayı meşrû kılınmıştır. İnkârcıların ölüsüyle müslümanların ölüsünün karışmaları durumunda, üzerinde müslümanlık belirtisi olana cenaze namazı kılınır, üzerinde inkârcıların belirtisi olana ise kılınmaz.

104. «Allah'ın, kullarının tevbesini kabul ettiğini, sadakalar aldığını, Allah'ın tevbeleri kabul ve merhamet eden olduğunu bilmiyorlar mı?» Şu tevbe edenler, Allah'ın samimi olarak yapılan her tevbeyi kabul edeceğini, samimi kullarının suçlarını bağışlayacağını ve sadakalarını Allah'ın alacağını bilmezler mi? Sadakaları alanın Allah olduğu belirtilmiş, bununla Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen idareciler kastedilmiştir. Çünkü onlar bunu ancak Allah'ın emriyle alırlar. Böylece sanki Allah almış olur.

Beydâvî bu konuda şunları şöyler : "O sadakayı, bir şeyi karşılığını ödemek üzere alan gibi, alıp kabul eder. Burada istiare-i tebeiyye vardır. Çünkü, buradaki gerçek alıcı, Hz. Peygamber'dir. Onun almakla görevlendirmiş olduğu kimse değildir." Âyetteki *"sadakalar"*dan maksat, onların ve diğerlerinin sadakalarını kapsar.

Yüce Allah tevbe edenin günahlarını bağışlar. Kendisine itaat etmeye başlayanın günahlarına bakmadan, kendisine ikramda bulunur. Çünkü O, kullarına çok merhamet edendir.

Bu âyette, günahkâr kulları tevbe etmeye ve sadaka vermeye teşvik vardır.

105. «De ki : 'Çalışın bakalım! Çalışmanızı; Allah da, peygamberi de, mü'minler de (kesin olarak) görecektir.» Dilediğiniz şekilde amellerde bulunun bakalım. Bu ifadenin zahiri anlamı, ruhsat verme ve serbest bırakmadır. Bâtınî anlamı ise, iyiliğe teşvik ve kötülüklerden sakındırmadır. Hayır veya şer, her ne yaparsanız yapınız, bunların hiçbiri Allah'a gizli kalmaz. İşte bu ifade ile bir önceki ifadeye sebep gösterilmiş oluyor. Bunların durumunu sizin görüp bildiğiniz gibi, Allah da biliyordur. Çünkü, O'na hiçbir şey gizli kalmaz.

«Daha sonra, gizli ve açık olanı bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Yapmış olduklarınızı size haber verecektir.'» Öldükten sonra da, gizli ve açık her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Âyette, *'gizli'* kelimesi *'açık'* kelimesinden önce zikredilmiştir. Bunun sebebi, onun âleminin genişliği ve öneminin daha fazla olmasındandır. O'na döndürüldükten sonra ise, dünyada yapmış olduklarınızı size şahitlerin huzurunda haber verecektir. Böylece, kendilerine gereken ceza verilmiş olacaktır.

Akıllı olan kimsenin, sâlih ameller yolunda ilerlemesi ve çirkin amelleri işlemekten kaçınması gerekir. Allah'ın, Rasûlüllah'ın ve bütün mü'minlerin huzurunda rezil olmaması için, böyle yapmak durumundadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde, şöyle deniyor: "Güzel amel işleyen kimsenin ameli ve ihlâsı için, göklere yükselen bir nur vardır. Bu nurun göklere yükselişi, kişinin sadakatinin ve ihlâsının kuvveti oranında olur. Allah onu, ulûhiyetinin nuruyla görür. Rasûlüllah ise, nübüvvetinin nuruyla görür. Mü'minlerin ruhları da onu, imanlarının nuruyla görürler. Bu amelin yükselmesi, güzel amel işleyen kimsenin himmetinin berraklığı ve aydınlığıyla ve niyetinin samimi ve temiz olmasıyla gerçekleşir."

106. «Diğer bir grup da, Allah'ın takdirine bırakılmıştır. Onlara ya azap eder, ya da tevbelerini kabul eder. Allah bilendir, hakîmdir.» Daha önce zikredilenlerin dışında Medine ve civarında yaşayanlardan savaşa katılmayan bir grup daha vardır. Bunların durumu ise, Allah, haklarında hükmünü indirinceye kadar Allah'ın takdirine kalmıştır. Tevbe edip özürlerini belirtmedikleri müddetçe ya kendilerine azap edilecektir. Yahut da, tevbe ederlerse kabul edilecektir. Tevbelerinin kabulü için de, tevbelerinin sahih, niyetlerinin de samimi olması gerekir. Allah, onların hallerini çok iyi bilir. Onlara yaptıklarını da hikmeti gereği olarak yapar.

Bu âyet, savaşa katılmayan üç kişi hakkında inmiştir. Bunlar, Kâ'b b. Mâlik, Murâre b. Rebî' el-Umerî ve Hilâl b. Umeyye'dir. Bu üç kişi, Bedir'e katılanlardandı. Fakat her nasılsa, Hz. Peygamber'le birlikte Tebük savaşına katılamamışlardır. Bu şahıslar, diğer gruplar gibi ne yalan yere özür beyan etmişler, ne de kendilerini direklere bağlamışlardı. Sadece yaptıklarına pişman olmuşlardı. Bunlardan Ka'b b. Malik: "Ben Medine'de devesi en iyi olan biriyim. Dilediğim zaman onlara yetişirim," diye acele etmemiş, aradan günler geçince onlara yetişmekten ümidini kesmiş ve yaptığına pişman olmuştur. Diğerlerinin durumu da böyledir. Fakat bunlar Ebû Lübabe'nin yaptığı gibi kendilerini mescidin direğine bağlamamışlardır.

Hz. Peygamber bu şahıslara bir nevi boykot ilân ederek, şu âyet ininceye kadar, insanların onlarla birlikte olmasını, onlarla birlikte yemesini ve içmesini yasakladı. Kadınlarının bile kendilerinden ayrı kalmalarını, kendi ailelerinin yanlarına dönmelerini emretti. Hilâl'in hanımı Peygamber'e gelerek, kocasının çok yaşlı olduğunu, ona yemek verip veremiyeceğini sordu. Hz. Peygamber de, sadece yemek konusunda ona izin verdi.

O zamanlar Hristiyanların yaşadığı Şam'dan bir elçi Ka'b'a gelerek, kendilerine katılması için ona teşvikte bulundu. Bunun üzerine Kâ'b : "Hatalarım o kadar çoğaldı ki, müşrikler dahi kendilerine katılacağımı umuyorlar. Artık dünya bana dar gelmeye başladı" dedi. Hilâl b. Ümeyye o kadar ağladı ki, gözlerini kaybedeceğinden korkuldu. Yanında bulunan insanlar da : "Allah bunlar hakkında bir hüküm indirmezse, perişan olacaklar" dediler. Bir grup insan da: "Belki de Allah onları bağışlayacaktır" diyerek, onların yanında Allah'ın emrini beklemeye başladılar. Ya affedilirler, ya da azaba çarptırılırlar. Nihayet aradan elli gün geçtikten sonra, tevbelerinin kabul edildiğine dair âyetler iniverdi. O âyetler de, *"Allah; peygamberi..., ve savaştan geri bırakılan üç kişinin tevbesini de kabul etti.."* (Tevbe: 117-118) mealindeki âyetlerdir.

Yüce Allah, onların durumlarını bir müddet geciktirdi ve sonunda onların tevbesinin kabul edildiğini en güzel şekilde açıkladı. Onların tevbesini, Peygamber'in, ensarın ve muhacirlerin tevbeleriyle birlikte zikretti. Bundan anlaşılıyor ki, eğitim amacıyla, üç günden fazla bile olsa, ayrılık câizdir. Bakınız! O zamanki müslümanlar, Allah Kitabı'nda bir açıklamada bulununcaya kadar, o üç kişiyle nasıl ilgilerini kestiler. Onlara ne selâm verdiler ve ne de onlarla konuştular. Niyetteki samimiyet ve olayları Allah'a havale etmek, O'nun rahmetini elde etmeye vesiledir. Aynı şekilde, ağlamak ve kendini ıslah edip, ihlâsa bürünmek de tevbenin kabulüne vesiledir. Onun içindir ki, yapılan günahlardan pişmanlık duyarak, istiğfar edilmelidir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا
ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ
يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (١٠٧) لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى
مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ
يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ (١٠٨) أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ
خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ
جَهَنَّمَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (١٠٩) لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ
الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ (١١٠)

107. Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah ve peygamberine karşı savaş açan (Ebu Âmir isimli fasık)ın yolunu gözlemek için bir mescid yapanlar : "Biz sadece iyilik yapmak istiyorduk" diye yemin ederler. Allah da şahittir ki, bunlar yalancıdırlar.

108. Orada asla namaza durma! Hiç şüphe yoktur ki, başlangıçtan itibaren takva üzere kurulan bir mescidde namaz kılman daha hayırlıdır. Orada, temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da temizlenenleri sever.

109. Binasını, Allah'tan korkma ve rızâ kazanma amacıyla kuran mı, yoksa, binasını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup da onunla cehennem ateşine yuvarlanan mı daha hayırlıdır? Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.

110. Yaptıkları o bina, kalplerinde bir şüphe olarak kalacaktır. Tâ ki kalpleri paramparça oluncaya kadar. Allah alîmdir, hakîmdir.

107. «Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah ve peygamberine karşı savaş açan (Ebu Âmir isimli fasık)ın yolunu gözlemek için bir mescid yapanlar : 'Biz sadece iyilik yapmak istiyorduk' diye yemin ederler. Allah da şahittir ki, bunlar yalancıdırlar.» Bunlar, Tebük savaşına katılmayan münafıklardı ve Kuba'daki mescide gidip gelirlerdi. Kuba mescidi ise, Hz. Peygamber'in ashabıyla birlikte ilk olarak güven içerisinde namaz kıldığı mesciddir. Cumartesi günü oraya yaya veya binekli olarak gelip, namaz kılar sonra da ayrılırlardı. Bir hadiste şöyle buyurulur : *"Kim güzelce abdest alır, Kuba mescidine gelir ve orada namaz kılarsa, ona umre yapmış kadar sevap vardır."* (45) Bir başka hadiste ise : *"Her kim, gösteriş ve desinlerden uzak kalarak bir mescid yaparsa, Allah da ona, cennette bir ev hazırlar"* buyurulmuştur.(46)

Kurtubî şöyle der : "Bu mesele, bütün yönleriyle, zahirdeki anlamının dışında bir anlam taşır. Dünyadayken mescid yaptıran kimseye, o mescidin sevabı olarak, ahirette daha büyük ve görkemli bir bina, köşk ikram edilir. Çünkü, yapılan amellerin karşılığı kat kat verilir. İyiliklerin karşılığı on katı olarak verilir." Nitekim bir hadisi şeriften anlaşılacağı üzere bu iyilikler o ka-

---

45- Neseî rivayet etmiştir. Bir benzeri Tirmizî'de vardır.

46- Hadisi Tirmizî ve Şeyhân şu lâfızla rivayet etmişlerdir.: *"Kim Allah'ın rızâsını gözeterek bir mescid yaparsa, Allah da ona cennette bir ev yapar."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/186.

dar artar ki, bir tek hurma tanesi, arta arta bir dağ kadar olur. Ancak, bu artışın sağlanabilmesi için, yapılan amellerdeki niyetin samimi olması şarttır. İhlâssız ve samimiyetsiz olarak yapılan amellerin hiçbir sevabı olmaz. Bunlar her ne kadar görünürde bir amel yapıyor iseler de, onların Allah katında yararı yoktur. Fakat yapılan mescid, hükmen mesciddir; diğer mescidler gibi ona da saygı ve hürmet gösterilir.

Kâfir bir kimsenin mescid yaptırmasına müsade edilir mi? Bazıları bu soruya, "evet" diye cevap verirler. Onların dayandıkları delil, Hz. Peygamber'in şu hadisidir : *"Allahü Teâlâ bu dini, günahkâr bir adamla da yüceltir."*

Vâhidî, *"Müşrikler, Allah'ın mescitlerini imar edemezler."* (Tevbe: 17) âyetinin tefsirinde şöyle der : "Bu âyetin işaret ettiğine göre, müşriklerin, müslümanların mescidlerini imar etmeleri yasaktır. Müşrik olarak ölen kimse, böyle bir vasiyette bulunmuş olsa bile, vasiyyeti kabul edilmez."

Sa'dî Çelebî de şöyle der: "Âlimlerimiz arasında varılan icmaa göre, müşrik adamın o vasiyeti kabul edilmez. Fetva da buna göredir."

Bir kâfir, cami yaptırmakla müslüman olamaz. Bu kâfir camiye hürmet etse bile, Kelime-i şehadeti getirmedikçe durum aynıdır, değişmez. Fakat bir müslüman, kiliseye gitse, oranın yüceliğine, tazim edilmesi gerektiğine inansa, bu adam kâfir olur. Çünkü, sadece niyetle de kâfir olunabilir. İslâm olmak ise, Kelime-i şahadeti söylemeden gerçekleşmez.

Biz tekrar konumuza dönelim. Amr b. Avf oğulları Kuba mescidini yapınca, kardeşleri olan Benû Ğanem b. Avf onları kıskanmış ve fitne çıkararak müslümanların arasını açmak için, Kuba denilen yerde ikinci bir mescid yapmışlardı. Ebû Amir adındaki râhip Şam'dan geldiğinde, onlara bu mescidde imamlık yapacaktı. Bu mescidin inşası tamamlanınca, orada toplanıp, Hz. Peygambere ve müslümanların aleyhine planlar yapmaya başladılar. Daha sonra da, Hz. Peygamber'in gelip, orada namaz kıldırmasını istediler. Hz. Peygamber bunlara : *"Ben şu anda sefere çıkmak üzereyim ve meşgulüm. Şayet dönersem gelirim ve size namaz kıldırırım"* diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük seferinden dönünce, kendisine gelip, mescidlerinde namaz kıldırmasını istediler. Hz. Peygamber giymek için gömleğini isteyip daha sonra da gideceği sırada, işte bu âyet nazil oldu. Bu âyette Allahü Teâlâ; müşrikler tarafından yapılan bu mescidin, müslümanların zararına olduğunu, onların içlerinde gizledikleri inkârlarını pekiştirdiğini, Kuba mescidinde toplanan müslümanları parçalamayı amaçladığını bildiriyordu. Yeni yapılan bu mescid, müslümanların bir kısmını oraya çekmek sûretiyle, mü'minlerin birliğini bozacaktı. Ayrıca bu mescid, Allah ve Rasûlüne savaş açanların, bir gözetleme yeri olacaktı. Ebû Âmir er-Râhib buraya gelip güya namaz kılacaktı ve bu vesileyle de Hz. Peygamber'e karşı koyacaktı.

Ayrıca bu mescidi yapanlar, Allah adına yemin edecekler ve: "Bu mescidi, iyi niyetle, hayırlara vesile olsun diye yaptık" diyecekler ve o iyi niyetlerinin ise, müslümanların namaz kılmasını sağlamak ve namaz kılınacak olan yerin geniş olmasını temin etmek olduğunu söyleyeceklerdi. Allahü Teâlâ ise, onların yeminlerinin yalan olduğunu çok iyi biliyordu.

Bu âyet inince ve Allahü Teâlâ durumu müslümanlara bildirince, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hamza'nın katili olan Vahşi'yi ve bir grubu çağırdı, onlara şöyle emir verdi: *"Halkı zâlim olan şu mescide gidin. Onu yıkın ve yakın!"* (47) Bunun üzerine bu kimseler hemen mescid-i dırar'a gittiler, bir miktar hurma dalı, ya da lifi alıp tutuşturdular ve mescidi yerle bir ettiler. Bu olay, akşamla yatsı namazı arasında oluyordu. Hz. Peygamber, orasının çöplük olmasını, çöplerin ve leşlerin oraya atılmasını emretti. Ebû Amir de Şam'da tek başına ve garip bir şekilde ölüp gitti. Hz. Peygamber Medine'ye gittiğinde, Ebû Amir de ona gitmiş ve: "Getirdiğin nedir?" diye sormuştu. Peygamberimiz ona: *"İbrahim'in dini olan Hanif dinini getirdim"* demişti. Ebû Amir : "Ben de o dindenim" deyince Hz. Peygamber: *"Sen o dinden değilsin"* buyurmuştu. Ebû Amir : "Evet, ancak sen, Hanif dininde olmayan şeyleri o dine kattın" demiş. Hz. Peygamber de: *"Öyle yapmadım, (onu daha sonra karışan bâtıl şeylerden arıtıp) tertemiz bir din haline getirdim"* demişti. Bu söz üzerine Ebû Amir: "İkimizden kim yalancı ise, Allah onun, yalnız başına, kovulmuş bir halde ve garip olarak canını alsın!" diye bedduâ etmiştir, Hz. Peygamber de *"âmîn"* demişti. Bu adama, Hz. Peygamber Ebû Âmir er-Râhib yerine "el-fâsık" ismini vermiştir. Şam'a yakın bir kasabada kâfir olarak ölmüştür.

Bu hain adamın şerefli bir oğlu vardı. Adı da Hanzala idi. Uhut savaşında şehit olmuştu ve cenazesini melekler yıkamıştı.

108. «Orada asla namaza durma!» Ey Muhammed! Münafıklar tarafından yapılan o mescidde sakın namaz kılma! Âyette geçen *"kıyâm"* dan ka-

---

47- Buharî, *Cihad,* hadis no: 3062. Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, 3/309 rivayet etmişlerdir.

sıt, namazdır. Aynı ifade hadiste de geçer. Hz. Peygamber : " *Kim Ramazan ayını imanlı olarak ve sevabını Allah'tan isteyerek kıyamda (namaz kılarak) geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır*" (48) buyurmuştur.

«Hiç şüphe yoktur ki, başlangıçtan itibaren takva üzere kurulan bir mescidde namaz kılman daha hayırlıdır.» Burada bahsi geçen mescid, Hz. Peygamber'in Kuba'da yaptırdığı mesciddir. Kuba'da kaldığı müddetçe de orada namaz kılmıştır. İşte bu mescid, her yönüyle, sınırlarıyla, duvar ve temelleriyle Allah'a olan itaatten dolayı kurulmuştur. Başlangıcında, Allah'a itaat etme kastıyla yapılmıştır.

Buradaki mescidle, Hz. Peygamber'in Medine'de bulunan mescidinin kastedildiğini belirten bir görüş de vardır. Fakat ilk görüş, daha meşhur olan ve olaya daha uygun görüştür. Çünkü, Kuba'daki mescidle Medine'deki mescidi karşılaştırmak, Kuba'daki iki mescidi birbiriyle karşılaştırmaktan daha uzak bir ihtimaldir.

Haddâdî şöyle der : "Buradaki *"mescid"*ten kasıt, Kuba mescidi veya Hz. Peygamber'in mescidinden ikisi de olabilir. Çünkü, takva üzere kurulan mescitler bunlardır." İşte bu mescitlerde namaz kılmak, en evlâ olandır.

«Orada,» maddî ve manevi kirlerden **«temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da»** zaten **«temizlenenleri sever.»** Bunlar Ensar'dır. Maddî ve manevî her türlü kirlerden, günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi arzu ederler. Allah da kendisini temizleyenleri sever ve onları kendisine yakınlaştırır. Tıpkı, sevenin sevgilisini kendisine yakınlaştırdığı gibi.

Rivayet edildiğine göre, bu âyet indiği zaman, Hz. Peygamber yanındaki muhacirlerle birlikte, Kuba mescidinin kapısına kadar gitmiş ve orada durmuş, biraz oturduktan sonra şöyle sormuştur : *"Ey Ensar topluluğu! Allahü Teâlâ sizi sena ediyor. Abdest alırken ve büyük abdestinizi yapınca ne yaparsınız?"* Onlar da : " Pisliği üç tane taşla gideririz. Sonra da, su ile temizleniriz" deyince, Hz. Peygamber: *"Orada, temizlenmeyi seven adamlar vardır"* âyetini okudu.(49) Su ile ilk istinca yapan Hz. İbrahim'dir. İstinca (abdest bozduktan sonra yapılan temizlenme) üç müd (yaklaşık iki litre) su ile olur. Su yoksa, taşlarla kurulanır. Önemli olan iyice temizlenmektir. Bu temizlik tek taşla olursa o da yeterlidir. Üç taşla temizlenmezse, taş sayısını artırır. Ensar,

---

48- Şeyhan *Sahih*'lerinde rivayet etmişlerdir.

49- İbn Mâce ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/402.

ufak abdestten sonra da su kullanırdı.

109. «Binasını, Allah'tan korkma ve rızâ kazanma amacıyla kuran mı, yoksa, binasını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup da onunla cehennem ateşine yuvarlanan mı daha hayırlıdır?» Buradaki soru ifadesi, inkâr içindir. Tabiî ki, binasını Allah korkusu ve itaat üzerine kuran daha hayırlıdır. Soruda, iki gruptan hangisinin daha hayırlı olduğu soruluyor. Hiç şüphe yoktur ki, Kuba mescidinde olduğu gibi, mescidini Allah rızâsını kazanmak için kuranlar, daha hayırlı kimselerdir. Allah rızâsının dışında, nifak, inkâr ve mü'minlerin arasını açmak için mescid kuranların, hayırla ilişkilerinin olmadığı açıktır. Âyette geçen *"şefâ"* bir şeyin kenarı, ucu demektir. *"Curuf"*, dere kenarında sel sularının dibini yalayıp oyduğu uçurum, *"hâr"* da bunun geriden çatlamış ve devrilmek üzere olan bir çeşididir. Arapçada "hâre'l-Binâe fe'nhâre" denir ki anlamı binayı yıktı, bina da yıkıldı, çöktü, demektir.

Câbir (r.a.), münafıkların yapmış olduğu bu Mescid-i Dırar'dan dumanların çıktığını söyler.

Haddâdî ise: "Kim, binasını nehrin kenarındaki uçurumun üzerine yaparsa, o bina nehire yıkılır. Münafıkların yapmış olduğu bu nifak mescidi de, cehennemin kenarına kurulmuş bir bina gibidir. Oraya girenler, cehenneme yuvarlanırlar" demektedir.

«Allah, zâlimler topluluğunu» asla **«doğru yola iletmez.»** Onları asla kendi kurtuluşlarının ve uhrevî menfaatlarının olduğu yöne iletmez. Aslında zulüm; Allah için yapılacak olan ibadeti ve O'na gösterilecek olan sevgiyi, dünyevî istekle değiştirip, dünyayı istemek ve dünya peşinde koşmaktır. Gerçek sevgi ve sadakatin Allah'a gösterilmesi gerekirken, bu sevgi ve sadakati dünyaya göstermek, zulmün tâ kendisidir.

110. «Yaptıkları o bina, kalblerinde bir şüphe olarak kalacaktır. Tâ ki kalbleri paramparça oluncaya kadar.» Onların yapmış oldukları bu mescid, yapılmış ve yıkılmış olarak, kalplerinde bir şüphe halinde kalacaktır. Bunun sebebi ise, dinde şüpheye düşmüş olmalarıdır.

Bu durum, kalbleri paramparça olup idrak kabiliyetlerini kaybedinceye kadar devam edecektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Yaptıkları bina da, gönüllerini bir şüphe halinde her zaman işgal edecektir. Ne zaman ki gönülleri paramparça olur, o zaman o şüpheden kurtulurlar. Aksi durumda, şüpheden kurtulmaları imkânsızdır." Bu ifade, ölünceye kadar onların kalblerinden kuşkunun gitmeyeceğini belirtmektedir.

«Allah alîmdir» koymuş olduğu yasayı çok iyi bilendir. O mescidin yıkılması ve münafıkların nifaklarını ortaya çıkarmak için verdiği emir ve hükmünde ise **«hâkîmdir»**, hikmet sahibidir. Bütün bunları hikmetiyle yapmıştır.

Âyetten birçok neticeler elde ediyoruz:

1) İnkârı ezelî ve köklü olan bir kimseyi, Allahü Teâlâ'nın tekrar imtihana tâbi kılması, onun sadece sapıklığını, inkârını ve kinini artırır.

2) Hz. Peygamber, insanların ateşe düşmelerini istemiyor ve onları ateşten uzak tutmaya çalışıyordu. Mescid-i Dırar'ı onun için yıktırdı. Eğer onu yıktırmasaydı, bunun zararı herkese dokunacaktı.

Hadiste şöyle buyurulur : *"İçimden öyle geçirdim ki birisine, insanlara namaz kıldırmasını emredeyim de cemaate gelmeyenleri göreyim, evlerini yakayım."*(50) Hz. Peygamber'in bu ifadesi, cemaatle namaza gitmeyenlerin evlerinin yakılmasına cevaz vermektedir. Sünnet-i müekkedeyi terkedenin evi yakılabileceğine göre, farzları terkedenlerin durumları ne olur acaba?

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ
بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ
وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى
بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ

---

(50) Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Bu hadisin çeşitli rivayet tarikleri vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/566. Bu hadis ve bu konu ile ilgili geniş açıklamayı, bu tefsirin 1. cild, s.64'de 6 numaralı dipnotunda bulacaksınız.

وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ اَلتَّٓائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ
السَّٓائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ
النَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

111. Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar. Öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da olan gerçek va'didir. Kim, Allah'tan daha çok sözünde durur? Öyleyse, yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin! Büyük kurtuluş da budur işte.

112. Bunlar; tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülüğe engel olanlar ve Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenlerdir. Mü'minleri müjdele!

111. Rivayet edildiğine göre, Mekke'deki Akabe gecesinde, Hz. Peygamber'e Ensar'dan yetmiş kişi biat edeceği zaman Abdullah b. Revaha şöyle demişti : "Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbin ve kendin istediğin şartı koş." Hz. Peygamber de : *"Rabbime, ona ibadet etmenizi ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için ise, kendinize ve malınıza gelmesini istemediğiniz şeyden beni de korumanızı şart koşuyorum"* demişti. Bunun üzerine Abdullah b. Revaha : "Bunu yaparsak bize ne var?" diye sorunca, Hz. Peygamber: *"Cennet"* diye cevap vermiştir. Ensar : "Alışveriş kârlı oldu. Ne anlaşmayı bozarız, ne de feshederiz" dediler. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyet indi:

«Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.» Cennet karşılığında canları satın alınanlar, münafıklar ve kâfirler değillerdir. Onlar bu alışverişe hazır değillerdir.

Hasan Basrî bu konuda şöyle diyor : "Kazançlı bir alışverişe bakınız.

Allahü Teâlâ, her mü'min ile bu alışverişi yapmıştır. Yeryüzünde hiçbir mü'min yoktur ki, bu alışverişe dahil olmuş olmasın."

Âyette geçen *"canlar"*dan kasıt, insanların vücutlarıdır. Çünkü vücutlar, ruhların kemale erişebilmesi için gerekli olan vasıtalardır. *"Mallar"*dan kasıt ise, vücudun varlığını sürdürebilmesini sağlayan vasıtalardır.

İşte mü'minler, canları ve mallarıyla yaptıkları cihad karşılığında, cenneti hak etmişlerdir. Eğer: "Bir kimse, kendi mülküyle başkasının mülkünü nasıl satın alabilir? Halbuki kul da, mülk de efendinindir" diye sorulacak olursa, bunun cevabı şudur : " Bu ifadeler, mü'minleri savaşa teşvik içindir. Burada mü'minlere iltifat vardır. Onları itaata çağırmaya, mâlî ve bedenî hayırlar yapmaya teşvik ve her şeyin karşılığının verileceğine dair tekid vardır. Tıpkı: *"Allah'a kim güzel bir ödünç verir"* (Bakara: 245) âyetinde olduğu gibi. Burada da, sadaka vermeye, başkalarına yardımda bulunmaya teşvik için ödünç verme zikredilmiş, bununla sadaka kastedilmiştir. Çünkü borcun, aynı şekilde geri ödenmesi gerekir. Sanki Allahü Teâlâ, varlığın aslî sahibi değilmiş gibi davranmaktadır. Burada Allah müşteri, mü'min ise satıcı durumundadır. Mü'minin malı ve bedeni ise, satışın esası olan mal konumundadır. Cennet ise, bu alışverişin vasıtası olan ücrettir, değerdir. Bütün bunlar, kulları iyi şeylere teşvik içindir.

Ca'fer-i Sâdık şöyle der: " Ey insanoğlu! Kendi değerini bil. Yüce Allah senin değerini bildiği için, senin karşılığında, cennetten başka bir şeye razı olmadı."

«Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar. Öldürürler ve öldürülürler.» Âyetin bu bölümü önceki bölümünü açıklamaktadır. Burada sanki : "Canlarını ve mallarını, cennet karşılığında nasıl satıyorlar?" diye sorulmuş cevaben: Onlar Allah yolunda savaşırlar, canlarını ve mallarını feda ederler. *"Öldürürler"* ifadesinden kastedilen, savaşan gazilerdir ki, onlar için cennet vardır. *"Öldürülürler"* den kasıt ise, şehitlerdir. Bunlar için de cennet vardır. Artık satıcı yani Allah yolunda savaşıp malını ve canını feda eden kul, teslim edilen malın karşılığını almaya hak kazanmıştır. Kufe'li Ebû Ali şöyle der:

Adn cennetinde, Tûbâ gölgesinde bulunan
Yüksek binaların yüksek kubbesini kim satın alır.
Orayı gösteren Mustafa, orasını dilediğine satan Allah'tır.
Cebrail ise, oraya çağıran ve davet edendir.

«Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da olan gerçek va'didir.» Bu durum, Kur'an'da böyle olduğu gibi, İncil ve Tevrat'ta da böyledir. Yani, Allahü Teâlâ'nın, kendi yolunda savaşanları cennete koyacağına dair va'di, bütün semavî kitaplarda mevcuttur. **«Kim, Allah'tan daha çok sözünde durur? Öyleyse, yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin! Büyük kurtuluş da budur işte.»** Buradaki soru, inkâr ve red anlamına gelir. Hiçbir kimse, sözünü yerine getirme konusunda Allah'tan daha ileri olamaz. Çünkü Allah, her şeye kadirdir, başkaları ise âcizdirler. Yani O'nun yolunda savaşıp cenneti kazanmış iseniz, sevininiz. Mutlu olunuz. Bu sizin hakkınızdır.

Haddâdî şöyle der : "Kendi nefislerinizi Allah'a sattığınız için sevininiz. Çünkü Allah'tan daha yüce müşteri, cennetten de daha büyük karşılık olamaz."

Âyette ki *"baye'tüm bih"* tabiri, alışverişlerini iyice pekiştirmek içindir. Çünkü, fâni olan kul ile, bâkî olan Allah arasında geçen bir alışveriş gerçekleşiyor. Bir de alış-verişe konu olan can ve mal da cennet de Allah'ındır. İşte burada canlar ve mallar verilmek sûretiyle kazanılan cennet gerçek kurtuluş yeridir. Ondan daha büyük bir kurtuluş yoktur. Çünkü, fânî olan varlık mukabilinde bâkî olan cenneti kazanılıyor.

Biliniz ki, bütün varlık Allah'ın mülküdür ve ona boyun eğer. Allah, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Yaptığı tasarruflardan dolayı sorgulanmaz. O herkesi sorgular. Bununla birlikte, mü'minlerin nefislerini, kendi katında değerli olduğu için yüce katından bir lütuf olmak üzere satın alır.

Yine biliniz ki, ecel hükmedilmiş ve kesindir, rızık ise, paylaştırılmış ve bellidir. Bütün nefisler de ölümü tadacaktır. Cennet ise kılıçların gölgeleri altındadır. Canlıların şehit olmaları, Allah katında bir gerçektir. Onların ruhları, cennette hazırlanmış yeşil kuşların karnındadır. Cennette istedikleri yerde barınırlar. Şehidin bütün hata ve günahları bağışlanır. Yine şehit, kendi aile ve yakınlarından yetmiş kişiye şefaat eder. Kıyamet günündeki çok büyük korkudan emindir, ölümün ve haşrin sıkıntı ve belâlarından kurtulur ve ölüm acısını duymaz. Şâir ne güzel söyler:

Ey dünya ile sarmaş dolaş olan kişi, orada kalmak yoktur.
Orada aldanmış ve aldatmış olarak akşamlayıp, sabahlarsın.
Erkenden firdevs cennetiyle sarmaş dolaş olmak için,
Dünya ile olan iç içeliğini keşke bıraksaydın:
Huld cennetinde ikamet etmek istiyorsan,
Ateşten emin olmamalısın."

112. «Bunlar;» şirkten, münafıklıktan, büyük ve küçük bütün günahlardan **«tevbe edenler»** dir. Tevbe, bir şeyden dönmek, vazgeçmek demektir. Bir günah işledikten sonra hemen tevbe yapılması vaciptir. Bundan önce ise, dönülen yani tevbe edilen günahın, günah olduğunu bilmek gerekir. Tevbenin kabulü için dört şey gerekir :

1) Fâsıklardan ayrılmak,

2) Sâlihlere katılmak,

3) Allah'a ibadet ve itaata başlamak. Eğer tevbe, samimi bir şekilde yapılmışsa, görürsünüz ki bedenin organları, niçin yaratılmışlarsa, onu yaparlar, yaratana boyun eğerler. Ağacın kökü sağlam olunca, dallarının meyve vermesi gibi.

4) Dünya sevgisinden uzaklaşmak.

«İbadet edenler,» samimi ve ihlâslı bir durumda Allah'a ibadet edenler. İbadet; Allah'ın yüceliğini hissettirmek üzere yapılan davranışlardır.

«Hamd edenler,» ikram etmiş olduğu nimetlerden dolayı Allah'a hamd edenler, O'nun nimetlerine şükredenler, Allah'ı, şanına lâyık isim ve sıfatlarla övenler. Bilinmelidir ki, insanın tevhid esasını kabul etmeye muvaffak kılınması, yüce Allah'ın en büyük nimetidir. Onun için her mü'min şu ifadeleri dilinden düşürmemelidir : "Elhamdü lillâhi alâ dini'l-İslâm ve tevfikil iman." (İslâm'a ve imana ulaşma şerefinden dolayı, Allah'a hamd ederim.)

Mücâhid, *"Allahü Teâlâ şükredenleri bilmez mi?"*(En'am: 53) âyetinin tefsirinde şöyle der : "Bunlar, tevhid esasına inandığına şükredenlerdir."

«Seyahat edenler...» İbn Abbas (r.a.), Kur'ân'da geçen bütün *'seyahat'* ifadesinin, oruç anlamına geldiğini söyler. Hadiste de: *"Ümmetimin seyahatı, oruçtur"* buyurulur. Şair'in şu şiirindeki *"saihan"* kelimesinin de oruç anlamında olduğu gibi:

Onu gece gündüz namaz kıldığını,
Oruç tutarak Allah'ı fazlaca andığını görürsün.

Orucun seyahata benzetilmesinin sebebi, insanları şehvetlerinden alıkoymasıdır. Seyahata çıkan insan, birtakım isteklerine ulaşamaz. Oruçlu da öyledir. Onun için bu benzetme yapılmıştır. Oruç, nefsânî bir riyazettir. Mülk ve melekütün gizliliklerine, oruç vasıtasıyla ulaşılır. Tıpkı seyahat edenin, bilmediği ve görmediği yerleri görüp bilmesi gibi.

Atâ şöyle der : "Âyetteki seyâhat edenlerden kasıt, 'Allah yolunda savaşan gâziler'dir. Bunlar, birçok yollar ve yerler katederler. Neticede küfür diyarlarına ulaşırlar ve onlarla cihad ederler."

İkrime: "Bunlar, ilim elde etmek için ülkeden ülkeye koşan ilim meraklısi öğrencilerdir" demiştir. Câbir, bir tek hadis öğrenmek için, Medine'den Mısır'a gitmiştir. Bir kimse yolculuk etmedikçe kâmil yani olgunluğa erişmiş sayılmazdı. İnsan bir yerlere göç etmeden dileğine ulaşamaz.

«Rükû edenler, secde edenler...» Rükû ve secde edenlerden maksat namaz kılanlardır. Çünkü namaz da bu iki fiilin ibadet ciheti diğerlerine nisbetle daha açıktır. Bir insanın ayakta durması ve oturması (kıyam-kuûd) olağan durumlardandır. Rükû ve secde olayı ise, normal âdetin dışında yapılan hareketlerdir. Bu iki fiil (rükû ve secde) sadece ibadet kastıyla yapılır. Bu da namazdır.

«İyiliği emredip kötülüğe engel olanlar...» İman ve ibadet gibi iyilikleri emredip, şirk ve günah gibi şeylere mani olanlar.

Haddâdî şöyle der : "Ma'rûf (iyilik) Hz. Peygamber'in sünneti, münker (kötülük) ise bid'attır." İbn Mâlik, Hz. Peygamber'in *'her bidat sapıklıktır'* sözü hakkında şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yapmadığı ortaya atılan her yeni şey sapıklıktır. Çünkü sapıklık, doğru yolu bırakıp, başka yollara gitmektir. Doğru yol ise şeriattır."

Bu hükümden, güzel bidat (bidat-ı hasene) ayrı tutulmuştur. Nitekim Hz. Ömer teravih namazı hakkında: " Ne güzel bidattır" demiştir.

İlim adamları, beş çeşit bid'at olduğunu söylerler:

1) Vâcip olan bid'at: Dinsizlerin ve diğerlerinin şüphelerini gidermek için ilmî ve mantıkî deliller getirmek.

2) Mendup olan bid'at : Kitap yazmak ve medreseler yapmak.. gibi.

3) Mübah olan bid'at: Yemek ve buna benzer şeylerin çeşidini artırmak gibi.

4,5) Mekruh ve haram olan bidatlar : Bunlar da bellidirler.

«Ve Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenlerdir.» Bunlar da, Allahü Teâlâ'nın belirlemiş ve bildirmiş olduğu hakikatleri yaşayanlar ve insanların da yaşamasını sağlamaya çalışanlardır. Bu şer'î mükellefiyetler bu âyette sayılanlardan ibaret değil, çok fazladır. Birçok kısımdır. Bütün bu hakikatları sayıp dökmek için, ciltler dolusu kitaplar yazmak gerekir. Yüce Allah, mükellefiyetlerle ilgili diğer hususları kısaca *"Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenler"* şeklinde ifade etmiştir.

Mükellefin fiilleri iki kısımdır : 1)Vücut organlarının fiilleri, 2) Kalbin fiilleri. Fıkıh kitaplarında organların amelleriyle ilgili mükellefiyetler uzun uzadıya açıklanmıştır. Kalbin amelleri konusunda ise, fıkıh kitaplarında pek az şey vardır. Ancak, kelâm kitaplarında bu konuyla ilgili bazı bilgiler bulmak mümkündür. Bu konudaki bazı bilgileri ise, İmam Gazâlî ve benzerleri, ahlâk ilmi başlığı altında incelemişlerdir. Bütün bunlar, Allahü Teâlâ'nın *"Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet edenler"* ifadesi içerisinde mevcuttur.

Haddâdî şöyle der : " Âyette belirtilen bu sıfat, kulların Allah'a itaatlarını, O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçmayı en mükemmel şekilde ifade etmektedir. Çünkü Allah, emir, nehiy ve mendup olan konuların hududunu açıklamıştır. Bazı şeyleri yapmaya kulu teşvik etmiş, ya da serbest bırakmıştır. Kul, bunlardan dilediğini seçebilir. Allah'ın emir ve yasaklarına uyup, onları yerine getirir, Allah'ın dilediğine uyarsa, işte o zaman, Allah'ın sınırlarına riayet etmiş olur."

Rivayet edildiğine göre, Halef b. Eyyûb hanımına, gecenin bir bölümünde, çocuğunu emzirmemesini emretmiş ve "iki yıl doldu" demişti. Ona, "Niçin bıraktırdın? Bu gece de emzirseydi ya ?" dediklerinde, onlara: *"Allah'ın koyduğu sınırlara riayet ederler"* âyeti nerede kaldı ?" diye cevap vermişti.

«Mü'minleri müjdele!» Bahsedilen bu faziletlere sahip olanları müjdele. Ayette, *"mü'minler"* kelimesi yerine "Onları müjdele" denilebilirdi. Fakat Allahü Teâlâ, mü'minlerin imanlarına dikkat çekmek için, zamir kullanmamıştır. Neyin müjdeleneceği de, tazimden ötürü hazfedilmiştir. Sanki denmiştir ki : Sözle anlatılamıyacak ve bilinemeyecek derecede yüce bir şeyle müjdelendiniz.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ
وَلَوْ كَانُوا اُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ
﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ
وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ
لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ
حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

113. Ne peygamber ne de mü'minler, cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, yakın akrabaları da olsa, müşrikler için af dileyemezler.

114. İbrahim'in, babası için af dilemesi ise, sadece ona verdiği sözü yerine getirmesi içindi. Fakat babasının, Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan vazgeçti. Gerçekten İbrahim, çok niyaz eden ve halim selim bir insandı.

115. Allah, bir milleti doğru yola ilettikten sonra, o millete, kaçınmaları gereken şeyleri açıklamadıkça, onları doğru yoldan saptırmaz. Gerçekten Allah, her şeyi bilir.

116. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, hayat verir ve öldürür. Allah'tan başka, ne bir dostunuz ve ne de bir yardımcınız vardır.

113. «Ne peygamber, ne de mü'minler, cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, yakın akrabaları da olsa, müşrikler için af dileyemezler.» Yüce Allah'ın hükmüne ve hikmetine göre, ne peygamberin ve ne de mü'minlerin, cehenneme gideceği belirtilmiş olan bir müşrik için, bağışlanma dileğinde bulunmaları doğru olmaz. Bu müşrik, onların yakınlarından birisi dahi olsa, durum yine aynıdır. Bu cehennemlik kişinin, cehennemlik olması, ya küfür üzereyken ölmesiyle anlaşılır, ya da bu şekilde öleceği vahiy gelmesiyle.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Tâlib'in hastalığı artınca, Kureyş'liler kendi aralarında şöyle konuşmuşlar : " Hamza ve Ömer müslüman oldular. Muhammed'in dini Kureyş kabileleri arasında yayıldı. Gelin Ebû Tâlib'e gidelim ve yeğenine karşı bize yardımda bulunmasını isteyelim. Bu yaşlı adam ölürse, içimizden biri Muhammed'i öldürür, bu bizim için kötü olur ve Araplar bizi ayıplarlar. 'Amcası ölünceye kadar onu bıraktılar, sonra da alıverdiler' derler." Bu konuşmalardan sonra, aralarında Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebû Cehil, Umeyye b. Halef ve Ebû Süfyan'ın da bulunduğu ileri gelenler grubu, toplanıp Ebû Tâlib'e gittiler. İçlerinden birini gönderip Ebû Tâlip'ten : "Senin kavminin ileri gelenleri yanına girmek için senden izin istiyorlar" diyerek randevu istemişti. O da: "Buyursunlar, gelsinler" demişti.

Adamlar içeri girip şöyle dediler: "Ey Ebû Tâlib! Sen bizim büyüğümüz ve efendimizsin. Başına gelen bu hastalıktan korkuyoruz. Yeğeninle aramızdaki olayları da biliyorsun. Ona söyle de, dinimizi bıraksın, biz de onun dinini bırakalım. Ebû Tâlip Hz. Peygamber'e haber gönderdi, o da Ebû Tâlib'in evine geldi. Hz. Peygamber Ebû Tâlib'in yanına varınca, toplulukla Ebû Tâlib arasında bir kişinin sığabileceği bir boşluk vardı. Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in bu boş yere oturarak kendisinden daha üstte olmasından korkmuş bunun için hemen oraya oturmuştu. Hz. Peygamber de, Ebû Tâlib'e yakın yer bulamayarak, hemen kapının yanında oturuverdi.

Ebû Tâlib şöyle dedi : "Ey yeğenim! Bunlar senin kavminin ileri gelenleridir. Senden istediklerini ver ki, sana insaflı davransınlar. Onlar, kendilerinin tanrılarına sövmekten vazgeçmeni istiyorlar. Buna uyarsan seni ilâhınla başbaşa bırakacaklar." Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara: *"Söyleyin bakalım: Ben size istediğinizi verirsem, siz de bana istediğim bir kelimeyi verir misiniz ki, bu bir tek kelime ile Araplara hakim olursunuz, acem de size boyun eğer."* dedi. Ebû Cehil ortaya çıktı ve: "Sana hem o sözü veririz hem de yanında on mislini veririz. O söz nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber de: *"Lâ ilâhe illallah diyeceksiniz ve Allah'tan başkasına kulluktan sakınacaksınız"* dedi. Onlar da ellerini birbirine vurararak: "Ey Muhammed! Bizden başka bir söz iste" dediler ve içlerinden biri şöyle dedi : " Vallahi bu adam size, istediğiniz şeyi vermez. Atalarınızın dini üzere devam edin. Tâ ki Allah, sizinle onun arasında bir hüküm verinceye kadar." Daha sonra da dağılıp gittiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber amcasına şöyle dedi: *"Ey Amca! Sen de kelime-i şahadeti söyle de Allah katında onunla sana şahitlik edeyim."* Ebû Tâlib'in cevabı ise: "Ey Yeğenim! Sana karşı utandığından dolayı iman etti demeleri korkusu ile bir de Kureyş'in 'ölümden korkarak iman etti' zanlarından da çekinmeseydim, kelime-i şehadet getirirdim" şeklindeydi. Bu diretme üzerine Hz. Peygamber : *"Yasaklanmadığım müddetçe, senin bağışlanmanı istemeye devam edeceğim"* dedi. Çünkü o, Hz. Peygamber'i korumuş ve ona yardım etmişti. Hz. Peygamber de, bu âyet nazil oluncaya kadar, onun bağışlanması için dilekte bulunmaya devam etmiştir.

114. «İbrahim'in, babası için af dilemesi ise, sadece ona verdiği sözü yerine getirmesi içindi.» İbrahim Peygamber'in, babası Azer için bağış dilemesi, onun imana gelmesi ve hidayet bulması için verdiği bir sözden dolayı idi. O babasına: *"Rabbimden senin bağışlanmanı dileyeceğim"* (Meryem: 47) demiş ve onun imana gelmesini arzulamıştı. Çünkü o zaman, durum belli değildi. **«Fakat babasının, Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan vazgeçti. Gerçekten İbrahim, çok niyaz eden ve halim selim bir insandı.»** İbrahim Peygamber'e, babasının inkârcı olmakta ısrar ettiği, sonsuza dek mü'min olmayacağı vahiy yoluyla bildirildikten sonra, onun için bağışlanma dileğinde bulunmaktan tamamen vazgeçti. Çünkü babasının Allah'ın düşmanı olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştı.

İşte bütün bunlardan sonra, İbrahim (a.s.), babasının bu durumda ölmesine ve ona bağışlanma dileğinde bulunamıyacağına çok üzülmüştü. Babasına karşı da çok merhametli ve acıma duygusuna sahipti. Fakat bu duyguları fayda vermemişti. Çünkü babası, inkâr üzere ölmüştü. Kendisine yapılan eziyetlere karşı çok sabırlıydı. Bunun için babasına da çok merhametli davranmıştı. Bu merhametinden ötürüdür ki, babasının ona duyduğu kin ve kendisine çıkardığı zorluğa rağmen, yine de o, babasının bağışlanmasını diliyordu.

Hz. Peygamber de, müşrik olan amcası için bağışlanma dileğinde bulunuyordu. Tıpkı, İbrahim Peygamber'in müşrik olan babasının bağışlanmasını istediği gibi. Daha sonra, inkârcılar için bu tür isteklerde bulunmak yasaklandı. İşte aşağıdaki âyet inmek sûretiyle, daha önce ölen müşrik akrabaları için istiğfarda bulunanların, bu durum yasaklanıncaya kadar hatalı davranmış olmadıkları açıklanmış oluyor.

115. «Allah, bir milleti doğru yola ilettikten sonra, o millete, kaçınmaları gereken şeyleri açıklamadıkça, onları doğru yoldan saptırmaz.» Bir milleti, doğru yola ilettikten sonra, onları sapıklıkla vasfetmesi ve buna göre hükümler uygulaması Allahü Teâlâ'nın şanından değildir. Tâ ki, o millete açık olarak, ya da delâlet yoluyla vahyedilerek doğru yol bildirilmiş olsun. Bir millete, sakınmaları ve dinde mahzurlu olan bildirildikten sonraki fiillerinden hesaba çekilir, daha önce yaptıklarından dolayı hesaba çekilmezler ve sapıklar grubundan da sayılmazlar. Çünkü onlara, gerçekler bildirilmiş değildi.

Bu âyetin ifadesine göre, bir insan, aklıyla bulamıyacağı şeylerin yerine getirilmesinden sorumlu tutulamaz. **«Gerçekten Allah, her şeyi bilir.»** Her şeyi tam anlamıyla bilen sadece Allah'tır. Onun içindir ki, insanların akılları yoluyla bilemeyecekleri iyi ve çirkin şeyleri, kendilerine Allah'ın bildirmesine ihtiyaçları vardır. Burada olduğu gibi, Allahü Teâlâ o bilgileri de vermiştir.

116. «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, hayat verir ve öldürür. Allah'tan başka, ne bir dostunuz ve ne de bir yardımcınız vardır.» Göklerin ve yerin gerçek sahibi Allah'tır ve O'nun ortağı da yoktur. Canlıları öldüren, ölüleri dirilten de yine O'dur. Yeryüzündeki hayatları ve ölümleri, cesetleri ve kalbleri yoktan var eden O'dur. Yüce Allah'tan başka hiçbir dostunuz ve yardımcınız yoktur. Allah, insanın yakınları bile olsa, müşrikler için istiğfarda bulunmayı yasaklayınca Allah, kendisinin her şeyin sahibi olduğunu ve her türlü tasarrufu da kendisinin yaptığını, her şeye gâlip olduğunu, insanlara gelen her türlü yardım ve dostluğun, sadece O'ndan olacağını, onun için sadece O'na yönelmeleri ve O'ndan başkasından uzak durmaları gerektiğini bildirmiştir ki artık kendileri için, yaptıkları ve yapmadıkları her şeyde Allah'ın dışında bir maksadları olmasın.

es-Sîretü'l-Halebiyye'de şunlar yazılıdır: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in annesine istiğfarda bulunmaktan menedilmesini şöyle değerlendirmek gerekir: 'Fetret zamanında, kim dinini değiştirirse, ya da putlara tapınırsa, o kimseye azap olunur' sözüne dayanmaktadır. Oysa bu, zayıf bir görüş olup, akıl yoluyla iman ve tevhidin vacip olduğuna dayanır. Ehl-i sünnet ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü ise, 'peygamber göndermeden iman ve tevhid vacip olmaz' şeklindedir. Araplara da Hz. İsmail'den sonra peygamber gönderilmemişti. Hz. İsmail'in peygamberliği de, diğer peygamberler gibi ölümüyle sona ermiştir. Ölümden sonra da mesajının bâkî kalması durumu Hz. Peygamber'e mahsus bir özelliktir. Öyleyse, fetret devrinde Arapların sorumlu olmıyacakları açık bir gerçektir. Onlar, dinlerini değiştirmiş ve puta tapmış bile olsalar durum değişmez."

Burada adı geçen grubun cezalandırılacağına dair olan hadisler, te'vile ihtimali vardır veya İslâm'a teşvik için söylenmiştir. Hz. Peygamber'in anne ve babasına gelince, cumhur'un görüşüne göre onlar, kurtulmuşlardır. Çünkü, fetret ehlindendirler. Fetret ehli demek, kendileri zamanında bir peygamber gelmeyen kimseler demektir. Bu konudaki âyet de şudur : *"Rasûl göndermedikçe azap etmeyiz"* (İsra :15). ⁽⁵¹⁾

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَ
الْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ
قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾
وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ
اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

51- Bu mesele doğrudur. Çünkü Allah, Peygamber göndermedikçe azap etmez. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: *"Peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı herhangi bir bahaneleri kalmaması için müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdik."* (Nisa: 165) buyurulur.

117. And olsun ki Allah; peygamberi ve güçlük saatinde ona uyan Muhacirler'le Ensâr'ı, içlerinden bir kısmının kalbleri neredeyse sapacak duruma geldikten sonra tevbeye muvaffak kıldı, sonra da tevbelerini kabul etti. Gerçekten Allah, onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir.

118. Ve geri bırakılan üç kişinin tevbesini de kabul etti. Bütün genişliğine rağmen, dünya kendilerine dar gelmiş, canları sıkıldıkça sıkılmış ve Allah'tan kurtuluşun ancak Allah'a sığınmakta olduğunu anlamışlardı. Sonra (eski durumlarına) dönmeleri için, Allah onların tevbesini kabul etmişti. Şüphesiz Allah, tevbeleri çokca kabul eden ve çok merhametli olandır.

117. «And olsun ki Allah; peygamberi ve güçlük saatinde ona uyan Muhacirler'le Ensâr'ı, içlerinden bir kısmının kalpleri neredeyse sapacak duruma geldikten sonra tevbeye muvaffak kıldı, sonra da tevbelerini kabul etti.»

İbni Abbas (r.a.) bu konuda şöyle diyor : "Hz. Peygamber'in affedilmesi, onun münafıkların savaştan geri kalmalarını affetmesi dolayısıyladır. Bu günah, zelle cinsinden bir günahtır. Çünkü peygamberler, küçük ve büyük günah işlemekten korunmuşlardır. Günah işleyen kimseler heybet ve azametlerinden bazı şeyler kaybederler ve mü'minlerin gözünde saygınlıkları azalır. Peygamberler ise, heybet ve azametli olmak durumundadırlar. Bu sebeple de, cüzzam ve buna benzer nefret verici hastalıklardan korunmuşlardır. "*Zelle*"nin anlamı; haktan bâtıla sapmak değil, en üstün olandan, üstün olana yönelіştir. Bundan dolayı peygamberler, yaptıkları zelleler için, Allah katındaki şan ve mevkilerinden dolayı kınanırlar. Bu kınama Allah tarafından yapılır."

Ebû Sa'îd el-Harrâz şöyle der : " İyilerin iyilikleri, mukarrebûnun kötülükleri mesabesindedir."

Ensâr; Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye göç ettiği zaman, kendisini karşılayıp misafir edenlere verilen sıfattır. Bu isim İslâmîdir ve Allah tarafından Evs ve Hazrec kabilelerine verilmiştir. Bu kabileler, Hz. Peygamber'e yardım etmeden ve Kur'ân inmeden önce, bu isimle anılmıyorlardı. Ensar'ı sevmek vacip olup, imanın belirtisidir. Hadiste şöyle buyurulur : *"Mü'minin belirtisi, Ensar'ı sevmek, münafığın belirtisi de Ensar'a buğzetmektir."* (52)

52- Şeyhan ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. *Müsned*, 3/130.

Hz. Peygamber'in belirttiğine göre Muhacirler, Ensar'dan daha faziletlidir. Hadiste: *"Hicret olmasaydı, Ensardan bir fert olurdum"* buyurulur. Bu ifadeden maksat, Ensar'a ikramda bulunmak, onlara değer vermektir. Çünkü, Allah katında, hicretten sonra O'nun dinine yardım etmekten daha yüce bir rütbe yoktur.

Âyette geçen *'ona uyanlar'* tabirinden kasıt da, Hz. Peygamber'e uyanlar ve ondan geri kalmayanlardır. *"Güçlük saatinde"* tabiri, Tebük savaşının gerçekleştiği zamandır. Çünkü o zaman, müslümanlar büyük güçlüklerle karşılaşmışlardı. Sıcak fazlaydı, binek o kadar azdı ki, bir deveye on kişi sıra ile biniyordu. Hz. Ömer (r.a.) der ki : " Çok sıcak bir günde çıkmıştık. Korkunç bir susuzluk yaşamıştık. Bizden birisi devesini keserek, işkembesini sıkar, elde ettiği suyu içerdi." İşte bu zorluklardan dolayı Tebük Savaşına "Zorluk Savaşı" adı da verilmiştir. Bu savaşa katılıp savaşanlara da, 'zorluklar ordusu' adı verilmişti. Hz. Peygamber'in ashabı zorluk anında ona uydukları için methedilmişlerdir. Durum böyle olmasına rağmen, o yüce insanlar bile tevbeye muhtaçtırlar. Diğer insanların durumunu artık siz düşünün!

Tebük savaşında Hz. Peygamber'le bulunan bir grup, karşılaştıkları zorluklara dayanamayıp, izinsiz olarak, zamanından önce savaş yerinden ayrılmayı arzular olmuşlardı. Fakat onlar da sabretmişler ve neticede mükâfatlarına ulaşmışlardı. İşte Allahü Teâlâ, onların da tevbelerini kabul etmiş, günahlarını bağışlamıştı. Çünkü onlar da çok büyük zorluklarla karşılaşmış ve sabretmesini bilmişlerdi. Bu sabrın karşılığı olarak da, tevbeleri kabul olunmuştu.

«Gerçekten Allah, onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir.» Allahü Teâlâ'nın şefkat ve rahmet sıfatı, tevbe ve affın dinamiklerindendir. Yüce Allah'ın kullarına olan rahmetlerinden birisi de, sevgili peygamberini göndermesi ve ona mûcizeler vermesidir.

Rivayet edildiğine göre Tebük savaşına katılanlar, Hz. Peygambere dert yanarak, su sıkıntısı çektiklerini bildirmişlerdi. Ebû Bekir (r.a.) şöyle demişti: "Ey Allah'ın elçisi! Allahü Teâlâ seni hayır duâda bulunmaya alıştırmıştır. Gel bize de duâ et!" Hz. Peygamber de *"Öyle mi istiyorsun?"* diye sorunca, Ebû Bekir "evet" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ellerini kaldırarak duâda bulunmuş, yağmur bulutu gelip yağıncaya kadar ellerini indirmemiştir. Bunun üzerine, bütün insanların suya kanmasına ve ihtiyaçları kadar su elde etmelerine kadar yağmur yağdı. Bu yağmur sadece, askerlerin bulunduğu bölgeye yağmıştı. (53)

Yine rivayet edildiğine göre, Tebük savaşına katılanlar, bir gün suyu olmayan kayalık bir yerde bulunuyorlardı ve neredeyse atlar ve insanlar, susuzluktan perişan olacaklardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan bir su kabı için: *"Şu su kabının sahibi nerede?"* diye sordu. "İşte burada Ey Allah'ın elçisi" dediler. *"Getir bana onu"* buyurdu. Su kabını kendisine getirdiler. İçerisinde bir damla kadar su vardı. Parmaklarını üzerine koyar koymaz, parmak aralarından on göze halinde sular çıkıverdi. İnsanlar toplanıp sularını içtiler, artan suyu da bineklerine içirdiler. Orduda : 12.000 at, 15.000 deve ve 30.000 insan vardı.

Yine rivayet edildiğine göre, Tebük savaşında açlıkla karşılaşan müslümanlar, Hz. Peygamber'e gelerek : "Ey Allah'ın Elçisi! İzin verseniz de, şu hayvanlarımızı kesip, birazcık yağlansak yani açlığımızı gidersek" derler. Hz. Ömer ise : "Eğer öyle yaparsan, bineklerimiz yok olur, fakat duâ et de Allah onların azıklarını artırsın, bereketleri artsın" der. Hz. Peygamber de bunu kabul ederek bir deri (sahtiyan) parçası istedi. Sonra onu yaydı, herkesin kalan azıklarını getirip oraya koymasını istedi. Biraz sonra, adamın biri, bir avuç mısır, birisi bir avuç hurma, bir diğeri de bir avuç değişik yiyecek getirerek derinin üzerine koydular. Hz. Peygamber bunların bereketlenmesi için duâ yaptı ve *"kaplarınızı alın"* buyurdu. Kaplarını dolu olarak alıp yediler ve orduda doymayan hiçbir kimse kalmadı. Bir miktar da arttı. Daha sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu : *"Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve ben O'nun Rasûlüyüm. Şüphe içerisinde olmayan bir kul bu inanç üzere Allah'a kavuşursa, Allah da onu cenennemden korur."* (54)

118. «**Ve**» savaştan «**geri bırakılan üç kişinin tevbesini de kabul etti.**» Allahü Teâlâ, durumları geciken ve haklarında vahiy gelinceye kadar durumları kesinlik kazanmayan üç kişinin tevbesini de kabul buyurdu. Bu üç kişi, şâir Kâ'b b. Mâlik, Murare b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye el-Ensârî idi. «**Bütün genişliğine rağmen, dünya kendilerine dar gelmiş, canları sıkıldıkça sıkılmış ve Allah'tan kurtuluşun ancak Allah'a sığınmakta olduğunu anlamışlardı.**» Dünya o kadar geniş olmasına rağmen, o üç kişiye dar gelmeye başlamıştı. Durum bu aşamaya gelinceye kadar, onlar hakkındaki hüküm geciktirilmişti. Bu üç kişiyle insanlar konuşmayı kesmişlerdi, onlara selâm bile

---

53- İbn Cerir et-Taberî rivayet etmiştir.
54- İbn Cerir et-Taberî İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

vermiyorlardı. O üç kişi, ölmelerinden ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müslümanların cenaze namazlarını kılmayacaklarından korkuyorlardı. Âyet-i kerime onların şaşkınlıklarını ifade etmektedir. Sanki onların kendilerini sakinleştirecek ne bir kararları ve ne de sığınılacak bir yerleri vardı. Bu üç kişinin canları sıkıldıkça sıkılmış ve kalbleri gam ve yalnızlığın son noktasına varmıştı. Sığınacakları bir insan kalmadığı gibi, rahat ve huzurları gitmişti. İşte o zaman kesin olarak anladılar ki, Allah'ın gazabından kurtulmak için, yine O'nun rahmetine sığınmak gerekiyor.

Önceki ilim adamlarının bazıları şöyle diyorlar : "Üzerinde nimetler görülen kimse, Allah'a hamdetmeyi artırsın. Sıkıntısı artanlar, istiğfarı artırsın. Bilmiş olunuz ki, tevhid denizine dalan, Allah'tan başka varlık göremez. O'ndan başkasına sığınamaz. Ne şekilde olursa olsun, O'ndan başkasına da kaçış yoktur."

«Sonra (eski durumlarına) dönmeleri için, Allah onların tevbesini kabul etmişti. Şüphesiz Allah, tevbeleri çokca kabul eden ve çok merhametli olandır.» Daha sonra Allahü Teâlâ, onları tevbe etmeye de muvaffak kıldı. Günahlardan dönmelerine fırsat sağladı. Çünkü O, tevbe etmek isteyenlerin tevbesini çok kabul eden, çeşitli nimetler vermek suretiyle onlara merhamet edendir.

Ebû Zer el-Gifârî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, devesi yavaşlayınca, devenin yükünü kendisi sırtlamak suretiyle, yaya olarak Hz. Peygamber'in izini takip etmişti. Hz. Peygamber onun karartısını görünce *"Herhalde bu Ebû Zer olmalı"* demişti. Yanında bulunan insanlar "tâ kendisi" demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber : *"Allah, Ebû Zer'e rahmet etsin. O tek başına yürür, tek başına ölecek ve tek başına diriltilecektir."* buyurdu.

O üç kişiden Hilâl Akabe Bey'atı'nda, Murâre ve Kâ'b ise Bedir gazvesinde bulundular. Kâ'b şöyle der : "Seferden döndüğü zaman Hz. Peygamber'e gidip selâm verdiğimde, kızgın bir şekilde selâmıma karşılık verdi ve dedi ki : *'Benimle neden gelmeyip geciktin. Yoksa binmek için deve almamış mıydın?'* Ben de: 'Beni sana tâbi olmaktan alıkoyan bir özürüm yoktu' dedim. Bunun üzerine o: *"Yanımdan kalk, Allah, senin hakkında hükmünü verir"* buyurdu. İki arkadaşına da aynı şeyi söyledi ve müslümanlara onlarla konuşmayı yasakladı.

İnsanlar onlardan uzaklaştı, ne uzak ve ne de yakınlarından hiçbir kimse onlarla konuşmadı. O iki kişi kendi evlerinde kalıp, ağlamaya devam ettiler. Kâ'b ise namaza geliyor, müslümanlarla namaz kılıyor ve sokaklarda dolaşıyordu. Fakat hiçbir kimse onunla konuşmuyordu.

Kâ'b şöyle anlatır : "Medine sokaklarında dolaşırken, Şam'dan yiyecek ve gıda maddeleri getirip satan bir Nabtî ile karşılaştım. Bu adam 'Kâ'b'ı bana kim gösterebilir?' diye soruyordu. İnsanlar da beni gösterince, yanıma geldi ve Gassan kralı Hâris b. Ebû Şemr'den bir mektub getirdi. Bu mektup, ipekten bir kumaş parçasına sarılıydı. Mektupta şöyle yazılıydı: 'Bana bildirildiğine göre, arkadaşın (yani Hz. Peygamber) sana eza ve cefa etmektedir. Bu tür zillete düşmekten kurtulman için bize katıl sana yardım edelim.' Bunu okuyunca: 'Bu da bir başka belâ' dedim ve o mektubu bir fırına attım. Aradan kırk gece geçtikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir elçisi geldi ve: 'Hz. Peygamber, hanımından ayrılmanı emrediyor' dedi. 'Boşayayım mı yoksa?' diye sordum. Elçi: 'Hayır, ondan ayrıl ve yaklaşma' dedi. Aynı sözleri diğer iki arkadaşıma da gidip bildirdi. Hanımıma dedim ki : 'Ailene git ve Allah bir hüküm belirtinceye kadar orada kal.' Hilâl'in hanımı Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: 'Hilâl yaşlı bir insandır. Hizmetçisi de yoktur. Ona hizmet vermemi istemiyor musun?' Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Hayır, fakat sana yaklaşmasın!"* buyurdu. Bunun üzerine kadıncağız: 'Allah'a yemin ederim ki o hiç hareket edecek durumda değil. Başına bu iş geldiğinden beri, ağlaması durmadı' dedi."

Bu günden sonra tam elli gün daha geçti. Yani o üç kişiye boykot etme emri verilmesinin üzerinden tam elli gün geçmişti. Kâ'b yine şöyle der: "Ellinci günün sabahı, sabah namazı vaktinde, Sel' dağının en zirve noktasından gelen bir ses duydum. O ses: 'Müjde Ey Kâ'b b. Mâlik!' diyordu. Hemen secdeye koyuldum ve Hz. Peygamber'e, Allahü Teâlâ'nın bizim tevbemizi kabul buyurduğunu bildirdiğini anladım. Dağın tepesinden sesini işittiğim adam yanıma gelip müjdeyi verince, üzerimdeki elbiseyi çıkarıp müjdesine karşılık olarak ona hibe ettim. Halbuki o gün, bir başka elbisem de yoktu. Amcamın oğlu Katâde'den alt ve üste giyilen iki elbise ödünç aldım ve onları giydim. Allahü Teâlâ Hz. Peygamber'e, tevbelerimizi kabul ettiğini, gecenin son üçte birinde bildirmişti. Hz. Peygamber o zaman, Ümmü Seleme (r.a.)'nin evinde bulunuyordu. Ümmü Seleme beni iyi bilirdi ve bana yardımcı olmak isterdi. Hz. Peygamber ona: *'Kâ'b'ın tevbesi kabul edildi'* demişti. O ise: 'Kâ'b'a adam gönderip müjde vereyim mi?' diye sormuştu. Hz. Peygamber de: *'İnsanlar uyanır ve gecenin bu saatinde size uyku uyutmazlar'* buyurmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazını kıldıktan sonra Allah'ın tevbelerimizi kabul ettiğini bildirdi."

Ka'b diyor ki: "Daha sonra Peygamber'e gittim. Halk beni karşılayıp kutlamak için, sıraya girmişlerdi. Şöyle diyorlardı : 'Allah tevbeni kabul buyurdu. Tebrik ederiz.' Nihayet Mescid'e girdim. Hz. Peygamber oturuyordu ve yanında diğer insanlar da vardı. Talha b. Abdullah derhal ayağa kalkıp bana doğru koştu, benimle musafaha yaptı ve beni kutladı. Muhacirlerden hiçbir kimse benim bu halime aldırış bile etmedi. Onun içindir ki, Talha'yı hiç unutamam. -Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiği zaman, bu iki şahsı birbirlerine kardeş yapmıştı.- Hz. Peygamber'e selâm verdiğim zaman, neşesinden dolayı yüzü parlıyordu. Hz. Peygamber neşelendiği zaman, yüzünden ay parçası gibi ışıklar saçılırdı. Önüne oturduğum zaman: *'Ey Kâ'b, ananın seni doğurduğu günden beri, en hayırlı şeyi sana müjdeliyorum'* buyurdu ve bu âyetleri (Tevbe sûresinin 118 ve 119'uncu âyetlerini) okudu. Bunun üzerine ben: 'Tevbemin kabulü için, elimdeki bütün malımı sadaka olarak dağıtıyorum' dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *'Malının bir kısmını kendine ayır. Bu daha hayırlıdır'*[55] buyurdu."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾
مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا
عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا
يَطَؤُنَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا
كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

---

[55] Müfessirlerin zikrettiği bu olay Sahihayn'da ve *Sünen*'lerde geçmektedir.

﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ
وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

119. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!

120. Ne Medine halkının, ne de onların çevresinde bulunan bedevî Arapların, Allah'ın elçisinden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri onlara yakışmaz. Öyledir. Çünkü, Allah yolunda karşılaşacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık, inkârcıları öfkelendirecek bir yeri çiğneyip geçmeleri ve düşmana karşı başarıya ulaşmaları yoktur ki, mutlaka bunlarla kendilerine sâlih bir amel yazılmış olmasın. Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez.

121. Allah'ın onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırması için, yaptıkları küçük-büyük bütün harcamalar, geçtikleri her vadi mutlaka onların lehine yazılır.

119. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!» Ey, hem kalbiyle tasdik eden ve hem de bu imanını sözleriyle belirtenler! Allah'ın rızâsı olmayan konularda Allah'tan korkun ve her konuda doğrularla beraber olun. Sadık ve samimi kimselerden ayrılmayın, onlarla arkadaşlıktan uzak kalmayın. Bu âyet, sıdkın (doğruluğun) faziletini, üstünlüğünü göstermeye ve doğruluğa teşvik etmeye delildir. Hadiste : *"Kıyamet gününde tüccarlar, günahkâr (fâcir) olarak haşrolacaklardır. Ancak yalandan sakınanlar, yeminlerinde duranlar ve sözlerinde doğru olanlar müstesna"*(56) buyurulmuştur.

Hadiste tüccara, günahkâr anlamındaki "fâcir" kelimesinin çoğulu olarak "füccâr" denilmesi, alış-verişlerinde yalan yere yemin etmeleri, insanları aldatmaları, hile yapmaları ve fâizli muâmelelerden kaçınmamaları sebebiyledir. Bu sebeple hadis-i şerifin sonunda ancak yalandan sakınanlar, yeminle-

---

56- Tirmizî, Büyu' 1210; İbni Mâce, Ticâret 2146 ve İbni Hibban rivayet etmişlerdir.

rinde duranlar ve sözlerinde doğru olanlar böyle değildir, denilmiştir. Şunu bilmek lazımdır ki; yalan yere emin etmesi sebebiyle Allah, malının bereketini giderir.

120. «Ne Medine halkının...» Aslında Medine, şehir demektir. Buradaki *"Medine"*den maksat Hz. Peygamberin hicret ettiği Medine şehridir. Nisbet ismi "Medenî" şeklinde olur. Şehir anlamındaki Medinenin nisbeti ise "Medînî" şekline gelir. Bu kentin, yüz tane adının olduğunu söyliyenler vardır. Onlardan birkaçı şunlardır : Dâr'ul-Ehyâr, Dâbir'ul-Ebrâr, Dâru's-Sünne, Dâru's-Selâme, Dâru'l-Feth, Bârra, Tayyibe, Tâbe, Taybe... Buraya bu son üç kelimenin isim olarak verilmesinin sebebi, oradaki hayatın hoş ve güzel oluşu, oradaki ıtırdaki güzel kokunun diğerlerinde bulunmayışından dolayıdır. Ayrıca Medine kentinde, *"Acve"* denen bir cins hurma vardır. Bu meyveden başka yerde bulunmaz. Bu meyve, zehirlenmelere şifadır.

Allahü Teâlâ, Mekke ve Medine kentine özellikler vermiştir. Çünkü bu iki kent, ilim erbabından, din adamlarından, fazilet sahiplerinden hiç boş kalmamıştır, kalmayacaktır da. Tâ ki, Allahü Teâlâ yeryüzüne vâris oluncaya, yani kıyamet kopuncaya kadar. Allahü Teâlâ, mirasçıların en hayırlısıdır. Medine kenti, Deccal'ın şerrinden korunmuştur. Mekke de öyledir. Bu iki kente de Deccal giremez. Bu konuda sahih hadisler vardır.

«Ne de onların çevresinde bulunan bedevî Arapların, Allah'ın elçisinden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri onlara yakışmaz.» Bunlardan kasıt; Müzeyne, Cüheyne, Eşcâ', Gıfâr ve diğer bazı kabilelerdir. Bunların, savaşa yöneltildiklerinde, savaşa katılmayıp, Hz. Peygamber'i tek başına bırakmak sûretiyle kendi can dertlerine düşmeleri, kesinlikle onlara yakışmaz. Onlar böyle bir şeye kesinlikle başvurmazlar. Hz. Peygamber, birtakım sıkıntılar çekerken, onların mutlu bir hayat yaşamaları kesinlikle düşünülemez. Hz. Peygamber neredeyse, onlar da yanındadırlar.

Haddâdî âyetin manası hakkında şöyle der : "Onlara, Hz. Peygamber'i bırakıp, kendi nefislerini tercih etmeleri, kendilerine ondan daha şefkatli olmaları yakışmaz. Aksine onlara, kendilerini, Hz. Peygamber'e siper etmeleri gerekir. Çünkü, Hz. Peygambe'rin onlar üzerinde hakları vardır. Onları imana davet etmiş, onlar da hidayet bulmak sûretiyle, cehennemden kurtulmuşlardır."

«Öyledir. Çünkü, Allah yolunda karşılaşacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık, inkârcıları öfkelendirecek bir yeri çiğneyip geçmeleri ve düşmana karşı başarıya ulaşmaları yoktur ki, mutlaka bunlarla kendilerine sâlih bir amel yazılmış olmasın. Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez.» Bu sebepten, yani o kimselerin Hz. Peygamber'le birlikte bulunarak Allah yolunda uğradıkları susuzluktan, vücutlarına dokunan herhangi bir yorgunluk ve açlıktan, kendilerinin ya da hayvanlarının atacağı bir adımdan yani düşman toprağına girmelerinden dolayı inkârcıların kızmalarından, kâfirleri öldürmeleri, esir almaları ve yenmeleri gibi bütün olaylardan mutlaka kendilerine sevaplar yazılır. Bütün bunlar, kendileri için sâlih ameller olup, mutlaka birçok sevaplara nail olurlar. Yüce Allah, güzel davrananların (muhsinlerin) mükâfatını eksiksiz verir. Bu âyetten anlaşıldığına göre, cihad etmek de ihsandır.

121. «Allah'ın onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırması için, yaptıkları küçük-büyük bütün harcamalar, geçtikleri her vadi mutlaka onların lehine yazılır.» Onların, cihad için yaptıkları tüm harcamalar, bir tek hurma tanesi, bir at nalı, bir kamçı dahi olsa, bütün bunlardan kendilerine mükâfat verilir. Bu durum, küçük bir şeyin verilmesinde böyle olduğu gibi, büyük harcamalarda da böyledir. Tıpkı, Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf'ın Tebük ordusuna yapmış olduğu harcama gibi.

Onlara, inkârcıların yerlerinden geçerken atmış oldukları adımlardan, basmış oldukları topraktan ve çiğneyerek geçtikleri vadilerden ve dağlardan dolayı da çok yüce mükâfatlar verilecektir. Bütün bunlar, onların amel defterlerinde tesbit edilir ve kendileri lehine yazılır. Daha güzeliyle de mükâfatlandırılırlar. Cihadda, diğer amellerde bulunmayan faziletler, mevcuttur. Cihad, Hz. Peygamberin sanatıdır.

Ebû Hureyre şöyle anlatır : "Hz. Peygamber'in ashabından birisi, bir dağ yamacına uğramış, orada tatlı su kaynağı görmüş ve bu su hoşuna gitmişti: 'İnsanlardan ayrılıp da şu suyun yanında kalsam da kendimi ibadet ve taata versem. Fakat, Hz. Peygamber'den izin almadan yapamıyacağım bunu' diye düşünmüştü. Daha sonra da bu isteğini Hz. Peygamber'e bildirmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) : *'Yapma! Çünkü, sizin birinizin Allah yolunda cihadan dolayı makamı, onun yetmiş yıllık namazından daha faziletlidir. Allahü Tealâ'nın sizi bağışlamasını ve cennete sokmasını istemez misiniz? Allah yolunda savaşınız! Deve sağılıncaya kadar Allah yolunda savaşana,* *cennet vacip olur'* buyurmuştur."[57] Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, cihad etmek, bir köşeye çekilip ibadet etmekten daha faziletlidir. Yine bilmiş olunuz ki, bir özürden dolayı savaşa katılamıyan, niyeti samimi olduğu müddetçe, Allah yolunda savaşanın sevabı kadar sevap alır.

Bu konuda Hz. Peygamber, Tebük savaşından döndükten sonra şöyle buyurmuştur: *"Medine'de de bazılarını bıraktık. Hiçbir vadi ve dağ yamacı geçmedik ki, onlar da bizimle birlikte olmasınlar. Onları Medine'de bırakan özürleriydi."*[58] Yani, kazanılan sevaplarda bize ortak oluyorlardı. Çünkü, niyetleri bizimle birlikte olmaktı. Fakat özürleri, onlara engel oldu. Özürleri olmasaydı, bizimle olacaklardı. Ancak, sevapta tam eşitlik zannedilmesin. Çünkü âyette *"Allah, mücahitleri, evinde oturanlara karşı büyük bir mükâfatla üstün kılmıştır"* (Nisâ: 95) buyurmuştur.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ
فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ
إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (١٢٢) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَ
اعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (١٢٣) وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ
يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ

---

[57] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de rivayet etmiştir. Hadisin bir bölümünü Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/215 de rivayet etmiştir.

[58] Buharî rivayet etmiştir. Müslim'de benzer şekilde rivâyet etmiştir.

إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (١٢٤) وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ (١٢٥)
أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا
يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ (١٢٦) وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ
بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ
قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (١٢٧)

122. Mü'minlerin hep birlikte savaşa çıkmaları gerekmez. O halde çıkan her kabileden bir grup; dini bilgileri öğrenmek ve kavimleri kendilerine döndüklerinde, onları uyarmak için geride kalmalıdır. Umulur ki dikkatli olurlar.

123. Ey iman edenler! Yakınınızda bulunan inkârcılarla savaşın, onlar sizde bir katılık bulsunlar. Bilmiş olun ki Allah, korunanlarla beraberdir.

124. Bir sûre indirildiği zaman, onlardan bir kısmı der ki: "Bu sûre, sizin hanginizin imanını artırdı?" İman edenlere gelince, bu onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler.

125. Kalblerinde hastalık olanlara gelince, bu sûre onların murdarlıklarına murdarlık katarve onlar inkârcı olarak ölürler.

126. Onlar, senede bir veya iki defa imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar, ne de ibret alıyorlar.

127. Bir sûre indirildiğinde: "Sizi birisi görüyor mu?" diye birbirlerine bakar, sonra da gidiverirler. Anlamayan bir

kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir.

122. «Mü'minlerin hep birlikte savaşa çıkmaları gerekmez.» Âyette geçen *'lâm'* harfi, nefyi tekid için kullanılmıştır. "Onların savaşa çıkmaları doğru olmaz, " anlamına gelir. Mü'minlerin hep birlikte, savaşa ya da ilim tahsiline çıkmaları doğru olmaz. Yine onların hepsinin savaşa ve ilim tahsiline gitmeyerek, oldukları yerde kalmaları da uygun bir davranış olmayıp, geçim temin etme konusundaki emre aykırıdır.

«O halde çıkan her kabileden bir grup; dini bilgileri öğrenmek ve kavimleri kendilerine döndüklerinde, onları uyarmak için geride kalmalıdır. Umulur ki dikkatli olurlar.» Âyette geçen *'Lev lâ'* edatı da, 'hellâ' gibi teşvik edatıdır. Bu tür teşvik edatları, -dili geçmiş zaman fiiliyle kullanıldığında (mazi fiil), o fiilin yapılmamasından dolayı kınama ifade eder. Bu da, ancak vacib terkedildiği için olur ve o işi yapmanın vacip olduğunu gösterir. Âyette geçenden kasıt da, savaşa çıkmanın ve gereğini yapmanın emredildiğidir. Her kabile, ya da topluluktan bir grup savaştan geri kalıp, din bilimlerini öğrenmeli ve savaşa katılanlar geri dönünce, onlara dinlerini öğretmelidir. Buradaki fıkıhtan kasıt, dinle ilgili hükümleri bilmektir. Onların savaştan geri kalmalarının en önemli sebebi, kendi toplumlarını irşad etmek ve onları fenalıklardan sakındırmaktır. Âyette, sadece *"inzar"* (uyarma) belirtilmiştir. "Tebşir" (müjde) belirtilmemiştir. Çünkü uyarı, daha önemlidir. Tıpkı, kötü huylardan temizlenmenin, güzel huylarla süslenmekten daha önce geldiği gibi. Umulur ki böylece, onlar uyarılırlar ve içine düşmeleri muhtemel şeylere karşı dikkatli olurlar.

Bu âyetten anlaşıldığına göre, fıkıh bilgisi elde edip, insanlara öğüt vermek, farz-ı kifâyelerden birisidir. Öğrencilerin yegâne gayeleri, doğruluk ve dini yaymak olmalıdır. Yükselmek, üstün olmak ve başa geçmek olmamalı, giyim kuşam, binek, cariye ve köle yönünden, diğer insanlardan üstün olmak, olmamalıdır. Zamanımız insanları bu güzel huylardan uzaktırlar. Allah yardımcımız olsun!

Öğrenci, Allah'ın rızâsını ve ahireti istemelidir. Kendisinden ve diğer cahil kişilerden, cehaletin gitmesini arzu etmelidir. Dinin ihyasını, İslâm'ın bekasını temine çalışmalıdır. İslâm'ın bekası ilimle mümkündür. Cahillikle ne zühd olur, ne de takva. Yine öğrenci, elde ettiği ilimden dolayı, bedenine verilen sıhhatten, organlarının sağlamlığından ve kendine ikram edilen akıl nimetinden dolayı Allah'a şükretmeyi niyetine koymalıdır. Allahü Teâlâ'nın şu buyruğunu aklından çıkarmamalıdır: *"Allah sizi, annelerinizin karnından çıkardı. Bir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size; kulak, göz ve kalpler verdi."* (Nahl: 78)

Yine öğrencinin, iyice düşünerek, en bilgin ve en takva sahibi hocayı seçmesi gerekir. Tıpkı Ebû Hanife'nin Hammad'ı seçtiği gibi. Ebû Hanife şöyle der : " Basra'ya girdim ve sandım ki, sorulan her soruya cevap verebilirim. Bir şeyler sordular, verecek cevabım yoktu. Bunun üzerine, Hammad'ı terketmemeye yemin ettim ve onun yanında tam yirmi yıl daha kaldım. Hiçbir namaz kılmadım ki, annem ve babamla ona da dua etmiş olmayayım." Sâlih hocaların ve kâmil insanların nefeslerinde, hayret verici etkiler vardır. Anlatıldığına göre, Ebû Hanife'nin babası olan Sâbit, Nevruz ve Mihrican gününde, Ali b. Ebî Tâlib'e helva hediye etmişti. O da Sâbit'e ve çocuklarına bereket duâsında bulunmuştu.

Öğrenci, bilgin ve bilgisinin gereğini yerine getiren hocayı bulunca, her ilimden ahirette kendisine yarayacak olan bilginin, en güzelini ve en faydalısını seçmelidir.

'İz b. Abdi's-Selâm şöyle der : " Farz olan ilim üç gruptur:

1) Tevhid ilmi : Bu konuda insana gerekli olan dinin temellerini bilecek kadar bilgi sahibi olmaktır. Önce, mabudu ve ona nasıl ibadet edeceğini bilmesi gerekir. İsimlerini ve zatının sıfatlarını, hakkında nelerin vacip, nelerin muhal olduğunu bilmediğine nasıl ibadet edeceksin? Belki de, onun hakkında bazı şeylere inanmış olacaksın, halbuki bunlar bâtıl şeylerdir. Bütün ibadetlerin heba olup gidecektir.

2) Sır ilmi : Bu ilim, kalb ve onunla ilgili ilimdir. Bir mü'minin, kalbin durumlarına dair ilmi de bilmesi farzdır. Bunlar; tevekkül, Allah'a yönelme, Allah korkusu, rızâ (ki bu her durumda gerekir), hırstan, öfkeden, kibirden, hasetden, gurur ve gösteriş gibi şeylerden sakınmadır.

3) Şeriat ilmi: Bu ilim, şer'î amellerden yapman gerekenleri bildiren ilimdir. Şeriat tarafından emrolunduğun şekilde, nasıl davranacağını bilmen gerekir. Bunu sana, şeriat ilmi öğretir. Yapmaman gereken şeyleri de sana yine bu ilim öğretir. Bu ilim, bütün ibadetleri ve muamelâtı kapsamına alır. Her kim, alışverişle ve sanatla uğraşırsa, muamelelerinde ve kazancında, haram-

dan kaçınmasını öğreten bilgiyi öğrenmesi gerekir. Bu bilgilerin öğrenilmesi, bazan da farz-ı kifaye olur.

'Ayn'ul-Me'ânî isimli eserde şöyle denir : " '*...Dinde geniş bilgi elde etmek için...*' ifadesinden kasıt, ahiret ilmidir. Çünkü âyetin sonunda, uyarma ve dikkat etme, sakınma ifadeleri yer almıştır. Ahiret ilmi, hem muamele ve hem de mukâşefe ilmini kapsamına alır. Muamele ilmi; Allah'a nasıl yaklaşılacağını, O'ndan ne yapılırsa uzak kalınacağını belirten ilimdir. Bu ilime, organların ve kalblerin yaptıkları da girer. Mükâşefe ilmi ise: *"Âlimin âbide olan üstünlüğü, benim ümmetime olan üstünlüğüm gibidir"* (59) hadisinde belirtilen husustur. Astronomi ilmini de, kıbleyi ve namaz vakitlerini tesbit edebileceği kadar öğrenmesi caizdir. Hastalıkları tedavi edecek kadar tıb ilmi öğrenmesi de gerekir."

Eşbâh adlı eserde de şöyle söylenir : "İnsanın dinini yaşayabilmesi için gerekli olan bilgileri öğrenmesi farz-ı ayındır. Başkalarına faydalı olacak olanı öğrenmesi, farz-ı kifâyedir. Fıkıh ilminde ve gönül ilminde derinlemesine bilgi sahibi olması da mendubtur. Göz boyama, müneccimlik, kumla fala bakmak ve büyü gibi şeyler haramdır. Şâirlerin kahramanlık ve gazel türünden şiirleri mekruhtur. Manası bozuk olmayan şiirler de mübahtır."

İlmi yaymak ve ilimle irşad faaliyetlerinde bulunmak, büyük bir fazilettir. Onun içindir ki Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'e, kendisini Yemen'e gönderdiği zaman şöyle demiştir: *"Allahü Teâlânın, senin sayende bir insanı hidayete kavuşturması, senin için güneşin doğmuş olduğu en hayırlı gündür."*(60)

İlim adamları, peygamberlerin mirasçılarıdırlar. Çünkü peygamberler tebliğ ve irşadla meşgul oldukları gibi ona varis olanlar da irşad ve tebliğ ile meşgul olurlar. Peygambere vâris olan her mürşidin maksadının Hz. Peygambere saygı göstermek ve ümmetinin çoğalması için çalışmak olmalıdır. Çünkü

59- Tirmizî: *"Benim, sizin en altta bulunanınıza olan üstünlüğüm gibi.."* ifadesiyle zikretmiştir. İlmin fazileti konusunda rivayet edilen uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/268.

60- Taberâni benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/6. Buhârî ve Müslim de Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmişlerdir. Orada hitap Hz. Ali'ye olup şöyledir: *"Allah'a yemin ederim ki senin vasıtanla Allah'ın bir adamı hidayete erdirmesi senin için kırmızı develerden daha hayırlıdır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/654.

Hz. Peygamber; *"Ben diğer ümmetlere karşı sizin çok oluşunuzla övüneceğim"* buyurmuştur.

Âyette, mü'minler için, vatanlarını terkederek, faydalı ilimleri öğrenmeye teşvik vardır. Hz. Câbir, bir tek hadis elde etmek için, Medine'den Mısır'a gitmiştir. Bundan dolayıdır ki bir kimse, ilim için yolculuk yapmadıkça kâmil sayılamaz, göç etmeden ise, maksadına ulaşamaz. Şâir şöyle der:

Gez dolaş, ayrılmış olduğun şeye bir karşılık bulursun.
Durmadan çalış, çünkü şeref kazanmak ancak çalışmayladır.

123. «Ey iman edenler! Yakınınızda bulunan inkârcılarla savaşın.» Ey Allah'ın birliğini tam olarak kabul eden ve de Rasûlüllah (s.a.v.)'ı tasdik edenler! Yakınınızda bulunan inkârcı düşmanla savaşın. Savaşa size en yakın olan kâfirlerden başlayın. Size yakın olanı bırakıp da uzak olanla savaşmayın. Çünkü, size yakın olan düşman, sizin ülkenizi, yuvanızı ve çoluk çocuğunuzu yok etmek ister. Buradan anlaşılmaktadır ki müslümanlar yakınlarındaki düşmandan emin olunca uzaktaki düşmanlarıyla savaşırlar.

Bilmiş olunuz ki, yakın veya uzakta olsun, bütün inkârcılarla savaşmak vaciptir. Fakat en gerekli olan da, yakında bulunan düşmanla savaşmaktır. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.), önce kendi kavmiyle savaşmış, daha sonra da diğer Arap kabileleriyle savaşa başlamıştır. Daha sonra da savaş için Şam'a yürümüştür. Sahabe de, önce Şam'da savaşmış, daha sonra ise Irak'a geçmiştir. İşte farz olan da budur. Diğer düşmanlar zarar vermediği müddetçe önce kendi çevresindekilerle savaşır. Allah yoluna çağırmadaki düzen de, aynen bunun gibidir. Hz. Peygamber, ilk defa kendi kabilesini uyarmakla emrolunmuştur. Çünkü, kendisine yakın olan, şefkate ve ıslah edilmeye daha lâyık olur. İnsanın üzerinde yakınlarının hakkı daha çoktur.

Farzlardan sonra, amellerin en faziletlisinin hangisi olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Şafi'ye göre, bedenî ibadetlerin en faziletlisi namazdır, Nafile namaz da diğer nafile ibadetlerden daha faziletlidir. Ahmed b. Hanbel der ki : "Farzlardan sonra, cihaddan daha faziletli bir şey bilmiyorum. Çünkü cihad, Hz. Peygamber'in sanatıdır." Ebû Hanife ve Mâlik ise : " Farz-ı ayın olan amellerin dışında, ilimden daha faziletlisi yoktur. Çünkü, ameller de, cihad da ilme dayanır" derler.

«Onlar sizde bir katılık bulsunlar.» Onlar sizde, savaşa karşı şiddet ve sabır bulsunlar. *Kâmus*'da denir ki, *"ğılza"* kelimesi, incelik ve nazikliğin zıddı olan bir anlam ifade eder. Bu ifade: "Seni orada bir daha görmeyeyim" kabilindendir. Burada görünüşte sözü söyleyen kimse, muhatabı orada görmeyi kendisine yasaklıyor. Âyette de görünüşte emir kâfirleredir. Müslümanları katı bulmaları emrediliyor. Fakat hakikatta emir mü'minleredir. Mü'minlerin inkârcılara karşı katı ve sert bir şekilde muamelede bulunmaları emrediliyor. Burada bir kinaye yapılmak suretiyle, lâzım zikredilmiş, melzum kasdedilmiştir, yani gerekli olan belirtilmiş, gereken şeyin anlaşılması istenmiştir.

«Bilmiş olun ki Allah, korunanlarla beraberdir.» Allah, mü'minleri korur, onları gözetir ve yardım eder. *"Beraberdir"* ifadesinden kasıt, onlara devamlı olarak dosttur demektir. Mü'minler, doğrudan doğruya savaşa katılmış oldukları için, sanki onlara şöyle denmiştir : "Biliniz ki Allah'ın yardımı; takvanızdan, İslâm ve imanınızdan ve de itaatinizden dolayı sizinledir."

124. Kur'an'daki sûrelerden **«bir sûre indirildiği zaman, onlardan bir kısmı der ki : 'Bu sûre, sizin hanginizin imanını artırdı?'»** İlim adamlarının ittifakına göre, Kur'ân sûrelerinin sayısı yüz on dört tanedir. Kur'an'ın bir sûresi indirilmiş olduğu zaman, münafıklar bunu inkâr ederek, alaylı bir şekilde arkadaşlarına şunu söylerler : *"Bu sûre, sizin hanginizin imanını artırdı?"* Halbuki onlarda, mü'minlerde olduğu gibi, bir iman yoktur. Âyetin ifadesine göre, alaya almak, münafıklık belirtisidir ve inkâr işaretidir. Sonra da Allahü Teâlâ, onların inkâr ve alay etmelerine cevap veriyor. Allahü Teâlâ'ya ve O'nun gönderdiklerine **«İman edenlere gelince, bu»** sûre **«onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler.»** İmanlarının dereceleri, zayıflık ve kuvvetlilik yönünden artar. Bir şeyi kabataslak bilenle detaylarına kadar bilen aynı değildir. Bir şeyi yakından görmekle, uzaktan görmek de aynı olamaz. İmanın şekli, icmâlî ve tafsîlî olarak kalb ile tasdik etmektir. İmanın gerçeği ise, ihsandır. İhsan ise, Allah'ı görüyormuşcasına ona ibadet etmektir. Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyordur. İhsanın gerçeği de *"onun gözü ve kulağı olurum"*[61] kudsî hadisinde belirtilen derecedir. Bu da, nafile ibadetlerle olur. Bunun üzerinde ise, farzların insanı O'na yakınlaştırması vardır. Buna da şöyle işaret edilmiştir : "Allah, kendisine hamdedenlerin hamdini duyar."

Sonuç olarak, Kâbe'nin varlığına inanan kimse, onu uzaktan görünce inancı kuvvetlenir. Ona yaklaştıkça da imanı kemâle erer. İçerisine girince bu kemal daha da artar. Yoksa, imanın aslında farklılık yoktur. Daha sonra mü'minler, o inen sûrelerdeki maddî ve manevî faydalardan dolayı sevinirler.

---

[61] Buharî ve diğer hadis kitaplarında rivayet edilen şu hadise işaret edilmiştir: *"Kulum nafile ibadetlere devam ederek bana yaklaşır. Nihâyet ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman ben onun işiten kulağı; gören gözü olurum."* Bkz. *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem,* s.313.

125. «Kalblerinde hastalık olanlara gelince...» Kalblerde hastalık olması, inkâr ve inanç bozukluğu demektir. Allahü Teâlâ, münafıklığa hastalık adını vermiştir. Çünkü, kalpteki nifak kalbin bir hastalığından ileri gelmektedir. Tıpkı, bedende duyulan acının, beden hastalığı olması gibi.

Fakir der ki : "Onların herbiri insanı helâke götürür. Bedendeki hastalık, bedeni helâk eder. Kalpteki hastalık ise, ruhu helâk eder. Bu hastalıkların her ikisi de, gereği şekilde tedavi edilmelidir."

«Bu sûre onların murdarlıklarına murdarlık katar ve onlar inkârcı olarak ölürler.» İnen yeni sûreleri inkâr ettikçe, kalblerinde bulunan murdarlık ve pisliklere yenileri eklenmiş oldu. İnkârları ve bâtıl inançları da arttı. Âyette geçen *"rics"* (murdarlık) ile *"neces"* (pislik) arasındaki fark şudur : "Rics", aklen pis olarak kabul edilen şeylere verilen isimdir. "Neces" ise, insan tabiatının tiksinti duyduğu şeylere verilen isimdir. İşte bu tip insanlar, bulundukları hal üzere devam ederek ölürler. Allahü Teâlâ burada, sûrelerin inişi anında, mü'minlerde iki şeyin meydana geldiğini açıklıyor : İmanların artması ve sevinme. Münafıkların da iki durumu ortaya çıkmış oluyor: Murdarlıklarının artması ve inkâr üzereyken ölmeleri. Hadiste şöyle buyurulur: *"Allahü Teâlâ bu kitapla nice milletleri yüceltir, nice milletleri de alçaltır."*(62) Kim Kur'an'a inanır ve onun yüceliğini kabul ederek emirlerine uyarsa, Allah da onun ahiretteki derecesini yükseltir. Ona izzet ve şeref ikram eder. Kim de Kur'ân'a inanmaz ve onun emirlerini yerine getirmez, onun yüceliğine dil uzatırsa, işte o kimseyi de hem dünyada, hem de ahirette yüzüstü bırakır.

126. «Onlar, senede bir veya iki defa imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar, ne de ibret alıyorlar.» Buradaki soru, inkâr ve kınama anlamına gelir. Yani "münafıklar bakmazlar ve görmezler" demektir. *"Senede bir veya iki defa"* dan kasıt da, sayı belirtmek de-

---

62- Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Müslimdeki hadis numarası 817 dir. Hadisin bir de kıssası vardır. Abdulhâris oğlu Nâfi', Usfan'da Hz. Ömer'le karşılaştı. Hz. Ömer onu Mekke'ye vali tayin etmişti. Ona: "Mekke'de yerine kimi bıraktın" diye sordu. O da: "İbn Ebzâ'yı" dedi. Hz. Ömer: "İbn Ebzâ kimdir?" diye sordu. Nâfi': "Azadlı kölelerimizden biridir... Allah'ın kitabını okur." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Resûlüllah'tan işittiği yukarıdaki hadisi nakletti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/507; *Müslim, Müsâfirin*, 269; İbn Mâce, *Mukaddime*, 16.

ğil, çokluğu göstermektir. Her yıl birçok defa, birçok türden belâ ve musibetle karşılaşırlar ki bunlar onlara günahlarını ve kıyamet gününde Rablerinin huzuruna çıkacaklarını hatırlatıp onları Allah'a imana götürmesi gerekirdi. Oysa onlar yine de ne tevbe ederler, ne de belâ ve musibetlerden ibret alırlar. Halbuki bu imtihanlar, ibret alma ve tevbeyi gerektirir. Bu imtihanlar, diri olan kalbin uyanmasını gerektirir. Demek ki onların kalpleri ölüdür.

Ölü kalbler, ne Allah'a dönerler ve ne de öğüt verenlerin öğütlerini dinlerler. Tıpkı yüce Allah'ın *"Ölülere işittiremezsin"* (Neml: 80), *"Bu Kur'an Muhammed'e dirileri uyarması için indirilmiştir."* (Yâsîn: 70) kelâmında olduğu gibi.

127. «Bir sûre indirildiğinde: 'Sizi birisi görüyor mu?' diye birbirlerine bakar, sonra da gidiverirler. Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir.» Bu âyet, kendilerine tebliğ yapılma zamanında inen âyetlere karşı, münafıkların durumlarını anlatıyor. Kendi durumlarını belirten bir âyet indiğinde, o âyeti inkâr ve alay etmek üzere birbirlerine göz kırparlar ve: "Şayet yerinizden kalksanız sizi müslümanlardan hiçbir kimse görür mü?" derlerdi. Böylece mescitten ve topluluktan ayrılıverirlerdi. Eğer onları, müslümanlardan birisi görmüş ve işitmiş olsaydı, oradan ayrılamıyacaklardı ve durumları ortaya çıkacaktı, kendilerine gülünecekti ve rezil olacaklardı.

Kendilerini birisi görüp de rezil olmaktan korktukları için, oradan hemen sıvışıveriyorlardı. Yani, sıvışmak için harekete geçtiklerinde, onları gören bir müslüman olup olmadığını birbirlerine soruyorlardı. Gören bir müslüman varsa, yerlerinden hiç kıpırdamıyorlardı ve Hz. Peygamber'in konuşmasının bitmesini bekliyorlar, daha sonra da ayrılıveriyorlardı. Onlar böyle yaptıkları için, Allahü Teâlâ da onların kalplerini imandan çevirdi de imana yaklaşmadılar. Çünkü onlar kötü anlayışlı bir topluluktur.

Bazı ilim adamları şöyle der : "İnsanlar kalbleri açısından üç bölüme ayrılır :

1) Behâim-Hayvanlar gibi olanlar : *"Onların kalpleri vardır. Fakat anlamazlar."* (A'raf: 179)

2) Cesetleri insan oğlunun cesetleri gibi olup ruhları şeytanların ruhları gibi olanlar.

3) Hiçbir gölgenin olamayacağı kıyamet gününde, Allah'ın gölgesinde bulunacak olanlar.

Ebû Bekir el-Verrâk şöyle der : "Kalbin altı hali var : Hayat, ölüm, sağlık, hastalık, uyku ve uyanıklık hali. Kalbin hayatı hidayet, ölümü dalalet, sağlığı saflık, hastalığı Allah'tan başkasına ilgi ve alâka, uyanıklığı zikir ve uykusu da gaflettir."

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَحِيمٌ (١٢٨) فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (١٢٩)

128. Size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. Çünkü o, size çok düşkün, mü'minlere de çok şefkatli ve merhametlidir.

129. Yüz çevirirlerse de ki : " Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah bana yeter. Ben O'na dayandım. Ve O, yüce Arş'ın sahibidir."

128. «Size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir.» Buradaki hitap, bütün Arap ve Acemleredir. Allah'a yemin olsun ki, size kendi aranızdan şanı yüce bir peygamber gelmiştir. Rasûl; Allah'ın, insanlara hükümlerini gönderdiği insandır. O da sizin gibi bir insandır. Sizin aranızdan birisidir. Melek ve bir başka varlık değildir ki, ondan kaçasınız ve ona uymaktan çekinesiniz ve sonra da: "O bizim cinsimizden değildi, onun için de kendisine uyamadık" diyesiniz. Âyette *"De ki : Ben de sizin gibi bir beşerim."* (Kehf: 110) buyurulur.

Buradaki hitap, sadece Araplara da olabilir. Buna göre âyetin manası: Ey Araplar! Allah'a yemin olsun ki, sizlere, sizin gibi bir Arap peygamber gelmiştir. Sizin dilinizi konuşuyor. Ona uyum sağlamak sizin için çok kolaydır. Onun delillerini çabucak anlarsınız. İnsanları doğru yola iletmek, ancak onların dillerini bilmekle olur.

Şöyle bir hikâye anlatılır : Arap, Türk, Acem ve Rum olmak üzere dört milletten dört kişi varmış ve hiçbiri bir diğerinin dilini anlamıyormuş. Bunlar yolda bir dirhem para bulmuşlar ve birbirlerini anlamadıkları için de ihtilâfa düşmüşler. Bu dört kişinin dilini bilen bir başka kimse, her birine ayrı ayrı ne istediklerini sormuş. Bu dört kişinin herbirinin istediği şey, o parayla üzüm satın almakmış. Dil bilen o adam, ellerindeki parayla onlara üzüm satın almış. Böylece, aralarındaki ihtilâf çözümlenmiş. Âyetteki: *"Min enfüsiküm=İçinizden..."* ifadesi "min enfesiküm" şeklinde de okunmuştur. Buna göre âyetin manası: "Size sizin en şerefliniz ve en faziletli olanınız peygamber olarak gönderildi" şeklinde olur. Sizin sıkıntıya uğramanız, dini hükümlere inanmamanız ona çok ağır gelir. O, âkibetinizin kötü olmasından ve azaba uğramanızdan korkuyor.

«Çünkü o, size çok düşkün, mü'minlere de çok şefkatli ve merhametlidir.» O peygamber, sizin iman etmenizi çok ister ve durumunuzu düzeltmenize çok düşkündür. Yoksa Hz. Peygamber, onların bizzat kendilerine düşkün değildi. Bir şeye düşkün olmak (hırs) o şeyi elde etmek için şiddetli çaba sarfetmektir. Âyette, *"raûf"* (şefkatli) kelimesi önce zikredilmiştir. Şefkatli olmak, merhametli olmanın daha kuvvetli halidir. Bir yerde övme yapılırken, alttan yukarıya doğru gidilir. Burada tersinin yapılmış olması, âyet sonlarındaki fasılalara riâyet içindir. Bir de burada da mü'minler kelimesi önce zikredilmiştir. Bunun sebebi de mü'minlerden başkasına şefkat ve merhamet olmadığını vurgulamak içindir.

İnkârcılara gelince, onlara ne şefkat ve ne de merhamet yoktur. Rivayet edilir ki, Ebû Tâlib öldüğü zaman, Hz. Peygamber Kureyş'ten o zamana kadar görmediği çileleri gördü. Kureyş'ten çektiği o akıl almaz çileler yüzünden Tâif denen yere gitti. Kendisine çektirilen çile ve işkenceden, yalanlama ve hakaretlerden dolayı çok muzdaripti. Ona : "Sen değil misin tanrıları tek tanrı diye ilân eden?" diye bağırıp çağırıyorlardı. Bu sözler üzerine Hz. Ebû Bekir ortaya çıkıp, kimine vurarak, kimini de iterek şöyle diyordu : "Rabbim Allah'tır' diyen adamı mı öldürmeye kalkıyorsunuz?"

Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişi, peygamberliğinin onuncu yılı Şevval ayında idi. Tâifte bulunan Sakif kabilesinin müslüman olmasını istiyordu. Onların İslâm'a girmelerini ve bu dine yardımcı olmalarını umuyordu. Tâif'e vardığı zaman, onların ileri gelenlerine gidip, kendisine gelen vahyi bildirdi. Birisi dedi ki : " Bu adam Kâbe'nin örtüsünü kesiyor, çalmıyor." Bir başkası : "Allah, rasûl göndermek için senden başka birisini bulamadı mı?" dedi. Üçüncü bir kişi de : "Allah'a yemin ederim ki, seninle hiç konuşamam. Eğer sen, söylemiş olduğun gibi, Allah'ın göndermiş olduğu bir peygambersen, çok yüce bir insansın. Onun içindir ki, sana cevap veremem. Eğer yalan söylüyorsan, sana cevap vermeye değmez" dedi.

Hz. Peygamber bunların yanından üzgün olarak kalktı ve şöyle dedi : "Bu durumu kimseye söylemeyin. Aramızda sır olarak kalsın." Hz. Peygamber, durumdan kendi kavminin haberinin olmasından ve işin zorlaşacağından endişe ediyordu. Tâifliler Hz. Peygamber'e: "Şehrimizden çık git" diyorlar ve ayak takımını ona musallat ediyorlardı. Onlar da bir araya toplanıp, Hz. Peygamber'e hakaret ederek bağırıp çağırıyorlardı. Olay şöyle gerçekleşmişti: İnsanlar iki grup halinde yolun sağında ve solunda toplanmışlar, Hz. Peygamberi taş yağmuruna tutmuşlardı. Ayaklarını kana bulamışlardı. Onların şerlerinden kurtulunca, bir üzüm bağına girdi. Ağaç altında gölgelenirken şöyle duâ ediyordu : *"Ey Allah'ım! Kuvvetimin zayıflığını, imkânımın azlığını ve insanlara karşı düşkünlüğümü ve hakir görülmüş olmamı sana arzediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım! Sen zayıfların Rabb'isin! Benim de Rabbimsin, beni kime bırakıyorsun? Eğer bana öfkelenmediysen, ben aldırış etmem."*

Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) gamlı ve üzgün bir şekilde oradan ayrılarak, Karnusseâlib denen ve Mekke ile Tâif arasında bulunan bir yere vardı. Burası Necid veya Yemen halkının mîkat yeri olup Mekke ile arasındaki mesafe bir gün ve gecelik yoldu. Burada Allahü Teâlâ Cebrail'i ve onunla birlikte dağlarla görevli meleğini peygambere gönderdi ve şöyle haber verdi : "Eğer dilersen, şu iki dağı Sakif kabilesinin başına yıkayım." Bunun üzerine Hz. Peygamber : *"Hayır! Ben Allah'tan onların zürriyetinden, Allah'a ibadet edecek olan ve şirk koşmayacak olan nesiller çıkarmasını istiyorum"* buyurdu. Bunun üzerine dağlara müvekkel olan melek : "Sen, Rabbinin seni isimlendirmiş olduğu gibisin" buyurdu. Yani sen "Çok şefkatli ve merhametlisin" demek istedi.

129. «Yüz çevirirlerse de ki : 'Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah bana yeter. Ben O'na dayandım.» Burada Hz. Peygamber'i teselli etme vardır. Eğer onlar, sana inanmaktan yüz çevirir ve nasihatlerini dinlemezler ve sana uymazlarsa, onların sana ettikleri kötülüklere karşı: *"Bana Allah yeter"* de. Çünkü O sana yardım edecek ve onların kötülüğünden seni koruyacaktır. Buradan anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu tebliğ, onun Allah'a yaklaşmasına ve kabulüne vesiledir. O Allah'tan başka ilâh da yoktur. İbadet edilecek olan sadece O'dur. O'na dayandığım için, başkasından korkmam. Tevekkül etmek, kalbi Allah'a dayamak ve O'na güvenmektir. Kalbin huzura ermesi ve ızdıraptan kurtulması, ancak bu şekilde Allah'a bağlanmasıyla olur. **«Ve O, yüce Arş'ın sahibidir.'»** O Allah, yerden ve göklerden daha büyük olan Arş'ın yaratıcısıdır. Allah, her şeyin Rabbi olduğu halde burada özellikle Arş'ın Rabbi olduğunun belirtilmesinin sebebi, bu kadar yüce bir şeyin Rabbi olan, Allah'ın, ondan daha küçük olan şeylerin Rabbi de olacağı açık olduğu içindir. Bir başka görüşe göre ise, 'Arş'ın' zikredilmesi, onu yüceltmek ve ona şeref vermek içindir.

Bu iki âyetin faziletleri konusunda çeşitli şeyler anlatılır :

Sâlih kimselerden birinden şöyle nakledilmiştir: Adamın birinin içi daralmış. Rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş. Hz. Peygamber ona: "Ey Adam! Üzülme ve tasalanma! Yarın sabah, Ali b. İsa'ya git. (O bir vezirdir.) Ona selâm söyle ve işaret ederek, bana bin defa duâ salavât getirdiğini söyle. O da sana yüz dinar para verir." Ertesi gün bu adam, doğrudan Ali b. İsa'ya gider ve rüyayı anlatır. Ali b. İsa'nın gözlerinden yaşlar akar ve: "Allah ve Rasûlü dosdoğru söyler. Sen de doğru söylüyorsun ey adam. Bu, Allah ve O'nun Rasûlünden başkasının bileceği bir şey olamaz. Getir yavrum şu keseyi" der. Sonra da keseyi açarak üçyüz dinar para çıkarır ve : "Bu yüz dinar Hz. Peygamber'in söylediği, bu yüz dinar müjde ve şu yüz dinar da sana hediye," der. Adam, üç yüz dinarı alarak oradan ayrılır, böylece üzüntü ve tasası da gider. Allah bu vezire lütufta bulunur ve vezirliği de başkanlığı da bırakır. Daha sonra, Mekke'ye giderek Hz. Peygamber'i anmanın bereketi hürmetine orada itikâfa girer. Çünkü bu adamın bu hale gelmesi, Allah'ın ezelî olan ilminde vardı ve işin sonunda işlerin Allah'a havale edileceği takdir edilmişti.

Bilmiş olunuz ki, sûrelerin sonunda, bunların faziletleriyle ilgili *Keşşaf*'ta zikredilen ve Kadı Beyzavî ile Ebû's-Suud'un da almış olduğu hadisler hakkında, ilim adamları olumlu ve olumsuz çok şeyler söylemiştir. İmam Sâğânî gibi bazı âlimler bu hadislerin uydurma olduğunu söylemişlerdir. Eğer bu tür hadisler sahih ve kuvvetli ise, üzerinde konuşmaya gerek yoktur. Eğer isnad yönünden zayıf iseler, hadis âlimlerinin ittifakına göre, bu zayıf hadislerle, sadece teşvik ve sakındırma (terğib-terhib) konularında amel etmek caizdir. Nitekim Nevevî'nin *Ezkâr*'ında böyle denilmektedir.

Eğer hadisler uydurma ise, Hâkim ve diğerleri şöyle derler: "Zahidlerden birisi, Kur'ân sûrelerinin faziletleri konusunda hadis uyduruyormuş. Ona 'Neden böyle yapıyorsun?' diye sorulduğunda şöyle demiş: 'İnsanların Kurân'dan uzaklaştıklarını gördüm. Ona teşvik etmek için böyle yapıyorum.' Bunun üzerine o adama, Hz. Peygamber'in şu hadisi hatırlatılmış : *'Her kim, kasten, bana yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.'* Bu hadisin lâfzı emir, manası ise haberdir. Yani Allah ona, cehennemde bir yer ayırmıştır. Bu hadis hatırlatıldıktan sonra o adam şöyle demiş : 'Ben, onun aleyhinde değil, lehinde yalan uydurdum.'"

Gerçek olan da şudur ki, yalan söylemek kesinlikle caiz değildir. Çünkü yalan, İslâmın temellerini yıkmaya sürükler, şeriatı ve dinin hükümlerini bozar. Bu durumlar cahillikten kaynaklanır. Çünkü cahiller, şeriatın hükümlerini bilmezler. Yalan söylemek, ister teşvik isterse sakındırma için olsun, kesinlikle haramdır.

Allah'ın yardımıyla Tevbe Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
4

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

DÖRDÜNCÜ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 4

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Yûnus Sûresi'nin tercüme kontrolü Dr. Hüseyin KAYAPINAR; müteakip sûrelerin tercüme kontrolü Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

YÛNUS SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 109 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

الٓرۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكٖيمِ ﴿١﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا
اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا
لَسَاحِرٌ مُبٖينٌ ﴿٢﴾

1. Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.

2. Kendilerinden olan bir kişiye: "İnsanları uyar ve iman edenleri müjdele. Şüphesiz onlar için Rableri katında bir doğruluk makamı vardır" diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir? Kâfirler: "Şüphesiz ki bu, apaçık bir sihirbazdır" dediler.

1. «Elif. Lâm. Râ.» Görünüşe göre "Elif. Lâm. Râ" bu sûrenin ismidir. Mübteda yerindedir ve haberi zikredilmemiştir. Yahut da mahzûf bir mübtedanın haberidir. Takdir şöyledir: "Elif. Lâm. Râ." bu sûredir, yâni bu adla isimlendirilmiştir. Allah (c.c.), sûreleri irade buyurduğu şekilde isimlendirir. Müfessirlerden bir kısmı te'vil yönünü tercih etmiş ve şöyle demiştir: "Elif. Lâm. Râ" gibi hurûfu mukattaadan her bir harf, Yüce Allah'ın isimlerinden birinden alınmıştır. Kelimenin bir kısmıyla yetinmek, Arap dilinde bilinen bir husustur. Nitekim bir Arap şâir şöyle söylemiştir:

"O kadına dedim ki: 'Dur!' o da dedi ki: "kaf", yâni durdum." (1)

İşte bundan dolayı, Abdullah, İbn Abbas (r.a.) şöyle söylemiştir: "Elif. Lâm. Râ", "Ben Allah'ım görürüm" demektir. Abdullah İbn Abbas'dan diğer bir rivâyete göre, "Elif. Lâm. Râ", "Rahman" kelimesinin harflerindendir. Çünkü "Elif. Lâm. Râ" ile Hâ. Mîm ve "Nun" harfleri bir araya toplandığı zaman ."Rahman" kelimesi meydana gelir.

«İşte bunlar», yani bu sûrenin ihtivâ ettiği âyetler **«hikmetli kitabın âyetleridir.»** Yani sayısız hikmetleri ihtivâ eden Kur'an-ı Kerîm'in âyetleridir. Yüce Allah, hikmetlerin tümünü Kur'an'da ifade ettiği için böyle denilmiştir. "*...Yaş ve kuru ne varsa hepsi Kur'an'da mevcuttur.*" (En'am: 59)

2. «Kendilerinden olan bir kişiye:» Yâni kendi cinslerinden olan bir insana... Çünkü müşrik Araplar, ilâh'ın taştan, altından, odundan veya bakırdan yapılan bir put olmasına şaşırmıyorlar, fakat bir insanın peygamber olarak gönderilmesinden hayrete düşüyorlardı. Onlar, gönderilen peygamberin makam, servet, riyaset ve bunlara benzer şeylerin sahibi olmasını istiyorlardı. Çünkü onlara göre ululuk ve kudretin nedenleri böyle şeylerdi. Onlar diyorlardı ki: "Hayret! Allah, insanlara Ebû Talib'in yetiminden başka gönderecek bir peygamber bulamadı mı?" Bu durum, vahyin ve peygamberliğin hakikatini bilmemelerinden ve aşırı derecedeki ahmaklıklarından kaynaklanıyordu. Aslında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) soyda, hasebde, şerefde ve riyaset hususunda itibar edilen her türlü meziyette, onların büyüklerinden geri değildi. Yalnız servet müstesnâ... Kişinin şerefli oluşunda ve ruh cevherinin değeri hususunda servetin hiçbir etkisi yoktur. Ancak, onların gözünde zenginlik, büyük bir meziyet kabul edildiği için Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlik için seçilmesine hayret ettiler. Nitekim Cenab-ı Hak onların bu durumunu şöyle haber vermektedir: *"Ve dediler ki: Bu Kur'an, iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?"* (Zuhruf: 31)

1- Yani, "durdum" anlamındaki "vekaftü" kelimesinden sadece "kaf" harfinin söylenilmesiyle yetinilmiştir. Bu, Arap dilinde bilinen bir şeydir.

Tüm **«'insanları uyar ve imân edenleri müjdele!..»** Küfredenleri değil. Çünkü küfürlerinde devam ettikleri müddetçe, onlar için kendisiyle müjdelenecekleri hiçbir cennet ve rahmet söz konusu değildir.

Bu âyette *"uyarmak"*, *"müjdelemek"*ten önce zikredilmiştir. Çünkü gereksiz şeylerin giderilmesi, sıralamada yapılması gereken şeylerden önce gelir. Nefis, küfür ve günahlarla pis olmaya devâm ettiği sürece, yapılması gereken şeylerin yapılması fayda vermez. Şüphesiz evi hoş kokularla doldurmak, ancak pislikleri giderip temizledikten sonra mümkün olur. Maddî hastalıkları tedavi etmeye girişen bir doktorun önce bedeni bir takım bozukluk ve karışıklıklardan temizlediğini, sonra güçlendirici ilaçlar vermeye başladığını görmez misin? İşte manevî kalb hastalıklarını tedavi etmeye girişen tabip de böyledir. Onun önce kalbi, bozuk inançlardan, düşük ahlâktan ve kalbi kirleten çirkin işlerden temizlemesi gerekir. Kalbi kişiyi helâk eden günahlardan temizledikten sonra taate karşı güç kazandıracak şeylerle onu tedavi eder. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak, Nübüvvet vazifesinin başlangıcında sadece uyarmayı zikretmekle yetinmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey bürünüp sarınan Rasûlüm! Kalk, artık insanları uyar."* (Müddessir: 1-2)

«Şüphesiz onlar için Rableri katında bir doğruluk makamı vardır,' diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir?» Yani âhiretleri için bir hazine olarak takdim ettikleri sâlih ameller ve onların üzerlerine çıkartılacakları yüce bir makam vardır. Bunun *"kadem" (makam)* olarak isimlendirilmesi, bir şeyin aleti ile isimlendirilmesi kabilindendir. Çünkü geçmek ve gelmek, "kadem" ile, yâni ayakla olur. Nitekim nimet de elle verildiği için, "el" olarak isimlendirilmiştir.

İbn Abbas'dan bir rivâyete göre; *"doğruluk makamı"* diye terceme edilen *"kamede sıdkın"*dan maksat, Peygamberlerinin onlara olan şefaatıdır. Peygamber önlerinde, onlar arkasında cennet'e gideceklerdir.

Âyetteki soru, onların şaştıkları bu şeyin gerçek olduğunu göstermek içindir. Burada geçen *"insanlar"*dan amaç, Mekke kâfirleridir.

«Kâfirler,» hayrete düşen Mekke kâfirleri: **«'Şüphesiz ki bu, apaçık bir sihirbazdır,' dediler.»** Bu sözlerinde, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan meydana gelen birçok harikulâde hallerle karşılaştıklarını itiraf vardır. Bu haller onları, karşılıklı olarak tartışmakta âciz bırakıyordu. İnsan nefsi, baş olma ve öne geçme arzusu üzerine yaratılmıştır. Başkasının hükmü altında idare edilmeye razı olmaz. Bundan dolayı nefsin ıslâhı, ancak riyasetin zıddı olan ubûdiyetle mümkün olur. İsâ (a.s.) havârilere: "Tohum nerede biter?" diye sormuş, onların "toprakta" diye cevap vermeleri üzerine şöyle demiştir: "İşte hikmet de böyledir. O da ancak toprak gibi kalbde biter." Bu sözüyle *tevâzua* işaret etmiştir.

İnsanlığın Efendisinin (s.a.v.) şu sözü de buna işarettir: *"Kim kırk sabah ihlâs ile Allah'a (c.c.) kulluk yaparsa, hikmet pınarları kalbinden fışkırıp dilinde görünmeye başlar."* (2) Pınarlar ancak yerde olur. Yeryüzü, suların fışkırdığı mahaldir. Bu açıklamayla anlaşılmış oluyor ki, kâfirler, ubûdiyet ve tevâzu rütbesine tenezzül etmeyip güzel bir niyetle uyarıları kabul etmeyince, tatlı su kaynağına varmaktan mahrum olmuşlardır. O tatlı su kaynağı Kur'an'dır. Böylece terkedilmişlik köşelerinde son derece susuz kalmışlardır. Gururlu ve hayvanî duygular âleminde yükselmek isteyen kimseler, yüce Allah'ın Habîbinin (s.a.v.) dilinden akıttığı hidâyet pınarından, nereden ve nasıl içeceklerdir?

Kâfirler, Kur'an-ı Kerîm'in sihir olduğunu iddia ettikleri gibi, mûcizeleri de inkâr etmişlerdir. Gizli şirk ile müşrik olanlar da, yaşantılarına uymayan kerâmetleri inkâr ettiler. İmam Yafi' şöyle demişler: "Münkirlerin birçoğu, evliyâ ve salih insanların havada uçtuklarını gözleriyle görseler, bu sihirdir bunlar da şeytanlardır" diyeceklerdir. Şüphesiz, Allah'ın yardımından mahrum bırakılan ve hakkı görmediği ve ona intikal edemediği için yalanlayan kişi, gözüyle görse ve hissetse bile yine de inkâr eder. Ulu peygamberlere ve evliyâ-ı kirâma, sihir ve şeytan fiilleri nasıl nisbet edilebilir? Hayret doğrusu!.. Gizli ve açık her durumda Cenab-ı Hak'tan af ve afiyet niyâz eyleriz.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مَا مِنْ شَف۪يعٍ
اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِه۪ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

2- Bu hadisi Ahmed İbn Hanbel *Zühd* bölümünde mürsel olarak rivayet etmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/189. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/557.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

3. Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri idâre ederek Arş'a hâkim olandır. Onun izni olmadan hiçbir kimse şefaatçı olamaz. İşte Rabbiniz Allah budur. O halde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

4. Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu, Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür. Şüphesiz ki O, önce yaratmaya başlar, sonra imân edip salih amel işleyenlere adâletle karşılık vermek için tekrar yaratır. Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları gerçeklerden dolayı, onlar için kaynar sudan içecek ve acıklı bir azap vardır.

3. «Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan...» Bu hitap Mekke kâfirlerinedir. *"Rabbiniz"* demek; sizi terbiye eden ve işlerinizi idâre eden demektir. *"Altı gün"*den maksat ise, altı vakittir. Âyette vakit, *"gün"* olarak isimlendirilmiştir. Çünkü olaylar zaman içinde meydana gelir. Gün de en aşağı zaman birimidir. Yâni altı günlük bir zaman miktarı içerisinde yaratılmıştır. Çünkü gün, takdir edilen bir zaman parçasından ibarettir. Başlangıcı, güneşin doğuşuyla, bitişi ise güneşin batmasıyladır. Şu halde güneşin ve gündüzün olmadığı bir zamanda *"gün"*, nasıl düşünülebilir? Allah (c.c.) dileseydi, bir andan daha az bir zamanda bile gökleri ve yeri yaratabilirdi. Ancak işlerde aceleci olmamak gerektiğini insanlara belirtmek için Allah, böyle buyurmuştur. Çünkü işlerde acele etmek güzel olmaz. Şunlar müstesnâ: Tevbe etmek, borcu ödemek, misafire ikrâmda bulunmak, bekârları evlendirmek, ölüyü defnetmek ve cünüplükten temizlenmek.

«Sonra da işleri idare ederek...» Buradaki *"işlerden"* maksat; mutluluk ve bedbahtlık işleridir. Cenab-ı Hak, mutluluk ve mutsuzluğa sebebiyet veren huyları, durumları, amelleri, fiileri, sözleri, hareket ve sukûneti hazırlar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şu hadis-i şerifi buna işaret etmektedir: *"Kulların kalbleri, Allah'ın kudret elindedir, kalblere dilediği gibi tasarruf eder, çevirir."*(3)

«Arş'a hâkim olandır.» *Tıbyân* isimli kitabın müellifi şöyle demiştir: *"Sonra"* anlamındaki *"Sümme"* kelimesi Kur'an'da beş anlamda kullanılmıştır:

1- Tertib ifade eden atıf harfi olarak. Şu âyette bu mânâdadır: *"Şüphesiz ki onlar iman ettiler, sonra küfrettiler, sonra iman ettiler, sonra yine küfrettiler..."* (Nisâ: 137)

2- Önce mânâsında. *"Sonra... Arş'a hâkim olandır"* âyetinin başındaki "Sümme" bu mânâdadır. Yani; bundan önce Arş'a hakim oldu demektir. Çünkü *"Allah'ın Arş'ı su üzerindedir..."* (Hûd: 7) âyetinde Arş'ın, göklerin ve yerin yaratılmasından daha önce var olduğu ifâde ediliyor. *"Sonra onların dönüşü cehennemedir"*(Saffat: 68) âyetinde ki "Sümme" de böyledir. "Bundan önce onların dönüşü" demektir. Şâirin şu sözü de böyledir:

"Babası efendi ve hâkim olan, daha önce de dedesi efendi ve hâkim olan kimseye söyle."

3- "Bunun yanında" veya "bununla beraber", mânâsına gelir. Şu âyette bu mânâdadır: *"Sonra o, iman edenlerden idi"* (Beled: 17)

4- İptidâ (başlangıç) mânâsında olur. Şu âyette öyledir: *"Evvelkileri helâk etmedik mi? Sonra onlara diğerlerini tâbi kıldık."* (Mürselât: 16,17) Burada mânâ: "Diğerlerini onlara tâbi kılarız" demektir.

5- Taaccûb (hayrete düşme) anlamında olur. Şu âyette öyledir: *"Hamd; gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsûstur. (Bunca delillerin açığa çıkmasından) sonra kâfirler (hâlâ putları) kendilerini yaratan, besleyen ve büyüten Rableriyle eşit tutuyorlar."* (En'am: 1) Âyette mânâ şöyle olur: "Şunlara hayret edin ki, Rablerini nasıl da inkâr ediyorlar!"

3- Ahmet b. Hanbel, İbn Mâce, 1/39, Dr. El-Azamî baskısı. Ahmet b. Hanbel'in rivayeti şu lafızladır: *"Her kalp Allah'ın parmaklarından ikisi arasındadır, dilerse onu düzeltir, dilerse saptırır."*

Allah (c.c.) özellikle Arş üzerinde hâkim olduğunu belirtip haber veriyor. Çünkü, yaratılanların en büyüğü *Arş*'tır.

Haddadî der ki: " Sonra" kelimesi "hakim oldu" kelimesine dahil oldu. Halbuki mânâ bakımından "idare etme"ye dahildir. Sanki Cenab-ı Hak şöyle söylemiş oluyor: "Sonra O' Arş'a hâkim olduğu halde işleri idare eder." Çünkü; kâinatta cereyân eden işlerin tümünün idâresi Arş'tan olur. Bundan dolayıdır ki, ihtiyaçların giderilmesi için yapılan duâlarda eller Arş'a doğru kaldırılır.

Kadî Beyzavî der ki: "Allah işleri idâre eder demek; takdir ettiği ve hikmetinin gerektirdiği şekilde kâinatın durumunu idâre eder" demektir.

Amr b. Murre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'ın emriyle dünyayı dört melek idâre eder. Bunlar; Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve İsrâfil'dir. Cebrail; vahye, rüzgârlara ve ordulara memurdur. Mikâil; yağmurlara ve bitkilere, Azrâil; canlara, İsrâfil; meleklere emrolunan şeyleri onlara bildirmeye memurdurlar."

«O'nun izni olmadan,» herhangi bir zamanda **«hiçbir kimse şefaatçı olamaz.»** O izin de bir hikmete dayalıdır. Gönderilmiş hiçbir peygamber, Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseler dışında, hiçbir kimseye şefaat edemez. Şu halde akıl ve temyiz gücü olmayan putlar nasıl şefaat edebilirler? Bu âyet-i kerimede, kendilerine izin verilen kimselerin şefaat edebileceklerinin isbâtı vardır.

«İşte Rabbiniz,» yani yukarıda anlatılan kemâl sıfatlarla sıfatlanmış şânı yüce olan **«Allah budur.»** Bu sıfatların hiçbirisinde O'na hiçbir şey ortak olamaz. **«O halde»** yalnızca **«O'na kulluk edin.»** Zarar ve fayda veremeyen cansız varlıklar şöyle dursun, insan ve melek gibi yarattıklarından hiçbirini O'na ortak koşmayın. **«Hâlâ düşünmüyor musunuz?»** Bütün bunlara rağmen düşünmeyecek misiniz? Çünkü az bir tefekkür ve dikkat; sizi, ibâdet ve rubûbiyyete lâyık olanın, taptığımız putlar değil, Allah olduğu konusunda uyaracaktır.

4. **«Hepinizin dönüşü yalnız O'nadır.»** Yani, ölüm ve öldükten sonra dirilmek sûretiyle dönüşünüz, başkasına değil, yalnızca Allah'adır. O halde Allah'a kavuşmak için hazırlık yapın. **«Bu,»** yani öldükten sonra yeniden dirilme **«Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür.»** Bu sözde hiçbir şüphe olamaz **«Şüphesiz ki O,»** yani Allahü Teâlâ **«önce yaratmaya başlar, sonra**

iman edip salih amel işleyenlere adaletle karşılık vermek için», yani onları lütuf ve keremine lâyık olacak şekilde, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın gönlünden geçirmediği şekilde, onda hiçbir eksiltme yapmaksızın, iyilerin mükâfatlarını noksanlaştırmadan ve kötülerin cezasını da hak ettiklerinden fazla çoğaltmadan, aksine herkese ameli miktarınca karşılık vermek için... Nitekim yüce Allah başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Dünyada yaptıklarına uygun bir cezâ ..."* (Nebe: 26) **«Tekrar yaratır.»** Yani yüce Allah, önce yarattıklarını dünyada kullukla yükümlü kılmak için yaratır, sonra ecelleri gelince onları öldürür ve ölümden sonra da herkese yaptıklarının karşılığını vermek üzere yeniden diriltir.

«Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları gerçeklerden dolayı, onlar için kaynar sudan içecek ve acıklı bir azap vardır.» Kâfirler için, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmeleri dolayısıyla son derece kaynar olan içecekler vardır. Bu içecekle onlara azap edilir ve bu azap gönüllerine oturur.

Şüphesiz ki, dünya, âhiretin tarlasıdır. Cenab-ı Hak kudretiyle ölümden sonra halkı tekrar hayata iade eder, diriltir. Böylece dünyada ektiklerini orada derlemelerini sağlar. Dünyada hayır eken, orada kurtuluş elde eder, şer eken ise nedâmet (pişmanlık) biçer. Cenab-ı Hak, amellerin karşılığını âhirete bırakmıştır. Çünkü bu dünya, ebedî âlemde verilecek cezaları kaldıramaz. Her şeyde Allah'a ait hikmetler vardır. Bu gerçeği bilip anladıysan, yüce Allah'dan kork. Çünkü Allah çok gayret sahibidir. Kulunun, emirlerine karşı gelmeye devam etmesine ve itaat dairesinden çıkmasına asla râzı olmaz.

Bir hadisde şöyle denilmektedir: *"Şâyet Cehennem'deki Zakkum'dan yeryüzüne bir damla düşse, yeryüzünde yaşıyanların yiyecekleri fesâda uğrardı. Yâ yiyeceği zakkum, içeceği kaynar su olanlar?..."* (4) Dünya ve âhireti düşünen, dönüşün kulların Rabbi olan Allah'a olduğunu düşünen, hata ve günahlardan tevbe eder, iman edip salih amel işleyen kişilerden olur ve şu hikmetli sözü daima hatırlar: "Bir kimse kırk yaşına vardığı halde, hayrı şerrinden fazla olmazsa, şeytan onun alnından öper ve der ki: Ebediyyen kurtulmayacak bir kişiyi kazandım. Eğer Allah bir kişiye ihsanda bulunur, o da tevbe ederse ve onu Allah, cehaletin karanlıklarından çıkarıp sapıklıkların karanlıklarından kurtarırsa, şeytan şöyle söyler: Yazıklar olsun! Ömrünü sapıklıkta geçirdi, günahlar hakkında beni sevindirdi, fakat sonra yaptığı tevbe sebebiyle Allah onu günahın karanlığından taatın nuruna çıkardı."

4- Tirmizî ve Nesâî. Ayr. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/41.

هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ
مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا
بِالْحَقِّۚ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥) اِنَّ ف۪ي اخْتِلَافِ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَّقُونَ (٦)

5. Güneşi bir ışık, ayı da nur kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya menziller takdir eden O'dur. Allah bunları bir gerçekle yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için âyetleri açıklıyor.

6. Hiç şüphesiz, gece ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı varlıklarda, sakınan bir toplum için nice deliller vardır.

5. «Güneşi» gündüz için **«bir ışık,»** yani onu ışıklı olarak yaratan ve **«ayı da»** gece için **«nur kılan...»** Işık (ziya) nurdan daha güçlü olduğu için ziya güneşe, nur da aya nisbet edilmiştir. Bilginlere göre ziyâ, kendisinden ışıklı olan şeydir. Güneş gibi... Nur ise, yeryüzünde göründüğü gibi, başka bir şeyle var olan şeydir. Ay, nûrunu güneşten alır. Yani aslında ay, kendi zatında, nûru kabul eden karanlık bir kütledir. Güneşle karşı karşıya gelince, yansıma sûretiyle güneşten gelen nurla dolar. Böylece yeryüzüne ışık parıltıları gelir.

«Yılların sayısını ve» aylar, günler, geceler ve saatlerin **«hesabı bilmeniz için...»** Bu hesabın bilinmesiyle hac, oruç, bayram, namaz ve diğer farzların zamanında ifâ edilmesiyle din ve dünya işleriniz düzgün gider. **«Aya menziller takdir eden»**, hem aya, hem de güneşe menziller belirleyip hazırlayan **«O'dur.»** **Bunlar**, o menzillerin dışına çıkamazlar, onlardan birine uğramamazlık da etmeyip hepsine takdir edildiği şekilde uğrarlar. Güneşin menzilleri on iki burçtur. Güneş bu menzillerin herbirini bir ayda gezer. Bu seyrin bitmesiyle yıl tamamlanır ve böylece şemsî yıl meydana gelmiş olur. Bu, güneşin ayrıldığı burç noktasına tekrar varmasıyla olur ki, 365 gün 6 saat eder. *Sadru'ş-Şeriâ* isimli kitapta bu açıklama vardır.

Ayın menzilleri ise yirmi sekiz tanedir. Bu menziller, 12 burca bölünmüştür. Her burç için iki tam bir bölü üç menzil vardır. Ay her gece bu menzillerden birisinde konaklar. Son menzile gelince incelir ve kavisleşir. Eğer ay otuz gün çekerse, ay iki gece; yirmi dokuz gün çekerse bir gece görünmez.

Güneş bu menzillerden her birinde on üç gün kalır. Bu menziller, Arapların yağmur taleb edilen yıldızlar diye inandığı yıldızların bulunduğu yerlerdir.

«Allah bunları», yani yüce Allah ayı ve güneşi **«bir gerçekle»**, yüce hikmetlerin gereğini gözeterek **«yaratmıştır.»** Bu, biraz önce özet olarak işâret edildiği gibi, din ve dünya işlerinin kendisine bağlandığı zamanların ve yılların durumlarının bilinmesidir. Evet, göklerin ve yerin yaratılışında kesinlikle bir anlamsızlık ve abeslik yoktur.

Hikâye edildiğine göre bir adam, bir osurgan böceği gördü ve kendi kendine dedi ki: "Allah bunu yaratmakla neyi irade etmiştir: Şekli güzel değil, kokusu da çok kötü." Daha sonra, Allah, bu adamı öyle bir çıbanla müptelâ kıldı ki, doktorlar tedavi etme imkânı bulamadılar. Sonunda tedaviyi bırakmak zorunda kaldılar. Nihayet bir doktorun medhini işitti ve kendisine bakması için bu doktorun getirilmesini istedi. Ona: "Doktorların en mütehassısları bile seni tedavi etmekten âciz kaldılar. Şimdi bu doktoru ne yapacaksın?" dediler. Adam ise: "Mutlaka ona görünmem lâzım" dedi. Bunun üzerine o doktoru getirdiler, yarasına baktı, osurgan böceği getirilmesini istedi. Orada olanlar güldüler. Bu çıbanlı adam daha önce bu böcek hakkında söylemiş olduğu sözleri hatırladı ve dedi ki: "Doktorun isteğini yerine getirin. Şüphesiz doktorun bir bildiği var."

Doktor osurgan böceğini yaktı, küllerini adamın yarası üzerine koydu ve Allah'ın izniyle yara iyileşti. Bunun üzerine adam oradakilere şunları söyledi: "Allah bana, yaratılanların en değersizi olarak gördüğüm böceğin, ilâçların en değerlisi olduğunu ve yarattığı her şeyde bir hikmetin bulunduğunu öğretmek istedi."

«O,» bu kâinatın sanatlı yaratılışındaki hikmetleri **«bilen»** ve bununla, yaratıcının hallerine delil bulan **«bir topluluk için âyetleri»**, yani kudretine ve birliğine işaret eden evrensel delilleri **«açıklıyor.»** Âyette özellikle bilenler zikredildi. Çünkü âyetler üzerinde düşünmek sûretiyle istifâde edenler, bilenlerdir.

6. «Hiç şüphesiz, gece ve gündüzün değişmesinde...» Yani, aydınlık ve karanlıkla renklerinin değişmesinde yahut gecenin gidip gündüzün veya gündüzün gidip gecenin gelmesinde...

Gece ve gündüzün hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İmam Nisâburî şöyle demiştir: "Gece daha faziletlidir. Çünkü gece dinlenme zamanıdır. Rahat etme cennet nimetlerindendir. Gündüz ise yorgunluktur. Yorgunluk da cehennemdendir." Bunun yanısıra, gündüzün ışığın ve gecenin de karanlığın mahalli olması dolayısıyla, gündüzün daha faziletli olduğu da söylenmiştir.

«Allah'ın,» güneş, ay, yıldızlar, bulutlar ve rüzgârlar gibi **«göklerde ve»** dağlar, denizler, ağaçlar, nehirler, hayvanlar ve nebatlar gibi **«yerde yarattığı varlıklarda, sakınan»**, yani Allah'tan korkan **«bir toplum için»** Cenab-ı Hakk'ın kudretine, sonsuz ilmine, birliğine ve varlığına işaret eden **«nice deliller vardır.»** Burada yalnızca sakınanlar, yani müttakiler sözkonusu edilmiştir. Çünkü kötü akibetten sakınan onlardır. İhtiyatlı oluşları, onları ibretle bakmaya ve düşünmeye götürür.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizin: *"Kim, müneccimlik ilminden bir parça öğrenirse, sihirbazlıktan bir bölüm almış olur."* (5) sözü hakkında Hâfız dedi ki: "Yasak edilen müneccimlik ilmi, gelecekte meydana çıkacak olayları bilebileceğini iddia eden müneccimlerin ilmidir." Meselâ; yağmurun gelmesi, karın düşmesi, rüzgârların esmesi, fiyatların değişmesi gibi gelecekte olacak şeyleri bileceğini iddia etmek gibi... Müneccimler, geleceğe ait olayları, yıldızların hareketleri, bir araya gelmeleri, birbirlerinden ayrılmaları ve bazı zamanlarda görünüp bazı zamanlarda görünmemeleri yoluyla anlayıp bildiklerini iddia ederler. Oysa bunlar, yalnız Allah'ın bildiği, O'ndan başkasının bilemiyecekleri şeylerdir. Ama zevâl vaktinin, kıble yönünün, ne kadar zaman geçtiğinin ve ne kadar zaman kaldığının hesaplanması gibi, müneccimlik ilmiyle müşâhede edilen bu yolla bilinen şeyler yasak değildir.

5- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve İbn Mâce İbn Abbas'dan tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/168.

اِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ (٧) اُولٰٓئِكَ
مَاْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٨) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ
الْاَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (٩) دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ
اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ (١٠)

7. Şüphesiz, Bize kavuşmayı ummayanlar ve dünya hayatına razı olup onunla rahat bulanlar ve âyetlerimizden gâfil olanlar var ya.

8. İşte onların barınağı; kazandıkları günahlar sebebiyle cehennemdir.

9. Hiç şüphesiz iman edip sâlih amel işleyenlere gelince; imanları sebebiyle Rableri onları, altlarından nehirler akan Naîm Cennetlerine erdirir.

10. Onların cennetteki duâları: "Ey Allah'ım! Seni bütün noksan sıfatlardan tenzîh ederiz", birbirlerine sağlık dilekleri: "Selâm", duâlarının sonu da: "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur" sözleridir.

7. «Şüphesiz Bize kavuşmayı ummayanlar ve...» Allah'a kavuşmaktan maksat; ya öldükten sonra dirilip O'na dönmek veya ebedî âlemdeki hesâba kavuşmaktır. Nitekim âyette şöyle buyurulmuştur: *"Şüphesiz ki ben,* *hesâbımla karşılaşacağımı biliyordum."* (Hâkka: 20) Buna göre mânâ şöyle olur: Bize döneceklerini veya hesabımızla karşılaşacaklarını ummazlar. Ahirete karşılık **«dünya hayatına razı olup»** geçici azı, ebedî çoğa tercih edip **«onunla rahat bulanlar»** bütün çaba ve gayretlerini dünya lezzetlerine ve zahirî zinetlerine hasretmek sûretiyle dünyada sükûnet bulanlar. Yahut mânâ şöyle olur: Dünyadan hiç rahatsızlık duymayan kimseler gibi kendilerini orada rahat hissedenler ve ebedî kalacaklarmış gibi kâşâneler yapıp uzun emeller peşinde koşanlar var ya.

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Üç kişiye hayret ediyorum: 1- Cehennem'in varlığına iman edip önünde olduğunu bilen kişi nasıl güler? 2- Ayrılacağını bildiği halde dünya ile mütmain olan kişi orada nasıl rahat eder? 3- Kendisinden gaflet edilmediği halde, kendisi gafil olan insan eğlencelere nasıl dalar?"

Nûman İbn Münzir, eğlenmek için bir ağacın altında konaklar. Adiy ona: "Ey Melik, bu ağaç ne diyor biliyor musun?" der ve sonra şu şiiri söyler:

Nice kâfileler benim etrafımda konakladılar.
Şarabı berrak su ile karıştırıyorlardı.
Sonra zamanın kasırgası onları yok etti.
İşte zamanın böyle çeşit çeşit halleri vardır.

Bunu duyan Nûman'ın, bütün gün boyunca neşesi kaçtı.

«Ve âyetlerimizden gafil olanlar var ya.» Kur'an âyetlerinden ve evrensel âyetlerden gafil olanlar. Onlara zıt olan şeylere dalıp gittiklerinden âyetleri düşünüp tefekkür etmezler. Çünkü onlar, birbirine zıt iki vasfı şahıslarında toplamışlardır;

1- Dünyanın lezzet ve geçici zinetlerine dalıp gitmek. 2- Allah'ın âyetlerinden ve marifetullah delillerinden gafil olmak.

8. «İşte onların barınağı...» Yukarda anlatılan kötü sıfatlarla nitelenen kişilerin meskenleri ve karar kılacakları yer, **«kazandıkları günahlar sebebiyle...»** Devam ettikleri çeşit çeşit günah ve kötülükler dolayısıyla sükûna kavuştuklarını sandıkları dünya hayatı ve nimetleri değil, **«cehennemdir.»**

9. «Hiç şüphesiz iman edip» yani imâna gelip veya gafillerin gaflet ettikleri âyetlerin şahitlik ettiği gerçeklere inanıp **«salih amel işleyenlere gelin-**

ce;» imana lâyık olan güzel ve düzgün amellerde -ki bunlar sırf Allah rızâsı için olanlardır- bulunanlar **«imanları sebebiyle Rableri onları, altlarından nehirler akan,»** bahçe ve bostanlarda kurulan yükseltilmiş koltukların altlarından, Muhammed sûresinde belirtilen dört nehir akan. **«Naîm Cennetlerine erdirir.»** Mü'minler bu cennetlerde nimetlenip refah içerisinde yaşarlar. Ebedî saadet diyarına "cennet" denmiştir. Çünkü tabanı ağaçlarla örtülmüştür. Cinlere de cin denmesinin sebebi, gözlerden gizlenmeleridir. Yani; imanları sebebiyle ve imanın nûriyle onların barınağı ve varacakları yer cennettir.

Şöyle rivâyet edilmiştir: "Mü'min, kabrinden çıktığı zaman, ameli, güzel bir sûrette kendisine gösterilir. Der ki: "Ben senin amelinim." Böylece ameli kendisine, nur ve cennete götüren kılavuz olur. Kâfir kabrinden çıkınca, ameli kötü bir sûrette kendisine gösterilir. Ona der ki: "Ben senin amelinim." Kâfiri alıp götürür ve nihâyet cehenneme sokar."

10. «Onların cennetteki duâları: 'Ey Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederiz'», yani mü'minlerin, yukarıda anlatılan cennetlerdeki duâları: "Ey Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederiz, Sen, vâadinden dönmekten münezzehsin. Bize vaadettiğin şeyleri bulduk, nail olduk" sözleridir.

«Birbirlerine sağlık dilekleri: 'Selâm'» sözüdür. Cennette aralarında olan temenni; her türlü kötü durumdan selâmette olma dileğidir. Yani melekler onlara böyle selâm verirler. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir âyetle şöyle buyurmuştur: *"...Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklar ve: "Size selâm olsun" diyecekler."* (R'ad: 23-24) Ya da onlar için istenen sağlık dileği, Allah tarafından olacak. Bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Rahîm olan Rab tarafından, söz olarak onlara selâm gelir."* (Yâsîn: 58)

«Duâlarının sonu da: 'Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur' sözleridir.» Onların duâları; anlatılan şeylerden ibarettir.

Rivayette şöyle denmiştir: "Cennet ehli bir şey arzu ettikleri zaman: 'Sübhaneke Allahümme' diyecekler: Bunun üzerine hizmetkârlar yiyecek, içecek ve arzu ettikleri her şeyi onlara getirecekler. Yedikten sonra da: 'elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin' diyecekler."

Cennette ne sorumluluk, ne de ibâdet vardır. Cennet ehlinin ibâdeti yalnızca Cenab-ı Hak'kı tesbih ve O'na hamd etmektir. Aslında bu, bir ibâdet değildir. Bu kelimeler onlara ilhâm olunur, onlar da lezzetlenmek için, külfetsiz

olarak bu cümleleri söylerler. Bu âyet gösteriyor ki, dil yalnızca zikir ve duâ **için** yaratılmıştır. Dünya kelâmı, gıybet ve bühtan için değil...

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ
لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ (١١) وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٓ اَوْ قَاعِدًا
اَوْ قَٓائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَٓا اِلٰى
ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٢)

11. Eğer Allah, insanlara hayrı çarçabuk istemeleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu. Fakat Biz, Bize kavuşmayı ummayanları, azgınlıkları içinde şaşkın bir halde bırakırız.

12. İnsana bir zarar dokunduğu zaman yatarak, oturarak veya ayakta durarak bize duâ eder. Fakat Biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı Bize duâ etmemiş gibi yoluna devam eder. İşte böylece haddi aşanlara yaptıkları iş böylesine süslü gösterildi.

11. «Eğer Allah, insanlara hayrı çarçabuk istemeleri gibi şerri de acele verseydi...» Burada "acele" anlamındaki *"ta'cil"*, bir şeyin zamanı gelmeden öne alınması, "çarçabuk istemeleri" anlamındaki *"isti'câl"* ise acele yapılmasını talep etmektir. Yine buradaki *"şer"*den maksat, azaptır. Azâba şer denilmiştir. Çünkü azaba uğrayan kimse hakkında, bu bir eziyettir, yani hoşa gitmeyen bir durumdur. Kâfirler, kendisiyle korkutuldukları azabın çabuk verilmesini istiyorlardı. **«Elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu.»** Azapları için belirtilmiş vâde onlara yerine getirilir, öldürülürler ve bir anda helâk olurlardı. Bu ecel bir an bile geciktirilmezdi. Çünkü onların dünyadaki fizikî varlıklarının acele istedikleri azaba tahammülü yoktur. Fakat Allah (c.c.) ne acele eder, ne de onların keyfine göre hüküm verir.

«**Fakat Biz, Bize kavuşmayı, ummayanları,**» yani âhirette cezamıza inanmayanları «**azgınlıklar içinde şaşkın bir halde bırakırız.**» Cezâ ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr edip, O'na kavuşmaya inanmamaktan kaynaklanan azgınlıklarında şaşkın ve kararsız bir halde bırakırız. Çünkü, onları acele olarak öldürüp helâk etmekte hiçbir hikmet ve maslahat yoktur. Belki daha sonra imân edebilirler veya nesillerinden mü'min kimseler türeyebilir. Bundan dolayı Allah onlara şerri ulaştırmakta acele etmiyor, aksine onlara mühlet veriyor veya onlar farkına varmadan onları azaba sürüklüyor.

Bu âyet, günahları sebebiyle hak etmiş oldukları şeyin acele olarak verilmesini isteyen herkesi içine almaktadır. Kişinin kendisi ve çoluk-çocuğu aleyhinde yaptığı, fakat kabul olunmasını istemediği duâlar da bu âyetin şümûlü içerisindedir. Meselâ, kişinin oğluna kızıp da: "Allah'ım! Bu oğluma lânet et, ona hayırlarda bulunma" demesi veya kendi aleyhinde: "Allah benim canımı alsın da sizden kurtarsın" demesi gibi...

Şehr b. Havşeb şöyle demiştir: "Bir kitapta şunu okudum: Cenab-ı Hak, yazıcı meleklere: 'Kulum bunalım halinde iken, aleyhinde hiçbir şey yazmayın' der."

12. Sonra yüce Allah, onların azabı acele olarak istemeleri konusunda da yalancı olduklarını belirtiyor. Çünkü insan, hoşuna gitmeyen en küçük bir şeyle karşılaştığında bile sabredemez, o şeyin giderilmesi husûsunda Allah'a tazarru' ve niyazda bulunur. Bu hususta Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: «**İnsana bir zarar dokunduğu zaman yatarak, oturarak veya ayakta durarak bize duâ eder.**» Yani biraz hastalık, fakirlik ve bunlara benzer sıkıntılarla karşılaşınca, bu zarar, ya yatmak zorunda kalacağı kadar ağır veya oturma imkânı bulacak kadar hafif, yahut da ayakta savuşturacak kadar basit olur. Ya da içine düştüğü zarardan kurtulmak için her durumda Allah'a yalvarır. «**Fakat Biz ondan sıkıntısını kaldırınca,**» duâdaki ihlâsı sebebiyle sıkıntısını kaldırıp giderince, «**sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı bize duâ etmemiş gibi yoluna devam eder.**» Sanki o, zararın giderilmesi için hiç duâ etmemiş kimselerin tavrıyla sıkıntı ve musîbeti unutur, küfründe ve yanlış yolunda devam eder. «**İşte böylece haddi aşanlara yaptıkları iş böylesine süslü gösterildi.**» Yani Allah'a duâdan yüz çevirmek, sıkıntı giderilince tekrar günahlara dalmak onlara şirin gösterildi.

Bu âyette kâfir, haddi aşan kimse olarak adlandırılmıştır. Çünkü kâfir, dininde haddi aşmış ve haktan gafil kalmada sının tecavüz etmiştir. Şüphe yoktur ki kişi, harcamalarda haddi aştığı gibi, arzularına uymada, ömrünü zararlı ve faydasız yerlerde tüketmekte de sınırı aşar ve müsrif olur.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ
⑬ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ
تَعْمَلُونَ ⑭ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
لِقَٓاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِٓي اَنْ اُبَدِّلَهُ
مِنْ تِلْقَٓائِ نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اِنِّٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ⑮ قُلْ لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ
وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ
⑯ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ⑰ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ قُلْ اَتُنَبِّؤُنَ

اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

13. Şüphesiz ki, sizden önce birçok nesilleri, peygamberleri kendilerine açık delillerle geldiği halde, zulmettikleri için helâk ettik. Onlar, iman edecek de değillerdi. İşte Biz, günahkâr topluluğu böyle cezalandırırız.

14. Sonra, nasıl davranacağınıza bakmamız için, onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık.

15. Bize kavuşmayı beklemeyenler, kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman: "Bize bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. De ki: "Kur'an'ı kendiliğimden değiştirmem benim için mümkün değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."

16. De ki: "Allah dileseydi, onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde kalmıştım. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?"

17. Allah'a karşı yalan uyduranlardan veya O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir? Bilin ki, suçlular asla felâh bulmazlar.

18. Allah'ı bırakıp kendilerine zarar da yarar da veremeyen şeylere tapıyorlar. "Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır" diyorlar. De ki: "Allah'ın göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?" O, onların koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir.

13. Ey Mekke halkı! **«Şüphesiz ki, sizden önce birçok nesilleri,»** sizden önce Âd ve Nûh kavmi gibi geçmiş nice toplulukları **«peygamberleri kendilerine açık delillerle»** doğru olduklarını gösteren hüccetlerle **«geldiği halde,»** duygularını ve organlarını gereksiz yerlerde kullanmak ve Hakk'ı yalanlamak sûretiyle, **«zulmettikleri için helâk ettik.»** Zaten yetenekleri olmadığı, Allah'ın kendilerini yüzüstü bıraktığı ve Allah'ın onların kâfir olarak öleceklerini bildiği için, **«onlar, iman edecek de değillerdi.»**

Âyette, *"iman edecek de değillerdi"* cümlesi, *"zulmettiler"* cümlesine atfedilmiş ve sanki şöyle denmiştir: "Küfürde ısrar edip zulmedince, mühlet vermede hiçbir yarar kalmayınca onları helâk ettik."

«İşte Biz, günahkâr topluluğu böyle cezalandırırız.» Peygamberleri yalanlamaları sebebiyle onları cezalandırdığımız gibi her günahkârı da böyle cezalandırırız.

14. «Sonra, nasıl davranacağınıza bakmamız için...» Burada bakmak diye tercüme ettiğimiz *"en-nezar"* kelimesi, görülebilen bir varlığı görmek için, gözü ona doğru çevirip hareket ettirmek demektir. Âyette *"bakmak"* tan maksat, hiçbir şek ve şüphenin yol bulup gelemiyeceği kesin ilimdir, burada istiare yapılmıştır. Âyetteki *"nasıl"* kelimesi, *"davranmak"* fiilinin tümlecidir. Böyle olması, cezâ vermede asıl önemli olanın, yapılan fiillerin keyfiyetlerinin ve hedeflerinin olduğunu göstermek içindir. **«Onların ardından, sizi yeryüzünde halifeler kıldık.»** Helâk ettiğimiz milletlerden sonra, sizi imtihana tâbi tutulan kişinin halef kılınması şeklinde onların yerine getirdik. Çünkü aslında Cenab-ı Hakk'ın, insanların durumlarını bilmek hususunda sınama ve denemeye ihtiyacı yoktur. Fakat, insanlardan meydana gelen fiillere göre onları cezalandırmak için öyle muamele yapar.

Davranışlar bazan güzel, bazan da çirkin olur. Hadis-i Şerifde şöyle gelmiştir: *"Gerçekten dünya tatlıdır, yeşildir."* Yani görünüşü ve kendisinden istifâde edilmesi güzeldir. Süratle yok olması husûsunda sebzelere benzediği için de, Rasûlüllah (s.a.v.) dünyayı yeşillikle vasıflandırdı. Aynı zamanda dünyanın zahirî güzelliğiyle insanların fitneye düşüp aldandıklarını da bu ifâde ile açıklamış oluyor. Dünyanın, nefisler için güzel oluşu, parlaklığı ve lezzetli oluşu, yeşil ve tatlı meyveler gibidir. İnsanın canı, yeşil ve tatlı meyveleri son derece arzu eder. Dünya da böyledir. Dünyanın haram lezzetleri tatlıdır, yeşildir. Fakat ebedî âlemde acı ve bulanıktır. "Süt emziren kadın ne iyi, sütten kesen ise ne kötüdür."

Rasûlullah (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Allah sizi, yeryüzünde halifeler kıldı. Yaptıklarınızı ve ne şekilde tasarruf ettiğinizi gözetmektedir"* (6)

Katâde, Hz. Ömer (r.a.)'in şöyle söylediğini naklediyor: "Rabbimiz doğ-

---

6- Hadisi Müslim rivayet etmiştir. Devamı şu şekildedir: *"Dünyadan ve kadınlardan sakının. Çünkü İsrail oğullarının ilk fitnesi kadınlar olmuştur."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/504.

ru söylemiştir. Amellerimizi gözetlemesi için bizi yeryüzünde halifeler kıldı. Öyle ise gizli ve aşikâr, gece ve gündüz Allah'a hayırlı ameller gösteriniz."

Bu âyet-i kerimede, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yalanlamaları sebebiyle işledikleri günahlara karşı Mekke halkı uyarılmaktadır. Böylece belki, kendilerinden önceki yalancıların başlarına gelen korkunç felâketlerden sakınmak için, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı inkârdan vazgeçerler.

15. «Bize kavuşmayı beklemeyenler,» yani âhireti yalanlayan Mekke müşrikleri, **«kendilerine»** tevhidin hakikatına ve şirkin bâtıl olduğuna işaret eden **«âyetlerimiz, açıkça okunduğu zaman: 'Bize bundan başka bir Kur'an getir'»** terkibi ve nazmı böyle olmayan, öldükten sonra dirilmek ve hesap günü gibi kabul edemediğimiz şeylerden bahsetmeyen bir Kur'an getir **«veya»** yadırgadığımız ve istemediğimiz konuları anlatan âyetlerin yerine, bizim yolumuza uygun başka âyetleri koymak sûretiyle **«bunu değiştir' dediler.»** Nitekim Yahudi hahamları Tevrat'ı, Hristiyan papazları da İncil'i, kendi arzularıyla uyuşan şeylerle değiştirmişlerdi. Müşriklerin, Rasûlüllah'tan böyle bir şey talep etmelerinin sebebi, kendi arzularının bizzat Rasûl-i Ekrem tarafından gerçekleştirilmesi isteği olabilir. Söz gelimi bu istekleri gerçekleşseydi, o zaman şöyle diyeceklerdi: "Bak, bize okuduğun şeylerin, Allah kelâmı veya semâvî bir kitap olduğu, bir melek aracılığıyla sana vahyedildiği iddianda yalancı olduğun, bütün bunları kendi tarafından söylediğin ve Allah'a karşı yalan uydurduğun apaçık ortaya çıktı."

«De ki: 'Kur'an'ı kendiliğimden değiştirmem benim için» doğru ve **«mümkün değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam.»** Yani, hiçbir âyetinde hiçbir değişiklik yapmadan yalnız bana vahyolunanlara uyarım. Âyette sanki şöyle denmiştir: "Benim yaptığım sadece bana vahyolunan şeylere uymaktır." **«Eğer»**, Kur'an'ı değiştirmek sûretiyle **«Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.'»** *"Büyük gün"*den maksat Kıyamet günüdür.

16. «De ki: 'Allah» bana vahyettiği Kur'an'ı size okumamamı **«dileseydi,»** ben de **«onu size okumazdım.»** Çünkü ben ümmîyim, okuma ve yazma bilmem. **«Allah da onu size bildirmezdi.»** Yani Allah, Kur'an'ı benim lisanımla size bildirmez ve onu size asla hissettirip duyurmazdı. **«Ben bundan»** yani Kur'an'ın inmesinden **«önce bir ömür boyu içinizde kalmıştım.»** Uzun yıllar aranızda bulundum. Onu size okumadım ve bildirmedim. Rasûlüllah (s.a.v.) Peygamber olmadan önce Mekke müşrikleri arasında kırk yıl kaldı.

Sonra ona Kur'an vahyolundu. Vahiyden sonra Mekke'de on üç yıl kaldı. Sonra Medine'ye hicret etti ve orada on yıl kaldı. Altmış üç yaşında iken ebedî âleme irtihal etti.

Müşrik ve câhil Arapların arasında kırk yıl kalmış, bu süre içinde ilimle hiç meşgul olmamış, âlim görmemiş, şiir söylememiş, hitabette bulunmamış bir kimse, sonra kalkmış onlara öyle bir kitap sunmuş ki, fesahatı her hatibin fesahatını geride bırakmış, nesir ve şiir her yazının üstüne çıkmış, usûl ve furû' ilimlerinin esaslarını ihtivâ etmiş, geçmişlerin kıssalarını, geleceklerin durumlarını olduğu gibi haber vermiş... Elbette bu kişinin muallimi Allah'tır, okuyup tebliğ ettiği Kur'an, mûcizedir ve harikadır.

«Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?'» Kur'an'ın Allah tarafından geldiğini anlamak için, onun üzerinde tefekkür edip düşünmek sûretiyle aklınızı kullanmıyor musunuz?

17. «Allah'a karşı yalan uyduranlardan...» Bu cümle, Rasûlüllah (s.a.v.)'a nisbet ettikleri şeyden sakınmak mânâsını ifâde eder. Çünkü müşrikler diyorlardı ki: "Muhammed bu Kur'an'ı kendi tarafından meydana getirmiş, sonra da kalkıp 'bu kitap Allah'tandır' diyerek iftirada bulunmuştur." Çünkü müşriklerin *"Ya, bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir"* sözleri bundan kinâyedir. Rasûl-i Ekrem'in: *"Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kim olabilir?"* sözü ise kendisinden kinâyedir. Sanki şöyle denmiştir: "Ey müşrikler! Eğer iddia ettiğiniz gibi, bu Kur'an Allah kelâmı değilse, o zaman Allah'a iftirâ etmem nedeniyle dünyada kendi nefsine benden daha fazla zulmeden hiçbir kimse yoktur. Fakat durum böyle değildir. Tam tersine, Kur'an Allah kelâmıdır."

«Veya O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir?» İçinizde en küçük bir şüphe olmaksızın **«bilin ki, suçlular asla felâh bulmazlar.»** Korktuklarından emin, umduklarına nâil olamazlar. Çünkü kurtuluş yolu, ihlâs ve doğruluk yoludur; yalan ve riyâ yolu değildir. Kim doğru yola girerse, felâha erer, kurtulur ve hedefe ulaşır. Kim de yalan yola girerse, umduğunu elde edemez, sapıtır ve helâk olur.

Fakîh Ebu'l Kasım'dan şöyle rivayet olunmuştur: "Âlimler üç özellikte ittifak etmişledir ki, bunlar düzgün ve doğru olursa kişi onlarla kurtulur. Bu üç şey birbirinden ayrı olamazlar biri olmadan öteki tamam olmaz: 1- Halis İslâm 2- Helâl gıda. 3- Yapılan işlerde Allah için doğru olmak."

18. Mekke kâfirleri «**Allah'ı bırakıp kendilerine zarar da yarar da veremeyen şeylere tapıyorlar.**» Âyet şu anlamdadır: Onlar Allah'a ibâdeti tamamiyle terketmemişlerdi. Fakat yalnız Allah'a ibâdetle yetinmeyip putlara da ibâdet ederek, inançlarına göre iki ibâdeti birbirine yaklaştırıyorlardı. Oysa bu putların onlara zarar vermeye veya herhangi bir yarar sağlamaya güçleri yetmez. Çünkü cansız varlıklar bu özellikten uzaktırlar. Kendisine ibâdet yapılan mabudun menfaat sağlayabilmesi, zararları giderebilmesi gerekir. «**'Bunlar,**» yani şu putlar, «**Allah katında bizim şefaatçılarımızdır' diyorlar.**» Yani, dünya işlerinden bizim için önemli olan hususlarda bize şefaat ettikleri gibi, eğer öldükten sonra dirilme olayı varsa, âhirette de şefaat ederler.

Bil ki; ilk defa putlara ibâdet olayı Nûh (a.s.)'un kavminde görülmüştür. Şöyle ki: Âdem (a.s.)'in beş tane sâlih çocuğu vardı. Bunlar: Vudd, Suvağ, Yeğûs, Yeûk ve Nesr isimli kişilerdi. Bunlardan Vudd vefat etti. İnsanlar, onun ölümüne son derece üzüldüler, kabri etrafında toplandılar, nerdeyse ayrılıp gitmeyeceklerdi. Şeytan bu durumu görünce, insan şeklinde onlara gelerek: "Ben size onun heykelini yapayım mı? Ona bakınca onu hatırlarsınız" dedi. "Evet" dediler. Bunun üzerine şeytan Vudd'un heykelini yaptı. Sonra o salih çocuklardan her birisi ölünce, onların da heykellerini yaptı. Bu heykelleri, onların adlarıyla isimlendirdiler. Daha sonra aradan uzun zaman geçip babalar, çocuklar ve torunlar unutulunca, şeytan geriden gelen nesillere dedi ki: "Sizden evvelki insanlar bu heykellere tapıyorlardı." Bunun üzerine onlar da tapınmaya başladılar. Allah (c.c.) Nûh (a.s.)'u onlara gönderdi. Hz. Nûh, onları bu putlara tapınmaktan men etti, fakat onlar kabul etmediler. Hz. Âdem ile Hz. Nûh arasında on yüzyıl geçmiştir. Her asırdaki yaşayanlar hak bir Şeriât üzerindeydiler.

Araplar içerisinde ilk defa put diken, Huzaa kabilesinden Amr b. Luhayy'dır. Bu adam, bazı işlerini görmek için Mekke'den çıkıp Şam'a geldi. Belkâ denilen yerde Amâlika kabilesini, putlara taparken gördü. Onlara: "Nedir bunlar? diye sordu. Onlar da: "Bunlar putlardır, biz onlara tapınıyoruz. Onlardan yağmur yağdırmalarını istiyoruz. Onlar da bize yağmur yağdırıyor, onlardan yardım istiyoruz, bize yardım ediyorlar." Bunun üzerine Luhayy onlara: "Bunlardan bana bir put verseniz de onu Arabistan'a götürsem olmaz mı?" dedi. Bunun üzerine ona, insan sûretinde, akîk taşından yapılmış Hübel denilen bir put verdiler. Luhayy, bu putu Mekke'ye getirip Kâbe'nin içine dikti. İnsanlara da bu putu tâzim edip ona ibâdet yapmalarını emretti. Artık bundan sonra bir kimse seferden dönünce ailesinin yanına gitmeden önce Kâbe'yi tavaf eder, Hübel'i tâzim eder ve onun yanında başını tıraş ederdi. Taif halkı Lât'a, Mekke ahâlisi ise Uzzâ, Menât, Hübel ve İsâf isimli putlara tapınmışlardı.

«De ki: 'Allah'ın göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?'» Onların tutumlarını yadırgayan bu soruda, yaptıklarını yüzlerine vurma ve onları küçümseme anlamı vardır. Çünkü onlar burada, Allah'ın ortakları olduğunu ve onların Allah'ın indinde şefaatçı olacaklarını iddia ederek akıldan uzak şeyleri, tüm gayb âlemini hakkıyle bilen Allah'a haber vermeye kalkan ahmakların durumuna düşürülmüşlerdir.

"Göklerde ve yerde" denilmekle dikkatler şuna çekilmiştir. Allah'tan gayrı taptıkları şeyler ya melekler ve yıldızlar gibi semâvîdir, veya yeryüzüne hastır, ağaçtan ve taştan yontulmuş putlar gibi... Halbuki göklerde ne varsa hepsi sonradan meydana gelmiştir ve kendileri gibi Allah'ın tasarrufu altındadır. Allah'a ortak koşulmaya lâyık değildir. O'ndan başka mabûd olsaydı, Allah onu mutlaka bilirdi. Allah'ın bilmediği bir şeyin varlığı mümkün değildir. **«O, onların koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir.»**

وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
(١٩) وَيَقُولُونَ لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ اِنَّمَا الْغَيْبُ
لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوا اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ (٢٠)

19. İnsanlar bir tek ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında hemen hüküm verilirdi.

20. Diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!" De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

19. «İnsanlar bir tek ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler.» Hz. Âdem zamanında Kabil, Habil'i öldürünceye kadar insanlar tek bir din üzerindeydiler. Hak din üzerinde ittifak etmişlerdi. Sonra kâfir ve mü'min olarak iki gruba ayrıldılar. **«Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı,»** yani, aralarını ayıracak azabın kıyâmete kadar ertelenmesine dair ezelde bir hüküm geçmemiş olsaydı, haklıyı hayatta bırakmak, haksızı da yok etmek sûretiyle **«ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında hemen hüküm verilirdi.»**

Bu ihtilâf, geçmiş milletler arasında olduğu gibi, bu ümmet yani Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti arasında da mevcuttur. Bir kısmı mü'min, bir kısmı kâfir, bir kısmı da bid'at ehlidir. İnsanların bu ihtilâfında Allah'ın irâde ve meşietinin tecellisi vardır. Şöyle ki: İlâhî kemâl, Allahın cemâl ve celâl sıfatlarının görüntüleriyle tecelli eder. Fakat insanlara yaraşan, ayrılık ve kin değil, ülfet ve ittifak üzerinde bulunmalarıdır. Çünkü Allah'ın yardımı cemaatle beraberdir. Sürüyü terkeden koyunu kurt yer.

Hikmet sahibi bir zat, ölümü anında, çocuklarını toplayarak onlara şöyle vasiyette bulundu: "Deyneklerimi bana getirin." Onlar da getirdiler. "Toplu olarak bu deynekleri kırın", dedi. Kırmaya güçleri yetmedi. Sonra deynekleri ayırdı ve: "Onları birer birer alıp kırınız" dedi. Onlar da böyle yapıp kırdılar. Bundan sonra onlara dedi ki: "İşte benden sonra durumunuz budur. Toplu olduğunuz sürece yenilmezsiniz. Bölündüğünüz zaman düşmanlarınız imkân bulup sizi yok eder."

Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulmuştur: *"Ey mü'minler! Size Allah'tan sakınmayı, üzerinize bir köle bile lider olsa, kulak verip itaat etmeyi vasiyet ediyorum. Benden sonra yaşayanlar birçok ihtilâflar görecektir. Benim ve hidâyete ermiş Râşid halifelerin sünnetine uyun. Sünnetime sımsıkı sarılın."*(7)

Sözün özü şudur: İhtilâfların bir kısmı kötü, bir kısmı iyidir. Dinin esasları ve akaid konularındaki ihtilâflar kötüdür. Dinin furûatında ve mûamelâtta olan ihtilâflar iyidir. İmamların ihtilâfı rahmettir. Rivâyet edildiğine göre, bir yahûdi Hz. Ali (r.a.)'ye dedi ki: "Siz daha Peygamberinizi defnetmeden ihtilâfa düştünüz." Hz. Ali (r.a.): "Biz, Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında değil, Rasûlüllah için ihtilâf ettik. Fakat siz, Kızıldeniz'den çıkıp da ayağının ıslaklı-

---

7- Hadisi Ebû Davud Irbâz b. Sâriye'den şu şekilde rivâyet etti: "Rasûlullah (s.a.v.) bize vecîz bir konuşma yaptı. Ondan gözler yaşardı. Kalpler ürperdi. Bir adam: Yâ Rasûlallah! Sanki bu vedâ konuşması, bize ne vasiyet edersin, dedi. Rasûlullah da: Size vasiyet ediyorum ki... dedi." Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/278.

ğı kurumadan Peygamberiniz Musa (a.s.)'ya: *'Onların ilâhları olduğu gibi bize de bir ilâh kıl...'* dediniz" dedi. (Âraf: 138) Bu cevap, muhatabı susturan cevaplardandır. Allah (c.c.) hakkı söyler. O, hak yola hidâyet eyler.

20. Mekke kâfirleri **«diyorlar ki: 'Ona»**, yani Muhammed (s.a.v.)'e **«Rabbinden bir mucize indirilse ya!'»** Onlar: "Kur'an'a karşı çıkmak mümkündür," diyorlardı. Nitekim şu sözleri bu kanaatlerini gösteriyor: *"...İstesek biz de bunun gibisini söyleriz..."* (Enfal: 31) Onlar mucize sayılması için Hz. Musa'nın beyaz el, asâ ve nehirlerin fışkırtılması gibi Kur'ândan başka harikalar gösterilmesini teklif ediyorlardı.

Ey Habîb'im onlara cevap olarak **«de ki: 'Gayb, ancak Allah'ındır.»** Olmasını teklif ettiğiniz ve nübûvvetin gereklerinden olduğunu sandığınız şeyler, yalnız Allah'a has olan gaybdendir. Benim onlar üzerinde hiçbir vukufiyetim yoktur. Eğer Cenab-ı Hak, mûcizelerin artırılmasında bir yarar görseydi, şüphesiz o istediklerinizi bana verirdi. O halde o teklif ettiğiniz şeylerin indirilmesini **«bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.'»** İnkârınız yüzünden, Allah'ın sizin hakkınızda yapacağı şeyleri, bana vereceği büyük mucizeleri ve sizin teklifinizin dışındaki âyetleri beklemekteyim. Gerçekten de Allah (c.c.) o zâlimleri, dehşet verecek bir şekilde cezâlandırmak için süre verdi. Bazan da, irâde buyurduğu kimselerin cezasını geciktirmez, mühlet vermez.

Anlatıldığına göre, Osmanlı sultanlarının atası olan Osman Gazi, elde ettiği büyük başarıları Kur'an'a verdiği önem sayesinde elde etmiştir. Allah (c.c.) birçok ülkeleri, onun eliyle fethetmiştir. Allah'ın Kitabına saygısı sebebiyle, o zamandan bu ana kadar Osmanlı Devleti devâmlı gelişme halindedir. Şu halde akıllı kimse, rütbe ve makamının artması için Kur'an'ı yüceltmeye önem versin. Heybet ve şanının azalmaması için de Kur'an'ı hakir görmekten sakınsın. Görmez misin ki; Sultan IV. Mehmet ve yardımcıları Kur'an'la amel etmeyi bırakıp zulüm ve düşmanlık yapmaya kalkınca, Allah hem kendilerine, hem de onlar sebebiyle insanlara korku ve kıtlığı musallat kıldı? Birçok Rum kaleleri ellerinden çıktı. Kâfirler İstanbul'a hâkim olmaya bile cesaret etmeye başladılar. Korku o kadar çoğaldı ki, insanlar: "Kaçıp kurtulacak bir yer yok mudur?" demeye başladılar. Bütün bunlar, etrafındaki insanların kötülüğünden dolayı meydana geldi. Çünkü Padişahın etrafındaki adamlar, onu şeriata aykırı icraata teşvik ettiler.

Allah'ım! Bizi ibret alanlardan ve basîret sahiplerinden eyle...

وَإِذَا أَذَقْنَا
النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا
قُلِ اللّٰهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ (٢١)
هُوَ الَّذٖى يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ
بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ
الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّٰهَ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ
(٢٢) فَلَمَّا أَنْجٰيهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا
النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ
إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٢٣)

21. Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki, âyetlerimiz hakkında onlar bir tuzak düşünürler. De ki: "Allah'ın tuzağı daha çabuktur." Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları mutlaka yazıyorlar.

22. Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindekileri güzel bir rüzgârla alıp götürdüğü ve bununla neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip de, her yerden onları dalgalar sardığı *ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anladıkları zaman, dini yalnız Allah'a has kılarak: "Yemin olsun ki, bizi bu durumdan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar.*

23. Fakat Allah onları kurtarınca, bir de bakarsın ki, yeryüzünde yine haksızlıkla taşkınlık ediyorlar! Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. (Bununla) sadece fâni dünya hayatının menfaatini elde edersiniz. Sonunda dönüşünüz yine Bizedir. Yapmakta olduklarınızı size haber veririz.

21. **«Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman...»** Burada insanlardan maksat, âyetlerin nüzul sebebi olan Mekke halkı, rahmetten maksat da sıhhat ve bolluktur. Zarar; kıtlık ve hastalık gibi şeylerdir. *"Kendilerine dokunan sıkıntı"*, onlara isâbet eden ve sosyal hayatlarında tesiri görünmeye başlayan darlıktır. Âyette, dokunmanın zarara, rahmeti tattırmanın ise Allah'a isnâdı Kur'an adâbındandır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Hastalandığım zaman O bana şifa verir."* (Şuarâ: 80) Kur'an'da buna benzer âyetler çoktur.

«Bir de bakarsın ki, âyetlerimiz hakkında onlar bir tuzak düşünürler.» Yani, onlara rahmeti tattırırken, onlar âyetleri kötüleyip karalamak ve onları bertaraf etmek için çarelere başvurmak sûretiyle derhal tuzaklar hazırlamaya çalışırlar. Zarar ve musibetin etkisi daha kafalarından dağılmadan tuzak kurmada adeta yarışırlar. Rivayet olunduğuna göre, Mekke halkı yedi yıl kıtlık çekti. O kadar ki, yok olmanın eşiğine geldiler. Sonra Allah onlara merhametle muamele etti, topraklarına bereket verdi. Yağmurlar yağdırdı. Bunun üzerine hemen Allah'ın âyetlerine dil uzatmaya ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a tuzak kurmaya kalkıştılar.

«De ki: 'Allah'ın tuzağı daha çabuktur.'» Allah'ın azabı size, hakkı bertaraf etmek için yaptığınız hilelerden daha hızlı ulaşır.

Onlara verilen ceza, tuzakları karşılığında verildiği için, tuzak olarak isimlendirilmiştir. "Tuzak" anlamındaki *"mekr"*, tuzağı gizlemektir. Şüphesiz onlar Allah'ın iradesinin ne olduğunu bilemezler. Fakat onların irâdesinin Allah'a karşı gizli olması mümkün değildir.

Allah'a tevekkül et, sıkıntılara göğüs ger.
Düşmanın, senin aleyhinde kurduğu tuzaklardan korkma!

«Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları» veya tuzak kurdukları şeyi **«mutlaka yazıyorlar.»** Âyetteki *"elçilerden"* maksat, insanların fiillerini yazan meleklerdir. Bunlara Kirâmen Kâtibîn melekleri denir.

Âyetin bu cümlesinde, onlardan intikam alınacağının kesin ifadesi vardır. Aynı zamanda çevirdikleri dolapların Allah'a karşı gizli kalması şöyle dursun, yazıcı meleklere bile gizli kalmayacağına dikkat çekilmiştir. Bu âyet açık olarak, kâfirler için de yazıcı meleklerin bulunduğuna işaret etmektedir. "Kâfirin hiçbir sevabı olmadığına göre sağındaki melek neyi yazar?" diye bir soru sorulursa, cevap olarak şu söylenir: Solundaki yazıcı melek, sağındaki meleğin izniyle yazar. Böylece sağdaki melek yazmasa da soldakinin yazdıklarına şâhit olmuş olur.

Bu meleklerin sayısı hakkında ihtilâf edilmiştir. Abdullah b. Mübarek der ki: "Bunların sayısı beştir. İkisi gündüz, ikisi gece vazife yapar. Bir tanesi ise, ondan gece gündüz ayrılmaz." Bu âyet ve rivayetlerle sabit oluyor ki, mü'min olsun, kâfir olsun, insanların bütün fiil ve sözleri, kıyamet günü kendilerini ilzâm etmek, susturmak için yazılıyor, zaptediliyor. Çevrilen hile ve tuzakların, kişiyi hoşlanmadığı bir durumdan kurtarma hususunda hiçbir etkisi yoktur. Kurtuluşunu tuzaklar kurmada sanan insan, tuzağa düşen ve kurtuluşunu kuyruğunu sallamakta gören tilkiye benzer. İnsanı kurtaracak olan, kâmil bir imandan sonra yapılan sâlih amellerdir. Akıllı kişi, kaza meydana gelmeden önce, durumunu düzelten kişidir.

22. «Sizi karada ve denizde yürüten O'dur.» Karada, yaya olarak veya at, katır, merkep ve deve gibi hayvanların sırtında, denizde ise büyük, küçük her türlü gemi ile yürüten Allah'tır. Bu âyet; gerçekte gemileri yürütenin rüzgârlar değil, Allah olduğunu gösteriyor. Çünkü rüzgâr kendi kendisine hareket edemez. Aksine Allah'ta son buluncaya kadar, onu hareket ettiren vardır.

«Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindekileri güzel bir rüzgârla alıp götürdüğü ve...» *"İçlerindekiler"* anlamında kullanılan *"bihim"* kelimesinde iltifat sanatı vardır. Hitap ikinci şahıstan, üçüncü şahsa çevrilmiştir. Burdaki iltifat; yaptıklarını inkâr ve çirkin göstermede, mübalağaya delâlet etmesi içindir.

Sanki başkalarını hayrete sevketmek için durumları onlara anlatılmıştır. Güzel rüzgârdan maksat; yumuşak ve onların hedeflerine uygun olarak esen rüzgârdır. Bu rüzgârın hoş ve gayelerine uygun oluşu dolayısıyla **«bununla neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip de, her yerden onları dalgalar sardığı»**, bütün yönlerden dalgalar tarafından hücuma uğradıkları **«ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anladıkları zaman,»** yani helâk oldukları zaman. Bu terim aslında, düşmanın kabileyi kuşatması hakkında kullanılır. **«Dini yalnız Allah'a has kılarak...»** İlâh olarak taptıkları putlardan hiçbirini Allah'a ortak koşmaksızın... Çünkü, dini Allah'a has kılmak, O'na şirk koşmayı terketmekten ibârettir. Onların bu durumdaki ihlâsları, imâna değil aksine, zoraki olan imanlarına dayanmaktadır. İşte o zaman: **«'Yemin olsun ki, bizi bu durumdan kurtarırsan...»** Allah'a yemin olsun ki, eğer bizi bu tehlikeden kurtarırsan, bundan sonra **«mutlaka»** ebediyyen senin nimetlerine **«şükredenlerden olacağız.'»** Emirlerine uyacak, gazabından sakınacağız ve senden başkasına kulluk yapmak sûretiyle nimetlerine karşı nankörlük etmeyeceğiz **«diye Allah'a yalvarırlar.»**

23. **«Fakat»**, duâlarını kabul ederek **«Allah onları»** içinde bulundukları sıkıntılardan **«kurtarınca, bir de bakarsın ki,»** daha önce yaptıkları gibi, **«yeryüzünde yine haksızlıkla taşkınlık ediyorlar!»** Allah'a ortak koşma, O'nu yalanlama ve Allah'a karşı suç işleme yoluyla eski taşkınlıklarına dönüyorlar. **«Ey»** azgın **«insanlar!»** Hiç şüphesiz **«sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.»**

Azgınlığınızın günahı aleyhinize dönecektir. Onun cezasını mutlaka göreceksiniz. Bunun cezasını kendilerine azgınlık ettiğiniz kimseler, çekmeyeceklerdir. Yaptığınız taşkınlıkla **«sadece fani dünya hayatının menfaatini»**, geçici nimetlerini **«elde edersiniz.»** Fakat dünya hayatı ile ondaki lezzetler yok olur gider, günah işleyenlere verilecek cezalar devam eder. **«Sonunda»**, kıyamet gününde **«dönüşünüz yine Bizedir»**, başkasına değil. Böylece dünyada **«yapmakta olduklarınızı»**, yani bütün amellerinizi **«size haber veririz.»** Âyetteki bu cümle, verilecek cezâ ile tehdit mânâsını ifade ediyor. Bir adamın tehdit ettiği kişiye söylediği şu söz gibi: "Yaptıklarını sana göstereceğim."

Bu âyet-i kerimede, gemilerin Allah tarafından ihsân edilmiş büyük bir nimet olduğuna işaret vardır. Çünkü insanlar, denizlerde seyredebilmek için gemilere muhtaçtır. Bu yüzden Cenab-ı Hak, insanları denizlerde yürütmek sûretiyle onlara ihsanda bulunduğunu ifâde etmiştir. Denizlerde gemilere binmek erkekler için câiz, kadınlar içinse mekruhtur. Çünkü denizde kadınların tesettürü çok defa mümkün olmayabilir, özellikle küçük gemilerde açılması câiz olmayan yerlerinin açılmamasından da emin olamazlar. Üstelik kadınlar, gemide, bazı ihtiyaçlarını erkeklerin yanında gidermek zorunda kalırlar. (8)

Abdullah b. Ömer (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den şu hadisi naklediyor: *"Hac ve umre yapmanın veya Allah yolunda savaşmanın dışında gemiye binme. Çünkü denizlerin dibinde ateş vardır. Ateşin altında da yine deniz vardır."* (9)

Bir denizciye: "Denizlerde gördüğün en tuhaf durum nedir?" denildi. O da: "Denizlerden selâmette kalmamdır." dedi.

Bir dil bilgini gemiye bindi. Gemideki bir işçiye: "Sen gramer bilir misin?" dedi. İşçi: "Hayır" dedi. Bilgin: "Ömrünün yarısı boşa geçmiş," dedi. Derken deniz dalgalanmaya ve gemi sarsılmaya başladı. Bu sefer işçi, bilgine: "Sen yüzme bilir misin?" dedi. Bilgin: "Hayır" dedi. İşçi: "O halde senin ömrünün tümü boşa gitmiştir " dedi.

إِنَّمَا مَثَلُ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ
الْاَرْضِ مِمَّا يَاْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ
الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ
عَلَيْهَٓا اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصٖيدًا كَاَنْ

8- Bu mahzurlar, eski ibtidaî gemiler için geçerlidir. Şimdiki gelişmiş modern gemilerde sayılan sakıncalar olmayabilir. (Mütercim)

9- Hadisi Ebû Davud, *Cihad* bahsinde 2489 no ile rivayet etmiştir. Senedi zayıftır.

لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
(٢٤) وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِۜ وَيَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقٖيمٍ (٢٥) لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌۜ وَلَا يَرْهَقُ
وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ
(٢٦) وَالَّذٖينَ كَسَبُوا السَّيِّاٰتِ جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَاۙ وَتَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌۜ مَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ كَاَنَّمَٓا اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ
قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ (٢٧)

24. Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği yeryüzü bitkileri o su ile birbirlerine karışır. Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslendiği ve halkı da ona kadir olduklarını sandıkları bir anda, gece veya gündüz ona âfet emrimiz gelir de, sanki dün o, hiç yokmuş gibi, kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte, düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz.

25. Allah (kullarını), selâm yurduna çağırır ve dilediğini hidayete erdirir.

26. Güzel amel işleyenlere daha güzel mükâfat ve fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara, ne de bir horluk bulaşır. İşte onlar, cennetlik kimselerdir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır.

27. Kötü amel kazananlara ise, kötülüğün cezası misliyle verilir. Onları bir zillet kaplar. Onları Allah'(ın azabın)dan

koruyacak hiçbir kimse yoktur. Onların yüzleri, sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennemlik kimselerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

24. «Dünya hayatının» tuhaf **«durumu,»** dünyanın şaşılacak haline, diğer tuhaf şeylere benzediği için *"mesel"* denildi; **«gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği»** tahıl, ot ve sebze gibi **«yeryüzü bitkileri o su»** yağmur sebebi **«ile birbirlerine karışır.»** Birbirlerine girecek şekilde her yeri kaplar. **«Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslendiği...»** yani yeryüzü, çeşit çeşit renkli ve süslü elbiseleri giyip süslenen bir gelin gibi, çeşitli şekilde ve türde olan bitkiler ve onların muhtelif renkleriyle ziynetini takınır.

Bu âyette: Cenab-ı Hak, yeryüzünü bir geline benzetmiş ve gelinin sıfatlarından olan bazı şeyleri yeryüzü için kullanmıştır. Kullanılan sıfat, ziynet ve süslenmedir.

«Ve halkı da» yeryüzü ahâlisi **«ona»** ürünlerini biçmeye, meyvelerini toplamaya **«kadir olduklarını sandıkları bir anda, gece veya gündüz ona âfet emrimiz gelir de, sanki dün o, hiç yokmuş gibi, kökünden koparılarak biçilmiş bir hâle getiririz. İşte, düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz.»** Yani bu güzel izah gibi, Kur'an âyetlerini de açıklıyoruz. Dünyanın durumuna dikkatleri çeken bu âyetler de geniş geniş açıkladığımız âyetlerdendir. Düşünen toplum, bu âyetler üzerinde tefekkür ederler ve onların ifade ettikleri mânâları anlarlar. Bu âyette ki benzetme, teşbih-i mürekkeptir. Çünkü, hayat ve onun güzelliği, insanlar kendisiyle aldandıktan sonra süratle yok oluşu; dünyanın yeşilliğinin ve güzelliğinin semavî bir âfetle yok oluşuna benzetilmiştir.

Düşünürlerden birisi şöyle demiştir: "Dünya, bir anne ve insanlar da onun çocukları gibidir. Onları terbiye eder. Bir kimse, annesiyle meşgul olup da hocasını terkeden çocuk gibi olursa, cahil kalır. Dünyayı kendisine, taptığı bir put haline getirir. Fakat anasıyla değil de, hocasıyla meşgul olan kişi âlim olur, arzularına köle olmaktan kurtulur ve amacına kavuşur. Şu halde dünyanın kötülenmesi, Allah'dan alıkoyması bakımındandır."

25. «Allah...» *"Allah"* kelimesi, bir ve eşsiz olan zâtın ismidir. Bu isim, bütün güzel isim ve sıfatları kendinde toplar. Bundan dolayı bazı salih insanlar, bu ism-i celîl sayesinde hakikat âlemine girmeyi başarmışlardır. Bir adam

Şiblî hazretlerine şöyle demiştir: "Niçin Allah diyorsun da, 'lâ ilâhe illallah' demiyorsun ' Şiblî şu cevabı vermiştir: "İnkârın vahşetine yakalanmaktan korkarım."

«(Kullarını),» Rasûlü (s.a.v.) vasıtasıyla, bütün insanları **«selâm yurduna»**, yani her türlü âfet ve kötü durumlardan selâmette olan yurda **«çağırır.»** Bu yurt, cennettir. Cennetin başlangıcı ihsan, ortası rızâ, sonu ise Hakk'a kavuşmaktır.

Hikâye olundu ki: "Geçmiş milletlerin sultanlarından birisi bir şehir kurdu. Güzelleştirdi ve şehrin tezyini ve güzelleştirilmesi husûsunda her türlü çabayı gösterdi. Sonra ziyafet hazırlayıp insanları yemeğe davet etti. Bazı insanları şehrin kapılarına oturttu. Bu insanlar çıkan herkese "bir noksanlık gördünüz mü?" diye soruyorlar, insanlar da, "hayır," diyorlardı. Nihayet üzerlerinde tuhaf elbiseler bulunan birtakım kişiler geldiler. Onlara da: "Bir noksanlık gördünüz mü?" diye sordular. Onlar da: "İki kusur ve noksanlık gördük" dediler. Bunun üzerine o adamların söyledikleri sözleri sultana bildirdiler. Sultan dedi ki: "Ben tek bir kusura bile razı olmam. Bu adamları getirin bakalım bana." Böylece adamlar sultanın huzuruna alındılar. Sultan da onlara, bu iki ayıbın ne olduğunu sordu. Dediler ki: "Kurduğun şehir, eninde sonunda harap olacak ve içinde yaşayanlar da ölecekler." Sultan onlara: "Siz hiç harap olmayacak, insanları da ölmeyecek bir yurt biliyor musunuz?" diye sordu. Onlar da: "Evet, cennet ve nimetleri" dediler ve sultanı cennete teşvik ettiler. Cehennem ve cehennem azabını hatırlatıp onu cehennemle korkuttular. Allah'a ibâdet yapmaya davet ettiler. Sultan da bu seslere kulak verdi, tevbekâr olarak ve Allah'a iltica ederek saltanatı bıraktı.

Bir hadiste şöyle rivayet olunmuştur: *"Güneşin doğduğu hiçbir gün yoktur ki, güneşin iki yanında iki melek bulunmasın. Bu iki melek, insan ve cinlerden başka bütün yaratıkların duyacağı bir şekilde şöyle seslenirler: 'Ey insanlar! Rabbinize geliniz. Allah sizi selâm yurduna (cennete) davet ediyor.'"*(10)

Mânânın: "Allah'ın yurduna davet ediyor" şeklinde olması da caizdir. Çünkü *"selâm"*, Allah'ın isimlerindendir. Bu durumda izâfet, "Beytullah" ifadesinde olduğu gibi, teşrif için olmuş olur. Selâm kelimesi Allah hakkında kullanıldığı zaman; O'nun zatının kusurdan, sıfatlarının noksanlıktan, fiilleri-

---

10- Sahih kitaplarda bunu te'yîd eden hadisler vardır.

nin de şerden sâlim olduğu anlamını ifade eder. Kul hakkında kullanıldığı zaman ise, kulun kalbinin, aldatmaktan, hasetten, kinden ve kötülüğü istemekten, organlarının da haram ve günahlardan salim kaldığı anlamına gelir. Selâm ve İslâm ile, ancak müslümanların elinden ve dilinden selâmette kaldığı kimseler nitelenebilir.

«Ve dilediğini hidayete erdirir.» Kullarından dilediği kimseleri doğru yola, yani sırat-ı müstakime ulaştırır. Bu yol, İslâm ve takvâ ile azıklanma yoludur.

26. «Güzel amel işleyenlere», amelleri gerektiği gibi doğru bir şekilde yapanlara... Bu da zatî güzelliği gerektiren vasfî güzelliktir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu şu hadis-i şerifleriyle açıklamışlardır: *"İhsân, Allah'ı görüyor gibi, O'na ibâdet yapmandır. Çünkü sen O'nu görmesen de O seni görüyor."*

«Daha güzel mükâfat ve» Allah'ın lütuf ve keremi olarak, o güzel mükâfattan daha **«fazlası vardır.»** Buna göre *"güzel mükâfat"*, Allah'ın ameller karşılığında vereceklerini dir. *"Fazlalık"* ise, amellerin karşılığı olmadan vereceği mükâfatlardır. Bir başka âyette: *"Allah lütfundan onlara fazlasıyla verir."* (Nûr: 38) buyurulmaktadır. Ehl-i Sünnet'e göre bunların tümü Allah'ın lütuf ve keremidir. Bir başka görüşe göre *"güzel mükâfat"*, yani "hüsnâ", iyiliklerinin mislinin verilmesidir. *"Fazlalık"* ise, on mislinden başlayıp yedi yüz misline kadar olan fazlalıktır. Muhakkik âlimlerin çoğunluğuna göre *"güzel mükâfat"*tan maksat, cennet, *"fazlalık"*tan maksat da Allah'a kavuşmak ve O'nun cemalini müşahede etmektir. Bir hadis-i şerifte şöyle denmiştir: *"Cennetlikler cennete girdiklerinde Cenab-ı Hak onlara şöyle buyurur: 'Size fazlalaştıracağım başka bir isteğiniz var mı?' Cennetlikler şöyle cevap verirler: 'Sen bizim yüzlerimizi beyazlattın, bizi cennete koydun, bizi cehennem ateşinden kurtardın, başka ne isteyebiliriz ki?' Sonra aradaki perde açılır ve Rablerini müşâhede ederler. Rablerini müşâhede etmekten daha sevimli hiçbir şey onlara ihsân edilmemiştir."* Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.) şu âyet-i kerimeyi okudu: *"Güzel amel işleyenlere, daha güzel mükâfat ve fazlası vardır."* (11)

Eğer Cenab-ı Hak perdeyi kaldırsa da, biz O'nu müşahede etseydik, kâinatı ve içindekileri unuturduk. Nitekim Cenab-ı Hak tecelli ettiği zaman cennet ehli, cennet nimetlerini unuturlar. Bu durumda şer'î ibadet vakti bitmiş

11- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir.

olur. Bundan dolayı, şu dünya hayatında Hakk'ı müşahede edemeyiz. Çünkü burası kulluk ve sorumluluk yeridir.

«Onların yüzlerine ne bir kara...» Âyetteki *"kater"* kelimesi, tozdan daha ileri bir mânâ ifade ettiği için "kara", yani siyah leke olarak açıklanmıştır. **«Ne de bir horluk bulaşır.»** Yâni onlarda aşağılık eseri ve gönül sıkıntısı görülmez. Bu iki vasfın onlardan uzak tutulmasından maksat, korku, üzüntü ve zillet sebeplerinin onlardan uzaklaştırılmış olmasıdır. Bunun belirtilmesindeki amaç, Allah'ın zikrettiği nimetlerin halis olduğunu, hoşa gitmeyen hiçbir şeyin bu nimetlere karışmadığını, bu nimetlerde olan güzellik ve parlaklığı giderecek şeylerin oraya giremeyeceklerini bildirmektir. **«İşte onlar, cennetlik kimselerdir. Onlar, orada ebedî»**, sonu gelmeksizin ve başka bir yere intikal etmeksizin sürekli **«kalacaklardır.»**

27. «Kötü amel kazananlara», yani Allah'a şirk koşup günah işleyenlere **«ise, kötülüğün cezası misliyle verilir.»** Kötü amel kazananların cezası, bir kötülüğe karşı, aynıyla cezalandırılmaktır. Günahlarda, sevaplarda fazlalaştırma olunduğu gibi, fazlalaştırma olmaz. Cehennemi gördükleri zaman **«onları bir zillet kaplar. Onları Allah'(ın azabın)dan koruyacak hiçbir kimse yoktur.»** Onları Allah'ın gazabından, azabından hiçbir kimse engelleyemez ve koruyamaz. **«Onların yüzleri,»** aşırı siyahlık ve karanlığından dolayı **«sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennemlik kimselerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.»**

Bil ki, cennete girmek Allah'ın rahmetiyledir. Derecelerin taksimi, amellere göredir. Ebedî kalış, niyetler sebebiyledir ve bu da, üç makamdır. Cehennem'e girmek de böyledir. Cehennem ehlinin oraya girmesi, Allah'ın adâletiyledir. Oradaki azabın dereceleri amellere göredir. Orada ebedî kalış, niyetler sebebiyledir. Yani mü'min insan, yaşadığı sürece Allah'a ibâdet yapma niyetinde; kâfirin de, yaşadığı sürece devamlı olarak putlara ibâdet etmek niyetinde olunca, onların her biri niyetin ebedî oluşuyla cezalandırılacaklardır.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ
أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ

مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِل۪ينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ
مَٓا اَسْلَفَتْ وَرُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

28. O gün, onların tümünü bir araya toplarız. Sonra Allah'a ortak koşanlara: "Haydi siz ve koştuğunuz ortaklar, yerlerinize" deriz. Artık onların aralarını tamamen ayırmışızdır. Koştukları ortaklar: "Siz bize tapmıyordunuz" derler.

29. "Şimdi bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Şüphesiz biz, sizin bize tapmanızdan habersizdik."

30. Herkes orada, geçmişte yaptıklarını görür ve gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Böylece uydurdukları şeyler, kendilerinden kaybolup gider.

28. Onları uyar ve onlara hatırlat: «**O gün,**» yani kıyametin koptuğu gün «**onların tümünü**», iyilik yapan iman ehli ile kötülük yapan küfür ehlini hiçbir fert dışarda kalmaksızın «**bir araya toplarız. Sonra ortak koşanlara: 'Haydi,**» hakkınızda yapılacak muameleyi görünceye kadar «**siz ve koştuğunuz ortaklar, yerlerinize, deriz. Artık onların aralarını tamamen ayırmışızdır.**» Kendileri ile taptıkları ilâhlarının arasını ayırır, dünyada iken meydana getirdikleri bağları koparırız. Böylece amelleri boşa çıkar ve arzularını bağladıkları kulplar kesiliverir. Kendi açılarından umdukları şeylerin meydana gelmemesinden tam bir ümitsizlik meydana gelir.

«**Allah'a koştukları ortaklar**», yani ortaklık isnâd edip taptıkları kimseler: «**'Siz bize tapmıyordunuz,' derler.**» Bunlar; Melekler, Uzeyr ve İsâ (a.s.) ve taptıkları diğer kimselerdir. Onların bu sözleri, müşriklerin ibâdet ve tapmalarından uzaklaşmaktır. Çünkü onların bu ibâdetleri, ortak koştukları kimselerin emir ve irâdeleriyle olmamıştır. Müşrikler, hakikatte kendi arzularına ve kendilerini azdıran şeytanlarına tapıp ibâdet ediyorlardı.

29. «'Şimdi bizimle sizin aranızda şâhit olarak Allah yeter.» Çünkü O, durumların gerçek mahiyetini bilendir.

«Şüphesiz biz, sizin bize tapmanızdan habersizdik.'» Buradaki habersiz olmaktan amaç, razı olmamaktır. Çünkü meleklerin, müşriklerin ibâdetlerini bilmemeleri düşünülemez.

30. Mü'min veya kâfir, cennetlik veya cehennemlik **«herkes, orada,»** o dehşetli yerde veya o anda **«geçmişte yaptıklarını»**, daha önce işledikleri amellerinin yarar veya zararını **«görür»** ve tadar. **«Ve gerçek sahipleri olan»**, Rubûbiyetinde hiçbir şüphe bulunmayan ve bütün durumlarını bilerek onlara egemen olan **«Allah'a»** yâni O'nun mükâfat veya azabına **«döndürülürler. Böylece uydurdukları şeyler, kendilerinden kaybolup gider.»** Zayi oluşu ve sapıklığı ortaya çıkar. Uydurdukları şeyler de; ilâhlarının kendilerine şefaat edeceği, onların, Allah'ın ortakları oldukları iddiaları gibi şeylerdir.

Kıyamet günü gerçek durum ortaya çıktığında, iman ehlinin bile güvenip dayandıkları şeylerin çoğu, yok olup, gittiğine göre, kâfirlerin ve günahkârların güvenip dayandıkları şeyler ne olur acaba?...

Rivâyet edildiğine göre: "Cüneyd-i Bağdadî, ölümünden sonra rüyada görüldü. Kendisine denildi ki: "Allah senin hakkında ne yaptı?" O da: "Bu işâretler, şu ibâreler ve şu ilimler yok oldu, kaybolup boşa gitti. Seher vakitlerinde kıldığımız namazlardan başka hiçbir şey bize yarar sağlamadı."

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ
يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا

الضَّلَالُ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ (٣٢) كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى
الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٣٣) قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ
مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ (٣٤) قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى
الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ
لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدٰى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (٣٥) وَمَا يَتَّبِعُ
أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ
بِمَا يَفْعَلُونَ (٣٦)

31. De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâliktir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? Bütün işleri kim idâre ediyor?" Onlar: "Allah" diyecekler. De ki: "Öyleyse sakınmıyor musunuz?"

32. İşte bu, gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl döndürülüyorsunuz?

33. İşte böylece Rabbinin, yoldan çıkanlar hakkındaki: "Onlar inanmazlar" sözü gerçekleşmiş oldu.

34. De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra da onu evvelki şekliyle yeniden yaratacak var mı?" De ki: "Allah ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır. O halde nasıl saptırılıyorsunuz?

35. De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek var

mı?" De ki: "Allah hakka iletir. Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayanlar mı? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz.?"

36. Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan hiçbir şey ifade etmez. Allah, onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.

31. Allah, tevhidin hakikat, şirkin bâtıl olduğuna delil getirerek, Rasûlüne şöyle hitâbetti: Şirk koşanlara **«de ki: 'Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâliktir?»** Yani, onları bu güzel tarzda yaratmaya ve aralarındaki dengeyi kurmaya kimin gücü yetebilir? Yahut da, isabet eden en küçük şeyden etkilenen bu gözleri ve kulakları ve birçok âfetlerden kim muhafaza edebilir?

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Bir yağ parçasıyla varlığı temâşa ettiren, bir kemikle sesleri işittiren, bir et parçasıyla insanı konuşturan celâl sahibi zâtı, bütün noksanlıklardan tenzîh ederiz?" İnsanın işitmeye ve görmeye olan ihtiyacı, konuşmaya olan ihtiyacından fazla olduğu için, Cenab-ı Allah (c.c.), insan için iki kulak, iki göz ve bir dil yaratmıştır.

«Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor?» Ölü nutfeden canlıyı, canlıdan da nutfeyi kim meydana getiriyor? Yine aynı şekilde yumurtadan kuşu, kuştan da yumurtayı kim çıkarıyor? **«Bütün işleri kim idâre ediyor?'»** Ulvî veya süflî, ruhânî veya cismanî bütün âlemin işini, durumunu kim idâre edip çeviriyor?

«Onlar: 'Allah' diyecekler.» Anılan bütün fiilleri yapan yalnız Allah'tır, başkası değil. Durum son derece açık olduğundan, Hakk'a karşı diretmek mümkün değildir. Bu durumda onları susturmak için **«de ki: 'Öyleyse sakınmıyor musunuz?'»** Yani bu anlatılanları bilip de putları Allah'a ortak koşmanız sebebiyle çarptırılacağınız Allah'ın azabından korunmayacak mısınız?

32. **«İşte bu,»** bütün bu işleri yapan ve yaratan; **« gerçek Rabbiniz olan Allah'tır.»** Rubûbiyyeti sabit olan O'dur, ortak koştuklarınız değil.

«Artık haktan sonra, sapıklıktan başka ne kalır?» O sapıklık ki, akıllı hiçbir kimse onu tercih etmez. Bu sapıklık; putlara tapınıp onlara ibâdet etmektir. **«O halde»** haktan batıla **«nasıl döndürülüyorsunuz?»** Burdaki soru, bir yadırgama sorusudur. Mânâ şöyle olur: Tevhid inancından ve Allah'a ibâdetten nasıl yüz çevirip de sapıklığın tâ kendisi olan Allah'a şirk koşmaya ve putlara ibadet yapmaya yöneliyorsunuz?

33. «İşte böylece», Rubûbiyetin yalnız Allah'a ait oluşunun gerçekleşmesi gibi, **«Rabbinin, yoldan çıkanlar hakkındaki»** yani küfürlerinde diretip düzelme sınırının dışına çıkanlar hakkındaki: **«'Onlar inanmazlar,' sözü gerçekleşmiş oldu.»** Çünkü onlar iman etmeyeceklerdir. İnkârcılık, onları ilâhî azaba sürüklemiştir. Çünkü her sonuç, birtakım sebepler ve mukaddimelerden doğar. Çavdardan, buğday meydana gelmez.

34. «De ki: 'Ortak koştuklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra da onu eski şekliyle yeniden yaratacak var mı?'» Yani; mahlûkatı önce yaratacak, ölümlerinden sonra da yeniden yaratacak kim vardır? Cahiliye dönemindeki putperestler ilk yaratılışı kabul ediyorlar, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ise inkâr ediyorlardı. Onların bu inkârları inada ve hakka karşı diretmeye dayanıyordu. Bundan dolayıdır ki Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onlara, bunu asıl yapanın Allah olduğunu açıklaması emrolundu ve ona şöyle dendi: **«De ki: 'Allah ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır.»** Bu fiilleri başkası değil, yalnız Allah yapar. **«O halde nasıl saptırılıyorsunuz?»** Haktan ve doğru yoldan nasıl çevriliyorsunuz?

35. «De ki: 'Ortak koştuklarınızdan, hakka iletecek var mı?'» Hiç şüphesiz kulluk mertebelerinin en düşüğü; kendisine ibâdet edilenin ibâdet yapanlara, menfaatleri olan şeyleri temin edebilmesidir.

«De ki: 'Allah», dilediği kimseleri **«hakka iletir.»** Ondan başkası bunu yapamaz. Allah'ın hidayete erdirmesi; delilleri göstermek, peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek sûretiyle olur. Gerçekleri anlayıp elde edebilmek, ancak Allah'ın yardımı, hidayeti ve irşâdıyla olur.

«Öyleyse» başkasını **«hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayanlar mı?»** Allah'tan başka hiçbir kimse hidâyete iletemez. Bu âyet, hidâyete ermiş akıllı insanların ilâhlaştırılması tarzındaki görüşün fesâdını göstermektedir. Nitekim bundan önce de putlara tapan müşriklerin görüşlerinin bozukluğu açıklanmıştı.

Tibyan isimli tefsirin müellifi şöyle demiştir: "Putlar yarar sağlayamaz, zarar veremez ve kendi kendilerine hiçbir şeye muktedir olamazlar. Ancak sokulur, çıkarılır, başka yere nakledilir ve kendilerine tasarruf edilir." Cenab-ı Allah (c.c.) bütün bunlardan yüce ve münezzehtir.

Bu âyetin zahirine göre eğer putlara hidâyet edilse, onların da hidâyete ereceği anlaşılıyor. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü putlar taştır, hidâyete ermezler. Ancak putperestler, putları ilâh edinince bu putlardan da düşünen ve iş yapan kimselerden bahsedildiği gibi bahsedildi.

«Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?'» Yani putları Allah'a ortaklar edinmekle ne yapıyorsunuz? Ne oluyor size? Aklın, bâtıl olduğuna açıkça hükmettiği bir şeyi nasıl kabullenebiliyorsunuz? Âyetteki bu soru cümlesi, onların bâtıl hükümlerini inkâr ve red mânâsını ifade ediyor. Şöyle ki: Putperestler, kendisine muhtaç oldukları Allah ile, kendilerine muhtaç olan ve Allah'ı bırakıp taptıkları putları eşit tuttular. Halbuki her şeye gücü yeten ile âciz varlıklar arasında hiçbir eşitlik ve denklik yoktur.

36. Putların ilâhlığı konusundaki inançlarında **«onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz.»** Bu hususta hiçbir araştırma yapmaksızın yalnız atalarını taklit ederler, **«Şüphesiz zan, haktan hiçbir şey ifade etmez.»** Bazıları şöyle demiştir: "Putlar şefaatçıdırlar diye kuruntuya kapılmak, onlardan azabı gidermez, "Putlar, şefaatçılardır" sözleri bâtılın ta kendisidir. Boş bir hayal ve temelsiz bir zan üzerine kurulmuştur."

«Allah, onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.» Bu cümle, delilden yüz çevirip zanna uymalarından dolayı onları tehdit mânâsını ifade ediyor. Bu âyet, temel imanî meselelerde ilmin şart olduğuna ve yalnız taklitle yetinmenin caiz olmadığına delildir.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ الْكِتَابِ
لَا رَيْبَ فٖيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَاْتُوا

بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ (٣٨) بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ
تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (٣٩) وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ
مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ (٤٠) وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي
عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ اَنْتُمْ بَرِيؤُنَ مِمَّا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيءٌ مِمَّا
تَعْمَلُونَ (٤١) وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ
وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (٤٢) وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ
تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ (٤٣) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ
النَّاسَ شَيْئًا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (٤٤)

37. Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir. Fakat o, kendinden öncekileri doğrulayan ve o kitabı açıklayandır. Onda hiçbir şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir.

38. Yoksa "onu uydurdu mu" diyorlar? De ki: "Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın da, onun benzeri bir sûre getirin."

39. Tam tersine onlar, ilmini kavrayamadıkları ve yorumu

kendilerine henüz gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!

40. Onlardan kimi ona inanır, kimi de ona inanmaz. Rabbin ifsâd edenleri en iyi bilendir.

41. Onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız da size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım."

42. Onlardan seni dinleyenler de vardır. Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın? Üstelik akıllarını da kullanmıyorlarsa.

43. Onlardan sana bakan da vardır. Fakat, körleri sen mi doğru yola ileteceksin? Hele bir de basiretsiz olurlarsa.

44. Şüphesiz ki Allah insanlara hiç zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler.

37. **«Bu Kur'an,»** içindeki nazmının güzelliği, ince mânâları ve her şeyi içinde toplayan, gerçeklerinden oluşan icaz delilleriyle beraber **«Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir.»** Çünkü Kur'an gibi bir sözü, ancak Allah söyleyebilir. **«Fakat o, kendinden öncekileri doğrulayan»** kendinden önce indirilmiş ilâhî kitapları; haber verdikleri dinin asıllarında, kıssalarında onları doğrulayandır. Bu kitap; hiçbir ilimle uğraşmayan, evvelki kitapları bilen âlimlerle oturup kalkmayan bir kimsenin -Hz. Muhammed'in (s.a.v.) - elinde ortaya çıkmıştır.

«Ve o kitabı açıklayandır.» Yani ispat edip gerçekleştirdiği şer'î hakikatleri açıklayandır. **«Onda hiçbir şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir.»** Kur'an, Allah katından Rasûlüllah'a inmiş bir vahiydir.

38. **«Yoksa, 'onu»** Muhammed (s.a.v.) **«uydurdu mu' diyorlar?»** Mânâ şöyledir: "Mekke kâfirleri, Kur'an'ı Muhammed (s.a.v.)'in uydurduğunu mu söylüyorlar?" Buradaki soru, iddia edilen şeyin imkân ve akıldan uzak olduğunu ifade ediyor. **«De ki: 'Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın da, onun benzeri bir sûre getirin'.»** Âyetteki *"getirin"* emri, muhatabın çaresizliğini ortaya çıkarıp onu susturma türünden bir sözdür. *"Benzeri"* derken, belâğat, nazım güzelliği ve mânânın kuvveti hususunda ona benzeyen denilmek istenmiştir. Çünkü cahiliyyet dönemindeki Araplar, Arap dili ve edebiyatı konusunda Rasûlüllah gibi idiler. "Allah'tan

başka" denmesi ise, O'ndan başka hiçbir kimsenin Kur'an'ın benzerini getiremeyeceğine işarettir.

Yaratılanlardan herhangi birisi Kur'an'ı uydurabiliyorsa, ondan başkası da uydurabilir. Çünkü her ilim sahibinden daha ilerde bir âlim olabilir. Gerek toplu halde gerekse birer birer Kur'an'a karşı gelmekten âciz olduğunuzu anlayınca, Kur'an'ın nazmı ve indirilişinin yalnız Allah tarafından olduğu ortaya çıkmış oluyor.

Şüphesiz Kur'an'ın icazı, yani mûcize oluşu, belagat ve fesahatının insan gücünün üstünde olmasındadır. Bu icazıyla Kur'an, insanları onunla boy ölçüşme gücünden alıkoymuştur.

39. «Tam tersine, onlar ilmini kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine henüz gelmemiş olan bir şeyi», yani Kur'an'ı **«yalanladılar.»** Kur'an'ı anlamadan önce onu yalanlamaya koyuldular. Çünkü bir sözü, mânâsını kavrayıp anlamadan önce yalanlamaya kalkmak, ilk anda ona karşı çıkmak demektir. Âyetteki *"tam tersine"* anlamına gelen *"bel"* kelimesiyle, taklît ve tefekkürsüzlükleri kınanmaktadır. Sanki şöyle denmiştir: "Onlarla mücadele etmeyi ve onları ilzâm edip susturmaya çalışmayı bırak." Çünkü onlar, muhatap olmaya ehil değillerdir. Taklitci kimselerdir ve dinleyip düşünmeden körü körüne hareket etmektedirler. Eğer onlar Kur'an'da olan icâz delillerine vakıf olsalardı, onun bir mahlûk tarafından meydana getirilecek cinsten bir benzerinin olamayacağını mutlaka bilirlerdi.

"Ve yorumu kendisine henüz gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar." Âyetin bu cümlesinin ifade ettiği anlam şudur: Kur'an-ı Kerim hem lâfız, hem mânâ, hem de gayb haberleri yönünden mûcizedir. Halbuki kâfirler, Kur'an'ın nazmını düşünmeden, bir kısmının ahirette, bir kısmının da bu dünyada ortaya çıkacağını bildirdiği geleceğe ilişkin haberlerin gerçekleşmesini beklemeden derhal yalanlamaya kalktılar. Onlar Kur'an'ın i'câz yönlerini anlayıp yalanlamada acele etmeselerdi; Rasûlullah'ın sözlerinin doğruluğunu, Kur'an'ı Kerim'in sıhhatini göreceklerdi.

«Onlardan öncekiler de» senin kavminin içindeki bazı kimselerin yaptığı gibi, peygamberlerini **«böyle yalanlamışlardı. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!»** Bu cümlede, müşrikleri kendilerinden önceki milletlerin karşılaştıkları azabın benzeriyle tehdit mânâsı vardır. Burada kâfirler, zulüm sıfatıyla vasıflandırılmışlardır. Çünkü onlar, tekzibi tasdik yerinde kullandılar. Böylece onların akibeti; peygamberlerin ve ilâhî kitapların haber verdiği azap ve helâk olacaktır.

40. «Onlardan» yalanlayanlardan **«kimi ona»**, yani Kur'an'a **«inanır.»** Kur'an'ın hak olduğunu bilir ve onu tasdik eder. Fakat buna rağmen müslüman olmamakta diretir. **«Kimi de ona»** kafasızlığından ve düşüncesizliğinden dolayı **«inanmaz.»** Âyet şu mânâya da gelebilir: "Onlardan öylesi vardır ki, küfründen tevbe edip iman edecektir. Öylesi de vardır ki, Kur'an'ı kabullenmeye kabiliyeti olmadığı için gelecekte iman etmeyecek ve küfür üzere ölecektir." **«Rabbin ifsâd edenleri»** küfürde direten ve hakka karşı gelenleri **«en iyi bilendir.»** Allah onları ifsâd, yani bozgunculuk yapanlar olarak niteliyor. Çünkü kâfirler, fıtrî kabiliyetlerini kötü amelleriyle bozmuşlardır.

41. Eğer **«onlar seni yalanlarlarsa»**, deliller ortaya çıktıktan sonra onlar hâlâ seni yalanlamakta ısrâr ederlerse, **«de ki: 'Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız da size aittir.»** Yani onlardan uzaklaş. Çünkü mazeretin tam mânâsıyla ortaya çıkmıştır. Anlam şöyledir: Hak olsun bâtıl olsun, benim amelimin karşılığı bana, sizin amelinizin karşılığı da size aittir.

«Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.'» Siz benim yaptıklarım dolayısıyla cezalandırılmazsınız, ben de sizin ameliniz sebebiyle cezalandırılmam.

42. «Onlardan», yalanlayanlar içinden **«seni»** Kur'an okurken **«dinleyenler de vardır.»** Onların bu dinlemesi yüzeyseldir. Kalb kulaklarında, dünya sevgisi ve arzularından dolayı sağırlık vardır. Çünkü bir şeyi sevmek, kişiyi kör ve sağır yapar. **«Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın?»** Buradaki soru, yadırgama sorusudur. Buna göre anlam şöyledir: Onlar sana kulak mı verirler ki, sen onlara dinletebilesin? Kötü amelleri sebebiyle, Allah'ın sağırlaştırdığı kimselere bir şey duyuramazsın.

«Üstelik akıllarını da kullanmıyorlarsa.» Yani sağırlıklarına bir de akılsızlık eklenirse!.. Çünkü akıllı olup da sağır olan kişinin kulağına bir ses ulaştığı zaman, onu düşünüp anlayabilir. Fakat sağırlık ve akılsızlık aynı anda bir kişide bulunursa, onun işi bitmiştir.

43. «Onlardan sana bakan da vardır.» Kalb gözünde körlük olduğu halde baş gözüyle bakıp senin peygamber olduğunu gösteren açık delilleri görenler de vardır. **«Fakat körleri sen mi doğru yola ileteceksin? Hele bir de basiretsiz olurlarsa.»** Yani; baş gözünün körlüğüyle kalb gözünün körlüğü bir araya gelirse... Çünkü görmekten maksat; ibret almak ve düşünüp anlamaktır. Bu hususta asıl vazifeyi gören basirettir. Bundan dolayıdır ki, bazan kör fakat basiret sahibi olan kişi, gören ancak ahmak olan kimsenin idrak edemediği şeyi sezer ve anlar. Putperestlerde ahmaklık ile manevî körlük birleşince, hidayet kapısı onlara kapanmış oldu. Hakkı yalanlamada ısrar eden yalanlayıcılar, sağır ve kör kimselere benzetilmişlerdir. Çünkü onların şiddetli buğzu ve Rasûlüllah'a karşı olan aşırı nefretleri, peygamberliğinin delillerini görmekten ve sözlerinin güzelliğini anlamaktan onları alıkoymuştur. Nitekim kulaklardaki sağırlık, sözün güzelliğini anlamaktan, gözdeki körlük, manzaraların güzelliğini müşahede etmekten alıkoyar.

Aklın yokluğunun işitmenin yokluğuyla, idrakin yokluğunun da gözün yokluğuyla beraber zikredilmesinin hikmeti; bâtının hükmünü zâhire tercih etmektir. O kadar ki, onlar kurtuluş kabul etmeyecek bir akılsızlık seviyesine düşmüşlerdir. Doktor, tedavi kabul etmeyen bir hastayı görünce ondan yüz çevirir. Sıhhate kavuşmamasını artık garipsemez. Durum böyle olunca, hidayeti kabul etmeyen kâfirlerden uzak durmak ve onların yalanlamaya devam etmelerine üzülmemek lâzımdır.

Âlimlerden bir zat şöyle demiştir: "Beş şey vardır ki boşa gitmiştir: 1 - Çorak araziye yağan yağmur. 2- Güneşin ışığında yanan lamba. 3- Kör adamın yanındaki güzel görünümlü kadın. 4- Hasta yanındaki hoş yemek. 5- Değerini bilmeyen kişi yanındaki akıllı adam."

44. «Şüphesiz ki Allah insanlara hiç zulmetmez.» Yapmadıkları bir şey sebebiyle Allah insanları cezalandırmaz. İşlemedikleri günahın sorumluluğunu onlara yüklemez. **«Fakat insanlar,»** Allah'ın haram kıldığı şeyleri işlemek ve O'nun gazabına sebebiyet veren şeyleri yapmak sûretiyle **«kendi kendilerine zulmederler.»**

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذٖي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ
اللّٰهُ شَهٖيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ (٤٦) وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا
جَٓاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (٤٧)
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ (٤٨) قُلْ لَٓا
اَمْلِكُ لِنَفْسٖي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ
اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (٤٩)
قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ
مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ (٥٠) اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ اٰلْاٰنَ وَقَدْ كُنْتُمْ
بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ (٥١) ثُمَّ قٖيلَ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ
تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (٥٢) وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ
هُوَ قُلْ اٖي وَرَبّٖٓي اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزٖينَ (٥٣) وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ
نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا
الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (٥٤) اَلَٓا اِنَّ

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

45. Allah'ın onları bir araya toplayacağı gün, onlar sadece, gündüzün, aralarında görüşüp tanışacakları bir saat kadar kalmış gibidirler. Allah ile karşılaşmayı yalanlayıp doğru yolu tutmamış olanlar gerçekten ziyana uğramışlardır.

46.Onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını ya hayattayken sana gösteririz veyâ seni vefat ettiririz, nihayet onların dönüşü de Bizedir. Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şâhittir.

47. Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri (onlara) geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.

48. "Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaadedilen ne zamandır?" derler.

49. De ki: "Ben kendime bile, Allah'ın dilediğinden başka bir zarar da, bir yarar da verme gücüne sahip değilim. Her ümmetin, (takdir edilmiş) bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar, ne de ileri giderler."

50. De ki: "Söyleyin bana! O'nun azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse!.. Suçlular ondan hangisini acele istiyorlar?"

51. Olan olduktan sonra mı ona iman edeceksiniz? (Onlara): "Şimdi mi iman ettiniz? Halbuki onu acele istiyordunuz" (denilir.)

52. Sonra o zulmedenlere: "Ebedî azabı tadın! Yalnızca kazanmakta olduğunuz şeylerle cezalandırılıyorsunuz" denir.

53. "O (söylediğin) bir gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet! Rabbime yemin olsun ki, o, gerçektir. Ve siz Allah'ı âciz bırakamazsınız."

54. (Nefsine) zulmeden herkes, yeryüzünde ne varsa kendisinin olsa, elbette onu feda eder ve azabı gördükleri zaman

pişmanlıklarını gizlemeye çalışırlardı.[12] *Onların aralarında adaletle hükmolunur. Ve onlara zulmedilmez.*

55. Dikkat edin! Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Yine dikkat edin ki, Allah'ın vaadi haktır. Fakat onların çoğu bilmezler.

56. O hem diriltir, hem de öldürür. Yalnız O'na döndürüleceksiniz.

45. «Allah'ın onları» burada kastedilen kimseler Mekke kâfirleridir. **«bir araya toplayacağı gün...»** Burada anlam şöyledir: Onlara, Allah'ın kendilerini toplayıp haşredeceği günü hatırlat ve uyar. *"Bir araya toplanma günü"*nden amaç kıyamet günüdür. **«Onlar sadece»** dünyada veya kabirde, **«gündüzün, aralarında görüşüp tanışacakları bir saat kadar kalmış gibidirler.»** Saat, çok az bir zamanı ifade eden bir deyimdir. Gördükleri şeylerin dehşetinden, geçen zamanın çok kısa olduğunu sanırlar. İnsanın korkusu büyüdükçe, zahirî işleri unutur.

Aralarında görüşüp tanışırlar. Dünyada tanıdıkları gibi orada da birbirlerini tanırlar. Sanki onlar ölüm sebebiyle az bir zaman ayrı kalmışlar ve bu az zaman kabirlerinden ilk çıktıklarında birbirlerini tanımamalarına neden olmamıştır. Fakat azabı gördükleri zaman bu konuşmalar kesilir ve birbirlerinden uzaklaşmaya başlarlar. **«Allah ile karşılaşmayı yalanlayıp doğru yolu tutmamış olanlar gerçekten ziyana uğramışlardır.»** Bu; onların zarara uğrayacakları hakkında Allah tarafından bir şehadet ve muhatabın hayrete düşmesi mânâsını ifade ediyor.

Hesap ve ceza gününü yalanlayanlar mutlak aldanmışladır. Çünkü onlar imanı verip küfrü, doğrulamayı verip yalanlamayı satın almışlardır. Artık vakit bitmiştir, hiçbir menfaat üzerinde değillerdir.

46. «Onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını» Bedirde olduğu gibi **«ya hayattayken sana gösteririz.»** Şartın cevabı anlaşıldığı için zikredilmemiştir. Takdir şöyledir: "Ne alâ, işte beklenen budur ve biz onlara karşı güçlüyüz." **«Veyâ»** sana göstermeden **«seni vefat ettiririz, nihayet onların dönü-**

12- *"Gizlemeye çalışırlardı"* diye terceme edilen *"eserrû"* kelimesi, "açıklarlar" anlamına da gelir. Nesefî, böyle tefsir etmiştir. Türkçe yayınlanan bir çok mealde "açıklar" anlamı tercih edilmiştir. Celâleyn ve Bursevî Hazretleri bu kelimeyi "gizlediler" diye izah ettiği için, terceme böyle yapılmıştır. (Musahhih).

şü de Bizedir.» Ahirette onlara olanı sana göstereceğiz ve Biz onlardan intikam alacağız. **«Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir.»** Yani kötü fiillerine karşılık Allah onları cezalandıracaktır.

47. Geçmiş ümmetlerden **«her ümmetin bir peygamberi vardır.»** Bu peygamber onlara, hakka davet etmesi için durumlarına uygun özel bir şeriatle gönderilir. **«Peygamberleri»** mûcizelerle **«(onlara) geldiği zaman,»** onu yalanladılar. O ümmetle peygamberi **«aralarında adaletle hükmedilir.»** Böylece peygamber ile o'na iman edenlerin kurtuluşuna, yalanlayanların da yok olmasına hükmedilir. **«Ve»** cezalandırılmalarını gerekli kılan bu hüküm hususunda **«onlara asla zulmedilmez.»** Çünkü bu, amellerinin sonucudur.

48. Kendilerine verilecek azabı akıldan uzak görerek ve onunla alay ederek: **«'Eğer doğru söylüyorsanız bu vaadedilen»** azap **«ne zamandır?' derler.»** Yani sözünüzde doğru olan kimselerseniz, Allah bu azabı hemen getirsin derler.

49. «De ki: 'Ben kendime bile, Allah'ın dilediğinden başka» uzaklaştırabileceğim **«bir zarar da,»** celbedebileceğim **«bir yarar da verme gücüne sahip değilim.»** Hal böyle olunca nasıl size sahip olurum da, üzerinize gelecek azabın hemen gelmesini sağlayabilirim? Yarar vermeye de, zararı uzaklaştırmaya da sadece Allah'ın gücü yeter.

Kendileri ile peygamberleri arasında hüküm verilmiş **«her ümmetin, (takdir edilmiş)»**, süresi belirlenmiş **«bir eceli vardır.»** O ecel, başka bir ümmete geçmez. Kendilerine has o **«ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar, ne de ileri giderler.'»** Yani takdir edilen zamanı ne erteleyebilirler, ne de öne alabilirler. Öyleyse acele etmesinler. Vakitleri mutlaka gelecek ve haklarında vaadolunan azap mutlaka uygulanacaktır.

50. «De ki:» Ey müşrikler! Haber verip **«'söyleyin bana! O'nun»**, Allah'ın acele ettiğiniz **«azabı size geceleyin»** uykuda olduğunuz bir zamanda **«veya gündüzün»** geçiminizle uğraşırken **«gelirse!..»** ne yaparsanız? **«Suçlular ondan hangisini acele istiyorlar?'»** Bu cümleye şartın cevabıdır diyen müfessirler olmuştur. Buna göre mânâ şöyle olur: "Onlar azabın hangi çeşidini çabuklaştırmak istiyorlar?" Halbuki şiddetli eleminden ve acılığından dolayı azabın hiçbir çeşidi acele edilip istenilmez.

51. «Olan olduktan sonra mı ona iman edeceksiniz?» Onlara de ki: Azap gerçekleşip başınıza geldikten sonra, artık imanın fayda vermediği bir

zamanda mı imana geleceksiniz? Azap geldikten sonra **«(onlara): 'Şimdi mi iman ettiniz?»** Bu soru; gecikmeyi inkâr içindir. **«Halbuki onu»**, yani azabın **gelmesini**, yalanlayarak ve alay ederek **«acele istiyordunuz,' (denilir.)»**

52. «Sonra» kıyamet gününde, yalanı tasdikin ve küfrü imanın yerine **koymak** sûretiyle **«o zulmedenlere: 'Ebedî azabı tadın!»** Kâfirlere önce kabirlerinde azap olunur. Sonra cehenneme giderler ve orada ebedî azap görürler. **«Yalnızca kazanmakta olduğunuz şeylerle cezalandırılıyorsunuz?' denir.»** Yani, dünyada kazandığınız küfür ve günahların karşılığından başka **herhangi** bir şeyle karşılık görmüyorsunuz. Bu âyette dikkatler şuna çekilmiştir: Azap, ilk başta hiçbir şey olmadan Allah (c.c.)'tan sudûr etmez. Çünkü **Allah** (c.c.) kullarını, kendilerine rahmet etmek için yaratmıştır. Azap, bâtıl **amellerinin** sonucudur. Bu zehiri kullanmaya götüren işleri yaparak zehirlenip helâk olmak gibidir.

53. «'O (söylediğin) bir gerçek midir?' diye senden haber soruyorlar.» Yani bu soruyla, seninle alay ediyor ve söylediğin şeyleri inkâr ediyorlar. Anlam şöyledir: "Acaba bize vaad ettiklerin gerçek midir?"

Onların alaylarına aldırış etmeksizin **«De ki: 'Evet! Rabbime yemin olsun ki, o bir gerçektir. Ve siz Allah'ı âciz bırakamazsınız.'»** Kaçmakla **azaptan** kurtulamazsınız. Hiç çare yok, azabı göreceksiniz.

54. Şirk koşmak sûretiyle **«(nefsine) zulmeden herkes, yeryüzünde ne varsa kendisinin olsa,»** azaptan kurtulmak için **«elbette onu feda eder»**, **kurtulmak** için hepsini harcar, **«ve azabı gördükleri zaman»** işledikleri zulümlerden dolayı **«pişmanlıklarını gizlemeye çalışırlardı.»** Yani, azabı görünce içine düştükleri aşırı şaşkınlıktan ötürü konuşmayarak, pişmanlıklarını **açığa** vurmaz ve gizlerlerdi. Tıpkı idama götürülen bir adamın hayret içinde **kalması** ve tek bir kelime konuşamaması gibi... **«Onların aralarında»**, yani **zalim** müşriklerle diğer çeşitli zulüm ehli arasında **«adaletle hükmolunur. Ve»** verilen azap hususunda **«onlara»**, yani o zalimlere **«zulmedilmez.»** Aksine o azap, zulümlerinin gereği ve zorunlu sonucudur.

55. «Dikkat edin!» Burada *"dikkat edin"* anlamındaki *"elâ"* kelimesi, **gafil** insanları uyarmak için kullanılır. Bu dünya ehli, gâfildir. Zahirî sebeplere bakarak oyalanırlar ve eşyayı zâhirdeki sahiplerine nisbet ederek: "Bu Zeyd'in evidir, Amr'ın kölesidir, saltanat halifeye, tasarruf vezire aittir" gibi ifadeler kullanırlar. Böylece gaflet ve cehalet uykusuna dalarlar. Bu nisbetlerin doğru olduğunu sanırlar. Bundan dolayı yüce Allah, uyuyan dünya ehline bu kelime ile hitap ederek onları uyanmaya teşvik ediyor. **«Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır,»** diye hitâbetmiştir. Çünkü sabit olmuştur ki Allah'tan başka her şey O'nundur, O'nun tasarrufundadır. Dilediği gibi tasarruf eder. Diriltir, öldürür, mükâfat veya azap verir. **«Yine dikkat edin ki, Allah'ın vaadi haktır.»** Yani insanların vaad olunduğu mükâfat ve ceza mutlaka olacaktır. Bu vaadden dönüş hiçbir şekilde söz konusu değildir. Vaad, söz verilen şey, hak da sabit ve gerçek olan mânâsınadır.

«Fakat» gafletin kendilerini çepeçevre kuşatması ve akıllarının noksanlığı sebebiyle **«onların çoğu»** bunu **«bilmezler.»** Onlar dünya hayatının zahirini bilirler ve o hususta diyeceklerini derler.

56. Hiç kimsenin müdahelesi olmadan **«O, hem diriltir, hem de öldürür.»** Ebedî âlemde öldükten sonra tekrar diriltmek ve haşretmek sûretiyle **«yalnız O'na döndürüleceksiniz.»** Âyet-i kerime, Allah'a döndürülmenin kesin olduğunu ifade ediyor. Söylenen şu söz ne güzeldir: "Ölüm gelince ilim fayda vermez, Âdem (a.s.)'e vermediği gibi. Dostluk da fayda vermez, İbrahim (a.s.)'e vermediği gibi. Yakınlık fayda vermez, Musa (a.s.)'ya vermediği gibi. Saltanat da fayda vermez. Davud ve Süleyman (a.s.)'a vermediği gibi..."

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ
لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ
وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ
مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ
اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

57. Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalblerdeki (hastalık)lar için bir şifa, iman edenler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

58. De ki: "Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler." Bu, biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

59. De ki: "Söyleyin bana! Allah'ın size indirdiği rızkın niçin bir kısmını helâl, bir kısmını haram saydınız?" De ki: "(Bu hususta) Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

60. Allah'a iftira edenler, kıyamet günü hakkında ne düşünürler? Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

57. «**Ey insanlar!**» Bu, tüm insanlığa bir çağrıdır. «**Size Rabbinizden bir öğüt,**» öğüt, ister azarlayıp korkutmak, isterse gönülleri okşayıp teşvik etmek sûretiyle olsun, sonucu hatırlatmaktır. Cümlenin anlamı şöyle olur: Size, vacip olanları açıklayan, güzel amellere teşvik eden, kötü fiillerden nefret ettiren bir Kitap geldi ki, o, Kur'an'dır.

«**Kalblerdeki**», cehalet, şüphe, şirk, ikiyüzlülük ve diğer bozuk inançlardan oluşan «**(hastalık)lar için bir şifa, iman edenler için**», objektif ve subjektif, yani iç ve dış âlemde gösterilen delillerle sizi kesin imana ve hak yola götüren «**bir hidayet ve**» inanan insanları, küfrün ve sapıklığın karanlıklarından kurtaran «**rahmet gelmiştir.**» Mü'minler, Kur'ân'ın gelmesi ile karanlıklardan, küfürden ve dalâletten kurtulmuşlardır.

58. Ey Muhammed! İnsanlara «**de ki: 'Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler.'**» Bu ikinci cümle, yani *"evet işte bunlarla sevinsinler"* ifadesi, ilk ifadeyi pekiştirmektedir. Yani insanlar, herhangi bir şeyle sevineceklerse yalnız bununla sevinsinler, başkasıyla değil. «**Bu,**» onların toplayıp «**biriktirdiklerinden**», geçici dünya servetlerinden çok «**daha hayırlıdır.**»

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Allah'ın lütfu, ihsanını sana ulaştırmasıdır. Rahmeti, daha önce sana verdiği hidayettir. Sanki Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: Ey kulum! Sen kendi taat ve kulluğuna güvenme. Benim lütuf ve rahmetime güven."

Dünyanın fâni servetini toplamakta bir menfaat olsaydı, Karun o servetten faydalanırdı.

Malik İbn Dinar da şöyle demiştir: "Bir toplulukla beraber bir gemide bulunuyordum. Vergi toplayan kişi: Hiç kimse dışarı çıkmasın diye seslendi. Fakat ben çıktım. Memur: "Niçin dışarı çıktın?" diye sorunca: "Yanımda hiçbir şeyim yoktur," cevabını verdim. Memur: "Git buradan," dedi. İşte o zaman kendi kendime şöyle dedim: Ahiretin durumu da böyledir. Dünyaya karşı kalben duyulan alâka ve ilgiler, bağdır. Gönlü bunlardan soyutlamak, huzur ve rahattır."

Bil ki: Kur'anın öğütlerini kabullenmek, kişiyi ebedî saadete ulaştırır. Onu nefsânî arzulardan kurtarır.

Anlatıldığına göre, İbrahim Ethem, birgün içinde bulunduğu nimetler ve saltanat dolayısıyla seviniyor. Sonra yatıp uyuyor. Rüyasında bir adam, ona bir kitap veriyor. Açıp baktığında kitapta şunların yazılı olduğunu görüyor: "Geçici olanı, ebedî olana tercih etme. Saltanatınla aldanma. İçinde bulunduğun bu imkânlar fani olmasaydı, büyük olabilirdi. Sen Allah'ın emrine koş. O, şöyle buyuruyor: *'Rabbiniz tarafından olan yüce mağfirete ve cennete koşun.'*(Âl-i İmran: 33) İbrahim Ethem korkarak uyanıyor ve: "Bu, Allah'tan bana bir uyarma ve öğüttür" diyor. Artık bundan sonra Allah'a gönül veriyor ve taat ile meşgul oluyor.

"Size Rabbinizden bir öğüt gelmiştir" ifadesinde, Kur'an'ın Allah (c.c.) tarafından gelmiş yüce bir armağan ve O'dan bize ulaşan büyük bir hediyesi olduğuna işaret edilmiştir. Bize düşen sadece, bu armağanı kabul etmektir. Onu kabul etmek demek; emirlerini yapmak, yasaklarından kaçınmaktır. Kur'an'ı çok okuyanlardan birisi şöyle demiştir: "Ben, Kur'anı hocama okudum. Sonra dönüp tekrar okumak isteyince beni azarladı ve şöyle söyledi: 'Bana karşı Kur'an okumayı bir amel haline mi getirdin?... Git benden başkasına oku ve onun sana neyi emredip neyi yasakladığına bak.'"

59. «De ki:» Ey Müşrikler! **«'Söyleyin bana! Allah'ın size indirdiği rızkın niçin bir kısmını helâl, bir kısmını haram saydınız?'»** Bu âyette, rızıklar yerden çıktığı halde semadan indirildiği ifade ediliyor. Bunun sebebi şudur: Rızıklar, yağmur, güneş ve ay gibi gökle ilgili birçok sebepler sayesinde yerden çıkarlar. Yağmur bitkilerin bitmesine, güneş olgunlaşmasına, ay da renklenmelerine sebeptir.

Âyetten maksat, müşriklerin rızıkların bir kısmını helâl, bir kısmını da haram diye ayırmalarını reddetmektir. Onların ayırımı, âyette şu cümleler ile ifade edilmiştir: "*Bu hayvanlar ile ekinler haramdır.*" (En'am: 138) "*Şu hayvanların karınlarında olanlar, erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haramdır.*" (En'am: 139) Bunlar: Kendilerine sırtları haram edilen, beş yavru doğuran, putlara adanan, on yavru doğuran develerdir.

«De ki: '(Bu hususta)», yani haram kılma konusunda **«Allah mı size izin verdi,»** yani siz, Allah'ın emrine uyarak mı: "Şu helâldir, şu haramdır" diyorsunuz? **«Yoksa»** bunu O'na nisbet etmekle **«Allah'a iftira mı ediyorsunuz?'»** Bu âyet, hüküm sorulan hususlarda gelişigüzel hüküm vermekten sakındıran en açık ifadelerdendir. Hüküm verme konusunda kim dikkatli hareket etmezse, iftiracı olur. Hz. Ali (k.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim insanlara, bilmediği halde fetvâ vermeye kalkarsa, yer - gök ona lânet eder."

Ali Belhî'nin kızı babasına, boğaza kadar gelen kusmuğun abdesti bozup bozmadığını sordu. Babası cevaben dedi ki: "Abdesti tekrar almak vacip olur." Biraz sonra rüyasında hocalarından birini gördü. Hocası dedi ki: "Ey Ali! Ağız dolusu gelmedikçe abdesti bozmaz." Bu rüyadan sonra Ali Belhî dedi ki: "Kesinlikle anladım ki, fetva, ehli olan hocalara arzolunur. Artık ebediyen fetvâ vermemeye kendi kendime yemin ettim."

Bu âyette şu önemli noktaya işaret vardır: Bir kişinin: "İlâhî feyizler, Rabbânî şâhitler, nefsin emrinde olanlara nasip olmaz. Ehl-i kalbe lâyıktır. Bu saadetleri elde etmek, bizim şanımızdan değildir. O, büyük insanların ve seçkin kişilerin, peygamberler ve velilerin şanındandır" demesi ve buna inanması caiz değildir. Çünkü böyle bir söz ve inanç Allah'a iftiradır. Cenab-ı Hak, yüce makamlara ve yüksek derecelere daveti, özel bir topluluğa has kılmamıştır. Tam tersine, O'nun daveti tüm insanlığa şamildir. Böyle bir nimeti kişinin kendisine haram kılması, nefsinin alçaklığından, aklının tutukluğundan ve himmetinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Yoksa Allah, bu kapıyı kendisine kapamamıştır. O, sonsuz feyizleri lütfeden, nihayetsiz nimetleri bağışlayandır.

60. «Allah'a iftira edenler, kıyamet günü hakkında ne düşünürler?» Fiillerin ve sözlerin Allah'a arzedileceği, zerre miktarı bile olsa karşılığının görüleceği bu gün hakkındaki kanaatleri nedir? Âyetten maksat, kıyamet gününün ne kadar korkunç ve bu günde yapılacak olanların dehşeti sebebiyle ne kadar alçaltıcı olduğunu anlatmaktır. **«Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı»** çok büyük **«lütuf sahibidir.»** İnsanlara, güzel ile çirkin, hak ve bâtıl arasını ayıracak akıl nimetini vermiştir. Kitaplar indirmek ve peygamberler göndermek sûretiyle onlara merhamet etmiştir. «**Fakat insanların çoğu**» bu büyük nimetlere «**şükretmezler.**» Duygularını ve ruhî melekelerini, yaratıldıkları amaç için kullanmazlar. Kendi sahasında olan hususlarda aklın kılavuzluğuna ve ancak şeriatle bilinen mes'elelerde de Şer'i Şerife tabi olmazlar.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ
وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا
عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ
مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ
وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (٦١)

61. Ne durumda olursan ol, Kur'an'dan ne okursan oku, siz ne yaparsanız yapın, onu yapmaya giriştiğinizde, Biz ona mutlaka şahit oluruz. Çünkü ne yerde, ne gökte, zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın.

61. Ey Muhammed! «**Ne durumda olursan ol...**» Âyetin başındaki *"ne"* anlamına gelen *"mâ"* edatı, olumsuzluk belirttiği gibi, hal, durum mânâsına da gelir. «**Kur'an'dan ne okursan oku...**» Kur'an okumak Rasûlüllah'ın en önemli işiydi. «**Siz**», yani sen ve ümmetin «**ne yaparsanız yapın...**» Birinci cümlede, insanların lideri olan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) özellikle zikredildikten sonra bu ikinci cümlede hitap genelleştiriliyor. Tazim olan yerde Rasûlüllah özellikle zikredilir. Büyük ve hakir herkese şamil olan yerlerde de önce Rasûlüllah zikredilir, sonra da genelleme yapılır. Çünkü bir topluluğun liderine hitab edildiği zaman, bu hitaba o topluluk da dahil olur. Şu âyette de durum böyledir: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman..."*

(Talâk: 1) **«Onu yapmaya giriştiğinizde, Biz ona mutlaka şahit oluruz.»** Sizin üzerinizde gözetleyiciyiz. Yaptıklarınızdan haberdarız ve onları muhafaza ediyoruz.

«Çünkü ne yerde, ne gökte», imkân ve varlık dairesinde **«zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz.»** Her şeyi kuşatan ilminin dışında kalmaz. Ağırlıkta küçük bir karıncaya veya bir toza eşit olan bir şey, bile Rabbinden gizli kalmaz. **«Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.»** Burada kitaptan maksat, Levh-i Mahfûz'dur. Her şey Levh-i Mahfûz'da yazılı olunca, Allah'ın ilminden hiçbir şey dışarda kalabilir mi? O'na hangi şey gizli kalır? Hayır olsun, şer olsun, hiçbir kimse söz ve fiillerinin karşılığını görmeyeceğini sanmasın.

Bu âyette, nefsi murakabe etme usulüne işaret ve amellere devam etmeye teşvik vardır. Kişi her an Allah'ın kendisinden haberdar olduğunu kesinlikle bilirse, zamanlarını İslâm'a uymayan hallerden korur ve Kur'an'a uygun iş yapar.

Ömer el-Bunanî'nin şöyle anlattığı nakledilmiştir: "Kabristanda bulunan sufî bir zata uğradım. Sağ elinde beyaz, sol elinde ise siyah çakıl taşları vardı. Ona dedim ki: 'Ey Sufî! Burada ne yapıyorsun?' Şu cevabı verdi: 'Kalbim gaflete daldığında mezarlıklara geliyorum ve orada yatanlardan ibret alıyorum.' Dedim ki: 'Avucunda olan bu çakılları ne yapıyorsun?' Şöyle dedi: 'Sevap işlediğim zaman beyaz çakıllardan bir tanesini siyah çakıllara katıyorum. Günah işlediğim zaman da bu siyahlardan birini beyazların yanına koyuyorum. Akşam olduğu zaman bakıyorum: Eğer sevaplar, günahlardan fazla ise, iftar ediyorum ve özel ibadetlerime başlıyorum. Eğer günahlar sevaplara üstün gelmişse, o gece yemek yemiyor ve su içmiyorum. İşte durumum budur. Sana selâm olsun!'"

Büyüklerin birisinden şöyle rivayet olunmuştur: "Murakabe yapamadığın zaman üzülmemek ve hata işlediğin zaman pişmanlık duymamak, kalbin öldüğünü gösteren alâmetlerdendir." Çünkü hayat, duygulu olmayı gerektirir. Bunun zıddı ise, ölüm belirtisidir. Her günah, gaflet ve unutmaktan kaynaklanır. Şu halde daima Hak'kı hatırlayan, dünya ve âhirette kurtuluşa ermiş demektir.

Şöyle anlatılmıştır: "Bir veli Allah dostlarından birisini görmeyi arzu etti. Ona manen denildi ki: 'Falan kasabaya git, orada benim bir dostum vardır.'

Adam o kasabaya geldi. Orada bir adamın Allah'ı zikrettiğini, yan tarafında da bir arslanın bulunduğunu gördü. Gaflete düştüğü zaman arslan onu kapıveriyordu. Gelen adam ona yaklaştı ve halini sordu. O da dedi ki: 'Allah'ı zikretmekten gaflete düşmemeyi istiyorum. Gaflet geldiği zaman, Allah dünya köpeklerinden birisini üzerime musallat kılıyor. Ben de gafletten dolayı, ahiret köpeklerinden biri üzerime musallat kılınır endişesiyle bu arslanı yanımdan ayırmıyorum.'"

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ
لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (٦٢) اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا
يَتَّقُونَ (٦٣) لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ
لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (٦٤)

62. İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır.

63. Allah'ın veli kulları, iman edip takvâ sahibi olan kimselerdir.

64. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözleri değişmez. İşte büyük kurtuluş budur.

62. «İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur.» Dostluk anlamındaki "velayet" marifetullah, yani Allah'ın bilinmesi ve nefislerin tanınmasıdır. Sen nefsini gerçekten tanırsan, onun senin ve Allah'ın düşmanı olduğunu bilirsen ve ona karşı koyup diretmek sûretiyle onu tedavi edersen, hile ve tuzağından emin olursun.

Ebu's-Suûd dedi ki: "Velinin lügat mânâsı, yakın olan demektir. Allah'ın velilerinden maksat, Allah'a olan ruhanî yakınlıklarından dolayı seçilmiş halis mü'minlerdir." Çünkü onlar, itaat ve Allah'ın marifetine dalmak sûretiyle O'na yaklaşırlar. **Şöyle ki:** Allah'ın dostları veliler, baktıkları zaman Allah'ın kudret delillerini müşahede ederler. İşittikleri zaman Allah'ın âyetlerini işitirler. Konuştuklarında Allah'a övgü ile konuşurlar. Hareket ettiklerinde O'na kullukta hareket ederler. Dünya ve ahirette, herhangi bir kötü durumla karşılaşmaktan emindirler. Korku; gelecekte kötü bir durumun ortaya çıkmasından duyulan endişedir.

«Ve onlar», yani Allah'ın dostları arzularının gerçekleşmemesinden **«mahzun da olmayacaklardır.»** Üzüntüyü gerektiren hiçbir şeyle karşılaşmayacaklardır. Bundan dolayıdır ki müellif, *Kevâşî* isimli kitabında şöyle demiştir: "Allah'ın veli kullarına âhirette hiçbir korku yoktur ve onlar orada asla üzülmeyeceklerdir. Yoksa onlar şu dünyada, başkalarından çok daha fazla korkarlar ve üzülürler."

63. «Allah'ın veli kulları,» yani dostları **«iman edip takvâ sahibi olan kimselerdir.»** Bu âyet, bundan önceki âyetten anlaşılan mukadder bir soruya cevaptır. Sanki "Allah'ın dostları kimlerdir? Bu kerameti elde etmelerinin sebebi nedir?" diye sorulmuş ve buna cevap olarak: "*Onlar, imanla takvayı bir araya getirenlerdir*" denilmiştir. Allah'ın dostları, kendilerinden kötü amel ve kötü ahlâkın meydana gelmesinden, şeriat ve hakikat mertebesinde sakındılar. Çünkü onlar, huylarını şeriat, nefislerini zikir, kalblerini marifetullah ve ruhlarını da hakikatle ıslâh ettiler. Böylece varlıklarını, Allah'tan başka her şeyden koruyup sakındılar.

Bu fakir der ki: Bütün bunların işaret ettiğine göre, âyetteki takvadan murad, takvanın üçüncü mertebesidir. Bu mertebe, insanın Allah'ı anmaktan alıkoyan ve meşgul eden her şeyden, kalbini muhafaza edip uzak durmasıdır. İşte takvanın bu mertebesi, imanın dile getirdiği şirkten sakınma ve yapılması veya terkedilmesi günaha sokan her şeyden uzak kalma mertebelerini de içine almaktadır.

İnsanın bütün varlığıyla Allah'a ibadet etmesi ve kalbi Allah'tan başka her şeyden koruması konusunda evliyanın çok çeşitli dereceleri vardır. Bu, kabiliyetlerinin derecelerinin farklı oluşuna göredir. Derecelerin en yükseği, peygamberlerin himmetlerinin ulaştığı en yüksek mertebedir. Peygamberler, velâyet ile nübüvvet makamlarını bir araya toplamışlardır. Maddî âlemle olan ilgi ve bağları, onları manevî âleme yücelmekten alıkoyamaz. Halkın işleriyle içiçe olmaları, Hakk'ın şuuruna dalmalarını engellemez. Çünkü onların temiz ve kudsî güçle desteklenmiş kabiliyetleri, kemâl mertebededir. Nebinin bedeni, bazan giyip, bazan da çıkardığı bir elbise gibidir. Nafakaya sahip olan kişinin, acıktığında doyması elindedir. Arzu ettiği şeyi yer.

Allah'ın dostlarının mü'min ve takva sahibi olan kimseler olduklarını öğrendikten sonra şunu da bil: Evliya'nın başka birtakım sıfatları olduğu da söylenmiştir. Bunlar birbirine yakın sıfatlardır. Hz. Ali (r.a.)'nin buyurduğu gibi evliyanın yüzleri uykusuzluktan sarıdır, ibret almaktan gözleri yaşlı, açlıktan karınları içe doğru çöküktür. Said İbn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.)'a Allah'ın dostlarından soruldu. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Onlar, Allah'ı görerek zikreden kimselerdir."*(13) Yani itminan, itaat ve korku içerisinde zikrederler.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Velîlerin alâmeti; Allah ile meşgul olup O'na iltica etmeleridir. Onlar, sultanlarını müşahede etme uğrunda kendilerinden geçerler. Velâyet nurları üzerlerine akseder durur. Nefislerinden haberleri yoktur. Allah'tan başka hiçbir kimse ile birlikte olamazlar. Onlar Allah için birbirini seven müslümanlardır."

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın öyle kulları vardır ki, onlar peygamber veya şehit olmadıkları halde Allah katında olan derecelerinden dolayı şehitler ve peygamberler onlara gıpta ederler."* 'Ey Allah'ın Rasûlü! Kimdir bunlar? Amelleri nedir?" diye sorulduğunda Rasûlüllah (s.a.v.): *'Onlar, aralarında hiçbir akrabalık bağı olmadığı, ticarî münasebetleri bulunmadığı halde, sırf Allah rızâsı için birbirini seven kimselerdir. Allah'a yemin olsun ki, onların yüzleri nurdur. Onlar nurdan minberler üzerindedirler. İnsanlar korktuklarında onlar korkmazlar, üzüldükleri zaman onlar üzülmezler'* buyurdu." (14)

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: "Peygamberler onlara gıpta eder" sözü, benzetme yoluyla onların güzel durumlarını tasvirdir. *Kevâşî* diyor ki: "Bu, mübalâğalı bir ifadedir. Mânâ şöyledir: Bu niteliklere sahip olan bir topluluk farzedilse, onlar bu kişiler olurdu. Yoksa ulemâ arasında, hiçbir kimsenin peygamberlerin derecesine ulaşamıyacağı husûsunda ihtilâf yoktur. Hadisdeki ifadelerden, onların peygamberlerin derecesine ulaştıkları ve onları geçtikleri mânâsı anlaşılmaz."

13- Bezzar, İbn Abbas (r.a.)' tan rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/199.

14- Ebû Davud rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerir et-Taberî, Ebu Hureyre'den merfû olarak rivâyet etmiştir.

Şu bir gerçektir ki, üstün bir kimsenin üzerinde, özel bir konuda daha üstün birisi bulunabilir. Fakat aksi doğru değildir. Rasûlüllah'ın şu sözüne dikkat edersen bu dediğimi anlarsın: *"Siz dünya işlerini, daha iyi bilirsiniz."*

Marifetullah derecelerinin sonu yoktur. Allah'a kadar varır. Ebu Zeyd dedi ki: "Allah'ın velileri, gelinler gibidir. Gelinleri ancak mahremi olanlar görebilirler. Mahremi olmayanlar göremezler." Sehl de şöyle demiştir: "Allah, insanlara velilerinin ancak şekillerini veya onlarla faydalandırmak istediği kimselere bildirir. Eğer Allah, evliyayı kullarına tanıtsa da insanlar da onları tanısalar, aleyhlerinde bir delil olur." Şeyh Ebul Abbas şöyle der: "Veliyi tanımak, Allah'ı tanımaktan daha zordur. Çünkü Allah (c.c.), kemali ve cemali ile tanınır. Yaratılan, kendisi gibi yiyen, kendisi gibi içen yaratılanı nasıl tanıyabilir? Evliyânın dış görünüşleri Şeriat'ın hükümleriyle süslüdür. İç âlemleri ise, fakr nurlarıyla meşguldür."

64. «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Bu cümle, evliyanın dünya ve âhiretteki kötülüklerden kurtarıldığı açıklandıktan sonra, Allah'ın onlara verdiği iki dünyanın hayırlarını açıklamaktır. Sanki şöyle söylenmiştir: Acaba bunun dışında onlara verilecek bir nimet ve keramet var mıdır? Cevaben denildi ki: Dünya ve ahirette, onları sevindirecek şeyler vardır. Şerlerin hayırlara takdim edilmesi, "temizlemek, süslemekten daha önce yapılır" kabilindendir. Burada geçen *"müjde"*, yardım, zafer, ganimet gibi dünya nimetlerinden ve açıklanması kelimelere sığmayan ahiret nimetlerinden meydana gelen müjdelerdir. Onlara hem dünyada, hem ahirette müjdeler vardır. Güzel övgü, iyilikle anılma, insanların sevgisi ve salih rüya dünyadaki müjdelerdendir. Rasûl-ü Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşladır: *"Dünyadaki müjde, mü'minin gördüğü veya onun için başkasına gösterilen salih rüyadır."* (15)

Sâlih rüyanın, mü'min için dünyada bir müjde oluşu, bunun yalnız nübüvvet ile olabileceği iddiasını reddeder. Sâlih rüya; sâlih olma, gafletten uyanık bulunma, sevinç ve diğer meziyetlerle de meydana gelebilir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. *"Peygamberlikten ancak müjdeler kalmıştır."*(16) Başka bir hadiste de şöyle rivayet buyurulmuştur: *"Sâlih kişinin gördüğü sadık rüya, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir tanesidir."*(17)

Rasûlüllah (s.a.v.)'a peygamberlik, önce sâlih rüya ile başladı. Eğer

---

15- Hadis'in bir bölümüdür. İmam Malik *Muvatta*'sında Atâ b. Yesâr'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/525.

16- Buharî ve İmam Mâlik rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/526.

17- Buharî ve Müslim Tirmizî ve ebû Davud rivayet etmiştir. Hadisin lâfzı şöyledir: *"Mü'minin rüyâsı..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/515.

Cebrail (a.s.) doğrudan doğruya risalet ile gelseydi, onun beşerî gücü buna tahammül edemezdi. Sâlih rüyalar Rasûl-i Ekrem'e ünsiyet kazandırdı.

Ulemadan birisi, Onlar için dünyadaki müjdenin, meleklerin ölüm anında velilere rahmet ile gelmeleri olduğunu söylemiştir. Âhiretteki müjdelerine gelince; meleklerin selâm vererek, kurtuluş ve cennet nimetlerini müjdeliyerek onları karşılamaları, yüzlerinin beyazlanıp nurlanması, amel defterlerinin sağ taraflarından verilmesi gibi, o âlemin her makamında görecekleri müjdelerdir.

«Allah'ın sözleri değişmez.» Onlar hakkındaki vaadlerinde asla değişme yoktur. Çünkü Allah'ın vaadinden dönmesi sözkonusu değildir. **«İşte»**, akılların mahiyetini anlamaktan âciz kaldığı **«büyük kurtuluş budur.»** Yani bu müjdedir. Nasıl böyle olmasın ki? Bunda iki cihanın mutluluğu vardır.

Bil ki: Velâyet - Allah'a dost olma - iki kısımdır. Birincisi bütün mü'minler arasında ortak ve genel olan velâyettir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."* (Bakara: 257) İkincisi ise özel velâyettir. Bu, Kur'an yolunda yürüyen bahtiyarlardan Allah'a kavuşmuş kimselere has olan velâyettir. Velâyet, kulun Hak'ta yok olup O'nunla beka bulmasından ibarettir.

Velâyette fizikî - hissî - kerametler şart değildir. Çünkü böyle harika haller, müslüman olmayanlarda da görülüyor. Fakat velâyette kalbî kerâmetler şarttır. İlâhî ilimler ve Rabbânî marifetler gibi. Fizikî kerametlerle kalbî kerametler bazan aynı kişide görülebilir. Abdulkadir Geylanî ile Ebû Medyen el-Mağribî'de müşahede edildiği gibi. Harika haller hususunda, doğuda Abdulkadir Geylanî, batıda ise Ebû Medyen'in eşi görülmemiştir. Üstelik bunlar, küllî ilimlere ve marifetlere sahiptiler. Bazan bu iki türlü kerâmet birbirinden ayrılırlar ve velîde ikincisi görülür, birincisi görülmez. Nitekim Hak'ta fani olan büyük velilerin çoğunda durum böyledir.

Su üzerinde yürümek, havada uçmak, uzun mesafeleri kısa zamanda almak ve bunlar gibi fizikî kerâmetler yâni harika haller, bazan râhiplerde ve felsefecilerde de meydana gelebilir. Hiç ummadıkları bir anda, onları yüzüstü bırakmak için bazan Cenab-ı Hak, istidrâc kabilinden onlara harika haller verir. Mü'min'e yakışan, Allah'ın veli kullarının yolunda yürümeye son derece gayret göstermesidir. En azından onlara olan muhabbetinde kusur göstermemelidir. Çünkü kişi, kiminle haşrolunmayı severse, onunla beraber olur. Nitekim hadis-i şerifte bu durum belirtilmiştir.

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ
إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ لِلّٰهِ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

65. Onların sözleri seni üzmesin! Çünkü bütün üstünlük Allah'ındır. O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

66. İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar, gerçekte ortak koştuklarına uymazlar. Onlar, kuru zandan başka bir şeye tâbi olmazlar. Onlar sadece yalan söylerler.

67. Allah, içinde sükûnet bulmanız için geceyi, aydınlatıcı olarak da gündüzü yaratandır. Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır.

65. «Onların», yani kâfirlerin **«sözleri seni üzmesin!»** İnanmayanların söyledikleri sözlerden dolayı üzülme, yalanlamalarına, seni öldürme ve İslâm'ın önünü kesme husussundaki plan ve komplolarına aldırış etme!

Rasûlullah (s.a.v.)'i üzülmekten nehyetmede mübalağa göstermek için, âyetteki nehy, müşriklerin sözlerine yöneltilmiştir. **«Çünkü bütün üstünlük,»** güç ve kuvvet **«Allah'ındır.»** Yani O'nun müsâdesi olmadan hiçbir kimse güç ve üstünlüğe sahip olamaz. Seni onlara karşı koruyan ve muzaffer kılan Allah'tır. **«O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** Senin hakkında söylediklerini işitir ve aleyhinde aldıkları kararları bilir. O, onlara yaptıklarının karşılığını buna göre verecektir.

66. «İyi bilin ki göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır.» Melekler, cinler ve insanlar... Yaratılanların en şereflisi olan bu varlıklar, Allah'ın kulları olup O'nun kudret ve hakimiyetinin altında olunca, bunların dışında kalan varlıkların da böyle olması kaçınılmaz olur. Şu halde Allah (c.c.) seni muzaffer kılmaya, onların yurtlarını ve servetlerini sana intikal ettirmeye kâdirdir.

«Allah'tan başkasına tapanlar, gerçekte ortak koştuklarına uymazlar.» Yani; putlara tapanlar, hakikatte onlara tâbi olmazlar. İlâhlarını Allah'ın ortakları diye isimlendirseler de... Çünkü, Rubûbiyet konusunda Allah'ın ortaklarının bulunması düşünülemez. **«Onlar, kuru zandan başka bir şeye tâbi olmazlar.»** Onların, putların Allah'ın ortakları olduğu konusundaki zanları, anlamsız bir zandan ibarettir. **«Onlar sadece yalan söylerler.»** Allah'a nisbet ettikleri hususlarda yalan söylerler.

67. Bundan sonra yüce Allah müşriklere, ubûdiyetin yalnız kendisine yapılabileceğini göstermek için, sonsuz kudretin ve nihayetsiz nimetlerin yegane sahibi olduğuna dikkatleri çekerek şöyle buyuruyor: **«Allah, içinde sükûnet bulmanız için geceyi,»** çalışıp geçiminizi elde etmeniz için, **«aydınlatıcı olarak da gündüzü yaratandır.»** Âyette, *"aydınlık"* kelimesi zikredildiği için, karanlık kelimesi hazfedilmiştir. Ayrıca *"sükûnet bulmanız için"* cümlesi zikredildiği için, "hareket edip çalışmanız için" cümlesi zikredilmemiştir.

Bu âyet-i kerîme, yüce Allah'ın (c.c.) bazı vakitleri, ibadetin yorgunluğundan ve çalışmaların meşakkatinden dinlenmek için yarattığını gösteriyor. Böylece nefislerin usanması, kalblerin bitkinliği giderilmiş ve istenilen ibadetlere yeni bir arzu meydana gelmiş olacaktır. Bir durumdan başka bir duruma geçişte, yenilenme vardır. Mağara ashabının sağ taraftan sol tarafa dönmeleri gibi...

«Şüphesiz bunda» yani gecenin ve gündüzün nitelendiği gibi yaratılışında **«dinleyen bir toplum için ibretler vardır.»** Düşünerek ve Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinden ibret alarak dinleyen toplum için... İbret alınacak âyetlerin, aslında bütün insanlar için gösterildiği halde, sadece ibret alarak dinleyen topluma tahsis edilmesinin sebebi, o âyetlerden yalnızca böyle bir toplumun yararlanmış olmasıdır.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ
وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اِنْ
عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾
قُلْ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا
ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. "Allah çocuk edindi" dediler. Haşâ! O, bundan münezzehtir. Çünkü O, müstağnidir. Göklerde ve yerde ne varsa (hepsi) O'nundur. Bu hususta hiçbir deliliniz yoktur. Allah hakkında, bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

69. De ki: "Allah'a karşı yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler."

70. (Onlar için) dünyada geçici bir hayat vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra da inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.

68. Mudlic Oğulları: «**'Allah çocuk edindi' dediler.**» *Tibyân* adındaki eserde belirtildiğine göre: Yahudiler, Uzeyir (a.s.)'in hıristiyanlar da Mesih Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylediler. Kureyş müşrikleri ise meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddiasında bulundular. «**Haşâ! O, bundan münezzehtir.**» Allah (c.c.), kâfirlerin kendisine nisbet ettikleri çocuk edinme iftirasından uzaktır. Bu cümle aynı zamanda, onların söyledikleri aptalca sözlere karşı hayret ifade ediyor. «**Çünkü O, müstağnidir.**» Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve her şeye sahiptir. Bu cümle, Cenab-ı Hakk'ın her şeyden müstağni oluşunun sebebini ifade ediyor. Çünkü çocuk edinmek, ihtiyaçtan kaynaklanır. Zayıf olan kimse, çocuğuyla güçlenmek, fakir olan çocuğundan yardım görmek, zelil kimse kimse de çocuğuyla aziz olmak için çocuk edinir. Bütün bunlar, ihtiyaç alâmetleridir.

«Göklerde ve yerde» akıllı veya akılsız **«ne varsa (hepsi) O'nundur.»** Bu âyet Cenab-ı Hakk'ın her şeyden müstağni ve her şeye mâlik olduğunu ifade ediyor ve bunu güçlü bir şekilde ortaya koyuyor.

«Bu hususta» yani ortaya attığınız "Allah çocuk edindi" iddianızda **«hiçbir deliliniz yoktur.»** İddia ettiğiniz şey, dayanaksız bir yalandan ibarettir. **«Allah hakkında, bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?»** Bu ifadelerle Allah, bilgisizliklerine ve uydurmalarına karşı onları azarlayıp yüzlerine vuruyor. Bu cümleyle, delilsiz her sözün cehâlet olduğuna, itikât konularında kesin delillerin bulunması gerektiğine ve bu konuda taklidin caiz olmadığına dikkatler çekilmiştir.

69. «De ki:» Allah çocuk edindi deyip O'na ortak koşmak sûretiyle **«'Allah'a karşı yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.'»** Korktuklarından emin ve umduklarına asla nail olamazlar.

70. «(Onlar için) dünyada» basit, faydasız ve **«geçici bir hayat vardır.»** Orada kimse istediğini bulamaz. **«Sonra»** ölümle **«dönüşleri bizedir. Sonra da inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.»** Böylece, dünyada devam eden küfürleri sebebiyle ebedî azapta kalacaklardır. Kurtuluş nerde? Onlar nerde?

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ
كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ
تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ
عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ

فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ
مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٧٢) فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَ
جَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (٧٣)

71. Onlara Nuh'un haberini oku. O, bir zaman kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) bulunmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse, bilin ki ben, yalnız Allah'a güvenmekteyim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra yapacağınız iş size gizli kalmasın. Sonunda bana hiç mühlet vermeden hükmünüzü uygulayın.

72. Eğer yüz çeviriyorsanız, bilin ki ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim, ancak Allah'a aittir. Bana müslümanlardan olmam emredilmiştir.

73. Yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve kendisiyle gemide bulunanları kurtardık. Onları halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Uyarılanların sonu nasıl olurmuş bir bak!

71. «Onlara», Mekkeli müşriklere **«Nuh'un»** kavmiyle olan **«haberini oku.»** Böylece içinde bulundukları küfür ve inatlarından vazgeçsinler. **«O, bir zaman kavmine şöyle demişti:»** Maksat, Nuh (a.s.)'un bazı haberleridir. Yoksa kavmi ile arasında geçen haberlerin tümü değildir. **«'Ey kavmim! Eğer benim, (aranızda)»** uzun zaman **«bulunmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse...»**

Peygamberler bir topluluğa nasihatte bulundukları zaman, ayağa kalkarladı. Çünkü bu, muhatabın dinlemesinde daha etkilidir. Rivayet olunduğuna göre İsa (a.s.) da Havarilere ayakta vaaz eder, onlar ise oturarak dinlerlerdi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de ağaçtan bir minber -ki o üç basamaklıydı- edinmeden önce, çamurdan bir minber üzerinde, ayakta konuşurlardı.

«Bilin ki ben, yalnız Allah'a güvenmekteyim.» Yalnız Allah'a dayanıp güvenmekte ve işleri O'na havale etmekte devam ediyorum. Çünkü Allah (c.c.), bana eziyet etme ve beni öldürme isteğinize karşı, benim yardımcım ve koruyucumdur. Öyleyse elinizden geleni yapmaktan geri durmayın.

İbnnü'ş-Şeyh: "Şartın cevabının mahzûf olup, 'yapacağınızı yapın' takdirinde olduğunu, bu son cümlenin de Hz. Nuh'un onları önemsemediğinin sebebini beyân olduğunu" söyler.

«Siz de ortaklarınızla», ilâhlarınızla **«beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın.»** Beni öldürmek hususundaki gayret ve çalışmalarınızı kararlaştırın. **«Sonra yapacağınız iş size gizli kalmasın.»** Bana yapacağınızı açıkça yapın. **«Sonunda bana hiç mühlet vermeden hükmünüzü uygulayın.»** Bana yapmak istediğinizi devam ettirin ve niyetlerinizi tatbik edin. Hiç beklemeksizin, gücünüz yettiği kadar, en sür'atli şekilde, yapacağınızı yapın. Nuh (a.s.), onlara önem vermediğini, kendisine bir şey yapamayacaklarını göstermek için, Allah'a ve O'nun kendisini koruyup muhafaza edeceği konusundaki sözüne son derece güvendiği için kavmine böyle hitap etmiştir.

72. «Eğer» benim nasihat ve hatırlatmalarımdan **«yüz çeviriyorsanız, bilin ki ben, sizden»** bunlar karşılığında **«bir ücret»** ve karşılık **«istemiyorum.»** Dünyanın fani menfaatlerinden bana ödeyeceğiniz hiçbir şey istemiyorum ki, haktan yüz çeviresiniz. **«Benim ecrim, ancak Allah'a aittir.»** İman etseniz de, etmeseniz de, hatırlatma ve nasihatlerime karşı benim mükâfatımı yalnız Allah verecektir. **«Bana müslümanlardan olmam emredilmiştir.»** Varlığını Allah'a teslim eden ve dini öğretme karşılığında hiçbir şey almayan kimselerden olmakla emrolundum.

Son âlimler, dini öğretme (talîm), ezan, imamet, hitabet ve bunlar gibi dinî hizmetler karşılığında ücret alınmasına cevaz vermişlerdir. Fakat ücret alan kimsenin, yaptığı hizmetinde niyetinin halis olması gerekir. Aksi halde ilâhî tehditle karşı karşıya kalır.

73. «Yine de onu yalanladılar.» İnat göstererek yalanlamalarında ısrar ettiler. Bu yüzden de Allah'ın azabı onlara gerekli oldu ve Nuh Tufanında boğuldular. **«Biz de, onu ve kendisiyle gemide bulunanları»** boğulmaktan **«kurtardık.»** Hz. Nuh'la gemide bulunanlar seksen kişiydiler. Bunların kırkı erkek, kırkı da kadındı. **«Onları halifeler kıldık.»** Yeryüzü sakinlerine ve batıp helâk olanlara halef kıldık. Gemiden çıktıkları zaman Nuh (a.s.)'un Sâm, Hâm ve Yafes ismindeki üç oğlu ve onların hanımları müstesnâ hepsi öldü. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Nuh'un zürriyetini devâm eden kimseler kıldık."* (Saffât: 77) Onlar türediler ve çoğaldılar. Böylece Araplar, Acemler, Farslılar ve Rumlar Sâm'dan; Habeş ve Hind'liler Hâm'dan; Ye'cûc, Me'cûc ve Türkler de Yâfes'den çoğalıp gelmişlerdir.

«Âyetlerimizi yalanlayanları da» tufanla denizde **«boğduk. Uyarılanların sonu nasıl olurmuş bir bak!»** Kendilerine uyarıcı geldiği halde, onu yalanlayıp inanmayanların durumunun nasıl olduğunu gör. Bunlar, Nuh kavmidir. Âyetin bu kısmında, Rasûlüllah (s.a.v.)'a teselli ve O'nu yalanlayanları sakındırma vardır.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا
إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا
بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا
مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا ۚ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ
مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ
لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا
لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ
فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي

بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ (٧٩) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى
أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ (٨٠) فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ
إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ (٨١) وَيُحِقُّ
اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ (٨٢)

74. Sonra onun ardından, kendi toplumlarına birçok peygamberler gönderdik. Onlara mucizeler getirdiler. Onlar, daha önce yalanladıklarına iman edecek değillerdi. Haddi aşanların kalblerini işte böylece mühürleriz.

75. Sonra onların ardından da Musa ile Harun'u, mucizelerimizle Firavun ve toplumuna gönderdik. Fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular.

76. Katımızdan onlara hak gelince: "Bu, şüphesiz açık bir sihirdir" dediler.

77. Musa onlara şöyle dedi: "Size gerçek geldiğinde onun için böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Halbuki sihirbazlar kurtuluşa ermezler."

78. Onlar dediler ki: "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Biz, size inanacak değiliz."

79. Firavun: "Bilgili bütün sihirbazları bana getirin!" dedi.

80. Sihirbazlar gelince Musa onlara: "Atacağınızı atın" dedi.

81. Onlar atınca Musa şöyle dedi: "Sizin yaptığınız sihirdir. Allah onu, mutlaka boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, fesâtçıların işini düzeltmez.

82. Suçluların hoşuna gitmese de Allah, sözleriyle gerçeği açığa çıkaracaktır."

74. «Sonra onun», yani Nuh (a.s.)'un **«ardından, kendi toplumlarına birçok peygamberler gönderdik.»** Mânâ şöyledir: Birçok değerli peygamberler gönderdik. Her peygamber özellikle kendi toplumuna gönderilmiştir. Meselâ Hud (a.s.) Âd kavmine, Salih (a.s.) Semûd kavmine, İbrahim (a.s.) Babil kavmine, Şuayb (a.s.) Eyke kavmine gönderilmiştir. **«Onlara»**, yani her peygamber kendi kavmine, davalarını isbat eden, apaçık **«mucizeler getirdiler.»** Ancak **«onlar, daha önce yalanladıklarına iman edecek değillerdi.»** Yani kendilerine peygamberler geldikten sonraki durumları, gelmeden önceki durumları gibiydi. Sanki onlara hiçbir peygamber gönderilmemiş gibi. **«Haddi aşanların kalblerini işte böylece mühürleriz.»** Giderilmesi mümkün olmayan sağlam bir mühürle, küfürde ısrar etmeyi tercih etmek sûretiyle haddi aşanların kalblerini böylece mühürleriz.

75. «Sonra onların» o peygamberlerin **«ardından da»**, İmran oğlu **«Musa ile»** onun kardeşi **«Harun'u,»** Mûsa'nın ağabeyidir. Ondan üç yaş büyüktür. **«Mucizelerimizle Firavun ve toplumuna gönderdik.»** Firavun, Mus'ab'ın oğlu Vehd'dir. Mucizelerden maksat da, meşhur olan şu dokuz mûcizedir: Âsâ, beyaz el, tufan, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, sûretlerin çirkin şekle sokulması ve Kızıldeniz'in yarılması.

«Fakat onlar kibirlendiler.» Haksız yere büyüklük tasladılar. Hz. Musa ile Harun (a.s.) İsrail oğullarına gelerek, Allah'ın risaletini tebliğ ettiler. Fakat onlar Peygamberlerini dinleyip tâbi olmadılar. Mel'ûn Firavun'un şu sözü bunu ifade ediyor: *"Ey Musâ! Biz seni aramızda çocuk iken bakıp büyütmedik mi? Sonra sen, bizim içimizde yıllarca kaldın!.."* (Şuarâ: 17) **«Ve günahkâr bir toplum oldular.»** Büyük günahları işlemeyi âdet haline getiren, haddi aşan bir toplum haline geldiler.

76. «Katımızdan onlara hak gelince:» Burada *"hak"*tan maksat, dokuz mûcizedir. Onların, yaratılmaları ve icad edilmeleriyle, Allah katından oldukları açık bir hakikat olup sihirbazların yaptıkları gibi bir göz boyama ve hayal ettirme değildi. **«'Bu, şüphesiz açık bir sihirdir,' dediler.»**

77. «Musa onlara», inkâr ve azarlama sorusu tarzında **«şöyle dedi: 'Size gerçek geldiğinde onun için böyle mi diyorsunuz?'»** Yani, size sihirle hiçbir ilgisi olmayan hak geldiği zaman hiç düşünüp tefekkür etmeksizin: "Şüphesiz bu bir sihirdir" deyip ona dil mi uzatıyorsunuz? **«Bu bir sihir midir?»** Oysa onun durumu apaçıktır. Ne olduğu açıkça biliniyor ve görülüyor. Öyle ki, gören hiçbir göz onun hakkında şüpheye düşmez. **«Halbuki sihir-**

bazlar kurtuluşa ermezler.'» O, bir sihir midir diyorsunuz? Halbuki sihir yapan başarıya ulaşamaz, umduğunu elde edip korktuğundan emin olamaz. Sihrin, benim gibi birisinden meydana gelmesi nasıl mümkün olabilir?

78. Bunun üzerine **«onlar»**, delil getirmekten âciz kalarak **«dediler ki: 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden»**, Allah'tan başkasına tapmaktan **«bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin?»** *"Geldin"* ifadesi, yalnız Musa (a.s.)'a hitaptır. Çünkü Asâ ve beyaz el gibi mûcizeler yalnız Musâ (a.s.)'nın eliyle göründü. Onlar, Firavun'a tapıyorlardı. *"Ululuk"*tan maksat, saltanattır. Çünkü sultanlar, büyüklük ve ululukla nitelenirler. *"Yeryüzünden"* maksat da, Mısır diyarıdır. Oysa, **«Biz, size inanacak değiliz.»** Getirdiklerini hiçbir zaman onaylamayacağız.

79. «Firavun», Hz. Musâ ile Hz. Harun'u, sözle susturmaktan ümidini kesince etrafındaki ileri gelenlere: **«'Bilgili»**, Musa'ya karşı koyabilmeleri için sihrin çeşitlerini bilen, mâhir ve uzman **«bütün sihirbazları bana getirin' dedi.»**

80. «Sihirbazlar» Musa'nın karşısına **«gelince Musa onlara: 'Atacağınızı atın' dedi.»** Sihrin çeşitlerinden kendisine göstereceklerini onlardan istedi. Musa (a.s.), sihirbazların yaptıklarının fasîd bir iş, bâtıl bir çaba olduğunu insanlara göstermek için, ip ve deyneklerini atmalarını emretti.

81. «Onlar», ip ve deyneklerini **«atınca»** ve insanların bunlardan korkmalarını taleb edince, **«Musa»** sihirbazlara, yaptıklarına hiç önem vermeksizin **«şöyle dedi: 'Sizin yaptığınız sihirdir.»** Firavun ve kavminin, sihir dedikleri mûcizeler ise sihir değildir. **«Allah onu, mutlaka boşa çıkaracaktır.»** Benim elimde göstereceği mûcizelerle yaptığınız sihri tamamen giderecek, bâtıl olduğunu gösterecek ve hiçbir tesirini bırakmayacaktır. Şair şöyle söylemiştir:

Musa gelip âsâsını yere atınca
Sihir de, sihirbaz da bâtıl oldu.

«Çünkü Allah, fesâtçıların işini düzeltmez.» Sâbit kılmaz, tamamlamaz ve devam ettirmez. Aksine mahveder, yok edip giderir.

82. «Suçluların hoşuna gitmese de, Allah sözleriyle» emir ve hükümleriyle **«gerçeği ortaya çıkaracaktır.'»** Sabit kılıp güçlendirecektir. *"Suçlular"*dan maksat, sihirbazlar ve diğer tüm suç sahibi kimselerdir.

فَمَٓا اٰمَنَ لِمُوسٰٓى
اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِه۪ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْ
وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْاَرْضِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِف۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى
يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِم۪ينَ
﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ
الظَّالِم۪ينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٦﴾
وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰى وَاَخ۪يهِ اَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتاً وَ
اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٧﴾

83. Firavun ve ileri gelen adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korkarak, kavminden bir grup gençten başka kimse Musa'ya iman etmedi. Çünkü Firavun yeryüzünde büyüklenen ve haddi aşanlardandı.

84. Musa dedi ki: "Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız, yalnız O'na güvenin."

85. Onlar da dediler ki: "Allah'a dayandık. Ey Rabbimiz! Bizi o zalim topluluk için bir imtihan vesilesi kılma!

86. Bizi, rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar!"

87. Biz de Musa ve kardeşine: "Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı da dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdele" diye vahyettik.

83. «Firavun ve ileri gelen adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korkarak,» kendilerine işkence etmesinden korkuya düşerek başlangıçta **«kavminden bir grup gençten başka kimse Musa'ya iman etmedi.»** Âyette sözü edilen gençler, İsrailoğullarından birtakım gençlerdir. Musa (a.s.) babalarını imana çağırdı, fakat onlar Firavun'dan korktukları için iman etmediler. Gençlerden bir grup Musa'nın davetine olumlu cevap vererek iman ettiler. Buradaki *"korkarak"* kelimesi, korkunun büyüklüğünü belirtir. Bu yüzden de onlar iman etmekten çekindiler. Bir grup genç, Firavun ve İsrailoğullarının ileri gelenlerinden korktukları halde iman ettiler. İsrailoğullarının ileri gelenleri ise çocukları ve kendileri hakkında Firavun'dan korktukları için çocuklarını Hz. Musa'ya iman etmekten menediyorlardı.

«Çünkü Firavun, yeryüzünde büyüklenen ve haddi aşanlardandı.» Mısır ülkesine egemendi, gururlu ve azgındı. Öldürmek, kan akıtmak, gurur ve zulmetmekte çok ileri gitmişti. O kadar ki, Rubûbiyyet iddiasına kalkışmış, peygamberlerin torunları olan İsrailoğullarını köleleştirmişti.

84. «Musa» kavminin Firavun'dan korktuğunu görünce **«dedi ki: 'Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız»**, Allah'ı ve âyetlerini tasdik edip, zarar ve menfaatın O'nun kudret elinde olduğuna iman ettiyseniz **«ve O'na teslim olduysanız,»** ihlâsla Allah'ın hükmüne teslim olmuş kimseler iseniz **«yalnız O'na güvenin,'»** dayanın ve O'ndan başka kimseden korkmayın!

85. «Onlar da», yani iman eden gençler de hiç tereddüt göstermeksizin **«dediler ki: 'Allah'a dayandık.»** Çünkü bu gençler ihlâs sahibi mü'min kimselerdi. Bunun için duâları da kabul olundu. Daha sonra Rablerine şöyle duâ ettiler: **«Ey Rabbimiz! Bizi o zâlim topluluk için bir imtihan vesilesi kılma!»** Onları bize musallat kılıp, bize azap etmeleri ve dinimizden döndürmek sûretiyle, bizi onlara azap mahalli yapma!

86. «Bizi, rahmetinle o kâfirler topluluğundan» onların tuzak ve kötü komşuluklarından **«kurtar.'»** Bir şâir şöyle demektedir:

Kişinin, kendisine düşman olanı dostu olarak görmesi,
Dünyanın ona karşı olan uğursuzluğundandır.

Bu âyette Allah'a dayanmanın, duâdan önce zikredilmesiyle, dikkatler, duâ eden kimsenin, duâsının kabul olması için, Allah'a dayanıp güvenmesi gerektiği noktasına çekilmek istenmiştir.

Bu gençler, Musa'ya iman edince, içinde toplanıp ibadet yapacakları mescidler inşâ etmeleri gerekti. Fakat Firavun'un zulmünden korktukları için, dinlerinin alâmetlerini açığa vuramayınca, evlerinde mescidler edinmekle emrolundular. Nitekim Müslümanlar da İslâm'ın ilk yıllarında, Mekke'de Daru'l-Erkam'da, Cenab-ı Hakk'a gizli olarak ibadet yapıyorlardı.

87. **«Biz de Musa ve kardeşine»**, yani Hârun'a: **«'Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın.»** Yâni bilinen Mısır ülkesinde, oturmak ve ibadet etmek için evler yapın. Bunlar, kıbleye doğru olsun. Bu evlerde **«namazı da dosdoğru kılın.»** Bu âyet, onlara namazın farz olduğunu, fakat zekâtın farz olmadığını ifade eder. Zekâtın farz olmayışı, fakirliklerinden dolayı olabilir. Ey Musa! **«Mü'minleri müjdele' diye vahyettik.»** Duâlarının karşılığı olarak, dünyada zafer, âhirette cennetle müjdele.

وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً وَاَمْوَالًا
فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ
عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا
الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا
وَلَا تَتَّبِعَٓانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِٓى
اِسْرَٓائِيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتّٰٓى اِذَٓا
اَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذِٓى اٰمَنَتْ
بِهِ بَنُٓوا اِسْرَٓائِيلَ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ

قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ
خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾
وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

88. Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten Sen Firavun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (İnsanları) Senin yolundan saptırmaları için mi? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalblerini de şiddetle sık ki, acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler."

89. Allah da: "İkinizin de duâsı kabul olunmuştur. O halde siz doğruluğa devam edin. Sakın o cahillerin yoluna gitmeyin," dedi.

90. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri onlara zulmetmek ve saldırmak maksadıyla peşlerine düşmüşlerdi. Firavun, boğulacağı anda: "Gerçekten İsrailoğullarının inandığından başka ilâh olmadığına iman ettim. Ben de müslümanlardanım!" dedi.

91. Şimdi mi ? Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.

92. Ardından geleceklere bir ibret olman için, bugün senin bedenini kurtaracağız. Şüphesiz ki insanlardan birçoğu, âyetlerimizden gafildirler.

93. Yemin olsun ki Biz, İsrailoğullarını güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz ki Rabbin, kıyamet günü, onların aralarında ihtilâf ettikleri şeyler hakkında hükmünü verecektir.

88. «Musa dedi ki: 'Ey Rabbimiz! Gerçekten Sen Firavun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zinet» elbise ve binitler gibi kendisiyle süslenilen şeyler **«ve nice mallar»**, nakit paralar, ticarî eşya, çiftlikler, altın ve gümüş madenleri gibi çeşitli servetler **«verdin. Ey Rabbimiz! (İnsanları) Senin yolundan saptırmaları için mi?»** bu servet ve ziyneti onlara verdin? İşlerinin sonu, senin kullarını iman yolundan saptırmak olsun diye mi verdin? Buradaki *"lâm"* harfi, ya âkıbet içindir, şâirin şu beyti de bu kabildendir:

Mallarımızı, sonunda varislerin olsun diye topluyoruz.
Evlerimizi sonunda zaman harabetsin diye yapıyoruz.

Ya da sebep bildiren "lâm"dır. O zaman mânâ şöyledir: Onlar senin yolundan saptırsınlar diye mi verdin? Çünkü Allah bu nimetleri onlara, iman edip şükretmeleri için verdi. Fakat onlar, azgınlık ve küfürlerini artırmaya vasıta yaptılar. Bu durum, başkalarını yoldan çıkarmak için kendisine servet verilen adamın durumuna benzemiştir.

Bu âyet, dünyanın geçici nimet ve servetinin sapmaya ve saptırmaya sebep olduğunu açıklıyor. Hiç şüphesiz insan, kendisini zengin ve mustağni gördüğü için azar. Hz. Ebu Bekir (r.a.) şöyle demiştir: "Dünyada bana geniş imkânlar ver. Fakat gönlümde ona karşı rağbet ve istek verme! Dünya nimetlerini benden alıp da, ona karşı rağbet ve sevgini artırma!"

«Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et!» Bu; uyarıdan sonra, Musa (a.s.)'nın onlara bedduasıdır. Yani dünya servetinden yararlanmalarına imkân verme ve o serveti tamamen yok et. Çünkü onlar, senin nimetlerinden yararlanıp günahlara dalıyorlar. **«Kalblerini de şiddetle sık...»** İmanın kalblerine girmemesi için, kalblerini katılaştır ve mühürle **«ki, acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler.'»** Azabı gözleriyle görerek, kesin iman etmeye kalktıklarında imanın fayda vermeyeceği ana kadar, kalblerini mühürle.

89. «Allah da: 'İkinizin de duâsı kabul olunmuştur.» Yani Hz. Musa ile Harun (a.s.)'nun. Çünkü Harun (a.s.), Hz. Musa'nın duasına "amîn!" diyordu. Şüphesiz bu da duâdır. **«O halde siz»** üzerinde bulunduğunuz **«doğruluğa devam edin. Sakın o cahillerin yoluna gitmeyin' dedi.»** Duânın kabulünü acele istemede cahillerin yoluna tâbi olmayın. Duâdan sonra, Musa (a.s.)'nın İsrailoğulları arasında kırk sene daha beklediği rivayet olunmuştur.

Hz. Ali (r.a.) buyurdu ki: "Ey müslüman! Allah (c.c.) hazinelerinin anahtarlarını senin eline vermiştir. Çünkü sana, kendisinden duâ edip isteme müsadesi vermiştir. Ne zaman istersen, duâ ile ihsanların kapılarının açılmasını taleb edersin. Rahmet bulutlarının yağmasını niyaz edersin. Duânın kabulünün gecikmesi seni ümitsizliğe düşürmesin. Çünkü hediye, niyete göredir. Mükâfatın daha büyük ve daha bol olması için, duânın kabulü senden geciktirilmiş olabilir."

Bir hadis-i şerifde şöyle rivayet olunmuştur: *"Allah (c.c.), her duâ edenin duâsına mutlaka cevap verir. Ya duânın misli bir kötülüğü, duâ edenden giderir. Veya o duâ miktarınca günahlarını bağışlar. Bu, günahla veya akrabalık bağlarını koparmayı gerektirecek şekilde duâ etmediği müddetçe böyledir."*(18)

Allah karşısında âciz ve zelil olduğunu bilmek de duânın kabul şartlarındandır. Duânın kabulü, buna bağlıdır. Ebû Yezid Bistamî'den şöyle rivayet olunmuştur. "Otuz yıl, ibadet zorluklarına göğüs gerdim. Sonra, bana şöyle diyen birisini gördüm: Ey Ebû Yezid! Allah'ın hazineleri ibadetlerden dolmuştur. Şâyet Allah'a kavuşmak istiyorsan, Allah'a karşı zelil ve muhtâc olduğunu iyi anla ve ona göre hareket et."

Bu âyet, ihtiyâç anında bedduâ etmenin de caiz olduğunu gösteriyor. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bunu yapmıştır. Nitekim Mudar Kabilesi, Rasûlüllah'a eziyet etmede çok ileri gidince, Rasûlüllah onlara bedduâ etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım! Mudar Kabilesine baskını artır. Yûsuf Peygambere verdiğin kıtlık yıllarını bunlara da ver."* (19) Yani, onları şiddetli sıkıntılarla cezalandır. Yusuf'un kıtlık yıllarından maksat, meşhur kıtlık yılıdır. Allah (c.c.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in duâsını kabul buyurdu ve onlar öyle bir kıtlıkla karşılaştılar ki; leşler, hayvanların derileri, kemikler ve deve tüyleri ile kanın karıştırılıp ateşte kebap yapılmasından oluşan şeyleri yemeye mecbur kaldılar. Hatta açlık yüzünden gökyüzüyle kendi aralarında dumanların yığıldığını sanıyorlardı.

90. Geçtikleri yerleri kuru kılmak ve sahile ulaşıncaya kadar onları muhafaza etmek sûretiyle **«İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri onlara zulmetmek ve saldırmak maksadıyla»** yâni zâlim ve azgınlar olarak **«peşlerine düşmüşlerdi.»** Birbirlerini görecek kadar onlara yaklaş-

---

18- Tirmizî şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Yeryüzünde Allah'a duâ eden hiçbir Müslüman yok ki, Allah ona vermiş veya bir kötülüğü def etmiş olmasın..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/512.

19- Neseî rivayet etmiştir. Bu hadis'in aslı Buharî ve Müslim'dedir.

mışlardı. Musa (a.s.), Firavun'un haberi olmadan İsrailoğullarıyla beraber Mısır'dan çıktı. Firavun bu durumu duyunca, takibe koyulup onlara ulaştı ve Kızıldeniz sahiline vardı. O anda Musa (a.s.) yanındakilerle beraber denizden çıkmıştı. Fakat geçtikleri yerler, olduğu gibi kupkuru duruyordu. Firavun tüm askerleriyle aynı yola girdi. En son askeri de girip, ilk giren askerleri çıkmak üzereyken, deniz onları çepeçevre kaplayıverdi.

«Firavun boğulacağı anda: 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığından», yani Allah'tan **«başka ilâh olmadığına iman ettim»** dedi. Firavun, sihirbazların dedikleri gibi, *"Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine inandık"*(A'raf: 121-122) demedi. Aksine, "İsrailoğullarının iman ettiği ilâha" dedi. Bu sözde taklit kokusu vardır. Bundan dolayı da imanı kabul olunmadı. Taklit değil de, tahkik ipine yapışsaydı: "Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'a iman ettim" derdi. **«Ben de müslümanlardanım,' dedi.»** O müslümanlar ki, nefislerini samimi olarak Allah'a teslim etmişlerdir. Yani nefislerini sırf Allah'a tahsis etmişlerdir.

91. Firavun'a denildi ki: **«Şimdi mi?»** Yani hayattan ümidini kesip, kesin olarak öleceğini anlayınca mı iman ediyorsun? **«Halbuki daha önce,»** ömrün boyunca **«isyan etmiş ve bozguncılardan olmuştun.»** Yani; sapmada, saptırmada, zulümde, tecavüzde ve İsrailoğullarını imandan alıkoymada çok ileri gidenlerden olmuştun.

Abdullah b. Ömer (r.a.)'den gelen haberlerin birisinde şöyle rivayet olunmuştur: "Firavun zamanında Nil'in suyu çekildi. İdaresi altındaki halk kendisine gelip: 'Ey Sultan! Nil nehrini bizim için akıt' dediler. Firavun onlara: 'Ben sizden hoşnut değilim,' dedi. Halk, tekliflerini üç defa tekrar ettiler. Gittiler, yine Firavun'a geldiler. Dediler ki: 'Ey sultan! Hayvanlar, çocuklar ve genç kızlar öldüler. Eğer sen Nil nehrini akıtmazsan, biz kendimize senden başka bir ilâh edineceğiz.' Bunun üzerine Firavun onlara: 'Sahaya çıkınız!' dedi. Onlar da çıktılar. Kendisi halkından, onların göremeyeceği ve sözünü işitemiyecekleri uzak bir yere çekildi. Yanaklarını yere koydu, şehadet parmağıyle işaret edip şöyle duâ etti: 'Allah'ım! Zelil, perişan bir kölenin çıkıp efendisine geldiği gibi ben de sana geldim. Ben, kesin biliyorum ki, Nil nehrini senden başka hiçbir kimse akıtamaz. Nil'i akıt ya Rabbi!' Firavun, secde halinden kalktı. Nil de hemen akmaya başladı. Firavun, halkına gelip onlara şöyle dedi: 'İşte ben, sizin için Nil'i akıttım.' Halk, bunun üzerine kalkıp Firavun'a secde ettiler."

Bu olay, Firavun'un iman ettiğine delil olmaz. Çünkü iman eden kişinin küfrü gerektiren söz ve fiillerden hiçbirisini yapmaması lâzımdır. Günahlardan bir kısmı vardır ki, Allah onu yalanlama ve küfür alâmeti kılmıştır. İşte Firavun'un, halkını kendine tapmaya çağırması ve kavminin kendisine secde etmesinden hoşnut olması, küfür ve yalanlama alâmetidir. Bu haliyle mü'min olması mümkün değildir.

92. «Ardından geleceklere bir ibret olman için, bugün senin bedenini kurtaracağız.» Yani, denizin derinliklerinden senin bedenini alıp, su üstüne çıkaracağız ki, İsrailoğulları seni görsünler ve öldüğünü kesin olarak bilsinler. Seni yalnız bedeninle kurtaracağız, senin arzu ettiğin gibi, rûhunla değil. Bu söz, Firavun'un isteğini tamamen yok ediyor. Mânâ şöyle de olabilir: Senin bedenini hiç bozmadan, olduğu gibi kurtaracağız. Tâ ki, onun senin bedenin olduğu hususunda hiçbir şüphe kalmasın. Arkanda kalan İsrailoğullarına bir alâmet ve bir ibret olsun. Çünkü İsrailoğullarında, Firavun ölmez diye bir kanaat meydana gelmişti. Onun için Musa (a.s.), Firavun'un denizde boğulduğunu onlara haber verince, onu yalanladılar. Geçip gittikleri bir yer olan sahile atıldığını bizzat gözleriyle görünce, ölümüne inandılar.

İkinci bir görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: Senden sonra gelecek olan milletlere, seni görenlerden akibetini işittikleri zaman ibret olsun diye senin bedenini kurtaracağız. Böylece senin bu ibretli durumun insanlara delil olur ve insanın hakimiyeti, gururu, durumunun haşmeti ne kadar ileri giderse gitsin, onun yine Allah'ın kulu olduğunu ispat eder. İnsan her zaman O'nun tasarrufu altındadır ve Rubûbiyet derecesinden son derece uzaktır.

Kevâşî isimli kitapta müellif şöyle demiştir: "Cenab-ı Hak, Firavun'a, Rasûlüllah'ın Bedir savaşında öldürülüp kuyuya atılan müşriklere hitab ettiği gibi hitap etti. Şöyle ki; Allah (c.c.) Bedir savaşında müşrikleri bozguna uğratınca Rasûlüllah (s.a.v.), öldürülenlerin oradaki bir kuyuya atılmasını emretti. Sonra kuyunun başına gelip durdu ve şöyle konuşmaya başladı: *"Ey falanın oğlu filân! Ey falanın oğlu filân! Allah ve Rasûlünün va'dettiklerinin gerçek olduğunu gördünüz mü? Ben, Allah'ın bana va'dettiğinin gerçek olduğunu müşahede ettim. Siz Peygamberin ne kötü akrabalarısınız. İnsanlar beni tasdik ederken, siz beni yalanladınız. İnsanlar beni barındırırken, siz beni yurdum Mekke'den çıkardınız. İnsanlar bana yardım ederken, siz benimle savaştınız."* Rasûlüllah (s.a.v.) 'ın bu sözleri üzerine Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bu ruhsuz cesedlerle nasıl konuşuyorsun? Rasûlüllah (s.a.v.) da: *'Onlara söylediklerimi, siz onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz.'*

Diğer bir rivayete göre şöyle söylemiştir: *'Allah'a yemin olsun ki, onlar söylediklerimi işitiyorlar, fakat hiçbir şekilde cevap veremezler.'"*

Katade şunu rivayet etmiştir: "Allah, müşrikleri, azarlayarak, tahkir ederek, hasret ve sıkıntılarını artırarak, Rasûlüllah'ın sözünü işitmeleri için, diriltti." Onları diriltmekten maksat; ruhlarının cesetleriyle olan kuvvetli ilişkisidir. Konuşulanları dinleme noktasında, dünyadaki diriler gibi oldular. Çünkü ruh, cesetten ayrıldıktan sonra da, cesetle veya *acbuzzeneb* (kuyruk kemiği) de olsa ondan kalan bir parçasıyla ilişkisi devam eder. Çünkü ceset; toprakta çürümek, yırtıcı hayvan ve kuşlar tarafından yenilmek ve ateşte yanmak gibi sebeplerle yok olsa bile bu kemik yok olmaz.

Cesedin ruhla olan bu ilişkisinden dolayı ölü kişi, kendisini ziyaret edeni tanır, onunla ünsiyet eder, selâm verdiği zaman selâmını alır. Bu durum hadislerle de sabittir. Çoğunluğun görüşüne göre ölü, bu ilişkiyle dünyada olduğu gibi hayat sahibi olmaz. Ölü ile diri arası gibi bir durumda olur. (Berzah âlemi)

«Şüphesiz ki insanlardan birçoğu, âyetlerimizden gafildirler.» Âyetlerimizi tefekkür etmezler, onlardan ibret almazlar. Âlimler dediler ki: "Firavun, zalimliğine ve aşırı inadına rağmen, ümitsizlik halinde de olsa iman etti. Fakat bu ümmetin Firavunu olan Ebû Cehil'i Cenab-ı Hak en şiddetli bir şekilde Bedir'de gebertti de, onda iman ettiğine dair hiçbir alâmet görülmedi. Aksine, (Allah'ın lâneti üzerine olsun) ruhu çıkıncaya kadar, Rasûlüllah (s.a.v.) ve mü'minler hakkında beslediği öfke ve kini artarak devam etti. Firavun'dan daha beter oldu. Akıllı olan bundan ibret almalı, inat, zulüm ve küfürde Ebu Cehil'in yolunu takip eden herkesi ona kıyas etmelidir. Her türlü fesât ve kötülükten kulların Rabbi olan Allah'a sığınırız!"

93. Allah (c.c.), düşmanını helâk etti, imanlarının samimiyeti ve kesin bağlılıklarının bereketiyle İsrailoğullarını kurtardı. **«Yemin olsun ki Biz, İsrailoğullarını güzel bir yurda yerleştirdik.»** Yani, onları kurtarıp, düşmanları Firavun ve kavmini helâk ettikten sonra, onları güzel ve uygun bir yere yerleştirdik. Bu yer, Şam ve Mısır'dır, İsrailoğulları Firavunların yerlerine sahip olup sultan oldular. **«Ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik.»** Lezzetli meyveler, kudret helvası ve bıldırcın eti gibi diğer hoş nimetlerden rızıklar... **«Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler.»** Yani dini konularda ihtilâf etmemişlerdi: Daha sonra Tevrat'ı okudular, hükümlerini öğrendiler. Dini hususlarda hak olan meseleleri, başa geçmek arzusu ve birbirlerine olan düşmanlıkları sebebiyle yanlış yorumlara tâbi tuttular. Bu durum, onları birbirleriyle çarpışmalara sürükledi.

«Şüphesiz ki Rabbin, kıyâmet günü, onların aralarında ihtilâf ettikleri şeyler hakkında hükmünü verecektir.» Böylece haklıyı haksızdan ayırıp, haklıyı mükâfatlandırıp haksızı azaba uğratacaktır.

فَاِنْ كُنْتَ ف۪ي شَكٍّ
مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذ۪ينَ يَقْرَؤُ۫نَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَقَدْ
جَٓاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَۙ (٩٤) وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ (٩٥) اِنَّ
الَّذ۪ينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَۙ (٩٦) وَلَوْ جَٓاءَتْهُمْ
كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ (٩٧) فَلَوْلَا كَانَتْ
قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَٓا ا۪يمَانُهَٓا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَۜ لَمَّٓا اٰمَنُوا كَشَفْنَا
عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى ح۪ينٍ
(٩٨) وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَم۪يعًاۜ
اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ (٩٩) وَمَا كَانَ

لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

94. Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Yemin olsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir. Asla şüphecilerden olma!

95. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma. Yoksa ziyana uğrayanlardan olursun.

96. Haklarında Rabbinin hükmü sabit olanlar elbette inanmazlar.

97. Onlara bütün mucizeler gelmiş olsa da, acıklı azabı görünceye kadar (iman etmezler.)

98. Keşke herhangi bir ülke halkı, iman etseydi de, imanları kendilerine fayda verseydi! Yunus'un kavmi müstesna. Onlar iman edince, onlardan dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre daha (dünya nimetlerinden) faydalandırdık.

99. Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?

100. Allah'ın izni olmadan, hiç kimse iman edemez. Allah, akıllarını kullanmayanları pislik içinde bırakır.

94. «Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce kitabı okuyanlara sor!» Yani, söz gelimi, sana indirdiğimiz Firavun ve kavminin kıssaları gibi kıssalardan şüpheye düşersen Tevrat ehline sor. Ey Peygamber (s.a.v.)! Çünkü bunlar, onların yanında hakikati kabul edilmiş ve kitaplarında sana bildirdiğimiz şekilde sabit olmuştur.

Bu âyetten maksat, Yahudi âlimlerinin şehadetiyle Rasûlüllah'ın nübüvvetini açığa vurmak, Rasûl-i Ekrem'in şevkini artırmak ve zaten üzerinde bulunduğu sarsılmaz imanın kuvvetini çoğaltmaktır. Yoksa bu, Rasûlüllah'ın kuşkuya düşebileceği ihtimalini ifade etmez. Bunun içindir ki Rasûl-i Ekrem, (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphe de etmem, sormam da."*(20)

Âyette hitabın Rasûlüllah'a olduğu söylenmiştir. Fakat asıl muhatap onun şahsında ümmetidir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.), şüphe ve kuşkulardan muhafaza edilip korunmuştur. Büyük bir sultan, halkına bir şey emredeceği zaman, direkt olarak onlara hitap etmez. Hitabını önce vezirine yöneltir, sonra onun vasıtasıyla halkına emreder. Bu, kalbler için daha güçlü bir etkiye sahiptir.

«Yemin olsun ki, Rabbinden sana», gerçek olduğunda hiçbir kuşkunun bulunmadığı **«hak gelmiştir.»** Bu, kesin mûcizelerle ortaya çıkmıştır. Artık **«asla»**, üzerinde bulunduğun durumda sarsıntı göstererek **«şüphecilerden olma!»**

95. «Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma!» Bu, heyecanlandırma ve şevki artırma türünden bir hitaptır. Maksat, yalanlamanın, vazgeçilmesi ve yasak edilmesi gerekli olan bir çirkinlik olduğunu bildirmektir. **«Yoksa»** bu yalanlama ile, **«ziyana uğrayanlardan olursun.»**

96. «Haklarında Rabbinin hükmü sabit olanlar elbette inanmazlar.» Yani, Rabbinin hükmünün ve sözünün ezelden belirlenmesiyle, cehennem onlara vacip oldu. Burada kasdedilen hüküm şu âyette ifade edilen hükümdür: *"Fakat Benden çıkan şu söz gerçekleşecektir: 'Mutlaka cehennemi, cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!'"* (Secde: 13) Allah'ın sözünde yalan olmaz. Hükmü bozulmaz.

97. «Onlara» istedikleri **«bütün mucizeler gelmiş olsa da, acıklı azabı görünceye kadar (iman etmezler.)»** Azabı görünce iman ederler, fakat artık yararı olmaz. Firavun'a olmadığı gibi.

98. «Keşke» helâk edilmiş olan ülkelerden **«herhangi bir ülke halkı,»** Firavun ve kavminin yaptığı gibi imanını geciktirmeden, azabı görmeden **«iman etseydi de, imanları kendilerine fayda verseydi!»** Allah, o ülke insanlarının imanını kabul edip imanları sayesinde gelecek azabı kaldırmak sûretiyle imanları kendilerine fayda verseydi... **«Yunus'un kavmi müstesna.»** Yunus b. Mettâ'nın kavmi, azabın belirtilerini görünce, hemen iman ettiler, azabın gelmesine kadar imanlarını geciktirmediler. **«Onlar iman edince, onlardan dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre daha (dünya nimetlerinden) faydalandırdık.»** Buradaki *"Rüsvaylık*

20- Bu hadis, Katâde'de mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Lâfzı şöyledir: "Rasûlullah'ın: *"Şüphede etmem, sormam da"* buyurduğu bize ulaştı." *İbn-i Kesîr*, 2/207.

azabını kaldırdık" ifadesi, onlara azabın geldiği mânâsını değil, yaklaştığı mânâsını ifade ediyor.

Yunus'un kavmi yeis halinde değil, hür iradeleriyle iman ettikleri için kabul olundu ve imanlarının faydasını gördüler. Azap kendilerinden kalktıktan sonra, yüce Allah'ın geniş ilmiyle takdir edilmiş olan zamana kadar dünya nimetlerinden yararlandılar.

Âyette sanki şöyle denilmektedir: Hz. Yunus'un kavminden başka, helâk olmaları yakınlaşmış olup da iman etmiş ve bu imanları kendilerine fayda vermiş hiçbir ülke halkı yoktur. *"İman edince..."* cümlesi, açıklama cümlesi olup imanlarının kendilerine fayda verdiğini açıklıyor. Bu âyet makbûl olan imanın, kalble yapılan iman olduğunu gösteriyor.

Rivayet olunduğuna göre, Musul'a bağlı Dicle kıyısındaki Ninova denilen beldeye Yunus (a.s.) peygamber olarak gönderildi. Onları bir müddet Allah'a çağırdı. Fakat kavmi onu yalanladı ve yalanlamada ısrar etti. Bunun üzerine Yunus (a.s.)'un morali bozuldu ve onlara şöyle bedduâ etti: "Allah'ım! Kavmim beni yalanladı, onlara azabını indir." Bu duâdan sonra Yunus (a.s.)'a denildi ki: "Kavmine bildir! Üç veya kırk gün sonra azap onlara sabahleyin gelecek."

Kevâşî isimli kitapta şöyle denilir: "Onlar, bir araya gelip dertleştiler, yaptıklarına pişman oldular, tazarru ve niyazda bulundular, seslerini yükseltip ağlaştılar. Bütün bunları, kalblerinin incelmesi, duâlarının hâlisâne olup da kabule daha yakın olması için yaptılar. Kul haklarını ödediler. O kadar ki, eğer birisi evinin duvarına başkasına ait bir taş koymuşsa, onu bile söküp sahibine iade etti. Hâlis bir niyetle hep beraber: 'Yunus (a.s.)'un getirdiklerine iman ettik' şeklinde veya: 'Yâ Hayy, Yâ Kayyûm! Yalnız Senin rahmetinle Senden yardım istiyoruz. Ya Hayy! Senden başka, hiçbir ilâh yoktur' biçiminde, ya da: 'Ey Allah'ımız! Hiç şüphesiz günahımız büyük oldu. Fakat Senin rahmetin o günahlardan daha büyük, daha yücedir. Sana lâyık olan şekilde bize rahmetinle muamele et! Bize, bizim müstehak olduğumuz şekilde muamele etme!'diye duâ ettiler."

Yunus (a.s.)'a gelince: O, kızarak kavmini terkedip gitti. Gemiye bindi, gemi dalgalandı. Vazifeliler dediler ki: "Sizin içinizde, Rabbinden kaçmış bir kul var. Onu denize atmadıkça gemi yürümez." Denize atılacak kişi için kur'a çekildi, üç defasında da kur'a Yunus (a.s.)'a çıktı. Sonuçta onu denize attılar ve balık onu yuttu. Şa'bî diyor ki: "Yunus (a.s.)'u balık Aşûre gününün kuşluk vaktinde yuttu, aynı günün akşamına doğru onu çıkarıp bıraktı. Güneş de batmak üzereydi. Burada Aşûre gününün faziletini beyân vardır. Çünkü Aşûre gününde Allah (c.c.) Yunus (a.s.)'un kavminden azabı kaldırdı, balığın karnından onu çıkardı ve ondan bu sıkıntıyı giderdi."

99. «Eğer Rabbin», yeryüzündeki insanların ve cinlerin iman etmesini **«dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi.»** Fakat Şeriatın ve kâinatın temelini üzerine bina etmiş olduğu hikmetine aykırı olduğu için, bunu irade buyurmamıştır. **«O halde sen,»** Allah'ın istemediği bir konuda **«inanmaları için insanları zorlayacak mısın?»** Yani sen, insanları iman etmek için zorlayamazsın.

100. «Allah'ın izni olmadan, hiç kimse iman edemez.» O'nun izni, kolaylaştırması ve başarılı kılması olmadıkça, kimse inanamaz. O halde nefislerin hidayeti için kendini fazla yorma. Çünkü o, Allah'a ait bir husustur. **«Allah, akıllarını kullanmayanları pislik içinde bırakır.»** *"Pislik = Murdarlık"*tan maksat, küfürdür. Küfür, tiksinilen, pis görülen ve çirkinlikten ibâret olan "murdar" (pis) kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü küfür, çirkinliğin ve kendisinden tiksinilen şeyin bir simgesidir. Onun için Cenab-ı Hak, âyetleri ve delilleri üzerinde düşünmek sûretiyle akıllarını kullanmayanlar hakkında küfrü devam ettirir. Bu sebeple âyette *"izin"* olarak ifade edilen *"hidayet"* onlara nasip olmaz, küfrün ve sapıklığın çirkinliklerine dalıp gitmeye devam ederler.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ (١٠١) فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ
اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا اِنِّي مَعَكُمْ
مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (١٠٢) ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ
حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ (١٠٣)

101. De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bir bakın!" Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.

102. Onlar kendilerinden önce gelip geçenlerin başlarına gelen günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: " O halde bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

103. Biz, sonra peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. İşte böylece iman edenleri kurtarmak Bizim üzerimize haktır.

101. Ey Muhammed! «**De ki: 'Göklerde ve yerde neler var, bir bakın!'**» Ey Mekke halkı! Allah'ın birliğine ve sonsuz kudretine işaret eden, göklerdeki ve yerdeki Allah'ın güzel sanatlı varlıkları üzerinde düşünün. «**Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.**» Allah'ın birliğine işaret eden âyetler, alâmetler, uyarıcı peygamberler ve her türlü uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda vermez.

102. «**Onlar kendilerinden önce gelip geçenlerin**», daha önce yaşamış olan toplumların «**başlarına gelen günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar?**» Yani, Mekke kâfirleri ve benzerleri, kendilerinden önce gelip geçmiş Nuh, Âd, Semûd, Eyke toplumları gibi müşrik milletlerin acıklı günlerinin benzerlerinden başkasını beklemiyorlar. Çünkü bunlar daha iyisini hak etmemişlerdir. Onları tehdit ederek «**De ki: 'O halde**» sonuçta size gelecek azabı «**bekleyin**» bakalım! Şüphesiz «**ben de**» helâkınızı «**sizinle beraber bekleyenlerdenim.'**» Hiç şüphesiz güzel sonuç, Allah'dan sakınanlara, yani müttakilere aittir.

103. «**Biz, sonra peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız.**» Sanki şöyle söylenmiştir: Biz, inkârcı milletleri helâk ederiz. Azabın inmesi anında peygamberlerimizle onlara iman edenleri kurtarırız. «**İşte böylece iman edenleri**», her türlü sıkıntı ve azaptan «**kurtarmak Bizim üzerimize haktır.**» Bu cümlede, ayrıca söylemeye ihtiyaç olmadığını bildirmek için, peygamberlerin kurtarılmasından söz edilmemiştir. Âyette dikkatler özellikle şu hususâ çekilmiştir: Hiç şüphesiz kurtuluşun biricik şartı imandır. Bütün milletler için geçerli olan Allah'ın kanunu budur. Gerçekten Allah (c.c.) geçmiş peygamberleri ve onlara iman eden mü'minleri kurtardığı ve onlara vâdettiği şeyleri yerine getirdiği gibi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve onunla beraber olan Ashab-ı Kiram'ı (r.a.) da kurtardı ve onlara vâdettiklerini gerçekleştirdi.

Şeriat ve onunla amel devam ettiği sürece, yüce Allah, kıyamete kadar gelecek bütün inananları, kâfirlerin elinden ve şerlerinden kurtaracaktır. Kurtuluşun asgarisi ölümdür. Çünkü ölüm, mü'mine verilen bir armağandır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, bir cenazeye rastladığında şöyle buyurduğuna dikkat etmez misin: *"Bu cenaze ya istirahat ediyor veya ondan dolayı istirahat olunuyor."* (21) Hadisteki istirahat eden; sâlih kişidir, dünyanın zorluğundan kurtulur, ruhanî mükâfatlarla Berzah âleminde dinlenir. Bu, nimetlerin yarısıdır. İstirahat olunansa, fâsık kişidir. Çünkü onun ölümüyle insanlar dinlenir. Eziyetinden kurtulurlar. Kendisi, berzah âleminde ruhânî azapla karşı karşıya gelir. Bu da cehennem azabının yarısıdır.

İbâdetin en faziletlisi, genişliği beklemektir. Çünkü bu bekleyişte, kalbin istirahatı ve sabrın mükâfatı vardır. Sıkıntıya düşen mü'min, kendisini sıkıntıya koyanın Allah olduğunu ve o sıkıntıyı Allah'tan başka kimsenin gideremeyeceğini bilir. İşte bu inanç, sıkıntının acısını hafifletir, sabretmeyi kolaylaştırır. Böylece feryadı bırakır, gönlünde huzur hisseder. Başına gelenlerin Allah'ın hükmüyle olduğunu hatırlamayan ve Allah'ın kullarına karşı çok lütuf sahibi olduğunu unutan cahilin durumu ise böyle değildir. Çünkü cahil insan, içine düştüğü belâdan hiç kurtulamayacağı inancına kapılabilir ve farkına varmadan Allah'a âcizlik nisbet eder. Sabah-akşam sıkıntının acısı içerisinde kıvranır durur. Dalâletten Allah'a sığınırız.

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ ف۪ي
شَكٍّ مِنْ د۪ين۪ي فَلَٓا اَعْبُدُ الَّذ۪ينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ
اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذ۪ي يَتَوَفّٰيكُمْۚ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿١٠٤﴾
وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۚ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٥﴾
وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۚ فَاِنْ فَعَلْتَ

21- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Neseî'nin rivayet ettikleri uzun bir hadisin bir kısmıdır. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/136.

فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا
كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ
يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

104. De ki: "Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz, ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Çünkü bana mü'minlerden olmam emrolundu."

105. Ve yüzünü hanif olarak dine çevir. Sakın müşriklerden olma!

106. Allah'ı bırakıp da, sana fayda ve zarar veremeyecek şeylere tapma! Eğer bunu yaparsan, o zaman sen de zalimlerden olursun.

107. Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur. O, hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

104. Ey Muhammed! «**De ki: 'Ey insanlar!**» Hitap Mekke'lileredir. Eğer kendisiyle Allah'a kulluk yaptığım ve sizi dâvet ettiğim «**benim dinimden şüphede iseniz, ben**» hiçbir zaman, «**Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam. Ben ancak, sizi öldürecek**», yani melek vasıtasıyla ruhunuzu alacak, sonra sizi çeşitli azaplara uğratacak «**olan Allah'a kulluk ederim.**» Şu halde, cehâlet sebebiyle Allah'ı bırakıp da, tapmakta olduğunuz putlara ve diğer fani varlıklara kulluk etmeyi bırakın! «**Çünkü bana mü'minlerden olmam emrolundu.'**» İbadetten söz edildikten sonra iman ve marifete geçilmesinde şuna işaret vardır: İnsanın dış görünüşü sâlih amellerle süslenmezse, iman ve marifet nuru kalbde yerleşemez. Çünkü Cenab-ı Hak, Şeriatın hükümlerini, marifetin temeli kılmıştır. Temel yok olunca, bu temel üzerine yapılacak bina da yok olur.

105. «**Ve yüzünü hanîf**», yani Allah'ı birleyici «**olarak dine çevir.**» Yani farzları yapmak, çirkinliklerden vaz geçmek sûretiyle dinde istikamet üzere olmakla emrolundum. *Kevâşî*'de: "Manâ: 'Mü'min ol ve amelini sadece Allah'a hâlis kıl' demektir," denilmektedir. *"Hanif olarak"* demek, batıl dinleri bırakıp, hiçbir şekilde kusuru olmayan Hak din üzerinde istikamette olmak mânâsını ifade eder. İnanç ve amel yönünden «**sakın müşriklerden olma!**»

Fahrettin er-Râzî Tefsîrinde der ki: "Bir kimse Mevlâ'sını tanıdıktan sonra başkasına kalben yönelirse, bu şirk olur." İşte kalb ehlinin "gizli şirk" dedikleri budur.

106. «**Allah'ı bırakıp da**», kötü bir durumu gidermek ve sevimli bir şeyi sağlamak sûretiyle «**sana fayda ve**» sevimli şeyi alıp sevimsizi vermek sûretiyle «**zarar veremeyecek şeylere tapma!**» Başka şeylere tapmak; ister Allah'ı tamamen inkâr, ister Allah'ı tanımakla beraber O'na başka şeyleri ortak koşmak sûretiyle olsun, farketmez. «**Eğer bunu**», yani zarar ve yarar sağlamayan şeylere ibadet yapmak sûretiyle nehyolunduğun şeyleri «**yaparsan, o zaman sen de zâlimlerden olursun!**» Yani, kendi kendilerine zarar veren zalimlerden. Gerçekte Allah'tan başka yarar ve zarar veren hiçbir kimse yoktur. Allah'ın zatından başka her şey yok olup gidecektir.

107. «**Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur.**» Putlar dahil, kim olursa olsun... Âyette şuna da işaret vardır: Hayır, bizzat istenilen şeydir. Zarar ise, birtakım dış sebeplerle kulun sebep olduğu bir şeydir. «**O, hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.**» O halde itaat içinde O'nun rahmetini isteyin. Günahlar sebebiyle O'nun mağfiretinden ümidinizi kesmeyin.

Mefâtihu'l-Gayb tefsirinde Fahreddin Râzî şöyle der: "*Ğafûr*, yani *'çok bağışlayan'*, dünyada setr perdesini üzerine çekmek, âhirette de azap ve cezayı terketmek sûretiyle günahları ve çirkinlikleri örten Zât demektir."

Ârif insanın Ğafûr isminden nasibi, kendisi hakkında gizli kalmasını arzu ettiği şeyleri, din kardeşi için de örtüp gizlemesidir.

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَاِنَّمَا يَهْتَدٖي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنَا
عَلَيْكُمْ بِوَكٖيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ
حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمٖينَ ﴿١٠٩﴾

108. De ki: "Ey insanlar! Size Rabbinizden hak gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelir. Kim de saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapar. Ben, sizin üzerinize vekil değilim."

109. Sana vahyolunana uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

108. Mekke kâfirlerine «**De ki: 'Ey insanlar! Size Rabbinizden hak gelmiştir.**» O, yüce Kur'an'dır. Siz, Kur'an'ın içindeki hidayet ve mûcizelere vakıf oldunuz. Artık sizin hiçbir özrünüz kalmadı. Allaha karşı da bir hüccet yoktur. «**Artık kim**» Kur'an'a iman etmek ve apaçık âyetlerindeki hükümleriyle amel etmek sûretiyle «**doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelir.**» Hak yola girmesinin faydası kendisine aittir. «**Kim de**» Kur'an'ı inkâr edip ondan yüz çevirmek sûretiyle «**saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapar.**» Çünkü sapıklığının sorumluluğu ve günahı kendine aittir. «**Ben, sizin üzerinize vekil değilim.**» İşlerinizin bana havâle edildiği bir muhafız değilim. Ben sadece bir müjdeleyici ve bir uyarıcıyım.

109. İnanç, amel ve tebliğ konusunda «**sana vahyolunana uy!**» Her gün gelen vahiylerle desteklenen ve yukarda zikri geçen hakka uy!

Onları davette ve eziyetlerine tahammül etme konusunda «**Allah hükmünü verinceye**» sana yardım edip dinini galip getirinceye «**kadar**» onları dâvete devam et ve eziyetlerine «**sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısı-**

dır.» Çünkü Cenab-ı Hak bütün gizlilikleri bildiği için, hükmünde hata etmesi mümkün değildir.

Kulun mutluluğu, Allah'ın hükmüne teslim olmasında, emrine boyun eğmesindedir. Bu, huzurla yaşaması için şarttır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hali bize yeterli bir misâldir. Çünkü o, Allah'ın hükmüne rızâ gösterdi. Verdiği sıkıntıya sabretti. Öğülmüş olarak yaşadı ve sonuçta zafere ulaştı. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın uğradığı sayısız eziyetlerden birisi de, Abdullah İbn Mes'ûd'un rivayet ettiği şu olaydır: *"Biz, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'le mescidde beraberdik. O, namaz kılıyordu. Orada bir deve kesilmiş, tersi işkembesinde kalmıştı. Ebu Cehil dedi ki: 'Hanginiz şu pislikleri alıp Muhammed'in üzerine atar?' Ukbe b. Ebî Muayt kalktı. Deve pisliklerini alıp, secde halinde iken Rasûlüllah'ın üzerine atıverdi. Oradaki müşrikler bu çirkin manzaraya o kadar güldüler ki, gülmekten birbiri üzerine yıkılmaya başladılar. Biz, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) sırtından bu pislikleri alıp atmaya uğraşırken, Hz. Fatıma (r.a.) çıkageldi ve Rasûlüllah'ın üzerinden o pislikleri attı. Daha sonra da onlara yönelerek hakaret etmeye başladı..."*(22)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Ebû Leheb, Hakem İbn As ve Ukbe İbn Ebî Muayt gibi bazı komşuları vardı. Bu putperestler, Rasûlüllah'a eziyet veren şeyleri üzerine atarlardı. Rasûl-i Ekrem bunları alıp evinden çıkar ve kapıda durarak onlara şöyle seslenirdi: *"Ey Abdu Menâf oğulları! Bu nasıl komşuluk böyle?!"* Sonra da o pislikleri bir tarafa atardı.

Hiçbir kimse bu yapılanların Rasûlüllah (s.a.v.)'ın değerini düşürdüğünü sanmasın. Tam aksine onu yüceltmiştir. O'nun değerinin büyüklüğüne, mertebesinin yüceliğine ve Rabbi katındaki makamına delildir. Çünkü o, devamlı sabretmiş, affedip intikam almamış, dûasının kabul olacağını ve sözünün Allah katında geçerli olduğunu bildiği halde devamlı tahammül etmiştir.

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"İnsanlar içinde en ağır sıkıntıları çekenler peygamberler, sonra derece derece diğer insanlardır."*(23) Peygamberler altın gibidirler. Onlara gelen sıkıntılar, altının maruz bırakıldığı ateşe benzer. Şüphesiz bu ateş sadece altının değerini artırır. Sıkıntı ve zorluklar da peygamberlerin yüceliğini artırır.

22- Bu, uzun bir hadisin bir bölümüdür. Neseî, *Taharet* bölümünde rivayet etmiştir.

23- İbn Hibban rivayet etmiştir. Hadiste: *"İnsanlar, dinlerindeki derecelerine göre sıkıntıya düçar olmuşlardır..."* denilmektedir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/187.

Allah'tan (c.c.), bizi apaçık hak üzerinde sabit kılmasını, nefislerimizi yenmemizi takdir buyurmasını niyaz ediyoruz. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve yardımıyla Yûnus Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

HÛD SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 123 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ
① اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ②
وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا
اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّيُؤْتِ كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّيْٓ اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيْرٍ ③ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ④ اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِيَسْتَخْفُوْا
مِنْهُ اَلَا حِيْنَ يَسْتَغْشُوْنَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ
اِنَّهٗ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ⑤

1-3. Elif, Lâm, Râ. (Bu kitap,) hakîm ve herşeyden haberdar olan Allah tarafından, kendisinden başkasına kulluk etmeyesiniz diye âyetleri muhkem kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir kitaptır. Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim. Rabbinizden mağfiret dileyin ve O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz büyük bir günün azabına çarpılmanızdan korkarım.

4. Dönüşünüz ancak Allah'adır. O'nun her şeye gücü yeter.

5. Bilin ki onlar Allah'tan gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki, elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalblerde olanı bilendir.

1-3. «Elif, Lâm, Râ.» Bu sûre "Elif. Lâm. Râ" diye isimlendirilmiştir. Sûrenin bu harflerle başlaması, meydan okuma ve icâz içindir. Huruf-u mukattaa denilen bu harflerden neyi kastettiğini, en iyi Allah bilir. Bunlar gizlenmiş sırlardandır. Nitekim İmam Şa'bî'ye bu harfler konusunda sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Bunlar Allah'ın sırrıdır. Bu sırrı araştırmayın. Allah, razı olduğu elçi dışında kimseyi gayb hazinesine vâkıf kılmaz." Rakkâşî de şöyle demiştir: "Bu harfler Allah'ın sırlarıdır. Onları peygamberlerine ve seçkin kullarına açıklar. Bunlar ancak seçilmiş kulların vâkıf olduğu sırlardandır."

Ebû Hureyre (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: *"Allah Rasûlünden iki kap dolusu ilim öğrendim. Bunlardan birini size açıkladım. Diğerini açıklayıp yaysam, şu boğazım kesilir."*(1)

Müfessirlerin sultanı ibn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "Elif. Lâm. Râ'nın mânası: 'Ben Allah'ım, görürüm' demektir."

«(Bu kitap,)» yani Kur'an **«hakîm ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından...»** Bu, kitabın sıfatlarındandır. Nitekim diğer sıfatı da, onun *"âyetleri muhkem kılınmış"* bir kitap oluşudur. Bu sıfat, kitabın bizzat kendi değerini ortaya koyduğu halde, ilk sıfat, onu Allah'a nisbet etmektedir. Bu nisbet de "tarafından" anlamına gelen *"ledün"* kelimesiyle yapılmıştır. Bu kelime, aynı anlama gelen "inde" kelimesinden farklıdır. Çünkü *"ledün"*, en yakın anlam için, "inde" ise hem yakın, hem uzak için kullanılır... Evet, Allah *"hakîm"*dir, çünkü indirdiğini yerli yerince indirmiştir. *"Her şeyden haberdardır,"* çünkü emrine uyanla, yüz çevireni hakkıyla bilir. **«Kendisinden başkasına kulluk etmeyesiniz diye...»** Ey Mekkeliler, Allah'tan başkasına ibadeti bırakmanız, kulluğu yalnızca O'na has kılmanız için **«âyetleri muhkem kılınmış,»** yani sağlam bir tarzda dizilmiş, her türlü eksik ve çelişkiden uzak, tıpkı sağlam ve düzgün yapılmış bir bina gibi, ya da mutlak olarak değiştirmek anlamındaki neshten uzak kılınmış, **«sonra da uzun uzadıya açıklanmış,»** tıpkı süslenmiş, gerdanlıklar gibi, âyetleri çeşitli faydalarla süslenmiş, değişik amaçları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş, inanç, ahkâm, öğüt ve örnekler vermek gibi değişik anlamları açıklanmış **«bir kitaptır.»**

---

(1) 1- Buhâri, *Kitabü'l-İlm*. 1/192. *Câmiu'l-Usûl*, 8/23.

«Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.» Bu, Hz. peygamber'in diliyle ifade edilmiş bir sözdür. Eğer küfrederseniz sizi Allah'ın azabından sakındırır, iman ederseniz onun sevabıyla müjdelerim, demektir. Burada *"uyarıcı"*lık özelliği öne alınmıştır. Çünkü korkutmak daha önemlidir. Şüphesiz günah ve inkâr pisliklerinden arınmak, sevap ve iman meziyetleriyle süslenmekten önce gelir.

«Rabbinizden mağfiret dileyin...» Allah'tan mağfiret yani bağışlanma dilemek; dünyada kulun günahını örtmesini, âhirette ise cezalandırmamasını istemektir. **«Ve»** sonra da **«O'na tevbe edin ki,»** samimiyetle tevbe edip O'na yönelin ki, **«belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin»** size, razı olacağınız bir hayat sürdürsün, arzu ettiğiniz hiç bir şeyden mahrum bırakmasın. Böyle bir hayat; yataklarınızda can verinceye kadar, mukadder olan ömürlerinizin sonuna kadar sürsün.

Burada iki soru akla gelir. Birincisi: Hz. peygamber (s.a.v.)'in *"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir."* ve *"Belâya en çok maruz kalanlarınız peygamber ve derece derece diğer kimselerdir"* gibi sözleri, Allah'a itaat edenin nasibinin dünyada rahat yüzü görmemek olduğunu ifade ediyor. Öyleyse mü'min nasıl ölünceye kadar bolluk ve emniyet içinde olabilir? Bunun cevabı şudur: Kalbini Allah'a bağlayan, hakkındaki kaderine razı olan, güzel bir hayat yaşar. Kalbini sebeplere bağlayan kimse ise sevdiği şeyin kaybolması korkusuyla daimi bir elem içinde bulunur. Hayatının tadı kaçar. Kalbi kararsız olur. Dünyanın mü'mine zindan olması; âhirette kendisi için hazırlanan nimetlere nisbetledir. Yoksa dünyada hiç rahat etmeyecek demek değildir.

Anlatıldına göre, Bağdat'lı bir kadı, hizmetçileri ve adamlarıyla külhan (hamam) sokağına uğradığında; pejmürde, cehennem kılıklı bir Yahudiyle karşılaştı. Üstünden başından âdeta katran akıyordu. Kadı'nın katırının yularından tuttu ve dedi ki: "Allah kadı efendiye güç kuvvet versin. Peygamberinizin *'dünya mü'minin zindanı, kâfirin ise cennetidir'* sözü ne manaya geliyor? Çünkü dünya, mü'min olduğun halde senin için cennet, biz Yahudiler de kâfir olduğumuz halde, benim için cehennem?" Bunun üzerine Kadı, şöyle cevap verdi: "Dünya ve şu gördüğün dünya nimet ve zinetleri, cennete ve cennetteki yüksek makamlara nisbetle mü'minler için zindandır. Kâfirler içinse dünya, cehennem ve cehennemdeki aşağılık ve zilletlere nisbetle cennettir." Bunun üzerine Yahudinin aklı başına geldi. İyi bir müslüman oldu.

İkinci soru şudur: Âyetteki *"belirli bir süreye kadar"* ifadesi, Kâ'bi'nin "Maktûlün iki eceli vardır: Katil eceli ve mevt eceli. Eğer maktül öldürülmeseydi, ölüm eceline kadar yaşayacaktı" dediği gibi gerçekten iki olduğuna mı işaret etmektedir?

Aslında ehl-i sünnete göre ecel birdir. Her ne kadar ömürler ve rızıklar; tevbe ve istiğfar gibi amellerle ilgili ise de, her kul için belirlenmiş bir ecel vardır. Çünkü yüce Allah, kulun, ömrü artıracak taatlarla meşgul olacağını bildiği için, takdirini de ona göre yapmıştır. Bu durum ecelin birden fazla olduğunu isbat etmez.

«Ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin.» Fazilet; amel, güzel ahlâk ve her türlü olgunlukta olur. Faziletin karşılığı ise, yüce makamlar ve ecirlerdir. **«Eğer yüz çevirirseniz,»** size teklif edilen tevhid, istiğfar ve tevbeden geri durup, direnmeye devam ederseniz **«Büyük bir günün azabına çarpılmanızdan korkarım.»** Size olan şefkat ve merhametimden dolayı, kıyamet gününün şiddetli azabından endişe ederim.

"et-Tibyân" tefsirinde şöyle denilir: *"Büyük bir günün azabı"* denilmesi, içerisinde korkunç şeyler olacağı içindir. Böylece "gün" içerisinde olacak şeyle tavsif edilmiştir.

4. «Dönüşünüz ancak Allah'adır.» Ölümle, sonra da dünyada yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere yeniden diriltilerek... **«O'nun her şeye gücü yeter.»** Sizi azaplandırmaya da kâdirdir.

Bu âyet tevhid'in faziletine, istiğfarın üstünlüğüne işaret eder. İstiğfar eden tevhid ehlinin dünyada güzel bir hayata, âhirette ise yüksek derecelere nasıl ulaştığı görülmüyor mu? Tevhid ve istiğfar dünya ve âhiret saadetinin anahtarıdır. Hadis-i şerifte: *"Lâ ilâhe illallah, cennetin anahtarıdır"*(2) buyrulmakta. Haberde ise şöyle nakledilmektedir: "Âdem (a.s.): 'Ey Rabbim! İblis'i bana musallat ettin. Onun hakkından ancak seninle gelebilirim' dedi. Yüce Allah da: 'Senin her çocuğun için, kendisini İblis'in ve kötü arkadaşların hilesinden koruyacak bir koruyucu tayin ettim' buyurdu. Âdem: 'Ey Rabbim! Artır' deyince, yüce Allah: 'İyiliğe on ve daha fazla sevap vardır. Kötülüğe ise bir karşılık vardır. Onu da silerim' buyurdu. Âdem: 'Daha da artır ey Rabbim' dedi. Hak Teâlâ: 'Ruh bedenden ayrılmadıkça tevbe makbuldur' buyurdu. Âdem: 'Rabbim! Artır' deyince, Allah da şöyle buyurdu: *'De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.'* (Zümer: 53)"

Bir de istiğfar sadece günahtan dolayı olmaz, lâyıkıyla yapılamayan ibadetten dolayı da olur.

5. «Bilin ki» ey mü'minler **«onlar,»** yani Mekke müşrikleri, Hz. peygamber (s.a.v.)'e düşmanlıkları, haktan yüz çevirmeleri ve içlerindeki küfürleri sebebiyle **«Allah'tan gizlenmek için iki büklüm olurlar.»** Çünkü onlar Allah hakkında caiz olmayan şeyleri bilmezler.

İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edildiğine göre bu âyet Ahnes b. Şüreyk hakkında nazil olmuştur. Bu adam, söz söylemesini iyi beceren birisiydi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e içinden kızdığı halde, dışından onu sever gözüküyordu.

«Bilin ki,» gizlenmek için **«elbiselerine büründüklerinde bile...»** Kâfirlerin birisi evine girer, perdesini indirir, elbisesine bürünür ve "Allah benim kalbimde olanı bilir mi? derdi. **«Allah onların gizlediklerini»** kalblerinde saklı tuttukları **«ve açığa vurduklarını»** dilleriyle açıkladıklarını **«bilir.»**

Âyette *"gizledikleri"* şey, *"açığa vurdukları"* şeyden önce zikredilmiştir. Çünkü gizlilik, yani sır mertebesi, açıklık, yani aleniyet mertebesinden önce gelir. Açığa vurulup ilân edilen bütün şeyler başlangıçta kalbte gizlidir. Aynı zamanda yüce Allah'ın ilminin gizli olan şeye ilgisi, aşikar olana ilgisinden öncedir.

«Çünkü O, kalblerde olanı bilendir.» Öyleyse gizledikleri ve açıkla-

---

2- Bu hadisi Buharî, Vehb b. Münebbih'ten tahric etmiştir. Kendisine: Lâ ilâhe illallah cennetin anahtarı değil mi? diye soruldu. O: *"Evet, fakat her anahtarın dişleri vardır"* dedi. Burada imanla beraber ihlâs ve ibadet şartı da belirtiliyor. *Bkz. Câmiu'l-Usûl*, 9/371.

dıkları şeyler O'na nasıl gizli kalabilir? Âyetin mânası: Düşmanlık ve küfürlerini saklayanlar Bize gizli kalmaz. Biz onları, gizledikleri kötü amellerine karşılık lâyıkıyla cezalandıracağız. Allah'ın cezası, korkulup çekinilecek bir cezadır. Allah'ın rızâsına aykırı bir şeye cüret edilemez.

Şüphesiz kalbin ıslahı, her şeyden daha önemlidir. Çünki kalb, beden ülkesinde itaat edilen ve hükmü geçerli olan bir hükümdar, dış organlar da onun tebaası ve hizmetçisi gibidir. Nifak, kalbin kötü sıfatlarındandır. Dışın içe, sözün fiile aykırı olması münafıklıktır.

Bir grup insan İbn Ömer (r.a.)'e: "Biz sultan ve emirlerimizin yanına giriyor, huzurlarındayken başka, onların yanından çıktığımızda ise daha başka konuşuyoruz" dediler. İbn Ömer (r.a.) de: "Biz Rasûlüllah zamanında bunu münafıklık sayardık" karşılığını verdi. Hüzeyfe (r.a.) de: "Bugünkü münafıklar Hz. Peygamber zamanındakilerden daha kötüdür" deyince: "Nasıl olur?" diye sordular. Bunun üzerine: "O zaman nifaklarını gizliyorlardı, bugün ise âşikâr yapıyorlar" cevabını verdi.

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَاۜ كُلٌّ
ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍ (٦) وَهُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ
عَمَلًاۜ وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ
الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُب۪ينٌ (٧) وَلَئِنْ اَخَّرْنَا
عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۜ اَلَا

يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا
بِهٖ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٨﴾

6. Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkı, ancak Allah'a aittir. Allah o canlının yerleştiği yeri ve ilerde bırakılacağı mekânı bilir. Her şey apaçık bir kitaptadır.

7. Arşı su üzerinde iken, hanginizin daha güzel amel edeceğinizi ortaya koymak için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. "Muhakkak siz, öldükten sonra diriltileceksiniz" desen, inkârcılar: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" derler.

8. Andolsun ki, onların azabını sayılı bir süreye kadar ertelesek: "Onu alıkoyan nedir?" derler. Bilin ki, onlara azap geldiği gün, artık geri çevrilmez, alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatacaktır.

6. «Yeryüzünde», dünyanın her bölgesinde **«yaşayan bütün canlıların»**, rızka muhtaç olan, büyük-küçük, dişi-erkek tüm yaşayanların, kendilerine uygun tarzda **«rızkı,»** rahmet ve ikramının bir eseri olarak **«ancak Allah'a aittir. Allah, o canlının yerleştiği yeri ve ilerde»** geçici olarak **«bırakılacağı mekânı bilir.»** Bu âyetin tefsiriyle ilgili çeşitli açıklamalar vardır:

Birincisi: İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, canlının yerleştiği yer, gece veya gündüz başını soktuğu veya istikrar bulduğu mekândır. İlerde geçici olarak bırakılacağı mekân ise, öldüğü zaman iradesi dışında emanet bırakılan bir şey gibi defnedileceği yerdir. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "Kişinin kabri nerede olacaksa ihtiyaç onu oraya sevkeder, öyle ki işi biter bitmez orada ruhu kabzedilir. Kıyamet günü o yer: İşte bu, bana emanet bıraktığındır, der."

İkincisi: Canlının yerleştiği yer, babaların sulbünde karar kıldığı mahaldir. Bırakılacağı mekân ise, ana rahmidir. Rahimlere "bırakılan yer" denir. Çünkü nûtfe (döl) oraya başkası tarafından bırakılır. Nûtfenin, babaların sûlbünde bulunuşu ise bunun aksinedir. Çünkü orada, tabiî olarak oluşur.

Üçüncüsü: Canlının yerleştiği yer, fiilen dünyaya geldiği andaki yeridir. Bırakılacağı yer ise, fiilen dünyaya gelmeden önce rahim veya sulbteki geçici olarak kaldığı yeridir.

«Her şey apaçık bir kitaptadır.» Her canlı, onun rızkı, yerleştiği yer ve bırakılacağı mekân, Levh-i mahfuzda yazılıdır. Bu kitap, bakan meleklere açık olarak gözükür. Âlimlerin ittifak ettiklerine göre dört şey asla değişmez: Ömür, rızık, ecel ve saadet-şekâvet. Akıllı kimsenin, rızkı için gam çekmemesi, Allah'a tevekkül etmesi gerekir. Çünkü Allah, ona kâfidir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Mûsa, kendisini imana davet etmek üzere Firavun'a gitmekle emrolunduğunda, ailesinin durumu aklına geldi ve: "Ey Rabbim! Ailemin işlerini kim görecek?" dedi. Yüce Allah ise ona, asâsını kayaya vurmasını emretti. Hz. Musa asâsını kayaya vurunca; kaya yarıldı. İçinden bir kaya çıktı. Sonra bir daha vurunca bir kaya daha çıktı. Bir daha vurunca bu sefer kayadan bir kurt (böcek) çıktı. Ağzında gıdası mesabesinde bir şey vardı. Hz. Musa'nın kulak perdesi açıldı ve kurdun şöyle dediğini işitti: "Beni gören, sözümü işiten, yerimi bilen, beni hatırlayıp unutmayan Allah, bütün kusurlardan münezzehtir. Onu tesbih ederim."

Enes (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir gün Hz. peygamber (s.a.v.)'le birlikte bir ihtiyaç için şehir dışına çıktık. Yüksek sesle öten bir kuş gördük. Hz. peygamber (s.a.v.): *'Ey Enes! Bu kuş ne söylüyor biliyor musun?'* deyince ben: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dedim. Efendimiz buyurdular ki: *'Kuş şöyle söylüyor: Ey Rabbim! Gözümü kör ettin, beni âmâ yarattın, beni doyur. Çünkü açım.'* Biz bu kuşa bakarken uçarak bir çekirge geldi ve kuşun ağzına girdi. Kuş da onu yuttu. Sonra kuş daha yüksek sesle ötmeye başladı. Rasûlüllah bana: *'Ey Enes! Kuş şimdi ne diyor biliyor musun?'* diye sordu. Ben de: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dedim. Efendimiz buyurdu ki: *'Kuş şöyle söylüyor: Hamdolsun Allaha ki kendisini zikredeni unutmuyor.'* Başka bir rivâyette ise: *'Kim Allah'a tevekkül ederse ona kâfi gelir'* denilmiştir." Bu rivâyetler *"insanü'l-Uyûn"* adlı eserde geçmektedir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Hüseyin'in kılıcında şu dört kelime yazılıydı: Rızık taksim edilmiştir; tamahkâr mahrumdur; cimri kötülenmiştir; hasetçi kederlidir.

7. «Arş'ı su üzerinde iken...» sözlükte *"arş,"* karyola ve taht gibi anlamlara gelir. Arşın Allah'a nisbet edilmesi, onun yaratılmış büyük bir varlık olduğuna işarettir. Arş, yaratılmış olan şeylerin en büyüğüdür.

Mukâtil şöyle der: "Allah Arşı dört köşeli yapmıştır. Her köşe arasında da sayısını ancak Allah'ın bildiği birçok yönler vardır. Bunlar gökteki yıldızlardan, yerdeki toprak zerrelerinden, ağaçlardaki yapraklardan daha çoktur. Arşın uzunluğunun ve genişliğinin sonu yoktur. Mahiyetini de ancak Allah bilir."

İhtiyacı olmadığı halde, Allah'ın Arş'ı niçin yarattığı sorulacak olursa, buna çeşitli şekilde cevaplar verilir:

Birincisi: Allah onu melekler için bir toplantı mahalli kılmıştır. Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Melekleri arzın etrafını çevirmiş olarak görürsün"* (Zümer: 75)

İkincisi: Allah bununla kudret ve azametini göstermek istemiştir. Nitekim Mukâtil şöyle demiştir: "Gökler ve yer, kürsünün büyüklüğü yanında, çöle atılmış bir yüzük gibidir. Kürsi, gökler ve yer ise, Arş'ın büyüklüğü yanında yine çöle atılmış bir yüzük (halka) kadardır. Bütün bunlar ise Allah'ın azameti yanında dünyanın bir zerresi gibidir. Allah Arş'ı, yaratanın, yaratıktan daha büyük olduğu bilinsin diye yarattı."

Burada geçen *"su"* ise, (buz halindeki su değil,) normal sudur. Bu, Arş ile suyun birbirine bitişik olduğu manâsına değil, Allah'ın Arşı, kudretiyle yukarıda tuttuğu manâsına gelir. Asamm şöyle der: "Bu tıpkı, yerle bitişik olmadığı halde, "gök yerin üstündedir" demek gibidir." Asıl manâsı şudur: Yer ve gökler yaratılmadan önce Allah'ın arşı su üzerindeydi ve aralarında maddî bir engel yoktu. Maddî bir engel diyoruz, çünkü yerle gök arasında maddî bir engel vardır ki, o da havadır. Zaten maddî olmasaydı, "engel" adını almazdı. Burada, Arş ve suyun, yer ve göklerden önce yaratıldığına delil vardır.

Ebu's-Suud şöyle demiştir: "Allah'ın Arşı, yer ve gökleri yaratmadan önce su üzerindeydi. İster aralarında boşluk olsun, isterse su üzerine konmuş olsun Arşın altında sudan başka bir şey yoktur. Burada, Arş'tan sonra ilk var olan şeyin su olduğuna değil, sadece Arş ve suyun, yer ve göklerden önce yaratıldığına işaret vardır."

«Hanginizin daha güzel amel edeceğinizi ortaya koymak için...» Allah gökleri, yeri ve siz de içinde olmak üzere bu ikisinde bulunan bütün yaratıkları yarattı. Geçiminiz için, gerek olan her şeyi orada düzenledi, aralarına ibretler ve harika sanatlar yerleştirdi. Böylece **bunlar, dinî istekleriniz konusunda sizin için deliller olur. Bütün bunları sizi imtihan etmek için yaptı.** Allah'ın imtihan etmesi, bilmediği bir şey ortaya çıkarmak değil, yaptıklarınızın sonucunu size göstermek içindir. Böylece iyilik edenle kötülük eden ortaya çıkacak, yüce Allah da buna göre insanları mükâfatlandıracak veya cezalandıracaktır.

Âyetteki *"amel"* sözü, kalbin ve organların amellerini içine alır. Bundan dolayı seleften birisi bunu "akılca hanginiz daha güzel, Allah'ın haramlarından daha çok çekinen, Allah itaate daha çabuk koşan" şeklinde açıklamıştır.

«Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur.» Göklerin direksiz olarak durması, Allah'ın kudreti sayesindedir. Onları bir yere dayanmaksızın tutacak başka bir güç yoktur. Göklerin de üzerinde Rahman olan Allah'ın Arş'ı vardır. Âyette göklerin çoğul şeklinde zikredilmesi yüksekliklerinin farklı olmasından dolayıdır. Çünkü gökler yedi kattır. Yedi kat semanın her katı arasındaki mesafe, rivayete göre beş yüz yıllıktır.

Yer de, gökler gibi yedi tabakadır. Çünkü âyet-i kerime de *"yerden de bir o kadarını yaratan"* (Talâk: 12) buyrulmaktadır. Yeryüzünün büyük kısmı sahra, dağ ve denizden oluşur. Ancak çok az bir kısmı mâmurdur.

Gökler iki, yer iki, üzerindeki bitki hayvan ve diğer varlıklar da iki günde olmak üzere, göklerdeki ve yerdeki her şey altı günde yaratılmıştır. Nitekim Secde sûresinde bu şekilde belirtilmektedir. Altı günden maksat, bildiğimiz dünya günleridir. İlki pazar ve sonuncusu da cumadır. Örfe göre günler, güneşin dünya üzerinde kalış süresidir. Yer ve gök olmadığı takdirde böyle bir gün tasavvuru da olmaz. Yahut da bu günlerden maksat, âhiret günleridir ki; İbn Abbas'dan nakledildiğine göre her âhiret günü, bildiğimiz bin yıl gibidir. Allah dileseydi göz açıp kapayıncaya kadarlık bir süreden daha kısa bir zamanda yeri ve gökleri yaratabileceği halde, tedrîci olarak yaratmasında, işleri sağlam ve kademe kademe yapmaya teşvik vardır.

Ey Muhammed! Kavmin olan Mekke halkına: **«'Muhakkak siz, öldükten sonra,»** kıyamet gününde **«diriltileceksiniz' desen, inkârcılar:»** Dirilmekten bahseden **«'bu»** Kur'an, **«sihirden başka, bir şey değildir,'»** yani o sihir gibi bâtıl bir şeydir. Zaten sihir de, yaldız, hayal ve boş bir şeydir **«derler.»**

8. **«Andolsun ki, onların»** vâdedilen **«azabını bir sayılı süreye kadar ertelesek,»** kâfirler: **«'Onu alıkoyan nedir?'»** Bu azabın gelmesine hangi şey engel oldu **«derler.»** Bu sözleriyle, alay etmeye çalışırlar. **«Bilin ki,»** Bedir savaşında olduğu gibi **«onlara azap geldiği gün,»** o azap **«artık geri çevrilmez.»** Bu azabı onlardan uzaklaştıracak hiçbir şey yoktur. Mutlaka gelip çatacaktır. **«Alaya aldıkları,»** alaylı bir şekilde çabuk gelmesini istedikleri **«şey,»** yani o azap **«onları çepe çevre kuşatacaktır.»**

Şüphesiz azabı gerektiren şey, alay ve yalanlamadır. İnsanlar Âhiret yolunda iki sınıftır. Birinci sınıf; iman ve sâlih amelle kendilerini Allah'ın azabından kurtaranlar, ikinci sınıf ise, arzulara uyup, sâlih amelleri terk ederek kendilerini helâk edenlerdir. Kâfirler Allah'ın azabı ve gazabından çekinmezler. Sonuçta da dünya ve âhirette o azapla karşı karşıya gelirler.

Hadis-i kudsi'de şöyle buyrulmaktadır: *"İzzetim hakkı için, kulumda iki korku ve iki eminliği bir arada bulundurmam: Dünyada benden korkanı âhirette güvenli kılarım. Dünyada azabımdan korkmayanı âhirette korkuturum."*

Birisi şöyle demiştir: "Ne melek, ne peygamber, ne de sâlih bir kul olmak isterim. Bunlar kıyâmeti ve onun dehşetini görmeyecekler mi? Ben hiç yaratılmamış olmayı arzu ederim. Çünkü yaratılmamış olan kıyameti ve onun zorluklarını görmez."

Seriyyü's-Sakati şöyle demiştir: "Rezil olmamak için, ülkemin dışındaki bir ülkede ölmek isterim." Ârif kimsenin, ecel gelip çatmadan işini tedarik etmesi, günahından tevbe edip ısrardan vazgeçmesi gerekir.

Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"Hem günaha devam edip hem de tevbe eden kimse, Rabbiyle alay eden kimse gibidir."*[3]

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً
ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُۚ اِنَّهُ لَيَؤُ۫سٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ

---

[3] Hadisi Beyhaki *Şuabu'l-iman* bölümünde zikretmiştir. Aynı hadisi İbn Asâkir de şu başlangıçla tahric etmiştir: *"Günahtan tevbe eden, hiç günah işlemeyen gibidir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/40.

نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ
لَفَرِحٌ فَخُورٌ (١٠) إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (١١)

9. Andolsun ki, Biz katımızdan insana bir nimet tattırıp, sonra bunu ondan çekip alsak, hemen o umutsuzluğa düşer, nankör olur.

10. Başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, mutlaka: "Kötülükler başımdan gitti" der. Çünkü o, çok şımarık, çok böbürlenendir.

11. Ancak, sabredip güzel işler yapanlar böyle değildir. İşte onlara bağış ve büyük bir mükâfat vardır.

9. «Andolsun ki, Biz katımızdan insana....» Yemin olsun ki, Biz insana sıhhat ve emniyet gibi **«bir nimet tattırıp, sonra bunu ondan çekip»** geri **«alsak, hemen o»** insan, Allah'ın kaderine tam teslim olmadığı ve sabrının azlığı sebebiyle **«umutsuzluğa düşer, nankör olur.»** Geçmiş nimetlere karşı büsbütün nankör kesilir. Buradaki *"nankör olmaktan"* kasıt, iyiliği ve nimeti inkâr ederek, şükrü terketmektir. Burada, nimetin ellerinden alınmasına, nankörlüklerinin sebep olduğuna işaret vardır.

10. Andolsun ki, **«başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona»** hastalıktan sonra sıhhat, sıkıntıdan sonra ferahlık gibi **«bir nimet tattırsak,»** insan o zaman **«mutlaka: 'Kötülükler başımdan gitti'»**, artık beni rahatsız eden sıkıntı ve musibetler ortadan kalktı. Böyle sıkıntılar bir daha gelmez **«der. Çünkü o, çok şımarık, çok böbürlenendir.»** Nimetle şımarıp, nimet vereni unutmak gafillerin işidir. İnsanın çok böbürlenmesi; verilen nimetlerle başkalarına çalım satması, nimetin hakkını vermemesi, Rabbine şükretmemesi şeklinde olur.

11. «Ancak sabredip, güzel işler yapanlar,» yani kadere iman ederek sıkıntılara sabreden, gizli ve açık nimetlere şükür olarak sâlih ameller işleyen -sâlih amel, Allah Teâlâ'nın rızâsına uygun amel demektir- mü'minler **«böyle değildir.»** Hz. Ömer şöyle demiştir: "Sabır ve şükür iki binektir. Hangisine binsen farketmez" Hz. Ömer bu sözüyle, sabır ve şükürden herbirinin insanı Allah'ın rızâsına ulaştıracağına işaret etmektedir. **«İşte onlara bağış ve büyük bir mükâfat vardır.»** Bu güzel sıfatlarla sıfatlanmış olanlar için günahlardan bağışlanma ve güzel amellerinin karşılığı olarak büyük mükâfat vardır. Mükâfatın *"büyük"* olarak nitelendirilmesi, onların sürekliliğinden, yükümlülüklerin kalkmasından, azaptan emin olmaktan, Allah'ın kendilerinden razı olmasından ve O'nun yüce cemalinin seyredilmesinden dolayıdır.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى
اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِه۪ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ
اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌۜ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذ۪يرٌۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَك۪يلٌۜ (١٢)
اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِه۪ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا
مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ (١٣)
فَاِلَّمْ يَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٤)

12. Belki senin: "Ona bir hazine indirilmeli veya yanında bir melek gelmeli değil miydi?" demelerinden dolayı kalbin daralır ve sana vahyolunanın bir kısmını terkedecek olursun. Sen ancak bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.

13. Yoksa (senin için): "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse onun sûrelerine benzer uydurma on sûre getirin. İd-

dianızda samimi iseniz Allahdan başka çağırabileceklerinizi de çağırın."

14. Eğer size cevap veremezlerse, bilin ki o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve ondan başka da ilâh yoktur. Artık Müslümansınız değil mi?

12. Ey Muhammed! **«Belki senin...»** Burada geçen *"belki"* anlamındaki *"lealle"* kelimesinin iki anlamı vardır. Bunlardan birincisi "tereccî" yani ummak, ikincisi de "işfâk" yani korku içinde bulunmaktır. Bu ikisi de Allah için değil, muhatapiar için kullanılır. Bu âyetteki anlamı ise "vazgeçmeme"dir. Yani işfâktır. Dolayısıyla "sana indirilen vahyi tebliğ etmekten uzak durma ve tebliğden vazgeçme! Eğer vazgeçersen bundan kork" denilmektedir. **«'Ona bir hazine indirilmeli»**, tıpkı krallar gibi, işlerini görürken yararlanacağı hazineler indirilmeli **«veya yanında bir melek gelmeli»**, böylece onun doğruluğuna şehadet etmeli ve hedefine ulaşma konusunda yardımcı olmalı **«değil miydi' demelerinden dolayı kalbin daralır»**, Kur'an'ı onlara okuyup tebliğ etme konusunda sıkıntıya düşersin **«ve»** dolayısıyla **«sana vahyolunanın bir kısmını terkedecek olursun.»**

Rivayet edildiğine göre, Mekke müşrikleri: "Bize, içinde putlarımız hakkında kötü söz olmayan ve atalarımızın inancına ters düşmeyen bir Kur'an getir" demeleri üzerine, Rasûlüllah (s.a.v.) onların taptıkları sahte ilâhlara açık bir şekilde kötü şeyler söylememeyi düşündü. İşte bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi.

Nitekim Mekke ileri gelenleri şöyle söylüyorlardı: "Ey Muhammed! Eğer sen gerçekten peygambersen Mekke dağlarını bizim için altın yapıver." Bazıları ise: "Bize, peygamberliğini tasdik edecek melekler getir" diyorlardı.

Ey Muhammed! **«Sen ancak bir uyarıcısın.»** Dolayısıyla senin görevin, sana vahyedilen şeyle onları uyarmaktır. Onların reddetmeleri ve alaylarından dolayı, sana bir sorumluluk yoktur. Öyleyse bundan dolayı niçin göğsün daralıyor? **«Allah her şeye vekildir.»** Sen ona dayan. Çünkü o, putperestlerin durumunu biliyor. Söz ve hareketlerinin cezasını da mutlaka verecektir. Kısacası sen, onlara aldırmadan tebliğ görevini yerine getir. Şüphesiz Ben seni korur, onlara karşı sana yardımcı olurum.

13. **«Yoksa (senin için): 'Onu uydurdu' mu...»** Burada şöyle bir azarlama ve inkâr anlamı vardır: Allah katından olmadığı halde onu kendisi uydu-

rarak Allah'a iftira mı etti **«diyorlar?»** Müşriklerin bu inkârcı ve aşağılayıcı sorularına karşılık sen de onlara **«de ki:»** Kur'an'ı benim uydurduğum konusunda doğruysanız **«'öyleyse,»** belağat ve nazmının güzelliğinde **«onun sûrelerine benzer uydurma»** yani sizler tarafından meydana getirilmiş **«on sûre getirin.»** Çünkü siz de benim gibi fasih bir şekilde konuşuyorsunuz ve benim yapabildiğim şeyi siz de başarabilirsiniz. Üstelik **«iddianızda samimiyseniz»**, sıkıntı anlarında sizi mutlu etmeleri için **«Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de»**, kendilerine sığındığınız putlarınızı da yardıma **«çağırın.'»** Şüphesiz bir insanın uydurabildiği bir şeyi başkaları da uydurabilir. Dolayısıyla yukarıdaki ifade, bir meydan okuma ifadesidir.

14. Buna rağmen **«eğer size cevap veremezlerse,»** başkalarını yardıma çağırmalarına rağmen on sûre getirmekten aciz oldukları ortaya çıkarsa, o zaman **«bilin ki,»** ey mü'minler **«o»** Kur'an **«ancak Allah'ın ilmiyle»**, O'nun bileceği meziyet, özellik ve keyfiyet üzere O'nun katından **«indirilmiştir.»** Yani Allah katından indirildiği konusundaki imanınızda sebat edin. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberlik iddiasındaki doğruluğuna işaret eden mûcizelerdendir. **«Ve»** yine bilin ki **«O'ndan,»** yani Allahtan **«başka da ilâh yoktur.»** Vahyi O'ndan başkası indiremez. **«Artık Müslümansınız»**, İslâm üzere sabitsiniz **«değil mi?»** Artan bir samimiyetle Müslüman olmakta devam edin.

مَنْ كَانَ يُر۪يدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
وَز۪ينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ ف۪يهَا وَهُمْ ف۪يهَا لَا يُبْخَسُونَ
﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ
مَا صَنَعُوا ف۪يهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى
بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّه۪ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِه۪ كِتَابُ مُوسٰٓى
اِمَامًا وَرَحْمَةً اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَمَنْ يَكْفُرْ بِه۪ مِنَ الْاَحْزَابِ

فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

15. Dünya hayatını ve güzelliklerini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını eksiksiz olarak veririz. Onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.

16. İşte onlar, âhirette ateşten başka bir şeyi olmayan kimselerdir. Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir. Yapmakta oldukları da zaten bâtıldır.

17. Rabbi katından açık bir delile dayanan ve kendisini O'nun katından bir şahidin izlediği, önlerinde de Musa'nın kitabı önder ve rahmet olarak bulunan kimse, inkârcılar gibi midir? İşte bunlar Kur'an'a inanırlar. Hangi topluluk Onu inkâr ederse, yeri ateştir. Bundan şüphen olmasın. Çünkü bu, Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir. Fakat, insanların çoğu inanmazlar.

15. Yapmış olduğu güzel ve hayırlı ameliyle **«dünya hayatını ve güzelliklerini»** yani Allah'ın rızâsını değil de, sağlık, güvenlik, zenginlik ve liderlik gibi dünya hayatını süsleyen şeyleri **«isteyenlere,»** Biz **«orada işlediklerinin karşılığını eksiksiz olarak»** tamı tamına **«veririz. Onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.»** Ücretlerinden herhangi bir eksiltme yapılmaz.

16. «İşte onlar,» yani dünya ve onun zinetlerine talip olup da, ücretleri dünyada tam tamına verilenler, **«âhirette ateşten başka bir şeyi olmayan kimselerdir.»** Çünkü onların gayretleri sadece dünyaya yönelikti. Sırf dünya için çalışanlar ücretlerini dünyada topladıkları için âhirette onlara sadece ebedî azap kalır. **«Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir.»** Dünyada işledikleri amellerin karşılığı âhirette geçersiz olmuştur. Çünkü onlar Allah rızâsı için yapılmamıştır. Riya ve propaganda için **«yapmakta oldukları da zaten bâtıldır.»** Görüldüğü gibi âyet kâfirler hakkındadır.

Bil ki, kâfirlerin; iyilik, sıla-i rahim, sadaka, yolları ıslah, kanallar açmak gibi iyilikleri ancak Müslüman olduktan sonra makbuldür ve ancak bu şarta bağlı olarak değerlendirilirler ve zayi edilmezler. Müslüman olmadan önce yapılanlar ise, âhirette ne azabın hafiflemesine, ne de cennete girmeye yarar. Fakat günahlarının durumuna göre bazılarının azabı diğerlerinden daha şiddetli olur. Bu konuda icma vardır.

17. «Rabbi katından açık bir delile dayanan.» Burada *"delil"* olarak tercüme, ettiğimiz *"beyyine"*, hüccet, bürhan ve takdir anlamlarına gelir. **«Ve kendisini O'nun katından,»** yani Allah tarafından gelen ve doğruluğunu destekleyen Kur'an gibi **«bir şahidin izlediği, önlerinde de»** yani Kur'an'dan önce de **«Musa'nın kitabı»** yani Tevrat **«önder ve rahmet»** yani kıyamete kadar, kendilerine, indirilen kimseler için büyük bir nimet **«olarak bulunan kimse, inkârcılar gibi midir?»** Yani inkârcılarla, delillere sahip olan bu insanlar bir midir? Buradaki soru, onların kesinlikle aynı olmadıklarını göstermek içindir.

İnsanü'l-Uyûn adlı eserde şöyle deniyor: "Tevrat, kendisinden önceki kitaplardan farklı olarak şer'î hükümler içeren ilk kitaptır. Çünkü daha önceki kitaplar sadece Allah'a iman ve tevhid konularını içeriyordu."

«İşte bunlar,» yani açık delile dayananlar **«Kur'an'a inanırlar,»** Onu onaylarlar. Mekkelilerden ve Rasûlullah'ın karşısında onlarla birlik olanlardan **«hangi topluluk onu inkâr ederse, yeri ateştir.»** Onun varacağı yer cehennemdir. **«Bundan şüphen olmasın.»** Kur'an'dan ve onun Allah katından geldiğinden asla kuşkun olmasın. **«Çünkü bu,»** seni dinin ve dünyan konusunda terbiye eden **«Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir. Fakat»** Kur'an'ın apaçık bir gerçek olduğuna, ya görüşlerinin kısırlığı, fikirlerinin ayrılığı, ya da inat ve kibirleri sebebiyle **«insanların çoğu inanmazlar.»**

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذ۪ينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْۚ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِم۪ينَۙ
﴿١٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًاۜ وَهُمْ

بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزٖينَ فِي
الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ
الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطٖيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرٖيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى
وَالْاَصَمِّ وَالْبَصٖيرِ وَالسَّمٖيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

18. Yalan söyleyerek Allah'a iftira edenden daha zalim kim vardır? Bunlar Rablerine götürülürler ve şahitler de: "İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir" derler. Bilin ki Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir.

19. Bunlar Allah'ın yolundan alıkorlar ve o yolu eğriltmek isterler. İşte onlar âhireti inkâr edenlerdir.

20. Onlar yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamazlar. Allah'tan başka (kendilerini kurtaracak) dostları da yoktur. Onlara kat kat azap verilir. Çünkü onlar, (gerçekleri) işitmeye tahammül edemiyor ve (hakikati) göremiyorlardı.

21. İşte onlar, kendilerine yazık edenlerdir. Uydurdukları şeyler de onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur.

22. Âhirette en çok kayba uğrayacaklar da onlardır.

23. İman edip de güzel amel işleyen ve Rablerine boyun eğenlere gelince, işte onlar cennetliklerdir. Orada temelli kalırlar.

24. Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve duyan kimsenin durumuna benzer. Bunların durumları hiç eşit olabilir mi? Hâlâ ibret almıyor musunuz?

18. **«Yalan söyleyerek Allah'a iftira edenden daha zalim kim vardır?»** Evet, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylemeleri, putlarının kendilerine Allah katında şefaatçı olacağı gibi iftiralarıyla, Allah'a yakışmayacak şeyleri O'na nisbet edenden daha zâlim hiç kimse yoktur. **«Bunlar»** hesaba çekilmek üzere **«Rabblerine,»** yani yüce Allah'ın huzuruna **«götürülürler.»** Allah, kulları arasında hüküm verinceye kadar huzurda tutulurlar. **«Ve şahitler de»** yani melekler, peygamberler ve mü'minler de onları göstererek ve küçümseme edasıyla: **«'İşte bunlar»** kendilerine ikramda bulunan, işlerini yürüten **«Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir.'»** O'na iftira edenlerdir **«derler. Bilin ki Allah'ın lâneti,»** azabı ve öfkesi, iftira ederek kendilerine yazık eden **«zalimler üzerinedir.»**

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Yüce Allah kıyamet günü mü'min kulunu yaklaştırır ve onu insanlardan gizleyerek der ki: 'Ey kulum! Şu şu günahlarını biliyor musun?' Kul da: 'Evet, ey Rabbim!' der. Allah, kulun günahlarını bir bir ona gösterdikten sonra: 'Ben bunları dünyada örttüm. Âhirette ise senin için bağışladım' der. Sonra iyiliklerin yazılı olduğu defteri verilir. Kâfir ve münâfıklara gelince, şahitler onlar için: 'İşte Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır' derler. Bilin ki, Allah'ın lâneti, zâlimlerin üzerinedir.*"(4)

Bir başka hadiste de: "*Kim yaptığı işi aleni olarak yapıp ilân ederse, Allah da onu ilân eder*"(5) buyurulur. Bundan anlaşılıyor ki, yaptığı işi riya ve gösteriş için yaparak onun başkaları tarafından görülmesi için çaba harcayanlar, kıyamet gününde Allah tarafından bu kötü niyetlerinin ortaya çıkarıldığını

4- Hadisi, Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel, İbn Ömer'den de merfu olarak tahric etmişlerdir.

5- Müslim ve Ahmed b. Hanbel tarafından tahric edilmiştir. Hadisinin devamı şöyledir: *"Kim de gösteri için yaparsa Allah da onu başkalarına gösterir."* Bkz. *el- Fethu'l-Kebîr*, 3/200.

görecekler ve şahitler huzurunda rezil edileceklerdir. Bu şahitler, melekler veya bütün halktır.

19. Sonra yüce Allah, bu zâlimleri şu şekilde nitelendiriyor: «**Bunlar Allah'ın yolundan alıkorlar ve o yolu eğriltmek isterler.**» Şüphe ve tahrif yoluyla, engel olabildikleri herkesi Allah'ın dininden ve O'na itaatten çevirmeye çalışırlar. O yolu eğrilikle nitelerler. «**İşte onlar, âhireti inkâr edenlerdir.**»

20. «**Onlar,**» yani âhireti inkâr eden bu kâfirler bütün genişliğine rağmen «**yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamazlar.**» Onun neresine kaçarlarsa kaçsınlar, O'nu bu azabı vermekten alıkoyamazlar. «**Allah'tan başka (kendilerini kurtaracak)**», yardımla destekleyecek ve azabı uzaklaştıracak «**dostları da yoktur.**» Allah'ın onları dünyada cezalandırmaması ihmalden değil, süre tanımasındandır. «**Onlara**» kıyamet günü «**kat kat azap verilir.**» Azapları katlanır. «**Çünkü onlar,**» kendi içlerinde ve dış dünyada önlerine serilen «**(gerçekleri) işitmeye tahammül edemiyor**», kendilerine anlatılan gerçekleri kulak arkası ediyorlar «**ve (hakikati) göremiyorlardı.**» Böylece Allah'a ibadet edecekleri yerde putlara kulluk ediyorlardı.

21. «**İşte**» bu yüzden «**onlar, kendilerine yazık edenlerdir.**» Şefaatine ulaşacakları konusunda «**uydurdukları şeyler de,**» yani sözde ilâh olarak kabul ettikleri putlar da «**onlardan uzaklaşıp**» ortadan «**kaybolmuştur.**»

22. Bu yüzden «**âhirette en çok kayba uğrayacaklar da onlardır.**» Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Amellerde acele edin. Çünkü gelecek günlerde gece karanlığı gibi fitneler vardır. Kişi mü'min olarak sabahlar ve kâfir olarak akşama çıkar. Yine mü'min olarak akşamlar ve kâfir olarak sabaha çıkar. Dünya uğruna dinini satar."*(6)

23. İman edilmesi gerekli olan şeylere «**iman edip de**» kendi aralarında ve Rablerine karşı «**güzel amel işleyen ve**» alabildiğine itaat ve tevazu göstererek «**Rablerine boyun eğenlere gelince, işte onlar,**» yani bu niteliklere sahip olanlar «**cennetliklerdir. Orada temelli**», sonsuza kadar «**kalırlar.**»

24. «**Bu iki zümrenin**» yani kâfirle mü'minin ilginç «**durumu, kör ve sağır ile gören ve duyan kimsenin durumuna benzer.**» Buradaki kör ve sağır, kâfirleri; gören ve duyan da mü'minleri temsil etmektedir. Çünkü kâfirler,

---

6- Müslim, *İman*, 118; Tirmizî, *Fiten*, 2196. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/30.

Allah'ın yarattığı şeylere ibret gözüyle bakmadıkları, kendilerine okunan Allah'ın âyetlerini can kulağıyla dinlemedikleri için, bir bakıma gözleri ve kulakları olmayan kimseler gibidirler. Gözleri görmeyen bir kimse, duyduğu bir şeyden dolayı doğru yolu bulabilir veya sağır olan bir kimse, gördüğü bir işaretten faydalanabilir. Oysa hem sağır, hem de kör olan bir kimse çaresizdir. **«Bunların durumları hiç eşit olabilir mi?»** Bunları düşünüp de **«hâlâ ibret almıyor musunuz?»** Allah'ın sizin için verdiği bu örnekten niçin ders almıyorsunuz?

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ (٢٥)
اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
اَل۪يمٍ (٢٦) فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ مَا نَرٰيكَ اِلَّا
بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذ۪ينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ
الرَّاْيِۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ
(٢٧) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي
رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه۪ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْۜ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ
لَهَا كَارِهُونَ (٢٨) وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًاۜ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ بِطَارِدِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ
وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (٢٩) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُن۪ي

مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ
عِنْد۪ي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ اِنّ۪ي مَلَكٌ وَلَٓا
اَقُولُ لِلَّذ۪ينَ تَزْدَر۪ٓي اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا اَللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ اِنّ۪ٓي اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٣١﴾

25-26. Andolsun ki Biz, Nuh'u da kavmine gönderdik. (Dedi ki:) "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Doğrusu ben, sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum."

27. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni sadece bizim gibi bir insan görüyoruz. Sana bizim basit görüşlü ayak takımımız dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz."

28. Nuh dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben, Rabbimden bir delil üzerinde isem ve O bana, kendi katından bir rahmet vermiş de, bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Hoşlanmadığınız halde sizi bunlara mecbur mu edeceğiz?

29. Ey kavmim! Buna karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Ben, iman edenleri kovacak da değilim. Çünkü onlar, Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi cahil bir topluluk olarak görüyorum.

30. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'a karşı bana kim yardım eder? Düşünmüyor musunuz?

31. Size, Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem. Doğrusu, melek olduğumu da söylemiyorum. Hor gördüğünüz insanlar için; 'Allah onlara asla hayır vermeyecektir' diyemem. İçlerinde olanı Allah daha iyi bilir. Aksi halde haksızlık edenlerden olurum."

25-26. «Andolsun ki, Biz, Nuh'u da kavmine» peygamber olarak **«gönderdik.»** O, İdris (a.s.)'den sonra gönderilen ilk peygamberdir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle diyor: "Nuh (a.s.) kırk yaşında iken peygamber gönderildi. Dokuz yüz elli yıl kavmini Hakka davet etti. Tufandan sonra altmış yıl yaşadı. Toplam ömrü bin elli yıldır. Hz. Nuh'un, Hz. Âdem'in yeryüzüne inişinden bin altı yüz kırk iki yıl sonra doğduğu, yurdunun Şam olduğu ve Kûfeye defnedildiği söylenir."

O, kavmine **«(dedi ki:) 'Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.»** Size azabı gerektiren ve ondan kurtuluşu sağlayan yolları açıkça bildirmek üzere geldim. Burada "ve müjdeciyim" dememesi, kavmi içinde henüz iman etmiş kimselerin bulunmamasındandır. Çünkü müjde, inananlar için geçerli bir şeydir. **«Allah'tan başkasına kulluk etmeyin.»** Benim size peygamber olarak gönderilmemden asıl maksat, sizi şirkten alıkoymaktır. **«Doğrusu ben, sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum.'»** Bu gün, kıyamet günü veya Tufan günüdür. *"Acıklı"* sözü, günün sıfatı olabileceği gibi, azabın sıfatı da olabilir. Buna göre anlam *"acıklı bir günün"* şeklinde olabileceği gibi *"acıklı bir azabın"* şeklinde de olabilir.

Rivayete göre yüce Allah, Hz. Nuh'u, kavmine peygamber olarak gönderdiğinde o kavmine bir bayram günlerinde geldi. Kavmi putlara tapıyor, şarap içiyor ve tıpkı hayvanlar gibi, açıkça kadınlarla cinsi ilşiki kuruyorlardı. Hz. Nûh, onlara yüksek sesle çağrıda bulundu ve tevhide davet etti. Önce korktular. Sonra ona deli dediler. Onu yalanlayıp dövdüler.

27. «Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: 'Biz seni sadece bizim gibi bir insan görüyoruz.» Seni peygamber yapacak, bizden üstün bir meziyetin yok. Ayrıca **«sana»** temizlikçi ayakkabıcı ve düşük meslek erbabı gibi **«bizim basit görüşlü ayak takımımız»**, aşağı ve değersiz tabaka **«dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz.»** Eğer dâvanda doğru olsaydın sana insanların üst tabakası uyardı. *"Basit görüşlü"* ifadesinden amaç, derinlemesine inceleyip düşünmeden hemen karar veren kimsedir. Sapıkların durumu ne kadar şaşkınlık vericidir ki, bir insanın peygamberliğine razı olmuyorlar da, taşın ilâhlığına ve ona tapmaya razı oluyorlar.

«Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.» Sizi yalancılar sanıyoruz. Sen ve sana uyanlar, mal-mülk konusunda bizden daha üstün değilsiniz. Öyleyse sen nasıl peygamber olursun? Ayrıca siz de bizim gibi yeyip içen birer insansınız. **«Aksine sizi yalancılar sanıyoruz.'»** Aynı sözü söyleyip aynı dâvayı güttüğünüz için, hepinizin birden yalan söylediğinizi düşünüyoruz.

28. **«Nuh dedi ki: 'Ey kavmim!»** Bana söyleyin: **«Eğer ben, Rabbimden»**, yüce Allah katından benim davamı tasdik eden **«bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet»** peygamberlik **«vermiş de, bu»** delil de **«size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Hoşlanmadığınız halde sizi bunlara»** bu delili kabule, illâ da sizi hidayete girmeye **«mecbur mu edeceğiz?»** Bu soru inkâr içindir. Yani kendiliğimizden sizi zorlamaya gücümüz yetmez. Hele siz istemedikten sonra, bu hiç mümkün olmaz.

29. Nuh (a.s.), sözlerine şöyle devam etti: **«Ey kavmim! Buna,»** yani tebliğ görevine **«karşılık»**, iman edip bana tâbi olduktan sonra, hidayete ermenizin karşılığı olarak **«sizden herhangi bir mal»**, bir karşılık **«istemiyorum.»** Ben size karşı tebliğ görevimi, dünyevî bir menfaat için değil, ancak Allah rızâsı için yaparım. Dolayısıyla **«benim ücretim ancak Allah'a aittir.»**

«Ben, iman edenleri kovacak da değilim.» Nuh kavminin ileri gelenleri ondan, kendisiyle bir araya gelmeleri için, fakir ve gariban kimseleri yanından kovması şartını ileri sürmüşlerdi. Nitekim Kureyş ileri gelenleri de fakirlerle aynı düzeyde bulunmayı içlerine sindiremedikleri için Rasûlüllah (s.a.v.)'tan fakir mü'minleri yanından uzaklaştırmasını istemişlerdi.

Şöyle denilmiştir: "Yüce Allah, fakirlerin hatırı için Hz. Peygamber'e fakirliği münasib gördü. Böylece fakîr, Hz. Peygamber'in fakirliğiyle teselli bulacak ve dünyanın Allah katında pek değersiz bir şey olduğu anlaşılacaktır."

«Çünkü onlar, Rablerine kavuşacaklardır.» Kıyâmet gününde kendilerine zulmedenlerden haklarını alacaklar. Allah'ın ikramına ve yüzünü görme nimetine kavuşacaklardır. Ben onları, meclisimden uzaklaştıramam, çünkü onlar Allah'a yakın kimselerdir. Allah'ın aziz kıldıklarını ben nasıl zelil kılarım? **«Fakat ben sizi»** bütün bunları düşünemeyen, getirdiğim ve emrettiğim şeyler konusunda **«cahil bir topluluk olarak görüyorum.»**

30. Bunlar Allah'a böylece yakın, değerli kimseler oldukları halde **«Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'a»**, O'nun öfke ve intikamına **«karşı bana kim yardım eder?»** Hâlâ içinde bulunduğunuz bilgisizlikle devam mı ediyorsunuz? Yaptıklarınızın yanlış olduğunu **«düşünmüyor musunuz?»**

31. «Size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum.» Ben size, Allah'ın rızkı ve malları yanımdadır demiyorum ki, bunların olmamasından dolayı, benim yalancılığıma hükmedesiniz ve: *"Bize karşı bir üstünlüğünüz de yoktur. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz"* (Hûd: 27) diyesiniz. Çünkü peygamberlik dünyevî vasıtalarla elde edilmekten daha yücedir. Bu dava, mal ve mevki iddiasından uzaktır.

Sâdî Müftî, âyeti şöyle tefsir ediyor: "Mal çokluğu ve dünyevî makam sebebiyle bana tâbi olmanız gerektiğini iddia etmiyorum ki, benim üstünlüğümü inkâr edesiniz. Ancak gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğum ve bu konuda delil getirdiğim için bana uymanız gerektiğini söylüyorum."

«Gaybı da bilmem.» Size gaybı bildiğimi de iddia etmiyorum ki, hemen inkâra ve kaçmaya yeltenesiniz. Bilindiği üzere, Nûh (a.s.) peygamber olduğunu ilân edince, ona gayb konusunda sorular sordular. "Dâvanda sadıksan, bize şundan, şundan haber ver" dediler. Nuh da dedi ki: "Ben size, Allah'ın bildirdiği dışında gaybı bildiğimi değil, peygamber olduğumu söylüyorum."

«Doğrusu» size **«melek olduğumu da söylemiyorum»** ki: *"Biz seni ancak bizim gibi bir insan görüyoruz"* (Hûd: 27) diyesiniz. İnsan olmak ise, peygamber olmaya engel değildir.

Yukarıda sayılan üç niteliğin bende bulunmamasını, beni yalanlamak için gerekçe gösterdiniz. Halbuki ben zaten bunların bende olduğunu söylemedim. Benim iddia ettiklerim, hazineye sahip olmak, gaybı bilmek, melek olmakla ilgili değildir. Ancak ve ancak insanları farklı kılan zâtî faziletlerle ilgilidir.

Ben size ayrıca fakirlikleri dolayısıyla, **«hor gördüğünüz»** inanan, **«insanlar için: 'Allah onlara»** dünya ve âhirette **«asla hayır vermeyecektir' diyemem.»** Olur ki, Allah onlara iki dünya bereketini ihsan eder. Onların **«içlerinde olanı,»** yani iman ve marifeti **«Allah daha iyi bilir. Aksi halde»** ben onların derecelerini düşürür, haklarını eksiltirsem **«haksızlık edenlerden olurum.'»** Ya da, böyle yapmakla onlara değil, kendi kendine zulmedenlerden olurum.

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا
فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
(٣٢) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (٣٣)
وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ
يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٣٤) أَمْ
يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا
تُجْرِمُونَ (٣٥)

32. Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle cidden tartıştın. Bizimle yaptığın bu tartışmada ileri gittin. Sözünde doğruysan, kendisiyle bizi tehdit ettiğin (azab)ı başımıza getir."

33. Nuh şöyle dedi: "Ancak Allah dilerse onu başınıza getirir. Siz (O'nu) âciz bırakamazsınız.

34. Allah sizi azdırmak isterse ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz. O, sizin Rabbinizdir. Ona döndürüleceksiniz."

35. Yoksa: "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam, günahı bana aittir. Oysa ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım."

32. Nuh (a.s.)'un bu sözleri üzerine kavminden olanlar **«dediler ki: 'Ey Nuh! Bizimle cidden tartıştın.»** Bize düşman kesildin **«Bizimle yaptığın bu tartışmada ileri gittin,»** çekişmeyi oldukça uzattın. Tartışmak (mücadele), iki hasımdan birinin diğerini susturma isteğidir. Eğer **«sözünde,»** yani bu tehdit ve iddianda **«doğruysan,»** sözü fazla uzatma da **«kendisiyle bizi tehdit ettiğin (azab)ı»** hemen **«başımıza getir.'»**

33. «Nuh şöyle dedi: 'Ancak Allah dilerse onu» yani istediğiniz azabı hemen veya daha sonra **«başınıza getirir.»** Bu iş bana bırakılmamıştır. Benim gücüm buna yetmez. **«Siz»** konuşmada kendinizi savunduğunuz gibi, kaçarak veya savunmaya girerek **«(O'nu) âciz bırakamazsınız.»**

34. «Allah sizi azdırmak isterse», Allah sizin sapmanızı dilemişse, **«ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.»** Burada, Allah'ın insanların sapmalarını dilemesi durumunda, peygamberin nasihatlerinin de hidayete erdiremeyeceğine işaret vardır. Çünkü her şey Allah'ın elindedir. Burada geçen *"öğüt"* (Nasihat), söz veya davranış olarak bütün iyilikleri içine alan bir kelimedir. Zıddı aldatmadır. **«O, sizin Rabbinizdir»**, yaratıcınız, yöneticiniz ve eğiticinizdir. **«Ona döndürüleceksiniz'»** ve her halükârda mutlaka amellerinize göre size karşılık verecektir.

35. Nuh (a.s.)'un kavmi, **«yoksa: 'Onu uydurdu' mu diyorlar?»** Tebliğ ettiği vahyi kendisinin uydurduğunu mu söylüyorlar? Ey Nuh! **«De ki: 'Eğer onu»** söz gelimi **«uydurduysam, günahı bana aittir.»** Cezası benim boynumadır. **«Oysa ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım.'»** Benden yüz çevirmenize ve bana düşman olmanıza hiçbir sebep yoktur.

Cehalet ruhu kirletir. Allah'tan başkasına yöneliş kalbi karartır. Arzular nefsi bulandırır. Nefs ise, ya hayvanîdir ki, bu nefsin sahipleri, kendilerine şehvet ve mizacın üstün geldiği kimselerdir; ya şeytânîdir. Bu nefse sahip olanlar da, kendilerine nefsanî vasıflar ve şeytanî haller üstün gelen kimselerdir. Yahut melekîdir. Bunlar da kendilerine melekî ruhun sıfatları üstün gelenlerdir. Yahut da Rahmanîdir. Bu nefsin sahipleri ise, kendilerine sır vasıfları ve sır halinin üstün geldiği kimselerdir.

Yahya b. Muâz şöyle demiştir: "İnsanlar üç kısımdır. Bir kısmı, âhiretinin dünyasını, bir kısmı dünyasının âhiretini unutturduğu ve bir kısmı da ikisiyle birlikte meşgul olanlardır. Birincisi kurtulanların, ikincisi helâk olanların derecesidir. Üçüncüsü ise tehlikeyle yüz yüze olanların derecesidir "

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ
قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ
بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ
﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا
مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾

36. Nûh'a vahyolundu ki: "Kavminden iman etmiş olanlardan başka kimse iman etmeyecek. Öyleyse onların yaptıklarından dolayı üzülme.

37. Nezaretimiz altında ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana başvurma. Çünkü onlar boğulacaklardır."

38. Nuh gemiyi yaparken kavminin ileri gelenleri, her uğradıklarında onunla alay ediyorlardı. Nuh dedi ki: "Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.

39. Rezil edecek olan azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kime ineceğini bileceksiniz."

36. «Nuh'a vahyolundu ki: 'Kavminden iman etmiş olanlardan başka kimse iman etmeyecek.» Bunlar küfürde ısrarlı olanlardır. Bu âyet, Nuh (a.s.)'un, onların imanı konusunda umudunu kesmesi ve artık bunun boşuna beklenecek imkânsız bir iş olduğunu bilmesi için inmiştir. Şüphesiz iman etmesi umulup da iman edenler bunun dışındadır.

«Öyleyse onların yaptıklarından dolayı» düşkün ve biçarelerin üzülmesi gibi **«üzülme.»** Uzun peygamberlik süresi içinde sana yaptıkları eziyet ve yalanlamadan dolayı kederlenme. Çünkü, artık yapacak bir şeyleri kalmadı. Onlardan intikam alma zamanı geldi.

Rivayet edildiğine göre Hz. Nûh, kavmiyle tartıştığı zaman, onu bayılıncaya kadar dövüyorlardı. Ayılınca: "Ey Rabbim! Kavmimi hidayete erdir. Çünkü onlar gerçeği bilmiyorlar" diye duâ ederdi. Bu âyet nazil olunca, onlara beddûa etti ve şöyle dedi: *"Ey Rabbim! Yeryüzünde hiçbir kâfir bırakma."* (Nûh: 26)

37. «Nezaretimiz altında...» Burada, *"nezaretimiz"* diye tercüme ettiğimiz kelime aslında "gözlerimiz" anlamına gelen *"a'yuninâ"*dır. Bundan amaç da, bir işe başlarken kendisinden faydalanılan âlet değil, bu şeyi görüp gözetme vasıtasıdır. Dolayısıyla âyetteki göz, mecazî bir anlam taşımakta ve "gözetimimiz altında" anlamına gelmektedir. **«Ve vahyimiz uyarınca»** yani gemiyi nasıl yapacağın konusundaki vahyimiz, talimat ve ilhamımız doğrultusunda **«gemiyi yap.»**

İbn Abbas şöyle der: "Nuh (a.s.) geminin nasıl yapıldığını bilmezdi. Allah ona, kuşun göğsü gibi yapmasını bildirdi. Nuh, keseri aldı ve vurmaya başladı. Hata yapmadan iki yıl ağaç yonttu. Kendisiyle birlikte yontma işinde çalışacak işçiler tuttu. Geminin boyu üçyüz, yüksekliği ise elli arşındı."

«Zulmedenler hakkında bana başvurma.» Onlardan azabın kaldırılmasını isteme. **«Çünkü onlar»** suda **«boğulacaklardır.'»** Onların suda boğulmalarına hükmedilmiştir. Olacak şey hakkındaki, karar kesinleşmiş; kalemin mürekkebi kurumuştur. Artık bu hükmü geri almanın yolu yoktur. Onlar hak ettikleri bu ceza ile, ibret alanlara ders, arkadan gelenlere örnek olacaklardır.

38. «Nuh gemiyi yaparken kavminin ileri gelenleri,» kavmi içindeki kodaman takımı ona **«her uğradıklarında»** onun gemi yapmasından dolayı **«onunla alay ediyorlardı»** ve şöyle diyorlardı: "Ey Nuh! Ne yapıyorsun?" Nuh da: "Su üstünde yürüyecek bir ev yapıyorum" cevabını verince şaşırıyorlar ve: "Ey Nûh! Peygamberken şimdi de marangoz mu oldun?" deyip gülüyorlardı. **«Nuh dedi ki: 'Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay edeceğiz.»** Siz boğulurken biz de sizinle eğleneceğiz.

Ebu's-Suud şöyle diyor: "Bunun manası,'Alay edenin yaptığı muameleyi yapacağız' demektir. Çünkü alay etmek, peygamberlik makamıyla bağdaşmaz. Bundan maksat, alay etmenin cezasını uygulayacağız demektir. Çünkü herkes amelinin cinsine uygun olarak cezalandırılır. Nitekim yüce Allah, oruçlular hakkında şöyle buyurmuştur: *"Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin için"* (Hâkka: 24) Kıyamet günü onlara: 'Ey karınlarını aç, ciğerlerini susuz bırakanlar. Yeyin, için" denilir. 'Ey gece yol katedenler! Yeyin', 'Ey savaştan kaçmayanlar, için' denmez. Çünkü yapılan işle, karşılığı arasında ilgi yoktur. Âyet, yüce Allah'ın şu sözüne benzer: *"Suçlular, şüphesiz iman edenlere gülerlerdi."* (Mütaffifîn: 29) Bu fiilin cezası olarak Allah şöyle buyurdu: *"Bugün de, inananlar inkârcılara gülerler."* (Mutaffifîn: 34) Sonra da sözü şöyle tamamladı: *"Kafirler. Yaptıklarının cezasını buldular mı?* (Elbette buldular.)" (Mutaffifin: 36)

39. Kendisini «**rezil,**» kepaze «**edecek olan azabın,**» yani boğulma azabının «**kime geleceğini ve sürekli**» hiç bitmeyecek cehennemdeki «**azabın kime ineceğini bileceksiniz.**'» Burada, alay etme ve gülmekte doğal olarak rezillik ve utanç olduğu için *"rezil edecek olan azap"* denmiştir.

حَتّٰىٓ اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ قُلْنَا احْمِلْ ف۪يهَا مِنْ كُلٍّ
زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَۜ
وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَل۪يلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا ف۪يهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْر۪يهَا
وَمُرْسٰيهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْر۪ي بِهِمْ ف۪ي
مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ ف۪ي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ
مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَاٰو۪ٓي اِلٰى جَبَلٍ
يَعْصِمُن۪ي مِنَ الْمَٓاءِۜ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَ

وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَا أَرْضُ
ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ
عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

40. Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca: "Her cinsten birer çifti ve boğulması mukadder olanların dışında, aileni ve iman edenleri gemiye bindir" dedik. Zaten onunla beraber pek az kimse iman etmişti.

41. Nuh: "Gemiye binin. Onun yürümesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.

42. Gemi, onları dağlar gibi dalgalar arasından götürürken Nuh, bir kenarda yalnız duran oğluna: "Oğulcuğum! Bizimle beraber bin. Kâfirlerle beraber olma" diye seslendi.

43. Oğlu: "Dağa sığınacağım. Beni sudan korur" deyince, Nuh: "Bugün Allah'ın azabından, O'nun acıdıkları dışında, kurtulacak yoktur" dedi. Aralarına dalga girdi. O da böylece boğulanlardan oldu.

44. "Ey arz, suyunu yut ve ey gök, sen de (yağmurunu) tut" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdi (dağı) üzerine oturdu. "Zâlimler topluluğu helâk olsun" denildi.

40. «Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca...» Tufan vakti ve tandırın kaynaması emrimiz gelince, tandırdan, kaynayan tenceredeki suyun taşması gibi, su şiddetle yükselip taştı. Cumhurun görüşüne göre *"tandır"*dan amaç, ekmek tandırıdır. Tandırın, yeryüzü olduğu da söylenmiştir... İşte o zaman Nuh'a: **«'Her cinsten birer çifti...»** Yani yeryüzünde mutlaka bulunması gereken hayvanlardan birer çifti...

"Zevc-Çift" biri diğeri olmadan yapamayan iki varlıktır. Buna eş diyoruz. Eş, aynı cinsten birbirine benzeyen şey demektir. Erkek dişi için, dişi de

erkek için eştir. Bazen bunların her ikisine birden de "zevc-eş" denir. O zaman ferdin mukabili olur. Bu ihtimâli gidermek için âyetin sonunda *"isneyn-iki"* ifadesi zikredilmiştir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Nuh gemiye, sadece yavrulayan ve yumurtlayan hayvanları bindirdi. Sivrisinek ve yerden üreyen haşerâtı almadı."

«Ve boğulması mukadder olanların dışında aileni ve iman edenleri gemiye bindir,' dedik.» Hz. Nuh gemiye aile halkını da bindirdi. Ancak Allah tarafından boğulması kararlaştırılan oğlu Kenan'ı gemiye almadı.

«Zaten onunla beraber pek az kimse iman etmişti.» Nuh (a.s.)'a iman edenler, kadın ve erkek yetmiş iki kişiden oluşuyordu. Hz. Nuh'un hanımları ve çocuklarıyla birlikte yetmiş sekiz kişiydiler. Yarısı kadın, yarısı da erkekti. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, gemide seksen erkek ve kadın vardı.

41. «Nuh,» beraberindeki mü'minlere: **«'Gemiye binin. Onun yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır.»** Gemiye binerken ve gemi yürürken besmele çekin...

Kevâşî'de şu açıklama yapılmıştır: "Geminin durdurulması ve yürütülmesi Allah'ın ismiyledir. Nuh (a.s.) geminin hareket etmesini isteyince besmele çeker, gemi hareket eder, durmasını isteyince de besmele çeker, gemi dururdu."

«Şüphesiz ki Rabbim,» günah ve hataları **«çok bağışlayan,»** inanan kullarına karşı **«pek esirgeyendir' dedi.»** Bunun için sizi bu musibetten kurtardı.

Anlatıldığına göre, Hz. Nuh gemiyi yaparken, iman etmiş yaşlı bir kadın ona uğradı ve ne yaptığını sordu. Nuh dedi ki: "Allah kâfirleri tufanla helâk edecek, mü'minleri ise bu gemiyle kurtaracaktır." Kadıncağız, ondan, zamanı geldiğinde mü'minlerle birlikte gemiye binmesi için kendisini haberdar etmesini istedi. Nihayet zaman gelip de Nuh halkı gemiye bindirmekle uğraşırken, yaşlı kadının dediğini unuttu. Kâfirlerin helâk edilip, mü'minlerin kurtarılmaları olayı gerçekleşince gemiden indiler. Bu yaşlı kadın Nuh'a gelerek: "Ey Nuh! Sen bana Tufan olacak demiştin. Daha vakit yaklaşmadı mı?" diye sordu. Nuh: "Tufan olup bitti. Allah'ın emri gerçekleşti" dedi ve kadının bu durumu karşısında şaşakaldı. Allah onu, gemiye binmediği halde evinde kurtarmıştı. Tufanı da hiç görmemişti. Allah mü'min kullarını işte böyle kurtarır.

42. «Gemi, onları», çevrelerini saran **«dağlar gibi dalgalar arasından**

götürürken Nuh, bir kenarda yalnız duran oğluna...» Nuh'un oğlu Kenan, kâfir olduğu için Nuh'tan ve dininden uzak bir yerde bulunuyordu. **«'Oğulcuğum! Bizimle beraber»** gemiye **«bin, kâfirlerle beraber olma' diye seslendi.»** Âlimlerin çoğunluğu, onun Hz. Nuh'un gerçek oğlu olduğunu söylerler. Ancak bazılarının, peygamber çocuğunun kâfir olmayacağını söylemeleri doğru değildir. Çünkü Hz. Âdem'in oğlu Kâbil de kâfirdi. Allah ölüden diri, diriden de ölü çıkarır. O'nun hikmeti Celâl ve Cemâlinin tecellilerine göre cereyan eder. İbrahim (a.s.)'in babası kâfir olduğuna göre, Nuh'un oğlunun kâfir olması neden garipsensin. Âyette dalga, büyüklük ve yüksekliği bakımından dağlara benzetilmiştir.

43. Hz. Nuh oğluna, şefkatli bir şekilde, kendileriyle birlikte gemiye, binmesini ve kâfirlerle birlikte gemi dışında kalmamasını söylediyse de **«oğlu: 'Dağa sığınacağım. Beni sudan korur»**, dağ yüksek olduğu için gidip tepesine çıkar ve böylece korunurum **«deyince, Nuh: 'Bugün Allah'ın»** tufan **«azabından, O'nun acıdıkları,»** rahmet ettikleri **«dışında kurtulacak yoktur'»** yani Allah'ın istedikleri dışında hiç kimse ondan korunamaz **«dedi.»** Burada *"bugün"* kelimesinin kullanılması, olayların geçtiği diğer günler gibi olmadığını göstermektedir. Sonra oğlu ile Nuh'un **«aralarına dalga girdi»** ve aralarındaki diyalog kesildi. **«O da»** yani oğlu da **«böylece boğulanlardan oldu.»**

İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre, tufan sırasında kırk gün kırk gece yağmur yağdı ve aynı şekilde yerden su çıktı. Şu âyet bunu belirtiyor. *"Biz de bunun üzerine gök kapılarını, boşanan sularla açtık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. Her iki su takdir edilen bir ölçüye göre birleşti."* (Kamer: 11-12)

Bahru'l-Ulûm kitabında belirtildiğine göre, sular yeryüzünün en yüksek dağlarından onbeş arşın daha yükseldi. Gemi, içindekileri beş ay süreyle yeryüzünü dolaştırdı. Hareme gelinceye kadar hiçbir yerde karar kılmadı. Fakat Hareme de girmedi. Harem etrafında bir hafta döndü. Allah Kâbeyi korudu.

44. Yüce Allah tarafından tufanın bitiminden sonra: **«'Ey arz! Suyunu yut ve ey gök, sen de (yağmurunu) tut' denildi.»** Tufan yerde başladığı için, önce yerden söz edilmiştir. Yerin suyu yutması, suyun aşağıya çekilmesinden mecazdır. Yutulan su, daha önce varolan nehir ve kuyu suları değil tufandan kaynaklanan sulardır. Şüphesiz gökten, belirli bir ölçünün dışında tek damla fazla su düşmez. Ancak tufan günü çok fazla yağmur yağmıştır. Dolayısıyla tufandan sonra yere, üstünde bulunan suyu içine çekip yutması emredilmiş, o da bu emri yerine getirerek suyu yutmuştur. Aynı zamanda göğe de, artık yağmuru bırakmaması ve tutması emredildi ve o da bu emre uydu. İşte bütün bunlar âyette çok kısa bir ifadeyle dile getirilmiştir ki, bu da ancak yüce Allah'ın işidir.

«Su çekildi,» yani yer ve gök arasındaki su azaldı. Dağlar ve yeryüzü ortaya çıktı. **«İş bitirildi,»** yani vâdedilen şey kâfirlerin helâk edilmesi ve mü'minlerin kurtarılması işi yerine getirildi. **«Gemi de,»** Musul yakınındaki **«Cûdi (dağı) üzerine oturdu»** ve bedduâ olarak: **«'Zâlimler topluluğu helâk olsun' denildi.»** Bu, zâlimlere böyle bedduâ etmeleri için, yüce Allah'tan kullarına bir talimattır.

Ebu'l-Âliye'den şöyle rivayet edilmiştir: Nuh (a.s.)'un gemisi dağa oturunca Hz. Nuh, birden İblis'in geminin kıç tarafında bulunduğunu gördü. Ona: "Yazıklar olsun sana, yeryüzü halkı senin yüzünden boğuldu" deyince İblis: "Peki ben ne yapayım?" dedi. Nuh: "Tevbe edersin" deyince "Rabbine sor bakalım, benim için tevbe kapısı açık mıdır?" dedi. Nuh Allah'a duâ etti. Yüce Allah da ona İblis'in tevbesi'nin Âdem (a.s.)'in kabrine secde etmesi olduğunu bildirdi. Hz. Nuh, İblis'e: "Evet sana tevbe kapısı açıktır" dedi. İblis: "Peki nasıl?" deyince Hz. Nuh: "Âdem'in kabrine secde edersin" dedi. İblis ise: "Rabbimin izzetine yemin olsun ki, bunu yapmam. Ben Âdeme, sağken bile secde etmedim. Ölümünden sonra mı secde edeceğim?" dedi.

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ

فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِى مِنْ اَهْلِى وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ
الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ
صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّى اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى

بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ
يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ
مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾
تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا
قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

45. Nuh Rabbine duâ edip dedi ki: "Rabbim! Oğlum benim ailemdendir. Senin sözün elbette haktır. Sen hakimlerin hakimisin."

46. Allah: "Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü o, uygunsuz iş işlemiştir. Öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme. Sana cahillerden olmamanı öğütlüyorum"dedi.

47. Nuh dedi ki: "Rabbim! Bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve esirgemezsen, zarar edenlerden olurum."

48. Denildi ki: "Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan topluluklara Bizden bir selâmet ve bereketlerle (gemiden) in. Ama bir süre yaşatacağımız, sonra katımızdan acı bir azapla cezalandıracağımız topluluklar da vardır."

49. İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. Sabret. Sonuç müttakîlerindir.

45. «Nuh, Rabbine duâ edip dedi ki: 'Rabbim! Oğlum» Ken'an, **«benim ailemdendir.»** Ailemi gemiye bindirmemi emrettiğinde onları kurtaracağını da vadetmiştin. **«Senin sözün elbette haktır.»** Onda aykırılık olmaz, yerine getirileceğinden şüphe edilmez. Âyetin **zâhirine** göre Nuh'un bu yalvarışı, oğlu boğulmadan öncedir. Olayın sonradan nakledilmesi, buna engel değildir. Amaç, boğulmasındaki hikmeti öğrenmek değil. Oğlunun kurtulmasını istemektir. **«Sen, hâkimlerin hakimisin.'»** Hakimlerin en bilgini ve en adaletlisisin. Hakimin başkasına üstünlüğü ancak ilim ve adaletle olur. Zamanında hakimlik görevi almış nice cahil ve zalimler "Kadılar kadısı" diye lakaplandırıldılar. Bu, "Hakimler hakimi" demektir. Cârullah şöyle dedi:

Zamanımızın kadıları âşikâr hırsızdırlar
Halk içinde az değil çok yaygındırlar
Yetim malı yemeyi mübah gördüler
Sanki kitapta bunun yerini buldular
Bizimle musafaha etseler korkarız
Ellerimizden yüzükleri aşırırlar duymayız.

Hadis-i şerifte: *"Kadılar üç çeşittir. Birisi cennette, ikisi cehennemdedir. Cennette olan; hakkı bilip ona göre hükmedendir. Diğer ikisine gelince; Birisi, Hakkı bilen, fakat haksız hüküm verendir ki, bu cehennemdedir. Diğeri ise, insanlar arasında bilgisizce hükmeden kişidir. O da cehennemdedir."*(7) Çünkü hakkı bilmediği için haramı-helâlı birbirine karıştırır.

46. «Allah: 'Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü o, uygunsuz iş işlemiştir.» Yani oğlun, kendilerine kurtuluş vadedilenlerden değildir. Çünkü o, onlardan ayrılmıştır. Kâfirle mü'minin ilgisi yoktur. Görüldüğü üzere ilimsiz ve amelsiz olarak sırf nesep bağlılığının herhangi bir faydası olmuyor. Yalnızca soyla övünmenin de bir değeri yoktur. Nitekim hadis-i şerifte: *"Ey Hâşimoğulları! İnsanlar bana amelleriyle gelirken siz bana neseplerinize güvenerek gelmeyin"* buyurmuştur. Hadis-i Şeriften murat, insanlar amele itibar etsinler diye sırf Hz. peygamber (s.a.v.)'e akraba olmakla övünmeyi kınamaktır. Şâir ne güzel söylemiş:

Nefis taşırsa Bâhile ahlâkını
Hâşimi olmanın görmez faydasını

Bâhile, alçaklığı ve kötü işleriyle meşhur bir kabiledir. Murdar hayvanın artık kemiklerini yerlerdi.

Âyette "fâsit iş" yerine, *"uygunsuz iş"*deyimi kullanılmıştır. Çünkü

7- Ebû Dâvud, *Akdiye*; Tirmizî, *Ahkâm* 1325; ayr. bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/166.

kurtuluş ancak uygun amelle mümkündür.

«**Öyleyse,**» doğruluğunu ve hikmete uygunluğunu kesin olarak «**bilmediğin şeyi benden isteme. Sana,**» onlardan olmamanı istediğim için «**cahillerden olmamanı öğütlüyorum,' dedi.**» Burada daha iyi olanı terketmek cahillik olarak ifade edilmiştir.

47. Çocuk sevgisi Nuh (a.s.)'u daha hayırlı işlerden alıkoyduğu ve işi karıştırdığı için bir nevi azarlanmıştı. Bunun üzerine «**Nuh dedi ki: 'Rabbim!**» Bundan sonra hikmete uygunluğunu «**bilmediğim şeyi senden istemekten, sana sığınırım.**» Bu günden sonra, böyle bir istekte bulunmaktan beni koru. Eğer «**beni**» bu yersiz isteğimden dolayı «**bağışlamaz**», tevbemi kabul etmez «**ve esirgemezsen zarar edenlerden olurum.'**» Özellikle kâfirlerin helâki ve mü'minlerin kurtuluşu gibi çok büyük nimetlere kavuştuktan sonra Allah'a şükretmeyi unutmak; hakkında *"O uygunsuz iş işlemiştir"* denilen kimsenin durumunu ön plâna geçirip onun hakkında Allah'a yol vermek, kârlı bir iş değil, aksine açık bir zarardır.

48. «**Denildi ki: 'Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan topluluklara Bizden bir selâmet ve bereketlerle (gemiden) in.**» Bu söz yüce Allah tarafından söylenmiştir. Yani: "Ey Nuh! Kötülüklerden selâmette olarak gemiden Cûdi dağına, oradan da düz araziye in. Âyette geçen *"selâmet"* kelimesi, "esenlik" veya "Bizden sana selâm olsun" manasınadır. Nitekim yüce Allah: *"Alemlerde Nuh'a selâm olsun"* (Sâffât: 79) buyurmuştur. Aynı zamanda selâm, teslim olmak anlamını da içerir. Burada birinci anlam daha doğrudur. Çünkü bu âyetlerde boğulmaktan korunma, selâmete erme gibi şeylerden söz edilmektedir.

Âyetteki *"bereketlerle"* kelimesi de, Hz. Nuh'un nesli içinde artan hayırlar, çeşitli rızıklar, onun ve onunla birlikte olanların geçimini sağlayan şeyleri ifade etmektedir. Hz. Nuh'la beraber olanlardan kıyamete kadar meydana gelecek nesiller için de bereket vadedilmiştir. «**Ama**» bu nesillerin hepsi de Müslüman ve berekete mazhar değildir. Aksine onlardan bir bölümünü sadece dünyada «**bir süre yaşatacağımız**» rızıklandıracağımız, «**sonra katımızdan**» âhirette «**acı bir azapla cezalandıracağımız topluluklar da vardır.'**» Burada, insanların top yekûn mutlu veya bütünüyle mutsuz olmalarının ilâhî hikmete aykırı olduğuna işaret edilmektedir.

49. «**İşte bunlar,**» yani Nuh (a.s.)'un kavmiyle ilgili olarak anlattıklarımız, **«sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin.»** Çünkü bunlar çok eski dönemlerde olmuştur ve sadece Allah bilmektedir. Burada şöyle denilmektedir: Ey Muhammed! Bu kıssayı sana, diğer peygamberlerin başına gelenlerden ders almak ve onları örnek ve rehber edinmen için Cebrail vasıtasıyla bildirdik.

Sana vahyedip haber vermeden önce bunlar ne sence ne de kavmince biliniyordu. Hz. Nuh'un, bu tür alay ve eziyetlere sabrettiği gibi, sen de tebliğin zorluklarına ve kavminden gelen eziyet ve yalanlamalara karşı **«sabret.»** Çünkü **«sonuç,»** eninde sonunda dünyada zafer, âhirette kurtuluş, sadece sabreden **«müttakîlerindir.»** Tevhid ehli mü'minlerindir. Bunun böyle olduğunu Nuh ve kavminde gördün. Bu kıssa senin için güzel bir örnektir. Burada aynı zamanda, Hz. Peygamber ve mü'minler için bir teselli vardır.

وَاِلٰى عَادٍ
اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنْ
اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَ
يَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ
مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ
بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٣﴾ اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي
اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوٓا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِه۪

فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ؕ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ
رَبِّي وَرَبِّكُمْ ؕ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ؕ إِنَّ رَبِّي عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ
بِهِ إِلَيْكُمْ ؕ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ ؕ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ؕ إِنَّ
رَبِّي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

50. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz sadece iftira ediyorsunuz.

51. Ey kavmim! Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?

52. Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra da O'na tevbe edin ki, size gökten bol yağmur göndersin. Kuvvetinize kuvvet katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."

53. Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize açık bir belge getirmedin. Biz senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak ve sana da iman edecek değiliz.

54-55. Bir kısım ilâhlarımız seni çarpmıştır demekten başka bir şey demeyiz." Hûd dedi ki: "Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da ertelemeyin.

56. Ben, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın. Rabbim elbette doğru yoldadır.

57. Eğer yüz çevirirseniz, şüphesiz ben, size gönderildiğim *şeyi size bildirdim. Rabbim sizden başka bir milleti yerinize getirebilir. Ona hiçbir zarar da veremezsiniz. Doğrusu Rabbim her şeyi koruyup gözetendir."*

50. **«Âd kavmine de...»** Âd, Yemen tarafında bir kavimdir. **«Kardeşleri,»** yani kendi soylarından olan Hz. **«Hûd'u »** peygamber olarak **«gönderdik.»** Onlara ne söylediği sorulursa **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Sadece **«Allah'a kulluk edin.»** Çünkü sizin **«O'ndan başka ilâhınız yoktur.»** Kulluğu O'na has kılın. Başkalarını O'na ortak koşmayın. **«Siz,»** putları Allah'a ortaklar saymakla **«sadece iftira ediyorsunuz.»**

51. **«Ey kavmim! Buna,»** yani peygamberlik görevime **«karşılık, sizden bir ücret»**, karşılık veya rüşvet **«istemiyorum.»** Sizin mallarınızda gözüm yok. **«Benim ücretim, ancak beni yaratana»** yani yüce Allah'a **«aittir. Hâlâ»** gaflet edip **«aklınızı kullanmıyor musunuz?»**

Şüphesiz mal, mevki ve övülme sevgisi insanın fıtratındandır. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Her peygamber töhmeti kaldırmak, nasihatı berraklaştırmak için mutlaka kavmine bu tarzda hitab etmiştir. Çünkü nasihat ve tebliğ; ancak halis ve en küçük bir beklentiden bile uzak olunduğu zaman fayda verir.

Rivâyete göre şeyhlerden birinin bir kedisi vardı. Yanı başındaki kasaptan onun için et parçaları alıyordu. Kasapta kötü bir şey gördü. Hemen evine girip önce kediyi çıkardı. Sonra kasaba gelip onu uyardı. Kasap: "Bundan sonra kedine bir şey vermeyeceğim" dedi. Şeyh ona şu cevabı verdi: "Zaten ben de kediyi evden çıkarıp senden umudumu kestikten sonra bu uyarıyı yapıyorum. İnsanlardan bir şey umarak yapılan tebliğin faydası olmaz."

52. Hz. Hûd, devamla: **«Ey kavmim!»** O'na iman ederek **«Rabbinizden mağfiret»**, bağışlanma **«dileyin.»** Eskiden işlediğiniz günah ve şirkten dolayı **«sonra da O'na, tevbe edin,»** yani iman edin. Çünkü iman, geçmiş günahları siler. Allah'a itaate yönelin **«ki, size gökten bol bol yağmur göndersin. Kuvvetinize kuvvet katsın.»** Hz. Hûd'un, Onlara bol yağmur ve güç üstünlüğü vaad ederek, imana teşvik etmesi; ziraatçı, bağ bahçe sahibi olmalarından ve bu işlere düşkünlüklerinden dolayıdır. Su, en çok muhtaç oldukları şeydi. Kendilerini düşmana karşı koruyacak güç ve kuvvete sahip olma konusunda ise çok hırslıydılar.

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'dan bildirildiğine göre, O, Hz. Muâviye'ye elçi olarak gitmişti. Yola çıktığında hizmetçilerinden birisi de onunla beraberdi. Hz. Hasan'a dedi ki: "Ben zengin bir adamım, fakat çocuğum olmuyor. Bana bir şey öğret ki, belki Allah bana çocuk ihsan eder." Hz. Hasan da: "Tevbe etmen gerekir" dedi. Adam tevbeyi çoğalttı ve on çocuğu oldu. Bu durum Muâviye'nin kulağına gitti. Adama dedi ki: "Sorsaydın ya, bu tavsiyeyi neye göre yapmış?" Hz. Hasan başka bir yolculuğa çıkınca, adam, niçin tevbe tavsiye ettiğini sordu. Hz. Hasan da: "Hz. Hûd'un *"Kuvvetinize kuvvet katsın"* sözüyle, Hz. Nuh'un *"Sizi mallarla ve oğullarla desteklesin"* (Nûh: 12) sözünü işitmedin mi?" diye cevap verdi.

Sizi davet ve teşvik ettiği şeyden, **«günahkârlar olarak yüz çevirmeyin.'»** Günahlarınızda ısrar ederek gerçeklere kulaklarınızı tıkamayın.

53. Kavminden olanlar **«dediler ki: 'Ey Hûd! Sen bize açık bir belge getirmedin.»** Yani dâvanın doğruluğuna işaret eden bir mûcize göstermedin. Bunu, aşırı inatları sebebiyle söylüyorlardı. Nitekim Kureyşliler de sayısız delillere rağmen Hz. Peygamber için: *"Rabbinden O'na bir belge indirilmeli değil miydi"* (Ra'd: 27) demişlerdi.

«Biz senin» delilsiz **«sözünle ilâhlarımızı bırakacak ve»** ilâhlarımıza ibadetten vazgeçecek, putlarımızı terkedecek ve sonra da senin getirdiğin tevhid inancına girerek **«sana da iman edecek değiliz.»**

54-55. Sana: **«Bir kısım ilâhlarımız seni çarpmıştır, demekten başka bir şey demeyiz.'»** Kendilerine hakaret edip, zıtlaştığın için bazı ilâhlarımız seni çarptığı için deli olmuşsun. Deliler gibi konuşman bundandır. **«Hûd dedi ki: 'Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum, siz de şahit olun ki, ben sizin»** Allah'ı bırakıp da **«ortak koştuklarınızdan»** yani taptığınız putlarınızdan **«uzağım.»**

Hz. Hûd'un onları şahit tutması, onlara hakaret içindir. Çünkü hiç kimse düşmanına: "Senden uzak olduğuma seni şahit tutuyorum" demez. Ancak Onun düşmanlığına önem vermediğini ifade için böyle söyler.

«Haydi hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da ertelemeyin.» Eğer ilâhlarınızın kendilerinden yüz çeviren ve hakaret edenlere zarar vermeye güçleri olduğu konusundaki söyledikleriniz doğruysa, hemen bana tuzak kurun. Ben bundan uzağım. Siz ve putlarınız birlikte her yola başvurarak beni helâk etmeye kalkışın. Bu konuda bana hiç fırsat ve zaman da tanımayın.

56. «Ben,» sadece **«benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım.»** Siz ve tanrılarınız bana zarar veremez. Çünkü ben, benim ve her şeyin sahibi; güçlü, kudretli olan Allah'a dayandım. Yeryüzünde **«hiçbir canlı yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın.»** Yani Allah, yeryüzündeki her canlıyı egemenliği altına almıştır. Âyette, egemenlik altına alma anlamı *"perçeminden tutmak"* sözüyle ifade edilmiştir. Araplar bir kimsenin zillet ve teslimiyetini ifade etmek için "perçemi filanın elindedir" derler. Allah onlara maliktir ve dilediği şekilde onlar hakkında tasarrufta bulunur. Âyetteki bu ifade, yüce Allah'ın büyüklüğünü ve saltanatının yüceliğini ifade için kullanılmıştır.

«Rabbim elbette doğru yoldadır.» Mülkünde hak üzeredir. Hiçbir zâlim O'ndan kaçamaz, O'na dayanan hiçbir kimse zarara uğrayıp yok olmaz.

57. «Eğer yüz çevirirseniz,» yani yüz çevirmeye devam ederseniz, benim daha fazla yapacak bir şeyim yok, **«şüphesiz ben, size gönderildiğim şeyi»** yani size bildirilmek üzere bana gönderilen vahyi **«size bildirdim.»** Artık bu konuda söyleyecek bir sözünüz kalmadı. Bundan sonra Allah sizi helâk eder ve **«Rabbim, sizden başka bir milleti yerinize getirebilir. O'na hiç bir zarar da veremezsiniz.»** Mal ve yurtlarınızda sizin yerinizi alacak bir kavim getirir. Rabbimden yüz çevirmeniz O'na asla zarar vermez. Siz ancak kendinize zarar verirsiniz.

«Doğrusu Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.'» Sizin amelleriniz ona gizli kalmaz. Sizi cezalandırmaktan gafil olmaz.

Bil ki, Allah'a tevekkül'ün gereği ve O'nun gerçek bir koruyucu olması, Rab'liğinin her şeye şamil olduğunu gösterir. Şöyle ki:

1- O'nun Rab'liği herkesi kapsar. Yaratılanların durumlarını düzenleyip koruyanın, başkasının korumasına ihtiyacı yoktur.

2- Her canlı, Allah'ın egemenliği altındadır. Bir iş yapmaktan ve başkasına etki etmekten âcizdir. Dolayısıyla ondan sakınmaya gerek yoktur.

3- Yüce Allah, vahdaniyetinin gölgesi mesabesindeki çokluk âleminde, adaletli olarak hüküm verir. Günahsız olarak kimseyi kimseye musallat etmez. Kimseyi hatasız olarak cezalandırmaz.

Şöyle anlatılmıştır: Buhara şehrinde su satan bir adam vardı. Otuz yıldır bir kuyumcunun evine su taşıyordu. Bu kuyumcunun son derece güzel sâliha bir hanımı vardı. Yine âdeti üzere bir gün sucu, kuyumcunun evine geldi. Kadının elini tutup sıktı. Kadının kocası çarşıdan gelince kadın, kocasına: "Bugün Allah'ın emrine aykırı olarak ne yaptın?" dedi. Kuyumcu: "Bir şey yapmadım" cevabını verdi. Kadın ısrar edince, dedi ki: "Bu gün dükkanıma bir kadın geldi. Bileziklerden birini koluna takarken teninin beyazlığı hoşuma gitti ve elini sıktım." Kuyumcunun karısı: "Allah'u Ekber! Sucunun hıyanetinin hikmeti demek ki buymuş" dedi. Kuyumcu elini sıktığı kadına: "Ey kadın! Ben pişman oldum. Bana hakkını helâl et" dedi. Ertesi gün sucu geldi o da tevbe edip: "Ey evin hanımı! Bana hakkını helâl et. Şeytan beni şaşırttı" dedi. Kuyumcunun hanımı da: "Sen işine git, hata dükkandaki kocamdan başkasının değil" dedi.

Allah daha dünyada kuyumcunun cezasını verdi. Böyle şeyler Allah'ın adaletindendir. Allah'ın kulları adaletli davransınlar. Özellikle de hâkim ve sultanlar.

Yine şöyle anlatılmıştır: Zulkarneyn, Aristo'ya sordu: "Krallar için cesaret mi, yoksa adalet mi daha iyidir?" Aristo: "Kral âdil olursa, cesarete ihtiyaç duymaz" cevabını verdi.

Kim, hesabı titiz olan Allah'a inanırsa, zulüm ve taşkınlıktan sakınır. Cennetin en üst tabakalarına kavuşur. Aksi takdirde kendisini cehennem azabına, hatta en şiddetli dünya azabına sokar. Yüce Allah'ın türlü türlü azabını içeren şu sözünü bilmez misin? *"Rabbim sizden başka bir milleti yerinize getirebilir."*

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (٥٨)
وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ
كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (٥٩) وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ
الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (٦٠)

58. Emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki inananları rahmetimizle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık.

59. İşte bu Âd kavmidir. Rablerinin âyetlerini bile bile inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.

60. Bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar. Bilin ki, Âd kavmi, Rablerini inkâr etti. Yine iyi bilin ki, Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetin'den uzaklaştırıldı.

58. «**Emrimiz**» yani azabımız «**gelince,**» amelleri sabebiyle değil, sırf bir ikram ve rahmet olarak «**Hûd'u ve**» sayıları dört bin kadar olan «**beraberindeki inananları rahmetimizle kurtardık.**» Evet, böylece «**onları ağır bir azaptan kurtardık.**» Bu azap, korkunç sıcaklıkta bir rüzgârdı ki, kâfirlerin burunlarından girip arkalarından çıkıyor, organlarını parça parça ediyordu. Rivayet edildiğine göre, yüce Allah Âd kâfirlerini helâk edip, Hûd ve iman edenleri kurtarınca, Mekke'ye gelmişler, ölünceye dek orada Allah'a ibadet etmişlerdir.

59. Ey Muhammed ümmeti! «**İşte bu, Âd kavmidir,**» veya işte şu kabirler ve kalıntılar Âd kavmine aittir. Şu halde yeryüzünü gezip dolaşın, görüp ibret alın. Onlar, «**Rablerinin âyetlerini bile bile inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler**» yani karşı geldiler. Âd kavminin peygamberi Hz. Hûd olduğu halde, âyette tekil olarak Allah'ın "peygamberine" yerine, çoğul olarak *"peygamberlerine"* şeklinde bir ifade kullanılıyor. Çünkü bir peygambere isyan eden, aslında bütün peygamberlere isyan etmiş sayılır. Bu da, peygamberlerin tevhid ve dinin esasları konusundaki tebliğlerinin aynı olmasındandır.

«**Ve**» onların ayak takımı; kendini beğenmiş, insanlara tepeden bakan, hakkı söylemeyen, gerçeği kabul etmeyen «**her inatçı zorbanın**» yani Kâdî'nin dediği gibi, azgın ileri gelenlerinin «**emrine uydular.**»

60. Bu davranışlarının cezası olarak, uyanlar ve uyulanlar hep birlikte «**bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar.**» Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldılar. Yüzüstü ebedî felâketin içine düştüler. «**Bilin**», dikkat edin «**ki, Âd kavmi Rablerini inkâr etti.**» Onlar her olayı zamana nisbet ettikleri için "Dehrî" denilen münkirlerden idiler. «**Yine iyi bilin ki, Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldı.**» Âyet-i kerimede Âd ismi tenbih edatı olan ve "iyi bilin", "dikkat edin" gibi anlamlara gelen *"elâ"* kelimesi ve *"lânetleme"*, yani Allah'ın rahmetinden uzak oldukları ifadesi iki kere tekrarlanmıştır. Bu, onların durumlarının korkunçluğuna, seviyelerinin düşüklüğüne işaret etmek ve dolayısıyla onların hallerinden ibret alıp aynı duruma düşmemek için insanların dikkatlerini çekmek içindir. Yine burada yaptıklarından dolayı başlarına gelen azabı hak ettiklerine de işarette bulunulmaktadır.

Kifâye adlı eserde şöyle deniyor: Lânet iki türlüdür. Bunlardan biri, Allah'ın rahmetinden kovulmaktır. Bu da ancak kâfir için olur. İkincisi de, sahih ve erdemli kimselerin derecesinden uzaklaştırılmaktır. Hz. peygamber (s.a.v.)'in *"Karaborsacı mel'undur"* sözü bu tür lânete işaret eder. Çünkü Ehl-i sünnet mezhebi, büyük günah işlemekten dolayı kimsenin imandan çıkmayacağı görüşünü savunur. Genel anlamdaki lânete örnek şu hadis-i şeriftir: *"Allah ana -babasına lânet edene lânet etsin. Allah, kendinden başkası adına hayvan boğazlayana lânet etsin. Allah suçluyu barındırana lânet etsin. Allah arazi sınırlarını değiştirene lânet etsin."* [8] Yine Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, fâiz yiyene yedirene, bu konuda şahitlik ve kâtiplik yapana lânet etsin."* [9]

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ
ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (٦١) قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ
فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَا اَتَنْهٰينَا اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا وَاِنَّنَا لَفِي
شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ مُرِيبٍ (٦٢) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ

8- Müslim, Ahmed b. Hanbel, Neseî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/15.

9- Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, Tirmizî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/13.

كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُن۪ي مِنَ
اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَز۪يدُونَن۪ي غَيْرَ تَخْس۪يرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هٰذِه۪
نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ ف۪ٓي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَر۪يبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا
ف۪ي دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ
اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ
اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَز۪يزُ ﴿٦٦﴾ وَاَخَذَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا
ف۪ي دِيَارِهِمْ جَاثِم۪ينَ ﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا ف۪يهَا اَلَٓا اِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا
رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

61. Semûd kavmine de, kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O, sizi yerden yarattı, ve orada yaşattı. O'ndan mağfiret dileyin. Sonra da O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim yakındır. Duâları kabul edendir."

62. Dediler ki: "Ey Salih! Sen önceleri, içimizde ümit beslenen birisiydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun? Doğrusu bizi davet ettiğin şeyden şüphe ve endişe içindeyiz."

63. Dedi ki: "Ey kavmim! Söyleyin bana! Eğer Rabbim tarafından açık bir delilim varsa ve bana katından bir rahmet vermişse, O'na isyan edersem, Allah'a karşı beni kim korur? Siz bana, zararımı artırmaktan başka bir şey yapamazsınız.

64. Ey kavmim! İşte size bir mucize olarak Allah'ın devesi. Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın. Ona bir kötülük dokundurmayın. Yoksa hemen bir azaba uğrarsınız."

65. Buna rağmen onu devirdiler. Dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. Bu, yalanlanamayacak bir sözdür."

66. Emrimiz gelince, Salih'i ve beraberindeki inananları, Bizden bir rahmet olarak (azaptan) ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz ki Rabbin, pek kuvvetlidir ve güçlüdür.

67. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.

68. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. İyi bilin ki Semûd, Rabbini inkâr etmişti. Yine iyi bilin ki, Semûd, Allah'ın rahmetinden kovuldu.

61. Bir Arap kavmi olan ve büyük babaları "Semûd b. Âd" adıyla anılan **«Semûd kavmine de,»** nesep yönünden **«kardeşleri»** olan **«Salih'i»** peygamber olarak **«gönderdik.»** Salih (a.s.)'in künyesi şöyledir: Semûd oğlu, Âsef oğlu, Ubeyd oğlu Salih. O, kavmine **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** sadece **«Allah'a kulluk edin.»** Çünkü **«sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden»** yani topraktan **«yarattı.»** Evet, sizi, başkası değil, O yarattı. Yüce Allah, kıyamete kadar gelip geçen ve gelecek olan bütün nesillerin modeli olan Hz. Âdem'i topraktan yaratmıştır. **«Ve orada,»** yani yeryüzünde yerleştirip **«yaşattı.»** Orayı imar etmenize imkân verdi. O halde, iman ederek **«O'ndan mağfiret dileyin. Sonra da»** başkalarına yaptığınız ibadetten dolayı **«O'na tevbe edin.»** Tevbe'nin kabul edilmesi, iman etme şartına bağlıdır. **«Çünkü Rabbim»** rahmetiyle **«yakındır. Duâları»**, duâ ederek istekte bulunanların isteğini **«kabul edendir.'»** Kulun, Allah'ın *"mücîb"*, yani *"kabul eden"* isminden nasibi, Rabbinin emir ve yasaklarına icabeti, yani kabulü oranındadır.

62. Salih (a.s.), kendilerini Allah'a ve O'na ibadete çağırdıktan sonra kavmi ona **«dediler ki: 'Ey Salih! Sen»**, bundan daha **«önceleri, içimizde ümit beslenen»**, iyiliğini umduğumuz **«birisiydin.»** Üzerinde doğruluk ve olgunluk işaretleri vardı. Senin, yararlanacağımız bir başkan, işlerimizi danışacağımız bir yönetici olacağını umuyorduk. Bu sözleri işitince senden umudumuz kesildi. Artık sende hayır olmadığını anladık. **«Şimdi, babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun?»** Bizi atalarımızın ibadet ettiği putlardan yüz çevirmeye mi çağırıyorsun? **«Doğrusu bizi davet ettiğin şeyden»** yani putları terkederek tevhid konusundaki çağrın karşısında **«şüphe ve endişe içindeyiz.'»**

63. Onların bu sözlerine karşılık Salih (a.s.) **«dedi ki: 'Ey kavmim! Söyleyin bana! Eğer Rabbim tarafından»** gerçekten benim sahibim ve malikim olan Allah katından **«açık bir delilim varsa ve bana katından»** peygamberlik gibi **«bir rahmet vermişse,»** evet, bana verilen şey buysa ve ben buna rağmen yine de **«O'na isyan edersem,»** görevimi terkederek asilerden olursam **«Allah'a karşı,»** O'nun vereceği azaptan **«beni kim korur? Siz bana,»** amellerimi boşa çıkararak **«zararımı artırmaktan,»** Allah'ın gazabını gerektirecek cezamı büyütmekten **«başka bir şey yapamazsınız.»**

64. «Ey kavmim! İşte size bir mucize olarak Allah'ın devesi.» Rivayete göre Salih (a.s.), kavmini Allah'a davet ettiğinde, Ondan bir mucize istediler. Salih (a.s.): "Nasıl bir mucize istiyorsunuz?" diye sordu. Reisleri, bir kayayı işaret ederek: "Bu kayadan geniş karınlı, bol tüylü on aylık hâmile bir deve çıkar. Eğer bunu yapabilirsen sana inanırız" dedi. Salih onlardan, eğer bunu gerçekleştirirse, kendisine kesin olarak iman edecekleri konusunda söz vermelerini istedi. Onlar da söz verdiler. Salih namaz kılıp duâ etti. Kaya sarsıldı ve içinden, istedikleri gibi on aylık hâmile bir deve çıktı. Salih de, bunun Allah'ın devesi olduğunu söyledi. Devenin Allah'a izafe edilmesi, onun şerefli oluşuna ve diğer develerden farklılığına işaret içindir. Çünkü Allah onu doğum olmaksızın kayadan yaratmıştır. Gerçekten de iri cüsseliydi. Salih: Bu deve, benim doğruluğuma işaret eden bir mucizedir. **«Onu bırakın,»** istediği gibi **«Allah'ın arzında otlasın.»** Allah'ın mülkü olan şu yeryüzünde yeyip içsin. Böylece Salih (a.s.), kavmini deveyi besleme külfetinden kurtarmıştı. Rivayet edildiğine göre deve, ağaç yaprakları yiyor, su içiyor, sonra da ayaklarını ayırıyor, Semûdlular da kapları doluncaya dek sağıyorlar, sütünü hem içiyor, hem de biriktiriyorlardı. **«Ona bir kötülük dokundurmayın.'»**

Salih (a.s.) ısrarla deveyi kesmek şöyle dursun, ona vurmak, kovmak gibi en ufak bir zarar bile verilmemesini tenbihliyor. Aksi takdirde hemen bir azaba uğrayacaklarını söylüyordu. **«Yoksa hemen bir azaba uğrarsınız.'»**

65. «Buna rağmen onu devirdiler.» Kavmin emir ve rızâsıyla deveyi Kudar b. Sâlif adında birisi kesti. Etini bütün halka dağıttılar. Bunun üzerine Salih onlara **«dedi ki:»** Evlerinizde ve **«'yurdunuzda üç gün daha yaşayın.»** Bundan sonra helâk olacaksınız. Deveyi çarşamba akşamı kestiler. Cumartesi sabahı helâk edildiler. Salih onlara: "Yüzleriniz yarın sarı, yarından sonra kırmızı, üçünçü gün de siyahlaşacak. Sonra da sabah vakti helâk olacaksınız" demişti. Dediği de olmuştu.

İşte **«bu»** söz, yani devenin kesilmesinden sonra azabın geleceği sözü, **«yalanlanamayacak bir sözdür.'»**

66. «Emrimiz gelince, Salih'i ve beraberindeki», onunla birlikte iman edip ona uyan **«inananları, Bizden bir rahmet olarak (azaptan)»** ehl-i sünnetin de kabul ettiği gibi, amelleriyle değil, lütuf ve keremimizle **«ve o günün zilletinden,»** rezalet ve sefaletinden **«kurtardık.»** Helâki, Allah'ın gazab ve intikamı sonucu olanlarınızın rezilliğinden daha büyük rezillik olmaz.

Ey Muhammed! **«Şüphesiz ki Rabbin pek kuvvetlidir ve güçlüdür.»** Her şeye gücü yeter ve her şeye üstün gelir.

67. Daha sonra onların yok oluşları haber verilerek şöyle deniliyor: **«Zulmedenleri de o korkunç ses»** yani Cebrail'in güçlü sesi **«yakaladı ve»** Semûd halkı **«yurtlarında»**, ülke veya evlerinde **«diz üstü çöküp»** hareketsiz bir halde **«kaldılar.»** "Cüsûm" yüzüstü düşmek, ölüp hareket edememek demektir.

68. «Sanki orada hiç yaşamamışlardı.» Âdeta yurtlarında hiç gezip dolaşmamışlardı. **«İyi bilin ki Semûd»** kavmi **«Rabbini inkâr etmişti. Yine iyi bilin ki Semûd, Allah'ın rahmetinden kovuldu.»** Onlara lânet edildi. Bu ifade, bedduâ olarak da anlaşılabilir. O takdirde manâsı: "Semûd'a lânet olsun" demektir. Helâk oldukları halde arkalarından bedduâ edilmesi; deveyi kesmeleri, inkâr ve Salih'i yalanlamaları sebebiyle uğradıkları helâkı hak ettiklerini belirtmek içindir.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى
قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا

رَاۤ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا
لَا تَخَفْ اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهُ قَٓائِمَةٌ فَضَحِكَتْ
فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَٓاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ
يَا وَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِى شَيْخًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ
﴿٧٢﴾ قَالُٓوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ
اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ
وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَحَلِيمٌ
اَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٓا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَ
وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

69. Andolsun ki, elçilerimiz bir müjde ile İbrahim'e geldiler. "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi. Hemen kızarmış bir buzağı getirdi.

70. Ellerinin ona uzanmadığını görünce onları yadırgadı ve onlardan korkuya kapıldı. Dediler ki: "Korkma! Biz Lût kavmine gönderildik."

71. Onun hanımı ayaktaydı ve güldü. Biz ona (hanımına) İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakub'u müjdeledik.

72. "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, kocam da ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu şaşılacak bir

şey" dedi.

73. Dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır. İyiliği boldur."

74. İbrahim'in korkusu geçip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında elçilerimizle tartışmaya başladı.

75. Doğrusu İbrahim, çok içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimseydi.

76. (Elçilerimiz): "Ey İbrahim! Bundan vazgeç. Doğrusu Rabbinin emri gelmiştir. Mutlaka onlara geri çevrilemeyecek bir azap gelecektir (dediler.)"

69. **«Andolsun ki, elçilerimiz»** Cebrail ve bir grup melek, çok güzel **«bir müjde ile»**, Sâre'nin oğlu olacağı müjdesiyle **«İbrahim'e geldiler.»** Başka bir sûre'de de bu müjdeye işaret vardır. Önce müjdenin ne olduğu belirtilmemiş sonra *"ona İshak'ı müjdeledik"* (Hûd: 71) sözüyle müjdenin ne olduğu belirtilmiştir.

Melekler İbrahim'e: **«'Selâm' dediler. O da 'Selâm' dedi.»** Sonra da **«hemen kızarmış bir buzağı getirdi.»** Bu buzağı, fırında değil, çukurda, kızgın taşlar arasında kızartılmıştı. Çölde bulunanlar da, etleri hendek içinde, kızgın taşlar arasında kızartırlardı.

Kevâşî'de şöyle deniliyor: "Hanîz, çukurda, yağı damlayarak kızarmış et demektir."

Mukatil şöyle demiştir: "İbrahim onlara buzağı ikram etti. Çünkü mal olarak, en çok sığıra sahipti.

70. Kızarmış buzağıyı onların önüne koyduğunda **«ellerinin ona uzanmadığını»**, getirilen ete dokunmayıp geri durduklarını **«görünce, onları yadırgadı»**, bu davranışlarına bir anlam veremeyip tuhaf karşıladı **«ve onlardan korkuya kapıldı.»** Onların melekler olduğunu, kavmini cezalandırmak için veya Allah'ın sevmediği bir iş için indikleri düşüncesine kapılıp içine korku düştü.

"et-Te'vilât'ün-Necmiyye" kitabında şöyle denilmektedir: "İbrahim'in korkusu, nefsiyle ilgili insanî bir korku değildi. Çünkü o, mancınıkla ateşe

atıldığı zaman bile korkmadı ve "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" dedi. Onun korkusu, kavmine olan rahmet ve şefkatinden kaynaklanıyordu.

Bunun üzerine melekler, sakinleştirmek için İbrahim'e **«dediler ki: 'Korkma! Biz,»** cezalandırmak üzere **«Lût kavmine gönderildik'»** senin kavmin için gelmedik. İçin rahat olsun... Lût, İbrahim'in kardeş çocuğuydu.

71. **«Onun»** yani Hz. İbrahim'in **«hanımı»** Harân kızı Sâre, yaşlıydı ve perde ardında onların konuşmalarını duyacak şekilde **«ayaktaydı ve»** korku sebebi ortadan kalkınca sevinerek **«güldü. Biz»** de bu sevincine, elçilerimizin lisanıyla daha büyük bir sevinç kattık. Hemen **«Ona (hanımına) İshak'ı, İshak'ın ardından da Yâkub'u müjdeledik.»** Yani melekler ona, İshak'ı doğuracağını ve torunu olan İshak'ın oğlu Yakub'u görünceye kadar yaşayacağını müjdelediler. Müjdenin asıl olmasına rağmen Hz. İbrahim'e değil de Sâre'ye verilmesi, müjdelenen çocuğun Sâre'den olduğuna işaret içindir. Çünkü Sâre kısırdı ve çocuğa çok düşkündü. Hz. İbrahim'in ise Hâcerden olma İsmail'i vardı. Ayrıca kadın çocuğa daha çok sevinir.

İbn Abbas şöyle diyor: "Sâre, kocası ve kendisi bu yaşta iken çocuğu olacağına şaşırarak güldü." Bu takdirde âyetin mânası şöyle olur: "Karısı ayaktaydı. Biz ona İshak'ı, ardından da Yâkub'u müjdeledik. O da güldü."

72. Sâre: **«'Vay başıma gelenler!»** Aslında bu, "vay, ne tuhaf şey! Şaşılacak bir durum" demektir. Hayrete düşüldüğü zaman böyle söylenir. "Sübhânallah!" demek gibi... **«Ben»** doksan dokuz yaşında **«bir kocakarı»** iken ve şimdiye kadar hiç çocuğum olmamışken **«kocam da»** gördüğünüz gibi yüz yirmi yaşında bir **«ihtiyar iken»**, bunlara rağmen **«çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu,»** yani bizim gibi yıpranmış iki ihtiyardan çocuk meydana gelmesi, **«şaşılacak bir şey»**, Allah'ın kulları arasında geçerli olan kanununa göre tuhaf bir olay **«dedi.»** Sâre'nin maksadı; bunun Allah'ın kudreti dışında olduğunu söylemek değil, tabiî bir hayret içinde, Allah'ın kendisine vereceği bu nimetin, gözünde çok büyük bir şey olduğunu belirtmektir.

73. Melekler, Sâre'nin tavrına karşı **«dediler ki:»** İki yaşlı insandan çocuk verecek olan **«'Allah'ın işine mi şaşıyorsun?»**

Sa'dî'l-Müftî şöyle der: "Cebrâil yerden kuru bir çubuk aldı. İki parmağı arasına sürttü. Birden çubuğun hareket eden bir ağaç olduğunu gördüler. Sâre, bunun Allah'tan olduğunu anladı."

«Ey ev halkı! Allah'ın» her şeyi bürüyen **«rahmeti ve»** sizden hiç ayrılmayan, daima artıp gelişen **«bereketleri»** evet bu ve buna benzer nimetleri **«sizin üzerinizedir.»** Bunlar, yüce Allah'ın, peygamber evi olarak size has kılıp ikram ettiği bereketlerdendir. Ey peygamber'in ev halkı! Bunda şaşılacak bir şey yoktur. **«Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır.»** Çünkü Allah, kulları tarafından övülmeyi gerektiren işler yapar. **«İyiliği boldur.'»** Kullarına bol ikram ve ihsanda bulunur. Özellikle de Sâre'nin evini bereket yağan bir yer yapmıştır.

Gazalî diyor ki: "*Mecîd* demek; zâtı yüce, fiilleri güzel, ikramı bol demektir. Zâtı yüce, fiili güzel olan'a Mecîd denir."

74. «İbrahim'in», meleklerin yemek yememelerinden doğan **«korkusu geçip kendisine»**, onları tanıyıp, geliş sebeplerini bilmesiyle meydana gelen rahatlamasından ve kavminin kurtulacağı konusunda **«müjde gelince,»** azaplarının kaldırılması için **«Lût kavmi hakkında elçilerimizle tartışmaya başladı.»** Lût, Hz. İbrahim'in yeğeniydi. Melekler: Biz ülkenin halkını helâk edeceğiz deyince, İbrahim onlarla tartışmaya başladı ve şöyle dedi: İçlerinde elli Müslüman olsa da, onları helâk edecek misiniz? Melekler: "hayır" dediler. İbrahim: "Peki otuz kişi olursa?" diye sordu. Melekler: "Hayır" deyince, İbrahim beş kişiye kadar indi. Melekler yine "hayır" dediler. İbrahim: "Peki içlerinde bir Müslüman olursa, onları helâk eder misiniz?" dedi. Melekler: "Hayır" dediler. Hz. İbrahim: "Peki aralarında Lût var" deyince melekler: "Biz orada kimin olduğunu daha iyi biliriz. Lût'u ve ev halkını kurtaracağız" dediler.

75. «Doğrusu İbrahim, çok içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimseydi.» Kendisine kötülük edenlerden hemen intikama kalkışmazdı. Günahlar karşısında büyük pişmanlık duyar, insanlar için çok üzülürdü. Allah'ın hoşlanacağı şeylerle O'na sığınırdı. Meleklerle tartışması, insanlara karşı çok yumuşak, çok içli olmasındandı.

76. «(Elçilerimiz)» yani melekler İbrahim'e: **«'Ey İbrahim! Bundan vazgeç.»** Merhamete lâyık olmayanlara merhamet hususunda tartışmayı bırak. **«Doğrusu Rabbinin,»** onlara edeceği azap konusundaki ezelî kazasına uygun **«emri»** yani takdiri **«gelmiştir.»** Gelip çatmıştır. Allah onların durumlarını daha iyi bilir.

Kaza: Ezelî irâdedir. Kader ise: Bu irâdenin, zamanı gelince hadiselere taallukudur. Yani olayların meydana gelmesidir.

«Mutlaka onlara, geri çevrilemeyecek bir azap gelecektir (dediler.)'» Tartışma veya duâ ile, bu azap onlardan döndürülemez. Onlara bu geri döndürülemeyecek azabın gelmesi; kendilerine hakikat açıklandıktan sonra bile, küfür ve yalanlamada ısrar etmelerinden dolayıdır.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا
لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾
وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ
السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا
لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾
قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

77. Elçilerimiz Lût'a gelince, onlar yüzünden kaygılandı ve onlar için göğsü daraldı. "Bu, çetin bir gündür" dedi.

78. Kavmi de koşarak ona geldiler. Onlar daha önce kötü işler işliyorlardı. Lût: "Ey kavmim! İşte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu?" dedi.

79. Dediler ki: "Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun. Sen ne istediğimizi elbette bilirsin."

80. Lût: "Keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı veya sağlam bir kaleye sığınabilseydim" dedi.

77. «Elçilerimiz Lût'a gelince...» Rivayet edildiğine göre: Müjde getiren melekler bu tartışmadan sonra Hz. İbrahim'in yanından çıktılar, Lût'un ülkesi "Sodom"a hareket ettiler. İki ülke arasında dört fersahlık bir mesafe vardı. Öğle vaktinde Sodom'a vardılar. Birden su çeken kızlara rastladılar. Lût'un kızı onları gördü. O da su dolduruyordu. Onlara: "Kimsiniz, necisiniz, ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar da: "Filan yerden geliyoruz şunu, şunu istiyoruz" dediler. Kız onlara Sodomluların durumlarından ve kötülüklerinden söz etti. Melekler içlerindeki öfkeyi dışa vurdular. Dediler ki: "Bu ülkede bizi misafir edecek kimse var mı?" Lût'un kızı, kapı önünde dikilen babasını göstererek: "İşte şu ihtiyar sizi misafir eder" dedi. Lût'a geldiler. Lût onları ve vaziyetlerini görünce, **«onlar yüzünden kaygılandı»**, çok üzüldü **«ve onlar için göğsü daraldı.»** Gam ve keder içine düştü. Onların gelmesine üzülmüştü. Çünkü melekler, çok güzel yüzlü delikanlılar sûretinde gelmişlerdi. Onları insan zannetti. Kavminin onlara sarkıntılık etmesinden kendisinin de onları korumaktan âciz kalacağından endişe etti.

Rivayete göre, yüce Allah meleklere, Lût, kavmi aleyhinde dört defa şehadet etmedikçe onları helâk etmemelerini söyledi. Melekler gelince Lût onlara: "Bu ülkenin durumunu biliyor musunuz?" dedi. Onlar da: "Hangi durumunu?" dediler. Lût: "Allah'a yemin olsun ki, bunlar amel yönünden yeryüzünün en kötü topluluğudur" dedi ve bunu dört defa tekrarladı. Meleklerin durumu açısından göğsü daraldı, sıkıldı. **«'Bu,»** benim için **«çetin»** çok zor **«bir gündür,' dedi.»** Sonra Lût, karısına: "Kalk, ekmek yap, durumu kimseye haber verme" dedi.

78. Lût (a.s.)'un karısı iki yüzlü bir kâfirdi. Bazı ihtiyaçları için dışarı çıktı. Uğradığı herkese durumu haber vermeye ve: "Lût'un evinde öyle kişiler var ki, hayatımda onlardan daha güzel yüzlü, temiz kıyafetli ve güzel kokulu kimse görmedim" diyerek yaygaraya başladı. Lût'un **«kavmi de»** durumu öğrendiklerinde, **«koşarak ona geldiler,»** yani Lût'un kapısına geldiler. Misafirlerine sarkıntılık yapmak için adeta yarışıyorlardı. **«Onlar daha önce kötü işler işliyorlardı.»** Kötü fiillerini alışkanlık haline getirmişlerdi ve rezaletlerine devam ediyorlardı. Hatta kötülüklerini açık açık yapmaktan utanıp sıkılmıyorlardı. Şüphesiz kötülüğün açıkça yapılması, gizli yapılmasından daha kötüdür. Bundan dolayı, günahını gizlemeyen fasığın şehadeti kabul edilmez. Hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: *"Açıkça yapanlar dışında, ümmetin bütün günahkârları affedilir."* (10)

«Lût: 'Ey kavmim! İşte kızlarım.» Onları nikâhlayın. Daha önce Lût'dan kızlarını istiyorlardı. Fakat ahlâksız ve kızlarının dengi olmadıklarından dolayı onlara evet demiyordu. Bir rivayete göre de Lût (a.s.), kavmi içindeki sözü dinlenen iki adama iki kızını nikâhlamak istemiştir. Fakat nasıl olursa olsun Lût, bununla misafirlerini korumak istiyordu. Bu, misafire saygının zirvesidir. **«Onlar sizin için daha temizdir.»** Kadınlarla nikâh, erkeklerle ilişkiden daha temizdir. Bu söz, homoseksüelliğin temizliğine işaret etmez. Tıpkı, nikâhın, zinadan daha temiz olduğunu söylemenin zinanın temizliğine işaret etmemesi gibi. Bu söz, onların bozuk inanç ve düşüncelerine göre söylenmiştir.

Ben fakir diyorum ki: Hz. Lût, fitne kapısının kapanması ve ilginin kızlarına yönelmesi için, önce onlara kızlarını teklif etti. Kızlarının sayısı orada bulunan erkekler kadar olmasa da, bu teklif, onları kötülükten uzaklaştırma konusunda güzel bir tedbirdir. Rivayete göre Hz. Lût'un iki kızı vardı. Fakat ileri gelenlerden ikisi bu teklife razı olursa, ayak takımından gelecek kavganın kökü kesilmiş olurdu. Biz, az bir hayırla pek çok kötülüklerin uzaklaştırıldığını görmüşüzdür. Burada Lût (a.s.), kızların onlar için daha temiz olduğu hükmünü açıklamıştır. Fahreddin Râzi'nin, *Tefsir-i Kebîr*'de dediği gibi, bu hüküm, başka bir şeye kıyasla değil, ancak helâle özendirmek ve kötülükleri temiz görmelerini kınamak içindir. Böylece sakınmalarını ve işlemekte oldukları homoseksüellikten vazgeçmelerini sağlamış olacaktı.

Kötülükleri terketmek sûretiyle **«Allah'tan korkun ve misafirlerin önünde beni rezil etmeyin.»** Çünkü misafirleri rezil etmek, ev sahibini rezil etmektir. Onlara ikram da, aynı şekilde ev sahibine ikramdır. **«İçinizde aklı başında»**, hakka giden, kötülüklerden çekinen **«bir adam»** dahi **«yok mu?' dedi.»**

79. «Dediler ki: 'Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun.» Bizim onlara karşı bir eğilimimiz yok. Onlarla nikâhlanmayız. Bizim âdet ve töremizde kadınları nikâhlamak yoktur. **«Sen»** bizim **«ne istediğimizi elbette bilirsin.'»** Bizim isteğimiz homoseksüelliktir.

10- Bu hadis Buhârî ve Müslim ile Taberânî'nin Evsat'ında rivâyet ettiği hadisin bir bölümüdür. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/323.

80. «Lût» onları, bulundukları sapıklıktan vazgeçirme ümidini yitirince: **«Keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı.»** Keşke size bizzat karşı koyacak bir gücüm olsaydı. **«Veya»** içine sığınacağım ve beni sizden koruyacak **«sağlam bir kaleye»** güçlü yardımcılara **«sığınabilseydim,' dedi.»**

Hz. Lût, kavmi içinde yalnız bir adamdı. Önemli durumlarda müracaat edebileceği bir kabîlesi veya aşireti yoktu.

Hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kardeşim Lût'a Allah rahmet eylesin. Aslında o, sağlam bir kaleye sığınıyordu."*(11) Hz. Peygamber'in Lût için "Allah rahmet eylesin" demesi, bu sözün Lût (a.s.)'a pek uygun düşmediğine kibarca işaret etmek içindir. Çünkü bu söz, kendisine yardım edecek birinin varlığından ümit kesmeyi ifade etmektedir. Oysa Hz. Lût'un sığındığı yüce Allah'tan daha sağlam bir sığınak yoktu. *"Allah, kuluna kâfi gelmez mi?"* (Zümer: 36)

Rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah, Hz. Lût'tan sonra gönderdiği her peygamber'e, kavminden bir destekçi verdi. Böylece Lût'un duâsı kabul edilmiş oldu."

قَالُوا يَا لُوطُ
إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا
جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ
مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

11- Hadis-i Şerifi: Hâkim, *Müstedrek*'inde merfû olarak tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*. 2/134.

81. Dediler ki: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında hanımın hariç ailenle beraber yola çık. Hiç kimse arkasına bakmasın. Çünkü ötekilerin başına gelen onun başına da gelecektir. Onlara vadedilen zaman, sabahtır. Sabah da yakın değil mi?"

82-83. Emrimiz gelince, oraların altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbin tarafından işaretlenmiş peş peşe sert taş yağdırdık. Bu zalimlerden uzak değildir.

81. Rivayete göre Lût (a.s.), azgınlar gelince kapısını misafirler üzerine kapattı. Kapının gerisinden onlara karşı koymaya başladı. Bu sefer duvarı dolaştılar. Melekler Lût'un sıkıntısını görünce **«dediler ki: 'Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar.»** Sana hiçbir zarar ve sıkıntı veremezler. Bizimle ilgili olarak da seni mahcup edemezler. Çünkü senin dayanağın kuvvetlidir. Kapıyı aç, bizi onlarla başbaşa bırak, Lût (a.s.) kapıyı açtı. Saldırganlar içeri daldılar. Cebrail, Rabbinden bunları cezalandırmak için izin istedi. O da izin verdi. Cebrail doğruldu. Kanadını açtı. Kanadını yüzlerine vurdu ve onları kör etti. Nitekim Allahü Teâlâ: *"Bunun üzerine gözlerini kör ettik"* (Kamer: 37) buyurmuştur. Artık yollarını bulamaz oldular. İmdat çığlıkları ve Hz. Lût'un evinde sihirbazlar bulunduğunu söyleyerek çıktılar ve Lût'u tehdit ederek: "Dur bakalım, hele bir sabaha çıkalım" dediler.

Sen **«gecenin bir kısmında,»** gecenin sonunda veya İbn Abbas'ın dediği gibi, gecenin bir bölümünde **«hanımın hariç ailenle beraber yola çık.»** Böylece sabah vaktinde gelecek olan felâketten uzaklaşmış olun. **«Hiç kimse arkasına bakmasın.»** Bu yasaktan maksat, kavimlerinin başına inecek azabı görüp de içlerine acıma duygusu düşmemesidir. Karısı, Lût'un ailesinden istisna edilmiştir: **«Çünkü ötekilerin başına gelen, onun başına da gelecektir.»** Peygamber evinin bir mensubu olma şerefine ermesine rağmen, sapıklarla ilgisinden dolayı o da sapıklardan olmuş, sapıklığı ve inkârı onlarla birlikte onu da helâke sürüklemiştir.

«Onlara, vadedilen zaman, sabahtır.» Rivayet edildiğine göre Lût (a.s.) meleklere: "Onlar ne zaman helâk olacaklar?" diye sormuş, melekler de: "Sabah vakti" diye cevap verince, Hz. Lût: "Daha çabuk olmaz mı?" demiştir.

Bunun üzerine: **«Sabah da yakın değil mi?'»** dediler. Helâk olmaları için sabah vaktinin seçilmesi, bunun bolluk ve rahatlık vakti olmasındandır. Azabın bu vakitte inmesi daha korkunçtur ve düşünenler için daha ibret vericidir.

82-83. «Emrimiz gelince, oraların,» yani sabahleyin, belirlediğimiz azabın zamanı gelince, üstün gücümüzle Lût kavminin oturduğu yerlerin **«altını üstüne getirdik.»** Bu yerlere "mü'tefikât" deniyordu. Dört şehirden ibaretti ve dört yüz bin kişi yaşıyordu. Kudüs'e uzaklığı üç günlük yoldu.

Rivayet edildiğine göre Cebrail, kanadını ülkenin altına koydu, yerinden söküp göğe kaldırdı. Öyle ki gök ehli köpeklerin ulumasını, horozların ötmesini işitti, fakat ne bir kap ters geldi ne de uyuyan uykusundan uyandı. Sonra Cebrail ülkeyi üzerlerine ters getirdi.

Sonra şehir halkının **«üzerine de Rabbin tarafından işaretlenmiş»** sertleşmiş yağmur damlaları gibi **«peş peşe sert taş yağdırdık.»** Bu taşlar, yeryüzü taşlarına benzemeyen özel taşlardı. Veya taşların üzerinde, isabet edeceği, kimselerin isimleri yazılıydı. Bu taşlar, Rabbin katından atılıyordu.

Ben fakir diyorum ki: Belki de, ülkenin altı üstüne geldikten sonra taş yağdırılması cezalandırmanın tam olması içindir. Hz. Salih'in kavmine gelen şiddetli çığlıktan sonra bir de zelzele olması gibi. Ayrıca, ihtiyaçları için ülke dışına çıkmış olanların helâkini sağlamak için de taş yağmış olabilir. **«Bu»** taşlar, **«zalimlerden»** asla **«uzak değildir.»** Bu, bütün zalimler için bir tehdittir. Zalimlerin bu taşlardan kurtulup emin olacaklarını sanma.

Rivayete göre, Hz. peygamber, ashabıyla birlikte mescidde oturduğu sırada şiddetli bir gürültü duydular. Bu, duvar yıkılması gibi bir sesti. Korkup dehşete düştüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Bu gürültü nedir biliyor musunuz?"* deyince, ashap: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler. Rasûlüllah: *"Bu, yetmiş sene önce cehennemin üst tarafından atılan bir taştır. Ancak şimdi dibine ulaştı"*(12) Hz. Peygamber (s.a.v.) sözünü tamamlar tamamlamaz münafıklardan ölen birinin evinden bir feryat yükseldi. Ölen kimse yetmiş yaşındaydı. Ölünce cehennemin dibine indi. (Zaten yetmiş senedir cehenneme doğru yuvarlanıyordu.) Cenabı Hak şöyle buyurdu: *"Münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."* (Nisa: 145) Allah'ın onlara bu gürültüyü işittirmesi, ibret almaları içindir.

12- Ahmed b. Hanbel ve Müslim rivayet etmiştir. Ayr. bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/282.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْباً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنّ۪ٓي
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُح۪يطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ
وَالْم۪يزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي
الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ
وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَف۪يظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ
اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَٓا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ ف۪ٓي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُ۬اۜ اِنَّكَ
لَاَنْتَ الْحَل۪يمُ الرَّش۪يدُ ﴿٨٧﴾

84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin, O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Doğrusu ben sizi bolluk içinde görüyorum ve gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.

85. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

86. Eğer mü'minseniz, Allah'ın bıraktığı (helâl kâr) sizin için, daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinize bir bekçi değilim."

87. Dediler ki: "Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını bırakmamızı veya mallarımızda dilediğimiz gibi davranmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Sen, doğrusu aklı başında yumuşak huylu biriydin."

84. «Medyen'e» yani Medyen kabilesine **«de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik.»** Medyen, ülkeyi kuran Medyen adındaki kişinin ismiyle anılmaktadır. Neseben kardeşleri olan Hz. Şuayb onlara **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Yalnızca **«Allah'a kulluk edin.»** Putları O'na eş koşmayın. Çünkü **«sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur.»** Hz. Şuayb'ın künyesi şöyledir: Medyen oğlu, Yeşcür oğlu, Meykil oğlu Şuayb.

Bütün peygamberlerin tevhid konusundaki çağrıları birdir ve sadece tek Allah'a kulluğa davet etmişlerdir. Hz. Şuayb da önce onları tevhid'e çağırmıştır. Çünkü bu, işin temelidir. Sonra onlara, ölçü ve tartıda eksiklik yapmamalarını isteyerek şöyle demiştir: **«Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın.»** Yani ölçü ve tartı âletini denk tutun. Onların, iki tartı, iki de ölçü âletleri vardı. Birisi küçük, diğeri ise büyüktü. Başkalarından alırken büyük ölçekle tartıp tamtamına alıyorlar, verirken küçük ölçek veya tartıyı kullanıp eksik veriyorlardı. Onlara denen şuydu: İnsanların haklarını çalmak için ölçeğin hacmini normal'in altına düşürmeyin. Şuayb (a.s.) sözlerine devam ederek şöyle dedi: **«Doğrusu ben sizi,»** aslında eksik tartmaya tenezzül etmeyeceğiniz bir **«bolluk»**, zenginlik ve refah **«içinde görüyorum ve gerçekten sizin için»**, eğer bu haksızlıktan vazgeçmezseniz, tek bir tanenizin bile kurtulamayacağı, **«kuşatıcı bir günün»** yani kıyamet gününün veya bu dünyada kökünüzü kazıyacak olan **«azabından korkuyorum.»**

85. «Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle» tam **«yapın. İnsanlara eşyalarını,»** hakları olan şeyi **«eksik vermeyin.»** Eksiksiz olarak vermek konusunda titiz davranın. Ölçüde, tartıda veya başka hususlarda, değerli veya, değersiz hiç bir malda insanlara haksızlık etmeyin. Onlar satın aldıkları şeyin değerini eksik veriyorlardı. **«Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.»** Hakları eksik vermek, değersiz şeyleri değerli kılmak bozgunculuktur.

86. «Eğer mü'minseniz,» yani sözüme inanıyorsanız bu böyledir. Çünkü nasihatın faydası ancak imanla ortaya çıkar. Kâfir, zaten ebedî cehennemdedir. **«Allah'ın bıraktığı»** helâl kâr, **«sizin için»** eksik tartma ve aldatma yoluyla kazandıklarınızdan **«daha hayırlıdır.»** Çünkü böyle kazancın bereketi yoktur. Bunda hayır olduğunu zannetseniz bile, mutlak şerdir. Yüce Allah, aynı manada şöyle buyurmuştur: *"Allah fâizi eksiltir, sadakaları bereketlendirir."* (Bakara: 276)

Alış verişte hiç kimse hile ve dalavere ile başkasına hainlik yapamaz.

Bu yollarla rızıklar artmaz, aksine bereketi gidip azalır. Kim ki hile ile tane tane mal toplarsa Allah onu toptan helâk eder. Kâr olarak elinde sadece günah kalır. Bu şuna benzer: Adam'ın biri çok gözüksün diye süte su katıyordu. Sel gelip ineği boğdu. Kızı dedi ki: "Babacağım! Süte kattığın sular birikti. Sonunda da sel oldu ve ineği boğdu."

«**Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim.'**» Onun için de sizi günah ve kötülüklerden koruyamam. Ben ancak nasihatçı ve tebliğci olarak gönderildim. O görevimi de yaptım.

87. Bunun üzerine kavmi «**dediler ki: 'Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını bırakmamızı**» yani atalarımızın taptığı putlara tapmamamızı isteyen... Hz. Şuayb (a.s.) onları tevhide çağırınca onların cevabı bu oluyordu. Çünkü tevhide davet, putlara tapmayı bırakmayı gerektiriyordu. «**Veya mallarımızda dilediğimiz gibi davranmayı terketmemizi...**» Bu da Şuayb (a.s.)'ın onlara, hakları yerine getirmeyi emretmesi ve başkalarını aldatmayı terketmelerini istemesi üzerine verdikleri cevaptır. Evet bunları emreden ve yasaklayan «**sana namazın mı emrediyor?**» Emri, namaza dayandırmaları gerçekten bunu sormalarından değil, alay içindir. Yani bize bu gibi davranışları emretmeye, seni namazın mı sevkediyor?

Bazıları, Hz. Şuayb (a.s.)'ın onlara, altın ve gümüş paraların uçlarından kırıp eksiltmelerini yasakladığını ve âyette *"mallarımızda dilediğimiz gibi davranmamız"* derken, bunu kasdettiklerini söylerler.

Yeryüzünde demir, gümüş ve altını ilk ortaya çıkaran Hz. İdris (a.s.) zamanında "Hevşenk" isimli bir zattır. Bu zat, İslâm'a çağıran sahih birisiydi. Altın ve gümüş para üzerine ilk damga basan "Dahhak"tır. Para üzerindeki damgayı bozmak da yeryüzünde fesat çıkarmaktır.

«**Sen, doğrusu aklı başında yumuşak huylu biriydin.'**» Oysa seni yumuşak ve olgunlukla hareket eden biri olarak biliyorduk. Seni, bize emrettiğin ve bizi yönelttiğin şeylerde böylesine olgunluktan uzak ve sert birisi olarak tahmin etmezdik. İşte bu gibi şeyler söyleyerek onunla alay ettiler. Bu, cimri birine şöyle söylemeye benzer: "Seni Hatem-i Tai görse de, senden cömertlik öğrense!" Aynı şekilde cahil ve düşük birine: "Ey Âlim! Ey Kâmil!" demeye benzer.

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ
إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ
وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ
لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ
أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾
وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

88. Dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana, tarafından güzel bir rızık vermişse, buna ne dersiniz? Ben size yasakladığım şeylerde, aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiğince düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımıyladır. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim.

89. Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz, sakın sizi Nûh kavminin, yahut Hûd kavminin veya Salih kavminin başına gelen felâketin bir benzerine uğratmasın. Lût kavmi sizden uzak değildir.

90. Rabbinizden af dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim, rahmeti ve sevgisi bol olandır."

88. Şuayb, **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Söyleyin bana, **«eğer ben Rab-**

bimden,» O'nun katından **«apaçık bir delil»**, parlak bir belge **«üzerinde isem ve O bana, tarafından»**, kendi katından peygamberlik ve hikmet gibi **«güzel bir rızık»** yani nimet **«vermişse, buna ne dersiniz?»** Buna rağmen, size uyup, helâli harama karıştırmam, size tevhidi ve putları terketmeyi günahlardan çekinmeyi, adaleti yerine getirmeyi emretmemem, benim için doğru olur mu? Zaten peygamberler sırf bunlar için gönderilmiştir.

«Ben size» eksik tartma gibi, **«yasakladığım şeylerde, aksini yaparak»** bizzat bu yasağa meyletmek sûretiyle **«size aykırı, davranmak,»** söylediğim şeylere ters düşmek **«istemiyorum.»** Kendim için ne istiyorsam. Sizin için de onu istiyorum. İnsanlara, hareketleriyle değil, sadece diliyle nasihat eden kimse gerçek nasihatçı değildir.

İmam Gazâlî *İhya*'da şunu nakletmiştir: "Allah, Meryemoğlu İsa'ya şöyle vahyetti: 'Ey Meryemoğlu! Önce nefsine öğütte bulun. Eğer kabul ederse, o zaman insanlara nasihat et. Aksi halde Benden utan.'"

«Ben sadece gücümün yettiğince» öğüt ve nasihatle sizi **«düzeltmek istiyorum.»** Bu ıslah çalışmamda, hedefime ulaşabilmem konusundaki **«başarım ancak Allah'ın»** destek ve **«yardımıyladır.»** Başarı ancak, Allah'ın kula ezelî yardımı ve ebedî himayesiyle mümkündür. Ben, **«yalnız O'na dayandım.»** Sadece Allah'a dayandım. Çünkü her şeye gücü yeten O'dur. **«Ve»** yapmakta olduğum her şeyimde **«yalnız O'na yönelirim.»**

89. «Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz,» bana karşı yaptığınız düşmanlık, **«sakın sizi,»** tufanla boğulan **«Nûh kavminin, yahut»** şiddetli rüzgârla helâk olan **«Hûd kavminin veya,»** korkunç çığlıkla yok olan **«Salih kavminin başına gelen felâketin bir benzerine uğratmasın.»** Allah'ın sizi bunlara benzer bir azapla cezalandırmasından korkun. Nitekim **«Lût kavmi»** de **«sizden uzak değildir.»** Onlar daha kısa bir süre önce, küfür ve günahları sebebiyle helâk oldular. Helâk olanlar içinde size en yakın olanlar onlardır. Eğer onlardan önceki bilinen milletlerden ibret almıyorsanız, hiç olmazsa onlardan ibret alın. Böylece onların başlarına gelen sizin de başınıza gelip de, onlar gibi olmayın.

90. İman ederek **«Rabbinizden af dileyin. Sonra»** da, putlara tapmaktan, günah işlemekten dolayı **«O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim,»** mü'minlere ve tevbe edenlere **«rahmeti ve sevgisi bol olandır.'»** Onlara karşı çok merhametli ve lütufkârdır. Dostlarına karşı sevgisi çoktur.

Bil ki, Allah vedûd (çok seven) olmasaydı, kullarını hidayete erdirmez, mü'min kulunun tevbesinden sevinç duymazdı. Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah'ın mü'min kulunun tevbesine sevinmesi, şu adamın sevincinden daha fazladır. Adam, üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunan devesiyle birlikte çorak ve tehlikeli bir araziye indi. Vurup kafayı yattı. Bir süre uyudu. Uyqndığında devesi yanından gitmişti: Şiddetli susuzluk ve hararet hissedinceye kadar deveyi aradı. Ümidi kesince kendi kendine: 'Bari deveyi kaybettiğim yere gideyim de, ölünceye dek uyuyayım' dedi. Ölmek niyetiyle başını kolunun üzerine koydu. Uyandığında, bir de baktı ki, üzerinde yiyeceği ve içeceği olduğu halde deve yanıbaşında duruyor. İşte Allah, kulunun tevbesine, bu adamın devesini bulmasına sevinmesinden daha çok sevinir."*(13)

Tevbenin çeşitli mertebeleri vardır. En üstünü; Allah'tan başka her şeyi bırakıp sadece O'na dönmektir. Yüce Allah, kul yalancı olmadıkça tevbeyi kabul eder.

Şöyle anlatılmıştır: "Malik b. Dinar, oynayan iki gence uğradı. Onlara nasihat etti. Gençlerden birisi: 'Ben arslanlardan bir arslanım' dedi. Mâlik ise: 'Sana bir arslan gelecek ki, sen onun yanında tilki kesileceksin' dedi. Genç hastalandı. Malik onu ziyarete geldi. Genç ağladı ve: 'Yanında tilki kesildiğim arslan geldi' dedi. Malik de: 'Allah'a tevbe et. O tevbeleri mutlaka kabul eder' dedi. Evin köşesinden şöyle seslenildi: 'Biz onu defalarca denedik, hep yalancı bulduk.'"

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَاِنَّا لَنَرٰيكَ فِينَا ضَعِيفًاۚ
وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
اَرَهْطِي اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّاۜ

13- Ahmed b. Hanbel *Müsned'in*de tahric etmiştir. İbn Mâce'de Ebû Said el-Hudrî'den merfû olarak rivayet etmiştir. Ayr. bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/4.

إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ
إِنِّي عَامِلٌ ؕ سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۙ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ؕ
وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ
فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۙ ﴿٩٤﴾ كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ؕ أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ
كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

91. Dediler ki: "Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşlardık. Bizim yanımızda itibarın da yoktur."

92. Dedi ki: "Ey kavmim! Size göre kabilem, Allah'tan daha mı değerlidir ki, Allah'a sırt çevirdiniz? Doğrusu Rabbim, yaptıklarınızı (ilmiyle) kuşatmıştır.

93. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Rezil edici bir azabın kime geleceğini, yalancının kim olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin. Ben de sizinle beraber gözetliyorum."

94. Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve beraberindekileri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir çığlık yakaladı. Oldukları yerde diz üstü çökekaldılar.

95. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden kovulduğu gibi, Medyen halkı da kovuldu.

91. Şuayb'ın kavmi «**dediler ki: 'Ey Şuayb!**» Ölçüyü tartıyı denk yapmak, tek Allah'a inanmak türünden «**söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz.**»

Bunu istihza ve hakâret olsun diye söylüyorlardı. Kişinin, sözüne değer vermediği arkadaşına: "Ne dediğini anlamıyoruz" demesi gibi. Gerçekte Hz. Şuayb onlara, kendi dilleriyle hitap ediyor, onlar da sözünü anlıyorlardı. **«Ve içimizde seni zayıf görüyoruz.»** Biz sana zarar vermek istersek kendini bize karşı koruyacak bir kuvvetin yok. Diğer bir manaya göre: Seni hakir ve değersiz görüyoruz. Şurası açıktır ki, kâfirler, peygamberleri ve beraberlerindeki mü'minleri hakir görüyorlardı. **«Eğer kabilen olmasaydı, seni taşlardık.»** Kavminin hatırını ve mevkilerini gözetmek söz konusu olmasaydı, seni taşlayarak öldürürdük. Öldürme, taşlama yoluyla olmasa bile, öldürme sebebi olduğu için taşlamak, öldürmek yerine konuyor. Bu sözü Şuayb'ın kavmine hürmeten söylüyorlardı. Bunu onlardan korktukları için değil, kendi dinlerinden oldukları için yapıyorlardı. **«Bizim yanımızda itibarın da yoktur.'»** Sayılan bir kimse değilsin ki, itibarın seni öldürmemize engel olsun. Ancak kavmin, bizim dinimizden olduğu için, yanımızda değerlidirler. Onlara olan saygımızı muhafaza etmek için, sana dokunmuyoruz. Bu, tartışmada yenilgiye uğrayan alçak adamın tavrıdır ki, delil ve âyetlere tehdit ve sövgü ile karşılık veriyor.

92. Hz. Şuayb (a.s.) onların bu sözlerine karşı **«dedi ki: 'Ey kavmim! Size göre kabilem Allah'tan daha mı değerlidir ki...»** Âyetin zâhiri manası, "size göre kabilem benden daha mı değerlidir?" şeklindedir. *"Allah'tan"* denmesi; Allah'ın nebisi olarak Şuayb'ı hakir görmelerinin, Allah'ı hakir görmek manasına geldiğini belirtmek içindir.

Buna göre mana şöyle olur: "Size göre kavmim Allah'tan daha mı değerlidir? Bu, doğru değildir. Çünkü siz, Allah'a da asla değer vermiyorsunuz." **«Allah'a sırt çevirdiniz?»** O'nu değer verilmeyen, unutulup arka plâna atılan bir şey saydınız. Kavmimin hatırı için beni öldürmediğinizi söyleyerek sanki kabilemin Allah'tan daha değerli olduğunu ileri sürdünüz.

Halbuki Allah, emrine uyulmaya daha lâyıktır. Değer verilmeyen şey için, "arkaya atmak", "sırt çevirmek" ifadesi kullanılır. **«Doğrusu Rabbim, yaptıklarınızı,»** işlediğiniz kötü amelleri **«(ilmiyle) kuşatmıştır.»** Ona değer vermemeniz de bu kötü amellerinizdendir. Ona hiçbir şey gizli kalmaz. Amellerinize göre sizi cezalandıracaktır. *"Kuşatmak"* demek, bir şeyi bütün yönleriyle idrak etmek demektir.

93. **«Ey kavmim! Elinizden geleni yapın.»** Bana zarar vermek için ne kadar gücünüz ve imkânınız varsa, sonuna kadar kullanın. Âyetteki *"mekânetiküm"* ifadesi, güç ve kuvvet anlamına geldiği gibi, mekân ve yön anlamına da gelir. İkinci şıkka göre âyetin manası şöyle olur: "Bana karşı olan düşmanlık ve şirk konumunuzda devam edin." **«Doğrusu ben de»** Allah'ın bana verdiği yardım ve destekle elimden geleni **«yapacağım.»** Azaba uğrayacak olan ve yalan söyleyen ben miyim, yoksa siz misiniz? Bunu görecek ve **«rezil edici bir azabın kime geleceğini,»** hangimizin kendine yazık ettiğini ve **«yalancının kim olduğunu»**, davranışlarında kimin hatalı olduğunu **«bileceksiniz.»**

Size söylediğim şeylerin sonucunu **«gözetleyin. Ben de sizinle beraber gözetliyorum.'»**

Hz. Şuayb (a.s.), kavmiyle olan güzel tartışması, onlara cevap vermedeki üstün kudreti sebebiyle "Peygamberlerin Hatibi" olarak isimlendirilmiştir. Çok ağlardı. Hatta bu yüzden âdeta gözleri kör olmuş da, Allah tekrar gözlerini iade etmişti. Bu, Allah'a yakın olanların halidir. Çünkü onlar daima Allah'ı göz önüne alıp, halkı ikinci plânda tutarlar. Sırf Allah'a baktıkları ve O'na olan sevgileri sebebiyle dünya ve âhiretin hiçbir şeyine iltifat etmezler. Onlar hür kölelerdir.

İnsanlar, onlar hakkında tabaka tabakadır. Basiretleri bağlı, görme kabiliyeti olmayan sapıklar onları bilemezler. Hz. Şuayb'ın kavmini görmez misin, âmâ oluşları, peygamberlik nurunu görmelerine engel oldu. Onlar, gözleri olduğunu sanırlar. Ama idrakleri yoktur. Gerçekte kör olduklarını bilmediler de, Şuayb'ı zayıf gördüler. Zâhirdeki gözleri onlara şeref kazandırmaz. Hak, hak ehliyle beraberdir. Allah, peygamberleri, kalb gözlerini gaflet uykusundan uyandırmaları ve kendilerini Allah'a çağırmaları için, gafil insanlara göndermiştir. Onlardan, görmeye kabiliyetli olanlar terbiye ve irşadı kabul ederler, çaba ve gayretle hak yolunda yürürler. Buna kabiliyeti olmayanlar ise söz dinlemeye tenezzül etmezler, gerçek iman hududuna varmaktan geri dururlar.

94. Ezelde Şuayb kavminin helâki ve azabıyla ilgili **«emrimiz gelince, Şuayb'ı ve»** ona tâbi olup, onun gibi inanan **«beraberindekileri katımızdan bir rahmetle kurtardık.»** Burada helâkten önce kurtuluşun zikredilmesi, Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğine işaret içindir. Bu kurtuluş, onların amelleri sebebiyle değil, sırf Allah'ın lütûf ve keremiyledir. Çünkü iman ve amel de Allah'ın yardımına bağlı olunca bu kurtuluş sadece Allah'ın rahmeti ve ikramıdır.

«Zulmedenleri ise, korkunç bir çığlık yakaladı.» Hz. Şuayb'ın davetini kibirleri sebebiyle kabul etmeyip kendilerine zulmedenleri, Cebrail'in şiddetli sesi yakaladı. A'raf sûresinde de: *"Onları bir sarsıntı yakaladı."* (Araf: 78) buyrulmaktadır. Bu sarsıntının, şiddetli sesi izleyen bir sarsıntı olması mümkündür.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Şuayb ve Salih'in kavmi hariç iki milleti, bir azapla azaplandırmadı."

Onlara şiddetli bir sıcaklık bastı. Ormanlarına sığınmak için çıktılar. Ağaçların altına girdiler. Gölge şeklinde bir bulut meydana geldi, ağaçları sardı ve ateş yağdırdı. Cebrail de üzerlerine çığlığı bastı. Yer alabildiğine sallandı. Hepsi de ölüp kül oldular. Böylece **«oldukları yerde»**, ülkelerinde veya evlerinde **«diz üstü çökekaldılar.»** Bir yere kıpırdayamadılar.

95. «Sanki orada,» yani ülkelerinde **«hiç yaşamamışlardı. Bilin ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden kovulduğu»**, helâk edildiği **«gibi, Medyen halkı da»** Allah'ın rahmetinden **«kovuldu.»** Helâk oldu. Medyenin helâki, Semud'un helâkine benzetilmiştir. Çünkü ikisi de aynı azapla, yani çığlıkla helâk edilmişlerdir. İyilerin, kötülerden ders almaları gerekir. Onlar dünyaya sarılıp onu, âhirete tercih ettiler. Sonra Allah onları, yurtları ve malları arasından çekip aldı. Sanki hiç mallardan faydalanmamış, sanki hiç evlerinde oturmamışlar gibi.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسٰى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ
مُبِينٍ (٩٦) إِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ
بِرَشِيدٍ (٩٧) يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ
الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ (٩٨) وَأُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ بِئْسَ
الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ (٩٩)

96-97. Andolsun ki, Mûsâ'yı Firavun'a ve adamlarına mûcizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik. Firavun'un buyruğuna uydular. Oysa Firavun'un buyruğu, doğruya iletici değildi.

98. Kıyamet günü (Firavun) kavmine öncülük eder, onları cehenneme götürür. Varacakları yer, ne kötü yerdir.

99. Burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar. Bu, ne kötü bir bağıştır.

96-97. «**Andolsun ki, Mûsâ'yı Firavun'a** ve» ileri gelen «**adamlarına mucizelerimizle...**» Hz. Musa'nın getirdiği dokuz mucize vardır: Asâ, beyaz el, denizin yarılması, çekirge, haşerat, kurbağalar, kan, mal ve can telefi. (14) «**Ve**» peygamberliğini tasdik eden «**apaçık bir delille gönderdik.**»

«**Firavun'un buyruğuna**» yani onun küfür emrine Firavun'un ileri gelen adamları «**uydular.**» O, *"sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum"* (Kasas: 38) dediği zaman, bu sözüne uydular da, Hz. Mûsa'nın tevhid çağrısına aykırı davranıp hakkı kabul etmediler. «**Oysa Firavun'un buyruğu, doğruya iletici değildi.**» Hayra götürmüyordu. Aklı başında olanlar kendilerini sapıtıp, aldatanlara değil, hakka ve hayra götürenlere uyarlar.

98. «**Kıyamet günü (Firavun)**», ileri gelenleri ve diğerleriyle birlikte bütün «**kavmine öncülük eder.**» Onların önünde, tıpkı dünyada peşinden gidenleri sapıklığa götürdüğü gibi âhirette de, «**onları cehenneme götürür.**» Ateşe atar.

Âyetteki *"vürûd"* kelimesi, suya inmek, "mevrid" ise su demektir. Burada Firavun, suya inenlere öncülük yapan kişiye; kavmi suya inenlere; ateş ise indikleri suya benzetilmiştir.

«**Varacakları yer ne kötü yerdir.**» İndikleri o ateş ne kötü bir kaynaktır. Çünkü kaynağa susuzluğu gidermek, ciğerleri serinletmek için gidilir. Ateş ise tam bunun aksidir.

99. Onlar «**burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar.**» Firavun'un buyruğuna tâbi olanlar, dünyada kendilerinden sonra gelen milletlerce lânetlendikleri gibi, kıyamet gününde de mahşer halkı tarafından büyük bir

---

14- Bunlarla ilgili açıklama için A'raf sûresinin 132. âyetine bkz.

lânetle lânetlenirler. Firavun'a tâbi oldukları gibi, bu lânet de iki âlemde nereye gitseler hakettikleri bir ceza olarak onlardan ayrılmaz. Önderlerin peşinden gidenlerin hali bu olursa, artık onları bu derin sapıklığa düşürenlerin durumunun ne olacağı düşünülsün! **«Bu, ne kötü bir bağıştır.»** Burada "bağış" olarak çevirdiğimiz *"rifd"* kelimesi hakkında Zeccâc şöyle der: Bir şeyi, başka bir şeye yardım olarak katıp ona nisbet etmen, "Rifd"dir. Buna göre mânâ: "İki cihanda da lânet olan kazançları ne kötü kazançtır. Çünkü bu lânet dünyada azabın peşinden geldiği gibi, ahirette de azabla birlikte olacaktır."

Âyet-i Kerime'de Firavun'un bedbahtlığı da ifade edilmiştir. Çünkü boğulma esnasında imanı ona fayda vermedi. Eğer fayda verseydi, cehenneme giderken kavminin önünde olmazdı. Bazı müfessirler şunu söylemişlerdir: Günahkâr suçlular dört gruptur ve hepsi de ateştedir. Oradan çıkamazlar. Hepsi de Firavun ve benzerleri gibi, kendilerinin tanrı olduğunu söyleyip Allah'ın ilâhlığını reddeden kibirlilerdir. Nitekim Firavun şöyle demişti: *"Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum..."* (Kasas: 38), *"Sizin en yüce Rabbiniz benim."* (Nâziât: 24)

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا
قَٓائِمٌ وَحَص۪يدٌ (١٠٠) وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ
فَمَٓا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّت۪ي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ
لَمَّا جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۜ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْب۪يبٍ (١٠١) وَكَذٰلِكَ
اَخْذُ رَبِّكَ اِذَٓا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌۜ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَل۪يمٌ شَد۪يدٌ (١٠٢)
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِۜ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ

لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ (١٠٣) وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ

مَعْدُودٍ (١٠٤)

100. Bu sana anlattıklarımız, memleketlerin haberlerindendir. Onların bir kısmı hâlâ duruyor. Bir kısmı ise silinip gitmiştir.

101. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp taptıkları ilâhlar kendilerine hiç bir fayda vermedi. Sadece zararlarını artırdı.

102. Rabbin, haksızlık eden memleketleri yakalayınca, işte böyle yakalar. Doğrusu O'nun yakalaması çok çetin ve acıdır.

103. Âhiret azabından korkanlar için, hiç şüphesiz bunda ibret vardır. O, insanların toplanacağı bir gündür. O, görülecek bir gündür.

104. Biz o günü, ancak belli bir süreye kadar erteleriz.

100. Ey Muhammed! «**Bu sana**» peygamberliğine delil olması için «**anlattıklarımız,**» halkı işledikleri günahlar yüzünden helâk olmuş «**memleketlerin haberlerindendir. Onların**» yani Âd ve Semud gibi ülkelerin kalıntılarının «**bir kısmı hâlâ**» ayakta «**duruyor.**» Nuh ve Lût kavmi gibi «**bir kısmı ise, silinip gitmiştir.**» Kalıntılarından bir iz kalmamıştır. Biçilmiş ekin gibi olmuşlardır.

101. Kendilerini helâk etmekle «**Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar,**» şirk ve helâki gerektiren diğer günahları işlemek sûretiyle «**kendi kendilerine zulmettiler.**» Onlar Allah'ın nimetlerini yediler, başkasına taptılar. Peygamberleri yalanladılar. Ancak «**Rabbinin**» azap ve intikam «**emri gelince, Allah'ı bırakıp taptıkları ilâhlar**» yani putlar «**kendilerine hiç bir fayda vermedi.**» O'nun azabını kendilerinden uzaklaştıramadı. «**Sadece zararlarını artırdı.**» Yüce Allah putları, akıllılar için kullanılan çoğul *"vav"*ı ile ifade etti. Çünkü putlara tapanlar, onlara ibadet ederken ve faydalarına inanırlarken, akıllı varlıklar yerine koyuyorlardı. Helâk olanlar sırf putlara kulluk yaptıkları için helâk olmuşlardı. Onlar putların fayda ve zarar vereceklerine inanıyorlardı. Bu inanç sebebiyle dünya ve âhiretin faydalarını elden kaçırdılar. İşte bu, zararların en korkuncu ve helâkin en büyüğüdür.

102. «Rabbin, haksızlık,» yani zulüm **«eden memleketleri yakalayınca, işte böyle yakalar.»** Bu şekildeki bir azaplandırma, yüce Allah'ın, halkı zalim olan ülkeleri cezalandırmasıdır. Burada *"haksızlık eden,"* yani zalim olan şeklindeki niteleme, sırf küfür ve zulümleri sebebiyle helâk olduklarını bildirmek içindir. Böylece bunun, bütün zalimlere ibret olması amaçlanmıştır.

«Doğrusu O'nun yakalaması çok çetin ve acıdır.» Yakalanıp azab edilen kimseler için, O'nun azabı çok zor ve elem vericidir. Ondan kurtuluş umudu yoktur.

Ebû Mûsa'dan rivâyet edildiğine göre Hz. peygamber (s.a.v.): *"Allah, önce zalime fırsat verir. Yakaladığı zaman da ona eman vermez buyurmuş ve sonra da bu âyeti okumuştur."*(15)

103. «Âhiret azabından korkanlar» yani âhirete inanan kimseler **«için, hiç şüphesiz bunda,»** yüce Allah'ın anlattığı bu kıssalarda **«ibret»**, açık bir ders **«vardır.»** Bundan ancak âhirete inanan ibret alır. İnanmayan ise ders almaktan pek uzaktır. **«O, insanların»** gelip geçmiş ve gelecek herkesin, hesap ve ceza için **«toplanacağı bir gündür.»** Ayrıca **«o,»** yerdeki ve gökteki herkes tarafından **«görülecek bir gündür.»** Herkes, Allah'ın huzurunda durmak için orada bulunurlar. Hiç kimse kaybolmaz. Bütün yaratılanlar, her yönden gelip oradaki önemli işi için hazır olur.

104. «Biz o» bilinen **«günü,»** hikmeti gereği **«ancak belli,»** yani az **«bir süreye kadar erteleriz.»**

Bu âyetlerde Allah'ın tehdit ve korkutması vardır. Ayrıca, durumu düzeltmeye, gönlü arıtmaya, amelleri güzelleştirmeye, eceller gelmeden nefisleri sorguya çekmeye teşvik vardır. Çünkü kul, ancak ektiğini biçer. Yalnız başkalarına su verdiği kâse ile su içer. Kudsî hadiste şöyle buyruluyor: *"Ey kullarım! Şunlar sizin için saklayıp kıyamet günü karşılığını tamı tamına vereceğimiz amellerinizdir. Kim hayır bulursa, Allah'a hamdetsin. Kim de hayırdan başkasıyla karşılaşırsa, sadece kendini kınasın."*(16)

15- Buharî, Müslim. Ebû Mûsa ve el-Eşârî'den merfû olarak rivâyet edilmiştir.

16- Uzunca kudsî hadisin bir bölümüdür. Müslim ve Tirmizi rivâyet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/3.

Akıllı kimse, geçmişi telâfi eder, zamanları boşa harcamaz.

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۚ فَمِنْهُمْ
شَقِيٌّ وَسَع۪يدٌ (١٠٥) فَاَمَّا الَّذ۪ينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ ف۪يهَا زَف۪يرٌ
وَشَه۪يقٌۙ (١٠٦) خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُر۪يدُ (١٠٧) وَاَمَّا الَّذ۪ينَ
سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ عَطَٓاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ (١٠٨)

105. O gün gelince, Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse konuşamaz. Onlardan bir kısmı bedbaht, bir kısmı da mes'uttur.

106. Bedbaht olanlar cehennemdedirler. Onlar orada eşek anırması gibi nefes alıp verirler.

107. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır. Rabbin şüphesiz her istediğini yapar.

108. Mes'ut olanlara gelince, onlar cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça kesintisiz bir ikram olarak orada ebedî kalacaklardır.

105. Ertelenmiş olan «**o gün**» yani kıyamet günü «**gelince, Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse konuşamaz.**» Faydalı ve kurtarıcı bir cevap ve şefaat sözü söyleyemez. Nitekim âyette: *"Rahman olan Allah'ın izni olmadan kimse konuşamayacaktır. Konuştuğunda da doğruyu söyleyecektir."* (Nebe: 38) buyurulmuştur. «**Onlardan,**» yani insanlardan «**bir kısmı bedbaht**»tır. Vadedilen azap gereği, ona ateş vacip olmuştur. «**Bir kısmı da mes'uttur.**» Müjde gereği cennetlik olmuştur. Bedbahtın önce zikredilmesi, buradaki amacın sakındırma ve **korkutma** makamı oluşundandır.

Tibyan'da şöyle denilmiştir: "Bedbahtlığın beş işareti vardır: Kalbin katılığı, gözün kuruluğu, dünyaya meyil, uzun emel ve haya duygusunun azlığı. Bahtiyarlığın işareti de beştir: Kalbin yumuşaklığı, gözün yaşlılığı, dünyaya meyletmeme, emelin kısalığı, haya duygusunun çokluğu."

106. Cehenneme girmeleri kesinleşen **«bedbaht olanlar cehennemdedirler.»** Oraya yerleşirler. **«Onlar orada eşek anırması gibi nefes alıp verirler.»** *"Zefîr"*: Şiddetli nefes çıkarmaktır. *"Şehîk"* ise, nefesi içeri almaktır. Bu iki kelime, eşeğin anırmaya başlaması ve anırmayı bitirmesi sırasında çıkardığı ses için kullanılır. Maksat; cehennemliklerin bağırışlarının eşek sesine benzetilmesidir. Eşeklerin sesi nasıl çirkinse, cehennemliklerin sesi de öyle çirkindir.

107. **«Rabbinin dilediği hariç,»** bunlar biraz sonra gelecek olan ebedî cehennemliklerden istisna edilenlerdir. Çünkü bazı cehennemlikler, mü'min olan günahkârlardır ve cehennemden çıkacaklardır.

Denildi ki: Bedbahtlar iki kısımdır: Bedbaht olanlar ve daha bedbaht olanlar. Tevhid ehlinden olup da günah sebebiyle bedbaht, iman sebebiyle mesud olanlar vardır. Günahlar onu cehenneme sokar, tevhid ise oradan çıkarır. Bidat ve küfür ehli ise daha da bedbaht olur ki; küfrü ve yalanlaması onu cehenneme sokar ve orada ebedî olarak kalır.

«Gökler ve yer durdukça» yani ebedî ve kesintisiz olarak **«orada ebedî kalacaklardır.»** Araplar bir şeyin ebedî olduğunu belirtmek için "gökler ve yer durdukça" derler. Çünkü onların inancına göre gökler ve yer ebedîdir. Onların cehennemde kalmaları, gökler ve yerin devamına bağlı sayılmış, böylece onlara bunların ebedî olduğu hususundaki kasıtlarına göre misâl getirmiş ve Kur'an onların üslûbuyla gelmiştir. Eğer onların cehennemde kalmaları göklerin ve yerin devamına bağlanmışsa, o zaman Kur'an'ın maksadı, âhiretin gökleri ve yeridir. Çünkü ebedî olan onlardır. Şu âyetler buna işaret etmektedir: *"Yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği gün..."* (İbrahim: 47) *"Bizi yere vâris kıldı. Cennetten istediğimiz yere oturabiliriz..."* (Zümer: 74)

Âhiret ehlini gölgelendirecek ve onları üzerinde taşıyacak şeylerin olması zarurîdir. Bu gölgelik, ya Allah'ın yaratacağı semâdır veya Arş-ı Âlâdır. Üzerinde olup da seni gölgelendiren herşeye sema, ayağının bastığı her yere de arz denir. Buna göre, âhirette de yer ve gök vardır.

«Rabbin şüphesiz her istediğini yapar.» Kâfirler gibi bazılarını cehennemde ebedî bırakır; günahkârlar gibi bazılarını ise oradan çıkarır. Bu konuda O'na karşı bir itiraz ileri sürülemez.

Ebu's-Suûd şöyle demiştir: *"Rabbinin dilediği hariç"* sözü, ebedî kalmaktan istisnadır. Bu istisna şu âyetlerdeki istisnaya benzer: *"İlk ölüm hariç, orada başka ölüm tatmazlar"* (Duhân: 56) *Geçmişte olanlar hariç, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"* (Nisa: 22) Bu istisnalar, bunların artık fiilen olmayacağını ifade eder.

Yani cehennemde ebedî kalanlar, Allah'ın orada kalmamalarını murad ettiği zamanlar dışında daima orada kalacakladır. Kâfirlerin cehennemde ebedî kalacakları konusundaki nasslara göre, Allah'ın onları cehennemden çıkarmak istemesi ve orada kalmalarının son bulması mümkün değildir.

108. «Mes'ut olanlara», Allah'ın bahtiyar olarak yarattığı kimselere **«gelince, onlar cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça, kesintisiz bir ikram olarak orada ebedî kalacaklardır.»**

Katâde diyor ki: "İstisnanın manasını Allah daha iyi bilir."

Dahhak ise istisnayı, "Cennete sokuluncaya kadar nur içinde bekletilenler hariç," şeklinde tefsir etmiş, ebedîliğin de belirli bir başlangıcı olduğunu söylemiştir.

Ebu's-Suud ise istisnanın, muhale bağlandığını söylemiştir. Buna göre, Cennete giren artık bir daha çıkmaz demektir.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ
مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ
وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصٖيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فٖيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ

لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَمَّا
لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

109. Bunların ibadetlerinin bâtıl olduğunda şüphen olmasın. Onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar. Onlara paylarını gerçekten eksiksiz olarak vereceğiz.

110. Andolsun ki, Mûsa'ya kitabı verdik. Onda ihtilâfa düşüldü. Eğer Rabbinin verilmiş bir sözü olmasaydı, aralarında çoktan hüküm verilmiş olurdu. Doğrusu onlar, bundan şüphe içindedirler.

111. Şüphesiz Rabbin, hepsinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından haberdardır.

109. «Bunların,» yani putperest müşriklerin **«ibadetlerinin»** gerçek kulluk açısından **«bâtıl olduğunda»** herhangi bir **«şüphen olmasın.»** Bunların, sonuç olarak kötü şeyler olduğuna kesin olarak inan. Onların durumu, tıpkı babalarının durumu gibidir. Çünkü **«onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar.»** Onlar hak ve gerçek üzere değil, taklit ve sapıklık üzeredirler. **«Onlara paylarını gerçekten eksiksiz olarak vereceğiz.»** Babalarına, nasıl günahlarına uygun ceza vermişsek, bunlara da tayin edilmiş azabı tamı tamına vereceğiz. Babalarının başına gelen, bunların başına da gelecektir.

Âyet-i kerime'de başkalarının görüşünü delilsiz olarak kabul etmek demek olan "taklit" kötülenmiştir. Taklit, iman ve inanç konularında değil, sadece fer'î ve amelî konularda câizdir. Kişinin delil ve görüş sahibi olması gerekir. Bununla beraber, Zâhirîlere ve Hanefi mezhebine göre: Mukallid'in imanı geçerlidir. Mukallit, âlemin sonradan olması Allah'ın varlığı ve sıfatları, peygamber gönderme ve peygamberlerin getirdiği şeyler gibi, inanılması gereken hususlara delilsiz olarak inanan kişidir. Çünkü peygamber (s.a.v.); bedevî çocuk, kadın, köle ve cariyelerin imanını, delilsiz olarak kabul etmiştir. Fakat mukallit gerekli olan delil ve akıl yürütme işini terkettiği için, günahkârdır. Çünkü gerçek iman, ancak taklidi terketmek ve tevhidin özüne ulaşmakla elde edilir.

110. «Andolsun ki, Mûsâ'ya,» hüküm ve prensipleri kapsayan ilk **«kitabı,»** yani Tevrat'ı **«verdik.»** Ondan önceki kitaplar. Sadece Allah'a iman ve tevhid konularını kapsıyordu. **«Onda ihtilâfa düşüldü.»** Allah'tan gelip gelmediği hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bazıları iman etti. Bazıları ise reddetti. Ey Muhammed! Kavminin, sana verdiğimiz Kur'an konusunda ayrılığa düşmelerine aldırma. Nasıl ki, Mûsa, kavminin yalanlamasına sabretti. Sen de öylece müşriklere karşı sabret. Bu âyette Hz. Peygamber (s.a.v.)'e teselli vardır. **«Eğer Rabbinin verilmiş bir sözü olmasaydı...»** Bu söz, kıyamete kadar onlara mühlet tanıma sözüdür. **«Aralarında çoktan,»** hakkı ortadan kaldırmaya uğraşanların hak ettiği azabı indirmek sûretiyle, kavminden ihtilâfa düşenlere **«hüküm verilmiş olurdu. Doğrusu onlar,»** yani Mekke kâfirleri **«bundan»** yani Kur'an'dan büyük **«şüphe içindedirler.»**

111. «Şüphesiz Rabbin,» mü'min olsun, kâfir olsun ihtilâfa düşenlerin **«hepsinin»** işlediği hayır veya şer olan **«amellerinin karşılığını onlara tam olarak»** eksiksiz **«verecektir. Şüphesiz Allah, onların»** bütün **«yaptıklarından haberdardır.»** Çünkü hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Herkese ameline uygun olarak karşılık verir.

فَاسْتَقِمْ
كَمَٓا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاۜ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَص۪يرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُٓوا اِلَى الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُۙ
وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفاً مِنَ الَّيْلِۜ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ

السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ
لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

112. Beraberindeki tevbe edenlerle birlikte, emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Haddi aşmayın. Çünkü Allah, yaptıklarınızı görür.

113. Zulmedenlere meyletmeyin. Aksi halde size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz.

114. Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Elbette iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.

115. Sabret, çünkü Allah güzel iş yapanların ecrini zayi etmez.

112. Ey Muhammed! Peygamber kardeşlerinin hallerini ve kavimlerinden çektikleri eziyetleri öğrendikten sonra artık **«beraberindeki»** şirkten uzaklaşıp **«tevbe edenlerle»** ve imanda sana katılanlarla **«birlikte emrolunduğun gibi»** Allah'ın sana emrettiği şekilde tevhid ve ona çağrı konusunda **«dosdoğru ol.»** Sapmadan yoluna devam et. Sen ve onlar **«haddi aşmayın.»** İfrat ve tefrite düşmeksizin, size çizilmiş olan yoldan sapmayın. Bu ifade işin ağırlığını göstermek için kullanılmıştır. **«Çünkü Allah yaptıklarınızı görür.»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Size, buna göre karşılık verir. Koyduğu sınırlara uyma konusunda Allah'tan korkun. Bu ifade, yukarıdaki emir ve nehyin sebebidir. Çünkü görmek, karşılık vermenin sebebidir.

Ebû Ali Cürcanî şöyle demiştir: "Keramet değil, istikamet peşinde ol. Senden istikamet istendiği halde, nefsin keramet isteğinde pek gayretlidir. En büyük keramet, harikulâde şeyler göstermek değil, yaratanın hizmetinde dosdoğru hareket etmektir. Bu hususlara riâyet etmek son derece zordur. Onun için Hz. peygamber şöyle buyurmuştur: '*Beni Hûd Sûresi ihtiyarlattı.*' "[17]

---

[17] Hadisi, Tirmizî ve Hakim *"Beni Hûd, Vâkıa ve Mürselât sûreleri ihtiyarlattı..."* şeklinde tahric etmiştir. İbn Merdeveyh ile Taberânî de buna yakın lâfızlarla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/179.

113. «Zulmedenlere meyletmeyin.» Buradaki hitap, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve beraberindeki mü'minleredir. **Yani kendilerinde** zulüm bulunan kimselere en ufak bir eğilim göstermeyin. **«Aksi halde size ateş dokunur.»** Bu meyil sebebiyle size cehennem ateşi dokunur. Kendisinden bir kerrecik zulüm meydana gelen kimseye meyil ateşe götürürse, zulmü kökleşmiş olana eğilim duymak, üstelik de tamamen meyletmek konusunda ne olacağını artık sen düşün! **«Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur.»** Sizi ateşten kurtaracak Allah'tan başka yardımcılarınız yoktur. **«Sonra yardım da göremezsiniz.»** Buradaki: *"Sonra"* kelimesi, zalimlere meyletmeleri sebebiyle azabı hak ettiklerinde Allah'ın onlara yardım etmesinin çok uzak olduğunu ifade eder. Sizin için, azap konusundaki kararı kesinleşmişse, artık Allah size yardım etmez.

Âyet, zulümden sakındırma konusunda akla gelebilecek en şiddetli âyettir. Bu âyeti okuyup, içindeki tehdidi gördüğü halde, zulümden ve zalimlere meyletmekten çekinmeyen, yardımcısız olarak azap edileceklerini düşünmeyen milletin hali ne kadar şaşırtıcıdır.

Kişi Kur'an'ı okur, dinde anlayış sahibi olur da, sonra elindeki dünyalığa tamah edip yaltaklanarak sultan kapısına giderse, attığı adımlar nisbetinde cehenneme dalar.

Şöyle rivâyet edilmiştir: Yüce Allah, Yûşâ bin Nûn'a şöyle vahyetti: "Senin kavminin hayırlılarından kırk bin, şerlilerinden altmış bin kişiyi helâk edeceğim." Yûşa: "Peki, hayırlıların kabahati nedir?" deyince, yüce Allah: "Çünkü onlar Benim adıma öfkelenmediler. Şerlilerle beraber yeyip içtiler." Bundan da anlaşılıyor ki, zalimlere kızıp, Allah için onlara buğzetmek vaciptir. Kara ve deniziyle yeryüzünün bütün kesimlerinde fesat, kralların fesadıyla ortaya çıktı. Buna sebep de öncelikle âlimlerdir. Eğer kötü âlim ve hâkimler olmasaydı, kralların fesadı az olurdu. Daha da ötesi, eğer âlimler, her dönemde hakkı savunma ve zulmü yasaklama konusunda birleşip bütün gayretlerini harcasalardı, sultanlar fesada cesâret edemezlerdi. Böylece zulüm tamamen ortadan kalkardı.

114. «Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl.» Manâ yönünden, namazla emredilenler umûmî ise de, hitap fert olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yöneliktir. Yasaklardan sakındırma konusunda da, maksat ümmeti olduğu halde, Hz. Peygamber'in şahsında ümmete hitap edildiği olmuştur. Bu, Kur'an'ın üstün belağatının bir özelliğidir. *"Na-*

*mazı ikâme"*den maksat, onu yerine getirmek, hep ayakta tutmaktır. Bu ifade, namazın, dinin direği olmasındandır. *"Gündüzün iki ucu"*ndan maksat ise, yatsı ve sabah namazlarıdır.

«Elbette iyilikler kötülükleri giderir.» Genel olarak bütün iyilikler, özellikle de beş vakit namaz, küçük günahlara kefaret olur. Maksat, kötülüklerin kendisini gidermek değil, kötülüklere terettüp eden şeyleri (günahları) gidermektir. Çünkü kötülüğün kendisi yok olmaz.

Hadis-i Şerifte: *"Vakitten vakte kılınan beş vakit namaz, Cuma'dan Cuma'ya kılınan namaz, Ramazan'dan Ramazan'a tutulan oruç, büyük günahlardan sakınıldıkça, aralarında işlenen küçük günahlara keffârettir"*(18) buyurulmuştur. Güzel ameller, kötülükleri işlemekten alıkor. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Muhakkak ki, namaz, hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor"* (Ankebut: 45)

Rivâyet edildiğine göre, âyet–i kerimenin iniş sebebi şudur: Sahabeden Ebu'l-Yüsr el-Ensarî, hurma satıyordu. Yanına bir kadın geldi. Kadın çok hoşuna gitti ve: "Evde bundan daha güzelleri var" diyerek kadını eve doğru götürdü. Kucaklayıp öptü. Cinsi ilişki dışında her şeyi yaptı. Kadın: "Allahtan kork!" deyince bırakıp pişman oldu. Sonra Ebû Bekr'e gelip durumu haber verdi. Hz. Ebû Bekr: *"Günahını kimseye söyleme, Allah'a tevbe et"* dedi. Ensarî yerinde duramayıp Hz. Ömer'e gitti. Ömer de aynı şeyleri söyledi. Ensâri yine yerinde duramayıp, Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi. Yaptığını ona haber verdi. Hz. peygamber: *"Rabbimin emri gelinceye kadar bekle, günahını gizle"* dedi. İkindi namazını kılınca bu âyet-i kerime nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) Ensâriye: *"Bizimle birlikte ikindi namazını kıldın mı?"* diye sorunca o: "Kıldım" dedi. Bunun üzerine Hz. peygamber: *"Haydi git. İkindi namazı bu yaptığına keffârettir"* buyurdu. Sahabeden birisi: "Bu durum sadece bu şahsa mı has, yoksa bütün insanlara mı?" diye sordu. Hz. Peygamber: *"Aksine bütün insanlara mahsustur"*(19) buyurdu.

Diğer bir Hadis-i şerifte Hz. peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Birinizin kapısı önünde bir nehir olsa da, günde beş defa orada yıkansa, kirinden birşey kalır mı? Ne dersiniz? Sahabe: "Kalmaz," dediler. Rasûlullah*

18- Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/205.

19- Bkz. Vahidî, sebebü'n-nüzûl; *Tefsiru ibn Atiyye*; 7/418. Hadisi Tirmizî de rivâyet etmiş ve Hasen saymıştır.

da: "İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah onunla hataları yok eder." (20) buyurdu.

Bilmiş ol ki; günahların hepsi pisliktir. İbadetler ise temizleyicidir. Günahlar, abdest organlarının suyu ile dökülür. İyi amellerin en güzeli, ibadetlerin en faziletlisi, Allah'ı bilmektir. Bunun yolu da Tevhid ve nefsin arzularına aykırı davranmaktan geçer. Kul Allah'ı zikrederek günahlardan kurtulur. Zikirle nefis arınır, kalb saflaşır. Âyet-i kerimede, gece gündüz zikir ve ibadete devama işaret vardır. Geceleyin dinlenmek, gündüz rızık aramak gibi zarûri haller bunun dışındadır. Çünkü insanın gücünde ve organlarında bıkkınlık meydana gelir. Geceleyin daha dinç bir halde ibadet ve taat yapabilmek için, uykuyla bu bıkkınlığın giderilmesi gerekir.

«Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.» Yani, namaz kılmak, istikamet üzere olmak, öğüt alanlar için bir derstir. Kim Allah'ın emrine uyar, dosdoğru hareket eder ve namaz kılarsa, hâl ve makamının hakikatine erer.

Filozoflardan birisi şöyle demiştir: İstikamet üzere olan kişi dağ gibidir. Dağın dört işareti vardır: 1- Hararet onu eritmez. 2- Soğuk onu dondurmaz. 3- Rüzgâr onu sarsmaz. 4- Sel onu götürmez. Müstakim (dosdoğru) olan kişi de böyledir.

115. Ey Muhammed! İşlerin zorluklarına karşı **«sabret.»** Bu emrin içine, dolaylı olarak ümmet de girmektedir. **«Çünkü, Allah, güzel iş yapanların ecrini zâyi etmez.»** Yüce Allah namaz ya da İslâm'ın diğer farzlarının karşılığını kesin olarak eksiltmez.

Bir hayır ehli diğerine şu üç cümleyi yazmıştı: "Kim ahireti için çalışırsa, Allah da onun dünya işine yeter. Kim içini düzeltirse, Allah da onun dışını düzeltir. Kim Allah'la kendi arasındaki şeyleri düzeltirse, Allah da onun kullarla olan işlerini düzeltir."

Bil ki, Allah bazı şeyleri emreder. Bazı şeyleri de yasaklar. Bundan maksat, kullarının kendisine itaat etmeleridir. Çünkü kulların kurtuluşu bununladır. Allah kullardan, sadece teslimiyet ve ibadetle memnun olur.

20- Tirmizî, Nesaî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/177.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ
أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا
مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ
﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ
﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

116. Sizden önceki nesillerin ileri gelenleri, yeryüzünde bozgunculuğa engel olmalı değil miydi? Ancak onlardan kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkârdılar.

117. Rabbin, halkı ıslah olmuş memleketleri, haksız yere helâk edecek değildir.

118-119. Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri hariç, hâlâ ayrılıktadırlar. Zaten onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin: "Andolsun ki, cehennemi hep insan ve cinlerle dolduracağım" sözü yerine gelmiştir.

116. «Sizden önceki» helâk olmuş **«nesillerin ileri gelenleri,»** hayırlı ve faziletli olan kişileri, **«yer yüzünde bozgunculuğa engel olmalı,»** bozguncuları yeryüzünü ifsat etmekten men etmeli **«değil miydi?»** Böyle yapmaları gerekirken, üzerlerine azap inmemesi için aralarından bu işi yapacak fazilet sahipleri çıkmadı.

Âyette, fazilet ve hayır sahipleri için *"Bakıyye"* tabiri kullanılmıştır. Çünkü kişi, en güzel ve değerli şeyi geriye bırakmak ister. "Filan kişi, kavmin bakiyyesidir" denilince kavmin hayırlısıdır anlamı anlaşılır. "Bakiyye", güzel ve değerli şey için mesel olmuştur.

«Ancak onlardan, kendilerini kurtardığımız,» peygamberlere tâbi olan **«pek az kişi»** bozgunculuğu engelleyerek **«böyle yaptı.»** Bozgunculuğa engel olmayıp **«zulmedenler»** yani bizzat bozgunculuk yapanlar **«ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler.»** Servet ve lezzetlere daldılar. Bunları, âhirete tercih ettiler. Onlar **«zaten günahkârdılar.»** Bu ifade, helâk olan ümmetlerin yok edilme sebebini açıklamaktadır. Bu sebep de iyiliği emredip kötülükten vazgeçirme görevlerini terketmek ve şehvetlere dalmaktır.

Hadis-i Şerifte: *"Şüphesiz Allah, bir kısım kimselerin günahı sebebiyle toplumu cezalandırmaz. Fakat toplum, aralarında kötülükleri görür de, engellemeye güçleri yettiği halde engellemezlerse, işte o zaman Allah, iyileri ve kötüleri hep birlikte cezalandırır"* buyurulmuştur.

117. «Rabbin, halkı ıslah olmuş» zalim olmayan **«memleketleri»**n insanlarını **«haksız yere,»** hak etmedikleri ve lâyık olmadıkları sürece **«helâk edecek değildir.»** Hiçbir memleketi haksız yere yok etmemiştir. Çünkü bu, Allah'ın hikmetiyle bağdaşmaz. Bu ifadelerden amaç, yüce Allah'ı zulümden ve O'nun için muhal olan şeylerden tamamen tenzih etmektir. Allah'ın, kullarına karşı yaptığı ne olursa olsun, asla haksızlık değildir.

Sözün kısası şudur: Allah, şirke ve küfre mensup oldukları için hiçbir topluluğu ortadan kaldırmaz. Onlara azap, ancak muamelelerde hainlik yaptıkları, mahlûkata eziyet ve haksızlık ettikleri zaman gelir. Allah onları sırf müşrik oldukları için helâk etmez. Çünkü müşrikliğin cezası cehennemdir. Şirk için ondan daha az ceza, yeterli gelmez. Onları ancak günahları sebebiyle helâk eder ki, bu, şirk cezasına ek bir cezadır. Deveyi boğazlamaları sebebiyle Salih (a.s.) kavminin, homoseksüellik sebebiyle Lût (a.s.) kavminin, ölçü ve tartıyı eksik yapmaları yüzünden Şuayb (a.s.) kavminin, Hz. Mûsa ve İsrailoğullarına eziyetlerinden dolayı Firavun kavminin helâk olmaları gibi.

Birisi dedi ki: "İktidar şirkle devam eder, fakat zulümle devam etmez."

Başka bir ifâde ile: Devlet şirkle payidar olur. Zulümle olmaz.

118-119. «Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı.» Yani, hiç kimse ihtilâf etmeksizin hak ve İslâm üzerinde onları birleşmeye zorlardı. **«Fakat Rabbinin merhamet ettikleri hariç, hâlâ ayrılıktadırlar.»** İnsanlar hak ve İslâm dini konusunda hâlâ ayrılığa devam ediyorlar. Ancak Rabbinin, lütfuyla hakka yönelttikleri, o konuda ihtilâf değil, ittifak üzeredirler.

Âyet-i kerimede, Ehl-i Sünnetin de dediği gibi, kulun hürriyeti olduğuna işaret vardır. Kaderiye ise, her kulun kendi fiilini kendisi yarattığını söylemekte, küfür ve günahların, Allah'ın takdiriyle meydana geldiğine inanmamaktadırlar. Biz Ehl-i Sünnet topluluğu ise, kulun kazandığına ve Allah'ın yarattığına, yani, kulun fiilinin Allah'ın yaratmasıyla, kulun gücünün ise kazanma yönünde olduğuna inanırız.

«Zaten onları bunun için» yani rahmet ehlini rahmet için, ihtilâf ehlini de ihtilâf için **«yaratmıştır. Rabbinin»** meleklere karşı söylediği: **«'Andolsun ki, cehennemi hep insan ve cinlerle dolduracağım' sözü»** veya hükmü **«yerine gelmiştir.»** Kesinleşmiştir. Bu hüküm, onların bütün âsî olanları içindir veya hepsi içindir.

وَكُلًّا نَقُصُّ

عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هٰذِهِ

الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ (١٢٠) وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنَّا عَامِلُونَ (١٢١) وَانْتَظِرُوا اِنَّا

مُنْتَظِرُونَ (١٢٢) وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ

يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ

بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

120. Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini teskin edecek her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda (bu surede) da sana hak ve mü'minlere bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.

121. İnanmayanlara de ki: "Elinizden geleni yapın. Elbette biz de yapacağız.

122. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz."

123. Göklerin ve yerin gaybı sadece Allah'a aittir. Bütün işler yalnız O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na güven. Çünkü Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.

120. «Peygamberlerin haberlerinden,» yani peygamberlerin kıssaları içinden **«senin kalbini teskin edecek»**, gönlünü rahatlatacak, inancını artıracak, kalbini takviye edecek **«her şeyi sana anlatıyoruz.»** Çünkü insan bir belâ ve sıkıntıyla karşılaşınca, o sıkıntıda kendisine ortak olan bir grup gördüğünde, sıkıntının yükü hafifler. Nitekim şöyle denir: "Musibet yaygın olursa, hafif ve tatlı olur." (21) **«Bunda da»**, bu sûrede de **«sana hak»** ve gerçeğin açıklanması **«ve mü'minlere»** büyük **«bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.»** Çünkü mü'minler, ibretlerle dolu nasihatlerden ve Allah'ın geçmiş ümmetleri cezalandırmasından istifade ederler.

121. Gerek Mekke halkından gerekse başkalarından, bu gerçeğe **«inanmayanlara»** ve bundan ibret almayanlara **«de ki: 'Elinizden geleni,»** yani imansızlığınızın gereğini **«yapın. Elbette biz de»** iman ve ondan ders almanın gereğini **«yapacağız.»**

122. Şeytanın size vadettiği, bizim başımıza musibetler geleceği konusundaki yalanın gerçekleşmesini **«bekleyin. Biz de,»** sizin gibi kâfirlerin başına gelenlerin, sizin de başınıza gelmesini **«bekleyeceğiz.'»** Bu, onlar için

---

21- Türkçemizde bu şöyle ifade edilir: Elle gelen düğün bayram. (Mütercim) bir tehdittir. Bu âyet, cihad âyetiyle neshedilmiştir.

123. «Göklerin ve yerin gaybı sadece Allah'a aittir.» Kullardan gizli olan şeylerin ilmi Allah'a mahsustur. Sizin amelleriniz Allah'a nasıl gizli kalabilir? **«Bütün işler yalnız O'na döndürülür.»** Kıyamet günü bütün amellerin neticesi Allah'a varır. Senin de, Allah'ı inkâr edenlerin de durumu Allah'a ulaşacak, senin namına kâfirlerden intikam alacaktır. **«Öyleyse O'na kulluk»** yani itaat **«et ve O'na güven.»** Tevhid üzere dosdoğru ol. Bütün işlerini ona havale et. O sana kâfidir. Onların şerrinden seni korur. Sana düşen, vahyettiklerimizi tebliğ etmektir. **«Çünkü Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.»** O'nun için, göklerde ve yerde olan hiçbir şeyin gizli kalması, onları unutması mümkün değildir.

Bilmiş ol ki, gaybı bilmek sadece Allah'a mahsustur. Peygamber ve velilerin verdikleri haberler ise vahy, ilham ve Allah'ın bildirmesiyledir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, cennetle müjdelenen on kişinin halinden, kıyamet alâmetlerinden, âhir zamanda ortaya çıkacak bidat ve nefsaniyet hakimiyetinden, namaza değer verilmeyip şehvetlere uyulacağından haber vermesi bu türden şeylerdir.

Sâlih imam Cüneyd-i Bağdadî (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: Dayım Seriyyü's-Sakatî bana, insanlara nasihat etmemi söyledi. Ben de nefsimi kınayarak bu işe lâyık olmadığımı söyledim. Cuma gecesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'i rüyamda gördüm. Bana: "Kalk ve insanlara öğüt ver" buyurdu. Uyandım ve Seriyyü's-Sakatî'nin kapısına vardım. Dedi ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından ikaz edilinceye kadar bize inanmadın değil mi?" Ertesi gün insanlara vaaz ve nasihat etmek için postu serdim. Endişe içinde bir Hristiyan köle geldi. Dedi ki: "Ey Şeyh! Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"mü'minin firasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuruyla görür"* sözünün manası nedir?" Cüneyd diyor ki: Başımı indirip kaldırdım ve dedim ki: "Sen Müslüman ol. Çünkü Müslüman olma vaktin geldi." Köle hemen Müslüman oldu.

İşte bu türlü bilgi ve insanların haline vakıf olmak, ancak Allah'ın ikramı sayesinde olur.

Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla Hûd Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

YUSUF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 111 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الۤرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ
بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الْغَافِل۪ينَ ﴿٣﴾

1. Elif, Lâm, Râ. Bu, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

2. Şüphe yok ki, Biz onu anlayabilesiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

3. Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Oysa sen bundan önce elbette bilmeyenlerdendin.

Allahü Teâlâ bu sûrede Yusuf (a.s.)'un kıssasını zikretmiştir. Çünkü Yusuf (a.s.), kardeşlerinin kendisine duyduğu çekememezlik, kuyuya atılma ve hapise konma gibi belâlarla imtihan olundu. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Cebrâil (a.s.)'i gönderdi. Böylece kendisini Ünsiyet ve Huzur Makâmı'na ulaştırmak sûretiyle teselli etti ve içinde bulunmuş olduğu o büyük musibetleri birazcık olsun hafifletti. Daha sonra kendisine kuvvet, izzet ve saltanat verdi. Böylece değişik zorluk ve sıkıntılardan sonra temize çıkmış oldu. Bunun için kim Yusuf sûresini okumaya devam eder ve içerisindeki hikmetleri düşünürse Yusuf (a.s.)'un ulaşmış olduğu sevinç ve sürur mertebelerine ulaşır. Tıpkı İbn Ata'nın dediği gibi: "Gam ve keder içinde olan herhangi bir kimse, Yusuf sûresini işitince mutlaka rahatlar."

Yâhudi âlimlerinin, müşrik ileri gelenlerine şöyle dedikleri rivayet edilir: "Muhammed (s.a.v.)'e Yâkuboğullarının Şam'ı bırakarak Mısır'a yerleşme sebebini ve Yusuf (a.s.)'un kıssasını sorun." Onlar da bu soruyu Peygamberimize yönelttiler. Bunun üzerine Yusuf Sûresi indi.

1. «Elif, Lâm, Râ...» Yani, Ben Celâl sahibi Allah'ım; sana Yusuf (a.s.)'un bu kıssasını sorduklarını görür ve işitirim... Âyetteki bu harflerin şu anlama geldiği de söylenir: Ben celâl sahibi Allah'ım; kardeşlerinin Yusuf (a.s.)'a karşı yaptıkları kötülükleri ve onunla olan muâmelelerini görürüm. Buradaki *"Elif, Lâm, Râ"*dan ibaret olan Hurûf-u Mukattaa'nın, müşriklerin günlük yaşantılarında kullandıkları harflerin aynısı olmasına rağmen, Kur'ân-ı Kerîm gibi mûcizevî bir kitap yazmaktan âciz kalacaklarını belirtmek amacıyla, kendilerine yüce Allah tarafından meydan okuma babından bu şekilde vahyedildiği de söylenmektedir.

«Bu» sûre, **«apaçık Kitab'ın»** yâni Kur'ân'ın **«âyetleridir.»** Onun yüce Allah katından gönderildiği ve mûcize bir kitap olduğu apaçık ortadadır. Yahut: "İçerdiği hüküm, kânun, mülk ve melekût sırları, kâinatın ilk defa yaratılışıyla, âhiret hayatının yaratılışındaki sırlar gibi daha birçok hikmet, mârifet ve kıssaları açıkça belirtmektedir" anlamına gelmektedir.

2. «Şüphe yok ki, Biz onu» yâni Yusuf (a.s.) ve diğerlerinin kıssalarını içeren kitabı **«anlayabilesiniz»**, hem mânâlarını, ihtivâ ettiği hüküm ve hikmetleri, hem de hiçbir beşerin böyle bir kitap hazırlamasının mümkün olamayacağını idrak edebilesiniz **«diye»** ey Arap kavmi **«Arapça bir Kur'ân olarak»** yani sizin dilinizle **«indirdik.»**

3. Ey Muhammed! **«Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini»**, geçmişte yaşanmış olayların en ilginç ve en güzel olanını, yani Yâkuboğullarının kıssasını **«anlatıyoruz.»**

Muhyi's-Sünne şöyle der: "Yüce Allah Yusuf (a.s.)'un kıssasını *'kıssaların en güzeli'* diye isimlendirmiştir. Bunun sebebi ise, içerisinde krallarla onların yönetimindeki halkın yaşantıları, kadınların hilesi, düşmanların ezâ ve cefâlarına karşı sabretme, gücü yetince de düşmanları bağışlama gibi dünya ve din işlerinde yararlı olabilecek, ders alınabilecek birçok ibret, hikmet, nükte ve faydaların bulunmasıdır. Ayrıca Yusuf (a.s.)'da, -Kendisinin üç peygamber soyundan gelmesiyle birlikte- şu özellikler toplanmıştı: Peygamberlik şerefi, güzel görünüşlü olması, rüya tabir etmesi ve devlet yönetiminde rol alması. Durum bu olunca kim böyle bir insandan daha fazla kerem sahibi olabilir?..."

«Oysa sen bundan önce» yani bu Kur'an'ı sana vahiy yoluyla göndermeden önce, bu haberleri **«elbette bilmeyenlerdendin.»** Yani sen daha önce Yusuf (a.s.)'un kıssasında bildirilen olayları bilmiyordun. Onları hiçbir zaman hatırına getiremediğin gibi, başkasından da böyle bir şey duymadın. Buradaki amaç, Kur'an'ı Kerim'in, geçmiş kavimlerin yaşantılarından bilgiler vererek, vahiy yoluyla geldiğini kanıtlamaktır.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ ل۪ي سَاجِد۪ينَ (٤) قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ
رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَك۪يدُوا لَكَ كَيْدًاۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ
عَدُوٌّ مُب۪ينٌ (٥) وَكَذٰلِكَ يَجْتَب۪يكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ
تَأْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا
اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبَّكَ عَل۪يمٌ
حَك۪يمٌ (٦)

4. Bir zaman Yusuf, babasına demişti ki: "Babacığım! Gerçekten ben rüyamda onbir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm!"

5. Babası da: "Yavrucuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır" dedi.

6. İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.

4. «Bir zaman Yusuf, babasına» yani Ya'kub Aleyhisselâm'a **«demişti ki:»** Ey Muhammed! (s.a.v.) Yusuf (a.s.)'un babası Ya'kub b. İshak b. İbrâhim'e şöyle söylediği vakti hatırla: **«'Babacığım! Gerçekten ben rüyamda onbir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.'»** Buradaki *"secde ederlerken"* ifadesinden amaç, ibadet amacıyla yapılan secde değil, selâm amacıyla yapılan secdedir.

İbnu'ş-Şeyh bu konuda şöyle der: "Gerek yüceltme ve saygı, gerekse ibadet amacıyla olsun, 'secde' kelimesinin anlamı, yüzün alın kısmının yere konulmasıdır. Aynı, şekilde tevâzu ve boyuneğme anlamlarına da gelir. Âyette geçen 'gördüm' anlamındaki '*raeytü*' fiili 'ru'yet'ten değil, 'ru'yâ' kökünden gelmektedir."

el-Kevâşî isimli eserde denilir ki: "Ru'yâ uykuda görmede, rü'yet gözle görmede, erra'yu ise kalp gözüyle görmede kullanılır."

Yusuf (a.s.) rüyasında kardeşlerini yıldızlar şeklinde görmüştür. Çünkü insan yıldızlara bakarak yolunu bulduğu gibi kardeşlerinin yardımıyla da yolunu düzeltir. Yine rüyasında babasını ve teyzesini güneş ve ay şeklinde görmüştür. Burada "teyzesini" dedik. Çünkü annesi, kardeşi Bünyamin'in doğumunu müteakip lohusa halinde iken ölmüştü.

Rüya üç kısımdır:

1- İnsanın içinden geçen şeyleri görmesi. Meselâ bir iş ve sanatla meşgul olan kimsenin rüyasında bunları görmesi gibi. Âşıkın mâşukunu görmesi vb. rüyalar da bu kabildendir.

2- Rüyada şeytanın insanı korkutması. Bu, şeytanın insanla oynayarak onu üzecek şeyleri göstermesi şeklinde olur. İnsanın ihtilam olması da böyle olur. Bu iki çeşit rüyanın ta'biri yoktur.

3- Allah tarafından müjde şeklinde olan rüyalar. Bu tür rüyalar rüya meleğinin Levh-i Mahfuzdan bilgi getirmesi şeklinde olur.

Bunun dışında rüyalar karışık rüyalardır.

5. **«Babası da:»** Yani Yâ'kub Aleyhisselâm da bu garip rüyâyı işitince yüce Allah'ın Yusuf (a.s.)'u yüksek hikmet makamlarına ulaştırdığını, (tıpkı atalarına yaptığı gibi) Peygamberlik için seçtiğini, dünya ve ahiret şerefiyle şereflendirdiğini farketti ve kendisine kardeşlerinin haset etmelerinden, eziyet vermelerinden korktu. Yâ'kub (a.s.), hem oğullarının bu korkusunu gerçekleştirmelerini önlemek, hem de Yusuf (a.s.)'u, karşılaşacağı meşakkat ve sıkıntılardan alıkoymak amacıyla, korktuğu şeyler kaderde yazılıysa Allah'ın onu muhakkak gerçekleşeceğine sonsuz güveni olmakla birlikte, meşakkatsiz olarak gerçekleşmesini umarak: **«'Yavrucuğum!»** Görmüş olduğun bu **«rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana»**, seni öldürmek için kendini koruyamayacağın gizli **«bir tuzak kurarlar! »** Bu şekildeki ifade, Yusuf (a.s.)'u sakındırmaya daha uygundur. Âyette geçen *"keyd"* tuzak kurma ve başkasına şerrin ulaşmasını istemektir. **«Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır' dedi.»** Şeytanın sana ve tüm insanoğluna olan düşmanlığı ilk atanız Hz. Âdem'le Havva'yı cennet'ten çıkartmakla açıkça belli oldu.

6. **«İşte böylece»** yani tıpkı kardeşlerinin arasından senin şerefli, izzet sahibi, yüksek bir insan olduğunu gösteren bu büyük rüyayı görmek için seçildiğin gibi, **«Rabbin seni»** peygamberlik gibi daha önemli daha büyük görevler için de **«seçecek, sana»** rüyada görülen **«olayların yorumunu öğretecek...»** Çünkü yüce Allah, kimi bu tür rüyaları görmeye muvaffak kılarsa, doğru yorum yapmaya da muvaffak kılar. Âyette geçen olayların yorumundan maksat, rüya tabiridir. **«Ve»** ey Yusuf **«daha önce»** yani şimdi içinde yaşadığın bu andan önce **«iki atan İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi...»** Yüce Allah'ın İbrâhim (a.s.)'e tamamladığı nimeti, kendisini dost edinmesi, ateşe atılmaktan ve oğlunu kurban etmek kasdıyla kesmekten kurtarmasıdır. İshak (a.s.)'a nimetini tamamlamasına gelince, Ya'kub (a.s.)'la, torunlarının İshak (a.s.)'ın sulbünden yani zürriyetinden olmalarıdır. İşte görüldüğü gibi bunların hepsi peygamberlik nimetini tamamlayan büyük nimetlerdir. **«Sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır.»** Tıpkı iki atana peygamberlik ve nübüvvet nimetini tamamladığı gibi... **«Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.»** Yani Rabbinin ilmi geniş, hikmeti büyük olup, kullarının arasından peygamberlik için kimin seçilmeye lâyık olduğunu bilir.

Nimetini de ancak lâyık olana tamamlar. **Yaptığı her** şeyi de doğruluk ve hikmet gereği yapar.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ
لِلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا
وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ
اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ
قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7. Andolsun Yusuf ve kardeşlerinde, soranlar için ibretler vardır.

8. Dediler ki: "Yusuf'la kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Herhalde babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.

9. Yusuf'u öldürün veya onu uzak bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tevbe eder) sâlih kimseler olursunuz!"

10. Onlardan söz alan biri: "Yusuf'u öldürmeyin. Onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın" dedi.

7. **«Andolsun Yusuf ve kardeşlerinde,»** Yusuf kıssasıyla onbir kardeşinin haberlerinde, **«soranlar için ibretler vardır.»** Yani onların haberlerinden soran ve bilen herkes için Yüce Allah'ın herşeyin üstünde olan kudretine

işaret eden, O'nun yüceliğini gösteren büyük ibretler vardır. Şöyle ki Ya'kub (a.s.)'un büyük oğulları, en küçükleri olan Yusuf'u küçük düşürmeye karar verdikten ve ona yapacaklarını yaptıktan sonra, Allah (c.c.) kendisini peygamber kılmak, devlet yönetiminde söz sahibi yapmak için kardeşleri arasından seçti. Kardeşlerini de onun yönetimine boyun eğdirdi. O'na karşı olan hasetlerini de kendi başlarına yıktı. İşte bu, Allah (c.c.)'ın her şeyin üstünde olan kudretinin, dehşet verici hikmetinin en açık delillerinden biridir.

8. Kardeşleri **«dediler ki: 'Yusuf'la kardeşi»** yani öz kardeşi Bünyamin **«babamıza bizden daha sevgilidir.»**

Âriflerden bazılarının şöyle dediği rivayet edilir: Yusuf (a.s.) rüyasında onbir yıldızla ay ve güneşin kendisine secde ettiğini görünce Ya'kub (a.s.)'un dünya gözüyle kendisini görme isteği arttı. Babasının ve dedesinin mirasçısı olacağını ve kardeşlerinin de hasedini üzerine çekeceğini anladı. Bu yüzden her an Yusuf (a.s.)'u kucaklıyor, onun yanından ayrılmasına hiç dayanamıyordu. Kardeşlerinin Yusuf (a.s.)'a karşı olan hasetleri de gün geçtikçe artıyordu. Sonunda kendilerini yeyip bitiren bu haset, onları Yusuf (a.s.)'a hücum etmeye zorladı.

Yüce Allah'ın Ya'kub (a.s.)'u, Yusuf (a.s.)'a karşı kalbinde beslediği sevgiden dolayı imtihan etmeyi dilediğini, daha sonra imtihanın çok ağır olması için Yusuf'u kendisinden uzaklaştırdığı da söylenmektedir.

«Halbuki biz» herşeyi çözmeye ve dürmeye gücü yeten, sevgiye daha lâyık **«kalabalık bir cemaatiz.»** Durum böyleyken aramızdan zayıf olan iki kişiyi on kuvvetliye yeğlemek de ne demek oluyor? **«Herhalde babamız»** Yusuf'la Bünyamin'e karşı bizden daha fazla sevgi beslerken **«apaçık bir yanlışlık içindedir.»** Yani adaletten sapmaktadır.

9. «Yusuf'u öldürün» Burada: "Hasetçilik büyük günahlardandır. Özellikle haset yüzünden adam öldürme gibi günahları işleme yönüne gittiler. Öyleyse tüm bunlar Peygamberlerde olması gereken şartlardan "ismet", yani günah işlememe ve "nübüvvet" sıfatlarına ters düşmez mi?" diye sorulabilir. Bu soruya İmam Fahrettin er-Râzî'nin şöyle cevap verdiğini söylerim (1): "Pey-

---

1- Bu konuda doğru olan şudur: Yusuf (a.s.)'un kardeşleri peygamber değillerdir. Durum böyle olunca onlardan meydana gelen hasetçilik, yalancılık ve Yusuf'u öldürerek ondan kurtulmak istemeleri gibi peygamberlerde aranan günah işlememe şartına ters düşen bu fiiller için özür aramaya da gerek yoktur. Bu konuda "Safvetu't-Tefâsîr" adlı kitabımızla İbn Kesir'in söylediklerine bakılabilir. (Sabûnî) gamberlerden Allah tarafından Peygamberlikle görevlendirildikleri andan itibaren "ismet" yani günah işlememe şartı aranır. Bundan önce böyle bir şart aranmaz." **«veya onu»** helâk olması, yahut vahşi hayvanların yemesi için yerleşim bölgelerinden **«uzak»** sahrada bilinmeyen **«bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size kalsın!»** Böylece her şeyiyle sizi sevsin, sizden başkasına iltifat etmesin! **«Ondan sonra da»** yani Yusuf'tan kurtulup, babanız onu unuttuktan sonra, ya yaptıklarınızdan Allah'a tevbe ederek, ya da babanızın yanında dürüst davranarak **«sâlih kimseler olursunuz!'»**

10. «Onlardan söz alan biri:» Yani Yehuda adındaki kardeşleri, Yusuf'u öldürmek için kendi aralarında görüş birliği yaptıklarında, onların bu korkunç tuzağını gerçekleştirmelerine karşı çıkarak engel oldu. Ona göre Yusuf'u öldürmekten daha iyi bir çözüm yolu bulunabilirdi. Bunun için kardeşlerine: **«'Yusuf'u öldürmeyin»** çünkü suçsuz yere onu öldürmek çok büyük bir günahtır. Onu uzak bir yere de atmayın. Neticede ölüme terkedileceğinden bu da onu öldürmek hükmündedir. En iyisi **«onu kuyunun»** en karanlık yeri olan **«dibine atın da geçen kervanlardan biri onu»** telef ve yok olmaktan korumak amacıyla **«alsın. Eğer»** benim bu görüşümü kabul edip **«yapacaksanız böyle yapın' dedi.»** Yehuda'nın görüşünü böyle bir üslûpla kardeşlerine arzetmesinin sebebi, hem kalblerini yumuşatarak görüşünü benimsemelerini sağlamak, hem de kendisiyle alay etmelerini önlemekti.

Diğer taraftan Yehuda'nın böyle bir görüşü öne sürmesinin nedeni, kardeşleri tarafından Yusuf'a tuzak hazırlamak amacıyla ortaya atılan görüşlerin en uygununun bu olmasıydı. Çünkü geçen kervanlardan hangisi Yusuf (a.s.)'u bulursa beraberinde götürerek o bölgeden uzaklaştıracaktı. Böylece kendilerini yormadan herhangi bir işlem yapmaya ihtiyaç duymaksızın hedeflerine ulaşmış olacaklardı. Evet Yusuf (a.s.)'a karşı en merhametlisinin onu kuyunun dibine atmaktan başka bir öneriye razı olmadığı şu kardeşlere, bir de günümüzdeki kardeşlere bakın... Durumlarının aynı olduğunu göreceksiniz.

قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾

اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنّ۪ي

لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ
عَنْهُ غَافِلُونَ (١٣) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ
إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ (١٤)

11. Dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf'u bize emanet etmiyorsun! Oysa biz ona iyilik isteyen kimseleriz.

12. Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz."

13. Babaları dedi ki: "Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım."

14. Dediler ki: "Vallahi biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten (âcizlikten) helâk olmuş kimseler sayılırız."

11. Babaları, Yusuf (a.s.)'a karşı haset ve düşmanlık duyguları beslediklerini farkedince, ona zarar vermemeleri için Yusuf'u korumaya karar vermişti. Onlar da babalarını bu tutumundan vazgeçirmek istediler ve kendisine hem Yusûf'la aralarındaki kardeşlik bağını hatırlatmak, hem de nesep zincirini harekete geçirmek için **«dediler ki: 'Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf'u bize emanet etmiyorsun!»** Senin bizim babamız, bizim senin evlâtlarınız, onun da bizim kardeşimiz olmasına rağmen, korkmana sebep ne? Neden bize güvenmiyorsun? **«Oysa biz ona iyilik isteyen»** ona kanat geren **«kimseleriz.»** O halde ortada bize olan güvenini, bizim de onun iyiliğini istediğimizi sarsacak bir sebep yok.

12. «Yarın onu bizimle beraber» kıra **«gönder de bol bol yesin,»** içsin koşu ve ok atma gibi kâfirlere karşı savaşmayı hedefleyen oyunlarla **«oynasın. Biz onu mutlaka»** kendisine bir zarar gelmekten **«koruruz.'»**

13. «Babaları dedi ki: 'Onu götürmeniz» ayrılık acısının şiddetine dayanamayıp, yokluğuna sabredemeyeceğimden dolayı **«beni mutlaka üzer.»**

Bunun yanısıra **«siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım.'»** Ya'kup (a.s.)'un şöyle bir rüya gördüğü rivayet edilir: Bir dağın tepesindeyken oğlu Yusuf (a.s.)'a bir çölün ortasında, on bir tane kurt hücum etmekte ve daha sonra Yusuf (a.s.), kurtların arasında kaybolmaktadır. İşte bu rüyadan dolayı bir şeyler olacağını sezer ve oğullarından *"kurdun"* kardeşleri Yusuf'u yememesi için dikkatli davranmalarını ister.

14. «Dediler ki: 'Vallahi biz» güçlü **«kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten (âcizlikten) helâk olmuş kimseler sayılırız.'»** Yani güçsüzlük, zayıflık ve âcizlikten dolayı helâk oluruz. Görüldüğü gibi Yusuf (a.s.)'u beraberlerinde götürmeleri halinde babalarının üzüleceği endişesini bırakıp, sadece onun kurtlar tarafından yenilme korkusuna cevap vermeye özen gösteriyorlar. Çünkü ikinci sebep (yani Yusuf'un kurtlar tarafından yenilmesi korkusu) onu beraberlerinde götürmelerini engellemek için babalarına göre yeterli gerekçeydi. Birinci sebep (yani babalarının Yusuf'un yokluğuna dayanamayıp üzülmesi) ise, beraberlerinde götürseler bile, bir süre sonra tekrar babalarına geri getireceklerinden dolayı onlarla gitmesini engellemek için ikincisine göre geçerliliği daha az olan bir gerekçeydi.

Sahabîlerden birinin şöyle dediği rivayet edilir: "Kişi düşmanının delil ve gerekçe öğrenmesine fırsat vermemelidir. Çünkü Yusuf (a.s.)'un kardeşleri, babaları Ya'kub (a.s.)'un kendilerine yukarıdaki âyette geçen sözleri söyleyerek kardeşlerine tuzak kurmak için delil öğrenmelerine fırsat verinceye kadar kurdun insanları yediğini bilmiyorlardı."

Bu anlamdaki bir atasözü ise şöyledir: "Belâ mantıkla gelir."

Bir gün Arap diline hizmet etmiş önde gelen meşhur âlimlerden İbnu's-Sikkît, devrin halifesi Mütevekkil'in meclisinde otururken, halifenin iki oğlu Mu'tez ve Mueyyed'in çıkageldiği rivayet edilir. Bunun üzerine halife kendisine şu soruyu yöneltir: "Şu iki oğlumu mu yoksa Hasan'la Hüseyin'i mi daha fazla seversin?" O da: "Vallâhi Hz. Ali (r.a.)'nin hizmetçisi Kanber bile, senden ve iki oğlundan daha hayırlıdır." diye cevap verir. Halife el-Mutevekkil çevresindekilere: "Bunun dilini kökünden koparın!" diye emreder. Halife'nin bu emri yerine getirilir ve İbnu's-Sikkît o gece ölür. Ancak bu olaydan önce İbnu's-Sikkît'in, Mu'tez ve Mueyyed"e ders verirken şu beyitleri okuması ibret vericidir:

Kişi dil sürçmesiyle belâya uğrar da
Ayak sürçmesiyle uğramaz.
Çünkü dilinin sürçmesiyle başı gider
Ayağının sürçmesi ise yavaş yavaş iyileşir.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٥) وَجَاؤُ اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (١٦) قَالُوا
يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ
الذِّئْبُ وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (١٧) وَجَاؤُ عَلٰى
قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا
فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ (١٨)

15. Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman Biz Yusuf'a: "Andolsun ki sen onların bu işlerini, onlar farkına varmaksızın, kendilerine haber vereceksin" diye vahyettik.

16. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.

17. "Ey babamız! Biz yarışmak için gittik, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın" dediler.

18. Gömleğinin üstünde yalancı bir kan ile geldiler. Yakub dedi ki: "Belki de nefisleriniz size bir şeyi güzel gösterdi. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin anlattıklarınız karşısında, yardımına sığınılacak ancak Allah'tır."

15. Babaları izin verdikten sonra **«onu götürüp»** yapmak istedikleri eza ve cefayı yaptılar. Olay şöyle gelişti: Ya'kub (a.s.), kardeşlerinin Yusuf'un onlarla beraber ısrarla sahraya çıkmasını istediklerini ve onu koruyacaklarına dair yemin ederek söz verdiklerini gördü. Aynı şekilde Yusuf'u da gezip dolaşmaya meyilli görünce, kendisini kaderde ne yazılıysa ona razı olmaya mecbur hissetti. Böylece Yusuf'u beraberlerinde götürmelerine izin verdi. Ancak gözden kayboluncaya kadar uzaklaşınca babalarının nasihatlerine uymadılar ve kardeşlerini yere yatırarak: "Ey yalancı rüya sahibi! Sana secde eder halde gördüğün yıldızlar nerede? Şimdi gelsinler de seni elimizden kurtarsınlar" dediler ve kendisine eziyet vermeye, vurmaya başladılar. Yusuf ise kardeşlerinden kime sığındı ise, ondan dayak yedi. Bu şekilde kendisine kötü davranmayı, sıkıştırmayı artırdılar. Bunun üzerine dayanamayarak ağlamaya ve: "Ey babacığım! Sana verdikleri sözü ne çabuk unuttular!. Ne çabuk vasiyetine uymadılar!.. Ah! Cariyenin oğullarının, oğluna yaptıklarını bir bilsen!" diye seslenmeye başladı. Daha sonra Yehuda ortaya atılarak kardeşlerine şöyle dedi: "Bana onu öldürmeyeceğinize dair söz vermediniz mi?" Onlar da: "Evet söz verdik" diye cevap verdiler. Bunun üzerine: "Öldürmeden daha hayırlısını size göstereyim mi? Onu kuyuya atın" dedi. Bunu duyan kardeşlerinin kızgınlıkları geçti ve: "Öyle yapalım" dediler. Böylece **«kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman»** beline bir ip düğümleyerek içeriye doğru sarkıttılar. Çünkü kuyunun üst kısmı dar, dibi ise genişti. Yusuf (a.s.), ipe tutunarak dışarı çıkmak istedi. Onlar da Yusuf'un iki elini bağladılar. Gömleğini babalarını aldatmak amacıyla yalancı kan sürmeye karar verdikleri için üzerinden soydular. Bunun üzerine Yusuf kardeşlerine şöyle dedi: "Ey kardeşlerim! Gömleğimi bana geri verin ki, yaşadığım sürece giyeyim ve öldükten sonra da kefenim olsun." Buna rağmen gömleğini geri vermediler. Üstelik kuyunun yarısına kadar indiğinde ipi keserek ölmesi için onu içeriye bırakıverdiler. Ancak kuyunun içerisinde su vardı." Yusuf suya düştü. Sonra da kuyunun kenarında bulunan bir kaya parçasına tutundu ve ağlayarak ayağa kalktı.

Hasen el-Basrî şöyle dedi: "Yusuf (a.s.) kuyuya on iki yaşında iken atıldı. Babasına ise kırkından sonra kavuştu." (2)

Yusuf (a.s.)'un on yedi yaşında iken kuyuya atıldığı da rivayet edilir.

2- Muhammed İbn İshak şöyle der: "Yusuf (a.s.)'un Ya'kub (a.s.)'dan on sekiz yıl ayrı kaldığını söylerler. Ehl-i Kitap (Hıristiyanlarla Yahudîler) ise bu müddetin kırk yıl olduğunu iddia ederler. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/262.

Kuyuya atılınca şöyle dediği söylenir: "Ey şahit olup gaip olmayan, yakın olup uzak olmayan, galip olup mağlup olmayan Allah'ım! Bana içinde bulunmuş olduğum şu durumdan bir kurtuluş ve çıkış yolu göster..."

Kevâşî'de denir ki: Yusuf (a.s.) kuyuda üç gün kaldı ve Cibrîl (a.s.) kendisine bu sırada şu duayı öğretti: "Her kederi gideren, her duâyı kabul eden, her kırığı saran ve her yalnızı avutan Allah'ım!.. Muhakkak senden başka ilâh yoktur. Seni tesbih ederim. Senden bana bir kurtuluş, bir çıkış yolu kılmanı, kalbime sevgini yerleştirmeni, beni korumanı ve bana acımanı istiyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi Allah'ım!.."

«Biz Yusuf'a: 'Andolsun ki sen onların» sana yaptıkları **«bu işlerini,»** devlet idaresinde hatırı sayılır, güçlü bir kimse olacağından ve durumunun bu hale geleceğini akıl edemeyeceklerinden dolayı **«onlar»** senin Yusuf olduğunun **«farkına varmaksızın»** gelecek bir gün **«kendilerine haber vereceksin' diye»** kendisini müjdelemek ve avutmak için **«vahyettik.»** Allah'ın Yusuf (a.s.)'a gönderdiği bu vahiy, nübüvvet ve peygamberlik vahyi idi.

16. «Akşamleyin» gün battıktan sonra **«ağlayarak babalarına geldiler.»** Özellikle gün battıktan sonra gelmelerinin sebebi babalarına mübalağalı olarak özür beyan etmekti.

Kadının birinin, kocasını Şurayh'a şikâyet ettikten sonra, ağladığı rivayet edilir. Bunun üzerine Şa'bî, Şurayh'a şöyle der: "Ey Ümeyye'nin babası! Bana kalırsa bu kadın mazlum. Görmüyor musun ağlıyor." Şurayh ona şu cevabı verir: "Yusuf (a.s.)'un kardeşleri de zalim oldukları halde ağlayarak geldiler. Kadıya (hakime), ancak kanun gereği hüküm vermek yaraşır."

17. «'Ey babamız! Biz» atış ve koşuda **«yarışmak için»** sahraya **«gittik, Yusuf'u da»** elbise ve azık gibi **«eşyamızın yanında bırakmıştık.»** Ne yazık ki, bizim peşimizden **«onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da»**, Yusuf'a aşırı sevginden dolayı **«sen bize inanmazsın.'»** Durum böyleyken bize inanmıyorsan, sözümüze güvenmeyip, bize karşı kötü zan beslerken hiç inanmazsın **«dediler.»**

18. «Gömleğinin üstünde yalancı bir kan ile geldiler.» Bir hayvan derisi yüzerek kanını Yusuf'un gömleğine sürdükleri rivayet edilir. Ancak gömleği yırtmayı akıl edememişlerdi. Ya'kûb (a.s.) Yusuf'un haberini duyunca, bütün gücüyle bağırarak: "Gömlek nerede?" dedi. Gömleği aldı ve yüzüne sürdü. Gömlekteki kan yüzüne bulaşıncayadek ağladı ve "Vallahi ömrümde bunun gibi yumuşak huylu bir kurt daha görmedim. Yavrumu yediği halde üzerindeki gömleği parçalamamış" dedi. **«Ya'kûb dedi ki: 'Belki de nefisleriniz size»** tarif edilmeyen, bilinmeyen kötü **«bir şeyi güzel gösterdi.»** O bu sözle onların hem Yusuf'a istediklerini yaptıklarını, hem de şu iki şey sebebiyle yalancı olduklarını kanıtlıyordu: Aşırı hasetlikleriyle tanınmaları, yırtık ve tırnak izi bulunmaması nedeniyle gömleğin sağlam olması. Çünkü *"Belki de nefisleriniz size bir şeyi güzel gösterdi"* sözü, onların *"onu kurt yemiş"* sözlerine cevap olarak söylenmişti.

«Artık bana düşen», içerisinde insanlara şikâyet bulunmayan **«güzel bir sabırdır.»** Şüphesiz sabır, içerisinde insanlara şikayet bulunmazsa güzel olur. İçerisinde yaratan'a şikâyet bulunan sabır ise, Allah'a kulluk hakkı gözetileceğinden dolayı daha güzel olur. Çünkü böyle bir sabırla, hem hatalara göz yummanın kerem sahibi kimselerin ahlâk anlayışından, hem de bağışlama, affetme ve özür kabul etmenin hayır sahibi kimselerin âdetinden olmasına rağmen her kapıya etkinin yalnızca yüce Allah'tan geldiği görülür.

Kim sana özür dileyerek gelirse özrünü kabul et.
Söylediği şeyle doğru da yapsa, günah da işlese.

Yusuf hakkında yalan olsa bile **«sizin anlattıklarınız karşısında yardımına sığınılacak ancak Allah'tır.'»**

Beydâvî: "İşledikleri bu günâh, eğer doğruysa peygamber olmayı beklemelerinden önce vuku bulmuştu" demektedir. Beydâvî'nin buradaki "eğer doğru ise" sözü, peygamber olmayı beklemelerinin doğruluğunun şüpheli olduğuna işaret eder. Beydâvî bu görüşünde haklıdır. Çünkü peygamberler, peygamberlikten önce Allah tarafından korundukları gibi, peygamberlikten sonra da kendilerine lâyık olmayan, nefret uyandıran şeyleri işlemekten de masumdurlar.

Yüce Allah'ın *"sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır."* (Yusuf: 6) sözü ise Yusuf (a.s.)'dan başka diğer kardeşlerinin peygamberliğine işaret etmemektedir. Çünkü Yakuboğullarına verilen nimetin tamamlanması açısından kendilerinden sonra peygamberlik zincirinin kopmaması onlar için yeterlidir. Tıpkı yüce Allah'ın "Tevhid kelimesi" hakkında *"Bu sözü ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı"* (Zuhruf: 28) buyurduğu gibi. Çünkü herkes tarafından kolaylıkla anlaşılacağı üzere bu söz, torunlarından bazılarının Allah'a şirk koşmayacağı anlamına gelmez.

وَجَاءَتْ
سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ ؕ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هٰذَا
غُلَامٌ ؕ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً ؕ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (١٩) وَشَرَوْهُ
بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ
(٢٠) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ
عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ؕ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ؕ وَاللّٰهُ غَالِبٌ
عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٢١)

19. Bir kervan geldi ve sucularını kuyuya gönderdiler. O da kovasını saldı. "Müjde, işte bir oğlan!" dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Halbuki Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.

20. Onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zâten ona karşı rağbetsiz idiler.

21. Mısır'da onu satın alan kimse, karısına dedi ki: "Ona değer ver ve güzel bak. Umulur ki bize faydası olur. Ya da onu evlât ediniriz. İşte böylece kendisine olayların yorumunu öğretmemiz için Yusuf'u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

19. «Bir kervan» yani Medyen **yönünden gelip,** Mısır'a giden bir grup **«geldi.»** Yusuf'un içerisinde olduğu **kuyuya yakın** bir yerde mola verdi. Bu olay Yusuf'un kuyuya atılışından üç gün sonra oldu. **«Ve sucularını kuyuya gönderdiler. O da»** gidip **«kovasını»** su ile doldurmak için kuyunun içine doğru **«saldı.»** Bunun üzerine Yusuf'a ipe tutunması vahyolundu. Sucu ipi kuyudan dışarıya çekince, karşısında çok güzel bir erkek çocuğu olan Yusuf'u buldu. Aslında tüm güzelliklerin yarısı Yusuf'a verilmişti. Yusuf'u görünce, kendisini ve arkadaşlarını müjdeleyerek: **«'Müjde, işte bir oğlan!' dedi.»** Evet sucu eşine az rastlanan bir nimet bulmuştu...

Sucu ve arkadaşları, **«onu bir ticaret malı olarak»** kafiledeki diğer arkadaşlarından, ondan elde edecekleri kazanca ortak olmamaları için **«sakladılar. Halbuki Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.»** Sakladıkları sırları Allah'a gizli kalmaz.

20. Kafile Mısır'a vardığında sucu ile arkadaşları **«onu değersiz bir pahaya,»** ya bozuk ve sahte oluşundan, ya da tartısındaki eksikliğinden, ölçülmemiş **«sayılı birkaç dirheme sattılar.»** Yani onu tıpkı bir ticaret eşyası gibi pazara çıkardılar. Çünkü Yusuf (a.s.)'un kim olduğunu ve başına neler geldiğini bilmiyorlardı. Bunun sebebi de, ya kaderde yazılı olan bir şeyin gerçekleşmesi için Yüce Allah'ın onlara Yusuf'a sormayı unutturması, ya da sordukları halde konuştuğu dilin İbrânîce olması sebebiyle verdiği cevabı anlayamamalarıdır.

İbn Abbas'ın bir rivayetine göre Yusuf (a.s.), yirmi dirhem karşılığında satılmış, başka bir rivayete göre ise bu meblâğ, yirmi iki dirhemdir.

«Onlar» yani satıcılar **«zaten ona»** yani Yusuf'a **«karşı rağbetsiz idiler.»** İşte bunun için zikredildiği üzere onu değersiz bir ücret karşılığı sattılar. Çünkü onlar için Yusuf bulunan bir şeydi. Buluntu bir şeyin sahibi onu küçümser ve sürekli olarak gerçek sahibinin her an ortaya çıkıp kendisinden çekip alacağı korkusunu taşır. Bundan dolayı karşısına ilk çıkan alıcıya en ucuz bir fiata satarak elinden çıkarmaya çalışır.

21. «Mısır'da onu satın alan kimse, karısına dedi ki: 'Ona değer ver ve güzel bak.» Yani güzelce yeyip içmesini ve rahat etmesini sağla.

Yusuf (a.s.)'u satın alan bu kimse, "Aziz" (yani Mısır idaresini elinde tutan) ünvanıyla tanınan maliye bakanı ve ordu komutanı Kıtfîr'di. -Yusuf (a.s.) da bu sırada on yedi yaşında bulunuyordu. Hapiste geçirdiği süreyle birlikte

Mısır Azizi'nin evinde toplam on üç yıl kaldı.- Otuz yaşında iken Reyyan Kıtfîr'i, kendisine bakan tayin etti. Otuz üçüne ulaşınca da Allah (c.c.) kendisine ilim ve hikmet verdi. Yüz yirmi yaşında vefat etti. Defter kullanmayı ilk bulan oydu. Bu kimse, yani Aziz, Râil adındaki karısına dedi ki: "Ona değer ver ve güzel bak."

İbn Abbas'a göre Mısır Azizi'nin karısının adı Râil'dir, lâkabı "Züleyha"dır.

«**Umulur ki**» ihtiyaç duyduğumuz bazı işleri yapmakta «**bize faydası olur. Ya da onu evlât ediniriz.**» Mısır Azizi bu sözü Yusuf (a.s.)'un sıradan bir çocuk olmadığını sezdiği için söylemişti. Bunun için şöyle denilir: "İnsanların en feraset sahibi olanları üç kişidir: Mısır Azizi, *"Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut"* (Kasas: 26) diyen Şu'yab (a.s.)'ın kızı ve Hz. Ömer (r.a.)'in halife olmasını isteyen Hz. Ebû Bekir (r.a.). Çünkü Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in (r.a) hilâfete en uygun kişi olduğunu sezdi ve kendisinden sonra onu Müslümanların başına halife olarak tayin etti."

«**İşte böylece**», Mısır'da adaletle hükmetmesi ve «**kendisine**» rüyadaki bazı «**olayların yorumunu**» ve başka ilimleri «**öğretmemiz için Yusûf'u o yere**» yani Mısır'a «**yerleştirdik.**» Diğer taraftan ileride Aziz'in hanımıyla arasında geçecek olan olayda onun suçsuzluğunu anlaması amacıyla da hem Aziz'in gönlüne onun sevgisini yerleştirdik; hem de kendi evinde ona değer verdirdik, güzel baktırdık.

«**Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir.**» Hiçbir şey O'nun emrine karşı gelemez; hiçbir kimse O'na karşı koyamaz. Aksine O, bir şey yapmak istediği zaman, ona "ol" der ve muhakkak o şey hemen olur. «**Fakat insanların çoğu**» bunu «**bilmezler.**»

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ

آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَرَاوَدَتْهُ

الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾
وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ
لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾
وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا
لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ
أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

22. Yusuf büluğ çağına ulaşınca, ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları Biz böyle mükâfatlandırırız.

23. Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları iyice kapatıp "haydi gel!" dedi. O da: "Allah'a sığınırım. Çünkü kocanız benim efendimdir, bana güzel davrandı. Şüphesiz ki zalimler felah bulmaz" dedi.

24. Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer rabbinin delilini görmeseydi, o da kadına meyledecekti. İşte böylece Biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.

25. İkisi de kapıya koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan, ya da acıklı bir işkenceden başka bir şey midir?"

22. «Yusuf» bir yandan vücutça kuvvetlenip iyice geliştiği, yiğitlik çağına erdiği; diğer yandan da normal bir kimsenin otuzla kırk yaşında ulaşabildiği akıl olgunluğuna erkenden ulaşarak iyi ile kötüyü iyice ayırdedebildiği **«büluğ çağına ulaşınca, ona»** ilim ve amelde olgunluk olan **«hüküm ve ilim**

verdik.» O da bu olgunlukla kendisini, insanlar arasında hak ve adaletle hükmetmeye, onlara başkanlık yapmaya hazırladı.

Hasan Basrî, *"Yusuf büluğ çağına ulaşınca, ona hüküm ve ilim verdik"* âyetine dayanarak Yusuf (a.s.)'un kuyuya atıldığı andan itibaren Peygamber olduğu görüşündedir. Onun için burada Musa (a.s.)'nın hikâyesinde zikredildiği gibi *"...Yiğitlik çağına erip olgunlaşınca..."* (Kasas: 14) denilmemiştir. Çünkü Musa (a.s.)'ya vahiy, kırk yaşında, vücutça iyice gelişip, olgunlaştıktan sonra indi. Yusuf (a.s.)'a ise henüz on sekiz yaşında vücutça iyice gelişmeye, akılca olgunlaşmaya başlarken indi.

Yukarıdaki âyette zikredilen *"hüküm"*le amelî incelikler, *"ilim"*le de nazarî (teorik) incelikler kasdedilmektedir. Çünkü Yusuf (a.s.) nice zorluklara, belâlara ve musîbetlere sabretti. Buna karşılık da kendisine nice sırların keşif kapılarını açtı.

«İşte güzel davrananları Biz böyle» Yusuf'a yaptığımız gibi şaşırtıcı, güzel mükâfatlarla **«mükâfatlandırırız.»** Çünkü Allah yaptıkları işlerde *"güzel davrananları sever."* (Âli İmran: 148) Yüce Allah kimi severse o kimse dünya ve ahiret mutluluğuna erer. Bu anlamdaki Hadis-i Şerifin rivayeti şöyledir: *"Allah kulunu severse Cibrîl (a.s.)'e yüksek sesle 'Allah (c.c.) falan kulunu seviyor, sen de sev' der ve Cibrîl (a.s.) da o kulu sever. Daha sonra Cibril gök ehline (meleklere) seslenerek: 'Allah (c.c.) falan kulunu seviyor, siz de seviniz' der ve onlar da o kulu severler. Bunun üzerine yer ehli (insanlar ve diğer canlılar) arasında da bu kulun saygınlığı kabul edilir."*(3)

23. «Evinde bulunduğu kadın,» yani Züleyha, tıpkı hilekâr bir kimsenin karşısındaki kişinin elinde bulundurduğu herhangi bir şeyi elde etmek, onu kaçırmamak amacıyla türlü entrikalarla aldatmaya çalıştığı gibi, hedefine ulaşmak için Yusuf (a.s.)'u kandırarak **«onun nefsinden murad almak istedi.»** Ancak Yusuf (a.s.), Züleyha'ya kendisinin tam anlamıyla iffet sahibi, nezih bir kimse olduğunu gösteriyordu. Çünkü bir yandan Züleyha'nın vücudunun güzel yerlerini sürekli gördüğü halde kendisine karşı istek duymuyor, bir yandan da emri altında olmasına rağmen, arzularını yerine getirmiyordu. İşte bunlar, onun iffetin ve temizliğin en yüksek mertebesinde olduğunu haykırıyordu... **«Ve»** sayıları yedi olan tüm **«kapıları»** üzerine **«iyice kapatıp 'hay-**

3- Bu hadisi İmam Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde tahric etmiş, ayrıca buradaki metne yakın bir şekilde Buharî ve Müslim de rivâyet etmişlerdir.

di gel!' dedi.»

Züleyha ile Yusuf (a.s.) arasında şöyle bir konuşma geçtiği rivayet edilir: "Ey Yusuf! Gözlerin ne güzel!" dedi. Yusuf: "Cesedimden yere akacak olan ilk şey gözlerimdir" dedi. Züleyha: "Yüzün ne güzel!" dedi. Bu defa Yusuf: "Yüzüm toprağın yemesi içindir" cevabını verdi. Züleyha: "Saçın ne güzel!" deyince Yusuf: "Cesedimden ilk dağılacak olan şey saçımdır" dedi. Bunun üzerine Züleyha: "İpek yatak serilmiş bir halde hazır beklemekte. Kalk da sana olan ihtiyacımı gider" deyince Yusuf: "Arzularını yerine getirirsem cennetteki nasibimden olurum" cevabını verdi. "Gözüm senin aşkınla dönmüş, sarhoş olmuş bir vaziyette. Sen de gözünü kaldır da benim şu güzelliğime, şu çekiciliğime bak" deyince Yusuf: "Güzelliğinle çekiciliğine kocan benden daha lâyıktır" dedi.

«O da:» benden yerine getirmemi istediğin hiyanet ve isyan anlamına gelen böyle bir iş yapmaktan **«'Allah'a sığınırım. Çünkü kocanız»** Aziz **«benim efendimdir, bana güzel davrandı.»** Beni satın aldıktan sonra size benimle ilgilenmenizi, cömert olmanızı emretti. Yani beni korudu. Şimdi tüm bu iyiliklerin karşılığı, ailesine kötülük yapmak sûretiyle kendisine ihanet etmek değildir. Bu sözlerle Yusuf (a.s.) Züleyha'ya uygun bir dille kocası Aziz'in hakkına riayet etmesi gerektiğini anlatmaya çalışıyordu.

«Şüphesiz ki zalimler» ne olursa olsunlar **«felah bulmaz'»**lar. Yani zafer ve kurtuluş dairesi içerisine girmezler **«dedi.»**

Bu âyet, yapılan iyilikten anlamanın vacip olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Yusuf (a.s.), Züleyha'nın arzularını yerine getirmeyi iki sebepten dolayı reddetti:

Birincisi: Günah ve zulüm olduğundan dolayı.

İkincisi: Kocasının kendisine yaptığı iyilikten dolayı.

24. «Andolsun ki, kadın ona meyletti.» Yani kendisini Yusuf'a gösterip, nefsinden murad almak için kapıları kapattıktan ve *"haydi gel!"* diyerek yanına çağırdıktan sonra, onunla birleşmeyi, cinsel ilişkide bulunmayı büyük bir azimle istedi. Belki de bu arada Yusuf (a.s.)'u kapıya doğru kaçmaya zorlayan, Züleyha'nın elini kendisine uzatarak açması, kucaklaşmayı istemesi gibi birtakım hareketler de meydana gelmiş olabilir.

«Eğer Rabbinin» zinanın çok çirkin, büyük bir günah olduğunu gösteren **«delilini»**, yani doğruyu gösteren mûcizesini **«görmeseydi, o da»** insanoğlunun tabiatı ve gençlik şehveti gereği zorlanmadan herhangi bir amaç gütmeksizin **«kadına meyledecekti.»** AncakYusuf (a.s.) böyle bir zina suçu işlemediği gibi, haram olan herhangi bir şeye de meyletmeyen birisiydi. Bunun için âyet–i kerîme'de "...ikisi de birbirleriyle birleşmeye meylettiler" gibi bir anlam bulunmamaktadır. Bu da *"meyletme"*nin tek taraflı olduğunun kanıtıdır. Diğer taraftan âyetteki Yusuf (a.s.)'un *"Rabbinin delilini görmesi"*ndeki amaç, zinayı gerçek yönüyle çok çirkin bir suç olarak yakinen bilmesiydi. Çünkü böyle bir bilgiyle olayların iç yüzü gerçek şekilleriyle ortaya çıkar. Tıpkı Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün şu sözünde olduğu gibi: *"Cennet'in etrafı nefse hoş gelmeyen şeylerle, Cehennem'in ise şehvetlerle çevrilmiştir."* (4)

«İşte böylece Biz, kötülük» yani efendiye hiyanet etmeyi **«ve fuhşu»**, yani zinayı **«ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık.»** Ona delillerimizi gösterdik ve öğrettik. Çünkü zina çirkinlikte haddi çok aşan bir günahtır.

Burada Yusuf (a.s.)'un kesinlikle günah işlemeye meyletmediğinin, böyle bir şeye asla yönelmediğinin, açık ispatı vardır. Eğer aksi olsaydı âyette: "Biz onu kötülük ve fuhuştan uzaklaştırmak için" denilirdi. Ancak durum böyle olmadı. Aksine kötülük ve fuhuş ona dışarıdan geldi. Yüce Allah da dışarıdan gelen kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırdı. **«Çünkü o,»** Allah'ın kendilerini itaat etmekten alıkoyacak şeylerden korumak sûretiyle kendisine itaat için seçtiği **«ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.»** Burada Şeytan'ın Yusuf (a.s.)'u kandırmak için bir yol bulamadığının ispatı vardır. Nitekim Sâd sûresinin 82. âyetinden de anlaşılmaktadır ki İblis, ihlâslı kulları azdıramıyacaktır. Orada şöyle buyrulur: *"İblis: 'Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım' dedi."* (Sâd: 82)

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: "Bil ki yüce Allah (c.c.), Yusuf (a.s.)'un günah işlemediğine şahit oldu. Diğer taraftan onun iyilik yapan, ihlâsa erdirilmiş seçkin kulları arasında olması sebebiyle de Allah (c.c.) kendisini övdü. Bunun için kim olursa olsun, herkesin Yusuf (a.s.)'un sadece nezih, temiz, iffetli, şer ve fitne anında doğru yoldan sapmayıp sapasağlam ayakta kalması gibi özelliklerini incelemekle yetinmemeleri gerekir. Aksine

---

4- Bu hadisin tahricini merfu olarak Enes b. Mâlik yoluyla Müslim ve Tirmizî yapmışlardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/521.

onlardan ibret almalıdırlar."

Bu konuda Hasan Basrî şöyle demektedir: "Allah (c.c.), peygamberlerin kıssalarını, onlara acıyasınız diye değil, aksine O'nun rahmetinden ümit kesmeyesiniz diye anlatır. Çünkü Peygamberin yapmış olduğu şeylerdeki gerekçeleri, Allah katında daha fazla geçerlidir. Bunun için tevbeleri de (kabulü halinde) peygamber olmayan kimselerin tevbelerinden daha çabuk kabul edilir. Burada Yusuf (a.s.)'un tevbe edip, etmediğine ilişkin herhangi bir şeyin zikredilmemesi, onun günah işlemediğinin delilidir. Çünkü yüce Allah, peygamberlerin küçük bile olsa, işledikleri tüm günahları onların daha sonra vazgeçerek tevbe ve istiğfar ettiklerine değinmeden hiçbir zaman zikretmemiştir. Tıpkı Âdem, Nuh, İbrahim ve Süleyman (Aleyhimu's-Selâm) peygamberlerin işledikleri günahları ve o günahlardan yaptıkları tevbelerini zikrettiği gibi."

25. «İkisi de» evin çıkış yolu olan **«kapıya koştular.»** Ancak burada ikisinin de koşuş nedeni farklıydı. Yusuf, Züleyha'dan kaçmak, o ise Yusuf'un çıkmasını önlemek için kapıya doğru koşuşuyorlardı. **«Kadın onun gömleğini arkadan yırttı.»** Yani onun arka tarafından gömleğini tutarak çekti, bunun üzerine gömlek yukarıdan aşağıya ikiye ayrıldı.

«Kapının yanında onun kocasına» yani Kıtfîr'e tam içeri girerken **«rastladılar. Kadın dedi ki: 'Senin ailene»** zina veya benzeri bir **«kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan ya da»** kırbaç gibi âletlerle dövülerek **«acıklı bir işkenceden başka bir şey midir?'»** Züleyha: "Ben yatakta uyurken bu İbranî hizmetçi gelerek elbisemi soydu ve nefsimden murad almak istedi"dedi. Bunun üzerine Aziz, Yusuf (a.s.)'a dönerek şöyle dedi: "Ey hizmetçi! Ben sana iyilik yapıyorum, sen ise bana hıyanette bulunuyorsun. Senden beklenen karşılık bu mu olmalıydı?"

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ
مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ
الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ

وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ
كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ
هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

26. Yusuf: "Hayır, o kendisi benim nefsimden murad almak istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o ise yalancılardandır.

27. Eğer onun gömleği arkadan yırtıldıysa, kadın yalan söylemiştir. O ise doğru söyleyenlerdendir."

28. Efendisi, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, (kadına): "Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır. Çünkü sizin tuzağınız gerçekten büyüktür." dedi.

29. "Ey Yusuf! Sen bundan (bunu yaymaktan) uzak dur. Ey kadın! Sen de günahının affını dile. Çünkü sen günahkârlardan oldun."

26. «**Yusuf:**» Kendisini savunmak ve ırzını korumak için «**'Hayır o kendisi**» beni birleşmeye davet ederek «**benim nefsimden murad almak istedi' dedi.**»

«**Kadının akrabasından biri**» yani henüz beşikte bir çocuk olan dayısının oğlu «**şöyle şahitlik etti: 'Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın**» yani Züleyha «**doğru söylemiştir, o**» yani Yusuf «**ise**» savunduğu iddiasında «**yalancılardandır.**» Çünkü bu hal, kadını onun istediği, bunun üzerine kadının da onu kendisinden uzaklaştırmak amacıyla ittiği ve bu sırada gömleğinin önden yırtıldığı anlamına gelir.

Yüce Allah'ın bu olaya şahitlik yapmak amacıyla özellikle kadının akrabalarından birini seçmesinin hikmeti, o kimsenin, Züleyha aleyhindeki delilinin daha geçerli olması, Yusuf'un suçsuzluğunun net bir şekilde ortaya çıkması ve kendisine yöneltilen suçun yanlışlığının iyice anlaşılması içindi.

Bil ki, henüz beşikteyken konuşan bir grup bebek vardır. Bunların bazıları şunlardır: Yusuf (a.s.)'a şahitlik eden kimse, İsa (a.s.), (Meryem Suresinde bu konuşma olayından söz edilecektir.) Hendeğe atılanların yanlarında bulunan çocuk, Firavunun kızının bayan kuaförünün oğlu ve Rahip Curayc'e isnad edilen çocuk.

Bu sonuncunun kıssası şöyledir: Curayc bir manastırda Rabbine ibadet le meşguldür. İsrailoğullarından fahişe bir kadın: "Andolsun ki mutlaka onu fitneye düşüreceğim" diye yemin eder. Böylece doğru Curayc'a gelir ve kendisini ona arzeder. Ancak o, kadına dönüp bakmaz. Bunun üzerine kadın, Curayc'ın manastırında koyunlarıyla birlikte kalan bir çobanı baştan çıkarıp onunla yatmayı başarır. Daha sonra bir oğlan çocuğu doğurur ve babasının Curayc olduğunu iddia eder. Oradaki insanlar Curayc'ı döverler, manastırını da yıkarlar. Bunun üzerine Curayc, namaz kılar, Rabbine duada bulunur. Sonra da çocuğun yanına gelir. Elini başına koyarak: "Seni yaratan hakkı için, bana babanın kim olduğunu söyle!" der. Çocuk da Yüce Allah'ın izniyle dile gelir ve: "Babam filan çobandır" der. İnsanlar bunu işitince Curayc'dan özür dilerler ve manastırını yeniden inşa ederler.(5)

27. **«Eğer onun gömleği arkadan yırtıldıysa, kadın»** iddiasında **«yalan söylemiştir. O ise doğru söyleyenlerdendir.'»** Çünkü bu hal kadının, Yusuf'un arkasından gelerek gömleğini çektiği, böylece yırtıldığı anlamına gelir.

28. «Efendisi» Aziz, **«Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce»** onun suçsuzluğunu, doğru söylediğini anladı ve **«(kadına): 'Şüphesiz»** içerisine anlaşmazlık giren **«bu»** olay başkasının değil, **«sizin tuzağınızdır»**, başvurduğunuz hile cinsindendir. Ey kadınlar! **«Çünkü sizin tuzağınız gerçekten büyüktür' dedi.»** Bunun üzerine Züleyha utandı.

Buradaki hitapta yapılan genellemenin amacı, tuzak kurma ve hile yapmanın kadınların huylarında kökleşmiş olduğunu belirtmektir.

Evet... Kadınların tuzağı gerçekten büyüktür. Çünkü bu huy kalbe daha fazla yapışıp, takıldığı gibi, nefise olan etkisi de erkeklerin tuzağından daha fazladır. İşte bundan dolayı Aziz, kadınların tuzağını erkeklerinkine göre daha büyük ve daha ağır olarak niteliyor. Diğer taraftan Şeytan kadınlara vesve-

---

5- Bu hadisin tahricini Buharî ve Müslim yapmıştır. Aslında metni uzundur. Burada Üstad mana olarak sadece bir bölüm zikretmiştir.

sesini gizlice, hissettirmeden verir. Onlar da bunu erkeklere karşı kullanırlar. İşte bunun için buradaki *"büyüklük"* şeytanın tuzağına oranladır.

Âlimlerden birinin şöyle dediği rivayet edilir: "Şeytandan, kadından korktuğum kadar korkmuyorum. Çünkü Yüce Allah *'Şüphe yok ki şeytanın tuzağı zayıftır.'* (Nisa: 76) derken, kadınlar için: *'Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür'* (Yusuf: 28) demiştir."

29. Aziz: **«'Ey Yusuf! Sen bundan uzak dur.»** Yani bu meseleyi, yayılıp da insanların beni ayaplamamaları için açığa vurma ve kimseye söyleme. **«Ey kadın!»** Yani Ey Züleyha! **«Sen de»** işlemiş olduğun **«günahın affını dile. Çünkü sen»** bu suçu işlemekle, bilerek günah ve hata yapan **«günahkârlardan oldun.'»** dedi.

Hadis-i Şerifte: *"Âdemoğlunun hepsi hatalıdır. Hatalıların en hayırlıları ise tevbe edenlerdir,"* (6) buyurulmuştur.

Aziz, yumuşak huylu bir kimse olduğundan dolayı karısını sadece bu kadar azarlamakla yetindi. Bazıları da onun, karısına karşı fazla kıskanç olmadığını söylerler.

Bir rivayete göre ise; kırk gün boyunca karısına yaklaşmayacağı konusunda yemin etmiş, Yusuf'u da kendi hizmetinde kullanmak sûretiyle Züleyha'nın yanından uzaklaştırmıştır. Böylece Züleyha Yusuf'u göremez olmuştur.

وَقَالَ
نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ
شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ
بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَاٰتَتْ
كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا

6- Bu hadisi Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce tahric etmiştir. Ayr. bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/323.

رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هٰذَا بَشَرًا
إِنْ هٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي
لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ
مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

30. Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: "Aziz'in karısı, uşağının nefsinden murad almak istiyormuş, Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz."

31. (Züleyha), onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi, bir yandan da onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Her birinin eline bir bıçak verdi. (Yusuf'a): "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar onu görünce, gözlerinde büyüttüler, şaşkınlıklarından ellerini kestiler ve dediler ki: "Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bu asla bir beşer değildir. Bu ancak değerli bir melektir!"

32. Dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murad almak istedim, fakat o şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğim şeyi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette zelillerden olacaktır."

30. «**Şehirdeki bazı kadınlar**» yani ekmekçi, sucu, hayvanlardan sorumlu memur, hapishane görevlisi ve kapıcının kadınlarından oluşan beş kişilik bir grup «**dediler ki: 'Aziz'in**», Kıtfîr'in «**karısı, uşağının nefsinden**» onu kandırarak «**murad almak**», onunla ilişkide bulunmak «**istiyormuş, Yusuf'un sevdası onun kalbine**», kalbinin derinliklerine «**işlemiş! Biz onu gerçekten**» kimsenin gözünden kaçmayacak bir şekilde doğruluk ve olgunluktan uzaklaşmış, hataya düşmüş olarak «**açık bir sapıklık içinde görüyoruz.'**» Buna kesin olarak inanıyoruz. Âyette geçen *"Azîz"* Arapça Melik yani kral demektir. Burada kasdedilen Kıtfîr'dir.

Görüldüğü gibi kadınlar, Züleyha'nın Yusuf'a karşı duyduğu bu meşru olmayan hisleri aralarında birbirlerine anlatırlarken, özellikle *"Aziz'in karısı"* tabirini isnad halinde kullanmaya özen göstermişlerdir. Sebebi ise, böyle çirkin bir olayın Aziz gibi hatırı sayılır birinin karısı tarafından işlenmesinin olağan dışı bir olay olarak görülmesi ve büyük yankı uyandırmasıdır. Çünkü insanlar, hatırı sayılır çevrelerde geçen haber ve olayları, işitmeye ve öğrenmeye fazla meraklıdırlar.

31. Züleyha **«onların»**, Aziz'in karısı Kenanlı kölesine aşık olmuş, şeklinde yaptıkları **«dedikodusunu duyunca, onlara»** ziyafet vermek bahanesiyle tuzak kurup hem Yusuf'u görmelerini, hem de onu görünce güzelliğinden şaşkına dönüp, ona âşık olarak hakkında yaptıkları dedikodulardan dolayı kendisine hak vermelerini sağlamak için **«davetçi gönderdi.»** Züleyha'nın, aralarında yukarıda sözü edilen beş kadının da bulunduğu, kırk kadını davet ettiği söylenir.

«Bir yandan da onlar» ın tıpkı lüks bir hayat süren kimselerin yaptığı gibi, yeyip içerken yaslanmaları **«için dayanacak yastıklar hazırladı.»** Oturup yastıklara dayandıktan sonra **«herbirinin eline»** kendilerine takdim edilen et ve meyve gibi yiyecekleri kesmekte kullanmaları için **«bir bıçak verdi.»** Züleyha, onların bıçakları ellerinde olduğu halde yastıklara yaslanarak oturmalarını özellikle istedi. Çünkü Yusuf birden karşılarına çıkınca, güzelliğinden dolayı şaşkına dönmelerini, akıllarının başlarından gitmesini ve böylece kendilerinden geçerek ellerini kesmelerini istiyordu.

Kadınlar bıçakla ellerindeki meyve gibi şeyleri soymakla uğraşırlarken, Züleyha **«(Yusuf'a):»** Ey Yusuf! **«'Çık karşılarına' dedi.»** Bunun üzerine o da salonun orta yerine geldi. **«Kadınlar onu görünce, gözlerinde büyüttüler»** ve olağanüstü güzelliği karşısında donup kaldılar. Öyle ki ne yaptıklarını bilemeyecek derecedeki şiddetli **«şaşkınlıklarından»** bıçaklarla **«ellerini kestiler ve dediler ki: 'Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bu asla»** bizim gibi **«bir beşer değildir.»** Çünkü böyle bir güzelliğin insanoğlunda bulunması alışılmış bir şey değildir.

Kâşânî der ki: "Yusuf (a.s.) kadınların karşısına ansızın çıkınca, kadınlar onda gördükleri güzellik ve yakışıklılık karşısında dehşet ve hayrete düşerek ellerini kestiler."

«Bu ancak değerli bir melektir!'» Onun bir insan olduğunu bildikleri halde böyle söylemelerinin amacı, meleğin güzellik simgesi olması sebebiyle yaratılış açısından ondan daha güzel ve daha olgun başka bir yaratığın bulunmadığının herkes tarafından kabul edilmesidir. Tıpkı şeytandan daha çirkin bir yaratığın bulunmadığının herkes tarafından kabul edilmesi gibi. Yani kadınlar bu sözleriyle Yusuf'un son derece güzel olduğunu ifade etmeye çalışıyorladı.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Melekleri yaratıldıkları biçimde görmememiz, Allah'ın bize olan lütfundandır. Çünkü onlar en güzel biçimde yaratılmışlardır. Biz melekleri görseydik, şekillerinin güzelliğinden gözlerimiz ve ruhlarımız uçardı. İşte bunun için Allah'ın Rasûlü meleği görmeye, önce rüya ile alıştı. Çünkü insan gücü, meleği aniden görmeye tahammül edemez. Peygamberliğin başlarında ise, Cibril (a.s.)'i gerçek şekliyle görünce buna dayanamayıp, kendinden geçerek yere yıkıldı."

32. Kadınlara **«dedi ki: 'İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur.»** Yusuf'un ta kendisidir. İşte şimdi siz onun kim olduğunu öğrendiniz.

Böylece aralarında yaptıkları dedikoduyla onu yermelerinde haksız olduklarını kendilerine ispatlayıp, Yusuf'u sevmesindeki gerekçesini göstermek sûretiyle, tıpkı kendisi ona aşık olduğu gibi, kadınların da aşık olmasını sağladıktan sonra, geri kalan sırrını da onlara açtı. Aslında âşıkların hepsi böyledir. Başkalarının kendilerini yermelerinden korkmadan, cahillerin aşağılama ve azarlamalarına aldırmadan birbirlerine kalblerinde gizli tuttukları sırları açarlar.

Tıpkı söylediğiniz ve işittiğiniz gibi **«ben»** ondan benimle beraber olmasını isteyerek **«onun nefsinden murad almak istedim, fakat o»** bundan Allah'a sığınarak **«şiddetle sakındı.»** Burada Hz. Yusuf'un içinden kadının arzularına uymayı geçirmesi gibi, kendisinden Allah'a sığınmaya zarar verecek herhangi bir fiilin meydana gelmediğinin açık delili vardır. **«Andolsun, eğer o kendisine»** arzumu yerine getirmesi için **«emredeceğim şeyi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette»** zindandaki **«zelillerden olacaktır.'»**

قَالَ رَبِّ
السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ
أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ
فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ
بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ ﴿٣٥﴾

33. Yusuf: "Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer sen onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi.

34. Rabbi onun duâsını kabul etti ve onların hilesini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir.

35. Sonra kesin delilleri görmelerine rağmen (yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerince uygun görüldü.

33. «Yusuf,» Rabbine yalvararak: **«'Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden»** arzuladığı şeye uymamı **«istediklerinden daha iyidir.»** Çünkü birinci seçenekte, ikincisinin aksine âkibetin güzel olması vardır. Burada Yusuf'tan Züleyha'nın arzusuna uyması isteğinin kadınların tümünden geldiğini görüyoruz. Çünkü onların hepsi birden Yusuf'a bu isteğe uymasını tavsiye etmişler, aksi halde kendisine zarar verecekleri konusunda onu korkutmuşlardı.

Hakîmlerden bazıları şöyle der: "Kötülüğü uzaklaştıran Rabbim, bana daha sevgili ve hoş gelir" deseydi, Allah (c.c.) içine düştüğü bu kötü durumu kendisinden uzaklaştıracaktı. Ancak o, diniyle birlikte günah işlemekten kendisini kurtarınca, Allah yolunda başına gelenlere artık aldırmadı. Zaten "belânın gelip gelmeyeceği, mantığa yani konuşmaya bağlıdır."

«Eğer sen onların hilelerini benden çevirmezsen,» şehvetin kuvvetli olması gereği **«onlara meyleder ve»** benden yapmamı istedikleri haramı işleyerek **«cahillerden»**, sefillerden **«olurum,' dedi.»** Bu sözün anlamı, onun Allah'ın lütuflarına sığınması, iltica etmesi demekti. Tıpkı yardım isteyen kişinin: "Yetiş yoksa öleceğim" demesi gibi. Çünkü Yusuf (a.s.) bir yandan iffetli olmayı ve günah işlememeyi isterken, diğer taraftan da içinden bir istek onu kadınların arzularına uymaya zorluyordu.

34. «Rabbi onun duâsını kabul etti ve» duâsında istediği şekilde **«onların hilesini ondan uzaklaştırdı.»** Onu koruyarak o derece iffet ve ismet üzere olmasını sağlamlaştırdı ki, artık zindanın zorluk ve mihnetine katlanmaya kendisini alıştırmaya başladı. Günah işlemeyi içeren lezzete karşı zindanı yeğledi. **«Çünkü O,»** kendisine yalvarıp yakaranların duâsını **«çok iyi işiten,»** onların yararına olan şeyleri, onların durumlarını **«pek iyi bilendir.»**

Şeyh Ebû Bekir Ed-Dekkâk'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Mekke'de yirmi yıl kaldım. Bu süre içinde canım hep süt içmek istiyordu. Sonunda nefsim bana üstün geldi ve Usfan'a gitmek üzere yola koyuldum. Daha sonra Arap mahallelerinden birine misafir olmak istedim. Burada gözüm güzel bir cariyeye takıldı. Kalbimi çelmişti. Bana: "Ey Şeyh! Sen gerçekten sadık bir kul olsaydın, süte karşı olan iştahın giderdi" dedi. Bunun üzerine Mekke'ye döndüm ve Kâbe'nin etrafını tavaf ettim. Daha sonra rüyamda bana lâkabı "sıddîk" olan Yusuf (a.s.) gösterildi. Kendisine: "Ey Allah'ın Nebîsi! Züleyha'dan kurtulman sebebiyle Allah, gözünü aydın kıldı." dedim. O da bana: "Hayır, aksine Usfanlı cariyeden kurtulman nedeniyle Allah senin gözünü aydın kıldı" dedi. Sonra da *"Rabbinin makamında durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır."* (Rahman: 46) âyetini okudu."

Nitekim şair şöyle demiştir:

Yaparsan gözünü kalbine delil
Gördüklerin sana yorgunluk verir.
Gördüğün herşeyi edemezsin elde
Azına da sabredemezsin elbette.

35. «Sonra» Aziz ve arkadaşları, çocuğun şahitliği ve gömleğin yırtılması gibi, Yusuf'un suçsuz olduğunu ispatlayan **«kesin delilleri görmelerine rağmen»** halkın dedikodusunu kesmek için "Allah'a andolsun, zindana atılmalıdır" diyerek **«(yine de) onu»** belirli **«bir zamana»** yani dedikodular bitinceye «**kadar mutlaka zindana atmaları kendilerince uygun görüldü.**»

Aynı şekilde Aziz'in karısı da Yusuf'un zindana atılmasını istiyordu. Ancak bundan amacı kocasıyla arkadaşlarının düşündükleri gibi halkın dedikodusunu önlemek değildi. O, zindanın Yusuf'u zelil kılmasını, kendisine boyun eğmesini ve insanların onu suçlu olarak görmelerini istiyordu. İşte böylece Yusuf zindanda beş, ya da başka bir rivayete göre yedi yıl kaldı.

Âyette hazif vardır. Müfessirler tarafından şöyle takdir edilmiştir: Yusuf hakkında onların görüşleri değişip, onu hapsetmeyi düşündükleri için hapsettiler, zindana attılar.

Aslında kadının kocası Yusuf'un suçsuz olduğunu farkedince ona dokunmamıştı. Bunun üzerine kadın başka bir yoldan hileye başvurarak kocasına şöyle dedi: "Bu İbrânî hizmetçi benim hakkımda: "O kendisi benim nefsimden murad almak istedi" gibi sözler sarfedince, kendimi savunmaya gücüm kalmadı. Halkın bu konuyu unutması için bence, en iyisi onu hapsetmelisin."

Aziz karısına itaat eder, isteklerini hemen yerine getirirdi. Diğer bir deyişle ipler karısının elinde idi. Karısının bu sözüne aldanarak gördüğü, Yusuf'un suçsuzluğunu kanıtlayan kesin delilleri unuttu ve onun iddiaları doğrultusunda hareket etti. Böylece Yusuf'un küçük düşmesine ve hakir görülmesine sebep oldu.

وَدَخَلَ

مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ
الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ
نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٣٦) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ
تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا

مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ
هُمْ كَافِرُونَ (٣٧) وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَائِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَ
يَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ
اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ
(٣٨) يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُ (٣٩) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ اِلَّا اَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ
وَاٰبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ
اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ (٤٠) يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّا اَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ
خَمْرًا وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَاْسِهِ قُضِيَ
الْاَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ (٤١) وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ
مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ
فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (٤٢)

36. Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: "Ben rüyamda şarap sıktığımı gördüm." Diğeri de: "Ben de başımın üstünde kuşların yediği ekmeği taşıdığımı gördüm," dedi. "Onun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz" dediler.

37. Dedi ki: "Size yedirilecek yemek size gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Çünkü ben Allah'a inanmayan bir kavmin dinini terkettim. Onlar âhireti inkâr edenlerin ta kendileridir.

38. Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

39. Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa kahredici olan bir tek Allah mı?

40. Siz Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın taktığı isimlere tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. O da, kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

41. Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecekler. Yorumu hakkında sorduğunuz iş kesinleşmiştir."

42. Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: "Beni efendinin yanında an." Fakat şeytan onu, efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla, bir kaç sene daha zindanda kaldı.

36. Yusuf içeri atılırken «**onunla birlikte zindana**», kralın hizmetçilerinden olan ve biri su taşıyan, diğeri de ekmek yapan «**iki delikanlı daha girdi.**» Bir rivayete göre bu iki delikanlı kralı öldürmek amacıyla onun yiyeceğini ve içeceğini zehirlemeye karar verirler. Ancak sucu bunu yapmaktan daha sonra vazgeçer. Yemek gelince krala: "Ey Kralımız! Sakın yeme! Çünkü ekmek zehirlidir" der. Bunun üzerine ekmekçi de: "Ey Kralımız! Sakın bir şey içme! Çünkü içki zehirlidir," der. Kral bu durumu görünce sucuya: "Bunu iç!" diyerek ona içmesini emreder. O da içer, ancak kendisine bir şey olmaz. Bu sefer ekmekçiye dönerek: "Bunu ye!" emrini verir. Ekmekçi yemeyi reddeder.

Bunun üzerine kral yemeğin zehirli olup, olmadığını denemek için bir hayvana yedirir. Hayvan anında ölür. Kral hemen ikisinin de hapsedilmesini emreder. Burada Yusuf'la beraber hapse atılmaları aynı zamana denk gelir.

«Onlardan biri» yani sucu **«dedi ki: 'Ben rüyamda»** kendimi içerisinde üzüm salkımları olan bir tarlada üzüm toplarken, bu sırada elimde bulunan kralın bardağının içerisine **«şarap»** yani üzüm **«sıktığımı»** ve kendisine takdim ettiğimi, onun da bunu içtiğini **«gördüm.'»** Burada "üzüm" yerine *"şarap"* kelimesini kullanmasının amacı, şarabın üzüm suyunun sıkılarak bekletilmesi sonucunda değişim yoluyla elde edilmesindendir. Yani şarabın aslının üzüm olduğuna işaret edilmektedir.

«Diğeri de» yani ekmekçi: **«'Ben de»** kendimi kralın mutfağında **«başımın üstünde»**, içerisinde ekmekle çeşitli yiyeceklerin bulunduğu sepetleri ve yırtıcı **«kuşların»** bu sepetlerden alarak **«yediği ekmeği taşıdığımı gördüm, dedi.»** Daha sonra ikisi birden: **«'Onun»** yani sana bildirdiğimiz bu iki rüyanın **«yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni»** rüya tabirinden anlayanlardan, **«güzel davrananlardan görüyoruz' dediler.»** Delikanlılar bu sözü Yusuf'un zindandaki bazı tutukluların anlattıkları rüyaları doğru olarak yorumladığını, sonra da olayların onun yorumladığı şekilde cereyan ettiğini görünce söylediler.

37. Yusuf gençlerin bu durumundan istifade ederek isteklerini yerine getirmeden önce onları Tevhid Dini'ne davet etmek, kendilerine imanı öğretmek ve onun güzelliğini göstermek istedi. Tıpkı tüm peygamberlerin hidayete, irşada ve insanlara şefkatli olmaya davet ederken kullandıkları metotta olduğu gibi... İşe onlara kendisinin bu davetindeki ve rüyaları yorumlamasındaki haklılığını ve doğruluğunu ispat etmek için, mûcize olarak onların bilmedikleri bazı gayb haberlerini vermekle başladı ve **«dedi ki: 'Size»** içinde bulunduğunuz bu yerde **«yedirilecek yemek size gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim.»** Yani ne sûretle olursa olsun, sizin için hazırlanan yemeğin rengini, kokusunu, diğer özelliklerini, şeklini ve mahiyetini size bildirmeden yemeğiniz buraya ulaşmayacaktır. Zaten zindandakilere İsa (a.s.)'nın hali gibi bilinmeyen bazı olaylardan haberler veriyordu.

İşte bu şekilde Yusuf (a.s.) onlara henüz yemekleri zindana getirilmeden, ondan haber verip özelliklerini bildirince: "Bu kâhinlerle yıldızlara bakan müneccimlerin işidir" dediler. Bunun üzerine Yusuf onlara şöyle cevap verdi: Ben kâhin değilim. **«Bu»** rüyaları yorumlamam, gaybten haberler vermem, kahinlik yapmak, yıldızlara bakmak kabilinden değil, aksine ilham ve vahiy yoluyla **«Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Çünkü ben Allah'a inanmayan bir kavmin dinini»**, doğru ile yanlışın içerisine karışmasından sonra değil, başından beri **«terkettim. Onlar âhireti»** Dünya'da işlenen amellerin oradaki karşılıklarıyla beraber **«inkâr edenlerin tâ kendileridir.»**

38. Burada Yusuf, delikanlıları, söyleyeceklerini dinlemeye özendirmek ve onların kendisine olan güvenlerini artırmak için onlara kendisinin şerefli bir soydan geldiğini, peygamber sülalesinden olduğunu bildirerek şöyle dedi: **«Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a»** ister melek, ister cin, ister insan, ne olursa olsun **«herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize»** yani Peygamberler topluluğuna kesinlikle **«yaraşmaz.»**

«Bu» tevhidin, vahiy yoluyla hem **«bize ve»** bizim vasıtamızla tüm **«insanlara»** gönderilmesi, hem de onlara doğru yol göstermemiz için bizim görevlendirilmemiz, **«Allah'ın lütfundandır. Fakat»** kendilerine peygamber gönderilen **«insanların çoğu»** buna **«şükretmezler.»** Aksine kendilerine gönderilen peygamberden yüz çevirirler, sakındırdığı şeyleri yapmaktan vazgeçmezler.

Peygamberlerin Allah'la kulları arasında birer vasıta olmaları sebebiyle, kullara hem Rablerine karşı kulluklarını pekiştirmek, hem de onlar vasıtasıyle Rablerini tanımalarının hakkını yerine getirmek için şüküretmeleri gerekir.

39. Yusuf, delikanlılara kendisinin gerçek din olan "Tevhid Dini" üzere olduğunu belirttikten sonra, onlara kavimlerinin putlara tapmakla kendilerine yanlış bir din edindiklerini güzel bir dille, yumuşak bir üslupla izah etmeye başladı. Onlara içerisinde gerçek dostlukların oluştuğu, nasihatlerin samimileştiği bu zor yerde sevgi adına seslenerek **«Ey zindan arkadaşlarım!»** diye hitapetti ve onların putlara tapmalarının yanlışlığını ispat etmek amacıyla kendilerine şöyle bir soru yöneltti: Sizin için **«çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa»** gerçek anlamıyla ma'bud ve kimsenin üstün gelemiyeceği **«kahredici olan»**, ilâhlıkta eşsiz **«bir tek Allah mı?»**

40. Yusuf, tekrar bu iki delikanlıyla, onlar gibi puta tapan diğer insanlara hitap ederek sözüne şöyle devam etti: **«Siz Allah'ı bırakıp»** cehalet ve sapıklığınızdan dolayı **«sadece sizin ve atalarınızın taktığı»** birtakım anlamsız **«isimlere tapıyorsunuz. Allah, onlar»** yani ibadet için kendilerine uyulan bu isimler, çeşitli adlar verip taptığınız putlar **«hakkında»** doğruluklarını gösteren **«herhangi bir delil indirmemiştir.»**

Taktığınız bu anlamsız isimlere tapma konusundaki **«hüküm Allah'tan başkasının değildir.»** Çünkü ibadete lâyık olan, herkesi yaratan, her şeyi elinde tutan ancak O'dur. Varlığını tüm delillerin ispatladığı **«O da»** Peygamberlerin diliyle **«kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir.»**

«İşte» Allah'tan başkasına ibadet etmemeyi emreden, içerisinde eğri bulunmayan **«dosdoğru din budur.»** Yani İslâm dinidir. **«Fakat insanların çoğu bilmezler»** ve cehaletleri içerisinde sağa sola yalpalayıp dururlar.

Şunu bil ki, yüce Allah'tan başka her şey yok olmaya mahkum bir gölgeden ibarettir. Akıllı kimse gölgeye değil, aksine her şeyi olduğu gibi gölgeyi de yaratan Yüce Allah'a uyar. Allah'a uymaktan maksat ise, emrettiğini din olarak benimsemektir. Emrettiği şeylerden biri de açık ve gizli şirkten kaçınmak suretiyle ibadeti sadece kendisi için yapmaktır. Bu hal ise, sahibini, açık ve gizli her şeyi çok iyi bilen ve onların sahibi olan yüce Allah'a ulaştıran ihlâsın ta kendisidir.

41. «Ey zindan» daki **«arkadaşlarım!»** Rüyalarınıza gelince, **«biriniz»** daha önce olduğu gibi **«efendisine şarap içirecek.»** Burada *"biriniz"* derken, cümlenin gelişi içki taşıyıcısını ima ettiğinden, açıkça kim olduğu belirtilmemiştir.

Yusuf'un içki taşıyıcısına: "Gördüğün o üzüm bağıyla onun güzelliğinin yorumuna gelince, üzüm bağı krala, güzelliği ise onun yanındaki senin iyi durumuna işaret etmektedir" dediği rivayet olunur.

«Diğeri» yani ekmekçi **«ise asılacak ve kuşlar onun başından»** beynini **«yiyecekler.»** Yani Yusuf ekmekçiye şöyle dedi. "Ne kötü bir rüya gördün!.. Mutfaktan çıkışının anlamı, işinden olman demektir. Gördüğün üç adet sepet ise, üç gün geçeceği, daha sonra kralın seni yakalatma emri çıkararak çarmıha gereceği, sonra da kuşlar tarafından beyninin yenileceği anlamına gelir."

Rüyanızda görüp de **«yorumu hakkında sorduğunuz iş»** bu şekilde **«kesinleşmiştir.'»**

Rivayet olunduğuna göre, Yusuf (a.s.) gençlerin rüyalarını tabir edince: "Biz bir şey görmedik" diye inkâra kalkıştılar. Bunun üzerine Yusuf onlara, söylediklerinin ister doğru, ister yalan olsun, mutlaka gerçekleşeceğini bildirdi. Durum, inkâr etme olayının ekmekçiden kaynaklandığını göstermektedir. Çünkü içki taşıyıcısının rüyasını inkâr etmesi için ortada bir sebep yoktu. Ancak arkadaşının durumunu göz önüne alarak inkâr etme yoluna gitmesi mümkündür. Durum ne olursa olsun, olaylar Hz. Yusuf'un yaptığı yorum doğrultusunda cereyan etti.

Nitekim kral içki taşıyıcısını zindandan çıkardı ve emanete hıyanetlik yapmadığını anlayınca eski makamına getirdi, kendisine ikramda bulundu.

Aynı şekilde ekmekçiyi de zindanından çıkardı. Ancak onun kendisine hıyanet ettiğini anlayınca elbisesini soydu ve ölünceye dek kendisini kamçılattı. Sonra da çarmıha gererek cesedini yol üzerine bıraktı. Daha sonra kargalar oraya üşüştüler ve ekmekçinin kafasını yemeye koyuldular.

Tarihte ilk kez çarmıha gererek öldürmeyi, sözü geçen bu kral uygulamıştır. Daha sonra da şu âyette anlatıldığı gibi, Hz. Musa dönemindeki Firavun kullanmıştır: *"...Ve sizi hurma dallarına asacağım."* (Taha : 71)

Rivayete göre Peygamberimiz (s.a.v.) Bedir savaşı'ndan Medine'ye dönerken, Irku'z-Zabye diye isimlendirilen, altında gölgelenilen bir ağacın yanından geçti. Burada esirlerden Ukbe b. Ebî Muayt'ın çarmıha gerilmesini emretti. İslâm Tarihinde kâfirler içinde ilk çarmıha gerilen kimse bu şahıstır. Mekke'de iken Peygamberimiz (s.a.v.)'e iftira ediyordu. Bir keresinde de mübarek yüzlerine tükürmüştü.

Ölüm çeşitlerinin en zoru, nefesin vücutta hapsedilmesi sebebiyle çarmıha gerilmek sûretiyle meydana gelenidir. Ancak hakim cezayı daha da şiddetlendirmek ve insanların ibret almalarını sağlamak amacıyla gerekli görürse, bazı suçlular için çarmıha gerilmek yoluyla ölüm cezasını uygular.

42. Yusuf **«onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: 'Beni efendinin yanında an'»** ve ona: "Zindanda suçsuz yere hapsedilmek suretiyle zulme uğramış, uzun süredir de orada bekletilen bir hizmetçi var" de. Belki acır da, beni bu çıkmazdan kurtarır."

«Fakat şeytan onu,» yani içki taşıyıcısına kalbine Yusuf'u hatırlamasını engelleyecek işler ve vesveseler sokmak suretiyle **«efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla»** Yusuf bu unutma nedeniyle **«birkaç sene»** yani yedi sene **«daha zindanda kaldı.»**

*"El-Feth"*in müellifi, Yusuf (a.s.)'un zindanda on iki sene beklediğini

söylemiştir.

Bahru'l-Ulûm isimli eserde de musîbetlerin giderilmesi için –genel olarak iyi bir şey olsa bile- Allah'tan başkasından yardım istemenin enbiya makamına yakışmayacağı bildirilmektedir. Çünkü enbiya, insanların en faziletlileri oldukları gibi, aynı zamanda yüksek makam sahipleridir. Durum böyle olunca Allah'tan başkasından yardım istemek en faziletli ve en evlâ olanı terketmek demektir. Şüphesiz enbiya, küçük günahları işlemeleri halinde, başkalarının işlediği büyük günahlar sebebiyle azarlandıkları ölçüde azarlanırlar. Yusuf (a.s.)'un, başkasından yardım istemeyi terketmek suretiyle, atası Hz. İbrahim'e uyması gerekirdi. Tıpkı şu rivayette olduğu gibi:

Cibrîl (a.s.), Hz. ibrahim'e ateşe atılırken: "Bir şeye ihtiyacın var mı?" diye, sormuş, o da: "Senin için kesinlikle hayır" cevabını vermişti. Bunun üzerine Cibril kendisine: "Rabbinden iste" deyince: "Rabbimin benim halimi bilmesi, benim için yeterlidir" demişti.

Mâlik b. Dinar'dan şöyle rivayet edilmiştir: Yusuf (a.s.) kralın sucusuna: "Zindandan çıkınca beni efendinin yanında an, durumumu ona bildir," deyince Allah'ü Teâlâ: "Ey Yusuf! Sen Benden başka vekil edindin, Ben de senin hapsini uzatacağım" buyurmuştu. Bunun üzerine Yusuf (a.s.) ağlamış ve: "Ya Rabbî! Kalbimi dertler, üzüntüler, sıkıntılar katılaştırdı. Ağzımdan düşünmeden bir kelime çıktı, bir daha onu tekrar etmiyeceğim" demişti. Hasan Basrî'nin bu rivayeti okudukça ağladığı ve şöyle dediği söylenir: "Başımıza herhangi bir hal gelse, hemen insanlara koşardık."

وَقَالَ الْمَلِكُ اِنّ۪ٓي اَرٰى سَبْعَ
بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ
خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُون۪ي ف۪ي رُءْيَايَ اِنْ كُنْتُمْ
لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَاْو۪يلِ

الْاَحْلَامِ بِعَالِمٖينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذٖى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ
بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوٖيلِهٖ فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ اَيُّهَا
الصِّدّٖيقُ اَفْتِنَا فٖى سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلّٖى اَرْجِعُ اِلَى
النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنٖينَ دَاَبًا فَمَا
حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فٖى سُنْبُلِهٖ اِلَّا قَلٖيلًا مِمَّا تَاْكُلُونَ ﴿٤٧﴾
ثُمَّ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَاْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا
قَلٖيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فٖيهِ يُغَاثُ
النَّاسُ وَفٖيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

43. Kral dedi ki: "Ben yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek görüyorum. Ayrıca, yedi yeşil, diğerleri de kuru (yedi) başak gördüm. Ey ileri gelenler, eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayın."

44. Dediler ki: "Bunlar karmakarışık, yalancı düşlerdir. Biz böyle yalancı düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz."

45. İki kişiden kurtulmuş olanı, uzun bir zaman sonra hatırlayarak dedi ki: "Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen gönderin."

46. "Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi! Yedi arık ineğin yediği *yedi semiz inek ile, yedi yeşil ve yedi de kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara dönerim de, belki onlar da doğruyu öğrenirler."*

47. Dedi ki: "Âdetiniz üzere yedi yıl ekin ekersiniz, sonra yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakırsınız.

48. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.

49. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda, insanlara (bol yağmur ile) yardım olunacak ve o yılda sıkacaklar."

43. Mısır «**Kral**»ı Reyyân b. el-Velîd «**dedi ki: 'Ben**» rüyamda «**yedi arık**» yani zayıf «**ineğin yediği yedi semiz inek görüyorum. Ayrıca, yedi yeşil, diğerleri de**» hasat mevsimi gelmiş, yeşilliği kaybolmuş «**kuru (yedi) başak gördüm.**»

Rivâyet edildiğine göre Yusuf'un zindandan çıkması yaklaşınca Allahü Teâlâ bunun için hiç akla gelmeyen bir sebep halketti. Şöyle ki: Kral her sene Nil nehrinin kenarında bir bayram şöleni düzenliyordu. Orada insanları topluyor, onlara en güzel yemekleri yediriyor, en güzel içecekleri içiriyor, kendisi de tahtına oturuyor, onları seyrediyordu. Kral bir Cuma gecesi rüyasında yedi semiz inek görmüştü. Bu inekler kuru bir nehirden veya denizden çıkmışlar, arkalarından da yedi arık inek çıkmıştı. Bu arık inekler semiz inekleri yutmuşlar, semiz ineklerden dışarıda hiçbir şey görülmüyordu. Kral uyanınca, eksik ve zayıf olanın tam ve kuvvetliye üstün gelmesi sebebiyle huzursuz oldu. Fıtratı gereği iç güdüsüyle bu rüyanın, ülkesinde meydana gelecek büyük bir felâketin habercisi olduğunu sezdi. Ancak durumun nasıl olacağını kestirememişti, çok merak ediyordu. Rüyasını yorumlatmak suretiyle bilgi edinmek istedi ve ülkesindeki bilgin, hikmet sahibi, sihirbaz, kâhin, müneccim ve insanlar içindeki diğer ileri gelenleri bir araya toplayarak onlara: «**Ey ileri gelenler, eğer rüya yorumluyorsanız, benim**» bu «**rüyamı da bana yorumlayın'**» ve hangi akibete işaret ettiğini açıklayın, dedi.

Şüphesiz rüya, yorum gerektirir. Çünkü rüyalarda hissî sûretler, hayal mertebesinde ortaya çıkarlar. İbrahim (a.s.) ise, kendisine oğlunu boğazlar olduğu halde gösterilen rüyanın zahirine göre hareket etti. Çünkü onun durumu, ruhsatla değil, azimetle amel etmeyi gerektiriyordu. Eğer böyle yapmasaydı, onun ve oğlunun Yüce Allah'ın emrine boyun eğerek teslimiyetleri, insanlar için açık olarak ortaya çıkmayacaktı.

Anlatıldığına göre, sâlihlerden biri rüyasında, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e tokat attığını görür ve ürpererek uyanır. Gördüğü şey kendisini çok korkutur. Hemen bir Şeyh'e koşarak durumu anlatır. Şeyh ona şöyle der: "Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hükümlerinden birini ihlâl etmişsin, bozmuşsun. Yüze tokat vurmak, senin büyük günahlardan birini işlediğini gösterir."

Sâlih kişi bunun üzerine kendi kendine düşünür. Fakat büyük günahlardan herhangi bir haramı işlediğini hatırlayamaz. Çünkü dindar bir kimsedir, üzgün bir şekilde evine döner. Eşi üzüntüsünün sebebini sorunca, ona rüyasını ve Şeyh'in yorumunu anlatır. Kadın bunu duyunca, birden çok şaşırır. Hemen tevbe eder ve der ki: "Sana inanıyorum. Dostlarından filan kimsenin evine girersem, boş olacağıma dair yemin etmiştin. Bir gün evlerinin önünden geçerken içeri girmem için ısrar ettiler. Ben de utandım ve evlerine girdim. Sana olanları anlatmaktan korktum ve durumu gizledim." Bunun üzerine sâlih kişi tevbe ederek Hakka yakardı. Kadın da tevbe ettikten sonra nikâhını yeniledi.

44. Yorumcular **«dediler ki: 'Bunlar»** şeytanın vesvesesiyle nefsin kuruntularından oluşan **«karma karışık, yalancı düşlerdir.»** Âyette geçen *"edgâs"*, "dığs" kelimesinin çoğuludur. Dığs, kuru ve yaşı karışık bir demet ot demektir. *"Yalancı düşler"*den maksat, karışıklığı sebebiyle yorumlanamayan rüyalardır. *"Düş (hulm)"* ise, aslı olmayan yalancı rüyadır. Peygamberimiz (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuşlardır: *"Rüya Allah'tan, hulm yani düş ise şeytandandır."* (7)

«Biz böyle» aslı olmayan **«yalancı düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz.'»** Çünkü bu tür asılsız düşlerin yorumu yoktur, aksine sadık rüyaların yorumu olur.

45. Zindandaki **«iki kişiden kurtulmuş olanı,»** yani içki taşıyıcısı **«uzun bir zaman sonra»** Yusuf'u ve kendisine söylediği sözü **«hatırlayarak»** saygı babından çoğul hitabı kullanmak suretiyle **«dedi ki: 'Ben size onun yorumunu haber veririm. Beni hemen»** zindana **«gönderin.'»** Çün-

---

7- Bu hadisin tahricini Buhârî, Müslim ve Tirmizî *"Sâlih rü'ya Allah'tan, düş ise şeytandandır"* lâfzıyla yapmışlardır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/139.

kü orada Yusuf adında, Yakuboğullarından rüya yorumunu bilen hikmet sahibi bir kişi var. Daha önce de bize rüyalarımızın yorumunu yapmıştı.

Bunun üzerine içki taşıyıcısını Yusuf'a gönderdiler.

46. Yusuf'un yanına gelince ondan özür diledi ve dedi ki: **«'Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi!»** kralın rüyasında gördüğü **«yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil ve yedi de kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara»** isabetli yorumlarla **«dönerim de, belki onlar da doğruyu öğrenirler.'»** Görüldüğü gibi içki taşıyıcısı, burada Yusuf'u *"doğru sözlü kişi"* olarak vasıflandırıyor. Çünkü onun rüya yorumlamasındaki doğruluğunu ve diğer hallerini deneyerek öğrenmişti.

47. Yusuf **«dedi ki: 'Âdetiniz üzere yedi yıl»** üstüste gayretle **«ekin ekersiniz. Sonra»** bu süre içinde ihtiyaç halinde **«yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi»** çürümesini önlemek amacıyla, **«başağında»** stok edip **«bırakırsınız.»** Burada Yusuf (a.s.) *"Yiyeceklerinizden az bir miktar"* sözüyle, onların bu süre içinde az yemeleri gerektiğine işaret ediyordu.

48. **«Sonra bunun»**, yani üstüste gayretle ekin ekip stok yaparak geçirdikleri yedi yılın **«ardından»**, tohumluk olarak **«saklayacaklarınızdan az bir miktar hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek»** açlığın esaret ve öldürülmekten daha beter olması nedeniyle, insanların çok zorluk çekeceği **«yedi kıtlık yılı gelecektir.»**

49. **«Sonra bunun»**, yani yukarıda sözü edilen, yenilip bitirileceği ve zorluklarla geçirilecek yedi yılın **«ardından da, bir yıl gelecek ki, o yılda, insanlara»** Allah tarafından bol yağmur yağdırılmak suretiyle **«yardım olunacak ve o yılda»** üzüm, şeker kamışı, zeytin, susam gibi sıkılabilen meyve ve sebzeleri **«sıkacaklar.'»** Sularından istifade edecekler.

Hz. Yusuf, yedi semiz inekle yedi yeşil başağı bolluk yılları, zayıf ineklerle kuru başakları kuraklık yılları, zayıf ineklerin semiz inekleri yutmasını da bolluk yıllarında biriktirecekleri stokları kuraklık yıllarında yiyerek bitireceklerine işaret olarak yorumlamıştı.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ
الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسْئَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي
قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠) قَالَ مَا
خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ
مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ
الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (٥١) ذَلِكَ
لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ
(٥٢) وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ
رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٣)

50. Kral dedi ki: "Onu bana getirin." Elçi, Yusuf'a geldiği zaman, dedi ki: "Efendine dön de ona: 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir."

51. Dedi ki: "Yusuf'un nefsinden murad almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?" Dediler ki: "Haşa! Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik..." Azizin karısı da dedi ki: "Şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Şüphesiz ki o, doğru söyleyenlerdendir."

52. "Bu, benim kendisine gıyabında hâinlik etmediğimi ve

Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını onun da bilmesi içindir.

53. Nefsimi temize çıkaramam. Çünkü Rabbimin acıyıp koruduğu hariç, nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir. Çünkü Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."

50. İçki dağıtıcısı, olayın yorumunu Yusuf'tan öğrendikten sonra, Mısır Kralı Reyyan'ın çevresinde ülkenin ileri gelen, hatırı sayılır, kimselerinin bulunduğu bir sırada huzuruna çıkarak, durumu anlattı. Kral, Yusuf'un bu yorumunu beğendi. Onun ilim ve fazîlet sahibi bir kimse olduğunu anladı. Onu, yakından tanımak ve bizzat bu yorumu ağzından dinlemek istedi. Bunun için **«Kral dedi ki: 'Onu»** yani Yusuf'u **«bana getirin.'»** Bunun üzerine içki dağıtıcısı, elçi sıfatıyla Yusuf'u zindandan çıkararak kralın huzuruna getirmek için oradan ayrıldı. **«Elçi, Yusuf'a geldiği zaman»** Yusuf onunla beraber gitmeyi reddederek **«dedi ki: 'Efendine dön de ona:»** Züleyha'nın meclisinde –daha gönce geniş olarak bahsi geçen olayda– **«'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor.»**

Burada Yusuf, hanımefendisini hem hakkını gözetmesi, hem de kendisine karşı saygılı olması açısından kadınlarla beraber bilerek zikretmedi. Kadınlara gelince Yusuf onların gerçeği açıkça söylemelerini ve Züleyha'nın, onun nefsinden murat almaya kalkışınca buna kendisinin karşı koyduğunu Züleyha'nın ikrar ettiğine şahitlik yapmalarını istiyordu.

Âlimler şöyle dediler: "Yusuf (a.s.), zindandan çıkmayı reddederek, bunun ancak kral tarafından kadınlarla olan durumunun incelenmesi halinde mümkün olabileceğini belirtti. Çünkü o, meselenin gerçek yönleriyle kral ve özellikle de Aziz tarafından aydınlığa kavuşmasını, zulme uğrayarak hapsedildiğinin anlaşılmasını istiyordu. Böylelikle artık kendisine haset edenler, onu ayıplamayacaklar, durumunu çirkin bulmayacaklardı. Aklının olgunluğu, sabrı ve vakarı da ortaya çıkacaktı. Çünkü bir kimsenin on iki yıl zindanda kalması, sonra da kral onu yanına çağırarak çıkarılmasını emrettiğinde, Aziz'e ve ailesine hıyanet etmediği anlaşılıncaya dek dışarı çıkmayı reddederek sabrı yeğlemesi, onun kendisine yöneltilen tüm suçlamalardan uzak ve hakkında söylenenlerin hepsinin yalanla iftiradan ibaret olduğunun açık bir kanıtıdır."

Burada, yapılan suçlamaların asılsız olduğunu kanıtlamak, bunun sebeplerden korunmak için çaba harcamanın gereğine işaret edilmektedir. Hadis-i

Şerifte Peygamberimiz (s.a.v.): *"Kim Allah'a ve âhiret günü'ne inanıyorsa suçlamalara sebep olacak yerlerde durmasın"* buyurmuşlardır.

Bir rivayete göre Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Yusuf'un sabrının ve kesin tavrının hoşuna gittiğini belirterek şöyle demiştir: *"Onun yerinde ben olsaydım ve zindanda kaldığı kadar ben kalsaydım, emre uyar, özür aramadan kapıya koşardım. Muhakkak o, yumuşak huylu, halim bir insandı."*

Et-Tîbî bu hadis hakkında şöyle der: "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu sözü tevazu babından söylemiştir. Yoksa olaylar karşısında aceleci olup da, sakin davranmadığı için değil. Tevazu ne büyüğü küçültür, ne de saygın kimsenin küçük düşmesine sebep olur, aksine sahibinin faziletli olduğunu gösterdiği gibi, herkes tarafından takdir edilerek heybet kazanmasını sağlar."

«**Şüphesiz benim Rabbim**» olan yüce Allah, bana: "Efendine itaat et." dediklerinde «**onların**» plânlanmış «**hilesini çok iyi bilir.**'» Burada kadınların, Yusuf'u hileyle tuzağa düşürdükleri ve onun yöneltilen suçlamalardan uzak olduğunun Allah'ın ilmi dahilinde cereyan ettiği gösterilmek isteniyor.

51. Kadınlar huzuruna gelince kral onlara «**dedi ki: 'Yusuf'un nefsinden**» onu kandırarak «**murad almak istediğiniz zaman**» o korkunç «**durumunuz neydi?'**» Yusuf'un size herhangi bir meyli var mıydı? Âyetin zahirine göre, Yusuf'tan fuhuş yapmasını isteyen, sadece Aziz'in karısı değil, kadınların tümüydü. Kralın bu sorusuna kadınlar, hep birden cevap vererek «**dediler ki: 'Hâşâ! Allah için biz ondan**» günah ve hainlik türünden «**hiçbir kötülük görmedik.'**» Burada özellikle *"hâşâ"* kelimesinin kullanılmasında, Yusuf (a.s.) gibi iffet sahibi birini yaratan yüce Allah'ın kudretinin büyüklüğü önündeki şaşkınlık ifadesini belirten belağî (yani güzel ve düzgün söz söyleme sanatı ile ilgili) bir incelik bulunmaktadır.

Mecliste hazır bulunan «**Azizin karısı**» Züleyha «**da**» konuştuğu anı kasdederek «**dedi ki: 'Şimdi hak meydana çıktı**» ve doğruluğu kalblere, gönüllere yer etti: O benden değil, «**ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Şüphesiz ki o**», yani Yusuf: *"Züleyha benim nefsimden murad almak istedi"* (Yusuf: 26) sözüyle, «**doğru söyleyenlerdendir.'**»

52. Yusuf dedi ki: Onların itiraflarına gerek görmem. Ancak «'**bu**» suçsuz olduğumun ispatını istemem «**benim kendisine**», ailesiyle günah işlemek sûretiyle «**gıyabında hâinlik etmediğimi ve Allah'ın hâinlerin hilesini ba-**

şarıya ulaştırmayacağını onun da» yani **Aziz'in de «bilmesi içindir.»**

Burada kinaye yoluyla Aziz'in karısının Yusuf (a.s.)'u kendisine emanet eden kocasına; Aziz'in de Yusuf'un iffetli, nezih bir kişi olduğunun alâmetlerini görmesine rağmen, zindana hapsederken karısına yardım etmek suretiyle Allah'ın emanetine hâinlik yaptığına değinilmektedir.

Yusuf'un kadınlar tarafından suçsuzluğuna şahitlik yapmaları suretiyle beraatını istemesinin sebebi, herkes tarafından onun hain olmadığının, hain olsaydı Yüce Allah'ın içinde bulunduğu bu durumdan kendini temize çıkarmayacağının ve akibetini hayırlı kılmayacağının herkes tarafından iyice anlaşılmasını sağlamak da olabilir.

53. Yusuf kendini beğenmişlik veya nefsini tezkiye etme çabasıyla değil, yüce Allah'ın önünde tevazuyla durmak ve nefsini yenmek amacıyla sözüne devam ederek: Bununla beraber **«nefsimi temize çıkaramam»** ve tam anlamıyla suçsuz olduğuna şahitlik yapamam Bu anlamda, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İftihar etmek olmasın ama, ben Âdemoğlunun efendisiyim."* (8)

Yusuf (a.s.) âyette zikredilen bu sözü, Allah'ın tevfîki ve korumasıyla nefsine uymamakla, Rabbinin üzerindeki nimetini anlatmak için de söylemiş olabilir. Yani "Ben nefsimi, nefis olarak temize çıkaramam ve tabiatı itibariyle bu fazileti ona mal edemem. Oysa ben Rabbimin tevfik ve yardımıyla nefsime uymayarak ismet ve şerefimi korudum" demek istemiştir.

«Çünkü Rabbimin acıyıp» helâk olmaktan **«koruduğu hariç,»** benimki de dahil olmak üzere, her **«nefis»** bâtıl ve şehvetlerden şiddetle zevk alması, yasak şeylere fazla meyilli olması sebebiyle, **«aşırı şekilde kötülüğü»** ve günah işlemeyi **«emredicidir. Çünkü Rabbim»** nefislerin işlediği hataları **«çok bağışlayan, pek esirgeyendir.'»** O, bu sıfatının gereği olarak, esirgediği nefislere acıyarak günah seline kapılıp gitmekten kendilerini korur.

8- Bu, tahricini Tirmizî'nin yaptığı sahih hadisten alınan bir bölümdür. Bkz. *Câmiu'l-Usul*, 10/482.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ
لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾
قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَلِكَ
مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ
نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

54. Kral dedi ki: "Onu bana getirin, onu yanıma alayım." Onunla konuşunca, dedi ki: "Bu gün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin."

55. (Yusuf:) "Beni bu yerin hazinelerine tayin et. Çünkü ben (onları) çok iyi koruyan ve pek iyi bilenim" dedi.

56. Böylece Yusuf'u, o ülkede yerleştirdik. Orada dilediği yerde konaklardı. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.

57. İman edip sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.

54. Mısır «**kral**»ı, «**dedi ki: 'Onu bana getirin, onu yanıma**» danışman «**alayım.'**» Bundan önce kralın, Yusuf'un huzuruna getirilmesini emretmesinin sebebi, rüya yorumu ilmini bilmesiydi. Bunun için sadece *"Onu bana getirin"* demişti. Ancak kral, Yusuf'un emin, sabırlı, isabetli görüş sahibi olduğunu, acele etmeden hikmetle hareket ettiğini farkedince, onun büyük bir insan olduğunu anladı ve ikinci kez yanına getirilmesini isteyerek: *"Onu ba-*

na getirin, onu yanıma (danışman) alayım." **dedi.**

Yusuf, huzuruna getirilip, **«onunla konuşunca,»** kral ondaki isabetli görüş, olgunluk ve zekayı gördü ve **«dedi ki:»** Ey doğru kimse! **«'Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve»** her şeyde **«güvenilir birisin.'»**

55. Yusuf: **«'Beni»** Mısır toprağı olan **«bu yerin hazinelerine»**, gelir gider işlerinin idaresi için **«tayin et. Çünkü ben (onları) çok iyi koruyan ve»** tasarrufunu **«pek iyi bilenim' dedi.»**

Yusuf (a.s.)'un kraldan, kendisini Mısır'ın hazinelerinin idaresine tayin etmesini istemesinin sebebi, kralın gördüğü rüya dolayısıyla insanların kıtlık felâketine uğrayacaklarını anlamasıydı. İnsanların telef olmalarından korkuyordu. Onlara acıdığından, ihtiyaç halinde kendilerine yardımda bulunmak amacıyla, hazinenin idaresinin kendi üzerinde olmasını istemişti.

Bu âyette iki şeyin cevazı konusunda delil vardır:

1- Devlet yönetiminde adaletle davranmaya ve şeriatın hükümlerini yerine getirmeye gücü yeten kişinin, idareciden velâyet makamını istemesinin cevazı.

2- Allah'ın hükmüyle yönetmenin ve bâtılın uzaklaştırılmasının ancak kâfir veya zalim bir sultanın devlet görevini kabul etmekle mümkün olacağı anlaşılırsa, bunu kabul etmek caizdir. Nitekim selef (yani ilk müslümanlar) meşru yönetime başkaldıran bağîlerden görev alıyorlardı.

Şeyh Allâme b. Şıhne'nin anlattığına göre, Timurlenk'in inatla âlimlere yanıltıcı sorular sorduğu, sonra da onları öldürmek, ya da işkence yapmak için bunu bahane ettiği söylenirdi. Halep'e girince zorla burayı fethetti ve Müslümanların çoğunu öldürdü veya esir aldı. Krallığın bakanlarıyla ileri gelenleri kaleye çıktılar. Timurlenk ülkenin âlimleriyle yöneticilerini huzuruna çağırdı. Biz de gittik. Bir süre önünde durduktan sonra, bize oturmamızı emretti. Çevresindeki ilim ehlinin ileri gelenine dönerek şöyle dedi: "Ben Semerkant, Buhârâ, Herat ve fethettiğim diğer bölgelerin âlimlerine bir mesele sordum. Ancak onlar cevap veremediler. Sakın onlar gibi olmayın. En bilgili ve fazilet sahibi olanınızdan başka kimse bana cevap vermesin, cevap vereniniz de ne konuştuğunu bilsin."

Bunun üzerine Abdu'l-Cebbâr bana Timurlenk'in söylediklerini terceme ederek dedi ki: "Sultanımız sana, dün bizden ve sizden öldürülen kimselerden hangisinin şehit olduğunu soruyor. Bizden öldürülenler mi, yoksa sizden öldürülenler mi?" diyor.

Allahtan hemen aklıma güzel bir cevap geldi ve dedim ki: "Bedevî'nin birisi Peygamberimiz (s.a.v.)'e gelerek şöyle dedi: Kimileri şöhret için, kimileri yeri görülsün diye savaşıyor. Peki bunların hangisi Allah yolunda savaşmış oluyor?" Peygamberimiz (s.a.v.)'de: *"Kim Allah'ın kelimesinin yükselmesi için savaşırsa, işte o, Allah yolunda savaşmış olur"* diye cevap vermiştir. Öyleyse sizden ve bizden kim Allah'ın kelimesinin yükselmesi uğrunda öldürüldüyse, o şehittir.

Bu cevabı duyan Timurlenk: "Harika! Harika", dedi.

Abdu'l-Cebbar bana dönerek: "Cevabın ne güzel oldu!" dedi.

Böylece ortam yumuşayarak aramızda bir yakınlaşma oluştu. Sohbet, soru ve cevap şeklinde koyulaştı. Timurlenk'in bana en son yönelttiği soru şu oldu: "Ali, Muâviye ve Yezid hakkında ne diyorsunuz?" Ben de cevap olarak dedim ki: "Şüphesiz Ali haklıydı ve Muâviye halifelerden değildi." O, da: "Ali haklı, Muâviye zalim ve Yezid fasıktı, de." dedi. Ben de dedim ki: *El-Hidaye* adlı eserin müellifi şöyle diyor: "Zâlim valilerden kadılık görevi almak caizdir. Çünkü sahabî ve tabiinin çoğu Muâviye tarafından kadı tayin edilmişler, onlar da bu görevi kabul etmişlerdir. Oysa tayin hakkı Hz. Ali'nin idi."

Bu cevap Timurlenk'in çok hoşuna gitti ve bize ikramda bulunduğu gibi o şehirde bizimle ilgili her türlü muameleyi kolaylaştırdı.

56. «Böylece Yusuf'u o ülkede» yani Mısır'da **«yerleştirdik.»** "Onu bir yerde temkin etti" demek, "oraya yerleştirdi" demektir. **«Orada dilediği yerde konaklardı.»** Mısır'ın istediği yerinde oturur, dilediği yeri ev ve çevre edinebilirdi. Bu ifadeler; Hz. Yusuf'un Mısır'da tam bir tasarruf gücüne sahip olduğunu, ülkenin tamamen onun otoritesi altında bulunduğunu belirtmektedir. Sanki Mısır onun evi gibiydi. Kişi, kendi evinde nasıl tasarruf ederse, o da orada öylece tasarruf ediyordu. O zaman Hz. Yusuf otuz yaşındaydı. Mısır'da adaleti sağladı, kadın, erkek herkes onu sevdi. Her köy ve belde halkına ziraatla uğraşmalarını emretti. Yedi yıl içinde dağların tepelerine, vadilerin içlerine varıncaya dek ekin ekmedik yer bırakmadılar. Hz. Yusuf onlara ekini başağında bırakmalarını da emrediyordu. Sonra kıtlık yılları gelip çattı. Allah onlara gökten yağmuru, yerden de bitkiyi kesti. Tahıl satanlar, insanlar arasında eşitliği sağlamak için, hiç kimseye bir deve yükünden fazla ekin satmıyordu. Kıtlık yılında açlık korkusuyla hiç kimse karnını tam doyurmadı.

«Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz.» Dilediğimiz herkese onu ulaştırırız. Kimse buna engel olamaz. **«Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.»** Onların amellerini boşa çıkarmayız. Aksine dünya ve ahirette, yaptıklarının karşılığını tam tamına veririz.

Süfyan b. Uyeyne'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mü'min, dünya ve âhirette iyiliklerine karşılık sevap alır. Fâcir ise, dünya mükâfatını peşin alır, âhirette ise alacağı hiçbir şey yoktur." Süfyan b. Uyeyne bu sözüne delil olarak bu âyeti okudu.

"İhsan" her ne kadar birçok şeyi içine alan genel bir ifade ise de, gerçekte Allah'ın varlığına açık olarak inanmak, dilinde, kalbinde, zihninde Allahtan başka bir şey olmamak üzere başka her şeyden büsbütün ilgiyi kesmek demektir. Nitekim âriflerden birisi bunu şöyle belirtmiştir:

Hayalin gözümde, ismin dilimde
Nereye kaybolursun, sevgin kalbimde.

57. «İman edip» küfür ve kötülüklerden **«sakınanlar için âhiret mükâfatı»**, yani âhirette kendilerine verilecek sonsuz nimetler **«daha hayırlıdır.»** Çünkü o mükâfat, özü itibariyle daha faziletli, daha büyük ve daha süreklidir. Bu âyet-i kerime mü'min olmayıp da kötülüklerden sakınanların âhirette hiçbir nasiplerinin olmadığına işaret etmektedir.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Eğer dünya geçici bir altın, âhiret de devamlı bir kerpiç olsaydı, yine de ahiret dünyadan daha hayırlı olurdu. Halbuki dünya geçici bir kerpiç, âhiret ise devamlı bir altındır."

Ebû Hureyre anlatıyor: "Rasûlüllah'a: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Cennet hangi şeyden yaratıldı?' diye sorduk. Rasûlüllah şöyle cevap verdi: '*Bir tuğla altın, bir tuğla gümüşten. Harcı ise çok güzel kokulu misktendir. Çakılları inci ve yakut, toprağı zâferandır. Kim cennete girerse nimetlenir. Sıkıntı çekmez. Ölmez, ebedî yaşar. Elbisesi eskimez, gençliği kaybolmaz.*' "(9)

Anlatıldığına göre, İbrahim b. Edhem hamama girmek istedi. Hamamcı

9- Hadisi Ahmed ibn Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Değişik rivayeti için Bkz. *et-Tac*, 5/402.

ise, onun ücretsiz hamama girmesine engel oldu. Bunun üzerine İbrahim ağladı ve şöyle dedi: "Ücretsiz şeytan evine bile girmeme izin verilmezse, peygamberler ve sıddıkların evi olan cennete, amelsiz ve azıksız nasıl girebilirim?"

وَجَاءَ اِخْوَةُ
يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (٥٨)
وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ اَلَا
تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (٥٩) فَاِنْ لَمْ تَاْتُونِي بِهِ
فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ (٦٠) قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ
اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ (٦١) وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ
فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ (٦٢)

58. Yusuf'un kardeşleri geldiler ve huzuruna girdiler. Yusuf onları tanıdı. Onlar ise onu tanımıyorlardı.

59. Onların yüklerini hazırlayınca şöyle dedi: "Baba bir kardeşinizi de bana getirin. (Sizlere) ölçüyü bol tuttuğumu ve benim misafir ağırlayanların en iyisi olduğumu görmüyor musunuz?

60. Eğer onu bana getirmezseniz, bundan böyle benim yanımda size verilecek bir ölçek bile (erzak) yoktur. Artık bana hiç yaklaşmayın."

61. Dediler ki: "Babasını ikna etmeye çalışacağız. Kuşkusuz bunu yapacağız."

62. Yusuf; uşaklarına: "Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki, ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki yine geri dönerler" dedi.

58. «Yusuf'un kardeşleri geldiler.» Şam ülkesi kuraklıkla karşılaşıp fiatlar yükselince, Yakub (a.s.) oğullarını topladı ve onlara: "Yavrularım! İçinde bulunduğumuz kıtlığı görmüyor musunuz?" dedi. Oğulları: "Ey babamız! Elimizden ne gelir ki?" diye cevap verdiler. Yakub: "Mısıra gidip Aziz'den yiyecek satın alırsınız" dedi. Oğulları: "Ey Allah'ın peygamberi! Bizi firavunların ülkesine göndermeye gönlün nasıl razı olur? Onların bize düşmanlıklarını biliyorsun. Onlardan bize bir zarar gelmeyeceğinden emin değiliz. Zaten zulüm ve eziyet çok olduğu için Mısır ülkesine zorbalar ülkesi denmiştir." dediler. Hz. Yakub: "Yavrularım! Duydum ki Mısır halkının başına âdil bir kral geçmiş. Ona gidin, benden selâm söyleyin. O sizin ihtiyacınızı mutlaka giderir" diye konuştu. Sonra Hz.Yakub, on çocuğunu hazırlayıp Mısır'a gönderdi.

"Yusuf'un kardeşleri geldiler" âyeti onların hububat almak için Mısır'a gelişini ifade etmektedir. **«Ve huzuruna»**, yani zinet ve ihtişam içindeki Yusuf'un yanına **«girdiler. Yusuf onları tanıdı.»** Onlardan ayrıldığında yetişkin erkeklik çağında olmaları ve önceki halleriyle şimdiki hal ve şekilleri biribirine benzediği için, ilk bakışta kardeşlerini tanıdı. **«Onlar ise onu tanımıyorlardı.»** Uzun zaman geçtiği için Yusuf'u tanıyamadılar. İbn Abbas, Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasıyla, onun huzuruna varmaları arasından tam kırk yıl geçtiğini söylemiştir.

59. «Onların yüklerini hazırlayınca», yani yiyecek ve misafirin yolda ihtiyaç duyacağı şeyleri tamamlayıp Mısır'a geliş sebepleri olan zahireyi de fazlasıyla yükleyince **«şöyle dedi: 'Baba bir kardeşinizi de bana getirin.»**

Rivayete göre Hz. Yusuf, onları görüp, İbranice konuştuklarını işitince şöyle dedi: "Söyleyin bana. Siz kimsiniz? Durumunuz nedir? Ben sizleri tanımıyorum." Onlar da: "Biz Şam halkından bir kavimiz. Kıtlığa uğradık. Zahire satın almak için geldik" dediler. Yusuf: "Belki de siz ülkemin sırlarını öğrenmek için gelmiş casuslarsınız?" deyince: "Allah korusun! Biz bir babadan olma kardeşleriz. Babamız yaşlı ve peygamberlerden bir peygamberdir, adı Yakub'dur" dediler. Yusuf: "Kaç kişisiniz?" diye sorunca: Onlar da: On iki kişiydik, içimizden birisi öldü" diye cevap verdiler. Yusuf: "Burada kaç kişisiniz." deyince, on kişi olduklarını söylediler. Yusuf: "Peki, o bir kişi nerede?" diye sordu. Kardeşler: " O, ölenin yerine teselli bulması için, babasının yanındadır"diye cevap verdiler. Yusuf: "Casus olmadığınıza ve söylediklerinizin doğruluğuna kim şahitlik edecek?" deyince, kardeşler: "Biz, lehimize şahitlik yapacak bizi tanıyan hiçbir kimsenin bulunmadığı bir ülkedeyiz," dediler. Yusuf: "Öyleyse birinizi yanımda rehin bırakın. Ayrıca babanızın yanındaki kardeşinizi, babanızdan bir mektupla birlikte bana getirin ki, size inanayım" dedi. Bunun üzerine aralarında kura çektiler. Kura Şemûn'a isabet etti. Onu Yusuf'un yanında bıraktılar.

«(Sizlere) ölçüyü bol tuttuğumu ve benim misafir ağırlayanların en iyisi olduğumu görmüyor musunuz?» Size izzet ikram hususunda son derece iyi davrandığımı, size fazlasıyla verdiğimi görmüyor musunuz? Hz.Yusuf bunu başa kakmak için değil, onları, istediği şeyi yerine getirmeleri konusunda teşvik için söyledi.

60. «Eğer onu bana getirmezseniz, bundan böyle benim yanımda size verilecek bir ölçek bile (erzak) yoktur.» Size izzet ikram şöyle dursun, ülkeme girmek sûretiyle bile **«artık bana hiç yaklaşmayın.'»**

61. «Dediler ki: 'Babasını ikna etmeye çalışacağız.» Onu babasının elinden almak için çareler, plânlar düşüneceğiz. Bu konuda gayret göstereceğiz. Bu sözler, istenen şeyin değerli olduğuna, onu elde etmenin güçlüğüne işaret etmektedir. **«Kuşkusuz bunu yapacağız'»** bu konuda gevşeklik göstermeyeceğiz.

62. «Yusuf, uşaklarına» yani zahire ölçmekle görevli hizmetçilerine... âyette geçen *"uşaklar"* anlamındaki *"fityân"* kelimesi, yaşlı ya da genç uşak anlamındaki "fetâ" kelimesinin çoğuludur. **«'Sermayelerini yüklerinin içine koyun»**, çuvallarının içine gizleyin. Âyetin orijinalinde geçen *"yükler"* anlamındaki *"rihâl"* kelimesi "rahl" kelimesinin çoğuludur. "Rahl" ise kap demektir. Bir kimsenin evine de "rahl" denir. Yusuf (a.s.) bunu, onlara bir ikram olması için yaptığı gibi, ayrıca babalarının tekrar gelmelerini sağlayacak sermayesinin bulunmayabileceği endişesiyle de yaptı. **«Olur ki, ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki yine geri dönerler,' dedi.»** Ailelerine dönüp çuvalları açınca, sermayelerinin geri verildiği gerçeğini görürler de, bu durum onları kardeşleri Bünyamin ile birlikte tekrar bize gelmeye sevkeder. Çünkü onlara hem zahire, hem de sermaye ikramı, dönmeleri için güçlü bir sebeptir.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا
الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾
قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ
فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ
وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَٰذِهِ
بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ
كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

63. Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız! Bize yiyecek yasak edildi. Kardeşimizi bizimle beraber gönder de, yiyecek alalım. Onu elbette koruruz.

64. Yakub dedi ki: "Onu size, daha önce kardeşini emanet ettiğim gibi mi emanet edeyim? Ancak koruyanların en iyisi Allah'tır. O, merhametlilerin en merhametlisidir."

65. Yüklerini açınca, sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. Ailemize yine yiyecek getiririz. Kardeşimizi de korur ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu, az bir ölçektir."

63. Mısır'dan «**babalarına**», Kenan ülkesine «**döndüklerinde**», henüz eşyalarını açmadan «**dediler ki: 'Ey babamız! Bize yiyecek yasak edildi'**».

Artık bundan sonra bize yiyecek verilmeyecek «**kardeşimizi**» yani Bünyamin'i «**bizimle**» Mısır'a «**gönder de**» onun vasıtasıyla istediğimiz şekilde «**yiyecek alalım. Onu**», başına gelecek tehlikelere karşı «**elbette koruruz'**» geri gelmesi için teminat veririz.

64. «**Yakub dedi ki: 'Onu size daha önce kardeşini emanet ettiğim gibi mi emanet edeyim?**» Burada soru edatı *"hel"*, olumsuzluk ifade etmektedir. Yani: "Size güvenemem. Nitekim önce de kardeşi Yusuf hakkında size güvenmemiştim. Çünkü Yusuf'la ilgili olarak da çok teminatlar verdiniz. Ama sonra malûm işi yaptınız. Size güvenmediğim gibi, onu koruyacağınıza da inanmıyorum. Ben durumumu sadece Allah'a havale ediyorum. «**Ancak, koruyanların**», benden de sizden de «**en iyisi Allah'tır. O, merhametlilerin en merhametlisidir.'**» Yerde ve gökte bulunan tüm varlıklardan daha merhametlidir. Bünyamin'i koruyarak bana merhamet edeceğini, beni iki sıkıntıyla baş başa bırakmayacağını umarım.

Kâ'b şöyle diyor: "Yâkub, '*koruyanların en iyisi Allah'tır*' dediğinde, yüce Allah: 'Bana tevekkül ettiğin için, hem Yusuf'u, hem de Bünyamin'i mutlaka sana iade edeceğim' buyurdu. Öyleyse Allah'a tevekkül etmek, başkasının değil yalnızca, O'nun himayesine dayanmak gerek. Çünkü başkası korumada âlet ve sebeplere muhtaçtır. Allah'ın ise bütün durumlarda ve bütün işlerde vasıtalara ihtiyacı yoktur ve kendi kendisine yeterlidir."

65. Mısır'dan yükledikleri «**yüklerini açınca...**» Burada yüklerden amaç, yiyecek çuvallarıdır. «**Sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler.**» Bu bir ikramdı. Durum bunu gösteriyordu. Babalarının gözü önünde yüklerini açıp sermayelerini malların üzerinde görünce, Yakub (a.s.)'a «**dediler ki: 'Ey babamız! Daha ne istiyoruz?**» Yapılan bu ikramdan sonra, daha ne isteriz? «**İşte sermayemiz de bize geri verilmiş.**» Bir ikram olarak, istemediğimiz halde bize iade edilmiş. «**Ailemize yine yiyecek getiririz.**» Yani Mısır kralından aile fertlerine yiyecek temin ederiz. Açlık, susuzluk ve diğer sıkıntılardan «**kardeşimizi de korur ve**» kardeşimizin payı olarak da «**bir deve yükü de fazla alırız.**» Çünkü kral, herkes adına bir deve yükü mal veriyor. «**Çünkü bu**» seferki «**az bir ölçektir.'**» Bu az mal, belimizi doğrultmaz.

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ
حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّن۪ى بِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّٓا
اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَك۪يلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِىَّ
لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَٓا
اُغْن۪ى عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ
حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْن۪ى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا
حَاجَةً ف۪ى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

66. Dedi ki: "Hepiniz çepeçevre kuşatılmadıkça, onu bana geri getireceğinize dair Allah'a karşı sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle göndermeyeceğim." Söz verdiklerinde: "Söylediklerimize Allah vekildir," dedi.

67. Dedi ki: "Oğullarım! Tek bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama ben Allah'tan gelecek hiçbir şeyi de sizden savamam. Hüküm, ancak Allah'ındır. Ben, sadece O'na dayandım. Güvenenler de sadece O'na güvensin."

68. Babalarının emrettiği gibi girdiler. Gerçi bu, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yakub, içindeki arzuyu ortaya koymuş oldu. Gerçekten o, kendisine öğrettiğimizi bilirdi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

66. Babaları önceki olayları gördükten sonra **«dedi ki: 'Hepiniz çepeçevre kuşatılmadıkça...»** Âyetteki *"çepeçevre kuşatılmadıkça"* sözü helâk olmaktan kinayedir. "Belâ konuşmakla gelir," diye bir ata sözü vardır. Yakub (a.s.) önceden Yusuf (a.s.) hakkında: *"Onu kurdun yemesinden korkarım"* (Yusuf: 13) demiş, Allah da onu, söylediği şekilde imtihan etmiş, kardeşleri: *"Yusuf'u kurt yedi"* (Yusuf: 17) diye haber vermişlerdi. Burada da **«Onu bana geri getireceğinize dair Allah'a karşı sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle göndermeyeceğim'»** demiş ve söylediği gibi olmuş. Bünyamin konusunda kardeşleri sıkıntıya uğramışlar, mağlûp düşmüşlerdi. *"Le te'tünne nî"*, kasemin (yeminin) cevabıdır. Yani her halükârda, onu bana getireceğiniz konusunda Allah'a yemin edip sapasağlam söz vermedikçe onu sizinle göndermiyeceğim. Yakub'un nitelediği şekilde Allah'a **«söz verdiklerinde: 'Söylediklerimize Allah vekildir.'»** Allah söylediklerimizden haberdardır, işlerimizi gözeticidir, **«dedi.»** Yakub bununla, Allah'a güvenini ifade etmek ve onları, sözlerinde durmaya teşvik etmek istemiştir.

67. Oğullarına nasihat ederek Hz. Yakub **«dedi ki: 'Oğullarım!»** Mısır'a **«tek kapıdan değil,»** şehrin dört adet kapısı vardı. **«Ayrı ayrı kapılardan girin.»** Nazardan sakınmak için çeşitli yollardan, değişik yönlerden girin. Çünkü nazar (göz değmesi) haktır. Nazar edilen kimseyi etkiler. Yakub onlara bu şekilde tavsiyede bulundu. Çünkü hepsi de yakışıklı, güzel görünümlü idiler. Toplu halde girerlerse, kendilerine göz değmesinden korktu.

«Ama ben, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi de sizden savamam.» Tedbir almakla Allah'ın kazasına karşı size hiçbir fayda sağlayamam. Çünkü tedbir, takdiri bozamaz. Mutlak mânada **«Hüküm, ancak Allah'ındır.»** O'na hiçbir kimse ortak olamaz, hükmünü kimse engelleyemez. Yaptığım ve yapmadığım her şeyde **«ben, sadece O'na dayandım. Güvenenler de,»** başkasına değil **«sadece O'na güvensin.'»** Peygamberlerin hareketleri mutlaka uyulması gereken hareketlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"Şüphesiz nazar haktır. İnsanı kabre, deveyi tencereye koyar."* (10)

Bazıları dedi ki: "Nazar değmesi şöyle olur: Bakan kimse bir şeye bakıp da, onu güzel görür, Allahı hatırlayıp onun sanatını dikkate almazsa yüce Allah bakan kişinin gafil bakışının günahı olarak bakılanda bir hastalık veya kusur meydana getirir ki; bu, kullarını imtihan etmek içindir."

10- Hadisi, İbn Adiyy el *Kamil*'de, Ebû Nuaym *Hilye*'de tahric etmiştir. Buhârî ve Müslim'de *"El-aynü hakkun"* lâfzıyla geçmektedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/253.

Ubâde ibn Sabit (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Günün başında Rasûlüllah'ın huzuruna vardım. Çok sancılı olduğunu gördüm. Günün sonunda ziyarete gittiğimde onu sıhhatli buldum. Buyurdu ki: *"Cebrail bana gelip okuyuverdi. Duası şuydu: Seni rahatsız eden her şeye karşı Allah'ın adıyla sana nefes ederim. Her hasetçinin nazarından Allah sana şifa versin."* Okuyarak tedavi, Kur'an'dan ve mâlum dualardan olursa, caiz, manasız şeylerle yapılırsa mekruh veya haramdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hasan ve Hüseyin'e nefes eder ve şöyle derdi: *"Sizleri her şeytandan, zehirli hayvandan, haset eden gözden, Allah'ın tam olan kelimelerine sığındırırım. Siz de çocuklarınızı bu kelimelere sığındırın. Çünkü İbrahim (a.s.) İsmail ve İshak'ı bunlarla korurdu."* Bu hadisi şerifi Buhari, *Sahih*'in de rivayet etmiştir.

68. Değişik kapılardan ayrı ayrı **«babalarının emrettiği gibi girdiler. Gerçi bu, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı.»** Yakub'un fikri ve şehre ayrı ayrı girmeleri, Allah'ın haklarında takdir ettiği en ufak bir şeyi bile engelleyemezdi. **«Ancak Yakub, içindeki arzuyu ortaya koymuş oldu.»** Burada *"İlla"* edatı "fakat" manasınadır. Yakub'un, oğulları hakkındaki görüşü -ki, bu da onların ayrı ayrı kapılardan girmeleridir- ve babalarının bu görüşüne uymaları, Allahın, kendileri için hükmettiği en ufak bir şeyi bile engelleyemezdi. Fakat Yakub bu tavsiyesiyle içindeki acıma duygusunu, nazara gelmelerinden sakındığını ortaya koymuş oldu.

«Gerçekten o, kendisine öğrettiğimizi bilirdi.» Yakub, vahiy ve delillerle kendisine bildirdiğimiz hususlarda büyük bir ilim sahibiydi. Bundan dolayı *"Allah'tan gelecek hiçbir şeyi de sizden savamam"* dedi. Eğer onlara nazar değmesi takdir edilmişse toplu iken isabet edeceği gibi ayrı ayrı da olsalar mutlaka isabet ederdi. **«Fakat insanların çoğu bilmezler.»** Kaderin sırlarını bilmedikleri için, sakınmanın fayda vereceğini sanırlar.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ اٰوٰىٓ
اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّ۪ٓي اَنَا۬ اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾
فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ي رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ

مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا
عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ
جَٓاءَ بِهٖ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهٖ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ
مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

69. Yusuf'un yanına girdiklerinde, öz kardeşini yanına aldı. "Ben senin öz kardeşinim. Onların yaptıklarına üzülme" dedi.

70. Onların yüklerini hazırlayınca, su kabını kerdeşinin yükü içine koydu, sonra bir tellâl şöyle bağırdı: "Ey kervancılar! Siz mutlaka hırsızsınız."

71. Geri dönerek: "Ne kaybettiniz?" dediler.

72. "Kralın su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü var. Ben de buna kefilim" dediler.

73. "Allah'a andolsun ki, bizim yer yüzüne fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz" dediler.

69. «Yusuf'un yanına girdiklerinde,» Yusuf yemekte **«öz kardeşini»** yani Bünyamin'i evde ve geceleyin **«yanına aldı.»** Diğer kardeşlerini ikişer ikişer bir odaya misafir etti. Bünyamin'e de: "Ölen kardeşinin yerinde benim olmamı ister misin?" diye sordu. Bünyamin "Senin gibi kardeşi kim bulabilir? Fakat sen Yakub ve Rahiyel'in çocuğu değilsin" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yusuf ağladı. Kalkıp Bünyamin'in boynuna sarıldı ve kendini ona şöyle tanıttı: **«'Ben senin öz kardeşinim. Onların yaptıklarına üzülme.'»** Geçmişte bize yaptıklarına aldırma. Çünkü Allah, bize ikram etti ve hayırlı şekilde bir araya getirdi **«dedi.»** Yusuf bu durumu kardeşlerine söylememesini ve durumu onlardan saklamasını Bünyamin'e tenbih etti.

Burada maksadın gizli tutulmasının, bazı yerlerde iyi bir davranış olduğuna, gayeye ulaşmada fayda sağlayacağına işaret vardır. Nitekim bir haberde *"İhtiyaçlarınızı gidermede, sır saklamaktan yararlanın"* denilmiştir.

70. «Onların yüklerini hazırlayınca...» Burada *"yük"* olarak çevirdiğimiz *"cehâz"* kelimesi metâ, yani istifade edilen şeylere verilen isimdir. Yusuf zahirelerini ölçtü ve sayılarınca her birine bir deve yükü mal verdikten sonra **«su kabını kardeşinin yükü içine koydu.»** Âyette geçen *"sikaye"*, su içilen kap demektir ve gümüşten yapılmış bu kap ölçü aleti olarak kullanılmıştı. Onun, mücevherlerle süslenmiş altın bir kap olduğu da söylenir. Kardeşlerine ikram olsun diye Yusuf zahireyi bu kapla ölçmüştü.

Kervan Şam tarafına doğru yönelince Yusuf, onları durdurmak üzere birini gönderdi, hemen durdular. **«Sonra bir tellâl»** yani Yusuf'un adamlarından birisi **«şöyle bağırdı: 'Ey kervancılar!»** *"Iyr"*, üzerine yük konan develer demektir. Burada ise kervan sahipleri kastedilmiştir. **«Siz mutlaka hırsızsınız.'»** Bazıları, bu sözün Yusuf'un emriyle söylendiğini ileri sürmüşlerdir. Yahut da, Yusuf'un adamları su kabını arayıp bulamayınca, kafilenin aldığını tahmin etmişler ve bu tahmin üzerine birisi onlara *"siz mutlaka hırsızsınız"* diye seslenmiştir.

71. Yusuf'un kardeşleri su kabını arayanlara doğru **«geri dönerek: 'Ne kaybettiniz?' dediler.»**

72. Onlar da cevaben: **«'Kralın su kabını arıyoruz.»** Fiilin iki halde de muzari (şimdiki ve geniş zaman) kipiyle gelmesi, tabloyu canlı kılmak içindir. Kervan tarafından aldıkları cevaba uygun bir nezaketle ve su kabının yük arasında tesadüfen kaldığı inancını belirtmek için **«onu getirene»** arama yapmadan kendiliğinden kabı ortaya çıkarana **«bir deve yükü»** buğday **«var. Ben de buna kefilim'»**, yani kabı getirene mükâfatını vermeye ben kefilim **«dediler.»**

73. Yusuf'un kardeşleri: **«'Allah'a andolsun ki, bizim yer yüzüne fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz.»** Bu, hayret ifade eden bir yemindir. Yani, ne tuhaf haliniz var! Bizim suçsuzluğumuzu açıkça bildiğiniz halde, bize nasıl "siz mutlaka hırsızsınız" diyebiliyorsunuz? Âyetteki *"fesat çıkarmak için"* ifadesi "hırsızlık yapmak için" manasınadır. Çünkü hırsızlık, en büyük fesat çıkarma şekillerindendir. **«Biz hırsız da değiliz'»** biz asla hırsızlıkla sıfatlanamayız **«dediler.»**

قَالُوا
فَمَا جَزَٓاؤُهُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ ف۪ي
رَحْلِه۪ فَهُوَ جَزَٓاؤُهُ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ
قَبْلَ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ كَذٰلِكَ
كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ ف۪ي د۪ينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ي عِلْمٍ
عَل۪يمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَاَسَرَّهَا
يُوسُفُ ف۪ي نَفْسِه۪ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

74. "Yalancı çıkarsanız, onun cezası nedir?" dediler.

75. "Cezası, kimin yükünde bulunursa, ceza olarak o şahsa el konulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız" dediler.

76. Kardeşinin yükünden önce onların yükünü aramaya başladı. Sonra kardeşinin yükünden su kabını çıkardı. İşte Biz Yusuf'a, böyle bir çare öğrettik. Yoksa, kralın kanuna göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah dilerse başka. Biz kimi dilersek, derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.

77. Dediler ki: "Çalmışsa, daha önce kardeşi de çalmıştı."

Yusuf bunu içinde sakladı. Onlara açmadı. "Durumunuz pek kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu daha iyi bilir" dedi.

74. Yusuf'un adamları, su kabının yanınızda olmadığı konusundaki sözlerinizde «**'yalancı çıkarsanız**» size ve dininize göre «**onun**» yani su kabını çalmanın «**cezası nedir?' dediler.**»

75. «**'Cezası, kimin yükünde bulunursa,**» yani su kabı kimin yükünde çıkarsa, «**ceza olarak o şahsa el konulmasıdır.**» Yani çalanın, çalınan şeyin yerine alıkonmasıdır.

Bizim şeriatımızdaki el kesmeye karşılık, Yakub (a.s.)'un şeriatında hırsızın cezası, bir yıl köle olarak çalıştırılmaktı. *"Cezası"* ifadesinin iki kere geçmesi, bu hükmü vurgulayarak belirtmek içindir.

«**Biz**» hırsızlık yapan «**zalimleri, böyle**» en âdi ceza ile «**cezalandırırız,' dediler.**» Bu şekilde iddialı konuşmaları, suçsuzluklarına tam olarak güvenmelerindendi. Çünkü kendilerine yapılan bu ithamdan habersizdiler.

76. Yusuf (a.s.), suçlamayı ortadan kaldırmak için «**kardeşinin yükünden önce onların yükünü aramaya başladı.**» Bünyamin'in yükünden önce diğer on kardeşinin yüklerini araştırmaya başladı.

Rivayete göre, Yusuf'un adamları kervancılara: "Develerinizi çöktürün, yüklerinizi arayacağız" dediler. Onlar da suçsuzluklarına güvenerek çöktürdüler. En büyük kardeşten başlayarak, sırasıyla herkesin yükünü aradılar. Sıra Bünyaminin yüküne gelince, Yusuf dedi ki: "Bunun bir şey almış olduğunu sanmıyorum." Bunun üzerine: "Allah'a yemin olsun ki; Onun yüküne de bakmadıkça onu bırakmayız. Çünkü Bünyamin, hem senin, hem de bizim için çok değerlidir" dediler. Yükünü açtıklarında su kabını oradan çıkardılar. Yüce Allah bunu şöyle belirtiyor:

«**Sonra kardeşinin yükünden su kabını çıkardı.**» Yani Yusuf, su kabını Bünyamin'in yükü içinde saklanmış bulunca, oradan çıkardı. Kardeşleri ise başlarını önlerine eğdiler. Söyleyecek bir şey bulamadılar. İbranice olarak Bünyamin'e: "Ey hırsız! Ne zorun vardı da kralın su kabını çaldın. Rahiyel'in oğlundan (yani Yusuf'tan) çektiğimiz gibi, senden de hâlâ çekiyoruz" diyerek hakaret etmeye başladılar.

«İşte Biz Yusuf'a böyle bir çare öğrettik.» Yani, maksadına ulaşsın diye Yusuf'a böyle ilginç bir plan uyguladık. *"Keyd"*, aslında hile ve tuzak demektir. Karşı tarafa içinde sakladığının tersini göstermekdir. **«Yoksa»** Yusuf **«kralın kanuna göre kardeşini alıkoyamazdı.»** YaniYusuf, yaptığı işin cezası olarak Bünyamin'e, kralının hırsızın cezasıyla ilgili kanununa göre el koyamazdı. Çünkü Mısır kralının kanununa göre hırsızın cezası, dayak ve çaldığını iki katıyla ödemekti. Yakub'un şeriatinde olduğu gibi köle ve uşak yapmak değildi. Bu durumda, kendisine hırsızlık isnad ederek kardeşi Bünyamin'i alıkoyamazdı. **«Ancak Allah dilerse, başka.»** Allah'ın dilemesi hariç. Bu plânı o diledi. Yoksa bu tarzda kardeşini alıkoyamazdı.

Semerkandî *Bahrû'l-Ulûm* adlı tefsirinde şöyle der: Bu plânın hükmü; kendileriyle dinî fayda ve maslahatlara ulaşılan "hîle-i şer'iyye" (11) lerin hükmü gibidir. Nitekim karısını dövmekten kurtulma ve yeminini de yerine getirmiş olması için Cenab-ı Hak Eyyûb (a.s.)'a şöyle buyurdu: *"Ey Eyyûb! Eline bir demet sap alıp onunla vur, yeminini bozma."* (12) (Sad: 44) İbrahim (a.s.)'de, kâfirin elinden kurtulması için karısı hakkında: "Bu benim kız kardeşimdir" demişti. Şeriatlerin hepsi, maslahat ve kötülüklerden kurtulma yollarından ibarettir. Allah Teâlâ Yusuf (a.s.)'a telkin ettiği bu plânda, büyük faydalar göstermiş, onu bu faydalar için basamak yapmıştır. Bu, güzel bir çareydi ve içinde kötülük unsuru yoktu.

«Biz kimi dilersek derecelerle yükseltiriz.» Yusuf'u yükselttiğimiz gibi, hikmetimiz ve maslahat gereği kimin yücelmesini istersek, onu yüksek ilmî mertebelere yüceltiriz. **«Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.»** Sonuç Allah'a varıncaya dek her bilenin üstünde, ilmî derecesi daha yüksek olan birisi vardır.

77. Kardeşler rezil oldular. Utançlarından başlarını önlerine eğdiler, suçsuzluklarını ifade için **«dediler ki;»** Bünyamin **«'çalmışsa»**, bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü **«daha önce kardeşi de çalmıştı.'»** BununlaYusuf'u kastediyorlardı. Rivayete göre, Yusuf çocukluğunda, annesinin babası olan puta tapan dedesine ait bir putu çalmıştı, Annesi Rahiyel, oğlu Yusuf'a: "Putu al ve kır. Belki deden puta tapmayı bırakır" demişti. Bunun üzerine Yusuf da putu

---

11- "Hîle-i Şer'iyye", şer'î çare demektir.

12- Rivayete göre, hanımı hizmete geç geldiği için Eyyûb (a.s.), iyileşince ona yüz değnek vurmaya yemin etmişti. Yüz sapı bir araya getirerek bir defa vurmakla yeminini yerine getirmiş oldu. (Mütercim) almış kırıp pisliklerin içine atmıştı. **«Yusuf bunu içinde sakladı.»** Yusuf, onların söyledikleri şeylerden dolayı meydana gelen üzüntüsünü, onlara belli etmemek için, içinde gizledi. **«Onlara açmadı.»** Uysallığı ve kardeşlerini bağışlaması sebebiyle ne sözle, ne de davranışla üzüntüsünü onlara belli etmedi. Ancak içinden **«'Durumunuz pek kötüdür,»** kardeşinizi babanızdan çaldınız, sonra da o günahsıza iftiraya kalkıştınız, dedi.

Müfessirler şöyle demişler: "Yusuf'un, içinde gizlediği söz, bu '*durumunuz pek kötüdür*' sözüdür. Çünkü bunu, içinden söyledi, şahsiyetleri zedelenmesin, iş rezilliğe varmasın diye onlara açıkça böyle söylemedi."

«Allah sizin anlatmakta olduğunuzu daha iyi bilir', dedi.» Durumun, bizi haksızlıkla suçladığınız gibi olmadığını, bunun bize bir iftira olduğunu Allah çok daha iyi bilir.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا
كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾
قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا
إِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ
أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ
مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ
يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ارْجِعُوا إِلَى أَبِيكُمْ
فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا

كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (٨١) وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا
وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (٨٢)

78. Dediler ki: "Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası vardır. Bizden birini onun yerine alıkoy. Doğrusu biz seni iyilik edenlerden görüyoruz."

79. (Yusuf:) "Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız. Yoksa haksızlık etmiş oluruz" dedi.

80. Ondan ümitlerini kesince, gizlice görüşmek üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın, sizden Allah adına söz aldığını, daha önce Yusuf hakkında kusur işlediğinizi bilmiyor musunuz? Artık babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

81. Siz babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Gerçekten oğlun hırsızlık etti. Biz sadece gördüğümüze şahitlik ettik. Biz, gaybın bekçileri değiliz.

82. İçinde bulunduğumuz şehir halkına ve birlikte geldiğimiz kervana sor. Gerçekten biz doğru söylüyoruz."

78. Kardeşler merhamet dileyerek «**Dediler ki: 'Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası vardır.**» Nerede ise onsuz yapamaz. «**Bizden birini onun yerine alıkoy.**» Biz sevgi ve şefkat yönünden babamız katında Bünyamin'in yerini tutamayız. Rehin veya köle olarak onun yerine, bizim içimizden birini tut. «**Doğrusu biz seni**» bizi ağırlama ve fazla fazla mal vermede «**iyilik edenlerden görüyoruz.'**» Bu iyiliği de yaparak ikramını tamamla.

79. Bunun üzerine Yusuf: «**'Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız.**» Biz, su kabı kimin yükü içinde bulunduysa, ancak onu alıkoruz. Çünkü onu alıkoymamız, sizin fetvanız gereğidir. Bizim bu fetvanın gereğini bozmamız caiz olmaz. «**Yoksa haksızlık etmiş oluruz,' dedi.**» Gönüllü bile olsa, malımız yanında bulmadığı-

mız kimseyi alıkorsak, sizin görüşünüze **göre haksızlık** etmiş oluruz ki, biz böyle bir şey yapamayız.

80. «Ondan» yani Yusuf'un istedikleri şeyi gerçekleştirmesinden **«ümitlerini»** büsbütün **«kesince,»** aralarında **«gizlice görüşmek üzere bir kenara çekildiler.»** İnsanlardan uzaklaşarak sırf kendi başlarına işlerini ne tarzda düzenleyeceklerini, kardeşleri konusunda babalarına ne diyeceklerini gizlice görüşmek için bir tarafa çekildiler. **«Büyükleri»**, yaşca büyükleri Rûbîl veya akılca büyükleri Yahûda **«dedi ki: 'Babanızın, sizden Allah adına söz aldığını,»** ona Allah'a yemin ederek söz verdiğinizi, **«daha»** yani bundan **«önce de Yusuf hakkında kusur işlediğinizi»**, onun hakkında *"biz onu mutlaka koruruz."* (Yusuf: 12) diye söz verdiğiniz halde, babanıza verdiğiniz sözü tutmayarak yanlış davrandığınızı **«bilmiyor musunuz?»** Şüphesiz bunu, kesin olarak biliyorsunuz. Biz Yusuf olayından dolayı zaten suçlanıyoruz. Artık düştüğümüz şimdiki durumdan çıkmamız mümkün değildir. **«Artık babam bana»** kendisine dönmem için **«izin verinceye veya Allah»** herhangi bir sebeple kardeşimin kurtulması için **«hakkımda hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım.»** Mısır ülkesini asla terketmeyeceğim. **«O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.»** O, ancak adalet ve hakkaniyetle hükmeder.

81. «Siz babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız!» Görünüşe bakılırsa, **«gerçekten oğlun hırsızlık etti.»** Onun hırsızlığı konusunda **«biz sadece gördüğümüze şahitlik ettik.»** Su kabının onun yükünden çıktığını gördük. **«Biz, gaybın bekçileri değiliz.»** İşin iç yüzünün, gördüğümüz gibi mi, yoksa başka türlü mü, olduğunu ise bilemeyiz.

82. Doğru söylediğimizi öğrenmesi için, babanıza deyin ki: İstersen **«İçinde bulunduğumuz şehir halkına»**, yani Mısırlılara **«ve birlikte geldiğimiz kervana sor.»** *"el-ıyr"*, üzerlerine yük sarılan develer demekse de, burada beraberce yola çıktığımız kervan anlamındadır. Bu kervan, Yakub (a.s.)'un komşularından oluşan Kenan ülkesinden bir topluluktu. **«Gerçekten biz doğru söylüyoruz.'»** Sonra büyükleri, Yusuf'un yanına girdi ve şöyle dedi: "Kardeşimi rehin aldın. Beni de onunla beraber rehin al." Yusuf onu da Bünyamin'in yanına aldı ve ikisine de ikramda bulundu.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ
أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا
إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفٰى عَلٰى
يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

83. (Yakub:) "Aksine, nefisleriniz sizi bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Belki Allah hepsini birden bana getirecektir. Çünkü O, iyi bilendir, hikmet sahibidir" dedi.

84. Onlardan yüz çevirdi ve: "Vah! Yusuf'a yazık oldu" dedi ve üzüntüsünden gözlerine ak düştü. Artık acısını içine gömmüştü.

83. Oğulları kendisine dönüp büyüklerinin kendilerine tenbih ettiği şekilde durumu anlattıklarında Hz. Yakub: «'**Aksine, nefisleriniz sizi bir işe sürüklemiş**», isteyip uyguladığınız bir işi nefisleriniz size süsleyip kolaylaştırmış, aksi halde kral, hırsızlığı sebebiyle hırsızın rehin alınacağını nereden bilsin? Çünkü bu, kralın dinine göre değil, Yakub'un şeriatine göre verilmiş bir hükümdü. *"Bel"* kelimesi, oğulların söylediği sözün aksini belirtmekte yani durum öyle değil manasını ifade etmektedir «**Artık bana düşen, güzel bir sabırdır,**» yani benim işim, içinde Allah'tan başkasına şikayet bulunmayan güzel bir sabırdır.

Rivayet edildiğine göre, Ebu'l Hasan şöyle anlatmıştır: "Haccetmek üzere yola çıktım. Tavaf esnasında bir kadın gördüm. Yüzünün güzelliği, adeta ortalığı aydınlatıyordu. Kendi kendime: 'Yemin olsun ki, bu güne kadar böyle parlak ve güzel bir kadın görmedim. Onun bu güzelliği herhalde gam ve kederin azlığından dolayıdır' dedim. Kadın bu sözümü işitti ve şöyle dedi: 'Bunu nasıl söylersin be adam? Andolsun ki, ben kalbi ve gözleri gamlarla yaralı, üzüntülerin kıskacında bir insanım.' **Ben de; 'Peki bu ne haldir?'** diye sordum. Anlatmaya başladı: 'Kocam kurban olarak koyun kesmişti. Yanımda iki oğlum vardı, oynuyorlardı. Kucağımda da emzikli bir çocuk vardı. Onlara yemek hazırlamaya kalktım. Büyük oğlum küçük oğluma: 'Babam koyunu nasıl kesti sana göstereyim mi?' dedi. O da, 'Evet göster' deyince, hemen onu yatırıp kesti. Evden kaçarak dağa çıktı. Kendisini kurt yedi. Babası da onu aramaya çıkmıştı. O da susuzluktan öldü. Ben de çocuğu bıraktım, babaları ne yapıyor, bakayım diye kapıya çıktım. Çocuk emekleyip ateşteki çömleğe yanaştı, elini çömleğe soktu ve kaynar suyu üzerine döktü, eti kemiğinden sıyrıldı. Bu haber, kocasının yanında bulunan kızıma ulaşınca o da kendisini yere attı ve öldü. Zaman beni onlar içinde yapayalnız bıraktı.' Bunun üzerine ben: 'Peki, bunca büyük dertlere nasıl sabrettin?' diye sordum. Kadın şöyle cevap verdi: 'Bir kimse sabırla sabırsızlık arasını ayırdetmek isterse, aralarında çok büyük fark görür. Bir şey yokmuş gibi davranılarak gösterilen sabrın sonu pek güzeldir. Sabırsızlık gösterenin eline ise bir şey geçmez.' Sonra kadın bana şu beyti terennüm ederek uzaklaştı:

Sabrettim çünkü sabır benim en hayırlı dayanağım
Feryat etmenin bana bir faydası var mı ki yanayım?
Göz yaşlarımı seyircime verdim, hâkim oldum kendime
Göz şimdi kalpde yaş akıtıyor içten içe."

«Belki Allah» Yusuf, Bünyamin ve Mısır'da kalan diğer oğullarımın **«hepsini birden bana getirecektir.»** Kayıplar üç kişiye ulaştığı için, çoğul kipi kullanılmıştır. **«Çünkü O,»** benim üzüntü ve yas içindeki halimi **«iyi bilendir, hikmet sahibidir' dedi.»** Beni ancak bir hikmet gereği imtihan etmiştir.

İmtihan üç çeşitdir: 1- Kulun cezasını dünyada vermek için 2- Kulun içindekini dışarı çıkarıp Rabbi katındaki durumunu insanlara göstermek için 3- Kulun değer ve yakınlığını kendi katında artırmak için. Şüphesiz bu, aslında bir ikramdır.

84. Yakub, görüp işittiklerinden hoşlanmadığı için **«onlardan yüz çevirdi ve: 'Vah! Yusuf'a yazık oldu' dedi.»** *"Esef"* şiddetli üzüntü ve hasret demektir. *"Ya esefa"*nın aslı, mütekellim yasına muzaf olarak *"yâ esefî"* dir. Olayın, Bünyamin ve Mısır'da kalan büyük kardeş üzerine cereyan etmesine rağmen, Yakub *"vah Yusuf'a"* demiştir. Çünkü Yusuf'la ilgili derdi, diğer dertlerin temelini teşkil ediyordu. Ayrıca o ikisinin hayatta olduğunu biliyor, kendine döneceklerini umuyordu. Yusuf konusunda ise, Allah'ın rahmeti dışında, ona kavuşma konusunda ümit vadeden hiçbir şey yoktu.

«Ve üzüntüsünden gözlerine ak düştü.» Yani Yusuf konusundaki üzüntüsünün şiddetinden dolayı gözünü kaybedip âmâ oldu.

Rivayet edildiğine göre, yer yüzünde Allah yanında kendisinden daha değerli bir kimse olmadığı halde, Yakub'un göz yaşları, Yusuf'u kaybedip tekrar kavuşuncaya kadar geçen kırk yıllık zaman içinde hiç dinmedi. Eğer: "Yusuf'tan ayrı olması ve ona olan hasreti dolayısıyla niçin Yakub gözlerini kaybetti?" diye sorarsan, derim ki: Yakub'un âmâ olması; oğullarını gördükçe üzüntüsünün artmaması ve Cemalullah'ı seyretmesi içindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Cebrail'den, o da Rabbi'nden rivayet ettiğine göre yüce Allah: *"Ey Cebrail! İki gözünü aldığım kişinin mükâfatı nedir, bilir misin?"* buyurmuş. Cebrail de: "Seni noksanlıklardan tenzih ederim. Senin bildirdiğinden başka benim hiçbir bilgim yoktur" demiştir. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: *"Onun mükâfatı, cennetimde ebedî kalmak ve cemalimi seyretmektir."*(13)

Bir haberde de şöyle buyrulmaktadır: "Allah'ın yüzünü ilk görecek olanlar amâlardır."

Musibet zamanlarında ağlayıp esef etmenin caiz olduğuna bu âyet-i kerime delil olarak gösterilmiştir. Çünkü üzülmemek, insanın elinde olan bir şey değildir. Bundan dolayı, sıkıntı anlarında kendine sahip olanlar pek azdır.

Enes (r.a.) şöyle dedi: "Allah'ın Rasûlüyle birlikte demirci ustası Ebû Seyf'in evine gittik. Ebû Seyf'in hanımı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu İbrahim'in süt annesiydi. Rasûlüllah İbrahimi kucağına aldı ve onu öpüp kokladı. Bundan sonra Ebu Seyf'in evine bir defa daha gittik. Bu defa İbrahim can veriyordu. Rasûlüllah'ın iki gözünden yaş dökülmeye başladı. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen de mi ağlıyorsun?" deyince. Rasûlüllah: *"Ey Avf oğlu! Bu, merhametin ifadesidir"* buyurdu. Sonra bu göz yaşını bir diğeri takib etti. Bu defa Allah'ın Rasûlü: *"Göz yaş döker, kalb üzülür. Biz ancak Rabbimizi hoşnut edecek şeyler söyleriz (O'na isyan tarzında bir şey demeyiz) Ey İbrahim! Biz senden ayrılmakla pek üzgünüz."* (14) buyurdu.

13- Bir hadis-i kutsîde: *"Kimin gözlerini alarak imtihana tabi tutarım da sabrederse, ona gözlerine karşılık cenneti veririm"* buyrulmuştur. Hadisi Buhârî ve Tirmizî tahric etmiştir.

14- Hadisi Buharî ve bir bölümünü de Müslim rivayet etmiştir. (Bkz. *Tecrid-i Sarih* Tercemesi. 4/430-431.)

Ravza kitabının yazarı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu İbrahim'in, Medine'de on sekiz aylık bir çocuk iken vefat ettiğini söylemiştir.

Böyle durumlarda caiz olmayan, cahillerin bağırıp çağırmaları, göğüs ve yanaklarını yumruklamaları, yaka paça yırtmaları gibi şeylerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kızlarından birinin çocuğu can verirken ağlamış, bunun üzerine kendisine: "Bizi yasakladığın halde, sen de ağlıyorsun ey Allah'ın Rasûlü!" denince, şöyle cevap vermiştir: *"Ben size ağlamayı yasaklamadım. Yasakladığım, ahmakça iki çığlıktır: Sevinç anındaki ve üzüntü anındaki çığlık."* (15)

Peygamberlerden âmâ olanlar, Hz. İshak, Hz. Yakub ve Hz. Şuayb aleyhimü's-selâm'dır. Sahabeden âmâ olanlar ise, Berâ b. Âzib, Cabir b. Abdullah, Hassân b. Sâbit, Sa'd İbn Ebî Vakkâs, Abbas b. Abdülmuttalib, Abdullah b. Erkam, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Umeyr, Abdullah b. Ebû Evfa, Utbân b. Mâlik, Utbe b. Mes'ud el Huzelî, Osman b. Âmir, Akil b. Ebu Talib, Müezzin Amr b. Ümmü Mektum, Katade b. Numan'dır (radiyallahü anhüm).

«Artık acısını içine gömmüştü.» Kalbi, çocuklarına olan üzüntüyle doluydu. Bunu içinde saklıyordu.

قَالُوا

تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ
مِنَ الْهَالِك۪ينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ
مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ
وَاَخ۪يهِ وَلَا تَا۬يْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَا۬يْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا
الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

15- Hadisi Tirmizî, *Kitâbü'l-Cenâiz*'de rivayet etmiştir.

85. Dediler ki: "Allah'a andolsun ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun, sonunda ya hasta olacak, ya da helâk olanlardan olacaksın."

86. (Yakub:) "Ben, tasa ve üzüntümü yalnız Allah'a açarım. Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi.

87. "Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Doğrusu, kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.

85. «Dediler ki: 'Allah'a Andolsun ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun, sonunda ya hasta olacak, ya da helâk olanlardan olacaksın.'»

86. Yakub: **«'Ben, tasa...»** Âyetteki *"tasa"* anlamındaki *"el-bessü"* kelimesi, sahibinin dayanamayıp da insanlara yayıp, haber verdiği tasa demektir. Oğulları ona, teselli ve şikâyet amacıyla yukardaki sözleri söyleyince, Yakub onlara: "Ben tasamı size veya başkasına açmıyorum ki, beni telliye kalkışıyorsunuz. Ben tasa ve üzüntümü gidermesi için Allah'a sığınıyor ve O'nun kapısında yalvarıyorum. Böylece derdimi sadece O'na açıyorum" dedi. **«Ve üzüntümü yalnız Allah'a açarım.»** *"Üzüntü"* anlamındaki *"hüzn"* kelimesi, "tasa" anlamındaki "bess" kelimesinden daha geneldir. Buna göre anlam şu şekilde olur: "Ben, büyük veya küçük, bütün üzüntülerimi ancak Allah'a söylerim."

Eğer burada: Hz. Yakub: *"Artık bana düşen güzel bir sabırdır."* (Yusuf: 83) dediği halde, sonra niçin *"Vah! Yusuf'a yazık oldu"* (Yusuf: 84) ve *"Ben tasa ve üzüntümü yalnız Allah'a açarım"* dedi? Sabırla şikâyet nasıl bir arada bulunur? denirse, buna şöyle cevap verilir: Bu şikâyet; kişinin, halini yaratanına arzetmesidir ve bu da caizdir. Nitekim Eyyûb (a.s.) da: *"Ey Rabbim! Başıma bir dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin"* (Enbiya: 82) dediği halde, Cenab-ı Hak, onun hakkında: *"Doğrusu Biz onu sabırlı bulmuştuk, o ne iyi kuldu"* (Sâd: 44) buyurmuştur. Çünkü Hz. Yakub'un şikayeti ve ağlaması, Allah'la kendi arasında cereyan ediyordu. Bu bakımdan Allah katında mazurdu.

Sabrın esası ve gerçek anlamı: Nefse hakim olmak ve onu, başkasına şikâyetten alıkoymaktır. Her şeyin, Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu bilerek başkasına meyletmemektir. Bir gönül ehlinin sözü şöyledir:

Güzelden çıkan her şey pek hoştur
Fakat güzele karşı sabır zor iştir.

Yine bu konuda şöyle denilmiştir:

Senin aşkına karşı sabretmenin sonu nâhoştur.
Senden başkasına karşı sabretmek ise pek hoştur.

Çünkü seven, sevgilinin huzurunda sabredemez, durmadan ona halini ve ihtiyacını arzeder. Aşk dili, yalvarma ve arz lisanıdır. Şikâyet ve yaygara dili değildir.

«Allah tarafından», Allah'ın rahmeti ve lütfuyla **«sizin bilmediklerinizi bilirim,' dedi»** umarım ki O, bana rahmet eder. Ümidimi boşa çıkarmaz. Yahut da mana şöyledir: Sizin, Yusuf'un hayatına dair bilmediklerinizi ben Allah'ın bir çeşit ilhamıyla bilirim.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yusuf Cebrail'e: "Ey Emin Ruh! Sen Yakub hakkında bir şey biliyor musun?" diye sormuş, Cebrail de: "Evet, Allah ona güzel bir sabır verdi ve onu, içine gömdüğü senin üzüntünle imtihan etti" demiştir. Yusuf: "Üzüntüsünün derecesi nedir?" diye sorunca, Cebrail: "Çocuğunu kaybetmiş yetmiş annenin üzüntüsü kadardır" demiş. Yusuf: "Peki mükâfatı ne kadardır?" diye sorunca, Cebrail: "Yüz şehid sevabıdır" diye cevab vermiştir.

Yakub (a.s.)'un Allah'a karşı olan güveni hiçbir zaman sarsılmadı. Süddî şöyle diyor: "Çocukları Yakub'a, Mısır kralının tavrını haber verdiklerinde, Yusuf'un yaşadığını hissetti ve ümitlenerek: "Belki de o Yusuf'tur" dedi.

87. «'Ey oğullarım!» Mısır'a **«Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın.»** Gidip o ikisiyle ilgili haberleri iyice öğrenin. Çünkü *"tehassüs"* kelimesi, duyu organlarıyla bir şeyi araştırmak anlamına gelir. *"Kardeş"*ten maksat, Bünyamin'dir. Yakub (a.s.), *"Bu yerden asla ayrılmayacağım"* (Yusuf: 80) diyerek Mısır'da kalan büyük oğlundan söz etmedi. Çünkü onun yokluğu, kendi isteğiyle olmuştur ve bulunması da zor değildir.

«Allah'ın rahmetinden», sıkıntıyı gidermesi ve ferahlık vermesinden **«ümidinizi kesmeyin.»** *"Yeis"* ve "kunût", ümidi kaybetmek demektir. Asmaî şöyle demiştir: *"Ravh"* insanın, tatlı ve serin bir esinti bulup, ona meyletmesidir. "Ra", "vav" ve "ha" harflerinden meydana gelen bu kelime, hareket ve sallanma manası taşır. İnsanın, varlığıyla zevk duyup hareketlendiği her şeye "ravh" denir. *Kevâşi*'de şöyle denilmiştir: *"Ravh"*ın aslı; kalbin üzüntüsünden kurtulup, rahat bulmasıdır. Buna göre âyetin manası: "Size Allah katından gelecek bir rahatlıktan, ümit kesmeyin" şeklindedir.

«Doğrusu, kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.'» Çünkü kâfir, Allah'ı ve sıfatlarını bilmez. Ârif ise, hiçbir şekilde, yani sıkıntı ve ferah anlarında Allah'tan umut kesmez ve Cenab-ı Hakk'ın şu sözünü düşünür: *"Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık vardır."* (İnşirah: 6) Allah'ın işi hayret vericidir. Yardımı yakındır. Umut sahibi günahkâr, Allah'a umutsuz sofudan daha yakındır. Akıllı kişinin Rabbinden umut kesmemesi gerekir. Çünkü Allah, dünya ve âhiret sıkıntılarını giderir.

Anlatıldığına göre adamın biri, bir adada yiyeceksiz olarak kalakalmış ve ümitsizlik ifadesi olarak şöyle demiş:

Karga beyazlaşırsa, ben de kavuşurum âileme
Yahut da zift dönerse bembeyaz süt haline

Sonra da şöyle bir ses işitmiş:

Umulur ki, düştüğün derdin gerisinde
Yakın bir çıkış vardır berisinde.

Adam, baktığında kendine doğru bir geminin geldiğini görmüş ve bu gemi ile ailesine kavuşmuş.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا
الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا
الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ
هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ
﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهٰذَا أَخِي

قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا
لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ
وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ
عَلٰى وَجْهِ اَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَاْتُونِي بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

88. Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki: "Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz değersiz sermaye ile geldik. Ölçeği bize tam yap ve bize sadaka da ver. Allah, sadaka verenleri gerçekten mükâfatlandırır."

89 .(Yusuf): "Sizler cahilken, Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi.

90. Dediler ki: "Yoksa sen, gerçekten Yusuf musun?" "Ben Yusufum, bu da kardeşim. Allah bize iyilikte bulundu. Kim sakınır ve sabrederse, elbette Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez" dedi.

91. "Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur. Doğrusu biz bile bile suç işlemiştik" dediler.

92. Yusuf dedi ki: "Bu gün sizi kınama yok. Allah sizi affetsin. O, merhametlilerin en merhametlisidir.

93. Benim şu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da görmeye başlasın. Ve bütün ailenizle birlikte bana gelin."

88. Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub, çocuklarından birine şu mektubu yazmasını emretti:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu mektup; Allah'ın dostu İbrahim oğlu, Allah'ın kurbanı İshak oğlu, Allah'ın kulu Yakub'dan, Mısır kralına yazılmıştır. Mesele şudur: Bizler aile halkı olarak sıkıntıya düştük. Dedem İbrahim, Nemrud'un ateşiyle imtihan edildi. Sabretti. Allah ateşi ona soğukluk ve selâmet yaptı. Babam İshak ise kurban edilmekle sınandı. O da sabretti. Allah ona karşılık büyük bir koç ihsan etti. (16) Bana gelince, Allah beni, oğlum Yusuf'u kaybetmekle imtihan etti. Gözlerimi kaybedinceye, bedenim zayıflayıncaya dek onun ardından ağladım. Yanında rehin tuttuğun çocukla teselli buluyordum. Oysa sen, onun hırsız olduğunu iddia ettin. Biz hane halkı olarak ne hırsızlık yaparız, ne de soyumuzdan hırsız çıkar. Ya çocuğu bana gönderirsin, ya da sana beddua ederim. Vesselâm."

«Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki; 'Ey Aziz!» Ey güçlü galip kral! **«Bizi ve ailemizi kıtlık bastı.»** Bize ve gerideki aile fertlerimize fakirlik ve ihtiyaç çattı. Nüfusumuz çok, yiyeceğimizse azaldı. **«Ve biz değersiz bir sermaye ile»** yani hiçbir tüccarın değer vermeyeceği, yüzüne bile bakmayacağı bir sermaye ile **«geldik.»** Sermayeleri yün ve yağ idi. Çam kozası ile sebze tohumu olduğu da söylenir. **«Ölçeği bize tam yap»**, hakkımız olan ölçeği tamamla **«ve bize sadaka da ver.»** Sermayemizi kabul ederek ve ölçeği bolca tutarak bize ikramda bulun. Tasadduk, genel olarak ikram, örfte ise sadece Allah'ın sevabını gerektiren şey demektir. Onun için örfte, sevap kuldan beklenemeyeceği için: "Allahım bana tasadduk et" denmez. "Bana tasadduk et" yerine, "bana ver, ikram ve merhamet et" denir. **«Allah, sadaka verenleri gerçekten mükâfatlandırır.'»** İkram edenlere en güzel sevap ve mükâfatı verir.

Dahhâk şöyle der: "Kardeşler, Yusuf'a 'Allah seni mükâfatlandırır' demediler. Çünkü onun mü'min olduğunu bilmiyorlardı. Ayrıca sadaka, sadece mala mahsus değildir. Her iyilik sadakadır. İki kişi arasında adaletle muamele etmek sadaka olduğu gibi, yardım etmek, güzel bir söz, namaz için yürümek, yoldan rahatsızlık veren bir şeyi kaldırıp atmak v.s. hepsi sadakadır. Aynı şekilde nafileler de sadece namazlara has değildir. Fazladan olan her hayra da nafile denir. Kudsî Hadis'te şöyle buyurulmuştur: *"Kulum bana nafilelerle öylesine yakınlaşır ki, ben onu severim. Sevince de onun âdeta gözü ve kulağı olurum."*(17) Akıllı kişinin, sadaka ve diğer hayırların fazlasını yapmakla

---

16- İbrahim (a.s.)'in kurban etmek istediği kişinin, İshak değil İsmail olduğu görüşü daha kuvvetlidir. Yahudilere göre ise kurban edilmek istenen İshak'tır. (Mütercim)

17- Hadis, Buhari ve Müslim'de rivayet edilmiştir.

meşgul olması gerekir.

89. Yusuf, kardeşlerinin zavallılığını görünce onlara acıdı ve kendini onlara tanıtmaktan geri duramadı ve: «**'Sizler cahilken**» yani Yusuf'un durumunun nereye varacağını bilmeden «**Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?' dedi.**» Yani, yaptıklarınızın kötülüğünü öğrendikten sonra, tevbe ettiniz mi? Burada yaptıkları kötü işten sorulmuş, fakat bu kötü işin gereği olan tevbe kastedilmiştir. Kardeşlerinin Bünyamin'e yaptıkları kötülük, onu Yusuf'tan ayırmaları, kendisine çeşit çeşit eziyet etmeleri, ancak zorlukla ve zillet içinde konuşabilecek hale getirmeleriydi. Yusuf'un bu sözleri, Allah'ın hakkını, kendi hakkına tercih ederek onlara merhamet etmek, din hususunda nasihat etmek ve onları tevbeye teşvik etmek içindir, yoksa üzmek ve azarlamak için değildir.

Rivayet edildiğine göre Yusuf, mektubu okuyunca ağladı ve Yakub'a şu cevabı yazdı:
"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Mısır kralı Yusuf'tan, Allah'ın kulu Yakub'a. Ey İhtiyar! Mektubunu aldım ve okudum. Onunla beni bilgilendirdin. Salih olan babalarından haber verdin. Onların çile ehli olduklarını belirttin. Onlar imtihan edilince nasıl sabredip zafere ulaştılarsa, sen de onlar gibi sabret, vesselâm."

Yakub, mektubu okuyunca: "Yemin olsun ki, bu kral mektubu değil, Peygamber mektubudur. Belki de bu mektubun sahibi Yusuf'tur" dedi.

90. «**Dediler ki: 'Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?'**» Buradaki soru, pekiştirme içindir. O da: «**'Ben Yusuf'um, bu da**» ana-baba bir «**kardeşim.**» Bu sözleriyle Bünyamin'i zikretmesi, kendini iyice tanıtmak ve Bünyamin'in değerini yüceltmek içindir. «**Allah bize iyilikte bulundu.**» Allah bizi, imtihan edildiğimiz şeylerden başarıyla çıkardı, dağıldıktan sonra topladı. Yalnızlıktan sonra tanışıklık, yakınlık meydana getirdi. Gerçek şu ki, «**kim sakınır**», her hal ve hareketinde takvaya sarılır ve kendini, Allah'ın gazap ve azabını gerektirecek şeylerden korur «**ve sabrederse,**» yani hapse girme, aile, vatan ve milletten ayrılma gibi sıkıntılara karşı sabreder , yahut da nefsin hoşlandığı günahlardan kendini çekip çevirirse «**elbette Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez,' dedi.**» Burada "onların mükâfatını" yerine *"iyilik edenlerin mükâfatını"* denilmiş yani zamir yerine isim kullanılmıştır. Bu da, "iyilik edenler" anlamındaki "muhsin"in, takva ile sabrı bir arada toplayabilen kimse olduğuna dikkat çekmek içindir.

91. «'Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur.» Yani seni, mal, mevki, olgunluk ve güzellik yönünden bize tercih etmiştir. **«Doğrusu biz bile bile suç işlemiştik,' dediler.»** *"Hatîe"*, bilerek "ahtae" ise bilmeyerek günah işledi demektir. Kardeşler bilerek hata ettiklerini itiraf ettiler. "Biz sana yaptığımızı yaptık, bundan dolayı da Allah seni aziz, bizi ise zelil etti." Bu itirafta tevbe ve istiğfar manası vardır.

92. «Yusuf dedi ki: 'Bugün sizi kınama yok.» Haysiyeti zedelemek, itibarı yok etmek manasına gelen "Takrî", *"Tesrib"* lafzıyla ifade edilmiştir. Çünkü ikisi de "yırtmak" manasına gelmektedir. Yani bugün sizi rezil etmek, itibarınızı ayak altına almak yok. Yusuf şöyle devam etti: **«Allah sizi affetsin.»** Böylece hatalarının bağışlanması için onlara duâ etti.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke fethi günü, Kâbe kapısının iki kolunu tutup Kureyş'e şöyle seslendi: *"Size ne yapacağımı sanıyorsunuz?"* Dediler ki: "Hayır umuyoruz. Sen yüce bir kardeşsin. Yüce bir kardeşin oğlusun." Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Bugün, kardeşim Yusuf'un dediğini diyorum. Bu gün sizi kınama yoktur gidiniz, hepiniz serbestsiniz."*

«O, merhametlilerin en merhametlisidir.» Çünkü merhamet edenlerin merhameti de Allah'ın merhametinden kaynaklanmaktadır. Onların merhameti, Allah'ın rahmetinin yüzde birinin bir parçasıdır.

Bahru'l-Ulum'da şöyle denilmiştir: "Mü'min için günah, Allah'a yakın olma ve O'nun rızasına ulaşma sebebidir. Çünkü günah tevbe ve Allah'a yönelme sebebidir."

Anlatıldığına göre, öleceği sırada bir delikanlının dili tutulup şahadet getiremedi. Durumu Rasûlüllah'a haber verdiler. Allah Rasûlü hemen gencin yanına girdi ve ona şahadet kelimesini telkin etti. Genç sıkıntı içindeydi ve dili çözülmedi. Rasûlüllah sordu: *"Bu genç namaz kılar mıydı? Zekât verir miydi? Oruç tutar mıydı?"* Evet dediler. Allah Rasûlü: *"Peki ana babasına isyan etmiş miydi?"* deyince, evet dediler. Rasûlüllah: *"Anasını getirin"* buyurdu. Anası geldi. Yaşlı, âmâ bir kadındı. Denildi ki: "Oğlunu affetmez misin? Onu cehenneme gitsin diye mi dokuz ay karnında taşıdın? Cehenneme gitsin diye mi iki sene emzirdin? Hani nerede annelik şefkati?" Kadın, genci affetti. O zaman şahadet için dili çözüldü.

Buradaki sır şudur: Anne merhametliydi. **Onun azıcık** bir merhameti bile gencin yanmasına engel oldu. Ya merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rahmeti nice olur?

93. Yusuf onlara kendini tanıtıp onlar da onu tanıyınca, kardeşlere babasını sordu ve: "Benden sonra babam ne yaptı?" dedi. Onlar: "Gözleri kör oldu," dediler. Bunun üzerine Yusuf gömleğini onlara verdi ve **«Benim şu gömleğimi götürün...»** Bu, Yusuf'a miras yoluyla intikal eden gömlekti. Nitekim Enes b. Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir: "Zorba Nemrûd, İbrahim (a.s.)'i ateşe atınca, yüce Allah Cebrail'i, cennetten bir gömlekle İbrahim'e gönderdi ve gömleği ona giydirdi. İbrahim İshak'a, İshak Yakub'a, Yakub da onu Yusuf'a giydirmişti. Gömlekte cennet kokusu vardı. Hasta veya sakat birinin üzerinde olduğu zaman o kimse mutlaka iyileşip şifa bulurdu." **«Babamın yüzüne koyun da, görmeye başlasın»**, yani gözüne düşen ak gitsin, oraya tekrar ışık gelsin **«ve bütün ailenizle birlikte bana gelin.'»** Siz ve babam, kadın, çocuk ve kölelerinizle bana gelin. Burada "babam da ailesini getirsin" denilmediği halde, muhataplara söylenen sözün içinde bu da kastedilmiştir. Çünkü *"ehl"* kelimesi; eşler, çocuklar, köle ve cariyeler, akraba ve dostların hepsi için kullanılır.

Rivayet edildiğine göre "Yehûza" gömleği aldı ve : "Kana bulanmış gömleği getirerek babamı ben üzmüştüm. Onu üzdüğüm gibi, şimdi de sevindireceğim" dedi ve gömleği sırtlandı. Mısır'dan Kenan ülkesine yalın ayak ve perişan halde yola koyuldu. Yanında yedi dürüm vardı. Babasına gelinceye kadar bunları yiyemedi, halbuki mesafe seksen fersahtı. (18)

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا
أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾
فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ

18- Bir fersah on iki bin adımdır. Bir adım, 75, 711 cm. dir. Bu durumda 80 fersah, 726 km. dir. Fersah, yaklaşık olarak 5 km. dir. Bu durumda 80 fersah 400 km. dir. (Naşir).

أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا
اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ
أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

94. Kervan ayrıldığında, babaları: "Eğer bana bunak demezseniz doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum." dedi.

95. "Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" dediler.

96. Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca, hemen gözleri açıldı. Bunun üzerine: "Ben size Allah tarafından sizin bilmediğinizi biliyorum, dememiş miydim?" dedi.

97. Dediler ki: "Ey babamız! Suçlarımızın bağışlanmasını dile. Çünkü biz gerçekten suçluyuz."

98. "Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.

94. «**Kervan**», memleketlerine dönmek üzere «**ayrıldığında...**» Ayrılmak anlamına gelen *"fesale"* kelimesiyle yapılan "ülkeden ayrıldı" deyimi, surları ve yerleşim birimlerini geride bırakarak, oradan uzaklaştı anlamına gelir. «**Babaları**» Yakub, yanında bulunan torunlarına ve diğerlerine: «'**Eğer bana bunak demezseniz**», benim durumumu bunaklık ve akıl noksanlığına yormazsanız, «**doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum.**'» Yehûza Yusuf'un gömleğini alıp Kenan iline yöneldiği andan itibaren seksen fersahlık mesafeden Yusuf'un kokusunun sindiği şeyin kokusunu duyuyorum «**dedi.**» Yani, eğer bana bunak deyip geçmezseniz, sözlerimi doğrularsınız.

95. Yanında bulunanlar: «'**Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın.**'» Sen hâlâ eski hatanda devam ediyorsun «**dediler.**» Çünkü onlara göre, Yusuf ölmüştü. Âyetteki "dalalet", iman ve hidayetin karşıtı olan dalâlet manasında değildir. Eğer Yakub'a bu manada sapıklık isnad etselerdi, kendileri kâfir olurlardı. Buradaki dalâlet, **hata ve** şaşkınlık anlamındadır.

96. «**Müjdeci**» yani Yehûza «**gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca, hemen gözleri açıldı.**» Görmeyen gözleri görmeye başladı ve üzüntülü, güçsüz bir halden, neşeli, güçlü bir duruma geldi. *"Felemma en"* deki "en" bağlaçtır. Kendinden sonraki iki fiili kuvvetlendirmek ve birleştirmek için gelmiştir. Böylece sanki iki fiil, aralıksız, aynı anda bir tek şeymiş gibi olmaktadır. «**Bunun üzerine**» Yakub: «**'Ben size Allah tarafından sizin bilmediğinizi biliyorum dememiş miydim?' dedi.**» Ey oğullarım, ben sizi Mısır'a gönderip Yusuf ve kardeşini aramanızı emrederken, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyi yasaklarken, Yusuf'un hayatı ve bu hususta ferahlama olacağı konusunda, ben Allah tarafından sizin bilmediklerinizi biliyorum dememiş miydim?

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yakub, müjdeciye: "Yusuf nasıldır?" diye sordu. Müjdeci: "O, Mısır kralıdır." dedi. Hz. Yakub: "Ben krallığı ne yapayım? Sen bana, ondan ayrılırken hangi din üzereydi, onu söyle" dedi. Müjdeci: "İslâm Dini üzere" deyince, Hz. Yakub: "İşte şimdi nimet tamam oldu" dedi.

97. «**Dediler ki: 'Ey babamız! Suçlarımızın bağışlanmasını dile. Çünkü biz gerçekten suçluyuz.'**» Biz bile bile hata ve günah işledik. Sana, Yusuf'a ve Bünyamin'e karşı yaptıklarımızdan dolayı suçluyuz.

98. Yakub: «**'Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir,' dedi.**» Âyetteki *"sevfe"* kelimesi, "Asâ" ve "Lealle" kelimeleri gibi, büyüklerin ve ileri gelen kimselerin vaadlerinde kullanıldığında, işin ciddiyetine ve doğruluğuna işaret eder. Büyüklerin "olacak", "olabilir", "belki" gibi sözleri kesinlik ifade eder. Onlar böyle söylemekle, aceleci olmadıklarını ve vakarlarını göstermiş olurlar. Yakub'un *"Sizin için Rabbimizden af dileyeceğim."* sözü de bu kabildendir. Bir bakıma o şöyle demiş oluyor: "Gecikse de, sizin için mutlaka af dileyeceğim." Şöyle denilmiştir: Yakub'un hemen af dilemeyip, geciktirmesi; bağışlanmanın, mazlumun affına bağlı oluşundandır. Bundan dolayı Yakub af talebini Yusuf'la buluşma vaktine erteledi. Çünkü haksızlığa uğrayan Yusuf, onları affetmeden Yakub da Allah'tan onlar adına af dilemeyecekti. Mısır'a Yusuf'un yanına geldiklerinde, Yakub (a.s.) Cuma gecesi, seher vaktinde namaza durdu. O gece Aşure gecesiydi. Namazı bitirince ellerini kaldırdı ve şöyle yalvardı: "Allahım! Yusuf için serzenişimden, ona karşı sabırsızlığımdan dolayı beni bağışla! Kardeşlerine karşı yaptıklarından dolayı da oğullarımı affet." Yusuf Yakub'un arkasında "âmin" diyordu. Kardeşleri de ikisinin ardında başları eğik, boyunları bükük vaziyette duruyorlardı. Cenab-ı Hak Yakub'a, kendisini ve oğullarının hepsini affettiğini bildirdi.

فَلَمَّا دَخَلُوا
عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ
اٰمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا اَبَتِ
هٰذَا تَاْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ اَحْسَنَ بِي
اِذْ اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ
الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ اِخْوَتِي اِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ اِنَّهُ هُوَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ
تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

99. Yusuf'un yanına girdiklerinde o, ana ve babasını bağrına bastı ve: "Allahın dileğiyle, güven içinde, Mısır'a girin" dedi.

100. Ana ve babasını tahtın üzerine oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar. O zaman Yusuf dedi ki: "Babacığım! İşte bu, vaktiyle gördüğüm rüyanın tabiridir. Rabbim onu ger-

çekleştirdi. Şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkaran, sizi çölden getiren Rabbim bana çok iyilikte bulundu. Doğrusu Rabbim, istediğine çok lutfeder. O, gerçekten iyi bilendir, hikmet sahibidir.

101. Rabbim! Bana hükümranlık(tan bir pay) verdin. Ve bana rüyaların tabirini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da; âhirette de işlerimi yoluna koyan sensin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihler arasına kat."

99. «Yusuf'un yanına girdiklerinde...» Rivayet edildiğine göre, Yusuf babasına pek çok malzemeyle iki yüz binek deve gönderdi ve bütün aile fertlerini Mısır'a getirmesini istedi. Hz. Yakub, Mısır'a hareket etmek üzere hazırlandı ve develer üzerinde çoluk çocuğu ile beraber Mısır yolunu tuttu. Mısır'a yaklaştıklarında durum Hz. Yusuf'a haber verildi. Yusuf da, kral Reyyânla birlikte bütün Mısır halkı, büyükler ve dört bin kişilik bir ordunun başında Yakub (a.s.)'u karşıladı. Sevinçten sarılıp ağlaştılar. Göklerdeki melekler de ağladılar. Süvariler deniz gibi dalgalandılar. Yusuf: "Ey babacığım! Gözünü kaybedinceye kadar benim için ağladın. Kıyamette buluşacağımızı aklına getirmedin mi?" dedi. Yakub da: "Evet, aklıma getirdim, fakat dininden çıkıp da bir daha hiçbir şekilde buluşamıyacağımızdan korktum" dedi.

«O, ana ve babasını bağrına bastı.» Müfessirlerin çoğunluğuna göre ana-babadan maksat Yakub ile Yusuf'un teyzesi "Leyyâ"dır. Çünkü annesi Râhayel, Bünyamin'i dünyaya getirirken vefat etmişti. Yusuf onlara sarılıp kucakladı. Anlaşıldığına göre Yusuf onları karşıladığında, orada bulunan bir çadır veya eve konuk etti. Yusuf'un huzuruna o ev veya çadırda girdiler. Ana babasını da orada kucakladı. «Ve» Mısır'a girmeden önce onlara: «'**Allah'ın dileğiyle**», açlıktan, korkudan ve diğer sıkıntılardan kesin şekilde **«güven içinde Mısır'a girin,' dedi.»** Çünkü onlar, Yusuf'un hükümranlığından önce, zorbalıkları yüzünden Mısır krallarından korkuyorlardı.

100. «Ana ve babasını tahtın üzerine oturttu.» Mısır'a indiklerinde yetmiş iki erkek ve kadından ibarettiler. Musa (a.s.) ile birlikte Mısır'dan çıktıklarında ise çocuklar hariç altı yüz bin beş yüz erkek idiler. Tahttan kasıt, Yusuf'un oturduğu yüksek divandır. Yusuf onları onurlandırmak için kendisiyle birlikte kral tahtına oturttu **«ve hepsi onun için secdeye kapandılar.»** Bu, saygı ve selâm secdesiydi. Çünkü onlara göre secde, saygı ve selâmlama manası taşıyordu. Tıpkı saygı ve hürmet ifadesi olarak insanların ayağa kalkması, el sıkışması, el öpmesi ve benzeri haller gibi.

«O zaman Yusuf dedi ki: 'Babacığım! İşte bu, vaktiyle» çocukluğumda **«gördüğüm»** ve sana anlattığım **«rüyanın tabiridir.»** Bununla şu âyeti kastediyordu: *"Rüyamda on bir yıldız, güneş ve ay'ın bana secde ettiklerini gördüm."* (Yusuf: 4) **«Rabbim onu gerçekleştirdi.»** Rüyada gördüğümün aynısı gerçekleşti. Bazıları dediler ki: Yusuf'un rüyası kırk sene sonra gerçekleşti. Bu duruma göre Yusuf'un, aile fertleriyle buluşması seksen sene sonra gerçekleşmiştir sözü doğru değildir. **«Şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra,»** Yusuf kardeşlerine karşı iyi davranmada o kadar ileri gitti ki; ara bozmayı sadece şeytan'a yükledi. Halbuki normalde kötülük nefse ve şeytana yüklenir. Çünkü her ne kadar her şeyi yaratan Allah ise de, kötülüğün aslı ve kaynağı nefis ve şeytandır. **«Beni hapisten çıkaran...»** Yusuf, Allahın ikramlarını sayarken kardeşleri utanmasın diye kendisini "kuyudan çıkardığını" söylemedi. Çünkü geçmiş günahları yüze vurmamak, af ve bağışlamanın tam olduğuna işaret eder. Ayrıca Yusuf, hapiste kâfirlerle beraber iken kuyuda Cebrail ile birlikteydi. **«Sizi çölden getiren...»** Yusuf'un kardeşleri çöldeydi. Çöl (badiye), yerleşim alanlarının karşıtıdır. Badiye denmesi; sahranın bütün çıplaklığıyla göze görünmesinden dolayıdır. Bâdiye "Bedâ"dan gelmektedir ki, o da zâhir oldu, ortaya çıktı demektir. Sürü sahipleri su ve otlak için badiyeye (çöle) çıkarlardı. **«Rabbim bana çok iyilikte bulundu.»** Bana muamelesi güzel oldu. Meşhur olan "ihsan" kelimesinin, "ila" cer harfiyle kullanılmasıdır. Bazan "be" harfi cerriyle de kullanılır. *"Ve bil vâlideyni ihsânâ"* (ana-babaya da iyilik et) âyetinde olduğu gibi. (En'am: 151)

«Doğrusu Rabbim, istediğine çok lutfeder.» Dilediği kimseye karşı muamelesi naziktir, isabetli ve hikmetli olması için hassastır.

Kevâşî'de şöyle denilmiştir: "Dilediğine ikram sahibidir. Lütuf, gizli iyilik demektir.

İmam Gazalî merhum şöyle demiştir: "Lâtif ismine ancak; faydalı şeyleri ince ve kapalı yönlerini bilen, nazik ve hassas taraflarını görüp bunları sert şekilde değil, yumuşak tarzda gerekli yerlere ulaştıran kimse lâyıktır. İşte fiilde yumuşaklık ve idrakte incelik bir araya geldiği zaman, lütfun manası tamam olur ki, böyle bir kemâl Allah'tan başkası için düşünülemez."

«O, gerçekten iyi bilendir, hikmet sahibidir.» O, maslahat ve idare yollarını çok iyi bilir. Her yaptığı işi **hikmete uygun yapar.**

Rivayete göre; Yusuf (a.s.) Yakub (a.s)'un elinden tutup hazinelerini dolaştırdı. Onu zînet, altın, gümüş, elbise, silâh ve diğer hazinelerin bulunduğu yere soktu. Kırtasiye hazinesine sokunca Hz. Yakub şöyle dedi: "Oğulcuğum! Ne kadar da ilgisizmişsin! Bu kadar kağıdın olduğu halde, şuracıkta sekiz konaklık yerden bana mektub yazmadın."

Süheyli şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evleri hurma dallarından yapılmış, üzeri çamurla sıvanmıştı. Bazıları ise üstüste konmuş taşlardan yapılmıştı. Hepsinin tavanı ise hurma dalındandı. Hz. Peygamber (s.a.v.) dünya ve dünyanın geçici nimetlerine karşı hırslı değildi."

Hasan Basrî'den rivayet edilmiştir: "Ben Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında henüz büluğ çağına ermemişken, Rasûlüllah'ın hanımlarının evlerine girerdim. Elimle tavanlarına değerdim. Hz. Peygamber (a.s.)'in hanımları vefat edince, Ömer b. Abdülaziz bu evleri yıktırdı ve mescide kattı. Birisi dedi ki: Bu evlerin yıkıldığı günkü kadar ağlayan kimse görmedim. Keşke bu evler bırakılıp yıkılmasaydı da, insanlar bina yapmaktan geri dursalardı ve yeryüzünün hazineleri elinde olan Rasûlüllah'ın razı olduğuna, onlar da razı olsalardı. Bu hal, insanları bina yapmadaki yarışma ve böbürlenmeden uzaklaştırırdı."

Behlül Dânâ, kardeşi Halife Harun Reşid'in yaptığı muazzam bir sarayın duvarına şöyle yazdı: "Ey Harun! Çamuru yükselttin, dini alçalttın. Kireci yükselttin, kitabı alçalttın. Eğer bunu kendi malınla yaptınsa, israf ettin, Allah israf edenleri sevmez. Başkasının malıyla yaptınsa zulmettin, Allah zalimleri de sevmez."

101. «Rabbim!» Rivayet edildiğine göre Yakub (a.s.) Yusuf'la yirmi dört sene birlikte kaldı. Şam'a, babası İshak'ın yanına gömülmesini vasiyet etti. Yusuf (a.s.) onu bizzat sedir ağacından yapılmış bir tabut içinde Şam'a nakletmişti. Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Tefsir'inde belirtildiği gibi Yakub (a.s.) vefat ettiğinde, yüz kırk yedi yaşındaydı. Yusuf tekrar Mısır'a döndü ve babasının vefatından sonra, yirmi üç yıl daha yaşadı. Toplam yüz yirmi sene ömür sürdü. Allah, işini yoluna koyup her şeyi yerli yerine oturunca ve durumunun kemâle erdiğini görünce anladı ki, artık zevâle yaklaştı, her hâlükârda dünya nimetlerinin devam etmeyeceğini gördü. İşte o zaman yüce Allah'tan güzel bir âkibetle bu âlemden göçmeyi istedi. **«Bana hükümranlık»**tan büyük bir pay **«verdin.»** Bu, Mısır hükümranlığıdır. Çünkü Yusuf'a bütün dünyanın hakimiyeti verilmemiştir. **«Ve bana rüyaların tabirini öğrettin.»**

Âyetteki *"ehâdis"* kelimesinden maksat, rüya'nın çoğulu olan "ruâ"dır. *"Te'vil"* ise; rüyanın dışarda nasıl tecelli edeceğini açıklamaktır. Rüya tabiri ilmi, önemli bir ilimdir. Fakat peygamberlik ve velâyetin şartlarından değildir. Allah bu ilmi bazı seçkin kullarına geniş olarak, bazılarına da kısa olarak verir.

«Ey göklerin ve yerin yaratıcısı!» Onların, yoktan varlık âlemine çıkarıcısı! **«Dünyada da, âhirette de işlerimi yoluna koyan sensin.»** Bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olur da onu elde etmek için duâ etmek isterse, önce Allah'ı methetmelidir. Yusuf (a.s.) da önce Allah'ı methetti, sonra da şöylece istekte bulundu. **«Benim canımı Müslüman olarak al.»** Bu, İslâmiyet üzere ölmeyi istemektir. Çünkü bu tarzda ölmek, nimetin tamamıdır. Buna benzer bir âyet de şudur: *"Sizler ancak Müslüman olarak can verin."* (Al-i İmrân: 102) Hz. Yusuf'un bu duâsını, ölümü temenni etmek şeklinde yorumlamak caizdir. Katkısız tevhid inancı üzereyken beni kendi katına çek, demektir. Söylendiğine göre, Yusuf'tan ne önce, ne de sonra hiçbir Peygamber, ölümü temenni etmemiştir. Yine denilmiştir ki: "Ölüm müminin hediyesidir." Çünkü dünya onun zindanıdır. Şeytanına karşı durmak, lezzetlere karşı nefse hakim olmak, nefsin baskılarını göğüslemek gibi sebeplerden dolayı dünyada sıkıntı çeker. Ölüm ise insanın bu bağlardan kurtulması ve rahata ermesidir. Bundan dolayı denir ki: "İdarecilerin ölümü fitne, âlimlerin ölümü musibet, zenginlerin ölümü sıkıntı, fakirlerin ölümü ise rahatlıktır." Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanırsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanır. Kim de Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."* Dediler ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hepimiz ölümden hoşlanmayız." Rasûlüllah da şöyle cevap verdi: *"Bu, ölümden hoşlanmamak değildir. Mü'min öleceği sırada Allah'ın emriyle müjdeci melek ona gelip, sahip olacağı nimetleri gösterir. O zaman mümin için Allah'a kavuşmaktan daha sevimli bir şey olamaz. Allah da ona kavuşmayı sever. Fâcir veya kâfir ölürken de korkutucu melek gelip ona, uğrayacağı kötülüğü gösterir. O da Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."* (19)

Hz. Yusuf (a.s.), Kavminden veya arkadan geleceklerden olup da âkibetinden emin olmayanların bu konuda kendine uysunlar da duâyı terketmesinler diye, Müslüman olarak ölmek için duâ etti. Şükürle tevbeyi birbirine karıştırmasınlar diye peygamberlerin dış görüntüleri, ümmetlerin kendilerine

---

19- Hadis-i Şerifi; Buharî, Müslim, Tirmizî, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/149.

bakıp örnek almalarına uygun tarzda tecelli eder.

«Ve beni salihler arasına kat.'» Cennette peygamber cedlerimle birlikte veya nimet ve keramet içinde bütün salihlerle birlikte bulundur. Hz. Yusuf'un Mısır'a girmesiyle Hz. Mûsâ'nın Mısırdan çıkması arasında dört yüz yıl vardır. Hz. Yusuf (a.s.), İsrailoğullarından ilk peygamberdir.

Bahru'l-Ulûm Tefsiri'nde şöyle denilmiştir: "Hz. Yusuf'dan sonra Firavunlar Mısır'ı Amâlika'dan devraldılar. Cenab-ı Hak, Musâ'yı Peygamber olarak gönderip yardım ve inayetiyle İsrailoğullarını Firavunlardan kurtarıncaya dek İsrailoğulları onların idaresi altında Yusuf ve babalarının dininden geride kalan şeylere göre hareket ettiler."

Ömer b. Abdülaziz'den rivayet edildiğine göre; Meymûn b. Mehrân bir gece Ömer b. Abdülaziz'in yanında kalmış ve Ömer'i çok ağlar ve ölümü ister vaziyette görünce şöyle demiş: "Allah senin vasıtanla birçok hayırlı işler gerçekleştirdi. Sen sünnetleri ihya, bidatleri imha ettin. Senin döneminde mü'minler rahat ve huzur gördüler." Ömer de: "Ben, Allah kendisini ferahlandırıp işlerini yoluna koyduğunda: *"Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihler arasına kat"* diyen salih kul Yusuf gibi olmayayım mı?" diye cevap vermiş.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ

الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُونَ (١٠٢) وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ
(١٠٣) وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (١٠٤)
وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا

مُعْرِضُونَ (١٠٥) وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ
(١٠٦) أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٠٧)

102. İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü, onlar hile yaparak elbirliğiyle işlerine karar verdikleri zaman, sen onların yanında değildin.

103. Sen ne kadar yürekten istesen de, insanların çoğu inanmazlar.

104. Halbuki sen buna karşılık onlardan bir ücret istemiyorsun. O, âlemler için sadece bir öğüttür.

105. Göklerde ve yerde nice belgeler vardır ki, onlar bu belgelerin yanından yüzlerini çevirip geçerler.

106. Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.

107. Allah tarafından onları kuşatacak bir musibetin gelmesinden veya farkında olmadan ansızın kıyametin kopmasından güvende midirler?

102. Ey Muhammed! «**İşte**» anlattığımız Yusuf'la ilgili «**bu**» kıssa, onunla ilgili olan bilgiden habersiz olduğun, «**sana**» Cebrail'in diliyle «**vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü, onlar,**»Yakub'un Yusuf'u kendileriyle birlikte göndermesi için «**hile yaparak elbirliğiyle**» Yusuf'u kuyunun dibine atma konusundaki «**işlerine karar verdikleri zaman, sen onların**» yani Yusuf'un kardeşlerinin «**yanında değildin.**» Orada hazır bulunmuyordun. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in orada hazır olmadığını söylemek, vahyi inkâr edenleri kınamak içindir. Çünkü inkârcılar da Hz. Peygamber'in kimseden ders almadığını bilirler. Dolayısıyla bu kıssayı kimseden duymamıştır. Buna rağmen bu kıssayı haber verdiğine göre, bunun kendiliğinden değil, vahiy yoluyla olduğunda hiçbir şüphe yok demektir.

103. Rivayet edildiğine göre, Kureyş **kâfirleri** ve Yahudilerden bir grup denemek için Rasûlüllah'a Yusuf kıssasından sordular. O da Tevrat'a uygun tarzda kıssayı onlara haber verdi. Ancak yine de Müslüman olmadılar. Bunun üzerine Rasûlüllah çok üzüldü ve Cenab-ı Hak onu şöyle teselli etti: «**Sen ne kadar**» deliller göstererek iman etmelerini «**yürekten istesen de, insanların çoğu**» yani bütün Mekke müşrikleri ve diğerleri inatları ve köklü inkârları sebebiyle «**inanmazlar.**» Bu, gerçekte kaderin sırlarındandır. Eğer: "Allah, mahlukatı ibadet için yarattığı halde niçin kâfirler daha çok?" dersen, şöyle cevap veririm: "Maksat, kâmil insanın ortaya çıkmasıdır. Bu ancak binde birdir."

104. «**Halbuki, sen, buna**» yani Kur'an'la onları irşada «**karşılık onlardan bir ücret,**» kıssacıların yaptıkları gibi bir mal vermelerini «**istemiyorsun. O,**» yani Kur'an, bütün «**âlemler için,**» bütün âlemleri kurtuluşa yöneltmek için Allah katından gelen «**sadece bir öğüttür.**» Bir uyarıdır. Bu âyette; tebliğ, irşad ve diğer hayır hizmetlerinde insanlardan menfaat istemenin caiz olmadığına işaret vardır. Çünkü bu hizmetler Allah içindir. Allah için olan şeylere dünya ve âhiret menfaati bulaştırmak caiz değildir.

105. «**Göklerde ve yerde nice belgeler vardır ki...**» Buradaki *"ke eyyin"* haberiyye için olan "kem" manasınadır. Yani yaratıcının varlığına, birliğine, sıfatlarına dair güneş, ay, yıldızlar, yağmur, hayvanlar, denizler, nehirler gibi, göklerde ve yerde pek çok âyetler vardır ki, «**onlar bu belgelerin**», karşılaştıkları ve açıkça gördükleri işaretlerin «**yanından yüzlerini çevirip geçerler.**» Bunlara dikkat etmezler, önem vermezler ve üzerinde düşünmezler.

106. «**Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.**» İlâhlık konusunda O'na ortak nisbet ederler. Araplar telbiyelerinde şöyle derlerdi: "Allahım buyur! Senin ortağın yok, ancak sana ait ortak var. Sen ona maliksin, o sana malik değildir." Mekkeliler de şöyle derlerdi: "Allah rabbimizdir. Tektir, ortağı yoktur, melekler O'nun kızlarıdır." Böylece O'nu tek kabul etmiş olmuyorlar, aksine O'na ortak koşmuş oluyorlardı. Putperestler de şöyle söylüyorlardı: "Tek Rabbimiz Allah'tır. Putlar ise ibadete lâyık olmada O'nun ortaklarıdır." Yahudiler: "Rabbimiz sadece Allah'tır. Üzeyir ise O'nun oğludur," derken Hristiyanlar da: "Rabbimiz sadece Allah'tır, Mesih İsa ise O'nun oğludur" diyorlar.

107. Müşrikler «**Allah tarafından onları kuşatacak**» hepsini içine alacak ve hepsini kapsayacak «**bir musibetin**» bir azabın «**gelmesinden veya**

farkında olmadan ansızın», daha önce hiçbir belirti olmadığı halde birden bire **«kıyametin kopmasından güvende midirler?»** Dünya işleriyle meşgul oldukları için, kendilerini habersiz bir şekilde yakalayacak olan kıyametin saatinin gelmeyeceğini mi sanıyorlar?

Hadis-i şerifte: *"Aniden ölmek, Allah'ın kula gazab alâmetidir."* (20) buyurulmuştur. "Fücaet" ortada bir hastalık veya sebep yokken, aniden ortaya çıkmak demektir. Mü'min, helâllık almadan, tevbesini yenilemeden, nefsine toparlanma fırsatı veremeden gaflet üzere Rabbine kavuşmasın diye, aniden ölmek hoş görülmemiştir.

Rivayete göre, Hz. İbrahim, Hz. Davûd ve Hz. Süleyman (aleyhimü's-selâm) fücceten (aniden) ölmüşlerdir. Dolayısıyla bu tür ölümün, salihlerin ölümü olduğu da söylenir. Âlimlerin çoğunluğu yukarıdaki hadisin, üzerinde kul hakları bulunup vasiyete ihtiyaç duyan kimseler hakkında varid olduğuna inanmışlardır. Kimseyle hak hukuk ilişkisi kalmamış, tamamen hazır kimseler için böyle ölüm kolaylık ve rahmettir. *el-Fethu'l-Karîb* adlı eserde de böyle söylenmektedir.

قُلْ هٰذِهٖ سَبٖيلٖٓي اَدْعُٓوا
اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصٖيرَةٍ اَنَا۬ وَمَنِ اتَّبَعَنٖي وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ
الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓي
اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰىۜ اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ

20- Hadisi Ebû Davud şu şekilde rivayet etmiştir: *"Aniden ölmek, kâfir için gazab alâmetidir. Mü'minler için de rahmettir."* Hadisi, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce de rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/87.

اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا
أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ
لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ
يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

108. De ki: "Benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırırız. Allahı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim."

109. Senden önce de şehirler halkından, kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerden başkasını (peygamber) göndermedik. Yer yüzünde hiç dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Sakınanlar için âhiret yurdu, elbette daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?

110. Öyle ki, peygamberler ümitsizliğe düşüp yalanlandıklarını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelir de, dilediğimizi kurtarırız. Azabımız, suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez.

111. Andolsun ki, onların kıssalarında, akıl sahipleri için ibret vardır. O, uydurulabilen bir söz değildir. Ancak kendinden öncekilerin tasdiki, her şeyin açıklanması ve iman eden bir toplum için bir rehber ve rahmettir.

108. Ey Muhammed! «**De ki: 'Benim yolum budur.**» Benim iman ve tevhide çağrı olan yolum bu yoldur. Sonra bu yol şöyle açıklanıyor: «**Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırırız**» yani Allah'ın dinine, O'na itaata, âhirette vadedilen sevaba çağırır ve bu çağrıyı da, payeye ulaştıracak apaçık delil ve hüccetlerle yaparız. Çünkü, delil kuvvetli ve makul olursa, irşad ve hidayete götürür. Çağrı basîrete değil de körlüğe dayanırsa, bunun tam aksi olur. **«Allah'ı tenzih ederim.»** Onu ortaklardan uzak tutarım. **«Ben müşriklerden değilim.'»** Bu, cümlenin cümleye atfıdır. Bazıları şöyle demiştir: "Allah'a çağıran, halkı onunla (Allahla) çağırır. Allah yoluna çağıran ise onları kendi nefsiyle çağırır. Onun için ikinci tarz çağrıya uyanlar daha çoktur. Çünkü çağıran ve çağırılanların yapısı ortaktır."

Anlatıldığına göre, fakih'in birisi Ebû Müslim el-Mağribî'yi ziyarete gitti. Onun, Kur'an'ı düzgün okumadığını işitti ve kendi kendine: "Emeğim boşa gitti," dedi. Sonra teheccüd vaktinde abdest almak için dışarı çıktığında iki arslanın hücumuna uğradı ve bağırarak kaçtı. Ebû Müslim, onu arslanlardan kurtardı ve Fakih'e şöyle dedi: "Ben kıraatte hata ettim. Sen ise imanda hata ettin. Biz içi düzeltmek için uğraştığımızdan, mahlukât bizden korkar, siz ise dışı düzeltmek için uğraştığınızdan, mahlukâttan korkarsınız."

Bil ki, Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymak, kurtuluş kapısıdır ve yüce saadetin yoludur.

Sehl de şöyle dedi: "Gerçekten Allah'ı seven kimse hallerinde, sözlerinde ve hareketlerinde Hz. Peygamber'e uyar."

109. «Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerden başkasını (peygamber) göndermedik.» Peygamber olarak melekleri değil, insanları gönderdik. Bu, onların şu sözlerine verilen bir cevaptır: *"Doğrusu Rabbimiz dileseydi, melekler indirirdi."* (Fussilet: 14) Eğer peygamber olarak melek gönderilseydi, o da insan şeklinde olurdu. Nitekim Cenab-ı Hak: *"Biz onu melek kılsaydık bir insan şeklinde yapardık."* (En'am: 9) buyurmuştur.

Cinleri de bununla kıyasla. Cinlerden de insanlara peygamber olmaz. *"Erkekler"* ifadesi, yüce Allah'ın insanlara, hiçbir kadın peygamber göndermediğine işaret etmektedir. Çünkü onların hali tesettür esasına bina edilmiştir. Kadınların ulaşabileceği son mertebe Peygamberlik makamı değil, sıddıklık makamıdır. Meryem, Âsiye, Hatice, Fâtıma ve Âişe (Allah hepsinden razı olsun) bu makama erişenlerdendir.

Biz o erkek peygamberlere, sana vahyettiğimiz gibi, melek vasıtasıyla vahyederiz. Bu peygamberler; katılık, sertlik ve cehaletin hakim olduğu çöl halkından değil, şehir halkındandır. Âyette geçen *"karye"*den maksat, çölün aksine, medeniliği ifade eden şehir demektir ki; büyük küçük bütün yerleşim birimlerini ifade eder.

Onlar ders ve ibret almak için **«yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler?»** Kendilerinden önceki müşrikler yalanlamaları ve şirk koşmaları yüzünden helâk oldular. Onların başına gelenin, kendi başlarına da gelmemesi için onlar gibi olmaktan sakınmaları ve onlardan uzak durmaları gerekir. **«Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha hayırlıdır.»** *"Veledârû'l âhireti"* terkibinde mevsuf (tanımlanan) sıfata (tanımlayana) izafe edilmiştir. İbarenin aslı *"ve Leddâru'l-âhireti"* şeklindedir. Âhiret hayatı şirk ve günahlardan sakınanlar için, elbette dünya hayatından daha hayırlıdır. **«Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?»** Ahiretin daha hayırlı olduğunu anlamanız için akıllarınızı çalıştırmaz mısınız?

Rivayet edildiğine göre, Hz. İsa (a.s.) arkadaşlarına şöyle dedi: "Ölülerle oturmayın. Çünkü kalbiniz ölür." Havariler: "Kimdir ölüler?" dediklerinde, Hz. İsa: "Dünyaya rağbet edip ona âşık olanlardır," diye cevap verdi.

Sahabeden birisi, tâbiînin önde gelenlerinden birine şöyle dedi: "İbâdet ve gayret yönünden siz Rasûlüllah'ın ashabından daha ilerisiniz, fakat onlar sizden daha hayırlıdır." Neden böyledir? denildiğinde: "Çünkü onlar dünyaya karşı sizden daha az meyilli, âhirete karşı ise daha çok istekliydiler."

110. «Öyle ki, peygamberler ümitsizliğe düşüp» yani müşriklerin şirk hayatlarının devam etmesi onları aldatmasın. Çünkü onlardan öncekilere mühlet tanındı da peygamberler dünyada onlara karşı üstünlük hususunda ümitsizliğe kapılıp **«yalanlandıklarını sandıkları bir sırada...»** *"Küzibû"* meçhul ve şeddesiz okunmuştur. Yani galip geleceklerini fısıldadıkları zaman, sanki nefisleri kendilerine yalan söylüyormuş zannettiler.

İbn Abbas ise şöyle demiştir: "Allah'ın kendilerine vadettiği zaferin gerçekleşmeyeceğini sandılar. Çünkü onlar da insandı." İbn Abbas bunu destekleyen şu âyeti okudu: *"Peygamberler ve onunla beraber olan mü'minler: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek kadar sarsılmışlardı."* (Bakara: 214)

Ummadıkları bir sırada âniden **«onlara yardımımız gelir»** yani zaman uzayıp dünyada artık zafer elde edemeyeceklerini zannettikleri bir sırada ve ortada bir işaret yokken birden bire yardımımız gelir **«de, dilediğimizi kurta-**

rırız.» Bunlar peygamberler ve onlara uyanlardır. «**Azabımız,**» üzerlerine indiği zaman «**suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez.**»

111. «**Andolsun ki, onların**» yani peygamberlerin «**kıssalarında, akıl sahipleri için ibret vardır.**» *"Kıssalar"*dan maksat, peygamberler ve ümmetlerinin haberleridir. *"İbret"*; ders almak demek olan itibar kelimesinden isimdir. Aslı ise; düşünerek bir şeyi araştırmak demektir. *"Akıl"*dan maksat; duygusallık şüphelerinden uzak olan akıldır.

Ebu'l-Leys Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*'da şöyle demiştir: "Sonradan gelen akıl sahipleri, geçmiş ümmetlerden haber verilen helâk ve ilâhî azabı gerektirecek şeylere cüret etmezler. Aksine bu gibi şeylerden kaçınırlar. Çünkü böyle şeyleri işleyenlerin başına da bu tür felâketler gelir."

Sözün kısası; Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında akıl sahipleri için düşünme ve ders alma vardır. Bu ders de şudur: Halkından birinin kölesiyken Onu Mısır'a kral yapıp Yusuf'u aziz kılan Allah (c.c.), Muhammed (s.a.v.)'i de aziz kılmaya ve ona yardım etmeye kadirdir.

«**O,**» yani Kur'an «**uydurulabilen bir söz değildir.**» Kur'an ve orada geçen şeyler, bir insanın uydurması değildir. «**Ancak kendinden öncekilerin tasdiki,**» daha önce peygamberlere indirilmiş semavî kitapların onaylanması ve onların doğru olduğunun delilidir. Çünkü Kur'an mûcizedir. Diğer kitaplar ise mûcize değildir. Onlar, içindekilerin doğruluğu konusunda Kur'an'ın şahadetine muhtaçtırlar. Üzerinde ittifak edilen şeyin, delilin şahitliğine ihtiyaç duyduğu gibi.

«**Her şeyin açıklanması**», din işlerinden her şeyin detayı «**ve iman eden bir toplum için bir rehber ve rahmettir.**» Kesin iman sahipleri için sapıklıktan kurtuluş rehberi ve azaba karşı bir rahmettir.

Şüphesiz Kur'an, bütün kademeleri içine alır. Onda dinin içi ve dışına ilişkin geniş açıklamalar vardır.

Akıllı kimsenin; Kur'an'daki nasihatlerden ders alması, Kur'an gerçekleriyle aydınlanması, Kur'an ahlâkıyla ahlâklanması ve onu sadece okumakla yetinmemesi gerekir.

Allah'ın yardımıyla Yusuf Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

RA'D SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 43 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

المر تلك آيات الكتاب والذي أنزل إليك من ربك الحق
ولكن أكثر الناس لا يؤمنون (١) الله الذي رفع السموات
بغير عمد ترونها ثم استوى على العرش وسخر الشمس والقمر
كل يجري لأجل مسمى يدبر الأمر يفصل الآيات لعلكم
بلقاء ربكم توقنون (٢) وهو الذي مد الأرض وجعل فيها
رواسي وأنهارا ومن كل الثمرات جعل فيها زوجين اثنين
يغشي الليل النهار إن في ذلك لآيات لقوم يتفكرون
(٣) وفي الأرض قطع متجاورات وجنات من أعناب وزرع

وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا
عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ④

1. Elif. Lâm. Mim. Râ. Bunlar, Kitab'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır. Ama insanların çoğu inanmazlar.

2. Allah, görmekte olduğunuz gökleri bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirendir. Hepsi belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. O, işi düzenler, âyetleri açıklar. Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza tam olarak inanırsınız.

3. Yeryüzünü uzatan, orada sabit dağlar ve nehirler vareden ve orada her türlü meyveden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda, düşünen bir topluluk için âyetler vardır.

4. Yeryüzünde birbirlerine komşu kıtâlar, aynı sudan sulanan üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve muhtelif köklerden dallanan hurma ağaçları vardır. Biz yemişlerinde, onların bazılarını, bazılarına üstün kılarız. Şüphesiz bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için âyetler vardır.

1. «Elif. Lâm. Mim. Râ.» İbn Abbas, bu harflerin: "Ben Allah'ım, yaratıkların bilmediklerini bilir, Arş'ın üstünden toprağın altına kadar, görülmeyeni görürüm," anlamında olduğunu söyler. **«Bunlar,»** yani bu sûrenin âyetleri **«Kitab'ın»**, Kur'an'ın **«âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen»** Kur'an **«haktır.»** Müşriklerin dedikleri gibi, onu sen kendinden getirmedin. **«Ama insanların çoğu»** Kur'an'a **«inanmazlar.»** Onun hakikatını inkâr ederler. Çünkü inatlarında ileri gitmişler, hak yoldan sapmışlar, onun mânâlarını düşünmemişlerdir. Ama onların inkârları, Kur'an'ın hak olup yüce Allah katından indirildiği gerçeğini ortadan kaldırmaz. Şüphesiz kör görmese de, güneş güneştir.

Bundan sonraki âyette Yüce Allah rubûbiyyetinin (Rab olduğunun) ve birliğinin delillerini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

2. «Allah, görmekte olduğunuz gökleri bir direk olmadan yükselten...» Allah gökleri yükselmiş olarak yarattı. Onunla yer arasında, yaya olarak beş yüz yıllık bir mesafe vardır. O, gördüğün gökyüzünü, dikilmiş direkler ve sütunlar olmadan yükseltmiştir. **«Sonra Arş'a istivâ eden...»** Arş, kıralın tahtı demektir. Burada, halen mevcut büyük bir yaratık anlamındadır. O, yaratıkların en büyüğüdür. Yüce Allah'ın şu âyette haber verdiği gibi, altında tatlı su vardır: *"...Onun arşı su üzerindedir..."* (Hûd: 7) **«Güneşi ve ayı emrine boyun eğdirendir.»** Allah onları, kendilerinden istenilen şey için boyun eğdirdi. Bu da, kullarının onlarla yılların sayısını bilmek sûretiyle faydalanmaları, güneşin ve ayın hareketini hesaplamalarıdır. Güneş ve ay gece gündüz insanlara ışık verirler. Yere, bedenlere, ağaçlara ve bitkilere faydalıdırlar.

«Hepsi», güneş ve ayın ikisi de **«belli bir süreye kadar akıp gitmektedir.»** Yani, bilinen bir vakte kadar... Bu da dünyanın son bulması, dönmesini tamamlamasıdır. Güneşin ve ayın bir takım konak yerleri vardır. Bunlar hergece bir menzilde doğup, ötekinde batarlar. Bu, son durak yerine kadar böylece devam eder.

«O, işi düzenler.» Sahibi olduğu varlıkların, vermek ve vermemek, diriltmek ve öldürmek, günahlarını bağışlamak, sıkıntılarını gidermek, bazı toplulukları yükseltip bazılarını alçaltmak türünden olan işlerini takdir eder ve düzenler. Birliğine, öldükten sonra dirilmeye, kudret ve hikmetinin kemaline işaret eden **«âyetleri»**, delilleri **«açıklar. Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza tam olarak inanırsınız.»** Yani, Allah (c.c.) bu delil ve işaretleri, onlar üzerinde derinlemesine düşünüp bakmanız için açıklar. Siz böylece bunlarla, onun varlığına, birliğine, kudret ve hikmetine delil bulur, gökleri ve arşı yaratmaya, iriliklerine rağmen güneşi ve ayı boyun eğdirmeye, bütün işleri idare etmeye güç yetiren Allah'ın, bunlara göre daha kolay olan, insanı yaratmaya, tekrar diriltmeye ve cezalandırmaya öncelikle muktedir olduğunu kesin bir şekilde bilip, inanırsınız.

3. «Yeryüzünü uzatan,» uzunlamasına ve enlemesine yayan, ayakların sağlam bir şekilde basması ve hayvanların hareketi için genişleten O'dur. O, yeryüzünü, bir yerde topluca bulunan bir bütün olarak değil, yayılmış olarak yaratmıştır. Dünyanın yayılmış oluşu, onun yuvarlaklığına aykırı değildir. Çünkü yeryüzünün tamamı büyük bir kütledir. Yuvarlak bir cisim son derece büyükse, onun her parçası düz bir satıh gibi görünür.

«Orada» yeryüzünün sallanmaması, **kendisinin** ve üstündekilerin düzgün durması için, yerin direkleri olan **«sâbit dağlar ve»** akan **«nehirler vareden...»** Dağların, nehirlerin çıkış yerleri olması dolayısıyla burada, nehirler dağlara eklenmiş ve ikisi tek bir fiile bağlanmıştır . Yeryüzünün içlerinden çıkan buharlar, yükseldiğinde sıkışır ve birbirine girer. Sonunda dağlarda büyük sular meydana gelir. Sonra sular, çokluğu ve kuvvetinden dolayı dağı delerek çıkar ve yeryüzünde akar.

«Ve orada her türlü meyveden çifter çifter yaratan O'dur.» Burada, Arapların konuşmalarında âdet olduğu üzere *"zevceyn"* kelimesi *"isneyn"* kelimesiyle pekiştirilmiştir. Allah yeryüzünde her türlü meyveyi tatlı, ekşi; siyah, beyaz; sarı, kırmızı; küçük ve büyük olarak çifter çifter yaratmıştır.

«Geceyi gündüzün üzerine örtüyor.» Yani geceyi, karanlığıyla gündüzü kaplayan, gündüzün aydınlığını gideren bir örtü yapıyor. Böylece aydınlık olan hava, karanlığa bürünüyor. Burada "örtmek" şeklinde çevirdiğimiz *"iğşâ"* kelimesi, bir şeyin üzerine başka bir şeyi giydirmek demektir.

«Şüphesiz bütün bunlarda» yani yer, dağlar, nehirler ve meyvelerde **«düşünen bir topluluk için»** yaratanın kudretine, hikmetine ve idaresine işaret eden **«âyetler vardır.»**

Yeryüzündeki âyet, onun, üstündekiler için halı gibi yayılması açısındandır. Orada yollar, vâdiler, pınarlar, mâdenler ve hayvanlar vardır.

Dağların âyet oluşu, onların sabitlilikleri, yükseklikleri, sertlikleri ve ağırlıklarıdır. Çadırın kazıklarla sabitleştirilmesi gibi, yeryüzü de dağlarla sabitleştirilir.

Nehirlerin âyet oluşu; onların, dağların, her yanından değil, bir tarafından çıkmasıdır. Bu da, üstün hikmet sahibi olan ve istediğini yapan yüce bir güce dayanmasındandır.

Meyvelerin âyet oluşu ise şudur: Tohum yere düşer ve yeryüzünün nemi onu etkileyerek yetişip büyümesini sağlar. Üst ve alt tarafı yarılır. Üst taraftaki yarıktan yüksek ağaç, alt taraftakinden ise yerin derinliklerine gömülen kökler çıkar. Bu, insanı hayrete düşürecek işlerden biridir. Çünkü bu tohum tek bir özelliğe sahiptir. Tabiat olaylarının, yıldız ve gezegenlerin ona olan etkisi de tektir. Sonra onun bir tarafından havaya doğru yükselen bir gövde, diğer taraftan yerin dibine işleyen bir kök çıkıyor. Oysa tek bir tabiattan iki zıt tabiatın meydana gelmesi imkansız. Bu bize, bunun sebebinin hikmet sahibi bir idâreci olduğunu gösteriyor. Ayrıca, bu tohumdan meydana gelen ağacın bir kısmı odun, bir kısmı çekirdek, bir kısmı da meyve oluyor. Bunları yaratan hikmet sahibi Allah, tüm kusurlardan münezzehtir. O'nu tesbih ederiz.

İşte düşünen topluluklar, bütün bunlarda yaratıcının kudretine delil bulurlar. Burada "düşünmek" şeklinde çevirdiğimiz *"tefekkür"* kelimesi, kalbin, eşyanın manâlarını anlamaya yöneltilmesi demektir.

Bu büyük âlemde, yeryüzü, dağlar, mâdenler, denizler, nehirler, ırmaklar ve arklar olduğu gibi, küçük âlem olan insanda da, bunların benzerleri vardır. Cesedi yeryüzü, kemikleri dağlar, beyni madenler, karnı deniz, bağırsakları nehirler, damarları ırmaklar, saçı bitki, soluk alış-verişi rüzgârlar, sesi gök gürültüsü, göz yaşları yağmur, sevinci gündüzün aydınlığı, kederi gece karanlığı, uykusu ölüm, uyanıklığı hayat gibidir.

4. «Yeryüzünde birbirlerine komşu» yani birbirine bitişik, bir kısmı verimli olan ve birşeyler bitiren, bir kısmı çorak olup hiçbir şey bitirmeyen, bazıları az verimli ve sert, bazıları yumuşak, bir kısmı ağaca değil tarıma, bir kısmı da ağaca elverişli olan **«kıtalar, aynı sudan sulanan üzüm bağları...»** Araplar üzüme meyvesinin bolluğu, yükünün çokluğu, toplamak için alçak oluşu, dikeninin bulunmayışı, taze ve kuru olarak yenmesi dolayısıyla "kerm" demişlerdir. Şüphesiz içerisindeki iman nûrundan dolayı, mü'min kalbi bu adı almaya daha lâyıktır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Sizden biriniz (üzüme) kerm demesin. Çünkü kerm mü'minin kalbidir,"* buyurmuştur. (1) Bu yasaklamaya sebep: Arapların üzüme ve üzüm çubuğuna; ondan elde edilen şarabı, içenleri kereme sevkettiği için "kerm" derlerdi. İsmin güzelliğinin insanları onu içmeye teşvik etmemesi için, Hz. Peygamber üzüme bu adın verilmesini hoş karşılamadı. Temizliği ve güzelliği dolayısıyle mü'minin kalbinin bununla nitelenmesini daha uygun buldu.

«Ekinler, bir kökten ve muhtelif köklerden dallanan hurma ağaçları vardır. Biz yemişlerinde» şekil, miktar, tat, koku bakımından **«onların bazılarını bazılarına üstün kılarız.»** Ayrıca onlar içerisinde beyaz, siyah, büyük, küçük, tatlı, acı, iyi ve kötü olanlar vardır. Bunlar da, hikmet sahibi yaratana ve O'nun kudretine işaret eden şeylerdendir. Çünkü kökler ve sebepler aynı olduğu halde, şekil, renk, tad ve koku açısından çeşitli olan ağaçları

---

1 Hadisi; Buhârî, *Edeb* bölümünde tahric etmiştir. Ayrıca Müslim, Ebû Davud, Dârimî ile İmam Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 12/2339'da tahric etmişlerdir.

bitirmek, ancak güçlü ve irade sahibi birisiyle mümkün olur. Eğer meyvelerin oluşumu su ve toprakla olsaydı, renkleri ve tadları çeşitli olmazdı. Tek bir suyla aynı bahçede yetişen aynı cins ağaçlarda üstünlük bulunmazdı.

Âyette geçen *"sınvân"* kelimesi "sınv" kelimesinin çoğuludur. "Sınv", aynı kökten türeyen iki hurma dalı demektir.

«Şüphesiz bunlarda» bütün bu anılan şeylerde **«akıllarını kullanan»** akıllarının gereğiyle amel eden **«bir toplum için»** açık **«âyetler»** işaretler **«vardır.»** Şüphesiz şekil, renk, tad ve kokuları farklı olan meyveleri yaratmaya, yeryüzüne suyla hayat vermeye ve orada güzel bahçeler oluşturmaya güç yetiren Allah, insanı da tekrar yaratmaya güç yetirir. Hatta bu, ona oranla daha kolay ve daha rahat bir biçimde güç yetirilecek bir şeydir.

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي
خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ
الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ
ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ
هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ

وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ
وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

5. Şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların: "Biz toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılacağız?" demeleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir. Ve işte onlar boyunlarında tasmalar bulunanlardır. Yine onlar, cehennem ehlidir, orada sürekli kalacaklardır.

6. Onlar senden, iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Oysa onlardan önce azaplar gelip geçmiştir. Şüphesiz Rabbin zulmetmelerine rağmen insanlara karşı mağfiret sahibidir. Şüphesiz Rabbinin azabı da şiddetlidir.

7. Kâfirler: "Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" derler. Sen ancak bir uyarıcısın, her toplumun bir rehberi var.

8. Her dişinin karnında ne taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını Allah bilir. Her şey O'nun katında bir takdire göredir.

9. O, görülmeyeni de, görüleni de bilendir. O büyüktür, yücedir.

10. Sizden sözü gizleyen de, onu açığa vuran da, geceleyin gizlenen de, gündüzün görünen de (Allah'ın ilminde) eşittir.

5. Ey Muhammed veya ey dinleyici! Eğer bir şeye «**şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların**» yani müşriklerin: «**'Biz toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılacağız?' demeleridir.**» Âyetin manası şu şekildedir: Onlar kendilerini, başlangıçta hiçbir şey olmadan -Çünkü ruhlar, cesetler ve toprak yoktu- yaratan Allah'ın kudretine şaşmıyorlar. Oysa onları topraktan yaratması, O'nun için daha kolaydır. Asıl şaşılacak şey, Allah'ın onları tekrar yaratacağını hayretle karşılamalarıdır.

«İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir.» Çünkü Allah'ın yeniden diriltme gücünü inkâr ediyorlar. **«Ve işte onlar boyunlarında tasmalar bulunanlardır.»** Yani küfür ve sapıklıkla bağlıdırlar. Kurtulmaları mümkün değildir. Tasma diye terceme ettiğimiz *"ğul"*, elin boyuna bağlandığı halka şeklindeki tasmadır. Burada maksat, Allah'ın, onların boyunlarına bağladığı şekavet tasmalarıdır.

«Yine onlar cehennem ehlidir, orada sürekli kalacaklardır.» Orada ebedî kalmakla nitelenenler; başkaları değil, onlardır. Kişi kendi nefsinin elinde esirdir. Hevâ, boynunda tasma gibidir. Onunla dünyasında özdeşleşen bu tasma manevîdir. Kıyâmet günü ise gerçek bir hale gelecektir. Çünkü burada gizli olan orada gerçekleşecektir. Tıpkı şu olayda anlatılanlar gibi: Âsilerden birisi ölmüş ve gömmek için bir kabir kazmışlar. Fakat kazılan kabirde büyük bir yılan bulmuşlar. Sonra yeni bir kabir kazdıklarında, aynı yılanı orada da bulmuşlar. Sonunda, kaçmak isteyen hiçbir kimsenin Allah'tan kaçamıyacağını ve Allah'a hiçbir şeyin galib olmayacağını anlayınca, ölüyü o yılanla birlikte defnetmişler. İşte bu yılan, onun amelidir.

6. **«Onlar»** yani Mekke müşrikleri **«senden, iyilikten»** yani âfiyet ve kendilerine mühlet verilmesi sûretiyle ihsândan **«önce kötülüğü»** yani helâk edici olan cezânın gelmesini -cezâ onlara kötü geldiği için, kötülük diye adlandırıldı- **«acele istiyorlar.»** Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekkeli müşrikleri bazen dünya azabıyla, bazen de âhiret azâbıyla tehdit ediyordu. Âhiret azâbıyla her tehdit edişinde, kıyâmeti ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederlerdi. Dünya azâbıyla tehdit ettiğinde de, acele ediyorlar, "azap ne zaman gelecek?" diyorlar ve alay ederek, Hz. Peygamber'in söylediğinin aslı olmadığı inancında olduklarını açığa vurarak; âfiyet, rahmet ve hayrın yerine, ceza, azap ve kötülüğü istiyorlardı. Bu yüzden: *"Ey Allahım! Eğer bu, senin katından gelmiş bir gerçekse, üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem verici bir azâp getir."* (Enfâl: 32) dediler.

«Oysa onlardan önce» yani kendileri gibi yalanlayıcıların başına gelen, yere batırma, şekil değiştirme, sarsıntıya uğrama gibi **«azaplar gelip geçmiştir.»** Onlardan niçin ibret almıyorlar? **«Şüphesiz Rabbin»** günahlarla kendi kendilerine **«zulmetmelerine rağmen, insanlara karşı mağfiret sahibidir.»** Onların suçlarını örter, peşlerine takılmaz. Aksi halde yeryüzünde bir tek hayvan bile bırakmazdı. Ama âsilerden dilediklerine karşı **«şüphesiz Rabbinin azâbı da şiddetlidir.»** Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: *"Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu, azabımın da* *elem verici bir azab olduğunu haber ver."* (Hicr: 49-50)

İnsan sağlıklı olduğunda, korkması daha da faziletlidir. Böylece taatlere devama çalışır, kötülüklerden kaçınır. Hastalandığında ve dolayısıyla amellerinde güçsüzlüğe düştüğünde ise umutlanması daha faziletlidir. Allah (c.c.) Dâvud (a.s.)'a: "Ey Davud! Günahkârlara müjde ver, sıddîkları korkut" diye vahyetti. Davud (a.s.): "Ey Rabbim! Günahkârları nasıl müjdeler, sıddîkları nasıl korkuturum?" diye sorduğunda, yüce Allah: "Günahkârları müjdele! Çünkü, bana büyük gelen her günahı bağışlarım. Sıddîkları da korkut ki, amellerini beğenmesinler. Çünkü ben birisine adaletimle muamele eder ve onu hesaba çekersem mutlakâ helâk olur" buyurdu.

7. «Kâfirler: 'Ona» yani Muhammed'e **«Rabbinden»** peygamberliğinin doğruluğuna işaret eden **«bir âyet»**, açık ve net bir alâmet **«indirilmeli değil miydi?' derler.»** Çünkü Hz. Peygamber'e inen âyetleri saymıyorlardı. Rasûlüllah'tan, aydınlanmak için değil, inat olsun diye bir işaret istiyorlardı. Öyle olmasaydı, isteklerine cevap verilirdi. Bu, asânın yılana dönüşmesi, ölülerin diriltilmesi, kayadan deve çıkarılması gibi mûcizelerdir. Bu yüzden Hz. Peygamber'e Allah (c.c.) tarafından: **«Sen ancak bir uyarıcısın»** yani onları uyarmak ve kötü akıbetten korkutmak için gönderildin, senin görevin onların isteklerine cevap vermek değil, Peygamberliğini doğrulayan şeyleri getirmektir, denildi. Çünkü o, her mûcize gösterişinde, başka birisi gelip değişik bir mûcize isterdi. Bu da peygamberlerin dâvetinin çökmesini gerektirir.

«Her toplumun bir rehberi var.» Yani, her toplum için dönemlerinde revaçta olan konularda, o konuya uygun özel mûcizeyle donatılmış, onları hakka yönelten ve doğruya çağıran bir peygamber gönderilmiştir. Hz. Mûsa döneminde sihir revaçta olduğu için, onun mûcizesini onların yoluna yakın olan bir şekilde yaptı. İsâ (a.s.) döneminde tıp ileri olduğu için, onun mûcizesini de tıpla uyuşan, ölüleri diriltmek, alaca hastalarını ve anadan doğma körleri tedâvi etmek türünden yaptı. Bizim Peygamberimizin zamanında da, fesâhat ve belâğat egemen olduğu için, onun mûcizesini de Kur'an'ın fesâhat ve belâğatını insan gücünün ulaşamıyacağı bir seviyeye getirmesi şeklinde yaptı. Kendi yollarına ve yapılarına bu kadar yakın olmasına rağmen, bu mûcizeye inanmadılar. Dolayısıyla daha başka mûcizelere hiç inanmazlar.

8. «Her dişinin karnında ne taşıdığını», yani taşıdıkları yavruların erkek veya dişi tam veya eksik, güzel veya çirkin, uzun veya kısa, itaatkâr veya âsi, akıllı veya beyinsiz, kerem sahibi veya kötü ya da buna benzer o andaki ve ilerideki bütün diğer özelliklerini, **«rahimlerin neyi eksiltip, neyi artırdığını»** ancak **«Allah bilir.»** Rahim, karında çocuğun kaldığı yer ve kaptır. Âlimler rahmin eksilttiği ve artırdığı şeyin ne olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir görüşe göre bu, çocuğun cüssesidir. Çünkü o, bazan büyük, bazan küçüktür. Bazan organları tam, bazan eksik olur. İkinci bir görüşe göre doğum süresidir. Doğumun en alt süresi altı aydır. Normalde bu, dokuz aydır, hatta iki yıla kadar uzar. Hasan Basrî'den, eksiltmenin sekiz ay veya daha az, fazlalaştırmanın da dokuz aydan daha fazla olduğu rivâyet edilmiştir. Yine Hasan Basri'den, eksiltmenin, organları tamamlanmadan düşen cenin; artırmanın ise organları tam olarak dünyaya gelen çocuk olduğu rivayet edilmiştir.

«Her şey O'nun», yani yüce Allah'ın **«katında»** Levh-i Mahfuz'da yazılı, bilinen, rızık ve ecel konusunda belirlenmiş olan sınırı aşmayan **«bir takdire göredir.»**

9. **«O,»** yani yüce Allah, adına genel olarak gayb denilen ve duyulardan saklı bulunan, aynı zamanda gizli sırları ve bilgilerin de içine girdiği **«görülmeyeni de...»** Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Kur'an'da gaybla ilgili bilginin Allah'a nisbet edilmesi, bize oranladır. Çünkü Allah'a oranla gayb diye bir şey yoktur." **«Görüleni de»** yani duyulara açık olan ve algılanıp görülebilen bütün varlıkları da **«bilendir. O büyüktür.»** Şanı, hiçbir şeyin, O'nun bilgisi dışına çıkamayacağı şekilde **«yücedir.»** Kudreti ile her şeyin üstündedir.

10. Ey insanlar! **«Sizden sözü gizleyen de onu açığa vuran da»**, sözü nefiste saklayan da, onu diliyle açığa vuran da, içinizden **«geceleyin»** karanlıkta saklanıp **«gizlenen de, gündüzün»** yollarda açıkça yürüyen ve **«görünen de»** Allah'ın ilminde **«eşittir.»** O, bunların hepsini görür.

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ
اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ
وَاِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ

وَالٍ (١١) هُوَ الَّذٖي يُرٖيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ
السَّحَابَ الثِّقَالَ (١٢) وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
مِنْ خٖيفَتِهٖ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصٖيبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ
فِي اللّٰهِ وَهُوَ شَدٖيدُ الْمِحَالِ (١٣) لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذٖينَ يَدْعُونَ مِنْ
دُونِهٖ لَا يَسْتَجٖيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَٓاءِ
لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ وَمَا دُعَٓاءُ الْكَافِرٖينَ اِلَّا فٖي ضَلَالٍ
(١٤) وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا
وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ (١٥)

11. Onun önünde ve arkasında takipçileri vardır; onu Allah'ın emrinden korurlar. Bir toplum kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların durumlarını değiştirmez. Allah bir toplum için kötülük dilediği zaman, artık onu geri çevirecek yoktur. Zaten onların O'ndan başka gözeticileri yoktur.

12. Size, korku ve ümit vererek şimşeği gösteren ve ağır bulutları oluşturan O'dur.

13. O'nu, gök gürlemesi hamd ile, melekler de korkusundan tesbih ederler. Onlar Allah hakkında mücadele ederlerken, O, yıldırımlar gönderip dilediğini çarpar. O, tuzağı pek şiddetli olandır.

14. Gerçek duâ, ancak O'nadır. O'nun dışında duâ ettikleri şeyler, onlara hiçbir şeyle karşılık vermezler. Tıpkı, ağzına gelsin diye, suya doğru iki elini açan kişi gibidirler. Ama su,

onun ağzına gelmez. Kâfirlerin duâları boşa gitmektedir.

15. Göklerde ve yerde olanlar ve onların gölgeleri, sabah akşam isteyerek ve istemeyerek sadece Allah'a secde ederler.

11. **«Onun»**, yani insanın **«önünde ve arkasında takipçileri vardır.»** Bunlar, gece ve gündüz melekleridir. Yeryüzüne inme konusunda birbirlerini izledikleri için, Meleklere *"takipçiler"* denilmiştir. Onların bir kısmı gece, bir kısmı gündüz inerler. Bir grup geçince, onları başka bir grup izler. Yani gece melekleri gündüz meleklerini, gündüz melekleri de gece meleklerini takip eder. Hepsi sabah ve ikindi namazlarında toplanırlar. Âyetin bu bölümünün manası şöyledir. İnsan için, önünde ve arkasında birbirini tâkip eden, yâni onu dört bir yandan kuşatan melekler vardır. **«Onu Allah'ın emrinden»** yani azabından o, günah işlediği zaman, günahından tevbe eder umuduyla, biraz mühlet vermesi için duâ etmek sûretiyle ya da, Allah'ın korumasını emrettiği zararlardan **«korurlar.»**

Mücahid şöyle der: "Her kul için, onu uyurken ve uyanıkken, insanlar, cinler ve hayvanlardan koruyan görevli bir melek vardır. Bunlardan birisi ona yaklaştığında, melek "arkanda" der. Allah'ın izin verdiği şey ise, bunun dışındadır ve o gelip insana ulaşır."

Ömer b. Ebî Cündüb'ün şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Biz Sıffin savaşında, Sâid b. Kays'ın yanında oturuyorduk. Hz. Ali (r.a.) karanlık bastıktan sonra mızrağına dayanarak yanımıza geldi. Said: 'Sana birisinin pusu kurmasından korkmuyor musun?' diye sordu. Hz. Ali: 'Herkesin yanında Allah tarafından, onu kuyuya düşmekten, dağdan yuvarlanmaktan, kendisine bir taş değmesinden, hayvan saldırısından koruyan melekler vardır. Kader geldiğinde onunla kaderin arasından çekilirler' cevabını verdi."

«Bir toplum,» şükrü terkedip iyi hallerden kötü hallere dönerek **«kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların»** afiyet ve nimet içindeki **«durumlarını değiştirmez. Allah bir toplum için kötülük»** yani azap ve helâk **«dilediği zaman, artık onu geri çevirecek»** o kötülüğü engelleyecek **«yoktur. Zaten onların»** yani Allah'ın helâk etmek istediklerinin, üzerlerinden azabı uzaklaştıracak ve işlerini üstlenecek **«O'ndan başka»**, Allah dışında **«gözeticileri yoktur.»** Çünkü her şeyin idaresi yalnızca O'na aittir ve O'nun hükmünü sorgulayacak herhangi bir kimse yoktur.

12. **«Size,»** yıldırımdan ve evlerin yıkılması konusunda **«korku ve»** yağmur beklentisi ve onun sağlayacağı bereket konusunda **«ümit vererek...»** Yağmur bazı şeyler için zarar, bazı şeyler için de rahmettir. Yolcu ve ambarında üzüm ve hurma bulunanlar ondan korkar. Evlerinde oturanlar, çiftçiler ve bahçıvanlar ise onun yağmasını arzularlar. İşte bu şekilde, korku ve ümit içinde, bulutlardan parlayan **«şimşeği gösteren ve»** yağmurla yüklü **«ağır bulutları oluşturan»**, onu meydana getiren, yaratan **«O'dur.»** Yağmurun, gökten bulutlara mı indiği, yoksa Allah'ın bulutlarda yaratıp sonra onu yağmur olarak mı indirdiği konusunda görüş ayrılığı vardır. Ancak olayların, onlar üzerinde yüce Allah'ın etkisi olmadan tabiata isnat edilmesinin mümkün olmadığı bir gerçektir. Fakat etki edeni göz ardı etmeden, bir takım sebeplere dayandırmak kabul edilebilir bir şeydir. Çünkü bu dünya, sebepler ve hikmet dünyasıdır. İlâhi kudret içinde düşünülen bir şey, değer verilmeye ve önemsenmeye daha lâyıktır.

13. **«O'nu, gök gürlemesi...»** Bu konuda âlimler görüş ayrılığı içindedirler. Gerçekte *"gök gürlemesi"* anlamındaki *"ra'd"* Allahın nurundan yaratılan bir meleğin adıdır ve deve sahibinin, develeri sürüp götürdüğü ve yönettiği gibi, meleğin, bulutları süren şiddetli sesi anlamına da gelir. (2) **«Hamd ile,»** O'nu hamdederek... Göğün şiddetli gürlediği zamanlarda Hz. Peygamber: *"Ey Allahım! Öfkenle bizi mahvetme, azabınla bizi helâk etme, bundan önce bize âfiyet ver"* diye duâ ederdi. **«Melekler de korkusundan»** Allah'ın heybet ve celâlinden korkarak **«tesbih ederler.»**

Ra'd tesbih ettiği zaman –onun tesbihi duyulan sesidir- bütün melekler seslerini tesbihle yükseltirler, bunun üzerine yağmur yağar. Melekler Allah'tan korkarlar, ancak onların korkusu insanoğlunun korkusu gibi değildir. Çünkü onlardan hiçbiri sağında solunda olanı bilmez. Onları yemek içmek ve başka hiçbir şey Allah'a ibadetten alıkoymaz.

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bir kimse gök gürlemesini duyar da: 'Gök gürlemesinin hamd ile meleklerin de korkusundan tesbih ettiği Allah, yücedir. O her şeye kadirdir' der ve sonra da kendisini yıldırım çarparsa, onun diyeti bana aittir."

2- Tabiat bilginlerinin dediği gibi, gök gürültüsü ve şimşeğin, pozitif bulutların elektrik yüklü negatif bulutlarla karşılaşmasından meydana gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Özellikle bu, bilgili ve hikmet sahibi Allah'ın takdir ve tedbiri ile olunca, aralarında bir tezat yok, bir çelişki yok. Allah en iyisini bilir.

«Onlar» yani şu kâfirler bu **delillerin açıkça** görülmesine rağmen **«Allah hakkında»** Rasûlünü yalanlamaları **dolayısıyla,** onun nitelendirdiği azamet, birlik ve kusursuz gücü konusunda **«mücadele ederlerken, O, yıldırımlar gönderip...»** Yıldırım, buluttan meydana gelen ve yere düşen dumansız bir ateş parçasıdır. Bu dünyadaki ateşlerden daha kuvvetlidir. Çünkü buluttan indiği zaman, bazan denize gömülür ve su altındaki balıkları yakar.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Yahudiler, Hz. Peygamber'e Ra'd'ın ne olduğunu sordular. Rasûlüllah: *"O, bulutlarla görevli bir melektir. Onunla birlikte ateşten sapanlar vardır. Onlarla bulutları istedikleri tarafa sürerler,"* buyurdu. (3) Sapan diye terceme ettiğimiz *"mihrâk"* aslında: Çocukların birbirlerine vurdukları bükülmüş kumaş parçasıdır. Burada, meleğin bulutları sürdüğü bir âlet anlamındadır. **«Dilediğini çarpar.»** Dilediğine isabet ettirip yok eder. **«O,»** düşmanlarına karşı **«tuzağı»** yani plânı **«pek şiddetli olandır.»** Onları hiç hesaba katmadıkları şekilde helâk eder.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir adamı, cahiliye Araplarının ileri gelenlerinden birine göndererek: *"Git onu bana çağır"* buyurdu. Adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Adam azgın ve taşkının biri, gelmez" dedi. Rasûlüllah tekrar: *"Git, onu bana çağır"* buyurdu. Gidip adama: "Rasûlüllah seni çağırıyor" dedim O: "Allah nedir? Altından mı, gümüşten mi, yoksa bakırdan mı?" dedi. Râvî Enes diyor ki: Rasûlullah'ın gönderdiği sahâbî, Efendimize dönüp olanı haber verdi. "Onun azgın ve taşkının biri olduğunu sana haber vermiştim. Şimdi de bana böyle böyle söyledi" dedi. Hz. Peygamber: *"Ona tekrar dön ve çağır"* buyurdu. Sahabî tekrar gitti, önceki sözleri tekrarladı. Sonra Rasûlüllah'a dönüp olanları haber verdi. Rasûlüllah: *"Ona yine git,"* buyurdu. Bu zat üçüncü kez gidip aynı şeyleri söyledi. O müşrik konuşurken, aniden Allah (c.c.) tam başının üstüne bir bulut gönderdi. Bulut gürledi ve bir yıldırım düşerek kâfirin, kafatasını deldi. Bunun üzerine Allah (c.c.): *"Onlar Allah hakkında mücadele ederlerken, O, yıldırımlar gönderip, dilediğini çarpar. O, tuzağı pek şiddetli olandır,"* âyetini indirdi. (4)

14. «Gerçek,» yani hak olan, ya da karşılık verilen **«duâ, ancak O'nadır.»** Yani yüce Allah'adır. "Karşılık verilen duâ" diye belirttiğimiz ikinci

---

3- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî tahric etmiştir. Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî İbn Abbas'tan Yahudilerle ilgili uzun bir kıssa içerisinde tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürrül-Mensûr,* 4/50.

4- Hadisi Hafız Bezzâr, Ebû Yâ'lâ el-Mevsılî ve İbn Cerîr et-Taberî tahric etmişlerdir. Bu olayı İbn Kesir de tefsirinde 2/274'de anlatmıştır.

manâ, "hak"kın boşa gitmeyen sabit anlamında anlaşılması halindedir. Çünkü duâ edene karşılık veren, başkası değil sadece O'dur. Duâ edip isteyene, istediğini verir. **«O'nun dışında duâ ettikleri şeyler,»** yâni kâfirlerin, Allah'ın hakkına tecavüz ederek duâ ettikleri putlar **«onlara»** yani kâfirlere **«hiçbir şeyle karşılık vermezler.»** Onlar **«tıpkı ağzına gelsin diye,»** diliyle çağırarak, eliyle ağzına ulaşması için işaret ederek **«suya doğru iki elini açan kişi gibidirler.»** Yani putların onlara verecekleri karşılık; suyun, elini uzatana vereceği karşılık gibidir. **«Ama su, onun ağzına gelmez.»** Çünkü cansızdır. Elini uzatanı da, onun susuzluğunu ve ihtiyacını da hissetmez. Onun duâsına karşılık vermeye gücü yetmez. Onların duâ ettikleri putlar da tıpkı bunlar gibi cansız ve donuk varlıklardır, duâlarını duymazlar. Karşılık veremezler, onlara fayda sağlamaya güçleri yetmez.

«Kâfirlerin» putlara yaptıkları **«duâları boşa gitmektedir.»** Ziyan olmakta, hasara uğramakta ve bâtıl bir hale gelmektedir. Çünkü o putlar karşılık verme gücüne sahip değillerdir. Kâfirlerin Allah'a yaptıkları duâ ise, bizim mezhebimize göre, karşılık görebilir. Nitekim Allah (c.c.), şeytanın ve başka kâfirlerin duâlarına karşılık vermiştir.

15. **«Göklerde»** Melekler, Peygamberlerin, velîlerin ve mü'minlerden üst derecelere erenlerin ruhları **«ve yerde»** meleklerden, insanlardan ve cinlerden inanmış **«olanlar ve»** onlara uyarak **«onların gölgeleri, sabah akşam...»** "akşam" diye terceme ettiğimiz *"asîl"* kelimesi, *Bahru'l-Ulûm* adındaki eserde bildirildiğine göre; güneşin zevâlinden batmasına kadar olan zamandır. *Kevâşî* adındaki eserde ise, bu kelimenin ikindi ile akşam arasındaki vakit için kullanıldığı söylenir. Hem şiddet, hem de rahat hallerinde **«isteyerek ve»** şiddet ve zarûret hallerinde de **«istemeyerek...»** Bu, kâfir ve münâfıklar için sözkonusudur. Bir hadiste: *"Rabbin, cennete zincirlerle götürülen topluma şaştı,"* buyurulmuştur. (5) **«Sadece Allah'a secde ederler.»** Buradaki secdeden gerçek anlamı yanında mecazi anlamının olması da mümkündür. Bu da, Allah'ın onlar hakkında yarattığı şeylere ister istesinler, ister istemesinler, boyun eğmeleridir.

Bu açıklamaya göre, gölgelerinin boyun eğmesi, Allah'ın onları uzatarak ve kısaltarak değiştirmesi, bir yönden başka bir yöne çevrilmesidir. Her-

---

5- Hadisi Buharî *Cihad*'da, 6/101; Ebû Davud, 2677 numara da tahric ettiler. Buhârî'deki bir rivayette: *"Allah, cennete zincirlerle giren topluma şaştı"* denilmektedir. Bkz. *el-Câmiu'l-Usûl*, 2/622.

şey Allah'a boyun eğmiş ve onun takdir ve hükmü altına girmişlerdir.

Buradaki secde, tilâvet secdesidir. Â'raf sûresinin sonunda tilâvet secdesiyle ilgili bilgiler verilmişti. Şükür secdesi ise, kişinin tekbir alması ve kıbleye karşı yere kapanmasıdır. Secdede Allah'a hamd, şükür ve tesbih eder, sonra da tekbir alarak başını yerden kaldırır.

İmam Şâfiî, bir çocuk dünyaya gelmesi, düşmana karşı zafer kazanılması gibi yeni bir nimete nâil olunduğu ve düşmandan ve boğulmaktan kurtulmak gibi bir musîbetten kurtulunduğu hallerde şükür secdesi yapmanın müstehap olduğunu söyler.

Ebû Hanife ve İmam Mâlik'ten bir rivayette ise, şükür secdesi mekruhtur.

İmam Nevevî: "Birçok sapık ve cahilin, şeyhlerin huzurunda secde yapmaları bu kabildendir. Bu tür secdeler her halükârda, ister kıbleye karşı olsun, ister başka bir yöne, ister Allah kastedilsin, ister edilmesin kesinlikle haramdır. Hattâ bazı hallerde küfürdür" der.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَ
الْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَ لَا يَمْلِكُونَ
لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُ
اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ
خَلَقُوا كَخَلْقِه۪ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ
بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي

النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ
الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ
فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ ﴿١٧﴾
لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ
لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ اُولٰئِكَ
لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

16. De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." "O halde, O'nu bırakıp da, kendilerine bile bir fayda ve zarar veremeyen dostlar mı edindiniz?" de. Yine de ki: "Hiç körle gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?" Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince bir birine benzer mi göründü? De ki: "Allah, her şeyi yaratandır. O tektir, karşı durulmaz bir güç sahibidir."

17. Gökten bir su indirdi de vâdiler kendi ölçüsünce dolup taştı. Sel, üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü. Süs eşyası veya bir metâ yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerde de buna benzer bir köpük olur. İşte Allah, hak ile bâtılı böyle bir benzetmeyle anlatır. Köpük yok olup gider, insanlara fayda veren şey ise, yer yüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.

18. Rablerinin emrine uyanlar için en güzeli vardır. Ona uymayanlara gelince, yeryüzündeki her şey ve daha bir katı kendilerinin olsa, onu fidye verirlerdi. İşte onlar, hesabı en kötü olanlardır. Dönecekleri yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır.

16. Ey Muhammed! Müşriklere **«de ki: 'Göklerin ve yerin Rabbi»** yaratanı, sahibi, işlerini idâre edeni **«kimdir?'»** Sonra onların bunu itiraf etmekten başka cevapları olamayacağı için, cevap olarak **«de ki: 'Allah'tır.'»** Ardından onları ilzam için: **«'O halde, O'nu bırakıp da, kendilerine bile bir fayda ve zarar veremeyen»**, kendileri için faydası olan bir şeyi elde etmeye ve zararı olan bir şeyi savmaya güç yetiremeyen **«dostlar mı edindiniz?' de.»** Buna güç yetiremediklerine göre, başkalarına menfaat sağlamaktan ve onlardan zararı savmaktan daha da âcizdirler. Böyle birisine nasıl tapılır, ve dost edinilir? Bu, onların bilgisizliğini ortaya koymak, aptallık ve sapıklıklarına şahitlik etmektir. *"Dostlar mı edindiniz?"* cümlesindeki soru edatı, onların yaptıklarının beğenilmediğini ifade manasında kullanılmıştır. *"Fâ"* harfi de, yaptıklarının yadırgandığını ifade içindir. Yani: "Sizin göklerin ve yerin yaratıcısının ve sahibinin Allah olduğunu bilip ikrar etmenize rağmen, Allah'tan başka putlar edinmeniz, ne kadar şaşılacak şeydir," anlamındadır.

«Yine de ki: 'Hiç körle gören bir olur mu?» Yani iyilik açısından gözleri görmeyen bir kimseyle gören kimse eşit olmadığı gibi, Allah'ın azamet ve kudretini bilmeyen müşrik de, bunları bilen muvahhidle eşit değildir. Buradaki *"kör"*den maksat, hakka karşı kör olup, batılı görendir. *"Gören"*den maksat da hakkı görüp bâtıla karşı gözü kapalı olandır.

«Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?'» Bunlar eşit olmadığı gibi, şirk ve inkârla tevhid ve mârifet de eşit değildir. Âyetteki, şirki ifade için kullanılan *"karanlık"* kelimesi, şirkin çeşitli şekilleri olduğu için, çoğul kullanılmıştır. Bunlar, Hristiyanların şirki, Yahudilerin şirki, puta tapıcıların şirki ve mecusilerin şirkidir. Tevhid ise bunun aksine tektir.

«Yoksa Allah'a, onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da...» Bu cümledeki soru edatı da, inkâr içindir. Yani, "Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar yoktur" demektir. **«Bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü?»** Yani onların yaratması ve Allah'ın yaratması birbirine benzedi, karıştı da o kâfirler: "Allah'ın yaratmaya gücü yettiği gibi, bunların da gücü yeter. Dolayısıyla, Allah'ın ibadete lâyık olduğu gibi, bunlar da lâyık mı dediler? Hayır durum öyle değildir. Onlar, yaratan Allah'ın güç yetirdiği şeylere gücü yetmeyen âcizleri ortak edindiler.

«De ki: 'Allah,» cisimlerden ve renkler vs. gibi arazlardan **«her şeyi yaratandır.»** Allah'tan başka yaratıcı yok ki, ibâdette onu ortak etsinler! **«O»** ulûhiyette birlenmesi gereken **«tektir.»** Her şeye üstün gelen **«karşı durul-**

maz bir güç sahibidir.'» O halde, onun yardımcıları ve ortakları olduğu vehmine nasıl kapılıyorlar?

17. Yüce Allah **«gökten»** buluta, oradan da yer yüzüne **«bir su»** yani yağmur **«indirdi de...»** Bu, yağmurun yer yüzündeki suların buharlaşarak gök yüzüne çıkıp orada soğuk havanın şiddetinden dolayı su olup tekrar yere indiğini söyleyenlerin sözünü reddir. (6) Bu sudan **«vadiler...»** Vadi, içersinde bolca su akan yerdir. Burada, aktığı yerin anılmasıyla, o yerde bulunan şeyin amaçlanması sûretiyle nehirlere işaret edilmiştir. **«Kendi ölçüsünce»** insanların zarar görmeyeceği bir miktarda **«dolup taştı.»** Yüce Allah (c.c.) yağmuru, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah katından getirdiği hak için bir örnek olarak vermiştir. O halde yağmurun, zarardan uzak olarak katıksız bir menfaat olması gerekir. O, silip süpüren bazı yağmurlar ve seller gibi değildir.

Burada *"ölçüsünce"* anlamındaki *"bi kadrihâ"* kelimesindeki zamirin, vadinin hakiki manasına ait olması da câizdir. O zaman, yağmurun vâdilerin büyüklük ve küçüklüklerine göre, eğer vâdi genişse su çok, küçükse az olduğu şeklinde bir anlama geldiği anlaşılır. **«Sel,»** sudan **«üste çıkan»**, yükselen **«köpüğü yüklenip götürdü. Süs eşyası»**, zinetlerin çoğu altın ve gümüşten olur **«veyâ bir meta yapmak isteyerek»**, yararlandıkları bakır, demir, tunç gibi şeyler... Bunlar eritilerek birçok kaplar, savaş ve tarım âletleri yapılır. **«Ateşte erittikleri şeylerde de...»**

Burada *"erittikleri"* diye terceme edilen *"yûkıdûne"* kelimesi, bir şeyin erimesi için altına ateş koymaları anlamındadır. İnsanların erimesi için altına ateş yaktıkları altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, civa ve tunçtan oluşan yedi madende **«buna benzer bir köpük olur.»** Yani bundan da, su köpüğü gibi bir köpük meydana gelir. Eritildiğinde üstüne çıkar. Bu, köpüktür.

«İşte Allah,» bu açıklama ve örnek gibi, **«hak ile bâtılı böyle bir benzetmeyle anlatır.»** Yüce Allah hakkı, kararlılık ve fayda konusunda, faydalı olan su ve kendisinden süs eşyası ve çeşitli kaplar yapılarak faydalanılan mâdenlere benzetmiştir. Bunun yanında bâtılı da, hızla yok olması ve faydasının bulunmaması dolayısıyla su köpüğüne ve eridiğinde üste çıkan maden köpüğüne benzetmiştir. Şüphesiz köpük, suyun üstüne çıksa da, hemen yok olur.

6- Aslında yağmurun oluşumu konusunda fizik bilginlerinin söylediği bu söz, dine ters ve onunla çelişkili değildir. Çünkü yağmur, yeryüzünden yükselen bu buharlardan Allah'ın kudretiyle meydana gelir. Nitekim bir âyette: *"Yerden suyunu ve otlağını çıkardı."* (Nâziat: 31) buyurulmaktadır. Buna göre, suyun aslının yeryüzünden olduğu Kur'an nassı ile gerçeklik kazanmaktadır.

İşte bâtıl da böyledir. Bazı hallerde üste çıksa da, Allah onu yok edecektir. Sonuç hakkın ve hakka uyanlarındır. Nitekim "Hak için devlet, batıl için savlet (atılma) var" denilmiştir.

«Köpük» yani bâtıl **«yok olup gider.»** Bunun yanında, su ve madenlerin özü gibi, **«insanlara fayda veren şey ise, yer yüzünde kalır.»** Kaybolup gitmez. İnsanlar ondan yararlanırlar. Suyun bir kısmı, insanlığın yararlanması için yerin üstünde kalır, bir kısmı da toprağın derinliklerindeki pınarlara ve kuyulara akar. Madenler ise uzun süre kalırlar.

«İşte Allah böyle misaller verir» ve biribirine benzer şeyleri böyle açıklar. Benzetme cahil ve habersiz kimselere gerçeği anlatmanın en etkili yoludur. Bu, bir bakıma bilinmeyen vahşiyi, bilinenlerle açıklamaktır.

18. «Rablerinin emrine» yani dünyada iken Allah'ın dâvet ettiği tevhide ve itaata, **«uyanlar»** yani mü'minler **«için en güzeli»** yani ahirette en güzel mükâfât **«vardır.»** Burada Allah'ın vereceği mükâfat, yani cennet *"en güzel"* (hüsnâ) şeklinde adlandırılmıştır. Çünkü o, başkasından değil, kendi zatından olan ezelî cemal sıfatlarının eserlerinden olduğu için, güzelliğin zirvesindedir. Bununla, en güzele davet edenin Allah, bu ilâhî dâvete uyanların da mü'minler olduğu anlaşılıyor. Cennet ve onun nimetleri de, en büyük ziyafettir.

«Ona uymayanlara gelince» ki onlar Allah'ı inkâr eden, O'na itâat etmeyenlerdir. **«Yeryüzündeki»** para, mal ve mülk cinsinden olan **«her şey ve daha bir katı kendilerinin olsa,»** canlarını azaptan kurtarmak için **«onu fidye verirlerdi.»** Fakat buna rağmen, onların verdiği bu şeyler kabul edilmez. Bunun sırrı, onların dünya nimetleri sebebiyle Allah'tan uzaklaşmaları, O'ndan habersiz olmaları, ölüm ve öldükten sonraki dirilmeyle uyandıklarında, dünya ve onun içindeki şeylerin gözlerinde küçülmesidir. Eğer güçleri yetse hepsini dağıtmaya hazırdırlar. Ancak kabul zamanı konusunda yanılmışlar, bunu altın veya gümüşün hiçbir fayda vermediği bir zamanda temenni etmişlerdir. **«İşte onlar, hesabı en kötü olanlardır.»** Bu, kişinin günahı sebebiyle hesaba çekilip, ondan hiçbir şeyin bağışlanmamasıdır. Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.): *'Kıyamet günü hesaba çekilen herkes mutlaka helâk olmuştur'* buyurdu. Ben:'Allah (c.c.): *'Kolay bir hesapla hesaba çekilecek'* (İnşikâk: 8) buyurmadı mı?' dedim. *'Bu sadece arzdır. Ama hesaba çekilenler helâk olmuştur'* buyurdu." (7)

7- Hadisi Buharî rivâyet etmiştir. Müslim de şu lâfızla rivayet etmiştir: "'*Kimin hesabı görülürse azap edilir.*' Âişe (r.a.): 'Allah ... buyurmadı mı?' dedi..."

Onların, hesaba çekildikten sonra **«dönecekleri yer de cehennemdir.»** Eğer: "Onların döneceği yer ateştir." şeklinde olması daha uygun olmaz mıydı?" şeklinde bir soru sorulursa, buna şöyle cevap veririz: Cehennem kelimesi daha korkutucu ve ürkütücüdür. Cehennem'in "nâr"ın en derin çukuru olması da muhtemeldir. **«O»** yani cehennem **«ne kötü yataktır»** yani ne kötü bir kalınacak yerdir.

Rivâyet edildiğine göre, Musâ (a.s.), Rabbine yalvararak: "Ey Rabbim! Yaratıkları yarattın, nimetinle besleyip büyüttün. Sonra da kıyamet günü cehenneme atıyorsun. Bu nasıl iş?" demiş. Allah (c.c.) kendisine: "Ey Musa! Kalk ve bir ekin ek," diye vahyetmiş. Hz. Musa ekin ekip sulamış, bakımını yapmış ve hasadını kaldırmış. Sonra yüce Allah: "Ekinini ne yaptın?" diye sormuş. Musa: "Topladım, hasat ettim," diye cevap vermiş. Allah (c.c.): "Hiçbir şey bırakmadın mı?" diye sorunca, Hz. Musa: "Ey Rabbim! İşe yaramayanları bıraktım," diye cevap vermiş. Yüce Allah: "Ey Musa! İşte Ben de "Lâ ilâhe illallah" demekten kaçınan, işe yaramaz hayırsızları cehenneme soktum," buyurmuş.

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمٰى
إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ (١٩) الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ
اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ (٢٠) وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ
بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ (٢١)
وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَ
أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ

السَّيِّئَةَ أُولٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ (٢٢) جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰئِكَةُ
يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ (٢٣) سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ
فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ (٢٤)

19. Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, kör kimse gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.

20. Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler, verdikleri sözü bozmayanlardır.

21. Allah'ın gözetilmesini istediği şeyleri gözetirler, Rablerinden çekinirler, kötü hesaptan korkarlar.

22. Onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabredenler, namazı kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık harcayanlar, kötülüğü iyilikle savanlardır. İşte, dünya yurdunun iyi sonu onlarındır.

23. (Bu iyi son) Adn Cennetleridir. Onlar ve atalarından, eşlerinden ve çocuklarından salih olanlar da oraya gireceklerdir. Melekler de her kapıdan onların yanlarına girip;

24. "Sabrınıza karşılık sizlere selâm olsun. Dünya yurdunun sonu ne güzeldir" (derler.)

19. «**Rabbinden sana indirilenin**» yani Allah'ın indirdiği Kur'an'ın «**hak olduğunu bilen kimse...**» O, Hz. Hamza veya Ammar'dır. Kalbi «**kör**» olup da, Kur'an'ı inkâr eden –o da Ebû Cehil'dir– «**kimse gibi olur mu?**» Yani, hakkı görüp de ona tâbi olanla, onu görmeyip tâbi olmayan bir olmaz. Bu benzetme, bu durumda olan herkesi kapsamaktadır. «**(Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.**» Yani Kur'an'ın öğüdünü ancak, saf akıl sahipleri kabul eder. Öğüt alma ancak, yaratılış örtüsünün kabuğundan kurtulan akıl sahibi için söz konusudur. Yüce Allah bir âyette: *"Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alır-*

lar." (Bakara: 269) buyurmuştur. Unutmak, ancak gaflet perdeleri sebebiyle meydana gelir. Allah (c.c.) şeriat hükümlerini bu perdeleri kaldırmak için emretmiştir. Mükellefin, göz, kulak, dil, el, karın, cinsel organ, ayak ve kalb olmak üzere sekiz organı vardır ve bu organlardan her biri özel bir şer'î hükümden sorumludur.

20. «Onlar,» yani "evet şahid olduk" dedikleri zaman; Allah'ın rubûbiyetini itiraf ve şehadetten ibaret olan **«Allah'ın ahdini yerine getirenler,»** yani kendileriyle Allah ve yine kendileriyle insanlar arasında yerine getirilmek üzere **«verdikleri sözü bozmayanlardır.»**

21. «Allah'ın gözetilmesini istediği», gözetmekle emrettiği **«şeyleri gözetirler.»** Bu âyet, bir takım konuları içermektedir:

a– Sıla-i rahim: Bu hüküm, ister mahrem olsun, ister olmasın, ister vâris olsun, isterse olmasın, tüm akrabaları içerir. Sahih olan görüş budur. Bilinmelidir ki, akrabayı ziyaret edip gözetmek farz, onlarla ilgiyi kesmek ise haramdır. Sıla-i rahim'in anlamı, ziyaret etmek ve hediye vermek sûretiyle onlarla ilgilenmek, sözle ve fiille onlara yardımcı olmak ve onları unutmamaktır. Bunun en düşük seviyesi selâm vermek ve selâm göndermektir. Sıla-i rahim için şer'an belirlenmiş bir süre yoktur. Bu konuda örf ve âdete itibar edilir. Sıla-i rahim, ömrün uzamasına ve rızkın artmasına sebep olur. Ana ve babaya itaatsizlik türünden bir sıla-i rahime riayetsizliğin sonuçları hızla gerçekleşir. Anaya babaya itaatsizlik edene genelde mühlet verilmez, hemen cezaları verilir. Melekler, aralarında akrabalarına ilgiyi kesenlerin bulunduğu bir topluma rahmetle inmezler.

b– Peygamberlerin hepsine iman: Bazı sapıkların: *"Bir kısmına iman ederiz, bir kısmına inanmayız"* (Nisâ: 150) demeleri, Allah'ın gözetilmesini istediği şeyi terketmek, kesmektir.

c– Mü'minlerle irtibatlı olmak: Çünkü bir kimsenin mü'min kardeşlerini, tarikat ihvânını ve salihleri, komşularını, akrabalarını, dostlarını ziyaret etmesi, onlara karşı ikram ve iyilikte bulunması güçlü bir müstehaptır. Onların gözetilmesi, hallerine ve mevkilerine göre farklılıklar gösterir. Ziyaretçinin ziyareti, ziyaret edilenlerin hoşlanmadıkları bir şekilde olmamalıdır. Kardeşinin, kendisini ziyaret etmesini ve yanında kalmasını istediğini biliyorsa, daha sık ziyaret etmeli ve yanında daha çok kalmalıdır. Ama onun ibadet veya başka şeylerle meşgul olduğunu, ya da yalnızlığı sevdiğini bilirse, onu işinden alıkoymamak için ziyareti azaltmalıdır. Hasta ziyaretinde de durum aynıdır. Hasta onunla birlik olup yalnızlığını gidermek istemiyorsa, yanında uzun süre kalmamalıdır.

Müslümanlarla karşılaşıldığında, musafaha yapmak da, onları gözetmek türündendir. Musafaha ile birlikte güler yüzlü olmak, bağışlanması için duâ etmek gibi şeyler de müstehaptır.

d– Tüm yaratıkların hukukuna riayet: Hatta kedinin ve tavuğun hakkını gözetmek de bu konuya dahildir. Rivayet edildiğine göre, bir kediyi hapsedip ölünceye kadar aç bırakan bir kadın azaba uğramış, papucuyla susayan bir köpeğe su verdiği için de bir başka kadın yüce Allah'ın bağışına ve merhametine nail olmuştur.

Üveys el-Karânî yiyecek ve giyeceğini çöplükten temin ederdi. Bir gün ona, çöplükte bir köpek havladı. Üveys: "Sen önündekini ye, ben de önümdekini yiyeyim. Bana havlama. Eğer ben sıratı geçersem, senden daha hayırlıyım. Geçemezsem sen daha hayırlısın dedi. Nitekim bir deyimde: "Nice hayvan var ki, binicisinden daha hayırlıdır," denilmiştir.

«Rablerinden» yani genel olarak O'nun tehdidinden **«çekinirler, kötü hesaptan korkarlar.»** Hesaba çekilmeden önce kendilerini hesaba çekerler.

22. «Onlar,» riya ve gösterişle yaratıkları hoşnut etmeye bakmadan, sırf **«Rablerinin rızâsını isteyerek»** nefislerinin hoşlanmadığı çeşitli musibetlere ve kendilerine teklif edilen zor şeyler hususunda arzularına muhalefet ederek **«sabredenler...»** Bir kudsî hadiste, şöyle buyurulmaktadır: *"Kulumu iki sevgilisi –yani gözleri– ile imtihan ettiğimde sabrederse, onlara karşılık cenneti veririm."* (8)

Rivayete göre Şakik b. İbrahim el-Belhî kendini tanıtmadan Abdullah b. Mübarek'in yanına girdi. Bunun üzerine Abdullah: "Nereden geldin?" diye sordu. Şakik: "Belh'ten" dedi. Sonra aralarında şu konuşma geçti: "Şakik'i tanır mısın?" dedi. Şakik: "Evet" dedi. Abdullah: "Onun arkadaşları nasıl bir yol izlerler?" diye sordu. Şakik: "Mahrum bırakıldıklarında sabrederler, kendilerine verildiğinde şükrederler." dedi. Abdullah: "Bizim köpeklerimiz de böyle yapar." dedi. Bunun üzerine Şakik: "Öyleyse nasıl olmalı?" diye sordu.

8- Hadisi Buharî *Maraz* bahsinde: "Allah şöyle buyurdu: "Kulumu iki sevgilisi ile imtihan ettiğim zaman, sabrederse onlara karşılık cenneti veririm." Bununla gözlerini kasdetti" şeklinde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl:* 6/433. Tirmizî de buna yakın bir lâfızla rivayet etmiştir.

Abdullah b. Mübarek bu soruya: "Kâmil olanlar, mahrum bırakıldıklarında şükreden, kendilerine verildiğinde dağıtanlardır," diye cevap verdi.

Farz **«namazı kılanlar,»** yani namaza devam edenler ve **«kendilerine verdiğimiz rızıktan»**, Allah yolunda harcamaları vacib olan kısmını - ki bundan maksat zekâttır. Nitekim onun kardeşi olan namazla birlikte anılması buna işaret eder- **«gizli»** çünkü gizli vermek daha sevaptır **«ve açık,»** yani gizli ve açık vakitlerde veya gizli ve açık olarak vermekle Allah yolunda **«harcayanlar...»** Nâfileleri gizli, farzları ise açık şekilde yapmak daha faziletlidir. Fakir oldukları takdirde, ana babaya vermek de, farz olan infaktandır.

Âyette yüce Allah, kendi yolunda harcamayı kullara, rızık vermeyi ise kendi zâtına nisbet etmiştir. Bu onların, Allah'ın verdiği şeyde güvenilir kimseler ve vekiller olduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü vekil, tasarrufta, kendi adına değil, başkası adına tasarruf ederken, kendi arzularının veya yaratıkların tarafını değil, müvekkilin tarafını göz önünde bulundurması gerekir. Nitekim: "Kim teşekkür veya övgü bekleyerek bir şey yaparsa, o cömert değil satıcıdır" denmiştir. Çünkü o, malına karşılık övgüyü satın almıştır. Cömertlik, hiçbir karşılık olmadan vermektir.

«Kötülüğü iyilikle savanlardır.» Yani kötülüğü ihsanla, zulmü bağışla, mahrumiyeti vermekle aşanlardır. Ya da anlam: "Kötülüğün peşinden iyilik yapıp onu yok edenlerdir," şeklinde anlaşılmalıdır.

İbn Kaysan, âyetin bu cümlesini: "Günah işledikleri zaman tevbe edenler" şeklinde yorumlamıştır. Buna göre iyilikten maksat tevbe, kötülükten maksat da günahlardır.

Abdullah b. Mübarek, bu âyetlerde anlatılan sekiz özelliğin, cennetin sekiz kapısına götüren yollar olduğunu, söyler.

«İşte, dünya yurdunun iyi sonu» ve dünya ehlinin döneceği iyi yer, sadece **«onlarındır.»**

23. «(Bu iyi son) Adn cennetleridir. Onlar ve atalarından,» ana ve babalarından **«eşlerinden ve çocuklarından salih olanlar da oraya gireceklerdir.»** *"Adn"* sözlükte "oturmak" anlamındadır. Yani Adn Cennetine girdikten sonra bir daha çıkmamak üzere orada otururlar. Onların derecesine ulaşmasalar da, onlara tâbi olarak, şanlarını yüceltmek ve sevinçlerini artırmak için gireceklerdir.

Şöyle denilmiştir: Onların toplanmaları ve dünyadaki durumlarını hatırlamaları, sonrada ondan kurtulup cennete nâil olmaları dolayısıyla Allah'a şükretmeleri, onların en büyük sevinçlerindendir.

«Melekler de her kapıdan», evlerin kapılarından... Çünkü oturdukları yerlerin ve konakların her biri için birer kapı vardır. **«Onların yanlarına girip;»**

24. Bu kapılardan giren bütün melekler: **«'Sabrınıza karşılık»**, yani dünyada fakirliğe, ibadetlere devam konusundaki kararlılıkta sabrınız karşılığında ulaştığınız en büyük ikramlar için **«sizlere selâm olsun.»** Orada çok yoruldunuz. Şimdi burada dinlenin. Yüce Allah sizi azaptan ve korktuğunuz şeyden esenlikte kılsın" derler.

Mukatil şöyle der: "Melekler onların yanına, yanlarında Allah'tan getirdikleri hediyeler olduğu halde üç kez girerler. Onlara esenliğin devamını müjdeleyerek 'Allah'ın selâmı üzerinize olsun.' derler."

«Dünya yurdunun sonu» yani Adn Cennetleri **«ne güzeldir'»** derler. Yüce Allah bu kullarına şu üç şeyi va'detmiştir:

1- Cennet,

2- Ailesinden iman edenleri, onlar kadar amel etmeseler bile, kendilerine ilhak,

3- Kendilerine her kapıdan, selâmetin devamlılığını müjdeleyen meleklerin girmesi.

Şeyh Abdülvâhid b. Zeyd rahimehullah'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben bir gemide idim. Fırtına bizi bir adaya fırlattı. Orada puta tapan bir adamla karşılaştık. Kendisine: "Ey adam! Kime ibâdet ediyorsun?" dedik. Putu işâret etti. Ona: "Senin bu tanrın insan yapısı, bizim aramızda bunun bir benzerini yapacaklar var. Bu, tapınılacak bir tanrı değil" dedik. O bize: "Siz kime ibâdet ediyorsunuz?" dedi. Biz de ona: "Arşı semâda, gücü arzda, kazası öldürmek ve diriltmek olan Allah'a ibadet ediyoruz" dedik. "Onu size kim öğretti?" dedi. "Allah bize kerim bir elçi gönderdi, O da bunu bize haber verdi" dedik. "Elçi sizin aranızda ne yaptı?" diye sorunca: "Peygamberlik görevini îfâ edince Allah onu kendi yanına aldı. Bizim yanımızda bir kitap bıraktı" dedik. Kendisine bir mushaf verdik, ona bir sûre okuduk. Biz, sûreyi bitirinceye kadar ağladı ve: "Bu sözün sahibine isyan edilmemeli" dedi. Sonra Müslüman oldu.

Biz adama dinin esaslarını ve Kur'andan bazı sûreler öğrettik. Gece olunca yatsı namazını kıldık, istirahata çekildik. Adam: "Ey topluluk, sizin bana öğrettiğiniz bu ilâh gece karanlık basınca uyur mu?" dedi. "Hayır" dedik. Adam: "Öyleyse siz ne kötü kullarsınız; mevlânız uyumuyor, siz uyuyorsunuz" dedi.

Adamın sözüne çok şaşırdık. Abadan'a varınca arkadaşlarıma: "Bu yeni, İslâma girdi" dedim. Onun için para toplayıp kendisine verdik. "Bu ne?" dedi. "Para, onu ihtiyacına sarfedersin" dedik. "Lâ ilâhe illallah, siz bana bir yol gösterdiniz, kendiniz izlemiyorsunuz. Ben denizin ortasında adalarda idim. Allah'a değil, puta tapıyordum. Ben onu bilmezken o beni ihmâl etmedi, şimdi bilip dururken neden ihmâl etsin ki?" dedi. Üç gün sonra bana, adamın ölmek üzere olduğu söylendi, hemen gidip, bir ihtiyacının olup olmadığını sordum. "Sizinle, adaya gelen, benim ihtiyaçlarımı karşıladı" dedi. Üstüme bir ağırlık çöktü, orada uyuya kaldım. Rüyamda yeşil bir bahçe gördüm. Bahçede bir kubbe, kubbede bir yatak, yatakta da benzeri görülmemiş güzellikte bir cariye vardı. Cariye: "Allah'a yemin ederim ki, o, bana acele gelsin. Çünkü, ona olan aşkım, iyice arttı" diyordu. Uyandım, bir de ne göreyim, adam vefat etmiş. Onu yıkadım, kefenledim ve defnettim. Geceleyin uyuyunca yine o bahçeyi, o kubbeyi oradaki yatağı ve yatak üzerinde o cariyeyi gördüm. Adam cariyenin yanında bu âyeti okuyordu; *"Melekler her kapıdan onların yanına girip: 'Sabrınıza karşılık size selâm olsun, dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir, (diyecekler.)"*

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُولٰٓئِكَ
لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ
عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ط قُلْ إِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ
أَنَابَ ج ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ط
أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ط ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾

• •

25. Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyi (sılayı rahimi) terk edenler, yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya, işte lânet onlara, yurdun kötüsü de onlara.

26. Allah, dilediğine rızkı bollaştırır ve azaltır. Onlar, dünya hayatı ile sevindiler. Oysa dünya hayatı, âhiretin yanında (geçici) bir metâdan başka birşey değildir.

27. Kâfirler: "Ona, Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: "Allah kimi dilerse onu saptırır, (hakka) yöneleni de hidayete erdirir."

28. Onlar, iman edenler, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura erenlerdir. Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı zikirle huzur bulur.

29. İmân edip, güzel işler yapanlara ne mutlu! Dönülüp varılacak güzel yurt da onların.

25. **«Allah'a»** iman ve itaat edeceklerine dair **«verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten»** ikrar ve kabul ettikten **«sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyi (sıla-i rahimi)»** ve mü'minlerle dostluğu **«terk edenler, yeryüzünde»** zulüm yapmak, savaşları tahrik etmek suretiyle fitne ve **«fesat çıkaranlar var ya,»** -bir hadis-i şerifte: *"Fitne uyumaktadır, Allah onu uyandırana lânet etsin,"* buyurulmuştur. Fitne, insanlar arasında kargaşa meydana getirmek, ihtilâf çıkarmak demektir ve haramdır. Çünkü bu, yeryüzünde fesat çıkarmak, Müslümanlara zarar vermek ve dinde batıla meyletmektir.- **«İşte»** âhirette **«lânet onlara, yurdun kötüsü de»**, cehennem de **«onlara.»** "*Lânet*", Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmak, ilâhî rahmetten kovulmak demektir. Lânet ve kötü akibet onlardan hiç ayrılmayacak, devamlı onlarla beraber olacaktır. Âyette, bu üç özellikten (Allah'a verilen sözü bozmak, sıla-i rahimi terketmek ve yeryüzünde fesat çıkarmak) Müslümanlar sakındırılmaktadır.

26. **«Allah dilediğine»** dünyada **«rızkı bollaştırır ve»** dilediğine de **«azaltır.»** Ona yetecek kadar verir, fazla vermez. Dünyada rızık kapısını açmanın küfür ve imanla ilgisi yoktur. Bu, Allah'ın meşîetine (dilemesine) bağlıdır. Bu sebeple bazen mü'mini denemek, günahlarını affetmek ve derecesini yükseltmek için rızkını daraltır. Kâfirlerin de küfrünü artırmak için bol rızık verir. Nitekim Kureyş müşriklerinden bir çoğunun durumu böyle idi. Bir de Allahu Teâlâ insanların bazısı için zenginliği hallerine uygun kılmış, bazısı için de fakirliği hallerine uygun kılmıştır. Bunların hepsinde hikmet ve yararlar vardır.

«Onlar,» Mekke müşrikleri **«dünya hayatı ile»** dünyada kendilerine verilen mal ve mülkle **«sevindiler.»** Aslında *"ferah-sevinmek"*, istenilen şeye kavuşulunca kalpte meydana gelen lezzet demektir. Onların sevinmeleri, şımarmaları ve böbürlenmeleri demektir. Yoksa Allah'ın kendilerine verdiği nimetten dolayı şükretmek için sevinmeleri değildir. **«Oysa dünya hayatı, âhiretin yanında»**, âhiret hayatına kıyasla **«(geçici) bir metâdan»** çobanın ve yolcunun azığı gibi kendisi ile faydalanılan az birşeyden **«başka birşey değildir.»**

Anlatıldığına göre krallardan birine mücevherle süslü bir kadeh gönderilmişti. Kral, buna çok sevinmiş ve yanında bulunan hakîm (bilge) kişilerden birine: "Bunu nasıl görüyorsun?" diye sormuş, o da: "Onu fakirlik ve bir musîbet olarak görüyorum," demiştir. Kral, bu nasıl olur, deyince bilge kişi:

"Kırılırsa tamiri mümkün olmayan bir mûsîbet olur, çalınırsa ondan mahrum olur, ona muhtaç olursun. O sana gönderilmeden önce, sen fakirlik ve musîbetten emindin," der. Bilge kişinin dediği gibi olur, bir gün kadeh kırılır, kral buna çok üzülür, adeta onun için bir musîbet olur ve: "Bilge kişi doğru söylemiş, keşke bu kadeh bana gönderilmeseydi," der.

27. **«Kâfirler:»** Küfür ve inatlarında ısrar eden Mekke kâfirleri: **«Ona»** Muhammed (s.a.v.)'e **«Rabbinden»** Musa (a.s.)'nın âsâsı ve İsa (a.s.)'nın ölüleri diriltmesi gibi, doğruluğuna delil ve işaret olarak **«bir mucize indirilmeli değil miydi?' derler. De ki: 'Allah kimi dilerse onu saptırır.»** Sapıklığı içerisinde bırakır, Allah hidayet etmezse mûcizelerin çokluğu ona hiçbir şekilde fayda vermez. İnadından dönüp **«(Hakka) yöneleni de hidayete erdirir.'»**

28. **«Onlar, iman edenler, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura erenlerdir.»** Onlar Allah'ın anıldığını işitince, sevinirler ve onunla huzur bulurlar. Kâfirler ise dünya hayatı ile sevinirler ve Allah'tan başkası zikredilince huzur bulurlar. Nitekim bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilmiştir: "*Allah tek olarak anıldığı zaman ahirete inanmayanların kalpleri nefretle çarpar, ama Allah'tan başka putlar anıldığı zaman hemen yüzleri güler.*" (Zümer: 45) **«Haberiniz olsun ki»** mü'minlerin **«kalpler»** i **«ancak Allah'ı zikirle huzur bulur»** ve kesin bilgi ve inanç orada karar kılar.

Ebû Muâviye'den nakledilen bir hadis-i şerif şöyledir: Ebû Muâviye der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) birgün halka halinde oturmakta olan ashabının yanına uğradı ve: '*Sizi bu şekilde oturtturan nedir?*' buyurdu. Onlar da: 'Allah'ı zikretmek ve bize nasib etmiş olduğu İslâm nimetinden dolayı O'na hamdetmek için oturduk.' dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.): '*Allah aşkına sadece bunun için mi oturdunuz?*' buyurdu. Onlar: 'Allah'a yemin ederiz ki sadece bunun için oturduk,' dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): '*Size inanmadığım için yemin vermedim. Fakat bana Cebrail (a.s.) geldi ve: Allah'ın meleklere karşı sizinle iftihar ettiğini haber verdi,*' buyurdu." (9)

29. Hem kalpleriyle **«iman edip»** hem de azalarıyla **«güzel işler yapanlara ne mutlu! Dönüp varılacak güzel yurt da onların.»** Güzel yurttan maksat cennettir. Onlar âhirette oraya döneceklerdir. Âyette geçen "*tûbâ*" kelimesi "tâbe" fiilinin mastarıdır. Gıpta, sürûr ve sevinç manasınadır.

9- Hadisi Müslim, *Zikir*; Tirmizî, *Deavât*; Nesâî, *Kudât* bölümlerinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/473.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ
فٖٓي اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَٓا اُمَمٌ لِتَتْلُوَا۬ عَلَيْهِمُ الَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا
اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِۜ قُلْ هُوَ رَبّٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ (٣٠) وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ
الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰىۜ بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ
جَمٖيعًاۜ اَفَلَمْ يَا۬يْـَٔسِ الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَهَدَى
النَّاسَ جَمٖيعًاۜ وَلَا يَزَالُ الَّذٖينَ كَفَرُوا تُصٖيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا
قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرٖيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُخْلِفُ الْمٖيعَادَ (٣١)

30. Sana vahyettiğimizi onlara okuman için işte seni böylece kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik. Onlar Rahmân'ı inkâr ederler. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvendim, dönüşüm de sadece O'nadır."

31. Eğer kendisiyle dağlar yürütülen veya kendisiyle yer parça parça edilen ya da kendisiyle ölüler konuşturulan bir Kur'an olsaydı (o, bu Kur'an olurdu.) Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler (kâfirlerin imana gelmesinden) ümit kesip bilmediler mi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi. Allah'ın vaadi yerine gelinceye kadar inkâr edenle-

rin başlarına, yaptıkları işler sebebiyle bir belânın gelmesi veya evlerinin yakınına inmesi devam edecektir. Şüphesiz Allah vaadinden caymaz.

30. **«Sana vahyettiğimizi»** Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'i ve içerisinde bulunan hükümleri **«onlara okuman için»** çünkü Kur'an'ın indirilmesinden maksat, içerisinde bulunan hükümlerle amel etmek ve güzel ahlâka sahip olmaktır. Yoksa onu sadece okumak ve mücerret dinlemek değildir. Ey Muhammed! Senden önceki Peygamberleri ümmetlerine gönderdiğimiz gibi **«işte seni böylece kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik.»** Öyleyse senin, ümmetine peygamber olarak gönderilmen yeni birşey değildir, hiç yokken sonradan ortaya çıkmamıştır. **«Onlar Rahmân'ı»**, rahmeti bol olan Allah'ı **«inkâr ederler.»** O'nun rahmetinin kadrini, kendilerine peygamber gönderilmesi ve yüce Kur'an'ın indirilmesinin değerini bilmezler.

Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in Kâbe'de Hicr denilen yerde "Yâ Allah, yâ Rahmân" diye dua ettiğini işitir, hemen müşriklerin yanına dönerek: "Muhammed iki ilâha dua ediyor; Allah'a dua ediyor, bir de Rahmân'a dua ediyor. Biz Yemame'deki rahmandan başka bir rahman bilmiyoruz." der. Ebû Cehil Yemame'deki rahman sözüyle Müseylemetu'l-Kezzâb olarak bilinen yalancı peygamberi kasdediyordu.

Ey Muhammed! Onlara **«de ki: 'O,»** sizin inkâr ettiğiniz Rahmân **«benim Rabbimdir.»** Beni yaratan ve idare edendir. **«O'ndan başka ilâh yoktur.»** İbadete müstehak olan sadece O'dur. Ulûhiyyet O'na mahsustur. **«Ben yalnız O'na güvendim,»** işlerimi O'na bıraktım. Benim **«dönüşüm de»** sizin dönüşünüz de **«sadece O'nadır,»** başkasına değil. Bana O, merhamet eder ve sizden intikamımı O alır.

Âyetteki *"onlar Rahmân'ı inkâr eder."* ifadesi işaret etmektedir ki küfür ve inkâr en kötü şeydir. İman ve ikrar ise en güzel şeydir. Hüsnü zan ve güzel itikadın büyük tesiri vardır.

Rivayet edildiğine göre bir grup hırsız sınır boyundaki bir hana misafir olmuşlardı. Hanın sorumlusu onlara ne yaptıklarını sormuş, onlar da yaptıklarını söylemekten utanarak kendilerinin Allah yolunda savaşan mücahidler olduğunu söylemişlerdi. Kendilerine yemek hazırlanmış, orada bulunan bir kadın yemekten önce ellerini yıkamaları için bir tas ile su getirmiş ve: "Benim kör bir kızım var, ellerinizi yıkadığınız su ile teberrüken kızımı yıkayacağım" demiş, gerçekten onların ellerini yıkadıkları su ile kızını yıkamış, Allah'ın izni ile kızının gözleri açılmış, bu durum hırsızların tevbe etmelerine sebep olmuştur.

31. **«Eğer kendisiyle dağlar yürütülen»** yerlerinden nakledilip yeryüzünde hareket ettirilen **«veya kendisiyle yer parça parça edilen»** böylece nehirler ve su kaynakları meydana getirilen **«ya da kendisiyle ölüler konuşturulan»** yani diriltilen **«bir Kur'an olsaydı (o, bu Kur'an olurdu.)»** Çünkü Kur'an, icazın zirvesinde ve insanlara öğüt vermede son noktadadır. Bu âyette kastedilen, Kur'an-ı Kerim'i tazimdir, onu yüceltmedir. Bir de büyüklenerek Kur'an'ın mûcize olduğunu inkâr eden ve başka mûcizeler isteyen müşriklere cevaptır. Ayrıca insanların dinlerinde kendilerine fayda veren şeyin, ziraat ve benzeri gibi dünyaları konusunda kendilerine fayda veren şeyden daha hayırlı olduğuna da dikkati çekilmektedir.

Rivayet edildiğine göre Mekke müşrikleri, içlerinde Ebû Cehil ve Abdullah b. Ümeyye de olduğu halde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip dediler ki: "Ey Muhammed! Sana inanmamızı ve tâbi olmamızı istiyorsan Kur'an'ınla şu dağları yürüt, Mekke'den uzaklaştır. Çünkü Mekke dardır, biraz yerimiz genişlesin. Böylece bahçeler, tarlalar edinelim. Yeri yar, Şam'da olduğu gibi bizim için nehirler ve çaylar çıkart. Daha önce ölen dedelerimizden iki tanesini dirilt, onlarla konuşalım ve senin durumunu soralım, bakalım hak mı söylüyorsun, yoksa bâtıl mı?" İşte müşrikler böyle mûcizeler isteyince bu âyet inmiştir.

«Fakat bütün işler Allah'a aittir.» Her şeyde tasarruf yetkisine O sahiptir. İstediği şeye gücü yeter. Öyle ise onların istedikleri mûcizeleri getirmeye de kadirdir. Şu kadar var ki Allah'ın iradesi bununla ilgilenmez, onlara fayda vermeyeceğini bildiği için böyle bir mûcize getirmeyi murad etmez. **«İman edenler»** kâfirlerin imana gelmesinden **«ümit kesip bilmediler mi ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi.»** Hepsi iman ederlerdi. Âyette geçen *"yey'es"* fiilinin mastarı olan ye's, bir şeyden ümidini kesmek demektir. Buradaki soru da emir manasınadır. Yani onların imana gelmesinden ümitlerini kessinler, demektir.

Rivayet edildiğine göre mü'minlerden bir grup: "Ya Rasûlallah! Bu kâfirlerin istedikleri mûcizeyi getir, belki imana gelirler," dediler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: *"Mü'minler, o kâfirlerin bunca delilleri ve mûcizeleri mü-*

şahade ettikten sonra inatlarında direterek inanmayacaklarından hâlâ ümitlerini kesmediler mi?" buyurmuştur.

«Allah'ın vaadi yerine gelinceye» onlar ölünceye veya kıyamet gününe **«kadar»** Allah'ı **«inkâr edenlerin»** yani Mekke kâfirlerinin **«başlarına, yaptıkları işler»** kötü amelleri ve küfürleri **«sebebiyle»** öldürülmeleri ve esir edilmeleri gibi ansızın **«bir belânın gelmesi veya evlerinin yakınına»** Mekke'ye **«inmesi devam edecektir.»** Onlar korkularından Mekke'yi terkederler ve o musîbetin kıvılcımı üzerlerine uçuşur. Ya da "*tehullû*" ifadesiyle Hz. Peygambere hitabedilmektedir. Buna göre mana: "Evlerinin yakınına ineceksin," şeklinde olur. Gerçekten Hz. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye yılında onların yurtlarına (Mekke'ye) yakın bir yere inmiş, onların mallarına ve hayvanlarına el koymuştur. Âyette geçen "*Kar'* " kelimesinin asıl anlamı vurmak ve yarmak demektir. **«Şüphesiz Allah vaadinden caymaz.»** Çünkü vaadinden caymak, bir kusur olup ulûhiyete zıttır. Âyette geçen "*mîâd*", vaad manasınadır.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ
(٣٢) اَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا
لِلّٰهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ
بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ
السَّبِيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (٣٣) لَهُمْ عَذَابٌ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
وَاقٍ (٣٤)

32. Andolsun ki senden önceki peygamberlerle de alay edildi. Ben de o kâfirlere bir süre mühlet verdim. Sonra da onları cezalandırdım. O vakit azabım nasıl imiş (gördüler.)

33. Herkesin yaptığını gözeten Allah (bunu yapmayan putlarla bir) olur mu? Böyle iken onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onlara isim veriniz bakalım. Allah'a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz, yoksa anlamı olmayan kuru bir laf mı ediyorsunuz?" Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve hak yoldan alıkonuldular. Allah her kimi saptırırsa artık ona doğru yolu gösteren bulunmaz.

34. Onlar için dünya hayatında azap vardır. Ahiret azabı ise elbette daha çetindir. Onları Allah'tan koruyacak da yoktur.

32. «**Andolsun ki**» senin kavminin seninle alay ettiği gibi «**senden önceki peygamberlerle de alay edildi.**» Onlar da hor ve hakir görüldü. «**Ben de**» alay eden «**o kâfirlere bir süre mühlet verdim.**» İsyan ve günahta devam etmeleri için bolluk ve güven içerisindeki sürelerini uzattım, hemen onları cezalandırmadım. «**Sonra da onları cezalandırdım. O vakit azabım nasıl imiş (gördüler.)**» Peygamberlerimle alay edenlere nasıl azap ettiğimi gördüler. Bu ifade onları, çarptırdığı şiddetli azabından hayrete düşürmek içindir.

33. İyi olsun, kötü olsun «**herkesin yaptığını**» işlediği hayır ve şerri «**gözeten**» ve ona göre mükâfat veya cezasını veren «**Allah (bunu yapmayan)**» faydası ve zararı dokunmayan «**(putlarla bir) olur mu?**» Yani her insanın yapmış olduğu hayır ve şerri bilen ve buna göre ona karşılığını veren zât, böyle olmayan, âciz, zayıf ve yapılanları bilmeyen kimse gibi olmaz. «**Böyle iken onlar Allah'a ortaklar koştular.**» Kâfirler Allah ile putları eşit tuttular, putlarını Allah'a ibadette ortak koştular. Onların, aralarındaki farkı bilmelerine rağmen putlarını Allah'a ortaklar koşmaları ve putları ile eşit tutmaları ne tuhaf şey!

«**De ki: 'Onlara isim veriniz bakalım.**» Allah'a ortak koştuklarınızı isimleriyle ve sıfatlarıyla açıklayınız ve onlar gerçekten ibadete ve ortaklığa layıklar mı, bakınız bakalım. «**Allah'a yeryüzünde bilmediği**» yani yeryüzünde mevcut olmayan «**bir şeyi mi**» ibadete lâyık olan putları mı «**haber veriyorsunuz, yoksa anlamı olmayan kuru bir laf mı ediyorsunuz?'**» Yani ortaklarınızı aslı esası olmayan bir sözle mi isimlendiriyorsunuz?

«Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi.» Nefisleri onlara birtakım asılsız şeyleri süsledi, sonra da onlar bunu gerçek zannettiler. "*Mekr*", insanı yapmak istediği birşeyden hile ile vazgeçirmektir. **«Ve hak yoldan alıkonuldular. Allah her kimi»** yolundan **«saptırırsa»** yardımsız bırakırsa **«artık ona doğru yolu gösteren bulunmaz.»** Hiç kimse onu hidayete erdiremez, buna muvaffak kılamaz.

34. «Onlar için dünya hayatında» öldürülmek, esir alınmak ve diğer musîbet ve mihnetlerle **«azap vardır. Âhiret azabı ise»**, cehennemdeki azap ise devamlı olduğu için **«elbette daha çetindir. Onları Allah'tan»** yani O'nun azabından **«koruyacak»** ve ona mani olacak **«da yoktur»** ki azap edilmesinler.

Rivayet edildiğine göre İbn Mersed devamlı ağlar, gözlerinin yaşı dinmezdi. Kendisine bunun sebebi sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Nasıl ağlamayayım ki, Allah bana günah işlediğim zaman hamamda ebedî olarak alıkoyacağını söyleseydi bile bundan dolayı gözlerimin yaşınının kesilmemesi yerinde olurdu. Oysa beni üç bin sene yakılmış bir ateşte cezalandıracağını vaadetmiştir. Bu ateş bin sene yakılınca kıpkırmızı kesilecek, bin sene daha yakılınca bembeyaz olacak, üçüncü bin sene yakılınca da karanlık gecenin siyahlığı gibi simsiyah kesilecektir. Ben nasıl ağlamayayım, gözlerimin yaşı nasıl dinsin?"

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ
النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ
إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ
اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ

أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَمَا جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

35. Müttekîlere vaadolunan cennetin misali şöyledir: Altından ırmaklar akar, yemişleri süreklidir ve gölgesi de (süreklidir.) İşte bu, takva yolunu tutanların âkibetidir. Kâfirlerin âkibeti de ateştir.

36. Ve kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilenle sevinç duyuyorlar. Bununla beraber hizipleşenlerden âyetlerin bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki: "Ben Allah'a kulluk etmekle ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben sadece O'na dua ediyorum ve dönüşüm de sadece O'nadır."

37. İşte böylece Biz Kur'an'ı Arapça bir hüküm olarak indirdik. Yemin olsun ki sen, sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan seni Allah'ın azabından koruyacak ne bir koruyucu, ne de bir dost vardır.

35. **«Müttekîlere vaadolunan cennetin misali»** ve sıfatı **«şöyledir:»** Ağaçlarının **«altından ırmaklar akar, yemişleri süreklidir»**, dünyadaki meyveler gibi sadece belirli mevsimlerde olmaz, her zaman devam eder **«ve gölgesi de (süreklidir.)»** Dünyadaki gölgeler gibi güneşin durumuna göre yok olmaz. Çünkü cennette güneş, sıcaklık ve soğukluk yoktur. Âyette Cehmiyye mezhebinin görüşü reddedilmektedir. Çünkü onlar, cennetteki nimetler yok olacaktır, derler. Şair Lebîd'in şu beyti ne güzeldir:

Allah'tan başka her şey boştur,
Her nimet şüphesiz yok olacaktır.

«İşte bu,» vasfı sana ulaşan ve ismini işittiğin cennet **«takva yolunu tutanların âkibetidir.»** Onlar, neticede oraya varacaklardır. **«Kâfirlerin âkibeti de»** başka değil **«ateştir.»** Takva cennete götüren yoldur, küfür de cehenneme götüren yoldur.

36. **«Ve kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilen»** Kur'an'ın bütünüy**«le sevinç duyuyorlar.»** Çünkü Kur'an Allah'ın, kullarına bir lütfu ve rahmetidir. Zira sağlam bir inanca sahip olan mü'min, Allah'ın kendisine olan lütuf ve ihsanından dolayı sevinir.

Burada *"kendilerine kitap verilenler"*den maksat, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi Yahudilerden Müslüman olanlarla Hristiyanlardan Müslüman olan seksen kişidir. *"Kitap"*tan maksat da Tevrat ve İncil'dir. **«Bununla beraber»** Ka'b b. Eşref gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı **«hizipleşenler»** birbirlerine yardım edenler **«den âyetlerin bir kısmını»** kendi şeriatlarına muhalif olan bölümleri **«inkâr edenler vardır.»**

Ey Muhammed! Bu inkâr edenlere **«de ki: 'Ben Allah'a kulluk etmekle ve O'na ortak koşmamakla emrolundum.»** Bana vahyedilenler içerisinde, "Allah'a ibadet et ve O'nu birle" emri de vardır. Bunlar dinin esasıdır. Sizin şeriatınıza muhalif olan hususları inkâr etmenize gelince, cüz'î hükümlerde daha önceki ilahî kitaplara ve şeriatlara muhalefet etmek yeni bir şey değildir, bu hep olagelmiştir. Çünkü hikmet sahibi olan yüce Allah hep insanların gelişme seviyelerine ve hallerine uygun hükümler indirir. Bu, aynen bir tabibin, hastanın durumuna göre reçete vermesi, ilâç yazması gibidir. **«Ben»** bütün işlerimde **«sadece O'na»**, Allah'a **«dua ediyorum»** sizleri de O'nu birlemeye davet ediyorum **«ve dönüşüm de sadece O'nadır.'»** Amellerimizin karşılığını vermesi için benim dönüşüm de, sizin dönüşünüz de başkasına değil, sadece O'na olacaktır.

37. **«İşte böylece Biz»** daha önceki kitapları, ümmetlerinin diliyle peygamberlere indirdiğimiz gibi **«Kur'an'ı da»** anlaşılması ve hıfzı kolay olması için **«Arapça bir hüküm olarak indirdik.»** *"Hüküm"* den maksat, hikmetinin gereği olarak kullarının muhtaç olduğu her hükmü içerisinde bulunduran, her şeye hükmeden, ya da nesh ve değişmeyi kabul etmeyen muhkem demektir.

Rivayet edildiğine göre müşrikler Hz. Peygamberi müşrik olan atalarının dinlerine uymaya çağırıyorlardı, Yahudiler de kıble, Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye çevrildikten sonra kendi kıblelerine doğru namaz kılmaya çağırmışlardı. Bunun üzerine Yüce Allah: **«Yemin olsun ki sen, sana gelen»** doğruluğu apaçık delillerle bilinen **«ilimden»**, vahiyden **«sonra onların arzularına uyarsan»**, hiçbir makul delile ve makbul bir esasa dayanmaksızın seni davet ettikleri batıl dinlerine ve sapık yollarına uyarsan **«seni Allah'ın azabından koruyacak ne bir koruyucu, ne de bir dost vardır.»** Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitaptır. Kasdolunan ise ümmetini dine sarılmaya teşvik ve Hz. Peygamberi çeşitli olaylar karşısında sarsılmaktan sakındırmaktır. Derecesi herkesten yüksek olan zât, böyle sakındırılırsa, diğerleri öncelikle buna lâyıktır.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجاً وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ
لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ (٣٨)
يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ (٣٩) وَاِنْ مَا
نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا
الْحِسَابُ (٤٠) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا
وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِه۪ وَهُوَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ (٤١)
وَقَدْ مَكَرَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَم۪يعاً يَعْلَمُ مَا
تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ (٤٢)
وَيَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاً قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يداً
بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ (٤٣)

38. Andolsun ki Biz senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet getiremez. Her şeyin vakti ve süresi

yazılmıştır.

39. Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır. Ana kitap O'nun katındadır.

40. Onlara vaadettiğimizin bir kısmını sana göstersek de veya (bundan önce) seni vefat ettirsek de yine de sana düşen sadece tebliğ etmek , Bize düşen de hesaba çekmektir.

41. Bizim emrimizin yere gelip de etrafından onu küçülttüğümüzü görmüyorlar mı? Allah öyle hükmeder ki, O'nun hükmünü takip edip bozacak yoktur. O, hesabı çabuk görür.

42. Onlardan öncekiler de tuzak kurdular. Sonuçta bütün tuzakların cezası Allah'a aittir. Herkesin ne yaptığını O bilir. Kâfirler de bu yurdun sonunun kime ait olduğunu bilecekler.

43. Kâfirler: "Sen peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitap bilgisi olan yeter."

38. Ey Muhammed! **«Andolsun ki Biz senden önce de»** senin gibi insanlardan **«peygamberler gönderdik. Onlara da»** sana verdiğimiz gibi **«eşler ve çocuklar verdik.»** Yahudiler, Hz. Peygamberi kastederek demişlerdi ki: "Bu adamın kadınlar ve evlenmekten başka düşüncesi yok, şayet peygamber olsaydı dünyadan yüzçevirir, ibadetle meşgul olurdu." İşte yukarıdaki âyet Yahudilerin bu sözlerine cevap vermektedir. Sadece Hz. Muhammed'in değil, diğer peygamberlerin de eşleri ve çocukları vardı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Davud (a.s.)'un yüz hanımı, üç yüz cariyesi vardı. Oğlu Süleyman (a.s.)'nın üç yüz hanımı, yedi yüz cariyesi vardı. Durum böyle iken eşlerinin çok olması Peygamber efendimize nasıl zarar verebilir.

«Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet getiremez.» Allah'ın emri olmaksızın hiçbir peygamberin kendisinden istenen bir âyeti kendi istek ve arzusu ile getirmeye gücü yetmez. Çünkü onlar Allah'ın emrine boyun eğmiş kullardır.

«Her şeyin vakti ve süresi yazılmıştır.» Allah'ın hükmettiği her şeyin yazılmış belirli bir vakti vardır. Bu vakit ve süre artmaz da, eksilmez de. Veya öne de alınmaz, geriye de bırakılmaz.

39. «Allah» silmeyi **«dilediğini siler,»** yerinde bırakmayı **«dilediğini de yerinde bırakır.»** Silinmesini uygun gördüğünü siler, hükmünü kaldırır, onun yerine daha hayırlısını veya benzerini getirir, hikmetinin gerektirdiği şeyi de yerinde bırakır, hükmünü kaldırmaz.

Âyetin manası şöyle de olabilir: Allah tevbe edenlerin günahlarını siler, onun yerine sevap yazar. Ya da hafaza (koruyucu) meleklerinin yazdıkları divandan (amel defterinden) hasene ve seyyie (sevap ve günah) olmayan şeyleri siler. Çünkü melekler insanın söylediği ve yaptığı her şeyi yazmakla emrolunmuşlardır. Pazartesi ve perşembe günleri hafaza meleklerinin yazmış oldukları şeyler, Levh-i Mahfuz'dakilerle karşılaştırılır, sevap ve günah terettüp etmeyenler silinir, sevap ve günah terettüp edenler ise bırakılır.

Bir başka tefsire göre de saadet ve şekavet, rızık ve ecelle ilgili olan şeyleri siler veya yerinde bırakır.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.), Kâbe'yi ağlayarak tavaf eder ve şöyle derdi: "Ya Rabbî, beni saadet ehlinden (cennetliklerden) yazdı isen bunda sabit kıl. Eğer şekavet ehlinden (cehennemliklerden) yazdı isen beni sil, bağışla ve saadet ehlinden yaz. Çünkü sen dilediğini siler, dilediğini yazarsın. Kitabın aslı senin yanındadır."

Bu konudaki değişiklik, silmek ve yazmak ârızî olan saadet ve şekavete nisbetledir. Arızî olan saadet ve şekavette bunlar olabilir. Aslî olanlarda ise olmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Ana rahmine düşen meninin (spermanın) üzerinden kırk beş gün geçince bir melek gelir ve: "Ya Rabbi, bu şakî (cehennemlik) mi, saîd (cennetlik) mi?" der. Allah hükmeder, melek de yazar. Sonra melek: "Ya Rabbi! Erkek mi olacak, dişi mi?" der. Allah hükmünü bildirir, melek de yazar. Sonra melek, amelini ve rızkını sorar. Allah hükmünü bildirir, melek de yazar. Sonra defteri kapatılır. Artık bu ne artırılır, ne de eksiltilir.*" (10) İşte bazı âlimlerin: "İnsanın cennetlik veya cehennemlik olması, ölümü ve hayatı, rızkı ve ömrü hariç Allah dilediğini siler, dilediğini yerinde bırakır," sözleri yukarıdaki hadise hamledilmiştir.

«Ana kitap O'nun katındadır.» Ana kitap olarak tercüme edilen "*Üm-*

10- Hadisi Müslim, *Kader* bölümünde şu lâfızla rivayet etmiştir: "*Meninin üzerinden kırk iki gece geçince Allah bir melek gönderir. Melek de ana rahmindeki çocuğa şeklini verir.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/115.

mü'l-Kitab" dan maksat , ezelde yazılan ve içerisinden hiçbir şeyin değişmediği Kitabın aslı demektir. Bu, Allah'ın ezelî ve ebedî ilmidir.

40. Ey peygamberlerin en faziletlisi! **«Onlara»** yani Mekke müşriklerine **«vaadettiğimiz»** azap, zelzele ve musîbetler **«in bir kısmını»** hayatında **«sana göstersek de veya (bundan önce) seni»** n temiz ruhunu kabzederek **«vefat ettirsek de»** üzülme. **«Yine de sana düşen sadece tebliğ etmek, Bize düşen de hesaba çekmektir.»** Evet senin görevin sadece peygamberlik görevini tebliğ etmek ve emaneti yerine getirmek, Bize düşen de kıyamet gününde onları hesaba çekip amellerinin karşılığını vermektir. Biz onlardan şiddetli bir şekilde intikam alacağız. Onların yüzçevirmesi seni üzmesin ve onlara azap verilmesi hususunda acele etme.

41. **«Bizim emrimizin yere»** kâfirlerin yurduna **«gelip de etrafından onu küçülttüğümüzü»** şirk diyarını Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ve mü'minler vasıtasıyla fethederek küçülttüğümüzü **«görmüyorlar mı?»** Kâfirlerin yurtlarının küçülmesi, Müslümanların oraları istilâ edip ele geçirmeleri sonunda olur. Allahu Teâlâ'nın onların yurtlarının bir kısmını ellerinden alıp Müslümanlara vermeye gücü yetince, tamamını Müslümanlara vermeye de gücü yeter. Onlar hala ibret almıyorlar mı? (11)

* *

«Allah öyle hükmeder ki, O'nun hükmünü takip edip bozacak yoktur.» Allah, İslâmın galip geleceğine, ikbalin İslâmın olduğuna, küfrün de yok olacağına hükmetmiştir. Bu olacaktır, değiştirilmesi mümkün değildir. **«O, hesabı çabuk görür.»** Dünyada yurtlarından sürülme ve öldürülme gibi cezalarla cezalandırıldıktan sonra âhirette de kısa zamanda onları hesaba çekecektir.

Bazı âlimlere göre yerin küçültülmesi âlimlerin, fakihlerin ve iyi kimselerin ölümü ile olur. Nitekim bir hadis-i şerifte: "*Allahu Teâlâ ilmi kullarından çekip almak suretiyle almaz. Fakat O'nun ilmi alması, âlimleri öldürmesi sûretiyle olur. Öyle ki artık yeryüzünde hiçbir âlim kalmaz, insanlar cahil*

11- Bu âyeti, İsmail Hakkı Bursevî gibi önceki müfessirler, kâfirlerin memleketlerinin fethi ile onların topraklarının azalması, Müslümanlarınkinin ise çoğalması şeklinde yorumlamışlardır. Ancak, yerküre ile ilgili gelişen bilgilerin de yardımıyla âyeti, aşağıdaki şekillerde de yorumlamak mümkündür:
"Yerin uçlarından eksiltilmesinden, erozyon dediğimiz toprağın yağmur, sel ve rüzgâr gibi tabiî güçlerin etkisiyle yerinden kayması, dağların, tepelerin aşınması, anlaşılabileceği gibi; Yer küresinde meydana gelen olaylar neticesinde kürenin hacminin noksanlaşması, şeklinde ya da; Yer küresinin kutuplardaki basıklığı şeklinde de anlamak mümkündür." (Naşir)

kimseleri önder edinirler. Onlar da bilmedikleri halde fetva verirler. Böylece hem kendileri sapıtırlar, hem de insanları saptırırlar." (12)

İbn Mübarek demiştir ki: "Bu ümmetin bozulması şu beş grup seçkin kimseler yüzünden olur. Bunlar; âlimler, gaziler, zahidler, tacirler ve idarecilerdir. Bunlardan âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Zahidler yeryüzünün direkleridir. Gaziler Allah'ın yeryüzündeki askerleridir. Tacirler bu ümmet içerisinde Allah'ın güvenilir kullarıdır. İdareciler ise halkın çobanıdır. Âlim, ilmi bırakır da mala değer verirse cahil kime uyacak? Zahid, dünyaya rağbet ederse tevbe eden kime uyacak? Gazi, dünya malına tamah ederse düşmana karşı nasıl zafer kazanır? Ticaret erbabı, hain olursa emanet nasıl hasıl olur? Çoban, kurt olursa sürü nasıl güdülür?"

42. «Onlardan öncekiler de tuzak kurdular.» Bu ifade Rasûlüllah'ı teselli etmektedir. Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'e tuzak kurdukları gibi, onlardan önceki müşrikler de kendi peygamberlerine ve mü'minlere tuzak kurmuşlardır. *"Tuzak kurmak"*tan maksat peygamberlerini öldürme plânları ve onlara eziyet etmeleridir. Nitekim Nemrûd, Hz. İbrahim'e; Firavun, Hz. Musa'ya; Yahudiler, Hz. İsa'ya; Semûd, Hz. Salih'e; Mekke müşrikleri de Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygambere tuzak kurmuşlar, onu öldürmek istemişlerdi.

«Sonuçta bütün tuzakların cezası Allah'a aittir.» Allah da onlar için tuzak kurar. Allah'ın onlar için tuzak kurmasından maksat, hissetmeyecekleri bir yerden onları helâk etmesi demektir. Allah'ın onları cezalandırıp helâk etmesi, istiare sanatı yoluyla tuzak kuran kimsenin hilesine benzetilmiştir. Sonra Allah, tuzağının kuvvetini ve kemalini beyan ederek şöyle buyurmuştur: İster hayır olsun, ister şer olsun **«herkesin ne yaptığını O bilir»** ve ona göre cezasını verir.

«Kâfirler de» kendileri gaflette iken kendileri için hazırlanan azap gelince **«bu yurdun sonunun kime ait olduğunu bilecekler.»** *"Ukbe'd-dâr"* dan maksat, iyi sonuç demektir. Bu güzel sonuç mü'minler için Allah'ın rahmeti ve rızasına kavuşmaları, meleklerin ölüm anında onları müjde ile karşılamaları ve nihayet cennete girmeleridir.

12- Buhârî, Müslim ve Tirmizî, Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/33.

43. **«Kâfirler:»** Yani Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'e: Ey Muhammed! **«'Sen peygamber değilsin' derler.»** Nitekim filozoflar da Hz. Peygamber için: "O bir hakîmdir, yani bilge biridir, peygamber değildir," demişlerdir. **«De ki: 'Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitap bilgisi olan yeter.'»** *"Allah'ın şahitliği"*nden maksat, Peygamberlik davasında doğru olduğuna delâlet eden mûcizeler ortaya koymasıdır. *"Yanında kitap bilgisi olan"*dan maksat da Allah'ın kendisine Kur'an'ı ve beyanı öğrettiği Kur'an âyetlerini ve mûcizelerini gösterdiği kimsedir ki o, bununla Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hakikatini bilir ve buna şehadet eder. Bunlar mü'minlerdir. *"Kitap"*tan maksat da Kur'andır.

Abdullah b. Selâm'dan: "Bu âyet benim hakkımda indi, buradaki kitaptan maksat Tevrat'tır," dediği rivayet edilmiştir. Çünkü Abdullah b. Selâm ve arkadaşları Muhammed'in sıfatlarını kendi kitaplarında okumuşlar, biliyorlardı. Bu yüzden onun peygamberliğinin hakikatine şahitlik etmişlerdi. Onların şehadeti, ona inanmayanların iddiasını geçersiz kılmaktadır.

Allah'ın yardımıyla Ra'd Sûresi'nin tefsîri sona erdi.

İBRAHİM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 52 âyettir.

Bu sûre Cüneyt GÖKÇE tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرۚ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ (١) اَللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَوَيْلٌ لِلْكَافِر۪ينَ مِنْ عَذَابٍ شَد۪يدٍۙ
(٢) اَلَّذ۪ينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ
سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۜ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ (٣)

1. Elif, Lâm, Râ. Bu, insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, her şeye galip ve övülmeye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir kitaptır.

2. Bu yol, göklerde ve yerdekilerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Uğrayacakları şiddetli azaptan dolayı, kâfirlerin vay haline!

3. Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler, insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırırlar, Allah'ın doğru yolunu eğri göstermeye çalışırlar. İşte onlar, büyük bir sapıklık içindedirler.

1. «Elif, Lâm, Râ.» Buradaki *"elif"* ile, ilâhî nimetler anlamına gelen "âlâ'" ile yemin edildiğine; *"lâm"* ile O'nun lütuf ve keremine; *"râ"* ile de Kur'an'a işaret edilmektedir. Buna göre bu ifadenin yorumu şu olur: "Nimetlerime yemin olsun ki, benim lütuf ve keremim Kur'an-ı Kerim'in indirilmesini gerektirmiştir.

Rivayet edildiğine göre bir adam, İmam Nesefi'yi ölümünden sonra rüyasında görür ve: "Münker ile Nekir'in sorgulamaları nasıl geçti?" diye bir soru sorar. Bunun üzerine İmam şu cevabı verir: "Yüce Allah ruhumu iade ettikten sonra Münker ile Nekir bana kabir sorularını sormaya başladılar. Ben onlara dedim ki, sorularınıza nesir halinde mi, yoksa şiir olarak mı cevap vereyim?" Dediler ki: "Cevaplarını şiir halinde söyle; bunun üzerine ben onlara şu şekilde cevap verdim:

Rabbim Allah'tır, O'ndan başka ilâh yoktur.
Hz. Muhammed O'nun Peygamberi ve seçkin kuludur.
Dinim İslâmdır, fiillerim ise çok çirkin,
Bu yüzden ben O'nun bağışlamasını ve lütfunu diliyorum.

Bundan sonra adam rüyasından uyanır ve bu mısraları ezberlediğini görür....

Ey Muhammed! **«Bu, insanları Rablerinin»** gücü, kuvveti ve **«izniyle karanlıklardan aydınlığa,»** çeşitli sapıklıklardan hidayete, inkârcılık ve münafıklık karanlığından iman ve ihlâsın aydınlığına, **«her şeye galip ve övülmeye layık olan Allah'ın yoluna»,** cennete ulaştıran İslâm dinine, dinine sarılanları, düşmanlarına üstün kılan ve kullarının ibadetlerini kabul eden Yüce Allah'ın yoluna **«çıkarman için,»** Cebrail aracılığıyla **«sana indirdiğimiz bir kitaptır.»** Birçok sûresi olan bu kitap, senin Peygamberliğinin başlıca kanıtıdır. Bu kitabı göndermemizin başlıca sebebi, tüm insanları onunla, Allah'ın yoluna çağırman, onları aydınlatman, gerçek inancı ve dünya ile ahiretlerine yararlı hükümleri onlara açıklamandır.

Burada Allah Teâlâ onların mürebbisi, terbiye edicisi olduğu için *"Rabbihim"* denilmiştir. Ayrıca "senin Rabbinin izniyle" ifadesinin yerine *"Rablerinin izniyle"* denilmesinin hikmeti ise gerçek koruyucu, terbiye edici ve eğiticinin Peygamber değil, Allah olduğuna işaret etmek içindir.

2. «Bu yol, göklerde ve yerdekilerin» canlı-cansız, şuurlu-şuursuz bütün varlıkların **«sahibi olan Allah'ın yoludur. Uğrayacakları şiddetli**

azaptan dolayı,» ilâhî cezaya çarptırılacak **«kâfirlerin vay haline!»**

3. «Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler,» geçici hayatı, ebedî hayattan daha üstün tutarlar.

İbn Abbas bu ifadeleri açıklarken der ki: "Ahireti hafife alarak, dünyada peşin olarak gördükleri şeylere yapışırlar. Bu da gerçek kâfirin niteliklerindendir. Çünkü kâfir, bütün çabalarını, dünyanın zevklerini elde etmek için kullanır, ahireti küçümser. Arzularına uymayıp şeriate uyduğu taktirde birtakım sıkıntılara maruz kalacağını düşünerek ebedî hayat için çalışmaz."

Ayrıca bu kâfirler, **«insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırırlar,»** O'nun dinini kabul etmelerine engel olurlar. **«Allah'ın doğru yolunu eğri göstermeye çalışırlar.»** Saptırmak istedikleri kimseye, Allah'ın yolunun eğri olduğunu ve dosdoğru olmadığını söylerler. **«İşte onlar, büyük bir sapıklık içindedirler.»** Doğru yoldan sapıp ondan fersah fersah uzaklaşmışlardır.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّٰهُ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا مُوسٰى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللّٰهِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ أَنْجٰيكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَ
يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ

رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ
لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ
إِنْ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾

4. Biz, her Peygamberi emrolunduklarını, gönderildikleri insanlara kolayca açıklayabilmeleri için, kavimlerinin diliyle gönderdik. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

5. Şüphesiz Musa'yı mucizelerimizle gönderdik. (Ona şöyle dedik:) "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar, onlara, Allah'ın hadiseli günlerini hatırlat." Şüphesiz ki bunda her sabredip şükreden için nice ibretler vardır.

6. Hani bir zaman, Musa kavmine şöyle demişti: "Allah'ın sizlere verdiği nimeti hatırlayın! Allah, bir zamanlar size, dayanılmaz işkenceler yapan ve oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun ailesinden, sizi kurtarmıştı. Bütün bunlarda, sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır."

7. Yine bir zaman Rabbiniz, size şunu bildirmişti: "Yemin olsun ki, şükrederseniz, size olan nimetlerimi mutlaka artırırım. Şayet, nankörlük ederseniz, şüphesiz ki azabım çok şiddetlidir."

8. Musa şöyle demişti: "Sizler ve yeryüzündeki bütün cin ve insanlar, Allah'ın nimetlerine nankörlük etseniz, (Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz.) Çünkü Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye layıktır."

4. **«Biz, her Peygamberi emrolunduklarını, gönderildikleri insanlara kolayca açıklayabilmeleri için,»** kabul etmekle emrolundukları ilâhî mesaj ve daveti kendilerine rahatlıkla anlaşılabilecek şekilde açıklamaları için aralarından görevlendirildikleri **«kavimlerinin diliyle gönderdik.»** Böylece peygamberlerin kavimleri de aldıkları direktifleri başkalarına iletme imkânı

bulurlar. Ayrıca insanları ilâhî yola çağırmak ve onları uyarmak, herkesten önce Peygamberlere ilk inananların görevidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'e de: "*Önce en yakın akrabalarını uyar.*" (Şuarâ: 214) diye emredilmiştir.

«Allah,» saptırmasını **«dilediğini saptırır,»** onda küfür ve dalalet tohumu yaratır; yani onu, dalalete götürücü etkenlerle karşı karşıya getirir. Doğru yola yönelmesini **«dilediğini de doğru yola iletir.»** Gerçeği benimsemeye eğilimli olduğu ve hidayeti hakettiği için Yüce Allah, onun yapısında iman ve hidayeti meydana getirir. **«Allah her şeye galiptir,»** dolayısıyla, istediğini yapabilme gücüne sahiptir, **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Bu yüzden saptırma ve doğru yola iletme gibi yaptığı işler, mutlaka önemli bir sebep ve hikmetten dolayıdır.

Şu halde Peygamberlerin görevi sade ilâhî mesajları tebliğ etmek, gerçekleri açıklamak ve aydınlatmaktan ibarettir. İnsanları hidayete erdirip hakka yöneltmek ise Yüce Allah'ın elindedir. Allah dilediğini yapar ve irade ettiği şekilde hüküm verir.

5. «Şüphesiz Musa'yı» Peygamberliğinin doğruluğunu belgeleyen pırıl pırıl beyaz el, âsâ ve benzeri **«mucizelerimizle»** donatılmış olarak **«gönderdik.»** Daha sonra da **«(ona şöyle dedik:) 'Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar,»** Onları, bütünüyle karanlıklardan ibaret olan inkârcılık, cehalet ve şüphe gibi sapıklık türlerinden kurtarıp iman, ilim, kesin inanç ve benzeri hidayet aydınlığına ulaştır.

Ebu's-Suûd şöyle der: "Buradaki mucizelerden amaç, İsrailoğullarına gösterilen mûcizelerdir. Yani, Firavun'un helâk edilmesinden sonra İsrailoğullarını küfür ve cehaletlerden çıkarıp Allah'a iman etmek ve birliğine inanmak şeklinde açıklanan inanca ulaştır..."

Ayrıca ey Musa, sen **«onlara, Allah'ın hadiseli günlerini hatırlat.'»** Nuh, Âd, Semûd gibi eski kavimlerin başlarına gelen felâketleri anlatarak onlara öğüt ver, onları uyar. Eski tarihte geçen olaylarla birlikte Arap milletinin yakın tarihte geçirdiği olayları, savaş ve sıkıntılı günleri, Huneyn, Bedir ve benzeri muharebeleri onlara anlat. Belki böylece iman edip kötülükten sakınırlar.

Bir kısım müfessirlere göre de buradaki ifadelerin anlamı şudur: "Ey Muhammed! Onlara nimetlerimi hatırlat ki, Bana iman etsinler." Nitekim, rivayet edildiğine göre Yüce Allah, Hz. Musa'ya: "Beni kullarıma sevdir." diye emretti. Bunun üzerine Hz. Musa: "Ey **Rabbim, kalpler** Senin elindeyken ben Seni onlara nasıl sevdirebilirim ki?" dedi. Yüce Allah da şöyle buyurdu: "Bunu gerçekleştirmek için nimetlerimi onlara hatırlat."

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, insanın yanında gerçekleşmesini istediği bir şeyi konuşmak güzel bir davranıştır. Örneğin herhangi bir adama: Üzülme, Yüce Allah mutlaka seni hacca gitmeye muvaffak kılar, ya da Allah seni savaşta muzaffer kılar veya ilim tahsil etme konusunda seni başarılı kılar demek, yahut hayırlı olan herhangi bir şey söylemek çok güzel bir harekettir... En azından sözkonusu adam senin hakkında kötülük düşünüyor idiyse bu durumda kötülük yapmaktan vazgeçer. Bu da güzel bir sonuçtur.

«Şüphesiz ki bunda her sabredip şükreden için» ibadet etme ve musibetlere katlanma konusunda sabırlı olup Allah'ın nimetlerine karşı şükür görevini yapan kimseler için **«nice ibretler vardır.»** Kısacası yarısı sabretmek, diğer yarısı da şükretmekten ibaret olan imanı elde eden kâmil mü'minler, bundan büyük ders alırlar.

6. Ey Muhammed! İnsanlara bir de şunu hatırlat: **«Hani bir zaman, Musa kavmine»**, İsrail oğullarına **«şöyle demişti: 'Allah'ın sizlere verdiği nimeti hatırlayın! Allah, bir zamanlar size, dayanılmaz işkenceler yapan»** azabın her türlüsünü çektiren, sizi en zor işlerde çalıştırıp size büyük sıkıntılar veren **«ve oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakan Firavun ailesinden, sizi kurtarmıştı.»** *"Oğulların boğazlanması"* da "dayanılmaz bir işkence" olduğu halde edebî bir sanat olarak genel bir biçimde belirtilen *"dayanılmaz işkenceler"* ifadesi atıf harfi olan vav ile atfedilmesi şiddetli ve iğrenç bir iş olduğuna dikkat çekmek içindir. Bu durumda "oğulların boğazlanması" meselesi başlıbaşına büyük bir felâkettir. Sıradan değil, apayrı bir işkencedir. İfadenin başında yeralan "*ve*" sözcüğü de bunu göstermektedir. Eğer başında "*ve*" sözcüğü yer almasaydı tıpkı Bakara ve A'râf sûrelerinde olduğu gibi işkencenin bir açıklaması olurdu.

Bu işkenceleri yapmalarının başlıca sebebi de şudur: Firavun, rüyasında Beytü'l-Makdis tarafından bir ateşin çıktığını ve İsrailoğullarının değil, sadece Kıptîlerin evlerini yaktığını görmüştü. Bunun üzerine kâhinler Firavun'u korkutmuşlar, İsrailoğullarından bir çocuk dünyaya geleceğini ve bu çocuğun, saltanatıyla birlikte Firavun'u ortadan kaldıracağını söylemişlerdi... Bu yüzden kin ve nefret dolu olan Firavun paçalarını ve kollarını sıvadı, olayı kökünden halletme yoluna başvurdu. İsrailoğullarının erkek çocuklarını boğazlayıp kadınlarını ve kızlarını sağ bıraktı. Onları da köle ve hizmetçi olarak kullanacaktı. Kadınları, kocalarından ayırıyor ve beraber olmalarına engel oluyordu. Aslında bu öldürmekten de beterdi, hatta ölüm daha kolaydı. **«Bütün bunlarda, sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.'»** Bütün bu acı ve dayanılması güç olaylar, sizin için için bir sınav niteliğindedir.

7. **«Yine»** hatırlayın, **«bir zaman Rabbiniz,»** ortada herhangi bir şüphe kalmayacak şekilde, kesin bir biçimde **«size şunu bildirmişti:»** ya da başka bir yoruma göre, şunu yapacağına kesin olarak söz vermişti ve şöyle buyurmuştu: **«'Yemin olsun ki, şükrederseniz,»** ey İsrailoğulları, eğer düşmanlarınızı yok ettiği ve sizleri kurtardığı için bu ve benzeri nimetlerine karşılık Yüce Allah'a şükürde bulunursanız, daha sonra da imanda kararlılık gösterip salih ve yararlı ameller işlerseniz, **«size olan nimetlerimi mutlaka artırırım.»** Size verdiğim nimetlere nimet katıp sizleri refaha kavuştururum. **«Şayet,»** şükretmeyip **«nankörlük ederseniz,»** nimetlerimi unutup inkâra saparsanız, sizi mutlaka azaplandırırım. **«Şüphesiz ki azabım çok şiddetlidir.'»** Bu son cümle, ikinci şıkkın yani nankörlüğe karşı cezalandırmanın sebebidir. Nankörlüğün cezası, doğrudan doğruya belirtilmemiş, ona işaretle yetinilmiştir. Öte yandan verilecek mükâfatın açıkça belirtilip, tehdide işaretle yetinilmesi geleneği, saygın kişilerin özelliklerindendir. Bu konuda yüceler yücesi Yüce Allah'ın durumunu siz düşününüz. Bu yüzden "şayet nankörlük ederseniz azabım size dokunacaktır" dememiş, "*şayet nankörlük ederseniz*" cümlesinden sonra "*Şüphesiz ki azabım çok şiddetlidir*" buyurmakla yetinmiştir. Nitekim: "*Ey Peygamber! Kullarıma Benim, son derece bağışlayıcı ve merhametli olduğumu, azabımın da gerçekten can yakıcı bir azap olduğunu söyle*" (Hicr: 49-50) âyetleri de böyledir.

8. «Musa şöyle demişti:» Ey İsrailoğulları! **«'Sizler ve yeryüzündeki bütün cin ve insanlar, Allah'ın nimetlerine nankörlük etseniz,»** ve hiç şükretmezseniz **«(Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz.)»** Sadece siz zararlı çıkarsınız. **«Çünkü Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir,»** Sizin ve başkalarının şükrüne ihtiyacı yoktur. Yüce Allah **«övülmeye layıktır.'»** Övülmüş oluşu da kendi zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden kaynaklanır. Dolayısıyla O'nun, ne kimsenin imanına ihtiyacı vardır, ne de O, kimsenin inkârından etkilenir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللّٰهُ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ
مُرِيبٍ ⑨ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى
أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ⑩ قَالَتْ لَهُمْ
رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ
اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ⑪ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ
عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى
اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ⑫

9. Sizden önce gelen Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin haberleri size ulaşmadı mı? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberler; onlara mucizelerle geldiler. Fakat onlar, ellerini ağızlarına götürerek şöyle dediler: "Biz, sizin getirdiklerinize inanmıyoruz. Bizi davet ettiğiniz şeyden de şüphe ve kaygı içindeyiz."

10. Peygamberleri de: "Gökleri ve yeri yaratan Allah'tan hiç şüphe edilir mi? Halbuki O, sizi, günahlarınızın bir kısmını affetmek ve belirli bir zamana kadar da size müsade etmek için çağırıyor" dediler. Kavimleri de Peygamberlerine, şöyle dediler: "Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. (Davet ettiğiniz şeylerle) bizi, atalarımızın taptıklarından uzaklaştırmak istiyorsunuz! Bize apaçık bir delil getirin."

11. Peygamberleri onlara şöyle dediler: "Evet, bizler de sizler gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine lütufta bulunur (ve onu Peygamber seçer.) Biz sizin istediğiniz delilleri, ancak Allah'ın izniyle getirebiliriz. Mü'minler sadece Allah'a güvensinler.

12. Allah'a nasıl güvenmeyelim? Halbuki O, bizi doğru yolumuza sevketti. Bize verdiğiniz eziyetlere, elbette sabredeceğiz. Tevekkül edenler sadece Allah'a tevekkül(de sebat) etsinler."

9. «Sizden önce gelen Nuh» kavminin inkârcılığa sapıp Allah'ın nimetlerine karşı şükür görevlerini yapmadıkları için tufanla boğduruldukları, **«Âd»** kavminin rüzgârla helâk edildikleri **«ve Semûd»** kavminin bir bağırışla yok edildikleri, bu Peygamberlerin **«kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin»** İbrahim kavmi, Medyen halkı ve "altüst olan ülke" halkı gibi diğer milletlerin **«haberleri»** Musa (a.s.) aracılığıyla **«size ulaşmadı mı?»**

Bu, ispat amaçlı yadırgayıcı bir sorudur. Yani yukarıda anlatılan milletlerle ilgili haberler size kesinlikle ulaştı... **«Onları Allah'tan başkası bilmez.»** Bunların durumlarını Allah'tan başkası bilemez. Çünkü onların haberleri kesilmiş, izleri silinmiştir. Nitekim Mâlik, herhangi bir kişinin, Hz. Âdem'e kadar olan babalarını tek tek saymasından, atalarını bir bir sayarak tâ Hz. Âdem'e dayandırıncaya kadar ben falancanın, falancanın... oğluyum diye sıralamasından hoşlanmazdı. İbn Mes'ud'un da bu âyeti okurken: "Nesep bilimiyle uğraşanlar yalan söylüyorlar." dediği nakledilir. Çünkü Yüce Allah, bunun gerçek mahiyetinin ancak kendisi tarafından bilinebileceğini, dolayısıyla kullara böyle bir bilginin verilmediğini belirtir.

«**Peygamberler; onlara,**» içinde ufak bir şüphe bulunmayan apaçık «**mucizelerle geldiler. Fakat onlar, ellerini ağızlarına götürerek**» dilleriyle tasdik etmeyeceklerine işaret ederek, ya da Peygamberlerin susmalarını sağlamak için ağızlarını kapamalarına işarette bulunarak, Peygamberlerin yalan söylediklerini îmâ ederek «**şöyle dediler: 'Biz, sizin getirdiklerinize inanmıyoruz.**» Kitap ve risalete iman önerilerinizi reddediyoruz. «**Bizi davet ettiğiniz şeyden de şüphe ve kaygı içindeyiz.'**» Allah'a inanmak ve O'nu birlemek gibi çağrılarınızın gerçekliği konusunda ciddi kuşkularımız vardır.

Katâde der ki: "Yani onlar peygamberleri yalanladılar ve getirdiklerini reddettiler."

Ebu's-Suûd der ki: "Yukarıdaki "*sizin getirdikleriniz*" den amaç, Peygamberlerin kanıt olarak ortaya koydukları mûcizelerdir. Buna göre, inkârcıların mûcizeleri inkâr etmesi, sözkonusu mûcizelerin Peygamberliğin doğruluğuna delil olmasını kabul etmemesi anlamındadır."

10. İnkârcıların aptalca sergiledikleri söz ve davranışları yadırgayan «**Peygamberleri de: 'Gökleri ve yeri yaratan**» içindeki yaratıklarla birlikte onları yoktan vareden «**Allah'tan hiç şüphe edilir mi?**» Varlığının kanıtları her şeyden daha belirgin iken O'nun varlığı ve birliği hakkında şüpheye düşülür mü? Hayır, kesinlikle!... «**Halbuki O, sizi, günahlarınızın bir kısmını** » yani zulüm, haksızlık ve kul hakkı dışındaki günahlarınızı «**affetmek ve**» kendisinin takdir ettiği «**belirli bir zamana kadar da size müsade etmek için çağırıyor.' dediler.**» Yani ömrünüzün sonuna kadar size süre tanıyor. Bu zaman zarfında iman ettiğiniz taktirde O'nun bağışlamasına mazhar olacaksınız. Aksi halde, sizi ivedi olarak ortadan kaldıracakdır.

«**Kavimleri de Peygamberlerine, şöyle dediler: 'Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz.**» Hal ve hareketlerinizle bizden farksızsınız. Peygamberliğinizi gerektirecek bir ayrıcalığınız yoktur. Öyleyse niye biz değilde, siz Peygambersiniz. Ayrıca siz «**(davet ettiğiniz şeylerle) bizi, atalarımızın taptıklarından**» yıllarca ibadet ettikleri putlarından «**uzaklaştırmak istiyorsunuz!**» Eğer bizim söylediklerimiz doğru değil de, siz Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamberseniz **«bize apaçık bir delil getirin.'»** Böylece Peygamber olduğunuzu, Peygamberliğe lâyık bir nitelik taşıdığınızı, yüce bir fazilete sahip bulunduğunuzu anlayalım... Ancak inkârcılar, Peygamberlerin getirdikleri mûcize ve kanıtlara önem vermeyerek yeni yeni mûcize isteğinde bulundular. Kuşkusuz tüm bunlar, inat ve inkârcılıktan kaynaklanıyordu.

11. «Peygamberleri» insan oluşlarını itiraf edip Yüce Allah'ın üzerlerindeki nimetlere dikkat çekerek **«onlara şöyle dediler: 'Evet, bizler de sizler gibi birer insanız.»** Tıpkı sizin de belirttiğiniz gibi insan olduğumuzu inkâr etmiyoruz. **«Fakat Allah, kullarından dilediğine lütufta bulunur (ve onu Peygamber seçer.)»** Vahiy ve risaletle şereflendirir... Bu ifadeden anlaşılıyor ki, Peygamberlik de tıpkı vahiy gibi sırf ilâhî bir lütuftur, vehbîdir. Başka bir deyimle Peygamberlik, saltanat ve bakanlık gibi çalışarak elde edilebilen bir şey değildir. Daha sonra Peygamberleri sözlerine şöyle devam ediyorlar: **«Biz sizin istediğiniz delilleri, ancak Allah'ın izniyle getirebiliriz.»** Başka bir şekilde bunu gerçekleştirmemiz mümkün değildir. Çünkü bu, Allah'ın iradesine bağlıdır. Biz ise birer kuluz. Öyleyse **«mü'minler sadece Allah'a güvensinler.»** başkasına değil. Kısacası, mü'minlere yakışan, Allah'tan başkasına güvenmemeleridir.

12. «Allah'a nasıl güvenmeyelim?» Bu hususta herhangi bir özürümüz var mı ki? Herhangi bir bahane ileri sürebilir miyiz? **«Halbuki O, bizi doğru yolumuza sevketti.»** Bizim için benimsediği ve gerekli gördüğü din yoluna bizleri yöneltti. Kâfirlerin vereceği işkencelerin, tevekkülü zorlaştıracak duruma gelse bile imanlarından dönmeyeceklerini vurgulayan Peygamberler kâfirlere şöyle seslendiler: **«Bize verdiğiniz eziyetlere, elbette sabredeceğiz.»** Canımız ve malımız konusunda bize işkence de etseniz, buna katlanacağız, dayanacağız. Bu yüzden: **«tevekkül edenler sadece Allah'a tevekkül(de sebat) etsinler.'»**

Buradaki birinci yani bundan önceki âyetteki "*tevekkül*", tevekkülün varlığına, ikincisi ise onda sebat edene işaret eder. Dolayısıyla herhangi bir tekrar ve fazlalık sözkonusu değildir. Öte yandan tevekkül; işi, her şeye gücü yetene havale etmek demektir. Bu yüzden mütevekkil, yani tevekkül eden kimse: "Başına gelen herhagi bir felâketi -Allah'a isyan anlamına gelecek bir şekilde- defetmeye çalışmayan kimsedir." Buna göre herhangi bir sıkıntıya düşüp, başkasına başvuran kimse tevekkül sınırını aşmış olmaz. Çünkü başına gelen felâketi Allah'a isyan gibi bir vasıtayla giderme yoluna başvurmuş sayılmaz.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ
لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ
رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (١٣) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ
مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ (١٤) وَاسْتَفْتَحُوا
وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (١٥) مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى
مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (١٦) يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ
الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ
غَلِيظٌ (١٧) مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى
شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (١٨) أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ
جَدِيدٍ (١٩) وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (٢٠)

13. Kâfirler Peygamberlerine şöyle dediler: "Ya sizi kesinlikle memleketimizden sürgün edeceğiz veya mutlaka dinimize gireceksiniz." Bunun üzerine Rableri, Peygamberlerine şöyle vahyetti: "Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz.

14. Onları yok ettikten sonra, yerlerine sizleri yerleştireceğiz. Bu da, makamımdan ve vaadimden korkanlar içindir."

15. (Peygamberler) Rablerinden yardım dilediler. Her zorba, her inatçı hüsrana uğradı.

16. Önünde de cehennem vardır. (Orada,) ona irinli sudan içirilecektir.

17. O, suyu yutkunur bir türlü yutamaz. Ölüm her yerden kendisine gelir ama ölüp kurtulamaz. Peşinden de çetin bir azap vardır.

18. Rablerini inkâr edenlerin amelleri tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi ellerinde tutamazlar. İşte bu, en uzak sapıklığın ta kendisidir.

19. Allah'ın gökler ve yeri, yerli yerince yarattığını görmez misin? Eğer dilerse sizi yokeder, yerinize yeni bir kavim getirir.

20. Bu, Allah için asla zor değildir.

13. «Kâfirler Peygamberlerine şöyle dediler: 'Ya sizi kesinlikle memleketimizden» yurdumuz ve ülkemizden **«sürgün edeceğiz veya mutlaka dinimize gireceksiniz.'»** Bizim milletimizin inancını benimseyeceksiniz. Bu âyetin en güzel yorumu budur. Çünkü Peygamberler, hiçbir dönemde milletlerinin batıl inançlarını benimsememişlerdir. Öte yandan âyetteki "*leteûdunne*" fiili "geri dönmek" anlamında da yorumlanabilir. Buna göre mana:Ya da bizim dinimize girip milletimize geri döneceksiniz, şeklinde olur.

Kuşkusuz tüm bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir teselli olarak anlatılmıştır. Böylece kendisinden önceki Peygamberler gibi kendisi de kâfirlerin işkencelerine katlanacak ve eziyetlerine karşı sabredecektir.

«Bunun üzerine Rableri,» ve tüm işlerinin yöneticisi olan Yüce Allah **«Peygamberlerine şöyle vahyetti: 'Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz.»** Buradaki "*zalimler*" ifadesi "müşrikler" anlamındadır. Çünkü şirk, gerçekten büyük bir zulümdür.

14. Size söyledikleri: "*Sizi kesinlikle memleketimizden sürgün edeceğiz.*" (İbrahim: 13) şeklindeki sözlerinin cezası olarak da tam aksine: **«onları yok ettikten sonra, yerlerine sizleri yerleştireceğiz.»** O zalimlerin yurtlarında sizleri barındıracağız. Nitekim "Kim komşusuna eziyet ederse, Yüce Allah zulmettiği komşusunu onun evine vâris kılar," şeklinde meşhur bir söz vardır.

Zemahşerî der ki: "Ben bu gerçeği çok yakın bir zamanda gözümle gördüm. Şöyle ki: Benim bir dayım vardı. Köyün ağası ona haksızlık ediyor ve ona bağlı olarak bana da zulmediyordu. Günün birinde sözkonusu ağa öldü ve Yüce Allah beni onun servetine kondurdu. Birgün baktım ki dayımın çocukları onun konağına girip çıkıyorlar; sağa-sola birtakım emir ve yasaklar savuruyorlar. Bunun üzerine ben onlara: 'Kim komşusuna eziyet ederse Yüce Allah, zulmettiği komşusunu onun evine vâris kılar,' sözünü hatırlattım ve eski olayları anlattım. Sonra hep birlikte Yüce Allah'a şükür secdesine kapandık."

«Bu da,» yani sözkonusu mükâfatın yukarıdaki biçimde gerçekleşmesi olayı da **«makamımdan»** yani kıyamet günü hesap meydanındaki konumumdan **«ve»** azap ile cezaya ilişkin **«vaadimden korkanlar içindir.'»** Kuşkusuz hesap verme olayı, mü'minler için -tıpkı namaz kılmak gibi- son derece basittir. Kıyamet günü de onlar için gündüzün normal bir saati gibidir. Kısacası Yüce Allah'ın azap ve cezasından korkup gereğini yapanlar, yukarıdaki mükâfatlara kavuşurlar.

15. Peygamberler **«Rablerinden yardım dilediler.»** Düşmanlarına ya da kâfirlere karşı başarılı olabilmeleri için Yüce Allah'tan fetih, imdat ve muvaffakiyet temenni ettiler. **«Her zorba, her inatçı hüsrana uğradı.»** İlâhî azabın inmesiyle birlikte Peygamberlerin inatçı kavimleri yok olup gittiler.

16. Önünde de cehennem vardır.» Sözkonusu olan zorba ve inatçı, dünyada cehennemin kıyısında olduğu gibi; ahirette de oraya gönderilecektir. Ondan kurtulması mümkün değildir. Ahirette cehenneme atılacak ve **«(orada,) ona»** normal bir su değil, kanla karışık **«irinli sudan»** ya da cehennemliklerin vücutlarından ve zinakârların tenasül organlarından akan sudan **«içirilecektir.»**

17. Aşırı hararet ve susamaktan dolayı **«o, suyu yutkunur...»** Aşırı acılığı, sıcaklığı ve kötü kokusu dolayısıyla bir defa değil, defalarca yudum

yudum yutmaya çalışır. Ancak **«bir türlü yutamaz.»** Bu yüzden azabı uzar. Bir yandan şiddetli susuzluk ve hararetten ötürü, öte yandan da böylesi bir yutkunmadan dolayı azap üstüne azap görür. Diğer taraftan hadiste sözkonusu cehennemliklerden bahisle şöyle buyurulmuştur: "*Bunlar cehennemdeki o suya tiksinerek de olsa yaklaşıp eğildikleri zaman yüzleri kavrulur, başlarındaki saçları dökülüverir. İçtikleri zaman ise bağırsakları kopup arkalarından çıkar..!*"

Aşırı ızdırap ve işkencelerden dolayı **«ölüm»** sebepleri **«her yerden kendisine gelir»,** altı yönden de onu kuşatır, **«ama ölüp kurtulamaz.»** Tam anlamıyla ölüp rahata kavuşamaz. Buradaki "*her yerden*" ifadesinden amaç, her yönden ve taraftan olabileceği gibi vücudunun her yerinden de olabilir.

«Peşinden de» irinli suyun hemen ardından da **«çetin bir azap vardır.»** Her an, birbirinden şiddetli azaplarla karşılaşacak, mahiyeti bilinmeyen işkencelere maruz kalacaktır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet gününde en hafifiyle cezalandırılan cehennem ehline; "Eğer bütün dünya malı senin olsaydı bu azaptan kurtulmak için tümünü fidye verir miydin?" diye sorulacak, o da: "Evet" diye cevap verecektir. Bunun üzerine kendisine şöyle seslenilecektir: "Ben daha, sen Âdem'in sulbündeyken bunun daha basitini, yani Bana hiçbir şeyi ortak koşmamanı istedim. Sen ise tam tersine Bana ortak koşmaktan başka bir şey yapmadın.*"(1)

18. «Rablerini inkâr edenlerin» ilginç durumları, şu enterasan örnekle canlandırılabilir: Sanki **«amelleri tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu»** ve dağıtıp götürdüğü **«küle benzer.»** İşte bunlar da tıpkı bu örnekte olduğu gibi, dünyada **«kazandıklarından hiçbir şeyi»** yani hayırlı amellerini kıyamet gününde **«ellerinde tutamazlar.»** Azaplarını hafifletme konusunda hiçbir faydasını göremezler. Rüzgârda uçuşan külün kaybolup gittiği, görülemediği gibi bunların dünyada işledikleri sevaplar da yok olur, kendilerine hiçbir yarar sağlamaz.

«İşte bu,» yani bu örnekte canlandırılan inkârcılıkları ve bu inkârcılık ile kibir ve gösterişten kaynaklanan niyet ve düşünceleri **«en uzak sapıklığın ta kendisidir.»** Yani böyle bir düşünce, onları haktan ve doğru yoldan

---

1- Buhârî ve Müslim bu ifadelere yakın cümlelerle bu hadisi Enes'den nakletmişlerdir. Buharî ile Müslim'in bir başka rivayetlerinde ise hadis: "*Kıyamet gününde, kâfir getirilecek...*" şeklinde başlamaktadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/491.

fersah fersah uzaklaştırır. Burada Yüce Allah, kâfirlerin sadaka ve sıla-i rahim gibi iyilik adına yaptıkları şeylerin hiçbir yarar sağlamadığına ve boşa gittiğine dikkat çekmekte ve şiddetli bir fırtınayla havaya uçurulan küle benzetmektedir. Çünkü yaptıkları iyilikler Allah'ı tanıma ve O'na iman etme esasına dayanmamakta ve O'nun rızası için yerine getirilmemektedir.

19. «Allah'ın gökler ve yeri,» hikmetli bir biçimde ve lüzumsuzluktan uzak bir şekilde dosdoğru ve **«yerli yerince yarattığını görmez misin?»** Sanatının eserlerini farketmez misin? Gözünün önüne serilen harikalara bakmaz mısın? Buradaki hitap Hz. Peygamber'e ise de amaç, onun ümmetine seslenmektir. Nitekim âyetin içindeki "*Eğer dilerse sizi yok eder,*" ifadesi de bunu göstermektedir. Kuşkusuz ümmetten maksat da kıyamete kadar davetine muhatap olan ümmetidir. Buradaki görmekten amaç ise kalp gözüyle görmektir. Soru da ispata yöneliktir. Yani, kesinlikle görüyorsun.

Ey insanlar! **«Eğer»** Allah **«dilerse sizi»** bütünüyle **«yokeder,»** tamamen ortadan kaldırır, **«yerinize»** sizden daha iyi ve Allah'a daha çok itaat eden **«yeni bir kavim getirir.»** Yüce Allah'ın burada, kudret ve gücünü, göklerin ve yerin yerli yerince olağanüstü bir sanatla yaratılması olayıyla açıklaması varlık ve kudretine delil getirilmesi içindir. Buna göre büyük ve muhteşem cisimleri yaratmaya gücü yeten kimse, bir kavmi ortadan kaldırıp yerine yenilerini koymaya daha fazla gücü yeter. Bu yüzden bir sonraki âyette şöyle buyurulmuştur:

20. «Bu, Allah için asla zor değildir.» Yani ey insanlar! Sizin ortadan kaldırılmanız ve yerinize yeni bir kavmin getirilmesi olayı Allah için son derece basittir; O'na zor ve ağır gelmez. Çünkü O, herhangi bir şeye: "Ol" dediği zaman, hemen oluverir. Bu yüzden inanılmaya, ibadet edilmeye, kendisinden sevap beklenip azabından korkulmaya en fazla lâyık olan O'dur. İşte bu âyet, O'nun kudretini belgelemekte ve olağanüstü sabrına işaret etmektedir. Nitekim günahkârların yakasına hemen yapışmaması da O'nun sabrını göstermektedir. Sahih-i Buhârî'de yeralan ve Ebû Musa'ya dayandırılan bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*İşittiği sıkıntı verici olaylara karşı, Yüce Allah'tan daha fazla sabredici kimse yoktur. Çünkü insanlar tarafından ortak koşulduğu ve O'na çocuk nispet edildiği halde yine onlara sıhhat-afiyet verir ve onları rızıklandırır.*"(2) Öte yandan ilâhî cezanın ertelenilmesinin pek çok

---

2 - Bu hadisi Buhârî ve Müslim, Ebû Mûsa el-Eş'arî'den merfû olarak nakletmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/57.

hikmeti vardır. Meselâ, tevbe edenin dönüşü ve ısrar edicinin ileri sürdüğü kanıtın ortadan kalkması gibi...

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا
فَقَالَ الضُّعَفَٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا
فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ
لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ (٢١)
وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ
وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا
اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْ
مَٓا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ اِنِّي كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ
مِنْ قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٢٢) وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ (٢٣)

21. Hepsi Allah'ın huzuruna çıkacaklar, güçsüz kimseler büyüklük taslayanlara, şöyle diyecekler: "Biz, size uymuştuk, Allah'ın azabının bir kısmını bizden uzaklaştırır mısınız?"

Onlar da şöyle derler: "Eğer Allah bizi doğru yola sevketmiş olsaydı, biz de sizi o yola sevkederdik. (Bugün) sızlanmamız da, sabretmemiz de aynıdır. Bizler için kurtuluş yolu yoktur."

22. Emir yerine gelince, şeytan şöyle der: "Şüphesiz Allah, size gerçek bir vaadde bulunmuştu. Ben de size, vaadde bulunmuştum. Fakat vaadimi bozdum. Benim sizin üzerinizde bir nüfuzum yoktur. Fakat sizi, (sapıklığa) çağırdım. Siz de bana uydunuz. O halde beni kınamayın, nefsinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni. Daha önce beni Allah'a ortak koşmanızı (bugün) reddediyorum." Elbette zalimlere can yakıcı bir azap vardır.

23. İman edip salih ameller işleyenler, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirilecekler ve Rablerinin izniyle orada ebediyyen kalacaklardır. Orada "selâm" diyerek selâmlaşırlar.

21. Yer altında bekleme süreleri tamamlandıktan ve ikinci kez Sûr'a üfürüldükten sonra, mü'min-kâfir insanların **«hepsi»** kabirlerinden çıkıp mahşer meydanına gidecekler ve hesap vermek üzere **«Allah'ın huzuruna çıkacaklar,»** ve sorgulanacaklardır. Nitekim Yüce Allah bir âyette: "*...Sonra ona (sûr'a) bir üflenince hemen bakakalacaklardır.*" (Zümer: 68) buyurmakta, başka bir âyette de: "*...Hiçbirini bırakmaksızın onları mahşerde toplamış olacağız.*" (Kehf: 47) demektedir. İşte o zaman **«güçsüz kimseler»** uydu durumunda olan sıradan insanlar, Allah'ın yolundan ve itaatından çıkıp reis konumunda olan ve **«büyüklük taslayanlara, şöyle diyecekler: 'Biz,»** dünyada iken **«size uymuştuk,»** Peygamberleri yalanlama ve nasihatlarını dinlememe konusunda sizin emirlerinizi yerine getirmiştik, sizin direktiflerinize uymuştuk. **«Allah'ın azabının bir kısmını bizden uzaklaştırır mısınız?'»** Bizi ilâhî azaptan kurtarır mısınız?... Aslında bu bir kınama ve sitemde bulunmadır. Kendilerine uyan insanların bu kınamaları karşısında **«onlar da»** yani büyüklük taslayanlar da cevap olarak **«şöyle derler: 'Eğer Allah bizi doğru yola»** iman ve hidayet yoluna **«sevketmiş»** olup bizi bu konuda başarıya ulaştırmış **«olsaydı, biz de sizi o yola sevkederdik.»** Ancak ne yazık ki biz de, siz de eğri yola yöneldik ve hak yoldan çıktık. Bu yüzden **«(bugün) sızlanmamız da, sabretmemiz de aynıdır.»** Azaptan ve yok olmak tehlikesinden kurtulmak için sızlanıp sabırsızlık göstermek ile rahmet beklentisi içerisine girerek sabırlı davranmak arasında bizim için bir fark yoktur.

Başka bir deyişle **kurtuluşumuzun** imkânsızlığı konusunda sabırlılık, ya da sabırsızlık herhangi bir şekilde sonucu değiştirmez. Kısacası ne yaparsak yapalım kurtulmamız mümkün değildir. Böylece güçsüzler, büsbütün ümitsizliğe sevkedilmiş oluyorlar. Nitekim sözlerinin devamında şöyle diyorlar: «**Bizler için kurtuluş yolu yoktur.**'» İlâhî azaptan kaçıp kurtulmak mümkün değildir.

22. Allah'ın verdiği «**emir yerine gelince,**» belirlediği hükümler gerçekleşip hesap olayı bitince, başka bir deyimle, cennetlikler cennete ve cehennemlikler cehenneme girince güçsüzleri ve büyüklük taslayanları aldatan «**şeytan şöyle der: 'Şüphesiz Allah, size gerçek bir vaadde bulunmuştu.** » İşte vaadini yerine getirdi. «**Ben de size,**» ölümden sonra dirilmenin ve hesaba çekilmenin olmayacağına ilişkin yalan ve geçersiz bir «**vaadde bulunmuştum. Fakat vaadimi bozdum.**» Sözümü yerine getirmedim. Aslında vaadi bozmak, gücü yettiği halde verdiği sözü gerçekleştirmemek anlamına gelir. «**Benim sizin üzerinizde bir nüfuzum yoktur.**» Ben sizi zorla küfür ve isyana sevketmedim. «**Fakat sizi, (sapıklığa) çağırdım.**» Size vesvese vermek ve kendi yolumu süslü göstermek suretiyle sizi kendi yoluma davet ettim. Bana itaat etmeye çağırdım. «**Siz de bana uydunuz.**» Kendi isteğinizle gönüllü olarak çağrıma olumlu cevap verdiniz. «**O halde**» size, yalan yanlış birtakım vaadlerde bulunduğum için «**beni kınamayın,**» Çünkü ben bunun için yaratıldım ve sizin apaçık düşmanınızım. Üstelik düşmanlığım konusunda Yüce Allah sizi uyardı. Öyleyse beni değil, kendi «**nefsinizi kınayın.**» Kendi isteğinizle günah yolunu seçtiğiniz ve ona sevgi beslediğiniz için kendinizi suçlayın. Gerçekleri yalanlama konusunda beni onayladınız. Öyleyse kınanma ve azarlanmayı benden fazla siz hakettiniz. «**Artık ne ben sizi**» içinde bulunduğunuz azaptan «**kurtarabilirim, ne de siz beni**» içinde bulunduğum azaptan kurtarabilirsiniz. Kısacası ilâhî azaptan kurtulma konusunda birbirimize herhangi bir yararımız dokunmaz. Birbirimizin imdadına koşmamız sözkonusu olamaz. «**Daha önce**» henüz dünyada iken «**beni Allah'a ortak koşmanızı**», itaat konusunda beni O'na ortak yapmanızı bugün «**reddediyorum.'**» Böyle bir şeyi kabullenmiyor, ilgim olmadığını belirtiyor ve böyle bir şeyden nefret ettiğimi ilân ediyorum.

Daha sonra Yüce Allah söze şöyle başlıyor: «**Elbette zalimlere**», şeytana ve ona uyan insanlara «**can yakıcı bir azap vardır.**» Ardından mü'minlerin durum ve akıbetleri Yüce Allah tarafından şöyle açıklanıyor:

23. «İman edip salih ameller işleyenler,» sadece birisiyle yetinmeyerek hem imanı, hem de salih ameli eksiksiz yerine getirenler, **«altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirilecekler ve Rablerinin izniyle»** O'nun emri ya da tevfik ve hidayetiyle **«orada ebediyyen kalacaklardır. Orada 'selâm' diyerek selâmlaşırlar.»** Melekler onları selâmlarlar, felâketlerden salim kalmalarını dilerler. Ya da mü'minler cennette birbiriyle "selâm" diye selâmlaşırlar. Bilindiği gibi dünyada da mü'minlerin selâmlaşması bu sözcük iledir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا
ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ
رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾
وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ
الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ
اللّٰهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

24. Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.

25. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara misaller veriyor ki öğüt alsınlar.

26. Çirkin söz ise, toprağın üstünden sökülüp atılmış, kararsız (sabit duramayan), kötü bir ağaca benzer.

27. Allah, iman edenleri dünya hayatında ve ahirette o sağlam söz ile sabit kılar. Allah zalimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar.

24. Ey Muhammed! Peygamberlik nuruyla **«görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü,»** yani şehadet kelimesini **«kökü»** yani aşağı tarafı yerde **«sabit, dalları»** yani baş kısmı **«gökte»** yukarılarda **«olan güzel bir ağaca benzetti.»** Öte yandan "*güzel söz*" kapsamına Kur'an okumak, tesbih etmek, Allah'a hamdetmek, bağışlanma talebinde bulunmak, tevbe etmek, İslâma çağırmak ve bunlara benzer her türlü hak, adalet, iyilik ve güzellik ifade eden güzel sözler de girer. İşte Yüce Allah bu güzel sözlerin, sözkonusu ağaç gibi olduğuna hükmetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "*Kur'an okuyan mü'min hem tadı, hem kokusu güzel olan turunca; Kur'an okumayan mü'min ise kokusuz olup, tadı güzel olan hurmaya; Kur'an okuyan münafık kokusu güzel olup tadı acı olan fesleğene; Kur'an okumayan münafık ise hem kokusuz, hem de acı olan ebucehil karpuzuna benzer.*" (3)

25. «O ağaç Rabbinin izniyle» yaratıcısının iradesi, oluşturması ve şekillendirmesiyle, O'nun belirlediği **«her zaman»** zarfında **«meyvelerini verir.»** Bu süre, genelde bir yıldır. Nitekim hurma ağacı, yılda bir kez meyve verir.

Bir kısım âlimler de buradaki "*her zaman*" ifadesini herhangi bir sınırlamaya tabi tutmadan "her an" şeklinde yorumlamışlardır. Yani sözkonusu ağaçların meyvesinden her an yararlanılır. Nitekim hurma, gece-gündüz, yaz-kış kendisinden yararlanılan bir meyvedir. Üstelik yaş ve kuru bütün dönemlerinde de istifadeye hazırdır. İşte tıpkı bu ağacın yükselişi gibi mü'minin ameli de günün her saatinde; başından sonuna kadar kesintiye uğramaksızın yükselir.

«Allah insanlara misaller veriyor ki öğüt» ders ve ibret **«alsınlar.»** Anlamları, çok somut bir biçimde canlandırdıkları için kavrama ve etkilenme konusunda misallerin çok büyük önemi vardır. Nitekim İncil'de "Misaller" isminde bir bölüm vardır. Öte yandan Peygamberlerin, âlimlerin ve filozofların

---

3- Bu hadisi Buhârî, Müslim ve İbn Mâce dışındaki diğer Sünen sahipleri Ebû Musa el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/453.

söyledikleri sözlerin çoğu sayısız misallerle doludur.

26. «**Çirkin**» olan ve inkârcılığı ifade eden «**söz ise, toprağın üstünden sökülüp atılmış,**» kökleri derinlere inmediği ve toprağın yüzeyine yakın olduğu için bütünüyle sökülüp fırlatılmış «**kararsız (sabit duramayan), kötü bir ağaca**» örneğin Ebucehil karpuzuna «**benzer.**» Öte yandan kötülük ifade eden inkârcılığa davet ve hakkı yalanlama anlamına gelen her türlü söz de bu hükme girer. Evet, kötü insan tıpkı kötü ağaç gibi hayırsız ürünler ortaya koyar, kötü sözler sarfeder.

İmanın ağaca benzetilmesinin hikmetiyle ilgili olarak denilmiştir ki: "Nasıl ki ağacın sabit kökleri ayakta dikilen dalları ve yüksek tepesi olması zorunluysa iman için de aynı şekilde, tasdik eden bir kalbin, ikrar eden bir dilin ve imanın gereğini fiilen ortaya koyan bir bedenin olması gerekir. "

27. «**Allah, iman edenleri dünya hayatında**» yani ölümlerinden önce «**ve ahirette**» yani kabir hayatında, Münker-Nekir sualleri sırasında ve benzeri yerlerde «**o sağlam söz ile sabit kılar.**» Yani onları tevhid inancında ve tevhid kelimesinde kararlı kılar. Çünkü tevhid kelimesi, mü'minin kalbinde tam anlamıyla yerleşir. Öte yandan burada kabir hayatının ahiret yurdundan sayılması, kabrin ahiret duraklarının birincisi olduğundan dolayıdır. «**Allah zalimleri ise saptırır.**» Yani Yüce Allah dünyada iken sapıklığa düşen kâfirlerin içinde o zaman sapıklık tohumları yaratır. «**Allah dilediğini yapar.**» Kararlılığı ve sapıklığı yaratma konusunda serbesttir. Hiç kimse O'na itirazda bulunamaz.

Bu âyet, kabirdeki sorgulamanın gerçekliğine işaret ettiği gibi, mü'minlerin kabirde nimetlendirileceklerini de gösterir. Çünkü gerçekten Yüce Allah, mü'mini kabirde tevhid inancı üzerine sabit ve kararlı kılması, nimetlerin en büyüğüdür.

İslâm hukukçusu Ebu'l-Leys der ki: Âlimler kabir azabıyla ilgili olarak çeşitli görüşler belirtirler. Bir kısmı şöyle der: "Kabirde -tıpkı dünyada olduğu gibi- ölen kişinin ruhu bedenine yerleştirilir ve oturtulur. Ardından ona, kendisi siyah, gözleri mavi olan, çok kızgın ve öfkeli bulunan, gözleri gözalıcı şimşek gibi parlayan, sesleri şiddetli gök gürültüsü gibi çınlayan ve ellerinde demir çubuk bulunan iki melek gelir ve şu soruları yöneltirler: Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir? Mü'min olan kimse bu soruları: "Rabbim Allah'tır, dinim İslâmdır, Hz. Muhammed benim Peygamberimdir." şeklinde cevaplandırır. İşte âyette sözkonusu edilen Yüce Allah'ın mü'mini hak ve hakikatte sabit kılması olayı budur. Kâfirler ve münafıklar ise bütün bu sorulara "Bilmiyorum" karşılığını verirler. Bunun üzerine sorgu melekleri ellerindeki demir çubuk ile onları döverler. Dolayısıyla bağırmaya ve inlemeye başlarlar. Seslerini, insanlar ve cinler dışındaki tüm varlıklar işitirler.

Diğer bir kısım âlimler ise, ruhun ceset ile kefen arasında yeraldığı görüşündedirler.

Kuşkusuz tüm bu görüşlerle ilgili rivayetlere rastlanır. Ancak en doğrusu kabir azabının varlığına inanmak, nasıl olacağına ilişkin detaya girmemek, yani keyfiyetiyle meşgul olmamak ve onun için yapılan dua, sadaka, istiğfar, hac sevabı ya da yakınları veya başkaları tarafından okunan ve kendisine ulaşan Kur'an ile kabir azabının kesileceğine inanmaktır. Nitekim *el-Feth* isimli eserde de bu hususlara yer verilir. Öte yandan hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Allahım, cimrilikten Sana sığınırım. Korkaklıktan Sana sığınırım. Aşağılık bir konuma girmekten, dayanılmaz bir yaşa ulaşmaktan Sana sığınırım. Deccal'in fitnesinden Sana sığınırım ve kabir azabından Sana sığınırım.*"(4) Öte yandan Hz. Peygamber herhangi bir adamın defin işini tamamladıktan sonra kabrin başında durur ve şöyle buyururdu: "*Kardeşiniz için bağışlanma talebinde bulunun. Kararlı ve sabit olması için Allah'a dua edin. Çünkü o, şu anda sorguya çekilmektedir.*" (5)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا
وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ
الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا
فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا

4- Bu hadisi Müslim "*Allahım! Acizlikten, tembellikten, korkaklık, ihtiyarlık ve cimrilikten ... Sana sığınırım.*" şeklinde rivayet etmiştir.

5- Hakim *Müstedrek*'te nakleder. Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/180.

الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

28. Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirenleri ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?

29. Onlar cehenneme gireceklerdir. O ne kötü bir karargâhtır.

30. Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Yaşayın bakalım, en son varacağınız yer ateştir."

31. İman eden kullarıma söyle: "Alışveriş ve dostluğun fayda vermeyeceği gün gelmeden, namazı gereği gibi kılsınlar, kendilerine verdiğimiz rızıkların bir kısmını gizli ve açık olarak harcasınlar."

28. **«Allah'ın nimetini»** şükürle karşılayacakları ve herbirini yerli yerince kullanacakları yerde bu nimeti **«nankörlüğe çevirenleri ve sonunda kavimlerini»** şirk ve dalalet yoluna sevkederek onları **«helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?»** Yani acaba bunlara benzer bir kimseyi gördün mü? Nitekim Yüce Allah, Mekke halkını yaratıp onları kendi Harem bölgesine yerleştirdiği, onlara bol rızık kapıları açtığı ve Hz. Muhammed'le şereflendirdiği halde yine de nankörlüğe yeltenip ilâhî nimetlerin değerini bilemediler. Bu yüzden de yedi yıl kıtlıkla cezalandırılarak Bedir gazvesinde bir kısmı esir edilip bir kısmı öldürüldüler. Sonuçta perişan edilip ilâhî nimetten yoksun bırakıldılar.

29. **«Onlar cehenneme gireceklerdir.»** Onun ateşine maruz bırakılacaklardır. **«O ne kötü bir karargâhtır. »** Varılacak yerlerin en kötüsü cehennemdir.

30. Müşrikler, kendi sapıklıkları gereği kavimlerini **«Allah'ın»** doğru tevhid **«yolundan saptırmak»** ve küfür bataklığına sürüklemek **«için»** yerde ve gökte ortağı bulunmayan biricik **«Allah'a ortaklar koştular.»** Putlarına ilâh adını verdiler. Ey Peygamber! Bu sapık olan ve saptıran müşrikleri tehdit ederek **«de ki: 'Yaşayın»** içinde bulunduğunuz çirkefliği, bu arada büyük nimetlere karşı nankörlükte bulunmayı sürdürün **«bakalım,»** Şunu unutmayın ki, kıyamet gününde **«en son varacağınız yer ateştir.'»** Cehennemden başka varacağınız hiçbir yer yoktur. Yukarıdaki iki âyet, birkaç hususa işaret eder:

Birincisi nankörlük, nimetlerin bütünüyle ortadan kalkmasına sebep olduğu gibi nimetlere karşı şükür de nimetlerin artmasına sebep olur.

İkincisi kötü arkadaş insanı cehenneme sürükler ve helâk yurduna girmesine sebep olur. Bu yüzden mü'min nifak ve bid'at taraftarlarıyla arkadaşlık etmemelidir. Böylece onların kötü inanç ve bilgilerinden korunmuş olur. Nitekim günümüzde bu tip kötü insanlara pek çok rastlanır. Bunların çoğu da tasavvufçu kılığına bürünerek ortaya çıkarlar.

Üçünçüsü cehennem kötülerin karargâhıdır. Cehennemin hararetinin şiddetini nitelendirmek de mümkün değildir. Nitekim Numan b. Beşir'in naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Cehennem azabının en basit ve hafif olanı şudur ki, bir kısım cehennemliklerin ayaklarının altındaki çukura birer kor parçası yerleştirilir. Tıpkı buhar kazanının kaynaması gibi beyni bu kor parçalarından dolayı kaynar.*" (6)

31. «İman eden kullarıma söyle:» Bir kısım bilginler diyorlar ki: Yüce Allah, "*kullar*" anlamına gelen "*ibad*" sözcüğünün sonuna bir "ben" anlamındaki "ye" zamirini eklemek suretiyle kullarını şereflendirmiştir. Bu, kendileri için dünyadan ve içinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır. Çünkü Yüce Allah'ın kullarını bizzat kendi nefsine izafe etmesi ve "*kullarım*" demesi sözkonusudur. Nitekim Bâyezid-i Bestamî şöyle der: "İnsanlar ilâhî hesaba çekilmekten kaçıyorlar. Ben ise istiyorum. Çünkü sorgulama esnasında Rabbim bana bir kerecik "kulum" diye seslense şeref olarak bana yeter..."

Evet ya Muhammed! Mü'min kullarıma söyle: **«'Alışveriş ve dostluğun fayda vermeyeceği»** kaçırılan fırsatları değerlendirme imkânı olmayacağı, kimsenin kimseyi savunamayacağı, sadece ve sadece dünyada iken Allah için itaat etmenin ve O'nun yolunda harcamada bulunmanın faydasının görülebileceği **«gün»** yani kıyamet günü **«gelmeden,»** farz kılınan **«na-**

6-Hadisi Buhârî ve Müslim, Numan b. Beşir'den nakletmişlerdir. Hadisin devamı ise şöyledir: "*Bu azaba çarptırılan kimse, kendisine verilen azaptan daha ağır azap olmadığını zanneder. Oysa onun azabı en hafif ve basit bir azaptır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/538.

mazı gereği gibi kılsınlar, kendilerine verdiğimiz rızıkların bir kısmını gizli ve açık olarak» Allah yolunda **«harcasınlar.'»** Allah'ın kullarına iyilikte bulunsunlar.

Şu halde kıyamet gününde yapılacak bir alışveriş ve dostluğun yararı görülmez. Ne gerekiyorsa bu dünyada yapılmalıdır. Öte yandan "*gizli ve açık*" ifadesine gelince gönüllü olarak yapılan sadakaların gizlice, zekât gibi zorunlu olan harcamaların ise açıktan verilmesi uygundur.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِه۪ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ
(٣٢) وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَاۤئِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَۚ (٣٣) وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ
اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ (٣٤)

32. Gökleri ve yeri yaratan, semadan su indirip onunla size rızık olarak meyveler çıkaran, izniyle denizde seyretmek üzere gemileri hizmetinize veren, ırmakları emrinize âmâde kılan Allah'tır.

33. Vazifelerini devamlı yerine getiren güneşi ve ayı hizmetinize veren, geceyi ve gündüzü emrinize âmâde kılan yine Allah'tır.

34. Allah, istediğiniz her şeyden size verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, bitiremezsiniz. Şüphesiz ki insan, çok zalim ve çok nankördür.

32. «Gökleri ve yeri yaratan,» içlerindeki ulvî cisimleri ve çeşitli yaratıkları yoktan vareden, **«semadan»** yani oradaki bulutlardan **«su indirip»** yağmur yağdırıp **«onunla size rızık olarak meyveler çıkaran,»** toprağa kabullenme gücü verdiği gibi suya da etkin bir kuvvet verip bu sayede size yiyecek, içecek ve giyecek türünden çeşitli nimetler veren, **«izniyle»** yani O'nun irade ve yönlendirmesiyle **«denizde seyretmek üzere gemileri hizmetinize veren,»** sözkonusu gemileri nasıl yapacağınızı, onları nasıl kullanacağınızı ilham etmek suretiyle size öğreten, **«ırmakları emrinize âmâde kılan»** onları menfaatinize sunan, ekin, bağ, bahçe ve benzeri malları sulamanızı sağlayan Yüce **«Allah'tır.»**

Yukarıda göklerden ve yerden sözedilirken, göklerin öne alınmasının hikmeti, onların tıpkı erkeğin dişiye karşı olan konumuna benzer bir konumda olduğundan dolayıdır. Semadan indirildiği belirtilen sudan amaç ise suyun bir çeşidi olan yağmurdur. Öte yandan yukarıda bulunan her şeye "semâ" denilebildiği için "bulutlardan" ifadesi yerine *"semâdan"* ifadesi kullanılmıştır.

Denizde seyreden gemilerden sözedilmesi ise ayrı bir inceliktir. Nitekim Hz. Ömer, birgün Amr b. As'a: "Bana denizi tarif et." deyince Amr şu karşılığı vermiş: "Ey mü'minlerin emiri! Deniz, -tıpkı bir kurtçuğun kocaman bir dala tırmanması gibi- güçsüz bir yaratığın bindiği muhteşem bir varlıktır."

Öte yandan *Bahru'l-Ulûm* adlı eserde yukarıda sözkonusu edilen nehirlerden amacın beş büyük nehir olduğu belirtilir ve bunlar şöyle sıralanır: 1- Hind nehri olan Seyhun, 2- Belh nehri olan Ceyhun, 3 ve 4- Irak nehirleri olan Dicle ile Fırat, 5- Mısır nehri olan Nil. Allah, bunların beşini de cennetteki bir kaynaktan indirmiş, onları çeşitli dağlara emanet edip yeryüzüne akıtılmalarını sağlamış ve insanların hizmetine sunarak çeşitli şekillerde yararlanmalarına imkân hazırlamıştır. Diğer tüm nehirler ise bunlara tabidir ve bunların detayları sayılır. Başka bir deyimle yeryüzündeki tüm akarsuların aslı sanki bu beş nehirdir.

33. «Vazifelerini devamlı yerine getiren» yeryüzüne, bedenlere ve bitkilere hayat verme görevlerini kıyamet gününe kadar sürdürecek olan ve bu vazifeden geri kalmayan **«güneşi ve ayı hizmetinize veren,»** uzayıp kısalmak suretiyle birbirini izliyen **«geceyi ve gündüzü emrinize âmâde kılan»** aydınlık ve karanlığından sizi yararlandıran, hareket etmenizi ve dinlenmenizi sağlayan, başka bir deyimle geçiminizi sağlamanız, uykunuzu almanız ve meyvelerinizin olgunlaştığını görmeniz için geceyi ve gündüzü hizmetinize sunan **«yine Allah'tır.»**

Öte yandan günlerin en yücesi Cuma günüdür. Bu yüzden Arefe gününün Cumaya denk geldiği haccın, diğerlerinden kat kat daha çok sevaplı olduğu belirtilir. Bu da Cumanın faziletini gösterir. Gecelerin en faziletlisi ise Hz. Muhammed'in doğum gecesidir.

34. «Allah, istediğiniz her şeyden size verdi.» Sizin yararınıza olup sizin tarafınızdan talep edilen pek çok nimeti size sundu. Kuşkusuz bu açıklama, âyetin içinde yeralan "*min*" edatının açıklayıcı olduğu, "*küll*" kelimesinin de teksir-çoğaltma anlamına geldiği yorumuna göredir. Gerek sizin istediğinize binaen verilen, gerekse siz istemediğiniz halde size bahşedilen **«Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, bitiremezsiniz.»** Yüce Allah'ın nimetleri sayısız ve sınırsız olduğu için onları toplu halde ve özet biçimde bile saymanız mümkün değildir.

Öte yandan nimetler, başlıca iki kısma ayrılır:

Birincisi, beden sağlığı, can güvenliği, yiyecek ve içeceklerden lezzet alınması, giyecekler, evlenmeler, mal ve çocuklar gibi menfaatleri celbetme nimeti...

İkincisi, hastalıklar, sıkıntılar, fakirlik ve musibet gibi hususlardan kurtulma ile ilgili zararları bertaraf etme nimeti...

Ancak nimetlerin en büyüğü ilâhî marifetin bağışlanması nimetidir.

«Şüphesiz ki insan,» nefsine son derece zulmettiği ve nimetlerden yoksun bırakılmasına sebep olduğu için **«çok zalim ve»** o nimetlere karşı nankörlük ettiği, sürekli şikayette bulunduğu, nimetleri toplayıp başkasından engellediği için de **«çok nankördür.»** Âyette geçen "*insan*" kelimesinin başındaki "el" takısı, cins ve türe işaret içindir. Yani insan cinsi saydığımız özelliklere sahiptir.

Rivâyet edildiğine göre fakirlerden biri eski âlimlerden birisine fakirliğini şikayet edip içinde bulunduğu sıkıntıyı dile getirdi. Bunun üzerine sözkonusu bilgin, adı geçen fakire şöyle bir soru yöneltti: "Senin gözlerin âmâ olsun da on bin dirhem paran olsun, ister misin?" Fakir: "Hayır, bu duruma sevinmem," cevabını verdi. Daha sonra bilgin: "Peki, ellerin ve ayakların kesik olsun da yirmi bin dirhem paran olsun, ister misin?" deyince, fakir yine: "Hayır," cevabını verdi. Ardından bilgin sözlerine şöyle devam etti: "Peki, Allah seni delirtsin de on bin dirhem paran olsun, ister misin?" Fakir, buna da: "Hayır," deyince bilgin sözlerine şöyle devam etti: "Kırk bin dirhemlik bir sermayen olmasına rağmen, efendini şikâyet etmekten utanmıyor musun?

Meşhur Vâiz İbn Semmak halifelerden birinin huzuruna girer. Tam bu sırada Halifenin elinde bir bardak olup su içmektedir. Halife İbn Semmak'ı görünce: "Bana nasihatta bulun." der. Bunun üzerine halife şöyle der: "Bu su karşılığında ya malının tümünü vermek veya susuz kalmak gibi bir tercihle karşı karşıya kalsan, malının tümünü bu bir bardak su karşılığında verir misin?" Halife "Evet." cevabını verir. Bunun üzerine İbn Semmak tekrar: "Peki, ya susuz kalacaksın veya mülkünü yani saltanatını vereceksin, denilse mülkünü verir misin?" deyince yine Halife: "Evet, veririm." karşılığında bulunur. Sonra halifeye şöyle der: "Öyleyse bir yudum suya değmeyen mal ve mülkünle gururlanma."

Bana göre, susuzluk anındaki Allah'ın, kuluna bahşettiği bir yudumluk su nimeti, tüm yeryüzü mülkünden daha değerlidir. Hatta, alıp verdiğimiz bir nefes bile dünya mülkünden daha değerlidir. Çünkü bir an için insan nefessiz bırakılsa ölür. Sıcak havalı bir yere ya da rutubetli bir kuyuya hapsedilse kederinden ölür. Şu halde insan bedeninin her bir zerresi sayısız nimetlerle doludur.

وَاِذْ قَالَ

اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْن۪ي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ

الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ

تَبِعَن۪ي فَاِنَّهُ مِنّ۪ي وَمَنْ عَصَان۪ي فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا

اِنّ۪ي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّت۪ي بِوَادٍ غَيْرِ ذ۪ي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ

رَبَّنَا لِيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٔدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْو۪ي اِلَيْهِمْ

وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (٣٧) رَبَّنَا اِنَّكَ
تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَاءِ (٣٨) اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ
وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (٣٩) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (٤٠) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (٤١)

35. Bir zaman İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu beldeyi, emin bir belde yap. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru.

36. Rabbim! Çünkü onlar (kendilerine tapan) birçok insanın sapmasına sebep oldular. Kim bana uyarsa şüphesiz ki o, bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz ki Sen, af ve merhameti bol olansın.

37. Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını, kutsal "Ev"inin yanındaki çorak vadiye, -ey Rabbimiz!- namaz kılmaları için yerleştirdim. Bir kısım insanların kalplerini onlara meylettir. Onları meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler.

38. Ey Rabbimiz! Sen bizim gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da çok iyi bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz.

39. Yaşlandığım bir sırada, bana İsmail'i, sonra İshak'ı veren Allah'a hamdolsun. Şüphesiz ki Rabbim, duayı çok iyi işitir.

40. Rabbim! Beni ve soyumdan gelen bir kısım insanları, namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! Duamı kabul eyle.

41. Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği günde, beni, annemi, babamı ve bütün mü'minleri affet."

35. Şunu hatırla ki, Beytullah'ın inşaatını bitirdikten sonra dua niyetiyle «**bir zaman İbrahim şöyle demişti: 'Rabbim! Bu beldeyi,**» halkı «**emin**» olan «**bir belde yap.**» Bu beldede her türlü korku, kötülük ve iğrençliklerden emin olunsun. Yani öldürme, yağmalama, kötürüm ve cüzzam gibi iğrenç hastalıklar sözkonusu olmasın. «**Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru.**» Onlardan uzaklaştır. Bizleri her türlü şirkten ve putlara boyun eğmekten uzak bir biçimde, üzerinde bulunduğumuz tevhid ve İslâm inancı konusunda kararlı kıl.

36. «**Rabbim! Çünkü onlar**» yani putlar «**(kendilerine tapan) birçok insanın sapmasına sebep oldular.**» İşte bu yüzden beni ve oğullarımı sözkonusu putların saptırmasından koruman için Sana yalvarıyor, Sana sığınıyorum. «**Kim bana uyarsa**» çağırdığım tevhid ve İslâm inancını benimserse «**şüphesiz ki o, bendendir.**» Benim dinimden ve inancımdan ayrılmama konusunda tıpkı benden bir parça gibidir. «**Kim de bana karşı gelirse**» ve bana uymazsa «**şüphesiz ki Sen, af ve merhameti bol olansın.**» Başlangıçta ya da tevbe etmelerinden sonra Senin, sözkonusu isyancıları affetmeye gücün yeter.

Bu âyetten şirk dahil her türlü günahı affetme ve bağışlama yetkisinin Allah'a mahsus olduğu anlaşılsa da ilâhî tehdit, şirki diğer günahlardan ayırmıştır. Çünkü mevcut sem'î (yani işitmeye dayanan) delilden, şirk günahının affedilmeyeceği anlaşılıyor ki sözkonusu delil de şudur: "*Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulma günahını bağışlamaz.*" (Nisâ: 48,116) Başka bir deyişle, Yüce Allah'ın sözkonusu insanları affetmesi aklen mümkün ise de durum böyledir. Yani kendi hakkı olan cezalandırmadan vazgeçebilirse de deliller, Yüce Allah'ın kendisine ortak koşulma cezasını affetmeyeceğini gösteriyor.

Öte yandan *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* adlı eserde buradaki bir inceliğe dikkat çekilmiştir. Şöyle ki: Burada Yüce Allah'a hitaben "*... kim de bana karşı gelirse...*" denilmiş, yani kim de Sana karşı gelirse" denilmemiştir. Böylece de Yüce Allah'a karşı gelenin affedilmeyi haketmeyeceği gerçeğine işaret edilmiştir.

37. **«Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını,»** İsmail ve zürriyetini **«kutsal 'Ev'inin yanındaki çorak vadiye,»** içinde hiçbir şey yeşermeyen taşlık, ya da Şeyh Fahrettin er-Râzî'nin tefsirinde belirtilen deyimle iki dağ arasında bulunan susuz ve ziraatsiz Mekke vadisine **«-ey Rabbimiz!-»** sadece ve sadece **«namaz kılmaları için yerleştirdim.»** Onları kutsal evinin (Beyt-i Harem'inin) yanında yerleştirmemin başka bir dünyevî amacı yoktur.

Evin Allah'a nispet edilmesi ona şeref kazandırmak içindir. Öte yandan ona "*kutsal*" denilmesinin sebebi ise Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri ona kötülükle saldırmayı haram kıldığından, orada savaş ve avlanmayı yasakladığından, oraya ihramsız girilemeyeceğini vurguladığından, Tufan'ın orayı istila etmesine izin vermediğinden dolayıdır. Böylece ona "atîk-azatlı" yani sözkonusu kötülüklerden ve istilalardan azat edilmiş yer denilmiştir. Bu yüzden çok büyük değere sahiptir.

Öte yandan Hz. İbrahim'in "*Rabbimiz*" şeklinde çoğul ifadeyle Yüce Allah'a seslenmesi, kendisi ve soyu adına konuştuğundan ötürüdür. Seslenmesi esnasında ikinci kez "*ey Rabbimiz*" demesinin sebebi ise hemen ardından, söyleyeceği hususun dikkate alınmasını şiddetle arzuladığından dolayıdır.

«Bir kısım insanların kalplerini onlara meylettir.» Seve seve onlara doğru koşsunlar. **«Onları»** yani orada yerleştirdiğim zürriyyetimi çeşitli **«meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler.»** Onların orada çeşitli meyvelerle rızıklandırılmaları için ya oraya yakın bir yerde çeşitli meyvelerin yetişebileceği birtakım yerleşim birimleri kurulacaktı, ya da dünyanın çeşitli yerlerinden değişik meyve çeşitlerinin getirilmesi sağlanacaktı. Nitekim her iki husus da gerçekleştirilmiş ve orası hem baharlık, hem yazlık, hem de sonbaharlık meyvelerin aynı günde bulunabilir hale gelmiştir.

Âcizane diyorum ki bu duanın, Kâbe'nin inşasından sonra mı, yoksa Mekke'ye ilk geldiklerinde yani Kâbe'nin inşasından önce mi yapıldığı hususunda İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Ancak "*Rabbim, bu beldeyi...*" (İbrahim, 35) ifadesi birinci görüşü teyid ediyor. Çünkü "*bu ...*" derken varolan birşeye bizzat işaret edilmiştir. Ayrıca bu âyetteki "*Kutsal evinin yanındaki...*" ifadesiyle "*Yaşlandığım bir sırada bana İsmail'i, sonra İshak'ı veren Allah'a hamdolsun.*" (İbrahim: 39) ifadesi yine bu duânın, Kâbe'nin inşasından sonra yapıldığı görüşünü desteklemektedir. Çünkü Kâbe'nin inşasından önce henüz İshak dünyaya gelmemiştir. Bir kısım âlimler ise sözkonusu işaretin, belde kurulmadan önce zihinde tasarlanan bir hususa yapıldığını; çünkü Yüce Allah'ın onun yerini belirlediğini dolayısıyla ona işaret etmenin mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

38. «Ey Rabbimiz! Sen bizim gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da çok iyi bilirsin.» Hem içimizde gizlediğimiz, hem de açıkça dile getirdiğimiz tüm ihtiyaçların ve benzeri hususların farkındasın. İbrahim (a.s.)'in ihtiyaçlarını Allah'a arzetmesinin sebebi, kulluğunu belirtmek, rahmetine muhtaç olduğunu vurgulamak ve nimetlerine bir an önce kavuşmak içindir. Yoksa **«yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz.»** Çünkü O'nun için geçmiş ve gelecek sözkonusu değildir. O, gaybı en iyi şekilde bilendir. Çünkü O'nun ilmi zâtîdir, kendisinden kaynaklanır. Dolayısıyla O'nun bilinen her şeye nisbeti eşit düzeydedir. O'nun için gizlilik ve açıklık sözkonusu değildir. Bu ifadeyle sanki şu husus dile getirilmek istenmiştir: "Ey Rabbimiz! Herhangi bir yerdeki hiçbir şey Sana gizli kalmaz. Öyleyse hakkımızda hayırlı olan şeyi başımıza getir."

39. «Yaşlandığım» çocuk sahibi olmaktan ümitsizlendiğim **«bir sırada,»** büyük bir nimet olarak **«bana İsmail'i, sonra İshak'ı veren Allah'a hamdolsun.»**

Rivayet edildiğine göre Hz. İbrahim, İsmail doğduğunda doksan dokuz, İshak doğduğunda ise yüzoniki yaşında imiş. Yani İsmail on üç yaşında iken kardeşi İshak doğmuş. Kuşkusuz çocuk sahibi olma ümidinin kesildiği bir dönemde ihtiyar Hz. İbrahim'in çocuk sahibi olması büyük bir nimettir. İşte Hz. İbrahim bu nimetin şükrünü eda etmeye çalışıyor, sonra da şöyle diyor:

«Şüphesiz ki Rabbim,» ve malikim olan Allah **«duayı çok iyi işitir.»** ve duama cevap verir. Bundan da anlaşılıyor ki Hz. İbrahim ümitsizliğe düştüğü bir dönemde, kendisine çocuk ihsan etmesi için Allah'a yalvarmış, O da duasını kabul edip ona çocuk ihsan etmiş, böylece nimetlerin en büyüğüne ve en belirginine kavuşmuştur.

40. «Rabbim! Beni ve soyumdan gelen bir kısım insanları, namazını dosdoğru kılanlardan» ona samimiyetle sarılıp devam edenlerden **«eyle!»**

Burada Hz. İbrahim'in "*Soyumdan gelen birkısım insanları...*" demesinde ince bir nükte var. Şöyle ki, Yüce Allah'ın kendisine bağışladığı bilgi sayesinde Hz. İbrahim kesinlikle biliyordu ki, onun soyundan gelen insanların diğer bir kısmı inkârcı olacaklar ve küfre girecekler. Bu yüzden "*bir kısım in-*

sanları ..." diye dua etmiştir. **«Ey Rabbimiz! Duamı kabul eyle.»**

41. «Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği» mükelleflerin hesabının adaletli bir biçimde yapılıp sonuca bağlanacağı **«günde,»** insan olarak yaptığım birtakım hatalardan dolayı **«beni, annemi, babamı ve»** soyumdan olsun-olmasın **«bütün mü'minleri affet.'»** Hz. İbrahim'in anne-babasına dua etmesi, onların son durumlarını tam olarak bilmediği zamana rastlar. Nitekim *Kevaşi*'nin yazarı der ki: "Hz. İbrahim henüz hayatta oldukları bir dönemde hidayete erebileceklerini umarak ve arzulayarak onlara dua etmiştir."

Hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Hz. İbrahim, kıyamet gününde babası Âzer'e yüzü küllü, tozlu bir biçimde rastlar ve ona der ki: "Ben sana, bana isyan etme demedim mi?" Bunun üzerine Âzer der ki: "Bugünden sonra artık sana isyan etmeyeceğim." Sonra Hz. İbrahim Yüce Allah'a: "Ya Rabbi! Kıyamette seni rezil etmeyeceğim dememiş miydin? diye yalvarır ve şöyle devam eder: "Babamın cehennemde oluşundan daha büyük bir rezalet mi olur?" Bunun üzerine Yüce Allah şöyle cevap verir: "Ben cenneti, kesinlikle kâfirlere yasakladım." Sonra Hz. İbrahim'e: "Ey İbrahim, ayaklarının altındakine bak bakalım" diye seslenilecek, o da bakar ki çok kıllı ve üzeri kirli paslı erkek bir sırtlan. İşte onun ayaklarından tutulur ve cehenneme fırlatılır.*" (7)

Öte yandan inanan hanımlar da mü'min erkeklere hükümlerde tabi oldukları için âyetle "*li'l-mü'minîn*" denilerek erkek mü'minlere işaret etmekle yetinilmiştir. Nitekim bu dua hem erkek, hem de kadınlar için kabul edilmiştir. Ayrıca kişi dua ettiğinde duayı sadece kendisiyle sınırlı tutmaması sünnettendir. Nitekim *el-Esrar*'da şöyle bir hadisin olduğu kaydedilir: "*Herhangi bir topluluğa imam olan kimse, dua ettiğinde kendisini anıp da onları unutmasın. Aksi taktirde onlara hainlik etmiş olur.*" (8) Hadisi Sevban rivayet etmiştir. Duâ eden yalnız da olsa evlâ olan "bizi bağışla" şeklinde çoğul sîgası kullanmasıdır.

7-Hadisi Buharî, Sahih'inde tahric etmiştir . Ayrıca Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/434.

8-Bu hadisi Ebû Davud, Taharet; Tirmizî ise Salât bahislerinde tahric ederler. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/597.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا
عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٢﴾
مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ
هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا
رَبَّنَا اَخِّرْنَا اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ
تَكُونُوا اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ
فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ
وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ
مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

42. Sakın zalimlerin yaptıklarından Allah'ın habersiz olduğunu sanma. Allah, onları gözlerin belerdiği o zor güne bırakır.

43. Onlar, başlarını göğe kaldırarak, çağırıldıkları yere doğru koşacaklardır. Gözleri donacak, gönülleri bomboş kalacaktır.

44. İnsanları, azabın geleceği gün ile uyar. O gün zalimler şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Kısa bir zamana kadar bize müsaade et de davetini kabul edelim, Peygamberlere uyalım." Daha önce siz bize hiçbir zeval yoktur diye yemin etmemiş *miydiniz?*

45. Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde kalmıştınız. Onlara ne yaptığımızı görmüştünüz. Size misaller de vermiştik.

46. Müşrikler, çeşitli hilelere başvurdular. Onların tuzakları Allah tarafından çok iyi bilinir, isterse tuzakları dağları yerinden oynatacak olsun.

42. Ey Peygamber! «**Sakın**» Mekke halkı ve benzeri müşrik «**zalimlerin yaptıklarından Allah'ın habersiz olduğunu sanma.**» Böyle bir zanna kapılma. Hz. Peygamber'e yönelik olan bu seslenişin manası şudur: Ey Peygamber! Yüce Allah'ın onların yaptıklarından haberi olmadığı şeklindeki zannın imkânsızlığı inancını devam ettir ve onların hakettikleri cezaya hemen çarptırılmayıp ertelenilmesinden dolayı da üzülme. Çünkü «**Allah, onları**» yani hakettikleri cezayı «**gözlerin belerdiği o zor güne bırakır.**» Kısacası onların azabını, şiddetinden ve heybetinden dolayı gözlerin apaçık donup kalacağı, korkudan dışarı fırlayacağı o korkunç kıyamet gününe erteler. Bu erteleme gaflet ve ihmalden değil, daha çok işkence ve azap çektirmek içindir.

43. «**Onlar, başlarını göğe kaldırarak,**» korka korka endişeli ve ezik bir biçimde «**çağırıldıkları yere doğru koşacaklardır.**»

Âyetteki başlarını göğe kaldırma anlamındaki "*muknî'*" kelimesinin mastarı olan "ikna'" ile ilgili olarak *Tehzibu'l-Masadır* isimli eserde şu açıklama yapılmaktadır: "İkna, kişinin kendi kafasını yukarıya dikip gözucuyla önüne bakmaya çalışması anlamına gelir." Nitekim Hasan Basri der ki: "Kıyamet gününde herkesin yüzü göğe dönüktür, dolayısıyla kimse kimseye bakamaz. "

İşte bunların «**gözleri donacak,**» göz kapakları hareket etmeden gözler apaçık kalacak «**gönülleri**» ise «**bomboş kalacaktır.**» Olağanüstü bir şaşkınlık ve dehşet içerisinde olduklarından akıl, kavrayış ve anlama adına hiçbir şeyleri kalmayacaktır. Sanki içinde hiçbir şey bulunmayan bir boşluktan ibaret kalacaklardır.

Özetlemek gerekirse o günün dehşetinden dolayı gözler donacak, başlar yukarı doğru çakılacak ve gönüller bomboş kalacaktır. Allah cümlemizi o gün kararlı, inançlı ve problemsiz olanlardan eylesin.

Bu âyet, Hz. Peygamber için bir teselli, zulme uğrayanlar için bir taziye ve gönül alma, zalimler için ise bir tehditten ibarettir.

Kevaşî'de belirtildiğine göre bir kısım âlimler mazlumun uğradığı zulümle birlikte ölmesini delil göstererek kıyametin mutlaka vukû bulacağını ispatlamaya çalışmışlar ve bir kayanın kenarında şu mısralara rastlandığını ileri sürmüşlerdir:

Gözlerin uykuya daldı,
Ancak mazlum uyanıktır.
O, sana beddua okumaktadır.
Yüce Allah'ın gözlerine ise hiçbir suretle uyku girmez.

44. Ey Muhammed! **«İnsanları, azabın geleceği gün»** olan kıyamet günü **«ile uyar.»** Onların hepsini korkut. **«O gün zalimler»** yani şirk ve yalanlama ile zalim olan insanlar **«şöyle derler: 'Ey Rabbimiz!»** Bizi dünyaya geri gönder ve **«kısa bir zamana kadar bize »** süre tanı, bize **«müsaade et de davetini kabul edelim,»** Azabımızı erteleyip bizi tekrar en yakın yer olan dünyaya gönder ki Sana ve tevhidine yönelik çağrına kulak verelim. **«Peygamberlere uyalım.'»** Böylece daveti kabul etme ve Peygamberlerin sözlerini dinleme konusunda kaçırdığımız fırsatları yakalayalım...

Sonra onlar, bu istekleri karşısında azarlanıp yadırganacaklar ve onlara denilecek ki: **«Daha önce siz bize hiçbir zeval yoktur diye yemin etmemiş miydiniz?»** Gururlu bir biçimde dünyadan ahirete intikal etmeyeceklerini söyleyenler siz değil miydiniz? Öyle ya, siz büyük hayaller peşindeydiniz. Ahirete göçeceğiniz hiç aklınıza gelmemişti. İçinde bulunduğunuz nimetleri yitirmeyeceğinize ilişkin yemin ediyordunuz .

45. Allah'a ortak koşup isyan ederek **«kendilerine»** haksızlık yapan Âd ve Semûd kavimleri gibi **«zulmedenlerin yerlerinde kalmıştınız.»** Üstelik yaptıkları kötülüklerden dolayı uğradıkları azabı hiç hatırlamadınız, ibret ve ders almadınız. Oysa **«onlara ne yaptığımızı görmüştünüz.»** Ya harap olan yurtlarının kalıntılarını gördünüz veya tevatür derecesine varacak şekilde size anlatıldı. Yaptıkları zulüm ve bozgunculuk dolayısıyla başlarına getirdiğimiz felâketleri ve onların kötü sonlarını öğrendiniz. Ayrıca **«size misaller de vermiştik.»** İbret almanız ve kendinizi onlarla mukayese ederek inkârcılık ve isyana düşmemeniz için yaptıkları amelleri ve başlarına gelen felâketleri Kur'an-ı Kerim'de açıklamıştık.

46. **«Müşrikler, çeşitli hilelere başvurdular.»** Hakkı ortadan kaldırıp batılı yerleştirmek için çeşitli yollar denediler. Bu konuda bütün gayretlerini ortaya koydular ve her türlü meşru kuralı çiğnediler.

«Onların tuzakları Allah tarafından çok iyi bilinir,» dolayısıyla başvurdukları hilelere en uygun cezayı O verir. **«İsterse tuzakları»** büyüklük ve korkunçlukta **«dağları yerinden oynatacak olsun.»** Başka bir deyimle, kurdukları tuzakların çok güçlü olması, Yüce Allah'ın tasarrufunu etkilemez. Bu hususun bu şekilde ifade edilmesi, bu konuda önemli bir örnek teşkil ettiğindendir.

فَلَا تَحْسَبَنَّ
اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (٤٧) يَوْمَ
تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ
(٤٨) وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (٤٩)
سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ (٥٠)
لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
(٥١) هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ
إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ (٥٢)

47. Sakın Allah'ın Peygamberlerine olan vaadinden döneceğini sanma! Şüphesiz Allah, her şeye galiptir. Hak edenleri cezalandırır.

48. Yerin bir başka yere, göklerin başka göklere çevrileceği ve bir ve her şeye galip olan Allah'ın huzuruna vardıkları o *günde.*

49. O gün suçluların birlikte zincire vurulduklarını görürsün.

50. Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini ateş kaplar.

51. Bütün bunları Allah, herkesin (dünyada) işlediğinin karşılığını vermek için yapar. Şüphesiz ki, Allah'ın hesaba çekmesi çok süratlidir.

52. Bu, uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.

47. Ey Peygamber! **«Sakın Allah'ın Peygamberlerine»** zalimleri cezalandırıp, inananlara yardım edeceğine ilişkin **«olan vaadinden döneceğini sanma!»** Böyle bir zanna kapılma. **«Şüphesiz Allah, her şeye galiptir.»** Kendisine hile yapılamaz. **«Hak edenleri cezalandırır.»** Dostlarının intikamını düşmanlarından alacak güçtedir.

48. Ey Peygamber! Ayrıca şunu da hatırla ki, bilinen, tanınan ve içinde yaşanılan bu **«yerin»** tanınmayacak **«bir başka yere,»** bilinen şu **«göklerin başka göklere çevrileceği»** değiştirileceği **«ve»** bütün varlıkların kabirlerinden çıkıp **«bir ve her şeye galip olan»**, sorgulaması ve karşılık vermesi için **«Allah'ın huzuruna vardıkları o»** dehşetli **«günde.»** Evet, işte o günde herkes yaptığının karşılığını alacaktır. Ayrıca o haşir gününde, insanlar sırat köprüsü üzerinde bulunacaklardır. Nitekim Hz. Âişe diyor ki: "Ben bir seferinde Hz. Peygamber'e yerin başka bir yere değiştirileceği o günde insanlar nerede olacaklardır" diye bir soru sordum. Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: "*Bana öyle bir şey sordun ki daha önce hiç kimse bana böyle bir şey sormamıştı: İnsanlar o gün sırat üzerinde olacaklardır.*"

Öte yandan Kurtubî'nin *el-İfsah* müellifinden naklettiğine göre yer ve gök iki kez değiştirileceklerdir. Sûrun üfürülüşünden önce meydana gelen birinci seferde sadece özellikleri kaybolur, yani yıldızlar dökülür, dağılır. Ay ve güneşin ışıkları gider, erir, öyle ki erimiş yağ ve katran gibi kesilir. Yer soyulur, dağları tıpkı bulutlar gibi hareket etmeye başlar. Vadileri düzleşir. Ağaçları sökülür, dümdüz bir kıraç oluverir. Haşir meydanında toplanıldığı zaman meydana gelen değişiklik, yani ikinci sefer ise mahiyetleri değişir. İşte o zaman şimdiki yer, gümüşten bir yere değiştiriliverir. Sahire adı verilen o yer günahlardan temizdir. Gökler de altından olacaktır. Nitekim bu hususlar Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir.

Bu âyetin sonunda "*bir*" ve "*her şeye galip*" şeklinde Yüce Allah'ın iki sıfatından bahsedilmesinin sebebi, olayın şiddetli boyutuna işaret etmek içindir. Nitekim başka bir âyette de aynı ifadeler kullanılarak şöyle buyurulmuştur: "*Mülk kimindir bugün? Bir ve her şeye galip olan Allah'ın...*" (Mü'min: 16) Şu halde eğer her şey, bir olan ve yenilmeyen birisinin elindeyse, yardım istenecek olan ve sığınılan da yalnız O olacaktır.

49. Kabirlerinden çıktıkları **«o gün suçluların birlikte zincire vurulduklarını görürsün.»** Birbirlerine bağlandıklarını, ya da el ve ayaklarının boyunlarına bağlandığını, kayıtlanıp kelepçelendiklerini müşahade edersin.

Burada zincir anlamına gelen "*esfad*" kelimesi "safed" sözcüğünün çoğuludur. Aslında safed, sıkı sıkıya bağlama anlamına gelir.

50. «Gömlekleri» hemencecik tutuşup süratle yanan, pis kokulu siyah **«katrandandır.»** Cehennem ehlinin vücutları bu pis katrana batırılır, sonuçta bu katran onlara gömlek gibi oluverir. Başka bir deyimle, bu katran gömleği sayesinde azabın dört türlüsünü tadarlar. Yani katranın acısını, vücutlarını yakan ateşin işkencesini, ürkütücü rengi ve pis kokuyu beraber alırlar.

«Yüzlerini ateş kaplar.» Katrandan gömlekle kaplı olan vücutlarını yakan sözkonusu ateş, onların yüzlerini de istila eder. Çünkü bu yüzlerle Hakka yönelmemişler ve Hakkı anlamak ve kavramak amacıyla yaratılan duygularını o uğurda harekete geçirmemişlerdir.

51. «Bütün bunları Allah,» günahkâr olan **«herkesin (dünyada) işlediğinin karşılığını vermek için»** yaptıkları inkâr ve isyanların her türlüsüne karşılık, onları cezalandırmak için **«yapar.»** Amellerine uygun ceza verir. **«Şüphesiz ki, Allah'ın hesaba çekmesi çok süratlidir.»** Çünkü O'nu herhangi bir hesabın, başka bir hesaptan alıkoyması sözkonusu değildir. Bu yüzden tüm hesapları en kısa sürede tamamlar.

52. «Bu» Kur'an, içindeki tüm uyarı ve olağanüstülüklerle beraber **«uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.»** Bu tebliğ, sakındırılmak için yeterli uyarıcıdır, çünkü ölümle uyarmak insanlara fayda vermiyor. Öyleyse âyetlerinden ibret dersi almak için Kur'an yeterlidir. Böylece Allah'ın ortaksız olduğunu anlarlar. O'na ibadet ederler ve O'ndan başka dünyanın herhangi bir şeyine tapmazlar.

Artık akıllılar, Allah'ın tarafını seçip O'nun emirlerine uyar, yasaklarından kaçınırlar. Nitekim Yüce Allah da gelmiş-geçmiş tüm akıl sahiplerine bu hususları emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "*Biz, sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de hep Allah'tan korkun diye tavsiye ettik.*" (Nisâ: 131)

Allah'ın yardımıyla İbrahim Sûresi sona erdi.

HİCR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 99 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ (١) رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (٢) ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا
وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٣)

1. Elif. Lâm. Râ. Bunlar, Kitab'ın ve apaçık bir Kur'an'ın âyetleridir.

2. İnkâr edenler, keşke biz de Müslüman olsaydık diye çok arzu edecekler.

3. Onları bırak, yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. Yakında bilecekler.

1. «Elif. Lâm. Râ.» Bunlar cumhûr'un tercihine göre sûrenin ismidir. Bir başka ifadeyle burada söylenmek isteniyor ki; bu sûrenin adı "Elif, Lâm, Râ"dır. **«Bunlar,»** şanı yüce, mükemmel kitap ismini almaya lâyık olan **«Kitab'ın ve»** içinde bulunan hükümler ve maslahatlar **«apaçık»** bir şekilde hak ile batılı birbirinden ayıran, şanı yüce **«bir Kur'an'ın âyetleridir.»**

2. Kur'an'ı ve onun, Yüce Allah'ın katından olduğunu **«inkâr edenler,**

keşke biz de» dünyada iken **«Müslüman olsaydık»** Yüce Allah'ın ahkâmına, emirlerine ve yasaklarına teslim olsaydık **«diye»** ahirette **«çok arzu edecekler.»** Âyet metninde yeralan "*rubemâ*" burada çokluk bildirmektedir.

Rivayete göre; Kıyamet günü olup da cehennemlikler Yüce Allah'ın Ehl-i Kıble olmalarını dilediği kişilerle bir araya toplandıklarında kâfirler, Ehl-i Kıble olup da cehennemlik olanlara derler ki: "Sizler Müslüman değil miydiniz?" Onlar: "Evet" diye cevap verirler. Kâfirler: "Şu halde baksanıza sizin Müslümanlığınız sizlere fayda vermemiş. Burada cehennemde bizimle birliktesiniz" derler. Ehl-i Kıble olanlar: "Bizlerin işlemiş olduğumuz günahlarımız vardı. Bu günahlar sebebiyle cezalandırıldık" diye cevap verirler. Bunun üzerine Yüce Allah geniş rahmeti ile kâfirlere gazap eder ve cehennemde ne kadar Ehl-i Kıble varsa onlar için emreder ve cehennemden çıkarılırlar. İşte o zaman kâfirler, keşke biz de Müslüman olsaydık diye temenni ederler.

3. «Onları bırak,» ey Muhammed, kâfirlere nasihat ve hatırlatmada bulunarak içinde bulundukları durumlarını yasaklamayı bırak. Onların bundan vazgeçmelerine imkân yoktur.

Bu âyet-i kerime cihad âyetiyle nesh edilmiş, hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Onlar hayvanlar gibi **«yesinler,»** dünyalarıyla, şehvetleriyle **«eğlensinler ve boş ümit»** uzun ömür beklentileri ve arzularına erişebilme ümitleri **«onları oyalayadursun.»** Bütün bunlar onların sana uymalarına engel olsun, ya da âkıbetleri için hazırlık yapmaktan onları oyalayıp dursun. Aslında *"emel" (ümit)* ümmet için rahmettir. Eğer ümit olmasaydı birçok şey gerçekleşmezdi, geçim ve hayat vesilelerinin en büyüğü etkisiz kalırdı. Bu nedenle denmiştir ki: Ahmaklar olmasaydı dünya harap olurdu.

Âlimlerden birisi der ki: "İnsanların hepsi akıllı olsalardı olgun, taze hurma yemez ve soğuk su içemezdik. Yani akıllılar hurma toplamak için ağaca çıkmazlar, yerden su çıkarmak üzere kuyu kazmazlardı."

Onlar **«yakında»** cezalarını apaçık gördüklerinde yaptıkları şeyin kötülüğünü **«bilecekler.»** Bu ifade onlara bir tehdittir.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا
وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا
يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ
لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾
إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

4. Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında bilinen bir yazgı olmasın.

5. Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.

6. Dediler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun.

7. Eğer doğru söyleyenlerden idiysen bize melekleri getirmeli değil miydin?"

8. Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez.

9. Kur'an'ı kesinlikle Biz indirdik. Elbette onu yine Biz koruyacağız.

4. Bu âyetten itibaren Yüce Allah, onların azaplarının kıyamet gününe tehir edilmesindeki sırrı beyan etmeye başlıyor ve buyuruyor ki: Kendisiyle birlikte halkını yerin dibine geçirmek suretiyle **«helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında»** Bizce **«bilinen»** asla unutulmayan ve hakkında gaflete düşülmeyen **«bir yazgı»**, Levh-i Mahfuz'da yazılı takdir edilmiş bir ecel **«olmasın.»** Buna göre âyetin manası şöyledir: Hangi durumda olursa olsun Bizim helâk ettiğimiz her ülke için mutlaka daha önceden helâk edilmeleri için yazmış olduğumuz belli bir ecel vardır. Bu süre gelmeden hiçbir ülkeyi helâk etmeyiz. Sözkonusu süre belli bir süre olup asla dikkatten kaçırılmaz ki bu süreye öne alınarak veya geri bırakılarak aykırı davranmak mümkün olsun.

5. Helâk olmuş milletlerden ve başkalarından **«hiçbir millet,»** kendi kitabında yazılı **«ecelinin önüne geçemez»** yani yazılan vakit gelmeden hiçbir milletin helâki gelip çatmaz. **«ve onu geciktiremez.»** Hiçbir millet, haklarında yazılı ecellerinden geri kalmazlar.

6. Mekke müşrikleri ve Arap kâfirler azgınlıkta ve zulümde son derece ısrar etmelerinden dolayı **«dediler ki: 'Ey kendisine Kur'an indirilen»** Muhammed! Alay olsun diye Rasûlullah (s.a.v.)'a bu şekilde hitap ettiler. **«Sen mutlaka bir mecnunsun.»** Sen Allah'ın kendine Kur'an'ı indirdiğini iddia ederken, mecnunların söylemiş olduğu şeyi söylüyorsun.

7. **«Eğer»** davanda **«doğru söyleyenlerden idiysen bize melekleri getirmeli değil miydin?'»** ki senin Peygamberliğinin doğru ve gerçek olduğuna şahitlik etsinler ve uyarı görevinde seni desteklesinler. Bu teklif tıpkı Kur'an'ın diliyle onların şu sözlerine benzer: "*Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı.*" (Furkân: 7) Çünkü Allah'ın, melek getirmeye kudreti, üzerinde şüphe olmayan hususlardandır.

8. **«Biz melekleri ancak hak ile indiririz.»** Biz, melekleri kendilerinin indirilmelerinin lâyık olduğu ve hikmetin gerektirdiği bir biçimde indiririz. Eğer bu yapılırsa onların bir anda tamamen yeryüzünden kökleri kazınır. **«O zaman onlara mühlet verilmez.»** Âyetin manası şudur: Şayet Biz, melek indirirsek, meleklerin inmesinden sonra onlar tıpkı Peygamberlerini yalanlayan ve alaya alan öteki milletlerin durumunda olduğu gibi bir an bile geri kalamazlar. Aslında böyle bir cezaya lâyık olmakla birlikte kaza ve kader kalemi onların azaplarının kıyamet gününe kadar tehir edilmesi yönünde onların kaderlerini yazmıştır. Çünkü Allahü Teâlâ'nın ilmi ve iradesi onların nesillerinden gelecek bazılarının imana girmelerini istemiştir.

9. Şanımız azîm ve yüce olduğu için **«Kur'an'ı»**, onların inkâr ettikleri ve sana indiğini kabul etmeyip bu nedenle sana delilik isnad ettikleri zikri **«kesinlikle Biz indirdik. Elbette onu»** her zaman kendisine lâyık olmayan, hakkında ileri geri konuşmak, tahrif etmek, değiştirmek, âyetlerine ekleme yapmak, eksiltmede bulunmak vb. zararlı hareketlerden **«yine Biz koruyacağız.»** Buna karşılık önceki kitapların ise Yüce Allah korunmasını üzerine almamış, bunu insanlardan istemişti. İşte bu nedenle o kitaplara bir takım kötü niyetli eller uzanmış ve aslını bozmuştur.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ (١٠) وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (١١) كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ
الْمُجْرِمِينَ (١٢) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ (١٣)
وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (١٤)
لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ (١٥)

10. Andolsun senden önce de, evvelki milletler arasından elçiler gönderdik.

11. Onlara bir Peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi.

12. İşte böylece Biz onu (alaycılığı), suçluların kalplerine sokarız.

13. Öncekiler hakkında (Allah'ın) âdeti geçmişken onlar hala buna inanmıyorlar.

14-15. Onlara gökten herhangi bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar yine de "Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır" derler.

10. «Andolsun senden önce de, evvelki milletler arasından» âyet metninde yeralan *"şiya'"* kelimesi, "şîa" kelimesinin çoğuludur. Manası, herhangi bir görüş ve düşünüşte ortak olan insan topluluğu demektir. Böyle ortak mezhep ve görüşü benimseyen kişilere şîa denmesi, onların birbirlerini desteklemeleri, birbirlerin ardından gitmelerinden dolayıdır. **«elçiler gönderdik.»** Burada *"elçiler"* ifadesi, âyetin daha sonrasının buna delâlet etmesi dolayısıyla zikrolunmamıştır.

11. «Onlara bir Peygamber gelmeyedursun,» bu şiya'dan herhangi birine, kendilerine has özel bir Peygamber gelmeyedursun tıpkı bu kâfirlerin yaptıkları gibi **«hemen onunla alay ederlerdi.»** Bu ifade Rasûlullah (s.a.v.)'ı, burada ifade edilen hareketler cahillerin Peygamberlere karşı âdetleridir denilerek teselli etmektedir.

12. «İşte böylece» öncekilerin kalplerine alay hastalığını koyduğumuz gibi **«Biz onu»** yani alaycılığı, **«suçluların kalplerine sokarız.»** Âyet metninde yeralan *"neslukuhû"* kelimesinin aslı olan "silk", birşeyi birşeye katmak demektir. Meselâ iğneye iplik takmak böyledir. Burada *"suçlular"* dan maksat, Mekke müşrikleri ile yalanlamada ve alaya almada onlara uyan diğer kâfirlerdir.

13. «Öncekiler hakkında» Allah'ın **«âdeti geçmişken onlar hala buna»** Kur'an'a **«inanmıyorlar.»** Yani Peygamberleri yalanlayıp, alaya aldıklarında Yüce Allah'ın, onları helâk etme hususunda kendine çizmiş olduğu âdeti geçmiş iken onlar hala Kur'an'a inanmıyorlar.

14-15. «Onlara», inatçı ve başka mûcizeler teklif eden bu kişilere **«gökten herhangi bir kapı açsak da»** herhangi bir araçla, ya da araç olmaksızın **«oradan yukarı çıksalar»** ve gökyüzündeki acayip olayları bizzat gözleriyle görseler, inatçılığın zirvesine çıktıklarından ve hak hususunda şüpheye düşürmek için **«yine de: 'Gözlerimiz boyandı,»** gözlerimizin görme yeteneği kapandı **«daha doğrusu bize büyü yapılmıştır' derler.»** Âyet metninde yeralan *"sükkirat"* kelimesi el-Kâmus'ta gözlerimiz bakamadı, şaşırıp kaldı ya da kapandı ve ona perde indi şeklinde açıklanmaktadır. Şayet onlar göklere çıkıp o acayip olayları görselerdi, bize büyü yapılmıştır yani Muhammed bizi büyülemiştir, derler. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de onların bu durumunu şöyle anlatır: *"Onlar bir mûcize görürlerse hemen yüzçevirirler ve eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler."* (Kamer: 2) Kısaca ifade etmek gerekirse bunlara istedikleri mûcizelerin tamamı verilse inkârda ve inatta devam ettikleri için yine bunlar yalandır derlerdi.

Bilindiği üzere sihir (büyü) harikulade, olağanüstü olaylardandır. Büyü ancak fasık kimselerin elinde ortaya çıkar. Kâhinlik, kum ve çakılla fala bakma ve buna benzer şeyler de böyledir. Çakıl vurma, kadınların yaptığı şeydir. Buna Arapçada "ettargu" denir.

Denilmiştir ki kum üzerine çizgi çizmek ve karşılığında bir bedel almak haramdır.

Şeyh Salâhuddîn es-Safedî der ki: "Sihir (büyü) birtakım şeylere üfürmek, yazmak ve düğüm atmak demektir. Bunlar insanların bedenlerine ve kalplerine etki ederler. Bu etkiyle kişi hastalanır, ölür. Sihirle, karı-koca arası açılabilir. Büyü üç imama göre gerçektir. Sihir öğrenmek âlimlerin görüş birliğiyle haramdır ve yine kâhinliği, göz boyacılığını, yıldıza bakmayı, arpa ile fala bakmayı öğrenmek de haramdır."

Çarpılmış kimseyi okuyan ve cin topladığını, onların kendisine itaat ettiklerini iddia eden kimseyi bizim imamlarımız sihirbazların arasında zikrederler. Ahmed b. Hanbel'in böylesi kimse hakkında fetva vermeyip tevakkuf ettiği (durduğu) rivayet olunur. Said b. el-Müseyyeb'e karısına yaklaşamayan bu yüzden kendini tedavi edecek birini arayan bir adamın durumu sorulur. Said: "Allahü Teâlâ zarar veren şeyi yasaklamıştır, faydalı olanı yasaklamamıştır. Kardeşine faydalı birşey yapabileceksen bunu yap" demiştir.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ (١٦) وَ
حَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ (١٧) إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ
السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ (١٨) وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ (١٩) وَ

جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ (٢٠) وَإِنْ مِنْ
شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (٢١)

16. Andolsun Biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik.

17. Onu taşlanmış her şeytandan koruduk.

18. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütunu düşmüştür.

19. Yeri uzatıp yaydık. Orada sabit dağlar yerleştirdik. Yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.

20. Orada hem sizin için, hem de rızıklarını temin edemeyeceğiniz kimseler için birçok geçim vasıtaları yarattık.

21. Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.

16. «Andolsun Biz gökte birtakım burçlar yarattık», yedi gezegenin inmiş olduğu köşkler yarattık. Bunlar meşhur gökyüzündeki on iki adet burçtur **«ve seyredenler için»** üzerinde düşünen, ibret alan ve bunlarla o burçları yaratan yaratıcının kudretini bulan kimseler için **«onu»**, gökyüzünü bu değişik şekildeki burçlarla **«süsledik.»**

17. «Onu», gökyüzünü **«taşlanmış»** kovulmuş, arkalarından yıldızların fırlatıldığı **«her şeytandan koruduk.»** Artık hiçbir şeytan oraya çıkamaz, göktekilere vesvese verip onlar hakkında dilediğini yapamaz ve onların durumu hakkında bilgi alamaz.

18. «Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna.» Fakat kulak hırsızlığı yapan bundan müstesnadır. Âyetin içerisinde geçen kelimeden türeme "el-müsterik" bir şeyi gizlice dinleyen, ona kulak veren demektir. Âyet metninde yeralan "*sem'*" kelimesi, işitilen şey anlamınadır. Buna göre "*istiraku's-sem'*" gizlice dinlemek ve bir şeyler kapmak demektir.

«Onun da peşine» görenler için, durumu gayet **«açık bir alev sütunu düşmüştür.»** Âyet metninde yeralan *"şihâb"*, yanıp tutuşan ateşten kopan bir parça anlamına gelmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta sözkonusu olayın Rasûlullah (s.a.v.)'dan önce meydana gelmiş bir olay olmasıdır. Şeytanlar, Rasûlullah (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmeden önce bazı durumları kulak hırsızlığı yapar, öğrenirlerdi. Rasûlullah (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilince şeytanların arkasından atılan taşlar çoğaldı ve onların, doğrudan doğruya ve tam olarak kulak hırsızlığı yapmaları engellendi. Bu görüşü İbn Abbas'tan rivayet olunan şu ifadeler desteklemektedir: "İlk zamanlar şeytanların gökyüzüne çıkmaları engellenmiyordu. Rasûlullah (s.a.v.) dünyaya teşrif edince artık bir alev sütunuyla onların semalara çıkmaları engellenmiştir."

Kulak hırsızlığı yapana âyet-i kerimenin deyimiyle *"şihâb"* atılmaktadır. Şeytanlara yıldızların bizatihi kendileri atılmamaktadır. Çünkü gökyüzünde gezegenler yörüngelerinden ayrılmamaktadır. O halde bu şihâb sadece ateşten alınmış bir parça olsa gerektir. Ateş ise tam ve eksilmez biçimde sabittir. Şeytanlar arasında yüzü, alnı ve eli ile Yüce Allah'ın dilemiş olduğu başka yerleri yanmış olanları vardır. Aralarında aklını yitiren ve bu nedenle bir daha kulak hırsızlığı yapmak üzere semaya geri dönemeyen şeytanlar vardır.

19. «Yeri uzatıp yaydık.» Yeryüzünü, yeryüzü sakinleri için yaydık ve hazırladık. **«Orada sabit dağlar yerleştirdik.»** Bu dağlar olmasaydı yeryüzü hızla çalkalanırdı ve üzerinde hiçbir şey sabit olarak kalamazdı. Âyet metninde yeralan "*revâsiye*" "resâ-yersû-resven-rüsuvven" fiillerinden türemedir. Manası, sabit oldu demektir.

«Yine orada» yeryüzünde **«miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.»** Bu ölçüsü belirli olan şeyler, hikmetin terazisiyle ölçülmüş olan şeylerdir. Buna göre âyetin manası; orada miktarı ve ölçüsü belirli, güzel ve münasip olan şeyler bitirdik, demek olur. Nitekim aynı kelimeyle Arapçada ölçülü söz için «kelâmun mevzûnun» denilir.

20. «Orada hem sizin için, hem de rızıklarını temin edemeyeceğiniz» çoluğunuz, çocuğunuz, köleleriniz, hizmetçileriniz gibi **«kimseler için birçok geçim vasıtaları yarattık.»** Âyet metninde yeralan *"meâyiş"*, «maîşet» kelimesinin çoğuludur. Buna göre mana; orada sizin için, yaşamanızı temin ettiğiniz yiyecek, giyecek şeyler ve başka nesneler yarattık. Bütün bunlar sizin, dünyada kalmanızla ilgili şeylerdir. Yüce Allah'ın, burada *"rızıklarını temin edemeyeceğiniz kimseler"* buyurması, onların rızıklarını kendilerinin verdiği yolundaki zanlarını reddetmek ve Yüce Allah'ın hem kendilerini ve hem de onları rızıklandırdığını ortaya çıkarmaktır.

21. «Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır.» Âyetin metninde yeralan *"hazâin"* kelimesi, "hizâne" kelimesinin çoğulu olup, depo edilmiş, saklanmış anlamınadır. Hizâne, aynı zamanda içerisinde değerli malların muhafaza edildiği yerdir. Yüce Allah'ın, depo edilmiş nefis mallara olan kudreti, sultanların hazinelerine benzetilmiştir.

«Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.» Yoktan varettiğimiz şeyleri ve yaratmış olduğumuz bu eşyayı ancak belli bir ölçüye göre indiririz. Bir başka ifadeyle hikmetin gerektirdiği belli bir miktara göre indiririz. Bu kadar çok olmakla birlikte Bizim yoktan varettiğimiz ve vücut verdiğimiz şeyler maslahata göre hesap edilmiş şeylerdir.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ
وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ (٢٢) وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ
الْوَارِثُونَ (٢٣) وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
الْمُسْتَأْخِرِينَ (٢٤) وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (٢٥)

22. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Siz onu depolayamazsınız.

23. Şüphesiz Biz diriltir, Biz öldürürüz. Ve Biz vâris oluruz.

24. Andolsun Biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.

25. Şüphesiz senin Rabbin onları toplayacaktır. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir.

22. «Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik.» Burada, yağmur yüklü bulutlar oluşturmak suretiyle hayır ve bereket getiren rüzgâr, hamile olan kadına, böyle olmayanlar ise kısır olan kadına benzetilmiştir.

Ebû Ubeyde der ki: "Âyetin metninde yeralan "*levâkih*" (aşılayıcı) kelimesi, "mülkiha" anlamına gelmektedir. Çünkü rüzgâr hem bulutları ve hem de ağaçları aşılamaktadır. Ağaçları güçlendirerek ve olgunlaştırıp meyve verecek hale getirerek aşılamaktadır." Peygamber Efendimizin: "*Allahım, o rüzgârı 'riyâh' (rüzgârlar) kıl fakat 'rîh' kılma.*" şeklinde duâ ettiği rivâyet edilmiştir.

«Ve gökten» yukarıdan **«bir su»** *"mâen"* kelimesinin elif lamsız olmasının da işaret ettiği gibi bir kısım su **«indirdik de»** yani yukarıda zikri geçen rüzgârlarla yağmur yüklü bulutlar meydana getirdikten sonra size yukarınızdan biraz su indirdik. Âyet metninde "*semâ*" (gök) kelimesi ile kastedilen, insanın yukarısı demektir. Çünkü insanı evin tavanı gibi yukarıdan kuşatan her şeye Arapçada "semâ" denir. Yukarıdan indirilen, suyun bir kısmıdır. Çünkü herkes bilir ki semadan suyun tamamı indirilmez. Tam tersine insanların yararlanabilecekleri ve zarardan korunabilecekleri kadar su indirilir. **«Onunla su ihtiyacınızı karşıladık.»** Yani gökten inen yağmuru, sizi sulayacak bir unsur olarak yarattık. Artık bu yağmur suyunu içersiniz ve onunla hayvanlarınızı ve tarlalarınızı sularsınız.

«Siz onu» yukarıdan indirilen yağmuru **«depolayamazsınız.»** O suyu yoktan varetmeye, bulutlarda depolamaya ve gökten indirmeye kadir olan Biziz. Sizler buna kadir değilsiniz. Âyet-i kerimeye şu şekilde de mana verenler olmuştur: Yağmuru gökten yağdırdıktan sonra onları göllerde, kuyularda ve su kaynaklarında sizler depolayamazsınız. Tam tersine suyun karakteri çekilmek, yere sızmak olduğu halde onları buralarda depolayan Biziz. Su ihtiyacınızı gidermek için muhafaza eden de Biziz.

23. «Şüphesiz» hayat verilmeye müsait bazı cisimlere hayat vererek **«Biz diriltir»** o cisimlerde hayatı yokederek ve alarak **«Biz öldürürüz.»** Hayat verme ve öldürme kavramı hem hayvanlara, hem de bitkilere şamildir. Allahü Teâlâ ilkbahar mevsiminde yağmur yağdırarak yeryüzünü diriltir.

Sonbaharda da öldürür. Yine O, iman nasip ederek diriltir, inkâr ile öldürür. «Ve» her şeye **«Biz vâris oluruz.»** Bütün mahlukatı yokettikten sonra geride kalacak olan Biziz. Mülkün zamanı bittiğinde bütün mülke mâlik olacak olan Biziz. En başta da ve en sonda da her şeye hakim olacak olan Biziz.

24. «Andolsun Biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz,» yani doğumu da ölümü de sizden önce gerçekleşmiş olanları, bir başka ifadeyle Hz. Âdem'den şu ana kadar gelip geçmiş olanları Biz biliriz. **«Geri kalanları da biliriz.»** Sizden sonra doğacak ve ölecekleri, bir başka ifadeyle kıyamete kadar sizden sonra gelecekleri Biz biliriz.

25. Başkası değil **«şüphesiz senin Rabbin onları toplayacaktır.»** Yani önce geçenleri de, kıyamete kadar gelecek olanları da yaptıklarının karşılıklarını vermek üzere senin Rabbin toplayacaktır. Bu ifade öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere bir cevap teşkil etmektedir. **«Çünkü O, hakîmdir,»** büyük bir hikmet sahibi ve fiillerini sağlam yapandır. **«Alîmdir»** O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

İmam el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl* isimli eserinde der ki: "İbn Abbas (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'ın arkasında kadınların en arka safında güzel bir kadın namaz kılıyordu. Sahâbilerden biri o kadını görmek için erkeklerin son safına geçiyordu ve rükû ettiği zaman koltuk altlarından geriye doğru o kadına bakıyordu. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."

Bir başka rivayet de şöyledir: "Kadınlar cemaate namaz kılmaya geliyorlardı ve erkeklerin arkasında namaza duruyorlardı. Erkeklerden, kalbinde şüphe olan bazıları erkeklerin en arka safında namaza duruyor, kadınlardan da aynı şekilde kalbi bozuk olanlar erkeklere yakın olsunlar diye kadın saflarının en önünde namaza duruyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuştur."

Bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Erkeklerin saflarının en hayırlısı birinci saf, en kötüsü de son saftır. Kadınların saflarının en hayırlısı ise en arka saf, en kötüsü de en öndeki saftır.*" (1)

Fethu'l-Garîb isimli eserde denir ki: "Bu hadis, umumu üzere anlaşılmamalıdır. Tam tersine eğer kadınlarla erkekler birlikte cemaat olacaklarsa hadiste emredildiği şekilde saf tutmalıdırlar. Eğer kadınlar erkeklerden ayrı

1- Hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/101 bir yerde namaz kılacaklarsa o zaman onların hükmü de erkekler gibidir. Erkeklerin ve kadınların saflarının en kötüsü tabirinden maksat, bu safların sevabının ve faziletinin daha az olacağı ve şeriatın arzusundan daha uzak bulunacağıdır. En hayırlısı da bunun tam tersidir. "

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ (٢٦)
وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (٢٧) وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ
(٢٨) فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ ف۪يهِ مِنْ رُوح۪ي فَقَعُوا لَهُ سَاجِد۪ينَ
(٢٩) فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ (٣٠) اِلَّٓا اِبْل۪يسَ اَبٰٓى
اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِد۪ينَ (٣١) قَالَ يَٓا اِبْل۪يسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ
مَعَ السَّاجِد۪ينَ (٣٢) قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ
صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ (٣٣) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَج۪يمٌ
(٣٤) وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدّ۪ينِ (٣٥) قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْن۪ٓي
اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٣٦) قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَر۪ينَ (٣٧) اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ
الْمَعْلُومِ (٣٨) قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَن۪ي لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَ

لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ (٣٩) اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَص۪ينَ (٤٠)

قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَق۪يمٌ (٤١) اِنَّ عِبَاد۪ي لَيْسَ لَكَ

عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاو۪ينَ (٤٢)

26. Andolsun Biz insanı, kuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattık.

27. Cinleri de daha önce harareti müthiş ateşten yaratmıştık.

28. Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kupkuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan bir insan yaratacağım.

29. Ona şekil verdiğim, ve ona ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secdeye kapanın."

30. Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.

31. Fakat İblis hariç. O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.

32. Allah: "Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?" dedi.

33. (İblis): "Ben kuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim," dedi.

34. (Allah) şöyle buyurdu: "Öyleyse oradan çık, artık kovuldun.

35. Muhakkak ki din gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır."

36. (İblis): "Rabbim, öyleyse onların tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver," dedi.

37-38. (Allah): "Sen bilinen vaktin gününe kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin," buyurdu.

39. (İblis) dedi ki: "Rabbim, andolsun ki beni azdırman se-

bebiyle ben de yeryüzünde (günahları ve şehvetleri) onlara süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım.

40. Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna."

41. (Allah) şöyle buyurdu: "İşte -taahhüt ederim- dosdoğru yol budur.

42. Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna."

26. «Andolsun Biz insanı, kuru bir çamurdan,» pişirilmemiş kuru çamurdan yarattık. Âyetin metninde geçen "*salsâl*" kelimesi, pişmemiş, vurulduğunda ses çıkaran kuru çamur anlamına gelmektedir. **«Kokuşmuş»**, mayalanmış **«kara balçıktan»** rengi değişmiş ve suyla ıslandıktan sonra uzun müddet kaldığı için kararmış ve kokuşmuş kara balçıktan **«yarattık.»** Yani insan nev'ini yarattık. İnsanın aslını ve ilk ferdini herhangi bir misli ve benzeri olmaksızın diğer fertlerin yaratılış çekirdeğini de içinde taşımak üzere çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattık.

27. «Cinleri de...» Âyet metninde yeralan "*cân*" İblis anlamınadır ve İblis, cinlerin babasıdır. Cân kelimesi, şekil itibariyle tekil, fakat mana itibariyle çoğul olarak cinler anlamınadır. Cinlere bu ismin verilmesi gizlenmesi dolayısıyladır. **«Daha önce»** insanlığı yaratmadan önce **«harareti müthiş ateşten yaratmıştık.»** Burada geçen "*semûm*" kelimesi, harareti çok yüksek ve şiddetli ateş anlamına gelmektedir. Sözlükte "semûm" kelimesi, harareti olan rüzgâr demektir. Hararetli olan rüzgârda da ateş vardır. "Semûm" ile "harûr" arasındaki farka gelince "semûm" daha ziyade gündüzün esen, buna karşılık "harûr" ise gece esen sıcak rüzgâr demektir. Ateşin "semûm" şeklinde nitelenmesi, vücudun bütün gözeneklerine nüfuz etmesinden dolayıdır. Çünkü "gözenekler" bu kelimeden türeme "mesâm" demektir.

28. Ey Muhammed! Allah'ın şu sözlerini hatırla: **«Hani Rabbin meleklere demişti ki:»** Burada hitap edilen bütün meleklerdir. Bunların arasına Cebrail ve benzeri büyük meleklerle küçük melekler dahildir. **«'Ben»** gelecekte mutlaka **«kupkuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan bir insan yaratacağım.»** Burada geçen *"beşer"* kelimesi, erkek veya kadın insan demektir. Burada Yüce Allah, Hz. Âdem'in daha yaratılmadan önce yaratılacağını meleklere haber vermiştir. Böylece onların kendilerini Âdem'e hemen secde etmeleri hususunda ruhen hazırlamayı amaçlamıştır.

29. **«Ona şekil verdiğim,»** onu insan suretinde ve beşer biçiminde şekillendirdiğim **«ve ona ruhumdan üflediğim zaman...»** Burada geçen "*nefh*" (üfleme), içerisinde havayı tutmaya ve havayla dolmaya elverişli bir cismin içine hava üflemek ve doldurmak demektir. Bu ifade vücuda hayat vermenin kinayeli yoldan anlatımıdır. Yüce Allah'ın üfürme fiilini kendi zatına izafe etmesi, Âdem'e şekil verme ve onu insan kılığına sokmaya bizzat kendisinin başlamış olmasından dolayıdır. O halde Yüce Allah Âdem'i yaratmış, insan biçimine sokmuş ve mukaddes elleriyle onu düzgün bir şekilde yaratmış, ardından da herhangi bir vasıtayla değil, bizatihi kendisi, kendi izafi ruhundan ona üfürmüştür. Buradaki "izafi ruh" terimi ile kastedilen, vücut ismiyle anılan Rahmânî nefestir. Buna göre âyetin manası: Âdem'in vücuduna gerekli yetenekleri verip tamamladığımda ve ona ruh verdiğimde ve bu ruhun izleri bütün organlarının boşluklarına kadar ulaştığında ve hisseden, solunum yapan bir hale geldiği zaman **«siz hemen onun için»** Yüce Allah'ın emrine sarılmak, Âdem'e selâm, tazim ve onu şereflendirmek üzere **«secdeye kapanın.'»** Bu emir üzerine melekler, Âdem bir kıble mesabesinde olarak Yüce Allah'a secdeye kapandılar. Zira onda Yüce Allah'ın kudretinin ve hikmetinin acayip tecellileri ortaya çıkmıştı.

30. **«Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.»** Yüce Allah, Âdem'i yarattı, insan biçimine koydu, ona ruh üfledi ve meleklerin tamamı içlerinden hiçbiri müstesna olmaksızın yerdeki, ya da gökteki meleklerin tamamı ona secdeye kapandılar. Bu konuda hiçbir melek geri kalmadı. Tam tersine hepsi birden secde ettiler.

"*Ecmaûn*" kelimesi, "hepsi" anlamına gelen ve daha önce geçen *"küllühüm"* kelimesinden sonra ikinci bir te'kid (pekiştirme) ifade etmektedir. Çünkü *"Melekler secde etti"* ifadesi açıkça bütün meleklerin secdeye kapandıklarını belirtmektedir. Çünkü Arapça dilbilgisi kurallarına göre "elif-lam" ile marife olan çoğul kelimelerin o ismin bütün fertlerini içine aldığı açıktır. Böyle bir kelime o ismin bütün fertlerini kapsar. Fakat bu genellik tahsise ve fertlerin bir kısmının irade edilmiş olmasına da muhtemeldir. İşte bu ihtimal âyette yeralan "*ecmaûn*" kelimesiyle ortadan kaldırılmıştır ve bu kelime sözkonusu cümleye bir pekiştirme katmıştır.

31. **«Fakat İblis hariç.»** Buradaki istisna "muttasıl" istisnadır. Bir başka ifadeyle istisna edilenle, geride kalanların aynı cinsten olduğu istisnadır.

Zira İblis de, meleklerin arasında gizli bir cindi. Yüce Allah onlarla birlikte secde etmesini emretmişti. Ancak burada ayrıca cinler söylenmemiş ve hepsi *"Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler."* ifadesinde meleklerin arasına katılmışlardır. Bu tıpkı kadınlarla erkeklerin birlikte bulunmalarında Arapça dilbilgisi kurallarına göre erkeklere ait zamirin ve fiilin kullanılması gibidir.

«O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.» Onun secde etmeyişi, yaşamış olduğu bir tereddütten değildi. Tam tersine karşı gelmesinden, böbürlenip yüzçevirmesinden idi. Yukarıdaki istisnanın "munkatı" olması da mümkündür. Bu taktirde ifade, daha sonra gelen ifadeyle bitişir ve mana olarak o ifadelerle bütünlük taşır. İstisna munkatı olursa âyetin manası şöyle olur: "Fakat İblis, Âdem'e meleklerle secde edenlerden olmaktan yüzçevirdi." Bu ifade İblis'in görüşünün ne kadar sakat olduğunu göstermektedir. Çünkü bir tek masiyet içinde üç tane günahı birden işlemiş olmaktadır. Bunlar; emre karşı gelmek, Âdem'i hakir görerek kibirlenmek ve cemaatten ayrılmaktır. Âyetin ifadesiyle "*ebâ*" o şerefli ve mukarrabîn olan meleklerin arasında yeralmaktan yüz çevirmeyi ifade eder. Sahih bir hadiste şu ifadeler yeralır: "*Âdemoğlu secde âyetini okuduğu zaman ve secde ettiğinde şeytan oradan uzaklaşır ve ağlamaya başlar. Ardından şöyle der: Yazıklar olsun bana! Âdemoğluna secde etmesi emrolundu ve secde etti cenneti kazandı. Bana secde etmem emrolundu, karşı geldim. Benim için de cehennem vardır.*" (2)

32. «Allah: 'Ey İblis!» Şerefçe mertebeleri yüksek olmakla birlikte, Âdem'e **«secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?' dedi.»**

33. «(İblis): 'Ben kuru bir çamurdan, kokuşmuş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim,' dedi.» Yani benim durumum, secde etmeme uygun değildir, doğru da olmaz. Çünkü o yoğun bir cisimdir, ben ise ruhânî cevherim. Senin kokuşmuş kara çamurdan yarattığın böyle bir beşere secde edecek değilim. Benim delilim ise şudur: Sen beni ateşten yarattın. Ateş, lâtif, nûrâni, yüce bir cevherdir. Onu ise çamurdan yarattın. Çamur kesiftir, zulmânîdir (karanlıktır) ve süflîdir. O halde ben ondan bu delillere göre daha hayırlıyım.

İblis bu akıl yürütmeyle ne kadar cahil ve ne kadar zayıf akıllı olduğuna işaret etmektedir. İblis zannetti ki Yüce Allah, Âdem'in meleklere secdeye

---

2- Bu hadisi Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/141.

lâyık olmasını beşer oluşuna ve çamurdan yaratılmış olmasına bağlamıştır. Oysa onun ruhuna verilen "halifelik" sırrına bakmadı. Hem de bu ruh, Yüce Allah'ın bizatihi kendisine izafe olma şerefi taşıyşan, O'nun özel üfürmesi ile şereflenen, bütün isimleri öğrenen, Yüce Allah'ın cemâlinin ve celâlinin tecellisine müsait ve uygun bir ruhtu. İşte bu noktadan hareket edilerek İblis için tek gözlü denmiştir. Çünkü o, iki gözünden biriyle olaylara bakmaktadır. Zira bu olayda Âdem'in sadece beşer yönünü müşahede etmiş, Yüce Allah'ın bu beşere bahşetmiş olduğu değersiz, hayvânî sıfatlara, fesat ve kan dökme kaynağı olan özelliklere bakmıştır. İblis kördü. Çünkü insanın rûhâniyetine verilmiş olan halifelik sırrına, eşyanın isimlerini bilme, Yüce Allah'ın özel üfürmesiyle yaratılma ve bu üfürülmenin bizzat Allah'ın kendi nefsine izafe edilme şerefi ve bunların dışında diğer seçilme ve tercih edilme gibi olaylarla mükerrem kılınmasına hiç bakmamıştı.

34. «(Allah) şöyle buyurdu: 'Öyleyse oradan çık,» Yüce Allah İblis'e onu değersiz kılmak ve uzaklaştırmak için cennetten çıkma emri vermiştir. İblis'in cennetten çıkması vesvese yoluyla oraya girmesine engel değildir.

Ebu'l-Kasım el-Ensârî der ki: "Allahü Teâlâ meleklerle cinleri ve insanları birbirlerinden şekil ve suret itibariyle farklı kılmıştır. Eğer Allah meleğe insan bünyesi verse melek olmaktan çıkar. Diğerlerini de buna mukayese etmek mümkündür."

«Artık kovuldun.» Burada geçen "*racîm*" kelimesi "er-racmü bi'l-hacer" taş atmaktan türemedir. Buna göre şeytanın racîm olması, Allah'ın rahmetinden ve her türlü hayır ve şereften kovulması anlamına gelir.

35. «Muhakkak ki din gününe kadar» ceza ve ukûbet gününe kadar **«lânet»**, rahmetten uzaklaştırılma **«senin üzerine olacaktır.'»** Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki İblis'in cezası ve ikâbı, ceza gününe kadar ertelenmiştir ve yine son derece çirkin olmakla birlikte burada ifade edilen lânet, onun fiilinin bir cezası değildir. Asıl İblis'in cezası, o ceza günü tahakkuk edecektir.

36. «(İblis): 'Rabbim, öyleyse onların tekrar dirileceği güne kadar» Âdem'in ve zürriyyetinin öldükten sonra ceza veya mükâfat görmek üzere dirilecekleri güne kadar **«bana mühlet ver,' dedi.»** Madem ki beni kovulmuş kıldın. O halde onların dirileceği güne kadar bana mühlet ver, cezamı tehir et dedi. Bu sözüyle, insanları saptırmasına devam etmeyi, onlardan intikam almayı ve ölümden kurtulmayı murad etmiştir. Çünkü insanlar dirildikten sonra artık ölmek diye bir şey yoktur. Yüce Allah da İblis'in mühlet isteğine kabul, diğer isteğine red cevabı vermiştir.

37-38. «(Allah): 'Sen bilinen vaktin gününe kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin,'» Ecelleri ezelde tehir edilmiş olanlardansın **«buyurdu.»**

39. «(İblis) dedi ki: Rabbim, andolsun ki beni azdırman sebebiyle ben de yeryüzünde», aldanma yurdu olan dünyada **«onlara»** günahları, şehvetleri ve lezzetleri **«süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım.»** Onların hepsini azgınlığa ve sapıklığa sürükleyeceğim.

40. «Ancak onlardan» senin tâatına halis kıldığın ve kendilerini şirkin kirlerinden temizlediğin **«ihlâslı kulların müstesna.'»** Çünkü onlar gerçek tevhid ehli olup, içinde bulundukları duruma basiret gözüyle bakabilen uyanık kimselerdir.

Bir haberde şu ifadeler yeralır: "İblis Rabbine, Senin izzetine ve celâline yemin ederim ki Âdemoğullarının ruhları bedenlerinde olduğu sürece onları azdırmaya devam edeceğim." Allahü Teâlâ da: "İzzetime ve celâlime andolsun ki onlar Benden istiğfar ettikleri sürece Ben de onları bağışlayacağım," buyurur.

Allahü Teâlâ İblis'i, sevimli olan dosttan düşmanı, itaatkârdan itaat etmeyeni kendisi vasıtasıyla ayırmak için yaratmıştır. Allahü Zülcelâl, Peygamberleri de itaatkâr olan kulları onlara uysunlar diye yaratmıştır. İblis'i ise itaatkâr olmayanlar, ardından gitsinler diye yaratmıştır.

İblis cehenneme çağıran bir simsar ve tellâldır. İblis'in malı dünyadır. Bu malını kâfirlere sunduğunda sorulur: Bu malın değeri nedir? İblis, bunun değeri dini terketmektir, der ve dünyayı satın alanlar dinlerini vererek İblis'in malını alırlar. Zahidler ise dünyayı terkederler, ondan yüz çevirirler.

Bir grup insan Ebû Medyen'in huzuruna girerler ve şeytanın vesvesesiyle başa çıkamadıklarından şikayetçi olurlar. Ebû Medyen: "Şeytan şimdi benim yanımdan çıktı gitti ve sizden şikayetçi oldu. Şeytan bana dedi ki: Arkadaşlarına söyle, benim dünyamı terketsinler ki ben de onlara dinlerini bırakayım dedi," der.

Ahmed b. Hanbel rahimehullah der ki: "İnsanın düşmanı dörttür: Birincisi dünyadır. Dünyanın silahı halkla birarada bulunmaktır. Bu silâhın panzehiri uzlettir. İkinci düşman şeytandır. Şeytanın silâhı tokluktur. Bu silâhın panzehiri ise açlıktır. Üçüncü düşman nefistir. Silâhı uyku, panzehiri uyumamaktır. Son düşman hevâdır. Bunun silâhı konuşmaktır. Bu silâha karşı çare ise susmaktır."

41. «**(Allah)**» İblis'e «**şöyle buyurdu: 'İşte -taahhüt ederim-**» Eğrisi büğrüsü olmayan ve asla kendisinden sapılmayan «**dosdoğru yol budur.**» Burada geçen "*aleyye*" ifadesi (benim üzerime bir hak ve taahhüttür) demektir. Ancak bunun manası, uyulması gerekli olan hak gibidir, demektir. Böylece bu taahhüdün mutlaka yerine geleceği ve gerçekleşeceği pekiştirilmiş olmaktadır. Zira Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadına göre Allah'a hiçbir şeyi yapması vacip değildir.

42. «**Şüphesiz**», imanlarında samimi oldukları ve şeytandan yakalarını kurtardıkları için Yüce Allah'ın nezdinde ağırlanmaya lâyık «**kullarım üzerinde**» onların kalpleri üzerinde «**senin bir hakimiyetin yoktur.**» Herhangi bir tasallutun ve azdırman mümkün değildir.

Şeytana sorulur: "Salih kullarla durumun nasıldır?" O cevap verir: "Büyük bir okyanusa onu kirletmek için idrarını yapan bir adam durumundayım. Hiç deniz bu adamdan etkilenir mi, ya da güneşin nurunu kendi kendine söndürmeye çalışan bir adama da benzetebilirsin. Sen hiç bu adamdan daha cahilini gördün mü," diye cevap verir.

Âlimlerden birine sorarlar: "Senin, şeytanla mücadelen nasıldır?" Cevap verir: "Şeytan da kim oluyor? Bizler bütün düşüncemizi Allahü Teâlâ'ya çevirmiş bir milletiz. Allah'a dönünce, O'nun dışındakilere hiç ihtiyaç kalmaz." Bundan sonra şu manada bir şiir söylemiştir:

Dünya hayatından çekildim sayesinde O'nun
Gözüm bakar dünyama, hayatım görmez beni
Günlere sor bilmez adım nedir,
Bilmez mekânım nedir, neresi eğler beni!

«**Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.'**» Burada şöyle bir soru insanın aklına takılabilir: Allahü Teâlâ İblis'in, Rasûlullah (s.a.v.)'a musallat olmasına engel olmuş mudur, yoksa olmamış mıdır? Bu soruya bizim cevabımız: Yüce Allah İblis'i Rasûlullah'a musallat kılmıştır. Fakat sonra Peygamberini ondan korumuştur. İşte bu nedenle Rasûlullah'ın şeytanı onun elinde Müslüman olmuştur.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Bizim namazımızla, Ehl-i Kitabın namazı arasındaki fark şeytanın vesvesesidir. Şeytan, kâfirlerin amellerini bırakmıştır. Zira onlar zaten şeytanın emirlerine uymuşlardır. Herhangi bir kimse kâfir olduğu zaman şeytan; ben senden uzağım der. Mü'min ise şeytanın emirlerine aykırı davranır. Çünkü şeytanla mücadele, onun isteklerine uymamak sûretiyle olur."*Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.*" âyet-i kerimesi bunların hakkında nâzil olmuştur. "

وَاِنَّ جَهَنَّمَ

لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَع۪ينَ (٤٣) لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍۜ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ

مَقْسُومٌ (٤٤) اِنَّ الْمُتَّق۪ينَ ف۪ي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۜ (٤٥) اُدْخُلُوهَا

بِسَلَامٍ اٰمِن۪ينَ (٤٦) وَنَزَعْنَا مَا ف۪ي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى

سُرُرٍ مُتَقَابِل۪ينَ (٤٧) لَا يَمَسُّهُمْ ف۪يهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا

بِمُخْرَج۪ينَ (٤٨) نَبِّئْ عِبَاد۪ٓي اَنّ۪ٓي اَنَا الْغَفُورُ الرَّح۪يمُۙ (٤٩)

وَاَنَّ عَذَاب۪ي هُوَ الْعَذَابُ الْاَل۪يمُ (٥٠)

43. Muhakkak ki cehennem, onların hepsine vaadolunan yerdir.

44. Onun yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.

45. Takva sahipleri mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.

46. Oraya emniyet ve selâmetle girin.

47. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık. Onlar artık tahtlar üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.

48. Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar oradan çıkarılmayacaklardır.

49. Kullarıma Benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.

50. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.

43. «Muhakkak ki cehennem, onların», şeytana uyanların **«hepsine vaadolunan yerdir.»** Onların varacakları son duraktır. Cehenneme bu ismin verilmesi, çok derin olmasından dolayıdır. Arapçada dibi çok derin olan kuyuya "bi'run cihinnâmun" denilir. Cehennem, âhirette Yüce Allah'ın hapishanesidir.

44. «Onun yedi kapısı vardır.» O kapılardan cehennemlikler içeri girerler. Cehennemin tabakasına göre her kapı üstünde başka bir kapı vardır. Yani her tabakanın bir kapısı vardır. **«Onlardan»** bu tabakalardan her bir tabakaya açılan kapılardan **«her kapı için»** şeytana tabi olanların girecek olduğu **«birer grup ayrılmıştır.»** Herkesin kendi yeteneğine göre muayyen bir grup vardır. Birinci tabaka cehennemin en üst tabakası olup, Müslümanların âsileri buraya girecektir.

Cehennemin tabakalarının tertip ve sıralanışı hakkında rivayetler çeşit çeşittir. Ekserisinde cehennem tabakası birinci tabakadır. Buraya cehennem isminin neden verildiği yukarıda ifade edilmişti. Sonra "lezâ" tabakası gelir. Bu, şiddetli yakıcılığından dolayı bu ismi almıştır. "Hutame" tabakası ise bir diğer tabakadır. Çünkü burası, içinde bulunanların kemiklerini kırar. Bir diğer tabaka "saîr" tabakasıdır. Bu ismi almasının nedeni, tutuşturulmuş olmasından dolayıdır. Sonra "sekar" tabakası gelir. Burada ateşin alevleri çok şiddetli olduğundan bu ismi almıştır. "Cahîm" tabakası ise derinliğinden dolayı bu ismi alırken, "hâviye" ise çok aşağıda ve çukur olmasından dolayı böyle isimlendirilmiştir. Cehennemde yaratıkların arasında en şiddetli azabı, şirk denen olayı ilk icad eden "İblis" çekecektir. Onun azabının ekserisi yaratılış unsurunda çoğunluğu teşkil eden ateşin zıddı ile verilecektir. Bir başka ifadeyle İblis, cehennemdeki "Zemherîr" soğuğu ile azaplanacaktır.

Yüce Allah günahkârların akıbetini zikrettikten sonra şimdi bundan sonra müttakîlerin akıbetlerini belirtmeye başlıyor ve şöyle buyuruyor:

45. «Takva sahipleri mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.» Takva anlamına gelen "ittikâ", üç şekilde olur: Allah'ın haramlarından kaçınma, dünya ve onun şehvetlerinden kaçınma, Yüce Allah'tan başkalarından sakınma. Bunlardan birincisi âvamın, ikincisi havâssın, üçüncüsü de havâssın da havâssının takvasıdır. İşte bu takva sahipleri cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar, içlerinden her birinin bir cenneti ve pınarı olacaktır.

46. Onlar, cennetin kapısına ulaştıklarında kendilerine **«oraya»** afetlerden **«emniyet ve selâmetle girin»** denilir. Burada *"selâmetle girin"* ifadesi, iki şekilde tefsir olunabilir. Birincisi her türlü korkunç şeyden salim olarak cennete girin, şeklinde olabilir. Ya da Allahü Teâlâ'nın selâmıyla oraya girin demek de, olabilir.

47. «Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık.» Kalplerinde dünyadaki düşmanlık sebebiyle yerleşmiş olan kinlerini söküp attık, demektir.

Hz. Ali (r.a.)'dan şöyle söylediği rivayet olunur: "Umarım ki ben, Osman, Talhâ ve Zübeyr bu âyette anlatılan, kalplerinden kinlerin sökülüp atıldığı kimselerin zümresinden oluruz. "

«Onlar artık tahtlar üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.» Burada *"kardeşler"* olacakları ifade edilirken, A'raf sûresinde aynı konuya değinen âyet-i kerimede bu ayrıntı yer almamaktadır. Bu sûrede "kardeşler" olmalarının vurgulanması, âyet-i kerimenin Rasûlullah'ın sahabeleri hakkında inmiş olmasından dolayıdır. Bu sûrenin dışındaki âyetler ise bütün mü'minleri içine alan genel bir ifadedir. Onlar birbirlerine candan kardeş olunca artık aralarında ne dünyada ilim ve irfan farklılığından dolayı ve ne de âhirette cennet dereceleri ve Allah'a yakınlık mertebelerine karşılık herhangi bir kıskançlık kalmaz ve âyette işaret olunduğu gibi köşkler üzerinde karşı karşıya otururlar.

Mücahid der ki: "Oturdukları tahtlar, ne tarafa dönmek isterlerse o tarafa kendilerini çevirirler. Onlar her halükârda birbirleriyle yüzyüze olurlar. Herkes birbirini görür. İşte bu, onların dünyada iken birbirlerine karşı candan dost olmalarının sonucudur."

48. «Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek», istemiş oldukları şeyleri asla herhangi bir faaliyet göstermeden elde edeceklerinden dolayı herhangi bir yorgunluk duymayacaklar. Ya da çok güçlü oldukları için bu yorgunluğu hissetmeyecekler. **«Ve onlar oradan»** ebediyyen **«çıkarılmayacaklardır.»** Çünkü bir nimet ebediyyen alınıyorsa tam olur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "*Cennete ilk gireceklerin sûretleri ayın dolunay gecesindeki biçimi gibi olacaktır. Onlar oraya asla tükürmezler, burunlarını sümkürmezler ve dışkı çıkarmazlar. Ellerindeki kabları altından, saçlarını taradıkları tarakları altın ve gümüştendir. Buhurdanlıklarında öd ağacı yakılır. Terleri misk kokar, her birinin iki adet zevcesi (eşi) vardır. Güzelliğinden dolayı etlerinin gerisinden, bacaklarının içindeki ilik görülmektedir. Onların arasında hiçbir anlaşmazlık ve karşılıklı kin gütme yoktur. Kalpleri bir kalpmiş gibi uyum içindedir. Sabah ve akşam Allah'ı tespih ederler.*" (3)

Fethu'l-Garîb'de şu satırları görmekteyiz: "Onlar sabah ve akşam Allah'ı tespih ederler. Cennetin gün ve saat cinsinden vakitleri takdir iledir. Çünkü gün ve saat, gece ve gündüzün farklılığından, güneşin ve ayın hareketlerinden doğmakta ve buna göre takdir olunmaktadır. Oysa cennette bu takdir araçları, gece, ay, güneş yoktur."

Kurtubî der ki: "Cennetliklerin sözkonusu bu tespihleri herhangi bir mükellefiyetten ve icbardan dolayı değildir. Çünkü cennet mükellefiyet mahalli değildir. Cennet, asıl yapılan amellerin karşılığının alındığı yerdir. Bundan dolayı cennetliklerin tespihi sadece bir ilham ve nasip etmeden kaynaklanmaktadır. Nitekim başka bir rivayette bunu anlıyoruz: "*Cennetliklere tıpkı nefes almaları, insanlara ilham olunduğu gibi tespih, tahmîd ve tekbir getirmeleri de ilham olunur.*" Buradaki benzerlik noktası şudur: Nasıl ki insanın nefes alıp, solunum yapması şarttır, kaçınılmazdır ve bu solunum yapılırken insan en ufak bir külfet ve meşakkat çekmez, işte cennetliklerin tespih vesaire çekmeleri de böylesine meşakkatsizdir. Bunun sırrı şudur: Cennetliklerin kalpleri Allah'ın marifetiyle nurlanmış, gözleri onu görmek sûretiyle nimetlenmiş ve Allah'ın mükemmel nimetleri onları kuşatmıştır. Yüce Allah kendi sevgisiyle onların kalbini doldurmuştur. İşte dilleri de Allah'ı zikirden asla geri durmaz ve O'na şükür eder. İnsan birşeyi sevdi mi onu çok zikreder."

49. «Kullarıma Benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.» Yani kullarıma yaptıkları her türlü amellerini karşılıksız bırakmayacağımı, amellerini zayi etmeyeceğimi , onlara cenneti sadece Benim vereceğimi, Benden başka hiç kimsenin buna kadir olamayacağını haber ver.

3- Hadisi Buhârî rivayet etmiştir.

50. «Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.» Yani Benim azabımın elem verici bir azaptan başka bir şey olmadığını onlara haber ver.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ ﴿٥١﴾
اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾
قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِي
عَلٰى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ
فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ
اِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾
قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ اِلَّا اٰلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا
جَاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ
﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَاَتَيْنَاكَ
بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ
اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾

وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِح۪ينَ
﴿٦٦﴾ وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَد۪ينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
ضَيْف۪ي فَلَا تَفْضَحُونِۙ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُٓوا اَوَلَمْ
نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَم۪ينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ بَنَات۪ٓي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِل۪ينَؕ
﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَف۪ي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ
الصَّيْحَةُ مُشْرِق۪ينَۙ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
حِجَارَةً مِنْ سِجّ۪يلٍؕ ﴿٧٤﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّم۪ينَ ﴿٧٥﴾
وَاِنَّهَا لَبِسَب۪يلٍ مُق۪يمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِن۪ينَؕ ﴿٧٧﴾

51. Onlara İbrahim'in misafirlerinden de haber ver.

52. Onun yanına girdikleri zaman "selâm" dediler. (İbrahim): "Biz sizden korkuyoruz," dedi.

53. Dediler ki: "Korkma, biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz."

54. (İbrahim): "Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?" dedi.

55. "Sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe düşenlerden olma," dediler.

56. (İbrahim) dedi ki: "Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?

57. Ey elçiler! (Başka) ne işiniz var," dedi.

58. Dediler ki: "Biz suçlu bir topluma gönderildik.

59. Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız.

60. (Fakat Lût'un) karısı müstesna. Biz onun, geri kalanlardan olmasını takdir ettik."

61-62. Elçiler Lût ailesine gelince Lût (onlara): "Hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz," dedi.

63. Dediler ki: "Aksine biz sana onların şüphe etmekte oldukları şeyi getirdik.

64. Sana gerçeği getirdik. Biz hakikaten doğru söyleyenleriz.

65. Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse sakın dönüp de ardına bakmasın. Size emredilen yere gidin."

66. Ona şu hükmümüzü vahyettik: "Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır."

67. Şehir halkı sevine sevine geldi.

68-69. Lût onlara: "Bunlar benim misafirimdir, sakın beni utandırmayın. Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin." dedi.

70. "Biz seni, elâlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik?" dediler.

71. Lût: "Alacaksanız işte benim kızlarım" dedi.

72. Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.

73. Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.

74. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

75. İşte bunda iyice düşünenler için işaretler vardır.

76. Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.

77. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır.

51. Ey Muhammed: **«Onlara»** ümmetine **«İbrahim'in misafirlerin-**

den de haber ver.» İbrahim'in misafirleri Cebrail ve büluğ çağına yaklaşmış, yüzleri parlak erkek çocuk kılığında on bir adet melekti. Yüce Allah bunlara *"misafir"* demektedir. Çünkü onlar misafir kılığında idiler. Ya da İbrahim (a.s.)'in zannına göre misafir olduklarından, kendilerine bu niteleme yapılmıştır.

52. **«Onun yanına girdikleri zaman 'selâm' dediler.»** Yani sana selâm veriyoruz, dediler. O da, "size de selâm" dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi. **«(İbrahim): 'Biz sizden korkuyoruz,' dedi.»** Burada geçen "*vecel*", insanın başına kötü bir şey geleceğini tahmininden dolayı ruhunda çalkantı hissetmesi demektir. İbrahim (a.s.), bu sözü melek misafirler kendilerine takdim edilen kızartılmış buzağıyı yemeyip, ellerini sürmediklerini görünce söylemiştir. Çünkü o zamanki örf ve âdete göre onlara bir misafir konaklayınca kendisine takdim edilen yemeği yemediğinde bu misafirin bir hayır getirmediğini, kötü niyetle geldiğini zannederlerdi.

53. Melekler **«dediler ki:»** Ey İbrahim! **«'Korkma, biz sana»** büluğ çağına eriştiğinde **«bilgin»** olacak **«bir oğul müjdeliyoruz'»** Bu cümle dilbilgisi açısından yeni bir cümledir ve sebep bildirmektedir. Burada bildirilen sebep, İbrahim (a.s.)'in ve ailesinin uzun bir zaman afiyet, sıhhat ve selâmet içinde kalacaklarının müjdesidir. Arapçada *"bişârat"*, haber verildiğinde insanı sevindiren bir şeyi iletmek, müjdelemek demektir.

54. **«(İbrahim): 'Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz?»** Buradaki soru hem hayret bildirmeyi ifade etmekte ve hem de yaşının ilerlemiş olmasına rağmen çocuğunun olma ihtimalini uzak görmeyi ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle İbrahim (a.s.) şöyle demiş olmaktadır. İhtiyarlayıp kocadıktan sonra bunca yaş ilerlemiş iken çocuk dünyaya getirmek alışılmamış bir iştir. **«Beni ne ile müjdeliyorsunuz?' dedi.»** Âyetin başındaki *"mâ"*, soru edatı olup, hayret manası ifade etmek üzere getirilmiştir. Sanki şöyle denmektedir: "Beni hangi şaşılacak şeyle müjdeliyorsunuz?"

55. **«'Sana»** kesin olarak meydana gelecek **«gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe düşenlerden olma,' dediler.»** Çünkü Allahü Teâlâ anne ve baba olmaksızın bir insan yaratmaya kadir olduğuna göre nasıl olur da yaşı ilerlemiş bir pîri fânî ile kısır bir kocakarıdan çocuk dünyaya getiremez?

56. **«(İbrahim) dedi ki: 'Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka»**, marifet yolunu ve doğru yolu şaşırmışlardan başka **«kim ümit keser?»** Buradaki soru edatı "inkârî" dir. Buna göre mana; Rabbinin rahmetin-

den sapıklardan başka hiç kimse ümit kesmez demek olur. Marifet yolunu şaşıranlar ise O'nun rahmetinin genişliğini, ilminin ve kudretinin mükemmelliğini bilmezler. Nitekim Yakûb (a.s.) bu konuda şöyle söylüyordu: "*Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.*" (Yûsuf: 87)

Bu açıklamaların ışığı altında İbrahim (a.s.)'in maksadı; kendisinin Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmadığını en beliğ bir şekilde ifade etmektir. Yani demiş olmaktadır ki, Allah'ın rahmetinden ümitsizlik diye bir şey bende mevcut değildir. Benim bütün söylemek istediğim şu durumumun bana verilecek olan o büyük nimete uymadığını, birbiriyle çeliştiğini ifade etmektir.

57. İbrahim: **«Ey elçiler! (Başka) ne işiniz var,' dedi.»** Yani başka önemli işiniz nedir? Her halde İbrahim (a.s.) karîneler vasıtasıyla anladı ki meleklerin gelişleri sadece kendisine müjde vermek için değildi. Tam tersine onların başka bir görevleri daha vardı ve bunun için gönderilmişlerdi.

58. Melekler **«dediler ki: 'Biz suçlu bir topluma»** suçunda ısrar eden, günaha alabildiğine dalan Lût kavmine **«gönderildik.»**

59. «Ancak Lût ailesi hariç.» Bu ifadeyle Lût (a.s.)'un, mü'min olan aile efradı kastedilmektedir. **«Onların hepsini »** kavmin diğer fertlerine isabet edecek olan azaptan yani şehirlerinin altüst edilmesi azabından **«kurtaracağız.»**

60. «(Fakat Lût'un) karısı müstesna. Biz onun,» kâfirlerle birlikte helâk olması için **«geri kalanlardan olmasını takdir ettik'.»**

61-62. «Elçiler» yani melekler **«Lût ailesine gelince (Lût) onlara: 'Hakikaten siz tanınmayan»** garip, üzerinde yolculuk yaptığına dair sefer elbisesi olmayan **«kimselersiniz.'»** Bundan dolayı bana kötülük yapacağınızdan korkuyorum, **«dedi.»**

63. «Dediler ki:» Biz sana tanınmaz kılığa girmemize sebep olan şeyi getirmedik. **«'Aksine biz sana onların şüphe etmekte oldukları şeyi getirdik. »** Yani seni düşmanlarından kurtaracak olan şeyi, bir başka ifadeyle azabı getirdik. Âyette geçen *"yemterûn"* üzerinde şüphe ettikleri, cehâlet ve inatlarından dolayı yalanladıkları şey demektir.

64. «Sana gerçeği getirdik.» Üzerinde şek ve şüpheye asla mahal olmayan kesin bir gerçeği yani onların azabını getirdik. **«Biz hakikaten»** onların başına gelecek olan şeyi haber verirken **«doğru söyleyenleriz.»**

65. «Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü.» Onları sevketmek, yürütmek ve durumlarından haberdar olmak için arkalarından yürü. Ne sen ve ne de onlardan yani **«sizden hiç kimse sakın dönüp de ardına bakmasın.»** Bakarsa ardındaki korkunç olayları görür de buna dayanamaz. **«Size emredilen yere gidin.'»** Yüce Allah'ın, gitmenizi emrettiği Şam'a veya Şam'daki bir şehre gidiniz.

66. «Ona» Lût'a **«şu hükmümüzü»** kesin bir hüküm olarak **«vahyettik: 'Sabaha çıkarlarken mutlaka onların»** o günahkârların **«ardı kesilmiş»** kökünden kazınmış ve son ferdine kadar helâk edilmiş **«olacaktır.'»** Onlardan hiçbir fert geriye kalmayacaktır. Âyet metninde yeralan "*musbihîn*" (sabaha çıkarlarken) ifadesi helâk olacakları vakti tayin eden bir ifadedir. Nitekim Yüce Allah "*...Onlara vaadolunan (helâk) zamanı sabah vaktidir.*" (Hûd: 81) buyurmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Biz Lût'a vahyettik ki onların hepsi sabah vakti helâk olacaklardır ve nitekim de aynen bu şekilde olmuştur.

Bu âyetlerde bir takım işaretler vardır. Bunlar:

1- Hiçbir zaman nesep, akrabalık ve arkadaşlığa itibar yoktur. Tam tersine asıl itibar edilecek faydalı ilim, salih ameldir. Görüldüğü gibi Yüce Allah, Lût (a.s.)'un karısını kurtulacak olan aile fertlerinden ayırmış, onu helâk olacakların arasında kılmıştır. Hz. Lût'un karısına böyle bir Peygamberin hanımı olması fayda vermemiştir. Nitekim Hz. Nûh ile oğlu Kenan arasında da babalık oğulluk ilişkisi olduğu halde bu ilişki de Nûh'un oğluna fayda vermemiştir.

2- Şek ve şüphe kâfirlerin sıfatlarındandır. Buna karşılık yakîn ise mü'minlerin niteliklerindendir.

3- Hak yolu tutan kimsenin Allah'tan başka hiçbir şeye iltifat etmemesi gerekir. Çünkü en uzak ve en yüce maksat ve arzu Allahü Teâlâ'dır.

67. «Şehir halkı sevine sevine geldi.» Sedum halkı Lût (a.s.)'un evine sevine sevine geldi. Lût kavminin şehirleri dört tane idi. Bazı âlimlere göre ise yedi tane idi. En büyüğü Sedum'dur. Bunlar o çirkin fiili işlemek maksadıyla Lût'un evine son derece güzel, yakışıklı ve bıyığı yeni terlemiş oğlanlar gelmiş diye sevine sevine geldiler.

68-69. Onlar Lût'un misafirlerine göz dikince **«Lût onlara: 'Bunlar benim misafirimdir,»** Burada meleklere misafir denmesi, misafir elbisesi ve kılığı içinde olmalarından dolayı Lût'un böyle inanmış olması takdirine göredir. **«Sakın»** onlara bir kötülüğe kalkışmak suretiyle **«beni utandırmayın.»** Ya da misafirlerime karşı rezalet çıkarmak suretiyle beni rezil etmeyin. Çünkü insanın misafirine önem verilmeyince kendisine değer verilmemiş olur. Nitekim misafirine ikram edildiğinde de kendine ikram edilmiş gibi olmaktadır. Bu çirkin fiili işleme hususunda **«Allah'tan korkun,»** Allah'ın size emrettiğine uyup, yasakladığından kaçının, **«beni rezil etmeyin,' dedi.»** Onlara bu çirkin ve kötü fiili yapmaya kalkışmak suretiyle beni rezil etmeyin ve hakir duruma düşürmeyin, dedi.

70. «'Biz seni, elâlemin işine karışmaktan menetmemiş miydik,' dediler.» Biz sana daha önce gelip de, bizi onlara karşı fiilimizi işlemeye engel olmanı yasaklamamış mıydık, dediler. Çünkü onlar gelen her yabancıya kötülük yapmak üzere sataşıyor, karşısına dikiliyorlardı. Lût (a.s.)'da gücü yettiği kadar onlara engel oluyor, buna karşılık onlar da Lût (a.s.)'un hiç kimseyi himaye etmemesini istiyorlar, kendisini Kur'an'ın ifadesiyle şöyle tehdit ediyorlardı: "*Ey Lût! (Bu davadan) vazgeçmezsen, iyi bil ki sürgün edilmişlerden olacaksın.*" (Şuarâ: 167)

71. «Lût: 'Alacaksanız işte benim kızlarım' dedi.» Yani işte benim kavmimin kızları. Onlarla evlenirsiniz. Lût (a.s.)'un kavminin kızlarını, kendi kızı olarak nitelemesinin sebebi, her peygamberin şefkat ve terbiye açısından ümmetinin babası olması dolayısıyladır. Ya da Lût (a.s.), bu ifadeyle kendi öz kızlarını da kastetmiş olabilir. Buna göre Hz. Lût şöyle demiş olmaktadır: İşte kızlarım, onlarla evlenin, misafirlerime sataşmayın. Onlar daha önce de Lût'un kızlarını istiyorlar fakat ahlâksız ve pis olduklarından ve bir peygamberin kızına denk olmadıklarından kendilerine olumlu bir cevap vermiyordu. Bunun için Lût (a.s.) onlara, eğer şehvetinizi tatmin edecekseniz bunu Allah'ın helâl kıldığı yollardan yapın, haram ettiği yoldan vazgeçin demiş olmaktadır. Çünkü Yüce Allah kadınları erkekler için yaratmıştır. Yoksa erkekleri erkekler için yaratmış değildir.

Bu âyetlerde de bir çok nükteler vardır:

1- Misafire ikram etmek, vatanından uzak düşmüş kimseleri görüp gözetmek Peygamberlerin ve velîlerin ahlâkındandır. Bu hareket iyi şekilde anılmanın nedenlerindendir.

2- Her müttakî ve mü'min olan kişinin, şer nereden geliyorsa o kapıyı her türlü araçla mümkün olduğu oranda tıkaması gerekir. Görüldüğü üzere Lût (a.s.) pis niyetli kimseleri başından savacak bir çare bulamayınca onlara kendi kızına denk olmadıkları halde bir fesadı savuşturmak için kendi kızlarıyla nikâhlanmalarını teklif etmiştir.

3- Cinsel yönden tatmin mahalli erkekler değil, kadınlardır. Nitekim âlimler bıyığı yeni terlemiş delikanlılara bakmak daha beterdir. Çünkü oğlanlardan, cinsel yönden yararlanmak helâl değildir, demişlerdir.

72. Ey Muhammed! **«Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde»** oğlanları bırakıp kızlara yönelmeyerek azgınlıkları ve sapıklıkları içinde **«bocalıyorlardı.»** Şaşkınlık ve mücadele içinde bocalayıp dururlar. Böyleleri nasihata nasıl olur da kulak verirler?

Bu âyet-i kerimede Allahü Teâlâ Rasûlullah (s.a.v.)'ın hayatına yemin etmektedir. Bu tarz ifadeler meşhurdur ve Cumhur da bu kanaattedir. Aslında Arapçada "amr", "umr" kelimeleri aynı anlamdadır ve ömür demektir. Ancak Araplar ömre yemin edilecekse bunun "amr" şeklinde olanını özellikle kullanmışlardır. Bunu daha kolayını tercih ettikleri için yapmışlardır. Zaten bu amaçtan dolayı amr kelimesinin haberini (yüklemini) hazfetmişlerdir. Cümlenin haziften önceki hali: "Le amrüke kasemî" demektir.

Yine bu âyette geçen "*ya'mehûn*" ifadesiyle ilgili olarak *el-Kâmus*'ta denir ki: "el-ameh", bir kimsenin kendisine doğru yolu gösterecek delili bilmediği için sapıklık içinde bocalaması demektir.

İbn Abbas (r.anhüma)'nın şöyle dediği rivayet olunur: "Allahü Teâlâ kendi katında Hz. Muhammed'den daha şerefli hiçbir nefis yaratmamıştır. Çünkü O'nun Muhammed'den başka hiç kimsenin hayatına yemin ettiğini görmüyoruz."

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde kendi nefsi üzerine yemin etmiştir. Kur'an'daki diğer yeminler O'nun mahlukatı üzerine yapılmış kasemlerdir. Mesela "*İncire, zeytine ... yemin ederim ki*" (Tîn: 1) , "*Saf saf dizilmişlere ... yemin ederim ki*" (Saffât: 1), "*Güneşe ... yemin ederim ki*" (Şems: 1), "*Kuşluk vaktine ... yemin ederim ki*" (Duhâ: 1) vb. Burada şöyle bir soru insanın aklına gelebilir: Acaba Yüce Allah'ın yemin etmesinin hikmeti nedir? Eğer mü'min için yemin ediyorsa, mü'min zaten sadece haber verilmek sûretiyle yeminsiz ifadelere inanmaktadır. Eğer kâfir içinse herhangi bir faydayı zaten vermeyecektir. O halde bu yeminin hikmeti nedir? Bu soruya cevabımız şöyledir: Kur'an-ı Kerim Arapça nazil olmuştur. Arapların âdeti herhangi bir şeyi pekiştirmek istediklerinde yemin etmektir.

Allahü Teâlâ'dan başkası adına yemin etmek yasaklandığı halde Yüce Allah'ın, yaratıkları üstüne yemin etmesinin hikmeti nedir diye sorulacak olursa bunun bir kaç yönden açıklaması vardır. Bunlar:

1- Bu kelimelerin başında gizli bir muzaf (tamlanan) vardır. Buna göre "İncirin Rabbine, güneşin Rabbine ve ömrü bahşeden Rabbe yemin ederim." demek olur.

2- Araplar, üzerine yemin edilen bu nesneleri tazim ederler ve bunlara yemin ederlerdi. Kur'an-ı Kerim de onların gelenek haline getirdikleri bu üslup üzere indiği için bu nesneler üzerine yemin edilmiştir.

3- Yemin, üzerine yemin edilen nesneyi tazim eden ve büyüten neyse onun adına yapılır. Yüce Allah bazen kendi üzerine ve bazen de yarattığı eşyalar üzerine yemin etmiştir. O, yarattığı nesnelerden dilediği şeylerin üzerine yemin etmiştir. Ancak Yüce Allah'ın dışında hiç kimse Allah'tan başkası üzerine yemin edemez. Bu "imtinân" (minnet altına sokma) yı yasaklamak gibidir. Nitekim Yüce Allah; "*Onlar İslâma girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar... Bilesiniz ki sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur, (minnet altına sokmuştur.)*" (Hucurât: 17) ve yine Allah'tan başkası adına yemin etme yasağı nefsi tezkiye etme ve methetme yasağı kabilindendir. Yüce Allah, kendisi kendi nefsini methetmiştir. Allahü Teâlâ bu âyet-i kerimede "*Hayatın hakkı için*" ifadesinde Rasûlullah (s.a.v.)'ın adına yemin etmiştir. Böylece, O'nun kendi katında ne kadar büyük ve mertebesinin yüce olduğunu insanların öğrenmesini murad etmiştir. Yemin, üzerine yemin edilen şeyin ya faziletinden ya da "*İncire, zeytine ... yemin ederim ki*" (Tîn: 1,2) âyet-i kerimesinde olduğu gibi bir menfaat ve yararından dolayı edilir. Cahiliyet döneminde babaların ve dedelerin üstüne yemin etmek âdetten idi. Allahü Teâlâ, İslâmı getirince Rasûlullah (s.a.v.), insanların Allah'tan başkası adına yemin etmelerini yasaklamıştır. Allah'tan başkası üzerine yeminin yasaklanmasının hikmeti şudur: Yemin, üzerine yemin edilen nesnenin tazimini gerektirir. Gerçek azamet ise sadece Allahü Teâlâ'ya mahsustur. Çünkü Allah'ın üzerinde adına yemin edilecek yüce bir şey yoktur.

73. «Güneş doğarken» bir başka ifadeyle güneşin doğduğu vakte onlar ererlerken **«onları»**, Lût kavmini **«o korkunç ses yakaladı.»** Cibril (a.s.)'in sesi yakaladı. *"Güneş doğarken"* ifadesi tıpkı daha önce geçen "*Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.*" (Hicr: 66) âyet-i kerimesinde olduğu gibidir.

74. «Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik.» Şehirlerini Cebrail'in kanadında göğe doğru yükselttik, sonra tepelerine ters çevirdik. Böylece şehirleri başlarına geçmiş oldu. **«Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.»** Burada geçen "*siccîl*" kelimesi taşlaşmış çamur demektir. Bu taşların üzerinde kime atılacaksa onun ismi yazılıdır ve böylece yere geçirilerek ve taşlanarak helâk olup gitmişlerdir.

75. «İşte bunda» zikredilen bu kıssada **«iyice düşünen»** feraset sahibi kimse**«ler için işaretler vardır.»** Alâmetler vardır. Onlar bu alâmetlere bakarak hakkın hakikatini elde ederler ve bundan ibret alırlar. Bu iyice düşünen kimseler birşeyin hakikatini, içyüzünü, vasıflarını öğrenmek için bakışlarını iyice yayarlar. Âyetin metninde geçen "*mütevessimîn*", Arapçada "tevesseme'ş-şey'e" kökünden türemedir. Manası iyice düşündü ve seçti demektir.

76. «Onlar hala gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.» Onlar, insanların gelip geçtiği Mekke ile Şam arasındaki o şehirlerin kalıntılarını görürler. Ey Kureyş! Siz de onların kalıntılarına bakarak ibret alınız.

77. «Hakikaten bunda» helâk olan bu kavme ait helâk izlerinin, insanların gözlerinin önlerinde oluşlarında ve gidip gelirken bu izleri müşahede edişlerinde Allah'a ve O'nun Peygamberine **«iman edenler için»** büyük **«bir ibret vardır.»** Çünkü o iman edenler, helâk edilenlerin başlarına gelen ve diyarlarını dümdüz eden o azabın yaptıkları kötü fiilleri neticesi başlarına geldiğini bilmektedirler.

Bu âyet-i kerimelerde bir takım nükteler vardır:

1- Âyet-i kerimede "ferâset" yani isabetli bir bakış ve anlayış methedilmektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.); "*Mü'minin ferasetinden sakınınız. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.*" buyurmuş, sonra da "*İşte bunda iyice düşünenler için işaretler vardır*" (Hicr: 75) âyet-i kerimesini okumuştur." (4)

2- Geçmiş ümmetlerin helâk edilmesi, mü'minlerin de kurtarılması olayı bir uyarı, vaad ve tehdit içermektedir. Onların durumlarından ibret almak, fi-

---

4- Hadisi Tirmizî, Ebû Saîd el-Hudrî'den merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/36.

illerinden kaçınmak ve ağlamak lâzımdır. Çünkü zâlimlerin diyarları ve akıbetleri gözler önündedir.

وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَۙ (٧٨) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ
وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍ (٧٩) وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ
الْمُرْسَلِينَۙ (٨٠) وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَۙ (٨١)
وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِينَ (٨٢) فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ
مُصْبِحِينَۙ (٨٣) فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ (٨٤)

78. Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.

79. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de açık bir yol üzerindedir.

80. Andolsun Hicr halkı da Peygamberleri yalanlamıştı.

81. Biz onlara mucizelerimizi vermiştik, fakat onlardan yüzçevirmişlerdi.

82. Onlar dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.

83. Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.

84. Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.

78. «Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.» Haddi aşmışlardı. Eyke halkı Şuayb (a.s.)'ın kavmidir. "Eyke" kelimesi, sık ormanlık demektir.

79. «Biz onlardan da intikam aldık.» Yüce Allah'ın, onlardan intikamı şöyle olmuştu: Allahü Teâlâ onların üzerlerine yedi gün sıcak bir hava gönderir. Onlar, sıcaklığın şiddetinden serinlemek üzere ormana çıkarlar. İşte bunun üzerine Semûm rüzgârı (sam yeli) bir ateş getirir ve hepsini yakar. Bu azap "*yevmu'z-zulle*" (gölge gününün azabı) dır. Onların zulümleri Allah'a şirk koşmak, yol kesmek, ölçü ve tartıda hile yapmak idi. Allahü Teâlâ da bunlardan korkunç bir sesle sarsıntıyla ve gölge gününün azabıyla intikam aldı. Şuayb (a.s.)'ın kavmi Lût kavmine yakın idiler. **«İkisi de»** Lût kavminin yaşadığı şehirler ve Eyke **«açık bir yol üzerindedir.»**

Âyet metninde yeralan "*imâm*" kelimesi, kendisine uyulan anlamında bir isimdir. Nitekim kelime bu manasıyla Kur'an-ı Kerim'de bir kaç yerde geçmektedir. Meselâ; "*Bir zamanlar Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: 'Ben seni insanlara önder yapacağım,' demişti.*" (Bakara: 124) Buradaki "önder" kelimesi, kendisine uyulan anlamınadır. Kitaba da imam dendiğini görmekteyiz: "*Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız o günde...*" (İsrâ: 71) Buradaki önderden maksat, o ümmetlerin kitabıdır. Bir başka misal; "*...Biz her şeyi apaçık bir "imâm" da sayıp yazmışızdır .*" (Yâsîn: 12) Buradaki "imâm" dan murat da Levh-i Mahfuz'dur. Ayrıca yola da imâm denilir. Çünkü misafir yola uyar ve ona bakarak gideceği yolu bulur.

Rivayet olunduğuna göre adamın biri kendisine ait bir gemide şarap satıyordu. Gemide kendisiyle birlikte bir de maymun vardı. Adam şaraba su katıyordu. Birden maymun onun elindeki keseyi alıp geminin zirvesine çıkar, keseyi açar, içinden bir dinarını gemiye, bir dinarını denize atar. Böylece paraların yarısı gemiye, yarısı denize atılmış olur. (Böylece şaraba kattığı sudan elde ettiği paralar suya gitmiş olur.)

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "*Emanet zayi olundu mu kıyameti bekle.*" Bir başka hadis-i şerifte ise: "*İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki kişi parayı helâlden mi, yoksa haramdan mı kazandığına aldırmayacaktır.*" (5)

Ey Âdemoğlu! Gözün harama dikilmiş, dilin günahlara dalmış, vücudun dünya malı toplamak için yorulmaktadır. Ey zavallı, uyansana. Sen bu gaflet içinde debelenirken ömrün gelip geçiyor. Selâmetine giden delil nerede?

5- Hadisi Buhârî *Büyû* bölümünde 4/253, Nesâî yine *Büyû* bölümünde 7/243 te rivayet etmişlerdir. Nesâî'nin rivayeti "*İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki kişi aldırmayacak...*" şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/569.

Aşırı gitme, gideceğin yol "orta yol"
İstersen bunu iste, en üstünü çünkü "orta yol"
İnsanoğlu arzular dünyayı ve süsünü
Hiç sormaz kendine akıbeti ne yol?
Elden gidince dünya ayırınca gözünü,
Çıkar ortaya aldanan kim, kim vermiş musîbetlere yol!

80. «Andolsun Hicr halkı da Peygamberleri yalanlamıştı.» "Hicr" Salih (a.s.)'in kavmi Semûd arazisinin adıdır. Burası Medine ile Şam arasında bulunmaktadır. Semûd kavmi Arap kökenli idiler. Salih (a.s.) onların içinde neseb bakımından en üstünü idi. Allahü Teâlâ onlara bir Peygamber gönderdi ve Hicr halkı, yani Semûd, Peygamberleri bir başka ifadeyle Salih (a.s.)'i yalanladılar.

Sadece bir Peygamberi yalanladıkları halde *"Peygamberleri yalanladılar."* denmesi şundandır. Bir kimse Peygamberlerden herhangi birini yalanlıyorsa bütün Peygamberleri yalanlıyor demektir. Çünkü bütün Peygamberler aynı tevhid inancını getirmişler, milletten millete ve şehirden şehire farklılık göstermeyen, dinin temel ilkelerini tebliğ etmişlerdir. Bu ifadenin benzeri şöyle bir cümle olabilir: Filan kimse elbiseler giyip hayvanlara biniyor. Oysa onun bir elbise ve bir hayvanı vardır. Çoğul kelime kullanıldığı halde tekil kasdedilmiştir.

81. «Biz onlara» Semûd'a **«mucizelerimizi vermiştik,»** Bu mucize Salih (a.s.)'in devesi idi. Bu devede birçok mucizeler vardı. Salih (a.s.) durmadan onları dine davet edince kendilerine mucize olarak bir deve çıkarması teklifinde bulunurlar. Deveyle Semûd kavminin hikâyesi Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği gibidir. **«Fakat onlardan»** bu mucizelerden tam manasıyla **«yüz çevirmişlerdi.»** Dahası bu mucizeye karşı gelmişlerdi. Çünkü deveye yapacaklarını yapmışlardı.

İbnü'l-Cevzî der ki: "Semûd kavmi ne deveden ibret aldılar ve ne de kendilerine verilen süte şükrettiler. Nimet veren Hakka karşı geldiler ve şımardılar. Her bir mucizeyi gördüklerinde inkâr ettiler. Çünkü kötü bir karakter asla değişmez. Onların takdir olunan kaderleri sapıklıktır. Bu asla ortadan kalkmaz."

82. «Onlar dağlardan» sağlam olduğu için yıkılmaktan, hırsızların girmesinden, düşmanların tahribatından ya da azap ve musîbetlerden **«emniyet**

içinde kalacakları evler oyarlardı.» Âyet metninde yeralan "*cibâl*", (cebel) kelimesinin çoğuludur. Cebel, yeryüzüne kazık gibi çakılan uzun ve büyük nesneye denir. Eğer bu nesne tek ise Arapçada bunun adı "ekeme" (tepe) dir. Âyette geçen "Büyût" ise "beyt" kelimesinin çoğuludur. Beyt, üzeri örtülü, içinde gecelemek için yapılan ev demektir.

83. «Onları da sabaha çıkarlarken» dördüncü günü sabah vaktine girerlerken **«o korkunç ses»** Cebrail'in sesi **«yakaladı.»** Çünkü Cebrail onların arasında öyle bir çığlık attı ki hepsi birden helâk oldular.

84. Sağlam ev yapmaları, bol bol para kazanmaları ve sayılarının çokluğu gibi **«kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.»** Onların başına gelecek azabı savamadı.

Rivayete göre Salih (a.s.) kavmi helâk olduktan sonra Müslüman olanlarla birlikte Şam'a geçer. Orada Filistin de bulunan Remle şehrinde konaklarlar. Sonra Mekke'ye gider ve orada vefat eder. Vefat ettiğinde yaşı ellisekizdir. Salih (a.s.), kavmi arasında yirmi sene kalmıştır.

Cabir (r.a.)'dan rivayet olunur: Rasûlullah (s.a.v.) ile Hicr'e gittik. Rasûlullah bize buyurdu ki: "*Nefislerine zulmeden kimselerin meskenlerine, onlara isabet eden azabın aynısı başınıza gelmesin diye ancak ağlayarak giriniz.*"(6) Bu olay Tebuk Gazvesi sırasında meydana gelmişti. Rasûlullah (s.a.v.) bu diyardan ashabının, orada yaşayanların başına gelenlerden ibret almadan geçeceklerinden korkmuş ve onları uyarmıştı. Rasûlullah insanın, zalimlerin bulundukları yerde mesken edinmesinin doğru olmayacağı yolunda ashabını ikaz etmişti. Çünkü o, zâlimlerin yurtları şu anda boş bile olsa onların başına gelen azabın, ashabının da başlarına geleceklerinden, ya da onların ahlâklarından etkileneceklerinden korkuyordu. Çünkü bu zâlimler her ne kadar şu an için orada olmasalar da helâklarına dair izler onların ahvalini hatırlatmaktadır ve belki de bu izler bir kalp katılığı ve zorbalık doğurabilir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ

6- Hadisi Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Ömer'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/51.

لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ
الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ
﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا
تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنّ۪ي
اَنَا النَّذِيرُ الْمُب۪ينُ ﴿٨٩﴾ كَمَا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِم۪ينَ ﴿٩٠﴾
اَلَّذ۪ينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِض۪ينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ
اَجْمَع۪ينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ
وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِ۪ٔينَ ﴿٩٥﴾
اَلَّذ۪ينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ اَنَّكَ يَض۪يقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَكُنْ مِنَ السَّاجِد۪ينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَق۪ينُ ﴿٩٩﴾

85. Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat mutlaka gelecektir. Şimdilik güzel bir şekilde (onlardan) yüz çevir.

86. Şüphesiz Rabbin, hakkıyla yaratan, pek iyi bilendir.

87. Andolsun ki Biz sana (Kur'an'dan) tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik.

88. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve mü'minlere alçak gönüllü ol.

89. De ki: "Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım."

90. Tıpkı kısımlara ayıranlara indirdiğimiz gibi indirdik.

91. Onlar Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.

92-93. Rabbin hakkı için mutlaka onların hepsini "ne yapıyordunuz" diye sorguya çekeceğiz.

94. Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüzçevir.

95. (Seninle) alay edenlere karşı Biz sana yeteriz.

96. Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir. Yakında bilecekler.

97. Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını -andolsun- biliyoruz.

98. Sen şimdi hamd ile Rabbini tespih et ve secde edenlerden ol.

99. Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

85. «Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık.» Hak ve hikmet ile yarattık. Yoksa batıl ve boş yere yaratmadık. Hak ile yarattık ki benim kullarım onlara baksınlar da ibret alsınlar. **«O saat»** kıyamet **«mutlaka gelecektir.»** Kaçınılmaz olarak mutlaka gerçekleşecektir. Burada kıyamet gününe *"saat"* denmesi, her saat kopmasının beklenmesinden dolayıdır. Çünkü kıyamet bir andır ve bu bir an içinde büyük bir olay olacaktır.

Kıyamet kopunca ey Muhammed, Allahü Teâlâ o gün senin düşmanlarından intikam alacaktır. **«Şimdilik güzel bir şekilde (onlardan) yüz çevir.»** Yani sen yalancılardan güzel bir şekilde yüz çevir. Onların eziyetlerine tahammül et ve kendilerine ağırbaşlı ve bağışlayıcı bir kimse gibi muamele et.

86. «Şüphesiz» seni kemalin zervesine ulaştıracak olan **«Rabbin, hak-**

kıyla» seni, onları ve diğer varlıkları **«yaratan,»** senin ve onların ahvalini **«pek iyi bilendir.»** O halde senin Rabbin bütün her türlü şeyi kendisine aralarında hüküm vermek üzere havale etmene lâyık bir Rabdir.

Bu âyet-i kerime, muhaliflere bile güzel ahlâk ile muâmele etmeyi emretmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) insanların içinde ahlâkı en güzel olanı, ağırbaşlılık itibariyle en önde bulunanı, en çok bağışlayanı ve en fazla cömert olanı, idi.

Zeyne'l-Âbidîn affı, bağışlaması çok büyük bir kişiydi. Hatta adamın biri ona ağır bir söz söylemiş, Zeyne'l-Âbidîn bunu duymamazlıktan gelmişti. Bunun üzerine adam, Zeyne'l-Âbidîn'e: Seni kasdediyorum, demiş, o da ben de senden yüzçeviriyorum demişti. Zeyne'l-Âbidîn bu sözüyle; "*Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüzçevir.*" (A'raf: 199) âyet-i kerimesine işaret ediyordu.

Medine valisi Abbasîlerden Cafer b. Süleyman, İmam Malik (r.a.)'i döver, kötü sözler söyler ve bayıltır. İmam Malik ayılınca: "Hepiniz şahid olunuz, bana vurana hakkımı helâl ediyorum," der. Sonra bunun sebebi kendisine sorulur. İmam Malik: "Öleceğimden ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ailesine mensup bir kişinin, benim sebebimle cehenneme gitmesi dolayısıyla Peygamber (s.a.v.)'e karşı mahcup olacağımdan korktum," der. Halife Mansur, Medine'ye gelince Cafer'den kısasen hakkını alması için İmam Malik'i çağırır. İmam: "Allah'a sığınırım, Yüce Allah'a yemin ederim ki bana vurmuş olduğu her kamçıyı ben affettim. Çünkü o, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın akrabasıdır," der.

Âlimler, "hilm" (sabırlı ve hazımlı olmak) ahlâkın tuzudur, demişlerdir.

87. Ey Muhammed! **«andolsun ki Biz sana (Kur'an'dan) tekrarlanan yedi âyeti»** Fatiha'yı çünkü Fatiha âlimlerin ittifakıyla yedi âyettir. **«ve yüce Kur'an'ı verdik.»** Burada geçen "*mesânî*" kelimesi Kur'an demektir. Âyet metninde yeralan "*min*" kelimesi kısım bildirmektedir. Nitekim bunun benzeri Zümer sûresinde şöyle geçmektedir: "*Allah, sözün en güzelini birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi.*" (Zümer: 23) Burada yeralan "*mesânî*" kelimesi, "mesnâ" kelimesinin çoğuludur. Bu ismi alması tekrar edilmesinden dolayıdır. Gerçekten Kur'an-ı Kerim'de birbiriyle eş olarak tekrar edilen terimler vardır: Vaad-tehdit, emir-nehiy (yasaklama), sevap-ikâb (ceza verme) ve kasas (hikâyeler) bunlardan bazılarıdır. Âyet metninde yeralan "*Yüce Kur'an*" ifadesi, tümün bir kısma atfedilmesi olayıdır. Bir başka ifadeyle Kur'an'dan bir parça olan Fatiha sûresine Kur'an-ı Kerim'in tamamı burada atfedilmiştir. Âyeti bu şekilde anlamak ve açıklamak mümkün olduğu gibi "min" kelimesinin, beyan ifade etmiş olması da mümkündür. Bu taktirde âyette yeralan "seb'an" kelimesi "mesânî"nin aynısı olur. Yani Kur'an'dan olan Fatiha" demek olur. Bunun benzeri şu âyet-i kerimedir: "*O halde pislikten, putlardan sakının.*" (Hâc: 30) Bu âyeti yukarıdaki gibi açıklarsak pislikten kaçının demek olur.

Burada Fatiha'ya mesâniye denmesi, namazlarda okunuşunun tekrar edilmesinden dolayıdır. Çünkü Fatiha kendisinden sonra okunan sûre ve âyetlerle tekrar edilir, her rekâtta okunur. Sonra Fatiha'nın yarısı kulun Rabbine övgüsü, yarısı da Rabbin kula olan ihsanını ihtiva eder. Bu açıklamayı Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Ebû Saîd'e söylemiş olduğu şu ifadeler desteklemektedir: "*Sana öyle bir sûre öğreteceğim ki bu sûre Kur'an'daki en büyük sûredir.*" Ebû Saîd: "Nedir o sûre yâ Rasûlallah?" diye sorunca Rasûlüllah (s.a.v.): *"Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn'dir. Bu sûre Seb'u'l- Mesânî'dir ve bana verilen Yüce Kur'an'dır"* buyurur. (7)

88. «Sakın onlardan bazı sınıflara» kâfirlerden bazılarına **«verdiğimiz dünya malına»** dünyanın süsüne, zînetine, güzelliğine ve depdebesine hayran kalarak ve senin de aynısının olmasını temenni ederek **«göz dikme,»** göz dikip de iştah kabartarak tamah etme. Yani gözünü dikip durma. Çünkü dünya malı ve serveti sana verilen Peygamberlik, Kur'an ve faziletlerle kıyaslanacak olursa çok hakir kalır, aldırmaya bile değmez. Çünkü sana verilen şey en büyük nimettir. Sana bahşedilen şeylerle müstağnî ol, dünya metâına dönüp de bakma. Şu hadis-i şerif bu manayı vurgular: "*Kur'an ile müstağnî olmayan bizden değildir.*" (8)

El-Hafız bu hadisin manasıyla ilgili dört çeşit açıklama yapmıştır:

1- Buradaki "teğannî" den maksat, sesi yükseltmektir.

2- Başka kitaplara muhtaç olmaksızın Kur'anla yetinmektir. Çünkü Kur'an üstün bir kitaptır. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.) der ki: "Herhangi bir kimseye Kur'an verilse de o, kendisine dünyalık verilen birinin kendisine verilenden daha değerli bir şey aldığı kanaatini taşısa, yüce olan Kur'an'ı küçültmüş, küçük olan şeyi tazim etmiş olur."

---

(7) Hadisi Ebû Dâvûd ve Tirmizî *Namaz* bölümünde rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/469.

(8) Hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Hakim, Ebû Lübabe hadisinden İbn Abbas tarîkiyle merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/67.

3- "Teğannî" manayı bozmayacak şekilde sesi güzelleştirerek okumak demektir. Rasûlullah (s.a.v.) Arapların şiir söylerken teğannî yapmalarını bırakıp, şiir okurken alıştıkları bu teğannîyi Kur'an okurken yapmalarını tercih etmiştir.

4- "Teğannî" insanın sesini güzelleştirmesi, Kur'an okurken sesini dalgalandırmaksızın hoş bir şekilde okumasıdır.

«Onlardan» kâfirlerden **«dolayı üzülme ve mü'minlere alçak gönüllü ol.»** Seninle birlikte bulunan fakir mü'minlere alçak gönüllü ol ve onlara acı. Âyet metninde yeralan *"vahfid cenâhake"* (kanatlarını yay) ifadesi kuşun yere inerken kanatlarını yayması fiilinden istiare yoluyla alçak gönüllü olmak manasına kullanılmıştır.

89. «De ki: 'Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.'» Allah'ın azabının ineceğini size ifade eden ve bu konuda sizi ikaz edenim.

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak *"Andolsun ki Biz sana Kur'andan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik"* âyet-i kerimesidir. Ebû Cehil'e ait bir kervan Şam'dan büyük bir mal yükü ile geliverir. Bu kervan yedi kafileden ibarettir. Rasûlüllah ve ashabı kervanın getirdiği mallara bakmaktadırlar. Peygamberin ashabının ekserisi aç ve çıplaktır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın aklından, ashabının ihtiyaç içinde olduğu geçer. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil olur. Yani Yüce Allah Rasûlüllah'a demiş olmaktadır ki, yedi kafileye bedel olarak sana Kur'an'dan yedi âyetlik Fatiha'yı verdik. O halde Ebû Cehil'e verdiklerimize bakma. O, alçak dünya metâıdır. Sonra ashabının haline de üzülme. Onlara alçak gönüllü ol. Çünkü senin onlara alçak gönüllü olman, sevilen dünyalık elde etmelerinden daha fazla onların kalbini hoş edecektir.

90. «Tıpkı kısımlara ayıranlara indirdiğimiz gibi indirdik.» Bu ifade yukarıda geçen *"Andolsun ki Biz sana Kur'an'dan yedi âyeti ve yüce Kur'a'n'ı verdik"* âyet-i kerimesine bağlıdır. Bir başka ifadeyle burada sana Kur'an'dan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı tıpkı kısımlara ayıran Yahudi ve Hristiyanlara iki kitabı indirmemize benzer biçimde indirdik demek olur.

91. Ey Muhammed! **«Onlar»** sana indirilen **«Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.»** Kur'an'ı, hak ve batıl diye bölüp ayıranlardır. Çünkü inatla ve düşmanca diyorlar ki: "Kur'an'ın bir kısmı haktır, Tevrat'a ve İncil'e uygundur.

Bir kısmı da batıldır ve bu kitaplara aykırıdır." Burada verdiğimiz mana İbn Abbas (r.anhüma)'dan rivayet olunmuştur.

Âyet metninde geçen *"ıdîn"* kelimesi, *"ıda"* kelimesinin çoğuludur. Kelime, fırka, grup demektir. Burada Kur'an'ın, bölünmesi canlı olan bir varlığın bölündüğünde hayatının sona ermesiyle sonuçlanacak bir parçalanma deyimi ile ifade edilmesi onların yüce Kur'an'a karşı yaptıkları hareketin ne kadar çok çirkin olduğunu vurgulamak içindir. Nitekim bazı âlimler Kur'an'ı bölen kimselerin on iki kişi olduklarını ve kendilerini hac mevsiminde el-Velîd b. Muğîre'nin gönderdiğini, gönderilenlerin Mekke'nin çeşitli yörelerine ve yollarına dağıldıklarından bahsederler. Bunlar orada Mekke'nin giriş kapılarında otururlar, hacılar geldiğinde içlerinden birisi, bu adama aldırış etmeyin o, delinin birisidir der. Diğeri kâhindir, bir başkası müneccimdir, bir diğeri şâirdir, bir başkası büyücüdür derdi ve her biri insanları Peygamber efendimizin peşinden gitmekten alıkoyarlar, gelenleri kendi yanlarında alıkoyarlardı. Bunların hepsini Yüce Allah Bedir savaşında helâk etmiştir.

92-93. «Rabbin hakkı için mutlaka onların hepsini 'ne yapıyordunuz' diye sorguya çekeceğiz.» Bu soru bir azarlama ve niçin böyle yaptınız şeklinde bir çıkışma sorusudur. Yüce Allah Rahmân sûresinde şöyle buyurur: "*İşte bugün insana da, cine de günahı sorulmaz.*" (Rahmân: 39) Bunun manası şudur: Kendilerinden öğrenilmek üzere ne yaptınız diye sorulmaz. Çünkü bilgi alma sorusu, her şeyi bilen ve mülkün sahibi Allah açısından gereksizdir.

94. «Sana emrolunanı açıkça söyle» sana emrolunan şeriatı açıktan açığa ifade et ve ortaya çıkar. Arapçada "sadaa bi'l-hucceti" denilir ki manası, delilini açıktan açığa ortaya koydu demektir. Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyetin nüzûlünden önce kendine gelen şeriatı gizliyordu. Allahü Teâlâ'nın indirmiş olduğu şeylerden hiçbirini "*Sana emrolunanı açıkça söyle.*" âyet-i kerimesi ininceye kadar açıkça söylememiştir. Rasûlüllah (s.a.v.)'a şeriat ve ahkâm kabilinden olan şeyleri açığa vurması emrolunmuştur, yoksa bilgi kabilinden olanlar değil. **«Ve ortak koşanlardan yüzçevir.»** Onların dediklerine aldırma ve dönüp bakma ve onlardan intikam almaya kalkışma.

95. «(Seninle) alay edenlere karşı Biz sana yeteriz.» Onları helâk eder köklerini kazırız.

96. «Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir.» Yani putları ve başka şeyleri tanrı edinenlerdir. Alay edenlerin burada Allah ile beraber başka bir tanrı edinme vasfıyla nitelendirildiklerini görmekteyiz. Onların bu şekilde tavsif edilmeleri Rasûlullah (s.a.v.)'ı teselli etmek ve kendisine yapılan hitabı değersiz kılmak, önemsiz olduğunu ifade etmek içindir. Bu ifade alaycıların alaylarını sadece ona yöneltmediklerini, tam tersine daha büyük bir günah olan Allah'a şirk koşmaya cürete kalkıştıklarını vurgulayarak yapılmaktadır.

«Yakında bilecekler.» Bu ifade bir tehdit ifadesidir. Hükümdarların vaadlerinde ve tehditlerinde yeralan "sevfe", "lealle" ve "asâ" ifadeleri o hükümdarın bu vaadinde ve tehdidinde doğru söylediğini ve ciddi olduğunu gösterir. Artık o sözden sonra vaadin veya tehdidin doğruluğu üzerinde herhangi bir şüphe yoktur. İşte bu âyette Yüce Allah'ın vaadi ve tehdidi de aynı üslûp üzere cereyan etmektedir.

Cumhûra göre bu âyet-i kerime Rasûlullah (s.a.v.)'a eziyet etmekte ve onu alaya almakta ileri giden müşriklerin önde gelenlerden beş kişi hakkında nâzil olmuştur.Yüce Allah bunları aynı günde helâk etmiştir. Bunların helak edilişi Bedir'den önceydi. Aralarında Amr b. El-Âs'ın babası el-Âs b. Vâil de bulunuyordu. el-Âs, Rasûlullah (s.a.v.)'ın arkasından burnuyla ve ağzıyla hareket ediyor, Peygamberi alaya alıyordu. Yağmurlu bir günde biniti üzerinde iki oğluyla birlikte sefere çıkar. Mekke'deki vadilerden birisine konaklar. Ayağını yere koyar koymaz beni yılan soktu der. Yılanı araştırırlar, fakat hiçbir şey bulamazlar. Ayağı şişe şişe deve boynu gibi olur ve oracıkta ölüverir.

Bu beş kişiden birisi de el-Hâris b. el-Kays'tır. Bu adam tuzlu bir balık yer. Ardından şiddetli bir hararet vücudunu sarar. Nihayet su içe içe karnı patlar ve bulunduğu yerde o da ölür.

Bir üçüncüsü el-Esved b. el-Muttalib b. el-Hâris'tir. Bu zât oğluyla birlikte birgün çıkar. Kendine Cebrail gelir. el-Esved bir ağacın dibinde oturmaktadır. Cebrail dibinde oturduğu ağacı başına vurmaya başlar. Oğlundan yardım diler. Oğlu: Sana ilişen hiç kimseyi görmüyorum. Kendinden başka sana birşey yapan yok, der. Böylece el-Esved de olduğu yerde ölüp kalır. el-Esved ve arkadaşları, Rasûlullah (s.a.v.)'a göz işaretiyle alay eder, onu gördüklerinde hep birlikte ıslık çalarlardı.

Bu bedbahtlardan bir diğeri de Esved b. Abdi Yeğûs'tur. Bu adam, ailesiyle birlikte yola çıkar. Kendisine öyle şiddetli bir ateş gelir ki sonunda kömür gibi kapkara olur. Bu kişi Müslümanları görünce sahabeyi alaya alarak arkadaşlarına derdi ki: "Bakın, bakın. Kisrâların ve kayserlerin mülküne vâris olacak yeryüzü hükümdarları geliyor." Çünkü sahabenin elbiseleri eski, yaşantıları meşakkatli idi.

Beşinci bedbaht ise el-Velid b. el-Muğîre idi. Bu adam Halid b. Velid'in babası, Ebû Cehil'in amcasıydı. Birgün salınarak ve böbürlenerek yola koyulur. Nihayet ok yapan bir adamın yanında durur. Elbisesine bir ok takılır. Kibirinden dönüp de oku üzerinden atmaz. Ridâsının ucunu omzuna almak üzere çeker. İşte bu esnada ok, kolundaki hayat damarına rastlar ve o damarı keser. Ardından kanı bir daha hiç dinmez ve sonunda ölür.

97. «Onların söyledikleri» şirk sözleri, Kur'an hakkındaki ifadeleri ve seninle bunun yanında Kur'an'la alay etmeleri gibi **«şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını -andolsun- biliyoruz.»**

98. «Sen şimdi hamd ile Rabbini tespih et» sen Rabbine sığın. Başına gelenlerden ve iç sıkıntısından Rabbine sığın.

Bilindiği üzere "sübhânellah" kelimesi Allahü Teâlâ'nın zâtından ve sıfatlarından noksanlığı ve ayıbı çekip alan bir kelimedir. O'nun el-kuddûs ve es-selâm gibi selbî isimleri bu kelimenin içinde mevcuttur. el-Kuddûs; her türlü ayıptan temiz, es-Selâm her türlü âfetten salim demektir.

"Elhamdülillâh" ifadesi ise her türlü kemâlin ve mükemmemmiğin, Allahü Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına tanınmasını ifade eden bir kelimedir. Allahü Teâlâ'nın isbat içeren, alîm, kadîr, semî', basîr vb. hiçbir ismi yoktur ki elhamdülillâh kelimesinin içinde yer almasın.

Sübhanellâh ifadesiyle aklımızın erdiği her ayıbı ve anladığımız her noksanı Allahü Teâlâ'dan uzaklaştırıyoruz. Elhamdülillâh ifadesiyle de bildiğimiz her mükemmelliği, aklımızın erdiği her yüceliği O'na veriyoruz demektir.

«Ve secde edenlerden» namaz kılanlardan **«ol»** ki bu sana yetsin ve üzüntüyü senden gidersin.

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.)'a herhangi bir iş ağır geldiği zaman hemen namaza sığınırdı.

Şerhu'l-Hikem'de denir ki: "Kalplerin muradına eremediği ve alıştığı şeyler birbirine karıştığında meydana gelen üzüntü ve kederleri, açıkça görme halinden engellenmelerinden dolayıdır. Çünkü kalpler failin güzelliğini görebilselerdi uzaklığın elemi onlara güzel gelirdi. Bu tıpkı Yusuf'un güzelliği karşısında ellerini kesip doğrayan kadınların hikâyesine benzer. "

99. «Ve sana yakîn» ölüm **«gelinceye kadar Rabbine ibadet et.»** Bulunduğun ibadet halini sürdürmeye devam et. Burada ölüme *"yakîn"* denilmiştir. Çünkü her canlı mahluka ölümün birgün gelip çatacağı kesindir. Buna göre âyetin manası; sen hayatta sağ olduğun sürece ibadetlerini bir an olsun aksatmadan devam et, demektir. Bu tıpkı Meryem sûresindeki şu âyete benzer: *"Nerede olursam olayım O, beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti."* (Meryem: 31)

Allahü Teâlâ bu âyet-i kerimede ibadeti ölümle sınırlamıştır. Böylece ibadetin ölümün dışında bir şeyle biteceği gibi yanlış bir izlenimi ve kanaati ortadan kaldırmıştır. İnsanoğlu öldüğü zaman ameli kesilir ve artık geriye sevabı kalır.

Allah'a hamd ve şükür olsun ki Hicr Sûresi sona erdi.

NAHL SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 128 âyettir.

Bu sûre Mustafa AYDIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

أَتٰٓى أَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ
① يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ
أَنْ أَنْذِرُٓوا أَنَّهُ لَٓا إِلٰهَ إِلَّٓا أَنَا فَاتَّقُونِ ② خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ③ خَلَقَ الْإِنْسَانَ
مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَص۪يمٌ مُب۪ينٌ ④

1. Allah'ın emri geldi, artık onu acele istemeyin. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.

2. Melekleri kullarından dilediğine, emrinden ruh ile indirip: "(İnsanları) uyarın, Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Benden korkun" diye emretmektedir.

3. O, gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, müşriklerin ortak koştuklarından çok yücedir.

4. İnsanı bir meniden yarattı. Birden o, apaçık bir mücadeleci düşman olup çıktı.

1. **«Allah'ın emri geldi...»** Rivâyet edildiğine göre Kureyş kâfirleri, kendileri için vaad edilen azabın geciktiği düşüncesiyle Rasûlüllah'la alay edip vaad dolayısıyla yalanlıyor ve şöyle diyorlardı: "Eğer azabın geleceği konusundaki sözleri doğruysa, putlarımız bize şefaatçi olur ve bizi ondan kurtarır." İşte bunun üzerine bu âyet indi. Allah'ın emri olan vadedilen azap ve onun gelişinin belirtilmesi, bu azabın yaklaştığına ve kısa bir süre sonra gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla âyette kastedilen şey: "Ey kâfirler! Size vadolunan şey yaklaştı" demektir. **«Artık onu acele istemeyin.»** Allah'ın emrini ve onun gerçekleşmesini istemekte acele etmeyin. "Acele etmek" kelimesi, herhangi bir şeyi zamanından önce istemek anlamındadır.

«Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.» Burada Yüce Allah, kendisinin, bir ortağı olmaktan yüce ve münezzeh olduğunu belirtmektedir. Allah kendisini bu özelliklerin dışında tutmakla yüce zâtının bu tür benzetmelerden tamamen uzak olduğunu vurgulamaktadır.

Bu âyet indiği zaman şehadet parmağı ile orta parmağına işaret ederek Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Benim gönderilmemle kıyametin kopması arası şu iki parmağın arası kadar yakındır."*

2. Allahü Teâlâ **«melekleri...»** Yani Cebrail'i... Çünkü bir tek kimse, eğer yaptığı iş itibariyle önemli bir durumdaysa, onun gücünü yüceltmek için çoğul olarak isimlendirilir. Burada Cebrail'den *"melekler"* şeklinde bahsedilmesi gibi. Ayrıca, Cebrail ile birlikte, vahyin korunması için yanında bulunan bir başka melek de kastedilmiş olabilir.

«Kullarından dilediğine» yani buna ehil olanlara **«emrinden»** yani vahiy Allah'ın emirlerinden bir ruhtur. **«Ruh ile»** yani vahy ile –ki, Kur'ân da bu vahiydendir–, vahy ölü kalplere hayat verdiği ya da, dinî açıdan bedendeki ruhun yerini tuttuğu için burada ruhtan kasıt vahiydir. **«İndirip: '(İnsanları) uyarın.»** Burada muhatap olan, kendilerine melekler yani Cebrail vasıtasıyla vahy gönderilen peygamberlerdir. Burada emreden Allah (c.c.) ve Allah'ın emrini ileten ise meleklerdir. *"el-İnzar"* ise, uyarmak, bildirmek demektir: "Ey Peygamberler insanlara bildiriniz" anlamındadır. Hiç şüphesiz şu konuyu, şu gerçeği bildirin ki **«Benden başka hiçbir ilâh yoktur.»** Bu söz bir taraftan Allah'ın birliğini ifade ettiği gibi diğer taraftan bununla müşrikler korkutulmaktadır. Zira onlar, Allah (c.c.)'ın yüce zatına mütenasip olmayan benzerlikler ve ortaklıklar isnat etmekle ona şirk koşmakta idiler. **«Benden korkun'»** benim azabımdan korkunuz **«diye emretmektedir.»**

Bu âyette, meleklerin, Allah'ın kitap ve mesajlarını ulaştırma konusunda Allah ile peygamberleri arasında bir aracı olduklarına ve onlara vahyi indirdiklerine işaret vardır.

3. **«O, gökleri ve yeri»**, yani içinde bulunan her şeyle birlikte gökyüzüne ait ulvî cisimleri ve yer yüzüne ait sûfli varlıkları **«hak ile»**, bâtıl ve boş yere değil, bir hikmet ve faydaya dayalı olarak **«yarattı. O, müşriklerin ortak koştuklarından»** ve yaratıcı gücü olmayan asılsız şeylerden **«çok yücedir.»** Noksanlık ve ayıplardan münezzehtir.

4. **«İnsanı bir meniden yarattı.»** Buradaki insandan kasıt, Âdem oğullarıdır. Çünkü Hz. Âdem ve Havvâ meniden değil, aksine Hz. Âdem topraktan, Hz. Havva ise Hz. Âdem'in sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır. **«Birden o,»** yani insan yaratıldıktan hemen sonra **«apaçık bir mücadeleci»**, tartışan ve kendince deliller ortaya koyan **«düşman olup çıktı.»**

El-Mehdevî'den şöyle nakledilmiştir: "Übey b. Halef el-Cumahî'nin bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) çürümüş bir kemik getirerek: 'Ey Muhammed! Sen, Allah'ın, çürümüş olan şu kemiği yeniden hayata döndüreceğine mi inanıyorsun?' dedi. İşte bunun üzerine bu âyet indi."

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا
لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (٥) وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ
حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ (٦) وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى
بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ
رَحِيمٌ (٧)

5. Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınma ve daha birçok faydalı şeyler vardır. Hem onlardan bazılarını da yersiniz.

6. Akşamleyin otlaktan getirirken ve sabahleyin otlağa salarken, onlarda sizin için bir güzellik de vardır.

7. Ağırlıklarınızı, ancak büyük zorluklarla ulaşabileceğiniz şehirlere taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz, çok şefkatli, çok merhametlidir.

5. «Hayvanları da...» Arapçada "neam" kelimesinin çoğulu olan *"en'am"*, deve, sığır, koyun ve keçiye denir. Bu isim çoğunlukla deve için kullanılmakla birlikte, erkeği ve dişisiyle bu sayılan sekiz çifte işaret eder. Ey Âdemoğulları! Allah bunları sizin menfaatiniz ve yararınız için yarattı. Aynı şekilde diğer mahlukatı da başka bir şey için değil, kulların yararlanması için yarattı. Yüce Allah'ın şu âyetleri de buna işaret eder: *"O yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."* (Bakara: 29) *"Göklerdekini ve yerde olanı hep sizin hizmetinize vermiştir."* (Lokman: 20)

«Onlarda sizin için ısınma...» *"Dif"*, soğuğun zıddı olup sıcaklık anlamınadır. Daha sonra koyun yününden, deve tüyünden ve keçi tiftiğinden yapılan ve sıcaklık veren her elbiseye bu isim verilmiştir. **«Ve daha birçok faydalı şeyler vardır.»** Bu hayvanlar, sütlerinden istifade etmek, yolculuk yaparken üzerlerine binmek, tarlalarınızı sürmek ve onları para karşılığı satmak gibi birçok zarurî ihtiyaçlarınızı karşılarlar. **«Hem onlardan bazılarını da yersiniz.»** Onlardan yenmesi câiz olanların etlerini, yağlarını ve diğer kısımlarını yersiniz. Ancak kanları, kemikleri, cinsiyet ve dışkı organları yenmez. Çünkü bu kısımları haramdır.

6. O hayvanları **«akşamleyin»** günün sonunda, **«otlaktan»** ahırlarına veya dinlenme yerlerine **«getirirken ve sabahleyin»** günün ilk saatlerinde ahırlarından çıkarıp **«otlağa salarken, onlarda sizin için»** yukarıda sayılan ihtiyacınız olan menfaatler yanında **«bir güzellik de»** yani insan gözü için hoş bir görüntü ve onlarda zevk alınan bir süs de **«vardır.»**

7. «Ağırlıklarınızı,» yani yük ve eşyalarınızı, sizin gücünüzü aştığı için **«ancak büyük zorluklarla»** sırtınızda taşıyarak **«ulaşabileceğiniz»**, şayet develer, hayvanlar olmazsa, yüklerinizle beraber varamayacağınız veya çok zor şartlar altında varabileceğiniz **«şehirlere»** yani uzak yerlere veya Mekke halkının ticaret amacıyla gittikleri Yemen, Mısır ve Şam'a «**taşırlar.**»

«**Şüphesiz Rabbiniz, çok şefkatli, çok merhametlidir.**» Rabbiniz bu hayvanları, üzerlerinde yolculuk yapmanız, yüklerinizi taşımanız ve çeşitli şekillerde faydalanmanız için yaratmakla, sizin için büyük bir merhamet ve şefkat sahibidir.

Hz. Ömer (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) bir savaş meydanında arkadaşları ile dolaşırken buldukları bir kuş yavrusunu eline aldı. Yavru kuşun anne veya babasından biri bunu görünce yavruyu tuttukları eline saldırdı. Ve yavru ellerinden düştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Bu kuşa hayret etmiyor musunuz? Yavrusu alındı ve hemen buna karşılık vererek ellerinize saldırdı. Allah (c.c.)'a yemin ederim ki, Allah (c.c.), kullarına bu kuşun yavrusuna gösterdiğinden daha merhametlidir."* (1)

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً
وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ
وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ
بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

1- Hadisi Ebû Davud bu şekilde rivâyet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 4/529.

8. Binmeniz için ve ziynet olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri yaratır.

9. Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama yolun eğri olanı da vardır. Eğer Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi.

10. Sizin için gökten suyu indiren O'dur. İçeceğiniz ondandır. Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de ondandır.

11. Sizin için, onunla ekin, zeytin, hurmalar, üzümler ve bütün meyvelerden bitirir. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.

8. «Binmeniz için...» Bu, hayvanlara binilmesindeki büyük faydalara işaret etmektedir. Çünkü hayvanların, binmenin dışında yük taşımak için de kullanıldıkları bir gerçektir. **«Ve ziynet olarak...»** Yani binmenin yanında bir süs olarak onlarla ziynetlenmeniz için **«atları, katırları ve merkepleri»** eşekleri **«de yarattı. Daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri»**, kara ve deniz hayvanlarından türlü türlü yaratıkları **«yaratır.»** Katır, at ve eşekten meydana gelir.

9. «Doğru yolu göstermek Allah'a aittir.» Âyetteki *"kasd"* kelimesi, fail anlamında bir mastardır. Arapçada "sebîlün kasdun" denir ki, anlamı doğru yol demektir. Mevlâ, -Rahmeti ve kesin va'di gereği- insanlara doğru yolu gösterir. Yoksa bu, Allah'a vacip olduğu için değil. Zira O, hiçbir şeye mecbur değildir. Yani hiçbir şey ona vacip değildir. İlâhî rahmeti gereği, insanlara, deliller getirmek, peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek sûretiyle, kendilerini hak yola, ulaştıracak doğru yolu gösterir.

«Ama yolun eğri olanı da vardır.» Yani doğru yoldan sapan, yürüyeni doğru yola götürmeyen yollar da vardır. Bu, Yahudilik, Hristiyanlık, mecusilik ile küfür üzerinde bulunan diğer bâtıl din sahipleri, kendi heva ve arzularına uyan kimselerle bid'at ehlinin gittiği yollardır.

«Eğer Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi.» Yani, eğer Allah (c.c.) sizi sözü edilen tevhid yoluna ulaştırmayı isteseydi, bu fiile ulaştıran bir hidayet verirdi. Ancak bunu dilemedi. Çünkü O'nun dilemesi, o yola girmeye sebep olacak bir hikmete tabidir. Çünkü mükellefiyetin, sevap ve azabın temeli cüz'î iradedir. İnsana kendi cüz'î iradesiyle yaptığı amellerden dolayı sevap veya ceza verilir.

10. «Sizin için gökten» bulutlara ve ondan da yer yüzüne **«suyu»**, bu suyun bir türü olan yağmuru, ezici kudretiyle **«indiren O'dur. İçeceğiniz»**, şey **«ondandır»** yani indirilen bu sudandır. **«Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de ondandır.»** Burada Allah (c.c.)'ın ağaçları, bitkileri önce zikretmesindeki kasıt, ağaçların, bitkilerin üretilmesinin, yoktan varedilmesinin insanoğlunun gücü dışında olduğunu vurgulamak içindir.

11. Yüce Allah, daha sonra suyun yararlarından söz ederek şöyle buyurmaktadır: **«Sizin için,»** faydanız ve yararınız için **«onunla»** yani gökten inen su ile, gıdaların aslı ve hayatın direği olan **«ekin,»** bir yandan katık, bir yandan da meyve olan **«zeytin...»** Hadiste şöyle geçmektedir: *"Zeytini ekmeğinizin yanında katık olarak yeyiniz ve yağından sürününüz. Çünkü o, mübarek bir ağaçtan çıkar."* (2) Hadiste geçen "zeyt" zeytindir. Onun için mübarek denilmiştir. Çünkü, Beyt-i Mukaddes gibi mübarek olan yerlerde biter. Böyle olmayan yerlerde az görünür. **«Hurmalar...»** Burada geçen *"nahil"* kelimesi, "nahl" kelimesinin çoğuludur. **«Üzümler...»** Kelimenin bu şekilde çoğul kullanılması, içindeki çeşitli türleri kapsaması dolayısıyladır.

Üzümün asıl adı "ıneb"dir. Ona "kerm" denilmesi câhiliyye döneminde olmuştur. Câhiliyye Arapları üzümün sanki "kerem"den türediğini kasdetmişlerdir. Onlara göre üzümden yapılan şarap, içenleri, kereme yani cömertliğe sevkettiği için bu ismi vermişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), üzümü cahiliye döneminde kullanıldığı şekilde isimlendirmeyi yasaklamış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kerm değil, ineb deyin. Şüphesiz "kerm", mü'minin kalbidir."* (3) Onların zannettikleri kerem ve cömertlik şaraptan değil, mü'minin kalbindendir. Çünkü sarhoş kimsenin tasarruflarının çoğu aklının başında olmamasındandır. Öyle ise buna cömertlik denmez. Çünkü o, bu durumda cömertliğin ne olduğunu bilmeyen ve malını saçıp savuran bir çocuk gibidir.

Yüce Allah bu meyvelerin fazilet ve yararlarına işaret etmek için özel olarak zikrettikten sonra şöyle buyurmuştur: **«Ve bütün meyvelerden»** yani yüce Allah, meyve türlerinin her çeşidinden **«bitirir. Şüphesiz ki bunda,»** yani suyun indirilmesinde ve bu sudan çıkarılan bitkilerde **«düşünen bir toplum için...»** Tohumun ve çekirdeğin toprağa düşmesini, çiğin ve suyun ona ulaşmasıyla birlikte harekete geçmesini ve canlanmasını, daha sonra alt tabakası yarılıp damarların çıkmasını ve yer altına dağılmalarını, üst tabakasının

---

2- İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî tahric etmiştir. Bkz. Suyûti, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/14.
3- Hadisi Buharî ve Müslim benzer lafızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/752.

yarılmasıyla da oradan bir dal çıkararak büyümesini, daha sonra bu daldan yaprakların, çiçeklerin, tahıl ve meyvelerin yetişmesini ve nihayet bu ürünlerin çeşitli renk, şekil ve özelliklere sahip olmalarını anlayan ve idrak eden toplumlar için **«büyük bir ibret vardır.»** Tüm bu faaliyetlerde Allah (c.c.)'ın büyüklüğüne, yüceliğine, ilminin, kudretinin ve hikmetinin kemaline işaret eden deliller vardır. Aynı şekilde bir tohumun yukarıdaki örnekte de açıklandığı gibi, sonsuz denecek bir şekilde üremesinde toprak ve içerisinde yetiştikleri ortam aynı olmasına rağmen renk, tat ve büyüklüklerinin farklı olmasında Allah'ın varlığına ve birliğine işaretler vardır. İşte bu delilleri görebilenler, bütün bu olayların Allah (c.c.)'ın fiili ve eseri olduğunu, Allah (c.c.)'ın kemal sıfatlarına hiçbir şeyin benzemeyeceğini, O'nun yüceliğine hiç kimsenin ortak olamayacağını, ibadete sadece O'nun lâyık olduğunu ve kulluğun da sadece O'na yapılacağını bilirler.

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ
وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (١٢) وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ (١٣)
وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا
مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (١٤)

12. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ay'ı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da O'nun emrine bağlıdır. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için işaretler vardır.

13. Yer yüzünde muhtelif renklerde yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. Elbette bunda öğüt alan bir toplum için ibret vardır.

14. O, ondan taze et yiyesiniz ve ondan giyip takınacağınız süsler çıkarasınız diye, denizi de hizmetinize verdi. Gemilerin denizde suyu yararak gittiklerini görüyorsun. Bunlar Allah'ın lütfunu aramanız ve O'na şükretmeniz içindir.

12. Yüce Allah'ın *"Ve O, gece ile gündüzü, birbirini izler yaptı"* (Furkan: 62) âyetinde belirttiği gibi birbirini takip eden **«geceyi, gündüzü, güneş'i ve ay'ı»** hayatınız, yaşamanız, meyvelerin gelişip olgunlaşması için **«sizin hizmetinize verdi.»** Güneş ve ayın hareketlerinde ve dünyayı aydınlatmalarında sizin için yararlar vardır. **«Yıldızlar da O'nun emrine bağlıdır.»** Yani diğer yıldızlar da, hareketlerinde, konumlarında ve bulundukları yerde Allah (c.c.)'ın emrine boyun eğdirilmişlerdir. Bunların hepsini Allah (c.c.) yarattı ve onları dilediği gibi idare etmektedir.

«Şüphesiz bunda,» zikredilen bütün bunlarda **«aklını kullanan bir toplum için»** birçok açık deliller, **«işaretler vardır.»** Akıllarını kullanan kimseler bunlara bakıp ibret alırlar. Bunlar, Allah'ın yüce kudretine, ilmine, hikmetine ve birliğine delâlet eder. Akıl sahipleri üzerinde düşünmeye bile gerek duymadan bunları hemen anlarlar.

13. **«Yeryüzünde muhtelif renklerde»**, sınıflarda **«yarattığı»** hayvan, bitki ve meyve gibi **«şeyleri de sizin hizmetinize verdi.»** Bunlardan istediğiniz şekilde faydalanırsınız. *"Muhtelif renklerde"*den maksat yeşil, beyaz, siyah gibi muhtelif şekillerde anlamında da olabilir. Netice itibariyle bütün bunları faydalanmanız ve yararlanmanız için hizmetinize vermiştir. *"Renkler"* anlamındaki *"elvân"*a sınıf manası verilmiştir. Çünkü çoğunlukla sınıfların farklı olması, renklerin farklı olmasından ileri gelir.

«Elbette bunda» daha önce zikredilenlere ek olarak burada belirtilenlerde de **«öğüt alan bir toplum için...»** -Çünkü bunlar, onlardan habersiz olmayanlarca öğütten başka bir şeye ihtiyaç duymayan zorunlu bilgilerdendir.- **«İbret vardır.»** Bunların tek ve ortağı olmayan yüce Allah'ın işlerinden olduğuna şehadet eden deliller vardır.

14. **«O, ondan»** yani tatlı ve tuzlu denizden **«taze et yiyesiniz...»** diye denizi hizmetinize verdi. Burada tazelikten amaç, balıktır. Balıktan et olarak söz edilmesindeki maksat, balığın diğer hayvanlar gibi kesilmesine ihtiyaç olmamasından kaynaklanmaktadır. Burada ayrıca yüce Allah'ın kudretinin eksiksizliği açıklanmaktadır. Çünkü O, tuzlu, acı ve içilmesi mümkün olmayan bir suyun içinde taze ve lezzetli olan balığı yaratmıştır.

Balığa burada et denilmesinden dolayı, İmam Malik ve Sevrî et yemiyeceğim" diye yemin eden kişi, eğer balık yerse, onun yemini bozulmuş olur" dediler. Buna karşı şu cevap verilir: Yeminler örfe dayanır. Mutlak anlamda et denilince bundan balık anlaşılmaz. Nitekim yüce Allah kâfirleri "hayvan" olarak isimlendirerek şöyle buyurmuştur: *"Hiç şüphesiz Allah nazarında yer yüzündeki hayvanların en kötüsü kâfirlerdir."* (Enfal: 55) Dolayısıyla hayvana binmeyeceğim diye yemin eden bir kişi, bir kâfirin sırtına bindiğinde yemini bozulmamış olur.

Hayâtu'l-Hayavân isimli kitapta müftâbih olan görüşe göre köpek ve domuz şeklinde olsa bile yengeç, su kurbağası ve timsah dışındaki tüm deniz hayvanlarının yenmesi helâldır, denilir.

«Ve ondan», yani tuzlu denizden **«giyip takınacağınız»**, kadınlarınızın süsleneceği **«süsler...»** Aslında süs eşyası, altın ve gümüş gibi ziynet eşyalarıdır. Ancak burada süsten amaç inci ve mercan diye adlandırılan kırmızı ve beyaz taştır. **«Çıkarasınız diye, denizi de hizmetinize verdi.»** Avlanmanız, içine dalmanız ve üzerinde binerek geçmeniz gibi hizmetlerinizin görülmesi için denizi de emrinize veren yine Allah (c.c.)'tır.

«Gemilerin denizde suyu yararak gittiklerini görüyorsun. Bunlar, Allah'ın lûtfunu aramanız» yani, gemilere binerek O'nun vermiş olduğu geniş rızıktan ve nimetinden yararlanmak için ticaret yapmanız **«ve O'na şükretmeniz içindir.»** Yani Allah (c.c.)'ın yüce nimetlerinin kıymetini bilip, O'nun tek olduğuna inanıp itaat etmeniz içindir.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ
تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (١٥) وَعَلَامَاتٍ
وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (١٦) أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
(١٧) وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ
(١٨) وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ (١٩)

15. Sizi sarsmaması için, yer yüzüne sabit dağları koydu. Nehirler ve yolları da doğru yolu bulasınız diye yarattı.

16. İşaretler de yarattı. Onlar yıldızla da yollarını bulurlar.

17. Yaratan, yaratmayan gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?

18. Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

19. Allah, gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir.

15. «Sizi sarsmaması için, yeryüzüne sabit dağları koydu.» Dağsız yer yüzü, kemiksiz ete benzer. Hayvanın vücudunun kemikle ayakta durması gibi, yeryüzü de dağlar sayesinde sabit durmaktadır. Yeryüzü, küre şeklindedir ve kâinatın ortasında bulunmaktadır. Sabit dağların yeryüzüne konulması yüce Allah'ın büyüklüğünü gösteren bir tasvir ve kudretini ortaya koyan bir temsildir. Bu temsilden öyle anlaşılmaktadır ki sanki biri onu eliyle tutmuş, yeryüzüne atmıştır. Nitekim bütün zorluklar O'nun için kolaydır. Yani yüce Allah'ın "ol" demesiyle, yer yüzünde sabit dağlar meydana gelmiş ve hareketli halinden sonra dağlar sayesinde sağlam bir hale gelmiştir. Aynı şekilde yer yüzünde **«nehirler»** meydana getirdi **«ve»** çeşitli **«yolları da doğru yolu bu-**

lasınız diye yarattı.» Bunlardan yararlanarak, istediğiniz amaca ve evlerinize ulaşmanız için yarattı.

Büyüklerden biri: "Dolambaçlı da olsa yoldan ayrılmayın, zor olsa da şehirlerde oturun, istenilen özelliklerde olmasa da bakire ile evlenin" demiştir.

16. «İşaretler», yeryüzünde gündüz vakti yollarını bulabilmeleri için birçok alâmetler **«de yarattı.»** Bunlar dağlar, ovalar, sular, ağaçlar ve rüzgârlardır. **«Onlar»**, geceleyin başka işaretler olmasa da kara ve denizlerde **«yıldızla da yollarını bulurlar.»** Yıldızla kasdedilen, ya mutlak olarak yıldız cinsidir. Ya da süreyya ve oğlak yıldızıdır. Çünkü bu yıldızlar devamlı sabit olan kuzey kutbu etrafında daire biçiminde gözükürler ve hiç kaybolmazlar.

17. «Yaratan,» bu büyük şeyleri meydana getiren ki, O Allah'tır, **«yaratmayan»**, kesinlikle herhangi bir şey yaratmaya güç yetiremeyen putlar **«gibi midir?»** Buradaki soru, reddetmek içindir. Yani Allah'ın birliğine işaret eden deliller ortaya çıktıktan sonra hiç bu tür benzerlikler düşünülebilir mi? **«Hiç düşünmüyor musunuz?»** Ey Mekkeliler! Bunu göz önünde bulundurmuyor ve düşünmüyor musunuz? İçinde bulunduğunuz bozgunculuğu bilmiyor musunuz?

18. Oysa size bolca verilen ve burada anılmayan **«Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız.»** Allah'ın bunca nimetlerine şükretmek şöyle dursun saymaya bile gücünüz yetmez. Hatta topluca bile sayamazsınız **«Şüphesiz Allah çok bağışlayan,»** o nimetlerin şükrü konusundaki kusurlarınızda haddi aşmanızı örten, **«çok esirgeyendir.»** Rahmeti ve nimeti boldur. Sizin günahlarınıza ve isyanınıza bakıp da rahmetini sizden kesmez, sizi ondan mahrum etmez.

19. «Allah, gizlediklerinizi de», inanç ve amellerinizden içinizde sakladıklarınız şeyleri de, **«açığa vurduklarınızı da»**, yani o inanç ve amellerinizden açıkça ortaya koyduğunuz şeyleri de **«bilir.»** O'nun kapsamlı ilmine oranla sizin gizledikleriniz ve açığa vurduklarınız aynı seviyededir. Dolayısıyla O'nun hoşnutluğuna aykırı olan bir şeye cesaret etmemek, ondan sakınmak ve korkmak en uygun davranıştır.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ (٢٠) اَمْوَاتٌ غَيْرُ
اَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ (٢١) اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ
مُسْتَكْبِرُونَ (٢٢) لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ (٢٣)

20. Allah'tan başka yalvardıkları, hiçbir şey yaratamazlar. Zaten kendileri yaratılmışlardır.

21. Onlar ölüdürler, diri değillerdir ve ne zaman dirileceklerini de bilmezler.

22. İlâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete iman etmeyenlerin kalbleri inkârcıdır. Onlar, büyüklük taslarlar.

23. Hiç şüphesiz Allah, onların gizledikleri şeyi de, açığa vurdukları şeyi de bilir. Doğrusu Allah, büyüklük taslayanları sevmez.

20. «Allah'tan başka yalvardıkları,» yani kâfirlerin kulluk ettikleri ilâhlar... Duâ kelimesi, Kur'an'da çoğunlukla "ibadet" anlamında kullanılır. **«Hiçbir şey yaratamazlar.»** Yani bu, onların yapabilecekleri bir şey değildir. Çünkü onlar buna güç yetirmekten âcizdirler. **«Zaten kendileri yaratılmışlardır.»** Yani gerçekte onların her şeyleri başka bir varlık tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla onlar da yaratıklardır.

21. **«Onlar ölüdürler,»** yani cansızlardır ve içlerinde hiçbir hayat belirtisi yoktur. **«Diri değillerdir.»** Yani döllenme veya yumurtlama yoluyla hayat bulma kabiliyetine sahip değildirler. Mutlak anlamda ölüdürler. **«Ve ne zaman dirileceklerini de bilmezler.»** Yani ilâh olarak tapılan bu şeyler kendilerine tapanların kabirlerinden ne zaman kalkacaklarını bilemezler.

22. **«İlâhınız tek bir ilâhtır.»** Hiçbir şey O'na ortak değildir. **«Âhirete iman etmeyenlerin...»** Tekrar diriliş, amellerin karşılığının verilmesi ve daha başka şeylere inanmayanların... İman sözlükte, kalble tasdik, şeriatta ise kalble inanmak ve dille söylemektir. **«Kalbleri inkârcıdır.»** Allah'ın birliğini kabul etmeyip inkâr ederler. **«Onlar, büyüklük taslarlar.»** Allah'ın birliğini itiraf edip ululamaktan ve hakkı kabul etmekten büyüklenip uzak durmak onların değişmez özelliğidir. İnkâr onların seciyeleri gibidir.

23. **«Hiç şüphesiz Allah, onların»** inkâr olarak kalblerinde **«gizledikleri şeyi de,»** kibirlerinden dolayı **«açığa vurdukları şeyi de bilir. Doğrusu Allah,»** tevhidden yüz çevirerek ona karşı **«büyüklük taslayanları sevmez.»** Bunlar, ister müşriklerden isterse inananlardan olsun, büyüklük taslayanlar grubuna girerler ve bu konuda eşittirler. Büyüklük taslamak, nefsi kendi gücünden üste yükseltmek ve hakkı inkâr etmektir. Şâir bu konuda ne güzel söylemiştir:

Yer yüzünde sadece mütevazi bir şekilde yürü
Onun altında senden çok daha yüksek nice kişiler vardır.
Şayet sen izzet, şeref sahibi ve güçlü isen.
Senden daha güçlü niceleri ölmüştür.

Bundan dolayı daima mütevazi ol ve kimseye karşı kibirlenme. Çünkü tevazu, cennet kapılarından bir kapıdır. Kibir ise, cehennemden bir kapıdır. Dolayısıyla cennetin kapılarını açmak, cehennemin kapılarını kapatmak gerekir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ

قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۙ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ

الْقِيٰمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذ۪ينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلَا سَٓاءَ مَا
يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ
مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْز۪يهِمْ وَيَقُولُ
اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ ف۪يهِمْ قَالَ الَّذ۪ينَ اُوتُوا
الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّٓوءَ عَلَى الْكَافِر۪ينَ ﴿٢٧﴾

24. Onlara: "Rabbiniz ne indirdi" dendiği zaman: "Eskilerin masallarını" dediler.

25. Bunu, kıyamet günü kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka, saptırdıkları bilgisiz kimselerin günahlarından bir kısmını da yüklenmeleri için yapıyorlar. Bak, ne kötü şey yükleniyorlar.

26. Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da, bunun üzerine Allah, kurdukları binaları temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan, başlarına çökmüştü. Böylece azap, kendilerine ummadıkları yerden gelmişti.

27. Sonra kıyamet günü Allah, onları rezil eder ve der ki: "Nerede o haklarında (peygamberlere ve müminlere) düşmanlık ettiğiniz ortaklarım?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki: "Gerçekten bugün, rezillik ve kötülük kâfirleredir."

24. «Onlara: 'Rabbiniz ne indirdi' dendiği zaman:» Kureyş halkı toplanarak: "Muhammed, dili çok tatlı bir insandır. Birisiyle konuştuğunda onu hemen kendine bağlar ve kalbini kazanır. Sizden ileri gelenleri Mekke'nin yollarına çıkarın ve ona gitmek isteyenleri engellesinler" diye konuştular. Bunun üzerine onlar, bütün yollara çıkarak, Hz. Peygamber'in yanına kim gitmek isterse ona: "O yalancının biridir. Ona ancak sefil ve köleler uyup inanırlar. İnsanlar ondan bir hayır görmezler. Onun kavminin seçkin ve ileri gelenleri onu terketmişlerdir" diyerek geri döndürüyorlardı. Ancak içlerinden Allah'ın doğruya ulaştıracağı kimseler, onların bu sözlerine karşılık: "Eğer, onu görmeden gidersek, kavmimizin en kötü insanları oluruz" diyerek Mekke'ye girerler, rastladıkları mü'minlere Hz. Peygamberi sorarlar, onlar da Hz. peygamber'in hayırlı bir kimse olduğunu söylerlerdi. İşte yüce Allah'ın bu buyruğu, buna işaret ediyor. Şu büyüklük taslayan müşriklere, Rabbiniz Hz. Muhammed'e ne indirdi, dendiği zaman: **«'Eskilerin masallarını' dediler.»** Cevaplarını başka yöne çevirdiler ve: "Bu, öncekilerin efsaneleri, yani geçmiş milletlerin uydurmaları ve onlarla ilgili sözleridir. İndirilen bu şeylerde bir şey yoktur" dediler.

25. «Bunu, kıyamet günü kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka,» yani kendilerinin dalâlete düşmelerinden dolayı işledikleri günahları taşıyacaklar. Dünyada başlarına gelen şeylerden dolayı günahları mü'minlerin günahları gibi bağışlanmaz. Çünkü mü'minlerin namazdan namaza, ramazandan ramazana ve hacdan haca, bu ibadetleri yapmaya devam ettikleri müddetçe (küçük) günahları affedilir. Aynı şekilde mü'minlerin başına gelen belâlar, musîbetler, hatta ayaklarının burkulması bile onların günahlarının karşılığının kefareti olarak kabul edilir. Âyette geçen *"evzâr"*, "vizr" kelimesinin çoğuludur. Vizr, ağır yük demektir. **«Saptırdıkları bilgisiz kimselerin günahlarından bir kısmını da yüklenmeleri için yapıyorlar.»** Onlar, kendi günahlarının yanında saptırdıkları kimselerin günahlarının bazısını da yükleneceklerdir. Çünkü onların sapıtmalarına sebep olmuşlardır. Öyle ise günahta ortaktırlar. Bunlardan biri diğerini sapıtmaya çalışır, o da ona itaat eder. Böylece günahı beraberce yüklenirler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kim kötü bir çığır açarsa bundan dolayı hem kendi günahını, hem onu takip eden kişilerin günahlarını kıyamete kadar çekecektir."*[4] Âyette geçen *"bilgisiz kimseler"*den maksat gittikleri yolun kötü ve neticesinde günah işleyip ceza çekeceklerini bilmeyen kimseler kastedilmektedir.

«Bak, ne kötü şey yükleniyorlar.» Şüphesiz hiç kimse, bir başkasının günahını yüklenmez. Herkes başkalarının değil, kendisinin işlediği günahları yüklenir. Şüphesiz bu, başkalarının günah işlemesine sebep olmadığı takdirde böyledir. Çünkü öyle olması, ilâhî hikmetin gereklerinden değildir. Başkalarını sapıtmanın günahını çekmeye gelince, bu, kendi günahı demektir. Çünkü onun sapıtmasına sebep olmuştur.

---

[4] Hadisi Müslim, Tirmizî ve Neseî: *"Kim İslâmda kötü bir çığır açarsa.."* lafzı ile rivâyet etmişlerdir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/200.

26. «Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da...» Âyette geçen *"mekr"* kelimesi, hile veya tuzak anlamındadır, yani Mekke halkı da, kendilerinden öncekiler gibi hile yaptılar ve bu hile, başkalarının değil, kendilerinin helâk olmasına sebep oldu. Çünkü kim kardeşine kuyu kazarsa, içine kendisi düşer. **«Bunun üzerine Allah, kurdukları binaları temellerinden sökmüş,»** onların evlerini temellerinden yıkmayı kasdetmiş, böylece **«üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü.»** Yani kendileri içindeyken binaları temellerinden yıkarak, tavanı üzerlerine çökmüştü. Çünkü onlar evin yıkılması sırasında içersindeydiler. Eğer içinde olmasalardı, evin başlarına yıkıldığı söylenmezdi.

«Böylece azap,» yani rüzgârla helâk edilmeleri **«kendilerine ummadıkları yerden gelmişti.»** Onların tahmin ettikleri gibi veya geleceğini sandıkları şekilde değil, Allah onları hiç ummadıkları ve beklemedikleri şekilde cezalandırmıştı. Mana olarak burada ifade edilmek istenen şey, hileci ve inkârcılarla Kur'an-ı Kerim için *"eskilerin masalları"* diyenlere Allah (c.c.)'ın hiç beklemedikleri bir yerden ceza vermiş olmasıdır.

27. Bu azap, onların dünyadaki azaplarıdır. **«Sonra kıyamet günü Allah onları»** yani bu iftiracı ve tuzak kuran kimseleri başkalarının önünde **«rezil eder ve»** korkutmak ve gülünçlüklerini ortaya koymak için **«der ki: 'Nerede o haklarında»** peygamberlere ve mü'minlere **«düşmanlık ettiğiniz»** ve kendi zannınızca öyle kabul ettiğiniz **«ortaklarım?'»** Gelip size şefaat etsinler ya da benim azabımdan sizi korusunlar bakalım!

«Kendilerine ilim verilmiş olanlar», Allah'ın bir olduğu bilinci verilen peygamberler ve mü'minler, onlara, alay edercesine ve kızarak **«derler ki: 'Gerçekten bugün rezillik»**, zillet ve aşağılanmalar **«ve kötülük»**, azap ve cezalar **«kafirleredir.'»** Allah'ı, O'nun âyetlerini ve peygamberlerini inkâr edenler üzerinedir.

الَّذِينَ
تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا
نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾
فَادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرٖينَ
﴿٢٩﴾ وَقٖيلَ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذٖينَ
اَحْسَنُوا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ
دَارُ الْمُتَّقٖينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ لَهُمْ فٖيهَا مَا يَشَٓاؤُ۫نَ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقٖينَ
﴿٣١﴾ اَلَّذٖينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبٖينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ
عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

28. Kendilerine zulmederlerken, meleklerin canlarını aldığı kimseler, şöyle diyerek teslim olurlar: "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk." Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı çok iyi biliyor.

29. Öyleyse içinde ebedî kalmak üzere, cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür.

30. Korunanlara da: "Rabbiniz ne indirdi" denildiği zaman: "Hayır indirdi" dediler. Bu dünyada güzel amel işleyen-

lere güzellik vardır. Âhiret yurdu ise, elbette daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir.

31. Zemininden ırmaklar akan Adn Cennetlerine girerler. Orada onlar için diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır.

32. Melekler iyi insanlar olarak canlarını aldığı kimselere de: "Selâm size! Yaptıklarınıza karşılık girin cennete" derler.

28. İçinde bulundukları küfür ve kibirlenme hallerinde ısrar ederek «**kendilerine zulmederlerken, meleklerin canlarını aldığı kimseler,**» yani ölüm meleği ve onun yardımcıları ruhlarını alıncaya kadar küfürlerinde ısrar eden kâfirler «**şöyle diyerek teslim olurlar:**» Yani âhiretteki azabı gördüklerinde dünyada içinde bulundukları kibirlilik, inkârcılık ve isyancılığı bırakarak teslim olurlar ve derler ki: «'**Biz**» dünyada «**hiçbir kötülük yapmıyorduk.**'» Kendilerini azaptan kurtarmak için yaptıkları kötülükleri ve Allah'a şirk koşmalarını inkâr ederler. Melekler cevaben bu inkârcılara şöyle derler: «**Hayır,**» bunların hepsini yaptınız. «**Allah sizin yaptıklarınızı çok iyi biliyor.**» Allah bundan dolayı sizi cezalandıracak ve şimdi ceza zamanıdır. İnkâr etmeniz ve yalanlarınız hiçbir fayda vermeyecektir.

29. «**Öyleyse içinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin.**» Her grup, içerisinde ebedî ve devamlı olarak kalacağı yere, bölüme, kendilerine ayrılan kapılardan girsinler. «**Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür.**» Âyette geçen *"mesvâ"* menzil, kalınacak yer demektir.

Şeyh Ali Es-Semerkandî *Bahru'l-Uyûn* isimli tefsirinde şöyle der: "Kibirlilik üç kısma ayrılır:

1- Allah'a karşı kibirlenmek. Bu, kibirin en kötüsü ve en çirkinidir ve kaynağı da katıksız cehalettir.

2- Peygamberlere karşı kibirlilik. Bunun sebebi de kibirlenen insanın peygamberleri de kendisi gibi bir beşer ve insan kabul etmesidir. Bundan dolayı ona itaat etmekten büyüklenir. Bu, kişiyi tıpkı Allah'a karşı kibirlenmek gibi, sonsuz bir azaba uğratır.

3- İnsanlara karşı kibirlenmek. Bu da onları küçük görüp kendisini büyük görmesinden kaynaklanır. Bu sebeple onlara uymaktan kaçınır. Kendisini insanlarla aynı seviyede kabul etmeyen bu tür kibirlilik çok büyük bir çirkinlik olup bunu yapan da en büyük cahildir.

30. **«Korunanlara da:»** -Bunlar inanan ve inançlarında samimi olan kimselerdir- **«'Rabbiniz ne indirdi?'»** Yani Muhammed (s.a.v.)'e hangi şeyi indirdi **«denildiği zaman»**, onlar cevap olarak: **«'Hayır indirdi' dediler.»** Burada suale cevabın verilmiş oluşu indirilen şeyin gerçekten vuku bulduğuna ve peygamberin hak olduğuna işaret etmektedir. **«Bu dünyada, güzel amel işleyenlere»** ve "lâilâhe illâllah Muhammedü'r-Rasûlüllâh" diyerek kelime-i tevhidi söyleyenlere **«güzellik»**, güzel mükâfat **«vardır.»** Çünkü kelime-i tevhid, Allah (c.c.)'ın bir olduğunu, Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu ikrar, kabul ve tasdik etmek, güzelliklerin en güzelidir.

«Âhiret yurdu ise, elbette daha hayırlıdır.» İnsanlara dünyada verilenlere göre Âhiret hayatı bir cevher ve hazine özelliğindedir. Dünya ise onun yanında çömlek gibi kalır. Hiç şüphesiz mücevher çömlekten daha kıymetlidir. Hatta bu ikisi arasında münasebet bile yoktur. **«Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir.»**

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Takva sahiplerinin yurdu dünyadır. Çünkü âhiret için azığı orada temin ederler."

31. **«Zemininden ırmaklar akan, Adn Cennetlerine girerler. Orada onlar için diledikleri her şey vardır.»** Orada diledikleri ve arzuladıkları her şeyi bulurlar. **«İşte Allah takva sahiplerini»** Allah'a ortak koşmayan ve günahlardan sakınan herkesi **«böyle»**, bu mükâfatlara benzeyen büyük ödüllerle **«mükâfatlandırır.»**

32. **«Melekler»**, yani ölüm meleği ve yardımcıları **«iyi insanlar»**, zulüm pisliğinden arınmış temiz insanlar **«olarak canlarını aldığı kimselere de: 'Selâm size!»** Bundan sonra size hiçbir korku yoktur.

Kurtubî şöyle der: "Mü'minin canı alınacağı zaman, ölüm meleği gelir ve: 'Ey Allah'ın sevgili kulu! Selâm üzerine olsun' der ve onu cennetle müjdeler."

«Yaptıklarınıza karşılık,» itaat takva ve amellere devam etmenizden dolayı **«girin cennete,' derler.»** Yani size Adn cennetleri hazırlanmıştır. Kabriniz cennet bahçelerinden bir bahçedir ve nimetlerin başlangıcıdır. Çünkü kabre iyi amellerle giren, sanki cennete girmiş gibi olur ve tükenmeyecek olan sonsuz nimetler bulur.

هَلْ يَنْظُرُونَ

اِلَّٓا اَنْ تَأْت۪يَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَؕ كَذٰلِكَ فَعَلَ
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٣٣﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪
يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا
مِنْ دُونِه۪ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُ۬نَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِه۪ مِنْ
شَيْءٍؕ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ
اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا ف۪ي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا
اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَۚ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَ
مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُؕ فَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٣٦﴾

33. Mutlaka kendilerine meleklerin gelmesini, yahut Rabbinin emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

34. Nihayet yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay ettikleri şey onları kuşattı.

35. Ortak koşanlar şöyle dedi: "Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil mi?

36. Andolsun biz, her ümmete: "Allah'a ibadet edin, tağuttan kaçının" diye bir peygamber gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti, kimine de sapıklık hak oldu. İşte yer yüzünde gezin de bir bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuştur?

33. «Mutlaka kendilerine meleklerin gelmesini,» ölüm meleğinin ve yardımcılarının, ruhlarını almaya gelmesini **«yahut Rabbinin»** dünya azabına ilişkin **«emrinin gelmesini mi bekliyorlar?»** Nitekim bu, Bedir savaşında başlarına gelmiştir. **«Onlardan öncekiler»**, daha önce geçmiş milletler **«de böyle yapmıştı.»** Şirk, zulüm yalanlama ve alay konusunda bunun aynısını yapmışlardı. **«Allah onlara»** vereceği azaptan dolayı **«zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.»** İçerisinde bulundukları küfür ve isyanları sebebiyle kendilerine haksızlık ediyorlardı.

34. «Nihayet yaptıklarının cezası», kötü amellerinin karşılığı **«onlara ulaştı ve alay ettikleri şey»** vaadedilen azap **«onları kuşattı.»** Üzerlerine indi ve onları içine aldı.

35. «Ortak koşanlar» yani Mekke'liler **«şöyle dedi: 'Allah»**, başka bir şeye ibadet etmememizi **«dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka bir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık.'»** Yani Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm gibi şeyleri haram kılmazdık. (5) **«Onlardan öncekiler de»**, Allah'a ortak koşan ve peygamberlere isyan eden önceki milletler de **«böyle yapmıştı.»** Buna benzer çirkin davranışlarda bulunmuşlardı. **«Peygamberlere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil mi?»** Yani onların görevi, hakkı kabul etme konusunda zorlamak değil, çağrıyı açık bir şekilde bildirmekten ibarettir.

36. «Andolsun biz, her ümmete» bir olan **«Allah'a ibadet edin, tağut-**

5- Bu tabirlerin izahı için Mâide sûresinin 103. âyetinin tefsirine bakınız. (Mütercim)

tan kaçının'...» *"Tağut"*, şeytan ve sapıklığa çağıran her şeydir. **«Diye bir peygamber gönderdik.»** Tıpkı seni gönderdiğimiz gibi, o ümmetlerden her birine özel peygamberler gönderdik. **«Onlardan kimine,»** bu milletlerden bazısına **«Allah hidayet etti.»** Onlarda Hakka kulluk etme ve tağuttan kaçınma duygusunu yarattı. **«Kimine de sapıklık hak oldu.»** İnat ve ısrarlarından dolayı ölünceye kadar sapıklıkta kalmaları sabit olmuştur.

«İşte yer yüzünde gezin de» ey Kureyş topluluğu, etrafa **«bir bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuştur?»** Sapıklığa düşenlerin başlarına gelen şeyi görür, belki onların yok oluşlarının ve uğradıkları azabın izlerini taşıyan evleri ve yurtlarından ibret alırsınız.

اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى
هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ
(٣٧) وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ
بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٣٨) لِيُبَيِّنَ
لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ
كَانُوا كَاذِبِينَ (٣٩) اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ
نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٤٠) وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ
بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ

اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٤١) اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ (٤٢)

37. Sen onların doğru yola gelmelerini ne kadar istesen de, şüphesiz Allah, doğru yoldan saptırdığı kimseleri hidayete erdirmez. Onların yardımcıları da olmaz.

38. Onlar bütün güçleriyle: "Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez" diye Allah'a yemin ettiler. Hayır diriltecektir. Bu O'nun hak olarak verdiği bir sözdür. Fakat insanların çoğu bilmezler.

39. Hakkında ihtilâf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve inkârcıların da kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecek.)

40. Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona sadece "ol" dememiz yeter. O da hemen oluverir.

41. Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse, âhiret mükâfatı elbette daha büyüktür.

42. Onlar ki, sabrederler ve sadece Rablerine tevekkül ederler.

37. Ey Muhammed! **«Sen onların doğru yola gelmelerini»** yani Kureyş'in hidayete ulaşmasını **«ne kadar istesen de,»** bütün gücünle çaba göstersen de, **«Şüphesiz Allah, doğru yoldan saptırdığı kimseleri hidayete erdirmez.»** Sapıklığı tercih edip o yolda gidenleri Allah zorla hidayete erdirmez. **«Onların yardımcıları da olmaz»** ki onların azabını kaldırıp da onlara yardım etsin.

38. «Onlar bütün güçleriyle: 'Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez' diye yemin ettiler. Hayır, diriltecektir. Bu O'nun hak olarak verdiği bir sözdür.» Bu, vaadinden dönmesi asla mümkün olmayan Yüce Allah tarafından verilmiş gerçek ve değişmez bir vaaddir. **«Fakat insanların çoğu»** yüce

Allah'ın ilmini, kudretini, hikmetini ve diğer kemal sıfatlarını bilmedikleri için kendilerinin diriltileceğini **«bilmezler.»**

39. «Hakkında ihtilâf ettikleri şeyi», mü'minlere karşı, öldükten sonra dirilme ve amellerin karşılığının verilmesi gibi dinin getirdiği kurallara karşı ihtilâf ettikleri şeyleri **«onlara açıklaması ve inkârcıların da»**, Allah'ı inkâr edenler ve dirilişi kabul etmeyenlerin de **«kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecek.)»** Allah, durumun ortaya çıkması için, mü'min olsun kâfir olsun her öleni diriltecektir.

40. «Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman,» değerli olsun veya olmasın, herhangi bir şeyin meydana gelmesini istediğimizde **«ona sadece 'ol'»** meydana gel **«dememiz yeter.»** Çünkü **«O da hemen oluverir.»** Bu durum yüce Allah'ın istediği şeyin çabucak meydana geldiğini gösteren bir mecazdır ki, O'nun büyük gücünü ve kudretini gösterir. Çünkü emredilen her varlık, emri tam bir itaatkârlık içerisinde yerine getirir.

Fahru'l-İslâm'a göre ise burada mecaz değil sözün hakikatı murad edilmiştir. Allah, varlıkların meydana gelmesindeki ilâhî kanununu, bu kelime ile gerçekleştirmektedir. Başka bir şekilde gerçekleştirmesi de mümkündür. Buna göre âyetin manası: "Allah 'ol' der, o da bu sözün akabinde hemen oluverir" demektir.

41. «Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda hicret edenleri...» Bunlar, Mekke halkı tarafından kendilerine zulmedilen ve yurtlarından çıkarılan, bu yüzden önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret eden, böylece iki hicretin sevabını kazananlardır.

Müslümanların Kureyş halkı tarafından zulüm ve işkenceye tabi tutulduklarını gördüğünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onlara şöyle söylediği rivayet edilmektedir: *"Yeryüzüne dağılın. Allah sizleri mutlaka birleştirecektir."* Onlar Hz. Peygambere: "Nereye gidelim" diye sorunca Hz. Peygamber: *"Habeş topraklarına gidin. Çünkü onların hiç kimseye zulmetmeyen bir kralları vardır. Ayrıca orası; Allah'ın sizleri içinde bulunduğunuz bu durumdan kurtarmaya vesile olacak sadık ve dost bir memlekettir"* buyurmuştur.

«Elbette dünya'da güzel bir şekilde yerleştireceğiz.» İyi bir yere ki orası da Medine-i Münevvere'dir. Zira bilindiği gibi Medine halkı bu hicret edenleri kucaklamış, onlara yardım etmiş ve himayeleri altına almışlardı. **«Eğer»**, Allah'ın hicret edenlere her iki dünyada da iyilik vereceğini **«bilir-**

lerse,» O'na diğerlerinden daha fazla inanırlar. **«Âhiret mükâfatı elbette daha büyüktür.»** Hicret ettiklerinden dolayı onlara vaadedilen mükâfat dünyada kendilerine verilenlerden daha büyüktür.

42. «**Onlar**» yani muhacirler «**ki,**» vatanlarından ayrılmalarına karşı «**sabrederler ve sadece Rablerine tevekkül ederler.**» Her şeyi O'nun emrine bırakarak teslimiyet gösterirler ve ona güvenirler.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ
فَسْـَٔلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٤٣) بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ
إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (٤٤) أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ
أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَشْعُرُونَ (٤٥) أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ (٤٦)
أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ (٤٧)

43. Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını (peygamber) göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.

44. Biz o peygamberleri, açık delillerle ve kitaplarla gönderdik. Sana da, kendilerine indirileni insanlara açıklaman için Zikr'i (Kur'an'ı) indirdik. Belki düşünüp öğüt alırlar.

45. Kötü tuzaklar kuranlar, Allah'ın kendilerini yerin dibi-

ne geçirmeyeceğinden, ya da hiç ummadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden emin midirler?

46. Yahut dönüp dolaşırken O'nun kendilerini yakalayamayacağından (emin midirler?) Onlar Allahı âciz bırakacak değillerdir.

47. Yahut kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular?)" Hiç şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

43. **«Senden önce»** ki milletler içinde **«de, kendilerine»** çoğunlukla meleklerin diliyle **«vahyettiğimiz erkeklerden başkasını»**, meleklerden değil erkek insanlardan başkasını peygamber olarak **«göndermedik.»** Çünkü Kureyş müşrikleri "Allah gönderdiği peygamberinin insan olmasından daha büyüktür, yani insandan peygamber göndermez" dediler. **«Eğer bilmiyorsanız zikir ehline»**, kitap ehlinin âlimlerine **«sorun.»** Onlar sizlere, yüce Allah'ın daha önceki milletlere, insanoğlundan başka peygamber göndermediğini haber vereceklerdir.

Bu âyette bilinmeyen bir şeyin âlimlere ve ilim sahiplere sorulması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu konuda şöyle bir rivayet gelmiştir: "Hikmet, mü'minin kaybolmuş malıdır. Onu nerede bulursa alır." Dolayısıyla mü'minin tıpkı yitirdiği bir malı araması gibi hikmeti araması gerekir.

44. **«Biz o peygamberleri, açık delillerle ve kitaplarla»**, mucizelerle, **«gönderdik.»** Burada *"kitaplar"* şeklinde çevirdiğimiz *"zübur"* kelimesi, yazılmış kitap anlamındaki "zebûr" kelimesinin çoğuludur.

«Sana da, kendilerine indirileni...» Bu kitaptaki hüküm ve yasaları, ayrıca helâke uğrayan nesillerin durumlarını, Arap ve Arap olmayan tüm **«insanlara açıklaman için Zikr'i»** yani Kur'an'ı **«indirdik.»** Burada Kur'an *"zikir"* olarak adlandırılmaktadır. Çünkü o, gafiller için bir hatırlatma ve uyarıdır. **«Belki düşünüp öğüt alırlar.»** Kur'an'dakini düşünüp anlamaya çalışırlar. İçerisindeki gerçekleri farkedip bundan ders ve ibret alırlar. Böylece öncekilerin ceza ve azaplarına sebep olan tutum ve davranışları terkederler.

45. **«Kötü tuzaklar kuranlar...»** Bunlar Rasûlüllah (s.a.v.)'a tuzak kuran, İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışan, yani kötülük yapan, küfür ve isyanda bulunan Mekke'lilerdir. **«Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden,»** yani Kârun ve ona uyanlara yaptığı gibi onları yerin dibine sokmayacağından **«ya da hiç ummadıkları bir yerden»**, farkında olmadıkları bir zamanda **«kendilerine azabın gelmeyeceğinden emin midirler?»**

46. «Yahut dönüp dolaşırken» dünyevi işlerle veya ticaretle uğraşırlarken **«O'nun kendilerini yakalayamayacağından (emin midirler?) Onlar Allahı âciz bırakacak değillerdir.»** Kaçmakla veya herhangi bir şekilde ondan kurtulmaya çalışmakla Allah'ın azabından kurtulamazlar. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Şüphesiz Allah zâlime mühlet verir, nihayet onu yakalayınca hiçbir şey onu kurtaramaz."* (6) buyrulmuştur.Yani ona, zulmünü artırıncaya kadar süre verir ve ömrünü uzatır. Sonra da şiddetli bir şekilde yakalar. Yakaladığında ise, hiç kimse onu Allah'tan kurtaramaz ve kurtuluşa eriştiremez.

47. «Yahut kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular?)» Âyetteki *"tehavvuf"* eksilme demektir. Buna göre âyetin anlamı "onları, nefislerinde ve mallarında yavaş yavaş eksiltmeler yaparak helâke getirmeyeceğinden ve bu şekilde yakalamayacağından emin midirler?" şeklinde olur.

Dolayısıyla onları tek bir durum içinde helâk etmez. Bu üç durumun (yani yerin dibine geçirilmeleri, dünyada dönüp dolaşırken yakalanmaları ve nihayet yavaş yavaş tüketilerek cezalandırılmaları) zikredilmesinden maksat, Allah'ın gücü ve kudretine işaret etmek içindir. Çünkü Allah, cezalandıracağı kişiyi istediği gibi helâk eder.

«Hiç şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.» Çünkü Allah hemen cezalandırmıyor. Cezayı hak ettiğiniz halde yine de sizlere şefkatli davranıyor.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ
وَالشَّمَٓائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا

6- Hadisi Buharî, Müslim, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 1/346.

يَسْتَكْبِرُونَ (٤٩) يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا
يُؤْمَرُونَ (٥٠) وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ
وَاحِدٌ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ (٥١) وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ
الدِّينُ وَاصِبًا اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ (٥٢)

48. Allah'ın yarattığı şeylere bakıp görmüyorlar mı? Onların gölgeleri, Allah'ın kudretine boyun eğip secde ederek sağa sola döner, dolaşır.

49. Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

50. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve emredildikleri şeyi yaparlar.

51. Allah şöyle buyurdu: "İki ilâh tutmayın. O, ancak bir ilâhtır. Yalnız Benden korkun."

52. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Din de dâimâ O'nundur. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

48. Mekke kâfirleri «**Allah'ın yarattığı şeylere bakıp göryorlar mı?**» Sonra, onlar bu gibi şeylere bakmıyorlar mı ki Allah'ın mükemmel gücünü ve kudretini düşünüp de O'ndan korksunlar. «**Onların gölgeleri, Allah'ın kudretine boyun eğip secde ederek sağa sola döner, dolaşır.**» Burada ağaç, bitkiler, gövdesi olan ve gölgesi düşen her cisim kasdedilmiştir. Bunlar gölgeleri yerde olmakla Allah'a secde ederler. Bu gölgeleri uzayıp kısalarak Allah'ın isteğine uyarlar.

49. «**Göklerde bulunanlar,**» yüksekte bulunan her şey, Güneş, Ay ve yıldızlar bunlardandır. «**Yerdeki canlılar**», yer yüzünde bulunan ve yaşayan her şey **«ve bütün melekler,»**ki bunlar da göklerde bulunurlar. Onların şanını yüceltmek ve yükseltmek maksadıyla ayrıca zikredilmiştir. Göktekiler, yerdekiler ve yüksek pozisyonlarına rağmen melekler **«büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.»** Allah'a ibadet ve secde etmekte kibirlenmezler. Tam aksine boyun eğerler. Çünkü her şey, haline uygun olarak yaratıcısının önünde secde eder. Yine her şey, yüce Allah'ın celâline uygun bir şekilde onu tesbih ederler. Bunlardan bazısı sözleriyle, bazısı da lisân-ı halleriyle Allah'ı tesbih ederler.

50. «Onlar, üstlerindeki Rablerinden», büyük bir ürperti ve çekinmeyle bütün işlerinin sahibi olan Allah'tan **«korkarlar.»** Allah, büyük bir güçle onların üzerindedir: *"O, kullarının üstünde kahredici güce sahiptir..."* (En'am: 18) **«Ve emredildikleri şeyi yaparlar.»** Allah'ın onlara, emrettiği şeyleri yaparlar, O'na itaat ederler.

51. «Allah», tüm sorumluluk sahiplerine **«şöyle buyurdu: 'İki ilâh tutmayın. O, ancak bir ilâhtır.»** O'nun ortağı, benzeri yoktur. O, eşten ve oğuldan münezzehtir. Başkasından değil, **«yalnız Benden korkun'»** korunun.

52. «Göklerde ve yerde» melek, insan ve cinlerden **«ne varsa»**, yaratılış ve mülk olarak **«O'nundur. Din de dâima O'nundur.»** Yerde, gökte ve ikisi arasında bulunan her şeyin itaati ve bağlılığı O'nadır. Sadece O'na itaat etmek vaciptir. **«O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?»** Allah'ın bir olduğunu, her şeyin yaratma ve mülkiyet bakımından O'na ait olduğunu bildikten sonra hâlâ O'ndan başkasına mı itaat ediyor ve O'ndan başkasından mı korkuyorsunuz?

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ
فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا
كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَر۪يقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ
﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ

لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾
وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

53. Nimet olarak size ulaşan her şey Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız.

54. Sonra sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir grup hemen Rablerine ortak koşarlar.

55. Kendilerine verdiklerimize karşılık nankörlük etmek için böyle yaparlar. O halde bir süre daha faydalanın fakat yakında bileceksiniz.

56. Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, bilmedikleri şeylere pay ayırıyorlar. Allah'a yemin olsun ki siz, iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorulacaksınız.

57. Onlar, şanı yüce Allah'a kızları mal ediyorlar da, kendilerine hoşlandıklarını alıyorlar.

58. Onlardan birine kız müjdelendiği zaman, içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.

53. **«Nimet olarak»** zenginlik, beden sağlığı, bolluk gibi nimetlerden **«size ulaşan her şey Allah'tandır.»** Hepsi Allah tarafından verilmiştir. **«Sonra size»** fakirlik, vücudunuza bir belâ, kıtlık gibi az **«bir zarar dokunduğu zaman da»** bu zarar ve sıkıntıdan kurtulmak için, sesinizi yükselterek duâ ve yardım dileğiyle, başkasına değil, **«yalnız O'na yalvarırsınız.»**

54. **«Sonra sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir grup...»** Onlar, sizin içinizdeki kâfirlerdir. **«Hemen Rablerine ortak koşarlar.»** Başka varlıklara ibadet eder ve onlardan medet umarlar.

55. **«Kendilerine verdiklerimiz»** nimetler **«e karşılık nankörük et-**

mek için böyle yaparlar.» Allah'tan başkasına ibadet ederler. **«O halde bir süre daha faydalanın...»** Çok az bir süre dünyada yaşayın ve nimetlerinden biraz daha faydalanın. Bu bir tehdittir. **«Fakat yakında»** durumunuzun akibetini ve üzerinize inecek olan azabı **«bileceksiniz.»**

56. Mekke kâfirleri, **«bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden,»** ekinlerden, hayvanlardan ve bunların dışındakilerden **«bilmedikleri şeylere»** yani putlarına **«pay ayırıyorlar.»** Mekke kâfirleri, taptıkları putların hakikatini bilmiyorlar. Aksine bu putların fayda ve zarar vereceğine ve Allah katında şefaat edeceğine inanıyorlar.

«Allah'a yemin olsun ki siz, iftira etmekte olduğunuz» dünyada, onların ilâh olduğuna inandığınız ve kendilerinden medet umduğunuz **«şeylerden mutlaka sorulacaksınız.»** Bu soru onları kınamak ve korkutmak için olacaktır.

57. «Onlar, şanı yüce», söyledikleri şeylerden uzak ve münezzeh olan **«Allah'a kızları mal ediyorlar da,»** bunlar Huzaa ve Kinane kabileleri olup "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. **«Kendilerine hoşlandıklarını»**, çocuklardan erkek olanları seçip **«alıyorlar.»**

Sonra yüce Allah, onların kızlara karşı takındıkları kötü tavırları tasvir ederek şöyle buyurmuştur:

58. «Onlardan birine kız müjdelendiği zaman,» bir kız çocuğunun olduğu haber verildiğinde **«içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.»** Yüzü, üzüntüsünden ve sinirinden simsiyah olur. Kız çocuğu doğurduğu için hanımına kızar.

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهٖۜ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ
اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ (٥٩) لِلَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰىۜ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ

(٦٠) وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَٓابَّةٍ
وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (٦١) وَيَجْعَلُونَ
لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ
الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ (٦٢)

59. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı, kavminden gizlenir. Onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? Bakın, verdikleri karar ne kadar kötüdür.

60. Kötü sıfat, âhirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir. Çünkü O, her şeyden üstün ve hikmet sahibidir.

61. Eğer Allah insanları, zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yer yüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları, takdir edilen bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman da, onlar ne bir saat geri kalabilirler, ne de ileri geçebilirler.

62. Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar. En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri yalan söylüyor. Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır ve onlar önceden ona sürüleceklerdir.

59. «Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı,» kınanmasından duyduğu utançla **«kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde»**, zillet ve onursuzluk duygusuyla **«yanında mı tutsun,»** bu aşağılığa razı mı olsun **«yoksa toprağa mı gömsün?»** Bu olaydan dolayı o kadar kızıyorlardı ki, kız çocuğu doğuran bir kadını hemen terkediyorlar ve evine bile yaklaşmıyorlardı. **«Bakın,»** erkek çocukları kendilerine seçmeleri dolayısıyla **«verdikleri karar ne kadar kötüdür.»**

60. «Kötü sıfat,» daha önce kötülükleri zikredilen, **«âhirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir.»** Yaratılan varlıkların sahip oldukları özelliklerden uzak olarak en temiz ve en yüce sıfatlar, özellikler ve meziyetler Allah'a aittir. **«Çünkü O, her şeyden üstün»**, kudretinin kemaliyle tektir. **«Ve hikmet sahibidir.»** Yaptığı her şeyi hikmet gereği olarak yapar. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İlk önce kız çocuğu doğurması kadının bereketindendir."* (7) Allah'ın şu âyetini duymadınız mı?: *"O, dilediğine dişiler, dilediğine de erkekler verir."* (Şûra: 49) Burada önce kız çocuğu zikredilmiştir. Yine bir Hadis-i Şerifte: *"Kime kız çocukları verilerek denenir de onlara iyi bakarsa kendisi için cehennem ateşinden koruyan perde olurlar."*(8)

61. «Eğer Allah insanları,» yani kâfirleri **«zulümleri yüzünden»**, küfürleri ve işledikleri günahlar dolayısıyla **«cezalandıracak olsaydı, yer yüzünde hiçbir canlı bırakmazdı»**, hepsini helâk ederdi. **«Fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler.»** Onları çekecekleri azap vakti gelinceye kadar erteler ve onlara mühlet verir.

«Ecelleri» takdir edilen süre **«geldiği zaman da onlar ne bir saat geri kalabilirler,»** yani o ecelden kurtulamazlar, **«ne de ileri geçebilirler.»** Geri kalmadıkları gibi ileriye de gidemezler. Burada saatten maksat, en kısa zaman birimidir.

62. «Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar.» Kendilerinin kızlarının ve başkanlıkta ortaklarının olmasını istemiyorlar ama bunları Allah'a isnat ediyorlar. **«En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalan söylüyor.»**

"En güzel sonuçtan" maksat, cennettir. Onlar; eğer öldükten sonra gerçekten dirilme olacaksa cennete kendilerinin gideceğini söylüyorlar. Nitekim

---

7- Hadisi İbn Asâkir rivayet etmiştir. Oradaki rivâyette "benat" yerine "Ünsâ" kelimesi geçmektedir. Müteaddid şekillerde rivâyet edilmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/141.

8- Buhârî, Müslim, Tirmizî Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Hadisin baş tarafında Hz. Aişe: "Yanıma beraberinde iki kız çocuğu olan bir kadın girdi..." demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 1/411.

bu husus Fussilet sûresinin ellinci âyetinde şöyle belirtilmiştir: *"Eğer Rabbime döndürülürsem onun yanında en güzel sonuç benimdir."*

«Hiç şüphesiz onlar için» umdukları güzel sonuç yerine, kendisinden daha büyük ceza olmayan **«sadece ateş vardır ve onlar önceden ona sürüleceklerdir.»** Ateşe atılacaklardır.

تَاللّٰهِ
لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ
فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ
الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا ف۪يهِۙ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾
وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةًۜ نُسْق۪يكُمْ مِمَّا ف۪ي بُطُونِه۪ مِنْ
بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَٓائِغًا لِلشَّارِب۪ينَ ﴿٦٦﴾

63. Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onlara işlerini süslü gösterdi. İşte o, bugün de onların dostudur. Onlar için elem verici bir azap vardır.

64. Biz bu kitabı sana, ancak hakkında ihtilâfa düştükleri

şeyleri onlara açıklaman ve iman eden bir topluma hidayet ve rahmet olması için indirdik.

65. Allah, gökten bir su indirdi ve onunla yer yüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda, dinleyen toplum için bir ibret vardır.

66. Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Size, onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından gelen, içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz.

63. «Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik.» Bu peygamberler onları hakka davet etti. Fakat onlar bu davete uymadılar. **«Şeytan onlara işlerini süslü gösterdi.»** Çirkin şeyleri, küfürlerini, yalancılıklarını süsledi onlar da bu fiillerinde ısrar ederek iman etmediler. **«İşte o»** şeytan, **«bugün de»** bu dünyada **«onların dostudur.»** O ne kötü bir dosttur. **«Onlar için»** âhirette **«elem verici bir azap vardır.»** O da cehennem azabıdır.

64. «Biz bu kitabı,» yani Kur'an'ı **«sana ancak, hakkında ihtilâfa düştükleri»** Allah'ın birliği, âhiret, helâl ve haram konularındaki **«şeyleri onlara»** yani insanlara **«açıklaman ve iman eden bir topluma hidayet ve rahmet olması»**, sapıklıktan hidayete ve azaptan rahmete ulaştırması **«için indirdik.»** Burada Kur'an'ın mü'minler için hidayet ve rahmet olduğu belirtilmiştir. Çünkü bundan asıl faydalananlar mü'minlerdir.

Malik b Dinâr'ın şöyle söylediği rivayet edilmektedir. "Ey Kur'an'ın taşıyıcıları. Kur'an sizin kalbinize ne ekmiştir? Unutmayınız ki nasıl ilkbaharda yağan yağmur yer yüzünü canlandırıyorsa Kur'an da mü'min'in kalbini canlandırır."

Hz. Ali b. Ebû Talib (r.a.)'den de şöyle rivayet edilmektedir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"Bir fitne çıkacak"* dediğini duydum. Ona: "Ondan kurtuluş neyle olacak ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordum. Şu cevabı verdi: *"Allah'ın kitabıyla. O kitapta sizden öncekiler ve sizden sonrakiler hakkındaki haberler vardır. Aranızda cereyan edecek olaylar hakkında da hükümler vardır. O, alay ve şaka değildir, aksine kesin hükümdür. Âlimler ona doyamaz. O, Allah'ın en sağlam ipidir. O, Rabbin zikri ve doğruluk yoludur. Kim onunla konuşursa doğruyu söyler, kim ki onunla hüküm ve karar verirse adaletle hükmetmiş* *olur. Onunla amel eden mükâfatlandırılır, insanları ona davet eden doğru yola girer ve hidayet bulur.*(9)

65. **«Allah, gökten»** bulutlara ve oradan da yer yüzüne **«bir su»**, yağmur **«indirdi ve onunla yer yüzünü»**, yani yağmur vasıtasıyla yer yüzünde her türlü bitkileri çıkararak **«ölümünden,»** yani kuruluğundan **«sonra diriltti.»** Yeryüzü kupkuru hale geldikten sonra yağmur vasıtasıyla envâ-ı çeşit bitkiler bitirdi. **«Şüphesiz bunda,»** gökten suyun inmesi ve yer yüzünün öldükten sonra dirilmesinde tefekkür ve öğüt almak amacıyla **«dinleyen toplum için bir ibret vardır.»** Allah'ın birliğine, kudretine ve hikmetine işaret vardır. Oysa putların ve başka varlıkların hiçbir şeye güçleri yetmez. Âyette öğüt almak için dinlemeyen kimse, sanki bir şey işitmeyen sağır gibi kabul edilmiştir.

66. **«Kuşkusuz sizin için»** ey insanlar, **«hayvanlarda da»** deve, inek, koyun ve keçi olmak üzere dört tür hayvanda **«büyük bir ibret vardır.»** İbret alan kimse, cehâletten kurtulur, ilme kavuşur. Burada âdeta, nasıl bir ibret vardır sorusuna karşı şöyle buyurulmuştur:

«Size, onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından gelen,»saf ve içerisinde kandan hiçbir iz olmadığı gibi işkembeden bir koku dahi olmayan saf, **«içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz.»** Yiyecekler ve içecekler arasında ondan daha yararlısı yoktur.

Âyette geçen *"ferş"* işkembede kalan yem artıkları demektir. Bu konuda şöyle denildi: "Allah sütü kan ile işkembe arasındaki bir yerde yarattı. Dolayısıyla işkembe organı yemi sindirdiği zaman altı işkembe dışkısı, ortası süt, üstü ise kan olur. Süt ile bunlar arasında Allah'ın kudretinden bir perde meydana gelmiştir. Hiçbiri bir diğerine ne renk, ne tat ve ne de koku itibariyle karışmazlar. Daha sonra ciğer bu oluşumlarda devreye girerek kanın damarlara, sütün memelere akmasını temin eder, dışkının da işkembe vasıtasıyla dışarı atılmasını sağlar.

9- Hadisi Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an bölümünde tahric etmiştir. Ayrıca Darimî de rivayet etmiştir. Bkz.*Camiu'l Usûl*, 8/462.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ
النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (٦٧) وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى
النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذٖى مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (٦٨)
ثُمَّ كُلٖى مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكٖى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ
مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فٖيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ فٖى
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٦٩) وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا اِنَّ
اللّٰهَ عَلٖيمٌ قَدٖيرٌ (٧٠) وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِى
الرِّزْقِ فَمَا الَّذٖينَ فُضِّلُوا بِرَادّٖى رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فٖيهِ سَوَاءٌ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ (٧١) وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ

بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ
وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

67. Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem içki ve hem de güzel güzel rızık edinirsiniz. İşte bunlarda, aklını kullanan bir kavim için bir ibret vardır.

68. Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçtan ve insanların yaptıkları kovanlardan evler edin.

69. Sonra her çeşit meyvelerden ye de, Rabbinin (senin için) kolaylaştırdığı yollarında yürü!" Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen toplum için bir ibret vardır.

70. Allah sizi yaratmıştır, sonra sizi vefat ettirecektir. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacaktır. Şüphesiz Allah, bilendir, kâdirdir.

71. Allah, rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, ellerinin altındakilere kendi rızıklarını vermiyorlar ki onda eşit olsunlar. Yoksa Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?

72. Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı. Eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

67. «Hurma ve üzüm meyvelerinden de hem içki ve hem de güzel rızık edinirsiniz.» Bu âyet, içkinin haram olmadığı zamanda inmiştir. Aynı zamanda içkinin sevilmeyen bir şey olduğuna da işaret edilmektedir. Âyette geçen *"seker"* sarhoş edici şey demektir. Burada sarhoş edici şey mukabilinde güzel rızık zikredilmiştir. Güzelin karşılığında zikredilen şey, güzel olmaz. **«İşte bunlarda,»** bu içecek ve yiyeceklerde **«aklını kullanan bir kavim için»**, bu işaret ve delilleri aklını kullanarak dikkatlice gören ve inceleyen insanlar için **«bir ibret vardır.»**

68. Ey Muhammed! **«Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: 'Dağlardan, ağaçtan ve insanların yaptıkları kovanlardan»** kendine **«evler edin.»** Burada *"vahyetti"*den maksat, ilham etti, bal yapma duygusunu kalbine koydu, ancak keyfiyetini Allah'tan başkasının bilmediği bir şekilde ona öğretti. Allah Teâlâ her hayvana, yararına olan şeyleri yapmasını, zararına olan şeylerden de kaçınmasını ilham etmiştir. Âyette "ağaçlardan" denmeyip *"ağaçtan"* denmiştir. Çünkü arı, her ağaçta yuva yapmaz. Arıların yaptıkları yuvaları, insanların yaptıkları evlere benzetilerek *"evleri"* şeklinde zikredilmiştir. Evinin altıgen oluşunda büyük bir maharet ve mimari üstünlük vardır. Arının yaptığı bu yuvayı, hiçbir mimar ve mühendis elinde en gelişmiş araç ve gereçler olmadan benzerini yapamaz. Arı, yuvasına altıgen şekli seçmiştir, çünkü bu, üçgen, dörtgen ve beşgenden daha geniştir ve aralarında hiçbir boşluk kalmaz.

69. **«Sonra her çeşit meyvelerden ye de,»** arzu ettiğin şekilde tatlısından, ekşisinden, acısından tüm meyvelerden ye. Burada meyveler genel olarak ifade edilmiştir. Ancak adetle tahsis edilebilir. Kovanından uzakta bulunan meyvelerden, çiçeklerden yediğin zaman **«Rabbinin (senin için) kolaylaştırdığı yollarında yürü!'»** Dağlarda ve ağaçların altında Rabbinin sana ilham ettiği ve öğrettiği yoldan yuvana dön. Gerçekten arının etrafındaki yerler kurursa gıda almak için başka yerlere gider ve uzak yerlerdeki meyvelerden yer ve daha sonra hiçbir yere sapmadan tekrar evine döner ve bu güzergâhları kendine yol yapar.

«Onların karınlarından» kusma yolu ile çıkan **«renkleri çeşit çeşit»** arının yaşına bağlı olarak beyazından, yeşilinden sarısından ve siyahından olmak üzere farklı renklerde bal üretirler. Beyaz renkli balı genç arılar, sarı renklisini ortayaşlılar ve kırmızı renklisini de yaşlı arılar yaparlar. Bu renk farklılığı çiçeğin farklı renklerde oluşundan da kaynaklanabilir. **«Bir şerbet çıkar ki...»** Bal, içecek türden bir ürün olduğu için *"şerbet"* olarak ifade edilmiştir. Arı çiçeklerin ve ağaç yapraklarının üzerinde bulunan taze, tatlı ve güzel kokulu maddeleri emerek gıdasını alır. Daha sonra almış olduğu bu gıdaları kusma yolu ile kovanlarına boşaltır. Arının kustuğu bu madde de Allah'ın izni ile bal olur. **«Onda»** yani o içecekte yani balda, **«insanlar için şifa vardır.»** İnsanların yakalandıkları bazı hastalıklar, acılar ve ağrılar için daha doğrusu şifasının balda olduğu bilinen hastalıklar için, balda, şifa vardır. Ancak bu demek değildir ki, balda her hastalık için şifa vardır. Onda diğer şifa veren ilaçlar gibi şifa vardır. Bu, hastalığın durumuna göre değişir. İbn

Mes'ud ve ibn Ömer (r.a.) genellikle yanlarından balı hiç eksik etmezlerdi.

Bir adamın Hz. Peygamber'in yanına gelerek şöyle söylediği rivayet edilmektedir. "Kardeşim karnından rahatsızdır." Hz. Peygamber de (s.a.v.) cevaben: *"Ona bal içir"* dedi. O adam da gidip kardeşine bal içirdi. Ancak kardeşi daha da kötü olunca, o da Hz. Peygamber'e gelip: "İçirdim, ancak daha kötü oldu" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Git ona bal içir"* dedi. Adam tekrar kardeşinin yanına gidip bal içirdi. Ancak bu sefer kardeşinin karnı daha fazla ağrımaya başladı ve adam tekrar koşarak Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! İçirdim, ancak daha da kötü oldu" deyince Hz. Peygamber: *"Git ona yine bal içir. Allah doğru söylemiştir. Kardeşinin karnı yalancıdır,"* buyurdu. Adam gitti tekrar bal içirdi ve Allah ona şifa verdi. (10)

«Elbette bunda», arının balında **«düşünen toplum için bir ibret vardır.»** Arı, şu küçük vücudu ve zayıflığı ile kendi kendine bal meydana getiremez. Bunun ancak bir yaratıcı tarafından meydana geldiğini ve bu özelliği ile arıyı, diğer böcek ve haşeratı düşünürler, Allah'ın yaratıcı ve tek olduğunu, her şeye gücü yettiğini ve benzeri olmadığını kabul edip bundan ibret alırlar. İşte bunda Rabbin kudretine, yüceliğine ve büyüklüğüne işaret eden kesin ve açık deliller vardır.

70. İlim ve kudretiyle her şeyi kuşatan **«Allah sizi yaratmıştır, sonra sizi vefat ettirecektir.»** Yani çocuk, genç ve ihtiyar halde iken Allah onların ruhlarını alır. Bu durumda en genciniz, onu ertelemeye güç yetiremediği gibi, yaşlınız da bunu öne alamaz. Kiminiz genç ve kuvvetli zamanında ölür.

«Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye» ölümünden önce **«sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacaktır.»** Yani aklının, kuvvetinin ve anlama kapasitesinin eksilip, bünyesinin zayıflayacağı ve çocukluk yıllarındaki haline dönüşünceye kadar yaşatılacak. Bu da çok yaşlanıp bunaklık döneminin başladığı zamandır. Bu durumun ise belli bir yaşı yoktur. Bazen altmış yaşında bile bu duruma girilebilir. Bunun yanında bir de bakarsın ki adam yüz yaşını geçmiştir ama hâlâ aklı ve sıhhati yerindedir. **«Şüphesiz Allah bilendir.»** Ömrünüzün ne kadar ve nasıl takdir edildiğini çok iyi bilen O'dur. **«Kâdirdir.»** Her şeye gücü yeter. Genci öldürebilen, yaşlı ve ihtiyarı yaşatabilen O'dur.

10- Buhârî Sahih'inde, karnı ağrıyan kimsenin kardeşinin, durumu Rasûlullah'a bildirmesiyle ilgili kıssada rivâyet etmiştir.

Bu âyette insanların ecellerinin farklı oluşunun ancak her şeye gücü yeten ve hakîm olan Allah'ın elinde olduğuna dair ikaz ve uyarı vardır. Allah, her insanın bünyesini ve mizacını belirli bir kader çizgisi üzere ayarlayıp düzene koymuştur. Eğer bunlar, insanların tabiatlarından kaynaklansaydı onların karakterleri bu derece farklı olmazdı.

71. «Allah, rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı.»Yüce ve tek olan Allah, sizleri değişik durumlarda yarattı. Kiminiz fakir, kiminiz ise zengindir. Kiminiz işveren, kiminiz işçisiniz. Rızık ise, Allah'ın canlılara yiyecek ve içecek olarak vermiş olduğu şeylerdir.

Bu âyeti kerimede vurgulanan nokta ise; zengin kişinin aklının çokluğundan veya çok çalışmasından dolayı zengin olmadığı, fakirin de aptallığından, aklının azlığından ya da az çalıştığından dolayı fakir olmadığı anlamına geldiğidir. Aksine hepsi Allah'tandır. Her şey ancak O'nun isteğiyle olur. Şairin söylediği gibi:

Nice akıllı kişilerin yollarını kaybettiklerini,
Nice cahillerin de nimet ve rızık içerisinde olduğunu görürsün.

«Üstün kılınanlar,» yani rızık bakımından diğer insanlardan üstün olan kişiler **«ellerinin altındakilere»** yani kölelerine **«kendi rızıklarını vermiyorlar ki onda eşit olsunlar.»** Köleler ve efendilerin hepsi eşittir. Yani ellerinin altında bulunan kölelere, sahip oldukları rızıktan kendileri ile aynı seviyede olmasın diye vermiyorlar. Ancak az bir şey veriyorlar. Sonuç olarak kendilerine mal ve rızık verdiğimiz kişiler, bunda köleleri kendilerine ortak yapmıyorlar. Kölelerinin kendilerine eşit olmasını istemiyorlar. Oysa onlar insanlık ve yaratılış bakımından aynıdırlar. Öyle olduğu halde nasıl oluyor da Allah'ın kullarını ve yaratıklarını yüce Allah'a ortak koşuyorlar. "Nerede toprak ve nerede yaratıkların Rabbi" sözünde görüldüğü gibi bu, müşriklerin yaptıkları çirkin davranışların ne kadar büyük olduğunu belirten bir vecizedir. Müşrikler telbiyelerinde şöyle diyorlardı: "Sana geldik. Senin sadece bir ortağın vardır. Başka ortağın yoktur."

«Yoksa Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?» Yani rızık verenin Allah olduğunu bildikleri halde hâlâ O'na ortak koşup nimetini inkâr mı ediyorlar?

72. «Allah size kendi nefislerinizden» kendi cinsinizden **«eşler yarattı.»** Onlarla ünsiyet kurasınız, onlardan faydalanasınız ve sizin gibi çocuklarınız olsun diye kadınları yarattı. **«Eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı.»** Sizin hizmetinizde olacak, size itaat edecek ve size yardımcı olacak çocuklar ve de onların çocuklarını yarattı. **«Ve sizi»** bal ve benzeri **«temiz gıdalarla rızıklandırdı.»** Zira asıl temiz ve lezzetli gıdalar cennettedir. Dünyada ise size bu gıdalardan sadece örnekler verilmiştir.

«Onlar hâlâ batıla inanıp» şan, şöhret ve yücelik bakımından bu kadar büyük olan Allah'a inanmayıp bâtıla mı inanıyorlar? Bu da putların kendilerine fayda verdiğine, bahîra ve benzerlerinin (bu terimler için bkz. Mâide: 103) kendilerine haram olduğuna inanmalarıdır. **«Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?»** Onlar nimetlerin putlara ait olduğunu söylüyorlar. Batıldan kasıt putlar ve Allah'a ortak koşmaya götüren her şeydir. Allah'ın nimeti ise İslâm, Kur'ân ve ondaki bütün hükümlerdir.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا
يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَ
اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ
عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا
وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

73. Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık veremeyecek ve bunu asla yapamayacak olan şeylere tapıyorlar.

74. Allah'a benzerler ortaya koymaya kalkmayın. Çünkü

Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.

75. Allah şu örneği verdi: Hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile; kendisine güzel bir rızık verdiğimiz ve bu rızıktan gizli ve açık olarak harcayan bir kimse, hiç eşit olur mu? Bütün hamd, Allah'a aittir, fakat çokları bilmezler.

73. «Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık veremeyecek», göklerden yağmur indirmek ve yerden bitki çıkarmak gibi herhangi bir rızık vermeye güç yetiremeyecek **«ve bunu asla yapamayacak»** ve güç yetiremeyecek **«olan şeylere tapıyorlar.»** Çünkü onlar cansızdırlar.

74. «Allah'a benzerler ortaya koymaya», yarattığı şeylerden her hangi birini Allah'a benzetmeye ve O'na ortaklar koşmaya **«kalkmayın.»** Çünkü darb-ı mesel, bir durumun diğer bir duruma ve bir olayın diğer bir olaya benzetilmesidir. Yüce Allah (c.c.) ise, tek gerçektir. Ezelî ve ebedî olarak benzeri yoktur. **«Çünkü»** yaptığınız şeylerin iç yüzünü **«Allah bilir»** ve ona göre sizi cezalandırıcıdır. **«Siz ise»** bunu **«bilmezsiniz.»** Bilseydiniz Allah (c.c.)'a karşı gelmezdiniz.

75. «Allah şu örneği verdi:» Buradaki *"örnek"* (darb-ı mesel), bir durumun bir başka duruma ve bir olayın bir başka olaya benzetilmesidir. Yani Allah, şirk koştukları şeylerle kendisi arasındaki durumun farklılığını anlamaları için onlara şu hatırlatmayı yaptı:

«Hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine» yüce katımızdan **«güzel»** helâl ve hoş veya insanlarca güzel görünen ve beğenilen **«bir rızık verdiğimiz ve bu rızıktan gizli ve açık olarak harcayan»** hür **«bir kimse, hiç eşit olur mu?»** Bu ikisi konum, güç ve kudret bakımından eşit değildir.

«Bütün hamd, Allah'a aittir.» Bütün şükürler ve hamdler, bütün nimetleri veren yüce Allah (c.c.)'a aittir. Cansız putlar, hiçbir şükür ve hamde lâyık değildirler. **«Fakat çokları»** bunu **«bilmezler.»** İnsanların birçoğu bu nimetlerin Allah (c.c.)'tan başka varlıklar tarafından verildiğini sandıklarından dolayı onlara tapmaktadırlar.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ
كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍۜ هَلْ يَسْتَوٖي
هُوَۙ وَمَنْ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِۙ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ (٧٦)
وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ
الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ (٧٧) وَاللّٰهُ
اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔاۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ
وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٧٨) اَلَمْ يَرَوْا اِلَى
الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فٖي جَوِّ السَّمَٓاءِۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٧٩) وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ
سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا
يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا
وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حٖينٍ (٨٠)

76. Allah, şu iki kişiyi de örnek verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getirmez. Şimdi bu, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse ile eşit olur mu?

77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyamet saatinin durumu, göz açıp kapama gibi, ya da daha yakındır. Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.

78. Siz, hiçbir şey bilmezken, Allah sizi analarınızın karnından çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.

79. Göğün boşluğunda O'nun emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara bakmadılar mı? Onları (orada), Allah'tan başka kimse tutamaz. Kuşkusuz bunda, inanan bir toplum için ibretler vardır.

80. Allah size, evlerinizi bir huzur ve sükun yeri yaptı. Ve hayvanların derilerinden, gerek göç ettiğinizde ve gerekse konakladığınızda, sizin için taşınması kolay evler yaptı. Hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar faydalanacağınız bir ev eşyası ve kendisi ile faydalanılan bir geçimlik yaptı.

76. **«Allah, şu iki kişiyi de»** çok açık bir şekilde **«örnek verdi: Onlardan biri dilsizdir.»** Konuşamaz durumda dilsiz olarak doğmuştur. Anlayışının kıt, kapasitesinin az olmasından dolayı bir şey yapamaz, **«hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür.»** Efendisi **«onu nereye gönderse bir hayır getirmez.»** Gittiği yerden herhangi bir faydalı şey yaparak dönmez. **«Şimdi bu,»** yukarıda özellikleri anlatılan adam **«doğru yolda yürüyerek»**, açık ve belirgin dosdoğru bir yol takip ederek **«adaleti emreden kimse ile eşit olur mu?»** Yâni güzel konuşan, her işini yapabilen ve insanları, bütün güzelliklerin kaynağı olan adalete teşvik eden kimse daha önce özellikleri zikredilen kişi ile aynı olur mu?

77. **«Göklerin ve yerin gaybı»**, bunlarda insanların bilmedikleri şeyler **«Allah'a aittir.»** Başkasına değil yalnızca Allah'a hastır. **«Kıyamet saatinin durumu,»** burada geçen *"saat"* kelimesi, kıyametin kopacağı vakit için kullanılan isimdir. Yani geliş hızı bakımından insanlarca bilinmeyen kıyametin kopması **«göz açıp kapama gibi»** kısa bir süre **«ya da daha yakındır.»** Kıyametin vuku bulacağı zaman anlatılandan çok daha basit ve çok daha kısa bir zaman içerisinde, göz açıp kapamadan da bilinen en kısa zaman olduğu için bu örnek verilmiştir. **«Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.»** Onun, kıyameti koparmaya ve insanları yeniden diriltmeye de gücü yeter.

Enes b. Malik (r.a.)'dan: Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sordu. Hz. Peygamber bu soruya cevap olarak: *"Onun için ne hazırladın"* buyurdu. Adam "Hiçbir şey, sadece Allah'ı ve onun Rasûlünü seviyorum onun için sordum" dedi. Hz. Peygamber de bunun üzerine: *"Sen sevdiklerinle beraber olacaksın"*(11) demiştir.

78. **«Siz,»** dünya ve âhiret konusunda **«hiçbir şey bilmezken, Allah sizi analarınızın karnından çıkardı.»** Bu nimetlere **«Şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve kalpler verdi.»** Âyette önce kulaklar zikredilmiştir. Bunun sebebi vahiy kulaklar vasıtası ile alındığı için, ya da kulakların idraki, gözün idrakinden daha önce olduğu içindir. Nitekim çocuk dünyaya geldiği zaman gözünün açılması, kulaklarının açılmasından daha sonra olur. Allah size bu organları verdi ki onlarla ilim ve marifet elde edersiniz, eşya hakkında bilgi sahibi olursunuz, inceliklerini anlarsınız, özelliklerini kavrarsınız. Böylece sizin için delile gerek olmayacak şekilde bilgi hasıl olur, bu yolla ilim elde etmiş olursunuz.

Göz, kulak ve kalpler için şükretmeye gelince, bunun yolu da bu organlar niçin yaratıldıysa o yönde kullanmakla olur. Meselâ kulaklarla Allah'ın kelâmını ve Rasûlüllah'ın hadislerini dinlemek, gözlerle Allah'ın âyetlerine bakmak, kalplerle de bu bakılan şeylerden Allah'ın varlığına birliğine, kudretine, ilmine delil getirmek gibi. Kim bu organları yaratıldığı şeyin dışında kullanırsa Allah'ın bu yüce nimetlerine nankörlük etmiş ve emanete hıyanette bulunmuş olur.

79. Yerden fazla uzak olmayan **«göğün boşluğunda O'nun emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara»**, Allah'ın kudretine delil getirmek için **«bakmadılar mı?»** Allah, kuşların uçmasını sağlayacak kanatlar yaratmıştır. Aslında kuş, bir cisim olduğuna göre yere düşmesi gerekir. Allah onların uçmasını kolaylaştırmıştır. **«Onları (orada),»** havada, yere düşmekten geniş kud-

---

11- Hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin sonunda Hz. Enes (r.a.): "Peygamberimizin bu hadisi kadar beni rahatlatıp sevindiren başka bir şey olmamıştır." demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl, İbnu'l-Esîr*, 6/556.

reti ve plânı ile **«Allah'tan başka kimse tutamaz.»** Çünkü onların cisimlerinin ağırlığı ve havanın hafif oluşu düşmelerini gerektirir. Kuş için hava, denizde yüzen için su gibidir. Yüzen kimse kollarını açıp kapayarak, cismi ağır olmasına ve suyun sıvı olmasına rağmen suya batmaz. **«Kuşkusuz bunda,»** kuşlara uçmanın kolaylaştırılmasında **«inanan bir toplum için ibretler vardır.»** Aslında herkes için ibretler vardır, ama, gerçek manada bundan inananlar yararlandığı için onlar zikredilmiştir.

80. «Allah size, evlerinizi bir huzur ve sükun yeri yaptı.» Taşlardan ve çamurdan yaptığınız binalarınızı sizin için huzur ve rahat bulacağınız, ikametinizde oturacağınız yerler yaptı **«ve hayvanların derilerinden, gerek göç ettiğinizde»**, sefer ve yolculuk zamanınızda **«ve gerekse»** bir yere inip orada **«konakladığınızda sizin için»** bir yerden bir yere **«taşınması kolay»** olan hafif ağırlıkta **«evler yaptı.»** Bu evlerden, bir yerde ikamet etmeye karar verdiğinizde içerisinde ikamet edeceğiniz çadır, kubbe şeklindeki otağlar, kıl veya keçeden yapılmış çadırlar kasdedilmektedir.

«Hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından» yani koyunun yünlerinden, devenin yapağılarından ve keçinin kıllarından **«bir süreye kadar faydalanacağınız»** sert ve katı olduklarından dolayı uzun bir süreye kadar dayanıklı olan elbise gibi giyilen ve kilim gibi yere serilen **«bir ev eşyası ve kendisi ile faydalanılan bir geçimlik yaptı.»**

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ
مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ
سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ
يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ

الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ
لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَأَى
الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾
وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا
الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

81. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Sizin için dağlarda barınaklar yarattı ve sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. İşte böylece Allah, Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.

82. Yine de yüz çevirirlerse, sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.

83. Onlar, Allah'ın nimetini bilirler, sonra da onu inkâr ederler. Çünkü onların çoğu kâfirdir.

84. Her ümmetten bir şahit göndereceğimiz gün artık ne kâfir olanlara izin verilir, ne de onlardan rıza dilemeleri istenir.

85. O zulmedenler, azabı gördüklerinde, artık onlardan azap hafifletilmez. Onlara süre de verilmez.

86. Ortak koşanlar, ortaklarını gördüklerinde derler ki: "Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır." Onlar da bunlara: "Siz mutlaka yalancılarsı-

nız" diye lâf atarlar.

87. O gün Allah'a teslim bayrağını çekerler ve uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup giderler.

81. «**Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler**», bulut, ağaç, dağ gibi gölgelendiğiniz ve sıcaktan korunduğunuz şeyler «**yaptı.**» Hicaz son derece sıcak olduğu için Allah onlara bu nimetinin değerini hatırlatmıştır. «**Sizin için dağlarda barınaklar**» içerisinde iskân ettiğiniz mağaralar, sığınaklar ve yollar «**yarattı ve sizi sıcaktan**» ve soğuktan «**koruyacak**» elbise olarak giyilen tüm eşyalar, pamuktan, ketenden, yünden ve benzeri maddelerden yapılan «**elbiseler ve savaşta sizi**» yaralanma, darbe ve sakatlanmadan «**koruyacak zırhlar yarattı.**» Zırhı ilk yapan Hz. Davud (a.s.) olmuştur.

«**İşte böylece Allah...**» verdiği bu nimetlerle «**Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.**» İslâmın ve Müslüman olmanın buradaki anlamı teslim olmaktır. Yani Allah'ın size vermiş olduğu gizli ve âşikar olan nimetlerinin idraki içerisinde teslimiyet göstererek nimet verenin hakkını kabul edip O'nun eşi, benzeri olmadığına ve tek olduğuna inanmanız için ey Kureyş halkı! Allah sizin üzerinize nimetini tamamlıyor.

82. «**Yine de**» İslâmdan «**yüz çevirirlerse,**» kendilerine tebliğ edilen açık delilleri, öğüt ve nasihatlarını kabul etmezlerse «**sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.**» Senin her hangi bir kusurun yoktur. Çünkü senin vazifen açık olarak onlara tebliğ etmektir ve sen de bunu, üzerine düşenden fazlası ile yaptın.

83. «**Onlar,**» yani müşriklerden bazıları «**Allah'ın nimetini**» bu sûrede zikredilen sayısız nimetlerin Allah'tan olduğunu «**bilirler,**» itiraf ederler. «**Sonra da onu**» nimet vermekten uzak olan şeylere kulluk yaparak fiilleriyle «**inkâr ederler. Çünkü onların çoğu kâfirdir.**» Kalpleriyle inkâr ederler, anılan şeyleri itiraf etmezler.

84. «**Her ümmetten**» onların iman, itaat, isyan ve küfürleri üzerine tanıklık yapacak «**bir şahit**», bir peygamber «**göndereceğimiz gün**» –ki bu, kıyamet günüdür.– «**artık ne kâfir olanlara izin verilir.**» Allah'tan özür dilemelerine izin verilmez. Çünkü onların mazeretleri yoktur. «**Ne de onlardan rıza dilemeleri istenir.**» Yani onlara "Rabbinizi razı ediniz" denilmez ve onlardan rızayı gerektirecek bir şey de istenmez. Çünkü Allah'ın rızasını kazanmak, iman ve sâlih amelle olur. Âhiret ise mükellefiyet ve amel işleme yeri değil, bu dünyada yapılan amellerin karşılığının alınacağı yerdir. Dünya ise âhiretin tarlasıdır.

85. «O zulmedenler, azabı gördüklerinde» Kâfirlere yaptıklarından dolayı cezaları gösterildiğinde -ki o da cehennem azabıdır- bağırarak yaratıcıdan azaplarını hafifletmesini isterler. **«Artık onlardan»** lâyık oldukları ve içinde bulundukları **«azap hafifletilmez. Onlara süre de verilmez..»** İstirahat etmeleri için onlara zaman da tanınmaz.

86. «Ortak koşanlar, ortaklarını,» müşrikler, tapındıkları putları **«gördüklerinde derler ki: 'Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz»**, sana ortak koştuğumuz, seni bırakıp ibadet ettiğimiz **«ortaklarımızdır.'»** Bu durum onların yaptıklarının yanlış olduğunu kabul edip itiraf etmelerinin ifadesidir. **«Onlar»**, yani ortak koştukları **«da bunlara:»** Allah'ın onlara verdiği konuşma yeteneği sayesinde kâfirlere: Ey müşrikler **«'siz mutlaka»** iddia ettiğiniz konuda **«yalancılarsınız.'»** Biz Allahın ortakları değiliz ve bize ibadet etmenizi de emretmedik **«diye lâf atarlar.»**

87. «O gün Allah'a teslim bayrağını çekerler.» Dünya'da Allah'a karşı gösterdikleri kibirden sonra O'nun hükmüne ve idaresine boyun eğerler **«ve uydurmakta oldukları şeyler,»** Allah'a ortak koştukları, yardımlarını ve şefaatlerini bekledikleri putları **«onlardan kaybolup giderler.»**

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ (٨٨) وَيَوْمَ
نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
شَهِيدًا عَلَى هٰؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ
شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ (٨٩) إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ

وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ
اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا
وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

88. Kâfir olup da Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte yapmakta oldukları bozgunculuklardan dolayı onların azaplarını kat kat artırdık.

89. Her ümmet içinde, kendilerinden kendi üzerlerine bir şahit getirdiğimiz gün, seni de onların üzerine şahit getirmiş olacağız. Bu kitabı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Müslümanlar için de bir müjde olarak indirdik.

90. Şüphesiz Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Çirkin işleri, kötülük ve azgınlığı yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.

91. Antlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptığınız şeyleri bilir.

88. Kendileri **«kâfir olup da»**, başkalarını da **«Allah yolundan alıkoyanlar»**, İslâm'dan engelleyerek küfre teşvik edenler **«var ya, işte yapmakta oldukları bozgunculuklardan»**, fesatta ısrarlı olmalarından, -ki bu daha önce sözü edilen alıkoymalarıdır- **«dolayı onların azaplarını kat kat artırdık.»** Onlar, küfürleriyle buna hak kazanmışlardır.

89. **«Her ümmet içinde, kendilerinden»**, yani mazeret beyan etmemeleri için kendi cinslerinden, **«kendi üzerlerine bir şahit»**, bir peygamber

«getirdiğimiz gün, seni de onların» o milletlerin **«üzerine şahit getirmiş olacağız.»** Tıpkı yüce Allah'ın: *"Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimizde halleri ne olacaktır?"* (Nisa: 41) buyruğunda olduğu gibi, onlar için şahit getirmiş olacağız. **«Bu kitabı»** yani Kur'an'ı **«da sana,»** kâmil bir kitap olarak **«her şey için»**, din konusunda ve bu arada ümmetlerle onlara gelen peygamberlerin durumları hakkında son derece **«bir açıklama, bir hidayet»**, tam bir doğru yola götürücü kılavuz **«ve»** âlemler için **«rahmet kaynağı,»** özellikle **«Müslümanlar için de»** cennetle müjdeleyen **«bir müjde olarak indirdik.»**

90. «Şüphesiz Allah, adâleti,» Kur'an'da, aranızdaki hukûkî konularda adâleti, zulmü terketmeyi ve hak sahibine hakkını vermeyi, **«ihsanı,»** güzel ameller işlemeyi emreder. Nitekim, Rasûlüllah (s.a.v.): *"Şüphesiz Allah, her şeyde iyiliği emretti"*[12] buyurmuştur.

Bir kediyi hapseden ve ölünceye kadar ona yemek vermeyen bir kadının azap gördüğü, susayan bir köpeğe ayakkabısıyla su veren bir kadının da Allah'ın rahmetine kavuştuğu ve bağışlandığı rivayet edilmiştir.

«Akrabaya vermeyi emreder.» Akraba, yakınlar anlamındadır. Yani ihtiyacı olan yakınlara yardım etmeyi ve hayır duada bulunmayı emreder. Aslında bu da ihsan kapsamındadır. Burada akrabaya yardım edilmesinin ayrıca zikredilmesi, sıla-i rahimin önemini ortaya koymak ve faziletinin üstünlüğü konusunda uyarıda bulunmak içindir. Sıla-i rahim, ister mahrem isterse gayrı mahrem olsun, ister vâris, isterse, dayı, teyze çocuklarıyla diğerleri gibi vâris olmayanlar olsun, bütün yakınlıklar için geneldir. Sıla-i Rahimi terketmek Allah'ın sevmediği şeylerden olduğu için, haramdır ve aynı zamanda rahmet meleklerinin gelmemesine sebep olur. Akrabalarla ilişkileri devam ettirmek ise vaciptir ve rızkın artmasına, ömrün uzamasına vesile olur. Bu görevin en basit olarak yerine getirilmesi ise, selâm vermek ya da selâm göndermekle yapılır.

«Çirkin işleri,» yalan söylemek, iftira etmek, şeriatı küçümsemek, zina, livata ve bunlara benzer günah işlemek, çirkin davranışlarda bulunmak, **«kötülük»**; saf ve temiz bir kalbin ve nefsin hoşuna gitmeyen ve tasvip görmeyen şeyleri **«ve azgınlığı»** düşmanlık, zulüm, insanlara karşı büyüklük taslamak, sebepsiz olarak onlara dil uzatmak, ayıplarını açığa çıkarmak ve arkalarından gıybet etmek ve benzeri şeyleri Allah **«yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.»** İyiliği yapıp kötülükten sakınasınız diye, Allah (c.c.) bu âyette üç şeyi emrediyor, üç şeyi de yasaklıyor. Bu altı şeyde, öncekiler ile sonrakilerin ilmi toplanmıştır. Tüm iyi ve kötü sıfatlar bunların içerisindedir.

---

[12] Hadisi Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Devamı şöyledir: *"Öldürdüğünüz zaman güzel öldürün ve hayvanı boğazladığınız zaman güzel boğazlayın. Sizden biri bu işi yaparken bıçağını bilesin, kestiği hayvana eziyet vermesin."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/341.

İbn Mesud; "Bu âyet, Kur'an'da hayır ve şer için söylenen en kapsamlı âyettir." demiştir.

Bundan dolayıdır ki tüm hatipler; yapılması emredilen ve yasaklanan şeyleri özlü olarak ihtiva ettiğinden dolayı hutbelerinin sonunda daima bu âyeti okurlar.

91. «Antlaşma» karşılıklı olarak sözleşme yaptığınız veya ahitleştiğiniz, ahit ve misak **«yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin.»** Bu ahidden maksat Müslüman olmak üzere Hz. Peygambere yapılan biattır. Zira Hz. Peygambere yapılan biat Allah'a yapılmış demektir. Nitekim Allah (c.c.) bir âyetinde: *"Sana biat edenler, aslında Allah'a biat etmişlerdir..."* (Fetih: 10) buyurmaktadır. Allah'a verilen bu söz malî antlaşmaya benzetilerek biat etme şeklinde ifade edilmiştir. Sonra bu, insanın kendi isteğiyle yapmış olduğu her ahde şamil olmuştur. Çünkü sebebin husûsî olması, hükmün umûmî olmasına mani değildir.

«Ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın.» Allah'ın ismini anarak ve onu şahit göstererek yapmış olduğunuz antlaşmaları, verdiğiniz sözleri ve yapmış olduğunuz yeminleri sakın bozmayın. **«Şüphesiz Allah, yaptığınız şeyleri bilir.»** Yemin ve antlaşmaların bozulması ve benzeri davranışlardan dolayı Allah sizi cezalandırır.

Bil ki,Vefa, insanın kendisine gerekli kıldığı şeyin yerine getirilmesidir. Bu da ya kabul etmek ya da adamak ile olur. Kelâmcıların görüşüne göre şöyle denilmiştir: Şayet herhangi birinin su üstünde yürümek, havada uçmak gibi bir keramet gösterdiğine şahit olursanız hemen ona kanmayınız. Onun hakkındaki kararı ahde vefa edip etmediğini, hak yolundaki durumunu inceledikten sonra veriniz.

Hikmet sahibi birine, "Ne yapayım ki Müslüman olarak öleyim" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Müslüman olarak ölmek Allah'ın emirlerine uymak, insanlara samimi davranmak, nefse muhalefet etmek, şeytana düşman olmak ve dine bağlı olmakla mümkündür."

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا
تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ
إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ
فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٩٢) وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْئَلُنَّ عَمَّا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٩٣) وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (٩٤) وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٩٥)

92. Bir topluluk, diğer bir topluluktan daha çok olduğu için yeminlerinizi aranızda bozucu bir vasıta yaparak, ipliğini kuvvetle büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın. Çünkü Allah bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilâfa düştüğünüz şeyi, kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.

93. Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Ve siz mutlaka yaptığınız işlerden sorumlu tutulacaksınız.

94. Yeminlerinizi aranızda fesat ve bozgunculuk aracı edin-

meyin. Sonra sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir. Allah yolundan alıkoymanızdan dolayı kötü bir azap tadarsınız. Ve (âhirette de) size büyük bir azap vardır.

95. Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin. Eğer anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan, sizin için daha hayırlıdır.

92. **«Bir topluluk,»** yani Kureyş, **«diğer topluluktan»** müminlerden sayıca ve malca **«daha çok olduğu için yeminlerinizi aranızda bozucu bir vasıta yaparak, ipliğini kuvvetle büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın.»** Burada ahid ve yeminlerini bozan kimsenin durumu, ipliğini, yününü güzelce büktükten sonra bozan akılsız bir kadının durumuna benzetilerek kötülenmiştir. Araplar bir toplulukla andlaşma yaparlar, onlardan daha güçlü ve daha zengin bir topluluk bulunca, öncekileri terkedip onlara giderlerdi. İşte âyette bu durum yasaklanmıştır.

«Çünkü Allah bununla sizi imtihan etmektedir.» Allah (c.c.) sizleri, başınıza bu tür olaylar getirmek sûretiyle denemektedir. Acaba Allah'ın ve Rasûlü'nün kurallarına sarılıpta verdiğiniz sözlere bağlı kalıyor musunuz? Yoksa Kureyş'in çokluğuna ve kuvvetine yahut da Müslümanların zayıflığına mı aldanıyorsunuz? Ceylan, tek olsa bile bir domuz sürüsünden daha hayırlıdır. Asıl çok olan, tek de olsa hak üzere olandır.

Şöyle söylenmektedir: Deccal'a yer yüzünü cemaatinin çokluğu ile kapladığı için Deccal adı verilmiştir. Fakat doğrusu ise "decl" kelimesinden türemiştir ki anlamı, yalancılıktır. Çünkü Deccal, Tanrılık ve Rububiyet iddiasında bulunduğu için büyük bir yalancıdır. Taraftarlarının çok olması onun o gün hak üzere olduğunu ve yeryüzündekilerin en faziletlisi bulunduğunu ifade etmez. Zira Allah (c.c.) kişilerin dış görünüşlerine veya mallarına değil kalplerine ve yaptıkları icraatlara bakar. Eğer insanlar sâlih amele ve iyi bir kalbe sahip iseler işte o zaman mutlak ve kesin olarak Allah kendilerinden razı olmuştur. Onların ister güzel şekilleri ve kıymetli malları olsun veya olmasın eşittir.

Dünyada **«hakkında ihtilâfa düştüğünüz şeyi kıyamet gününde»** sizi hesaba çekip amellerinizin karşılığı olan sevap veya azap vereceği zaman **«mutlaka size açıklayacaktır.»** Bu, Hak dinden ayrılan için bir tehdit ve korkutma mahiyetindedir. Çünkü bu davranışlar insanı ebedî azaba götürür.

93. «Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı.» Hepinizi İslâm üzerinde birleştirirdi. **«Fakat»** hikmete uygun olmadığı için bunu dilemedi. **«O, dilediğini saptırır.»** Saptıracağı kişinin içerisinde sapıklığı vareder. O da cüz-i iradesiyle bu sapıklığa batar ve öyle hareket eder. **«Dilediğini de doğru yola iletir.»** Cüz'î iradesini bu yolda kullanıp hidayete yönelenleri hidayete erdirir. Çünkü hidayet ile sapıklık insanın seçimine bırakılmış iki unsurdur. **«Ve»** yemin olsun ki **«siz mutlaka yaptığınız işlerden»** kıyamet gününde vefa, ahdi bozmak ve diğer bütün yaptıklarınızdan **«sorumlu tutulacaksınız.»**

94. «Yeminlerinizi aranızda» hile ve haksızlık yoluyla **«fesat ve bozgunculuk aracı edinmeyin. Sonra sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir.»** Ey mü'minler! İmanınızla ve dininize bağlılığınızla sebat etmiş durumdayken ayaklarınız kayabilir.

«Allah yolundan alıkoymanızdan dolayı» dünyada **«kötü bir azap tadarsınız ve (âhirette de) size büyük bir azap vardır.»** Yeminini yerine getirmemek, sözünde durmamak demektir. Böyle yapan kimse başkaları için de kötü örnek olmuş olur, onların da yoldan çıkmalarına sebep olmuş olur. Bu sebeple âyette *"Allah yolundan alıkoymanızdan dolayı..."* buyrulmuştur.

95. «Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin.» Allah'a olan ahid ve Rasûlüne biatınızı ucuz şeylere değişmeyin ve sözünüzden dönmeyin. Kureyş kâfirleri, Müslümanların zayıflarını dinden uzaklaştırmaya çalışarak bunun için kendilerine dünyalık vadediyorlardı.

«Eğer anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan,» dünyada izzet, şeref ve galibiyet; âhirette ise sevap ve mükâfat **«sizin için daha hayırlıdır.»** İnanmayanların size vaadettikleri şeylerden daha hayırlı ve daha iyidir.

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا
أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ

ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٩٧) فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ
فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (٩٨) اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ
سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (٩٩) اِنَّمَا
سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ (١٠٠)

96. Sizin yanınızda bulunan tükenir. Allah katında bulunan ise kalıcıdır. Biz sabredenlerin karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle vereceğiz.

97. Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi bir iş yaparsa, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve onların mükâfatlarını, yaptıklarının en güzeliyle veririz.

98. Kur'ânı okuduğun zaman, (önce) o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.

99. Gerçek şu ki, onun, iman edenler ve yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktur.

100. Onun hâkimiyeti ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlaradır.

96. «Sizin yanınızda bulunan» dünyaya ait şeyler, çok olsa bile **«tükenir,»** eksilip yok olur. **«Allah katında bulunan»** çeşit çeşit rahmet türleri **«ise kalıcıdır.»** Bitip tükenmezler. **«Biz sabredenlerin»**, müşriklerin eziyetlerine ve İslâm için çıkardıkları zorluklara vefa göstermelerinden ve fakirliğe karşı sabretmelerinden dolayı **«karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle veririz.»** Nitekim Allah sâlih kullarına öyle şeyler hazırlamıştır ki, bunları ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş ve ne de birinin aklından geçmiştir.

97. «Erkek veya kadın,» yani iyi davranışlarda bulunan kimse erkek olsun, kadın olsun **«kim mü'min olarak iyi bir iş yaparsa,»** sâlih amel işlerse... Sâlih amelden maksat, riya ve gösterişten uzak, Allah'ın rızası gözetilerek yapılan amel demektir. Âyette *"mü'min olarak"* kaydı getirilmiştir. Çünkü kâfirlerin amellerine itibar edilmez, onlar iyi amellerinden dolayı sevap elde edemezler. **«Onu mutlaka»** dünyada **«güzel bir hayat ile yaşatırız.»** Çünkü eğer zengin ise zaten bellidir. Yok eğer zorluk ve sıkıntı içerisinde yaşıyorsa kanaat sahibi olur, kendisine verilen rızka razı olur, böylece yaşayışı yine güzel olur. Bunun yanısıra âhirette de büyük sevaplar kazanacağını bilir. Oruçlunun geceleyin kavuşacağı nimetleri düşünerek gündüzünün çok güzel olması gibi. Fâcir (günahkâr) kimsenin durumu ise böyle değildir. Fakir ise zaten durumu bellidir. Yok şayet zengin ise malının tükeneceğini düşünerek hayatı zehir olur, bu durumda hissettiği korkudan ötürü de hayatından zevk alamaz. **«Ve onların mükâfatlarını yaptıklarının en güzeliyle veririz.»** Âhirette onlara özel bir mükâfat vereceğiz. Yaptıkları ve işledikleri sâlih amellerden dolayı onları mükâfatlandıracağız.

İmam Ahmed b. Hanbel (r.a.)'in dostlarından biri şöyle anlatmıştır: Ahmed b. Hanbel öldükten sonra kendisini rüyamda gururlu ve çalımlı bir şekilde yürürken gördüm ve "Ey kardeşim bu ne yürüyüştür" diye sordum. O da: "Cennettekilerin yürüyüşüdür bu," dedi. Ben de: "Allah senin için ne yaptı?" dedim. "Allah beni affetti ve altından iki papuç giydirdi ve: 'Bu senin, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğunu ve yaratılmadığını söylemenden dolayı mükâfatındır,' buyurdu ve daha sonra da: 'Kalk ya Ahmet cennet'e istediğin şekilde gir' dedi. Cennete girince bir de baktım ki Süfyan el-Sevrî (Allah ona rahmet etsin) iki yeşil kanadı ile bir hurma ağacından diğerine uçarak şu âyeti okuyor: *'Bize vaadettiklerini doğrulayan ve yeryüzünü bize miras kılan Allah'a hamd olsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanlar için verilen mükâfat ne güzel nimettir.'* (Zümer: 74)"

98. «Kur'an'ı okuduğun zaman, (önce) o kovulmuş» iyilikten uzaklaştırılmış, taşlanmış ve lânetlenmiş **«şeytandan»**, yani onun vesveselerinden ve özellikle de Kur'an okurken seni şaşırtmasından **«Allah'a sığın.»** O'ndan seni korumasını ve sana yardım etmesini iste.

99. «Gerçek şu ki, onun» yani şeytanın **«iman edenler ve yalnız Rablerine tevekkül edenler»** yani kendisine iman eden Allah'ın sevgili kulları ve O'na tevekkül edip güvenen kullar **«üzerinde hiçbir hâkimiyeti»**, otorite ve velâyeti **«yoktur.»** Dolayısıyla onun vesvesesinin onlar üzerinde hiçbir etkisi olmaz.

100. **«Onun hâkimiyeti»** onun tesiri, kuvveti, galibiyeti, onun davetine uyarak **«ancak onu dost edinenlere»**, ona itaat edenlere, onun yolunda gidenlere, onun davetini kabul edenlere **«ve onu Allah'a ortak koşanlaradır.»** Onları, Allah'a ortak koşmaya sevkeden de şeytandır.

Kur'an'ı okurken, özellikle kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınmanın büyük anlam ve faydaları vardır:

Birincisi: Okuyan, bununla, şeytan olayının bir gerçek olduğunu anlar, onun hakkında düşünür ve onun Allah'ın emrine karşı geldiği, Hz. Âdem'e secde etmediği için şeytan olduğu, bu yüzden kâfir olduğunu bilir. Böylece Kur'an okurken dikkatli olur. Bunun için de Kur'an okumadan önce niyetini temiz tutup Allah'ın emirlerine uyar ve yasakladığı şeylerden korunur. Allah'a muhalefetten korunmak için bunu yapar. Zira Allah'a muhalefet etmekten dolayı Allah'ın rahmetinden kovulma, lânet, fasıklık, küfür ve cehennemde ebedî bir azap vardır.

İkincisi: Kulun içinden birtakım şeyler geçebilir, şeytan vesvese verebilir. Bu sebeple kalbi karışır ve Allah'ın kelâmını okumaktan tat alamaz. İşte bunun için Kur'an-ı Kerimi okumaya başlamadan önce, insanın istiâzede bulunması (yani şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak için "eûzübillâhimineşşeytânirracîm" demesi), nefsini temizlemesi, kalbini şeytanın vesveselerinden arındırması, böylece Kur'an'ın nuruyla aydınlanması gerekir.

Üçüncüsü: Allah'ın kelâmında yani Kur'an'ın her kelimesinde birçok işaretler, birçok mana ve gerçekler yatmaktadır. Bunları ise ancak, temiz, şeytan'ın vesveselerinden uzak ve Hakkın güzel kokusu ile paklanmış bir kalp anlayabilir. Bu da ancak Allah'a sığınmak ile mümkündür. Allah, istiazeyi Kur'an'ın manasının anlaşılması için emretmiştir.

Cubeyr b. Mut'ım şöyle rivâyet etmektedir: Hz. Peygamber'i şöyle söylerken işittim: *"Allah'ı sabah akşam tesbih ederim, Allah en büyüktür ve uludur. Allah'a nihayetsiz hamdolsun. Geçmişte ve gelecekte lânetlenmiş şeytanın üfürmesinden, nefesinden ve vesveselerinden Allah'a sığınırım."*

وَإِذَا
بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ
مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٠١) قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ
بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ (١٠٢) وَلَقَدْ
نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ
إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ (١٠٣) إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (١٠٤) إِنَّمَا يَفْتَرِي
الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْكَاذِبُونَ (١٠٥)

101. Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman, -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir.- Onlar: "Sen ancak iftiracısın" derler. Hayır, onların çoğu bilemezler.

102. De ki: "Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için Rabbin katından hak olarak indirdi.

103. Şüphesiz Biz onların: "Onu bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Saparak kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu apaçık Arapçadır.

104. Allah'ın âyetlerine inanmayanlara gelince, kuşkusuz Allah onları doğru yola iletmez. Onlar için acıklı bir azap vardır.

105. Yalanı ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte asıl yalancılar onlardır.

101. **«Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman,»** Kur'an'ın tercümanı İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) içerisinde şiddet olan bir âyet indiğinde, onu insanlara söyler ve onlar da onunla Allah ne emrettiyse öyle amel ederlerdi. Dolayısıyla bu, onlar için zor olurdu ve Allah da bu zorluğu, kendisinden rahmet olarak kaldırıp onun yerine uyulması daha kolay olan bir âyet indirirdi. Kureyş kâfirleri de onlara: "Muhammed (s.a.v.) arkadaşlarıyla dalga geçiyor, bugün bir şey emrediyor, yarın da aynı şeyi onlara yasaklıyor, ve onlara daha kolay olanı getiriyor. O, ancak iftiracının biri olup söylediklerini kendiliğinden söylüyor," dediler. Buna göre âyetin manâsı: "Kur'an'da bir âyetin yerine başka bir âyet indirdiğimiz, öncekini iptal edip daha sonra gönderdiğimizi yürürlüğe soktuğumuz zaman..." şeklinde olur. **«-Ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir.-»** Kâfirlerin söylediklerine, yaptıklarına cevap ve tehdit olarak söylenmiş bu cümlede onların görüşlerinin bozukluğuna dikkat çekilmektedir. Allah, daha önce ve daha sonra indirdiklerini en iyi bilendir. Hükümlerden veya yasalardan hangisinin daha faydalı olduğunu ve hangi şeyin ne zaman faydalı olacağını veya ne zaman faydalı olmayacağını en iyi bilen O'dur. Zira herhangi bir şey belli bir zamanda faydalı olurken başka bir zaman diliminde faydalı olmayabilir. Dolayısıyle onu iptal eder ve yerine kullarına daha faydalı hükümler indirir.

«Onlar: 'Sen ancak iftiracısın' derler.» Yani kâfirler, Allah adına kendinden lâflar üretiyorsun derler. **«Hayır onların çoğu»** Allah'ın birçok şeyi kullarının faydası için emretmiş olduğunu **«bilmezler.»**

102. Onlara cevap olarak **«de ki: 'Onu»** Kur'ân'ı **«Ruhu'l-Kudüs»**, beşerî kötülük ve pisliklerden arınmış olan temiz mukaddes ruh, yani Cebrâil (a.s.) **«İman edenlere,»** Allah'ın kelâmı olduğu hususunda **«sebat vermek...»** Çünkü onlar, nesheden yeni âyeti duyduklarında onun kulların yararına olduğunu düşünürler, inançları sağlamlaşır. Kalpleri de Allah'ın hikmet sahibi olduğu hususunda tatminkâr olurlar. Onlar Allah'ın sadece hikmetli ve doğru şeyleri indirdiğine inanıp sebat ederler. **«Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için,»** onları kötülükten kurtarmak ve sapıklıktan uzak tutmak ve de Müslümanları cennetle müjdelemek için **«Rab-**

bin katından» hikmetine uygun ve **«hak olarak indirdi.»** Bu âyette herhangi bir âyetin başka bir âyetle değişikliğinin hak ve gerçek olduğuna dair delil vardır.

103. «Şüphesiz Biz onların:» Yani Mekke kâfirlerinin: **«'Onu»**, yani Kur'an'ı **«bir insan»** yani Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Arap dilini iyi bilen bir kimse **«öğretiyor'»**, vahiyle gökten bir melek indirmiyor **«dediklerini biliyoruz.»**

Rivâyet edildiğine göre Ubeyd b. Mesleme şöyle demiştir: "İki Hristiyan kölemiz vardı. Bunlardan birinin ismi Yesâr, diğerinin ismi Cebr idi. Kendi kitaplarını kendi lisanlarıyle okuyorlardı. Hz. Peygamber de onlara uğruyor, okuduklarını dinliyordu. İşte bunun için müşrikler, Muhammed bu iki köleden öğreniyor, diyorlardı. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi."

«Saparak kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır.» *"Yabancı"*dan *(a'cemî)* kasıt Arap bile olsa Arapça'yı açık ve fasih biçimde konuşamıyan demektir. "Acemî" ise fasih konuşsa bile Arap olmayan demektir. Mana olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e öğreten kişinin dili anlaşılmıyor, açık değildir.

«Hâlbuki bu» yani Kur'an-ı Kerim **«apaçık Arapçadır.»** Tüm kelimeleriyle açık ve seçik olarak fasih bir Arapçadır. Acemî, yani ana dili Arapça olmayan ve Arapçayı iyi bilmeyen bir yabancının bu vecîz Kur'an'ı getirmesi mümkün değildir. Zira Kur'an manasıyle olduğu gibi nazmiyle de mûcizedir. Çünkü gelecekten ve bilinmeyen şeylerden haberler vermektedir. Şayet bu, bir insanın öğretmesiyle meydana geliyor diyorsanız, bütün dünyayı âciz bırakan bu kitabı ona bir yabancı nasıl öğretebilir?

104. «Allah'ın âyetlerine inanmayanlara» yani Kur'an'ın Allah katından indirildiğini tasdik etmeyenlere **«gelince, kuşkusuz Allah onları doğru yola»**, kurtuluş yoluna **«iletmez. Onlar için»** yani o kâfirler için âhirette **«acıklı»** çok acı veren ve fazla ağrı çektiren **«bir azap vardır.»**

105. «Yalanı ancak...» Burada *"yalan"*ın açık bir şekilde belirtilmesi, çok çirkin günah olduğunu belirtmek içindir. **«Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur.»** Bu onların Hz. Peygamber'e: *"Sen iftiracısın"* şeklindeki sözlerine bir cevaptır. Dolayısıyla yalan uydurmak ancak inanmayanlara yakışır. Çünkü o, kendisine verilecek azaba inanmadığından ondan korunmaya çalışmaz. Ancak inanan ve konuştuklarının sorumluluğundan korkan kişiden böyle bir iftiranın çıkması mümkün değildir.

«İşte asıl yalancılar onlardır.» Allah'ın âyetlerine inanmayanlardır. Hz. Peygamber (a.s.) bunun tam aksi bir durumdadır. Bu iddiayı ileri sürenler yalancılıkta en yüksek bir mertebededirler. Zira Allah'ın âyetini inkâr ve onlara dil uzatmaktan daha büyük yalan olmaz.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ
وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا
فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ
وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ
اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾

106. Kalbi imanla dolu olduğu halde dinden dönmeye zorlanan hariç, kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açarsa, onların üzerine Allah'tan bir gazap ve büyük bir azap vardır.

107. Bu, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın da kâfirler topluluğunu doğru yola iletmemesinden dolayıdır.

108. İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini

mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin ta kendileridir.

109. Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayacaklardır.

106. «Kalbi imanla dolu olduğu halde dinden dönmeye zorlanan hariç, kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açarsa onların üzerine Allah'tan bir gazap ve büyük bir azap vardır.» İman ettikten sonra ortada zorlama olmaksızın her kim, İbn Hatal, Tu'me, Mıkyas ve benzerleri gibi Allah'ı inkâr ederse onlar için Allah'ın gazabı ve büyük bir azabı vardır. Ancak Allah'ı inkâr etmeye zorlanır, o da inkâr etmediği takirde canına veya bir uzvuna zarar geleceğinden korkarsa o zaman kalbi imanla mutmain olduğu halde dili ile onların söylediğini tekrar etmesinde bir mahzur yoktur.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu âyet, Ammar (r.a.) için inmiştir. Şöyle ki: Kureyş kâfirleri Ammar'ı, babası Yâsir'i, annesi Sümeyye'yi yakaladılar ve dinlerinden döndürmeye kalkıştılar. Onlar da bunu kabul etmeyince Sümeyye'nin iki ayağını, iki ayrı deveye bağladılar ve kalbinden mızrak vurarak öldürdüler. Yasir'i de şehit ettiler. Bu iki insan İslâmda ilk şehit edilenler oldular.

Ancak Ammar'ın bedeni zayıf olduğundan işkencelerine dayanamayarak onların istediklerini söylemek zorunda kaldı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i diliyle inkâr ediyor göründü ve putlarını hayırla anmak zorunda kaldı. Ashab, Hz. Peygamber'e : "Ya Rasûlallah! Ammar kâfir oldu" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Asla, Ammar tepeden tırnağa kadar iman ile doludur, iman onun etine ve kanına karışmıştır,"* buyurdu. Daha sonra Ammar, ağlar bir vaziyette Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi. Hz. Peygamber (a.s.) ona: *"Kalbini nasıl buluyorsun"* deyince, Ammar: "Onu iman ile dolu ve mutmein görüyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Seni yine zorlarlarsa onların istediklerini söyle"* dedi. (13)

Bu durum cana ve bedene zarar verebilecek bir zorlama karşısında sadece dili ile inkâr etmenin câiz olduğuna bir delildir. Ancak bu bir ruhsattır. Onların eziyet ve öldürmelerine karşı sabretmek ise hiç şüphesiz daha faziletlidir. Nitekim Ammar'ın anne ve babası öyle yapmıştır.

13- *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/144; *et-Tefsîr el-Kebir*, er-Râzî, 20/121. Ayrıca Bkz. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*.

Yine rivayet edildiğine göre Müseylemetu'l-Kezzâb yanına iki adam çağırır ve birincisine şöyle der: "Muhammed hakkında ne diyorsun?" O da: "Allah'ın Rasûlü'dür" der. Bunun üzerine Kezzâb: "Peki benim hakkımda ne diyorsun" diye sorunca o da: "Sen de öylesin" demesiyle onu serbest bırakır. İkinci adama da aynı şekilde: "Muhammed hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorunca ikinci adam "Allah'ın Rasûlüdür" der. Bunun üzerine Kezzâb: "Peki benim hakkımda ne diyorsun?" diye sorar. Bu sefer adam: "Ben sağırım" der. Kezzâb sorusunu ikinci defa tekrarlar. Adam yine "ben sağırım" der. Üçüncü kez Kezzâb aynı soruyu sorunca adam aynı şekilde "ben sağırım" der. Bu sefer Kezzab onu öldürür. Bu haber Hz. Peygamber'e iletilince şöyle buyurmuştur: *"Birincisi Allah'ın verdiği ruhsatı kullanmıştır. İkincisi ise karşısındakini çatlatırcasına Hakkı, gerçeği söylemiştir. Cennet onun içindir ve ona lâyıktır."* (14) Hadisi şerifte: *"Cihadın en faziletlisi zalim bir sultanın yanında Hakkı söylemektir"* (15) buyurulmuştur. Bu duruma en faziletli cihad denilmiştir. Çünkü düşman ile savaşan kişi korku ile ümit arasında tereddüde düşer. Zira yenecek mi, yoksa yenilecek mi bilemez. Oysa ki bir hükümdarın huzurundaki bir mü'min doğruyu söyleyip karşısındaki kişiyi iyiliğe ve Hakka çağırması durumunda ölüme mahkum edileceğini bile bile yine de bunu yapıyorsa en faziletli cihadı, savaşı yapmış olur.

107. «**Bu**» imandan sonra küfür, «**onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden...**» Onların, tercihlerini dünya hayatına kullanıp âhireti bırakmaları sebebiyledir. «**Ve Allah'ın da kâfirler topluluğunu doğru yola**» imana ve imanda sebata «**iletmemesinden dolayıdır.**» Allah o kâfirleri bâtıla sapmaktan ve büyük bir azaba götürecek davranışlardan korumaz.

108. «**İşte onlar,**» sözü edilen suçlarla nitelenmiş olanlar «**Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir.**» Artık onların kalplerine nur ve iman girmez. «**Ve onlar gafillerin ta kendileridir.**» Gaflette en yüksek mertebeye ulaşmışlardır.

109. «**Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayacaklardır.**» Gerçekten onlar Kıyamet gününde en fazla hüsrana uğrayacak kişilerdir. Çünkü onlar hayatlarını boşuna harcamışlar ve kendilerini ebedî azaba götürecek fiilleri işlemişlerdir.

14- Bu olayı müfessirlerden Kurtubî, Alûsî, Fahri Razî ve Cessas zikretmiştir.

15- Ebû Davud, *Melâhim*; Tirmizî ve İbn Mâce de *fiten* bölümünde: *"Zalim bir sultanın yanında adaleti söylemektir."* lâfzı ile rivayet etmişlerdir.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا
مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ
رَحِيمٌ (١١٠) يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّى
كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (١١١) وَضَرَبَ اللَّهُ
مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ
الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (١١٢) وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ
مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (١١٣)

110. Sonra Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret eden, ardından cihad eden ve sabredenlerin yardımcısıdır. Elbette Rabbin, bütün bunlardan sonra çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

111. O gün herkes gelip kendi canını kurtarmaya çalışır ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir. Onlara asla haksızlık edilmez.

112. Allah güven ve huzur içinde olan bir şehri misal verir: O şehrin rızkı her taraftan bol bol geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, bunun üzerine yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.

113. Andolsun onlara, kendilerinden bir peygamber geldi de, onu yalanladılar. Onlar zulümlerine devam ederlerken, azap onları hemen yakaladı.

110. «Sonra Rabbin...» Katâde şöyle der: "Bize bildirildiğine göre Allah (c.c.) Mekke halkının, hicret etmedikçe Müslümanlıklarını kabul etmiyeceği hususundaki hükmünü indirince Medine halkı, Mekke'de bulunan dostlarına haber gönderdiler. Bunun üzerine Hicret'e başladılar. Ardından müşrikleri de karşılarında görünce onlarla savaştılar. Bunlardan bazıları öldü, bazıları da kurtuldu. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.

«Eziyet edildikten» yani dinden dönmeleri, küfür kelimelerini söylemeye zorlanmaları gibi zulme uğradıktan, kalbleri imana yatışmış olmakla birlikte onların hoşnut oldukları küfür kelimelerini söylemek zorunda bırakıldıktan **«sonra»** Dâru'l-İslâm'a **«hicret eden,»** -ki, bunlar Ammar, Suhayb, Habbab, Salim ve Bilâl gibi kimselerdir.- **«Ardından»** Allah yolunda **«cihad eden ve»** cihadın zorluklarına karşı **«sabredenlerin yardımcısıdır. Elbette Rabbin bütün bunlardan»**, hicret, cihad ve sabırdan **«sonra çok bağışlayan»**, kalben imanlarında sebat etmelerinden dolayı, onları koruyan ve bağışlayan **«ve çok esirgeyendir.»** Dinlerinde sebat eden kullarını, yaptıkları güzel ve hayırlı amellerinden dolayı cennet ile nimetlendirendir.

111. «O gün» yani kıyamet günü **«herkes gelip kendi canını kurtarmaya çalışır»** ve mazeret beyan etmek için elinden geleni yapar. Başkasının durumu ise onu hiç ilgilendirmez. Sadece "benim canım, benim canım" der. Cehennem kükrediği zaman herkes, Allah'a yakın melekler ve peygamberler bile hatta Halilü'r-Rahman Hz. İbrahim (a.s.) bile dizlerinin üzerine çökerek "Ya Rabbi canım, canımın kurtulmasını istiyorum" diye yalvarır.

«Ve» iyi olsun, kötü olsun **«herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir. Onlara asla haksızlık edilmez.»** Mükâfatlarından hiçbir şey eksiltilmez, hak etmedikleri hiçbir cezaya maruz kalmazlar. Günahlarından dolayı görecekleri cezada bir fazlalık yapılmaz.

112. «Allah güven» her türlü korkudan emniyet **«ve huzur içinde olan bir şehri»**, daha önce yaşamış insanların köylerinden bir köy halkının hikâyesini **«misal verir:»** Bu köy, *el-Kevaşî*'de belirtildiği üzere, Eyle'dir. Burası Mısır ile Yenbu arasında bir kasabadır. Burada sözünün edilmesindeki amaç, buranın halkının Mekke halkına ve Allah'ın nimet verip de bu nimetin kendilerini şımarttığı her topluma örnek gösterilmesidir. Onlar nimetin kadrini bilmemişler, azgınlık göstermişler, Allah da onlara, nimeti yerine azabını vermiştir.

«O şehrin rızkı her taraftan bol bol...» Bu, sözü edilen şehir halkının ikinci niteliğidir. Onların rızıkları bütün bölgelerden, denizden ve karadan bol bol **«geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine»**, rızık ve sürekli emniyet nimetlerine **«nankörlük ettiler, bunun üzerine yaptıklarından dolayı...»** Yani küfür ve nankörlükleri sebebiyle daha sonra Allah, onların sadece kendilerine verdiği nimetlere nankörlük etmekle kalmadıklarını, bütün insanlara hüccet olarak gönderdiği peygamberlerini de yalanladıklarını belirterek şöyle buyurmuştur:

«Allah onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.» Gerçekte tadmak ağız yoluyla olur. Ancak istiare yoluyla belâ ve musîbet konumunda zikredilmiştir. Allah onlara öyle açlık verdi ki hayvan pisliklerini de yediler. Aynı şekilde korkuyu tattılar.

Açlık, elbise ile nasıl ifade edilir diye sorulursa, şu bilinmelidir ki açlıktan insan öyle bir hale gelir ki yorgunluk, zayıflık ve bitkinlik belirtileri elbise gibi ortaya çıkar. Aynı şekilde korku da açlığa benzetilmiştir.

113. «Andolsun onlara,» yani bu şehrin halkına, **«kendilerinden»** kendi cinslerinden aslı ve nesebiyle tanıdıkları, kendilerine nimete şükrün gerekliliğini haber veren ve nankörlüğün kötü sonundan dolayı uyaran **«bir peygamber geldi de, onu»** yani onun elçiliğini **«yalanladılar. Onlar zulümlerine devam ederlerken,»** küfür ve yalancılıkla zalimlik yaparken, **«azap onları hemen yakaladı.»**

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu örnek Mekke halkı için verilmiştir. Çünkü onlar, çevrelerindeki insanlar yakalanıp götürülürken güvenli bir yerde yaşıyorlardı. Akıllarına herhangi bir korku veya endişe gelmiyordu. Kendilerine her türlü meyve geliyordu, rızıkları bol idi. Nihayet onlara kendilerinden bir peygamber geldi, onlar ise Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler ve peygamberini de yalanladılar. Hz. Peygamber de onlara beddua ederek şöyle dedi. "Allah'ım, onlara Yusuf'un yedi kıtlık yılı gibi yedi yıl vererek bana yardım et." Onlar açlık ve kuraklığa maruz kaldılar. Öyle ki hayvan pisliklerini, köpek leşlerini hayvan derilerini ve yanmış kemikleri yemeye başladılar. Öyle hale geldiler ki, açlıktan dolayı kendileri ile gök arasında sadece duman görür oldular."

فَكُلُوا
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ
كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ
وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا
عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ
أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى
اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ
﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا
حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ
بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾

114. Allah'ın verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin ve eğer yalnızca O'na kulluk ediyorsanız, Allah'ın nimetine şükredin.

115. Size ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa, saldırmaksızın ve sınırı aşmaksızın yiyebilir. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

116. Dillerinizin yalan olarak nitelendirmesinden dolayı şu helâldir, bu da haramdır demeyin. Çünkü, Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.

117. (Sağladıkları,) az bir menfaatten ibarettir, (ama ardından) onlara çok acıklı bir azap vardır.

118. Sana anlattıklarımızı daha önce Yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

119. Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra bunun ardından tevbe edip durumlarını düzeltenleri bağışlayacaktır. Bu (tevbe)den sonra, Rabbin elbette çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

114. «**Allah'ın size verdiği rızıktan.**» Ey Mekke halkı! Artık Allah'ın nimetlerine nankörlük eden, Peygamberini yalanlayan, kimselerin hallerini, başlarına nelerin geldiğini gördünüz. Onun için, Allah'ın nimetlerini ve peygamberlerini yalanlamayın ki onların başına gelen, sizin de başınıza gelmesin. Allah'ın nimetinin hakkını bilin. Size rızık olarak verdiği tarım ürünlerinden, hayvanlardan ve diğerlerinden «**helâl ve temiz olarak yiyin.**» Nefsin hoş bulduğu lezîz nimetlerden yiyiniz. Bahîra ve benzeri hayvanları (bkz. Mâide: 103) kendiliğinizden haram kılmayı artık bırakın «**ve eğer yalnızca O'na kulluk ediyorsanız,**» sadece ona itaat ediyor ve onun rızasını istiyorsanız, «**Allah'ın nimetine şükredin.**» Nimetlerin hakkını bilin ve onlara nankörlükle mukabelede bulunmayın ve şükredin.

115. «**Size ölü hayvanı,**» kesilmeyen ölü hayvan etini yemeyi, damardan akan «**kanı,**» ancak etle karışan bundan muaftır. Ancak bunun da yıkanması daha iyidir. «**Domuz etini ve Allah'tan başkası adına**», putlar adına, putların ismi anılarak **«kesilen hayvanı haram kıldı.»** Cahiliye döneminde Lât ve Uzza adına kurbanlar kesilirdi. İşte bunlar haram kılındı, sizin kendiliğinizden haram kıldıklarınız değil.

«Ancak kim mecbur kalırsa...» İztırar, yani mecbur kalma, insanın herhangi bir şeye ihtiyaç duymasıdır. Kendisi gibi güç durumda kalmış bir başkasının hakkına **«saldırmaksızın ve sınırı»** açlığı gidermek için zurûret miktarını, **«aşmaksızın yiyebilir. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.»** Bu yüzden Allah onu sorumlu tutmaz.

"el-Eşbah" isimli eserde şöyle denilmiştir: "Hastanın içki veya pis şeylerle tedavi edilmesine bir kavle göre izin verilmiştir. Ancak Kâdîhan bunun aksini tercih etmiştir. İnsanın boğazında kalan lokmasını içki ve benzeri haram şeyler vasıtasıyla aşağıya geçirmesine, doktorun tedavi için avret yerine bakmasına ruhsat verilmiştir.".

Fıkıh âlimlerinden Ebu'l-Leys (r.a.): "İnsanın bedenine zarar verecek şeylerden korunacak kadar tıp ilminde bilgi sahibi olması müstehaptır" demektedir.

116. «Dillerinizin yalan olarak nitelendirmesinden dolayı şu helâldir, bu da haramdır, demeyin.» Ey Mekke halkı! Söylemekte olduğunuz: *"Şu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup karılarımıza ise haramdır..."* (En'am: 139) şeklindeki sözlerinizde olduğu gibi, vahiy veya kıyas'a dayanmadan kendiliğinizden hayvanlar hakkında bu helâldir veya haramdır demeyin. **«Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz.»** Bir şeyi haram veya helâl kılmak sadece Allah'a aittir. **«Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.»** Arzuladıkları şeyleri iftira ile elde edemezler ve kurtuluşa eremezler.

117. Üzerinde bulundukları cahiliye âdetleri ve bundan sağladıkları faydalar **«az bir menfaatten ibarettir,»** çok azdır ve kısa zamanda tükenecektir, **«(ama ardından) onlara»** âhirette **«çok acıklı»**, şiddetli ve acı verici **«bir azap vardır.»**

118. «Sana anlattıklarımızı daha önce...» Başkalarına değil, özellikle **«Yahudi olanlara da haram kılmıştık.»** Nitekim yüce Allah, bu âyetin nüzulünden önce şöyle buyuruyordu: *"Yahudilere her tırnaklı hayvanı ve inekler ile koyunların iç yağlarını haram kılmıştık..."* (En'am: 146) Bu haram kılmayla **«Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmedi-**

yorlardı.» Nitekim onlar cezalandırılacakları şeyi yapmakla kendilerine zulmettiler ki Allah (c.c.), şu âyetinde onların ayıplarını ortaya koydu: *"Yahudilerin yaptıkları zulüm yüzünden... kendilerine helâl kılınmış olan hoş ve güzel şeyleri onlara haram kıldık."* (Nisa: 160) Şu âyette de onları susturmuştur: *"Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığı dışında bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâldi. De ki: Şayet doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getirin de okuyun."* (Âl-i İmran: 93)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunu onlara söylediği zaman korktukları ve Tevrat'ı açığa çıkarmaya cesaret edemedikleri rivâyet edilmektedir. Nasıl cesaret etsinler ki, daha önce kendilerine helâl olan temiz yiyecekler, zulümleri ve taşkınlıkları sebebiyle ceza olarak kendiline haram kılınmıştı.

119. «Sonra, şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan,» İbn Abbas şöyle demiştir: "Yaptığının kötülük olduğunu bilse bile, kötülük yapan herkes câhildir." **«Sonra bunun»** yani yaptığı kötülüğün **«ardından tevbe edip durumlarını düzeltenleri»**, amelleri ile iyi yola girerek sâlih kullardan onları **«bağışlayacaktır. Bu (tevbe)den»** yani tevbe ettikten **«sonra,»** Yüce Allah burada yeniden durumlarını düzeltmekten söz etmemiştir. Çünkü bu, tevbenin tamamlayıcısıdır. Gerçekten de tevbe; günahtan pişmanlık duyup tekrar yapmamaya azmetmek demektir. Aynı günahı tekrar işlememek ve sâlih kulları arasına girmek bu kararlılığın bir göstergesi ve teyid edilmiş halidir. **«Rabbin elbette çok bağışlayan»**, tevbe edilen günahı silen ve örten **«ve çok esirgeyendir.»** O'na itaat etmekte kararlı olan ve yaptığı günahları terkedenler için çok merhametlidir. Yukarıda zikredilen *"elbette"* kelimesi Allah (c.c.)'ın yardımı ve vermiş olduğu söz için bir teyid ve te'kid mahiyetindedir.

Tevbe sabun gibidir. Nasıl ki pislikler sabunla temizlenirse, tevbe de aynı şekilde insanın iç pisliğini yani günahlarını temizlemektedir.

إِنَّ إِبْرٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا

وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبٰيهُ

وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿١٢١﴾ وَاٰتَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ
مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٢٣﴾ اِنَّمَا
جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذٖينَ اخْتَلَفُوا فٖيهِ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

120. Gerçekten İbrahim, Allah'a itaat eden, O'nu birleyen bir ümmet idi. Ortak koşanlardan değildi.

121. O'nun nimetlerine şükrediciydi. Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.

122. Ona dünyada güzellik verdik. Elbette o, âhirette de sâlihlerdendir.

123. Sonra sana: "Hakk'a uyan İbrahim'in dinine tâbi ol, o müşriklerden değildi," diye vahyettik.

124. Cumartesi(ye saygı), ancak onda ihtilâf edenlere (farz) kılınmıştı. Şüphe yok ki Rabbin, aralarında ihtilâfa düştükleri şey hakkında kıyamet günü hükmünü verecektir.

120. «Gerçekten İbrahim Allah'a itaat eden,» O'nun emrine uyan ve **«O'nu birleyen»**, bütün dinlerden uzaklaşıp hak dine sarılan **«bir ümmet idi.»** Çünkü o, ancak muhtelif ümmetlerde bulunabilecek tüm beşerî güzellik ve özelliklere sahipti. Nitekim: "Allah'ın âlemdeki bütün özellikleri tek bir kişide toplaması Allah için garipsenecek birşey değildir," denilmiştir.

Dinin aslını ve furûunu ilgilendiren dinî konularda Allah'a **«ortak koşanlardan değildi.»** Aynı zamanda burada: "Biz babamız İbrahim'in milletindeniz" diyen Kureyş kâfirlerine cevap vardır.

121. «O'nun nimetlerine şükrediciydi.» Hz. İbrahim'in üçüncü sıfatı da budur. Rivâyet edildiğine göre Hz. İbrahim (a.s.) misafiri olmadan yemeğe oturmazdı. **«Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.»** Allah o'nu peygamberliğe seçmiş ve o'nu teslimiyeti esas alan İslâm dinine ulaştırmıştı.

122. «Ona dünyada güzellik» yani bütün ümmetlerce güzel hatırlanacak ve duayla övülecek iyi bir hâl **«verdik. Elbette o, âhirette de sâlihlerdendir.»** Cennette en yüksek mertebeye lâyık görülen Peygamberler arasındadır.

123. «Sonra sana: 'Hakk'a uyan İbrahim'in dinine tâbi ol.» Burada *"millet"*den kasıt, gerçekte Allah'ın din olarak kasdettiği isimdir. Yani İslâm dininin kendisidir. Burada Allah (c.c.) tarafından emredilen ise; "batıl dinlerden uzak olup hak dine yönelerek tâbi ol" emridir. **«O müşriklerden değildi.'»** Aksine, tek Allah inancı taşıyanların öncüsüydü, **«diye vahyettik.»** Yüksek bir seviyeye ve mertebeye sahip olman için bunları vahyettik. Âyetin *"O müşriklerden değildi"* bölümü, daha önce zikredilen (Nahl: 120) aynı âyetin tekrarı olması hasebiyle onu teyit ederek ehemmiyetini vurgulamaktadır.

124. «Cumartesi(ye saygı),» yani cumartesi gününe saygı göstermek **«ancak onda ihtilâf edenlere»** farz **«kılınmıştı.»** O gün sadece ibadet yapılıp av yapmak yasaklanmıştı. Zira Yahudiler cumartesi günü dünya işlerinden el çekip istirahat ediyorlardı. Yahudiler cumartesi gününün İslâm'ın şiarından olduğunu ve İbrahim Peygamber'in de bunu öylece muhafaza ettiği iddiasında bulunuyorlardı.

Bu âyette mana olarak: "Ey Muhammed! Cumartesi günü sana tâbi olunman emredilen, ne İbrahim'in ve ne de onun dininin şeâirinden değildi ki, seninle müşrikler arasında genel olarak bir münasebet olsun. Zira bu durum, İsrailoğullarına uzun bir zaman sonra farz kılınmıştır. İhtilâfın kaynağı; Hz. Musa (a.s.) Yahudilere, haftanın bir gününü ibadete ayırmalarını emretmiş ve bu günün de cuma günü olmasını istemişti. Ancak onlar buna karşı çıktılar ve dediler ki: "Allah'ın yer yüzü ve bu gökyüzünü yaratması için ayırdığı günü istiyoruz. O da cumartesi günüdür. Yalnız çok az bir topluluk, cuma gününe râzı oldular. Dolayısıyla onlara cumartesi gününü müsaade etti ve o gün, av yapılmasını da yasakladı. Cuma gününe razı olanlar Allah'a itaat ettiler ve ava da çıkmıyorlardı. Çoğunluğu temsil eden ve hâkim olan diğerleri ise av konusunda sabredemediler ve Allah da, itaat etmeyen bu gurubu maymuna çevirmişti.

«Şüphe yok ki Rabbin, aralarında ihtilâfa düştükleri şey hakkında kıyamet günü, hükmünü verecektir.» Râzı olanlara sevap, olmayanlara ise ceza ile hükmedecektir. Hz. Peygamber'in bir hadisinde: *"Biz dünyaya geliş bakımından sonuncularız. Kıyâmet gününde (hesap ve cennete girişte) önde olacağız. Cuma günü onlardan sonra bize verildi. Allah daha önce cuma gününü onlara farz kılmıştı. Ancak onlar bu konuda ihtilâfa düştüler. Allah bizi doğru yola iletti. Bu gün, yani cuma günü bizim için, Yahudiler için yarın, Hristiyanlar için ise sonraki gündür."* (16)

Kullar üzerine vacip olan ise, ibadet etmek, itaatten ayrılmamak, emredilen hususlara tâbi olmak ve sonradan icat edilen şeyleri terketmektir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Sizin üzerinize düşen benim sünnetime ve benden sonra gelecek Hulefa-i Raşidin'in yoluna tâbi olmak ve onlara sımsıkı sarılmaktır. Dinde sonradan ortaya çıkan şeylerden sakınınız. Çünkü her bid'at sapıklıktır."* (17)

Bir gün, Şeyh Ebu Muhammed Abdüsselâm Hazretlerine bir adam gelerek şöyle der: "Beni bazı görevler ve duâlar ile vazifelendir." Şeyh bunun üzerine kızar ve cevaben: "Ben peygamber miyim ki görevler vereyim? Zira farzlar biliniyor, günahlar da biliniyor. Onun için sen de farzlara sımsıkı sarılan, günahlardan kaçınanlardan ol. Kalbini de dünya isteklerinden koru. Sana verilen şeylere kanaat getir. Râzı olduğun şeylerle karşılaştığında şükret, hoş olmayan şeylerle karşılaştığında ise sabret," diye emretti.

أُدْعُ

اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ

16- Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâi rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/182.

17- Ebu Davud ve Tirmizi'nin rivayet ettiği bu Hadis sahih olup uzun bir hadisin bir bölümüdür.

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ
وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا
بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾
إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

125. Sen Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Çünkü Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.

126. Eğer azap edecekseniz, size yapılan azabın misliyle azap edin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.

127. Sabret! Sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlara üzülme ve kurdukları tuzaklardan dolayı da kaygı duyma!

128. Şüphesiz Allah, korunanlarla ve ihsanda bulunanlar ile beraberdir.

125. Ey peygamberlerin en faziletlisi! «**Sen**» insanları «**Rabbinin yoluna**» onları, cennete ve Allah'a yaklaştıran ve ulaştıran İslâm dinine «**hikmetle,**» şüpheleri giderecek faydalı ve kesin delillerle «**ve güzel öğütle,**» ikna edici deliller, kalbi yumuşatacak sevap ve cezaları hatırlatmak sûretiyle «**çağır ve en güzel şekilde mücadele et.**» Hz. İbrahim'in yaptığı gibi onlardan inatçı olanlarla en güzel bir yolla ve üslupla tartış ve mücadele et ki gaddarlıklarını bastırabilesin ve ateşlerini söndürebilesin.

Bu âyet, hakkın açığa çıkması için ilmî konularda tartışma ve münazarada bulunmanın câiz olduğuna bir delil teşkil etmektedir.

«**Çünkü Rabbin,**» bunca hikmetli sözleri, öğütleri ve ibret alınacak şeyleri işittikten sonra hâlâ hakkı kabul etmeyip «**yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.**» Bundan dolayıdır ki, senin görevin, insanları hak dine davet, tebliğ ve en güzel şekilde mücadele etmektir. Davet etmek, tebliği en güzel şekilde yapmak ve bu yolda mücadele yapmaktan sorumlusun. Hidayet ve sapıklığın meydana gelmesi ve bundan dolayı cezalandırmak senin görevin değildir. Hidayete erenleri de sapıtanları da en iyi bilen Allah'tır. Onlara hakettikleri ceza veya mükâfatı Allah verecektir. Sanki şöyle denilmiştir: Rabbin onları çok iyi bilir. Kimde hayır varsa ona birazcık va'z ve nasihat yeterli olur. Kimde de hayır yok ise onun hidayete gelmesi için ne kadar çalışılsa bir sonuç alınamaz. Bu, âdeta soğuk demiri dövmek gibi bir şey olur.

126. «**Eğer azap edecekseniz,**» ceza vermek isterseniz, «**size yapılan azâbın misliyle azap edin.**»

Kurtubî şöyle demiştir: "Bütün tefsir âlimleri bu âyetin Medine'de ve şehitlerin efendisi Hz. Peygamber'in amcası ve Abdulmuttalibin oğlu Hz. Hamza hakkında indiği konusunda görüş birliği içindedirler. Bilindiği üzere müşrikler, Uhud savaşında Müslümanlara işkence ettiler, karınlarını deştiler, burunlarını ve kulaklarını kestiler. Hatta avret yerlerini de kopardılar. İşkence edilmeyen kimse kalmadı. Aralarından sadece Hanzala b. Râhib'e eziyet etmediler. Çünkü babası Âmir er-Rahib, Ebû Süfyan ile beraberdi. Dolayısıyla onu bıraktılar. Müşrikler Uhud şehitlerini bırakıp gittikten sonra Hz. peygamber savaş alanına geldi ve gördüğü manzara karşısında dehşete düştü. Hz. Hamza'yı karnı delik deşik olmuş, burnu parçalanmış ve kulakları kesilmiş bir halde buldu. Bunun üzerine: *'Vallahi eğer Allah yardım eder de beni onlara karşı muzaffer kılarsa, onlara, yaptıklarının yetmiş katını yapacağım'* dedi. Mü'minler de: 'Eğer Allah onlara karşı bize zafer verirse onlara öyle yapacağız ki, Araplarda şimdiye kadar böyle bir şey görülmemiş ve görülmeyecek kadar da kötü olacaktır' dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

Tıbyan Tefsîri'nde ise; "Hz. Peygamber, amcası Hz. Hamza için 70 defa tekbir getirmiştir ve namaz kılmıştır" denmektedir.

Esbab'ın-Nüzul'de bu âyet için şöyle denmektedir: "Hz. Hamza (r.a.)'yı Uhud savaşında Cubeyr b. Mut'ım'in Vahşî el-Habeşî adındaki kölesi öldürdü.

Cübeyr'in amcası Tu'ayma b. Adî, Bedir'de öldürülmüştü. Kureyş Uhud'a doğru yol alırken Cübeyr de Vahşî'ye: 'Eğer Muhammed'in amcası Hamza'yı öldürürsen hür olacaksın' dedi. Çok iyi bir nişancı olan ve attığını vuran Vahşî de mızrağını alarak Hz. Hamza'yı öldürdü. Fakat daha sonra Müslüman olunca Hz. Peygamber ona: *'Yüzünü benden saklayabilirsen sakla,'* demiştir. Çünkü Hz. Hamza'yı öldürdüğü için Hz. Peygamber ondan pek hoşlanmıyordu. Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.) vefat edip sahabiler, yalancı peygamber Müseylemetü'l-Kezzab'la savaşmak maksadıyla yola çıktıklarında Vahşî de onlara katıldı ve: 'Yemin ediyorum ki, Müseyleme ile savaşa ben de gideceğim. Belki onu öldürürüm de daha önce Hz. Hamzayı öldürmüş olmama karşılık olur,' dedi. Savaşta isteğine nâil oldu ve Müseyleme'yi öldürdü. Bunun üzerine de: 'Câhillik dönemimde insanların en hayırlısını, Müslümanlık dönemimde ise insanların en kötüsünü –yani Müseyleme'yi- öldürdüm' demiştir.

Daha sonra ölüler defnedilip işler bittikten sonra bu âyet nâzil olmuştur."

Ancak *"eğer azap edecekseniz"* ifadesiyle Allah (c.c.) affetmeye de teşvik etmektedir. **«Ama sabrederseniz,»** cezalandırmayıp sabrederek affederseniz **«elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.»** Sabredenlere önce bir övgü atfedilmektedir. Sabredip affederek intikam almamak daha hayırlıdır.

127. «Sabret!» Onlardan gelen, acılara, her türlü eziyete ve haktan yüzçevirmeye karşı sabret. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yapılanlara sabrı, ümmetinin ona tâbi olması ve onun yolunda gitmesi içindir. İbn Abbas (r.a.)'a, ta'ziye esnasında birisi şöyle demiştir. "Sabret ki biz de seninle beraber sabredelim." Çünkü tâbi olanların sabrı, ancak başta olan kişinin sabrı üzerine olur. **«Sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir.»** Allah, yardımı, inayeti ve kolaylığı ile seni sabra muvaffak kılar.

Cafer-i Sadık şöyle demiştir: "Allah peygamberlerine sabrı emretti. Bu sabrın en fazlası da Peygamberimiz (s.a.v.)'e verilmiştir. Onun sabrı Allah'ın yardımı ile olup kendisinden değildi. Onun için Allah (c.c.): *"Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir"* diye buyurmuştur.

«Onlara üzülme...» iman etmiyorlar diye ümitsizliğe düşme. Bu, Yüce Allah'ın: *"Kâfirler toplumu için sıkıntıya düşme"* (Mâide: 68) buyruğu gibidir. **«Ve kurdukları tuzaklardan dolayı da kaygı duyma!»** Onların hilelerinden ve sana karşı yaptıkları tuzaklarından dolayı sıkıntıya düşme.

Âyette aslında "sıkıntı içerisinde olma," buyrulmuştur. Oysa insan, sıkıntı içerisinde olmaz, aksine sıkıntı insanın içerisinde olur. Durum böyle iken Hz. Peygamber'e: "Sıkıntı ve kaygı içerisinde olma" denilmesi, Hz. Peygamber'in sıkıntısının büyük olduğunu ve sıkıntının her taraftan onu kuşattığını ifade eder.

128. **«Şüphesiz Allah, korunanlarla»**, günahlardan kaçınanlar **«ve ihsanda bulunanlar»**, güzel amel yapanlar **«ile beraberdir.»** Onları korur ve lütufta bulunur. Bir başka deyişle, kötülükten sakınanlar ve kendilerine kötülük yapanlara iyilikle mukabelede bulunanlarla beraberdir. Birinci manaya göre ihsandan kasıt, bir şeyin iyi ve güzel yapılmasıdır. İkinci manaya göre ise, kötülük yapmanın zıddıdır.

Allah'ın yardımı ile Nahl Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

İSRÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 111 âyettir.

Bu sûre Abdullah ÖZ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ
الْاَقْصَا الَّذ۪ي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ
السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ (١)

1. Geceleyin kulunu, âyetlerimizden bir kısmını göstermek için Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir.

1. «Geceleyin kulunu...» Gecenin bir kısmında...Nekre olan bu kelime, yürüyüş süresinin azlığını gösterir. Meşhur görüşe göre bu gece, Recep ayının yirmi yedinci günü olan Pazartesi gecesidir. Yaygın olan bu görüşe dayanarak insanlar Peygamberimizin (s.a.v.) Pazartesi günü doğduğunu, bu günde peygamberlikle görevlendirildiğini, İsrâ olayının bu gece gerçekleştiğini, Mekke'den bu günde çıktığını, Medine'ye bu günde girdiğini ve yine bu günde vefat ettiğini söylemişlerdir.

Âyette *"kulunu"* dendi, "peygamberini" denilmedi. Bunun sebebi Hz. İsa'da olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ulûhiyyet isnad edilmemesi içindir. Çünkü Peygamber Mirac hadisesinde dünya âleminden sıyrılarak cismi ile mele-i a'lâya yükselmiştir. Bu ise beşerî âdete zıttır. Ayrıca bunda kulluk makamının şerefine işaret vardır. Hatta Fahrettin er-Râzî tefsirinde demiştir ki: "Ubûdiyyet risaletten daha faziletlidir. Çünkü ubûdiyyette halktan Hakk'a yönelinir, risalette ise Hakk'tan halka yönelinir. Ayrıca ubûdiyyette kulun, işini mevlâsına bırakması vardır. İşlerini mevlâsı yapar. Risalette ise ümmetin işlerini tekeffül etme, onlarla ilgilenme vardır. İkisi arasındaki durum ne kadar farklı."

Mirac hadisesi hem ruh, hem de bedenle olmuştur. Bunun delili âyetteki *"kulunu... götürdü"* ifadesidir. Çünkü "abd/kul" ruh ve bedene birden denir. Yine bir hayvan cinsi olan "Burak" da cesedi taşır. Bir başka delil; Mirac hadisesi uyku halinde ruh ile olsaydı o zaman müşrikler bunu inkâr etmezlerdi. Çünkü uyku halinde benzerî durum herkeste görülür.

«Âyetlerimizden bir kısmını göstermek için...» İsrâ mûcizesinin amacı, hiç kimsenin müşerref olmadığı şekilde peygamberlerin efendisi ve sonuncusu Hz. Muhammed'e, ilâhî zatına mahsus âyetleri göstermektir. Nitekim, *"İşte böylece Biz İbrahim'e yerin ve göklerin melekûtunu (hükümranlığını) gösteriyorduk."* (En'am: 75) âyet-i kerimesinde buyurduğu gibi dostu İbrahim (a.s.)'e hükümranlığını; sevgili elçisi Hz.Muhammed (s.a.v.)'e ise, *"Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü."* (Necm:18) buyurarak Rubûbiyyetinin büyük âyetlerini gösterdiğini bildirmiştir.

Müfessirlere göre Peygamberimize gösterilen bu âyetler şunlardır: Bir aylık mesafedeki Mescid-i Aksâ'ya gecenin az bir kısmında gitmesi, Beytü'l-Makdis'i görmesi, enbiya ruhlarının temessül ederek kendisine görünmesi, onların yüce makamlarına vakıf olması ve Levh-i Mahfuz'daki kalemlerin cızırtısını duyması, Refref'i ve Sidre-i Müntehâ'yı kaplayan ilâhî nurları görmesi gibi delillerdir.

«Mescid-i Haram'dan...» En güvenilir rivayetlere göre İsrâ, Ebu Talib'in kızı Ümmühânî'nin Harem içindeki evinden başlamıştır. Harem'in tamamı ise Mescid'dir. **«Çevresini»** din ve dünya bereketleriyle **«mübarek kıldığımız...»** Çünkü burası, vahyin ve meleklerin indiği, Hz.Musa'dan beri peygamberlerin ibadet yaptıkları bir yerdir. Ayrıca nehirler ve meyvalı ağaçlarla donatılmıştır. Şam, Ürdün ve Filistin de onun çevresindeki şehirlerdendir.

«Mescid-i Aksâ'ya», yani, Beytü'l-Makdis'e. Bu mescid'in *"uzak"* anlamında olan *"Aksâ"* diye adlandırılması, o gün için onun ötesinde başka bir mescid'in olmamasından, yani, bu mescidin Mekke'deki mescid'e en uzak mescid olmasındandır. Bu iki mescid arasında, bir aylık mesafeden daha uzun bir mesafe vardır. İşte bu Mescid-i Aksâ'ya **«götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.»** Burada "münezzeh" diye terceme ettiğimiz *"sübhan"* kelimesi "tesbih" anlamındadır. Buna göre manası: "Allah'ı, yaratılmış olan şeylerin sıfatlarından tenzih ederim," tarzında olur. Aynı zamanda " Sübhan" kelimesi, hayret ifade eder. Bu, yüce Allah'la, Rasûlü arasında cereyan eden, insanı hayrette bırakan ve şaşkınlık uyandıran olaya işaret etmektedir.

«O, gerçekten» elçisinin sözlerini **«işitendir»** ve fiillerini **«görendir.»** Burada Hz. Muhammed (s.a.v.)'in İsrâ mûcizesine mazhar kılınması O'nun izzet ve değerini arttırmak ve makamını yükseltmek içindir, yoksa Cenab-ı Hak sevgili elçisinin sözlerini ve davranışlarını kendisine yaklaştırmadan da ihatalı bir şekilde bilir.

Mirac mûcizesi esnasında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, dinî vecibeleri ihmal ve terk eden bazı kimselerin durumları gösterildi: Başları taşlarla vurularak ezilen, eski halini aldıkça da tekrar ezilmek suretiyle azap edilmekte olan toplulukların yanından geçti ve: *"Bunlar kimdir ey Cebrail!"* diye sordu. Cebrail (a.s.): *"Bunlar kendilerine farz kılınan namazları ifa etmekte tembellik edenlerdir, "* cevabını verdi.

Zekâtı vermeyenlerin durumu da, ön ve arkalarında suçlarını bildiren yaftalar asılı bulunan, koyunların ot yedikleri gibi yayılan ve zehirli kurumuş diken ve zakkum ile cehennemin kızdırılmış taşlarını yiyen kimseler şeklinde gösterildi. Hz. Muhammed (s.a.v.) Cebrâil'e: *"Bunlar kim, Ey Cebrâil?"* diye sordu. Cebrâil: *"Bunlar, mallarının farz kılınan zekâtlarını vermeyenlerdir."* dedi.

Zina edenlerin durumu da, önlerinde etlerin en güzelinden nefis bir şekilde pişirilmiş, tertemiz tencerelerin içinde, leziz etler konmuş; yanına da çok pis kaplara çiğ ve kokmuş etler konmuş; temiz ve leziz etler dururken pis tencerelerdeki kokmuş etleri yiyen kalabalığın yanından geçerken, bunların kim olduklarını Cebrail (a.s.)'e sordu, Cebrail (a.s.): *"Bunların her biri senin ümmetinden iken yanı başında nikâhlı hanımı bulunduğu halde onu bıraka-*

*rak namus ve iffetten mahrum kadınla zina etmiş, o pis kadının yanında sabahlamış; bu topluluktaki kadınlardan her biri de, yanıbaşındaki nikâhlı namuslu ve iffetli eşi dururken onu bırakmış, namus ve iffetten mahrum yabancı erkeğin yanına giderek onunla sabahlamış olan kadınlardır."*dedi.

Faiz yiyenlerin durumları da, kan halinde akmakta olan bir nehir içinde yüzen ve cehennem taşlarını yutmakta olan bir kişi olarak gösterildi. Cebrâil'e bunun kim olduğunu sordu. Cebrâil de bunun faiz yiyen olduğunu söyledi.

Vaaz ettiği halde kendi vaazından yararlanamayanın hali de, demir makaslarla dudakları kırpılan, kırpıldıkça da eski durumuna dönen, dudakları tekrar kırpılmak sûretiyle azap edilen kimseler olarak gösterildi. Hz. Peygamber, Cebrail'e bunların kim olduğunu sordu, o da bunların ümmetinden, yapmadıklarını söyleyen ve söylediklerini yapmayan, fitneyi körükleyen hatipler olduklarını söyledi.

Bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayıp yırtan bir topluluğa uğradı. *"Bunlar kim, ey Cibrîl,"* dedi. Cebrâil de: *"Onlar, başkalarının ırz ve namuslarına sataşan ve gıybet edenlerdir."* dedi.

İri bir öküzün bir inden çıkarak tekrar dönmek istediğini, ama dönemediğini görünce: *"Yâ Cibrîl! Bu durum nedir?"* diye sordu. Cebrail (a.s.): *"Ümmetinden müstehcen konuşanların söylemiş oldukları kötü sözden mahcup olup kurtulmak istediği halde kurtulamayan kişilerin durumudur"* cevabını verdi.

Cennet ile cehennemin durumları ise şöyle gösterildi: Suyu soğuk ve misk gibi kokan bir dereye geldiğinde güzel bir ses işitti ve Cebrail (a.s.)'e bu sesin ne olduğunu sordu. Cebrail: *"Bu ses cennetin sesi. 'Ey Rabbim! Bana vermeyi vaad ettiğini ihsan et' diyor"*, dedi. Başka bir dereye geldiğinde çirkin bir ses işitti ve çirkin bir koku duydu: *"Ey Cebrail! Bu ses nedir? "* diye sorunca, *"Bu ses de cehennemin sesi. 'Ey Rabbim! Bana va'd ettiğini ver' diyor,"* cevabını aldı.

Yolundan saparak kenara çekilmiş birinin: "Ey Muhammed! Buraya gel." dediğini işitti, Cibril: *"Yürü Ey Muhammed!"* dedi ise de, Peygamberimizin, *"bu kim ey Cibril?"* diye sorması üzerine, *"Allahın düşmanı İblistir, kendisine meyl etmeni ister,"* cevabını aldı.

Rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.), Mescid-i Haram'a dönünce

Mirac mûcizesi konusunda müşriklerin kendisini yalanlayacaklarını, bildiğinden mahzun ve mükedder olarak oturdu, o esnada Allah düşmanı Ebu Cehil yanına geldi, alaylı bir ifade ile: "Yine bir şey var mı?" diye sordu. Peygamber Efendimiz: *"Allah beni geceleyin seyr ettirdi,"* buyurdu. Ebu Cehil: "Nereye? dedi. *"Beytü'l-Makdis'e"* buyurdu. Ebu Cehil, "Sonra da aramızda sabahladın öyle mi?" diye sordu. Peygamberimiz, *"Evet"* cevabını verdi. Ebu Cehil: "Ben kavmini çağırsam, toplandıklarında bana söylediklerini onlara da anlatır mısın?" deyince, Efendimiz: *"Evet"* diye buyurdular. Ebu Cehil hemen "Ey Lüey oğlu Kâ'b topluluğu!" diye olanca sesiyle bağırmaya başladı. Hemen şurada, burada kümelenmiş olan insanlar, bulundukları meclislerden ayrılarak Peygamberimiz ile Ebu Cehil'in yanına gelip oturdular. Ebu Cehil: "Bana anlattıklarını bunlara da anlat," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ben gece Beytü'l-Makdis'e seyr ettirildim,"* buyurdu. Bunu duyan Kureyş oğulları, feryadı basarak bağırışmaya başladılar, kimi el çırpıyor, kimi ellerini başlarının üzerine koyuyor; hayretle, "Hiç böyle bir şey olur mu imiş?" diye inkâr ediyorlardı. "Biz Beytü'l-Makdis'e kadar develerimizin ciğerlerine vura vura ancak bir ayda gidiyor ve bir ayda gelebiliyoruz, sen ise bir gecede mi gittiğini iddia ediyorsun?" dediler. Bunun üzerine daha önce iman etmiş olan bazı kişiler irtidad ettiler. Bir kısmı da Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e koştular ve onun fikrini sordular. Ebû Bekir: "Bunu o, demiş ise doğrudur," dedi. Onlar: " Sen bu durumda da onu tasdik mi ediyorsun hâlâ?" dediler. Ebû Bekir (r.a.): "Evet ben, onu bundan daha garip hususlarda da tasdik ederim. Semadan getirdiği haberinde de onu tasdik ediyor, doğru söylediğine inanıyorum," dedi. Onların aralarında Beytü'l-Makdis'i bilenler vardı ve yine biliyorlardı ki, Hz. Muhammed (s.a.v.), onu hiç görmemiş, oraya hiç gitmemişti. Akıllarınca yalanını ortaya çıkarmak maksadıyla: "Ey Muhammed! Bize Beytü'l-Makdis'i anlat, kaç tane penceresi var?" dediler.

Hz. Peygamber: *"Onların bu soruları karşısında o kadar zor durumda kaldım ki, hiç bir zaman bu kadar zor durumda kalmamıştım. Zira tesbit etmediğim bazı şeyler hakkında sormuşlardı. Ben ise Beytü'l-Makdis'e, gece girmiş ve çıkmıştım. Bunun üzerine ben, Hicr mevkiinde durdum, Allah, Mescid-i Aksâ ile aramdaki uzaklık engelini kaldırdı da ona bakarak ne sordularsa cevap verdim,"* buyurdu.(1)

1- Beytü'l-Makdis, ile ilgili bu kıssa Buhârî, Müslim Tirmizî'de rivayet edilmiştir. Buharî'nin lâfzı şöyledir: *"İsrâ hadisesinden sonra Kûreyş beni yalanlayınca Kâbe'nin yanında Hicr denilen yerde durdum. Allah, Beytü'l-Makdis'i bana gösterdi..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/310.

وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى
لِبَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِى وَكِيلًا ② ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا
مَعَ نُوحٍ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ③ وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ
فِى الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِى الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا
④ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا
اُولِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا
⑤ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ
وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا ⑥ اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ
لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُٓوءُا
وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ
وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ⑦ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ
وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ⑧

2. Biz Musa'ya Kitab'ı verdik ve İsrâiloğullarına: "Benden başkasını vekil tutmayın" diye bu kitabı bir kılavuz yaptık.

3. Ey Nuh ile birlikte taşıdığımız kimselerin çocukları! Doğrusu o, çok şükreden bir kuldu.

4. Biz kitapta İsrâiloğullarına şu hükmü verdik: "Siz yer yüzünde iki kere fesat çıkaracaksınız ve aşırı derecede böbürleneceksiniz.

5. Bunlardan ilkinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşarak (sizi) aradılar. Bu, yapılması gereken vaad idi.

6. Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik ve sizi servet ve oğullarla destekledik. Savaşçılarınızı çoğalttık.

7. Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz. (Çıkardığınız) son bozgunculuğun (cezalandırılma) zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler (diye düşmanlarınızı yine başınıza musallat ettik.)

8. Belki Rabbiniz size merhamet eder. Fakat siz eğer yine (günaha) dönerseniz, Biz de sizi yine cezalandırırız. Biz, cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık."

2. **«Biz Musâ'ya Kitab'ı»** yanî Tevrat'ı bütün olarak **«verdik ve İsrâiloğullarına:»** Yakub (a.s.)'un çocuklarına: **«'Benden başkasını vekil tutmayın' diye bu kitabı»**, içinde bulunan mesaj ve hükümlerle Hakkı ve doğruyu bulmaları için **«bir kılavuz yaptık.»**

3. **«Ey Nuh ile birlikte»** gemide **«taşıdığımız kimselerin çocukları!»** Bu hitapla amaçlanan şey: Nuh'un gemisinde bulunan atalarını boğulmaktan kurtarmak suretiyle, Allah'ın onlara olan nimeti hatırlatılarak tevhid çağrısının pekiştirilmesidir.

Kevâşî'de şöyle deniliyor: "Bütün insanlar Allah'a minnet borçludurlar. Çünkü, onların hepsi gemiye binerek boğulmaktan kurtulanların neslindendir." Böylece mana: "Onlar mü'minlerdi. Öyleyse siz de onlar gibi olun ve atalarınızın izinden gidin," tarzında oluyor.

«Doğrusu o,» Nuh (a.s.), her türlü durumda **«çok şükreden bir kuldu.»** Burada Nuh (a.s.)'un beraberinde bulunanların onun şükrünün bereketiyle kurtuldukları bildirilmekte, nesillerinin ona uymaları istenmekte ve nankörlüğün en büyüğü olan şirkten uzak durmaları amaçlanmaktadır.

4. «Biz Kitap'ta», Tevrat'ta **«İsrâiloğullarına şu hükmü verdik:»** Onlara açık ve kesin bir şekilde şöyle bildirdik ve vahy ettik: **«'Siz yeryüzünde»** Şam ve Beytü'l-Makdis topraklarında **«iki kere»** yani, üst üste **«fesat çıkaracaksınız.»** Bunlardan birincisi Tevrat'ın hükmüne muhalefet edip Şi'ya'yı öldürmek ve Allah'ın gazabına karşı kendilerini uyardığında Ermiya'yı haps etmek, ikincisi de Zekeriyya ve Yahya (a.s.)'yı öldürüp Hz. İsa'nın öldürülmesine de teşebbüs etmekti. **«Ve aşırı derecede böbürleneceksiniz»** Yüce Allah'a itaat etme konusunda kibirlenecek, şeriatına karşı cür'etleneceksiniz.

5. «Bunlardan ilkinin zamanı gelince» yani birinci fesadınızın va'd edilen azabını çekme zamanı gelince, işlemiş olduğunuz suçlardan dolayı sizi cezalandırmak için, **«üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik.»** *"İbad"*, yani kullar kelimesi çoğunlukla "Allah'a" izafe edilerek "ibadullah" (Allah'ın kulları), insanlara izafe edilince de "abîdü'n-nas" (insanların köleleri) şeklinde kullanılır. Burada "İbad", kullar kelimesinin Lafza-i Celal'e izafe edilmesinin sebebi, Esma-i Hüsnâdan "el-Müzill", "el-Müntekım", "el-Kahhâr" gibi ilâhî isimlerine mazhar olduklarındandır. Azamet ifade eder, şeref ve üstünlük ifade etmez. Zira gönderildiği bildirilen kullar, mü'min olmadıkları için şerefe lâyık değillerdir. *"Güçlü"*, savaşta şiddetli ve çetindirler, Bunlar Babil mecusîlerinden Buht-ü Nassar'dır.

«Bunlar evlerin arasında dolaşarak» fesadınızdan dolayı **«(sizi) aradılar.»** Onları öldürmek, esir etmek ve mallarını yağmalamak için evlerin aralarında ve ortalarında yürüyerek aradılar da onların bilginlerini ve büyüklerini öldürdüler, Tevrat'ı yaktılar, Mescid'i yıktılar ve onlardan yetmiş bin kişiyi esir ettiler. Bir kısım zalimlerin diğer bir kısmına musallat edilmesi, onları birbirinin eliyle cezalandırılması, dünyada ilahî âdettendir, bir sünnet-i ilâhîdir. **«Bu, yapılması gereken bir vaad idi.»**

6. «Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik.» Yüz yıl sonra kibirlenmekten ve fesat çıkarmaktan vaz geçtiğinizde, size yaptıklarını yapanlara karşı devletinizi iade ettik ve galibiyet verdik. Onlar size karşı zafer kazandıktan sonra, sizi onlara karşı muzaffer kıldık. **«Ve sizi servet ve oğullarla destekledik.»** Yani, mallarınız yağmalandıktan ve çocuklarınızın esaretinden sonra tekrar size çok mal ve oğullar verdik. **«Savaşçılarınızı»** düşmanınızın sayısından veya önce bulunduğunuz adetten **«çoğalttık.»**

7. **«Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük edersiniz yine kendinize etmiş olursunuz.»** Yani, amellerin iyisi de, kötüsü de size aittir. Onların sevap ve vebali sizden başkasına dokunmaz.

«(Çıkardığınız) son bozgunculuğun (cezalandırılma) zamanı gelince,» yani, çıkarmış olduğunuz ikinci fesadın vaad edilen azap zamanı geldiğinde **«yüzünüzü kara etsinler,»** üzüntünün ve kötülüğün izlerini yüzlerinizde göstersinler diye onları gönderdik. Üzüntü insanın ilk önce yüzünde belirdiği için burada *"yüzleri"* denilmiş ise de yüzlerin sahipleri kastedilmiştir. **«Daha önce girdikleri»** ve tahrip ettikleri **«gibi yine Mescide»**, Mescid-i Aksâ'ya **«girsinler»** harap etsinler **«ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler,»** diye düşmanlarınızı yine başınıza musallat ettik. Tavsifi imkânsız bu feci tahribi yapan düşman, Rum olan Tartus ve ordusudur.

8. Belki, **«Rabbiniz size merhamet eder.»** İkinci kezden sonra başka bir tövbe eder ve günahlarınızdan kaçınırsanız Allah size merhamet eder. Onlar, bunun üzerine tövbe ettiler, Rab'leri de onlara merhamet etti. **«Fakat siz eğer yine»** üçüncü kez günaha **«dönerseniz.»** Bazı müfessirler, "ikinci kez dönerseniz" tarzında tefsir etmişlerdir. Çünkü, birinci fesat bir başlangıçtır, bu durumda dönüş iki kezdir. **«Biz de sizi yine cezalandırırız.»** Gerçekten onlar, yine doğru yoldan dönerek isyana başladılar. Allah da onların üzerlerine Kisraları (eski İran hükümdarlarını) musallat ederek azabını tekrarladı. Kisralar da onlara altından kalkamıyacakları ağır vergiler yüklediler. Yahut Hz. Muhammed (s.a.v.)'i yalanlamak ve öldürmeye teşebbüs etmek suretiyle isyana döndüler, Allah da onu üzerlerine gönderdi. O da Kureyza kabilesinden bir kısmını öldürttü ve Nadir oğullarını yerlerinden kovdu, diğerlerini de cizye vermek zorunda bıraktı. Onlar da rezil ve rüsvay olup elleriyle cizye verdiler. İsyandan vaz geçmedikçe de kıyamete kadar mü'minlerin eliyle azab edileceklerdir.

«Biz, cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.'» İçinden ebediyyen çıkmaya güçleri yetmeyecek, mahsur kalacakları bir karargâh yaptık. Hasan Basrî, buradaki *"hasîr"*'in bilinen hasır manasına olduğunu söylemiştir. Cehennem'e *"hasîr"* denmesinin sebebi, katları, birbirilerini üst üste kuşatıp sardığı içindir.

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَاَنَّ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٠﴾

9. Şüphesiz ki, bu Kur'an, en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.

10. Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.

9. Ey Muhammed! «**Şüphesiz ki,**» sana verdiğimiz «**bu Kur'an, en doğru yola iletir.**» İnsanlardan yalnız özel bir topluluğu değil, tamamını hidayete iletir. *"En doğru yol"*dan amaç, tevhid dini ve İslâmdır. İçinde bulunan şeriatler ve hükümlerle, «**iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için**», bu güzel amelleri karşılığında «**büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.**» Buradaki *"büyük"*lük, gerek ecrin bizzat kendi, gerekse on veya daha çok katlanmak suretiyle verilen mükâfatın büyüklüğüdür. Burada ayrıca cennet ve içindeki nimetlere göre dünya ve içindekilerin küçümsendiği bildirilmektedir.

10. «**Âhirete**» ve öldükten sonra dirilmek, hesap ve ceza gibi içinde açıklanmış olan hükümlerine «**inanmayanlara gelince, onlar için elemli bir azap hazırlamışızdır.**» O da cehennem azabıdır.

İyi bil ki, Kur'an-ı Kerim, Allah (c.c.)'ın el-Hâdî ismine mazhar olmuş susan kitabıdır, Hz. Peygamber (s.a.v.) ise, konuşan kitabıdır. Kılavuzluk ve irşad, yalnız o kitabın içindeki ile amel edenlere fayda verir. O kitap, din ve dünya ile ilgili açıklamadığı hiç bir şey bırakmamıştır. Onda her şey ya mücmel olarak ya da etraflıca açıklanmıştır.

İbni Mesud (r.a.): "İlim öğrenmek istediğinizde onu Kur'an'da aramayı ve ondan öğrenmeyi tercih ediniz, zira öncekilerin ve sonrakilerin bilgisi ondadır," demiştir.

Hikâye olunduğuna göre, âriflerden biri: *"Hamurdan bir kıl çıktığı gibi mü'minin cesedinden de ruhu öylece sıyrılıp çıkar"* hadisinin manasının Kur'an'da bulunup bulunmadığını araştırmış ve Kur'an'ı sonuna kadar dikkatle okuyup hatmetmiş, bulamayınca Peygamber efendimiz (s.a.v.)'i rüyasında görerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah Teâlâ *"Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık kitaptadır."* (En'am: 59) buyurmuş olduğu halde bu hadisin manasını bulamadım" demesi üzerine, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Onu Yûsuf Sûresi'nde ara,"* buyurmuş. Ârif uyanınca, *"...Kadınlar onu görünce (gözlerinde) büyüttüler, (şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki; Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz, bu asla bir beşer değildir. Bu ancak değerli bir melektir,"* (Yûsuf: 31) âyet-i kerimesi olduğunu anladı. Yani, kadınlar Yûsuf (a.s.)'un güzelliğini görünce, temaşasıyla meşgul olduklarından bıçak acısını duymadılar. İşte mü'min kişi de böyledir, son nefesinde rahmet meleklerini, Allah'ın kullarına ihsan ettiği nimetleri, huri ve köşkleri görünce kalbi onlarla meşgul olur ve ölümün acısını duymaz.

Bundan anlaşılıyor ki, Kur'an okuyan tam bir dikkat ve tefekkürle okumalı ki, amacının tamamına ulaşabilsin.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Kur'an'ın üç geceden daha az bir zamanda hatim edilmesini men etmiş ve *"Kur'an'ı Kerim'i üç geceden daha kısa bir zamanda hatmeden kimse onu anlayamaz"*(2) buyurmuştur. Yani, Kur'ân'ı bir veya iki gecede hatmederek okuyan bir insan çok acele ile okuyacağı için dikkatlice tefekkür ederek Kur'an'ın manasını anlayamaz. Gönül huzuru içinde ve zevkle manasını düşünerek anlayabilmesi için üç veya daha fazla gecede hatim etmeyi plânlamalıdır. Bu sebeple bir kısım âlimler, Kur'an'ın manalarını düşünmeleri ölçüsünde kimi her cuma, kimi ayda bir, kimi de yılda bir hatim etmeyi tercih etmiştir.

Müstecab olduğu için Kur'an'ın hatim duâsı esnasında yapılan dûada bulunmayı ganimet bilmelidir.

İmam Şatıbî, Kur'an'ı hatmetdiğinde şu duâyı yapardı: "Allah'ım! Biz

---

2- Hadisi şerifi Tirmizi ile Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*: 2/ 472.

senin kullarınız, senin kulların olan erkek ve kadınların çocuklarıyız, hakkımızda hükmün geçerlidir. Senin hükmün hakkımızda adalettir. Kendi Zat-ı ulûhiyetini isimlendirdiğin veya halkından birine öğrettiğin yahut kitabında indirdiğin, veya kendi nezdinde gayb ilminde kendine tahsis buyurduğun, sana ait olan her ism-i celilinle dilerim ki, Kur'an'ı kalblerimizin baharı, göğüslerimizin şifası, hüzün ve kederlerimizin giderilmesine vesile, bizi kendilerine in'am ve ihsan ettiğin Nebiler, sıddikler, şehitler ve sâlihlerle birlikte rızana, selâmet ve seadet yurdu olan cennet ve nimetlerine ileten rehber eyle. Ey merhametlilerin en merhametlisi!"

*"Kınye"*de belirtildiğine göre, "Kur'an hatminde toplu halde ve cehren ihlâs okumakta bir beis ve sakınca yoktur, ancak bir kişinin okuyup diğerlerinin dinlemesi evlâdır."

وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ
بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ بِالْخَيْرِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً
لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ
وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْص۪يلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ
طَٓائِرَهُ ف۪ي عُنُقِه۪ۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾
اِقْرَأْ كِتَابَكَۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَس۪يبًاۜ ﴿١٤﴾ مَنِ
اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّب۪ينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

11. İnsan hayra duâ ettiği gibi şerre de duâ eder. İnsan pek acelecidir.

12. Biz, geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz için gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık. Biz her şeyi geniş olarak açıkladık.

13. Her insanın amelini boynuna bağladık. Kıyamet günü, onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkaracağız.

14. Kitabını oku! Bugün, hesap sorucu olarak sana nefsin yeter.

15. Kim hidayet yolunu seçerse, ancak kendisi için hidayet yolunu seçmiş olur; kim de saparsa, kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.

11. «İnsan» Buradaki *"İnsan"* dan insan cinsi kast edilmiştir. **«Hayra duâ ettiği gibi şerre de duâ eder.»** İyilikleri, rızıklarının bol olması, rahmet ve afiyetleri için duâ ettiği gibi, kızdığı zaman kendisi, ehli, evlâdı, hizmetçileri ve malının helâkine ve kötülüğüne de duâ eder. İyiliği için yaptığı duâsı da makbul olabilir. Şayet iyiliğine olan duâsı gibi kötülüğüne duâ ettiğinde makbul ve müstecab olsa onun için bir felâket olur. Yahut, âyetin manası, iyiliğine olduğunu zannettiği bir şey için duâ eder, oysa aslında o şerdir. Öyle ise insanın, nefsinin istediği şeyi değil, Allah katında hayır olan şeyi istemesi gerekir.

«İnsan» yaratılış geregi **«pek acelecidir.»** Âkibetini düşünmeden aklına gelen şeyi elde etmeye koşar, aklına ilk gelen duygunun yerini mantık alıncaya kadar sabredemez.

İyi bil ki, duâ ya hakikat diliyledir veya şerre götüren bir kötülük itibariyledir. İnsan gerek söz, gerek davranışı itibariyle pek acelecidir, azap ve şerri gerektiren amellere devam eder.

Şu altı yerin dışında acelenin şeytan işi olduğu söylenmiştir:

1-Vakit girdiğinde hemen namaz kılmak,

2- Cenazeyi hazırlanır hazırlanmaz defnetmek,

3-Evlenme çağına gelen kız çocuğunu evlendirmek,

4-Borcun zamanı gelince hemen ödemek,

5-Misafir gelince hemen karnını doyurmak,

6- Bir günah işlendiğinde hemen tevbe etmektir.

Burada insanın aceleciliği anlatıldıktan sonra hidayet rehberi olan Kur'an'ı Kerim'in haber verdiği kâinat ve evren ile ilgili bazı hidayet çeşitlerini izaha başlamıştır:

12. «Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık.» Kâdir olan bir yaratıcının varlığını ve birliğini, birbirini takip etmesinden ve uzayıp kısalmasından dolayı gösteren iki âyet olarak kıldık. Zira her değişenin bir değiştireni vardır. Bu âyette, gece, gündüzden önce gelmektedir. Sebebi ise, ayların başladığını gösteren hilâlin gece görülmesidir.

«**Rabbinizin nimetlerini araştırmanız,**» gündüzün aydınlığında kendiniz için rızık ve Rabbinizin lütfunu istemeniz, -kullarına rızık vermek Cenab-ı Hak üzerine vacip olmadığı, Rububiyet sıfatının bir eseri olduğundan, âyette rızık ve nimet kelimesi *"fadl"* kelimesi ile ifade edilmiştir.- **«ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz için»** gece ve gündüzün yenilenerek değişmesiyle, dünya ve âhirete ait işlerinizi düzenli ve zamanında yapabilmeniz için yılların, ayların, gece ve gündüzlerin hesabını bilmeniz gerekir. Gece ve gündüz bu tarzda yaratılmamış olsaydı, vakitlerin hesabını kimse bilemez, bir çok iş, atalete, durgunluğa uğrardı. Yıl aylardan, ay da sayılı günlerden, gün de sayılı saatlerden oluşur.

Âyet-i kerimedeki *"sinîn"* kelimesi "sene" kelimesinin çoğuludur. Sene, güneş yılı ve kamerî yıl olmak üzere ikiye ayrılır. Güneş yılı, güneşin burçtan ayrıldığı noktaya tekrar kavuşmasıyle olur. Bu da üçyüz altmış beş tam gün ve bir günün dörtte birine eşittir. Kamerî yıl (ay yılı), on iki kamerî aydan oluşur. Üçyüz elli dört tam gün ve bir günün üçte birinden ibarettir.

«Gecenin âyetini sildik» yerine, eşyayı aydınlatan **«gündüzün âyetini»** yani gündüz demek olan âyeti, eşyanın görüneceği şekilde **«aydınlatıcı yaptık.»** Gece ve gündüz kelimelerinin isim tamlamaları, "İzafet-i hakîkiye" olarak kabul edilirse, gece ve gündüz âyetlerinden maksat Ay ve Güneş olduğu ortaya çıkar.

«Biz her şeyi», dünya ve âhirette ihtiyacınız olan her şeyi **«geniş olarak açıkladık.»** Kur'anda hiç bir karışıklığa yer bırakmayacak tarzda açık seçik beyan ettik, aleyhimize kullanabileceğiniz hiçbir hüccet bırakmayacak şekilde delil ve illetlerinizi bertaraf ettik.

Ashab-ı kiram'ın Kur'an okumadan hiç bir günleri geçmezdi. Mutlaka her gün Kur'an'ı açıp yüzünden okurlardı. Çünkü Kur'an'ın sayfalarına bakmak ibadet olduğu gibi, insanın amacına ulaşmasına da bir vesîledir. Kur'an'ın üzerinde düşünmek, anlaşılmayan gizli kalan manaların açığa çıkmasına vesîledir.

Anlatıldığına göre İmam Şafiî, gecenin yalnız bir kısmında uyur, gecenin kalan kısmını, yanı üzerine yatarak Kur'an âyetlerini tefekkürle geçirir, onlardan hükümler çıkarırdı.

Ahmed b. Hanbel (r.a.), bir hatırasını şöyle anlatmıştır: "İmam Şafiî'nin yanında bir gece kaldım ve o gece sabaha kadar namazla meşgul oldum. İmam ise, yanı üzerine yatmış vaziyette geceledi. Ben, bu durumu yadırgadım. Sabah namazının sünnetini kıldı. Ben, hemen kendisine düşündüklerimi söyledim. Bana cevaben: 'Benim uyuduğumu mu zannettin? Hayır uyumadım, Kur'an-ı kerimden yüz küsur mesele istihrac ettim. Sen ise kendin için amel ettin, ama ben ümmet için amel ettim,' dedi."

13. «Her insanın» mükellef olduktan sonra, mü'min olsun kâfir olsun, kadın, erkek, âlim, ümmî, devlet başkanı veya halktan biri olsun kendi iradesiyle yapmış olduğu **«amelini boynuna bağladık,»** bir borç halkası gibi boynuna astık. Esirin boynuna takılan halka, ondan hiç ayrılmadığı gibi, insanın ameli de kendisinden hiç ayrılmaz. Meâlde *"amelini..."* şeklinde tercüme edilen kısım âyette *"tâirehû"* şeklindedir. Tâir, kuş demektir. Buna göre mana, "her insanın kuşunu boynuna astık," demek olur. İnsanın kendisinden çıkan ameli, gayb ve kader yuvasından çıkıp kendisine gelen kuşa benzetilmiştir.

Hesap vermek üzere diriltileceği **«Kıyamet günü, onun için»**, her insan için **«açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkaracağız.»** Orada ne işlemişse bütün amellerini bulacak, hiçbir şey gizli kalmayacak.

Hasan Basrî (r.a.): "Senin için bir sahife açılmış, iki melek seni takip ile vazifelendirilmiş, sağında ve solunda bulunan bu iki melekten sağındaki iyiliklerini, solundaki ise kötülüklerini yazar. Sen öldüğünde açılmış olan sahifen, dürülerek kabrine konur. Kıyamet gününde karşına çıkarılacaktır," demiştir.

14. «Kitabını oku!» denilecek. Katade: "O gün dünyada okuma bilmeyenler dahi okuyacak," demiştir. **« Bugün, hesap sorucu olarak sana nefsin yeter.»** Allah Teâlâ, kulun kusurunu itiraf ederek aleyhine delil olması ve kendisine zulüm nisbet edilmemesi için kulun hesabını kendisine havale etmiştir.

Hasan Basrî: "Sana insaf edene insafla muamele et. Senin hesabını sana bırakana karşı insaflı ol," demiştir.

15. «Kim hidayet yolunu seçerse,» Kur'an'ın gösterdiği yoldan gider, onun hükümlerine göre amel eder ve onun yasakladıklarını yapmazsa **«ancak kendisi için hidayet yolunu seçmiş olur;»** doğru yolu seçmesinin faydası, kendisinedir. **«Kim de saparsa, kendi aleyhine sapmış olur.»** Kendi nefsini saptırmış olmasının cezası ve vebali kendisine aittir, başkasına değil.

Beyzavî: "Bir kimsenin hidayete kavuşması, başkasını kurtaramadığı gibi, sapması da kendisinden başkasını mahvetmez", demiştir.

«Hiç bir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz.» Burada geçen *"el-vizr"*, günah, ağırlık ve yük anlamındadır. Yani, günah taşıyan nefis, başka bir nefsin günahını taşımaz. Aksine, her nefis kendi günahını taşır. Bu sebeple, bir insan, başkasının günahıyla sorumlu tutulamaz. Bu âyet-i kerimenin açıklamış olduğu bu hüküm, daha önce açıklanan *"Her insanın amelini boynuna bağladık."* (İsrâ: 13) âyetindeki hükmü pekiştirmektedir.

Ancak, *"Kim iyi bir işe aracılık ederse, onun da o işten nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur."* (Nisa: 85) ve *"Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için..."* (Nahl: 25) âyet-i kerimelerinde geçen, bir insanın diğer bir insana ait olan günahı yüklenmesi ve iyiliğinden faydalanarak kötülüğünden de zarar görmesi anlamındaki hususa gelince, bu gerçekte insanın kendi iyiliğinden faydalanması ve kötülüğünden de zarar görmesidir. Çünkü, iyilik ve kötülüğün fayda ve zararı, aracılığından dolayı, aracı olana ulaşır. İyilik ve kötülüğün kendisinden değil. Nitekim, sapıklığın zararı sapanlara aittir; saptıranların yüklendikleri günah ise, saptırmanın cezasıdır. Sapmanın değil. İnsanlar, şayet biz hak yolda değilsek bunun günahı bizim değil, atalarımızındır. Çünkü biz onları taklid ediyoruz, diyorlardı. Âyet-i kerime onların bu ümitlerini ve iddialarını ortadan kaldırmaktadır.

«**Biz,**» insanlara hak yolu gösteren, sapıklıktan meneden ve onları susturacak deliller getiren «**bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.**» Burada, insanlara ilâhî dini tebliğ etmek üzere peygamber gönderilmesinin vacip olduğuna işaret vardır. Ancak bu, Allah üzerine vaciptir, şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu, ilâhî hikmetin bir gereğidir. Zira, bunda bir çok maslahat ve hikmetler vardır. Günahkâr ve sapıklardan her hangi bir kimseyi, aklı var o halde iman etseydi, diye kendilerine azap etmeyiz. Burada yapılmayacağı bildirilen azap, dünya azabıdır, bu azap da âhiret azabının bir başlangıcıdır. Bu sebeple inkâr edip inatlarında ısrar edenler, hem dünya ve âhirette ve hem de kabirde yani berzah âleminde azap edilmek suretiyle cezalandırılırlar.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا
فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا (١٦) وَكَمْ أَهْلَكْنَا
مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا
بَصِيرًا (١٧)

16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebi ile şımarmış elebaşılarına (iyilik yapmalarını) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstehak olur; Biz de orayı darmadağın ederiz.

17. Nuh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilici ve görücü olarak Rabbin yeter.

16. «Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde...» Bir yerde bulunan bir topluluğa azap etmek suretiyle helâk etmek istediğimiz zaman **«o ülkenin zenginlik sebebi ile şımarmış elebaşılarına»** ve hükümdarlarına kendilerine gönderdiğimiz peygamber'e itaat etmelerini ve iyilikleri **«emrederiz.»**[3] Âyette geçen *"el-mütraf"*kelimesi, nimet ve bolluğun kendisini şımarttığı, azdırdığı kişi anlamındadır. **«Buna rağmen onlar orada kötülük işlerler.»** Yani, taattan ayrılıp orada azgınlıkta ısrar ederler. **«Böylece o ülke,»** isyan ve azgınlıklarının ortaya yayılmasının ardından **«helâke müstehak olur. Biz de orayı darmadağın ederiz.»** Sakinlerini helâk, yurtlarını harap ederiz. Âyetteki *"tedmir"* kelimesi, helâk etmek, eseri mahvetmek ve binayı yıkmak anlamındadır.

17. «Nuh'tan sonraki» Âd ve Semûd gibi **«nesillerden nicelerini helâk ettik.»** Âyetteki *"kurûn"* karn kelimesinin çoğuludur. *"Karn"* kelimesi, zamandan bir süredir. Daha sahih bir görüşe göre yüz yıllık bir zamandır. Ayrıca karn; hiç kurtulanı olmayan helâk olmuş her kavimdir. Yine her önceki asırda yaşayanlar, bir sonraki asırda yaşayanlara göre karn sayılır.

Âyette *"Nuh'tan sonra"* denildi, Hz. Âdem (a.s.)'den sonra buyrulmadı, çünkü kavmi tarafından ısrarlı bir şekilde yalanlanan ilk peygamber, Hz. Nuh (a.s.) olduğu gibi tufanla yok edilmek suretiyle çok büyük azaba lâyık olan ilk kavim de onun kavmi olmuştur.

«Kullarının günahını bilici ve görücü olarak Rabbin yeter.» Açıkta ve gizlide işledikleri günahlardan haberdardır ve onlardan dolayı cezalandırır. Bu âyette, bu ümmete ve özellikle Mekke müşriklerine karşı, Allah ve Rasûlüne itaat edip isyan etmemeleri, aksi halde önceki ümmetlerin başlarına gelenlerin kendi başlarına da gelebileceğine dair bir tehdit vardır.

Anlatıldığına göre, arslan, kurt ve tilki, avlanmak üzere çıkmışlar. Bir vahşi merkep, bir geyik bir de tavşan avlamışlar. Arslan, kurda: "Hadi bakalım bu avları aramızda taksim et," deyince kurt: "Bu vahşi merkep dağların kralına, bu geyik bana ve tavşan da tilkiye ait olsun" demiş. Fakat arslan bu taksime çok kızmış ve kuvvetli bir pençe darbesiyle kurdu yere sermiş. Sonra tilkiye dönerek: "Sen taksim et bu avları" demiş. Tilki: "Bu merkep kralımızın öğle yemeği, bu geyik akşam yemeği ve tavşan da kralımızın arzu etmesi halinde ara yemeği olacak" deyince, arslan: "Vay! Bu ne adalet! Bu âdil taksimi sana kim öğretti?" diye sordu. Tilki: "Kurdun başına inen hüküm, bana bu adaleti öğretti" cevabını verdi. Bundan dolayı: "Akıllı olan kişi, başkasından ibret alıp ders edinendir." denilmiştir.

---

[3] *"...Ülkenin zenginlik sebebi ile şımarmış elebaşılarına emrederiz"* âyetinden anlaşılması gereken en uygun anlam budur; yani, onlara Allah'ın emirlerine uymalarını ve O'nun apaçık şeriatına sarılmalarını emrederiz de, onlar isyanda bulunup yoldan çıkarlar. Yoksa Kur'an'ın özünü anlamaktan âciz olan kimilerinin zannettikleri gibi Yüce Allah onlara fasıklığı emretmemiştir. Çünkü yüce Allah'ın kötülüğünü emretmesi söz konusu değildir. Ey okuyucu, bu noktayı iyice düşün gerçekten burada çok ince bir espiri vardır.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ
لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾
وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ
كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ
مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ
وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

18. Her kim, bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada verir, sonra ona cehennemi tahsis ederiz. Kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.

19. Kim de âhireti diler ve mü'min olarak ona yaraşır bir

çaba ile o gün için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür.

20. Hepsine; dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de Rabbinin ihsanından (ayırt etmeksizin) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.

21. Baksana, Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır! Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.

18. «Her kim, bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse», ameliyle yalnız dünyayı elde etmek için çeşitli maksatlar peşinde koşarsa ki, onlar da küfür, riya, nifak ehli ile fasıklardır, **«ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada verir,»** geçici olan bu dünyada elde etmek için acele ettiği nimetlerden yalnız bir kısmını veririz, dilediğinin hepsini değil. Çünkü, İlâhî hikmet herkesin dilediğine, arzu ettiğine ulaşmasını gerektirmez. **«Sonra ona cehennemi tahsiz ederiz.»** Dünyada peşin olarak verdiğimizin yerine **«kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.»** Âyette geçen *"mezmum"* kelimesi, levm edilmiş, kınanmış anlamındadır. *"Medhur"* kelimesi de Allah'ın rahmetinden kovulmuş anlamındadır.

19. «Kim de âhireti diler», ameliyle âhiret yurdunu ve ondaki devamlı nimeti arzu ederse **«ve mü'min olarak ona yaraşır bir çaba ile o gün için çalışırsa,»** emredilen şeyleri yapar ve nehyedilen şeylerden sakınırsa, **«işte bunlar»**, üç şartı kendilerinde toplamış olanlar, yani, emredileni yapmak, nehyedilenden sakınmak ve sahih iman etme şartlarını toplayanlar**«ın çalışmaları makbuldür.»** Allah nezdinde en güzel şekilde kabul görmüş ve sevabı verilmiştir.

20. «Hepsine; dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de» yani, gerek kendilerine dünyada verilenlere, gerekse çalışmaları makbul sayılanlara **«Rabbinin»** sonsuz ve geniş **«ihsanından (ayırt etmeksizin) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.»** Dünya ve âhiretde müttakî ve fâcirden men edilmiş değildir, aksine Rabbinin ihsanı müttakî için dünya ve âhirette; fâcir (günahkâr) için ise, günah ve küfrüne rağmen, yalnız dünyada devam eder.

21. «Baksana, Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır!» Ey Muhammed! İbret gözü ile bak, insanların bir kısmını diğer bir kısmından nasıl üstün kıldık? Bizim dünyada ilâhî nimet olarak ihsan ettiklerimizle, kimi zengin, kimi fakir; kimi köle, kimi sultan, kimi yüksek, kimi düşüktür. Bu vesile ile uhrevî ihsanların mertebeleri ve üstünlük derecelerinin sahipleri anlaşılır. **«Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.»** Âyetteki *"derecat"* kelimesi, mertebe, tabaka anlamındaki derece kelimesinin çoğuludur. Âhiret, dünya mertebelerinden elbette üstündür. Bu farklılık, cennet ve üstün dereceleri sebebiyledir. Âhirette cennet derecelerinin herbiri arasındaki fark, yer ile gök arasındaki fark gibidir.

Bundan dolayı akıllı olan kişi, devamlı olan uhrevî dereceleri elde etmek için çalışmalıdır.

Bir rivâyette: "Cennet ehlinin çoğu saf olan kimselerdir. Cennetin yüksek mevkileri ise akıllılar içindir " denilmiştir. Buradaki akıllılardan maksat âlimlerdir. Nitekim, Peygamberimiz (s.a.v.) hadisi şerifinde: *"Âlimin, bilgisiz âbide üstünlüğü, benim diğerleriniz üzerindeki üstünlüğüm gibidir"* buyurmuştur.[4]

Başka bir rivayette *"Kamerin, ay'ın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir,"* buyrulmuştur.

İbni Abbas (r.a.), *"...Ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin"* (Mücadele: 11) âyetinin tefsirinde: "Âlimin mü'min üzerindeki üstünlüğü, yedi yüz derecedir ki, her biri arasında yer ve gök arasındaki üstünlük gibi fark vardır," demiştir. Bu örneklerle açıklanmış oluyor ki, Cennet ehlinin dereceleri arasındaki fark, sahip bulundukları hakiki ilimlerine ve ilâhî marifetlerine göredir.

Rivâyete göre, insanlardan bir topluluk Hz. Ömer (r.a.)'in kapısında toplanmışlardı, aralarında bulunan Hz. Bilâl ile Suhayb (r.a.)'a girme izni çıktı. Bu durum Ebu Süfyan'ın gücüne gitti ve Süheyl b. Amr'a: "Bize yapılan bu muamele, bizim kendi kusurumuzdandır. Çünkü onlar İslâma davet edildiler, biz de davet edildik. Onlar kabul edip İslâm'a koştular, biz ağır aldık," dedi. Hz. Ömer (r.a.)'in kapısında fark böyle olursa, âhiretteki fark nasıl olacak? Bilâl ile Suhayb'a Hz. Ömer'in kapısında gıpta ederseniz, bir de âhireti düşününüz. Allah (c.c.), cennette onlara daha çok şeyler hazırlamıştır.

---

[4] Hadisi, Tirmizi, *İlim* bahsinde 2686 No. ile rivayet etmiştir. Hadis, hasen garip sahih, demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 9/227.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ
مَذْمُومًا مَخْذُولًا (٢٢) وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ
وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا
اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا
كَرِيمًا (٢٣) وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ
وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (٢٤) رَبُّكُمْ اَعْلَمُ
بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا (٢٥)

22. Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın.

23. Rabbin, sadece kendisine ibadet etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "Öf!" bile deme; onları azarlama. İkisine de güzel söz söyle.

24. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi sen de onları esirge!" diye duâ et.

25. Rabbiniz, sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu iyi bilin ki, Allah, tövbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.

22. **«Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma!»** Bu âyet-i kerîmede her ne kadar hitab Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ise de ümmeti kast edilmiştir. Müfessirlerin bir kısmına göre, emirlerde asıl olan Peygamber (s.a.v.)'in; nehiylerde ise ümmetinin kast edilmesidir.

«Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın», kendi üzerine meleklerin ve mü'minlerin kötülemesini toplayıp çekersin ve Allah (c.c.)'ın inayetini yitirip rezil ve rüsvay olarak kalırsın. Cenab-ı Hakka karşı edinilen ortak, yardımdan âciz kalır, Allah yardım etmezse kimse yardım edemez. Aslında oturmak anlamında olan *"kuûd"* burada bekleyip kalmak anlamındadır.

23. **«Rabbin»** her mükellefe **«sadece kendisine ibadet etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.»** Çünkü, ibadet, ta'zim'in en son haddidir. Sonsuz azamet ve nimet sahibi olandan başkasına bu ta'zim yapılamaz, sonsuz ta'zime yalnız O lâyıktır. Ana-babanın da her ikisine, iyilik etmenizi kesin olarak emreder. Zira, onlar hayatımızın ve varlığımızın görünürdeki sebebi; Allah (c.c.) ise, hakikî sebebidir. Bu sebeple bu âyette önce varlık ve hayatımızın hakiki sebebi olan Allah'a tazim etmemizin gereğini bildirdikten sonra zahiri sebebimize hürmeti emretti. Yani Allah, seni en muhtaç durumda iken büyütüp besleyen, eğitip terbiye eden ve varlığına zahiren sebep olan ana-baba hakkını, Rubûbiyeti nezdinde Vahdâniyeti Sübhaniyesine yaklaştırarak önem verdiğini gösterdi.

«Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa,» âyetteki *"immâ"* şart için olan "in" ile zait olan "mâ" harflerinden oluşarak tekid- pekiştirmek için gelmiştir. Bu sebeple fiilin sonuna "Şeddeli nun" gelmiştir. Âyette geçen *"senin yanında"* (indeke) den maksat senin himayende anlamındadır.

«Kendilerine 'öf' bile deme;» yani, onlardan birine veya her ikisine usandığını ifade etmek için "öf" deme. Öf kelimesi, sıkıntı belirten bir ses ve sıkıntıyı, usanmayı anlatan bir isim fiildir. Yani, onlarda gördüğün hoşlanılmayacak bir durumundan iğrendiğini veya yaptığın bir hizmetten bıkıp usandığını anlatmak için sakın "öf" bile deme!

«Onları azarlama.» Onlarda gördüğün bir halden dolayı, hoşlanmadığın isteklerinden dolayı onlara bağırıp men etme.

«İkisine de güzel söz söyle.» Güzel bir eğitim almış insan nezaketinin gerektirdiği, ikramı ifade eden güzel söz, söyle. Güzel söz, onlara "anacığım veya babacığım!" demek gibi sözlerdir. Hz. İbrahim (a.s.)'in babası küfür içinde bulunduğu halde "babacığım!" tarzında hitab etmesi gibi.

Ebeveynine karşı hürmetkâr olan bir insan, onlara isimleriyle hitap etmez, çünkü bunda onlara karşı bir nevi saygısızlık ve nezaketsizlik vardır. Sesini onların sesi üzerine yükseltemez, bağırırcasına değil, mütevazi ve hafif bir sesle konuşur. Ancak sesini duyurmak gibi bir zaruretten dolayı yüksek sesle konuşabilir. Onlara kızgın nazarlarla bakmaz.

24. «Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger.» Yani, onlara karşı tevazu ve yumuşaklık göster. Kuş havadan yeni ineceği zaman kanatlarını indirerek kırıp katlar. Uçacağı zaman da kaldırır. İşte kuşun yere ineceği zaman kanatlarını indirmesi tevâzû için misal kılınmıştır.

İbn Abbas: "Ana -babana karşı; suçlu, zayıf bir kölenin son derece kaba ve katı olan efendisine karşı tutumu gibi davran." demiştir.

Dediler ki, kişi ana-babasına merhamet, şefkat ve muhabbet nazarıyla bakar. Hizmetlerini kendi eliyle yapmalı, bu işi başkasına bırakmamalı. Çünkü, kişinin ana-babasına, hocasına, misafirine ve sultanına hizmet etmesi ayıp değildir. Babasından daha fazla fıkıh da bilse ona imamlık yapmamalı, önlerinde yürümemeli. Ancak yol açmak veya yoldaki engeli kaldırmak için önde yürüyebilir. Bir mecliste önlerine geçmemeli, söz söylemek, yemek ve su gibi konularda onlardan öne geçmemeli.

«Ve: 'Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi sen de onları esirge!' diye duâ et.» Duâ et ki, Allah (c.c.), ebedî rahmetiyle onlara merhamet etsin, kâfir dahi olsalar. Çünkü onları İslâm dinine ulaştırması rahmeti cümlesindendir.

İbni Abbas (r.a.): "İbrahim (a.s.), babası ölünceye kadar ona duâ etmiştir: Ne var ki; onun Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Duâyı bıraktı ve ondan sonra istiğfar etmedi. Bundan sonra babası küfür üzerine öldü." demiştir.

İbni Uyeyne'ye: "Vefat etmiş bir kişi için sadaka verilmesi halinde faydalanır mı?" diye sorduklarında, cevaben: "Bütün bu hayırlar kendisine ulaşır, onun için istiğfardan daha faydalı bir şey olmaz. Şayet meyyit için faydalı bir şey olsaydı, onunla emr olunurdunuz" demiştir.

Âyette, ana-baba için: "Ya Rabbî küçüklüğümde onların beni besleyip büyüttükleri gibi, irşad edip yetiştirdikleri gibi, merhamet ettikleri şekilde onlara rahmet et. Zira Rabbim merhamet edenlere merhamet etmeyi vaad etmiştir," tarzında duâ etmenin gerektiği hatırlatılmaktadır.

Rivayet edildiğine göre, bir şahıs Hz. Ömer (r.a.)'e gelip: "Benim anam-babam o kadar yaşlandılar ki, küçükken onların bana hizmet ettikleri gibi ben de onlara hizmet ediyorum. Onlara karşı haklarını ödemiş sayılır mıyım?" diye sordu. Hz. Ömer (r.a.): "Hayır ödemiş sayılmazsın, zira sen küçükken, onlar sana yaptıkları bu hizmeti, büyüyesin, sağlam ve sıhhatli olasın diye yaptılar. Sen onlara bu hizmeti yaparken yakında ölebilirler düşüncesiyle yapıyorsun" dedi.

25. «Rabbiniz, sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir.» Kalbinizde gizli bulunan iyilik ve takvayı isteyip istemediğinizi bilir. Bu âyette, ana-babaya karşı insanın kalbinde bir yüksünme ve hoşnutsuzluğu gizlemesine karşılık sanki bir tehdit vardır. **«Eğer siz iyi olursanız,»** iyilik ve takvayı kast ederseniz **«şunu iyi bilin ki, Allah tövbeye yönelenleri»** insanın yapması kaçınılmaz olan hatalardan Allah Teâlâ'ya dönenleri **«son derece bağışlayıcıdır.»** İnsan olarak işlemiş oldukları davranış veya sözleriyle eziyet ve benzeri kusurlarını affedicidir.

İmam Gazalî (r.a.): "Ulemanın çoğu, şüpheli şeylerde bile ana-babaya itaat etmek vaciptir, yalnız haramda itaat vacip değildir. Çünkü, şüpheyi terk etmek, takva gereğidir. Ana-babanın rızasını almak ise kesin olarak vaciptir" demiştir.

Yine denilmiştir ki, ana-babadan her ikisinin hakkına riayet etmek mümkün olmadığı takdirde, hürmet ve tazim bakımından babanın öncelik hakkı vardır. Çünkü, nesep baba yönünden gelir. Yardım ve hizmet yönünden ananın önceliği vardır. Yanına girdiklerinde babası için ayağa kalkar, bir şey isteseler, önce ananın, sonra babanın isteğini yerine getirir. *Menbeü'l-Âdab* adlı eserde de böyle denilmiştir:

Fıkıhçılar, şöyle demişler: "Kişinin yanında ana-babasından yalnız birine yetecek kadar bir yiyecek varsa anaya takdim eder, çünkü ana, çocuğu için daha çok emek vermiştir. Şefkati, hizmeti babadan fazladır. Ana, evlâdını rahminde taşır, dünyaya getirir, emzirir, kirlerini yıkar, hastalığında tedavisi ve benzeri hizmetleriyle uğraşır. Bu yüzden çocuğuna babadan çok fazla hizmeti geçmiştir.

Bir kişi Râsûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek, malını aldığından dolayı babasını şikâyet etti. Onu çağırdığında, sopasına dayanarak yürüyebilen bir ihtiyar olduğunu gördü ve oğlunun kendisinden şikayetçi olduğunu söyledi. Adam: "Ya Rasûlallah! Ben güçlü kuvvetli iken o çok zayıftı, ben zengin iken o, hiçbir şeyi olmayan bir yoksul idi. Ben ondan hiçbir şeyimi esirgemedim. Şimdi ise ben zayıfım, o güçlü; ben fakirim, o zengin. Bana karşı cimrilik yapıyor, malını vermiyor," dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz ağladı ve: *"Bu sözü işitince, bu duruma ağlamayacak canlı cansız hiçbir şey yoktur"* buyurarak şikâyetci gence döndü ve: *"Sen ve malın babana aitsiniz"* buyurdu.(5)

Yine bir hadisi şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Burnu sürtülsün!"* buyurdu. "Kimin ya Rasûlallah," denince: *"İhtiyarladıkları halde ana-babasından biri veya her ikisine hizmet ve gerektiği gibi hürmet etmediğinden cennete giremiyen kişi"* cevabını verdi.(6)

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ
وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ
وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ
ابْتِغَٓاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾
وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ

5- Bu hadisi şerifi İbni Mace *"Sen ve malın babana aitsiniz"* kısmını almıştır. Taberanî de aynı lâfızla almıştır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/277.

6- Müslim *Edep* bahsinde 2551; Tirmizi de *Deavat* bahsinde 3539 No. ile almıştır. Bkz. *Camiü'l-Usûl*, 1/400.

الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا (٢٩) إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (٣٠)

26. Bir de akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma .

27. Şüphesiz ki, böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür.

28. Eğer, Rabbinden umduğun bir rızkı beklemek durumunda olduğun için onlara bakamıyorsan, hiç olmazsa, kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.

29. Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker kalırsın.

30. Doğrusu, Rabbin rızkı dilediğine çok, dilediğine az verir. Şüphesiz ki, O, kullarını gören ve haberdar olandır.

26. «Bir de akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver.» Ey yaratılmışların en faziletlisi Rasûlüm! Buradaki hitap, Peygamberimizin kendisine olduğu gibi ümmetine de yöneliktir. Âyetteki, yakınlar anlamındaki *"zel kurba"*mutlak anlamda mahrem sayılan akrabadır. *"Hak"*tan maksat da akrabadan yoksul olanlara verilmesi gereken nafakadır. Yoksul olan kimseler üzerine, yalnız yoksul olan küçük çocuklarının nafakası farzdır. Eşi, fakir veya zengin, Müslüman veya ehli kitap olsun, nafakası farzdır. Zengin Müslümana ise, ana-baba ve onların hükmünde bulunan dede ve nineleri yoksul olmaları halinde, müslim veya gayri müslim ayrımı yapılmadan, nafakaları farzdır.

Ana-baba dışındaki nikâhı haram sayılan bütün yakınlarının nafakası da, fakir, küçük, kadın veya kötürüm ya da âmâ olmaları, ya da çalışamıyacak durumda bulunmaları şartı ile vaciptir. Ancak çalışacak durumda iseler ittifaken vacip olmaz.

" Yoksula ve yolcuya da hakkını ver. " Miskin-yoksul, mal namına

hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Yolcu anlamındaki *"İbni Sebil,"* malını kullanma imkânından mahrum olan yolcudur.

«Gereksiz yere de saçıp savurma.» *"Tebzir"*, malı yersiz ve gereksiz harcamaktır. *"İsraf"* ise, harcamada sınırı aşmaktır ve şu âyet ile yasaklanmıştır: *"Büsbütün eli açık da olma!"* (İsrâ: 29)

27. «Şüphesiz ki, böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar.» Kendilerini tehlikeye atmakta onların yardımcılarıdırlar. **«Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür.»** İnkârcılıkta aşırıdır. Allah'ın emirlerine uyarak, yasaklarından da kaçınarak nimetlerine şükretmez.

Kureyş oğulları, develerini keserek ve mallarını hayır sayılmayan diğer bazı yasaklar ve eğlenceler uğruna insanlara gösteriş yapmak için saçıp savuruyorlardı.

28. «Eğer, Rabbinden umduğun bir rızkı beklemek durumunda olduğun için onlara bakamıyorsan,» eğer, Rabbinin nezdinden geleceğini umduğun, onlara vereceğin bir rızkı, aramak gibi bir iş sebebiyle, yardıma müstehak yakınlarından, yoksul ve yetimlerden yüz çevirip onlara bakamıyorsan **«hiç olmazsa, kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.»** Onlara güzel yumuşak söz söyle ve onları rahatlatacak, hayatlarını kolaylaştıracak vaadde bulun.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimiz, kendisinden, istenen şeyi verecek durumda olmadığı zaman, mahcubiyetinden söyleyecek bir şey bulamaz, sükut ederlerdi. Yoksulların üzülüp umutsuzluğa kapılmamaları için sükut yerine güzel söz ile emr edildi.

Âyetteki *"Kavli meysür"* dan maksadın işlerinin kolaylaşması için onlara duâ etmek olduğu da söylenmiştir. Buna göre: "Allah sizi fazlı kereminden zenginleştirsin. Allah (c.c.) bizi de, sizi de rızıklandırsın" tarzında onlara duâ et, buyrulmuş olur.

Rivâyet edildiğine göre İsa (a.s.): "Bir dilenciyi kapısından umutsuz olarak çevirenin evine, rahmet melekleri yedi gün uğramaz, fakir olan kimse kaderine razı olarak ölürse cennete ondan daha zengin kimse girmez" demiştir. *"Hâlisa"* da da böyle rivâyet edilmiştir.

29. «Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma.» Âyette geçen bu iki örnek, müsrifin vermesiyle, cimrinin kısmasını önlemek maksadıyla, onları bu kötü huylarından dolayı korkutmak ve israf ile cimrilik arasında bulunan iktisad kavramını tanıtmaktır ki, bu da cömertliktir. Yani, eli boynunda bağlı olup bir şey vermeye gücü yetmeyen kimse gibi hak yolda ve yerinde olan konularda elini infaktan büsbütün çekip uzatamayacak halde sıkı olma. **«Sonra kınanır,»** kaybettiklerinin **«hasretini çeker kalırsın.»** Her iki âlemde, Allah (c.c.) ve insanlar yanında kınanmış olursun.

30. «Doğrusu, Rabbin rızkı dilediğine çok, dilediğine az verir. Bazılarına bol ve geniş, diğer bazılarına da, ilâhî hikmetine bağlı olan iradesinin gereği olarak, kısarak verir. **«Şüphesiz ki, O, kullarını gören ve haberdar olandır.»** Yani onların gizlisini de, açığını da bilir, ayrıca onlara meçhul olan iyiliklerini de O bilir.

Bir kudsi hadiste: *"Şüphesiz ki, mü'min kullarımdan öyleleri var ki, imanlarını ancak zenginlik ıslah ve takviye eder, şayet onları fakir kılarsam, bu durum onları ifsad eder. Yine mü'min kullarımdan kimileri var ki, onların imanlarını ancak, fakirlik ıslah ve takviye eder. Şayet onları zenginletsem bu onları ifsad eder, bozar. Onların kalplerindekini bildiğimden işlerini Ben düzenlerim. Şüphesiz ki Ben, her şeyden tamamen haberdarım, her şeyi gereği gibi bilirim"* buyrulmuştur. Bu kudsî hadisi, Enes (r.a.) rivayet etmiştir. *Bahrü'l-Ulûm*'da böyle kayıtlıdır. Bu sebeple Allah (c.c.), zenginletir ve fakirletir, bolca yayar ve daraltır. Kullarının hepsini zenginletse, isyan eder ve azarlardı. Hepsini fakirletse her şeyi unuturlar ve mahvolurlardı.

Yine bir hadisi şerifte: *"Yedi tehlikeden korunmak için iyi amel edin: Her şeyi unutturan fakirlikten, yahut azdıran zenginlikten veya ifsad eden hastalıktan, yahut insanın akıl ve bedenini zayıflatan ihtiyarlıktan, yahut ansızın gelen ölümden, yahut beklemekte olan şerlerin en kötüsü olan Deccalden, yahut çok acı olan kıyametten başka bir şey mi bekliyorsunuz?"*(7) buyrulmuştur.

Akıllı insan için, Allah'ın emrine teslim ve kadere razı olmak, darda sabretmek, bollukta şükretmek, imkânlar ölçüsünde infak etmek gerekir.

7- Hadisi şerifi ,Tirmizi *Zühd*, babında 2307 Numara ile rivayet ederek hadis hasen gariptir demiştir.

وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ
اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَب۪يرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ
كَانَ فَاحِشَةً وَسَٓاءَ سَب۪يلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ
الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا
لِوَلِيِّه۪ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾
وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ
وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾

31. Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da, sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek, gerçekten büyük bir suçtur.

32. Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.

33. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine yetki verdik. Ancak bu velî de öldürmede ileri gitmesin. Zaten o, yardıma mazhar olmuştur.

34. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, tam bir iyi niyet taşımaksızın yaklaşmayın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü, verilen söz, sorumluluğu gerektirir.

31. Ey Arap topluluğu! **«Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın.»** Araplar fakirlik korkusuyla kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. Bu âyetle yüce Allah, bu cinayetten men ederek, hepsinin rızkını vereceğine dair teminat verdi. **«Biz, onların da, sizin de rızkınızı veririz.»** Başkası değil. **«Onları öldürmek, gerçekten büyük bir suçtur.»** Bu cinayet, Allah'ın (c.c.) binalarını yıkmak, nesli kesmek demek olduğu için büyük bir günahtır.

Bu âyetten itibaren 39. âyet dahil, on âyeti kerime de, on kötü huyun, on iyi huy ile değiştirilmesine işaret ve tavsiye vardır. Bu kötü olan huylardan birincisi cimrilik, ikincisi uzun emel ve arzudur.

Bunların her ikisine açıklamakta olduğumuz bu âyetin *"Geçim endişesiyle çocuklarınızın canına kıymayın"* bölümünde işaret vardır. Çünkü, cimrilik ve uzun emel, onları çocuklarını öldürmeye yöneltmiştir. Bu sebeple de bu iki kötü huyun cömertlik ve tevekkül ile değiştirilmesine yine bu âyetin: *"Biz sizin de, onlarında rızkını veririz"* bölümü ile ışık tutulmuştur.

Anlatıldığına göre Zekeriya oğlu Yahya (a.s.), İblis ile karşılaştı ve: "Ey İblis! En sevdiğin ve en çok nefret ettiğin insanlar kimlerdir?" diye sordu. İblis: "En çok sevdiğim insan, cimri olandır. Hiç sevmediğim insan da cömert olan insandır." dedi. Yahya (a.s.): "Neden?" deyince de İblis: "Çünkü, cimrinin cimrilik kötülüğü bana yetiyor, cömert ise fasık da olsa cömertliği sebebiyle Allah'ın (c.c.) affedip kabul edeceğinden endişe ediyorum." Sonra İblis dönüp giderken: "Şayet sen Yahya (a.s.) olmasaydın sana bunları söylemezdim" dedi.

Âlimler şöyle demiştir: Kişinin ev halkını zühde zorlaması gerekmez, sadece onları zühde davet eder, kabul ederlerse ne âlâ, etmezlerse onların dünyalık ihtiyaçlarını karşılar, nimetlerini arttırmaya çalışır, itidalden ayrılmaz. Kendisi ise dilediği gibi hareket eder.

Cenab-ı Hak, diğer kötü hasletleri hatırlatarak şöyle buyurmuştur:

32. «Zinaya yaklaşmayın.» Zina etmek şöyle dursun, onun başlangıcı sayılan, öpmek, göz kırpmak veya şehvet gözüyle bakmak gibi davranışları da yapmayın, **«Zira o, bir hayasızlıktır.»** Çünkü zina, sınırı aşan, çirkinliği açık olan, yüz kızartıcı bir iştir. Onda nesilleri zayi etmek vardır **«ve çok kötü bir yoldur.»** Zina ne kötü bir yoldur. Nesillerin kesilmesine, fitnelerin tahrikine yol açan, sahibini cehenneme sürükleyen çok kötü bir huydur.

Hadisi şerifte: *"Bir kul zina ettiğinde iman onun kalbinden çıkarak başının üzerinde bir gölge gibi durur, zinadan ayrılınca imanı kendisine döner"* buyrulmuştur. (8)

Sahabilerden birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zinadan sakınınız, zira onda altı tane felâket vardır, üçü dünyada, üçü de âhirette verilmek suretiyle zina eden cezalandırılır. Dünyadaki felâketler:

1. Rızık darlığıdır, yani rızkından bereket kalkarak hayır ve iyilikten mahrum olur,
2. Ömrü eksilir,
3. İnsanların nefretini kazanır, çünkü zina insanın güzelliğini giderir.

Âhiretteki felâketler ise:

1. Rabbin gazabına sebep olur,
2. Hesabın zorluğuna sebep olur,
3. Cehenneme girmesine sebep olur."

Yine bir hadisi şerifte: *"Gözler de zina eder, onların zinası kötü niyetle bakmaktır. Eller de zina eder, onların zinası tutmaktır."*(9)

İyi bil ki, şehvetin insana üstünlük sağlaması, zinaya götürür ki, bu, âyet-i kerimelerde yerilen, on kötü huyun, üçüncüsüdür.

Anlatıldığına göre, Basra'da kendisinden devamlı güzel bir koku hissedildiği için, El-Miskî adıyla tanınan bir adam vardı. Kendisine bu kokunun kaynağı sorulunca: "Ben gençken insanların en güzellerinden idim. Çok da çekingen ve haya sahibi idim. Babama dediler ki, onu çarşıda bir dükkâna verirsen açılır, mahcubiyeti gider. Babam da beni bir manifaturacı mağazasına verdi. Bir gün yaşlı bir kadın geldi ve bazı kumaşlar istedi, ben de tezgâhta bulunduğumdan istediklerini indirdim. Aldığı bu eşyanın parasını evinde vereceğini, kendisi ile evine kadar gelmemi istedi, beraberinde gittim. Beni büyük bir köşke götürdü. Büyük bir kubbesi vardı. İçinde, bir taht vardı. Üzerinde süslü yataklar bunun üzerinde de genç bir kız vardı. Beni kendisine doğru çekti. "Allah (c.c.) görüyor" dedim. "Önemli değil" dedi. "Ben ishal olmu-

---

8- Hadisi Ebu Davut ve Tirmizî rivayet etmiş, Hâkim de sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/712.

9- Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir kısmı olup baş tarafı şöyledir: *"Âdem oğluna zinadan nasibi yazıldı, gözlerin zinası bakmaktır, kulakların zinası dinlemektir, dilin de zinası söylemektir..."*

şum, hemen tuvalete gitmem gerekiyor," dedim. Helaya girip, üstüme başıma pislik sürüp kirlettim. Bu delinin birisi dediler. Böylece bu belâdan kurtuldum. Oradan çıkıp bir akar suda üstümü başımı yıkadım. O gece rüyamda bir adam gelerek: "Yakub oğlu Yusuf nerede! Sen neredesin!" dedi ve elini yüzüme ve üzerime sürdü. İşte o günden beri onun kokusu üzerimden eksilmedi. İşte bu iffet ve takvanın bereketindendir.

İblis, Hz. Musa (a.s.) ile karşılaştı da: "Ey Musa! Sinirlendiğin zaman beni hatırla, o esnada benim yüzüm kalbindedir, gözüm senin gözündedir. Senin içinde, kan dolaşımı gibi dolaşırım. Düşmanla savaş için karşılaştığın zaman ben insanoğluna gelir, savaştan kaçmasını temin için, ona çoluk çocuğunu, eşini ve ailesini hatırlatırım. Nikâhı haram olmayan kadınla yapayalnız bir arada oturmaktan sakın, çünkü ben, o esnada ondan sana, senden ona aracılık ve elçilik ederim. Bu olay, *Âkâmü'l-mercân*'da nakledilmiştir.

33. «Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın.» Müslüman olmakla veya ahid ile ki, bu durumda, ahidleşenlerle, zimmîler de bu hükme girer. Bu suretle Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı kimseleri sakın öldürmeyin. Yani şu üç sebepten başka bir sebeple cana kıymayın: "İmandan sonra irtidat, inkâr etmek; evli iken zina etmek; masum, günahsız bir cana kasten kıymak." Bu üç şeyden birini yapmayan **«bir kimse zulmen öldürülürse onun velîsine»** mirascısına, ölümünden sonra işini yapacak olan vârisine, velîsi veya vârisi yoksa sultan'a -ki, o, velîsi bulunmayanın velîsidir.- hakkını alması için **«yetki verdik.»** Dilerse kısas suretiyle öldürür ve isterse diyet alır. **«Ancak, bu velî de öldürmede ileri gitmesin.»** Kısas işinde meşru olan sınırı aşarak, müsle'yi de (katilin uzuvlarını kesmek) ilâve ederek veya katilden başka yakınlarından birini öldürmek suretiyle aşırı gitmesin. Cahiliyet âdetlerinde olduğu gibi, onlar, katilden başkasını veya bir maktül yerine iki kişiyi öldürüyorlardı. Onlar, kendilerinden itibar ve şeref sahibi olan birisi öldürüldüğünde sadece katili öldürmekle yetinmezler, onunla birlikte yakınlarından bir cemaati de öldürürlerdi.

«Zaten» kendisine bu yetki verilmekle **«o, yardıma mazhar olmuştur.»** Ona şeriat (hukuk) ve hükümdar yardım eder. Yani, Allah (c.c.) kısası veya diyeti gerekli kılmakla ona yardım etmiş, hâkimlere de hakkını almasına yardım etmesini emretmiştir.

Denilirse ki, kasten adam öldürenin tevbesi nedir? Cevap: Üç suretten birisi iledir: Ya kısas suretiyle öldürülmek, ya aff edilmesi veya ondan diyet alınması suretiyle tevbe etmiş sayılır.

34. «Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar,» tasarrufta bulunmak şöyle dursun **«tam bir iyi niyet taşımaksızın yaklaşmayın.»** Ancak onu korumak ve üretmek için yaklaşabilirsiniz. Âyette geçen *"eşüddeh"* insanın en güçlü zamanı olup bu da on sekiz ile otuz yaş arasında olur.

"Bahru'l-Ulûm" da denilmiştir ki: "eşüdd"e ulaşmak idrak yani rüşd ile olur. Bulûğa erdikten sonra rüşdü denenir. Bunun son sınırı otuz üç yaştır.

«Verdiğiniz sözü de yerine getirin.» Verilen söz ister Rabbin ile aranda olsun, ister kendinle diğer insanlar arasında olsun, o söze sahip çıkarak koruyunuz. **«Çünkü, verilen söz, sorumluluğu gerektirir.»** Sözleşme yapandan, sözünü bozmayıp tutması istenir.

DÖRDÜNCÜ CİLDİN SONU

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
5

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

BEŞİNCİ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 5

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

ayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ
Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL
Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Kehf, Hac ve Mü'minûn sûrelerinin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON
Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL
Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT
Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

İSRA SÛRESİ'NİN DEVAMI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا
كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ
تَاْوِيلًا (٣٥) وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ
وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا (٣٦) وَلَا تَمْشِ
فِي الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا
(٣٧) كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا (٣٨)

35. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.

36. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi yaptığından sorumludur.

37. Yer yüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.

38. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbi'nin nezdinde sevimsizdir.

35. «Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın.» *Kıstas:* Büyük terazi, yahut büyük veya küçük doğru ölçen herhangi bir terazi demektir. Cumhura göre "Kıstas", el-Kıst kelimesinden alınmış doğru, denk anlamında Arapça bir kelimedir.

«Bu» tastamam ölçmek ve doğru terazi ile tartmak **«hem daha iyidir»**, sizin için dünyada hayırlıdır. Doğruluk ve dürüstlük her türlü işlemlerde önem verilmesi istenen bir emanettir, **«hem de neticesi bakımından daha güzeldir.»**

On kötü huydan dördüncüsü: Gazab, kızgınlıktır. İnsanı öfkenin sarması haksız olarak cana kıymaya götürür. Bu sebeple, kötü olan gazap, sinirlilik huyu; *"Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (mirasçısına hakkını alması için) yetki verdik."* (İsrâ: 33) âyetindeki hükümle değiştirildi.

Eski İran hükümdarlarından-Kisralarından Enûşirvan: "Kötü olan beş huy, dört kişide daha kötüdür:

1. Hükümdarlarda cimrilik,
2. Hakimlerde yalancılık,
3. Âlimlerde şiddetli sinirlilik,
4. Kadınlarda haya, utanma duygusunun azlığı" demiştir.

Kötü huylardan beşincisi: "İsraf'tır. Her şeyde aşırılık israfa götürür. Bu da israfı yasaklayan: *"Ancak velî de kısasta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o yardıma mazhar olmuştur."* (İsrâ: 33) âyeti gereğince, itidal ile değiştirilmiştir.

Abdullah b. Ömer (r.a.) dan rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.), abdest almakta olan Sa'd (r.a.)'in yanından geçerken suyu gereğinden fazla harcadığını görünce: *"Ey Sa'd! Bu israf nedir?"* diye sordu. Sa'd: *"Abdest alırken (kullanılan fazla su) israf sayılır mı?"* deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Evet akmakta olan bir nehrin başında dahi olsan israf sayılır"* buyurdu. (10)

Kötü huyların altıncısı: *"Yetimin malına rüştüne erinceye kadar tam iyi bir niyet taşımaksızın yaklaşmayın..."* (İsrâ: 34) Âyeti kerimede yasaklanmış olduğu anlaşılan hırstır. Çünkü yetimin malında menfaat temin etmek için tasarrufta bulunmak, hırstandır.

Hikmet sahibi birine: "Yaşlı olan kişi, neden gençten daha ihtiraslıdır?" diye sordular. Hikmet sahibi: "Çünkü yaşlı kişi, gencin tatmadığı dünya zevkini tatmıştır da ondan" cevabını verdi.

Kötü huyların yedincisi: Ahdi bozmaktır. Ahde vefayı emreden *"...verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir"* (İsrâ: 34) âyetiyle, bunun değiştirilmesi ön görülmüştür.

Kötü huyların sekizincisi: Hıyanettir. Bu da: *"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın..."* (İsrâ: 35) âyetiyle emanetle değiştirilmesine işaret edilmiştir.

Rivayete göre, son nefeslerini alıp vermekte olan bir adam durmadan "Ateşten iki dağ," sözünü tekrar ediyormuş. Ziyaretine gelen bir zat ailesine: "Ne ile meşgul olduğunu, amelini sormuş." Ailesi: "İki adet terazisi olup, birini alırken, diğerini de satarken kullandığını" söylemişler.

İbni Abbas (r.a.)'dan rivayete göre, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e tüccarlar gelmişti de, onlara: *"Ey tacir topluluğu! Allah (c.c.), sizi çok günahkârlar olarak haşr edecek, ancak doğrulukla alışveriş eden, akrabasını ziyaret eden ve emanete riayet edenleriniz müstesnadır"* buyurdu. (11)

36. «Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme.» Maksadına ulaştıracağını bilmediğin bir yoldan gitmek gibi, hakkında bilgin olmayan söz ve hareketlerin peşine düşme. **«Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi yaptığından sorumludur.»** Âyetteki geçen uzuvlar, kıyamet günü sahiplerinin aleyhine şahitlik edecekleri ve onların durumundan sorumlu bulunacaklarından onlara akıllı bir kişilik verilmiştir ki, edebiyatta buna teşhis sanatı denir.

Bahrü'l-Ulûm'da denilmiştir ki: "Sanki Allah; kalp, göz ve kulakla ilgili olan bilinmeyen şeyleri yasaklamakla; dinlenilmesi caiz olmayan şeyleri

---

10- Mişkâtül Mesabih 1. Cilt, 133. sayfa.

11- Tirmizî, *Büyû*; İbn Mâce, *Ticârât;* Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/428.

dinleme, bakılması caiz olmayan şeylere bakma, kastedilmesi caiz olmayan şeyleri kastetme demiştir. Çünkü, bunların her birinden dolayı Allah (c.c.), sahibini sorumlu tutacaktır ve cezalandıracaktır."

Âyet-i kerimede ayrıca, insanın bir kötülüğü yapmak üzere niyetlenip kararlı olmasından dolayı sorumlu tutulacağına da bir delâlet vardır. Nitekim: "*...Lakin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar.*" (Bakara: 225) âyetinde buyrulduğu gibi. Meselâ, kibir, haset, nifak, kendini başkasından üstün görmek, riya ve dünyayı sevmek gibi kalbin kötü amellerinden insan kendi arzu ve iradesiyle yapmak azminde bulunduğu şeylerden sorguya çekilir, fakat ihtiyarî olmayan düşünce ve azimlerden dolayı sorumlu tutulmaz.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: "*Ümmetimin içlerinden, geçirdikleri kötü niyetleri affedilmiştir*" buyurmuş olması konuya açıklık getirmiştir.

El-Eşbah ve'n-Nezair'de: "İnsanın içinden gelip geçen kötü şeyler söylenmedikçe veya yapılmadıkça onlardan dolayı sorumlu olunmaz" denilmiştir. Nitekim Müslim'in de buna benzer rivayeti vardır.

Bu konuda söylenenlerin özeti şudur:

İnsanın gönlünden geçen günahlara dair niyet ve kararlılık, beş maddede toplanır:

1. el-Hâcis: İnsanın nefsine atılan, ilka edilen kötülüktür. Bundan muaheze olunmayacağına ittifak vardır, çünkü kendi kendine kalbine düşmüştür, onun fiili değildir.
2. Hâtır: Bu, hacis'den sonra gelir. Hacisin hemen başlangıcında insan bunu def edebilir. Sahih hadisle sabit olduğuna göre insan "hâtır" ve bundan sonra gelen "hadisü'n-nefs"den sorumlu değildir.
3. Hadisü'n-nefs'tir. Bu da Hâtır'dan sonra gelir.
4. Hemm ve
5. Azm'dır. Bu da insan kalbine gelen hemm'in, kast'ın en kuvvetlisi ve en kesinidir. Yani insanın bir işi yapmaya kesin karar vermesidir.

Bazı büyük zevat, Mekke'yi Mükerreme'dekiler hariç, insanın gönlüne doğup gelen bütün kötü niyetlerin (hevâtır) hepsi aff edilmiştir" demişlerdir. Bu sebeple Abdullah b. Abbas (r.a.) ikametgâh olarak ihtiyaten Taif'i seçmiştir.

Hemm'e gelince, sahih hadiste belirtildiğine göre bir kimse bir iyiliği yapmak isteyip karar verince "hemm" o kimseye, bir hasene iyilik yazılır. Bir seyyie'ye, kötülüğe hemm (karar verilmesin)den dolayı seyyie, kötülük yazılmaz, beklenir. Şayet ona azm eden kişi, Allah için o kötülüğü işlemez, terk ederse onun için o da bir hasene sevap olarak yazılır. Şayet hemm (azm) ettiği gibi yaparsa, bir tek seyyie, günah yazılır. Daha doğrusu insan için yalnız fiili yazılır.

Azm kısmına gelince, Muhakkiklere göre insan ondan dolayı sorumludur.

Âyetin, *"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme"* kısmıyla kötü huyların dokuzuncusu olan zulüm'e işaret vardır. Zulüm: Bir şeyi, konulması gereken yerinden başka bir yere koymaktır. İnsanın, organlarını emredilenin dışında kullanılması bu manada bir zulüm sayılır. Kulakların gıybet, yalan ve iftira gibi şeyleri dinlemekte kullanılması, kulakların zulmüdür. Gözlerin zulmü, haram olan şeylere bakmaktır. Dünyalık bakımından kendisinden üstün olana bakıp ona imrenmesi, din bakımından da kendisinden aşağı durumda olana bakıp amellerini azaltacak davranışlara sapması, dünyevî zinet ve süslere bakması da yine gözlerin zulmüdür.

37. «Yer yüzünde böbürlenerek dolaşma.» *"Merahan"* kelimesi, kibirlenmek, böbürlenmek anlamınadır. Âyet-i kerimede, kibirle büyüklenerek yürümek yasaklanmıştır. **«Çünkü sen»** ağırlık ve azametinle **«ne yeri yarabilir, ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.»** Âyetteki *"tûl"* (uzunluk, ululuk,) mağrur olan kişinin zoraki olarak kendini yüksek ve uzun göstermeğe çalışmasıdır ki, burada kibirli kişi ile istihza edilmiş ve böbürlenmenin yasaklanmasının da sebebi gösterilmiş oluyor. Çünkü, kibirlenme ahmaklıktan başka bir şey değildir, insan kibirlenme ve büyüklenme ile hiçbir fayda temin edemez.

Kibir, kötü huyların da onuncusudur. Büyüklüklenerek yürümek de, kibirdendir. Bu sebeple açıklamaya çalıştığımız bu âyette kibrin, tevazu ile değiştirilmesine işaret edilmektedir.

Ebu Hureyre (r.a.): "Rasûlüllah (s.a.v.)'dan daha güzel hiçbir kimseyi görmedim, O, yürürken yer yüzü sanki onun için dürülüyordu, yürürken biz kendimizi zorlarız, halbuki o, çok rahat olarak yürürdü" demiştir. (12)

12- Hadisi Tirmizi *Menakıb* bahsinde 3650 No. ile tahriç etmiştir. Senedinde zayıf olan İbni Lühey'a var ise de Amr b. Haris de bu hadisi İbni Abbas'tan rivâyet ettiği için hadisi şerif hasen derecesine yükselmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/224.

38. «Bütün bu sayılanların kötü olanları,» ki bunlar **«Rabbinin nezdinde sevimsizdir.»** Âyette "sevimsiz" olarak tercüme edilen *"mekrûh"* kelimesi, buğzedilen anlamında olup "merdî-razı olunan" kelimesinin karşıtıdır. İradenin karşıtı değildir. Çünkü bütün hadiselerin ilâhî irade ile meydana geldiğinde kesin deliller vardır.

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى
إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي
جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا (٣٩) أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ
وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا (٤٠)
وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا
نُفُورًا (٤١) قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي
الْعَرْشِ سَبِيلًا (٤٢) سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا (٤٣)

39. İşte bunlar, Rabbinin sana vahy ettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.

40. Rabbiniz erkek çocukları size ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.

41. Biz, onların akıllarını başlarına getirmek için bu Kur'ân'da (çeşitli uyarıları) türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.

42. De ki: "Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak (ve ona galip gelmek) için çareler arayacaklardı."

43. Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur.

39. «**İşte bunlar,**» genişçe anlatılan sorumluluklar «**Rabbinin sana vahy ettiği hikmetlerdir.**» O hikmetler, ilâhî hükümleri ve Hakkı bilmektir. Yahut, nesh'in ve fesadın kendisine yol bulamıyacağı sağlam hükümlerdir.

«**Allah ile birlikte başka ilâh edinme.**» Burada hitap, her nekadar Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ise de ondan başkası kast edilmiştir. Bu hitap, 22. âyette geçtiği halde burada tekrar edilmesi, tevhid'in ilâhî emrin başlangıcı ve nihayeti olduğunu tenbih içindir. Kasıt ve niyeti olmayanın ameli bâtıldır. Bir işi Allah'ın rızâsından başka bir maksatla yapanın emeği zayi olur.

«**Sonra kınanmış ve**» Allah'ın rahmetinden «**kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.**» Burada kınanmıştan maksat, insanın kendi tarafından, melekler ve diğer insanlar tarafından kınanmasıdır. Allah Teâlâ, burada, kendisine şirk koşanı tahkir için ele alınıp yakılmak için fırına atılan oduna benzetmiştir. Tevhid, iyiliklerin aslı olduğu gibi, şirk de kötülüklerin aslıdır.

Yahya b. Muaz: "Dünya ancak senin zikrinle güzeldir. Âhiret ancak senin affınla, cennet de ancak sana kavuşmakla güzeldir" demiştir.

Hadisi şerifte: *"Dünya ve içindeki her şey mel'undur, ancak Allah'ı zikretmek ve ona yakın işler ile âlim olan ve öğrenen kimse müstesnadır."* (13)

40. Ey müşrikler! «**Rabbiniz erkek çocukları size ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocukları mı edindi?**» Müşrikler kız çocuklarını istemezlerdi. Kendileri için erkek çocukları seçer: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" derlerdi. Bunun için bu hitap onlara yöneliktir. Allah (c.c.) sizi kendinden üstün sayarak, size en değerli oğlan çocukları verdi de, kendisi için de en değersiz olanları mı tercih etti!" anlamınadır. Nitekim: *"Demek erkek size, dişi O'na öyle mi?"* (Necm: 21) buyrulmuştur.

13- Hadisi, Tirmizî, *Zühd* babında rivayet etmiştir, 2323 No. ile, İbni Mace 112 No. ile rivâyet etmiştir. Tirmizi "Hadis hasendir" demiştir.

«Gerçekten siz,» vebali **«çok büyük bir söz söylüyorsunuz.»** Nefret ettiğiniz kız çocuklarını Allah'a isnad ediyorsunuz, kendinize erkek çocukları seçiyorsunuz ve yaratılmışların en şereflilerinden olan melekleri dişilikle niteliyorsunuz, böylece kimsenin cür'et edemiyeceği, vebâli çok büyük bir söz söylüyorsunuz.

41. «Biz, onların akıllarını başlarına getirmek için» söyledikleri şeylerin bâtıl ve yanlış olduğu gerçeği üzerinde düşünüp durmaları için **«bu Kur'an'da»** çeşitli uyarıları **«türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu»**türlü türlü ikaz ve ihtarlar, **«onlara daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.»**

42. «De ki: 'Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi», mutlak olarak Rububiyet ve mülk sahibi **«olan Allah'a ulaşmak (ve ona galip gelmek) için çareler arayacaklardı.'»** Ona karşı galip gelmek ve kendilerindeki ayıp ve aczi gidermek için çareler ararlardı. Bazı kralların diğer bazılarına karşı yaptıkları gibi.

Bu âyet, şu gerçeğe işaret etmektedir: Farzı muhal olan ilâhlar, ya ondan daha büyük oldukları farz edilir, ya onunla eşit, veya ondan daha küçüktür. Daha büyük oldukları farz edilse, Arşın sahibi olan Allah'ı zorlayarak (haşa) mülkünü elinden zorla alarak kendileri sahip olmak isterler. Şayet eşit güç ve kuvvette oldukları farz edilse, kendilerinin meliklikten azledilmelerine ve onlardan birinin hükümdar olmasına razı olmazlar, bu takdirde hükümdarlık konusunda kavgaya tutuşurlar. Şayet, O'ndan daha aşağı durumda oldukları farz edilse, noksanlıkları sebebi ile uluhiyete lâyık olamazlar. Mutlak kemal sahibi bir Rabbin bulunması sebebiyle nakıs'ın ilâh olması mümkün olmaz.

43. «Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir.» Yani, onların: "O'ndan başka ilâhlar var, melekler onun kızlarıdır," gibi bâtıl sözlerden, mülk ve rubûbiyet sahibi olan Yüce Rabbimiz ne kadar uzaktır ve **«son derecede yücedir ve uludur.»** Bu ululuğun ötesinde bir sınır yoktur, ululuğu sonsuzdur. Nasıl nihayetsiz yüce olmasın ki, O'nun varlığı sonsuzdur. Onların isnad ettikleri şeyler adem, yokluk mertebelerinin en aşağı ve basitidir. Yani onların isnad ettikleri şeyler Zatı ilâhî hakkında mümtenidir, imkânsızdır.

İyi bil ki, gerçekten Allah (c.c.) zatında bir, sıfatında tektir. Şirk, ortaklık ise bir vehimden gelir.

El-Dîneverî, Hz. İbrahim'in duâsı olan: "*...Beni ve oğullarımı putlara* *tapmaktan uzak tut"* (İbrahim: 35) âyetinin tefsirinde: "Onlardan bir kısmı var ki, putları kendi nefisleridir." Nitekim Allah Teâlâ: *"Gördün mü arzu ve hevesini ilâh edineni!..."* (Furkan: 43) buyurmuştur. Kiminin putu eşidir. Onu sever ve ona itaat eder, kiminin putu ticarettir. Allah'a itaati terkeder, ticaretine güvenir.

Anlatıldığına göre Malik b. Dinar (r.a.), namazda: *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz"* (Fatiha: 5) âyetini okurken, bayılmıştı da sebebi sorulduğunda: *"Yalnız sana ibadet ederiz"* dediğimiz halde, nefislerimize itaat etmekle heva ve hevesimize kulluk ediyoruz. *"Yalnız senden yardım dileriz"* deriz de O'nun kapısından başkalarının kapılarından medet umarız" demiştir.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ
اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾ وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ
الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلٰى
قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِذَا ذَكَرْتَ
رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ
بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُولُ
الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا
لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

44. Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki, siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir ve bağışlayıcıdır.

45. Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle âhirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz.

46. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yad ettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, geri dönüp giderler.

47. Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırken de o zalimlerin: "Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliriz.

48. Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, sapmışlardır, artık bir yol da bulamamaktadırlar.

44. **«Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder.»** Tesbih, hakkı tenzih etmek, sonradan olan ve mümkün bulunan şeylerin noksanlarından uzak saymaktır. Yerin ve göklerin Allah'ı tesbih etmeleri, hal dili ile yaratıcının kudret ve hikmetinin varlığına işaret etmesidir. Gökler ve yerdekilerin tesbih etmesi ise ki, onlar: Melekler, cinler ve insanlar olup Allah'ı dilleriyle tesbih ederler. Buradaki tesbihten maksat, hal ve konuşan lisan ile ifade edilebilen muntazam manadır.

«O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.» Gerek hayvan gerek nebat ne varsa mutlak bir yaratıcıya, O'nun kudret ve hikmetine delâlet eder. **«Ne var ki, siz, onların tesbihini anlamazsınız.»** Ey müşrikler! tesbihin anlaşılabileceği sağlam anlayışı kaybettiğiniz için onların tesbihlerini anlamazsınız. **«O, halîmdir»** bu sebeple siz, delilleri düşünmekten yüz çevirerek şirke saptığınız halde O, size azap etmekte acele etmedi. Sizlerden tövbe edip tevhide dönenleri **«bağışlayıcıdır.»**

Semerkantlı Şeyh Ali, *"Bahrü'l-Ulûm"* adlı eserinde: "Salih selefimizin görüşü şudur: Âyetteki tesbih iki yerde de hakiki manasında kullanılmıştır ki, esas olan da budur. Şayet cansızların, konuşması kabul ediliyorsa, tesbih edebilecekleri de kabul edilmelidir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): '*Ben peygamberlikle görevlendirilmeden önce Mekke'de bana selâm veren bir taş bilirim ki, şu anda dahi hangi taş olduğunu biliyorum*' buyurmuştur." (14)

İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın önünde yemekte olduğu yemeğin tesbih ettiğini duyardık" demiştir. Nitekim, insan organlarının ve cildinin şahitlik edeceğini Kur'an-ı Kerim bildirmiştir: "*Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da; her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu...*" (Fussilet: 21) Ve "*O gün, onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder.*" (Yasin: 65) âyetleriyle bu gerçek ifade edilmiştir.

İbni Abbas (r.a.): "*Doğrusu Biz, akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik, hepsi ona yönelmiştir.*" (Sad: 18-19) âyetlerinin, tefsirinde: "Davud (a.s.), tesbih ettiğinde, dağlar ona tesbih ile cevap verirlerdi" demiştir.

Mücahid de: "Canlı cansız şeyler, Allah'ı tesbih ederler." Tesbihleri de: "Sübhanallahi ve bi hamdihi" (Allah'ı tesbih ve O'na hamd ederim.) şeklindedir," demiştir.

Fethü'l-Karîbi'l-Mucip'te denilmiştir ki: "Cansız varlıkların tesbihi ile bereket hasıl olursa, zikirlerin en şereflisi olan Kur'an-ı Kerim'le bereketin meydana gelmesi daha lâyıktır, özellikle de sâlih bir kişi tarafından okunacak olursa... Bu sebeple âlimler kabrin başında Kur'an-ı Kerim okumayı güzel görmüşlerdir.

Güzel kokulu, yeşilliğini sürekli koruyan bitki ve ağaç fidanı kabirin kapısına veya lahid yönüne dikilebilir mi? Cevap: Kabrin hangi yerine dikilirse dikilsin, hadisi şerifte mutlak manada dikilmesi tavsiye edildiğine göre maksat hasıl olur." (15)

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Medine'deki mescidinde bir hurma ağacı gövdesine dayanarak hutbe irad ederlerdi. Sonra, birisi üç basamaklı bir minber yaptı. Nebî (s.a.v.), minbere çıkıp hutbe irad edince, hurma ağacı ağlayıp inlemeye başladı. Efendimiz (s.a.v.), minberden inip hurma kütüğüne mübarek elini koyunca iniltisi kesilip sakinleşti. (16)

14-Hadisi şerifi Müslim Sahihinde (7/58) *Kitabü'l-Fedail*'de, Darimî *Sünen*'inde ve Isbehanî'de *Delailü'n-Nübüvve*'de rivâyet etmişlerdir.

15-Buhari, Tecrid-i-Sarih, 4/555.

16-Hurmanın inlemesi hadisini Buhari, Sahih'inde daha geniş bir şekilde rivayet etmiştir. İmam Ahmed *Müsned*'inde, Hafız Isbehânî, *Delâil'ün-Nübüvve*'de 2/513 de rivâyet etmiştir.

Ebû Zer (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın (r.a.) da bulundukları bir mecliste oturup eline yedi çakıl taşı aldı ve avucunun içine yerleştirdi. Çakıl taşlarının tesbih ettiklerini, hatta arı vızıltısı gibi bir ses çıkardıklarını duydum. Sonra onları Hz. Ebû Bekir'in eline verdi, onun elinde de tesbihlerini ve arı sesi gibi bir vızıltı çıkardıklarını işittim. Sonra Hz. Ömer'in eline koydu. Daha sonrada Hz. Osman'ın eline koydu. Taşların, onların elinde de aynı şekilde tesbih ettiklerini ve arı sesi gibi bir vızıltı çıkardıklarını duydum."(17)

Abdullah el-Kurtubî'nin anlattığına göre: "Davud (a.s.): 'Bu gece, Allah'ı yarattıklarından hiç kimsenin yapmadığı bir tesbih ile tesbih edeceğim,' dedi. Hemen, bir su arkından bir kurbağa: 'Allah'a karşı tesbihinle mi iftihar ediyorsun, ben yetmiş yaşındayım ve Allah'ın zikrinden dilim kurumamıştır.' diye seslendi."

Özet olarak cansız varlıkların tesbih etmesi imkânsız değil, aksine imkân dahilindedir. Harikülâde şeyleri, inkâr edenlerden başkası bunu inkâr etmez.(18)

45. «Biz, Kur'an okuduğun zaman,» sana indirilen Kur'an âyetlerini tilâvet ettiğinde **«seninle âhirete inanmayanların arasına»**ki onlar, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Kureyş müşrikleridir, **«gizli bir perde çekeriz.»** Yapmakta olduğun Risalet görevini idrak etmelerini ve senin yüce değerini anlamalarını perdeleyecek, hissedilmeyen ve görülmeyen, bir perde çekeriz. Bu sebeple: *"...Siz ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız"* (Furkan: 8) demek cür'etini gösterdiler.

46. «Ayrıca, onu», Kur'ân'ı **«anlamamaları»** ve Allah katından olduğunu bilmemeleri **«için kalplerine bir kapalılık...»** *"Ekinneh"* kelimesi, "kinan" kelimesinin çoğuludur. Perdeler, örtüler anlamına gelir.

Bahrü'l-Ulûm'da belirtildiği gibi, onların, Kur'an'ın tamamını anlamaktan ve Allah tarafından indirildiğini bilmekten hoşlanmadıkları için kalplerine bu örtü çekildi. Tıpkı kalplerinin üzerine kılıflar geçirilmiş ve perdeler

---

17- Isbehanî'nin *Delailü'n-Nübüvve*'si 2/555. Nebî (s.a.v.)'in mübarek elinde çakıl taşlarının tesbih ettiği, keza Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman (r.a.)'ın elinde tesbih ettiği kıssası meşhurdur.

18- Önceleri cansız ve hareketsiz olduğu sanılan varlıklar da dahil, bütün eşya atomlardan oluşmuştur. İşte atom çekirdeklerinin çevresindeki elektronlar, sürekli ve düzenli olarak çekirdeğin çevresinde dönmektedirler ki, belki de onların bu dönüşleri ve böylece ilâhî kanuna, sapmadan boyun eğmeleri Kur'an'da tesbih sayılmıştır. (Mütercim) örtülmüş gibi. Haktan mahrum ve kabulden âciz olan gönüllerine Kur'ân'ın yerleşmesini bu kılıf ve perdeler engelliyor.

«Ve kulaklarına bir ağırlık veririz.» Kur'an'ı işitmeye mani bir sağırlık veririz. Kur'an-ı Kerim, lafzı ve manası ile muciz bulunduğundan, inkâr edenlerin, manasını hakkıyla anlamalarına, lafzını gereğiyle idrak etmelerine engel olan şeyi isbat etmiş oluyor, **«Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yad ettiğinde»**, O'nun tek olduğunu, putlarının bâtıl olduğunu, yani Allah'tan başka ilâh yoktur, dediğin zaman **«onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, geri dönüp giderler.»** Nefret ettikleri halde yüz çevirip döner, kaçarlar.

47. «Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini,» seninle ve Kur'an'la alay ve istihfaf etmek suretiyle dinlerler.

Rivâyete göre, Peygamberimiz (s.a.v), Kur'an okuduğu zaman, Abdü'd-Daroğullarından iki kişi sağında, iki kişi de solunda durarak el çırparlar, ıslık çalar ve şiir okuyarak karışıklık ve kargaşa çıkarırlardı.

Âyetteki: *Seni dinlediklerinde..."* zarfı va'îd ve inzâr'ı pekiştirmektedir.

«Kendi aralarında» faydasız şeyleri yaparken ve bunları **«fısıldaşırken de o zalimlerin: 'Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!' dediklerini çok iyi biliriz.»** Âyetten anlaşılmaktadır ki, onların bu söyledikleri bir zulüm ve haddi tecavüz olup, fısıldaştıkları şey, dinledikleri Kur'an'dan başka bir şeydir. Onların, Hz. Peygamber için "Peygamber oldu" demek yerine, "sihire maruz kaldı" demeleri de zulüm ve haksızlıklarının bir başka ifadesidir.

48. «Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar!» Seni, şaire, deliye ve sihre uğramış kişiye benzettiler. **«Bu yüzden, sapmışlardır,»** doğru ve saadeti kesin olan yoldan öyle uzaklaştılar ki, **«artık bir yol da bulamamaktadırlar.»** Bir tek kişinin kabullenemeyeceği bir hataya düşüp nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilmeyen şaşkına döndüler. Veya doğru ve hak yoldan saparak ona gidecek yol bulamaz hale geldiler. Çünkü onlar, inkâr ve sapıklıkta ısrar ettiler, evvelkilerin hikâyelerini, efsanelerini, sihir ve şiirlerini dinliyorlardı.

وَقَالُوا أَإِذَا
كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا
حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ
فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ
إِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾
يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا
قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

49. Bir de onlar dediler ki: "Sahi biz, bir kemik yığını ve ufalanıp toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışla diriltileceğiz, öyle mi?"

50. De ki: "İster taş olun ister demir!

51. İsterse aklınıza, (yeniden dirilmesi) imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık!" Diyecekler ki: "Bizi tekrar kim diriltir?" De ki: "Sizi ilk kez yaratan." Bunun üzerine onlar sana başlarını sallayacak ve alaylı bir tarzda: "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Yakın olması gerek."

52. Allah sizi çağıracağı gün, kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız ve (dirilmeden önceki halinizde) çok az kaldığınızı sanırsınız.

49. «Bir de onlar dediler ki:» Mekke'lilerden öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşrikler, topraktan, hatta hiçbir şey değil iken, ilk yaratılışlarını unutarak: *"...Daha önce, sen hiçbir şey değil iken seni de yarattım"* (Meryem: 9) âyetinde buyrulduğu gibi, insan, hiçbir şey değil iken Allah onu yoktan var etti. Ancak insan bu ilk yaratılışını unuttu da: **«'Sahi biz, bir kemik yığını ve ufalanıp toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışla diriltileceğiz, öyle mi?'»** Parçalanıp iyice ufaldıktan sonra ölümün hayata dönmesi, öldükten sonra dirilmek muhaldir, imkânsızdır. Çünkü, hayattan eser kalmamış, kemik de kurumuştur ve çürümüştür, anlamınadır. Dirilmeyi, çürümüş kemik ve ufalmış toprak olma zamanı ile kayıtlaması, öldükten sonra dirilmeyi inkârı güçlendirmek içindir.

50. Onlara cevap olarak: **«De ki: 'İster taş olun ister demir!»**

51. «İsterse aklınıza» yeniden dirilmesi **«imkânsız gibi görünen her hangi bir yaratık!'»** Bunlar Allah'ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez. Şüphe yok ki, siz tekrar diriltileceksiniz. Buradaki emir, benzetme olarak gelmiştir.

Kevaşî'de: "Bu emir, kınamak ve âciz bırakmak içindir, yerine getirilmesi için değildir" denilmiştir.

Bahru'l-Ulûm'da:"Âyetteki emir, hakikat değil, mecâzî anlamdadır. Maksat, onlara hakarettir ve önem vermemektir, yoksa onların taş veyahut demir olmalarını istemek için değildir. Çünkü onların buna gücü yoktur. Onlara göre önemli olan gökler ve dağlardır," denilmiştir. Tekrar yaratılmasını imkânsız gibi gördükleri şey ise gökler ve dağlardır.

«Diyecekler ki: 'Bizi tekrar kim diriltir?'», öldükten sonra kim diriltecek? **«De ki: 'Sizi ilk kez yaratan.'»** Sizi, yoktan var eden ve icad eden yüce ve kadir olan Allah hayata döndürür. Sizin bir örneğiniz, olmadığı ve hayatı koklamamış toprak bulunduğunuz halde yarattı. O yoktan var eden ve öldükten sonra tekrar diriltendir. **«Bunun üzerine onlar»** taaccüp ve inkâr ile **«sana başlarını sallayacak ve alaylı bir tarzda: 'Ne zamanmış o?' diyecekler.»** Daha önce, diriltilecek olan tayin edildikten sonra burada tekrar diriltilmenin zamanı sorulmaktadır. **«De ki: 'Yakın olması gerek.'»** Çünkü, her gelecek yakındır. Yahut, zamanın çoğu geçmiş, çok azı kalmıştır, anlamındadır.

52. «Allah sizi çağıracağı gün,» sizi, yokluktan çağırdığı gibi kabirlerinizden çağıracak, siz de dirilerin icabeti gibi **«kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız.»** İşte böylece sizi dirilteceği günü hatırlayın. Buradaki çağırmak ve çağırıya uymak hakîkî manasında değil istiâre yoluyla kullanılmıştır.

Ebu Hayyan: "Buradaki çağırma istiare şeklinde bir benzetme değil gerçektir. Yani, size duyuracağı bir sesle çağıracaktır ki, o da sûra son üflemedir. Nitekim: "*Seslenenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver,*" (Kaf: 41) buyrulmuştur."

"*Çağrısına uyarsınız*" sözünün anlamı: "Davetçiye, davet edildiğiniz şeyde muvafakat edersiniz," demektir. Müfessirlerin bir kısmı: "*Çağrısına uyarsınız*" sözünden maksat, hesaba çekmek ve cezalandırmak üzere onları hazır bulundurmaktır.

Bu fakirin görüşüne göre, bu çağırmanın çok kez olacağı açıktır; öldükten sonra diriltmek için çağırma ve mahşerde toplamak için çağırmak gibi. Nitekim; "*ve davetçiye koşarak kabirlerinden çıkarlar,*" (Kamer: 8) âyetindeki çağırma bu kabildendir. Yine Kitab'a davet: "*Ogün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır*" (Casiye: 28) âyetinde bildirilen davet gibidir. Burada sözü edilen davet ise ilk davettir. Çünkü konu diriltme konusudur. Onlar da öldükten sonra diriltmeye kadir olan Allah'a hamd ederek, Saîd b. Cübeyr'in dediği gibi "Onlar başlarından toprağı silkelemekte iken 'Sübhaneke Allahümme ve bi hamdike' sana tesbih ve hamd ederim, Allah'ım, diyerek, onlara bu tesbih ve tahmid'in fayda vermeyeceği o anda Allah'ı (c.c.) tahmid ve takdis ederler. "

*Kevaşî*de: "*Bi hamdihî*" O'nun iradesi ve emri ile anlamındadır, denilmiştir.

«Ve» dirilmeden önceki halinizde, kabirde veya dünyada **«çok az kaldığınızı sanırsınız.»** Dirildikten sonra sonsuza kadar beklemeye nisbetle, çok az kalmış olduğunuzu sanırsınız.

Denilirse ki, her insan ömürlerin en uzununu yaşasa dahi, dünyada yaşamış olduğu ömrü azımsayacak mıdır? Cevap: Bu azımsama, uzun ömrün süresini bilmesine rağmendir, kıyamette ise, tehlike ve korkuların şiddetinden süreyi düşünecek durumda olmayacaktır.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطَانَ
يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا (٥٣)
رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ اِنْ يَشَاْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَاْ يُعَذِّبْكُمْ
وَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا (٥٤) وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ
زَبُورًا (٥٥)

53. Kullarıma söyle! (Sözün) en güzelini konuşsunlar. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.

54. Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.

55. Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud'a da Zebur'u verdik.

53. Ey Muhammed! Mü'min **«Kullarıma söyle!»** Müşriklere konuşmaları esnasında **«(sözün) en güzelini konuşsunlar.»** Onlara katı davranmasınlar. Nitekim, *"...ehli kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin..."* (Ankebut: 46) buyrulmuştur. **«Sonra şeytan aralarını bozar.»** İfsat eder, şerri tahrik eder. Mü'minler onlara sert davranırsa, bu, onları inada, fesadın ve bozgunculuğun artmasına götürür. **«Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanı-**

dır.» Onların iyilik ve mutluluğunu hiçbir zaman istemez, mahvolmalarını ister. İnsanlara olan düşmanlığını, babalarını cennetten çıkarmak ve nurdan olan elbisesini soymakla açığa vurmuştur.

54. «Rabbiniz, sizi en iyi bilendir.» Ey müşrikler! Sizi benden daha iyi bilen Rabbiniz **«dilerse»** imana ulaştırmakla **«size merhamet eder. Dilerse»** kâfir olduğunuz halde öldürerek, **« sizi cezalandırır.»** Bu önceki âyette geçen "*sözün en güzelini konuşsunlar...*" kısmının tefsiridir.

Beyzavî ve Ebussuud'a göre mana şöyledir: "Onlara bu güzel sözü ve benzerini söyleyin, onların cehennem ehli olduklarını açıklamayın, çünkü, bu onları kötülüğe teşvik eder, insanın sonu ise, Allah'tan başkasının bilmediği şeylerdendir. Umulur ki, Allah onları imana sevk eder."

Cumhura göre ise: "*Sözün en güzeli...*" nden maksat, anlam bakımından güzel konuşma, demektir. "*Dilerse size merhamet eder*"den maksat mü'minleri Mekke kâfirlerinin tecavüzünden ve eziyetlerinden kurtarır, demektir. "*Dilerse sizi cezalandırır*"dan maksat ise, onlara kâfirleri musallat eder, demektir.

Bu durumda, "*Rabbiküm*" ile hitap, mü'minlere yöneltilmiş olur. Müşriklere değil.

Ey Muhammed! **«Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik»**ki onları imana zorlayasın. Öyleyse onlara hoşgörülü davran. Ashabına da onlara tahammülü ve hoşgörülü olmayı emret.

55. «Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir.» Seçilip önemli görevlere getirilmeye ehil olduğunu gösteren gizli ve açık kabiliyetlerini bütün tafsilat ve ayrıntılarıyla bilir ve müstehak olanları nübüvvet ve velâyete seçer.

Bu âyet, Kureyşin, kendileri dururken, kendi ululan değil de Ebu Talib'in yetimi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olmasını; Suhayb-i Rûmî, Bilâl-i Habeşî ve Habbab b. Eret gibi aç ve çıplakların ve benzerlerinin onun ashab'ı olmasını akıllarına sığdıramayışlarını red etmektedir.

«Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.» Bu üstünlük, aralarındaki derece farkı, ümmetlerinin çokluğu, mal bolluğu gibi maddî sebeplerden dolayı olmayıp, ruhî ve manevî faziletler yönündendir. Hz. Davud (a.s.)'un bile şeref ve fazileti, kendisine vahyedilen Zebur iledir, ona verilen mülk ile değildir.

Fazilet ve üstünlük, bir peygambere kitap, risalet, ilâhî dostluk verilmesi, Kelîmullah kılınması, mirac ve umumî şefaatin verilmesi ve Cenab-ı Hakkın kendi cemalini göstermesi gibi bazı mazhariyetler iledir. Nitekim: *"İşte biz o peygamberlerden bir kısmını, diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti..."* (Bakara: 253) buyrularak bu konu teyid edilmiştir. Bu, Kur'anın Kur'an âyetiyle tefsir edildiğine de bir örnektir.

«Davud'a da Zebur'u verdik.» Faziletini arttırmak için Zebur'u ona gönderdik. Âlimler, Davud (a.s.)'a verilen Zebur 150 sûreden ibaret olduğu halde helâl ve harama ait bir tek hüküm, farz veya had (cezaya ait hüküm) bulunmayıp, tamamı duâ, tahmîd ve temcidden ibarettir.

Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Allah, ümmetinin sayısını çoğaltmakla faziletini arttırmış ve şereflendirmiştir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): *"Cennet ehli, yüz yirmi saf olup, bunların seksen safı benim ümmetimdir."* (19) buyurmuştur.

Camiu'l-Usûl'de İbni Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ashabından bir grup insan oturup müzakere ediyor ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanlarına çıkmasını bekliyorlardı. Sevgili Peygamberimiz, çıkıp yanlarına yaklaşınca müzakerelerinin şu mealde olduğunu işitti: Bir kısmı: "Hayret, Allah, yarattığı insanlardan İbrahim'i dost edindi" diyorlardı. Diğer biri de: "Bu, Musa'nın kelâmından daha şaşılacak bir şey değil. Allah, onunla gerçekten konuştu" dedi. Bir diğeri: "Bu, Allah'ın Hz. İsâ'yı kelimesi ve ruh'u kılmasından daha hayret verici bir şey değil." dedi. Bir diğeri de: "Âdem (a.s.)'in Allah tarafından seçilip âlemlere üstün kılınmasından daha hayret verici bir şey olur mu?" demişlerdi.

Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), ashab'ına selâm vererek dedi ki: *"Sizin konuşmanızı ve hayret ettiklerinizi duydum. Şüphesiz ki, Hz. İbrahim (a.s.), Allah'ın dostudur. Musa (a.s.), Allah'ın sırdaşıdır, Hz. İsa da Ruhullah ve Kelimesidir. Hepsi sizin dediğiniz gibi hayret vericidir. Ama, dikkat ediniz, ben Allah'ın Habibiyim, sevgili dostuyum, ama övünmem. Ben kıyamet gününde Hamd isimli sancağı taşıyacağım, ama övünmem. Ben evvelkilerin ve sonra-*

19- Hadisi, Tirmizi, İbni Mace, Ahmed ve Hakim rivayet etmiştir. Hadisin devamı *"Kırk safı da diğer ümmetlerdendir. "* şeklindedir. Bkz. el-*Fethül Kebir* 1/472.

kilerin Allah nezdinde ikrama en lâyık olanlarıyım, ama övünmem. Ben cennet kapısının halkasını ilk hareket ettirecek olanım. Allah cenneti bana açarak ve ben yanımda muhacirlerin yoksulları bulunduğu halde gireceğim. Ama övünmem, iftihar etmem." (20)

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ
كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ
يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ
وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ
إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا
شَدِيدًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

56. De ki: "Allahtan başka tanrı sandığınız şeylere yalvarın. Onlar ne sizden sıkıntıyı kaldırabilirler ne de onu değiştirebilirler."

57. Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınmaya değer.

58. Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız. Bu, Kitap'ta yazılıdır.

20- Hadisi şerifi Tirmizi *Menakıp* bahsinde 3620 No. ile rivayet etmiş ve "Hadis gariptir" demiştir. Bkz. *Camiü'l-Usûl*, 8/526.

56. «De ki: 'Allahtan başka» melekler, Hz. İsa, onun annesi Meryem ve Üzeyr gibi, Allah'ı bırakarak **«tanrı sandığınız şeylere yalvarın. Onlar, ne sizden sıkıntıyı kaldırabilirler.»** Hastalık, yoksulluk ve kuraklık gibi şeyleri giderebilirler **«ne de onu değiştirebilirler.'»** Onu sizden başka bir topluluğa yöneltemezler. Buna güçleri yetmez.

57. «Onların yalvardıkları bu varlıklar,» Müşriklerin duâ ettikleri ilahlar **«Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar.»** İbadet ve taatla ona yakın olmak isterler. Yalvardıklarınızdan Allah'a daha yakın olan, kendisini Allah'a yaklaştıracak bir vasıta ararken, onlardan daha aşağı olup hiçbir ilgisi ve yakınlığı olmayanın onlara ne faydası dokunacak? **«O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar.»** Diğer kullar gibi ilâhî azaptan kendileri korkup dururlarken başkalarının sıkıntısını nasıl uzaklaştırsınlar?

«Çünkü Rabbinin azabı, sakınmaya değer.» Her ferdin, hatta meleklerin ve peygamberlerin sakınmaları gereken bir azaptır. İsyankârlar, tam bir gaflet içinde bulundukları için her ne kadar sakınmıyorlarsa da... Akıllı kişi, mazereti bırakıp Kahhâr olan Allah'ın yakalayıp azap etmesinden sakınıp kaçınmalıdır.

Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.) bıçaklandığı zaman, İbni Abbas (r.a.), ona: "Ey mü'minlerin Emiri! İnsanlar küfür içinde iken sen iman ettin, Rasûlüllah'ı insanların yalnız bıraktıkları zaman sen onunla beraber cihad ettin. Rasûlüllah, senden razı olduğu halde ebediyete intikal etti. Sana karşı haklı olarak iki kişi dahi muhalefet etmedi ve şehid olarak ebediyete intikal ediyorsun. Öyle ise korkma, huzur içerisinde ol!" dedi.

Hz. Ömer (r.a.): "Aldanan kişi sizin gurura sevk ettiğiniz kimsedir. Vallahi güneşin üzerine doğduğu varlıklar benim olsa, kıyamet gününün dehşet ve tehlikelerinden kurtulmak için verirdim," demiştir.

Bazı hakîmler: "Hüzün, insanın iştahını kaçırır, yemek yedirmez. Allah korkusu günaha engeldir; reca (ümit), ibadet ve taate güç verir. Ölümü hatırlamak, insanı takvaya götürür; fazla şeylerin peşinde koşmaktan alıkoyar. Havf ile reca (umut ile korku), Allah'tan gelir. Zira, Mabud'umuz iyilik ve cömertliği, ihsan eder," demişlerdir.

58. «Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek», yerin dibine geçirmek sûretiyle beldeleri helâk edeceğiz veya helâki gerektiren büyük günahları irtikap etmeleri sebebiyle, ülke halkının tamamını mahv edeceğiz. O günkü helâk olayı, yalnız sakinleri inkârcı olan ülkelere veya ceza sebebiyle helâke müstehak olan yerlere mahsus değildir. Dünyanın ömrü bitmiş olması sebebi iledir. **«Veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız.»** O ülkenin sakinlerini, halkını ölüm, kuraklık ve depremler gibi dünyevî belâlar ve uhrevî azaplarla azaplandıracağız. Çünkü azap etme, hem dünya, hem de âhirete şamildir.

Âyetteki azaplandırma, mutlak olarak zikr edilmiştir. Helâk etmenin ise, *"kıyamet gününden önce"* ifadesiyle kayıtlanmıştır. Bir çok ülkenin isyankâr sakinlerinin cezaları âhirete ertelenmiştir. Ebussuud'un da görüşü budur. En güzel tefsir, âyetteki *"helâk etmeyi"* de ölümden daha şiddetli çeşitli belâlar şeklinde anlamaktır. **«Bu,»** helâk etme ve azap etme **«kitapta yazılıdır.»** Ne zaman olacağı, onu gerektiren sebepler ve nasıl olacağı gibi hususlar açıklanmamış, hiçbir şey bırakmamak kaydıyla levh-i mahfuz'da yazılmıştır.

وَمَا مَنَعَنَا
أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ
النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا (٥٩)
وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي
أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ
فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (٦٠)

59. Bizi, mucizeler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin onları yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, bu yüzden zalim oldular. Oysa Biz mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz.

60. Hani sana: "Rabbin, insanları çepe çevre kuşatmıştır," demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.

59. «Bizi, mucizeler göndermekten alıkoyan tek şey,» Ölüleri diriltmek, Safa tepesini altına çevirmek, Mekke dağlarını kaldırarak araziyi ziraate elverişli hale getirmek ve bağ bahçelerin oluşması için nehirler akıtmak gibi Kureyş'in istediği mucizeleri göndermekten bizi alıkoyan şey **«öncekilerin onları yalanlamış olmasıdır.»** Yani, anılan mucizeleri göndermekten Bizi alıkoyan şey ancak ve ancak Âd ve Semud kavmi gibi evvelkilerin yalanlamasıdır. Karakter itibariyle Kureyş de onlar gibidir. Şayet mucize gönderilmiş olsaydı, evvelkilerin yalanladıkları gibi bunlar da yalanlayacaklardı. Bu sebeple sünnet-i ilâhî'nin gereği olarak da kökten helâk olurlardı. Oysa kesin olarak onları kökten helâk etmemek üzere hükmetmiştik. Çünkü, onlardan iman edecek olanlar veya iman edeceklerin ana babaları vardır.

Sonra istenmiş olan mûcizeleri yalanlayan bazı ümmetler zikredilerek şöyle buyruldu: **«Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik.»** Sanki denilmiş oluyor ki, istemiş oldukları mûcizeleri göndermekten Bizi alıkoyan şey, önceki milletlerin göndermiş olduğumuz mucizeleri yalanlamalarıdır. Daha önce onlara istedikleri mucizeleri verdik, ama onlar yalanladılar. Nitekim, istemeleri üzerine Semûd'a bir dişi deve verdik. **«Onlar ise, bu yüzden zalim oldular.»** Mucize olarak verilen deveyi, inkâr etmekle yetinmediler, onu öldürmeye kadar işi azıttılar. Kendilerine zulüm ettiler. Deveyi öldürmekle kendilerini felâketin içine attılar. Âyette Semûd'un özellikle anlatılmasının sebebi, Semûd kavminin Arap oluşu sebebiyle Arapların onları iyi bilmeleri ve tanımalarıdır. Çünkü onların helâk oldukları yerlerden gelip gittikçe bunun izlerini ve kalıntılarını görmekteydiler.

«Oysa Biz» istenen **«mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz.»** Önce onları kökünden kazıyacak olan azabın öncülerini göndeririz. Şayet bundan korkup kötülüklerinden vazgeçmezlerse azabı göndeririz. Ya da âyetlerden maksat, onlar tarafından istenen âyetler değil, mucizeler ve Kur'an âyetleridir. Buna göre Kur'an âyetleri gibi, gönderdiğimiz mucize ve âyetleri ancak âhiret azabıyla korkutmak için göndeririz. Ve ey Muhammed! Senin kendilerine gönderildiğin ümmetinin azabı senin hürmetine kıyamete kadar ertelenmiştir.

Denilmiştir ki, Rasûlüllah (s.a.v.), yaşadığı ve sünneti devam ettikçe, en büyük güvencedir. Ne zaman onun sünnetini tamamen terkederlerse, Allah da onları mahveder. Çünkü, ahir zamanda bu ümmet isyanları kadar dünya azabından nasiplerini alırlar. Depremler, bir takım korku ve tehlikeler ile bulaşıcı ve tehlikeli hastalıklar, fasıkları kötülüklerden engelleyen dünya felâket ve azaplarındandır. Üzerlerine zalimleri musallat etmek de bir azaptır.

Bu sebeple, mü'min için, takva yolunu tutmak ve yaratılmışların en hayırlısı Peygamberimizin sünnetini ihya etmek için koşmak yaraşır.

60. «Hani sana: 'Rabbin, insanları» ilmi ve kudretiyle **«çepe çevre kuşatmıştır' demiştik.»** O insanlar, O'nun avucunda, kudret elinin içindedirler. Öyle ise ey Habîbim! Hiç kimseden korkmadan görevini yap. **«Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik.»** Âyette geçen, *"görüntüler"* diye tercüme ettiğimiz *"Rüya"*, Peygamberimizin mirac gecesi gördüğü yer ve göklerdeki akılları durduran harikülâde şeylerdir.

Gösterilenlerin "Rüya" kelimesi ile ifade edilmesi ise, geceleyin ve rüya gibi süratle meydana gelmiş olmasındandır. Denilmiş oluyor ki, bizim sana İsrâ gecesinde açıkça gösterdiğimiz, şeyler, insanları denemek için yaptığımız bir imtihandan başka birşey değildir ki birazcık basireti olan hiç kimsenin inkâr edemeyeceği büyük bir mûcize olmasına rağmen, insanların bazısı inkâr edip dinden uzaklaşmışlardır.

*"Lânetlenen ağaç"*tan maksat rahmetten en uzak yerde cehennemin temelinde biten zakkum ağacıdır. Müşrikler: "Muhammed (s.a.v.), cehennemin, taşları yaktığını iddia ediyor, sonra da orada ağaçların bittiğini söylüyor" dediler. Kendi akıllarını beğenmekle bu iddialarıyla büsbütün sapıttılar. Oysa onlar, devekuşunun ateş korunu ve kızgın demir parçalarını yuttuğunu ve kendisine hiçbir zarar vermediğini görmektedirler. Yine onlar Semendel denilen

küçük bir hayvan tüyünden yapılan mendillerin ateşe atıldığını ve ateşin ona hiçbir şekilde tesir etmediğini görmektedirler.

«Biz onları korkuturuz da,» çünkü bu ve benzeri âyetlerle, mûcizeler hep onları korkutmak içindir. **«Bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.»** Şayet onların istedikleri âyetleri, olağanüstü halleri gönderseydik, benzerlerine yaptıklarını onlara da yapar, inkâr ederlerdi. Bu sebeple de onların benzerleri olan topluluklara yapılanlar onlara da yapılır, azab edilirdi. Oysa bu ümmet için umumî felâket ve cezalandırma kıyamete kadar ertelenmiştir.

Müzenî der ki: İmam Şafiî'yi, ölüm döşeğinde ziyaret ederek: "Üstadım, nasıl sabahladınız?" diye sordum. İmam: "Dünyadan, kardeşlerimden ayrılmakta, amelime kavuşmaktayım, ölüm şerbetini içmek üzereyim. Allah'ın huzuruna da çıkmaktayım. Bilmiyorum ruhum cennette mi, yoksa cehennemde mi olacak?.. dedi ve şu beyti söyledi:

Başıma hangi hal gelecek bilmiyorum:
Çünkü ey nefsim, sen ne zaman öleceğini bilmiyorsun.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ
اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلٖيسَ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طٖينًا
﴿٦١﴾ قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذٖي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُٓ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اذْهَبْ
فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَٓاؤُكُمْ جَزَٓاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾
وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ

بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ
وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ
عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

61. Meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis: "Ben, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim?" dedi.

62. Dedi ki: "Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım!"

63. Allah buyurdu: "Git! Onlardan sana kim uyarsa, iyi bilin ki cehennem hepinizin cezasıdır. Mükemmel ve tam bir ceza!

64. Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat, süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ, mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun." Şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.

65. "Şurası muhakkak ki, Benim kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin olmayacaktır. Vekil olarak Rabbin yeter."

61. «Meleklere: 'Âdem'e secde edin!' demiştik.» Sahip olduğu faziletleri sebebiyle ona ikram ve onu selâmlamak için secde edin demiştik. **«İblis'in dışında hepsi secde ettiler.»** Gecikmeksizin verilen emri yerine getirmek ve Hz. Âdem (a.s.)'in hakkına riayet etmek için emri yerine getirdiler. Onların ilâhî emri yerine getirmeleri ve yasaklarından sakınmaları, kendileri için ezelî saadetlerine delâlet eder. İblis'in ise, kibirlenerek, secdeden kaçınması ve ilâhî emre aykırı davranması onun ezelî şekavetini gösterir.

Şeyh Ali Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm* adlı eserinde: "İblis, cin cinsinden olduğu halde meleklerden istisna edildi. Çünkü o, meleklerle birlikte secde etmekle emredildi" demiştir.

«İblis: 'Ben» ateşten yaratıldım. **«Çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim?' dedi.»** Böylece, İblis kibir ve itirazı sebebiyle lânete müstehak oldu.

62. İblis, kovulup uzaklaştırıldıktan ve lânete uğradıktan sonra,**«dedi ki: 'Şu benden üstün kıldığına da bir bak!»** Kendisine secde etmemi emrederek benden üstün kıldığın bu kimseye de bak. Onu niçin benden üstün kıldın, yeryüzünde halife seçtin ve bana, ona secde etmemi emrettin? Ben ondan daha hayırlıyım; çünkü o, çamurdan yaratıldı, ben ise ateşten yaratıldım.

«Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini» azdırmak sûretiyle **«kendime bağlayacağım!'»** Allah'ın kendilerini koruduğu halis kulları müstesna... Nitekim Sâd sûresinin 82-83. âyetinde de şöyle buyrulmuştur: *"İblis: 'Senin kudretine andolsun ki, onlardan, ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini azdıracağım.' dedi."*

63. «Allah buyurdu: 'Git!» İnsanları azdırıp sapıtmak için kötü yoluna devam et. Kastın neyse onu yap. Ya da buradaki *"git"* ifadesi ona hakaret ve tehdit için söylenmiştir. Nitekim sözünü dinleyip kabul etmeyen birine: "Git, kendin için neyi bilirsen onu yap" denilmesi gibi.

«Onlardan sana kim uyarsa, iyi bilin ki cehennem hepinizin cezasıdır. Mükemmel ve tam bir ceza!» Tam ve kâmil bir ceza ile cezalanırsınız.

64. «Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat.» Hz. Âdem (a.s.)'in zürriyetinden kime gücün yeterse, vesvesenle şerre ve isyana davetinle yerinden oynat. Allah'a isyan için her davet eden, o şeytanın grubundan, askerlerindendir.

Mücahid, demiştir ki: "Şarkılarınla, çalgılarınla gücün yeterse yanılt." Şehvanî duyguları tahrik eden çalgıcılar, şarkıcılar İblis'in askerleridir.

Ebû Musâ el-Eş'arî (r.a.)'nin Kur'an okurken sesini duyan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Şüphesiz Kur'an okuyan bu kişiye Hz. Davud'un nağmelerinden bir nağme verilmiştir,"* buyurmuştur.(21) Hz. Davut'un sesinin ve nağmelerinin

---

21- Sahihi Buhari Muhtasarı T. Sarih Cilt 11, Sh. 243. Hadis No: 1781. (Mütercim) güzelliğinden dolayı musikiye benzetilmiştir.

«Süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ, mallarına, evlâtlarına ortak ol.» *"Mallarına ortak ol"* ifadesinden maksat, onları haram yollardan mal kazanmaya ve biriktirmeye, faiz yemeye, israfa, zekâtı vermemeye..." sevket, demektir. *"Evlâtlarına ortak ol"* ifadesinden maksat da, onları haram yollardan evlât edinmeye; kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye; çocuklara Abdü'l-Haris (haris'in kulu), Abdu'l-Uzzâ (Uzzâ'nın kulu), Abdü'ş-Şems (güneşin kulu) gibi isimler verdirerek Allah'a ortak koşmaya; sapık ve bâtıl dinlere yönelmeye teşvik et, demektir.

Hikâye edilir ki, İblis yeryüzüne indirilince: "Ya Rabbi! Beni yer yüzüne indirdin, rahmetinden kovdun, uzaklaştırdın, öyle ise bana bir ev ver," dedi. Cenab-ı Hak: "Hamamlar evindir," buyurdu. İblis: "Benim oturacağım bir yerim olsun" deyince de Cenab-ı Hak: "Boş gezenlerin toplandığı yollar ve pazarlar senin oturacağın yerlerdir," buyurdu. İblis: "Bana yiyecek ver" dedi. Buna karşılık da: "Üzerine Allah'ın ismi anılmadan kesilen, yapılan şeyler senin yiyeceklerindir," buyurdu. İblis'in: "Rabbim! Bana içecek ver" talebine karşı: "Sarhoşluk veren bütün içkiler senin içeceğindir" buyurdu. "Bana bir müezzin ver," isteğine karşılık: "Şehevî duyguları tahrik eden çalgılar," buyurdu. "Bana okuyacak bir şey ver," isteğine karşılık: "İnsanı gaflet ve isyana götüren şiirlerdir," buyurdu. "Rabbim bana konuşacak söz ver!" talebine karşılık: "Yalan sözler", buyurdu. "Bana elçiler ver" isteğine karşılık: "Kâhinler, gâipten haber getirdiklerini iddia edenler," buyurdu. "Bana insanları avlamak için tuzaklar ver," isteğine: "Kadınlardır," buyurdu. Bu hikâye Şeyh Ali Semerkandî'nin *Bahrü'l-Ulûm* adlı eserinde böyle kaydedilmiştir.

«Kendilerine vaadlerde bulun.'» Cennet ve cehennemin olmadığını haber ver, uzun emel ve arzularla tevbe etmelerini geciktir, putlarının kendilerine şefaat edeceğini vaadet.

«Şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.» Buradaki şeytandan maksat, şeytan cinsi anlamına olabileceği gibi her insanın yanında bulunan şeytan anlamına da gelir. Peygamberimiz (s.a.v.), bir hadis-i şerifinde: *"Sizden her birinizin bir şeytanı var."*(22) buyurmuştur.

Bahrü'l-Ulûm'da, bu âyette geçen bu emirler, isyancılar ve suçlulara:

22- Müslim bu hadisi şu lafızla rivayet etmiştir: *"Sizden her birinize cinden bir arkadaş görevlendirilmiştir."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/545.

"Siz istediğinizi yapın" sözünde bir tehdit olduğu gibi tehdit yoluyla gelmiştir. Şeytanı rezil ve rüsvay etmek için olduğu da söylenmiştir.

65. «'Şurası muhakkak ki, Benim» ihlâslı **«kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin olmayacaktır.»** Onları aldatmaya ve tasalluta kudretin olmayacaktır. Nitekim, *"Gerçek şu ki, iman edip de yalnız Rab'lerine tevekkül edenler üzerinde onun bir hakimiyeti yoktur."* (Nahl: 99) buyurmuştur. **«Vekil olarak Rabbin yeter.'»** Mutluluklarının sebeplerini, düzenlemek ve şekavetlerinin, günahkâr olmalarının sebeplerini de bertaraf etmek için O, kâfidir.

Âyetteki, şeytanın halis kullar üzerinde hakimiyetinin olamayacağının bildirilmesi, onlara hiç dokunamayacağı anlamına gelmez. Nitekim: *"Takvaya erenler, şeytan tarafından bir vesveseye uğrayınca Allah'ı hatırlayıp hemen gerçeği görürler."* (A'raf: 201) Âyetinde takvaya eren mü'minlere dahi şeytanın vesvese ile dokunabileceğine işaret edilmiştir. Ancak, onlar Allah tarafından desteklendikleri için korunmuş durumdadırlar.

Hikâye edildiğine göre, sâlihlerden birine bir Yahudi gelerek: "Biz Yahudiler kalp huzuru içinde şeytanın vesvesesi olmadan ibadetlerimizi yapmaktayız, sizlerin ise, ibadetlerinizi şeytanın vesvesesine maruz bir durumda yapmakta olduğunuzu işitiyoruz. Bunun sebebi nedir?" diye sormuş. Sâlih kişi: "Ey Yahudi! İki evden birinde, altın, gümüş, inci, yakut ve en değerli kumaşlar bulunmaktadır, diğer birinde ise hiçbir değerli eşya bulunmadığı gibi bomboş ve harap bir vaziyettedir. Şimdi bu durumu bilen hırsız bu evlerden hangisine girer?" diye sordu. Yahudi: "Elbette hırsız mücevherlerle ve en değerli kumaşlarla dolu olan eve girer," cevabını verdi. Sâlih kişi devamla: "Bizim kalplerimiz tevhid, marifet, iman, yakîn, takva ve ihsan gibi diğer faziletlerle dolu. Şeytan, bu faziletlerimizden çalmak için gelip bizi meşgul eder. Sizlerin kalpleri bu gibi faziletlerden boş bulunduğu için İblis sizin kalplerinize girmez ve sizi meşgul etmeğe değer bulmaz," cevabını vermiştir. Bunun üzerine Yahudi Müslüman olmuş. Bundan anlaşılıyor ki, şeytan maksadına ulaşamaz. Çünkü Allah, dostlarını kudretiyle korur.

رَبُّكُمُ

اَلَّذٖى يُزْجٖى لَكُمُ الْفُلْكَ فِى الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّهُ كَانَ
بِكُمْ رَحٖيمًا ﴿٦٦﴾ وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ
اِلَّا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْاِنْسَانُ
كَفُورًا ﴿٦٧﴾ اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكٖيلًا ﴿٦٨﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ
اَنْ يُعٖيدَكُمْ فٖيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرّٖيحِ
فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبٖيعًا ﴿٦٩﴾

66. Rabbiniz, lütfundan rızık aramanız için denizde gemileri sizin için yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir.

67. Denizde başınıza bir musîbet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O, sizi kurtarıp karaya çıkardığında, yine eski halinize dönersiniz. Zaten insanoğlu nankördür.

68. O'nun sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut üzerinize taşlar savuran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.

69. Yahut O'nun, sizi bir kez daha denize gönderip üzerinize bir kasırga yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi

boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize Bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.

66. «Rabbiniz, lütfundan rızık aramanız için denizde gemileri» kâmil kudretiyle **«sizin için yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir.»** İhtiyacınız olan şeyleri hazırlamış, elde etme sebeplerinden zor olanlarını kolaylaştırılmıştır. Bu sebeple âyette geçen rahmetten maksat, dünyevî rahmet ve dünyada verilmiş olan nimettir.

67. «Denizde başınıza bir musîbet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider.» Kendilerine duâ edip yardım istediğiniz putların tümü hafızanızdan gider, hiçbiri hatırınıza gelmez, başınıza gelen musîbeti kaldıracağını umduğunuz yalnız Allah'tır. **«O, sizi kurtarıp karaya çıkardığında, yine eski halinize dönersiniz.»** Tevhidi bırakır, putlara tapmağa dönersiniz, Allah'ın nimetini unutup nankörlük edersiniz. **«Zaten insanoğlu nankördür.»** Âyette müşriklere "siz nankörsünüz" değil de insan cinsinin nankörlükle damgalı bulunduklarını tescil için *"Zaten insanoğlu nankördür"* buyrulmuştur.

68. Siz yeryüzünde emin bir şekilde yaşarken **«O'nun sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden»**, ve böylece helâk olmanızdan **«Yahut üzerinize taşlar savuran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz?»** Ki, böylece denizde boğulmaktan daha beter olursunuz. Bunun Fil ashabı ve Lût kavminin üzerine yağdırdığı gibi sizin de üzerinize çakıl taşları yağdırır anlamına geldiği de söylenmiştir. **«Sonra kendiniz bir koruyucu da bulamazsınız.»** Sizi koruyacak ve bu musîbeti savacak bir hami bulamazsınız. Çünkü, O'nun kaçınılmaz kaderine karşı koyacak yoktur.

69. «Yahut O'nun, sizi bir kez daha denize gönderip» karaya çıkıp esenliğe erdikten sonra denize girmenizi gerektiren sebepler yaratarak sizi tekrar denize gönderip **«üzerinize»** kırıp parçalamadığı hiçbir şey bırakmayan **«bir kasırga yollayarak inkâr etmiş»**, ortak koşmuş ve kurtulma nimetine karşılık nankörlük etmiş **«olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize Bizi arayıp soracak»**, size yardım edip başınızdaki musîbeti def edecek **«bir destekçi de bulamazsınız.»**

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا (٧٠)
يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَاُولٰٓئِكَ
يَقْرَؤُنَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا (٧١) وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ
اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا (٧٢) وَاِنْ كَادُوا
لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَاِذًا
لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا (٧٣) وَلَوْلَا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ
اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا (٧٤) اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ
الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا (٧٥) وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ
مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا
(٧٦) سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا
تَحْوِيلًا (٧٧)

70. Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerine güzel rızıklar verdik. Yine onları, yarattıklarımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık.

71. Her insan topluluğunu, önderleriyle birlikte çağıracağımız günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse, onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okurlar.

72. Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.

73. Onlar, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi Bize karşı uydurman için neredeyse seni, sana vahyettiklerimizden saptıracaklar ve öyle yaptığın takdirde seni can dost edineceklerdi.

74. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerede ise onlara birazcık meyledecektin.

75. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.

76. Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.

77. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.

70. «Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.» Onların dindarına ve günahkârına şamil kesin bir şan ve şeref..

Bahrü'l-Ulûm'da: "İnsanlara iman ve sâlih amel ihsan edilmekle, kendilerine ikram edildiği açıktır," denilmiştir. Nitekim,: "Kişinin ehli ve evlâdı tarafından tanındığı gibi, mü'min de gökyüzündekiler tarafından öylece tanınır ve o, Allah nezdinde mukarreb bir melekten daha değerlidir," tarzında varid olmuştur.

«Onları» çeşitli nakil vasıtalarıyla **«karada ve denizde taşıdık.»** Diğer yaratılmışlardan hiçbiri, bu nimete nail olmamıştır. **«Kendilerine güzel**

rızıklar verdik.» Kendi amelleriyle kazanılan lezzetli nimet çeşitlerini veya kendi amelleri olmadan meydana gelen muhtelif nimetler verdik. Yağ, kaymak, bal, hurma ve diğer tatlılar gibi.

«Yine onları, yarattıklarımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık.» İyiyi kötüden, hakkı bâtıldan ayırdetme, anlama kabiliyeti verdik. Onları ilim ve idrak sahibi yaparak melekler hariç yarattıklarımızın bir çoklarından üstün kıldık. Bu sebepledir ki, Allah'ın nimetlerine şükrederek nankörlük etmemeleri ve aklı başında olanları şöyle dursun en aşağı derecede iyiyi kötüden ayırabilecek kadar aklı olanın bile kabul edemeyeceği üzerinde bulundukları şirki terketmeleri gerekir. İnsan öyle üstün bir varlıktır ki Allah, meleklerin tamamına, Âdem (a.s.)'e tazim etmeleri ve değer vermeleri için secde etmelerini emretmiştir. Aşağı derecede bulunanın yüksek mevkide bulunana secde etmesini emretmek hikmetin gereğidir. Aksi olmaz. Yine Allah (c.c.), Hz. Âdem'e bütün isimleri, eşyanın adlarını ve ne işe yaradıklarını, öğretti. Sonra onları önce meleklere arz edip *"...Eğer doğru söylüyorsanız, şunların isimlerini bana bildirin, dedi."* (Bakara: 31) buyrulmuştur.

Âyetin manasını anlayan herkes bu âyette ilâhî muradın Hz. Âdem'i meleklerden üstün kıldığını, onun ilminin meleklerden fazla olduğunu, tazim ve ikrama müstehak bulunduğunu anlar.

71. «Her insan topluluğunu, önderleriyle birlikte» Burada önderlerinden maksat peygamberleridir. Kendileri: "Ey Mûsâ ümmeti! Ey İsa ümmeti!" gibi hitaplarla çağrılırlar. Veya önderlerinden maksat uydukları kitaplarıdır: "Ey Kur'an ehli! Ey İncil ehli!" gibi hitaplarla çağrılırlar. Veya dinleridir. Kendileri: "Ey Müslüman, ey Yahûdî, ey Hristiyân, ey mecûsî vb." diye çağırılır.

«Çağıracağımız o günde, kimlerin amel defterleri sağından verilirse,» ki, onlar mesud olanlardır. Çünkü kişinin kitabının sağından verilmesi ona şeref vermek ve müjde vermektir. **«Onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okurlar.»** Sevinerek açık bir okuyuş ile okurlar ve içinde yazılı iyiliklerden faydalanırlar. Amel defterlerine tescil edilen amellerinden en ufak bir eksilme olmaz, aksine mükâfatları katlanarak verilir.

Âyette geçen *"fetil"* çekirdeğin üzerindeki kabuk parçası veya çok az bir şey anlamına gelir. Bu sebeple fetil, azlık ve çok değersiz şeylerde örnek olarak kullanılmaktadır.

72. **«Bu dünyada»** doğru yolu bulamayacak kadar kalp ve gönül gözü **«kör olan kimse âhirette de kördür.»** Kurtuluş yolunu görmez. Çünkü, birinci körlük ikincisini gerektirir. Bu sebeple kâfir, cennetin yolunu bulamaz, isyankâr kişi, itaatkârın sevabını, kusurlu olan kişi de kamil insanların makamlarını göremez ve oralara eremezler. **«Üstelik iyice yolunu şaşırmıştır!»** Dünyadaki körden daha da şaşkındır, çünkü, artık hakkı bulma kabiliyeti ve fırsatı kalmamıştır.

73. **«Onlar, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi Bize karşı uydurman için neredeyse seni, sana vahyettiklerimizden saptıracaklar ve öyle yaptığın takdirde»** yani onların arzularına uyar ve senden istediklerini yaparsan **«seni candan dost edineceklerdi.»**

Bu âyetin nüzül sebebi konusunda anlatılan rivayetlerin en sağlamı *Kevâşî Tefsiri*'ndeki rivayettir ki, müşrikler, Peygamberimiz (s.a.v.)'den, azap âyeti yerine, rahmet âyeti koymasını veya tam tersini yapmasını, Hacer-i Esvedi selâmlarken onların ilâh saydıkları putlarına da dokunmasını istediler. Kendisinin yanında bulunan zayıfları ve yoksulları kovup uzaklaştırması, gibi şeyler talep ettiler. Bu şartlarla kendilerinin Müslüman olabileceklerini ima ettiler. İşte bu isteklerini yerine getirirsen seni candan dost edinecekler. Onların dostluğuna girmenle Benim dostluğumdan çıkmış olurdun.

74. **«Eğer seni»** hak üzere **«sebatkâr kılmasaydık,»** ve korumasaydık **«gerçekten, nerede ise onlara birazcık meyledecektin.»** Âyette geçen "*terkenü*" fiilinin mastarı "rükûn", meyl'in en azına denir. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, onların kuvvetli aldatmaları ve şiddetli hilelerinden dolayı nerede ise onların isteklerine uymaya birazcık yaklaşırdın. Fakat Biz seni koruduk. Lâkin, ilâhî koruma imdadına yetişti de, çok kuvvetli çekici sebeplere rağmen, seni, onlara en küçük bir meyl ile yönelmekten alıkoydu.

75. **«O zaman,»** eğer en ufak bir yöneliş ile onlara meyl etmek üzere yaklaşmış olsaydın, **«hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık;»** yani, başkasının bu işin benzerini işlemesi sebebiyle dünya ve âhirette göreceği azabı, katlanmak suretiyle, sana dünya ve âhirette tattırırdık. Çünkü önemli bir kimsenin hatası büyük kabul edilir. **«Sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.»** Azabı senden uzaklaştıracak bir yardımcı bulamazdın.

76. «Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler.» Düşmanlıkları ve hileleriyle seni yurdundan koparıp içinde bulunduğun Mekke'den çıkaracaklar.

Denilirse ki: "*Biz, halkı seni yurdundan çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehirleri yok ettik, fakat onlara bir yardım eden çıkmadı.*" (Muhammed: 13) âyetinde belirtildiği, Peygamberimiz (s.a.v.)'in Medineye müteveccihen Mekkeden çıkarken: "*Vallahi ben elbette biliyorum ki, ey Mekke! Sen beldelerin Allah'a en sevimli olanısın. Şayet içinde oturanların beni çıkarmamış olsalardı seni terk edip çıkmazdım,*" hadisinden anlaşıldığı gibi Peygamber (s.a.v.)'i Mekkeden çıkarmışlardı. Buna rağmen izahı yapılan bu âyette çıkaracaklarından bahsediliyor, sebebi nedir?" Cevaben deriz ki, bu âyetin nazil olduğu sırada çıkarma olayı daha tahakkuk etmemişti. Sonra Peygamberimiz (s.a.v.) Allah'ın izniyle Medineye hicret etmişti. Hicretten önce de müşrikler O'nu çıkarmak için çok taciz ediyor, sıkıştırıyorlardı.

«O takdirde» yani sen çıkarıldıktan sonra **«senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.»** Senin çıkarılmandan sonra onlar da ancak az bir zaman için kalabilirler. Nitekim öyle oldu, Peygamberimiz hicret ettikten sonra yapılan Bedir savaşıyla onlar mahvedildiler. Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethiyle Mekke'ye hakimiyetleri sona erdi ve bu mûcizeli haber de gerçekleşmiş oldu.

77. «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun da budur.» Allah (c.c.), bir kanun koymuştur, o da, peygamberlerini aralarından çıkaran her ümmeti helâk etmektir. **«Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.»** Aralarından peygamberlerimizi çıkaran ümmetleri helâk etmeye dair âdet ve kanunumuzda bir değişiklik bulamazsın.

أَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْءَانَ
الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ
نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُل رَّبِّ

اَدْخِلْن۪ي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْن۪ي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ ل۪ي مِنْ
لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَص۪يرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ
اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

78. Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.

79. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.

80. Ve şöyle de: "Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla; çıkacağım yerden de doğrulukla çıkmamı sağla. Bana, tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."

81. Yine de ki: "Hak geldi; bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl yok olmaya mahkumdur."

78. **«Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namaz kıl;»** güneşin zevalini takib eden vakitten veya güneşin batışını takib eden vakitten gecenin karanlığına kadar olan vakte ki, bu, yatsı namazının vaktidir, namaza devam et. Âyette geçen *"el-gasek"*, şafağı kaybolmuş gece anlamınadır.

«Bir de sabah namazını» da kılmağa devam et. Âyette, sabah namazı, Kur'an ismiyle isimlendirildi. Çünkü Kur'an okumak namazın rükünlerindendir. Yine bu yüzden namaz rükû veya sücûd isimleriyle de adlandırılmıştır. Âyetteki *"dülûk"* kelimesi, zeval kelimesiyle izah edilirse âyetin beş vakit namazı içine aldığı anlaşılır. Çünkü zeval vaktinden gecenin karanlığına kadar olan vakitler öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakitlerini içerisine alır, sabah namazı da ayrıca zikredilmiştir.

«Çünkü, sabah namazı şahitlidir.» Gece ve gündüz melekleri sabah namazında bulunurlar. Çünkü bu vakit gecenin sonu ve gündüzün başlangıcı olduğu için semaya çıkacak olan gece melekleriyle, semadan inen gündüz melekleri sabah namazında buluşurlar. Yine, sabah namazında, Allah'ın sonsuz kudretini gösteren delillere şahit olunur; gecenin yerini aydınlığın, ölümün bir benzeri olan uykunun yerini uyanıklığın alması gibi.

79. «Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl.» Bu manaya göre teheccüd namazı Peygamber Efendimiz için de nafile olmuş olur. Ancak nafile namazı Peygamber Efendimizin derecesini artırır. Ümmetinin nafile namazları ise günahları için keffâret olur ve farz namazlarındaki kusuru telâfi eder. Bir başka manaya göre teheccüd namazı Peygamber Efendimiz için farzdır. Buna göre âyetin manası: "Farz olan beş vakit namaza ilave olarak, ümmetine değil de sana mahsus bir farz olmak üzere teheccüd namaz kıl," şeklinde olur.

«(Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.» Âyette geçen *"asa"* kelimesi, arzu ve ümit, anlamına gelir. Sözlükte, Kur'an'da geçen bu gibi, umulur ki, anlamındaki kelimeler Allah'a izafe edilirse kesinlik ifade eder. Teheccüt namazı kıl, umulur ki, Rabbin seni, kabrinden diriltip kaldırınca senin nezdinde ve bütün insanlar nazarında övgüye lâyık bir makamda bulundurur. Bu makam öncekilerin ve sonrakilerin gıpta ettikleri, mahşer halkının tamamına şefaat etme makamıdır. Zira mahşerde şefaatine müracaat edilen her peygamber bundan çekinerek bir başka peygambere havale eder, ta ki Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelindiğinde *"o benim işim."* der. Sonra şefaate, lâyık olanlara şefaat eder.(23)

Bu âyet, Mutezilenin, şefaat, sevabı haketmeyenlerin, sevabı hakedenler derecesine ulaştırmak gibi bir haksızlık ve zulüm olacağı gerekçesiyle, şefaati inkâr etme iddialarını red etmektedir. Bilmezler ki, sevap ve azaba lâyık olanlar, Allah'ın fazlı keremi ve adaletiyle buna müstehak kıldığı kimselerdir. Hiçbir kulu için bunu yapmak zorunda olmadığı halde, iradesinin hükmü gereği kulları hakkında tasarruf eder.

Mutezile derse ki: "Siz Peygamber (s.a.v.)'den *'Şefaatim ümmetimden büyük günah sahibi kimseler içindir.'*(24) hadisini rivayet ettiniz, buna göre şefaate müstehak olan kişi, insan öldürmüş, zina etmiş ve şarap içmiş kişidir.

23- Tecridi Sarih c.11. Sah.120. Şefaatı kübrâ hadisi.

24- Hadisi Tirmizi *Sıfatü'l-Kıyamet* konusunda; Ebu Davud, *Şefaat* babında, İbni Mace de *Zühd* bahsinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiül Usül*, 10/476.

Çünkü büyük günah sahipleri bunlardır. Bu durum ise halkı açıkça Allah'ın emirlerine muhalefet etmeye teşvik olur." Cevap olarak deriz ki: "Bunda bir teşvik yoktur. Bunda şu mana vardır: Şüphesiz ki, büyük günah işleyenler, Allah'ın azabına yakın ve ikabına müstehak oldukları halde, Peygamberimizin şefaati, yardımı Allah'ın izniyle onların imdadına yetişir ve merhametlilerin en merhametlisi Allah (c.c.) peygamberinin hürmetine onları kurtarır. Bu hadisi şeriften Peygamberimiz (s.a.v.)'in Allah nezdindeki yüksek derecesi ve ümmetinin kurtuluşuna vesile olacağı anlaşılmaktadır. Büyük günah sahibi böyle olunca, küçük günah sahiblerine olacak şefaatini siz düşünün.

Yine bu âyette teheccüd namazının kılınması için teşvik vardır. Sekiz rekâttır. Hz. Âişe (r.a.), validemiz, "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), gerek Ramazan ayında, gerekse başka zamanda gece kıldığı on bir rekât namaz üzerine başka ilâve etmezdi. Dört rekât kılardı ki, uzunluk ve güzel kılışını sorma, çok uzun ve güzel kılardı. Sonra yine aynı şekilde dört rekât kılardı, sonra da üç rekât kılardı." (25) demiştir.

Bazı sâlih kişilerden şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

Yemeği çok yiyecek olursam beni vaz geçiriniz.
Zira çok yemek kalbi ifsad eder.

Çok uyuyacak olursam beni uyarınız,
Çünkü, çok uyku ömrü azaltır.

Çok konuşacak olursam beni susturunuz,
Çünkü dini çok söz yıkar.

Çok yaşlandığımda beni ikaz ediniz.
Çünkü yaşlılığı, ölüm izler.

Hadis-i şerifte: *"Kul uyuduğu zaman, şeytan onun boyun köküne üç düğüm bağlar. Şayet uyanır da Allah'ı zikrederse düğümün biri çözülür, abdest alırsa ikinci düğüm de çözülür. iki rekât namaz kıldığı takdirde düğümlerin tamamı çözülür. Sevinçli, neşeli ve gönlü hoş olarak sabahlar. Aksi halde nefsi günahla kirli ve uyuşuk olarak sabahlar."* (26) Geceyi ibadetle ihya

---

25- Hadisi Buhari *Teheccüd* kitabında 3/16 de; Müslim *Gece namazı* bahsinde, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.

26- Hadisi Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Nesai *"Sizden biriniz uyuduğu zaman şeytan ensesine üç düğüm bağlar"* lafzıyla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 6/69.

eden kimsenin yüzü ibadet nuruyla, nurlanır.

Çok ibadet eden bir gençten hikâye edilir: "Bir gece zikrimi yaparken uyudum, bir de baktım ki, odamın ön duvarı sanki yarıldı ve oradan daha güzelini hiç görmediğim genç kızlar, aralarında da daha çirkinini hiç görmediğim bir genç kız daha karşımda belirdi. 'Siz kime aitsiniz ve bu çirkin kız kimin?' diye sordum. Cevaben: 'Biz senin uykusuz ibadetle geçen geceleriniz, bu çirkin olan da senin uykuyla geçirdiğin gecendir. Şayet uyumakta olduğun gece vefat etmiş olsaydın işte nasibin bundan ibaret olacaktı.' dediler."

Bazı sâlih kişiler, gecenin tamamını ibadetle geçirir ve sabah namazını da yatsı namazının abdestiyle kılarlardı.

80. «Ve şöyle de: 'Rabbim! Gireceğim yer» olan kabr**«e doğrulukla girmemi sağla;»** günahlardan kurtulmuş, temizlenmiş ve razı olunmuş bir girişle girdir; **«çıkacağım yerden de»** dirildiğimde ondan **«doğrulukla çıkmamı sağla.»** İlâhî gazabtan emin, İlâhî ikrama mazhar ve razı olunmuş bir çıkışla çıkar.

79. Âyette geçen *"ba's: dirilme"* konusundan hemen sonra *"girilecek ve çıkılacak yerlerin"* anlatılması, bu yerin kabir anlamına geldiğini göstermektedir. Ayrıca, "Medineye girmesini ve Mekke'den salimen çıkmasının" sağlanması konusunda, bir duâ olduğu da rivayet edilmiştir. Bu durumda âyetin, nüzûlü, Peygamberimizin (s.a.v.), hicretle memur olduğu zamandır. Nitekim: *"Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler"* (İsra: 76) âyeti de bunu göstermektedir. Ayrıca bunun, giriştiği her yer ve işte ve ondan çıkışta muvaffak kılması ve doğrulukla girip çıkmasını sağlaması için Allah'a bir niyaz olduğu şeklinde de tefsir edilmiştir. Müfessirlerin çoğu bu görüşü tercih ettiler. Öyle olunca anlam: "Rabbim! Beni bir yere girdirir ve çıkartırken bunun sadakat ve samimiyetimle, doğruluğumla olmasını sağla ve beni iki yüzlü etme, çünkü, iki yüzlü kimse, güvenilir bir insan olamaz. " şeklinde olur.

«Bana, tarafından,» yardım ve rahmetinin hazinelerinden **«hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver'»** ki din düşmanlarına karşı yardımcı olsun.

81. «Yine de ki: 'Hak» İslâm dini ve Kur'an **«geldi, bâtıl yok olup gitti.»** Yani, şirk ve şeytan mahvolup gitti. **«Zaten bâtıl yok olmaya mahkumdur.'»**

İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: "Peygamberimiz (s.a.v.), Mekke'ye fetih günü girdi. Beytullah'ın çevresinde üç yüz altmış put vardı. Peygamberimiz, elindeki asasiyle putların her birinin gözüne dürterek: "*Hak geldi; bâtıl yok olup gitti*"diyordu. Putlar yüzükoyun yere kapanıyorlardı. Kâbe'nin üzerinde yalnız Huzaa kabilesinin tunçtan yapılmış putundan başka yıkılmamış put kalmamıştı. Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Ali'ye: *"Ey Ali! çıkıp onu at!"* buyurması üzerine Kâbe'nin üzerine tırmanan Hz. Ali, putu atıp kırdı.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِن۪ينَۙ وَلَا يَز۪يدُ الظَّالِم۪ينَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا
عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُ۫سًا
﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِه۪ۜ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ
اَهْدٰى سَب۪يلًا ﴿٨٤﴾

82. Biz, Kur'andan öyle bir şey indiriyoruz ki, o, mü'minler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.

83. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.

84. De ki: "Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir."

82. **«Biz, Kur'an'dan öyle bir şey inidiriyoruz ki, o, mü'minler için»** kalplerindeki şüphe ve vehim hastalıklarına **«şifa ve rahmettir.»** Çünkü mü'minler ondan faydalanırlar. Çünkü Kur'an, mü'minlerin durumlarını dü-

zeltmede ve ahlâkını ıslah etme hususunda hastaları için şifalı ilâç gibidir.

«Zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.» Kur'an, hastalıklara karşı şifa olmasına rağmen, kendisini inkâr eden, yalanlayanlara inkâr etmeleri ve yalanlamaları sebebi ile mahvolmalarından başka bir şey arttırmaz.

Bu âyette, mü'minler doğru yolda ilerlerken kendilerine arız olan şek ve şüphenin bir hastalık; inkârcıların cehalet ve inatları ise ölüm ve helâk mesabesinde olduğuna bir ima ve işaret vardır.

Yine âyette hayret verici bir durum vardır. O da, Kur'an'ın, kimine şifa, kimine de helâk vesilesi olduğudur. Tıpkı, yağmurun yılanın ağzında zehir, balığın ağzında inci olduğu gibi yetenek ve kabiliyete göre değişir.

Şurası da bilinmelidir ki, Kur'an, beden hastalıklarına da şifa vesilesidir. Kur'an'da Şifa âyetleri altı tanedir.

1- *"Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın; onları rezil etsin; sizi onlara galip kılsın ve mü'min toplumun kalplerini ferahlatsın, şifa versin. "* (Tevbe: 14)

2-"Hastalandığım zaman şifa veren O'dur." (Şuâra: 80)

3- "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir." (Yûnûs: 57)

4-"Arıların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır." (Nahl: 69)

5. "...O, mü'minler için şifa ve rahmettir..." (İsrâ: 82)

6. "...De ki: 'O, insanlar için doğru yolu gösteren rehber ve şifadır...'" (Fussilet: 44)

Rivayette de: "Kur'andan şifa beklemeyen, onunla şifa bulmak istemeyene Allah şifa vermesin." diye buyrulmuştur.

Şeyh Temimî (r.a.), *Havassu'l-Kur'an*'da: "Fatiha suresi temiz bir kaba yazılır da temiz bir su ile yıkanır ve bu su ile hasta yüzünü yıkarsa, Allah'ın izniyle şifa bulur. Kalbinde şüphe, tereddüt ve ıztırap duyan kimse, kalp çarpıntısı, yürek oynaması hisseden kimse, bu sudan içtiği takdirde sükunet bulur, elemi gider.

Yine Fatiha Suresi cam bir kaba yazılır da su ile yıkanarak, okuduğunu belleyemeyen, geri zekâlı yedi gün içmeğe devam ederse, bu geri zekâlılığı gider ve işittiklerini öğrenir hale gelir.

Bu sebeple akıllı olan, Kur'an'a sarılmalı, hastalığını onunla tedâvi etmeli. Öncelikle hastalığın tanınması gerekir. Tanınmayan, teşhisi yapılmayan hastalığın tedavisi kolay olmaz. Kur'an ehli, dermanı bulunmayan manevî hastalıkların tedavisini bilirler. Bu kabil hastalıkları Kur'an ile tedavi daha iyidir.

83. «**İnsana**» sıhhat ve genişlik gibi «**nimet verdiğimiz zaman**» Bizden «**yüz çevirip yan çizer;**» bu ifade, büyüklenmek ve kibirlenmekten kinayedir. Çünkü, yanını veya yüzünü çevirmek kibirlenenlerin âdetidir. «**Ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa**» hastalık, fakirlik veya bir başka felâket başına gelse, «**iyice karamsarlığa düşer.**» Allah'ın rahmet ve nimetinden şiddetli bir ümitsizliğe düşer. Bu nitelikte bulunan bazı ferdlerin karamsarlıklarına bakarak insan cinsi bu sıfatla belirtilmiştir. "... *Fakat ona her şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.*" (Fussilet: 51) âyeti ve benzerlerinin ifade ettiği anlam, insanın bu vasfına aykırı değildir. Bu yalvarıp yakarma, insanlardan bir kısmının yaptığıdır.

84. «**De ki:**» Kâfirlerden ve mü'minlerden «**'Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.**» Hidayet ve sapıklıkta durumuna şekil veren yolda hareket ve amel eder. Zaten Kâmus'ta, *"şâkile"* şekil, taraf, niyet, yol ve mezhep anlamınadır.

«**Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu**», sizi bu çeşitli tabiatlar üzerine yaratan «**Rabbiniz en iyi bilendir.'**» hidayette olanı da, sapık bulunanı da en iyi bilen ve ameline göre mükâfatlandıran veya cezalandırandır.

Bu âyette, insanların amellerinin onların durumlarını gösterdiği belirtilmektedir. Öyleyse, kim kendini hayır, iyilik, taat ve şükür içinde buluyorsa Allah'a (c.c.) çokça hamd etsin. Kim ki, kendini şer, fasıklık, açıkça isyan, nankörlük ve umutsuzluk içinde görürse, imkân elinden çıkmadan, tezelden dönsün.

Anlatıldığına göre, çok geniş bir ülkenin hükümdarı, zinet ve debdebe içinde yaşayan, ülkesi geniş, hazinesi dolu olan bir kral, bir ziyafet hazırladı ve bütün vezir ve emirlerini topladı, envai çeşit yemekler ve içecekler hazırlattı, tam yenileceği sırada aniden bir adam kapıya şiddetle vurmaya başladı. Öylesine vuruyordu ki, hükümdarın tahtı sarsılıyordu. Hizmetçiler koşup kapıyı vurana: "Ey yoksul kişi nedir bu hırs ve bu saygısızlık? Biz yemeğimizi yiyene ve senin karnını doyurana kadar sabretsen, sonra hükümdarla görüşsen olmaz mı?" dediler. Adam: "Hayır sizin yemeğinize ihtiyacım yok, bu fani dünyanın kıralının ruhunu almağa geldim," dedi. Hizmetçiler hiçbir şey anlamadılar. Biraz sonra ise melik tahtından cansız olarak yere yuvarlandı. Garip adam da gözlerden kaybolup gitti. Yazıklar olsun bu dünya ile aldanan kimseye!..

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ
رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ
بِالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِه۪ عَلَيْنَا وَك۪يلًاۙ ﴿٨٦﴾
اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَب۪يرًا ﴿٨٧﴾
قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِه۪ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ ف۪ي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ
النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

85. Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir."

86. Hakikaten, Biz dilersek sana vahy ettiğimizi ortadan *kaldırırız; sonra bu durumda sen de Bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.*

87. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak bıraktık. Çünkü, O'nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.

88. De ki: "Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."

89. Muhakkak ki Biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

85. «Sana ruh hakkında» Yahudiler **«soru sorarlar.»** İnsan hayatının başlangıcı ve bedenindeki ruhun mahiyetinden sordular ve kendilerine şöyle cevap verildi: **«De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindendir.»** İnsan aklının, çevresinde dahi dolaşamayacağı ölçüde gizli sırlardan, Allah'ın ilminin tecellî ettiği ilâhî işlerdendir.

Beydâvî: "Ruh: Bağlı bulunduğu bedenin organları gibi bir doğuşu ve maddesi olmadan Allah'ın "Kün-Ol" emriyle meydana gelen işlerdendir," demiştir.

Ey iman ve inkâr edenler! **«Size ancak az bir bilgi verilmiştir.'»** Duyularınız aracılığı ile faydalandığınız ancak az bir ilim verilmiştir. Aklın nazarî bilgileri elde etmesi, maddenin duyularak elde edilmesinden faydalanarak kazanılan zarurî bilgilerdir. Bu sebeple: "Duyu, his kabiliyetini yitiren, ilmi yitirmiştir" denilmiştir. Bir çok şey de belki hisle idrak edilmez. Bu, ruhun zatının bilinmesi mümkün olmayan işlerden olduğuna bir işarettir. Çünkü ruh, ilâhî ilmin gerektirdiği şeylerdendir.

el-Kevaşî'de: "Müfessirler, bilginler ruh ve mahiyeti konusunda ihtilâf etmişlerdir. Onlardan hiçbiri iddiasını isbat edecek kesin bir delil getirmemiştir. Yalnız ruh'un ayrılmasıyla insanın öldüğü, onun bedende devamıyla hayatın devam ettiğini söyleyebilmişlerdir. "

86. «Hakikaten, Biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız.» Andolsun ki, dileseydik Kur'an'ı mushaflardan ve sinelerden siler, ondan ne bir iz, ne de bir kalıntı bırakırdık. Bu, Kur'an'ın silinmesi sözü bir varsayıma dayanmaktadır. Bir maksada dayanarak muhal olan bir şeyi, var saymak mümkündür. **«Sonra bu durumda sen de Bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.»** Kur'an sinenden silinip gitse, onu sana iade edecek bir vekil ve koruyucu bulamazsın.

87. «Ancak Rabbinden bir rahmet olarak bıraktık.» *Kevaşî*'de: "Onu Biz rahmetimizden dolayı koruduk, manasınadır," denilmiştir. Sonra da, hitap her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ise de, başkası kastedilmiştir, denilmiştir. **«Çünkü O'nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.»** Seni peygamber olarak göndermesi, sana kitap indirmesi ve onu hafızanda baki kılması ile O'nun sana lütuf ve keremi çok büyüktür.

88. İndirilen Kur'an'ın yüce değerini bilmeyen, aksine onun, insan sözü olduğunu iddia edenlere: **«De ki: 'Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar»** edebiyatta, mana yüceliğinde, nazım güzelliğinde ve gayıptan haber vermede -onlar halis Arap ve söz ustası oldukları halde- **«onun benzerini ortaya getiremezler.'»**

Âyette, insanlar ve cinlerin, özellikle belirtilmesinin sebebi, meleklere değil, onlara meydan okunduğu içindir. Çünkü Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu inkâr edenler, onlardandır. Yoksa, Kur'an'ın benzerini Allah'tan başka hiçbir varlık meydana getiremez.

89. «Muhakkak ki Biz, bu Kur'an'da insanlara» iyice ikrar etmeleri mutmain olmaları için **«her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık.»** Âyette geçen *"Mesel"* kelimesi, güzellik, garabet ve insanın nefsini cezbetmede eşsiz mana demektir. **«Yine de insanların çoğu, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.»** Hakkı, inkâr için kabüllenmediler.

Bu âyette bazı faydalara işaret edilmektedir: Bunlardan biri, Kur'an-ı Kerîm, nimetlerin en yücesi ve en büyüklerinden biridir. Her âlim ve hafızın bu nimetin şükrünü eda etmek ve hakkını vermek için fırsat elde iken büyük bir gayret sarf etmesi gerekir.

İbni Mesud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: "Dininizden ilk yitireceğiniz şey emanettir. En son yitireceğiniz de namazdır. Zaman olur, bir topluluğun dinle bir ilgileri olmadığı halde, namaz kılmaya devam edeceklerdir. Bu Kur'an ise, bir gün sabaha çıktığınızda, sizde ondan bir eser kalmamış olduğunu göreceksiniz" dedi. Oradan bir kişi: "Bu nasıl olur biz Kur'anı hafızalarımızda, hıfz etmiş Mushaflarımızda da kaydetmiş bulunuyoruz?" demesi üzerine İbni Mesud (r.a.): "Bir gece kaldırılıp götürülür de insanlar Kur'an cihetinden yoksul kalakalırlar. Mushaflar kaldırılır, kalplerdekiler sökülüp alınır." (27) demiştir.

Abdullah b. Amr b. As (r.a.): "Kur'an indirildiği cihetten kaldırılıp alınmadıkça kıyamet kopmaz. Arı vızıltısı gibi Arş-ı İlâhinin çevresinde Kur'an'a ait bir ses duyulur. Rabbimiz: "Neyin var?" buyurduğunda, Kur'an: "Okunuyorum ama benimle amel edilmiyor, benimle amel edilmiyor?" diye şikâyet edecektir," demiştir.

Âyetin işaret ettiği faydalardan biri de: Ne insanda, ne de bir başka yaratılmış varlıkta Allah kelâmına benzer, özlü ve şumullü bir kelâm söyleyip getirme yeteneği olmamasıdır. Öyle bir kelâm ki, anlamı çok derin, ibaresi gayet fasih, işareti çok ince ve mahir, nükteleri gayet güzel.

Sonra iyi bilinmeli ki, Kur'an, mahluk yani yaratılmış değildir. Zira o Allah'ın sıfatlarından biridir. İlâhî sıfatların tamamı ezelîdir, yaratılmamıştır. Ebu Hanife (r.a.): "Allah'ın sıfatlarının mahluk olduğunu söyleyen, bu konuda duraklayan veya tereddüt eden dahi, Allah'ı inkâr etmiş olur," demiştir.

İmam Vâhidî'nin İbni Abbas (r.a.)'den rivayetine göre: "Utbe, Şeybe, Ebu Süfyan, Nadr b. Haris, Velid b. Mugîre, Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef gibi Kureyş reisleri, Kâbe'nin arkasında toplanıp birbirlerine: 'Muhammed'e önce adam gönderip konuşun, isteklerinizi ulaştırın, maksadınız hasıl olmazsa sonra ona düşmanlık edin ki, hasımlığınızdan dolayı mazur görülebilesiniz.' dediler. Bunun üzerine ona haber gönderdiler; kavminin eşrafı toplanmışlar, seninle görüşmek istiyorlar, diye. Onların hidayete kavuşmalarını çok isteyen Peygamberimiz (s.a.v.), hakkı kabul etmek istediklerini zannederek alel acele onların yanlarına gelerek oturdu. 'Ey Muhammed! Vallahi senin kavmine getirdiğin bu meseleleri, kavmine getirmiş Araplardan bir başkasını tanımıyoruz. Sen atalarımıza ve ilâhlarımıza hakaret ettin, dinimizi ayıpladın, itibarlı kişileri alçalttın, birliğimizi parçaladın ve ne kadar kötü iş varsa onu aramıza getirdin. Eğer bunu mal sahibi olmak için yapıyorsan sana mallaralarımızdan vererek seni, mal bakımından en zenginimiz yapalım. Eğer şeref ve itibar kazanmak içinse seni ulumuz kabul edelim, hepimiz emrinde çalışalım. Mülk ve saltanat istiyorsan, seni başımıza kral yapalım, şayet seni bir cin rahatsız edi-

---

27- Bu rivayeti Taberâni ve Hâkim rivayet edip sahih olduğunu beyan etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/201.

yorsa, takib eden bu cinni bertaraf edip iyileştirmek için tıbbî her türlü imkâna başvuralım ve bu uğurda bütün mallarımızı feda edelim," dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara cevaben: *"Benim gayem sizin söylediklerinizden hiçbiri değildir, ne mal mülk, ne de sizin dediğiniz şeref ve itibar ve ne de saltanattır, bunlardan hiçbirini istemiyorum. Ancak Allah (c.c.) beni size peygamber olarak gönderdi, bana kitap indirdi. Sizi gerektiğinde müjdelemek ve gerektiğinde isyandan sakındırmak, peygamberliği tebliği etmek ve size nasihat etmekle emretti. Şayet size tebliğ ettiklerimi kabul ederseniz bu sizin dünya ve âhiret saadetinden nasibinizdir. Şayet reddederseniz, ben, Allah'ın bu emri üzerine sabr ve sebat ederim, davamdan vazgeçmem, ta ki Allah benim ve sizin aranızda mukadder olan hükmünü verene kadar"* buyurdu.

Kureyş müşrikleri: "Ey Muhammed! Sana teklif ettiğimiz bunca cazip ve parlak teklifleri kabul etmiyorsan, öyleyse, sen bilirsin ki, bizim bulunduğumuz bu Mekke şehrinden daha dar bir yer, bizden mal bakımından daha yoksul bir insan yoktur. Biz insanların hem en yoksulu, hem de beldeleri en dar olanıyız. Ve en dar gelirlileriyiz. Seni peygamber olarak gönderen Rabbinden, bizim sokaklarımızı daraltan bu dağları kaldırmasını, beldelerimizi genişletip düzeltip ovalar haline getirmesini ve Şam ile Irak nehirleri gibi nehirler akıtmasını, babalarımızdan ölenleri diriltmesini iste. Diriltileceklerin arasında Kilab oğlu Kusay da bulunsun, çünkü o çok doğru sözlü bir ihtiyardı. Ona, senin söylediklerinin doğru mu, hak mı, bâtıl mı olduğunu soralım. İstediklerimizi yaparsan biz de seni tasdik eder ve Rabbinin nezdindeki itibarını tanır ve gerçekten senin söylediğin gibi, seni bize peygamber olarak göndermiş olduğunu kabul ederiz," dediler.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.): *"Ben sizin istediğiniz bu şeyleri temin etmek için gönderilmedim, Allah'ın beni size gönderdiği risalet görevini yerine getirmek üzere geldim ve muhakkak tebliğ görevimi yerine getirdim. Eğer kabul ederseniz dünya ve âhirette mutlu olursunuz. Red ederseniz vazifemi yerine getirme konusunda sabır ve sebat göstereceğim,"* buyurdu.

Öyleyse dediler: "Rabbinden seni tasdik edecek bir melek göndermesini iste. Sana, bağlar, bahçeler, seni her şeyden müstağni kılacak, kimseye muhtaç olmayacak hale getirecek hazineler, altın ve gümüşten köşkler vermesini iste. Sen şimdi çarşı pazarda dolaşıp geçimini temin etmektesin, işte bu durumdan kurtulursun," dediler.

Peygamberimiz (s.a.v.): *"Ben Rabbimden değeri dünyaya münhasır kalan maddî şeyleri isteyen kimse değilim, size bunun için de gönderilmedim. Fakat, Allah beni, müjdeleyici ve sakındırıcı olarak göndermiştir,"* buyurması üzerine, Kureyş müşrikleri: "Öyleyse Rabbinden gökyüzünü üzerimize yıkmasını iste. Çünkü sen Rabbim dilediğini yapmaya kadirdir, diyorsun." Peygamberimiz: *"Allah dilerse bunu da yapar, O'na aittir,"* buyurdu. Onlardan biri: "Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmedikçe sana iman etmeyiz," dedi.

Abdullah b. Ebu Ümeyye b. Muğîre, -Peygamberimizin halasının oğludur, sonra Müslüman olmuş- ayağa kalkarak: "Gökyüzüne bir merdiven kurup benim gözümün önünde merdivene tırmanarak beraberinde açılmış bir nüsha (kitap) getirmedikçe ve bir gurup melek gelip senin peygamber olduğuna şahitlik etmedikçe sana inanmam," dedi.

Sevgili Peygamberimiz, iman etmesini beklediği kavmin gittikçe uzaklaşmış olduğunu görerek ailesine mahzun olarak döndü. Bunun üzerine, şu âyeti kerime nazil oldu:

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا
مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ
فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ
عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰئِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ اَوْ
يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي
هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

90. Onlar: "Sen," dediler, "bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.

91. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.

92. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.

93. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayız." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer bir elçiyim."

90. «**Onlar,**» Mekke müşrikleri ve önde gelenleri: «**'Sen', dediler,**» «**'bizim için yerden**», Mekke topraklarından «**bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız**» ve senin risalet ve nübüvvetini hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz.

91. «**Veya senin**» ağaçları altındaki toprağı kapatmış «**bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.**» Âyette geçen *"ırmakları akıtmak"*tan maksat, sulama esnasında nehirleri içlerinden akıtmak veya nehirlerin devamlı akıtılmasıdır.

92. «**Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın.**» Âyetteki *"kisef"* kelimesi kıt'a, parça anlamına gelen "kisvetün" kelimesinin çoğuludur. «**Veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.**» Veya iddia ettiğin şeylerin doğruluğuna şahitlik edecek bir kefil getirmelisin.

93. «**Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize**» senden önce hiçbir yerden alınmamış, «**okuyacağımız, bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayız.'**» Bu istekleriyle inançsızlıkta inat ettiklerini göstermek istiyorlardı, şayet maksatları irşad olmak, hakkı bulmak olsaydı, mûcizelerden gördükleri onlara yeterdi.

İnançsızlık üzerinde bu kadar katı ve inatçı oluşlarına, isteklerinde böylesine ısrarlı oluşlarına hayret ederek ve Rabbini tenzih maksadıyla «**de ki: 'Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.**» Melek değilim ki, benden göğe çıkmak gibi haller beklensin. Rabbim tarafından Risalet görevini tebliğ ile memur bir elçiyim. Bu konuda muhayyer değilim, bu vazifeyi yapmak zorundayım.

Bu âyetlerden anlaşılan, müşriklerin nakledilen ısrarlı taleplerindeki kabalık ve edepsizliğine karşılık, Peygamberimizin olgunluk ve edebindeki üstünlük ne kadar dikkat çekicidir. Sonu olmayan şeyleri ve faydasız itiraz ve tartışmayı terketmesi ne kadar manidardır!

Anlatıldığına göre, Leylâ, Kays'ın (Mecnun) kabını kırdığında, sevincinden üç gün raks etmeye devam etmiş. Bunun üzerine: "Ey Mecnun! Sen Leylâ'nın seni sevdiğini zannediyorsun, sevmek bir yana senin kabını kırdı," demişler. Kays, "Mecnun o ki, bu sırrı anlamaktan âcizdir. Kabı kırmak, sevgide yok olmaktır. Akıllı olan kişi ise, kalbini dünya kirlerinden temizlemeğe ve Allah'ın zikrinden başka bir şeyle ünsiyet etmemeğe çalışandır," demiştir.

İmam-ı Gazâlî: "Bir kulun yanında, ölüm esnasında üç sıfattan başka bir şey kalmaz:

a) Kalbin dünya kirlerinden arınması,

b) Allah'ın zikriyle ünsiyet etmesi,

c) Allah Teâlâ'yı sevmesi.

Kalbin temizliği ancak marifetle olur, marifet ise ancak zikr ve fikrin devamı ile mümkündür. Bunlar kurtarıcı vasıflardır.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ
الْهُدٰى اِلَّا اَنْ قَالُوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِي
الْاَرْضِ مَلٰئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ

مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

94. Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde insanların inanmalarını sırf: "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" demeleri engellemiştir.

95. Şunu söyle: "Eğer yer yüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, elbette Biz de onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.

96. De ki: "Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah kâfidir. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir."

94. **«Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde»** vahyin gelmesi esnasında **«insanların»** Kureyşin, Kur'an'a ve peygamberliğe **«inanmalarını sırf : 'Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri engellemiştir.»** Rasûlüllah'ın insan cinsinden olduğunu inkâr ederek bu sözleri söylediler.

95. Şüphelerine, kuşkularına cevap olarak **«şunu söyle:»** **«'Eğer yer yüzünde»** insanın yerinde **«yerleşip dolaşanlar»**, göğe kanatlarıyla uçmaksızın insanların gezdiği gibi, ayakları üzerinde gezip tozan yeryüzündeki insanları dinleyip bilinmesi gereken şeyleri bilen **«melek olsalardı, elbette Biz de onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.»** Din ve dünya işlerinden ihtiyaç duyduklarını açıklamak üzere peygamber olarak bir melek gönderirdik. Çünkü bir cins varlık, kendi cinsine en yatkın ve yakındır. Yer yüzünün sakinleri insanlar olunca, faydalanmaları, faydalı olabilmeleri için onlara gönderilen peygamberin de insan olması zorunludur. Müşrikler, bilmiyorlar ki, aynı cinsten olmak, yakınlığı ve kaynaşmayı; cins farklılığı da nefreti ve uzaklaşmayı getirir.

96. **«De ki: 'Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah**

kâfidir.» Allah'ın benimle size gönderdiğini tebliğ ettiğimi, sizin de yalanlayıp inat ettiğinize şahit olarak O, kâfidir. Âyette *"benimle sizin aranızda"* buyruldu da "aramızda" buyrulmadı. Çünkü, iman bakımında ayrılık mevcuttur. «**Zira O, kullarını**», peygamberleri ve kendilerine peygamber gönderilen kimseleri «**hakikaten bilip görmektedir.'**» Onların açık ve gizli hallerini bilip tam anlamıyle haberdardır ve buna göre onları cezalandırır. Bu âyette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir teselli, kâfirlere karşı da bir tehdit vardır.

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ
وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهٖۜ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّاۜ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ
كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا (٩٧) ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا (٩٨) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖي خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ
اَجَلًا لَا رَيْبَ فٖيهِۜ فَاَبَى الظَّالِمُونَ اِلَّا كُفُورًا (٩٩) قُلْ لَوْ اَنْتُمْ
تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبّٖٓي اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِۜ
وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا (١٠٠)

97. Allah kime hidayet verirse işte doğru yolu bulan odur, kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onlara, Allah'tan başka dost olacak kimseler bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzü koyun haşrederiz. Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onların alevini artırırız.

98. Cezaları işte budur! Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve: "Sahi bizler, kemik ve toprak olduğumuzda mı yeniden dirileceğiz?" dediler.

99. Görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir? Allah onlar için şüphe götürmeyen bir süre tayin etmiştir. Öyleyken, zalimler, inkârcılıkta hâlâ direnirler.

100. De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz." İnsanoğlu da pek eli sıkıdır.

97. «Allah kime hidayet verirse» kimin hakkında Hakka ulaşmayı yaratırsa, **«işte doğru yolu bulan odur,»** başkası değil; **«kimi de sapıklıkta bırakırsa,»** kötü olanı tercihi sebebiyle kimin hakkında sapıklığı yaratırsa, **«artık onlara, Allah'tan başka dost olacak kimseler bulamazsın.»** Hidayete kavuşanlar tekil zamiriyle ifade edilerek Hak yolun bir; o yoldan gidenlerin de az olduklarına; hidayetten uzaklaşanlar ise çoğul zamiriyle belirtilerek bâtıl yolların ve o yolun yolcularının çokluğuna işaret edilmiştir. Hidayetten uzaklaştırılanları Hak yoluna ulaştıracak ve dalaleti onlardan uzaklaştıracak yardımcılar bulamazsın. **«Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzü koyun haşrederiz.»** *"yüzü koyun..."* dan maksat, yüzleri üzerinde yüzdürülmeleri veya yüzleri üzerinde yürütülmeleri demektir. Çünkü ayakları üstünde yürüten Allah, onları yüzükoyun yürütmeğe de kadirdir.

Bu âyette, onların kıyamet gününde kör, dilsiz, ve sağır bir halde... olduklarını haber verirken; *"Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler"* (Furkan: 12) âyetinde işitmelerinden; *"Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar yerine atıldıkları vakit orada (yetiş ey) helak (diye) bağırırlar,"* (Furkan: 13) âyet-i kerimesinde bağırıp çağırdıklarından; *"Mücrimler ateşi görür* *görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar, ondan kurtuluş yolu da bulamadılar."* (Kehf: 53) âyetinde de görmelerinden bahsedilmektedir. Bu âyet-i kerimelerle tefsirini yaptığımız İsrâ sûresinin 97. âyeti nasıl bağdaştırılır? diye sorulursa cevap olarak derim ki; İbni Abbas (r.a.): "Bu âyetin anlamı: Onlar dünyada âyetlerin manalarını ve onlardaki ibretleri görmek istemedikleri, hakkı söylemedikleri ve onu duymak arzusunda bulunmadıkları için, âhirette kendilerini sevindirecek bir şey göremiyecekler, kendilerince kabul edilecek bir şey konuşamıyacaklar ve kulaklarına hoş gelecek bir şey işitemiyecekler, demektir," demiştir.

Mukâtil de: Onlara *"alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!"* (Müminûn: 108) denildiğinde hepsi kör, sağır ve dilsiz oluverirler. Allah'ın gadabından Yine Allah'a sığınırız.

«Onların varacağı ve kalacağı yer» *"me'va"* kelimesi, gece veya gündüz varılan, sığınılan herhangi bir yer, demektir, **«cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onların alevini artırırız.»** Onların etlerini ve derilerini yakıp bitirerek ateşin yakacağı bir şey kalmadığından ateşin alevi sakinleştikçe, onların derilerini değiştirerek yakıcı alevini arttırırız.

Denilirse ki: *"Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe derilerini başka derilerle değiştiririz ki, acıyı duysunlar..."* (Nisa: 56) âyeti, onlara azap etmekte olan ateşin, pişirmekten öte, yakıp, yok etme ölçülerine varmadığını göstermektedir? Cevap: Pişirmek, ateşin mutlak manada tesir ettiğinden mecazdır. Onlar, insanın çürüyüp yok olduktan sonra bir daha var olacağını inkâr ettiklerinden dolayı, onlara azap için, yanıp yok olan vücutlarının tekrar tekrar yenileneceği anlatılmıştır ki, yok olduktan sonra var olunduğunu gözleriyle görsünler. Nitekim aşağıdaki âyet de bu hususu bildirmektedir:

98. «Cezaları işte budur! Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler.» Öldükten sonra dirilmeyi açık bir şekilde gösteren aklî ve naklî delillerimizi inkâr etmişler **«ve: 'Sahi bizler, kemik ve toprak olduğumuzda mı yeniden dirileceğiz?' dediler.»**

99. «Görmediler mi ki,» düşünüp bilmediler mi ki, büyüklüklerine rağmen maddesiz olarak **«gökleri ve yeri yaratan Allah,»** bütün azamet ve ihtişamıyla maddesiz olarak **«kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir?»** Azametlerine rağmen yer ile göğü yaratan Allah, daha basit olan **onla-**

rın benzerlerini yaratmağa kadirdir. Âyetteki *"yaratmak"*tan maksat, onları yeniden iade ile yaratmaktır. **«Allah onlar için şüphe götürmeyen bir süre tayin etmiştir.»** Onlar bilir ki, yeri ve göğü yaratan, kendi benzerlerini de yaratmağa kadirdir. Ve onların öldükten sonra dirilmeleri için şüphesiz olarak gerçekleşecek bir ecel tayin etmiştir. O da kıyamet günüdür. **«Öyleyken, zalimler, inkârcılıkta hâlâ direnirler.»** İtaat etmekten ve hakka uymaktan kaçınırlar.

100. «De ki: 'Rabbimin» bütün varlıkların üzerine akıtıp bahşettiği **«rahmet»**, rızık **«hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz.'»** Biter korkusuyla kıstıkça kısardınız. **«İnsanoğlu da pek eli sıkıdır.»** Cimrilik ve hırs kötü sıfatlardandır, her ikisinden de nefsi cömertlik ve kanaatle temizlemek ve uzun emeli terk etmek gerekir.

Hassân (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'i överken bir beytinde şöyle der:

Onun cömertlikte öyle geniş bir eli var ki, cömertliğinin onda biri
Yer yüzünde olsaydı, yer yüzü denizden daha cömert, olurdu.

Anlatıldığına göre, Zeynel Abidin (r.a.) bir adamla karşılaşınca, adam ona hakaret etti, hizmetçiler ve köleler onun üzerine dövmek için saldırdılar. Zeynel Abidin, hizmetçilerine: "Bırakın adamı," dedi ve adama dönerek: "Bizim gizli kalmış kusurlarımız senin söylediklerinden daha çoktur, senin bir yardıma ihtiyacın var mı?" diye sordu. Adam, utancından bir şey diyemedi. Zeynel Abidin üzerindeki siyah ve çizgili yün giysiyi çıkarıp verdi ve ona bin dirhem verilmesi için emretti. Adam: "Şahitlik ederim ki, sen peygamber torunlarındansın ve şu beyitler onlar hakkında doğru olur:

Onlar zenginleyince mallarını Allah yolunda sarfederler.
Fakir düşünce de sabrederler.
Mahallelerine bir garip gelince onu misafir etmek için kur'a çekerler.
Sen onların hangisi fakir, hangisi zengin bilemezsin."

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ اِذْ جَٓاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنّٖي لَاَظُنُّكَ

يَا مُوسٰى مَسْحُورًا (١٠١) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هٰؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (١٠٢)
فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ
جَمِيعًا (١٠٣) وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ
فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا (١٠٤)

101. Andolsun Biz, Mûsa'ya açık açık dokuz mucize verdik. Haydi İsrâiloğullarına sor. Musa onlara geldiğinde Firavun ona: "Ey Musa! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum" demişti.

102. Mûsâ da: "Pek âlâ bilirsin ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum" dedi.

103. Derken, Firavun onları ülkelerinden çıkarmak istedi. Bu yüzden Biz onu ve maiyyetindekilerin hepsini suda boğduk.

104. Arkasından da İsrailoğullarına: "O toprakta oturun! Âhiret vadi tahakkuk edince, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz," dedik.

101. «Andolsun Biz, Mûsa'ya açık açık dokuz mucize verdik.» Allah'tan getirdiklerinin doğruluğuna ve nübüvvetinin hak bulunduğuna açık seçik delâlet eden dokuz mucize verdik. Bu dokuz mucize: 1- Asâ, 2- Yedi beydâ (Işıklı beyaz el), 3. Çekirgeler, 4. Ekin böceği (Kımıl), 5. Kurbağalar, 6. Kan, 7. Tufan, 8. Kurak yıllar, 9. Kıtlık, meyvelerin eksilmesidir.

Biz Mûsa'ya: Ey Mûsâ! **«Haydi İsrâiloğullarına sor.»** Sor ki, senin haber verdiğin hususlarda doğruluğun ortaya çıksın. Firavun'a, İsrailoğullarını seninle göndermesini söyle. «**Musa onlara geldiğinde Firavun ona: 'Ey Musa! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!'**» Bu sebeple makul olmayan bu sözleri söylüyorsun «**demişti.**» Bu iddia, Firavun'un: "... *Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi.*" (Şuara: 27) âyetinin bildirdiği iddiasına benzemektedir.

102. «**Musa da:**» Firavun'a: «'**Pek âlâ bilirsin ki, bunları**» mûcizeleri «**birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi.**» Bu ibretler ve mûcizeler sana, benim doğruluğumu açıkça göstermektedir, ama sen kibirlenip inatlaşıyorsun. «**Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu**», hayırdan uzaklaşmış, kötülükle adeta kaynaşmış olduğunu «**sanıyorum' dedi.**»

103. «**Derken, Firavun onları ülkelerinden**», Mısır toprağından «**çıkarmak**», öldürüp köklerini kazımak «**istedi. Bu yüzden Biz onu**», Firavun'u «**ve maiyyetindekilerin hepsini suda**» denizde «**boğduk.**» Musa ve kavmini kurtardık.

Ebussuud, tefsirinde der ki: "Hilesini aleyhine çevirdik, kendisini ve kavmini denizde boğmakla Mısır'dan onları Biz çıkarttık."

104. «**Arkasından da İsrailoğullarına: 'O topraklarda oturun!**» Firavun'un boğulmasından sonra Yakub'un evlâdına Mısır topraklarında -şayet ondan sonra Mısır toprağına girdikleri rivayeti doğru ise- oturun. «**Âhiret vadi tahakkuk edince,**» kıyametin kopması gerçekleşince «**hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz,' dedik.**» *"Lefîf"* her kabileden meydana gelmiş topluluk demektir.

Ben âciz derim ki, şeklî topluluk ve zâhirî irtibat kâfirlere ve münafıklara bir fayda sağlamaz. Çünkü, onlarla mü'minlerin arasını halis inanç ve sâlih amel birleştirmemiştir. Bunlar tıpkı, gemileri parçalanan kimselerden yüzmek bilmeyenlerin yüzücülere sarılıp asılmasına benzerler. Sahil çok uzak, deniz de çok derin olduğu için yüzmesini bilmeyenin bir yüzücüye tutunması ona bir fayda sağlamaz. Bu şartlarda bir çok yüzücü canını kurtaramazken hiç yüzme bilmeyen nasıl kurtulsun?

Hadiste: *"Amelinin kendisini geri bıraktığı kişiyi, nesebi ileri götüremez."*(28) buyrulmuştur. Yani, âhirette kötü ameli veya iyi amelinin azlığı se-

---

28- Hadisi Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde 3/252-407 tahric etmişlerdir. Bu, uzunca bir hadisin bir bölümüdür.

bebiyle geri kalan kimseye, dünya yönünden nesebinin şerefi ona fayda vermeyeceği gibi, noksanlarını da gidermez. Çünkü onun nesebi orada kesilir. Görmez misin ki, kurumuş olan dal kuruduğundan yaş ve canlı dalların arasından kesilip atılır. Çünkü kurumuş olan dal ile çiçek açan canlı dallar arasında artık bir münasebet kalmaz, her ne kadar aynı ağacın dalı ve aynı ağaç üzerinde bulunuyorsa da kuruduğundan kesilmeye lâyıktır. Fayda veren neseb ise takvadır.

وَبِالْحَقِّ
أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (١٠٥)
وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ
تَنْزِيلًا (١٠٦) قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا (١٠٧)
وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا (١٠٨) وَيَخِرُّونَ
لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا (١٠٩) قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ
ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرْ
بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا (١١٠) وَقُلِ

لْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي
الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

105. Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik; o da hak olarak indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

106. Biz Kur'an'ı parça parça ayırdık ki onu insanlara dura dura okuyasın. Ve Biz onu peyder pey indirdik.

107. De ki: "Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere, o Kur'an okununca, derhal yüzüstü secdeye kapanırlar."

108. Ve derlerdi ki: "Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir."

109. Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. Bu, onların saygısını artırır.

110. De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır." Namazında yüksek sesle okuma; Onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.

111. "Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, aczinden ötürü bir velîye de ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim," de. Ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!

105. «Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik; o da hak olarak indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Ey Muhammed! Biz seni, ancak mü'minleri cennet nimetleriyle müjdelemen; kâfirleri de cehennemden sakındırman için gönderdik.

106. «Biz Kur'an'ı parça parça ayırdık ki onu insanlara dura dura okuyasın.» Yavaş yavaş okunması, ezberlemeyi daha kolaylaştırır ve anlamaya daha fazla yardım eder. «**Ve Biz onu peyder pey**» yirmi üç yılda hâdiselerin icabına, soru soranların cevabına ve hikmetin kanununa göre «**indirdik.**»

107. İnkâr edenlere **«de ki: 'Siz ona»**, Kur'an'a **«ister inanın, ister inanmayın;»** Çünkü sizin ona inanmanız onun kemalini arttırmaz, imandan kaçınmanız ise ona bir noksanlık getirmez. Âyetteki emir, onları tehdit içindir. **«Şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere,»** yani, önceki kitapları okuyan, vahyin hakikatını bilen, nübüvvetin işaretlerini tanıyan, hak ile bâtılı ve haklı ile bâtıldan yana bulunanları bilen yahudilerden Abdullah b. Selâm ve tabileri, Hristiyanlardan Necâşî ve arkadaşları gibi âlimlere **«o Kur'an okununca, derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.'»** Yani siz iman etmezseniz, sizden daha hayırlı olanlar en güzel şekilde iman etmişlerdir.

108. «Ve derlerdi ki: 'Rabbimizi tesbih ederiz.» Kâfirlerin yalanlamalarından veya Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilip kendisine Kur'an verileceğine dair önceki semâvî kitaplardaki vadinden dönmesinden Rabbimizi tesbih ederiz, derlerdi.

«Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir.'»Çünkü vadinden dönmek bir noksanlıktır. Bu, Allah için muhal olduğundan O'nun vaadi elbette yerine getirilir.

Bu âciz diyor ki: Buradaki vaadden maksat, Âhiret vaadidir, nitekim, Musa ve Firavun kıssası ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Kureyş kıssasından bahseden âyetin siyakı bunu göstermektedir. Allah daha iyi bilir.

109. Allah korkusundan **«Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar.»** Âyette, daha önce 107. âyette geçen *"Yüzüstü yere kapanma"* tekrar edilmiştir, çünkü sebepleri değişiktir. Birincisi Allah'ın emrine tazim için; ikincisi ise, Kur'an-ı Kerimdeki öğütlerin etkisi altında kaldıkları içindir. **«Bu,»** Kur'an okumak ve dinlemek **«onların saygısını arttırır.»** Allah'a kesin imanlarını kuvvetlendirir ve ilimlerini de arttırır.

110. «De ki: 'İster Allah deyin, ister Rahman deyin.» Âyette geçen *"duâ"*, isim vermek anlamına olup çağırma anlamına değildir. Allah ve Rahman kelimelerinden maksat da, yalnız isimlerdir. Müsemma değildir. Kastedilen müsemmayı ifade etmekte ve söylenmesinin güzelliğinde ikisi de eşittir. Yani, ister bu isimle, ister beriki isimle ad verin ve hangisiyle zikrederseniz edin, ikisinin de müseması birdir. **«Hangisini deseniz olur.»** Bu isimlerden hangisiyle adlandırırsanız adlandırın, hangisini isterseniz zikredin **«çünkü en güzel isimler O'na hastır.'»** İlâhî isimlerin tamamının güzel olması bu iki mübarek ismin de güzel olmasını gerektirir. En güzel olması, Celâl ve Cemal sıfatlarına delâlet etmelerinden ötürüdür.

Bahrü'l-Ulûm'de müellif şöyle demiştir: "İsimlerin en güzeli olmasının anlamı, bu mukaddes isimler, takdis, Allah'ı ta'zim ile övme, ululama, rubûbiyet, ulûhiyet ... gibi manalar ifade etmesinden dolayıdır."

Bazı müfessirler, bu âyetin nüzül sebebi şudur demişlerdir: Müşrikler Peygamber (s.a.v.)'in: *"Ya Allah! Ya Rahman!"* Mübarek isimlerini söylediğini işittiklerinde: "Muhammed bizi iki tanrıya ibadet etmekten men ediyor ama kendisi bir başka ilâha duâ ediyor," dediler. Kastedilen, her iki mübarek ismin, bir tek zatı ifade etmekte eşit olduğunu anlatmaktır. Manaları değişik olsa da her ikisi de Ma'bud olan bir tek zata aittirler.

Kur'an'ı Müşriklerin işiteceği şekilde **«namazında yüksek sesle okuma;»** Bu durum, onların Kur'an'a ve onu indirene küfretmelerine sebep olur. (29) **«Onda sesini fazla da kısma;»** arkanda namaz kılan mü'minlerin işitemiyeceği ölçüde sesini de kısma, **«ikisinin arası bir yol tut.»** Tam gizli ile aşikâr arasında orta bir yol seç. İşlerin en iyisi orta halli olanıdır.

Rivayet edildiğine göre, Ebu Bekir (r.a.), Kur'an okurken gizli okur ve: "Rabbime gizli olarak duâ ediyorum, O muhakkak benim hacetimi bilmiştir," derdi.

Ömer (r.a.) ise açıkça cehren okur ve: "Şeytanı uzaklaştırıyor ve uyuklayanı uyarıyorum," derdi. Bu âyet nazil olunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), *"Hz. Ebu Bekir'e (r.a.), okurken sesini biraz yükseltmesini; Ömer'e de sesini biraz kısmasını emretti."* (30)

111. «'Çocuk edinmeyen» çünkü doğmak ve doğurmak cisimlerin sıfatlarındandır. Bu âyet, "İsa Allah'ın oğludur"diyen Hristiyanları ve "Uzeyr

---

29- Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî İbni Abbas (r.a.)'dan rivayet etmişlerdir. "Bu âyet indiğinde Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'de gizlenmekte idi. Ashabına namaz kıldırırken Kur'an'ı cehren okurdu. Müşrikler duyunca Kur'an'a ve onu indirene ve getirene küfrederlerdi. Bunun üzerine Allah: *"Namazında yüksek sesle okuma"* ki, müşrikler Kur'an'a küfrederler buyurdu. *"Sesini fazla da kısma"* ki ashabın duyamaz ve Kur'an'ı senden öğrenemezler. *"İkisinin arasında bir yol tut."* Açık ile gizli arasında bir yol. (İsra: 110) buyurdu.

30- Bu hadisi, İbni Ebî Hatem, Errabi İbn Enes (r.a.)'den şöyle rivayet etmiştir. "Ebû Bekir (r.a.) gece namaz kılarken sesini tam olarak kısardı. Hz. Ömer (r.a.) ise geceleyin namaz kıldığında Kur'an okurken sesini çok yükseltirdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) her ikisine adam gönderip *"Ey Ebû Bekir! Kur'an okurken sesini biraz yükselt."* Hz. Ömer (r.a.)'e de: *"Sen de sesini biraz kıs,"* buyurdu. Bkz. Süyûtî, *Ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/207.

Allah'ın oğludur" diyen Yahudileri reddetmektedir. Allah (c.c.), bu bâtıl iddialardan yüce ve münezzehtir. **«Hakimiyette»** ulûhiyyette **«ortağı bulunmayan,»** çünkü bütün âlem O'nun kuludur. Kul ise, efendisinin mülkünde ortak olamaz. Burada da, ilâhların çokluğunu söyleyen kâfirler reddedilmektedir. **«Aczinden ötürü bir velîye de ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim.' de.»** Allah için âcizlik ve zillet muhaldir, bu sebeple bir acizlikten kurtulması için ona yardım edecek veya onu aziz kılacak bir dost asla edinmemiştir. Zira izzetin tamamı O'na aittir. **«Ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!.»** O'nu tazim ile yücelt veya ortak ve dosta muhtaç olmaktan Allah, en yücedir. Allah en büyüktür, "Allahü Ekber" de.

İsrâ Sûresi'nin tefsiri, Allah'ın yardımı ve tevfîki ile bitti.

KEHF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 110 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ
عِوَجًا (١) قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ
الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا (٢) مَاكِثِينَ
فِيهِ أَبَدًا (٣) وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا (٤) مَا لَهُمْ بِهِ
مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ
يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا (٥) فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ
إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا (٦) إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ
زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (٧) وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ
مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا (٨)

1. Kuluna Kitab'ı indiren ve ona eğrilik koymayan Allah'a hamdolsun.

2. Onu dosdoğru (bir Kitap) olarak indirdi ki, Allah'ın katından gelecek şiddetli azaba karşı uyarsın ve iyi işler yapan mü'minlere de, kendileri için güzel bir ödül bulunduğunu müjdelesin.

3. Onlar, sürekli olarak o ödül içerisinde bulunacaklardır.

4. Ve : "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarsın.

5. Bu hususta, ne kendilerinin ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor! Onlar, yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

6. Demek sen, onlar bu söze inanmazlarsa üzüntüden kendini helâk edeceksin.

7. Biz, yeryüzündeki şeyleri, ona süs olsun diye yarattık ki, onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.

8. Elbette Biz, yerin üzerindekileri kupkuru bir toprak yapacağız.

1. «Kuluna Kitab'ı indiren ve ona eğrilik koymayan Allah'a hamdolsun.» Âyetin başlangıcında geçen *"elhamdü lillâh"* ifadesindeki *"lâm"* harfi, istihkak ifade eder. "Her türlü övme, sena ve şükre müstehak olan sadece Allah'tır." Anlamına gelir. Çünkü her şey O'nun verdiği nimetlerdir. O'ndan başka nimet verecek olan yoktur.

Kaysarî şöyle der : "Allah'a hamdetmek; sözle, hareketle ve hâl ile olur. Sözle olan hamd, dille yapılan hamd ve kendisini peygamberleri diliyle nasıl senâ etmişse, aynen o şekilde senâ etmektir. Hareketle olan hamd, Allah'ın rızasını kazanmak için ve onun tarafına yönelerek bedenle yapılan hayırlar ve ibadetlerdir. Dille hamdetmek gerekli olduğu gibi, bedenin her bir organına karşılık olarak ve her hâlükârda hamdetmesi gerekir. Nitekim, Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğu vâriddir: *'Her durumda Allah'a hamdolsun.'* Bunun için de, her organ ne için yaratılmış ise, o görevi yerine getirmek mecburiyetindedir. O görev, Hakk'a kulluk ve O'nun emrine boyun eğmektir. Hâl ile olan hamde gelince, o da ruh ve kalb ile yapılan hamddır. İlmî ve aklî olgunluğa ulaşmak, ilâhî ahlâkı elde etmek.. gibi. Çünkü insanlar, peygamberlerin ahlâklarıyla ahlâklanmakla emrolunmuşlardır. Ancak bu yolla onların kendileri ve nefisleri olgunluğa erişebilir."

Kul'dan kasıt, Allah'tan başka her şeyden hür olan ve mutlak surette kul olmaya ehil olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Onun içindir ki o, herkesin kendi nefsini istediği zaman *'ben ümmetimi isterim, ben ümmetimi isterim'* dileğinde bulunmuştur. Burada, Hz. Peygamberin şanının, kendisini gönderene 'kul' olmak olduğuna işaret vardır. Hristiyanlar'ın, Hz. İsa hakkında iddia ettikleri gibi değil.

Âyette geçen *"Kitap"*, Kur'ân'dır. Burada da, Kur'ân'ın Allah'ın en büyük nimetlerinden birisi olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü Kur'ân'da, iki dünya mutluluğu vardır. Allah, indirmiş olduğu Kur'ân'a ne nazmında ve ne de manasında çelişik bir şey koymamıştır. Onda hiçbir eğrilik de yoktur.

Kur'ân okurken, *"eğrilik"* anlamındaki *"ıvecâ"* kelimesi üzerinde sekte yapılır. Sekte, tatlı bir şekilde okuyuşa ara verip, nefesi kesmektir. Bunun yapılmasının sebebi, kendisinden sonra gelen kelimenin, sıfat olarak algılanmamasıdır.

2. «Onu dosdoğru (bir Kitap) olarak indirdi ki, Allah'ın katından gelecek şiddetli azaba karşı uyarsın.» Dosdoğru bir kitap, ılımlı bir kitap. Onda ne ifrat var ne de tefrit. İkisi arası bir yol tutturan bir kitap. Yahut da, kulların dünya ve âhiret menfaatlerini koruyan bir kitap. Bu ifade, Kur'ân'ın kemal vasfını ifade ettikten sonra, tekmil vasfını da ifade ediyor. Çünkü kelime, mubâlâğa kipiyle kullanılmıştır.

Burada uyarıcı olan ya Kur'an'dır, ya da Hz. Peygamber. İkinci anlayışa göre: Hz. Peygamber bu kitapla, ona inanmayan kimseleri, Allah'ın kendilerine vereceği azabı hatırlatıp uyarsın diye indirmiştir. Bu azabın sebebi, onların inkâr etmeleri ve yalanlamalarıdır. Bu azap, ya dünyada köklerinin kazınması ya da âhirette cehennemdir, yahut da her ikisi birdendir.

«Ve iyi işler yapan mü'minlere de, kendileri için güzel bir ödül bulunduğunu müjdelesin.» Sâlih ameller işleyen -bunlar, Allah rızâsı için yapılan amellerdir- tasdik edici mü'minleri de cennetle müjdelemek için, kuluna kitabı indirmiştir. Onların, iman etmeleri ve belirtilen amelleri işlemeleri karşılığı olarak, kendilerine mükâfatları, verilecektir. Bu mükâfat, güzel bir ödüldür ve içindeki nimetlerle birlikte cennettir.

3. **«Onlar, sürekli olarak o ödül»** bu mükâfat **«içerisinde bulunacaklardır.»** Orada alacakları mükâfat, kesilmeyecek ve bitip tükenmek bilmeyecektir.

4. **«Ve : 'Allah çocuk edindi' diyenleri de uyarsın.»** Ve yine özellikle; inkârcı Araplarla Yahudi ve Hıristiyanlar gibi, Allah'a çocuk isnadında bulunanları uyarmak için, kuluna dosdoğru bir kitap indirmiştir.

5. **«Bu hususta, ne kendilerinin ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor! Onlar, yalandan başka bir şey söylemiyorlar.»** Allah'a çocuk isnadı konusunda, ne kendilerinin ve ne de taklit ettikleri atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Onların bu konudaki sözleri, Allah hakkında caiz olan ve olmayan konulara bakmadan ve düşünmeden cahilce söylemiş oldukları sözlerdir. Onların bu tür sözleri, alçaklık bakımından ne kadar büyük sözlerdir. Onlar, bu ağır sözleri, ne cesaretle söylerler!

Kâdî şöyle der : "Onların sözleri küfürde çok büyüktür. Çünkü, Allah'ı hem yaratıklara benzetmişler ve hem de ortak isnadında bulunmuşlardı. Ayrıca onlar, Allah Teâlâ'yı, çocuğa ihtiyacı olma ve buna benzer bazı yanlış sıfatlarla anmışlardı."

Onların bu konudaki sözleri, doğruluk ihtimali olmayan, yalan sözlerden başkası değildi.

6. **«Demek sen, onlar bu söze»** yani Kur'an'a **«inanmazlarsa üzüntüden kendini helâk edeceksin.»** Burada Hz. Peygamber'e : "Kendini sakın üzme" denilmek isteniyor. Yani, onlar sana inanmadılar diye, belki de üzüntüden kendini helâk edeceksin. Sakın yapma. Hz. Peygamber, onların Müslüman olmasını çok istiyordu. Onun içindir ki, onların dinden uzak kalmalarına çok üzülüyordu.

Hz. Peygamber'in, halkın Kur'an'a imandan yüz çevirmelerinden dolayı şiddetli kederli hali, sevdiklerinden ayrılınca üzüntüsünden kendi canına kıyması beklenilen birisinin hâline benzetilmiştir. Bu, Rasûlüllah'ın ümmete karşı ne derece şefkatli olduğunun, Peygamberlik hukukunu ifade ve kullukta tâkatinin üstüne atılmakta ne kadar gayretli olduğunun ispatıdır. Emrolunduğu şeyi yapmakta en üstün gayreti sarfetmesi, Hz. Peygamber'in âdeti idi.

7. **«Biz, yeryüzündeki şeyleri, ona süs olsun diye yarattık ki, onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.»** Yeryüzünde bulunan bütün

hayvanları bitkileri, mâdenleri ve diğer varlıkları yaratmasının amacı, onların imtihan edilmesi ve hangisinin salih amel işlediğinin ortaya çıkmasıdır. Acaba hangileri dünyayı bırakıp, nefsinin isteklerine gem vurmak suretiyle Allah rızasına yöneldi? Acaba hangileri Allah'tan yüz çevirmek suretiyle en çirkin amelleri işledi? Kimlerin yanında kendisini azaptan kurtaracak ameller var, kimlerin yanında da kendisini perişan edecek olan bozuk ameller var?

8. «Elbette Biz, yerin üzerindekileri kupkuru bir toprak yapacağız.» Dünyanın ömrü bitince, orada bulunanları bitkisiz kupkuru bir toprak yapacağız. Hiçbir yağmur yağmayan seneye, "senetûn ciruzün" denir. İşte dünyanın başlangıcı parlaklık ve süs, sonu ise, harap ve perişanlık. Bu konuda şâir ne güzel söylemiş :

Ey arkadaş! İçerisinde yüzdüğün nimetlere kanma sen!
Ömür tükenir, nimetler biter.
Cenaze olarak kabre taşındığın zaman,
Bilmiş ol ki artık, ondan sonra sadece taşınan bir yüksün sen!

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ
وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا (٩) إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى
الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ
أَمْرِنَا رَشَدًا (١٠) فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ
عَدَدًا (١١) ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا
(١٢) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ

وَزِدْنَاهُمْ هُدًى (١٣) وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا
رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَٰهًا لَقَدْ
قُلْنَا إِذًا شَطَطًا (١٤) هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ
آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى
عَلَى اللَّهِ كَذِبًا (١٥) وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ
وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا (١٦)

9. Yoksa sen, Kehf ve Rakîm sahiplerini, Bizim ibrete şâyân mucizelerimizden mi sandın?

10. Gençler mağaraya sığınmış ve : "Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver! Bize, şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla" demişlerdi.

11. Bunun üzerine nice yıllar, onların kulaklarına mağarada ağırlık vurduk (onları derin uykuya daldırdık.)

12. Sonra onları uyandırdık ki, iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesaplayacağını bilelim.

13. Biz sana, onların hikâyelerini gerçek olarak anlatıyoruz. Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.

14. Onlar ayağa kalkıp : "Rabbimiz, yerin ve göklerin sahibidir. Biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Şayet dersek, işte *o zaman, andolsun ki gerçekten saçmalamış oluruz" dediklerinde, gönüllerini hakka bağlamıştık.*

15. "Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onlar(ın tanrı olduğun)a dair apaçık bir delil getirseler ya! Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?"

16. "Madem ki siz, onlardan ve onların Allah'ın dışında taptıklarından uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizden de size fayda hazırlasın!"

9. «Yoksa sen, Kehf ve Rakîm sahiplerine Bizim ibrete şâyân mucizelerimizden mi sandın?» Buradaki hitap Hz. Peygamber'e olmakla birlikte, onun bütün ümmeti kastedilmiştir. Âyet, "öyle sanma, sandığın gibi değildir" anlamına gelir.

"Kehf" kelimesi, dağdaki geniş mağara anlamına gelir. Geniş olmazsa, o zaman *"ğâr"* kelimesi ile ifade edilir. Âyette geçen *"Rakîm"* kelimesi hakkında bazı görüşler vardır. Bu kelimenin anlamı *Kâmus*'ta şöyle açıklanmıştır:

1) Ashab-ı Kehfin bulunduğu köyün ya da dağlarının adı,

2) Düz bir taş parçası; üzerine, mağarada bulunanların isimleri, dinleri, kimden kaçtıkları yazılmıştır ve kapı girişine konmuştur.

Onların, uzun müddet hayatta kalmaları, bizim mucizelerimizden ve kudretimizin delillerindendir. Bu durum, harika ve akıllara durgunluk veren bir durumdur. Ancak, diğer mûcizelere göre o kadar da hayreti mûcib değildir. Gerçekten de Allah Teâlâ'nın, akıllara durgunluk veren diğer bir çok kudret hârikaları vardır. Buradaki hârikalık ise, diğerlerine göre basit kalmaktadır.

10. «Gençler mağaraya sığınmış ve : 'Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver! Bize, şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla' demişlerdi.» Rumların ileri gelenlerinden olan o gençlerin, kendilerini şirke zorlayan Dikyânus'a karşı direndiklerini ve kaçarak mağaraya sığındıklarını hatırla! Onlar mağaraya kaçmış ve orasını sığınak edinmişlerdi.

Âyette geçen *"Fitye"* kelimesi, *"Fetâ"* kelimesinin çoğuludur. Fetâ kelimesi ise, güçlü genç ve yiğit delikanlı anlamlarına gelir. Bu kelime, yaşlı bile olsa köleye de müstear isim olarak verilir. Hz. Peygamber hadislerinde bu kelimeyi kullanarak şöyle buyurmuşlardır: *"Biriniz 'kulum ve câriyem' demesin! 'Genç yiğidim ve genç kızım' desin!"* (1)

Gençler mağaraya sığındıklarında Allah'a şöyle yalvarmışlardı: "Ey Rabbimiz! Senin Rahmet hazinelerinde bulunan özel rahmetten bizlere de ihsan eyle! İçerisinde bulunduğumuz şu durumdan da, bize bir çıkış yolu nasip eyle!"

Rahmet kelimesi; bağışlanma, rızık ve düşmanlara karşı güven anlamlarına gelir. Mağaradaki gençler, içerisinde bulundukları zor durumdan kurtulmak için, Allah Teâlâ'dan kendilerine, hayırlı ve kendi menfaatlerine olan bir çıkış yolu istiyorlar. Kâfirlerden kaçtıkları bu yolda, kendilerine güven ve itaat duygularının verilmesini istiyorlar. Hidayette devam ve bulundukları yolun hakka ulaştıran bir yol olmasını istiyorlar.

11. «Bunun üzerine nice yıllar, onların kulaklarına mağarada ağırlık vurduk.» Burada bir teşbih yapılmıştır. *"Onların kulaklarına ağırlık vurduk"* ifadesinden kasıt, onların ağır bir uykuya daldırılmasıdır. Onlar mağarada, senelerce derin bir uykuya yatırılmıştır. Bu müddet üçyüz dokuz sene olup, geniş izahat ileride gelecektir.

12. «Sonra onları uyandırdık ki, iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesaplayacağını bilelim.» Daha sonra onları, içerisine daldırmış olduğumuz ölüm gibi bu derin uykudan uyandırdık. Burada, ölümün uykunun kardeşi olduğuna işaret edilmiştir. Çünkü, uyku da hayatı askıya alır ve insanı cansız varlık haline getirir.

Âyette geçen *"bilelim"* kelimesi "deneyelim, imtihan edelim" anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. "Onları uyandırdık ki, kendilerini deneyip imtihan edelim" denmek istenmiştir. Böylece, mağarada kaldıkları müddet zarfında, iki gruptan hangisinin kaldıkları süreyi takdirde ve işleri Allah'a havalede daha isâbetli olduklarını bilelim. Böylece aczleri açığa çıksın da işlerini Allah'a havale etsinler. Durumlarını bilsinler ve Allah Teâlâ'nın cesetlerini ve dinlerini koruyup muhafaza ettiğini çok iyi şekilde anlamış olsunlar. Allah'ın kudretinin yüceliğine olan imanları daha da güçlenmiş olsun.

1- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Davud rivâyet etmişlerdir. Müslim'in rivâyeti şu şekildedir: *"Sizden birisi, kölem demesin, hepiniz Allah'ın kullarısınız. Yiğidim desin."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/60.

Âyette geçen *"emed"* kelimesinin anlamı, müddet ve mesafedir.

13. «Biz sana, onların hikâyelerini gerçek olarak anlatıyoruz...» Biz sana, mağaralıların (Ashab-ı Kehf'in) ve Rakîm'in gerçekten ne olduğuna dair haberleri anlatıyoruz. Burada, hikâye anlatanların bir çoğunun, yalan ve uydurma şeyler anlattığına, anlattıklarına bazan eksik bazan da fazla şeyler eklediklerine işaret edilmiştir. Herkes, anlatmış olduğu şeyi değiştirerek anlattığına, kendi hevasına uygun bir üslûpta ve görüşlerine göre anlattığına, Allah'tan başka hiçbir kimsenin, doğruyu anlatmadığına işaret vardır.

«Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi.» Onların imanı, ilhamın ve ilâhî cazibenin neticesiydi. Onların bu iman yoluna girmesini sağlayan hiçbir delil yoktu. Nitekim tefsirler de buna işaret etmektedir.

Bu olayın ne zaman gerçekleştiği konusunda ilim adamları değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları, Hz. İsa peygamberden önce gerçekleştiğini, bazıları da ondan daha sonra olduğunu ve o gençlerin Hz. İsa'nın getirdiği dine göre yaşadıklarını söyler. Taberî, ilim adamlarının çoğunluğunun ikinci görüşü benimsediğini belirtir.

«Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.» Onları hak dinde sabit kılmış ve kendilerine onun gizli güzelliklerini göstermiştik.

14. «Onlar ayağa kalkıp : 'Rabbimiz, yerin ve göklerin sahibidir. Biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Şayet dersek, işte o zaman, andolsun ki gerçekten saçmalamış oluruz' dediklerinde, gönüllerini hakka bağlamıştık.» *"Onların ayağa kalkmaları"* konusunda iki görüş vardır. Birincisi, dinin şiarlarını göstermek için kalkmaları, ikincisi de; putlara tapmayı bıraktıkları için Dikyanus zorbası, onları azarladığında, onu hiç umursamadan onun önünde ayağa kalkmalarıdır.

*"Gönüllerinin Hakka bağlanması"*ndan maksat: Ailelerini, vatanlarını, içerisinde bulundukları nimetleri ve arkadaşlarını terkederken, uğrayacakları darlıklara karşı sabır gösterip, engelleri aşmaları için, kendilerine güç vermektir. Böylece onlar, çekinmeden ve korkmadan, hakkı açıklamaya ve zalim Dikyanusu terslemeye cesaret edebildiler. Hadiste: *"Cihadın en faziletlisi, zalim sultana karşı söylenen hak sözdür"* (2) buyurulmuştur. Çünkü mü-

---

2- Hadisi Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî rivâyet etmişlerdir. Lâfız şöyledir: *"Cihâdın en üstünü, zâlim sultanın veya zâlim emirin yanında söylenen âdil sözdür."* Bu hadis daha evvel geçmişti.

cahid, ümitle korku arasında bulunur. Yetkiyi elinde bulunduranlar ise, perişan olmaya mahkumdur. Onun içindir ki, kendisinde korku hakimdir.

Gönüllerin hakka bağlanması, kendilerine sabır ihsan edilmesi ve bununla birlikte, gönüllerinde endişe ve sıkıntıya yer olmamasıdır. Bu bir temsildir. Kalplerin sabırla tesbit edilişi hayvanın iple bağlanışına benzetilmiştir.

Bizim Rabbimiz, yerin ve göklerin yaratıcısı ve sahibidir. Biz, O'ndan başkasına kesinlikle ne tapınırız ve ne de O'ndan başkasını tanrı olarak tanırız. Eğer bunun dışında bir inanca sahip olursak, işte o zaman akıl dışı bir söz söylemiş ve zalimlerden olmuş oluruz.

15. **«'Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka tanrılar edindiler.»** Onlar, haklarında hiçbir bilgileri olmadıkları halde, sırf cahillikleri yüzünden putlara tapındılar. Putları tanrılar edindiler. Âyette geçen *"şu bizim kavmimiz"* cümlesindeki *"şu"* ifadesi, onları tahkir için kullanılan bir ifadedir.

«Onlar(ın tanrı olduğun)a dair apaçık bir delil getirseler ya!..» İddialarının doğruluğuna, tapındıklarının tanrılar olduğuna dair açık deliller getirsinler bakalım! Yani onlar tanrılara tapınıyorlar ama onlara ibâdetin sıhhatine delâlet eden semâvî bir delile sarılmıyorlar. Onlara tapınma konusunda, hiçbir bilimsel ve akılcı kanıtları da yoktur.

Bu âyet, onların iddialarını reddetmekte, onları acze düşürmekte ve çürütmektedir. Çünkü, putlara tapınmaya delil getirmenin, imkânı yoktur.

«Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?'» Allah'a ortak tanımak suretiyle O'na yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Allah Teâlâ, bu durumdan münezzehtir ve çok yücedir. Bu iddiada bulunanlar ise, zalimlerin en zâlimi, onların çekecekleri azap da, azapların en büyüğüdür. Çünkü zulüm, azabı gerektiren bir suçtur. En büyük azap, en zâlim insanadır.

16. Onlardan biri şöyle demişti: **«'Mademki siz, onlardan ve onların taptıklarından uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizden de size fayda hazırlasın!'»** Burada söz konusu olan konuşma, dinleri sebebiyle kaçmaya azmettikleri zaman mağaraya sığınanların, kendi aralarındaki konuşmalarıdır. "Eğer inanç konusunda, onlardan ve onların Allah'tan başka olan tanrılarından veya Allah'tan başkalarına olan ibâdetlerinden ayrıldı iseniz mağaraya sığınınız. Eğer böyle yaparsanız, içinde bulunduğunuz sıkıntıdan kurtulma konusunda, Rabb'iniz size kendi katından ve rahmetinden kolaylıklar ihsan eder. Sizi iki dünyada da yüceltir. Çünkü sizler, din için yurdunuzu terkedip kaçmışsınızdır. Onun içindir ki Allah, sizlere faydalanacağınız şeyleri ikram edecektir."

Onların imanlarında şüphe şâibesi bulunmadığı için ve Allah'a olan güçlü bağlılıklarından dolayı böyle kesin bir dil kullanılmıştır. Bir hadiste, *"Allah'a kesin kabul edileceği inancıyla duâ ediniz"* buyuruldu.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ
تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ
ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ
يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا
(١٧) وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ
وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ
عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا (١٨)
وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ
كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ

بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدٖينَةِ
فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ
وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ
يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعٖيدُوكُمْ فٖي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾
وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ
السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فٖيهَا اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا
ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذٖينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ
وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ
وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبّٖٓي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ
مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلٖيلٌ فَلَا تُمَارِ فٖيهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ
فٖيهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَا۟ىْءٍ اِنّٖي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا

(٢٣) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى
أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا (٢٤) وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ
ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا (٢٥) قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ج
لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا (٢٦) وَاتْلُ مَا أُوحِيَ
إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ج لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ
مُلْتَحَدًا (٢٧)

17. Güneşi, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor, battığı zaman da sola doğru onları makaslayıp geçiyor görürsün. Onlar orada, geniş bir alan içerisindedirler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi doğru yola iletirse, o hak yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, artık onun için yol gösterici bir dost bulamazsın.

18. Uykuda oldukları halde, sen onları uyanıklar sanırsın. Onları sağa sola çeviririz. Köpekleri de, çıkışta iki kolunu uzatmıştır. Onları görseydin, mutlaka dönüp giderdin ve onlardan dolayı için korku dolardı.

19. Yine böylece onları uyandırdık ki, birbirlerine sorsunlar. İçlerinden biri, "ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün, ya da günün bir parçası" dediler. "Ne kadar kaldığınızı, Rabbiniz daha iyi bilir. Birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin. Baksın hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin. Fakat çok dikkatli davranıp, sakın sizi birisine sezdirmesin" *dediler.*

20. "Çünkü onlar, eğer sizi tanırlarsa taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndürürler ki, o takdirde asla kurtuluşa eremezsiniz."

21. Böylece (insanları) onlardan haberdâr ettik ki, Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu, kıyamet konusunda asla şüphe olmadığını bilsinler. Bunlar, o sırada kendi aralarında, onların (Ashab-ı Kehf'in) durumlarını tartışıyorlardı. "Onların üzerine bir bina yapın" dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine gâlip gelenler: " Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız" dediler.

22."Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. Hep görünmeyene taş atıyorlar. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. De ki : "Onların sayısını Rabb'im daha iyi bilir. Onları bilen azdır. Onun için, onlar hakkında, yüzeysel tartışma dışında, derin tartışmaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine birşey sorma!"

23. Hiçbir şey hakkında : "Bunu yarın yapacağım" deme.

24. Ancak "Allah dilerse yapacağım" de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve: "Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın bir bilgiye ulaştırır" de.

25. Mağaralarında üçyüz yıl kaldılar. Dokuz da eklediler.

26. De ki : "Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir! Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez."

27. Rabbinin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku! O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.

17. «Güneşi, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor...» Buradaki hitap, Hz. Peygamber'e ya da hitaba ve görmeye elverişli olanlaradır. Anlatılmak istenen şey ise, gerçekten güneşin görüldüğünü haber vermek olmayıp, mağaraya girildiği zaman, bakıldığı takdirde oradan güneşin görüldüğünü bildirmektir. Yani güneş doğduğu zaman, mağaraya giren kişi batıya doğru döndüğünde sağa doğru yatık geçiyor ve güneş ışınları mağaranın içinde bulunanlara değmemiş oluyor ve de kendilerine rahatsızlık vermiyor. Çünkü mağara güney istikametinde idi. Allah Teâlâ oradakilere bir lütuf olarak, güneşi hafif kaydırmak sûretiyle geçiriyor ve olağanüstü bir durum meydana getiriyor.

«Battığı zaman da sola doğru makaslayıp geçiyor görürsün.» Güneşi batarken de, sola yani mağaranın kuzeyine doğru makaslayarak geçtiğini ve içeride bulunanlara dokunmadığını görürsün. Güneş batarken, mağaranın güneyinden geçmek suretiyle, yine kendilerine değmiyor. *"Makaslayıp geçmek"*, mağarada bulunanları etkilemeden, onları bir tarafa bırakmak sûretiyle güney taraflarından geçmeyi belirtir.

«Onlar orada, geniş bir alan içerisindedirler.» *"Fecve"* kelimesi, yerdeki geniş boşluk veya evin içerisinde bulunan boşluk yer anlamına gelir. Bu cümle, hal cümlesi olup, burada meydana gelen eşsiz bir durumu dile getiriyor. Yani denmek isteniyor ki : " Onlar bu boş alanda bulunurlarken, güneş de onların kuzey ve güneylerinden bütün gün boyu geçiveriyor ve sıcaklığını onlara dokundurmuyor." Eğer Allah'ın takdiri güneşi onlardan uzak tutmasaydı mutlaka onlara değerdi.

«Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi doğru yola iletirse, o hak yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, artık onun için yol gösterici bir dost bulamazsın.» Güneşin doğup batarken sağa ve sola kayarak geçmek sûretiyle onlara dokunmaması, onları makaslayıp geçmesi, Allah Teâlâ'nın akıllara durgunluk veren kudretine ve ilminin yüceliğine işaret eden mûcizelerindendir.

Allah Teâlâ, bir kimseyi doğru yola iletmişse, o hidayete ermiştir. Kurtuluşu bulmuş, tüm saadetlere ulaşmıştır. Artık burada belirtilmek istenen, ya mağaradakileri, hidayete erdirilmiş kişiler olmaları sebebiyle öğmek veya Allahü Teâlâ'nın bu tür birçok âyetleri olduğuna dikkat çekmektir. Fakat bu âyetlerden, ancak O'nun muvaffak kıldığı kimseler istifade edip yararlanabilir.

Allah Teâlâ, bir kimse için de, tercihini o tarafa yönelttiği için, dalâleti yaratırsa yardımcı olabilecek biri de bulunmaz ki, onu doğru yola iletiversin. Bu konuda ki bütün uğraşma ve araştırmalar faydasız kalır.

18. «Uykuda oldukları halde, sen onları uyanıklar sanırsın. Onları sağa sola çeviririz.» Onlar uykuda oldukları halde, bakana göre gözleri açık olduğu için sen kendilerini uyanık zannedersin. Onlar bu haldeyken, meleklerin elleriyle, kendilerini sağ ve sol taraflarına doğru çeviririz ki, yerde uzun zaman kalmak suretiyle, bedenleri aşınmış olmasın. Ebû Hureyre, bu çevirmenin "senede iki defa" olduğunu söylerken, İbni Abbas da, "toprağa değen bedenleri aşınmasın diye, senede bir tek defa döndürülürler. Bu da aşûre günü olur" demektedir. Bu sözlere bazıları şaşar ve "Allah Teâlâ onları sağa sola çevirmeden de bedenlerinin korunmasına güç yetirir" derler. Müftü Sa'dî onlara şu sözleriyle cevap veriyor : " Allah Tealânın mutlaka buna da gücü yeter. Fakat çoğu kez O, her şeye bir sebep yaratmıştır."

«Köpekleri de, çıkışta iki kolunu uzatmıştır.» Bu köpek bir çoban köpeği olup, bağlandıkları dine uymuş ve onlarla birlikte mağaraya girmiştir. Burada, geçmiş bir durum anlatılmaktadır. *"Zîra'-Kol"* kelimesi, dirsekten orta parmak ucuna kadar olan kısmı kapsar. *"Vesît-çıkış"* kelimesi, mağara kapısının yerini ifade etmektedir. *Kâmus*'un ifadesine göre vesît, avlu ve eşik anlamına gelir. Süddî ise, mağarada ne kapı ve ne de eşiğin olmadığını, o yerin ancak evdeki eşik yeri olabileceğini söyler.

Mukâtil'den rivayet edildiğine göre, cennete girecek hayvanlar on tanedir. Bunlar :

Hz. Sâlih peygamberin devesi,
Hz. İbrahim peygamberin buzağısı,
Hz. İsmail peygamberin koçu,
Hz. Mûsâ peygamberin ineği,
Hz. Yunus peygamberin balığı,
Hz. Üzeyr'in eşeği,
Hz. Süleyman'ın karıncası,
Hz. Belkıs'ın hüdhüdü,
Ashab-ı Kehf'in köpeği ve
Hz. Muhammed'in devesi.

Bütün bunların cennete gireceği rivayet edilir. Bunlar, *"Mişkâtü'l-Envâr"* da anlatılır.

"Hayât'ül-Hayavân" isimli eserde şöyle denilmektedir: "Tefsircilerin çoğunun görüşüne göre, Ashâb-ı Kehf'in köpeği de diğer köpekler cinsindendir. İbni Cerir ise, bunun arslan olduğunu söyler. Arslana da köpek denir. Çünkü Hz. Peygamber, Utbe b. Ebû Leheb'e, kendisine köpeklerinin saldır-

ması için bedduâ etmişti. Bu bedduâ üzerine ise, o zatı arslan yemişti."

Köpekler iki kısımdır. Birincisi evcil köpektir. Diğeri ise, selûkî yani tazı olanıdır. Bu isim, Yemen'de bulunan ve adına Selûk denen bir kasabadan gelir. Selûkî köpekler de buraya nisbet edilir. Bu kasabada, uzun köpekler bulunur ve onlarla avlanırlar.

Zemahşerî: "Sokak insanları ve sokak köpekleri, kötü ahlâk ve insanlara yapacakları muamele bakımından, birbirlerinin aynıdırlar. Bu iki grup da, huy bakımından birbirlerine benzerler" demektedir.

İbni Abbas şöyle der : "Güvenilir köpek, hâin arkadaştan iyidir."

Hâris b. Sa'saa adında bir zat ve bu zatı hiç terketmeyen masa arkadaşları vardı. Hâris arkadaşlarını çok severdi. Günün birinde arkadaşları ile birlikte kır gezisine çıkmışlardı. Onlardan birisi onlarla gitmeyip geride kalmıştı. Bu geri kalan adam, Hâris'in hanımıyla buluşmuş ve günlerini gün ettikten sonra uzanıp yatıvermişlerdi. Bir müddet sonra da köpek gelip üzerlerine çullanmak sûretiyle, ikisini de öldürmüştü. Hâris evine dönünce, karısını ve o arkadaşını ölmüş olarak buldu ve durumu anlayıp şu anlamda bir şiir yazdı:

(O köpek) halâ benim zimmetimi gözetirse etrafında döner.
Dostum ihânet ederken o, eşimi korur.
Namusuma gözdiken dosta şaşarım.
Onu koruyan şu köpeğe de hayret ederim.

Yaratıkların hayret verici olaylarından şöyle bir olay anlatılır: İsfahanda bir zat, bir başka zatı öldürerek kuyuya atmıştı. Öldürülen adamın da bir köpeği vardı ve bu olayı izlemişti. Olayı izleyen köpek, her gün kuyunun başına gelip toprağı eşeliyordu. Kâtil adamı da görünce, ona havlamaya başlıyordu. Bu durum tekrarlanınca, insanlar oradaki toprağı kazımışlar ve öldürülen adamı bulmuşlardı. Katili çağırmışlar ve suçunu itiraf etmişti. Sonunda da öldürülmüştü.

«Onları görseydin, mutlaka dönüp giderdin ve onlardan dolayı için korku dolardı.» Mağarada bulunan o gençleri görmüş olabilseydin, onların heybetinden için korku dolar veya gerisin geri dönmek suretiyle kaçıp giderdin. Onların gözleri öyle açıktı ki, sanki konuşmak ister bir durumda idiler.

Muaviye'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, o rumlarla savaşmış ve bu mağaraya uğramıştı. "Onlar bize açılsa da, onlara baksaydık." demişti. Bu istek üzerine İbni Abbas: "Sana bu imkân sağlanmaz. Çünkü senden daha hayırlı olana bile sağlanmamıştır" demiş ve bu âyeti okumuştu: *"Onları görseydin, mutlaka dönüp giderdin..."* Âyetin neresinden, imkân sağlanmadığı anlaşılıyor sorusuna şu cevabı verebiliriz. Bu durum, âyetin delâletinden anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ onlara, öyle bir heybet elbisesi giydirivermiştir ki, hiçbir kimsenin, araştırıcı gözle onlara bakmaya gücü yetmez.

Bu fakir de der ki: *"..Onları görseydin.."* ifadesi ve onu takip eden ifadeler, hiç şüphesiz Hz. Peygambere yapılan bir hitaptır. Ancak, bu ifadenin işareti, bütün ümmeti kapsamına alıyor. O halde onların durumunu araştırmak boşunadır. Çünkü onun, hârika ve hayrete düşürücü işlerinin şekillerinden çıkanı görmek herkese müyesser olmaz. Hz. Peygamber bile, kendisinde ruhsal durumun hakim olmuş olmasına rağmen, Cebrâil'in kanatları ile doğu ve batının arasını kaplayan Cebrâil'in sûretini gördüğü zaman, kendisinden geçmişti. Kehf ashabını düşünmek ve onları görmek de, bu işe ehil olmayanlar açısından onları küçümsemektir. Allah Teâlâ'nın sünneti de, dünyadaki böyle mânâ alanlarını ve Âhiret âleminin başlangıcı olan Berzah âlemindeki sûretleri gizlemektir. Ruh da görülmez. Çünkü, onu görecek olanın duygusu, o ruhu görmeye engeldir. Temiz ve mukaddes ceset de ruhun makamına bitişik olduğu için böyledir. Onun içindir ki, onu da toprak aşındırmaz.

19. «Yine böylece onları uyandırdık ki, birbirlerine sorsunlar .» Onları uzun zaman uyuttuğumuz, elbise ve bedenlerini de yıpranmaktan koruduğumuz gibi, bizim kudretimizin delili olsun diye bu uykudan uyandırdık ki birbirlerine sorsunlar. Böylece de bazı hikmetler açıklığa kavuşmuş olur.

«..İçlerinden biri, 'ne kadar kaldınız?' dedi. 'Bir gün, ya da günün bir parçası' dediler.» Bu soruyu soran, onların başkanı olan Mekselmina'dır. Cümlenin gelişinden, orada bulunanların durumlarının, normal alışılagelenin dışında olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerine sorulan soru da bunun içindir. Bu soruya onların bir kısmının verdikleri cevap *"bir gün, ya da günün bir parçası"* şeklindedir. Deniyor ki, o gençler mağaraya girdikleri zaman sabahın erken vakitleri idi. Uyandıklarında ise, günün sonu idi. *"Bir gün kaldık"* demeleri de bundandı. Güneşi henüz batmamış görünce de *"ya da günün bir parçası"* ifadesini kullanmışlardı. Bu da galip zanna göre verilmiş bir cevaptı. Kendilerine yalan isnadında bulunulmaz.

Bu konuda fakir şöyle der : Bu izah daha uygundur. Çünkü *"birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin."* ifadesinden anlaşılıyor ki, şehre gidip dönünceye kadar bir zaman vardır. Şayet akşam olmuş olsaydı, bu ifade kullanılmazdı. Akşam yaklaşmış olsaydı, şehre gidip dönme imkânı bulunmayacağı için, gönderme olayı gerçekleşmezdi. Çünkü bu arada hayli mesafe vardır.

«'Ne kadar kaldığınızı, Rabbiniz daha iyi bilir. Birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin.» Kendilerine Allah'ın bazı delilller gösterdiği ya da ilham verdiği bir diğer grup da "Ne kadar kaldığınızı Rabb'iniz daha iyi bilir.. Orada ne kadar kaldığınızı en iyi bilen Rabb'inizdir. Siz o müddeti bilemezsiniz. Çünkü o müddet, çok uzun bir müddettir ve miktarı da belli değil. Onu ancak Allah bilir" dediler. "İçinizden biri olan Yemliha'yı şu gümüş para ile çarşıya gönderin" dediler. Bu derinliğini araştırmamak ve kendilerini ilgilendiren şeye yönelmek için söyledikleri bir sözdür.

Âyette geçen *"verik: gümüş para"*, döküm ya da döküm olmayan bir gümüştür. Arkadaşları bu parayı, çarşıdan günlük yiyeceklerini satın alsın diye ona vermişlerdi. Bu parayı taşımış olmaları, onların tevekkülü bıraktıklarına delil değildir. Bu durum, tevekküle engel olmayıp, tam tersine, sâlih kimselerin ve kendini Allah'a adayanların yapageldiği şeylerdir. Mütevekkil görünenlerin yaptığı değil. Bu şehrin adı ise Tarsus'tur. Cahiliye döneminde buraya, Efesos denmekte idi.

«Baksın hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin. Fakat çok dikkatli davranıp, sakın sizi birisine sezdirmesin' dediler.» Sizden biriniz gidip baksın ve insan hayatını idame ettirecek olan temiz ve helâl olan yiyeceklerin en ucuz ve en temizlerinden getirsin. Tanınmamak için dikkatlice davransın ve onu kimse sezmesin. Eğer şehir halkından bir kimse onun farkına varırsa, haberleriniz şehre yayılır. Onun için, bilmeden sakın bizi ele verecek bir davranışta bulunmasın.

20. «'Çünkü onlar, eğer sizi tanırlarsa taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndürürler ki, o taktirde asla kurtuluşa eremezsiniz.'» Tanınmamaya çok dikkat etsin. Eğer onlar, yani şehir halkı, sizi farkederse ve yakalarlarsa, sizi taşa tutmak sûretiyle öldürürler. Sizin bu halinize devam etmiş olmanız, yani hak din üzere oluşunuz, onlara göre öldürülmenizi gerektirir. Onlar da sizi taşa tutarak öldürürler. Bu öldürme şekli çok fena bir ölüm şeklidir ve onlar bunu âdet haline getirmişlerdir. Yahut da onlar, sizi kendi dinlerine döndürürler. Sizi zorlayarak, inkârcılığa götürürler. Siz bunu istemeseniz bile onlar bunu yaparlar. Bundan sonra artık, kesinlikle felâha ulaşamazsınız. Ne dünyada ve ne de âhirette.

21. «Böylece» insanları **«onlardan haberdar ettik ki,»** onları bir müddet uyuttuktan sonra, sonunda uyandırıp ve insanlara bu mağara ashabını tanıtıverdik ki, onlara yüce kudretimizi gösterelim ve hikmetimizi anlasınlar. İnsanlara bu olayları bildirmemizin gayesi, onları Bizim kudretimizi anlamaya teşvik etmektir. Çünkü, bir şeyi bilmeyen insan, onu görünce öğrenir. Onların bu Ashab-ı Kehf'e rastlamaları, onu bulmaları, onu bilmektir. Burada, sebebin ismi, sebep olan şeye verilmiştir.

«Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu, kıyametin mutlaka geleceğini ve onda asla şüphe olmadığını bilsinler.» Bunların Ashab-ı Kehf'e rastlayıp onu bulmaları, âhireti ve kıyameti inkâr eden bu insanlar Allah Teâlâ'nın, ruhu ve bedeni öldükten sonra tekrar diriltmesi konusundaki vaadinin hak olduğunu bilmeleri içindir. Bunda hiçbir çelişki ve ihtilâf yoktur. Onların uyuyup daha sonra da uyanmaları, önce ölüp sonra da dirilmeye benzer bir durumdur. Çünkü, uyku ölümün kardeşidir.

Kıyametin kopacağında hiçbir şüphe yoktur. Kıyamet; bütün yaratıkların, Allah huzurunda hesap verip, herkesin yaptığının karşılığını göreceği diriliş vaktinden ibarettir. İşte bu hesap gününün meydana geleceğinde hiçbir şek ve şüphe yoktur.

Allah'ın kendilerini üçyüz küsur sene uykuya daldırıp, cesetlerine hiçbir değişiklik verdirmeden, daha sonra da onları eski hallerine döndürdüğünü gören kimse, Allah'ın nefisleri öldürmeye ve sonradan tekrar dirilterek bir yere toplamaya ve yaptıklarının hesabını sormaya muktedir olduğuna da kesin inanır.

«Bunlar, o sırada kendi aralarında, onların (Ashab-ı Kehf'in) durumlarını tartışıyorlardı.» Kendi aralarında konuşanlar, Dekyanus'un kavmidir ve Ashab-ı Kehf'in durumunu görüşüyorlardı. Allahu Teâlâ bunları, ikinci kez öldürdüğü zaman, bunları nasıl gizleyiverecekler ve bulunmalarına nasıl engel olacaklardır. Aralarındaki tartışma konusu işte budur.

«'Onların üzerine bir bina yapın' dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine gâlip gelenler : 'Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız' dediler.» Tartışma esnasında kent halkından bazıları, " Mağara kapısı üzerine bir bina yapın. Böyle yapılınca, onların toprağı insanlardan gizlenmiş olur ve hiçbir insan onların yerini bilme imkânı bulamaz." dediler. Halbuki, onların yerlerinin insanlar tarafından bilinmesine ihtiyaç yoktur. Onların hal ve durumlarını Rableri çok iyi bilmektedir.

Onların durumunu bilen, çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar ve onların idarecileri ise, Mağara kapısı üzerine orada Müslümanların namaz kılıp, bereket elde edecekleri bir mescid yapmak istediler.

22. «'Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir' diyecekler. 'Beştir, altıncıları köpekleridir' diyecekler. Hep görünmeyene taş atıyorlar. 'Yedidir, sekizincileri köpekleridir' diyecekler.» Burada geçen her üç fiildeki zamirler de, Hz. Peygamber dönemindeki kitap ehline ve Müslümanlara ait hikâyeler anlatanlara aittir.

Yahudiler, Ashab-ı Kehf'in üç kişi olduğunu söyleyecekler. Bir de köpeklerini ekleyerek dörde çıkaracaklar. Hristiyanlar ise, bunların beş olduğunu söyleyecekler ve bir de köpeklerini eklemek suretiyle altıya çıkaracaklar. Bunlar, hakkında bilgileri olmayan konuda konuşmak sûretiyle veya gayb konusunda zanna dayanarak bilinmeyene taş atar durumdadırlar.

Müslümanlar ise, bunların yedi kişi olduğunu, sekizincisinin köpekleri olduğunu söylerler. Müslümanlar bunu, bu âyete ve ondaki, görünmeyene taş atanlara uymamaları konusundaki uyarıya dayanarak söylüyorlar.

Hakkı isbat ve daha öncekileri reddetmek için :

«De ki : 'Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onları bilen azdır.» Rabbim, ilim yönünden daha güçlü ve keyfiyyet yönünden de daha fazla bilgiye sahiptir. Kesin bilgi (yakîn) nin dereceleri, kuvvet yönünden farklıdır. Onların sayısını, insanların pek azı bilir. Allah Teâlâ onları, bu bilgiye bu delillerle şahit getirmek için muvaffak kılmıştır.

«Onun için, onlar hakkında, yüzeysel tartışma dışında, derin tartışmaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine birşey sorma!'» İlk iki görüş sahiplerinin, Ashab-ı Kehf hakkındaki câhilliklerini bilince sakın onlarla derin tartışmaya girme! Sadece yüzeysel olarak tartış. Kur'ân'da anlatıldığı kadarını anlat! Onların bilgisizliklerini ve çirkefliklerini ortaya dökme! Çünkü böyle yapmak, güzel ahlâk ölçülerine sığmayan bir durumdur. Ayrıca, Ashab-ı Kehf hakkında hikâyeler anlatanlardan hiçbirine de onlar hakkında bir şey sorma! Çünkü onların anlatacakları şeyler, olaydan uzak olan şeylerdir. Üstelik, onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur.

23. «Hiçbir şey hakkında: 'Bunu yarın yapacağım' deme.» Burada yetiştirici, yani disipline edici bir yasaklama vardır. Yapmaya karar vermiş olduğun bir şey için, onu "yarın, yani mutlak anlamda gelecek bir zamanda, yapacağım" deme!

Bu âyet, Yahudilerin Kureyşlilere gelerek, Hz. Peygamber'e; ruhu, Ashab-ı Kehf'i ve Zü'lkarneyn'i sormalarını söylemeleri üzerine nâzil olmuştur. Onlar da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek bu üç konuda sorular sormuşlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara: "Yarın gelin de size bilgi vereyim" demiş, "İnşallah" dememiştir. Bu olaydan sonra, birkaç gün vahiy gelmemiştir. Hz. Peygamber'e bu durum çok ağır gelmiştir. Kureyşliler ise, onu yalanlamak suretiyle, " Rabbi onu terketti, ona kızdı.." demişlerdi. İşte bu olay üzerine bu âyet inmiştir.

24. «Ancak 'Allah dilerse yapacağım' de.»

Burada istisnâ edilen şey mevcut değildir. (İstisna-i Mufarrağ) Yani, hiçbir zaman kesinlikle böyle deme! Âdet olduğu üzere, Allah'ın iradesine bırakarak söyle: O da: "İnşallah-Allah dilerse" ifadesini kullanmak suretiyle olur. Bu ifadelerde, seçme ve irade sahibinin, sadece Allah Teâlâ olduğuna işaret edilmektedir. Kulların fiillerinin tümü, Allah Teâlâ'nın iradesine bağlıdır. Nitekim âyette: *"Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz"* buyurulmuştur. (İnsan: 30)

«Unuttuğun zaman Rabbini an» inşallah de, **«ve»** hatırladıktan sonra da: **«'Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın bir bilgiye ulaştırır' de.»** Yani Ashab-ı Kehf'e dair haberlerden daha belirgin bir bilgiye ulaştırır. Ki bu bilgiler de, peygamberliğime dair her türlü delillerdir. Bu bilgilerle, insanları hakka çağırır ve onları irşad ederim. Nitekim durum böyle olmuştur. Allah Teâlâ ona, mağaradakilerin durumlarından daha büyük ve açık mûcizeleri göstermiştir. Çok eski zamanlarda yaşayan peygamberlerin durumlarını ve olaylarını anlatan bilgiler, kıyamete kadar yaşayacak olan insanların asırlar boyu başlarına gelecek olanlar... gibi.

Semerkandî, *Bahr'ul-Ulûm* adlı eserinde şunları söyler :

"Âyetin açık anlamı, "bir şeyi unuttuğun zaman, Rabbini an" şeklindedir. Rabbini anman da "Umulur ki Rabbim bana, unuttuğumdan daha iyi ve hayırlısını nasip eder. Bu da benim için, unuttuğumdan daha iyi ve hayırlı olur" demendir."

İmam Fahreddin Râzî tefsirinde şunları söyler: "Bu ifadenin (inşallah ifadesinin) mutlaka kullanılmasının sebebi şudur: Bir insan 'yarın şunu yapacağım' dese, yarın gelmeden önce ölmesi uzak bir ihtimal değildir. Yahut da, yarına kadar araya bir engel girmek sûretiyle, hayatta bile olsa, dilemiş olduğu o işi yapamayabilir. Şayet 'inşallah' dememiş idiyse, bu sözünde yalancı olmuş olur. Yalan ise, çok çirkin bir durumdur. Peygamberlere asla yakışmaz. Bu sebepten dolayıdır ki, 'inşallah' demesi gerekir. Eğer bu durumda sözünü yerine getiremezse, işte o zaman yalancı olmuş olmaz, bir çirkinlik de meydana gelmez."

Ebû Hureyre (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet eder: *"Davud'un oğlu Süleyman dedi ki : 'Gecede yüz kadını dolaşırım. Her kadın da Allah yolunda savaşacak bir çocuk doğurur. -İnşallah demeyi unutur- Onlardan hiçbiri çocuk doğurmaz. Ancak bir tek kadın, o da yarım çocuk doğurur.* "Burada peygamber buyurur ki" *"Nefsim Kudret Eli'nde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer 'inşallah' demiş olsaydı, bunlar doğururlardu."* (3)

Hatip'in *Ravda*'sında şöyle bir lâtife anlatılır :

Adamın birisine "Nereye?" diye sormuşlar. O da "pazar yerine eşek satın almaya gidiyorum" cevabını vermiş. Bu adama "inşallah" demesi için ısrar etmişlerse de, adam hiç oralı olmamış ve : "Böyle bir istisna yapmaya (inşallah demeye) ihtiyacım yok. Param kesemde, eşek ise pazarda" deyivermiş. Pazar yerine varmadan da kesesindeki parası çalınmış ve adam gerisin geri dönmüş.Bu sefer ona "Nereden geldin?" diye sormuşlar. Adamın verdiği cevaplara bakınız : "Pazar yerinden inşallah. Kesemden paralarım çalındı inşallah."

İbni Abbas (r.a.), bu âyete dayanarak, sözden sonra inşaallah denilmesini câiz görmüştür. Fıkıhçıların cumhûru yani çoğunluğu onun görüşünde değillerdir. Eğer bu durum sahih olsa; ne ikrar, ne talak ve ne de köle azad et-

---

3- Hadisi Buhârî ve Müslim sahihlerinde rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyette: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer 'inşaallah' deseydi, hepsi Allah yolunda süvâri olarak cihâd ederdi."*

Güneş yılı; güneşin, burç içerisinde, ayrıldığı noktaya varıncaya kadar geçen zamandır. Bu müddet de, üçyüz altmış beş gün altı saattır. Ay yılı ise; on iki kamerî aydır. Bunun müddeti ise, üçyüz elli dört gün sekiz saattır.

26. «De ki : 'Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir.» Bu konuda Beğavî şunu söyler : "Onların mağarada kalış müddetleri söylemiş olduğumuz kadardır. Eğer bu konuda seninle tartışmaya girerlerse, onlara de ki : *"Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir."* Çünkü gizliliklerin bilgisi, sadece Allah katındadır. Onları ancak O bilir. Bunun için şöyle buyurmuştur:

«Göklerin ve yerin gaybı» insanlara gâib olan şeyler, sâdece **«O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir!»** Yeryüzünde yaşayan insanlara gâip olan şeyler, ancak Allah Teâlâ tarafından bilinir. O Allah, ne güzel gören ve ne güzel işitendir! Her şeyi O işitir ve her şeyi O bilir.

«Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez.'» Yerde ve göklerde olanların, Allah'tan başka hiçbir bir yardımcıları yoktur. Onlara tek başına yardımcılık edecek ve onların işlerini görecek kimse de yoktur. Allahu Teâlâ hiç kimseyi, kendi yüce zatına, ne ezelî hükmünde ve ne de ezelî varlığında ortak etmez.

İmam Fahreddin Râzî şöyle der: "Allahu Teâlâ o kadar kaldıklarını söyledikten sonra, bir başkasının ona zıt bir şey söylemesi mümkün değildir."

27. «Rabb'inin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku!» Kur'ân'ı okumak suretiyle Allah'a yaklaşmak, onunla amel etmek ve ondaki yüce gizliliklere ulaşmak için oku!

«O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.» Allah Teâlâdan başka hiçbir kimse, o Kur'ân'ı değiştirmeye ya da bozmaya güç yettiremez. Ne kadar didinirsen didin, asırlar boyu bir musîbet indiğinde, Allah'tan başka sığınacak bir yer bulamazsın.

Biliniz ki Kur'ân, kesinlikle sonsuza kadar olduğu gibi devam edecektir ve o hiçbir surette değişmeyecektir. Ne eksiltilebilir ve ne de ona bir şey eklenebilir. Onun hükümleri de öyledir. Hem metin hem de mana olarak insanlar tarafından ezberlenmiş olup, gönüllerde korunmaya alınmıştır.

Güneş yılı; güneşin, burç içerisinde, ayrıldığı noktaya varıncaya kadar geçen zamandır. Bu müddet de, üçyüz altmış beş gün altı saattır. Ay yılı ise; on iki kamerî aydır. Bunun müddeti ise, üçyüz elli dört gün sekiz saattır.

26. «De ki : 'Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir.» Bu konuda Beğavî şunu söyler : "Onların mağarada kalış müddetleri söylemiş olduğumuz kadardır. Eğer bu konuda seninle tartışmaya girerlerse, onlara de ki : *"Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir."* Çünkü gizliliklerin bilgisi, sadece Allah katındadır. Onları ancak O bilir. Bunun için şöyle buyurmuştur:

«Göklerin ve yerin gaybı» insanlara gâib olan şeyler, sâdece **«O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir!»** Yeryüzünde yaşayan insanlara gâip olan şeyler, ancak Allah Teâlâ tarafından bilinir. O Allah, ne güzel gören ve ne güzel işitendir! Her şeyi O işitir ve her şeyi O bilir.

«Onların, O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez.'» Yerde ve göklerde olanların, Allah'tan başka hiçbir bir yardımcıları yoktur. Onlara tek başına yardımcılık edecek ve onların işlerini görecek kimse de yoktur. Allahu Teâlâ hiç kimseyi, kendi yüce zatına, ne ezelî hükmünde ve ne de ezelî varlığında ortak etmez.

İmam Fahreddin Râzî şöyle der: "Allahu Teâlâ o kadar kaldıklarını söyledikten sonra, bir başkasının ona zıt bir şey söylemesi mümkün değildir."

27. «Rabb'inin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku!» Kur'ân'ı okumak suretiyle Allah'a yaklaşmak, onunla amel etmek ve ondaki yüce gizliliklere ulaşmak için oku!

«O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.» Allah Teâlâdan başka hiçbir kimse, o Kur'ân'ı değiştirmeye ya da bozmaya güç yettiremez. Ne kadar didinirsen didin, asırlar boyu bir musîbet indiğinde, Allah'tan başka sığınacak bir yer bulamazsın.

Biliniz ki Kur'ân, kesinlikle sonsuza kadar olduğu gibi devam edecektir ve o hiçbir surette değişmeyecektir. Ne eksiltilebilir ve ne de ona bir şey eklenebilir. Onun hükümleri de öyledir. Hem metin hem de mana olarak insanlar tarafından ezberlenmiş olup, gönüllerde korunmaya alınmıştır.

هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَٓاءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَاراً اَحَاطَ
بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَاِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَٓاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَٓاءَتْ مُرْتَفَقاً ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلاً ﴿٣٠﴾
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ
فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ
وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ
وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقاً ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا
زَرْعاً ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا
وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَراً ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ
وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالاً وَاَعَزُّ نَفَراً ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ

هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَٓاءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَاراً اَحَاطَ
بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَاِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَٓاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَٓاءَتْ مُرْتَفَقاً ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلاً ﴿٣٠﴾
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ
فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ
وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ
وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقاً ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا
زَرْعاً ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـٔاً
وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَراً ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ
وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالاً وَاَعَزُّ نَفَراً ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ

جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هٰذِهِ أَبَدًا (٣٥)
وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلٰى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا
مُنْقَلَبًا (٣٦) قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي
خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًا (٣٧) لٰكِنَّا
هُوَ اللّٰهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا (٣٨) وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ
جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ
مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا (٣٩) فَعَسٰى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَ
يُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا (٤٠)
أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا (٤١) وَأُحِيطَ
بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا (٤٢) وَلَمْ تَكُنْ
لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا (٤٣)
هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا (٤٤) وَاضْرِبْ

لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ
بِه۪ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَش۪يمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُۜ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

28. Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek, gözlerini onlardan çevirme. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.

29. De ki : "Hak Rabbinizdendir. Öyleyse, dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Şüphesiz Biz, zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki, çadırı onları kuşatmıştır. Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir! O ne kötü bir içecektir ve ne kötü bir dayanaktır!

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, elbette Biz güzel iş yapanın ecrini zâyi etmeyiz.

31. Onlar için altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleri vardır. Orada altın bileziklerle bezenirler. Orada koltuklara yaslanarak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanak!

32. Onlara şu iki adamı misal ver : İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik.

33. Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti. İkisi arasından bir de ırmak fışkırtmıştık.

34. Bağ sahibi olan adamın başka geliri de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona : "Ben, malca senden zenginim. Adam sayısı bakımından da senden güçlüyüm" dedi.

35. Böylece, kendisine zulmederek bağına girdi ve "bunun yok olacağını hiç sanmam" dedi.

36. "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, orada da bundan daha güzel bir sonuç bulurum."

37. Kendisiyle konuşan arkadaşı ona dedi ki : "Seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, sonra da seni adam şekline sokan (Allah')ı inkâr mı ettin?

38. Fakat o Allah benim Rabbimdir. Ben, Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam!

39. Bağına girdiğin zaman : 'Mâşallah! Allah'tan başka güç sahibi yoktur!' demen gerekmez miydi? Sen beni, malca ve evlâtca kendinden az görüyorsan (bil ki),

40. Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verebilir. Ve o senin bağının üzerine de gökten yıldırımlar gönderebilir. Böylece senin bağın, kupkuru bir toprak kesilir.

41. Yahut suyu dibe çekilir de, artık onu bir daha bulamazsın."

42. Derken, o inkârcı kişinin ürünü yok edildi. Çardakları üzerine yıkılmış olan bağın karşısında, ona harcadıklarından dolayı, ellerini oğuşturmaya başladı. (Bu esnada da) : "Keşke Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olaydım!" diyordu.

43. Allah'tan başka, kendisine yardım eden bir topluluk olmadı, kendi kendisini de kurtaramadı.

44. İşte o durumda yardım, yalnız hak olan Allah'a mahsustur. O sevapça daha hayırlıdır, sonuç bakımından da daha hayırlıdır.

45. Onlara, dünya hayatının tıpkı şöyle olduğunu anlat : Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir. Yerin bitkisi onunla birbirine karıştı (yemyeşil oldu), ardından rüzgârların savurduğu çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye kadirdir.

28. «Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et.» Kendine sahip ol ve sabah akşam Allah'a yalvaranlarla birlikte ol. Bütün vakitlerde Allah'a duâ etmeye devam et. Ya da sabahları, Allah'tan başarı ve kolaylık; akşamları da O'ndan hatalarının bağışlanmasını dile!

Bu âyetin inişine sebep olan olay şudur: Müslümanların yoksullarından olan; Suhayb, Ammar, Habbab ve diğerleri, Hz. Peygamber'le birlikte oturup, onun yanında bulunuyorlardı. Kâfirlerin liderleri ise, bunu istemiyorlar ve onların peygamberin yanından uzaklaştırılmalarını istiyorlardı. Diyorlardı ki: "Şu pis kokulu insanları yanından kovarsan, biz de senin yanına gelir ve seninle otururuz. Biz Müslüman olursak diğer insanlar da Müslüman olurlar. Bizim sana uymamıza onlar engel oluyorlar. Çünkü onlar alçak bir topluluktur." Tıpkı, Nuh peygamber zamanındaki milletin ona: *"Sana bir sürü aşağı kişiler uymuşken biz inanır mıyız"* (Şuara: 111) dedikleri gibi.

Allah Teâlâ, kâfirlerden kalabalık bir grubun Müslüman olması pahasına da olsa, Müslüman fakirlerin Hz. Peygamber'in yanından uzaklaştırılmasına izin vermemiştir.

Akla şöyle bir soru gelebilir : Daha önemli olan, önemli olana tercih edilebilir. Fakirler kovulmak suretiyle, sadece onların kişilikleri rencide edilirdi. Bu da küçük bir zarardı. Halbuki diğer taraftan, kalabalık bir gurubun kâfir olarak kalmasına meydan verildi. Bu durum daha büyük bir zarar değil midir? Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Fakirlerle birlikte olmaktan çekinerek iman etmeyenin, imanı gerçek iman değildir. Onun ki, olsa olsa çirkin bir nifak olur. Bunlara iltifat etmemek gerekir. Fahreddin Râzî'nin tefsirinde de böyle anlatılır.

Birlikte olacağın o kimseler, duâlarıyla sadece Allah'ın rızasını isterler. Dünyadan nimetlerinden hiçbir istekleri ve arzuları yoktur.

«Dünya hayatının süsünü isteyerek, gözlerini onlardan çevirme.» Gözlerin, onlardan başkasına bakmasın! Bu ifadede, iki göz men edilmiş, o iki gözün sahibi kastedilmiştir. Hz. Peygamer'in gözünü başkalarına dikmek suretiyle, o Müslüman fakirlerden yüz çevirmesi yasaklanmıştır. Onların kılık kıyafetlerinin eski olması sebebiyle, kâfir zenginlerin kıyafetlerine tamah edip ve Müslüman fakirleri hor görmesi yasaklanmıştır.

Zünnûn şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e hitap ederek onu uyarmıştır. Demiştir ki: 'Ruhu, canı ve kalbiyle Bizimle olanlarla ol. Onlar, akşam sabah Bizim huzurumuzu terketmeyen kimselerdir. Ey Peygamber! Bizim huzurumuzdan ayrılmayanları koruyup, onları gözetmen gerekir! Onları terketmen gerekmez.'"

Benden bir an bile gözünü ayırmayandan, gözünü ayırmaman, onlardan bakışlarını esirgememen gerekir. Bu durum, onların dünyadayken ulaştıkları mükâfatlarıdır. Ey Muhammed! *"Dünya hayatının süsünü isteyerek"* zenginler, eşraf ve dünya ehli olanlarla birlikte olmayı isteme!

«Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseyle boyun eğme.» Fakir fukarayı kendi bulunduğun topluluktan uzaklaştırmak sûretiyle, fıtraten kalbleri beni anmaktan uzak tutulan ve kalpleri tevhîde karşı mühürlenmiş olan Kureyş ileri gelenleri gibi kimselerin sözlerine uyma!

Bir kimse, herhangi bir şeyi sevip ondan hoşlanınca, "zevkine uydu" denir. Bu kelime, hem iyi hem de kötü arzular için kullanılırdı. Fakat daha sonraları, sadece iyi olmayan arzular için kullanılır oldu. Bir kimse yerilmek istendiği zaman, "falanca kimse hevâsına uydu" denilir. Yine bir kimse, kasten sünnetten sapınca, "falan adam hevâ ehlinden oldu" deriz. Kısacası heva ve nefse uymak; kendi şahsî istek ve arzuları peşinde gitmek suretiyle, Allah'ın istemediği tarafa yönelmek anlamına gelir.

Âyette geçen *"Furut-aşırılık"* kelimesinden, zulüm, saldırganlık ve aşırılık anlaşılır. Gerçeklere sırtını çevirmek suretiyle, hakkın ve doğru olanın önüne geçmek de anlaşılır. "Feresûn furt'un" cümlesi, "diğer atları geçen at" anlamına gelir.

29. «De ki : 'Hak Rabbinizdendir. Öyleyse, dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.'» Kendi nefislerinin arzu ve isteklerine uymak sûretiyle, haktan yüz çeviren o gafil kimselere: "Hak, ancak Rabbiniz tarafındandır. Sizin istekleriniz değil. Çünkü onlar batıl şeylerdir. Veya bana vahiy suretiyle bildirilen şeyler haktır. Rabbiniz tarafındandır. Hak gelince, hastalıklı ve sakat şeyler çekilip gitti. Sadece sizin, kendi hür iradenizle kendiniz için seçip istediğiniz helâk ve kurtuluş kaldı. Mutlu kişilerden olmak isteyenler, iman etsinler, mutsuz olmak isteyenler ise, iman etmesinler, inkâr etsinler."

Bu ifadeler, insanı serbest bırakmak için değil, tehdit edip ceza vaadi içindir. Allahu Teâlâ'nın burada, onların iman veya küfürde olmalarının, ona ne zarar ne de fayda sağlayamıyacağını bildirmek istemiştir . Dilerseniz iman edin, dilerseniz inkâr edin! Eğer inkâr ederseniz, biliniz ki Allah Teâlâ size azap edecektir. Eğer iman ederseniz, yine biliniz ki Allah, size mükâfatınızı verecektir.

Bahr'ul-Ulûm isimli eserde şöyle denir : "İman etmek isteyen kimse, gücünü ve isteğini imanı kazanma yönüne çevirsin. Bu da, Allah Teâlâ tarafından gönderilenlerin tümünü birden, gönülden tasdik etmektir. Başka bir şey isteyen de istediğini yapsın. Ben hiç birisine aldırmam."

Burada; kulun iman ya da inkâr etmesinin, kendi dilek ve iradesiyle gerçekleştiğine işaret vardır. İkisi de, Allah'ın yaratması ve kulun işlemesiyle beraberce gerçekleşen fiillerdir. Kulların, hür iradeleriyle işlemiş oldukları diğer fiilleri de böyledir. Namaz, oruç.. gibi. Bunların her biri, Allah'ın yaratması ve kulun kazanması ile gerçekleşir. Zorlama ve kudret (cebr ve kader) arasında olan gerçek de budur işte. Böyle olmasaydı, şu aşağıdaki cümlede söylenenle kullar fiillerinden dolayı bir şey hakedemezlerdi.

«Şüphesiz Biz, zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki, çadırı onları kuşatmıştır.» Kendi hür iradesiyle, iman etmeyip inkârı seçmek suretiyle, kendisine haksızlık edenlere, öyle büyük ve acayip bir ateş hazırladık ki, o ateşin çadırı onları çepeçevre kuşatmıştır. Burada dili geçmiş zaman (mazi) kipi kullanılmış olması, kesinlik ifade eder. Burada bir teşbih yapılarak, onları kuşatan ateş çadıra benzetilmiştir.

«Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir! O ne kötü bir içecektir ve ne kötü bir dayanaktır!» İnkâr eden kimselere, su istekleri yerine maden gibi eritilmiş olan bir madde verilecektir. Bu ifade, onları küçümseyip azarlama için kullanılmış bir anlatım tarzıdır. Bu eritilmiş madde kendilerine sunulunca, (ki bu madde yağın aşırı bulanık hali, yani katran gibidir) harâretinden yüzlerinin derisi dökülür. O su, ne kötü bir içecektir. Çünkü, su içmekten gaye, harareti gidermekti. Bu ise, tam tersini yapıyor, yangını çok daha artırıyor. O ateş de, ne fena bir dayanak ve sığınaktır.

Mü'minlerin yapmaları gereken şey; haksızlık ve Allah'a isyan etmekten kaçınmak, istiğfar, pişmanlık duyma, akideye güç kazandırma ve zikirle meşgul olmaktır. Aksi halde, yolculuk çok uzak, ateşin şiddeti ise çok çetin olacaktır. Cehennemin suyu ise, maden eriyiği ve irin, kelepçesi de demir olacaktır. Bir hadiste ifade edildiğine göre: *"Cehenneme gidenlerin en hafif azaba çarptırılacak olanı, ayaklarına ateşten iki pabuç giyip o ateşin verdiği hararetden, beyinleri kaynayanlardır."* *

Mâlik b. Dinar şöyle anlatır: "Bir çocuğa raslamıştım. Kendi kendime:

---

*- Ahmed b. Hanbel ve Darimî rivayet etmiştir.

'Ey nefis! Hz. Peygamber, büyük küçük herkese selâm verirdi' dedim ve selâm verdim. Çocuk da 'Ve aleykum selâm ve rahmetullah Ey Mâlik' diye cevap verdi. Bunun üzerine, 'Nefisle akıl arasındaki fark nedir?' dedim. Onun cevabı şöyle oldu: 'Selâm vermeni engellemeye çalışan nefis, seni selâm vermeye teşvik eden şey ise akıldır.' Ben: 'Toprakla niçin oynuyorsun?' diye sorunca, çocuktan şu cevabı aldım: 'Ondan yaratıldık ve ona döneceğiz.' 'Bu ağlama ve gülme de neyin nesi?' diye sordum. Çocuk şunu söyledi: 'Rabbimin azabını hatırlayınca ağlıyorum, rahmetini hatırlayınca da gülüyorum.' 'Evlâdım! Sen daha çocuksun. Günahın bile olmaz. Niçin ağlıyorsun ki?' dedim. Çocuğun cevabı şu oldu : 'Öyle deme! Annemi gördüm, küçük odunlar olmadan, büyükleri tutuşturamıyordu.' İşte bu çocuğun sözlerinden ibret almamız gerekiyor."

30. «İnanıp ve iyi işler yapanlara gelince...» Kalbin yaptığı amel (iman) ile, bedenin yaptığı amelleri bir arada bulunduranlar... İyi işler (sâlihât) ise, asıl itibariyle sıfattır. Daha sonra, Allahu Teâlâ'nın güzel gördüğü bütün davranışlar için kullanılmıştır. Kendisiyle Allah'a yaklaşılan bütün davranış ve hareketler buna dahildir.

«Elbette Biz güzel iş yapanın ecrini zâyi etmeyiz.» *"Ecr"*, yapılan bir işe verilen karşılıktır. Tenvin ise "azaltma" bildirir.

31. «Onlar için altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleri vardır. Orada altın bileziklerle bezenirler.» Bahsi geçen bu yüce sıfatlara sahip olanlara, Adn Cennetleri vardır. *"Adn"* kelimesinin sözlük anlamı, ikamet etmektir. Yani bu yüce sıfatlara sahip kişilere, ikamet edip içerisinde oturacakları cennetler verilecektir. Adn denen yerin, cennette özel bir yer olması da muhtemeldir. Burası, cennetin tam ortası ve en yüce yeri de olabilir. Cennetteki nehirler dört tanedir. Bunlardan şarap, süt, bal ve tatlı su akar. Çünkü, dünyadaki en güzel bahçe, altından nehirler akan bahçelerdir. Bu cennetlerde mü'minler, hanımların süslendikleri güzel takılarla süslenirler. Bu süsler; altın, gümüş ve bunlara benzer mücevherlerdendir. Orada bezenilen takılardan birisi de, altın bileziktir. Bilezik kelimesinin nekre olarak gelmesinin sebebi, onun güzelliğinin fazlalığına işârettir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle söylenir: "Âyette geçen *"esâvir-bilezikler"* kelimesinin nekre (belirsiz) olarak gelmesinin amacı, teksir-çoğaltma ve tazim-yüceltmedir. Sait b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, orada her mü'min üç bilezikle süslenecektir. Bu bileziklerin biri altın, biri gümüş ve diğeri de inci ve yakuttandır. Oradaki mü'minler, bu bilezikleri peş peşe takarlar, yahut da hepsini birden takarlar. Tıpkı, dünyadaki hanımların takmış oldukları gibi."

«Orada koltuklara yaslanarak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanak!» Yeşil, renklerin en güzeli, tazesi ve Allahu Teâlâ tarafından da en çok sevilenidir. Âyette geçen *"sündüs ve istebrak"* kelimeleri, kalın ve ince ipekli bir cins elbisedir.

Bilmiş olunuz ki bu dünyalıların giydiği elbise, süs elbisesi ya da örtünme elbisesidir. Allahu Teâlâ bir âyette"süslenirler" derken, diğer bir âyette de "giyinirler" buyurmaktadır. Burada akla şu soru gelebilir. Neden Allahu Teâlâ, süslenme hususunda "süslenirler" buyurarak, cümlenin öznesini belirtmiyor? Sündüs ve istebrak konusunda ise "giyinirler" buyurarak, giyinmeyi oradakilere isnat ediyor. Bunun sebebi ne olabilir? Biz cevaben deriz ki: Burada onların faziletleri vurgulanmış ve kendilerini başkalarının süslediği açıklanmıştır. Giyinme konusunda ise, her kişinin bizzat kendisinin giyineceği açıklanmıştır.

Fakir de şöyle der: Örtünmek için olan elbiseyi herkes bizzat kendisi giyer. Padişah bile olsa kendi elbisesini kendisi giyer. Onun için "giyinirler" ifadesi kullanılmıştır. Süs için olan elbiseye gelince, bu elbiseyi genel olarak başkaları giydirir ve süslenme amacına yöneliktir. Padişahlarda ve gelinlerde gördüğümüz gibi. Onun içindir ki âyette, bu durum meçhul kipiyle ifade edilmek suretiyle, başkalarına isnat edilmiştir. Bunun sebebi ise, onların üstünlük ve yüceliklerini vurgulamaktır.

Yine âyette *"erîke-koltuk"* kelimesi geçmektedir. Erîke, gelin odasında bulunan divandır. Fakat tek divana "erike" denmez. Orada özellikle bir yaslanma olayı gündeme getiriliyor. Bu durum, nimete erişenlerin ve padişahların tahtlarındaki durumudur.

İbni Ata şöyle der :"Onlar orada, Allah'ın bahçelerinde, rahmet meydanlarında ünsiyet koltuklarına yaslanmış halde bulunurlar. Onlar vuslat (Allah'a varma) bahçelerindedirler."

Adn Cennetinin sevabı ve orasının nimetleri ne güzeldir. Orası itaatin karşılığıdır. Ne güzel sevaptır o! O koltuklar ne güzel yaslanma yerleri ve ne güzel konaklardır.

Biliniz ki burada, cennetin güzelliği ve özelliğinden değil, oraya nasıl hazırlanılacağından bahsediliyor. Salih ameller, oraya hazırlayayıcı sebeplerdendir. Sâlih ameller de, sırf Allah için olan; oruç, namaz ve bunlara benzer diğer hayır işleridir. İman eden ve amel işleyenler için, imanlarının ve amellerinin salih olma ve güzel olma durumlarına uygun karşılıkları vardır. O ameller içerisinde, sahibini cennete ve oradaki odalara götürecek olanlar vardır. Bunlar, iyi niyyet ve Allah'ın göstermiş olduğu şekilde Allah'a yapılan itaatlar ve bedenî ibadetlerdir. Bu ameller içerisinde öyleleri de vardır ki, onlar da sahibini Allah'a ulaştırır. Bunlar da, kalp ile yapılan amellerdir. Halis bir kalp ile Hakk'ı istemek, samimiyetle tevhide yapışmak ve dünyaya gönül vermemek, Allah'tan başkasından yüz çevirmek, bütünüyle O'na yönelmek ve kuruntulara aldanmamak.. gibi. Tabiidir ki, arpa eken buğday biçemez.

Şöyle bir hikâye anlatırlar : Belh kentinde bir adam, hizmetçisini çağırıp, buğday ekmesini emretmiş. Hizmetçi ise arpa ekmiş. Biçme zamanı gelince adam bunu görmüş ve hizmetçiye sebebini sormuş. Hizmetçi ise : "Belki buğday olarak biter zannederek, arpa ektim" der. Adam: "Be aptal, arpa ekip de buğday biçeni gördün mü hiç?" diye sorar. Kölenin cevabı çok enteresandır: "Sen Allah'a isyan ederek O'nun rahmetini nasıl umarsın. Dünyanın, âhiretin tarlası olduğunu bilmiyor musun?" Adam, kölenin bu cevabı üzerine, bütün yaptıklarına tevbe eder ve kölesini hürriyete kavuşturur. Allahu Teâlâ'nın, gaflet uykusundan uyandırdığı kimse, O'nu tanır ve O'nun rızasını kazanma yoluna girer.

32. Ey Muhammed! **«Onlara şu iki adamı misal ver:»** Allah'ın nimetlerinden dört köşe olan o kâfirlere ve fakirliğin pençesinde kıvranan Müslümanlara, İsrailoğullarından şu iki kardeşin durumlarını misâl ver. Söylendiğine göre, bu iki kardeşten birinin adı Yahûda, diğerinin adı ise Katrûs idi. Yahûda mü'min, Katrûs ise kâfirdi. Babalarından kendilerine, sekizbin dinar miras kalmıştı. Bu parayı aralarında paylaşmışlardı. Kâfir olan, bin dinara bir arazi satın almıştı. Bin dinara da üzerine bir bina yapmıştı. Bin dinara evlenmiş, bin dinara da öteberi ve hizmetçi temin etmişti. Mü'min olan kardeş ise : "Ey Allah'ım! Kardeşim bin dinara bir arâzi satınaldı. Ben de cennette senden bin dinara bir arâzi satınalıyorum" demiş ve bin dinar sadaka vermişti. Kardeşim bin dinara arâzisine bina yaptı. Bende cennette senden bin dinara bir köşk satınalıyorum" demiş ve bin dinar sadaka vermişti. "Kardeşim bin dinara evlendi. Ben de bin dinarı hûrilere mehir yapıyorum" dedi ve onu sadaka olarak dağıttı. "Kardeşim bin dinara hizmetçi ve öteberi satınalmıştı.

Ben de bin dinara senden cennette ebedî kalacak çocuklar satınalıyorum" demiş ve bin dinar sadaka vermişti. Daha sonra da muhtaç bir duruma düşerek, kardeşinin geçeceği yol üzerinde oturup, beklemeye durmuştu. Derken kardeşi haşmetli bir şekilde çıkagelmişti. Muhtaç kardeş ayağa kalkmış, kardeşine bakmıştı. Zengin olan kardeş: "Bu halin nedir?" diye sorunca, "Muhtaç durumdayım. Yardımın dokunur diye karşına çıktım" cevabını alır. Zengin kardeş : "Malını ne yaptın?" diye sorunca, muhtaç kardeş durumunu anlatır. Zengin kardeş ise, malını sadaka olarak dağıttığından ötürü onu azarlar ve onu kovar.

«İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik.» O iki adamdan birisi kâfirdi ve ona, içerisinde her türlü üzüm bağı bulunan iki bahçe vermiştik. Bu bahçelerin etrafını da, hurmalarla çevirmiştik. Bu iki bahçenin ortasında da, ekin bitirmiştik. Böylece gerekli olan azığı ve en iyi şekilde meyveler hazırlamıştık. Bütün bunları en güzel tertip ve düzen üzere yapmıştık.

33. «Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti.» Bu bahçelerin her ikisi de, en iyi şekilde meyvelerini vermişti. Diğer bahçelerde olduğu gibi meyvesini eksiltmiyordu. Çünkü âdeten bahçelerdeki meyveler, bir yıl tam olur, sonraki yıl da meyve vermez. Aynı şekilde bazı ağaçlar da, bazı yıllar meyve verip, diğer yıllar vermiyordu.

«İkisi arasından bir de ırmak fışkırtmıştık.» Allahu Teâlâ bu her iki bahçe ortasından birer de nehir akıtmıştı. Ta ki bu iki nehirin suyu ile bahçeler sulansın ve değerleri artsın.

34. «Bağ sahibi olan adamın başka geliri de vardı.» Bu iki bahçeye sahip olan kişinin, bahçelerden başka malları da vardı.

Bu konuda Şeyh şöyle der : "Âyette geçen *'semer-ürün, meyveler'* kelimesi, 'semere' kelimesinin çoğulu olup, meyvelerden toplanmış olana denir. Bahçede mutlaka meyve bulunduğu halde bu şekilde anlatılmış olmasının sebebi, bu iki bahçenin ve diğer mallarının ürününün çokluğuna işârettir."

«Arkadaşıyla konuşurken ona : 'Ben, malca senden zenginim. Adam sayısı bakımından da senden güçlüyüm' dedi.» Kâfir olan kardeş mü'min olan kardeşe hitabederek: "Ben, mal ve taraftarlarım bakımından ve erkek çocuklar bakımından senden daha güçlüyüm" der.

Muhammed b. Hasan der ki: " *'Mal'*; insanın sahip olmuş olduğu her türlü dinar, dirhem, altın, gümüş, buğday, ekmek, hayvan, elbise.. vs. şeylerdir."

Âyette geçen *"nefer"* kelimesi, yardımcı ve erkek çocuk anlamınadır. Üçten ona kadar olan erkekler için kullanılan bir tabirdir. Ondan sonrası için kullanılmaz.

35. «Böylece, kendisine zulmederek bağına girdi ve 'bunun yok olacağını hiç sanmam' dedi.» İki bahçeye sahip olan Katrûs, Müslüman olan kardeşiyle birlikte bahçesine girer. Bahçesini kardeşine gezdirir, onlarla övünür ve onları beğenir. Böylece o, nefsine haksızlık eder ve kendisine zarar verir. Çünkü o, yaratılışı ve âhireti inkâr etmektedir. Bu ise, haksızlıkların en çirkinidir.

Katrûs kardeşine *"bu bahçenin yok olacağını, bitip tükeneceğini hiç sanmam"* der. *'Zan-sanma'* kelimesi çoğu kez, bilgi yerine kullanılır. Çünkü gâlip zan, bilgiye en yakın olanıdır. Hükümlerde de, bilgi yerinde kullanılır.

Katrûs'un bu sözünün anlamı, onun, bahçesinin uzun müddet kalacağıdır. O müddet de hayatının sonuna kadar olan zamandır. Yoksa sonsuza dek kalmak değildir. Çünkü bunu hiçbir akıllı sanmaz. Onun böyle söylemesi, kardeşinin nasihatine karşılık, arzularının çokluğu, gafletinin devam etmiş olması ve bahçelerine aldanmış olmasıdır.

36. «'Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, orada da bundan daha güzel bir sonuç bulurum.'» "Gelecekte, yeniden dirilme zamanı olan kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Senin iddia etmiş olduğun gibi, yeniden dirilerek Rabb'imin huzuruna döndürülsem bile, orada da bugün içerisinde bulunduğum bu bahçelerden daha güzel bir bahçe bulurum."

Bu ifadelerden, onun Rabb'ini bilip kabul ettiği anlamı çıkarılamaz. Üstelik, bilmek şirke sapmaya aykırı değildir. O, kâfir ve müşrikti.

Burhan'da şunlar söylenir: "Burada zikredilen ifadede *"rudidtü-döndürüldüm"* fiili kullanılmıştır. Halbuki, (Hâmîm-Fussılet) sûresinde (50. âyet) ise aynı anlam *"ruci'tü-döndürüldüm"* kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü, bir şeye döndürülmek (red), döndürülen şeyin istenmediğini ifade eder. Kehf sûresindeki: *'İçerisinde bulunduğum şu bahçeden Rabb'ime döndürülsem* *bile'* ifadesinde ki döndürülme-red, bir nevi kerahet, isteksizlik ifade eder. Fussilet sûresindeki ifadede ise 'rucû' kelimesi kullanılmış olup, kerahat anlamı ifade etmez. Sûrenin genel akışı, buna daha lâyık olduğu için böyle gelmiştir."

Burada söz konusu olan şahsın, bu kadar tamahkâr olmasının ve kötü bir yemin etmesinin sebebi, o şahsın, Allah'ın bu malı ona kendi şahsî kabiliyetinden ve ona liyâkatından dolayı verdiğine inanmış olmasıdır. Bunun bir istidrac olduğunun farkında değildir. Bu servet karşısında kâfirin Allah'ın emirlerine ve yasaklarına aykırı davrandığı halde: "O çok cömerttir ve rahmet sahibidir. Âhirette bana, dünyada verdiklerinden daha çok verecektir." demesi Allahu Teâlâ'ya karşı aldanış içerisinde oluşundandır. Allahu Teâlâ : *"Ey İnsan! Çok kerîm olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?"* buyurmuştur. (İnfitar: 6)

37. «Kendisiyle konuşan arkadaşı ona dedi ki : 'Seni topraktan...» Kendisiyle konuşup mücadele etmiş olduğu kişi, onun Müslüman olan kardeşidir.

İrşad isimli eserde şöyle denir : "Buradaki hal cümlesinin faydası diyalog esnasında ona söylemiş olduğu sözlere dikkat çekmektir."

«Sonra nutfeden yaratan...» İkinci aşamada ise seni anne karnında nutfeden yaratan O'dur. Nutfe, senin yakın olan maddendir.

«Sonra da seni adam şekline sokan...» Seni kusursuz ve normal bir adam şekline O koydu. Seni bir erkek insan haline getirdi. *Kâmus*'ta şöyle denir : "Recül, gençlik çağına gelen, ihtilâm olan kimseye verilen addır."

«(Allah')ı inkâr mı ettin?» *"Kıyametin kopacağını sanmıyorum"* diyerek inkâr mı ettin? Bu, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını ve kudretini inkâr etmektir. O Allah ki, senin aslın olan Hz. Âdem'i yaratmış olmanın zımnında seni de yaratmıştır. Onu topraktan yaratmış olması, senin de topraktan yaratılmış olman demektir. Âyette geçen soru, takrir ifade eder. Yani : "İnkâr etmen gerekmez. Seni ilk etapta topraktan yaratanı niçin inkâr ettin?" anlamındadır.

38. «Fakat o Allah benim Rabbimdir.» Burada o mü'min adam kardeşine sanki şöyle demiştir: "Sen Allah'ı inkâr eden bir kâfirsin. Fakat ben, mü'min ve muvahhidim." **«Ben, Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam!»**

Burada, onun inkârcı oluşunun, şirk koşmak suretiyle olduğuna işaret edilmiştir.

39. «Bağına girdiğin zaman : 'Mâşallah! Allah'tan başka güç sahibi yoktur!' demen gerekmez miydi?..» Sen bahçene girdiğin zaman, işler Allah'ın dileğiyle olmaktadır demeli değil miydin? Buradaki maksat, o adama, hem kendisinin ve hem de servetinin, Allah'ın dileğiyle var olduğunu itirâfa teşvik etmektir. Dilerse o bahçeyi mâmûr olarak olduğu gibi bırakır, dilerse onu yok edip perişan eder.

Yine sen, bahçene girdiğin zaman, kendi acziyetini itiraf ederek, kendine verilen bu ömür ve nimetlerin Allah'ın yardımı ve takdiri ile olduğunu bilerek, 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur. Bütün bu varlıklar O'nun yardımı ve kudretiyle olmuştur' demen gerekmez miydi? Hadiste: *"Birisine hayırlı mal ve aile verildiğini gören kimse, onları gördüğü zaman "Mâşallah. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse, onlarda hiçbir çirkinlik görmez"* buyurulmuştur. (4)

«Sen beni, malca ve evlâtca kendinden az görüyorsan.» bil ki...

Buradaki *"görme"* olayı, ya bilmek, yahut da hakikî görmedir.

40. «Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verebilir.» Bu, onun imanından dolayı, kendisine âhirette verilecek olan şeydir. Çünkü, dünyadaki bahçe fânîdir. Bâki olan âhirette verilecek olandır.

«Ve o senin bağının üzerine de gökten yıldırımlar gönderebilir.» Belki da Allahu Teâlâ onun bahçesine, azap olarak, gökten bir dolu, yıldırım ya da ateş atar. Onun hakkında onu bekliyordu. Çünkü o, nankörlüğün sonunun o olduğunu biliyordu. Mal ve mülkten dolayı bir takım havalara girmek, perişan olmaya sebebiyet verir. Mü'min kardeşin ona söylediği bu sözler, inkârcı kardeşin: *"..Bunun yok olacağını hiç sanmam.."* sözlerine cevap teşkil etmektedir.

«Böylece senin bağın, kupkuru bir toprak kesilir.» Allahu Teâlâ senin bağını, üzerindeki bitki ve ağaçları çekip koparmak suretiyle, kupkuru ve üzerinde kayılan dümdüz bir toprak haline getirebilir.

4- Hadisin benzer bir metnini İbnü's-Sinnî rivayet etmiştir; *"Bir kimse hoşlandığı bir şey görüp, maşaallah, lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse ona göz zarar vermez."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/192.

41. «Yahut suyu dibe çekilir de, artık onu bir daha bulamazsın.'» Yahut da O, senin bahçenin suyunu dibe çökertir de, o diplere indirilen sudan, ne ellerinle ve ne de kovalarla bir gram su çıkaramazsın. Bu suyu ne bulmaya ve ne de bulursan geri çevirmeye gücün yetmez.

42. «Derken, o inkârcı kişinin ürünü yok edildi.» Bu cümle anılmamış bir cümle üzerine atfedilmiştir. Yâni, onun beklediklerinin bir kısmı olmuş ve onun malları telef olmuştur. Buradaki *"semer-ürün"* den kasıt, onun sahip olduğu bahçedir.

«Çardakları üzerine yıkılmış olan bağın karşısında, ona harcadıklarından dolayı, ellerini oğuşturmaya başladı.» Adam, üzüntüsünden ve kaybetmiş olduğu bahçesine olan hasretinden dolayı, pişman olmuş bir halde ellerini birbirine vurup oğuşturmaya başlamış. Yapmış olduğu şeye pişman olan kimseler, bir elini diğerine çarpmak suretiyle, pişmanlıklarını ifade ederler.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle anlatılır : "Elleri birbirine vurmak, elini ve parmağını ısırmak, elini ısırmak, parmakları yemek ve dişleri gıcırdatmak.. gibi tabirler, pişmanlık ve hasret duymayı belirten kinâye lâfızlardır. Çünkü bunlar, pişmanlığın sonuçlarıdırlar, sonuçlar da, sonuç oldukları şeye nisbet edilir. Bu tür ifadeler kullanılmak sûretiyle, sözler en yüksek noktaya vardırılır. Böylece de, dinleyiciye daha kolay kabul ettirilir."

Âyette 'sanki pişman bir duruma gelmiştir' denmek istenmiştir. Çünkü o adam, o mal ve bahçeyi imar etmek için bir çok çabalar harcamıştı. Nihayet o sahip olunan bahçe ve bağlar, çardaklar direkleri üzerine yıkılıp perişan olmuş, herşey yerle bir olmuştur.

Bir söylentiye göre ise, o bağa Allahu Teâlâ ateş göndermiş ve bütün suyu çekilivermiştir.

«(Bu esnada da): 'Keşki Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olaydım!' diyordu.» Başına gelen bu durumların, Allah'a şirk koştuğundan ötürü olduğunu anlamış ve mü'min kardeşinin öğütlerini hatırlamış gibidir. Müşrik olmayan, Allah'ın birliğini kabul eden bir mü'min olmayı temenni eder olmuştur. Fakat bu temennisini, temenni fayda vermiyeceği zamanda dile getirmiştir. İmanını dünyayı isteme yönünde kullandığı için samimi değildir. Bu samimiyetsizliğinden dolayı da, tevbesi tevbe sayılmaz.

43. «Allah'tan başka, kendisine yardım eden bir topluluk olmadı, kendi kendisini de kurtaramadı.» Bu adamın başına gelen helâkı önleyebilecek hiçbir kimsesi bulunamadı. Onun bir yardımcısı da olamadı. Çünkü, bu durumda ona yardım edebilecek olan, sadece Allah'tır. Fakat Allah da ona yardım etmiyecektir. Çünkü o adam, Allah'a isyan edip inkâra saptığından dolayı, yüzüstü bırakılmayı hak etmiştir. Allahu Teâlâ'nın intikamına kendi gücüyle de engel olamamıştır.

44. «İşte o durumda yardım, yalnız hak olan Allah'a mahsustur. O, sevapça daha hayırlıdır, sonuç bakımından da daha hayırlıdır.» Bu gibi durumlarda yardım, ancak Allahu Teâlâ'dan gelir. O'ndan başkasının yardım etmeye gücü yetmez. O, dostlarına hayırlı sonuçlar ihsan eder.

Celâleyn Tefsiri'nde şöyle denir : "Sevabı umulanlardan sevap bakımından en faziletlisidir. O'na itaat edene verilen hayırlı netice, başkasına itaat edene verilenden daha hayırlıdır."

Biliniz ki, bu kıssa birçok faydaları kapsar. Onların en büyüğü, tevhid inancına sahip olmanın ve dünya sevgisini terketmenin iki dünyada da kurtuluşu elde etmeye sebep oluşudur. Şirk koşmak ve dünyayı sevmek ise, iki dünyada perişanlığın sebebidir.

Vehb b. Münebbih şöyle rivayet eder : "İsrailoğullarından bir ilim adamı, yetmiş sandık ilim kitabı toplamış. Her sandık yetmiş arşınmış. Allahu Teâlâ o zamanın peygamberine, o âlime şunu söylemesini vahyetmiş: "Kat kat biriktirmiş olsan da, sende şu üç özellik bulunduğu müddetçe bu bilgiler sana fayda vermiyecektir. Dünyayı çok sevmen, şeytana uyman ve Müslümanlara eziyet vermen."

Firavun da Mûsâ peygamberin peygamberliğini biliyordu. Fakat dünyayı sevmiş olması ve baş olma sevdası, onun Mûsâ'ya uymasına engel olmuştu. Dolayısıyla onun sadece bilmesi onu kurtaramadı. İblis'in Âdem peygamberi bilmiş olması da böyledir. Yahudiler de Hz. Peygamberi bilip tanıyorlardı. Fakat onların bu sadece bilmeleri kendilerini mutlu etmeye yetmedi. Hayırlı sonuçları elde edemediler. Dinlemiş oldukları öğütle amel etmiş olsalardı, kurtulurlardı.

45. «Onlara, dünya hayatının tıpkı şöyle olduğunu anlat : Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir.» İçerisinde bulunmuş olduğun topluluğa, dünya hayatının durumunu ve ona benzeyen parlaklığının, tazeliklerinin ve çiçeklerinin hızla yok olacağını açıkla. Ta ki onlar da dünyaya kanıp oraya bağlanarak, âhiretten tamamen yüz çevirmesinler.

Burada maksat, dünya hayatını, sadece gökten indirilen suya benzetme değildir. Maksat, su olmayınca, dünyadaki bütün varlıkların yok olmaya yüz tutacağına işarettir. Suyun varlığıyla, bütün bitkiler birbirleriyle sarmaş dolaş bir şekilde birbirine karışarak gelişip büyürler.

«Yerin bitkisi onunla birbirine karıştı (yemyeşil oldu), ardından rüzgârların savurduğu çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye kadirdir.» Bu parlaklık ve gümrahlıktan sonra ise, bu tazelik ve güzelliklerini bir kenara bırakmak suretiyle, rüzgârın savurduğu kırık kırpık yaprak parçaları ve çöpler haline gelirler.

Allahu Teâlâ her şeye kadirdir. Dilediğini hayatta bırakır, dilediğini yok eder. O hiçbir şeyden âciz değildir. Her şeye tam anlamıyla gücü yeter. Onun içindir ki, aklı başında olan hiçbir insanın, dünya hayatına kanmaması gerekir. Dünya hayatı biraz uzunca da olsa, sonunda yok olacaktır. Süsleri hoşa gitmiş olsa bile, solup gidecektir.

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا
وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً
وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ
صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ
اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى

الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصٰيهَا ج
وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ط وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا (٤٩) وَإِذْ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ط كَانَ
مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ط أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ
مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ط بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا (٥٠) مَا
أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ
وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا (٥١) وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا
شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَ
جَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا (٥٢) وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ
مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا (٥٣) وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي
هٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ط وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ

شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ
الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ
أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

46. Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Bâkî kalacak olan güzel işler ise, Rabbinin katında sevapça da umutça da daha hayırlıdır.

47. (Düşün) O günü ki, dağları yürütürüz. Yeri de çırıl çıplak görürsün. Onların (ölenlerin) hiçbirini bırakmayıp, hepsini toplamışızdır.

48. Ve hepsi, sıra halinde senin Rabbine sunulmuşlardır. "Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi Bize geldiniz. Oysa size vaadedilenlerin gerçekleşeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız (değil mi?)"

49. Kitap da ortaya konmuştur. Suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün : "Vay hâlimize! Bu kitaba da ne oluyor! Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, işlediklerimizin hepsini sayıp dökmüş." Yaptıklarını hazır olarak bulmuşlardır. Rabbin kimseye haksızlık etmez.

50. Meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis hariç hepsi hemen secde etti. O cinlerdendi. Rabbinin emrinden çıktı. Şimdi sizler, Ben'i bırakıp da, onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır. Bu, zâlimler için ne kötü bir değişmedir!

51. Ben onları, ne göklerin ve yerin yaratılmasına, ne de kendilerinin yaratılmasına şahit tuttum. Yoldan saptırıcıları yardımcı edinmiş değilim.

52. O gün (Yüce Allah inkârcılara) der ki: "Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiklerinizi çağırın da, (sizi azabımdan kurtarıversinler!) Çağırdılar ama, kendilerine hiç cevap vere-

mediler. Biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk.

53. Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını anladılar. Oradan kurtuluş yolu da bulamadılar.

54. Andolsun ki Biz bu Kur'ân'da, insanlar için her türlü misâli sayıp dökmüşüzdür. Ama insan, tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.

55. Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret dilemekten alıkoyan şey; sadece, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut, azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.

46. «Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür.» İnsanların öğünegeldikleri malları ve çocukları, geçici olan dünya süsleridir. Kısa bir zaman sonra yok olacaklardır. **«Bâkî kalacak olan güzel işler ise, Rabbinin katında sevapça da umutça da daha hayırlıdır.»** Namaz, oruç, hac.. gibi ibadetlerle, "*sübhanellahi velhamdülillâhi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber*" gibi güzel sözlerden meydana gelen güzel amellerin meyveleri ise, ebedi olarak kalırlar.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, günün birinde halkın huzuruna çıkarak: *"Kalkanlarınızı kuşanınız!"* der. Bunun üzerine halk: "Düşman mı geliyor?" diye sorar. Hz. Peygamber : *"Hayır, ateşe karşı"* der. Halk tekrar sorar: "Ateşe karşı kalkanımız nedir?" Hz. Peygamber'in cevabı ise : *"Sübhanellahi velhamdü lillâhi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber"*dir. (5)

İşte bütün bu tür iyilikler, Allahu Teâlâ katında, geçici ve yok olmaya mahkum olan mal ve çocuklardan daha hayırlıdır. Bunların faydası âhirette görülecek ve sevabı sahiplerine ulaşacaktır. Bunlar, umutça da hayırlıdırlar. Mü'min insanlar dünyada umut ettikleri şeyleri, âhirette bulacaklardır. İnsanlar, geçen mal ve evlâtlarına ise kavuşmayı umut etmezler.

Bu âyet, dünya hayatının geçici süslerinden uzak durmaları için, mü'minleri uyanık tutmaya ve dünya hayatı ile böbürlenenleri kınamaya yöneliktir.

5- Hadisi Nesâi ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim'in lâfzı şöyledir: *"Ateşe karşı kalkanınızı alınız. Sübhânellah, velhamdülillâhi ve lâ ilâhe illallah deyiniz..."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/85.

Bilginlerden birisi şöyle söyler : "İç dünyası, marifet nurlarıyla, sevgi ışığıyla ve şevk cilâsıyla; dış dünyası da, hizmet adabıyla, himmet şerefiyle ve nefs yüceliği ile bezenenlerden başkaları, dünya süslerinden kendilerini kurtaramazlar. Bu mertebelere ulaşan kimselerin iç dünyalarındaki zinet, dünya sevgisine Allah aşkı ile galip gelir."

47. «(Düşün) O günü ki, dağları yürütürüz.» Dağları yerinden söküp yürüttüğümüz günü hatırla. O gün dağlar, oldukları gibi havada yürümektedirler. Yahut da dağlar, paramparça olmuş bir hale gelince, parçaları gezinip durmaktadırlar.

Bunların hatırlatılmasının sebebi, müşriklerin içerisinde bulundukları durumdan, kendilerini uyarmaktır.

«Yeri de çırılçıplak görürsün. Onların (ölenlerin) hiçbirini bırakmayıp, hepsini toplamışızdır.» Ey Muhammed ve görebilen herkes! O gün, yer, bütünüyle cascavlak bir haldedir. Üzerinde ne bir örtü, ne bir bitki ve ne de bir ağaç görürsün. Yine o gün, bütün iman eden ve inkâr edenleri hep bir yere toplamışızdır. Yerin altında onlardan hiçbir kimseyi bırakmamışızdır.

48. «Ve hepsi, sıra halinde senin Rabbine sunulmuşlardır.» Kıyamet gününde haşrolunan bütün yaratıklar, kararları verilmek ve hesabı görülmek üzere sıralar halinde Rabbine sunulmuşlardır. Bu âyetteki *"saf"* kelimesi tekil olarak getirilmiş, çoğul kastedilmiştir. "*...Sonra sizi çocuk(lar) olarak çıkarırız...*" (Mü'min: 67) âyetinde de bu şekildedir. Onlar peşpeşe dizilmiş bir halde Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. Birbirine karışık ve dağınık bir halde değillerdir. Onların bu durumları, haklarında istediği kararı vermesi için, padişahın huzuruna çıkarılan orduya benzetilmiştir.

Orada onlara: **«'Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi Bize geldiniz.»** denmiştir. Sizi ilk defa yaratmış olduğumuz zamandaki durumunuzla, yani çırılçıplak, yalınayak ve çoluk çocuklarınız olmadan Bize geldiniz.

Hz. Âişe (r.a.) vâlidemiz Peygamber efendimize :

"Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar kıyamet gününde nasıl haşrolunurlar?" diye sorduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de : *"Yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak"* cevap verdiğini biliyoruz. Bu cevap üzerine Hz. Âişe : "Erkek ve kadınların hepsi birbirlerine bakar bir halde mi?" diye sorar. Hz. Peygamber ise: *"Durum, onunla ilgilenmekten daha çetindir"* cevabını verir.

Bir başka rivayette ise: *"Durum, birbirlerine bakmaktan daha önemlidir"* şeklindedir. (6)

«Oysa size vadedilenlerin gerçekleşeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız (değil mi?)'» Ey öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirler! Siz dünyadayken, size vaadettiklerimin gerçekleşmiyeceğini mi sandınız? Size peygamberleriniz aracılığı ile, öldükten sonra dirilip hesap vereceğinizi bildirmiştim.

Âyette, onları şiddetli bir biçimde kınama ve uyarma vardır. Yine âyet, Allah Teâlâ'nın kudret ve azametine işaret ederek, O'nun kahr, celâl sıfatlarını ve adâletinin eserlerini belirtiyor. Ta ki, uyumakta olanlar gaflet uykularından uyansın, gâfil olanlar da bu şiddetli günden kurtulmak için sebeplere sarılarak hazırlansınlar. Allah Teâlâ'nın hitâbı ve cevabı için gizli ve açık durumlarını düzeltsinler. Çünkü, dönüp varılacak olan O'dur. Allah'ın huzuruna çıkış, en büyük huzura çıkıştır. Padişahın huzuruna çıkmaya hiç benzemez.

Utbetü'l-Havâs şöyle bir olay anlatır : Utbetu'l-ğulâm bir gece benim yanımda kaldı, bayılıncaya kadar ağladı. "Seni ağlatan nedir?" diye sorduğumda şu cevabı verdi : "Sevenlerden ayrılıp, Allah'ın huzuruna varışı hatırladım."

Mervan Halifelerinin yedincisi olan, Süleyman b. Abdülmelik, Ebu Hâzım'a şöyle der : "Neden bizler, dünyayı sevip âhiretten kaçınıyoruz?" Şu cevabı verdi: "Çünkü sizler, dünyayı imar, âhireti harâb ettiniz. İmar edilen bir yerden, harap olan bir yere gitmek istemezsiniz de ondan." Bu cevap üzerine halife: "Doğru söylüyorsun, keşke yarın Allah katında durumum ne olacak bilebilseydim!" der. "Eğer bunu öğrenmek istersen, Allah'ın kitabına bakıver." Ebu Hazım onu nerede bulabilirim?" sorusuna da şu âyetleri okuyarak cevap verir: *"İyi kimseler Naîm Cennetlerindedirler. Kötüler ise ateştedirler."* (İnfitar: 13-14) Halife tekrar sorar: "Allah'ın huzuruna çıkış nasıl olacak?" Ebu Hâzım bu soruya da şu cevabı verir: "İyiler, kaybolup da ailelerine kavuşan kimseler gibi neşelidirler. Kötüler ise, kaçtıktan sonra yakalanmış olarak efendisinin huzuruna çıkarılan köle gibidir." Bu cevap üzerine

---

6- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Nesâi rivâyet etmişlerdir. Nesâî'deki bir rivâyet şu şekildedir: *"O gün onlardan herbirinin, başından aşacak işi (derdi) vardır."* (Abese: 37) Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/426.

halife, gözyaşı dökerek ağlar.

49. **«Kitap da ortaya konmuştur. Suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün.»** *"Kitap da ortaya konmuştur"* ifadesinden kasıt, yapılan amellerin yazılı olduğu amel defterleri, kişilerin sağ tarafına yahut da, onların ölçüleceği teraziye konulmuş olmasıdır. Bu ameller ortaya konunca, günahlar ortaya çıkacağından dolayı, günahkâr kimseler korkacaklardır. Kitabın kabarıklığını görünce şaşkınlıkla, kendilerini helâk eden şeyleri çağıracaklar ve şöyle diyeceklerdir :

«'Vay hâlimize!» Ey bizi helâk edenler! Geliniz, bu zaman sizin zamanınızdır. **«Bu kitaba da ne oluyor! Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, işlediklerimizin hepsini sayıp dökmüş.' »** *"Bu kitaba da ne oluyor?"* cümlesinde lâm harfi ayrı olarak, özel bir biçimde yazılmıştır. Bekâî, bunun, onların korku ve sıkıntılarına işâret olduğunu söyler. Âyetteki küçük günahlar, büyük günahların yanlarındaki zellelerdir.

Said b. Cübeyr'in ifadesine göre, âyette geçen *"küçük"*ten kasıt, dokunma, *"büyük"*ten kasıt ise zinadır. Hadiste ise şöyle buyurulur : *"Küçümsenilen günahlardan sakının! Bu günahlar, bir vadinin ortasına konaklayan bir topluluğa benzer; birisi bir odun, bir başkası da bir odun getirip, böylece ekmeklerini pişirirler."* (7)

«Yaptıklarını hazır olarak bulmuşlardır.» Dünyadayken yaptıkları kötülükleri, ya da yaptıkları kötülüklerin karşılıklarını, amel defterlerine işlenmiş bir şekilde karşılarında bulmuşlardır.

«Rabbin kimseye haksızlık etmez.» Rabbin, kimsenin yapmadığı şeyi yazmaz ve ameline uygun olan azâbı artırmaz.

Te'vilât adlı eserde şunlar anlatılır : "Ruh sayfalarındaki ışık fazla ise, o kimse cennetliktir. Oradaki karanlık fazla ise, o kimse de perişan olmuştur. Işığı karanlığına karışmamış olan kimseler ise, yüksek mertebe ve üstün derece sahipleridir. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın huzurunda, sıdk sandalyesinde otururlar."

Senin yapman gereken şey, iyiliklere sımsıkı sarılmak ve kötülüklerden de sakınmaktır. Çünkü herkes, yapmış olduğu amellerinin ağacının meyvesi-

---

7- Hadisi Ahmet b. Hanbel, Taberâni ve Beyhakî, Sehl b. Sa'd dan merfû olarak rivâyet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/491.

ni bulacaktır.

Hz. Âişe (r.a.), bir gün ağacın altında otururken, eli kapalı bir kadın kendisine gelir. Hz. Âişe, elini niçin ortaya çıkarmadığını sorar. Kadın şunları anlatır : "Sorma ey mü'minlerin annesi! Benim annem ve babam vardı. Babam sadaka vermeyi çok sever, annem ise hiç sevmezdi. Annemin bir parça basit iç yağından başka hiçbir sadaka verdiğini görmemiştim. Öldüklerinde, rüyamda kıyametin koptuğunu gördüm. Annemi, ayakta dikilmiş bir durumda, o iç yağını yalarken gördüm.'Susadım!' diye bağırıyordu. Babamı ise, havuzun kenarında su içerken gördüm. Babamın, dünya hayatında su vermekten daha çok sevdiği bir sadaka yoktu. Bir bardak su alıp anneme verdim. "Ona su verenin eli kurusun" diye bir ses duyuldu. Rüyadan ayıldığımda, elim kurumuştu." (8)

50. «Meleklere: 'Âdem'e secde edin!' demiştik. İblis hariç hepsi hemen secde etti.» Meleklere, Âdem'e secde edin dediğimizi hatırla! Buradaki *"secde"*den maksat, onu selâmlamak ve onu değerli bilmektir. Yoksa ibadet etme secdesi değildir. Bu secde, geçmiş milletler zamanında meşrû-yasal iken, İslâm tarafından meşrûluktan-yasal olmaktan çıkarıldı."

İblis hariç, hepsi Hz. Âdem'e secde etti. O ise, böbürlenip diretti ve secde etmedi. Burada "neden secde etmedi?" gibi bir soruya cevap verilmiş gibi bir durum var. Nihayet sorunun cevabı geliyor :

«O cinlerdendi.» Onun aslı, ateşten yaratılmış bir cindi. Meleklerden değildi. Burada ki muttasıl istisnâ sahihtir. (9) Çünkü, İblis de onlarla beraber secde etmekle emrolunmuştur. Daha sonra ise, onlardan birisi istisna edildiği gibi o istisna edilmiştir. Tıpkı : "...Falan kadın hariç hepsi çıktılar" sözünde olduğu gibi. Burada hariç olan kişi, erkekler arasında bulunan bir kadındır. Bir görüşe göre, *"O cinlerdendi"* cümlesinden kasıt, onun ilk cin olduğuna işarettir. Cinler ondandır. Hz. Âdem'in ins'den olduğu gibi. Çünkü Hz. Âdem, insanların ilkidir.

Bir başka görüşe göre ise, Allahu Teâlâ'nın Âdem'den önce yaratıp, yer-

---

8- Bu, uykuda görülmüş bir rüyâdır. Böyle rüyâlarla şerî hüküm sabit olmaz. Bunlar, sahih de, bâtıl da olabilir. Ama bunda hoş bir mânâ var. Onun için bu kıssayı aldık.

9- İstisnâ edilenle, kendisinden istisnâ olunan aynı cinsten olursa bu istisnâ türüne muttasıl istisnâ denilir. Âyette, İblis, meleklerden istisnâ edilmiştir. İblîs melek olmayıp, cin olduğuna göre, melekten nasıl istisnâ edilmiş olabilir? Tarzındaki muhtemel bir soruya cevap için, müfessir bu izahı yapmıştır. (Musahhih).

yüzüne gönderdiği bir halk vardı. O halkın adı cindi. İblis de onların kalanlarından birisiydi. Onlar kan dökmüşler, melekler de onlarla savaşmıştı.

Bağavî şöyle der: "Onun Süryanicedeki adı Azâzîl, Arapçadaki adı ise Hâris'ti. İsyan edince, adı ve şekli değiştirildi, kendisine "İblis" dendi. Çünkü o, rahmetten ümit kesmiştir. Bu gibi durumlardan Allah'a sığınırız."

İblis denen o cin, **«Rabbinin emrinden çıktı.»** Allah'a itaat etmekten kaçındı. Gerçekten de öyle olmuştu. Allahu Teâlâ, emrine uymamayı, *"emrinden çıktı"* ifadesiyle anlatmıştır. Bundan maksadın, emredilen secdeyi yerine getirmemek olması da câizdir. Ayrıca, âyette geçen "fâ" harfi sebep bildirir. Atıf harfi değildir. Yani, İblis'in Allah'ın emrinden çıkmasının sebebi, onun cinlerden oluşudur. Melek olmuş olsaydı, Allah'ın emri dışına çıkmazdı. Çünkü, insanlar ve cinler değil, sadece melekler hata yapmaktan korunmuşlardır.

«Şimdi sizler, Ben'i bırakıp da, onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz?» Âyette geçen soru, inkâr ve hayret içindir. *"Zürriyet-nesil"* kelimesi de mecaz olarak kullanılmış olup, onun çocukları ve yandaşlarıdır.Yani ey Âdemoğulları! Siz bu işi bildiğiniz halde, İblis'e uyarak yoldan çıkıyor ve Ben'i bırakıp da onun zürriyetini dostlar mı ediniyorsunuz? Bana itaat etmeniz gerekirken, başkalarına itaat ediyorsunuz. Sizin bu haliniz, yani Ben'i bırakıp da başkalarını dostlar edinmeniz, çok kötü bir iştir. Gerçekten de hayret edilecek bir iştir.

«Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır. Bu, zâlimler için ne kötü bir değişmedir!» Halbuki, İblis ve onun yandaşları, sizin düşmanlarınızdır. Sizin onlara dost değil, düşman olmanız gerekir. Allahu Teâlâ'yı dost edinmeyi bir kenara bırakmak suretiyle, İblis'i ve yandaşlarını dostlar edindiniz. Burada yapmış olduğunuz değiştirme, ne kötü bir haksızlıktır.

51. «Ben onları, ne göklerin ve yerin yaratılmasına, ne de kendilerinin yaratılmasına şahit tuttum.» Burada Allahu Teâlâ, yaratmada onlara ihtiyacı olmadığını ve ulûhiyetine onların ortak olmadıklarını vurguluyor. Yâni İblis'i ve yandaşlarını yaratma esnasında hazır bulundurmamıştır.

«Yoldan saptırıcıları yardımcı edinmiş değilim.» Gökleri ve yeri yaratmam esnasında, onlardan yardım almadım. Onlarla ilgili düzenlemeler konusunda kendilerine danışmadım. Onları yaratırken, bazılarını diğerlerine şahit de tutmadım.

Bu ifâde, cinlerin gaybı bildiğini iddia edenleri reddetmektedir.

İnsanları sapıklığa düşürüp dinden uzaklaştıran şeytanları da yardımcı tutmuş değilim. Benim hiçbir işimde ve onları yaratmamda bu durum olmamıştır ki onlar benim ilâhlığıma bir ortaklık zannetmiş olsunlar. Burada, zamir kullanılması gereken yerde açık isim kullanılmakla onlar yerilmiş ve sapıklıkları tescil edilmiştir.

52. «O gün (Yüce Allah inkârcılara) der ki: 'Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiklerinizi çağırın da, (sizi azabımdan kurtarıversinler!) Çağırdılar ama, kendilerine hiç cevap veremediler. Biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk.» Allahu Teâlâ kıyamet gününde, inkârcıları hem rencide etmek ve hem de nâçar bırakmak için der ki :"Benim ortaklarım olduğunu yâni şefaatçiler olup, size şefaat edeceklerini iddia ettiklerinizi çağırın da size aracı olup, yardımınıza koşsunlar." İmdada çağırılması istenenler, Allah'ın haricinde kulluk yapılan her şeydir.

Onlar iddia ettiklerini yardım etmeleri için çağırdılar. Fakat hiçbiri cevap veremedi, yardımcı olamadı ve kendilerinin azabını gideremedi. Biz çağıranlarla çağırılanlar arasına perişan eden bir uçurum koyduk ki bunda ikisi de berâberce bulunsunlar. İşte o uçurum da cehennemdir.

53. «Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını anladılar. Oradan kurtuluş yolu da bulamadılar.» Suçlulara, ateşe girmeleri emredildiği zaman, içerisine atılıp oradakilere karışarak orayı boylayacaklarını kesin olarak anladılar. Oradan kaçabilecekleri bir yer de bulamadılar. Çünkü orası, kendilerini her taraftan kuşatıvermiştir.

54. «Andolsun ki Biz bu Kur'ân'da, insanlar için her türlü misâli sayıp dökmüşüzdür. Ama insan, tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.» Andolsun ki Biz, Kur'ân'da birçok kere, iyiliğiniz ve menfaatiniz için muhtelif şekillerde size misaller verdik. Ta ki, hatırlayıp öğüt alasınız. Fakat insan, cibilliyet ve tînet olarak tartışma konusunda çok ileri gitmiştir. Her konuda tartışır. Fakat insanın tartışması, bütün tartışmacılardan daha çoktur. O burada makamının gereği olarak, batıla karşı son derece hasımdır. Bir hadiste şöyle buyurulur: *"Hiçbir topluluk, üzerinde olduğu hidayet yolundan sapmaz. Tartışmaya girenler bunun dışındadır."*(10)

55. «Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret dilemekten alıkoyan şey; sadece, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.» Kendilerine hidayet olarak Hz. Peygamber ve Kur'ân gelince, Mekkelilerin yine de iman edip içerisinde bulundukları şirki bırakmalarına ve Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunmalarına engel olan şey, eski milletlerin başına gelen belâların, onların başlarına da gelmelerini beklemeleridir. Onların başına gelen, köklerinin kazınmasıdır. Yahut da âhirette azaba çarpılmalarıdır. Bu durum, göz göre göre onların başına gelen belâlardır.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ
وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ
الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَمَا اُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ
اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖٓي اٰذَانِهِمْ
وَقْرًا وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُٓوا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ

10- Hadisi Tirmizî, tefsir bölümünde 3250 numarada, İbn Mâce ictinâbü'l-bida' ve'l-cedel'de 48 numarada, Ahmed b. Hanbel de Müsned'de 10/252 numarada, tahric ettiler. İsnâdı sahîhtir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/749.

الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ
الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا (٥٨) وَتِلْكَ
الْقُرَى أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا
(٥٩) وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَيهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ
أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا (٦٠) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا
فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا (٦١) فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَيهُ آتِنَا
غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا (٦٢) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ
أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا
الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا (٦٣)
قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا (٦٤)
فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ
لَدُنَّا عِلْمًا (٦٥) قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا

عُلِّمْتَ رُشْدًا (٦٦) قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطٖيعَ مَعِيَ صَبْرًا (٦٧)
وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا (٦٨) قَالَ سَتَجِدُنٖٓي
اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَٓا اَعْصٖي لَكَ اَمْرًا (٦٩) قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنٖي
فَلَا تَسْـَٔلْنٖي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (٧٠)

56. Biz peygamberleri, sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı ortadan kaldırmak için batıl yolu kullanarak mücadele verirler. Onlar, âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.

57. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı halde, onlardan yüz çevirenden ve kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır? Biz, onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içerisine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırsan da, bu halde asla doğru yola gelmezler.

58. Rabbin, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Eğer, onları yaptıklarıyla hemen cezalandıracak olsaydı, onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlar için vadedilen bir zaman vardır ki, ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamıyacaklardır.

59. İşte şu kentler! Ne zaman zulmettilerse, Biz de onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir vakit tayin etmiştik.

60. Bir zaman Mûsâ, genç adamına demişti ki : "Ben, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim, yahut da uzun zamanlar geçireceğim."

61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık, denizde bir deliğe doğru yola koyulmuştu.

62. Buluşma yerini geçtiklerinde Mûsâ genç adamına : "Getir bize kahvaltımızı!. Gerçekten bu yolculuğumuzda epey-

ce sıkıntıyla karşılaştık" dedi.

63. Genç adam: "Gördün mü, kayaya sığındığımız zaman, balığı unutmuşum. Onu söylememi, bana şeytandan başkası unutturmadı. Denizde, kendisine şaşılacak bir yol tutup gitmişti" dedi.

64. Mûsâ : "İşte aradığımız o idi" dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler.

65. (Orada,) kullarımızdan birini buldular ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve katımızdan ilim de öğretmiştik.

66. Mûsâ ona :"Sana öğretilen ilimden, bana da doğruyu gösteren bir bilgi öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?" dedi.

67. O da Mûsâ'ya :"Sen benimle beraberliğe sabredemezsin," dedi.

68. "Mahiyetini kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredebilirsin?"

69. Mûsâ :"İnşallah beni sabırlı bulursun. Emrine karşı gelmem" dedi.

70. O kul: "O halde, eğer bana tâbi olacaksan, ben sana anlatıncaya kadar, hiçbir şey hakkında bana soru sorma" dedi.

56. **«Biz peygamberleri, sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı ortadan kaldırmak için batıl yolu kullanarak mücadele verirler. Onlar, âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.»** Milletlere göndermiş olduğumuz peygamberleri, mü'min ve itaatkâr olan kulları yüksek dereceler ve sevâpla müjdelemek, inkârcı ve isyancı kulları da ceza ve aşağılıkla uyarmak için göndermişizdir. Kâfir olanlar, müjdeleyici ve uyarıcı olan, peygamberlerle bâtıl yolla mücadele ederler ve: "Sizler de bizim gibi insanlarsınız. Eğer Allah dilemiş olsaydı, gökten melekler indirir" derler ve mûcizelerin ortaya çıkışından sonra âyetler isterlerdi. Onlar bu mücadeleyi, Rasullerin getirdikleri hakkı çürütmek ve iptâl etmek için yaparlar. Onlar, birlik ve kudretimizi gösteren âyetlerimizi ve uyarılıp korkutuldukları azabı alaya aldılar.

57. **«Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı halde, onlardan yüz çevirenden ve kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır?»**

Buradaki soru, kınama ve uyarma içindir. Yani, kendisine Kur'ân'la nasihat edildikten sonra, onu dinleyip anlamıyan ve düşünmeyen ve ondan yüz çeviren insandan daha zalim kim olabilir? Onlar, kendilerinin işlemiş oldukları inkâr ve isyan suçlarını unutmuşlar ve çekecekleri cezayı da düşünmemişler, iyilik yapanın da, kötülük yapanın da mutlaka karşılığını göreceğini nazarı itibara almamışlardır.

İnsanlar, birçok işlerini elleriyle yaptıkları için, ellerinin dışındaki organlarıyla yapmış oldukları bazı şeyler de "ellerinin yapmış olduğu" şeklinde ifade edilmiştir. Hatta, kalbiyle yapmış olduğu bazı şeylere de, "bu senin elinin yaptığıdır" denir.

Bazıları şöyle der: "İnsanların, *'zalim'* diye adlandırılmaya en lâyık olanları, Allah'ın âyetlerini gördüğü halde onlardan ibret almayan, hayır yolunu görüp de ondan yüz çevirenler ve şer yerleri görüp de oraları terketmeyip şer işlere koşanlarıdır."

«Biz, onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içerisine de ağırlık koymuşuz.» Onların unutmalarının ve yüz çevirmelerinin sebebi, kalplerinin mühürlenmiş olmasıdır. Kulaklarına da sağırlık konmuştur. Onun içindir ki, Allah'ın âyetlerini anlıyamazlar.

«Onları doğru yola çağırsan da, bu halde asla doğru yola gelmezler.» Onları, kurtuluş yolu olan İslâm'a çağırsan, hayatları boyunca asla kabul etmezler.

58. «Rabbin çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Eğer, onları yaptıklarıyla hemen cezalandıracak olsaydı, onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlar için vadedilen bir zaman vardır ki, ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamıyacaklardır.» Rabbin çok bağış sahibidir. Bağış (mâğfiret): Kulların işlediği günahlardan vazgeçip ve onlara kulun işlediği kadar ceza vermemektir.

O, yarattıklarına çok merhametlidir. Rahmet, nimet vermek demektir.

Eğer Allah, kulların işlemiş olduklarına hemen ceza verecek olsaydı, onu ihmal etmeden dünyada derhal cezalandırırdı. Fakat O, bu konuda acele edip onları derhal cezaya çarptırmadı. Onlar için bir ceza zamanı vardır. O da Bedir ya da kıyamet günüdür. O zaman orada cezalarını çekeceklerdir. O zaman geldiğinde, Allahu Teâlâ'dan başka kaçıp sığınacakları hiçbir yer bulamıyacaklardır.

59. «İşte şu kentler! Ne zaman zulmettilerse, Biz de onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir vakit tayin etmiştik.» Bu kentlerden kasıt, Ad ve Semûd gibi milletlerin yaşadıkları kentlerdir. Onlar ne zaman Mekke'lilerin yaptığı gibi zulüm ve haksızlık yapmış iseler, kendilerini perişan etmişizdir. Mekke'liler; çeşitli yalanlama, isyan ve kavgalar ederek zulüm yapmışlardı. Onların helâk olmaları için de belli bir vakit belirlemiş ve o vakitten geri kalamamışlardı.

Bu âyetlerde bir çok işaretler vardır :

1) İnsanların hidayete ermeleri için bir takım sebepler vardır. Ancak insanlar, Allah'ın hidayeti olmadan doğru yolu bulamazlar.

2) Bâtıla sapan kimseler, hakkı bâtıl, bâtılı da hak olarak görürler. Bunun sebebi, kalplerinin kör, akıllarının da zayıf olmasıdır. Peygamberleriyle, onları bilemediklerinden ve sapıklıklarından mücadele ederler ve hakkı ortadan kaldırmaya çalışırlar.

3) Allahu Teâlâ'nın dünyadaki rahmeti, hem mü'minlere hem de kâfirlere olmak üzere geneldir. O, kâfirlere, işlediklerinin cezası olmak üzere hemen rızıklarını kesmez. Bizim sünnetimizde, zâlime zaman tanımak vardır, onu ihmal etmek yoktur. Mazlumun duası makbul olan dualardandır. Peygamber (s.a.v.) efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır : *" Mazlumun bedduasından korkunuz. Onun yapacağı beddua ile Allah arasında perde yoktur."* (11)

60. «Bir zaman Mûsâ, genç adamına demişti ki : 'Ben, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim, yahut da uzun zamanlar geçireceğim.'»

Rivayet edildiğine göre : Mûsâ peygamber, Kıptî'lerin helâk oluşundan sonra, İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'a çıktığında, Allahu Teâlâ ona, milletine, Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerini hatırlatmasını emretmişti. Milletine etkili bir nutuk çekti. Onunla kalpler yumuşadı, gözlerden yaşlar aktı. Bunun üzerine İsrailoğullarının ilim adamlarından birisi, "Ey Mûsâ kim da-

---

11- Bu, Buharî ve Müslim'in tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Bu, Hz. Muaz'ın şu hadisidir: *"Sen ehli kitaptan bir kavme geleceksin. Onları Allah'tan başka ilâhın olmadığına çağır..."* O hadiste *"Mazlûmun bedduâsından sakın. Onunla Allah arasında perde yok"* cümlesi vardır.

ha iyi bilir?" diye sordu. Mûsâ da "ben" cevabını verdi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, Mûsâ peygamberi azarladı. Çünkü, en iyi bilmeyi Allah'a, nisbet etmemişti. Bundan sonra Allahu Teâlâ Mûsa peygambere, iki denizin bitiştiği yerde bir kul olduğunu, bu kulun adının Hızır olduğunu ve o kulun Mûsâ'dan daha iyi bildiğini vahyetti. Bunun üzerine Mûsâ peygamber: "Ey Rabbim! Onu nerede bulabilirim ve onunla nasıl görüşebilirim?" diye yalvardı. Allahu Teâlâ: "Onu, sahildeki kayanın yanında ara. Oradan sepetine bir balık al ki sana azık olsun. Onu kaybettiğinde, Hızır oradadır" dedi. Mûsâ da bir balık alıp zenbiline koydu ve genç adama: "Balığı kaybedince bana bildir" dedi.

Âyetin anlamı : "Mûsâ b. İmran'ın, ibret olsun diye genç delikanlısına söylediği sözü hatırla." O genç delikanlı, Hz. Mûsâ'nın kız kardeşinin çocuğu olan Yûşâ' b. Nûn'dur. Mûsâ peygamberin ashâbının büyüklerindendir ve ölünceye kadar ondan hiç ayrılmamıştır. Mûsâ'nın ölümünden sonra, onun şeriatini devam ettirmiştir. Mûsâ peygamberden sonra, İsrailoğullarının en büyüğüdür. *"Genç adamı"* adı verilmesinin sebebi, ona uyması ve ona hizmet etmesinden dolayıdır. Böyle denmesinin sebebi, edep kuralını öğretmektir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): *"'Genç yiğitim, genç kızım' desin. 'Kölem, câriyem' demesin buyurmuştur."*(12) Mûsâ peygamber bu genç adamına, iki denizin birleştiği yere kadar durmayıp gideceğini, yahut da uzun zaman geçireceğini söylemişti. O iki denizin birleştiği yer, doğu tarafından Fars ve Rum denizinin birleştiği yerdir. Orası, Allahu Teâlâ'nın, Hızır'la Mûsâ'yı birleştirmeye söz verdiği yerdir. Mûsâ peygamber, bu yeri bulabilmek için uzun zaman gideceğini söylemiştir.

Fahreddin Râzî, der ki : "Bu ifadeler, Mûsâ peygamberin, kendisinin çetin zorluklara katlanmaya hazırladığını belirtmektir. O, ilim elde etmek için, bu sıkıntılara katlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, batıda olan bir öğrenci, doğudaki bir ilmi almak için yolculuğa çıksa buna değer."

Hatip'in *Ravza* adlı eserinde de şöyle denilir: "Adamın birisi, bir tek hadis elde etmek için, Medine'den Mısır'a gelmiştir."

Mûsâ ve Yûşâ' da yaya olarak gitmişlerdir.

12- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Davud tahric etmişlerdir. Bu hadis, daha önce 1 numaralı dipnotunda da geçti. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/60.

61. «Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık, denizde bir deliğe doğru yola koyulmuştu.» Yani o ikisi, iki denizin uzantılarının ortasında uzunlamasına olan nerde ise biri birine kavuşacak yerine ulaştılar. Fakat balıklarını unuttular. Mûsâ, balığı arkadaşına hatırlatmayı unuttu. Arkadaşı da olayı bildirmeyi unuttu.

Balığın koyulmuş olduğu yol, denizde bir su deliğidir. Âyette geçen *"sereb"* kelimesi, alt kısmında bir delik olan yeraltı evi anlamı taşır. Burası tünel değildir. Buranın çıkışı olmadığından "sereb" kelimesiyle ifade edilmiştir. Çıkışı olsaydı, tünel denirdi.

Allahu Teâlâ, suyun balık üzerine akışını tuttu ve su da, balık yolundan çekilmek suretiyle, açık bir delik ve tünel haline geldi. Buhari ve Müslim'de bildirildiğine göre, Hz. Peygamber de bu durumu bu şekilde açıklamıştır.

62. «Buluşma yerini geçtiklerinde Mûsâ genç adamına: 'Getir bize kahvaltımızı! Gerçekten bu yolculuğumuzda epeyce sıkıntıyla karşılaştık' dedi.» Günün kalan kısmında ise, buluşma yeri olarak tesbit edilen iki denizin bitiştiği yeri geçip gittiler. Sonraki gün balığı hatırlaması için Mûsâ'ya açlık verilmişti. İşte o zaman eski isteğine dönmüş ve delikanlısına: *"Getir bize kahvaltımzı!. Gerçekten bu yolculuğumuzda epeyce sıkıntıyla karşılaştık"* demişti. Burada yiyecekleri şey, balıkları idi. Kahvaltı (Ğadâ) günün başındaki yenen yemektir. Akşam yemeği ise "Aşâ"dır.

Yemin ederim ki buluşma yerini yürüyerek geçtikten sonra birçok yorgunlukla karşılaştık.

Nevevî der ki : "Mûsâ yemek istesin diye, kendisine açlık ve yorgunluk verilmiştir. Böylece Yûşâ' ona balığı hatırlatmıştır."

Hadiste de buyurulur ki : *"Mûsâ, kendisine emredilen yeri geçinceye kadar sıkıntıya düşmemiştir."*

63. «Genç adam: 'Gördün mü, kayaya sığındığımız zaman, balığı unutmuşum. Onu söylememi, bana şeytandan başkası unutturmadı. Denizde, kendisine şaşılacak bir yol tutup gitmişti' dedi.» Yani, "kayaya varıp da orada konakladığımızda, bana olanlara şaştım. Ben, orada balığı ve onda gördüğüm acayip durumları sana hatırlatmayı unuttum" dedi. Sonra da, ona bunları şeytanın unutturduğunu belirterek özür diledi. Çünkü, bunları Mûsâ'ya hatırlatmış olsaydı, buluşma yerini geçmiyecekler ve yorulmayacaklardı.

Balık da, denizde kendisine tuhaf bir yol tutup gitmişti. Denizde kendisine kemer ve su altı evi şeklinde bir yol açılmış ve oraya dalıp gitmişti. Burada sanki denmek istenmiştir ki : "Balık canlandı, hareketlenip denize düştü. Sonra da kendisine acayip bir yol tutturarak oraya dalıp kayboldu."

64. «Mûsâ: 'İşte aradığımız o idi' dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler.» Balık hakkında kendisine anlatılanlardan sonra Mûsâ, "işte bizim aradığımız da bu idi" dedi. Çünkü bu durum, Hızırla buluşma isteğinin başarısına işaretti. Daha sonra ise, aynen geldikleri yolu takip etmek suretiyle geri döndüler. Ki orası, nehrin denize döküldüğü taraftı. Geri dönüp gitme esnasında, izlerini takip edip arayarak, balığın canlanıp denize atladığı kayaya kadar geldiler.

65. «Derken, kullarımızdan birini buldular ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve katımızdan ilim de öğretmiştik.» Orada Allah'ın kullarından birisini buldular. Bu, kul elbisesine bürünmüştü. Hz. Mûsâ ona selâm verip kendisini tanıttı. Daha sonra da, kendisinden bazı şeyler öğrenmek için geldiğini anlattı. İlim adamlarının çoğunun görüşüne göre, bu kul Hızır'dır ve bu isim onun lâkabıdır. Hızır'a bu lâkabın veriliş sebebi, bir hadiste şöyle anlatılır: *"O kuru beyaz bir yere oturdu. Sonra peşinden oradaki yeşil otlar boy attı."*

Allahu Teâlâ Hızır'a, kendi katından bir fazilet ve yetki vermişti ve yine onu vasıtasız bir şekilde birtakım bilgilerle donatmıştı.

66. Mûsâ ona: 'Sana öğretilen ilimden, bana da doğruyu gösteren bir bilgi öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?' dedi.» Mûsâ peygamber Hızır'la karşılaşıp tanıştıktan sonra, kendisine bazı bilgiler öğretmesi için, Hızır'a arkadaşlık teklifinde bulunuyor. Yani Mûsâ, Hızır'ın kendisine bilgi vermesi konusunda, kendisinden izin istiyor. Onun, öğrenmek için böyle demesi, uymanın şerefi konusunda yeterli delildir. O, Hızır'a uymakla, dini hakkında birtakım bilgiler elde edecektir.

Buradaki kelimelerin dizilişinden, Mûsa'nın konuşmasının gayet mütevazi bir üslûpta cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Kişi, kendisinden daha çok bilene, çok mütevazi davranması gerekir.

Fahreddin Râzî der ki : "Mûsâ peygamber, bu konuşma esnasında, kendisini ona tâbi kılarak, bütün edep kurallarını tatbik etmiştir. Âyette bu durum açıkça görülmektedir. *'Sana tâbi olabilir miyim?'* ifadesinde, kendisinin az bilgiye sahip olduğunun, Hızır'ın ise bilgili olduğunun ikrârı vardır. Ve ona uymak için izin istemiştir. *'Bana da öğretmen için'* ifadesinden ise, Hızır'a verilen birçok ilimden, birazcık da ona öğretilmesi anlaşılır. Bilgi bakımından Hızır'la eşitlik değil de, ona verilen bilgiden biraz isteniyor. Fakir kimselerin, zenginlerin malından birazcık istemeleri gibi. *'Sana doğru yol olarak öğretilen ilimden'* ifadesinden de, kendisini doğru yola iletmesi, aksi halde haktan sapacağı anlaşılmaktadır."

Katâde der ki : "Eğer bir kimse, ilimle yetinecek olsaydı, Hz. Mûsâ yetinirdi. Fakat o yetinmedi, Hızıra uymak istedi."

Zeccâc da şunu söyler : "Burada Peygamberlerin büyüklerinden olan Mûsâ'nın yapmış olduğu şey, ilmi isteyerek yolculuğa çıkmanın gerekliliğine delildir. İlmin zirvesine bile varmış olsa durum aynıdır."

67. «O da Mûsâ'ya :'Sen benimle beraberliğe sabredemezsin' dedi.» Burada Hızır, Mûsâ peygamberin kendisiyle arkadaşlığa sabredemiyeceğini, buna gücü yetmiyeceğini açıkça ifade ediyor. Sanki o "Sen bu işi yapamazsın, olmaz" demek istiyor.

68. «'Mahiyetini kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredebilirsin?'» Hakkında bilgin ve haberin olmayan şeylere nasıl sabredebilirsin? Buradan anlaşılıyor ki Hızır, dış görünüm olarak kötü olan bazı gizli işleri yüklenmiştir. Sâlih bir kimsenin ise, böyle bir şeyi görünce sabretmesi imkânsızdır ve karşı çıkması gerekir.

69. «Mûsâ: 'İnşallah beni sabırlı bulursun. Emrine karşı gelmem' dedi.» Burada Mûsâ peygamber, olayı Allah'ın dileğine bağlıyarak, kendisinin Hızır'a itiraz etmiyeceğini belirtiyor. Olayı Allah'ın dileğine bağlaması; ya sabırda Allah'ın başarı ve yardımını istediği için, ya uğur dilemek için veyahut da işin zor olduğunu bildiği içindir. Çünkü, onun için kötülük gördüğü zamanda sabretmesi, çok çetin bir iştir. Allahu Teâlâ'nın desteği olmadan sabretmek imkânsız bir şeydir. "Beni sabırlı bulacaksın. Sana hiçbir konuda karşı çıkmayacağım. Bana verdiğin hiçbir emirden de kaçmıyacağım," dedi.

Mûsâ'nın bu sözleri üzerine, Hızır ilim öğrenmesi şartıyla ona uymasına izin veriyor. Fakat Mûsâ'dan, onunla arkadaşlık yapması esnasında, uyması gereken bazı şartlar da istiyor .

70. «O kul: 'O halde, eğer bana tâbi olacaksan, ben sana anlatıncaya kadar, hiçbir şey hakkında bana soru sorma' dedi.» Benim yaptığımı gördüğün şeylerde, hoşuna gitmeyenler olursa, benimle münakaşaya girme ve soru sorma yoluna gitme! Bütün bunlar bir hikmetten dolayı yapıldığı için, itiraz da etme! Tâ ki, ben sana açıklamalarda bulununcaya kadar.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Hızır'ın yapmış olduğu bütün işlerde, mutlaka bir iyi sonuç ve hikmet vardır.

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّف۪ينَةِ خَرَقَهَاۜ قَالَ اَخَرَقْتَهَا
لِتُغْرِقَ اَهْلَهَاۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ
تَسْتَط۪يعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْن۪ى بِمَا نَس۪يتُ وَلَا تُرْهِقْن۪ى
مِنْ اَمْر۪ى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُۙ
قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍۜ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿٧٤﴾
قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَط۪يعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ
سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْن۪ىۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنّ۪ى
عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَيَٓا اَهْلَ قَرْيَةِۨ اسْتَطْعَمَٓا اَهْلَهَا
فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا ف۪يهَا جِدَارًا يُر۪يدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُۜ

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا (٧٧) قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ
سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا (٧٨) اَمَّا السَّفِينَةُ
فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِى الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ
وَرَاۤءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا (٧٩) وَاَمَّا الْغُلَامُ
فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا
(٨٠) فَاَرَدْنَا اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا (٨١)
وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى الْمَدِينَةِ وَكَانَ
تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا
اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ
عَنْ اَمْرِى ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا (٨٢)

71. Bunun üzerine yürüyüp gittiler. Gemiye bindiklerinde, onu deldi. (Mûsâ): "Halkını boğmak için mi onu deldin. Doğrusu, kötü bir iş yaptın!" dedi.

72. O kul : "Sen benimle olmaya sabredemezsin demedim mi?" dedi.

73. Mûsâ : "Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama ve bu *işimde bana güçlük çıkarma!" dedi.*

74. Yine yürüyüp gittiler. Derken bir oğlan çocuğuna rastladılar ve o kul hemen onu öldürdü. Mûsâ : "Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha! Gerçekten sen, çok kötü bir iş yaptın!" dedi.

75. O kul : "Sana, 'benimle beraber olmaya sabredemezsin' demedim mi?" dedi.

76. Mûsâ da ona : "Eğer bundan sonra, bir daha sana birşey sorarsam, benimle arkadaşlık etme! Muhakkak o zaman tarafımdan bir özre ulaşmışsındır" dedi.

77. Bundan sonra, yine yürüyüp gittiler. Bir köy halkına vardılar ve onlardan yiyecek istediler. Köy halkı ise, onları misafir etmekten kaçındı. Derken, orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular ve Hızır onu doğrulttu. Bunun üzerine Mûsâ : "İsteseydin bunun ücretini alırdın" dedi.

78. O kul: "İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü bildireceğim" dedi.

79. "Deldiğim o gemi, denizde çalışan zavallılarındı. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde, bütün gemileri zorla alan bir kral vardı.

80. Çocuğa gelince: Onun anne ve babası mü'min insanlardı. Bunun için onlara, azgınlık ve inkâr bulaştırmasından korktuk.

81. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve (onlara) daha çok merhamet eden birini vermesini istedik.

82. Duvar ise, şehirdeki iki yetim çocuğun idi. Altında, onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabb'in diledi ki, onlar büyüyüp akılları ersin ve Rabbinden bir lütuf olarak kendi hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. Senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur işte!"

71. «Bunun üzerine yürüyüp gittiler.» Hızır ve Mûsâ (a.s.) sahilde gemiyi aramaya koyuldular. Genç adam Yûşâ' da onlara uymuş gidiyordu. Fakat burada zikredilmemiştir. Bu duruma, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözü işaret etmektedir : *"Derken yanlarına bir gemi uğradı ve bu geminin kendi-*

lerini taşımalarını söylediler. Gemide bulunanlar Hızır'ı tanıdılar ve onları ücretsiz olarak taşıdılar."

«Gemiye bindiklerinde, onu deldi.» Bu üçlü grup gemiye bindiklerinde, Hızır gemiyi deldi. Suyun tam ortasına vardıklarında, Hızır bir balta alıp, gemidekilere çaktırmadan gemiyi yardı. Yani, geminin suya gelen taraftaki tahtalarından iki tahtayı söktü. Buradan anlaşılan, geminin kusurlu olarak görünmesi için, yan tarafına bir yara açtı. Bu yara ile, gemide bulunanlar batma tehlikesine maruz kalmazlar.

«Mûsâ : 'Halkını boğmak için mi onu deldin. Doğrusu, kötü bir iş yaptın!' dedi.» Mûsâ peygamber, Hızır'ın yaptığı bu işi beğenmiyerek: " Ey Hızır! İçinde bulunanları boğmak için mi gemiyi deldin? Gemiyi delmek, onun içerisine suyun girmesiyle batmasına sebep olacaktır. Halbuki onlar, bize iyilik ettiler, bizi ücretsiz olarak taşıyorlar. Onların bize yaptıkları bu iyiliğin karşılığı gemiyi delmek midir? Sen bu hareketinle, hoş olmayan ve tuhaf bir iş yaptın" der.

72. «O kul : 'Sen benimle olmaya sabredemezsin demedim mi?' dedi.» Hızır, Hz. Mûsâ'nın bu çıkışması üzerine, daha önce kendisine söylediği sözü hatırlatıyor ve: "Ben sana, benimle olmaya kesinlikle dayanamazsın demiştim" diyor. Bu ifade, daha önce kendisine bir uyarı yapıldığına işaret eder ve Mûsâ'nın sözünü yerine getiremediğine dikkatleri çeker. Bunun üzerine Mûsâ peygamber de :

73. «Mûsâ : 'Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama.» Yaptığın işlerin hikmetleri konusunda, bana açıklama yapmadıkça, sana soru sormamamı tavsiye etmiştin. Bunu unuttuğum için beni hesaba çekme. Çünkü, unutarak hata yapan hesaba çekilmez. Nitekim *Buharî*'de bulunan sahih bir hadiste de şöyle buyurulur : *"Mûsâ'nın ilk yaptığı unutmadan, ikincisi aşırı hassasiyetten, üçüncüsü ise kasıtlı idi."*

«Ve bu işimde bana güçlük çıkarma!' dedi.» Bana birtakım sorumluluklar yükleyerek, sana tâbi olmam konusunda beni zorluk altında bırakma! Sana uymam için işimi zorlaştırma. Kolaylık göster bana. Ben seninle arkadaşlık yapmak istiyorum. Sana arkadaş olmanın ise, affetmek çekişmemek ve bazı şeyleri görmezlikten gelmekten başka yolu yoktur.

74. «Yine yürüyüp gittiler.» Hızır, Mûsâ peygamberin özürünü kabul etti ve birlikte gemiden çıkıp gittiler.

«Derken bir oğlan çocuğuna rastladılar ve o kul hemen onu öldürdü.» Uğramış oldukları köyün dışında bir çocuğa rastladılar ve hemen o çocuğu öldürdü. Bu konuda Hz. Peygamber de şöyle buyurur : *"Sonra gemiden çıktılar. Sahilde giderlerken, Hızır, çocuklar arasında oynayan bir çocuk gördü ve kafasını tutup koparmak sûretiyle onu öldürdü."*[13] *Sahihayn*da Ubey b. Kâ'b'dan böyle bir rivayet de vardır.

«Mûsâ: 'Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha!» Henüz küçük olduğu için bülûğa ermiyen ve günah işlememiş tertemiz bir çocuğu öldürdün öyle mi? Bu görüş çoğunluğun görüşüdür. Yani, o çocuk bir kimseyi öldürmemiş ki, kısas olarak kendisi de öldürülmüş olsun. Hiçbir suç işlemeksizin öldürüldü o çocuk.

«Gerçekten sen,» bununla da **«çok kötü bir iş yaptın!' dedi.»** Sen çok fena bir iş yaptın. Buna sessiz kalınması mümkün değil.

75. «O kul: 'Sana, benimle beraber olmaya sabredemezsin demedim mi?' dedi.» Burada Mûsâ peygambere, kendisine yapılan nasihatı terkettiği için kesin bir uyarı vardır. Âyette geçen *"leke-sana"* ifadesi, kendisine yapılan uyarının artırılmış olduğunu bildirir. Çünkü o, ikinci defa ahdini bozmuştu.

76. «Mûsâ da ona : 'Eğer bundan sonra, bir daha sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme!» Bundan sonra benimle arkadaşlık etme, bana yakın olma ve beni kendinden uzaklaştır! Eğer bir daha sana arkadaşlık etmek isteğinde bulunursam, **«Muhakkak o zaman tarafımdan bir özre ulaşmışsındır' dedi.»** Yani, eğer bir defa daha sana arkadaşlık teklifinde bulunursam, artık benin arkadaşlığımı kabul etmemen için, senin yeterli özürün vardır. Çünkü sana, üçüncü kez muhalefet etmiş olurum.

77. «Bundan sonra, yine yürüyüp gittiler.» Bu şartlar üzerinde anlaştıktan sonra, yine yollarına devam edip gittiler.

«Bir köy halkına vardılar ve onlardan yiyecek istediler.» Burası Antakya'dır. Burada onlar, kendilerine yemek ikram edilmesini istediler. Her ne kadar "istemediler" denildi ise de, oraya varmaları ve orada konaklamaları, onlardan yemek istedikleri anlamını ifade eder.

13- Hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

«Köy halkı ise, onları misafir etmekten kaçındı.» Orada bulunan halk, bu konukları ağırlamaktan çekindiler.

«Derken, orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular ve Hızır onu doğrulttu.» Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre Hızır, eliyle işaret etmek suretiyle yıkılmak üzere olan o duvarı düzeltti.

«Bunun üzerine Mûsâ: 'İsteseydin bunun ücretini alırdın' dedi.» İsteseydin, yapmış olduğun bu işin karşılığında bir ücret alırdın ve onunla yemek satın alırdık. Böyle söylemesinin sebebi, Mûsâ'nın yemeğe ihtiyacının olmasıydı.

78. «O kul: 'İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.» Şu anda, seninle aramızın ayrılacağı zaman gelip çatmıştır. Artık üçüncü itiraz da gerçekleşmiş olup, "bana arkadaşlık etme" diye söz verdikleri noktaya ulaşılmıştır.

«Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü bildireceğim' dedi.» Âyette ki, "iç yüzü" diye terceme ettiğimiz *"tevîl"* kelimesi; bir şeyi aslına döndürmek, manâsına gelir. Buradaki anlamı ise, işin dönüp dolaşıp varacağı nokta, netice ve sonuçtur. O, olayın te'vîli değil, bilgiler vermekti. Olayın iç yüzü şudur: Gemiyi düşman ellerden kurtarmak, çocuğun anne ve babasını en iyi bedel karşılığında o çocuğun şerrinden kurtarmak, ve de yetimlere ait olan hazinenin, yetimler büyüyünce ortaya çıkarılmasını istemekti.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *" Allahu Teâlâ, o iki kişinin haberini bize bildirmesine kadar, Mûsâ peygamberin sabretmesini isterdik."* Yani, bize onların durumlarını vahyetmesine kadar.

79. «'Deldiğim o gemi, denizde çalışan zavallılarındı.» O zayıf kişiler on erkek kardeşti. Beş tanesi kronik hasta idi. Onun için, bu gemiyi zalimlere karşı koruyamazlardı. Onlar, kazanç elde etmek için, denizde ücretle çalışıyorlardı. Burada çalışma olayının hepsine isnat edilmesi, tağlib-ekseriyet içindir. Veya, vekillerin yaptığı işler, onları vekil edenlerin işleri anlamınadır.

Allahu Teâlâ onları "fakirler" değil, *"mesâkîn-zavallılar"* olarak isimlendirmiştir. Bunun sebebi, onların zalim krala karşı âciz kalmaları ve bir kısmının müzmin hasta olmasıdır. Buradaki "miskin-zavallı", bir şeyden ötürü âciz kalan kimsedir. Yoksa, kendisine zekât ve sadaka verilebilecek olan fakirler grubundan olan miskin değildir. İşin aslı budur.

Allahu Teâlâ'nın hikmet ve dileği gereği, **«Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde, bütün gemileri zorla alan bir kral vardı.»**

Âyette geçen *"verâ-ileri, ön"* kelimesi, her ne kadar "arka" anlamında ise de, buradaki anlamı "ileri"dir. Çünkü bu kelime, zıt anlamında da kullanılan kelimeler grubundandır. Nitekim bir yer de de "Onların veralarında-önlerinde engel vardır" denmektedir.

Adı geçen kral, inkârcı bir kraldı ve sağlam olan her gemiyi sahibinden zorla alırdı. Zorla ellerinden alma korkusu, o gemiyi kusurlu hale getirmesine sebeptir.

80. «Çocuğa gelince: Onun anne ve babası mü'min insanlardı. Bunun için onlara, azgınlık ve inkâr bulaştırmasından korktuk.» Hızır'ın öldürmüş olduğu çocuğa gelince, o çocuğun anne ve babası, Allah'ı bir tek olarak tanıyan sevgili kullardandılar. Bu çocuk büyüdüğü zaman, onlara azgınlık ve sapıklık vermesinden korktuk. Onlar mü'mindiler. Fakat çocuklarına olan sevgileri, ona uyarak imandan sonra küfre girmelerine sebep olabilirdi. Hidayetten sonra sapıklığa düşebilirlerdi. Hızır bu durumlardan korkuyordu. Çünkü Allahu Teâlâ ona, çocuğun inkârcı olarak yaratılmış olduğunu bildirmişti.

81. «Rablerinin o çocuktan daha temiz ve (onlara) daha çok merhamet eden birini vermesini istedik.» Biz istedik ki, o anne ve babanın Rabbi olan Allah, o çocuk yerine onlara, günahlardan ve kötü ahlâktan arıtılmış ve anne babasına daha çok itaatkâr olan merhametli birisini versin.

İbni Abbas (r.a.) şöyle der : "Allahu Teâlâ bunun yerine onlara bir kız çocuğu vermiş, bir peygamber de o kız ile evlenmiş ve çok değerli peygamberler doğmuştur."

82. «Duvar ise, şehirdeki iki yetim çocuğun idi. Altında, onlara ait bir hazine vardı.» Sözü edilen duvar, daha önce geçen Antakya adındaki kentteki iki yetim çocuğun idi. Bu duvarın altında gömülü olan altın ve gümüşten bir hazine vardı. Bu durum Hz. Peygamber'den merfu' olarak rivayet edilmiştir.(14)

14- Merfû, Hadis usûlü ilminde bir terimdir. Bizzat Hz. Peygamberden nakledilen haberlere denilir.

Âyetteki hazineden maksadın, altın ve gümüş olduğu açıktır. Çünkü bir âyette geçen: *"...Altın ve gümüşü biriktirenler..."* (Tevbe: 34) kapsamına giren ve yerilen bir altın ve gümüş biriktirme vardır ki, yerilen bu hazine, zekâtı verilmeyen, kendisine ait hukuk yerine getirilmeyen hazinedir.

«Babaları da iyi bir kimse idi.» Bunların babası güvenilir bir adamdı. Orada bulunan halk, emanetlerini ona teslim ederlerdi ve sağlam olarak da geri alırlardı. Babaları sâlih kimse olduğu için, o çocukların canları ve malları korundu.

Câfer b. Muhammed şöyle der : "O ikisi ile sâlih babaları arasında yedi tane baba vardır. Burada gömülen hazine, yedinci dedelerinindi."

«Rabbin diledi ki, onlar büyüyüp akılları ersin ve Rabbinden bir lütuf olarak kendi hazinelerini çıkarsınlar.» Rabbinin, duvarın düzeltilmesini dilemesinin sebebi, o iki yetim çocuğun büyüyüp rüştlerine erişerek, görüş sahibi olmalarını beklemektir.

Burada Hızır, yapılan çirkin işi kendi nefsine isnad ederek: *"O gemiyi kusurlu yapmak istedim"* diyor. Çocuğun öldürülmesi olayını ise *"Haşînâ-korktuk"* kelimesiyle ifade ediyor ve çoğul *"nâ"* sîgası (kipi) kullanıyor. Bunun sebebi, inkârdan herkesin korkmasının gerektiğine işaret etmektir. Duvarın düzeltilmesi konusunda ise : *"Rabbin diledi ki, onların akılları ersin"* ifadesi kullanılmak suretiyle, akılların ermesinin ve insanların büyümesinin başkalarının değil de, sadece Allah'ın iradesine bağlı olduğu gerçeği vurgulanmıştır. Bu konuda, Allah'tan başka hiçbir varlığın etki ve tesiri olamıyacağına dikkatler çekilmiştir. Birinci ifade, kendi zâtında çirkin bir kötülüktür. İkincisi, sadece bir hayır, üçüncüsü ise, hayır ve şer karışıktır.

Hz. Hızır'ın duvarı düzeltmesinin sebebi, çocukların büyüyerek, duvarın altındaki hazineyi kendilerinin çıkarmalarını temin etmektir. Hızır (a.s.) demek istiyor ki: "Eğer duvarı düzeltmeseydim, duvar yıkılacaktı ve altından hazine çıkacaktı. Çocukların bu hazineyi korumaya ve kullanmaya güçleri yoktu. Bütün varlıkları kaybolup gidecekti."

Dense ki : "O yetim çocukların biri veya onların vasîsi, duvarın altında hazinenin olduğunu bilmiş olsa, duvarın yıkılmasını önlerdi. Eğer bunu bilmiyorlarsa, duvarın altındaki hazineyi nasıl çıkarabilirler ki?" Bu soruya şu cevabı vermek mümkündür: "İki yetim bu durumu bilmiyorlardır, sadece onların vasîsi biliyordur. Fakat o esnada, vasîsi de orada yoktur. Fahreddin

Râzî'nin tefsirinde de aynı şey söyleniyor."

Fakir de şöyle der: "Çocukların onu bilmedikleri tezine, kesin güvenemeyiz. Çünkü Allah Teâlâ, duvar altında bulunan hazinenin yerini, herhangi bir yolla o yetimlere bildirmeye kâdirdir. Allah Teâlâ bildirir ve çocuklar da onu kolaylıkla çıkarırdı. Sonra, hazine arayıcıları her zaman yerini bilmedikleri defineleri bulurlar. Bu durum nadir olan bir durum değildir. Allahu Teâlâ'nın Hızır'ı bu şekilde hareket ettirmesi, o iki çocuk için bir lütuftur. Allahu Tealâ onlara rahmetini ihsan etmiştir.

«Ben bunları kendiliğimden yapmadım.» Ey Mûsâ! Benim yaptığım işlerden görmüş oldukların; gemiyi delme olayı, çocuğu öldürme olayı ve duvarı düzeltme olayı, benim kendi görüş ve içtihadımla yaptığım şeyler değildir. Ben onları, Allah'ın emri ve vahyi üzerine yaptım.

Bu ifadeler, Mûsâ'ya zor gelen problemlerin çözümü ve onun görünürde çirkin olan uygulamasına bir mâzeret olarak zemin hazırlamaydı.

«Senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur işte!'» İşte bu anlatılanlar, neticesine sabredemediğin durumların içyüzüdür.

Rivayet edildiğine göre: Hz. Mûsa, Hızır'dan ayrılmak istediğinde, Hızır ona şöyle demiş : "Eğer sabretseydin, bin türlü şaşırtıcı şey göreceksin. Gördüğün her şaşırtıcı şey de, bir önceki gördüğünden daha şaşırtıcıdır." Bu sözler üzerine Mûsâ, ayrılığına ağlamış ve "bana nasihat et" demiştir. Hızır da ona " bilgiyi, insanlara anlatmak için değil, onunla amel etmek için iste" demiştir.

Hızır'ın diğer bazı öğütleri de şöyledir: "Faydalı ol, zararlı olma! Güler yüzlü ol, asık suratlı olma! İnatçı olmaktan sakın! Boş yere dolaşma! (İhtiyacın olmadan yürüme!) Bir tuhaflık olmadıkça gülme! Günah işleyenleri, pişmanlık duydukları zamandan sonra ayıplama! Sağ kaldığın müddetçe, kendi hataların için ağla! Bugünün işini yarına bırakma! Gayretini hedefine yönelt. Seni ilgilendirmeyen şeye karışma! Yapacağın şeyi açıktan açığa yap ve gücün olduğu müddetçe de iyilik yapmaya bak!"

Bu nasihatler üzerine Hz. Mûsâ şöyle der : "Çok güzel öğütler verdin. Allah sana bol nimetler ihsan etsin seni rahmetine daldırsın ve seni düşmanının şerrinden kurtarsın."

Muhammed b. Münkedir de şöyle der : "Allahu Teâlâ, sâlih bir insanın hatırına, onun çocuklarını, torunlarını ve akrabasanı korur. Onlar, Allah'ın koruma ve gözetiminde olurlar."

Said b. Müseyyeb de der ki : "Ben namaz kılıyor ve oğlumu anıyorum. Böylece namazımı uzatmış oluyorum."

"O ikisinin babası sâlih bir kimse idi" ifadesi hakkında İbni Abbas şunu söyler : "O iki çocuk, babalarının sâlih kimse oluşları sebebiyle korunmuşlardır."

Anlatıldığına göre, sâlihlerden bir kimsenin, kral aleyhine söylediği bazı sözler, kralın kulağına gitmiş. Kral da bu adamı öldürmeyi planlayarak, huzuruna çağırmış. Sâlih adam kralın huzuruna çıkınca, kralın ikramına mazhar olmuş ve kral onu serbest bırakmış. Bu işi nasıl başarıp da kralın şerrinden kurtulduğunu soranlara şu cevabı vermiş : "Ondan kurtulmak için, 'Ey babaları hatırına iki çocuğu koruyan Allah! Beni de atalarım hatırına koru!' dedim."

وَيَسْـَٔلُونَكَ
عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾
اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾
فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ
فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّٓا اَنْ
تُعَذِّبَ وَاِمَّٓا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ

فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّه۪ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾
وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءًۨ الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ
مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًاۜ ﴿٨٨﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ
وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًاۙ ﴿٩٠﴾
كَذٰلِكَۜ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾
حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًاۙ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ
مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنّ۪ي ف۪يهِ رَبّ۪ي خَيْرٌ فَاَع۪ينُون۪ي
بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًاۙ ﴿٩٥﴾ اٰتُون۪ي زُبَرَ الْحَد۪يدِۜ حَتّٰٓى
اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُواۜ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًاۙ قَالَ
اٰتُون۪ٓي اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًاۜ ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُٓوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا

اَسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّى ۚ فَاِذَا جَاءَ

وَعْدُ رَبِّى جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّى حَقًّا ؕ ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا

بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِى بَعْضٍ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا

﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ۙ ﴿١٠٠﴾ اَلَّذِينَ

كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِى وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ

سَمْعًا ﴿١٠١﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِى مِنْ دُونِى

اَوْلِيَاءَ ؕ اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ؕ ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ

بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ؕ ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا

بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ

الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا

اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ
رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ
مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ
إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا
وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

83. Sana Zü'l-Karneyn'i soruyorlar. De ki : "Size onun hakkında bir haber okuyacağım."

84. Gerçekten Biz onu, yeryüzünde iktidar sahibi kıldık ve ona her şeyden bir sebep verdik.

85. O da bir yol tutup gitti.

86. Güneşin battığı yere varınca, onu, kara balçıklı bir gözede batar buldu. Onun yanında bir de kavim buldu. Dedik ki: "Ey Zü'l-Karneyn! Onlara ya azap edersin, ya da kendilerine güzel davranırsın."

87. O da : "Kim haksızlık ederse, ona azap edeceğiz. Sonra o, Rabbine döndürülecektir. Allah da ona, görülmemiş bir azap edecektir" dedi.

88. "Fakat, inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfat vardır. Ona, buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz."

89. Sonra yine bir yol tutup gitti.

90. Güneşin doğduğu yere varınca, onu öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onlara, kendilerini güneşten koruyacak *bir siper yapmamıştık.*

91. İşte böyle. Onunla ilgili her şeyden haberimiz vardı.

92. Sonra yine bir yol tuttu.

93. Sonunda iki set arasına ulaşınca, onların önünde, neredeyse hiç söz anlamıyan bir kavim buldu.

94. Dediler ki : "Ey Zü'l-Karneyn! Ye'cûc ve Me'cûc Bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir set yapman için, sana bir vergi verelim mi?"

95. Dedi ki: "Rabb'imin beni içerisinde bulundurduğu şey daha hayırlıdır. Siz bana güç yönünden yardım edin de, sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım.

96. Bana demir kütleleri getirin." İki dağın arasını aynı seviyeye getirince : "Üfleyin!" dedi. O demir kütlelerini bir ateş haline getirince: "Getirin bana da üzerine erimiş bakır dökeyim" dedi.

97. Onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.

98. Zü'l-Karneyn: "Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiğinde, o, bu seddi yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir" dedi.

99. O gün Biz onları, birbirine çarpıp dalgalanır bir halde bırakmışızdır. Sûr'a da üfürülmüş, böylece onları, bütünüyle bir araya toplamışızdır.

100. O gün kâfirlere, cehennemi açıkça göstermişizdir.

101. Onlar ki, Beni anmağa karşı, gözleri perdeli idi ve (Kur'ân'ı) dinlemeye tahammül edemiyorlardı.

102. Kâfirler, Beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz, cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.

103. De ki : "Size, yaptıkları işler bakımından en çok zarara uğrayanları haber verelim mi?

104. (Bunlar,) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatındaki çabaları boşa giden kimselerdir."

105. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden ve bu yüzden de amelleri boşa giden kimselerdir. Ki Biz onlar için, kıyamet gününde hiçbir ölçü koymayacağız.

106. İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya aldıkları için, onların cezası cehennemdir."

107. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs Cennetleri vardır.

108. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Oradan ayrılmak istemezler hiç.

109. De ki: "Eğer deniz, Rabbimin sözleri için mürekkep olsa, bir o kadar da eklesek, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenir. "

110. De ki : "Ben, sadece sizin gibi bir beşerim. Ancak bana, ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık her kim Rabb'ine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."

83. Ey Muhammed! **«Sana Zü'l-Karneyn'i soruyorlar.»** Yahudiler, Hz. Peygamber'i imtihan etmek için, ona dünyânın doğusunu batısını gezen Zü'l-Karneyn'i sorarlar. Bu şahıs Yunanlı Büyük İskender b. Filikus'tur. Dünyanın her yerini dolaşan bir kişidir ve tüm dünyaya hükmeden bir kraldır.

Mücâhid der ki: "Yeryüzüne dört kişi hakim olmuştur. İkisi mü'min, ikisi de kâfir. Mü'min olanlar; Hz. Süleyman ve Zü'l-Karneyn, kâfir olanları ise, Nemrûd ve Buhtu'n-Nasr'dır."

Zü'l-Karneyn, Hz. İbrahim döneminde yaşamış ve Nemrut'tan sonra gelmiş ve çok uzun zaman yaşamıştır.

İbni Kesir şöyle der : "Aslında o, ne peygamber, ne de melekti. Sadece sâlih ve âdil bir kraldı. Ülkelere hâkim olup, diğer kralları oraların halkını altetmiş, ülkeler ona boyun eğmişti. Zü'l-Karneyn adı verilmesinin sebebi, onun, güneşin iki tarafına da , yani hem batıya, hem de doğuya ulaşmış olmasından idi. İkinci Zü'l-Karneyn ise, Rûmî (Rum olan-Yunanlı) İskender'dir. Rumlar onun günlerini tarih başı yaparlar. Birinci İskender'den çok sonraları, iki bin yıldan daha uzun sene sonra gelmiştir. İsa peygamberden üç yüz bir sene öncedir. Onun veziri filozof olan Aristo'dur. Bu İskender, Perslerle savaşıp, onları perişan etmiştir, topraklarını işgal etmiştir. Kâfirdi ve otuz altı sene yaşamıştır. Kur'ân'da geçen, birinci Zü'l-Karneyn'dir, ikincisi değildir."

Kendilerine cevap olmak üzere «**De ki : 'Size onun hakkında bir haber okuyacağım.'**» Ey soru soranlar! Onun hakkında birtakım açıklamalarda bulunup, size Zü'l-Karneyn'in durumu hakkında bilgi vereceğim.

84. «**Gerçekten Biz onu, yeryüzünde iktidar sahibi kıldık.**» Bu ifade, ona kuvvet verilmek sûretiyle, kendisine bir takım imkânların hazırlandığını belirtmektedir. "Mekkenehû veya mekkene lehû" ifadelerinden, bir kimseye güç ve kuvvet verildiği anlaşılır. Birinci anlamı, onu güçlü ve kuvvetli kılmasıdır. İkinci anlamı ise, ona güç ve kuvvetin verilmiş olduğudur.

«**Ve ona her şeyden bir sebep verdik.**» Ona mülküne ilişkin birtakım görevler ve hükümdarlığına ait bazı hedefler verdik ki, bunlar vasıtasıyla o güç ve kuvvete ulaşır. Buradaki sebepten maksat, hedefe ulaşmak için gerekli olan bilgi, güç, yahut da vasıtadır.

85. «**O da bir yol tutup gitti.**» O da bu güç ve kuvvet vasıtasıyla, batıya ulaşmak istedi ve kendisini batıya ulaştıracak olan yola girip, oraya ulaşmak için yürüyüverdi.

İbni Kemal şöyle der: "İkinci birinciye ulaşmak istediği zaman, 'Tebiahû ittibâen' denir. Ona uğrayıp da onunla geçip gitmek istediği zaman ise 'Tebiahû tebean' denir."

86. «**Güneşin battığı yere varınca...**» Hiçbir kimsenin ulaşamıyacağı ve onu geçemiyeceği, batı yönünden yerin bittiği yere varıp, okyanusun kenarında durdu.

Şeyh der ki : "Ötelerinde hiçbir kimsenin bulunmadığı bir millete ulaştı. Çünkü, güneşin batış yerine ulaşması mümkün değildir."

«**Onu kara balçıklı bir gözede...**» Güneşi, kara balçıklı bir gözede batarken gördü. Belki de o, okyanusun kenarına varınca, burasını öylece gördü. Çünkü, onun gözünün görebildiği yerde, sudan başka bir şey yoktu. O, deniz yolculuğuna çıkmış gibi olduğu için böyle söylemiştir. «**batar buldu.**»

Bazıları bu konuda şöyle der : Batı yönünde, hiçbir imar eserinin bulunmadığı son noktaya varınca, güneşi de karanlık bir ünitede batar halde buldu. Bu, gemi yolculuğu yapan kimsenin, güneşi denizde batar görmesi gibi.

Kıyıyı göremeyince, gerçekten de güneş, deniz ötesinde kaybolur gibidir. Yoksa, bilinmelidir ki yer yuvarlaktır, gök de yerin etrafını kuşatmıştır. Güneş de yeryüzünden kat kat daha büyüktür. Bu kadar büyük bir şeyin, yeryüzündeki gözelerden birine girmesini nasıl düşünsün ki?!

«Onun yanında bir de kavim buldu.» O gözenin yanında, yani imar izlerinin bulunmadığı yerde, bir milletle karşılaştı. Bu millet, putlara ve taşlara tapınırdı.

Ona ilham yoluyla **«Dedik ki : 'Ey Zü'l-Karneyn! Onlara ya azap edersin, ya da kendilerine güzel davranırsın.'»** Onları İslâm'a davet ettikten sonra muhayyersin. İslâm'a girmekte direnirlerse, ya onları öldürürsün, ya onlara bağışı ihsan edersin yahut da onları esir alırsın. Onların öldürülmeyip bağışlanmasına ve esir edilmelerine *"ihsan"* diye isim verilmiştir. Yani senin onlara karşı tutumun, ya kendilerine azap etmek olsun, ya da onlara ihsanda bulunmak olsun. Birincisi eski durumunu koruyanlar için, ikincisi ise, tevbe edip İslâm'a dönenler içindir.

87. «O da: 'Kim haksızlık ederse, ona azap edeceğiz. Sonra o, Rabbine döndürülecektir. Allah da ona, görülmemiş ölçüde azap edecektir' dedi.» Zü'l-Karneyn onlara dedi ki: "Benim dediklerime inanmayıp da eski inkarcı tutumunda ısrar ederek kendisine haksızlık edenlere, ben ve dünyada benimle bulunan kimseler ölümle azap edeceğiz, O kimse, âhirette de Rabbine döndürülmek sûretiyle, orada da kendisine azap edilecektir. O azap öyle bir azaptır ki, dünyada eşi yoktur. O da cehennem azabıdır."

88. «'Fakat, inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfat vardır.» Fakat her kim, benim çağrıma uymak sûretiyle, iman eder ve imanının gereği olan sâlih amel işlerse, o kimse için her iki dünyada da âhirette karşılaşacağı mükâfâtın -ki o da cennettir- yanı sıra en güzel karşılık vardır.

«Ona, buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz.'» Ona emrettiğimiz şeyden kolay ve basit, olanı söyleriz. Zor olan şeyi ona emretmeyiz. Emrettiğimiz şeyler, kolay olan şeylerdir.

89. «Sonra yine bir yol tutup gitti.» Daha sonra o, geri dönüp yola koyulmak sûretiyle, batıdan doğuya yöneldi.

90. «Güneşin doğduğu yere varınca...» Yeryüzünün mâmûr bir mıntıkasında, güneşi ilk doğuş anında gördüğü bir yere varınca... Çünkü, güneşin doğduğu yere varması mümkün değildir.

«Onu öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onlara, kendilerini güneşten koruyacak bir siper yapmamıştık.» Güneşi, onunla aralarında hiçbir perde bulunmayan ve çıplak halde bulunan bir milletin üzerine doğar halde buldu. O milletin güneşin harâretine karşı ne elbiseleri ve ne de içine girecekleri binaları vardı. Onun için de, güneş doğrudan doğruya üzerlerine vuruyor ve onun sıcağından korunamıyorlardı. Gölgelenecekleri bir sığınakları da yoktu. Çünkü, onların sahip oldukları topraklar, yumuşak olduğu için, üzerine bina yapılamıyordu. Güneşten korunabilmek için, oralarda bulunan yer altı inlerine veya denize girebiliyorlardı. Güneş batınca da girdikleri yerlerden çıkıyorlardı.

91. «İşte böyle.» Zü'l-Karneyn'in durumu, sana anlattığımız gibidir. Kendisine mülk vermiş ve makamını yüceltmişizdir. Yahut da onun millet içerisindeki durumu, bu sûrenin 86. âyetinde belirtilen muhayyerlik durumu gibidir.

«Onunla ilgili her şeyden haberimiz vardı.» Ona verilen bütün vasıta ve gereçlerin görünen ve görünmeyen yönünden haberimiz vardır. Yani ona verilen bunca ilmin miktarını ancak, Lâtîf ve Habîr olan Allah bilebilir. Allahu Teâlâ'nın, dilemiş olduğu kullara yapmış olduğu lütuf ve ihsanın genişliğine bakınız!

92. «Sonra yine bir yol tuttu.» Bundan sonra üçüncü defada da, batı ile doğu arasında çaprazlama olarak, kuzey-güney yönüne doğru yola koyuldu.

93. «Sonunda iki set arasına ulaşınca,» o ikisi arasında bir set oluşturmuş olan iki yüce dağa ulaşınca ki arkalarında Ye'cûc ve Me'cûc vardır. **«Onların önünde, neredeyse hiç söz anlamıyan bir kavim buldu.»** O iki seddin önünde ve arkasında bir insan grubuyla karşılaştı. Bu insanlar, hiçbir insanın sözünü anlamıyorlardı. Diğer insanlar da onların sözünü anlamıyordu. Çünkü, onların dilleri yabancıydı.

Zemahşerî şöyle diyor : "Onların sözlerini çok gayret ve zorlukla anlayabiliyordu. Dilsizlerin yaptığı gibi, işaretlerle anlaşabiliyorlardı."

94. «Dediler ki:» Onlar, bir şikâyette bulunarak, tercümanları aracılığıyla diyorlar ki.. Açık olan şu ki, Zü'l-Karneyn birçok dil biliyordu ve onların konuşmalarını anlıyordu. **«'Ey Zü'l-Karneyn! Ye'cûc ve Me'cûc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar.»** Bu iki isim, Nûh'un oğlu Yâfes'in oğullarından iki yabancı isimdir. Bunlar, bizim ülkemizde kan dökmek, sabotaj yapmak ve ekinleri perişan etmek suretiyle bozgunculuk yapıyorlar. İlkbaharda çıkıyorlar ve buldukları her türlü yaş şeyi yiyip bitiriyorlar, kuru şeyleri de alıp götürüyorlar.

«Bizimle onların arasına bir set yapman için, sana bir vergi verelim mi?'» Bizimle onlar arasına bir set yapman ve böylece bu set, onların bize ulaşmasına engel olması için, mallarımızdan bir kısmını sana verelim.

95. Bunun üzerine Zü'l-Karneyn **«dedi ki: 'Rabbimin beni içerisinde bulundurduğu şey»** bütün nimetler; iktidar, mal-mülk ve diğer vasıtalar, sizin bana vermeyi istediğiniz haraçtan **«daha hayırlıdır.»** Benim ona ihtiyacım yoktur. Hz. Süleyman peygamber de bunun benzerini söylemişti."*...Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır...*" (Neml: 36)

«Siz bana güç yönünden yardım edin de, sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım.» Siz bana, güzel çalışan, iş ve bina yapabilen işçi ve ustalarla bunların kullanacakları âletleri verin de, sizinle onlar arasında sağlam engeller ve güçlü duvarlar yapayım. Bu, setten daha büyük ve daha güvenlidir.

96. «Bana demir kütleleri getirin.' » Bu, gücün tefsiridir. Güç ve kuvvetten kasıt da, gerekli olan âlet ve malzemelerdir. Bu ifade, onun ücreti reddetmesine aykırı değildir. Çünkü, haraçla emredilme, para verme anlamınadır. Âletlerin verilmesi ise, iş karşılığı ücret vermek değil, güç olarak yardım etmek anlamına gelmektedir.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Su seviyesine varıncaya kadar, iki set arasını kazdı. Çamur yerine, eritilmiş bakır ve kayalardan oluşan bir temel attı."

«İki dağın arasını aynı seviyeye getirince : 'Üfleyin!' dedi.» İki dağın arasını doldurup yükselterek aynı seviyeye getirince, (ki bu iki dağın arasını peyderpey en tepe noktasına kadar doldurmuştu ve yüksekliği ikiyüz, genişliği de beşyüz zira' olmuştu) etrafına körükler yerleştirdi ve işçilere, bu körüğü çalıştırıp ateşe ve demir kütlelerine üflemelerini emretti.

Körükle üzerlerine hava verilmiş olan **«o demir kütlelerini bir ateş haline getirince:»** bakır eritme işini üstlenenlere: **«'Getirin bana da üzerine erimiş bakır dökeyim' dedi.»** "Bana erimiş bakır getirin de o bakırı kızgın demir üzerine dökeyim." dedi.

97. Ye'cûc ve Me'cûc, **«onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.»** Birbirlerine güç verip yardımlaşarak, kendilerine emredileni yaptılar. Çok katı ve sert bir dağ meydana geldi. Derken Ye'cûc ve Me'cûc geldi. Dağı aşmak ve onu delmek istediler. Dağ sert olduğu için ne aşabildiler ve ne de delebildiler. Yani, ne dağın altını delip geçebildiler, ne de tepesine tırmanıp dağı aşabildiler. Bu mûcizedir.

98. «Zü'l-Karneyn: 'Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiğinde, o, bu seddi yerle bir eder.» Bu set, Rabbimin bütün kullarına olan, yüce bir rahmeti ve büyük bir nimetidir. Rabbimin vaadi ve onun belirtileri olan Deccal'in çıkışı ve İsa peygamberin inişi gelmeye başlayınca bütün sert ve katılığına rağmen, Allah seddi yerle bir eder.

«Rabbimin vaadi gerçektir' dedi.» Allah'ın vaadettiği her şey ve bilinen bu vaadi gerçektir. Onun vaadettiği her şey, mutlaka olacaktır, onlarda hiçbir imkânsızlık yoktur.

Mü'minlerin annesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşi olan Hz. Zeynep'ten (r.a.) şöyle bir olay rivayet edilir. Bir gün Hz. Peygamber, telaşlı bir şekilde Hz. Zeyneb'in yanına girer ve şöyle der: *"Lâ ilâhe illallah! Yaklaşan şerden Arap'a yazık olacak! Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinden şu kadar açıldı."* Bu arada o, baş ve işaret parmaklarını bitiştirip halka yaparak gösterir. Hz. Zeynep: "Bizim aramızda sâlih kimseler var. Böyleyken bizler de mi helâk olacağız?" Hz. Peygamber: *"Evet. Gayrı meşru işler ve Allah'a isyan çoğalırsa."* cevabını verir. (15)

99. «O gün Biz onları, birbirine çarpıp dalgalanır bir halde bırakmışızdır.» Biz, alâmetlerin gelmesi ile vaad geldiği o gün, yaratıkların bir kısmını diğer bir kısmına çarparak dalgalanır halde bırakırız. Denizin dalgalarının birbirlerine çarptığı gibi, insanlar ve cinler korkularının şiddetinden başıboş bir şekilde birbirlerine çarparlar.

Ebussuud Tefsîri'nde der ki: "Belki de bu durum, birinci üfleyişten öncedir."

«Sûr'a da üfürülmüş...» Bu da ikinci üfürüştür ki, daha sonraki kelimenin başındaki *"fâ"* dan anlaşıldığına göre, bu da haşir zamanıdır. Belki de birinci sûrun anılmamış olması, ilk yaratılıştaki durum ve korkularla sonraki

---

15- Hadisî, Buhârî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/231.

diriltiliş arasında ayırım olmasın diyedir. Ansızın kalkar ve bakarlar.

Uyanık olanın hayal ettiği gibi, herkes uykuda olduğunu hayal eder. Ölüp de berzaha nakledildiğinde, orada uyanık gibi olmuştur. Onun için dünya hayatı, uyku gibidir. Âhirette ise, dünya ve berzahı, uyku içinde uyku olarak algılar. Gerçek uyanıklık hali ise, onun âhirette içerisinde bulunduğu durumdur ve orada uyku yoktur. Hz. Peygamber'e Sûr'u sordular. O da şu cevabı verdi: *"O, İsrafil tarafından ışıktan bir boynuzdur."*(16)

«Böylece onları, bütünüyle bir araya toplamışızdır.» Cesetleri paramparça olduktan sonra, hesap görmek ve karşılıkları verilmek üzere, bütün yaratıkları bir yere toplamışız. Çok enteresandır ki, ne hayvanlardan, ne insanlardan, ne cinlerden ve ne de meleklerden hiçbirini geri bırakmamışızdır.

100. «O gün kâfirlere, cehennemi açıkça göstermişizdir.» Bütün yaratıkları bir araya topladığımız o gün, görecekleri bir şekilde, kâfirlere cehennemi açıkça gösteririz. onun soluma ve kükremesini işitirler. Öyle ki, oranın aslını kimse bilemez. Hadiste şöyle buyurulur: *"O gün cehennem getirilir. Orada yetmiş bin yular var. Her yuları çeken yetmiş bin tane de melek var."* (16)

101. «Onlar ki, Beni anmağa karşı, gözleri perdeli idi.» Onlar dünyadayken, gözlerini bütün yönlerden kuşatan kalın perdeler vardı. Onun için, akıl sahiplerini Benim zikrimle hidayete erdirecek olan mûcizelere uyup, tevhide yanaşamıyorlardı. Halbuki şairin ifadesiyle :

Her şeyde Allah'ın varlığına bir delil vardır.
Ve O'nun bir olduğunu bildirir.

«Ve (Kur'ân'ı) dinlemeye tahammül edemiyorlardı.» Onlar, Hz. Peygamber'e olan aşırı düşmanlıklarından ve hakka karşı kulaklarının aşırı sağır olmasından, Benim kitabımı ve sözümü dinlemiyorlardı. Yani, onların durumu, sağırlıktan daha kötüydü. Çünkü, sağıra hızlı bağırınca duyar. Halbuki bu insanların, o duyuları kaybolmuş. Bu ifade, onların işitmeye bağlı delillerden ne derece yüz çevirdiklerini belirtir.

102. «Kâfirler, Beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?» Yüceliğime rağmen Beni inkâr ettiler de, buna karşılık olarak

---

16- Hadisî Müslim, *Sıfatu'l-Cenne ve'n-Nâr* Kitabında; Tirmizî de *Mâcâe fî Sıfatı'n-Nâr* babında tahric etmişlerdir.

Benim kullarım olan Melekleri, İsa'yı ve Uzeyr'i dost edindiklerini mi sandılar? Bunlar da Benim egemenliğim altındadır ve benim varlıklarımdır. İnkâr edenler benden vazgeçerek bana ibadeti nasıl terkettiler? Onları, edindikleri dostlarını mâbutları sanıp kendilerine yardım ettiklerine inanırlar.

«Biz, cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.» Biz, yukarda anlatılan kâfirlere, konak olarak cehennemi hazırladık. Âyette geçen *"nüzül-konak"* kelimesi, yolcu ve misafirler için hazırlanmış olan yer demektir. Kelimenin anlamı bu olunca, âyeti şöyle anlamak gerekir. "Cehennemi, inkârcılara, misafire hazırlanan konak yeri gibi hazırladık." Bu ifadede, onlar alaya alınmıştır. Tıpkı *"Onlara acıklı azabı müjdele!"* (Âl-i İmrân: 21, Tevbe: 34, İnşikâk: 24) âyetlerinde olduğu gibi.

Bu ifadeler, inkâr edenlere, cehennemin ötesinde de bazı azapların olduğunu ima etmektedir ki, onların bir benzeri de yoktur. Onlardan birisi de, Allahu Teâlâ'yı görme nimetinden mahrum bırakılmalarıdır. Bu konuda Allahu Teâlâ şöyle buyurur: *"Hayır! Şüphesiz o gün onlar, Rablerini görmekten mahrum bırakılmışlardır. Sonra onlar, cehenneme girerler."* (Mutaffifîn, 15-16) Bu âyette cehenneme girme olayı, ikinci derecede bir durum olarak zikredilmiştir. Önce Allah'ı görmekten mahrumiyet zikredilmiş, sonra da cehennem belirtilmiştir.

İbni Abbas konak kelimesini, "inme ve dönüş yeri" olarak yorumlamış tır.

Âyette işaret edildiğine göre, Allah'ı sevdiğini ve O'nun dostluğunu iddia eden kimse, O'ndan başkasını dost edinmemelidir. Çünkü, Hakk'ın dostluğu ile halkın dostluğu bir arada bulunamaz. Allah'a olan dostluk nimetini inkâr ederek, O'ndan başkalarını dost edinenlerin yeri cehennemdir. Allah sevgisi, bütün hayırların etrafında döndüğü bir kutuptur. Bütün kerametleri bir araya getiren bir köktür. Allah sevgisinin belirtisi, emir ve yasakların gereğini yerine getirmektir.

Büyüklerden birisi şöyle der : "O'nun emirlerini terkederken veya yasaklarını yaparken, Allahu Teâlâ'nın seni görmesinden sakın! O'nu tenzih et ve O'nu yücelt!"

İnkâr edenler, bütün günlerini inkâr ve günahla boşa harcarlar. Olmayan şeye, her şeyi bilen ve mülkün sahibi olan Allah'tan başkasına tapınırlar. Dünya hayatlarında, hayvanlar gibi yerler ve içerler. Dolayısıyle Allahu

Teâlâ'nın onları, konak olarak cehenneme koymasında bir sakınca yoktur. Ne kötü yerdir orası!

Mü'minler ise, ibâdet ve itaat etmek suretiyle Allah yolunda çalışırlar. Riyâzât ve mücahedat ile meşgul olurlar. Hiçbir zaman, gerçek varlık olan Allah'tan başkasına kulluk etmezler. Allahu Teâlâ'nın bu kullara da, yüksek dereceler ihsan etmesinde bir engel yoktur. Kurtuluş, ancak dereceleri yücelten yüce Allah'a yönelmekle olur.

103. «De ki : 'Size, yaptıkları işler bakımından en çok zarara uğrayanları haber verelim mi?» Ey inkârcılar! Yapmış oldukları işlerde, en büyük hüsrana uğrayanları ve en fena ahlâka sahip olan toplulukları size bildirelim mi? Bu ifade, inkârcıların kendi hesaplarına göre iyilik saydıkları şeyleri açıklamaktadır. Bu iyilikler; sıla-i rahim, fakirlere ikram, köle azadı.. gibi şeylerdir. İnkârcılar, kendi düşüncelerine göre, yapmış oldukları bu amelleri beğeniyor, sevap alacaklarına güveniyor ve neticelerini göreceklerini ümit ediyorlardı.

104. «Bunlar iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünyâ hayatındaki çabaları boşa giden kimselerdir.'» Onlar, yaptıklarının iyi şeyler olduğunu sanıyorlardı, ama, onlar tamamen batıl şeylerdi ve boşa çıkmış oldu. Buradaki boşa çıkma durumu, sapıklığa değil, çalışmalarına ilişkindir. Çünkü onların çalışmalarının boşa çıkması, sadece dünya ile ilgili değildir. Yani onlar, âhirette kendilerine fayda verecek olan şeyler yaptıklarını sanıyorlardı. Onlar, bu amelleri en uygun şekilde yaptıklarını zannediyorlardı. Bu durum, yaptıkları işleri beğenmelerinden ve onu elde etmek için çaba sarfetmelerinden kaynaklanıyordu.

Âyet, sapık ve bid'at mezheplere mensup olanlara ve ehl-i riyaya işaret etmektedir. Riyanın en basiti dahî şirktir ve şirk de kulun bütün amellerini boşa çıkaran bir durumdur. Allahu Teâlâ bunu şu âyetiyle bildirmiştir : *"...Eğer şirk koşarsan, bütün amelin kesinlikle boşa çıkar..."* (Zümer: 65) Netice olarak, inkâra bitişik olan bir amel batıldır. Bu amel ibadet ve taat bile olmuş olsa. Riyacılar, bidatçılar ve desinler için amel yapanlar gibi.

Hz. Ali (r.a.) de, "Harûra ehli" hakkında bu hükmü vermiştir. Bunlar, hâricilerdir ve Hz. Ali (r.a.) bunlara savaş açmıştır. Hâriciler Kûfe'de bulunan zâhid bir topluluktu. Muaviye ile kendisi arasında tahkim olayına râzı olduğu için, Hz. Ali'ye isyan etmişlerdi . "Ali hakem'e râzı olmakla kâfir oldu. Hüküm ancak Allah'ındır" demişlerdi. Bu grup on iki bin kişi idi. Toplanıp ayrılık sancağını dikmişlerdi. Kanlar akıtıp, yollar kesmişlerdi. Hz. Ali (r.a.) bunların karşısına çıkmış, dönmelerini istemişti. Fakat hiçbir netice alınamamıştı, onlar inatlarında direnmişlerdi. Böylece de savaş kaçınılmaz olmuştu. Hz. Ali bunlarla Nehrevân'da savaşmış ve köklerini kazımıştı. Onların çok azı kurtulabilmişti ki, Hz. Peygamber bunlar hakkında şöyle buyurmuştu: *"Sizin içinizden öyle bir grup türeyecektir ki, onların namazları yanında kendi namazlarınızı, onların oruçları yanında kendi oruçlarınızı küçümseyeceksiniz. Halbuki onların imanları, köprücük kemiklerini geçemez."*(17)

105. «İşte, Rabblerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden.» Bu sıfatlarla anılanlar; çalışmaları boşa çıkanlar, aklî ve naklî olarak da tevhide çağıran delilleri inkâr edenler ve bununla da kalmayarak, öldükten sonra dirilmeyi, âhireti ve oradakileri inkâr edenlerdir. **«Ve bu yüzden de amelleri boşa giden kimselerdir.»** İşte bunlar anılan bütün amelleri boşa giden ve hiçbir sevap alamayan kimselerdir.

«Ki Biz onlar için, kıyamet gününde hiçbir ölçü koymayacağız.» Biz onlara hiç önem vermeyiz ve değer ve itibarları da olmaz. Çünkü, değerin sebebi sâlih amellerdir. Onların amelleri ise, boşa gitmiştir. Hadiste şöyle buyurulur : *"Kıyamet gününde, yiyip içmiş ve boyunu bosunu almış birisi gelir ve sivrisinek kadar ağırlığı olmaz. Dilerseniz 'Biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü koymayacağız' âyetini okuyunuz."* (18)

106. «İşte inkâr ettikleri, âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya aldıkları için» iman ve ikrar etmeleri gerekirken, onları inkâr ve reddettikleri, Kur'ân'ı ve diğer ilâhî kitapları, Allah'ın rasûllerini ve nebilerini alaya ve hafife aldıkları için **«onların cezâsı cehennemdir.'»** Hadiste şöyle buyurulur: *"İnsanlarla alay eden birisine cennet kapısı açılır ve 'gel gel' denir. Üzüntü ve sıkıntısı da getirilir. Geldiğinde de önünde kapı kapanır. Bu hal o kadar devam eder ki adama kapı açılır. Ona 'gel gel" denir, fakat gelmez."* (19)

17- Hadîsi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel buradakinden daha geniş olarak ve birbirine yakın metinler ile tahric ettiler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/419.

18- Buharî, Kitabü't-Tefsir'de rivâyet etmiştir. Onun lafzı *"Kıyamet gününe, büyük ve şişman bir adam gelir. Fakat Allah katında sivrisinek kanadına bile denk olamaz"* şeklindedir. Müellifin rivayet ettiği hadisi ise, ibni Mürdeveyh rivayet etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 8/226.

19- Beyhaki, Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bkz. *et-Terğib ve't-Terhib*, 3/611.

107. «İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince,» dünya hayatlarında iken, iman ederek sadece Allah rızası için sâlih ameller işleyenlere, Allah katında **«onlar için makam olarak Firdevs Cennetleri vardır.»**

Kâmus'ta şunlar söylenir : "Firdevs Cenneti, her türlü bahçedekileri içerisinde bulunduran, içerisinde bağlar olan bahçedir."

Âyette geçen *"nüzül"* kelimesi, gelen misafirler için hazırlanan evdir. Firdevs Cennetleri ise, onlara hazırlanan konaklardır. Yahut da, Firdevs Cenneti meyveleridir. Yani onlara, ziyafet olmak üzere cennet meyveleri hazırlanmıştır.

108. «Orada sürekli olarak kalacaklardır.» Bu cennetlerde sonsuza dek kalacakları takdir edilmiştir. **«Oradan ayrılmak istemezler hiç.»** Arzuya uygun olmayan evden, başka bir yere gidildiği gibi oradan ayrılıp bir başka yere gitmek istemezler. Çünkü orası her isteğin bulunduğu, daha fazla bir şey istenmeyen bir yerdir.

Fahreddin Râzî şöyle der : "Bu tanıtım, kemalin zirvesine işaret eder. Çünkü insan, dünyada kendisine mutluluk veren herhangi bir yüksek rütbeye varınca, ondan daha yükseğine göz diker. Hadiste de şöyle denilir : *'Cennet yüz kademedir. Her kademe arası yerle gök kadardır. Firdevs ise en üst kademesidir. Oradan dört nehir fışkırır. Oranın üzerinde Arşu'r-Rahman vardır. Allah'tan istediğinizde, Firdevs'i isteyin.'* "(20)

109. «De ki: 'Eğer deniz, Rabbimin sözleri için mürekkep olsa....» Burada cins kastedilmiştir, yani deniz suyu cinsine işaret edilmiştir. Bütün denizler mürekkep olsa, yine de Rabbinin ilim ve hikmetini yazamazsın. Sen O'nun ilim ve hikmetini yazarken, denizler kadar olan mürekkep bile yetersiz kalır.

«Bir o kadar» deniz **«da eklesek,»** Mevcut denizin suyu kadar da başka ziyâde ilâve etsek, o da biter ve yine de yazıp bitiremezsin. Rabbinin ilim ve hikmeti bitmez.

Buna, Allahu Teâlâ'nın şu sözü de ayrı bir kanıttır : *"Şayet yeryüzünde ki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz eklenerek (mürekkep olsa), yine de Allah'ın sözleri yazmakla tükenmez."* (Lokman: 27)

20- Buharî bir benzeriyle *Kitabü't-Tevhid*'de ve *Kitabü'l-Cihad*'da rivayet etmiştir. Uzunca bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Fethü'l-Bâri*, 13/404.

«Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenir.'» Deniz suyunun o kadar çok olmasına rağmen, ondan hiçbir şey kalmaz. Çünkü, her cismin bir sonu vardır. Tükenmeyen sadece Rabbinin ilim ve hikmetidir. Çünkü O'nun ilim ve hikmetinin sonu yoktur. Bu sözde deniz tükendikten sonra, Allah'ın sözünün tükeneceğini gösteren bir işâret yoktur.

110. «De ki : 'Ben, sadece sizin gibi bir beşerim.» Ey Muhammed! De ki : "Ben de şekil olarak sizin gibi insanım. Bazı beşerî vasıflarda sizinle aynı seviyedeyim. **«Ancak bana, ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu vahyediliyor.»** Ancak bana, Rabbim tarafından, ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu ve ulûhiyetin sadece O'na ait olduğu vahyediliyor. O'nun zatında hiçbir ortağı ve sıfatında benzeri yoktur. Yani ben, bir beşer olduğumu itiraf ediyorum. Ancak Allahu Teâlâ sizin içinizden bana, nübüvvet ve risalet ihsân etti.

«Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa...» Kavuşmaktan kasıt, Rabbin ikramına ulaşmaktır. Kim Allah'ın ikramını elde etmek isterse, ve onu görmeyi dilerse **«iyi iş yapsın.»** İşte her kim, bu yüce makamı elde etmeyi arzu ediyorsa, Allah'a sunulabilecek amelleri işlesin.

Zünnûn şöyle der : "Sâlih amel, riyadan arındırılmış olan ameldir."

«Ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.'» Rabbine ibadette riyakârların yaptığı gibi ne açık ne de kapalı hiçbir şirk karıştırmasın.

İbni Abbas (r.a.) şöyle der : "Riyakâr, yaptığı işten dolayı kendisini övmelerini isteyen kişidir."

Hasan da şunu söyler: "Bu âyet, yaptığı amelle Allahı ve insanları isteyerek şirke girenler hakkındadır."

Rivayet edilir ki : Cündüb b. Züheyr Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle der : "Ben, Allah rızası için bir amel işliyorum. Fakat bunu insanlardan birisi duyduğunda zevk alıyorum." Bu söz üzerine Hz. Peygamber: "*Allahu Teâlâ, kendi rızasını kazanmak için ve ihlâsla yapılandan başkasını kabul etmez*" buyurdu. Bu âyet de Hz. Peygamberi tasdik için nazil olmuştur.

Bu hal niyete bağlıdır. Allah'tan başkasını terkeden bâzı hâlis Müslümanların yaptıkları gibi kendisine uyulması için bilinmesine sevinirse, bunda sakınca yok. Fakat sadece kendisini övsünler diye bazı şeyler yaparsa, nam için yaparsa, kendisini anmaları için yaparsa, işte bütün bunlar sadece gösteriş ve şirktir. Kendisine uyan kimse de, amelinin boşa gitmesinden korkar ve sakınır.

Abdullah b. Gâlip, sabah olduğunda şöyle dermiş : "Dün Allah bana hayır ihsan etti. Şunu okudum, şöyle namaz kıldım." Kendisine, "Bunları senin gibi bir söyleyen daha var mı?" diye sorduklarında o: *"Rabbinin nimetini an."* (Duhâ:11) âyetini okuyarak: "Siz Allah'ın nimetini söylemeyin diyorsunuz" diye cevap vermiştir. İşte bu misalde olduğu gibi, bir lütfun belirtilmesi ve kendisinin örnek alınması için söylenirse, sakıncalı değildir. Ancak, kendisinin fitneye düşmesinden emin olmalıdır. Kendisini gizlemek ise, en iyi olanıdır. Eğer o gösteriş ve riya ehline benzemek için yaparsa kendisine gösterişi yeterlidir. Bu âyet, ilim ve amelin özetini kapsar. Onlar da, tevhid ve amelde ihlâstır.

Bahru'l-Ulûm'da şunlar anlatılır: Riyanın (gösteriş) anlamı nedir diye sorarsanız, "Allah'tan başkası için amel etmektir" deriz. Bunun delili ise, Hz. Peygamberin şu sözüdür : *"Ümmetim hakkında korktuğum en korkunç şey, onların Allah'a şirk koşmalarıdır. Ben onların; güneşe, aya, ağaca ve puta tapındıklarını söylemiyorum. Fakat Allah'tan başkasına amel ederler."* (21)

Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *"Allahu Teâlâ kıyamet gününde, yani kendisinde şüphe olmayan o günde, eskileri ve yenileri bir araya topladığında, birisi söyle seslenir: 'Allah için yapılması gereken bir ameli, O'ndan başkası için yapan kimse varsa, yaptığı amelinin karşılığını Allah'tan başkasından alsın! Çünkü Allah, kendisine şirk koşulanlardan, şirke en ihtiyaçsız olanıdır.'"* (22)

KEHF SÛRESİNİN FAZİLETİ HAKKINDAKİ HADİSLER:

1) Ebû'd-Derdâ (r.a.), Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet eder : *"Kehf Sûresi'nin ilk on âyetini ezberleyen, Deccâl'dan korunmuş olur."* (Müslim)

2) Nesâî'nin rivâyeti de şöyledir : *"Kehf Suresi'nin son on âyetini okuyan, Deccâl fitnesinden korunmuş olur."*

3) Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Kehf Sûresi'ni indirilmiş olduğu gibi okuyana, o sûre kıyamet gü-*

21- İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de rivayet etmiştir. 4/124.

22- Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbni Mâce, Ebî Saîd b. Ebî Fudâle el-Ensârî hadisinden rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/100.

nünde makamından Mekke'ye kadar bir ışık olur. Son on âyetini okuyana da, Deccal çıkınca musallat olamaz." (Hâkim)

4) Ebû Sa'îd'den *"Her kim, Kehf Sûresi'ni cuma gecesi okursa, kendisiyle Beyt-i Atîk arasını bir nur aydınlatır."* Dârimî *Sünen*'inde, Ebû Sa'îd'den mevkuf olarak rivayet eder. *Terğib ve Terhib*'de de böyledir.

Ey Allah'ım! Bizi hevâ ve hevesin sapıtmasından, Mesih Deccal'ın fitnesinden koru. Rahmetini umarız ey Rahmet sahibi Allah'ım! Efendimiz Muhammed (s.a.v.)'e, onun âl ve ashabına salât ve selâm et. Elhamdü lillâhi Rabbilâlemîn.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Kehf Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MERYEM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 98 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

كٓهيٰعٓصٓ ① ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ②
إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ③ قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى
وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ④
وَإِنِّى خِفْتُ ٱلْمَوَٰلِىَ مِن وَرَآءِى وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا فَهَبْ لِى
مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ⑤ يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ ءَالِ يَعْقُوبَ ۖ وَٱجْعَلْهُ رَبِّ
رَضِيًّا ⑥

1. Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd.

2. Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini anmadır.

3. O, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı.

4. Demişti ki: "Rabbim! Gerçekten kemiklerim gevşedi, baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabbim! Sana yalvarmakla hiç bedbaht olmadım.

5-6. Doğrusu, benden sonra yerime geçecek yakınlarım için korkuyorum. Karım da kısırdır. Rabbim! Bana katından bir oğul bağışla ki, bana ve Yakuboğullarına mirasçı olsun. Rabbim! O'nu beğendiğin bir insan yap."

1. «Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd.» Bu, sûrenin ismidir. Mahzuf bir mübtedanın haberidir. Takdiri şöyledir: Bu sûre, Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd sûresidir. Dendi ki, bu, Allah'ın kendisiyle yemin ettiği bir çeşit kasemdir. Yahut da, Allah'ın isimlerinden bir isimdir, veya her biri, Allah'ın yüce sıfatlarından birine işaret eden harflerden meydana gelen bir terkibdir. Kâf; Kerim, Hâ; Hidayete erdirici. Ayn; Alîm. Sâd; Sâdık sıfatına delâlet etmektedir. (1)

2. «Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini anmadır.» Ey Muhammed (s.a.v.)! Bu, Rabbinin, kulu ve elçisi Zekeriy'ya ya olan rahmetini anmadır ki, Biz onu sana hikâye ediyoruz. O, İshak oğlu Yakub neslinden Musa'nın kardeşi Harun'un oğullarından Zekeriyya'dır.

3. «O, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı.» Zekeriyya (a.s.) duâsında güzel edebe riayet etmişti. Her ne kadar duâ gizli de yapılsa Allah'a göre aşikâr yapılmış gibidir, fakat böyle yapılması ihlâsa daha uygun, riyâdan daha uzak, insanların onu çocuk istemesinden dolayı kınamasından kurtulmasına daha münasiptir. Çünkü çocuğu, yaşı ilerlemiş bir dönemde istemişti. O vakit yaşı doksan dokuz idi.

4. «Demişti ki: 'Rabbim! Gerçekten kemiklerim gevşedi,» saçlarım ağardı. Gevşemek, kemiklere nisbet edildi. Zira kemikler beden binasının direği mesabesindedir: Sert olmasına ve işten az etkilenmesine rağmen kemiğe gevşeklik isabet ederse, vücudun diğer kısımlarına da elbette isabet eder.

1- Sûrelerin başlarındaki hurûf u mukatta'alarla ilgili tercih edilen görüş muhakkik müfessirlerin zikrettikleridir. Onlar şöyle derler: Bu harfler Kur'an'ın i'cazına dikkati çekmek ve bu muciz kitabın bu gibi harflerden meydana geldiğini belirtmek için getirilmiştir. Bkz. *Safvetü't-Tefâsîr*, 1/7. Orada yeterli bilgi vardır.

«Baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.» Beyazlık bütün saçları kapladığı için mübalâğa tarzında, beyazlık ateşin alevine benzetildi. Yani, başımda siyah namına bir şey kalmadı. Başım, ihtiyarlığın bembeyaz aleviyle tutuştu.

«Rabbim! Sana yalvarmakla hiç bedbaht olmadım.» Bu uzun hayatım boyunca hiçbir zaman sana ettiğim duâda eli boş kalmadım. Aksine her istediğimi verdin. Bu isteme tarzı, her duâda daha önceki ikramları öne sürerek, onları vasıta yaparak isteme şeklidir. Madem ki Cenab-ı Hak, uzun müddet kulunu almaya alıştırdı. Öyle ise onu ebediyyen mahrum etmeyecektir. Özellikle de şiddetli fakirlik ve zorluk anlarında...

Anlatıldı ki; fakirin biri bir adama şöyle dedi: "Ben filan zamanda ihsanda bulunduğun kişiyim." O da: "Bize, bizimle müracaat eden kişi merhaba!" dedi ve ihtiyacını giderdi. Muhtaç adam ona sanki şöyle diyordu: "Ben ruhen ve bedenen güçlü iken beni geri çevirmedin. Beni almaya alıştırdıktan ve iyice fakirleştikten sonra geri çevirirsen gönlüm büsbütün kırılır, mahvolurum."

5-6. «Doğrusu, benden sonra yerime geçecek yakınlarım için korkuyorum.» Ölümümden sonra yerime geçecek birisi lâzım. Zekeriyya (a.s.)'nın korkusunun sebebi; gücünün kaybolması ve yaşının ilerlemesiydi. Yakınları; amca çocuklarıydı, bunlar İsrailoğullarının en berbat kimseleriydi. Zekeriyya (a.s.), ölümünden sonra bunların, ümmetinin idaresinde kendisini iyi temsil edemeyeceklerinden ve onların dinlerini tahrif etmelerinden korkuyordu.

«Karım da kısırdır.» Karısı, Fâkûz kızı Îşâ idi. O da Fâkuz kızı Hanne'nin kız kardeşidir.

Taberî dedi ki: "Hanne, Meryem'in annesidir." Buna göre, Yahya (a.s.) İsa (a.s.)'nın teyze çocuğudur. Nitekim İsrâ hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Teyze çocukları İsâ ve Yahya ile karşılaştım."*

Zekeriyya'nın karısı, gençliğinden itibaren hiç doğurmamıştır. Çocuğu olmayan erkek ve kadına kısır denir. Zekeriya'nın hanımı o sırada doksan sekiz yaşındaydı.

«Rabbim! Bana katından bir oğul bağışla ki, bana ve Yakuboğullarına mirasçı olsun.» Normal sebepler yoluyla değil de sırf lütf u kereminden, yüce kudretinden olmak üzere bana bir oğul ver ki, ilim, din ve peygamberlik yönünden benim mirasçım olsun. Peygamberler geriye mal bırakmazlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu şöyle belirtiyor: *"Biz peygamberler, mal bırakma-*

yız. Geriye bıraktıklarımız ise sadakadır." (2)

Zekeriya (a.s.) oğlunun, İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub soyundan krallığa varis olmasını istiyordu. O sırada Zekeriyya, âlimlerin de reisiydi. Oğlunun, kendi ilmine ve Mâsân oğullarının saltanatına varis olmasını istiyordu.

«Rabbim! Onu beğendiğin bir insan yap'», söz ve hareket yönünden katında itibarlı yap. Araya *"Rabbim"* sözünün ilave edilmesi, yalvarışda duânın kabul edilmesi için ısrar ve mübalâğa kastıyladır. Denildi ki: "Kul, duâsının kabul olmasını isterse, Allah'ın uygun isim ve sıfatlarıyla duâ etsin."

Bil ki: Zekeriyya (a.s.) da olduğu gibi Allah, tamamını veya bir kısmını kabul etmeyeceği duâyı kuluna ettirmez.

Bir Hadis-i Şerifte şöyle buyruldu: *"Kendine duâ kapısı açılan kimseye rahmet kapısı da açılmış demektir."* Zira duâ, zillet ve ihtiyaç ifadesidir. Allahü Teâlâ'ya, ihtiyaç arzetmekten daha sevimli bir şey yoktur.

Ebû Yezid Bestâmî şöyle dedi: "Otuz sene sıkı sıkıya Allah'a ibadet ettim. Gördüm ki birisi bana şöyle diyor: "Ey Ebû Yezid! Allah'ın hazineleri ibadetle dolu, eğer O'na ulaşmak istersen zillet ve yoksulluk üzere hareket et."

Marifet ehlinden birisi şöyle dedi: "Duâ ne güzel silâhtır. Vefa ne güzel binektir. Ağlamak ne güzel şefaatçıdır. Duâ, ya din veya dünya için olur. Din için olan duâ, kamil insanların göz diktiği umut mahallidir. Bilmez misin ki, Zekeriyya (a.s.) Allah'tan, zürriyetinden ilme mirasçı olacak kimse istedi: İlme varis olmak mala varis olmaktan daha hayırlıdır. Çünkü kâinatın nizamı ilim, amel, salah, takva, adalet ve insafla kaimdir."

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ
نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ⑦ قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ

2- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Taberî tahric etmiştir. Buharinin lafzı şudur: Hz. Aişe'den: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları miraslarını istemek için Hz. Ebû Bekir'e birisini yollamak istediler. Aişe dedi ki: Rasûlullah: *"Biz miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır"* demedi mi? Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/640.

ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ
قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾
قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَ لَيَالٍ
سَوِيًّا ﴿١٠﴾

7. (Allah:) "Ey Zekeriyya! Sana Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermemiştik" (buyurdu.)

8. Zekeriyya dedi ki: "Rabbim! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir?"

9. "Öyledir." Rabbin buyurdu: "O bana kolaydır. Nitekim sen hiçbir şey değilken daha önce seni de yaratmıştım" dedi.

10. Zekeriyya: "Rabbim! Öyle ise bana bir alâmet ver " dedi. Allah: "Senin alâmetin, sağlam ve sıhhatte olduğun halde (üç gün) üç gece insanlarla konuşamamandır" buyurdu.

7. «(Allah)» meleğin diliyle Zekeriyya'ya şöyle seslendi: **«'Ey Zekeriyya! Sana Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz»** Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyurmuştu: *"Mabette namaz kılarken melekler ona: Allah sana Yahya'yı müjdeliyor diye seslendiler."* (Âl-i İmrân: 39) Müjde; haber verilen kimsede sevinç uyandıran haber demektir.

«Bu adı daha önce kimseye vermemiştik' (buyurdu.)» Daha önce bu ismi kimseye vermemekle Yahya'ya hiç adaş yapmamıştık. Araplar isimlerin meşhur ve dikkat çekici olmasına özen gösterirlerdi.

8. «Zekeriyya» (a.s.) yalvarma ve niyazda mübalağa olmak üzere bizzat Cenab-ı Hakka nidâ ederek **«dedi ki: 'Rabbim!»**, Ya Rabbî! **«Karım kısır, ben de son derece kocamışken»** Benim nereden ve **«nasıl oğlum olabilir?»** Karım gençliğinde bile çocuk doğurmamışken şimdi ihtiyarlığında mı çocuk doğuracak? Üstelik ben de kurumuş dal gibi son derece kocamışken mi çocuğum olacak?

Zekeriyya (a.s.), Allah'ın kâmil kudretini itiraf etmekle beraber, yaşı geçmiş bir erkekle, kısır bir kocakarıdan çocuk olmasını tuhaf karşılamıştı. Zekeriyya (a.s.) çocuk istediği halde *"Benim nasıl oğlum olabilir"* diyerek neden hayrete düşer? denilirse biz de deriz ki; onun hayreti, Allah'ın onları gençleştirip sonra da kendilerine çocuk ihsan etmesinden veya yaşlı halde bırakıp yaşlılığa rağmen onlardan çocuk meydana getirmesinden dolayı idi. Şu âyet-i kerime de buna delâlet etmektedir: *"Zekeriyya: 'Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın' demişti. Biz de ona icabet ederek, Yahya'yı bahşetmiş, eşini de doğum yapacak hale getirmiştik..."* (Enbiya: 89-90) yani ona doğurma gücü vermiştik.

Denildi ki; Zekeriyya'nın merak ettiği şuydu: Bu çocuk hangi kadından olacak? Şu kısır hanımdan mı, yoksa evleneceğim başka bir hanımdan mı?

9. Müjdeyi veren melek dedi ki: «**'Öyledir'**», dediğin gibi çocuğun olacak. Zira «**Rabbin buyurdu: 'O bana kolaydır.**» Sana erkeklik gücünü tekrar verir. Hanımını da çocuk doğurmaya uygun hale getiririm. Bu cümle, belirtilen va'de ve bu vadin, gerçekleşeceğine işaret ediyor. Sanki şöyle deniyor: Vadettiğim bu harikulade iş, normal şartlara göre mümkün değilse de sırf Bana has olmak üzere mümkündür, kolaydır. «**Nitekim sen hiçbir şey değilken daha önce seni de yaratmıştım' dedi.**» Zira Yahya'dan önce seni de yaratmıştım. Sen o zaman hiçbir şey değildin, ortada yoktun. Yahya'nın iki insandan yaratılması, senin tek olarak yaratılmandan daha kolaydır.

10. «**Zekeriyya: 'Rabbim! Öyle ise**» hamileliğin gerçekleştiğine dair «**bana bir alâmet ver'**» ki bu büyük nimet meydana gelince ona şükürle mukabele edeyim, «**dedi.**»

«**Allah: 'Senin alâmetin sağlam ve sıhhatte olduğun halde** (üç gün) **üç gece insanlarla konuşamamandır.'**» Zikir ve tesbihe gücün olmakla beraber insanlara beşer sözüyle hitab edememendir, «**buyurdu.**» Âyette, insanlarla konuşamama belirtildiğine göre, tesbih ve zikre bir mani yoktur. Âl-i İmrân sûresinde de belirtildiği gibi. Zekeriya (a.s.)'da sağırlık ve dilsizlik gibi herhangi bir organ kusuru olmaksızın bu hal meydana gelecek ve üç gün üç gece devam edecektir.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا
بُكْرَةً وَعَشِيًّا (١١) يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَاٰتَيْنَاهُ
الْحُكْمَ صَبِيًّا (١٢) وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا (١٣)
وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا (١٤) وَسَلَامٌ عَلَيْهِ
يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا (١٥)

11. Zekeriyya bunun üzerine mabetten çıkıp milletine: "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin," diye işarette bulundu.

12-14. "Ey Yahya! Kitab'a sıkıca sarıl" (dedik.) Biz daha çocukken ona hikmet, katımızdan kalb yumuşaklığı ve safiyet verdik. O, Allah'tan sakınan ve anasına babasına karşı iyi davranan bir kimse idi, baş kaldıran bir zorba değildi.

15. Doğduğu günde, öleceği günde ve diri olarak kabirden kaldırılacağı günde ona selâm olsun.

11. «Zekeriyya bunun üzerine mabetten çıkıp milletine: 'Sabah akşam Allah'ı tesbih edin' diye işarette bulundu.» Âl-i İmrân: Âyet: 41'de de belirtildiği gibi konuşması sadece remz şeklinde idi. Zekeriyya, hanımının hamile kalışının sabahında, namazgâh veya odadan kavminin karşısına çıktı. Zaten kapının kendilerine açılmasını ve içeriye girip namaz kılmayı bekliyorlardı. Zekeriyya, rengi değişmiş ve suskun vaziyette çıkınca vaziyetini beğenmediler ve: Sana ne oldu ey Zekeriyya? dediler.

Burada *"tesbih"*den maksat namaz kılmaktır. *"Bükre"*, güneşin doğmasından kuşluk vaktine kadar, *"aşiy"* ise zevalden güneşin batımına kadarki vakit demektir. Ebu'l-Âliye'ye göre bu iki vakitten maksat sabah ile ikindi namazıdır, veya mâna şudur: Rabbinizi günün iki ucunda tenzih edip "Subhanellah" deyin. Belki de Zekeriyya şükür olarak tesbih etmekle ve kavmine bunu emretmekle memurdu. Nitekim Ebussuud Tefsîri'nde de böyle söylenmektedir.

12-14. «'Ey Yahya kitaba sıkıca sarıl' (dedik)», yani Zekeriyya'ya Yahya'yı ihsan ettik sonra da, ey Yahya Tevrat'a ciddi olarak sarıl dedik. Biz sana onu verdik, ayrıca onu ezberleyip, gereğince amel etme gücünü de verdik.

«Biz daha çocukken ona hikmet...» İbn Abbas'a göre âyetteki *"hüküm"* kelimesi peygamberlik manasınadır. Allah onun peygamber olmasını istedi. Peygamberliğin "hüküm" diye isimlendirilmesi: Allah'ın daha çocukken Yahya'nın aklını sağlam yapması ve ona vahyetmesinden dolayıdır.

Denildi ki, hükümden maksat hikmet, Tevrat'ı anlama ve dinde fakih olmaktır. Hüküm engel olmak demektir. Zalimi zulümden alıkoyduğu için hakime, engel olucu manasına hâkim denmiştir. Hikmet de insanı âdilikten alıkoyan şey demektir.

Rivayete göre çocuklar Yahya'yı oyuna çağırdıklarında "oyun için yaratılmadık" demişti.

«Katımızdan kalb yumuşaklığı ve safiyet verdik.» Tarafımızdan ona büyük bir rahmet verdik veya ona, babasına ve başkalarına karşı kalbinde bir acıma hissi verdik. Ayrıca günahladan pak olmayı nasib ettik. Allah onda hem asaleti hem de vazifelerde kusur etmekten uzak olma sıfatlarını bir araya getirdi.

«O, Allah'tan sakınan ve anasına babasına karşı iyi davranan bir kimse idi.'» İtaatli ve günahlardan uzak idi. Hata yapmadığı gibi hata işlemeyi de aklından geçirmedi. Anasına babasına karşı iyi davranırdı. **«Baş kaldıran bir zorba değildi.»** Onlara ve Rabbine karşı âsi ve kibirli değildi.

Denildi ki: Cebbâr; öfkeyle vurup öldüren, sonucu düşünmeyen kimse demektir. Ayrıca: Allah'ın emrine boyun eğmeyen kibirli manasına geldiği de söylendi.

15. «Doğduğu günde, öleceği günde ve diri olarak kabirden kaldırılacağı günde ona selâm olsun.» Allah katından Yahya'ya güven ve selâmet olsun. Sözün aslı şudur: Bu hallerde Biz ona selâm verdik. Zira bunlar en sıkıntılı anlardır. Fakat cümle fiil cümlesinden isim cümlesine çevrildi ki;

selâmın sabit ve sağlamlığına delâlet etsin. Çünkü isim cümlesi sebat ifade eder.

Doğduğu günde, Yahya ana rahminden ayrılırken diğer Âdemoğullarına dokunduğu gibi şeytanın kendisine dokunmasından selâmette olsun. Öldüğü günde tabii ölümün korkusundan ve ölümden sonraki kabir azabından emin olsun. Dirileceği günde de kıyamet ve cehennem azabından selâmette olsun.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ
دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا
﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنّ۪ي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾
قَالَ اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾
قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْن۪ي بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾
قَالَ كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ اٰيَةً لِلنَّاسِ
وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ اَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾

16. Kitap'ta Meryem'i de an. Bir zaman o, ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti.

17. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz ona Cebrâil'i göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü.

18. Meryem: "Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen senden Rahman'a sığınırım" dedi.

19. Cebrâil: "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana temiz bir oğlan bağışlamak için geldim" dedi.

20. Meryem: "Bana bir insan dokunmamışken, ben kötü kadın da olmadığım halde, nasıl oğlum olabilir?" dedi.

21. Cebrâil: "Bu böyledir. Çünkü Rabbin dedi ki: 'Bu Bana kolaydır. Onu insanlar için bir mucize ve katımızdan da bir rahmet kılacağız. Hem bu, önceden kararlaştırılmış bir iştir'" dedi.

16. Ey Muhammed! **«Kitap'ta»** Kur'an'da veya bu yüce sûrede, İmran kızı **«Meryem'i de an»** yani haberini ve kıssasını da hatırla. Hatırlamak şahıslarla değil, haber ve kıssalarla ilgilidir. Meryem, ibadet eden kadın demektir. Meryem'in ismen zikredilmesinin hikmeti şudur: Padişah ve ileri gelen kişiler, hür olan kadınlarının ismini ulu orta söyleyip ayağa düşürmezler, bilakis kinaye yoluyla "eş, hane halkı" şeklinde ifade ederlerdi. Fakat ne zamanki Hristiyanlar, Meryem ve İsa hakkında ileri geri konuşmaya başlayınca Cenab-ı Hak Meryem ismini, onun ayrılmaz vasfı olan kulluk yönünü tekid için ve Arapların, cariyeler için kullandıkları tarza uyarak açıkca zikretti.

Bilindiği gibi Hz. İsa'nın babası da yoktur. Böyle inanmak gerekir. İsa'nın, anasına nisbet edilerek söylenip durması sebebiyle, kalblerde onun babası olmadığına ve tertemiz Meryem'in de lânet olası Yahudilerin söyledikleri iftiradan uzak bulunduğuna dair bir inanç hasıl olur.

«Bir zaman o, ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti.» Kavminden ayrılıp doğu tarafına çekilmişti.

Hasan Basri diyor ki: Bundan dolayı Hristiyanlar doğu tarafını kıble edindiler. Yahudiler de batı yönünü kıble edinmişlerdi. Çünkü Musa'nın Cenab-ı Hak'la buluşma yeri ve Tevrat'ın verildiği mahal, dağın batı tarafıydı. Nitekim Cenab-ı Hak da öyle buyuruyor: *"Ey Muhammed! Musa'ya hükmümüzü bildirdiğimiz zaman sen batı yönünde değildin."* (Kasas: 44)

Âyetin manası: Kavminden uzaklaşıp, ayrı ve tek başına kalınca doğu tarafında bir yere geldi. Bulunduğu yer mescitti. Ay başı olduğu zaman teyzesinin evine gider, temizlenince de mescide gelirdi.

17. «Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti.» Bir gün yıkanma ihtiyacı duydu. Mevsim kıştı. Gizlenmek için evlerinin en dip tarafında insanlarla kendi arasına bir perde çekti. O temizlenip, elbisesini giymiş olarak abdest mahallinde bulunurken Cebrail parlak bir delikanlı sûretinde kendisine geldi. **«Biz ona Cebrâil'i göndermiştik de.»** Âyette Cebrâil *"rûh"* olarak zikrediliyor. Çünkü o ruhânî bir varlıktır. Lâtif olduğu için ona ruh denmiştir. Beden ancak ruhla yaşar, Cebrâil, Ruhu'l-Emîn'dir yani emin ruhtur.

«Ona tam bir insan olarak görünmüştü.» Meryem'e, yaratılışı tam, düzgün bir insan şeklinde göründü. Bundan maksat; Meryem'in onun sözüne ilgi duyması, Allah'ın kelimelerinden kendisine aktaracağı şeyleri kabullenmesidir. Şayet Cebrâil, melek şeklinde gelseydi ondan ürker, sözünü dinleyemezdi.

18. «Meryem: 'Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen senden Rahman'a sığınırım' dedi.» Bu sözü, uğradığı sıkıntıdan korunabileceği özel iltifatı celbetmek ve Allah'a sığınmadaki mübalâğasını ifade için söylemişti.

Zemahşerî *Keşşaf*'ta şöyle dedi: "Bu güzel sûretten Allah'a sığınması Meryem'in iffet ve takvalı bir kadın olduğuna delâlet etmektedir."

"Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen" dedi. Çünkü müttaki olan ders alır. Allaha karşı gelmekten çekinir. Fasık kimse otorite ile korkutulur, münafık ise insanlarla sakındırılır. Foyasının meydana çıkmasından korkar. *et-Te'vilatü'n-Necmiyye* isimli eserde böyle söylenmektedir. Meryem demek istiyor ki; Rahmanı tanırsan, dindar ve müttaki isen Allah'a sığınman sebebiyle bana yaklaşma. Şayet Rahmanı tanımaz bir günahkârsan senden Hakka sığınırım.

19. Bunun üzerine **«Cebrâil»** şöyle cevap verdi: **«'Ben ancak Rabbinin elçisiyim.»** Ben, tahmin ettiğin kötülüklerin sadır olacağı bir kimse değilim. Ben ancak sığındığın Rabbinin elçisiyim. **«Sana temiz bir oğlan bağışlamak için geldim' dedi.»** Gömlekten üflemek sûretiyle, günahlardan pâk, beşerî benliğin karanlık kirinden arınmış temiz bir oğlanın bağışlanmasına sebep olmak için geldim.

20. «Meryem: 'Bana bir insan dokunmamışken, ben kötü kadın da olmadığım halde nasıl oğlum olabilir?' dedi.» Bunu Allah'ın kudretini uzak görmekten değil, normal kanunlar açısından söyledi.

Bana nikâh yoluyla hiç bir insan yaklaşmadı. Dokunmak manasına olan *"mess"*, helâl cinsî temastan kinayedir. Zina fiili için bu ifade kullanılmaz, hubs, fücûr, zina kelimeleri kullanılır.

Ben erkek isteyen bir fahişe değilim. Bununla cinsi ilişkiyi mutlak olarak reddetmek istiyor. Çocuk ancak helâl veya haram ilişkiden meydana gelir. Helâl'e gelince Meryem'e hiçbir insan yaklaşmadı. Haram'a gelince o zaten kötü kadın değil. Bu iki yol da ortadan kalkınca çocuk da ortadan kalkmaktadır.

21. «Cebrâil: 'Bu böyledir. Çünkü» beni sana gönderen **«Rabbin dedi ki:»** Sana asla bir insan dokunmadığı halde oğlan bağışlanması, normal şartlarda mümkün olmasa da **«'bu Bana kolaydır.»** Çünkü Ben sebep ve vasıtalara muhtaç değilim. **«Onu insanlar için bir mucize ve katımızdan da bir rahmet kılacağız.»** Bu oğlanı kudretimizin tamlığına delil göstermeleri için bu tarzda bir delil yaptık. Ayrıca rehberliğinde yürüsünler, irşadıyla aydınlansınlar diye onu tarafımızdan onlar için büyük bir rahmet yaptık. **«Hem bu, önceden kararlaştırılmış bir iştir.'' dedi.»** Onun babasız yaratılmasını ezeldeki ilmimle takdir ettim, olmasını kesin olarak kararlaştırdım. Aksi mümkün değildir, üzülmenin de bir faydası yoktur. Bu, Arapların şu sözünü ifade etmektedir: "Kim Allah'ın kader sırrını bilirse, sıkıntılar ona kolay gelir." Hadis-i Şerifte de şöyle buyruldu: *"Allah bir kulu severse onu imtihana tabi tutar."*(3)

Kula gerekli olan; nimet ihtiva ettiği için musîbet karşısında hamdetmek, şayet nimeti kaybederse sabretmektir: Bu ikisi de kulluk yoludur. *Şerhü'l-hikem*'de şöyle denildi: Düşünürsen anlarsın ki, gerçek marifete ulaşmak musibetlerde saklıdır. Marifet ancak Hak Teâlâ'nın sıfatlarının hakikatine ermekle mümkündür. Ta ki senden olan her şey O'nun sıfatları içinde kaybolsun, senin O'ndan başka itibarın kalmasın, O'nun zenginliği yanında başka zenginlik olmasın, O'nun kudreti yanında başka kudret kalmasın. Bu senin için ancak musibetin varlığıyla mümkün olur. Zira musîbet, Rabliğin galebesini ifade eder. Bunu iyice anla. Allah bizi ve sizi, halin hakikatine ermeye, bütün hallerde sabır makamında bulunmaya muvaffak eylesin.

3- Beyhakî; *Şuabu'l-İman*'da *Deylemî* de *Müsnedü'l-Firdes*'de rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/68.

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهٖ
مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِۚ
قَالَتْ يَا لَيْتَن۪ي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾
فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَٓا اَلَّا تَحْزَن۪ي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا
﴿٢٤﴾ وَهُزّ۪ٓي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّاۘ
﴿٢٥﴾ فَكُل۪ي وَاشْرَب۪ي وَقَرّ۪ي عَيْنًاۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًاۙ
فَقُول۪ٓي اِنّ۪ي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّاۚ ﴿٢٦﴾

22. Meryem İsa'ya gebe kaldı, onunla uzak bir yere çekildi.

23. Doğum sancısı onu bir hurma ağacının altına gitmeye mecbur etti. "Keşke bundan önce öleydim de unutulup gitseydim" dedi.

24. Alt tarafından ona: "Sakın üzülme. Rabbin alt tarafında bir su arkı var etti," diye seslendi.

25. "Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.

26. Ye iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen: 'Ben Rahman'a oruç adadım, bugün hiç bir insanla konuşmayacağım,' de."

22. «Meryem İsa'ya gebe kaldı.» İbn Abbas dedi ki: "Meryem Cebrâil'in sözünden rahatladı ve ona yaklaştı. Cebrâil, Meryem'in gömleğinin yakasından üfledi. Nefesi rahmine ulaştı. Üfleme neticesinde İsa'ya hamile kaldı." **«Onunla uzak bir yere çekildi.»** İsa karnında olarak ev halkından çok uzak bir yere, yalnızlığa çekildi.

23. «Doğum sancısı onu», doğum sırasında gizlenip tutunması için **«bir hurma ağacının altına gitmeye mecbur etti.»** Zaten ona doğum yaptıracak bir ebe de yoktu.

«'Keşke bundan önce öleydim de unutulup gitseydim' dedi.» Celâleyn tefsirine göre: *"Bundan önce"* ifadesinden maksat, bu işden veya bu günden önce demektir. Cebrâil ile arasında geçen müjdeyi bildiği halde böyle söylemesi, Allah'ın hükmünü beğenmemesinden değil, beşerî yapının gereği olarak insanlardan utanması, ayrıca kendisi hakkında insanların ileri geri konuşup günaha girmelerinden çekinmesinden dolayıdır.

Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir ki; O, yerden bir çöp almış ve: "Keşke çöp olsaydım da dünyaya gelmeseydim" demiştir. Bilâl-i Habeşî de: "Keşke anası Bilâl'i doğurmamış olsaydı" dedi. Birisi de şöyle söyledi:

Bazan derim, ya Rab! Artır servetimi
Bazan da, anne! Beni doğurmasaydın emi!

Meryem de: "Hiç kimsenin hatırına gelmeyen değersiz bir varlık olsaydım" demişti.

24. Cebrâil Meryem'in üzüntüsünü işitince **«alt tarafından ona:»** ağacın altında dip taraftan; İsa'nın doğumundan ötürü **«'sakın üzülme»** o, önemli bir kişi olacaktır diye seslendi. Seslenen Cebrâil idi. Çünkü İsa, Meryem, onu kavmine getirinceye dek henüz konuşmamıştı.

«Rabbin, alt tarafında bir su arkı var etti,' diye seslendi.» Arkdan maksat küçük bir nehirdir. İbn Abbas şöyle dedi: Cebrâil ayağı ile yere vurdu, tatlı bir su kaynağı belirdi. Küçük dere şeklinde akmaya başladı.

25. «'Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.» Kendine doğru hurma dalını şiddetle salla ki; devşirilecek kıvama gelmiş hurmalar peş peşe üzerine dökülsün.

"Salla" emrinin hikmeti nedir? denirse. Buna şöyle cevap verilir: Meryem babasız çocuk olmasına şaşırmıştı. Allah ona bu işe şaşırmaması için bir

âyet olmak üzere kuru hurma dalından taptaze hurma meydana geldiğini göstermişti.

26. «Ye, iç gözün aydın olsun.» Bu taze hurmadan ye, arkın suyundan iç. Bu olay Meryem'in kerameti, İsa'nın ise peygamberlik müjdesidir.

Hurmada bir çok faydalar vardır. Hazmı kolaydır. Tam bir gıdadır. Su ve hurma Arapların gıdasıydı. Bundan ötürü cesur ve yiğit idiler.

Rebî b. Haysem şöyle dedi: "Lohusa kadınlar için taze hurmadan, hastalar içinse baldan daha yararlı bir şey yoktur."

Gözün aydın olsun. Seni üzen şeyleri bir tarafa at. Allah olağan üstü şeylerle senin suçsuzluğunu ispatladı. Arkın akması, kuru hurma ağacının yeşermesi, vaktinden önce meyve vermesi gibi olağanüstü şeyleri gördüklerinde insanlar, babasız çocuk meydana gelmesini garipsemezler.

«Eğer insanlardan birini görürsen; 'Ben Rahma'na oruç adadım. Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım' de.'» Kim olursa olsun, birisini gördüğünde, çocuğun hakkında soru sorana ve o konuda seni ayıplayana de ki; "Ben Rahman'ın rızası için kendi kendime oruç veya susma sözü verdim."

İsrailoğullarından gayretli kişilerin orucu akşama dek yemekten ve konuşmaktan uzak durmak şeklindeydi: Bu türlü oruç ümmet-i Muhammed'den kaldırılmıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) sükût orucunu yasaklamıştır.

Meryem'e, adağını işaretle bildirmesi emredilmişti. Yani, bunu sözle değil işaretle söyle denilmişti. Bundan maksat; âdi insanlarla tartışmanın gereksizliği ve henüz beşikte olan İsa'nın sözüyle yetinmedir. Zira bu, Meryem'in suçsuzluğu konusunda ileri geri konuşanın ağzını kapayacak bir durumdur. Allah, Meryem'in suçsuzluğunu İsa vasıtasıyla ortaya çıkarmak istedi. O da, daha beşikte iken anasının günahsız olduğunu söyledi.

Buradan da anlaşılıyor ki; bayağı kimseler karşısında susmak icab eder. İnsanların en hakiri, karşısında muhatap bulamayan sefih kimsedir.

Zemahşerî'nin nüktelerinden birisi de şudur: Alçaklığı en çok engelleyen şey, ondan yüz çevirmektir. Onun yularını ancak ona aldırmamak çözer. Alçağın öfkesini ancak yumuşak kişiler kırar. Tutuşmuş ateşi ancak su söndürür. Yani adi kişinin öfkesi, şiddetlenmiş ateş gibidir, nasıl ki ateşi ancak su söndürürse onu da ancak mülayimlik söndürür. "Ateş, yiyecek bir şey bulamazsa kendi kendini yer."

فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾
يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾
فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ
صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ اِنّ۪ي عَبْدُ اللّٰهِ اٰتٰىنِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾
وَجَعَلَن۪ي مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَان۪ي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ
مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَت۪ي وَلَمْ يَجْعَلْن۪ي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾
وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

27. Çocuğu alıp kavmine getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Tuhaf bir iş yaptın.

28. Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi."

29. Meryem çocuğu gösterdi. Onlar: "Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?" dediler.

30-33. Çocuk: "Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekât vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni âsî bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde, diri olarak kabirden kaldırılacağım günde bana selâm olsun" dedi.

27. «Çocuğu alıp kavmine getirdi.» Meryem, lohusalığı bitip temizlenince, İsa ile birlikte kavmine döndü.

İbn Abbas şöyle dedi: "Meryem onların yanından güneş doğarken çıktı. Öğle vakti çocukla birlikte yanlarına geldi."

Rivayet edildi ki: Zekeriyya (a.s.) Meryem'i kaybetti. Onu mescidde bulamadı. Çok üzüldü. Teyzesinin oğlu Yusuf'a, çıkıp aramasını söyledi. Yusuf onu, ağacın altında buluncaya dek aradı. Meryem salih insanlar olan hane halkına ve kavmine geldiğinde Zekeriyya da onlarla birlikte oturmuş, ağlayıp, üzülüyorlardı. Sonra onu azarlayarak **«dediler ki: 'Ey Meryem! Tuhaf»**, acayip, tamamen yanlış **«bir iş yaptın.»** Âyette geçen *"Feriy"* kelimesi, yalan, iftira demektir.

28. «Ey Hârûn'un kız kardeşi!» Hârûn'la, peygamber olan Harun'u kasdettiler. Zira Meryem, Harun'un kardeşi mesabesindeki kişilerin neslindendi. Ayrıca denildi ki; Hârûn, babası cihetinden Meryemin kardeşiydi. Babası salih bir zattı. Yine denildi ki; Hârûn Musa'nın kardeşidir. Meryem'in ona nisbeti onun soyundan gelmesinden dolayıdır. Nasıl ki: Ey Arabın kardeşi! denildiğinde, ey onlardan biri! denmiş oluyorsa, ey Hârûn'un kardeşi! dendiğinde de aynı şey kastedilmiş oluyor.

«Baban» İmrân da **«kötü bir kimse değildi. Annen de»** Fakûz kızı Hanne **«iffetsiz»**, fahişe **«değildi.'»** Bu babasız çocuğu nereden buldun?

Bu ifade; *"tuhaf bir iş yaptın"* sözünün açıklaması ve salih kimselerin çocuklarının fenalık yapmasının başkalarına göre daha kötü olduğuna dikkat çekilmesidir.

29. «Meryem» kendilerine cevap vermesi için onlara **«çocuğu gösterdi. Onlar»** da Meryem'in bu tavrını garipseyerek: **«'Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?'»** Biz daha önce akıllı bir kimsenin kucaktaki çocukla konuştuğunu görmedik. Çünkü onun, sözü anlayıp cevap verme gücü yoktur **«dediler.»**

30-33. «Çocuk: 'Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum.» İsa fasih bir dille ilk söz olarak Allah'ın kulu olduğunu belirtti. Bununla kendisinin ilâh olduğunu söyleyen Hristiyanlara cevap vermiş ve annesine yapılan suçlamayı ortadan kaldırmış oluyordu. Çünkü Allahü Teâlâ fahişe bir kadına İsa gibi bir çocuk nasip etmez.

«Bana kitap» İncil **«verdi ve beni peygamber yaptı.»** Bununla beraber **«nerede olursam olayım beni mübarek»** çok faydalı, hayrı öğreten bir kişi **«kıldı.»** İsâ, ileride olacak şeyleri, olmuş tarzında mâzi sığasıyla haber verdi.

Ulemânın çoğunluğuna göre, Allah İsa'ya çocuk yaşta peygamberlik ve İncil'i vermiştir. Zira o, büyük insan gibi akıllıydı. Meşhur görüşe göre ise Allah ona otuz yaşından sonra vahyetti. Buna göre Rasûllüğü, nebiliğinden sonra olmuş oluyor.

«Yaşadığım müddetçe, namaz kılmamı, zekât vermemi...» Bana kesin bir emir olarak namaz kılmamı, malın zekâtını vermemi emretti. İlâhi hitapların peygamberlere yöneltilmesi, ümmeti emirler ve yasaklar hususunda gayrete getirmek içindir.

Bahru'l Ulûm'da şöyle dendi: *"Yaşadığım müddetçe"* ifadesi; kul yaşadıkça üzerinden zâhirî ibadetlerin ve diğer sorumlulukların asla düşmeyeceğine açık bir delildir. Bazı ibâhiyye mensuplarından nakledildiği gibi, kulun ibadetlerden muaf olacağı sözü tamamen küfür ve sapıklıktır.

«Ve anneme iyi», güzel ve nazik **«davranmamı emretti.»** Bu söz de işaret etmektedir ki, Meryem'in kocası yoktur. Olsaydı babaya da iyilik tavsiye edilirdi. **«Beni»** Rabbine **«âsi»** kibirli **«bir zorba kılmadı.»**

«Doğduğum günde, öleceğim günde ve diri olarak kabirden kaldırılacağım günde bana selâm olsun' dedi.» Tabii bir baba olmaksızın doğduğum günde, öleceğim günde ölüm ve ölüm sonrası sıkıntılardan, dirileceğim günde kıyamet ve cehennem korkusundan selâmette olayım. Bu üç önemli safhada Allah'ın selâmeti Yahya'ya nasıl teveccüh ettiyse bana da öylece teveccüh etsin.

İsâ bu sözlerle onlara hitab edince, anasının suçsuz olduğununa kanaat getirdiler. Onun iffetli ve şüpheden uzak bulunduğuna inandılar. İsâ bundan sonra normal konuşma çağına erinceye kadar konuşmadı.

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ
لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا

صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (٣٦) فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ (٣٧) أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ
يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٣٨) وَأَنْذِرْهُمْ
يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
(٣٩) إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ (٤٠)

34. İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu İsâ, gerçek söze göre budur.

35. Allah için çocuk edinmek olur şey değildir. O münezzehtir. Bir şeyin olmasına hükmederse ona sadece "ol" der. O da olur.

36. "Şüphesiz Allah, benim de, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. İşte doğru yol budur."

37. Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline!

38. Bize geldikleri gün neler görüp neler işitecekler! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.

39. Onlar bir gaflet içindeyken ve henüz iman etmemişlerken her işin bitmiş olacağı o pişmanlık günüyle onları uyar.

40. Şüphesiz Biz yeryüzüne ve üzerinde olanlara vâris olacağız ve onlar ancak Bize döndürüleceklerdir.

34. «İşte hakkında şüpheye düştükleri» yüce vasıfları anlatılan **«Meryem oğlu İsâ, gerçek söze göre budur.»** Hristiyanların tanımladıkları gibi değil. Bu, onları en açık ve ilmî tarzda reddetmedir. Şüpheye düşüp Allah'ın oğludur dedikleri Meryemoğlu İsa hakkındaki gerçek ve sabit söz budur.

35. **«Allah için çocuk edinmek olur şey değildir. O»** Allah, Hıristiyanların iftirasından **«münezzehtir. Bir şeyin olmasına hükmederse ona sadece 'ol' der. O da olur.»** İsa için de "ol" dedi. Hemen babasız oluverdi. Âyetin manası; Allah, varlıkların olmasını isterse buna engel olunmaz. İstediği tarzda ve gecikmeksizin hemen oluverir.

36. **«'Şüphesiz Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. İşte doğru yol budur.'»** Bu söylediğim tevhid inancı, dosdoğru yoldur. O yola giren sapmaz. Böylece İsa'nın sözü tamam oldu.

37. **«Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler.»** *"Ahzâb"*, "hızb"ın çoğuludur. Cemaat demektir. Yani insanlardan ilâhî hitaba muhatap olanlar, aralarında ayrılığa düştüler. Bunlar kendilerine peygamber gönderilen topluluklardır.

Nasturîler: İsâ, Allah'ın oğludur dediler. Yakubîler: O, Allah'ın kendisidir, önce yeryüzüne indi, sonra göğe yükseldi dediler. Melkânîler ise: O, Allah'ın kulu ve nebisidir dediler.

«Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline!» Ayrılığa düşen kâfirlerin hesabı ve korkusu dehşetli olan kıyamet gününü görmekten ötürü vah haline! *Veyl*, helâk demektir.

38. **«Bize geldikleri gün, neler görüp neler işitecekler!»** Kıyamet günü hesap ve ceza için Bize geleceklerinde gözleri ve kulakları ne de keskindir!

Dünyada sağır ve kör iken burada şaşkınlık içinde pür dikkat kesilmeleri tabiidir. Taaccüp; sebebi bilinmediği için bir şeyi gözde büyütmektir. Sonra bu kelime normal ta'zim için de kullanılır olmuştur.

«Fakat, o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.» Yani onlar dünyada hudutsuz ve açık bir hata içindedirler. Zira kendilerine fayda vereceği sırada her şeyi görüp, dinlemekten gafil oldular.

39. Ey Muhammed! **«Onlar bir gaflet içindeyken ve henüz iman etmemişlerken her işin bitmiş olacağı o pişmanlık günüyle onları uyar.»** Zalimleri, insanların üzüntü ve pişmanlık duyacakları gün ile korkut. O gün hesap bitirilir. Cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme sevkedilir.

Rivayet edildi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu durumdan soruldu; O da şöyle buyurdu: *"Ölüm alaca bir koç sûretinde getirilir ve boğazlanır. Cennetlik ve cehennemlikler bakar. Dellâl şöyle bağırır: Ey cennet ehli! Size ölümsüz bir hayat. Ey cehennem ehli! Size de ölümsüz bir hayat... Cennetlikler sevindikçe sevinirler. Cehennemlikler ise üzüldükçe üzülürler."* [4]

O zalimler âhirette kendilerine yapılacak muameleden gafildirler, dünya hayatında hâlâ gaflet içinde bulunmaktadırlar.

40. «Şüphesiz Biz yer yüzüne ve üzerinde olanlara vâris olacağız ve onlar ancak Bize döndürüleceklerdir.» Bizden başka onlar üzerinde bir sahip yoktur. Onlar karşılık görmek için ister tek, isterse ortak olarak Bizden başkasına değil, sadece Bize döndürüleceklerdir.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرٰهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا
(٤١) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ
وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا (٤٢) يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ
مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (٤٣) يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ
الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا (٤٤) يَا أَبَتِ إِنِّي
أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا (٤٥)

---

[4] Hadis mana olarak rivayet edilmiştir. Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel tahric etmiştir. Metni şöyledir: *"Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girince, ölüm alaca bir koç şekline getirilir. Kesilmesi emredilir..."* Bkz. Müsned; *el-Fethu'l-Kebîr,* 1/108.

41. Kitapta İbrahim'i de an, gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.

42. Babasına demişti ki: "Ey Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan şeylere niçin tapıyorsun?

43. Ey Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy, seni doğru yola ileteyim.

44. Ey Babacığım! Şeytana tapma. Çünkü şeytan Rahman'a âsi olmuştur.

45. Babacığım! Doğrusu ben sana Rahman katından bir azap gelip de şeytanın dostu olmandan korkuyorum."

41. Ey Muhammed! **«Kitapta İbrahimi de an.»** Kavmine İbrahim'in hikâyesini anlat. Zira bütün din menupları İbrahim'in faziletini kabul ederler. Arap müşrikleri de İbrahim soyundan gelmekle iftihar ederler. Cenab-ı Hak, Habibi Muhammed (s.a.v)'e, şirki bırakmaları için onlara İbrahim'in tevhid inancını haber vermesini emretti.

«Gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.» İbrahim gerçekten doğruluktan ayrılmayan, her vakit doğru hareket eden bir peygamberdi. Doğrulukla, peygamberlik sıfatlarını kendinde toplamıştı. Zaten doğruluk peygamberliğin ayrılmaz şartıdır. Peygamber mutlaka doğru kimseden olur.

Fakat sıddık (çok doğru) kimsenin, peygamber olması gerekmez. Nebilikle, Rasûllük arasındaki fark şudur. Rasul, ister insan ister melek olsun, hükümleri tebliği etmek üzere gönderilen kişidir. Nebî ise sadece insandan olur.(5)

42. Ey Muhammed! Hatırla ki bir zamanlar İbrahim **«babasına»** Âzer'e, kendisini tatlılıkla hakka davet için **«demişti ki: 'Ey Babacığım!»** İbadet sırasında senin övgü ve yalvarmalarını **«işitmeyen,»** huzurundaki tevazu ve saygını **«görmeyen ve sana»** dünya ve âhirette **«hiçbir fayda sağlamayan»**, Allah'ın azabını senden uzaklaştıramayan **«şeylere niçin tapıyorsun?»**

43. «Ey Babacığım! Doğrusu» vahiy yoluyla, **«sana gelmeyen bir ilim**

5- Nebî ile Rasûl arasındaki fark konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür: "Tebliğe memur edilenlere Rasûl, tebliğle memur olmayanlara nebî denir" görüşü daha doğru gözükmektedir. Kur'andaki bütün peygamberler hem Rasûl hem de, Nebîdir (Mütercim).

bana geldi.» Öyleyse **«bana uy. Seni doğru yola ileteyim.»** Benden ilim öğrenmekten çekinme ki, seni en yüksek mertebeye çıkaracak, sapıklıktan kurtaracak dosdoğru yola ileteyim.

Hz. İbrahim, fevkalâde cahil olmasına rağmen babasının cahil olduğunu söylemedi, gerçek de olsa kendini üstün ilim sahibi olarak tanımlamadı. Bilakis onun yol arkadaşı, yardımcısı tarzında kendini takdim etti. Bu, kibarlık ve incelik metodudur.

44. «Ey Babacığım! Şeytana tapma.» Putlara tapman bir bakıma şeytana tapmandır. Çünkü bu işi süsleyip püsleyen, seni putperestliğe teşvik eden şeytandır. **«Çünkü şeytan, Rahman'a âsi olmuştur.»** Âdem'e secdeden yüz çevirmesi de bu isyanındandır. Malumdur ki, âsiye itaat, gazap doğurur ve nimetin elden çıkmasına sebep olur.

45. «Babacığım!» Şayet şeytana uymuş ve Rahmana isyan etmiş halde ölürsen **«doğrusu ben sana Rahman katından bir azap gelip de şeytanın dostu»,** ebedi lânette şeytanın yakını **«olmandan korkuyorum.'»** İbrahim'in bu korkusu, babasının iyi ve doğru davranmasını temin içindir.

قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَت۪ي يَٓا اِبْرٰه۪يمُۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ
وَاهْجُرْن۪ي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَۚ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّ۪يۜ
اِنَّهُ كَانَ ب۪ي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَاَدْعُوا رَبّ۪ي عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ بِدُعَٓاءِ رَبّ۪ي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ
وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۙ وَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ وَكُلًّا

جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ

صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

46. Babası: "Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bundan vazgeçmezsen andolsun seni taşlarım. Uzun müddet de benden ayrıl, git," dedi.

47. İbrahim: "Sana selâm olsun" dedi. "Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır.

48. Sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor ve sadece Rabbime yalvarıyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmakla bahtsız olmam."

49. İbrahim onları Allah'tan başka taptıklarıyla başbaşa bırakıp çekilince Biz ona Yâkub ve İshak'ı bahşettik ve her birini peygamber yaptık.

50. Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk, her dilde üstün şekilde anılmalarını sağladık.

46. «**Babası**» inadında ısrar ederek İbrahim'e şöyle dedi: «**'Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun?**» Onlardan vazgeçip ayrılıyor musun? Bu bir nevi taaccüptür. Sanki onlardan yüz çevirmek akıllı işi değil.

«**Eğer bundan vazgeçmezsen**» bu tanrılara ibadeti yasaklamaya devam edersen, ölünceye veya benden uzaklaşıncaya kadar «**andolsun seni taşlarım. Uzun müddet de benden ayrıl, git'**» konuşma «**dedi.**»

47. «**İbrahim: 'Sana selâm olsun' dedi.**» Bu, ikram ve iltifat selâmı değil, ayrılış selâmıdır. Çünkü bu, kötülüğe iyilikle karşılık vermek tarzında İbrahim'in, babasına duâsı değildir.

Bu da gösteriyor ki; nasihat edilen kimse şiddet gösteriyorsa onu kendi haline bırakmak caizdir.

Âyetin manası şudur: Benden salim oldun. Bundan sonra benden sana bir rahatsızlık dokunmaz. Seni incitecek bir şey söylemem. Fakat **«'Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim»** yani seni imana kavuşturması, tevbeye muvaffak kılması için Rabbimden seni bağışlamasını dileyeceğim. Bu türlü bir istiğfarın caiz olmasında herhangi bir tereddüt yoktur. Sakıncalı olan, küfür devam ettiği halde kâfire dua etmektir. İbrahimin, babasına duâ va'dinde herhangi bir karışıklık yoktur. Başka bir âyette de buna işaret edilmektedir: *"...Senin için mağfiret dileyeceğim..."* (Mümtehine: 4) Bu va'd, durumu net olmadığı için henüz babasının imanından ümit kesmezden önce idi. *"...Fakat O'nun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzak durdu."* (Tevbe: 114)

«Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır.» Rabbim bana çok çok lütuf ve ikramda bulunur. Size nasihatlerim fayda vermediği için senden ve kavminden dinim adına ayrılıyor, hicret ediyorum. Allah'tan gayri taptığınız putlardan da... Ben tek Rabbime ibadet ediyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmaktan bahtsız, mahrum olmam.

48. «Sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor» yani senden de kavminden de dinim uğrunda hicret ederek uzaklaşıyorum. Çünkü nasihatlarım size tesir etmedi, **«ve sadece Rabbime yalvarıyorum»** yalnız O'na ibadet ediyorum. **«Umarım ki Rabbime yalvarmakta bahtsız olmam.'»** Elim boşa çıkmaz, gayretim zayi olmaz.

49. «İbrahim, onları Allah'tan başka taptıklarıyla başbaşa bırakıp çekilince» Şam'a hicret edince, kâfir akrabalarından ayrılmasına karşılık olarak **«Biz ona Yakub ve İshâk'ı bahşettik.»** Özellikle Yakub ve İshak'ın zikredilmesi, peygamberlerin şeceresi olmalarından dolayıdır. **«Ve»** onlardan **«her birini peygamber yaptık.»**

50. «Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk», dinî ve dünyevî her türlü hayrı verdik. **«Her dilde üstün şekilde anılmalarını sağladık.»** Âyetteki *"Lisane Sıdk"* övgü, medih demektir. Yani insanlar onunla iftihar ederler, onları hayırla yadederler, böylece âyet-i kerimedeki davetine uymuş olurlar. *"Sonraki nesiller arasında hayırla anılmamı sağla."* (Şuâra: 84)

Bil ki bu âyet-i kerimelerde bir takım önemli işaretler vardır:

Bu işaretlerden birisi, yumuşaklık ve güzel ahlâktır. Çünkü sertlik, muhatabın uzaklaşmasına yol açar.

Bu işaretlerden bir diğeri de ittibadır. Kimin derecesi yükselirse kitap ve sünnete daha çok sarılır, tâbi olur. Sehl b. Abdullah şöyle dedi: "Nefse en zor gelen şey, tâbi olmaktır. Çünkü ittibada nefse rahat yoktur."

Âyetlerdeki işaretlerden birisi de, uzlettir. Ebu'l-Kasım dedi ki: "Kim dünya ve âhirette selâmet ararsa kötü arkadaşlardan uzak dursun. Çünkü kişi, sevdiğiyle beraberdir."

Bu işaretlerden bir diğeri de, kim Allah rızası için sevdiğini terkederse Allah ona, dostu İbrahime yaptığı gibi, terkettiğinden daha güzel ve sevimlisini, bedel olarak verir. Onunla ülfet eder.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰىۘ اِنَّهُ كَانَ
مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (٥١) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ
الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (٥٢) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا اَخَاهُ هٰرُونَ
نَبِيًّا (٥٣) وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَۘ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ
الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (٥٤) وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ
وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (٥٥) وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
اِدْرِيسَۘ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (٥٦) وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا
(٥٧) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ
وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَٓائِيلَ وَمِمَّنْ

هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا
وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

51. Kitapta Musa'yı da an. Doğrusu o hâlisdi ve elçi bir peygamberdi.

52. Ona Tûr'un sağ yanından seslenmiş ve özel konuşmak üzere onu yaklaştırmıştık.

53. Rahmetimizden dolayı ona kardeşi Hârun'u peygamber olarak bağışladık.

54. Kitap'ta İsmail'i de an. Çünkü o, sözünde duran elçi bir peygamberdi.

55. Ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabbi katında beğenilmişti.

56. Kitap'ta İdris'i de an. Çünkü o çok doğru bir peygamberdi.

57. Onu yüce bir yere yükselttik.

58. İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberleden, Âdem'in zürriyetinden, Nuh'la birlikte gemi de taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail (Yakub) in soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Rahman'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.

51. Ey Muhammed! «**Kitapta Mûsâ'yı da an.**» Yakub'dan ayrı zikredilmesin diye Musa, İsmail'den önce zikredildi. «**Doğrusu o, halisdi ve elçi bir peygamberdi.**» Allah Musa'yı pisliklerden, noksanlıklardan ve diğer zaaflardan uzak yaptı. Allah onu, kendisini haber versin diye halka elçi gönderdi. Bundan dolayı, daha yüce ve daha hususi olduğu halde *"rasûl"*, *"nebî"*den önce getirildi. Ben fakir diyorum ki, Nebînin te'hiri âyet sonlarına riayet (söz ahengi) içindir.

52. «**Ona Tûr'un sağ yanından seslenmiş ve özel konuşmak üzere**

onu yaklaştırmıştık.» Tûr; Mısır'la Medyen arasında bir dağdır. Biz Musa'ya, Musa'nın sağına gelen cihetten seslendik. Haddi zatında dağın sağı solu olmaz.

Suyûti şöyle dedi: "Musa, Medyen'den Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Musa'nın sağ tarafında, dağ yönündeki ağaçtan seslenildi."

Allah onun durumunu, kral'ın, konuşmak için kendine yaklaştırıp arkadaşlığa seçtiği kimseye benzetti. Çünkü Mûsâ ile, melek aracı olmadan konuştu.

53. «Rahmetimizden dolayı ona kardeşi Hârun'u peygamber olarak bağışladık.» Biz Musa'ya, ona olan rahmetimizden ötürü, kendisine destek ve yardımcı olmak üzere kardeşi Hârun'u bağışladık. Nitekim Musa Rabbinden böyle istemişti : *"Bana ailemden bir vezir ver."* (Tâhâ: 29)

et-Te'vilatü'n-Necmiyye adlı eserde denildi ki: "Yukarıdaki âyet, peygamberliğin çalışmakla değil, Allahü Teâlâ'nın lütfuyla olduğuna delâlet etmektedir. O, insanların gayretleriyle değil, kendi rahmet ve ikramıyla, insanlardan dilediğine nebilik, dilediğine ise Rasullük verir. Yine burada Hz. Musa'nın Allah katında çok makbul bir kimse olduğuna işaret vardır. Zira onun şefaatiyle, kardeşi Hârun'a da nübüvvet ve risâlet vermiştir."

54. «Kitap'ta İsmail'i de an.» Cenab-ı Hak İsmail'i, babası İbrahim ve kardeşi İshakdan ayrı olarak zikreti. Bu, ona verdiği fazla önemden dolayıdır. Ey Muhammed! Kavmine Kur'an'daki, ceddin İsmail'in kıssasını da oku, anlat. **«Çünkü o, sözünde duran elçi bir peygamberdi.»** kendisiyle insanlar ve Allah arasındaki işlerde sözünü yerine getirirdi. Allah onu bu şekilde tanımladı. Çünkü o, sözünde durmakla meşhurdu ve bu konuda başkasında görülmemiş sadakat örnekleriyle tanınmıştır. Kurban edilme konusundaki sadakati misal olarak yeter. Kesileceği sırada şöyle diyerek sözünü yerine getirmiştir: *"...İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* (Sâffât: 102) Burada sözde durmaya teşvik vardır.

Bil ki; Allahü Teâlâ İsmail (a.s.)'i vaadinde durduğu için övdü. Bu da işaret etmektedir ki; övgü ancak vaadin gerçekleşmesiyle tahukkuk eder, tehdidin gerçekleşmesiyle değil. Bundan dolayı âlimler, cezalandırma konusunda caymanın câiz olduğunu, mükâfat konusunda ise câiz olmadığını söylemişlerdir. İmam Vâhidî bunu şu âyetin tefsirinde açıkça belirtmiştir. *"Her kim bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası, içinde sürekli kalacağı cehennemdir."* (Nisâ: 93)

Araplar, birisinin kötülük vadedip yerine getirmemesini ayıp ve döneklik saymazlar. Bilakis cömertlik ve fazilet sayarlardı.

Şöyle denildi:

Ben vaad ve tehditte bulunurum
Tehditten vaz geçer, vaadimde dururum

Şöyle de dendi:

Bolluk zamanında vaadederse vaadinde durur
Darlık zamanında tehdit ederse akıl ona engel olur.

Bu konuda Yahya b. Muâz ne güzel söyledi: "Vaad ve vaîd (tehdit) haktır. Vaad kulların; şunu yaparlarsa onlara şunu vereceğim diye garanti etmesinden dolayı Allah üzerinde hakkıdır. Sözünde durmaya Allah'tan daha lâyık kim olabilir? Tehdit ise Allah'ın kullar üzerinde hakkıdır. Onlara, şöyle yaparsanız sizi cezalandırırım der. Onlar da yaparlarsa, ister affeder isterse cezalandırır. Zira cezalandırmak O'nun hakkıdır. Fakat münasip olanı af ve keremdir. Çünkü Allah çok bağışlayıcı çok merhamet edicidir."

Allah İsmail'i, babası İbrahim zamanında Yemen kabilelerinden Cürhümlülere elçi göndermişti. Cürhüm bir Yemen kabilesidir. İsmail onlardan bir hanımla evlendi. Onlara Allah'ı haber veren bir nebi idi. Babası İbrahim'in şeriatı üzere amel etti. Ulemânın icmaına göre İsmail'e kitap inmemiştir. Lût, İshak ve Yakub peygamberler de böyledir.

55. «Ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi.» Âyetteki *"ehl"* den maksat, izdivaç ve doğum yönünden ilişkili kimselerdir. Önemli olan, kişinin önce kendine ve kendisine en yakın olanlara tam olarak yönelmesidir. Cenab-ı Hak bu hususta şöyle buyuruyor: *"Önce en yakın hısımlarını uyar."* (Şuârâ: 214) *"Ailene namazı emret."* (Tâhâ: 132) *"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun."* (Tahrim: 6) Yakınlar düzelirse herkes de düzelir.

Namaz, bedenî ibâdetlerin en üstünüdür. Zekat ise mâli ibadetlerin en faziletlisidir.

«Rabbi katında beğenilmişti.» Söz, hal ve hareketlerinde beğenilmişti. Zira Allah'a tam bağlıydı.

Salihlerin birinden şöyle hikâye edildi: "Bana misafirler geldi. Onlara dedim ki: 'Bana tesirli bir tavsiyede bulunun.' Dediler ki: 'Sana altı şeyi tavsiye ediyoruz.

1- Kimin uykusu çok olursa ondan kalb hassasiyeti umulmaz.
2- Kim çok yemek yerse ondan gece ibadeti beklenmez.
3- Zalimle arkadaşlık kurandan iyi bir dindarlık beklenmez.
4- Yalanı âdet edinmiş kimsenin dünyadan imanla ayrılması umulmaz.
5- İnsanlarla çok haşir neşir olanın, ibadetten zevk alması umulmaz.
6-Sırf insanların hoşnutluğunu isteyenin Allah'ın rızasını kazanması umulmaz.'"

56. «Kitap'ta İdris'i de an.» O Nuh'un babasının dedesidir. İdris (a.s.) ölçü ve tartıyı ilk kullanan, kalemle ilk yazı yazan ve ilk elbise dikendir. Daha önce insanlar deri giyiyorlardı.

«Çünkü o» her halinde **«çok doğru bir peygamberdi.»** İkinci haber olan *"Nebî,"* birinci haber olan *"Sıddîk"*ı tahsis etmektedir. Çünkü her nebi Sıddık, fakat her sıddık nebi değildir.

57. «Onu yüce bir yere yükselttik.» O yüce makam, dördüncü kat semadır. Hz. Peygamber (s.a.v) Mirac'ta birinci semada Hz. Âdem'i, ikinci semada Yahya ve İsa'yı, üçüncü semada Yusuf'u, dördüncü semada İdris'i, beşinci semada Hârun'u, altınca semada Musa'yı, yedinci semada İbrahim'i gördü.

58. «İşte bunlar» yani bu sûrede Zekeriyya'dan İdris'e kadar zikredilenler **«Allah'ın kendilerine»** çeşitli dinî ve dünyevî **«nimetler verdiği peygamberlerden Âdem'in zürriyetinden...»** Zürriyet, çok çok oldu, anlamındaki "Zere'e" kelimesinden türemiştir. İnsan ve cin soyu için kullanılır. **«Nuh-la birlikte gemide taşıdıklarımızdan»** yani onların soyundan -bunlar İdris'in dışındakilerdir. Çünkü İbrahim, Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundandır.- **«İbrahim ve İsrail (Yakub)'in soyundan»** -Mûsa, Hârûn, Zekeriyya, Yahya ve İsâ bunlardandır- Burada kızların çocuklarının da zürriyetten sayıldıklarına delil vardır. Çünkü Meryem oğlu İsâ Yâkub soyundandır. **«Doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız»** peygamberlik ve ikram için seçip, hakka yönelttiğimiz **«kimselerdendir. Rahman'ın âyetleri»** kitaplarındaki korkutma ve teşvik âyetleri **«onlara»** yani bu peygamberlere **«okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.»** *"Sücceden"* kelimesi, "sâcid"in çoğulu, *"Bukiyyen"* kelimesi ise "Bâkin"in çoğuludur.

Yani sizden önceki peygamberler, neseblerinin yüceliğine, şahsiyetlerinin kemaline, Allah'a yakınlıklarına rağmen secde ediyor ve Allah'ın âyetlerini işitince ağlıyorlardı. Siz de onlar gibi olun. Hadisi Şerifte şöyle buyruldu: *"Kuran-ı okuyun ve ağlayın. Şayet ağlamazsanız, kendinizi ağlamaya zorlayınız."* [6] yani gözün ağlamazsa kalbin sana uysun. Kur'an-ı işitince üzüntüye kapılın. Çünkü Kur'an hüzünlüler üzerine hüzünle inmiştir.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ
وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾
جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّت۪ي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ
مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا اِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ
ف۪يهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّت۪ي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا
مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

59. Onların ardından, öyle bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar, şehvetlere uydular. Onlar azgınlıklarının cezasını çekeceklerdir.

60-61. Ancak tevbe eden, iman edip yararlı iş yapanlar bunun dışındadır. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan Rahman'ın kullarına gıyâben vaadettiği cennete, Adn Cennetlerine gireceklerdir. Şüphesiz O'nun vaadi yerini bulacaktır.

62. Orada boş söz değil sadece selâm duyarlar. Orada sabah akşam rızıkları vardır.

---

[6] Hadis İbn Mâcede şu lafızla tahric edilmiştir. *"Bu Kur'an, hüzünle nazil olmuştur. Onu okuduğunuzda ağlayın."* Bkz. et-*Terğîb ve't-Terhîb,* 2/364.

63. Kullarımızdan, muttaki olanları mirasçı kılacağımız cennet işte budur.

59. «Onların ardından öyle bir nesil geldi ki...» Arkadan gelenin iyisine *"halef"* kötüsüne *"half"* denir. Yani peygamberlerin ardından onları takib eden kötü nesiller, çocuklar geldi. Onlar Yahûdi, Hristiyan ve Mecusilerdir. Hadis-i Şerifte şöyle buyruldu: *"Hiçbir peygamber yoktur ki, ümmetinden O'nun sünnetine bağlı, emirlerine uyan yardımcıları ve ashabı olmasın. Ancak kendilerinden sonra yerlerine yaramaz kimseler geçer. Yapmadıklarını (yapın) derler. Emredilmedikleri şeyleri yaparlar. Onlara kim eliyle karşı çıkarsa mü'mindir. Onlara kim diliyle karşı çıkarsa mü'mindir. Onlara kim kalbiyle karşı çıkarsa o da mü'mindir. Bunların dışında olanlarda hardal tanesi kadar iman yoktur."*(7)

«Namazı bıraktılar...» Ya büsbütün terkettiler, ya vaktinde kılmadılar veya sevabını zayi ettiler. Çünkü huzurlu ve içten kılmıyorlardı.

«Şehvetlere uydular...» İçki içmek, çeşit çeşit günahlara dalmak sûretiyle nefislerine uydular.

Bir kitapda şöyle söylendi: "Allah Davud'a şöyle vahyetti: Dünya, üzerine köpeklerin üşüşüp oraya buraya çektikleri bir leş gibidir. Onlar gibi olup, onlarla bu leşi sürüklemek ister misin? Ey Davud! Helâl gıda, yumuşak (lüks) elbise, iyi şöhret ve âhirette cennet asla bir arada olmaz"

Bilmiş ol ki; şehvet ve lezzet yollarının açılmış olması, hayır ve âhirette kurtuluş alâmeti değildir. Bundan dolayı Hz. Ömer, soğuk suyla balı bir arada yemedi ve: "Bunun hesabından beni uzak tutun" dedi. Âyetteki şehvetlerden maksat, kötü arzu ve lezzetlerdir. Şehvetle hevâ arasında fark vardır. Hevâ kötüdür ve şehvetler cümlesindendir. Şehvet ise bazan iyi olur. Bu, insanı olgunluğa götüren şehvettir. Bazan da kötü olur ki bu da nefsi emmârenin kötü iş yapmasıdır. Bu da sadece bedenî zevklerin bulunduğu şeylere iltifat etmektir. Şehvetlere ve hevâya karşı çıkmak ve lezzetleri terk etmek gibi üstün ve değerli bir ibadet yoktur. Şair şöyle dedi:

Şeytan ve nefse aykırı gel, onlara isyan et
Cana candan nasihat etseler de itham et.

7- Hadisi, *iman* bölümünde Müslim, Abdullah b. Mesûd'dan rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl, 1/326.*

«Onlar azgınlıklarının cezasını çekeceklerdir.» Kötü akibete uğrayacaklardır. Denildi ki: *"Ğayy"*, cehennemde bir vadidir. Cehennemin diğer vadileri onun şerrinden Allah'a sığınırlar. Orası, zina edenler, faiz yiyenler, namazı terkedenler için hazırlandı. Bu takdirde âyetin manası: Onlar cehennemin Ğayy vadisine varacaklar demek olur.

60-61. «Ancak tevbe eden, iman edip yararlı iş yapanlar bunun dışındadır» yani şirk ve günahlardan dönen, küfür yerine imanı seçen, tevbeden sonra güzel hareket edenler... **«Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan Rahman'ın kullarına gıyâben vaadettiği cennete, Adn Cennetlerine gireceklerdir.»** Evet işte bu sıfatlara sahip olanlar Allah'ın kesin vadi üzere cennete girecekler, amellerinin karşılığından hiçbir şey eksiltilmeyecek. Bu Adn Cennetidir ki, Rahman onu kullarına gıyaben vadetmiştir. Adn, cennetin özel ismidir. İkamet ve sevap yurdu demektir. Onlar Allah'ın vadettiği Adn Cennetini görmemişler, sadece haber üzerine inanmışlardır.

«Şüphesiz O'nun vaadi yerini bulacaktır.» Şüphesiz Allah'ın vaadettiği cennete, söz verilen kimseler mutlaka girecektir. Bu vaadde cayma yoktur.

62. «Orada boş söz değil, sadece selâm duyarlar.» Bu cennetlerde faydasız, fuzulî söz işitmezler. Bu, cennet halkından boş söz sadır olmayacağından kinayedir. Burada, bu dünyada da boş sözden sakınmak gereğine dair bir tenbih vardır. Onlar orada ancak meleklerin kendilerine veya birbirlerine olan *"selâm"* sözünü işitirler.

«Orada sabah akşam rızıkları vardır.» Bundan maksat, rızıklarının devamlı oluşudur. Ben sabah-akşam filanın yanındayım demek, devamlı oradayım demektir.

Denildi ki; "Onların rızıkları, sabah akşam yemekleri ölçüsünde verilir. Çünkü cennette gece gündüz yoktur. Onlar daimî bir nûr içinde bulunurlar. Allah cenneti bu şekilde tanımladı, zira Araplar, sabah akşam rızkından daha değerli bir yaşayış bilmiyorlardı."

Hasan Basrî dedi ki; "Allah her kavmi, sevdikleri şeylerle teşvik etmek istedi. Bundan dolayı Acem'in âdetlerinden olan altın, gümüş bilezikleri, ipek elbiseleri, Yemen eşrafının âdeti olan koltukları zikretti. Araplar için de sabah akşam gıdası kadar hoş bir şey yoktu."

63. «Kullarımızdan muttaki olanları mirasçı kılacağımız cennet işte

budur.» Özellikle sana anlatılan ve Allah'a itaat edip şirk ve günahtan sakınan kullarımızı miras bırakanın malını varise bırakıp nemalandırdığımız gibi mirasçı kılacağımız cennet işte budur.

وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَۚ لَهُ مَا بَيْنَ اَيْد۪ينَا وَمَا
خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّاۚ (٦٤) رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِه۪ۜ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ
سَمِيًّا (٦٥) وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا
(٦٦) اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ
شَيْـًٔا (٦٧)

64. Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisi arasındakiler(i bilmek) O'na mahsusdur. Rabbin asla unutkan değildir.

65. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Öyleyse O'na ibadet et ve bu ibadette sabırlı ol. Hiç O'na benzeyen birini bilir misin?

66. İnsan: "Ben öldüğümde mi diriltileceğim?" der.

67. İnsan düşünmez mi ki, o daha önce hiçbir şey değilken Biz kendisini yaratmışızdır.

64. Müfessir Mücahid dedi ki; Cebrâil Hz. Peygamber'e gelmekte gecikti. Bilahare geldi. Rasûlüllah ona: *"Seni alıkoyan nedir?"* deyince bunun üzerine bu âyet nazil oldu. **«Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz.»**

Bazı müfessirler şöyle söyledi: Bu, Cebrâil'in sözünü hikâyedir. Cebrâil'in gelişi gecikince bu durum Hz. Peygambere çok ağır gelmiş, müşrikler de: "Rabbi, Muhammed'i terketti ve ona kızdı" demeye başlamışlardı. Rasûlüllah Cebrâil'e dedi ki: *"Geçiktin, seni çok özledim"* Cebrail de: *"Ben daha çok özledim fakat ben bir emir kuluyum. Gönderildiğim zaman gelir, bırakıldığım zaman da kalırım."* dedi. Bunun üzerine bu âyet ve Duhâ sûresi nazil oldu.

«Geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisi arasındakiler(i bilmek) O'na mahsustur.» Âhirete ait, dünyaya ait, şimdiye kadar olan ve bundan sonra kıyamete kadar olacak şeyleri ancak Allah bilir.

«Rabbin asla unutkan değildir.» Kâfirlerin sandığı gibi Rabbin seni terk edecek yahut da unutacak değildir. Unutmak, hatırlamanın zıddıdır.

65. «O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.» Göklerin, yerin ve bütün mahlukatın sahibi olan Allah nasıl unutulabilir? **«Öyleyse O'na ibadet et»** madem ki Rab odur. O'na ibadette devamlı ol, ey Muhammed!

«Ve bu ibadette sabırlı ol.» İbadetin zorluklarına katlan, vahyin geç gelişine, kâfirlerin seninle alay edip şımarmalarına üzülme. Zira Allah seni gözetip korur. Dünya ve âhirette sana iltifat eder. **«Hiç O'na benzeyen birini bilir misin?»** İsimde, denklikte ona ortak, ilâh diye isimlendirilebilecek birisi var mıdır?

66. «İnsan: 'Ben öldüğümde mi diriltileceğim?' der.» Öldükten sonra dirilmeyi inkâr ve garip görme tarzında böyle der. Buradaki insandan maksat, "Ubey b. Halef" dir. O çürümüş bir kemik alıp ufalamış ve şöyle demişti: Muhammed, böyle çürümüş kemik haline geldikten sonra tekrar diriltileceğimizi söylüyor. Ölüp, darmadağın olduktan sonra diri olarak kabirden çıkarılacağım, yani tekrar hayata döndürüleceğim öyle mi?

67. «İnsan hiç düşünmez mi ki, o daha önce hiçbir şey değilken Biz kendisini yaratmışızdır.» Soru, inkâr ve azarlama içindir. Yani: Düşünmüyor da böyle mi söylüyor? Şimdiki yaşamakta olduğu hayattan önce, mutlak bir yokluk halinde iken yarattığımızı hiç düşünmüyor mu? Düşününce bilir ki: Başlangıçta hiçbir madde olmaksızın yaratmaya kadir olan, dağılmış bütün maddeleri bir araya getirmeye de kadirdir.

Bu âyette, kıyasın geçerli olduğuna dair delil vardır. Zira Allah inkârcıyı kınadı ve ikinci yaratılışı, birinci yaratılışa kıyas etmediği ve ilk yaratılışı, öldükten sonra dirilmeye delil getirmediği için onu cahil saydı.

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ
حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ
أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلٰى بِهَا
صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا
مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

68. Rabbine andolsun ki, Biz onları, uydukları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde hazır bulunduracağız.

69. Sonra her toplumdan, Rahman'a en çok kim baş kaldırmışsa onları ortaya çıkaracağız.

70. Cehenneme girmeye en lâyık olanları Biz biliriz.

71. Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı, kesinleşmiş bir hükümdür.

72. Sonra muttakileri kurtarırız. Zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.

68. «Rabbine andolsun ki Biz onları uydukları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz.» Öldükten sonra dirilme konusunda ileri geri konuşanları, kendilerini baştan çıkaran şeytanlarıyla birlikte diri olarak topraktan çıkardıktan sonra mutlaka mahşerde toplayacağız. Zira her inkârcı, şeytanıyla birlikte zincire vurulmuş olarak haşredilecektir.

«Sonra onları,» durumun vahametini görüp ayakları üzerinde durmaya güç yetiremedikleri için **«diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresin-**

de hazır bulunduracağız.» *"cisiyy"* kelimesi "câs"ın çoğuludur.

69. «Sonra her toplumdan», grup ve ümmetten **«Rahman'a en çok kim baş kaldırmışsa onları ortaya çıkaracağız.»** Toplandıkları zaman, isyan derecelerine göre sırayla ateşe atacağız, daha azgın olanların cezası daha şiddetli olacaktır. Pek tabiidir ki, hem sapık hem de başkalarını saptıranla, başkasına uyup sapıtanın cezası bir olmaz. Aynı şekilde, ortalığa şüphe saçan kişiyle, saflığından dolayı başkasına uyanın cezası da aynı olmaz. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"İnkâr eden, Allah'ın yolundan alıkoyanlara, bozgunculuklarına karşılık azap üstüne azap veririz."* (Nahl: 88)

70. Sizden **«cehenneme girmeye,»** bu seçilip çıkanlar arasında **«en lâyık olanları Biz biliriz.»**

71. «Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür.» Ey İnsanlar! Sizden herbiriniz mutlaka cehenneme uğrar. Zira cehenneme uğramak, Rabbin için kesin bir hükümdür ki, bunu kendine vacip kılmıştır.

72. «Sonra muttakileri kurtarırız.» Cehennemliklerden olup Allah'tan korkanları lütfumuzla kurtarırız. **«Zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.»** Kendilerine, kâfirlik ve isyanla yazık edenleri ise orada hareketsiz bırakırız. Bu âyet onların, zillet içinde oturup, kurtulanlarla birlikte cennet etrafına doğru hiç hareket edemiyeceklerine işaret etmektedir.

Bilmiş ol ki, Mütezile: "Cehenneme giren bir daha çıkamaz" dediler. Mürcie ise: "Mü'min asla cehenneme girmez. Zira âyette geçen *"vurûd"* kelimesi, duhûl değil, huzûr manasınadır" dediler. Ehl-i Sünnet ise: "Allah'ın, âsi kullarını önce cehennemle cezalandırıp sonra oradan çıkarması caizdir. *"Vürûd,"* duhûl manasına da gelir," dediler. Bunu destekleyen bazı âyetler şunlardır: *"Firavun onları cehenneme götürür."* (Hûd: 98) *"Siz ve Allah'tan gayri taptıklarınız cehennem yakıtısınız. Oraya gireceksiniz."* (Enbiya: 98) *"Sonra müttaki olanları kurtaracağız."* (Meryem: 72) çünkü kurtarmak ancak cehenneme girdikten sonra mümkün olur. Başka bir âyette de buna işaret ediliyor: *"Biz onu üzüntüsünden kurtardık. Mü'minleri böyle kurtarırız."* (Enbiyâ: 88)

Allahü Teâlâ: *"Yaptıklarına karşılık tarafımızdan kendileri için iyi şeyler yazılmış olanlar, işte onlar cehennemden uzak tutulanlardır. Cehennemin uğultusunu işitmezler."* (Enbiya: 101) buyurmuşken mü'minler cehenneme nasıl girerler dersen:

Buna şöyle cevap veririm: Maksat cehennem azabından uzaklaştırmaktır. Hasan Basrî ve Katâde dediler ki: Cehenneme girmek, cehennem üzerine uzatılmış köprüyü geçmek demektir. Zira cennete sırat köprüsünden başka yol yoktur. Maksat girmek değil, girmiş hükmünde olmaktır. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bir mü'minin üç çocuğu ölür (sabreder) se cehenneme pek az bir müddet girer."*[8] Bu, şu âyette işaret edilen husustur: *"Sizden herkes mutlaka oraya girer."* (Meryem: 71)

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لِلَّذٖينَ
اٰمَنُوا اَيُّ الْفَرٖيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ
اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ
كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰى اِذَا رَاَوْا
مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ
مَكَانًا وَاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزٖيدُ اللّٰهُ الَّذٖينَ اهْتَدَوْا هُدًى
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾

73. Âyetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, inkâr edenler inananlara: "Bu iki topluluğun hangisinin makamı

---

[8] Hadisi, Buharî, Müslim, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/590.

daha iyi ve yeri daha güzeldir?" derler.

74. Onlardan önce nice nesilleri yok ettik ki, onlar varlıkça ve gösterişçe bunlardan daha üstündüler.

75. De ki: "Sapıklıkta olana Rahman mühlet versin. Sonunda, tehdit edilegeldikleri azabı, ya da kıyamet gününü gördükleri zaman, kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha zayıf olduğunu bileceklerdir."

76. Allah, doğru yolda olanların doğruluğunu artırır. Baki kalacak yararlı işler, Rabbinin katında sevap olarak da, sonuç olarak da daha hayırlıdır.

73. Kur'an «**âyetlerimiz kendilerine**» müşriklere «**apaçık okunduğu zaman, inkâr edenler inananlara: 'Bu iki topluluğun hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir?' derler.**» Nadr b. Haris ve yandaşları gibi kâfirler, gariban mü'minlere şöyle diyorlardı: "Hangimiz mevki ve makam yönünden daha hayırlıdır? Biz mi yoksa siz mi? "

Bazı müfessirler dedi ki: *"Nediyy"* kavmin ileri gelenlerinin, dost ve yardımcı takımının toplandığı meclis, kulüp demektir. Rivayete göre Mekke müşriklerinin önde gelenleri, saçlarını tararlar, yağlarlar, kokulanıp pahalı zinetlerle süslenirler, apaçık Kur'an âyetlerini işitip, karşı koymaktan âciz kaldıklarında dünyevî varlıklarıyla övünerek fakir mü'minlere şöyle derlerdi: "Şayet siz hak, biz bâtıl üzere olsaydık dünyada sizin vaziyetinizin bizden daha iyi olması gerekirdi." Bundan maksatları mü'minleri dinlerinden döndürmekti.

74. Cenab-ı Hak onları şöylece reddetti: «**Onlardan önce nice nesilleri yok ettik ki, onlar varlıkça ve gösterişçe bunlardan daha üstündüler.**» Her asrın halkı, kendilerinden sonrakileri için bir *"karn"*dır. Çünkü onlardan önce gelmişlerdir. Hayvanın boynuzuna da, önde olduğu için "karn" denir. *"Esas"* ev eşyası, *"ri'y"* görünüm ve şekil demektir. Yani: Âd, Semûd ve benzerleri nice geçmiş milletleri Mekke kafirlerinden önce çeşit çeşit azaplarla helâk ettik. Eğer Bizim katımızda değerli oldukları için onlara mal, mülk vermiş olsaydık bu şekilde helâk etmezdik. Bunda açık bir tehdit vardır. Denmek isteniyor ki, müşrikler bu durumu dikkate alsınlar.

75. «**De ki: 'Sapıklıkta olana Rahman mühlet versin. Sonunda, teh-**

dit edilegeldikleri azabı, ya da kıyamet gününü gördükleri zaman kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha zayıf olduğunu bileceklerdir.'» Mal mülkle övünen kâfirlere de ki; cehalete gömülmüş, işlerin sonucundan habersiz olan, Rahman'ın kendisine mal ve uzun ömür verdiği, yani azabı daha çok olsun diye acele etmeyip istidrac kabilinden ve ihsan şeklinde ömrünü uzatıp, mal ve çoluk çocuğunu artırdığı kimseler tehdit edildikleri azabı görünce ki, bu azap: Müslümanların onları öldürüp esir almaları tarzında ya dünyevî veya kıyamet günü uğrayacakları üzüntü ve helâk şeklindeki uhrevî azaptır. Evet bu azabı gördüklerinde bu iki toplumdan hangisinin daha kötü mevkide olduğunu bileceklerdir. O zaman, vaziyetin, düşündüklerinin aksine olduğunu, kendilerinin daha kötü, mü'minlerin ise daha iyi mevkide olduğunu, ayrıca cemaat ve taraftar yönünden kimin daha güçsüz bulunduğunu bileceklerdir.

Fahrettin er-Râzî tefsirinde der ki: "Farzedilsin ki, bu refah içindeki sapığın eceli uzatılsın. Akibet dünyada veya âhirette azapla son bulmayacak mı? O zaman nimetlerin fayda vermediğini bilecektir."

"Taraftarlarının daha zayıf" ifadesi özellikle kullanıldı, zira müşrikler kendilerinin dost ve yardımcıları olduğunu iddia ediyorlar, kulüp ve mahfillerinde bununla övünüyorlardı. Cenab-ı Hak bu hallerini reddetmektedir.

76. «Allah,» sapıkların sapıklığını artırdığı gibi **«doğru yolda olanların»** mü'minlerin de **«doğruluğunu»** iman, amel, olgunluk ve yakînlerini **«artırır. Baki kalacak yararlı işler, Rabbinin katında sevap olarak da, sonuç olarak da daha hayırlıdır.»** Bunların sevabı, sevap verilen kimseye daimi olarak fayda sağlar. Yani faydası daimi olan ameller, Rabbin katında kâfirlerin övündükleri şeylerden ve peşin dünya nasiplerinden daha hayırlıdır. Sonuç olarak da daha iyidir. Zira neticesi, Allah'ın rızası ve daimi nimettir. Kâfirlerin yaptıklarının sonucu ise gazap ve daimi azaptır.

اَفَرَاَيْتَ الَّذ۪ي كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُو۫تَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًاۜ ﴿٧٧﴾

اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۙ ﴿٧٨﴾ كَلَّاۜ سَنَكْتُبُ

مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا (٧٩) وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا
فَرْدًا (٨٠) وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا
(٨١) كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا (٨٢)
اَلَمْ تَرَ اَنَّا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا
(٨٣) فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا (٨٤)

77. Âyetlerimizi inkâr eden ve: "Bana elbette mal ve çocuk verilecektir." diyeni gördün mü?

78. O, görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahman katından bir söz mü almıştır?

79. Hayır, söylediğini yazacağız ve onun azabını uzattıkca uzatacağız.

80. Bahsettiği şeyler Bize kalacak, kendisi de Bize tek olarak gelecektir.

81. Onlar kendilerine kuvvet ve şeref kazandırsın diye, Allah'ı bırakarak tanrılar edindiler.

82. Hayır, putlara yapmış oldukları ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman kesileceklerdir.

83. Kâfirlerin üzerine onları kışkırtan şeytanlar gönderdiğimizi biliyor musun?

84. Onlar hakkında acele etme. Biz onları(n günlerini) teker teker sayıyoruz.

77. Ey Muhammed! «**Âyetlerimizi inkâr eden ve:**» Âyet, öldükten sonra dirilmeyle alay eden Âs bin Vail hakkında nazil olmuştur. Habbab b.

Eret'in onda alacağı vardı. Alacağını istedi. O da: "Muhammed'i inkâr etmedikçe vermem" dedi. Habbab da: "Yemin olsun ki onu, ne ölü iken, ne diri iken ne de diriltileceğimiz vakit asla inkâr etmem," deyince Âs. b. Vail: "Öyle ise diriltileceğimiz güne kadar bekle, diriltildiğin zaman bana gelirsin. O zaman benim malım ve çocuklarım olur. Sana alacağını veririm," dedi.

«'Bana elbette mal ve çocuk verilecektir.' diyeni gördün mü?» Eğlenerek ve sözünün başına bir de yalan bir yemin ekleyerek: Şayet âhirette diriltilirsem bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyen adamın haline bak, onun acayip haline ve alçakça cüretine şaş ey Muhammed!

Âyetteki *"gördün mü"* sorusu, kâfirin haline taaccüb ve âyetleri inkâr etmelerinin tuhaf ve bayağılık olduğunu bildirmek içindir. Zira düşünse inkâr etmemesi gerekir. Âyetin manası: Aralarında öldükten sonra dirilmeyle ilgili olanların da bulunduğu âyetlerimizi inkâr edeni gördün mü?

78. «O, görülmeyeni mi biliyor?» Kendisine gaybın bilgisi ulaşacak derecede bir yüceliğe mi ulaştı ki, âhirette kendisine mal ve çocuk verileceğini söylüyor, üstelik bir de yemin ediyor. Halbuki gaybı bilmek sadece Allah'a hastır. **«Yoksa»** gaybı bilen **«Rahman katından bir söz mü almıştır?»**

79. «Hayır,» durum onun dediği gibi değil. **«Söylediğini yazacağız.»** Söylediği yalan, inkâr ve alayları onun aleyhine tesbit edeceğiz, ona göre cezalandıracağız. **«Ve»** kendisine mal ve çocuk verileceği iddiasının tam aksine Biz **«onun azabını,»** hak ettiği tarzda **«uzattıkça uzatacağız.»**

80. «Bahsettiği şeyler» yani dünyadaki mal ve çocukları, ölümünden sonra **«Bize kalacak,»** kıyamet günü kendisine mal ve çocuk eşlik etmeyecek, **« kendisi de Bize tek olarak gelecektir.»**

81. «Onlar kendilerine kuvvet ve şeref kazandırsın diye, Allah'ı bırakarak tanrılar edindiler.» Kureyş müşrikleri Allah'ı bırakıp putları ilâh edindiler. Güya kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak, yardımcı ve şefaatçılar olacaklar da, böylece onlarla şeref bulacaklar!

Büyüklerden birisi şöyle dedi: "Sen şerefi, zillet yerinde ararsan nasıl elde edersin? Çünkü sen zaten mahluktan bir şey istemekle kendini alçaltmış olursun. Şayet yapabilirsen Haktan isteyerek kendini şerefli kılabilirsin, böylece dünya ve âhirette hep aziz olursun."

82. «Hayır,» hayır, durum onların zannettikleri gibi değil, kâfirler **«put-**

lara yapmış oldukları ibadetlerini inkâr edecekler», dünyada iken onları Allah gibi sevip ibadet etmelerinin ardından şimdi **«onlara düşman kesileceklerdir.»**

83. «Kâfirlerin üzerine onları kışkırtan şeytanlar gönderdiğimizi biliyor musun?» Kötü tercihleri sebebiyle kâfirler üzerine onları çeşitli vesvese ve teşviklerle günahlara teşvik ve tahrik eden şeytanları musallat ettiğimizi biliyor musun? Maksat, kâfirlerin sözleri, onların sapıklık ve taşkınlıkları, inatta aşırılıkları konusunda Rasûlüllah'ın hayretini uyandırmaktır.

84. «Onlar hakkında acele etme» yani çabucak helâk olsunlar da sen ve mü'minler onların şerlerinden rahat olasınız ve yeryüzü onların fesadından temizlensin diye acele etme. **«Biz onları(n günlerini) teker teker sayıyoruz.»** Biz onların yaşayacağı günleri sayıyoruz, onların helâkları için acele etme, zaten pek az bir günleri kalmıştır. Nefesleri sayılıdır.

İbn Abbas (r.a.) bu âyet-i okuduğunda ağlar ve şöyle derdi: "Son sayı, canının çıkması, son sayı, ailenden ayrılman ve son sayı, kabre girmendir."

İbnü's-Semmâk Halife Me'mun'un yanında bulunuyordu. Bu âyeti okudu ve şöyle söyledi: "Madem ki nefesler sayılıdır. Öyleyse uzaması mümkün değildir. Tükenen şeyler ne de çabuk tükenir!"

Bir bedevî şöyle demiştir: "Vakitlerin kesip attığı ömürle ve musibetlere maruz bedenle nasıl sevinebilirsin."

يَوْمَ نَحْشُرُ

الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًا

﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا

﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾

تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ
هَدًّا (٩٠) اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا (٩١) وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ اَنْ
يَتَّخِذَ وَلَدًا (٩٢) اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
اِلَّا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا (٩٣) لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا (٩٤)
وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا (٩٥)

85-86. Muttakîleri o gün Rahman'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız. Suçluları da suya götürür gibi cehenneme süreriz.

87. Rahman'ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaate gücü yetmez.

88. "Rahman çocuk edindi" dediler.

89. Andolsun ki ortaya pek kötü bir şey attınız.

90-91. Rahman'a çocuk isnad etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar göçecekti.

92-93. Oysa Rahman'a çocuk edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde olan her şey Rahman'a baş eğmiş kul olarak gelecektir.

94. Andolsun ki (Allah) onları kuşatmış ve teker teker saymıştır.

95. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.

85-86. «Müttakîleri o gün Rahman'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» Ey Muhammed! kavmine, teşvik ve tehdit yoluyla takva ve itaat ehli kimseleri toplayacağımız günü hatırlat. Heyetler, ikram ve ihsanlarını bekleyerek kralların huzuruna nasıl gelirlerse muttakiler de, kendilerini geniş rahmetiyle kaplayacak olan Rahmanın huzuruna öylece gelirler.

«Suçluları da suya götürür gibi cehenneme süreriz.» Suçluları da yalın ayak, susuz vaziyette hayvanlar gibi cehenneme süreriz. Çünkü suya inen, susuz olduğu için iner. *Vird*; suya inmek demektir.

87. «Rahman'ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaate gücü yetmez.» Kullardan hiç kimse şefaat hususunda Allah'tan izin almadıkça âsilere şefaatçı olamaz.

88. «'Rahman çocuk edindi' dediler», yani Yahudi, Hristiyan ve "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyen Araplar böyle dedi.

89. Allahü Teâlâ da onlara : **«Andolsun ki ortaya pek kötü bir şey attınız»** dedi. *"İdd"*; kötü iş, musibet, nefret edilen şey demektir, yani ölçülemeycek kadar kötü bir iş yaptınız.

90-91. «Rahman'a çocuk isnad etmelerinden dolayı nerede ise gökler parçalanacak, yer yarılacak.» Bu sözün vahametinden ötürü neredeyse gökler param parça olacaktı. Yer de nerede ise yarılıp, parçalara ayrılacaktı.

Rivayet edildi ki; sahabeden birisi şöyle dedi: "Âdemoğulları bir ağacın yanına geldiklerinde mutlaka ondan fayda görürlerdi. Ne zaman ki facir Âdemoğulları: Rahman çocuk edindi dediler. Yeryüzü çoraklaştı, ağaçlar dikenlendi."

«Dağlar göçecekti.» Bu âdî söz sebebiyle büyük büyük cisimler parçalanacak, un ufak olacaktı. Nerede ise göklerin parçalanması, yerin yarılması, dağların göçmesi, Rahman'a çocuk isnat etmeleri yüzündendi.

92-93. «Oysa Rahman'a çocuk edinmek yaraşmaz.» Böyle söylediler ama, haddi zatında Allahü Teâlâ çocuk edinmekten münezzehtir. Çünkü çocuk babadan bir parçadır. Mürekkeptir. Onu terkib edip birleştiren birine ihtiyaç vardır. Terkib ediciye muhtaç olan, ilâh olamaz.

«Göklerde ve yerde olan her şey» melekler, insanlar ve cinlerin hepsi sadece **«Rahman'a baş eğmiş kul olarak gelecektir.»** Kıyamet günü bütün mahlûkat, Rahmana boyun eğmiş, kulluklarını itiraf etmiş olarak gelirler. Melekler, İsâ, Üzeyr ve başkaları da böyle gelir. Köleler, efendiler için nasıl yapıyorsa, bütün mahlûkat da öylece boyun eğerek Rahman'ın Rabliğine sığınırlar. Allah'ın onlardan çocuk edinmesi münasip değildir.

94. «Andolsun ki (Allah) onları kuşatmış ve teker teker saymıştır.» Hiç kimse dışarda kalmayacak şekilde onları kuşatmış, onların şahıslarını, nefeslerini ve ecellerini saymıştır.

95. «Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» Herkes O'na yardımcı ve yoldaşlardan uzak olarak tek başına gelecektir. Kudsi Hadis'te şöyle buyuruldu: *"Âdemoğlu Beni yalanladı. Halbuki buna hakkı yoktu. Âdemoğlu Bana dil uzattı. Buna da hakkı yoktu. Beni yalanlamasına gelince: Beni, baştan yarattığı gibi ilerde tekrar diriltemez demesidir. Halbuki, ilk yaratmak tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Bana dil uzatmasına gelince: Allah, çocuk edindi demesidir. Halbuki Ben, bir olan, her şey kendisine muhtaç bulunan, doğmayan, doğurmayan ve hiç kimse kendisine denk olmayan Allah'ım"* ⁽⁹⁾

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

*96. **İman edip, salih amel işleyenler için Rahman, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.***

*97. **Biz Kur'an'ı, Allah'a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve inatçı milleti uyarman için senin dilinde (indirerek) kolaylaştırdık.***

---

[9] Hadisi, Buharî *Tefsir* bölümünde, Neseî, *cenazeler* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/443.

98. Onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Sen onlardan herhangi birini duyuyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?

96. «İman edip, salih amel işleyenler için Rahman, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.» Kalb ve beden amellerini birleştiren mü'min ve salih amel sahipleri için Rahmân, iman ve güzel amellerinden dolayı kalblerde sevgi ve muhabbet yaratacaktır.

97. «Biz Kur'an'ı, Allah'a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve inatçı milleti uyarman için senin dilinde (indirerek) kolaylaştırdık.» Onunla müjdele ve uyar. Zira Biz onu senin açık Arapça lisanın üzere indirdik ki, içindeki emir ve yasaklara uyarak muttaki olacakları müjdeleyesin. İman etmeyip inat edenleri de uyarasın. *"İnzar"* bildirme, korkutma ve sakındırma demektir. *"Lüdd"* Eledd'in çoğuludur, aşırı düşman demektir. Hadis-i Şerif'te şöyle buyuruluyor: *"Kişilerin Allah'a en sevimsiz olanları, düşmanlıkta aşırı gidenlerdir."*(10)

Bu inatçılardan önce de Peygamberleri, kendilerini azap ve helâkla uyardıktan, Allah'ın âyetleriyle sakındırdıktan sonra nice milletleri helâk ettik.

98. «Onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Sen onlardan herhangi birini duyuyor» hissedip görüyor **«veya onlara ait»**, onlardan hafif de olsa **«cılız bir ses işitiyor musun?»** *"Rikz,"* gizli, kapalı demektir. Yani onları tamamen helâk ettik. Onlardan hiç kimse görülmeyecek, kendilerinden en ufak bir ses işitilmeyecek şekilde köklerini kazıdık.

Âyet-i kerimede Hz. Peygamber (s.a.v.) için, kâfirleri helâkla tehdit meyanında müjde ve uyarmaya dair teşvik vardır.

Cenab-ı Hakkın yardımıyla Meryem Sûresi'nin tefsiri bitti.

10- Hadisi Buharî *Tefsir* Müslim *İlim* bölümünde, Ahmet b. Hanbel *Müsned,* (6/55.) rivayet etmiştir.

TÂHÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 135 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰهٰ (١) مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى (٢) اِلَّا تَذْكِرَةً
لِمَنْ يَخْشٰى (٣) تَنْز۪يلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى (٤)
اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (٥) لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى (٦) وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ
يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى (٧) اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى (٨)

1. Tâ. Hâ.

2-3. Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye değil, ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.

4. (Kur'an) yeri ve yüce gökleri yaratan (Allah) tarafından peyderpey indirilmiştir.

5. Rahman Arş'a istiva etmiştir.

6. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur.

7. Eğer sen sözü açıktan söylersen, şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin daha gizlisini de bilir.

8. Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur.

1. «Tâ. Hâ.» İslâm âlimleri bu kelimenin mahiyeti hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, Tâhâ Kur'an'ın adıdır, ya da sûrenin ismidir derken, bir başkası, Tâhâ Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "Ahmed", "Yasin" ve başka diğer isimleri gibi isimlerinden biridir demiştir. İkinci âyette *"Aleyke= sana"* ifadesi de bu görüşü güçlendirmektedir. Buna göre, nida harfi mahzuftur. Bu açıklamaların doğrultusunda âyetin şekli "Yâ Tâhâ=(Ey Tâhâ)" takdirinde olur.

2-3. «Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye değil...» Âyette geçen *"liteşkâ"* kelimesinin kökü olan "eşşaka" kelimesi yorgunluk duymak, güçlük çekmek manasınadır. Bu kelime yorgunluk duymak, güçlük çekmek anlamına gelince âyetin manası: Biz Kur'an'ı sana Kureyşlilerin inkârına aşırı derecede üzülmen nedeniyle güçlük çekesin diye indirmedik. Çünkü sana düşen sadece tebliğ etmektir ve sen de bunu yerine getirdin. Artık bu görevden sonra onların inanmamasından sen sorumlu değilsin, demek olur. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Biz Kur'an'ı sana çok riyazat yapman, çokça teheccüd namazı kılman ve bütün geceyi namazla geçirmen suretiyle güçlük çekesin diye indirmedik. Çünkü sen ancak din-i hanif ile gönderildin.

«Ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.» Âyetin bu son kısmı mefulün leh (sebep bildiren tümleç)'tir. Sanki şöyle söylenmektedir: Biz Kur'an'ı sana tebliğinde yorulup güçlük çekesin diye indirmedik, fakat bir öğüt ve hatırlatma olarak indirdik. Bu öğüt ve hatırlatma yüce Allah'ın bunları duyup korkacak olduğunu bilen kimseler içindir.

4. «(Kur'an) yeri ve yüce gökleri yaratan» onları yokluktan varlık âlemine çıkaran **«(Allah) tarafından peyderpey indirilmiştir.»** Âyet metninde *"yaratılma"* olgusunun sadece yeryüzüne ve göklere tahsis edilmesinin sebebi, bunların kâinatın belkemiği ve aslı olmalarından dolayıdır. Göklerin *"yücelik"* le nitelenmesi bunların yükseklikleri sebebiyle yaratıcısının kudretinin azametine delâlet etmeleri nedeniyledir.

5. **«Rahman» meleklerin taşıdığı «Arş'a istiva etmiştir.»** *"Arş"* kelimesi Arapçada hükümdarın kürsüsü anlamına gelir. *"İstiva"* istikrar anlamınadır.

Bazı âlimler derler ki: "Bizler yüce Allah'ın mekândan münezzeh olduğuna kesin olarak inanmaktayız. Eğer böyle olmasaydı "mekân" unsurunun da kadîm olması gerekirdi. Oysa Allahu Teâlâ'dan başka kadîm olmadığına ve O'nun "istiva" dan "istikrar ve oturma" yı kastetmediğine delil mevcuttur."(1)

Buradaki maksadı başka bir şeydir. Ancak bizler hataya düşmekten korktuğumuz için bu maksadın ne olduğunu belirlemekle meşgul olmayız. Müteşabih âyetlerin te'vilini selef âlimlerinin ekserisinin görüşüne uygun olarak Allahu Teâlâ'ya havale ederiz. Nitekim İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'in: "İstiva malumdur. Nasıllığı ve niceliği meçhuldür. Bunu araştırmak bid'attir," dedikleri rivayet olunur. Bu iki büyük imamın sözkonusu ifadeleriyle maksatları bu konudaki münakaşayı ve tartışmayı önlemektir. Cumhur âlimlerinin hareketleri de böyle olmuştur. Zira bu konuda açılacak olan tartışma ve münakaşa kapısı, Allah'ın kullarının çoğuna büyük zarar verecektir.

6. **«Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur.»** Göklerde ve yerde bulunan, atmosferde olan varlıklar, bulutlar, kuşlar sadece O'nundur. O'ndan başkasının ne ortaklık tarzında ve ne de bağımsız olarak bu yaratıklar üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Bütün bu zikrolunanlar mülkiyet, tasarruf, yaşatma, öldürme, yoktan varetme ve yoketme bakımından hep O'nundur. Âyet metninde yeralan *"serâ"* kelimesi rutubetli toprak anlamınadır.

7. **«Eğer sen sözü açıktan söylersen,»** yüce Allah'ın zikrini ve O'na olan duâyı açıkça yaparsan bilmiş ol ki Allahu Teâlâ senin ilânına ve açıkça duâna muhtaç değildir. **«Şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin daha gizlisini de bilir.»** Yani Allah, başkasına gizlice söylediğin şeyi de, bundan daha gizli olan, kelimelerini telaffuz etmeksizin sadece hatırına getirdiğin şeyleri de bilir. Âyetin bu ifadesi, ya yüksek sesle yakarmayı yasaklama anlamınadır, ya

---

1- Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetler ve hadisler hakkında selef âlimlerinin görüşleri isabetlidir. Onların da dediği gibi, bizler bu sıfatlara onları herhangi bir mahlukun sıfatına benzetmeksizin ve inkâr etmeksizin, cisimlendirme ve başkasına benzetmeye meyletmeden, olduğu gibi inanırız. Bu konudaki ifadeleri herhangi bir te'vile sapmadan zahirine göre değerlendiririz. En sağlam ve en isabetli yol budur.

da kullara bir yol göstermedir.

Birinci ihtimale göre âyet, "*Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.*" (A'raf: 205) âyet-i kerimesinin benzeri olur.

İkinci ihtimale gelince, âyet kullara yol gösteriyor ki, yüksek sesle yakarma, Allahu Teâlâ'ya işittirmek amacıyla değil, insanın nefsinin zikri tasavvur etmesi, bunun insanın, gönlünde yerleşmesi, nefsin zikirden başka şeylerle meşgul olmasına engel olmak gibi başka gayeler içindir. Bu hedeflere ek olarak vesvesenin insan nefsine yaklaşamaması ve onun yakarma ile uzaklaştırılması, başkasının uyarılması, zikredenin sesinin ulaşabildiği yere kadar bereketin yayılması, zikre şahit olacak kişileri artırmak ve benzeri ... gibi hedefler de vardır. Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) Hayber'e yönelince sahabeler bir vadinin başına yaklaştılar. Burada yüksek sesle Allahu ekber, Allahu ekber demeye başladılar. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): "*Kendinize yumuşak davranınız. Seslerinizi yükseltmekte aşırı gitmeyiniz. Çünkü sizler ne bir sağıra, ne de burada mevcut olmayan birisine seslenmektesiniz. Sizler işiten ve sizlerle birlikte olan ve sizlere yakın birisine seslenmektesiniz,*" buyurur."(2)

8. Zikredilen yüce sıfatlarla sıfatlanmış olan **«Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır.»** Yerde ve gökte O'ndan başka hiçbir mabud yoktur. O, duyu organlarıyla algılanamaz. Ezelde mevcut olan Allahu Teâlâ'dır. Bu âyette güzel bir mana vardır. O da yüce Allah'ın, duyu organlarının algılamasından yüce ve münezzeh oluşudur. İşte bu nedenle yüce Allah, gaip olmadığı halde gaip zamiri olan "o" zamirine lâyık olmuştur. Nitekim bu nükte *Bahru'l-Ulûm*'da bu şekilde zikredilmektedir.

«En güzel isimler O'na mahsustur.» Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın zatında herhangi bir çokluk olmaksızın zikredilen isim ve sıfatlarını beyan etmektedir. Çünkü rivayete göre müşrikler Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "*Ya Allah, Ya Rahman*" dediğini duyunca: Muhammed bizim iki ilâha tapmamızı yasaklarken, kendisi bir başka tanrıya duâ ediyor, derler. Âyet metninde Allah'ın isimlerinin "*en güzel*" biçiminde en üstün gösterilmesi, bu isimlerin O'nu kutsal kılma, tazim etme ve ululama manalarına gelmelerinden dolayıdır.

2- Bu hadisi Buharî, *Megazi ve Cihad;* Müslim, *Zikir;* Ebû Davud ve Tirmizî de *Deavât* bölümünde rivayet etmişlerdir. Aynı hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 4/394'tedir.

وَهَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰىۢ ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ نَاراً فَقَالَ لِاَهْلِهِ
امْكُثُوا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَاراً لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ
عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰىۜ ﴿١١﴾ اِنّ۪ٓي اَنَا۬ رَبُّكَ
فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ ﴿١٢﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ
فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ﴿١٣﴾ اِنَّن۪ٓي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدْن۪يۙ
وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْر۪ي ﴿١٤﴾

9. Musa'nın haberi sana ulaştı mı?

10. Hani o bir ateş görmüş ve ailesine: "Bekleyin, eminim ki bir ateş gördüm, belki ondan size bir meşale getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum," demişti.

11. Ona vardığında kendisine (tarafımızdan): "Ey Musa!" diye seslenildi.

12. "Muhakkak ki Ben, evet Ben senin Rabbinim. Hemen pabuçlarını çıkar. Çünkü sen kutsal vâdi Tuva'dasın.

13. Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver.

14. Muhakkak ki Ben, yalnızca Ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et. Beni anmak için namaz kıl.

9. «Musanın haberi sana ulaştı mı?» Bu sorunun anlamı Musa'nın haberi ve hikâyesi sana ulaşmadı. Bu sebeple ona dikkat et. Kavmine bunların içinde tevhide ve benzerine dair meselelerden bahset demektir. Âyetin manası buna ihtimal verdiği gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a daha önce Musa'nın haberinin gelmiş olması da ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla âyetteki soru "istifham-ı takrîrî" olur. Bu taktirde sanki "Musa'nın haberi sana ulaştı," denmiş olur.

10. «Hani o bir ateş görmüş», uzaktan bir ateş görmüştü. Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.) Şuayb (a.s.)'ın kızı Safuriya ile evlenir. Musa (a.s.) kayınpederi Şuayb (a.s.)'dan Medyen'den çıkıp ve Mısır'da bulunan annesini ve kardeşi Harun'u ziyarete gitmek üzere izin ister. İstediği izni alınca ailesiyle yola çıkar. Ancak Şam hükümdarlarından korktuğu için başka bir yol tutar. Tur Dağı'nın batı tarafında bulunan Tuva vadisine gelince karanlık, soğuk ve karlı bir kış gecesinde çocuğu dünyaya gelir. Musa (a.s.) çakmağını çakar, ancak çakmaktan ateş yerine sesten başka birşey çıkmaz. O, tam bu durumda iken Tur Dağı'nın yan tarafında yolun solunda uzaktan bir ateş görür ve bu ateşin çoban ateşi olduğunu zanneder. **«Ve ailesine»**, karısına, çocuğuna ve hizmetçisine: **«'Bekleyin»**, olduğunuz yerde kalın, arkamdan gelmeyin. **«Eminim ki bir ateş gördüm»** der. Âyetin metninde yer alan *"iynas"* kelimesi bir şeyi ayan beyan görmek anlamınadır. Buna göre âyetin manası, hiç kuşkusuz bir biçimde eminim ki bir ateş gördüm, demek olur. **«Belki ondan size bir meşale getiririm.»** Âyet metninde yer alan *"kabes"* kelimesi ateşten bir parça, ateşin büyük kütlesinden alınmış alev parçası anlamınadır.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Hz. Musa'nın görmüş olduğu aslında ateş değil, tersine yüce Allah'ın nuru idi. Ateş kelimesinin zikredilmesi Musa (a.s.)'nın onu ateş zannetmesinden dolayıdır.

İmam (Fahreddin er-Râzî) der ki: Musa (a.s.) nuru değil, bizzat ateşi görmüştü. Vermiş olduğu haberin gerçeğe uygun düşmesi buna bağlıdır. Çünkü Peygamberlerin yalan söylemeleri caiz değildir.

«Veya ateşin yanında» bana yolu gösterecek **«bir rehber bulurum,' demişti.»** Çünkü ateş olup da yanında birilerinin bulunmaması çok nadirdir.

11. Musa **«ona vardığında...»** görmüş olduğu ateşe ulaştığında...

İbn Abbas der ki: "Musa (a.s.) yemyeşil bir ağaç görür. Bu ağacı en alt dallarından en tepesine kadar bembeyaz bir ateş kuşatmıştır ve olabileceği en büyük ateşle ve ışıkla tutuşmuş yanmaktadır. Musa (a.s.) orada hiç kimseyi görmez. Ateşin ışığının ve ağacın yeşilliğinin şiddetine hayretinden olduğu yerde dona kalır. Ne ateş, ağacın yeşilliğini değiştirmiştir ve ne de ağacın bünyesindeki çok su, onun ışığında ve alevinde herhangi bir azalmaya yolaçmıştır. Bunun ardından Hz. Musa, meleklerin tesbih (Sübhanellah) lerini işitir ve büyük bir nur görür. Bu nur, onun görmesine engel olur. Bunun üzerine Hz. Musa iki eliyle gözlerini kapatır, korkar ve şaşa kalır. Ardından üzerine iç huzuru ve sükûnet bırakılır ve sonra da. **«Kendisine (tarafımızdan): 'Ey Musa!' diye seslenildi.»**

12. «'Muhakkak ki Ben, evet Ben senin Rabbinim. Hemen pabuçlarını çıkar.» Ben, evet Ben seninle konuşan Rabbinim. Hemen edep ve terbiye gereği pabuçlarını ayağından çıkar ve gel. **«Çünkü sen kutsal»** tertemiz **«vadi Tuva'dasın.»** Tuva, vadinin ismidir. Rivayete göre Musa (a.s.), pabuçlarını çıkarır ve onları vadinin gerisine atar.

13. «Ben seni seçtim.» Peygamberlik ve risalet için seni tercih ettim. **«Şimdi vahyedilene kulak ver.»** Sana vahyolunan emirlere ve yasaklara kulak ver.

14. «Muhakkak ki Ben, yalnızca Ben Allah'ım.» Burada imanın asılları teferruattan önce getirilmiştir. Çünkü tevhid, inanç sisteminin temel meselelerindendir. Daha sonra gelecek olan ibadet ise bu sisteme dayalı detaylardandır. **«Benden başka ilâh yoktur.»** Benden başka hiçbir mabud yoktur. Madem ki durum böyledir, o halde **«Bana kulluk et»**, ibadeti ve tevhidi yalnız Bana mahsus kıl. Bana ibadet ederken hiç kimseyi ortak kılma. **«Beni anmak için»**, beni anman ve zikreden kişi olman için namaz kıl. Çünkü gerektiği biçimde Allah'ı zikretmek, Allah'a dil, organ ve bütün azalarıyla ibadetle meşgul olmak demektir. İşte namaz bütün bunları bir araya getiren ibadettir. **«Namaz kıl.»** *"Namaz kıl"* emri, fazileti dolayısıyla ibadetin bir bölümü olarak daha genel olan *"kulluk et"* fiiline atfedilmiştir.

إِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ
اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا
مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ

يَا مُوسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا
عَلٰى غَنَمٖي وَلِيَ فٖيهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٨﴾ قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى ﴿١٩﴾
فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ
سَنُعٖيدُهَا سٖيرَتَهَا الْاُولٰى ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا
الْكُبْرٰى ﴿٢٣﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٢٤﴾

15. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkese çalıştığının karşılığı verilsin diye neredeyse onu gizleyeceğim.

16. Ona inanmayan, nefislerinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan alıkoymasın. Sonra mahvolursun.

17. Şu sağ elindeki nedir ey Musa?"

18. "O, benim asâmdır, ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim ve benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır" dedi.

19. Allah: "At onu ey Musa!" dedi.

20. Onu hemen attı, bir de ne görsün hızla sürünen bir yılan değil mi!

21. Allah buyurdu: "Al onu, korkma. Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.

22. Bir de elini koltuğunun altına sok ki bir başka mucize olmak üzere o kusursuz ve lekesiz beyazlık da çıksın.

23. Ta ki sana en büyük âyetlerimizden bazılarını göstere-

lim.

24. Firavun'a git. Çünkü o gerçekten azdı."

15. «Kıyamet günü mutlaka gelecektir.» Bu ifade Allah'a ibadetin vacib oluşunun sebebini belirtmektedir. Âyet metninde geçen *"saat"* kelimesi kıyametin kopacağı zamanın adıdır. Kıyametin kopacak olduğu ana "saat" denmesi kıyametin kopacağında kuşku olmayan gerçek bir saat olmasından dolayıdır. **«Herkese çalıştığının karşılığı verilsin diye»** itaatkâr, isyankârdan ayrılsın diye herkese çalıştığının ve amelinin - ister iyi olsun, ister kötü olsun - karşılığı verilsin diye **«neredeyse onu gizleyeceğim.»** İnsanları korkutmak ve kıyamet hakkında tazim duygusunu canlandırmak için neredeyse onu gizleyeceğim. Âyette kıyametin vakti mahlukattan gizlenmiştir. Böylece onların her an kıyametten kaçınma ve ihtiyat içinde olmaları amaçlanmıştır.

16. «Ona» kıyamete **«inanmayan, nefislerinin arzularına uyan kimseler»** nefislerinin arzulamış olduğu fani ve maddî lezzetlerin peşinden koşanlar **«sakın seni ondan alıkoymasın.»** Bu kimseler sakın seni kıyameti hatırlamaktan ve onu gözönüne almaktan alıkoymasın. **«Sonra mahvolursun»** helak olursun, çünkü kıyametten ve onun korkularından insanı kurtaracak olan vesileleri elde etmekten gafil olmak hiç kuşkusuz helâkı getirir. Âyetteki bu yasaklamadan maksat dinde istikamet ve doğruluk üzere olmayı emirdir. Âyetin hitabı her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.)'a ise de, maksat başkalarıdır.

Yüce Allah Hz. Musa ile konuşup o "kelîmullah" olurken acaba neden diğer peygamberlerle konuşmadı ve onlar da kelîmullah olmadılar diye bir soru sorulacak olursa denilebilir ki, herhangi bir amele verilecek karşılık, yapılan amelin cinsindendir. Çünkü Musa (a.s.)'nın dili, Firavun'un uyguladığı imtihan esnasında yanmıştı. Yüce Allah da onun kelâmını işitmesi için yapmış olduğu yakarışına bu şekilde karşılık vermiş oldu.

Âlimlerden birisi öldükten sonra rüyada görülür. Kendisine sorulur: "Allahu Teâlâ sana nasıl muamelede bulundu?" Der ki: "Allah benden hoşnut oldu ve bana rahmet eyledi, bana buyurdu ki: 'Gece uykusunu Kur'an okuyarak bölen ey kişi! Şimdi ye bakalım. Cihad günü düşmanın karşısından kaçmayıp sebat eden kişi, şimdi iç bakalım.'"

Âlimlerden birisinin havada yürüdüğü görülür ve kendisine bunun sebebi sorulur: "Bu keramete ne ile ulaştın?" Cevap verir: "O'nun hevâsı (istekleri) uğruna kendi hevâmı terkettim. O da benim emrime havasını verdi, havada yürüyebiliyorum" der.

17. **«Şu sağ elindeki»** âsâ **«nedir ey Musa?'»** Elinde taşımış olduğun bu baston nedir ey Musa?

18. Musa: **«'O, benim asâmdır,»** dedi. Musa (a.s.) asâyı *"asâmdır"* diyerek kendine nispet etmiştir. Böylece sağ elinde olmasının sebebini açıklamıştır. **«Ona dayanırım,»** yolda yorulduğumda ya da yürürken bastonuma dayanırım. **«Onunla davarlarıma yaprak silkelerim»**, davarlarım yesin diye bastonumla yaprak silkeler ve onlara yaprak düşürürüm. **«Ve benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır' dedi.»** Âyetin sonunda "âhar" denilmeyip de *"uhrâ"* denilmesi âyet sonlarındaki "fasıla"ların (kafiyelerin) korunması içindir. Buna göre âyetin manası: Ve benim ona yaslanmaktan, davarlara yaprak silkelemekten başka ihtiyaçlarım da vardır. Bunlar yolculuk yaparken bastonunu omzuna atmak, ona yayını, ok torbasını asmak ve üzerinde azığını taşımak gibi ihtiyaçlardır.

19. **«Allah: 'At onu ey Musa!' dedi.»** Ey Musa o bastonu at ki, hiç hatırından geçmeyen şeyleri göresin.

20. Musa **«onu hemen»** yere **«attı, bir de ne görsün hızla sürünen bir yılan değil mi!»** *"Sa'y"* kelimesi hızla hafif ve hareketli bir biçimde yürümek demektir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Musa bastonunu yere attığı zaman baston kendi kalınlığında sarı bir yılana dönüşür. Sonra şişer, şişer, büyür ve bu sebeple bazan "cân"a (yılan) benzetilir. Cân, yılanın hafif olanının adıdır. Nitekim yüce Allah *"Asânı at! Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı."* (Neml: 10) buyurur. Bastonun yılana dönüştüğü ilk durum gözönüne alınarak buna "cân" denmiştir. Burada yılan, hem büyük ve hem de küçük haline verilen isim ile genel adıyla ifade olunmuştur. Daha büyük ihtimale göre baston, ilk anda "su'ban" (ejderha)ya dönüşmüştür. Buraya en uygun olanı da bastonun ejderhaya dönmüş olmasıdır. Nitekim yüce Allah bunu şöyle dile getirmektedir: *"Bunun üzerine Musa asâsını yere attı. O, hemen apaçık bir ejderha oluverdi."* (A'raf: 107) Şu halde yılana dönüşen bu baston çeviklikte ve hızlı hareket etmede "cân"a benzetilmiştir.

21. «Allah buyurdu: 'Al onu, korkma.» Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.)'nın bastonu erkek bir ejderhaya dönüşür ve önüne ne gelirse kaya parçası, taş, her şeyi yutar. Gözleri ateş gibi yanmaktadır. Dişlerinden çok şiddetli bir ses duyulmaktadır. Onu bu şekilde kim görse kaçar. Çünkü yılan ve benzeri hayvanlardan korkup kaçmak insanoğlunun tabiatı gereğidir. **«Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.»** İlk biçimi olan âsâ şeklinden çıkarıp başka şekle koyduktan sonra şimdi onu ilk haline getireceğiz. Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya bu mucizeyi göstermesinin sebebi Firavun'un yanına vardığında elindeki baston yılan şekline dönüştüğünde korkmaması içindir.

22. «Bir de» sağ **«elini koltuğunun altına sok ki...»** Âyet metninde yeralan *"cenah"* kelimesi insanın yan tarafı ve koltuk altına kadar pazusu demektir. Buna göre âyetin manası: Elini pazu altı olan koltuğunun altına sok demek olur. Bastonun yılana dönmesi dışında **«bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlık da çıksın.»** Elini koltuğunun altına sok ki herhangi bir ayıp ve çirkinlik olmaksızın elin, beyaz ve aydınlık olarak çıksın. Yüce Allah bu ifadesiyle "baras" (alaca hastalığı) nı ifade etmiştir. Bunun sebebi insanların alaca hastalığını hoşgörmemesi ve iğrenmesi dolayısıyladır.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.), esmer renkli idi. Sağ elini sol koltuğunun altına sokup çıkarınca, elinde tıpkı güneş ışığı gibi göz alıcı ve ufku kaplayan bir ışık oluştu. Sonra Musa (a.s.), elini tekrar koltuğunun altına sokunca eli ilk rengi ne ise ona döndü, herhangi bir ışık ve parıltı kalmadı.

23. «Ta ki sana en büyük âyetlerimizden bazılarını gösterelim.» Biz âsânın yılana çevrilmesi, elin bembeyaz kılınması gibi mûcizeleri, bunlarla birlikte en büyük âyetlerimizden bazılarını sana gösterelim diye yaptık. Çünkü asânın ejderhaya dönmesi ve elin bembeyaz olması en büyük âyetlerdendir. Bu âyetler (mucizeler), yüce Allah'ın *"Andolsun Biz Musa'ya açık açık dokuz âyet verdik."* (İsra: 101) âyetinde işaret olunduğu üzere dokuz tanedir. Musa (a.s.)'nın mucizeleriyle Rasûlüllah (s.a.v.)'ın mucizeleri arasındaki farka gelince; Musa (a.s.)'nın mucizeleri sadece yeryüzünün bazı acayip olaylarıdır. Oysa bizim Peygamberimizin mucizeleri yeryüzünde ve göklerdeki bir takım harikulâde olaylardır. Musa (a.s.), elini koltuğunun altına sokup da lekesiz bir beyazlıkta çıkarmasına karşılık, bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın Tebuk Gazvesi'nde parmaklarının arasından su kaynamış, bu sudan birçok kimse içmiş ve yararlanmıştır. Rasûlüllah yerden toprak alarak düşmanların yüzlerine saçmış, onlar mağlup olmuşlardır ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın avcunun içinde taşlar Allah'ı tesbih etmişlerdir.

24. Ey Musa! Bu sesleniş bir çağrı ve uyarı yollu bir sesleniştir. Bu iki mucize ile, asâ ve el mucizesiyle **«Firavun'a»** ve onun topluluğuna **«git.»** "Asâ ve el mucizesi ile Firavun'a git" şeklindeki tefsirimizin delili Yüce Allah'ın: *"Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün."* (Tâhâ: 42) âyet-i kerimesidir. Bu emrin iki kardeşe verilmesinin anlamı inşaallah ileride gelecektir. **«Çünkü o gerçekten azdı.'»** Çünkü Firavun *"Ben sizin en yüce Rabbinizim."* (Naziât: 24) ifadesinde olduğu gibi ilâhlık iddiasında bulunarak kulluk sınırını aştı.

قَالَ رَبِّ
اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ
لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾
هٰرُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾
كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنْتَ
بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ
مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرٰى ﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلٰى أُمِّكَ مَا يُوحٰى ﴿٣٨﴾
أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ

بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً
مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي (٣٩)

25. (Musa): "Rabbim," dedi. "Yüreğime genişlik ver.

26. İşimi bana kolaylaştır.

27. Dilimden (şu) bağı çöz.

28. Ki sözümü anlasınlar.

29. Bana ailemden bir de vezir ver.

30. Kardeşim Harun'u.

31. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.

32. Ve onu işime ortak kıl.

33. Böylece Sen'i bol bol tesbih edelim.

34. Ve çok analım Sen'i.

35. Şüphesiz Sen bizi görmektesin."

36. (Allah): "Ey Musa!" dedi. "İstediğin sana verildi.

37. Andolsun Biz sana diğer bir zamanda daha lütufta bulunmuştuk.

38. Hani vahyedilecek şeyi annene (şöylece) vahyetmiştik:

39. Onu sandığa koy. Sonra da onu nehire bırak. Nehir onu kıyıya atsın da Benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa)! Benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."

25. «(**Musa**)» yüce Allah'tan yardım dileyerek: «**'Rabbim,' dedi: 'Yüreğime genişlik ver.**» Kalbime genişlik ver ki, inatçıların sefihliğinden ve yüzçevirmelerinden daralmasın. Onların çokluğundan, güç ve kuvvetlerinden korkmasın. Yüce Allah'ın *"Şerhü's-Sadr"* (göğüs genişliği) vermesi Peygamberlere bahşetmiş olduğu nimetlerindendir. Bizim Peygamberimiz de bu nimetten en büyük payı almıştır. Çünkü o, göğüs genişliğini hem maddeten ve hem de manen elde etmiştir. Zira çocukluğunda göğsü yarılmış, kalbinin içinde şeytanın hissesi olan et parçası alınmıştır. Sonra kalbi, altın bir leğende yıkanmıştır. Bir de Hak Teâlâ'nın sırlarını alabilmesi için miracda göğsü yarılmıştır.

26. «İşimi bana kolaylaştır.» Tebliğ görevimi bana kolay kıl.

27. «Dilimden (şu) bağı çöz.» Dilimdeki ağırlığı ve ifade zorluğunu at. Âyet metninde *"ukde"* (bağ) kelimesinin harfi tarifsiz getirilmesi aslında bunun az olduğuna delâlet etmektedir.

Derler ki: "Dili olmayınca insan, ancak başıboş salıverilmiş bir hayvan, ya da belli bir biçime bürünmüş şekilden ibarettir. İnsan iki küçük organıyla, kalbi ve diliyle insandır."

28. «Ki sözümü anlasınlar.» Firavun ve kavmi Peygamberlik görevini tebliğ ederken benim ifademi anlasınlar. Tebliğ de, ancak çok güzel konuşabilen kimse tarafından yapılırsa güzel olur. Hz. Musa'nın dilinde bir zamanlar ağzına almış olduğu ateşten dolayı bir düğüm meydana gelmişti. Olay şöyle olmuştu. Musa'nın çocukluğunda bir gün Firavun onu kucağına alır. Firavun'un sakalı mücevherlerle süslü olduğu için yolmaya başlar. Bunun üzerine Firavun kızar ve: "Hiç kuşkusuz bu çocuk benim aradığım düşmanımdır" der ve katledilmesini emreder. Firavun'un hanımı Asiye der ki: "Ey hükümdar! O daha çocuktur. Ateşle yakutu birbirinden ayıramıyor. Bunun üzerine Musa'nın önüne bir leğende ateş koru, bir leğende de yakut koyarlar. Musa mücevheri almaya yönelir, fakat Cebrail elini ateşin olduğu leğene uzatır ve Musa ağzına ateş götürür, dili yanar. İşte bundan dolayı Musa'da dil tutukluğu ve telâffuz zayıflığı ortaya çıkar.

29. «Bana ailemden», akrabalarım ve özel adamlarımın içinden **«bir de vezir ver.»** Vezir, Hükümdarın sağ kolu, yanında bulunan kişi ve taşımış olduğu yükü taşıyan özel adamlarından fikirleriyle ona yardımcı olan kişidir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyle olur: Bana üzerime yüklenen yükü taşımakta yardımcı olacak bir vezir ver.

30. «Kardeşim Harun'u.» Harun, kendisine yardımcı olmak için vezir olarak verilmiştir. Çünkü Hz. Musa'nın en öncelikli isteği bir vezir taleb etmekti.

31. «Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.» Âyette yer alan *"ezr"* kelimesi güç, kuvvet ve sırt demektir. Buna göre âyetin manası Harun'la kuvvetimi sağlamlaştır, ya da onunla arkamı kuvvetlendir, demek olur.

32. «Ve onu işime ortak kıl.» Peygamberlik görevinde Harun'u ortağım kıl ki, böylece bu görevi gereği gibi yerine getirirken birbirimizle yardımlaşalım.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Peygamberlik yüce Allah'ın tercihi ve seçimi ile olan bir makam olduğuna göre, Musa (a.s.) kardeşi için peygamberliği nasıl isteyebiliyor? Buna cevap olarak diyebiliriz ki: Yüce Allah'ın bu isteği kabul etmiş olması, Musa'nın isteğinin yüce Allah'ın izniyle ve O'nun ilhamıyla olduğuna bir delildir. Harun (a.s.), Musa (a.s.)'nın peygamber olarak gönderildiğinde Mısır'da idi.

33. «Böylece Sen'i bol bol tesbih edelim.» Bu son âyet-i kerime Musa (a.s.)'nın yapmış olduğu üç duânın sonuncusudur. Âyetin manası ise: Böylece Sen'i lâyık olmadığın fiillerden ve sıfatlardan tenzih edelim ki, bu fiil ve sıfatların arasında Firavun'un iddia ettiği tanrılık da mevcuttur.

34. «Ve çok analım Sen'i.» Ve her halükârda çok analım Sen'i. Ardından lâyık olduğun kemâl , cemâl ve celâl sıfatlarıyla vasıflayalım.

35. «Şüphesiz Sen bizi görmektesin.'» Sen bizim durumumuzu bilmektesin. Birbirimizle yardımlaşmak bizi düzeltecektir. Çünkü Harun, bana emretmiş olduğun hususlarda ne güzel bir vezir ve yardımcıdır. Çünkü o benden yaşça daha büyük, dili daha açıktır. Harun (a.s.), Musa (a.s.)'dan dört yaş daha büyüktü.

36. «(Allah): 'Ey Musa!' dedi. 'İstediğin sana verildi.» Taleb ettiğin ve arzuladığın şey sana verildi. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allahu Teâlâ herhangi bir hükümdar hakkında iyilik murad ederse ona sadık bir vezir nasib eder. Bu vezir, hükümdar unuttuğunda kendisine hatırlatır. Unutmadığı zaman da yardımcı olur."*(3)

37. «Andolsun Biz sana diğer bir zamanda» bu içinde bulunduğun vakitten bir başka vakitte **«daha lütufta bulunmuştuk.»** Âyetin metninde yeralan *"menennâ"* kelimesi lütufta ve ihsanda bulunmak anlamınadır.

3- Hadisi Ebu Davud *İmâra* konusunda, Nesaî de *Biat* bölümünde rivayet ederler. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 4/73.

Burada lütuf ve ihsan zikrolunurken bunun "minnet" kelimesiyle ifade edilmiş olması sıkıntı verici olmaz mı? Oysa ifadenin söylendiği yer lütuf ve ihsanın bildirildiği yerdir, diye sorulacak bir soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Yüce Allah'ın "başa kakmak" anlamı da olan "minnet" kelimesini seçmesinin sebebi Hz. Musa'ya aslında kendisinin kişi olarak bu nimeti kazanmadığını, sırf yüce Allah'ın bir ihsanı olarak bunların kendisine verilmiş olduğunu öğretmek ve bildirmek içindir.

Âyetin manası buna göre şu şekilde olur: Andolsun ey Musa! Biz sana, sen Bizden istemediğin halde nimetler verdik ve sana üstünlük ve şeref bahşettik.

38. **«Hani vahyedilecek şeyi»** bir sandığın içine konularak Nil Nehri'ne bırakılmasını. Yüce Allah bu âyette önce *"vahyedilecek şey"* şeklinde bunu belirsiz kılmış, bundan sonraki âyette de açıklamıştır. Bunun sebebi önce Musa (a.s.)'yı korkutmak ve sonra da ona bir şeref bahşetmek içindir. Bunun ardından gelecek âyette yüce Allah neyi vahyettiğini ruhunda iyice yer etsin diye tefsir etmiştir. **«Annene (şöylece) vahyetmiştik:»** Bu âyette *"vahiy"* kelimesinden maksat, Allahu Teâlâ tarafından Peygamberlere gelen vahiy değildir. Tam tersine bunun anlamı "ilham" dır. Nitekim bunun bir benzeri *"Rabbim bal arısına: Bu dağlardan, ağaçlardan ... kovanlar edin... diye ilham etti."* (Nahl: 68) âyet-i kerimesidir. Buna göre Yüce Allah, Hz. Musa'nın annesinin kalbine bir sandık bulması ve çocuğunu içine koyarak Nil Nehri'nin sularına bırakması yolunda kesin bir karar ve irade verdi, demek olur.

El-Es'iletü'l-Mukhame isimli eserde şöyle denir: "Hz. Musa'nın annesi sırf bir ilhama dayanarak nasıl olur da çocuğunu nehre bırakır ve onu tehlikelere atar? Bu soruya şöyle cevap veriliyor: "Musa'nın annesi iki tehlikeden birisini tercih etmek zorundaydı. O da bu iki belâdan daha hafifini seçmiştir."

39. Musa'nın annesine **«onu sandığa koy»** dedik. *"Atmak"* anlamına da gelen *"kazf"* kelimesi burada koymak, bırakmak anlamınadır. **«Sonra da onu nehire bırak.»** Bu âyetteki *"kazf"* kelimesinden maksat ise, sandık olmaksızın suya bırakmak değildir. Âyet metninde yeralan *"yemm"* kelimesi ile kastedilen, bütün müfessirlerin ortaklaşa görüşüne göre Mısır'daki Nil Nehri'dir. Çünkü Arapçada "yemm" kelimesi hem denizin adıdır, hem de büyük nehre yemm denilir.

«Nehir onu kıyıya atsın da» Musa (a.s.)'nın nehre bırakılması, yüce Allah'ın iradesinin bu olayla ilgilenmesi ile meydana gelmesi vacip olaylardan olunca, nehir de tıpkı iyiyi kötüden ayırma yeteneği olan, kendisine verilen emre itaatkâr birisi imiş gibi kılınmıştır. **«Benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın.»** Bu son cümle Arapça dilbilgisi kurallarına göre yukarıda verilen emrin cevabıdır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Ey Musa'nın annesi! Çocuğunu nehre bırak ki onu düşman alsın. Çünkü Ben, Bana dost olanı düşmanın kucağında yetiştirmeye, kalbinde ona karşı bir sevgi meydana getirerek kötülüklerinden kendisini korumaya kadirim.

Rivayete göre Musa'nın annesi, sandığın içine pamuk serer ve çocuğunu onun içine bırakır. Sonra içine su sızmasın diye zift ile güzelce sıvar ve sonra çocuğunu nehre bırakır. Nil Nehri'nden Firavun'un bahçesine bir kol ayrılmaktadır. Nehrin suyu Musa'yı o kanala sürükler ve onu götürüp bahçedeki bir su birikintisine bırakır. O esnada Firavun, eşi Müzahim kızı Asiye ile birlikte oturmaktadır. Firavun sandığın sudan çıkarılmasını emreder. Sandık getirilince açılır. Bir de ne görsünler! Sandığın içinde ay gibi parlak yüzlü bir çocuk. Firavun onu nehirde bir ağacın yanında bulunca Musa diye isim verir. "Mu" kelimesi Kıptî dilinde su anlamına ve "sa" kelimesi de ağaç anlamındadır. Firavun çocuğu o kadar çok sever ki ondan ayrılmaya neredeyse dayanamaz.

«(Ey Musa)! Benim nezaretimde yetiştirilmen için» şefkatle, merhametle yetiştirilmen ve sana iyi bakılması için seni gözeten ve koruyan Ben'im. **«Sana kendimden»** büyük bir **«sevgi verdim.'»** Bu sevgiyi insanların kalplerine aşıladım. Öylesine ki, seni bir kere gören artık görmeden duramaz. Bu sebeple seni Allah'ın düşmanı da sevdi.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ
عَلَى مَنْ يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ
وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ

سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾ وَ
اصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ اذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا
تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ
قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾

40. Hani kızkardeşin gidip: "Ona bakacak birini size bulayım mı?" diyordu. Böylece seni gözü, gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik ve sen birini öldürdün de seni endişeden kurtardık ve seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre geldin ey Musa!

41. "Seni kendim için elçi seçtim.

42. Sen ve kardeşin âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin.

43. Firavun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.

44. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar."

40. «Hani kızkardeşin» Meryem, Firavun ailesine **«gidip»** Musa hiçbir kadının memesini emmediğinden Firavun ve Asiye'nin çocuk için memesini kabul edeceği bir sütanne aradıklarını görünce: **«'Ona bakacak»** çocuğu bağrına basacak ve yetiştirecek **«birini size bulayım mı?' diyordu.»**

Rivayete göre bu haber, yani Firavun ailesinin Nil Nehri'nden bir erkek çocuk bulduğu ve bu çocuğun da hiçbir kadının memesini emmediği, buna karşılık ailenin kadın aramak mecburiyetinde kaldıkları haberi Mısır'da yayılınca Meryem bu haberi öğrenmek üzere evinden çıkar. Kıyafet değiştirmiş olarak Firavun ailesine gelir ve onlara yukarıdaki sözleri söyler. Firavun ailesi: "Bu bakacak kadın kimdir," diye sorunca Meryem, annemdir der. Annesini saraya getirir ve çocuk annesinin memesini emer.

«Böylece seni gözü, gönlü mutluluk dolsun» sana kavuştuğu için gönlü hoş olsun «ve» seni kaybedip de **«üzülmesin diye annene geri verdik.»** Bu ifade tıpkı "*Musa'nın anasına, onu emzir... Hiç korkup kaygılanma çünkü Biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız diye bildirdik.*" (Kasas: 7) âyet-i kerimesindeki ifadeyle aynıdır.

«Ve sen birini» bir Kıptîyi **«öldürdün de seni endişeden kurtardık.»** Allah'ın verecek olduğu cezadan ve Firavun'un uygulayacak olduğu kısastan kaynaklanan Kıptîyi öldürme kederinden seni kurtardık. Allah'ın cezası bakımından mağfiret ederek, Firavun'un kısası yönünden de Medyen'e hicret ettirerek kurtardık. **«Ve seni iyiden iyiye denemeden geçirdik.»** Âyetin metninde yeralan *"fitne, fütûn"* kelimeleri meşakkat ve insana ağır gelen her şey anlamınadır. Buna göre âyetin manası: "Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik" demek olur.

Bir âlime göre âyetin manası: "Seni belâlarla iyiden iyiye öğüttük" demektir.

Musa'nın uğramış olduğu belâ ve sıkıntılardan bazıları Kıptî'yi öldürmesi, vatanından hicret etmesi, sevdiği kimselerden ayrılması, azıksız olarak yaya yürümek zorunda kalması ve Medyen'e varmadan önce meydana gelen başka benzeri olaylardır. **«Bunun için yıllarca»** on yıl **«Medyen halkı arasında kaldın.»** Koyunları otlatmak için Şuayb (a.s.)'ın yanında kaldın. Çünkü Şuayb (a.s.), Musa (a.s.)'ya kendisine sekiz yıl hizmet etmesi karşılığında kızını nikâhlamıştı. O da daha uzun süreyi doldurmak üzere Şuayb'a on yıl hizmet etmişti.

«Sonra takdire göre» seninle konuşmayı ve Peygamberlik vermeyi, belirlenmiş vaktini geçirmeden ve öne almadan ettiğim takdire göre ya da Peygamberlere vahyin gelmiş olduğu belli bir yaşa ulaştıktan sonra, yolunu şaşırmış iken ve kapkaranlık bir gecede koyunlarını dağıttığın sırada mukaddes vadiye **«geldin ey Musa!»** Yüce Allah'ın *"Ey Musa!"* diye tekrar etmesi, Peygamberine şeref bahşetmek ve bu olaydan önce anlatılan Tâhâ Sûresi 37-40. âyetlerde belirtilen kıssanın bittiğine dikkati çekmek içindir.

41. «'Seni kendim için elçi seçtim.» Bu ifade "*Ben seni seçtim.*"

(Tâhâ: 13) âyet-i kerimesini hatırlatmaktadır. Buna göre âyetin manası sana Peygamberlik görevi vererek ve seninle konuşmak suretiyle seni insanlara tercih ettim. Bu ifade Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya bahşetmiş olduğu büyük şerefi temsil yoluyla canlandırmadır. Bu canlandırma, herhangi bir hükümdarın çevresindeki özel adamlarından birisini kendine daha yakın kılması ve kendisi için tercih etmesi, bazı önemli gördüğü işlerini yürütmek için aday olarak seçmesi gibi unsurlar kullanılmak suretiyle yapılmıştır.

42. Ey Musa **«sen ve kardeşin»** Harun **«âyetlerimi»** mucizelerimi **«götürün.»** Çünkü maksat, Musa'nın ve Harun'un mucizelerle birlikte Firavun'a gitmeleri, Peygamberlik görevini yerine getirirken, davet vazifesini tamamlarken bu mucizelere dayanmalarıdır.

İbn Abbas der ki: "Bu âyetteki mucize ifadesiyle Hz. Musa'ya indirilen dokuz mucize kastolunmaktadır. Her ne kadar bu mucizelerden bir kısmı henüz vuku bulmamış ve ileride gerçekleşeceği bekleniyor olsa bile."

«Beni anmayı ihmal etmeyin.» Her halükârda lisanen ve organlarla Benim zikrime devam edin. Çünkü Benim zikrim her türlü amaca ulaşmak için bir araçtır. Çünkü Benim zikrim olmaksızın herhangi bir kimsenin hiçbir işi doğru gitmez.

Âlimlerden biri der ki: "Bu âyeti kerimede insana yüklenen yükümlülüğün hikmeti şudur: Yüce Allah'ın celâlini ve azametini hatırlayan kimse artık başkalarını hafif görür. Allah'tan başka hiç kimseden korkmaz ve böylece bu zikirle birlikte ruhu güçlenir, herhangi bir amaç ve gayeyi elde etmeye çaba gösterirken ruhî zaaf duymaz."

43. «Firavun'a gidin.» Bu ifade, ya "tağlîb" yoluyla söylenmiş bir ifadedir, ya da iki kardeş birbiriyle buluştuktan sonra verilmiş bir emirdir. Gitme emrinin tekrar edilmesi daha sonra gelen ifadelerin bu ifadeye dayanmasını sağlamak içindir. **«Çünkü o, iyiden iyiye azdı.»** *"Tuğyân"* isyan konusunda haddi aşmak demektir. Bir başka ifadeyle Rabblık, tanrılık iddiasıyla kulluk sınırını aşmak demektir.

El-Arâis isimli eserde denir ki: "Yüce Allah'ın Musa ve Harun (a.s.)'a Firavun'a gitmelerini emretmesinin sebebi Firavun'un ileride ileri sürecek olduğu mazeretini ortadan kaldırmak ve iddiasında yalancı olduğunu ortaya çıkarmak içindir. Bu ifade, iddiada bulunup da beraberinde iddiasını destekleyecek Yüce Allah'tan gelen herhangi bir delili bulunmayan herkese bir tehdittir. Peygamberlerin düşmanlara gönderilmesindeki hikmet onların halka, Allah'a giden yolu göstermekte âciz olduklarını bilmeleri içindir. Başkasına doğru yolu göstermekten âciz olan kimse kendi nefsine hidayet etmekten de âcizdir. Bu tıpkı başkalarını tedavi edemeyen doktor örneğine benzer. Başkasını tedavi edemeyen doktor kendisini de şifaya kavuşturamaz. Peygamberlerin düşmanlara gönderilmesindeki bir başka hikmet peygamberliğin çalışıp çaba göstermekle elde edilemiyeceğini bilmeleri ve Yüce Allah'ın lütfuyla kendilerine vermiş olduğu nimete şükretmeleri içindir."

44. «Ona yumuşak söz söyleyin.» Firavun'la yumuşak konuşun. Kendisine haşin davranmadan, azarlayıp parlamadan yumuşaklıkla hitap edin. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Çünkü "Herhangi bir şeyin içine yumuşaklık girdi mi onu süsler, herhangi bir meseleye zorluk girince onu çirkinleştirir." Firavun zalim hükümdarlardandı. Bunlara vaaz ve nasihatta sert davranıldığı zaman kendilerinin de daha çok zorbalaşmaları âdetlerindendi. Bu gibi hükümdarların yanında yumuşaklık çok daha yararlı ve çok daha sağlam bir yol oluyordu. Bu tıpkı normal insanlara sertlik ve kabalığın hikmetçe daha uygun ve davete daha elverişli olması gibidir.

Yahya b. Muaz rahimehullah'ın yanında adamın biri bu âyeti okuyunca Yahya b. Muaz ağlar ve der ki: "Ey Allahım! Bu "Ben tanrıyım" diyene yumuşaklığın bu olduğuna göre "Sen ilâhsın," diyene acaba nasıl tecelli eder?"

«Belki o, aklını başına alır veya korkar.'» Belki o, sizin Benim zikrime dair tebliğ ettiğiniz şeylerden öğüt alır, teşvik ettiğiniz doğru yolu ister, ya da benim verecek olduğum cezadan korkar.

قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا

نَخَافُ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي

مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرٰى ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ

فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ
مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا
أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿٤٨﴾

45. Dediler ki: "Rabbimiz doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından, yahut iyice azmasından korkuyoruz."

46. Buyurdu ki: "Korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm.

47. Haydi ona gidin de deyin ki: 'Biz senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder, onlara eziyet etme. Biz sana Rabbinden bir âyet getirdik. Selâm, hidayete tâbi olanlara.

48. Gerçekten bize vahyolundu ki yalanlayan ve yüzçevirenlere azap edilecektir.'"

45. «Dediler ki: 'Rabbimiz!» Burada aslında bu sözü söyleyen Hz. Musa olduğu halde tağlîb metoduyla her ikisi birden söylemiş gibi *"dediler"* ifadesi kullanılmıştır. **«Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından,»** bizlere ceza vermesinden, yapacağımız daveti tamamlamamıza, mûcizelerimizi göstermemize sabretmeyeceğinden ve böylece ona gönderilmekteki hedeflenen gayenin gerçekleşmeyeceğinden **«yahut iyice azmasından»** azgınlığı iyice ileriye götürerek aşırı cesareti ve kalbinin katılığı nedeniyle senin hakkında yakışıksız sözler söyleyeceğinden **«korkuyoruz.'»** *"Havf"* kelimesi Arapçada bilinen, ya da zannedilen bir takım belirtilere dayanarak istenmeyen kötü bir şeyin başa gelmesini beklemek anlamınadır. Tıpkı "reca" kelimesinin bilinen, ya da zanna dayanan bir emare aracılığıyla sevilen bir şeyin gelmesini beklemek anlamına olduğu gibi. Korku anlamına gelen "havf" kelimesinin zıddı, emniyettir. Allah'tan korku tabiriyle kastolunan, masiyetlerden kaçınmak ve taati tercih etmektir.

46. «Buyurdu ki:» Ortaya çıkacağını tahmin ettiğiniz iki sakıncadan dolayı **«'korkmayın, çünkü Ben»** mükemmel bir koruma ve yardımla birlikte **«sizinle beraberim.»** Sizinle onun arasında geçecek konuşmayı ve hareketleri **«işitir ve görürüm»** ve her halükârda o duruma lâyık olan herhangi bir zararın ve kötülüğün giderilmesi, faydanın ve iyiliğin sağlanmasına yarayacak neyse onun gereğini yaparım. Allahu Teâlâ kiminle birlikteyse Yüce Allah onu bütün inatçı zorbaların elinden muhafaza eder, korur.

47. «Haydi ona gidin de», Firavun'un yanına varın da ilk iş olarak **«deyin ki: 'Biz senin Rabbinin elçileriyiz.»** Böylece o azgın hükümdar sizin isteğinizi öğrensin ve bu isteğe kendi cevabını dayandırsın. **«İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder, onlara»** daha önce çekmiş oldukları azap üzere kendilerini bırakmak suretiyle **«eziyet etme.»** Çünkü onlar Kıpt memleketi idaresi altındalar. Kıptîler İsrailoğullarını zor ve insanın meşakkatini artıran toprak kazısı, taş taşıma ve benzeri ağır işlerde çalıştırıyorlar, erkek çocuklarını yıldan yıla katlediyorlar ve kadınlarını hizmetçi olarak kullanıyorlardı.

«Biz sana Rabbinden bir âyet getirdik.» Biz sana Rabbinden iddia ettiğimiz Peygamberlik görevimizin doğruluğuna dair bir delil getirdik. **«Selâm,»** Yüce Allah'tan, meleklerden ve onların dışında Müslümanlardan her iki dünya selâmetini sağlayan selâm, Yüce Allah'ın hakka götüren âyetlerini tasdik etmek sûretiyle **«hidayete tabi olanlara»** olsun.

48. «Gerçekten» Rabbimiz katından **«bize vahyolundu ki...»** Vahiy olayı ya Cebrâil'in lisanı üzere gizli konuşma ile olur, ya da ilham yoluyla veya uykuda görülen rüya biçiminde olur. Allah'ın âyetlerini **«yalanlayan»** ve Peygamberlerin getirmiş olduğu şeyleri inkâr eden ki yalanlama sözde ve fiilde olur **«ve»** heva ve hevesinin peşinden giderek bunları kabul etmeyip **«yüzçevirenlere azap edilecektir'.'»** Bu gibi kimselere dünyevî ve sürekli olan uhrevî azap vardır.

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا

يَا مُوسٰى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذ۪ٓي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ

هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ
رَبّ۪ي ف۪ي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبّ۪ي وَلَا يَنْسٰى ﴿٥٢﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَاَخْرَجْنَا بِه۪ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَف۪يهَا
نُع۪يدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ
اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾

49. Firavun: "Rabbiniz de kimmiş ey Musa?" dedi.

50. O da: "Rabbimiz her şeye hilkatini veren, sonra da doğru yolu gösterendir," dedi.

51. Firavun: "Öyleyse önceki milletlerin hali ne olacak?" dedi.

52. Musa: "Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim ne yanılır, ne de unutur," dedi.

53. "O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir." Onunla Biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

54. Yeyiniz, hayvanlarınızı otlatınız. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için işaretler vardır.

55. Sizi ondan yarattık, yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.

56. Andolsun Biz ona bütün delillerimizi gösterdik. Yine de yalanladı ve diretti..

49. «Firavun: 'Rabbiniz de kimmiş?» Siz ikiniz Rabbinizin iki elçisi iseniz bana haber verin. Sizleri bana gönderen Rabbiniz de kimmiş? Burada iki kardeş Peygamber *"Biz senin Rabbinin elçileriyiz."* (Tâhâ: 47) dedikleri halde Firavun "Benim Rabbim de kimmiş?" dememekte, tersine âyette olduğu gibi *"Rabbiniz de kimmiş?"* demektedir. Bunu, haddi aşmakta ve azgınlıkta ileri gittiği için söylemektedir.

«Ey Musa!' dedi.» Görüldüğü üzere Firavun önce *"Rabbiniz de kimmiş?"* diyerek her ikisine hitab etmiş, ardından sadece Musa'ya seslenmiştir. Çünkü Firavun biliyordu ki Musa bu konuda asıldır, Harun da onun veziri ve ona tabidir.

50. «O da» yani Firavun'a cevap vermek üzere Musa da: **«'Rabbimiz»** sırf rahmetinden dolayı bütün canlılardan **«her şeye hilkatini»** suretini bütün menfaat ve özelliklerini taşımak üzere kendisine lâyık olan şeklini **«veren, sonra da doğru yolu gösterendir,' dedi.»** Bu yaratıklardan her birine kendi haline uygun özelliği gösterendir. Bunun sonucu olarak bu yol tıpkı cansızlarda olduğu gibi o yaratık için bir tabiat ve karakter olmakta canlılarda olduğu gibi de bir istek ve içgüdü olmaktadır. *"Doğru yolu gösterendir"* yani ne için yaratılmışsa yaratılış gayesine göre o yaratığı hazırlayandır. Hiçbir yaratık yoktur ki Yüce Allah'ı bilmesi için gerekli yeteneklerle donatılmamış olsun.

51. «Firavun: 'Öyleyse önceki milletlerin hali ne olacak?' dedi.» Geçmiş milletlerin hali nice olacak? Nuh, Âd ve Semûd kavimleri gibi geçip gitmiş milletlerin haberi nedir? Başlarından hangi olaylar geçmiştir ve bu olayların ayrıntıları nasıldır?

52. «Musa: 'Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin yanında...» Bu milletlerin ahvaline dair haberleri Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Peygamberlik makamı dolayısıyla peygamberlerin onların ahvaline dair bilgilerini karıştırmamak gerekir. Bu bilgilerden ben ancak peygamberlik görevimle ilgili olanlarını biliyorum.

Bu olaylar bütün ayrıntılarıyla Levh-i Mahfuz'da kaydedilen **«bir kitapta bulunur. Rabbim ne yanılır, ne de unutur,' dedi.»** Rabbim ilk başta hata etmez, tersine bütün bilinecek şeylerin hepsini bilir ve daha sonra ebediyyete kadar bu bilgileri unutmaz. Tam tersine onlar sonsuza kadar sabit olurlar.

Âyetin bu son kısmı, Yüce Allah'ın bunları Levh-i Mahfuz'a yazmasının onları ilk başta ve daha sonra da sonsuza dek bilmesi için buna muhtaç olmadığını beyan etmek içindir. Kainatta cereyan edecek olayların bir kitapta toplanması, bunların meleklere gösterilmesi ve onların da bunlardan yararlanarak Yüce Allah'ın ilminin unutmaktan ve gafletten ne derece uzak olduğuna dair bilgilerinin artması içindir.

53. «'O, yeri size beşik yapan» *"Mehd"*, "mihad" kelimeleri üzerine basmak için hazırlanmış mekân anlamınadır. **«Ve onda size yollar açan,»** size yani sizden başkası için değil, sizin için birçok yollar açan, çeşitli ihtiyaçlarınızı gidermek ve bunlardan elde edeceğiniz faydalarla yararlanmanız için yeryüzünün bir köşesinden diğer noktasına giderken tutmuş olduğunuz yolları dağların, vadilerin, ovaların arasına yayan, **«gökten de»**, buluttan da **«su indirendir.'»** Burada *"su"* dan maksat yağmurdur. Yağmur, bulutun bir kısmının diğer kısmı ile kaynaştığı esnada oluşan su parçacıklarıdır. **«Onunla»** bu su sebebiyle **«Biz çeşitli bitkilerden»** sınıf sınıf bitkilerden **«çiftler çıkardık»**, bitirdik.

Âyet metninde yeralan *"ezvac"* kelimesi sınıf sınıf demektir. Bitkilerin bu şekilde isimlendirilmesi onların çift çift olmalarından, bazılarının bazılarına yaklaşmalarındandır. Çünkü bir başkasına yakın olan şeye ister ona onun benzeri olsun isterse zıddı bulunsun "zevc" denilir. Birbiriyle çiftleşen bütün hayvanlarda birbirine yakın olan dişi ve erkeğe "zevc" denir. Hayvanların dışında birbirine yakın olan her çifte "zevc" denir. Bir çift mest, bir çift nalın (ayakkabı) dendiği gibi. Âyetin metninde yer alan *"nebât"* yeryüzünden çıkan ve büyüyen şeylere denir. İster ağaç gibi gövdesi olsun, isterse bakla gibi olmasın. *"Çeşitli"* kelimesinden maksat tadı, kokusu, biçimi ve faydaları çeşit çeşit bitkiler demektir. Bunların bir kısmı faydaları farklı olarak insanlara yararlı iken, bir kısmı da hayvanlar için faydalıdır.

54. «Yeyiniz,» bunlardan bu meyvelerden, tahıllardan ve benzeri şeylerden yiyiniz. **«Hayvanlarınızı»** bunlar deve, sığır, koyun ve keçidir, **«otlatınız.»** Hayvanlarınızı etlendiriniz ve semirtiniz. Biz bunca bitkiden bir kısmını kendiniz yiyesiniz, bir kısmını hayvanlarınıza yem veresiniz diye hazırladık. Yüce Allah burada işaret ediyor ki, bütün gökyüzü, su, bitkiler ve hayvanlar sizler için yaratılmışlardır. Şayet bu sayılanlarla hatta bütün yaratıklar vasıtasıyla yaşamaya ihtiyacınız olmasaydı Ben onları yaratmazdım.

«Şüphesiz bunda» bunca ilâhî olaylarda ve işlerde yeryüzünü beşik kılmak, orada yollar açmak, sonra su indirip çeşitli bitkileri bitirmek gibi ilâhî olaylarda **«akıl sahipleri için...»** Âyet metninde yeralan *"nuhâ"* kelimesi "nuhıye" nin çoğuludur. Akla "nuhâ" denmesi, aklın insanın bâtıla uymasına, kötü şeyleri işlemesine engel olmasından dolayıdır. Nitekim bu manevî güce "akıl" ve "hicr" denmesi de akıl sahiplerini bu gibi hareketleri yapmaktan menetmesi ve engellemesinden dolayıdır. Çünkü böylesi akıl, akıl sahiplerini bâtıllara kaymaktan korur. Bu bâtılların içerisinde zorba ve azgın kişilerin iddia ettikleri, onlardan da sapık bir zümrenin alıp kabul ettiği şeyler vardır. Yukarıda sayılan âyetler ve deliller aslında âlimler için birer âyetken bunların *"akıl sahipleri"* için tahsis edilmesi, ayrılması, onların bu sözkonusu âyetten faydalanmaları itibariyledir. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için çok yüce yaratıcıyı ve O'nun vahdetini, yüce kudretini ve göz alıcı hikmetini gösteren **«işaretler vardır.»**

55. Aslınız Âdem vasıtasıyla **«sizi ondan»** topraktan **«yarattık,»** "Âdem vasıtasıyla" dememizin nedeni Âdem ile Havva'nın dışında bütün insanların nutfeden yaratılmış olmalarından dolayıdır. Öldüğünüz zaman defnetmek suretiyle **«yine sizi oraya döndüreceğiz ve»** çürümüş vücut parçalarınızı bir araya getirmek ve cesedinizi yeniden düzenlemek, ardından hesap ve ceza görülmesi için ruhları tekrar cesetlere koymak suretiyle dirilme esnasında **«bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.»** Bu çıkarılışın *"bir kez daha"* olması, her ne kadar başlangıçta topraktan yaratılma, ikinci çıkarılmanın biçiminde olmasa bile insanların topraktan yaratılmalarının oradan çıkarılma sayılması itibariyledir.

Yahya b. Muaz (r.a.)'a sorulur: "İnsanoğlu niçin dünyayı sever?" Yahya b. Muaz der ki: "İnsanın dünyayı sevmesinde şaşılacak bir taraf yoktur. Çünkü insan topraktan yaratıldı. O halde toprak, insanın anasıdır. Geçimini ve rızkını ondan elde eder. O halde toprak, insanın can damarıdır ve öldüğünde yine toprağa iade edilecektir. Şu halde toprak, onun toplanma yeridir. Sonra insan cenneti burada kazanır. O halde dünya, insanın saadetinin ve mutluluğunun başlangıç noktasıdır ve dünya, sâlih kimselerin Yüce Allah'a yürüyüp gittikleri bir yoldur. Bütün bunlardan sonra insanı Rabbinin yanına götüren yolu nasıl olur da insanoğlu sevmez."

56. «Andolsun Biz ona bütün delillerimizi gösterdik.» Andolsun Biz, Firavun'a Musa vasıtasıyle âsâ, beyaz el ve zaman içinde buna benzer diğer delillerimizi gösterdik, ya da bu delillerin doğru olduklarını ona öğrettik ve bunların neye delâlet ettiklerini açıkladık. **«Yine de»** bütün delilleri aşırı inadından dolayı hiçbir tereddüt göstermeksizin ve düşünmeden **«yalanladı »** bunların birer sihirden ibaret olduğunu iddia etti **«ve»** aşırı azgınlığından dolayı bunları kabul etmemekte **«diretti.»**

قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا
بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهٖ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا
وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَٓا اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ
مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلّٰى
فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ
لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ
افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُٓوا
اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا
وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ
ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾

57. "Bizi büyün ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi bize geldin ey Musa?" dedi.

58. "Öyleyse muhakkak surette biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir buluşma yeri ayarla."

59. Musa: "Buluşma zamanınız bayram günü kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun," dedi.

60. Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini topladı, sonra geri geldi.

61. Musa onlara: "Yazıklar olsun size! Allah hakkında yalan uydurmayın. Sonra O, bir azap ile kökünüzü keser. İftira eden muhakkak perişan olur." dedi.

62. Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar. Gizli gizli fısıldaştılar.

63. Şöyle dediler: "Bu ikisi muhakkak ki sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır sadece.

64. Öyleyse hilenizi kurun. Sonra sıra halinde gelin. Muhakkak ki bugün üstün gelen kazanmıştır."

57. «'Bizi büyün ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi bize geldin ey Musa?' dedi.» Âyetin birinci ihtimale göre manası bulunduğun yerden ayrıldıktan sonra bizi yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin? Bir diğer ihtimale göre Mısır topraklarına galebe çalarak ortaya koyduğun sihir vasıtasıyla hakim olarak bizi buradan çıkarmak için mi geldin ey Musa? Çünkü bunlar imkânsızı yapmaya kalkışmak demek olduğu için aklı başında bir kimsenin kalkışacak olduğu hareketler değildir.

Âlimlerin birisine göre Firavun'un bu ifadesi onun Musa'yı haklı gördüğüne bir delildir. Zaten bundan dolayı Firavun kendi saltanatının elinden gideceğinden korkmuştur. Çünkü hiçbir sihirbaz, Firavun'un hükümranlığı gibi bir hükümranlığı Mısır topraklarından söküp atmaya kadir değildir. Firavun'un bu şekilde ifadede bulunması Musa'nın maksadının sırf İsrailoğullarını Firavun'un elinden kurtarmak değil, tam tersine Kıptîleri vatanlarından çıkarmak, mallarını, mülklerini tamamıyle ele geçirmek olduğunu ortaya çıkararak onları son derece hiddetlendirmek ve böylece arkasından hiç kimsenin gitmemesini sağlamak, savunmada ve karşı koymada iyice direnmelerini sağlamaktır. Firavun'un, Musa (a.s.)'nın göstermiş olduğu göz alıcı mûcizelere *"büyü"* demesi, Kıptîleri ona karşı koymaya cesaretlendirmek içindir.

58. «'Öyleyse muhakkak surette biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz.» Madem ki durum böyledir. O halde andolsun biz de ey Musa senin sihrin gibi bir büyü getireceğiz ve sen bize üstün gelemeyeceksin.**«Şimdi sen,»** bu sihri ortaya çıkarmak için **«seninle bizim aramızda ne senin, ne de bizim»** buluşma zamanı üzerinde **«muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir buluşma yeri ayarla.'»** Seninle bizim aramızda âdil, mesafe bakımından iki tarafı birbirine eşit, orta bir buluşma yeri ayarla. Bu yerin iki ucu eşit olsun. Bir ucu diğerinden daha farklı olmasın. Bu, âyetin birinci manasıdır. Bir başka ihtimal, ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz, insanın bakışını engelleyebilecek şekilde tümseği ve çukuru olmayan düz bir yer ayarla.

59. «Musa: 'Buluşma zamanınız bayram günü» bütün herkesin, her yöreden gelip toplandığı ve bayram yaptıkları gün olsun dedi. Bu randevunun bayram günü olarak belirlenmesi sihirbazların yapacakları büyünün Hz. Musa tarafından iptal edilmesinden sonra onların halktan utanarak mûcizeyi inkâr etmemeleri ümididir. Burada karşı taraf randevu için yer belirlenmesini istemişler, kendilerine cevap olarak randevu zamanı bildirilmiş çünkü âyetin deyimi ile *"ziynet günü"* (bayram günü) ifadesi zaten insanların o günü toplanacakları meşhur olan mekâna delâlet etmektedir. Şüpheden uzak olması bakımından **«kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun,' dedi.»**

60. «Bunun üzerine Firavun dönüp gitti,» o meclisten ve mekândan ayrıldı. Sihirbazları toplamak için Medain'e haber gönderdi. **«Hilesini»**, hile yapmak için kullanacak olduğu sihirbazları ve onların araç- gereçlerini **«topladı, sonra»** buluşma yerine, yanında toplamış olduğu sihirbazlarla birlikte **«geri geldi.»** Firavun oraya hemen hızlıca gelmedi. Tam tersine bir süre sonra geldi.

61. «Musa» nasihat eder bir tonda **«onlara: 'Yazıklar olsun size!»** Âyet metninde yeralan *"veyl"* ifadesi aslında bir kimsenin helâkına yapılan bedduâdır. Manası: Allah sana azab etsin ve seni yoketsin, demektir. Buradaki manası ise caydırma, vazgeçirme, Allah hakkında yalan uydurmaktan vazgeçmeye teşvik anlamınadır. Benim iki elimde ortaya çıkan mûcizelerin birer büyüden ibaret olduğunu iddia ederek **«Allah hakkında yalan uydurma-**

yın.» Ya da Allah'a hiç kimseyi ortak koşmayın. Âyet metninde yeralan *"iftira"* kelimesi kasten birisi hakkında asılsız söz uydurmak ve yalan söylemektir. **«Sonra O,»** kimsenin benzerini yapamayacağı çok korkunç **«bir azap ile kökünüzü keser.»** Sizi helâk eder. Hangi şekilde olursa olsun ve her kim olursa olsun Allah'a **«iftira eden muhakkak perişan olur.' dedi.»**

62. **«Bunun üzerine onlar,»** Musa'nın sözünü duydukları zaman sihirbazlar **«durumlarını»** kendilerinden istenen Musa (a.s.)'ya galip gelme durumlarını ve ona nasıl karşı gelineceğini **«aralarında tartıştılar.»** Bu konuda her türlü ihtimali konuştular. **«Gizli gizli fısıldaştılar.»** Musa (a.s.) fısıltılarını duyup da kendilerine karşı savunma yapamasın diye seslerini iyice kıstılar.

63. Gizli ve fısıltı halinde **«şöyle dediler: 'Bu ikisi muhakkak ki»** daha önce ortaya koydukları **«sihirleriyle sizi yurdunuzdan»** sizlere galip gelerek ve yurdunuza hakim olmak suretiyle Mısır topraklarından **«çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır sadece.»** Sizin, yolların en üstünü olan ve en ideali olan yolunuzu kendi görüşlerini ortaya koyarak ve dinlerini açıklamak suretiyle ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar. Bu sözü söyleyen sihirbazlar *"örnek yol"* ile sihir metodunu değil, Firavun'un kavminin tabi olduğu dini kastediyorlardı. Buna "*Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden... korkuyorum.*" (Mü'min: 26) âyet-i kerimesi delildir. Çünkü onlar sihire bir din olarak inanmıyorlardı.

64. **«Öyleyse hilenizi kurun.»** Madem ki Musa ile Harun birer büyücüdürler o halde siz bu konudaki hilenizi, tuzağınızı sağlamca kurun. Bu hileyi herkesin ortaklaşa kabul edeceği bir biçime sokun. Öylesine ki içinizden hiçbiri bu hilenin isabetsiz olduğunu ileri süremesin. Yani hepiniz aynı görüşte birleşin. **«Sonra»** daha heybetli olmanız ve yaptığınız işin daha düzgün olması için randevu yerine hep birlikte **«sıra halinde gelin. Muhakkak ki bugün üstün gelen kazanmıştır.'»** Bugün hasmına galip ve üstün gelen kazanmış ve istediği, canının çektiği herşeyi elde etmiştir.

قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا
اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى (٦٥) قَالَ بَلْ اَلْقُوا فَاِذَا
حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى (٦٦)
فَاَوْجَسَ ف۪ي نَفْسِه۪ خ۪يفَةً مُوسٰى (٦٧) قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ
الْاَعْلٰى (٦٨) وَاَلْقِ مَا ف۪ي يَم۪ينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُواۜ اِنَّمَا صَنَعُوا
كَيْدُ سَاحِرٍۜ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى (٦٩) فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سُجَّدًا قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى (٧٠) قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ
قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۜ اِنَّهُ لَكَب۪يرُكُمُ الَّذ۪ي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَۚ
فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ
ف۪ي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَٓا اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقٰى (٧١) قَالُوا
لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ
مَٓا اَنْتَ قَاضٍۜ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ (٧٢) اِنَّٓا اٰمَنَّا

بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۗ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾

65. Dediler ki: "Ey Musa! Ya sen at veya önce atan biz olalım."

66. Musa: "Hayır, siz atın" dedi. Bir de baktı ki büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.

67. Musa, birden içinde bir korku duydu.

68. "Korkma" dedik. "Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.

69. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa iflâh olmaz."

70. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar. "Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik" dediler.

71. Firavun şöyle dedi: "Ben size izin vermeden önce O'na inandınız öyle mi? Hakikat şu ki o, size büyü öğreten ulunuzdur. Şimdi ellerinizle ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım. Böylece hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız."

72. Dediler ki: "Seni bize gelen açık açık mucizelere ve bizi yaratana andolsun tercih edemeyiz. Öyleyse yapacağını yap. Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.

73. Bize hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah en hayırlı ve en sürekli olandır."

65. Sihirbazlar bir araya gelip toplantı yerine ulaştıktan ve sıra haline geldikten sonra «**dediler ki: 'Ey Musa! Ya sen at**» ya sen âsânı elinden yere at «**veya**» ipleri ve sopaları «**önce atan biz olalım.'**» Yani âsânı ne zaman atacağını tercih et.

Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki sihirbazlar Musa (a.s.)'ya âsâsını yere atma hususunda bir öncelik ve seçim hakkı tanımak suretiyle ona değer verince Yüce Allah da onlara gerçek imanı bahşederek aziz kılmış ve böylece imanın nuruyla Musa'nın mûcizesini görebilmişler, ona taklidî bir iman yerine tahkîkî bir imanla iman etmişlerdir.

66. «Musa» onlara: **«'Hayır,»** atacak olduğunuz ne ise öncelikle **«siz atın' dedi.»**

Acizane kanaatimize göre: Zahir olan odur ki Allah sihirbazlara Musa'yı muhayyer bırakmalarını ilham etti ve Musa, hakkın bâtıldan ayrılması ve ortaya çıkması için önce sihirbazların âsâlarını ve iplerini atmayı tercih edeceklerini öğrendi. Çünkü hak, bâtılı savuşturur ve yok eder. Şayet bastonunu ilk atacak olan Musa olsaydı, insanlar ejderhadan korkularına darmadağın olur, kaçarlardı. Tıpkı Musa'nın âsâsının sihirbazların sopalarını ve iplerini yuttuğunu gördüklerinde kaçtıkları gibi. Oysa bu da gerçek amaca aykırıydı.

İmam (Fahreddin er-Râzî) der ki: "Onların yaptıkları bir büyü ve inkâr olduğuna göre Musa (a.s.) onlara bu emri nasıl olur da verir diye sorulacak olursa buna cevabımız şudur: Şüphenin ortadan kalkması için sihir tek yol olarak kalmışsa bu takdirde sihire başvurmak câizdir."

Denilmiştir ki: Aslında bu ifade bir emir değildir. O sadece bu vasıtayla karşıdakileri hafife almak ve onlara aldırış edilmediğini beyan etmektir. Çünkü Hz. Musa (a.s.) biliyordu ki bu olay, hakkın ortaya çıkmasına ve bâtılın yok olmasına sebeptir.

«Bir de baktı ki büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.» Âyet metninde yeralan "*tehayyül*" kelimesi herhangi bir şeyin hayalinin insanın ruhunda canlanması demektir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şudur: Sihirbazlar iplerini ve sopalarını attılar. Onların ipleri ve sopaları, büyüleri sebebiyle Musa'ya ansızın yürüyormuş gibi gelince ... Sihirbazlar onları civa ile boyamışlardı. Güneş civaya vurunca ip kıpırdamış, sarsılmış ve böylece Musa'ya hareket ediyorlarmış gibi gelmiştir.

67. «Musa, birden içinde bir korku duydu.» "*veces*" kelimesi gizli ses anlamınadır. "Teveccüs" ise işitmek, kulak vermek manasınadır. Buna göre âyetin manası; Musa, kendi içinde ansızın karşılaştığı manzaradan dolayı, insan olması hasebiyle yılandan kaçma, ısırması ve benzeri tehlikeli durumlarından sakınma sebepleriyle yılandan bir parça korku duydu.

68. Hayal gördüğün bu şeyden **«'korkma' dedik. 'Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.»** Çünkü her halükârda, her zaman Biz senin yanında iken onlara galip gelecek olan sensin.

et-Tevîlât en-Necmiyye isimli eserde denir ki: "Bu âyette işaret olunuyor ki insanın insan olarak duymuş olduğu bir takım korkular, kişi Peygamber bile olsa mayasında mevcuttur. Bu korku Yüce Allah'ın onu, insandan ilâhî bir çekişle çekip almasına kadar sürer. Nitekim buna "*Korkma dedik. Üstün gelecek olan sensin.*" âyet-i kerimesi işaret etmektedir. Bunun manası yaratıcı olan hâlikten başka mahlukattan korkmayacak en yüce dereceye çıkacak olan sensin, demektir.

69. «Sağ elindekini», bastonunu **«at da...»** Burada "bastonunu" denilmeyip de *"elindekini"* denmesi ve kapalı bir ifade kullanılması Musa'nın âsâsının değerini yüceltmek içindir. **«Onların yaptıklarını yutsun.»** Onların yapmış oldukları ipi ve sana yürüyormuş gibi gelen ve bu nedenle senin de korkmuş olduğun sopasını yutsun. Burada ipin ve sopanın *"onların yaptıkları"* şeklinde ifade edilmesi bunları tahkîr etmek ve onların göz boyadıklarına, sahte iş yaptıklarına işaret etmek içindir. Şu halde *"onların yaptıkları"* ndan maksat onların uydurdukları ve sahte olarak yaptıkları anlamınadır.

«Yaptıkları sadece bir büyücü hilesidir.» Bunların yaptıkları, büyücülerin yaptıkları hile ve tuzak cinsinden bir şeydir. Burada *"büyücü"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi büyücüleri tahkîr, aşağılamak içindir. Âyet metninde yeralan *"keyd"* bir çeşit hile demek olup çoğunlukla kötü alanda kullanılmakla birlikte iyisi ve kötüsü vardır. İstidrac ve mekir de böyledir.

«Büyücü ise» yeryüzünde **«nereye varsa»**, orada ne yaparsa **«iflâh olmaz.'»** Bu çeşit bir isteğine asla ulaşamaz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde denir ki: "Burada Yüce Allah işaret ediyor ki: Ey Musa! Senin sağ elinde bulunan şey Benim yaptığımdır. Sihirbazların yaptığı da ancak onların yaptıkları ve hileleridir. Benim yaptığım ve Benim yarattığım hile varken sihir ve sihir mahsulü şeyler başarıya ulaşamaz. Çünkü Benim hilem çetindir. Bilindiği üzere felâh iki çeşittir. Bunlardan birincisi dünyevî olanıdır. Dünyevî felâh dünya hayatını hoş kılan bir takım mutlulukları elde etmektir ki bunlar, yaşamak, zengin olmak, iyi mertebelere yükselmektir. Diğeri ise uhrevî olan felâhtır ki bunlar dört tanedir: Sonsuza dek bakî kalmak, hiç fakirlik yüzü görmeksizin zengin olmak, zillete düşmeksizin azîz olmak ve cehaletten uzak âlim olmak gibidir. Çünkü dünya ehlinin felâhının akıbeti kayıptır, hüsrandır."

Sihirle uğraşan kimse yakalanmadan önce tevbe edecek olursa tevbesi kabul olunur. Buna karşılık yakalanır da sonra tevbe ederse tevbesi kabul olunmaz cezası verilir. Ebû Hanife'ye göre büyü ile uğraşan kimse büyücülük yaptığı bilinir ve tevbe etmediği sabit olursa ceza olarak katlonulur. "Sihri bırakıyorum ve tevbe ediyorum" şeklindeki sözü kabul olunmaz. Herhangi bir kimse büyücü olduğunu ikrar ederse kanı dokunulmazlığını kaybeder. Sihirbaz ister erkek olsun, ister kadın yeryüzünde fesadı yaymak ve helâk etmek amacıyla dolaşıyorsa katlolunur. Buna karşılık inkârcı olarak dolaşıyorsa erkek sihirbaz katlolunurken, kadınlar öldürülmez. Fürûa ait kitaplarda kaydedildiğine göre Müslüman kadın sihirbaz öldürülmez fakat dövülür ve hapse konulur. Çünkü böylesi büyük bir cürüm işlemiş demektir. Öldürülmemesinin nedeni Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kadınların mutlak olarak öldürülmelerini yasaklayan hadisidir. Sözlükte sihir: Lâtif ve ince olan her şey demektir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "*Muhakkak ki beyanda sihir gücü vardır.*" hadis-i şerifinde geçen sihir kelimesi lügat manasınadır.

Sihir insanların vücutlarına ve kalplerine etki eden bir takım atılmış düğümler, okunmuş rukye, afsundan ibarettir. Buna maruz kalan kişi sonuç olarak hastalanır ve ölür. Sihir vasıtasıyla kişiyle karısı arası açılır.

İmamlara göre sihir bir gerçektir.

Mutezile mezhebi ise der ki: "Sihir gerçek değildir. İnsan vücuduna herhangi bir etkisi olamaz. Tersine o, aslı, hakikati olmayan bir şeyi varmış gibi göstermekten ibarettir. Bu tıpkı el hafifliği, ya da el çabukluğu sebebiyle birtakım şeyleri yapan gözboyacıların yaptıkları işe benzer."

Mutezileye karşılık bizim iki yaklaşımımız vardır. Bunlardan birincisi sihrin mümkün olduğunu, ikincisi de bizzat yapılmış olduğunu gösterir. Mümkün olduğunu gösteren delile göre sihir bizzat mümkündür ve Yüce Allah'ın kudreti dahilindedir. Çünkü Allah yaratıcıdır. Sihirbaz ise sadece bir fail ve bu olayı gerçekleştiren aktördür. Öte yandan bu konuda fıkıh âlimlerinin icmaı vardır. Fıkıh bilginleri sihrin mümkün olup olmadığında değil, hükmünde ihtilâf ederler. İkinci yaklaşımımıza gelince buradaki delilimiz şu âyet-i kerimedir: *"Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lakin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Harut ile Marut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı... Onlar o iki melekten karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler."* (Bakara: 102) Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki sihir sırf bir gösterme ve göz boyama değil, tam tersine sabit ve gerçektir. Ve yine işaret ediyor ki gerçek müessir ve yaratıcı bir olan Yüce Allah'tır.

70. «Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar.» Musa âsâsını yere attı ve onun âsâsı, sihirbazların sopalarını ve iplerini yuttu. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar. Kendilerini öylesine secdeye attılar ki sanki sihirbazları, birisi tutup yere çakmış gibi oldu.

Rivayete göre sihirbazlar derler ki: "Bizler insanlara galip gelirdik ve kullandığımız âletler yanımızda kalırdı. Musa'nın yaptığı eğer sihirse bizim yere attığımız âletlerimiz nerede? Ve böylece onlar, cisimlerin, onların yaratıcısı âlim ve kâdir olan Allah'a göre durumlarının değişebileceğini anladılar. Bunun üzerine tevbe ettiler ve boyun eğmenin en son sınırı olan secde durumuna geldiler."

Carullah der ki: "Sihirbazların durumu ne kadar tuhaf! İplerini kâfirlik ve inkâr için yere attılar, sonra da şükür ve secde için başlarını yere koydular. Bu iki durum arasında ne kadar da büyük fark var."

Secdelerinde: **«'Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik' dediler.»** Bu âyet-i kerimede önce Harun'un sonra Musa'nın zikredilmesi, âyet sonundaki fasılaların tutturulabilmesi içindir. Rabbin, Harun ve Musa'ya izafe edilmesinin sebebi Allah'a bu iki Peygamberin duâ etmesinden ve bir takım mûcizeleri o iki Peygamberin ellerinde gerçekleştirmesinden dolayıdır.

71. «Firavun» sesindeki azarlama tonuyla sihirbazlara **«şöyle dedi: 'Ben size izin vermeden önce»** ona iman etmenize ve bunu size emretmemden önce **«O'na»** Musa'nın ve Harun'un Rabbine **«inandınız öyle mi?»** Bu âyetteki "*amentum lehû*" ifadesi "amentum bihi" demektir. Buna delil ise "*Ben size izin vermeden O'na iman mı ettiniz?*" (Araf: 123) âyet-i kerimesinde aynı konu anlatılırken geçen "*amentum bihi*" ifadesidir.

«Hakikat şu ki o» Musa **«size büyü öğreten ulunuzdur,»** üstadınızdır. Bu yaptığınız işte önceden onunla anlaştınız. Firavun, bu sözleriyle, iman etmek suretiyle sihirbazlara uymaması için kavminin kafasını karıştırmak istemiştir. Çünkü o biliyordu ki Musa, kendi seçtiği ve topladığı sihirbazlara sihir öğretmemişti. Bir başka ifadeyle, bu söylenen söz, Firavun'un uydurmuş olduğu ve kavmine ileri sürdüğü bir şüpheden ibarettir. Firavun onlara imanın kendi iznine bağlı olduğunu göstermişti. Sihirbazlar kendisinden izin almadan iman edince bu imanlarının geçerli olmadığını ve onların Musa'nın birer öğrencisi olduklarını söylemişti. Bütün bunları Firavun, halk sihirbazlara tabi olup Allah'a iman edecekler diye korku duyunca ileri sürmüştür. Ardından da Firavun'un pekiştirilmiş tehdidi gelmektedir. Çünkü bunun ardından Firavun şöyle söyler:

«Şimdi ellerinizle ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama» her bir tarafınızdan bir organınızı yani sağ el ile sol ayağınızı, böylesi çok daha feci olacağı için **«keseceğim.»** Allah'a yemin ederim ki sizin ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim. **«Ve sizi hurma dallarına asacağım.»** Âyetin metninde geçen *"salb"* kelimesi herhangi bir insanı öldürmek için asmak anlamına gelir. Buna göre âyetin manası Nil kıyısında Hurma dallarına sizi asacağım demektir. Asma cezasını ilk uygulayan kişi Firavun olmuştur.

«Böylece hangimizin» benim veya Musa'nın **«azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.'»** Burada Musa'nın da azabından sözediliyor. Oysa Musa, hiçbir şekilde başkalarına azap etmiş değildi. Ancak Firavun zannetti ki sihirbazlar Musa'nın âsâsının kendi sopalarını ve iplerini yuttuğunu görünce kendilerine de birşey olacağından korktular. İşte bu zanna dayanarak Firavun yukarıdaki *"Hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız."* ifadesini kullandı.

Bazı âlimlere göre *"eyyünâ" (hangimizin)* ifadesiyle Firavun kendini ve Musa'nın Rabbini kastetmiştir. *"Daha şiddetli azap"* demesi de kendisinin dünya azabını ve bunun şiddetini görmüş olmasındandır. Çünkü o, âhiret azabını ve şiddetini görmemişti.

72. Sihirbazlar Firavun'un tehditlerine aldırmaksızın **«dediler ki: 'Seni»** Musa'nın elinde Yüce Allah'tan **«bize gelen açık açık»** hakikatinde ve varlığında hiç şüphe olmayan **«mucizelere...»** Sihirbazların delillere bakarak ulaştıkları sonuçlardan birisi de şuydu: "Eğer Musa'nın yaptığı bir sihirse o zaman bizim yere bıraktığımız ipimiz ve sopamız nerede? "Onlar mucizelere bakıp bunlarda Yüce Allah'ın zatının ve sıfatlarının nurlarını görmüşler bu nedenle en büyük belâlar bile kendilerine hafif gelmiştir. Kim ki Yüce Allah'ı başka şeylere tercih eder ona Yüce Allah'ın uğrunda başına gelen belâlar hiç gelir.

Büyüklerden birisi der ki: "Başına gelen belânın Allah'tan geldiğine dair olan bilgin sana olan elemini ve acısını hafifletir."

«Ve bizi yaratana» bizi ve başka yaratıkları yoktan varedene **«andolsun tercih edemeyiz.»** İman etmekte ve peşinden gitmekte seni tercih edemeyiz. *"Bizi yaratana andolsun"* ifadesi yemin manasına olup cevabı mahzuftur. Çünkü yukarıdaki geçen tercih edemeyiz cümlesi bunun cevabının ne olduğunu göstermektedir. Buna göre mana şöyle olur: Bizi yoktan vareden Allah hakkı için seni tercih edemeyiz.

«Öyleyse yapacağını yap.» Ne yapacaksan yap veya bizim hakkımızda elimizi ve ayağımızı kesecek misin, bizi asacak mısın, bu konuda hangi hükmü verirsen ver. **«Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.»** Sen ancak bu dünya hayatında istediğini ve keyfine geleni yapabilirsin. Sonra çok yakın bir zamanda senin emrin ve hükümranlığın yok olur, gider.

73. «Bize» inkâr ve günah gibi **«hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması»** âhirette bizi hesaba çekmemesi ve bizleri uzak Medain şehrinden getirip toplamak ve zorlamak suretiyle Musa'ya karşı koymak uğrunda yapmış olduğumuz sihir günahını bağışlaması **«için Rabbimize iman ettik. Allah en hayırlı ve en sürekli olandır.'»** Eğer kendisine itaat edersek, sevap açısından Allah, bize en hayırlı olan ve isyan edersek azabı en sürekli olandır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde bu âyet şu şekilde tefsir edilmektedir: Hayrı nasib etmede ve senin şerrini savmada *"Allah en hayırlı ve"* hayrı senin hayrından, azabı da seninkinden *"en sürekli olandır."*

Hasan Basrî der ki: "Sübhanellah! Kâfir bir kavim, hem de inkârda en ileri giden bir topluluk göz açıp kapayıncaya kadar kalplerinde iman yer ediyor ve sonra Allah uğrunda Firavun'a *"Öyleyse yapacağını yap."* diyebiliyorlar ve bundan kesinlikle korkmuyorlar. Oysa bugün Allah'a hamdolsun öyleleri var ki altmış sene Kur'an'la birlikte yaşıyor, sonra da çok değersiz bir fiyata dinini satıyor."

إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ
فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ
فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّىٰ ﴿٧٦﴾

74. Şurası muhakkak ki kim Rabbine günahkâr olarak varırsa cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür, ne de yaşar.

75. Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mü'min olarak O'na varırsa üstün dereceler, işte sırf bunlar içindir.

76. İçinde ebedî kalacakları zemininden ırmaklar akan Adn Cennetleri. İşte arınanların mükâfatı budur.

74. **«Şurası muhakkak ki»** bu ifade Yüce Allah'ın neden daha en hayırlı ve daha en sürekli olduğunun sebebini bildirmek üzere getirilmiş bir ifadedir. **«Kim Rabbine günahkâr olarak varırsa»** günahına dalmış, günah içinde iken inkâr ve masiyete dalmışken ölmek suretiyle kim Rabbine varırsa **«cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür,»** ki böylece azabı sona ersin ve rahata kavuşsun. Bu ifade Yüce Allah'ın azabının neden daha sürekli olduğunu açıklamak içindir. **«Ne de»** faydalanacak olduğu bir hayatı **«yaşar.»**

75. **«Kim de iyi davranışlarda bulunmuş...»** İyi davranış: Aklî ve naklî delillerle doğru olduğu bilinen amellerdir. **«Bir mü'min olarak»** Allahu Teâlâ'ya ve O'nun katından gelen mûcizelere inanan biri olarak **«O'na varırsa üstün dereceler,»** cennette yüce mertebeler, iman ve iyi ameller sebebiyle **«işte sırf bunlar»** iman edip iyi amel işleyenler **«içindir.»**

76. **«İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn Cen-**

netleri.» Köşklerinin ve odalarının altından cennet ırmakları akan Adn Cennetleri... **«İşte arınanların mükâfatı budur.»** İman etmek ve iyi ameller işlemek suretiyle inkârın ve masiyetlerin kirinden arınan kimselerin mükâfatı budur. Bir hadis-i şerifte şöyle söylenir: "*Üstün derecelere eren kimseleri, onlardan daha alt derecede bulunan kimseler, sizlerin semanın ufkunda yıldızları gördüğünüz gibi (uzaktan) görürler. Ebû Bekir, Ömer işte bunlardandır ve bu ikisi bu nimete layıktırlar.*" (4)

وَلَقَدْ
أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ
يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى (٧٧) فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ
فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ (٧٨) وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا
هَدَى (٧٩) يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ
وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى
(٨٠) كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ
فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى (٨١)
وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى (٨٢)

4- Bu hadisi Ebû Davud, Tirmizî *el-Menâkıb* bölümünde rivayet ederler. Tirmizî: Hadis hasen hadistir, der. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/628.

77. Andolsun ki Biz Musa'ya: "Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da size yetişilmesinden korkmaksızın ve endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyetmiştik.

78. Bunun üzerine Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.

79. Firavun kavmini saptırdı, doğru yola sevketmedi.

80.Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık. Tûr'un sağ tarafına gelmeniz için size vâde tanıdık ve size kudret helvasıyla bıldırcın eti lütfettik.

81. Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyiniz. Bu hususta taşkınlık ve nankörlük etmeyiniz. Sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.

82. Şu da muhakkak ki Ben tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.

77. Dokuz mûcizenin gerçekleşmesinden sonra **«andolsun ki Biz Musa'ya: 'Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da...»** Âyet metninde yeralan "*isrâ*" kelimesi geceleyin yürümek anlamınadır. Buna göre âyetin manası, Mısır'dan İsrailoğullarıyla geceleyin yola çık, demek olur. Yüce Allah'ın gece yola çıkmayı emretmesi Firavun'un adamlarının onları yollarından engellememesi içindir. **«Size yetişilmesinden korkmaksızın»** düşmanın size yetişme korkusundan emin olarak **«ve»** boğulmaktan **«endişe etmeksizin onlara denizde»** Kızıldeniz'de **«kuru bir yol aç'»**, kuru bir yol edin, onlara kuru bir yol yap **«diye vahyetmiştik.»** Âyet metninde yer alan "*tarîk*" kelimesi yaya yürünen ve gidilen yol anlamınadır.

78. **«Bunun üzerine Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü.»** Musa (a.s.), geceleyin yola çıkma bir kuru yol açma ve o yolu tutma şeklinde kendisine verilen ilâhi emri yerine getirir ve Firavun askerleriyle birlikte peşlerine düşerler. Sonunda güneşin doğumu vakti onlara yetişirler.

Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s.) İsrailoğullarını gecenin ilk saatlerinde yola çıkarır. İsrailoğulları 670.000 kişi idiler. Firavun bunun haberini alınca askerleriyle birlikte onların arkasına düşer. Firavun'un öncü birliği 700.000 kişidir. Firavun, İsrailoğullarının izlerini takip eder ve onlara yetişir. Böylece iki topluluk birbirini görebilecek kadar birbirlerine yaklaşırlar. İşte o esnada Musa (a.s.) âsâsını denize vurur ve deniz de on iki yol açılır ve her bölük koca bir dağ gibidir. Yolların arasında yine su mevcuttur. Musa (a.s.), beraberindeki oymaklarla birlikte sağ salim denizi aşar. Firavun, askerleriyle birlikte onların ardına düşer. **«Deniz»** Kızıldeniz nasıl olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilmediği korkunç dalgalarla **«onları gömüp boğuverdi.»** Onları kapattı ve üzerlerine çıktı.

79. «Firavun kavmini saptırdı,» Firavun onları öyle bir yola soktu ki bu yol sonunda onları dünyada da hayal kırıklığına ve hüsrana uğrattı. Çünkü âhiret azabına bitişik olan dünya azabıyla birlikte inkâr üzere öldüler. **«Doğru yola sevketmedi.»** Yani Firavun onları hayır ve istikamet yoluna sevketmedi. Âyetin bu ifadesi "*Firavun .. size ancak doğru yolu gösteriyorum dedi.*" (Mü'min: 29) âyetiyle işaret olunan Firavun'un sözünü alaya almak vardır. Tabi olmanın en iyisi iman etmek ve tevhidi benimsemektir. Çünkü bütün Peygamberler bu iki unsurda söz birliği halindedirler. Mü'min olan kimse Yüce Allah'ın, kendisini dünyada ve âhirette açık ve gizli düşmanlarından korumuş olduğu bir kale içinde demektir.

Rivayet olunduğuna göre Haccac, Enes b. Malik'i huzuruna getirtir ve ona der ki: "Seni çok feci bir şekilde öldürmek istiyorum." Enes: "Bilsem ki bunu yapmak senin elindedir. Allah'ı bırakır, sana kulluk ederdim," der. Haccac: "Neden olmasın," deyince Enes: "Çünkü Rasülûllah (s.a.v.) her sabah okumuş olduğu bir duâyı bana öğretti. Bu duâyı hiç kimse bilmiyor ve ben bu sabah bu duâyı okudum," der. Haccac: "Onu bana öğret," deyince Enes: "Sen hayatta olduğun sürece onu kimseye öğretmem. Bundan Allah'a sığınırım," der. Bunun üzerine Haccac adamlarına onu salıverin der. Daha sonra bu konuda kendisine Enes'i neden salıverdiği sorulunca Haccac der ki: "Onun iki omzu üzerinde ağzını ardına kadar açmış iki büyük aslan gördüm," der. Daha sonraları Hz. Enes ölüm döşeğindeyken hizmetçisine der ki: Senin benim üzerimde hakların var ve ardından sözkonusu duâyı ona öğretir: "*İsimlerin en hayırlısı Allah ismiyle. Yeryüzünde ve gökte O'nun ismi varken hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allah adıyla.*"

80. «Ey İsrailoğulları!» Firavun'u ve kavmini denizde boğduktan sonra onlara böyle seslendik. **«Sizi düşmanınızdan»** Firavun ve kavminden **«kurtardık.»** Hani onlar sizin kadınlarınızı yaşasınlar diye sağ bırakıyor, erkek çocuklarınızı kesiyorlardı ve sizleri zor işlerde çalıştırıyorlardı. **«Tûr'un sağ tarafına gelmeniz için size vâde tanıdık»**, Peygamberiniz vasıtasıyla size

Mısır'dan Şam'a giden kimseye göre Tûr'un sağ tarafına gelmeniz için vade tanıdık. "Mısır'dan Şam'a" diye tefsir etmemizin nedeni herhangi bir dağın sağ ve sol kavramının olmamasından dolayıdır. Bu vadenin biçilmesi, Musa'nın Rabbine münâcatı ve kendisine Tevrat'ın indirilmesidir.

«Ve size kudret helvasıyla» kudret helvası, ağaçların üzerine düşen çiğ şeklinde tatlı olan bir yaşlıktır. **«Bıldırcın eti lütfettik.»** İsrailoğullarına kudret helvası, onlar Tih Çölü'nde iken, şafak sökümünden güneşin doğumuna kadar tıpkı kar gibi indirilmiştir. Sonra üzerlerine bıldırcın gönderilmiş, herkes kendine yetecek kadar bıldırcını yakalayıp kesmiştir. Tih: İnsanın yolunu şaşırdığı büyük çöl demektir.

Bu olay şöyle olmuştu. İsrailoğullarına zorbaların şehrine girmeleri emrolunur. Ancak bu emri dinlemezler. Yüce Allah da onları yeryüzünde kırk yıl çölde dolaşma cezasıyla cezalandırır. Bu tıpkı âsi çocuğunu terbiye etmek üzere döven, ondan iyiliğini kesen şefkatli babanın durumuna benzer. İsrailoğulları çölde dolaşma cezasıyla cezalandırılmışlar, ancak hiçbir yorgunluk ve meşakkat çekmeden rızıklandırılmışlardır.

81. Onlara dedik ki: **«Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından»** lezzetlilerinden ya da helâl olanlarından **«yeyiniz.»** Âyet metninde yeralan "*tıyb*" kelimesinin aslı insanın lezzet duyduğu şey demektir. Şeriat dilinde "tıyb yiyecek" demek caiz olan yerden caiz olacak miktarda alınan şey demektir. Herhangi bir yiyecek bu vasıflarda ise hem şimdi ve hem ileride "tıyb" demektir. **«Bu hususta taşkınlık ve nankörlük etmeyiniz.»** Size rızık verdiğimiz bu konuda şükrünü ihlâl ederek, israf edip şımararak haddi aşmayınız.

«Sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.» Yıkılmış, helâk olmuştur. Âyet metninde yeralan "*hevâ*" kelimesinin aslı yüksek bir dağdan düşüp ölmek anlamınadır.

Zemahşeri'nin belâgatlı cümlelerinden birisi de şudur: "Kim nefsini hevâ ile gönderirse (arzularının peşinden gönderirse) en yüksek havadan (yüksekten) düşer."

82. «Şu da muhakkak ki Ben» şirkten ve yukarıda zikredilen taşkınlığın da arasında bulunduğu günahlardan **«tevbe eden,»** iman edilmesi vacip olan şeylere **«inanan ve yararlı iş yapan,»** Şeriat nezdinde ve aklen doğru iş yapan **«sonra doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.»** Doğru yolu, hidayet yolunu tutup da ölünceye kadar bu yoldan ayrılmayanı bağışlarım. İşte hidayete erenlerin durumu böylelikle daha yüce ve üstün olmaktadır. Çünkü bütün şeref hidayettedir. Hidayet insanın ayağının kayabilecek olduğu bir noktadır.

İbn Atâ bu âyete, "*Muhakkak ki Ben tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan kimseyi bağışlarım*" âyet-i kerimesine şu şekilde mana vermiştir: Muhakkak ki Ben muhalefet yolundan dönüp, muvafakat yoluna gireni, Allah'ın bu husustaki vadini tasdik edeni ve sünnete uyanı "*sonra da doğru yolda giden kimseyi*" doğru yola girip ondan başka yol ve yön istemeyen kimseyi "*bağışlarım.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde "*Sonra doğru yolda giden kimse*" azgınlıktan vazgeçip Rahman'a ibadete dönen; "*yararlı iş yapan*" kısmı ise kulluk etmek suretiyle yararlı iş yapan şeklinde tefsir olunmuştur.

Şurası muhakkak ki tevbe, sabun mesabesindedir. Nasıl ki sabun, kirleri giderir, tevbe de aynen böyle batınî kirleri, bir başka ifadeyle günahları giderir.

Rivayet olunduğuna göre adamın biri Dîneverî'ye der ki: "Ne yapayım? Mevlânın kapısına her durduğumda bir belâ beni bundan alıkoydu." Dîneverî cevap verir: "Annesinin yanında bulunan küçük çocuk gibi ol. Nasıl ki o çocuğu annesi her döğdükçe onun önünde ağlayıp sızlar ve annesi onu bağrına basıncaya kadar böyle kalmaya devam eder, sen de aynen böyle ol."

Tevbe çeşit çeşittir: Avamın tevbesi günahlardandır. Havassın tevbesiyse küçük hatalar ve gafletlerden dolayıdır. Büyüklerin tevbesi yaptıkları hasenâta ve itaatlara yönelmelerindendir.

Tevbenin şartı üçtür: Kalpten pişmanlık duymak, dil ile özür beyan etmek, organlarla günahlardan vazgeçmektir.

وَمَٓا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى (٨٣) قَالَ هُمْ اُولَٓاءِ عَلٰٓى اَثَرٖى
وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى (٨٤) قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ
بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ (٨٥) فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ

أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا أَفَطَالَ
عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ
فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي (٨٦) قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا
وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ
أَلْقَى السَّامِرِيُّ (٨٧) فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَا
إِلٰهُكُمْ وَإِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِيَ (٨٨) أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ
قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا (٨٩)

83. Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevkeden nedir, ey Musa?

84. Musa: "İşte" dedi. "Onlar da benim peşimdeler. Ben memnun olasın diye sana aceleyle geldim Rabbim!"

85. Allah buyurdu: "Senden sonra Biz kavmini imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."

86. Bunun üzerine Musa öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi, yoksa üstünüze Rabbinizin gazabının inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden döndünüz?" dedi.

87. Dediler ki: "Biz sana olan vaadimizden kendi kudretimizle dönmedik. Fakat biz o kavmin ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık. Aynı şekilde Samirî de atmıştı.

88. Bu (adam) onlar için böğürebilen bir buzağı heykeli icad etti. Bunun üzerine: "İşte bu, sizin de, Musa'nın da tanrısıdır. Fakat onu unuttu" dediler.

89. O şeyin kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar , ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?

83. Musa Bizimle buluşma yerine ilk geldiği esnada kendisine şöyle dedik: **«Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevkeden nedir, ey Musa?»** Kavminden aceleyle seni ayrılmaya teşvik eden ve iten nedir ey Musa? Bunlar Musa ile birlikte Tûr Dağı'na çıkmak üzere seçilmiş olan yetmiş başkandı. İşte Hz. Musa Yüce Allah ile buluşmaya olan aşırı düşkünlüğünden onların önüne geçmiş ve kendilerine, *Celaleyn Tefsiri*'nde de işaret olunduğu gibi, kendisini izlemelerini emretmişti.

84. «Musa: 'İşte' dedi. 'Onlar da benim peşimdeler.» Arkamdan geliyorlar. **«Ben»** Sen'in emrine sarılmak, Sana vermiş olduğu söze özen göstermekteki hızlı davranışım sebebiyle benden **«memnun olasın diye sana aceleyle geldim Rabbim!'»** Bu âyet-i kerimede dinî konularda acelenin övülen bir özellik olduğuna işaret vardır. Nitekim Yüce Allah "*Rabbinizin bağışına ... koşun.*" (Âl-i İmrân: 133) buyurur.

85. «Allah buyurdu: 'Senden sonra Biz kavmini imtihan ettik», sen onların aralarından çıkıp gittikten sonra onların başına bir fitne musallat ettik. Buzağı yaratmak suretiyle onları imanları hakkında denedik. Burada kastedilen kimseler, Musa (a.s.)'nın kardeşi Harun'un yanında, deniz sahilinde geri bıraktığı kimselerdir.

«Ve Samirî onları yoldan çıkardı.'» Çünkü onları buzağıya tapmaya çağıran ve bu işi plânlayan o idi. Samirî, Samira kabilesine mensup İsrailoğullarından bir kişidir. Bunlar sığıra taparlardı. İsrailoğullarının diyarına girince Samirî onlarla birlikte Müslüman olur ve kalbinde sığıra tapma sevgisi vardır. İşte Yüce Allah İsrailoğullarını böylece dener.

86. «Bunun üzerine Musa» kavminin buzağıya tapmasına **«öfkeli ve üzüntülü olarak»** kırk günü geçirdikten ve üzerinde Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları aldıktan sonra **«kavmine döndü. 'Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı?»** Yani Rabbiniz size güzellikte son derece güzel bir doğru vaadde bulunmuştu. Çünkü Yüce Allah onlara içinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı vermeyi vaadetmişti. Bundan daha güzel ve daha hoş bir vaad olamaz. «**Şu halde size zaman mı çok uzun geldi,**» Allahu Teâlâ size vaadetti de bu vaadin gerçekleşmesi zamanı mı uzun geldi de, bu nedenle hata ettiniz, «**yoksa üstünüze**» aptallık ve ahmaklığa örnek olan bir ibadet ediş sebebiyle «**Rabbinizin**» her şeyinize hakim olan ve malik olan yaratıcınızın «**gazabının**» büyük azabının ve şiddetli intikamının «**inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden**» size emretmiş olduğumuz şeylerde sebat etmeye dair vermiş olduğunuz sözünüzden «**döndünüz?' dedi.**» Bu âyete şu şekilde mânâ verenler de olmuştur: Uzun zamanın geçmesi nedeniyle verdiğiniz sözü unutup da mı o vaadinizden döndünüz, yoksa gazabın üzerinize inmesini tercih ettiniz de mi kasten bundan döndünüz?

87. «**Dediler ki: 'Biz sana olan vaadimizden**» bize emretmiş olduğun şeyde sebat edeceğimize dair sana vermiş olduğumuz sözümüzden «**kendi kudretimizle**» kendi gücümüz ve tercihimizle «**dönmedik.**» Fakat Samirî'nin kurmuş olduğu hile nedeniyle bizler mağlup olduk. «**Fakat biz o kavmin ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş,**» Kıptîlerin ziynet eşyalarından ödünç olarak almış olduğumuz birtakım ağırlıklar yüklenmiş «**sonra da onları atmıştık.**» Sonra da o ziynet eşyalarını kendileri yüzünden kazanmış olduğumuz günahlardan kurtulma ümidiyle ateşe attık. «**Aynı şekilde Samirî de**» kendi yanında bulunan ziynet eşyalarını «**atmıştı.'**» Samirî onlara kendisinin de ziynet eşyalarını attığını göstermişti. Oysa Samirî'nin asıl attığı Cebrâil'in atının izinden almış olduğu topraktı.

88. Bu toprak sebebiyle «**bu (adam)**» yani Sâmirî, «**onlar için**» konuşan o kimseler için, ateşte erimiş olan ziynet eşyalarından «**böğürebilen**», buzağı sesi çıkarabilen «**bir buzağı heykeli**», canı ve kendini koruma gücü olmayan altından bir buzağı heykeli «**icad etti.**» Ve orada bulunanlar buna secde ettiler. «**Bunun üzerine**» Samirî ve onunla birlikte heykeli ilk kez görüp buna aldanan kimseler hep birlikte: «**'İşte bu**» buzağı, «**sizin de, Musa'nın da tanrısıdır. Fakat onu unuttu' dediler.**» Musa bu tanrıyı unuttu. Onu sahralarda ve dağlarda aramaya gitti.

89. «**O şeyin kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini,**» kendilerine konuşamayacağını, sözlerine cevap veremeyeceğini «**kendilerine ne bir zarar , ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını**», kendilerinin uğramış olduğu herhangi bir zararı savuşturmak, ya da herhangi bir faydayı temin etmek kudretinde olmadığını «**görmezler mi?**» O halde böyle bir şeyin ilâh olduğunu nasıl tasavvur ediyorlar?

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ
اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَاَطِيعُٓوا
اَمْرِي (٩٠) قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا
مُوسٰى (٩١) قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّٓوا (٩٢)
اَلَّا تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي (٩٣) قَالَ يَا بْنَؤُمَّ لَا تَاْخُذْ بِلِحْيَتِي
وَلَا بِرَاْسِيۚ اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِٓي اِسْرَٓائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ
قَوْلِي (٩٤)

90. Andolsun Harun onlara daha önce: "Ey kavmim," demişti. "Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu halde bana uyunuz, emrime itaat ediniz."

91. Onlar: "Biz, Musa aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz" dediler.

92-93. Musa döndüğünde: "Ey Harun," dedi. "Sana ne engel oldu da bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit peşimden gelmedin, emrime âsi mi oldun?"

94. Harun: "Ey annemin oğlu," dedi. "Saçımı, sakalımı tutma. Ben senin 'İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün, sözümü tutmadın.' demenden korktum."

90. «Andolsun Harun onlara daha önce: 'Ey kavmim,' demişti» de onlara nasihat etmiş, meselenin içyüzü hakkında Musa'nın kendilerine dönmesinden önce onları şöyle diyerek uyarmıştı: **«'Siz bunun yüzünden»**, bu buzağı yüzünden **«sadece fitneye uğradınız»** ve doğru yoldan saptırıldınız. Yani size bu fitne, doğru yola erişesiniz diye yapılmadı.

«Sizin» ibadete lâyık olan **«Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan»** bütün nimetleri sizlere veren **«Allah'tır.»** Yoksa buzağı değildir. **«Şu halde»** dinde sebat hususunda **«bana uyunuz,»** bu **«emrime itaat ediniz.'»** Durumunu bildiğiniz şeye ibadet etmeyi bırakınız. İşte bu vaaz ve nasihat, ne güzel bir vaazdır. Çünkü onları "*Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız.*" sözü ile bâtıla sapmaktan menetmiştir. Böylece ilkin şüpheleri izale etmiştir. Bu ifade tıpkı gelip geçene zarar veren nesnenin yoldan kaldırılması mesabesindedir. İkinci olarak Harun (a.s.) onları "*Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır.*" ifadesiyle Allah'ı tanımaya çağırmıştır. Çünkü asıl olan Allah'ı tanımaktır. Ardından da "*Bana uyunuz.*" ifadesiyle Peygamberliği tanımaya ve bunun arkasından "*Emrime itaat ediniz.*" ifadesiyle şeriatleri tanımaya davet etmiştir. Bu vaaz ve nasihatte, Peygamberin, hem kendine ve de insanlara şefkati sözkonusudur. Eğer o, marufu emretmeyip, münkeri yasaklamasaydı Allahu Teâlâ'nın ve Musa'nın emrine aykırı davranmış olurdu.

Allahu Teâlâ Yûşa (a.s.)'ya şöyle vahyetmiştir: "Ben senin kavminin seçkinlerinden kırk bin, kötülerinden altmış bin kişiyi helak edeceğim." Yûşa: "Ya Rabbi! Kötüleri anladık, seçkinlerin günahı ne?" diye sorar. Yüce Allah: "Onlar Benim gazab ettiğim şeye gazab etmediler." buyurur. Bir hadis-i şerifte: "*Mü'minlerin birbirlerini sevmeleri, birbirlerine merhamet etmeleri ve yumuşak davranmalarının örneği tıpkı ceset örneği gibidir. İnsanın vücudunun herhangi bir organı rahatsız olursa vücudun diğer parçaları o organın rahatsızlığına uykusuz kalarak ve ateş yükselmesi şeklinde iştirak ederler.*" (5)

91. «Onlar» Harun'a cevap olarak: **«'Biz, Musa aramıza dönünceye kadar buna»**, buzağıya **«tapmaktan»**, ona ibadet etmekten **«asla vazgeçmeyeceğiz' dediler.»** "*Ukûf*" kelimesi herhangi bir şeye yönelmek ve tazim ederek kendisinden ayrılmamak anlamınadır.

el-Kebîr'de denir ki: "İsrailoğullarını Firavun'un afetinden Allah'ın rahmeti kurtardı. Sonra onlar cahillikleri nedeniyle buna taklid ile karşılık

---

5- Hadisi Müslim *Sahih*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/132.

verdiler ve dediler ki: "*Musa aranıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz.*" Senin delilini değil, Musa'nınkini kabul edeceğiz. Bu sözlerini bir delile sarılmak biçiminde ve geleceğe atfederek söylediler. Onlar bu ifadenin altında Hz. Musa'nın Samirî karşısında dayanak olabilecek herhangi bir delil ile dönemeyeceği fikrini ima etmiş ve bunu gizlemişlerdi. Rivayet olunduğuna göre bu sözü söylediklerinde Harun (a.s.) on iki bin kişiyle onlardan ayrılmıştı. Bu kişiler buzağıya tapmayanlardı. Musa geri dönüp de çığlık seslerini duyduğunda onlar buzağının etrafında raksedip dönüyorlardı. Musa kendisiyle birlikte Tûr'a giden yetmiş kişilik gruba: "Bu, fitne sesi" demiş, ardından da yukarıda işaret edilen sözlerini söylemiş ve onlardan da cevaplarını almıştı."

92-93. «Musa döndüğünde» kızgın olarak kardeşi Harun'un sakalını ve başını tutarak: **«'Ey Harun,' dedi. 'Sana ne engel oldu da bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit»** buzağıya taparak Allah'a ibadet yolunda hataya düştükleri ve inatlarında ileri giderek işi sana o çirkin sözü söylemeye vardırdıklarında **«peşimden gelmedin,»** onların saptıklarını gördüğünde sana ne engel oldu da Allah için gazab etme ve O'nu inkâr edenle çarpışma uğrunda peşimden gelmedin? **«Emrime âsi mi oldun?'»** Bana muhalefet edip de emrime karşı mı geldin?

94. «Harun: 'Ey annemin oğlu,' dedi. 'Saçımı, sakalımı tutma.» Burada Harun'un "*annemin oğlu*" şeklinde Musa'yı annesine nispet etmesi, annenin hakkını büyütmek, Musa'nın kalbini yumuşatmak, anneden kaynaklanan nesebi, neseb olarak kabul etmek ve her ikisinin de aynı batından geldiklerine işaret etmek içindir.

Rivayete göre Musa, Allah için olan gazabından ve kininin şiddetinden Harun'un sağ eliyle başındaki saçları, sol eliyle de sakalını tutmuş idi. Musa (a.s.) her hususta kaya gibi sert, çelik gibi katı idi. İsrailoğullarının buzağıya taptıklarını görünce kendine hakim olamamış ve kavminin gözünün önünde kardeşine yapacağını yapmıştı.

«Ben senin 'İsrailoğullarının arasına» görüşünle **«ayrılık düşürdün,»** Burada Harun, "*ayrılığa düşürmek*" ifadesiyle çarpışmanın sebep olduğu ve bir daha biraraya gelmenin umulmadığı ayrılığı kastetmiştir. **«Sözümü tutmadın,'»** onların başına benim yerime güzel biçimde vekil olma şeklindeki tavsiyemi tutmadın. **«Demenden korktum.'»** Harun (a.s.) bu sözüyle Hz. Musa'nın: "*Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavmimin içinde yerime geç, on-*

ları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma." (A'raf: 142) sözünü kastetmektedir.

Âriflerden birisi der ki: "Ahlâkını güzelleştiren kimsenin yaşaması hoş olur, selâmeti devam eder, insanların gönüllerinde onun sevgisi yerleşir. Ahlâkı kötü olanın ise yaşantısı bulanık olur, kendisine olan buğuz devam eder ve herkes ondan kaçar." Şair der ki:

Hilm görülür bazan zillet
Ama bazan efendi yapar seni elbet.

Hilm: Sabırlı ve hazımlı olmak, akıllı ve ağırbaşlı olmaktır.

Aristo der ki: "Alçak gönüllülük ile sevgi artar. Hilm ile taraftarlar çoğalır, rıfk ve yumuşaklık ile kalpler kabul eder, vefa ile kardeşlik devam eder."

Rasûlüllah (s.a.v.) hiçbir zaman rıfk ve yumuşaklık sınırını aşmamıştır. Bu nedenle Allahu Teâlâ onun vasıflarını beyan ederken: "*O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.*"(Tevbe: 128) buyurmaktadır.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ
يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ
سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ
لَا مِسَاسَ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ اِلٰى اِلٰهِكَ الَّذِي
ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا

(٩٧) إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ
عِلْمًا (٩٨)

95. Musa: "Ya senin zorun nedir ey Samirî?" dedi.

96. O da: "Ben onların görmediklerini gördüm, zira o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp onu attım. Bunu böyle, nefsim bana hoş gösterdi." dedi.

97. Musa: "Defol" dedi. "Artık hayatın boyunca sen 'Bana dokunmayın.' diyeceksin. Ayrıca senin için kurtulamayacağın bir ceza vaadi var. Tapmakta olduğun tanrına da bak. Yemin ederim biz onu yakacağız, sonra da onu parça parça edip denize savuracağız."

98. Sizin ilâhınız yalnızca kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

95. Kavmin ve Harun'un özür beyan etmelerinden sonra **«Musa: 'Ya senin zorun nedir ey Samirî?' dedi.»** Âyet metninde yeralan "*hatb*" **kelimesi** büyük iş, mesele, dert, zor anlamınadır. Buna göre âyetin manası: Yaptığın hareketten senin amacın nedir? Seni buna sevkeden nedir ey Samirî, demektir. Musa (a.s.)'nın Samirî'ye bu soruyu sormasının nedeni insanlara onu itiraf ettirerek kurduğu hilenin asılsız olduğunu ortaya çıkarmaktır.

96. «O da:» Musa (a.s.)'ya cevap olarak Samirî de: **«'Ben onların görmediklerini gördüm,»** İsrailoğullarının görmedikleri şeyi gördüm dedi. Samirî, Cebrâil'i bir ata binmiş olarak görür. At, ön ayaklarını ya da art ayaklarını kuru yola her bastığında atın ayağının altından derhal bir bitki çıkar. Böylece Samirî anlar ki bu önemli bir kişidir ve bunun üzerine atın bastığı yerden bir avuç toprak alır. Samirî Musa'ya cevabına devam eder: Senin kavminin benden kendilerine bir ilâh yapmalarını istediklerini gördüğümde nefsim bana bu hareketi hoş gösterdi. Buna şu ifadeyle işaret olunmaktadır:

«Zira o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp onu attım.» Sana gönderilen meleğin binmiş olduğu atın bastığı yerden bir avuç toprak aldım ve onu eriyen ziynet eşyalarının üstüne attım ve olan oldu. **«Bunu»** benim bu bedbahtlığımı ve çilemi **«böyle, nefsim bana hoş gösterdi,' dedi.»** Âyet metninde yeralan *"Tesvil"* insanın nefsinin birşeyi güzel ve süslü göstermesi, çirkin olan birşeyi güzel bir şekle ve biçime koymasıdır.

97. **«Musa:»** yaptıklarına karşılık olmak üzere insanların arasından **«'defol' dedi. 'Artık hayatın boyunca sen»** yaptıklarına ceza olmak üzere **«'bana dokunmayın,' diyeceksin.»** Hummâ hastalığından korkarak hayatın boyu kimse bana dokunmasın, ben de kimseye dokunmayayım diyeceksin.

Rivayete göre Samirî birisine dokunduğu zaman hem kendisi ve hem de dokunduğu kimse şiddetli bir hummâya tutuluyorlardı ve böylece bütün insanlar hummâya tutulmuşlar ve onu da hummâlı yapmışlardı. Bana dokunmayın diye en yüksek sesiyle bağırıyordu. Ardından gidenlerin kendisiyle yüzyüze gelmesini yasaklamıştı. Samirî sonunda tek başına ve bir kenara atılmış duruma düştü. Artık sahralarda vahşi ve yırtıcı hayvanlarla şaşkın şaşkın dolaşıyordu.

«Ayrıca senin için kurtulamayacağın» dünyada çektiğin bu cezadan başka Yüce Allah'ın vaadinden dönmeyeceği ve mutlaka yerine getireceği şirk ve ifsada karşılık âhirette **«bir ceza vaadi var. Tapmakta olduğun»**, ibadetine devam ettiğin ve mabudun olduğunu zannettiğin **«tanrına da bak. Yemin ederim biz onu yakacağız, sonra da onu parça parça edip denize savuracağız.'»** Kendisinden ne bir iz ve ne de bir eser kalmayacak şekilde küllerini denize savuracağız.

98. «Sizin ilâhınız» ibadete lâyık olan mabudunuz **«yalnızca»** şu varlık aleminde **«kendisinden başka ilâh olmayan»** kendisine hiçbir biçimde hiçbir şeyin ortak olmadığı **«Allah'tır. O'nun ilmi»** olan ve olmayan **«her şeyi kuşatmıştır.»** O, herşeyi bilir ve ilmiyle kuşatır. Şurası gerçek ki her bâtıla sapanın karşısında hak yolu tutan, her bozguncunun karşısında da bir ıslah eden vardır. Meselâ Firavun inkâr, yalanlama, zulüm ve günahlarla yeryüzünde fesat çıkarmış, Musa (a.s.) da imanla, tasdikle, adalet ve itaatla orayı düzeltmiştir. Ardından Samirî din aynasını kendi elleriyle yapmış olduğu buzağıyla bulandırmak istemiş, karşısına Musa (a.s.) dikilerek bunu yok etmiştir. Kıyamete kadar durum hep böyle sürüp gidecektir.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ مَا قَدْ سَبَقَۚ وَقَدْ
اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًاۚ ﴿٩٩﴾ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًاۙ ﴿١٠٠﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهِۜ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
حِمْلًاۙ ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِم۪ينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا
﴿١٠٢﴾ يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا
يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَر۪يقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

99. İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki tarafımızdan sana bir zikir verdik.

100. Kim ondan yüzçevirirse şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir (günah) yükü(nü) yüklenecektir.

101. Bu kimseler o (yükün altı)nda ebedî kalırlar. Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür.

102. O günde sura üflenir ve Biz o zaman günahkârları gözleri gömgök bir halde mahşerde toplarız.

103. Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız."

104. Aralarında konuştukları konuyu Biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman: "Bir günden daha fazla kalmadınız," der.

99. «**İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden**» bu gözalıcı hikâye gibi «**bir kısmını sana anlatıyoruz.**» Ey Muhammed senin mûcizelerine mûcizeler katmak ve ümmetin arasından basireti açık olanlara hatırlatmada bulunmak üzere daha önce geçen ümmetlerin yaşadıkları bazı olayları sana anlatıyoruz. «**Şüphesiz ki tarafımızdan sana bir zikir**», bu hikâyeleri ve haberleri içinde bulunduran, üzerinde düşünmeye ve ibret almaya lâyık, şerefli bir kitap «**verdik.**»

100. «**Kim ondan**» bu şanı yüce, kurtuluş ve mutluluk yollarını içinde bulunduran zikirden «**yüzçevirirse şüphesiz ki kıyamet gününde o,**» bu zikirden yüzçeviren «**ağır bir (günah) yükü(nü)**» inkârına ve diğer günahlarına karşı ağır bir cezayı «**yüklenecektir.**» Burada "ceza" kelimesine *"yük"* denmesi, ağırlık açısından hammalın belini kıracak gibi olan ve ona ağır gelen yüke benzetilmesi dolayısıyladır.

101. «**Bu kimseler o (yükün altı)nda**», bu yükün içinde «**ebedî kalırlar.**» Çünkü cehennemde ebedi kalmak cehennemliklerin birarada bulunmalarını sağlar. «**Onlar için kıyamet gününde bu**» günahları «**ne kötü bir yüktür.**» Şurası gerçek ki tevhid, ibadetlerden daha üstündür. Allah'ı zikretmek ibadetlerin içinde en yakın olanıdır. Yüce Allah namaz, oruç, hac ve benzeri ibadetler için belli bir süre tayin etmiştir. Bütün bunların içerisinde süre belirlenmeyen tek ibadet zikirdir. Çünkü Yüce Allah zikri, her durum için emretmiştir. Zikir, ayakta, otururken, yatarken, hareket halinde veya herhangi bir hareket yapmazken ve ister gece ister gündüz, ister yaz ister kış her zamanda emrolunmuştur.

Rasûlüllah (s.a.v.)'a kalbin cilasının ne olduğu sorulunca bu soruya: "*Allah'ın zikretmek ve Kur'an okumaktır*" diye cevap vermiştir.

Rivayete göre Musa (a.s.): "Ey Allahım! Bana öyle bir şey öğret ki onunla Sen'i zikretmiş olayım," diye yakarır. Yüce Allah buyurur ki: "La ilâhe illallâh" de. Musa: "Ya Rabbi! Bunu her kulun söylüyor," deyince Yüce Allah: "Ey Musa! Eğer semalar ve yeryüzü terazinin bir kefesine konulsaydı ve Lâ ilâhe illallâh sözü de diğer kefeye konulsaydı bu kelime daha ağır basardı," buyurur.

102. «**O günde sura üflenir**» Ey Muhammed! Kavmine İsrafil'in üfürmek için ağzına almış olduğu sura üfürecek olduğu günden bahset. «**Ve Biz o zaman günahkârları** » her türlü günaha dalanları ki bunlar kâfirler ve müşriklerdir. «**gözleri gömgök bir halde**» kabirlerinden çıkararak «**mahşerde**

topları z.» Mavi renk; göz rengi içinde Araplara en sevimsiz olanı ve onların en kızdıkları renktir.

İmam Fahreddin er-Râzî'ye göre gözlerinin nuru sönmüş kör bir halde demektir. Çünkü gözün nuru söndüğü zaman o göz, gömgök mavi hale dönüşür.

103. Kalpleri korkudan ve zilletten dopdolu olduğu için seslerini yükseltmeksizin **«aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: 'Dünyada sadece on gün»** on gece, ya da on saat **«kaldınız.'»** Dünyada geçirdikleri günler gelip geçtiği ve kalma sürelerini kısa gördükleri için böyle söylerler. Çünkü rahatlık içinde geçen günler az sayılır.

104. «Aralarında konuştukları konuyu» bu konu dünyada kalış süreleridir. **«Biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı»** aklı ve görüşü en çok olanı **«o zaman: 'Bir günden daha fazla kalmadınız,' der.»** Bu söz, onların ne kadar çok korktuklarını daha iyi ortaya koyduğu için ifade olunmuştur.

Şu halde aklı başında olan kimseye düşen, vaktini dünyaya ve içindeki şehvetlere harcayarak geçirmemektir. Çünkü vakit çok değerli bir nakittir. Hakir bir şey uğruna harcanması gerekmez. Bilindiği gibi dünya hayatı kısadır ve Yüce Allah katındaki değeri çok küçüktür. Bir başka ifadeyle dünya, Yüce Allah'ın nezdinde bir sivrisineğin kanadına eş olmadığına göre bu kanadı kim yüceltir, büyütürse ondan daha küçük hale gelir.

Hz. İsa (a.s.) der ki: "Denizin dalgasına kim ev yapar? İşte dünya önünüzde. Sakın dünyayı kendinize kalacak yer olarak almayınız."

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبّ۪ي نَسْفًاۙ ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا
قَاعًا صَفْصَفًاۙ ﴿١٠٦﴾ لَا تَرٰى ف۪يهَا عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًاۜ ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ
يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ

إِلَّا هَمْسًا (١٠٨) يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ
وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا (١٠٩) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ
بِهِ عِلْمًا (١١٠) وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا (١١١)

105. Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: "Rabbim onları ufalayıp savuracak.

106. Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır.

107. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin.

108. O gün (insanlar) davetçiye uyacaklar, ona karşı yan çizmek yoktur. Artık çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden fısıltıdan başka bir ses işitemezsin."

109. O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.

110. O, insanların geleceklerini de, geçmişlerini de bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz.

111. Bütün yüzler diri ve herşeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür. Zulüm yüklenen ise gerçekten perişan olmuştur.

105. «Sana dağlar hakkında sorarlar.» Soru bilgi edinmek, ya da bilgiye götürecek şeyi öğrenmek için karşı tarafa yöneltilen bir taleptir. Buna göre âyetin manası şu şekildedir: Sana dağların ilerideki akıbetlerinin ne olacağını soruyorlar. Bu soruyu Sakîf kabilesinden bir kişi sormuş ve şöyle demişti: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyamet günü dağlara ne olacak?" **«De ki: 'Rabbim onları ufalayıp savuracak.»** Rabbim onları kökünden sökecek ve havada savrulan toz ya da kum gibi yapacak, ardından üzerine rüzgârları gönderip bunları darmadağın ve unufak edecek.

106. «Böylece yerlerini» sanki hepsi bir, her yönden aynı saftaki parçalarmış gibi **«dümdüz, bomboş bırakacaktır.»** Âyet metninde yeralan "*el-kâ'*" kelimesi düz ve ovalık olan yeryüzü parçası demektir.

107. **«Orada»** dağların olduğu yerde ne çıplak gözle ve ne de basiret gözüyle **«ne bir iniş, ne de bir yokuş»** basit ve ufak bir tümsek **«görebileceksin.»** Yer yüzü o kadar düz olacak ki zerre kadar iniş-yokuş olmayacak.

ez-Zemahşerî der ki: "Âyet metninde yeralan "*emtâ*" kelimesi, yeryüzündeki çok hafif tümsek anlamınadır."

Celaleyn Tefsiri'nde âyetin bu kısmı için "iniş ve yokuş" manaları verilmiştir.

108. **«O gün»** dağların ufalanıp savrulduğu gün **«(insanlar)»** kendilerini mahşere ve mahşerde durmaya çağıran **«davetçiye uyacaklar,»** buradaki davetçi İsrafil (a.s.) olup sura ikinci üfürüş esnasında insanları davet etmek için şöyle söyleyecektir: "Ey çürümüş kemikler ve darmadağın olmuş mafsallar, paramparça olmuş etler! Rahman'ın tayin ettiği mahşer yerine kalkıp gidin." Bu çağrıdan sonra onlar sesin yönüne doğru her yönden hareket edeceklerdir. **«Ona karşı yan çizmek yoktur.»** Kendisine çağrı yapılan herkes bu söze karşı yan çizip başka yöne gidemez, tam tersine sesin geldiği yöne takılarak sağa sola sapmaksızın dümdüz oraya gider.

«Artık çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır.» Korkunun şiddetinden ve yüce Allah'ın heybetinden sesler kısılmıştır. **«Bu yüzden fısıltıdan»** gizli sesten **«başka bir ses işitemezsin.'»**

İmam Gazali *ed-Dürretü'l-Fâhira* isimli eserinde der ki: "Sura birinci kez üfürüldüğünde dağlar, yerlerinden uçuşmaya, nehirler fışkırmaya başlar ve bütün hava ve boşluk su ile dolar. Yıldızlar saçılır, yeryüzü ve sema değişir, bütün canlılar ölür. Böylece yeryüzü ve gökyüzü bomboş olur. Ardından bir ateş alevi çıkar ve bu alev denizleri yakıp tutuşturur. Sonra denizler kurur, arşın altından çok hoş bir rüzgâr eser ve yeryüzü, içinde dağlar olmaksızın inişsiz ve çıkışsız bir biçimde ortaya çıkar. Sonra Allahu Teâlâ İsrafil (a.s.)'i diriltir ve o, Beyt-i Makdis'te olan bir kayaya üfürür ve bütün ruhlar kendi sayılarınca bir delikten dışarıya çıkarlar ve her ruh, vahşi hayvan ve kuşa varıncaya kadar gidip kendi cesedine girer ve canlılar bir de ne görsünler! Yeryüzünün içindeyken şimdi yerin üstündeler."

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre: "Kabirlerinden dirilenler bembeyaz gümüşten yaratılmış ve üzerinde yaratıldı yaratılalı Allah'a isyan edilmemiş bir toprak parçasında mahşere gelirler."

109. **«O gün»** yukarıda anlatılan korkunç olayların meydana geldiği gün **«Rahman'ın»** şefaat etmesine **«izin verdiği ve»** kendisi hakkında şefaatçinin konuşması için **«sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.»**

er-Râğıb der ki: "Şefaat bir başkasına yardımcı olmak için onun yanında yeralmak demektir. Buna göre şefaat daha yüksek mertebedeki birisinden, bundan daha aşağı mertebede olana yapılır. Rahman'ın hoşlanmadığı kimselerin ise şefaati asla fayda vermez. Bunun delili Yüce Allah'ın '*Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.*' (Müddessir: 48) âyet-i kerimesidir."

110. **«O,»** Allah **«insanların geleceklerini de, geçmişlerini de»** geçmişten daha önceki durumlarını da **«bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz.»** Çünkü Allahu Teâlâ kadîmdir. Mahlukatın ilmi, kadîm olanı kuşatamaz.

el-Vâsıtî der ki: "İnsan nasıl olur da ilmiyle kuşatma yolunu taleb edebilir? Çünkü o, ne kendi nefsine ve ne de semaya dair kuşatıcı bir bilgiye sahip değildir. Oysa Allah, bunların cevherini görmektedir. Yarasaların gözleri güneşin ışığına nasıl dayanır?"

111. **«Bütün yüzler diri ve herşeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür.»** Buradaki yüzlerden maksat, âsilerin yüzleridir. Delil Yüce Allah'ın "*Ama onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kararacak ...*" (Mülk: 27) âyet-i kerimesidir. Buna göre âyetin manası, haşr günü yüzler zelil olacak ve diri her şeye hakim olan Allah için çok kahhâr olan bir hükümdarın elindeki esirlerin boyun eğmesi gibi O'na boyun eğeceklerdir. Onların arasında **«zulüm yüklenen ise»** Allah'a şirk koşup tevbe etmeyen ise **«gerçekten perişan olmuştur.»** Hüsrana uğramıştır.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا
هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ

مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعَالَى
اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ
وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

112. Her kim, mü'min olarak iyi olan işlerden yaparsa, artık o, ne zulümden ne de hakkının eksiltilmesinden korkar.

113. Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar korunurlar, yahut da o, kendileri için bir ibret ortaya koyar.

114. Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de.

112. «Her kim, mü'min olarak» çünkü iman, yapılacak itaatlerin sahih olması ve iyiliklerin kabulü için şarttır. **«İyi olan işlerden»** iyi işlerin bazılarını **«yaparsa, artık o, ne zulümden»** vaad sebebiyle hakettiği sevabın engellenmesinden **«ne de hakkının eksiltilmesinden»** sevabı eksiltilmek suretiyle bir küçük kırıntısının bile eksiltilmesinden **«korkar.»**

O halde kişiye düşen, iyi işler yapmaya yönelmek, kötü şeylerden elini çekmektir. Çünkü herkes yaptığı amel ağacının meyvesi ne ise onu bulur ve amelleriyle bütün emellerine ulaşır. Amellerin en üstünü haramlardan kaçınarak farz olan ibadetlerin eda edilmesidir.

Süleyman b. Abdülmelik, Ebû Hâzim'e der ki: "Bana nasihat et ve bunu çok kısa kelimelerle yap." Ebû Hâzim şöyle söyler: "Evet ey mü'minlerin emiri! Rabbinden çekin, seni yasak ettiği yerlerde görmesin. Emrettiği yerlerde de aramasın. (Yani emirlerini yerine getir.) İşte böyle davranarak Rabbine tazim et."

Âlimlerden biri der ki: "Hevaya uymuş olmanın alâmeti, nafile olan hayırlara koşmaya karşılık vacipleri yerine getirmekte gevşeklik göstermektir. Bu, Yüce Allah'ın korumuş olduğu kimseler bir yana, insanların ekserisinin durumudur. İnsanlardan bazılarını görürüz. Çok çok vird ve sayısız ağır nafilelerle meşgul olurlarken Allah rızası için bir tek farzı yerine getirmezler."

113. **«Biz onu»**, Kur'an'ın bütününü **«böylece»** bu ifade, daha önce geçen âyetlerin indirilişine işaret etmektedir. Buna göre âyetin manası, Biz Kur'an'ı işte şu indiriliş gibi indirdik, demek olur. **«Arapça»**, Arapların dilinde **«bir Kur'an olarak»** Araplar onu anlasınlar, mûcize olduğunu, insanların ifadelerinin seviyesinin dışında değişik bir kitap olduğunu kavrasınlar diye Arapça olarak **«indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık.»** Âyet metninde yeralan "*es-sarf*" kelimesi bir şeyi bir durumdan bir başka duruma çevirmek demektir. Buna göre âyetin manası Biz Kur'an'da bazı ikazları tekrar tekrar açıkladık ve beyan ettik, demek olur.

«Umulur ki onlar» inkârdan ve isyandan **«korunurlar, yahut da o, kendileri için bir ibret olarak ortaya koyar.»** Yani Kur'an onlar için kendilerinden önce geçenlerin helâk edilmelerinden ibret almaları ve uyanmaları için Kur'an onlara bir zikir ve ibret ortaya koyar.

114. Hükümranlığında ve ulûhiyyetinde **«gerçek hükümdar»** emri ve yasağı geçerli olan sultan ve vaadinden ümit beklenmeye, tehdidinden korkulmaya lâyık **«olan Allah yücedir.»** Bu ifade Yüce Allah'ı ve kullarını kendisine göre yönetmiş olduğu işlerini tazim eden bir ifadedir. Buna göre âyetin manası şöyledir: Gerçek hükümdar olan Allah zatıyla yücedir. Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde yaratıklara benzemekten münezzehtir.

«Sana O'nun vahyi» O'nun vahyi aktarması ve okuması **«tamamlanmazdan»** eda edilmeden , bitirilmeden **«önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme.»** Rasûlüllah (s.a.v.)'a Cebrâil vahiy getirdiği zaman, vahyi almaya ve ezberlemeye olan aşırı dikkatinden dolayı Cebrâil'in söylediği her harf ve her kelimeyi hemen arkasından tekrarlayıp alıyordu. İşte Rasûlüllah'a bu yasak edildi. Buna göre âyetin manası şöyledir: Cebrâil, okumasını daha tamamlamadan, telkinini ve tebliğini bitirmeden önce unuturum, gözden kaçırırım korkusuyla Kur'an'ı okumakta acele etme. Cebrâil tebliğini bitirince sen de oku **«ve»** kendi kendine **«'Rabbim, benim ilmimi»** gerçekleri kavrayabilmem ve O'nun yaratıklarından faydalanabilmem için **«artır,' de.»** Çünkü gerçekler sonsuzdur.

İbn Mes'ud bu âyeti okuduğu zaman derdi ki: "Ya Rabbi! Benim imanımı ve sana olan yakînî bilgimi artır." Bu tefsir, bu âyetin tefsirleri içinde en iyisi ve en incesidir.

وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ
فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ
فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ
فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا
وَلَا تَعْرٰى ﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ
اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَآ اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ
وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾
ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا
جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّى هُدًى
فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى
فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ
أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَىٰ ﴿١٢٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ ۚ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ
وَأَبْقَىٰ ﴿١٢٧﴾

115. Andolsun ki Biz daha önce de Âdem'e ahid vermiştik. Ne var ki o, unuttu. Onda azim de bulmadık.

116. Bir zaman Biz meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik. Onlar hemen secde ettiler yalnız İblis hariç, o diretti.

117. Bunun üzerine: "Ey Âdem!" dedik. "Bu hem senin için, hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun.

118. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.

119. Burada susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın."

120. Derken şeytan onun aklını karıştırıp: "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" dedi.

121. Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar. Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.

122. Sonra Rabbi onu seçti de tevbesini kabul etti ve doğru yola iletti.

123. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Artık Benden size hidayet geldiğinde, kim Benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.

124. Kim de Beni anmaktan yüzçevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olur ve Biz onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz."

125. (O zaman:) "Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin. Oysa ben hakikaten görür idim," der.

126. Allah buyurur ki: "İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun."

127. Haddi aşanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Âhiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir.

115. «**Andolsun ki Biz daha önce de**» bu zamandan evvel de «**Âdem'e ahid vermiştik.**» Âyet metninde yeralan *"ahid vermek"* birisine bir şey verip bunu korumasını istemektir. Buna göre âyetin manası: Andolsun Biz bundan önce Âdem'e şu ağaçtan yememesini emretmiş ve tavsiye etmiştik. «**Ne var ki o,**» bu ahdi «**unuttu.**» Buna gereği gibi önem vermedi ve gafil oldu. Âyet metninde yeralan *"nisyan"* kelimesi hatırlamamak anlamınadır. «**Onda azim de bulmadık.**» Yani herhangi bir görüşü kararlaştırmak, meselelerde sebat etmek onda olmadığı için bilgimiz buna şahit olmadı. Çünkü Âdem, eğer böyle sebatkâr ve azimli olsaydı şeytan onun ayağını kaydıramayacak ve asla aldatamayacaktı.

116. Ey Muhammed! «**Bir zaman Biz**» yerde ve semada bulunan «**meleklere: 'Âdem'e secde edin' demiştik.**» Âdem'e selâm ve ikram secdesi edin, demiştik. Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki Âdem'in, meleklerin secdelerine lâyık olması birçok sebebe dayanmaktadır:

Bunlardan birisi Âdem (a.s.)'in halifelik gibi büyük bir görev için yaratılmış olmasıdır. İşte Âdem bu yönüyle onların secdesine lâyık olmuştur.

Bir diğeri ise Yüce Allah'ın Âdem'i, âlem-i halk ve âlem-i emirle âlem-i mülk ve melekûtun birleştiği nokta kılmasıdır. Oysa melekler âlem-i halkta değil alem-i emir ve melekûtta yaratılmışlardır.

Bir diğer sebep Yüce Allah'ın Âdem'i en güzel biçimde, en güzel şekliyle yaratmış olmasıdır. Hz. Âdem'in her iki halde de üstünlüğü sözkonusudur. Bu nedenle de üstünlük dolayısıyla onların secdelerine lâyık olmuştur.

Bir başka sebep Yüce Allah'ın Âdem'i müşerref kılmasıdır.

Bir diğeri bütün isimlerin bilgisinin sadece ona verilmiş olmasıdır.

Bir başkası da Yüce Allah'ın Âdem'i yarattığı zaman onda bütün sıfatlarıyla tecelli etmiş olmasındandır. Bu tecelliden sonra Yüce Allah meleklerini ona tazim etmeleri, tekrim etmeleri ve yüceltmeleri için secde etmelerini emretmiş olmasıdır.

«Onlar» Rablerinin emrine tazim ve sarılmak için **«hemen secde ettiler yalnız İblis hariç,»** Çünkü o secde etmedi ve kibir elbisesini çıkarıp atmadı. Alçak gönüllü olmadı. Tam tersine kibirlendi, büyüklük tasladı ve ümitsizliğe düştü, şaşırdı. Arapçada "*eblese*" denilir ki bunun manası ümitsizliğe düştü ve şaşırdı demektir. **«O»** secde etmekten **«diretti»** ve bundan kaçındı.

117. «Bunun üzerine: 'Ey Âdem!' dedik. 'Bu» hakir **«hem senin için, hem de eşin»** Havva **«için büyük bir düşmandır.»** İblis'in düşmanlıkları çeşitlidir:

Birincisi İblis çok kıskançtır. Allahu Teâlâ'nın Âdem'e olan nimetlerini görünce onu kıskandı ve kendisine düşman oldu.

İkincisi Âdem (a.s.) genç ve âlimdi. İblis ise yaşlı ve cahildi. Yaşlı ve cahil olan kişi daima bilgili ve genç olanın düşmanı olur.

Üçüncüsü İblis ateşten, Âdem ise su ve topraktan yaratılmıştır. Bu iki yaratığın temel cevherleri arasında bir düşmanlık vardır. İşte bu düşmanlık onların arasında düşmanlık olarak kalmaya devam etmiştir.

«Sakın sizi cennetten çıkarmasın,» sakın sizlerin cennetten çıkmanıza sebep olmasın. **«Sonra bedbaht olursun.»** Bu ifade yukarıdaki yasağın cevabı (sonucu) dur. Bedbahtlığın sadece Âdem'e nispet edilmesi âyet sonlarındaki fasılaların gözetilmesi ve Âdem'in asıl, Havva'nın O'na tâbi olmasındandır. "Şekavet" saadetin zıddıdır. Nasıl ki saadet (mutluluk), dünya saadeti, âhiret saadeti diye ikiye ayrılıyorsa ve sonra da dünya saadeti nefsî (ruhî), bedenî ve haricî olmak üzere üçe ayrılıyorsa bedbahtlık da aynen böyle üçe ayrılır. Âhirete dair bedbahtlık hakkında Yüce Allah "*Kim Benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.*" (Tâhâ: 123) buyurmakta, dünyevî bedbahtlık hakkında da "*Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun.*" (Tâhâ: 117) buyurmaktadır.

Buna göre âyetin manası, ey Âdem! Cennetten çıkmaya sebep olacak fiilleri sakın yapmayasın, böylece bedbahtlık hasıl olur. Bu da tarla sürmek, ekin ekmek, hasad etmek, değirmende buğday öğütmek, hamur yapmak, ekmek pişirmek vb. insanların geçimlerini ve yaşantılarını sürdürme hususunda yapmaktan vazgeçemeyecekleri dünya yorgunlukları ve çileleridir. Bu manayı âyetin bundan sonra gelen kısmı şu şekilde desteklemektedir.

118. «Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır,» Yani Biz şöyle dedik: Sen cennette olduğun sürece acıkmama durumunda olacaksın. Çünkü bütün nimetler orada mevcuttur. **«Ne de»** elbisesiz kalarak **«çıplak kalmak.»** Çünkü bütün giyim eşyası cennette mevcuttur.

119. «Burada susuzluk çekmeyecek,» susamayacaksın. Çünkü su kaynakları ve nehirler devamlı olarak akmaktadır. **«Sıcaktan da bunalmayacaksın.'»** Cennette sana güneşin harareti dokunmayacak. Zira orada güneş olmayacak ve cennetlikler uzanan gölgelerin altında olacaktır.

120. «Derken şeytan onun aklını karıştırıp» Âdem'e vesvese verdi. Arapçada vesvese gizli ses demektir. Yine ziynet eşyaları ses çıkardıkları için aynı kelime, aynı manaya "visvâsu'l-huliyyi" denmiştir. İblis: **«'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını»** kendisinden yiyenin ebedi kaldığı ve asla ölmediği ağacı **«ve sonu gelmez bir saltanatı»** hiçbir şekilde sona ermez ve bozulmaz saltanatı **«göstereyim mi?' dedi.»**

121. «Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine ayıp yerleri», avret mahalleri **«kendilerine göründü.»** Apaçık ortaya çıktı. Burada Yüce Allah erkeklik ve kadınlık organını "*sev'et*" kelimesiyle kinaye yollu ifade buyurmuştur. İki kelimenin arasındaki anlam münasebeti şöyledir: Bu organların açığa çıkması insanı üzer, gam ve kedere sevkeder. Bu sebeple üzülme kökünden türeme "*sev'et*" kelimesi, kinaye yollu kullanılmıştır.

İbn Abbas der ki: "Âdem ile Havva Yüce Allah'ın kendilerine giydirmiş olduğu nurdan soyulup erkeklik ve kadınlık organları ortaya çıkacak kadar çırılçıplak oldular."

el-Hasîrî der ki: "Âdem ile Havva'nın ayıp yerleri kendilerine göründü. Kendilerinin dışında başkasına görünmedi. Bunun sebebi başkalarının, işledikleri suçun cezasını onların bildiği şekilde bilmemesi idi. Eğer onların ayıp yerleri başkalarına da görünseydi Yüce Allah "Onlara ayıp yerleri göründü." demez "Onların ayıp yerleri göründü." derdi."

«Üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar.» Tesettürü sağlamak için cennet yaprağını ayıp yerlerinin üzerine yapıştırdılar. **«(Bu suretle) Âdem,»** sözkonusu ağaçtan yemek suretiyle **«Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.»** Asıl gayesi olan ebedîlik yolunu şaşırdı.

Bilindiği üzere masiyet, kasıtlı olarak yapılan haram kılınmış bir fiili işlemek demektir. "Zelle" ise bunu yapan kimse açısından masiyet değildir. Çünkü zelle failin işlerken kastetmediği fakat mübah bir fiili yapmayı amaçlarken işlemiş olduğu haram fiildir. Peygamberlerin ismeti konusunda zikredilen zellenin manası; onların haktan sapıp bâtıla kaymaları değildir. Fakat bunun manası onların daha üstünü dururken, bunu yapmayıp bir alt derecedeki üstün olanı yapmaları demektir. Peygamberler Allah katındaki makamları ve değerleri yüce olduğu için böylesi bir zelleyle kınanırlar. Âdem (a.s.), sözkonusu ağaçtan yememeyi, masiyeti kastetmiş olduğu için değil, ictihad yaparak terketmiştir. İctihadında düşünce tarzı şöyle olmuştur: Hz. Âdem, bu konudaki yasaklığın bizzat muayyen bir ağaca yönelik olduğunu, yoksa o ağacın cinsine ait olmadığını düşünmüştür.

el-Kebîr' de denir ki: "Bu açıklama Âdem tarafından işlenen fiilin büyük günah olduğunu göstermez mi? Çünkü masiyet kötü bir isimdir ve ancak büyük günah işleyen kimselere uygun bir isimlendirme değil midir? Çünkü âyetin ifadesiyle "*ğavâ*" dan türeme "*ğavâye*" kelimesi dalâletle eş anlamlı ve doğru görüşlü olmanın zıddıdır. Böylesi bir kelime ancak fıska dalmış olanlara isim olarak verilmez mi? şeklindeki bir soruya şu şekilde cevap verilmiştir: Masiyet, emrin aksine yapılan şeydir. Emir, bazen mendubun emredilmesi olabilir. "Ona ilâç içmesini emrettim, bana karşı geldi," cümlesinde durum böyledir. O halde Âdem'e verilen emrin bu manada olması uzak bir ihtimal değildir. Buna göre Hz. Âdem vacibi değil, mendubu terketmiş olur. Hiç kimse Âdem Rabbine âsi idi, yolunu şaşırmıştı diyemez. Bunun birçok sebepleri vardır:

Birincisi şudur: el-Utbâ der ki: "Herhangi bir kumaşı kesip diken adam için "kumaşı biçti ve dikti" denir ama böyle bir kimseye sözkonusu fiili tekrar tekrar yapmadıkça "terzi" denmez. Zelle de Hz. Âdem tarafından bir kez işlenmiştir. O halde onun için zellede bulunan kimse denemez."

İkincisi: Zelle herhangi bir Peygamber için Peygamberlik görevinden önce olmuşsa Yüce Allah'ın kendisini Peygamberlik göreviyle şerefli kılmasından sonra artık bu nitelik o Peygamer'e verilemez. Eğer Peygamberlik görevi geldikten sonra zellede bulunmuşsa ve sonra tevbe etmişse yine verilemez. Tıpkı günahlarına tevbe eden Müslümana Müslümanlıktan ve tevbesinden önce yapmış oldukları dikkate alınarak kâfir veya zinakâr ya da şarapçı denemeyeceği gibi.

Üçüncüsü "âsi ve ğâvî" kelimeleri ekseriyetle Âdem'in isyanda bulunduğunu ve Allah'ı tanımaktan saptığı fikrini çağrıştırır. Oysa bu âyette anlatılan olayda maksat bu değildir. Şu halde böyle bozuk bir kanaati uyandırmaması için Peygambere "âsi veya ğâvî" denemez.

Dördüncüsü Allah'tan başkasının söylemesinin caiz olmadığı şeyi Allah'ın söyleyebilmesi gerçeğidir. Tıpkı herhangi bir efendinin çocuğuna ve kölesine masiyet işlediklerinde başkalarının söylemelerinin caiz olmadığı şeyleri ifade edebilmesi gibi.

el-Hasen der ki: "Andolsun Âdem Allah'a ancak unutarak isyan etti. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ne var ki o unuttu, onda azim de bulmadık.*" (Tâhâ: 115)"

122. **«Sonra Rabbi onu seçti de»** tevbeye teşvik etmek ve bunu ona nasib etmek suretiyle kendine yakın kıldı da "*Dediler ki ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen mutlaka ziyan edenlerden oluruz.*" (A'raf:23) diyerek kendisi ve eşi tevbe ettiği zaman **«tevbesini kabul etti ve doğru yola iletti.»** Ona tevbede sebata ve ismetin sebeplerine yapışmaya giden yolu gösterdi.

İbn Atâ der ki: "İsyan kelimesi kötü manayadır. Ancak Yüce Allah'ın ifadesiyle "ictebâ, istıfâ" (seçme) fiilleri bu kötü ismin Âdem'e yapışmasına engel olmuşlardır. Bir hadis-i şerifte şöyle ifade olunur: "*Âdem ile Musa birbirleriyle tartışırlar. Musa der ki: Ey Âdem! Sen bizim babamız olarak bizi hayal kırıklığına uğrattın ve işlemiş olduğun o günah nedeniyle cennetten çıkmamıza sebep oldun. Âdem buna şöyle karşılık verir: Sen Musa'sın. Allah sana kendisiyle konuşma fırsatı bahşederek seni seçti. Sana kendi eliyle Tevrat'ı yazdı. Şimdi sen Yüce Allah'ın bana takdir etmiş olduğu bir meselede beni kınıyor musun? Rasûlüllah sonunda şöyle buyurur: Âdem Musa'ya tartışmada galip geldi. Ona üstün geldi.*"(6)

6- Hadisi Buharî *Tefsir ve Kader* bölümünde, Müslim *Kader* bölümünde Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mace kitaplarında, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde 3/248 de rivayet ederler.

Hadisin bazı rivayetlerinde şu kısım da mevcuttur: "*Âdem der ki: Ben yaratılmadan ne kadar sene önce Yüce Allah senin için Tevrat'ı yazmıştır, dersin? Musa der ki: Kırk yıl. Âdem: Tevrat'ta "Âdem Rabbine asi oldu." ifadesi var mı, yok mu? Rasûlüllah bu olayı naklettikten sonra: Böylece Âdem tartışmada Musa'ya galip geldi, der.*"

123. Yüce Allah, Âdem ile Havva'ya bu zelleyi işledikten sonra «**Dedi ki: 'Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan»** cennetten yeryüzüne «**inin.»** Bazılarınızın çocukları diğerlerine tıpkı günümüzde insanların birbiriyle didiştikleri gibi geçim hususunda düşman olarak cennetten yeryüzüne inin. Onların arasında Âdem (a.s.) "Allah tarafından seçilme" özelliğine sahip olduğu için Yüce Allah ona doğru yolu göstermeyi vaadetmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Âdem ve Havva'nın zürriyyeti, çocukları: «**Artık Benden size hidayet»** kitap, Peygamber «**geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa»** kim kitaba inanır ve Peygamberi tasdik ederse «**o»** dünyada sağ olduğu sürece doğru olan dinin yolundan «**sapmaz ve»** âhirette de ceza almak suretiyle «**bedbaht olmaz.»**

124. «**Kim de beni anmaktan»** Beni zikreden kitaptan, Bana çağıran Peygamberden «**yüzçevirirse şüphesiz onun»** dünyada «**sıkıntılı»**, dar «**bir hayatı olur.»** Çünkü o, bütün bakışını dünyadaki hedeflere yöneltmiştir ve dünya menfaatlerinden daha fazla pay alabilmek için adeta kendini parçalamaktadır. «**Ve Biz onu»** bu yüzçeviren kişiyi «**kıyamet günü kör olarak haşrederiz.'»** "*Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşredeceğiz.*" (İsrâ: 97) âyetinde işaret olunduğu üzere gözleri görmez biçimde haşredeceğiz.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Dünyada Allah'ı tanımayanı Allah da âhirette tanımaz."

125. «**(O zaman:) 'Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben»** dünyada iken «**hakikaten görür idim,' der.»**

126. «**Allah buyurur ki: 'İşte böyle.»** İşte sen böyle hareket ettin. «**Çünkü sana âyetlerimiz»** kitabın âyetleri, ya da kudret delilleri, vahdaniyyetin alâmetleri hiç kimseye kapalı kalmayacak biçimde apaçık, apaydınlık olarak «**geldi ama sen onları unuttun.»** Bunca delile gözünü kapadın ve onları asla hiç hatırlanmayan, bir kenara bırakılmış şeylerin atıldığı gibi bıraktın, terkettin. «**Bugün de aynı şekilde»** dünyada iken senin unutmuş olduğun şekilde «**sen unutuluyorsun.'»** Yaptığına karşılık ve tam uyumlu olarak azaba ve ilgisizliğe terk olunuyorsun. Fakat bazılarının söylediği gibi bu, sonsuza dek değil, tersine Yüce Allah'ın dilediği vakte kadardır. Sonra Yüce Allah kıyamet gününün korkularını görsün, cehennemdeki kalacak olduğu yeri müşahade etsin diye bu terkedilmişliği ve unutulmuşluğu onun üzerinden alır ve böylece ona azab üstüne azab verilmiş olur. Dilsiz ve sağır olanlar da böyledirler. Yüce Allah onlardan dilsizliği ve sağırlığı kaldıracaktır. *"Onlar Bizim huzurumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler (bir görsen)!"* (Meryem: 38)

127. İsyanında **«haddi aşanı»** âyet metninde yer alan *"israf"* kelimesi insanın yapmış olduğu her fiilde haddi aşması demektir. **«Ve Rabbinin âyetlerine»** Kur'an'a ve öteki mûcizelere **«inanmayanı»** dahası bunları yalanlayıp yüz çevireni **«işte böyle»** suça tam uygun olan böylesi bir ceza ile **«cezalandırırız. Âhiret azabı»** ve cehennem azabı, **«elbette»** dünyada iken onları cezalandırmış olduğumuz geçim darlığı ve benzeri azaptan **«daha şiddetli ve»** hiç kesilmediği için **«daha süreklidir.»**

Kim âhiret azabından kurtulmak ve sevabına ermek isterse ona düşen Allah'a itaat uğrunda dünyada karşılaşmış olduğu sıkıntılara sabretmek, masiyetlerden ve dünya şehvetlerinden kaçınmaktır. Çünkü sahih bir hadiste yeraldığı üzere cennetin etrafı sevilmeyen şeylerle, cehenneminki ise şehvetli şeylerle kuşatılmıştır.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى ﴿١٢٨﴾
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾
فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ

لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا
مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ
خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا
لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا
لَوْلَا يَأْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّهٖ اَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ
الْاُولٰى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ اَنَّٓا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوا
رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ
اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ
مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾

128. Bizim onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi? Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Bunda elbetteki akıl sahipleri için nice ibretler vardır.

129. Eğer Rabbinden daha önce sadır olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vade olmasaydı her halde (onlara da azap) gelip yapışırdı.

130. Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgüyle tesbih et. Gecenin bir kısım saatleriyle gündüzün etrafında da tesbih et *ki rızaya eresin.*

131. Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimini faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme. Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.

132. Ailene namazı emret, kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz. Aksine Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva iledir.

133. Onlar: "(Muhammed) bize Rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi," dediler. Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili onlara gelmedi mi?

134. Eğer Biz bundan önce onları bir azapla helâk etseydik muhakkakki şöyle diyeceklerdi: "Ey Rabbimiz! Bize bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık."

135. De ki: "Herkes beklemektedir. Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız. Doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş?"

128. «Bizim onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi?» Bu âyetin başındaki soru edatı olan "hemze" azarlama ve inkâr, bir başka ifadeyle daha önceki nesillerin helâk edilmiş olmasının kendilerini yola getirmediğini ifade eden hemzedir. Âyet metninde yer alan *"hidayet"* kelimesi açıklama ve beyan etme anlamınadır. Buna göre âyetin manası şu şekilde olmaktadır: Onlar Bizim daha önce geçmiş nice nesilleri helâk etmiş olmamızdan gafil mi oldular? Bu helâk edişimiz kendilerini yola getirmedi mi?

«Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar.» Oysa onlar bu helâk edilen kimselerin yurtlarında emniyet içerisinde gezer dolaşırlar, ya da bunlar onların yurtlarında dolaştıkları halde hâlâ o nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi? Onlar Şam'a sefere çıktıklarında helâk edilenlerin kaldıkları yerlerden geçerler. Onların helâk edilişlerine dair izleri müşahade ederler. Oysa bütün bunlar, daha önce helâk edilenlerin başlarına gelenler bunların da başlarına gelmemesi için doğru yola girip ibret almalarını gerektiren şeylerdendir.

«Bunda» azap ederek helâk edilmelerinde **«elbetteki akıl sahipleri için nice ibretler»**, çok, hidayeti apaçık ve hakka delâleti ayan beyan ibretler **«vardır.»** Âyet metninde yeralan *"nuhâ"* kelimesi kötülükleri nehyeden akıl manasınadır. Buna göre âyetin manası, bunda elbetteki çirkin şeyleri yasak eden akıl sahipleri için nice ibretler vardır, demek olur.

129. «Eğer Rabbinden daha önce sadır olmuş bir söz», bir hikmet dolayısıyla bu ümmetin azabının tehir edileceğine dair yapılmış olan vaad **«ve tayin edilmiş bir vade olmasaydı»** yani onların ömürleri için tayin edilmiş bir ecel, ya da azap görmeleri için belirlenmiş olan bir süre olmasaydı ki bu süre kıyamet günüdür, onların azabı asla tehir olmazdı. **«Her halde (onlara da azap)»**, işledikleri suçların cezası **«gelip yapışırdı.»** Bu kâfirlere azapları gelir, yapışırdı ve işledikleri suçtan bir an olsun geri kalmazdı.

130. «Sen onların söylediklerine sabret.» Mademki durum burada zikredilen gibidir. Bir başka ifadeyle onların azaplarının tehir edilmesi ihmalden kaynaklanmamaktadır. Tam tersine kendilerine bir sürenin verilmesi sözkonusudur. O halde bu azap onlara mutlaka gelip yapışacaktır. O halde onların, senin hakkında söylemiş oldukları inkâr sözlerine, büyücü ve deli olduğuna dair iddialarına Yüce Allah kendileri hakkında hükmünü verinceye dek sabret.

«Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgüyle tesbih et.» Rabbini sana olan hidayeti ve tevfiki için tesbih et, güneşin doğmasından önceki tesbihten maksat sabah namazı, batmasından öncekilerden murad ise öğle ve ikindi namazlarıdır. Çünkü bu iki namaz güneşin batmasından öncedir.

«Gecenin bir kısım saatleriyle gündüzün etrafında da tesbih et.» Bundan maksat da akşam ve yatsı namazlarıdır. Bu âyette, *"tesbih et"* emrinden önce namaz vakitlerinin getirilmesi, bu vakitlerin çok faziletli olmalarından ve insanın kalbinin o vakitlerde daha derli-toplu olmasından ve nefsinin istirahate daha meyilli olmasındandır. Şu halde akşam ve yatsı vaktinde ibadet etmek nefse daha ağır gelir. *"Gündüzün etrafında da tesbih"* emri gündüzün çeşitli vakitlerinde nafile namaz kılma emridir. Buna göre âyetin manası gündüzün etrafında tesbih et demek olur ki maksat sabah namazının gündüzün başlangıç noktasına ait olan bir namaz olduğunu tekrarlamaktır. Böylece "Hâs" "âam"a atfedilmiş olur.

Taberî'nin bu konudaki görüşü farklıdır. Ona göre bu âyette *"Güneşin* *batmasından önce Rabbini övgüyle tesbih et."* ifadesiyle kastedilen ikindi namazıdır. *"Gecenin bir kısım saatleri"* ifadesiyle yatsı namazı kastedilmektedir. *"Gündüzün etrafı"* ile kastedilen de öğle ve akşam namazlarıdır. Çünkü öğle vakti günün ilk ucudur. Akşam ise günün ikinci diğer ucudur. Öğleyle akşam sanki bir günün iki ayrı ucudur. **«Ki rızaya eresin.»** Bu vakitlerde Rabbinin katında nefsini hoşnut edecek ve kalbini sevindirecek bir şeye ulaşırsın ümidiyle Rabbini tesbih et.

Bil ki, tesbih ile meşgul olmak, yardım dilemek demektir ve namaz, elem ve acıların giderilmesi için en büyük panzehirdir. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.)'a herhangi bir iş güç geldiği zaman namaza sığınırdı. Rasûlüllah'ın en son tavsiyesi *"Namaz ve kişilerin sahip oldukları köleleri"* olmuştur. Bu âyet-i kerime beş vakit namaza yer vermiştir. Cerir b. Abdillah (r.a.) dan rivayet olunuyor: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın huzurunda oturuyorduk. Peygamber (s.a.v.) ayın dolunay şeklinde olduğu o gece ayı gördü ve şöyle buyurdu: *Sizler şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. O'nu görürken bir araya toplanıp izdiham yaşamayacaksınız. Güneşin doğmasından ve batmasından önce namaz kılabilirseniz bunu yapınız. Rasûlüllah sonra "Rabbini övgü ile tesbih et..." âyetini okudu."* (7)

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Münafıklara en ağır gelen namaz, yatsı ve sabah namazıdır. Bu iki namazda olan sevabı şayet bilselerdi sürünerek bile olsa onları eda ederlerdi."* (8)

Âlimler derler ki: "Beş vakit namazı cemaatle kılmaya devam eden kimsenin üzerinden Yüce Allah geçim darlığını ve kabir azabını kaldırır. Kendisine amel defteri sağ tarafından verilir. Sırat köprüsünden şimşek gibi geçer. Cennete sorgusuz sualsiz girer. Cemaatle namaza gereken önemi vermeyen kimsenin rızkındaki ve çalışmasındaki bereketi Yüce Allah kaldırır. Yüzünden sâlih kimselerin simasını çeker, alır. Diğer amellerini kabul etmez. İnsanların kalbinde sevilmeyen kimse haline gelir, ruhu aç ve suzuz olarak alınır. Kabirde şiddetli bir sorgu, sual, kabir karanlığı, şiddetli bir hesap, Rabbin gazabı ve Allah'ın cehennem ateşinde ceza belâlarıyla karşı karşıya gelir.

131. «Sakın kendilerini denemek için» azabı hak etsinler diye denemiş

7- Bu hadisi Buharî, Müslim, Sünen imamları ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/312

8- Hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davud, İbn Mace ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/40 olduğumuz kimselere yaptığımız muameleyi kendilerine yapmak için... Bu, onların nimetlerinin artırılması, buna karşılık onların da inkârı ve azgınlıklarını artırmaları şeklindedir. «**Onlardan bir kesimini**» putperest, ehl-i kitap, Yahudi ve Hristiyan gibi bir kesim kâfirleri «**faydalandırdığımız**» dünya hayatının süsünden yararlandırdığımız...

Evin içinde kendisinden yararlanıldığı için ev eşyasına Arapçada "*metâu'l-beyt*" denir ki bu tabir de âyetteki "*mettâna*" tabiriyle aynı kökten türemektedir. Yine bu kökten türeme "*el-imtâ*" kelimesi güzel manzaralardan lezzetlendirme, hoş sesleri işittirme, çekici olan kokuları koklatma ve bunun dışında elbise ve nikâhlanma gibi diğer lezzetleri aldırma anlamınadır.

«**Dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme.**» Âyet metninde yeralan "*temuddenne*" kelimesinin kullanımı hakkında şunları söylemek mümkündür. Bu kökten türeme "*imdâd*" daha çok sevilen şeylerde kullanılırken "*med*" sevilmeyen şeylerde kullanılır. Sevimliye örnek olarak: "*Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.*" (Tûr: 22) âyet-i kerimesini, diğerine de: "*Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız.*" (Meryem: 79) âyet-i kerimesini verebiliriz. Buna göre âyetin manası bu şeylere istek ve arzu duyarak gözlerini dikme, demek olur.

Bazı âlimlere göre: "*meddü'n-nazar*" terimi gözün neredeyse hiç çevrilmemecesine bir şeye uzun uzun dikilmesidir. Bunu yapan kimse baktığı şeyi beğendiği, güzel gördüğü ve kendisinin de onun gibisini elde etmek istediğindendir. "*Faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliği*" tabirinden maksat dünyanın süsü, güzelliği, parlaklığı demektir. Bu âyet-i kerime, fakirlere bir teselli ve moral vermektedir. Çünkü insanların en hayırlısı olan "Hz. Peygamber" dünyaya içindeki nimetleri güzel bulmak suretiyle göz dikmekten menolunmaktadır.

el-Hasen der ki: "Siz, fasıkların hayatı kolay sürdürdüklerine bakmayın. Asıl bu çürümüş kimselerden masiyetin zilleti nasıl zuhur ediyor, ona bakın."

«**Rabbinin nimeti**» âhirette senin için saklamış olduğu sevap senin için «**hem**» fani olan dünyada hayat süsü olarak onlara vermiş olduğu şeylerden «**daha hayırlı, hem de daha süreklidir.**» Çünkü âhiret nimeti asla kesilecek değildir.

132. «**Ailene namazı emret,**» Sana emretmiş olduğumuz namazı sen de aile efradına emret. Fakir olanın, fakirliğine çare olarak namazdan yardım dilemesi, maîşet problemiyle ilgilenmemesi, zenginlere dönüp bakmaması gerekir.

«Kendin de ona sabırla devam et.» Sen de geçim işleriyle meşgul olmaksızın namaza devam et. Rasûlüllah (s.a.v.) her sabah Hz. Fatıma ve eşi Hz. Ali'ye gider ve *"Namazı kılın."* diye onlara hatırlatırdı. Rasûlüllah bu hareketi aylarca yapıyordu.

"Sabr" kökünden türeme âyette yeralan *"ıstıbar"* kelimesi mücahede ve çaba makamı; "sabr" ise, müşahede makamıdır. Bir başka ifadeyle ıstıbar, bir çaba sarfetme anlamı, sabr ise görülen şeylere tahammül etme makamıdır.

İbn Ata der ki: "Sabrın içinde en ağırı ıstıbardır. Istıbar insanın üstüne gelen belâ sağnakları altında gizlice ve kalpten duyulan sükundur. Sabır ise sadece nefisle yapılır."

«Senden rızık istemiyoruz.» Biz kendini ve aile fertlerini rızıklandırma görevini sana yüklemiyoruz. Biz senden sadece ibadet etmeni istiyoruz. **«Aksine Biz seni»** ve onları **«rızıklandırıyoruz.»** O halde sen bütün düşünceni âhiret meselelerine ver. Çünkü kim Allah'a ait amellere kendini verirse Allah da onun amellerinde kendisine yardımcı olur.

«Güzel sonuç» cennet **«takva iledir.»** Güzel sonuç, takva ehli içindir. Bir başka ifadeyle güzel sonuç, senin ve sana inanan kimseler içindir. Yoksa dünya ehli için değildir. Zira dünya âhiretle bir arada bulunmaz.

133. «Onlar» Kureyş kâfirleri **«'(Muhammed) bize»** Peygamberliğine alâmet olsun diye **«Rabbinden»** bizim teklif etmiş olduğumuz **«bir mucize getirmeli değil miydi,' dediler.»** Böylece onlar inatlarında o kadar ileri gittiler ki müşahede ettikleri mûcizeleri mucize saymadılar ve bu ağır kelimeyi konuşma cesaretini gösterdiler.

«Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili onlara gelmedi mi?» Diğer deliller onlara gelmedi mi? Özellikle önce gelen kitaplardaki apaçık deliller onlara gelmedi mi? Bu sorunun manası evet, onlara âyetler geldi. Hem de bunlar âyetlerin anası ve mucize konusunda en büyüğü idi ki bu da içinde ilâhi kitaplarda olanların beyanı olan Kur'an'dır. Kur'an, o kitaplarda olanların gerçek olduğuna ve geçmiş ümmetlere dair verilen haberlerin doğruluğuna şahittir. Kur'an'ı getiren ümmî bir kimse iken, içinde geçmiş ümmetlere dair haberlerin özünü bulundurması gayet açık bir mucizedir.

134. «**Eğer Biz bundan önce**» bu delil gelmeden önce «**onları**» dünyada kökten kazıyıcı «**bir azapla helâk etseydik**» kıyamet günü delil olmak üzere «**muhakkakki şöyle diyeceklerdi: 'Ey Rabbimiz! Bize**» dünyada kitapla birlikte «**bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa**» sapıklığın zilletine, dünyada katlolunmanın ve esir düşmenin zilletine «**ve**» âhiret azabına uğrayarak ve bugün cehenneme girerek «**rüsvaylığa düşmeden önce**» o elçi ile indirmiş olduğun «**âyetlerine uysaydık.'**» Bu, şu demektir: Fakat Biz onları âyetlerimiz gelmeden önce helâk etmedik ve böylece ileri sürecek mazeretleri kalmadı. İşte o zaman itiraf ederler ve derler ki: *«Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize (bu azap ile) korkutan bir Peygamber gelmişti. Fakat biz (onu) yalan saymış ve Allah'ın bir şey gönderdiği yok... demiştik.*" (Mülk: 9)

135. O azgın ve isyankâr kâfirlere «**de ki: 'Herkes**» bizden ve sizden olan her fert «**beklemektedir.**» Herkes bir olayın meydana gelişini veya zevalini bekler gibi beklemektedir. Biz ve siz akibetimizin ne olacağını beklemekteyiz.

Rivayete göre müşrikler derler ki: "Muhammed'in başına zamanın belâlarının gelmesini bekliyoruz. O ölünce ondan kurtulacağız."

İşte bu söze karşılık Yüce Allah: «**Öyle ise siz de bekleyin. Yakında**» Allah'ın emri geldiği zaman «**anlayacaksınız. Doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve**» dalâleti bırakıp da «**hidayette olan kimmiş?'**» Yani hidayette olan biz miymişiz, yoksa sizler mi imişsiniz, yakında bileceksiniz. Şairin birisi şöyle söyler:

Tozlar dağılınca her şey açılacak
Göreceksin o zaman bindiğin eşek midir, yoksa at?

Bu âyet-i kerime, kâfirlere karşı yalanlamaları, inkârları ve azgınlıklarına devamları dolayısıyla şiddetli bir tehdidi içermektedir.

Tâhâ Sûresi tamamlandı. Elhamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn.

ENBİYA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 112 âyettir.

Bu sûre Halit SEVİMLİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ (١) مَا
يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ
يَلْعَبُونَ (٢) لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ
هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (٣)
قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
(٤) بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا
بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ (٥) مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ
أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ (٦)

1. İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı, onlarsa hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler.

2. Rablerinden kendilerine gelen her yeni öğüt ve uyarıyı hep eğlenceye alarak dinlerler.

3. Kalpleri eğlencededir. O zulmedenler kendi aralarında gizli gizli fısıldaşarak: "Bu da ancak sizin gibi bir insan değil mi? Göz göre göre sihre mi uyacaksınız?" dediler.

4. Dedi ki: "Rabbim gökteki ve yerdeki sözü bilir. O, her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir."

5. Onlar: "Hayır! Bunlar karmakarışık rüyalardır. Hayır, bunları kendisi uydurmuştur. Hayır, o bir şairdir. Değilse, öncekilere gönderilenler gibi, o da bize bir mucize getirsin" dediler.

6. Onlardan önce, helâk ettiğimiz hiçbir belde iman etmemişti. Şimdi onlar mı iman edecekler?

1. **«İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı...»** Burada insanlardan murat; Mekke halkı içindeki yeniden dirilişi inkâr eden müşriklerdir. Hesaplarının yaklaşmasından maksat da, kıyametin yaklaşmış olmasıdır. Bu durumda mâna şöyle olur: Kureyş müşriklerinin cezayı gerektiren kötü amellerinden dolayı, Allah'ın kendilerini hesaba çekeceği vakît yaklaştı. **«Onlarsa hâlâ gaflet içinde»**, yani hesaptan ve ona hazırlanmaktan bütünüyle habersiz bir halde imandan ve âyetlerden **«yüz çevirmektedirler.»**

2. Öğüt almaları ve gafletten uyanmaları için **«Rablerinden kendilerine»** hikmet-i ilâhiyyenin gerektirdiği biçimde ve şekilde **«gelen her yeni öğüt ve uyarıyı»** Kur'an âyetlerini **«hep eğlenceye alarak dinlerler.»**

3. **«Kalpleri eğlencededir.»** Yani, ne zaman Rablerinden kendilerine bir uyarı, bir öğüt gelse gafletlerinin sonsuzluğundan dolayı akıbetlerini düşünmekten aşırı yüz çevirmiş oldukları için o uyarı ve öğütleri alaya alarak, eğlenerek dinlerler.

«O» şirk ve masiyetle kendilerine **«zulmedenler kendi aralarında gizli gizli fısıldaşarak»** peygamber için: **«'Bu da ancak sizin gibi bir insan değil mi?»** Yemede, içmede ve beşerin muhtaç olduğu her şeyde sizlere eşittir. **«Göz göre göre sihre mi uyacaksınız?'»** Bu kimse ancak sizin cinsinizdendir. Getirdiği şey, yani Kur'an bir sihirdir. Onun sihir olduğunu bildiğiniz halde, nasıl olur da onu kabul eder ve inanırcasına onun yanına gelerek sözlerini dinlersiniz **«dediler.»** Buradaki soru, inkâr içindir. Bunu, peygamberin ancak bir melek olabileceğine ve insan eliyle ortaya çıkan bütün olağanüstü şeylerin sihir türünden, yani gerçekliği olmayan birtakım kandırmaca ve hayallerden ibaret şeyler olduğuna inandıkları için söylüyorlardı.

4. Rasûlüllah (s.a.v.), müşriklerin bu sözlerine karşı **«dedi ki: 'Rabbim»** sadece onların gizlice konuştuklarını değil **«gökteki ve yerdeki»** gizli ve açık söylenen her **«sözü bilir.»** Sözü bildiğine göre, fiili yani işi de bilir. «O» duyulan ve bilinen **«her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir.'»** Böylece onlara söz ve fiillerinin karşılığını verir.

5. «Onlar: 'Hayır! Bunlar», yani Muhammed'in sözleri **«karmakarışık rüyalardır...»** Yani, bu sözlerin bir sihir olduğunu söylemekle yetinmeyip, aksine bunların saçmasapan rüyalar, yani uykusunda gördüğü yalanla karışık rüyalardan ibaret olduğunu söylüyorlardı. **«Hayır, bunları kendisi uydurmuştur.»** Aslı yoktur. **«Hayır! O bir şairdir.»** Getirdiği, söylediği şeyde, dinlenildiği zaman, kulaklarda, aslı olmayan bir takım manalar uyandığı hissi veren bir şiirdir. Bu, delille yenilmiş, batıl işler arasında bocalayan şaşırmış bir kimsenin işidir demek istediler.

Bazı muhakkikler dediler ki: "Müşriklerin bu sözlerinin saçmalığı, Arap edipleri şöyle dursun Arap olmayan vasıfsız basit insanlara bile gizli değildir."

Hz. Peygambere yalan isnad ettiler. Çünkü genel olarak şiir denildiğinde, yalancılık anlaşılır. Şiir, yalancılığın karargâhı olduğu için: "Şiirin en güzeli en yalancı olanıdır" denmiştir. Eğer bizim dediğimiz gibi **«değilse»** gerçekten Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber ise **«öncekilere gönderilenler gibi»** el, asa, ölüleri diriltme, Hz. Salih'in devesi ve benzerleri gibi **«O da bize bir mucize getirsin'»** ki kendisine iman edelim **«dediler.»**

6. «Onlardan» yani Mekke müşriklerinden **«önce,»** istedikleri mûcizeler geldikten sonra ehlini **«helâk ettiğimiz»** beldelerden **«hiçbir belde»**nin halkı **«iman etmemişti. Şimdi bunlar mı iman edecekler?»** Yani yok edilen milletlerden hiçbir millet iman etmemişti. Onlardan daha kibirli, zorba ve daha azgın oldukları halde, istedikleri mûcizeleri görseler bile bunlar inanır mı, iman ederler mi?

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا
نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا
جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾
ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا
الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾

7. Biz, senden önce, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, kitap ehline sorun.

8. Biz onları yemek yemeyen birer ceset kılmadık. Onlar ölümsüz de değillerdi.

9. Daha sonra onlara vermiş olduğumuz sözde durarak hem kendilerini hem de dilediğimiz kimseleri kurtardık. Haddi aşanları ise helâk ettik.

7. «Biz, senden», yani seni ümmetine göndermeden **«önce, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik.»** Sana vahyettiğimiz gibi, melek vasıtasıyla kendilerine şeriat ve hükümleri vahyettiğimiz beşer cinsinden, erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Gerek onlara ve gerekse sana olan vahyimiz arasında bir fark yoktur. Seninle onlar arasında beşeriyet bakımından da bir fark yoktur. Onlara ne oluyor ki hâlâ senin peygamberlerin ilki olmadığını anlamıyorlar.

«Eğer bilmiyorsanız kitap ehline sorun.» Yani, ey kâfirler! Eğer belirtilen bu hususu bilmiyorsanız, kuşkularınızın ortadan kalkması için, daha önce geçen peygamberlerin durumlarını bilen kitap ehline sorun.

8. «Biz onları» yani peygamberleri **«yemek yemeyen»**, yani yiyeceğe ve içeceğe ihtiyaç duymayan **«birer ceset kılmadık.»** Aksine onlar bunlara ihtiyaç duyan kimselerdir. **«Onlar ölümsüz de değillerdi.»** Zira çözülüp dağılma, parçalara ayrılmanın neticesi şüphesiz ki yok olmaktır. Yani Biz onları ne melek ne de parçalara ayrılarak bozulmaktan korunmuş, gıdaya ihtiyaç duymayan birer ceset değil aksine yiyen içen ve netice olarak ölüme varan birer insan kıldık.

9. «Daha sonra onlara» düşmanlarını yok etmek hususunda **«verdiğimiz sözde durarak, hem kendilerini hem de»** mü'minlerden ve hikmet-i ilâhiyyenin kalmalarını gerektirdiği mü'min olmayanlardan **«dilediğimiz kimseleri kurtardık.»** Küfür ve isyanda **«haddi aşanları ise helâk ettik.»**

لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ كِتَابًا ف۪يهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَاْنَا
بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَر۪ينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّٓا اَحَسُّوا بَاْسَنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا
يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُٓوا اِلٰى مَٓا اُتْرِفْتُمْ ف۪يهِ
وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا
كُنَّا ظَالِم۪ينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ
حَص۪يدًا خَامِد۪ينَ ﴿١٥﴾

10. Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ, akıllanmaz mısınız?

11. Halbuki Biz, zulmeden nice memleketleri yok ettik, onlardan sonra da başka bir kavim yarattık.

12. Onlar azabımızı sezdikleri zaman hemen oradan kaçıyorlardı.

13. "Durun, kaçmayın! Bol bol verilip şımartıldığınız nimetlere ve meskenlerinize dönün. Çünkü sorguya çekileceksiniz!"

14. "Vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız" dediler.

15. Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gitti.

10. Ey Kureyş topluluğu! «**Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan**» yapmanız ve kaçınmanız gerekli olan şeyleri bildiren şanı yüce, delilleri apaçık «**bir kitap indirdik.**» O, ne bir sihir, ne bir şiir, ne de bir takım karışık rüyalardır. «**Hâlâ akıllanmaz mısınız?**» Yani düşünmüyor musunuz? İşin böyle olduğunu idrak etmiyor musunuz? Bazı müfessirlere göre de *"fîhi zikruküm"*ün anlamı şan ve şerefiniz ondadır. O kitaptadır. Çünki o Arap diliyledir ve onda sizin için büyük şan ve şeref var demektir. Hadisi şerifte: *"Şüphesiz ki Allah'ın insanlardan ehilleri vardır. Kur'an-ı Kerim'in ehli Allah'ın ehlidir ve onun gözdeleridir."* (1)buyrulmuştur.

Yine hadisi şerifte: *"Ben sizleri apaçık bir yol üzerinde bıraktım. Gecesi gündüzü gibi aydınlıktır ve ben sizlere biri konuşan, diğeri de susan olmak üzere iki vaiz bıraktım. Konuşan vaiz Kur'an, susan vaiz de ölümdür."* buyrulmuştur.

Ebu Hureyre hazretleri der ki: "Kim Kur'anı küçüklüğünde öğrenirse Kur'an onun etine ve kanına karışır ve kim de Kur'anı yaşlılığında öğrenirse Kur'an ondan kaçmaya çalışır. Zor öğrenir, çabuk unutur."

Birincisindeki hikmet, insanın küçüklüğünde kalbinin kendisini meşgul

---

1- Hadisi, Ahmed, Nesaî ve Hâkim tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/406.

eden her şeyden, uzak olmasıdır. Çünkü böyle kalbe rastlayan bir şey orada yerleşir. Nitekim şair şöyle der:

Ben aşk nedir bilmeden onun aşkı bana geldi.
Ve bende boş bir kalp bularak hemen yerleşiverdi.

11. «**Halbuki Biz, zulmeden**», Allah'ın âyetlerini inkâr eden «**nice memleketleri**»n halkını «**yok etttik, onlardan**» yani, onları helâk ettikten «**sonra da**» nesep ve dince onlardan olmayan «**başka bir kavim yarattık.**»

"*Kasamnâ*", helâk ettik demek olup aynı zamanda kuvvetli gazab ve şiddetli kızgınlığa delâlet eder. "*İnşâ*" ise icad etmek, meydana getirmek ve yok olan bir şeyi yokluktan varlık âlemine çıkarmak demektir.

12. «**Onlar**», o zalimler şiddetli «**azabımızı sezdikleri zaman hemen oradan**», o şehirden hayvanlarını koşturarak «**kaçıyorlardı.**» Ya da kaçışlarındaki aşırı hızda, hayvanlara teşbih edilmişlerdir.

13. Kendilerine: «'**Durun kaçmayın!**» Şımarıp nankörlük edinceye kadar «**bol bol verilip şımartıldığınız nimetlere ve**» öğündüğünüz «**meskenlerinize dönün. Çünkü**» insanların bir beldede oranın ileri gelenleriyle görüşmeksizin bir karara varmadıkları gibi, olaylar ve hadiselerde insanlarca müşavere ve tedbir maksadıyla «**sorguya çekileceksiniz!'**» denildi.

14. Kaçarak kurtulmaktan ümitlerini kesip azabın ineceğini anlayınca: «'**Vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız' dediler.**» Azabın inmesini gerektiren suçlar işledik. Bu sözleri pişmanlığın fayda vermediği bir zamanda kendilerinin zalim olduklarının ve pişmanlık duyduklarının bir itirafıdır.

15. «**Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları**» yani "*vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız*" sözleri «**sürüp gitti.**» Bu sözlerini tekrar edip dururlar. Bu âyet, zulmün mamur belde ve ülkeleri harap edeceğine işaret etmektedir. Hadisi şerifte; "*zulüm kıyamet gününde karanlıklardır.*"(2)

Kalp, marifet ve ihlâstan mahrum kalınca harap olur. Kalbin harap ol-

---

2- Hadisi Ahmed ve Müslim *Sahih*'inde şu lafızla rivayet etmiştir: "*Zulümden sakının. Çünkü zulüm, kıyamet gününde karanlıklardır...*" *el-Fethü'l-Kebîr*, 1/34.

masının işareti de organların isyan etmesi ve helâke götüren şeylere meyletmesidir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (١٦) لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ (١٧) بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ
فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ (١٨) وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا
يَسْتَحْسِرُونَ (١٩) يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (٢٠)

16. Biz, göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.

17. Eğer Biz oyun -eğlence dileseydik, herhalde kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık (Ama biz bunu yapanlardan değiliz.)

18. Hayır Biz, hakkı batılın üzerine fırlatırız da onun beynini parçalar. Bir de bakarsın o yok olup gitmiştir. Allah'a yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!

19. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'nundur. O'nun katında olanlar, kendisine ibadetten büyüklük taslamazlar, bir yorgunluk da duymazlar.

20. Gece gündüz tesbih ederler, asla usanmazlar.

16. «Biz,» kubbeyi andıran **«göğü»** döşeğe benzeyen **«yeri ve ikisinin arasındakileri»**, çeşitli yaratıkları ve hayret veren şeyleri **«oyun olsun diye yaratmadık.»** Aksine pek çok hikmetler için yarattık. *"Halk=Yaratmak"*; bir şeyi, bir benzeri olmaksızın meydana getirmek demektir.

17. «Eğer Biz oyun-eğlence dileseydik herhalde kendi katımızdan» yani kudretimizin yettiği yönden ve cennet hurilerinden ya da daha başka şeylerden **«edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık. (Ama biz bunu yapanlardan değiliz.)»** Hikmete aykırı olduğundan dolayı, onu istememiz mümkün değildir. Böylece oyun ve eğlence edinmemiz kesinlikle olmaz.

Âyetteki *"lehv: Oyun-eğlence"* ile Allah, kadın ve çocuğu kasdetmiştir, şeklinde açıklayan müfessirler lehvi, dünya hayatının zinetinden bir kısmına tahsis etmiş olurlar.

18. «Hayır Biz, hakkı batılın üzerine fırlatırız da onun beynini parçalar,» yani, Bizim işimiz ve şanımız, batılın üzerine -ki, eğlence ve küfür de bu kabildendir- Hakkı galip getirmektir. **«Bir de bakarsın o»** tamamiyle **«yok olup gitmiştir.»**

Âyetteki *"demğ"*, elmas ve yâkut gibi sert bir cisime çarpan şeydir. O sert cismi yumuşak ve içi boş bir cisme atar onu paramparça eder. Burada zihinde iyice yerleşmesi için ancak akılla bilinebilen bir şey, hissedilen, görülen bir şeye benzetilmiştir. *"Zuhûk"* ise ruhun çıkıp gitmesidir. Nitekim canın zorla çıktığını ifade etmek için de bu kelime kullanılır.

Sizlere, karısı vardır, oğlu vardır diyerek **«Allah'a»**; sihir ve karma karışık rüyalardır diyerek de Kur'ân'a **«yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!»** el-Asmaî demiştir ki, "veyl" kelimesi bir şeyin çirkin olduğunu ifade etmek için kullanılır. Üzüntü için de kullanılır. "Veyh" kelimesi ise acımak için kullanılır. "Veyl"in cehennemde bir vadi olduğunu söyleyen, bununla, bu kelimenin bu mana için vazedildiğini kasdetmemiştir. Ancak kimin hakkında Allah böyle demişse, o kimse cehennemi hak etmiş ve bu, kendisi için kesinleşmiş olur. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Ey müşrikler! Artık sizin için helâk olmak kesinleşti.

19. «Göklerde ve yerde kim varsa hepsi» yaratmak ve kul olmak bakımından bütün yaratıklar **«O'nundur. O'nun katında olanlar,»** yani yüce melekler **«kendisine ibadetten büyüklük taslamazlar.»** Kendilerini büyük saymazlar. Aksine Allah'a ibadet etmekle öğünürler. O'na ibadetten şeref duyarlar. Halbuki insanlar, son derece zayıf oldukları için Allah'a ibadet etmeye daha muhtaçtırlar. O melekler Rablerine ibadetten **«bir yorgunluk da duymazlar.»**

20. «Gece gündüz tesbih ederler,» yani, her vakit Allah'ı tenzih, tazim ve temcid ederler. **«Asla usanmazlar.»** Göz açıp kapayacak kadar bir vakit de olsa onu tesbihten geri kalmazlar. Çünkü onlar, insanın nefesle; balığın da su ile yaşadığı gibi Allah'ı tesbihle yaşarlar. Yani, bizim için nefes almak neyse melekler için de tesbih odur. Kalkmamız, oturmamız konuşmamız bizi nefes almaktan alıkoymuyorsa, melekleri de, yaptıkları işlerden herhangi bir şey, tesbihten alıkoymaz.

Şeyhimden işittim, şöyle diyordu: "Kulluğun tatlılığı, ancak Allah'ı tam bilmekle ve kâmil manada şûhûd ile müyesser olur. Çünkü, padişahla sohbet ve sırlaşmanın lezzetine seyis erişemez. Dolayısıyla hicab ehlinin ibadeti, gevşeklikten, bıkkınlık ve zorlamadan hâli olmaz. Peygamberler gibi ehli marifete gelince, onlar için ibadet, başkaları için âdet gibi olmuştur. Yani, ibadetlerini rahatlıkla, aşk ve şevkle yaparlar."

أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ (٢١) لَوْ كَانَ فِيهِمَا
آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ
(٢٢) لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (٢٣) أَمِ اتَّخَذُوا
مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ
وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ
(٢٤) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ
لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (٢٥)

21. Yoksa onlar yeryüzünden birtakım tanrılar edindiler de ölüleri onlar mı diriltecek?

22. Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka birtakım tanrılar olsaydı ikisinin de düzeni bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.

23. Allah, yaptığından sorumlu olmaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.

24. Yoksa O'ndan başka bir takım tanrılar mı edindiler? De ki: "Haydi delilinizi getirin! İşte benimle beraber olanların Kitabı ve benden öncekilerin Kitabı." Doğrusu onların çoğu hakkı bilmezler. Bu sebeple yüz çevirirler.

25. Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: "Benden başka ilâh yoktur. Artık Bana kulluk edin" diye vahy etmiş olmayalım.

21. «**Yoksa onlar yeryüzünden**» bazı taşları yontarak «**bir takım**» putları «**tanrılar edindiler de ölüleri onlar mı diriltecek?**» Yani şu müşrikler, yerden ölüleri diriltmeye kadir olan bir takım tanrılar mı edindiler? Onların cansız ve hakir putları ilâh edinerek öldükten sonra diriltmeyi onlara isnad etmeleri kınanmaktadır. Çünkü onlar, ilâhın husûsiyetlerinden olan ölüleri diriltmeyi putları için iddia etmişlerdir. (3)

22. Ey müşrikler! «**Eğer gökte ve yerde**» inancınıza göre «**Allah'tan başka bir takım tanrılar olsaydı ikisinin de düzeni bozulurdu.**» Yani, yer ve gök, görülen nizamın dışına çıkarlardı. Çünkü, iki kişi arasında verilen her iş bir düzene göre yürümez. Bir memleketi iki padişah idare ederse halkın düzeni bozulur. Bunlardan birinin diğerine tâbi olduğu ileri sürülürse, o zaman diğerinin yani söz sahibinin ilâh olduğu belirlenmiş olur. Burada Allah, aklî delil ile kendisinin ortaktan münezzeh olduğunu belirtmektedir. Âyetteki *"İllâ"*, başka manasınadır. «**Arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.**» Allah'ı, arşın Rabbini, onların anlattıkları şeylerden tenzih edin. Yani, ortak, zevce ve evlât edinmek gibi onların anlattıkla-

---

3- Âyetin mânâsının açıklanması: Bu müşrikler, ölüleri diriltmeye gücü yeten, yeryüzünden ilâhlar mı edindiler? Aslâ! Onlar, hiçbir şeye gücü yetmeyen cansız varlıkları ilâhlar edinmişlerdir. Onlar diriltmekten âciz varlıklardır. Onları nasıl ilâhlar edindiler?

rı şeylerden Allah'ı tenzih edin. Çünkü bunlar cisim olan şeylerin sıfatlarındandır. Halbuki Allah, bir cisim olsaydı, âlemi yaratmaya ve onu idare etmeye gücü yetmezdi. Bununla beraber cisim boşlukta, yer kaplar. Bu ise cismin sonradan olmasının işaretlerindendir. Vücudu vacib olan Allah ise bunlardan yücedir, münezzehtir.

Büyüklerden biri demişdir ki: "Seneviyye yani biri hayrın diğeri de şerrin kaynağı olmak üzere iki tanrıya inananlar, âlemin iki ilâhı olduğunu iddia ettiler. Bu iddiaları, hem keşif ve hem de burhân delili ile batıldır. Bir cesedin iki kalbi, bir bedenin iki ruhu, bir göğün de iki güneşi olmaz. İyiler, tek olan Allah'a şehadet ettiler. O da fizîkî âlemin ötesindedir. Eğer iki güneş olsaydı âlemin nizamı bozulurdu. Mevcut nizam, başka bir güneş istemez; nasıl başka bir tanrı istiyebilir? Başka bir güneş bulamadığına göre anladık ki muhakkak varlık aleminde başka bir ilâh yoktur."

23. Yüce «**Allah yaptığından**» ve hükmettiği herhangi bir şeyden «**sorumlu olmaz; onlar ise**» yani kullar ise, yaptıkları en küçük şeylerden «**sorguya çekileceklerdir.**» Allah'sa, yaptığı şeyden sorulmaz. Çünkü O, Rab'dır, mâliktir, bilendir ve ilmi sonsuzdur. Onun dışındaki her şey kuldur, câhildir. Hiçbir şeyi öğrenmeden bilmez. Cahil kölenin yaptığı bir işten dolayı her şeyi hakkıyla bilen efendisine itiraza ve niçin yaptın, şöyle yapsaydın gibi bir şey söylemeye asla hakkı yoktur. İnsanlarsa sorulurlar, sorumludurlar. Çünkü onlar, kuldurlar, yaratıktırlar, hata ederler. Dolayısıyla yaptıkları her şeyden niçin yaptınız diye sorulurlar.

İyi bil ki, itiraz, Rabbi gazaba getiren kötü bir şeydir. O'nun cezasını ve gazabını gerektirir. Yüce Allah'a işinde itiraz etmek kötü bir şey olduğu için iblise lânet edildi. İnkârcıların azgınlarından oldu. Çünkü Allah Teâlâ, ona secde etmekle emredince; *"...çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim?"* (İsrâ: 61) demişti. Ehli bid'atten olanlar, Allah'a itiraz etmekten ve onun sıfatlarıyla ilgili konularda ileri geri rastgele konuşmaktan dolayı helâk olmuşlardır. Onlar sahabenin, tabiînin ve ehl-i hak olarak onlara tabi olanların dalmadıkları konulara dalmakta sakınca görmediklerinden dolayı şüphelere düşmüşler ve hidayetten sapmışlar, bir çoklarını da saptırmışlardır.

Ehli hak sözbirliğiyle demişlerdir ki: "Fiilinde ve yaratıklarında meydana getirdiği bir şeyde Allah'a itirazda bulunmak küfürdür. Buna kâfir, cahil ve sapık olanlardan başkası cüret edemez. Peygambere itiraz da böyledir. Çünkü o hevâ ve hevesinden değil, ancak Haktan aldığını konuşur. Bundan dolayıdır ki peygambere itiraz, Allah'a itirazdır. Ona itiraz ise yok olmak demektir."

Büyüklerden birinin şöyle dediği nakledilmiştir: "Gafillerden birinin meclisinde bulundum. Bir ara: *'Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Koku, kadınlar, gözümün nuru olan namaz'* (4) hadisinden dolayı peygamberi kastederek falan kimse de olsa hiçbir kimse için hevâdan kurtuluş yoktur, dedi. O şahsa dedim ki, 'Allah'tan utanmıyor musun? Çünkü Hz. Peygamber, sevdim demedi; aksine sevdirildi buyurdu. Allah'tan gelen bir işten dolayı kul nasıl kınanır?' Daha sonra beni bir gam ve keder aldı. Hz. Peygamberi rüyada gördüm. Bana: 'Üzülme onun işini bitirdik' buyurdu. Daha sonra duydum ki o şahıs öldürülmüş."

Fakihler dediler ki: "Herhangi bir kimse noksanlık kastederek Hz. Peygamberi kadınlara meyletmekle kınarsa, ceza olarak öldürülür." Allah böylelerini kahretsin.

24. «Yoksa O'ndan başka bir takım tanrılar mı edindiler?» Buradaki soru, Allah'tan başka tanrı edinmelerini inkâr etmek, çirkin göstermek ve bunun büyük bir şey olduğunu bildirmek içindir. Yani, müşrikler, Yüce Allah'ı aşarak ulûhiyetin özelliklerinden tamamen yoksun olan bir takım tanrılar mı edindiler? demektir.

Onlara, delillerini çürütme ve taş atma yoluyla **«de ki: 'Haydi»** akıl ve nakil yönünden iddia ettiğiniz **«delilinizi»** bana **«getirin!»** Verin! Çünkü delili olmayan bir sözün sıhhati de olmaz; özellikle böyle önemli bir işte. **«İşte benimle beraber olanların Kitabı ve benden öncekilerin Kitabı'.»** Burada üç Kitab'a; Kur'an-ı Kerîm, Tevrat ve İncil'e işaret edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm büyük bir zikir, kıyamete kadar da bir öğüttür. Tevrat ve İncil de büyük bir zikir ve geçmiş milletler için bir öğüttür. Yani bu üç Kitab'a müracaat edin, bir bakın; bunlardan birinde, tevhidle emir dışında bir şey bulabilir misiniz? İşte ben delilimi getirdim; Haydi siz de delilinizi getirin!

«Doğrusu onların çoğu hakkı bilmezler.» Yani hakkı anlamazlar. Onunla batılı, birbirinden seçemezler. Bu sebeple tartışmak onlara fayda getirmez, etki yapmaz. Çünkü bütün fesadın aslı olan cehalet ve hak ile batıl arasını ayıramamak, onlardadır. Yüz çevirmeleri bundan doğmuş, inkârları bundan ileri gelmiştir. **«Bu sebeple yüz çevirirler.»** Tevhid'den ve peygam-

---

4- Hadisi Ahmed, Nesâî, Hâkim ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/68.

ber'e uymaktan yüz çevirmeye devam ederler.

25. «Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona:» Şüphesiz **«'Benden başka ilâh yoktur. Artık Bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım.»** Yani, Beni birleyin, Bana ortak koşmayın.

Bu âyette, bütün nebilerin, peygamberlerin sadece iki maslahata dayanarak geldikleri hikmetine işaret vardır. Bunlar da: Faydalarının Allah'a değil kula dönmesi için Allah'ın birliğini isbat ve ihlâsla O'na ibadet etmektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Ben cinleri ve insanları ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyat: 56)

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ
بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ (٢٦) لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ
يَعْمَلُونَ (٢٧) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ
اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ (٢٨) وَمَنْ يَقُلْ
مِنْهُمْ اِنِّي اِلٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٢٩)

26. "Rahman çocuk edindi" dediler. O, bundan münezzehtir. Aksine (melekler,) ikrama erdirilmiş kullardır.

27. Bunlar, sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle hareket ederler.

28. Allah, onların önlerindekini de bilir, arkalarındakini de bilir. Onlar, Allah'ın razı olduğu kimselerden başkasına şefa-

at etmezler ve O'nun korkusundan titrerler.

29. Onlardan her kim: "Ben O'ndan başka bir tanrıyım!" derse, Biz onu cehennemle cezalandırırız. Zalim olanları, işte böyle cezalandırırız.

26. Huzâa kabilesinden bazı müşrikler de: «**'Rahman,**» meleklerden «**çocuk edindi' dediler.**» Onların Allah'ın kızları olduğunu ve Allah'ın cinlerden bazı ileri gelenlerle, seçkinleriyle evlendiğini ve melekleri bunların doğurduğunu iddia ettiler.

«**O, bundan münezzehtir.**» Yani, kendisine yakışır şekliyle bundan yücedir, münezzehtir. Bu ifadenin, müşriklerin ahmakça sözlerinden teaccüb için olması da mümkündür. O takdirde manası: Çocuk, zevce ve ortak edinmek gibi kendisine isnad edilen şeylerden yaratan ne kadar uzak ve ne kadar yücedir, demek olur.

Melekler onların dedikleri gibi değil, «**Aksine melekler ikrama erdirilmiş**», Allah katında mukarreb, kullardan çoğu üzerine üstün kılınmış «**kullardır.**» Yaratık olmak, doğurmaya aykırıdır. Çünkü, doğurmak ilişkiyi gerektirir. Dolayısıyla onların iddia ettikleri gibi melekler Allah'ın çocukları değildirler.

27. «**Bunlar,**» yani melekler «**sözleriyle O'nun önüne geçmezler.**» Yani melekler, terbiyeli köleler gibi tam manasıyla itaatlarından dolayı Allah, bir şey demedikçe ve onunla emretmedikçe bir şey demezler «**ve yalnız O'nun emriyle hareket ederler.**» Yani, O'nun emriyle dedikleri gibi yine O'nun emriyle hareket ederler; asla başkasının emriyle değil.

28. «**Allah, onların önlerindekini de bilir**» yani Allah'a, söz ve iş olarak yaptıklarından hiçbiri gizli değildir. «**Arkalarındakini de bilir.**» Yani söz ve işlerinden yapmadıklarını da Allah bilir. «**Onlar Allah'ın razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler.**» Yani, iman ehlinden, Allah'tan korku duyanlara şefaat ederler.

İbni Abbas der ki: "Ancak 'La ilâhe illallah' diyenlere şefaat ederler."

"Şef" bir şeyi benzerine katmak, teki çift yapmak demektir. Şefaat ise bir şeyin diğerine, ona yardım ederek katılmasıdır. Bu, daha çok derece bakımından daha yüce olanın derece itibariyle kendisinden aşağıda olana katılma-

sında kullanılır. Kıyamet günündeki şefaat da bu kabildendir. (Dereceleri yüksek olanlar diğerleri için af ve ihsan dilerler.)

Bu âyette, büyük günah sahiplerinden şefaati men etme konusunda Mu'tezile için bir delil yoktur.

«Ve O'nun korkusundan titrerler.» Yani, bununla beraber onlar, Allah'tan korktuklarından dolayı, sevgi ve saygıyla titrerler.

29. «Onlardan» yani meleklerden **«her kim:»** Allah'ı aşarak faraza: **«'Ben O'ndan başka bir tanrıyım!' derse , Biz onu»** diğer mücrimler gibi **«cehennemle cezalandırırız.»** Onları, yüce vasıflarından ve sevilen fiillerinden hiçbiri kurtaramaz.

Bu âyet, şirkten kaçınmaları yolunda, tanrılık iddiasında bulunanları tehdit etmekle birlikte müşrikler için de bir tehdittir.

«Zalim olanları, işte böyle cezalandırırız.» Yani, eşyayı, yerinin dışına koyanları, ortak koşmakla ve ilâhlık iddia etmekle hadlerini aşanları, bu acıklı ceza gibi cezalandırırız.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَ
الْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ
حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ
بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَ
جَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ

فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

30. İnkâr edenler, göklerle yer bitişik halde iken Bizim, onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmediler mi? Hâlâ inanmıyorlar mı?

31. Yer yüzünde, onları sarsmasın diye, sabit dağlar yarattık ve onda, istedikleri yere gidebilmeleri için geniş yollar açtık.

32. Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık. Onlarsa hâlâ gök yüzünün âyetlerinden yüz çevirmekteler.

33. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur. Bunlardan her biri bir yörüngede yüzmektedirler.

30. «İnkâr edenler, göklerle yer bitişik» ve yapışık **«halde iken...»** Aralarında bir boşluk ve açıklık yoktu. *"Ratk"* bir şeyin bir şeye eklenip kaynaşarak bitişmesi demektir. **«Bizim onları»** birbirinden **«ayırdığımızı** (5) **ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmediler mi?»** Buradaki soru rü'yetin nefyini inkâr içindir. Mana şudur: O inkârcılar düşünmediler mi, bilginlerden

---

5- *Ratk*, bir şeyin bir şeye eklenip kaynaşarak bitişmesi demektir.

Fatk ise, fek gibi koparıp ayırmaktır.

Bu âyetteki "ratk" ve "fatk" hakkında, âlimler üç anlam açıklamışlardır:

Birincisi: İbn Ömer ve İbn Abbas (r.a.)dan bir rivâyette gök, ratk idi yağmur yağmıyordu ve yer ratk idi ot bitmiyordu; sonra Allah göğü fatk etti ağmur yağdırdı, yeri fatk etti ot bitirdi denilmiştir.

Buna göre (âyette geçen) görme işi (hakikî anlamda) gözle olabilir; fakat ratk ve fatk mecazîdir. Ve âyetin ifadesi şeklindeki ifade yerine oturtulmuştur.

İkincisi: İbn Abbas'tan, İkrime, Hasan, Katade ve İbn Cübeyr yollu bir rivayette, gökler ve yer ikisi bitişik bir şeydi, Allah, aralarını ayırdı denilmiştir. Bu mânâ, ilk madde teorisine uygunluk gösterdiği gibi, yerin güneşten ayrıldığı yolundaki son teoriye de değinmiş olur.

Buna göre ratk ve fatk hakikattir. Fakat görme, ilim veya görüş anlamındadır.

Üçüncüsü: Ratk yoklukta ortaklık, fatk yaratmak ve farklı kılmak anlamında olmaktır. Bu da birtakım müfessirlerin dirayeten anladıkları bir mânâdır.

Bunda görme ilmî, ratk ve fatk mecazîdir.

Bununla beraber gösterdiğimiz gibi âyet üç mânâya da gelebilir hepsi de sahihtir, aralarında çelişki yoktur. (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili C: 5, S: 448-449) →

sormadılar mı, kitapları mütâlea etmediler mi ve bilmediler mi? Bilinen her canlıyı, canlı olan her şeyin başlangıcını suyun cinsinden meydana getirdik ki, bu da nutfedir. Nitekim Allah, şöyle buyurdu: *"Allah her canlıyı sudan yarattı."* (Nur: 45) yani canlılardan her ferdi, belirli bir nutfeden yaratmıştır ki, o da babasının kendisine özel nutfesidir. Ya da, canlıların çeşitlerinden her bir çeşidi, suyun çeşitlerinin birinden yarattı. Bazıları da bitki ve ağaç, su ile yetiştikleri için bu âyete girer dediler.

Su, yer yüzünün çevresini kuşatan akıcı bir cisimdir. Hayat, bitki ve hayvanda mevcut olan, büyüme ve artma kuvvetine de denir. Nitekim âyette: *"Yer yüzünü ölümünden sonra diriltir, canlandırır"* buyrulmuştur. (Hadid: 17) **«Hâlâ inanmıyorlar mı?»** Yani, hâlâ Allah'ın kudretini tasdik etmiyorlar mı?

Burada Allah *"her canlıyı sudan yarattık"* âyetiyle insan, hayvan ve bitki gibi canlılardan hayat sahibi olan her şeyin hayatını; canlı yaratıkların hepsinin aslı olan sudan yarattığına işaret etmektedir. Kendisinde hayat bulunan bu varlıkların hepsi, yetişmesinde ve devamında suya muhtaçdır. Hayvanlar ve canlılar da böyledir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"Ve Allah her canlıyı sudan yarattı."* (Nur: 45) Bunların hepsi, ruhların şehadetiyle, tanıklığıyladır.

Bil ki, âyetleri, delilleri görmekten maksat, onları görmekten, onları yaratanı kalb gözüyle görmeye intikaldir. Bu da imanın hakikatidir.

Hikâye edilir ki: Bir gün Hazreti Ali, minbere çıkarak dedi ki: "Ne isterseniz sorun. Çünkü göğsümde çok ilim var. İşte Rasûlüllahın mübarek tükrüğü ağzımda." Mecliste Yemen'li bir kişi vardı. Hz. Ali için dedi ki: "Bu adam büyük bir iddiada bulundu, bense bunu mat edeceğim." Yerinden kalkarak dedi ki: "Sorayım mı?" Hz. Ali de: "Mat etmek için değil, öğrenmek ve anlamak için sor." dedi. Yemen'li dedi ki: "Beni sormaya sen sürükledin, zorladın. Rabbini gördün mü ey Ali?" Hz. Ali: "Görmediğim bir rabbe ibadet etmem"

Görüldüğü gibi Tabiat ilimlerindeki gelişmeler, bu âyetin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Nitekim, bazı ilim adamlarına göre uzaydaki cisimler, vaktiyle bir gaz kütlesi halinde idi. Zamanla, bu gaz kütlesinden küreler halinde parçalar kopmuş ve uzay boşluğuna fırlamıştır. Aynı şekilde, dünyamız da, bir gaz kütlesi olan güneşten kopmuş ve zaman içinde soğuyarak kabuk bağlamıştır. Bu arada, dünyamızdan yükselen gazlar ve buharlar, yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş ve böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiş suda yosunlaşma ile başlayan canlılar, ilâhî kanunlara göre gelişmiştir. Allah en mükemmel canlı türü olarak da yine içinde suyun bulunduğu özel bir çamurdan insanı yaratmıştır. (Naşir) dedi. Yemen'li: "Nasıl gördün?" dedi. Hz. Ali: "Gözler O'nu bizzat kendisine has olan görme duyusu ile görmemiştir. Ancak O'nu imanın hakikatiyle kalpler görmüştür. Rabbim birdir ortağı yoktur, birdir ikincisi yoktur, tekdir benzeri yoktur. Hislerle idrak edilmez, kıyasla da mukayese olunmaz" dedi. O anda Yemen'li, bu cevabın dehşetinden bayılarak düştü. Ayılınca: "Hiçbir kimseye mat etmek maksadıyla soru sormamaya Allah'a söz verdim," dedi.

31. «Yeryüzünde, onları sarsmasın diye,» bir sürü **«sabit dağlar yarattık.»** Yer yüzü, cisimler arasında en katı bir cisimdir. *"Revâsiye"* sâbit, anlamındaki râsî kelimesinin çoğuludur.

İbni Abbas der ki: "Yeryüzü su yüzüne yayılmıştı. Geminin su üzerinde sallandığı gibi, o da üzerindekilerle sallanıyordu. Geminin demir atmakla sabit kılındığı gibi Allah da onu sabit dağlarla durdurdu, sabitleştirdi."

«Ve onda» yani, yeryüzünde **«istedikleri yere gidebilmeleri için geniş yollar açtık.»** Uzak ülkelerdeki işlerini bitirmek maksadıyla, rahatlıkla ve şaşırmaksızın açtığımız bu yollardan gitsinler. *"Ficâc"* iki dağ arasındaki geniş yol anlamındaki "fec" kelimesinin çoğuludur. "Fec" kelimesi mastar olarak da kullanılır ki iki dağın arasını yarmak demektir. *"Sübül"* kelimesi de "Sebîl"in çoğuludur. Sebîl, gidilip gelinen yol demektir.

32. «Biz, gökyüzünü» direksiz olduğu halde düşmekten, bozulmak ve çözülmekten ya da kulak hırsızlığından **«korunmuş»** yani kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanlardan ateş sütunuyla korunmuş **«bir tavan yaptık.»** Gök, yeryüzünün tavanı gibi olduğundan tavan ismiyle isimlendirilmiştir.

«Onlarsa hâlâ gök yüzünün âyetlerinden» yani, güneş, ay, yıldızlar ve diğerleri gibi Allah'ın varlığına, birliğine, sanatının yüceliğine ve kudretinin azametine parlak işaretler kıldığı pek açık delillerinden **«yüz çevirmekteler.»** Bunları düşünmüyorlar, küfür ve sapıklıklarına bir son vermiyorlar. Rahmetinin eserlerine bir bakın! San'atının ve kudretinin hayret veren yönlerini bir düşünün! Düşünün de böylece ilâhî marifet denizlerinden inciler çıkarasınız.

Hikâye edilir ki, Hz. Davud (a.s.) odasına girdi. Orada küçük bir kurt gördü. Onun yaratılışını düşünerek: "Allah, şunu, değer vererek niçin yaratmıştır?" dedi. Bunun üzerine Allah onu konuşturdu. Dedi ki: "Ey Davud! Sen kendini mi beğeniyorsun? Ben, Allah'ı zikrediyor ve Allah'ın sana verdiği şeylerden daha çok O'na şükrediyorum."

Âyetleri görmekten maksat, Allah'ı her şeyin başında zikretmektir. Böyle yapmak, olgun mü'minlerin özelliklerindendir. Bu sebeple akıllı kimsenin, nefsini hevâdan men etmesi ve onu doğruya iletmesi konusunda düşünmesi ve irşad için, aklî ve naklî yolu en iyi bileni seçmesi gerekir.

33. Yer yüzünün gölgesi olan **«geceyi,»** güneşin ışığı olan **«gündüzü,»** gündüz yıldızı olan, aydınlatan **«güneşi ve»** gece yıldızı olan, aydınlatan **«ayı yaratan»** yalnız **«O'dur.»** Yani, bu şeyleri yaratan ve yokluk âleminden varlık âlemine çıkaran yalnız Yüce Allah'tır. Sonsuz kudret ve her şeye galip gelen hikmet, O'nundur. **«Bunlardan»** yani, güneş ve aydan **«her biri bir yörüngede yüzmektedirler.»** Yani, suda yüzmek gibi yörüngenin sathında akarlar. Aslında *"sebh"* suda ya da havada süratlice hareket etmek, gitmek demektir. Hakiki manası budur. Burada istiare sanatı yoluyla yıldızların yörüngelerindeki hareketleri için kullanılmıştır.

Kur'an'ın lâfzının delâlet ettiğine göre, yörüngeler durmakta, yıldızlarsa yörüngelerde balığın suda yüzdüğü gibi akmaktadır.

Bil ki, Allah göğü yaratıp da gecenin, gündüzün, sıcak ve soğuğun birbiri ardınca olması sûretiyle diğer menfaatlerin görülmesi ve belli olması için güneşi ve ayı yaratmamış olsaydı, kulları üzerine nimetleri tamamlanmazdı. Şüphesiz ki O'nun nimetleri, güneş ve ayın yörüngelerinde hareket etmeleriyle olgunlaşır. Bundan dolayıdır ki, *"bunlardan herbiri bir yörüngede yüzmektedirler."*

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَاِنْ مِتَّ
فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ
بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

34. Biz, senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Şimdi sen ölürsün de onlar bâki kalır mı?

35. Her nefis ölümü tadacaktır. Biz sizi, bir imtihan olarak,

kötülük ve iyilikle deneriz. Sonunda ancak Bize döndürüleceksiniz.

34. **«Biz, senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık.»** Yani, ey Muhammed! Senden önce insanlardan hiçbir kimseyi dünyada ebedî kılmadık. Sonsuzlaştırmaya kâdir isek de hiçbir insanı dünyada ölümsüz kılmak bizim kanunlarımızda yoktur. Bu itibarla ölüme hedef olmayan hiçbir kimse yoktur. Durum böyle olunca, **«şimdi sen ölürsün de onlar»** dünyada **«bâkî kalır mı?»** Hayır! Sen de onlar da öleceksiniz. Allah şöyle buyurur: *"Şüphesiz ki sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir."* (Zümer: 30)

Buradaki soru hemzesi *"mitte"* kelimesine dahil olmuş ise de mana itibariyle *"hulûd"* kelimesine dahildir. Buna göre âyetin manası: "Sen öldüğün zaman bu müşrikler, senin ölümüne gülmek için, bâki mi kalacaklar?" demek olur. Şâir şöyle demiştir:

Bizim başımıza gelen musîbetlere gülenlere: "Ayılınız, kendinize geliniz" de.
Çünkü bizim başımıza gelen musîbetlerle onlar da karşılaşacaktır.

Müstedrek'te şöyle rivâyet edilmiştir: "Peygamberimizin vefatında melekler şöyle taziye etmişlerdir: "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühû. Kulun uğradığı her mûsibette Allah katında bir tesellî vardır ve kaçırdığı her nimetin yerine bir bedel vardır. Ancak Allah'a güvenin, rahmetini bekleyin. Esas mahrum, sevaptan mahrum olandır. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekatühû."

Yine Peygamberimizin vefatında kır sakallı, boylu boslu bir kimse sahabenin yanına girmek için omuzlarına basarak ilerledi ve ağladı. Daha sonra sahabeye dönerek şöyle dedi: "Allah katında her mûsibet için bir tesellî vardır. Her elden kaçanın yerine bir bedel vardır. Her yok olanın yerini tutacak bir halef vardır. Onun için Allah'a dönün, Allah'ı isteyin! Belâda onun nazarı, sizin üzerinizedir. İyi bakın, gerçek belâya uğrayan, başına gelen musîbetler telâfî edilmeyendir" dedi, ayrıldı. Hz. Ebubekir ve Hz. Ali: "Belki bu Hızır aleyhisselâmdır," dediler.

35. **«Her nefis ölümü tadacaktır.»** Nefisten murat, insanın ruhu olan nefs-i natıka'dır. Ölümü de ruhun cesedinden ayrılmasından ibarettir. Yani, ayrılmanın acısını tadacaktır, demektir. Tatmak kelimesini burada bilinen açık anlamıyla anlamak mümkün değildir. Çünkü ölüm, yenen şeylerden de-

ğildir ki tadılsın, tadına bakılsın. Aksine tatmak, özel bir idraktir. Bu bakımdan onu idrakin aslından mecaz kılmak mümkündür. Ölüm, hayatın zıddı olarak yaratılmış, vücutla ilgili bir sıfattır.

Hz. Âişe der ki: "Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebu Bekir, izin isteyerek Rasûlüllahın konulduğu odaya girdi. Mübarek yüzünün üzerindeki örtüyü kaldırarak öptü ve Allah doğru söyledi diyerek: *'Biz senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Şimdi sen ölürsün de onlar bakî kalır mı?'* âyetini okudu. Daha sonra dışarı çıkarak insanlara bir hutbe irat etti. Hutbesinde dedi ki: "Kim Muhammed'e tapıyorsa şüphesiz ki Muhammed vefat etmiştir. Ve kim Allah'a tapıyorsa şüphesiz ki Allah diridir, ölmez." Daha sonra şu âyeti okudu: *'Muhammed ancak bir peygamberdir. Kendisinden önce de birçok peygamberler geçmiştir. O, ölür veya öldürülürse tekrar geriye mi döneceksiniz?...'* (Âl-i İmran: 144) Sanki Müslümanlar, daha önce bu âyeti hiç okumamışlardı."

«Biz, sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneriz.» Yani, ey insanlar! Sabır ve şükür eder misiniz; yoksa etmez misiniz diye yoksulluk, acı, zorluk, zenginlik, zevk ve sevinç gibi kötülük ve iyilikle yani mûsibet ve nimetlerle sizi deneyeceğiz. Bunlar birer mükellefiyet, yükümlülüktür. Yükümlülük şu yönlerden belâ olarak isimlendirilmiştir:

Birincisi: Yükümlülüklerin hepsi insana zor ve ağır gelir. Bu yönüyle belâ olmuştur.

İkincisi: Yükümlülükler bir takım imtihanlardan ibarettir.

Üçüncüsü: Allah, insanları şükretmeleri için bazan sevinilecek şeylerle dener; bazan da üzücü şeylerle imtihan eder ki bu üzücü şeylerle imtihan ile mihnet hâsıl olur. Mihnet yani insanın kendisiyle denendiği, imtihan edildiği her şey, belâdır. Bu, bakımdan mihnet, sabır gerektirir. Mihnet iki belânın en büyüğüdür.

Bu bakışla bakarak Hz. Ömer der ki: "Darlıkla imtihan edildik sabrettik. Bollukla da imtihan edildik ama şükretmedik." Bundan dolayı Emir-ü'l-Mü'minîn şöyle der: "Kim dünyada kendisine mal ve servet verilir de onunla kendisine tuzak hazırlandığını bilmezse o kimse aldanmıştır."

«Sonunda ancak Bize döndürüleceksiniz.» Tek başınıza ve müşterek olarak başkasına değil, sadece Bize döndürüleceksiniz. Başkasına değil. Böylece iyilik ve kötülük olarak yaptığınız şeylerden dolayı sizlere karşılığını vereceğiz.

Bu âyet, hem bir vaad, hem de bir vaîd yani, tehdittir. Ayrıca bunda, dünya hayatından maksadın bu dünyanın bir imtihan yeri, sevap ve cezaya hedef olduğuna işaret vardır.

Bil ki, iyilik ve kötülüğün karşılığını vermeye yükümlülük yurdu denilen dünya âlemi yetmez. Bu bakımdan, ikinci bir âlem gereklidir. Bu âleme ise ancak ölümle ve yeniden dirilişle varılır. Bunun için de her insanın ölmesi, sonra da dirilmesi mutlaka şarttır.

وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ
كَفَرُوٓا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًاۜ اَهٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْۚ
وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ الْاِنْسَانُ
مِنْ عَجَلٍۜ سَاُورِيكُمْ اٰيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ
مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ
يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ
رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ
قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ

(٤١) قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ
عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ (٤٢) اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا
لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ (٤٣)

36. İnkârcılar seni gördükleri zaman: "Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?" diyerek seni hep alaya alırlar. Halbuki onlar, Rahman'ın zikrini inkâr edenlerin ta kendileridir.

37. İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim, bunu Benden acele istemeyin.

38. "Eğer doğru iseniz, bu tehdit ne zaman?" diyorlar.

39. İnkâr edenler ne yüzlerinden, ne de sırtlarından ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi!

40. Aksine o, kendilerine ansızın gelir ki, onları şaşırtır. Artık onu ne geri çevirebilirler ne de kendilerine mühlet verilir.

41. Andolsun senden önceki peygamberle de alay edildi. Ama alay edenleri, kendisiyle alaya aldıkları şey kuşatıverdi.

42. De ki: "Sizi gece ve gündüz Rahman'dan kim koruyabilir?" Buna rağmen onlar, Rablerinin zikrinden yüz çevirirler.

43. Yoksa kendilerini Bize karşı koruyacak tanrıları mı var? Onlar, kendilerine bile yardım edemezler. Katımızdan da dostluk görmezler.

36. «**İnkârcılar**» yani, müşrikler «**seni gördükleri zaman: 'Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?' diyerek seni hep alaya alırlar.**» Putlarınızın mabut olmasını iptal eden ve onlara ibadeti çirkin kılan bir kötülükle putlarınızı diline dolayan bu mudur? diyorlar.

«**Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr edenlerin ta kendileridir.**»

Yani, Peygamber aleyhisselâmın ne bir zarar ne de bir yararda bulunamayan putlarını kötülemesini, kötülükle anmasını kınıyorlar. Halbuki onlar, kendilerine nimet veren ve ihsanda bulunan Rahmanı; vahdâniyyet gibi kendisiyle, anılması vacib olan şeylerle anmalarını inkâr ediyorlar. Bu sebeple kendileri kınanmaya ve inkâr edilmeye daha lâyıktirlar.

37. «İnsan aceleci olarak yaratılmıştır.» *"Acele,"* bir şeyi vaktinden önce istemektir. Öyle ki, "acele, şeytandandır" denmiştir. Aşırı acele etmesinden ve sabırsızlığından dolayı insan, sanki aceleden yaratılmıştır, demektir. Nitekim bir insanın yaratılıştan güzel ahlâka sahip olduğunu ifade etmek için "hulika mine'l-kerem" denir. İnsanın aceleci olmasının işaretlerinden biri de küfre hızla gitmesi ve ilâhî tehdidin âcilen gelmesini istemesidir.

Nadr b. Hâris şöyle demişti: *"Ey Allah'ım! Eğer bu senin tarafından gelmiş hak bir kitapsa, hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize daha acıklı bir azap gönder."* (Enfal: 32)

İbni Abbas'a göre burada insandan murat Hz. Âdem'dir ki, kendisine üfürülen ruh göğsüne gelince aşağı tarafına varmaksızın hemen kalkmak istemişti.

Ey acele edenler **«size âyetlerimi göstereceğim,»** artık onları getirmem hususunda **«bunu Benden acele istemeyin.»** Yani sevdiğime ve peygamberime alay ve düşmanlık yoluyla cehaletiniz ve sapıklığınızdan dolayı eza etmekle, azap talep etmekte acele ediyorsunuz. Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse Benimle harbetmiş, böylece azabı istemekte acele etmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde şöyle denilmiştir:

İstediğin bir şey için acele etme
Çünki acele eden kimsenin istediğine ulaşması pek nadirdir.
İşinde teenni eden kişi her çeşit gayesine erişir.
Acele eden kişi ise ayağının kaymasından uzak kalmaz.

Bir bedevî şöyle der: "Siz siz olun asla acele etmeyin! Çünkü Araplar buna 'pişmanlıkların anası' adını vermişlerdir. Bu sebeple dinî işlerde ve manevî arzularda yavaş olmak, acele etmemek lâzımdır."

38. «'Eğer» bize geleceği konusundaki tehdidinizde **«doğru iseniz, bu tehdit»**, azab ve kıyamet **«ne zaman?'»** ise bize çok acele gelsin **«diyorlar.»**

Buradaki hitap, peygambere ve tehdidin gelişini haber veren âyetleri okuyan mü'minleredir. Onlar bunu alay için söylüyorlar.

39. Yüce Allah cevaben onlara buyurdu ki: **«İnkâr edenler ne yüzlerinden, ne de sırtlarından ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi!»** Yani, *"bu tehdit ne zaman?"* sözüyle acele ettikleri vakti, bir bilselerdi ki, o da ateşin kendilerini her taraftan saracağı vakittir. Öyle ki onu savmaya güç yetiremezler, acele ettikleri şeyi engelleyecek bir yardımcı da bulamazlar.

40. «Aksine o» kıyamet, **«kendilerine ansızın gelir ki, onları şaşırtır.»** Cenabı Allah ölüm ve kıyametin vaktini bildirmemiştir. Zira bunların vakti gizlendiği için insan daha tedbirli, daha titiz ve âhirete hazırlıklı olmaya daha yakın olur. **«Artık onu ne geri çevirebilirler,»** o'ndan murat ya azaptır, ya ateştir, ya da kıyamettir **«ne de kendilerine mühlet verilir.»** Yani, göz açıp kapayacak kadar bir zaman da olsa dinlenmeleri için, kendilerine mühlet verilmez. Veya mazerette bulunmaları için bırakılmazlar, ya da ne kendilerine bakılır, ne de yalvarışlarına bakılır.

41. «Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi.» Bunda müşriklerin istihzalarından dolayı Allah'ın Rasûlü için teselli vardır. Yani, Allah'a yemin olsun ki, senin kavminin seninle alay ettikleri gibi, senden önce geçen birçok büyük peygamberle de alay edilmişti. Onlarsa buna sabrettiler. **«Ama alay edenleri, kendisiyle alaya aldıkları şey kuşatıverdi.»** Yani, alaylarını müteakip acele ettikleri azap, kendilerini kuşatıverdi. Bu, peygamberleriyle alay edenleri, o alaya aldıkları şeyin kuşattığı gibi, müşrikleri de kuşatacağı konusunda, peygamberimiz için bu bir vaaddir.

42. Ey Muhammed! Alay edenlere kınama yoluyla **«de ki: 'Sizi gece ve gündüz Rahman'dan»** yani, gece yahut gündüz, gelmesini hakettikleri Allah'ın azabından şayet Allah size azab etmek isterse **«kim koruyabilir?'»** Kim himaye edebilir? Yani O'ndan başka, azabından kimse sizi koruyamaz. **«Buna rağmen onlar, Rablerinin zikrinden yüz çevirirler.»** Allah'tan korkmak ve kendilerine verdiği güven ve rahatlık gibi içinde bulundukları nimetleri saymak şöyle dursun Allah'ı anmayı bile akıllarına getirmezler. Ki onlara bu tür soru sorulsun. Bunun anlamı, onları bırak böyle bir soru sorma, çünkü bunlar, Allah'ın zikrinden yüz çevirmiş olmaları sebebiyle böyle bir soruya ehil olacak kişiler değildir, demektir.

43. «Yoksa kendilerini Bize karşı koruyacak tanrılar mı var?» Yani, onlar için kendilerini azaptan koruyacak, bir takım ilâhlar var da bunlara mı güveniyorlar? Hayır, öyle bir şeyleri yoktur. **«Onlar, kendilerine bile yardım edemezler. Katımızdan da dostluk görmezler.»** Yani, onların kendilerine yardım etmeye güçleri yoktur. Tarafımızdan herhangi bir yardımla da korunmazlar. Ayrıca dostlarımızda bulunan sekinet (iç huzuru), rahat, rahmet ve kolaylık gibi güzel vasıflardan hiçbiri de kendilerinde yoktur. Böyle olunca başkalarına yardımda bulunmaları nasıl düşünülebilir?

*"Katımızdan da dostluk görmezler"*in manası İbni Abbas'a göre: "Ne de Bizden korunabilirler" demektir.

بَلْ

مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ اَفَلَا يَرَوْنَ
اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ (٤٤)
قُلْ اِنَّمَٓا اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَٓاءَ اِذَا مَا
يُنْذَرُونَ (٤٥) وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ
يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (٤٦) وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ
الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ
خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ (٤٧)

44. Doğrusu Biz, hem bunları hem de atalarını bolluk içinde yaşattık. Nihayet kendilerine ömür uzun geldi. Oysa onlar, Bizim yerküreye gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Buna rağmen üstün gelen onlar mı?

45. De ki: "Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum." Ama sağırlar, uyarıldıkları zaman çağrıyı işitmezler.

46. Andolsun, onlara Rabbinin azabından bir esinti dokunsa: "Eyvah bize, biz gerçekten zalimlermişiz," derler.

47. Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Hiçbir kimse, zulme uğratılmaz. Bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa onu getiririz. Hesap gören olarak Biz yeteriz.

44. «Doğrusu Biz, hem bunları hem de atalarını bolluk içinde yaşattık.» Yani, refah ve bolluk içinde yaşadılar. **«Nihayet kendilerine ömür uzun geldi.»** Buna aldandılar. Bu refah ve bolluk içinde hayatlarının sürüp gideceğini, bir yenilgi görmeyeceklerini zannettiler.

«Oysa onlar, Bizim yerküreye gelip onu uçlarından» kâfirlerin yaşadığı topraklara Müslümanlara o toprakları istilâ ettirmek suretiyle **«eksilttiğimizi görmüyorlar mı?»** (6) Görmek için bakmıyorlar mı? Onlar Bizim azabımızdan kurtulabileceklerini nasıl düşünüyorlar? Bu, Allah'ın, kâfirlerin yurtlarını Müslümanların eliyle harap ederek dar'ul-İslâm'a ilâve etmesinin bir temsili ve tasviridir.

«Buna rağmen» Allah'ın Rasûlüne ve mü'minlere **«üstün gelen onlar mı?»** Geçen şeylerin zuhurundan ve onları gördükten sonra galip olmaları zannedilir mi? Yani, galip olan Allah'tır; mağlup olan da şüphesiz ki onlardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Ve şüphesiz Bizim askerlerimiz, galip geleceklerin ta kendileridir.*" (Saffat: 173) Yani, mağlupmuş gibi görünseler de..., demektir. Çünkü, galibiyet Allah'ındır. Görmez misin ki Yüce Allah, Müslümanları müşrik Arapların tümüne galip getirmiş, doğu ve batı ülkelerini fethetmişler, Kisraların imparatorluklarını parçalamışlar, hazinelerini ele geçirmişler, dünyaya hakim olmuşlardır. Bazı vakitlerde yenilmeleri şeklinde görülen şeylerse mihnet ve güzel bir imtihandır. Bu sebeple Müslümana, Al-

---

6- Bu âyet için ayrıca Ra'd: 41. âyetin tefsirine ve 11 nolu dipnotuna bakınız. (Naşir).

lah'ın vaadine güvenmesi, bundan emin olması ve cihad için zaafa düşmemesi gerekir. Çünkü himmet ve gayretle dağlar yerinden oynar.

45. «De ki: 'Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum'» Yani, benim işim ancak Kur'an'dan bana vahy edilenle, acele ettiğiniz şeyden sizi korkutmaktır. **«Ama sağırlar, uyarıldıkları zaman»** imana **«çağrıyı işitmezler.»** Bunlar duyu organları sağlam olduğu halde sağırlara benzetilmiştir. Çünkü Allah'ın âyetlerinden bir uyarı duydukları zaman, kulakları hıfz etmez. Böylece uyarıyı duymanın bir faydası olmayacağı için bunların durumu, işitme duygularını kaybetmiş, konuşulanları duymayan kimselerin hali gibidir. Âyette onların sağır oldukları belirtildikten sonra bir de, uyarı olsun, müjde olsun, sözü işitmeyeceklerinin ifade edilmesi, onların sağırlıklarının son derece şiddetli olduğunu bildirmek içindir.

46. «Andolsun, onlara Rabbinin azabından bir esinti dokunsa:» yani, vallahi, kendilerine Allah'ın uyarmış olduğu azabından, en basit bir şey gelse dehşet ve hayretlerinden **«'Eyvah bize, biz gerçekten zalimlermişiz', derler.»** Yani, kendilerinin helâk olmaları için duâ ederler. Sağırmış gibi oldukları ve dinlemekten yüz çevirdikleri zamanki davranışlarını itiraf ederler.

Bunda gaflet ve şekavet ehlinin kendilerine Allah'ın azabının eserlerinden bir eser dokunmadıkça uyanmayacaklarına dair bir işaret vardır. Çünkü insanlar, uykudadırlar; öldükleri zaman uyanırlar. Bundan dolayı suçlarını itiraf ettiler ve zalim olmalarına sebep olan şeyden dolayı kendilerinin mahvu perişan olduklarını bildirir feryada başladılar. Çünkü -ister kendine olsun, ister başkasına- zulüm, ceza ve azap getirir, nimetleri yok eder. Bu sebeple mü'min, azap ve ceza gerektiren şeylerden kaçınmalı, necat ve rahmet kapısına gelmelidir. Bu da ancak nefisle mücahede etmek, hevaya galip olmak ve tâat ve takva yolunu seçmekle elde edilir.

47. «Biz kıyamet günü için» yani, kıyamet gününü ceza ve mükâfât vermek için **«adalet terazileri kurarız.»** Yani, amel dosyalarını tartan âdil teraziler koyar ve getiririz. *"Terazi"* kelimesinin bazı âyetlerde tekil olarak geçmesi, muhasebeye yani hesaba çekmeye itibar edilmesinden; bazı yerlerde de *"teraziler"* şeklinde çoğul olarak geçmesi de kendisine hesap sorulanlara itibar edilmesindendir.

«Hiçbir kimse,» en basit haklarından bile, herhangi birinde **«zulme uğratılmaz.»** Aksine, –iyi olsun, kötü olsun– her hak sahibinin hakkı tam olarak verilir. Ameli **«bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa»** yani, son derece az ve küçük bir şey de olsa **«onu»** o ameli **«getiririz. Hesap gören olarak Biz yeteriz.»** Çünkü, bilgimiz ve adaletimiz dışında kalan bir şey yoktur.

İbni Abbas'a göre *"Hesap gören"* kelimesi, bilenler ve koruyanlar anlamında yorumlanmıştır. Çünkü, bir kimse bir şeyi hesap ederse onu bilir ve korur. Bu ifadede, bir sakındırma vardır. Çünkü kendisinden hiçbir şey kaçmayan güçlü bir muhasipten korkulması gerekir.

Şiblî rüyada görüldü, kendisine: "Allah sana ne yaptı?" denildi. Manzum olarak şöyle cevap verdi:

Bizi hesaba çektiler son derece incelediler,
Sonra da affederek bağışladılar.

İmamı Gazalî der ki: "Mizan haktır. Şöyle ki; Yüce Allah amellerin sahifelerinde, Allah katındaki amellerin derecelerine göre bir tartı yaratır. Böylece kulların amellerinin miktarları kullar için bilinmiş ceza ya da sevabın katlanmasında ilâhî adalet görülmüş olur."

Rivayet edildi ki, Hz. Davud (a.s.) Rabbinden teraziyi kendisine göstermesini istedi. Cenabı Allah ona her kefeyi doğuyla batı arası gibi gösterdi. Bu durum karşısında Hz. Davud (a.s.) bayıldı. Ayıldığı zaman dedi ki: "Allah'ım! Bunun kefesini iyiliklerle doldurmaya kimin gücü yeter?" Cenabı Hak da: "Ey Davud! Ben bir kulumdan razı olduğum zaman kefesini bir hurmayla doldururum," buyurdu. Hadisi şerifte de: *"İki kelime vardır ki dile pek hafiftir, mizanda çok ağır, Allah katında da çok sevgilidir: 'Subhânellâhi vebi hamdihi subhânellâhil azîm'"* buyrulmuştur. (7)

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى

وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاۤءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ اَلَّذِينَ

7- Bu hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Hadis Sahih-i Buharî'nin son hadisidir. Bkz. *El-Fethu'l-Kebîr*, 2/332.

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾

وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٠﴾

48. Andolsun Biz, Musa'ya ve Hârun'a Furkan'ı ve (onunla birlikte) takva sahipleri için bir ışık ve öğüt verdik.

49. O takva sahipleri görmeden Rablerinden korkarlar. Kıyametten de titrerler.

50. İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?

48. «Andolsun Biz, Musa'ya ve Hârun'a Furkan'ı ve (onunla birlikte) takva sahipleri için bir ışık ve öğüt verdik.» Yani, vallahi Biz, ikisine öyle bir kitap verdik ki, bu kitap hakla batılı birbirinden ayıran bir furkan, şaşkınlık ve cehalet karanlıkları içinde kendisiyle aydınlanılan bir ziya ve insanların öğüt ve ibret aldığı bir zikir olma özelliğini kendisinde toplamış bulunmaktadır. Bu özelliklerin hepsinden maksat birdir. O da Tevrat'tır. Takva sahiplerinin özellikle belirtilmesi de Tevrat'ın nurlarıyla aydınlananların, onların ve manevî zenginliklerinden istifade edenlerin onlar olmasından dolayıdır.

49. «O takva sahipleri görmeden Rablerinden» yani, O'nu görmedikleri halde azabından **«korkarlar.»** Bu ifadede azaptan uyarıldıkları şeyi görmedikçe, uyarı yoluyla etkilenmediklerinden dolayı kâfirlere kinaye yollu ve kapalı bir kınama vardır. **«Kıyametten de titrerler.»** Âyette kıyamet, *"sâat"* kelimesiyle gelmiştir. Sâat, kıyametin vaktinin ismidir. Hesabının süratinden dolayı bu isim verilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de: *"...O, hesap görenlerin en süratlisidir"* (En'am: 62) buyurulur. Ve yine Allah Teâlâ: *"...Onlar va'd olundukları azabı görecekleri gün sanki günün bir saatinden başka dünyada durmamışa döneceklerdir"* (Ahkâf: 35) buyurmuştur ki birincisi kıyamet, ikincisi de zamandan az bir vakittir.

50. «İşte bu da» yani, Kur'an-ı Kerim de **«Bizim»** Muhammed'e **«indirdiğimiz mübarek»** yani hayır ve yararı çok, kendisiyle berekete ulaşılan mübarek **«bir öğüttür.»** Öğüt almak isteyen ondan öğüt alır. **«Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?»** Bu, onların inkârı için bir inkârdır ki, kendilerine sanki şöyle denilmiştir: Kur'an'ın durumunun Tevrat'ın durumu gibi olduğunu bildikten sonra, onun tarafımızdan indirilmiş oluşunu mu inkâr ediyorsunuz?

Bir hadis-i şerifte: *"İçinde Kur'an'dan bir şey olmayan kimse harab olmuş eve benzer"* (8) buyrulmuştur. Başka bir hadis-i şerifte: *"Evlerinizi mezarlık yapmayınız"* (9) buyrulmuştur. Yani, evlerinizi Kur'an okumaktan boş bırakmayın. Çünkü içinde Kur'an okunmayan her ev, Kur'an okumanın ve ibadette bulunmanın olmayışından dolayı mezarlıklara benzer demektir. Allah Teâlâ'dan Kur'an'ı, kalplerimizin baharı, gam ve kederlerimizden kurtulmamıza vesile kılmasını dileriz.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَٓا اِبْرٰه۪يمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِه۪ عَالِم۪ينَۚ (٥١)
اِذْ قَالَ لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَا هٰذِهِ التَّمَاث۪يلُ الَّت۪ٓي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ
(٥٢) قَالُوا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِد۪ينَ (٥٣) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ
اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ (٥٤) قَالُٓوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ
اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِب۪ينَ (٥٥) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ الَّذ۪ي فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا۬ عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِد۪ينَ (٥٦)

8- Hadisi 2914 numarasıyla Tirmizi rivayet etmiştir. Ahmet b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiş, Hakim de *Müstedrek*'te, 1/554 de rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*: 8/508.

9- Hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Devamı: *"Şeytan, içinde Bakara Sûresi okunan evden kaçar." Camiu'l-Usûl* 8/473.

51. Andolsun Biz, İbrahim'e önceden doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik. Biz onu biliyorduk.

52. Babasına ve kavmine: "Sizin şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de nedir?" demişti.

53. Onlar: "Biz babalarımızı bunlara tapar bulduk," dediler.

54. O da: "Andolsun, siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz," dedi.

55. Onlar: "Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa şaka mı ediyorsun?" dediler.

56. İbrahim: "Hayır, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir. Ben de buna şahitlerdenim" dedi.

51. «Andolsun Biz, İbrahim'e daha önceden» yani, Hz. Musa ve Hz. Harun'a Tevrat'ı vermeden önce **«doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik.»** Yani, yüce şanımızın gereği olarak Biz, Hz. İbrahim Halil (a.s.)'e ve benzeri büyük peygamberlere lâyık olan, doğru yolu bulma yeteneği, rüşdü, vermiştik. **«Biz onu biliyorduk.»** Yani, verdiğimiz rüşde ve peygamberliğe kendisinin ehil olduğunu bilenlerdendik.

52. «Babasına ve kavmine: 'Sizin şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de nedir?' demişti.» Yani, hizmetçileri gibi önemle itaat ettiğiniz bu heykeller nedir? demektir. Bu soru, bilmemezlikten gelerek sorulan bir sualdir. Yoksa Hz. İbrahim bunun aslının bir taş ya da bir ağaç olduğunu ve kavminin bunları mabut edindiklerini bilmektedir.

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.), satranç oynayan bir gruba uğradı. Onlara bu heykeller nedir? dedi. Hz. Ali'nin bu sözünde satranç oynamayı çirkin göstermek vardır. Çünkü Hz. Ali, Hz. İbrahim (a.s.)'in heykelleri isimlendirdiği kelimeyle satranç taşlarına ad vermiş, böylece bu oyuna önem vermenin, bundan ayrılmamanın putlara tapmak konusuna önem vermek gibi bir şey olacağına işaret etmiştir.

Tavla ve satranç oynamak mekruhtur. Bunlar oyun ve eğlencedir. Eğer bunda kumar varsa, oynamak nas ile haramdır. Eğer kumar yoksa bu bir abesle iştigaldir. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: *"Üç oyun dışında mü'minin* *her oyunu batıldır. Bunlar: Atını yetiştirmesi, ok atması, ve eşiyle oynamasıdır."* (10) Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kim satranç ve tavla oynarsa, o kimse elini domuz kanına batırmış gibidir."* (11)

53. Hz. İbrahim (a.s.), yukardaki sözüyle, sizleri bunlara ibadet etmeye yönelten şey nedir? demek istemişti. **«Onlar: 'Biz babalarımızı bunlara tapar bulduk,'»** Biz de onlara uyarak bunlara ibadet ediyoruz, **«dediler.»** Bu cevap, delil getirmekten âciz olan kimsenin cevabıdır.

54. «O da: 'Andolsun, siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz' dedi.» Yani, Allah'a yemin ederim ki, ey taklitçiler! Hem siz, hem de bu batıl yolu size gösteren atalarınız büyük bir sapıklık ve herkes için apaçık bir hata içindesiniz. Çünkü dayanacak herhangi bir deliliniz yoktur. Kabul edenler ne kadar çok olsa da batıl, asla hak olmaz.

Bunda taklidin yani, başkasının dediğini körükörüne yapmanın, Allah'ın kendilerine isabetli görüş verdiği kimseler müstesna olmak üzere hevâ ve dünyaya tapmakta insanların çoğuna galip geldiğine işaret vardır.

55. «Onlar: 'Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa» sen bize karşı **«şaka mı ediyorsun?'»** Söylediğini, ciddi olarak mı, yoksa oyun ve şaka olarak mı söylüyorsun? **«dediler.»** Kendilerinin çoğunlukta güç ve heybetlerinin de zirvede olmasıyla birlikte, Hz. İbrahim (a.s.)'in eski dinlerini, şaka ve oyun olarak inkâr ettiğini zannettiler.

Bunda, doğru iman sahibi ve takva ehlinin, dünyayı oyuncak ve dünya ehlini de onunla oynayanlar olarak gördüklerini bildiren ince bir işaret vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Rasûlüm, sen "Allah" de, sonra bırak onları daldıkları batakta oynasınlar."* (En'am: 91) Bunun gibi dünya ehli, din ehlini oyuncular, dini de oyun ve eğlence olarak görürler.

56. «İbrahim: 'Hayır, sizin Rabbiniz yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir.» Onları başlangıç olarak, geçmiş bir örnek olmaksızın O yaratmıştır. Yaratılmış olan şeylere nasıl tapıyorsunuz? **«Ben de buna»** yani, hiçbir

---

10- Hadisi Ebu Davud ve Tirmizî şu lafızla rivayet etmişlerdir: *"Her oyun batıldır. Üç şey dışında hiçbir eğlence övülmemiştir..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl* 5/42.

11- Hadisi Müslim ve Ebu Davud şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Kim tavla oynarsa, o kimse elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir."* Hadiste satranççtan söz edilmemiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*: 10/752.

kimsenin değil, ancak Rabbinizin göklerin ve yerin Rabbi olduğu, konusunda söylediğim söze **«şahitlerdenim'»** yani, gerçek olarak bilenlerdenim. İddialarında şaka yapanlardan değil, aksine ifadesiyle dava kesinleşen şahit gibi davalarının aleyhine kesin deliller getirenlerdenim **«dedi.»**

وَتَاللّٰهِ لَاَكٖيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرٖينَ ﴿٥٧﴾
فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبٖيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمٖينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا
سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهٖيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأْتُوا بِهٖ
عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُٓوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا
بِاٰلِهَتِنَا يَٓا اِبْرٰهٖيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبٖيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ
اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

57. "Allah'a yemin ederim ki, siz dönüp gittikten sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım" (dedi.)

58. Sonunda onları paramparça etti. Ancak kendisine müracaat etmeleri için onların büyüğüne dokunmadı.

59. "Bunu, bizim ilâhlarımıza kim yaptı? Şüphesiz o zalimlerdendir" dediler.

60. "Onları diline dolayan bir genç duymuştuk, kendisine İbrahim denilirmiş," dediler.

61. " O halde, onu, insanların gözleri önüne getirin. Belki şahitlik ederler," dediler.

62. "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?" dediler.

63. "Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabilirlerse bir sorun!" dedi.

57. «**'Allah'a yemin ederim ki, siz**» onlara ibadetten bayramınıza «**dönüp gittikten sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım'**» onları kırmak için çalışacağım «**(dedi.)**» Bunda, bu işi yapmanın zorluğunu ve bir takım hileler kullanmağa bağlı olduğunu bildirmek vardır. Bu da sözde genişlik kabilindendir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.)'in kavmi, putların şuurlu olduklarını ve kendilerine zarar verebileceklerini iddia ediyorlardı. Hz. ibrahim (a.s.), bu sözünü, onların iddialarına dayanarak söylemişti.

Âyetten maksat, putlarınızla ilgili olarak size tuzak kuracağım, demektir de denilmiştir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s.) o işle, kavmini gam ve kedere düşürmüştür.

58. «**Sonunda**» kavmi gidince «**onları paramparça etti. Ancak kendisine müracaat etmeleri için onların büyüğüne dokunmadı.**» Putların büyüğünü kırmadı, olduğu gibi bıraktı. Baltayı boynuna astı. Putun büyüklüğü ise, ya tazim etmelerinden ya da yapılışından, veya her ikisinden ileri gelmektedir. Ona müracaat etmelerinden maksat da, onları kıranın kim olduğunu sormaları içindir. Çünkü mabudun şanından biri de, müşkillerin halledilmesi için kendisine müracaat edilmesidir. Böylece, Hz. İbrahim onları hafife almış ve kınamıştır.

"Kendisine müracaat etmeleri için" âyetindeki zamirden maksat Hz. İbrahim (a.s.) de olabilir. O takdirde, dinlerini inkâr etmek, ilâhlarına dil uzatmak ve onlara düşmanlıkta şöhret bulduğu için kendisine dönsünler, o da onlara: *"Hayır, onu, şu büyükleri yapmıştır"* sözüyle tartışmaya girerek onları yenilgiye uğratsın, kınasın.

59. Bayramlarından dönüp putlara yapılanları görünce: «**'Bunu, bizim ilâhlarımıza kim yaptı?**» Buradaki soru, inkâr ve kınamak içindir. Putları önlerinde olduğu halde, bunlara demeyip de bizim ilâhlarımıza demeleri de çirkinlikte mübalağa içindir.

Kendisini yok oluşa götürdüğü için «**şüphesiz o zalimlerdendir' dediler.**»

60. Onlardan bazıları, bunu bizim ilâhlarımıza kim yapmıştır, diyenlere cevap vererek: Başkalarından, **«'onları»** kötülükle **«diline dolayan»** ve ayıplayan **«bir genç duymuştuk.»** Belki onu, o yapmış olabilir. **«Kendisine İbrahim denilirmiş,'»** yani, bu isimle anılır **«dediler.»**

61. Soranlar ya da zalim Nemrut ve kavminin ileri gelenleri, kendi aralarında: **«'O halde, onu»** açıkça **«insanların gözleri önüne»**, gözleriyle görebilecekleri şekilde **«getirin. Belki»** yani, onlardan bazıları, yaptığı işe ya da söylediği söze **«şahitlik ederler,'»** böylece onu delilsiz cezalandırmamış oluruz **«dediler.»**

62. Hz. ibrahim (a.s.)'i getirdiler. Onlardan bir kısmı, aleyhinde şahitlik yapınca, kendisini kınayarak: **«'Bunu»** yani, kırma işini **«ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?' dediler.»**

63. Hz. İbrahim kırmadığı putu göstererek: **«'Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır.»** Kendisi büyük olduğu halde, bu küçüklere kendisiyle beraber ibadet edilmesinden öfkelenmiştir. **«Eğer konuşabilirlerse»** onu kimin yaptığını haber vermeleri için kendilerine **«bir sorun!' dedi.»** Hadis-i Şerifte: *"İbrahim (a.s.), ancak üç yalan söylemiştir. İkisi Allah'ın zatı hakkında, üçüncüsü de "ben hastayım" sözüdür."* (12) buyurulmuştur. Üstü kapalı sözler, şeklen, yalana benzediği için bu kabil sözlere, yalan ismi verilmiştir. Yoksa açık yalan, büyük günahtır. Peygamberlerse bundan masumdurlar. *"Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır"* âyetinde ise, kötülüğü kendisinden uzaklaştırmaya gücü yetmeyen kimse onu başkasından nasıl uzaklaştırabilir? Böyle bir şey, nasıl ilâh olabilir? anlamında bir mesaj vardır.

Şeyh İzzüddin b. Abdüsselâm şöyle der: "Söz maksatlara vesiledir. Hem doğru söylemek ile hem de yalanla ulaşılan her güzel maksat için, doğru söylemeyi terk ederek yalan söylemek haramdır. Eğer ona yalnız yalan söylemekle erişilirse -eğer istenen şey mubahsa- bunda yalan söylemek mubah olur. Eğer elde edilmesi istenen şey vacip ise yalan söylemek vacib olur. Kaidesi budur."(13)

Denildi ki: "Babası İbrahim'e bizimle beraber bayramımıza çıksaydın,

---

12- Hadisi Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/605.

13- Misali: Mazlum bir kimse kendisini öldürmek isteyen zalim bir hakimden saklandığı zaman onun yerini ihbar etmek haram olur. Böyle bir durumda yalan söylemek vacib olur.

dinimizi beğenmiş olurdun," deyince İbrahim (a.s.) onlarla beraber çıktı. Giderken bir yerde kendisini yere atarak: "Ben hastayım," dedi. Yani, kalbim sizin küfrünüz sebebiyle hastadır demek istedi. Bayrama çıktıkları zaman hastalardan başka şehirde kimse bırakmazlardı. İbrahim (a.s.), putları kırmaya karar verince, bayramdan önce göğe bakarak: "Yarın hasta olacağımı görüyorum," dedi ve başı bezle sarılı olarak sabahladı. Kavmi bayram yerine çıktı. Ondan başka şehirde kimse kalmamıştı.

İşte Hz. İbrahim'in üç yalanının biri bu idi. Diğeri, putlarını kıranın büyük put olduğunu söylemesidir. İbrahim (a.s.)'in üç yalanından biri de zevcesi Sâre hakkındadır. Şöyle ki, karısıyla beraber Ürdün'e geldikleri zaman orada gaddar bir kral vardı. Sâre de insanların en güzeliydi. İbrahim (a.s.), ona dedi ki: "Bu gaddar kral, senin benim karım olduğunu bilirse, seni elimden alır, onun için krala İslâm'da kardeşim olduğunu kastederek, benim kardeşim olduğunu söyle. Çünkü yer yüzünde senden ve benden başka Müslüman olduğunu bilmiyorum." Kralın toprağına girdikleri zaman onun adamlarından biri Sâre'yi görünce krala dedi ki: "Senin memleketine öyle bir kadın geldi ki, senden başkasına yakışmaz." Bunun üzerine adam göndererek Sâre'yi getirtti. Bu arada İbrahim (a.s.), karısını Allah'ın koruması için namaza ve duâya başladı. Sâre, yanına girince kralın hoşuna gitti. Çok beğenmişti, ona elini uzattı, ama Yüce Allah, elini kurutuverdi. Sâre'ye: "Allah'a duâ et de elimi salıversin. Sana zarar vermeyeceğim," dedi. Sâre duâ etti, eli iyileşti. Fakat sözünde durmayıp elini yine Sâre'ye uzattı ve Allah Teâlâ yine elini kurutuverdi. Bu durum, birkaç kez takrarlandı. Sonunda Sâre'yi getiren adamı çağırarak: "Bunu al! Benim memleketimden çıkar," dedi ve Sâre'ye Hâcer'i hediye etti. Hâcer son derece güzel bir cariye idi. Bunu Sâre, İbrahim (a.s.)'e hediye etti. Hacer de ondan İsmail (a.s.)'i doğurdu.

فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ
أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلَىٰ رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا
هٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ

شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ ﴿٦٩﴾
وَاَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

64. Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönerek: "Doğrusu asıl haksız olan sizlersiniz," dediler.

65. Sonra yine eski inanç ve tartışmalarına dönerek: "Yemin olsun ki, bunların konuşamayacağını sen de bilirsin," (dediler.)

66. İbrahim: "O halde Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan şeylere (hâlâ) tapacak mısınız?" dedi.

67. "Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yuh olsun! Siz, aklınızı başınıza almayacak mısınız?"

68. "Eğer bir iş yapacaksanız onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin", dediler.

69. Biz de: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol," dedik.

70. Onlar İbrahim'e bir tuzak kurmak istediler. Biz de asıl kendilerini hüsranın en beterine uğrattık.

64. «Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönerek» yani, akıllarına dönerek, zararı kendisinden uzaklaştırmaya, kendilerini kıran kimseye zarar vermeye gücü yetmeyen şeylerin başkasının üzerinden zararı uzaklaştırmaya, ya da ona bir yarar sağlamaya güç yetirmesinin mümkün olmadığını, dolayısıyla, bunların tapılmaya lâyık olamayacaklarını kendi aralarında konuştular ve:

«'Doğrusu asıl haksız olan sizlersiniz.'» Onları kıran değil **«dediler.»**

65. «Sonra yine eski inanç ve tartışmalarına dönerek:» Yani, önceki konuşma ve tartışmalarıyla doğruyu bulduktan sonra yeniden eski durumlarına döndüler. Yüce Allah, İbrahim (a.s.)'in kavminin batıla dönüşünü, bir şeyin altının üstüne dönüşüne benzetti. Araplar, hasta iyileştikten sonra tekrar eski haline dönmesine de bu kelimeyi *"nekese"* kullanırlar. Neks, bir şeyi ters çevirmek, sonunu önüne döndürmek demektir.

Bu âyette aklın, her ne kadar iyiyi kötüyü bilecek ve Hakla batılı birbirinden ayıracak özellikte olsa da Allah'ın nurundan bir destek olmadıkça, kendisi için elverişli olanı seçmeye ve kötülükten kaçınmaya gücünün yetmeyeceğine, dolayısıyla şaşkına döneceğine işaret vardır. Nemrut'un kavminin burada anlatılan durumları gibi. Çünkü eski inançlarına dönerek hakkı bulmada başarılı olamadılar. Dolayısıyla hakkı bilmelerinin kendilerine bir faydası olmadı.

«'Yemin olsun ki, bunların konuşamayacağını sen de bilirsin' (dediler.)» Yani, biliyorsun ki, ey İbrahim! Konuşmak, bunların yapacağı iş değildir. Dolayısıyla onlardan sormamızı bizden nasıl istersin? dediler. Böylece bu sözle şaşkınlıklarını itiraf etmiş oldular.

66. «İbrahim:», onları kınamak kastıyla: **«'O halde»**, bunları bildiğiniz halde **«Allah'ı bırakıp da»** yani, O'na ibadeti terkederek **«size hiçbir fayda»**, kendilerine ibadet ettiğiniz takdirde bir yarar veremeyecek **«ve»** ibadet etmediğiniz takdirde de bir **«zarar veremeyecek olan şeylere (hâlâ) tapacak mısınız?' dedi.»**

67. «'Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yuh olsun!» Yani, Allah'tan başkalarına tapmanız ne kötü, ne çirkin bir şeydir, demektir. Hz. İbrahim'in, onların apaçık batılda ısrar etmelerine canı sıkılınca bu sözü söylemiştir. *"Üf"*, insanın canı sıkıldığı zaman söylenen ve "canım sıkılıyor" anlamında isim-fiildir. **«Siz aklınızı başınıza almayacak mısınız?'»** Çıldırdınız mı, yaptığınız şeyin çirkinliğini bilmiyor musunuz?

İbni Atâ şöyle der: "Allah Teâlâ kullarını kendisine çağırdı ve 'Allah'ı bırakıp da size hiçbir şeyle yarar ve zarar veremeyecek şeylere mi tapıyorsunuz? Hem size, hem de Allah'tan başka taptıklarınıza yuh olsun! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız' sözüyle onların alâkalarını kendisinin dışında olanlardan kesmiştir. Senin gibi âciz birisine nasıl itimat ediyorsun? Dönüş, kendisine olan, zarar ve yarar kendi elinde bulunana itimad etmiyorsun."

Hamdûn el-Gassâr da şöyle der: "Yaratığın, yaratıktan yardım istemesi, hapiste olan birinin yine hapiste olan birinden yardım istemesi gibidir."

Büyüklerden biri de şöyle demiştir: "Senin Allah'tan başkasından istemen, O'ndan uzak olduğundandır. Çünkü sen kalbinle O'nunla beraber olsaydın, O'ndan başkasına herhangi bir yöneliş olmazdı. Allah'tan başka her şey bâtıla dalış ve eğlencedir. Böyle şeylere sarılmak yalandır. Bu sebeple her şeyi bir tarafa bırak ve Allah'a sarıl ki, O'nu, her sıkıntıda yardımcı ve imdada yetişici bulasın."

Rivayet edilir ki: "Habib Acemî'nin karısı, ısrarla kocası Habib Acemî'ye rızıklarının bollaşması için ücretle bir işte çalışmasını söyler. Habib Acemî, evinden çıkarak bir yerde geceye kadar ibadet eder. Yanında bir şey olmadığı halde evine döner. Karısı kendisine sorunca der ki: 'Değerli bir kimsenin işinde çalıştım ve ücret istemekten utandım.' Aradan üç gün geçince karısı Habib Acemî'ye: 'Artık ücretini iste ya da başka yerde çalış, yoksa beni boşa' der. Bunun üzerine Habib Acemî, evinden çıkar, yine akşama kadar Rabbine ibâdet eder. Evine döndüğü zaman yemek kokusu bulur. Karısını da sevinçli görür. Karısı der ki: 'İşinde çalıştığın kimse bize çok şeylerle birlikte bir kese altın gönderdi.' Bu durum karşısında Habib, ağlamaya başlar ve şöyle der: 'O kerîm olan Allah'tan gelmiştir.' Kadın bunu duyunca tevbe eder ve bir daha böyle bir şey yapmamaya da yemin eder."

Bu hikâyede birçok faydalar vardır:

Bunlardan biri, ücretle çalışmak meşru olsa da, ancak Habib, Allah'a ibadet ve taatı seçmiş, Allah da ona istediğini vermiştir. Nitekim Hadis-i Kudsî'de de şöyle buyurdu: *"Kimi, beni zikretmesi benden bir şey istemekten kendisini meşgul eder alıkoyarsa, ona isteyenlere verdiğimin en iyisini, en üstününü veririm."* (14)

Bunlardan biri de sabrın, bir müddet sonra olsa da selâmete iletici oluşudur. Bu sebeple sabretmek ve sabırsızlığı terketmek lâzımdır.

Onlardan biri de o kadın, durumu anlayarak hemen Allah'a tevbe etmiş,

---

14- Hadisi Tirmizî Sevâbü'l-Kur'ân bölümünde rivayet etmiştir. Dârimî de Fedailü'l-Kur'an'da rivayet etmiştir lafzı: *"Kimi Kur'an okuması ve beni zikretmesi, benden bir şey istemekten alıkoyarsa..."* şeklindedir.

kanaatı seçmiş, ibadet ve taata kendisini yöneltmiştir. Çünkü delil ve işareti gördükten sonra kim Allah'tan yüz çevirirse şüphesiz ki kendisine hiyanet ve ihanet etmiş olur. Görmez misin ki, İbrahim (a.s.)'in kavmi gerçekleri gördükleri halde küfürde ısrara, ağaçtan ve taştan yapılmış putlara ibadet etmeye döndüler. Bu sebeple de Allah, onları helâk etti.

68. Tartışmaktan âciz kaldıkları zaman cezaların en şiddetlisi olan ateşle yakmak için birleştiler. Birbirlerine: **«'Eğer bir iş yapacaksanız»**, paramparça olmuş ilâhlarınızın intikamını almak istiyorsanız **«onu yakın da»** intikamlarını almakla **«ilâhlarınıza yardım edin,' dediler.»** Kanıt karşısında yenilmiş, çaresiz insanların işleri böyledir. Ne zaman kesin kanıtlarla şüphesi yok edilir ve kendisi de mat olursa, düşmanca tavır almaktan başka yapacağı bir şey kalmaz.

Hz. İbrahim (a.s.)'i yakmaları konusundaki hikâye şöyle cereyan eder: Nemrut ve kavmi İbrahim (a.s.)'i yakmak için birleşince onu, bir eve hapsederler. Altmış arşın yüksekliğinde ağıla benzer çok geniş alana sahip bir duvar inşa ederler. Daha sonra orayı, odunla doldurdular. Öyle ki, hasta kişiler bile, odun satın alarak oraya konulmasını vasiyet ediyorlardı. Hasta kadınlar, Allah bana şifa verirse, İbrahim için bir çok odun toplayacağım, diyorlardı. Daha sonra, odunları yedi gün yaktılar. Ateş tutuşunca, hava öyle bir hale geldi ki, hararetin şiddetinden göğün en uzak tarafında uçan kuş yanardı.

Denir ki, ateşe yaklaşmaya güçleri yetmediğinden dolayı İbrahim'i ona nasıl atacaklarını bilmiyorlardı. Derken iblis, yaşlı bir marangoz şeklinde geldi ve onlara mancınık yaptı. Onu, bir dağ başına kurdular. Sonra İbrahim'i alarak bağlı olduğu halde mancınığın kefesine koydular. İbrahim'in ümidi, halktan tamamen kesilmişti. Sadece Allah'a yönelmiş ve kendisini O'na teslim etmişti. Öyle ki, Cibril (a.s.) İbrahim'e havada yetişti, kendisine: "Bir dileğin var mı?" dedi. İbrahim: "Sende bitecekse, bir dileğim yoktur," dedi. Cibril: "Öyleyse Rabbinden iste," dedi. O da: "Rabbimin halimi bilmesi bana yeter. İstemeye gerek yok," dedi. Böylece durumunu arzetmedi. Derken şu buyruğuyla Allah'ın yardımı İbrahim'e yetişti:

69. «Biz de: 'Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol,' dedik.» Ey ateş! hararetini serinliğe, serinliğini de esenliğe çevir, dedik. Ateşte bulunan hararet ve yakma özelliği hemen kayboldu. Sadece aydınlık ve parlaklığı kaldı.

İşte bu, eşi ve benzeri görülmemiş mûcizelerdendir. Çünkü, bunda âdetlere aykırı bir şey vardır. Eğer, *"alâ İbrahim'e"* demeseydi, ateş, bütün yaratıklara devamlı soğutucu, soğuk ve üşütücü olarak kalacaktı. Eğer *"berden"* sözünden sonra, *"selâmen"* demeseydi, İbrahim, onun soğuğundan ölürdü.

Cebrâil, cennet ipeğinden bir gömlek getirerek ona giydirdi. İbrahim (a.s.) dedi ki: "Rabbinin, ateşin, dostlarıma zarar vermez, dediğini bilmez misin?" Daha sonra Nemrut, köşkünden bakarak İbrahim'e şöyle dedi: "Oradan çıkabilir misin?" İbrahim: "Evet." dedi. Nemrut: "Kalk ve çık," dedi. İbrahim kalktı, yürüyerek çıktı. Nemrut, İbrahim'i karşılayarak izzet ve ikrâmda bulundu ve kendisine: "Rabbinin sana yaptığı muamelede, kendisinde gördüğüm kudret ve izzetinden dolayı O'na 4000 sığır kurban keseceğim," dedi. İbrahim dedi ki: "Şu dininde kaldıkça Allah, senden kabul etmez."

Allah, İbrahim'i niçin ateşle imtihan etti? dersen, derim ki: Her Peygamber, zamanının halkına uygun mûcize getirmişti. O zamanın halkı ise büyük bir unsur olduğuna, zarar ve yarar verebileceklerine inanarak, ateşe, güneşe ve yıldızlara tapıyorlardı. Böylece Allah, onlara güneşin, yıldızların ve ateşin gerçeğini, bunların Yüce Allah'ın üstün kudreti gereğince bilinen tesirleri yapabildiklerini ve Allah'ın izni dışında hiçbir etki ve tesirlerinin olamayacağını, göstermiş oldu.

Şöyle de denmiştir: "Allah onu ateşle imtihan etti. Çünkü, her insan, tehlikeli şeylerden korkar. Nitekim Hz. Musâya: *'Korkma! Biz, onu eski haline çevireceğiz, denildi.'* (Tâhâ: 21) Böylece Allah Teâlâ, kendisinin izni olmadıkça, şiddetli yakıcı da görülse, ona, ateşin hiçbir şeye zarar veremeyeceğini, göstermiş oldu. Bunun içindir ki yakıcı olan ateşi serin, selâmet ve üstün bir mûcize kılmasıyla, birbirine zıt olan şeyleri bir arada bulundurduğunu göstermiştir."

70. «Onlar İbrahim'e» zarar vermek için büyük **«bir tuzak kurmak istediler. Biz de asıl kendilerini hüsranın en beterine uğrattık.»**Her hüsrandan daha beter bir hüsrana soktuk. Şöyle ki, Hakkın nurunu söndürme hususundaki gayretleri, İbrahim'in hak, düşmanlarının da batıl üzerinde olduğuna, İbrahim (a.s.)'in derecesinin yükselmesine, ötekilerinse en şiddetli azabı hak ettiklerine kesin bir delil olarak dönüverdi.

وَنَجَّيْنَاهُ
وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (٧١) وَوَهَبْنَا لَهُ
إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ (٧٢) وَجَعَلْنَاهُمْ
أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلٰوةِ
وَإِيتَاءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ (٧٣) وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ
حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ (٧٤) وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا
إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (٧٥)

71. Onu ve Lût'u kurtarıp, âlemlere bereketli kıldığımız bir yere getirdik.

72. O'na İshak'ı bağışladık. Buna ilâve olarak Yakub'u da ihsan ettik. Her birini sâlih kişiler kıldık.

73. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık. Kendilerine iyi işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar, yalnız Bize ibadet ediyorlardı.

74. Lût'a da hüküm ve ilim verdik. Kendisini, çirkin işler yapan kentten de kurtardık. Gerçekten onlar, yoldan çıkan kötü bir kavimdi.

75. Biz Lût'u rahmetimize kattık. Şüphesiz ki o, sâlihlerdendir.

71. **«Onu»** yani, İbrahim'i yanmaktan ve Nemrud'un şerrinden **«ve Lût'u kurtarıp»** da muhâcir olarak **«âlemlere bereketli kıldığımız bir yere»** yani, Irak'tan Şam'a **«getirdik.»** Lût, İbrahim (a.s.)'in Hârân isimli kardeşinin oğludur.

Hz. İbrahim'le Nemrud'un olayı, Irak topraklarından Babil hududunda "Kûsâ" denilen yerde meydana gelmişti. Allah, Hz. İbrahim'i, o yerden kurtararak bereketli Şam toprağına çıkardı. Daha önce de Lût (a.s.), peygamber İbrahim (a.s.)'e iman etmişti. Lût'un babası Hârân ile İbrahim (a.s.), iki kardeşti. İbrahim (a.s.)'in amcasının kızı olan Sâre de yine önceden iman etmişti. İbrahim (a.s.), yanında Lût ve Sâre olduğu halde dinini yaşayabilmek ve güven içinde Rabbine ibadet etmek maksadıyla Kûsâ'dan hareket etti. Gayesi Rabbinin rızasını kazanmaktı. Harran'a vardı. Orada Allah'ın dilediği kadar kaldı. Daha sonra oradan da ayrılarak Filistin'e ulaştı. Bir süre sonra ordan da ayrılarak Mısır'a geldi. Daha sonra ordan da çıkarak Şam'a döndü. Lût ise, "Mü'tefike" denilen yere gitti. Allah Teâlâ, onu, oranın halkına peygamber olarak gönderdi.

Allah'ın Rasûlünden şöyle rivayet edilir: *"Bir hicretten (göçten) sonra, bir hicret daha görülecektir. Yer yüzünün en iyi insanları, İbrahim (a.s.)'in hicret ettiği yere hicret edenlerdir."* (15) Hadisi Şeriften maksat, insanları, orada ikamet etmeleri için teşvik etmektir. Yine bir hadiste: *"Şam, Allah'ın beldeleri arasında en iyisidir. Oraya kullarından en iyilerini getirir."* (16) buyrulmuştur.

72. **«O'na»** yani, İbrahim'e, belirtilen bereketli yere geldikten sonra Sâre'den oğlu **«İshak'ı bağışladık.»** Ayrıca **«buna ilâve olarak»** yani, oğlunun oğlu olarak **«Yakub'u da ihsan ettik.»** *"Buna ilâve olarak"* diye belirtilmesinin sebebi, istediğinden fazla olarak verildiği içindir. **«Her birini»** yani, bu dört kişiden her birini, din ve dünyada, iyi şeyler için başarılı kılmak sûretiyle **«Sâlih kişiler kıldık.»** Onlar da böylece kâmil kimseler oldular.

73. **«Onları,»** kendilerine olan **«emrimiz»** ve kendilerini peygamber olarak gönderişimiz **«uyarınca»** milletlerine hakkı ve **«doğru yolu göste-**

15- Hadisi Ebu Davud, *Cihad* kitabının *"Sükne'ş-Şam"* babında rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/349.

16- Hadisi Ebu Davud şu lafızla rivayet etmiştir: *"Şam'da ikamet edin. Çünkü orası Allah'ın en seçkin yeridir. Oraya kullarından seçkin olanları getirir."* Bu, uzun bir hadisden bir parçadır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/350.

ren», din işlerinde, kendilerine uyulan **«önderler yaptık.»** Yine **«kendilerine»** milletlerini hayra teşvik etmeleri, böylece yaptıkları işi ilimle birleştirmek sûretiyle olgunluklarının tamamlanması için **«iyi işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar,»** başkasına değil **«yalnız Bize ibadet ediyorlardı.»** Hatırlarına, Bize ibadet etmekten başka bir şey gelmiyordu.

İbâdet, alçakgönüllülüğün son noktasıdır. Yüce Allah, ihlâslı kimselere âyette açıkça, diğerlerine de işaretle tenbihte bulunmuştur:

Birincisi, yani ihlâslı kimseler mutlak kuldur. İkincisi ise, hevâsının ve dünyasının kuludur. Hadis-i Şerifte: *"Dirhemin kulu helâk oldu. Dinarın kulu helâk oldu."*(17) buyrulmuştur.

Muâz bin Yahya da şöyle der: "İnsanlar üç sınıftır:

Birincisi: Kendisini âhireti, dünyada geçimlik kazanmasından meşgul ettiği, alıkoyduğu kişidir.

İkincisi: Kendisini geçimliğinin âhiretinden meşgul ettiği alıkoyduğu kişidir.

Üçüncüsü: Her ikisiyle de meşgul olan kişidir. Birincisi âbidlerin; ikincisi helâk olanların, üçüncüsü kendilerini tehlikeye atanların derecesidir ki, bu kendilerini tehlikeye atanlar, ya kurtulurlar, ya da şaki ve pişman olurlar.

74. «Lût'a da hüküm ve ilim», hakiki hikmet ve Hakk'a düşman olanların arasında ona üstünlük ve fazilet **«verdik.»**

Fakir der ki, *"hüküm"*den maksat, hikmettir. Nitekim Allah Teâlâ'nın, Hz. Yahya (a.s.) hakkındaki şu sözü bunu gösterir: *"Biz ona sabî iken hüküm verdik."* (Meryem: 12) "Burada hükümden maksat Allah Teâlâ'dan ona verilen bir anlayıştır. Hz. Davud (a.s.) hakkındaki: *"Allah ona mülk ve hikmet verdi ve dilediği şeyden ona öğretti."* (Bakara: 251) âyetinden ise, mülk, hikmet ve ilim arasında fark olduğu anlaşılmaktadır. Böylece âyetteki *"ve ilmen"* sözünün anlamı, din işleriyle ve hukuk kurallarıyla ilgili olan, yararlı ilim, demek olur.

17- Bu, uzun bir hadisten bir parçadır. Buharî ve İbni Mâce rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr* 2/31.

«Kendisini, çirkin işler yapan kentten de kurtardık.» *"Çirkin işler"*den maksat, çirkinlik ve kötülük bakımından iğrenç olan şeydir. Burada bundan maksat, homoseksüelliktir. *"Kentten"* maksat da, üstü, altına getirilen Mü'tefike'deki yedi şehrin en büyüğü Sedum'dur.

«Gerçekten onlar, yoldan çıkan kötü», küfür ve isyana derinlemesine dalmış ve bunlarda çok ileri gitmiş **«bir kavimdi.»**

er-Râgıb der ki: "Sû'": İnsanı üzen din ve dünya ile ilgili bütün işler, nefis ve bedenle ilgili bütün haller demektir. Meselâ malının yok olması, dostunu kaybetmesi gibi. Kötü ve çirkin olan her şeye de "sû'" denir. Karşıtı güzellik anlamındaki "hüsn" dür.

75. «Biz Lût'u rahmetimize» özel olarak rahmet ettiklerimizin arasına **«kattık. Şüphesiz ki o,»** kendilerini en güzel mutlulukların beklediği **«sâlihlerdendir.»** *"Rahmet"* özel ve genel olmak üzere ki kısımdır: Genel olan rahmet, her iyi ve kötüye ulaşır. Çünkü Allah: *"...Rahmetim, her şeyi kuşatmıştır..."* (A'raf: 156) buyurmuştur. Özel olan rahmet ise, ancak havâs (=Allahın sevdiği kullar) için olur. O da, rahmete girmektir. Rahmete girmek ise, Allah'ın dilemesine ve güzel bir şekilde hazırlanmağa bağlıdır. Bunun için *"Şüphesiz ki o, sâlihlerdendir."* Yani, rahmetimizin feyzini kabul ve ona girmek için hazırlananlardandır, buyurdu. Aynı zamanda bu, vuslat (=Allahın rızasına ulaşma) makamına bir işarettir.

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ
فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ
الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾

76. Nûh'u da an, o da bunlardan önce Bize yalvarmıştı. Biz de onun duâsını kabul edip onu ve âilesini büyük sıkıntıdan

kurtarmıştık.

77. Âyetlerimizi yalanlayan millete karşı, ona yardım ettik. Gerçekten onlar, fenâ bir kavim idiler. Biz de onların hepsini boğuverdik.

76 . **«Nûh'u da an, o da bunlardan önce»**, yani bu zikredilenlerden daha önce, kavminin helâk olması için **«Bize yalvarmıştı. Biz de onun»**, *"ben, yenildim, bana yardım et."* (Kamer: 10) şeklindeki **«duâsını kabul edip onu ve âilesini»** kavminin eziyetinden dolayı içinde bulundukları **«büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.»**

77. Baştan sona **«âyetlerimizi yalanlayan millete karşı,»** öç almak ve muzaffer olmasını sağlamak için **«ona yardım ettik. Gerçekten onlar, fenâ bir kavim idiler.»** Allah'ın itaatinden çıkmış çok kötü bir kavim idiler. **«Biz de onların hepsini boğuverdik.»** Çünkü bir kavimde yalanlama konusunda ısrar, şer ve kötülükte aşırı gitmek varsa, Cenabı Hak onları muhakkak helâk eder.

İyi bil ki duâ, Allah'ın izniyle, peygamberler ve velilerde olduğu gibi, samimi ve ihlâslı bir kalple olursa, kabul edilir, Allah katında makbul olur.

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِى الْحَرْثِ
اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾
فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًاۘ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَۜ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ
لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾

وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ عَاصِفَةً تَجْر۪ي بِاَمْرِه۪ٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّت۪ي بَارَكْنَا
ف۪يهَاۜ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِم۪ينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاط۪ينِ مَنْ
يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَۚ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظ۪ينَۙ ﴿٨٢﴾

78. Davud ile Süleyman'ı da an. Hani onlar bir ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Hani milletin koyunları o ekin içine yayılmıştı. Biz de onların hükmüne şahittik.

79. Biz, onu (hükmü) Süleyman'a öğretmiştik. Her birine bir hüküm ve ilim verdik. Dağları ve kuşları Davud'un emrine verdik. Onunla, beraber tesbih ediyorlardı. Bunları yapan Bizdik.

80. Davud'a, savaşın sıkıntılarından sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık siz, şükrediyor musunuz?

81. Süleyman'ın emrine de onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru şiddetle esen bir rüzgâr verdik. Biz her şeyi biliriz.

82. Kendisi için denize dalan ve bundan başka işler gören şeytanlardan da onun emrine verdik. Onları da gözeten Bizdik.

78. «Davud ile Süleyman'ı da an. Hani onlar bir ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Hani milletin koyunları o ekin içine yayılmıştı.» Kavmin koyunları geceleyin çobansız oraya girmiş ve yayılarak ekinleri tahrip etmişti. **«Biz de onların hükmüne»**, hüküm verenlerin hükmüne ve kendilerinin huzurunda mahkeme olanlara **«şahittik.»** İlmimizle onlarla beraber hazır idik ve ancak Bizim irşadımızla hüküm veriyorlardı.

79. «Biz, onu» yani, Hz. Davud'un verdiği hükmü **«Süleyman'a öğretmiştik.»** O zaman, kendisi küçüktü, on bir yaşındaydı. Hz. Davud ise büyüktü, peygamberdi. Yalnız Süleyman'a değil **«her birine bir hüküm ve ilim verdik.»** Teyidimizle ilim ve hikmete uygun olarak her birinin hüküm vermesi ve içtihad işinin sağlıklı gerçekleşmesi için her iki peygambere de hüküm ve ilim verdik. Her ikisinin hükmü de şer'î bir hükümdür. İşte bu müctehidin, müctehid olarak hata edebileceğini gösterir.

Rivayet edilir ki: Hz. Davud (a.s.)'un huzuruna iki kişi girdi. Biri yanındakini göstererek şöyle dedi: "Bunun koyunları, geceleyin, benim tarlama girerek ekinleri tahrip etti." Hz. Davud (a.s.), ekinlerin değeriyle koyunların değeri arasında bir fark olmadığından dolayı koyunların kendisine verilmesine karar verdi. Her ikisi de oradan ayırlarak Süleyman (a.s.)'a uğradılar ve durumu ona bildirdiler. O da dedi ki: "Bu hükümden başkası, iki taraf hakkında da daha hayırlı olurdu." Hz. Davud (a.s.), bunu işitti ve Süleyman'ı çağırarak: "İki taraf hakkında hayırlı olan nedir, bana söyler misin?" dedi. O da: "Sütü, nesli ve yünüyle yararlanması için koyunları toprak sahibine vermeni, tarlayı da evvelki haline dönerek biçilecek hale gelinceye kadar koyun sahiblerine vermeni uygun görüyorum," dedi.

Hz. Davud verdiği hükümden geri döndü ve: "Karar, senin verdiğin karardır," diyerek hükmü yerine getirdi.

Bu da gösteriyor ki, her ikisinin vermiş olduğu karar, ictihadladır. İctihad ise, müçtehidin şer'î bir hüküm hakkında kendisinde bir kanaat meydana gelmesi için olanca ilmî ve fikrî gayretini göstermesidir. Bu da peygamberler için caizdir. Ancak onlar hatada karar kılmazlar, hatada devam etmezler. Hadis-i Şerifte: *"Hâkim, hükmettiği zaman ictihad eder ve ictihadında isabet ederse, ona iki ecir vardır. Hükmettiği zaman ictihad eder ve fakat ictihadında hata ederse ona da bir ecir vardır."* (18) Buyrulmuştur.

Bil ki, bu âyette müctehidin hata yapabileceğine ya da isabet edebileceğine, aynı zamanda ictihadî meselelerde hakkın bir olduğuna delil vardır. Çünkü, her ictihad, doğru ve hak olsaydı, bu iki peygamberden her biri hakka isabet etmiş, onu anlamış olacak ve özel olarak anmak suretiyle Süleyman'ı belirtmeye gerek kalmayacaktı.

«Dağları ve kuşları Davud'un emrine verdik. Onunla beraber tesbih ediyorlardı.» Ses yankısı değil, orada bulunanların, tesbihlerini duyacakları şekilde, tesbih etmeleri idi. Çünkü yankı herkesin sesi için geçerlidir.

18- Buharî, *İ'tisâm*; Müslim, *Akdiye*; Ebû Davûd, *Akdıye*, hadis no: 3574 de rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/171.

"Dağları ve kuşları, emrine verdik." Burada dağların kuşlara takdim edilmesinin sebebi, dağların emrine verilmesinin ve tesbihlerinin daha hayret verici, kudreti ilâhiyyeyi daha açık olarak gösterici, i'câzâ da daha çok elverişli olduğundan dolayıdır. Çünkü, o bir cansız varlık, kuşlar ise canlıdır.

«Bunları yapan Bizdik.» Size göre her ne kadar hayret verici olsa da bunu yapmaya gücü yeten Bizdik.

Rivayet edilir ki, Hz. Davud (a.s.), tesbih ederek dağların yanından geçerken, tesbihte daha canlı olması ve şevkle yapması için Allah'u Teâlâ dağların ve kuşların tesbihlerini ona işittirdi.

İbni Abbas der ki, İsrailoğulları, Hz. Davud (a.s.) Peygamber olarak gönderilmeden önce dağılmışlar ve şeytanın çalgı âletlerine yönelmişlerdi. Bu âletler: Udlar, tamburlar, kavallar, el zilleri ve bunlara benzer şeylerdi. Yüce Allah, bu arada Hz. Davud'u gönderdi. O'na öyle güzel bir ses, nağme ve makamlar ihsan etti ki, Tevrat'ı nağme ve makamla okuyordu. Dolayısıyla İsrailoğullarının akıllarını, dikkatlerini çekiyor, oyun ve eğlence âletlerinden alıkoyuyordu. Onlar da Hz. Davud'un yanında toplanırlar, nağme ve makamlarını dinlerlerdi. Hz. Davud (a.s.), tesbihe başladığı zaman dağlar, kuşlar ve vahşi hayvanlar da onunla beraber tesbih ederlerdi.

Güzel sesler ve ölçülü makamlar, ruhlara nasıl tesir eder ve onları kötülükten iyiliğe nasıl çekerse; çirkin sesler ve ölçülü olmayan nağmeler de ruhlara öyle tesir eder.

80. Biz, **«Davud'a»** sizin yararınıza olarak düşmanla yapılan **«savaşın sıkıntılarından sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik.»** Davud (a.s.)'dan önce zırhlar saç halinde yani, enli demir parçaları halindeydi. *"Lebûs"* aslında zırh olsun, başka şey olsun elbise, giyilen şey demektir. Burada zırh manasınadır. Buradaki mûcize, zırhın ateş, örs ve çekiç gibi aletlerden faydalanmaksızın meydana gelmesidir.

«Artık siz,» bunlara **«şükrediyor musunuz?»** Şükrü gerektiren nimetler sabit olmuşur. Bu soru şeklinde varid olan bir emirdir. Yani şükredin, demektir.

Allah Teâlâ, haber veriyor ki, ilk zırhı yapan Hz. Davud'dur. Sonra insanlar öğrenmiş ve bu zırh ile elde edilen nimet, kıyamete kadar yaygınlaşmış, dolayısıyla bu nimetten dolayı Allah'a şükretmek, insanlara vacip olmuştur.

Bazıları der ki: "Buradaki hitap, Hz. Davud'a ve ev halkınadır. Yani, bu nimetlerle kendilerine ihsanda bulunduktan sonra *"artık siz şükrediyor musu-*

nuz? " dedik. Davud (a.s.), rızkını, Allah'tan elinin emeğiyle kılmasını istemişti. Allah da ona demiri yumuşattı. Hz. Davud da, demirden zırh yapar, satar ve geçimini bundan temin ederdi. Peygamberler de meslek ve sanatla uğraşırlar, kazançlarını sağlarlardı. Hz. İdris terzi, Hz. Nuh marangoz, Hz. İbrahim bezzâz (yani kumaş satan, manifaturacı), Hz. Davud düğmeci ve Hz. Âdem'de çiftçiydi. Hz. Musa, Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed (a.s.) çoban idiler. Peygamberimiz, peygamberlik gelmeden önce ücret karşılığı koyun gütmüş ve: *"Koyun gütmeyen hiçbir peygamber yoktur,"* (19) buyurmuştur.

Koyun gütmedeki Allah'ın hikmetlerinden biri de, kişi, koyun güttüğü zaman, kalbine rahmet ve lütuf yerleşir. Bu durumda, halkın başına geçtiği zaman, en güzel bir davranış içinde olur. Koyun güttüğünden dolayı küçük görülerek bu mesleğiyle ayıplanan bir kimsenin, peygamber de koyun güderdi, demesi doğru değildir. Böyle derse, te'dip edilir. Çünkü o, nebiler hakkında kemal ve olgunluk sıfatıdır, diğerleri hakkında öyle değil. Bundan dolayı, Hz. Peygamber (a.s.) de koyun güderdi, diye delil getirilmez. Yalnız Peygamberimiz hakkında "ümmîlik" gibi kemal olan her şeyde durum böyledir. Buna dayanarak bir kimseye, sen ümmîsin, denir de, o da Hz. Peygamber (a.s.) de ümmî idi, derse te'dib edilir. Çünkü o, Peygamberimizin ümmîlik sıfatını hafife almış, bu büyük sıfatına hakaret etmiş sayılır.

Kazanç yollarının en üstünü, cihaddır. Cihad, peygamberlik ve hicretten sonra Rasûlüllah Efendimizin mesleğidir. Cihaddan sonra, ticaret gelir. Ancak, şu şartlarla ki, asla emanete hıyanet etmiyecek, fahişelik ve kâhinlik ücreti gibi haram ve pis kazançlardan ve çalgı âletleri imalâtı gibi sanatlardan da kaçınacaktır.

81. «Süleyman'ın emrine de onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru şiddetle esen» ve kendisiyle pek kısa bir müddet içinde uzun mesafeler katedilen **«bir rüzgâr verdik.»** Gerek rüzgâr ve gerek daha başka şey olsun Hz. Süleyman'ın emrine verilen şeyler, ona tam anlamıyla boyun eğmek, emir ve yasaklarını yerine getirmek yoluyladır. Dağların ve kuşların Hz. Davud'un emrine verilmesi ise, bu yolla değil, aksine ona uymak yoluyladır. Hz. Süleyman'a verilen bu rüzgâr, aslında yumuşak, hoş esen bir

---

19- Hadisi, Buharî *İcare*'de şu lafızla rivayet etmiştir: *"Allah koyun gütmeyen hiçbir peygamber göndermemiştir."* Sen de mi öyleydin yâ Rasûlallah, dediler." *Evet ben de öyleydim. Mekke'liler için her bir koyunu bir kîrat ücret karşılığı (veya karârît denilen yerde) güdüyordum."* Müslim ve İbni Mâce de buna benzer rivayet etmişlerdir.

rüzgâr idi. Sözkonusu rüzgârın bir taraftan yumuşak ve hoş oluşu, diğer taraftan yaptığı iş itibariyle şiddetli oluşu, aynı zamanda Hz. Süleymanın emriyle hareket ederek onun istediği yere esip gitmesi mûcize üstüne mûcizedir.

Âyette sözü edilen bereketli yer, Şam'dır. Hz. Süleyman'ı sabahleyin Şam'dan yeryüzünün bir tarafına alır götürürdü. Her iki yerin arası, bir aylık yol olan bu mesafeyi, öğle vaktine kadar alırdı. Sonra da öğle vakti, zevalden sonra onu alır, güneşin battığı zaman Şam'a getirmiş olurdu. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"Sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü de, bir aylık yol idi."* (Sebe': 12)

«Biz her şeyi biliriz.» Dolayısıyla her şeyi ilim ve hikmetimizin gerektirdiği şekilde yaparız.

82. «Kendisi için denize dalan», denizin dibine inip onun için nefis şeyler çıkaran **«ve bundan başka işler gören»** anılan şeylerden başka, şehirler ve saraylar yapmak, acayip sanatlar icat etmek gibi işler yapan **«şeytanlardan da onun emrine verdik.»** Bu âyet, emrine verilenlerin cinlerin mü'minleri değil kâfirleri olduğunu gösteriyor.

«Onları da gözeten Bizdik.» Emrinin dışına çıkmak, ona karşı gelmek, ya da yaratılışları gereği, yaptıklarını bozmak konusunda onları görüp gözeten Bizdik. Şeytanlar, her ne kadar lâtif ve saydam cisim iseler de, ancak onlar, çeşitli şekillerle şekillenebilirler. Zor işleri, yapabilirler. Görmez misin ki, rüzgârın letâfeti, şiddetle esmesine engel olmaz.

Eğer, kendilerini zor işlerde çalıştırdığı halde şeytanlar, Hz. Süleyman'ın emrine uymaktan niye çıkmadılar? dersen; cevap olarak derim ki: "Şüphesiz ki, Yüce Allah, Hz. Süleyman'dan korkmaları için onların kalplerine bir korku saldı. Bundan dolayı, ona karşı gelmekten korktular. Bu da Hz. Süleyman'ın mûcizelerindendir."

وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ
﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِه۪ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ

وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

83. Eyyûb'u da an. O: "Bana bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diye Rabbine duâ etmişti.

84. Biz de duâsını kabul etmiş, kendisindeki o hastalığı hemen gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet, ibadet edenlere de bir öğüt olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir katını daha verdik.

83. «Eyyûb'u da an. O:» Eyyûb'un kıssasını da hatırla. Hz. Eyyûb'un nesebi Ravm b. Ays yoluyla Hz. İbrahim (a.s.)'e varır. Ravm, Ays'ın oğlu, Ays da Hz. İbrahim (a.s.)'in oğludur.

Rivayet edilir ki: Allah Teâlâ onu Harrân ehline göndermişti. Harrân, Şam havalisinde bir şehrin adıdır. Hz. Eyyûb (a.s.)'un ehli ve malı çoğalmış, daha sonra da hastalanmış ve sekiz sene hasta olarak kalmıştı. Bir gün kendisine karısı: "Allah'a duâ etseydin de şifa verseydi," dedi. O da: "Bolluk ve rahatlık kaç sene sürdü?" dedi. Karısı: "Seksen sene" diye cevap verdi. O da dedi ki: "Bu hastalığın süresi sıhhat ve rahatlık süresine ulaşmadığı için Allah'tan şifa istemeye utanırım."

«'Bana bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin,' diye Rabbine duâ etmişti.» Hastalık ve zayıflık gibi insanın bedeniyle ilgili zararlara *"ed-durru"* denir, "ed-darru" ise diğer her türlü zarara şamildir. Hz. Eyyûb (a.s.) burada, Cenâb-ı Hakka çaresizliğini ve ihtiyacını bildirdi. İstemede saygıyı ve hitapta da edebi koruma bakımından doğrudan: "Bana acı, merhamet et," demedi. Çünkü kendilerinden sıkıntının kaldırılması hakkında, peygamberlerin Allah'tan isteklerinin en çoğu, kinaye ve tevriye yoluyla olmuştur. Nitekim şair şöyle der:

Gönülde bir çok dilekler, sende de fetanet var.
O dilekler yanında benim sükutum, bir bildiri ve bir hitaptır.

Eğer denirse ki: Zekeriyya (a.s.), duâsında: *"...Bana tarafından bir velî (oğul) ihsan eyle."* (Meryem: 5) diye açıkça istemedi mi? Deriz ki: "Bu, bağış isteğidir. Bunda istenenin kapalı bir şekilde olması uygun olmaz. Öteki ise, sıkıntıyı gidermektir. Dolayısıyla şikâyetle karıştırılmaması için isteklerde, kinaye ve tevriye uygun düşer.

Rivayet edilir ki, yaşlı bir kadın Abdülmelik b. Süleyman'a gelerek: "Ey mü'minlerin emiri! Evimin fareleri değnek ve bastonların üzerinde yürümeye başladı," dedi. Kadın kibarca, fakirliğinden şikayet ediyordu. Süleyman'ın hoşuna gitti ve: "İstediğini kibarca arzettin. Muhakkak onları kaplanların sıçrayışı gibi sıçrar hale getireceğim" diyerek evini taneyle doldurdu.

Hz. Eyyûb'un bu sözü, bir duâdır, yalvarıştır ve çaresizliğini arz ediştir. Yoksa ızdırap halinde olduğu gibi herhangi bir sabırsızlık ve şikâyet değildir. Bunun içindir ki, cevabı, bir sonraki âyette *"Biz de onun duâsını kabul ettik"* şeklinde gelmiş ve Cenabı Hak, kendisi hakkında: *"Doğrusu Biz, onu sabırlı bulduk. O, ne güzel kuldu."* (Sâd: 44) buyurmuştur. Bu isteğinin şikâyet anlamına geldiği düşünelecek olursa, o takdirde sıkıntıdan yalnız, Allah'a şikâyette bulunmuş olur, başkasına değil. Bu da, onun mükemmel sabrına aykırı düşmez. Nitekim Hz. Yakub (a.s.) da: *"Ben gam ve kederimi ancak Allah'a şikâyet ederim..."* (Yusuf: 86) demiştir.

Sadık olan ârif, marifetinde gerçeğe ulaşmışsa onun şikâyeti, neşe ve sevincin gerçeğidir. Duâsı, münacatını gerçekleştirmektir; gam ve kederi de iftihar ve öğünmektir.

84. «Biz de duâsını kabul etmiş, kendisindeki o hastalığı hemen gidermiştik.» Duâsını kabul buyurarak kendisine gelen sıkıntı ve hastalığı kaldırdık.

Rivayet edilir ki, kendisine: "Başını kaldır, çünkü duan kabul edildi ve ayağınla yere vur," denildi. O da ayağını yere vurunca, ayağının altından bir pınar kaynadı. Ondan yıkandı. Yıkanmasıyla vücudunda ne kadar yara varsa, hepsi iyileşti. Sonra ayağını yeniden vurdu. Bu vurmasıyla bir pınar daha kaynamaya başladı. Ondan da içti. İçmesiyle, içinde ne kadar dert varsa, hepsi çıktı, sıhhatine kavuşarak eski gençliğine ve güzelliğine kavuştu. Daha sonra kendisine bir elbise giydirildi.

Bu hastalıkla imtihan edilmesindeki sır, yüce makamları tamamlamak için zor riyazetler ve çeşit çeşit bedenî mücahedelerle vücdunu tasfiye etmek, pâk etmektir.

Derler ki, azîz ve şerîf kimselere komşu olan kimse, azîz ve şerîf olur. Hor ve hakîr kimselere komşu olan kimse de, hor ve hakîr olur. Görmez misin ki, rüzgâr çiçeklere ve güllere uğradığı zaman, güzel kokular taşır; pisliklere uğradığı zaman da kötü kokular taşır. Nefsin özellikleriyle arkadaş olanla, ruhun ahlâkıyla komşu olanı, sen buna göre kıyasla.

Bununla beraber **«tarafımızdan bir rahmet, ibadet edenlere de bir öğüt»** yani, kendisinden başka kullara da, kudretimizin sonsuzluğunu bilmeleri ve Hz. Eyyûb'un sabrettiği gibi sabrederek, O'nun sevaba kavuştuğu gibi sevaba ulaşmaları için bir öğüt ve ibret **«olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir katını daha verdik.»** Bir o kadar daha çocukları oldu. Kendisine olan rahmetimizden dolayı anılanları, özel rahmetle verdik.

Rivayet edilir ki, Allah Teâlâ Eyyûb (a.s.)'un karısına da gençliğini geri verdi. Böylece İbni Abbas'tan rivayet edildiği gibi, Hz. Eyyûb'tan yirmi altı çocuk doğurdu. Hz. Eyyûb'a mallarını da geri verdi. Hz. Eyyûb (a.s.), miskinlere çok merhametliydi. Öksüz ve dulları himayesine alır, misafiri de ağırladı. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bir ara Eyyûb çıplak olarak yıkanırken üzerine altından bir çekirge sürüsü düştü. Eyyûb da elbisesine doldurmaya başladı. Bunun üzerine Rabbi, kendisine seslenerek: 'Ben seni bu gördüğünden zengin kılmadım mı?' buyurdu. O da: 'İzzetin hakkı için, beni zengin kıldın, ancak senin bereketinden benim için zenginlik (ihtiyaçsızlık) yoktur,' dedi."* (20) Bu hadisi şerif, helâl malı çoğaltmanın mübah olduğunu gösterir.

وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِدْرٖيسَ وَذَا الْكِفْلِۜ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرٖينَۚ ﴿٨٥﴾

وَاَدْخَلْنَاهُمْ فٖي رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿٨٦﴾

85. İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an. Bunların herbiri sabredenlerdendi.

86. Onları da rahmetimize aldık. Çünkü onlar salihlerdendi.

20- Hadisi Buharî, *Gusül* ve *Tevhîd*'de rivâyet etmiş, Nesâî de *Gusül* bölümünden, yıkanırken örtünme, babında rivayet etmiştir. 1/200. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/521.

85. «İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an.» Yani, bu mukarreb peygamberleri de an ve onların kıssalarını ümmetine anlat. **«Bunların her biri sabredenlerdendi.»** Yani ibadetlerin zorluğu ve sıkıntıları taşımak konusunda, sabretmekte kemâle ermişlerdir. Çünkü Hz. İsmail, kurban edilmek istenince sabretmiş, babasına: *"Babacığım emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* (Sâffât: 102) demiştir. Ayrıca ekini ve sağılır hayvanı olmayan bir şehirde (Mekke'de) ikamete de sabretmiştir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, kendisine ikrâmda bulunmuş ve sulbünden hâtem-i enbiyâ olan, Hz. Muhammed (a.s.)'i çıkarmıştır (getirmiştir).

Hz. İdris de belâlara sabretmiş; Zülkifl'i de gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmak suretiyle ve insanların eza ve cefalarına katlanarak sabır göstermiştir.

Âyeti kerimede Allah'ın ibadet ve taatına, ya da mal, can ve çoluk çocuk bakımından kendisine gelen sıkıntıya sabreden kimsenin, sabrı derecesinde Allah'ın nimetine ulaşacağına, kulluk rütbesine kavuşacağına ve Allah'ın özel rahmetine kendisini katacağına işaret vardır. Nitekim Cenabı Hak şöyle buyurmuştur.

86. «Onları da rahmetimize aldık.» Yani, peygamberlik ve diğer yönlerden, özel rahmetimize aldık. **«Çünkü onlar salihlerdendi.»** İstikamet, iyilik ve doğrulukta kemale ermişlerdir ki, bunlar peygamberlerdir. Çünkü bunların iyilikleri (salâhları), fesada uğramaktan masumdur.

Bil ki, salâhın bir başlangıcı bir de sonu vardır. Başlangıcı, şer'î ve dînî hükümleri yerine getirmektir. Sonu da kulların, Rabbine yönelmek, dünyaya ve fesat âlemine iltifat etmemektir. Bu da hakikatde sıddikıyyet makamıdır. Allah Teâlâ'nın insanı sâlih kılması, bazan onu sâlih olarak yaratmasıyla, bazen de onda var olan fesat gibi şeyleri gidermek sûretiyle olur. Şüphesiz ki sabır, salâhın mertebelerindendir. O ise, amellerin en üstünüdür. Sabır, ancak belâ ve zorluklara karşı olur. Yükseliş, ancak sabırladır. Yoksa bizzat belânın kendisiyle insanın derecesi, Allah katında yükselmez. Belânın kendisiyle ebedî saadete de ulaşılmaz. Bununla saadete ulaşmak mümkün olsaydı müşrik ve kâfirlerden belâ ehli de ona ulaşırlardı. Halbuki o, onlar için bu dünyada kendilerine verilen bir azaptır. Sabreden mü'minler hakkında ise, onların derecelerini tamamlar ve hatalarını giderir.

وَذَا النُّونِ

إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ
أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ج ﴿٨٧﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ط وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

87. Zünnûn'u da an. Hani kızarak çekip gitmişti de Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde: "Şüphesiz, senden başka hiç bir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Ben gerçekten zalimlerden oldum" diye yalvardı.

88. Biz de duâsını kabul ederek kendisini sıkıntıdan kurtardık. İşte Biz inananları böyle kurtarırız.

87. «Zünnûn'u da» yani nûn'un (=balığın) sahibini de **«an.»** Balığın sahibinden maksat Mettâ oğlu Yunus'tur. **«Hani»** tabiatlarının sertliğinden ve küfürlerindeki ısrarlarından dolayı kavmi Ninovâ ehline **«kızarak»** kendine ilâhi bir emir gelmeksizin onlardan ayrılmış **«çekip gitmişti de Bizim kendisini»** bu hareketinden dolayı hiç **«sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.»**

Âyette her ne kadar günahkâr ve azabı haketmiş olsalar da, Allah Teâlâ'nın kullarına olan lütuf ve kereminin sonsuzluğundan dolayı, onlar için, peygamberlerini kınayabileceğine ve onların, ümmetlerine Allah'ın azabının inmesini arzu etmelerine razı olmayacağına, aksine peygamberlerinin onlardan azabın uzaklaştırılması konusunda, onlar için, af dilemelerinden razı olacağına işaret vardır. Nitekim yüce Rabbimiz Peygamberimize şöyle buyurmuştur: *"...Onları affet ve onlar için Allah'tan mağfiret dile..."* (Âl-i imran: 159) Yine kâfirler hakkında da: *"Senin elinde bu işten bir şey yoktur. Allah ya onların tevbesini kabul buyuracak, yahut onlara azab edecektir. Çünkü* *onlar zalimlerdir."* (Âl-i imran: 128) buyurmuştur.

Rivâyet edilir ki, Yunus (a.s.) kavmine kızmış olarak çıktıktan sonra, Rum denizine geldi. Orada bir topluluğun gemilerini hazırlamakta olduğunu gördü. Onlarla beraber o da bindi. Gemi, deniz ortasına varınca durdu, hiçbir şekilde yürümedi. Bunun üzerine gemiciler dediler ki: "İçimizde ya âsi bir adam, ya da efendisinden kaçmış bir köle var. Çünkü gemi, kendisinde bir âsi ya da kaçak olmasaydı böyle yapmazdı. Âdetlerimize göre böyle bir sıkıntıyla karşılaştığımız zaman kur'aya başvururuz. Kur'â, kime çıkarsa onu denize atarız." Üç defa kur'â çektiler, her üçünde de kur'a Hz. Yunus'a çıktı. Bunun üzerine Hz. Yunus: "Âsi adam ve kaçak köle benim" dedi. Onlar da onu denize atıverdiler ve hemen bir balık gelerek onu yuttu. Allah Teâlâ, balığa onu incitmemesini, bir kılına bile dokunmamasını vahyetti ve "çünkü Ben, senin karnını ona sadece zindan kıldım, onu sana yiyecek yapmadım" buyurdu.

«Sonunda» kur'a ve balığın kendisini yutması gibi olaylar olduktan sonra **«karanlıklar içinde:»** Yoğun karanlık içinde ya da balığın karnının, denizin ve gecenin karanlıkları içinde: **«'Şüphesiz senden başka hiçbir ilâh yoktur.»** Bu karanlıklardan beni koruyacak, felâketler ve fitnelerinden beni selâmete çıkaracak ve böyle bir yerde kendisini anmayı bana ilham edecek senden başka hiçbir ilâh yoktur. **«Seni tenzih ederim.»** Herhangi bir şeyin seni âciz bırakmasından ve başıma gelen bu imtihanın benim yönümden sebepsiz olmasından seni, tenzih ederim. Yunus (a.s.) böylece kendisinin hatalı ve başına gelen bu belâyı haketmiş olduğunu itiraf ederek, edep ve terbiyeyi gözeterek kendisine zulmetmekten Rabbini tenzih etmiş ve terkedip gitmek için acele ettiğimden dolayı: **«Ben, gerçekten»** nefislerini tehlikeye bırakmakla kendilerine zulmeden **«zâlimlerden oldum' diye yalvardı.»** Duâ etmişti.

Yüce Allah, onu balığın karnının yalnızlık ve sıkıntısından şu sözüyle kurtardı:

88. «Biz de» hatasını itiraf eden **«duâsını kabul ederek»** Hadis-i şerifte: *"Kederli ve üzüntülü bir kimse, bu duâ ile duâ ederse, duâsı kabul buyrulur."* (21)

21- Hadis, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesâî'nin rivayet ettikleri hadisten bir parçadır. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbni Kesir*, 2/519.

Hasan Basrî de der ki: "Yemin ederim ki, onu ancak haksızlığını açıklayan itirafı kurtarmıştır."

Müstedrek'de rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *"Kendisiyle duâ edildiği zaman, Allah'ın kabul ettiği; yine kendisiyye istendiği zaman, Allah'ın verdiği Allah'ın ism-i âzamı (en büyük ismi): 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben, zalimlerden oldum,' duâsıdır."*

«Kendisini sıkıntıdan» yani, dört saat, ya da üç gün sonra, balığın kendisini sahile atmasıyla, ona lokma olmaktan ve denizin sıkıntısından **«kurtardık.»**

Bazıları da: "Balığın başının su üzerinde, ağzının da açık olduğunu söylerler.

Ebû Hureyre (r.a.) der ki: "Yüce Allah, balığa, onu yutmasını ancak etine dokunmamasını, kemiğini kırmamasını vahyetti. Balık da onu yuttu. Sonra da denizdeki yuvasına indi. Denizin dibine varınca Yunus (a.s.), deniz canlılarının tesbihini duydu. O da, balığın karnında tesbihe başladı. Melekler onun tesbihini işittiler ve: 'Ey Rabbimiz garip bir yerde zayıf bir ses duyuyoruz,' dediler. Cenab-ı Allah da: 'O kulum Yunus'tur. Bana isyan etti. Ben de onu balığın karnında hapsettim' buyurdu. Bunun üzerine melekler, şefaatte bulundular. Allah da balığa emretti, balık da onu sahile attı."

«İşte Biz», onu kurtardığımız gibi **«inananları»** sıkıntılarından, ihlâsla duâ ettikleri zaman **«böyle kurtarırız.»**

Ca'fer bin Muhammed şöyle der: "Dört şeyle imtihan edilenin dört şeyden gaflet ettiğine hayret ederim:

Gam ve kederle karşılaşan kimsenin *'La ilâhe illâ ente sübhaneke innî küntü minezzâlimîn'* (Enbiya: 87) demeyişine hayret ederim. Çünkü Allah Teâlâ: *'Biz de onun duâsını kabul ederek kendisini sıkıntıdan kurtardık.'* buyuruyor.

Kötülükten korkan kimsenin de: *'...Hasbiyellahü ve ni'mel vekîl'* (Âl-i İmran: 173) dememesine hayret ederim. Çünkü Yüce Allah: *'Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ile döndüler'* (Âl-i İmran: 174) buyurur.

Yine insanların tuzaklarından korkan kimsenin: *'Ben işimi Allah'a ıs-*

marlıyorum muhakkak ki, Allah kullarının bütün yaptıklarını görendir.' (Mü'min: 44) dememesinden hayret ediyorum. Çünkü Allah Teâlâ: *'Allah onların kurdukları hilelerin kötülüklerinden onu korudu.'* (Mü'min: 45) buyurur.

Cenneti arzu eden kişinin: *'Mâşâallâhü la kuvvete illâ billâh'* (Kehf: 39) dememesine hayret ediyorum. Çünkü Allah Teâlâ: *'Olur ki, Rabbim bana, senin bağından daha hayırlısını verir'* (Kehf: 40) buyuruyor."

Katâde der ki: "Bir kişinin şöyle duâ ettiği bize nakledildi: 'Allah'ım âhirette beni kendisiyle cezalandıracağın şeyle dünyada cezalandır' derken adam şiddetli bir hastalığa yakalandı. Öyle ki, bir deri bir kemik kaldı. Kendisine: 'Allah'a sıhhat ve âfiyetin için duâ etseydin: *"Allahümme rabbena âtinâ fiddünyâ haseneten ve fil âhireti haseneten ve kınâ azâben nâr: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver ve bizi cehennemin azabından koru."* (Bakara: 201) diye duâ etseydin, olmaz mıydı?' dediler. O da, hemen bu duâ ile duâ etti. Sağlığına kavuştu."

Halid bin Velid hazretleri de Peygamber Efendimize dedi ki: "Ya Rasûlellah! Beni rüyâmda korkutuyorlar." Peygamber Efendimiz de ona: *"Eûzü bi kelimâtillâhi't-tâmmâti min gadabihî ve ikâbihî ve şerri ibâdihî ve min hemezâtişşeyâtîni ve en yahdurûnî: Allah'ın gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesvesesinden ve bana gelmelerinden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım de,"* buyurdu.

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ
الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ
زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا
وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾

89. Zekeriya'yı da an. Hani Rabbine: "Ey Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısısın" diye duâ etmişti.

90. Biz de duâsını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı verdik. Eşini de kendisi için (doğurmaya) elverişli hale getirdik. Gerçekten onlar, hayırlarda yarışıyorlar, umarak ve korkarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.

89. «Zekeriyya'yı da an.» Yani, İsrailoğulları peygamberlerinden Hz. Zekeriyya'nın kıssasını da hatırla. **«Hani Rabbine: 'Rabbim! Beni yalnız»** tek başıma **«bırakma!»** Bana bir çocuk ihsan eyle! Beni, çocuksuz tek başıma bırakma! **«Sen, vârislerin en hayırlısısın'»** Ölenlerden sonra, kalanların en hayırlısısın. Bana bir vâris vermemiş olsan da Sen bana yetersin **«diye duâ etmişti.»** Zekeriyya (a.s.)'nın bu nidası, bir yalvarış, bir duâdır. Canlılar yok olduktan sonra, baki kalanın Allah olduğuna bir senâdır, övgüdür. Göklerin ve yerin mirası O'nundur.

Zekeriyya (a.s.), 100 yaşına, karısı da 99 yaşına geldiği halde çocukları olmamıştı. Kendisini şenlendirmesi, din ve dünya işlerinde takviye etmesi ve ölümünden sonra da yerine geçmesi için Allah'tan bir oğul vermesini isteyerek duâ etti. Sonra da ilâhî iradeye teslim olarak, boyun eğerek, işi, Allah'a bıraktı.

90. «Biz de» oğul için yaptığı **«duâsını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı»** yani, Yahya isminde bir oğul **«verdik.»** Hz. Yahya (a.s.), babasının ölümünden önce öldürülmüştür. Böyle olması, Zekeriyya (a.s.)'nın şanını eksiltmez. Çünkü peygamberler duâları kabul edilmiş olsa da ancak bazı duâların eseri, ilâhî hikmet gereği bu dünyada açığa çıkmaz, görülmez.

«Eşini de» İmran kızı İşâ'ı da kısır iken **«kendisi için»** doğurganlığa **«elverişli hale getirdik.»** Çünkü o, doksan dokuz yaşına kadar hiç doğum yapmamıştı.

«Gerçekten onlar,» yani, Hz. Zekeriyya, karısı ve Yahya, ya da önceki âyetlerde adı geçen peygamberler aslında sebat etmekle beraber bütün **«hayırlarda yarışıyorlar,»** Allah'ın lütuf ve cemâlini **«umarak ve»** kahır ve celâlinden de **«korkarak»** bir manada da, Bizi umarak, Bizim dışımızdakinden de korkarak **«Bize yalvarıyorlardı.»** Tevazu ve yalvarış içinde **«Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.»** Çoğunlukla *"Huşû'"* organlarla ilgili olarak kullanılır. Fakat peygamberin durumu daha yücedir. Onlardaki huşû', kâmil manadadır. Hem kalplerinde hem de diğer organlarında bulunur.

Onlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bu nimetlere, bu güzel ahlâka sahip olmalarından dolayı ulaşmışlardır. İsteğinin karşılanmasını dileyen kimse de onların yaptığı gibi yapsın. Onların ahlâkı ile ahlâklansın.

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا
فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

91. Irzını korumuş olan kadını da an. Ona ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu âlemler için bir ibret kılmıştık.

91. «Irzını korumuş olan kadını da an.» Yani, ırzını, gerek helâl ve gerek haram olsun, tamamen korumuş olan Meryem'in kıssasını da hatırla. Burada ırzını koruyan kadından maksat İmran kızı Meryem'dir. **«Ona ruhumuzdan»**, yani emrimizden olan ruhtan **«üflemiş,»** İsa'ya, onun karnında, hayat vermiştik.

Süheylî der ki: "Üflemek, Kuddûs olan Allah'ın emriyle Ruhu'l-kudüs'tendir. Dolayısıyla Kuds, Allah'ın Kuddûs sıfatına izafe edilmiştir. Böylece Kuddûs'ü de ve mukaddeseyi yâni Hz. Meryem'i de yalancı zandan tenzih etmiştir."

«Onu ve oğlunu» yani, her ikisinin halini **«âlemler için»** hem kendi zamanlarının, hem de kendilerinden sonraki zamanın halkına, büyük **«bir ibret»** sonsuz kudretine bir işaret **«kılmıştık.»** Çünkü bir kimse, hiçbir erkekle temasta bulunmamış bakire bir kızdan bir çocuk dünyaya geldiğini düşünürse Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini anlamış olur.

İsa (a.s.)'nın hayret veren kıssalarından biri de şöyledir: Annesi kendisini bir boyacıya götürdü ve: "Bu çocuğu al, ve ona sanatından bir şeyler öğret," dedi. O da aldı ve kendisine: "Adın nedir? Ey çocuk!" dedi. O da: "Meryem oğlu İsa'dır," dedi. Boyacı: "Ey İsa! Şu testiyi al ve şu fıçılarla beraber nehirden doldur," dedi. İsa, dediğini yaptı. Boyacı, ona elbiseler verdi ve bu elbiseleri renklerine göre ayırarak bunlardan her bir rengi bir fıçıya koymasını söyledi. Sonra boyacı ayrıldı ve evine gitti. İsa da elbiselerin hepsini alarak bir fıçıya koydu, üzerine de boyaların hepsini birden döktü ve annesine gitti. Sabahleyin işine döndü. Boyacı da geldi, bir de gördü ki, elbiselerin ve boyaların hepsi bir fıçıda. Durumu böyle görünce öfkelenerek: "Beni de, insanların elbiselerini de mahvettin," dedi. İsa ona: "Dinin nedir" dedi. O da Yahudilik olduğunu söyledi. İsâ ona: "'Allah'tan başka bir ilâh yoktur ve İsâ Allah'ın ruhudur' de, sonra da elini bu fıçıya sok ve her elbiseyi sahibinin istediği renkte çıkar" dedi. Allah Teâlâ da boyacıya hidayet nasip etti. Boyacı, onun dediği gibi yaptı. Böylece iş, İsa'nın dediği gibi oldu.

إِنَّ هٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾
وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ
مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ
كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ
﴿٩٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ
يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ

الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ
كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾

92. İşte bu, tek bir din olarak sizin dininizdir. Ben de Rabbinizim, onun için Bana kulluk edin.

93. Onlar ise din konusunda, kendi aralarında bölünüp parçalandılar. Hepsi Bize döneceklerdir.

94. Artık kim mü'min olarak yararlı işlerden yaparsa onun çalışmasına nankörlük edilmeyecektir. Çünkü Biz onu yazmaktayız.

95. Yok ettiğimiz bir kasaba halkının (âhirette ceza görmek üzere Bize) dönmemesi imkânsızdır.

96. Ye'cûc ve Me'cûc (seddi) açılınca her bir tepeden süratle inerler.

97. Hak olan vaad de yaklaşmıştır. Bir de bakarsın ki, inkâr edenlerin gözleri belerip kalır. " Yazıklar olsun bize! Biz bundan gaflet içindeydik. Hayır, biz zalimlerdik," derler.

92. «İşte bu,» yani, tevhid ve İslâm dini **«tek bir din olarak, sizin dininizdir.»** Sınırlarını korumanız ve haklarını gözetmeniz vacip olan dininizdir. Tevhid ve İslâm dini'nin tek olmasında peygamberler arasında herhangi bir ihtilâf yoktur. Çünkü onlar, ümmetlere ve asırlara göre furu'da (dinin ayrıntılarında) ayrılmış, olsalar da, usulde (dinin aslı olan iman konularında) birleşmişlerdir. *"Ümmet,"* kendilerine peygamber gönderilen cemaat, topluluk demektir. Bunun aslı bir din üzerinde birleşen topluluk demektir.

«Ben de Rabbinizim» sizin için Benden başka ilâh yoktur. **«Onun için»** başkasına değil, sadece **«Bana kulluk edin.»**

93. «Onlar ise din konusunda kendi aralarında bölünüp parçalandılar.» İnsanlar, din işini bölüp parçaladılar. Onda ayrılığa ve uyuşmazlığa düşerek fırka fırka oldular. Sanki bu âyette, şöyle denilmiştir: "Bütün peygamberlerin üzerinde birleşmiş oldukları Allah'ın dininde, onların yaptıkları şeyin ne büyük hata olduğunu görmüyor musunuz? Onlar din işlerini kendi aralarında bölüp parçalamış ve her bir topluluk dinden bir parçaya sahip çıkmış, böylece dinlerini, bölüp parçalamak sûretiyle adeta birbirlerine lânet etmiş, birbirlerinden uzaklaşmış ve ayrı ayrı parçalar haline gelmişlerdir."

«Hepsi», o parçalanmış fırkalardan her biri, başkasına değil, yalnız **«Bize»** diriltilerek **«döneceklerdir.»** Biz de, kendilerine amellerine göre karşılık vereceğiz.

94. «Artık kim mü'min olarak» Allah ve Rasûlüne inanmış olarak **«yararlı işlerden»** birini **«yaparsa, onun çalışmasına nankörlük edilmeyecektir.»** Aslında *"sa'y"* sür'atlice yürümek demektir. Hayır olsun, şer olsun bir işte çalışmak, gayret göstermek anlamında da kullanılır. Çoğunlukla güzel işlerde kullanılır. Yaptığı iyi işin sevabından mahrum olmayacaktır.

«Çünkü Biz onu» yani, emeğini **«yazmaktayız.»** İşlerinin yazıldığı sayfalarda yaptıkları işleri tesbit edeceğiz. Yaptıklarından hiçbir şeyi eksik bırakmayacağız.

95. «Yok ettiğimiz bir kasaba halkının (âhirette ceza görmek üzere Bize) dönmemesi imkânsızdır.» Yani, yok edilmiş bir belde, bir şehir halkının, amellerinin karşılığı için Bize dönmemeleri, elbette mümkün değildir. Âyette, âhirette hesaba çekilmek için dönmemelerinin mümkün olmadığı zikredilmiştir. Çünkü, yeniden yaratılışı ve dönüşü inkâr edenler, başkaları değil, yalnız onlardır.

96. «Ye'cûc ve Me'cûc (seddi) açılınca» yani, Yec'cûc ve Me'cûc'ün seddi açılınca, demektir. Âyetin anlamı ise, bundan önceki âyette adı geçenler, üzerinde bulundukları yok oluşa, helâke devam ederler. Nihayet kıyametin kopmasıyla Bize dönerler.

Ye'cûc ve Me'cûc insanlardan iki kabiledir. Onlar, **«her bir tepeden süratle inerler.»**

Rivayet edilir ki: "Ye'cûc ve Me'cûc yer yüzünde yürürler ve her yüksek yerden insanlara yönelirler."

97. «Hak olan vaad de yaklaşmıştır.» Bundan maksat, yeniden dirilmek, hesap ve ceza gibi sûrun ikinci üflenişinden sonraki şeylerdir. O zaman:

«Bir de bakarsın ki, inkâr edenlerin gözleri belerip kalır.» Âyette, kıyametin kopuşunun Ye'cûc ve Me'cûc'ün yer yüzüne çıkışlarından sonra gecikmeyeceğine işaret vardır.

«'Yazıklar olsun bize!» Ey ölüm! Nerdesin? Yeter artık gel! İşte bu vakit, senin gelme vaktindir. **«Biz bundan»** yani, dirilmekten ve amellerin karşılığı için ona dönüşten dünyada tam bir **«gaflet içindeydik.»** Onun gerçekleşeceğini bilemedik. *"Gaflet"*: İhtiyatsızlık ve tedbirsizlikten meydana gelen bir yanılmadır. **«Hayır, biz zalimlerdik' derler.»** Âyetler ve peygamberlerle uyarıldığımızdan dolayı biz bunlardan gafil değildik. Aksine bunları yalanlamakla kendimizi, sürekli azaba uğratacağımız için zalimlerden olduk.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ
جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً
مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ
فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى
اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ
فِي مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ
الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ
تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

98. Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem yakıtısınız. Siz, oraya gireceksiniz.

99. Eğer bunlar ilâh olsalardı oraya girmezlerdi. Halbuki hepsi orada ebedî kalacaklardır.

100. Onlar için orada bir inleme ve şiddetli soluma vardır. Ve onlar orada bir şey işitmezler.

101. Katımızdan kendileri için iyi şeyler yazılmış olanlar, işte onlar cehennemden uzak tutulacaklardır.

102. Cehennemin uğultusunu duymayacaklar ve onlar canlarının arzu ettiği şeyler içinde ebedî kalacaklardır.

103. En büyük korku bile onları üzmez. Kendilerini melekler: "İşte bu, size vaadedilen gününüzdür" diye karşılarlar.

98. Ey Mekke halkı **«Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız»**, Allah'a ibadeti terkederek kendilerine taptığınız putlar **«cehennem yakıtısınız.»** *"Hasab"* ateşe atılan ve kendisiyle ateş iyice parlatılan yakıt demektir. Buna göre manâ, siz cehenneme atılacak, onun yakıtı olacaksınız. **«Siz»** ve onlar **«oraya»** ebedî olarak **«gireceksiniz.»**

99. «Eğer bunlar» yani putlar, onların dedikleri gibi gerçekten **«ilâh olsalardı oraya girmezlerdi.»**

«Halbuki» putlardan ve onlara ibadet edenlerden **«hepsi orada ebedî kalacaklardır.»** Onlar için, oradan kurtuluş yoktur.

100. «Onlar için orada bir inleme ve şiddetli soluma vardır. Ve onlar, orada bir şey işitmezler.» Korkunun şiddetli ve azabın çok kötü olmasından dolayı birbirlerinin inlemelerini ve solumalarını duymazlar.

İbni Mes'ûd (r.a.)'den şöyle nakledilir: "Onlar ateşten tabutlara konulur ve üstleri ateşten çivilerle çakılır. Böylece bir şey duymazlar ve onlardan hiçbiri cehennemde kendisinden başka azab edilen bir kimse olduğunu görmez."

Bunların kıssasından sonra Cenab-ı Hak, cennet ehlinin durumlarını beyan ederek şöyle buyurur:

101. «Katımızdan kendileri için» özelliklerin en güzeli olan, **«iyi şeyler yazılmış olanlar»** ki, o da mutlu olmaktır **«işte onlar»** yani bu güzelliklerle anlatılanlar **«cehennemden uzak tutulacaklardır.»** Çünü kendileri cennette'dir. Onunla cehennem arası ise pek çok uzaktır. Çünkü cennet yukarıların en yukarısında, cehennem ise aşağıların en aşağısındadır. Burada kendilerine iyi şeyler ve mutluluk yazılmış olanlar, iman ve amel-i sâlihle (iyi işlerle) yaşayan bütün mü'minlerdir.

102. Onlar **«cehennemin uğultusunu»** bile **«duymayacaklar.»** *"Hasîs"* hissedilen ses demektir. Yani cehennemin sesini zayıf olarak bile işitmezler. Aynen uzakta olan bir kimsenin sesi gibi. Onun sesi, son derece şiddetli de olsa işitilmez.

Cefer-i Sâdık der ki: "Onun uğultusunu nasıl işitirler? Halbuki ateş, onların gelişleriyle söner. Onları görmekle kaybolur, yok olur."

Eserde şöyle gelmiştir: "Kıyamet günü ateş mü'minlere şöyle seslenir: 'Çabuk geç ey mü'min! Çünkü senin nurun benim alevimi söndürdü.' "

«Ve onlar canlarının arzu ettiği şeyler içinde ebedî kalacaklardır.» Nimet, bolluk, refah ve canlarının istediği şeylerden yararlanarak orada sürekli kalacaklardır. Şehvet, nefsin lezzet duyulan şeyleri istemesidir.

Âyet, onların bir çok tehlikelerden kurtulacaklarını beyandan sonra, arzularına kavuşacaklarını bildirmektedir.

İbni Ata der ki: "Kalplerin arzusu vardır, ruhların arzusu vardır, nefislerin de arzusu vardır. Allah, cennette onların bütün arzularını, isteklerini verecektir. Ruhların arzusu, Allah'a yakın olmaktır. Kalplerin arzusu, müşahede ve görmektir. Nefislerin arzusu da rahatlamak, yemek, içmek ve ziynetle lezzet bulmaktır."

103. **«En büyük korku bile onları üzmez.»** Râğıb der ki: *"En büyük korku"*dan maksat, ateşe girme korkusudur. Bazıları da der ki: "Cennet ve cehennem halkının gözleri önünde ölümün kesilmesi ve cehennemi, halkının üzerine kapatmaktır." **«Kendilerini melekler »** yani, rahmet melekleri, tebrik ederek: **«'İşte bu,»** dünyada **«size vaadedilen»**, imanınız ve ibadetinizden dolayı çeşitli mükâfatlarla müjdelendiğiniz **«gününüzdür' diye karşılarlar.»**

Bil ki, âhiret yurdu ve sevabına, ancak dünyayı ve onun süsü ve güzelliğini terketmekle ulaşılır. Kimin arzusu, cennet ve cennet nimetleri ise, dünyada lezzeti bırakmalıdır. Kimin arzusu, Allah'ı müşâhede ise, Allah'tan başkasına bakışını kesmelidir.

Hikmet sahiplerinden biri demiştir ki: "Cennet bir rahatlıktır. Onu, ancak dünyada faydasız şeyleri terkedenler ve ondan basit bir şeyle yetinenler bulur. Orada, nefislerin istediği şeyler vardır, onu da ancak zâhid olanlar bulur."

Zahidlerin birinden şöyle nakledilir: "Kendisi, tuz ile ekmeksiz sebze yiyordu. Bir kimse ona, bununla mı yetindin? dedi. O da: "Evet, çünkü ben, dünyayı cennet için kıldım, sen ise dünyayı çöplük için kıldın dedi. Yani, güzel şeyleri yersin, onlar da çöplüğe gider, demek istedi."

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ
كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ (١٠٤)
وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا
عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ (١٠٥) اِنَّ فِي هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ
(١٠٦) وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (١٠٧) قُلْ اِنَّمَا
يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٠٨)
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَاءٍ وَاِنْ اَدْرِي اَقَرِيبٌ
اَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ (١٠٩) اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ
وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ (١١٠) وَاِنْ اَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ

وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ
وَرَبُّنَا الرَّحْمَٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

104. O gün göğü, yazı tomarlarını dürer gibi düreriz. İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrarlayacağız. Üzerimize sözdür. Biz bunu mutlaka yapacağız.

105. Andolsun Biz Zikir'den sonra Zebur'da da: "Yer yüzüne iyi kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştık.

106. İşte bunda ibadet eden bir toplum için yeterli bir bildiri vardır.

107. (Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.

108. De ki: "Bana ilâhınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık Müslüman olacak mısınız?"

109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben sizin hepinize eşit biçimde açıkladım. Artık, size vaadedilen şeyin yakın mı , yoksa uzak mı olduğunu bilmem.

110. Şüphesiz O, sözün açığını da bilir, gizlediklerinizi de bilir.

111. Bilmiyorum, belki bu gecikme sizi denemek ve bir süreye kadar da geçindirmek içindir.

112. Ey Rabbim! Hak ile hükmet. Bizim Rabbimiz, çok merhamet edendir. Sizin nitelediğiniz şeylere karşı kendisinden yardım istenilendir, " dedi.

104. Düşün! «**O gün göğü, yazı tomarlarını dürer gibi düreriz.**» *"Tay"*, dürmek, katlamak, *"sicil"* ise sahife demektir. (Sicil'in bir sahâbînin ismi olduğu da söylenmiştir ki doğru değildir.)

Denilmiştir ki, Kur'ân-ı Kerim'de Rasûlüllah (s.a.v.)'ın evlâtlığı **Zeyd b. Hârise**'den başka hiçbir sahâbînin ismi zikredilmemiştir. Bunun gibi **Hz. Meryem**'den başka hiçbir kadının da ismi Kur'an 'da zikredilmemiştir.

«İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrarlayacağız.» Başlangıçta yoktan yarattığımız gibi onu tekrar yaratacağız.

«Üzerimize sözdür» ki onu yerine getirmek bize gerekli olmuştur. **«Biz bunu mutlaka yapacağız.»**

105. «Andolsun Biz zikirden sonra Zebur'da da:» Buradaki zikirden maksat, Tevrat'tır. Çünkü, her semavî kitap, bir zikirdir.

Bazıları der ki: "Zebur, yalnız aklî hikmete hasredilmiş kitabın ismidir. İçerisinde şer'î hükümler bulunmaz. İçerisinde hüküm ve hikmetler bulunursa buna kitap denir. Buna, Davud (a.s.)'un Zebur'unda gelen, onun içerisinde bulunan şeyler işaret eder."

Zebur, Davud (a.s.)'un kitabıdır. Nitekim Allah: *"...Davud'a Zebur'u verdik."* (Nisâ: 163) buyurmuştur.

«'Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştık.» Kâfirleri çıkardıktan sonra bütün mü'minler vâris olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Sizden iman edip yararlı işler yapanlara Allah şöyle va'd buyurdu: 'Andolsun ki kendilerinden öncekileri halife kıldığı gibi onları yer yüzünde halife kılacak..."* (Nur: 55)

İslâm dinini galip kılmak ve Müslümanları yüceltmek konusunda, Allah'tan bu bir vaaddir. İbni Abbas'a göre buradaki yeryüzünden maksat, cennetin arzıdır.

106. «İşte bunda» yani, haberler, açık öğütler, tevhidi ve peygamberliğin sıhhatini ispat eden kesin deliller gibi, bu surede anılan şeylerde **«ibadet eden bir toplum için»**, gayeleri yalnız ibadet olan bir kavim için **«yeterli bir bildiri vardır.»**

107. «(Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere» daha önce zikredilen şeriatler hükümler ve iki cihanın saadetine sebep olan hususlara **«ancak rahmet olarak gönderdik.»** Çünkü senin getirdiğin şey, iki cihan saadetinin sebebidir. Muhammed (a.s.), kâfirler için de büyük bir rahmettir. Çünkü onun sebebiyle cezaları ertelenmiş ve onunla yer yüzünden tamamen yok edilme azabından, yere batmak ve şekillerinin çirkin şekilde değiştirilmesi cezasından kurtulmuşlar, emin olmuşlardır.

Bil ki, Muhammed (a.s.)'in hem hayatı, hem vefatı rahmettir. Nitekim şöyle buyurur: *"Hayatım sizin için hayırlıdır, vefatım da sizin için hayırlıdır.*

Amelleriniz bana gösterilir. Hayırlı olan için Allah'a hamd ederim, şer olan için de sizin için Allah'tan mağfiret ve af dilerim."(22)

108. «De ki: 'Bana ilâhınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyediliyor» Bana, ancak kendisine ibadet edilmesini hak eden bir tek ilâh olduğu, mülkünde ortağı olmadığı vahyediliyor. **«Artık Müslüman olacak mısınız?'»** İbadeti, ihlâslı bir şekilde sadece Allah için yapacak mısınız?

109. «Eğer» İslâm'dan **«yüz çevirirlerse»** ve vahyin gerekli kıldığı şeye bakmazlarsa onlara **«de ki: 'Ben sizin hepinize eşit biçimde»**, sizlerden herhangi bir kimseden gizlemeksizin, tevhid inancına sahip olmanın ve O'nu tenzih etmenin gerekliliği gibi kendisiyle emredildiğim şeyi **«açıkladım.»** Kimseden bir şey gizlemedim. Öğütte ve risâletin tebliğinde aranızda bir ayırım yapmadım. **«Artık,»** Müslümanların galip gelmesi ve dinin yayılması gibi **«size vaadedilen şeyin yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmem.»** Şurası bir gerçektir ki, azap ve zillet size yetişecektir.

110. «Şüphesiz O,» Allah Teâlâ **«sözün açığını da»**, açıktan İslâm'a dil uzatmanızı, âyetleri yalanlamanızı da **«bilir.»** Haset, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara düşmanlık gibi **«gizlediklerinizi de bilir.»** Dolayısıyla sizleri cezalandıracaktır.

111. «Bilmiyorum, belki bu gecikme sizi denemek ve bir süreye kadar da» sizi **«geçindirmek»** ve faydalandırmak **«içindir.»** Bu geçinip faydalandığınız şeyler ileride aleyhinize delil olacaktır.

112. Hz. Peygamber **«Ey Rabbim! Hak ile hükmet.»** Bizimle Mekke halkı arasında adaletle hükmet. **«Bizim Rabbimiz, çok merhamet edendir. Sizin nitelediğiniz şeylere karşı kendisinden yardım istenilendir,' dedi.»** Çünkü onlar, eğer bu tehdit edilen şey gerçek olsaydı başlarımıza azap inerdi, diyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, peygamberinin duâsını kabul ederek müşriklerin emellerini boşa çıkardı, durumlarını değiştirdi. Böylece Bedir savaşında başlarına gelen geldi.

Bu sebeple akıllı kimse, uzun ömüre, mal ve mülkün, çoluk çocuğun çokluğuna aldanmaması gerekir. Çünkü bunlara aldanmak inkârcıların özelliklerindendir. Allah'ın bizi korumasını ve başarıya ulaştırmasını dileriz.

Enbiya Sûresi tamamlandı. Velhamdülillahi Rabbil Âlemîn.

22- Hadisi, Bezzâr şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Allah'ın seyyah melekleri vardır. Ümmetimden bana selâm getirir."* Ve buyurdu ki: *"Hayatım sizin için hayırlıdır. Siz konuşursunuz ve tarafımdan size cevap verilir. Vefatım da sizin için hayırlıdır. Amelleriniz bana arzedilir. Bir hayır gördüğümde Allah'a hamd ederim..."*

HAC SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 78 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ
(١) يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ
كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ
بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ (٢) وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ (٣) كُتِبَ
عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ (٤)

1. Ey insanlar! Rabbinizden korkun. Çünkü kıyamet vaktinin sarsıntısı müthiş bir şeydir.

2. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden vazgeçer. Her hamile kadın da çocuğunu düşürür. Ve insan-

ları sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı pek çetindir.

3. İnsanlardan, bilgisizce Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır.

4. Onun için şu hüküm yazılmıştır: "Kim onu dost edinirse gerçekten bu (şeytan) onu saptırır ve alevli ateşin azabına sürükler."

1. «Ey insanlar! Rabbinizden korkun.» Yani işlerinizi organize eden ve sizi yetiştiren Allah'a boyun eğerek azabından sakının. **«Çünkü kıyamet vaktinin sarsıntısı müthiş bir şeydir.»** Burada "sarsıntı" olarak tercüme ettiğimiz *"zelzele"*, defalarca tekrar eden aşırı bir sarsıntıdır. Çünkü bu kelime, "zelle" kelimesinin tekrarıdır. *"Sâat"* ise, kıyamet olup hesabın çabuk görülmesinden dolayı bu isimle anılmıştır. Kıyamet sarsıntısından, kıyametin kopması anlaşılır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: Kıyametin kopmasından kaynaklanan sarsıntı, tanımlanması güç, müthiş bir şeydir. Bu nedenle, nefsi azaptan kurtarmak için, korkmak gerekir.

2. **«Onu»**, yani o sarsıntıyı **«gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden vazgeçer.»** Burada "vazgeçmek" şeklinde verdiğimiz *"zuhûl"*; dehşet içinde kalarak işi bırakmaktır. Emzikli kadından maksat da bizzat emzirmekle meşgul olan emzikli kadındır. O, korku ve hayret içinde kendi derdine düşerek memesini verdiği çocuğunu emzirmekten vazgeçer. **«Her hamile kadın da»** başına gelen büyük sıkıntıdan dolayı günü gelmeden **«çocuğunu düşürür.»** *"Haml,"* rahimde bulunan ceninin adıdır. Yani kadın, kendisini saran felâketten dolayı, günü gelmeden bebeğini düşürür. **«Ve»** mahşer ehli olan **«insanları sarhoş»** gibi **«bir halde görürsün.»** *"Sekr,"* yani sarhoşluk; kişi ile aklı arasına giren bir hâldir. Kişinin ölüm esnasındaki haline, bu kelimeden türetilme "sekerâtü'l-mevt" denilir.

Cafer (r.a.) : "Onları, Allah'ın üstünlük ve izzetinden gördükleri şeylerin sarhoş ettiğini" söylemiştir.

«Oysa onlar» gerçekte **«sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı pek çetindir.»** Bunun korkusu onları sarmış, akıllarını başlarından almış ve dengelerini bozmuştur.

Hadis-i şerif şöyledir: Rasûlüllah: *"Allahü Teâlâ kıyamet günü Âdem* *(a.s.)'e, 'Ey Âdem! Neslinden cehennemin temsilcilerini çıkar!' der. Âdem (a.s.): 'Cehennemin temsilcileri kaç kişidir?' diye sorar. Bunun üzerine Allahü Teâlâ: 'Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi.' buyurur. Bu, küçüğün ihtiyarladığı, her hamile kadının bebeğini düşürdüğü ve insanları- alkolden sarhoş olmadıkları halde- korkudan sarhoş gördüğün zamandır. "Ancak Allah'ın azabı pek çetindir."*dedi. Bu tablo, Müslümanlara ağır gelmiş ve ağlayarak: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim halimiz ne olur?" diye sormuşlardır. Rasûlüllah (s.a.v.) da onlara: *"Müjde size! Ye'cûc ve mecûc'den bin kişi, sizden ise bir kişi olur. Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki ben, cennetliklerin üçte birini sizin meydana getireceğinizi umuyorum."*Bunun üzerine Müslümanlar tekbir getirip Allah'a hamdettiler. Rasûlüllah devamla: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cennet ehlinin yarısının siz olacağınızı umarım"* buyurdu. Ashap yine tekbir getirip hamdetti. Bu sefer Hz. Peygamber: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben cennetliklerin üçte ikisinin sizler olacağınızı umuyorum. Çünkü cennetlikler yüz yirmi saftır ve bunların sekseni ümmetimdendir. Müslümanlar, devenin bir tarafında bulunan ben, yahut merkebin bacağındaki iz, ya da siyah renkli boğadaki beyaz bir tüy gibidirler."*(1)buyurdu.

3. **«İnsanlardan, bilgisizce»**, Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında, bilgisi bulunmadan ve bir delile tâbi olmadan **«Allah hakkında tartışmaya giren ve»** gerek tartışmasında, gerekse her davranışında **«her inatçı»**, fesada soyunan ve iyiliklerden uzak **«şeytana uyan bir takım kimseler vardır.»** Onlar, kendilerinden olmayanları inkâra davet eden kâfirlerin liderleridir veya İblisle, onun ordularıdır. Nitekim Nadr b. Haris, cedelleşerek şöyle diyordu: "Melekler Allah'ın kızlarıdır; Kur'ân, daha önceki milletlere ait efsanelerden ibarettir. Ölümden sonra tekrar dirilme de yoktur." Ve yine o, Allah hakkında faydasız ve anlamsız şeyler söyleyerek saçmalıyordu.

Âyetteki *"cidal"* kelimesi, tartışma ve vuruşma anlamındadır. Bu kelimenin kökü, "ipi iyice büktüm" demek olan "cedeltü'l-hable" sözünden gelmektedir.

4. **«Onun»** yani gerek cin ve gerekse insanlardan olan her şeytan **«için şu hüküm yazılmıştır: 'Kim onu dost edinirse»** ve ona tâbi olursa, **«gerçekten bu (şeytan) onu saptırır ve»** doğrudan doğruya kötlüklere sevketmek

---

[1] Tirmizî, hadisi *"Tefsir"* bölümünde tahric etmiş; hadis için "hasen, sahih" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/185.

sûretiyle «**alevli ateşin azabına sürükler.'**» Şeytanın işi, kendini dost edineni hak yoldan saptırmaktır. Cinlerden olan şeytan vesvese ve kuruntularla, şüpheye düşürmek sûretiyle; insanlardan olan şeytan ise, arzularının esiri olanların, bidatçıların ve öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr eden zındıkların görüşlerine bulaştırarak kişiyi saptırır. Bu kişi, söz konusu kişilerin şüphelerini delil göstererek onların inançlarına bağlanır ve sonunda o da onlardan olur.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ
مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى
ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا
وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ
وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (٥) ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ
وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٦) وَأَنَّ السَّاعَةَ
آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ (٧)

5. Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphe ediyorsanız, kuşkusuz Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli-belirsiz bir çiğnem etten yarattık. Bütün bunlar, size (nihai durumu) açıklamaya yöneliktir. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutar, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, böylece yetişip erginlik çağına varırsınız. İçinizden kimi vefat eder, kimi de ömrünün en verimsiz çağına kadar götürülür. Ta ki, çok şey bilirken bir şey bilmez olsun. Yeryüzünü de kupkuru bir halde görürsün. Fakat Biz, üzerine su indirdiğimiz zaman, hareketlenir, kıpırdanır ve her türden güzel bitkiler verir.

6. Bunlar, Allah'ın, hakkın ta kendisi olmasından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz O, ölüleri diriltir. Yine O, her şeye karşı son derece güçlüdür.

7. Hakkında şüphe olmayan kıyamet vakti de mutlaka gelecek; Allah, kabirlerde olanları diriltecektir.

5. «**Ey insanlar!**» Öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden Mekke'liler! «**Eğer yeniden dirilmekten şüphe ediyorsanız,**» Yeniden diriltmek: İnsanları kabirden çıkartıp, mahşer yerine yürütmektir. Tekrar varolmanın mümkün oluşu ve meydana gelişi konusunda tereddüt içindeyseniz, şüphenizin yok olması için ilkin yaratılışınıza bakınız. «**Kuşkusuz Biz sizi**» özel anlamda bir yaratma ile Hz. Âdem'in şahsında «**topraktan, sonra**» genel anlamda «**nutfeden,**» yani insan menisi olan az veya çok arı sudan (spermden) «**sonra**» spermden oluşan «**pıhtılaşmış kan**» embrio «**dan, sonra hilkati**» ve şekli «**belli-belirsiz bir çiğnem etten yarattık. Bütün bunlar, size (nihai durumu)**», öldükten sonra yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın nasıl olacağını «**açıklamaya yöneliktir.**» Gerçekten hiç hayat kokusu almamış insanı ilkin topraktan yaratan, onu tekrar yaratmaya da güç yetirir.

Hadis-i Şerifte şöyle ifade edilmiştir: *"Her birinizin ana rahmindeki oluşumu kırk gün içinde tamamlanmaktadır. Sonra yine bir bu kadar süre içinde pıhtılaşmış kan (embrio) olur. Sonra bir bu kadar süre içinde bir çiğnem et parçası olur. Daha sonra ona ruh üflemek üzere melek gönderilir. Bu arada dört kelimeden ibaret rızkı, eceli, ameli, bedbaht veya mutlu olacağının yazılması emredilir."*(2)

2- Bu hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî Abdullah b. Mes'ud dan, bu hadise yakın ifadelerle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/113.

«Dilediğimizi belli bir süreye» doğum zamanına **«kadar rahimlerde tutar,»** bu sürenin bitiminden **«sonra sizi»** kendi ihtiyaçlarını göremiyecek derecede zayıf bir halde **«bebek olarak»** ana rahminden **«çıkarırız, böylece yetişip erginlik çağına varırsınız.»** *"Sizi çıkarırız"* sözünün sebebidir. Buna uygun olan, ama anılmayan başka bir sebebe bağlanmıştır. Sanki şöyle denmek istenmiştir: "Sonra yavaş yavaş büyümeniz, güçlenmeniz, anlamanız ve iyiyi kötüden ayırma düzeyine ermeniz ve olgunluğa ulaşmanız için, –ki bu dönem, otuz ile kırk yaşları arasıdır- sizi çıkarırız."

«İçinizden kimi vefat eder.» Ruhu kabzedilir, erginlik çağına, erdikten sonra veya daha önce ölür, **«kimi de ömrünün»** yaşlılık ve bunaklıktan ibaret olan **«en verimsiz çağına kadar götürlür. Ta ki, çok şey bilirken bir şey bilmez olsun.»** Bu, ilminin yok olması ve halinin ters dönmesinden, kuvvetli iken zayıflamasından mübâlağadır. Yani bünyesi zayıf, aklı az ve anlayışı kıt olan çocukluk günlerine döner. Bu durumda bildiğini unutur, tanıdığını tanımaz ve yaptığını yapamaz olur.

«Yeryüzünü de kupkuru bir halde görürsün.» Bu mesaj, öldükten sonra yeniden dirilmekle ilgili başka bir delildir. **«Fakat Biz, üzerine su»** yani yağmur **«indirdiğimiz zaman,»** bitki ile **«hareketlenir, kıpırdanır»** kabarır, artar **«ve her türden güzel»** iç açıcı **«bitkiler verir.»**

6. «Bunlar,» insanın çeşitli evrelerden geçerek yaratılması, farklı aşamalar içinde şekillenmesi, yerin ölümünden sonra tekrar hayat bulmasından ibaret bu eşsiz sanat, **«Allah'ın, hakkın tâ kendisi olmasından kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz O, ölüleri diriltir.»** Yâni O'nun işi ve âdeti onları diriltmektir. Hasılı, Yüce Allah onları ilk kez ve tekrar yaratabilir. Aksi halde meniyi ve kuru yeri defalarca yaratamazdı. **«Yine O, her şeye karşı son derece güçlüdür.»** Aksi durumda bu varlıkları meydana getiremezdi.

7. «Hakkında şüphe olmayan kıyamet vakti de mutlaka gelecek;» çünkü alâmetleri belirmiş ve durumu ortaya çıkmıştır. **«Allah,»** caymanın söz konusu olmadığı vaadinin gereği olarak, **«kabirlerde olanları diriltecektir.»** Buradaki "diriltmek" anlamını verdiğimiz *"ba's"* kelimesi, Yüce Allah'ın kabirlerdeki ölüleri, asıl organlarını birleştirerek ve ruhlarını tekrar vererek yeniden yaratmasını ifade eden bir terimdir.

وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ
مُنِيرٍۙ ⑧ ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۜ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ
وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ⑨ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ
وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ⑩ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى
حَرْفٍۚ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌۨ اطْمَاَنَّ بِهٖۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌۨ انْقَلَبَ
عَلٰى وَجْهِهٖۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَۜ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ⑪
يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُۜ ذٰلِكَ هُوَ
الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ⑫ يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِۜ لَبِئْسَ
الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ⑬

8-9. İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, yahut bir rehberi veya aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan, sırf Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rüsvaylık vardır, kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.

10. "İşte bu, senin yaptıklarından ötürüdür" denir. Yoksa

Allah, kullarına karşı hiç de zâlim değildir.

11. İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden ibadet eder. Kendisine bir iyilik dokunursa, buna pek memnun kalır, bir de mûsibete maruz kalırsa yüz üstü döner. O, dünyada da, âhirette de ziyana uğramıştır. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.

12. O, Allah'ı bırakıp, kendisine faydası da, zararı da dokunmayan şeylere yalvarır. Bu, (haktan) büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.

13. Zararı faydasından daha yakın olana yalvarır. Yalvardığı şey, ne kötü yardımcı ve ne kötü dosttur!

8-9. «**İnsanlardan bazısı,**» tıpkı Ebû Cehil gibi, elde edilen veya doğuştan herhangi «**bir bilgisi, yahut**» gerçeğe götüren «**bir rehberi**», doğru görüşü «**veya aydınlatıcı bir kitabı**», hakkı ortaya koyan bir vahiy «**bulunmadan, sırf Allah yolundan saptırmak**», mü'minleri hidayetten sapıklığa sevketmek «**için yanını eğip bükerek**» büyüklük taslayarak «**Allah hakkında tartışmaya kalkar.**» Yani teorik bir dayanağı, vahye müstenid bir delili olmadan ve elle tutulur bir delili bulunmadan, sırf taklit ve tartışma yoluyla Allah hakkında mücadele eder. «**Onun için dünyada bir rüsvaylık vardır,**» ki *"hizy"*, alçaklık ve düşüklük demek olup Bedir savaşında Ebû Cehil'e gelen ölüm ve zillettir. «**Kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.**»

10. «**'İşte bu,**» dünyadaki bu rüsvaylık ve âhiretteki azap, «**senin yaptıklarından**» inkârından ve işlediğin günahlardan «**ötürüdür' denir. Yoksa Allah, kullarına karşı hiç de zâlim değildir.**» Dolayısıyla daha kendi taraflarından bir günah olmadan onlara azap etmez.

Bil ki, münafık, arzularının esiri ve bid'at ehli kimselerle tartışmak kınanmıştır. Fakat, Allahı tanımak, şüpheleri gidermek, Allah'ı ve Rasûlü'nün hidâyetini bilmek sûretiyle Allah'a giden yolu açıklamak ve nûru ile hakkı bâtıldan ayırmak konusunda mücâdele edenin tartışması övgüye lâyıktır.

11. «**İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden**», dinin bir kısmına göre «**ibadet eder.**» O, tıpkı cephe gerisinde durup zafer hissettiği zaman sebat eden ve yenilgi hissettiği zaman da kaçan kişi gibi sebatsız kimsedir.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Medine'ye gelen "E'ârib" kabilesi hakkında inmiştir. Onlardan biri sağlıklı olduğu , atı yavruladığı, eşi çocuk dünyaya getirdiği, malı ve davarları çoğaldığı zaman: "Bu dine girdiğimden beri hayra ve huzura kavuştum" dermiş. Fakat ters durumla karşılaştığı zaman: "Başıma kötülükten başka bir şey gelmedi" diyerek dinden dönermiş.

«Kendisine» sağlık ve zenginlik konusunda dünyaya ilişkin **«bir iyilik dokunursa, buna pek memnun kalır,»** içtenlikle değil, görünüşte dinde sebat eder; **«bir de mûsibete maruz kalırsa»** kendisi, ailesi veya malına gelen bir mûsibetle imtihan edilirse, **«yüz üstü döner»**, inkâra yönelerek dinden çıkar, küfre döner. **«O,»** dinden çıktığından dolayı ameli boşa çıkarak ve suçsuzluğu ortadan kalkarak **«dünyada da âhirette de ziyana uğramıştır.»** Onun ikisini de kaybetmiştir. **«İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.»** Bazıları şöyle demişlerdir: "Dünyadaki kayıp, ibadetleri terketmek ve haramlarla meşgul olmaktır. Âhiretteki kayıp ise, hasımların ve takipçilerin çoğalmasıdır.

12. «O, Allah'ı bırakıp,» O'na ibadette sınırı aşarak **«kendisine faydası da, zararı da dokunmayan»** cansız **«şeylere yalvarır»**, tapar. **«Bu,»** yalvarış, hak ve hidayetten **«büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.»** Âyette geçen "sapıklık" anlamındaki *"dalâl"* kelimesi, çölde yolunu kaybederek uzaklaşan ve kaybolan kişinin kaybolması anlamında kullanılan *"dalâl"* kelimesinden alınmadır.

13. «Zararı faydasından daha yakın olana yalvarır. Yalvardığı şey, ne kötü yardımcı ve ne kötü dosttur!» Yani bu inkârcı kıyamet günü, tapındığı şeyden dolayı zarara uğradığını ve bu yüzden cehenneme girdiğini görünce şöyle der: "Allah'a andolsun ki bu, ne kötü bir yardımcı, ne fena arkadaş ve dosttur!"

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ
مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا

وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ
يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغٖيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۙ
وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدٖي مَنْ يُرٖيدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا
وَالصَّابِـٖٔينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذٖينَ اَشْرَكُواۗ اِنَّ اللّٰهَ
يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿١٧﴾

14. Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel işleyen kimseleri, zeminlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kuşkusuz Allah, dilediğini yapar.

15. Her kim, Allah'ın ona dünyada ve âhirette asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise tavana bir ip atsın; sonra da kessin. Ardından düşünsün bakalım, bu hilesi kendisini öfkelendiren şeyi yok edebilir mi?

16. İşte böylece Biz, Kur'ân'ı açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir.

17. İnananlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hristiyanlar, mecûsiler ve müşrik olanlar var ya! İşte Allah bunlar arasında kıyamet günü hükmünü verir. Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

14. «Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel işleyen kimseleri, zeminlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar.» Burada, Allah'a kulluk eden mü'minlerin iyi durumlarının mükemmelliği ifade edilmektedir. *Cennet*, zeminini örten sık ağaçların bulunduğu yer demektir. Cennetlerin bu şekilde nitelendirilmesinin nedeni; cennetlerin, insanların tanıdıkları en güzel yerler gibi olduğunu göstermek, dolayısıyla onlara içtenlikle yönelmelerini sağlamaktır. **«Kuşkusuz Allah, dilediğini yapar.»** Sâlih mü'mini mükâfatlandırdığı gibi, müşrik kimseyi de cezalandırır. O'nu hiç kimse durduramaz ve kimse engelleyemez.

15. «Her kim, Allah'ın ona» Muhammed'e **«dünyada»** dinini yüceltme ve düşmanlarını perişan etme **«ve âhirette»** derecesini yüceltme ve kendisini yalanlayanlardan intikam alma konusunda **«asla yardım etmeyeceğini zannetmekte»**, vehmetmekte **«ise,»** yani Allahü Teâlâ, Peygamber'inin dünyada ve âhirette yardımcısı olduğuna göre, düşmanlarından ve haset edenlerinden öfke ile bunun aksini sanan ve meydana gelmesini bekleyen kimse, **«tavana»** evinin tavanına **«bir ip atsın»** bağlasın; insandan yukarıda olan her şey semâdır. Onun için tavan, *"semâ"* kelimesi ile ifade edilmiştir. **«Sonra da»** onu boğulmak için **«kessin.»** Burada, "boğulma" yerine *"kesme"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü boğulan kişi, nefes almasını engelleyerek adeta kendini kesmiş olur. **«Ardından»** kendi kendine **«düşünsün bakalım, bu hilesi»** kendine yaptığı bu şey **«kendisini öfkelendiren şeyi»** yardımı **«yok edebilir mi?»** Asla! Öfkesinden ölse bile, yardımı engelleyemez.

16. «İşte böylece Biz, Kur'ân'ı» derin anlamlarını vurgulayan **«açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah,»** Kur'an'la hidâyetini **«dilediği kimseyi doğru yola iletir.»** Hadis-i şerife göre: *"Allah, Kur'ân'la bazı toplumları yükseltir ve bazılarını da onunla alçaltır."* (3) Yani Allah, Kur'an'a inanarak gereğini yerine getiren toplumların derecelerini Kur'an sayesinde yükseltirken, ondan yüz çeviren ve hükümlerini tatbik etmeyen toplumları da alçaltır. Gerçekten Ashab-ı Kiram'ın düşüncesi, felsefesi ve işi, Kur'an'a inandıktan sonra onunla amel etmekten ibaretti. Bu sebeple onlar, on âyet öğrenince gereğini yapmadan başka âyetlere geçmezlerdi.

Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Ben, fakir muhacirlerden oluşan bir cemaatin yanına oturdum. Onlar, birbirini siper edinerek açık yerlerini örtmeye çalışırken, biri de bize Kur'ân okuyordu. Aniden Rasûlüllah (s.a.v.) teşrif etti ve yanımızda ayakta durdu. Bunun üzerine okuyucu sustu. Rasûlüllah (s.a.v.) selâm verdi ve: *"Ne yapıyorsunuz"* diye sordu. Biz: "Allah'ın kitabını dinliyorduk" dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Ümmetimden, kendileriyle birlikte olmayı nefsime emredeceğim kimseleri*

3- Hadisi Müslim, *"Salatü'l-Müsafirîn"* bölümünde, Amir b. Vail' rivayetinden tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/7.

vareden Allah'a hamd olsun. Ey fakir muhacir topluluğu! Kıyamet günü tam olacak olan nura sevinin! Siz, zengin insanlardan yarım gün önce -ki, bu beş yüzyıl demektir- cennete girersiniz."(4) Çünkü zenginler, Arasat denen yerde durdurulurlar ve kendilerine: "Malı nereden kazandınız ve nereye sarfettiniz?" diye sorulur. Oysa fakirler, malları bulunmadığı için, durdurulup mal konusunda hesaba çekilmezler.

17. İman edilmesi gereken her şeye **«inananlar, Yahudi olanlar, Sabiîler»** hak dinden uzaklaşıp meleklere ve yıldızlara tapanlar, **«Hristiyanlar, mecusiler»** ateşe tapanlar- ki bunlar, ehl-i kitaptan olmadıkları için kadınları ile evlenilmez ve kestikleri yenilmez- **«ve müşrik olanlar»**, yani putlara tapanlar **«var ya! İşte Allah, bunlar»**, yani mü'minler ve küfür üzerinde birleşen bu beş fırka **«arasında kıyamet günü hükmünü verir.»** Yani Allahü Teâlâ kıyamet günü, onlardan her sınıfa hakkettiğine göre muamele eder; ya cennetle mükâfatlandırır, ya da cehennemle cezalandırır.

Âyet-i Kerime'den anlaşıldığına göre, dinler altıdır. Biri Allah'ın dini -ki, bu İslâm'dır- diğer beşi de şeytanın dinidir. **«Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.»**

İmam-ı Gazali, âyette geçen *"şehid"* kelimesi hakkında şöyle demiştir: "Şehid, bilmek anlamındadır. Allah, gerçekten görüneni ve görünmeyeni bilendir. *Gayb*: Görünmeyen; *şehadet* ise görünendir. Şu halde kesin bilgi dikkate alındığında, Allah kesin olarak her şeyi çok iyi bilen; gizli şeylere izafe edilince de, her şeyden haberdar olan demektir."

Sonra âyette, uyarı ve tehdit vardır. Bu sebeple akıllı insanın, hükmün verileceği günü hatırlaması ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanabileceği amelleri yapmaya çaba harcaması lâzımdır.

---

4. Ebu Davud bu hadisi *"ilim"* bölümünde, Ahmet b. Hanbel *"Müsned"*inde tahric etmişlerdir. Tirmizî ise hadisi, *"Ümmetim'in fakirleri, zenginlerinden beşyüz yıl önce cennete girerler"* ifadesiyle tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/674.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ
النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ
مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (١٨) هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا
فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ
مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ (١٩) يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ
(٢٠) وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ (٢١) كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (٢٢)

18. Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor; birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi hor ve hakir kılarsa, artık ona ikramda bulunacak kimse bulunmaz. Kuşkusuz Allah, dilediğini yapar.

19. Şu iki grup Rableri hakkında çekişen iki hasım taraf: İnkârcılara ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.

20. Bununla, karınlarındakiler eritilir; derileri de.

21. Bir de onlar için demir kamçılar vardır.

22. Izdıraptan dolayı oradan çıkma gayretlerinin her defasında, oraya geri döndürülürler ve "Tadın bu yakıcı azabı" denir.

18. Ey bilgi sahibi olması gereken kişi! **«Görmedin»**, bilmedin **«mi ki, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar,»** yani Allah'ın programlaması ve dilemesiyle melekler, isteyerek ve istemeyerek cinler ve insanlar, kulların yararı için doğup batmak sûretiyle **«güneş, ay, yıldızlar,»** kaynak suları akıtarak ve madenler vererek **«dağlar,»** gölge vererek ve meyve taşıyarak **«ağaçlar,»** hayret verici düzen ve hareketleriyle **«hayvanlar ve»** tâat ve ibadet secdesiyle **«insanların birçoğu Allah'a secde ediyor;»** her şey Allah Teâlâ'ya, yaratması ve rızık vermesinden dolayı boyun eğiyor. Bu alanda insanlar arasında iyi-kötü, mü'min-kâfir gibi bir ayırım yoktur.

"Secde"; ya insanların yaptığı gibi isteyerek yapılan secde, ya da insanların, hayavanların ve bitkilerin zorunlu boyun eğmeleri anlamındaki secdedir. Boyun eğme, bütünüyle emre amade olmayı ve kontrol altında bulunmayı ifade ettiği için, secdeye benzetilmiştir. Çünkü kâfir insanların anlayışında, azgın cin ve şeytanlarda, itaat ve ibadet secdesi yoktur. Bu secde, sırf Allah için alnı yere koymaktan ibarettir. İrfan sahibi kimseler, isteyerek ibadet secdesiyle secde ederlerken, cansız varlıklarla hayvanlar, ihtiyaçtan dolayı boyun eğerek secde ederler.

Âyette, *"İnsanların birçoğu"* şeklinde sözü edilen mü'minler, kâfirlere oranla azdırlar. Bu sebeple âyetin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: İnsanladan **«birçoğunun üzerine de»** inkârları yüzünden ve itaatten uzaklaşmaları dolayısıyla **«azap hak olmuştur. Allah, kimi»** ezelde bedbahtlığına hükmetmiş olduğu kimseyi **«hor ve hakir kılarsa, artık ona ikramda bulunacak»**, sonsuza kadar mutluluk ikram edecek **«kimse bulunmaz. Kuşkusuz Allah,»** ikram etmede ve hor görmede **«dilediğini yapar.»**

İmam Nîsâburî şöyle demiştir: "Allah, kulluklarına muhtaç olmadığını kâfirlere göstermek için, kâfirleri mü'minlerden fazla kılmıştır. Çünkü az olan şey, değerli olur. Altının değerinden dolayı üstünlüğünün tescil edildiğini görmüyor musunuz?"

19. **«Şu iki grup»** mü'min ve kâfir grupları **«Rableri»**nin dini veyâ zatı ve sıfatları **«hakkında çekişen iki hasım taraf: İnkârcılara»**-ki bu ifade, Allahü Teâlâ'nın öz olarak beyan uyurduğu, *"...Kıyamet günü aralarında* *hükmeder..."* (Hac: 17) sözünü açıklamaktadır.- vücut ölçülerine göre, kendilerini elbise gibi saran korkunç **«ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarının üstünden de,»** sıcaklığı had safhaya ulaşan **«kaynar su dökülür.»** Söz konusu suyun bir damlası, dünyada bulunan dağların üzerine isabet etseydi, onları eritirdi.

Râğıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Hamîm*, sıcaklığı çok fazla olan su demektir."

20. «Bununla,» yani aşırı sıcak olan bu kaynar suyla **«karınlarındakiler»**, bağırsaklar ve diğer iç organlar **«eritilir; derileri de...»** Dağlanarak dökülmeye başlar. Kaynar su, başları üstünden dökülünce, aşırı sıcaklıktan dolayı, vücutlarının dışına etki ettiği gibi, iç organlarına da etki eder. Hem derileri, hem de iç organları erir. Sonra bu işlem, böyle tekrarlanır durur.

21. «Bir de onlar» yani kâfirler **«için»**, azap edilmeleri ve dövülmeleri için **«demir kamçılar vardır.»** *"Mekâmi"*, makma'a'nın çoğulu olup inkârcıların dövüldükleri kamçılar demektir. Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"O kamçılardan biri, yeryüzüne konsa ve insanlarla cinler başına toplansa, onu yerden kaldıramazlar."*(5)

22. Duydukları şiddetli **«ızdıraptan dolayı oradan»** yani cehennemden **«çıkma gayretlerinin her defasında, oraya»** cehennemden çıkamadan üstten dibe doğru **«geri döndürülürler ve»** kendilerine, **«'Tadın bu yakıcı azabı' denir.»** Cehennem ateşi onları, alevleriyle dövünce, üst tarafa doğru yükselirler. En üst kısma çıkınca, bu kez kamçılarla dövülürler ve ateşin içine yetmiş yıllık bir mesafedeki boşluğa yuvarlanırlar.

إِنَّ اللّٰهَ

يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ

تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

5- Bu hadis, Ebû Davud'un sünen'inde *"Cenâiz"* bölümünde yakın lâfızlarla tahric ettiği uzun bir hadisten bir bölümdür. Sözkonusu hadiste, *"Onunla bir dağa vurulsa, dağ toprak halini alırdı"* ifadesi vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/178.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ (٢٣) وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ
وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ (٢٤) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً
الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ
أَلِيمٍ (٢٥)

23. Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giysileri ise ipektir.

24. Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, övülen yola iletilmişlerdir.

25. İnkâr edenler, Allah'ın yolundan ve -ister yerli, ister taşralı olsun- bütün insanlar için yaptığımız Mescid-i Haram'dan alıkoymaya kalkanlar (bilmelidirler ki), orada zulüm ile haktan sapmak isteyene, can yakıcı bir azaptan tattırırız.

23. «Muhakkak ki Allah, iman edip iyi amel yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler.» Yani, onları orada melekler, Allah'ın emriyle altın bilezikler ve incilerle tıpkı dünyadaki hanımların, çeşitli süs eşyalarını bir araya getirdikleri gibi süsler ve bezerler. Biri kırmızı altından, diğeri de beyaz inciden olan iki bileziğin bulunduğu bilek, ne güzel bilektir!

Hadis-i Kudsî'de Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ben sâlih kullarıma, hiçbir gözün görmediği, kulağın duymadığı ve hiçbir insanın zihninden* *geçmeyen şeyleri hazırladım."*[6]

Said b. Cübeyr de: "Söz konusu kişilerden her biri üç bilezik takınır. Biri altından, biri gümüşten ve biri de inci ve yakuttandır" demiştir.

«Orada giysileri ise ipektir.» Yani onlar, cennette ipek elbise giyerler. Allah, dünyada erkekleri denemek için ipek elbise giymelerini haram kılmıştır. Bir hadis-i şerifte Allah'ın Rasûlü (s.a.v.): *"Dünyada ipek elbise giyen, âhirette giyemez"*[7] buyurmuştur. Bundan dolayı imam Ebû Hanife (Allah O'na rahmet etsin), "Hz. Peygamber, yenleri ve eteği ipekten olan bir cübbe giymiştir" rivayetine dayanarak, dört parmak kadar alanını bundan istisna ederek, "Erkeğin ipek elbise giymesi helâl değildir" demiştir.

24. «Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler,» ki bu, onların "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun" sözünden ibarettir. Ayrıca bunun, "Lâ ilâhe illlahlâh" (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur) ifadesindeki samimiyet ve bu sözün doğrultusunda hareket etmek olduğu da dile getirilmiştir. Yine onlar, bizzat kendisi, ya da cennetten ibaret olan sonucu **«övülen yola iletilmişlerdir.»**

Bil ki, doğru yola iletilmenin işareti, iyi işler yapmaya ve sâlih amel işlemeye koyulmaktır. Sâlih amel de, sırf Allah için yapılan iştir. Sadece îman, mü'minin ebediyyen cehennemde kalmasına engel ve cennete girmesine yadımcı ise de, amel, iman nurunu artırır ve mü'minin kalbi amelle nurlanır.

Musa (a.s.)'nın Cenab-ı Allah'a hitaben: "Allah'ım! Kullarının en âcizi hangisidir?" diye sorması üzerine yüce Allah: "Amelsiz cenneti isteyendir" buyurmuştur. Musa (a.s.)'nın: "Kullarının en cimrisi hangisidir?" sorusu üzerine de Allahü Teâlâ: "Bir ihtiyaç sahibinin kendisinden istekte bulunması durumunda, onun karnını doyurabilme imkânına sahip olduğu halde, doyurmayan kimsedir" buyurmuştur.

Daha sonra Yüce Allah, emin beldenin kutsallığına dikkat çekerek şöyle buyurmuştur:

25. «İnkâr edenler, Allah'ın yolundan» Allah'a itaat etmekten, O'nun dinine girmekten **«ve»** kim olursa olsun, **«-ister yerli, ister taşralı olsun- bütün insanlar için»** ibadet yeri **«yaptığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyma-**

---

[6] Hadis, Buhari ve Müslim'de geçen kudsi hadislerden biridir.

[7] Hadisi Buharî ve Müslim, Enes b. Malik'ten tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/179.

ya kalkanlar,» ki Mescid-i Haram'dan maksat, Mekke'dir veya mü'minlerin, her yönden saygıdeğer, avı avlanmayan, dikeni bile kesilmeyen ve içinde kan dökülmeyen Mescid-i Haram'ı tavaf etmelerine engel olanlar **«(bilmelidirler ki), orada zulüm ile haktan sapmak isteyene, can yakıcı bir azaptan tattırırız.»** Yani orada bulunan herkes, her yönden doğru ve âdil olmak zorundadır.

Kırsal bölgede ikamet edene *bâdî*; sahrada bulunan her yere de *bâdiye* denir. *Âkif* ise, şehirde ikamet eden demektir. Mescid-i Haram'ın bizzat bu adla zikredilmesinin sebebi, oraya girmeye engel olanları daha fazla kınamaktır. Sonra âyetteki *ilhad* ve *zulm* kelimeleri, eş anlamlı iki durumu göstermektedir. Yani, "kim haksızlık ederek hedeften dönerse" demektir. *İlhad* yönelme, demek olup iki kısımdır:

1- Allah'a ortak koşmaya yönelmek.
2- Sebeplerle şirke yönelmektir.

Birincisi, imana zıt düşmekte ve onu yoketmekte; diğeri de imanı zayıflatmakta ve fakat onu yok etmemektedir. Sonra, "Yönelme ve haksızlık etme" ifadelerinden, harem bölgesinin güvercinini vb. avlamak, ağacını kesmek ve diğer bütün itaatsizlikler kastedilmiştir. Çünkü Mekke'de, sevaplar kat kat verildiği gibi günahlar da kat kat verilir.

Fıkıh âlimleri, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'nın kutsallığından dolayı şöyle demişlerdir: "Bir kimse bu üç yerden birinde namaz kılma adağını bizzat o mescidde yerine getirmesi gerekir. Oysa diğer camiler için böyle bir şey söz konusu değildir. Herhangi bir camide namaz kılmayı adayan kişi, başka bir camide namaz kılarak adağını gerçekleştirebilir."

Bil ki Allah, Mekke'nin dışında insanın hatırına gelen şeyleri affeder. Ancak -ifade edildiğine göre- Mekke'de sapmaya ve haksızlığa meyletmek isteyen kişiyi, hesaba çeker. Abdullah b. Abbas'ın, tedbir olarak Taif'te ikamet etmesinin sebebi de buydu. Çünkü insanın, hayalinden geçenlere engel olması çok güçtür.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرٰهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي
شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ
مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (٢٧) لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا
اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ
فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ (٢٨) ثُمَّ لْيَقْضُوا
تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (٢٩) ذَٰلِكَ
وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ
الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ
وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ (٣٠) حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ
بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ
الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ (٣١) ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا
مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (٣٢) لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ
مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ (٣٣)

26. Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini hazırlamış, (ona şöyle demiştik): "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz tut.

27. İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler.

28. Ta ki kendilerine ait yararları yakînen görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanların üzerine belli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Onlardan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.

29. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler."

30. İşte böyle. Her kim, Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. Size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, putların pisliğinden sakının; yalan sözden de sakının.

31. Kendisine eş koşmaksızın Allah'ın hanifleri (olun). Kim Allah'a eş koşarsa sanki o, gökten düşerek onu kuşlar kapmış yahut rüzgâr uzak bir yere sürüklemiş gibidir.

32. İşte böyle. Her kim Allah'ın nişânelerine saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalblerin takvasındandır.

33. Onlarda belli bir vakte kadar sizin için bir takım yararlar vardır. Sonra bunlar Beyt-i Atîk'de son bulur.

26. «Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini hazırlamış,» yani Kâbe'nin yerini, bina yapmak ve ibadet etmek üzere dönüp geleceği yer olarak tayin ettiğimiz zamanı hatırla. O zaman: **«(ona şöyle demiştik): 'Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz»**, putlardan ve etrafına pislik atılmasından uzak **«tut.»** *"Bana hiçbir şeyi ortak koşma"* ifadesi, âyette geçen *"hazırlamıştık"* sözünü açıklamaktadır. Buna göre sanki şöyle denmek istenmiştir: "Biz, İbrahim'i kulluğa seçtiğimizde kendisine, *"Bana hiçbir şeyi ortak koşma, dedik."*

Âyette geçen *"rükû ve secde edenler"*den maksat, Kâbe'de namaz kılanladır. Namazın, ayakta durmak, rükû ve secdeye varmaktan ibaret olan rükûnleriyle ifade edilmiş olması, bunların herbirinin bağımsız olarak namaza işaret ettiğini belirtmek için olsa gerektir. Hepsi bir araya gelince, tabiî ki namaz anlaşılır.

İbn Abbas (a.s.)'dan rivayet edildiğine göre, âyetteki *"ayakta duranlar"*dan, Kâbe'de ikamet edenler kastedilmiştir. *"Tavaf edenler"*den de, orada ikamet edenlerin dışında, uzak yerlerden gelip tavaf edenler anlaşılmaktadır.

Kâbe-i Muazzama'nın beş kere inşa edildiği nakledilmiştir:

1. Meleklerin Âdem (a.s.)'den önce inşa edişi: Bu Kâbe, kırmızı yakuttandı. Nuh Tufa'nında göğe yükseltilmiştir.

2. İbrahim (a.s.)'in inşa edişi.

3. Cahiliye döneminde Kureyşlilerin bina edişi. Hz. Peygamber bu inşâ esnasında Haceru'l-Esved'in yerine konmasında hakemlik yapmış ve bu alanda kabîleler arasında çatışmaya varacak bir gerginliği gidermiştir. Müşriklerin kararı doğrultusunda yoldan geçen ilk kişinin Hz. Peygamber olması hasebiyle hakem tayin edilmesi üzerine, Haceru'l-Esved'in bir bezin içine konmasını ve her kabileden seçilen temsilcilerin bu bezin uçlarından tutup kaldırmalarını emretmiştir. Bu şekilde kaldırılıp yerine kadar getirilen Haceru'l-Esved, bizzat Hz. Peygamber tarafından alınarak yerine konmuş ve böylece çatışma önlenmiştir. (8)

4. Abdullah b. Zübeyr'in inşa edişi.

5. Haccac'ın bina edişi. Halen mevcut olan yapı budur.

27. Ey İbrahim! Hacca davet ederek ve onu emrederek, **«insanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler.»**

Rivayet edildiğine göre İbrahim (a.s.), Kâbe'nin inşaatını bitirdikten sonra Yüce Allah'ın kendisine: *"İnsanlara haccı ilân et!"* buyurması üzerine İbrahim (a.s.): "Ey Rabbim! Sesimi ne ulaştırabilir?" diye sordu. Yüce Allah: "Sana düşen ilân etmektir; ulaştırmak ise bize düşer" buyurdu. Bunun üzerine İbrahim (a.s.), Safa Tefesine, -bir rivayette de Ebu Kubeys dağına- çıkmış ve şöyle seslenmiştir:

---

(8) Olayın yeterince anlaşılabilmesi için mütercim tarafından bazı ilaveler yapılmıştır.

- "Ey insanlar, bakınız! Rabbiniz bir ev inşa etmiş ve size, Beyt-i Atik' (adındaki bu ev)i ziyaret etmenizi farz kılmıştır. Rabbinizin davetine icabet ediniz ve kutsal evini ziyaret ediniz."

Hz. İbrahim'in bu sözünü, gökte ve yerde bulunanlar duymuş ve: "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk" (davetine icabet ediyorum Allah'ım! Davetine icabete diyorum) demeye başlamıştır.

28. **«Ta ki kendilerine ait»** dinî ve dünyevî **«yararları yakînen»** gelip **«görsünler,»** yararlar anlamındaki *"menâfi"* kelimesinin belirsiz olarak zikredilmesi, diğer ibadetlerde bulunmayıp sadece hac ibadetine mahsus birtakım faydaların ön palâna çıkarılmasından kaynaklanmaktadır. **«Ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanların üzerine belli günlerde»** Kurban Bayramı günlerinde kurbanlıklar hazırlanıp kesilirken **«Allah'ın adını ansınlar.»** Besmele çeksinler. *"Behime,"* dört ayaklı olan deve, inek, koyun ve keçi demektir. Çünkü gerek hacda kesilen şükür kurbanı ve gerekse diğer kurbanlıklar, bunlar dışındaki hayvanlardan olmaz.

Ragıp İsfahanî, "*Behime*, konuşma kabiliyeti olmayan hayvandır; çünkü sözünde belirsizlik vardır" demiştir. *"En'âm* ise çoğul olup deve, inek ve koyun cinsi için kullanılan bir isimdir."

«Onlardan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.» Âyet-i kerimede üçüncü şahıstan (görsünler ve ansınlar gibi), ikinci şahsa (yeyin ve yedirin) geçiş vardır. "Kurbanlar üzerine Allah'ın adını anın ve etlerinden yeyin" demektir. Buradaki emir, mübah olma durumunu göstermek içindir; yani "yiyebilirsiniz" demektir. Oysa, cahiliye dönemi mensupları kurban etlerinden yemiyorlardı. Allah bunun caiz olduğunu bildirdi. Artık isteyen kendisi yer, isteyen başkasına ikrâm eder. Âyette, bu etlerin yenmesinin caiz olduğunu bilmeğe ve zenginlerin, fakirleri yedikleri ve içtikleri şeylere ortak etmelerinin gerektiğine işaret vardır. Onlar, fakirlere yediklerinden yedirsinler ve hoşlanmadıkları şeyleri Allah için vermeye kalkışmasınlar.

29. **«Sonra»** başı tıraş ederek, bıyıkları kısaltarak ve tırnakları keserek **«kirlerini gidersinler; adaklarını»**, hac günlerinde adadıkları iyi amelleri **«yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i»**, Kâbe'yi **«tavaf etsinler.'»**

"Kir" diye tercüme edilen *tefes*, kelimesi: Saç dağınıklığı, tırnak uzaması ve buna benzer tiksindirici şeyler, demektir. Söz konusu olan *"tavaf"* da, ihramlıya yasak olan şeylerin bütünüyle ortadan kalkması için gerekli olan (ziyaret) tavafıdır. Nitekim, kirlerin giderilmesi sözünden hareketle, bunun ziyaret tavafı olduğu ortaya çıkmaktadır. *Atîk* ise, eski demektir. Kâbe, insanlar için inşa edilen ilk ev olduğu, veya azgınların tasallutundan muhafaza edildiği için *"Beyt-i Atîk"* adını almıştır. Gerçekten nice azgınlar Kâbe'yi yıkmak için harekete geçmiş ise de Allahü Teâlâ onu korumuştur.

Hacla ilgili tavaf üç çeşittir:

1. *Kudûm tavafı:* Sünnet olan bu tavaf, yapılmadığı takdirde bir ceza gerekmez.

2. Bayram günü şeytan taşlandıktan ve tıraş olduktan sonra yapılan *ifâza tavafı:* Bu tavaf, aynı zamanda ziyaret tavafı olarak da bilinir. Ziyaret tavafı, haccın rükünlerinden olup yapılmadığı müddetçe ihramla ilgili bütün yasaklar kalkmaz.

3. *Veda tavafı*: Hacca sefer mesafesi kadar uzaktan gelenlerin Mekke'den ayrılmadan önce yapmış oldukları tavaftır. Bu tavafı yapmadan Mekke'den ayrılanlara ceza kurbanı gerekir. Ancak, özürlü kadın bu cezadan istisna edilmiştir. Onun, veda tavafını terketmesi caizdir.

30. **«İşte»** bahsi geçen durum **«böyle.»** "İşte" veya "o" anlamındaki *"zâlike"* gibi kelimeler iki sözün arasını ayırmak için kullanılır. **«Her kim, Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse, bu»** saygı, kıyamet günü **«Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır.»** Âyette, Allah'ın haram kıldığı şeylere saygı göstermenin, haramları terketmek sûretiyle bizzat Allah'a saygı göstermek olduğuna işaret edilmektedir. Allahü Teâlâ'nın Mâide Sûresindeki Tahrim âyeti'nde *"Size leş, kan, domuz eti... haram kılındı"* (Mâide: 3) buyurduğu gibi, **«size okunanların dışında kalan hayvanlar»**, ki bunlar, koyun, keçi, deve ve sığırdan ibaret sekiz çift hayvandır, **«size helâl kılındı. O halde, putların pisliğinden»** yani pislikten sakınıldığı gibi, onlara tapmaktan da **«sakının; yalan sözden de sakının.»**

"Pislik" olarak tercüme ettiğimiz *"rics"* kelimesi, gerek insan tabiatı itibariyle, gerek aklî yönden ve gerekse dini açıdan tiksinti duyulan şey demektir.

"Yalan sözden de sakının" ifadesiyle özel bir pislik dile getirildikten sonra genel anlama geçilmiş ve tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Yalanın esası olan putlara tapmaktan sakının; bütünüyle yalan sözden de kaçının ve ona yaklaş-

mayın."

31. «Kendisine» herhangi bir şeyi **«eş koşmaksızın»** ki, buna öncelikle putlar girmektedir, **«Allah'ın hanifleri»**, yani samimi olarak sapık dinlerden uzaklaşıp hak dine yönelenler -*Hanif*: Sapıklıktan doğru yola yönelmektir.- **«(olun). Kim Allah'a eş koşarsa sanki o, gökten düşerek onu kuşlar kapmış, yahut rüzgâr uzak bir yere sürüklemiş»** ve yüksek bir yerden uçuruma atmış **«gibidir.»** İmanda kurtuluş olduğu gibi, şirkte de yok olma vardır.

Buharî ve Müslim'de, Muaz b. Cebel'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber Muaz'a hitaben şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın, kullar üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?"* Muaz der ki: "Allah ve Rasûlü iyi bilir" dedim. Rasûlüllah: *"Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, O'na ibadet etmeleri ve kendisine hiçbir şeyi eş koşmamalarıdır. Ey Muaz! Kullar bunu yaptığı zaman Allah'ta olan haklarının ne olduğunu biliyor musun?"* buyurdu. Bunun üzerine ben: "Allah Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *"Onlara azap etmemesidir."* (9) O halde, kulun hanif dininden (gerçek dindar) sayılabilmesi için her şeyden önce ibadeti sadece Allah için yapması ve şirke bulaşmaktan uzak durması gerekir.

32. «İşte» Allah'ın yasaklarına saygı göstermek konusunda ifade edilenler **«böyle. Her kim Allah'ın nişânelerine»** Harem bölgesine getirilip kesilen kurbanlara -ki bunlar, haccın nişânelerinden ve alâmetlerinden sayılmıştır- **«saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalblerin takvasından»** kaynaklanmakta**«dır.»** Takvanın kalblere atfedilerek tahsis edilmesi, kalblerin takva merkezleri olduğundan dolayıdır. Söz konusu kurbanlara saygı göstermek ise, onların güzel, semiz ve pahalı olanlarını seçmektir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, Kurban edilmek üzere Mekke'ye yüz deve; Hz. Ömer de üç yüz dinara satın aldığı kıymetli bir deve göndermiştir.

33. «Onlarda» kurbanlık olduğunun anlaşılması için işaretlenmiş kurbanlıklarda, kesilme ve etlerinde yeme ile tasadduk etme vakti olan **«belli bir vakte kadar sizin için bir takım yararlar vardır.»** Bu yararlar, o hayvanların sütleri, yavruları, yünleri ve sırtlarıdır. Harem'e kurbanlık sevkeden kişi, ihtiyaç duyması halinde bayrama kadar kurbanlığından yararlanabilir. **«Sonra bunlar»**dan faydalanma, **«Beyt-i Atîk'de»**, yani Kâbe'de **«son bulur.»** Âyetteki *mahil* kelimesi zaman ismidir. Buna göre mana şöyledir: "Söz ko-

---

9- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/401.

nusu yararlardan sonra Beyt-i Atîk'de, yani Harem'de son bulan, kurban kesme vaktinin girişinden ibaret büyük bir fayda vardır.

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا
لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَه۪يمَةِ الْاَنْعَامِؕ
فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُٓ اَسْلِمُواؕ وَبَشِّرِ الْمُخْبِت۪ينَۙ ﴿٣٤﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَا
ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِر۪ينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ وَالْمُق۪يمِي
الصَّلٰوةِۙ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا
لَكُمْ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ ف۪يهَا خَيْرٌۗ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا
صَوَٓافَّۚ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا
الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّۜ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَٓاؤُ۬هَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ
التَّقْوٰى مِنْكُمْؕ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى
مَا هَدٰيكُمْؕ وَبَشِّرِ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواؕ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

34. Biz, her ümmete Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık. İlâhınız tek bir ilâhtır. Öyleyse O'na teslim olun. İhlâslı ve mütevazi insanları müjdele!

35. Onlar, Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen, başlarına gelene sabreden, namazı kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden sarfeden kimselerdir.

36. Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın işaretlerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerinde dururken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyaç sahibine ve yoksula yedirin. İşte böylece, bu hayvanları Biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.

37. Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır. O'na ancak sizin takvanız ulaşır. Sizi doğru yola iletmesinden dolayı Allah'ı büyük tanımanız için, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. Güzel davrananları müjdele!

38. Kuşkusuz Allah, iman edenleri korur. Muhakkak ki Allah, hain ve nankör hiç kimseyi sevmez.

34. «Biz, her ümmete Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine», onları boğazlama anında **«Allah'ın adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık.»** Burada "kurban kesme" olarak ifade edilen *"mensek"* kelimesi hem insanların Allah'a yaklaşacakları ibadet mahalli, hem de kurban demektir. Bunun da anlamı, Allah rızası için kan akıtmaktır. Buna göre mânâ şöyledir: "Biz, inanan her ümmete Allah için kurban kesmelerini gerekli kıldık. O halde onlar, sadece Allah'ın adını ansınlar ve kurbanlarını O'nun hoşnutluğu için kessinler." Çünkü ibadetlerde asıl hedef, Allah'ı anmaktır.

«İlâhınız tek bir ilâhtır.» Gerek zatı ve gerekse sıfatları itibariyle Allah'a hiçbir şey ortak olamaz. Aksi halde kâinatta mevcut düzen bozulur. **«Öyleyse O'na teslim olun.»** İlâhınız tek bir ilâh olduğuna göre, kulluğu veya zikri sadece O'nun rızasını kazanmak için yapın ve Allah'a eş koşmak sûretiyle kulluğunuzu bulandırmayın. **«İhlâslı ve mütevazi insanları müjdele!»**

35. «Onlar, Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen,» yani Allah'ın "Celâl" sıfatının ışınlarının aksetmesi ve azamet nurlarının doğmasıyla kalbleri titreyen, Allah'ın dinine yardım ve O'na kulluk etmek için vatanlarından uzaklaşarak üzüntü ve kederlerini yutkunarak **«başlarına gelene»**, belâ ve sıkıntılara karşı **«sabreden,»** vaktinde **«namazı kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden»**, çeşitli hayırlar için **«sarfeden kimselerdir.»** Buradaki sarfetmekten maksat, namazla birlikte zikredildiğinden dolayı, ya zekâttır, ya da Allah yolunda tasadduk edilen herhangi bir şeydir. Onların âbid ve zâhid şâirleri şöyle diyor:

İnsanlar, rahat istediklerinde,
Ben halimi sana arzetmeyi ve senin işitmeni arzu ettim.

36. «Biz, büyük baş hayvanları...» Buradaki büyük baş hayvanlar anlamındaki *"büdün"*; kurban edilmesi caiz olan deve ve inek gibi büyük baş hayvanlar anlamındaki bedene kelimesinin çoğuludur. Bu hayvanlar, vücutlarının büyüklüğünden dolayı bu adı almışlardır **«da sizin için Allah'ın»** geçerli kıldığı dininin **«işaretlerinden kıldık. Onlarda»**, yani büyük baş hayvanlarda **«sizin için»** dünyada büyük bir **«hayır,»** âhirette de büyük bir mükâfat **«vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerinde dururken...»** Bu âyet, develerin ayakları üzerinde dururken kesildiğini göstermektedir.

Boğazlama anında: "Bismillahi Allahu Ekber, Lâ ilâhe illallâhu ve'llâhu Ekber, Allahûmme minke ve ileyke", yani Allah'ın adıyla, Allah büyüktür. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah büyüktür. Allah'ım! Bu sendendir ve yine sanadır. Yani senden olan bir ikramdır ve onunla yine sana yaklaşmaya çalışıyoruz, diyerek, **«üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü yere düştüklerinde ise...»** Bu ifade, ölümden kinayedir. **«Artık onlardan»** etlerinden **«hem kendiniz yeyin.»** Tabiî eğer hac ve umredeki ihram yasaklarından dolayı, ceza ve kefaret ve adak kurbanı değilse... **«hem de ihtiyaç sahibine»**, yanında bulunan ve kendisine verilenle yetinen kimseye **«ve yoksula»**, dilenmeyen fakire **«yedirin. İşte böylece bu hayvanları Biz,»** size nimet vermemizden dolayı ihlâsla **«şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.»** Emrinize amade kıldık. Bu sebeple, büyüklüklerine ve oldukça güçlü olmalarına rağmen, size karşı gelmezler. Kuşkusuz Allah, onları buyruk altına almasaydı, bazı vahşi hayvanlardan daha âciz olmazlardı.

37. «Onların ne» yenen ve bağışlanan **«etleri, ne de»** boğazlanmak sûretiyle akıtılan **«kanları Allah'a ulaşır. O'na ancak,»** emrine uymak ve rızasını istemek niyetinden ibaret olan **«sizin takvanız ulaşır.»** Burada, niyet ve ihlâssız amelin faydadan uzak olduğu vurgulanmaktadır.

«Sizi doğru yola iletmesinden dolayı Allah'ı büyük tanımanız», O'ndan başka hiç kimsenin sahip olmadığı büyük gücünü tanımanız ve ululuğu sadece O'na tahsis etmeniz **«için bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. Güzel davrananları,»** dinle ilgili işlerinde samimi olanları cennetle **«müjdele!»**

Burada hedeflenen şey, hacla ilgili bütün işlerde Hakka hizmet doğrultusunda, güzel davranmaya teşvik etmektir. O halde ey kul! Durumunu düzeltmede acele et; cömert ol ve malınla iyilik yap. Malın yoksa güç ve kuvvetinle iyilik et. Eğer her ikisini sarfedebiliyorsan, sarfet! İbrahim (a.s.)'in malını misafirlere, vücudunu ateşe, kalbini Allah'a nasıl verdiğini ve çocuğunu nasıl kurban etmeye arzettiğini düşünmüyor musun? Öyle ki melekler, onun cömertliğine hayran kalmış ve Allah da ona dostluğunu ikram etmiştir.

Kurban bayramının birinci günü hacıların bazı görevleri olduğu belirtilmektedir:

1. Mina'dan Mescid-i Haram'a gitmek. Hacca niyet etmeyenler, hacı adaylarıyla uygunluk olsun diye, bayram namazının kılındığı yere giderler.

2. Tavaf etmek. Hacca niyet edenlerin dışındakiler bayram namazı kılarlar. Hz. Peygamber; *"Kâbe'yi tavaf etmek, aynı zamanda bayram namazı kılmaktır"* buyurmuştur.

Allah'a yakınlığın en faziletlisi, çaba harcamak ve ibadete lâyık olan Rabbin tecellileri için, kalbi temizlemektir.

Malik b. Dinar şöyle demiştir: "Mekke'ye gitmek üzere yola çıktım. Yolda, gece olunca yüzünü göğe doğru çevirip; 'Ey, itaatların sevindirdiği ve günahların zarar vermediği Allah'ım! Sana sevimli gelen şeyi bana bahşet ve sana zarar vermeyeni de benim için affet!' diyen bir genci gördüm. İnsanlar, ihrama girip telbiye getirdikleri vakit o gence: "Telbiye getirmiyor musun?" dedim Bana: "Efendim! Telbiyenin, işlenen günahlara ve yazılan suçlara faydası olmaz. 'Lebbeyk' (davetine icabet ediyorum) dedikten sonra bana: 'Senin, telbiye getirmenin anlamı olmadığı gibi, sana mutluluk da yok' denmesinden korkuyorum,' diyerek ayrılıp gitti. Daha sonra onu ancak Mina'da: 'Allah'ım! Beni bağışla. İnsanlar, kurban keserek yakınlığını kazanmaya çalıştılar. Benim ise, kendimden başka, senin yakınlığını kazanacak bir şeyim yok' derken görebildim. O arada bir çığlık attı ve yere düşüp öldü."

38. «Kuşkusuz Allah, iman edenleri korur.» Râgıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Def*" kelimesi, "ilâ" harf-i cerri ile kullanıldığı zaman vermek, anlamına gelir. Nitekim şu âyet-i kerime buna örnektir: "*...Mallarını kendilerine verin...*" (Nisâ: 6) "An" harf-i ceri ile kullanıldığında ise, bu âyette olduğu gibi, korumak anlamına gelir." Yani Allah, müşriklerin mü'minlere zarar vermesini bütünüyle önler ve eziyetlerinden korur.

«Muhakkakki Allah, hain», Allah'ın emanetine hıyanet eden **«ve nankör»** yine O'nun nimetine nankörlükte bulunan **«hiç kimseyi sevmez.»** İşlerinden hoşnut olmaz ve onlara yardım etmez.

Âyet, kişinin, hiyânet ve nankörlük yapmak sûretiyle, bunlara devamından dolayı tevbe etmez bir durumda olacağına dikkat çekmektedir. Bu kişi, tevbe etmedikçe Allah'ın sevgisini kazanamaz.

Bilmek gerekir ki, hainlikle münafıklık aynı şeydir. Küfür de hainlikten sayılır. Hainlik, Allah'ın emaneti olarak bulunan nefsi helâk etmektir. Bu kötü sıfat, namaz, oruç ve diğer ibadetlerde de söz konusudur. Buradaki hainlik ise, ya ibadetleri bütünüyle, ya da şartlarından birini terketmekle olur. Sahur yemeğini yedikten sonra sabah namazını kılmadan yatıp güneş doğuncaya kadar uyuyan kimse, Allah'ın nimeti olan sahura nankörlük ettiği gibi, namazı terk etmekle de namaza hainlik yapmıştır. Sünneti yerine getirmek için farzı terketmek, zararlı bir ticarettir.

Nakledildiğine göre birinin dokuz dirhem parası kaybolmuş ve bu parayı bulup kendisine getirene on dirhem vermeyi vadetmiş. Bu hususta kendisini kınayanlara şöyle demiştir: "İnsanın kaybettiğini bulmasında öyle bir haz var ki, siz onu anlayamazsınız."

Gafil kimseler, kendilerince uykuda, bin vakit namazdan daha üstün bir haz duyarlar. Bundan Allah'a sığınırız. Öte yandan noksan ölçmek ve tartmak da hainliktir.

Nakledildiğine göre, ölmek üzere bulunan bir adam, birden bire şöyle demeye başlamış: "Ateşten iki dağ, ateşten iki dağ!" Bunun üzerine oradakiler, aile fertlerine onun ne iş yaptığını sormuşlar. Onlar da:"Onun biriyle tartıp verdiği; diğeriyle de tartıp aldığı iki ayrı terazisi vardı" demişler.

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ
بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ
دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ
النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ
وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ
مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ اَلَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ
فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ
وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

39. Kendileriyle savaşılanlara zulme uğramış olmaları sebebiyle (savaşmak için) izin verildi. Kuşkusuz Allah'ın, onlara yardım etmeye elbette gücü yeter.

40. Onlar, sadece "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılan kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanlara diğer bir kısmıyla engel olmasaydı, kesinlikle manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının bolca anıldığı camiler yıkılır giderdi. Allah, kendisine yardım edenlere, mutlak sûrette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür ve gâliptir.

41. Onlar ki, yeryüzünde kendilerine iktidar verirsek gereği gibi namaz kılarlar, zekât verirler, iyiliği emredip kötülükten nehyederler. İşlerin sonu sadece Allah'a varır.

39. «Kendileriyle savaşılanlara», yani müşriklerin savaştığı mü'minlere, **«zulme uğramış olmaları sebebiyle»** savaşmak için **«izin verildi.»** Sözü edilenler, Hz. Peygamber'in yakın dostlarıdır. Müşrikler onlara eziyet ediyorlardı. Onlar, zaman zaman dövülmüş ve yaralanmış bir halde Hz. Peygamber'e gelerek uğradıkları haksızlıktan yakınıyorlardı. Rasûlüllah (s.a.v.) ise onlara; *"Sabredin; çünkü bana henüz savaş izni verilmedi"* diyordu. Bu durum, hicret edinceye kadar böyle devam etmiş, nihayet bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Savaşla ilgili olarak ilk inen âyet budur.

«Kuşkusuz Allah'ın, onlara yardım etmeye elbette gücü yeter.» Bu âyetle Allah, müşriklerin eziyetlerini def edip, mü'minleri ellerinden kurtardıktan sonra inananlara inkârcılara karşı yardım edip üstün kılacağını vaadetmiştir.

40. «Onlar, sadece 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından» Mekke-i Mükerreme'den sebepsiz yere **«çıkarılan kimselerdir.»** Ortada tevhid inancından başka bir neden yoktur. Oysa bu, yurtlarından çıkarılma yerine yerleşmeyi ve yurt edinmeyi gerektiren bir durumdur. Nitekim Nabiğa bir beytinde şöyle der:

Onların, orduların karşılaşmasından dolayı
Kılınçlarının kütleşmesinden başka hiçbir kusurları yok.

«Eğer Allah,» her dönem ve çağda mü'minlerin kâfirlere karşı hakimiyet sağlaması yoluyla **«bir kısım insanlara diğer bir kısmıyla engel olmasaydı,»** müşriklerin istilâsı ile **«kesinlikle manastırlar, kiliseler,»** manastır, Hristiyan rahiplerinin ibâdet için uzlete çekildikleri, yerleşim birimlerinin uzağındaki ibâdethaneler; kilise ise, yine Hristiyanların meskün mahallerdeki ibâdetleri için olan ibadethaneleridir, **«havralar ve Allah'ın adının bolca anıldığı camiler yıkılır giderdi.»**

Bu âyetle camiler daha sonra zikredilmiştir. Çünkü manastırların, kiliseler ve havraların tarihi daha eskidir. Camilerin, her vakit Allah'ın çok fazla anıldığı yerler olarak nitelendirilmesinin amacı ise, gerek camilerin ve gerekse camilere bağlı olan kişilerin üstünlüğünü göstermektir. Bu nitelik, aynı zamanda söz konusu dört mabedin de niteliği de olabilir. Çünkü manastırlarda, kiliseler ve havralarda Allah'ın anılması, onlara bağlı cemaatlerin dinî prensiplerinin hükmü kalkmadan önce geçerli sayılıyordu.

«Allah, kendisine», yani dostlarına, ya da dinine **«yardım edenlere**

mutlak sûrette yardım eder.» Nitekim Allah, vaadini yerine getirerek muhacir ve ensarı, gerek Arap liderlerine ve gerekse İran Kisralarına ve Rum Kayserlerine karşı üstün getirmiş, yerlerini ve yurtlarını onlara miras bırakmıştır. **«Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür,»** dilediği her şeye gücü yeter **«ve gâliptir»**, O'na kimse engel olamaz ve kendisine karşı koyamaz.

Eğer: "Allah güçlü ve galip olmasına ve yardım etmeyi vaadetmesine rağmen, Müslümanların bazı savaşlarda yenilmelerinin sebebi nedir?" diye sorulacak olursa, cevap olarak şöyle derim: "Gerçekten ilâhi yadım ve galibiyet, şerefli bir mertebedir. Bu mertebe, kâfirlere yakışmaz. Fakat Yüce Allah, bazan kâfirlerin sıkıntısını artırır, bazan da mü'minlerin. Eğer, sürekli kâfirlerin sıkıntısını artırsaydı, o takdirde bütün açıklığıyla imanın hak; onun dışındaki şeylerin bâtıl olduğu ortaya çıkardı. Bu sebeple Allah, sıkıntıyı bazan Müslümanlara, bazan da kâfirlere musallat eder. Böyle bir ortamda, şüpheler eksik olmaz. Ayrıca, mü'minin bazı günahları işlemesi de muhtemeldir. Bu durumda, çekilen sıkıntılar, günahlarına kefâret olur. Kâfirin çektiği sıkıntılar ise, tıpkı veba gibi, Allah'ın öfkesinin sonucudur. Şu halde sıkıntı, mü'minler için rahmet, kâfirler için azaptır.

Âmir, Haccâc'ın idam ettiği bir adamı görünce: "Rabbim! Zâlimleri hemen hesaba çekmemen, mazlûmlara daha çok zarar vermektedir," demiş, rüyasında, kıyametin koptuğunu ve kendisinin cennete girdiğini, daha önce asılan kişiyi orada en üst makamlarda görmüş. Bu arada, birden bire biri şöyle seslenmiş: "Zalimlerin cezasını geciktirmem, mazlumları cennette en üst makamlara soktu."

41. «Onlar ki, yeryüzünde kendilerine iktidar verirsek...» Burada Allahü Teâlâ, yurtlarından çıkarılanlara yeryüzünde iktidar verdiği ve icra makamına getirdiği vakit güzel davranacaklarını belirtmiştir. Bana saygı duymak üzere **«gereği gibi namaz kılarlar.»**

Râğıb İsfahanî şöyle demiştir: "Allah, namaz kılmakla övdüğü her yerde 'ikame' (gereği gibi kılma) lâfzını zikretmiş; sadece münafıklar için 'Namaz kılanlar' buyurmuş, *"Namaz kılanların vay haline"* (Maûn: 4) ifadesiyle buna işaret etmiştir."

Kuşkusuz "ikâme" kelimesi, namazın hak ve şartlarını yerine getirerek usûlune uygun olarak kılınması gerektiği için seçilmiştir. Yoksa namaz kılmak sadece belli hareketleri yapmak değildir. Onun için, "Namaz kılanlar çoktur; fakat gereği gibi kılanlar azdır" denmiştir.

Kullarıma yadım olsun diye **«zekât verirler, iyiliği»**, dinen ve örf'en güzel sayılan şeyleri **«emredip kötülükten»**, ilim ve akl-ı selim sahibi olanların çirkin kabul ettiği şeyleri **«nehyederler.»**

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Ma'rûf*, Akıl ve din sayesinde iyi olduğu bilinen; *münker* de, yine akıl ve dine göre çirkin görünen şeydir."

«İşlerin sonu sadece Allah'a varır.» Çünkü bu sonuç, O'nun hükmüne ve takdirine bağlıdır.

İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: "Namazın katledilmesi, isteklere boyun eğilmesi ve arzulara meyledilmesi, kıyametin alâmetlerindendir. O zaman, hain idareciler ve günahkâr vezirler olur. Yine o zaman mü'minin kalbi, tıpkı tuzun suda eridiği gibi erir; konuşursa onu öldürürler, susarsa bu seferde öfkesinden ölür."

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ

فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ اِبْرٰهٖيمَ

وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَاَصْحَابُ مَدْيَنَۚ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ

لِلْكَافِرٖينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْۚ فَكَيْفَ كَانَ نَكٖيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَاَيِّنْ

مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ

مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشٖيدٍ ﴿٤٥﴾ اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ

قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَٓا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَاۚ فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ

وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ
سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ
ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

42-44. Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa, kuşkusuz onlardan önce Nuh kavmi, Âd, Semûd, İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi ve Medyen halkı da yalanladılar. Musa da yalanlanmıştı. İşte Ben o kâfirlere süre tanıdım, sonra onları yakaladım. Nasıl oldu Benim reddim (nimeti sıkıntıya çevirişim!)

45. Nice ülke vardır ki, o ülke zulmetmekte iken Biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve ulu saraylar vardır.

46. Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Eğer dolaşsalardı elbette düşünecek kalbleri ve duyacak kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin sinelerdeki kalbler körelir.

47. Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah, vaadinden asla dönmez. Kuşkusuz Rabbinin nezdinde bir gün, saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.

48. Nice ülke halkı vardır ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim. Sonunda onları yakaladım. Dönüş, yalnız Banadır.

42-44. Ey Muhammed! «**Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa...**» Burada hedeflenen, yalanlamadan dolayı meydana gelmesi beklenen üzüntü nedeniyle Hz. Peygamber'i teselli etmektir. Yani kavminin seni yalancı saymasına üzülüyorsan, bil ki sen, bu konuda insanların ilki değilsin. **«Kuşkusuz onlardan önce Nuh kavmi»** Nuh'u, **«Âd»** kavmi Hud'u, **«Semûd»** kavmi Sâlih'i, **«İbrahim'in kavmi»** İbrahim'i, **«Lût'un kavmi»** Lût'u **«ve Medyen halkı da»** Şuayb'ı **«yalanladılar. Musa da yalanlanmıştı.»** Onu, Mısır'ın yerli halkı olan Kıptîler yalanlamış ve helâk edilme vaktine kadar bundan geri durmamışlardı.

İsrailoğullarına gelince, onlar her ne kadar: *"Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe, asla sana iman etmeyiz"* (Bakara: 55) gibi sözler söylemişlerse de direnmeyi sürdürmemişlerdir. Kendilerine yeni mûcizeler geldikçe imanlarını tazelemişlerdir. Bu böyledir ve bunu böyle anlamak gerekir. Allah, Musa'yı –delillerinin tamamıyla açık ve seçik olmasına rağmen– yalanlamalarının son derece çirkin olduğu ortaya koymak için âyeti değişik şekilde dile getirmiş *"Mûsa yalanlandı"* buyurmuştur.

«İşte Ben o kâfirlere» belli bir **«süre tanıdım, sonra onları yakaladım.»** Yani Ben, peygamberini yalanlayan her kavmi, verilen sürenin bitiminden sonra, gerek tufan azabıyla, gerek soğuk rüzgâr, korkunç ses ve yere geçirmekle ve gerekse taş ve gölgeli günün azabıyla yakaladım. **«Nasıl oldu Benim reddim?»** Nimeti sıkıntıya çevirerek onları reddetmem nasıl oldu? Bu ürkeklik ve korkunun son haddinde olmadı mı?! O halde sen, sana düşmanlık edenin helâk olmasına kadar sabret. Burada, Hz. Peygamber için bir teselli söz konusudur.

45. «Nice ülke vardır ki, o ülke» halkı inkâr ve günahlarla **«zulmetmekte iken Biz onları helâk ettik.»** Bu ifade, Allahü Teâlâ'nın adaletini ve haksızlık etmekten uzak olduğunu bildirmektedir. Nitekim Allah, onları sadece zulümleri yüzünden helâk edilmeyi hak ettikleri için helâk ettiğini açıklamaktadır.

«Şimdi o ülkelerde duvarlar,» çökmüş **«tavanların üzerine yıkılmıştır.»** "Çökmüş" anlamındaki *"hâviye"* kelimesi, yıldız kaydığı zaman kullanılan *"hevâ"* fiilinden türemiştir. *"Urûş"* ise, tavanlar demektir. Çünkü ister tavan, ister çardak ve isterse gölgelik veya buna benzer bir şey olsun, gölgelendirmek amacıyla yükseltilen her şey *"arş"* anlamındadır. **«Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular»** yani kırsal bölgelerde suyu ve su çekme edevatı bulunduğu halde, halkının yok olmasından dolayı kullanılmaz durumda olan pek çok kuyu **«ve»** ıssız bıraktığımız **«ulu saraylar vardır.»**

46. Mekke'li inkârcılar, helâk edilenlerin yurtlarını görmek için «**hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı?**» Dolaşmayıp gaflet içinde mi bulundular? «**Eğer dolaşsalardı**» ders alınacak kalıntıları görecekleri için «**elbette düşünecek**» ve tevhid inancından anlaşılması gerekeni anlayacak «**kalpleri ve**» helâk edilerek ateş çemberi içine alınan ümmetlerin duyulması gereken haberlerini «**duyacak kulakları olurdu.**» İnkârcılar, söz konusu yerlere gitmiş olsalar bile, ders almak için gitmediklerinden dolayı, gerçek anlamda gitmiş sayılmazlar. Hatta bu anlamdaki bir seyahate teşvik bile edilmişlerdir. Buradaki *"dolaşmadılar mı?"* sorusu, "dolaşmadılar" anlamında olup olumsuzluğu ifade etmektedir.

«**Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin sineledeki kalbler körelir.**» Yani bozukluk, duyu organlarında değil; isteklere boyun eğmek ve sürekli gaflet içinde bulunmaktan dolayı idraklerindedir.

Sehl şöyle demiştir: "Kalp gözünün az nûru, arzu ve şehvete galip gelir. Kalb köreldiği zaman şehvet galebe çalar ve gafletin ardı kesilmez. O takdirde vücut, hiçbir şekilde Hakk'a boyun eğmeksizin günahlara dalar. Bu sebepledir ki akıllı insan, Allahü Teâlâ'yı çok zikretmek sûretiyle içini temizlemek ve perdeyi kaldırmak için çaba sarfetmelidir."

Malik b. Enes (r.a.), "Meryem oğlu İsa'nın şöyle dediği bana ulaştı" demiştir: "Allah'ı zikretmenin dışında fazla söz söylemeyin. Aksi halde kalbleriniz katılaşır. Katı kalb de Allah'tan uzaktır fakat siz bunu bilemezsiniz."

Malik b. Dinar da: "Kim insanların sözünden dolayı Allah'ın sözüne alışamazsa, anlayışı azalır, kalbi körelir ve ömrü zâyi olur" demiştir.

Öte yandan, Ebû Abdullah el-Antakî şunu dile getirmiştir: "Kalbin beş ilâcı vardır:

1. İyi kişilerle oturup kalkmak,
2. Kur'an okumak,
3. Mideyi boş tutmak,
4. Geceyi ibadetle geçirmek,
5. Seher vakti yalvarıp yakarmaktır."

47. Ey Rasûlüm! «**Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar.**» Nitekim müşrikler Hz. Peygamber'e, "Eğer doğru söyleyenlerden isen bizi korkuttuğun azabı getir bakalım" diyorlardı. «**Allah, vaadinden asla dönmez.**» Bu nedenle söz konusu azap mutlaka gelecektir. Gerçekten Yüce Allah, bu azabı Bedir Savaşı'nda uygulamaya koymuştur.

Mü'minlere verilen mutlu vaadden dönmek caiz değilse de, onlara yapılan ceza vaadinden dönmek caizdir. Çünkü Allah'ın merhameti, gazabını geçmiştir. Yahya b. Muaz, bu konuda şunları dile getirmiş ve ne güzel söylemiştir: "Mükâfat ve iyiliğin karşılığı güzelliği vaad haktır. Mükâfatı vaad, kulların Allah'ta olan haklarıdır. Çünkü Allah, iyi işler yaptıkları zaman kendilerine şunu ve bunu vermeyi garanti etmiştir. O halde, sözünde durma konusunda Allah'tan daha üstün kim olabilir? Cezayı vaad ise, Allah'ın kullarında olan hakkıdır. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Şunu ve bunu yapmayın; aksi halde sizi cezalandırırım." Buna rağmen onlar, yapacaklarını yapmışlardır. Bu durum karşısında Allah, dilerse hakkını bağışlar; dilerse onlara azap eder. Çünkü azap etmek, O'nun hakkıdır. Fakat, en iyisi bağışlamak ve cömert davranmaktır." Sirî el-Mavsilî de şöyle demiştir:

Allah, bolluk vaadettiği zaman, sözünü yerine getirir;
Darlıkla tehdit ettiği zaman ise bağışlayıcılığı O'na engel olur.

Daha sonra da, onlar için dünya azâbının yanı sıra, âhirette de uzun süre devam edecek bir azâbın olduğuna işâretle şöyle buyurulmuştur: **«Kuşkusuz Rabbinin nezdinde»** azap gördükleri günlerden **«bir gün, saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.»** Burada ki hitap, hem Allah Rasûlüne, hem de onunla birlikte olan mü'minleredir. Buna göre anlam, tıpkı şöyledir: "Azabı nasıl olur da acele istersiniz? Oysa azap günlerinden bir gün, sizin ölçülerinize oranla bin yıl kadardır." Bu, ya gerçek anlamda azap günlerinin uzunluğu açısındandır, ya da sıkıntılı günler uzun görüldüğünden dolayıdır. Tıpkı, "Ayrılık gecesi uzun; buluşma günü ise kısadır" dendiği gibi. Bir şâir de şöyle der:

Seni görmediğim bir gün bana, bin ay gibi,
Bir ay ise bin yıl gibi geliyor.

48. «Nice ülke halkı vardır ki, zulmedip dururlarken» yani peşinen azabı hak edecek haksız davranışlar içindeyken, azabı geciktirmek sûretiyle bunlara mühlet verdiğim gibi, **«onlara»** da **«mühlet verdim.»** Bu uzun sürenin **«Sonunda onları»** azapla **«yakaladım. Dönüş, yalnız Banadır.»** Yani her şey Benim hükmüme tabidir, Benden başkasına değil. Burada mühlet verme işinin bizat Allah'tan olduğuna işaret vardır. Nitekim Allah, mühlet verir, fakat ihmal etmez. Bu nedenle haksızlık edeni haksızlığıyla başbaşa bırakır.

O, kaderin pençesinden kurtulacağını zanneder. Fakat Allah, onu hiç hesap etmediği şekilde yakalar. Bu durum karşısında pişmanlık duyarsa da, artık pişman olma zamanı çoktan geçmiş olur.

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَٓا اَنَا لَكُمْ
نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ (٤٩) فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَر۪يمٌ (٥٠) وَالَّذ۪ينَ سَعَوْا ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ (٥١)
وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ
ف۪ٓي اُمْنِيَّتِه۪ۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ۜ وَاللّٰهُ
عَل۪يمٌ حَك۪يمٌۙ (٥٢) لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَف۪ي شِقَاقٍ بَع۪يدٍۙ (٥٣) وَلِيَعْلَمَ
الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِه۪ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْۜ وَ
اِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ (٥٤) وَلَا يَزَالُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
ف۪ي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَق۪يمٍ (٥٥)
اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْۜ فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ
قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾
لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

49. De ki: "Ey insanlar! Ben ancak sizi apaçık uyaran bir kimseyim."

50. İman edip iyi amel yapan kimseler için bir mağfiret ve cömertçe verilen rızık vardır.

51. Âyetlerimiz hakkında Bizi âciz bırakacaklarını sanarak gayret sarfedenler var ya, işte onlar, cehennemliklerdir.

52. Biz senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, şeytan onun okumasına ille de (küfür sözleri) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah âyetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah, çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

53. Ki Allah, kalblerinde hastalık bulunanlar ve kalbleri katılaşanlar için, şeytanın katmak istediği şeyi bir deneme (vesilesi) yapsın. Zalimler, gerçekten (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler.

54. Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalbleri ona saygı dolsun. Kuşkusuz Allah, mü'minleri kesinlikle doğru bir yola yöneltir.

55. Kâfirler, kendilerine o saat ansızın gelinceye, yahut da kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun hakkında hep şüphe içindedirler.

56. O gün, mülk Allah'ındır. Onlar arasında hükmeder. İman edip iyi amel işleyenlere gelince, onlar Naîm Cennetlerinde olurlar.

57. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar var ya, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

58. Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen yahut ölenleri, hiç şüphesiz Allah, güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Kuşkusuz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

59. Allah onları, mutlaka memnun kalacakları bir yere yerleştirecektir. Kuşkusuz Allah, çok iyi bilendir, halîmdir.

49. «De ki: 'Ey insanlar! Ben ancak sizi apaçık uyaran bir kimseyim'» Sizi, daha önce yaşamış ve helâk olmuş ümmetlere ait bana vahyedilen haberlerle açık bir biçimde uyarıyorum. Bunun dışında, size vadedilen azabı getirmekte herhangi bir rolüm yok ki, onu benden acele istiyorsunuz.

50. «İman edip iyi amel yapan kimseler için bir mağfiret ve cömertçe verilen rızık» yani cennet nimetleri **«vardır.»**

51. «Âyetlerimiz hakkında,» onları kınamak sûretiyle geçersiz kılmak ve reddetmek için, kendilerine gücümüzün yetmeyeceğini zannederek veya inat ederek , **«Bizi âciz bırakacaklarını sanarak gayret sarfedenler var ya, işte onlar, cehennemliklerdir.»**

52. Ey Muhammed! **«Biz senden önce hiçbir rasûl ve Nebî göndermedik ki...»** Bu ifade, rasûl ile nebî'nin farklı şeyler olduğunu göstermektedir. *"Rasûl"*; insanlara ilâhî mesajları tebliğ etmek üzere Allahü Teâlâ tarafından görevlendirilen ve kendisine kitap inen peygamberdir. *"Nebî"* ise, daha geneldir. Kendisine tebliğ görevi verilene de verilmeyene de şâmildir. Rasûle destek olan ve onun dinini yaymaya çalışan ve bu amaç için görevlendirilen kimsedir. Rasûlüllah'ın şu hadisi bunu teyid eder: Hz. Peygamber'e Nebîlerin sayısı sorulunca, *"yüz yirmi dört bindir"* buyurmuş; "Onlardan kaçı rasûldür?" diye sorulunca da, *"üç yüz on üç, pek çok"*(10) diye cevap vermiştir.

Kuhistanî de şöyle demiştir: "Nebîden farklı olarak rasûl, ilâhî hükümleri tebliğ etmek üzere görevlendirilen melek ya da insandır. Nebî ise sadece insandır."

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Zer el-Gifârî hadisinden şu lâfızlarla tahric etmiştir: Ey *Allah'ın Rasûlü! Nebilerin ilki kimdir? Hz. Peygamber, "Âdem'dir" Ebû Zer: "O nebî miydi?" Hz. Peygamber: "Evet." Ebû Zer: "Ey Allah'ın Rasûlü! Rasûller kaç kişidir?"* Bunu da dile getirdi.

O okuduğu zaman, **«şeytan onun okumasına ille de (küfür sözleri) katmaya kalkışmasın.»** *"Kamûs"* isimli lügat kitabında "okumak" diye tercüme ettiğimiz *temennâ* kelimesiyle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Temenne'l kitabe: kitabı okudu, demektir."

Ragıb İsfahanî ise, "*Temenni*; kalbte bir şeyi oluşturmak ve şekillendirmek, *ümmiyye* de, temenni edilen şeyin kalbte oluşan şeklidir" demiştir.

«Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi», küfür sözlerini **«iptal eder,»** yok eder. **«Sonra Allah,»** peygamberlerine vahyettiği **«âyetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah,»** vahyettiğini ve şeytanın katmaya çalıştığını **«çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»** O, imanla sebat edeni iman etmeyenden ayırmak için dilediğini yapar.

53. «Ki Allah, kalblerinde hastalık» şüphe ve iki yüzlülük -ki bu hastalık, ruhî helâke iticidir- **«bulunanlar ve kalbleri katılaşanlar»** müşrikler **«için, şeytanın katmak istediği şeyi bir deneme (vesilesi) yapsın. Zalimler,»** iki yüzlüler ve müşrikler **«gerçekten»** haktan **«uzak bir ayrılık»**, aşırı bir düşmanlık ve tam bir muhalefet **«içindedirler.»**

54. «Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun» yani Kur'ân'ın **«hakikaten Rabbin tarafından gelmiş»** şeytanın tasarrufuna kapalı **«bir gerçek olduğunu bilsinler de ona»**, Kur'ân'a **«inansınlar,»** yani ona imanda sebat etsinler, ya da şeytanın katmak istediği şeyi reddederek imanlarını artırsınlar. **«Bu sayede kalbleri ona saygı dolsun. Kuşkusuz Allah,»** dinî işlerde, özellikle kararsızlarda ve belirtilen sıkıntılarda **«mü'minleri kesinlikle»** açık hakka ulaştıran sahih bir bakışa **«doğru bir yola yöneltir.»**

55. «Kâfirler, kendilerine o saat», yani kıyamet vakti **«ansızın»** beklenmedik bir anda **«gelinceye, yahut da kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun»**, yani Kur'an'ın **«hakkında hep şüphe»** ve tartışma **«içindedirler.»** Burada "kısır" olarak tercüme ettiğmiiz *"akîm"*, aslında doğum yapmayan kısır kadın için kullanılır. Yani kendisinden sonra başka bir gün olmayan bir günün azabı, demektir. Sanki her gün, bir sonraki günü doğurmakta, dolayısıyla ardı kesilen gün, kısır gün olmaktadır. Buradaki kısır gün, hiçbir hayır meydana getirmeyen gündür. O günde, asla bir genişlik ve rahatlık yoktur.

Ölüm, dünya hayatının sonu ve âhiret hayatının başlangıcı olunca, Allahü Teâlâ tasarrufu ve mü'minlerle inkârcılar arasında hükmetmeyi bizzat kendisi üstlenerek şöyle buyurmuştur:

56. **«O gün»**, onlara kıyamet vakti, ya da azap geldiği gün, **«mülk»**, yani tam hakimiyet ve mutlak tasarruf, hiçbir ortak olmadan tek **«Allah'ındır. Onlar»**, yani mü'minler ve onlarla tartışan söz konusu kimseler **«arasında hükmeder.»** Allahü Teâlâ bu hükmünü açıklayarak şöyle buyurmuştur: Kur'ân'a **«iman edip»** onun hakkında tartışmaya girmeksizin o Kur'an'da emredilenlere uyarak **«iyi amel işleyenlere gelince, onlar Naîm Cennetlerinde olurlar.»** Oraya yerleşmişlerdir.

57. **«İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar»** yâni bu tutumlarını ısrarla sürdürenler **«var ya, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.»** Bu azap, onları alçalttığı gibi, gurur ve kibirlerini de yok ederek tanımlanması mümkün olmayan bir zillet ve aşağılığa iter.

Nakledildiğine göre Lokman (a.s.), oğluna öğüt vererek şöyle demiştir: "Oğulcağızım! Ölümden şüphe ediyorsan, uykuyu kendinden uzaklaştır. Fakat bunu asla yapamazsın. Öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphe ediyorsan uyuduğun zaman tekrar uyanmana engel ol bakalım. Asla bunu da yapamazsın. O halde düşünürsen, nefsinin başkasının elinde olduğunu anlamış olursun."

Kuşkusuz uyku, ölüm; uykudan uyanmak ise ölümden sonra tekrar dirilmek gibidir. Kul Mevlâ'sını, tanırsa emrini kabul eder ve kesintiye uğramayan bir üstünlük elde eder. Bu üstünlük, yanında dünya üstünlüğünün değersiz görüldüğü, âhiret üstünlüğüdür.

Rivayete göre zâhid bir kul, Süleyman (a.s.)'ın mülk üstünlüğüne sahip olduğunu görerek ona şöyle demiştir: "Ey Davud'un oğlu! Allah sana çok mülk vermiştir." Süleyman (a.s.) da ona: "Bir kere 'Sübhânallâh' demek, Süleyman'ın içinde bulunduğu varlıktan daha hayırlıdır. Çünkü bu ebedî, fakat Süleyman'ın mülkü fanidir" demiştir.

Şu halde, bir sefer "Sübhanallah" demek, Süleyman (a.s.)'ın mülkünden daha hayırlı olursa, İlâhî kitapların en üstünü olan Kur'ân'ı okumak nasıl olur, bir düşün.

58. **«Allah yolunda»**, O'nun cennetine ve rızasına ulaştıran cihad uğruna **«hicret eden,»** yurtlarını terkeden **«sonra öldürülen yahut»** hicretle birlikte **«ölenleri, hiç şüphesiz Allah, güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır.»** Bu rızık hiç tükenmeyen cennet nimetleridir. **«Kuşkusuz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.»** Çünkü o, hesapsız rızık verir. Bunun ardından Yüce

Allah, söz konusu kimselerin meskenlerini şu ifadesiyle dile getirmiştir:

59. «Allah onları, mutlaka memnun kalacakları bir yere yerleştirecektir.» Çünkü onlar orada, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı hiçbir beşer aklının tahayyül edemediği nimetler görürler. **«Kuşkusuz Allah,»** bütün varlıkların durumunu **«çok iyi bilendir, halîmdir.»** Yani sınırsız gücüne rağmen düşmanları cezalandırmak için acele etmeyendir.

Rivayet ediliğine göre Hz. İbrahim, isyankâr birini günah işlerken görmüş ve ona şöyle bedduâ etmiştir: "Allah'ım! Onu helâk et." Sonra ikinci, üçüncü ve dördüncüsünü görmüş ve her birine aynı şekilde bedduâ etmiştir. Bunun üzerine Yüce Allah ona: "Ey İbrahim! Günah işleyen her kulu helâk etseydik, kullar içinde çok az kimse kalırdı. Ama Biz, günah işlediği zaman ona süre tanırız. Bu arada tevbe ederse, tevbesini kabul eder; bağışlanmasını dilerse, azabını geciktiririz. Biliyoruz ki o, hükmümüz altından çıkamaz."

Âyet-i kerime de Yüce Allah, mutluluğu vaadde öldürülenle, kendi başına öleni eşit tutmuştur. Çünkü her ikisi, Allah'a yakın olmak ve İslâm'a yardım etmekten ibaret olan ahde vefa konusunda eşittirler. Nitekim konuyla ilgili olarak hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kim, hac için yola çıkar ve hac etmeden ölürse, ona kıyamet gününe kadar hac sevabı; kim de umre için yola çıkar ve yolda ölürse, ona da kıyamet gününe kadar umre sevabı yazılır. Kim, cihada çıkar ve ölürse, ona kıyamet gününe kadar, cihad edenin ecri kadar ecir yazılır."*(11)

Rivayete göre Ebû Talha (r.a.), denizde savaşırken ölmüş, defnedilmesi için bir ada aramışlarsa da ancak yedi gün sonra bulabilmişlerdir. Ancak bu süre içinde cesedi bozulmamıştır. Bu, şehitlerde bulunan özelliklerden biridir.

ذٰلِكَ وَمَنْ

عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ

11- Hadisi Taberânî, *"Evsât"* isimli eserinde, Ebû Hureyre'den merfû olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, I/246.

(٦٠) ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ
اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (٦١) ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (٦٢) أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ (٦٣) لَهُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (٦٤) أَلَمْ تَرَ أَنَّ
اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ
السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (٦٥)
وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ
لَكَفُورٌ (٦٦)

60. İşte böyle. Her kim, kendisine verilen cezânın dengiyle karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine tecavüz olursa, (emin olmalıdır ki), Allah ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah, çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.

61. Bu böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüze ve gündüzü de geceye katar. Gerçek şu ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

62. İşte böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nun dı-

şında taptıkları ise bâtıldan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Allah, uludur, büyüktür.

63. Allah'ın gökten yağmur indirdiğini ve o sayede yeryüzünün yeşerdiğini görmedin mi? Gerçekten Allah, çok lütufkârdır, haberdardır.

64. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah, müstağnîdir, övgüye lâyıktır.

65. Görmedin mi, Allah yeryüzünde bulunan şeyleri ve emriyle denizde giden gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Şüphe yok ki Allah, insanlara çok şefkatli ve merhametlidir.

66. Size hayat veren, sonra sizi öldürecek ve sonra yine diriltecek olan O'dur. Gerçekten insan, çok nankördür.

60. «**İşte**» size anlattığımız ve açıkladığımız durum «**böyle. Her kim, kendisine verilen cezânın dengiyle karşılık verir de**», yani kendisine yapılandan daha fazlasını yapmadan kendisine zulmedeni, zulmettiği oranda cezlandırır da «**bundan sonra kendisine yine bir tecavüz olursa,**» düşmanlık ve yeniden eziyete maruz kalarak zulme uğrarsa «(**emin olmalıdır ki), Allah ona**» kendisine zulmedene karşı «**mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah, çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.**» O, intikam alanı bağışlar ve intikam almayı, bağışlamaya ve sabretmeye tercih etmesiyle ortaya çıkan kusurları da bağışlar. Şu âyet-i kerimede kişi bağışlamaya ve sabır göstermeye teşvik edilmiştir: *"Kim, sabreder ve bağışlarsa şüphesiz bu davranış, yapılmaya değer işlerdendir."* (Şûra: 43)

Fakir şöyle der: "Şeyhim hazretlerinin şöyle dediğini işittim: 'Kamil insan, tıpkı derya gibidir. Kim ona eziyet eder, aleyhinde konuşur ve kötülük yapmak isterse, o, bu hareketlerden dolayı etkilenmez ve üzülmez. İdrar, denize döküldüğü zaman denizin onu nasıl temizlediğini görmüyor musun? Aynı şekilde, cünüp olan kişi denize girdiği zaman yıkanır ve temizlenir. Deniz ne idrarla ne de cünüple değişmez. Onun için hakkımızda kötü söz söyleyen veya bize yönelik kötü bir iş yapan kimseye hakkımızı helâl ediyoruz. Biz asla ona değil, Allah'ın bizim için takdir ettiği şeylere bakarız. Çünkü O'nun icraatı güzeldir ve Cemal sıfatı, Celâl sıfatının içinde saklıdır.'"

Hulâsa adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bir adam, başkasına

Habîs derse, onun da ona, 'sensin habîs' demesi câiz midir? En güzeli ona aldırmayıp cevap vermemesidir. Ancak haddini bildirmek için durumu hakime intikal ettirirse caizdir. Bununla birlikte o kişiye cevap da verebilir."

"Mecmeu'l-Fetâvâ" isimli eserde şöyle bir fetva vardır: "Biri, başkasına 'Ey habîs' demiş olsa, onun da misli ile mukabele etmesi caizdir." Çünkü bu, haksızlığa uğradıktan sonra hakkını almaktır ki, buna izin verilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Haksızlık gördükten sonra hakkını alan kimseler var ya, işte onların aleyhinde bir yol yoktur."* (Şurâ: 41) Fakat bağışlamak daha faziletlidir. Çünkü Allah, şöyle buyurmaktadır: *"...Kim, bağışlar ve barışırsa, onun ecri Allah'a aitir."* (Şurâ: 40)

61. **«Bu»** yardım etme işi **«böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüze ve gündüzü de geceye katar.»** Yani O'nun, her şeye gücü yeter. Bu sebeple gece karanlığını gündüz ışığının bulunduğu yere yerleştirir; geceyi gündüze ve gündüzü geceye ekler. Gece ve gündüzün uzaması ve kısalması ise, güneşin doğuş ve batış yerlerine göredir. **«Gerçek şu ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.»** Kulların işlerini ve amellerini görür.

62. **«İşte,»** Allah'ın kâmil ilim ve kudret sıfatlarıyla vasıflanmış olması **«böyle»**dir. **«Çünkü Allah,»** ilâhlıkta **«hakkın ta kendisidir. O'nun dışında taptıkları ise bâtıldan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Allah uludur,»** her şeyin üstündedir, **«büyüktür.»** Bu nedenle hiç bir ortağa ihtiyacı yoktur. O'ndan daha yüce bir şey ve daha büyük bir otorite yoktur.

İmam Gazâlî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Kulun, mutlak ulu olması tasavvur edilemez. Çünkü insan, bir üstünlük elde etse bile, ondan daha üst derecede olanlar vardır şüphesiz. Bu üst dereceler peygamberlerin ve meleklerin derecesidir. Sonra o kul, bazı kişilere oranla üstün olabilir, ama mutlak ulu olana oranla, karşılaştırma yapılamayacak kadar noksandır. Mutlak ulu olanın ise daima önceliği vardır ki, söz konusu yüce varlık, Allahü Teâlâ'dır."

63. **«Allah'ın gökten yağmur indirdiğini ve o sayede yeryüzünün yeşerdiğini görmedin mi?»** Buradaki *"görmedin mi?"* sorusu, "gördün" anlamınadır. *"...Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, onlardan öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler..."* (Yusuf: 109) âyetinde de böyledir. **«Gerçekten Allah, çok lütufkârdır,»** ki lütfu, bilinmedik ve hesap edilmedik şekilde, her şeye ulaşır. O ister açık olsun ister gizli, güzel idareye lâyık şekilde **«haber-**

dardır.»

64. Yaratma, mülk ve tasarruf açısından **«göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah,»** zatında her şeyden **«müstağnîdir»** sıfatları ve fiilleri itibarîyle de **«övgüye lâyıktır.»**

65. «Görmedin mi, Allah yeryüzünde bulunan şeyleri ve emriyle denizde giden gemileri sizin hizmetinize verdi.» Yani Allah, yeryüzünde bulunan şeyleri hizmetinize sunmuş, yararlanınız için kaynak kılmıştır. Bunlardan dilediğiniz şekilde tasarrufta bulunuyorsunuz. Taştan daha sert, demirden daha güçlü ve ateşten daha heybetli bir şey yoktur. Bütün bunlar size boyun eğmiştir.

«Göğü de, kendi izni», yani dilemesi **«olmadıkça...»** Bu kıyamet günüdür. Çekme ve itme gücünü varederek **«yer üzerine düşmekten korur.»** Burada, göğün kendi başına ilâhî bir güç olmadan durduğu anlayışı reddedilmektedir. Çünkü cisim itibariyle gök, diğer cisimler gibi düşebilir ve yıkılabilir.

«Şüphe yok ki Allah, insanlara çok şefkatli ve merhametlidir.» Çünkü Allah, insanlara geçinme vasıtalarını hazırlamış, menfaat kapılarını açmış, onlara dokunan çeşitli zararları ortadan kaldırmış, gerek yaratılışla ilgili mûcizelerle, gerekse indirilen âyetlerle delil gösterme metodlarını göstermiştir.

66. Birer cansız unsur ve nutfe iken **«size hayat veren, sonra»** eceliniz geldiği anda **«sizi öldürecek ve sonra»** yeniden dirilme anında **«yine diriltecek olan O'dur. Gerçekten insan, çok nankördür.»** Ortada olan nimetleri bütünüyle inkâr etmekte ve gerçek nimet verene kulluk yapmamaktadır. Burada, bazı insanların özellikleri söylenerek insan cinsinin nitelikleri dile getirilmiştir.

Bil ki, Allahü Teâlâ insanı değerli kılmış, durumunu yüceltmiş, cansız âlemden ana rahmine, daha sonra oradan canlılar alemine nakletmiş, sonra da ona konuşma özelliğini vermiş ve kendisine verdiği maddî-manevî nimetlerin yanısıra, varlıkları da hizmetine sunmuştur. Allah'ın bu lütuflarına şükretmek gerekir. *"Şükür"*, nimeti izhar etmek ve açığa çıkarmaktır. Bunun zıddı ise nankörlüktür. *"Nankörlük"*, nimeti gizlemek ve onu saklamaktır. Her nimet, nimeti vereni tanımaya vesiledir. Çünkü nimet, O'nun eseridir. Eserden müessire ulaşmak gerekir ki, bu da yakîn imanın ürünüdür. O halde akıllı insan, üstünlük ve zenginlikle gururlanmadan, her halükârda başarıyı hedeflemelidir.

Bir haberde şöyle denmiştir: "Güçlü olana; 'Gücünü beğenip durma! Eğer gücünü beğenip durursan, ölümü kendinden uzak tut' de. Âlime: 'İlmini beğenip durma! İlmini beğenip durursan, söyle bakalım. Ne zaman öleceksin?' de. Zengine de: 'Malını ve zenginliğini beğenip durma! Beğenip dururken canlıları bir öğün olsun doyur bakalım' de. İnsan güçsüzdür; Allah'ın ise her şeye gücü yeter."

لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ
فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقِيمٍ
(٦٧) وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (٦٨) اَللّٰهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٦٩) اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ اِنَّ
ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (٧٠) وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ (٧١)
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا

قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمْ اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا

وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٧٢﴾

67. Biz, her ümmete bir ibadet tarzı kıldık, onlar ona göre kulluk ederler. O halde bu işte seninle asla çekişmesinler. Sen, Rabbine davet et. Kuşkusuz sen, dosdoğru bir yoldasın.

68. Eğer onlar, seninle münâkaşa ve mücadeleye girişirlerse, "Allah, yaptıklarınıza çok iyi bilmektedir" de.

69. Allah, kıyamet gününde ihtilâfa düştüğünüz konularda aranızda hükmedecektir.

70. Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir? Bunlar, bir kitapta mevcuttur. Bu (bilme işi,) Allah'a kolaydır.

71. Onlar, Allah'ı bırakıp Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği, kendilerinin dahi hakkında bir bilgiye sahip olmadıkları şeylere tapıyorlar. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.

72. Âyetlerimiz açıkça kendilerine okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar, kendilerine âyetlerimizi okuyanların nerdeyse üzerlerine saldırırlar. De ki: "Size bundan daha kötüsünü bildireyim mi? Ateş! Allah, onu kâfirlere vadetti. O, ne kötü bir varış yeridir."

67. «**Biz,**» geçmişteki ve şimdiki ümmetlerden «**her**» muayyen «**ümmete**» dışına çıkmamaları gereken özel «**bir ibadet tarzı**», yani şeriat «**kıldık, onlar**» o muayyen ümmetin fertleri «**ona göre kulluk ederler. O halde bu işte**» dini konuda «**seninle asla çekişmesinler.**» Yani kitap ehlinden senin döneminde yaşayanlar, şeriatlerinin Tevrat ve İncil olduğunu iddia ederek seninle tartışmaya girmesinler. Çünkü bu iki kitap daha önceki ümmetlerin şeriatleri idi. Oysa bu ümmet, bağımsız bir ümmet olup nizamları sadece Kur'ân nizamıdır. «**Sen,**» bütün insanları «**Rabbine**», O'nu birlemeye ve O'na kulluk etmeye «**davet et. Kuşkusuz sen**», hakka ulaştıran «**dosdoğru bir yoldasın.**»

68. «**Eğer onlar,**» hakkın ortaya çıkmasından ve delillerin bulunmasının ardından **«seninle münâkaşa ve mücadeleye girişirlerse,»** tehdit yoluyla: **«'Allah, yaptıklarınızı,»** saçmalıklarınızı **«çok iyi bilmektedir'»** ve ondan dolayı sizi cezalandıracaktır **«de.»**

69. «Allah, kıyamet gününde,» mükâfat ve ceza ile, **«ihtilâfa düştüğünüz konularda»**, yani anlaşmazlığa düştüğünüz dini meselelerde **«aranızda»** sizden mü'min olanlarla kâfirler arasında **«hükmedecektir.»**

70. «Bilmez misin ki», yani bilmemen mümkün değildir ki, **«Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir?»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz. **«Bunlar,»** gökte ve yerde olanlar **«bir kitapta mevcuttur.»** Bu kitap, Levh-i Mahfuz'dur. Söz konusu edilen şeyler, meydana gelmeden önce ona yazılmıştır. Bunu bildiğimiz ve koruma altına aldığımız için o inkârcıların durumuna aldırma. **«Bu,»** zikredilen bilme ve ihata etme işi **«Allah'a kolaydır.»** Çünkü O'nun bilgisi ve gücü, zatının bir gereğidir. Bu nedenle O'na hiçbir şey gizli kalmadığı gibi yoktan varetmek de zor gelmez.

71. «Onlar,» yani müşrikler, **«Allah'ı bırakıp»**, Allah'a kulluk etmeyi bir yana bırakarak **«Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği,»** yani kendilerine kulluk etme yetkisi vermediği ve **«kendilerinin dahi hakkında»** aklın gereği veya aklın ileriye sürdüğü bir gerekçe ile hasıl olan **«bir bilgiye sahip olmadıkları şeylere tapıyorlar.»** Onlar ancak cehaletlerinden ve sırf taklitten dolayı putlara tapıyorlar. **«Zalimlerin»**, yani buna benzer büyük bir zulmü yapan müşriklerin, zulümleri sebebiyle başlarına gelecek felâkete engel olacak **«hiçbir yardımcısı yoktur.»**

72. Kur'ân'dan, inanç ve ilâhî hükümlere işareti olan **«âyetlerimiz açıkça kendilerine»**, yani müşriklere **«okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar,»** aşırı kin ve nefretten dolayı **«kendilerine âyetlerimizi okuyanların nerdeyse üzerlerine saldırırlar.»** Onlara karşı çıkarak **«de ki: 'Size bundan»**, okuyanlara karşı olan bu öfkenizden **«daha kötüsünü bildireyim mi? Ateş! Allah, onu kâfirlere vadetti. O, ne kötü bir varış»** ve dönüş **«yeridir.'»**

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ اِنَّ
الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَاِنْ

يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ
وَالْمَطْلُوبُ (٧٣) مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (٧٤)
اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ
بَصِيرٌ (٧٥) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْأُمُورُ (٧٦)

73. Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa onu geri alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!

74. Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Hiç şüphesiz Allah, çok güçlüdür, galiptir.

75. Allah, meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.

76. O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

73. «Ey insanlar! (Size) bir misal verildi», yani size garip bir hal, ya da örnek diye tanımlanan eşsiz ve gerçek bir olay dile getirildi. **«Şimdi onu»** o örneği iyiden iyiye düşünerek **«dinleyin. Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız»**, Allahü Teâlâ'ya kulluk etmeyi terkederek taptığınız putlar, -ki bu ifade, âyetteki misali açıklamakta ve tefsir etmektedir- **«bir araya gelseler bile»** küçüklüğüne ve basitliğine rağmen **«bir sineği dahi yaratamazlar.»** Onlar, bir araya gelip birbirine destek olsalar bile, buna güçleri yetmediğine göre, tek tek oldukları zaman buna nasıl güçleri yeter? **«Sinek onlardan bir şey kapsa»** âcizliklerinden dolayı son derece güçsüz olan o sinekten **«onu geri**

alamazlar. İsteyen de», yani puta tapan da «**âciz, kendinden istenen de»**, yani put da âciz!

Rivayete göre müşrikler, putlara güzel koku ve bal sürüp üzerlerine kapıları kapıtıyorladı. Bunu sezen sinekler de aralıklardan girerek balı yiyorlardı.

74. «**Onlar,**» sineğe engel olamayan ve ondan hakkını alamayan şeyleri Allah'a ortak koşmak sûretiyle «**Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler.**» Yâni onu gereğince tanıyamadılar. Ya da O'na gereği gibi saygı duymadılar.

«**Hiç şüphesiz Allah,**» dilediği her şeyi yaratacak ve bütün varlıkları yok edecek derecede «**çok güçlüdür.**» Her şeyi altedecek kadar da «**galiptir.**» Bu nedenle O'na hiçbir şey üstünlük sağlayamaz. Onların ilâhları ise âcizdir, güçsüzdür ve zillet içinde alçalmıştır.

75. «**Allah, meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer.**» Meleklerden olan elçiler, vahiy getirmek sûretiyle Allah ve Peygamberler arasında elçilik vazifesini yürütürler, insanlardan olan elçiler ise, temiz gönüllere sahip ilâhî güçle desteklenen kimselerdir. Onları, halkla olan ilişkileri ve işleri kendilerini Hakka vermekten alıkoyamaz. Kuşkusuz peygamberler, kendilerine indirilen âyetlerle insanları hakka davet ederler; onlara ilâhî emir ve hükümleri öğretirler.

«**Şüphesiz Allah,**» her şeyi «**işitendir,**» her şeyi «**görendir.**» Dolayısıyla O'na hiçbir söz ve iş gizli kalmaz.

76. «**O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir.**» Yani Allah, eşyanın meydana gelişini bilen ve denetleyendir. Bu nedenle O'na, kullarının hiçbir işi gizli kalmaz. «**Bütün işler Allah'a döndürülür**», başkasına değil. Çünkü Allah, işlerin gerçek malikidir. O, yaptığı işlerden sorumlu değildir. Fakat insanlar, yaptıklarından sorumludur.

Rivayete göre bir adam, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in aleyhinde bulunmuş ve ona iftira etmişti. Bu durum karşısında Zeynel Abidin o kişiye: "Ben, söylediğin gibi isem, Allah'tan mağfiret dilerim. Fakat dediğin gibi değilsem, Allah sana mağfiret etsin," demiştir. Bu ifadeden etkilenen adam, kalkarak Zeynel Abidin'i alnından öpmüş ve kendisine: "Sana canım feda olsun. söylediğim gibi değilsin. Beni bağışla!" demişti. Zeynel Abidin: "Allah seni bağışlasın!" diye cevap vermiş. Adam: "Allah, peygamberliğini vereceği yeri iyi bilir," demiş.

Zeynel Abidin, bir gün de camiden çıktıktan sonra yolda birine rastlamış, adam ona hakarette bulunmuştur. Bunun üzerine oradakiler adama hücum etmişlerdi. Zeynel Abidin onlara: "Durun bakalım, adamı bana bırakın!" demiş ve adama hitaben: "Sana, durumumuzdan çok şey gizli değil. Yardım etmemizi gerektiren bir ihtiyacanız mı var?" demiştir. Adam, bu sözlerden oldukça etkilenmiş ve utanmıştır. Zeynel Abidin, üzerindeki, nakışlı elbiseyi kendisine vermiş ve bin dirhem kadar da para verilmesini emretmiştir. Adam, bu ilgi karşısında: "Senin gerçekten Rasûlüllah'ın neslinden olduğuna tanıklık ederim," demiştir.

Bu gibi kişilerin, mal tüketip duran dünya ehli oldukları zan edilmemeli. Aksine onlar, cömert ve saygın kişilerdi. Nitekim, dünya malı kendilerine gelince onu hemen dağıtmak sûretiyle elden çıkarıyorlardı. Şâirin şu sözleri bu duruma ne kadarda uygun düşmektedir:

Avcunu açmaya alıştı. O kadar ki,
Yummak için onu bükmek istese, parmak uçları kendisine itaat etmez.
Elinde nefsinden başka bir şey olmasa, onu da verir.
Onun için, kendisinden isteyen Allah'tan korksun.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا
رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ
حَقَّ جِهَادِه۪ۜ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدّ۪ينِ مِنْ حَرَجٍۜ
مِلَّةَ اَب۪يكُمْ اِبْرٰه۪يمَۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِم۪ينَ مِنْ قَبْلُ وَف۪ي هٰذَا
لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَه۪يدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِۚ

فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَآتُوا الزَّكَوٰةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَىٰكُمْ ۚ
فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

77. Ey iman edenler! Rükû edin; secde edin; Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.

78. Allah uğrunda gereği gibi cihad edin. Sizi O seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi. Peygamber'in size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için O, gerek daha önce, gerekse bu (Kur'ân'da) size "Müslümanlar" adını verdi. Öyleyse namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır O ve ne güzel yardımcıdır!

77. «Ey iman edenler!» Namazınızda **«rükû edin; secde edin;»** Allah, onlara rükû ve secde etmelerini emretmiştir. Çünkü onlar, önceden secde etmeden rükû ediyor; rükû etmeden de secde ediyorlardı. Ya da manâ, "Namaz kılın" şeklindedir. Buna göre rükû ve secde, namazın en önemli rükünleri olması sebebiyle namaz, bu iki rükünle ifade edilmiştir.

«Rabbinize» emrettiği diğer ibadetlerle **«ibadet edin ve hayır işleyin»** yani nafile ibadetler, hısım-akrabayı görüp gözetmek ve üstün ahlâkî davranışlar gibi, hayırlı ve yararlı işler yapın **«ki kurtuluşa eresiniz.»** Yani kurtuluşa ermeyi umarak söz konusu bütün bu şeyleri yapın.

Râgıb İsfahanî *"el-Müfredât"*ında şöyle demiştir: *"Hayır*, akıl, doğruluk, fazilet ve faydalı şey gibi her yönüyle arzu edilen şey; *şer* de bunun zıddıdır." Elde etmek ve arzu edilene kavuşmak demek olan *felâh* (kurtuluş) ise, dünya ve âhirete yönelik olmak üzere iki kısımdır: Dünyaya yönelik olanı; zenginlik, üstünlük ve ilimden ibaret olan mutluluğa ermek; âhirete yönelik olan felâh ise, dört şeyden ibarettir: Faniliği olmayan ebedîlik, fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan üstünlük ve cehaleti olmayan bilgidir. Bu nedenle, "Gerçek hayat, âhiret hayatıdır" denmiştir."

78. «Allah uğrunda», O'nun yolunda **«gereği gibi»**, sadece O'nun rızası için **«cihad edin.»** *Cihad*; düşmanla mücadelede bütün imkânları seferber etmektir.

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: "Cihad; düşmana karşı yapılan cihad, şeytana karşı yapılan cihad ve nefse karşı yapılan cihad olmak üzere üç çeşittir."

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Eliniz ve dilinizle düşmana karşı cihad edin."* Yine Hz. Peygamber'den nakledildiğine göre, Tebük savaşından dönerken: *"Küçük cihaddan, büyük cihada döndük."* buyurmuştur. Gerçekten nefse karşı cihad, düşman ve şeytanla mücadele etmekten daha zordur. Nefse karşı cihad: Nefsi, ilâhî emirlere uymaya ve yasaklardan kaçınmaya sevketmektir.

«Sizi O» dini ve dinine yadım için **«seçti.»** Burada, cihad gerektiren ve ona davet eden şeyler vurgulanmaktadır. **«Din hususunda üzerinize»**, yerine getirilmesi size zor gelen işlerden sorumlu tutarak **«hiçbir zorluk yüklemedi.»** Bu nedenle Allah, kör ve topal kimselerden cihad etme mecburiyetini kaldırmıştır. **«Babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi.»** Yani babanız İbrahim'in dinini kolaylaştırdığı gibi, size de dininizi kolaylaştırdı. Ya da babanız İbrahim'in dinine uyun.

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: "Millet, tıpkı din gibi, Allahü Teâlâ'nın peygamberler vasıtasıyla kullarına ilettiği nizamın adıdır. Milletle din arasındaki fark şudur: Millet, tıpkı "İbrahim'in milletine uyun" dendiği gibi, sadece peygamber'e nisbet edilir. Bu nedenle, "Allah'ın milleti," "milletim" veya "Zeyd'in milleti" denmez."

Hz. İbrahim, Rasûlullah'ın babası sayıldığından, Allah onu bu ümmetin babası addetmiştir. Hz. İbrahim, onların ebedî saadetlerine vesile olduğundan tıpkı babaları gibidir. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v.): *"Ben sizin babanızın yerindeyim"*(12) buyurmuştur.

12- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davûd, Nesaî ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Hadisin metni şöyledir: *"Ben, sizin babanızın yerindeyim ve size öğretip duruyorum. Sizden biri tuvalet ihtiyacı için çıkınca önünü ve arkasını kıbleye çevirmesin ve sağ eliyle temizlenmesin."* Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 1/437.

«Peygamber'in», Muhammed (s.a.v.)'in, tebliğ'de bulunduğuna dair kıyamet günü **«size şahit olması, sizin de insanlara»** peygamberlerin, kendilerine tebliğde bulunduklarına **«şahit olmanız için O, gerek daha önce»** ki kitaplarda, **«gerekse bu (Kur'ân'da) size 'Müslümanlar' adını verdi. Öyleyse namazı kılın; zekâtı verin»** yani çeşitli itaatlerle Allah'a yaklaşmaya çalışın. Çünkü bu fazilet ve şerefi size ait kılmıştır. **«Ve Allah'a sarılın.»** Bütün işlerinizde O'na güvenin, yardım ve desteği sadece O'ndan isteyin.

«O, sizin mevlânızdır.» Yardımcınız ve işlerinizi üstlenendir. **«Ne güzel mevlâdır O ve ne güzel yardımcıdır!»** Çünkü yardım ve destekte eşi olmadığı gibi, gerçek anlamda O'ndan başka hiçbir dost ve yardımcı da yoktur.

Bir adam, ihtiyaç ve darlığından dolayı kardeşine yakınmış. Bunun üzerine kardeşi ona: "Kardeşim! Rabbinin plânından başka bir şey mi arzu ediyorsun? İnsanlardan değil, kimin isen ondan iste," demiştir.

Süleyman b. Abdülmelik Kâbe'ye girmiş ve Salim b. Abdullah'a: "İhtiyaçlarını arzet bakalım" demiştir. Salim ise: "Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın evinde, Allah'tan başka birinden dilekte bulunmam" cevabını vermiştir.

Kısacası kulun, her işinde Allah'a sarılması, gizli-açık her yerde O'nun hoşnutluğu için çaba sarfetmesi gerekir. Bu iş zordur dememelidir. Şüphesiz her şey Allah'a kolaydır.

Allah'ın yardımıyla Hac Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 118 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ (١) اَلَّذٖينَ هُمْ فٖي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ (٢)
وَالَّذٖينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَۙ (٣) وَالَّذٖينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ
(٤) وَالَّذٖينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ (٥) اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ
اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَۚ (٦) فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ (٧) وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَاعُونَۙ (٨) وَالَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (٩) اُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْوَارِثُونَۙ (١٠) اَلَّذٖينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ (١١)

1. Mü'minler gerçekten saadete erdiler.

2. Onlar namazlarında huşû içindedirler.

3. Onlar, boş ve anlamsız şeylerden yüz çevirirler.

4. Onlar, zekât için çalışırlar.

5. Ve onlar, ırzlarını korurlar.

6. Ancak eşleri, yahut sahip oldukları (cariyeleri) hariç. Bunlarla ilişkiden dolayı kınanmazlar.

7. Bunun dışına çıkmak isteyenler olursa, işte onlar sınırı aşanlardır.

8. Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler.

9. Yine onlar namazlarına devam ederler.

10. İşte bunlar, mirasçıların ta kendileridir.

11. Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalacaklardır.

1. «Mü'minler gerçekten saadete erdiler.» Tasdik edip inananlar, mutlu oldular ve cennette ebedîliği elde ettiler. Nitekim şu olay bu durumu göstermektedir: Yüce Allah Adn Cenneti'ni yarattığı zaman ona: "Konuş bakalım" buyurmuş, Cennet de: "Mü'minler gerçek saadete ermişlerdir" demiştir. Bunun üzerine Yüce Allah: "Ey meliklerin yeri! Sana müjdeler olsun!" buyurmuştur. Burada söz konusu olan melikler, cennet melikleridir ki onlarda sabreden fakirlerdir.

Felâh: Arzu edileni elde etmek ve hoşlanılmayan şeylerden kurtulmaktır.

2. «Onlar, namazlarında huşû içindedirler.» *Huşû;* korkmak, boyun eğmek demektir. Yani onlar, Allah'tan korkuyor ve O'na boyun eğiyorlar.

Rivayet edildiğine göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), namaz kılan birini sakalıyla oynarken görmüş ve şöyle demiştir: *"Bunun kalbi huşû duysaydı, organları da huşû duyardı."* (1) Başka bir Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kul, namaza durunca, kuşkusuz o Allah'ın huzurundadır. Bu sebeple sağa sola baktığı zaman, Allah ona şöyle buyurur: Kime bakıyorsun? Benden daha iyi birine mi? Ey Âdemoğlu! Bana dön! Çünkü Ben, baktığın kişilerden daha hayırlıyım."* (2)

1- Bu hadisi Hâkim, Ebû Hureyre'den merfu olarak rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/44.

2- Tirmizî bu hadisi, *"Edeb"* bölümünde şu lâfızlarla tahric etmiştir: *"Namaz kılarken sağa sola bakmayın! Şüphesiz Allah, namazında sağa sola bakmayan kula iltifat eder."* Hadisi, aynı zamanda Ahmed b. Hanbel de tahric etmiştir. Bkz. *Müsned,* 4/130.

"Te'vilatü'n-Necmiyye" isimli eserde konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir: "Onlar, içleri ve dışlarıyla huşû içindedirler. Dış görünüşdeki huşû: Başın huşû içinde oluşu, eğilmesi; gözün huşû içinde oluşu, sağa sola bakmaması; kulağın huşû içinde oluşu, dinlemeye amâde olması; dilin huşû içinde oluşu, okuması ve teennî ile hareket etmesi; ellerin huşû içinde olması, tıpkı köle gibi saygıyle sağ elin sol el üzerine konması; sırtın huşû içinde olması, rükûda eğilip düz hale gelmesi ve ayakların huşû içinde olması da yerde sabit olmaları ve hareket etmemeleridir. İçlerindeki huşû ise nefsin huşû için olması, zihni meşgul eden şeylerden ve vesveselerden arınması; kalbin huşû içinde olması, sürekli Allah'ı anması ve kendini ona vermesi ve ruhun huşû içinde olması ise, muhabbet denizinde boğulmayı arzulamasıdır."

3. «Onlar,» kendilerini ilgilendirmeyen **«boş ve anlamsız şeylerden»**, boş söz ve davranışlardan **«yüz çevirirler.»**

Müfredât'ta: "Sözde lağv alışılmayan, düşünmeden ifade edilen sözdür" denmiştir. Şu halde, seni Allah'tan alıkoyan her şey "lağv", yani anlamsız ve boş şeydir.

Burada *"yüz çevirdiler"* anlamındaki kelime, "yan çizenler" anlamına gelen bir kökten türemiştir. Yani onlar, bütün vakitlerinde kötü şeylerden uzak durur ve kaçarlar. Onların, anlamsız şeylerden uzak durmaları, sadece dinî işlerle meşgul olmalarından değil, onlardan sakınmayı gerektiren sebeplerin bulunmasından uzak kalmalarıdır.

4. «Onlar, zekât için çalışırlar.»(3) Zekât; nefsi dünya sevgisi gibi yerilen ve hoş olmayan sıfatlardan arındırmak için farz kılınmıştır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"Onların mallarından zekât al ki, bununla onları (günahlardan) temizleyesin. Bununla onları bereketlendiresin."* (Tevbe: 103) Çünkü kurtuluş, nefsin arındırılmasıyle mümkündür. Başka bir âyette ise: *"Nefsini arındıran kurtuluşa ermiş, onu kirletip örten de ziyana uğramıştır."* (Şems: 9-10) buyurulmuştur. Buna göre asıl hedef, kalbten dünya sevgisini söküp atmaktır. Yerilen sıfatların bütünü dünya sevgisi gibidir.

5. «Ve onlar, ırzlarını,» haramdan **«korurlar»** ve kontrol altında tutarlar.

3- Fakir, zengin bütün mü'minler, Allah'ın zekât emrini yerine getirmek, zekât vermek için çalışırlar. Bu çalışması sonucu zekât verecek zenginliğe ulaşan kimseye de zekât vermek farz olur. (Naşir).

6. «Ancak eşleri, yahut sahip oldukları» câriyeleri **«hariç.»** Burada *"eşler"* olarak geçen kelimenin aslı olan *"ezvâc"* kelimesi, "zevc" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, hem erkek ve hem de kadın için kullanılır. Âyetteki "sahip oldukları" anlamındaki *"meleket eymanühüm"* ifadesi ise kadınları kapsadığı gibi erkekleri de kapsar isede, maksat câriyelerdir. Burada, ittifakla sadece kadınlar için kullanılmıştır. **«Bunlarla ilişkiden dolayı,»** yani eşleri ve elleri altındaki câriyeleriyle ilişkilerinden dolayı **«kınanmazlar.»**

7. «Bunun» yani sözü edilen sınırların **«dışına çıkmak»**, yani meşru olan dört kadına kadar evlenme ve câriyelere sahip olma sınırını aşmak **«isteyenler olursa, işte onlar»**, düşmanlıkta tamamıyla **«sınırı aşanlardır.»** Helâl sınırını aşarak harama girenlerdir.

Malikî mezhebine mensup bazı kimseler bu âyeti, kendi kendine tatminin (istimna) haram oluşuna delil göstermişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber, evlenememe durumunda şehveti kıran oruç tutmaya yönlendirmiştir. Buharî'nin bazı şerhlerinde, kendi kendine tatminin, Kur'ân ve hadislerle haram kılındığı belirtilmiştir. Nitekim Allah, *"Onlar ırzlarını korurlar"* ifadesinden itibaren, *"işte onlar, sınırı aşanlardır."*Yani, haksızlık edenler ve helâlden uzaklaşıp haram sınırını aşanlardır, sözüne kadar bu hususa işaret etmiştir.

Beğavî: "Âyet, kendi kendine tatminin haram olduğunu göstermektedir" demiştir.

Atâ ise bu konuda şunları söyler: "İşittim ki, bir topluluk elleri hamile gibi şişkin olarak hoşrolunacaktır. Sanırım onlar, bu gibi kimselerdi."

Kendi kendine tatminin cezası tazirdir. Evet, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre, nefsinin bir fitneyle karşı karşıya gelmesinden korkan kimsenin kendi kendine tatmin olması mübahtır. Nitekim Ebû Hanife şöyle demiştir: "Bir başı bir baş ile kurtarmak ona yeter."

8. «Onlar,» üstlendikleri **«emanetlerine ve»** hak yönünden, yahut halka verdikleri **«ahitlerine riayet ederler.»** Onları yerine getirirler. Emanet, insanın güvenle üstlendiği şeyin adı; ahid ise, hangi durumda olursa olsun, bir şeyi korumak ve kollamaktır.

9. «Yine onlar,» kendilerine farz kılınan **«namazlarına»**, şartlarına ve adabına uygun olarak **«devam ederler»** ve onları vakitlerinde eda ederler.

10. «İşte bunlar,» yani zikredilen üstün niteliklerle nitelenen bu mü'minler **«mirasçıların ta kendileridir»** *"Vârîsler"* olarak adlandırılmayı hak etmiş kimseler, başkaları değil, bu mü'minlerdir.

11. «Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada» yani Firdevs Cennetinde **«ebedî kalacakladır.»** Bu âyet, yerini ve durumunu yüceltmek maksadıyle bir önceki âyette belirtilmeyen "Firdevs"i açıklamaktadır. *Firdevs*: Her türlü meyvesi olan bahçe demektir.

Rivayet edildiğine göre Allahü Teâlâ Firdevs Cennetini, bir altın tuğla ve bir gümüş tuğladan bina eylemiş ve aralarına çok iyi kokan misk koymuştur. İçinde ise, seçkin meyve fidanları dikmiş ve güzel kokulu bitkiler ekmiştir.

Fenarî Efendi (Allah ona rahmet etsin) Fatiha tefsirinde şöyle demiştir: "Üç tür cennet vardır:

1. Erginlik çağına ulaşmadan ölen çocukların gireceği ve "İhtisas-ı İlâhî" diye tanımlanan cennettir. Aynı zamanda fetret döneminde, peygamber davetinin ulaşmadığı kimseler de bu cennette yer alacaklardır.

2. Andıklarımızdan ve diğer mü'minlerden cennete girmeyi hak edenlerin ulaşacağı "Mirâs Cenneti"dir. Cehennemlikler cennete girmiş olsalardı, onlar da burada yer alacaklardı.

3. İnsanların, amellerine göre konaklayacakları "Ameller Cenneti"dir. Çeşitli yönlerden başkalarına oranla üstünlük sağlayanlar, üstünlük ölçülerine göre bu cennette daha fazla yer işgal ederler. Sahih hadis-i şerifte belirtildiğine göre Hz. Peygamber Bilâl (r.a.)'e şöyle demiştir: *"Ey Bilâl! Cennette önüme hangi amelinle geçtin? Orada her adım atışımda önümde ayak sesini işitiyordum."* Bilâl (r.a.): *"Ey Allah'ın Rasûlü! Abdestimi bozar bozmaz abdest tazeler ve hemen iki rekât namaz kılarım."* Bunun üzerine Allah Rasûlü Bilâl'e: *"İşte onlar sebebiyle"* buyurdu. (4) Böylece söz konusu cennetin, bu amele ait bir cennet olduğunu öğrenmiş olduk.

4- Tirmizî bu hadisi, *"Kitâbu menâkıb"* bölümünde Bureyde hadisinden tahric etmiş ve hadis için, "Hasen, sahih" demiştir. Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 8/576.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ
نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا
الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا
الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ
الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

12. Allah'a yemin olsun ki, Biz insanı çamurdan bir özden yarattık.

13. Sonra onu bir sperm halinde sağlam bir yere yerleştirdik.

14. Sonra spermi bir aleka yaptık; alekayı müdğaya çevirdik; müdğayı da kemiklere döndürdük; kemikleri etle kapladık; sonunda onu başka bir yaratık olarak meydana getirdik. Yaratanların en güzeli olan Allah pek uludur.

15. Sonra siz, bunun ardından mutlaka öleceksiniz.

16. Daha sonra siz, kıyamet günü yeniden diriltileceksiniz.

12. «Allah'a yemin olsun ki, Biz insanı, çamurdan» meydana gelen **«bir özden yarattık.»** Burada *"öz"* diye tercüme ettiğimiz *"selle"* kelimesi, bir şeyi, bir şeyden sıyırıp çıkarmak anlamındadır. "Kılıcı kınından çıkardı" derken de bu kelime kullanılır. *Sülale* ise, bir şeyden çekilip çıkarılan şeydir.

Burada çamurdan sıyrılıp çıkarılan öze verilen addır.

13. **«Sonra onu bir sperm halinde»**, o spermi yine insandan var ederek **«sağlam bir yere»**, yani rahime **«yerleştirdik.»** Burada *"sperm"* olarak tercüme edilen *"nutfe"*, aslında saf su demektir. Ancak onunla erkek menisi kastedilmektedir.

14. **«Sonra»**, beyaz renkteki **«spermi»**, kırmızı renkte **«bir aleka»**, yani kan pıhtısı, rahme asılan (döllenmiş yumurta) **«yaptık...»**

Râgıb el-Isfahanî şöyle demiştir: "Alak, pıhtılaşmış kandır. Çocuk, işte bu pıhtılaşmış kandan meydana gelir. **«Alekayı müdğaya çevirdik...»** *Mudğa*, bir çiğnemlik et parçasıdır. Yani, Biz o alakayı bir çiğnemlik et parçası biçimine döndürdük. **«Müdğayı da,»** çoğunu ve büyük bir kısmını, hikmet gereği olarak özel şekil ve konumlarda sertleştirmek ve bedene iskelet yapmak üzere, **«kemiklere döndürdük,»** sonrada müdğadan geri kalanla, **«kemikleri etle kapladık;»** yani kemikleri, uygun miktar ve şekillerde damarlar, sinirler, kıkırdaklar ve kaslarla doldurmak üzere, gereği kadar etle kapladık. **«Sonunda onu»**, ruh üfleyerek, **«başka bir yaratık olarak meydana getirdik.»** Buradaki *"meydana getirmek"* anlamındaki *"inşâ"*, bir şeyi yoktan var etmek ve onu eğitmektir. Genel olarak bu kelime canlı varlık için kullanılır. Gerçekten Allahü Teâlâ insanı, molekülleri aynı olan meniden et, kemik, kan, deri ve saç gibi farklı özellik ve nitelikte pek çok şeyleri kademeli olarak yaratmış; sonra bunlardan oluşan organlardan herbirine olağanüstü bir yapı kazandırarak işitme, görme, dokunma, yürüme, tad ve koku alma gibi fevkalâde ve ayrı görevler vermiştir. Bu durum, Yüce Allah'ın ilâhlığını ve kudretinin kemal derecesinde olduğunu ortaya koymada en belirgin bir durumdur.

«Yaratanların», takdir edenlerin ve suret verenlerin **«en güzeli olan Allah pek uludur.»** Çünkü tasvir eden kişi, bir şeyi tasvir ederken ona bir canlı varlığın şekil ve sûretini vermeye çalışır. Fakat o, tasvirde ve şekil vermede Yaratan'ın seviyesine asla ulaşamaz. Çünkü şekillendirmeye çalıştığı şeye ruh üflemeye asla gücü yetmez.

15. **«Sonra siz, bunun ardından»**, sözü edilen bütün bu durumlardan sonra **«mutlaka öleceksiniz.»**

16. **«Daha sonra siz, kıyamet günü»**, sûra ikinci üflemede, hesaba çekilmek, mükâfat ve ceza ile muamele görmek üzere **«yeniden diriltileceksiniz.»** Kabirlerinizden çıkartılacaksınız.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ ۗ
وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ
فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ۚ ﴿١٨﴾
فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ
كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۙ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ
تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ
لَعِبْرَةً ؕ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا
تَأْكُلُونَ ۙ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

17. Andolsun ki Biz, üstünüzde yedi yol yarattık. Ve Biz yaratmaktan gafil değiliz.

18. Gökten uygun bir ölçüde su indirip onu yerde durdurduk. Bizim onu yok etmeye de elbet gücümüz yeter.

19. Böylece onunla size hurma ve üzüm bahçeleri var ettik. Onlarda sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz.

20. Tûr-i Sina'da yetişip hem yağ ve hem de yiyenlere katık veren bir ağacı var ettik.

21. Hayvanlarda da elbette sizin için bir ibret vardır. Karınlarında bulunanlardan size içiriyoruz. Onlarda sizin için daha

birçok faydalar vardır. Ayrıca etlerinden yersiniz.

22. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.

17. **«Andolsun ki Biz, üstünüzde yedi yol yarattık.»** Burada sözü edilen *"yedi yol"* deyimi yedi gök tabakasıdır. Bu tabakalar, birbiri üstünde bulunduğu için "yollar" olarak adlandırılmıştır. **«Ve Biz yaratmaktan gafil değiliz.»** Biz o gök tabakalarından habersiz değiliz. Aksine onları yok olmaktan ve bozulmaktan korur ve onları idare ederiz.

18. **«Gökten uygun bir ölçüde»**, zarardan emin olacağınız ve faydalanabileceğiniz ölçüde **«su»**, yani yağmur **«indirip onu yerde durdurduk.»** Bu suyu yeryüzünde sabit tuttuk. **«Bizim onu»**, indirmeye gücümüz yettiği gibi, bozmak veya yere batırmak suretiyle **«yok etmeye de elbet gücümüz yeter.»** Böylece siz ve davarlarınız susuzluktan helâk olursunuz.

19. **«Böylece onunla»**, o su sayesinde **«size hurma ve üzüm bahçeleri var ettik. Onlarda»**, bu bahçelerde **«sizin için»** faydalanacağınız **«pek çok meyveler vardır ve siz onlardan»**, bahçelerin ürün ve ekinlerinden beslenmek için **«yersiniz.»** Ceviz, fıstık, fındık, nar, kayısı, ayva, erik ve üzüm gibi şeylerle geçiminizi temin edersiniz. Sayılan bütün bu nimetler, aynı zamanda cennet nimetleridir. Hurma ağacı demek olan *nahl,* hem müfred ve hem de çoğul için kullanılır. Bunun çoğulu ise *"nahîl"* dir.

20. **«Tûr-i Sina'da...»** Bu, Mısırla Kudüs arasında bulunan bir dağdır. Musa (a.s.)'a orada seslenilmiştir. Aynı zamanda buna *"Tûr-ı Sînîn"*de denir. "Güzel" anlamına gelir. **«Yetişip hem yağ ve hem de yiyenlere katık veren bir ağacı»**, yani zeytini **«var ettik.»** Bu ağacın, hem yağ ve hem de hurma balı ve üzüm suyu gibi ekmeye katık olan bir meyvesi vardır.

21. **«Hayvanlarda da elbette sizin için bir ibret vardır.»** Ders alacağınız ve yüce yaratıcının sonsuz kudretine, üstün hikmetine delil gösterebileceğiniz bir delil ve işaret bulunmaktadır.

«Karınlarında bulunanlardan», yani sütten **«size içiriyoruz. Onlarda,»** anılanın yanısıra yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından, **«sizin için daha birçok faydalar vardır. Ayrıca etlerinden yersiniz.»** Onlardan elde edilen şeylerden yararlandığınız gibi, bizzat kendilerinden de yararlanırsınız.

22. **«Onların»**, yani o hayvanların **«üzerinde...»** Buradaki hayvanlardan amacın, özellikle develer olduğu söylenmiştir. Çünkü develer, karadaki gemiler sayılmıştır. **«Ve gemilerde taşınırsınız.»** Çünkü gemiler, yüklere depo vazifesi gördüğü gibi, insanları da taşımaktadır.

Âlimlerin çoğunluğunun ifadesine göre bu âyet, erkek ve kadınların deniz yolculuğu yapmalarının caiz olduğunu göstermektedir. Ancak kadınların deniz seyahatleri, çoğu kez gemide yeterince örtünmeleri mümkün olmadığı için mekruh sayılmıştır.

وَلَقَدْ

أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ
غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٢٣) فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
مَا هٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ
لَأَنْزَلَ مَلٰئِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (٢٤) إِنْ هُوَ
إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتّٰى حِينٍ (٢٥) قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي
بِمَا كَذَّبُونِ (٢٦) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ
زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ
وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ (٢٧) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ
أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ

الظَّالِمِينَ (٢٨) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ
الْمُنْزِلِينَ (٢٩)

23. Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik. Onlara: "Ey kavmim" dedi. "Allah'a kulluk edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?"

24. Kavminin içinden ileri gelen inkârcı bir grup şöyle dediler: "Bu, sadece sizler gibi bir insandır. Size üstün gelmek istiyor. Allah peygamber göndermek isteseydi, melekleri gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.

25. O, kendisinde sadece delilik bulunan bir adamdır. Öyleyse belli bir süreye kadar onu gözetleyin bakalım."

26. Nuh: "Ey Rabbim! Beni yalanlamalarından dolayı bana yardım et" dedi.

27. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: "Denetimimiz altında ve vahyettiğimiz şekilde gemiyi yap. Emrimiz gelip tandır kaynayınca, her türden iki çifti ve bir de daha önce aleyhlerine hüküm verilenler dışındaki aileni ona al. Haksızlık edenler için Bana başvurma. Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır."

28. Sen ve beraberindekiler gemiye yerleşince: "Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun" de.

29. Ve de ki: "Ey Rabbim! Beni, bereketi çok olan hayırlı bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın."

23. «Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik. Onlara:» tevhide çağırarak: **«'Ey kavmim!' dedi.»** Yalnızca **«'Allah'a kulluk edin. O'ndan başka»**, kâinatta veya varlıklar içinde Allah dışında **«hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?'»** Yani, bu durumu bilip, kendi başına varolmayan şeyleri Allah'a eş koşmanız dolayısıyla O'nun azabından sakınmaz mısınız?

24. Bunun üzerine **«kavminin içinden ileri gelen,»** yani hatırı sayılır ve lider konumunda olan **«inkârcı bir grup»**, peygamberin yüksek rütbesini ve peygamberlik makamını hiçesayarak avam tabakasına **«şöyle dediler: 'Bu,»** cins ve nitelik açısından **«sadece sizler gibi bir insandır.»** Onunla aranızda hiçbir fark yoktur. O, sizin gibi olmasına rağmen, peygamberlik iddiasında bulunarak **«size üstün gelmek»** ve başınıza geçmek **«istiyor.»**

Bu konuyla ilgili olarak *"Celâleyn Tefsiri"*nde şu yorum yapılmıştır: "O, sizin kendisine uyanlar ve kendisinin de uyulan kimse olmasını istemekle şeref kazanmak ve sizden daha üstün olmak istiyor."

Bu inkârcı ileri gelenler, sözlerine şöyle devam ediyorlar: **«Allah, peygamber göndermek isteseydi,»** bunu **«melekleri»** yani meleklerin içinden seçerek **«gönderirdi. Biz önceki»** yani daha önce geçmiş olan **«atalarımızdan»** sadece Allah'a ibadeti emretmekten ibaret olan **«böyle bir şey»** yani bunun gibi bir söz **«duymadık.»**

25. «O, kendisinde sadece delilik bulunan bir adamdır.» Yani o aklını yitirmiş bir kimse olduğu için bunları söylüyor. **«Öyleyse, belli bir süreye»**, delilikten kurtuluncaya **«kadar onu gözetleyin bakalım.'»** Ona karşı sabırlı davranın ve bekleyin.

26. İman etmelerinden ümidini kestikten sonra: **«Nuh: 'Ey Rabbim! Beni yalanlamalarından dolayı»** hepsini yok ederek **«bana yardım et!' dedi.»**

27. «Bunun üzerine ona şöyle vahyettik:» Gizlice ona şunları bildirdik: *"İhâ"* ve *"vahy"* kelimeleri gizlice bildirmek anlamına gelir. **«'Denetimimiz,»** yani gözetimimiz ve korumamız **«altında ve vahyettiğimiz şekilde»** nasıl yapılacağını öğrettiğimiz şekilde **«gemiyi yap.»** Onu yaparken Biz seni hata etmekten koruruz.

Rivayet edildiğine göre Yüce Allah, Hz. Nuh'a gemiyi bir kuş göğsü şeklinde yapmasını vahyetmiştir.

Azap **«emrimiz gelip tandır kaynayınca»** Buradaki tandır, bildiğimiz ekmek pişirilen tandır, şiddetli bir şekilde kaynayıp galeyana gelince, **«her türden»**, erkek ve dişi olmak üzere **«iki çifti ve bir de daha önce aleyhlerine»** kâfirlerin helâk edilmeleri ile ilgili **«hüküm verilenler dışındaki aileni,»** hanımını ve çocuklarını **«ona»** yani gemiye **«al.»** Nuh'un oğlu Ken'an da , aleyhlerine hükmedilenlerden biriydi.

«Haksızlık edenler için» duâ ederek ve kurtulmalarını isteyerek **«Bana**

başvurma. Çünkü onlar,» Allah'a eş koşmak sûretiyle haksızlık ettiklerinden dolayı **«mutlaka boğulacaklardır.'»** Bu büyük suçlarından dolayı boğulmalarına hükmedilmiştir. Böyle olanlar için şefaat edilmez ve şefaat kabul edilmez.

28. «Sen ve» ailen ve sana uyanlardan oluşan **«beraberindekiler gemiye»** binip **«yerleşince: 'Bizi, zâlimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun' de.»** Burada sadece Nuh'un zikredilmesi, onun değerini ortaya koymak, duâsı ve övgü ifadesinde başkalarından daha geniş olduğunu bildirmek içindir.

29. «Ve de ki: 'Ey Rabbim! Beni, bereketi çok olan hayırlı bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın.'» Âyete şu şekilde anlam verilmiştir: "Ey Rabbim! Beni gemide veya gemiden hayırlı bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın." Bunun üzerine Yüce Allah, onun duâsını kabul ederek şöyle buyurmuştur: *"Bizden sana bir selâm ve bereketlerle in."* (Hûd: 48)

Yüce Allah söz konusu kimseleri gemiden indirdikten sonra, onlara hayır ve bereket lütfetmiş ve bunun sonucu olarak da bütün insanlar, Nuh ve onunla birlikte gemide olanların neslinden dünyaya gelmişlerdir.

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا
مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ ۜ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ
مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ مَا هٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ۙ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ

مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (٣٣) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ
إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ (٣٤) أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ
تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ (٣٥) هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (٣٦)
إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (٣٧)
إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (٣٨)
قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (٣٩) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ
نَادِمِينَ (٤٠) فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً
فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٤١)

30. Kuşkusuz bunda, birtakım ibretler vardır. Çünkü Biz, böyle deneriz.

31. Sonra onların ardından başka bir nesil varettik.

32. Ardından, onlar arasından kendilerine: "Sadece Allah'a kulluk edin. Ondan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ korkmaz mısınız?" (diyecek) bir peygamber gönderdik.

33. Onun kavminden kâfir olup âhirete ulaşmayı yalan sayan ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz topluluk dedi ki: "Bu, sadece sizin gibi bir insandır; yediğinizden yer, içtiğinizden içer.

34. Andolsun ki siz, tıpkı sizin gibi bir insana uyarsanız, mutlaka ziyana uğrarsınız.

35. Siz öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğiniz zaman, size (kabirlerinizden) çıkarılacağınızı mı vaadediyor?

36. Heyhat! Size vaadedilen, ne kadar uzak.

37. Hayat, sadece dünya hayatından ibarettir. Bir kısmımız ölürken, bir kısmımız da doğar ve biz yeniden diriltilecek değiliz.

38. Bu, sadece Allah'a yalan uyduran bir adamdır; ona inanmıyoruz."

39. Hûd: "Ey Rabbim! Beni yalancı saymalarından dolayı bana yardım et" dedi.

40. Allah şöyle buyurdu: "Pek yakında elbet pişman olacaklardır."

41. Derken, bir hak olmak üzere onları bir çığlık yakaladı ve kendilerini çer çöp yaptık. Zalim toplumun canı cehenneme!

30. «Kuşkusuz bunda,» yani yukarıda anlatılan Hz. Nuh'a ve onun kavmine yapılan şeylerde akıllı insanların çıkaracakları **«birtakım ibretler vardır. Çünkü Biz,»** ders alanı ve öğüt dinleyeni görmek için kullarımızı bu âyetlerle **«böyle deneriz.»** Kuşkusuz denemek, tıpkı tuz gibidir. Hakikaten büyük peygamberler Allah'ın imtihan için verdiği sıkıntılara karşı kararlılıkla direnmişlerdir. Onlar, Allah'tan gelen sıkıntılara karşı sabretmişlerdir. Nuh (a.s.)'un halini görmüyor musun? Dokuz yüz elli yıl nasıl denenmiş ve o da nasıl sabretmiştir? Nitekim kendisine şöyle denmiştir: *"Zalimler topluluğundan bizi kurtaran Allah'a hamdolsun" de."* (Mü'minûn: 28)

31. «Sonra onların ardından», yani Nuh'un kavmini helâk ettikten sonra, **«başka bir nesil varettik.»** Burada sözü edilen nesil Âd kavmidir. Nitekim Yüce Allah Hûd (a.s.)'dan söz ederek şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sizi Nuh kavminin yerine getirdiğini düşünün."* (A'raf: 69)

32. «Ardından, onlar arasından», neseb bakımından onlardan olan Hûd'u, **«kendilerine»** peygamber gönderdik. **«'Sadece Allah'a kulluk edin»** dedik. Çünkü **«O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ»**, Allah'a ortak koştuğunuz halde, bu davranışlarınızdan dolayı azabından, **«korkmaz mısınız?' (diyecek) bir peygamber gönderdik.»** Yani o peygamber vasıtasıyla onlara sadece Allah'a kulluk edin, dedik.

33. **«Onun kavminden kâfir olup âhirete ulaşmayı»** oraya dönmeyi veya orada hesaba çekilmeyi, mükâfat ve ceza ile karşı karşıya gelmeyi **«yalan sayan ve dünya hayatında»** çok mal ve çocukla **«kendilerine refah»** ve bol rızık **«verdiğimiz»** liderleri durumundaki kişilerden oluşan **«topluluk,»** avamı saptırmak için onlara **«dedi ki: 'Bu,»** yani Hûd, özellikleri ve insan sözleri itibariyle **«sadece sizin gibi bir insandır; yediğinizden yer, içtiğinizden içer.'»** Onlar, kınanmak üzere küfürle nitelendirilmişlerdir.

34. **«Andolsun ki siz,»** ifade edilen hal ve özelliklerde **«tıpkı sizin gibi bir insana»**, yani onun emirlerine **«uyarsanız, mutlaka ziyana uğrarsınız.»** Aklınızı kaybeder ve görüşlerinizde aldanırsınız. Çünkü siz kendi değerinizi ve kıymetinizi kaybedersiniz. Bu zümrenin, puta tapanları değil de, hak peygamber'e tâbi olanları nasıl hüsran içinde saydıklarına bir bak!

35. **«Siz öldüğünüz, toprak ve»** et ve sinirleri kalmamış kuru **«kemik yığını haline geldiğiniz zaman,»** size kabirlerinizden, tıpkı eskiden olduğunuz gibi, diri olarak **«size (kabirlerinizden) çıkarılacağınızı mı vaadediyor?»**

36. **«Heyhat! Size vaadedilen»** şey gerçekleşmekten **«ne kadar uzak!»**

37. **«Hayat, sadece»**, geçici ve kısa süreli olan **«dünya hayatından ibarettir.»** Sürenin bitimine kadar **«bir kısmımız ölürken, bir kısmımız da doğar.»** Bunun ötesinde başka bir hayat yoktur. **«Ve biz,»**- Ey Hûd- iddia ettiğin gibi, öldükten sonra, **«yeniden diriltilecek değiliz.»** Bu insanların kalblerinin nasıl körleştiğine dikkat edin. O kadar ki, tekrar varetmenin ilk varetmeden daha kolay olduğunu; bir şeyi yoktan meydana getirmeye gücü olanın, ikinci defa tekrar meydana getirmeye gücü yeteceğini düşünmemektedirler.

38. **«Bu,»** yani Hûd (a.s.), peygamberliği ve öldükten sonra dirilmeyi iddia etmesi konusunda **«sadece Allah'a yalan uyduran bir adamdır; ona inanmıyoruz.'»** Onu tasdik etmiyoruz.

39. **«Hûd:»** Onların iman etmesinden ümidini kestikten sonra: **«'Ey Rabbim! Beni yalancı saymalarından»** ve onda ısrarlarından **«dolayı»** onlara karşı **«bana yardım et'»** ve onlardan intikamımı al **«dedi.»**

40. Yüce **«Allah»** da onun duâsını kabul ederek, **«şöyle buyurdu: 'Pek yakında»**, inkârdan ve yalanlamalarından dolayı **«elbet pişman olacaklardır.'»** Bu pişmanlık, azabı gördüklerinde açıkça ortaya çıkacaktır.

41. «Derken, bir hak olmak üzere onları bir çığlık», yani Cebrâil'in çığlığı **«yakaladı ve kendilerini»**, tıpkı faydasız sel süprüntüsü gibi **«çer çöp yaptık. Zalim toplumun canı cehenneme!»** Cebrâil'in bu korkunç çığlığından dolayı ödleri kopmuş ve ölüp gitmişlerdir. Çığlık anlamındaki *"sayha"*, sesi yükseltmek, bağırmaktır.

Celâleyn Tefsiri'nde şöyle denmiştir: "Onları, azap çığlığı yakalamıştır."

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ
﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ
أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا
بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

42. Sonra onların ardından başka nesiller varettik.

43. Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir ve ne de erteleyebilir.

44. Sonra peygamberlerimizi peşpeşe gönderdik. Her ümmet, peygamberi geldikçe, ona yalan isnad etmiştir. Biz de onları, birbiri ardından yok ettik. Onları efsane yaptık. İman etmeyen toplumun canı cehenneme!

42. «Sonra onların ardından» yani sözü edilen nesillerin helâk edilmesinden sonra, **«başka nesiller varettik.»** Âd kavminin yok olup gitmesinden sonra Sâlih, Lût, Şuayb ve diğer peygamberlerin kavimleri varedilmiştir. Bu sebeple her ümmet, Allah'ın kendilerine muhtaç olmadığını ve peygamberlerin davetini kabul etmeleri halinde bunun faydasının kendilerine ait olduğunu bilmelidirler.

43. Helâk edilen «**hiçbir ümmet, ecelini**» tayin edilen helâk vaktini «**ne öne alabilir ve ne de**» bu süreyi bir saat veya bir an olsun «**erteleyebilir.**»

44. «**Sonra peygamberlerimizi peşpeşe gönderdik. Her ümmet, peygamberi**», tebliği için açık delillerle kendilerine «**geldikçe, ona yalan isnad etmiştir. Biz de onları, birbiri ardından yok ettik.**» Yok edildikten sonra da «**onları**» daha sonrakiler için «**efsane yaptık.**» Yani onlardan, geriye geceleri anlatılıp hayretle dinlenen hikâyelerden başka bir şey kalmamıştır.

Burada geçen *"efsane"* kelimesinin Arapçası olan *"ehâdis"*, eğlence ve hayret için anlatılan efsane demek olan *"uhdûse"* kelimesinin çoğuludur. Burada bu kelimeyle, hayret ve şaşkınlık anlamı kastedilmiştir. *"U'cûbe"* kelimesinin çoğulu olan *"e'âcib"* kelimesine benzer

«**İman etmeyen toplumun canı cehenneme!**» Bu âyette geçen *"kavm"* kelimesi nekre, yani belirsiz olarak gelmiştir. Ancak daha önce geçen kırk birinci âyetteki *"el-kavm"*, marife yani belirli bir kelime olarak geçmiştir. Çünkü orada belirli bir topluluktan söz edilmektedir.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسٰى وَأَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ
مُبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا
عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾
فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ
اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَا إِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

45-46. Sonra Musa ve kardeşi Harun'u, Firavun ve kavmine mucizelerimiz ve açık bir delille gönderdik. Fakat onlar, büyüklüğe kapıldılar, ululuk taslayan bir toplum oldular.

47. Bu yüzden şöyle dediler: "Kavimleri bize kul gibi boyun eğerken, bizler gibi olan iki insana mı inanacağız?"

48. Böylece onları yalanladılar. Bu yüzden yok edilenlerden oldular.

49. Andolsun ki Biz Musa'ya belki, doğru yola gelirler diye kitabı verdik.

50. Meryem oğlunu ve annesini de bir mucize kıldık ve onları oturmaya müsait, pınarı bulunan yüksek bir yere yerleştirdik.

45-46. «Sonra Musa ve kardeşi Harun'u, Firavun ve kavmine», Mısır'ın yerlilerinden olan kıpt kavminin ileri gelenlerine **«mucizelerimiz ve açık bir delille gönderdik.»** Sözü edilen mucizeler: el, âsâ, tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan, ürün darlığı ve vebadan ibaret dokuz mucizedir. Hasmı alt eden açık delil ise, "âsâ"dır. Bu, diğer mucizelerden daha üstün olduğu için, Yüce Allah onu özellikle zikretmiştir.

«Fakat onlar,» iman etmeye ve tâbi olmaya yanaşmaksızın **«büyüklüğe kapıldılar.»** Kibir ve azgınlıkta haddi aşarak **«ululuk taslayan bir toplum oldular.»** Yani onlar, âdetleri kibirlenmek ve azmaktan ibaret olan bir toplum haline gelmişlerdi.

47. «Bu yüzden», öğüt üslûbuyla aralarında **«şöyle dediler: 'Kavimleri»** yani, İsrailoğulları **«bize kul gibi boyun eğerken, bizler gibi olan iki insana mı inanacağız?'»** Biz onlara inanmayız ve zaten inanmamıza da gerek yoktur. Âyet-i Kerimede sözü edilenler, bu ifadeleriyle Hz. Musa ve Harun'un peygamberlik makamından olan üstün değerlerini küçük düşürmeye yönelmişlerdir.

48. «Böylece onları» yani Hz. Musa ve Harun'u **«yalanladılar.»** Yani onları yalanlamakta ısrar ettiler. **«Bu yüzden»**, Kızıldeniz'de boğulmak sûretiyle **«yok edilenlerden oldular.»**

49. «Andolsun ki Biz Musa'ya»- Onların yok olmasından ve İsrailoğullarının kurtulmasından sonra- **«belki doğru yola gelirler»** ve kapsadığı emir ve hükümlere göre amel ederler **«diye kitabı»** yani Tevrat'ı **«verdik.»**

50. «Meryem oğlunu» yani İsa'yı **«ve annesini de»** hiçbir insan yaklaşmadan ondan doğmasıyla, büyük kudretimizi gösteren **«bir mucize kıldık.»**

Uyûn isimli tefsirde müellif şöyle demşitir: "Âyette sözü edilen bu mucize, Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları için ders olacak bir mucizedir. Çünkü İsa (a.s.), beşikteyken konuşmuş ve ölüleri diriltmiştir. Hz. Meryem ise İsa'yı, bir erkekle ilişki kurmadan doğurmuştur. Dolayısıyla her ikisi de kesin mucizedir. Ancak bu mucizelerden birinin dile getirilmesiyle yetinilmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber Mekke'de bir sabah namazı kılarken, "Mü'minûn Sûresi"ni okumaya başlamış; İsa (a.s.) ve annesinin geçtiği âyete gelince gözleri yaşla dolarak boğazı düğümlenmiş artık okuyamaz olmuştur.

«Ve onları, oturmaya müsait,» meyvesi, ekini olan, **«pınarı bulunan yüksek bir yere yerleştirdik.»** O yeri, onların barınağı ve ikametgâhı yaptık. Orası, Beyt-i Makdis'in bulunduğu "İliyâ"dır. Gerçekten İliyâ yüksek bir yerdir.

İmam Süheylî şöyle demiştir: "Meryem, oğlu İsa çocukken onunla birlikte Suriye'de Şam'ın "Nâsıra" adındaki bir köyüne sığınmıştır. Hristiyanlar da Nesârâ adını buradan almışlardır."

يَا أَيُّهَا
الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ (٥١) وَإِنَّ هٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ
فَاتَّقُونِ (٥٢) فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (٥٣) فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِينٍ (٥٤)

51. Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin ve iyi amellerde bulunun. Çünkü Ben, yapmakta olduğunuz amellerinizi çok iyi bilirim.

52. İşte sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde Benden korkun.

53. Fakat onlar aralarında işlerini parçaladılar. Her grup seçtikleri dini beğenmektedir.

54. Sen onları, bir süreye kadar sapıklıklarıyla başbaşa bırak.

51. «Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin ve iyi amellerde bulunun. Çünkü Ben, yapmakta olduğunuz» gizli ve açık bütün **«amellerinizi çok iyi bilirim»** ve size ona göre muamele ederim. Âyette, bütün peygamberlere hitap vardır. Bu hitap, onlara sadece burada yapılan tek bir hitaptan ibaret değildir. Çünkü onlar, farklı zamanlarda gönderilmişlerdir. O halde âyetteki ifadenin anlamı, onlardan her peygamber kendi döneminde bu sözün muhatabı olmuştur, demektir. Yani Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Her peygambere şöyle dedik: 'Temiz şeylerden ye ve iyi amel yap.'" Zaten sizden istenen ve Rabbinizin katında değer ifade eden şey de iyi ameldir.

Öte yandan âyet, şu iddiada bulunan bazı sapık kişilerin sözlerini reddetmektedir: "Kul, sevgide zirveye ulaşıp kalbini arındırınca, iyi amellerden sayılan zahiri ibadetler ondan düşer ve artık ibadeti, tefekkür etmekten ibaret olur." Bu anlayış, küfür ve sapıklıktır. Çünkü sevgi ve iman konusunda insanların en mükemmeli peygamberler ve özellikle Rasûlullah (s.a.v.)'dır.

Aynı zamanda âyet, rahiplerin temiz şeyleri terketme anlayışlarının yanlışlığını da göstermektedir.

Ragıb İsfahanî, "temiz anlamına gelen: *'tayyib'* kelimesiyle ilgili olarak: *Tayyib*, aslında duyu organlarının ve nefsin hoşlandığı şeydir" demiştir.

Dinde temiz sayılan yiyecekler, meşru şekilde alınması caiz olan yerden alınan yiyeceklerdir. Bu usûlle alındıkça temiz olurlar. Hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: *"Allah temizdir ve ancak temiz olan şeyi kabul eder."* İsâ (a.s.), annesinin ip bükme işinden geçiniyordu. Hz. Peygamber'in rızkı ise ganimetlerdendir. Bu rızık, iyilerin iyisinden sayılır.

İmam Gazalî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Dış görünüşü itibariyle iyi ve düzgün olan bir insanın hediyesini ve bağışını almada bir sakınca yoktur. Zaman bozuldu, diyerek hakkında araştırma yapmak gerekmez. Çünkü bu hareket, söz konusu Müslümana kötü niyet beslemek anlamına gelir. Oysa insan, Müslümana iyi niyet beslemek zorundadır."

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de şu hususu dile getirmiştir: "Dünyayı mübah olan şeyler arasında saymak, kişiye zulmet ihdas ederse, haramı tasarlaması ne olur? Güzel koku suyun özelliğini değiştirince, o suyla abdest almak caiz olmaz. Bu duruma göre köpek salyasıyla abdest almak nasıl mümkün olsun? Bu sebeple büyüklerden birisi şöyle demiştir: 'Mubah olan şeylere alışıp, tutkun olan, Allah'a yakarış hazzından mahrum olur.'"

52. Ey Peygamberler! «**İşte sizin bu ümmetiniz,**» İslâm ve tevhid ümmeti «**tek bir ümmettir.**» Temel dini esasları bir olup zamanın değişmesine karşılık değişikliğe uğramayan bir ümmet ve bir şeriattır. Her ne kadar detaylarda birtakım farklılıklar varsa da bu, dinde gerçek anlamda ihtilâf sayılmaz. Nitekim özürlü ve özürsüz kadının, sorumlulukları farklıysa da, dinleri birdir.

«**Ben de**» ilâhlıkta herhangi bir ortağım olmaksızın «**sizin Rabbinizim. O halde**», sözüme muhalefet etmekte «**Benden korkun.**» Âyetin muhatapları hem peygamberler ve hem de ümmetlerdir. Emir, peygamberlerle ilgili olunca, harekete geçirmek ve teşvik etmek; ümmetle ilgili olunca da, sakındırmak ve gerekli kılmak şeklinde anlaşılır.

*"Tefsir-i Kebir"*de şu hususa yer verilmektedir: "Âyetin muhtevasında, Yüce Allah'ı tanıma ve O'na karşı gelmekten sakınmayla ilgili hususlarda herkesin dininin bir olduğu konusunda bir uyarı vardır."

53. «**Fakat onlar aralarında**» din «**işlerini parçaladılar.**» Farklı dinler haline getirdiler. Bu gruplardan «**her grup seçtikleri dini beğenmektedir.**» Her biri kendi yanında bulunan din veya kitabın hak olduğuna inanmakta ve bununla sevinmektedir.

54. «**Sen onları, bir süreye**», ölümlerine veya azapla karşı karşıya kalıncaya «**kadar sapıklıklarıyla başbaşa bırak.**» Onların bilgisizlikleri, boyu aşan ve örten suya benzetilmiştir. Yani, bölük pörçük olan kâfirleri kendi hallerine terket. Kalbini onlarla meşgul etme ve dağınık olmalarına aldırma.

Bu mesajın amacı, inanmayanları dünya ve âhiret azabıyle korkutmak, Hz. Peygamber'i teselli etmek ve onu, azabı hak edenlerin acele azaba uğramalarını istemekten ve azabın geciktirilmesine karşı sabırsızlık göstermekten alıkoymaktır.

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي
الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ
مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ
هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا
وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَٰئِكَ
يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

55-56. Onlar sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve oğullarla onlara faydalar sağlamak için koşuşturuyoruz? Hayır! Onlar farkına varamıyorlar.

57. Onlar ki Rablerinin korkusundan titrerler.

58. Rablerinin âyetlerine inanırlar.

59. Rablerine ortak koşmazlar.

60. Ve Rablerine dönecekleri için, verdiklerini, yürekleri çarparak verirler.

61. İşte onlar iyiliklere koşuşurlar ve onun için önde giderler.

55-56. «**Onlar**», yani kâfirler «**sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve oğullarla onlara faydalar sağlamak**», hayır ve ikram olacak şeyler «**için koşuşturuyoruz? Hayır, onlar**» işin «**farkına varamıyorlar.**» Bu koşuşturmayı asla yapmayız. Zaten onlar, hiçbir şeyin farkında değillerdir; tıpkı akıl ve şuurdan yoksun hayvanlar gibidirler. Çünkü onlar, bu yardım ve desteğin, kademeli bir şekilde günahlarının artmasına sebep olduğunu düşünüp anlamaları gerekirken, bunun kendi yararları için bir koşuşturma olduğunu sanıyorlar.

Yüce Allah hadis-i kudsîde şöyle buyurmuştur: *"Kulum, ona Benden daha uzak olmasına rağmen kendisine dünyada bolluk vermeme seviniyor mu? Mü'min kulum da kendisine Benden daha yakın olmasına rağmen ondan dünyayı kısmama sabırsızlanıyor mu?"*

Âyet-i kerime de özellikle oğullarının belirtilmesi, onlarla çok fazla öğündüklerinden kaynaklanmaktadır.

57. «**Onlar ki, Rablerinin**» azabının «**korkusundan titrerler.**» Burada *"korku"* şeklinde çevirdiğimiz *"haşyet"* saygıyla karışık korkudur.

Hasan Basrî'den naklen şöyle denmiştir: "Mü'min iyilik ettiği halde Allah'tan korkar; kâfir ise kötülük etmesine rağmen kendisini emniyette hisseder."

58. Gerek âlemde varolan ve gerekse indirilen «**Rablerinin âyetlerine inanırlar.**» Söz ve fiille onları yalanlamazlar, takdik ederler.

59. «**Rablerine**» açık ve gizli «**ortak koşmazlar.**» Bunun için "Rablerine iman edenler" yerine *"âyetlerine inanma"* diye ifade edilmiştir.

Cüneyd Bağdadî, şirkle ilgili olarak şöyle demiştir: "Bir kimse gönlünü kontrol edip onda Rabbinden daha ulu ve daha üstün bir şey görürse, O'na şirk koşmuş veya benzer tutmuş olur."

60. «**Ve Rablerine dönecekleri için, verdiklerini,**» hayır ve iyilikleri, verdikleri zekât ve bağışları «**yürekleri çarparak verirler.**» Onlar, kendilerinden kabul edilmez korkusunu ve yerini bulmaz endişesini taşıyarak infakta bulunurlar. Yoksa korkuları, sırf Allah'a dönmekten dolayı değildir.

61. «**İşte onlar,**» üstün niteliklerle nitelenen kişiler «**iyiliklere koşuşurlar ve onun için önde giderler.**» Bu kimselere iyi amellerden dolayı vadedilen peşin hayırlar, âhiretten önce, dünyada verilmiştir. Nitekim iyilikler için yarışanlar, yarışı kazananların derecesini elde ederler.

وَلَا نُكَلِّفُ

نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

(٦٢) بَلْ قُلُوبُهُمْ فٖي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ

هُمْ لَهَا عَامِلُونَ (٦٣) حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذْنَا مُتْرَفٖيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ

يَجْـَٔرُونَ (٦٤) لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ (٦٥)

قَدْ كَانَتْ اٰيَاتٖي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ

(٦٦) مُسْتَكْبِرٖينَ بِهٖ سَامِرًا تَهْجُرُونَ (٦٧)

62. Biz, hiç kimseye gücünün üstünde teklifte bulunmayız. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Ve onlara asla haksızlık edilmez.

63. Hayır, onların kalbleri bundan habersizdir. Ayrıca onların bundan başka birtakım amelleri vardır ki, onlar bu işleri yapar dururlar.

64. Nihayet, bolluk içinde olanlarını azap ile yakaladığımız zaman, hemen feryadı basarlar.

65. "Bugün artık boşuna feryat etmeyin! Çünkü size bir yardımımız dokunmaz."

66-67. Size âyetlerim okunduğu zaman, buna karşı kibirlenerek arkanızı dönüp gidiyor, geceleyin saçmalayıp duruyordunuz.

62. «Biz, hiç kimseye gücünün üstünde teklifte bulunmayız.»

Mukatil b. Süleyman şöyle demiştir: "Ayakta duramayan oturarak namaz kılsın; oturamayan ise işaretle kılsın."

Harirî de: "Allah, kullarını kendisini hakkıyle tanımalarından sorumlu tutmamış, ancak güçleri ölçüsünde tanımaktan sorumlu tutmuştur. Eğer Allah, hak ettiği kadar tanımalarından sorumlu tutsaydı, O'nu gereği gibi tanıyamazlardı. Çünkü Yüce Allah'ı, kendisinden başka hiç kimse gereği gibi tanıyamaz" demiştir.

«Katımızda gerçeği», doğruyu **«söyleyen bir kitap»**, amel defterleri **«vardır.»** Burada, herkesin ameli tesbit edilmiştir. O kitapta, gerçeğe uymayan bir şey bulunmaz. O, sadece hakikatı ortaya koyar ve tıpkı konuşan birinin açıklamada bulunduğu gibi bakana doğruyu açıklar.

«Ve onlara», mükâfatın azaltılması veya azabın artırılması sûretiyle **«asla haksızlık edilmez.»**

63. «Hayır, onların» yani kâfirlerin **«kalbleri bundan»**, Kur'ân'da açıklanan bu şeyden **«habersizdir.»** Ondan gafildirler. **«Ayrıca onların bundan»**, yani bu sayılanladan **«başka birtakım»** daha nice **«amelleri vardır ki...»** Onlar, Kur'ân'da kendilerini kınama tarzında gelecek olan çeşit çeşit küfürleri ve isyânlarıdır. **«Onlar bu işleri yapar dururlar.»** Onlar bu tür davranışları alışkanlık haline getirmişlerdir.

64. «Nihayet, bolluk içinde olanlarını», uhrevî **«azap ile yakaladığımız zaman,»** yani onlar, varlıklı olanlarıyla elebaşlarının yakasına yapışıncaya kadar o işlerine devam eder dururlar. Varlıklılarını yakaladığımız zaman da **«hemen feryadı basarlar.»** Yani, o anda aniden yardım için feryat etmeye başlarlar ve kurtuluş için yalvarıp yakarırlar.

65. Onlara: **«'Bugün artık boşuna feryat etmeyin!»** deriz. Âyette, korkutmak ve feryat etme vaktinin kaçırıldığını bildirmek için, kıyamet gününden ibaret olan gün, özellikle dile getirilmiştir. **«Çünkü size»** sizi abluka altına alan azaptan kurtaracak **«bir yardımımız dokunmaz.'»**

66-67. Dünyada iken faydalanasınız diye **«Size âyetlerim okunduğu zaman, buna karşı kibirlenerek»** kitabımı inkâr ederek **«arkanızı dönüp gidiyor,»** gerisin geriye topukların üzerine dönüp kaçıyor ve âyetlerimi dinlemek istemiyor, **«geceleyin»**, Kur'ân hakkında, **«saçmalayıp duruyordunuz.»**

Nitekim müşrikler, Kâbe'nin etrafında toplanarak Kur'ân aleyhinde bulunuyor ve düzenledikleri gece toplantılarında yerine göre onu sihir ve şiir olarak adlandıran ve böylece onları küçümseyen sohbetler yapıyorlardı.

Âyet-i Kerimede, geceyi, Allah'a itaat dışında şeylerle geçirmenin kınandığına işaret edilmiştir. Nitekim Kurtubî şöyle der: "Yatsı namazından sonra sohbete dalmak ittifakla hoş görülmemiştir. Çünkü namazlar, insanların hatalarını örtmüştür. Artık emin olarak uyuyabilirler. Amelleri kaydeden melekler, insanın amel defterlerini ibadetlerini kaydederek kapatmışlardır. Eğer bundan sonra gece sohbetine devam ederlerse anlamsız sözlere dalarlar ve dolayısıyla son kayıt bu sözler ve anlamsız ifadeler olur."

Öte yandan fıkıh âlimi Ebu'l-Leys bu konuda şöyle demiştir: "Gece sohbeti üç çeşittir:

1. İlmî müzakerelerden ibaret olan sohbet. Bu sohbet uykudan daha hayırlıdır. Çünkü bunda, hayır vardır ve insanlara iyilik hedeflenir.

2. Geçmişe ait efsaneler, alay ve gülmekten ibaret olan sohbet. Bu ise mekruh sayılmıştır.

3. Yalan ve anlamsız sözlerden kaçınarak sırf kaynaşmak için yapılan sohbet. Bu sohbette herhangi bir sakınca söz konusu değildir. Ancak, genelde gece sohbeti nehyedildiği için bu sohbeti terketmek daha iyidir. Fakat herhalükârda illâ bu sohbeti yapacak olurlarsa, sonunda Allah'ı zikretmeye, tesbih etmeye ve O'ndan af dilemeye yönelmeleri gerekir. Böylece hayra dönmüş olurlar. Nitekim Hz. Peygamber, sohbet mahallinden kalkacağı sırada şöyle duâ ederdi: *"Bütün noksanlıklardan uzak olan Allah'ım! Sana hamdeder, senden başka hiçbir ilâhın olmadığına tanıklık eder, sana sığınır ve sana tevbe ederim."* Sonra da; *"Bunları bana Cebrâil öğretti"* derdi.

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ
أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ
فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمْ

بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ (٧٠) وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَاءَهُمْ
لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ
فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ (٧١) اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ
رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (٧٢) وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ (٧٣) وَاِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ
لَنَاكِبُونَ (٧٤) وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ
لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (٧٥) وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ
فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ (٧٦) حَتّٰى اِذَا فَتَحْنَا
عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ (٧٧)

68. Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi? Yoksa onlara, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

69. Yoksa peygamberlerini henüz tanıyamadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?

70. Yoksa onda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar? Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir. Fakat onların çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.

71. Eğer hak onların arzularına uysaydı, mutlaka gökler, *yer ve bunlarda bulunanlar bozulur giderdi. Hayır, Biz onlara şan ve şereflerini getirdik. Fakat onlar, kendi şereflerine sırt çeviriyorlar.*

72. Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun? Rabbinin vergisi daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en iyisidir.

73. Gerçekten sen onları doğru bir yola davet ediyorsun.

74. Âhirete inanmayanlar ise, yoldan ısrarla sapmaktadırlar.

75. Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları kötü hali giderseydik, şaşkın bir halde azgınlıklarında direnir dururlardı.

76. Andolsun ki Biz onları sıkıntıya düşürdük. Ama yine de Rablerine boyun eğmediler ve niyazda da bulunmuyorlar.

77. Nihayet üzerlerine, azabı çok çetin olan bir kapı açtığımız zaman, birde bakarsın ki onun içinde şaşkın kalırlar.

68. «Onlar», yani kâfirler **«bu sözü»**, yani Kur'ân'ı **«hiç düşünmediler mi?»** Yani onlar, Kur'ân'a karşı yaptıkları kötülüklere ek olarak büyüklük taslamaları ve gerçeği terk ile ilgili yaptıklarını, ifadesinin eşsizliğini, gayb âleminden haber vermesini ve Rablerinden bir gerçek olduğunu bilip iman etmeleri gereken Kur'ân'ı düşünmeden mi yapmışlardır? **«Yoksa onlara, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey»** -bir kitap- **«mi geldi?»** Ki, bu yüzden Kur'an'ı yadırgayıp küfre ve sapıklığa düşmüşlerdir.

69. «Yoksa peygamberlerini», O'nun güvenilirliğini, doğruluğunu ve ahlâk güzelliğini **«henüz tanıyamadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?»** O'nun peygamberliğini bu sebeple mi tanımıyorlar? Oysa peygamber'in durumunu bilmemeleri söz konusu değildir. Bu yüzden inkârlarının geçersizliği ortaya çıkmıştır.

70. «Yoksa onda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar?» Başka bir kınamaya geçilmiştir. Yani, yoksa onlar, insanların en akıllısı, en zeki ve en şahsiyetlisi olmasına rağmen, onda bir deliliğin olduğunu mu söylüyorlar? Hayır! **«Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir.»** Yani durum, onların gerek Kur'ân ve gerekse peygamber hakkında iddia ettikleri gibi değildir. Aksine o kendilerine, hiçbir şekilde yan çizmeye ve bâtıla yönelmeye imkân olmayan gerçeği getirmiştir. **«Fakat onların çoğu haktan»** sadece bu haktan değil, sırf hak olduğu için bütün gerçeklerden **«hoşlanmamaktadırlar.»** Çünkü onların cibiliyetlerinde bozukluk ve sapıklık vardır.

Âyet-i kerimede bu niteliğin insanların büyük kısmında bulunan bir nitelik olarak yer alması, onların, apaçık haktan hoşlanmamalarına ters değildir. Çünkü bütün peygamberlerin kavmi, çoğunlukla inatçıydı. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki, onlardan önce gelip geçenlerin çoğu sapıtmıştı."* (Sâffât: 71) Şu halde azınlık, tıpkı değerli mücevherat ve çiçekler gibi, imana müsâittirler. Çoğu da, değersiz taşlar ve kurumuş bitkiler gibi, işe yaramayanlardır. Halkın çoğunun durumu böyledir. Fakat şahsiyetli ve temiz insanlar, onlar gibi değillerdir. Dinî emirlerle mükellef olmaları onların sadece şereflerini artırmaktadır. Hadis-i Kudsî de şöyle buyrulmuştur: *"Rabbin, zincirlerle cennete sevkedilen zümreye şaşmıştır."*(5)

71. «Eğer hak,» hoşlanmadıkları Kur'ân **«onların arzularına»**, kâfirlerin isteklerine uygun olarak inmek sûretiyle **«uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunlarda bulunanlar»**, melekler, insanlar ve cinler **«bozulur giderdi.»** Düzeni bozulur nizam ve intizam kalmazdı. **«Hayır, Biz onlara şan ve şereflerini getirdik.»** Âyet-i kerimede, inanmayanlar hakkı kötü görmeleri sebebiyle kötülemekten dünya ve âhiret şan ve şereflerinin kendisinde bulunduğu Kur'ân'dan yüz çevirmelerinin çirkinliğinin ifade edilmesine geçilmiştir. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz Kur'ân, sana ve kavmine bir öğüttür, bir şereftir..."* (Zuhruf: 44) Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Hayır. Biz onlara, bütünüyle kabul etmeleri gereken şan ve şereflerini getirdik."

«Fakat onlar, kendi şereflerine» yönelmenin ve özen göstermenin gerekli olmadığı şeye değil de, şu andaki hallerinin ıslahına ve gelecekteki şereflerine **«sırt çeviriyorlar.»**

Aşağıdaki âyetle de, başka bir yönden azarlamaya geçilerek şöyle buyurulmuştur:

72. «Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun?» Yani onlar, senin peygamberliği tebliğ etmene karşılık onlardan bir ücret istediğini mi sanıyorlarda bundan dolayı mı sana inanmıyorlar?

5- Buharî, hadisi *"Kitabu'l-Cihâd"* bölümünde, *"Allah zincirlerle giren zümreye hayret etmiştir"* lâfızlarıyla tahric etmiştir. Aynı zamanda hadisi, Ebû Davûd da tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/623.

«Rabbinin vergisi daha hayırlıdır.» Dolayısıyla onlardan bir ücret isteme. Çünkü Rabbinin dünyadaki rızkı ve âhiretteki mükâfatı, daha fazla ve daha sürekli olduğu için senin için ondan daha hayırlıdır. **«O, rızık verenlerin en iyisidir.»** Yani bir bedel olarak verenden daha iyidir. Çünkü Allah'ın verdiği şey kesilmez değişikliğe uğramaz.

73. «Gerçekten sen onları» selim aklın doğruluğuna şahit olduğu, içinde hiçbir eğriliğin bulunmadığı **«doğru bir yola davet ediyorsun.»**

74. «Âhirete inanmayanlar ise,» -Dünya hayatından başka bir hayatın olmadığını iddia ettikleri için, kendilerini kötüleme babından böyle nitelenmişlerdir.- Kendilerini davet etmekte olduğun hak **«yoldan ısrarla sapmaktadırlar.»** Çünkü âhirete inanmak, hakkı istemeye götüren en güçlü sebeplerden biridir.

Rivayete göre Harun Reşit, hacdan dönerken Kûfe'de birkaç gün kalmış ve oradan ayrılacağı bir sırada yoluna Deli Behlül çıkmış ve en tiz sesiyle üç defa: "Harun!" diye bağırmış. Bunun üzerine Harun, hayretle: "Bana kim sesleniyor? diye sormuş. Yanındakiler: "Deli Behlül" diye cevap vermişler. Bunun üzerine Harun, durmuş perdenin kaldırılmasını emrederek, (çünkü insanlarla perde arkasından konuşuyormuş) Deli Behlül'e: "Beni tanıyor musun?" diye sormuş. Behlül: "Evet, seni tanıyorum" demiş. Harun: "Kimim ben?" demiş. Behlül: "Sen, batıda bulunduğun sırada doğuda birinin haksızlığa uğraması halinde, Allah'ın kıyamet günü bundan dolayı hesaba çekeceği kişisin" demiş. Behlül'ün bu sözünden etkilenen Harun Reşit ağlayarak ona şöyle demiş: "Durumumu nasıl görüyorsun?" Behlül: "Durumunu Allah'ın kitabına arzet. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"İyiler mutlaka cennette ve kötüler ise mutlaka cehennemdedir."* (İnfitâr: 13-14) Bunun üzerine Harun Behlül'e: "Amellerimiz nerede?" diye sormuş. Behlül: *"Allah, ancak takva sahiplerinden kabul eder."* (Mâide: 27) âyetini okumuş. Harun Reşit: "Allah'ın Rasûlüne olan yakınlığımız nerede?" diye sormuş. Deli Behlül: *"Sûra üflendiği zaman, o gün, aralarında soy yakınlığı kalmaz. Birbirlerine de bir şey soramazlar."* (Mü'minûn: 101) âyetini okumuş. Harun Reşit: "Allah'ın Rasûlünün bize olan şefaati nerede?" diye sorunca Behlül: *"O gün şefaati, sadece Allah'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseye fayda verir"* (Tâhâ: 109) âyetini okumuş. Harun Reşit Behlül'e: "Bir ihtiyacın var mı" diye sormuş. Behlül: "Evet, günahlarımı bağışlamanı ve beni cennete koymanı istiyorum" demiş. Harun: "Bu iş benim elimde değildir. Duyduk ki senin borcun varmış. Senin adına ödeyelim" demiş. Behlül: "Borç, borçla ödenmez. Onun için insanların mallarını kendilerine ver" cevabını vermiş. Harun Reşit: "Öyleyse sana, ölünceye kadar bir maaş bağlanmasını emredeyim mi?" demiş. Behlül: "Biz, Allahü Teâlâ'nın iki kuluyuz. O hiç seni hatırlarda beni unutur mu?! Ne dersin?" demiş. Harun Reşit, Deli Behlül'ün nasihatlerini kabul ederek yoluna devam etmiştir.

75. «Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları kötü hali», başlarına gelen kıtlık ve kuraklığı **«giderseydik,»** küfürde, büyüklük taslamada, peygamber'e ve mü'minlere düşmanlıkta ki aşırılıklarında **«şaşkın bir halde azgınlıklarında direnir dururladı.»** Yani onlar, hidayetten dolayı şaşkınlık ve sapıklıkta da tereddüt içindedirler. Bu sebeple, yolla ilgili hiçbir bilgisi ve tecrübesi olmayan birinin çölde yolunu kaybederek nereye gideceğini bilmediği gibi, onlar da nereye yöneleceklerini bilmemektedirler.

Nakledildiğine göre Sumâme b. Esâl el-Hanefî Müslüman olunca yemame'ye gitmiş ve Mekke halkının erzakına engel olmuştu. Bu arada Allahü Teâlâ, Mekke'lileri büyük bir kıtlıkla karşı karşıya bırakmış; hatta bu kıtlıktan dolayı onlar, deve tüyü ve kanla beslenmek zorunda bile kalmışlardı. Bu vahim durum karşısında Ebû Süfyan, Medine'ye Hz. Peygamber'e gelerek: "Allah için, hısım ve akrabalığın hakkı için dileğimi yerine getirmeni istiyorum. Sen, âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor musun?" demiş. Hz. Peygamber: "Evet, ediyorum" buyurmuş. Ebû Süfyan: "Babaları kılıçla, çocukları da açlıktan öldürdün. Hiç değilse bu kıtlığın giderilmesi için Allah'a duâ et!" demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, söz konusu kıtlığın giderilmesi için Allah'a duâ etmiş ve Allah da onları bu sıkıntıdan kurtarmıştır. İşte bu âyet, bu olay üzerine inmiştir.

Vasitî şöyle demiştir: "İlimin azgınlığı vardır, o, ilimle övünmek; maldaki azgınlık, cimrilik; amel ve ibadetteki azgınlık, gösteriş ve şöhret; nefisteki azgınlık ise nefsin arzularına boyun eğmektir."

76. «Andolsun ki Biz onları», yani Mekke halkını dünyevî azapla **«sıkıntıya düşürdük.»** Bu azap Bedir savaşında kendilerine gelen ölüm ve esarettir. **«Ama yine de Rablerine boyun eğmediler ve niyazda da bulunmuyorlar.»** Yani, azgınlığa ve büyüklük taslamaya devam edip durdular.

77. «Nihayet üzerlerine, azabı çok çetin olan bir kapı açtığımız zaman,» ki bu âhiret azabıdır, **«birde bakarsın ki onun içinde şaşkın»**, bütün hayırlardan ümitlerini kesmiş bir halde **«kalırlar.»** Yani Biz, kendilerini ölüm, esaret ve açlık gibi her çeşit sıkıntı ile denedik. Fakat onların, hakka boyun eğdikleri ve İslâm'a yöneldikleri görülmemiştir.

Ebu Yezid Bestamî şöyle demiştir: "Otuz yıl sabırla ibadete devam ettim. Bu arada bana biri şöyle söyledi: "Ey Ebû Yezid! Allah'ın hazineleri, gök ve yerde bulunanların ibadetleriyle doludur. O'na ulaşmak istersen, boyun eğmen ve muhtaç halde olman gerekir." Bu ifadeden, azabın ancak kulluğun Allah'a tahsis edilmesiyle kesileceği anlaşılmaktadır. Yüce Allah'tan, bizden nefsin zulmünü gidermesini ve bizi insanlık ve ilâhî nurla nurlandırmasını dileriz.

وَهُوَ
الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا
تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾
قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ
وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

78. Sizin için kulakları, gözleri ve kalbleri yaratan O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

79. Ve sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız.

80. Hayat veren ve öldüren O'dur. Gece ile gündüzün birbirini izlemesi de O'nun (eseri)dir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?

81. Buna rağmen onlar, öncekilerin söyledikleri gibi söylediler:

82. "Ölüpde, toprak ve kemik yığını haline geldiğimiz zaman mı? Cidden biz mi, yeniden diriltileceğiz?" dediler.

83. "Andolsun ki, gerek bize ve gerekse daha önceki atalarımıza böyle vâdedildi. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir."

78. «**Sizin**» menfaatiniz «**için kulakları, gözleri ve kalbleri yaratan O'dur.**» Yüce Allah burada, menfaatlerin çoğu onlarda olduğu için özellikle bu üç duyu organından söz etmiştir. Bu üstün nimetlere «**ne kadar az şükrediyorsunuz!**» Çünkü şükretmede asıl olan şey, nimetleri varediliş hikmetlerine uygun olarak kullanmaktır.

Bu âyet-i kerimede şu üç hususa işaret edilmiştir:

1. Allah'ın kulak, göz ve kalblerden ibaret bu üstün nimetleri lûtfettiğini ortaya koymak.

2. Kullardan, söz konusu nimetlere şükretmelerini istemek.

3. İçlerinden çok azı şükrettiği için kullardan yakınmaktır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"...Kullarımdan şükredenler azdır."* (Sebe: 13)

Sözü edilen nimetlerden dolayı şükretmek, o organları, nimet veren Allah'a itaat ve O'na kulluk yolunda kullanmaktır. Kulağın şükrü, onu kötü şeyleri dinlemekten alıkoymak, sadece Allah için ve O'ndan gelen mesajları dinlemektir. Gözün şükrü, haram şeylere bakmaktan gözü alıkoymak, sadece Allah için ve O'na bağlı olarak ibret gözüyle bakmaktır. Kalbin şükrü ise, kötü ahlâktan kalbi arındırmak, lüzumsuz şeylerden ilgisini kesmektir. Bu durumda kalb Allah'tan başkasını görmez ve yalnızca O'nu sever.

79. «**Ve sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur.**» Dağılmış bir halde iken kıyamet günü «**Sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız.**» O halde, niçin O'na inanıp şükretmiyorsunuz?

80. Hiçbir ortağı bulunmadan **«hayat veren ve öldüren O'dur. Gece ile gündüzün birbirini izlemesi de»** ve uzayıp kısalmasında **«O'nun (eseri)dir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?»** Bu âyetlerden habersiz misiniz? Hepsinin bizden olduğunu görerek ve düşünerek aklınızı kullanmaz mısınız?

Âyet-i kerime de Allah, tıpkı "sizi yarattı ve yaydı" gibi, "Hayat verdi ve öldürdü" fiillerini geçmiş zaman ile değil; hayat verme ve öldürmenin, âdeti olduğunu göstermek için şimdiki zaman ile "hayat veriyor ve öldürüyor" şeklinde ifade etmiştir.

81. «Buna rağmen onlar,» Mekkeli kâfirler **«öncekilerin»**, kendilerinden önceki kâfirlerin **«söyledikleri gibi söylediler:»**

82. «'Ölüpde, toprak ve kemik yığını haline geldiğimiz zaman mı? Cidden biz mi, yeniden diriltileceğiz?' dediler.» Böylece onlar, daha önce asıllarının yine toprak olup yaratılmış olduklarını düşünmeden yeniden dirilmeyi gerçek dışı saymışlardır.

83. «'Andolsun ki, gerek bize ve gerekse» Muhammed'den **«daha önceki atalarımıza, böyle»** yeniden diriltilmekle **«vaadedildi.»** Fakat onlar, bunda bir hakikat payı görmemişlerdir. **«Bu,»** gerçekle ilgisi bulunmayan **«öncekilerin»** yazdıkları yalan **«masallarından başka bir şey değildir.'»** Âyet-i Kerimede Allah'ın, iman nûruyla inceleyerek ayrıntılara inme imkânını verdiği kişilerin dışındaki bütün insanların taklitçi olduklarına temas edilmiştir. Çünkü âyette görüldüğü gibi inkârcılar, peygamber'i yalancı sayma, bilerek inkâra kalkışma ve öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmama konusunda atalarını taklit etmişlerdir.

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ
لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ
وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

(٨٧) قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ
عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٨) سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَأَنّٰى تُسْحَرُونَ
(٨٩) بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٩٠) مَا اتَّخَذَ
اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلٰهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ
وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ (٩١)
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (٩٢)

84. De ki: "Eğer biliyorsanız, yeryüzü ve orada bulunanlar kime aittir?"

85. "Allah'a aittir" diyecekler. De ki: "O halde düşünmez misiniz?"

86. "Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" de.

87. "Allah'tır" diyecekler. "O halde korkmuyor musunuz?" de.

88. "Eğer biliyorsanız, her şeyin hükümranlığı elinde olan, başkasını kayıran ve O'na karşı kayırılmayan kimdir?" de.

89. "Allah'tır" diyeceklerdir. "Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz?" de.

90. Doğrusu Biz onlara hakkı getirdik. Fakat onlar, kuşkusuz yalan söylüyorlar.

91. Allah çocuk edinmemiştir. Onunla birlikte hiçbir ilâh yoktur. Aksi halde her ilâh kendi yarattığıyla başbaşa kalır, onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah onların yakıştırdıkları şeylerden uzaktır.

92. O, görünmeyeni de, görüneni de bilir. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

84. «**De ki:** '**Eğer**» bir şey «**biliyorsanız,**» bilgi verin bana bakalım «**yeryüzü ve orada bulunanlar**» içindeki yaratıklar «**kime aittir?**'»

85. «'**Allah'a aittir' diyecekler.**» Çünkü akl-ı selim onları, yaratıcılarının Allah olduğunu itirafa mecbur eder. Bunu itiraf etmeleri halinde onları azarlamak üzere şöyle buyurulmuştur: «**De ki:**» -Bunu söylüyorsunuz da- «'**O halde**» yeryüzünü ve orada bulunanları ilk kez yaratanın ikinci kez yaratmaya gücü yettiğini «**düşünmez misiniz?**'»

86. «'**Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?' de.**» Bu âyetlerde Allah, sorma emrini küçükten daha büyüğüne, alttan üste doğru, bir geçiş yapmıştır. Nitekim gökler ve Arş, yeryüzünden daha büyüktür.

87. «'**Allah'tır' diyeceklerdir.**» Âyetteki sorunun gelişine bakarak, ayetteki "Allah'ındır" kelimesi yerine "Allah'tır" denebilir. Çünkü, "Rabbi kimdir? Kimindir?" soruları, sonuç itibariyle aynı anlama gelir. (Biz de tercümede bu ikinci anlamı seçtik.) Onları azarlamak için; «'**O halde**», biliyorsunuz da Allah'ın azabından «**korkmuyor musunuz?' de.**» Bunu biliyorsunuz da korkmuyor musunuz?

88. «'**Eğer biliyorsanız**» cevap verin bakalım: «**Her şeyin hükümranlığı**», mülk ve hakimiyeti «**elinde olan,**» dilediğinde «**başkasını kayıran**» istediği zaman yardım eden «**ve O'na karşı**» başkası «**kayırılmayan kimdir?' de.**» *Melekût*: Geniş mülk ve hükümranlık demektir.

Ragıb İsfahânî şöyle demiştir: "*Melekût:* Allahü Teâlâ'nın mülküne has bir ifadedir."

89. «'**Allah'tır' diyeceklerdir.**» Yani her şeyin hükümranlığı, bütünüyle mülkiyeti Allah'a aittir. O, başkasını kayıran ve O'na karşı başkası kayırılmayandır. «'**Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz**'», aldatılıyor ve doğruluktan sapıklığa döndürülüyorsunuz? «**de.**» Çünkü büyülenen ve aklı bozuk olandan başkası böyle olmaz.

90. «**Doğrusu Biz onlara hakkı,**»- tevhid anlayışını, öldükten sonra yeniden diriltilme vaadini- «**getirdik. Fakat onlar,**» Allah'a ortak koşma ve yeniden dirilme konusunda söyledikleri sözlerde «**kuşkusuz yalan söylüyor-**

lar.» Allahü Teâlâ, bahaneler ortadan kalktıktan sonra ve özür beyan etmenin mümkün olmadığı devrede inanmayanların inkâra ve haddi aşmaya devam ettiklerini açıklamıştır. Nitekim Allah onlardan intikam almıştır. Çünkü Allah, mühlet verir, ama ihmal etmez.

91. Hristiyanların söylemiş olduğu gibi, **«Allah çocuk edinmemiştir.»** Çünkü Allah, kendi cinsinden birini var etmemiş ve kendisine eş değerde kılmamıştır ki, kendi cinsinden bir eşi bulunsun da, ondan çocuk sahibi olsun. **«Onunla birlikte»**, puta tapanların ve diğerlerinin söylediği gibi, ilâhlıkta kendisine ortak olacak **«hiçbir ilâh yoktur. Aksi halde»**, O'nun yanında başka bir ilâh bulunsaydı **«her ilâh kendi yarattığıyla başbaşa kalır,»** mülkü, diğerinin mülkünden ayrılır ve tıpkı dünyada krallar arasında olduğu gibi; **«onlardan biri diğerine galebe çalardı.»**

Âyet-i kerime, iki tanrının bulunması halinde bilgi ve güçleriyle, aralarındaki mücadelenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü tanrılardan biri, sözgelimi, Zeyd'i yaşatmak, diğeri de öldürmek isterse, güçleri dengede olduğu sürece mücadeleleri sürer gider, ancak birinin istek ve gücü ağır basarsa diğerini altederdi. Bu iş, biri bir ucundan ve diğeri de öbür uçtan olmak üzere iki kişinin ip çekme işine benzer. Bunların güçleri eşit olması durumunda ipi çeker dururlar. Fakat biri, gücüyle diğerine karşı üstün gelirse, yenilen kişinin işinden bir iz kalmaz.

«Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden» ve kendisine nisbet edilen çocuk ve ortaklardan **«uzaktır.»**

92. «O, görünmeyeni de, görüneni de bilir. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.» Oysa, ortak koştukları şeyler, gaybı bilemezler. Bu sebeple Yüce Allah'ın bu niteliklere sahip olmada tek oluşu, ortağının bulunmamasını gerektirmektedir.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Tevhidin (Tek Allah inancının) nuru, şirkin ise ateşi vardır. Buna göre tevhid'in nuru, inananların kötülüklerini yakarken, şirkin ateşi de müşriklerin iyiliklerini yakmaktadır."

قُلْ رَبِّ

إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

﴿٩٤﴾ وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّت۪ي
هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَۜ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ
مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاط۪ينِۙ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ
﴿٩٨﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِۙ ﴿٩٩﴾
لَعَلّ۪ٓي اَعْمَلُ صَالِحًا ف۪يمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَاۜ
وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ
فَلَٓا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿١٠١﴾

93. De ki: "Ey Rabbim! Eğer onlara yönelik tehdidi bana mutlaka göstereceksen,

94. Beni, zalim toplumun arasında bırakma Rabbim!"

95. Bizim onlara yönelttiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette gücümüz yeter.

96. Sen kötülüğü en güzel bir usûlde sav. Çünkü Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi biliyoruz.

97. Ve de ki: "Ey Rabbim! Şeytanların dürtüklemelerinden sana sığınırım.

98. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim!"

99. Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında: "Ey Rabbim! Beni geri döndür" der.

100. "Ta ki terkettiklerime karşılık iyi bir amel yapayım." Hayır. Bu, onun söylediği bir lâftan ibarettir. Onların gerisinde ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.

101. Sur'a üflendiği zaman, o gün artık aralarında soylar kalmaz. Birbirlerine bir şey de soramazlar.

93. «De ki: 'Ey Rabbim! Eğer onlara», yani müşriklere **«yönelik tehdidi,»** onların köklerini kazıyacak dünyevî azabı **«bana mutlaka göstereceksen...»**

94. «Beni» azap esnasında **«zalim toplumun arasında bırakma Rabbim!'»** Beni aralarından emin olarak çıkar Rabbim!

95. «Bizim, onlara yönelttiğimiz tehdidi», azabı **«sana göstermeye elbette gücümüz yeter.»** Fakat Biz, bir kısmının veya bir kısmından ilerde meydana gelecek neslin iman edeceğini bildiğimizden dolayı, azabı geciktiriyoruz.

96. «Sen kötülüğü,» sana yaptıkları eziyeti ve kötü muamelelerini, **«en güzel bir usûlde sav»** ve onlara üstün ahlâk, şefkat ve merhametle muamele et. **«Çünkü Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi,»** seni niteledikleri sihir, şâirlik ve deliliği **«çok iyi biliyoruz.»** Bu ifade, müşriklerin cezalandırılmalarıyla ilgili bir tehdidi ve Allah Rasûlü için bir teselliyi içermekte ve işini Allah'a havale etmesi konusunda da Hz. Peygamber'e yol göstermektedir.

97. «Ve de ki: 'Ey Rabbim! Şeytanların dürtüklemelerinden», sapık vesveselerinden **«sana sığınırım.»** Burada Yüce Allah, şeytanların insanları kötlüklere teşvik etmesini, hızlı gitmeleri veya sıçramaları için eğiticinin hayvanları dürtüklemesine benzetmiştir.

98. «Onların yanımda bulunmalarından...» Hangi halde olursa olsun, ister namaz, ister okuma ve isterse ölüm vs. anında etrafımda dolaşmalarından **«da sana sığınırım Rabbim!'»**

Nakledildiğine göre, uyuyamamaktan yakınan birine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Uyumak istediğin zaman: 'Allah'ım! Gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanın dürtüklemesinden ve bana gelmelerinden senin kâmil sözlerine sığınırım' de."* Burada sığınmaktan amaç, şeytanın şerrinden sakındırmaktır.

Şeytan, insanların gönüllerine şüphe ve tereddüt sokmakta, erkek olsun kadın olsun herkesi saptırmakta ve şu hadiste geçtiği gibi bid'atlarla boş arzuları kamçılamaktadır: *"Cehennemlik iki sınıf insan varki onları hiç görmedim.* (Yani bunlar Hz. peygamber çağında yoklardı.) *Bir sınıf, tıpkı inek kuyruğu gibi ellerinde, insanları dövdükleri kamçılar bulunan bir grup; diğer sınıf da, giyinmiş çıplak* (yani giydikleri şeffaf elbiselerden dolayı giyinmiş gibi görünen ama aslında çıplak olan), *erkekleri kendilerine meylettiren, kendileri de erkeklere meyleden ve başlarındaki saçları deve hörgücü gibi yapan birtakım kadınlardır. İşte bu iki sınıf insan cennete giremediği gibi, kokusunu da alamazlar. Oysa cennetin kokusu beş yüz yıllık mesafeden alınır."* (6)

99. «**Nihayet onlardan**», yani kâfirlerden «**birine**» kurtuluşu olmayan «**ölüm gelip çattığında**», âhiretin halleri kendisine görününce, iman ve amel fırsatını kaçırdığından dolayı pişmanlık duyarak: «**'Ey Rabbim! Beni**» dünyaya «**geri döndür' der.**»

100. «**'Ta ki, terkettiklerime**», ihmal edip yapmadığım şeylere «**karşılık iyi bir amel yapayım'**» ve tevhid inancına bağlı kalayım. Âyet-i kerimedeki *"Ta ki, terkettiklerim"* sözünden, "yanlış ve kusurlu yaptıklarım" sözünün kastedildiği de söylenmiştir. Sanki onlar, bozdukları şeyleri düzeltmek üzere geri dönmeyi arzu etmişlerdir.

Ben fakir şöyle derim: "İyi amel, imana dayalı olarak yapılan ameldir. Yapılan şey şeklen iyi bir amel olarak görülse bile, imandan yoksun ise, gerçek anlamda bozuk bir amel sayılır. Çünkü sahibinin inkârı, o ameli boşa çıkarmıştır. Bu yüzden insan, amelinin boşa çıktığını görünce dünyaya geri dönmeyi ve iman edip hem şeklen ve hem de özüne uygun iyi bir amel yapmayı arzu eder."

Kurtubî bu konuda şu hususu dile getirmiştir: "Geri dönmeyi istemek sadece kâfirin arzusu değil, aynı zamanda görevlerini ihmal eden mü'minin de arzusudur."

«**Hayır.**» O, dünyaya asla geri döndürülmez. «**Bu, onun**», *"Ey Rabbim! Beni geri döndür!"* sözü, -ölüm anında aşırı üzüntüsünden dolayı- «**söylediği bir lâftan ibarettir.**» Fakat ona cevap verilmez. «**Onların gerisinde ise,**»

6- Müslim, hadisi *"Sahih"*inde *"Sıfatu'l-Cennet"* bölümünde, Ebû Hureyre'nin kendisinden tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/788.

onlarla geri dönüşleri arasında **«yeniden diriltilecekleri güne,»** yani kıyamet gününe **«kadar bir berzah»** kabirden ibaret bir engel **«vardır.»** Âyetteki *"Onların gerisinde"* sözü, anlam yönünden her ne kadar çoğul ise de, aslında "o kişinin önünde" demektir. Gerçekten kıyamet günü, dünyaya geri dönmekten bütünüyle ümit kesilir.

101. Kıyametin kopması için, yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın olacağı zaman ikinci defa **«sûra üflendiği zaman,»** - bugün dünyada olduğu gibi **«o gün artık aralarında»** akrabalık bağları ve dayanışmaları yok olduğundan, kendilerine fayda verecek- **«soylar kalmaz.»** Çünkü; *"Kişi o gün, kardeşinden, anne ve babasından, eşi ve çocuklarından kaçar."* (Abese: 34-36)

«Birbirlerine bir şey de soramazlar.» Orada, aşırı korkudan dolayı herkes kendi derdine düşeceğinden birbirlerine; "sen kimsin? Hangi kabileden ve soydansın?" gibi sorular soramazlar. Yüce Allah'ın şu ifadesi söz konusu olan bu duruma ters değildir: *"Birbirlerine dönüp sorarlar."* (Saffat: 50) Çünkü soru soramama, hesaba çekilmeden önce ve ikinci defa sûra üfleme anındadır. Daha sonra birbirlerine soru sorabilirler. Bununla birlikte kıyamet günü uzun bir gündür ve orada elli ayrı yer vardır ve bunlardan her biri bin yıllık bir mesafeye sahiptir. Bir yerde bulunanlarda, soru sorma ve tanışma fırsatı vermeyecek derecede aşırı korku ve dehşet hakimken, diğer bir yerde bulunanlar ise tam olarak ayılırlar ve birbirlerine soru sorarak tanışırlar.

Esmaî şöyle demiştir: "Mehtaplı bir gece Kâbe'yi tavaf ediyordum. O esnada hüzünlü bir ses işittim ve o sese doğru gittim. Bir de ne göreyim... zarif ve yakışıklı bir delikanlı Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş şöyle diyordu: 'Gözler uyumuş, yıldızlar kaybolmuş; sen, ey Allah'ım! Her şeye sahip, diri ve her an yaratıklarını gözetip duruyorsun!' Daha sonra delikanlı şu beyitleri terennüm etmeye başladı:

Karanlıklarda darda kalanın duâsını kabul eden,
Sıkıntı, dert ve hastalığı gideren!

Konukların, kâbe'nin etrafında uyuyor uyanıyor,
Sen, ey diri olan ve mahlûkatı gözeten! Uyumadın.

Ey Rabbim! Sana üzüntülü, şaşkın ve huzursuz olarak duâ ediyorum.
Kâbe ve Harem-i şerif hakkı için ağlamama merhamet et!

Her ne kadar affını ahmaklar umut etmeseler de,
Günahkârlara cömertçe davranan kim olabilir!

O genç, kendinden geçip yere düşünceye kadar bu beyitleri tekrar edip duruyordu. Ona yaklaştım ve baktım ki, Hz. Ali'nin torunu, Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin Ali! Hemen başını kucağıma aldım ve ben de onunla birlikte ağlamaya başladım. Ayılıp gözlerini açınca kendisine:

- Ey Efendim! Hz. Peygamber'in soyuna ve risâlet mâdenine mensup olmana rağmen bu ağlayış ve feverân neden? Allahü Teâlâ şöyle buyurmuyor mu? *"...Ey peygamber'in ev halkı! Gerçekten Allah sizden kusuru giderip sizi tamamıyla arındırmak ister."* (Ahzâb: 33) Bunun üzerine o, kalkıp oturdu ve bana:

- Ey Esmaî! O iş, bildiğin gibi değil. Çünkü Allah cenneti, Habeşli bir köle bile olsa, kendine itaat eden için yaratmış; cehennemi de Kureyşli bir kral bile olsa, kendine karşı gelen için yaratmıştır. Allah'ın şu ifadesini işitmedin mi? *"Sûra üflendiği zaman, o gün artık aralarında soylar kalmaz. Birbirlerine de bir şey soramazlar."*

فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (١٠٢) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ
فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ (١٠٣)
تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ (١٠٤) أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي
تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (١٠٥) قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ

عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْهَا
فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾

102. Kimlerin tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

103. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık onlar da kendilerine yazık etmişlerdir; cehennemde ebedî kalacaklardır.

104. Ateş onların yüzlerini yalar ve orada dişleri sırıtır kalır.

105. "Âyetlerim size okunuyordu da siz onları yalan sayıyordunuz, değil mi?"

106. "Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altteti. Biz bir sapıklar topluluğu idik" derler.

107. "Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (kötü işlere) dönersek, artık belli ki biz zalim kimseleriz."

108. Buyurdu ki: "Alçaldıkça alçalın orada! Benimle konuşmayın artık."

102. «**Kimlerin**» inanç ve ibadetten olan hesenelerinin «**tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.**» Arzu edilen her şeyi elde edenler ve kaçılan her şeyden kurtulan kimselerdir.

103. «**Kimlerin de tartıları hafif gelirse...**» Allah katında değer ve kıymet ifade eden inanç ve ibadetten herhangi bir sermayesi yoksa... Şüphesiz, bunlar kâfirlerdir. Nitekim Allahü Teâlâ onlar için şöyle buyurmuştur: *"...Biz kıyamet günü onlar için hiçbir ölçü tutmayız."* (Kehf: 105) «**Artık onlar da kendilerine yazık etmişlerdir; cehennemde ebedî kalacaklardır.**» Çünkü onlar, nefislerini terbiye etmeden vakitlerini öldürmüşler ve olgunluğa erme kabiliyetlerini köreltmişlerdir.

104. «**Ateş onların yüzlerini yalar,**» yakar «**ve orada**» aşırı yanmadan ötürü, **«dişleri sırıtır kalır.»** Onu yaktı anlamında, "Ateş onu sıcaklığıyle yaladı" denir. Burada en şerefli uzuvlar olması dolayısıyla, bizzat yüzler dile getirilmiştir. Burada *"sırıtmak"* olarak anlam verdiğimiz *"Külûh"*; tıpkı kızartılmış kelle gibi, dudakların dişlerden çekilmesi demektir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ateş kişiyi öyle dağlar ki, üst dudağı kafasının ortasına kadar çekilir ve alt dudağı da göbeğine kadar sarkar."* (7)

Âyet-i kerimede sözü edilenleri uyarmak, azarlamak ve hak ettikleri azabı hatırlatmak için kendilerine şöyle denir:

105. «'Âyetlerim size», dünyada **«okunuyordu da siz»** o zaman **«onları yalan sayıyordunuz, değil mi?'»**

106. «'Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altetti.» Üzerimize azgınlık egemen oldu da, böylesine kötü bir duruma düştük.

Kurtubî, bu âyetin anlamıyle ilgili olarak söylenen şeylerin en güzelinin şu söz olduğunu belirtmiştir: "Heves ve arzularımız bizi altetti."

Heves ve arzular burada *"azgınlık"* diye adlandırılmıştır. Çünkü bunlar, azgınlığa sebep olmaktadır. **«Biz»**, bundan dolayı **«bir sapıklar topluluğu idik.'»** Bu yüzden yalanlama ve diğer kötülükler konusunda yaptığımızı yaptık durduk **«derler.»**

107. «'Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha,» kötü işlere **«dönersek, artık belli ki biz zâlim kimseleriz.'»** Kendimize haksızlık etme konusunda haddi aşmışızdır.

108. Allah kahır yoluyla **«buyurdu ki: 'Alçaldıkça alçalın orada!...»** Susun ve sinin cehennnemde! Çünkü orası istek ve dilekte bulunma yeri değildir. Burada *"alçakdıkça alçalın"* diye tercüme ettiğimiz *"hasee"* kelimesi "Köpeğe karşı hiddetlenince köpek sindi" demek olan "hasa'tu'l-Kelbe" deyiminden alınmıştır. Yani, köpeklerin sindiği gibi sinin, demektir. Öyleyse bir köşeye sinin ve cehennemden çıkarılmayı ve dünyaya geri dönmeyi isteyerek **«Benimle konuşmayın artık!'»** Çünkü bu isteğiniz artık gerçekleşmez.

7- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Said el-Hudrî'nin hadisinden merfu olarak tahric etmişlerdir. Tirmizî bu hadis için, "Hasen, garib" tabirlerini kullanmıştır.

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِى يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (١٠٩) فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰى
أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِى وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ (١١٠) إِنِّى
جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ (١١١) قَالَ كَمْ
لَبِثْتُمْ فِى الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ (١١٢) قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعَادِّينَ (١١٣) قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (١١٤) أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ
إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (١١٥)

109. Kullarımdan bir zümre şöyle diyordu: "Rabbimiz! Biz iman ettik. Öyleyse bizi bağışla ve bize merhamet et. Sen, merhametlilerin en hayırlısısın."

110. Siz ise onları alaya aldınız. Sonunda onlar (la alay etmeniz) size Beni yadetmeyi unutturdu ve siz onlara gülüyordunuz.

111. Bugün Ben onlara, sabretmelerinin karşılığını verdim; onlar hakikaten muradlarına erenlerdir.

112. Allah: "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar.

113. "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte saymasınız bilenlere sor"derler.

114. Şöyle buyurur: "Sadece az bir süre kaldınız. Keşke siz bilseydiniz.

115. Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

109. «Kullarımdan bir zümre», ki onlar mü'minlerdir. Dünyada **«şöyle diyordu: 'Rabbimiz! Biz iman ettik.»** Seni ve Senden gelen her şeyi doğruladık. **«Öyleyse bizi bağışla»** günahlarımızı ört **«ve bize merhamet et.»** Cennete kavuşmayı ve cehenemden kurtulmayı bize lütfet. **«Sen, merhametlilerin en hayırlısısın.'»** Çünkü Senin merhametin, her rahmetin kaynağıdır.

110. «Siz ise onları alaya aldınız.» Yani, yakarmayı bırakıp susun. Çünkü siz, duâ edenlerle alay edip duruyordunuz. **«Sonunda, onlar»**la alay etmeniz **«size Beni yadetmeyi,»** hatırlamayı ve Benden korkmayı **«unutturdu ve siz onlara gülüyordunuz.»** Bu hâl, alay etmenin had safhasıdır. Nitekim Mukâtil b. Süleyman şöyle demiştir: "Bu âyet, Bilâl, Ammar, Selman, Süheyb ve onlar gibi fakir olan Ashab hakkında inmiştir. Ebû Cehil, Utbe ve Ubey b. Halef gibi inkârcı Kureyşliler, onlarla ve Müslümanlıklarıyla alay ediyor ve kendilerine eziyette bulunuyorlardı.

111. «Bugün Ben onlara, sabretmelerinin,» eziyetlerinize katlanmalarının **«karşılığını verdim; onlar hakikaten muradlarına erenlerdir.»** Yani kendilerine, tüm arzuları doğrultusunda hakettikeri kurtuluşu lütfettim.

112. Sonra **«Allah»** Teâlâ, inkârcılara kaldıkları süreyi hatırlatmak için: **«'Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?' diye sorar.»**

113. Bu soruya karşılık onlar da, dünyada kaldıkları süreyi, cehenneme girdikleri andan itibaren geçen süreye oranla az görerek: **«'Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte saymasını»** günleri hesap etmesini **«bilenlere sor.'»** Gerçekten biz, azap içinde olmamızdan dolayı o süreyi hatırlayamıyoruz ve hesap edemiyoruz, **«derler.»**

114. Bunun üzerine Allahü Teâlâ onların, dünyada kaldıkları süreyi az görmelerini doğrulayarak: **«Şöyle buyurur: 'Sadece az bir süre kaldınız, keşke siz bilseydiniz.»** O takdirde bugün bildiğiniz gibi, orada az kaldığınızı da bilecektiniz.

Bil ki dünya, bir bulut gölgesi gibidir.
Bir gün seni gölgeler; sonra kaybolur gider.

Geldiği zaman sevinip durma,
Kaybolduğunda da sabırsızlanma.

Büyük zatlardan biri şöyle demiştir: "Dünyaya kapılmayın. Çünkü dünya, kimseyi ebedî bırakmaz. Dünyayı terketmeyin de. Çünkü ahiret, ancak onunla kazanılabilir."

115. «Sizi sadece boş yere yarattığımızı», aşırı gafletimizden dolayı sizi anlamsız varettiğimizi **«ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?'»**

Hakim Tirmizî şöyle demiştir: "Yüce Allah insanları, O'na kulluk etmeleri için yaratmıştır. Bu sebeple ibadet ettikleri zaman onları mükâfatlandırır ve ibadeti terkettiklerinde de cezalandırır. Onlar, Allah'a kulluk ettikleri takdirde, dünyanın köleliğinden kurtularak değerli zatlar oldukları gibi, ahirette de krallar gibi olurlar. Fakat kulluğu terkederlerse bugün zelil, alçak ve kınanan köleler oldukları gibi, yarın da cehennem tabakaları arasında, cezalarını çektikleri yerde düşman sayılırlar."

Rivayete göre Behlûl Dânâ şöyle demiştir: "Birgün Basra caddelerinin birinde geziyordum. Baktım ki, iki çocuk ceviz ve bademle oynuyorlar; başka bir çocuk da onlara bakıp ağlıyor. Bunun üzerine kendi kendime, şu çocuk bu çocukların elinde bulunan şeylere ve oynayacak bir şeye sahip olmadığından dolayı üzülüyor, onun için ağlıyor, dedim. Hemen çocuğa seslenerek: 'Yavrum! Ne diye ağlıyorsun? Sana, çocuklarla oynayabileceğin cevizle badem satın alayım' dedim. Çocuk gözlerini bana dikti ve : 'Ey aklı kıt insan! Biz, oyun için yaratılmadık,' dedi. Ben de ona şunu sordum: 'Yavrum! Öyleyse ne diye yaratıldık' Çocuk: 'İlim ve ibadet için' dedi. Ben: 'Allah hayrını versin! Bunu nereden öğrendin?' dedim. Çocuk: 'Allahü Teâlâ'nın, *"sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız"* (Mü'minûn: 115) sözünden,' dedi. Ben: 'Seni, hikmet sahibi biri olarak görüyorum. Bana biraz öğüt ver,' dedim. Bunun üzerine şu beyitleri okudu:

Dünyanın hızla gitmeye hazırlandığını görüyorum.
Ne dünya insan için, ne de insan dünya için ebedî olabilir.

Sanki dünyada ölüm ve musîbetler gencin nefsine koşan bir attır.
O halde ey dünyaya aldanan kişi! Dikkat et. Oradan güvenli olanı al!

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
رَبُّ الْعَرْشِ الْكَر۪يمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَۙ
لَا بُرْهَانَ لَهُ بِه۪ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّه۪ۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ
﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿١١٨﴾

116. Mutlak Hâkim ve Hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bereketli Arş'ın sahibidir.

117. Kim Allah'la birlikte başka bir ilâha taparsa -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin yanındadır. Şurası muhakkak ki, kâfirler iflâh olmaz.

118."Rabbim! Bağışla ve merhamet et! Sen, merhametlilerin en hayırlısısın" de.

116. «Mutlak Hâkim ve Hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bereketli Arş'ın sahibidir.» Yani Allah, zatı, sıfatları ve fiillerinde yücedir. Fiillerinin hikmet ve faydalardan uzak olmasından münezzehtir; var etme ve yok etmede mutlak hüküm O'na aittir. Bununla birlikte kendisinden başka her şey, yüce hükmüne boyun eğmiş kul- köledir.

Âyet-i Kerimede Arş'ın, bereketli olarak nitelendirilmesi; orada, Hakk'ın bereket ve rahmetinin bolca dağıtılma yeri olduğundan kaynaklanmaktadır. Allah'ın rahmet ve bereketinin izleri oradan yayılıp durmaktadır.

117. «Kim Allah'la birlikte başka bir ilâha taparsa, -ki bu hususla ilgili», ona tapmakla alâkalı, **«hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabinin yanındadır.»** Hak ettiği cezayı Allah ona verir. **«Şurası muhakkak ki, kâfirler iflâh olmaz,»** kötü hesap ve azaptan kurtulamazlar.

118. «'Rabbim! Bağışla ve merhamet et!» Hz. Peygamber, Allah'ın en sevgili kulu olmasına ve peygamberlik rütbesine rağmen, ilâhî af ve merhamet dilemesinin emredilişi, O'nun dışındaki kimselerin buna ne kadar muhtaç olduklarına irşâd içindir. **«Sen, merhametlilerin en hayırlısısın' de.»** Âyet-i kerime, Yüce Allah'ın kuluna merhamet ettiği zaman artık ona ebediyyen öfkelenmeyeceğine işaret etmektedir. Çünkü O'nun rahmeti ezelîdir, değişikliğe uğramaz.

Nakledildiğine göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Vahiy geldiği zaman Rasûlüllah'ın yanında arı uğultusuna benzer bir ses duyulurdu. Allah'ın Rasûlüyle birlikte bir süre kaldık. Sonra o, kıbleye yöneldi ve ellerini kaldırarak şöyle duâ etti: *'Allah'ım! Bize artır, eksiltme. Bize ikram et ve bizi zayıf düşürme. Bize lütfet ve bizi lütfundan mahrum bırakma. Bizi tercih et ve başkalarını bize tercih etme. Bizden hoşnut ol ve bizi hoşnut et!"* Daha sonra Hz. Peygamber: *"Bana on âyet inmiştir ki, bu âyetlere göre hareket edenler cennete girerler"* diyerek,*"Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir."* (Mü'minûn: 1) âyetinden itibaren on âyet okudu." (8)

Allah'ın yardımı ve O'nun başarılı kılmasıyla Mü'minûn Sûresi'nin tefsiri bitmiştir.

8- Hadisi Tirmizî, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde tahric etmişlerdir. Hafız İbn Kesir de onu zikretmiştir. 2/558.

NÛR SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 64 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Kurtubî: "Bu sûrenin amacı, iffet ve örtünme hükümlerini ortaya koymaktır" demiştir. Yine bu sûreyle ilgili olarak Hz. Ömer, Kûfe'ye: "Kadınlarınıza Nûr sûresi'ni öğretin" diye bir mesaj göndermiştir.

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ①

1. Bu, indirdiğimiz ve içindeki hükümleri farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız diye onda apaçık âyetler indirdik.

1. «Bu,» Cebrail vasıtasiyle ilâhi âlemden **«indirdiğimiz ve içindeki hükümleri»** kesin olarak **«farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız»**, gereğini yerine getirirsiniz **«diye onda apaçık âyetler indirdik.»** Âyet-i kerimedeki *"indirdik"* sözüyle *"sûre"* kelimesinin niteliği belirtilmiş olduğu gibi, yine "sûre" kelimesinin nekre (belirsiz) olarak gelmesiyle de bizzat yüceliği vurgulanmıştır.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانٖي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فٖي دٖينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ
② اَلزَّانٖي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا
يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ ③

2. Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde o ikisine acıma duygusu sakın sizi kaplamasın! Mü'minlerden bir grup da, onlara uygulanan cezaya şahit olsun.

3. Zina eden erkek, ancak zina eden, ya da müşrik olan bir kadınla evlenebilir; zina eden kadın da ancak zina eden, ya da müşrik olan bir erkekle evlenebilir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.

2. «Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine...» Buradaki ifadeyle, zikredilen açık âyetlerin ayrıntılarına ve hükümlerinin açıklanmasına geçilmiştir. *Zinâ*, şer'î bir akid, yani nikâh olmadan, cinsi ilişki kurmaktır. Zinaya boyun eğen kadına *"zâniye"*, zina yapan erkeğe de *"zâni"* denir. Âyette "zâniye", "zâni"den önce geçmiştir. Çünkü zina fiilinde asıl itici güç rolünü oynayan kadındır. Nitekim kadın, erkeğe zina etme fırsatı tanımazsa zina fiili tahakkuk etmez.

«Yüz değnek vurun.» Burada *"değnek vurmak"* anlamına gelen *"celd"*, aslında cilde vurmak demektir. Nitekim, "karnına vurdu" sözünde ise karın anlamındaki "batn" kelimesinden türetilmiş olan "betane" kelimesi, sırtına vurdu anlamında da "zahara" kullanılır. Âyet-i kerimedeki, yüz değnek vurma cezası, önceleri evli ve bekârlar için genel iken, daha sonra bu hüküm, evli olanlar için kaldırılmış ve yerine "recm" cezası getirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in Maiz ve başka birini recmetmiş olması, evliler için bu hükmün kaldırılmış olması konusunda bizim için yeterli delildir. Aynı zamanda, Maiz'in recm edilmesi olayı, hadis-i şerifle Kur'ân âyetinin neshine bir örnektir. Öyleyse, eğer zina suçu işleyen evli biriyse recmedilir; bekârsa yüz değnek vurulur.

Ebû Hanife'ye göre, evli olanın recmedilebilmesi için şu altı şart gerekmektedir: Müslüman olmak, hür olmak, akıllı olmak, erginlik çağına gelmek, evli olmak, bizzat cinsî ilişkide bulunmak... Bu şartlardan biri eksik olursa recm cezası uygulanmaz.

«Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde,» O'na itaatte ve cezayı uygulamada **«o ikisine acıma duygusu sakın sizi kaplamasın!»** Burada acımak, ya da merhamet göstermek anlamındaki *"re'fe"* kelimesinin belirsiz olarak gelmesi azlık ifade etmesi içindir. Yani, az da olsa, o kişiye acıma duygusu içine girmeyin. Aksi halde cezalarını hafifletme yoluna gidersiniz. Çünkü dövülen şahıs yalvarır, yardım diler ve kendine acındırmaya çalışır; hatta bayılabilir de. Bu manzara karşısında icra makamı veya cezayı uygulayan kişi, ona acıyarak Allah'ın hükmünü yerine getirmede ve tam yüz sopa atmada gevşeklik gösterebilir. Yani, sayıda eksiltme yapması yanında vurmayı da hafifletebilir. Oysa Yüce Allah, insan karakterinde mevcut olan acıma ve merhamet duygusuna büyük önem vermekle birlikte, bu fiili işleyenler için bunu nehyetmiştir. İnsan normal durumlarda şüphesiz merhametli olmalıdır. Ancak burada Yüce Allah'ın nehyettiği acıma, O'nun hükmünü yerine getirmeye engel olan ve dinî hükümleri ortadan kaldırmaya sevkeden acıma duygusudur. *"Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız"* ifadesi, itici güç olmakta, Allah ve O'nun dini konusundaki hükümlere bağlılığı kamçılamaktadır. Çünkü Allah'a ve İslâm'a inanmak, Allah'a kulluk etmekte ciddiyeti gerektirir.

«Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.» Mü'minlerin, söz konusu cezanın uygulanması anında hazır bulunmaları; suçlunun, toplumun iyi insanlarından daha çok utanması, dolayısıyle cezayı daha fazla hissetmesi amaçlanmıştır.

Âyette geçen *"şuhûd"* orada bulunmak, *"azap"* da şiddetli acıtmak demektir. Azap olarak zikredilmesi bunun bir ceza olduğunun delilidir. Aynı zamanda "nekâl" (ibret veren ceza) olarak zikredilmesi, tekrar aynı fiili işlemeye dönmekten men edici bir ceza olduğu içindir.

Erkeğe değnek vurulurken, ayağa kaldırılır, belden aşağısını örten kısmı hariç olmak üzere, elbisesi çıkartılır; başı, yüzü ve avret mahalleri dışında vücudunun her tarafına ceza uygulanır. Kadına ise, oturarak, sadece dış örtüsü, mantosu vs. çıkartılır ve öylece uygulanır. Öte yandan, birine hem sopa ve hem de recm cezası verilmediği gibi, siyasî bir amaç dışında, sopa ve sürgün cezası da birlikte verilemez.

Diğer taraftan zina eden hasta evli kimse de recmedilir, ancak cezası iyileşinceye kadar ertelenir. Zina eden hamile kadın da doğum yaptıktan ve nifas müddeti bittikten sonra recmedilir. Köleye ise, hür insana uygulanan cezanın yarısı uygulanır. Bu cezayı efendisi, otorite sahibinin izni olmadan uygulayamaz. Şafiîlere göre ise izin olmadan da uygulayabilir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bir yerde had cezasının yerine getirilmesi, o yerin halkı için kırk günlük yağmurdan daha hayırlıdır."*(1)

Şüphesiz zina, haram ve dolayısiyle büyük bir günahtır. Huzeyfe'nin naklettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Zinadan sakının. Çünkü zinada altı kötülük vardır. Bunlardan üçü dünyada, üçü de âhirettedir. Dünyadaki kötülükleri: Zina, insanın değerini yok eder, fakirleştirir ve ömrü kısaltır. Âhirete yönelik olanları ise, Allah'ın gazabı, kötü hesap ve cehenem azabıdır."*

3. «Zina eden erkek, ancak zina eden, ya da müşrik olan bir kadınla evlenebilir; zina eden kadın da ancak zina eden, ya da müşrik olan bir erkekle evlenebilir.» Kur'an'da nikâh, cinsî ilişki kurmak değil, evlenmek anlamında alınmıştır. Nitekim Râgıb İsfahânî şöyle demiştir: "Nikâh, aslında akit, evlilik demektir; sonra dolaylı olarak ondan cinsî ilişki kastedilmiştir. Bunun tersi ise, yani nikâhın öncelikle cinsî ilişki anlamına gelip sonra da dolaylı olarak ondan evliliğin anlaşılması mümkün değildir." Çünkü cinsî ilişki-

---

1- Hadisi Nesaî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir. Hadisin bir benzerini de Suyutî zikretmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/215.

nin anlatılması çirkin görüldüğü için, bu anlamdaki kelimeler hep kinayedir. Âyetteki hüküm, bu genel alışkanlığa göre konulan bir hükümdür. Bu hükmün amacı, mü'minleri zina yapanlarla evlenmekten alıkoymaktır.

Genelde zinaya meyleden kişi, dindar hanımlarla evlenme yerine, kendisi gibi günahkâr veya müşrik bir kadınla evlenmeyi tercih eder. Bunun yanında dindar erkekler de fahişe kadınla evlenmek istemezler ve ondan nefret ederler. Onunla ancak, kendisi gibi günahkâr veya müşrik bir erkek evlenmeyi arzu eder. Çünkü benzeşme, uyuşmanın ve bir arada bulunmanın sebebi sayılır.

Âyet-i kerime, Medine'de bulunan fahişe kadınlarla -kazançlarından kendilerine verirler ümidiyle- evlenmek isteyen fakir muhacirler hakkında inmiştir. Söz konusu muhacirler, bu konuda Rasûlüllah'tan izin istediklerinde kendilerine bu hareketin, zina edenlerin işleri ve müşriklerin özellikleri olduğu anlatılarak bu istekten vazgeçirilmişlerdir.

«Bu,» zina edenlerle evlenme işi **«mü'minlere haram kılınmıştır.»** Çünkü bu tür bir evlilikte fâsık kimselere benzeme ve töhmet altında kalma yanında, aleyhte konuşulmasına ve soyun kınanmasına sebep olmakta; mü'minlere şöyle dursun neredeyse en düşük ve en rezil birine bile yakışmayan birtakım kötülüklere kaynak olmaktadır.

Âyetteki bu hüküm, ya nüzûl sebebine bağlı olarak belli kişilere mahsustur, ya da, *"İçinizdeki bekârları evlendirin"* (Nûr: 32) âyetiyle hükmü kaldırılmıştır. Çünkü bu hüküm, metres hayatı yaşayan kadınları da kapsamaktadır. Nitekim İbn Abbas'a bu durum sorulunca: *"Metres hayatıyla başlayan ilişki, sonunda evliliğe dönüşmüştür; haram ise helâli haram kılmaz"* demiştir. (2)

وَالَّذِينَ

يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ

---

(2) Hadisi Taberânî ve Dârekutnî tahric etmişlerdir. İbn Ebî Hâtem de hadisi, anlam yönünden benzer şekilde rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/583.

ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ (٤) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥) وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ
لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ
بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (٦) وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ
اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٧) وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ
تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (٨) وَالْخَامِسَةَ
اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٩) وَلَوْلَا
فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ (١٠)

4. Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.

5. Ancak bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

6. Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onlardan her birinin şahitliği, *kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.*

7. Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

8-9. Kadının da, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yeminle şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır.

10. Ya, Allah'ın size bol lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı?

4. «Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra» bu isnadın doğruluğuna tanıklık yapmak üzere **«dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun...»** Yani, iftira edenlerin herbirine, hür olanlarına seksener ve köle olanlarına ise kırkar değnek vurun. Çünkü, yalanları ortaya çıkmış ve şahit getiremedikleri için suç isnadında bulundukları anlaşılmıştır. Diğer had cezalarında olduğu gibi, bu konuda da kadınların şahitliği geçerli değildir.

Âyette geçen *"remy"* aslında taş ve benzeri şeyi atmaktır. Burada kinâye yoluyla iffetli kimselere zina isnadında bulunmak anlamında kullanılmıştır.

Müctehitler, namuslu hanımlara zina isnadının suç sayılabilmesi için şu beş şartın bulunması gerektiği konusunda birleşmişlerdir: 1- Hür olmak, 2- Erginlik çağına gelmek, 3- Akıllı olmak, 4- Müslüman olmak, 5- Zinadan masum bulunmaktır.

Şu halde, ergenlik döneminin başlangıcında bir sefer zina edip sonra tevbe ederek durmunu düzelten birine zina isnat eden kişiye ceza verilmez. Zina isnat etmek ise, birinin bir hanıma, "fahişe!" veya bir erkeğe, "zina edenin oğlu!, piç!" gibi ifadeler kullanmasıdır.

«Ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.» Çünkü, böyle bir suçlamada bulunan kişi, sözüyle suçsuz bir insana eziyet etmiştir. Öyle ise suçuna uygun olarak o da cezalandırılmıştır. O halde, zina isnadında bulunanların tevbe edip durumlarını düzeltmiş olsalar bile, hiçbir şahitliklerini hayatları boyunca asla kabul etmeyin.

5. «Ancak bundan sonra,» yani işledikleri bu büyük günahın ardından **«tevbe edip durumlarını»**, işlerini, telafi yoluyla **«düzeltenler müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.»** Bu sebeple söz konusu kişileri bu hatadan dolayı sorguya çekmez ve onları günahkârlar sınıfına dahil etmez. Çünkü Allah'ın bağışlaması çok ve merhameti boldur.

Allah Rasûlü, Müslümanların kusurlarını araştıran ve sırlarını yayan kişilere karşı sert davranmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ey diliyle inandığını söyleyip kalben inanmayanlar topluluğu! Müslümanların kusurlarını araştırıp durmayın! Kuşkusuz Allah, Müslümanların kusurlarını araştıranları kıyamet günü şahitler huzurunda rezil eder."*[3] Yine Hz. Peygamber; *"Kim, bir Müslümanın kusurunu örterse, Allah da onun, hem dünyada ve hem de âhirette kusurunu örter"*[4] buyurmuştur.

6. «Eşlerine zina isnadında bulunup...» Yani eşlerine, "seni fahişe!", "fahişelik ettin" veya "seni fahişelik ederken gördüm" demek sûretiyle zina isnat edenler var ya...

İbn Abbas şöyle demiştir: "*'Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra dört şahit getiremeyenlere...'* (Nûr: 4) âyeti inince, Âsım b. Adi el-Ensârî şöyle dedi: İçimizden biri, evine gidip hanımının üzerinde birini görse ne olacak? Bu duruma şahitlik edecek dört kişi buluncaya kadar adam işini bitirip gidecek; onu öldürse öldürülür. Eğer birine; 'Falancayı şu hanımla yakaladım' derse dövülür; susarsa, öfkelenmesi gereken şeye susmuş olacak. 'Ey Allah'ım! Sen bir çıkış yolu göster!'"

Adı geçen Âsım'ın, Uveymir adında amcasının bir oğlu vardı. Uveymir Asım'a gelerek: "Ben, Şerik b. Sehma'yı eşimin üzerinde gördüm" dedi. Bunun üzerine Âsım Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Daha önce dile getirdiğim mesele ailem içerisinde ne çabuk başıma geldi" dedi. Hz. Peygamber ona ne olduğunu sorunca da: "Amcamın oğlu Uveymir bana, hanımının üzerinde birini gördüğünü söyledi" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hepsini huzuruna çağırarak Uveymir'e hitaben: *"Eşinden, aynı zamanda amcanın kızından dolayı Allah'tan kork, ona zina suçu isnad etme!"* buyurdu. Uveymir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin olsun ki, Şerik'i onun üzerinde gördüm ve ben, dört aydan beri ona yaklaşmadım. O ise başkasından hamiledir" dedi. Bu sefer Rasûlüllah, Uveymir'in hanımına dönerek ona: *"Allah'tan kork ve bana, yaptığını doğru olarak anlat!"* buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Gerçekten Uveymir, çok kıskanç bir adamdır. O, Şerik'in bana göz diktiğini ve benimle konuştuğunu gördü ve kıskançlığı onu, böyle konuşmaya itti" dedi. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.

---

[3] Ebû Davûd, hadisi *"Edeb"* bölümünün *"Gıybet"* bahsinde tahric etmiş; Ahmed b. Hanbel de *"Müsned"*inde rivayet etmiştir. İsnadı sahih olan bir hadistir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/653.

[4] Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce yakın lâfızlarla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/197.

İşte bu şekilde, eşlerini zina suçuyla suçlayıp sonra **«da kendilerinden başka»** olaya tanık olan **«şahitleri olmayanlara gelince, onlardan her birinin»** geçerli **«şahitliği,»** zina isnad etmesinde **«kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.»**

7. **«Beşinci defa da,»** beşinci şahitliği de **«eğer»** zina isnad etmesinde **«yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.»** Erkek lânet okuduğu zaman eşi göz altında tutulur; suçunu itiraf ederse recmedilir, aksi halde o da kocasına lânet okur.

8-9. **«Kadının da, kocasının»** kendisine zina suçu yükleme konusunda **«yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yeminle şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer kocası»** zina isnadında **«doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerinde olmasını dilemesi, kendisinden»** dünyevî **«cezayı kaldırır.»** Burada yemin sırasında, *"gazabın kendi üzerinde olması"*nın kadın tarafında zikredilmesinin amacı, ona gözdağı vermektir. Çünkü kadınlar, genelde lâneti kullanırlar. Bu sebeple belki böyle bir pozisyonda kalblerinden lânet okuma geçer ve ona cüret ederler.

10. **«Ya Allah'ın size bol lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı»** anlatılması güç olan bazı şeyler olurdu.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ
بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي
تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

11. Bu ağır iftirayı uyduranlar, kuşkusuz içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın. Aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her birine günah olarak ne işlemişse (onun cezası) vardır. Onlardan bu günahın büyüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.

11. «Bu ağır iftirayı» ve yalanı **«uyduranlar...»** Bundan amaç Hz. Âişe (r.a.) hakkında yayılan yalan haber, yani *"ifk"* olayıdır. Dolayısıyla bu âyet, onun sahip olduğu güvenilirlik, iffet ve şeref dolayısıyla övgüye lâyık biri olduğunu göstermektedir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, sefere çıkmak istediği zaman hanımları arasında kur'a çeker, kur'a kime çıkarsa onu yanına alırdı. Nitekim, hicretin beşinci yılında Benî Mustalik Gazası'nda kur'a Hz. Âişe'ye çıkmış ve Rasûlüllah onu yanına almıştı. Bu olay, örtünme âyeti indikten sonra olmuştur. Hz. Âişe, bu sefer esnasında kendisine yapılan büyük iftirayı şöyle dile getirmiştir:

"Hevdec'e (devenin üzerine konan ve özel olarak hazırlanan kapalı çadıra) yerleştirildim ve yola devam edip gittik. Dönerken Medine'ye yaklaştığımız sırada bir yerde konakladık, ben de bineğimden indim. Hareket saati yaklaştığı sırada kalktım ve ihtiyacımı gidermek üzere yürüyüp ordugâhı geçtim. İhtiyacımı giderdikten sonra da bineğime yöneldim ve bu arada gerdanlığımın düşmüş olduğunu gördüm. Bunun üzerine onu aramaya koyuldum ve bu arama bir hayli vaktimi aldı. O arada, hevdecimi yüklemekle görevli olanlar hevdeci alarak devenin üzerine koymuşlar ve hafifliğimden dolayı, beni de içinde sanmışlardı. Gerçekten o dönemde az yemekten dolayı kadınlar zayıftı. Bu sebeple hevdeci kaldırdıklarında hafifliğine şaşmamışlardı. Sonra deveyi sürüp götürmüşler. Gerdanlığımı bulup konaklama yerine dönünce kimse yoktu. Beni kaybettiklerini, dolayısıyla dönüp arayacaklarını düşünerek, daha önce bulunduğum yere oturdum; derken uykum geldi ve orada uyuyakaldım. Ashabın ileri gelenlerinden Safvan b. Muattal es-Sülemî, ordunun arkasında bulunuyordu. O da gelip bulunduğum yere yakın bir yerde sabahlamış ve uyuyan bir insanı karartı halinde görmüş ve hemen yanıma gelerek beni tanımış. Onun, 'İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn' (Biz Allah için varız ve biz O'na döneceğiz) demesiyle uyandım ve hemen elbisemle yüzümü örttüm. Allah'a yemin olsun ki, ona hiçbir şey söylemedim ve kendisinden de, bu ifadenin dışında bir söz duymadım. Sonra o, devesini çöktürdü ve ben de kalkarak deveye bindim. Daha sonra deveyi çekti, yürüdü ve nihayet orduya yetiştik. İndiğimiz zaman benim hakkımda yalan ve iftira uydurarak helâk olan olmuş ve bu iftirayı ordugâhta ilk çıkarıp yayan münafıkların reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl olmuştur. Abdullah b. Übey b. Selûl, münafıklar grubuyla birlikte bulunuyordu. Yanlarından geçince bu gruba: 'Bu kadınla yanındaki kim?' diye sormuş. Gruptakiler de: 'Âişe ile Safvan' demişler. Bunun üzerine İbn Selûl: 'Kâbe'nin Rabbine andolsun ki o, onunla ilişkide bulunmuştur' demiş; onlar da bu iftirayı alıp yürümüşler ve herkese söylemeye ve dedikoduya başlamışlardır."

Hz. Âişe devamla şöyle demiştir: "Medine'ye geldik ve bir süre sonra hastalandım. Haber, Allah Rasûlüyle babama ve anama ulaşmış, fakat ben hiçbir şey hissedemedim. Ancak, rahatsız olduğum zamanlarda Allah Rasûlü'nden görmüş olduğum yakın ilgiyi bu sefer göremediğimden şüphelendim ve bu durum karşısında Rasûlullah'a hitaben: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Hastalığımla ilgilenmeleri için babam ve anamın yanına gitmeme müsaade eder misiniz?' dedim. O da: *'Bence gitmende bir sakınca yoktur'* dedi. Bunun üzerine ben, ailemin evine gittim ve iyileşinceye kadar, yirmi küsur gün orada kaldım. Bir gece Mıstah'ın annesiyle birlikte ihtiyacımızı görebileceğimiz yere çıktık ve işimiz bitince eve döndük. Bu arada Mıstah'ın annesinin ayağı kaydı. Bunun üzerine bir şeyler mırıldandı ve oğlunu kastederek: 'Kahrolsun Mıstah' dedi. Ben: 'Bedir savaşı'na iştirak eden birine bedduâ mı ediyorsun?' diye sordum. Mıstah'ın annesi: 'Söylediğini duymadın mı' diye karşılık verdi. Ben de ona ne söylediğini sordum. Bunun üzerine Mıstah'ın annesi, bana iftira edenlerin söylediklerini anlattı. Bu yüzden hastalığım arttı ve o gece hiç uyumadan sabaha kadar ağladım durdum. Öte yandan Rasûlüllah, benimle ilgili olarak istişarede bulunmuş; bir kısmı benden ayrılmasını ve bir kısmı da sabretmesini önermişler. O halde bir ay beklemiş ve benimle ilgili olarak ona herhangi bir şey vahyedilmemişti. Bu arada beni ziyarete geldi; yanımda annemle babam vardı. Oturdu ve Allah'a hamd ü sena ettikten sonra şöyle buyurdu:

'Âişe! Senin hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer sen suçsuzsan Allah suçsuzluğunu ortaya koyar; fakat bir kusur işlemişsen Allah'tan bağışlanmanı iste ve tevbe et! Çünkü kul, suçunu itiraf edip Allah'a tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder.' Rasûlüllah sözünü bitirince gözlerim-

den yaş boşandı ve babama: 'Benim adıma Rasûlüllah'a cevap verir misiniz?' dedim. Babam: 'Allah'a yemin olsun ki, Rasûlüllah'a ne söyleyeceğimi bilemiyorum' dedi. Bunun üzerine anneme dedim ki: 'Benim adıma Rasûlüllah'a cevap verir misin?' Annem de: 'Allah'a yemin olsun ki, Rasûlüllah'a ne söyleyeceğimi bilmiyorum' dedi. Ben de onlara: 'Bu sözü duydunuz; gönlünüzde yer etmiş ve onu doğruluyorsunuz. Ben size, kesinlikle suçsuzum desem bana inanmazsınız; bu işi kabullensem Allah benim suçsuz olduğumu biliyor. Allah'a yemin ederim ki, bana ve size örnek teşkil edecek, Yusuf'un babası Yakub'un sözünden başka bir söz bulamıyorum. Nitekim o şöyle demişti: *'Güzelce sabretmekten başka elimden bir şey gelmez. Söylediğiniz şeye göre, yardımına sığınılacak ancak Allah'tır.''* (Yûsuf: 18)

Hz. Âişe yine devamla şöyle demiştir: "Sonra dönüp yatağıma yattım. Allah'a yemin olsun ki, o zaman suçsuz olduğumu ve Yüce Allah'ın suçsuzluğumu mutlaka ortaya koyacağını biliyordum. Fakat bu konuda bir âyet ineceğini hiç düşünmemiştim. Çünkü halimi, ilâhî mesajla suçsuzluğumun dile getirilmesi derecesinden daha düşük görüyordum. Ancak ben, Rasûlüllah'ın Allah'ın yardımıyla beni temize çıkaracağı bir rüya görmesini umuyordum. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Rasûlü yerinden kalkıp evden çıkmadan vahyin indiği andaki sıkıntılı hal kendisine gelmiş, hemen üzeri örtülmüş ve başının altına bir yastık konmuştu. Kendisine inen sözün ağırlığından dolayı terleri, dolu taneleri gibi dökülüyordu. Bu halinden açılınca gülerek mübarek yüzündeki teri silmeye başladı; ilk söylediği söz şu oldu: *'Müjde ey Âişe! Allah seni temize çıkardı.'* Bunun üzerine annem bana; Rasûlüllah'ı kastederek: 'Kalk ve onu sena (teşekkür) et' dedi. Ben de: 'Sadece Allah'ı sena ederim' dedim. İşte Yüce Allah bu olaydan dolayı, *'Bu ağır iftirayı uyduranlar...'* diye başlayan âyetten itibaren bazı âyetler indirmiştir. Allah'ın Rasûlü, bu âyetlerin nazil olmasından sonra minbere çıkarak ashabına hitap etmiş ve bu âyetleri okumuş; bu iftirayı uyduranlara da seksener sopa atılmasını emretmiştir." (5)

İşte böyle asılsız bir iftirayı uyduranlar, **«kuşkusuz içinizden bir gruptur.»** Buradaki gruptan maksat, Abdullah b. Ubey, Zeyd b. Rufaa, Mıstah b. Esâse, Cahş'ın kızı Hamne ve bunlara destek olanlardır.

«Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın. Aksine o,» size büyük se-

---

5- Olay, sahih hadis kitaplarında zikredilmiştir. Hadis bütünüyle, Buharî ve Müslim'de, Hz. Âişe'den rivayetle Zühri'den nakledilmiştir.

vap kazandırdığından dolayı, **«sizin için bir iyiliktir.»** Çünkü olay, açık bir imtihan ve belli bir sıkıntıdır. Bu mesajın muhatapları başta Rasûlüllah olmak üzere Hz. Ebû Bekir, Âişe, Safvan ve bu büyük iftiranın üzüntüye boğduğu diğer mü'minlerdir. Âyet, onlar için bir teselli kaynağı olmuştur.

«Onlardan,» o gruptan **«her birine,»** olaya karıştığı ölçüde **«günah olarak ne işlemişse (onun cezası) vardır. Onlardan,»** yani o iftiracı gruptan **«bu günahın büyüğünü»**, iftiranın büyük bir bölümünü **«yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.»** Burada adı belirtilmeyen kişi Abdullah b. Selûl'dür. Çünkü Rasûlüllah'a düşmanlık olsun diye Hz. Âişe'ye iftira atan ve onu insanlar arasında yayan odur. Bu sebeple ona büyük bir azap vardır. Nitekim kötülüğün büyük bir bölümü ondan kaynaklanmış, dolayısıyla bu yalan kampanyaya katılanların her birinin hak ettiği ceza kadar o da ceza hak etmiştir.

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kim, kötü bir çığır açarsa, onun günahına, kıyamet gününe kadar ona göre amel edenlerin günahı da eklenir..."*[6]

لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ
ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًاۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ
مُب۪ينٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَٓاؤُ۫ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا
بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُو۬لٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ ف۪ي مَٓا

---

[6] Bu ifade hadisten bir bölüm olup başı şöyledir: *"Kim, İslâm'da iyi bir çığır açarsa ecri ona aittir..."* Hadisi, Tirmizî, Nesaî ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/200.

أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ
وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا
وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

12. Onu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü'minlerin, kendileri hakkında hüsnü zanda bulunup da: "Bu, apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?

13. Bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitleri getiremediler, öyleyse onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendileridir.

14. Eğer size, dünyada ve âhirette Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.

15. Çünkü siz bu iftirayı, gelişigüzel birbirinizin ağzından alıyor ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyüktür.

12. Ey asılsız söze uyanlar! «**Onu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü'minlerin, kendileri hakkında hüsnü zanda bulunup da,**» o anda: «**'Bu, apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi?**» Çünkü mü'mine karşı hüsnü zan beslemek ve onu kötüleyenlere engel olmak, imanın bir gereğidir. Âyetteki *"Kendileri"* ifadesinden maksat, kendi cinslerinden demektir. Nitekim mü'minler, tek bir kişi gibidirler. Bu böyle olunca, artık Hz. Ebû Bekir'in kızı, mü'minlerin annesi ve Rasûlüllah'ın muhterem eşine nasıl bir hüsnü zan beslemek gerekeceğini düşünmek lâzımdır.

13. İftirada bulunanların da «**bu konuda**» iddialarına tanıklık etmek üzere «**dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitleri getiremediler, öyleyse onlar Allah nezdinde**», O'nun hükmü ve şeriatında, «**ya-**

lancıların ta kendileridir.» Bu sıfatı başkaları değil, kendileri hak etmişlerdir.

14. **«Eğer size,»** çeşitli nimetler ve tevbe için süre vermek sûretiyle **«dünyada ve»** bağışlamakla da **«âhirette Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka»**, hemen **«büyük bir azap dokunurdu.»** Bu azabın yanında, azarlamak ve sopa cezası hiç mesabesinde kalır.

15. **«Çünkü siz bu iftirayı, gelişigüzel birbirinizin ağzından alıyor...»** Söz konusu asılsız haberin yayılışı şöyle olmuştur: Bir kişi başka birine rastladığında ona: "Bir haber var mı?" diye sorması üzerine, o da "ifk" olayını anlatıyor ve olay giderek her tarafa yayılıyordu. Hatta böylece bu haberin ulaşmadığı hiçbir ev kalmamıştı. **«Ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz.»** Yani, aslı olmayan, kalblerde yeri bulunmayan ve sadece dedikodudan ibaret olan bir sözü söyleyip duruyorsunuz. **«Bunun önemsiz olduğunu,»** cezasının fazla olmadığını **«sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyüktür.»** Allah'ın yanında büyük bir suç ve dolayısıyla azap sebebidir.

Bazı kimselerin ifadelerinde şu husus yer almaktadır: "Herhangi bir günahın için, 'bu, hurma lifi kadar değersizdir' deme. Çünkü sana göre değersiz olan, Allah nezdinde hurma ağacı gibi büyük olabilir."

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا
أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (١٦) يَعِظُكُمُ
اللّٰهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١٧) وَيُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (١٨) إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ

أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

16. Onu işittiğiniz zaman: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşâ! Bu, büyük bir iftiradır" demeniz gerekmez miydi?

17. Eğer inanmış kimselerseniz, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.

18. Ve Allah, âyetleri size açıklıyor. Allah çok iyi bilir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

19. İnananlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayan kimseler için dünya ve âhirette acıklı bir azap vardır. Allah bilir; siz bilmezsiniz.

20. Ya size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı!

16. **«Onu»**, gerek uydurukçulardan ve gerekse onlara uyanlardan **«işittiğiniz zaman,»** kendilerini yalanlamak ve yaptıkları işten dolayı azarlamak üzere: **«'Bunu»**, bu yalan sözü **«konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşa!»** Hiç kimsenin, konuşması doğru olmayan **«bu»** söz, Allah nezdinde **«büyük bir iftiradır'»** yani yalandır **«demeniz gerekmez miydi?»**

17. Hz. Âişe'nin durumu hakkında dedikodu edenler! **«Eğer»** Allah'a, peygamber'ine ve âhiret gününe **«inanmış kimselerseniz, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan,»** hayatınız boyunca böyle bir söze ve tavır takınmaya dönmekten **«sizi sakındırıp uyarır.»** Bu konuda size öğüt verir.

18. **«Ve Allah,»** öğüt almanız ve iyi bir kimlik kazanmanız için dinî hükümleri ve ahlâk kurallarını gösteren **«âyetleri size açıklıyor. Allah,»** bütün yaratıkların durumlarını **«çok iyi bilir,»** bütün plân ve programında **«tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.»**

19. «İnananlar arasında kötü söz ve davranışın...» burada *"kötü söz ve davranış"* şeklinde çevirdiğimiz *"fahişe"* kelimesi her türlü çirkin söz ve davranışı içine alan bir kelimedir. **«Yayılmasını arzulayan kimseler için...»** Burada söz konusu edilen kimseler İbn Ubey ile ifk olayında ona uyan kişilerdir. **«Dünya ve âhirette acıklı bir azap vardır.»** Dünyadaki azap, hadd ve benzeri cezalar; âhiretteki azap ise, cehennem ve ona bağlı cezalardır.

Ebussuud Tefsîri'nde şöyle denmiştir: "Edepsizliğin yayılmasını severler ve bunun için çalışırlar. Allah, sadece isteklerine temas etmekle yetinmiş ve gerisini açıkça belirtmemiştir. Çünkü şüphesiz istekleri, bu edepsizliğe destek olmayı gerektirir."

«Allah,» bütün işleri, bu arada kötülüklerin yayılmasının sevilmesini **«bilir; siz bilmezsiniz.»** O halde siz, görünüre göre hareket ediniz, Allah da gizli kalan tarafları üstlenir.

20. «Ya size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı,» yaptıklarınızdan dolayı sizi hemen cezalandırırdı.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ

اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ

الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَوْلَا فَضْلُ

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًاۙ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ

يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ اُو۬لُوا الْفَضْلِ

مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُو۬لِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse, şunu bilsin ki o, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah işitir, bilir.

22. İçinizden faziletli ve varlıklı kimseler akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda göç edenlere vermemeye yemin etmesinler, bağışlasınlar, ferâgat etsinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

21. «Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin...» Buradaki *"adım"* kelimesinin aslı "hutve" olup iki ayak arasındaki mesafe, demektir. Daha sonra bu kelime, birine uymada kullanılmıştır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Şeytanın sizi davet ettiği ve size süslü gösterdiği yollara girmeyin."

«Kim şeytanın adımlarını izlerse, şunu bilsin ki o, edepsizliği», yani her türlü kötü iş ve davranışı **«ve kötülüğü»**, yani dinin hoş görmediği ve kötülediği şeyi **«emreder.»** Ona uyan da bu edepsizliği ve kötülüğü yapar.

«Eğer size,» bu açıklamalarıyla tevbe etme imkânı verme ve tevbeye bağlı olarak cezalarınızı bağışlama konusunda **«Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse,»** günahların pasından **«temize çıkamazdı. Fakat Allah,»** kullarından **«dilediğini,»** lütuf ve merhametini ihsan ederek ve tıpkı size yaptığı gibi kişiyi tevbe etmeye sevkederek, sonra da kendisinden tevbeyi kabul ederek **«temize çıkarır. Allah,»** bütün sözleri ve bu arada ifk olayını **«işitir»** ve niyetlerine varıncaya kadar her şeyi **«bilir.»**

22. «İçinizden» dinî yönden **«faziletli ve varlıklı kimseler akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda göç edenlere»** bir şey **«vermemeye»** ve iyilik etmemeye **«yemin etmesinler;»** kusurlarını **«bağışlasınlar,»** onları kınamaktan **«ferâgat etsinler.»** Bağışlamanıza, feragat etmenize ve size kötülük edene iyilik etmenize karşılık **«Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız?»** Sorguya çekmek için sınırsız güç sahibi ve kullarının hesaba çekilmelerini gerektiren pek çok günahları olmasına rağmen **«Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir.»**

Âyet-i kerime Hz. Ebû Bekir hakkında, teyzesinin oğlu Mıstah'a yapmakta olduğu yardımı, Hz. Âişe için dedikodu yaptığı gerekçesiyle kesmeye yemin ettiği zaman inmiştir. Nitekim Mıstah, Bedir savaşı'na katılan muhacirlerden biriydi ve ona Hz. Ebû Bekir maddî yardımda bulunuyordu.

Öte yandan âyette, bağışlamaya büyük bir teşvik ve kötülüğe karşı iyilik edenlere çok değerli bir vaad vardır.

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti Hz. Ebû Bekir'e okuyunca: "Evet, Allah'ın beni bağışlamasını candan arzu ederim" demiştir. Bunun üzerine Ebû Bekir, Mıstah'a nafakasını vermeye devam etmiş; yeminini bozmuş olduğundan dolayı da yemin keffareti ödemiş ve: "Allah'a yemin olsun ki, verdiğim nafakayı bir daha asla kesmem" demiştir. Hatta nakledildiğine göre, daha önce verdiği nafakayı kat kat artırmıştır.

Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Bir gün Rasûlüllah (s.a.v.) otururken, aniden azı dişleri görünecek şekilde güldü. Bunun üzerine Ömer (r.a.): 'Annem babam sana feda olsun! Neye gülüyorsun?' diye sordu. Rasûlüllah: *"Ümmetimden iki kişi Yüce Allah'ın huzurunda diz çökmüş. Onlardan biri Allahü Teâlâ'ya: 'Bunun, bana yaptığı haksızlığın karşılığını al' diyor. Allah ona hitaben: 'Kardeşine hakkını geri ver' buyurdu."*Burada Enes (r.a.) dedi ki: Rasûlüllah ağlayarak gözünden yaşlar aktı ve şöyle buyurdu: *"O gün müthiş bir gündür ve o gün, insanların günahlarının silinmesine muhtaç oldukları bir gündür."* Yine Rasûlüllah devamla: *"Allahü Teâlâ konuşana hitapla şöyle buyurur: 'Gözünü dik ve cennetlere bak.' O da: 'Rabbim! İncilerle süslenmiş gümüşten saraylar ve altından köşkler görüyorum. Bunlar, hangi peygamberin, hangi sıddık kulun veya hangi şehidindir?' diye sordu. Allah Teâlâ: 'Değerini verene aittir' buyurdu. O da: 'Rabbim! Peki, buna kim sa-*

hip olabilir?' diye sordu. Yüce Allah: 'Sen ona sahip olabilirsin' buyurunca: 'Ne ile Rabbim?' dedi. Yüce Allah da: 'Kardeşini bağışlamak sûretiyle' buyurdu. O da: 'Rabbim! Onu bağışladım' dedi. Sonra Yüce Allah: "Öyleyse kardeşinin elinden tut ve onu cennete koy,' buyurdu." (7)

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ
الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾
يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ
أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

23. Namuslu, kötülükten habersiz mü'min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve âhirette lânetlenmişlerdir. Ve onlar için çok büyük bir azap vardır.

24. Ki o gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına karşılık aleyhlerine şahitlik edecektir.

25. O gün, Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık bir hak olduğunu anlayacaklar.

23. «Namuslu, kötülüklerden habersiz» hakikî imanla sıfatlanmış olan **«mü'min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve âhirette»**, o mü'min kadınlar hakkında uydurdukları şeylerden ve şahsiyetlerini lekelemelerinden dolayı **«lânetlenmişlerdir.»** Mü'minler ve melekler onlara ebedî olarak lânet ederler. Lânetin aslı, rahmetten kovulmaktır. **«Ve onlar için»** zikre-

---

7- Hadisi Hâkim tahric etmiş ve onun için, "isnadı sahihtir" demiştir. Bkz. ed-Dimyâtî, *el-Metceru'r-Râbih*, s. 570.

dilen ebedî lânetle birlikte, büyük günahlardan ötürü **«çok büyük bir azap vardır.»**

Âyet-i kerimede, sözü geçen mü'min kadınlardan maksat Hz. Âişe'dir. Ona iftira etmek aynı zamanda mü'minlerin diğer annelerine iftira etme sayıldığından, *"mü'min kadınlar"* şeklinde çoğul getirilmiştir. Çünkü Hz. Peygamberin bütün eşleri saygıdeğer, nezih ve Allah Rasûlü'ne bağlı hanımlardır.

24. «Ki o gün» kendi tercihleri dikkate alınmaksızın **«dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına karşılık aleyhlerine şahitlik edecektir.»** Dolayısıyla her organ, sahibinin yaptığını haber verecektir.

Dillerin şahitlik etmesi olayı, ağızların mühürlenmesinden önce olacaktır. Bu sebeple bu âyetteki ifade ile *"O gün onların ağızlarını mühürleriz..."* (Yâsin: 65) âyetindeki ifade arasından bir zıtlık söz konusu değildir.

25. «O gün,» yani organları kötü amellerine şahitlik ettiği gün **«Allah onlara gerçek»** kesinleşen ve gerekli olan **«cezalarını tastamam verecek ve onlar,»** korkunç hal ve durumları gördüklerinde **«Allah'ın apaçık bir hak olduğunu anlayacaklar»** ve O'nun mesajlarının gerçek olduğunu öğreneceklerdir.

Âyet-i kerîmede şu hususlara temas edilmektedir:

a. Lâneti hak edenlere lânet okumak caizdir.

b. Allahü Teâlâ'nın konuşturmasıyla, organlar şahitlik edecektir. Organlar, günahkârların günahlarından dolayı aleyhlerine şahitlik edeceği gibi, iyi kullarının da, itaatlerinden dolayı lehlerine şahitlik edecektir.

c. Ceza, hak edildiği kadar verilir.

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ
لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ اُولٰٓئِكَ
مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26. Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere ve temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bunlar, onların söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağış ve pek çok rızık vardır.

26. «Kötü kadınlar,» zina eden kadınlar **«kötü erkeklere»**, yani zina eden erkeklere, **«kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz»** iffetli **«kadınlar temiz»**, iffetli **«erkeklere»** ve aynı şekilde **«temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.»** Bunların birbirleriyle evlenmeleri uygun düşer. Çünkü ortak noktalarının bulunuşu, bu evliliğe iten önemli sebeplerdir. Öte yandan Allah'ın Rasûlü, iyilerin en iyisi, evvelkilerin ve sonrakilerin en hayırlısı olunca, bundan, Hz. Âişe'nin iyi hanımların en iyisi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. **«Bunlar»** yani üstün niteliklerle nitelenenler, yani Ehl-i Beyt, **«onların»**, kıyamet gününe kadar her çağ ve her dönemde haklarında iftira uyduranların **«söylediklerinden»**, onların bütün yalanlarından **«çok uzaktırlar. Kendileri için»** günahtan dolayı insanın uzak kalamıyacağı büyük bir **«bağış ve pek çok rızık vardır.»** Yani cennette onlar için sayılamayacak kadar rızıklar vardır. Bunun "güzel rızık" olarak yorumlanması gerektiğini söyleyenler de vardır.

Bilindiğine göre Hasan b. Ziyad, Taberistan halkından olup büyük zatlardan biriydi. Yün elbise giyer ve iyiliği emrederdi. Ashabın çocuklarına dağıtılmak üzere her yıl Bağdat'a yirmi bin dinar gönderirdi. Bir gün Alevî gruplarından birine mensup bir adam yanına gelerek Hz. Âişe hakkında çirkin bir ifadede bulunmuş, bunun üzerine Hasan b. Ziyad oğluna hitaben: "Oğlum! Şu adamın boynunu vur" demiştir. Bu durumu haber alan Alevîler akın ederek Hasan b. Ziya'da: "Bu adam bizim grubumuzdandır" dediler. Hasan: "Allah'a sığınırım! Bu adam Allah'ın Rasûlü'ne hakarette bulundu. Eğer Hz. Âişe kötü idiyse kocası da kötü demektir. Oysa Allah Rasûlü bu sıfattan uzaktır. Aksine o, iyi ve tertemizdi. Hz. Âişe'nin, iyilik ve temizliği ise vahiyle belirtilmiştir. Oğlum! Vur şu kâfirin boynunu!" Bunun üzerine oğlu o adamın boynunu vurmuştur.

Mesruk, Hz. Âişe'den rivayette bulunduğu zaman, "Rasûlüllah'ın sevgilisi ve Sıddîk'in gökten suçsuzluğu bildirilen kızı Sıddika bana şu hadisi nakletti" diye söze başlarmış.

İbn Abbas, Hz. Âişe'yi ölüm döşeğindeyken ziyarete gitmiş ve onu Hakkın rahmetine kavuşmaktan endişelenerek ürperir bir halde bulmuş ve bunun üzerine Hz. Âişe'ye hitaben: "Korkma, kuşkusuz sen bağışlanarak güzel bir rızka kavuşacaksın" demesine karşılık Hz. Âişe sevincinden dolayı kendinden geçmişti. Nitekim o, şöyle diyordu: "Hiçbir kadına verilmeyen bazı hasletler bana verilmiştir: Cebrail, benim kılığıma bürünerek Rasûlüllah'a benimle evlenmesini emretmiştir. Rasûlüllah beni bâkire olarak aldı. Benden başka bâkire bir hanımla evlenmedi. Sonra o, başı kucağımda iken vefat etti ve evimin bulunduğu yerde defnedildi. Vahiy geldiği zaman yanındakiler dağılıyor, ama ben onunla birlikte aynı yatakta iken kendisine vahiy geliyordu. Suçsuzluğum da vahiyle bildirildi. İyinin yanında iyi olarak yaratıldım ve bana, bağışlanma ve güzel rızık vadedildi."

يَٓا اَيُّهَا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا
عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾
فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا ف۪يهَٓا اَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْۚ
وَاِنْ ق۪يلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَل۪يمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ
ف۪يهَا مَتَاعٌ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

27. Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, izin alıp ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu, sizin için daha ha-

yırlıdır. Herhalde düşünüp anlarsınız.

28. Orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size: "Geri dönün" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha temiz bir davranıştır. Allah yaptığınızı bilir.

29. İçinde kendinize ait bir şeylerin bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

27. Adiy b. Sabit'ten rivayet edildiğine göre Ensar'dan biri şöyle demiştir: "Bir kadın Rasûlüllah'a gelerek: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Ben evde, başkasının beni görmesini istemediğim bir halde bulunuyorum. Böyle bir durumdayken gelen doğrudan içeriye giriyor. Bu durumda ben ne yapacağım?' İşte bundan dolayı aşağıdaki âyet inmiştir." (8)

«Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere,» ev halkından izin verme yetkisine sahip olan kişiden **«izin alıp ev halkına selâm vermedikçe girmeyin.»** Eve girmek isteyen izin isteme anında, "Esselâmü aleyküm" dedikten sonra üç kere, "girebilir miyim?" diye sorar. Kendisine izin verildiği takdirde girer ve ikinci kez selâm verir; izin verilmemesi halinde ise geri döner.

«Bu,» selâm vermekle birlikte izin istemek, **«sizin için»** aniden girmenizden **«daha hayırlıdır. Herhalde»** bunun böyle olduğunu **«düşünüp anlarsınız.»** Öğüt alır ve gereğini yaparsınız. İnsanın, annesinin bulunduğu bir yer bile olsa, oraya izinsiz olarak ansızın girmesi doğru değildir. Çünkü o anda annesi açık olabilir. Öte yandan âyet, cahiliye dönemi halkının bir yere girme anındaki selâmlaşmalarının terkedilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Nitekim söz konusu kişilerden biri, yabancı birinin evine sabahleyin girince, "iyi sabahlar" ve akşamleyin girince de, "iyi akşamlar" diyordu.

Bil ki selâm, Müslümanların sünneti, cennetliklerin selâmı, sevgiyi celbeden, kini ve öfkeyi gideren bir ifadedir.

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah, Âdem'i yaratıp ona ruh üflediğinde Âdem aksırdı ve: 'Elhamdülillâh (Allah'a hamdolsun)' dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: 'Ey Âdem! Rabbin sana merhamet*

8- Hadisi İbn Ebî Hâtim tahric etmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/597.

eder. Bir kısmı oturmuş bulunan şu meleklere git ve kendilerine: 'Esselâmu aleyküm' de. Çünkü bu, senin selâmın ve aynı zamanda neslinin de selâmıdır." (9)

Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakları altıdır: Karşılaştığı zaman selâm verir, kendisini davet ettiği zaman davetine icabet eder; gıyabında onun iyiliğini ister, aksırdığı zaman ona 'yerhamükellâh' (Allah sana merhamet etsin) der. Hastalandığı zaman ziyaretinde bulunur ve öldüğü zaman da cenazesine katılır."*(10)

Bir evde yangının olduğu veya hırsızın geldiği ortaya çıkar, veya haksız yere öldürme olayı olur, ya da kötülük ortaya çıkarsa hemen giderilmesi gerekir. Bu durumda izin istemek ve selâm vermek vacip olmaz. Bütün bunlar delil ile istisna edilmiştir. O da fakihlerin dediği: "Zarûretler haramları mübah kılar," sözüdür.

28. **«Orada»** o evlerde, girmeye izin verebilecek birini veya evde **«kimseyi bulamazsanız,»** izin vermeye yetkili biri tarafından **«size izin verilinceye kadar oraya girmeyin.»** Sabredin. Çünkü başkasının mülkünde izinsiz tasarrufta bulunmak haramdır.

«Eğer size: 'Geri dönün!' denilirse, hemen dönün.» İnsanların kapılarında durmayın. Yani, ev halkı tarafından geri dönmeniz istenirse dönün; izin istemeyi sürdürerek direnmeyin. Nitekim bu davranış, insanların kalblerinde hoşnutsuzluk doğurur ve kişiliği rencide eder. **«Çünkü bu,»** yani geri dönmeniz **«sizin için,»** densizlik ve şahsiyetsizlik damgasını yemekten **«daha temiz bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir.»** Allah, sizi sorumlu tuttuğu işlerden hangisini yapıp hangisini terkettiğinizi bilir ve ona göre size muamele eder.

29. **«İçinde kendinize ait bir şeylerin bulunduğu oturulmayan evlere»** izin istemeden **«girmenizde herhangi bir sakınca»** yani günah **«yoktur.»** Belli kişilerin ikametine tahsis edilmeyen yerler genele ait yerlerdir. Bu sebeple insanların yararlanmak zorunda kaldıkları ribatlar, hanlar, mağazalar, hamamlar ve benzeri yerler, izin alınmadan girilebilecek yerlerdir. Çünkü bu

---

9-Hadisi, Tirmizî ve Hâkim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/33.

10-Hadisi, Buharî *"Edeb"* bölümünde ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/74.

yerler, bütün insanların yararlanabilmeleri için hazırlanmıştır. Nitekim sıcak ve soğuktan korunmak, malzeme ve eşya koymak, alış veriş yapmak ve yıkanmak gibi ev haline uygun diğer şeylerden istifade etmek hakkı vardır. Bu sebeple, söz konusu yerlere izin alınmadan girmek günah değildir.

«Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.» Bu ifade, bahis konusu edilen yerlerden birine, bozgunculuk etmek veya bazı mahrem sırlar elde etmek, için girene bir tehdit unsuru niteliği taşımaktadır.

Rivayete göre Hz. Ömer İbn Mesud'la gece teftişinde bulunuyordu. Bu teftişlerin birinde bir kapı aralığından bakmış ve içeride, önünde şarap bulunan ve şarkıcı bir kadının da kendisine şarkı söylemekte olduğu bir ihtiyar görmüş. Bunun üzerine Hz. Ömer, kapı üstünden içeriye girmiş, ihtiyara hitaben: "Senin gibi yaşlı birinin bu durumda olması doğru mudur?" diye sormuş. İhtiyar kalkıp: "Ey mü'minler emiri! Müsade buyur, söyleyeceklerim var," demiş. Hz. Ömer de: "Söyle," demiş. Bunun üzerine ihtiyar: "Ben bir konuda Allah'a itaasizlik etmişsem sen üç konuda itaatsizlik ettin" dedi. Hz. Ömer: "Onlar nedir?" deyince, ihtiyar: "Allahü Teâlâ: '*...Birbirinizin kusurlarını araştırmayın...*' (Hucûrât: 12) buyruğuyla kusur aramayı yasakladığı halde, kusur aradın. Yine Allah; '*...Evlere kapılarından girin...*' (Bakara: 189) buyurduğu halde, sen üstten girdin. Öte yandan Allah: '*Kendi evinizden başka evlere, izin almadan ve halkına selâm vermeden girmeyin...*' (Nûr: 27) buyurmasına rağmen eve izinsiz girdin" demiş. Hz. Ömer: "Doğru söyledin. Beni bağışlar mısın?" demiş. Yaşlı adam: "Seni Allah bağışlasın" cevabını verdikten sonra Hz. Ömer'in, Yüce Allah'ın emirleri karşısında kendisinden af dilemesi üzerine etkilenmiş ve tevbe etmiş. Bunun üzerine Hz. Ömer de ağlayarak: "Allah bağışlamazsa, vay Ömer'in haline" demiştir.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ

يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ أَزْكٰى لَهُمْ

إِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (٣٠) وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ

أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا
ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ
إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ
بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ
أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ
بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا
أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

30. Mü'min erkeklere gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.

31. Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini sakınsınlar, namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları hariç olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar örtsünler. Zinetlerini göstermesinler. Ancak kocalarına, babalarına, kocalarının babalarına, kendi oğullarına, kocalarının oğullarına, erkek kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, kendi kadınlarına, ellerinin altında bulunanlara, erkeklerden kadınlara

karşı cinsî güçten düşmüş hizmetçilere, yahut henüz kadınların gizli kadınlık özelliklerinin farkında olmayan çocuklara gösterebilirler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Hep birlikte Allah'a tevbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz.

30. Ey Muhammed! «**Mü'min erkeklere, gözlerini**» harama «**dikmemelerini, ırzlarını da**» helâl olmayan şeylerden «**korumalarını söyle. Çünkü bu,**» göz dikmeme ve koruma «**kendileri için**» şüphe kirinden «**daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.**» O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Bu sebeple onlar, her halükârda O'ndan korksunlar.

"Ğaddu": Görmeye mani olacak şekilde göz kapaklarını kapamaktır.

Rivayete göre Hz. İsa: "Bakıştan sakının. Çünkü bakış, kalbte şehveti yeşertir" demiştir.

Hadis-i Şerif'te de şöyle buyurulmuştur: *"Bana, kendinizle ilgili altı şeyi garantileyin ki, ben de size cenneti garanti edeyim: Konuştuğunuz zaman doğru konuşun. Söz verdiğiniz zaman sözünüzü yerine getirin. Size bir şey emanet edilince onu yerine getirin. Namusunuzu koruyun. Gözlerinizi harama dikmeyin ve ellerinizi kötülüklerden uzak tutun."*(11)

31. «**Mü'min kadınlara da şöyle: Gözlerini sakınsınlar.**» Bakmaları helâl olmayan erkeğe bakmasınlar. Bakmanın haram olduğu yerler de Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre avret yeri sayılan yerlerdir. Şafiî mezhebinin tercih edilen görüşüne göre erkek kadına bakamadığı gibi, kadın da erkeğe bakamaz.

Zinadan korunarak veya örtünerek «**namus ve iffetlerini esirgesinler...**»

Mezhep imamları arasında avret (örtünmesi gereken) yerlerinin örtülmesinin farz olduğu konusunda herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Ancak avret yerinin vücudun hangi bölgeleri olduğu konusunda farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Nitekim Ebû Hanife'ye göre erkeğin avret mahalli, göbeğinden diz kapağının altına kadar olan kısımdır. Hür olan her kadının ise,

---

11- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*de ve Hâkim ile İbn Hibban tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/191.

yüzü ve elleri dışında her yeri avret mahalli sayılmıştır. Yine Ebû Hanife'nin sahih olan görüşüne göre, kadının ayakları, namazın dışında avret mahallidir, namazda değildir.

Diğer taraftan İmam Malik: "Erkeğin avret mahalli, ön ve arkası ile baldırları; kadının ise, yüzü ve elleri dışında her yeridir" demiştir.

İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel ise: "Erkeğin avret mahalli, göbekle diz kapağı arasıdır. Diz kapağı avret mahalli değildir ve hür kadının her yeri avret mahallidir" demişlerdir.

Âyet-i kerimede, öncelikle gözün sakınılması emredilmiştir. Çünkü bakış, zinanın aracı ve fesatın öncüsüdür. Yani Allah, bakış tehlikesinin büyüklüğüne dikkat çekmek için, harama bakmanın yasaklanışıyla namusu korumayı bir arada zikretmiştir. Nitekim bakış, fiiliyata geçmeye davet eder. Bu sebeple hadis-i şerifte: *"Bakış, İblis'in oklarından bir oktur"*(12) buyrulmuştur. Ayrıca bu konuda şöyle denmiştir: "Harama göz diken felâkete sürüklenir."

«Görünen kısımları hariç olmak üzere, zinetlerini,» zinetlerinin takılacağı mahal şöyle dursun zinetlerini bile **«teşhir etmesinler.»** *"Zinet"*: Kadının süs olarak kullandığı eşya, sürme, elbise ve allıktır. Bunların bir kısmı, yüzük, sürme ve allık gibi zinetlerdir ki, şehvetten emin olmak şartıyla bunları yabancı erkeklere göstermenin bir sakıncası yoktur. Diğerleri ise bilezik, gerdanlık ve küpe gibi gözükmeyen zinetlerdir. Bunları, âyet-i kerimede belirtilen kişilerin dışında başka kimselere göstermek helâl değildir.

«Başörtülerini, yakalarının üzerine kadar örtsünler.» *"Humur"*: Kadının başını örttüğü şey (baş örtüsü) demek olan *"hımâr"* kelimesinin çoğuludur. Bu nitelikte olmayan baş örtüsü sayılmaz. *"Cüyûb"* ise: Başın girmesi için kesilen yer (yaka) demek olan *"ceyb"* kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir:

Saçlarını, küpelerini ve boyunlarını yabancılara karşı örtmek üzere başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Bu ifade, kadının göğsü ile boynunun avret mahalli olduğunun bir kanıtıdır. Bu sebeple, yabancı birinin bu yerlere bakması caiz değildir.

12- Taberânî bu hadisi: *"Bakış, İblis'in oklarından zehirli bir oktur. Kim o bakışı, benden korkarak terkederse, yerine kalbinde haz duyacak bir iman veririm"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 2/598.

«Zinetlerini göstermesinler.» Buradaki zinetlerden maksat, bilezik, ayak bileziği, gerdanlık, küpe ve benzeri gözükmeyen zinetlerdir. Nitekim Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Göğüs, bacak ve baş gibi zinet mahallerini göstermesinler. Çünkü göğüs, gerdanlığın yeri; bacak, ayak bileziklerinin takıldığı yer; kol, bilezik takma yeri ve baş da taç takma mahallidir. Dolayısıyle Allah, zineti zikretmiş ve fakat bundan zinet mahallerini kastetmiştir.

«Ancak kocalarına...» Yani, zinetlerini kocalarına gösterebilirler. Çünkü zinetle hedeflenen asıl kimseler onlardır. Nitekim kocalar, hanımlarının her tarafına bakabilecekleri gibi, zinet yerlerine de elbette bakabilirler. Âyette geçen *"buûle"* "ba'l" kelimesinin çoğuludur. Eşlerden erkek olanına denir. **«Babalarına...»** Dede de baba hükmündedir. **«Kocalarının babalarına, kendi oğullarına, kocalarının oğullarına, erkek kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına...»** Âyet-i kerimede belirtilen gruplarla, söz konusu kadınlar arasındaki yakınlık dolayısıyla, çoğu kez zarurî olarak bir arada bulunurlar. Aralarında bir fitnenin ortaya çıkma ihtimali son derece azdır. Çünkü akrabalık, insan tabiatında cinsi ilişki nefretini uyandırır. Bu sebeple o erkekler, kendilerine bu derece yakın olan kadınların hizmetleri esnasında görünen zinetlerine bakabilirler.

Şafiîlere göre ise söz konusu erkeklerin, göbekle diz kapağı arası hariç olmak üzere, gözükmeyen (batınî) zinete bakmaları caizdir. Kadının kocası ise, hanımının göbekle diz kapağı arasındaki kısma da bakabilir.

«Kendi kadınlarına...» Bunlar, hür Müslüman kadınlardan bizzat kendileriyle sohbet eden veya hizmet eden kadınlardır. Çünkü kâfir kadınlar, mü'min hanımların özelliklerini erkeklere tanıtmada sakınca görmezler. Bu sebeple âyet-i kerimedeki kadınlardan maksat, kendi dinlerinden olan kadınlardır. Nitekim selef müfesirlerin görüşü bu doğrultudadır.

Konuyla ilgili olarak Fahruddin Razî şöyle demiştir: "Selefin sözü müstehab olmak şeklinde yorumlanmış, fakat tercih edilen görüşe göre '*Kadınlarından*' maksat, bütün kadınlardır."

Fakir (müellif) ise şöyle der: "Geçerli sayılan tefsirlerin çoğu selefin bu sözüyle doludur. Nitekim selef, Yahudi, Hristiyan, mecusî ve putperest kadını yabancı erkek hükmüne koyarak, Müslüman kadının bunlar yanında vücudunu açmasını menetmişlerdir. Bu yasaklamanın önemli iki sebebi vardır. Birincisi, her şeyden önce aralarında din farkı bulunmaktadır. Çünkü imanla küfür, onları birbirinden ayırmıştır. İkincisi de, Müslüman olmayan kadının, imandan mahrum olduğu için, güven telkin etmemesidir. Bu sebeple namuslu kadın, fâsık kadından, onunla dostluk kurmaktan ve yanında soyunmaktan kaçınmalıdır."

Öte yandan Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'ye bir mektup yazarak, Yahudi ve Hristiyan kadınların Müslüman kadınlarla birlikte hamama girmelerine engel olmasını istemiştir.

«Ellerinin altında bulunanlara,» cariyelere...Kadının sahip olduğu köleyse, kendisine yabancı erkek hükmündedir. Bu köle, ister iğdiş edilmiş olsun, ister cinsî temas gücü bulunsun, aynıdır. Nitekim Ebû Hanife'nin görüşü olduğu gibi çoğu âlimlerin görüşü de bu doğrultudadır. Bu sebeple, kadının o köle ile hacca gitmesi veya yolculuğa çıkması câiz değildir. Fakat kölesi, kendisini şehvetten emin hissettiği zaman ona bakması caizdir.

«Erkeklerden kadınlara karşı cinsî güçten düşmüş hizmetçilere...» Ev halkından sayılan yani evlere girip çıkan erkeklerden, kadınlara ihtiyaç duymayacak kadar yaşlı olan veya cinsel güçleri ve şehvet duyguları yok edilen erkeklerdir. Cinsel gücü olmayanlardan biri, "muhannes" diye tanımlanıp kadın gibi davranan ve kadınlara karşı şehvet duymayan kimsedir. Ancak mecbûb ve hasî hakkında ihtilâf söz konusudur. Mecbûb, erkeklik organı ile yumurtaları kesilen; hasî de, sadece yumurtaları alınan, yani iğdiş edilen kişi demektir. Tercih edilen görüşe göre kadına bakmanın haramlığı konusunda iğdiş edilen, erkeklik uzvu kesilen ve cinsel temasa gücü olmayan erkekler, diğer erkekler gibidirler. Çünkü onlar, organları cinsel ilişkiye uygun olmasa da bu ilişkiyi arzu ederler.

«Yahut henüz kadınların gizli kadınlık özelliklerinin farkında olmayan», henüz şehvet duyacak seviyeye ermeyen **«çocuklara gösterebilirler...»** Çocuk, cins ismi olması dolayısıyla çoğul hükmündedir.Vasfı zikredilerek bununla yetinilmiştir. Aynı şekilde "düşman" da cins ismidir ve çoğul yerinde kullanılmıştır. Allahü Teâlâ'nın: *"Kuşkusuz onlar benim düşmanımdır..."* (Şuarâ: 77) sözü buna örnektir.

Ragıb İsfahanî *Müfredât*'ında şöyle demektedir: "*Tıfl*; körpe sayılan çocuğa verilen addır. Tufeylî de, davetten davete koşuşan, asalak demektir."

Avret, insanın ön ve arka mahalleridir. Bu yerlerin gözükmesi veya onlara bakılması kötü görülmüş, dolayısiyle bu isimle adlandırılmıştır. *"Avret"* kelimesi; noksanlık, kusur ve çirkin demek olan *avr* kelimesinden türemiştir.

Tek gözün kör olması ifadesinde yine bu kelime kullanılmaktadır.

Görülmemesi için **«gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar...»** Yani, ayağa takılan bileziklere sahip olduklarının anlaşılması için, ses çıkaracak şekilde ayaklarını yere vurmasınlar. Çünkü bu hareket, erkeklerin onlara meyletmesine sebep olduğu gibi, onların da erkeklere meyletme arzularının olduğunu akla getirir. Öte yandan, bu bileziklerin sesini yabancı erkeklere duyurmak haram olunca, kadınların, aynı erkeklerin duyabilecekleri şekilde seslerini yükseltmeleri, öncelikle haram olur. Çünkü, onların sesi, fitneye bileziklerinin sesinden daha yakındır. Bu sebeple, ezanda sesin yükseltilmesi gerektiği için, kadınların ezan okuması mekruh sayılmıştır.

«Ey mü'minler! Hep birlikte Allah'a tevbe ediniz.» Çünkü herbiriniz, nerdeyse Allah'ın emri ve nehyi karşısında hatadan ve özellikle cinsel arzulardan uzak kalamayacaktır.

Bu âyet, günahın kulun imanını yok etmediğine delil teşkil etmektedir. Nitekim Allahü Teâlâ, günahlardan dolayı tevbe edilmesini emrederek *"Ey mü'minler!"* diye seslenmiştir.

«Ki kurtuluşa eresiniz,» ve böylece dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşursunuz.

Yüce Allah, bütün mü'minlere tevbe edip af dilemelerini emretmiştir. Çünkü zayıf kul, Allah'ın emirlerini gözetmeye çaba harcasa bile hata edebilir.

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى

مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ

يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (٣٢) وَلْيَسْتَعْفِفِ

الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ

يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ
فِيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذ۪ٓي اٰتٰيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا
فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَٓاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣٣﴾

32. Aranızdaki bekârları, köle ve cariyelerinizden iyi davranışlı olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfuyla onları zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olan ve (her şeyi) bilendir.

33. Evlenme imkânı bulamayanlar ise, Allah lütfuyla kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan mükâtebe yapmak isteyenlerle -eğer kendilerinde bir iyilik görüyorsanız- hemen mükâtebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu maldan, siz de onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa, bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

32. **«Aranızdaki bekârları, köle ve cariyelerinizden iyi davranışlı olanları»** veya mü'min olanları **«evlendirin.»** Burada *"bekârlar"* anlamına gelen *"eyamâ"* kelimesi, *"Eyyim"* kelimesinin çoğuludur. *Eyyim* de, bekâr olsun dul olsun, evli olmayan erkek ve kadındır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Ey velîler ve ileri gelenler! İçinizdeki evli olmayan hür erkek ve kadınları evlendirin." Çünkü evlilik, neslin devamını sağlar ve nikâh dışı ilişkilerden korur.

Köle ve câriyelerinizden iyi davranışta bulunanları da evlendirin. Çünkü, kölelerden iyi davranışlarda bulunmayanlar, efendilerinin önem ve değer vermelerini hak etmekten uzak kalırlar.

Fakir (müellif) şöyle demektedir: "Bu âyet-i kerimede köle (gulâm) ve cariye için *"abd"* ve *"eme"* ifadeleri kullanılmıştır yani oğul ve kız adları kullanılmıştır." Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz, 'kölem, cariyem' demesin. Hepiniz Allah'ın kulları ve bütün hanımlarınız da Allah'ın hanım kullarıdır. Bu sebeple, 'oğlum, kızım; evlâdım ve hanım kızım' desin."*(13)

Şu halde, köle ve cariye isimleri, kendilerini taciz etmek ve durumlarını tahkir etmek amacıyla zikredilirse mekruh olur. Allah'a hamdolsun ki, meselede yani rivayetlerde herhangi bir zıtlık, çelişki söz konusu değildir.

«Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfuyla onları zenginleştirir.» Yani, erkek ve kadının fakir olması, evlenmelerine engel olmasın. Çünkü Allah'ın lütfunda, mala ihtiyaç duyulmayan bir zenginlik vardır. Mal yok olur gider; oysa Allah dilediğine, hesap edilmeyecek kadar rızık verir. **«Allah, lütfu geniş olan ve (her şeyi) bilendir.»** Allah zengindir, nimetleri tükenmez ve hikmetinin gereği olarak dilediğinin rızkını genişletir, dilediğininkini de daraltır.

Müctehidler, evlenmenin sünnet olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber: *"Benim karakterimi seven sünnetimi icra etsin. Evlilik de benim sünnetimdir."*(14) buyurmuştur. Başka bir ifadesinde ise şöyle buyurmuştur: *"Ey gençler topluluğu! İçinizden evlenebilen evlensin. Çünkü evlilik, gözü haramdan alıkor ve iffeti korur. Evlenmek için durumu müsait olmayanlar ise oruç tutsun. Çünkü oruç, şehvetini kırar ve frenler."*(15)

Eğer insan cinsel arzulara karşı şiddetli bir tutku ve arzu duyuyor ve bunun sonucu olarak da zinadan endişe ediyorsa, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre, o kişinin evlenmesi farz olur.

33. «Evlenme imkânı bulamayanlar ise...» Evlenmek için mehir ve geçim imkânı olmayanlar ve bir şeyi bulunmayanlar, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi oruç tutmalıdır: *"Evlenebilecek durumda olmayanlar oruç tut-*

13- Hadisi Buhari, Müslim ve Ebû Davûd, birbirine yakın olan lâfızlarla tahric etmişlerdir. Buradaki rivayet, Müslim'in rivayetidir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/60.

14- Hadisi, Beyhakî *Sünen*'inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/149.

15- Hadisi Buharî ve Müslim, Abdullah b. Mesud'dan merfu olarak tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/426.

sun. Çünkü oruç, şehveti kırar ve zina etmesine engel olur." Yani oruç sayesinde iffet ve namusunu korumuş olur. **«Allah, lütfuyla kendilerini varlıklı kılıncaya»** evlenme imkânı buluncaya **«kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan,»** yani köle ve cariyelerden **«mükâtebe yapmak isteyenlerle...»** *"Mükâtebe"*: Efendinin kölesine, "Bana, şu kadar para ödersen hürriyetine kavuşacaksın" teklifine karşılık, kölenin "kabul ediyorum" demesinden ibaret bir sözleşmedir. Köle bu bedeli ödediği takdirde hürriyetine kavuşur.

Rivayete göre Huveytıb b. Abdü'l-Uzzâ, efendisi Sabîh ile, belli bir para karşılığında hürriyetine kavuşmak için sözleşme yapmak istemiş, fakat efendisi bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

«-Eğer kendilerinde bir iyilik» güven, olgunluk ve bedelini ödeyecek gücünün bulunduğunu **«görüyorsanız-, hemen mükâtebe yapın.»** Onlarla, istedikleri sözleşmeyi yapın. Bu emir, bunun mendup olduğunu ifade etmektedir. **«Allah'ın size vermiş olduğu maldan, siz de onlara verin.»** Bu âyet–i kerimede onlara, sözleştikleri kölelerden aldıkları paranın bir kısmını geri vermeleri veya sözleşmede yer alan meblağın bir bölümünü bağışlamaları emredilmiştir. Efendilere yönelik olan bu emir de yine mendubiyeti ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak hadis–i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allahü Teâlâ üç sınıf insana yardım etmeyi üstlenmiştir: Bunlar, bedel ödeyerek hür olmak isteyen köle, iffetli kalmak için evlenmek isteyen ve Allah yolunda cihat eden kişidir."* (16)

«Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak», iffet konusunda kendilerini kale gibi güçlü kılmak **«isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.»** Çabucak yok olan bir fayda elde etmek için cariyelerinizi fuhuşa zorlamaktan vazgeçin.

Rivayete göre Abdullah b. Ubey'in altı cariyesi vardı. Bu cariyelerini fuhşa zorluyor ve bunun için onları dövüyordu. Muaze ve Mesîke adlarında iki cariyesi bu durumu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bu ilâhî mesaj, efendilerin kötü davranışlarını dile getirmekte ve yapmakta oldukları kötülükten dolayı kendilerini kınamaktadır. Çünkü azıcık bir şahsiyete sahip olan kişi, cariyelerine fuhşu emretmesi veya onları,

---

16- Tirmizî, hadisi *"Fezâilü'l-cihâd"* bölümünde; Nesaî de *"Nikâh"* bölümünde tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/562.

özellikle namuslu kalmak istediklerinde, bu işe zorlaması şöyle dursun, kendi başlarına bu kötülüğe meyletmelerine bile razı olmaz.

Âyette geçen, genç kızlar anlamındaki *"feteyât"* câriyeler demektir. Çünkü delikanlı ve genç kız anlamındaki "fetâ" ve "fetât" kelimelerinin kinâye yoluyle köle ve câriye anlamında kullanıldığı meşhurdur.

«Kim onları zorlarsa,» fuhşa zorlarsa **«bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah,»** onları **«çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.»**

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذ۪ينَ خَلَوْا
مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٣٤﴾ اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
مَثَلُ نُورِه۪ كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي
زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ
زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪ٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ
نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ
لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٣٥﴾ ف۪ي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ
تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ ف۪يهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ ف۪يهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿٣٦﴾
رِجَالٌ لَا تُلْه۪يهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ

وَإِيتَاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ۙ
﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ
يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

34. Andolsun ki, Biz size açıkça bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan örnekler ve takvaya ulaşmış kimseler için bir öğüt indirdik.

35. Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lâmba bulunan bir kandil yuvası gibidir. O lâmba bir billur içindedir. O billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulur. Yağı, neredeyse kendisine ateş değmese bile ışık verir. Nûr üstüne nûrdur. Allah, dilediğini nûruna kavuşturur. Allah insanlara (işte böyle) örnekler verir. Allah, her şeyi bilir.

36. (Bu kandil) Allah'ın yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Orada sabah akşam O'nu tesbih eder.

37. Bir takım insanlar ki, ne ticaret, ne de alışveriş, onları Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar kalblerin ve gözlerin allak bullak olacağı bir günden korkarlar.

38. Allah kendilerine, yaptıklarının en güzel karşılığını versin ve lütfundan onlara fazlasıyla ihsan etsin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.

34. «Andolsun ki, Biz size», hadler, diğer hükümler ve adab-ı **muaşe**retle ilgili olarak açıklamaya ihtiyaç duyduğunuz her şeyi **«açıkça bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan»** daha önceki kitaplarda yer almış, hayretler içinde bırakan hayat hikâyeleri ile kendilerine verilen örneklerden bazı **«örnekler ve takvaya ulaşmış kimseler için bir öğüt indirdik.»** Böylece onlar ders alsınlar, haram ve mekruh olan şeylerden ve ahlâkî değerleri dejenere eden davranışlardan sakınsınlar. Âyet-i kerimede bizzat takva ehli zikredilmiştir. Çünkü öğütlerden, öncelikle onlar istifade ederler.

Anlatıldığına göre arslan, kurt ve tilki avlanmaya çıkmış; bir yaban eşeği, bir geyik ve bir tavşan yakalamışlar. Arslan kurda hitaben: "Bunları aramızda paylaştır bakalım" demiş. Kurt: "Yaban eşeği kralın, geyik benim ve tavşan da tilkinin olsun" cevabını vermiş. Bunun üzerine arslan pençesini kaldırıp kurdun başına vurmuş ve kurt arslanın önüne yığılıp kalmış. Daha sonra Arslan, tilkiye hitap ederek, avları aralarında paylaştırmasını istemiş. Tilki: "Eşek, kralın öğle yemeği, geyik akşam yemeği ve tavşan da bu iki öğün arasında ona bir ziyafet olsun" demiş. Arslan: "Hayret doğrusu! Ne kadar âdilsin! Bu hükmü sana kim öğretti?" diye sormuş. Tilki cevap olarak: "Kurdun başına gelen" demiş.

İfade edildiğine göre öğüt, katı kalbleri yumuşatan ve kuru gözleri yaşla dolduran bir güçtür.

35. «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» İmam Gazalî şöyle demiştir: "Nûr, bütün açıklığıyla ortaya çıkan şey demektir. Çünkü, kendi başına açığa çıkan şey kendi dışındaki şeyleri de açığa çıkarırki buna "nûr" adı verilir. Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Güneşin her ışık zerresi, ışık veren güneşin varlığını ortaya koyduğu gibi, göklerin ve yerin yapısında bulunan her zerre de onları meydana getiren bir varlığın bulunması zarûretini ortaya koymaktır."

Gazalî'nin bu sözleri, *"Te'vilât"* isimli tefsirde bulunan konuyla ilgili sözlere uymaktadır. Nitekim Matürîdî bu tefsirinde şöyle demiştir: "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Yani onları, yoktan varlık âlemine çıkaran O'dur. Çünkü nûrun lügat manası "ışık" demektir. Buna göre nûr, eşyayı ortaya çıkarır ve gözler önüne serer."

Âyet-i kerimede teşbih-i beliğ san'atı vardır. Yani, gökleri ve yeri var eden Allah, onları ortaya koymasında tıpkı nûr gibidir. Var olmak, aslında yokluktan varlık âlemine intikal etmek, ortaya çıkmaktır.

Fakir (müellif) de bu konuda şu hususu dile getirmiştir: "Bu ifadenin teşbih-i beliğ olarak tanımlanmasına gerek yoktur. Çünkü nûr, Esmâ-i Hüsna'dandır. Bu sebeple nûru Allah'a atfetmek, mecazî anlamda değil, gerçek anlamdadır. Buna göre âyetteki nûr, 'nûrlandıran' anlamındadır. Allah, varlığının nûrları ile henüz hayat bulmamış olan unsurları lütfu sayesinde ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *'Allah, mahlukâtı karanlıkta yaratmış, sonra üzerlerine nûrundan serpmiştir.'* "(17)

Nûr, dört kısma ayrılır:

a) Güneş vs. ışığı gibi eşyayı gözler önüne seren nûrdur. Bu nûr, karanlıktaki gizli şeyleri ortaya çıkarır.

b) Göz nûru. Bu nûr eşyayı gözlere gösterir, fakat o eşyayı göremez. Bu nur, birincisinden daha üstündür.

c) Aklın nûru. Bu nûr da, idrak edilen gizli şeyleri karanlık ortamda gözler önüne serer. Onları hem idrak eder, hem de görür.

d) Allah'ın nûru. Bu nûr ise, yokluk âlemindeki soyut ve gizli şeyleri gözlere ve kalb gözüne gösterir. Aynı zamanda bu nûr, eşyayı varlık âleminde gördüğü gibi yokluk âleminde de görür.

Şu halde, *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur"* demek, onları sonsuz kudretiyle yokluktan var eden ve ortaya çıkaran demektir. Şiirde de ifade edilmiş olduğu gibi:

Her şeyde, O'nun tek olduğunu gösteren bir işaret vardır.

Müfessirlerin Sultanı İbn Abbas (r.a.) bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Göklerin ve yerin nûru demek, göklerde ve yerde bulunanları doğru yola ileten demektir."

İnsanlar, Allah'ın nûruyla doğru yola giriyorlar ve O'nun yol göstermesiyle sapıklık taşkınlığından kurtuluyorlar. Çünkü onlar, Allah'ın başarılı kılmasıyla hidayet nûruna ermişlerdir. Bu sebeple nûrun hidayetle ve hidayetin de nûrla ifade edilmesi caizdir. Nitekim nûr, hidayetten ve hidayet de nûrdan kaynaklanmaktadır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar yıldızlarla da yollarını doğrulturlar."* (Nahl: 16) Onun için gerek Kur'ân ve gerekse Tevrat, hidayet kaynağı anlamında "nûr" diye adlandırılmıştır.

«O'nun nûru,» Yüce Allah'ın aydınlanan eşyaya akan nûru, **«içinde**

17- Hadisi Tirmizî, *"İmân"* bölümünde tahric etmiş ve "hasen hadis" olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/119.

lâmba bulunan» duvardaki penceresiz **«bir kandil yuvası gibidir.»** Buradaki temsilden maksat, hayret veren nitelik yani, nûrunun nitelik ve özelliği demektir. **«O lâmba bir billur içindedir.»** Lâmbanın bir billur içine ve billurun da penceresiz bir oyuğa konması daha fazla ışık elde etmek içindir. Çünkü mekân daraldıkça ışık da o oranda artar, geniş mekânda ise ışık dağılır. **«O billur da sanki inciye benzer»** parlak ve ışık saçan **«bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek,»** faydası çok **«bir zeytin ağacından»** çıkan yağdan **«tutuşturulur.»** Diğer ağaçlar arasından, özellikle zeytin ağacı seçilmiştir. Çünkü zeytinden elde edilen yağ, hem kaliteli ve hem de daha fazla ışık verir. Bu yağ, aynı zamanda katık olarak da kullanılır. Zeytin ağacı, sadece güneşin doğduğu anda güneş alan bu sebeple de doğuya özgü bir ağaç olmadığı gibi, sadece güneşin batmasına yakın güneş alan ve bu sebeple de batıya atfedilen bir ağaç değildir. Aksine o ağaç, gün boyunca güneş alan bir ağaçtır. Bu yüzden, meyvesi daha olgun ve yağı daha kalitelidir. **«Yağı, neredeyse kendisine ateş değmese bile ışık verir.»** Yani, ona hiç ateş dokunmadan, kendi kendine mekânı nerdeyse aydınlatacak durumdadır.

«Nûr üstüne nûrdur.» Yani, hayret verici durumu örnekle ifade edilen bu nûr, kat kat nûrdur. Çünkü lâmbanın ışığı, aydınlatma esnasında yağın saflığını ve billurun parlaklığını artırmış ve yuvanın oluşu da ışınları dağıtmamıştır.

«Allah, dilediğini nûruna kavuşturur.» Yani Allah, bu yüce nûru sayesinde kullarından dilediğini, bu örnekte bulunan icâz delillerini ve imanı gerektiren diğer hususları anlamaya muvaffak kılmak sûretiyle doğru yola iletir. **«Allah insanlara (işte böyle) örnekler verir.»** O misâlleri zihinlere yaklaştırmak ve anlamayı kolaylaştırmak için açıklamaktadır. **«Allah her şeyi»** misâl vermeyi, gizli ve açık hakikatleri **«bilir.»**

36. «(Bu kandil) Allah'ın,» bina olarak **«yükseltilmesine,»** ya da saygı gösterilmesine ve değerinin yüceltilmesine **«ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir.»** Âyet-i kerimede geçen *"evler"*den maksat, bütün camilerdir. Nitekim İbn Abbas: "Camiler, Yüce Allah'ın yeryüzündeki evleridir. Bu evler, tıpkı yıldızların yeryüzünde bulunanları aydınlattığı gibi, gökte olanları aydınlatmaktadır" demiştir.

Öte yandan, bir şeye izin verilmiş olması, o şeye ruhsat verilmesi demektir. Allah'ın adının anılması, genel bir anlam ifade eder. Bu, doğrudan Allah'ı anmak olabileceği gibi, Kur'ân okumak, din ilimlerini müzakere etmek, ezan okumak, kâmet getirmek gibi şeyler de olabilir.

«Orada sabah akşam O'nu tesbih eder.» *Tesbih:* Allah'ı tenzih etmektir. Aslında ibadetlerle ilgili genel bir anlam ifade ederse de, burada onunla farz namazlar kastedilmiştir. Nitekim, sabah ve akşam vakitlerinin tayiniyle bu anlama işaret edilmiştir. Sabah anlamındaki *"ğuduv"*den, sabah namazının vakti; *"âsâl"* (akşam) derken de sabah namazının dışında öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının vakti kastedilmiştir. Çünkü âsâl kelimesinin tekili olan asîl kelimesi, bu vakitleri kapsamaktadır.

37. «Bir takım insanlar ki, ne ticaret, ne de alışveriş» son derece kazançlı da olsa, **«onları Allah'ı»** tesbih ve övgüyle **«anmaktan, namazı»** geciktirmeden vaktinde **«dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz.»** Burada geçen *"ticaret"*i yapan, alış verişle uğraşan kişiye *"tâcir"* denir. Yani bu kimseleri, hiçbir ticaret Allah'ı anmaktan alıkoymaz. Zekât da, çıkarılıp hak edenlere verilmesi farz olan maldır.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir: "Namazı dosdoğru kılmak, onu dinin ön gördüğü şekilde farzlarına, sünnetlerine ve adabına uygun olarak eda etmektir. Kim, bu esaslardan birine karşı gevşek davranarak bunları yerine getirmezse, namazı dosdoğru kılmamış olur."

«Onlar, kalblerin ve gözlerin allak bullak olacağı bir günden,» yani kıyamet gününden **«korkarlar.»** Burada *"korkmak"* anlamını verdiğimiz *"havf"*, beklenen veya bilinen işaretlerle, hoş olmayan bir şeyin tahakkuk etmesidir. Bunun karşıtı ise güvendir. Âyette geçen *"tekallüb"* bir halden diğer hale değişmektir. Yani o gün, kalb ve gözler korku ve dehşetten dolayı allak bullak olur ve yer değiştirirler.

38. O kimseler, Allah'ı tenzih etmeye, O'nu anmaya, namaz kılmaya ve zekât vermeye devam ederler ki, **«Allah kendilerine, yaptıklarının en güzel karşılığını»** onlara vaad ettiği kadar **«versin ve lütfundan,»** amelleri karşılığında kendilerine vaad etmediği ve hatırlarına gelmediği şeyleri **«onlara fazlasıyle ihsan etsin. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.»** Yani Allah dilediğine, kulların hesap edemiyeceği kadar sevap verir ve ona ikramda bulunur.

Bu âyet, çarşı ve pazarlarda ticaretle meşgul olup namaza çağrıyı, ezanı duydukları vakit işlerini terkederek namaza giden kişiler hakkında inmiştir.

Ragıb İsfahanî de bu konuda şöyle demiştir: "Bu âyet, ticareti yasaklamamakta ve kötü olduğunu ifade etmemekte; ancak, namaz ve ibadetlerden alıkoymasını ve oyalamasını yasaklamaktadır."

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ
كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ
شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ
(٣٩) أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ
فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ
يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (٤٠)

> ***39. İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki, susayan onu su zanneder. Nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanıbaşında da Allah'ı bulmuştur. Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah, hesabı çok çabuk görendir.***
>
> ***40. Yahut (amelleri), engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir. (Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bir bulut. Birbiri üstüne karanlıklar. Elini çıkarıp uzatsa, nerdeyse onu bile göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin nûrdan nasibi yoktur.***

39. «İnkâr edenlere gelince, onların amelleri,» yani, akraba ziyareti, köle azat etme, Kâbe'yi onarma, hacılara su verme ve darda kalanların imdadına koşma gibi iyilik sayılan bütün davranışları **«ıssız çöllerdeki»** düz ovalardaki **«serap gibidir ki, susayan onu»** gerçek **«su zanneder. Nihayet»** içmek üzere «**ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış,**» dolayısıyla susuzluğu artmış, «**üstelik yanıbaşında da Allah'ı**» O'nun hükmünü «**bulmuştur.**» Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Rabbin her an gözetlemededir."* (Fecr: 14) *"Serap":* Çölde gün ortasında ışığın yansımasından dolayı su varmış gibi görünen güneş ışığının parıltısıdır. «**Allah ise, onun**» amellerinin «**hesabını tastamam görmüştür. Allah, hesabı çok çabuk görendir.**» O, hesapları karıştırmaz.

40. «**Yahut**» onların amelleri güzel ise serap gibi, kötü ise «**engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir. (Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bir bulut...**» İkinci üst dalganın üzerinde yıldızları kaplayan ve ışınlarına engel olan bir bulut... «**Birbiri üstüne**» birikmiş yoğun «**karanlıklar.**» Bu karanlıklara maruz kalan insan, en kolay bir biçimde görebileceği «**elini çıkarıp uzatsa,**» zifiri karanlıktan dolayı «**nerdeyse onu bile göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin nûrdan nasibi yoktur.**» Yani, Allah'ın Kur'ân nûruna erdirmek sûretiyle iman etmeye muvaffak kılmadığı kişiyi hiç kimse doğru yola iletemez.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ

يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍۜ كُلٌّ
قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْب۪يحَهُۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَص۪يرُ ﴿٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ
يُزْج۪ي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ
مِنْ خِلَالِه۪ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ جِبَالٍ ف۪يهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُص۪يبُ بِه۪

مَنْ يَشَٓاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَٓاءُۜ يَكَادُ سَنَا بَرْقِه۪ يَذْهَبُ
بِالْاَبْصَارِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍۚ فَمِنْهُمْ
مَنْ يَمْش۪ي عَلٰى بَطْنِه۪ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْش۪ي عَلٰى رِجْلَيْنِۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْش۪ي
عَلٰٓى اَرْبَعٍۜ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٤٥﴾
لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍۜ وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍ ﴿٤٦﴾

41. Göklerde ve yerde bulunanlarla, dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duâsını ve tesbihini bilmiştir. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilir.

42. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de sadece O'nadır.

43. Görmez misin ki, Allah bulutları sürüklüyor. Sonra onları bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. O, gökten, oradaki dağlardan, dolu yağdırır. Artık onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzak tutar. Bu bulutlardan çıkan şimşeğin parıltısı, neredeyse gözleri kapacak!

44. Allah, gece ile gündüzü evirip çeviriyor. Şüphesiz bunda, gözleri olanlar için mutlak bir ibret vardır.

45. Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi

karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür ve kimi de dört ayağı üstünde yürür. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir.

46. Andolsun ki Biz, açıklayan âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

41. «Göklerde ve yerde bulunanlarla, dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?» Buradaki *"görmek"*ten maksat, kalb gözüyle görmedir. Yani: "Ey Muhammed! Müşahedeye benzer bir usûlde, kuşkusuz biliyorsun ki, göklerde ve yerde bulunan insanlar ve diğer varlıklar sürekli olarak Yüce Allah'ı tenzih etmektedir."

Gökte ve yerde bulunanların **«her biri»**, Allah'ın ilham etmesiyle **«kendi duâsını ve tesbihini»**, takdisini **«bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını»**, itaat ve tesbihlerini **«çok iyi bilir.»** Ona göre onlara muamele eder.

Bu âyet-i kerime, insan ve cin kâfirlerine karşı bir tehdit niteliği taşımaktadır. Çünkü onların, istek ve arzularıyla Allah'ı takdis etmeleri söz konusu değildir.

42. «Göklerin ve yerin mülkü» başkasına ait değil, sadece **«Allah'ındır.»** Çünkü Allah, bu yerlerin ve orada bulunan varlıkların yaratıcısı, var etme ve yok etme açısından hepsinde tasarruf sahibidir.

«Dönüş de sadece O'nadır.» Yani, ölmek ve sonra dirilmek sûretiyle herkesin dönüşü O'nadır. Bazı kimseler, söz konusu tesbihin sadece dille ifade edilen tesbih olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü, insan dışındaki diğer varlıkların da kendilerine göre gerçek bir tesbihleri vardır ki, onu Allah'tan başkası bilmez. Nitekim Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmuştur: *"...Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız..."* (İsrâ: 44)

Rivayete göre Ebû Sabit şöyle demiştir: "Ebû Ca'fer el-Bâkır'ın yanında oturuyordum. Bana: 'Bu serçelerin, güneş doğarken ve doğduktan sonra ne söylediğini biliyor musun?' diye sordu. Ona: 'Hayır, bilmiyorum' dedim. Bana: 'Onlar, Rablerini tesbih ediyor ve bugünkü azıklarını istiyorlar' dedi."

Bazı âlimler de, canlı ve cansız varlıkların tesbihini, lisan-ı hal ile yapılan tesbih olarak yorumlamışlardır. Çünkü her şey varlığı ile, varoluşu zorunlu olan, kemal sıfatlarla nitelenen ve durumuna yakışmayan noksanlıklardan münezzeh olan bir yaratıcının varlığına delil teşkil etmektedir."

Öte yandan, *"Te'vîlât"* isimli tefsirde şöyle denir: "Bil ki, tesbih üç çeşittir: İnsanların tesbihi diğer canlıların tesbihi ve cansız varlıkların tesbihi. İnsanların tesbihi, söz ve muamelelerle, diğer canlıların tesbihi ise, ihtiyaçlarını dile getirmeleri ve onları meydana getiren varlığa işaret eden şekilleriyle ve cansız varlıkların tesbihi de, bizzat var edilmiş olmalarıdır."

Şu halde tesbih, bütün varlıklar için söz konusudur. Çünkü onlar, Allah'ın varlığının bir delilidir.

43. «Görmez misin ki, Allah bulutları sürüklüyor.» Burada *"sürüklüyor"* anlamını verdiğimiz *"yüzcî"* kelimesi, bir şeyi, belli bir düzen içinde gitmesi için, rahat bir şekilde sürüp götürmek anlamına gelir. Yani, sen bizzat gözünle Allah'ın, bulutları istediği tarafa nasıl sevkettiğini kuşkusuz görüyorsun. **«Sonra onları»**, parça parça iken **«bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte»** yoğunlaşma ve birikme sonunda **«görüyosun ki bunlar»**, yani bulutların **«arasından yağmur çıkıyor. O, gökten»** yani bulutlardan **«oradaki dağlardan»**, dağlar gibi büyük bulut parçalarından **«dolu yağdırır.»** Yukarıda bulunan her şey semâ diye tanımlanır. Bir şeyin sema'sı, o şeyin yukarısı demektir. *"Bered"* ise; yağmur damlalarının havada donup katılaşmasıyla ortaya çıkan dolu anlamına gelir.

Bazıları şöyle demiştir: "Yüce Allah gökte pek çok dolu kütleleri ve buz dağları yaratmış ve onlara bir melek tayin etmiştir."

Ancak, yaygın ve doğru olan görüş şudur: "Buharlar yükselip soğuk hava tabakasına ulaşınca soğuktan dolayı bulut haline gelir; soğukta bir artış olmazsa yağmur halinde, aksi halde dolu olarak yağar. Bazan da hava aşırı derecede soğur ve sıkışır. Bu durumda ya yağmur, ya da kar yağar. Bunların hepsi, Allah'ın iradesine, hükmüne ve insanların faydalarına dayalı dileğine bağlıdır."

«Artık onu» yani inen doluyu **«dilediğine isabet ettirir.»** Bu durumda o kişi, ya doğrudan zarar görür, ya da ekin, hayvan ve meyveden ibaret mal açısından zarara uğrar. **«Dilediğinden de onu uzak tutar»** ve o kişi, zararından emin olur.

«Bu bulutlardan çıkan şimşeğin» aşırı **«parıltısı»** ve hızlı gelişiyle

«neredeyse gözleri kapacak!» Birbirine zıt iki şeyden, birini diğerinden meydana getiren Allah, her şeyden yücedir. Şimşek anlamına gelen Arapça *"berk"* kelimesi, buluttan çıkan parıltı demektir. Şimşekle ilgili olarak *"İhvanu's-Safâ"* isimli eserde: "Berk, bulut kütleleri içinde, bulut parçalarının çarpışması sonucunda ortaya çıkan kıvılcımdır" denilmiştir.

44. «Allah,» birinin süresini kısaltıp diğerininkini uzatarak veya sıcak, soğuk, karanlık ve aydınlık gibi durumlarını değiştirerek **«gece ile gündüzü evirip çeviriyor.»** Hadis-i Kudsî'de Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İnsanın zamana sövmesi beni tasalandırıyor. Çünkü zaman, Bana bağlıdır ve emir Benim elimdedir; gece ile gündüzü Ben evirip çeviriyorum."*[18]

«Şüphesiz bunda,» bulutları sürmekten itibaren gece ile gündüzün evirip çevrilmesine kadar açıklanan bölümde **«gözleri olanlar için,»** yaratan'ın varlığına, birliğine, sonsuz kudretine ve her şeyi kuşatan bilgisine delil oluşturan **«mutlak bir ibret vardır.»** Kalbin idrak gücüne *basîret* ve *basar* denir. Yani, kimin basireti varsa, zikredilen şeylerden hareketle, yaratanın birliğine kesin olarak işaret eden sonsuz kudretini, eksiksiz ilmini idrak eder.

Sa'id b. Müseyyeb'e, "İbadetlerin hangisi daha üstündür?" diye sorulmuş; o da: "Allah'ın var ettiklerini düşünmek ve O'nun dini hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmaktır" diye cevap vermiştir.

45. «Allah,» yeryüzünde hareket eden **«her canlıyı sudan yarattı...»** Burada *"her canlı"* diye tercüme ettiğimiz *"dâbbe"* kelimesi, yeryüzünde hareket etme kabiliyeti olan ve meskeni yeryüzünde olan her canlıya verilen addır. Melekler ve cinler ise bunun kapsamı dışındadır. Çünkü melekler nûrdan, cinler de ateşten yaratılmıştır. Âyet-i kerimede geçen *"su,"* bilinen dört unsurdan biri olan su olabileceği gibi, özel su, yani meni de olabilir. Suyun belirsiz olarak ifade edilmesinin amacı, her canlının bu özel sudan, meniden yaratılmış olduğunu bildirmektir. Şu halde, melekler ve cinler dışındaki bütün canlılar meniden yaratılmıştır. Öte yandan, Yüce Allah'ın *"...Biz her canlı şeyi sudan yarattık..."* (Enbiyâ: 30) ifadesinde, suyun belirli olarak belirtilmesinden gayesi de, bütün canlıların yaratılmış olduğu su cinsini vurgulamaktır. Çünkü bütün canlıların aslı sudur.

---

[18] Hadisi Buharî, Müslim, Ebû Davûd ve ayrıca İmam Mâlik *"Muvatta"* isimli eserinde tahric etmişlerdir. Buharînin rivayetinde, *"Âdemoğlu zamana sövüyor. Oysa zaman, Bana bağlıdır ve gece ile gündüz Benim elimdedir."* diye ifade edilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/762.

«İşte bunlardan kimi,» yılan ve balık gibi, **«karnı üstünde sürünür, kimi,»** insan ve kuşlar gibi **«iki ayağı üstünde yürür ve kimi de,»** ehli ve vahşi hayvanlar gibi, **«dört ayağı üstünde yürür.»** Bu arada, daha fazla ayağa sahip olan örümcek ve benzeri haşereler dikkate alınmadığından, söz konusu edilmemiştir. Ama bunlar da şekil olarak, tıpkı dört ayak üzerinde yürüyenler gibidir.

İşte **«Allah»** bütün bu gibi şeylerden **«dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir.»** Dilediğini dilediği gibi yapandır.

46. «Andolsun ki Biz,» dini hükümlerden ve yaratılışla ilgili sırlardan, açıklanması uygun görülen her şeyi **«açıklayan âyetler indirdik. Allah, dilediğini,»** bu âyetler hakkında doğru görüşe erdirerek ve onların anlamlarını düşünmeye sevkederek **«doğru yola,»** yani Allah'ın dini olan İslâm'a, O'nun rızasına ve cennetinin yoluna **«iletir.»**

وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا
ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرٖيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنٖينَ ﴿٤٧﴾
وَاِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرٖيقٌ مِنْهُمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُٓوا اِلَيْهِ مُذْعِنٖينَ ﴿٤٩﴾
اَفٖي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحٖيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
وَرَسُولُهُ بَلْ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ
الْمُؤْمِنٖينَ اِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

47. "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik" diyorlar. Ondan sonra da içlerinden bir grup yüz çeviriyor. Bunlar mü'min değillerdir.

48. Onlar aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'ine çağrıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.

49. Ama, eğer hak kendi lehlerine ise, ona gönülden bağlı olarak saygı ile gelirler.

50. Kalblerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ediyorlar? Yoksa Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zalimler onlardır.

51. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlüne davet edildiklerinde "işittik ve itaat ettik" demek, sadece mü'minlerin söyleyeceği sözdür. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir.

47. Bazı insanlar «**'Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik'**», emir ve yasaklar konusunda onlara boyun eğdik «**diyorlar.**» Bu âyet-i kerime, Yahudilerden biriyle bir arâzi hakkında tartışmaya giren münafık Bişr hakkında inmiştir. Aralarındaki ihtilâfa çözüm bulmak üzere, Bişr Yahudiyi, Yahudi âlimlerden olan Ka'b b. Eşref'e davet ederken, Yahudi de onu Hz. peygamber'e davet ediyordu. Âyet-i kerimede ifadenin çoğul olarak getirilmesinin amacı, sözü söyleyene destek olan bir grubun ve ona uyanların bulunduğunu bildirmek içindir.

«**Ondan**», yani söylenen sözden «**sonra da içlerinden**» bunu söyleyenlerden «**bir grup**», hükmünü kabul etmekten «**yüz çeviriyor. Bunlar mü'min**», yani iman ve itaat ettiğini iddia edenler, imanda samimi olup onda sebat eden kimseler «**değillerdir.**»

48. «**Onlar, aralarında**» Peygamberin «**hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'ine çağrıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.**» Nitekim, münafıkların bir kısmı, borçlu çıkacaklarını ve Hz. Peygamber'in adaletli olarak karar verdiğini bildiklerinden, Allah Rasûlü'nün hakem tayin edilmesine yanaşmamışlardır. Her ne kadar hüküm Allah'ın ise de, uygulamada hükmü Hz. Peygamber vermektedir. Onun için âyette: "Hüküm vermeleri için" şeklinde tesniye (ikil) olarak değil de *"hüküm vermesi için"* şeklinde tekil olarak gelmiştir.

49. «Ama, eğer hak,» yani hüküm **«kendi»** aleyhlerine değil de **«lehlerine ise, ona gönülden bağlı olarak»** lehlerine hükmedeceğini kestirdiklerinden **«saygı ile gelirler.»**

50. «Kalblerinde bir hastalık mı var?» Bu yüz çevirme, kâfirlikleri ve münafıklıklarından dolayı kalblerinin hasta oluşundan mı kaynaklanıyor? **«Yoksa»** doğruluğu ortaya çıkmasına rağmen Rasûlüllah'ın peygamberliği hakkında **«şüphe mi ediyorlar? Yoksa Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine»** hüküm vermede **«haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır; asıl zalimler onlardır!»** Yani onların bu tavrı, belirtilen hiçbir şeyden dolayı değildir. Çünkü onlar, Allah Rasûlünün emanet anlayışını ve hakka olan bağlılığını biliyorlar. O halde onlar, kendilerinden alacaklı olan kişilere haksızlık etmek isteyen ve bu amaçla Hz. Peygamber'in hakemliğini reddeden zalim kişilerdir.

51. «Aralarında,» hasımlarıyla kendi aralarında, bu hasımları ister kendilerinden ve ister başkalarından olsun, peygamber **«hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne davet edildiklerinde,»** daveti **«'işittik ve»** kabul edip icabet ederek **«itaat ettik' demek, sadece mü'minlerin söyleyeceği sözdür. İşte asıl bunlar,»** yani zikredilen güzel niteliklere sahip olanlar **«kurtuluşa erenlerdir.»** Arzu ettikleri her şeyi elde eden ve korkulu hallerden emin olan kimseler onlardır.

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ
جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ
اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ
تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

52. Her kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar kurtulanlardır.

53. Onlar, sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka (cihada) çıkacaklarına dair, en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin. İtaatiniz bellidir. Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

54. De ki: "Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine yükletilen, sizin sorumluluğunuz da size yükletilendir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır.

52. «**Her kim Allah'a ve Rasûlü'ne,**» yani Yüce Allah'ın ve elçisinin dini hükümlerine «**itaat eder,**» işlediği günahlardan dolayı «**Allah'tan korkar ve**» ömrünün geri kalan kısmında «**O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar,**» bu itaat edip korkanlar, «**kurtulanlardır.**» Daimi nimetlere kavuşanlar başkaları değil, ancak bunlardır.

53. «**Onlar,**» yani münafıklar, «**sen kendilerine**» savaşa çıkmayı «**emrettiğin takdirde, mutlaka (cihada) çıkacaklarına dair, en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler.**» Nitekim onlar Rasûlüllah'a, "Eğer sen savaşa çıkarsan biz de seninle çıkarız; bize cihadı emredersen savaşırız" diyorlardı. Oysa onların bu sözü yalan ve yeminleri sahtedir. Bu sebeple âyetin devamında Hz. Peygamber'e, yeminlerini reddetmesi emredilmiştir.

Âyetin aslında geçen *"cehd"*, güç, gayret; *"yemin"* ise, lügatta kuvvet demektir. Dini bir terim olarak *"yemin,"* Allah'ı anarak haberin doğru veya yanlış olduğunu pekiştirmektir.

«**De ki:**» İddia etmekte olduğunuz itaatten dolayı Allah'a «'**yemin et-**

meyin. İtaatiniz bellidir.» Yani itaatiniz, kalbte yeri olmayan ve sadece dille ifade edilen münafık itaatidir. Bu itaat, herkes tarafından bilindiğini ilân etmek için âyette *"bellidir"* şeklinde dile getirilmiştir. Diğer bir izaha göre âyetin anlamı: "Samimiyet ve iyi niyetle yapıldığı bilinen bir itaat, sizin için daha hayırlı ve sadece dille yaptığınız yeminden daha anlamlıdır" şeklindedir.

«Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan,» sözünüzle itaatiniz arasında çelişki oluşturan sözdeki itaatinizden **«haberdardır'»**, size buna göre muamele eder.

54. «De ki:» Rahmet ve kabul edilmesini umarak farz ve sünnetlerde **«'Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin.' Eğer»** bu itaatten **«yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yükletilen,»** sorumlu olduğu peygamberliği tebliğ etmesi, **«sizin sorumluluğunuz da size yükletilendir,»** yani daveti kabullenip itaat etmenizdir. **«Eğer ona,»** emrettiği gibi **«itaat ederseniz,»** o her iyiliğe ulaştıran ve kötülükten kurtaran **«doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e»**, Hz. Muhammed'e **«düşen, sadece,»** açıklamaya ihtiyaç duyulan şeyleri **«açık bir şekilde duyurmaktır.»** Kuşkusuz Hz. Peygamber bu duyuruyu yapmış, yerine getirirseniz lehinize, yüz çevirirseniz aleyhinizedir.

İfade edildiğine göre üç âyet, bu âyetlerde iki husus bir arada bulunacak şekilde inmiş, dolayısıyla bunlardan biri terkedilirse diğeri kabul edilmez:

a) Allahü Teâlâ, *"Namaz kılın ve zekât verin..."* (Bakara: 43) buyurmuştur. Buna göre bir kimse namaz kılar, fakat zekât vermezse, namazı kabul edilmez.

b) Allahü Teâlâ şöyle buyurur: *"Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin."* (Nûr: 54) Bu sebeple Allah'a itaat edenin, Peygamber'e itaat etmediği sürece, Allah'a itaati geçersizdir.

c) Yine Allahü Teâlâ: *"...Bana, anne ve babana şükret..."* (Lokman: 14) buyurmuştur. Âyete göre, nimetlerden dolayı Allah'a şükredip anne ve babasına şükretmeyen kimsenin bu şükrü kabul edilmez.

Şu halde, Hz. Peygamber'e itaat etmek, kabul kapısının anahtarıdır. Nitekim Ashab-ı Kehf'in köpeği, Allah'a itaat hususunda kendilerine tâbi olunca, mutlu olarak onlarla birlikte kurtulmuştur. Bu olay, itaatin şerefine ait bir örnek oluşturur. İtaat edenlere tâbi olanın durumu böyle olursa, bizzat itaat edenlerin durumu nasıl olur?

وَعَدَ
اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي
الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
د۪ينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْناً
يَعْبُدُونَن۪ي لَا يُشْرِكُونَ ب۪ي شَيْـٔاً وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ (٥٥) وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (٥٦) لَا تَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مُعْجِز۪ينَ فِي
الْاَرْضِ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَص۪يرُ (٥٧)

55. Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi, yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini kendileri için iyice yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vadetti. Çünkü onlar Bana kulluk ederler, hiçbir şeyi Bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl günahkârlardır.

56. Namazı kılın, zekâtı verin ve Peygamber'e itaat edin ki, merhamete nâil olasınız.

57. İnkâr edenlerin, yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeri!

55. «Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi,» hükümdarların, kendi ülkelerinde tasarrufta bulundukları gibi tasarrufta bulunmak üzere **«yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini»** tartışmasız, hükümlerine göre amel etmeye devam etmek üzere **«kendileri için iyice yerleştirip koruyacağını...»** Âyet-i kerimede sözü edilenler, Hz. Peygamber ve onunla birlikte olan mü'minlerdir. Kuşkusuz onlar, insanlara öğüt veren ve Allah için rehberlik isteyenlere rehber olan kimselerdir. **«Ve»** düşmanlardan **«geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vadetti.»** Nitekim Ashab-ı Kiram, hicretten önce korku içindeydiler ve gece gündüz her zaman silâhlı bulunuyorlardı. Nihayet Allah, vaadini yerine getirerek onları Araplar'a karşı galip getirdi; doğu ve batıdaki ülkeleri onlara açtı.

Âyette geçen *"Tebdîl,"* bir şeyi başka bir şeyin yerine koymaktır. Karşılığı getirilmeden yapılan değişikliğe ise "tağyîr" denir.

«Çünkü onlar Bana kulluk ederler»; ibadette **«hiçbir şeyi Bana eş tutmazlar. Artık bundan,»** bu vaadden **«sonra kim inkâr ederse,»** dinden döner veya kâfir olmaya devam eder, ya da bu büyük nimete karşı nankörlükte bulunursa, **«işte bunlar asıl günahkârlardır.»** Fâsık ve azgın kimselerdir.

Âyetteki vaad, tevhid anlayışının sürdürülmesine bağlıdır.

56. «Namazı kılın, zekâtı verin.» İman edip iyi amel işleyin **«ve peygamber'e,»** size emrettiği diğer işlerde **«itaat edin ki, merhamete nâil olasınız.»** Yani, size merhamet edilmesini umarak anılan şeyleri yapın.

57. Ey Muhammed! Veya hitaba uygun olan kişi! **«İnkâr edenlerin, yeryüzünde»** var güçleriyle kaçsalar bile hiçbir yerde Allah'ı, kendilerini helâk etmesi hususunda **«âciz bırakacaklarını sanma! Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeri»**dir cehennem!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ

مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍۜ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ
مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِۜ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْۜ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّۜ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾
وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوا كَمَا اسْتَاْذَنَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾

58. Ey iman edenler! Elleriniz altında bulunan ve içinizden henüz erginlik çağına girmemiş olanlar, şu üç vakitte; sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra sizden izin istesinler. Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için, ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah, âyetleri size böyle açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

59. Çoçuklarınız erginlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi, izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

58. Rivayet edildiğine göre Ebu Mersed'in kızı Esma'nın bir oğlu, hoşlanmadığı bir anda Esma'nın bulunduğu yere girmiştir. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyet inmiştir. Bu âyet, hem mü'min erkekleri ve hem de mü'min hanımları kapsamına almıştır; yani hitap herkesedir. «**Ey iman edenler! Elleriniz altında bulunan**» köle ve cariyeler «**ve içinizden henüz erginlik çağına girmemiş olanlar,**» –cinsel arzu duymayan çocuklar– «**şu üç vakitte; sabah namazından önce,**» yataktan kalkıp yatak kıyafetlerinin çıkarılması anında, «**öğleyin soyunduğunuz vakit,**» kaylûle denilen öğlen uykusu için elbiselerinizi çıkardığınızda «**ve yatsı namazından sonra**» soyunma ve yorgana bürünme anında yanınıza gireceklerinde «**sizden**» hür olanlarınızdan gündüz ve gece üç vakitte «**izin istesinler.**» Çünkü bu vakitler, gaflet saatleridir.

«**Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz**» genelde açık olabileceğiniz «**üç vakittir. Bu vakitlerin dışında**» yani bu üç mahrem halin herbirinin dışında «**ne sizin için, ne de onlar**» yani köle ve çocuklar «**için bir mahzur**» izinsiz girmelerinde bir günah «**yoktur.**» Çünkü emre muhalefet edecek bir durum bulunmamakta ve mahrem yerlerini görme söz konusu olmamaktadır. Çünkü onlar hizmet için sizin yanınıza çokça girip çıkmak zorundadırlar. «**Birbirinizin yanına**» onların size hizmet etmek ve sizin de onlardan hizmet talep etmek üzere «**girip çıkabilirsiniz.**» Eğer Allah onları, her seferinde izin istemekle sorumlu tutsaydı, bu durum kendilerine ağır gelirdi. Bu sebeple, söz konusu vakitler dışında izin istemeyi terketmelerine ruhsat tanınmıştır.

«**İşte Allah,**» bu açıklamayı yaptığı gibi, hükümleri açıklayıcı «**âyetleri size böyle açıklar. Allah,**» her şeyi «**bilendir;**» dolayısıyla durumlarınızı da bilir ve bütün işlerinde «**hüküm ve hikmet sahibidir.**» Bu sebeple, sizin için her bakımdan uygun olan esasları emreder.

İkrime'den nakledildiğine göre Iraklı iki kişi, bu âyetle ilgili olarak İbn Abbas'a soru sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Allah settar (günahları çok örten, bağışlayan) dır. Bu sebeple O, örtüyü ve kapalılığı sever."

Önceleri kapılar üzerinde perde yoktu. Onun için insan aniden çocuğu veya hizmetçisiyle karşılaşıyor, dolayısıyla hoş olmayan bir manzara ortaya çıkıyor ve görülmesini sevmediği bir tarafı görülüyordu. Bu durum karşısında Yüce Allah mü'minlerin, birbirlerinin yanına girmek istediklerinde, ifade buyurduğu üç vakitte izin alarak girmelerini emretmiştir. Daha sonra, bu üç vaktin dışında izinsiz girmelerine ruhsat tanıyarak kolaylık getirmiş, bol rızık lütfetmiş; onlar da artık perde kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra insanlar, kendilerine emredilen üç vakitte izin istemeyi yeterli bulmuşlardır.

59. «**Çocuklarınız**», yabancı hür çocuklar «**erginlik çağına girdiklerinde...**» Erginlik çağına gelmiş köle, bu âyetin kapsamı içinde değildir. Çünkü köle, hanımefendisinin yanına girmek istediği zaman, üç vaktin dışında izin istemez. «**Kendilerinden öncekilerin,**» yani erginlik çağına gelenler veya daha önce zikredilenler «**izin istedikleri gibi**», yanınıza girmek istediklerinde «**izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah bilendir, hikmet sahibidir.**» Allahü Teâlâ bu âyeti, söz konusu izin istemekle ilgili emrini pekiştirmek ve vurgulamak için tekrarlamıştır.

Erkek çocuğun erginlik çağına gelmesi, ihtilâm olması ve meninin gelmesi ile olur. Kız çocuğunun erginliği ise, hamile kalabilecek seviyeye ulaşması ve âdet görmesi ile olur. Eğer erkek ve kız çocukta bu haller görülmezse, o taktirde yaygın olan görüşe göre onbeş yaşını doldurunca erginlik çağına gelmiş sayılırlar. Buna, zahiri erginlik çağı, organlarla ilgili gelişmelerden kaynaklanan erginlik denir. Bir de, hakikat sırrına vakıf olmaktan ibaret olan batınî (gözükmeyen) erginlik vardır. Bazan bu erginlik belirtileri küçüklükte de ortaya çıkabilir.

Eyüp (a.s.) şöyle demiştir: "Allah, hikmeti küçüğün ve büyüğün kalbine yerleştirir. Allah, kulunu hikmet sahibi yapınca, yaşının küçüklüğü, onun hikmet sahibi kişilerin yanındaki değerini düşürmez. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın keramet nûrunu üzerinde görürler."

Hüseyin b. Fazl, halifelerden birinin huzuruna girmişti. Halifenin yanında birçok ilim adamı vardı. Hüseyin, konuşmak istemiş ve fakat halife konuşma isteğini reddederek kendisine şöyle demiştir: "Bu makamda çocuğun konuşması uygun düşer mi?" Hüseyin: "Çocuksam, Süleyman (a.s.)'ın Hüdhüd kuşundan daha küçük değilim; sen de Süleyman (a.s.)'dan daha büyük değilsin." Nitekim Hüdhüd Hz. Süleyman'a şöyle demişti: "*...Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim...*" (Neml: 22)

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا

فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ

وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (٦٠) لَيْسَ عَلَى
الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ
وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَٓائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا
عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (٦١)

60. Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Yine de iffetli olmaları, kendileri için daha hayırlıdır. Allah işiten ve bilendir.

61. A'mâ'ya güçlük yoktur; topala güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur. Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını üzeri-

nizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir güçlük ve günah yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından bereket ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize selâm verin. İşte Allah, düşünüp anlayasınız diye âyetlerini böyle açıklar.

60. «**Bir nikâh ümidi beslemeyen,**» yani yaşlılıktan dolayı evlenmeyi arzu etmeyen, «**çocuktan**» ve âdet görmekten «**kesilmiş yaşlı kadınların,**» gizli «**zinetlerini**» yabancı erkeklere «**göstermeksizin**» çarşaf ve manto gibi «**dış elbiselerini**» yabancı, erkeklerin yanında «**çıkarmalarında kendilerine bir vebal**» ve günah «**yoktur.**»

«**Yine de iffetli olmaları,**» töhmet altında bulunmaktan «**kendileri için daha hayırlıdır. Allah,**» her şeyi bütünüyle «**işiten,**» dolayısıyla kendileriyle erkekler arasında cereyan eden şeyleri de duyan «**ve bilendir.**» Bu sebeple, söz konusu kadınların maksatlarını bilir.

Âyet–i kerimede açık bir uyarı vardır. Kuşkusuz evlenme ümidi beslemeyen yaşlı kadına, şehvetten emin olunması halinde bakmak caizdir. Aynı zamanda yaşlı kadın, derece bakımından değil, örtüyü bırakma açısından erkek hükmünde kabul edilmiştir.

Hikmet sahibi biri şöyle demiştir: "Erkeğin ömrünün son yarısı daha hayırlıdır. Çünkü o dönemde cehaleti yok olur, acıma hissi artar ve görüşü isabetli olur. Kadının ömrünün son yarısı ise, daha kötüdür. Nitekim o devrede kadının ahlâkı fenalaşır, cazgırlaşır ve çocuktan kesilir."

Anlatıldığına göre, yaşlı bir kadın hastalanmış, bunun üzerine oğlu onu doktora götürmüştü. Doktor, kadının renkli elbiselerle süslendiğini gördü ve durumunu sezerek oğluna: "Bu kadının evlenmesi gerekir" dedi. Kadının oğlu: "Yaşlı kadınların evlilikle ne ilgisi vardır?" deyince yaşlı kadın oğluna: "Yazıklar olsun sana! Sen doktordan daha mı iyi biliyorsun?" diye çıkıştı.

61. «**A'maya güçlük**», günah ve vebal «**yoktur; topala**» ayağına bir şey olup topallayarak yürüyene «**güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur.**»

Bu âyetle ilgili olarak müfessirler şöyle demişlerdir: "Söz konusu bu özürlü grup, sağlıklı ve özürsüz kişilerle yemek yemekten sıkılıyorlardı. Çünkü özürlü kişiler, kendilerinden tiksinti duyulacağından endişe ederek, hareketleriyle özürsüz kişilere eziyet etmekten korkuyorlardı. İşte bu âyet, bunun üzerine inmiştir."

«Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını üzerinizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde», siz ve beraberinizde bulunanların yemesinde **«bir sakınca yoktur.»**

Âyet–i kerimedeki *"Evlerinizden yemenizde"* ifadesinden, "ikamet ettiğiniz ve içinde yiyeceğinizin bulunduğu evlerden yemenizden" şeklinde anlaşılmamalıdır. Bunun anlamı, "Eşlerinizin, çocuklarınızın ve kölelerinizin evlerinden yemenizde" demektir. Çünkü hanımın evi, kendi evi gibidir. Çocukların evi de böyledir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kişinin yediği en güzel ve en iyi şey kazancından yediği şeydir. Çocuğunun kazancı da kendi kazancı gibidir."*(19)

Öte yandan, *"Anahtarlarını üzerinizde bulundurduğunuz yerlerden..."* demek "Ev sahiplerinin izniyle tasarruf imkânına sahip olduğunuz evlerden..." demektir. Tıpkı sağlıklı kişinin savaşa çıkarkan evinin anahtarlarını zayıf bir kişiye teslim edip evinde bırakması gibi.

"Dostlar" diye tercüme ettiğimiz *"sadîk"* kelimesi sevgi ve muhabbetiyle insana yönelen kişi, dost demektir. Ne güzel ifade edilmiştir! "Dost, senin her söylediğini doğrulayan değil, sana doğruyu söyleyendir." *"Dostlarınızın evlerinden..."* demek, "aranızda neseb yakınlığı bulunmasa bile, dostlarınızın evlerinden..." demektir.

Rivayete göre Hasan Basrî, bir gün evine girmiş ve içeride dostlarından bir gurubun, sedirinin altında bulunan yiyeceğinden alıp yerken görmüştür. Buna oldukça sevinen Hasan Basrî, Bedir Savaşı'na katılanları kastederek, "Onları da bu şekilde buldum" demiştir.

Yine bu konuda müfessirler şu hususu dile getirmişlerdir: "Yemek yeme, açıkça verilen izinle veya yakınlık, dostluk gibi bir bağ ile ev sahibinin

---

19- Hadisi Ebû Davûd, *Büyû'*, Tirmizî, *Ahkâm;* Nesaî, *Büyû'* ve ibn Mâce, *Ticârât* bölümlerinde tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/570.

hoşnutluğu bilindiği zaman olur."

Âyet-i kerimede belirtilen grup, aralarında alışılagelmiş sıkı ilişkiden dolayı dile getirilmiştir. Yani, onlar evlerinde bulunmasalar bile, azık ve yiyecek alıp götürmeyeceğinizi bilirlerse evlerine girip yemeklerinden yemenizde size bir sakınca yoktur. «**Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir güçlük ve günah yoktur.**» Âyette geçen *"eştât"* kelimesi, *"ayrı"* anlamına gelen "şet" kelimesinin çoğuludur. Âyetin bu bölümü, Kinâne'den bir kabile hakkında inmiştir. Nitekim o kabile halkı, ayrı ayrı yemekten sıkılıyordu. Hatta onlardan biri, birlikte yemek yiyeceği birini buluncaya kadar gün boyunca yemek yemeden bekler, bulamadığı takdirde akşamleyin yalnız başına yerdi. İşte bu âyet, yalnız başına yemek yemeye ruhsat vermektedir.

«**Evlere**», belirtilen evlere yemek veya başka bir maksat için «**girdiğiniz zaman...**» Bu bölümde, evlere girmeye izin verildikten sonra girmenin adabının açıklanmasına geçilmiştir. «**Allah tarafından**», O'nun emriyle katından hüküm verilmiş, fazlasıyla hayır ve sevaba vesile olan «**bereket,**» işitenin gönlünün hoşlanacağı «**ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize**», kendiniz gibi saydığınız ev halkına «**selâm verin. İşte Allah,**» bu açıklamayı yaptığı gibi «**düşünüp anlayasınız**», ilâhî prensipleri, hükümleri ve ahlâk kurallarını anlayıp dünya ve âhiret saadetine kavuşmanız için gerekeni yerine getiresiniz «**diye**», kurallarını belirten «**âyetlerini böyle açıklar.**»

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا
حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ
شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا
قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ
عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾
أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

62. Mü'minler, Allah'a ve Rasûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o peygamberle birlikte toplumsal bir işle meşgulken, ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyleyse bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağış dile. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

63. Peygamberin çağırmasını, kendi aranızda birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın. İçinizden, birini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, O'nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.

64. Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır. O, sizin ne yolda, (ne durumda) olduğunuzu iyi bilir. Huzuruna döndürülecekleri günde ise, yaptıklarını hemen onlara bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.

62. «**Mü'minler,**» imanda olgunluk derecesine erenler «**Allah'a ve Rasûlü'ne gönülden inanmış**» gizli açık her durum ve konumda itaat eden

«kimselerdir.»

Bu âyet–i kerime, Hendek Savaş'nda Hz. Peygamber'in hendek kazılmasını emrettiği zaman bazı münafıkların izinsiz ayrılmaları üzerine inmiştir.

«Onlar, o peygamberle birlikte toplumsal» -Cuma, bayram, savaş ve bazı işlerle ilgili danışma gibi, bir araya gelinmesini gerektiren önemli- **«bir işle meşgulken,»** gitmek için **«ondan izin istemedikçe»**, izin almadan **«bırakıp gitmezler.»** Yanından dağılmazlar. Rasûlüm! **«Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmiş kimselerdir.»** İzin isteyenlerin dışındakiler böyle değildir. **«Öyleyse,»** imanda olgunluk derecesine erişenlerin izin isteyenler olduğu ortaya çıktıktan sonra **«bazı»** önemli **«işleri için»** ayrılmak üzere **«senden izin istediklerinde»** bir takım hikmet ve faydalardan dolayı **«sen de onlardan dilediğine izin ver.»** Bu konuda sana hiçbir itiraz söz konusu değildir.

«Ve onlar için» izinden sonra **«Allah'tan bağış dile.»** Bu kısımda, kişinin ayrılıp gitmeyi içinden geçirmemesinin daha doğru olduğuna işaret edilmiştir. **«Çünkü Allah,»** kullarının yanlışlıklarını **«çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir,»** Bu sebeple, kullar üzerinde pek çok merhamet izleri bulunmaktadır.

63. Ey mü'minler! **«Peygamber'in çağırmasını kendi aranızda birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın.»** Yani, Peygamber'in sizi herhangi bir işe çağırmasını, birbirinizi çağırmakla aynı değerde görmeyin. Nitekim, aranızda söz konusu olan çağırmada aldırış etmemek, cevap vermemek ve izinsiz ayrılmak mümkün olabilir. Oysa Hz. Peygamber'in davetine icabet etmek farz, izni olmadan ayrılmak ise haramdır.

Bazı müfessirler bu âyeti şöyle yorumlamışlardır: "Aranızda herkes, birbirini ismiyle çağırdığı gibi, onu da tıpkı: 'Ey Muhammed!, Ey Abdullah'ın oğlu!' gibi isimlerle çağırmasın ve ona karşı sesini yükseltmesin; ancak saygı ifade eden: 'Ey Allah'ın Nebisi', 'Ey Allah'ın Rasûlü' gibi ünvanlarla seslensin."

Âyet–i kerimede, iyiliği öğreten kişiye saygı gösterilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Kuşkusuz Rasûlüllah, iyiliği ve hayrı öğretenlerin başında yer alıyordu. Bu sebeple Allah, ona saygı ve hürmet gösterilmesini emretmiştir. Aynı zamanda burada, hem hocanın hakkını tanımaya ve hem de faziletli kişileri öğrenmeye yer verilmiştir.

Öte yandan, *"Hakâiku'l-Beklî"* isimli eserde müellif şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'ne saygı göstermek, Allah'a saygı göstermektir; onu tanımak, Allah'ı tanımaktır. Ona karşı edeble hareket etmek, Allah'a karşı edeble hareket etmek anlamına gelir."

«İçinizden, birini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir.» *Tesellül*, yavaş yavaş, gizlice bir yerden çıkmaktır. Birinin, habersiz olarak insanlar arasından sıvışıp uzaklaşmasına, "Teselleler-racul" denir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah, cemaatten yavaş yavaş gizlice uzaklaşanları bilmektedir." *Livâz* ise, başkasının görmesi endişesiyle bir şeye bürünerek gizlenmektir.

Bazı müfessirler şöyle demiştir: "Cuma günü Hz. Peygamber'in hutbesini dinlemek münafıklara ağır geliyordu. Bu sebeple onlar izin istemeksizin birbirinin arkasına saklanarak camiden gizlice çıkıyorlardı. Bunun üzerine Allah, bu âyetle kendilerini uyarmıştır."

«Bu sebeple, O'nun emrine», emrinin gereğini yerine getirmeyerek **«aykırı davrananlar, başlarına bir belâ,»** yani dünyada hastalık, cinayet ve devlet başkanının baskısı gibi beden veya mala gelen bir dert **«gelmesinden veya kendilerine»** âhirette **«çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.»**

64. «Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa,» yaratma, mülk ve tasarruf açısından bütün varlıklar **«Allah'ındır.»** Ey mükellefler! **«O, sizin»** hal, vaziyet, samimiyet ve münafıklık açısından **«ne yolda, (ne durumda) olduğunuzu iyi bilir.»** Emrine aykırı hareket eden münafıkların , cezalandırılmak üzere **«huzuruna döndürülecekleri günde ise, yaptıklarını»**, kötü amellerini **«hemen onlara bildirir.»** Yani Allah, onları şahitler huzuruna çıkararak dünyada yaptıkları kötülükleri kendilerine bildirir ve kötü amellerine karşılık onları uygun olan cezaya çarptırır.

«Allah, her şeyi hakkıyla bilir.» O'na, yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz. Bu sebeple, münafıkların amellerini gizlemelerinin ve saklamalarının anlamı yoktur.

Şüphesiz, tamamiyle dünya ve âhiret nimetlerine bağlı kalmak, Allah'a gönül veren zahid kimselere haram sayılır. Evet, Hak ehli olanlar âhireti, Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek için severler. Hakikat ehli biri şöyle demiştir: "Seni Mevlâ'dan alıkoyan ne varsa, senin dünyan sayılır."

O halde akıllı kişi, dünyaya karşı olan sevgi bağlarını koparmalı, durumunu düşünmeli, ceza ve mükâfat günü gelmeden önce kendisini hesaba çekmelidir. Bu hayatın sonunda ölüm vardır. Buradaki nimetler sürekli ve sabit değildir. Şâir ne güzel söylemiştir:

Geceler hiç kimseye iyilikte bulunmadı ki,
Daha sonra ona kötülük yapmış olmasın.

Bir başka şâir de şöyle demiştir:

Günler güzel olduğu zaman sen de onlara hüsnü zanda bulundun.
Kaderin getireceği kötülükten korkmadın.

Allah'ım! Bizleri gafil kimselerden eyleme! Ey âlemlerin Rabbi! Bizi, itaatini ve hoşnutluğunu elde etmeye muvaffak eyle!

Allah'ın yardımı ve O'nun başarılı kılmasıyla Nûr Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

BEŞİNCİ CİLDİN
HADİS İNDEKSİ

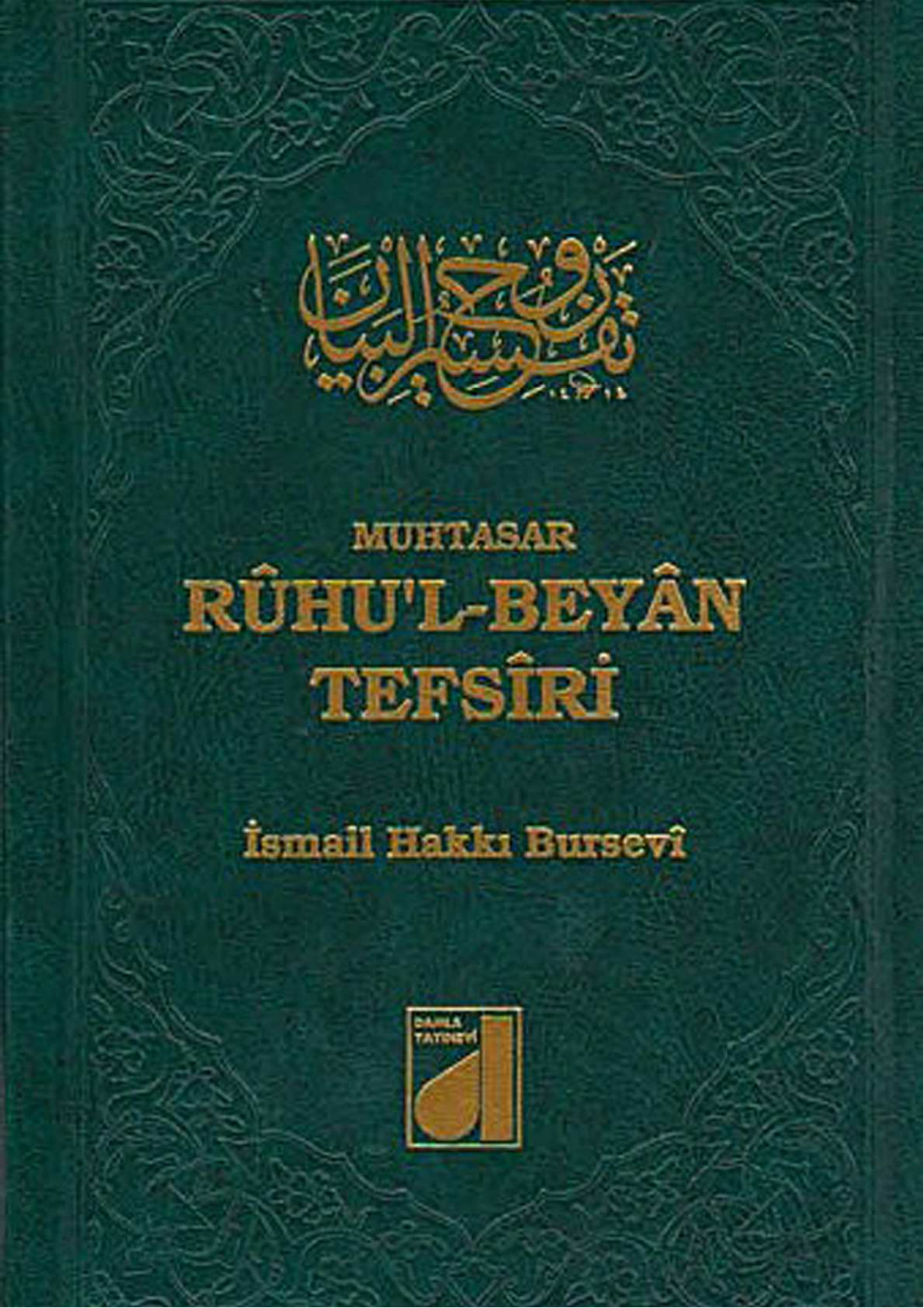

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

6

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

ALTINCI CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 6

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ
Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL
Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki sûrelerin tercüme kontrolü, sayın
Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON
Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL
Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT
Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

FURKÂN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 77 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِه۪ لِيَكُونَ لِلْعَالَم۪ينَ
نَذ۪يرًاۙ (١) اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ
لَهُ شَر۪يكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْد۪يرًا (٢) وَاتَّخَذُوا
مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ
لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا (٣)

1-2. Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan, hiç evlât edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan ve her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mahlukatın mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.

3. Onu bırakıp hiçbir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılmış olan, bizzat kendilerine bile ne zarar, ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.

1-2. «Âlemlere uyarıcı», insanları ve cinleri Kur'an'la uyarıcı, Allah'ın azabı ve O'nun gazabının sonuçlarıyla korkutucu **«olsun diye kuluna»** yüce Habibi ve seçkin dostu Muhammed Mustafa'ya **«Furkân'ı indiren...»** *Furkân*, iki şeyin arasını ayırmak demektir. Kur'an, hakkı bâtıldan ayırdığı için Furkân adını almıştır. *Nezîr* kelimesi munzir anlamındadır ve uyaran, ya da uyarıcı demektir. Müjdeleyene de *beşîr* veya mübeşşir denir. Bu kökten gelen inzar, korkulu haber vermek, tebşir de sevindirici haber vermek anlamındadır.

Âyet-i kerimede Hz. Peygamber, mutlak kullukla şereflendirilmiş, bütün Peygamberlerden üstün olduğu vurgulanmış ve Hristiyanların yanlış düşüncesine cevap olarak Peygamberin bizzat Allah'ın kulu olduğu konusunda bir uyarı yapılmıştır.

«Göklerin ve yerin hükümranlığı» sadece **«kendisine ait olan...»** *Mülk*, emretme ve yasaklama tasarrufudur. Yüce Allah Yahudi ve Hristiyanlara cevaben de şöyle buyurmuştur: Mülküne vâris olması için **«hiç evlât edinmeyen,»** Çünkü O, diridir, asla ölmez. Göklerin ve yerin **«mülkünde»** O'na karşı gelecek veya yaratmada kendisine yardım edecek, **«ortağı bulunmayan ve her şeyi»** bütün varlığı **«yaratıp ona bir nizam veren»** birtakım güçler ve özellikler sağlayan **«ve mahlukatın mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.»** Hayır ve bereketi pek çoktur. Yani Allah, insana idrak, anlayış, yaşama ve gelecekle ilgili plan yapma kabiliyeti takdir ettiği gibi, her canlıya kendine uygun, dilediği özellik ve hareket imkânı sağlamıştır.

3. Müşrikler **«O'nu bırakıp»** bütün bu şeyleri yaratana ibadet etmeyi aşarak **«hiçbir şey yaratmayan,»** kesinlikle bir şey varetmeye güçleri yetmeyen, **«aksine kendileri»** diğer mahlukat gibi **«yaratılmış olan, bizzat kendilerine bile ne zarar, ne de fayda verebilen,»** zararı gidermeye ve fayda sağlamaya gücü yetmeyen birisinin başkaları için bunu sağlamaya nasıl gücü yeter? **«Öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen»** putlardan **«ilâhlar edindiler.»**

O tanrılar, hayvandan bile âcizdirler. Çünkü bazan hayvan, zararı gidermeye ve fayda sağlamaya güç yetirebilir. O halde, bu durumda olan bir varlığın ilâhlıkla ilgisi olamaz. Çünkü tanrı, öldükten sonra tekrar diriltme ve ceza verme gücüne de sahip olmalıdır. Âyet-i kerime, aynı zamanda bu hususu da vurgulamıştır.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ
عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾
قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦﴾

4. İnkâr edenler: "Bu, olsa olsa onun uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir," dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.

5. Yine onlar dediler ki: "Bu, eskilerin masallarıdır. Onu yazdırmış. O, sabah akşam kendisine okunuyor."

6. De ki: "Onu, göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."

4. «İnkâr edenler: 'Bu,» Kur'an **«olsa olsa onun»**, Hz. Muhammed'in kendi başına **«uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre»** yani Yahudiler **«de bu hususta»** onu uydurması konusunda **«kendisine yardım etmiştir.' dediler.»** Yahudiler Hz. Peygamber'e, geçmiş milletlerle ilgili bazı haberler anlatıyorlar, o da bu haberleri kendi ifade tarzıyla dile getiriyordu, diyorlar.

«Böylece onlar» her yönüyle mûcize olan Kur'an'ı uydurulmuş, yalan sayarak **«hiç şüphesiz»** büyük bir **«haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.»** Çünkü onlar, Hz. Peygamber'e, onun ilgisi bulunmayan şeyler atfetmişlerdir.

5. «Yine onlar» Kur'an hakkında **«dediler ki: 'Bu, eskilerin masallarıdır.»** Geçmiş insanların ona yazdırdığı hurafe ve asılsız şeylerdir. **«Onu yazdırmış.»** kendisi için yazılmasını emretmiş. Çünkü kendisi yazmasını bilmiyordu. **«O»** masallar, **«sabah akşam»** her zaman **«kendisine»** Muhammed'e **«okunuyor.'»** İletiliyor, ezberlemesi için kendisine okunup duruyor. "*Esâtir*" masal anlamındaki "ustûre" kelimesinin çoğuludur. *Kamus*'un yazarı, "*Esâtir*"in asılsız sözler olduğunu söylemiştir.

6. Ey Muhammed! Onlara cevap vermek ve hakkı gerçekleştirmek üzere **«de ki: 'Onu, göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri»** gaybı **«bilen Allah indirdi.»** Çünkü O, fesahatı yani söz üstünlüğü ile sizi âciz bırakmış ve sadece esrarı bilenin bilebileceği birtakım haberleri içermektedir. Ona nasıl öncekilerin masalları diyebilirsiniz.

«Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.'» Yani Allah, devamlı olarak bağışlamakta ve merhamet etmektedir. Bu nedenle, azaba maruz kalmanızı haketmenizle birlikte söylediğiniz şekilde O, sizi cezalandırmaz.

Kuşkusuz Yüce Allah Kur'an'ı, mutlu kimseler Kur'an sayesinde hidayete ersinler ve bahtsız kimseler de sapsın ve Kur'an'ın uydurma ve yalan olduğunu ileri sürsünler diye, insanların yararını gözetmek üzere sonsuz hikmetine uygun olarak indirmiştir. Nitekim Allahü Teâlâ onlar için şöyle buyurmuştur: "*...Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için, bu eski bir yalandır, diyeceklerdir.*" (Ahkâf: 11)

Kur'an, ancak iman nuruyla anlaşılır. Küfür ise karanlıktır. Bu nedenle kâfirler, nurlu Kur'an'ı karanlık görerek onu beşer sözü saymışlardır.

وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ
وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا
⑦ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا

وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ
ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾
تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾

7. Onlar şöyle dediler: "Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor. Ona, kendisiyle birlikte uyarıcı olarak bir melek indirilmeli değil miydi?

8. Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" O zalimler: "Siz, olsa olsa büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız." dediler.

9. Senin hakkında bak ne biçim örnekler verdiler de saptılar. Artık bir daha yolu bulamazlar.

10. Allah'ın şanı yücedir. O, dilerse sana daha iyisini, alt tarafından ırmaklar akan cennetler verir ve senin için saraylar ihsan eder.

7. «Onlar» yani müşriklerin ileri gelenleri **«şöyle dediler: 'Bu ne biçim Peygamber ki,»** bizim yediğimiz gibi **«yemek yiyor ve»** geçimini temin etmek için tıpkı bizler gibi **«çarşılarda dolaşıyor.»** Bu âyet-i kerimede, müşriklerin Hz. Peygamber'i küçük düşürmek için kullandıkları ifadelere yer verilmiştir. *"Peygamber"* diye adlandırılması da alaylı bir tavrın ifadesidir. Yani, "Peygamberliğini iddia eden bu adama ne oluyor?" demektir. Böylece onlar Peygamber'in bir melek veya bir kral değil de normal bir insan olmasını kabullenememişlerdir. Nitekim melekler yemez ve içmezler; krallar da ihtiyaçlarını karşılamak üzere pazara çıkmaz ve diğer normal insanlar gibi serbestçe dolaşmazlar.

Öte yandan inkârcılar, basiretlerinin yokluğu ve dar görüşleri dolayısıyla Peygamber'in kendileri gibi olmasını tuhaf karşılamışlardır. Aslında Peygamberleri diğer insanlardan farklı düşünmek, bedenleriyle ilgili değil, ancak iç âlemleriyle alâkalı olan durumlarda mümkündür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde şöyle denilmiştir: "Allahu Teâlâ, kâfirlerin sağır, dilsiz, kör olduklarına ve düşünemediklerine işaret etmiştir. Çünkü onlar, Peygamber'e hayvanî duygular taşıyan bir anlayışla bakmışlardır. Aslında kendileri, ruhânî ve rabbânî his ve duygulardan uzaktırlar." Bu nedenle, Hz. Peygamber'in peygamberliğini ve elçiliğini anlayıp, "*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Ancak o, Allah'ın rasûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur.*" (Ahzâb: 40) âyetini kavrayamamışlardır. İşte bu yüzden Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*...Onların sana baktıklarını görürsün, oysa onlar görmezler.*" (A'raf: 198)

«Ona, kendisiyle» Peygamberle **«birlikte uyarıcı olarak»** uyarmada ona destek olacak **«bir melek»** insan ve cin suretinde değil de, kendi şekil ve sûretinde **«indirilmeli değil miydi?»**

8. «Yahut kendisine» gökten, destek göreceği ve geçimini temin etmeye ihtiyaç duymayacağı **«bir hazine verilmeli veya içinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?'»** Yani ona bir hazine atılmış olmasa bile, en azından servet sahibi kişilerin sahip olduğu gibi, bir bahçesinin olması gerekirdi. **«O zalimler:»** mü'minlere **«'Siz, olsa olsa büyüye tutulmuş»** sihir yapılarak aklı alınmış **«bir adama uymaktasınız,' dediler.»**

9. Rasûlüm! **«Senin hakkında bak ne biçim örnekler verdiler»** akla uymayan bu tuhaf sözleri nasıl söylediler ve gerçekleşmekten uzak, kural dışı olan bu durumları sana nasıl yakıştırdılar? Kuşkusuz onların bu tutumu, halini bilmediklerinden ve güzelliğini idrak edemediklerinden kaynaklanmaktadır. Böylece **«de saptılar. Artık bir daha yolu bulamazlar.»**

10. «Allah'ın şanı yücedir.» Hayır ve bereketi pek çoktur. **«O, dilerse sana»** dünyada bunlardan yani hazine ve bahçe vermekten **«daha iyisini, alt tarafından ırmaklar akan cennetler verir.»** Fakat Allah, bu lütfunu âhirete bırakmıştır. Çünkü o, daha hayırlı ve daha devamlıdır. **«ve senin için»** tıpkı âhiretteki gibi, dünyada da **«saraylar ihsan eder.»** Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Rabbim bana, Mekke'nin vadisi dolusu altın lütfetmeyi teklif etti. Bunun üzerine ben: "Ey Rabbim! dedim. Bir gün aç kalır ve bir gün de doyarım. Aç kaldığım gün Sana yakarır ve Sana duâ ederim. Doyduğum gün* *ise, Sana hamdeder ve Seni överim." dedim."*

Hz. Peygamber'in, kendisi için fakirliği tercih etmesinin üç hikmeti vardır:

a- Zengin olsaydı, ona dünyayı şiddetle arzu eden bir zümre yönelirdi. Allahu Teâlâ Peygamberi için fakirliği tercih etmiştir ki, ona yönelen âhireti arzu ederek yönelmiş olsun.

b- Allahü Teâlâ, fakirlerin kalplerini dikkate alarak Rasûlüllah için fakirliği tercih etmiştir. Bu nedenle zengin, malı ile teselli bulduğu gibi, fakir de fakirliği ile teselli bulsun.

c- Onun fakirliği, Allahü Teâlâ'nın yanında dünyanın değersiz olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Allah nezdinde dünyanın bir sinek kanadı kadar değeri olsaydı, oradan kâfirlere bir yudum su bile vermezdi.*"[1]

Müşrikler, Peygamber (s.a.v.)'in sahip olmasını düşündükleri mala sahip olmamasından dolayı onu kınamışlardı. Şu bir gerçek ki Yüce Allah'ın bu malı ona vermeye gücü yettiği gibi, çok daha değerli olanını da vermeye elbette gücü yeter. Fakat Allah, kullarına menfaatlerine göre ve dileğine uygun olarak lütufta bulunur. Hiç kimse O'nun işine itiraz edemez. O, dilediği kuluna marifet ve ilim kapılarını açar ve aynı kişiye dünya kapılarını kapatır, başka birine de tam aksini yapar. Şâir ne güzel söylemiş:

Yüksek altın dağlar, Onun olmak istedi.
O ise buna karşı büyüklük gösterdi.
Dünyaya önem vermediği için zaruret ölçüsünden fazlasını istemedi.
Zaruret de canını koruyacak kadarı geçmez.

بَلْ كَذَّبُوا

بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ⑪ إِذَا

---

[1] Hadisi Tirmizî, *Zühd* bölümünde, Sehl b. Mes'ud'dan tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/507.

رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَاِذَٓا اُلْقُوا
مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾
لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾
قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ
جَزَٓاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَٓاؤُنَ خَالِدِينَ كَانَ
عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْؤُلًا ﴿١٦﴾

11. Onlar üstelik, o saati (kıyameti) de yalanladılar. Biz ise o kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladık.

12. O, uzak bir mesafeden onları görünce, onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.

13. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok oluvermeyi isterler.

14. Bugün bir kere yok olmayı istemeyin. Aksine birçok defalar yok olmayı isteyin.

15. De ki: "Bu mu daha iyi, yoksa takva sahiplerine vaadedilen ebedî cennet mi? Orası, onlar için bir mükâfattır ve bir varış yeridir."

16. Onlar için orada, ebedî kalıcılar olarak diledikleri her şey vardır. Çünkü bu, Rabbinden yerine getirilmesi istenen bir vaaddir.

11. **«Onlar üstelik, o saati de»** yani kıyameti, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve Allah'ın huzurunda toplanmayı da **«yalanladılar. Biz ise o kıyameti yalanlayanlar için alevli»** büyük **«bir ateş hazırladık.»**

12. **«O»** ateş, görünebilecek en **«uzak bir mesafeden onları görünce»** ve aynı hizada karşılarında belirince, **«onun»** kendilerine karşı **«müthiş kaynamasını»**, öfkeyle dolu sesini **«ve uğultusunu işitirler.»** Âyet-i kerimede alevli yanan ateşin uğultusu, öfkeli birinin hiddetinden neredeyse kalbinin fırlama noktasına geldiği anda çıkardığı kükreme sesine benzetilmiştir. *"Uğultu"* anlamına gelen *"zefîr"* kelimesi, kaburgalar şişecek kadar nefes alıp verme deyiminden alınmıştır.

13. **«Elleri boyunlarına»** zincirle **«bağlı olarak onun»** yani ateşin **«dar bir yerine atıldıkları zaman...»** Burada kötü halin, darlıkla birlikte arttığı ifade edilmektedir. Nitekim, aşırı darlıktan ibaret olan ceza, bedenle çekilen cezaya eklenmektedir. Bu ceza, dünyada kalplerinin imana yer kalmayacak kadar daralmasından kaynaklanmaktadır. **«Orada»** o korkunç yerde ve feci halde **«yok oluvermeyi isterler.»** Yok olup gitmeyi temenni ederler ve yüksek sesle şöyle haykırırlar: "Ey yok olma, helâk olma! Neredesin yetiş!"

14. Onlara şöyle denilir: **«Bugün bir kere yok olmayı istemeyin.»** Bir kere yok olmayı istemekle yetinmeyin. **«Aksine birçok defalar yok olmayı isteyin.»** Çünkü içinde bulunduğunuz azap, her an bu isteği tekrar etmeyi gerektirmektedir.

15. **«De ki: 'Bu mu»** yani azap mı **«daha iyi, yoksa takva sahiplerine vaadedilen ebedî cennet mi?»** Âyetin metninde yeralan *"Cennetu'l-huld"* terimi, nimetleri kesintiye uğramayan cennet demektir. Eğer, âyet-i kerimede geçen iki şeyden hangisinin hayırlı olduğundan şüpheye düşülebilir mi? Akıllı bir insanın, "Şeker mi daha tatlı, yoksa acı bir ot mu?" demesi doğru mudur?" denirse, cevap olarak şöyle denir: "Bu metod, alay etmek, küçümsemek ve kaybedilene pişmanlık vermek için uygulanır."

«Orası,» yani cennet **«onlar için»** Allahu Teâlâ'nın bilgisi doğrultusunda, hakedildiğinden değil de, cömertliğin gereği olarak amellerine karşılık **«bir mükâfattır ve»** dönüp gidecekleri **«bir varış yeridir.'»**

16. **«Onlar için orada, ebedî kalıcılar olarak diledikleri her şey»** türlü nimetler ve hazlar **«vardır. Çünkü bu,»** belirtilen cennete giriş ve orada ebedî kalış **«Rabbinden yerine getirilmesi istenen»** istenmesi ve talep edilmesi hak edilen **«bir vaaddir.»**

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنْتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هٰؤُلَاءِ أَمْ هُمْ
ضَلُّوا السَّبِيلَ (١٧) قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ
مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا
الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا (١٨) فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ
فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ
نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا (١٩)

17. O gün Rabbin, onları ve Allah'tan başka taptıklarını toplayıp der ki: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa onlar mı yoldan saptılar?"

18. Onlar: "Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat Sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular." derler.

19. İşte (o taptıklarınız) söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azabı) geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden kim zulmederse, ona büyük bir azap tattıracağız.

17. Ey Muhammed! Kavmine **«O gün Rabbin, onları»** kâfirleri **«ve Allah'tan başka taptıklarını»** yani melekleri, İsa ve Uzeyr'i **«toplayıp»** bir araya getireceği günü hatırlat! Allah, o taptıklarına hitaben **«der ki: 'Şu kullarımı»** size kulluk etmeye çağırarak ve ibadet etmelerini emrederek **«siz mi**

saptırdınız, yoksa onlar» hakkı ihlâl ederek ve öğüt veren mürşitten yüz çevirerek kendi başlarına **«mı yoldan saptılar?'»** Bu tarz ifadenin faydası, kulları kınamaktır. Nitekim Hz. İsa için şöyle buyurulmuştur: *"Sen mi insanlara, 'Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh olarak benimseyin' dedin?"* (Mâide: 116)

Allah'tan başka edinilen tanrılara soru sorularak doğru cevap aldığında kulların pişmanlık ve şaşkınlıkları artar, o tanrıların kendilerini yalanlamalarıyla da susturulurlar.

18. «Onlar: 'Seni tenzih ederiz...» Bu ifade, ya kendilerine söylenenden dolayı hayret için, ya da doğrudan doğruya Allah'ı ortaklardan tenzih etmek maksadıyla getirilmiştir. **«Seni bırakıp da başka dostlar»** ibadet edeceğimiz ilâhlar **«edinmek bize yaraşmaz.»** Bu, doğru ve isabetli olmaz. **«Fakat Sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki...»** Yani, biz onları saptırmadık; fakat Sen, onların ve atalarının uzun ömür nimetinden bolca yararlanmalarını sağladın da sonunda kötülüklere daldılar ve onlara dadandılar. **«Sonunda»** seni **«anmayı»** ve kendilerine verilen öğüdü **«unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular.' derler.»**

19. Yüce Allah şöyle buyurur: Ey kâfirler! **«İşte söylediklerinizde»** taptıklarınızda **«sizi»** yani onların tanrı olduklarına ilişkin sözünüzü **«yalancı çıkardılar. Artık»** hiç bir şekilde **«ne»** azabı **«geri çevirebilir, ne de»** gerek kendinizden ve gerekse taptığınız tanrılarınızdan **«bir yardım temin edebilirsiniz.»** Oysa siz, onların gerçekten azap edilmenize engel olacaklarını ve size yardım edeceklerini sanmıştınız.

Ey mükellefler! **«İçinizden kim zulmederse,»** yani şirk koşarsa, **«ona büyük bir azap tattıracağız.»** Cehennemde ebedî olarak kalacaktır.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا
إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا
بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰئِكَةُ
أَوْ نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا (٢١)
يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ
حِجْرًا مَحْجُورًا (٢٢) وَقَدِمْنَا إِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ
هَبَاءً مَنْثُورًا (٢٣)

20. Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphe yok ki, istisnasız yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. Sizin bir kısmınızı, diğer bir kısmınıza imtihan kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir.

21. Bize kavuşmayı ummayanlar: "Bize ya melekler indirilmeliydi, ya da Rabbimizi görmeliydik, değil mi?" dediler. Andolsun ki onlar, kendi içlerinde kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

22. Melekleri gördükleri gün, işte o gün, günahkârlara hiçbir sevinç haberi yoktur ve: "(Sevinmek) yasaktır, yasaklanmıştır" derler.

23. Onların yaptıkları her işin önüne geçeriz ve onu saçılmış toz zerreleri haline getiririz.

20. Yüce Allah bu âyetten sonra onların, "Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor" demelerine karşılık şöyle buyurur:

Rasûlüm! «**Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphe yok ki, istisnasız yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.**» Bu durum, onların Peygamberliğine engel olmadı.

Ey insanlar! «**Sizin bir kısmınızı, diğer bir kısmınıza imtihan**» vesilesi **«kıldık.»** Yani Biz, fakirleri zenginlerle, hastaları sağlıklı kişilerle, avamı seçkinlerle ve zayıfları kuvvetlilerle denedik. Bakalım **«sabredecek misiniz?»** Âyetin bu bölümünde, onların denendikleri şeye sabretmelerine teşvik vardır. Nitekim Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "İfade, her ne kadar soru şeklindeyse de, emir niteliği taşımaktadır ve 'sabredin' denmektedir." Yüce Allah, başka bir âyetinde: "*Onlar Allah'a tevbe etmezler mi?...*" (Maide: 74) buyurmaktadır ki bu, "Tevbe etsinler" demektir.

«Rabbin her şeyi » -sabredenleri ve sabırsız olanı- **«hakkıyla görmektedir.»**

İmam Gazali şöyle demiştir: "Basîr, toprak altındaki şeyleri bile görebilecek derecede hassas bir görme özelliğine sahip olan demektir. Kulun görme ile ilgili durumu ortadadır. Ancak onun görmesi zayıf ve kısıtlıdır. Çünkü insan, gizli olan şeyleri değil, sadece açık ve ortada olan şeyleri görebilir. İnsanın görmesinin dini açıdan iki hedefi vardır:

a- Gözün, âyetlere, insanın aklına durgunluk verecek şeylere ve göklere bakmak için yaratıldığını bilmesi. Bu bakış kuşkusuz bir ibret niteliği taşır. Nitekim Hz. İsa'ya, 'İnsanlardan senin gibi olan var mıdır?' diye sorulduğunda: 'Kim ibret için bakar; düşünmek için susar ve Allah'ı anmakla meşgul olursa, benim gibi olur' diye cevap vermiştir.

b- Yüce Allah'ın kendisini gördüğünü ve sözünü işittiğini bilmesi. Yaratan'ın onu görmesi ve kendisinden haberdar olmasını basite almamalıdır. Kim, Allah'tan gizleyemediğini başkasından gizlemeye kalkışırsa, Allah'ın bakışını hafife almış olur. Bu tarz bir gözetim ve denetim altında bulunmak, imanın meyvalarından birini oluşturur. Şu halde, Allah'ın kendisini gördüğünü bile bile günaha dalan ne kadar cesur, görmediğini sanan da ne kadar inançsızdır." (2)

21. «Bize kavuşmayı ummayanlar:» Bunlar Mekke kâfirleridir. Allah'a kavuşmak, kıyametten ve O'na ulaşmaktan ibarettir. Bu kavuşma, aynı zamanda Allah'tan başka hiçbir otoritenin ve hakimin bulunmadığı yere dönüş demektir. **«'Bize»** peygamber olarak **«ya melekler indirilmeliydi, ya da Rabbimizi»** açıkça **«görmeliydik, değil mi?'»** Yani kâfirler: Eğer Muhammed'i tasdik etmemiz istenseydi, Allah melekler gönderir veya bizzat kendisi bize görünür ve bize ona uymayı emrederdi. Bu olmadığına göre, Allah onun

---

2- İmam Gazali, Şerhu'l-Esmai'l-Hüsnâ.

doğrulanmasını istemiyor demektir, **«dediler. Andolsun ki onlar, kendi içlerinde kibire kapılmışlar ve»** kendilerine kıymet ve değer vermişlerdir. Nitekim onlar, kendileri için meleklerden Peygamber gönderilmesini istemişler ve Yüce Allah'ı görmeyi arzu etmişler, böylece de **«azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.»** Zulüm ve azgınlıkta haddi aşmışlardır. Çünkü onlar, büyük mûcizeleri gözleriyle görmüşler, fakat onlardan yüz çevirmişlerdir. Aynı zamanda onlar, melekleri ve Yüce Allah'ı görmek gibi, kendileri için uygun olmayan bir teklifte bulunmuşlardır. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.)'tan başka, ümmetlerden hiçbir fert ve peygambere, Allah'ı dünyada görmek nasip olmamıştır. Hz. Peygamber ise O'nu dünya sınırını aştıktan sonra görmüştür.

22. Fakat azap **«melekleri»**ni **«gördükleri gün,»** -inanmayanların melekleri görmeleri, kendi istekleri doğrultusunda olmadığını, aksine alışılagelmiş bir tarzda olduğunu bildirmek üzere âyette bu ifade kullanılmış, bu nedenle, "meleklerin indiği gün" şeklinde buyrulmamıştır. **«İşte o gün, günahkârlara hiçbir sevinç haberi yoktur.»** Yani, o gün suçlular müjdelenmez. Âyette suçlular, inkârcı olmalarından dolayı suçları tescil edilmek için, zamirle değil, açık olarak ifade edilmişlerdir. Âyetteki *"o gün"* sözü de pekiştirmek için tekrarlanmıştır.

Bu mesajda Yüce Allah, onların arzu ettiklerini bulacaklarını fakat hoşlanmadıkları şeylerle karşılaşacaklarını açıklamıştır. Çünkü kendilerine hiçbir müjde haberi yoktur. Aksine korkutma ve azap etme uyarısı vardır. Ama mü'minler için böyle bir durum sözkonusu değildir. Nitekim melekler kendilerine iner ve "Korkmayın ve üzülmeyin!" sözleriyle onları müjdelerler.

«Ve» suçlu kâfirler melekleri gördükleri vakit: Size sevinmek **«'Yasaktır, yasaklanmıştır,' derler.»** Burada "yasak" anlamına gelen "*hicr*" kelimesi, "engel oldu" anlamındaki "hecere" kelimesinin mastarıdır. *"Mehcûr"* ise, yasaklanmış demektir. Sözkonusu kişiler *"hicr mehcûr"* deyimini, düşmanla karşılaştıkları zaman ve kötü bir hücum anında kullanıyorlardı.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Onlar, kendilerine meleklerin inmesini arzu ediyorlar ve onu öneriyorlar. Fakat melekleri kıyamet günü gördüklerinde kendileriyle karşılaşmayı hiç arzu etmezler. Bu arada onlar, meleklerle karşılaşmalarına kesinlikle engel olunmasını, hoşnut olmadıkları şeyin uzaklaştırılmasını ve kendilerine yaklaşmamasını isteyerek bu sözü söylerler."

23. «Onların yaptıkları her işin önüne geçeriz ve onu saçılmış toz

zerreleri haline getiririz.» Burada âyette geçen "*hebâ*" kelimesi, güneş ışınları arasında görülen toz zerreciklerdir. Allah Teâlâ inkârcıların durumlarını ve dünyada, gerek akrabayı ziyaret etmek, darda kalanların imdadına koşmak ve gerekse ikramda bulunmak ve buna benzer güzel davranışlar sergilemek suretiyle yaptıkları iyi amellerini, devlet başkanına karşı gelen ve ona isyan eden, dolayısıyla da evleri, yurtları yerle bir edilen ve malları ellerinden alınan bir zümrenin durumuna benzetmiştir. Yani Biz, onların iyi işlerine yöneldik ve bu işlerin geçersiz olduğunu ortaya koyduk. Çünkü onlar, amellerin kabul edilme şartı olan imandan mahrum bırakılmışlardır.

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ
مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَٰٓئِكَةُ
تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى
الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾

24. O gün cennetliklerin kalacakları yer, çok daha iyi, dinlenecekleri yer çok daha güzeldir.

25. O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.

26. İşte o gün, gerçek hükümranlık Rahman'ındır. Kâfirler için ise o, çok çetin bir gündür.

24. Sözkonusu edilen şeylerin gerçekleştiği **«o gün cennetliklerin»** yani mü'minlerin **«kalacakları yer,»** dünyada bolluk ve zevk içinde olan müşriklerin yerinden **«çok daha iyi...»** Eğer: "Balın sirkeden daha tatlı olacağının söylenmesi mümkün olmadığı gibi, cehennemde de hiçbir iyilik sözkonusu değilken, cennetliklerin yeri cehennemliklerin yerinden daha iyidir gibi bir karşılaştırmaya nasıl gidilebilir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: "Bu söz, tehdit etme ve küçümseme türünden bir ifadedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Bu mu daha iyi, yoksa ebedî cenneti mi?*" (Furkân: 15) Sonra, âyetteki üstünlükten, mutlak üstünlük de kastedilmiş olabilir. Yani, onlar en iyi yerdedir, demektir. Zaten âyetin devamı da bu kıyasa göredir. Âhirette **«dinlenecekleri yer»** kâfirlerinkinden **«çok daha güzeldir.»** Onlar, en güzel yerde dinleneceklerdir.

Burada "dinlenecekleri yer" anlamındaki "*mekîl*" kelimesi, "kaylûle"nin yapıldığı yer demektir. "Kaylûle" ise, aşırı sıcaktan dolayı gün ortasında dinlenmek, uyumaktır. Âyetteki "*mekîl*" (dinlenme yerin) den maksat, hanımlarla birlikte dinlenmek, onlarla oynaşmak ve konuşmak üzere konaklanılan yerdir. Doğal olarak cennette aşırı sıcaklık olmadığı gibi, uyku da yoktur. Orada, gaflet olmadan ve hiçbir duygu kaybolmadan, mutlak dinlenme vardır. Oysa cehennemde kâfirler için hiçbir dinlenme ve uyku yeri yoktur. Aksine sürekli azap ve devamlı acı vardır.

25. «O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak...» "*Ğamâm*", bulut demektir; güneş ışığını örttüğünden dolayı bu adı almıştır. Yani gökten bulutların doğması sebebiyle demektir. Buradaki bulut, şu âyet-i kerimede bahsi geçen buluttur: "*Onlar, ancak buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini beklerler.*" (Bakara: 210) Denilmiştir ki bu bulut, sis gibi ince ve beyaz bir buluttur.

Ebu'l-Leys, bu konuda şunu söylemektedir: "Ğamâm, beyaz bulut gibi yedi göğün üzerinde bulunan birşeydir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Mazlumun duâsı ğamâmenin üzerine yükseltilir.*" **«Ve melekler bölük bölük»** bilinmedik bir şekilde ve şaşılacak bir halde **«indirilecektir.»** Yani o gün, gök parça parça olur ve melekler, kulların amel defterleriyle inerler.

26. «İşte o gün, gerçek hükümranlık» mutlak otorite ve bütünüyle idare **«Rahman'ındır. Kâfirler için ise o»** gün **«çok çetin bir gündür.»** Allah'ın lütfu ile mü'minlere kolay olur. Hadis-i şerife göre "*Kıyamet günü mü'mine rahat gelir. Hatta dünyada kılmış olduğu bir farz namazından bile daha rahattır.*" (3)

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Saîd el-Hudrî'den tahric etmiştir. Peygamber Efendimiz yukarıdaki hadisi, Ebû Said el-Hudrî: *"Ya Rasûlallah, bugün ne uzundur?"* diye sorunca söylemiştir.

Kısacası kâfirler, o günü cehenneme girmelerinden ve cenneti kaçırmalarından duyacakları pişmanlıktan dolayı çok zor bir gün olarak görürler. Bunun yanında mü'min olup çalışan ve gayret gösterenler ise, cennet nimetlerine ve Allah'a kavuşmalarından dolayı o günü rahat görürler.

Yahudilerden biri, dumandan siyahlaşmış eski bir elbise ile Sehl'in huzuruna çıkmış ve ona hitaben: "Siz dünyayı mü'min için hapishane ve kâfir için cennet olarak görmüyor musunuz? O halde sen hangi hapishanedesin ve ben de hangi cennetteyim?" demiş. Bunun üzerine Sehl: "Allah'ın azabına ulaştığın zaman bu senin cennetin, ben de Allah'ın nimetine kavuşunca bu da benim hapishanem olur." demiştir. Sehl'in bu sözü çok beğenilmiştir.

Şiblî'ye: "Dünyada birtakım meşguliyetler ve âhirette de korkular vardır. O halde kurtuluş ne zaman?" diye sorulduğunda Şiblî: "Âhiretteki korkulardan emin olmak için dünyadaki oyalayıcı şeyleri terket." demiştir.

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ
يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ
فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَٓاءَنِي ۜ
وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ
اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا
لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ ۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

27. O gün zalim kimse ellerini ısırıp: "Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım," der.

28. "Yazıklar olsun bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim.

29. Andolsun ki o beni, bana zikir geldikten sonra saptırdı. Şeytan, insanı yapayalnız ve yardımcısız bırakır."

30. Peygamber dedi ki: "Ey Rabbim! Doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş bıraktılar."

31. İşte Biz böylece, her peygamber için günahkârlardan bir düşman kıldık. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

27. «O gün zalim kimse ellerini ısırıp:» Elleri ısırmak, pişmanlık ifadesidir. Nitekim insanlar, genelde kusurları ve eksikliklerinden dolayı pişmanlık duyduklarında bunu yaparlar. Âyetteki "*zalim*" kelimesi, belirli bir zalimi değil, sınıf olarak zalimleri ifade etmektedir ki, Ukbe b. Ebi Muayt da bunun içindedir. Ukbe, âdeti üzere seferden döner dönmez bir ziyafet hazırlar ve Mekkelilerden dilediğini bu ziyafete davet ederdi. O, Hz. Peygamber'in sohbetine çok katılır ve sözünden hoşlanırdı.

Günlerden bir gün yine seferden dönmüş ve bir ziyafet hazırlayarak Hz. Peygamber'i yemeğe davet etmiştir. Hz. Peygamber bu davete katılmış, Ukbe'nin onu yemeğe buyur etmesine karşılık şöyle demiştir: *"Kelime-i şehadet getirinceye kadar yemeğinden yemem."* Oysa Ukbe, davetlilerden birinin hiçbir şey yemeden yanından ayrılmasından sıkılırdı. Bu yüzden Hz. Peygamber'e yemesi için ısrar etmiş, fakat o, yemeği kabul etmemişti. Bunun üzerine Ukbe, kelime-i şehadet getirmiş, Rasûlüllah da yemeğinden yemişti. O sırada Ukbe'nin yakın dostu ve arkadaşı Ubey b. Halef, Mekke'de değildi. Döndüğünde kendisine Ukbe ile Hz. Peygamber arasında geçen olay anlatılmış, bunun üzerine Ukbe'ye gelerek: "Ey Ukbe! Atalarının dininden ayrılarak yeni dine mi girdin?" diye sormuş, Ukbe de: "Hayır. Yemin olsun ki, dinden dönmedim. Fakat adam bana geldi ve kelime-i şehadet getirmediğim sürece yemeğimden yemeyi reddetti. Bunun üzerine ben, yemeğimi yemeden evimden ayrılıp gitmesinden duyacağım utançdan dolayı kelime-i şehadet getirdim, o da yedi," cevabını vermişti. Bunun üzerine Ubey: "Gidip yüzüne tükürmediğin ve ona hakaret etmediğin sürece asla senden hoşnut olmam." demiştir. (Allah'a sığınırız.) Bu tahrik üzerine Ukbe Hz. Peygamber'e gelmiş ve onu secde halinde bulmuştu. Allah Rasûlü Ukbe'ye hitaben: "*Seni Mekke'nin dışında gördüğümde kılıçla kafanı koparacağım,*" buyurmuştur. Ukbe, Bedir

Savaşı'nda esir düşmüş ve Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye onu öldürmesini emretmiştir.

«'Keşke o peygamberle» yani Hz. Muhammed ile **«birlikte»** dünyada uçurumlardan kurtulacak **«bir yol tutsaydım'»** ona uyar ve onunla birlikte İslâm'a bağlı kalırdım **«der.»**

28. «'Yazıklar olsun bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim.» Buradaki dosttan maksat, kendisini dünyada saptıran kişi demektir. Bu nedenle, daha önce zikredilen Ubey de bu kapsamın içindedir.

29. «Andolsun ki o beni, bana zikir geldikten sonra» yani ona göre amel etme imkânına kavuştuğum, bütün iyi ve kötü şeyleri belirten Kur'an'dan **«saptırdı. Şeytan,»** yani Peygambere aykırı davranmaya ve Kur'an'ı terketmeye yönelten İblis, kendisine itaat eden **«insanı»** helâke sürükleyip terkederek ve ona fayda vermeyerek **«yapayalnız ve yardımcısız bırakır.'»**

Bu âyet, Yüce Allah'a karşı gelmek konusunda biraraya gelen sözkonusu iki dostu kapsamaktadır. Gerçek dostluk ise dindeki dostluktur. Nitekim hadis-i şerifte: "*Kişi dostunun dinindendir. Bu nedenle herbiriniz kiminle dostluk yaptığına baksın.*" (4) buyrulmuştur. Başka bir hadis-i şerifte göre Hz. Peygamber; "*Mü'minle dostluk kur ve yemeğini de takva ehli kimse yesin.*" (5) buyurmuştur.

Malik b. Dinar ise şöyle demiştir: "İyilerle taş taşıman, kötü kimselerle hurma tatlısı yemenden çok daha iyidir."

Bazı müfessirler, âyetteki kötü arkadaştan maksat şeytan olduğunu, sapan ve saptıran olması nedeniyle şeytan adını aldığını söylemişlerdir. Allah'a yönelmeyen kimse, şeytanın kölesidir. O, tıpkı hayvanlar gibidir ve hatta daha da sapıktır.

30. «Peygamber» Hz. Muhammed, iman etmeyenlerin aşırı azgınlıklarını ve sınırsız taşkınlıklarını müşahade ettikten sonra durumu Rabbine ileterek **«dedi ki: 'Ey Rabbim! Doğrusu kavmim»** Kureyş **«bu Kur'an'ı»** bütünüyle **«terkedilmiş bıraktılar.'»** Ona iman etmeyerek ondan yüz çevirdiler.

4- Hadisi Ebû Dâvud, *Edeb*, Tirmizî de *Zühd* bölümünde tahric etmişlerdir. Hadisin isnadı hasendir.

5- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/16.

Âyet-i kerimede, mü'minin Kur'an'la haşîr neşir olması gerektiğine işaret edilmiştir. Bu nedenle, Kur'an'dan bir âyet veya bir sûre öğrenip sonra onu unutması büyük günahtır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Bu kalpler, tıpkı demirin pas tuttuğu gibi pas tutar. 'Onun cilâsı nedir?' diye sorulduğu zaman, Kur'an okumak ve Allah'ı zikretmektir.*" (6) buyurdu.

31. Rasûlüm! «**İşte Biz böylece,**» kavminin suçlularından Ebû Cehil ve onun gibilerini sana düşman yaptığımız gibi, daha önce gelip geçen peygamberlerden «**her peygamber için**» kavimlerindeki «**günahkârlardan bir düşman kıldık.**» Tıpkı Nemrut'u Hz. İbrahim'e, Firavun'u Hz. Musa'ya ve Yahudileri Hz. İsa'ya düşman ettiği gibi. O halde onların sabrettikleri gibi sabret ki, başardıkları gibi başarasın.

Âyet-i kerime, Hz. Peygamber'i hem teselli etmekte ve hem de onu, daha önceki peygamberlere uymaya yöneltmektedir.

Seni bütün arzularına erdirmesi bakımından «**hidayet verici ve**» düşmanlarına karşı sana yardım etmesi bakımından da «**yardımcı olarak Rabbin yeter.**» Bu nedenle, sana düşmanlık edene aldırma.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ج
كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ
بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا ط ﴿٣٣﴾ اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ
عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ اُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

32. İnkâr edenler: "Kur'an ona, bir defada topluca indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk.

6- Hadisi Hakim et-Tirmizî, İbn Adi, *"Kâmil"* de şu lâfızla tahric etmişlerdir: *"Kalplerin, tıpkı demir pası gibi pası vardır. Kalplerin cilası ise bağışlanmayı dilemektir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/412.

33. Onların sana getirdiği her misale karşı mutlaka Biz sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz.

34. Yüzükoyun cehennemde toplanacak olanlar var ya, işte onlar yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

32. «İnkâr edenler: 'Kur'an ona,» tıpkı Tevrat, İncil ve Zebur gibi **«bir defada topluca indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek»** ve kalbini kuvvetlendirmek **«için böyle yaptık.»** İnkârcıların kınadıkları gibi parça parça indirdik. Nitekim Kur'an'ı ezberlemek, manasını anlamak, hükümlerini kavramak ve o hükümleri uygulamak bu usulle kolay hale getirilmiştir. Tevrat'ın bir defada indirilmiş olduğunu ve Yahudilerin onu uygulamada zorluk çektiklerini görmüyor musun? Oysa Hz. Peygamber'e her olay ve durum karşısında vahyin gelişiyle âyetin inmesi, kalp ve basiret gücünü artırmış oluyordu.

Özetle, Kur'an'ın bölüm bölüm indirilmesi -diğer peygamberlerden farklı olarak- Hz. Peygamber'e mahsus bir üstünlüktür. Kur'an'ın indirilmesinin amacı, onun nurlu kalbinin Kur'an ahlâkıyla ahlâklanması, onun nuruyla güçlenmesi ve Kur'an hakikatleri ve ilimleriyle beslenmesidir. Bu faydalar, ancak Kur'an'ın kısım kısım indirilmesiyle sağlanmıştır. Ne dersin! Eğer su, gökten birden inseydi, o suyla ekinleri yetiştirmek mümkün olur muydu? Ekinler ancak yağmurun azar azar yağmasıyla kendini gösterir ve kuvvet bulur.

«Ve onu tane tane» ağır ağır, yirmi veya yirmi üç yıl içinde **«okuduk.»**

33. «Onların sana» karşı **«getirdiği her misale»** yani onların, senin ve Kur'an'ın getirdiği gerçeğin yanlışlığını ortaya koyma isteklerine dayalı olan tuhaf soru ve şaşılacak sözlerine **«karşı mutlaka Biz sana gerçeği»**, söyledikleri sözü hükümsüz kılan doğru cevabı **«ve en güzel açıklamayı»** doğruyu, gerçeği ve hikmet gereği daha çok açık olan şeyi **«getiririz.»**

34. «Yüzükoyun» sürüklenerek **«cehennemde toplanacak olanlar var ya, işte onlar»** iki gruptan **«yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.»** Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"İnsanlar kıyamet günü üç grup halinde toplanırlar: Bir grup binek üzerinde, bir grup yaya ve diğer bir grup da yüzükoyun olurlar. Bunun üzerine: "Ey Allah'ın Nebisi! Onlar yüzükoyun nasıl olurlar?" diye soruldu. Hz. Peygamber: "Onları ayakları üzerinde yü-*

rüten, yüzü koyun da yürütebilir." [7] buyurdu.

Âyet-i kerimede sözkonusu olan ayırımı yapan, kuşkusuz Allahu Teâlâ'dır. Nitekim O, şöyle buyurur: *"Ayrılın bir tarafa bugün ey suçlular!.."* (Yâsin: 59)

Kâfirler, kibirlenip büyüklük taslayarak Yüce Allah'a secde etmeyince, Allah onları yüzükoyun toplamaya hükmetmiştir. Mü'minler ise alçak gönüllü oldukları için Allah onları seçkin kulların seviyesine yükseltmiştir. Şu halde aksi davranışlardan uzaklaşıp uyumla hareket eden kurtulmuş ve bunun tersini yapan helâk olmuştur.

Ahmed b. Ebi'l-Cevârî şöyle demiştir: "Birgün bir odada oturuyordum. Birdenbire küçük bir kız kapıyı çaldı. Ben: "Kim var kapıda?" diye seslendim. Kız: "Yol göstermeni isteyen bir cariye," dedi. "Kurtuluş yolu mu, yoksa kaçış yolu mu?" dedim. Kız: "Münasebetsiz! Sus bakalım! Kaçış için yol var mı? Kul nereye kaçarsa kaçsın, Mevlâ'nın kontrolündedir. Ancak akıllı olan, dünyada iyi bir yere kaçar ki, âhirette kötü yerden kurtulmuş olsun," dedi.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ
وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾

35. Andolsun Biz, Musa'ya Kitab'ı verdik. Kardeşi Harun'u da ona vezir yaptık.

36. "Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin," dedik. Sonunda onları yerle bir ettik.

---

[7] Hadisi Tirmizî, *Tefsir* bölümünde tahric etmiş, "Bu, hasen hadistir." demiştir. Hadisin devamında: *"Onlar yüzlerini diken gibi zararlı şeylerden sakınırlar."* denilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/427.

35. «Andolsun Biz, Musa'ya Kitab'ı» Tevrat'ı **«verdik.»** Bir süre sonra ona Tevrat'ı indirdik. **«Kardeşi Harun'u da ona»** davet ve dini yüceltme konusunda ona yardımcı olması için **«vezir yaptık.»**

36. O zaman o ikisine: **«'Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin,' dedik.»** Bu kavim, Firavun ve onun kavmi olan Mısırlılardır. Sözü edilen âyetler ise, Hz. Musa'ya verilen dokuz mûcizedir. **«Sonunda»** yola gelmedikleri için **«onları yerle bir ettik.»** Âyette geçen *"yerle bir etme"* anlamındaki "*tedmîr*" kelimesi, bir şeyi yok etmek; "*demâr*" ise yok ederek kökünü kazımaktır.

Âyetin anlamı şudur: "Musa ve Harun, Firavun ve kavmine gittiler ve onlara bütün mûcizelerimizi gösterdiler. Fakat onlar, bu ikisini ısrarlı bir şekilde yalanladılar. Bu inatçı yalanlamanın ardından onları, asıl yüzünü kimsenin anlayamayacağı bir biçimde, şaşılacak bir helâkle yokettik."

وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ
وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾
وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾
وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ
أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا
بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾

37. Nuh kavmini de, peygamberleri yalanladıklarında, onları da suda boğduk ve kendilerini insanlara bir ibret yaptık. Zalimler için acı bir azap hazırladık.

38. Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha

birçok nesilleri de (yok ettik.)

39. Onların hepsine misaller getirdik. Hepsini helâk ettik.

40. Andolsun ki onlar, belâ yağmuruna tutulan o beldeye uğramışlardır. Peki, onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.

37. **«Nuh kavmini de,»** Nuh ve ondan önceki önceki Şit ve İdris gibi **«peygamberleri»** veya sadece Nuh'u **«yalanladıklarında,»** yok ettik. Çünkü onu yalanlamak, aynı zamanda diğer bütün peygamberleri yalanlamaktır. Çünkü onların hepsi tevhid inancında ve İslâmda birleşmişlerdir. **«Onları da»** tufanla **«suda boğduk ve kendilerini»** boğulmaları ve başlarından geçen olaylarla **«insanlara»** bütün gören ve duyan kimselerin ders alacağı büyük **«bir ibret yaptık. Zalimler»** yani boğulanlar **«için»** başlarına gelen dünyadaki cezadan başka, âhirette **«acı bir azap hazırladık.»**

Burada "onlar" zamiri yerine, açık olarak *"zalimler"* kelimesinin kullanılması, haksızlıklarını tescil etmek, inkâr ve yalanlamada haddi aştıklarını bildirmek içindir.

38. **«Âd'ı,»** yani Hud (a.s.)'ı yalanlayan Âd kavmini, Sâlih (a.s.)'ı yalanlayan **«Semûd'u, Ress halkını...»** *"Ress"*; kuyu, etrafı taş ve tuğla ile örülmeyen çukur demektir.

Bu kelimeyle ilgili olarak Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*'nde şöyle demiştir: "Ress, etrafı örülmemiş ve onarılmamış kuyudur." Ress halkı putlara tapan bir toplumdu. Allahu Teâlâ, onlara Şuayb Peygamber'i göndermiş, fakat onlar onu yalanlamışlardı. Bu toplum, birgün Ress'in yani içtikleri ve davarlarını suladıkları kuyularının başında bulunuyorlardı. Bu arada kuyu aniden çökmüş, Allah onları, yurtlarını, davarlarını ve mallarını yerin dibine geçirmiş, böylece hepsi yokolup gitmiştir."

«Ve bunlar» yani bu gruplar ve ümmetler **«arasında»** sayılarını ancak Allah'ın bildiği **«daha birçok nesilleri de...»** yok ettik. Burada "nesiller" olarak tercüme ettiğimiz *"kurûn"*, aynı dönem içinde yaşayan toplum, nesil demek olun *"karn"* kelimesinin çoğuludur. *Kamûs*'ta "karn" kelimesiyle ilgili olarak "Doğrusu o, yüz yıldır." denmiştir.

39. **«Onların hepsine»** yani yok edildiği belirtilen ümmetlerden her birine hatırlatarak ve uyararak **«misaller getirdik.»** Peygamberler vasıtasıyla, kendilerini içinde bulundukları küfür ve isyandan alıkoyacak ibretli kıssalar anlattık. **«Hepsini»** yani yalanlama ve direnmelerinin ardından her birini **«helâk ettik.»** Korkunç bir şekilde yok ettik....

40. «Andolsun ki onlar,» yani Kureyş, ticaret dolayısıyla Şam'a uğrayıp **«belâ yağmuruna tutulan o beldeye»** yani Lût kavminin en büyük kasabası olan ve üzerine yağan taşlarla yerle bir olan Sodom'a **«uğramışlardır.»** Sodom halkı, çirkin bir iş yapıyor, erkek erkeğe cinsî ilişki kuruyordu.

Bu beldenin özellikle belirtilmesi, Kureyşin uğrak yeri olması dolayısıyladır. Nitekim onlar, oraya uğradıklarında yerin altüst edilmiş olduğunu görüyor, fakat ibret almıyorlardı.

«Peki, onu görmüyorlar mıydı?» Oraya uğradıklarında bundan korkarak niçin ibret almıyor ve iman etmiyorlardı? **«Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.»** Onlar, yeniden dirilmeyi beklemeyen kâfir kimselerdir. Bu dirilmeyi ardından da âhirette ceza görmeyi inkâr ediyorlardı.

Şüphesiz olarak bil ki, tekrar dirilmeyi, kâfirden başkası inkâr etmez. İlkbahar, yeniden dirilmeye benzer. Çünkü bahar, tohumların ekilme zamanıdır. Çiftçinin kalbi bu vakte bağlıdır. Ektiği çıkacak mı, çıkmayacak mı? Aynı şekilde mü'min de itaat ve ibadet için çaba harcar. Onun kalbi de, korkuyla ümit arasında asılı durmaktadır. Yüce Allah bunu kabul eder mi, etmez mi? Hep bunu düşünür.

Öte yandan, ekin bitip yetişince biçilir, harman yapılır, un haline getirilir, hamur yapılır ve sonra da ekmek olur. Tandırda pişirildikten sonra sofraya getirilmeye uygun bir hale gelir. Eğer yanarsa, çiftçinin çektiği bütün emek boşa gider. Kul da namaz kılar, zekât verir ve hacca gider. Ölüm meleği gelip ruhunu aldıktan ve kabre konulduktan sonra, kıyamet kopuncaya kadar orada kalır. Kıyamet günü yeniden dirilerek kabirden çıkar ve mahşerde toplanır. Bu arada sırattan geçmekle ilgili emir fermanı gelir. Eğer sıratı emin olarak geçerse, kazançlı çıkmış, kurtulmuş; aksi halde helâk olmuş olur. Buna göre akıllı insanın, tekrar dirilmeyi ve işlerin sonunu düşünmesi gerekir.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ
إِلَّا هُزُوًا أَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا (٤١) إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا
عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا (٤٢) أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوٰيهُ أَفَأَنْتَ
تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا (٤٣) أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ
أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا (٤٤)

41. Seni gördüklerinde: "Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği" diye, seni hep alaya alıyorlar.

42. "Eğer onlar üzerinde sebat etmeseydik, neredeyse bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı" (diyorlar.) Azabı gördükleri zaman, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.

43. Arzusunu ilâh edinen kimseyi gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?

44. Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten işittiklerini, yahut düşündüklerini mi sanıyorsun? Gerçekten onlar hayvanlar gibidir. Hatta onlar, gidişce daha sapıktırlar.

41. Ey Muhammed! Kureyş **«seni gördüklerinde: 'Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği'»** Allah'ın, aleyhimizde delil olmak üzere, peygamber olarak bize gönderdiği kimse bu mu, **«diye, seni hep alaya alıyorlar.»** Küçümsüyor ve basit görüyorlardı. Yani onlar, iman etmemekle yetinmiyor, ayrıca Peygamber'i hafife alıyor ve onunla alay ediyorlardı.

Âyet-i kerimede ifade edilen bu söz, Ebû Cehil'in Ebû Süfyan'a söylediği: "Bu, Abd-i Menaf oğullarının peygamberidir." sözüdür.

42. **«'Eğer onlar üzerinde sebat etmeseydik,»** onlara inanmakta kararlı davranmasak ve ibadette direnmeseydik **«neredeyse»** Muhammed **«bizi ilâhlarımızdan»** uzaklaştırmak suretiyle, onlara tapmaktan bütünüyle **«saptıracaktı.'»** diyorlar.

Bunun üzerine Yüce Allah, onlara cevap olarak şöyle buyurmuştur: İnkârları karşısında kendilerine verilecek **«azabı»** kıyamet günü gözleriyle **«gördükleri zaman, kimin yolunun sapık olduğunu»** gecikmiş bile de olsa **«bileceklerdir.»** Burada inkârcılar, "saptırma" adı altında Rasûlüllah (s.a.v.)'a sapıklık isnad etmişlerdir. Çünkü bir kimsenin başkalarını saptırabilmesi, her şeyden önce kendisinin sapıklığına bağlıdır.

43. **«Arzusunu ilâh edinen kimseyi gördün mü?»** Âyetteki "*gördün mü?*" anlamını verdiğimiz "*eraeyte*" kelimesi, bazan bir şeyi bildirmek ve bazan da bir şeyi sormak için kullanılırsa da, burada hayret ifadesi için kullanılmış ve tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Buna göre mânâ: Ey Muhammed! Delillere kulak vermekten yüz çevirerek kendi arzusunu ilâh edinen, böylece ona itaat edip dinini onun üzerine bina eden kimseyi görmedin mi? Arzusunu ilâh edinip, karşı koymaksızın ona boyun eğen kişiye şaşar mısın? Ona bak ve hayret et!"

Ebû Süleyman (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Nefsini arzusuna tabi kılan, gönlünü öldürmeye çalışmaktadır. Çünkü gönlün canlılığı zikirle; ölüm ve öldürülmesi ise gafletle olur. Nefis gaflete dalarsa, yersiz isteklere uyar. Bu isteklere boyun eğince de ölüler gibi olur."

«Ona sen mi vekil», şirk ve günahlarına engel olacak koruyucu **«olacaksın?»** Yani sen, onu korumaya vekil tayin edilmedin. Sen, sadece bir uyarıcısın.

44. **«Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten»** kendilerine okunan âyetleri hakkıyla **«işittiklerini, yahut»** onlardaki öğüt ve güzellikleri **«düşündüklerini mi sanıyorsun?»** Ki, durumlarına önem veriyor ve aşırı bir şekilde iman etmelerini arzu ediyorsun.

«Gerçekten onlar» azapla ilgili âyetlerin kulaklarını çınlatmasından etkilenmemeleri ve gördükleri delilleri düşünmemeleri yüzünden, gaflette örnek ve sapıklıktan sembol sayılan **«hayvanlar gibidir.»**

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de şöyle denmiştir: "Onların yemek, içmek ve nefsin hazlarını yerine getirmekten başka bir arzuları yoktur. Tıpkı yemekten ve içmekten başka hiçbir arzusu olmayan hayvanlar gibi."

«Hatta onlar, gidişçe» hayvanlardan **«daha sapıktırlar.»** Çünkü hayvanlar, bakıcılarına boyun eğer, kendilerine iyilik edeni tanır, kendilerine fayda verene yaklaşır, zarar verenden de sakınırlar. Bu insanlar ise Rablerine boyun eğmezler, iyiliğini tanımazlar, menfaatlerin en büyüğü sayılan sevabı arzu etmezler ve zararların en kötüsü olan cezadan korkmazlar.

Şüphesiz olarak bil ki, Yüce Allah, melekleri akıllı yaratmıştır. Hayvanları yaratmış ve onlara şehvet vermiş, insanı da yaratıp ona hem akıl, hem de şehvet vermiştir. Bu nedenle aklı şehvetine yenik düşen, hayvanlardan daha kötüdür. Bunun için Yüce Allah: "*Hatta onlar gidişçe daha sapıktırlar.*" buyurmuştur. Ancak, aklı şehvetine galip gelen, Allah'ın emirlerine karşı gelmeyerek buyruklarını hakkıyla yerine getiren kimse, meleklerden daha hayırlıdır. Bu tıpkı Yüce Allah'ın: "*Varlıkların en hayırlıları işte onlardır.*" (Beyyine: 7) buyurduğu gibi.

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا
ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا
يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا
وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا
بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ
بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾

45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra Biz, güneşi ona delil kıldık.

46. Sonra da onu, yavaş yavaş kendimize çektik.

47. O, geceyi sizin için elbise, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılıp çalışma zamanı yaptı.

48. O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderdi. Biz gökten tertemiz bir su indirdik.

49. Ki onunla, ölü bir beldeyi canlandıralım ve yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlayalım.

45. «Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?» Buradaki hitap Rasûlüllah (s.a.v.)'adır. Görmek, gözle olan görmedir. Yani Allah'ın varettiği eşsiz şeylere bakmadın mı? demektir.

"*Zıll*", güneş gibi bizzat doğrudan, ya da ay gibi dolaylı olarak ışık veren bir cisimden kaynaklanan gölgedir. "*Zıll*", yine gölge anlamındaki *"fey"* den daha geneldir. Nitekim, "Gecenin gölgesi ve Cennetin gölgesi" denirken "*zıll*" kelimesi kullanılır. Aynı zamanda güneş ışınlarının ulaşmadığı her yer için de gölge denmiştir. "*Fey*" ise, güneşin tam tepe noktasından batıya meyletmesiyle ortaya çıkan gölgeye verilen addır. Yani güneş, doğuşundan itibaren tepe noktasına gelinceye kadar gölgeyi azar azar yok eder. Fakat bu andan itibaren gölge artmaya başlar ve güneşin batışına kadar uzar gider.

Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Allah, güneşin doğuşundan itibaren gölgeyi -hangi şeyin gölgesi olursa olsun; ister dağın, ister binanın ve isterse ağacın gölgesi olsun- nasıl var edip uzatmıştır?" Âyet, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini ve hikmetini açıklamaktadır.

«Eğer» bu gölgenin hareketsiz olmasını **«dileseydi onu elbet hareketsiz»** sabit **«kılardı.»** Bu bölümde, gölgenin hareket etmesinin ve hareketsiz kalışının asıl sebebinin normal sebepler değil, aksine ilâhî dilek ve kudret olduğu vurgulanmaktadır.

«Sonra Biz, güneşi ona delil kıldık.» Yani Biz güneşi, aralarında herhangi bir sebep ve etki olmaksızın, onun hareketiyle gölgenin durumlarına delil gösterilebilecek bir işaret kıldık.

46. «Sonra da onu, yavaş yavaş» güneş yükseldikçe **«kendimize çektik.»** Yani o gölgeyi meydana çıkarıp uzattıktan sonra, onu yok ettik veya güneş ışınlarının, yerine gelmesiyle sırf kudret ve dileğimizle onu kaybettik. Buna göre güneş yükseldikçe ona paralel olarak gölge batı yönünde azalır. Eğer Allah gölgeyi birden kaldırsaydı, onun ve güneşin faydaları yok olurdu. Bu nedenle her ikisinin faydasının ve dolaylı yararlarının devam etmesi için, gölgeyi ortadan yavaş yavaş kaldırmaktadır.

"Gölgeyi nasıl uzattığını" ifadesinin, "Gölgeyi tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar uzattı." anlamına geldiği söylenmiştir. Çünkü güneşin henüz doğmadığı o vakit, en hoş vakittir. Zifiri karanlık, insan fıtratının nefret duymasına sebep olmakta, güneş ışınları ise hem havayı ısıtmakta, hem de gözü kamaştırmaktadır. Bu itibarla fecrin ve güneşin doğması arasında bu olumsuzlukların hiçbiri bulunmaz. Onun için Allahu Teâlâ, cennetin niteliği hakkında *"Yayılmış gölgeler"* (Vâkıa: 30) buyurmuştur.

47. O,» yani yalnızca Allah **«geceyi sizin için»** tıpkı bir giysi gibi, karanlığıyla örten **«elbise»** kıldı. Burada gecenin karanlığı, elbisenin örtmesine benzetilmiş ve insanı çirkin olan şeylerden örten her şey elbise diye tanımlanmış, hatta şu âyet-i kerimede koca, hanımın elbisesi olarak nitelendirilmiştir. Çünkü koca, hanımının kötülük yapmasına engel olmaktadır: "*...Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz...*" (Bakara: 187) Yine Allahu Teâlâ örnek ve benzetme yoluyla, takvayı da bir elbise kıldığını şöyle açıklamıştır: "*... Takva elbisesi daha hayırlıdır...*" (A'râf: 26)

«Uykuyu» meşguliyetlerin ve işlerin sona ermesiyle bedenler için **«dinlenme, gündüzü de»** insanların, geçimlerini sağlamak ve rızık aramak üzere **«yayılıp çalışma zamanı yaptı.»** Burada uyku ve uyanıklık halinin ölüm ve dirilmeye örnek olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim Lokman (a.s.)'ın, oğluna şöyle söylediği nakledilmektedir: "Oğlum! Tıpkı uyuyup uyandığın gibi, ölür ve yeniden dirilirsin."

Zünnûn-i Mısrî (Allah ona rahmet etsin) de şöyle demiştir: "Şu üç şey kulluğun göstergelerindendir: Gece ibadetinde bulunmak için geceyi sevmek, insanlar uyurken namazla başbaşa kalmak ve fitne korkusuyla amellere koşmak." Öte yandan hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Kul uyuduğu zaman, şeytan onun başına üç düğüm atar: Oturup Yüce Allah'ı zikredince bir düğüm çözülür. Abdest alırsa diğeri çözülür ve iki rekât namaz kılarsa düğüm-*

lerin hepsi çözülür. Bu durumda zinde, güçlü ve rahat; aksi halde tembel ve huzursuz bir halde kalkar." ⁽⁸⁾

48. «O,» yani sadece Allah **«rahmetinin önünde...»** Burada istiare yoluyla "yağmurun önünde" denmek istenmiştir. Çünkü önce rüzgâr, sonra bulut ve sonra da yağmur gelir. **«Rüzgârları müjdeci olarak gönderdi.»** Çünkü Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi rüzgâr, yağmurun müjdecisidir: *"Rüzgârları müjdeci olarak göndermesi de O'nun âyetlerindendir."* (Rûm: 46)

Gönderme işi, rüzgârın gönderilmesi gibi, bir şeye boyun eğdirmek için olur. *"Rîh"*, hareket eden hava, rüzgâr demektir. Rüzgâr kelimesi rahmet için çoğul halde riyâh; azap için de tekil halde rîh şeklinde kullanılmıştır. Çünkü rîh, arkası olmayan, yani akamete uğrayan ve çiçekleri aşılamayan rüzgârdır. Onun için Hz. Peygamber şöyle duâ etmiştir: *"Allah'ım! Bize (azap olan) rüzgâr değil, (rahmet olan) rüzgârları lütfeyle!"*

«Biz» azametimizle **«gökten tertemiz»**, temizlikte çok üstün **«bir su indirdik.»** Bu su, kendisi temiz olduğu gibi, başkalarını da kir ve pislikten (hades ve necasetten) temizler.

"Tahûr", buradaki "tertemiz su" ifadesinde geçtiği şekilde sıfat olarak geldiği gibi, Hz. Peygamber'in, *"Toprak, mü'minin temizlik aracıdır."* ⁽⁹⁾ ifadesinde de isim olarak gelmiştir. Aynı zamanda bu kelime taharet, yani temizlenmek anlamına da gelir. Nitekim, "Güzel bir şekilde temizlendim, abdest aldım." anlamında, "Tatahhartu tahûren hasenâ" denmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in *"Namaz, ancak abdestle olur."* ⁽¹⁰⁾ sözü de buna örnektir.

49. «Ki onunla,» yani gökten indirdiğimiz tertemiz suyla, ağacı, meyvesi ve yeşilliği bulunmayan **«ölü bir beldeyi canlandıralım.»** Kuşkusuz yeri canlandırmak, bitki bitirmekle mümkündür. Âyet-i kerimedeki *"belde"* den maksat, bakımlı ve bakımsız olan arazi parçasıdır. **«Ve»** o tertemiz suyla, vadilerden akıtarak, yahut havuzlarda, kaynaklarda ve kuyularda toplayarak **«yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlayalım.»**

8- Hadisi Buhârî, Müslim Ebû Dâvûd ve Nesâî tahric etmişlerdir. Nesâî'nin lâfzı şöyledir: *"Şeytan, içinizden biri uyuyunca başının arka tarafına üç düğüm atar..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/69.

9- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Nesâî'nin lâfzı şöyledir: *"Müslüman, on yıl su bulamazsa bile temiz toprak onun temizlik aracıdır."*

10- Hadisi Ebû Dâvud ve Nesâî, *"Abdestsiz namaz olmaz."* ifadesiyle tahric etmişlerdir.

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Sekya* ", içmesi için su vermek, "*iskâ*" ise dilediği şekilde kullanması için su vermek demektir. Buna göre "*iskâ*", "*seky*" kelimesinden daha fasihtir. Çünkü "*iskâ*", ifade edildiği gibi kullanmak ve içmek üzere başkasına su vermektir. Dolayısıyla mana: "Biz onların içmelerine ve hayvanlarını sulamalarına imkân verdik." şeklinde olur.

"*En'âm*" hayvan demek olan "*ne'âm*" kelimesinin çoğuludur. Bu isim, genelde develer için kullanılır. "*Enâsî*", filolog Sîbeveyhe göre, "insan" kelimesinin çoğuludur. Ancak Ferrâ ve Zeccâc, "*enâsî*" nin, "*insî*" kelimesinin çoğulu olduğunu ileri sürmüşlerdir, fakat bu görüş zayıftır. Âyet-i kerimede geçen *"insanlar"* dan, çölde yağmur sayesinde yaşayan bedeviler kastedilmiş ve özellikle onlar dile getirilmiştir. Çünkü şehir halkı, nehir kenarlarında ve kaynak sularının bulunduğu yerde ikamet ederler, dolayısıyla su verilmesine ihtiyaç duymazlar.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا
(٥٠) وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا (٥١) فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ
وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا (٥٢)

50. Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için aralarında çeşit çeşit şekillerde anlatmışızdır. Ama insanların çoğu nankörlük edip diretmiştir.

51. Eğer dileseydik, her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik.

52. O halde kâfirlere boyun eğme ve bununla onlara karşı büyük bir cihad et.

50. «Andolsun bunu,» yani bu sözü, gerek Kur'an'da ve gerekse diğer semâvî kitaplarda, **«insanların öğüt almaları»** sonsuz ilâhi kudreti tanımaları ve Allah'a hakkıyla şükretmeleri **«için aralarında»** önceki ve sonraki dönem insanlarına **«çeşit çeşit şekillerde anlatmışızdır. Ama insanların çoğu**

nankörlük edip diretmiştir.» *Tezekkür*, öğüt almak, düşünmek; *ibâ*, direnmek ve *küfûr* de, nimete nankörlük etmek ve ona önem vermektir. Oysa nimetin hakkı, o nimeti düşünmek ve onu yaratanın varlığına, gücüne ve lütfuna delil göstermektir.

Müfessirlerin çoğu âyetteki "bunu" diye ifade edilen *"sarrafnâhû"*daki zamirin, daha önceki âyette geçen yağmur yerine kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Biz, yağmuru bazı bölgelere ve yerlere zaman zaman yağdırmak suretiyle aralarında dağıtmışızdır. Fakat insanların çoğu nimete nankörlük ederek ve Allah'ı inkâr ederek direnip durmuşlardır." Nitekim onlar, müneccimlerin söylediği gibi, "şu veya bu yıldızın kaymasıyla yağmura kavuştuk," diyorlardı.

Zeyd b. Halid el-Cuhenî (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) Hudeybiye'de, geceleyin yağan yağmurun ardından sabah namazını kıldı ve namaz bittikten sonra insanlara yönelerek şöyle buyurdu: *"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?* Onlar: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." dediler. Hz. Peygamber: *"Allah şöyle buyurdu: "Kullarımdan bana inanarak ve inanmayarak sabaha çıkanlar vardır. 'Allah'ın lütfu ve O'nun rahmetiyle yağmura kavuştuk.' diyen bana inanmış ve yıldızları inkâr etmiştir. Fakat, 'Şu veya bu yıldızın kaymasıyla yağmura kavuştuk' diyen de beni inkâr etmiş ve yıldızlara tapmıştır."* (11)

51. «Eğer dileseydik,» isteseydik **«her kasabaya»** ülke ve kente **«bir uyarıcı gönderirdik.»** Böylece senin peygamberlik yükünü hafifletirdik. Fakat Biz, şanını yüceltmek, ecrini artırmak ve diğer peygamberlerden üstün tutmak için, seni bütün kasabalara peygamber olarak gönderdik ve bu işi sana tahsis ettik.

52. «O halde» ilâhlarına tapınma, atalarının dinine uyma ve davetlerine olumlu cevap verme konusunda **«kâfirlere boyun eğme.»** Davetine devam et ve hakkı ortaya koy. **«Ve bununla»** yani Kur'an'la, Kur'an'da öğüt içeren âyetleri okuyarak ve inkârcı ümmetlerin durumlarını hatırlatarak, gevşeklik göstermeden **«onlara karşı büyük bir cihad et.»** Çünkü ahmak kimselere karşı delille mücadele etmek, düşmana karşı kılıçla savaşmaktan daha zordur.

11- Hadisi Buhârî, *İstiskâ*; Müslim, *İman*; Ebû Dâvud, *Tıb* bölümünde ve Nesâî de *İstiskâ* bölümünde tahric etmişlerdir. Hadis *Muvatta*'da da yeralmıştır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/576.

"*Cihad*" ve mücahede; var gücüyle düşmana karşı koymaktır. Cihad, dil ve elle olur. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Müşriklere karşı mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihad edin."*(12) Hadis-i şerifteki "*dilinizle cihad edin*" sözünün anlamı şudur: "Onlara, hoşlarına gitmeyen şeyleri duyurun." Kınanmaları ve ağır söz duymaları zorlarına gider. *"Müşrikler"* ifadesiyle de riyakârlara ve bid'at ehli kimselere işaret edilmiştir. Bu nedenle, doğru yolda olan kimselerin, bâtıl yolda olan kimselerle sürekli olarak ve özellikle korku galebe çaldığı zaman mücadele etmesi gerekir. İşte bu mücadele, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi, en faziletli cihaddır. Nitekim Hz. Peygamber: *"Cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında hakkı söylemektir."*(13) buyurmuştur.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ
هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا
مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ
وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ
وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

53. Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici; diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur.

54. Sudan bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet akrabalıklarına dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.

55. Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da vereme-

12- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, Nesâî ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/62.

13- Hadisi İbn Mâce, "Sünen"inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/208.

yen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı olan kimse, Rabbine karşı gelenin (şeytanın) destekçisidir.

53. «Birinin suyu tatlı ve» tatlı oluşundan dolayı **«susuzluğu giderici; diğerininki tuzlu ve acı iki denizi»** birbirine karışmayacak şekilde yataklarına **«salıveren...»**

Bazı müfessirler şöyle demiştir: "Allahû Teâlâ, deniz suyunu içilemeyecek kadar acı yaratmıştır. Oysa, kuyu, nehir ve kaynak suları tatlıdır. Buna göre bu suyu gökten yağdıran kim?"

«Ve aralarına» iki deniz arasına **«bir engel,»** kudreti sayesinde görülemeyecek bir perde ve **«aşılmaz bir sınır koyan O'dur.»**

Müfessirler âyette geçen iki denizin, Hazar Denizi ve Karadeniz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu denizler okyanusta birleşmektedir. Bu birleşme yeri aynı zamanda Kehf sûresinin 60. âyetinde belirtilen, *"İki denizin birleştiği"* yerdir. Buna göre birinci denizin tatlı, ikincisinin tuzlu olması gerekir. Oysa, bu müfessirler, tatlı denizin olmadığını söylemektedirler. Ancak, tatlı deniz, nehirlerden birine yorumlanabilir. Çünkü *"Muhtâru's-sıhâh"* isimli eserde belirtildiği gibi büyük nehir, aynı zamanda deniz hükmündedir. Dicle Nehri buna örnektir. Bu nehir İran Denizi'ne dökülür. Uzun bir mesafe katetmesine rağmen, tadı değişmemektedir.

54. Basit **«sudan»** veya meniden **«bir insan yaratıp onu»** yani bu insanı **«nesep ve sıhriyet akrabalıklarına döhüştüren O'dur.»** *"Beşere"*, cildin gözüken kısmına verilen addır. Cildin, kıllar arasından gözükmesinden dolayı insana "beşer" adı verilmiştir. Fakat koyun, keçi ve deve gibi hayvanların derileri yün, kıl ve tüylerinden dolayı genelde gözükmez. Bu nedenle hayvanların derisine "beşere" denmez. Âyet-i kerimede geçen *"nesep"* den, nesep sahibi yani, falancanın oğlu falan ve filancanın kızı filan denilerek kendilerine nispet edilen erkeklerdir. Bu hususu şâir şöyle belirtmiştir:

İnsanların anaları, içine emanet konulan kaplar gibidir.
Çocuklar, babalara aittir.

"Sıhr" kelimesinden de, evlilik dolayısıyla kendileriyle bağ kurulan hanımlar kastedilmiştir. Aynı zamanda sıhr, damat ve enişte anlamında da kullanılır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ondan (meniden) de iki eşi, yani er-*

kek ve dişiyi varetmiştir." (Kıyamet: 39)

«Rabbinin her şeye gücü yeter.» Çünkü O, tek bir maddeden çeşitli organlara ve değişik özelliklere sahip bir insanı yaratmayı ve o insanı, dişi ve erkek olmak üzere farklı iki sınıfa ayırmayı takdir etmiştir. Bazan da bir maddeden, biri erkek, diğeri de kız olarak ikizler vareder.

55. Durum böyleyken müşrikler **«Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere»** yani putlara **«kulluk ediyorlar.»** Putlara ibadet etselerde etmeselerde kendilerine bunların ne faydaları, ne de zararları dokunur.

«İnkârcı olan kimse,» Allah'a eş koşması ve hakka düşmanlığı dolayısıyla onu nimetleriyle yetiştiren **«Rabbine karşı gelenin»** şeytanın yardım eden bir **«destekçisidir.»** Buradaki "*destekçi*" anlamını verdiğimiz "*zâhir*" kelimesi, yardımcı demektir. Âyette geçen "*kâfir*" den, yani inkârcı olan kimseden amaç da, belirli bir kimse değil, tür olarak kâfirlerdir.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ
إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ
يَتَّخِذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ
وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾

56. Biz seni ancak, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

57. De ki: "Buna karşılık sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında, herhangi bir ücret istemiyorum."

58. Sen, ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter.

56. «Biz seni» başka bir şey için değil, **«ancak,»** mü'minlere cennet ve merhameti müjdeleyen bir **«müjdeci ve»** kâfirleri de cehennem ve ilâhî gazapla **«uyarıcı olarak gönderdik.»**

57. Onlara **«de ki: 'Buna»** yani peygamberliği tebliğe **«karşılık sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı»**, O'na iman ve itaatle yaklaşmayı **«dileyen kimseler»** olmanız **«dışında, herhangi bir ücret istemiyorum.'»** Bu nedenle, davetine karşılık malımızı istiyor, onun için ona uymayız, demeyin. Ben, sizden Allah'a iman ve itaat etmenizden başka bir şey istemem. Diğer bir ifadeyle mana şöyledir: "Malınızdan bana bir ücret tayin etmenizi istemem. Ancak dileyen, Allah'ın rızasını kazanmak için Allah yolunda harcamada bulunabilir. Ben böyle yapan bir kimseye engel olmam."

Görüşümüze göre vâiz, insanlara vaaz etmesinden dolayı ücret alabilir. Fakat almaması daha iyidir. Bunun açıklaması şöyledir: Allah'a davet makamı, her peygamberin Allah'a daveti esnasında "*Benim ücretim ve mükâfatım Allah'a aittir,*" demelerinden anlaşılacağı üzere, bir ücreti zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla peygamberler, davetlerine karşı bir ücret tesbit etmişler, fakat bu ücreti kullardan değil, Allah'tan istemeyi seçmişlerdir. Son dönem fıkıh mütehassısları ezan okumak, kamet getirmek, vaaz etmek, ders vermek, hacca gitmek, cihad etmek, Kur'an ve fıkıh dersleri vermek ve okumaktan dolayı ücret alınmasında bu alandaki ilginin azalmasına dayanarak bir sakınca görmemişlerdir. Eğer ücret isteği farz bir ibadetten dolayı olursa -tıpkı bir yörede tek cenaze yıkayıcısının olması, ondan başkasının olmaması gibi- bu işe karşılık ücret istemesi caiz olmaz.

58. «Sen,» kötülüklerinden kurtulmak ve ücretlerinden müstağnî olmak için **«ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan.»** Çünkü gerçekten güveni hakeden O'dur, ölümlü olan insanlar değildir. Nitekim insanlar ölünce buna paralel olarak onlara güvenenlerin güveni de yok olur.

«O'nu hamd ile tesbih et.» Allah Teâlâ'yı kemal sıfatlarla överek noksan sıfatlardan, hayale gelen şüphe ve tereddütlerden tenzih et. Konu ile ilgili olarak hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Kim, hergün yüz kere 'sübhânellah ve bihamdih' (Rabbim! Noksanlıklardan münezzehsin, sana hamdederim) derse günahları -deniz dolusu da olsa- bağışlanır.*"(14)

14- Hadisi Tirmizî, *Daavât* bölümünde tahric etmiş ve hadis için "Hasen, sahih" demiştir. Bu hadis, Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadisten bir bölümdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/381.

«Kullarının» açık ve gizli **«günahlarından haberdar olarak O yeter.»** Yani ölümsüz ve devamlı diri olan, sana yeten O'dur ve onların cezasını tastamam verir.

الَّذِى
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيرًا (٥٩) وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا
لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا (٦٠)
تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَاۤءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَ
قَمَرًا مُنِيرًا (٦١) وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ
اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا (٦٢)

59. Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a yerleşen (ona hükmeden) Rahman'dır. Bunu bir bilene sor.

60. Onlara: "Rahman'a secde edin." dendiği zaman: "Rahman da neymiş? Senin bize emrettiğine secde eder miyiz hiç!" derler. Ve bu emir onların nefretini artırır.

61. Gökte burçları vareden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay yapan Allah, yüceler yücesidir.

62. İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.

59. «Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri» varlıkları ve insanları dünya günlerinden **«altı günde yaratan...»** Altı günde demek, o kadar süre içinde demektir. Çünkü o zaman güneş ve ay yoktu. Allah Teâlâ bir anda yaratabilmesine rağmen kulların, işlerde teenni ile hareket etmelerinin müstehap olduğunu bilmeleri için yaratma işi bu kadar bir sürede tamamlanmıştır.

«Sonra Arş'a yerleşen (ona hükmeden) Rahman'dır.» Yani gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları yaratan Rahman'dır. "*İstivâ*", bir yere yerleşmek demektir. Âyetteki "*istivâ*" dan maksat, Allah Teâlâ'nın gerek Arş ve gerekse onun dışında bulunan şeylerde tasarrufunun geçerliliğini ortaya koymaktır. (15) Arş, cisimlerin en büyüğü olması sebebiyle özellikle o zikredilmiştir.

«Bunu bir bilene sor.» Yani zikredilen yaratma ve istiva ile ilgili hususları bir bilene sor. Kuşkusuz Allah, işlerinden ve sıfatlarından haberdardır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*...Her şeyden haberdar olan Allah'tan başka hiç kimse sana haber veremez.*" (Fâtır: 14)

60. «Onlara,» bu müşriklere: **«'Rahman'a»** rahmetiyle varlıkları yoktan varedene **«secde edin.'»** Namaz kılın **«dendiği zaman:»** Burada namaz, secde ile ifade edilmiştir. Çünkü secde, namazın en büyük rükünlerinden biridir. **«'Rahman da neymiş?»** Kimmiş? **«Senin bize emrettiğine»** secde edilecek şeyin mahiyetini bilmeden **«secde eder miyiz hiç!' derler.»** Yani secde etmemizi emrettiğin Rahman'a secde etmeyiz **«ve bu emir»**, Rahman'a secde emri **«onların»** imandan **«nefretini artırır.»** "*Nufûr*", uzaklaşmak, nefret etmek demektir. Âyet-i kerimenin bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "*Davetim, ancak kaçmalarını arttırır.*" (Nûh: 6)

Süfyan es-Sevrî (Allah ona rahmet etsin) bu âyeti okuduğu zaman, başını göğe kaldırarak şöyle duâ edermiş: "Allah'ım! Düşmanlarının nefretini arttırdıkça benim bağlılığımı arttır!"

Tilâvet secdesinde tekbir getirmek sünnettir. Secdeyi, okuma anında değil de daha sonra yapmak, Ebû Yusuf'un ifadesine göre, kaza hükmüne geçer. Tahavî de bunu yani tilâvet secdesini geciktirmenin mekruh olduğunu kaydetmiştir ki, tercih edilen görüş de budur.

15- Bu konuda en doğru görüş, selefin görüşüdür: "Allah Teâlâ arş üzerine, ululuğuna yaraşır bir şekilde herhangi bir benzetme ve örneği olmadan yükseldi. O'nun benzeri yoktur; O, her şeyi işitir ve görür."

Allah Teâlâ'nın: "*Rahman'a secde edin*" sözü, Allah'tan başkasına secde edilmediğini vurgulamaktadır.

Nitekim İmam Serahsî şöyle demiştir: "Allah'tan başka birine tazim göstermek niyetiyle secde etmek küfür, âlimlerin huzurunda toprağı öpmek haram ve devlet başkanına veya başka birine eğilmek ise mekruhtur. Çünkü tokalaşmadan sonra kendi elini öpmek mecusilerin âdeti olduğu gibi, eğilmek de Yahudilerin âdetidir."

Öte yandan müctehidler, lütfedilen nimetlerden dolayı yapılan şükür secdesi konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed bu secdenin ibadet sayıldığını ileri sürmüşlerdir. İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel de şükür secdesinin sünnet olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu secdenin hükmü, tıpkı tilâvet secdesinin hükmü gibidir ve fakat namaz esnasında yapılmaz. Tahavî'nin kaydettiğine göre İmam Ebû Hanife, şükür secdesi için: "Bir sakıncası yoktur." demiştir.

Diğer taraftan Ebû Bekir er-Râzî şükür secdesi için, vacip değil, sünnet değil; aksine mübahtır, bid'at değildir. Fakat İmam Muhammed ise bu secdeyi mekruh görmüştür. er-Râzî sözüne devamla şöyle demiştir: "Ancak biz onu, nimetlere kavuşmak veya bir kötülüğü uzaklaştırmaktan dolayı duyulan sevince karşılık müstehap sayarız."

Konu ile ilgili olarak İmam Şafiî şöyle demiştir: "Kişi, kıbleye yönelerek tekbir alır ve secdeye varır. Secdede Allah Teâlâ'ya hamdeder, O'na şükreder ve sübhânellah der; sonra tekbir getirerek başını kaldırır. Sebepsiz şükür secdesi yapmak, ibadet sayılmazsa da mekruh olmaz. Ancak, namazın sonunda yapılan secde ise mekruhtur. Çünkü cahil kimseler, o secdenin sünnet veya farz olduğunu sanırlar. Bu şekil bir anlayışa iten her mübah şey mekruhtur."

Hülasa, fetva şöyledir: Şükür secdesi caizdir, hatta müstehaptır. Bu secde, vacip değilse de mekruh da değildir. Nitekim *Şerhu'l-Münye* isimli eserde de böyle geçmektedir.

61. «Gökte burçları» sonsuz kudretiyle **«vareden,...»** Bu burçlar, koç burcu, boğa, ikizler, yengeç, arslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık burcu olmak üzere on iki burçtur. Aynı zamanda yüksek köşklere de "burç" denmiştir. Âyette geçen "*burûc*" aslında yüksek köşkler demektir. Çünkü yüksek köşkler, içinde oturanlar için ne ise, burçlar da gezegenler için aynen öyledir.

Diğer taraftan, Hasan Basrî ve Mücahid şöyle demişlerdir: "*Burûc*, venüs, jüpiter ve merkür gibi gezegenlerdir. Aydınlıklarından ve ışığı yansımalarından dolayı "burçlar" diye adlandırılmıştır."

«Onların içinde» gökte **«bir çerağ (güneş)»** ışık veren her şey "*sirâc*" diye ifade ediliyorsa da burada güneş kastedilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, "... *Güneşi de bir kandil yaptı.*" (Nûh: 16) buyurmuştur. Görüldüğü gibi güneş ve büyük yıldızlar, aydınlatmada ve ışık vermede kandil ve lambalara benzetilmiştir. **«Ve nurlu»** geceyi aydınlatan **«bir ay yapan Allah, yüceler yücesidir.»** Lütufları pek çoktur. Hilâlin üç günden sonraki şekline "*kamer*" denir ve aydınlığından dolayı bu adı almıştır. Âyet-i kerime, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini göstermektedir. Çünkü sözü edilen bu büyük kütleler O'nun kudretinin eseridir.

Bil ki, Allah Teâlâ gönlünün semasında his burçlarını dikmiş ve orada, rûhânî nurlarla aydınlık veren ruh kandilini ve kalp ayını yerleştirmiştir. O halde, nurlarına hazırlanman ve heveslerin tutsaklığından kurtulman için benliğini nurlandırmaya ve kalbini nefsanî karanlıklardan kurtarmaya gayret sarfetmelisin. İşte o zaman sen, fanilikten sonra ebediliğe kavuşur ve fakirlikten sonra da tam bir zenginliğe erersin. Böylelikle her şeye gücü yeten ve mutlak hakim olan Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini müşahade etme imkânına kavuşursun.

62. **«İbret almak»** isteyen, Allah'ın nimetlerini hatırlayan ve mahlukatı düşünen, böylece her varlığın eşsiz bir yaratıcısının ve esirgeyen bir varedicinin olması gerektiğini bilen **«veya»** lütfettiği nimetlerden dolayı Allah'a itaat etmek suretiyle O'na **«şükretmek isteyen kimseler için»** üstün hikmeti sayesinde **«gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.»** İnsanlar, yılların sayı ve hesabını bilmeleri için gece ile gündüz birbirini izler durur; gece gelir gündüz gider, gündüz gelir gece gider.

Bu âyette, Allah Teâlâ'nın nimetleri hatırlatılmakta ve O'nun üstün hikmet ve kudreti vurgulanmaktadır.

Şükür üç çeşittir: Nimeti düşünmekten ibaret olan kalbin şükrü, nimeti övmek ve sena etmekten ibaret dilin şükrü ve gereği kadar nimetin karşılığını vermekten ibaret olan diğer organların şükrüdür.

Bil ki âyet-i kerime, virdin (alışkanlık haline getirilen zikrin) zamanında yapılamaması halinde kaza edildiğine işaret etmiştir. Bu zikrin kazası, vacip değil müstehaptır. Virde devam etmek, vuslata vesiledir. Nehrin ancak devam eden yağmurlar ve dağlardaki karlar vasıtasıyla denize ulaştığını görmez misin? Yardım kesilirse maksat hasıl olmaz. Bu nedenle ibadetle meşgul olan insanlar, gece gündüz kendilerini zikre vermişler, gece yapamadıkları virdi gündüz ve gündüz yapamadıklarını da gece telâfi etmişlerdir. O halde sen de sabah akşam virde devam etmelisin. Çünkü bu, geçmişteki sâlih kulların âdetiydi. Buna göre virdden habersiz, gaflet içinde olmaktan sakın. Gaflet ise, şeytanın aldattığı günahkâr insanların âdetidir.

Anlatıldığına göre İblis, Yahya b. Zekeriya (a.s.)'ya gözükmüş. Yahya (a.s.), İblis'in üzerinde çeşitli madalyalar görünce ona şu soruyu yöneltmiştir: "Üzerinde gördüğüm bu madalyalar neyin nesi?" İblis: "Bunlar, insanoğlunun tutkun olduğu boş arzulardır." Yahya: "Onların içinde bana ait bir şey var mı?" İblis: "Sen doymuşsun ve bu yüzden sana namaz ve zikri ağır gösterdim." Yahya: "Bundan başka var mı?" İblis: "Andolsun ki hayır." Yahya: "Midemi, yemekle asla doldurmamam gerekir." İblis: "Allah'a borcum olsun, ben bir Müslümana bir daha öğüt verirsem," demiştir. Bu hikâye *Âkâmi'l-Mercân* isimli eserde anlatılmıştır.

Hayatını ibadetle geçiren bir kul ölmek üzere iken şöyle demiştir: "Benim üzüntüm, keder, hata ve günah diyarından ayrıldığımdan dolayı değildir. Benim üzüntüm uyuduğum gece, oruçsuz geçirdiğim gün ve Allah'ı zikretmekten habersiz kaldığım saatleredir."

Allah Teâlâ'dan bizleri uyanık, hazır ve her müşahadede Allah'ın cemalini seyretme derecesine ulaşan kimselerden kılmasını diliyoruz.

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ
عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾
وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا

﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا
لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

63. Rahman'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler kendilerine lâf attığında "selâm!" derler (geçerler.)

64. Onlar, gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.

65. Onlar, şöyle derler: "Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici bir şey değildir.

66. Orası, cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır."

67. Ve onlar, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimri davranırlar. İkisi arasında orta bir yol izlerler.

63. «Rahman'ın» has **«kulları onlardır»** dünyada şeytana ve arzularına tapanlar değillerdir. Çünkü onlar, şeref ve üstünlük taslayan kişiler olmayıp olgun kullardır **«ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler.»** "*Meşy*", isteyerek bir yerden başka bir yere intikal etmek, "*hevn*" ise, ağırbaşlılık ve tevazu demektir. İnsanın, zillete sebep olmayacak derecede alçak gönüllü olmasıdır. Buna göre anlam şöyledir: "Onlar övünerek, böbürlenerek, çalımlı ve gösterişli değil, ağırbaşlı ve tevazu ile yürürler." Çünkü o mü'minler, Allah'ın uluğuna ve heybetine vakıf olmuş, O'nun büyüklüğünü ve yüceliğini idrak etmiş, dolayısıyla ruhları ürpermiş, gönül ve bedenleri itaate koyulmuştur. Nitekim nakledilen bir haberde şöyle denmiştir: "Mü'min, tıpkı bağlandığı zaman boyun eğen ve bir taşın üzerine çökertilmek istendiğinde çöken deve gibidir."(16)

«Ve kendini bilmez» ahmak **«kimseler kendilerine lâf attığında»** kötü söze karşılık **«selâm! derler (geçerler.)»** Yani biz, sizden kurtulmak

---

16- Bu haberi kaynaklarda bulamadım. Anlamı hoş ve güzel bir ifadedir.

istiyoruz veya biz sizin günahınızdan kurtulduk.

Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: "Yani biz, size cahillik etmeyiz, sizinle aramızda artık hayır ve şer sözkonusu değil, aksine mütâreke, sulh sözkonusudur."

Müfessirlerin çoğu âyetteki "*selâm*" kelimesinin, ifadede yer almayan "söz" anlamındaki "*kavl*" kelimesinin sıfatı olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Sıkıntı ve günahtan emin olacakları doğru bir söz söylemişlerdir."

Yine müfessirlerin çoğuna göre bu âyet, muhkem bir âyettir. Nitekim, kendini bilmez kişiye karşı hilim ile davranmak, menduptur. Ahmak kimseye aldırmamak da edebe, kişiliğe ve dine göre güzel kabul edilen bir davranıştır ve maksada daha uygundur. Kaydedildiğine göre Allah Teâlâ mahlukatı kıyamet günü topladığı zaman bir tellâl şöyle seslenir: "Fazilet sahibi kimseler nerede?" Bunun üzerine azınlık bir grup kalkarak hızlıca cennete doğru hareket etmeye koyulurlar. Bu arada melekler onları karşılayarak şöyle derler: "Görüyoruz ki hızla cennete gidiyorsunuz, öyle mi?" Onlar da: "Evet, fazilet sahibi kişiler biziz." Melekler: "Faziletiniz ne idi?" Onlar: "Biz, kendisine haksızlık edildiği zaman sabreder, kötülüğe uğradığımız zaman aldırmaz ve ahmaklık edildiği zaman da karşılık vermezdik," derler. Bunun üzerine onlara: "Girin cennete! Amel edenlerin ecri ne güzeldir!" denir.

Âlimlerden biri de Rahman'ın kullarının özelliği hakkında şöyle demiştir: "İbadet onların süsü, fakirlik kerametleri, Allah'a itaat zevkleri, Allah'ı sevmek hazları, takva azıkları, Kur'an sözleri, zikir süsleri, kanaat malları, ibadet kazançları, şeytan düşmanları, gündüz ibretleri, gece ibret almaları ve âlemlerin Rabbini gözetmek ise amelleridir."

64. «Onlar, gecelerini» kendi zevkleri için değil **«Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.»** Âyet-i kerimede âyet sonlarının uyumu için secde, kıyamda durmaktan önce zikredilmiştir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Kulun, Rabbine en yakın olduğu an secde halidir.*"(17)

Âyetin anlamı şöyledir: "Onlar secde ederler ve kıyamda dururlar, yani bütünüyle geceyi veya bir kısmını namazla ihya ederler." Nitekim Allah Teâlâ takva ehli kimseler için şöyle buyurmuştur: "*Geceleri pek az uyurlar-*

17- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud, ve Nesâî, "*...O halde secdede çok duâ ediniz.*" ifadesinin ilâvesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/144.

dı." (Zâriyât: 17)

Âyet-i kerimede gece vakti vurgulanmıştır. Çünkü gece ibadet etmek daha zor ve gösterişten daha uzaktır. Özellikle Said İbnü'l-Müseyyeb, Fudayl b. İyaz, Ebû Süleyman ed-Darânî, Malik b. Dinar ve Rabia el-Adeviyye geceyi ihya etmekle meşhur olmuş kimselerdir. Bunlardan Rabia, bütün gece namaz kılar, sabaha karşı biraz uyur ve sonra kalkarak şöyle duâ edermiş: "Ey nefis! Ne kadar uyuyor ve ne kadar uyanıksın? Bir kere uyuyup kıyamet sabahına kadar uyanamayacağın vakit yakındır." İşte Rabia'nın ölünceye kadar hali böyle idi.

Tembelliği , gevşekliği ve haline aldanışı dolayısıyla geceyi ihya etmekten mahrum olan kimse kendine ağlasın. Çünkü o, pek çok hayır yollarını kendine kapamıştır. Gecenin ihyasına, dünya işlerine fazlasıyla önem vermek, dünya ile çok meşgul olmak, bedeni yormak, çok yemek, boş şeylerle ilgilenmek, öğle uykusunu ihmal etmek engel olmaktadır. Bu konuda muvaffak olan ise, vaktini değerlendiren, tedavisini, hastalığını bilen ve ihmalkar olmayan, dolayısıyla ihmal edilmeyendir.

Şayet Rasûlüllah'ın "*Yatsı namazını cemaatle kılan, gecenin yarısını, sabah namazını cemaatle kılan da bütün geceyi ibadetle geçirmiş sayılır.*" (18) sözü hakkında ne dersin? Ki, bu söz gece ibadetine ihtiyaç kalmadığını belirtiyor" dersen şöyle derim: "Hz. Peygamber'in bu ifadesi, cemaate teşvik etmekte, kolaylığı ortaya koymakta ve niyetin etkisini belirtmektedir. Nitekim yatsı vaktinde, sabah namazını cemaatle kılmaya niyet eden kimse, o namaz için mescidde bekleyen kimse gibidir. Gerçekten nice yüksek idealler hareketin önünde seyreder. Fakat niyetle birlikte amel, soyut niyetten daha üstündür. Azimet de ruhsata tercih edilir."

Öte yandan Sehlü't-Tüsterî şöyle demiştir: "Kul, farzları tamamlamak için devamlı beş vakit namazın farzlarından önce ve sonra kılınan sünnetlere muhtaçtır. Sünnetleri tamamlamak için nafile ibadetlere ve nafile ibadetleri tamamlamak için de adaba ihtiyacı vardır. Dünyayı terketmek ise edepten sayılır."

Ma'dân b. Talha da şu hususu dile getirmiştir: "Allah Rasûlü'nün dostu

---

18- Hadisi Müslim *el-Mesâcid*, Ebû Dâvud ise *salât* bölümlerinde tahric etmişlerdir. Müslim'in ifadesi şöyledir: "*Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa gecenin yarısını ibadetle geçirmiş sayılır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/409.

Sevban ile karşılaştım ve ona: "Bana, Allah'ın beni cennete koymasına vesile olacak bir amel söyler misin?" dedim. Sevban: "Bunu ben de Rasûlüllah'a sordum ve bunun üzerine o şöyle buyurdu: "*Allah için çok secde etmen gerekir. Çünkü Allah, kendisine her secde ettikçe sana bir derece verir ve bir günahını bağışlar.*" (19)

Bil ki, her amelde aslolan niyeti gerçekleştirmek ve samimiyeti doğrulamaktır.

65. «Onlar» namazlarının sonunda yahut her zaman **«şöyle derler: 'Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav.»** Rabbimiz! Bizi kurtar ve şiddetli ızdırap veren cehennem azabını bizden uzaklaştır. **«Doğrusu onun azabı gelip geçici bir şey değildir.»** Sürekli kötü, devamlı yok oluştur ve onunla azap edilen ayrılıp uzaklaşamaz.

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: "'*Ğarâm*', Arapların, 'Kadınlara tutkun' anlamı için kullanılan '*muğrem*' kelimesinden türemiştir. Yani o, alacaklının borçluyu bırakmadığı gibi, kadınları bırakmaz."

66. «Orası,» cehennem **«cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır.'»** Âyet-i kerimede, mü'minlerin muhalefette bile iyi davrandıkları, Hakka ibadet etmeye gayret sarfetmekle birlikte azaptan korktukları ve Allah'a, o azabı kendilerinden savması için niyazda bulundukları açıklanmaktadır. Cidden onlar, gayret etmekte ve bütün güçlerini kullanmaktadırlar. Hesabın görülmesi anında ise, günahkârların seviyesine inerek ve özür dileyenlerin safında yer alarak uygun bir dille söz söylerler. Nitekim bir beyitte şöyle denilmiştir:

Kendimi zelil bir kulun yerine koymadıkça,
Onun huzuruna girmek istemedim.

Neher Cevrî şöyle demiştir: "Kulun, samimiyetindeki eksikliğini, zikirlerindeki gafletini, doğruluğundaki noksanlığını, mücadelesindeki gevşekliğini ve fakirliğine önem vermediğini görebilmesi, Allah'ın ona, amelleri konusunda destek verdiğinin bir işaretidir. Böyle bir durumda halinden hoşnutsuz kalır ve bu yüzden Allah'a olan ihtiyacı artar, nihayet Allah'tan başka her şeyi terkeder."

19- Hadisi Müslim, Tirmizî ve Nesâî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/396.

Âyet-i kerime duâya ve özellikle namazların ardından yapılan duâya işaret etmiştir. Kuşkusuz duâ, ibadetin özüdür.

67. «Ve onlar, harcadıkları zaman ne israf ederler,» cömertlik sınırını aşarlar **«ne de cimri davranırlar.»** Cimrinin kıstığı gibi kısarlar, **«İkisi»** yani israf ve cimrilik **«arasında orta bir yol izlerler.»**

"*Katr*", ve "*taktîr*", israfın zıddı olan kısmadır, cimrilik etmektir. "*İsraf*" ise harcamada sınırı aşmaktır. "*Kavâm*" da orta yol, itidal demektir ve israfla cimriliği dengelemektir. Bu âyetin bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "*Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, hasretini çeker kalırsın.*" (İsrâ: 29)

Harcama, övülen ve yerileni olmak üzere iki kısma ayrılır: Kişiye itidal davranışı kazandıran, zekât ve ailenin nafakası gibi dinin öngördüğü harcama, övülen harcamadır. Nitekim Hasan Basrî bu konuda şöyle demiştir: "Kişinin, israf ve cimriliğe kaçmadan, ailesine yaptığı harcama, Allah yolunda yapılan harcama sayılır."

Yerilen harcama ise iki çeşittir: Biri, saçıp savurmak ve israf etmek, diğeri de kısarak ve cimrilik ederek yapılan harcamadır. Her iki türünde de kemiyet ve keyfiyyet dikkate alınır. Kemiyet açısından, saçıp savurma yani durumun gerektirdiğinden fazla vermek, keyfiyet açısından ise harcamanın yerinde yapılmamasıdır. İsrafta, kemiyetten ziyade keyfiyete önem verilmelidir. Çünkü binlerce dirhem parasından bir dirhem harcayan, günah işlemek üzere birine bir dirhem veren veya içki satın alan gibi, israf etmiş ve bu harcamadan dolayı zalim ve müsrif sayılırken parasız kalacak şekilde binlerce dirhem parasını yerinde sarfeden de orta yolu izlemiş, dolayısıyla bu harcamadan dolayı övülmüştür. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in durumu, son duruma örnek teşkil etmektedir.

Rivayete göre Hz. Ebû Bekir, Tebuk Savaşı için bütün malını vermiş ve bunun üzerine Allah Rasûlü kendisine: *"Ey Ebû Bekir! Çoluk çocuğuna ne bıraktın"* demiş, Ebû Bekir de: "Allah ve Rasûlünü," demiştir.

Hikmet sahibi (bilge) birine sorulmuş: "Az harcama ne zaman israf ve çok harcama ne zaman normal sayılır?" Bilge: "Az harcama bâtıl yolda ve çok harcama hak yolda olduğu zaman" diye cevap vermiştir.

Öte yandan Mücahid'in bu âyet hakkında söylediği söz de bu konuya örnek teşkil etmektedir. Mücahid şöyle demiştir: "Bir insanın Ebû Kubeys dağı kadar altını olsa ve o altını Allah'a itaat için harcasa o insan müsrif sayılmaz ama Allah'a isyanda bir dirhem de sarfetse müsrif sayılır."

Yine âyetle ilgili olarak Yezid b. Hubeyb şöyle demiştir: "Âyet-i kerimede sözü edilenler Hz. Muhammed'in yakın dostlarıdır. Nitekim onlar, lezzet ve haz duymak için yemek yemiyor ve yakışıklı olmak için elbise giymiyorlardı. Aksine onlar, yemekle açlıklarını gidermeyi ve Rablerine ibadet etme gücüne kavuşmayı, elbise ile de avret mahallerini örtmeyi, sıcak ve soğuktan korunmayı gaye edinmişlerdir."

Hz. Ömer de: "Kişinin her arzu ettiğini satın alıp yemesi, israf olarak yeterli görülür," demiştir.

İsraf, aşırılık sadece malda olmaz. Bilakis yerinde yapılmayan her şey israftır, taşkınlıktır. Allah Teâlâ'nın Lût kavmini taşkınlıkla ve aşırılıkla nasıl nitelediğini görmüyor musun? Nitekim Allah Lût kavmi ile ilgili şöyle buyurmuştur: "*Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz. Bilakis siz, haddi aşan, taşkınlık gösteren bir kavimsiniz.*" (Ârâf: 81) Yine Allah, Firavun'u da aynı israf ve aşırılıkla nitelendirerek şöyle buyurmuştur: "*Çünkü o, haddi aşanlardan bir zorba idi.*" (Duhân: 31) Kibir, mütevazi insanlar için israf ve taşkınlık ve kibirli insanlar için itidalliktir.

وَالَّذِينَ
لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ
اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًاۙ (٦٨) يُضَاعَفْ
لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ ف۪يه۪ مُهَانًاۗ (٦٩) اِلَّا مَنْ تَابَ
وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُو۬لٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ

اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

68. Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan günahı(nın karşılığını) bulur.

69. Kıyamet günü onun azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır.

70. Ancak tevbe ve iman edip iyi amellerde bulunanlar hariç. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

71. Kim tevbe eder ve iyi amel yaparsa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.

68. «Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya», puta **«yalvarmazlar»** ibadet etmezler, Allah Teâlâ'ya ortak koşmazlar.

Şirk üç çeşittir: Birincisi, Allah'tan başkasına kulluk etmek; ikincisi, birine, emrettiği günahı işlemek suretiyle boyun eğmek ve üçüncüsü ise Allah rızası dışında amel etmektir. Buna göre birincisi küfür, diğerleri de günah addedilmiştir.

«Allah'ın» almayı **«haram kıldığı cana haksız yere»** öldürmeyi meşru sayan birşey olmadan **«kıymazlar ve zina etmezler.»** Ancak, birini öldürdüğü zaman kısas tatbik etmekle veya evli iken zina ettiği zaman recm edilmekle ya da dinden döndüğü, yahut yeryüzünde hak düzeni bozmaya çalıştığı zaman öldürülmek suretiyle o kişinin canına kıyılabilir. (Yani, hakim bu durum karşısında ölüm cezasına hükmeder.)

Âyet-i kerimedeki Allah'ın haram kıldığı candan maksat, mü'min veya can emniyeti sağlanması taahhüt edilen kişidir.

"*Zina*", dini nikâh olmadan kadınla cinsi ilişki kurmaktır.

Bil ki, Allah Teâlâ has kulların, tevazu, kötülüğe karşı iyilik etme, geceyi ihya etme, duâ etme ve harcamada orta yolu izleme gibi itaatlerini dile getirdikten sonra başkasına kulluk etmek, haksız yere cana kıymak ve zina gibi büyük günahlardan kaçındıklarına işaret etmiş, imanlarının olgunluğunu ortaya koymuştur. Çünkü iman, ancak faziletlerle süslenmek ve rezaletlerden arınmak suretiyle olgunluğa erişir.

Rivayete göre Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: "Ben Rasûlüllah'a sordum: "En büyük günah hangisidir?" Allah Rasûlü: *"Allah seni yarattığı halde O'na eş koşmandır."* buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. Allah Rasûlü: *"Çocuğunu, seninle birlikte karnını doyurur endişesiyle öldürmendir."* buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. Allah Rasûlü: *"Komşunun hanımıyla zina etmendir."* buyurdular. (20)

«Bunları» zikredilen işlerden birini **«yapan günahı»** nın karşılığını **«bulur.»**

69. «Kıyamet günü onun azabı kat kat olur.» Ragıp İsfahanî'nin belirttiği gibi *"mudâ'afe"*, birbirine denk iki miktarın birleştirilmesidir. Ona, aynısını veya daha çoğunu kattım anlamında "ed'aftu'ş-şey'e ve dâ'aftuhû" denir. Yani, onun azabı günahlarının küfrüne ilâvesiyle artar durur.

«Ve orada» azap içinde **«alçaltılmış»** zelil, hakir, bedeni ve ruhî azabı kendinde toplamış **«olarak temelli kalır.»**

70. «Ancak» şirkten, cinayetten, ve zinadan **«tevbe ve iman»**, Allah'ın birliğini tasdik **«edip iyi amellerde bulunanlar hariç.»** Âyet-i kerimede, tevbe edenler istisna tutulmak suretiyle bahis konusu günahları işleyenlerin, zikredilen azaba maruz kalacakları haber verilmektedir. **«Allah onların kötülüklerini»** tevbe, iman ve iyi ameller sayesinde övülenlerin dünya hayatında İslâm dini ile ilgili fenalıklarını kıyamet günü **«iyiliklere çevirir.»**

Kötülüklerin iyiliklere çevrilmesi, her kötülüğe karşı bir iyiliğin ve her cezaya karşı bir mükâfatın verilmesi sayesinde olur. Nitekim Ebû Zer (r.a.)'in ifadesine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: "*Kişi, kıyamet günü getirilir ve büyük günahları gizli tutularak: 'Küçük günahlarını ona arzedin bakalım' denir ve kendisine hitaben de: 'O gün, şu gün şöyle şöyle yaptın' denir. O ise, büyük günahlardan korktuğu halde günahlarını inkara kalkışmaksızın itiraf*

20- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud İbn Mes'ud'dan tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/285.

eder. Bu arada: 'Yaptığı her kötülüğe karşılık ona bir iyilik verin.' denir. Bunun üzerine o: 'Birtakım günahlarımı burada neden göremiyorum?' der. Ebû Zer diyor ki, "Yemin olsun ki (bu arada) Rasûlüllah'ın azı dişleri görünür bir halde gülerken gördüm. (21) Daha sonra ise şu âyeti okudu: "*İşte Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.*" (Furkân: 70)

Zeccâc da şöyle demiştir: "Bizzat kötülüğün kendisi iyiliğe dönüşmez. Bunun izahı şöyledir: "Kötülük tevbe ile silinir ve tevbe ile birlikte de iyilik yazılır."

«Allah çok bağışlayıcıdır,» onun için kötülükleri iyiliklere çevirmekte **«engin merhamet sahibidir.»** Bu nedenle iyiliklerden dolayı mükâfat vermektedir.

71. «Kim tevbe eder ve» bütünüyle günahları terkederek, pişmanlık duyar, onlardan yüzçevirir ve ihmal ettiğini telâfi ederek **«iyi amel yaparsa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak»** tam bir tevbe ile Allah'ın hoşnutluğunu kazanacak bir dönüşle **«Allah'a döner.»**

Ragıp İsfahânî şöyle demiştir: "*Metâb*" tam bir dönüş demektir ve bu dönüş, kötü olan şeyi terketmek ve iyi olanı da araştırmakla tahakkuk eder.

Dinimize göre tevbe, kötü birşey olan günahı terketmek, kusurlu davranıştan pişmanlık duymak, kötü alışkanlıkları terketmede kararlı olmak ve ihmal edilen amelleri mümkün olduğu kadar telâfi etmeye çalışmaktır. Bu dört husus bir araya gelince tevbenin şartları tamamlanmış olur.

İbn Ata şöyle demiştir: "Tevbe, yerilen davranıştan dönüş ve övülen davranışa yöneliştir. Bu, has kulların tevbesidir. O halde, tevbe ve af dilemeye yönel. Çünkü tevbe, günahlar için sabun hükmündedir. Günahlara ısrar etmek ise, şirke ve İslâm'dan başka bir dine mensup olarak ölmeye sevkeder."

Ebû İshak da şöyle demiştir: "Yüzünün yarısı kapalı bir adam gördüm ve ona bunun sebebini sordum. Adam da bana şunu söyledi: 'Ben kabirleri açıp kefen soyan biriydim. Kefen hırsızlığı yapmak üzere bir gece bir kadının kabrini açtım. Bu yüzden kadın beni tokatladı.' Adamın yüzünde parmak izle-

---

21- Hadisi Müslim *İman* bölümünde ve Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde tahric etmişlerdir. Müsned'de hadis-i şerifte şu ifadeler yeralmaktadır: "*O kişi şöyle der: 'Ey Rabbim! Bazı şeyler yaptım ve fakat onları burada neden göremiyorum?' Bunun üzerine Rasûlüllah azı dişleri görünecek şekilde güldü.*" Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/640.

ri vardı. Ebû İshak diyor ki, ben bu durumu Evza'i'ye yazdım ve o da bana mektubunda: 'Ona sor bakalım, kabirlerde bulunanları nasıl bulmuş?' diye yazmıştır. Bunun üzerine ben, o adama bu durumu sordum ve bana cevaben: 'Çoğunu kıbleden başka yöne çevrilmiş bir halde buldum!' dedi. (Alınan bu cevap karşısında) Evza'i şöyle demiştir: 'O, küfre sevkeden ısrarlı davranışlarından dolayı İslâm'ın dışında başka bir dine mensup olarak ölmüştür." Bu durumdan Allah'a sığınırız.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ
مَرُّوا كِرَامًا (٧٢) وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا (٧٣) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا
مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (٧٤)
أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا (٧٥)
خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (٧٦)

72. Onlar, yalan yere şahitlik etmezler, faydasız bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.

73. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.

74. Ve onlar: "Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl." derler.

75. İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.

76. Orada ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel bir konak ve ne güzel bir makamdır.

72. «Onlar, yalan yere şahitlik etmezler.» *"Zûr"* yalan sözdür. Başka bir ifade ile zûr, aslı olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek üzere yaldızlı ifadede bulunmaktır.

Mezhep imamları, yalancı şahidin cezalandırılması konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Nitekim İmam Malik, "Yalancı şahit camilerde, çarşılarda ve diğer umumî yerlerde teşhir edilir" demiştir. Ahmed b. Hanbel de o kişi için, "Teşhir edilebilecek yerlerde dolaştırılır ve: 'Bu adam yalancı şahitlik etmiştir, bundan sakının' denir." demiştir. Hz. Ömer ise, "Yalancı şahide kırk sopa atılır; yüzü karalanır ve pazarlarda dolaştırılır" demiştir.

Diğer taraftan bazı kimseler oyun, eğlence, yalan, ağıt ve kötü anlamlı şarkılarda yalancı şahitliği gibi sayılır, demişlerdir.

Rivayete göre Muhammed İbnü'l-Münkedir şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın kıyamet günü şöyle buyuracağı bana iletildi: 'Kendilerini ve kulaklarını boş söz ve şeytanın çalgılarından uzak tutanlar nerede? Onları, misk kokulu bahçelere koyun.' Sonra meleklere şöyle buyurur: 'Kullarıma, hamdedilmemi, övülmemi ve tazim edilmemi dinlettirin ve onlara, hiçbir korkuları olmadığını ve üzülmeyeceklerini bildirin."

Oruçlunun, dilini yalandan, gıybetten, gereksiz sözlerden, sövmekten, koğuculuktan, şakadan, haksız olarak övmekten müzik ve şiirden uzak tutması orucun sünnetlerinden sayılmıştır.

Müzikten maksat, kalpte şeytanın arzuladığı şehvet ve sadece varlık sevgisini harekete geçirmekten ibaret bâtıl sayılan sözleri terennüm etmektir. Fakat eğlence söz konusu olmadan Allah'a iştiyakı harekete geçiren sözleri terennüm etmek ise *"İhya"* isimli eserde olduğu gibi tasvip edilen müzik addedilmiştir.

Öte yandan, Kur'an'ı makamla okuma hususunda değişik görüşler ileri sürülmüş, İmam Malik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel, Kur'an okunurken duyulan huşu ve manayı anlamaya engel olduğu için bunu mekruh saymışlardır. Bu görüş ışığında *Kâdıhân* isimli eserde şöyle denmiştir: "Teravih namazında değişik usul ve makamlarla okuyanlar değil, iyi okuyanlar öne geçmelidir.

Çünkü İmam güzel sesli olunca, onun sesi huşu duymaya düşünmeye ve tefekkür etmeye engel olur."

Ebû Hanife ve Selef'ten bir grup ise, bazı hadisleri dikkate alarak makamla Kur'an okumayı mübah saymışlardır. Çünkü makamla okuma, *Fethu'l-Karîb*'de ifade edildiği gibi haz duymaya ve Allah korkusunu harekete geçirmeye sebep olur. *Usûlü'l-Hadis*'te şöyle denmiştir: "Muhaddis, hadis dersi için oturunca önce güzel sesli bir okuyucunun biraz Kur'an okumasından sonra derse başlar."

Şu halde itidal sınırını aşmamak kaydı ile okurken sesi güzelleştirmek ve makam yapmak müstehap, fakat şarkıcıların yaptığı gibi uzatıp durmak ve nameler yapmak ise haramdır.

«Faydasız bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.» "*Lağv*", faydasız, alıp atılması ve terkedilmesi gereken şeydir. Aynı zamanda lağv, günah ve anlamsız her sözü ve işi kapsamaktadır. "*Kirâm*" ise vakar, onurlu demek olan kerîm kelimesinin çoğuludur. Biri, kendini lekeleyen bir davranıştan, sözden uzaklaştığı zaman "tekerreme fülânün" denilir.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Boş şeye aldırış etmeksizin ondan yüzçevirirler."

Rezilliklerden uzak durmak, günahlara yaklaşmamak ve açıkça ifade edilmesi müstehcen sayılan sözleri kinaye yoluyla dile getirmek, âyet-i kerimede ima edilen kişilerin niteliklerinden sayılmıştır. Gerçekten o mü'minler, cinsî ilişkiyi ve avret yerlerini dile getirmek istedikleri zaman kinaye yoluyla maksatlarını ifade ederlerdi. Nitekim âyet-i kerimedeki "*kerem*" kelimesi, aynı zamanda kinaye ve dolaylı anlatımı ihtiva etmektedir. Şu âyet de bu hususu vurgulamaktadır: "*...Her ikisi de yemek yerlerdi...*" (Mâide: 75) Buradaki yemek yeme, su dökünme ve büyük abdest bozmadan kinayedir.

Diğer taraftan Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de kinaye ile cinsî ilişkiyi, örtmek, nikâhlamak, fısıldamak, gelmek, haşir neşir olmak, ilişmek, dokunmak, birleşmek, birlikte olmak ve yaklaşmak kelimeleriyle dile getirmiştir. "Yaklaşma" ile cinsî ilişkinin kastedildiği âyet-i kerimede: "*... Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...*" (Bakara: 222); "dokunma" ile aynı anlamın ifade edildiği âyette ise: "*Bunlara, onlardan önce ne bir insan, ne de bir cin dokunmamıştır.*" (Rahmân: 74) buyrulmuştur.

73. «Kendilerine Rablerinin» öğüt ve hükümleri ihtiva eden **«âyetleri**

hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.»

"*Harre*", ses duyulacak şekilde yukarıdan hızla düştü demektir. "*Summ*" , işitme duyusunu kaybeden anlamında "*esam*" kelimesinin çoğuludur. Hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen kimse sağır kimseye benzetilmiştir. "*Umyân*" ise, görme duyusunu kaybeden kişi demek olan "*a'mâ*" kelimesinin çoğuludur.

Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Onlar, âyetlere karşı işitmeyen sağırlar ve görmeyen körler gibi davranmamışlardır. Aksine onlar, algılayan kulaklarla duyan ve yine algılayan gözlerle gören kimseler olarak âyetlere yönelmiş ve onlardan yararlanmışlardır."

74. «Ve onlar: 'Rabbimiz!» İtaat ve faziletlerde başarılı kılmak suretiyle **«bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla...»**

"*Hibe*", bir şeyi başkasına karşılıksız vermektir. "*Ezvâc*" ise, eş anlamındaki zevc kelimesinin çoğuludur. Birbiriyle eşleşen her şeye de zevc denir. Fakat zevce kelimesi, *Müfredât*'ta olduğu gibi galat bir kelimedir. "*Zürriyyât*" da zürriyyet kelimesinin çoğuludur. Aslında küçük çocuklar için kullanılan zürriyyet, daha sonra örfen büyükler için de kullanılmıştır.

Kuşkusuz mü'min, Allah'a itaat etme konusunda ailesi kendisine destek olduğu zaman, gönlü hoş ve gözü aydın olur. Çünkü mü'min, Allah Teâlâ'nın vaadettiği şekilde ailesiyle cennette buluşmanın gerçekleşmesini gözönünde bulundurmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*...İşte Biz, onların nesillerini de kendilerine kattık...*" (Tûr: 21) Maksat, onun kalbin hoşnut kalacağı kişilerle karşılaşması, başkalarına bakmak sûretiyle gözünün aydın olması ve bunun ötesinde bir tutkusu olmamasıdır. Bir beyitte şöyle denilmiştir:

Allah'ın kulları üzerindeki nimetleri çoktur.
Bunların en değerlisi iyi evlâttır.

«Ve bizi takva sahiplerine önder kıl.' derler.» Yani bizleri, ilim vererek ve amelde başarılı kılmak suretiyle dinî merasimlerin icra edilmesi sırasında takva sahiplerinin bize uyması için önder kıl.

Bu âyet-i kerime, dinde önder olmaya talip olmanın övgüye lâyık bir davranış olduğunu göstermektedir.

75. «İşte onlar,» detaylı bir şekilde nitelikleri belirtilenler **«sabretmelerine karşılık»** zorluklara sabretmeleri, boş arzuları terketmeleri ve mücadelelerinde tahammül göstermelerinden dolayı **«cennetin en yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar...»** "*Ğurfe*", yüksek makam ve yerler demektir. Bu kelime burada cins ismi olarak kullanılması nedeniyle çoğul anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ bu kelimenin geçtiği başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "*...Onlar, yüksek makamlarda güven içindedirler.*" (Sebe': 37)

Oruç, hangi oruç olursa olsun, tahammül örneklerinden biridir ve Allah'ın düşmanını alteden bir güçtür.

Şeytana imkân veren, şehevî arzulardır. Şehevî arzular da yemek ve içmekle azar. Bu nedenle Hz. Peygamber, "*Şeytan, insana kanın dolaştığı damarlardan sirayet etmektedir. O halde onun nüfuz edeceği yerleri açlıkla daraltın.*" buyurmuştur.(22)

«Orada» en yüksek makamlarda, melekler tarafından **«hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.»** Yani melekler onları selâmlarlar ve kendilerine uzun ömürler dilerler ve afetlerden emin olmaları için niyazda bulunurlar.

"*Tahiyye*", duâ etmek ve uzun ömürler dilemek; "*selâm*" ise, kurtuluş ve güven dileğinde bulunmaktır. Gerçek güven ve kurtuluş da ancak cennettedir. Çünkü orada fanîlik yok, ebedîlik var; fakirlik yok, zenginlik var; zillet yok, izzet ve üstünlük var; hastalık yok, sağlık vardır.

76. «Orada ebedî kalacaklardır.» Ölmezler ve o yüksek makamlardan çıkarılmazlar. **«Orası ne güzel bir konak ve ne güzel bir makamdır.»**

Bu âyet, "*Orası cidden ne kötü bir uğrak ve ne kötü bir konaktır!*" (Furkân: 66) âyetinin karşıtıdır.

O halde akıllı olan, sözkonusu yüce makamlara, ifade edilen faziletli amellerle hazırlanması gerekir. Yoksa bu yerler, sadece emel ve arzularla elde edilmez. Çünkü boş emeller ölüm gibidir.

22- Hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde ve Ebû Dâvud ise Sünen'inde tahric etmişlerdir. Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/308.

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي
لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

77. De ki: "Yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?" Kesinkes yalan saydınız; onun için azap yakanızı bırakmayacaktır.

77. Ey Muhammed! Bütün insanlara «**de ki: 'Yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?'**» Âyetteki *"mâ ya'beu"*, değer ve kıymet vermez demektir. Yani Allah'a ibadet ve itaatiniz olmasa O, size ne diye değer versin ve durumunuzla ilgilensin? Çünkü insanın şeref ve kıymeti, Allah'ı bilmesi ve O'na itaatiyle olur. Aksi halde insanla diğer canlılar arasında fark kalmaz.

Zeccâc da âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'ya ibadetiniz olmasa O'nun katında ne değeriniz ve kıymetiniz olur?"

Ey kâfirler! Size haber verdiğimizi «**kesinkes yalan saydınız;**» çünkü o mesajlara muhalefet ettiniz ve Allah katında sizin için değer ve kıymet ifade eden şeylere karşı geldiniz. «**Onun için**» yalanlamanızın cezası «**azap yakanızı**» asla «**bırakmayacaktır.**» Sonunda onları yüzüstü cehenneme atacaktır.

Ragıp İsfahânî şöyle demiştir: "İnsan, bu dünyada Ali b. Ebî Talib'in söylediği gibidir: 'İnsanlar yolcu, dünya da uğrak yeridir, istikrar yeri değildir. Anne karnı, sefer başlangıcı, âhiret ise son duraktır. Hayatının müddeti, o insanın yolculuk süresi; seneleri, menzil; ayları, fersah; günleri, mil ve nefesleri, adımları olmaktadır. Ve insan, geminin yolcularıyla birlikte seyir halinde olduğu gibi o da seyir halindedir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Gördüm ki dünyalık peşinde koşan kimse mukîm de olsa,
Nereye gittiğini bilmeyen devamlı yolcudur."

Allah'ım! Bizleri hakkıyla gören ve ibret alanlardan eyle! Bizleri cehennem azabından kurtar ey azîz, ey çok bağışlayıcı ve ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım!

Allah'ın yardımıyla Furkân Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

ŞUARÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 227 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰسٓمٓ (١) تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (٢) لَعَلَّكَ بَاخِعٌ
نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (٣) اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ (٤) وَمَا يَاْتِيهِمْ
مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ (٥)
فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَاْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ (٦)

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

3. (Rasûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye âdeta kendine kıyacaksın.

4. Biz dilersek onların üzerine gökten bir mûcize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.

5. Rahman'dan onlara hiçbir yeni uyarı gelmez ki, mutlaka *ondan yüzçevirmiş olmasınlar.*

6. Üstelik yalan saydılar; fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir.

1. «Tâ. Sîn. Mîm.» Sûre başlarında bulunan, "Hurûf-u Mukattaa" adıyla tanınan bu harfleri, "sirri husaynün kata'a kelâmehû" sözcükleri kapsamaktadır. Hurûf-u Mukattaa hakkında müfessirlerin söylediği en uygun söz "Allah, maksadını en iyi bilendir." sözüdür. Çünkü bu harfler, gizli sırlardan sayılmıştır. Nitekim Hz. Ebû Bekir Sıddîk şöyle demiştir: "Her kitabın bir sırrı vardır ve Kur'an'ın sırrı da Huruf-u Mukattaa'da bulunmaktadır." (1)

2. «Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.» Yani bu sûre, i'câzı açık olan ve Allah'ın kelâmı olduğu kesin olan Kur'an âyetleridir. Böyle olmasaydı inkârcıların onun bir benzerini meydana getirmeye güçleri olurdu.

"*Mubîn*" kelimesi, ya "bâne" ve "zahara" açık oldu, belli anlamındaki "ebâne" kelimesinden türemiş veya "beyyene-açıkladı" anlamındaki "ebâne"den türemiştir. Birinci duruma göre âyetin manası yukarıda verilmiştir; ikinci duruma göre ise: "Bunlar, şer'î hükümleri ve buna bağlı meseleleri açıklayan kitabın âyetleridir." demektir.

3. «(Rasûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye», Kureyş bu apaçık Kur'an'a iman etmiyorlar diye üzülerek **«âdeta kendine kıyacaksın.»** "*Beha'a nefseh*" üzüntüden canına kıydı demektir. Yani kendine acı ve üzüntüden dolayı anlamsız yere canına kıymaktan kork!

Âyet, Peygamber Efendimizi üzüntüyü terketmeye teşvik etmekte ve teselli etmektedir. Çünkü korku ve üzüntü, iman etmeyeceğine dair Allah'ın daha önce hüküm verdiği kişinin iman etmesine fayda vermez. Bu sebeple aldırma, şüphesiz sen gereken tebliği yaptın.

4. «Biz dilersek onların üzerine gökten» melekleri indirmek gibi imana yönlendiren **«bir mûcize indiririz de, ona»**, o mûcizeye **«boyun eğmek zorunda kalırlar.»** Fakat Biz bunu yapmayız. Çünkü zora ve baskıya dayalı imanın bir anlamı yoktur.

5. «Rahman'dan» peygamberlerine vahyetmek suretiyle **«onlara hiç-**

1- Huruf-u Mukattaanın Kur'an'ın i'câzına dikkati çekmek ve bu gibi hecâ harflerinden meydana geldiğini belirtmek için olduğunu daha önce belirtmiştik.

bir» tekrar hatırlatmak ve değişik usulde ifade etmek üzere indirilen **«yeni uyarı»**, Kur'an öğütlerinden bir öğüt veya Kur'an'dan inen bir bölüm **«gelmez ki, mutlaka ondan yüzçevirmiş olmasınlar.»** Bu öğütten uzak durmayı tekrarlamasınlar ve inkârlarında ısrar edip durmasınlar. Âyet-i kerimede geçen "*Rahmân*" ismi, öğüdün Allah Teâlâ'nın kullarına olan merhametin eseri olduğnu göstermektedir.

6. «Üstelik» öğüdü, bazen sihir, bazen şiir ve bazen de efsane addederek **«yalan saydılar; fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri»** kendilerini yalanlamaya ve alay etmeye sevkeden aldırmazlıkları sebebiyle ceza **«yakında onlara gelecektir.»** Âyet-i kerimede tehdit sözkonusudur. Çünkü "*nebe*" kelimesi, arkasından büyük bir olayın olduğu ciddi bir haber için kullanılır.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ
(٧) إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (٨)
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (٩)

7. Yeryüzüne bir bakmadılar mı ki, orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirmişiz?

8. Şüphesiz bunda bir işaret vardır; ama çoğu iman etmezler.

9. Kuşkusuz Rabbin mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

7. «Yeryüzüne» kendilerini yaptıklarından alıkoyacak ve yüzçevirdikleri şeylere yönelmeye sevkedecek fevkalade şeylere **«bir bakmadılar mı ki,»** yani âyetleri yalanlayanlar, onlardan yüzçevirenler ve o âyetlerle alay edenler yeryüzüne bakmadılar mı? **«Orada her güzel çiftten»** insanların ve hayvanların yediği diğer faydalı **«nice bitkiler yetiştirmişiz?»**

Şa'bî şöyle demiştir: "İnsan, yeryüzünün nebatından sayılır. Cennete giren kerîm -değerli, cehenneme giren de leîm- değersizdir."

8. **«Şüphesiz bunda»** bitkileri yetiştirmede, o bitkileri yetiştiren Allah'ın sonsuz kudretini, sınırsız ilmini ve engin rahmetini gösteren büyük **«bir işaret vardır; ama»** Rasûlüllah'ın kavminin **«çoğu»** buna rağmen, küfür ve sapıklıklarındaki aşırı ısrarlarından dolayı **«iman etmezler.»**

9. **«Kuşkusuz Rabbin»** kâfirlerden intikam almaya gücü yeten **«mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.»** Onun için onlara mühlet vermekte ve hemen yakalarına yapışmamaktadır.

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰٓى
اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَۙ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَۜ اَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ
رَبِّ اِنّٖٓي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِۜ ﴿١٢﴾ وَيَضٖيقُ صَدْرٖي وَلَا يَنْطَلِقُ
لِسَانٖي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِۚ
﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّاۚ فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ
﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ
مَعَنَا بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَۜ ﴿١٧﴾

10-11. Hani Rabbin Musa'ya seslendi: "Zalim olan o kavme, Firavun'un kavmine git. Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?"

12. Musa şöyle dedi: "Rabbim! Onların beni yalancılıkla itham etmelerinden korkuyorum.

13. Benim göğsüm daralır, dilim dönmez; onun için Harun'a da elçilik ver.

14. Hem onların bana isnat ettikleri bir suç vardır. Bundan dolayı beni öldürmelerinden korkuyorum."

15. Allah buyurdu: "Hayır, hayır! İkiniz âyetlerimizle gidin. Kuşkusuz Biz, sizinle beraberiz, işitiyoruz.

16. Haydi Firavun'a gidip deyin ki: 'Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.

17. İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.' "

10-11. «Hani Rabbin Musa'ya seslendi:» Ey Musa! Küfür ve isyanla İsrailoğullarını köleleştirmek ve çocuklarını boğazlayarak öldürmek suretiyle **«'Zalim olan o kavme, Firavun'un kavmine git.»** Yani ey Muhammed! Kavmine, Musa'nın Medyen'den döndüğü zaman ağaç ve ateşi gördüğü gece Allah Teâlâ'nın kendisine seslendiğini ve onunla konuştuğunu anlat; onlara Musa'yı yalancı saymalarından dolayı kavminin başına gelenleri hatırlat ve başlarına gelenin benzeri, kendi başlarına gelmemesi için onları uyar.

«Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?'» Yani onlar, Allah'tan korkup iman ve itaatle O'nun cezasını kendilerinden savmaya çalışmazlar mı?

12. «Musa şöyle dedi: 'Rabbim! Onların beni yalancılıkla itham etmelerinden», Peygamberliğimi ve söyleyeceklerimi inkâr etmelerinden **«korkuyorum.»**

"Recâ", zannedilen veya bilinen bir işarete dayanarak sevimli bir şeyin tahakkuk etmesini beklemektir. "H*avf*" da, zannedilen veya bilinen bir işarete dayanarak hoş olmayan bir şeyi beklemektir.

13. «Benim göğsüm daralır,» nitekim Musa'da hiddet yani sinirlilik ve öfke vardı. **«Dilim dönmez;»** *"Lisân"*, ağızdaki dil ve konuşma kabiliyeti demektir. Allah Teâlâ yine Hz. Musa ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "*Dilimin bağını çöz -konuşmamdaki engeli kaldır.-*" (Tâhâ: 27) Çünkü bağ, dil organında değil, bizzat konuşma kabiliyetindeki engeldir. **«Onun için»** Cebrâil'i **«Harun'a da»** göndererek **«elçilik ver.»** Ki, tebliğde bana yardımcı olsun. Çünkü Harun, hem Musa'dan daha düzgün konuşuyordu ve hem de onun büyük kardeşiydi.

Bil ki yalanla itham edilmek, kalbin daralmasına sebep olmakta, kalbin daralması da dili tutuk olana konuşma sıkıntısı vermektedir. Bu sebeple Hz. Musa söze, yalancılıkla itham edilme endişesiyle başlamıştır. Hz. Musa, ikinci olarak göğsünün daralmasını dile getirmiş ve üçüncü olarak da rahat konuşamamaktan yakınarak kardeşi Harun'un kendisine yardımcı kılınmasını istemiştir. Çünkü Harun, ona destek olmasaydı Musa'nın gönderilmesiyle plânlanan faydanın gerçekleşmesinde bir gecikme olurdu. Hz. Musa'nın dilindeki düğüm ise, Firavun'un kendisini denemeye tabi tutması anında, ağzına aldığı bir korun, yakmasından kaynaklanmıştır.

14. «Hem onların», Firavun'un kavminin **«bana isnat ettikleri bir suç»** Mısırlının öldürülmesinden kaynaklanan suçun cezası **«vardır. Bundan dolayı»** onlara yalnız gidersem, Peygamberlik görevini gereği gibi yerine getiremeden önce, öldürülen şahsa karşılık **«beni öldürmelerinden korkuyorum.'»**

Bil ki bu, Musa (a.s.)'nın duraklaması ve Allah'ın emrine uymayı geciktirmesi demek değildir. Aksine beklenen bir sıkıntının, meydana gelmeden önce önlem alınmasını istemektir. Açıkçası Hz. Musa Rabbinden güç kazanmak için gönlündeki karışıklığı ortaya koymuş, Allah da ona güven sağlamış ve kendisinden her türlü zorluğu gidermiştir.

15. «Allah buyurdu: 'Hayır, hayır!» Onlar asla seni öldüremezler. Çünkü Ben, onları sana musallat etmem, tam tersine seni onlara hakim kılarım. **«İkiniz»**, sen ve talep ettiğin Harun **«âyetlerimizle»** güç simgesi ve Peygamberlik belgesi sayılan dokuz mûcizemizle **«gidin. Kuşkusuz Biz, sizinle beraberiz.»**

Âyet-i kerimede Hz. Musa ve Harun, koruma ve yardım garantisiyle teselli edilmişlerdir. "*Sizinle*" ifadesinden de Musa, Harun ve Firavun kastedilmiştir. Allah, Musa ve Harun'a yardım ve destek sağlamak, Firavun'a da güç ve baskı uygulamak suretiyle onlarla birlikte olmaktadır.

Sizinle onun arasında cereyan edenleri **«işitiyoruz.»** Böylece Allah, yardım vaadini pekiştirerek dostlarına destek sağlamakta ve onları düşmanlarına karşı galip getirmektedir.

16. «Haydi Firavun'a gidip deyin ki: 'Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.» Firavun'un adı Velid b. Mus'ab, künyesi ise Ebu'l-Abbas'tır ve dört yüz altmış yıl yaşamıştır.

Âyet-i kerimede "iki elçi" değil, sadece *"bir elçi"* diye ifade edilmiştir. Çünkü Musa, kendi başına müstakil bir Peygamberdi. Harun ise Peygamberliğine tabi olmuş ve onu tasdik eden bir yardımcısı idi.

17. «İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.' '» Yani Şam'a gitmeleri için onları kendi hallerine bırak. Çünkü orası, ecdatlarının yurtları idi. Firavun ise İsrailoğullarını dört yüz yıl köleleştirmişti. O zaman bunların sayısı altı yüz bin kişi kadardı.

Musa Harun'la birlikte Mısır'a hareket etmiş ve oraya varınca gece vakti Firavun'un kapısına gitmiş ve asâsıyla kapıya vurmuştur. Bunun üzerine kapı bekçileri korkuya kapılarak: "Kim var kapıda?" demişlerdir. Musa: "Âlemlerin Rabbinin elçisiyim." Bekçilerden biri hemen Firavun'a giderek ona: "Kapıda âlemlerin Rabbinin elçisi olduğunu iddia eden biri vardır." demişti.

es-Süddî'nin söylediği gibi Firavun, ya Musa ve Harun'un hemen girmelerine müsade etmiş, ya da sabaha kadar bekletmiş, sonra onları huzuruna çağırmış ve onlar da Allah'ın elçiliğini yerine getirmişlerdir. Tabiatiyle Firavun, Musa'yı, evinde büyüdüğünden onu tanımada güçlük çekmemiştir.

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ
عُمُرِكَ سِنِينَ (١٨) وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ
الْكَافِرِينَ (١٩) قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ (٢٠)
فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي
مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٢١) وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾

18. (Firavun) dedi ki: 'Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Ömrünün birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?

19. Sonunda o yaptığını yaptın. Sen nankörün birisin!"

20. Musa: "Ben o işi, o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım" dedi.

21. "Sizden korkunca da aranızdan hemen kaçtım, sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni Peygamberlerden kıldı.

22. O, nimet diye başıma kaktığın ise İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir."

23. Firavun şöyle dedi: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir ki?"

24. Musa şöyle dedi: "O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer doğru bir bakışla tahkik eden kişiler olsanız."

18. Firavun Musa'ya iyiliklerini başına kakarak «**dedi ki: 'Biz seni çocukken himayemize alıp**» kucağımızda ve evimizde «**büyütmedik mi? Ömrünün birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?**» "*Ömür*", az olsun, çok olsun bedenin hayatla imar edilmesi süresine verilen addır.

Rivayete göre Hz. Musa, aralarında otuz yıl kalmış, sonra Medyen'e gitmiş ve orada on yıl kadar kalmıştır. Daha sonra tekrar onlara dönmüş ve kendilerini otuz yıl Allah'a davetle uğraşmış; Firavun ve ordusunun boğulmasından sonra da orada elli yıl daha kalmıştır. Buna göre Hz Musa yüz yirmi sene yaşamıştır.

19. «**Sonunda o yaptığını yaptın.**» Musa, Firavun'un fırıncısı olan Mısırlıyı öldürmüştü. Firavun Musa'ya, kendisini yetiştirmek ve büyütmek konusundaki iyiliklerini sayıp durduktan sonra fırıncısının öldürülmesi meselesini gündeme getirmiş ve hadiseyi büyütmüştür.

Âyet-i kerimede öldürme olayının açıkça zikredilmeyip kapalı geçilmesi, bu hadisenin önemini pekiştirmektedir. **«Sen»** nimetimi görmeyen ve seni yetiştirmiş olmamın hakkını inkâr eden **«nankörün birisin!'»** Çünkü sen, bana yakın olan adamlarımdan birine kastederek onu öldürdün.

20. «Musa: 'Ben o işi, o anda», şahsı öldürdüğüm zaman **«sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım' dedi.»** Yani tıpkı kuşa ok atıp da insana isabet ettiren birisi gibi şaşırdım ve kasıt olmadan hataya düştüm. Musa'nın maksadı o adamı öldürmek değil, terbiye etmekti.

21. «'Sizden» bana zarar vermenizden ve cinayetimden dolayı haketmediğim cezayı vermek suretiyle beni hesaba çekmenizden **«korkunca da aranızdan hemen kaçtım,»** kendimi korumak için aranızdan Medyen'e gittim. **«Sonra Rabbim bana»** Medyen'den dönünce **«hikmet»**, ilim ve hüküm **«bahşetti ve beni»** size göndermek suretiyle **«Peygamberlerden kıldı.»**

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Allah Teâlâ insanlardan birini ulu makamlara erdirmek istediği zaman ona korku salar ve nihayet o kişi insanlardan kaçarak O'na sığınır. Bunun üzerine Allah ona özel bir takım sırlar açar. İşte Hz. Musa'ya da böyle yapmıştır. Sonra seçkin kulların günahları, diğer kulların günahları gibi değildir. Çünkü seçkin kullar, günahlara tabii şehvet ve istekle dalmazlar, aksine bu günahlar hata ve yanılgıdan kaynaklanır. Kuşkusuz onlar, bilerek günah işlemezler."

22. «O, nimet diye başıma kaktığın» "*Seni büyütmedik mi?*" sözü ile üzerinde durduğun o büyütme işi **«ise»** her ne kadar görünürde bana lütufta bulunmuş idiysen de aslında o bir belâ ve **«İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir.'»** Benim, yanınızda bulunuşumun ve himayenizde yetişmemin sebebi de buydu. Yani Firavun, İsrailoğullarına baskı yapıp oğullarını boğazlayarak öldürmeseydi Musa'nın annesi onu büyütür, yetiştirir, denize atmaz, böylece Firavun'un himayesinde yetişmezdi. Buna göre Firavun'un ortaya çıkardığı sıkıntı Musa'ya nasıl lütuf olabilir?

Hz. Musa Peygamberliğine dil uzatarak kendisini azarlayan Firavun'a aldırış etmedi. Daha sonra o, Firavun'un nimet diye sayıp durduğu şeylere temas etti. Fakat bunları üstü kapalı dile getirdi. Çünkü Musa, davasında dil uzatmayan doğru sözlü biriydi.

Bazı müfessirler de şöyle demiştir: "Firavun, düşük kimseler gibi söze başlamış ve Allah'ın Peygamberine yedirdiği şeyleri başına kakmıştır."

23. «Firavun şöyle dedi: 'Âlemlerin Rabbi dediğin nedir ki?'» Yani elçisi olduğunu iddia ettiğin âlemlerin Rabbi nasıl bir şeydir? Özelliği nedir? Hangi türdendir O? Firavun bu soruları, kendisinden başka âlemlerin Rabbi olduğunu inkâr ederek sormaktadır.

24. «Musa» Allah'ın sıfatlarını belirterek **«şöyle dedi: 'O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer»** görünen şeyleri düşünüp anlayan **«doğru bir bakışla tahkik eden kişiler olsanız.'»** Âlemin o âlemleri yaratanla bilindiğini, o âlemlerin Rabbinin bizzat o âlemleri yaratan, orada bulunanlara rızık veren ve işleri plânlayan olduğunu anlardınız. Bu, Rabbin tarifi ve sorunuzun cevabıdır.

Hz. Musa burada bir taraftan âlemlerden neyi kastettiğini ortaya koyarken diğer taraftan da Firavun'un bu yerleri kendi mülkünden saymasına imkân vermemektedir.

Âyet-i kerimede "*küntüm*" (olsanız) ifadesiyle, Firavun ve kavminin ileri gelenlerinden yanında bulunanlara hitap edilmiştir.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ
أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾
قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ
اتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ
بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾

25. Etrafındakilere: "İşitmiyor musunuz?" dedi.

26. (Musa) şöyle dedi: "O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir."

27. Firavun: "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir." dedi.

28. (Musa devamla) şöyle dedi: "O, doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Eğer aklınızı kullansaydınız."

29. Firavun: "Benden başkasını tanrı edinirsen andolsun ki seni zindana kapatılmışlardan ederim!" dedi.

30. Musa: "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" dedi.

31. Firavun şöyle dedi: "Doğru söylüyorsan, haydi getir onu!"

25. Firavun Musa'nın cevabını dinleyince halkının kalplerine etki eder, dolayısıyla Musa'ya bağlanırlar korkusuyla «**etrafındakilere:**» Kavminin ileri gelenlerine, Mısırlılara hitaben onun söylediklerini «**'işitmiyor musunuz?'**» Onu dinleyin ve ona hayret edin «**dedi.**»

26. Musa, açıklamaya devamla ve Firavun'u ilâhlık mertebesinden indirerek «**şöyle dedi: 'O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.'**»

Dendi ki Firavun, kendi döneminde halka ilâhlığını iddia etmiş, Hz. Musa da bu âyetle ilâhlığı hakedenin her asrın ve her dönemin Rabbi olduğunu ortaya koymuştur.

27. «**Firavun**» basitliğinden ve kavminin hakkı kabul etmesinden korktuğundan: «**'Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir'**» söylediğini akıllı kişiler söylemez «**dedi.**» Firavun, "*elçi*" ifadesini alay için kullanmıştır. Aynı zamanda "*elçiniz*" sözünü muhataplarına atfederek kendini hariçte tutmuş, böylece elçiye ihtiyacı olmadığını ima etmiştir.

28. «**(Musa**» onun seviyesizliğine cevap vermekle meşgul olmayarak hakkı daha fazla tanıtmaya «**devamla) şöyle dedi: 'O, doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Eğer aklınızı kullansaydınız'**» eserden hareketle o eseri meydana getiren müessiri anlardınız.

Burada Firavun ve kavminin akıl dairesi dışında hareket ettikleri ve Musa'yı itham ettikleri deliliğin, aslında kendi vasıfları olduğu ortaya konmuştur. Âyette doğu ve batının zikredilmesi, âlemde aydınlık ve karanlık gibi meydana gelen değişikliklerin bunları meydana getiren ilim ve hikmet sahibi bir yaratıcıya muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır.

29. «**Firavun**» münakaşada acze düşünce aşırı taşkınlığından dolayı ki, kendisiyle tartışılıp da mağlup olanın hali böyledir. «**'Benden başkasını tanrı edinirsen andolsun ki seni zindana kapatılmışlardan ederim!' dedi.**» Yani seni zindanımda durumlarını bildiğin kişilerden ederim. Nitekim Firavun, insanları derin bir çukura atar ve onları orada ölüme terkederdi. İşte bu cezaya işaretle Musa'ya "Seni mutlaka hapsedeceğim" dememiş ve onu ölünceye kadar zindanda bırakmayı hedeflemiştir.

30. «**Musa: 'Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?' dedi.**» Yani sana davamın doğruluğunu ortaya koyan bir şey, bir mûcize getirsem de mi bunu bana yaparsın?

31. «**Firavun**» davanın doğruluğunu ortaya koyan bir delilin varlığı konusunda «**şöyle dedi: 'Doğru söylüyorsan, haydi getir onu!'**»

Musa'nın elinde asası vardı. Firavun'a hitaben: "Elimdeki bu şey nedir?" dedi. Firavun: "Asâ," diye cevap verdi.

فَأَلْقٰى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ
بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾
قَالُوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ
بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾

32. Bunun üzerine Musa asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan oldu.

33. Elini de çıkardı; o da seyredenlere bembeyaz oluvermiş!

34. Firavun çevresinde bulunan ileri gelenlere: "Bu, doğrusu çok bilgili bir sihirbazdır," dedi.

35. "Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?"

36. Dediler ki: "Onu ve kardeşini eğle ve şehirlere toplayıcılar gönder.

37. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler."

32. «Bunun üzerine Musa asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan» görünüşte kocaman bir yılana benzer bir şey **«oldu.»** "*Su'bân*", yılanın büyüğüne verilen addır. Firavun, aşırı korkusundan dolayı Musa'ya: "Ey Musa! Seni gönderenin hakkı için onu almanı istiyorum," der. Hz. Musa da o koca yılanı alır almaz tekrar asâya dönüşmüştür.

33. «Elini de» koynundan **«çıkardı; o da»** Musa'yı **«seyredenlere bembeyaz oluvermiş!»** Nitekim Musa elini çıkardı ve Firavun'a hitaben: "Bu nedir?" diye sorunca Firavun: "Elin" dedi. Bunun üzerine Musa elini koltuğunun altına soktu ve çıkardı ki eli, nerede ise gözleri alacak ve ufku kaplayacak derecede ışınlar saçıyordu.

34. «Firavun çevresinde» toplu halde **«bulunan»** kavminden **«ileri gelenlere: 'Bu»** Musa, **«doğrusu çok bilgili bir sihirbazdır,' dedi.»** Sihir ilminde çok üstündür. *Sihir*: Gerçekle ilgisi olmayan hayalî şeyler göstermektir.

Bu âyetle, "*Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki...*" (A'râf: 109) âyeti şöyle birleştirilir: Bu âyete göre sözü söyleyen Firavun'dur. Firavun sözü yanında bulunanlara söylemiş; diğer âyetin ifadesine göre de orada bulunanlar sözü, bulunmayanlara aktarmışlardır.

35. «'Sizi sihriyle yurdunuzdan» Mısır diyarından **«çıkarmak»** ve size hakim olmak **«istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?'»**

Keşfu'l-Esrâr isimli eserde şöyle denmiştir: "Âyette geçen *"te'mürûn"* kelimesi, emir kökünden değil. Yani onu savmak ve ona engel olmak konusunda bana ne önerirsiniz, demektir."

Böylece mûcizenin sultanı Hz. Musa, onu altetmiş ve şaşkına çevirmiş, nihayet görüş ve plân yapmada bağımsız iken, ilâhlık davasında kul-köleleriyle istişare eder duruma düşürmüştür.

36. «Dediler ki: 'Onu ve kardeşini eğle» yani Musa ve kardeşi Harun'un işini geciktir ki durumlarını görelim bakalım ve yalanları ortaya çıkmadan da onları öldürmeye acele etme **«ve şehirlere»** bölgelere ve ülkenin her tarafına **«toplayıcılar»** bir grup güvenlik güçlerini **«gönder»** ki, insanları toplayıp bir araya getirsinler.

37. «Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.'» Aynı sihirle Musa'ya karşı koysunlar ve yalanını herkes anlayınca da onu öldürürsün.

فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (٣٨)
وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ (٣٩) لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا
هُمُ الْغَالِبِينَ (٤٠) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا
إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (٤١) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (٤٢)
قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ (٤٣) فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَ
عِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ (٤٤)

38. Böylece sihirbazlar, belli bir günün bildirilen vaktinde biraraya getirildi.

39. Halka: "Siz de toplanıyor musunuz? (Haydi çabuk

olun)" denildi.

40. "Üstün gelirlerse herhalde sihirbazlara uyarız." dediler.

41. Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a: "Şayet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret vardır, değil mi?" dediler.

42. Firavun cevap verdi: "Evet, o taktirde gözde kimselerden olacaksınız."

43. Musa onlara: "Ne atacaksanız atın!" dedi.

44. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve: "Firavun'un hakkı için elbette biz galip geleceğiz," dediler.

38. «Böylece sihirbazlar, belli bir günün bildirilen vaktinde» özel günleri olan bayram günlerinin belli saatleri tayin edilince ki, onlar her yıl o gün süslenip toplanıyorlardı, **«biraraya getirildi.»** Yani Firavun, emniyet güçlerini sihirbazları toplamak üzere görevlendirmiş, koşuyor gibi görünen iplerinin ve değneklerinin çokluğundan anlaşılacağı üzere yetmiş bin kişi toplamış ve Taberî'nin naklettiğine göre de İskenderiye'de biraraya gelmişlerdir.

Rivayete göre İbn Abbas, sözkonusu günün, "Nevruz Günü" denilen senenin ilk günü, Cumartesi günü olduğunu ileri sürmüştür. Hz. Musa, şahitler huzurunda hakkın ortaya çıkması, bâtılın ortadan kalkması ve bu durumun ülkenin her tarafına yayılması maksadıyla onlara bu iş için kuşluk vaktini tayin etmiştir. Nitekim bu konuda şöyle buyrulmuştur: "*Musa, buluşma zamanımız bayram günü kuşluk vaktinde, insanların toplanması (zamanı) olsun, dedi.*" (Tâhâ: 59)

Firavun da, Musa'nın yalanı, büyük bir kalabalığın huzurunda ortaya çıksın diye aynı vakti tercih etmiştir.

39. «Halka», Mısır halkına ve onlardan başka gelebilenlere Firavun hitaben: **«'Siz de toplanıyor musunuz? (Haydi çabuk olun)' denildi.»** Bu ifade ile halkın yavaş hareket etmelerine karşılık acele etmeleri talep edilmiştir.

40. «'Üstün gelirlerse herhalde sihirbazlara uyarız,' dediler.» Onların maksatları, gerçekten dinlerine uymak değil, mesele Hz. Musa'ya uymamaktır. Fakat onlar, mücadeleye önem kazandırmak ve ciddiyetle yönlendirmek için sözlerini bile kinaye yoluyla söylemişlerdir.

41. «Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a: 'Şayet» Musa değil de **«biz üstün gelirsek, muhakkak bize»** büyük **«bir ücret vardır, değil mi?' dediler.»**

42. «Firavun cevap verdi: 'Evet, o taktirde» Musa'yı altettiğiniz zaman hiç şüphe etmeyin; o ücretle birlikte katımda **«gözde kimselerden»** huzuruma ilk giren ve yanımdan son ayrılanlar siz **«olacaksınız.'»** Bu onlara göre en üst rütbelerden biriydi.

43. «Musa onlara: 'Ne atacaksanız atın!' dedi.» Görünürde bu bir emir niteliği taşırsa da aslında işi önemsememek, onlara ve işlerine aldırış etmemektir.

44. «Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve:» atış anında yeminle **«'Firavun'un hakkı için elbette biz»** Musa ve Harun'a karşı **«galip geleceğiz,' dediler.»** Sihirbazlar, kendilerine aşırı güvenlerine ve getirilmesi mümkün olabilen en üstün bir sihir getirmelerine dayanarak galibiyetin kendilerine ait olacağına dair Firavun'un kudretine yemin etmişlerdir.

فَأَلْقَىٰ

مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ
﴿٤٨﴾ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ
السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ
وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا

مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا اَنْ كُنَّا

اَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

45. Ardından Musa asâsını attı, bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuyor!

46. Sihirbazlar secdeye kapandılar.

47-48. "Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik." dediler.

49. Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! Doğrusu size sihiri öğreten büyüğünüzmüş o! Ama şimdi bileceksiniz. Andolsun, ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve hepinizi astıracağım!"

50. "Zararı yok," dediler. "(Nasıl olsa) biz Rabbimize döneceğiz.

51. Biz ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını umarız."

45. «Ardından Musa» ilâhî emirle **«asâsını attı, bir de ne görsünler, onların»** ip ve değneklerinden **«uydurduklarını»** hızla **«yutuyor!»**

46. «Sihirbazlar» bu durumu görür görmez Allah Teâlâ'ya derhal yüzleri üstüne **«secdeye kapandılar.»** Çünkü onlar bunun, sihrin sınırları dışında Hz. Mûsâ'nın Peygamberliğini tasdik etmek üzere onun elinde ortaya çıkan ilâhî bir emir olduğunu anlamışlardır.

47-48. «'Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman etik,' dediler.» Bakınız onlar sihirbazlar olarak nasıl sabahlayıp iyi mü'minler ve Müslümanlar olarak akşamladılar?

Âyet-i kerimede, Firavun'un arzusu istikametinde bir anlayışı ortadan kaldırmak için *"Âlemlerin Rabbi"* ifadesinden, *"Musa ve Harun'un Rab-*

bi"nin kastedildiği vurgulanmıştır. Çünkü cahil kimseler Firavun'u, "Âlemlerin Rabbi" diye adlandırmıştır. Şayet sihirbazlar -âyette belirtildiği gibi- "*Âlemlerin Rabbi*" deyip geçselerdi o taktirde Firavun: "Âlemlerin Rabbi benim; onlar beni kastetmişlerdir," derdi. Bu nedenle onlar, sözlerine, "*Musa ve Harun'un Rabbi*" ifadesini de ekleyerek yanlış anlamaya fırsat vermemişlerdir.

49. «**Firavun**» sihirbazlara «**dedi ki: 'Ben size izin vermeden**» tarafımdan izniniz olmadan «**ona**» Musa'ya «**iman ettiniz ha! Doğrusu size sihiri öğreten büyüğünüzmüş o!**» O, yaptığınızı tasvip etmiş, siz de onu tasvip ettiniz.

Bu ifadesiyle Firavun, sihirbazların akıllarını kullanarak hakkın ortaya çıkmasıyla iman ettikleri kanaatinin halkta uyanmaması için meseleyi, kavmine karşı bulandırmak istemiştir.

«**Ama şimdi**» yaptığınızın vebalini «**bileceksiniz.**» Firavun daha sonra onları tehdit ederek şöyle dedi:

«**Andolsun, ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama**» sağ elinizle sol ayağınızı «**kestireceğim ve hepinizi astıracağım!'**» Böylece Firavun onları hem kestirmeye ve hem de astırmaya karar vermiştir. Rivâyete göre sihirbazları hurma dallarına astırmış, böylece ölüp gitmişlerdir.

50. Mü'min sihirbazlar: Bizce «**'zararı yok,' dediler. '(Nasıl olsa) biz Rabbimize döneceğiz.**» Dolayısıyla senin bize yaptığına sabretmemizden dolayı O, bizi mükâfatlandırır ve dinde sebat etmemizden de bize iyi muamele eder.

Âyet-i kerime gösteriyor ki, insan ölümden korksa bile hakkı ortaya koyması gerekir.

51. «**Biz**» Firavun'un avanesi içinde «**ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin**» şirk ve diğer geçmiş «**günahlarımızı bağışlayacağını umarız.'**»

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَاد۪ٓي اِنَّكُمْ
مُتَّبَعُونَ (٥٢) فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِر۪ينَ (٥٣) اِنَّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
لَشِرْذِمَةٌ قَل۪يلُونَ (٥٤) وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَٓائِظُونَ (٥٥) وَاِنَّا لَجَم۪يعٌ
حَاذِرُونَ (٥٦) فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (٥٧) وَكُنُوزٍ
وَمَقَامٍ كَر۪يمٍ (٥٨) كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنَاهَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ (٥٩)

52. Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz." diye vahyettik.

53. Firavun da şehirlere toplayıcılar gönderdi.

54. "Esasen bunlar, küçük bir azınlık, bölük pörçük bir cemaattir.

55. (Böyle iken) artık kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir.

56. Biz ise, elbette uyanık, koca bir toplumuz."

57-58. Ama (sonunda) Biz onları bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık.

59. Böylece onları, İsrailoğullarına miras bıraktık.

52. «Musa'ya: 'Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz.'» Firavun ve ordusu sizi izleyecak **«diye vahyettik.»**

"*İhâ*", gizlice bildirmek; "*isrâ*" ise geceleyin yürümek demektir. Yani Biz vahiy yoluyla Hz. Musa'ya: "Ey Musa! İsrailoğullarını geceleyin götür ve onları Kızıldeniz'e ulaşıncaya kadar yürüt ve emrim sana orada gelecektir." buyurduk.

53. «Firavun da» onların geceleyin gideceklerini haber alınca **«şehirlere toplayıcılar»** , kendilerini takip etmek üzere asker toplayan bir grubu **«gönderdi.»**

54. «'Esasen bunlar, küçük bir azınlık, bölük pörçük bir cemaattir.» Onların sayısı altıyüzbin kişi idi. Fakat Firavun, kendi ordusuna oranla onları azınlık görmüştür. Çünkü kendi ordusu sayılmayacak kadar çoktu.

55. «(Böyle iken) artık kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir.» "*Ğayz*", aşırı derecede öfkelenmektir. Yani onlar, dinimize muhalefet etmek suretiyle bizi kızdıracak ve öfkelendirecek işler yapıyorlar.

56. «Biz ise, elbette uyanık, koca bir toplumuz.'» Firavun İsrailoğullarını, azınlık ve güçsüz addederek, onlara aldırmadığını ortaya koymakta ve şöyle demektedir: "Biz uyanık, dikkatli ve temkinli koca bir kitleyiz."

57-58. «Ama (sonunda) Biz onları» Firavun ve kavmini Nil'in her iki tarafında uzanan **«bahçelerden, pınarlardan,»** akarsulardan **«hazinelerden»** altın, gümüş vs. gibi belli mallardan **«ve şerefli makamlardan çıkardık.»**

59. «Böylece» yani bu fevkalâde usul ve tarzda onları çıkardık.

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Böylece, yani Bana isyan edeni işte böyle yaparım."

«Onları, İsrailoğullarına miras bıraktık.» Yani o bahçeleri, pınarları, hazineleri ve makamları miras kalan mallar gibi onlara verdik. Onlar, sahipleri yerlerini terkedip ayrılınca o yerlere sahip olmuşlardır.

فَاَتْبَعُوهُمْ
مُشْرِق۪ينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَاۤءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰۤى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ
﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّاۚ اِنَّ مَعِىَ رَبّ۪ى سَيَهْد۪ينِ ﴿٦٢﴾ فَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰى مُوسٰۤى

اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ
الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ
مَعَهُ اَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

60. Derken (Firavun ve adamları) gün doğumunda onların ardına düştüler.

61. İki topluluk birbirini görünce Musa'nın adamları: "Eyvah, yakalandık!" dediler.

62. Musa: "Asla!" dedi. "Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir."

63. Bunun üzerine Musa'ya: "Asan ile denize vur!" diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal ayrıldı. Her parça koca bir dağ gibi oldu.

64. Ötekilerini de buraya yaklaştırdık.

65. Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.

66. Sonra ötekilerini suda boğduk.

67. Bunda, şüphesiz bir ibret vardır, ama çokları iman etmiş değillerdir.

68. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve çok merhametlidir.

60. «Derken (Firavun ve adamları) gün doğumunda» güneş doğunca **«onların ardına düştüler.»** "*Etbe'a*", bir şahsın, ikinci bir şahsın ardından yetişmek istemesidir. Yani Firavun ve ordusu yola çıkmış, Hz. Musa ve ona tabi olanlara yetişmişlerdir.

61. «İki topluluk» Hz. Musa ve Firavun tarafından oluşturulan iki ayrı grup **«birbirini görünce Musa'nın adamları: 'Eyvah, yakalandık!'»** arkadan bize kavuştular, Firavun'un kavmine gücümüz yetmez ve geçit vermeyen bu deniz önümüzde **«dediler.»**

62. «Musa: 'Asla!' dedi.» Böyle söylemeyin, onlar size kavuşamaz. Çünkü Allah Teâlâ size, onlardan kurtulmayı vaadetmiştir. **«'Rabbim şüphesiz»** koruması, yardım etmesi ve gözetmesiyle **«benimledir, bana yol»** elbette onlardan bütünüyle kurtuluş yolunu **«gösterecektir.'»**

63. «Bunun üzerine Musa'ya: 'Asan ile denize vur!' diye vahyettik.» Âyet-i kerimede sözü edilen deniz Kızıldeniz'dir. Bugün orada Süveyş kanalı vardır. Bu deniz, karanlık, vahşî ve pek hayrı bulunmayan bir denizdir. Sahilinde ise harap halde olan Medyen şehri bulunmaktadır. Aynı zamanda orada Hz. Musa'nın, Hz Şuayb'ın koyunlarını suladığı kuyu vardır. Bugün bu kuyu kullanılmaz haldedir.

«(Vurunca deniz)» suyu **«derhal ayrıldı.»** İsrailoğullarının kolları sayısınca on iki yol açıldı. **«Her parça»** yerinde durup göğe doğru yükselen **«koca bir dağ gibi oldu.»**

64. «Ötekilerini » Firavun ve kavmini **«de buraya»** denizin ayrıldığı yere, İsrailoğullarına **«yaklaştırdık.»** Nihayet Hz. Musa ve adamlarının ardından onlar da denizde açılan yollara girdiler.

65. «Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.»

66. «Sonra ötekilerini suda boğduk.» Yani inkârcı olmaları, Allah'ın mûcizelerini yalan saymaları ve mü'min kullara eziyet etmelerinin cezası olarak onları denizde boğduk.

67. «Bunda,» bütün açıklamalarda **«şüphesiz»** ders alanlar için büyük **«bir ibret vardır, ama»** Firavun'un taraftarlarının **«çokları iman etmiş değillerdir.»**

68. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» Firavun ve kavmi gibi düşmanlarından intikam alan **«mutlak galip ve»** Hz. Musa ve İsrailoğulları gibi dostlarına da **«çok merhametlidir.»**

Fakir (müellif), yukarıdaki tefsir konusunda şöyle demektedir: "Böyle bir anlamı sözün gelişi gerektirmektedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "*Bunda şüphesiz bir ibret vardır, ama çokları iman etmiş değillerdir*" âyeti, bu sûrede sekiz yerde geçmektedir.

Biricisi; Hz. Peygamber ve kavmi ile, ikincisi; Hz. Musa'nın kıssasıyla ve sonra İbrahim, Nuh , Hud, Sâlih, Lût ve Şuayb peygamberlerle ilgilidir. Bu kıssalardan herbirinin ardından sözkonusu ifadenin getirilmesi gösteriyor ki âyet-i kerimede geçen "*çokları*"ndan maksat, adları zikredilen herbirinin kavminden iman etmeyenlerdir.

Bazı müfessirler de sözkonusu âyetteki "*çokları*" kelimesiyle Hz. Peygamber'in kavminin kastedildiği görüşünü tercih etmişlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Zikredilen kıssada, ders alanlar için bir ibret vardır, ama Mekke halkından Hz. Musa ve Firavun'un kıssasını dinleyenlerin çoğu gereği gibi düşünmedikleri ve ders almadıkları için iman etmiş değillerdir. Bu sebeple Firavun'a tabi olanların başına gelen felâketin bir benzerinin başlarına gelmesinden sakınsınlar.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرٰهِيمَ (٦٩) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ
(٧٠) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (٧١) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ
إِذْ تَدْعُونَ (٧٢) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (٧٣) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا
كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ (٧٤)

69. (Rasûlüm!) Onlara İbrahim'in haberini de naklet.

70. Hani o, babasına ve kavmine: "Neye tapıyorsunuz?" demişti.

71. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz." diye cevap verdiler.

72. İbrahim: "Peki," dedi, "Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?

73. Yahut size fayda veya zararları olur mu?"

74. Şöyle cevap verdiler: "Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."

69. «(Rasûlüm!) Onlara» Arap müşriklerine, Mekke halkına **«İbrahim'in»** önemli **«haberini de naklet.»**

70. «Hani o, babasına» Âzer'e **«ve kavmine»** Babil halkına **«'Neye tapıyorsunuz?' demişti.»** Nitekim Hz. İbrahim onların putlara taptıklarını bildiğinden sapıklıkları sebebiyle kendilerini uyarmak ve tapmakta oldukları şeylerin ibadete lâyık olmadıklarını göstermek için onlara bu soruyu yöneltmiştir.

Bâbil, Irak topraklarında bulunan bir yerdir ve büyünün kaynağı burasıdır.

71. «'Putlara tapıyoruz.»

Keşfu'l-Esrar'da kaydedildiğine göre bunlar altın, gümüş, demir, bakır ve odundan olmak üzere yetmiş iki puttan ibaretti.

«Ve onlara tapmaya devam edeceğiz.' diye cevap verdiler.» Böylece onlar putlara tapıyoruz demekle yetinmemişler, hareketlerine sevinerek ve öğünerek cevaplarını uzatıp durmuşlardır. *"Sanem-put"* taş ve diğer şeylerden yapılmış insan suretindeki şekillerdir.

72. «İbrahim: 'Peki,' dedi, 'Yalvardığınızda onlar sizi», yakarışınızı **«işitiyorlar»** ve size cevap veriyorlar **«mı?»**

73. «Yahut size» onlara tapınmanıza karşılık **«fayda veya»** tapmayı terketmenizden dolayı **«zararları olur mu?'»** Çünkü ibadette fayda temin etmek ve zararı gidermek sözkonusu olmalıdır.

74. «Şöyle cevap verdiler: 'Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.'» Yani "Onlardan fayda ve zarar görmedik, ama babalarımızı, onlara taptığımız şekilde tapar bulduk ve biz de o yüzden kendilerine uyduk" demişlerdir. Böylece Hz. İbrahim'in kavmi, putların, işitme, fayda ve zarardan yoksun olduklarını itiraf ederek taklitten başka bir dayanakları olmadığını ortaya koymak zorunda kalmışlardır.

قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ (٧٥) اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمُ
الْاَقْدَمُونَ (٧٦) فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ ل۪ٓي اِلَّا رَبَّ الْعَالَم۪ينَۙ (٧٧) اَلَّذ۪ي
خَلَقَن۪ي فَهُوَ يَهْد۪ينِۙ (٧٨) وَالَّذ۪ي هُوَ يُطْعِمُن۪ي وَيَسْق۪ينِ (٧٩)
وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْف۪ينِ (٨٠) وَالَّذ۪ي يُم۪يتُن۪ي ثُمَّ يُحْي۪ينِۙ (٨١)
وَالَّذ۪ٓي اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ ل۪ي خَط۪ٓيـَٔت۪ي يَوْمَ الدّ۪ينِ (٨٢) رَبِّ هَبْ ل۪ي
حُكْمًا وَاَلْحِقْن۪ي بِالصَّالِح۪ينَۙ (٨٣) وَاجْعَلْ ل۪ي لِسَانَ صِدْقٍ
فِي الْاٰخِر۪ينَۙ (٨٤) وَاجْعَلْن۪ي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّع۪يمِۙ (٨٥) وَاغْفِرْ
لِاَب۪ٓي اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّٓالّ۪ينَۙ (٨٦) وَلَا تُخْزِن۪ي يَوْمَ يُبْعَثُونَۙ (٨٧)
يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَۙ (٨٨) اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَل۪يمٍۜ (٨٩)

75-76. İbrahim dedi ki: "İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın olsun, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü?

77. İyi bilin ki, onlar benim düşmanımdır, ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur.)

78. Beni yaratan ve beni doğru yola ileten O'dur.

79. Beni yediren, içirendir.

80. Hastalandığım zaman bana şifa verendir.

81. Benim canımı alacak, sonra diriltecek olandır.

82. Hesap günü, hatamı bağışlayacağını umduğumdur.

83. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat!

84. Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle!

85. Beni, nimeti bol cennetinin vârislerinden kıl.

86. Babamı da bağışla! Çünkü o, sapıklardandı.

87. (İnsanların) diriltilecekleri gün, beni mahçup etme!

88. O gün, ne mal, ne evlât fayda vermez.

89. Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler (kurtuluşa erer.)"

75-76. «**İbrahim**» putlardan uzak durarak «**dedi ki: 'İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın olsun, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü?**» Çünkü bâtıl, mensupları çok ve eski bir âdet olmakla hakka dönüşmez.

77. «**İyi bilin ki, onlar benim düşmanımdır...**» Yani bilin ki putlar, kendilerine tapanlara düşmandır. Çünkü onlar, putlardan dolayı kişinin, düşmanından gördüğü zarardan daha çok zarara uğramaktadır.

Âyet-i kerimede putlar, cansız oldukları halde istiare yoluyla *"düşman"* diye adlandırılmıştır. Ferrâ da bu konuda şöyle demiştir: "Aslından bunun anlamı, 'Kuşkusuz ben onların düşmanıyım.' demektir. Çünkü kime düşman olursan, o da sana düşman olur."

«**Ancak âlemlerin Rabbi** » böyle değildir. Aksine O, dünya ve âhirette «**(benim dostumdur.)**»

Sehnûn şöyle demiştir: "Varlıklar âlemine ve varlıklara düşman gözüyle bakmayanın muhabbeti geçerli değildir. Gerçek Allah sevgisi, ancak Allah'ın dışındaki bütün şeylerden ilgiyi kesmekle mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ'nın dostu İbrahim'den bahisle nasıl buyurduğunu görmüyor musun? *"İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır, ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur.)"* O halde yaratanı memnun etmek için mahlukattan bir anlamda yüzçevirmek gerekir. Şâir ne güzel söylemiş:

Yaratıklardan uzak ol,
Dost olarak Allah'a razı ol.
Yaratıkları dilediğin gibi evir-çevir.
Onları akrepler gibi bulursun.

78. «**Beni**» yalnız başına «**yaratan ve beni doğru yola ileten**» devamlı olarak dünya ve âhiret saadetini gösteren «**O'dur.**» İnsana göre hidâyetin başlangıcı, ceninin ana rahminde âdet kanını emmesi içgüdüsünün verilmesi, sonu ise cennet yoluna ve cennet lezzetlerinden yararlanmaya yönlendirilmesidir.

79. «**Beni**» hangi yemek olursa olsun, tek başına «**yediren, içirendir.**» Yani, o beni rızıklandırandır. Yememi, içmemi ve bütün ihtiyaçlarımı kim karşılar? Onun dışında nimet veren ve rızık veren hiç kimse yoktur.

Âyet-i kerime tevekküle, rıza göstermeye, teslimiyete, işi Allah'a havale etmeye, sebeplere bağlanmayarak bütünüyle Allah'a yönelip O'nun dışındaki şeylerden yüzçevirmeye işaret etmektedir.

80. «**Hastalandığım zaman bana şifa verendir,**» beni hastalığımdan kurtaran O'dur, doktorlar değildir.

Âyet-i kerimeye göre Hz. İbrahim, hastalık verenin aynı zamanda şifa veren olduğunu bildirmiştir ki o da Allah Teâlâ'dır. Fakat Hz. İbrahim, hastalığı kendine atfetmiş, kulluktaki edebe riâyet ederek "Beni hasta ettiği zaman" dememiş, şifayı ise Allah Teâlâ'ya atfetmiştir. Oysa her kisi de Allah'tandır. Nitekim Hızır (a.s.) da şöyle demiştir: *"... O gemiyi kusurlu yapmak istedim..."* (Kehf: 79) Öte yandan cinler de aynı edebi göstererek *"Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murad edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi."* (Cin: 10)

Âyetteki *"hastalandığım zaman"* ifadesi, sağlık ve hastalığın genelde aşırı yemek ve içmekten kaynaklandığına işaret etmektedir. Nitekim tıka basa yemek, hastalık ve ağrıları meydana getirir; perhiz ise rahatlığın ve güvenli oluşun kaynağıdır.

Hikmet sahibi kimseler şöyle demişlerdir: "Ölülerin çoğuna, 'ölümünüzün sebebi ne idi?' diye sorulsaydı, 'çok yemekten meydana gelen rahatsızlık' derlerdi."

Yine bu konuda: "Mide rahatsızlığı için açlıktan daha yararlı bir şey yoktur," denmiştir.

81. Dünyada ecelim gelince **«benim canımı alacak, sonra»** âhirette amelimin karşılığını vermek için **«diriltecek olandır.»**

82. «Hesap» ve ceza **«günü, hatamı bağışlayacağını umduğumdur.»** Böylece Hz. İbrahim, edeben "*ummâ*" lâfzıyla duâ etmiş, yani "hatamı bağışlayacağını umduğum" demiş, hatamı bağışlayandır diye kesin bir ifade kullanmamıştır.

Yine o, Allah Teâlâ'nın, varoluşundan yeniden dirilme gününe kadar olan değişik lütuf ve ihsanlarını dile getirdikten sonra Allah'a yakarışa ve O'na duâya yönelerek şöyle demiştir:

83. «Rabbim! Bana hikmet » ilim ve amelde olgunluk **«ver ve beni iyiler arasına»**, iyilikte karar kılmış olgun kişiler zümresine **«kat!»** Yahut beni cennetteki mükâfatta onlarla beraber et.

84. «Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle!» Yani, etkisi dünyada hesap gününe kadar devam eden bir mertebe ve iyi bir nam sağla.

Hz. İbrahim'in bu duâsı kabul edilmiş, dolayısıyla her ümmet ona sevgi besleyerek onu övmüştür.

85. «Beni, nimeti bol cennetinin varislerinden kıl.» Âyet-i kerimede Allah Teâlâ cenneti, mûrisin ölümünden sonra varisin hakettiği mirasa benzetmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Varisin, mûrisin malını hakedip ondan yararlandığı gibi beni de nimeti bol cenneti hakeden ve o cennetten yararlananlardan kıl."

86. «Babamı da bağışla!» Müşrik olanlar için bağış dilemek, iman etmeleri için Allah'tan muvaffakıyyet ve hidâyet talep etmektir. **«Çünkü o, sapıklardandı,»** doğru yolu şaşıranlardandı. Hz. İbrahim'in bu duâsı, babasının Allah'ın düşmanı olduğu ortaya çıkmasından önce idi.

87. Bütün **«(insanların) diriltilecekleri gün, beni mahçup etme»** ve perdemi yırtma! Hz. İbrahim, Allah'ın kendisini rezil etmeyeceğini bildiği halde bu sözü, kulluğunu ortaya koymak ve başkalarını Allah'a yönelmeye teşvik etmek için söylemiştir. Öte yandan mahçup edilmeme ise, insanların diriltilecekleri güne atfedilmiştir. Çünkü dünya Allah'ın settâr isminin tecelligâhıdır.

88. «O gün, ne mal, ne evlât» hiçbir kimseye **«fayda vermez.»**

89. «Ancak Allah'a temiz bir kalple» samimi, küfür ve münafıklık illetinden emin bir gönül ile **«gelenler (kurtuluşa erer.)'»** Kâfirlerin, *"Biz mal ve evlât açısından çoğunluktayız."* (Sebe': 35) demelerine karşılık Allah Teâlâ, kalplerinin dünyada selim olmaması sebebiyle o gün mal ve evlâtlarının fayda vermeyeceğini bildirmiştir.

وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِلْغَاو۪ينَۙ ﴿٩١﴾
وَق۪يلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِؕ هَلْ
يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَؕ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا ف۪يهَا هُمْ
وَالْغَاوُنَۙ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ اِبْل۪يسَ اَجْمَعُونَؕ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ ف۪يهَا
يَخْتَصِمُونَۙ ﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍۙ ﴿٩٧﴾ اِذْ نُسَوّ۪يكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا اَضَلَّنَا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ
شَافِع۪ينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَد۪يقٍ حَم۪يمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ
﴿١٠٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٠٤﴾

90. (O gün) cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır.

91. Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir.

92-93. Onlara: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız hani nerede? Size yardım edebiliyorlar mı, veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?" denir.

94. Artık onlar, o azgınlar tepetakla oraya atılırlar.

95. İblis'in orduları, hepsi de.

96. Onlar orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:

97. "Vallahi biz, gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.

98. Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.

99. Bizi, ancak o günahkârlar saptırdı.

100-101. Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var, ne de yakın bir dostumuz.

102. Ah keşke bir kere daha dönebilsek de mü'minlerden olsak!"

103. Bundan (alınacak) bir ibret vardır, oysa çokları iman etmiş değillerdir.

104. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

90. «(O gün) cennet, takva sahiplerine» durdukları yerden görebilecekleri şekilde **«yaklaştırılır.»** Gerçekten takva ehli kimseler cennetteki değişik güzellikleri görürler ve cennete götürülecekleri için mutlu olurlar.

91. «Cehennem de azgınlara» iman ve takva yolundan sapanlara **«apaçık gösterilir.»** Oradaki çeşitli korkunç azap şekillerini görürler, gam ve kederleri artar.

92-93. «Onlara:» Azgınlara melekler tarafından azarlamak üzere: **«'Allah'ı bırakıp da»** dünyada **«taptıklarınız hani nerede?»** Yani dünyada iken âhirette size şefaat edeceğini ve Allah'a yaklaştıracağını iddia etmiş olduğunuz tanrılarınız hani nerede? **«Size»** azabınızı kaldırmak suretiyle **«yardım edebiliyorlar mı, veya»** o azabı defetmekle **«kendilerine yardımları dokunuyor mu?' denir.»**

Bu soru, cevapsız bırakma ve muhatabı susturma sorusudur. Bu sebeple böyle soruya cevap beklenmez. Nitekim devamındaki âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

94. «Artık onlar,» putlar ve putlara tapan **«o azgınlar tepetakla oraya atılırlar.»** "*Kebkebe*", bir şeyi tepetakla atmak ve bu işlemi tekrarlamaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Onlar, başları üstüne ters çevrilerek cehenneme atılırlar ve nihayet o şekilde cehennemin dibini boylarlar."

95. «İblis'in orduları,» şeytanları, yani azgınlaştırdıkları, kalplerine şüphe ve tereddüt soktukları ve putlara tapmayı kendilerine süslü gösterdikleri nesiller, **«hepsi de.»**

96. «Onlar orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:» Yani putlara tapanlar hatalarını kabullenerek cehennemde taptıkları putlarıyla söz düellosuna girişerek şöyle derler:

97. «'Vallahi biz, gerçekten» gizliliği bulunmayan **«apaçık bir sapıklık içindeymişiz.»** Allah Teâlâ'nın, putlara konuşma ve anlama gücü vermek suretiyle onları çekişebilecek uygun hale getirmesi uzak görülmez.

98. «Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.» Yani vallahi biz onları, ibadete lâyık olma noktasında âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutarken aşırı derecede sapıklık içindeymişiz.

99. «Bizi, ancak o günahkârlar», liderler ve büyükler **«saptırdı.»** Başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: "*Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler.*" (Ahzâb: 67)

100-101. «Şimdi artık bizim» mü'minlerin, meleklerden ve peygamberlerden şefaatçileri olduğu gibi **«ne şefaatçilerimiz var, ne de»** onların dostları olduğu gibi **«yakın bir dostumuz.»**

102. «Ah keşke» dünyaya **«bir kere daha dönebilsek de mü'minlerden olsak!'»** Bu söz, üzüntü ve hasret ifadesidir. "*...Eğer onlar, (dünyaya) geri gönderilseler yine menedildikleri şeylere döneceklerdir...*" (En'âm: 28) Dünyadaki ümmetleri görmüyor musun? Allah Teâlâ bu ümmetleri defalarca sıkıntı ve zararlarla dener, sonra bu durumu onlardan kaldırır ve fakat bu, onların sadece ısrarlarını artırmaktadır.

103. «Bundan», zikredilenlerden **«(alınacak) bir ibret vardır, oysa çokları»** İbrahim'in kavminin çoğu, tıpkı Kureyşlilerin çoğu gibi **«iman etmiş değillerdir.»**

104. «Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.» Nitekim Allah Teâlâ, iman etmeleri için Kureyşlilere mühlet tanıdığı gibi mühlet tanır ve fakat ihmal etmez. Bu nedenle amel eden her insana amelinin karşılığını vermek gerekir. Onun ameli iyi ise mükâfatlandırılır, kötü ise cezalandırılır.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ
الْمُرْسَلِينَ (١٠٥) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٠٦) إِنِّي لَكُمْ
رَسُولٌ أَمِينٌ (١٠٧) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (١٠٨) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (١١٠)

105. Nuh kavmi de peygamberleri yalancılıkla itham etti.

106. Hani kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: "Allah'tan korkmuyor musunuz?

107. Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

108. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

109. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

110. O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

105. «Nuh kavmi de peygamberleri» Nuh'u **« yalancılıkla itham etti.»** Kavim, erkek ve kadınlardan oluşan toplumdur.

Âyet-i kerimede "peygamber" yerine "*peygamberler*" şeklinde çoğul getirilmesi, bir peygamberi yalancılıkla itham eden, aynı zamanda bütün peygamberlere aynı ithamı yapmış sayıldığından kaynaklanmaktadır. Çünkü bütün peygamberler, tevhid inancında birleşmişlerdir.

106. «Hani kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: 'Allah'tan korkmuyor musunuz» da başkasına tapıyorsunuz? *"Kardeşleri"*nden maksat, nesep bakımından kardeşleri demektir. Doğruluğunu ve dini durumunu bilmeleri için Allah, Nuh'un kavmine kendi içlerinden birini peygamber olarak göndermiştir.

107. «Bilin ki ben, size» Allah tarafından **«gönderilmiş güvenilir»**, aranızda güvenilirliğiyle tanınmış **«bir elçiyim.»** Dünya ile ilgili işlerde güvenilir olan kimse, vahiy ve peygamberlikte de güvenilir olur.

108. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana» tevhidle ve Allah'a itaatle ilgili size emrettiklerimde **«itaat edin.»** Kuşkusuz ben, size hainlik etmem ve kötülük yapmak istemem.

109. «Buna», peygamberlik görevini yerine getirmeye **«karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.»** Peygamberler, ücret istemedikleri vakit daha çabuk tasdik edilir ve töhmetten uzak olurlar. **«Benim mükâfatımı»** sizi dine davet etmemin sevabını **«verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Allah için çalışan Allah'tan başka birinden ücret talep etmez.

Aynı zamanda peygamberlerin vârisleri olan âlimler, peygamberlerin edebiyle edeplendiklerinden, ilim yaymalarından dolayı insanlardan bir şey talep etmezler.

110. «O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin.'»

قَالُوٓا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمٖى بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبّٖى لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾
وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا

لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ
إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ
مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ
﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾

111. Şöyle cevap verdiler: "Sana hep düşük seviyeli kimseler tabi olmakta iken, biz sana hiç iman eder miyiz?"

112. (Nuh) dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında bilgim yoktur.

113. Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Anlasaydınız!

114. Ben, iman eden o kimseleri kovacak değilim.

115. Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım."

116. Dediler ki: "Ey Nuh! Vazgeçmezsen, iyi bil ki taşa tutulanlardan olacaksın."

117. Nuh: "Rabbim" dedi, "Kavmim beni yalancılıkla itham etti.

118. Artık benimle onların arasında Sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar."

119. Bunun üzerine Biz onu ve beraberindekileri yüklü geminin içinde kurtardık.

120. Sonra da geri kalanları suda boğduk.

121. Doğrusu bunda bir ders vardır, ama çokları iman etmiş değillerdir.

122. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

111. Nuh kavmi **«şöyle cevap verdiler: 'Sana hep düşük seviyeli kimseler tabi olmakta iken, biz sana hiç iman eder miyiz?'»** Yani sana iman etmeyiz.

"Erzelûn", düşük kimseler demek olan *erzel* kelimesinin çoğuludur. *"Rezâle"* ise, hakir ve düşük olmak demektir. Yani onlar, düşük kimselerin sana tabi olmasının anlamı yok, demişlerdir. Çünkü onlar, iyi düşünen ve görüşü isabetli kişiler değildir.

112. İnkârcıların, kendilerine düşük kimselerin içtenlikle iman etmediklerini söylemelerine karşılık Nuh **«dedi ki: 'Onların yaptıkları hakkında bilgim yoktur.»** Yani yaptıklarını samimiyetle mi, yoksa samimiyetsizce mi yapmışlardır, bilemem. Çünkü iç âlemlerini teftiş etmek ve kalplerini yarıp bakmak benim görevim değildir.

113. **«Onların»** iç âlemlerinin **«hesabı ancak Rabbime aittir.»** Çünkü gizliliklere O vakıftır. **«Anlasaydınız»** bunu bilecektiniz! Fakat siz, bilmiyorsunuz ve bilmediğinizi söylüyorsunuz.

114. **«Ben, iman eden»**, Rabbime yönelen **«o kimseleri kovacak değilim.»** Âyette geçen *"tard"* kovmak ve uzaklaştırmak demektir.

115. **«Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.'»** Yani ben ancak ister üstün ve isterse düşük kimseler olsun mükellef olanları uyarmak üzere gönderilen bir peygamberim. Böyle iken, zenginlerin hakka uymalarını talep etmek uğruna fakirleri kovmak bana nasıl yakışır?

116. Kavminden büyüklük taslayan inatçı kimseler **«dediler ki: 'Ey Nuh!»** Davet ve uyarıdan **«vazgeçmezsen, iyi bil ki taşa tutulanlardan»**, en kötü şekilde öldürülenlerden **«olacaksın.'»** Onlar, -Allah onları mahvetsin,- bu sözü davetin sonunda söylemişlerdir.

117. **«Nuh: 'Rabbim' dedi, 'Kavmim beni yalancılıkla itham etti.»** Bu ithamda ısrar edip durdular ve davetim ancak kaçışlarını artırdı.

118. **«Artık benimle onların arasında»** içimizden herkesin hakettiği ölçüde **«Sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri »** azaptan ve kâfirlerin eziyetinden **«kurtar.'»** Bu ifade ile Nuh, inkârcılara azabın indirilmesiyle ilgili hükmün verilmesini istemiştir.

119. **«Bunun üzerine»** duâsına uygun olarak **«Biz onu ve beraberin-**

dekileri yüklü», kendileri ve bütün hayvan türleri ile dolu **«geminin içinde kurtardık.»**

120. Onları kurtardıktan **«sonra da geri kalanları»**, kavminden gemiye binmeyenleri **«suda boğduk.»**

121. «Doğrusu bunda» Nuh'un kavmine yapılanda, daha sonrakiler için **«bir ders vardır, ama çokları»** Nuh'un kavminin çoğu **«iman etmiş değillerdir.»** Nitekim Nuh'un kavminden erkek ve kadınlardan sadece seksen kişi iman etmiştir.

122. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» kâfirlerden dilediğini cezalandırmada **«mutlak galip ve»** tevbe edene veya azabı geciktirmekle **«engin merhamet sahibidir.»**

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ (١٢٣) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ
أَلَا تَتَّقُونَ (١٢٤) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٢٥) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ
(١٢٦) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ
(١٢٧) أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ (١٢٨) وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ
لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ (١٢٩) وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ (١٣٠)
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (١٣١) وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ (١٣٢)
أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ (١٣٣) وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (١٣٤) إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٣٥)

123. Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla itham etti.

124. Hani kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: "Sakınmaz mısınız?

125. Bilin ki ben size güvenilir bir elçiyim.

126. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

127. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

128. Siz her yüksek yere bir alâmet bina edip eğlenip duruyor musunuz?

129. Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?

130. Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalarsınız?

131. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

132. Size, bildiğiniz şeyleri veren Allah'tan korkun.

133-134. O, size hayvanlar, oğullar, bahçeler, pınarlar ihsan etti.

135. Doğrusu sizin hakkınızda muazzam bir günün azabından endişe ediyorum."

123. **«Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla itham etti.»** *"Âd"* bir kabile olup en büyük babalarının ismiyle anılmaktadır. Âd kavmi, bütünüyle yok olmuş ve nesilleri tükenmiştir.

124. **«Hani»** nesep itibariyle **«kardeşleri Hûd,»** İbn Şâleh b. Sâm b. Nuh **«onlara şöyle demişti:»** Allah Teâlâ'dan **«'sakınmaz mısınız?»**

125. **«Bilin ki ben size»** Allah tarafından gönderilmiş **«güvenilir»** aranızda güvenilir olmakla tanınan **«bir elçiyim.»**

126. **«Artık Allah'a karşı gelmekten»**, azabından **«sakının ve bana»**, Haktan size emrettiklerime **«itaat edin.»**

127. **«Buna»** peygamberlik görevini yerine getirmeye **«karşılık siz-**

den» bazı kıssacıların istediği gibi **«hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Çünkü beni gönderen O'dur, dolayısıyla benim mükâfatım da O'na aittir.

Bu âyet gösteriyor ki, Hûd Peygamber, basit arzulara ve dünyevî isteklere tenezzül etmemiştir.

128. «Siz her yüksek yere bir alâmet» diğer binalardan farklı yüksek bir **«bina edip»** yaptığınızla **«eğlenip duruyor musunuz?»** Çünkü gereksiz olan bir bina ile uğraşmak eğlence sayılır.

Celâleyn tefsiri'nde şöyle denmiştir: "*Âyet*, kuş sarayları ve burçları demektir. Hûd, onların boş yere kuş sarayları inşa edip çocuklar gibi onlarla oyalanmalarını hoş görmemiştir."

Öte yandan bazı müfessirler de âyet-i kerimenin anlamı hakkında şöyle demişlerdir: "Size uğrayan kişilerle eğlenip duruyorsunuz, demektir. Çünkü onlar, gelip geçenleri seyredip onlarla alay etmek ve eğlenmek üzere yüksek yerlerde binalar inşa ediyorlardı. "*Rî'*" yüksek yer demektir.

129. Dünyada **«temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar»** muazzam yerler, köşkler, kaleler ve büyük su mahzenleri vs. **«mı ediniyorsunuz?»** Yani ebedîliği uman kimsenin yaptığı gibi mi yapıyorsunuz? Bu nedenle, sözkonusu binaların inşaatını sağlam yapıyorsunuz.

Böylece Hz. Hûd, onları öncelikle mallarını, faydasız boş yere sarfettiklerinden; ikinci olarak da uzun emel ve gaflet imajını verecek tarzda sağlam yapılar inşa etmelerinden dolayı kınamıştır.

130. «Yakaladığınız zaman, zorbalar» acımasız ve uslandırma niyeti olmadan, zalimler **«gibi mi yakalarsınız?»** "*Cebbâr*" öfke ile vurup öldüren kişi demektir.

131. «Artık Allah'tan korkun» yüksek binalar inşa etme plânınızı ve haksız yere yakalamayı terkedin **«ve»** sizi davet ettiğim tevhid, adalet, insaflı olma, boş emeli bırakma vs. ile ilgili şeylerde **«bana itaat edin.»** Çünkü bana itaat etmeniz sizin için daha yararlıdır.

132. «Size, bildiğiniz şeyleri veren», çeşitli nimetler ve sayılmayacak kadar türlü türlü ikramlarda bulunan **«Allah'tan korkun.»**

133-134. «O, size davarlar,» etleri yenen hayvanlar, **«oğullar,»** çocuklar ve torunlar , **«bahçeler,»** bağlar, **«pınarlar»**, akarsular **«ihsan etti.»**

135. «Doğrusu» bu nimetlerin şükrünü eda etmezseniz **«sizin hakkınızda»** dünya ve âhirette **«muazzam bir günün azabından endişe ediyorum.'»** Çünkü nimete karşı nankörlük etmek azabı gerektirir.

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ
أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ
﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

136. Dediler ki: "Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da, bizce birdir.

137. Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.

138. Biz azaba uğratılacak da değiliz."

139. Böylece onu yalancı saydılar, Biz de kendilerini yok ettik. Doğrusu bunda bir ibret vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

140. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

136. «Dediler ki: 'Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da, bizce birdir.» Gittiğimiz yoldan asla dönmeyeceğiz. "*Va'z*" korkutma ile karışık bir teşvik, mükâfat ve cezayı hatırlatarak kalbi yumuşatan sözlerdir.

Bu konuda Halil de şöyle demiştir: "*Va'z*" kalbin yumuşamasına sebep olacak bir iyiliği hatırlatmak demektir.

137. «**Bu,**» bize getirmiş olduğun şu din «**öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.**» Yani "Onlar senin için, bu tür yalanları uydurup kaydettiriyor veya şu yaptıklarımız, bizden önce gelip geçenlerin âdetinden başka bir şey değildir, dolayısıyla bu âdeti senin sözünle terketmeyiz," diyorlar.

138. «**Biz**» yapmakta olduğumuz ameller ve âdetlerden dolayı «**azaba uğratılacak da değiliz.'**»

139. «**Böylece onu yalancı saydılar**» ve bunun üzerine ısrar edip durdular. «**Biz de kendilerini**» yalan saymaları sebebiyle uğultulu bir fırtına ile «**yok ettik. Doğrusu bunda**» Âd kavminin yok olmasında «**bir ibret vardır; ama çokları**» Âd kavminin çoğu «**iman etmiş**» peygamberlerini doğrulamış «**değillerdir.**»

140. «**Şüphesiz Rabbin, işte O,**» zorbaların yaptığı gibi yapan ve öğüt kabul etmeyenlerden intikam alan «**mutlak galip ve**» dostlarına karşı «**engin merhamet sahibidir.**» Âyet-i kerime, bu ümmeti Âd kavminin yolunu izlememeleri için korkutmaktadır.

Denmiştir ki: "İnsana verilen en iyi şey, kendini frenleyecek akıldır. Bu akıl yoksa onu kötülüklerden alıkoyacak utanma hissidir, bu his yoksa onu frenleyecek korkudur, korku yoksa onu mutlu edecek maldır, malı da yoksa onu yakacak bir yıldırımdır. Böylece o insandan insanlar ve ülke rahata kavuşur."

Buna göre akıllı insanın ibret alarak Allah Teala'nın azabından korkması, yersiz âdetlerle tutkularını terketmesi, emirlere ve yasaklanan şeylere muhalefette ısrar etmemesi gerekir. Allah Teâlâ Âd kavmini, çok güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen rüzgâr gibi en hafif bir şeyle helâk etmiştir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ
أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ (١٤٤) وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَۜ (١٤٥) اَتُتْرَكُونَ فِي مَا هٰهُنَٓا اٰمِنِينَۙ (١٤٦)
فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ (١٤٧) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌۚ (١٤٨)
وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَۚ (١٤٩) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۚ
(١٥٠) وَلَا تُطِيعُٓوا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَۙ (١٥١) اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ
وَلَا يُصْلِحُونَ (١٥٢)

141. Semud (kavmi) de, peygamberleri yalancılıkla itham etti.

142. Hani kardeşleri Sâlih, onlara şöyle demişti: "(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?

143. Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

144. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

145. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

146-148. Siz burada bahçelerin, pınarların içinde, ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında güven içinde bırakılacak mısınız?

149. Dağlarda mahir ustalar olarak köşkler oyuyorsunuz.

150. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

151-152. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen bozguncuların emrine uymayın."

141. «Semud (kavmi) de, peygamberleri» Sâlih ve ondan önceki peygamberleri veya sadece Sâlih'in kendisini **«yalancılıkla itham etti.»** Buna göre âyetteki "*Peygamberler*" ifadesi, peygamberlerden birinin yalancılıkla itham edilmesi bütün peygamberlere yapılmış bir itham sayıldığından dolayı çoğul olarak getirilmiştir. Çünkü bütün peygamberler tevhid inancında birleşmişlerdir.

Semud'un baba ve dedeleri şöyledir: Semud b. Ubeyd b. Avs b. Sâm b. Nuh'tur.

142. «Hani» nesep itibariyle **«kardeşleri Sâlih,»** Sâlih b. Ubeyd **«onlara şöyle demişti: '(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?»**

143. «Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.»

144. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.» Çünkü benim, aranızda güvenilir olmakla tanınmam, Allah'tan korkmanızı ve sizi davet ettiğim esaslar konusunda bana itaat etmenizi gerektirmektedir.

145. «Buna», öğüt ve davete **«karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.»** Çünkü ücrette, iffetli kimseler için bir töhmet sözkonusudur. **«Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Beni gönderen O olduğuna göre mükâfatım da O'na aittir.

146-148. «Siz burada» dünyada nimetler içinde **«bahçelerin,»** bağların, **«pınarların»**, nehirlerin **«içinde,»** türlü türlü **«ekinlerin, salkımları sarkmış»** hoş **«hurmalıkların arasında güven içinde bırakılacak mısınız?»** Ve cezalandırılmak için hiçbir yerin olmadığını mı sanıyorsunuz?

Bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Semud kavmi, kışın kuyuları ve yazın nehirleri bulunan bir kavim idi. Onlar yaz aylarında villalarına ve nehirlerin bulunduğu yerlere gidiyorlardı."

Âyet-i kerimede "*nahl (hurma)*" kelimesi, bahçe içinde bulunan ağaçlardan olmasına rağmen, diğer ağaçlardan üstün olması dolayısıyla ayrıca zikredilmiştir. "*Tal'*" ise, hurma salkımı demektir.

149. «Dağlarda mahir ustalar olarak köşkler oyuyorsunuz.» Âyette geçen *"fârihîn"* kelimesi el-ferâhetü kökünden gelmektedir. Ferâhe, faal olmak, maharetli olmak anlamındadır. "Ferihîn" şeklinde de okunmuştur ki o zaman manası, şımarık, böbürlenen demek olur.

Hûd kavminde ağır basan, hissî lezzetlerdir. Bunlarda yükselme, temelli kalma, süper olma ve büyüklenme isteğidir.

Sâlih kavminde ise ağır basan, yemek, içmek ve güzel meskenlere sahip olma arzusundan ibaret hissî duygulardır.

150. «Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.»

151-152. «Yeryüzünde» küfür ve zulümle **«bozgunculuk yapıp»** iman ve adaletle **«dirlik düzenlik vermeyen bozguncuların emrine uymayın.'»**

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ
مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَذِهِ
نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا
نَادِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

153. Dediler ki: "Sen olsa olsa iyice büyülenmiş birisin.

154. Sen de ancak bizim gibi bir insansın, eğer doğru söyle-

yenlerden isen haydi bize bir mucize getir."

155. Sâlih: "İşte (mucize), bu dişi devedir; su içme hakkı onundur, belli bir günün içme hakkı da sizin," dedi.

156. "Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azabı yakalayıverir."

157. Onlar ise deveyi kestiler, fakat pişman da oldular.

158. Bunun üzerine onları azap yakaladı. Doğrusu bunda bir ders vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

159. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

153. «**Dediler ki: 'Sen olsa olsa iyice büyülenmiş**» aklı bozulmuş ve görüşü isabetsizleşmiş «**birisin.**»

154. «**Sen de ancak bizim gibi**» yiyip içen «**bir insansın,**» kral değilsin. «**Eğer**» peygamberlik davanda «**doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir.'**»

155. «**Sâlih: 'İşte (mucize), bu dişi devedir; su içme hakkı onundur,**» o hergün su içecektir. «**Belli bir günün içme hakkı da sizin,'**» Dolayısıyla içme hakkınızla yetinin ve o deveye içmesi anında sıkıntı vermeyin «**dedi.**»

Âyet-i kerime sözleşme ile menfaatleri bölüşmenin caiz olduğunu göstermektedir. Bu da, kişilerin bir işte karşılıklı anlaşmaları ve mutabakata varmalarıyla mümkündür. Bu ruhsata göre iki ortak, biri üst katta ve diğeri de alt katta ikamet etmek üzere bir evin ortak menfaatini taksim etmeleri caizdir.

156. «**'Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azabı yakalayıverir.'**» Muazzam gün, o günde meydana gelen hadisenin büyüklüğüne oranla muazzamdır. Bu büyük olay, burada Cebrâil'in çığlık atışıdır.

157. «**Onlar ise deveyi kestiler,**» Rivayete göre Kudar b. Salif adındaki şahıs, deveyi mahallenin dar bir yoluna sürerek bir ok darbesiyle yere düşürmüş, sonra yanına gelerek ona vurmuş ve deve ölmüştür. «**Fakat**» tevbeye yönelmek için değil de azabın inmesinden korkarak deveyi kesmekten dolayı «**pişman da oldular.**» Bu sebeple pişmanlık kendilerine fayda vermez.

158. «Bunun üzerine onları» vadedilen **«azap yakaladı.»** Bu azap, Cebrâil'in çığlığıdır ve hadise Cumartesi günü olmuş ve toptan yokolmuşlardır. **«Doğrusu bunda»**, Semud kavmine inen azapta, azabın inkârdan kaynaklandığına dair **«bir ders vardır; ama çokları»**, Semud kavminin çoğu **«iman etmiş değillerdir.»** Sâlih Peygamber, Hûd Peygamberden yüz yıl sonra gönderilmiş ve iki yüz yirmi yıl yaşamıştır.

159. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» Semud kavminden dilediği intikamı almada **«mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.»**

Dişi deve, Sâlih (a.s.)'in peygamberlik işareti idi. Bu yüzden ona saygı göstermeleri gerekirken onu kesmeleri yüzünden pişmanlığın fayda vermediği anda pişman olmuşlardır.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ (١٦٠) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ
أَلَا تَتَّقُونَ (١٦١) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٦٢) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُونِ
(١٦٣) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ
(١٦٤) أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (١٦٥) وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ
لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (١٦٦)

160. Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla itham etti.

161. Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: "Sakınmaz mısınız?

162. Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

163. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

164. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir.

165-166. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış bir kavimsiniz."

160. **«Lût kavmi de»** Sedûm halkı ve onlara tabi olanlar da **«peygamberleri»** Hz. Lût'u **«yalancılıkla itham etti.»**

161. **«Hani kardeşleri Lût,»** Lût b. Haran **«onlara şöyle demişti:»** Şirk ve isyandan dolayı Allah Teâlâ'nın azabından **«'sakınmaz mısınız?»**

162. **«Bilin ki ben size»** Hak tarafından **«gönderilmiş güvenilir»**liği ile tanınan **«bir elçiyim.»**

163. **«Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.»** Çünkü güvenilen kişinin sözü, itimada şayandır.

164. **«Buna»**, tebliğ etmeye ve öğretmeye **«karşılık sizden hiçbir ücret»**, dünyevî bir karşılık **«istemiyorum.»** Çünkü böyle bir ücret istemek, Allah adına tebliğde bulunan için bir töhmettir. **«Benim mükâfatım»**, sevabım **«ancak âlemlerin Rabbine aittir.»** Dolayısıyla sadece Allah Teâlâ'dan talepte bulunur, O'nun için çalışır ve O'ndan mükâafat ve sevap beklerim.

165-166. **«Rabbinizin sizler»** yararlanmanız **«için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?»** "*Zukrân*" dişinin zıddı yani erkek demek olan zeker kelimesinin çoğuludur. Yani siz, erkeklere yaklaşıyor, onlarla cinsî ilişki kuruyor ve sizden başka kimsenin yapmadığı işi mi yapıyorsunuz?

«Doğrusu siz» bütün kötülüklerde **«sınırı aşmış bir kavimsiniz.'»**

Homoseksüele verilecek ceza ile ilgili olarak mezhep imamları, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanife, homoseksüel, zinada uygulanan hadd cezası ile değil, tazir cezası ile cezalandırılır, demiş; İmam Malik ise işi yapan ve yapılan kişilerin her ikisinin -bekâr olsun, evli olsun- recm edilmelerinin lâzım geldiğini belirtmiştir. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf ile İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise homoseksüelin hükmü zinanın hükmü gibidir.

قَالُوا لَئِنْ
لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ (١٦٧) قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ
مِنَ الْقَالِينَ (١٦٨) رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ (١٦٩) فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ
أَجْمَعِينَ (١٧٠) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (١٧١) ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ
(١٧٢) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (١٧٣) إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٧٤) وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (١٧٥)

167. Onlar şöyle dediler: "Ey Lût! Vazgeçmezsen iyi bil ki, sürülenlerden olacaksın!"

168. Lût: "Doğrusu" dedi, "ben sizin bu işinize çok kızanlardanım.

169. Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapmakta olduklarından kurtar."

170-171. Bunun üzerine onu ve geride kalan yaşlı bir kadın dışında bütün ailesini kurtardık.

172. Sonra diğerlerini helâk ettik.

173. Üzerlerine de yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötü idi!

174. Elbet bunda bir ibret vardır; fakat onların çoğu iman etmiş değillerdir.

175. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

167. «Onlar» tehditle **«şöyle dediler: 'Ey Lût! »** İşimizi kötülemekten ve bizi kınamaktan **«vazgeçmezsen iyi bil ki, sürülenlerden»**, sürgünle ve kentten çıkarılmakla tehdit edilenlerden **«olacaksın!'»**

168. «Lût: 'Doğrusu' dedi, 'ben sizin bu işinize» homoseksüelliğinize **«çok kızanlardanım»**, öfkelenenlerdenim. *"Kâlîn"*, Kaly kökünden gelmektedir. Anlamı şiddetli buğz demektir. Lût Peygamber, belki onlarla birlikte olmayı hoş görmediğini ve kötü muhitlerinden kurtulmayı talep ettiğini ortaya koymak istemiş, bu nedenle kendileriyle tartışmaktan vazgeçmiş ve Allah'a yönelerek şöyle demiştir:

169. «Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapmakta olduklarından» kötü işlerinin uğursuzluğundan ve azabından **«kurtar.'»**

170-171. «Bunun üzerine onu ve geride kalan yaşlı bir kadın» Lût'un hanımı **«dışında bütün ailesini»** azabın inmesine yakın bir zamanda **«kurtardık.»** Lût'un ailesinden istisna edilen hanımı Valihe kâfir idi. Onun da azap içinde kalanlardan olması takdir edilmiştir. Çünkü o, homoseksüellerin yaptığı işe rıza gösteriyordu. Yolda kendisine bir taş isabet etmesi üzerine ölüp gitmiştir.

172. «Sonra diğerlerini» feci şekilde **«helâk ettik.»** Allah, ülkelerini altüst etmiştir.

173. «Üzerlerine», ülkelerinden çıkanların üzerine **«de yağmur»** alışılmamış bir şekilde şiddetli taş yağmuru **«yağdırdık. Uyarılanların»** buna rağmen iman etmeyenlerin **«yağmuru ne kötü idi!»**

174. «Elbet bunda» Lût kavmine yapılan bu şeyde, daha sonrakiler için **«bir ibret vardır;»** O halde onların kötü işlerinden sakınsınlar ki, Lût kavminin başına gelen felâket kendilerinin başına gelmesin. **«Fakat onların çoğu iman etmiş değillerdir.»**

175. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» düşmanlarını perişan etmede **«mutlak galip ve»** dostlarına yardım etmede de **«engin merhamet sahibidir.»**

كَذَّبَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ الْمُرْسَل۪ينَۚ
﴿١٧٦﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٧٧﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٧٨﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٧٩﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿١٨٠﴾ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِر۪ينَۚ
﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَق۪يمِۚ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ
اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَۚ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذ۪ي
خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّل۪ينَۜ ﴿١٨٤﴾

176. Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla itham etti.

177. Hani Şuayb onlara şöyle demişti: "Sakınmaz mısınız?

178. Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

179. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

180. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

181. Ölçeği tam ölçün, eksiltenlerden olmayın.

182. Doğru terazi ile tartın.

183. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

184. Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratandan korkun."

176. «Eyke halkı da peygamberleri» Şuayb'ı **«yalancılıkla itham etti.»** *"Eyke"*, yumuşak ağaç bitiren ormanlık demektir.

177. «Hani Şuayb onlara şöyle demişti:» Allah'ın azabından **«'sakınmaz mısınız?»** Allah Teâlâ âyet-i kerimede "Kardeşleri Şuayb" diye buyurmamıştır. Çünkü o, Şuayb b. Tüveyb b. Medyen b. İbrahim'di.

178. «Bilin ki ben size gönderilmiş» elçiliğine **«güvenilir bir elçiyim.»** Ben sadece durumunuzun iyi olmasını istiyorum.

179. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve» size emrettiğim hususlarda **«bana itaat edin.»** Çünkü benim emrim, haddi zatında Allah'ın emri ve bana itaat ise gerçekte O'na itaattir.

180. «Buna» peygamberliği yerine getirmeye ve tebliğe **«karşılık sizden bir ücret»**, mükâfat **«istemiyorum. Benim mükâfatımı»** amelimin sevabını ve hizmetimin karşılığını **«verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Nitekim O, herkese ve özellikle kendisi tarafından görevlendirilen kişilere lütuf ve ihsanda bulunmaktadır.

181. «Ölçeği tam ölçün,» eksik ölçmek suretiyle insanların hakkını **«eksiltenlerden olmayın.»** "Eksilttim" anlamında "hasertu" ve "ahsertu" denir.

182. Tartılacak şeyleri **«doğru»** düzgün **«terazi ile tartın.»** *"Vezn"*, bir şeyin miktarını bilmektir.

183. «İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde» öldürmek, yağmacılık yapmak, yol kesmek suretiyle **«bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.»**

184. «Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratandan», Allah'tan **«korkun.»**

قَالُوٓا إِنَّمَآ أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ
(١٨٥) وَمَآ أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (١٨٦)
فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَآءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٨٧)

قَالَ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَا تَعۡمَلُونَ ١٨٨ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمۡ عَذَابُ
يَوۡمِ ٱلظُّلَّةِۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٍ ١٨٩ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ
وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ١٩٠ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ١٩١

185. Onlar şöyle dediler: "Sen olsa olsa iyice büyülenmiş birisin.

186. Sen de bizim gibi bir insandan başkası değilsin. Bil ki biz seni ancak yalancılardan sanıyoruz.

187. Şayet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten parçalar düşür."

188. Şuayb: "Rabbim yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir," dedi.

189. Hülâsa, onu yalancı saydılar da, kendilerini o gölge gününün azabı yakalayıverdi. Gerçekten o, muazzam bir günün azabı idi.

190. Doğrusu bunda bir ibret vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

191. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

185. «Onlar şöyle dediler: 'Sen olsa olsa iyice» defalarca **«büyülenmiş birisin.»**

186. «Sen de bizim gibi bir insandan başkası değilsin.» İki âyet arasında *"ve"* anlamında *"vav"* harfi getirilmiştir. Bununla büyülenmenin ve insan olmanın (zanlarınca) peygamberliğe uymadığına ve peygamberi yalancı saymada aşırı tavır takınıldığına işaret edilmiştir. Oysa Semûd kıssasının geçtiği âyette bu "vav" terkedilmiştir. Çünkü o âyette sadece "büyülenme" anlamı kastedilmiştir.

«Bil ki biz seni ancak» peygamberlik davasında **«yalancılardan sanıyoruz.»**

187. **«Şayet»** peygamberlik davasında **«doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten parçalar düşür.'»**

188. **«Şuayb: 'Rabbim yapmakta olduğunuzu»** inkâr ve isyanınızı ve bu sebeple hakettiğiniz azabı **«en iyi bilendir,' dedi.»**

189. **«Hülâsa, onu yalancı saydılar da,»** yani delilin ortada olması ve şüphenin yok olmasından sonra onu yalancı saymaya devam ettiler de, **«kendilerini»** teklif ettikleri ölçüde **«o gölge gününün azabı yakalayıverdi.»** Allah onları aşırı bir sıcaklığa maruz bıraktı. **«Gerçekten o»** gölge gününün azabı, **«muazzam bir günün azabı idi.»** O günün muazzam olması, o günde meydana gelen azabın büyüklüğünden kaynaklanmaktadır.

Rivayete göre Şuayb (a.s.) önce Medyen, daha sonra da Eyke halkına olmak üzere iki ümmete gönderilmiştir. Medyen halkı, korkunç bir ses ve depremle; Eyke halkı ise, gölge gününün azabı ile helâk edilmiştir.

190. **«Doğrusu bunda»** anlatılan Şuayb'ın kavminin kıssasında akıllı kimseler için **«bir ibret vardır; ama çokları»** Eyke halkının çoğu **«iman etmiş değillerdir.»**

191. **«Şüphesiz Rabbin, işte O,»** her şeye gücü yeten **«mutlak galip ve»** mühlet vermekle **«engin merhamet sahibidir.»**

Bu kısım, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmek ve Kureyşten kendisini yalancılıkla itham edeni tehdit etmek üzere dile getirilen yedi kıssanın sonuncusudur. Yani zikredilen yedi kıssanın yer aldığı Kur'an, Allah Teâlâ tarafından indirilmiştir. Nitekim bu tür kıssalardan haber vermek ancak vahiy yoluyla mümkündür.

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾
عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ

لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنِي
إِسْرَٓائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾

192. Gerçekten o, âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir.

193-195. Onu Rûhu'l-Emin, uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.

196. O, daha öncekilerin kitaplarında da vardır.

197. İsrailoğullarının bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?

198-199. Biz onu Arapça bilmeyenlerin birine indirseydik de bunu onlara o okusaydı yine de ona iman etmezlerdi.

192. «**Gerçekten o**» ki buradaki zamir (bizzat zikredilmemiş olsada) bilindiğinden dolayı Kur'an'a yöneliktir. «**Âlemlerin Rabbinin indirmesidir.**» Mânâ şöyledir: Bahsi geçen dokuz kıssanın yer aldığı Kur'an Allah Teâlâ tarafından indirilmiştir. Çünkü bu gibi kıssaları bildirmek ancak vahiy yoluyla mümkün olabilir.

193-195. «**Onu Rûhu'l-Emin,**» Cebrâil «**uyarıcılardan**» azaba sebep olan fiil ve davranışlardan dolayı korkutanlardan «**olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.**» Kuşkusuz Cebrâil, vahiy konusunda güvenilirdir. Cebrâil, marifet ve itaat nuru ile mükellef olanların kalplerine canlılık vermesinden ve cisminin lâtif ve ruhanî olmasından "*Ruh*" diye de adlandırılmıştır. "*Lisân*" dil anlamındadır. Çünkü dil, konuşma vasıtasıdır. Yani onların herhangi bir özrü kalmaması için Kur'an'ı, manası açık, Arap diliyle indirmiştir.

196. «**O,**» Kur'an konusu «**daha öncekilerin kitaplarında da vardır.**»

Yani Allah Teâlâ, öncekilere ait kitaplarda Kur'an'dan ve onu, ahir zamanda gönderilecek olan peygambere indireceğini haber vermiştir.

197. «İsrailoğullarının bilginlerinin onu bilmesi, onlar» Kureyş müşrikleri **«için bir delil değil midir?»** Yani Abdullah b. Selâm gibi Benî İsrail âlimlerinin, kitaplarında geçen özellikleriyle Kur'an'ı bilmeleri onun, âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğine dair onlar için bir delil değil midir, onlar bundan habersiz midirler?

Rivayete göre Mekke halkı bir heyeti Muhammed (s.a.v.)'e ve onun gönderilmesi hakkında bilgi almak üzere Medine Yahudilerine göndermişlerdir. Yahudiler bu heyete: "Bu dönem, onun peygamberlik dönemidir, gerçekten biz Tevrat'ta onun nitelik ve özelliklerini görüyoruz," demişlerdir.

198-199. «Biz onu» Kur'an'ı eşsiz ifadesiyle **«Arapça bilmeyenlerin»**, konuşmayanların **«birine indirseydik de bunu onlara o»** çok düzgün bir şekilde **«okusaydı»** aşırı inatçı ve kibirli olmalarından dolayı bizzat Kur'an'ın kendisi mûcize olması yanında okunuşu da mûcize olmasına rağmen **«yine de ona iman etmezlerdi.»**

كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ
(٢٠٠) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ (٢٠١) فَيَأْتِيَهُمْ
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٢٠٢) فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ (٢٠٣)
اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (٢٠٤) اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ (٢٠٥)
ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ (٢٠٦) مَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا

يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾
ذِكْرَى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

200. Böylece onu günahkârların kalplerine soktuk.

201. Acıklı azabı görmeden yine de ona iman etmezler.

202. İşte bu onlara, kendileri farkında olmadan ansızın geliverecektir.

203. O zaman şöyle diyeceklerdir: "Bize mühlet verilir mi acaba?"

204. Hâlâ Bizim azabımızı mı acele istiyorlar?

205-206. Ne dersin! Eğer Biz onları yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak, sonra kendilerine vadedilen (azap) gelse!

207. Edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.

208-209. Biz hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere uyarıcıları olmaksızın yok etmemişizdir. Biz zalim değiliz.

200. **«Böylece onu»** Kur'an'ı **«günahkârların»** Kureyş müşriklerinin **«kalplerine soktuk.»** Onlar da onun anlamını ve mûcize olduğunu anladılar.

201. İmanın fayda vermediği bir zamanda imana yönlendirecek **«acıklı azabı görmeden yine de ona iman etmezler.»**

202. **«İşte bu»** azap daha önce yapılan bir uyarı olmadan **«onlara,»** gelişinden **«kendileri farkında olmadan ansızın geliverecektir.»** Bu da insan için en zor ve en kötü bir şeydir.

203. **«O zaman»** iman etme fırsatını kaçırmalarından dolayı pişmanlık duyarak ve kendilerine mühlet verileceğini umarak **«şöyle diyeceklerdir:**

'**Bize» iman etmemiz ve tasdik etmemiz için «mühlet verilir mi acaba?'»** Allah Rasûlü, müşrikleri azapla tehdit ettiği zaman şöyle demişlerdir: "Ne zamana kadar bizi azapla korkutacaksın? Bu azap ne zaman? Bunun üzerine şu âyet inmiştir:

204. «Hâlâ Bizim azabımızı mı acele istiyorlar?» Nitekim onlar, bazen "Gökten üzerimize taş yağdır.", bazen de "Bizi korkuttuğun azabı getir." diyorlar. "Böylece onlar azabımızı acele mi istiyorlar?"

205-206. «Ne dersin! Eğer Biz onları» Kureyş müşriklerini helâk etmeden iyi bir yaşantı ile dünyada **«yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak, sonra kendilerine vadedilen»** azap **«gelse!»**

Görmek, bir şeyi haber vermede en güçlü ve en yaygın kaynak olunca "*Eraeyte*" lâfzı, "bana bildir, haber ver" demek olan "*Ahbirnî*" anlamında kullanılışı yaygınlaşmıştır. Buna göre âyetteki "*Eraeyte*" aslında "bana bildir" demektir.

207. «Edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.» Zevk içinde yaşamaları kendilerine hiç fayda sağlar mı?

Rivayete göre Meymûn b. Mehran, tavaf esnasında Hasan Basrî ile karşılaşmış. Zaten onunla görüşmeyi arzu ediyordu. Meymûn, Hasan Basrî'ye hitaben: "Bana biraz öğüt ver," demesine karşılık Hasan Basri ona yukarıdaki âyet-i kerimeyi okudu. Bunun üzerine Meymûn ona: "Bana tam bir öğüt verdin," dedi.

Yine rivayete göre Ömer b. Abdülaziz'in, her sabah makamına geçince hatırlamak ve öğüt almak üzere bu âyeti okuduğu belirtilmiştir.

Öte yandan, Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "En gafil insan, fani hayatına aldanan, geçici arzularına boyun eğen ve alışkanlıklarına meyleden insandır."

Harun Reşid, bir adamı hapsetmiş, adam da gardiyana: "Mü'minlerin emirine söyle! Senin nimetinle geçen hergün, sıkıntımı azaltmaktadır. Emir yakın, buluşma yeri sırat ve hakim ise Allah'tır," demiştir. Bu sözlerin Harun Reşid'e intikal etmesi üzerine bayılmış ve ayılınca adamı serbest bırakmıştır.

208-209. «Biz» helâk edilen **«hiçbir memleketi, öğüt vermek»** ve hatırlatmak **«üzere»** halkı uyaran **«uyarıcıları»** peygamberleri ve ona tabi olan yardımcıları **«olmaksızın yok etmemişizdir. Biz zalim değiliz»** ki, zalim olmayanları helâk edelim.

Âyet-i kerime Allah Teâlâ'nın zulmetmekten uzak olduğunu ve O'ndan böyle bir şeyin meydana çıkmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ (٢١٠)
وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ (٢١١) إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ
(٢١٢) فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ (٢١٣) وَأَنْذِرْ
عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (٢١٤) وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
(٢١٥) فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ (٢١٦) وَتَوَكَّلْ عَلَى
الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (٢١٧) الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ (٢١٨) وَتَقَلُّبَكَ فِي
السَّاجِدِينَ (٢١٩) إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٢٢٠)

210. Onu şeytanlar indirmedi.

211. Bu onlara düşmez; zaten güçleri de yetmez.

212. Şüphesiz onlar, işitmekten uzak tutulmuşlardır.

213. O halde sakın Allah ile beraber başka bir tanrıya kulluk edip yalvarma! Yoksa azaba uğratılandardan olursun.

214. Önce en yakın hısımlarını uyar.

215. Sana uyan mü'minlere kanadını indir.

216. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: "Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak uzağım."

217. Sen O mutlak gâlip ve engin merhamet sahibine güvenip, dayan.

218. O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görür.

219. Secde edenler arasında dolaşmanı da (görür.)

220. Çünkü işiten, bilen O'dur.

210. «**Onu**» Kur'an'ı «**şeytanlar indirmedi.**» Aksine onu Rûhu'l-Emin indirdi.

211. «**Bu**» Kur'an'ı gökten indirmek «**onlara düşmez; zaten güçleri de**» buna asla «**yetmez.**»

212. «**Şüphesiz onlar,**» peygamber gönderildikten sonra meleklerin sözünü «**işitmekten uzak tutulmuşlardır.**» Çünkü onların üzerine kor atılır.

213. «**O halde sakın Allah ile beraber başka bir tanrıya kulluk edip yalvarma!**» Yani Ey Muhammed! Kâfirlerin halini anlayınca Allah'ın yanında başka tanrıya kulluk etme. «**Yoksa azaba uğratılandardan olursun.**» Burada Allah'a eş koşmanın çirkinliği ve kötülüğü dile getirilmekle birlikte, Hz. Peygamber'in azmini harekete geçirmek, samimiyetini artırmasına teşvik etmek ve diğer mükelleflere lütufta bulunmak üzere Allah Rasûlü'ne hitap edilmiştir. Allah'a eş koşması mümkün olmayan birine, eş koşma yasaklandığına göre, diğer insanlara nasıl yasaklanır, düşünün!

214. «**Önce en yakın hısımlarını**» azaptan dolayı «**uyar.**» En yakın hısımlarından maksat, Haşimoğulları ve Abdülmuttalipoğullarıdır. Hz. Peygamber'e en yakın hısım ve akrabalarını uyarmasının emredilmesi, onlarla ilgilenmenin daha önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Rivayete göre bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber Safa tepesine çıkmış, akrabasını kol kol çağırmış ve nihayet toplandıklarında kendilerine hitaben: "*Ben size, şu dağın arkasında düşman süvarisi var, desem bana inanır mısınız?*" demiş, onlar da: "Evet" demişlerdir. Hz. Peygamber: "*O halde ben sizi uyarıyorum, ileride çetin bir azap vardır,*" buyurmuştur.

215. «**Sana uyan mü'minlere kanadını indir.**» Onlara hoş muamele et, kötü durumlarına sabret ve onlarla iyi geçin.

216. «**Şayet**» hısımların «**sana karşı gelirlerse**» itaatten ayrılır ve sana tabi olmazlarsa **«de ki: 'Ben sizin yaptıklarınızdan»** Allah'tan başkasına kulluk etmenizden **«muhakkak uzağım.'»** Yani onlara öğüt ve nasihatle güzel söz söyle. Bunun sonucunda belki onlar, sana itaat etmeye ve davetini kabul etmeye yönelirler.

217. «**Sen**» kendisini dost edineni küçük düşürmeyen, karşı geleni üstün getirmeyen ve düşmanlarını altetmeye gücü yeten **«O mutlak galip ve»** kendisine güvenene merhamet eden o **«engin merhamet sahibine güvenip, dayan.»** Kuşkusuz Allah, düşmanların kötülüğüne karşı yeterlidir.

218. «O ki,» gece namaza **«kalktığın zaman seni görür.»** Yani seni gören Allah'a güvenip dayan. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Farz namazın dışında en faziletli namaz gece namazıdır.*"(2) Hz. Âişe'nin naklettiğine göre Allah Rasûlü, gece namazını terketmiyordu. Hastalandığı veya halsiz olduğu zaman o namazı oturarak kılıyor, bir sancı veya bir ağrı dolayısıyla kılamadığı vakit de gündüz on iki rekât kılıyordu.

219. «Secde edenler arasında dolaşmanı da (görür.)» Yani Allah işin gerçeğini anlamak üzere gece ibadetinde bulunanların durumlarını kontrol etmek için dolaşmanı da görmektedir.

220. «Çünkü», kulların duâlarını ve yakarışlarını **«işiten,»** senin niyetini ve kulların yararını **«bilen O'dur.»**

Bazı müfessirler "*Secde edenler arasında dolaşmanı da görür,*" âyetine "Namaz kılanlara imamlık yaptığın zaman kıyamda durmak, rükû ve secde etmek, oturmak sûretiyle onlar arasındaki tasarrufunu da görür," anlamı vermişlerdir. "*Secde edenler arasında*" demek, "cemaatle namaz kılanlarla birlikte" demektir. Sanki âyetin anlamı şöyledir: "Allah, yalnız başına namaz kıldığın zaman seni gördüğü gibi cemaatle namaz kıldığın zaman da seni görür."

İbn Abbas (r.a.)'dan gelen rivayete göre Şuarâ sûresinin bu 219. âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Âdem, Nuh, İbrahim ve ondan sonraki peygamberlerin sulbünden olmak üzere senin, bir peygamberin sulbünden diğer peygamberin sulbüne intikal ede ede nihayet annen seni doğurmasıyla nasıl bir nebî olarak çıktığını görendir." Ataları arasında peygamber olmayanların

---

2- Hadisi Müslim ve Sünen sahipleri "*Farz namazın dışında en faziletli namaz gece namazı ve Ramazan ayı dışında en faziletli oruç Muharrem ayının orucudur.*" lâfızlarıyla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/211.

bulunması buna ters düşmez. Çünkü sözkonusu ifadede, soyunda peygamberlerin olması kasdedilmiştir.

هَلْ اُنَبِّئُكُمْ

عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ (٢٢١) تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ (٢٢٢)
يُلْقُونَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ (٢٢٣) وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ
الْغَاوُونَ (٢٢٤) اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ (٢٢٥) وَاَنَّهُمْ
يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ (٢٢٦) اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا
وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ (٢٢٧)

221. Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?

222. Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkese inerler.

223. Bunlar, (şeytanlara) kulak verirler ve onların çoğu yalancıdır.

224. Şâirlere (gelince), onlara da azgınlar uyarlar.

225-226. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi?

227. Ancak iman edip iyi ameller yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar hâriç. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.

221. «Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?» Bu hitap Mekke kâfirlerinedir. Nitekim onlar: "Şeytanlar Muhammed'e inip durmaktadır," diyorlardı. Allah Teâlâ 210 uncu âyette şeytanların Kur'an'ı indirmelerinin mümkün olmadığını beyan ettikten sonra burada Hz. Peygamber'e de inmelerinin gerçekle ilgisinin bulunmadığını açıklayarak onlara şöyle cevap vermiştir:

222. «Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkese inerler.» Yani şeytanlar, Müseyleme ve Tuleyha gibi kâhinlerden ve peygamberlik iddiasında bulunanlardan iftira ve büyük günaha düşkün olan kimselere inerler. Çünkü onlar da şeytanlardan sayılırlar ve aralarında yalan, iftira ve saptırma gibi ortak noktalar vardır. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.), bu tür vasıflardan uzaktır, dolayısıyla şeytanların ona inmesi düşünülemez.

223. «Bunlar,» iftiraya düşkün olanlar **«(şeytanlara) kulak verirler»** de onlardan asılsız şeyler öğrenirler ve buna bâtıl düşüncelerine göre birtakım hurafeler eklerler.

«Ve onların» iftiraya düşkün olanların **«çoğu»** sözlerinde **«yalancıdır.»** Oysa Muhammed böyle değildir. Çünkü o, bildirdiği bütün gayb haberlerinde doğru söylemektedir. Çoğu anlamındaki "*ekser*" kelimesi burada "hepsi" anlamındadır.

224. «Şâirlere (gelince), onlara da azgınlar uyarlar.» Yani ne Kur'an şiirdir, ne de Muhammed (s.a.v.) şairdir. Şairlere şaşkınlar ve düşük kimseler uyarlar. Oysa, Muhammed'e tabi olanlar böyle değildir. Aksine onlar, olgun ve tercihe şayan kimselerdir.

Kâfir şairler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı hicvediyorlar, İslâmiyeti ayıplıyorlardı ve bazı ahmak kimseler de onlara uyuyordu. Bu ahmaklar, ezberledikleri hicivleri, toplantılarda söyleyip gülüyorlardı.

İbnu'l-Hatip *Ravza* isimli eserinde şöyle demiştir: "Şairlerden bir grup halifeye gitmiş, asalağın biri de onların peşine düşmüştü. Halifenin huzuruna girdiklerinde herkes tek tek şiirlerini okuyarak ödüllerini almışlar, fakat asalak adam şaşırıp kalmış, kendisine: "Şiirini oku," denince şöyle demiştir: "Şair değilim. Ben ancak Allah Teâlâ'nın: *"Şairler (e gelince) onlara da azgınlar uyarlar."* (Şuarâ: 224) buyurduğu gibi şaşkın bir adamım. Halife buna çok gülmüş ve kendisine ikramda bulunulmasını emretmiştir.

Bazı müfessirlere göre göre de âyetin mânâsı: "Şâirler onlara uyarlar ve şairlerden hak yoldan sapanlar onlar gibi olurlar. Şâirlerin doğru yolda olanları ise onlar gibi olmaz."

225-226. «**Onların**» övme, yerme, hicvetme, yalan ve müstehçen şeyler söyleme, kınama, kıskanma ve şiirle ilgili kötü ahlâk türlerinden ibaret «**her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını...**» Yani onlar, kafalarına göre hareket ediyor, belli bir yol izlemiyor, dedikodu, vehm, hayal, azgınlık ve sapıklık vadilerinde şaşkın şaşkın dolaşıyorlar.

"*Vadi*" söz sanatlarıyla ilgili bir ifadedir. Şairlerin bu vadide şaşkın şaşkın dolaşmaları, bilmeden gelişigüzel, boş ve anlamsız söz söylemeleri, övme ve yermede aşırı gitmeleri demektir.

«**Ve gerçekte yapmadıkları şeyleri**» şiirlerinde «**söylediklerini görmedin mi?**» Nitekim şairler, cimrilikten nefret ettiriyorlar, kendileri cimrilikte devam ediyorlar ve insanları en küçük bir kusurdan dolayı kınıyorlar.

227. «**Ancak iman edip iyi ameller yapanlar**», gerçek mü'min şairler «**Allah'ı çok çok ananlar...**» Mü'min şairlerin şiirlerinin çoğu tevhid, Allah'a övgü, O'na itaate teşvik, hikmet, öğüt, dünyaya önem vermeme ve âhirete teşvik konusundadır «**ve**» hicivle «**haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar hariç.**» Yani kâfirler hicvetmeye başlayınca Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik ve Abdullah b. Revaha gibi Müslüman şairler de kendilerini savunmak gayesiyle hicivle karşılık vermişlerdir. Aynı zamanda onlar Hz. Peygamber'i savunuyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber, Hassan b. Sabit için mescid içinde bir minber koyuyor, Hassan bu minbere çıkarak Rasûlüllah'ı hicvedenleri hicvediyordu.

Ka'b b. Malik'in rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Onları hicvet. Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, hiciv onlara oktan daha etkilidir.*"

Kevâşî'de müellif şöyle demiştir: "Kuşkusuz şiir, sözden ibarettir. Güzeli güzel, kötüsü ise kötüdür. Eğer şiir dinî konuda olur, ya da cihad, ibadet, sıla-ı rahim gibi güzel ahlâka teşvik eder, veya gerçeğe uygun olarak Hz. Peygamber ve iyi kimseleri övmeye yönelik olursa o şiirin bir sakıncası yoktur."

Müctehidler, şiirin mübah olduğuna, yalan ve kötü ifadelerin yer aldığı şiirin ise hoş görülmediğine dair görüş beyan etmişlerdir. Şayet şiir, şairi Allah'ı anmaktan ve Kur'an okumaktan alıkoyar ve o derece meşgul ederse tasyıp edilmez. Şiir, peygamberlere uygun düşen bir şey olmadığından Hz. Peygamber şiir kasdıyle şiir söylememiş, ancak, herhangi bir kasıt olmadan şiir söylediği olmuştur.

«Haksızlık edenler, hangi dönüşe (akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.» Yani kötü bir şekilde döndürülecekler ve fena bir halde dönmüş olacaklardır. Çünkü onların varacağı yer cehennemdir.

Rivayete göre Hz. Ebû Bekir, yaşamaktan ümidini kesince Hz. Osman'dan vasiyetini yazmasını istemiştir. Vasiyette şu husus kaydedilmiştir: "Bu, kâfirin bile iman etmek zorunda kaldığı bir halde iken İbn Ebî Kuhafe'nin mü'minlere vasiyetidir." Hz. Ebû Bekir bir ara kendinden geçmiş ve ayılınca şöyle demiştir: "Ben, Ömer İbnü'l-Hattab'ın size halife olmasını öneriyorum. Eğer âdil olursa -ki, benim onun hakkındaki kanaatim budur- yok eğer âdil olmazsa, *"... Haksızlık edenler, hangi akıbete döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."*

Allah'ın yardımıyla Şuarâ Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

NEML SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 93 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰسٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ① هُدًى وَبُشْرٰى
لِلْمُؤْمِنِينَ ② اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ③ اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ
اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ④ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُٓوءُ الْعَذَابِ
وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ⑤ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ
حَكِيمٍ عَلِيمٍ ⑥

1. Tâ. Sîn. Bunlar Kur'an'ın ve apaçık kitabın âyetleridir.

2-3. (O), namaz kılan, zekât veren ve âhirete de kesin olarak iman eden mü'minler için bir hidayet rehberi ve müjdedir.

4. Şüphesiz Biz, âhirete inanmayanların işlerini kendilerine

süslü gösterdik de o yüzden bocalar dururlar.

5. İşte bunlar, kendileri için kötü bir azap bulunan kimselerdir, âhirette en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.

6. Şüphesiz ki bu Kur'ân, sana hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından verilmektedir.

1. «Tâ. Sîn.» Bu sûre, "Tâ sîn" diye adlandırılmıştır. **«Bunlar»**, şanı yüce olan bu sûre, ulu olduğu bilinen **«Kur'an'ın ve apaçık»** icâzı ve sağlamlığı açık olan **«kitabın âyetleridir.»** Âyette kitâbın *"mübîn"* olduğu belirtilmiştir. Bunun iki anlamı vardır. Birincisi "apaçık", ikincisi ise "açıklayan". Buna göre mânâ: "Kitabın içindeki hikmet ve hükümleri açıklayan" şeklinde olur.

2-3. «(O), namaz kılan, zekât veren» rükünlerine ve şartlarına riayet ederek namazlarını eda eden; zekâtı hakedenlere veren **«ve âhirete de kesin olarak iman eden»**, onun meydana geleceğini tasdik edip yakınen bilen **«mü'minler için bir hidayet rehberi ve müjdedir.»** Yani, onları doğru yola ileten ve müjdeleyendir. Zaten namaz kılan, oruç tutan kimseler doğru yolda olduklarına göre bunların doğru yola iletilmesinin anlamı, o yoldaki kararlılıklarını artırmak demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"... İman edenlere gelince (bu sûre) onların imanlarını artırır..."* (Tevbe: 124) Onlar için bunun müjdeleyici olmasına gelince, bu durum ise açıktır. Çünkü Kur'ân âyetleri onlara Allah'ın rahmetini ve hoşnutluğunu müjdelemektedir.

4. «Şüphesiz Biz, âhirete inanmayanların» öldükten sonra yeniden diriltilmeyi tasdik etmeyenlerin kötü **«işlerini kendilerine süslü gösterdik de...»** Yani Biz, onların kötü amellerini, insan tabiatının hoşlanacağı ve nefsin zevk duyacağı bir şekle getirdik. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Cehennem, cazip ve hoşgelen şeylerle kuşatılmıştır."* **«O yüzden bocalar»**, şaşırır **«dururlar.»** *"Ameh"* şaşkınlıktan dolayı bir işte tereddüt etmekdir.

5. «İşte bunlar,» küfür ve şaşkınlıkla nitelenenler, dünyada Bedir Savaşı'nda olduğu gibi öldürülmek ve esir edilmek sûretiyle **«kendileri için kötü bir azap bulunan kimselerdir.»** Sapıklığı hidayete tercih etmelerinden dolayı **«âhirette»** insanlar içinden **«en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.»** Bu nedenle onlar, cenneti ve cennet nimetlerini kaybetmişlerdir. *"Sû' (kötü)"*, insanı üzen ve kedere boğan her şeye denir.

6. Ey Muhammed! **«Şüphesiz ki bu Kur'ân, sana hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından»** inkârcıların iddia ettiği gibi kendinden değil, Cebrâil vasıtasıyle okunmak ve telkin edilmek sûretiyle **«verilmektedir.»** Bir kimse, bir şeyi birinin telâffuzundan ve ağzından bellediği zaman "telakkal-Kelâme min fulân" denir.

Allah Teâlâ, her şeyi bilme vasfına sahip olarak bazı bilgiler vermek üzere şöyle buyurdu:

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ
مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ⑦
فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ⑧ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑨
وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ
يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ⑩ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ
ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ⑪ وَأَدْخِلْ يَدَكَ
فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ
قَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ⑫ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا

مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ
ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

7. Hani Musa, ailesine şöyle demişti: "Gerçekten ben bir ateş gördüm. Size oradan bir haber getireceğim, yahut bir ateş koru getireyim, umarım ki ısınırsınız?"

8. Oraya geldiğinde şöyle seslenilmişti: "Ateşin bulunduğu yerde olan ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!

9. Ey Musa! İyi bil ki, Ben, mutlak gâlip ve hikmet sahibi olan Allah'ım!

10. Asânı at!" Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Dendi ki:) "Ey Musa! Korkma; çünkü Benim huzurumda peygamberler korkmaz.

11. Ancak, kim haksızlık eder, sonra yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirirse, bilsin ki Ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim.

12. Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git). Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır."

13. Âyetlerimiz onların gözleri önüne serilince: "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.

14. Kalpleri de bunlara tam bir kanaat getirdiği halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!

7. «Hani Musa, ailesine şöyle demişti:» Yani, ey Muhammed! Musa'nın, Tur vadisinde ailesine söylediği sözler var ya, işte o ânı kavmine hatırlat. Nitekim Musa, Medyen'de Şuayb'ın yanında on yıl kaldı, sonra hanımı

Şuayb'ın kızı ile Mısır'a hareket etti. Karanlık ve çok soğuk bir gecede yolunu kaybetti. Bu esnada hanımına doğum sancıları geldi. Derken Tur tarafından Musa'ya bir ateş gözüktü. Bunun üzerine Musa hanımına, "Burada kalın" dedi. **«'Gerçekten ben bir ateş gördüm.»**

Mukatil şöyle demiştir: "Buradaki ateş nur demektir ki, bu da Allah Teâlâ'nın nurundun ibarettir."

Gidip **«Size oradan»** yolla ilgili, yolun nerede kaldığına dair **«bir haber getireceğim, yahut»** orada bana yolu gösterecek birini bulamazsam o kocaman ateşten **«bir ateş koru»** alıp **«getireyim, umarım ki ısınırsınız.'»** Sıcaklığı ile soğuğu giderirsiniz. Âyette geçen *"şihab"* yanmakta olan ateşten yükselen alev, şu'le demektir. *"Kabes"* ise kor demektir.

8. **«Oraya»** ağaca **«geldiğinde»** Tur tarafından kendisine **«şöyle seslenilmişti: 'Ateşin bulunduğu yerde olan...»** O yer, Allah Teâlâ'nın şu ifadesinde belirtilen mübarek bir yerdir: *"... O mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından kendisine şöyle seslenildi..."* (Kasas: 30) **«ve»** bereketli olan Şam topraklan içinde yer alan bu yerin **«çevresindekiler mübarek kılınmıştır!»** Çünkü orası, peygamberlerin gönderildiği ve özellikle Musa'nın Allah'la konuştuğu bir yerdir.

Bazı müfessirler âyetteki, *"bûrik-mübarek kılınmıştır"* ifadesini "duâya" yorumlamışlardır; bir kısmı ise, ateşin çevresindekilerin melekler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre ortaya çıkan nur, hem o yeri hem de o nur içinde bulunan melekleri mübarek kılmıştır.

«Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden» sözü edilen işin fevkalâdeliğinden dolayı hayrete düşürmesi sebebiyle **«münezzehtir!»**

9. **«Ey Musa! İyi bil ki, Ben, mutlak galip ve hikmet sahibi olan»** güçlü, şüpheleri gidermeye muktedir ve yaptığını hikmetle eksiksiz bir plâna göre yapan **«Allah'ım!»**

10. **«Asânı at!'»** Yani, ateşin çevresindekiler mübarek kılınmıştır ve âsânı at diye seslenilmişti.

*"et-Te'vîlatü'n-Necmiyye"*de şu hususa işaret edilmiştir: "Hakk'ın duyurusunu işiten ve O'nun cemalinin nurlarını müşahade eden, Allah'tan başka dayandığı her şeyi zihninden atar ve sadece Allah'ın lütfuna ve keremine dayanır."

«Musa (asâyı atıp) onu» hafif ve hızlı **«yılan gibi deprenir»**, çok çabuk hareket ettiğini **«görünce»** ki, Allah o büyük yılanı, hızlı hareket ve çeviklikte hafif ve sür'atli yılana benzetmiştir. Musa **«dönüp arkasına bakmadan»** geriye dönmeden **«kaçtı.»** Musa, bu işten bizzat kendisinin helâk edilmesinin kastedildiğini zannederek korkuya kapılmıştır.

Ona **«(dendi ki): 'Ey Musa!»** Bana güvenerek Benden başka birinden, ya da hiçbir şekilde **«korkma; çünkü Benim huzurumda peygamberler korkmaz.»** Kuşkusuz bu ifade, peygamberlerden her halükârda korkunun kaldırıldığını vurgulamaktadır. Çünkü onlar, tamamen Allah'ın buyruklarıyla meşgul olmaktadırlar. Dolayısıyle herhangi birinden korkmak hatırlarına gelmez.

11. «Ancak, kim» günah işlemek sûretiyle kendine **«haksızlık eder, sonra yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirir»** yani, günah işledikten sonra tevbe eder **«se, bilsin ki Ben»** tevbe edenleri **«çok bağışlayıcıyım,»** onlara **«çok merhamet edenim.»**

Âlimler, peygamberlerin günah işleyip işlememeleri konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Nitekim Fahreddin er-Razî şöyle demiştir: "Tercih ettiğimiz görüşe göre peygamberlerin, peygamberlikleri döneminde -küçük olsun büyük olsun- günah işlemiş olmaları söz konusu değildir. Onların, daha iyi olan bir şeyi terkedip iyi olanı yapmaları bizim küçük bir günahımız hükmündedir. Çünkü iyi kulların iyilikleri, has kulların kötülükleri mesabesindedir.

Bil ki, has kulların kötülükleri diğer insanların kötülükleri gibi tabiî arzu ve istekten kaynaklanmaz. Has kulların günahları ancak, yorum farkından doğan hata sonucu meydana gelir. Bunun izahı şöyledir: Allah Teâlâ, marifet sahibi birini muhalefete düşürmek istediği zaman ona yoruma girişmeyi süslü göstermek sûretiyle muhalefete düşmesine imkân verir. Çünkü marifet sahibi olan, yorum yapmaksızın, muhalefete düşmekten korkar. Ancak Allah Teâlâ, süslü gösterilmesinden, ya da yorumu sayesinde muhalefet durumuna düşene, kendisini bu duruma düşüren yorumun yanlışlığını gösterir. Nitekim Hz. Âdem de böyle bir duruma düşmüş ve yoruma girişmesinden dolayı günaha sürüklenen olmuştur. İşte böyle bir durumda marifet sahibi kendi aleyhine isyana hükmeder. Oysa, yorum şüphesinden dolayı bu duruma düşmeden önce günahkâr değildi.

12. «Elini koynuna sok;» Hz. Musa'nın, kol ve düğmeleri bulunmayan yünden bir cübbesi vardı ve mübarek eli de açıkta idi. Allah Teâlâ, gömlek yerine giydiği cübbesinin içine elini sokmasını emretti. «**Kusursuz**» alaca hastalığı ve benzeri bir illet olmadan «**bembeyaz**» parlak ve güneş ışınları gibi ışınları olacak şekilde «**çıkacaktır.**» Yani, elini koynuna sokarsan bu özelliklerde çıkacaktır. «**Dokuz mucize ile**» ki, önceki âyette geçen asâ ve bu âyette belirtilen el de bunlara dahildir. Böylece dokuz mucize etmektedir. (1) «**Firavun ve kavmine**» Mısır halkına «**(git.) Çünkü onlar yoldan çıkmış**» küfür ve düşmanlığa meyletmiş «**bir kavim olmuşlardır.'**»

13. «**Âyetlerimiz**» Musa'nın getirmiş olduğu dokuz mûcize «**onların gözleri önüne serilince:**» Eli parlak bir halde ortaya çıkınca: «**'Bu, apaçık bir sihirdir'**» sihirli olduğu açıktır «**dediler.**»

14. «**Kalpleri**» ve gönülleri «**de bunlara**» sihir olmayıp Allah katından olduğuna «**tam bir kanaat getirdiği**», yakînen bildiği «**halde...**»

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Kalpleri, bu mûcizelerin doğruluğunu kabul etmiştir. Çünkü onlar, her mûcizeyi gördükçe Musa'dan imdat dileyerek kendisinden onu kaldırmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine Musa da o mûcizeyi kaldırmıştır. Böylece onun, Allah'tan olduğu kendilerince de kanıtlanmış oldu."

Nefsanî «**zûlüm ve**» şeytanî «**kibirlerinden ötürü onları**», ilâhi âyetler olduklarını «**bile bile**» dilleriyle «**inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!**» Bu son da, onları dünyada suda boğmak ve âhirette yakmaktan ibarettir. *"Cuhûd"* sırf inattan dolayı bile bile bir şeyi inkâr etmektir.

Âyet-i kerimede, Kureyş kâfirleri için bir temsil söz konusudur. Çünkü onlar da bozguncu ve kibirli idiler. Firavun'u helâk etmeye gücü yeten Allah, kuşkusuz onun gibi olanı helâk etmeye de gücü yeter. Buna göre akıllı insan, başkasının durumundan ibret alması, zulüm ve böbürlenmek gibi helâke götüren vasıtaları terketmesi gerekir.

1- Dokuz mûcize: Âsâ, beyaz el, Sina Dağı, tûfan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan ve denizin yarılmasıdır. Bkz. A'raf, 7/107,108,133. âyetler ile diğer ilgili âyeler. (Mütercim).

وَلَقَدْ

اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًاۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي فَضَّلَنَا عَلٰى كَث۪يرٍ
مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِن۪ينَ (١٥) وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُو۫ت۪ينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۜ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ
الْمُب۪ينُ (١٦) وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ (١٧) حَتّٰىٓ اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ
ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۙ وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ (١٨) فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْن۪ٓي اَنْ
اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ
صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْن۪ي بِرَحْمَتِكَ ف۪ي عِبَادِكَ الصَّالِح۪ينَ (١٩)

15. Andolsun ki Biz, Davûd'a ve Süleyman'a ilim vermişizdir. Onlar: "Bizi, mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun" dediler.

16. Süleyman Davûd'a vâris oldu ve dedi ki: "Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur."

17. Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları Süleyman'ın hizmetine toplandı; hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevkediliyordu.

18. Nihayet karınca vâdisine geldikleri zaman, bir karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezmesin!" dedi.

19. (Süleyman) onun sözüne gülümseyerek dedi ki: "Ey Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın iyi iş yapmamı gönlüme getir. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy."

15. «Andolsun ki Biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim vermişizdir.» Yani, onların her birine uygun dinî ilimler ve hükümlerden başka zırh yapımı, dağların tesbih etmesi, kuşlar ve hayvanların dilleriyle ilgili birtakım bilgiler verdik.

Şüphesiz Allah Teâlâ, yedi kişiye yedi şey öğretmiştir: Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini öğretmiş ve bu durum , Âdem'e secde edilmesine vesile olmuş; Hızır'a feraset ilmini öğretmiş, bunun neticesinde Hz. Musa ve Yuşa gibiler kendisine talebe olmuş; Hz. Yusuf'a rüya tabir edilmesi öğretilmiş ve bunun sonucunda ailesini ve ülkesini bulmuş; Hz. Davud'a zırh yapması öğretilmiş ve bu durum onun, liderliğe ve üstünlüğe ermesine vesile olmuştur. Öte yandan, Hz. Süleyman'a kuş dili öğretilmiş, bunun neticesinde Belkıs'ı bulmuş; Hz. İsâ'ya kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiş ve bu durum, kötülükle ilgili töhmetin kendisinden uzak olmasına vasıta olmuştur. Nihayet Hz. Muhammed (s.a.v.)'e şeriatı ve tevhidi öğretmiş ve bunun sonucunda o şefaat hakkını elde etmiştir.

«Onlar:» Her biri, kendisine verilen ilimden dolayı şükrederek: **«'Bizi, mü'min kullarının birçoğundan»** bize ilim vermesiyle **«üstün kılan Allah'a hamdolsun' dediler.»** Bu ifade, ilmin üstünlüğünü ve ilim ehlinin şerefini en açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle Hz. Davûd ve Hz. Süleyman Peygamberler, kendilerine verildiği halde başkalarına verilmeyen mülkü dikkate almaksızın ilimden dolayı şükrederek ilmi, üstünlüğün temeli saymışlardır. Söz konusu ifade aynı zamanda âlimleri, Allah'ın kendilerine lütfundan ihsan ettiği şeylerden dolayı O'na hamdetmelerine ve alçak gönüllü olmalarına teşvik etmektedir.

"Fethu'l-Mevsilî" şöyle demiştir: "Hastadan yiyecek, içecek ve ilâç alıkonduğu zaman o hasta ölmez mi? İşte kalp de ilim, düşünce ve hikmetten soyutlandığı zaman ölür."

16. «Süleyman Davûd'a vâris oldu.» Yani, babasının ölümü ile birlikte ilim, peygamberlik ve saltanat, diğer çocuklara değil de ona intikal etti. Bu sayılanlar, mecazî olarak miras diye adlandırılmıştır. Çünkü gerçek miras mal için söz konusudur. Oysa peygamberler, ancak insanın iç dünyası ile ilgili olgunluklara vâris olurlar. Onların nazarında malın ise hiçbir değeri yoktur.

«Ve» övünmek, kibirlenmekten dolayı değil, sadece Allah Teâlâ'nın nimetini ilân ederek ki, Allah şöyle buyurmuştur: *"Rabbinin nimetine gelince, onu dile getir."* (Duhâ: 11) **«dedi ki: 'Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi.»** Âyette, "Bana" yerine *"Bize"* diye belirtilmesi, siyaset gereği kralların âdetini gözetmekten kaynaklanmaktadır. *"Mantık:"* Gönülde bulunan bir şeyi ifade etmek için kullanılan sözleri söylemektir. Aynı zamanda ağızdan çıkarılan sesler için de genelde "mantık" diye tabir edilir. Bu nedenle güvercin ses çıkardığı zaman, "Natakati'l-hamâme" denir. *"Tayr"* ise, kanatlı olup havada uçan her şeye ad olan "tâir" kelimesinin çoğuludur.

Hz. Süleyman, karınca kıssasında geleceği gibi kuşlardan başka diğer canlıların da dilinden anlıyordu. Âyet-i Kerîmede, kuşların diğerlerine oranla üstün olmaları nedeniyle sadece kuş dili ifade edilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Bize her kuşun, öttüğü zaman ne söylemek istediği öğretildi."

Hikâye edildiğine göre Hz. Süleyman, ağaçta şakırdayıp başını ve kuyruğunu hareket ettiren bir bülbüle rast gelmiş ve yanındakilere hitaben: "Onun ne söylediğini biliyor musunuz?" diye sormuş. Onlar: "Allah bilir" deyince, Hz. Süleyman: "Diyor ki: Yarım hurma yediğim zaman dünya ne olursa olsun, isterse yok olsun, benim için mühim değil," demiştir.

Üveyik kuşu öttüğü zaman Hz. Süleyman onun: "Keşke yaratılanlar yaratılmasalardı" dediğini bildirmiştir. Herhalde bu ötüşü, bir sıkıntıya katlanmasından ve kalbinin üzüntü duymasından olsa gerektir. Tavus kuşu ötünce yine Hz. Süleyman: "O, ne ekersen onu biçersin diyor" demiştir. Hüdhüd öttüğü zaman o: "Ey günahkârlar! Allah'tan bağışlanmanızı talep ediniz"; kırlangıç öttüğü zaman da: "Hayır yapın ki karşılığını bulasınız" diyorlar demiştir. Nitekim kırlangıç, insanların bulunduğu yere ulaşmak ve onlara yakın yere varmak için uzun mesafeleri kateder. Aynı zamanda Süleyman (a.s.), güvercin ses çıkardığı zaman, onun çokca: "Ey yüce Rabbim! Sen münezzehsin" diye söylediğini bildirmiştir. Horoz, meleği gördüğü zaman öter; eşek de şeytanı görmesi anında anırır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kartal şöyle der: Ey insan! Dilediğin şekilde yaşa, sonun ölümdür."*

«**Ve bize her şeyden verildi.**» Burada, kendisine pekçok şeyin verildiğini kastetmiştir. Nitekim şöyle denmektedir: "Herkes falancaya yöneliyor ve o her şeyi biliyor" sözünden, o kişiye yönelenlerin çokluğu ve ilminin zenginliği kastedilmektedir. Âyet-i kerimede belirtilmek istenen, Hükümranlık, peygamberlik, kitap, rüzgâr, cin ve şeytanların Hz. Süleyman'ın emrine verilmesi, kuş ve hayvanların dilinden anlaması ve çeşitli hayırlardır.

«**Doğrusu bu**» kaydedilen öğretme ve verme işi «**apaçık**», kimseye gizli kalmayan «**bir lütuftur'.**» Allah Teâlâ'nın bir ihsanıdır.

"el-Vesît" isimli tefsirde şöyle denmektedir: "Hz. Süleyman, şükür ve hamdetmeyi dile getirerek: 'Bu, başkalarına verilenin üstünde açık bir ikramdır' demiştir." Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Ben insanlığın efendisiyim, övünmek yoktur."* Yani, bu sözü şükretmek için söylüyorum, övünmek için değildir.

İfade edildiğine göre Hz. Süleyman'a, Hz. Davud (a.s.)'a verilenler verilmiş, buna ilâveten de cin ve rüzgârlar emrine amade kılınmış ve kendisine kuş dilinden anlama kabiliyeti verilmiştir. Bu nedenle o dönemde, insanların yararlanabilecekleri fevkalâde teknik âletler yapılmıştır.

17. «**Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan**» ki her cins yaratık kendi başına bir ordudur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilemez..."* (Müddessir : 31) «**Müteşekkil orduları Süleyman'ın hizmetine toplandı;**» *"Haşr"* topluluğu yerinden çıkarmaktır.

"Keşfü'l-Esrâr" da şöyle denmiştir: "Ordu anlamındaki "cünd", çoğul getirilmemesine rağmen Allah Teâlâ bu âyette *"cunûd"* şeklinde çoğul getirmiştir. Çünkü bu askerlerin cinsleri farklıdır." Yani, ordular sefere çıkmak üzere Hz. Süleyman için toplandılar. Nitekim Şam'dan itibaren Yemen'e kadar ona aitti. Bu nedenle sefere çıkmak istediği zaman emreder ve bu emir üzerine, orduları kitleler halinde toplanırdı.

Hz. Süleyman'ın saltanatının çok güçlü olduğunu göstermek için âyette öncelikle cinler dile getirilmiştir. Çünkü cinler, çok hareketli olup onları toplamak ve emir altına almak çok güçtür.

«Hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevkediliyordu.» *"vez':"* Dağılmayı ve yayılmayı önlemek ve buna engel olmaktır. Yani, büyük bir ordunun düzeninde olduğu gibi, onların bir araya gelmesi, toplanması ve dağılmaması için hepsini alıkoydu.

Rivayete göre Hz. Süleymanın ordugâhı yüz fersah uzunluğunda ve yüz fersah eninde idi. Cinler de ona bir fersah ebadında bir yaygı dokumuşlardı. O, bu yaygı üzerinde oturuyor ve etrafında da 600.000 kadar kürsü bulunuyordu. Kuşlar, onu güneşten korumak için kanatları ile gölgelendiriyor, saba rüzgârı bu yaygıyı bir aylık bir mesafeye götürüyor, böylece Hz. Süleyman, gökle yer arasında seyrediyordu.

Yine nakilediliyor ki Hz. Süleyman, bir çiftçinin yanından geçerken çiftçi kendi kendine şöyle demiştir: "Gerçekten Hz. Davûd'un ailesine büyük bir mülk verilmiştir." Rüzgâr bu sözü Hz. Süleyman'ın kulağına iletince binitinden inmiş çiftçiye kadar yürüyerek ona şöyle demiştir: "Allah'ın kabul ettiği bir "sübhânallah" sözü Davûd'un ailesine verilenden daha değerlidir."

Hz. Süleyman, Rasûlüllah'ın şehri olan Medine-i Münevvere'ye de uğramış ve şöyle demiştir: "Burası, âhir zaman peygamberinin hicret yurdudur. Ona iman edene müjdeler olsun, ona tâbi olana müjdeler olsun ve ona uyana müjdeler olsun!"

18. «Nihayet karınca vâdisine» üstten **«geldikleri zaman, bir karınca: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin.»** Nitekim karınca, Süleyman ve ordularının vâdiye yöneldiklerini görünce kaçarak çığlığı ile diğer karıncaları uyarmıştı. Karınca anlamına gelen *"nemle"* kelimesi, hem erkek hem de dişi karınca anlamına gelir. Dişi mi, erkek mi olduğu sözün gelişinden; erkek karınca, dişi karınca demekle anlaşılır.

Fahreddin er-Razi'nin belirttiğine göre Katade Kûfe'ye gelmiş ve insanlar yanına toplanınca onlara hitaben: "Dilediğinizi sorun bakalım" demiştir. O esnada Ebû Hanife de orada bulunuyordu ki o, henüz küçük yaşta idi. Ebû Hanife: "Sorun ona bakalım. Hz. Süleyman'ın karıncası erkek miydi, yoksa dişi miydi?" demiş. Soru Katadeye yöneltilmiş fakat cevap verememiştir. Bunun üzerine Ebû Hanife: "O karınca dişi idi," demiştir. "Bunu nereden öğrendin?" diye sorulunca da şöyle cevap vermiştir: "Allah'ın kitabından, O'nun *"kâlet nemletun"* (Neml: 18) sözünden. Eğer karınca erkek olsaydı, "kâle nemletun" buyururdu.

Şu halde, "hamâme" (güvercin) ve "şât" (koyun) kelimeleri gibi "nemle" de erkek ve dişi için müşterek kullanılmaktadır. Erkek mi, dişi mi olduğu sözün gelişinden anlaşılır. Tıpkı, "hamâme zeker" (erkek güvercin) ve "hamâme unsâ" (dişi güvercin) gibi.

«Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezmesin!' dedi.» Farkına varsalar elbette bunu yapmazlar.

"Karınca, Hz. Süleyman'ı nasıl tanıyabildi?" dersen şöyle cevap veririz: Karıncaya, ona itaat etmesi emredilmşitir. Bu nedenle, kendisine itaat etmekle emredileni tanıması gerekir. Hatta karınca, bunun üstünde bir anlayışa sahiptir ve menfaatinin pek çoğunu bilir. Bu cümleden olarak karınca, tanenin bitip yeşermemesi için onu ikiye böler ve nemlenince de kurumak üzere deliğinden dışarıya, güneşe çıkarır.

19. «(Süleyman) onun sözüne gülümseyerek...» Yani, sözüne gülümseyerek başladı. Çünkü o, karıncanın tedbirli hareketine, uyarısına, hem kendi menfaatini hem de hemcinslerinin menfaatini bilmesine hayret etmiştir. Peygamberlerin gülmesi ise gülümsemeden ibarettir. Tabiatiyle insan, alışık olmadığı bir şeyi gördüğü veya duyduğu zaman hayrete düşer ve gülümser.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Hz. Süleyman gülmüştür. Gülmesinin görünen cephesi, karıncanın sözüne hayret etmesi ve görülmeyen cephesi ise, Allah Teâlâ'nın ona karıncanın sözünü anlama kabiliyetini lütfetmesine sevinmesi, şöhretli durumundan, takva ve şefkat konusunda ordularının durumundan mutluluk duymasıdır." Allah'ın, *"Süleyman ve orduları farkına varmadan"* ifadesi, onların atlı ve yaya olduklarını göstermektedir.

«Dedi ki: 'Ey Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi...» Bana ilim, peygamberlik, saltanat vs.yi lütfettiğin gibi babam Hz. Davud'a peygamberlik, dağlar ve kuşların kendisiyle birlikte tesbih etmesini, zırh yapmasını, demiri eritmesini ve benzeri şeyleri ve anneme de aynı inancı paylaşmayı lütfettin. Nitekim annesi, iyi ve temiz bir kadındı ve kendisine şöyle demişti: "Yavrum! Geceleyin çok uyuma. Çünkü çok uyku kişiyi kıyamet günü fakir bırakır." Hz. Süleyman, anne ve babasına yapılan ikramın aynı zamanda kendisine yapılmış saydığını, dolayısiyle buna şükretmek gerektiğini dikkate alarak onları da dile getirmiştir.

«Ve» şükür için bütünüyle **«hoşnut olacağın»** ve benden kabul edeceğin **«iyi iş yapmamı gönlüme getir.»** *"vez'"* Daha önce geçtiği gibi, dağılmayı ve yayılmayı önlemek ve buna engel olmaktır. Yani, nimetine şükretmem için beni kendime hakim kıl ki, asla sana şükretmekten uzak kalmayayım. Nitekim nimet şükredildiği zaman yerleşir ve nankörlük ettiğinde de yok olur gider.

Mü'minlerin emiri Hz. Ali şöyle demiştir: "Size, nimetin bir kısmı ulaşınca az şükretmekten dolayı tamamını kaçırmayın." Yani, sahip olduğu nimetlere şükretmeyen müstakbel nimetlerden mahrum kalır.

«Rahmetinle» ki bir kimse cennete ameli ile değil, ancak Allah'ın rahmet ve lütfu sayesinde girer. **«Beni iyi kullarının arasına»**, cennete **«koy.'»** Bu kullar, peygamberler ve onlara her yönüyle tâbi olan kimselerdir.

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ
(٢٠) لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ
مُبِينٍ (٢١) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ
مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ (٢٢) إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ
مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (٢٣) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ
لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ
عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (٢٤) أَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي يُخْرِجُ
الْخَبْءَ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ (٢٥)

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢٦﴾

20. (Süleyman) kuşları gözden geçirerek şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?

21. Ya bana apaçık bir delil getirecek ya da mutlaka onu şiddetli bir azaba uğratacağım yahut boğazlayacağım!"

22. Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: "Ben" dedi, "senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru bir haber getirdim.

23. Gerçekten onlara hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân verilmiş ve büyük bir tahta sahip olan bir kadınla karşılaştım.

24. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, yaptıklarını kendilerine süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için hidayete eremiyorlar.

25. Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğiniz ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesin diye (şeytan böyle yapmış.)

26. (Halbuki) O çok büyük Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka tapılacak yoktur."

20. «(Süleyman) kuşları gözden geçirerek şöyle dedi:» *"Tefekkud:"* Ortada olmayanı arayıp sormaktır. Nitekim, aramakla meşgul olan kişi, aradığının bir kısmını bulup bir kısmını bulamayabilir. Bu nedenle, söz konusu gözden geçirme işine "tefekkud" adı verilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Süleyman, kuşların durumunu öğrendiğinde Hüdhüd'ü görememiştir."

«'Hüdhüd'ü niçin göremiyorum?» Arada bir engel veya başka bir şey mi var? **«Yoksa kayıplara mı karıştı?»**

"el-Vesît" isimli tefsirde şöyle denmiştir: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yani, Hüdhüd'e ne oldu ki onu göremiyorum? Araplar, 'Sana ne oldu?' anlamında 'Seni niçin üzüntülü görüyorum?' derler."

Şu halde hükümdarların, ülkelerinde uyanık olmaları, iyi idare etmeleri ve maiyetinde bulunanların işlerini üstlenmeleri ve en küçük tebasını bile denetlemeleri gerekir. Nitekim Hz. Süleyman (a.s.), en küçük kuşlardan olan Hüdhüd'ün durumunu gözden geçirmiş, ortada bir saat olmayışı bile gözünden kaçmamış ve tebasına karşı olan son derece şefkatinden dolayı kusur ve eksikliği kendisine atfederek, "Hüdhüd"e ne oldu ki onu göremiyorum" yerine, "Bana ne oldu ki Hüdhüd'ü göremiyorum?" demiştir. Bu sözü ile Hz. Süleyman, idaresi altında bulunanların menfaatlerini gözetmeyi ve onları eğitmeyi hedeflemiştir. Hz. Süleyman, Hüdhüd'ün ortadan kaybolmasında geçerli bir özürü olmaması durumunda kendisini tehdit ederek şöyle demiştir:

21. «Ya bana» mazeretini beyan eden **«apaçık bir delil getirecek ya da mutlaka onu şiddetli bir azaba uğratacağım»** tüylerini yolup karıncaların onu yemesi için bu vaziyette güneşin altına bırakacağım veya aynı cinsten olmayan kuşlarla bir kafese kapatacağım **«yahut»** hemcinslerinin ders alması için **«boğazlayacağım!'»** Bu ifade, ülkenin muhafazası ancak, üstün bir siyaset ve tam bir adalet anlayışı ile gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Hikâye edildiğine göre Hz. Süleyman Kudüs'teki Beyt-i Makdis'in inşaatını tamamlayınca hac için yola çıkmış ve Harem-i Şerif'te dilediği kadar kaldıktan sonra Yemen'e gitmeye karar vermiştir. Hüdhüd de ona su rehberliği yapıyordu. Nitekim Hüdhüd, bardaktaki suyu gördüğü gibi yerin altındaki suyu da rahatlıkla görüyor, yakın mı uzak mı olduğunu anlıyor ve gagasıyle yeri eşeleyerek suyun yerini gösteriyordu. Bu arada şeytanlar da gelerek, kesilen hayvanın derisinin soyulduğu gibi toprağı altüst ederek suyu çıkarıyorlardı. İşte Hz. Süleyman Hüdhüd'ü bunun için arayıp sormuştu.

22. «Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: 'Ben' dedi, 'senin bilmediğin bir şeyi» her yönüyle **«öğrendim»** ve belledim. Nitekim Hz. Süleyman, konu edilen şeyi müşahade etmemiş, haberini ne cinlerden, ne de insanlardan almamıştı.

Denirse ki, burada kötü bir hitap söz konusudur. Hz. Süleyman tahammül gösterir diye Hüdhüd ona böyle bir hitapta nasıl bulunur? Bunun cevabı şudur: "Hüdhüd, bu ifadenin hemen ardından bir faydayı dile getirmiştir. Nitekim büyükler, faydanın bahis konusu olduğu bir sertliğe tahammül gösterirler." Hüdhüd, Hz. Süleyman için hizmet konumunda olduğuna işaretle şöyle demiştir:

«Sebe'den sana çok doğru» tahkik edilmiş önemli **«bir haber getir-**

dim.» O bu ifadesinde, habercinin ancak kesin olarak bildiğini haber vermesi, özellikle krallar nazarında habercide aranan şartlardan biri olduğuna işaret etmektedir. Hz. Süleyman'ın, yakın bir yerde bulunmasına rağmen Belkıs'tan haberi yoktu. O, San'a'da, Belkıs ise Ma'rib'de bulunuyordu ve aralarında üç günlük bir mesafe vardı. Nitekim Hz. Yakub'un da Yusuf'un bulunduğu yerden haberi yoktu.

23. «Gerçekten onlara» Sebe'lilere **«hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân»** kralların ihtiyaç duydukları atlar, ordu, mal vs. **«verilmiş...»**

Değerli zatlardan biri şöyle demiştir: "Hüdhüd, Belkıs'ın güzelliğini açıkça dile getirmemiştir. Çünkü o, bunun edebe aykırı olduğunu biliyordu."

«Ve» durumuna veya onun gibi kralların tahtlarına kıyasla **«büyük bir tahta sahip olan...»** Belkıs'ın tahtı seksen arşın uzunluğunda ve eninde olup ön kısmı altından yapılmıştı. Her tarafı kırmızı yakut ve yeşil zebercetle kaplı idi, üzerinde de uygun bir döşek vardı. **«Bir kadınla karşılaştım.»** Ki bu kadın, Ya'rib b. Kahtan neslinden Şurahbil'in kızı Belkıs'tır. Babası Yemen'in kralı idi ve ondan başka çocuğu yoktu. Belkıs, babasından sonra idareyi ele almış ve halk da kendisini tanımıştı. O ve kavmi ateşe tapıyordu.

24. «Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini» Allah'a ibadet edecekleri yerde ona taptıklarını **«gördüm. Şeytan, yaptıklarını kendilerine süslü»**, güneşe tapmalarını ve buna benzer çeşitli küfür ve isyanlarını güzel **«göstermiş de»** bundan dolayı **«onları doğru yoldan»** hak yoldan **«alıkoymuş.»** Onlar **«bunun için hidayete eremiyorlar.»**

25. «Göklerde ve yerde» ne olursa olsun **«gizleneni açığa çıkaran »** kalplerde **«gizlediğiniz ve»** diller ve organlarla **«açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesin diye (şeytan böyle yapmış.)»** Yani, Allah'a secde etmesinler diye şeytan onları hak yoldan alıkoymuştur.

Bu, secde etmeyi terketmelerinden dolayı, onlara olan bir kınamadır. Onun için, bu âyet okunduğu zaman secde etmek vaciptir.

Kuşkusuz o, âyet-i kerimede, *"açıkladığınız"* ifadesini Allah Teâlâ'nın ilmine kıyasla bir şeyi gizlemekle açıklamak arasında bir fark bulunmadığına dikkat çekmek için zikretmiştir.

26. «(Halbuki) O çok büyük Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka tapı-

lacak yoktur.'» Burada Arş, büyük olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Arş, Allah Teâlâ'nın yarattığı cisimlerin en büyüğüdür. İyi bilinmelidir ki, Belkıs'ın tahtının büyüklüğü ile Allah Teâlâ'nın Arş'ının büyüklüğü arasında çok büyük bir farklılık vardır. Çünkü insan, Allah'ın Arş'ını ancak ismen bilebilmekte ve onun dışında hakkında hiçbir bilgisi bulunmamaktadır.

قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ
أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٢٧) اِذْهَبْ بِكِتَابِي هٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ
ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ (٢٨) قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا
إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ (٢٩) إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَإِنَّهُ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ (٣٠) أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ
(٣١) قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا
حَتّٰى تَشْهَدُونِ (٣٢)

27. (Süleyman Hüdhüd'e) dedi ki: "Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.

28. Şu mektubumu götür, onu kendilerine bırak, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak."

29. (Belkıs:) "Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup bırakıldı," dedi.

30. "Mektup Süleyman'dandır. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

31. Bana karşı baş kaldırmayın, teslimiyet göstererek bana gelin, diye (yazmaktadır.)"

32. (Sonra Melike Belkıs:) "Beyler, ulular! Bu işimde bana fikir verin. (Bilirsiniz) siz yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam" dedi.

27. «**(Süleyman Hüdhüd'e) dedi ki:**» Söylediğini «**'doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.**» Haber verdiğini elbette araştırıp doğruluk derecesini öğreneceğiz.

Bu ifade gösteriyor ki, bir kişinin haberi meşhur ve mütevatir haber derecesine ulaşmaz. Bu nedenle böyle bir haberin üzerinde durup doğru mu, yalan mı olduğunu öğrenmek gerekir. Doğru olduğu anlaşılırsa kabul edilir, aksi halde kabul edilmez.

Hz. Süleyman, Belkıs'a bir mektup yazmış ve mektubunda şöyle demiştir: "Allah'ın kulu Süleyman b. Davûd'dan Sebe' Melikesi Belkıs'a: Bismillahirrahmanirrahim. Selâm, hidayete tâbi olanlaradır. Bundan sonra, bana karşı baş kaldırmayın ve bana Müslüman olarak gelin."

Sonra mektubuna misk sürmüş, daha sonra da mektubunu, üzerini İsmu'llahi'l-a'zâm (Allah'ın yüce adı)nın kazındığı mührü ile mühürlemiş ve öylece Hüdhüd'e vermiştir. Hüdhüd onu gagasıyle alması üzerine kendisine hitaben Hz. Süleyman şöyle demiştir:

28. «**Şu mektubumu götür,**» Hz. Süleyman mektup işinde, hakimiyeti altında bulunan güçlü cinleri değil de Hüdhüd'ü görevlendirmiştir. Çünkü onda, ilim ve hikmet emareleri görmüştür. «**Onu kendilerine bırak,**» yani, mektubu Belkıs ve kavmine bırak. Çünkü Hüdhüd: "Onu ve kavmini buldum" ifadesinde, Belkıs'ı kavmi ile birlikte zikretmiştir.

Ebussuûd *Tefsiri*'nde şöyle denmiştir: "Âyette '*kendilerine*' diye çoğul ifade edilmiştir. Çünkü mektubun muhtevası, hepsini hak dine davet niteliği taşımakta idi."

«**Sonra onlardan**» ayrılıp gizlenebileceğin ve verecekleri cevabı duyabileceğin bir yere «**biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına**», birbirlerine ne söyleyeceklerine «**bak.'**»

Rivâyet edilmiştir ki, Hüdhüd, mektubu alarak Belkıs'a götürmüş ve onu, Ma'rib'deki sarayında uyur vaziyette bulmuştu. Nitekim Belkıs, yattığı zaman kapıları kapatıyormuş. Hüdhüd, bir aralıktan girerek, sırtüstü yatan Belkıs'ın boğazının üzerine mektubu attıktan sonra biraz geri çekilmiştir. Belkıs, korku ile uyanmış, mektubun üzerindeki mührü görünce irkilmiş ve korkmuş; kuşların ona itaat etmesinden hareketle mektubu gönderenin kendisinden daha büyük bir kral olduğunu anlamıştı.

29. Belkıs, o anda kavminin ileri gelenlerine hitaben: «‘ **Ey ileri gelenler! Bana çok önemli**», muhteşem bir mühürle mühürlenmiş «**bir mektup bırakıldı’ dedi.**» *"Mele':"* Gözlere heybetli görünen ve kalplere saygı duygusu veren kavmin büyükleri ve ileri gelenleri demektir.

İfade edildiğine göre Hz. Peygamber yabancılara mektup yazıyordu. Kendisine, onların sadece mühürlü mektupları kabul ettikleri söylenince o da kendisi için gümüşten bir mühür yaptırmış ve üzerine "Muhammed Allah'ın Elçisidir" ifadesini nakşettirmiştir. Aynı zamanda yüzük olarak kullandığı mührünü sol küçük parmağına takmıştı. Enes (r.a.) de bunu böyle rivâyet etmiştir.

Celâleyn Tefsiri'nde şöyle denmiştir: "*Kerîm*, muhtevası güzel demektir."

İbnu'ş-şeyh de, Şuarâ Sûresi'nin baş kısmında "*Kitâbun Kerîm*" için, "Lâfzı ve manaları hoş, ya da kerîm şerefli demektir. Çünkü Mektup, besmele ile başlamıştır" der.

30. «‘**Mektup Süleyman'dandır.**» Sanki kendisine, "Mektup kimden ve içeriği nedir," diye sorulmuş o da, "O, Süleyman'dandır" diye cevap vermiştir. «**Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.**» Buradaki bu besmele, tam bir âyet değildir. Oysa, sûre başlarında bulunan besmeleler müstakil birer âyettir.

31. «**Bana karşı baş kaldırmayın**» zorba kralların yaptığı gibi kibirlenmeyin, «**teslimiyet göstererek**» mü'minler olarak «**bana gelin, diye (yazmaktadır).’**»

Katade şöyle demiştir: "Peygamberler, bu şekilde uzun olmayan sözler yazıyorlardı."

32. Sonra Melike Belkıs: «‘**Beyler, ulular! Bu işimde bana fikir**», fetva «**verin.**» Size aktardığım konuda bana cevap verin ve bu hususta uygun gördüğünüzü söyleyin. Belkıs, onların sorunları çözebileceklerini hissettirmek üzere cevap yerine, sıkıntılı durumlara cevap niteliği taşıyan *"fetvâ"* tabirini kullanmıştır.

«(Bilirsiniz) siz yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam' dedi.» Yani işi, ancak hazır olduğunuz zaman ve görüşünüz istikametinde icra ederim. Bu, Belkıs'ın görüşünde ve plân yapmasında ona muhalif olmamaları için kalplerini yumuşatmaktan ibaret bir ifadedir. Aynı zamanda bu ifade, kişinin kendi bildiğine gitmemesi ve uygun olan bütün işlerinde başkalarına danışması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle krallar, ileri görüşlü kişilerden oluşan bir danışma kuruluna sahip olmalıdırlar ve bir işe ancak, onlara danışma sonucunda karar vermelidirler.

قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ
إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا
قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ
﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

33. Onlar şöyle cevap verdiler: "Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erleriyiz; buyruk ise senindir; artık ne emredeceğini düşün taşın."

34. (Belkıs): "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını hakir hale getirirler. (Herhalde) onlar da böyle yapacaklardır," dedi.

35. "Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne ile dönecekler."

33. «Onlar şöyle cevap verdiler: 'Biz» keyfiyet ve kemmiyet açısından

«güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu», cesur ve yiğit **«savaş erleriyiz; buyruk ise senindir»** sana bırakılmıştır; **«artık»** bize **«ne emredeceğini düşün taşın.'»**, Belkıs, onların kendi güçlerini iddia ederek savaş meylinde olduklarını ve doğru yoldan ayrılacaklarını sezince Hz. Süleyman'ın durumundan habersiz oldukları için bu tür sözlerinin yanlışlığını ortaya koymaya başladı.

34. «(Belkıs): 'Hükümdarlar bir memlekete» ve bir şehre savaşmak üzere **«girdiler mi,»** hayatı felce uğratarak ve mallara zarar ve ziyan vererek **«orayı perişan ederler ve halkının ulularını»** büyüklerini ve değerlilerini öldürmek, esir etmek, sürgün etmek ve buna benzer çeşitli yollarla **«hakir hale getirirler. (Herhalde) Onlar da böyle yapacaklardır' dedi.»**

Âyet-i kerimedeki, *"Onlar da böyle yapacaklardır"* ifadesi, daha önceki sözleri pekiştirmek ve hükümdarların sürekli olarak âdetlerinin böyle olduğunu vurgulamak için olabileceği gibi -ki bu durumda bu söz Belkıs'ın sözünün bir devamı niteliği taşır- Allah Teâlâ tarafından Belkıs'ın sözünü doğrulamak için de olabilir. Yani hükümdarlar, Belkıs'ın söylediği gibi yaparlar.

35. «'Ben (şimdi) onlara» Süleyman ve kavmine elçi ile büyük **«bir hediye göndereyim de, bakayım»**, bekleyeyim **«elçiler»** yanından **«ne»** gibi bir cevap **«ile dönecekler'»**ki, durum ne gerektirecekse onu yapayım.

Rivâyet edildiğine göre Belkıs, Hz. Süleyman'a beş yüz hizmetçi, beş yüz cariye ve değeri yüksek inci ve yakutla bezenmiş bir taç göndermiş. Bir de bir mektup yazarak kavminin ileri gelenlerinden Münzir b. Amr adındaki bir şahsı, yanına yine kavminden ileri görüşlü ve akıllı bazı kişileri katarak göndermiş ve şöyle demiştir: "Eğer bir kral ise hediyeyi alır ve geri çekilir, artık üzerimize gelmez. Eğer peygamber ise hediyeyi almaz ve o taktirde ülkemiz için onu güvenli göremeyiz" demiştir. Nitekim devam eden âyet şöyledir:

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا اٰتٰينِيَ اللّٰهُ خَيْرٌ
مِمَّا اٰتٰيكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ
فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَهُمْ

صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتٖينٖى بِعَرْشِهَا قَبْلَ
اَنْ يَأْتُونٖى مُسْلِمٖينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرٖيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتٖيكَ بِهٖ قَبْلَ
اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنّٖى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ اَمٖينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذٖى
عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتٖيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ
فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّٖى لِيَبْلُوَنٖى ءَاَشْكُرُ
اَمْ اَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ وَمَنْ كَفَرَ
فَاِنَّ رَبّٖى غَنِىٌّ كَرٖيمٌ ﴿٤٠﴾

36. (Elçi) Süleyman'a gelince şöyle dedi: "Siz bana bir mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz.

37. Onlara dön, kendilerine, asla karşı koyamıyacakları ordularla kuşkusuz gelir ve onları hor ve hakir olarak mutlak sûrette oradan çıkarırız."

38. (Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: "Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o kadının tahtını bana getirebilir?"

39. Cinlerden bir ifrit: "Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm var ve güvenilir biriyim" dedi.

40. Kitaptan ilmi olan kimse ise: "Gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getirebilirim" dedi. (Süleyman) onu yanı-

başına yerleşivermiş görünce: "Bu," dedi, "şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin lûtfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük eden de bilsin ki, Rabbim müstağnidir, çok kerem sahibidir."

36. Belkıs tarafından gönderilen elçi «**Süleyman'a**» hediye ile «**gelince**» elçiye hitaben «**şöyle dedi: 'Siz bana**» basit «**bir mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz?**» Gördüğünüz gibi «**Allah'ın bana verdiği,**» peygamberlik ve saltanat, «**size verdiği**» mal ve dünya menfaati«**nden daha iyidir.**» Dolayısıyla hediyenize ihtiyacım yok ve katımda onun bir değeri yoktur. Çünkü Allah bana en üstün makamı vermiştir.

Cafer Sadık şöyle demiştir: "Dünya, Allah katında, O'nun peygamberleri ve dostları nazarında en değersiz şeydir. Dolayısıyla onlar dünya ile ilgili birşeye sevinmezler veya üzülmezler. Bu nedenle ne âlimin ne de akıllı insanın dünyanın geçici menfaatine sevinmesi doğru olmaz."

«**Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz.**» Yani, siz sadece dünya hayatının görünen kısmını bildiğinizden dolayı size hediye verilmesiyle malınızın artışına sevinerek böbürleniyorsunuz.

37. Ey elçi! «**Onlara**» Belkıs ve kavmine hediyeleriyle «**dön.**» Bilsinler ki, din ehli dünya malına aldanmaz. Onlar mü'minler ve Müslümanlar olarak gelsinler; aksi halde «**kendilerine asla karşı koyamıyacakları**» ve mukavemet gösteremiyecekleri, ilâhî destek sayesinde cinlerden ve insanlardan oluşan «**ordularla kuşkusuz gelir ve onları,**» üstün ve değerli kimseler iken «**hor ve hakir**», sürgün yoluyla basit esirler «**olarak mutlak sûrette oradan**» Sebe'den ve Sebe' topraklarından «**çıkarırız.'**»

Rivâyet edildiğine göre elçiler, Hz. Süleyman'ın haberini Belkıs'a götürünce Belkıs şöyle demiştir: "Kuşkusuz onun bir hükümdar olmadığını ve ona bizim gücümüzün yetmediğini anladım. Bunun üzerine ben Süleyman'a, kavmimin ileri gelenleriyle durumunu görmek ve davet ettiğin dinini anlamak üzere sana geliyorum, diye haber gönderdim."

38. «**(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: 'Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o kadının tahtını bana getirebilir?'**» Hz. Süleyman'a Belkıs'ın teslimiyet göstereceği vahyedilmişti. Bu nedenle Hz. Süleyman ona, Allah Teâlâ'nın özel olarak kendisine lütfettiği, büyük gücünü ve peygamberlik davasının doğruluğunu gösteren bazı fevkalâdelikleri göstermeyi arzu etmiş ve bu cümleden olarak Belkıs'ın gelmesinden önce tahtının getirilmesini istemiştir.

39. «Cinlerden bir ifrit:» *"İfrit:"* Azgın, kötü demektir. Kötü insan için de ifrit tabiri kullanılır.

*"Müfredat"*ta şöyle geçmektedir: "Cinlerden olan ifrit şımarık ve kötü demektir. Bu ifade, şeytan anlamında istiare yoluyla insan için de kullanılır."

«'Sen makamından kalkmadan» idare meclisinden çıkmadan ki, orada günün yarısı kadar oturuyordu. **«Ben onu»** tahtı **«sana»** bu müddet zarfında **«getiririm. Gerçekten bu işe»** tahtı getirmeye ve onu taşımaya **«gücüm var ve»** içindeki mücevherat ve nefis şeyler için de **«güvenilir biriyim' dedi.»**

40. Süleyman bundan daha çabuk istiyorum dediği zaman **«kitaptan ilmi olan kimse ise:»** Bu şahıs, Asaf b. Barhiya olup çok doğru biriydi; ilâhî kitapları, okuyor ve İsm-i Azam'ı biliyordu ki, bununla Allah'a duâ edilince Allah da o duâyı kabul eder. Allah Teâlâ onu, Hz. Süleyman'a yardım ve işini organize etmesi için yaratmıştır.

Âyet-i kerimede geçen *"kitaptan"* maksat da Hz. Musa, Hz. İbrahim ve diğer peygamberlere indirilmiş olan herhangi bir kitaptır.

«'Gözümü açıp kapamadan ben onu sana getirebilirim' dedi.» *"Tarf"*: Birşeye bakmak için göz kapaklarını açıp kapamaktır. Bu, hızlılıkta maksimum sınırdır ve bu konuda kullanılan bir deyimdir. Çünkü göz kapaklarını açıp kapamak arasında herhangi bir süre geçmemektedir.

Kitaptan ilmi olan kimse getirip **«(Süleyman) onu yanıbaşına yerleşivermiş»**, göz açıp kapayıncaya kadar olan bir süre içinde önünde hazır ve sabit bir halde **«görünce:»** Süleyman, nimetten dolayı şükretmeye koyularak:

«'Bu,' dedi», bu çok kısa süre içerisinde tahtın gelmesi, benim tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan Allah Teâlâ'nın sırf bir lütfu olduğunu görmek süretiyle **«'şükür mü edeceğim yoksa»** onda kendimin payı olduğunu görmek ve O'nun emrini yerine getirmede kusurlu davranmak sûretiyle **«nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere»** haketmememe rağmen **«Rabbimin»** bana olan **«lütfundan»** ve ikramından **«dır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur.»** Çünkü şükür, mevcut nimete sahip olmak ve kaybolan nimeti ise yakalamaktır. **«Nankörlük eden de»** yani nimetin değerini idrak edemeyerek şükretmeyen ve o nimetin hakkını yerine getiremeyen de ki, nankörlüğünün zararı ona aittir. **«Bilsin ki, Rabbim müstağnîdir,»** o şahsın şükretmesine ihtiyacı yoktur **«çok kerem sahibidir,'»** şükretmeye de lütfunu esirgemez ve azabını tehir eder.

Âyet-i kerimede, kerametlerin ispatı konusunda iki açıdan delil vardır:

Birinci olarak, cinlerden olan ifrit, Belkıs'ın tahtını Hz. Süleyman makamından kalkmadan önce getirebileceğini iddia ettiği zaman Hz. Süleyman onu inkâr etmemiş, aksine: "Ben, bundan daha çabuk istiyorum" demiştir. Bu, cinlerden olan ifrit için mümkün olabildiğine göre Allah Teâlâ'nın bazı velî kulları için nasıl mümkün olmaz?

İkinci olarak, kitaptan ilmi olan Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf, peygamber değildi. Buna rağmen söz konusu tahtı, Kur'ân'ın beyan buyurduğu gibi, Hz. Süleyman gözünü açıp kapamadan getirmiştir.

Keramet: Bir şahıs tarafından, peygamberlik davası ile ilgisi bulunmaksızın harikulâde olan bir şeyin ortaya konmasıdır. Gerçek imanla ilgisi olmayan kısmına "istidrâc"; peygamberlik davası ile alâkalı olana ise "mûcize" denir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Nice saçı karışık tozlu ve eski elbiseli olduğu için kendisine önem verilmeyen öylesi vardır ki, Allah'a yemin etse Allah onun yeminini boşa çıkarmaz."* (2)

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ
أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ
أَهٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا
وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنَّهَا

2- Hadisi Bezzâr, *"Nice eski elbiseli olup buna aldırış etmeyen..."* lafzı ile tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/131.

كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا
رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ
مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ
لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

41. (Süleyman devamla) dedi ki: "Onun tahtını bilemeyeceği bir vaziyete sokun; getirin, bakalım tanıyabilecek mi, yoksa tanıyamıyanlardan mı olacak."

42. Melike gelince: "Senin tahtın da böyle mi?" dendi. O şöyle cevap verdi: "Tıpkı o! Zaten bize daha önce bilgi verilmiş ve biz teslimiyet göstermiştik."

43. Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler (o zamana kadar tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.

44. Ona: "Köşke gir!" dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve bacaklarını sıvadı. Süleyman: "Bu billûrdan yapılmış, şeffaf bir zemindir," dedi. Melike dedi ki: "Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Artık Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."

41. «(Süleyman devamla) dedi ki: 'Onun tahtını bilemiyeceği bir vaziyete sokun; getirin,» *"Tenkir"*: Bir şeyi tanınmaz vaziyete sokmaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Tahtın şekil ve görünümünü öyle değiştirin ki, tanınmaz hale gelsin." Bu talimat istikametinde şeytanlar, onun alt kısmını üst kısma getirmişler, üstüne, sahip olduğu kubbelerden daha müthiş bazı kubbeler daha yapmışlar ve kırmızı mücevherin yerine yeşili, yeşilin yerine ise kırmızıyı getirmişlerdir. **«Bakalım tanıyabilecek mi,»** ki o taktirde zekâ sının keskinliği ortaya çıkar **«yoksa tanıyamayanlardan mı olacak?»** Bu taktirde de zekâsının düşüklüğü ortaya çıkar.

42. «**Melike**» Belkıs, tahtı Süleyman'ın yanında iken ona **«gelince: 'Senin tahtın da böyle mi?' dendi.»** Kendisinin olduğuna dair ona bir ipucu vermemek için, "Bu senin tahtındır" denmemiştir. Bu durumda, tahtın değişikliğe uğratılmasında, akıl ölçüsünün denenmesinden ibaret olan asıl hedef kaybolurdu. **«O şöyle cevap verdi: 'Tıpkı o!»** Belkıs, tahtında, yapı olarak aynı ve fakat şekil olarak tanınmaz hale getirilmesinde yapılan değişiklikleri açıkladı. Bu durum, onun aklının mükemmelliğine delil teşkil etmektedir. **«Zaten bize daha önce»** buna delil teşkil eden âyetlerden önce **«bilgi verilmiş ve biz teslimiyet göstermiştik.'»**

43. «Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler (o zamana kadar tevhîd dinine girmekten) alıkoymuştu.» Yani, daha önce Allah Teâlâ'ya kulluk yerine güneşe tapmış olması, onu bu durumdan alıkoymuştu. **«Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.»** Yani, kendisi küfürde kök salmış bir toplumdandı. Bu nedenle aralarında iken hak dine girememişti. Nihayet Süleyman'ın hükümranlığına girdi ve mü'minlerin topluluğuna katılmış oldu.

Rivâyete göre Hz. Süleyman'ın emri ile Belkıs gelmeden önce geçeceği yol üzerine bir köşk inşa edilmişti. Köşkün avlusu billûrdan yapılmış, altından su akıtılmış ve suya balıklar v.s. konmuştu. Hz. Süleyman da ortasına tahtını koymuş ve üzerine oturmuştu. Kuşlar, cinler ve insanlar da etrafına toplanmıştı.

44. «Ona: 'Köşke gir!' dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı.» Süleyman'ın tahtı önünde derin su olduğunu zannederek suya girmek istedi **«ve»** etekleri ıslanmasın diye **«bacaklarını sıvadı. Süleyman»** ona: "Bacaklarını sıvama. **«'Bu,»** su diye sandığın şey **«billûrdan, yapılmış,»** cilâlı, şeffaf **«bir zemindir,'»** su değildir **«dedi. Melike»** bu mûcizeyi de görünce **«dedi ki: 'Rabbim! Ben gerçekten»** güneşe tapmakla **«kendime yazık etmişim. Artık Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.'»** Yani, tıpkı Süleyman'ın teslim olduğu gibi ona tâbi olarak ve kendisine uyarak tevhid inancına bağlandım. Başka bir ifade ile o, Allah'a inandığı ve teslim olduğu gibi ben de Allah'a inandım ve O'na teslim oldum.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا
أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ
طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

45. Andolsun ki, Semûd kavmine: "Allah'a kulluk edin!" (demesi için) kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Hemen birbiriyle çekişen iki zümre oluverdiler.

46. Sâlih dedi ki: "Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğü hemen istiyorsunuz? Allah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi? Belki size merhamet edilir."

47. Onlar da (cevaben) dediler ki: "Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık." Sâlih: "Size çöken uğursuzluk (sebebi), Allah nezdindedir. Doğrusu siz imtihana çekilen bir kavimsiniz", dedi.

45. «**Andolsun ki, Semûd kavmine**» ki onlar, putlara tapan Araplardandı. Ortağı bulunmayan «**'Allah'a kulluk edin!' (demesi için) kardeşleri**» yani kendi soylarından, kendilerince doğruluğu ve güvenli oluşu ile tanınan «**Sâlih'i gönderdik. Hemen birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler.**» Yani, hemen ayrılma ve çekişme ile karşı karşıya geldiler; bir zümre iman etti ve diğer zümre ise inkârcı oldu.

46. «**Sâlih**» inkârcı olan zümreye «**dedi ki: 'Ey kavmim! İyilik**» tevbe ki, azabın inişine kadar onu geciktiriyorsunuz, «**dururken niçin kötülüğü**» cezayı «**hemen istiyor,**» bizi tehdit ettiğin azabı getir diyor «**sunuz? Al-**

lah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi? Belki size» bağışlanma talebiniz kabul edilerek **«merhamet edilir.'»** Dolayısıyla size azap edilemez. Oysa bu talebiniz, azabın inmesi anında kabul edilemez.

47. «Onlar da (cevaben) dediler ki: 'Senin ve beraberindekilerin yüzünden» dininiz konusunda **«uğursuzluğa uğradık,'»** üst üste başımıza felâketler geldi. Nitekim onlar, kıtlığa maruz kaldılar ve: "Bu kötülük, başımıza senin ve arkadaşlarının uğursuzluğundan geldi," dediler.

«Sâlih: 'Size çöken uğursuzluk» kötülük **«(sebebi), Allah nezdindedir.»** Yani onun takdiridir veya yazılı bulunan amelinizdir. **«Doğrusu siz»** genişlikle darlığın yani, hayırla şerrin, musîbetle ferahlığın birbirini izlemesiyle **«imtihana çekilen bir kavimsiniz' dedi.»**

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ
تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (٤٨) قَالُوا تَقَاسَمُوا
بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ
وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (٤٩) وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٠) فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ
أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (٥١) فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا
ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥٢) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا
وَكَانُوا يَتَّقُونَ (٥٣)

48. O şehirde dokuz kişi vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.

49. Allah'a and içerek şöyle dediler: "Gece ona ve ailesine baskın yapalım; sonra da velisine: "Biz onun ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz" diyelim.

50. Onlar bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların plânlarını altüst ettik.

51. Düşün işte, tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Onları da milletlerini de toptan yok ettik.

52. İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Bilen bir millet için elbette bunda bir ibret vardır.

53. İman edenleri ve sakınanları da kurtardık.

48. «O şehirde dokuz kişi vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.» Söz konusu şehir, Hicaz'la Şam arasında yer alan Hicr şehridir. Burası, Semûd kavminin diyarı ve ülkesi idi. Dokuz kişi de, Sâlih kavminden azgın kişiler olup deveyi kesmeye koşuşan kimselerdi. Ve iyilik yönünde hiçbir şey yapmıyorlardı.

49. Sâlih'in durumu hakkında istişareleri esnasında **«Allah'a and içerek»** birbirlerine **«şöyle dediler: 'Gece»** gelip **«ona»** Sâlih'e **«ve ailesine baskın yapalım;»** onu ve ailesini öldürelim **«sonra da»** Sâlih'in **«velisine: 'Biz onun ailesinin»** tarafımızdan yok edilmesi şöyle dursun **«yok edilişi sırasında»** bile **«orada değildik, inanın ki»** söylediğimizi **«doğru sölüyoruz' diyelim.»**

50. «Onlar» bu şekilde **«bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların plânlarını altüst ettik,»** bu tuzaklarını, helâk olmalarına sebep kıldık.

51. Ey Muhammed! **«Düşün işte, tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Onları da»** gece baskınlarında kendileri ile birlikte olmayan **«milletlerini de toptan»** istisnasız **«yok ettik.»**

Rivâyete göre Hz. Sâlih'in namaz kıldığı bir mescidi vardı. Söz konusu kişiler deveyi kestikten sonra Sâlih onlara: "Üç güne kadar helâk olacaksınız" deyince onlar da birbirlerine: "Sâlih, bizden üç güne kadar kurtulacağını iddia ediyor. Öyleyse biz, üç günden önce kendisinden ve ailesinden kurtulmaya bakalım," dediler. Daha sonra halkın huzuruna çıkarak şöyle demişlerdir: "O, namaz kılmak üzere geldiği zaman onu öldürür ve sonra ailesine döner, onları da öldürürüz." İşte bu yüzden onlar çığlıkla helâk olmuşlardır. Ansızın Sâlih'in karşısına çıkmak isterlerken Allah onların karşısına çıkmıştır. Kavimlerinin çığlıkla helâk edilmeleri, kendilerinin, söz konusu azgın kişileri, azgınlıkla ilgili şeylere çağırmalarıyla irtibatlıdır. Yani ceza, herkese ameli cinsinden gelmiştir.

52. «**İşte**» belirtilen «**haksızlıkları**» ve şirk gibi fenalıkları «**yüzünden çökmüş**» boş kalmış «**evleri! Bilen**» ve öğüt alan «**bir millet için elbette bunda**» haksızlıkları nedeniyle şaşkınlık veren helâk edilişlerinde büyük «**bir ibret vardır.**»

53. «**İman edenleri**» Sâlih ve onunla birlikte olan mü'minleri «**ve**» sürekli olarak inkârdan ve günahlardan «**sakınanları da kurtardık.**» Sakınmaları yüzünden kurtuluşa ermişlerdir. Nitekim onlar, dört bin kişi olup Sâlih kendilerini Hadramevt'e götürmüştür. Burası, Yemen şehirlerinden biridir.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ
وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (٥٤) أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً
مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (٥٥) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ
إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ
(٥٦) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ (٥٧)
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (٥٨)

54. Lût'u da gönderdik. Kavmine şöyle demişti: "Bile bile hâlâ o hayasızlığı yapacak mısınız?

55. Siz ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız? Doğrusu siz, cahillik eden bir kavimsiniz!"

56. Kavminin cevabı sadece: "Lût ailesini memleketinizden çıkarın; baksanıza onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış!" demelerinden ibaret oldu.

57. Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık. Yalnız karısının (azapta) kalanlardan olmasını takdir ettik.

58. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Ne kötü idi uyarılanların yağmuru!

54. «**Lût'u**», Lût b. Hârân'ı «**da**» peygamber olarak «**gönderdik. Kavmine**» öğüt verdiği zaman «**şöyle demişti:**» Bazıları da "Lût" kelimesinden önce "hatırla" anlamına "üzkür" kelimesini var sayarak şöyle mana vermişlerdir: "Lût, kavmini kötüleyerek onlara şöyle dediği anı hatırla."

«**'Bile bile hâlâ o hayasızlığı yapacak mısınız?**» *"Fahişe"*: Aslında çok kötü söz ve davranıştır. Ancak âyette homoseksüellik kasdedilmiştir. *"Tübsırûn"* ise burada bilmek anlamındadır. Nitekim kalbin idrak gücüne "basîre" ve "basar" denir. Yani siz, homoseksüelliğin kötülüğünü çok iyi biliyorsunuz. Gerçekten bir kötülüğün kötü olduğunu bilen birinin o kötülüğü yapması, başkasınınkine oranla daha kötüdür. Ya da "basar", gözün görmesi anlamındadır. Yani siz, birbirlerinizden göre göre bu işi yapıyorsunuz. Çünkü o homoseksüeller bu hayasızlığı açıklıyor ve onu gizlemiyorlardı. Bu nedenle tavırları daha da kötü olmuş oluyor.

55. «**Siz, illede kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız?**» Bu âyet, sözkonusu kişilerin yaptığı hayasızlığı ve cinsel ihtiyacı giderme vasıtasını açıklamaktadır. Aslında *"şehvet,"* nefsin istediği tarafa yönelmesidir.

«**Doğrusu siz, cahillik eden bir kavimsiniz!'**» Çünkü bilginizin gerektirdiğini yapmıyorsunuz. Bu nedenle cahil bir kimsenin yaptığını yapanla cahil arasında bir fark yoktur.

56. «Kavminin cevabı sadece: 'Lût ailesini» Lût ve ona tâbi olanları **«memleketinizden»** Sedum'dan **«çıkarın; baksanıza onlar»** bizim yaptıklarımızdan veya çirkin şeylerden **«temiz kalmak isteyen insanlarmış!' demelerinden ibaret oldu.»** İbn Abbas'ın görüşüne göre onların bu sözü alay ifade etmektedir.

57. «Bunun üzerine onu», Lût'u **«ve ailesini»**, iki kızını ülkeden çıkmalarını emretmek sûretiyle **«kurtardık. Yalnız»** Vahile adındaki kâfir **«karısının»** azapta **«kalanlardan olmasını takdir ettik.»** Buna hükmettik. Çünkü o, Allah'ı inkâr etmişti.

58. «Üzerlerine öyle bir yağmur» çamurdan pişirilmiş bir çeşit taş **«yağdırdık ki... Ne kötü idi uyarılan»** fakat buna rağmen korkmayan **«ların yağmuru!»**

İbn Atıyye şöyle demiştir: "Bu âyet, fukahadan homoseksüellerin recm edilmeleri hükmüne varanlara kaynak teşkil etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ onlara, bu günahlarından dolayı taş yağdırmakla azap etmiştir.

Malikî mezhebine göre homoseksüeller, evli olsun bekâr olsun recm edilirler. İmam Şafiî ve Ahmet b. Hanbel'e göre homoseksüelliğin hükmü zinanın hükmü gibidir; zina eden evli ise recm edilir, bekâr ise sopa cezası verilir.

Ebû Hanife'nin görüşüne göre de, söz konusu kişilere tazir cezası verilir, hadd uygulanmaz. Oysa, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf homoseksüelliği zina suçu gibi saymışlardır."

"Şerhü'l Ekmel" isimli kitapta şöyle denmiştir: "Ebû Hanife, homoseksüelliği büyük bir günah addederek böyle bir görüşe varmıştır. Ona göre bu, cinayet ve zina suçuna verilen ceza gibi ceza verilecek bir suç değildir. Tazir cezası, ancak ortaya çıkan fitneyi yatıştırmaktan ibarettir. Yine Ebû Hanife, yalan yere yapılan yeminle ilgili olarak kefaret gerekmediğini söylemiştir. Çünkü onun cezası kefaretle giderilemez."

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ

وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءًۚ
فَاَنْبَتْنَا بِه۪ حَدَاۤئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَاۜ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَۜ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَاراً
وَجَعَلَ خِلَالَهَاۤ اَنْهَاراً وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزاًۜ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَۜ ﴿٦١﴾ اَمَّنْ يُج۪يبُ الْمُضْطَرَّ
اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوۤءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاۤءَ الْاَرْضِۜ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ قَل۪يلاً مَا تَذَكَّرُونَۜ ﴿٦٢﴾ اَمَّنْ يَهْد۪يكُمْ ف۪ي ظُلُمَاتِ
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِه۪ۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ
تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَۜ ﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ وَمَنْ
يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٦٤﴾

59. De ki: "Hamd olsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O'na koştukları ortaklar mı?

60. Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? Çünkü Biz onunla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirmişizdir. Allah'la beraber başka bir tanrı mı var? Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir kavimdir.

61. Yoksa yer yüzünü yerleşmeye elverişli kılan, aralarında nehirler akıtan, onun için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Doğrusu onların çoğu (gerçekleri) bilmiyorlar.

62. Yoksa kendine yalvardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve sıkıntıyı gideren, sizi yer yüzünün hakimleri yapan mı? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? (O'nun nimetlerini) ne az hatırlıyorsunuz!

63. Yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Allah onların koştukları ortaklardan çok yücedir.

64. Yoksa önce yaratan sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten, hem yerden rızıklandıran mı? Allah ile birlikte başka bir tanrı mı var? De ki: "Doğru iseniz kesin delilinizi getirin bakalım!"

59. Ey Muhammed! «**De ki:**» Bütün nimetlerinden ve bu cümleden olarak peygamberlerin ve nebilerin düşmanlarını helâk etmesinden dolayı «**'Hamd olsun Allah'a, selâm**», güven ve kurtuluş «**olsun seçkin kıldığı kullarına.**» Ki, Allah onları insanların en iyisi kılmış ve kendilerini nübüvvet ve peygamberlik için seçmiştir. Söz konusu kişiler, âfetlerden emin olmuş ve cezalardan kurtulmuş peygamberler, nebiler ve Allah'ın seçkin kullarıdır.

Bu âyette, Hz. Peygamber'in bir süre sonra da olsa, düşmanlarının helâk edileceklerine işaret edilmekte, onun ve ashabının inkârcıların ellerinden kurtulup güven içinde olacaklarına temas edilmektedir.

«**Allah mı**» kullarına «**daha hayırlı,**» faydalı «**yoksa O'na koştukları ortaklar**» putlar «**mı?**» Yani, yoksa putlar mı daha faydalıdır? Allah daha hayırlıdır, demektir.

Hz. Peygamber bu âyeti okuduğu zaman şöyle derdi: "Doğrusu Allah hayırlı, Bâkî, daha ulu ve daha cömerttir." Bu ve gelen âyetteki soruların amacı itirafa zorlamak ve azarlamaktır.

60. Ortak koştukları putları mı hayırlı «**yoksa**» kâinatın esası ve faydaların kaynağı olan «**gökleri ve yeri yaratan, gökten size**» menfaatiniz için «**su**» yağmur «**indiren mi?**» Yani, her şeyi yaratan, kulları için daha hayırlıdır. «**Çünkü Biz onunla,**» o su sayesinde «**bir ağacını bile**» meyvesi şöyle dursun «**bitirmeye gücünüzün yetmediği**» imkânınızın olmadığı «**güzel güzel**» etrafı duvarlarla çevrili «**bahçeler bitirmişizdir.**» *"Hadîka"*: Etrafı çevrili ve içinde meyve ağaçları bulunan bahçedir. *"Behçet"* ise, güzel ve manzarası hoş demektir.

«**Allah'la beraber başka bir tanrı mı var?**» Ki, ibadete ortak kılındığı sanılsın? «**Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden**» âdetleri haktan, tevhidden yüz çevirmek olan ve bâtıla, şirke bağlanan «**bir kavimdir.**» Nitekim inkârcılar, küfrü iman yerine ve şirki de tevhîd mahalline koyarak haksızlık etmişlerdir.

Allah Teâlâ, başka yönden onları cevaptan âciz bırakmak için yine deliller getirerek tekrar şöyle buyurmuştur:

61. Eş koştukları putlar mı hayırlı, «**yoksa yer yüzünü**» insanlar ve hayvanlar için «**yerleşmeye elverişli kılan, aralarında**» faydalanacakları «**nehirler akıtan, onun için**» yer yüzünde bulunanları sarsmasına engel olacak, içlerinde madenlerin oluştuğu, pınarların aktığı ve bariz birçok faydanın bulunduğu «**sabit dağlar yaratan**», tatlı ve tuzlu «**iki deniz arasına**» birbirine karışmasın diye «**engel koyan mı?**»

Varlık âleminde ya da bu eşsiz şeyleri yaratmada «**Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Doğrusu onların çoğu (gerçekleri) bilmiyorlar.**» Bu yüzden de, bütün açıklığına rağmen sahip oldukları şirk koşma anlayışının yanlışlığını anlayamıyorlar.

62. Ortak koştukları mı daha hayırlı, «**yoksa kendine yalvardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve**» insanın başındaki üzüntüyü «**sıkıntıyı gideren,**» *"muztar: "* Hastalık, yoksulluk, borç, tutuklanma, zulüm vb. herhangi bir problemin Allah Teâlâ'ya sığınmaya, yalvarıp yakarmaya muhtaç ettiği kimsedir.

Duâ etmede en önemli şey, samimi olmak, inancı şüphe illetinden arındırmak, tam bir tevbe ile Allah Teâlâ'ya yaklaşmak ve organları günah kirlerinden temizlemektir. Misvak kullanmak, iyi koku sürünmek, sonra abdest alıp kıbleye yönelmek, Allah'ı zikretmek, O'na senâda bulunmak, ihtiyaçları arza ve duâya başlamadan önce namaz kılmak da bu cümledendir. Kişi bu anlayışla, yalvarmak ve yakarmak üzere ellerini açar ve omuz hizasına kadar kaldırır, böylece duâsı, kabul edilir bir duruma gelir.

Bâyezid-i Bestâmî şöyle demiştir: "Bir gece Allah'a duâ ettim. Bunun için elbise kolundan iki elimden birini çıkardım, diğerini ise aşırı soğuktan dolayı çıkarmadım. Uyuyunca rüyamda açık olan elimin nurla dolu, diğerinin boş olduğunu gördüm. Bunun üzerine dedim ki: "Ey Rabbim! Bu niçin böyle?" Bana şöyle seslenildi: "İstemek için çıkan el dolmuş, gizlenen ise mahrum kalmıştır."

Sizden önceki ümmetlerin meskenlerine vâris olmak sûretiyle **«sizi yer yüzünün hakimleri yapan mı?»** Nitekim, sizden olan her nesil, bir önceki neslin yerine geçer.

Bunca nimetleri bütün insanlara sunan **«Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var?»** O'nun nimetlerini **«ne az hatırlıyorsunuz!»**

63. «Yoksa, karanın ve denizin karanlıkları içinde» gecenin zifiri karanlığında **«size»** yıldızlar ve yerdeki işaretlerle **«yolu bulduran,»** hedeflerinize ulaştıran **«rahmetinin»** yağmurun **«önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi?»**

Buna gücü yeten **«Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Allah onların koştukları ortaklardan»** yaratıcı ve her şeye gücü yetenin yaratılan ve âciz olanla ortaklık kurmasından **«çok yücedir.»**

64. «Yoksa, önce» ilk defa **«yaratan,»** öldükten **«sonra yaratmayı tekrar eden»** yani, öldükten sonra yeniden dirilten **«ve sizi hem gökten, hem yerden rızıklandıran»**, size yağmur yağdıran, ekin ve bitkiler çıkaran **«mı?»** İnkârcılar, suyun indirilmesi ve bitkilerin bitirilmesi gibi deliller ortada iken yeniden dirilmeye inanmamalarıyla birlikte kendilerine ilk defa yaratılmaları ve daha sonra tekrar varedilmeleri konusu sorulmuştur. Akıl, ilk yaratmadan sonra yeniden yaratmanın mümkün olduğuna hükmeder. Onlar da ortada yokken varedildiklerini biliyorlar. Oysa, ilk yaratılmalarından sonra yeniden varedilmeleri daha kolaydır.

Bunu yapan **«Allah ile birlikte başka bir tanrı mı var? De ki:»** Davada **«'doğru iseniz»** Allah ile beraber başka bir tanrının varolduğuna dair **«ke-**

sin» aklî **«delilinizi getirin bakalım!'»**

Allah Teâlâ, geçen âyetlerde tam bir güce sahip olduğunu bildirdikten sonra, gelen âyetlerde, yeniden dirilme ile ilgili meselelere bir geçiş olsun diye gaybın sadece O'nun bilgisi dahilinde olduğunu beyan ederek şöyle buyurmuştur:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادّٰرَكَ
عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَئِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَاؤُنَا اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ
﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا
يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

65. De ki: "Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."

66. Hayır; onların âhiret hakkındaki ilmi, yetersiz kalmıştır. Bilakis onlar bundan şüphe etmektedirler. Hayır, ondan yana kördürler.

67. İnkârcılar dediler ki: "Sahi biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra gerçekten çıkarılacak mıyız?

68. Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir."

69. De ki: "Yeryüzünde gezin de, günahkârların sonu nice oldu, bir bakın!"

70. Onların yüzünden tasalanma. Kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü sıkıntı duyma.

65. «**De ki: 'Göklerde**» olan melekler «**ve yerde**» bulunan insanlar ve cinler «**Allah'tan başka kimse gaybı bilmez.**» İnsanlar « **ne zaman**» kabirlerden «**diriltileceklerini de bilmezler.'**»

66. «**Hayır; onların âhiret hakkındaki ilmi, yetersiz kalmıştır.**»

"Kamûs" adlı kitapta şöyle denilmiştir: "Onların âhiret hakkında bilgileri yoktur, onunla ilgili her hangi bir bilgiye sahip değillerdir." Bu, güzel bir sözdür. Bu ifadenin hakîkatı şöyledir: Onların âhirete kavuşma hususundaki ilimleri sona ermiş, böylece âhireti bilmemektedirler.

Allah Teâlâ, onların âhiret hakkındaki daha kötü bir durumu yani şaşkınlıklarını dile getirmeye intikal ederek şöyle buyurmuştur:

«**Bilakis onlar bundan**» yani âhiret ve âhiretin gerçekleşmesinden, bir iş hakkında şaşırıp kalan ve bir delil bulamayan kimse gibi «**şüphe etmektedirler. Hayır, ondan yana kördürler,**» cahildirler. Basiretsizlikleri yüzünden nerede ise alâmetlerini de göremiyorlar.

"Amûn:" Kalp gözü körelmiş anlamındaki *"amin"* kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, gözü kör anlamında da kullanılır. Kalbin körelmesi ise körlükten daha kötüdür. Basiretin kaybedilmesine oranla gözün kaybedilmesinin pek önemi yoktur. Çünkü, gözleri kör olup kalp gözü açık nice insanlar vadır. Öte yandan kâfirlerin, münafıkların ve gafil kimselerin durumu gibi gözleri gördüğü halde, kalpleri körelmiş nice kimseler vardır.

67. «**İnkârcılar,**» Mekke müşrikleri «**dediler ki: 'Sahi, biz ve ataları-**

mız, toprak olduktan sonra gerçekten» kabirlerden **«çıkarılacak mıyız?»** Hayır, bu olmaz.

68. «Andolsun ki, bu» çıkarma ile ilgili **«tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce»** yani Muhammed'in tehdidinden önce çeşitli zamanlarda **«atalarımıza da yapılmıştır.»** Fakat yeniden diriltilmediler ve diriltilmeyecekler de. **«Bu,»** söz konusu tehdit **«öncekilerin»** yazdıkları ve uydurdukları **«masallarından başka bir şey değildir.'»** *"Esâtîr"*, aslı, esası olmayan sözler, demektir.

69. Yâ Muhammed! **«De ki:»** Ey inkârcılar ve yalancılıkla itham edenler! **«'Yeryüzünde»** Hicr, Ahkât ve benzeri yerleri **«gezin de, günahkârların»**, tekzip edenlerin tekzipleri yüzünden **«sonu nice oldu, bir bakın!'»** Düşünün ve ibret alın! Nitekim onlar, çeşitli cezalarla helâk edilmişlerdir. Bu ifade inkârcıları, yalanlamaları yüzünden tehdit etmekte ve tekzip edenlere inen azabın benzerinin kendilerine inmesiyle korkutmaktadır.

70. «Onların» yalanlamaları ve inkârcılıkta ısrarları **«yüzünden tasalanma. Kurmakta oldukları tuzaklardan»** seni yok etmek için yaptıkları plânlardan ve insanları senin dininden alıkoymalarından **«ötürü sıkıntı duyma.»** Çünkü kötü tuzak ancak sahibini yakalar. Allah, seni insanlardan korur ve dinini gâlip getirir.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ
(٧١) قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذٖى تَسْتَعْجِلُونَ (٧٢)
وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ
(٧٣) وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ (٧٤) وَمَا
مِنْ غَائِبَةٍ فِى السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فٖى كِتَابٍ مُبٖينٍ (٧٥)

71. "Eğer doğru söylüyorsanız bu vaad ne zaman?" derler.

72. De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir."

73. Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmiyorlar.

74. Rabbin elbette onların sînelerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

75. Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın.

71. «**'Eğer**» verdiğiniz azap haberinde «**doğru söylüyorsanız bu vaad**» vaadedilen azap « **ne zaman?' derler.**»

72. «**De ki: 'Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin**», azabın «**bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecek**» size ulaşacak «**tır.**» Nitekim, Bedir Savaşı'nın azabı onlara inmiştir. Geri kalan azapları ise âhiret gününe saklanmaktadır.

73. «**Şüphesiz Rabbin,**» bütün «**insanlara karşı lütuf**» ve ikram «**sahibidir.**» Söz konusu inkârcıların işledikleri günahlardan kaynaklanan cezalarını tehir etmesi de yine Allah Teâlâ'nın bir lütfudur. «**Fakat insanların çoğu**» nimetin hakkını bilmiyor ve «**şükretmiyorlar.**» Bilakis onlar, işin gerçeğini hiç bilmediklerinden dolayı azabı hemen acele istiyorlar.

74. «**Rabbin elbette onların sînelerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da**» açığa vurdukları sözlerini, ve fiillerini ve azabı hemen istediklerini de «**bilir.**» Âyet-i kerime, onların açıkladıklarından başka kötülükleri olduğunu ve Allah Teâlâ'nın hepsinden dolayı onlara muamele edeceğini bildirmektedir.

75. «**Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın.**» *"Ğaibe"*: Şiddet ve galebeye delâlet eden sıfatlardandır.

Âyet-i Kerimede tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Ne kadar kapalı ve gizli olursa olsun Yüce Allah her şeyi bilir ve kuşatır." Allah Teâlâ'nın bilgisine ve müşahadesine göre görünen şeyle görünmeyen arasında bir fark yoktur. O halde, mü'minin sînesinin selim olması; biri için gönlünde kin, kıskançlık ve düşmanlık gizlememesi gerekir. Nitekim, nakledilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bu kapıdan ilk giren cennetliklerden biridir."* Abdullah b. Selâm (r.a.) ilk giren oldu. Bunun üzerine Rasûlüllah'ın ashabından bazıları kalkarak bu durumu ona ilettiler ve dediler ki: "Cennete girmeyi umduğun en sağlam amelini bize söyler misin?" Abdullah b. Selâm: "Ben zayıf birisiyim. Kendisiyle cenneti umduğum en sağlam amelim, gönül selâmeti ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmektir," diye cevap vermiştir.

Bu haberde iki husus vardır:

Birincisi, Hz. Peygamber'in gaybı haber vermesi. Fakat bu vahiy vasıtası ve Yüce Allah'ın bildirmesiyle olmuştur. Çünkü gaybı bilmek ancak Allah Teâlâ'ya aittir.

İkincisi de, gönül selâmetinin cennete girme vesilelerinden biri olmasıdır. Nitekim hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ashabımdan hiç birisi, birinden bana bir şey iletmesin. Çünkü ben, kalbi selim olarak size gelmek istiyorum"*(3) Gerçekten kişi, sadece kardeşinin menkibelerini dinlerse onun hakkında gönlü salim olur. Fakat, olsun olmasın kusurlarını işittiği zaman da onun hakkındaki düşüncesi değişir.

إِنَّ هٰذَا
الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ اَكْثَرَ الَّذٖي هُمْ فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾
وَاِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖۚ
وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْعَلٖيمُۚ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ
الْمُبٖينِ ﴿٧٩﴾

3- Hadisi Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Ahmed *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/352.

76. Doğrusu bu Kur'ân, İsrailoğullarına, hakkında ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır.

77. Ve o, mü'minler için gerçekten bir hidâyet rehberi ve rahmettir.

78. Şüphesiz Rabbin, onların arasında kendi hükmünü verecektir. O, mutlak galiptir, bilendir.

79. O halde sen Allah'a güven. Çünkü sen, apaçık hakikatin yolundasın.

76. «Doğrusu» Muhammed'e indirilmiş olan **«bu Kur'ân, İsrailoğullarına,»** cehaletleri yüzünden **«hakkında ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır.»** Nitekim onlar, Hz. İsa ve Hz. Uzeyr peygamberlerin durumları, âhiretteki cismanî ve ruhanî haller ve cennet-cehennemin özellikleri hususunda ihtilâfa ve pek çok şey hakkında ayrılığa düşerek sonunda birbirine lânet etmişlerdir.

77. «Ve o» Kur'an, ister İsrailoğullarından ve isterse onların dışından oluşan kayıtsız, şartsız **«mü'minler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.»** Burada, sadece mü'minler zikredilmiştir. Çünkü Kur'ân'dan istifade eden onlardır.

78. «Şüphesiz Rabbin, onların», ayrılığa düşen İsrailoğullarının **«arasında»** kıyamet günü **«kendi hükmünü»** hak ve adalete göre **«verecektir. O, mutlak galiptir,»** dolayısıyla hükmünü ve kararını kimse reddedemez, her şeyi **«bilendir.»**

79. «O halde sen Allah'a güven» ve onların vaadlerine aldırma **«Çünkü sen, apaçık hakikatin yolundasın.»** Bu yolda olan, Allah'ın korumasına ve yardımına güvenmeyi haketmiştir. *"Tevekkül"*: İşi Allah'a havale etmek ve O'nun dışındaki şeylerden yüz çevirmektir.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ إِذَا

وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ
إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ
أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا
بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

80. Bil ki sen, ölülere işittiremezsin, arkasını dönüp kaçmakta olan sağırlara da daveti duyuramazsın.

81. Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getirecek değilsin. Ancak sen, âyetlerimize iman edenlere duyurabilirsin ve onlar Müslüman olurlar.

82. Onlar hakkındaki söz gerçekleştiği zaman bunlara yerden bir "dabbe" çıkarırız ki bu, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.

80. «Bil ki sen, ölülere işittiremezsin.» Kuşkusuz onların ölüler gibi olması, kendileriyle yardımlaşma hırsını bırakmayı gerektirir. Nitekim söz konusu bu kişiler, okunan âyetlerden yararlanmamalarından dolayı ölülere benzetilmişlerdir.

Şayet sen: "Onlar bu âyette ölülere benzetildikten sonra takip eden âyetlerde körlere ve sağırlara benzetilmelerinin fazlaca bir faydası görülmüyor" dersen şöyle derim: "Maksat, kalplerin benzetilmesidir, nefislerin benzetilmesi değildir. Çünkü insan, kalbinin küfür, nifak, dünya sevgisi vs. ile ölmesi yüzünden ölüler hükmünde olur."

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Allah'ı tanıyanlar diriler ve onların dışındakiler de ölüler gibidir. Çünkü ruhun hayatı, ancak hakikî bilgi ile sağlanır."

«Arkasını dönüp» haktan **«kaçmakta olan sağırlara da daveti»** herhangi bir işe olan çağrıyı **«duyuramazsın.»** *"Summ"*: Sağır anlamında "asamm" kelimesinin çoğuludur. "Samem" ise, sağırlık, işitme duyusunu kaybetmektir. Hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen de sağıra benzetilmiştir. Yani sağır davet edenin yanıbaşında, kulağının dibinde olmasına rağmen daveti işitmediğine göre arkasında ve ondan uzak olunca nasıl duyabilir?

81. «Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola», istenen şeye **«getirecek değilsin.»** Burada, doğru yola girmeme konusunda basîretini kaybedenler, körlere benzetilmiştir.

«Ancak sen, âyetlerimize iman edenlere» onlara inanma durumunda olanlara hakkıyla **«duyurabilirsin ve onlar Müslüman olurlar»**, hakka boyun eğerler. Asıl olan, ezelî inâyet ve daha önce Allah'ın ilminde mevcut olan ebedî mutluluktur.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, minberinde ayağa kalkmış ve sağ avucunu kapatarak şöyle buyurmuştur: *"Bu, Allah'ın cennetlikleri, isimleri ve soylarıyla yazıp topladığı bir kitaptır. Ona ne ilâve edilir, ne de eksiltme yapılır."* Daha sonra Hz. Peygamber sol avucunu kapatarak şöyle buyurmuştur: *"Bu, Allah'ın cehennemlikleri, hem kendi isimleri hem de babalarının isimleriyle yazıp topladığı bir kitaptır. Ona ilâve yapılmaz ve ondan birşey çıkarılmaz."*(4)

82 «Onlar hakkındaki söz gerçekleştiği», yaklaştığı **«zaman,»** *"Vukû'"* kelimesi burada yaklaşmak anlamındadır. Nitekim Allah Tealâ'nın, *"Allah'ın emri gelmiştir, yaklaşmıştır..."* (Nâhl: 1) sözünde de aynı anlam ifade edilmiştir. Buna göre mana şöyledir: "Sözün gerçekleşmesi ve muhtevasının meydana gelmesi yaklaştığı zaman..."

Kur'ân-ı Kerimde bulunan *"vakaa"* kelimesi genelde azap ve sıkıntılar konusunda gelmiştir. Yani, sözü geçen kıyametin alâmetleri belirdiği zaman **«bunlara yerden»** deccâl için istihbaratta bulunan, ve ismine cessâse denilen **«bir 'dabbe' çıkarırız ki bu, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.»** Yani, edebî Arap diliyle konuşan söz konusu bu dabbe (canlı), o kâfirlere onların, kıyametin kopacağını haber veren Allah'ın âyetlerine inanmayacaklarını söyler. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuş-

---

4- Hadisi Tirmizî, "*Kader*, 2142 nolu hadis" bölümünde tahric etmiş ve Ahmed b. Hanbel de *"Müsned"* de rivâyet etmiştir. İsnadı hasendir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/107.

tur: *"Hz. İsa, inananlarda birlikte Kâbe'yi tavaf ederken, altlarında bulunan yer, kandilinin sallandığı gibi sallanır; Safa tepesinin, sa'y edilen yere doğru olan kısmı yarılır ve oradan dabbe çıkar. Onun çıkışı ise ancak üç gün sonra gerçekleşir."*

Yine rivâyete göre deccal her yüzyılın başında çıkar. Kıyamet kopmasına yakın da deccâl çıkar. Bunun üzerine Hz. İsa (a.s.) iner ve onu öldürür. Sonra da yer yüzünde kırk yıl kalır.

Özetle, muhaddislerin (Hadis bilginlerinin) görüşüne göre sarı ırka mensup olanlar ki- onlar Frenklerdir- altı yıl içinde ortaya çıkınca yedinci yılda Mehdi gelir; sonra deccâl çıkar, derken Hz. İsa iner, daha sonra dâbbe çıkar ve sonunda da güneş batıdan doğar.

Yine muhaddisler şöyle derler: "Dâbbe çıktığı zaman, Hafaza (koruyucu) melekleri görevlerinden alıkonulur, mahlukatın mukadderatıyla ilgili olan kalemler kaldırılır ve bedenler amellere şahitlik eder. Bu tablo, dâbbenin çıkmasına ve güneşin batıdan doğmasına çok yakın bir zamanda gerçekleşir. Tevbe kapısı ise ancak güneş batıdan doğduktan sonra kapanır. Her şeyin bilgisi Allah katındadır.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجاً مِمَّنْ يُكَذِّبُ
بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَات۪ي
وَلَمْ تُح۪يطُوا بِهَا عِلْماً اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ
لِيَسْكُنُوا ف۪يهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِراً اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

83. O gün her ümmetin âyetlerimizi yalan sayanlarından bir cemaati toplayacağız. Artık onlar bir arada tutulurlar.

84. Nihayet geldikleri zaman Allah buyurur: "Siz Benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız, öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz?"

85. Yaptıkları haksızlıktan ötürü söz başlarına gelmiştir; konuşamazlar.

86. Dinlensinler diye geceyi yarattığımızı ve gündüzü aydınlık yaptığımızı görmediler mi? İman eden bir kavim için elbette bunda ibretler vardır.

83. «**O gün her ümmetin âyetlerimizi yalan sayanlarından bir cemaati toplayacağız.**» Yani, "Ey Muhammed! Her peygamberin ümmetinden âyetlerimizi yalan sayanlardan olmak üzere büyük bir cemaati toplayacağımız vakti kavmine hatırlat." Gerçekten de hiçbir ümmet ve hiçbir asır Allah'ı inkâr edenlerden uzak kalmamıştır. «**Artık onlar bir arada tutulurlar**» ki, azarlama ve münakaşa mahallinde hepsi toplansın.

84. «**Nihayet**» hesap yerine «**geldikleri zaman Allah**» Teâlâ, yalan saymalarından dolayı kendilerini azarlayarak «**buyurur: 'Siz Benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız,**» yani, size bugüne kavuşacağınızı belirten âyetlerimizi, işin iç yüzünü öğrenecek şekilde düşünmeden yalanladınız, «**öyle mi? Yoksa**» onun dışında başka «**ne yapıyordunuz?**» Yani, onların bilgisizliklerinden, yalanlamak ve inkâr etmekten, bir de günahlardan başka hiçbir amelleri yoktur. İlim, iman ve itaat için varedilmelerine rağmen sanki sadece söz konusu işler için yaratılmışlardır.

85. «**Yaptıkları haksızlıktan**» Allah'ın âyetlerini yalanlamalarından «**ötürü söz**», azap «**başlarına gelmiştir,**» azapla meşgul olmalarından ya da ağızları mühürlendiğinden dolayı özür dilemek için «**konuşamazlar.**»

Bundan sonra Allah Teâlâ, Mekke kâfirlerine öğüt vermiş ve onlara delil getirerek şöyle buyurmuştur:

86. Uyku ve oturma sayesinde «**dinlensinler diye geceyi**», karanlığı «**yarattığımızı ve gündüzü**» geçinme vasıtalarını elde etme yollarını görsünler diye «**aydınlık yaptığımızı görmediler**», bilmediler «**mi? İman eden bir kavim için elbette bunda**», gece ile gündüzün nitelendikleri şekilde yaratılmasında, öldükten sonra yeniden dirilmenin doğruluğunu ve bunu belirten âyetlerin hakikat olduğunu gösteren pek çok **«ibretler vardır.»**

Gerçekten gece ile gündüzün ardarda gelmesini düşünen, ufuklarda ölümü temsil eden gece karanlığının, hayatı temsil eden gündüz ışığıyla değiştiğini gören ve kendinde, ölümün bir benzeri olan uykunun, hayat gibi olan uyanma haline dönüşmesini müşahede eden, hakkında hiç şüphe olmayan kıyamet vaktinin geleceğine ve Allah Teâlâ'nın kabirlerde bulunanları dirilteceğine hükmeder. Ve yine Allah'ın bu tabloyu kendisine bir örnek ve söz konusu durumun gerçekleşeceğini gösteren bir delil kıldığına karar verir.

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ
فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى
الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي
اَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ اِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ
فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَاءَ
بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

87. Sûra üfürüldüğü gün -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır; hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler.

88. Dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi *sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan haberdardır.*

89. Kim iyilikle (ilâhi huzura) gelirse, ona daha iyisi vardır ve onlar o gün korkudan da emin kalırlar.

90. Kötülükle gelen kimseler yüzü koyun cehenneme atılırlar. (Onlara:) "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz." denir.

87. «Sûra üfürüldüğü gün,» *"Sûr"*: İsrafil (a.s.)'in, ölmek ve yeniden dirilip mahşerde toplanmak için üfleyeceği bir nevi borudur. Âyetin anlamı şöyledir: "Ey Muhammed! Kavmine, ikinci defa sûra üfleneceği günü yani, ruhların bedenlere geri dönmesi için İsrafil'in kıyamet günü sûra üfleyeceğini hatırlat." **«-Allah'ın diledikleri,»** peygamberler, veliler ve şehitler **«müstesna- göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır.»** Bu korku, mü'min olsun kâfir olsun yeniden dirilme ve mahşerde toplanma anında, korkunç şeyleri ve olağanüstü durumları görme yüzünden herkesi kaplar.

Yaratıkların **«hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler.»** Yani, soru-cevap ve hesaba çekilmek için Yüce Allah'ın huzuruna gelirler.

88. O gün **«dağları görürsün de, onları yerinde durur»**, sabit **«sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler.»** Yani, o dağları yerinde duruyor gibi görürsün. Halbukî onlar, rüzgârların hızlı yürüttüğü bulutun geçtiği gibi geçer dururlar. Nitekim büyük ve çok olan her şey, hareket edip gittiği halde bakan kişinin gözünde durur gibi gelir.

«(Bu) her şeyi sapa sağlam yapan Allah'ın san'atıdır.» *"Sun'"*: Bir işi icat etmek; san'at demektir. Buna göre her san'at bir iş ve fakat her iş bir san'at değildir. Hayvanlara iş isnat edildiği gibi san'at isnat edilmez. *"İtkân"* ise, bir şeyi sağlam yapmaktır. Buna göre mana şöyledir: "Allah, her şeyi sağlam yapmış ve gereğince bir şekle sokmuştur."

Ey mükellef olanlar! **«Şüphesiz O, yaptıklarınızdan»** işlerinizin açık ve kapalı taraflarından **«haberdardır»**, bilendir.

89. «Kim iyilikle» kelime-i şehadet ve ihlâsla **«(ilâhi huzura) gelirse, ona daha iyisi»** o şehadet kelimesinden dolayı fayda ve sevap, yani cennet **«vardır.»** Kelime-i Şehadet, mutlak iyiliktir ve hatta iyiliklerin en güzelidir. Sözü edilen kişiye, değersize karşılık değerli, faniye karşılık ebedî ve bire karşılık on, hatta yediyüz iyilik verilir.

Ve onlar» iyiliklerle gelenler, sûra üfürüleceği **«o gün»** derecesi ölçülemeyen ve azabı müşahade etmekten kaynaklanan büyük **«korkudan da emin kalırlar.»** Bu müthiş korku, onlara gelmez ve kendilerine asla zararı dokunmaz.

Göklerde ve yerde bulunanlara gelen korku ise sûra üfürülme anında, çeşitli felâketleri ve korkunç durumları görmelerinden kaynaklanan korkudur. Bu korkudan ise, hemen hemen hiçbir insan uzak kalamaz.

90. «Kötülükle», kötülüklerin kötüsü olan şirkle **«gelen kimseler, yüzü koyun cehenneme atılırlar:»** Onlara: **«'Ancak yaptıklarınızın»** şirkin **«karşılığını görmektesiniz'»** denir.

Rivayet edildiğine göre "Lâ ilâhe illallâh" (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur) sözü cennetin anahtarıdır. Anahtarın kapıyı açması için de dişleri olması gerekir. Bu dişler arasında yalandan, gıybetten uzak zikreden bir dil; hasetten, hainlikten arınmış ve huşu duyan bir kalp; haram ve şüpheden uzak bir karın ve hizmetle meşgul olup günahlardan arınmış organlar vardır.

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا
وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ
أَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ فَمَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ
فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ
اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

91. (De ki:) "Ben, sadece bu şehrin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Ki O, burayı kutsal kıldı ve her şey O'nundur. Bana Müslümanlardan olmam emredildi.

92. Ve Kur'an okumam da, (emredildi.) "Artık kim doğru yola gelirse, yalnız kendisi için yola gelmiş olur; kim de saparsa de ki: "Ben sadece uyarıcılardanım."

93. Ve şöyle de: "Hamd Allah'a mahsustur. O, size âyetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız." Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

91. «**(De ki:) 'Ben, sadece bu şehrin Rabbine**» boyun eğerek «**kulluk etmekle emrolundum. Ki O, burayı kutsal kıldı...**» Âyetteki *"belde"* kelimesinden maksat Mekke-i Mükerreme'dir. *"Bu şehrin Rabbi"* denmesi o şehrin şerefini ve saygınlığını artırmıştır. Allah Teâlâ bütün ülkelerin Rabbi olmasına rağmen bizzat *"bu şehrin rabbi"* diye ifade edilmesi, müşriklerin, O'nun kendilerine olan nimetini bilmeleri içindir. İbâdet etmeleri gereken Allah şehirlerini, yeşilliğini mukaddes kılmış, bitkilerinin koparılmasını avının avlanmasını hoş görmemiş ve orada, ne suretle olursa olsun sapıklığa meyledilmesinin arzulanmasını yasaklamıştır. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Şüphesiz Mekke'yi insanlar değil, Allah kutsal kılmıştır."*(5) Yani, onun mukaddes kılınması, şer'i bir ictihatla insanlardan değil, ilâhi bir emirle Allahtan kaynaklanmaktadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Ey Muhammed! Kavmine de ki: Allah tarafından bana, sadece O'na kulluk etmem ve ortak koşmamam emredildi. Öyleyse siz de O'na kulluk edin. Üstünlük ve şerefiniz bu kulluğa bağlıdır. Ve O'na ortak koşmayın. Şehrinizi mukaddes kılmak suretiyle O'nun üzerinizdeki nimeti sabit olmuştur.

«**Ve her şey**» yaratma, mülk ve tasarruf açısından «**O'nundur.**» Bu hususta O'na hiçbir kimse eşlik edemez ve «**Bana Müslümanlardan**», İslâm ve tevhid ümmeti üzerine karar kılanlardan, ya da Allah'a tam olarak teslim olanlardan «**olmam emredildi.**»

92. «**Ve Kur'an okumam da, (emredildi.)'**» Hakikatlerine vakıf olmayı hedefleyerek onu okumaya devam etmem de bana emredildi. Nitekim oku-

---

5- Bu ifade, Buharî ve Müslim'de bulunan hadisten bir bölümdür.

yucu, düşündükçe perde arkasında saklı yeni yeni manalar keşfeder. Bu yüzden âlimler ve hikmet sahibi kimseler Kur'ân okumaktan doymaz. Onun için her gün Kur'ân okumalısın. İlim tahsil edenlerin ve tasavvuf ehlinden bazılarının, Kur'ân okumaktan daha önemli bir işle meşgul olduklarını iddia ederek yaptıkları gibi Kur'ân okumayı terketme. Onların bu iddiası ise yalandır. Şüphesiz Kur'an, dünyada her ilmin esasıdır. Kur'an okuyanın mushaftan sesli olarak okuması müstahaptır. Bu durumda dil, hareketinden payını, göz bakmaktan el de dokunmaktan nasibini alır.

Bil ki, Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'an'dan ibaretti. Bu nedenle okuman esnasında Allah'ın, kullarını övdüğü niteliklere bak ve onları yap, ya da yapmaya azmet. Allah'ın yapılmasından dolayı kullarını yerdiği sıfatları da terket, ya da terketmeye azmet. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, bunu sana, ona göre amel etmen için bildirmiştir. Dolayısıyla bunu yaparsan olgun kişi olursun.

«Artık kim» belirtilen ibadet, teslimiyet gösterme ve Kur'an okuma konusunda bana tabi olmak süretiyle **«doğru yola gelirse, yalnız kendisi için yola gelmiş olur.»** Doğru yola gelmesinin faydası ona aittir, başkasına değil. **«Kim de»** belirtilen hususlarda bana muhalefet etmek sûretiyle **«saparsa»** onun için **«de ki: 'Ben sadece uyarıcılardanım'.»** Allah'ın azabını uyarma ve onunla korkutma sorumluluğundan kurtuldum. Bu nedenle o kişinin vebali bana ait değildir.

93. «Ve şöyle de:» En değerlisi peygamberlik ve Kur'an nimeti olan bana lütfettiği nimetlerden dolayı, **«'Hamd Allah'a mahsustur. O size âyetlerini gösterecek, siz de onları»** tanımanın kendinize fayda vermediği bir zamanda Allah'ın âyetleri olduğunu **«tanıyacaksınız.' Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.»** Yani, Rabbin, senin yaptığın iyiliklerden ve siz kâfirler, yaptığınız kötülüklerden, habersiz değildir. O, herbirinize ameline göre muamele eder. Allah Teâlâ, ağacı yaratıp onda meyveler varettiği gibi sizi ve yaptıklarınızı yarattığı halde işlerinizden nasıl habersiz olur? Mutlu ve bahtsız kişilerin hali O'na gizli kalmaz. O ancak bir hikmet ve sebepten dolayı mühlet verir, gafletten dolayı değil.

Nakledildiğine göre İbrahim b. Ethem, bir gün saltanatına ve varlığına sevinmiş. Daha sonra rüyasında kendisine kitap veren birini görmüş ve o kitapta şunlar kaydedilmiştir: "Geçici olanı ebedî olana tercih etme ve saltanatına aldanma, içinde bulunduğun durum vahim, keşke o durum olmasaydı. Onun için Allah'ın emrine koş." Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Rabbimizin bağışına ve cennete koşun..." (Âl-i İmrân: 133) Bunun üzerine İbrahim b. Ethem korku ile uyanmış ve şöyle demiştir: "Bu, Allah'tan bir uyarı ve bir öğüttür." Hemen Allah'a tevbe etmiş; halktan ayrılarak Allah Teâlâ'ya itaate koyulmuş; nihayet sâdık veliler derecesine ulaşmıştır.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Neml Sûresi'nin tefsiri bitmiştir.

KASAS SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 88 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

طسٓمٓ (١) تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبٖينِ (٢) نَتْلُوا عَلَيْكَ
مِنْ نَبَاِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٣) اِنَّ فِرْعَوْنَ
عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَٓائِفَةً مِنْهُمْ
يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَٓاءَهُمْ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدٖينَ (٤)
وَنُرٖيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذٖينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً
وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثٖينَ (٥) وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ (٦)

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

3. İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana dosdoğru nakledeceğiz.

4. Firavun, toprağında gerçekten azmış ve halkını parça parça etmişti. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Belli ki o, bozgunculardandı.

5. Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım, onları önderler yapalım, vâris kılalım.

6. Ve o yerde onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim.

1. **«Tâ. Sîn. Mîm.»** Bu ifade, yemine işaret etmektedir. Şöyle ki; "Tâ" ile Yüce Allah'ın kuvvet ve kudretine, "Sîn" ile sırrına, "Mîm" ile de yaratıkların hepsine lûtfuna işaret etmektedir. Bunlardan başka birtakım gizli işaretler ve derin anlamlar ise daha önce geçmiştir.(1)

2. **«Bunlar, apaçık Kitab'ın»** mûcize olduğunu gösteren belli **«âyetleridir.»**

3. **«İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un heberlerinden»** önemli **«bir kısmını sana»** Cebrâil vasıtasıyla peşipeşine, **«dosdoğru»**, içinde yalan bulunması mümkün olmayan gerçeği **«nakledeceğiz.»** Yani, Cebrâil emrimiz gereğince sana bu haberleri nakleder.

Âyette "*iman eden bir kavim için*" ifadesi kullanılmıştır. Çünkü ilâhî mesajdan faydalanan onlardır.

4. **«Firavun,»** Mısır **«toprağında gerçekten azmış»** büyüklenmiş, zulüm ve düşmanlıkta son noktaya ulaşmış **«ve»** Mısır **«halkını parça parça etmiş»**, her istediği kötülük ve bozgunculukta kendisine uyan guruplar haline getirmiş**«ti. Onlardan»**, Mısır halkından **«bir zümreyi»** İsrailoğullarını **«güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu.»** Yani, onları ardarda öldürüyordu. İsrailoğullarının erkek çocuklarından doksan bin kadarını katletmiştir; kızları da hizmetçilik için hayatta bıraki-

---

1- Sûre başlarında bulunan "el-Hurûfu'l-Mukattaa" (tek tek harfler) Kur'an'ın mûcize oluşunu vurgulamaktadır. Mütehassıs müfessirler bu görüşü tercih etmişlerdir. Allah daha iyi bilir.

yordu. Bu durum, bir kâhinin Firavun'a şöyle demesinden kaynaklanmıştır: "İsrailoğullarından bir erkek çocuk dünyaya gelecek ve saltanatını ele geçirecek."

Bu tutum, onun ahmaklığını ortaya koymaktadır. Çünkü kâhinin söylediği söz doğru olsaydı öldürme neye yarardı? Şayet yalan söylemiş ise bu icraata ne gerek vardı?

«Belli ki o,» «bozgunculardandı.» Bozgunculukta kök salmıştı. Onun için pek çok kişiyi katletmeye cüret etti.

5. «Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere» onun işkencesinden kurtarmak suretiyle **«lûtufta bulunalım, onları»** başkalarına hizmet eden teba durumunda iken dinî işlerde kendilerine uyulan **«önderler yapalım,»** Firavun ve kavminin mülkünde bulunan her şeye **«vâris kılalım.»**

6. «Ve o yerde» Mısır ve Şam topraklarında istedikleri gibi tasarrufta bulunacak şekilde **«onları hâkim kılalım, Firavun ile»** onun veziri **«Hâmân'a ve ordularına, onlardan»**, o güçsüz görünenlerden **«çekinmekte oldukları şeyi gösterelim.»** Böylece, hükümdarlıklarının yok olmasından ve içlerinde doğan bir erkek çocuğun yüzünden helâk olmaktan dolayı onu engellemeye çalışsınlar.

وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ
فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ
مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٧) فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا
إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ (٨) وَقَالَتِ
امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ

نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

7. Musa'nın annesine: "Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize bırakıver, korkup üzülme, çünkü Biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız." diye ilham ettik.

8. Nihayet Firavun'un ailesi onu yitik olarak aldı. Sonunda o, kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri bile bile hata ediyorlardı.

9. Firavun'un karısı: "İkimizin de gözü aydın! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz" dedi. Halbuki onlar sezemiyorlardı.

7. «Musa'nın annesine:» Gizli tutabildiğin kadar **«'onu emzir,»** ağlaması anında komşuların onu hissetmesi yüzünden **«kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize»**, Nil nehrine **«bırakıver...»**

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Onu korumaktan endişe duyduğun ve idare etmekten âciz kaldığın zaman korumamız ve idaremiz altında olması için onu Bize teslim et."

Darlık ve sıkıntı duymasından **«korkup»** ayrılığına **«üzülme, çünkü Biz onu»** yakın zamanda, ustalıklı bir usulde ve emin olacağın şekilde **«tekrar sana geri vereceğiz ve onu»** yüce **«peygamberlerden biri yapacağız' diye ilham ettik.»** Vahyin aslı, hızla işaret etmek; *"ihâ"* ise, gizlice bildirmektir. Vahyetmek, ya tıpkı Cebrâil'in Hz. Peygamber'e belirli bir şekilde görünerek tebliğde bulunması gibi zatı görünen ve sözü işitilen bir melek vasıtasıyle olur. Veya Hz. Musa (a.s.)'nın Allah Teâlâ'nın kelâmını işitmesi gibi görme olmaksızın sözün duyulmasıyla olur, yahut Hz. Peygamber'in *"Cebrâil kalbime yerleştirdi"* diye buyurduğu şekilde kalbe yerleştirmek ya da Allah Teâlâ'nın, *"Biz Musa'nın annesine ilham ettik"* buyurduğu gibi ilham etmek sûretiyle olur.

Musa'nın annesi Musa'ya hamile kaldığı zaman kendisinde karnının şişmesi, renginin değişmesi sütünün çıkması gibi herhangi bir hamilelik belirtisi ortaya çıkmamıştır. Bu, İsmailoğullarına lütufta bulunmak üzere Yüce Allah'ın gizli tuttuğu bir iştir. Nihayet o, bir gözetleyen ve bir ebe olmadan Musa'yı doğurmuş; Firavun tarafından hamile kadınları kontrol etmek üzere görevlendirilen ne ebelerden birinin, ne de başkalarının haberi olmamış ve sadece Musa'nın kızkardeşi Meryem'in bilgisi olmuştur.

Musa'yı annesi üç ay veya daha fazla emzirmiş, Firavun'un yeni doğan bebekleri ısrarla araştırması bu konuda yapılan kontrolleri artırması üzerine Musa'yı ziftlenmiş bir sandığa koyarak geceleyin Nil nehrine bırakmıştır.

8. «Nihayet Firavun'un ailesi onu yitik olarak aldı.» Yani, annesi onu sandığa koyup nehire bıraktıktan sonra Firavun'un ailesi ve kaybolup gitmesinden korumak ve özenle bakmak üzere onu aldı.

«Sonunda o, kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri» yaptıkları ve terkettikleri şeylerde **«bile bile hata ediyorlardı.»** Onlar bir taraftan Musa'nın yüzünden binlercesini öldürmüşler, diğer taraftan büyümesi ve sakındıkları şeyi başlarına getirmesi için onu yetiştirmeye başlamışlardır.

"Hata", yan çizmek demektir. Hata olduğunu bile bile yapana "hâtı'"; yaptığı şeyin hatâ olduğunu bilmeden yapana "muhtı'" denir ki, aslında bu, iyilik yapmak ister, fakat yapmak istediğinin hilâfına bir şey yapmış olur.

9. «Firavun'un karısı:» Müzâhim'in kızı Âsiye, sandıktan Musa çıkarılınca Firavun'a: **«'İkimizin de gözü aydın!»** -Çünkü ikisi de onu görünce sevmişlerdi.- **«Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur.»** Nitekim Âsiye, Musa'nın, başparmağını emmesini ve iki gözü arasındaki nuru görmüştü.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Peygamberin ve velîlerin yüzleri ayna gibidir. Bunların nurundan hem mü'min hem de kâfir yararlanır."

«Ya da onu evlât ediniriz' dedi.» Çünkü Musa evlât edinilmeye müsait idi ve zaten Firavun'un erkek çocuğu da yoktu. **«Halbuki onlar»** onu alıp evlât edinmeleri konusunda büyük bir yanılgıya düştüklerini **«sezemiyorlardı.»**

İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah'ın düşmanı, Musa hakkında Âsiye'nin: *"Belki bize faydası dokunur"* dediği gibi deseydi Allah ona fayda sağlayacaktı. Fakat o, Allah Teâlâ'nın takdir ettiği bahtsızlığından dolayı direnip durmuştur:

Rivayet edildiğine göre, Firavun'un kavminden bazı azgın kişiler şöyle demişlerdir: "Kanaatimizce bu, kendisinden sakınmak gereken biridir, senden korkarak denize atılmıştır. Bu nedenle onu öldür." Firavun da Musa'yı öldürmeye karar verince Âsiye şöyle demiştir: "O, İsrailoğullarının çocuklarından değildir." Firavun tarafından kendisine: "Bunu nereden biliyorsun?" diye sorulduğu zaman ise şöyle cevap vermiştir: "İsrailoğullarının hanımları çocuklarına gerçekten acırlar ve onları öldürmenden korkarak gizlerler. Annenin çocuğunu kendi eliyle denize atması nasıl düşünülebilir?" Âsiye, Musa'nın üzerinde asalet nişanlarını görünce onun bu çocuğu bağışlamasını istedi ve bu yüzden Firavun, onu öldürmekten vazgeçti. Âsiye ona Musa adını verdi. Nitekim Hz. Musa'nın içine konduğu sandık su ile ağaç arasında bulunmuştu. Onların dillerinde suyun adı "mu", ağacın ise "sa" dır.

وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغاًؕ
اِنْ كَادَتْ لَتُبْدٖي بِهٖ لَوْلَٓا اَنْ رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ
(١٠) وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصّٖيهِ فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
(١١) وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى
اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (١٢) فَرَدَدْنَاهُ اِلٰٓى
اُمِّهٖ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٣) وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنَاهُ حُكْماً

وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾

10. Musa'nın annesinin yüreği bomboş kalıverdi. Eğer Biz, inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı.

11. Annesi onun ablasına: "Onun izini takip et" dedi. O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.

12. Biz daha önce onun süt annelerin sütünü kabulüne müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası: "Size, onun bakımını sizin namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi.

13. Böylelikle Biz onu, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye annesine geri verdik. Fakat yine de pek çoğu bilmezler.

14. Güçlü çağına erip olgunlaşınca Biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları Biz böylece mükâfatlandırırız.

10. «Musa'nın annesinin yüreği», oğlunun Firavunun eline düştüğünü işitince kendisini saran korku ve şaşkınlıktan dolayı **«bomboş kalıverdi»,** aklı başından gitti. **«Eğer Biz,»** Allah'ın ona: "*... Biz onu tekrar sana geri vereceğiz...*" (Kasas:7) sözü ile vadettiğine **«inananlardan»**, tastik edenlerden **«olması için onun kalbini»** sabır, sebat ve daha önce geçen vaadi hatırlatmakla **«pekiştirmemiş olsaydık,»** beşerî zaaftan ve aşırı ızdıraptan dolayı **«neredeyse işi»** Musa'nın kendi oğlu olduğunu **«meydana çıkaracaktı.»** Böylece sırrını ve onu Nil nehrine kendisinin attığını açıklayacaktı. Musa'nın yüzüne olan hasretinden dolayı artık kalbinde tahammül gücü kalmamıştı.

11. Musa'nın **«annesi onun»**, Musa'nın **«ablasına:»** ki burada kardeşlik sevgisini vurgulamak üzere, kızı yerine, Musa'nın ablası denmiştir. **«'Onun izini takip et'»** ve haberini izle **«dedi. O da, onlar»** Musa'nın durumunu öğrenmeye çalıştığının ya da ablası olduğunun **«farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.»** Ona bakıyor ve fakat baktığını hissettirmiyordu.

12. «Biz daha önce onun süt annelerin sütünü kabulüne müsaade etmedik.» Yani Biz, Musa'ya onu annesine geri vermeden önce süt annelerden hoşlanmama ve onlardan nefret etme duygusunu vererek süt annelerden emmesine izin vermedik. *"Merâdı"*: Süt anne demek olan *"Murdı"* kelimesinin çoğuludur. "Murḍı'a" ise, emzikli kadın demektir.

Emmek, insan tabiatını değiştirir. Bu yüzden Şeyh Muhammed el-Cuveynî evine girip oğlu imam Ebû'l-Me'âli'yi başkasından süt emerken bulunca hemen onu, emziren kadından alarak başaşağı çevirmiş, karnını sıkıp ve parmağını ağızına sokarak çocuğun emdiği sütü çıkarmış ve şöyle demiştir: "Annesinin dışındaki birinin sütünü içmek sûretiyle karakterinin bozulması yerine ölmesi bana daha kolay gelir." İmam Ebû'l-Meâlî büyüyüp de münazarada bir zaafı olunca şöyle dermiş: "Bu, söz konusu emmeden geriye kalan izlerdir."

Bu konuda âlimler şöyle demiştir: "Bir kadından emen kişinin, o kadının iyilik ve kötülük bakımından ahlâkından etkilenebileceği âdeti hâlâ geçerliliğini koruyor."

«Bunun üzerine ablası,» onun meme kabul etmediğini, Firavunun ona önem verdiğini ve memesini kabul edecek birini aradıklarını görünce: **«'Size, onun bakımını sizin namınıza üstlenecek,»** onu yetiştirecek **«hem de ona iyi davranacak»**, emzirmesinde ve bakımında kusur etmeyecek **«bir aile göstereyim mi?' dedi.»**

Rivayet edildiğine göre Firavun'un adamları Musa'nın ablasına hitaben: "Onun bakımını kim üstlenecek?" dediler. "Annem" dedi. Firavun'un adamları: "Annenin sütü var mı?" dediler. Musa'nın ablası: "Evet, var. O, bebeği öldürülen bir kadındır ve en büyük arzusu emzirebileceği bir çocuk bulmasıdır," dedi. Firavun'un ona, Musa'nın bakımını üstlenebilecek kişiyi getirmesini emretmesi üzerine annesini getirdi. O sırada Musa, Firavun'un elinde ağlıyor, kendisi de onu oyalamaya çalışıyordu. Hemen, Musa'yı annesine verdi ve o, anne kokusunu alınca rahatladı ve memesini aldı. Bu durum karşısında Firavun, Musa'nın annesine: "Sen onun nesi oluyorsun ki, memenden başka hiçbir memeyi kabul etmedi?" dedi. Musa'nın annesi: "Ben, kokusu güzel, sütü iyi olan bir kadınım ve bana verilen her çocuk beni kabul eder" dedi.

Firavun Musa'yı annesine verip kendisine bir ücret tayin etmiştir. Annesi de onunla birlikte aynı gün mutlu bir şekilde evine dönmüştür. Onlar, hergün için Musa'nın annesine ücret olarak bir dinar veriyorlardı. Musa'nın annesinin onu denize atması ile kendisine geri verilmesi arasında sadece çocuğun, annesinden uzak olarak tahammül edebilecek kadar bir süre geçmiştir. Sekiz gün meme kabul etmeden durdu, diyenin görüşü ise doğru değildir.

13. «Böylelikle Biz onu,» Musa'yı çocuğunun ona ulaşmasıyla **«gözü aydın olsun,»** ondan ayrı düşmesiyle **«gam çekmesin ve Allah'ın»** onu geri vermesi ve peygamberlerden kılması konusundaki **«vaadinin gerçek olduğunu»** ve ondan, bir kısmını müşahade ederek, dönüş olmadığını **«bilsin diye annesine geri verdik. Fakat yine de»** Firavunun ailesinden **«pek çoğu»** Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu **«bilmezler.»**

Musa'yı annesi, sütten kesinceye kadar yanında tutmuş, daha sonra Firavun ve Âsiye'ye geri vermiştir. Onlar da onu evlât edinerek himayelerinde büyütmüşler ve ellerinde yetiştirmişlerdir.

Bir gün Musa, Firavun'un önünde sopa ile oynarken o sopayı kaldırmış ve Firavun'un başına vurmuş; bu darbe yüzünden Firavun kızmış, bunu uğursuz sayarak onu öldürmeye niyet etmiştir. Bunun üzerine Âsiye: "Ey Melik! Öfkelenme, daralma! Çünkü o, akıl etmeyen küçük bir çocuktur. Dilersen şu tasın içine bir kor, bir de altın koy ve bak, hangisini alacak? Firavun, böyle yapılmasını emretmiş ve Musa, altını almak için elini uzatınca, kendisiyle ilgili görevlendirilen melek, elini tutup kora doğru çevirmiş ve Musa da onu alarak ağzına atmış; sıcaklığını hissedince de alıp atmıştır. Bunun üzerine Âsiye Firavun'a: "Ben sana, onun hiçbir şeyi akıl etmediğini söylememiş miydim," demiştir. Firavun, Musa'nın öldürülmesini emretmişken bundan vazgeçmiş ve Âsiye'yi doğrulamıştır.

Dendiğine göre Musa'nın, peygamberliğinden önce dilindeki düğüm, ağzına almış olduğu bu korun izidir. Daha sonra bu düğüm, Taha sûresi âyet 27, 28'de geçen, *"Dilimden düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar"* duâsıyla ortadan kalkmıştır.

14. Musa, **«güçlü çağına erip»** ki bu çağ, on sekiz yaş ile otuz yaş arasıdır. **«Olgunlaşınca»**, kırk yaşına varıp kemâle erince **«Biz ona hikmet»** peygamberlik **«ve»** dinle ilgili **«ilim verdik.»**

Yusuf'la ilgili olarak da sadece; *"(Yusuf) erginlik çağına gelince..."* (Yusuf: 22) buyrulmuştur. Çünkü ona Allah Teâlâ çocukluğunda, kuyuda iken vahyetmişti. Oysa Musa'ya kırk yaşından sonra vahiy gelmiştir.

Öte yandan âlimlerden büyük çoğunluğun görüşüne göre Peygamber Efendimiz, kırk yaşın başında peygamber olmuştur.

Bir kısmına göre de bu yaş sınırı, her peygamber için geçerlidir. Bazıları ise peygamberler hakkındaki kırk yaş şartının dayanağı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü İsa (a.s.), bir peygamberdir ve otuz üç yaşında iken göğe yükseltilmiştir. Yusuf (a.s.), on sekiz yaşında peygamber olmuş ve Yahya (a.s.) da erginlik çağına varmadan vahye mazhar olmuştur.

«İşte güzel davrananları» bu davranışlarından dolayı **«Biz böylece»** Musa ve annesini mükâfatlandırdığımız gibi **«mükâfatlandırırız.»** Burada, Musa ve annesinin iyi davranışlarda bulundukları ve işlerini küçük yaşlarda iken bile sağlam yaptıkları vurgulanmaktadır. Kim, iyiler zümresine katılırsa Allah, onu en güzel şekilde mükâfatlandırır.

Hikâye edildiğine göre bir kadın, akşam yemeğini yerken birisinin kendisinden yemek istemesi üzerine, kalkıp onun ağzına bir lokma vermişti. Bir zaman sonra çocuğunu bir yere koymuş, oradan da onu kurt kapmıştı. Bunun üzerine kadın: "Ey Rabbim! Çocuğum!" diye haykırmış. Bu arada birisi kurdun boynunu vurarak kurdun ağzından incitmeden çocuğu çekip almış ve kadına: "Bu lokma, senden yardım isteyen kişinin ağzına koyduğun lokmanın karşılığıdır" demiştir.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ
غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ
وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذ۪ي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذ۪ي مِنْ عَدُوِّهِ
فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ
عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُب۪ينٌ (١٥) قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي فَاغْفِرْ ل۪ي فَغَفَرَ لَهُ

إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (١٦) قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ
ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ (١٧) فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي
اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ
(١٨) فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ
أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا
فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (١٩) وَجَاءَ رَجُلٌ
مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ
فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ (٢٠) فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ
قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢١)

15. Musa, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan, iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan imdat diledi. Musa da ötekine bir yumruk indirip ölümüne sebep oldu. "Bu şeytanın işidir. O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır" dedi.

16. Musa: "Rabbim! Doğrusu kendime haksızlık ettim. Beni bağışla!" dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan çok merhamet edendir.

17. "Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, suçlulara asla arka olmayacağım" dedi.

18. Şehirde korku içinde, (etrafı) gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryad ederek yine ondan imdat diliyor. Musa ona dedi ki: "Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın!"

19. İkisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince o adam dedi ki: "Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek arabuluculardan olmak istemiyor da, bu yerde ille bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!"

20. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: "Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (bu şehirden) çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim."

21. Musa korka korka (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni şu zalim kavimden kurtar" dedi.

15. «Musa,» Firavun'un sarayından gelip **«ahalisinin habersiz olduğu bir sırada»**, şehre girmenin alışılmış olmadığı bir vakitte **«şehre»** Mısır'a **«girdi.»** Firavun'un sarayı şehrin kenarında idi.

İbn Abbas: "Öğle sıcağında uyuma vaktinde girmiştir" dedi. Nitekim o vakitte yollar boştu.

«Orada, biri kendi tarafından,» dinine tabi olanlardan ki, onlar İsrailoğullarıdır. **«Diğeri düşman tarafından»** dinine muhalif Mısırlılardan **«olan iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan imdat diledi.»** Musa, güçlü ve kuvvetli biriydi. **«Musa da ötekine»**, Mısırlıya **«bir yumruk indirip ölümüne sebep oldu»** ve ardından pişmanlık duydu. **«'Bu,»** öldürme **«şeytanın işidir.»** Burada iş, şeytana atfedilmiştir. Çünkü bu iş, şeytanın azdırmasından ve onun vesvese vermesinden kaynaklanmıştır. Bu, Hz. Mûsâ'nın masum oluşuna zarar vermez. Çünkü Mısırlı'nın ölümü hataen olmuştu. Hz. Mûsâ bu ölümü şeytanın işi addederek zulüm diye adlandırmış ve Allah'a yakın kulların yolundan hareketle bu işten af dilemiştir. Söz konusu olay, peygamberlikten önce olmuştur.

«O,» şeytan **«gerçekten saptırıcı,»** insan için **«apaçık bir düşmandır' dedi.»**

16. «**Musa: 'Rabbim! Doğrusu**» hiçbir emir olmadan Mısırlıyı öldürmekle «**kendime haksızlık ettim. Beni**», günahlarımı «**bağışla!' dedi, Allah da onu**» af dilemesinden dolayı «**bağışladı. Çünkü O,**» kulların günahlarını «**çok bağışlayan**» ve onlara «**çok merhamet edendir.**»

17. «**'Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun**», bağışlamak süretiyle bana olan ikramından dolayı sana yemin ederim «**ki,**» tevbe edip «**suçlulara**» bundan sonra «**asla arka**» yardımcı «**olmayacağım' dedi.**»

18. «**Şehirde**» kendisinden dolayı Firavun'un adamlarından endişe ederek «**korku içinde,**» azık istemek ya da haber almak, hakkında söylenenleri ve o Mısırlıyı öldürenin bilinip bilinmediğini öğrenmek üzere «**(etrafı) gözetleyerek sabahladı.**» Bu ifade gösteriyor ki, şehre girme ve öldürme hadisesi, akşamla yatsı vakti arasında, insanların kendileriyle meşgul oldukları bir sırada olmuştur.

«**Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse,**» yani, bir gün önce öldürülen Mısırlıya karşı Musa'dan yardım talebinde bulunan İsrailli «**feryad ederek yine ondan**», Musa'dan «**imdat diliyor. Musa ona**» dün bir Mısırlı bir kıptiye karşı yardım isteyen bugün de Firavun'un adamlarından diğerine karşı imdat dileyen İsrailliye «**dedi ki: 'Doğrusu sen besbelli bir azgınsın!'**» Çünkü sen, dün bir adamın öldürülmesine sebep oldun şimdi de bir başkasıyla döğüşüyorsun. Ben, senin yüzünden dün böyle bir duruma düştüm ve şimdi de beni başka bir uçuruma düşürmek istiyorsun.

19. Musa, «**ikisinin de**», Musa ve İsraillinin «**düşmanı olan adamı**», Mısırlıyı «**yakalamak**» üzere elinden tutmak «**isteyince o adam**» İsrailli: "Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın" sözü ile hitap ettiğinden ve ona karşı öfkelendiğini görmesinden hareketle Musa'nın kendisini yakalamak istediğini sanarak «**dedi ki:**» Ya da Mısırlı, sözlerinden bizzat kendisinin Mısırlıyı öldürdüğü şeklinde anlaşıldığını dikkate alarak şöyle dedi: «**'Ey Musa!**» Öldürülen Mısırlıyı kastederek, «**dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyosun? Demek,**» insanlar arasında söz ve hareketle «**arabuluculardan olmak istemiyor**» ve zıtlaşmaya engel olmuyor «**da, bu yerde ille bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!'**» *"Cebbâr"*: İşin sonunu düşünmeden dilediği şekilde vuran ve öldüren kişi demektir.

Âyette belirtilen sözü Hz. Mûsâ'ya söyleyen Mısırlı da olabilir. Sanki Hz. Mûsâ ile İsrailli'nin konuşmalarından Mısırlı'yı öldürenin Hz. Mûsâ olduğunu anlamıştır.

Adamın bu ifadede bulunmasının ardından söz yayılmış, Firavun ve kavmine ulaşmış ve böylece onlar, birgün önce meydana gelen cinayetin Musa tarafından işlendiğini anlamışlardır. Oysa bunu sadece o İsraill biliyordu. Bunun üzerine Musa'yı öldürmeye karar vermişlerdir. Buna karşılık Firavun'un halkından, durumu Musa'ya haber vermek üzere bir mü'min ortaya çıkmıştır. Bu durumu Allah Teâlâ şöyle ifade etmiştir:

20. «Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak» Musa'ya **«geldi ve şöyle dedi: 'Ey Musa!»** Firavun'un kavminden **«ileri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal»** bu şehirden **«çık! İnan ki ben»** sana çıkma talimatını vermekle **«senin iyiliğini isteyenlerdenim.'»**

21. «Musa» kendisini arayanların, arkasından yetişmesinden ve yolda saldırıya uğramaktan **«korka korka (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı. 'Rabbim! Beni şu zalim kavimden kurtar'»** ve bana yetişmelerine engel olmak suretiyle beni koru! **«Dedi.»** Allah da duâsını kabul ederek onu kurtarmıştır.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ
عَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَٓاءَ مَدْيَنَ
وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ
تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْق۪ي حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَٓاءُ
وَاَبُونَا شَيْخٌ كَب۪يرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنّ۪ي
لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَق۪يرٌ ﴿٢٤﴾

22. Medyen'e doğru yöneldiğinde: "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir" dedi.

23. Musa Medyen suyuna varınca orada (davarlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de (davarlarını) sudan meneden iki kadın gördü. Onlara: "Derdiniz nedir?" dedi. Dediler ki: "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz sulamayız; babamız da çok yaşlıdır."

24. Bunun üzerine Musa, onların davarlarını suladı. Sonra gölgeye çekildi ve "Rabbim! Doğrusu bana her indireceğin hayra muhtacım" dedi.

22. «Medyen'e doğru yöneldiğinde:» Medyen, Kızıldenizin sahilinde bulunan Şuayb (a.s.)'ın şehridir. Burası Firavun'un idaresi altında değildi. Mısır toprakları ile arasında sekiz günlük bir mesafe vardı. Âyetin anlamı şöyledir: "Musa, yüzünü Medyen'e doğru çevirip o istikamete yönelince..." Allah'a dayanarak ve samimi duygular içinde **«'Umarım Rabbim beni doğru yola iletir' dedi.»** Hakikaten o, yolu bilmiyordu.

23. «Musa, Medyen suyuna varınca...» Burası, şehrin kenarında, şehre üç mil kadar uzaklıkta bir su kuyusudur.

İbn Abbas şöyle demiştir: "O, zayıf düşmesinden dolayı yemek için yeşillik türünden bir şeyler aramak üzere oraya gitmiştir."

«Orada», kuyunun kenarında ve civarında **«(davarlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde»** alt kısmında bir yerde **«de»**, kuyuya gitmesinler diye koyunlarını **«(davarlarını) sudan meneden iki kadın»**, Şuayb'ın iki kızını **«gördü. Onlara: 'Derdiniz nedir?'»** Ne diye geri durup koyunlarınıza engel oluyor ve şu insanlar gibi doğrudan onları sulamıyorsunuz? **«dedi.»** Onlarda **«Dediler ki: 'Çobanlar sulayıp çekilmeden biz sulamayız;»** yani, erkeklerin içine sokulmaktan kaçınırız. Âdetimize göre çobanlar davarlarını sulayıp oradan ayrılmadıkları sürece biz davarlarımızı sulamayız. Bu işi, onlar ayrılıp gidince yaparız. **«Babamız»** Şuayb **«da çok yaşlıdır.'»** Bu nedenle çıkamıyor, zaruret icabı koyunları gütmeye ve sulamaya bizi gönderiyor.

24. «Bunun üzerine Musa,» onlara acıyarak ve Allah'ın rızasını gözeterek **«onların davarlarını suladı.»**

Rivayet edildiğine göre adamlar kuyunun üzerine ancak yedi, ya da on kişinin kaldırabileceği ağırlıkta bir taş koymuşlardır. Fakat Musa, yorgunluğuna, açlığına ve ayağındaki yaraya rağmen o taşı kaldırmıştır.

«Sonra» oradan ayrılarak **«gölgeye çekildi»** ki orada bitkilerin gölgesi vardı. İşte aşırı sıcaktan dolayı bir ağacın gölgesine acıkmış halde oturdu. **«Ve: 'Rabbim! Doğrusu bana»** az olsun, çok olsun **«her indireceğin hayra muhtacım' dedi.»**

Çoğu müfessirler, onun bu durumunu dikkate alarak bu hayrı, yiyeceğe yorumlamışlardır. Hz. Musa, aç bir halde iken Allah'tan, yiyecek şeyler istemiş ve fakat insanlardan istememiştir. Söz konusu iki kız da bu durumu anlamış ve babalarına dönünce babaları onlara: "Sizi acele ettiren şey nedir?" diye sormuş. Kızlar durumu şöyle anlattılar: "İyi bir adam bulduk ve o adam bize acıyarak davarlarımızı suladı; sonra gölgeye çekilerek: *'Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım'* dedi." Babaları: "O, aç bir adamdır," dedi. Hemen kızlardan birine: "Git ve onu bize davet et," dedi.

فَجَاۤءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشٖي عَلَى
اسْتِحْيَاۤءٍۘ قَالَتْ اِنَّ اَبٖي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَاۜ فَلَمَّا
جَاۤءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَۙ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِمٖينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُۘ اِنَّ خَيْرَ مَنِ
اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْاَمٖينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنّٖٓي اُرٖيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى
ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَنٖي ثَمَانِيَ حِجَجٍۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ

عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ
الصَّالِحِينَ (٢٧) قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ
فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (٢٨)

25. Derken, o iki kızdan biri utana utana yürüyerek ona geldi. "Babam," dedi, "bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını vermek için seni çağırıyor." Musa, ona (Şuayb'a) gelip başından geçenleri anlatınca o, "Korkma, o zalim kavimden kurtuldun" dedi.

26. O iki kızdan biri: "Babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi.

27. (Şuayb) dedi ki: "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana zorluk vermek istemem. İnşaallah beni iyi kimselerden bulacaksın."

28. (Musa) dedi ki: "Bu benimle senin arandadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam dolduray ım, bana karşı haksızlık edilmiş olmaz. Söylediklerimize Allah vekildir."

25. «Derken, o iki kızdan», babalarına dönmelerinin ardından **«biri»**, büyüğü **«utana utana»** kızların tavrına uygun bir şekilde **«yürüyerek ona geldi.»**

Bir bedevî şöyle demiştir: "Haya ağır bastığı sürece yüz, değerli ve dal, kabuğu soyulmadıkça güzeldir."

«'Babam,' dedi, 'bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını» mükâfatını **«vermek için seni çağırıyor.'»**

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Musa, dağların arasında tedirgin ve yalnız olduğu için kadının davetine icabet etmiştir. Her ikisi yola koyulmuş, rüzgâr kadının elbisesini açınca Musa ona: "Arkamdan yürü ve yolu bana tarif et" demiştir. O da arkaya çekilerek Musa'ya: "Sağdan, soldan ve önünden..." derken Şuayb'ın evine gelmişlerdir. Bunun üzerine kız, hemen koşup babasına Musa'nın gelişini haber vermiş, Şuayb da eve girmesine izin vermiştir. Şuayb, o zaman çok yaşlı idi ve gözü kör olmuştu. Musa, ona selâm verince, o da selâmını alarak kucaklamış ve önüne oturtmuştur. Sonra yemeğe buyur etmiş, fakat Musa yemeği kabul etmeyerek şöyle demiştir: "Bu yemeğin, davarları sulamanın bir karşılığı olmasından endişe ediyorum. Çünkü biz, peygamber soyundanız ve dinimizi dünyalık karşılığında satmayız." Nitekim Musa, Hz. Yakub'un soyundandı. Bunun üzerine Şuayb: "Delikanlı! Allah'a yemin olsun ki hayır! Gerçekten bu bizim geleneğimizdir. Bize misafir gelen bu yemeği yer. Sonra, iyilik edene bir şey ikram edilirse onu alması haram değildir" demiştir.

«Musa, ona (Şuayb'a) gelip başından geçenleri anlatınca o: 'Korkma, o zâlim kavimden», Firavun ve kavminden **«kurtuldun'»** Onun, bizim topraklarımızda hükümranlığı yok ve biz onun idaresinde değiliz **«dedi.»**

Hz. Musa, Firavunun yanında açık bir nimet içinde büyümüş, ancak Allah için hicret edip yolculuk ve vatan hasretine göğüs gerince, Allah Teâlâ ona , Şuayb'ın yanında o nimete karşılık açık ve gizli nimetler lütfetmiştir. Nitekim bir manzumede şöyle denilmiştir:

Sefere çık ki terkettiğinin karşılığını bulasın
Gayret et ki şerefin gayrette olduğunu bilesin
Ormanı terketmezse av bulmaz aslanlar
Yaydan çıkmazsa hedefe varamaz oklar.

Bir başka manzûmede de şöyle denilmiştir:

Allah'ın ülkeleri alabildiğine geniştir.
Allah'ın rızkı dünyada boldur.
Zillet içinde oturanlara hemen söyle.
Yeriniz darsa yeryüzüne dağılın böyle.

26. «O iki kızdan biri:» Musa'yı babasının yanına davet eden ve onunla evlenen büyük kız **«'Babacığım! Onu»** Musa'yı **«ücretle»** çoban **«tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir adamdır' dedi.»**

Rivayete göre Şuayb, kızına: "Onun güçlü ve güvenilir olduğunu nereden biliryorsunuz?" diye sorması üzerine o da babasına, Musa'nın kuyunun üzerindeki taşı kaldırıp büyük kovayı çıkardığını, kendisini davet ettiği anda günahtan kaçınarak başını yere doğru indirip yüzüne bakmadığını ve bu şekilde ona daveti ilettiğini ve kendisine, arkasından yürümesini emrettiğini dile getirdi. Fakat o, âyete göre, Musa'nın sadece güçlü ve güvenli oluşunu belirtti. Çünkü o zaman bu iki özelliğe ihtiyacı vardı. Zirâ güç, duâvarlarını sulamak; güvenilir olma da, gözü korumak ve kendini muhafaza etmek için gerekli idi. Nitekim Hz. Yusuf da şöyle demiştir: *"Çünkü ben onları çok iyi koruyan ve pek iyi bilenim."* (Yûsuf : 55)

27. «**(Şuayb)**» Musa'ya «**dedi ki: 'Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak**», seni onunla evlendirmek «**istiyorum.**» Âyette, *"Bana ...çalışmana karşılık"* ifadesinden hareketle bunun mehir olmadığı anlaşılmaktadır. Gerçi, o dine göre, kadının velîsi için bu usulde bir mehir alması caizdi. Nitekim dinimize göre de belli bir süre için kızın koyunlarını gütmek şartı ile evlilik caizdir.

Bilki, dinimizde mehir gereklidir ve mehir mal olmalıdır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı..."* (Nisa: 24) Mehir, evlenilen kadına teslim edilir, kadının hakkıdır, velîsinin değil. Nitekim âyet-i kerime'de: *"Kadınlara mehirlerini veriniz..."* (Nisâ: 4) buyrulmuştur. Şayet kadını Kur'an öğretmeye ya da bir yıl ona hizmet etmeye karşılık nikâhlasa bu nikâh geçerlidir, caizdir. Ancak Kur'an öğretme ve hizmet bir mal olmadığı için mehr-i misile gidilir.

«**Eğer**» hizmet ve çalışmayı «**on yıla tamamlarsan artık o kendinden;**» benden kaynaklanan bir mecburiyetten değil, «**yoksa sana zorluk vermek istemem.**» Onun için müddet konusunda seni serbest bıraktım. «**İnşallah**» iyi muamele etmek, hoş davranmak ve sözünü yerine getirmek hususunda «**beni iyi kimselerden bulacaksın.**»

Buna göre Hz. Musa, o zaman otuz yaşında olmalıdır. Çünkü, on yılı tamamlayınca Mısır'a dönmüş ve yolda kendisine vahiy gelmiştir. Daha önce, kendisine kırk yaşına basınca vahiy geldiği belirtilmişti. Kırk yaşında iken vahyin gelişi ise Allah Teâlâ'nın yüce peygamberler hakkındaki kanunudur.

28. «**(Musa) dedi ki: 'Bu,**» hakkında benimle sözleştiğin ve bana şart koştuğun şey «**benimle senin arandadır.**» Ben, bana şart koştuğun şeyin dışına çıkmam ve sen de kendine şart koştuğun şeyin dışına çıkmazsın. «**Bu iki**

süreden» çoğu olsun, azı olsun **«hangisini doldurursam dolduravım,»** o süre içinde hizmet etmek suretiyle sözü yerine getirirsem **«bana karşı haksızlık edilmiş olmaz.»** Yani, daha fazla kalmamı talep ederek sınırı aşmazsın. Ben de on yıldan fazla kalmayı talep etmediğim gibi sekiz yıldan daha azını da talep etmem. **«Söylediklerimize»** aramızda geçerli olan şartlara **«Allah vekildir,'»** gören ve gözetendir. Bu nedenle ikimizden birinin bu sözleşmeden dönmesine imkân yoktur.

Bunun üzerine Şuayb, Medyen halkından inananları toplamış ve kızı Safurya ile onu evlendirmiş, buna karşılık Musa da eve girerek yerleşmiş ve on yıl süre ile Şuayb'ın hayvanlarını gütmüştü.

فَلَمَّا قَضٰى
مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِه۪ٓ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًاۚ قَالَ لِاَهْلِهِ
امْكُثُوٓا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ
النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّآ اَتٰيهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ
الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰٓى اِنّ۪ٓي اَنَا اللّٰهُ
رَبُّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٣٠﴾ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا
جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِن۪ينَ
﴿٣١﴾ اُسْلُكْ يَدَكَ ف۪ي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍۘ وَاضْمُمْ

إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ
وَمَلَإِيْهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾

29. Artık Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm" dedi.

30. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi. "Ey Musa! Bil ki Ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."

31. Ve "Asânı at!" (denildi.) Musa, asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın." (buyuruldu).

32. "Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan ellerini kendine çek. İşte bu ikisi, Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır." (diye seslenildi.)

29. «**Artık Musa**» aralarında şart koşulan «**süreyi doldurup**» ki, rivayete göre, iki sürenin en uzunu olan on yılı doldurmuştur. «**Ailesiyle**», hanımı Safurya ile Mısır'a doğru «**yola çıkınca,**» -o gece karanlık ve soğuktu. Hanımı ise hamile idi ve onu, doğum sancıları almış ve bu yüzden Musa, ateş yakmak istemiş, fakat ateş yanmayınca bu duruma üzülmüştür.- İşte o zaman «**Tûr tarafından bir ateş gördü.**» Musa «**ailesine: 'Siz**» yerinizde durup «**bekleyin, ben**» uzakta «**bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber**» –ki, onlar yolu kaybetmişlerdi– «**yahut ısınmanız için bir ateş**», ucunda ateş olan kalın bir odun «**parçası getiririm' dedi.**» Böylece Musa ailesini sahrada bırakıp gitti. Âyette geçen *"testalûn"* fiilinin kökü olan ıstılâ', ateşle ısınmak demektir.

30. «**Oraya**» gördüğü ateşe «**gelince, o mübarek yerdeki vadinin**» Musa'ya göre «**sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle**

seslenildi.» *"Buk'a"*: Ağacı bulunmayan arazi parçası demektir ve âyette *"mübarek"* diye nitelendirilmiştir. Çünkü Hz. Musa'nın peygamberliği orada başlamış ve Allah'ın ona hitabı orada olmuştur.

«'Ey Musa! Bil ki Ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.'» Yani Ben, sana seslenen ve seni isminle çağıran Allah'ım ve Ben, bütün yaratıkların Rabbiyim.

Bu, Allah Teâlâ'nın Musa'ya olan ilk sözüdür. Bu söz, her ne kadar Tâhâ ve Neml sûrelerinde geçen ifadeden farklı ise de kastedilen mana bakımından uygunluk vardır.

31. «Ve: 'Asânı at!' (denildi.)» Yani ona, "asânı elinden at," diye seslenildi. Onu atınca harekete başlayan bir yılan oluvermiştir. **«Musa, asâyı»** hızlı hareketinden ya da şekil olarak **«yılan gibi deprenir»**, hızlı hareket ettiğini **«görünce,»** korkuya kapılarak **«dönüp arkasına bakmadan kaçtı. 'Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen»** korkulu şeylerden uzak **«emniyette olanlardansın' (buyuruldu).»** Peygamberler huzurumda korkmazlar.

Şayet sen, "Asâsını yere atmasının faydası nedir?" dersen ben de cevap olarak şöyle derim: "Asâya alışması ve Firavun'un huzurunda ondan korkmamasıdır. Firavun, onunla tartışmaya girince, asânın yılan şekline getirilmesi ve diğer mucizelerle Firavun susturulmuştur."

32. «'Elini koynuna» cübbenin içine **«sok;»** ki yünden olan ve kolları sadece dirseklere kadar uzanan bu cübbeyi Musa gömlek yerine giyiyordu. **«Kusursuz,»** alaca hastalığı gibi illetsiz **«bembeyaz»** güneş ışınları gibi ışınları olan ve ışıldar bir halde **«çıkacaktır. Korkudan»** yani korktuğun zaman, korkuya kapılan insanın yaptığı gibi yılandan korunmak için sol elini sağ kolunun altına sağ elini de sol kolunun altına sokmak suretiyle **«ellerini kendine çek.»** Yani korkuya kapılınca dayanmak ve kendine hakim olmak için böyle yap. **«İşte bu ikisi, »** asâ ve el **«Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delil»** ve iki apacık mucize **«dir. Çünkü onlar yoldan çıkan»** zulüm ve düşmanlığa meyleden **«bir kavim olmuşlardır.'»** Ve bu yüzden, seni onlara bu iki mucize ile göndermeyi haketmişlerdir **«(diye seslenildi.)»**

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي قَتَلْتُ

مِنْهُمْ نَفْساً فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَاَخ۪ي هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنّ۪ي

لِسَاناً فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءاً يُصَدِّقُن۪ٓي اِنّ۪ٓي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾

قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخ۪يكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَاناً فَلَا يَصِلُونَ

اِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَآ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا

جَٓاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا

سَمِعْنَا بِهٰذَا ف۪ٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِمَنْ

جَٓاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِه۪ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ

لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ

مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪يۚ فَاَوْقِدْ ل۪ي يَا هَامَانُ عَلَى الطّ۪ينِ فَاجْعَلْ ل۪ي صَرْحاً

لَعَلّ۪ٓي اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣٨﴾

33. (Musa) dedi ki: "Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum.

34. Kardeşim Harun'un dili, benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Çünkü ben, beni yalancılıkla itham etmelerinden korkuyorum."

35. Allah buyurdu: "Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde onlar size erişemiyecekler. Siz ve size tabi olanlar üstün geleceksiniz."

36. Musa onlara apaçık âyetlerimizi getirince: "Bu olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmedik" dediler.

37. Musa şöyle dedi: "Rabbim, kendi katından kimin hidayet rehberi getirdiğini ve dünyanın akibetinin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki, zalimler iflâh olmazlar."

38. Firavun: "Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân, haydi benim için çamur üzerine ateş yak, bana bir kule yap. Belki Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu onu yalancılardan sanıyorum" dedi.

33. Musa **«dedi ki: 'Rabbim! Ben onlardan»** Mısırlı olan onların kavminden **«birini»**, Firavun'un fırıncısını **«öldürmüştüm,»** karşılığında **«beni öldürmelerinden korkuyorum.»**

34. «Kardeşim Harun'un dili, benimkinden daha düzgündür.» Nitekim Musa'nın dilinde, daha önce eline alıp ağızına atmış olduğu kor yüzünden bir düğüm vardı ki, düzgün konuşmasına engel oluyordu. **«Onu da»** hakkı özetlemek, kesin delili açıklamak ve şüpheyi söküp atmak suretiyle **«beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte»** Firavun ve kavmine **«gönder. Çünkü ben, onların beni yalancılıkla itham etmelerinden»** sözümü red etmelerinden ve davetimi kabul etmemelerinden **«korkuyorum.'»** Dilim ise delil getirme anında yeterli olamaz.

35. «Allah buyurdu: 'Seni kardeşinle destekleyeceğiz» ve onunla kuvvetlendireceğiz. Çünkü insan, pazusu ile elin güç kazandığı gibi kardeşi ile güç kazanır. Harun, o zaman Mısır'da bulunuyordu **«ve size öyle bir kud-**

ret», üstünlük **«vereceğiz ki,»** *"kudret"* diye çevirdiğimiz *"sultanen"* kelimesi için Cafer şöyle demiştir: "Düşmanların kalplerine korku ve Allah dostlarının kalplerine ise muhabbet verilmesidir." **«Âyetlerimiz»**, mûcizelerimiz **«sayesinde onlar»** gerek istila ve gerekse tartışma ile **«size erişemiyecekler.»** Yani mûcizelerimizle sizi onlara musallat edeceğiz, ya da âyetlerimizle onlara engel olursunuz, dolayısıyla öldürmek veya kötülük etmekle size ulaşamazlar. **«Siz ve size tabi olanlar üstün geleceksiniz.'»** Siz ve size tâbi olanlar, Firavun ve kavmine karşı üstün geleceksiniz.

36. **«Mûsâ onlara»** peygamberliğinin doğruluğuna delâlet eden **«apaçık âyetlerimizi getirince:»** Ey Musa! **«'Bu,»** getirdiğin şey **«olsa olsa uydurulmuş»** daha önce benzeri yapılamayan **«bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini»** onların zamanında vuku bulmuş bir sihir **«işitmedik' dediler.»**

37. **«Musa şöyle dedi: 'Rabbim, kendi katından kimin hidayet rehberi getirdiğini»** –ki bununla kendisini kasdediyordu– **«ve»** sonu cennet olan **«dünyanın akibetinin kime nasip olacağını en iyi bilendir.»** Gerçekten dünya, âhirete intikal etmek üzere bir uğrak yeri ve âhiretin tarlasıdır. Dünyanın mutlak akibeti, övülen akibettir. **«Muhakkak ki, zalimler»** inkârlarından ve yalanlamalarından dolayı helâk edilmeleri yüzünden **«iflâh olmazlar.'»**

38. **«Firavun:»** sihirbazları toplayıp mücadele için meydan okuyunca **«'Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir tanrı tanımıyorum.»** Dendiğine göre bu söz ile yine onun: *"Ben sizin en yüce Rabbinizim"* demesi arasında kırk yıl geçmiştir. Yani, sizin benden başka yeryüzünde hiçbir tanrınız yoktur.

Firavun, vezirine de hitaben: **«Ey Hâmân, haydi benim için çamur üzerine ateş yak»** ve tuğla imal et. İlk tuğla imal edip kullanan Firavun olmuştur. Bu nedenle, bana tuğla pişir dememiş, nasıl yapıldığını tarif ederek tuğla imalini emretmiştir. **«Bana»** yüksek **«bir kule yap. Belki Musa'nın tanrısını görürüm»** ve O'na bakarım. **«Doğrusu onu»**, Musa'yı benden başka bir tanrısı ve kendisinin de o tanrının elçisi olduğu iddiasında **«yalancılardan sanıyorum' dedi.»** Firavun bu sözü, kavmine karşı meseleyi karıştırmak ve havayı bulandırmak için söylemiştir.

وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ
إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ (٣٩) فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (٤٠) وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً
يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ (٤١) وَأَتْبَعْنَاهُمْ
فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ (٤٢)
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى
بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (٤٣)

39. O ve askerleri, yer yüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik. Bir bak, zalimlerin sonu nice oldu!

41. Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.

42. Bu dünyada arkalarına lânet taktık. Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler arasındadır.

43. Andolsun ki Biz, ilk nesilleri helâk ettikten sonra Musa'ya, -olur ki dinlerler, düşünürler diye- insanlar için apaçık deliller, hidayet rehberi ve rahmet olarak o Kitabı vermişizdir.

39. «**O ve askerleri, yer yüzünde**» Mısır ve komşu topraklarda «**haksız yere büyüklük tasladılar.**» İman etmediler ve hakka boyun eğmediler «**ve gerçekten**» yeniden dirilmek ve hesap vermek üzere «**Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.**» "*İstikbâr,*" bâtıl yere kibir izhâr etmektir. Tekebbür ise daha geneldir. Kibir ise, insanın kendisinin başkalarından üstün olduğunu zannetmesidir.

40. «**Biz de onu ve askerlerini**» küfür ve azgınlıkta had safhaya ulaşmalarının ardından «**yakalayıp denize**», Kızıldeniz'e «**atıverdik.**» Yani, onları suda boğarak cezalandırdık. Âyet-i kerimede, onları yakalayan ve cezalandıranın durumu yüceltilmekte ve yakalananların durumu tahkir edilmektedir. Nitekim, onlar, sayılarının fazla oluşuna rağmen tıpkı, avuca alınıp denize atılan taş parçaları gibi telâkki edilmişlerdir.

Ey Muhammed! Kalp gözü ile, «**bir bak, zalimlerin sonu nice oldu!**» O hale düşmekten kavmini sakındır.

41. «**Onları**» Firavun ve kavmini «**ateşe çağıran**» yani ona götüren küfür ve ma'siyete götüren «**önderler**», sapıkların kendilerine uyduğu önderler «**kıldık. Kıyamet günü onlar**» kendilerinden azap kaldırılmak suretiyle hiçbir şekilde «**yardım görmeyeceklerdir.**»

42. «**Bu dünyada**» rahmetten uzaklaştırarak «**arkalarına lânet taktık. Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler**», kovulmuşlar ve uzaklaştırılmışlar «**arasındadır.**»

Bil ki, kibir, kendini beğenmekten kaynaklanır. Kendini beğenmek de güzelliklerin hakikatini bilmemekten doğar. Hakkı kabul etmemek de kibirden sayılır. Bir başkanlık elde etmekten dolayı kibirlenen kişinin bu durumu, karakterinin bozuk olmasına delâlet eder. Kim, kendisinin nelerden meydana geldiğini düşünür ve hayatının başını, sonunu ve ortasını bilirse noksanlığını da bilir ve kibirlenmeyi terkeder. Zenginlikten dolayı kibirlenen ise bu zenginliğin yok olacağını ve onun geçici olduğunu bilmelidir.

Âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın, haksız yere büyüklenmeyi ifade etmesi, yerine göre büyüklük taslamanın övülmüş olduğuna işaret etmektedir ki, iki taraf (inanan ve inanmayan güçler) arasında böbürlenmek ve çalımlı olmak bu kabildendir. Nitekim Hz. Peygamber Ebû Dücane'nin iki taraf arasında çalımlı yürüdüğünü görmüş ve şöyle buyurmuştur: "*Bu yürüyüş, bu yerin dışında Allah'ın öfke duyduğu bir yürüyüştür.*" Zenginlere karşı büyüklenmek de böyledir. Çünkü bu gerçek anlamda izzeti nefistir, dolayısıyle yerilmiş değildir.

43. «Andolsun ki Biz, ilk nesilleri» Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerini azapla **«helâk ettikten sonra Musa'ya -olur ki»** ihtiva ettiği öğütleri **«dinlerler, düşünürler diye- insanlar için apaçık deliller, hidayet rehberi ve rahmet olarak o Kitabı»**, Tevrat'ı **«vermişizdir.»** Ki, onunla amel eden Allah'ın rahmetini elde eder. *"Besâir"*: Kalbin, sayesinde idrak ettiği nur demek olan *"basîre"* kelimesinin çoğuludur. Basar da, gözün eşyayı algıladığı göz nuru demektir. Yani bu Kitap, İsrailoğullarının kalpleri için, nurlar niteliğindedir ki, o nurlarla hakikatleri görürler ve hakla bâtılı birbirinden ayırırlar. Çünkü kalpleri, anlama ve idrak etmekten bütünüyle uzak kalarak körelmiştir.

وَمَا كُنْتَ
بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ
﴿٤٤﴾ وَلٰكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ
ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ
﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ
لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٤٦﴾ وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا
رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ

مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُو۫سٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اُو۫تِيَ مُو۫سٰى مِنْ قَبْلُۚ
قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَاࣞ وَقَالُٓوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾

44. Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen batı yönünde bulunmuyordun ve (o vahye) şahit olanlardan değildin.

45. Bilakis Biz nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen, onlara âyetlerimizi okuyarak, Medyen halkı arasında bulunanlardan da değildin; fakat (bu âyetleri sana) indiren Biziz.

46. (Musa'ya) seslendiğimiz zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Aksine, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak (anlatılanları dile getiren Kur'ân-ı sana indirdik); umulur ki onlar düşünüp öğüt alırlar.

47. Bizzat kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musîbet geldiğinde: "Rabbimiz! Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uysak ve inananlardan olsaydık!" diyecek olmasalardı (seni göndermezdik).

48. Fakat onlara tarafımızdan o hak gelince: "Musa'ya verilen gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: "Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz."

44. Ey Muhammed! «**Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz**», bildirdiğimiz, kesin olarak kendisini peygamber kıldığımız ve Tevrat'ı verdiğimiz «**sırada, sen**» tayin edilen vaktin söz konusu olduğu ve Musa'nın, Rabbine seslendiği yer olan «**batı yönünde**» ki yerde, ya da Tûr dağının istikametinde «**bulunmuyordun ve**» o vahye «**şahit olanlardan değildin.**» Ki, tayin edilen vakitte Musa'ya verilen emirle ilgili meydana gelen şeyleri görmüş olasın.

Burada vurgulanmak istenen şudur: Bu olayın Hz. Peygamber'e iletilmesi, ancak vahiyle bilinebilen gayb haberlerini bildirmek suretiyle olmuştur.

Nitekim Allah Teâlâ, bu hususu şu âyetiyle de takviye etmiştir:

45. «Bilakis Biz» senin zamanınla Musa'nın zamanı arasında **«nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti.»** İlâhî prensipler ve hükümler değişti ve durum, yeni bir dinin vazedilmesini gerektirdi. Bunun üzerine Biz sana vahyettik. **«Sen, onlara»** söz konusu kıssayı anlatan **«âyetlerimizi»** öğretmek üzere **«okuyarak, Medyen halkı arasında bulunanlardan da»** Musa ve Şuayb'ın ikamet ettiği gibi ikamet edenlerden de **«değildin; fakat (bu âyetleri sana)»** ve sana tabi olanlara **«indiren Biziz.»**

46. «(Musa'ya) seslendiğimiz» ve onu Firavun'a gönderdiğimiz **«zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Aksine, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için»** –Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. İsâ arasında 550 sene geçmiş olup bu müddet içerisinde peygamber gönderilmemiştir.– **«Rabbinden»** sana ve insanlara **«bir rahmet olarak (anlatılanları dile getiren Kur'ân'ı sana indirdik); umulur ki onlar düşünüp»** uyarılmakla **«öğüt alırlar.»**

47. Mekke halkı **«bizzat kendi yaptıklarından»** küfür ve günahlarından **«dolayı başlarına bir musîbet geldiğinde: 'Rabbimiz! Ne olurdu bize»** tarafından âyetlerle teyid edilen **«bir peygamber gönderseydin de»** onun vasıtasıyla gelen bu açık **«âyetlerine uysak ve»** onlara **«inananlardan olsaydık!'»** Yani, suçlarının cezasını gördükleri anda bu sözü **«diyecek olmasalardı (seni göndermezdik.)»** Fakat onlar böyle diyecekleri için bütünüyle mazeretlerini geçersiz saymak ve delilleri aleyhlerine çevirmek üzere seni gönderdik.

48. «Fakat onlara», Mekke halkına ve Arap kâfirlerine **«tarafımızdan»** emrimiz ve vahyimizle **«o hak»** Kur'ân **«gelince: 'Musa'ya»** parça parça değil de bütün olarak **«verilen»** kitap **«gibi ona da»** Muhammed'e **«verilmeli değil miydi?'»** diye kasıtlı olarak ve bir teklif olsun diye **«dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi?»** Yani, bu gerçeği, hakkı inkâr ettikleri gibi daha önce Musa'ya verilen kitabı da inkâr etmemişler miydi? Allah Teâlâ onların inkârlarının şeklini dile getirerek şöyle buyurmuştur:

Onlar; Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Mûsâ (a.s.)'ya verilenler **«'birbirini»** tastik etmek suretiyle **«destekleyen iki sihir!' demişler...»** Nitekim Kureyş halkı, Yahudilerin bayramına iştirak etmek üzere oluşturdukları bir heyeti Yahudi büyüklerine göndermişler ve onlara Hz. Peygamberin durumu hakkında birtakım sorular sormuşlardır. Onlar da bu heyete şöyle cevap vermişlerdir: "Biz, Tevrat'ta onun nitelik ve özelliklerini görüyoruz." Söz konusu heyet dönüp Yahudilerin söylediklerini Kureyş halkına iletince, âyet'i-kerime de belirtilen bu sözü dile getirmişlerdir.

«Ve şunu söylemişlerdi: ‘Doğrusu biz» bu iki kitaptan **«hiçbirine inanmıyoruz.’»**

Bazıları da mana şöyledir demişlerdir: "Kendileriyle aynı görüş ve düşüncede olan Kıptiler, Kur'ân'dan önce Musa'ya indirilen kitabı inkâr etmemişler miydi? Nitekim onlar: ‘Musa ve Harun, birbirine destek veren iki sihirbazdır, dolayısıyla hiçbirine inanmıyoruz’ demişlerdi."

Fakir de şöyle demiştir: "Küfür milleti, tek bir millettir, kaidesi gereğince söz konusu küfrü, aynı düşünceyi paylaşan nesillere atfetmek her ne kadar doğru ise de bu durumda Kıptîlerin Tevratı değil, Hz. Musa'ya verilen mûcizeleri inkâr etmiş olmaları gerekir. Çünkü Tevratın verilmesi, Kıptîlerin helâkinden sonra olmuştur. Ancak Kur'ân'ın ifadesi, burada kastedilen inkârcıların müşrikler olduğuna dair bir anlayışa ağırlık kazandırmıştır ki, Allah Teâlâ'nın şu ifadesi de bunu göstermektedir:

قُلْ فَأْتُوا
بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ أَهْدٰى مِنْهُمَا أَتَّبِعْهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
(٤٩) فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ
أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ (٥٠) وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
(٥١) اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ (٥٢) وَإِذَا
يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ

مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ
بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا
اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ
عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

49. De ki: "Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an'dan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!"

50. Eğer sana cevap veremezlerse bil ki onlar sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir? Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.

51. Andolsun ki Biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, sözü (vahyi) onlara birbiri ardınca yetiştirmişizdir.

52. Ondan önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler.

53. Onlara (Kur'an) okunduğu zaman: "Ona inandık. Çünkü o Rabbimizden gelmiş gerçektir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik" derler.

54. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler.

55. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemiyoruz" derler.

56. Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; fakat Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir.

49. Ey Muhammed! Bu inkârcılara «**de ki: 'Eğer**» ikisinin farklı iki sihir olduklarına dair «**doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden**» sihir diye nitelediğiniz Tevrat ve Kur'ân'dan «**daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!'**»

50. «**Eğer sana**» en doğru yolu gösteren kitabı getirme çağrına «**cevap veremezlerse**» ki, asla cevap veremiyeceklerdir «**bil ki onlar,**» asla tutarlılığı olmayan «**sırf**» kötü «**heveslerine uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici**» açıklama ve delil «**olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?**» Ondan daha sapık yoktur ve o, bütün şaşkınlardan daha şaşkındır. Burada, hidayet olmadan sadece hevâ ve hevese uymanın daha çirkin ve şaşkınlık olduğu vurgulanmıştır.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Gönlün arzu ettiği şey bâzen hakka uygun olabilir. Bu nedenle söz konusu arzu ve heves, hidayetten uzak diye kayıtlanmıştır."

«**Elbette Allah zalim kavmi doğru yola,**» kendi hevesine uymaya ısrar etmek ve apaçık hakkı gösteren âyetlerden yüz çevirmek suretiyle kendilerine haksızlık edenleri, dinine «**iletmez.**»

51. «**Andolsun ki Biz, düşünüp öğüt alsınlar**», iman edip itaat etsinler «**diye, sözü (vahyi) onlara birbiri ardınca yetiştirmişizdir.**» Yani Kureyş'e hikmet gereği olarak hatırlatmanın devamı ve kendilerine daha etkili olması için Kur'ân'ı âyet âyet, sûre sûre indirmek suretiyle onlara aralıksız söz söylemişizdir. Ya da onlara devamlı öğütler verdik, uyarılarda bulunduk ve kendilerine, Nuh kavmini şu şekilde, Hud kavmini bu şekilde ve Sâlih kavmini şu tarzda helâk ettik diye bildirdik ki, belki öğüt alırlar ve kendilerinden öncekilere inen azabın benzeri, onlara inmesinden korkarlar.

52. «**Ondan**», Kur'ân'ın verilmesinden «**önce kendilerine kitap verdiklerimiz,**» Ehl-i kitaptan olan mü'minler «**ona**» sana indirilen Kur'ân'a «**da iman ederler.**»

53. «**Onlara**» Kur'ân «**okunduğu zaman: 'Ona**» Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğuna «**inandık. Çünkü o Rabbimizden gelmiş**» hakikatini bildiğimiz «**gerçektir. Esasen biz daha önce**» indirilmeden evvel «**de Müslüman idik' derler.**» Nitekim onlar, Kur'ân'ın önceki kitaplarda yer aldığını biliyor ve Kur'ânın indirilmesinden önce de İslâm dininin mensubu bulunuyorlardı.

54. «**İşte onlara,**» nitelikleri dile getirilenlere «**sabretmelerinden**» ve kendi kitapları yanında Kur'ân'a iman etmeye devam etmelerinden ve iki şeriate göre amel etmelerinden «**ötürü**» âhiretteki «**mükâfatları**» bir defa kendi kitaplarına iman etmeleri ve bir defa da Kur'ân'a iman etmelerinden olmak üzere «**iki defa verilecektir.**»

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Üç sınıf insana mükâfatları iki defa verilir: Cariyesi olup da onu iyi yetiştiren, güzel terbiye eden ve sonra onu evlendiren kişi; Allah'ın hakkını ve efendilerinin hakkını yerine getiren köle ve kendi kitabına inanıp sonra da Kur'ân'a inanan kişidir. Bu kişi için de iki defa mükâfat vardır."*[2]

«**Bunlar kötülüğü iyilikle**» isyanı itaatle ve kötü sözü iyi sözle «**savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da**» hayır yolda «**infak ederler.**»

55. «**Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan**», o boş sözden «**yüz çevirirler.**» Nitekim müşrikler, ehl-i kitaptan olan mü'minlere hakarette bulunuyorlardı ve onlara: "Yazıklar olsun size! Eski dininizi terkettiniz" diyerek onlardan yüz çeviriyorlar ve kendileriyle karşılaşmak istemiyorlardı.

«**Ve:**» Kendilerine hakaret edenlere: «'**Bizim**» iyi davranışımızdan, aldırış etmememizden vesaireden ibaret «**işlerimiz bize, sizin**» boş sözden, ahmaklıktan ve benzeri şeylerden ibaret «**işleriniz size.**» Herkes, kendi amelinin karşılığını görür. «**Size selâm olsun.**» Buradaki selâm, selâm vermek anlamındaki selâmdan değil; güven, huzur, ayrılma ve vedalaşma selâmıdır. «**Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek)**» onlara karışmak, kendileriyle sohbet etmek ve ahlâk anlayışlarına göre hareket etmek «**istemiyoruz' derler.**»

56. Ey Muhammed! «**Sen**» insanlardan «**sevdiğini**» gerçek anlamda «**hidayete erdiremezsin;**» bütün gücünü sarfetsen ve tam bir gayret göstersen bile onu İslâm'a sokamazsın, «**fakat Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları**», buna kendini hazırlayanları «**en iyi O bilir.**» Sa-

---

2- Hadisi Buharî ve Müslim, Ebû Musa el-Eş'arî'den tahric etmişlerdir. Hadisi aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/58.

dece hidayete kendini hazırlayan hidayete erebilir.

Müfessirlerden ezici çoğunluğun tercihine göre bu âyet, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib b. Abdülmuttalib hakkında inmiştir. Buna göre âyetteki *"sevdiğin"*den maksat Ebû Talib olmaktadır.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Talip, ölüm döşeğinde iken Hz. Peygamber ziyaretinde bulunmuştur. Gerçekten Hz. Peygamber onun iman etmesini çok arzuluyordu. Hatta ona hitaben: *"Amca! Lâ ilahe illallah de ki, onunla Allah katında seni savunayım"* demesine karşılık Ebû Talib: "Yeğenim! Andolsun ki, doğru söylediğini biliyorum. Fakat benim için ölümden korktu, denilmesinden hoşlanmıyorum. Şayet bu dedikodu, benden sonra senin için bir zillet ve noksanlığa sebep olmasaydı şahit olduğum şu aşırı isteğinden ve nasihatinden dolayı o sözü söyliyerek seni sevindirirdim" demiş ve Kelime-i Tevhid'i söylemekten kaçınmıştır.

Yine rivayet edildiğine göre, Ebû Talib, Keime-i Tevhid'i söylemekten imtina edince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Senin için nehyedilmedikçe bağışlanmanı talep edeceğim."* Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirmiştir: *"(Kâfir olarak ölüp) cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır; ne de inananlara."* (Tevbe: 113)

وَقَالُوٓا اِنْ
نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَاۜ اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَماً
اٰمِناً يُجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَاۚ فَتِلْكَ

مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا ۖ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ
﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا
يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا
ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

57. "Biz seninle birlikte doğru yola uyarsak yurdumuzdan atılırız" dediler. Biz onları kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme'ye) yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.

58. Biz refahlarına şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir. Onlara Biz vâris olmuşuzdur.

59. Rabbin, kentlerin anası (olan Mekke) de kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helak edici değildir. Zaten Biz, ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir.

57. «'Biz seninle birlikte doğru yola uyarsak yurdumuzdan atılırız' dediler.» Hz. Peygamberle birlikte doğru yola uymak demek, dinde ve doğru yola girme konusunda Allah Rasûlüne uymak demektir.

Bu âyet-i kerime, Haris b. Osman b. Nevfel hakkında inmiştir. Nitekim Haris, Hz. Peygamber'e gelerek ona: "Biz senin hak yolda olduğunu ve hiç yalan söylemediğini biliyoruz. Bununla birlikte bugün seni töhmet altında bırakıyoruz. Çünkü biz, sana uymamız ve Araplara muhalefet etmemiz halinde bizi yakalamalarından, Mekke ve Harem'den çıkarmalarından endişe ediyoruz. Onlar çoğunluk biz ise azınlığız; dolayısıyla onlara karşı direnemeyiz" demiştir. Allah Teâlâ da onların bu yersiz düşüncelerine karşılık şöyle buyurmuştur:

«Biz onları,» yaratıklar tarafından değil **«kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin»** her taraftan, Mısır, Şam, Yemen ve Irak gibi yerlerden **«toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme'ye) yerleştirmedik mi?»** Hz. İbrahim (a.s.)'in duâsından dolayı doğu ve batı bölgelerine ait meyvelerin hep Mekke'de toplandığını görürsün. Nitekim Hz. İbrahim şöyle duâ etmişti: *"...Meyvelerden onlara rızık ver."* (İbrahim: 37)

Diğer taraftan Allah, onları koruyup orada bulunan Kâbe'nin saygınlığından dolayı yerlerini mukaddes ve güvenli kılmıştır. Onlar güven içinde iken Araplar o yerin etrafında savaşıp durmaktadırlar. Putperest olan bu insanlar bu durumda Kâbe'nin saygınlığına tevhidin saygınlığını ilâve ettiklerine göre yurtlarından atılmaktan niçin korkarlar?

«Fakat onların», Mekke halkının **«çoğu bilmezler.»** Onlar cahil kimselerdir ve bunu kavramak için düşünüp taşınmazlar.

58. «Biz, refahlarına şımarmış nice memleketi» yani durumları, tıpkı güven ve refah içinde olup nihayet nimet yüzünden azgınlaşan ve nankörlük içinde yüzen Mekke halkının durumu gibi olan nice ülke halkını **«helâk etmişizdir.»** Onları mahvettik ve yurtlarını harap ettik.

«İşte yerleri!» Gidiş gelişinizde gördüğünüz gibi haksızlık etmelerinden dolayı boş kalmıştır. **«Kendilerinden»** yok edilmelerinden **«sonra oralarda pek az»** bir süre **«oturulabilmiştir.»** Nitekim orada sadece gelip geçenler bir gün veya daha az ikamet ediyordu. Aynı zamanda yurtlarında, günahlarının uğursuzluğunun etkisi de kalmış olabilir. Bu nedenle daha sonrakilerden orada ikamet edenler pek az olmuştur. Çünkü uğursuz yerde kalmada hiçbir bereket yoktur.

«Onlara» bu meskenlere **«Biz vâris olmuşuzdur.»** Çünkü onların ardından gelen olmamıştır. Bu ifade, muhataplara bir tehdit niteliğindedir.

59. «Rabbin, kentlerin anası (olan Mekke)de kendilerine» hakkı dile getiren **«âyetlerimizi okuyan»**, onları buna uymaya teşvik eden, kötülüklerden sakındıran **«bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helâk edici değildir.»** Halkının daha anlayışlı ve daha üstün olması hasebiyle peygamberler genelde şehir ve kasabalara gönderilmişlerdir.

Peygamberlerin gönderilmesi; halkın: "*Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de, âyetlerine uysaydık...*" (Kasas: 47) şeklindeki mazeretlerini ortadan kaldırmaya ve bu alanda gerekli delili pekiştirmeye yöneliktir.

«Zaten Biz» şehir ve köyleri, kendilerini hakka davet eden ve onlara her halûkârda doğru yolu gösteren bir peygamber göndermemizden sonra **«ancak halkı»** peygamberlerimizi yalanlamak ve âyetlerimizi inkâr etmekle **«zalim olan memleketleri»** azapla **«helâk etmişizdir.»**

Âyet-i kerime, zulmün helâke sebep olduğunu göstermektedir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Zulüm, hayata son vermekte ve bitkilere engel olmaktadır. Nankörlük de böyledir. Nitekim şöyle denmiştir: "Nimetler, ehil kimselere yaraşır. Şerefli hanımlar da dengi olan kimselere lâyıktır. Şımarık kimseler ise nimete ehil kimseler değildir. Aynı şekilde rezil erkekler, iffetli hanımların dengi olamaz. Öte yandan nimet, şımarık ve büyüklük taslayanlardan çekilip alınır ve fakat şükredenlerin gayretleri boşa çıkmaz; aksine durumları daha iyi olur.

Şeyh Abdülvahid şöyle demiştir: "Bir adada putlara tapan bir adam bulduk ve kendisine şöyle dedik: "Putlar zarar ve fayda vermez, Allah'a kulluk et." Bunun üzerine adam: "Allah nedir?" dedi. Biz de: "Gökte Arş'ı ve yerde hükümranlığı bulunandır" dedik. Adam: "Bu büyük emir nereden?" dedi. Biz de cevaben: "O, bize değerli bir peygamber gönderdi. Peygamberlik görevini yerine getirince Allah Teâlâ ruhunu kabzetti. Bize de Allah'ın kitabını bıraktı", dedik. Sonra adama bir sûre okuyunca ağlamaya başladı, sonunda Müslüman oldu. Ona Kur'an'dan bazı şeyler öğrettik ve gece olunca yattık; o ise uyumuyordu. Abadan'a geldiğimiz zaman kendisine verilmek üzere birşeyler topladık. Bunun üzerine adam: "Putlara taptığım zaman benim rızkımı veren şu anda kendini tanımışken nasıl rızıksız bırakır?" dedi.

وَمَٓا اُوتٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزٖينَتُهَاۚ
وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا

حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ
هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ
شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا
تَبَرَّاْنَا اِلَيْكَ مَا كَانُوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾

60. Size verilen şeyler dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olan ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?

61. Şu halde, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz, ardından ona kavuşan kimse, (sırf) dünya hayatının geçici zevkini yaşattığımız ve sonra kıyamet gününde huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?

62. O gün Allah onları çağırarak, "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir.

63. Haklarında azaba itilme hükmü gerçekleşen kimseler: "Rabbimiz! Azdırdıklarımız şunlar. Biz nasıl azmışsak, onları da böyle azdırdık. (Onlardan) berî olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı" derler.

60. «**Size verilen şeyler,**» ki burada Mekke kâfirlerine hitap edilmiştir «**dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir.**» Kişi, ondan yararlanır ve kısa bir süre süslenir durur, sonra da yok olur. «**Allah katında olan**» sevap «**ise**» sizin için «**daha hayırlı**» çünkü, kederden uzak katıksız bir haz ve üzüntüden arındırılmış kâmil manada bir güzelliktir «**ve daha kalıcıdır.**»

Çünkü bu ebedîdir. «**Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?**» Yani, bu açık buyruğu, düşünüp kavramıyacak mısınız? Daha iyi olanı alma yerine, daha kötü olanı tercih ediyor, küfür ve günahlardan meydana gelen sapıklığı, iman ve itaatten meydana gelen saadete tercih ediyorsunuz.

61. «**Şu halde, kendisine**» iman ve itaatinden dolayı «**güzel bir vaadde bulunduğumuz,**» ki bu vaad, cennettir ve cennet nimetleridir. Çünkü vaadin güzel olması, vaadedilen şeyin güzel olmasına bağlıdır. «**Ardından ona**» güzel vaade «**kavuşan kimse, (sırf) dünya hayatının geçici zevkini**» üzüntü ve yorgunluklarla dolu olarak «**yaşattığımız ve sonra kıyamet gününde**» hesap ve azap için «**huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?**»

Âyet-i kerimede, dünya ehli ile âhiret ehli arasındaki farklılık vurgulanmıştır. Yani, bu açık farklılık ortada iken, bu iki grup birbirine denk tutulur mu? Elbette tutulmaz. En yüce vaadle kendisine ikrâmda bulunulan mü'min, tehtitle ve âhirette cehenneme atılma ile hor görülen kâfir gibi değildir. Kâfirin bu durumu dünyadaki bir saatlik şehveti karşılığıdır. Nitekim bazen bir saatlik bir şehvet, sahibini uzun zaman devam eden bir üzüntüye boğar. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Düşüncesi dünyadan ibaret olan kişiye Allah Teâlâ fakirliğini gözleri önünde tutar ve o kişiye dünyalık olarak ancak kendisine takdir edildiği kadarı gelir. Düşüncesi âhiret olan kişiye de Allah, kalbine zenginlik ihsan eder ve dünya boyun eğerek ona gelir."* (3)

Hikâye edildiğine göre, kendini Allah'a adamış birinin yanında, hac yolunda her gün taze ekmek görülüyormuş. Bu durum, kendisine sorulunca, dünyayı kastederek: "Onu bana ihtiyar bir kadın getiriyor" demiştir.

Dünyada sıkıntı ve dert içinde olan kişi, genişlik ve sevinç içinde olup da bununla beraber Allah'a ortak koşan kimseden daha hayırlıdır. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Dünyada iken son derece müreffeh olan biri kıyamet gününde getirilir ve cehenneme bir kere batırılır ve sonra kendisine şöyle sorulur: "Hiç hayır gördün mü? Sana hiçbir nimet geldi mi?" O da şöyle cevap verir: "Rabbim! Andolsun ki, hayır!" Bunun üzerine cennetliklerden olup da dünyada son derece sıkıntı içinde olan birisi getirilir ve bir defa cennete sokulduktan sonra kendisine şu sorulur: "Ey Âdemoğlu! Hiç sı-*

3- Hâdisi Tirmîzi *"Sıfâtü'l-Kıyâme"* bölümünde tahriç etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/11.

kıntı gördün mü? Hiçbir derde uğradın mı?" O, cevaben şöyle der: 'Allah'a yemin olsun ki, hayır. Hiçbir sıkıntıya uğramadım ve hiçbir dert görmedim."[4]

62. **«O gün Allah onları çağırarak:»** Yani, ey Muhammed! Kavmine, Allah Teâlâ'nın kendilerine öfkelenmiş bir halde sesleneceği günü hatırlat. **«'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz»** bana taptığınız gibi taptıklarınız **«hani nerede?' diyecektir.»** Bu sorunun onlara sorulması bir nevî azaptır. Çünkü verecek cevapları yoktur. Bu yüzden rezil olurlar ve bu bilgisizliklerini itiraf ederler.

63. Ezelde **«haklarında azaba itilme hükmü gerçekleşen»** cehennemlik oldukları takdir edilen **«kimseler: 'Rabbimiz! Azdırdıklarımız şunlar. Biz nasıl azmışsak, onları da böyle azdırdık.»** Yani, biz sapıklığa zorlanmadık; ancak hükmettiğin doğrultuda, hem kendimizi, hem de onları saptırdık. Dolayısıyla azgınlık ve sapıklık onlara aittir. Böylelikle onlar Allah için son derece edeple hareket etmeye dikkat ediyor ve: "Bizi azdırdığın gibi biz de onları azdırdık" demiyorlar. Oysa İblis, edebe riayet etmeksizin şöyle demişti: *"Rabbim! Beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım."* (A'râf: 16) **«(Onlardan)»** tercih ettikleri küfürleri, isyanları ve arzularından **«beri olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı.'»** Ancak arzularına tapıyorlar ve şehvetlerine boyun eğiyorlardı, **«derler.»**

وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ ۚ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا
يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾
فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ

4- Hadisi Müslîm, Enes, b. Mâlik'den tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/490.

تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾
وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللّٰهِ
وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ
وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُولٰى وَ
الْاٰخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

64. "(Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızı çağırın!" denir, onlar da çağırırlar; fakat kendilerine cevap veremezler ve (karşılarında) azabı görürler. Ne olurdu doğru yola girselerdi!

65. O gün Allah onları çağırarak: "Peygamberlere ne cevap verdiniz?" diyecektir.

66. İşte o gün onlara bütün haberler kapkaranlık olmuştur; onlar birbirlerine de soramayacaklardır.

67. Fakat tevbe ederek, iman edip iyi amel yapan kimseye gelince, o, kurtuluşa erenler arasında olmayı umabilir.

68. Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şanı yücedir.

69. Rabbin, onların, sinelerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.

70. İşte O, Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nundur, hüküm O'nundur ve ancak O'na döndürüleceksiniz.

64. Allah'tan başkasına tapan kişileri azarlayarak onlara hitaben: Sizi azaptan kurtarmak üzere: **«'(Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızı»**, putlarınızı **«çağırın!' denir, onlar da»** aşırı şaşkınlıktan dolayı **«çağırırlar; fakat kendilerine»** cevap verecek ve yardımda bulunacak güçte olmadıkları için **«cevap veremezler ve (karşılarında)»** vaadedilen **«azabı görürler»** ki, o azap onları kaplamıştır. **«Ne olurdu»** azabı defedecek bir çare bulsalardı, ya da dünyada iken **«doğru yola girselerdi»** bu azapla karşılaşmazlardı.

Bazılarına göre âyetteki *"lev"* temennî içindir. Buna göre âyetin manası: "Onlar temennî ederler ki, sapıklar değil, hidayete erenlerden olsalardı."

65. «O gün Allah onları çağırarak:» yani, Allah'ın kâfirleri, kahredici ve korkutucu bir üslupla seslendiği günü hatırla. Size gönderilen **«'Peygamberlere»** Beni birlemeye ve Bana ibadete davet ettiği ve şirkten nehyettiği zaman **«ne cevap verdiniz?' diyecektir.»**

66. «İşte o gün onlara bütün haberler kapkaranlık» görünmez ve ulaşılmaz **«olmuştur,»** aslında haberlere ulaşamayan onlardır ve mübalağa için böyle ters ifade edilmiştir. **«Onlar»** aşırı şaşkınlıktan ve hayrete düşmekten dolayı **«birbirine de»** cevap için **«soramıyacaklardır.»**

67. «Fakat» şirkten **«tevbe ederek, iman edip iyi amel yapan»** imanla iyi ameli birleştiren **«kimseye gelince o, kurtuluşa erenler»** Allah katında dileklerine nail olanlar ve korkulu şeylerden kurtulanlar **«arasında olmayı umabilir.»**

68. «Rabbin,» yaratmayı **«dilediğini yaratır ve»** yarattığından dilediğini **«seçer.»** Yaratma elinde olduğu gibi her şeyde tercih de O'na aittir. **«Onların»**, müşriklerin ise **«seçim hakkı yoktur.»** O, yaratan, tercih eden, tek olan ve galip olandır. Şâir ne güzel söylemiş:

Yaratanımızın seçtiğindedir hayır,
Başkasınınki kötülükten başka nedir?

Cüneyd şöyle demiştir: "Seçme hakkı Allah'a ait olduğuna göre kulun tercih hakkı nasıl olur?"

«Allah, onların ortak koştuklarından» birinin O'na karşı gelmesinden ve tercihiyle çakışan başka bir tercihin bulunmasından **«münezzehtir ve şanı yücedir.»**

69. «Rabbin, onların,» peygambere düşmanlıkla ve mü'minlere kin beslemekle ilgili olarak **«sinelerinde gizlediklerini de»** peygamberliğe dil uzatma ve Kur'ân'ı yalanlama gibi dilleri ve organları ile **«açığa vurduklarını da bilir.»**

70. «İşte O,» ibadete lâyık olan **«Allah'tır. Ondan başka»** kulluk hakeden **«ilâh yoktur. Önünde de»** dünyada, **«sonunda da»** âhirette **«hamd O'nundur.»** Çünkü bütün nimetleri, şimdikileri ve gelecektekileri üstlenen O'dur. Mü'minler o'na dünyada lütfundan dolayı sevinç duyarak ve hamdetmekten zevk alarak hamdettikleri gibi âhirette de hamdederler. Yaratmasında ve tercihinde **«hüküm O'nundur.»** Üstün tutar, zelil kılar, yaşatır ve öldürür. Yani her şeyde geçerli olan hüküm O'na aittir; herhangi birinin müdahele hakkı yoktur. **«Ve»** yeniden diriltilmek suretiyle **«ancak O'na döndürüleceksiniz,»** başkasına değil.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ
اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ
بِضِيَٓاءٍ اَفَلَا تَسْمَعُونَ (٧١) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ
النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ
تَسْكُنُونَ فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ (٧٢) وَمِنْ رَحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
(٧٣) وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ

تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا

بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

71. De ki: "Düşündünüz mü hiç: Eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?"

72. De ki: "Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, dinleneceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?"

73. Merhametinden ötürü Allah, sizin için geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) ise O'nun lütfundan (rızkınızı) arayasınız ve şükredesiniz.

74. O gün Allah onları çağırarak: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir.

75. (O gün) her ümmetten bir şahit çıkarır: "Kesin delilinizi getirin!" deriz. O zaman bilirler ki hakikat Allah'a aittir ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmişlerdir.

71. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki: 'Düşündünüz mü hiç:»** Bana söyleyin: **«Eğer Allah üzerinizde geceyi»** güneşi yerin altında tutmak ya da görülmeyen ufkun etrafında hareket ettirmek sûretiyle **«ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse,»** hiç gündüz olmasa **«Allah'tan başka size bir ışık»** hayatınız için yararlanacağınız aydınlığı **«getirecek tanrı kimdir? Hâlâ»** bu sözü ibretle **«işitmeyecek»** ve nihayet o söze boyun eğip gereğini yerine getirmeyecek **«misiniz?'»** Bu şekilde Allah'ın birliğini kabul etmiyecek misiniz?

72. **«De ki: 'Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde»** gecesi olmayan **«gündüzü»** güneşi gökyüzünün ortasında tutmak ya da yerin üstünde hareket

ettirmek sûretiyle **«ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka,»** sürekli yolculuktan ve gündüz yorgunluğundan dolayı **«dinleneceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir?»** Gören kimselere gizli kalmayan bu açık yararı siz **«hâlâ görmeyecek misiniz?'»**

Bil ki, güneşin dairesel olarak döndüğü bazı yerler vardır ve oralarda güneş batmaz. Bu yerlerin gündüzü süreklidir ve güneşin aşırı sıcaklığından dolayı o yerlerde canlı yaşamadığı gibi bitki de yetişmez. Bazı yerlerde ise bunun aksi olur ve o gibi yerlerde devamlı gecedir. Dolayısıyla oralarda da canlı yaşamaz ve bitki yetişmez. Bu nedenle Allah Teâlâ, ardından şöyle buyurmuştur:

73. «Merhametinden ötürü Allah, sizin için geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz,» gündüzün **«ise O'nun lûtfundan»** değişik kazanç kapıları **«arayasınız ve»** Allah Teâlâ'nın yaptığı bu icraattan dolayı nimetine **«şükredesiniz.»**

Şeyh Ebû Hamid'e, Moğolların ülkesinde (kuzey kutbuna yakın) nasıl namaz kıldıkları sorulmuştur. Çünkü orada güneş, akşam ve yatsı arasındaki vakit kadar bir süre batar ve tekrar doğar. O bu soruya şöyle cevap vermiştir: "Orada bulunanlar, kendilerine en yakın ülkenin oruç ve namaz vakitlerine uyarlar."

Fakihlerin çoğunluğuna göre tercih edilen hüküm şöyledir: Söz konusu bölgede yaşayanlar, gece ile gündüzü hesap ederek saatlere göre bir ayarlama yaparlar ve vakitleri takdir ederler. Nitekim Hz. Peygamber Deccâl ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"O, yeryüzünde kırk gün kalır. Bir gün bir yıl gibi, bir gün bir ay gibi ve bir gün de bir cuma kadar (sıkıntılı olacaktır)."* (5) O zaman oruç ve namaz vakitleri takdir edilir.

74. «O gün Allah onları çağırarak:» Yani, "Ey Muhammed! Allah'ın müşriklere sesleneceği günü hatırla." Onları azarlamak üzere: **«'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?' diyecektir.»**

75. «(O gün) her ümmetten bir şahit» yaptıkları iyilik ve kötülüklere şahitlik etmek üzere peygamberlerini **«çıkarır:»** O ümmete, Allah'ın ortağı

5- Bu kısım, Müslim'in, âhir zamanda Deccâl'in çıkması ve yer yüzündeki fitnesi ile ilgili tahric ettiği uzun bir hadisten bir bölümdür. Hadisin devamında şöyle denmiştir: "Dedik ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bir yıl gibi olan o günde bir günlük namazla yetinemeyecek miyiz? O şöyle buyurdu: *"Hayır, siz ona göre namaz vakitlerini takdir ediniz."* Hadisin tamamı için bkz. *en-Nevevî, Riyazu's-Salihîn*, s.633.

olduğuna dair iddianızın doğruluğu konusunda: **«'Kesin delilinizi getirin,' deriz. O zaman bilirler ki, hakikat»** ilâhlık **«Allah'a aittir»** O konuda hiçkimse O'na ortak olamaz **«ve»** dünyada **«uydurdukları»** bâtıl **«şeyler»** putların ilâhlığı **«de kendilerinden kaybolup gitmişlerdir.»**

Bil ki şirk koşmak, sadece açık olarak putlara tapmakla sınırlı kalmaz. Aksine ortak koşulan şeyler, hem açık, hem de gizli olabilir. Kiminin putu nefsi, kiminin de hanımı olur. Çünkü hanımını Allah'ı sevdiği gibi sever ve Allah'a itaat ettiği gibi ona itaat eder. Kiminin ise putu ticareti olur. Nitekim o kişi tamamıyla ticarete bağlanarak Allah'a itaati terkeder. Bütün bunlar kıyamet günü fayda sağlamaz.

Hikâye edilmiştir ki, Malik b. Dinar (Allah ona rahmet etsin) namazda, *"iyyâke na'budu ve iyyâke nestâ'în"* =(Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz) âyetini okuduğu zaman kendinden geçerdi. Bu durum kendisine sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Biz, ancak sana ibadet ederiz, diyoruz ve fakat nefislerimize tapıyoruz, isteklerine uyuyoruz. Öte yandan, ancak senden yardım dileriz, diyoruz; fakat başka kapılara müracaat ediyoruz."

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ وَاٰتَيْنَاهُ
مِنَ الْكُنُوزِ مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُٓوءُ بِالْعُصْبَةِ اُولِي الْقُوَّةِ اِذْ
قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيمَٓا
اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ
كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِي اَوَلَمْ يَعْلَمْ

أَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَ
أَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلٰى
قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا
مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا
وَلَا يُلَقّٰيهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ
فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ
﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ
اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾

76. Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona demişti ki: "Şımarma! Bil ki Allah şımaranları sevmez.

77. Allah'ın sana verdiği şeyden âhiret yurdunu gözet; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsanda bulunduğu

gibi sen de iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."

78. (Karun) ise: "O bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi" demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz.

79. Derken (Karun), ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: "Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; hakikaten o, büyük kısmet sahibidir." dediler.

80. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: "Yazıklar olsun size! İman edip iyi amel yapanlar için Allah'ın mükâfatı daha hayırlıdır. Ona ancak sabredenler kavuşabilir."

81. Nihayet Biz, onu da sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avanesi olmadığı gibi o, kendini savunup kurtulabilecek kimselerden de değildir.

82. Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler: "Demek ki, Allah kullarından dilediğine rızkı çok da verir, az da verir. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar iflâh olmaz" demeye başladılar.

76. «Karun, Musa'nın kavminden» amcazadesi olup ona inananlardan **«idi de,»** sonra, zenginliği yüzünden durumu değişerek Samirî'nin münafık olduğu gibi münafık olmuş **«onlara karşı azgınlık etmiş»**, üstünlük taslayarak emri altında olmalarını istemiş**«ti. Biz ona öyle hazineler»**, depo edilen mallar **«vermiştik ki,»** sandıklarının **«anahtarlarını, güçlü bir topluluk zor taşırdı.»**

Ragıp Isfahanî şöyle demiştir: *"Kenz"*: Malı depo edip muhafaza etmektir. Nitekim, 'Hurmayı kapta muhafaza ettim' ifadesinde de bu kelime kullanılmaktadır."

"Usbe": Topluluk demektir. İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Âyetteki ifadeye göre 'usbe, kırk kişi demektir. Karun'un hazinelerinin sayısı ise dört yüz bindi ve bu gruptan her biri on bin anahtar taşımakta idi." Buna göre

âyetin anlamı şöyledir: "Anahtarları taşımak onlara ağır geliyor ve kendilerine zorluk veriyordu."

«Kavmi ona» nasihat yoluyla **«demişti ki:»** Dünya zevkinden dolayı **«'şımarma! Bil ki, Allah»** dünyanın süsü ile **«şımaranları sevmez.»** Çünkü dünya, Allah katında değersizdir. Ancak Allah, kulluğu yerine getirmekten hoşlanan ve âhiret saadetini talep edenleri sever.

77. «Allah'ın sana verdiği şeyden» zenginlikten O'nun yolunda, fakirleri gözetme, akraba ziyaretinde bulunma, esirleri serbest bırakma alanlarında ve diğer hayır yollarında harcama yaparak **«âhiret yurdunu»** Allah'ın mükâfatını **«gözet; ama dünyadan da nasibini unutma.»** Bu da dünya sayesinde âhireti elde etmen, ya da dünyadan yeterince istifade etmenden ibarettir. **«Allah sana»** nimet bahşetmekle **«ihsanda bulunduğu gibi sen de»** Allah'ın kullarına **«iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama.»** Böylece Karun, zulüm ve azgınlığından nehyedilmiştir. **«Şüphesiz ki Allah,»** kötü işlerinden dolayı **«bozguncuları sevmez.'»** Aksine ıslah edicileri sever.

78. «(Karun) ise:» Öğüt verenlere cevap olarak **«'O»** mal, **«bana ancak kendimdeki»** Tevratla ilgili **«bilgi sayesinde verildi' demişti.»** Böylece Karun, bilgi sayesinde insanlardan üstün olmayı hakettiğini, mal ve rütbe ile değer kazandığını iddia etmiş, fakat Allah'ın lûtuf ve ihsanını dikkate almamış ve bu yüzden helâk olup gitmiştir.

Kim, Karun gibi kibirlenme ve küfür yolunda bulunursa, işte bu şekilde günahlarının uğursuzluğu yüzünden helâk olur.

«Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki» kâfir **«nesillerden, ondan»** nitelik ve nicelik açısından **«daha güçlü, ondan daha çok taraftarı»** ve Nemrut gibi daha çok malı **«olan kimseleri helâk etmişti.»**

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Burada Karun, gücüne ve malının çokluğuna aldanmasından dolayı Allah Teâlâ tarafından şaşkına çevrilmiş ve azarlanmıştır." Âyetin anlamı şöyledir: "Karun Allah'ın, kendinden önceki nesillerden olan yandaşlarına ne yaptığını bilmiyor muydu ki, aldandığı şeye aldanıp durdu."

«Günahkârlardan» helâk edilmeleri anında özür dilemekte meşgul olmamaları için **«günahları sorulmaz.»**

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Kıyamet günü bilgi edinmek üzere onlara soru sorulmaz. Çünkü Allah Teâlâ onların günahlarını bilir. Onlara ancak, susturmak ve azarlamak üzere soru sorulur."

79. «Derken (Karun), ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı.» Denildiğine göre Karun, ömrünün son gününde cumartesi günü eğeri altından olan, boz bir katır üzerinde, kırmızı bir elbise ile çıkmış ve kendisine aynı kıyafet ile dört bin kişi eşlik etmişti. İsrailoğullarından, insanda mevcut mal ve mülk düşkünlüğü zaafından hareketle **«Dünya hayatını arzulayanlar: 'Keşke Karun'a verilen»** mal ve servet **«in benzeri bizim de olsaydı; hakikaten o,»** dünyalık olarak bol ve **«büyük kısmet sahibidir.'»** O ikram ve saygınlığın zirvesine ermiştir, **«dediler.»**

80. «Kendilerine» âhiret ahvali ile ilgili **«ilim verilmiş»** takva ehli **«olanlar ise»**, Karun'a verilenleri temenni edenlere **«şöyle dediler: 'Yazıklar olsun size! İman edip iyi amel yapanlar için»** âhirette **«Allah'ın mükâfatı»**, temennîde bulunduğunuz şeylerden **«daha hayırlıdır.»** Bu nedenle, O'nun mükâfatı ve nimetleriyle yetinmeksizin söz konusu dünya malını temenni etmeniz size yakışmaz. **«Ona»**, bu değere **«ancak»** dünyanın ihtişamından ve cazibeliğinden uzak durarak itaate **«sabredenler kavuşabilir.'»**

81. «Nihayet Biz,» isyanından ve şımarıklığından dolayı **«onu da, sarayını da»**, hazinelerini de **«yerin dibine geçirdik.»**

Katade şöyle demiştir: "Allah onu yere geçirmiş, o da kıyamet gününe kadar yere geçip duracaktır."

«Artık Allah'a karşı kendisine» Karun'a, bu azabı gidermek suretiyle **«yardım edecek avanesi olmadığı gibi o,»** hiçbir şekilde **«kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildir.»**

82. «Daha dün», ona yakın zamanda **«onun yerinde»** ve durumunda **«olmayı arzu edenler: 'Demek ki, Allah»** sırf dilemesi ve hikmeti ile **«kullarından dilediğine rızkı çok da verir, az da verir. Şayet Allah bize»** temenni ettiğimizi vermemekle **«lütufta bulunmuş olmasaydı,»** Karun'u yerin dibine geçirdiği gibi **«bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar»** Allah'ın nimetine nankörlük edenler **«iflâh olmaz'»** dolayısıyla O'nun azabından kurtulamazlar" **«demeye başladılar.»** Böylece onlar, temennilerindeki hatalarını anlamışlar ve bundan dolayı pişmanlık duymuşlardır.

تِلْكَ
اَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذ۪ينَ لَا يُر۪يدُونَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا
فَسَادًاۜ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ
مِنْهَاۚ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذ۪ينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ
اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ اِنَّ الَّذ۪ي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ
اِلٰى مَعَادٍۜ قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٨٥﴾
وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ
فَلَا تَكُونَنَّ ظَه۪يرًا لِلْكَافِر۪ينَۘ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ
بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۚ
﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ۠ كُلُّ شَيْءٍ
هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۜ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

83. İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. Akibet takva sahiplerinindir.

84. Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha üstün karşılık vardır. Kim de bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler *ancak yaptıkları kadar ceza görürler.*

85. «(Rasûlüm!) Kur'ân'ı sana farz kılan, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: "Rabbim, kimin hidayetle geldiğini ve kimin de apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu en iyi bilendir."

86. Sen, bu Kitabın sana indirileceğini ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmettir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!

87. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar. Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma!

88. Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma! O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

83. «**İşte âhiret yurdu!**» Haberini duyduğun ve niteliği sana ulaşan cennet! «**Biz onu yeryüzünde**» Firavun'un istediği gibi «**böbürlenmeyi**», azgınlığı «**ve**» Karun'un istediği gibi «**bozgunculuğu**», insanlara karşı zulmü ve düşmanlığı «**arzulamayan kimselere veririz.**» Övülen «**akibet, takva sahiplerinin**» söz ve hareketlerinde Allah'tan korkan kimselerin«**dir.**»

Rivayete göre, Hz. Ali vali iken, çarşılarda dolaşır, yolunu kaybedenlere yol gösterir, zayıfa yadım eder, satıcı ve bakkala uğrar. Kur'an'ı açarak: *"İşte âhiret yurdu!.."* (Kasas: 83) mealindeki bu âyeti okur ve şöyle derdi: "Bu âyet, valilerden ve mevki sahibi diğer insanlardan, âdil ve alçakgönüllü kimseler hakkında inmiştir."

Yine rivayete göre Ömer b. Abdülaziz, ölünceye kadar bu âyeti tekrar edip duruyordu. Öte yandan Hz. Peygamber koyun sağar, merkebe biner, kölenin davetine icabet eder, fakir ve yoksullarla birlikte otururdu.

84. «**Kim bir iyilik getirirse ona bundan**» her yönden «**daha üstün karşılık vardır.**» Dünyanın süsü ile âhiretin değerli şeyleri arasında gerçekte bir ilgi yoktur. Sonra Allah, bir iyiliğe karşılık on mükâfat verir. Bu mükâfatlardan biri hak edilmiş, dokuzu ise lütuf ve ihsandan ibarettir.

«**Kim de**» şirk, gösteriş, cehalet ve benzeri «**bir kötülük getirirse, o**

kötülükleri işleyenler ancak yaptıkları kadar ceza görürler.»Allah Teâlâ, kötülüğe karşılık verilen cezanın O'nun lütuf ve merhameti sayesinde artırılmadığını haber vermiştir. Ona adaletinin gereği olarak ceza verilecektir. Buna göre kul, nehyedilmiş olduğu şeylerden kaçınmalıdır. Çünkü her çeşit kötülük için, gerek dünyada ve gerekse âhirette uygun bir ceza vardır.

85. «**(Rasûlüm!) Kur'ân'ı**» okumayı, tebliğ etmeyi ve ona göre hareket etmeyi «**sana farz kılan**» Allah, «**elbette seni**» öldükten sonra «**dönülecek yere**», herkesin imreneceği büyük makama «**döndürecektir.**» Burası, senin iyiliklerinden dolayı mükâfat açısından övülen bir makamdır.

Çoğu müfessirlere göre âyette belirtilen *"Dönülecek yer"* Mekke'dir. Buna göre anlam şöyledir: "O, seni ilk vatanın olan Mekke-i Mükerreme'ye döndürecektir."

Rivayet edilmiştir ki, Hz. Peygamber, Ebû Bekir (r.a.)'le birlikte Medine'ye hicret etmek üzere mağaradan çıkınca yakalanma endişesi ile yolunu değiştirmiş ve bu durumdan emin olunca yoluna dönmüş ve Cuhfe'ye gelmiştir. Hz. Peygamber burada konaklayınca, Mekke'yi özlemişti. Çünkü Mekke, onun doğum yeri, vatanı, atalarının doğum yeri ve akrabasının bulunduğu yerdi. Bunun üzerine Cebrâil inerek Efendimiz'e şöyle demiştir: "Mekke'yi özlüyor musun? Hz. Peygamber de "Evet" diye cevap vermiştir. İşte bu yüzden Allah Teâlâ ona bu âyeti vahyetmiş, galibiyeti ve üstün gelmeyi müjdelemiştir. Yani, seni korkusuz açık bir şekilde Mekke'ye geri döndüreceğiz. Sonra Allah Teâlâ, daha önceki vaadini vurgulayarak şöyle buyurmuştur:

«**De ki: 'Rabbim, kimin hidayetle geldiğini**» âhirette mükâfatı ve dünyada yardımı hakettiğini «**ve kimin de apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu en iyi bilendir.'**» Allah Teâlâ burada müşrikleri kastetmiştir.

Âyet-i kerime, Allah Teâlâ'nın doğru yolda olana destek verdiğini ve sapan kimseyi de mahvettiğini göstermektedir.

Her zorluğun bir kolaylığı vardır. Buna göre akıllı insan, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemelidir.

86. «**Sen,**» Ey Muhammed! «**Bu Kitabın sana indirileceğini ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmettir.**» Sana onu kendinden bir rahmet olsun diye indirmiştir. «**O halde sakın kâfirlere arka çıkma!**» Aksine mü'minlerin destekçisi ve yardımcısı ol!

87. «Allah'ın âyetleri sana indirildikten» ve okunduktan **«sonra, artık sakın onlar»**, kâfirler **«seni bu âyetlerden»**, onları okumaktan ve onlara göre hareket etmekten **«alıkoymasınlar»** ve sana engel olmasınlar.

Bu mesaj, kâfirler onu atalarının dinine, putlarına saygı göstermeye ve sapık düşüncelerini tasvip etmeye davet ettikleri zaman gelmiştir. İnsanları **«Rabbine»** ibadet etmeye ve O'nu birlemeye **«davet et. Asla müşriklerden»** işlerine destek sağlamak suretiyle onlardan **«olma!»**

88. «Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma!» Burada nehyedilen şeyin, son derece çirkin olduğu bildirilmektedir. O kadar ki, asla ilgisi olmayan kişi bile o çirkin şeyden nehyedilmiştir. **«O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O'nun zatından başka her şey»** insanlar ve hayvanlar **«helâk olacaktır.»** Burada yüz anlamındaki *"vechehû"*dan maksat Allah'ın zatıdır. Allah Teâlâ'nın varlığı zarurîdir, fakat O'nun dışındakiler yok olmaya mahkûmdur. Yaratılanlar içinde geçerli olan **«hüküm O'nundur ve siz ancak»** gerçeğe ve adalete uygun hesabınız görülmek üzere **«O'na döndürüleceksiniz.»**

Allah Teâlâ bizi mü'min ve vefakâr kimselerden eylesin ve mükâfatın verildiği yer olan cennete koysun! Gerçekten Allah, duâyı işiten ve karşılığını verendir.

Allah'ın yardımıyla Kasas Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

ANKEBÛT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 69 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

الم ① أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا وهم لا يفتنون
② ولقد فتنا الذين من قبلهم فليعلمن الله الذين صدقوا
وليعلمن الكاذبين ③ أم حسب الذين يعملون السيئات
أن يسبقونا ساء ما يحكمون ④ من كان يرجوا لقاء الله
فإن أجل الله لآت وهو السميع العليم ⑤ ومن جاهد
فإنما يجاهد لنفسه إن الله لغني عن العالمين ⑥ والذين آمنوا
وعملوا الصالحات لنكفرن عنهم سيئاتهم ولنجزينهم أحسن
الذي كانوا يعملون ⑦

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece: "İman ettik" demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar?

3. Andolsun ki, Biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirdik. Elbette Allah, doğruları bilecek, yalancıları da mutlaka bilecektir.

4. Yoksa kötülükleri yapanlar Bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü (ve yanlış) hüküm veriyorlar!

5. Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbet gelecektir. O, işiten, bilendir.

6. Cihad eden, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir.

7. İman edip, iyi amel yapanların kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık veririz.

1. **«Elif. Lâm. Mîm.»** Elif, Allah'ın isminden; Lâm, Lâtif isminden ve Mîm de Mecîd isminden birer remizdir, işarettir.

2. **«İnsanlar,»** davalarında **«imtihandan geçirilmeden, sadece: 'İman ettik' demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar?»** Yani, herhangi bir deneme ve sınama olmadan sırf, "Allah'a inandık" demeleriyle kendi hallerine terkedileceklerini mi sandılar? Oysa Allah Teâlâ, samimi olanı münafıktan, dinde sebat edeni tereddüt içinde olandan ayırmak ve gerçek anlamda inananların sabretmelerine karşılık üstün dereceler kazanmaları için hicret etmek, cihad etmek, nefsin yersiz isteklerine karşı koymak, cana ve mala gelen çeşitli felâketler gibi zor sorumluluklarla onları sınar.

Âyet-i kerime, Mekke'de bulunan ve Müslüman olmalarından dolayı Kureyş kâfirlerinin eziyet ve işkence ettiği mü'min topluluk hakkında inmiştir. Bu inanmış zümrenin, eziyet ve işkenceden dolayı canları sıkılıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları bu âyetle teselli etmiştir.

İbn Atıyye şöyle demiştir: "Bu âyet, her ne kadar söz konusu grup hakkında inmiş ise de bu anlamı da Muhammed Ümmeti hakkında hâlâ geçerli olup hükmü sonsuza kadar kalıcıdır."

3. «Andolsun ki, Biz onlardan» yani bu ümmetten daha **«öncekileri de imtihandan geçirdik.»** Ki onlar, peygamberler ve onların iyi ümmetleridir. Bu deneme ezelî ilâhî bir kanundur. Nitekim, önceki ümmetler bu ümmetin maruz kaldığı sıkıntılardan çok daha kötü, değişik sıkıntı ve dertlere maruz kalmışlardır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Sizden önce kişi alınır ve başına bıçkı konarak ikiye ayrılırdı da yine bu durum onu dininden döndürmezdi."*(1)

«Elbette Allah, doğruları bilecek, yalancıları da mutlaka bilecektir.» Allah Teâlâ bu durumu bildiği halde bu bilmenin anlamı, ortaya çıkmadan önce onu bildiği gibi ortaya çıkması durumunda da aynen bilmesi demektir. Böylece Allah, bu sayede imanında samimi olanlarla, yalancı olanları ve yalana devam edenleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle mana şöyledir denmiştir: "Allah, mutlaka doğru olan kişiyi yalancıdan ayırıp ortaya çıkaracaktır."

İbn Ata da şöyle demiştir: "Genişlik ve darlık anlarında kulun doğruluk ve yalanı ortaya çıkmıştır. Kim, genişlik günlerinde şükreder, sıkıntılı günlerinde sabrederse o kişi doğru kimselerdendir; kim de genişlik günlerinde şımarır ve darlık günlerinde sabırsızlanırsa o da yalancı kişilerdendir."

4. «Yoksa kötülükleri yapanlar» inkâr edip günah işleyenler ki, *"yapma"* fiili kalp ve organların işlerini kapsamaktadır. **«Bizden kaçabileceklerini»** ve Bizi âciz bırakacaklarını, dolayısıyla kötülüklerine karşılık kendilerini cezalandırmaya gücümüzün yetmiyeceğini **«mi sandılar? Ne kadar kötü (ve yanlış) hüküm veriyorlar!»**

5. «Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa,» Allah'a kavuşmak, kıyametten ve Allah'a dönmekten ibarettir. Âyetin anlamı şöyledir: "Allah'ın mükâfat veya cezasıyla karşılaşmayı bekleyen kişi iyi mükâfata vesile olan amelleri tercih ve kötü azaba sevkedenlerden de kaçınmaya çalışsın."

«Bilsin ki, Allah'ın» bunun için **«tayin ettiği o vakit elbet gelecek»** mutlaka gerçekleşecek **«tir. O,»** kulların sözlerini **«işiten»** açık ve gizli amelleriyle durumlarını **«bilendir.»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz. O halde, vakit

---

1- Müellif, (Allah rahmet etsin) Buharî'nin, Habbâb b. Eret'ten rivayet ettiği hadise işaret etmiştir. Habbâb şöyle demiştir: "Biz, Allah Rasûlü Kâbe'nin gölgesinde hırkasını yastık yaparken ona şikâyette bulunduk ve dedik ki: "Bize yardım dilemez ve bizim için duâ etmez misin?" O şöyle buyurdu: *"Doğrusu sizden önce kişi alınır..."* Bkz. *Riyâzü's-Sâlihin*, s. 32.

geçmeden kulluğa ve amele koşunuz.

6. **«Cihad eden,»** Allah'a itaate sabretme konusunda nefsiyle mücadele eden, kılıcıyla kâfirlere karşı cihad eden ve vesveselerini gidermek suretiyle şeytana karşı koyan **«ancak kendisi için cihad etmiş olur.»** Çünkü cihadın faydası ona yöneliktir.

"Cihad:" Düşmana karşı bütün gücünü kullanmaktır.

«Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir.» Dolayısıyla Allah, âlemlere muhtaç değildir. Öyleyse kulların itaatine ve cihad etmelerine ihtiyacı yoktur. Ancak Allah, cihadı onlara, lûtufta bulunmak ve bol mükâfat kazanmalarını sağlamak için emretmiştir.

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: *"Ğanî;* gerek zatında, gerek sıfatlarında ve gerekse işlerinde hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan kimse demektir. Çünkü O'nda herhangi bir noksanlık bulunmaz ve bir kusur arız olmaz. Allah Teâlâ'nın "Ğanî" sıfatına sahip olduğunu bilen O'ndan başka hiçbirine dayanmaz ve her yönüyle O'na yönelir."

"İhyâ" isimli eserde şu husus yer almıştır. "Cuma namazının ardında şu duâyı okumak müstehaptır: "Ey Allah'ım! Ey zengin, övgüye lâyık, varlıkları ilk yaratan ve sonradan tekrar varedecek olan, esirgeyen ve kullarına çok bağlı olan Allah! Haram kıldığın şeylerden uzak durarak helâl kıldığın şeylerle yetinmemi, sana isyandan uzaklaşarak itaat etmemi ve sadece senin ikrâmınla yetinmemi lütfeyle!"

Kim bu duâya devam ederse Allah Teâlâ, onu yaratıklarına muhtaç etmez ve kendisine, hesap etmediği yerden rızık verir.

7. **«İman edip iyi amel yapanların kötülüklerini elbette örteriz.»** Günahın ve kötülüğün örtülmesi, bilinmeyecek şekle gelinceye kadar gizlenmesi ve kapatılmasıdır. Bazıları da şöyle demişlerdir: "Kötülüğün örtülmesi; iyilikle giderilmesi, yok edilmesi, örtülmesi ve o kötülük yüzünden hakedilen cezanın kaldırılmasıdır." **«Ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık»** yani, sadece amellerinin daha güzel karşılığı değil, bir amele karşılık on kat ya da daha fazla vererek amellerinin en güzel mükâfatını **«veririz.»**

Bil ki Allah, insanın yaptığı her iyiliğin karşılığını verir ve o karşılığı Allah katında, O'na kavuştuğu zaman bulur. Sözkonusu iyiliğin faydası, görünürde başkasına yönelik ise de aslında bizzat kendisine yöneliktir. Nitekim

Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadis-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey Âdemoğlu! Hastalandım; fakat beni ziyaret etmedin."* buyurur. Âdemoğlu: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret ederim?" Allah Teâlâ: *"Bilmiyor musun ki falan kulum hasta oldu da sen, onu ziyaret etmedin? Bilmedin mi ki şayet onu ziyaret etseydin beni onun yanında bulacaktın,"* der. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey Âdemoğlu! Senden beni doyurmanı istedim; fakat beni doyurmadın."* Âdemoğlu cevaben: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl doyurabilirim?" der. Allah Teâlâ: *"Bilmiyor musun ki falan kulum senden kendisini doyurmanı istedi de sen onu doyurmadın. Bilmedin mi ki şayet onu doyursaydın bunu katımda bulacaktın?"* buyurur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, fakat bana su vermedin."* Bunun üzerine Âdemoğlu: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben sana nasıl su verebilirim?" Allah Teâlâ: *"Kulum falan senden su istedi; fakat sen ona su vermedin. Şayet ona su verseydin bunu katımda bulacağından haberin yok muydu?"* (2) buyurur.

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ
وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ ب۪ي مَا لَيْسَ لَكَ بِه۪ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِح۪ينَ ﴿٩﴾

8. Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber vereceğim.

9. İman edip iyi amel yapanları, muhakkak sâlihler içine katarız.

---

(2) İmam Müslim.

8. «Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını» onlara iyi muamele etmesini **«tavsiye etmişiz»** emretmişiz **«dir.»**

"Vessâ" (tavsiye etti) kelimesi "emretti" demek olan "emere" kelimesinin anlamındadır.

Ona dedik ki: **«Eğer onlar seni,»** ilâhlığı **«hakkında bilgin olmayan bir şeyi, (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa»** ki, burada ilâhlığın red edilmesi, ilâhlık hakkında bilgi bulunmaması şeklinde ifade edilmiş ve bununla birinin, doğruluğunu bilmediği bir şeye tabi olmasının caiz olmadığının belirtilmesi amaçlanmıştır. Bâtıl olduğunu bilmediği şeyde durum böyle olursa kesin delil sayesinde bâtıl olduğunu bildiği şey hakkında durum nasıl olur?

«Onlara» bu konuda **«itaat etme.»** Hadis-i şerifte geçtiği gibi, Yaratan'a karşı gelme konusunda yaratıklara itaat edilmez. Öğretmen ve idareciye de, iyi olmayan yani, Allah'ın hoş görmediği şeyi emrettikleri zaman uyulmaz.

«Dönüşünüz» sizden iman eden, eş koşan, anne-babasına iyi davranan ve onlara isyan edenlerin dönüşü **«ancak Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber vereceğim.»** Yani, dünyada devamlı olarak yaptıklarınızı şahitler huzurunda ortaya çıkaracak, size bildirecek ve davranışlarınıza uygun olan karşılığı vereceğim.

9. «İman edip iyi amel yapanları, muhakkak sâlihler» zümresi **«içine katarız»**ve onları, sâlihlerle birlikte mahşerde bir araya getiririz.

Rivayet edilmiştir ki, Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) Müslüman olduğu zaman annesi Ebu Süfyan'ın kızı Hamne, ona şöyle demişti: "Ey Sa'd! Yaptığın bu şey nedir? Ya mutlaka dinini terkedeceksin, ya da ölünceye kadar yiyip içmeyeceğim. Dolayısıyla sen, benim yüzümden ayıplanacak ve sana, anne kâtili denecektir."

Sa'd'ın annesi üç gün açlık grevine girmiş, nihayet açlık yüzünden sıkıntı ve darlığa düşmüştür. Bunun üzerine Sa'd şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki, senin yüz tane canın olsa ve bunlar tek tek çıksa dinimden dönmem. İster ye, ister yeme."

Annesi, Sa'd'ın bu kesin tavrını görünce yemeğe başlamış; Allah Teâlâ da Sa'd'a annesine iyi davranmasını, onunla ilgilenmesini, şirk ve günah olmayan hususlarda dilediğini yerine getirmesini emretmiştir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا اُو۫ذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ
وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ
بِاَعْلَمَ بِمَا فٖي صُدُورِ الْعَالَمٖينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَ
لَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقٖينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا
اتَّبِعُوا سَبٖيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلٖينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ
مِنْ شَيْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ
اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

10. İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler; fakat Allah hakkında eziyete maruz kaldıkları zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutarlar. Halbuki Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka: "Doğrusu biz de sizinle beraberdik" derler. Acaba Allah, herkesin kalbindekileri daha iyi bilen değil midir?

11. Allah, elbette iman edenleri de iki yüzlüleri de bilir.

12. Kâfirler iman edenlere: "Bizim yolumuza uyun, günahlarınızı biz yüklenelim" derler. Halbuki onların hiçbir güna-

hını yüklenecek değillerdir. Gerçekten onlar, kesinlikle yalan söylemektedirler.

13. Elbette kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.

10. «İnsanlardan öyleleri vardır ki, 'Allah'a inandık' derler; fakat Allah»ın durumu «**hakkında**» kâfirler o gibi kimselere, inançlarından dolayı işkence etmeleri yüzünden «**eziyete maruz kaldıkları zaman, insanların işkencesini**» şiddet ve korku yönüyle âhiretteki «**Allah'ın azabı gibi tutarlar.**» Yani, iki azabı eşit sayarlar; dünyadakinden korkarlar ve devamlı olup kesilmeyen âhiret azabını ihmal ederek dinlerinden dönerler. Oysa Allah'ın azabının şiddetini ve O'nun azabının yanında insanların işkencesinin bir kıymeti olmadığını bir bilselerdi, dilim dilim kesilseler bile dinlerinden dönmezlerdi.

"Ezâ:" İnsanın canına, bedenine ya da malına gelen zarardır. *"Fitne"* ise: Denemek ve sınamak demektir. Gerçek olup olmadığını anlamak üzere altını ateşe koyduğun zaman, "Fetentu'z-zeheb" dersin.

«**Halbuki Rabbinden bir yardım**» fetih ve mü'minlere ganimet «**gelecek olsa mutlaka: 'Doğrusu biz de sizinle beraberdik'**», dini konuda size tabiyiz. Öyleyse bizi ganimete ortak edin, «**derler.**» Sözü edilenler, Müslümanladan imanları zayıf bazı kimselerdi. Bu kimseler kâfirler tarafından eziyete maruz kalınca onlardan yana tavır takınıyorlar ve bu durumu Müslümanlardan gizliyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, şu sözü ile onlara cevap vermiştir:

«**Acaba Allah, herkesin kalbindekileri**» samimiyet ve iki yüzlülüğü onlardan «**daha iyi bilen değil midir?**»

11. «Allah, elbette» O'na gönülden «**iman edenleri de iki yüzlüleri de bilir.**» Onların iki yüzlülükleri, kâfirlerin eziyetleri yüzünden olup olmaması arasında bir fark yoktur. Kalpte bulunan iman cevheri ile iki yüzlülük, ancak sabırla ya da dert ve sıkıntı anında sarsılma ile kendini gösterir.

Âyet-i kerime, her Müslümanın Allah uğrunda sabretmesine dair bir uyarı niteliğindedir. Kuşkusuz Mekke kâfirleri, Hz. Peygamber'i çeşitli sıkıntılara maruz bırakıyorlardı. Fakat o, sabrediyordu. Aynı şekilde onlar Ashab-ı Kiram'a da eziyet ediyorlardı. Nitekim her kabile, kendilerinden Müslüman olanlara eziyet ve işkence ediyor; dinlerinden dolayı onları sıkıntıya sokuyorlardı. Bu eziyet ve sıkıntı, ya hapsetmek, dövmek ya da açlık, susuzluk vs. ile veriliyor, o kadar ki, işkence görenlerden biri aşırı dövülmekten dolayı oturamaz hale geliyordu.

Öte yandan Ebu Cehil işkenceye teşvik ediyor, ünlü ve hatırı sayılır biri Müslüman olduğu zaman geliyor ve onu azarlayarak kendisine şöyle diyordu: "Mutlaka görüşün altedilecek ve ünün azalacak, yani senin görüşüne itibar etmeyeceğiz ve sana değer vermeyeceğiz." Müslüman olan, ticaret erbabı ise ona: "Allah'a andolsun ki, ticaretin kesada uğrayacak ve malın telef olacak," der ve eğer zayıf biri ise, işkence edilmesine teşvik ederdi. Bu yüzden bazı zayıf kimseler din yüzünden denemeye tabi tutulunca şirke yönelmişlerdir ki, bundan Allah'a sığınırız. Hz. Bilâl de Allah uğruna işkence görenlerden biriydi. Fakat o sadece, "Allah bir, Allah bir" diyordu.

12. «Kâfirler iman edenlere;» yani Mekke kâfirleri, mü'minleri dinden döndürmeye meylettirmek için onlara hitaben: **«'Bizim»** dinde izlediğimiz **«yolumuza uyun, günahlarınızı biz yüklenelim'»** yani, hesaba çekileceğiniz günahınız varsa biz adınıza günahlarınızı üstleniriz, **«derler.»** Bunun üzerine Allah Teâlâ şu ifadesiyle onlara cevap vermiştir:

«Halbuki onların» bütün günahlarını yüklenmeleri şöyle dursun **«hiçbir günahını yüklenecek değillerdir. Gerçekten onlar,»** yüklenme davasında vaadettiklerini yerine getirebileceklerine dair **«kesinlikle yalan söylemektedirler.»**

13. «Elbette» bu sözü söyleyenler **«kendi yüklerini,»** işledikleri günahları, **«kendi yükleriyle birlikte nice»** başka **«yükleri»** kıyamet günü **«taşıyacaklar»** yani, hem sapmaktan hem de başkalarını saptırmaktan dolayı azap göreceklerdir. Saptırdıkları kişilerin günahlarından da herhangi bir eksilme söz konusu olmayacaktır. Çünkü sapıklığa davet eden kişi, kendisine uyanların günahlarını yüklenir. Aynı şekilde, hadis-i şerifte geçtiği gibi, kim kötü bir çığır açarsa...(3) vebali ona aittir.

«Ve» dünyada **«uydurup durdukları şeylerden»** başkalarını saptırdık-

---

3- Hadis şöyledir: *"Müslümanlıkta iyi bir çığır açan kimseye açtığı o çığırın sevabı verileceği gibi o yolda gidenlerin sevabı da verilir; bununla beraber onların sevabından da bir şey eksilmez. Müslümanlıkta kötü bir çığır açan kimseye açtığı çığırın günahı yükletildiği gibi kendisinden sonra o yolda gidenlerin günahı da yükletilir; bununla beraber onların günahı eksilmez."* Hadisi, Müslim tahric etmiştir. Bkz. *Riyâzü's-Sâlihin*, s.94.

ları yalan ve efsaneleden **«kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.»** Bazi cahil kimseler de âyetin bu hükmüne girmektedir. Nitekim onlar, kendileri gibi olanlara hitaben, şunu yap; günahı boynuma olsun" diyorlar. Sonra âyet-i kerimede günahlarının *"yük"* olarak ifade edilmesi ile günahların son derece ağır olduğunun bildirilmesi amaçlanmıştır.

وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا
فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ
وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

14. Andolsun ki Biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi.

15. Fakat Biz onu ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık.

14. «Andolsun ki Biz, Nuh'u» ki Allah korkusundan dolayı çok fazla ağlayıp sızlaması yüzünden *"Nuh"* diye adlandırılmıştır. Hz. Âdem (a.s.)'in yer yüzüne inişinden 1642 yıl sonra doğmuştur. Dünyada yaşayan bütün insanlardan ibaret **«kendi kavmine»**, tevhide ve hak yola davet için **«gönderdik de o,»** gönderildikten sonra **«dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.»**

Hz. Nuh (a.s.)'un peygamberliğinin umûmîliği ile Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin umumiliği arasındaki fark şudur: Hz. Peygamberimiz, hem kendi zamanında olanlara hem de kıyamete kadar gelecek nesillere gönderilmiş; Hz. Nuh (a.s.) ise sadece kendi zamanındaki bütün insanlara gönderilmiştir.

"Âm", tıpkı "sene" gibi yıl demektir. Ancak "sene", daha ziyade kıtlık ve kuraklık olduğu yıl için kullanılır. Bu nedenle kıtlık, "sene" ile de ifade edilmektedir. "Âm" ise, genişlik ve bolluğun olduğu yıl için kullanılır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Nuh, aralarında dokuz yüz elli yıl kalarak kavmini Allah'ın azabıyla korkutuyor. Fakat onlar ona aldırış etmiyorlar."

Burada bu kıssanın anlatılmasından maksat, Allah Rasûlü'nü teselli etmek ve kâfirlere karşı direncini artırmaktır.

Belirtilen müddetin **«sonunda, onlar zulümlerini»** ve küfürlerini **«sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi.»** Çünkü onlar, bu uzun süre zarfında hakka davet edene kulak asmamışlardır. *"Tûfan"*, suyun her tarafı kuşatmasıdır. Nitekim o gün su, yeryüzünün her yanını kaplamıştır.

15. «Fakat Biz onu», Nuh'u **«ve gemide bulunanları»** yani, onunla birlikte gemiye binen çocuklarını ve kendisine tabi olanları boğulmaktan **«kurtardık»** ki onlar, seksen erkek ve kadındı. **«Ve bunu»** gemiyi ya da kıssayı **«âlemlere»** daha sonrakilere, öğüt almaları için **«bir ibret»** ya da Allah'ın gücüne örnek gösterebilecekleri bir delil **«yaptık.»**

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Nuh'un gemisi Hz. Peygamber'in peygamber oluşuna yakın bir süreye kadar Cûdi dağında kalmıştır. *"Fethu'r-Rahmân"* isimli eserde kaydedildiğine göre tûfanla Hz. Peygamber'in Mekke'den hicreti arasında 3974 yıl geçmiştir."

Rivâyet edilmiştir ki Hz. Nuh, kırk yaşının başında peygamber olmuş; kavmini dokuz yüz elli yıl dine davet etmiş ve tûfandan sonra altmış yıl yaşamıştır. Bu süre zarfında insanlar çoğalarak etrafa yayılmışlardır. Hz. Nuh'un yaşı ise, bin ellidir ve en uzun ömürlü peygamber odur. Bu yüzden kendisine "Peygamberlerin piri" denmiştir.

Şâir şöyle demiştir:

Bil ki dünya bulutun gölgesi gibidir.
Bir an seni gölgeler, sonra yok olup gider.
Dünya sana yönelince bununla sevinme.
Senden yüz çevirip gidince de telaşa düşme.

Öte yandan Hasan Basrî şöyle demiştir: "Kıyamet günü sevap açısından insanların en faziletlisi uzun ömürlü mü'mindir."

Ubey b. Halid'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber iki kişiyi kardeş yapmış; bunlardan biri Allah yolunda şehit olmuş, ondan bir hafta veya buna yakın bir zaman sonra da diğeri ölmüştür. Ashab-ı Kiram cenaze namazını kıldıktan sonra Hz. Peygamber onlara hitaben şöyle buyurmuştur: *"Ne söylediniz?"* Ashab-ı Kiram: "Allah'a, onu bağışlaması, ona rahmet etmesi ve arkadaşına kavuşturması için duâ ettik," demişler. Hz. Peygamber: *"Peki, bunun, arkadaşının ölümünden sonra fazla kıldığı namaz ve yaptığı amel nerede?"* Ya da Hz. Peygamber şöyle demiştir: *"Ondan fazla tuttuğu oruç nerede? Nitekim söz konusu iki kişi arasında, gök ile yer arasındaki mesafeden daha uzak bir mesafe vardır. Ömrü uzun olup ameli iyi olana müjdeler olsun!"*

Daha önceki ümmetler için uzun sürede hasıl olan feyiz, fıtrî kabiliyetteki olgunluktan dolayı bu ümmet için kısa süre içinde oluşmaktadır. Bu nedenle kişinin, ilk nesillerin amellerini temenni etmesine gerek yoktur. Nitekim yetmiş yıl uzun ömür, yüz yıl ise tabiatıyla daha uzun ömürdür. Şu halde insan, uzun ömürle beraber nefs-i emmarenin kötülüğünden kurtulmayı temenni etmelidir. Çünkü, nefis düzelmediği zaman uzun ömür, insana fayda vermez.

وَإِبْرٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (١٦) إِنَّمَا تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَ
اشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (١٧) وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ
أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (١٨) أَوَلَمْ يَرَوْا
كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (١٩)

16. İbrahim'i de gönderdik. O, kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır.

17. Siz Allah'ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

18. Eğer yalanlarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de yalanlamışlardır. Peygamber'e düşen, yalnız açık bir tebliğdir."

19. Allah'ın, varlıkları ilk baştan nasıl yarattığını, (ölümden) sonra bunu tekrarlayacağını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır.

16. Ey Muhammed! Andolsun ki, Biz seni göndermeden önce «**İbrahim'i de gönderdik. O kavmine**» ki, onlar Babil halkı idi ve Nemrut da onlardandı. «**Şöyle demişti:**» Sadece «'**Allah'a kulluk edin ve O'na karşı gelmekten**» ortak koşmaktan «**sakının. Eğer**» hayır ve şerri «**bilmiş**» birini diğerinden ayırabilmiş «**olsanız bu**» ifade edilen ibadet ve takva «**sizin için**» küfür içinde bulunmanızdan «**daha hayırlıdır.**»

17. «**Siz Allah'ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz.**» Yani siz yalan söylüyor, putlara tanrılar adını veriyor ve onların Allah katında sizin şefaatçılarınız olduğunu iddia ediyorsunuz. «**Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size**» hiçbir «**rızık veremezler. O halde**» bütünüyle «**rızkı Allah katında arayın.**» Çünkü rızkı vermeye kâdir olan yalnız O'dur. Yalnız «**O'na kulluk edin ve**» ibadeti emellerinize ulaşmaya vesile kılarak nimetlerinden dolayı «**O'na şükredin.**» Başkasına değil, ölümle «**ancak O'na döndürüleceksiniz.**» O halde emrettiğimi yerine getirin.

18. «**Eğer**» Allah'a döndürüleceğinizi size bildirmem konusunda beni «**yalanlarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de yalanlamışlardır.**» Yani, tekzibinizden dolayı bana zarar veremezsiniz. Çünkü sizden önceki milletler de peygamberlerini yalancı saymışlardır. Fakat onların bu yalanlamalarının, o peygamberlere hiçbir zararı dokunmamış, ancak kendilerine zarar vermişlerdir.

«Peygambere düşen, yalnız açık bir tebliğdir.'» Bu tebliğde şüphe yoktur ve onun tasdik edilmesi gerekir. Hz. Peygamber bu hususa işaretle: *"Ben tebliğ görevini icra ettim. Artık sizin tekzibinizin bundan sonra bana zararı olmaz ve herkes amelinden dolayı hesap verir"* buyurmuştur.

19. «Allah'ın, varlıkları ilk baştan nasıl yarattığını, (ölümden) sonra bunu tekrarlayacağını» tekrar hayat vereceğini **«görmediler mi?»** Bu ifade, Mekke halkına hatırlatmada bulunmak ve açık delil olmasına rağmen ölümden sonra yeniden dirilmeyi yalanlamalarını çirkin addetmek üzere Hz. İbrahim kıssasının iki bölümü arasında bir ara cümlesidir.

Âyetin anlamı şöyledir: "Mekke halkı, Allah'ın ilk olarak bir varlığı herhangi bir madde olmadan nasıl yarattığını görmediler ve bütün açıklığı ile görme sayılabilecek ölçüde bilgi sahibi olmadılar mı?

«Şüphesiz» belirtilen **«bu,»** yani, tekrar yaratma işi **«Allah'a kolaydır»**, onda hiçbir zorluk yoktur.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنْشِئُ
النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي
وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

20. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah, bundan sonra (aynı şekilde) âhiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter.

21. O, dilediğine azap eder, dilediğini de esirger. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

22. Siz ne yeryüzünde ne de gökte (Allah'ı) âciz bırakamazsınız. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur."

23. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte onlar Benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir ve onlar için acıklı bir azap vardır.

20. Ey Muhammed! Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere: «**De ki: 'Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah ilk baştan**» çokluklarına, şekil ve durumlarının farklılığına rağmen varlıkları «**nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah, bundan sonra (aynı şekilde) âhiret hayatını da yaratacaktır.**» Bu varedilme, müşahade ettiğiniz ilk varedilmeden sonra kabirlerden kalkış anındaki varedilmedir. Bu iki yaratılış, hiç yoktan yaratma, yeniden varlık âlemine çıkarma yönü itibariyle farklı iki yaratılıştır.

«**Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter.**» Çünkü gücü zatına mahsustur. Dolayısıyla ilk baştan yaratmaya gücü yettiği gibi tekrar yaratmaya da gücü yeter.

21. «**O**», tekrar yarattıktan sonra «**dilediğine azap eder,**» ki onlar, âhiret hayatını inkâr edenlerdir. «**Dilediğini de esirger.**» Bunlar da âhiret hayatını doğrulayanlardır. Yeniden varedilmek sûretiyle başkasına değil, «**ancak O'na döndürüleceksiniz.**» Bu durumda, yaptıklarınıza karşılık sizden dilediğine azap eder ve dilediğini esirger.

22. «**Siz,**» gizlenmek sûretiyle «**ne**» geniş olan «**yeryüzünde ne de**» yeryüzünden daha geniş olan «**gökte**» -oraya yükselebilmeniz halinde- korunmak suretiyle «**(Allah'ı)**», aleyhinize olan hükmünü icra etmesinde «**âciz bırakamazsınız.**» Yani, yeryüzünde de olsanız, gökte de olsanız O'ndan kaçamazsınız. Kuşkusuz O, size yetişir.

«**Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur.'**» Yani, gerek yeryüzünde belirerek ve gerekse gökten inerek başınıza gelen belâdan sizi kurtaracak ve dilemesi halinde onu sizden defedecek O'ndan başka kimse yoktur.

23. «**Allah'ın âyetlerini**» yani, O'nun zatına, sıfatlarına ve işlerine işaret eden delillerini «**ve O'na kavuşmayı**» ki, söz konusu âyetler bu hususu dile getirmektedir. «**İnkâr edenler, işte onlar**» Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr etmekle nitelenenler «**Benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir.**» Yani, kıyamet günü o rahmetten ümitlerini keserler «**ve onlar için**» dert ve elem vermede ölçüsü takdir edilemeyecek kadar «**acıklı bir azap vardır.**»

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ
قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَوْثَانًا
مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ
بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ
وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي
إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا
وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

24. Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise: "Onu öldürün, yahut yakın!" demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır.

25. Dedi ki: "Siz, dünya hayatında, sırf aranızdaki muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü ise, kiminiz kiminizi tanımaz; kiminiz de kiminize lânet okur. Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcılarınız da yoktur."

26. Bunun üzerine Lût ona iman etti ve (İbrahim): "Doğrusu ben Rabbim'e hicret ediyorum. Şüphesiz O, galiptir ve hikmet sahibidir" dedi.

27. Ona İshak ve Yakub'u lütfettik. Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik. Onu dünyada mükâfatlandırdık; kuşkusuz o, âhirette de sâlihlerdendir.

24. «Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise:» Yani Hz. İbrahim (a.s.) kavmine, *"Allah'a kuluk edin ve O'na karşı gelmekten sakının..."* (Ankebût: 16) deyince kavminin cevabı birbirlerine: «'**Onu**», İbrahim'i «**öldürün, yahut yakın!' demelerinden ibaret oldu.**» Burada, Hz. İbrahim'in kavminin akılsızlıkları ve ahmaklıkları dile getirilmiştir. Nitekim onlar, kendilerini fikren susturana, öldürme ya da yakma tehdidiyle cevap vermişlerdir. İşte her yenilgiye uğrayanın âdeti böyledir.

Onlar Hz. İbrahim'i ateşe attılar «**ama Allah onu ateşten**», ateşi onun için serinlik ve esenlik kılarak yakmasından «**kurtardı. Doğrusu bunda,**» onun ateşten kurtulmasında «**iman eden bir kavim için**» çok açık «**ibretler vardır.**» Söz konusu ibretler, Allah'ın Hz. İbrahim (a.s.)'i ateşin sıcaklığından koruması ve kısa süre içinde büyüklüğüne rağmen o ateşin söndürülmesidir. Bu hadiseden de ancak bu alanda araştırma yapan ve o konuda düşünen mü'minler faydalanır.

25. Hz. İbrahim, kavmine hitaben «**dedi ki: 'Siz, dünya hayatında**», dünyada kaldığınız süre içinde ortada herhangi bir delil olmadan «**sırf aranızdaki muhabbet uğruna**» birbirinizi sevmeniz ve putlara tapmak üzere bir araya gelip kaynaşmanız için «**Allah'ı bırakıp birtakım putlar**»ı tanrılar «**edindiniz. Sonra kıyamet günü ise,**» dünyadan ayrıldıktan sonra işler alt üst olur; oradaki sevgi öfkelenmeye ve kaynaşma da lânetleşmeye dönüşür. **«Kiminiz»**, yani putlara tapanlar **«kiminizi»** putları **«tanımaz; kiminiz de kiminize lânet okur.»** Yani, sizden bir zümre diğer bir zümreye lânet eder ve onları kötüler. *"Lânet;"* kızarak kovmak ve uzaklaştırmak anlamındadır.

Tapanlar ve kendilerine tapınılanlar toptan hepinizin, **«varacağınız yer cehennemdir.»** Orası sizin sığınacak evinizdir, oradan asla ayrılamazsınız «ve» o yerden sizi kurtaracak **«hiç yardımcılarınız da yoktur.'»**

26. «Bunun üzerine Lût ona iman etti.» Sadece peygamberliğini ve kendisini davet ettiği tevhidi değil, bütün sözlerini doğruladı «ve» Hz. İbrahim, Lût ile amcasının kızı ve aynı zamanda kendisine inanmış olan hanımı Sâre'ye: **«'Doğrusu ben»** kavmimi terkederek **«Rabbim»**'in bana emrettiği yer**«e hicret ediyorum. Şüphesiz O,»** her şeye **«galiptir»**, dolayısıyla beni düşmanlarımdan korur «ve» sadece hikmet ve faydanın bulunacağı şeyi yapan **«hikmet sahibidir' dedi.»**

Kim ülkesinde Allah'a itaat edemezse, başka bir ülkeye gitsin.

27. «Ona» İsmail'den sonra kendi sülbünden bir çocuk olmak üzere yaşlı ve kısır olan Sâre'den **«İshak ve»** fazladan bir ikram olarak torunu **«Yakub'u lütfettik. Peygamberliği ve kitapları, onun»** İsmail oğulları ve İsrailoğullarının **«soyundan gelenlere verdik.»** Gerçekten onlardan pek çok peygamber gönderilmiş, Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'in soyundan bin peygamber çıkarmıştır. Böylece o, peygamberlerin şeceresi (kökeni) olmuştur.

«Onu» bize hicreti karşılığında **«dünyada»** zamansız çocuk, mal ve iyi nesil lütfetmekle, aralarında peygamberliğin devam etmesi ve sonsuza kadar övülmesiyle **«mükâfatlandırdık; kuşkusuz o, âhirette de sâlihler»** zümresin**«dendir.»** Çünkü onlar, peygamberler ve o peygamberlere uyanlardır.

Bil ki, Allah Teâlâ Hz. İbrahim (a.s.)'e bir çocuk lütfetmiştir. Anne ve babasına duâ eden iyi evlât, tıpkı vakıf mallar, okunan mushaflar, fayda sağlayan ağaçlar vs. gibi kesintiye uğramayan devamlı mükâfata, amel defterinin kapanmamasına vesiledir. Yine Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e, soyundan gelenlere peygamberlik vererek ikrâmda bulunmuştur. İyi evlâtlar ve her yönüyle tertemiz torunlar da, bu dünya hayatında insana olan Allah'ın yüce nimetleridir. Şâir ne güzel söylemiş:

Allah'ın kullarına olan nimetleri çoktur,
Onların en güzeli de iyi evlâttır.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾
أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ
الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ
إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

28. Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: "Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayasızlığı yapıyorsunuz.

29. Hâlâ siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda çirkinlikler yapacak mısınız?" Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: "Doğru söyleyenlerden isen Allah'ın azabını getir bize!"

30. (Lût:) "Ey Rabbim! Bozgunculuk yapan topluma karşı bana yardım eyle" dedi.

28. Ey Muhammed **«Lût'u da»** senden önce **«(gönderdik). O,»** şehirleri alt üst olup helâk olan **«kavmine demişti ki: 'Gerçekten siz,»** çok çirkin olduğundan ve insan fıtratı ve tabiatındaki nefretten dolayı **«daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayasızlığı»**, son derece çirkin olan şeyi **«yapıyorsunuz.»** Siz, kötü tabiatınızdan dolayı bu işe yöneldiniz.

Nakledildiğine göre, uzun zaman ve çok asırlar geçmesine rağmen Lût kavminden önce eşcinsellik hiç görülmemiştir.

29. «Hâlâ siz, ille de erkeklere» arkalarından **«yaklaşacak, yol kesecek»** yani, gelip geçenleri hayasızlık için hedef alıyorsunuz ve bu yüzden insanlar yolunuzdan geçmez olmuştur.

Rivayet edilmiştir ki, onlar, eşcinsellik için çoğu kez garip kimselere musallat oluyorlar ve o kimseleri bu işe zorluyorlardı.

«Ve toplantılarınızda» arkadaşlarınızla bir araya geldiğiniz yerde aldırış etmeden **«çirkinlikler yapacak mısınız?'»**

Âyet-i kerimede, *"çirkinlikler"* diye ifade edilen *"münker"* dinin, çirkinliğine ve kötülüğüne hükmettiği herşey demektir. Burada ise iki husus vurgulanmıştır:

Birincisi, toplantılarda açıkça erkek erkeğe cinsi ilişki kurmak ve sesli yellenmek;

İkincisi ise, elbise düğmelerini çözmek, saz ve ney çalmak ve gelip geçenlerle alay etmek; İbn Abbas'a göre bir de taş atmaktır. Nitekim onlar yol üzerinde oturuyor ve herbirinin sahip olduğu kabın içindeki taşlarla yoldan geçen kişiyi taşlıyorlardı. Taş atanlardan isabet ettiren o kişiyi sahipleniyor ve yanında ne varsa ona el koyuyordu. Hem onu nikâhlıyor, hem de onu üç altın borçlandırıyordu. Bir de onların, aralarında böyle hükmeden bir kadıları vardı.

Hz. Lût, **«kavminin»** hayasızlıklarına karşı çıkınca onların **«cevabı ise,»** alaylı bir tavırla ona **«şöyle demelerinden ibaret oldu:»** Azapla bizi tehtid ettiğin konuda **«'Doğru söyleyenlerden isen Allah'ın azabını getir bize!'»** Böylece onların cevabı sadece bu çirkin söz olmuştur.

30. «(Lût:)» onlardan ümidini kesince: **«'Ey Rabbim!»** Hayasızlığı icad etmekle: **«Bozgunculuk yapan topluma karşı»** vaadedilen azabı indirmek sûretiyle **«bana yardım eyle' dedi.»** Allah da duâsını kabul etmiştir.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا
أَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا

قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ
الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ
ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ
كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا
مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

31. Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: "Biz bu ülke halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimseler olmuşlardır."

32. (İbrahim) dedi ki: "Ama orada Lût var!" Şöyle cevap verdiler: "Biz orada kimlerin bulunduğunu daha iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız hanımı hariç. O, geride kalacaklar arasındadır."

33. Elçilerimiz Lût'a gelince, Lût onlar hakkında tasalandı ve onların yüzünden takattan düştü. Ona: "Korkma ve tasalanma! Çünkü biz seni de aileni de kurtaracağız. Yalnız hanımın hariç. O, geride (azapta) kalacaklar arasındadır" dediler.

34. "Biz şüphesiz bu memleket halkının üzerine yoldan çıkmalarına karşılık gökten bir azap indireceğiz."

35. Andolsun ki Biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır.

31. **«Elçilerimiz»** yani, Cebrâil ile birlikte olan melekler, **«İbrahim'e müjdeyi»** ve fazladan birçoğunun ihsan edileceğine dair haberi **«getirdiklerinde»** Hz. İbrahim'e **«şöyle dediler: 'Biz»** Allah'ın emriyle **«bu ülke halkını helâk edeceğiz.»** Buradaki ülkeden maksat, Sedum kentidir. Bu kent, Lût kavminin en büyük yerleşim bölgesidir. **«Çünkü oranın halkı»** inkâr etmek, peygamberleri yalanlamak ve çeşitli kötülüklerle **«zalim kimseler olmuşlardır.'»**

32. **«(İbrahim)»** elçilere **«dedi ki: 'Ama orada Lût var!'»** Bu durumda o kenti, nasıl yok edersiniz?" Melekler **«şöyle cevap verdiler: 'Biz orada kimlerin bulunduğunu»** senden **«daha iyi biliyoruz.»** Lût'un durumundan habersiz değiliz. **«Onu»** yani Hz. Lût'u **«ve ailesini»** ona tabi olan mü'minleri ki, onlar onun çocukları sayılır **«elbette kurtaracağız. Yalnız hanımı hariç. O, geride»** azap içinde **«kalacaklar arasındadır.'»**

33. Söz konusu **«elçilerimiz»**, Hz. İbrahim'in yanından ayrılmalarından sonra **«Lût'a gelince, Lût onlar hakkında»** kavmi kendilerine kötülük eder endişesiyle **«tasalandı.»** Çünkü Lût, onların melekler olduğunu anlamadı. Ancak o, güzel elbiseli ve iyi kokulu gençler, yakışıklı delikanlılar gördü ve onları insanlardan sandı. **«Ve onların»** durumunu ve işlerini organize etmeyi düşünmesi **«yüzünden takattan düştü.»** Onlara, çıkıp gitmelerini mi yoksa kalmalarını mı söyleyeceğine karar veremedi. Melekler, Lût'taki bu sıkıntılı hali görünce **«ona:»** Bizim yüzümüzden kavminden **«'korkma ve»** hiçbir şeyden dolayı **«tasalanma! Çünkü biz seni de âileni de»** kavmine inen azaptan **«kurtaracağız. Yalnız hanımın hariç. O, geride (azapta) kalacaklar arasındadır' dediler.»**

34. **«'Biz şüphesiz bu memleket halkının»** yani, Sedum'un **«üzerine»** ki, orada 700 bin kişi bulunuyordu. Sürekli **«yoldan çıkmalarına karşılık gökten»** feci **«bir azap indireceğiz.'»**

35. **«Andolsun ki Biz,»** ibret almada **«aklını kullanacak bir kavim için oradan»**, o ülkeden **«apaçık bir ibret nişanesi»** harabe olan yurtlarının kalıntılarını **«bırakmışızdır.»**

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا
فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي
الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٣٦) فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٣٧) وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ
مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ
السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ (٣٨) وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا
كَانُوا سَابِقِينَ (٣٩) فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ
مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ
خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (٤٠)

36. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik) ve Şuayb: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, âhiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!"

dedi.

37. Fakat onu yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı yakalayıverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

38. Âd ve Semûd'u da (helâk ettik). Sizin için, oturdukları yerlerden tümüyle anlaşılmaktadır. Şeytan onlara amellerini güzel göstererek onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.

39. Karun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da (helâk ettik). Andolsun ki, Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki (Allah'ın azabından) kaçabilecek değillerdi.

40. Nitekim onlardan her birini günahları yüzünden cezalandırdık: Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.

36. «**Medyen**» ehlin«**e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik) ve Şuayb**» davet metoduyla onlara: «**'Ey kavmim!**» Yalnız «**Allah'a kulluk edin, âhiret gününe umut bağlayın,**» yani o günü ve o günde meydana gelecek değişik halleri bekleyedurun, «**yeryüzünde**» Medyen topraklarında ölçü ve tartıda hile yapmak suretiyle «**bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!'**» Haddi aşmayın «**dedi.**»

37. «**Fakat onu**», Hz. Şuayb'ı «**yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı**» şiddetli bir deprem «**yakalayıverdi**», nihayet evleri, üstlerine çöktü «**ve yurtlarında**» ya da evlerinde «**diz üstü**» ölü vaziyette «**çöke kaldılar.**» Bu durum, hakka davet edeni dinlemediklerinden dolayı olmuştur.

38. Hûd kavmi «**Âd ve**» Sâlih kavmi «**Semûd'u da (helâk ettik).**» Ey Mekke halkı! «**Sizin için,**» onları helâk edişimiz, «**oturdukları yerlerden**» Âd kavminin diyarı Yemen'de ve Semûd'un diyarı Hicir'de bulunan evlerin kalıntılarından «**tümüyle anlaşılmaktadır. Şeytan onlara**» inkâr ve günahlardan ibaret «**amellerini güzel göstererek onları**» hakka ulaştıran «**doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek**» akıllı, düşünüp delil gösterebilecek «**durumdaydılar.**» Fakat, hakkı bâtıldan ayırma konusunda akıllarından yararlanamayarak tıpkı hayvan gibi olmuşlardır.

39. «Karun'u, Firavun'u, ve Hâmân'ı da (helâk ettik). Andolsun ki, Musa onlara apaçık deliller» ve parlak mûcizeler **«getirmişti de onlar yeryüzünde»** Mısır topraklarında hakkı kabul etmeyerek **«büyüklük taslamışlardı. Halbuki (Allah'ın azabından) kaçabilecek değillerdi.»** Aksine Allah'ın emri onlara ulaşarak helâk olmuşlardır.

40. «Nitekim onlardan» sözü edilenlerden **«her birini günahları yüzünden cezalandırdık: Kiminin»**, Âd'ın **«üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı,»** ki, Cebrâil onlara yönelik bir çığlık atmış ve bu yüzden kalpleri çatlamış, böylece ölüp gitmişlerdir. **«Kimini»** tıpkı Karun ve hazinesi gibi **«yerin dibine geçirdik, kimini de»** Nuh kavmi, Firavun ve kavmi gibi **«suda boğduk. Allah onlara»** yaptığından dolayı haksız yere ceza vermek suretiyle **«zulmetmiyordu,»** azabı gerektiren değişik küfür ve günahların devam etmesi yüzünden **«asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.»**

Allah Teâlâ bu âyet-i kerime ile Mekke halkına ve kendilerinden sonra kıyamete kadar gelecek nesillere, ibret alıp akıllarından yararlanmaları, haksızlıktan, eziyetten, büyüklük taslamaktan ve bozgunculuk yapmaktan kaçınmaları için öğüt vermiştir. Gerçekten iyilik, kurtuluş ve emele ulaşma bu öğüte bağlıdır. Fakat eğitim ve öğretim, ancak kabiliyetli kullara etki eder. Kur'an'ı Kerim ise tıpkı deniz gibidir. Onunla ancak insan gibi, kabiliyete sahip olan arınır; köpek, böyle bir nitelikten yoksun olduğu için arınamaz.

Hikâye edilmiştir ki, şeyhlik taslayanlardan biri değerli bir zata kırk yıl hizmet etmesi sebebiyle üstünlük iddiasında bulunmuş, bunun üzerine âriflerden biri şöyle demiştir: "O değerli zatın, kırk yıl binmiş olduğu bir katırı vardı ve o vaziyette ölünceye kadar katır olarak kalmıştır." Yani, katır olması dolayısıyla kabiliyeti müsait olmadığı için kâmil insanın binmesi ona etki etmemiştir. Şeyhlik taslayan zat, bu cevap karşısında susup kalmıştır.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ

لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ
نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

41. Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Halbuki, evlerin en mukavemetsizi, şüphesiz örümcek yuvasıdır, keşke bilselerdi.

42. Allah, onların kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını kuşkusuz bilir. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

43. İşte Biz, bu örnekleri insanlar için veriyoruz; fakat onları ancak âlimler anlayabilir.

44. Allah, gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Kuşkusuz bunda, inananlar için bir alâmet vardır.

41. «Allah'tan başka dost edinenlerin durumu,» ki, buradaki dostlardan maksat, güven besledikleri putlar ve onların tuhaf vaziyetleridir. **«Kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir.»** Yani, onların durumu, örümceğin basit olarak yuvasını örmesindeki durumuna benzer; hatta ondan da daha basittir. Çünkü, örümcek yuvasının bir konumu ve faydası vardır.

Âyet-i Kerimede, putlara tapanların ve onları dost edinenlerin, onlardan fayda ve şefaat umarak onlara gönül verenlerin durumu, yuva edinen örümceğin durumuna benzetmek için, böyle somut bir teşbih yapılmıştır. Nasıl ki, örümceğin yuvası, örümceği sıcak ve soğuktan, yağmur ve sıkıntıdan kurtaramaz ve en hafif bir rüzgâra karşı mukavemet gösteremez. İşte putlar da aynen böyledir. Bunlar, putperestlere fayda-zarar, iyilik ve kötülük veremez. Nitekim serabı yani uzaktan gördüğü parıltıyı su sanan, kısa bir süre sonra aldandığını anlar.

«Halbuki evlerin en mukavemetsizi, şüphesiz örümcek yuvasıdır.» Ondan daha basit ve mukavemetsiz ev yoktur. Çünkü örümcek yuvasının temeli, duvarı ve tavanı yoktur ki, sıcak ve soğuğa engel olsun. Bu yüzden çabucak yıkılır ve yok olur. **«Keşke bilselerdi.»** O zaman bunun, onlara örnek olduğunu kesin anlarlar ve böylece bu tür bâtıl inançtan vazgeçerlerdi.

42. «Allah, onların kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını» taptıklarını **«kuşkusuz bilir.»** Bu şeyin put olması, yıldız olması ya da cinlerden biri olmasıyla başka birşey olması arasında hiçbir fark yoktur. Bu şey Allah'a gizli kalmaz ve O, inkârlarından dolayı onları cezaya çarptırır.

«O,» düşmanlarından intikam almada **«mutlak güç ve»** ceza ile, ıslah etmeyi terketmesi konusunda **«hikmet sahibidir.»**

Kureyş'in cahilleri ve beyinsiz takımı: "Muhammed'in Rabbi sineği, sivri sineği ve örümceği örnek vermesinden sıkılmıyor" deyip buna güldükleri zaman Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

43. «İşte Biz, bu» ve benzeri **«örnekleri insanlar için veriyor»** anlamada güçlük çektikleri şeyleri kolay anlar hale getirmek için onlara bu örnekleri hatırlatıyor ve açıklıyor**«uz; fakat onları»** yani, o örneklerin güzelliğini ve yararını **«ancak âlimler»** derinlemesine bilgi sahibi olanlar **«anlayabilir.»** Bu âlimler, Allah'tan gelen mesajları anlayarak O'na itaat ederler ve öfkesinden sakınırlar.

Âyet-i kerime, ilmin, akla göre daha üstün olduğunu göstermektedir. Çünkü bizden âlim olan, aynı zamanda akıllıdır. Fakat akıllı olan âlim olmayabilir.

44. «Allah, gökleri ve yeri hak olarak» hakkı gerçekleştirerek, hikmetleri ve menfaatleri gözeterek; ya da hakka bağlı, din ve dünya ile ilgili faydaları izleyerek **«yarattı.»** Çünkü gökler ve yer insanların yaşamaları ile ilgili her şeyi içermekle birlikte Allah'ın birliğine, kudretinin ve diğer sıfatlarının büyüklüğüne işaret eden delillerdir.

«Kuşkusuz bunda,» göklerin ve yerin yaratılmasında **«inananlar için»** O'nun işlerini vurgulayan **«bir alâmet vardır.»**

Âyet-i kerimede bizzat mü'minler dile getirilmiştir. Çünkü bu mesajdan yararlananlar onlardır.

Şu halde akıllı kişinin, Allah'ın marifet denizinden inci çıkarabilmesi için O'nun rahmetinin etkilerini ve eşsiz san'atını düşünüp taşınması gerekir.

Hikâye edildiğine göre bir adam domuzlan böceğini görmüş ve şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın bu böceği yaratmaktaki dileği nedir? Şekli mi güzel, yoksa kokusu mu güzel?" Allah Teâlâ da o kişiyi, doktorların tedaviden aciz kaldığı bir yaraya maruz bırakmış, derken birgün yolda bağırıp duran bir doktorun sesini işitmiş ve şöyle demiştir: "O doktoru bana getirin, durumuma baksın." Oradakiler: "Yolda bağırıp duranı ne yapacaksın? Oysa mütehassıs doktorlar seni tedavi etmekten âciz kalmıştır." Adam: "Ona benim ihtiyacım vardır," demiştir. Doktoru getirip yarasını görünce domuzlan böceğini istemiş ve orada bulunanlar da bu duruma gülmüşlerdir. Bunun üzerine hasta, daha önce söylemiş olduğu sözü hatırladı ve: "İstenen böceği getirin. Adam işin gerçeğini anlamıştır." dedi.

Sözü edilen böcek getirilerek yakılmış ve külü adamın yarası üzerine konmuş; Allah Teâlâ'nın izniyle yara iyileşmiştir. Bunun üzerine adam oradakilere: "Şüphesiz Allah yaratıkların en değersizinin ilaçların en iyisi olduğunu bana bildirmek istemiştir."

Bu hikâye *"Hayatü'l-hayevân"* isimli kitapta nakledilmiştir.

Allah Teâlâ'nın hiçbir şeyi anlamsız yaratmadığı, aksine bütün yaratıkları belli bir gaye ve maksat için varettiği ortaya çıkmıştır. Bu hususu, insanın bilmesi ile bilmemesi arasında fark yoktur. Buna göre mü'mine yakışan, tefekküre dalması ve bu durumdan, basiret sahibi kişiler gibi eşyayı mahiyetine uygun olarak görebilecek dereceye yükselmesidir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Müşahade cihadın ürünüdür."

اُتْلُ مَٓا اُوحِيَ اِلَيْكَ

مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ

وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾
وَلَا تُجَادِلُوٓا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْهُمْ وَقُولُوٓا اٰمَنَّا بِالَّذِيٓ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَ
اِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ
الْكِتَابَ فَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هٰٓؤُلَٓاءِ مَنْ
يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ
تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ اِذًا لَارْتَابَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ
وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

45. Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı dosdoğru kıl. Kuşkusuz namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak, elbette en büyük (ibadet)tir. Allah yapmakta olduğunuzu bilir.

46. Ehl-i kitapla ancak en güzel şekilde mücadele edin; içlerinden zulmedenler müstesna. Ve deyin ki: "Hem bize indirilene, hem de size indirilene inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur."

47. İşte sana Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap

verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan da ona iman eden (nice) kimseler vardır. Âyetlerimizi ancak kâfirler bile bile inkâr eder.

48. Sen bundan önce ne bir kitap okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.

49. Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi ancak zalimler bile bile inkâr eder.

45. Ey Muhammed! **«Sana vahyedilen»**, indirilen **«kitab'ı»**, Kur'an'ı okumakla Allah'a yaklaşmak, manalarını ve hakikatlerini hatırlamak, insanlara hatırlatmak ve onları Kur'an'ın hükümlerine ve ahlâk kurallarına göre hareket etmeye sevketmek için **«oku.»**

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer'e bir hırsız getirilmiş, o da elinin kesilmesini emretmiştir. Hırsız, hükümleri bilmediğinden dolayı Hz. Ömer'e: "Elimi ne diye kesiyorsun?" diye sormuş. Hz. Ömer: "Allah Teâlâ, Kitab'ında emretmesinden dolayı," demiştir. Hırsız: "O, emri bana oku," deyince Hz. Ömer eûzü-besmele çekerek: *"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkasına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, izzet ve hikmet sahibidir."* (Maide: 38) meâlindeki âyeti okudu. Bunun üzerine hırsız: "Allah'a yemin olsun ki, ben onu işitmedim. Eğer onu işitseydim hırsızlık yapmazdım," demişse de Hz. Ömer özrünü kabul etmeyerek elinin kesilmesini emretmiştir.

Hz. Ömer, insanların Kur'an dinlemelerini sağlamak üzere teravih namazının cemaatle kılınmasını istemiştir.

«Ve namazı dosdoğru kıl», ona devam et. **«Kuşkusuz»** şartlarına uyularak kılınan **«namaz, hayasızlıktan»** fenalıklardan **«ve kötülükten alıkor.»** *"Münker"*: Kur'ân ve sünnete göre, -söz olsun, hareket olsun- hoş görülmeyen şeydir. Bunun karşıtına ise *"ma'rûf"* denir.

Nitekim rivayet edilmiştir ki, ensardan bir genç beş vakit namazı Hz. Peygamber'le birlikte kılıyordu ama her türlü kötülük de yapıyordu. Durum Hz. Peygamber'e iletilince: *"Kuşkusuz namazı onu kötülüklerden alıkor"* buyurmuştur. Hakikaten bu genç, çok geçmeden tevbe etmiş; durumu düzelerek zâhid ashabın içinde yer almıştır.

Öte yandan kaydedildiğine göre, Hz. İsa (a.s.): "Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: 'Kulum Benden farzlar sayesinde kurtulur ve nafile ibadetlerle de Bana yaklaşır,'" demiştir.

«Allah'ı anmak, elbette en büyük (ibadet)tir.» Yani namaz, diğer ibadetlerden daha büyüktür. Allah Teâlâ: *"...Hemen Allah'ı anmaya gidin ve alışverişi bırakın..."* (Cum'a: 9) âyetinde buyurduğu gibi, sözü edilen âyet-i kerimede de namazı *"zikir (anma)"* diye ifade etmiştir. Bu ifade ile namazda yer alan Allah'ı anmak, kötülüklerden alıkoymada ve iyiliklere üstün tutulmasında esas teşkil ettiği içindir. Ya da buradaki zikirden maksat Allah'ı anmaktır. Buna göre mana şöyle olur: Allah'ı anmak, ibadetlerin en üstünüdür. Çünkü söz konusu anmanın mükâfatı yine anmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Siz Beni (taat ve ibadetle) anın ki Ben de sizi anayım..."* (Bakara: 152) Peygamber efendimiz (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim. O, Beni andığı zaman onunla birlikteyim. Beni kendi başına anarsa Ben de onu kendi başıma anarım. Şayet Beni bir topluluk içinde anarsa Ben de onu, Beni andığı topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım."* (4)

«Allah yapmakta olduğunuzu» Allah'ı anmanızı ve diğer ibadetlerinizi **«bilir.»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz ve ibadetlerinizden dolayı sizi en güzel şekilde mükâfatlandırır. Kendi yaptıklarını, Allah Teâlâ'nın yakınen bildiğini bilen bir kimse, günah ve kötülüklerden sakınarak sırları ve gizlilikleri bilen Allah'a yönelir.

46. «Ehl-i kitap» Yahudi ve Hristiyan**«la ancak en güzel şekilde»** zaafa sebep olmayacak usûlde sertliğe karşı yumuşaklıkla, öfkeye karşı hilimle ve kargaşalığa karşı öğütle **«mücadele edin; içlerinden»** düşmanlık ve inat konusunda aşırı davranmakla **«zulmedenler müstesna.»** O zaman, söz ve mücadelede, katı olmak gerekir.

«Ve deyin ki: 'Hem bize indirilene,» Kur'ân'a **«hem de size indirilene»**, Tevrat ve İncil'e gerçekten samimiyetle **«inandık.»**

Allah Rasûlü, ehl-i kitabın, Tevrat'ı okuyup Müslüman olanlara Arapça olarak tefsir ettiklerini işitmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ehl-i kitabı ne doğrulayın ne de yalanlayın ve şöyle deyin: 'Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettik.'"* Böylece Hz. Peygamber, ehl-i kitabı doğrulamayı ve yalan-

---

4- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/477.

lamayı nehyetmiştir. Çünkü onlar, kitaplarını tahrif etmişlerdir. Şayet söyledikleri şey, değiştirdikleri şeylerdense, onları doğrulamak bâtılı doğrulamak olur. Yok, eğer böyle değilse, onları yalanlamak hakkı yalanlamak olur. Bu nedenle, karışık olan işler ve bilgiler karşısında duraklamak gerekmektedir. O konuda câiz, ya da bâtıl olduğu hükmü verilmez. Nitekim selefin (Allah onlara rahmet etsin) tutumu böyle idi.

«Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir.» İlâhlıkta ortağı yoktur **«ve biz O'na teslim olmuşuzdur.'»** Sadece O'na itaat ediyoruz.

47. «İşte sana» bu eşsiz usûlde **«Kitab'ı»** yani, Kur'ân'ı **«indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar.»** Burada sözü edilenlerden kasıt, Abdullah b. Selâm ve ehl-i kitaptan aynı durumda olan kişilerdir. Ya da Rasûlüllah (s.a.v.)'dan önce yaşayan ve müşahadelerine dayanarak Kur'ân'ın nüzûlünü doğrulayan kişilerdir. Nitekim Kuss b. Sa'îde, Varaka b. Nevfel ve diğer bazı kimseler bunlardandı.

«Şunlardan», Araplardan **«da ona»** Kur'an'a **«iman eden (nice) kimseler vardır. Âyetlerimizi»** yani, bize nisbet edilen büyük Kitab'ı **«ancak kâfirler»**, inkâra dalan ve inkârda ısrarlı olanlar **«bile bile inkâr eder.»** Bu anlayış, kâfirlerin, âyetlerin gerçeğini anlamaya yöneltme konusunda düşünmelerine mani olmaktadır.

48. «Sen bundan» yani ey Muhammed! Biz sana Kur'ân'ı indirmezden **«önce ne»** indirilen kitaplardan **«bir kitap okur, ne de elinle onu»**, her hangi bir kitabı **«yazardın. Öyle olsaydı,»** yani okur-yazar kimselerden olsaydın **«bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.»**

49. «Hayır, o» Kur'ân, **«kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde»** yer eden ve yerleşen **«apaçık âyetlerdir.»** Bu âyetler, onların ezberlemiş olduğu bir kitaptan alınmış değildir. Nitekim hiç kimse o Kur'ân'ı değiştirmeye gücü yetmez. Onun sinelerde korunması, Kur'ân'ın özelliklerindendir. Öncekiler ise kitaplarını sadece yüzünden okuyorlar ve onları kapatınca da artık o kitaplarından bir şey bilmez oluyorlardı. Ancak peygamberler bu durumdan müstesnadır.

Bazı rivayetlerde şöyle denmiştir: "Yahudî ve Hristiyanlar, Kur'ân'ı ezberlemek kadar hiçbir şeyden dolayı sizi kıskanmazlar."

Öte yandan Ebû Umâme de şöyle demiştir: "Allah, Kur'ân'ı ezberleyen bir kalbe azabetmez."

Hz. Peygamber ise şu hususu dile getirmiştir: *"Kur'ân'dan mahrum kalp, harap olmuş ev gibidir."* (5) Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bu Kur'ân'ı belleyin. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a andolsunki, o Kur'ân'ın unutulması, sahibi serbest bıraktığı zaman bağlı devenin kaçmasından daha çabuk olur."* (6) Diğer taraftan Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin günahları bana arzedildi. Kur'ân'dan bir âyet veya bir sûre belleme imkânı bahşedilen bir kimsenin sonra onu unutmasından daha büyük günah görmedim."* (7)

"Unutma:" Kişiye, Mushaf'tan okuma imkânı kalmamasıdır. *"Kunye"* isimli eserde de böyle geçmektedir. İbn Uyeyne ise, kişinin kınanmasına ve günaha girmesine sebep olan unutma, Kur'an'a göre hareket etmeyi terketmek olduğu görüşündedir. Nitekim *"Lisânu'l-Arab"* isimli kitapta "nisyân" (unutma): terketmek anlamındadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca..."* (En'âm: 44) yani, terkedince demektir. Yine Allah şöyle buyurmuştur: *"Onlar Allah'ı unuttular. O'na itaati terkettiler; Allah da onları unuttu."* (Tevbe: 67) Yani, kendilerine esirgemeyi terketti.

«Âyetlerimizi» zikredildiği gibi olmasına rağmen **«ancak zalimler»** yani, kötülükte, büyüklük taslamada ve bozgunculukta haddi aşanlar **«bile bile inkâr eder.»**

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa (a.s.), havarilere şöyle demiştir: "Ben gidiyorum. Size, kendiğilinden konuşmayan hakkın ruhu faraklit yani Muhammed (s.a.v.) gelecektir. O, hakkı duyunca size anlatır, hakka göre sizi idare eder ve size, olayları ve bilinmeyen bazı şeyleri anlatır. Ben, onu tasdik ettiğim gibi, o da beni tasdik eder. kuşkusuz ben size temsilleri getirdim, o da te'vili getirerek her şeyi açıklar. "

Hz. İsa (a.s.)'nın: "Size olayları anlatır" sözünün anlamı şudur: "Deccalın ortaya çıkması, dâbbenin belirmesi, güneşin batıdan doğuşu vs. gibi gele-

---

5- Hadisi, Tirmizî tahric etmiş ve onun için, "Hasen, sahih hadis" demiş; Ahmed b. Hanbel de *"Müsned"*inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/508.

6- Hadisi, Buharî ve Müslim *"Fezâilu'l-Kur'ân"*da Ebu Musa el-Eş'arî'den tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 3/477.

7- Hadisi, Ebu Davûd ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/226.

cekte ortaya çıkacak hadiselerdir."

Öte yandan İbrahim Havas (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Kalbin ilâcı beştir: Düşünerek Kur'an okumak, yalnız kalmak, gece ibadet etmek, seher vakti Allah'a niyazda bulunmak ve iyi kimselerle oturmaktır."

Allah bizi ve sizi iyilerden ve kurtulanlardan kılsın.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ
آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ
(٥٠) أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ
إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥١) قُلْ كَفَى بِاللّٰهِ
بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا
بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ أُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٥٢) وَيَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٣) يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (٥٤)

50. "Ona Rabbinden mucizeler indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: "Mucizeler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

51. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette, iman eden bir kavim için bunda rahmet ve ibret vardır.

52. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler (var ya), işte ziyana uğrayacaklar onlardır."

53. Senden, azabı çarçabuk istiyorlar. Eğer önceden tayin edilmiş bir müddet olmasaydı, azap elbette onlara gelip çatmıştı. Fakat yine de o, farkına varmadıkları bir sırada ansızın kendilerine mutlaka gelecektir.

54. Senden azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar. Halbuki cehennem, kâfirleri mutlaka kuşatacaktır.

50. Kureyş kâfirleri: «**'Ona**», Hz. Muhammed'e «**Rabbinden**» Hz. Sâlih'in dişi devesi, Hz. Musa'nın âsâsı ve Hz. İsa (a.s.)'nın sofrası gibi «**mucizeler indirilmeli değil miydi?' dediler. De ki: 'Mucizeler ancak Allah'ın nezdinde**» O'nun kudretinde ve hükmünde«**dir.**» Onları dilediği gibi indirir. Elimde bir şey yok ki, teklif ettiğinizi size getireyim. «**Ben ise sadece**» bana verilen mûcizelerle «**apaçık bir uyarıcıyım'**» ve Allah'ın azabıyla korkutucuyum.

Hz. Peygamberin, önerilen mucizelere aldırış etmemesinin hikmeti şudur: Bu teklifin kabul edilmesi, bu alanda bitmeyen yeni tekliflere neden olur. Öte yandan, bu teklifte bulunanlar, kendilerini iman etmeye zorlayan mucizeler istemişlerdir. Hz. Peygamber, tekliflerini kabul etseydi, onlar bu imandan bir mükâfat hak edemezlerdi. İman etmemeleri durumunda ise kökleri kazınırdı. Halbuki bu tür ceza Hz. Peygamberin bereketi dolayısıyla bu ümmetten kaldırılmıştır. Ardından Allah Teâlâ, önerilerinin bâtıl oluşunu beyan etmek üzere şöyle buyurmuştur:

51. Her zaman ve her yerde kendi dilleriyle «**kendilerine okunmakta olan**», hakkı dile getiren ve daha önceki semavî kitapları doğrulayan «**Kitab'ı sana indirmemiz, onlara yetmemiş**», önerdiklerine ihtiyaç duyurmayan bir mûcize olarak kâfi değil «**mi?**» Bu kitap, sabit olan ve yok olmayan bir mûcize olarak kendileriyle birlikte devam etmektedir. Burada, o inkârcıların kalp gözlerinin körlüğüne işaret edilmiştir. Çünkü Kur'an gibi apaçık mûcizeyi göremeyerek mûcizeler talep etmişlerdir.

«Elbette, iman eden», hedefleri iman olan ve önerilerde bulunan o kimseler gibi inat olmayan **«bir kavim için bunda»** şanı yüce olan ve sonsuza kadar devam edecek olan o Kitap'da **«rahmet»**, büyük bir nimet **«ve ibret»** hatırlatma **«vardır.»**

52. «De ki: 'Benimle sizin aranızda» cereyan eden şeyde **«şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa»** ki, dolayısıyla benim ve sizin durumunuzu **«bilir.»**

Put, şeytan vs. gibi kendisine iman edilmesi caiz olmayan **«bâtıla inanıp»** her yönüyle iman edilmesi gereken **«Allah'ı inkâr edenler (var ya), işte ziyana uğrayacaklar»** âhiretle ilgili ticaretlerinde aldananlar **«onlardır.'»** Çünkü inkârı, imana tercih ederek doğuştan gelen fıtratlarına ve daha sonra işittikleri naklî delillere ters hareket etmişlerdir. Çünkü fıtratları ve bu deliller onların iman etmelerini gerektirir.

53. «Senden, azabı çarçabuk istiyorlar.» *"İsti'câl"*: Vaktinden önce bir şeyi talep etmektir. Yani müşrikler, alaylı tavırlarıyla, "Bu vaad ne zaman?" diyorlar.

«Eğer önceden tayin edilmiş bir müddet», azabedilmeleri için belirli bir süre **«olmasaydı,»** ki bu süre kıyamet günüdür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Aksine kıyamet, onlara vaadedilen asıl saattir..."* (Kamer: 46) Nitekim Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, köklerini kazıyacak derecede kavmine azabetmeyeceğini vaadettiğinden azaplarını kıyamet gününe kadar geciktirir. **«Azap elbette onlara»** peşin **«gelip çatmıştı. Fakat yine de»** müddetin sona ermesi anında, onlar için tayin edilen **«o»** azap, gelişinin **«farkına varmadıkları bir sırada ansızın kendilerine mutlaka gelecektir.»**

54. «Senden azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar. Halbuki» en ağır azap olan **«cehennem»** ateşi **«kâfirleri mutlaka»** yakın zamanda **«kuşatacaktır.»** Çünkü, gelecek olan herşey, yakın demektir.

يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ

وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ

الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ
ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ؕ
نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾

55. O gün azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak ve (onlara:), "Yaptıklarınızı tadın!" diyecektir.

56. Ey iman eden kullarım! Şüphesiz Benim yeryüzüm geniştir. O halde yalnız Bana kulluk edin.

57. Her can ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.

58. İman edip iyi ameller yapanları, kuşkusuz onları, içlerinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. Amel yapanların mükâfatı ne güzeldir!

59. Ki onlar, sabretmiş olup yalnız Rablerine dayanmaktadırlar.

55. «O gün azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından» her yönden **«saracak ve»** Allah **«(onlara:)»** Dünyada, -azabı çarçabuk istemeniz de dahil- kötülüklere devam ederek: **«'Yaptıklarınızı»**n cezasını **«tadın' diyecektir.»**

56. «Ey iman eden kullarım!» Bu, kâfirlerden dolayı İslâm'ın kurallarını yerine getiremeyen bazı mü'minlerin, şereflerini yüceltmek için bir hitap olup onlara en emin kurtuluş yolunu göstermektedir.

«Şüphesiz Benim yeryüzüm», yarattığım ülkeler **«geniştir.»** Orada, darlık ve sıkıntıya düşmezsiniz. Şayet bulunduğunuz yerde Bana rahat ibadet edemezseniz, Rabbinize ibadet etme imkânına kavuşabileceğiniz başka ülkelere hicret edin. **«O halde»** o ülkelerde **«yalnız Bana kulluk edin.»**

57. **«Her can»** ki bu can, ister insan ve isterse başka varlığın canı olsun **«ölümü tadacak»** ölüm acısını hissedecek ve ayrılış üzüntüsünü yutkunup duracak**«tır. Sonunda Bize»** yani, hükmümüze ve muamelelerimize **«döndürüleceksiniz.»** Akıbeti böyle olan kişinin âhireti için azık hazırlaması, vatanından hicret etmeyi kolay ve vatan hasretine tahammül etmeyi basit görmesi gerekir.

58. **«İman edip iyi amel yapanları,»** ki din için hicret etmek de iyi amellerden sayılır **«kuşkusuz onları, içlerinde ebedî kalmak üzere, altlarından ırmaklar akan»** inci, zeberced ve yakuttan olan yüksek **«cennet köşklerine yerleştireceğiz.»** Allah Teâlâ, cennetin yüksek yerde, cehennemin alçak yerde ve köşklerden suya ve yeşilliklere bakmak daha iç açıcı ve daha haz verici olduğundan böyle buyurmuştur. Bu dünya hayatında böyle iyi **«amel yapanların»**, mü'minlerin **«mükâfatı ne güzeldir!»**

Allah Teâlâ, ardından söz konusu mü'minleri dile getirerek şöyle buyurmuştur:

59. **«Ki onlar,»** müşriklerin eziyetlerine, din için hicret etme sıkıntılarına ve diğer zorluklara ve meşakkatlere **«sabretmiş olup yalnız Rablerine dayanmaktadırlar.»** Yani, işlerinde sadece Allah Teâlâ'ya güvenmektedirler.

وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَاۗ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْۘ وَهُوَ
السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۚ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

اللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ
الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

60. Nice canlı var ki, rızkını taşımıyor. Onların da sizin de rızkınızı Allah veriyor. O, her şeyi işitir ve bilir.

61. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. O halde nasıl çevrilip döndürülüyorlar?

62. Allah, kullarından dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

63. Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yer yüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan mutlaka: "Allah" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur." Fakat çoğu anlamıyor.

60. «Nice canlı var ki,» yani yer yüzünde hareket eden akıllı ve akılsız her canlı **«rızkını taşımıyor.»**

Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber, Mekke'de bulunan mü'minlere Medine'ye hicret etmelerini emredince onlar: "Geçimimizin olmadığı beldeye nasıl gideriz?" demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: "Besine muhtaç nice hayvanlar, cılız duruşlarından dolayı rızıklarını taşıyamamaktadır."

Nereye yönelirlerse **«onların da»** nerede olursanız **«sizin de rızkınızı Allah veriyor.»** Çünkü, her şeyin rızkı, vasıtalara bağlıdır ve bu vasıtaları vareden yalnız O'dur. Öyleyse hicret etmekten dolayı fakirlikten korkmayın. **«O, her şeyi işitir ve bilir.»** Dolayısıyla iç âleminizi de bilir.

61. «Andolsun ki onlara:» Mekke halkına: Kulların menfaati için **«'gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorsan,»** ki güneş ve ay, devamlı ve buyruk altında hareket etmektedir. **«Mutlaka:»** Onları **«'Allah'»** yarattı **«derler.»** Çünkü onlar için inkâra yol yoktur. **«O halde»** Allah'ın, söz konusu yaratma ve buyruk altında tutmada tek oluşunu itiraf etmeleriyle birlikte ilâhlıkta tek oluşunu itiraf etmekten **«nasıl çevrilip döndürülüyorlar?»** Bu mesajla hedeflenen, ilmin gereği olarak amel etmeyi terketmelerini kınamak, bu tutumdan dolayı azarlamak, susturmak ve hareketlerine şaşmaktır.

62. «Allah,» mü'min olsun, kâfir olsun **«kullarından dilediğine»** hikmetinin gereği olarak **«rızkı bol verir,»** daraltmayı **«dilediğine de kısar.»**

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Allah, düşmanını kınayarak ona bol bol rızık verir ve dostuna da iyi nazarla bakarak kısar. İyi nazarla baktığı kişiye müjdeler olsun!"

«Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.» Dolayısıyla rızkın bol bol verilmesine lâyık olanı bildiği gibi, kısılmasına lâyık olanı da bilir ve o kişinin rızkını kısar.

63. «Andolsun ki onlara:» Arap müşriklerine **«'Gökten su indirip onunla ölümünün»** kurumasının ve verimsizliğinin **«ardından yer yüzünü»** oradan ekin, bitki ve ağaç bitirmek sûretiyle **«canlandıran kimdir?' diye sorsan mutlaka: 'Allah'»** canlandırır **«derler.»** Yani onlar Allah'ın, evreni yoktan vareden olduğunu kabul ederler. Hal böyle iken hemen hiçbir şeye gücü yetmeyen bazı yaratıkları O'na ortak koşarlar. İnkârcılara karşı en açık delilinden dolayı **«de ki: 'Hamd Allah'a mahsustur.' Fakat»** kâfirlerin **«çoğu»** hiçbir şey **«anlamıyor.»** Bu nedenle en düşük bir yaratık olan putu Allah'a ortak koşuyorlar.

Verimli olmayan yere "ölü yer" denir. Çünkü ölüden istifade imkânı olmadığı gibi, ölü yerden de istifade imkânı yoktur.

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌۜ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ
لَهِيَ الْحَيَوَانُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ
دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ
يُشْرِكُونَۙ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۚ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ
مِنْ حَوْلِهِمْۜ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

64. Bu dünya hayatı sadece bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı.

65. Gemiye bindikleri zaman dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar. Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir de bakarsın ki (Allah'a) ortak koşmaktadırlar.

66. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler ve sefa sürsünler bakalım! Ama yakında bilecekler.

67. Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken (kentlerini) güvenli, kudsî bir yer yaptığımızı görmediler mi? Hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

64. «Bu dünya hayatı» ki, âyette dünyanın küçümsendiğine işaret edilmektedir. Nasıl küçümsenmesin ki? Çünkü dünyanın, Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bile değeri yoktur. **«Sadece»** insanı eğlendiren ve onu ilgilendiren şeylerden alıkoyan **«bir eğlence ve oyundan ibarettir.»** Allah

Teâlâ, burada dünyayı iki sebepten dolayı eğlence ve oyuna benzetmiştir:

Birincisi, eğlence ve oyun çabuk biter ve sürekli değildir. Bundan hareketle âyetin anlamı şöyledir: "Süsleri ve cazibesiyle birlikte dünya yok olacak bir gölge gibidir. Onun devamlılığı söz konusu değildir. Bu nedenle kalbin onunla huzur bulması ve ona meyletmesi doğru olmaz."

İkincisi, eğlence ve oyun akıllı ve basiretli kişilerin değil, çocukların ve ahmakların işidir.

«Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.» Yani cennet, ölüm ve faniliğin bulunmamasından dolayı gerçek hayatın yurdudur. *"Hayevân":* Hayat sahibi, canlı demektir. Çünkü "fe'alân" vezninde, hayat için gereken hareketlilik mevcuttur. Bu nedenle âyet-i kerimede, mübalağanın gerekli olduğu bu yerde, "hayât" kelimesine "hayevân" kelimesi tercih edilmiştir.

«Keşke bilmiş olsalardı» dünyayı âhirete tercih etmezlerdi. Çünkü dünyanın aslı başlangıçta kendisinde hayatın olmamasıdır. Sonra orada meydana gelen hayat geçici, süratle yok olucudur.

65. Kâfirler ticaretleri ve maksatları için **«gemiye bindikleri»** fırtınanın koptuğu, dalgaların oluştuğu ve suda boğulmaktan korktukları **«zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar.»** Felâketleri kendilerinden savacak ancak O'nun olduğunu bildiklerinden Allah'tan başkasına yalvarmazlar.

*"İhlâs"*tan maksat: Zaruret halinde yalvarıp yakarmaktır. Onlar daha sonra sıkıntının bertaraf edilmesinin ardından gaflete ve inkâra devam etmeye yönelirler ve eski hallerine dönerler.

İkrime şöyle demiştir: "Cahiliye halkı gemiye bindikleri vakit putlarını da beraberlerinde götürürlerdi. Fırtına çıktığı zaman bu putları denize atarak yüksek sesle: 'Ey Rabbimiz, ey Rabbimiz!' diye duâ ederlerdi."

«Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir de bakarsın ki (Allah'a) ortak koşmaktadırlar.»

66. «Kendilerine verdiklerimize», denizde boğulmaktan kurtarmamıza şükretmeleri gerekirken **«nankörlük etsinler ve»** putlara tapmada birleşmek ve bu uğurda birbirlerini sevmek suretiyle **«sefa sürsünler bakalım! Ama yakında»** kıyamet günü bizzat gözleriyle azabı gördüklerinde bunun sonucunu ve kötülüğünü **«bilecekler.»**

67. Mekke halkı, **«çevrelerinde insanlar»**, Araplar **«kapılıp götürülürken,»** öldürülüp esir edilirken **«(kentlerini) güvenli»**, soygun ve saldırıdan korunmuş, halkı her çeşit kötülükten emin **«kudsî bir yer yaptığımızı görmediler»** ve müşahade etmediler **«mi?»** Çünkü Araplar, bu kudsî yerin etrafında baskına ve soyguna maruz kalıyorlardı.

Hakkın ortaya çıkmasından sonra **«hâlâ»** haktan uzak put ya da şeytan gibi **«bâtıla inanıp»**, şükretmeyi gerektiren **«Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?»** Nitekim onlar, Allah'a başkasını ortak koşuyorlar.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاۤءَهُ ۜ
اَلَيْسَ ف۪ي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِر۪ينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذ۪ينَ جَاهَدُوا ف۪ينَا
لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٦٩﴾

68. Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendine hak gelmişken o hakkı yalan sayandan daha zalimi kimdir? Cehennemde kâfirlere yer mi yok?

69. Ama Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Kuşkusuz Allah, iyi davrananlarla beraberdir.

68. Tek ve Samed[8] olan **«Allah'a karşı»** ortağı olduğuna dair iddiada bulunarak **«yalan uyduran yahut kendine hak gelmişken»** inat yüzünden hiç duraksamadan **«o hakkı»**, Hz. Peygamber'i ya da Kur'ân'ı **«yalan sayandan daha zâlimi kimdir?»** Yani o, bütün zâlimlerden daha zâlimdir.

Âyetteki *"lemmâ"* lâfzıyla, inkârcılara hak geldiğinde tereddüt etmeden ve hiç düşünmeden, aksine duyar duymaz onu yalan saymaya kalkışmaları yüzünden ahmaklıkları vurgulanmıştır.

---

[8] Samed: Hiçbir şeye muhtaç olmayan, aksine her şey kendine muhtaç olan, demektir. (çev.).

«Cehennemde kâfirlere yer mi yok?» Yani, cehennemde kâfirlere yer olduğunu bilmediler mi? Ki, bu cür'ette bulunmuşlardır. O halde, nefsin özelliklerinden olan isnatsız sözden, yalan vs. den kaçınmak, kalbin vasıflarından sayılan doğruluk gibi hasletler kazanmak gerekir.

Hikâye edildiğine göre, İbrahim Havas, (Allah ona rahmet etsin), bir yere gitmek istediği zaman kimseye haber vermez ve gidişini bildirmezdi. Sadece su kabını alarak yola koyulurdu. Hamid el-Esvâr şöyle demiştir: "Biz onunla mescidinde bulunduğumuz sırada İbrahim Havas, su kabını alarak yola koyuldu. Ben de onu takip ettim ve Kadisiye'ye geldiğimiz zaman bana dedi ki: "Hamid! Nereye gidiyorsun?" Ben: "Ey Efendim! Senin yola çıkmandan dolayı çıktım" dedim. Bunun üzerine İbrahim Havas: "Allah'ın izniyle Mekke'ye gitmek istiyorum," dedi. Ben de: "Allah'ın izniyle ben de Mekke'ye gitmek istiyorum," dedim.

Birkaç gün sonra bize bir genç katıldı ve bizimle tam bir gün yürüdü. Fakat bu genç, Allah'a hiç secde etmiyordu. Durumu İbrahim'e ilettim ve dedim ki: "Bu genç namaz kılmıyor." Bunun üzerine oturdu ve şöyle dedi: "Ey çocuk! Niçin namaz kılmıyorsun? Oysa namaz, sana hactan daha çok gereklidir." Genç: "Beyim! Bana namaz gerekli değil" dedi. İbrahim: "Sen Müslüman değil misin?" dedi. Genç: "Hayır," diye cevap verdi. İbrahim: "Öyleyse nesin sen?" dedi. Genç: "Hristiyanım. Fakat Hristiyanlıktaki gayretim, tevekküle (Allah' a dayanmaya) bağlı olmaktır. Nefsim, tevekkül haline çok bağlı olduğunu iddia etmişse de onu, Allah'tan başka bir varlığın bulunmadığı bu çöle çıkarmadıkça iddiasında doğrulamadım. Duygularımı kamçılıyor ve fikrimi deniyorum," dedi. Bunun üzerine İbrahim Havas kalkıp yürüdü ve bana şöyle dedi: "Bırak onu, seninle birlikte gelsin!"

Gençe, bizimle yürümeye devam etti ve nihayet Merv'in ortasına kadar geldik. Bu arada İbrahim, pabucunu çıkararak onu su ile temizledi. Daha sonra oturdu ve gence hitaben: "Adın ne?" dedi. Genç: "Abdülmesih," diye cevap verdi. İbrahim Havas: "Abdülmesih! Burası Mekke'nin yani, kutsal bölgenin girişidir. Allah Teâlâ sizin gibilerin buraya girmesini haram kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Müşrikler ancak pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar..."* (Tevbe: 28) Nefsinden ortaya çıkmasını arzu ettiğin durum (tevekküldeki kararlılık) ise senin için belli olmuştur. Mekke'ye girmekten uzak dur. Eğer biz seni Mekke'de görürsek kınar ve ayıplarız," dedi.

Hamid şöyle demiştir: "Biz onu bırakarak Mekke'ye girdik ve Arafat'a çıktık. Orada otururken bir de ne görelim ki genç, ihramlı olarak dikkatle yüzlere baka baka geldi ve yanıbaşımızda durdu. Hemen İbrahim Havas'a sarıldı ve başını öptü." Bunun üzerine İbrahim Havas: "Abdulmesih! Bu ne hal?" diye sordu. Genç: "Durum farklı. Bugün ben, Mesih'in de kulu olduğu kimsenin (Allah'ın) kuluyum," dedi. İbrahim ona: "Durumunu bana anlat bakalım,"dedi. Genç: "Yerimde oturdum. Hac kafilesi gelince kalkıp ihramlı imiş gibi Müslümanların kıyafetine bürünerek şeklimi değiştirdim. Bir saat kadar bir süre gözüm Kâbe'ye takıldı ve o anda, İslâm dininden başka bütün dinler, benden yok oldu gitti. Hemen Müslüman oldum ve boy abdesti alarak ihrama girdim. İşte ben, bu günümde seni arayıp duruyorum," dedi.

Hamid dedi ki: "İbrahim Havas bana baktı ve şöyle söyledi: 'Hamid! Hristiyanlıkta doğru konuşmanın bereketine bak! Allah Teâlâ onu İslâm'a nasıl yönlendirerek hidayet nasip etti?" Yine Hamîd şöyle demiştir: "Onunla arkadaşlık etmeye başladık, nihayet fakirler arasında öldü."

69. «Ama Bizim uğrumuzda cihad edenleri» ki *"cihad:"* düşmanla mücadelede, elden geleni yapmaktır. Yani, "uğrumuzda ve sadece Bizim için gayret edip bütün imkânlarını seferber edenleri..." ki burada *"mücahede"* kelimesi kullanılmış, bununla açık ve gizli düşmanları kapsaması amaçlanmıştır.

«Elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.» Yani, dinimize yardım konusunda müşriklere karşı cihad eden ve onlarla savaşanları şehitlik, af ve hoşnut olunacak yollara elbette erdireceğiz.

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Bildiğine göre amel edeni Allah bilmediğinin bilgisine vâris kılar."*(9)

Hadis-i şerifte Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kim, Allah için kırk gün samimi davranırsa o yüzden hikmet kaynakları kalbinden diline fışkırır."*(10)

9- Bu rivayeti bende bulunan hadis kitaplarında göremedim. Fakat manası doğrudur. Çünkü amel, ilmin ürünü ve hareketteki samimiyetin simgesidir. (Sabûnî.) Bu söz Hz. İsâ (a.s.)'nındır. (Musahhih)

10- Hadisi Ebu Nuaym *"Hilye"*sinde Ebu Eyyûb el-Ensarî tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/125

Öte yandan âlimler şöyle demişlerdir: "Mücâhede, müşahadeleri doğurur."

Şayet biri, hindular ve filozoflar için, onların nefisle gereği gibi cihad ettiklerini, buna rağmen müşahede imkânlarının bulunmadığını söylerse cevap olarak şöyle deriz: "Çünkü onlar cihada kalkıştılar ve cihad ettiler. Fakat onlar cihadın en büyük şartı olan Allah'ın: *"Bizim uğrumuzda"* sözünü terketmişlerdir. Yine onlar, boş arzular, dünya, insanlara gösteriş, şan, şöhret, makam talebi, yeryüzünde haddi aşmak ve insanlara karşı büyüklük taslamak için cihad etmişlerdir. Allah için cihad eden ise, ilk olarak haramları terketmek, sonra şüpheleri terketmek, sonra gereksiz şeyleri terketmek ve daha sonra gönlü arındırmak üzere dünya ile ilgili bütün bağları kesmek sûretiyle cihad eder."

«Kuşkusuz Allah,» yardım ve destek olmak, dünyada günahlardan korunmak, âhirette de mükâfatlandırmak ve bağışlamak sûretiyle **«iyi davrananlarla beraberdir.»**

Allah'ın yadımıyla Ankebût Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

RÛM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 60 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (١) غُلِبَتِ الرُّومُ (٢) فِىٓ اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ
سَيَغْلِبُونَ (٣) فِى بِضْعِ سِنِينَ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ
وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ (٤) بِنَصْرِ اللّٰهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (٥)

1. Elif. Lâm. Mim.

2-3. Rumlar, (Araplara) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir.

4. Birkaç yıl içinde. Önünde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevineceklerdir.

5. Allah'ın yardımıyla. O, dilediğine yardım eder, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyendir.

1. «Elif. Lâm. Mîm.» Bunun tefsiri daha önce Bakara Sûresinde geçmiştir.

2. **«Rumlar, (Araplara) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.»** "*Galebe*"; yenmek, üstün gelmek ve istila etmek demektir. "*Rûm*": Bilinen bir milletin adıdır. Rûm b. Yunan b. Yâfes b. Nûh (a.s.) oğulları da ilk Rumlardandır. "*En yakın*" şeklinde çevirdiğimiz "*ednâ*" kelimesi ise, bazan "en az", bazan da "en yakın" anlamında kullanılır. Burada "en yakın" anlamını ifade etmektedir. Yani Arapların, Rumlara en yakın bulunduğu yerde. Çünkü Şam civarından ibaret bu yer, onlara göre bilinen yerdir. Ya da bu yer, Rumların Araplara en yakın bulunduğu bölgedir. **«Halbuki onlar,»** yani Rumlar, İranlılar karşısında **«bu yenilgilerinden sonra»**, İranlılara karşı **«galip geleceklerdir.»**

4. **«Birkaç yıl içinde.»** Burada "birkaç" anlamındaki *bid'*, üç'le on arasındaki sayıları ifade eder. "*Kamûs*" isimli eserde ise, bunun, üçle dokuz arasındaki sayılar için kullanıldığı belirtilmektedir.

İranlılar Rumları yenilgiye uğratıp ellerinden bazı topraklarını aldığı ve haber Mekke'ye ulaştığı zaman müşrikler sevinç duyarak Müslümanları üzecek davranışlarda bulunmuşlar ve şöyle demişlerdi: "Siz ve Hristiyanlar kitap ehlisiniz. Biz ve İranlılar ise ümmiyiz. Nitekim İranlılar mecusi idi. Kardeşlerimiz kardeşlerinizi yendi. Biz de sizi mutlaka yeneceğiz." Bu durum Müslümanları üzmüştü. Bunun üzerine (ve bu âyet nâzil olunca) Hz. Ebû Bekir müşriklere hitaben: "Allah asla sizi sevindirmez. Allah'a yemin olsun ki birkaç yıl sonra Rumlar İranlıları yenecektir," demişti. Buna karşılık Ubey b. Halef adındaki melun cevaben:"Yalan söyledin; öyleyse aramızda bir süre tayin et ve seninle bahse girelim" demiş, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onunla on deve karşılığında bahse girmiş ve süreyi de üç yıl olarak belirlemiştir.

Hz. Ebû Bekir, bu durumu Hz. Peygamber'e bildirince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Bid' (birkaç), 3 ila 9 yıl arasında bir süredir. Deve sayısını artır ve süreyi uzat.*" Bunun üzerine deve sayısını yüze, süreyi de dokuz yıla çıkardılar. Ubey, Hz. Ebû Bekir'in Medine'ye hicret etmek üzere Mekke'den çıkmasından endişe duyunca, Hz. Ebû Bekir'e gelerek bahse bağlı kalmasını istedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ona oğlu Abdurrahman'ı kefil gösterdi. Öte yandan Ubey Uhud'a çıkmak isteyince Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed de ona gelerek bahse bağlı kalmasını istedi. Ubey de ona kefil gösterdi ve sonra Uhud'a çıktı. Nihayet Ubey, Hz. Peygamber'in mızrağından almış olduğu bir yara sonucu Uhud'dan döndükten sonra ölmüştür. Rumlar da İranlıları dokuzuncu yılın başında Bedir savaşına tesadüf eden günlerde bozguna uğratmışlardır. (Bu zaferin haberi, Hudeybiye günlerinde

Hicaz'a ulaşınca) Hz. Ebû Bekir, Ubey'in varislerinden söz konusu yüz deveyi alarak Hz. Peygamber'e götürünce, Peygamber ona hitaben: *"Onları fakirlere dağıt"* buyurmuştur. Bu bahis, Yüce Allah'ın şu âyetle kumarı haram kılmasından önce olmuştur: *"... Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun..."* (Mâide: 90).

Rum Sûresi'nin bu âyeti Hz. Peygamber'in peygamber oluşunun delillerinden biridir. Çünkü Allah'ın izniyle gaybı haber vermektedir.

«Önünde sonunda» her zaman, yenilgiye uğradıkları ve galip geldikleri bütün zamanlarda, **«emir Allah'ındır.»** Yani onların başta yenilgiye uğramaları ve sonunda galip gelmeleri ancak Allah'ın emri ve hükmüyle olmuştur. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"İşte böylece Biz, zafer günlerini insanların bazan bir kesimine, bazan da diğer kesimine nasip ederiz..."* (Âl-i İmrân: 140) **«O gün»**, yani Rumların İranlıları yenilgiye uğrattığı ve Allah Teâlâ'nın vaadettiği galibiyetin gerçekleştiği gün **«mü'minler sevineceklerdir.»**

5. «Allah'ın yardımıyla.» O'nun, kitaplı olanı kitapsız olana karşı galip getirmesi, Müslümanların aleyhindeki gelişmelere sevinen Mekke kâfirlerinin öfkelendirmesi ve Rumları İranlılara üstün getirmesi, bunun mü'minlerin kâfirleri yenilgiye uğratmasının bir işareti olması dolayısıyla... Yardım, şerefli bir rütbe olması hasebiyle gerçek anlamda sadece mü'minlere aittir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Mü'minler, kâfirlerin gücünün kırılmasına neden olması dolayısıyla, onların birbirini öldürmelerine, tıpkı zalimlerin birbirini öldürmelerine sevindikleri gibi sevinirler."

«O,» yani Allah, zayıf ve kuvvetli kullarından **«dilediğine yardım eder, mutlak güç sahibidir»**, O'nu hiçbir şey âciz bırakamaz. **«Çok esirgeyendir.»** Bu yüzden yardım yapmak istediğine yardım eder.

وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ

وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فٖى اَنْفُسِهِمْ
مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَۤا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ
مُسَمًّى وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَۤائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ
﴿٨﴾ اَوَلَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوۤا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَا
اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَۤاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ
اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوۤا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ
عَاقِبَةَ الَّذٖينَ اَسَۤاؤُا السُّوۤاٰى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا
بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٠﴾

6. Allah vaadetmiştir. Allah vaadinden dönmez; fakat insanların çoğu bilmezler.

7. Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gafildirler.

8. Kendi kendilerine, Allah'ın, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, ancak hak olarak ve belirlenmiş bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? İnsanların çoğu, Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr etmektedirler.

9. Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah, onlara zulmedecek değildi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

10. Sonra, Allah'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkibetleri çok kötü oldu.

6. **«Allah vaadetmiştir.»** *"Vaad":* Faydalı bir şeyin, meydana gelişinden önce ortaya çıkacağını bildirmektir. **«Allah vaadinden dönmez.»** Çünkü O'na yalan isnad etmek mümkün değildir. **«Fakat insanların çoğu,»** cahilliklerinden ve Yüce Allah'ın tasarruflarını düşünmediklerinden, O'nun vaadinin doğruluğunu **«bilmezler.»** Bunlar, müşrikler ve münâfıklardır.

7. **«Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler.»** Bu da, onların zevklerine ve arzularına uygun olan dünyanın manzaralarından ve hazlarından tanık oldukları şeylerden ibarettir. Yani onlar, dünyanın görünen basit şeylerini bilirler...

Dahhâk da şöyle demiştir: "Onlar, dünyada köşk yapmasını, nehirlere kanal açmasını ve ağaç dikmesini bilirler."

Bir önceki âyette yer alan ve dini işlerdeki bilgisizliği belirten *"bilmezler"* ifadesiyle, dünya işlerinin bilindiğini belirten bu âyetteki *"bilirler"* ifadesi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci ifade, bilgiden gereği gibi yararlanmamaktan kaynaklanan bir olumsuzluktur. İkincisi ise, bilginin gereksiz mecralara sevkedilmesinin ifadesidir. Nitekim insanın kışa ve yaza ulaşacağını kesin olarak bilmediği halde, kışla ilgili işlerini yazda ve yazla ilgili işlerini de kışta hazırlayıp, gerekli olmasına rağmen dünyada âhiretle ilgili işlerini düzene koyma konusunda kusurlu davranması, eksik bilgiden kaynaklanır. En yüce gaye ve en üstün ideal olan **«âhiretten ise, onlar tamamen gafildirler.»** Onu hatırlarına getirmezler ve onun hakkında düşünmezler.

Âyet-i kerimede gafil kimseler, idraklerini âhiret işlerini bilmeye oradaki durumlarını anlamaya değil de, idraklerini dünyada görünen ve hisse dayanan şeylere hasreden hayvanlara benzetilmişlerdir.

Bazıları ise şöyle demişlerdir: "Âhiretten habersiz olan kimse, Allah'tan daha çok habersizdir. Allah'tan habersiz olan da kulluk edenler derecesinden düşmüş olur."

8. **«Kendi kendilerine,»** ibret olmaları, yüce yaratıcının varlığına ve birliğine delil göstermeleri için **«Allah'ın, gökleri,»** ulvî cisimleri **«yeri»**, suflî cisimleri **«ve ikisinin arasında bulunanları,»** varlıkları ve kuvvetleri **«ancak hak»** hikmet ve maslahata uygun **«olarak ve belirlenmiş bir süre için yarattığını...»** Yüce Allah'ın bu süreyi varlıkların hayatta kalması için belirlediğini, dolayısıyla bunun bir sonu olması gerektiğini ve bunun da kıyametin kopma vakti olduğunu **«hiç düşünmediler mi?»**

"*Düşünmek*" yani, "*tefekkür,*" kalbin, istenilen şeye ulaşmak için, eşyanın mahiyeti konusundaki tasarrufundan ibarettir. Yani Mekke kâfirleri, dünya hayatında dikkatlerini sadece görünen şeylere mi yönelttiler? Onlar iç âlemlerine, kalplerine yönelip düşünmüyorlar ki Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri nasıl yarattığını bilsinler. Gerçekten Yüce Allah bu âyette, yaratıcı yerine yaratıkları düşünce alanı kılmıştır. Çünkü Allah, kalbte oluşan bir şekle göre nitelendirilmekten münezzehtir. Bu nedenle şöyle rivayet edilmiştir: "*Allah'ın nimetlerini düşünün; fakat Allah'ın zatını düşünmeyin.*"

«İnsanların çoğu,» âhiretten habersiz olmaları ve âhireti tanımaya vesile olacak şeyleri düşünmekten yüz çevirmeleri dolayısıyla **«Rablerine kavuşmayı»**, yeniden dirilmek sûretiyle O'nun hesabı ve muamelesiyle karşılaşmayı **«gerçekten inkâr etmektedirler.»** Dünyanın ebedî olduğunu ve belli bir süre sonra âhiretin başlamayacağını sanıyorlar.

9. **«Onlar,»** yani Mekke halkı **«yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin»** Âd ve Semûd gibi helâk olmuş milletlerin başlangıcının ve **«sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı?»** Yani, gezip bakmak yerine, yerlerinde oturup öylece beklediler mi? **«Onlar, kendilerinden daha güçlü»**, yani dünya hayatından yararlanmada Mekke halkından daha ileri ve onlardan daha kuvvetli **«idiler. Yeryüzünü»** ziraat, ekim yapmak, su bulmak ve maden çıkarmak için **«kazıp altüst etmişler, onu bunların»**, Mekke kâfirlerinin **«imar ettiklerinden»** kemiyet, keyfiyet ve zaman bakımından **«daha çok imar etmişlerdi.»** Yani onlar yeryüzünü, ziraat yapmak, ağaç dikmek, bina yapmak ve imar sayılabilecek diğer birtakım işleri yaparak değişik şekillerde imar etmişlerdi. **«Peygamberleri, onlara da nice açık deliller»** ve mûcizeler **«getirmişlerdi.»** Fakat onlar, gelen peygamberleri yalanlamışlar ve bu yüz-

den de Allah onları helâk etmişti. **«Zaten Allah, onlara»** kendilerine azap ve helâk etmekle suçsuz olarak **«zulmedecek değildi, fakat onlar»** helâki gerektiren günahlara dalmaya cesaret etmeleri yüzünden **«kendi kendilerine zulmediyorlardı.»**

10. «Sonra», peygamberlere indirilen **«Allah'ın âyetlerini»** ve o peygamberlerin elleriyle gerçekeleşen mûcizeleri **«yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkibetleri çok kötü oldu.»** Cehennemdeki bu ceza, en kötü ve en ağır cezadır.

Söz konusu âyetlerin özü şudur: Önceki inançsız milletler, peygamberlerini yalanlamaları, onlarla alay etmeleri ve diğer günahları yüzünden dünya ve âhirette azapla karşı karşıya bırakılmışlardır. Güçleri kendilerine fayda vermediği gibi, malları da azap ve helâklerine engel olamamıştır. Bu durum karşısında, sayı, güç ve bedensel kuvvet olarak onlardan daha aşağıda bulunan Mekke halkı hakkındaki kanaat ne olabilir?

ٱللَّهُ يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ثُمَّ إِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ (١١) وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُبْلِسُ ٱلْمُجْرِمُونَ (١٢) وَلَمْ
يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَآئِهِمْ شُفَعَٰٓؤُا۟ وَكَانُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ
كَٰفِرِينَ (١٣) وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ (١٤)
فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ
(١٥) وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَلِقَآئِ ٱلْءَاخِرَةِ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ (١٦) فَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ

وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

11. Allah, önce yaratır, sonra bunu tekrarlar. Sonra da hep O'na döndürüleceksiniz.

12. Kıyametin kopacağı gün, günahkârlar (delilsizlikten) susacaklardır.

13. (Allah'a koştukları) ortaklarından kendilerine hiçbir şefaatçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.

14. Kıyametin kopacağı gün, işte o gün birbirlerinden ayrılacaklardır.

15. İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar cennette sevinirler.

16. İnkâr edenlere, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlara gelince, işte onlar sürekli azap içinde bırakılacaklardır.

17. Öyleyse, akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tesbih edin.

18. Göklerde ve yerde, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde hamd O'na mahsustur.

11. «**Allah, önce**» dünyada «**yaratır.**» Burada meniden yaratılan insan kastedilmiştir. Ölümden «**sonra bunu**» yaratmayı «**tekrarlar.**» Yani insanlara âhirette hayat verir ve onları yeniden diriltir. «**Sonra da hep O'na**» hesap ve karşılık görmek üzere Allah'a «**döndürüleceksiniz,**» başkasına değil.

12. İnsanların tekrar yaratılmak ve Allah'a hesap vermek üzere döndürülecekleri vakit olan «**kıyametin kopacağı gün, günahkârlar**» şaşkın ve delil elde etmekten, ya da bütün iyiliklerden ümitleri kesilmiş bir halde, delili bulunmayanın sustuğu gibi «**susacaklardır.**» *"Kıyamet"* diye çevirdiğimiz *"saat"*, bir zaman dilimidir. Âyette ise kıyamet anlamında kullanılmış; kıyamet hesabının çabuk görülmesi dolayısıyla, o zaman dilimine benzetilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*...Onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün sadece bir saati kadar kaldıklarını sanırlar...*" (Ahkâf: 35)

Burada "susmak" şeklindeki çevirdiğimiz kelimenin mastarı olan *"İblâs"* ise, aşırı ümitsizlikten doğan üzüntü demektir. "İblis" kelimesi de buradan türemiştir. Kişi sustuğu ve delil bulunmadığı zaman "eblese fülânün" "falan sustu, söyleyecek şeyi kalmadı" denir.

13. **«(Allah'a koştukları) ortaklarından»**, şefaat ümidiyle taptıkları putların içinden **«kendilerine»** kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak **«hiçbir şefaatçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını»** yani uydurdukları tanrılarını **«da inkâr edeceklerdir.»** Çünkü onlardan ümitlerini kesmişlerdir.

14. **«Kıyametin kopacağı gün, işte o gün»** hesap görüldükten sonra mü'minler cennete ve kâfirler de cehenneme gitmek üzere **«birbirlerinden ayrılacaklardır»**, asla bir araya gelmeyeceklerdir. Bu âyetle inkârcılara arka arkaya korku salınmıştır.

Hasan Basrî şöyle der: "Onlar her ne kadar dünyada bir araya gelmiş olsalar da, kıyamet günü birbirinden ayrılacaklardır. Mü'minler en üst mertebede, inkârcılar ise en alt tabakada olacaklardır."

Yüce Allah, iki zümrenin durumunu ve birbirinden nasıl ayrılacaklarını şöyle bildirmiştir:

15. **«İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar cennette»** çok **«sevinirler.»** Burada *"cennet"* diye tercüme ettiğimiz *"ravda"*, bitkisi, suyu ve güzelliği olan yer (bahçe) demektir. Âyette bu kelime ile cennet kastedilmiştir ve bizzat bu kelime zikredilmiştir. Çünkü Arapların gözünde bahçelerden daha güzel manzara ve daha hoş bir yer yoktur. Aynı zamanda bu ifadeyle maksadın daha kolay anlaşılması amaçlanmıştır. *"Sevinmek"* anlamına gelen *"habr"* ise âlim demektir. Nitekim insanların gönüllerinde âlim'in ilminin tesiri ile izlenen güzel hareketlerinin eserleri kalır. Mü'minlerin Emiri Hz. Ömer (r.a.), şu sözüyle bu anlama işaret etmiştir: "Âlimler sonsuza dek hayattadırlar. Kendileri olmasa da, kalblerde eserleri bulunur." *Tahbir* ise, kendisiyle sevinilen güzelleştirmedir.

16. «İnkâr edenlere,» sözü edilen gerçekleri dile getiren bu Kur'ân'daki **«âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını»** yani, öldükten sonra yeniden dirilmeyi **«yalan sayanlara gelince»** ki Yüce Allah âhiret buluşmasının, âyetlerin yalan sayılması ifadesi içinde yer almasına rağmen, önemine binaen bunu tekrarlamıştır. **«İşte onlar»**, inkâr edenler ve yalanlayanlar **«sürekli azap içinde bırakılacaklardır.»** Oradan asla çıkamazlar.

"İhzâr," zorla getirmek demektir. İnkârcıların azapla yüzyüze gelmeleri ancak zorlama ile olur. Yani onlar, mü'minlerin cennet bahçelerinde mutluluk duydukları sırada azapla karşı karşıya bırakılırlar. Böylece kendileri azap, pişmanlık ve felâket içinde bulunurlar. Mü'minler ise mutluluk ve sevinç içinde olurlar.

17. «Öyleyse akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda», akşam olduğunda ve sabah vakti girdiğinde **«Allah'ı tesbih edin.»**

"*Tesbih*"; Allah'ı tenzih etmektir. Bunun aslı Allah'a ibadete hızla yönelmektir. Tesbih, söz, hareket, ya da niyetle yapılan ibadetlere şâmildir. Yani, "Ey akıllı ve ileri görüşlü kişiler! Mükâfat ve nimetlerin, inanan ve amel eden mü'minlere; azap ve cehennemin de, yalanlayan kâfirlere ait olduğunu bilince, Allah'ı tesbih edin, şanına yakışmayan her şeyden O'nu tenzih edin."

18. «Göklerde ve yerde gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde hamd O'na mahsustur.» Yani, gökte olanlar ve yerde bulunanların hepsi sadece Allah'a hamdederler ve O'nu överler. O halde siz bütün vakitlerde, verdiği büyük nimetlerden dolayı Allah'a hamdedin.

Burada Allah'ı tesbih etmek, O'na hamdetmekten önce zikredilmiştir. Çünkü O'nu, O'na lâyık olmayan şeylerden tenzih etmek, iyiliklerle övmekten önce gelir. Tesbih edilme vakitleri arasında hamdin de yer almasının amacı, bu vakitlerde hem hamdin hem de tesbihin yapılmasını ifade etmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu sözü de bu durumu bildirmektedir: *"Rabbine hamdederek O'nu tesbih et..."* (Nasr: 3) Öte yandan Hz. Peygamber'in şu hadisi bu hususu vurgulamaktadır: *"Kim, sabaha kavuştuğu ve akşama ulaştığı zaman yüz defa 'Subhânallâhi ve bi hamdihi' (Allah'a hamdederek O'nu tesbih ederim) derse deniz dolusu kadar da olsa günahları bağışlanır."* (1) Yine bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"İki söz vardır ki, bu sözler*

1- Hadisi Müslim, *"Kişi, kıyamet günü getirdiği... şeyden daha değerli birşey getirmiş olmaz"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/248.

dile kolay, tartıda ağır ve Rahman'a sevimli gelir: Subhânellâhi ve bihamdihi subhânellahi'l-azîm." [2]

Tesbih ve hamdin söz konusu vakitlere özgü kılınması, bu vakitlerde ortaya çıkan Allah'ın kudret alâmetlerinin ve rahmet hükümlerinin, O'nun tenzih edilmesini ve hamdi hak ettiğini ifâde eden deliller olduğunu ve kesin olarak tesbih ve hamdedilmesi gerektiğini göstermeye yöneliktir.

Bazıları, âyetteki tesbih ve hamdetme ifadelerini namazla yorumlamışlardır. Çünkü namaz bu iki ifadeyi de kapsamaktadır. *"Subhe"* namaz demektir. "Subhetu't-duhâ" (kuşluk namazı) denmesi de bundandır. Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet-i kerimede yer alan *"tesbih"* sözcüğü namaz anlamında alınmıştır: *"Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı..."* (Sâffât: 143)

En büyük müfessirlerden biri olan Kurtubî, bu âyetteki *"tesbih edenler"* ifadesini "namaz kılanlar" diye tefsir etmiştir.

İbn Abbas'ın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Âyet-i kerime, beş vakit namazı ve bu namazların vakitlerini ihtiva etmektedir. *Tümsûn*; akşam ve yatsı namazı; *tusbihûn*; sabah namazı, *'Aşıyy*: İkindi namazı; *tuzhirûn* ise, öğle namazıdır. Yani bu vakitlerde Allah için namaz kılın.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ
الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ
خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ
اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ

---

[2] Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiş ve İmam Buharî *"Camiu's-Sahîh"* isimli eserini bu hadisle bitirmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 4/397.

بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
(٢١) وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ
وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمٖينَ (٢٢)

19. Ölüden diriyi çıkarıyor, diriden de ölüyü çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından canlandırıyor. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.

20. Sizi topraktan yaratması, O'nun delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan birer insan oluverdiniz.

21. Kendileriyle sükûn bulmanız için size, kendinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet koyması da O'nun delillerindendir. Doğrusu bunda, düşünen bir kavim için ibretler vardır.

22. O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için dersler vardır.

19. Allah, «**ölüden diriyi**», meselâ meniden insanı, yumurtadan kuşu, kâfirden mü'mini, bozguncudan ıslâh edeni ve cahilden âlimi «**çıkarıyor, diriden de ölüyü**», insandan meniyi, hayvandan yumurtayı ve aynı şekilde mü'minden kâfiri, ıslâh edenden bozguncuyu ve âlimden cahili «**çıkarıyor. Yeryüzünü ölümünün ardından canlandırıyor. İşte siz de**» kabirlerden canlı olarak hesap yerine «**böyle çıkarılacaksınız.**» Allah, ölümün ardından hayatı getirir. Kısacası, ilk yaratma ve sonradan tekrar varetme arasında Allah'ın kudreti açısından bir fark yoktur.

Mukatil şöyle demiştir: "Allah kıyamet günü iki nefha (üfürme) arasında gökten hayat suyunu indirir ve ölülerin kemiklerine hayat verir. Bu, Allah Teâlâ'nın: *'İşte böyle çıkarılacaksınız'* ifadesidir. Yerden bitkiler yağmurla bittiği gibi, insanlar da aynı şekilde kabirlerden tıpkı meni gibi yağmur sayesinde canlanır ve hayat bulurlar."

20. Ey insanlar! «**Sizi**» Âdem'in şahsında «**topraktan yaratması,**» ki Allah onu, hiç hayat kokusu almadan ve onunla sizin varlığınız ve niteliklerinız arasında herhangi bir ilgi olmadan, nesillerinin yaratılması programına bağlı olarak yaratmıştır.

Kuşkusuz Allah, toprak gibi mütevazi, halim ve tahammüllü olması için insanı topraktan yaratmıştır. *Halk*: Parçaların bir araya getirilmesi ve bedenlerin bir düzen içinde oluşturulmasıdır.

«**O'nun**» yani Allah'ın, öldükten sonra yeniden dirilmeye işaret eden «**delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan**» etten ve kemikten oluşan, akıllı ve konuşan «**birer insan oluverdiniz.**»

Arapçada *beşere*; cildin görünen kısmıdır. Derinin saçlar arasından ortaya çıkması dikkate alınarak insana *"beşer"* denmiştir. Bu isim, üzerlerinde yün ve tüy bulunan hayvanlar için kullanılmaz. *İntişâru'n-nas:* İnsanların ihtiyaçlarına yönelmeleri demektir.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Bundan sonra siz, birdenbire yer yüzüne dağılan birer insan oluverdiniz." Böylece ilk yaratılışınız, tekrar yaratılmaya delil teşkil etmiştir. Âyet-i kerimenin bu ifadesi, Hac Sûresi'nin başlarındaki Allah Teâlâ'nın şu sözünde açıklanan kısmın özetidir: *"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphe içinde iseniz, şunu bilin ki, Biz sizi topraktan, sonra meniden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli-belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık."* (Hac: 5) Yani, öldükten sonra yeniden dirilmekten şüphe duyuyorsanız, ilk yaratılışınıza bakın. Nitekim Biz yeniden diriltme konusundaki gücümüzü görmeniz ve iman etmeniz için, sizi kademeli bir şekilde yarattık. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Yaratıldım topraktan büründüm ete-kemiğe
Anlar oldum suali-cevabı iyiden iyiye
Gün geldi tekrar oldum toprak
Et de gitti kemik de gitti kaldım bir avuç toprak.

21. «**Kendileriyle sükûn bulmanız**», onlara eğilim duyup ülfet **kazanmanız** «**için size, kendi**» cinsi«**nizden eşler yaratıp...**» Eşlerinizin aslı **olan** Havva'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması, sizin eşlerinizinde **kendinizden** yaratılmaları demektir.

"Ezvâc" kelimesi "zevc"in çoğuludur. Zevc, eş demektir. Kadın ve erkekten yani karı ve kocadan her birine zevc denir. Arapçada kadın için "zevce" ifadesinin kullanılması fasîh değildir. "Zevce"nin çoğulu "zevcat" şeklinde gelir. *"Kendinizden"* demek, aynı zamanda başka cinsten değil, bizatihi kendi cinsinizden demektir. Bu anlam, âyete göre daha uygun düşmektedir. Nitekim aynı cinsten olmak, tanışıp kaynaşmaya; farklı olmak ise ayrılığa ve nefret duymaya sebep olur.

«Aranızda» sizinle eşleriniz arasında daha önce birbirinizi tanımazken, ya da hısım ve akraba bağı olmadan **«sevgi ve merhamet koyması da...»** İbn Abbas şöyle demiştir: "Sevgi büyüklere, merhamet de küçüklere aittir." **«O'nun»** yeniden dirilmeye ve daha sonraki hesaba işaret eden **«delillerindendir. Doğrusu bunda,»** yani ifade edildiği gibi kendilerinin topraktan yaratılmalarında, eşlerinin kendilerinden varedilmesinde, aralarında sevgi ve merhametin bahşedilmesinde Allah'ın sanatını ve işini iyi **«düşünen»** ve bundaki hikmet ve faydaları bilen **«bir kavim için»** büyük **«ibretler vardır.»**

Yüce Allah bu âyeti, *"yetefekkerûn"* (düşünürler) ifadesiyle bitirmiştir. Çünkü bu, sadece bilginlere özgü değildir. Aksine azıcık düşünme kabiliyeti olan kimseler de bunu idrak eder. Düşünme, yani tefekkür, tezekkürün altındadır. Bu nedenle Kur'ân'da "tezekkür" (hatırlama) sözcüğü sadece akl-ı selim sahipleriyle birlikte geçmektedir.

22. **«O'nun»** dile getirilen gerçeklere işaret eden **«delillerinden biri de,»** büyüklüğüne, yoğunluğuna ve kısımlarının çokluğuna rağmen, elementsiz olarak yani yoktan **«gökleri ve yeri yaratması,»** ki önceden bunları yoktan var etmeye gücü yeten sonra tekrar iade etmeye kadir olacağı daha açık olarak ortaya çıkar. Bu, âfâkî âyetlerdendir. Sonra Allah, insanın kendisiyle ilgili âyetlere işaret ederek şöyle buyurmuştur: **«Dillerinizin»** yani her sınıfa bir dil kazandırmak sûretiyle dillerinizin Arapça, Farsça, Hinduca, Türkçe ve diğer diller **«ve renklerinizin değişik»**, beyaz, siyah, kırmızı vs. **«olmasıdır.»**

Râgıb Isfahânî şöyle demiştir: "Dillerin farklı oluşu, konuşma ve nağmelerin değişik olduğuna işaret etmektedir. Her insanın, gözün farkettiği özel bir şekli olduğu gibi, kulağın ayırdığı bir nağmesi, sesi vardır. Bu nedenle keyfiyet yönü itibariyle her açıdan birbirine denk iki konuşma hemen hemen duyamazsın."

Yine Ragıb Isfahanî insanların renklerinin farklı oluşu hakkında şöyle demiştir: "Âyet-i kerimede, söz konusu renk çeşitlerinin, şekillerin farklı oluşundan kaynaklandığına işaret edilmektedir. Ki, insanların çokluğuna rağmen her insan, diğerlerinden farklı olarak özel bir şekle sahiptir. Bu durum, Allah'ın gücünün büyüklüğünü vurgulamaktadır. Yani renklerin farklı oluşu, organların hatlarına, şekillerine ve güzelliklerine işaret etmektedir. Nitekim ikizlerin, yapılarının, yapılarındaki maddelerin ve diğer durumlarının aynı olmasına rağmen birbirine son derece benzeseler bile farklı olduklarını görmez misin?"

«Şüphesiz bunda» yani, daha önce ifade edilen göklerin ve yerin yaratılmasında, lisanların ve renklerin değişik olmasında **«bilenler için»** bizatihi büyük ve sayıca çok **«dersler vardır.»**

Başka bir âyette de şöyle buyrulmuştur: *"Onları ancak bilenler anlayabilir."* (Ankebût: 43) Âyette özellikle âlimler kaydedilmiştir. Çünkü onlar, düşünen ve sonuç çıkaran kişiler olup dünya malı ve zinetleriyle meşgul olan cahiller değillerdir. Yukarıda belirtilen konuları bilmek, ancak bilgi ile mümkün olunca Allah âyeti, *"li'l-âlimîn" (bilenler için)* ifadesiyle sona erdirmiştir.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪

مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَٓاؤُ۬كُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ يُر۪يكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً
وَطَمَعاً وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَيُحْي۪ بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ تَقُومَ
السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِه۪ۜ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةًۗ مِنَ الْاَرْضِ اِذَٓا

اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ
لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ
عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَز۪يزُ
الْحَك۪يمُ ﴿٢٧﴾

23. Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve Allah'ın lütfunu aramanız da O'nun delilerindendir. Gerçekten bunda işiten bir kavim için ibretler vardır.

24. Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için (alınacak) dersler vardır.

25. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra sizi bir çağırdı mı hemen topraktan çıkıverirsiniz.

26. Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Bu yüzden hepsi O'na boyun eğmiştir.

27. İlkin varlığı yaratıp sonra bunu tekrarlayan O'dur. Bu O'nun için daha kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

23. Alışılmış olduğu şekilde «**geceleyin ve**» öğle uykusu gibi ihtiyaç halinde de «**gündüzün uyumanız**» yani, ölümünüze kadar hayatınızın devam etmesi için bedenlerinizin dinlenmesini ve meşguliyetinizin kesilmesini sağlayan uyumanız «**ve Allah'ın lûtfunu**» geçiminizi gece, gündüz «**aramanız da O'nun**» kullarını âhirette hesaba çekmeye gücü bulunduğunun «**delillerindendir.**»

Genel olarak uykunun geceleyin ve geçim peşinde koşma gündüzün ise de her biri geceleyin ve gündüzün olabilir. Bu ilâhî mesajda, ölümden sonra hayatın olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü bu hayat, uykudan uyanmanın ve geçim için dağılmanın bir benzeridir.

Âyette gece, gündüzden önce zikredilmiştir. Çünkü gece, Mevlâ'ya hizmet için; gündüz ise halka hizmet içindir. Ayrıca peygamberlerin mirâcları da gece olmuştur. Bu nedenle İmam Nîsabûrî "gece, gündüzden daha faziletlidir" demiştir:

«Gerçekten bunda» uyanıklıktan sonra küçük ölüm olan uykunun, uykudan sonra uyanıklığın yaratılmasında **«işiten»** yani sözü, öğüt verenden, uykudan kalkıp bedeni dinlenmiş, zinde ve kalbi nasihati bulandıran ve kabulüne engel olan şeylerden uzak olan kişinin işittiği gibi işiten **«bir kavim için»** ilâhî kudret ve hikmetlere, özellikle öldükten sonra yeniden dirilmeye dair birçok **«ibretler vardır.»**

Burada, bu âyetleri düşünmeyenin uykuda olup, uyanık durumda olmadığına ve işitmeye ehil bulunmadığına işaret edilmiştir.

"Burhânü'l-Kur'ân" isimli eserde müellif şöyle demiştir: "Allah Teâlâ âyeti, *"yesme'ûn" (işitirler)* kelimesiyle sona erdirmiştir. Nitekim uykunun, hikmet sahibi olan Allah'ın yaratmasından kaynaklandığını, uykunun kaçması halinde onu hiç kimsenin geri getiremediğini ve geldiği zaman da ona engel olamadığını işiten kimse, uykunun bir yaratıcısı ve idare edeni olduğunu anlar ve bilir."

Hâtib ise şöyle demiştir: "Âyetteki '*esme'ûn*' (işitirler) kelimesinin anlamı, Kitab'ın kendilerini davet ettiği hükümlere icabet ederler, demektir".

Bil ki uykunun, ibadete engel olan gevşekliği giderecek kadarı, Allah'ın kullara olan lütfudur. Kişinin abdestli olarak uyuması uykunun adablarından biridir. İnsan sürekli olarak abdestli olabiliyorsa abdestli olsun. Yatağa girerken kıbleye yönelerek sağ yanı üzerine yatması müstehabtır. Diğer tarafına dönmek isterse dönebilir ve yattığı zaman şöyle duâ eder: "Bismillâhillezî la yedurru maasmihî şey'ün fi'l-ardı ve lâ fissemâ' ve hüve's-semîu'l-alîm." *(İsmi sayesinde yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar veremediği Allah'ın adıyla. O, her şeyi işiten ve bilendir.)* (3) Allah Rasûlü ise şöyle duâ ediyordu: "Bismike

---

3- Hadisi, Ebû Davûd ve Tirmizi tahric etmişler ve Tirmizî, "Hasen sahîh" demiştir.

Rabbî veda'tü cenbî ve bike erfeuhû in emsekte nefsî ferhamhâ ve in erseltehâ fehfezhâ bima tahfezu bihî ibâdeke's-sâlihîn" [4] *(Rabbim! İsminle yanımı yere koydum (yattım) ve onu senin için kaldırıyorum. Nefsimi alıkorsan ona merhamet et; salıverirsen iyi kullarını koruduğun gibi onu koru.)*

İnsan uykudan kalkınca da şöyle der: "Elhamdü lillahillezî ehyâna ba'de mâ emâtena ve ileyhi'n-nüşûr."[5] *(Hayatımıza son verdikten sonra bize hayat veren Allah'a hamd olsun. Dönüş ancak O'nadır.)*

24. «Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor.» Âyetteki *"havf"*, korku vermek anlamındadır. Buna göre anlam şöyledir: "Sizi, bilhassa karada bulunan yolcuları ve diğerlerini yıldırımla korkutmak ve bir de özellikle ekinleri, bağları, bostanları vs.'yi sulamak zorunda olanlara yağmur için ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor." **«Gökten su»** yağmur **«indirip»** ki, bu yağmur su molekülleri olup bu moleküller birleştiği ve soğuyarak ağırlaştığı zaman yere doğru iner. **«Ölümünün»** kurumasının **«ardından arzı onunla»** yani bu yağmur suyu sayesinde bitki ile **«diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan»** Allah'ın delillerini anlayan **«bir kavim için (alınacak) dersler vardır.»** Allah'ın, yerin ölümünden sonra ona hayat vermeye gücü yettiği gibi, ölülere hayat vermeye ve kabirlerde olanları yeniden diriltmeye de elbette gücü yeter.

25. «Göğün ve yerin O'nun buyruğu», iradesi **«ile»** takdir edilen belli bir süreye, kıyamet gününe kadar aynı şekilde **«durması da O'nun (varlığının) delillerindendir.»** Buradaki *"buyruk"* ifadesi, Allah'ın eşsiz kudretini, O'nun vasıtalara ve sebeplere ihtiyacı olmadığını göstermektedir.

«Sonra sizi» tayin edilen vaktin bitmesiyle ve siz kabirlerde iken, "Ey ölüler! Çıkın bakalım" diyerek **«bir çağırdı mı»** ki, bu çağırma işini yapan İsrafil (a.s.)'dir. Nitekim İsrafil, son olarak sûra üfürdüğü zaman Beyt-i Makdis'teki kayalıktan insanları çağırır. **«Hemen topraktan»** kabirlerinizden durmaksızın **«çıkıverirsiniz.»**

26. «Göklerde» ki melekler **«ve yerde olanlar»** insanlar ve cinler yaratma, mülk ve tasarruf açısından **«hep O'nundur.»** Sadece Allah'ındır. Bu konuda hiçbir şekilde başkasının ortaklığı yoktur. **«Bu yüzden»** orada bulunanların **«hepsi O'na boyun eğmiştir.»** *"Kunût":* İtaat etmek, boyun eğmek demektir. Buradaki itaat ve boyun eğmekten maksat, ibadetle ilgili değil, irade ile ilgilidir. Yani, Allah'ın kendileri için dilediği hayat, ölüm, öldükten sonra yeniden dirilmeye, sağlık, hastalık, izzet, zillet, zenginlik ve fakirliğe boyun eğerler; hiçbir hususta O'na karşı gelemezler.

---

[4] Hadisi, Buharî ve Müslim *"Sahih"*lerinden tahric etmişlerdir.

[5] Hadisi, Buharî, Tirmizî, Ebû Davûd tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 4/260.

27. «**İlkin varlığı**» dünyada «**yaratıp**» ki Allah, Âdem ve Havva'yı yaratmış ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretmiş, sonra ecellerinin bitmesiyle onların hayatlarına son vermiştir. «**Sonra bunu tekrarlayan**» yani, onları âhirette tekrar dirilterek kendilerine, daha önce oldukları gibi hayat veren «**O'dur. Bu**» tekrarlama, insanlara oranla ve asıllarınıza kıyasla «**O'nun için**» ilkten «**daha kolaydır.**» Gerek ilk ve gerekse öldükten sonra tekrar yaratma Allah nezdinde birdir. *"O'nun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece 'Ol' demektir ve o şey derhal var olur."* (Yâsin: 82) İster ortada bir madde olsun, isterse olmasın, farketmez. Böylece âyet, inkârcıların aralarındaki iddialara ve batıl inançlarına karşılık gelmiş oluyor. Yoksa ilkten yaratma Allah'a zor gelmiş değil ki onları, öldükten sonra tekrar yaratması daha kolay gelmiş olsun.

«**Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar**» yani, umûmî güç, tam hikmet ve diğer kemal sıfatlar ve en yüce nitelikler «**O'nundur**», Allah Teâlâ'nındır. Nitekim Allah, oradaki konuşan varlıkların dilleri, konuşmayan varlıkların da lisân-ı halleriyle bilinmiştir. «**O,**» mümkün olanı ilk varetme ve tekrar yaratmada âciz olmayan «**mutlak güç ve**» işleri hikmetle maslahat prensiplerine uygun olarak uygulayan «**hikmet sahibidir.**»

Âyet-i kerime, göklerin ve yerin Allah'ın birliğine ve kudretine dair delillerle dolu olduğuna işaret eder.

Zunnûn Mısrî şöyle demiştir: "Yolculuklarımın birinde yüzü güzel ve sesi hoş bir genç gördüm. Bu genç, sevgi ve aşktan doğan şaşkınlıktan âdeta yanmıştı. Sonra şu mısraları söylemeye başladı:

Görmez oldum dünyayı ve süsünü
Ruhum ayrılmaz senden, oldu arkadaş
Uyku kalmaz gözümde hatırlayınca seni
Gecenin evvelinden sabahın aydınlığına kadar
Açılır kapanır bu gözler görür ancak seni.

Kendisine selâm verdim ve selâmımı aldı. Bunun üzerine ona şöyle dedim: 'Sana yalnız kalmayı sevdiren, dostlardan ilgini kesen, vâdilerde ve dağlarda seni aşka düşüren şey nedir?' Genç bana şöyle cevap verdi: 'Allah'a olan sevgim, beni aşka düşürdü; O'na olan arzum, beni heyecana düşürdü ve O'na olan vecdim ve aşkım beni yalnız bıraktı!' Sonra şöyle dedi: 'Ey Zunnûn! Mecnunların sözü hoşuna mı gitti?' Ben de ona; 'evet, Allah'a andolsun ki, bu hal, beni üzdü,' dedim. Daha sonra genç ayrılıp gitti ve fakat nereye gittiğini anlayamadım".

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَٓاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَٓاءٌ
تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ بِغَيْرِ
عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾
مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ
﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ
فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

28. Allah size kendinizden bir örnek vermektedir: Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde ellerinizin altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur, aranızda birbirinizden çekindiğiniz gibi onlardan da çekinir misiniz? İşte Biz âyetleri aklını kullanan bir kavim için böyle açıklıyoruz.

29. Aksine haksızlık edenler, bilgisiz olarak kötü arzularına uydular. Allah'ın saptırdığını kim hidayete erdirir? Onlar için, yardımcılar da yoktur.

30. (Rasûlüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine yani, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise o fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

31. Hepiniz, O'na yönelerek O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın; müşriklerden olmayın.

32. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Onlardan) her fırka, sahip oldukları (sapık din) ile böbürlenmektedir.

28. Ey Allah'a ortak koşanlar topluluğu! **«Allah size kendinizden»** size en yakın ve en belirgin işlerden, şirkin batıl olduğunu açıklayan **«bir örnek vermektedir:»**

Bu âyet, putlara tapan ve ihramlı iken: "Senin davetine icabet ediyoruz; kendisine ve sahip olduğuna malik olduğun bir ortağından başka ortağın yok" diyen Kureyş kâfirleri hakkında inmiştir. Allah bu örneği tasvir ederek şöyle buyurmuştur:

«Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde», mal ve hizmetlerde **«ellerinizin altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur»** musunuz? Böyle bir ortaklığa hiç razı olur musunuz? Size verdiğimiz mallarda onların da sizin gibi tasarruf etmesini ister misiniz? **«Aranızda birbirinizden çekindiğiniz gibi onlardan da»** yani kölelerinizden de **«çekinir misiniz?»** Onların da müstakil olarak sizin gibi tasarruf etmesini ister misiniz?

Âyetteki *"enfüseküm"* ifadesinin anlamı burada, sizler gibi hür olanlar demektir. Nitekim Hucurat Sûresi'nin on birinci âyetinde de bu ifade benzer manada kullanılmış: *"...Kendi kendinizi ayıplamayın..."* buyrulmuştur. Âyetin manası: Sizler sahip olduğunuz mallarda kölelerinizin size ortak olmasına razı değilsiniz. Halbuki onlar, sizler gibi insanlardır. Hal böyle iken, Allah'ın yarattıklarını yani putları Allah'a nasıl ortak koşuyorsunuz? Siz onları ellerinizle yapıyorsunuz, sonra da onlara tapıyorsunuz.

«İşte Biz âyetleri,» O'nun birliğiyle ilgili delilleri **«aklını kullanan»** böylece olayları ve misalleri düşünen **«bir kavim için böyle»** son derece açık seçik olarak **«açıklıyoruz.»**

29. «Aksine haksızlık edenler,» yani aklını kullanıp bir şey anlamayanlar **«bilgisiz olarak kötü arzularına uydular.»** Onlara herhangi bir şey engel olmaz. Oysa âlim, arzusuna uyunca bilgisi, onu çoğu kez alıkor. **«Allah'ın saptırdığını kim hidayete erdirir?»** Yani kişi sapıklığı tercih ettiği için Allah'ın da onun hakkında sapıklığı yarattığı kişiyi hiç kimse doğru yola iletemez. **«Onlar,»** yani Allah Teâlâ'nın saptırdığı kişiler **«için»** yani müşrikler için kendilerini sapıklıktan kurtaracak ve O'nun âfetlerinden koruyacak **«yardımcılar da yoktur.»**

Bil ki, "hevâ"nın övüleni vardır, yerileni vardır. Yerilmiş olan hevâ dünyaya ve dünyanın geçici zevklerine yönelmektir. Âhirete ve âhiretteki mertebelere ve özellikle kalbi Allah'ın dışındaki şeylerden soyutlamak sûretiyle O'na yönelmek ise övülen bir hevâ'dır.

30. «(Rasûlüm!) Sen yüzünü hanif olarak» bâtıl dinlerden uzaklaşıp hak dine yönelerek **«dine yani, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise o fıtrata çevir.»** Ki, bu fıtrat, İslâm dininden ibarettir.

"Vech": Yüz demektir. Allah Teâlâ'nın, *"kendini Allah'a veren kimse..."* (Lokmân: 22) âyetinde olduğu gibi, bu kelime ile, bazen de kişinin kendisi kastedilir.

"Din": Aslında itaat ve ceza demek olup istiare yoluyla şeriat için kullanılır.

"Yüzü dine çevirmek"; dine yönelmek, doğru olmak ve dinin gereklerine önem vermek demektir. Nitekim gözle hissedilen bir şeye önem veren, o şeye dikkatle bakar ve ona yönelir. Buna göre anlam şöyledir: "Müşriklerin durumu arzularına boyun eğmek ve hidayetten yüz çevirmekten ibaret olunca, 'sen ey Muhammed! Yüzünü sağa sola çevirmeksizin hak dine yani İslâm di-

nine çevir."

"Fıtrat" ise; vezin ve anlam bakımından hilkat yani yaratılış demektir. Âyetteki *"fıtrat"*tan maksat, arzulara tâbi olmaksızın ve şaytana aldanmaksızın tek Allah inancını ve İslâm dinini kabul etme kabiliyetidir.

Gerçekten insanlar, yaratılmış oldukları fıtratla başbaşa bırakılmış olsalardı, bu fıtrat, onları hakka götürürdü ve bu yüzden onun yerine başka bir din tercih etmezlerdi. Kim saparsa şeytanların, insanların ve cinlerin saptırması yüzünden sapar. Nitekim hadisi kudsîde şöyle buyrulmuştur: *"Bütün kullarımı hanifler olarak yarattım. Şeytanlar ise onları dinlerinden alıkoyarak kendilerine, Bana başkasını ortak koşmalarını emretmişlerdir."* (6) Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Her doğan İslâm fıtratı üzere doğar. Anne ve babası ise onu ya Yahudi, ya Hristiyan ya da Mecûsî yapar. Nitekim hayvan, organları tam olarak doğar. O hayvanın burnunu kesik görüyor musunuz?"*(7) Bunun anlamı şudur: "Her doğan, yaratılışta ve varoluşta selîm fıtrat üzere ve dini kabul edebilecek bir yeteneğe sahip olarak doğar. Kendi haline bırakılsa dinde sebat eder ve ondan ayrılarak başka dine yönelmez. Çünkü bu dinin güzelliği gönüllere yerleşmiştir. İnsan ancak, beşerî âfetlerden ve taklitten dolayı ondan yüz çevirir.

«Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» Allah, bütün insanları tek Allah inancı üzere yaratmış, tevhid inancı ve saadet için koşan kişinin kalbini hak üzere tutmuş; batıl ve bedbahtlık için koşan kişinin kalbini de saptırmıştır. **«İşte»** eğriliği olmayan **«dosdoğru»**, yüzün kendisine çevrilmesi emredilen **«din budur. Fakat insanların çoğu»**, Mekke kâfirleri bunun doğruluğunu **«bilmezler.»** Düşüncesizliklerinden dolayı bu doğru yoldan yan çizerler.

31. **«Hepiniz,»** bu fıtrata bağlı kalın, **«O'na»** ve bütün emirlerine **«yönelerek O'na karşı gelmekten»**, emirlerine aykırı davranmaktan **«sakının, namazı»** vaktinde, şartlarını ve hukukunu dikkate alarak **«dosdoğru kılın;»** Allah'ın yaratmış olduğu fıtratı değiştiren **«müşriklerden olmayın.»**

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: *"İkâme,* bir şeyin hakkını tam olarak vermektir. Allah Teâlâ namazı emrettiği ve övdüğü yerde ancak *"ikâme"* lâfzı ile emretmiş ve övmüştür. Bununla Allah, namazı şeklen edâ etmek değil, şartlarını harfiyyen yerine getirmenin hedeflendiğini vurgulamıştır."

32. **«Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın.)»** Bu

---

6- Hadisi, Müslim İyâz b. Himar el-Mucâşii'den, bundan daha geniş olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/748.

7- Hadisi Buharî, Müslim, Taberanî ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Camiu'-Usûl,* 1/268.

farklı gruplardan her biri dinlerinin kaynağı kabul edilen önderlerine uyarlar. Dinlerini parçalamaları; farklı arzularına göre taptıkları şeyler hususunda ihtilafa düşmeleri demektir. «**(Onlardan) her fırka, sahip oldukları**» sapık din «**ile**» ve onun hak olduğunu sanarak «**böbürlenmektedir.**» Onlar ne hakla bunu yaparlar?

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ اِلَيْهِ
ثُمَّ اِذَا اَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ (٣٣)
لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٣٤) اَمْ اَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ (٣٥)
وَاِذَا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْدِيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ (٣٦) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٣٧)

33. İnsanlar bir darlığa uğrayınca Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, kendi katından onlara bir rahmet tattırınca bakarsın ki onlardan bir grup Rablerine ortak koşup durmaktadırlar.

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım! Haydi sefa sürün; ama yakında bileceksiniz!

35. Yoksa onlara bir delil indirdik de o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?

36. İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şa-

yet yaptıklarından ötürü başlarına felaket gelse, hemen ümitsizliğe düşüverirler.

37. Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine genişletir, dilediğine de daraltır. Kuşkusuz bunda, imanlı bir kavim için ibretler vardır.

33. «**İnsanlar**» açlık, kıtlık, kuraklık, hastalık ve buna benzer «**bir darlığa uğrayınca**» başkasına yalvarmak yerine «**Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar.**» Çünkü onlar, putların bir imkânı bulunmadığını ve kendilerinden bu darlığı Allah'tan başka hiçbirinin gidermeye gücü olmadığını bilirler.

«**Sonra Allah, kendi katından onlara bir rahmet**», kurtuluş ve afiyet –ki bu, genişlik, zenginlik, sıhhat ve benzeri şeyle olur.- «**tattırınca bakarsın ki onlardan bir grup Rablerine ortak koşup durmaktadırlar.**» Yani onlardan bir grup, kendilerine kurtuluş lütfeden Rablerine hemen ortak koşmaya yönelmektedir.

34. «**Kendilerine verdiklerimiz**» kurtuluş ve afiyet nimetin«**e nankörlük etsinler bakalım! Haydi**», nankörlüğünüzden dolayı ölümünüze kadar biraz «**sefa sürün; ama yakında**» âhirette sefa sürmenizin sonucunu «**bileceksiniz!**» Azaba uğrayacaksınız.

35. «**Yoksa onlara**» kitap gibi açık «**bir delil indirdik de o delil,**» Allah kelâmında: *"Bu, bizim kitabımızdır; sizin hakkınızda gerçeği söylüyor..."* (Câsiye: 29) diye buyrulduğu şekilde ilâhlık konusunda Allah'a ortak koşmak sûretiyle «**müşrik olmalarını mı söylüyor?**» Hayır, onlara bir delil inmemiştir.

36. «**İnsanlara bir rahmet**» yani nimet, sağlık ve genişlik «**tattırdığımızda**» hamd ve şükrederek değil, şımararak «**ona sevinirler.**» Onları, dünya hayatı aldatmış ve dolayısıyla Allah'a kulluk etmekten yüz çevirmişlerdir. «**Şayet yaptıklarından**» günahlarının uğursuzluğundan «**ötürü başlarına bir felâket**» belâ ve darlıktan dolayı bir sıkıntı «**gelse, hemen**» Allah'ın rahmetinden «**ümitsizliğe düşüverirler.**»

37. «**Görmediler**» ve müşahade etmediler «**mi ki Allah, rızkı dilediğine**», buna elverişli gördüğü kimseye «**genişletir,**» böylece onu dener, imtihan eder; «**dilediğine de daraltır.**» Onun sabredip etmeyeceğini dener, bununla imtihan eder. Onlar ne diye genişlikte şükretmezler ve darlıkta sabrederek

mükâfat beklemezler?

«Kuşkusuz bunda,» belirtilen daraltma ve genişletme işinde **«imanlı bir kavim için ibretler vardır.»** Ki onlar, bununla Allah'ın eşsiz kudret ve hikmetine delil getirirler. Muhammed b. Sabık şu mısraları söylemiştir:

Tasarrufunda güçlü kuvvetli, görüşünde isabetli
Nice kişiler varki rızıktan mahrum elleri
Nice kimseler de işlerinde pek zayıf amma
Sanki denizden avuçluyorlar hesapsız nimetleri
Bu da gösteriyor ki yaratıklar üzerinde mutlak
Vardır Allah'ın nice sırları hikmetleri.

Hikâye edildiğine göre âlimlerden birine: "Âlemin tek bir yaratıcısı olduğuna dair delil nedir?" diye sorulmuş, o da cevap olarak: "Üç şey" demiştir: Akıllının zilleti, edibin fakirliği ve doktorun hastalığıdır. Buna göre kulların, kalplerini sadece Allah'a bağlamaları gerekir. Çünkü onları üzen şey, ancak Allah tarafından yok olduğu gibi kendilerini sevindiren şey de yine ancak Allah tarafından varolur. O halde O'nun kapısına başvurmak gerekir. Çünkü âciz birinin isteğine yine kendisi gibi âciz biri cevap veremez. Bu sebeple, mutlak Kâdir olan Cenab-ı Hak'tan istemesi gerekir.

İbrahim Ethem de şöyle demiştir: "Fakirlik istedik; fakat zenginlikle karşılaştık. İnsanlar da zenginliği talep ettiler; fakat fakirlikle karşılaştılar. Buna göre bana gereken kalp huzurunu kazanmamdır. Nitekim Allah, rızık konusunda, güven ve tereddütsüz imanı emretmiştir. Bu nedenle emre uymak ve kalpten şüpheleri çıkarmak gerekir. Kendine rızık verenden şüphe eden yaratan'ından şüphe etmiş demektir."

Hikâye edildiğine göre Mârûf Kerhî bir imama uymuş; namazdan sonra imam kendisine şöyle bir soru yöneltmiştir: "Ey Mârûf! Nerden geçiniyorsun?" Bunun üzerine Mârûf Kerhî şöyle cevap vermiştir: "İmam! Arkanda kıldığım namazı yeni baştan kılıncaya kadar sabret, sonra cevap veririm" demiş, namazını iade ettikten sonra şöyle demiştir: "Rızık verenden şüphe eden, yaratan'dan da şüphe eder. Katıksız imana sahip bir mü'minin, tereddüt içinde bulunan kimseye uyması câiz olmaz. Bu nedenle Allah Teâlâ: *"İmanlı bir kavim için..."* (Rûm: 37) diye buyurmuştur."

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِ ذٰلِكَ خَيْرٌ
لِلَّذ۪ينَ يُر۪يدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَٓا اٰتَيْتُمْ
مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا ف۪ٓي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَٓا اٰتَيْتُمْ
مِنْ زَكٰوةٍ تُر۪يدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾
اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْ هَلْ مِنْ
شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾

38. O halde sen, akrabaya hakkını ver; yoksula ve yolda kalmışa da. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, daha iyidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

39. İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, (sevaplarını) kat kat artıranlardır.

40. Allah, sizi vareden, sonra size rızık veren, sonra hayatınızı sona erdiren, daha sonra da sizi (tekrar) diriltendir. Peki sizin ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı? Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.

38. Ey kendisine bol rızık verilen kişi! «**O halde sen, akrabaya hakkını ver.**» Sıla-ı rahimde bulun, fakir iseler sadaka ver ve diğer iyiliklerde bulun. **«Yoksula ve yolda kalmışa da»** zekât, yardım ve misafirlik gibi haklarını ver. İyilikleriyle yalnız **«Allah'ın rızasını isteyenler için bu,»** yani onlara haklarını vermek, o hakkı yanında tutmaktan **«daha iyidir. İşte onlar kurtuluşa erenler»**, âhirette arzu ettiklerini elde edenler **«dir.»** Çünkü onlar, devamlı olan nimeti elde etmişlerdir.

Hz. Ali şöyle demiştir: "Mal, dünyanın mahsulü; iyi amel ise âhiretin mahsulüdür. Allah Teâlâ bazı kimselere her ikisini de vermiştir."

Öte yandan Lokman Hekim, zenginlere uğrayınca: "Ey nimet ehli! En büyük nimeti unutmayın;" fakirlere uğrayınca da: "İki defa aldanmaktan sakının" dermiş.

Yine Hz. Ali'nin şöyle söylediği nakledilmiştir: "Allah, zenginlerin mallarında fakirlerin yiyeceklerini farz kılmıştır. Zengin vermediği ölçüde fakir aç kalır. Allah da bunu o gibi zenginlerden sorar."

39. «İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz» ve O'nun nezdinde bir değeri olmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah faizi mahveder (faiz karışan malın bereketini giderir)..."* (Bakara: 276)

"Ribâ" (faiz); miktardaki fazlalıktır. Bu fazlalık, birinin yiyecek türünden bir şeyi ya da nakiti aynı cinsten fazlasıyla takas etmesidir. Buna "Ribe'l-fazl" denir. Yahut bu fazlalık süreden dolayı olur. Yani yiyecek veya nakitten biri bir süre sonra verilmek üzere ziyadelik takdir edilerek takas edilmesidir ki buna "Ribe'n-nesîe" denir ve her iki türü de haram kılınmıştır.

Buna göre mana şöyledir: "Muamele esnasında karşılık olmadan verdiğiniz herhangi bir fazlalık Allah katında artmaz."

«Allah'ın rızasını» ve mükâfatını **«isteyerek verdiğiniz»** farz **«zekâta gelince,»** -ki arttığı ve nemalandığı için *"zekât"* diye adlandırılmıştır. Gösteriş için verilmesi durumunda O'nun rızası ve mükâfatı söz konusu olmaz.- **«İşte zekâtı veren o kimseler,»** sevaplarını **«kat kat artıranlardır.»**

Allah Teâlâ burada, *"kat kat arttıranlardır"* buyurarak bu durumun sadece muhataplara ait olmadığına, aksine kıyamete kadar gelecek bütün mükellefler için genel olduğuna işaretle, fiil kipi olarak ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçiş yapmıştır.

Sehl şöyle demiştir: "Âyette belirtilen kat kat artış, zekât vermekten değil, onunla Allah'ın rızasının istenmesinden kaynaklanmaktadır."

Bil ki mal, insanın eline geçici olarak verilmiştir. Elinde bulunan bu malla kendini sürekli azaptan kurtaramayan kimseden daha ahmak kimse yoktur. Oysa Allah, Allah yolunda infakta bulunan ve bu güzel davranışı ile sadece Allah'ın rızasını isteyene karşılığını vermeyi üstlenmiştir.

40. «Allah,» yalnız başına **«sizi»** hiçbir şey değilken yoktan **«vareden, sonra»** yaşadığınız ve dünyada bulunduğunuz sürece **«size rızık veren, sonra»** ecellerinizin gelişi anında **«hayatınızı sona erdiren, daha sonra da»** sûra son üfleme anında, dünyada yaptığınız iyilik ve kötülüklerden dolayı yaptıklarınızın karşılığını vermek üzere **«sizi (tekrar) diriltendir. Peki sizin ortaklarınız»** yani, Allah'ın ortakları olduklarını iddia ettikleriniz **«içinde bunlardan»** yani yaratma, rızık verme, öldürme ve hayat verme işinden **«birini yapabilecek var mı?»** Hiç kimse bu işlerden birini asla yapamaz.

«Allah, onların» müşriklerin **«ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.»**

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ
لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا
فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ
اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهٖۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ
وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى
قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اَجْرَمُواۜ وَكَانَ
حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

41. İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat yayıldı, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de dönerler.

42. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da daha öncekilerin âkibeti nice oldu, bir bakın! Çünkü onların çoğu müşrik idi.

43. Allah katında, dönüşü olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir! O gün bölük bölük ayrılacaklardır.

44. Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi amel yapanlara gelince, onlar da kendileri için (cennetteki yerlerini) hazırlarlar.

45. Nitekim Allah, iman edip iyi amel yapanlara kendi lütfundan karşılık verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.

46. Size rahmetinden tattırsın, emriyle gemiler yüzsün, lûtfundan arayasınız ve şükredesiniz diye müjdeciler olarak rüzgârları göndermesi de Allah'ın delillerindendir.

47. Andolsun ki, Biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. Günaha dalanlarından intikam almışızdır. Mü'minlere yardım etmek de Bize hak olmuştur.

41. «İnsanların bizzat» karada ve denizde **«kendi işledikleri»** günahların uğursuzluğu **«yüzünden karada»** kuraklık, bitki azlığı, tarımda verimsizlik, hayvanlarda süt ve üreme noksanlığı, her şeyden bereketin kalkması, insanlar arasında veba hastalığının yayılması, fitnelerin ve savaşların çıkması ile buna benzer dertlerin ortaya çıkması **«ve denizde»** boğulma, yağmurun kesilmesi yüzünden denizdeki hayvanların karaya vurması ve dalgıçların inci bulamama gibi **«fesat yayıldı.»**

Burada, kazanmak kul tarafından; takdir etmek ve yaratmak ise Allah'tan olduğuna işaret edilmektedir. İtaat, ufuklarda ışınları yayılan parlak bir güneş gibidir. Nimet de, aynen bu güneş gibidir; bereketleri bölgelere dağılır. Bu durum, Allah Teâlâ'nın lütfunun bir tezahürüdür. Günah ise tıpkı karanlık bir gece gibidir. Nasıl ki gece karanlığı etrafı kaplarsa, günahın uğursuzluğu da çevreye yayılır. Bu durum, Allah Teâlâ'nın kahrının bir tecellisidir. Karada ortaya çıkan ilk fesat, Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürmesidir.

«Ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de» üzerinde bulundukları şirkten ve günahlardan tek Allah inancına ve itaate **«dönerler.»** *"Zevk:"* yiyecek bir şeyi ağızla tatmak demektir. Bu kelime azap için de çok kullanılmaktadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah, onların kötü işlerinden dolayı dünyadaki geçim vasıtalarını bozmuş, ki işledikleri günahların bir kısmının cezasını onlara tattırsın ve kendilerine sıkıntı, dert ve belâlarla azap versin."

Allah Teâlâ âyet-i kerimede *"yaptıklarının bir kısmını"* diye buyurmuştur. Çünkü cezanın tamamı âhirettedir.

Sahih hadis-i şeriflerde geçtiğine göre bir toplumda hayasızlık ve fuhşun ortaya çıkması ve yayılması, vebanın ve bir takım hastalıkların yayılmasına; ölçü ve tartıdaki sahtekârlık da kıtlığa, geçim sıkıntısına ve devlet başkanının zulmüne sebeptir. Zekâtı vermemek, yağmurun kesilmesine sebeptir. Nitekim hayvanlar olmasaydı o toplum fertlerine yağmur yağmazdı. Öte yandan, Allah ve Rasûlü'ne verilen sözden dönmek, düşmanın musallat olmasına; insanların ellerinden mallarını almak ve liderlerin Allah'ın kitabına göre hükmetmemesi de insanlar arasında dövüşmelere ve cinayetlere sebeptir. Faiz yemek ise, sarsıntılara ve depremlere neden olmaktadır. Bazı kimselerin zararları, herkese sîrayet eder. Bu sebeple şöyle denmiştir. "Kim bir günah işlerse bütün mahlukat; insanlar, hayvanlar ve vahşi yaratıklar kıyamet günü onun hasımları olacaklardır."

Öyleyse tevbe, itaat ve kendini ıslah etmekle Allah Teâlâ'ya yönelmek ve O'na dönmek gerekir. Çünkü kurtuluş bundadır.

42. Ey Muhammed! «**De ki**» Ey müşrikler! «**Yeryüzünde**» azap edilen ümmetlerin topraklarında «**gezip dolaşın da, daha öncekilerin**» yani, sizden öncekilerin «**âkibeti nice oldu, bir bakın! Çünkü onların çoğu müşrik idi.**» Yani, daha öncekilerin çoğu müşrik idi ve müşrik oluşları yüzünden helâk olmuşlardır. Bu ifade, söz konusu kişilerin başlarına gelen felâket, aralarında şirkin yaygınlaşmasından kaynaklandığını, ya da onların çoğu şirk içinde ve azı da diğer günahlar içinde bulunduklarını göstermektedir. Müşrik oluşları ve günahları yüzünden azaba uğradıklarına göre Kureyş müşrikleri gibi olan diğerleri bu durumda ısrar etmeleri halinde aynı azabın başlarına gelmesinden sakınsınlar.

"Nazara" fiili iki şekilde kullanılır. İnsan bir şeye gözü ile baktığı zaman "nazara ileyhi" denir. Kalbiyle düşündü manasında ise "nazara fihi" denir. Burada bu fiil mutlak olarak getirilmiştir, ne "ileyhi" ne de "fihi" ifadeleriyle kullanılmıştır. Bunun sebebi de öncekilerin eserlerini müşahede etmeye ve hallerini araştırmaya delâlet etmesi içindir.

43. Ey Muhammed! «**Allah katında, dönüşü olmayan**», hiç kimsenin red edemediği ve hiç kimseye imanın fayda vermediği «**bir gün**», kıyamet günü «**gelmeden önce yüzünü dosdoğru**» ve hiçbir eğriliği olmayan «**dine**», İslâm dinine «**çevir!**» Allah'ın ezelî iradesi ile kıyamet gününün geleceği sabit olduğu için o günü geri çevirmez. O, bunu vaadetmiştir ve vaadinden asla dönmez. «**O gün**» yani kıyamet günü Allah'ın, insanları hesaba çekmesinden sonra «**bölük bölük ayrılacaklardır.**» Bir grup cennete, diğer grup ise cehenneme ayrılır.

44. «**Kim**» dünyada Allah'ı «**inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur.**» Yani, inkârının vebali ve cezası ona aittir. Bu ceza, ebedî cehennemdir. Allah rızası için «**iyi amel yapanlara**» ve tek Allah inancına bağlı kalarak samimi bir şekilde itaat edenlere «**gelince, onlar da**» cennetteki yerlerini sırf

«kendileri için hazırlarlar» ve tefriş ederler.

45. «Nitekim Allah,» dünyada kendisine **«iman edip iyi amel yapanlara»** -ki *iyi amel;* Allah Teâlâ'nın hoşnutluğu ve rızasının gözetildiği iştir.- **«kendi lütfundan karşılık verecektir.»** Onlardan herbirine amellerine göre muamele edecektir.

Burada asıl hedef, mü'minlerin mükâfatlandırılmasıdır. Bu mükâfat, son derece belirgin bir şekilde ortaya konmuş ve bunun ilâhî bir lütuf olduğu ifade edilmiştir. Nitekim ehl-i sünnete göre mükâfatlandırma, Allah'a vacip değil, O'nun lütfunun eseridir. Yine âyette şu ifade ile diğer zümrelere verilecek cezaya işaret edilmiştir:

«Şüphesiz O,» cezayı gerektiren gazabından ötürü **«kâfirleri sevmez.»**

46. «Size rahmetinden tattırsın, emriyle» rüzgârları sevketmek sûretiyle denizde **«gemiler yüzsün,»** ki gemiler rüzgârlar sayesinde gider ve rüzgârlar da Allah'ın emri ile hareket eder. Bu nedenle gemiler, hakikattae O'nun emri ile yüzmektedir. **«Lütfundan»** deniz ticaretini **«arayasınız»** ki, burada ticaret için deniz yoluyla seyahat etmenin caiz oluşu yer almaktadır. **«Ve »** Allah'ın nimetlerine **«şükredesiniz diye müjdeciler olarak rüzgârları»** yani kuzey, güney ve saba rüzgârlarını -ki bunlar, rahmet rüzgârlarıdır. Batı rüzgârı ise azap rüzgârıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım! Onu (rahmet) rüzgârları kıl; (azap) rüzgârı kılma."*- **«Göndermesi de Allah'ın»** birliğinin ve kudretinin **«delillerindendir.»**

Allah Teâlâ bu mesajın ardından, şükrünü gereği gibi yerine getirmeyenleri sakındırarak şöyle buyurmuştur:

47. «Andolsun ki, Biz» seni kavmine gönderdiğimiz gibi **«senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler.»** Yani, tıpkı senin kendi kavmine apaçık deliller getirdiğin gibi, her peygamber peygamberlik davasında doğru olduğuna dair kendine özgü açık deliller getirmiştir.

«Günaha dalanlarından intikam almışızdır.» Yani söz konusu kavimler peygamberlerini yalanladılar, Biz de bu yüzden onları cezalandırdık ve helâk ettik.

«Mü'minlere yardım etmek de Bize hak olmuştur.» Onları düşmanlarının kötülüğünden ve başlarına gelen sıkıntılardan kurtarmak, eşsiz bir yardım ve büyük bir kurtarıştır. Bunun Allah'a hak ve gerekli oluşu, O'na vacip olduğu için değil, lûtuf ve kereminin bir gereğidir.

"Vesît" isimli tefsirde ise, bu yardımın Allah'a vacip olduğu kaydedilmiş ve Allah onu kendine vacip kılmıştır, denilmiştir.

Bu ilâhî mesajda, mü'minler için intikam almanın onlara verilen değerin bir tezahürü olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü mü'minler, Allah'ın kendilerine yardım etmesini haketmişlerdir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kardeşinin ırzını koruyan her Müslümanı cehennem ateşinden uzak tutmak Allah'a haktır."* [8]

Öte yandan âyette, Hz. Peygamber'in sonuçta zafere ulaşacağı, kendisini yalanlayanlara karşı yardım göreceğine dair ona müjde verilmekte ve âkibetin, mü'minlerin olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselerdir. Bu nedenle Allah şöyle buyurmuştur: *"...Akibet, takva sahiplerinindir."* (Kasas: 83)

اللّٰهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ
سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (٤٨) وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ
قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ (٤٩) فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd: *"Bir yerde ırzından dolayı sıkıntıya düşen bir Müslümana yardım eden..."* şeklindeki lâfızla tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/569; *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/105.

بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٥٠)
وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ
(٥١) فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ اِذَا وَلَّوْا
مُدْبِرِينَ (٥٢) وَمَا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ
اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (٥٣)

48. O Allah ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu dilediği gibi gökte yayar ve parça parça eder; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince hemen sevinirler.

49. Oysa onlar daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmadan evvel, iyice ümitlerini kesmişlerdi.

50. Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor? Kuşkusuz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O'nun her şeye gücü yeter.

51. Andolsun bir rüzgâr göndersek de onu (ekini) sararmış görseler, ardından muhakkak nankörlüğe başlarlar.

52. Elbette sen ölülere duyuramazsın; arkalarını dönüp giden sağırlara da o daveti duyuramazsın.

53. Körleri de sapıklıklarından (vaz geçirip) doğru yola iletemezsin. Ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin de onlar teslimiyet gösterirler.

48. «**O Allah ki, rüzgârları**» saba ve benzeri rahmet rüzgârlarını «**gönderir, bunlar**» yani, söz konusu rüzgârlar «**da bulutu kaldırır**» ve onu yerinden çıkarır. «**Derken, Allah onu dilediği gibi gökte**» bir günlük, veya iki günlük yahut daha az veya daha çok mesafeye güney tarafından yahut kuzey istikametinde topluca **«yayar ve»** bazen de **«parça parça eder; nihayet»** ilâhî emirle **«arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince»** bolluğun gelmesinden ve kuraklığın yok olmasından dolayı **«hemen sevinirler.»**

49. «Oysa onlar,» kendilerine yağmur nasip olanlar **«daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmadan evvel, iyice ümitlerini kesmişlerdi.»**

50. «Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak:» Buradaki hitap, her ne kadar Hz. Peygamber'e yönelik ise de bütün mükellefler kastedilmiştir. Allah'ın rahmetinden maksat ise yağmurdur. Çünkü Allah, yağmuru, yaratıklarına rahmeti sayesinde indirmiştir. Buna göre mana şöyledir: "Yağmurun bitkilere, ağaçlara ve değişik meyve ve çiçeklere olan etkilerine bir bak."

Allah Teâlâ **«arzı, ölümünün»** kurumasının **«ardından»** yağmurunun eserleri sayesinde **«nasıl diriltiyor?»** Yani ölümünün ardından arza nasıl eşsiz bir hayat verildiğine bir bakın.

Buradaki *"nazar" (bakış),* Allah'ın kudretinin büyüklüğüne, rahmetinin genişliğine ve arzın kuruduktan sonra canlandırılmasının bir benzeri sayılan öldükten sonra yeniden diriltme işine dikkati çekmek içindir.

«Kuşkusuz O,» arza ölümünün ardından hayat vermeye gücü yeten ve yüce olan Allah, **«ölüleri de»** âhirette **«mutlaka diriltecektir.»** Kuşkusuz bu yaratma, yapılarında canlı olma özelliği taşıyanları yaratması gibidir. Yeri diriltmesi de, bitkisel özelliğe sahip olan şeyleri diriltmesi gibidir. **«O'nun, her şeye gücü yeter.»** Dolayısıyla insanları ölümlerinden sonra kıyamet günü tekrar diriltmeye de gücü yeter.

Bil ki, Allah Teâlâ, arzı kudretinin eserleriyle, fiil ve hikmetinin nurlarıyla süslemiş, böylece yeşilliği bitirmiş ve çiçekleri açtırmıştır. İsrailoğulları Hz. Musa (a.s.)'ya, "Rabbin boyar mı?" Diye sorunca şöyle cevap vermiştir: "Evet meyvelerin ve güzel kokulu bitkilerin renklerini kırmızı, sarı ve beyaza boyar." Gökten yağmurun inişini görme anında, günahkârların sırat üzerindeki ağlamalarını hatırlamak gerekir.

Râbia şöyle demiştir: "Ezanı işitince, kıyamet günündeki tellâlı hatırlarım. Karları görünce, amel defterlerinin uçuştuğunu hatırlarım. Çekirgeyi görünce mahşeri hatırlarım."

İbn Semmak, ilkbahar günlerinde dışarı çıktı ve ağaçların çiçeklerine bakarak şöyle haykırdı: "Değişik nurlarla ağaçları nurlandıran Allah! Kalplerimizi de, seni zikirle ve sana güzel itaatle nurlandır."

Bazı salih kişiler, ilkbahar günlerinde Allah Teâlâ'ya olan özlemlerinden dolayı ağlıyorlardı. Bir kısmı da ayrı düşmekten korkup ağlıyordu. Hikâye edildiğine göre Şeyh Şiblî bir gün evden çıkmış ve arkadaşları onu bir ağacın altında ağlarken bulmuşlardır. Kendisine niçin ağladığı sorulunca şöyle demiştir: "Bu ağacın yanına geldim bir dalı kesildi. Kendi kendime: 'Ey nefsim! Haberin olmadan hakla ilgin kesilirse ne yaparsın?' dedim." Bunun üzerine dostları oturup ağladılar.

51. **«Andolsun, bir rüzgâr göndersek de»** ki, bu rüzgâr batı rüzgârı ve benzeri azap rüzgârıdır. Buna göre mana şöyledir: "Allah'a yemin olsun ki, sıcak olsun soğuk olsun zarar veren bir rüzgâr göndersek de kâfirlerin ekinini bozsa ve bu rüzgârın etkisiyle **«onu»** yeşil iken **«sararmış»** kurumaya ve yok olmaya yüz tutmuş **«görseler, ardından»** hemen hiç duraksamadan ve geciktirmeden **«muhakkak nankörlüğe başlarlar.»** Yani kâfirlerin, Rablerine karşı güvenleri yoktur. Şayet kendilerine hayır ve bolluk gelse, bundan dolayı Allah'a şükretmezler ve O'na itaat da etmezler ve sevinmede aşırı giderler. Eğer hoşlanmadıkları en basit bir şey başlarına gelirse, sabretme yerine sabırsızlığa düşerler; nimetleri veren Allah'ı inkâra kalkışırlar ve bağışlanma dileğinde bulunarak O'na sığınmazlar.

Fakat mü'minin durumu böyle değildir. Çünkü mü'min, nimet anında şükreder, sıkıntı anında sabreder, Allah'ın rahmetinden ümit kesmez ve gece gündüz o nimeti elde etmek için itaat ve istiğfar ile O'na sığınır.

52. **«Elbette sen ölülere»** yani niteliklerini belirttiğimiz kâfirlere **«duyuramazsın;»** öyleyse ey Muhammed! Onların, davetini kabul etmelerine tamah etme. Çünkü sen ölülere duyuramazsın. Kâfirler de, duyguları hakka karşı kapandığı için tıpkı ölüler gibidir. Ve onlar, Allah'ın kendisine iman etmeyeceklerini bildiği kimselerdir.

Âyet-i kerime, hayatta olanların hayattan yararlanmadıkları zaman *"ölüler"* diye adlandırdıklarını göstermektedir. Nitekim Hz. Ali şöyle demiştir: "Mal biriktirenler, hayatta oldukları halde ölü sayılırlar. Fakat âlimler sonsuza dek hayattadırlar. Cesetleri yok olur ama eserleri insanlar arasında bakidir."

Bil ki günahkârlık kalbin hastalığı olduğu gibi, inkâr da onun ölümüdür. Kalbi, inkâr yüzündün ölen kişinin kulakları tamamiyle sağır olmuş demektir. Bu yüzden öğüt ona asla fayda vermez. Günaha dalmakla kalbi hastalanan kişi de, tıpkı hasta gibi az işitir. Bu nedenle, işitmesi eski durumuna dönünceye kadar hastalığın giderilmesi için tedaviye muhtaçtır.

Allah Teâlâ, ardından şu sözü ile başka bir benzetmeye işaret buyurmuştur: **«Arkalarını dönüp giden»** davetçiden yüz çeviren ve ondan kaçan **«sağırlara da o daveti duyuramazsın.»**

"Summ": Sağır demek olan *"asamm"* kelimesinin çoğuludur. "Samem'", işitme duygusunu kaybetmek demektir. Hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen, sağıra benzetilmiştir. Konuşmacıya yönelen sağır, ondan hiçbir şey duymasa bile bazen tavırları, ağız hareketleri, el ve baş işaretleriyle sözlerinden bir şeyler anlar. Fakat konuşmacıdan yüz çevirdiği zaman ondan hiçbir şey anlayamaz.

Allah Teâlâ bu mesajın ardından şu ifadesiyle de başka bir benzetmeye işaret buyurmuştur:

53. «Körleri de sapıklıklarından (vaz geçirip) doğru yola iletemezsin.» Allah Teâlâ, inkârcıları, gerçek hedefi gözden kaçırdıklarından ya da kalplerinin körelmesinden dolayı *«körler"* diye adlandırmıştır. Nitekim onlar, ölü hükmündedirler. Ölü, bir şey duyamadığı gibi bir şeyi göremez de. Böyle olunca doğru yolu nasıl bulabilir?

«Ancak âyetlerimize inananlara» Kur'ân'ın öğüt ve nasihatlerini **«duyurabilirsin de onlar teslimiyet gösterirler.»** Yani, Haktan kendilerine emredilenlere boyun eğerler. Çünkü onların iman etmesi, Allah'ın âyetleri hakkında düşünmeye ve onları kabule iter. Yani iman, kalbin hayatıdır. Kalp diri olunca onun kulağı, gözü ve dili olur.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ
ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ

ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ
كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ
وَلَٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾

54. Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'tır. O, dilediğini yaratır. Hakkıyla bilen ve üstün kudret sahibi olan ancak O'dur.

55. Kıyamet koptuğu gün suçlular, (kabirlerde) sadece bir saat kadar kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar (haktan) böyle döndürülüyorlardı.

56. Kendilerine ilim ve iman verilenler şöyle derler: "Andolsun ki siz, Allah'ın yazısında yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günüdür; fakat siz, onu tanımıyordunuz."

57. Artık o gün, zulmedenlere mazeretleri fayda vermez ve onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.

54. Ey insanlar! **«Sizi güçsüz»** yani, meni, ya da topraktan müteşekkil zayıf bir asıldan **«yaratan, sonra»** başka bir **«güçsüzlüğün ardından»** ki bu güçsüzlük cenin ve çocukta mevcut olan güçsüzlüktür. **«Kuvvet veren»** ki bu kuvvet, bebeğe hareket etme, süt isteme imkânı veren ve ağlamak suretiyle kendinden sıkıntıyı gideren kuvvettir. **«Ve sonra»** ergenlik çağından sonraki başka bir **«kuvvetin ardından güçsüzlük»**ki bu da yaşlılık güçsüzlüğüdür. **«Ve ihtiyarlık veren Allah'tır.»**

Âyette belirtilen *"güçsüzlük"* ve *"kuvvet"* ifadelerinin her biri, farklı durum ve vaziyete işaret etmektedir: Bu nedenle Allah Teâlâ bu lâfızları nekre (belirsiz) sözcükler olarak getirmiştir. Nitekim nekre olan bir kelime mârife (belirli) olarak tekrar zikredilirse bir önceki nekre kelime kastedilmiş olur. Meselâ: Bir adam gördüm ve adam bana şöyle dedi, gibi. Ancak kelime, nekre olarak tekrarlanırsa öncekinden farklı bir kimse veya hal kastedilmiş olur. Bu nedenle İbn Abbas (r.a.): *"Muhakkak zorlukla birlikte bir kolaylık vardır. (Evet) zorlukla beraber bir kolaylık vardır."* (İnşirâh: 5-6) âyetleri hakkında şöyle demiştir: "Bir zorluk, iki kolaylığı altedemez." Ragıp İsfahanî, bu sözü tesbit etmiş ve büyük müfessirler de onu aynen izlemişlerdir.

«O,» ardarda getirdiği güçsüzlüğün, kuvvetin, gençlik ve ihtiyarlığın da yer aldığı hallerden ve eşyadan **«dilediğini yaratır.»** Yani bu durum, gelişi güzel değil, aksine Allah Teâlâ'nın dilemesiyle olur. Varettiğini ve bahtlılarla bahtsızları **«hakkıyla bilen ve»** insanı bir halden diğer bir hale döndürmede **«üstün kudret sahibi olan ancak O'dur.»**

Bazıları şöyle demişlerdir: "Allah, güçlü olup gücünü, Allah'a kullukta sarfeden ya da güçsüz olup güçsüzlüğünden dolayı Allah'a karşı gelmekten sakınan kişiye merhamet etsin."

Denildi ki, kişi altmış yaşını aşınca kuvvetten düşer, işten kalır, arzusu zaafa uğrar ve ecelle karşı karşıya gelir. Bu nedenle gençlerin, tembelliği terketmeleri ve gevşekliğe set çekmeleri gerekir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"İslâm'da saçı ağaran kişinin bu hali kendisine kıyamet günü bir nur olur."* (9)

Saçı sakalı siyaha boyamak, savaşa katılanların dışındakilere haramdır. Onlara ise, düşmanın gözünde daha heybetli olmaları için helâldir. Fakat kırmızıya ve sarıya boyamak müstehabtır. Allah Teâlâ insan için ihtiyarlığı yaratmamış olsaydı insan ihtiyarlamazdı. O'nun, *"dilediğini yaratır"* buyruğu bu durumu vurgulamaktadır. Şâirin:

9- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesaî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/761.

Gece gündüz peşpeşe deverânı,
Genci ihtiyar yaptı, ihtiyârı fânî.

demesi isnad-ı mecâzî kabîlindendir. Yani hadiseleri, onları asıl meydana getiren Allah'a değil, sebeplerine isnad etmiştir.

Ebû Zeyd bir defa aynaya bakmış ve: "Saçlarım ağardı, kusurlarım gitmedi, gayıpta benim için ne var onu da bilmiyorum." demiştir. Şâir de şöyle demiştir:

Yaşına bakmayıp dünyasını imar eden zavallı.
Senin nice tuhaf işlerin var belli
Vücudu harap olup göçüyor, yıkılıyorken
Hâlâ binayı tamirle uğraşana ne demeli?

Rivayet edildiğine göre Osman (r.a.), bir kabrin başında durunca ağlanmaktan sakalı ıslanırdı. Kendisine: "Cennet ve cehennemi hatırlarsın, fakat ağlamazsın. Burada kime ağlıyorsun?" denilince o, şöyle cevap verdi: "Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz kabir, âhiret menzillerinin ilkidir. Kişi oradan kurtulursa daha sonrası onun için daha kolay, kurtulamazsa daha sonrası onun için daha zordur."* (10)

Hikâye edilmiştir ki Hasan Basrî (Allah ona rahmet etsin), bir kabrin başında sesli ağlayan ve şöyle diyen bir kız gördü: "Babacığım! Yatağını ben hazırlıyordum. Bu gece yatağını kim hazırladı? Babacığım! Seni ben yediriyordum. Bu gece seni kim yedirdi?" Buna benzer sözler. Bunun üzerine Hasan Basrî şöyle demiştir: "Böyle söyleme; şöyle söyle: 'Babacığım! Seni kıbleye yönelik koyduk. Oradan çevrildin mi? Babacığım! Kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe mi, yoksa cehennem çukurlarından bir çukur mu oldu? Babacığım! İki meleğe doğru cevap verebildin mi, yoksa veremedin mi?" Bu sözler üzerine kız Hasan Basrî'ye, "Efendim! Sözleriniz ne güzel!" diyerek öğütlerini kabul etti.

O halde, akıllı insan, ölümü hatırlamalı yolculuğun uzaklığını düşünmeli ve imanla, namaz, gece ibadeti vs. gibi amellerle ahirete hazırlanmalıdır. Amellerin en faziletlisi nefsi ıslah etmek, gıybet ve yalanı terketmek suretiyle insanlara eziyet vermemek ve ameli Allah rızası için yapmaktır. Bu da, ameli

---

10- Hadisi Tirmizî, *"Kitabu'z-Zühd"* bölümünde 2309 nolu hadis olarak tahric etmiştir. İsnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/164.

sürekli yapmak suretiyle tek Allah inancının güçlü oluşuna; amelin sürekli oluşu da, temiz bir kalp ile gece gündüz amelleri tekrar etmekle olur.

55. «Kıyamet koptuğu gün,» kıyamet, *"saat"* diye anlandırılmıştır. Çünkü kıyamet, dünyanın son saatinde kopacak; ya da âniden gerçekleşecektir. Bu yüzden saat, âhiretin bir adı olmuştur. **«Suçlular,»** kabirlerde **«sadece bir saat kadar kaldıklarına yemin ederler.»** Böylece onlar, kalış sürelerini unutkanlıktan, ya yalandan ya da tahminen az bulmuşlardır.

Suçlular için sözü edilen kalışları, kabirler değil, dünyadaki kalışları olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak bu kalışın, kabirlerde olması daha tercihe şayandır. Çünkü bu kalış, aşağıda belirtileceği gibi yeniden dirilme günü ile son bulmaktadır. Dünyada kalışları ise böyle değildir.

«İşte onlar» dünyada, Allah Teâlâ'nın: *"Onlar, olanca güçleriyle Allah'ın, ölen bir kimseyi tekrar diriltmeyeceğine dair Allah'a yemin ettiler..."* (Nahl: 38) âyetinde bildirdiği gibi yeniden diriltmeyi inkâr etmek ve onun tahakkuk etmiyeceğine dair yemin etmekle haktan **«böyle döndürülüyorlardı.»** Yani onlar, haktan ve doğruluktan alıkonuyorlar ve batıla, iftira ve yalana itiliyorlardı. Başka bir deyimle dünyada yalan söyledikleri gibi âhirette de yalan söylerler.

Bil ki, Allah Teâlâ doğruluğu varetmiş ve doğruluğun gölgesinde iman ve ihlâs ortaya çıkmıştır. Öte yandan, yalanı yaratmış ve yalanın gölgesinde inkâr ve münafıklık belirmiştir. Doğruluktan oluşan iman, mü'minlerin kıyamet günü: *"Bize verdiği sözde sadık olan Allah'a hamdolsun..."* (Zümer: 74); *"Bu Rahman'ın vaadidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!"* (Yâsîn: 52) diye söylemelerini sağlar. Yalandan kaynaklanan inkâr da, o gün kâfirlerin: *"Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık."* (En'âm: 23) ; *"Sadece bir saat kaldılar"* (Rûm: 55) ve benzeri yalanlar söylemelerini doğurur.

56. Dünyada meleklerden ve insanlardan **«kendilerine ilim ve iman verilenler»** inkârcılara cevap olarak ve yalanlarını reddederek **«şöyle derler: 'Andolsun ki siz, Allah'ın yazısında»** Levh-i mahfuzda ezelî takdir, yani O'nun ilmi ve hükmü gereğince **«yeniden dirilme gününe kadar kaldınız.»** Gerçekten bu süre bilinen hakiki bir saat değil, uzun bir süredir.

Nakledildiğine göre dünyanın yıkılışı ile yeniden dirilme gününe kadar kırk vardır. Bu kırk, kırk saat, kırk gün veya kırk yıl olabilir. Ancak tercih edilen kırk yıl, ya da kırk bin yıldır.

Kendilerine ilim ve iman verilenler, daha sonra o inkârcıları susturmak için yeniden dirilmenin gerçekleşeceğini -ki onlar bunu inkâr ediyorlardı- haber vererek şöyle demişlerdir: "Yeniden dirilmeyi inkâr etmiş iseniz **«işte bugün»** inkâr ettiğiniz; ve dünyada iken size vaadedilen **«yeniden dirilme günüdür;»** yani inkârınızın batıl olduğu ortaya çıkmıştır. **«Fakat siz,»** aşırı cehalet ve basiretsizlikten dolayı dünyada **«onu»**n hak olduğunu **«tanımıyordunuz.'»** Bu yüzden de alayla o günü istiyordunuz.

57. **«Artık o gün,»** yani kıyamet günü **«zulmedenlere»** Allah'a ortak koşanlara **«mazeretleri fayda vermez ve onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.»** Yani, dünyada davet edildikleri gibi tevbe ve kullukla kendilerine karşı olan öfkenin giderilmesi için gereğini yerine getirmeye davet edilmezler. Çünkü o zaman, tevbe de, kulluk da kabul edilmez. Aynı zamanda kaçırılan iman ve amel fırsatını elde etmek için dünyaya dönüş de mümkün değildir.

Âyet-i kerimede, insan için beden ne ise, ölü için de kabir o olduğuna işaret edilmektedir. Gerçekten inkârcılar yeniden dirilme günü, dünyadaki geçici günlerini haşir sabahına kadar olan günlere nisbetle uzun da olsa- kısa görürler. Çünkü kabirdeki günleri uzundur.

Bazı sadık kimseler şöyle demişlerdir: "Dünya bir saatten ibarettir. O halde bu saati itaatle geçir." Öte yandan, ömrünü ibadetle geçiren bir insan, ölüm döşeğinde iken şöyle demiştir: "Üzüntüm, hüzünler, kederler, hatalar ve günahlar diyarından dolayı değildir. Ancak benim üzüntüm, uyuduğum geceden, oruçsuz geçirdiğim günden ve Allah'ı zikretmekten uzak kaldığım saatten dolayıdır."

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ

فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ

ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ
حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ ٱلَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

58. Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misali getirdik. Şayet onlara bir âyet getirsen inkârcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: "Siz ancak uydurukçularsınız."

59. İşte bilmeyenlerin kalplerini Allah böylece mühürler.

60. Sen şimdi sabret. Kuşkusuz Allah'ın vaadi gerçektir. İyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin!

58. «Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misali getirdik.» Yani Allah'a yemin olsun ki Biz, onlara her durumu açıkladık ve kendilerine her şeyin niteliğini belirttik. Bu durumlar, zor anlaşılmada tıpkı misaller gibidir. Bunlar, düşünenin doğru yolu bulacağı ve bakanın ibret alacağı tevhid, mahşerde toplanma, peygamberin doğruluğu ve insanların din ve dünya işlerinde ihtiyaç duydukları diğer hususlar gibi meselelerdir.

«**Şayet onlara**» bu misalleri dile getiren Kur'ân âyetlerinden «**bir âyet getirsen inkârcılar**» aşırı inatlarından ve kalplerinin katılığından Hz. Peygamber ve mü'minlere hitaben «**kesinlikle şöyle diyeceklerdir: 'Siz ancak uydurukçularsınız'.**»

59. «**İşte bilmeyenlerin**» ilim tahsil etmeyip inandıkları hurafelere ve uydurdukları asılsız şeylerde ısrar edenlerin «**kalplerini**» inkârı tercih etmelerinden ötürü «**Allah böylece mühürler.**» Nitekim katmerli cehalet, hakkı anlamaya engel olur ve doğru olanı yalancı saymayı gerektirir.

60. Ey Muhammed! «**Sen şimdi**» onların sözlü ve fiilî eziyetlerine «**sabret. Kuşkusuz Allah'ın**» sana yardım ve dinini galip getireceği «**vaadi gerçektir.**» Onun yerine getirilmesi ve ona bağlı kalınması kaçınılmazdır. Âyetleri yalanlamalarından dolayı onlara «**iyice inanmamış olanlar, sakın seni**» sabırsızlıkla «**gevşekliğe**» ve üzüntüye «**sevketmesin!**» Seni rahatsız etmesin ve uyandırdıkları şüpheler yüzünden seni inancından vazgeçirmesin. Çünkü onlar, şüphe içinde olan sapıklardır. Bu yüzden onlara bu tür şeyler uzak görülmez.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talip vefat ettiği zaman Kureyş, eziyetlerini had safhaya ulaştırdı. O kadar ki, ahmak kişilerden biri Rasûlullah (s.a.v.)'ın mübarek başına toprak saçma cüretinde bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, toprak başında iken eve girdi. Kızlarından biri de yanına gelerek, bir yandan ağlıyor bir yandan ise başındaki toprakları gidermeye çalışıyordu. Allah Rasûlü ise ona: *"Kızım! Ağlama! Kuşkusuz Allah, babanı korur"* diyordu. Aynı şekilde ashabın hepsi eziyet görmüş, onlar ise sabretmişler ve neticede hedefe ulaşmışlardır. Böylece din, dünya ve âhiret yönüyle üstünlük onların olmuştur.

Allah bizi ve sizi sabırlı ve dayanıklı kişilerden eylesin! Cihad ve İslâm dinine yardımda canımızı ve malımızı feda etmeye de muvaffak kılsın! Kuşkusuz Allah, kerem sahibidir, cömerttir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Rûm Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

LOKMAN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 34 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِۙ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَۙ
﴿٣﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
يُوقِنُونَؕ ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.

3. Güzel davrananlar için bir hidayet rehberi ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir).

4. O kimseler, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar âhirete de kesin olarak iman ederler.

5. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.

1. «Elif. Lâm. Mîm.» Yani bu sûre, Elif Lâm Mîm sûresidir. Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "el-Hurûfu-l-mukattaât (sûre başlangıç harfleri), sûre başları ve ibret hazinelerinin anahtarlarıdır." Buradaki bu üç harfle, Allah Teâlâ'nın, "Ben Allah'ım; kemal sıfatlar benimdir ve bağışlama ve lûtufta bulunma bana aittir," sözüne işaret edilmektedir.

2. **«İşte bu»** sûre ve **«âyetler, hikmet dolu»** ya da tahrif ve değiştirilmekten korunmuş, bozulmaktan ve bâtıl olmaktan korunmuş muhkem **«Kitab'ın âyetleridir.»**

3. **«Güzel davrananlar»**, iyi amel yapanlar **«için»** sapıklıktan koruyacak **«bir hidayet rehberi ve»** azaptan koruyacak **«rahmet olmak üzere (indirilmiştir).»**

Âyetteki *"Muhsin"* (iyi davranan) kelimesi, sadece mü'minlerden övgü ile bahsedilen yerlerde geçmektedir. Kur'ân'ın güzel davrananlara hidayet rehberi ve rahmet olarak tahsis edilmesi, onun başkalarını doğru yola iletmediğini göstermektedir.

4. **«O kimseler, namazı dosdoğru kılarlar,»** bu ifade, *"Muhsin"* diye tanımlananların niteliklerini belirtmekte ve onların yaptığı iyilikleri dile getirmektedir. Namazın ikâme edilmesi; namazın kılınması demektir. Kılmanın *"ikâme"* kelimesiyle ifade edilmesi, namazın dinin direği olduğunu göstermektedir.

"el-Müfredât" isimli eserde şöyle geçmektedir: "Bir şeyin ikâme edilmesi, o şeyin hakkının tam verilmesidir. Namazın ikâmesi ise, onu sadece şeklen kılmak değil, şartlarını tam olarak yerine getirerek kılmaktır.

«Zekâtı verirler» yani şartlarına uygun olarak onu hak edenlere verirler. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Mallarınızı zekâtla koruyun; hastalarınızı da sadaka ile tedavi ediniz."* (1)

Avamın (sıradan halkın) zekâtı, gönüllerini cimrilik pisliğinden temizlemek için her yirmi dinara karşılık yarım dinardır. (Yani kırkta bir veya %2,5'tur.) Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları (günahlardan) temizleyesin, onların (sevaplarını) artırıp yüceltesin.."* (Tevbe: 103) Avamın cehennemden kurtuluşu, şeriata uygun olarak zekât vermek ve diğer dinî esasların gereğini yerine getirmekle mümkündür.

1- Hadisi Tebarânî *"el-Mu'cemü'l-Kebîr"* isimli eserinde; Ebû Nuaym *"Hilye"*sinde ve Hatîb ise *Tarih*'inde tahric etmişlerdir. Hadisin geri kalan kısmı şöyledir: *"Sıkıntıya duâ ile mukabele ediniz."* Bkz. *el-Fethu'-Kebîr*, 2/73.

Has kulların zekâtı ise, kalplerinin dünya sevgisi pasından arındırılması için malın hepsindendir. **«Ve onlar âhirete»** yani âhiret yurduna ve amellerden dolayı hesap görüleceğine **«de kesin olarak iman ederler.»** Yeniden var olma ve hesap konusunda şüphe etmezler. *Âhir;* son, sonuncu demektir. Âhirete de dünyadan sonra geldiği için bu isim verilmiştir.

Âhiret, dünya yurdundan istikameti düzgün olarak Allah'a gelen kimseler için ikinci bir yurttur. Dünyadan çıkıp giden, âhirete intikal eder. Bu itibarla daha önce âhirete inanmış iken bu sefer ona kesin olarak iman eder. Kuşkusuz dünya, karanlık cismânî örtülerden, âhiret ise nurlu ve rûhânî perdelerden müteşekkildir. O halde hak yolda yürüyen, görünen âlemden ruhlar alemine geçerek o perdeleri yok eder.

5. **«İşte onlar,»** bu üstün niteliklere sahip olup *"muhsin"* vasfında olanlar **«Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler.»** O, bu kimselere yollarını gösterir ve o yolda onları muvaffak kılar. **«Ve onlar kurtuluşa erenlerdir.»** Her arzu edileni elde edenler ve istenmeyip kaçılan bütün şeylerden kurtulanlardır. Çünkü onlar, doğru olan inançla iyi ameli birleştirmişlerdir.

"Felâh", isteğini elde etmek ve emeline ulaşmak demek olup dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki çeşittir. Dünyevî olanı, dünya hayatının iyi oluşuna vesile olan mutluluğu elde etmektir. Uhrevî olanı ise, dört şeyden müteşekkildir: Ölümü olmayan ebedilik, fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan üstünlük ve cehaleti olmayan bilgidir. Bu nedenle: "Asıl hayat, âhiret hayatıdır,"denilmiştir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَر۪ي لَهْوَ الْحَد۪يثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ
عِلْمٍۗ وَيَتَّخِذَهَا هُزُواًۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِراً كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ ف۪ٓي اُذُنَيْهِ

وَقْرًاۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعٖيمِۙ ﴿٨﴾ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَهُوَ
الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٩﴾

6. İnsanlardan öyleleri var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra onunla alay etmek için boş lâfı satın alır. İşte onlar için küçük düşürücü bir azap vardır.

7. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver.

8-9. Kuşkusuz iman edip de iyi amel yapanlar için, içinde ebedî kalacakları nimet cennetleri vardır. Bu, Allah'ın bir vaadidir ve gerçektir. O, azîzdir, hikmet sahibidir.

6. «İnsanlardan öyleleri var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan» insanları **«Allah yolundan»** yani, O'na ulaştıran hak dininden **«saptırmak»** ve alıkoymak, ya da sahte kitaplar sayesinde Hak'a erdiren Kitab'ını okumalarına mani olmak ki, başkasını saptıran aynı zamanda kendisi de sapmış olur.- **«Ve sonra onunla alay etmek için boş lâfı satın alır.»** Onu tercih eder. O, satın aldığı ve tercih ettiği şeyi, ya da ticareti bilmemektedir. Çünkü boş sözü, Kur'ân okumaya tercih etmiştir.

"Lehvu'l-hadîs": Aslı olmayan sözler, boş efsaneler, komik lâflar ve anlamsız konuşmalar gibi insanı oyalayan ve işinden alıkoyan şeylerdir. *"Hadîs"* ise, az ya da çok söz için kullanılır. Çünkü söz, azar azar oluşur.

Ebû Osman (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'ın kitabından, Rasûlüllah'ın sözünden veya sâlih kulların davranışından başka her söz *"lehv"* dir. Yani boş ve anlamsızdır."

Çoğu müfessirlere göre bu âyet, Nadr ibnü'l-Hâris hakkında inmiştir. Bu müşrik Bedir savaşının nihayetinde Müslümanlar tarafından öldürülmüştür.

Rivâyet edilmiştir ki Nadr İbnü'l-Hâris, ticaret için İran'a gitmiş, Kelile ve Dimne hikâyelerini, Rüstem ve İsfendiyar'la ilgili haberlerle İran hükümdarlarına ait sözleri alıp getirerek Kureyş halkına toplantılarda anlatmaya başlamış ve şöyle demiştir: "Muhammed size Âd ve Semûd'la ilgili haberleri anlatıyor; ben de size Rüstem ve İsfendiyar'ın haberlerini anlatıyorum," Kureyş halkı da onun bu sözünden hoşlanarak Kur'ân dinlemeyi terk ediyordu. Bu yüzden âyetteki *"satın alma"* gerçek anlamda meydana gelmiş olmaktadır. Çünkü Nadr, malı karşılığında, içinde boş söz ve bâtıl ifadeler bulunan kitapları satın almıştır.

«İşte onlar için» yani boş sözü satın alıp insanları saptıranlar için, bâtılı hakka tercih etmekle hakkı küçümsediklerinden dolayı **«küçük düşürücü bir azap vardır.»**

7. «Ona,» yani, sözü edilen satın alma işi ile uğraşana -ki bu ifade, âyetin Nadr İbnü'l-Haris hakkında indiğini göstermektedir.- **«Âyetlerimiz»**, yani Kitabımız'ın âyetleri **«okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş,»** ki bunun durumu, işittiği halde o âyetleri işitmeyen kimsenin durumuna benzer.

Bu mesajda, âyetleri işiten kimsenin yüz çevirmesinin ve büyüklük taslamasının tasavvur edilmediğine işaret edilmektedir. Çünkü bu âyetlerde, onlara yönelmeyi ve boyun eğmeyi gerektiren durumlar söz konusudur.

«Sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi» yani durumu, kulaklarında işitmeye engel bir ağırlık bulunan bir kimsenin durumuna benzer halde **«büyüklük taslayarak»** ve gönlünü itaat etmekten, kulak vermekten alıkoyarak **o** âyetlere önem vermeksizin **«yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver.»** Ona, aşırı derecede elem veren azabın mutlaka kendisine geleceğini bildir.

Âyet-i kerimedeki müjdenin amacı, inkârcıları küçümsemektir. Allah Teâlâ, ardından mü'minlerin durumlarını şu ifadeyle dile getirmiştir:

8-9. «Kuşkusuz» âyetlerimize **«iman edip de iyi amel yapanlar»**, o âyetlerin gereğini yerine getirenler **«için,»** imanlarına ve amellerine karşılık, ki iman, kalben tasdik etmek olup sağlamlaşması ise iyi amelle mümkündür. Bu nedenle Allah Teâlâ, bu iki unsuru bir araya getirerek cenneti, iman ve amele karşılık kılmıştır. **«İçinde ebedî kalacakları nimet cennetleri vardır.»**

Denilmiştir ki, *"Naîm (nimet) cenneti,"* sekiz cennetten biridir. Sözü edilen sekiz cennetin isimleri şöyledir: Dâru'l-Celâl, Dâru's-Selâm, Dâru'l-Karâr, Adn Cenneti, Me'vâ Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti ve Naîm Cenneti'dir. Nitekim Vehb b. Münebbih İbn Abbas'tan bunu böyle rivâyet etmiştir.

«Bu, Allah'ın bir vaadidir ve gerçektir.» Yani Allah, nimet cennetlerini gerçek bir vaad olarak onlara vaadetmiştir. **«O, azîzdir,»** hiç bir şey O'na galip gelemez ve dolayısıyla vaadini yerine getirmeye, ya da azabını tahakkuk ettirmeye kimse engel olamaz; **«hikmet sahibidir.»** Bu nedenle O, ancak hikmetin ve maslahatın gereğini yapar.

MUSIKÎ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Bazı müfessirler, geçen âyetteki *"Lehve'l-hadîs"* den maksadın müzik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durumda âyetin anlamı, "şarkıcı kadını satın alan" demek olmaktadır. Bu nedenle İman Malik: "Bir kimse bir cariye satın alıp da şarkıcı olduğunu farkettiği zaman bu kusuru dolayısıyla onu geri verebilir," demiştir.

Fıkıh kitaplarında şöyle denilmiştir: "Halka şarkı söyleyen bir erkek, günah işlemek üzere, insanların bir araya gelmesine sebep olduğundan şahitliği kabul edilmez. Çünkü bu gibi kimseler yalandan kaçınmaz. Fakat, yalnızlığı gidermek ve üzüntüyü yok etmek üzere kendi başına şarkı söyleyenin şahitliği kabul edilir. Bundan dolayı onun güvenilir olma özelliği yok olmaz."

Öte yandan, halka olsun, olmasın şarkıcı bir kadının şahitliği kabul edilmez. Çünkü onun, sesini yükseltmesi haramdır. Hz. Peygamber, kadının sesli olarak şarkı söylemesini yasakladığı için böyle bir kadın adalet derecesinden düşer, şahitliği kabul edilmez. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Şarkıcı kadınlara şarkı öğretmek, onları satmak ve satın almak helâl değildir; onların bedeli de haramdır."*(2) Yine Hz. Peygamber, köpeğin ücretini ve çalgı âleti yapmaktan elde edilen kazancı yasaklamıştır.

2- Hadisi Taberanî, Beyhakî ve İbn Merdeveyh: *"Şarkıcı kadınları satmayın, satın almayın ve onlara şarkı öğretmeyin. Onların ticaretinde hayır yoktur..."* ifadesi ile tahric etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/159.

Mekhûl ise şöyle demiştir: "Kim, şarkı söylemek ve dans yapmak üzere dansöz bir cariyeyi satın alarak yanında tutar ve ölünceye kadar bu işi sürdürürse o kişinin cenaze namazını kılmam. Nitekim Allah (c.c.), *"insanlardan öyleleri var ki..."* (Lokman: 6) diye buyurmaktadır.

Diğer taraftan bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz Allah, beni hidayet rehberi ve âlemlere rahmet olarak göndermiş ve bana, tanbur, ud ve ney gibi çalgı âletlerini, çengi ve cahiliye işlerini ortadan kaldırmayı emretmiştir. Rabbim, yüceliğine yemin ederek şöyle buyurmuştur: "Kullarımdan biri kasden içkiden bir yudum içerse kıyamet günü ona o kadar irin içiririm. Bu kul, ister bağışlanan, isterse azap gören olsun. Fakat Benden korkarak o yudumu terkederse kıyamet günü ona mukaddes havuzdan içiririm."* Ve yine hadis-i şerifte Allah Rasûlü: *"Çalgı âletlerini kırmak ve domuzları öldürmek (yani onları yasaklamak üzere gönderildim"* buyurmuştur.

Diğer taraftan İbn Kemal şöyle demiştir: "Mezâmîr" kelimesinden maksat, aslında boru vs. gibi kendisine üflenen âletlerin isimleri ise de genel olarak bütün müzik âletleridir. Hadis-i Şerifteki *"kırma"* ifadesi, gerçek anlamda değil, nehyi pekiştirmek içindir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kulaklarını şarkı-türkü ile dolduran kişiye kıyamet günü rûhânîlerin sesini dinlemek için müsaade verilmez."* Bunun üzerine kendisine şöyle sorulmuştur: "Ey Allah'ın elçisi! Rûhânîler kimdir?" Allah Rasûlü şöyle cevap vermiştir: *"Cennetliklerin okuyucularıdır."* (3) Yani melekler, iri gözlü huriler ve diğerleri.

Müfessirler şöyle demişlerdir: "*'el-Vesît'* isimli tefsirde geçtiği gibi âyetteki *'satın alma'* sözcüğü genel olarak değiştirme ve tercih etme olarak yorumlanıyorsa da eğlence, oyun ve çalgı âletlerini Kur'ân'a tercih eden herkes, bu âyetin kapsamı içine girmektedir."

"en-Nisâb" isimli eserde müellif şöyle demiştir: "İslâm idaresi altında bulunan gayrı müslimlerin çalgı âletlerini alenen satmaları ve açıkça müzik çalmaları yasaklanır."

Bil ki Kur'ân, sözlerin en doğrusu ve en tatlısı; onu dinlemek ve ona kulak vermek de Allah'tan rahmeti cezbeden unsurlardan olduğuna göre onu güzel sesle okumak müstehabtır. Çünkü bu tarz okuyuş, kalbin yumuşamasına

---

3- Hadisi Hakim, Ebû Musa'dan merfu olarak tahriç etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/159.

ve korkunun harekete geçmesine vesiledir. *"Fethu'l-Karîb"* isimli eserde olduğu gibi, İmam-ı Azam da aynı görüştedir. Ancak gelişi güzel uzatma ile kıraat sınırını aşmamak lâzımdır. Şayet okuyucu yanlış okur; bir harf ilâve eder, ya da bir harf eksiltirse bu okuyuş haram olur.

Bunun yanında tanbur, ud ve diğer çalgı âletlerini dinlemenin haram olması konusunda farklı bir görüş yoktur. Fakat bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Oyun için olan çalgı âletlerinin haram oluşu, tıpkı içki ve zinanın haram oluşu gibi bizzat bu âletlerin kendisi değil, kullananlar için haramdır. Bu nedenle âlimler, gerek cihad için ve gerekse hac yolunda davulun çalınmasını bundan istisna etmişlerdir. Şayet davul, eğlence ve oyun için kullanılırsa haram olur. Eğlenceden uzak olunca haram olmaktan çıkar.

"Avârifü'l-Meârif" isimli eserde müellif şöyle demiştir: "Def ve saza gelince, -her ne kadar Şâfiî mezhebinde bu ikisi hakkında bir tolerans var ise de- onları terketmek, ihtiyatla hareket etmek ve ihtilâflı şeylerden uzak durmak daha uygundur."

Özellikle defin etrafında zil vs. olduğu zaman, "el-Büstân" isimli eserde geçtiği gibi ittifakla mekruh olur. İhtilâf ise sadece makam ve nağmelerle okunan şiiri dinleme konusundadır. Şayet şiir, kadınları dile getirme, insanın vücut hatları ve belli uvuzlarının özellikleri konusunda olursa, nefsi ve şehveti harekete geçirdiğinden dolayı dindar kesimin bu amaçla bir araya gelmesi doğru değildir. Hele bu şiir, eğlence ve müzikle uğraşanlarla fesatçıların cemiyetlerinin alışageldikleri şekilde şarkı söyleme metoduyla söylenirse hiç yakışmaz.

Müzik, *"el-eşbâh"* isimler eserde felsefe, göz-boyacılık, astroloji, falcılık vs. gibi haram kılınan ilimlere dahil edilmiştir.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى
فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمٖيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فٖيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾
هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ
فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

10. O, gökleri, gördüğünüz üzere direksiz yarattı. Sizi sarsmasın diye yere de sabit dağlar koydu ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip orada her hoş çifti bitirdik.

11. "İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi siz, O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin!" (de). Hayır, (gösteremezsiniz!) Doğrusu zalimler açık bir sapıklık içindedirler.

10. «O,» Allah Teâlâ **«gökleri,»** yedi göğü, Kürsü'yü ve Arş'ı, **«gördüğünüz üzere direksiz»** ya da görebildiğiniz bir direk olmaksızın **«yarattı.»**

Bil ki, göklerin ve yerin bu nizam üzerinde, herhangi bir düzensizlik ve bozukluk olmaksızın durması, ancak Yüce Allah'ın kudreti sayesinde olmaktadır.

«Sizi sarsmasın diye yere de sabit dağlar koydu.» *"İlkâ":* Bir şeyi karşılaşacağın ve göreceğin zaman atmak ve bırakmak demektir. *"Ravâsî"* ise, sabit demek olan râsiye kelimesinin çoğuludur. Âyetteki *"ravâsî"* kelimesinden maksat, sabit dağlardır. Çünkü bu dağlar yer yüzünde sabittir ve yer de onlar sayesinde sabit olmuştur. Allah Teâlâ, sabit dağları -her ne kadar yaratılan büyük cisimler ise de- önemsemeyerek ve sayıca az görerek, bir kimsenin eline alıp yere attığı taşlara benzetmiştir. Bu husus, Allah'ın büyüklüğünü tasvir etmekte ve kudretini dolaylı olarak dile getirmektedir. Çünkü zihinlere durgunluk verecek derecede büyük olan her iş, Allah'a kolaydır. Yani Allah Teâlâ arza, "Ol" demiş, o da varolmuş ve yeryüzü haline gelmiştir. Bu yer, başlangıçta sallanır halde, iken dağlarla sabitleştirilmiş, fakat kimse onun neden yaratıldığını anlayamamıştır.

«**Ve orada**» çokluğu ve farklı türleriyle «**her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden**» buluttan «**su**», yağmur «**indirip**» bu su sayesinde «**orada**» yani arzda «**her hoş**» faydası çok «**çifti**», türü «**bitirdik.**» Âyet-i kerimede, üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş, göklerin ve arzın durumuna çok önem verildiğinin bir göstergesidir.

Bil ki -Allah, hepimizi O'nun varlıklarının olağanüstü durumu ve gücünün fevkalâdeliğini düşünmeye muvaffak kılsın- akıllı kişilerin akılları, bitkiler, ağaçlar ve onların hayret verici yönleri, özellikleri, zarar ve faydaları konusunda yetersizdir, şaşkındır. Nasıl olmasın ki? Sen de o bitki ve ağaçların farklı şekillerini, değişik renklerini, hayrete düşüren yapraklarının şekillerini ve çiçeklerinin kokularını seyredip durmaktasın. Sahip oldukları renklerin her biri kısımlara ayrılmaktadır. Meselâ gül rengi, mor, altın sarısı vs. gibi renkler kırmızılıkta müşterek olmakla birlikte birbirinden farklıdır. Bununla birlikte kokuların eşsizliği, güzelliği, meyve, tane ve yaprak şekillerinin olağanüstülüğü konusunda hepsinin ortak yönleri vardır. Her birinin rengi, kokusu, tadı, yaprağı, meyvesi, çiçeği ve diğerine benzemeyen bir özelliği vardır. Bunlardaki gerçek hikmeti sadece Allah bilir. İnsanın bu konuda bildikleri, bilmediklerine oranla tıpkı denizden bir damla gibidir.

11. «**'İşte bunlar**»; zikredilen gökler, arz, dağlar, canlılar ve bitkiler «**Allah'ın yarattıklarıdır.**» Ey Müşrikler! «**Şimdi siz, O'ndan başkasının**» yani Allah'tan başka kullukta kendisine ortaklar edindiklerinizin «**ne yarattığını bana gösterin!' (de).**» Ki onlar, kullukta O'na ortak olmayı haketmiş olsunlar.

«**Hayır, (gösteremezsiniz!) Doğrusu zalimler açık bir sapıklık içindedirler.**» Burada, inkârcıların susturulmasından, her yönüyle açık olan sapıklıklarını tescil etmeye yöneliş vardır. Yani onların haktan uzak oluşları açıktır, belirgindir.

Bil ki şirk en büyük günah olduğu gibi tek Allah inancı da en büyük fazilettir. Şirkin ateşi olduğu gibi tevhidin de nuru vardır. Şirk ateşi, Allah'a ortak koşanların iyiliklerini yakarken; tevhîd nuru da Allah'ın birliğini kabul edenlerin kötülüklerini yakmaktadır.

Tevhid, ibadetlerin en üstünü, Allah'ı zikretmek ise O'na en büyük yakınlıktır. Nitekim Allah'ı anmak, oruç ve namaz gibi diğer amellerin aksine zaman ve vakitlerle sınırlı değildir. Sapıklıktan kurtulmak, ancak tevhide yönelmek ve ibadeti, övgüye lâyık olan Allah'a ait kılmakla mümkündür. Kim, "Lâ ilâhe illallâh" (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur) der ve Allah'tan başka tapılan şeyleri inkâr ederse, malı ve kanı haram olur. İhlâs vs.den gizlediği şeyler için âhiretteki hesabı Allah'a aittir. Bu itibarla Allah'tan başka, bir şey yaratamayan ve mükâfat veremeyen birine kullukla yönelmenin bir anlamı yoktur. Öyleyse ey mü'minler! Allah'a koşunuz ki, iyi kulların bulunduğu yerlerde konaklayasınız.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ
لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ
حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ
بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ
حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي
وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا
وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

12. Andolsun ki Biz Lokman'a hikmet verdik. "Allah'a şükret" (dedik). Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah zengindir, övgüye lâyıktır.

13. Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: "Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür."

14. Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Çünkü annesi onu nice sıkıntılarla taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) Bana ve annebabana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak Banadır.

15. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.

12. «Andolsun ki Biz Lokman'a hikmet verdik.» Çoğu âlimlere göre Lokman, hikmet sahibi, tıp ilmine ve gerçek hikmete malik biriydi. Ondan nakledilen bazı hikmetli sözler şunlardır: "Namazda iken kalbini koru, yemek esnasında boğazına dikkat et. Başkasının evinde olunca gözünü kolla ve insanlar arasında iken diline sahip çık. İki şeyi hatırla, iki şeyi de unut. Hatırlaman gereken iki şey; Allah ve ölümdür. Unutman gereken iki şey ise; başkasına iyilikte bulunman ve başkasının sana kötülük etmesidir."

Lokman'ın teninin siyah olması, hikmet sahibi olduğunu, peygamber olmadığını kuvvetlendirmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, ancak şekli güzel ve sesi hoş olan kimseyi peygamber göndermiştir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Lokman peygamber değildi. Fakat o, çok düşünen ve derinlemesine bilgisi olan bir kuldu. O, Allah'ı; Allah da onu sevmiş ve ona hikmeti lûtfetmiştir. *Hikmet;* dille doğruya isabet, kalp ile fikrî isabet ve organlarla hareket isabetidir. Konuşunca hikmetli söz söyler; düşününce hikmetli düşünür ve hareket edince de hikmetle hareket eder."

Nitekim İmam Râgıb şöyle demiştir: *"Hikmet,* ilim ve hareketle hakka isabet etmektir. Allah Teâlâ'dan olan hikmet, eşyayı tanımak ve en sağlam şekilde onları meydana getirmektir. İnsandan kaynaklanan hikmet ise, varlıkları oldukları gibi tanımak ve hayır işlemektir."

İşte bu âyet-i kerimede Lokman'ın, bu niteliklere sahip olduğu ifade edilmiştir.

HİKMETLE İLGİLİ BİR BÖLÜM

İmam-ı Gazâlî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Her şeyi bilip de Allah'ı bilmeyen, hikmet sahibi diye adlandırılmayı hak etmemiştir. Çünkü o kişi, en yüce ve en üstün olan varlığı tanımamıştır. Hikmet, ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği ise bilinenin yüceliği ölçüsüne göredir ve Allah'tan daha yüce kimse yoktur. Allah'ı tanıyan kimse, diğer ilimlerde anlayışı az, dili zayıf ve ifadesi kıt olsa bile o kişi, hikmet sahibidir. Allah'ı tanıyanın sözü başkasının sözünden farklı olur. Çünkü o, hemen elde edilecek faydaları gözetme yerine, sonuçta fayda verenleri gözetir.

İnsanlar nazarında veciz sözler, hikmet sahibinin Allah'ı tanımasıyla ilgili hallerinden daha belirgin olduğu için insanlar her halde bu gibi veciz sözlere "hikmet" demişlerdir. Bu sözleri söyleyene de "hikmet sahibi (hakîm)" denilmiştir. Peygamberlerin ve hikmet sahibi kimselerin sözlerinden meşhur olan bazıları şunlardır:

"Hikmet, Allah korkusudur." "Az ve yeterli olan, çok ve oyalayandan daha değerlidir." "Vera sahibi ol ki, insanların en çok ibadet edeni olasın. Takva sahibi ol ki, insanların en çok şükredeni olasın." "İnsanın başına gelen belâ dili yüzündendir." "Bahtiyar, başkasından öğüt alandır." "Kanaat, bitmeyen bir maldır." "Tereddütsüz bilgi tümüyle imandır." "Bu ve benzeri sözlere "hikmet" ve bu sözleri söyleyene de "hakîm" adı verilir.

Nasıl ki, peygamberlik kulun çalışması ile kazanılan bir haslet değildir. Aksine Allah Teâlâ'nın bir lütfudur, dilediğine verir. Hikmet de hakîm kimselere Allah'ın bir lütfudur. O da sırf kulun çalışmasıyla elde edilemez. Ancak, hikmeti elde etmenin yolunu peygamberlerin öğretmesi ve Allahü Teâlâ'nın vermesiyle elde edilir. Nitekim Hz. Peygamber, şu sözü ile hikmetin elde ediliş yolunu bize göstermiştir: *"Kim kırk gün Allah rızâsını gözetir, samimi olursa hikmet kaynakları kalbinden geçerek dilinde belirir."* (4)

4- Hadisi Ebû Nuaym *"Hilye"*sinde Ahmed b. Hanbel de *Kitabü'z-Zühd*'de tahric etmiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre hadis merfû değil, mürseldir. Hadiste zayıflık vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/557.

Kalp, vahyin indiği yer olduğu gibi hikmetin de indiği yerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiştir."* (Bakara: 269) Buna göre hikmetin kazançla değil, ilâhî lûtufla olduğu sabit olmuştur. Çünkü hikmet, makamla değil sözle ilgilidir.

Filozofların "hikmet" diye adlandırdıkları mantıklı sözler hikmet değildir. Bunlar, vehim ve hayal âfeti karmaşasından uzak doğru düşüncenin mahsulleridir. Yine bunlar, hem mü'min, hem de kâfir için olabilir. Fakat şüphelerden uzak olmaları pek azdır. Bu nedenle söz konusu filozofların delilleri ve anlayışları konusunda farklılıklar olmuştur."

Öte yandan, *"Arâisu'l-Beyân"* isimli eserde şöyle geçmektedir: "Hikmet üçe ayrılır: Kur'ân'ın hakikatlerinden ibaret Kur'ân hikmeti; bilgiden ibaret iman hikmeti ve işlerde Hakk'ın san'at inceliklerini anlamadan ibaret burhan hikmetidir."

Bazıları şöyle demişlerdir: "Üç şey hikmetin işaretlerinden sayılır: Kendini, insanların seviyesinde, insanları da kendi seviyesinde görmek ve onlara kapasitelerine göre öğüt vermektir."

Hüseyin b. Mansur da şöyle demiştir: "Hikmet oklar, mü'minlerin kalpleri ise o okların hedefleridir."

Yine bu konuda şöyle denmiştir: "Hikmet, ilhamla vesveseyi birbirinden ayıran nurdur. Bu nur kalpte, düşünce ve ibretten oluşur. Düşünce ve ibret de üzüntü ve açlığın mirasıdır."

Hikmet sahibi birisi ise şöyle demiştir: "Bedenlerin azığı içecekler ve yiyecekler, aklın azığı ise hikmet ve ilimdir. Kula verilen en üstün şey, dünyada hikmet, âhirette de rahmettir. Beden için güzel koku ne ise ahlâk için hikmet de odur."

Hz. Ali'de şöyle demiştir: "Bu kalpleri dinlendirin ve onlar için hoş sözler arayın. Çünkü kalpler, bedenlerin yorulduğu gibi yorulur."

İsa (a.s.) şöyle demiştir: "Tane nerede biter?" "Yerde" diye cevap vermişlerdir. Hz. İsa: "Hikmet de aynı şekilde, ancak yer gibi olan kalpte biter. Bu yer, suyun kaynağıdır," demiştir.

Hikmet, Allah Teâlâ'nın Lokman'a olan bir lütfu olunca ondan, şu ifadesiyle şükretmesini istemiştir: «**'Allah'a şükret' (dedik).**» Yani ona: "Hikmet nimetinden dolayı Allah'a şükret" dedik. Çünkü o hikmeti sana Allah vermiştir. Allah Teâlâ'ya, nimetlerinden dolayı **«şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur.»** Çünkü, şükrün faydası, yine şükreden kişiye aittir. Bu da kendisine verilen nimetin devamı ve daha da artmasıdır. Rabbinin nimetine **«nankörlük eden de»**, nankörlüğünün vebali ona aittir ve **«bilsin ki Allah zengindir,»** ne ona, ne de şükrüne muhtaçtır; zatında, sıfatlarında ve işlerinde **«övgüye lâyıktır.»** Kullar, ister O'na hamd ve şükretsin, isterse nankörlük etsin, değişmez.

13. «Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki:» Yani, "Ey Muhammed! Kavmine Lokman'ın, oğluna şöyle dediği anı hatırlat: **«'Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma!»** Herhangi bir şeyi kullukta Allah'a denk tutma! **«Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.'»** Çünkü şirk, nimeti verenle, hiçbir fayda vermeyeni aynı ölçüde tutmaktır. Lokman oğluna, yerine getirmesi halinde mutlu olacağı şeyi tavsiye etmiştir.

14. «Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik,» emrettik. Bu cümle, Lokman'ın tavsiyeleri arasında bir ara cümlesidir ve tavsiyede yer alan şirkten nehyetmeyi pekiştirmektedir. Bu ifadenin ardından Allah Teâlâ, anneyi öne alarak ve anne-babanın hakkının büyüklüğünü vurgulayarak şöyle buyurmuştur:

«Çünkü annesi onu nice sıkıntılarla taşımıştır.» Nitekim cenin, annesinin karnında büyüdükçe annesinin sıkıntısı, onu doğuruncaya kadar artar. **«Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.»** *"Fisâl"* çocuğu sütten kesmek demektir. Sütten kesme işi ise, doğumdan itibaren iki yılın sonunda olur.

Şafiî'ye göre bu süre emme süresidir. Ondan sonra çocuğun emmesi ile süt kardeşlerin evlenmeleri haram olmaz. Yine Şafiî'ye göre çocuğu ihtiyacı kadar emzirmek vacip, iki yıla kadar emzirmek müstehab ve iki buçuk yıla kadar emzirmek ise câizdir.

«(İşte bunun için) Bana ve anne-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur.» Yani biz ona: *"Bana şükret"* dedik; ya da: *"Bana şükretmesi için tavsiyede bulunduk."* Bu iki ifade arasındaki kısım, tavsiyeyi pekiştiren bir ara cümlesidir. Bu nedenle Hz. Peygamber: "Kime daha çok iyilikte bulunayım?" diye sorana: *"Annene, yine annene ve yine annene,"* ardından da: *"Sonra babana"* diye buyurmuştur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Bana şükret! Çünkü seni Ben yarattım ve İslâm'a yönelttim. Anne ve babana da şükret. Çünkü onlar da sana küçükken bakmışlardır."

Hakk'a şükretmek, O'nun ululuk ve yüceliğini tanımak; anne ve babaya şükretmek ise, onlara acımak ve saygı göstermektir.

*"Şerhu'l-Hıkem"*de şöyle geçmektedir: "Allah, kendine olan şükrü, anne ve babaya olan şükürle bir arada zikretmiştir. Çünkü onlar, mecazî anlamda varlığının kaynağıdır. Gerçek anlamda varlığının kaynağı ise Allah'ın lütfu ve keremidir. Bu itibarla gerçek nimet O'na ait olduğu gibi gerçek şükür de O'na aittir. Mecazî anlamda nimet başkasının olduğu gibi mecazî şükür de başkasına olur." Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"İnsanlara şükretmeyen Allah'a da şükretmez."*(5)

«Dönüş ancak Banadır.» Dolayısıyla şükründen ve nankörlüğünden dolayı sana muamele edeceğim.

Süfyan b. Uyeyne şöyle demiştir: "Beş vakit namaz kılan Allah'a şükretmiştir. Bu beş vakit namazın ardından anne ve babsına duâ eden de anne ve babasına şükretmiştir."

15. «Eğer onlar seni, hakkında» yani kulluğu haketme konusunda Allah'a ortak olmaya dair **«bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa...»** *"Mücâhede"*: Düşmana karşı bütün gücünü, imkânını kullanmaktır. **«Onlara»**, bana şirk koşma hususunda **«itaat etme.»** Yani anne ve babanın hizmetleri büyük ise de evlâdın, günah olan şeyde onlara itaat etmesi caiz olmaz.

«Onlarla dünyada» dinin razı olduğu biçimde **«iyi geçin.»** Müslümanın, anne ve babasına -kâfir bile olsalar- bakması, iyilik etmesi, hizmetlerinde ve ziyaretlerinde bulunması dinî bir görevidir. Ancak kendisini inkâra yöneltmelerinden endişe ederse bu durumda onları ziyaret etmeyebilir . Anne ve babası Hristiyan iseler onları kiliseye götürmez, çünkü bu, günahtır. Ancak kiliseden eve götürür.

Dinde **«Bana»** tevhid ve samimiyetle **«yönelenlerin yoluna uy.»** Böyle davrananlar olgun mü'minlerdir. **«Sonunda dönüşünüz,»** senin ve anne-babanın dönüşü **«Banadır. O zaman»** dönüşünüz anında **«size, yapmış olduklarınızı haber verir,»** her birinizin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını ve-

---

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davûd ve İbn Hibban tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/364.

rir«im.»

Söz konusu âyet, cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) hakkında, Müslüman olduğu ve annesi, kendisinin dinden dönünceye kadar yiyip içmemek üzere yemin ettiği zaman inmiştir.

Bil ki, tek Allah inancından sonra en önemli görev kuşkusuz anne ve babaya iyilik ve itaatta bulunmaktır. Nakledildiğine göre bir adam Hz. Ömer'e gelerek şöyle demiştir: "Annem yaşlandı ve onu elimle yediriyor, içiriyor ve ona abdest aldırıyorum. Bununla hakkını ödeyebilmiş miyim?" Hz. Ömer: "Hayır" demiştir. Adamın, "Niçin?" demesi üzerine Hz. Ömer: "Çünkü o, zayıf anında yaşamanı dileyerek sana hizmet ediyordu. Sen ise onun ölümünü isteyerek ona hizmet ediyorsun" diye cevap vermiştir.

Ata b. Yesar'ın şöyle söylediği nakledilir: "Bir topluluk yolculuğa çıkarak "Berriyye" denen yerde konaklamış ve bu arada bir eşeğin anırmasını duymuşlardır. Bu anırma onları uykusuz bırakmış nihayet sabah olunca bakmışlar ve içinde yaşlı bir kadının bulunduğu bir kıl çadır görmüşlerdir. Bunun üzerine o yaşlı kadına: "Biz bir eşeğin anırmasını işittik" deyince yaşlı kadın: "O benim oğlumdur. Ve bana 'Eşek' diyordu. Ben de Allah'a, onu bir eşek yapması için duâ ettim. İşte bu yüzden o, her gece sabaha kadar anırıyor," demiştir.

Âyet-i kerime, kâfir ve münafıklarla dost olmanın nehyedilmesini ve iyi kullarla dostluk kurulmasının teşvik edilmesini içermektedir. Çünkü yakınlaşmak ve beraber olmak, etkileyici; huy cezbedici ve hastalıklar bulaşıcıdır. Ki, bu yakınlaşma sayesinde onların kötü ahlâkı ve çirkin davranışları bulaşmasın.

İbrahim Havas şöyle demiştir: "Kalbin ilâcı beştir: Düşünerek Kur'ân okumak, mideyi boş bırakmak, gece ibadet etmek, seher vaktinde Allah Teâlâ'ya yakarmak ve iyi kimselerle oturup kalkmaktır".

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ
فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمٰوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ

لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾
وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ
صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

16. "Yavrucuğum! Yaptığın iş, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin içinde bulunsa, yine de Allah onu (ortaya) getirir. Doğrusu Allah, işin ince ve gizli noktalarını bilendir ve her şeyden haberdardır.

17. Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.

18. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Kuşkusuz Allah, kendini beğenmiş övüngen kimseleri sevmez.

19. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Kuşkusuz seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."

16. «'Yavrucuğum!» Bu mesajla, Lokman'ın tavsiyelerinin başında yer alan, Allah'a ortak koşmanın yasaklanmasının ardından arda kalan tavsiyelerinin anlatımına başlanmıştır. **«Yaptığın iş,»** kötülük veya iyilik ki, Mukatil şöyle demiştir: "Lokman'ın oğlu: 'Babacığım! Hiç kimsenin beni göremeyeceği yerde günâh işlesem Allah onu nasıl bilir?' deyince babası ona şöyle cevap vermiştir: 'Yavrucuğum! Bu günah **«bir hardal tanesi ağırlığınca olsa**

bile ve bu,» son derece küçük olmasına rağmen **«bir kayanın»** en gizli ve muhafazalı yerinde, herhangi bir kayanın **«içinde veya»** uzak olması sebebiyle **«göklerde yahut»** uzunluğu ve genişliği dolayısıyla **«yerin içinde bulunsa,»** ki bazı tefsirlerde şöyle denmiştir: "Yerin dibi gibi suflî âlemde olsa" **«yine de Allah onu (ortaya) getirir.»** ve ondan dolayı hesaba çeker. Çünkü kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı kötülük yapmışsa onu görür. **«Doğrusu Allah,»** ki bu da Lokman'ın sözlerindendir. **«İşin ince ve gizli noktalarını bilendir,»** dolayısıyla ilmi, her gizli olan şeye ulaşır. *"Lâtîf"*'in manalarından biri de, işlerin gizliliklerini bilen demektir. Allah Teâlâ'nın gizlilikleri bildiğini bilen kimse, kötü düşünce ve niyetlerden sakınır. **«Ve her şeyden haberdardır.»** *"Habîr"* ise, işin inceliklerini çok iyi bilen demektir. Allah Teâlâ'nın her şeyi bildiğini bilen bir kimse, gösterişi ve başkasına yapmacık hareketlerde bulunmayı terkederek Allah için samimi olmaya çalışır. Nitekim yerde ve gökte hiçbir şey Allah Teâlâ'ya gizli değildir.

17. «Yavrucuğum!» İbadetlerin en mükemmeli olan **«namazı»** nefsini, ilim ve inanç açısından ikmal ettikten sonra amel yönünden de ikmal etmek için **«dosdoğru kıl,»** yani namaza devam et. Çünkü ona devam etmen, seni hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Nitekim Allah namazı, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoymakla vasıflandırmıştır. Bu hayasızlık ve kötülükten vazgeçmiş olan kimse şeklen namazda değilse de namazda sayılır. Bunlardan vazgeçmemiş olan kimse ise namazı şeklen kılsa da namazda sayılmaz. Oruç tutmak ve yemeyi içmeyi azaltmak, insan tabiatını ıslah etmek ve ahlâkı güzelleştirmek içindir. Fakat namaz, her kötülüğün sığınağı ve her boş arzunun kaynağı olan nefsi ıslah etmek içindir. Allah'ın, tapınılan boş arzudan daha çok gazaplandığı bir ilâh yoktur.

«İyiliği,» dinen ve aklen güzel görülen şeyi **«emret, kötülükten»** dinen ve aklen çirkin olan şeyden **«vazgeçirmeye çalış ve başına gelen»** hastalık, sıkıntı, üzüntü, keder ve özellikle iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalıştığın kişilerin eziyeti gibi sıkıntı ve dert**«lere sabret.»** *"Sabır":* Gönlü, dinin yasak ettiği şeylerden alıkoymak ve ona engel olmaktır.

«Doğrusu bunlar,» emir, nehiy ve sabır gibi zikredilen öğütler **«azmedilmeye değer işlerdir.»** *"Azm"* ve *"azimet":* Kesin olarak bir şeye karar vermektir. Azmedilmeye değer işler, şüphenin bulandırmadığı tereddüdün sarsamadığı işlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), duâsında şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım! Senden rahmetini gerektiren davranışları ve mağfireti kazandıracak gayretleri diliyorum."* Yani, kuşkusuz sahibinin bağışlanacağı amelleri yapmaya beni muvaffak kılmanı istiyorum. Azmedilmeye değer işler, aynı zamanda Allah'ın farz kıldığı ve kullarına kesin olarak emrettiği işlerdir.

Burada, söz konusu itaatlerin önemine dair bir delil, İslâm'dan önceki şeriatta bulunan bu amellere bir teşvik ve iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan kimse, eğer emretmesi ve alıkoyması Allah rızası için ise bu hususta başına gelene sabretmesi gerektiğine dair bu ümmete bir açıklama vardır. Çünkü o kişinin başına gelen sıkıntı, Allah içindir.

18. **«Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme»** ki *"Tesa'ur"*: Yaratılıştan, hastalıktan ya da yaşlılıktan dolayı boynunun bir tarafa eğilmesi; *"tes'îr"* ise, böbürlenerek yüzünü öteye çevirmektir. Buna göre anlam şöyledir: "Alçak gönüllü olarak bütünüyle yüzünü insanlara çevir, onlardan yüzünü çevirme ve büyüklük taslayan kişilerin, insanları özellikle fakirleri küçümseyerek yaptıkları gibi yüzünün bir kısmını kapatma. Senin nazarında ve iyi muamele etmede zenginle fakir aynı seviyede olsun.

«Ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme.» *"Merah:"* Taşkınlık göstermek, böbürlenmek ve kendini beğenmek demektir. Yani, kendini beğenmiş, kibirli bir halde yürüme.

«Kuşkusuz Allah, kendini beğenmiş övüngen kimseleri sevmez.» *"İhtiyâl"*: Üstünlüğü hayal ederek kibirlenmek demektir. Yani Allah Teâlâ, yürüyüşünde büyüklük taslayan ve böbürlenen kimseden hoşnut olmaz, aksine ona öfke duyar. *"Fahr"* ise, mal ve rütbe gibi maddi değerlerle övünmektir. *"Fahûr"*da, uzun uzadıya iyi hasletlerini sayıp duran ve bu hasletlerden mahrum olanları düşük gören kişi demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cahiliye döneminde bir adam, üzerinde yeni elbise olduğundan böbürlenip duruyordu. Bunun üzerine Allah yeryüzüne emretmiş, yeryüzü de adamı çekip almıştır. O, kıyamet gününe kadar yerin içine doğru gidip durmaktadır."*(6)

Hikmet sahibi biri şöyle demiştir: "Atınla böbürlenmiş isen güzellik ve beceriklilik onundur, senin değildir. Elbisen ve âletlerinle büyüklük taslamış isen güzellik o elbiselerinin ve âletlerinindir, senin değildir. Ecdadınla böbürlenmiş isen bil ki, fazilet onlardadır, sende değildir. Bütün bunlar dile gelseydi şöyle derlerdi: "Bunlar bizim güzelliğimiz, meziyetlerimizdir. Oysa sende

---

6- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Buharî ve Müslim: *"Adamın biri, yeni bir elbise ile yürüyor ve bu yüzden kendini beğeniyordu. Bunun üzerine Allah onu yere geçirdi..."* ifadesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/18.

bir güzellik yoktur. Öyleyse öğündüğün zaman, içinde bulunan bir meziyetle öğün, dışındakilerle değil. Dünyadan bir şey hoşuna gidince senin öleceğini ve onun kalacağını ya da her şeyin ölümlü olduğunu hatırla. Sana ait olan bir şey hoşuna gidince, eline geçtikten sonra kısa sürede elinden çıkacağını, Allah'a ve âhirete inanıyorsan, onun için, vereceğin uzun hesabı düşün."

Hikâye edilmiştir ki, krallardan birine, kıymetli taştan mamul, mücevherlerle bezenen eşi görülmemiş bir bardak getirilmiş ve yanında bulunan hikmet sahibi birine: "Bunu nasıl görüyorsun?" diye sormuş. Hikmet sahibi: "Senin için meydana gelebilecek fakirlik ve musîbet olarak görüyorum"dedi. Kral: "Nasıl olur bu?" deyince Hikmet sahibi: "Şayet kırılırsa tamiri mümkün olmadığından senin için bir musîbet olur. Çalınırsa ona ihtiyaç duyarsın. Oysa sen, onun sana getirilmesinden önce musîbet ve ona muhtaç olmaktan uzaktın," demiştir.

Hikmet sahibinin dediği olmuş ve birgün bardak kırılmış, dolayısıyla kralın buna oldukça canı sıkılmış ve şöyle demiştir: "Hikmet sahibi zat doğru söylemiştir. Keşke bu bardak bana getirilmemiş olsaydı!" Şâirlerden biri de şöyle demiştir:

Dünya, tıpkı rüya gibi göreni,
Bir saat rahatlatır, sonra yok olur gider.

19. «Yürüyüşünde tabiî ol,» *"Kasd:"* İfrat ve tefritin zıddıdır. Yani yürüyüşünde orta yolu tut, ne çok ağır ne de çok hızlı git, normal yürü ve tıpkı güçsüzlüklerini ortaya koymaya çalışan sahte zahid insanların yürüdüğü tarzda yürüme ki bunlar, gayretleri boşa çıkan gösteriş sahibi kimselerdir. Yine sen, ahlâksız kişilerin sıçrayarak yürüdüğü şekilde yürüme; ağır başlı ve alçak gönüllü ol. Hadiste şöyle geçmektedir: *"Hızlı yürümek, mü'minin heybetini giderir."*

«Sesini alçalt.» Yani sesini kıs; hitabetme ve konuşma durumunda, özellikle duâ ve yakarış anında sesini azalt.

İncil'de Allah Teâlâ'nın Meryem oğlu İsa'ya tavsiyesi şöyledir: *"Kullarıma, Bana duâ ettiklerinde seslerini alçaltmalarını emret. Çünkü Ben, kalplerinde olanı işitiyor ve biliyorum."* Ancak düşmanı vb. korkutmak için sesi yükseltmek bundan istisna edilmiştir.

"Hülâsa" isimli eserde şöyle geçmektedir: "İmam, namazda insanların

ihtiyacından fazla sesini yükseltmez; aksi halde sıkıntı vermiş, olur. Fakat müezzinlerin, imama uyanlardan uzakta bulunanlara tekbiri ulaştırmak için seslerini yükseltmelerinde bir sakınca yoktur. Çünkü bunda cemaat için fayda vardır. Şayet onlara imamın sesi ulaşırsa durum farklı olur. O takdirde müezzinin tekbir alması, dört mezheb imamının ittifakına göre bid'attır, mekruhtur."

İmam Nevevî, zikri sesli yapmanın müstehab olduğuna dair hadislerle; zikri sessiz yapmanın müstehab olduğuna dair hadislerin arasını şöyle bulmuştur: "Gösterişten korkar ya da namaz kılanlar veya uyuyanlar rahatsız olursa bu durumda zikri gizli yapmak daha faziletlidir. Çünkü sesli zikirdeki amel daha çoktur ve onun faydası aynı zamanda dinleyenlere geçer. Sonra bu tarz zikir, zikredenin kalbini uyandırır, konsantre eder, kulaklarını açar, uykuyu kaçırır ve zindeliğini artırır. Hz. Peygamber namazda selâm verdikten sonra yüksek sesle şöyle duâ edermiş: "Lâ ilâhe illallahu vahdehû Lâ şerîkeleh. Lehü'l-Mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr." (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. O, tekdir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O, her şeye gücü yetendir.)

Öte yandan Haccac'ın, kendisiyle birlikte oturanlara, en hoş sesin hangisi olduğunu sorması üzerine onlardan biri şöyle demiştir: "Sesi güzel olup da geceleyin Kur'ân okuyan bir okuyucunun sesinden daha hoş bir ses işitmedim." Haccac: "Bu güzel" demiştir. Biri de: "Eşimi doğum sancıları içerisinde bırakıp erken camiye yönelmişken bana birinin gelerek bir çocuğu müjdelemesinden daha ziyade hoşnut olduğum bir ses duymadım," demiş. Haccac: "Ne kadar güzel!" demiştir. Şa'b b. Temimî ise şöyle demiştir: "Hayır. Allah'a yemin olsun ki, aç olup sofranın hazırlanma sesini işitmekten daha çok zevk duyduğum bir ses asla duymadım." Buna karşılık Haccac: "Beni Temim oğulları! Siz hep azık ve yemek sevgisini tercih edersiniz" demiştir.

«Kuşkusuz seslerin en çirkini» akl-ı selîmin hoşlanmadığı, çirkinliğine hükmettiği en kötü ses **«merkeplerin sesidir.'»**

Ebû'l-Leys şöyle demiştir: "Merkep sesinin, gerek Araplar ve gerekse diğer insanlar arasında çirkin olduğu biliniyordu. Bununla birlikte merkebin dışındaki diğer bazı hayvanların seslerinin bu sesten daha çirkin olması muhtemeldir. Fakat Allah Teâlâ, insanlara çirkinliği bilinen söz konusu merkep sesini örnek vermiştir. Çünkü bu sesin -cehennemde olanların sesi gibi başı tiz, sonu ise pestir. O sesi işiten ondan tamamıyle nefret eder."

Buna göre anlam şöyledir: "İnsanlar seslendikleri ve konuştukları zaman onların en çirkin sesi, bir anlamda merkep gibi anıran kişinin sesidir. Yani seslendiği vakit tıpkı merkebin sesini yükselttiği gibi yükseltir." Burada, ihtiyaçtan fazla seslerini yükseltenler merkebe benzetilmiş ve sesleri de anırma örneği ile izah edilmiştir. Daha sonra söz, benzetme edatından arındırılarak istiare şeklinde ortaya konmuş, böylece Allah, onları merkepler; seslerini de anırma yapmıştır. Bu ifade, sesi gereğinden fazla yükseltmenin kınanmasında iyiden iyiye bir vurgulama ve böyle bir sesin Allah katında sevimli olan şeyler yerine çirkin addedilen şeylerden olduğuna dair bir uyarıdır.

Diğer taraftan Süfyan es-Sevrî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Merkep sesinin dışında her şeyin sesi tesbih addedilir. Oysa merkepler, şeytanı gördükleri vakit anırırlar. Bu nedenle bu ses çirkin sayılmıştır."

Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"Merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar şeytanı görmüşlerdir. Horozların ötüşünü işitince de Allah'tan lütuf isteyin. Çünkü onlar, meleği görmüşlerdir."*[7] Bu hadis-i şerifte, iyi kimselerin gelişi anında rahmetin indiği ve o anda duânın müstehab olduğu, günahkâr kimselerin gelişi anında da gazabın indiği ve bu durumda Allah'a sığınmanın müstehab olduğu belirtilmektedir. Nitekim ibn Melek'in, *"Şerhu'l-Meşârîk"* isimli eserinde de böyle geçmektedir.

أَلَمْ تَرَوْا
أَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ
نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ
عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ

---

[7] Hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirimizî tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/121.

الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾ وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ
إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى وَإِلَى اللَّهِ
عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾

20. Görmediniz mi Allah, göklerde bulunan ve yerde olan her şeyi size boyun eğdirdi, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca verdi? Yine de insanlar içinde, bilgisizce, ne bir rehber ne de aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında tartışan kimseler vardır.

21. Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" dendiği zaman: "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse?

22. Kim güzel davranarak kendini Allah'a teslim ederse gerçekten o, en sağlam kulpa yapışmıştır. Sonunda bütün işler Allah'a döner.

20. Ey insanlar! «**Görmediniz**» bilmediniz «**mi Allah, göklerde bulunan**» yıldızları, gezegenleri, güneşi, ayı vs. ile Allah'a yakın olan melekleri - ki, Allah bütün bunları menfaatinizi ve istediğinizi elde etme vasıtaları kılmıştır.- «**Ve yerde olan her şeyi**» dağları, sahraları, denizleri, nehirleri, hayvanları, bitkileri ve madenleri, onlardan dolaylı ve dolaysız yararlanma imkânı vererek «**size boyun eğdirdi,**» *"Tashîr":* Bir şeyi, kendine mahsus gayesi doğrultusunda zorla sevketmek, ona boyun eğdirmektir. Gezegenlerin emre amade olması, Allah Teâlâ'nın onları yörüngelerinde döndürmesi sayesinde olmaktadır. Nitekim Allah, yıldızlar ve gezegenlerin her birine bir yörünge tayin etmiş, bir takım bağlar ve ilişkiler takdir etmiştir. Yine Allah onları zaman itibariyle kış, yaz, sonbahar, ilkbahar için; mekân itibariyle de maden, bitki, hayvan ve insan için yer âleminin organizatörleri kılmıştır. Yıldız ve gezegenlerin devamlı dönmesiyle çeşitli durumların ortaya çıkması, insanların yararları ve menfaatlerine yöneliktir.

Meleklerin emre amade olması, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretinin ve hikmetinin bir gereğidir. Gerçekten Allah Teâlâ her grup meleği plânlanan değişik işler için görevlendirmiş ve yardımcı kılmıştır. Tıpkı güneş, ay, yıldızlar ve yörüngelerine yönelik görevlendirilen meleklerle bulut ve yağmur için görevlendirilen melekler gibi. İnsanların amellerini kaydeden melekler de aynı şekilde onlar için görevlendirilmiştir. Yine o meleklerden, insanların önlerinde ve arkalarında Allah'ın emriyle onları koruyan takipçiler vardır. Hatta rahimler için bile melek tayin edilmiş, erkeğin menisi rahime düşünce melek onu sağ eliyle, kadının yumurtası düşünce de onu sol eliyle alır ve Allah, birleştirilmesini emredince onları birleştirir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Gerçekten biz insanı karışık bir nutfeden yaratmışızdır."* (İnsan: 2)

Yine Allah'ın, cennet ve cehennem için vekil tayin ettiği birtakım melekler vardır. Bunların hepsi, insanın faydası ve menfaati için vardır. Hatta cennet ve cehennem, insanları heveslendirmek ve korkutmak üzere onlara amade kılınmıştır. Nitekim o insanlar Rablerine, korku ve ümit içinde duâ ederler.

«Nimetlerini» ki, aslında nimet, insanın haz duyduğu hoş hallerdir. Nimet, bu hoş hale götüren insanın tabiatına uygun lezzet veren işler için de kullanılır. **«Açık»** yani bu nimetler, şekil güzelliği, uzun boy, organların eksiksizliği; işitme görme, koku alma, tadma, dokunma ve konuşma gibi açık olan duyular; dilin zikri, rızık, mal, makam, hizmetçiler, evlâtlar, sağlık, afiyet, güven ve şöhret gibi hissedilen, müşahade edilen **«ve gizli»** yani ruhun bedene üflenmesi, onun akıl ve idrak sayesinde aydınlanması, nefsin düşük şeylerden arındırılması ve kalbin faziletlerle süslenmesi gibi aydınlanan ve fakat hissedilmekle birlikte müşahade edilemeyenler **«olarak size bolca verdi?»** Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah'ım! Yaratılışımı (bedenimi) güzelleştirdiğin gibi ahlâkımı da güzelleştir."*

«Yine de insanlar içinde, bilgisizce, ne» peygamberlerden **«bir rehber ne de»** Allah'ın indirdiği **«aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında»**, O'nun birliği ve sıfatları konusunda **«tartışan kimseler vardır.»** Onlar şirke yönelirler ve iddia ederler ki, melekler Allah'ın kızları, putlar da Allah'ın ortaklarıdır. Bu kimseler, sırf taklit yüzünden mücadeleye koyulurlar. Allah, bu konuda şöyle buyurur:

21. **«Onlara:»** Yani tartışanlara: **«'Allah'ın»**, peygamberine **«indirdiğine»** apaçık Kur'ân'a ve bariz nura **«uyun'»**, ona iman edin **«dendiği zaman: 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' derler.»** Bu ifade ile onlar, putlara tapmayı kastediyorlar. Allah Teâlâ onlara cevap olarak şöyle buyurur:

«Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse?» Yani şeytan, kendilerini atalarının bağlı olduğu şirke çağırıyor idiyse, yine de onlara uyarlar mı? Evet, şeytan onları çağırdığı ölçüde ona yaklaşırlar.

22. **«Kim»** işinde **«güzel davranarak»** o işi lâyık olduğu şekilde yerine getirir, ki bu, zatı ile ilgili güzellik için gereken vasfı ile ilgili güzelliktir. Bu nedenle Hz. Peygamber, *"ihsân"* kelimesini, *"Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir. Sen O'nu göremiyorsan da O seni görüyor."* şeklinde açıklamıştır. **«Kendini Allah'a»**, işini O'na havale ederek ve bütünüyle kendisine yönelerek, malın çalışana teslim edildiği gibi **«teslim ederse gerçekten o, en sağlam kulpa yapışmıştır.»** Yani o kişi, tutunulabilecek en sağlam vasıtalara ve kuvvetlere tutunmuştur. Bu, tevekkül ederek itaatle meşgul olan kişinin durumunu, dağın tepesine çıkmak isteyen ve bu amaçla ipten sarkmak üzere en sağlam halkalarına yapışan kimsenin durumuna benzetmeden ibarettir.

«Sonunda bütün işler,» tevekkül edenin ve onun dışındakilerin işleri **«Allah'a döner»**, başkasına değil. O, tevekkül edeni en güzel şekilde mükâfatlandırır.

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ
قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَى عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ

لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ

الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾

23. (Rasûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak Bizedir. İşte o zaman, yaptıklarını haber veririz. Allah, kalplerde olanı kuşkusuz çok iyi bilir.

24. Onlara biraz geçim sağlar, sonra kendilerini ağır bir azaba sevkederiz.

25. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı" diye sorsan, mutlaka: "Allah (yarattı)" derler. De ki: "Övgü de yalnız Allah'a mahsustur." Ama onların çoğu bilmezler.

26. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Kuşkusuz Allah, asıl müstağni ve övülmeye lâyık olandır.

23. «(Rasûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin.» Çünkü o, sana ne dünyada, ne de âhirette zarar veremez. **«Onların dönüşü»** başkasına değil **«ancak Bizedir.»** Allah'a dönüşün anlamı, O'ndan başka hiçbir hakimin ve malikin bulunmadığı yere dönüş demektir. **«İşte o zaman,»** dünyada **«yaptıklarını»**, inkârlarını ve günahlarını azap ve ceza ile **«haber veririz. Allah, kalplerde olanı»** yani gönüllerde bulunan niyetleri **«kuşkusuz çok iyi bilir.»** O, açık amellerden dolayı kişiyi hesaba çektiği gibi gizli amellerden dolayı da hesaba çeker.

24. «Onlara» yani kâfirlere dünya menfaatleriyle **«biraz geçim sağlar,»** ya da az bir süre yararlandırırız. İnsanlar dünyadaki nimetlerden çok yararlansalar da neticede bu yok olacaktır. Bu sebeple devamlı olan âhiret nimetlerine oranla yok olan azdır. **«Sonra kendilerini»** âhirette zorla **«ağır bir azaba sevkederiz.»** Bu azap onlara, tıpkı ağır cisimleri kaldırmak gibi ağır gelir.

25. «Andolsun ki onlara:» Yani kâfirlere : **«'Gökleri ve yeri»**; ulvi ve suflî varlıkları **«kim yarattı?' diye sorsan,»** işin son derece açık oluşundan dolayı **«mutlaka:»** Onları **«'Allah (yarattı)' derler.»** Çünkü bunu kabullenmek zorunda kalmışlardır.

«De ki:» Tevhidle ilgili delilleri, nerde ise kâfirlerin bile inkâr edemiyeceği şekilde ortaya koymasından dolayı Hamd de, **«'Övgü de yalnız Allah'a mahsustur.' Ama onların çoğu»** bunu **«bilmezler.»** Bu nedenle, şirki terketmek ve yalnız Allah'a kulluk etmek suretiyle itiraflarının gereğini yapmazlar.

26. «Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.» Bu yüzden, oralarda O'ndan başka ibadete lâyık olan yoktur. **«Kuşkusuz Allah,»** göklerin ve yerin yaratılmasından önce zatı ve sıfatlarıyle **«asıl müstağnî»** olan **«ve»** zatında ve sıfatlarında **«övülmeye lâyık olandır.»** O'nu öven biri olmasa bile O, kendini över. Allah Teâlâ, varlığı ve zatının kemâli için hiçbir şeye muhtaç değildir. Âyet-i kerimedeki *"huve"* lâfzı hasr ifade etmektedir. Yani o, tek başına müstağnidir; O'nunla birlikte müstağni, zengin olan kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Allah zengindir; siz ise fakirsiniz..."* (Muhammed: 38)

Âyet-i kerimede bazı hususlara temas edilmektedir. Şöyle ki:

1-İşi Allah'a havale etmek, Allah'a güvenmek, samimiyetle doğru yola girmek, Allah'ın dışında her şeyden yüz çevirmek ve Allah'a tevhid anlayışı ve itaatle yönelmek sonucun güzel olmasını gerektiren amellerdendir. Güzel sonuçtan maksat da cennet, Allah'a yakınlık ve vuslattır. Bunun gibi inkâr, şirk ve gösteriş de kötü akibetin sebeplerindendir. Kötü âkibetten maksat da cehennem, ağır azap ve ayrılıktır. Öte yandan, dinin hükümlerine sarılmak, gerçekten hakka bağlı kimseler için en sağlam kulptur. Çünkü bu kulp, diğer kulplar gibi kopmaz. Sonra, dünyanın ömrü sonsuz değildir. Onun da belli bir saati vardır. Öyleyse akıllı insan, az bir faydalanmaya aldanmamalı; aksine uzun güne hazırlık yapmalıdır.

2- Allah Teâlâ, ölçüleri tayin etmiş ve işleri plâna koymuştur. Her şey, iş ve durumlar O'nun kaza ve kaderine göre cereyan eder. Bu sebeple öğüt verenin zorlamadan, sadece tebliğ etmesi gerekir. Çünkü taş, cilâlamak sûretiyle ayna olmaz.

3- Allah Teâlâ insanları, kendilerinden kazanç temin etmek için değil, insanların kendisinden kazanç temin etmeleri için yaratmıştır. Bu sebeple itaat ve ibadetlerin faydası, Allah Teâlâ'ya değil, kullara yöneliktir. Çünkü O, âlemlere muhtaç değildir. Kullarının itaatlerinden yararlanmadığı gibi, günahlarından dolayı da zarar görmez. O, kullarına iman ve itaat nasip ettiği için onları minnet altında bırakmıştır. Fakat onlar, Müslüman olmak sûretiyle O'nu minnet altında bırakmaları mümkün değildir.

Allah, bizi ve sizi samimi kullarından eylesin ve bizi, sapa sağlam kalesi içinde muhafaza etsin!

وَلَوْ اَنَّمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ
مِنْ بَعْدِه۪ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ
﴿٢٧﴾ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ
سَم۪يعٌ بَص۪يرٌ ﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ
النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْر۪ٓي اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى
وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ
مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَب۪يرُ ﴿٣٠﴾

27. Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de (mürekkep olsa) ve arkasından buna yedi deniz daha eklense yine Allah'ın sözleri tükenmez. Şüphe yok ki Allah yücedir, hikmet sahibidir.

28. Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Şüphesiz Allah işiten ve görendir.

29. Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze katmakta ve gündüzü geceye girdirmektedir. Güneşi ve ayı, emrine boyun eğdirmiştir. Her biri belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

30. Çünkü Allah haktır; O'ndan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâtıldır. Gerçekten Allah, çok yüce, çok uludur.

27. «Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de» yani enginliği ile büyük okyanus da ki, en büyük deniz budur. **«(Mürekkep olsa...)»** Bu âyet Yahudilerin: *"...Size, ancak az bir bilgi verilmiştir."* (İsrâ: 85) âyeti hakkında Hz. Peygamber'e soru sordukları ya da sormak üzere Kureyş temsilcilerine emir verdikleri zaman onlara cevap niteliğinde inmiştir.

Allah Teâlâ tarafından indirilmiş olan Tevrat, döneminin her türlü bilgisini içeriyordu. Yani Tevrat'taki bilgiye ek olarak insana verilen hikmet ve bilgi, Yahudilerin nazarında çok idiyse de Allah'ın ilim denizinden sadece bir damladır.

Katade şöyle demiştir: "Müşriklerin, 'Kur'ân'ı oluşturan vahiy bitmek ve tükenmek üzeredir' demelerine karşılık söz konusu âyet inmiştir."

«Ve arkasından» yani söz konusu denizin tükenmesinin ardından **«buna»** Çin denizi, Hint okyanusu, Umman denizi, Hazar denizi ve diğer denizler gibi **«yedi deniz daha eklense»** ve ona dökülse **«yine Allah'ın sözleri tükenmez.»** Yani söz konusu bu kalemler ve mürekkep biter de O'nun hikmetine ve ilmine bağlı olan şeyler bitmez. **«Şüphe yok ki Allah yücedir,»** O'nu hiçbir şey âciz bırakamaz, **«hikmet sahibidir.»** Bu nedenle hiçbir iş O'nun ilim ve hikmetinin dışına çıkamaz ve bu ilim ve hikmete dayalı sözleri de tükenmez.

28. Ey insanlar! **«Sizin»** çok oluşunuzla birlikte **«yaratılmanız ve diriltilmeniz,»** kabirlerden çıkarılmanız **«ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.»** Çünkü O'nu hiçbir şey meşgul etmez. Herkesin varedilmesi için irade ve kudretinin onlara yönelip ilgilenmesi yeterlidir. Az veya çok olsunlar, "ol" demesiyle oluverirler.

Mükatil ve Katade, Kureyş kâfirlerinin şöyle dediklerini belirtmişlerdir: "Allah, bizi kademeli bir şekilde (meni, kan pıhtısı, bir çiğnemlik et parçası ve etten) yarattı. Böyle olunca bir saat içinde yeni baştan bizi nasıl varedecek?" Bunun üzerine işte bu âyet inmiştir.

«**Şüphesiz Allah**» her şeyi «**işiten ve**» her şeyi «**görendir.**» Bazı şeyleri bilmesi, diğer bazı şeyleri bilmesine engel olmaz. Yaratması ve diriltmesi de böyledir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "O, hayatta olanların ve ölülerin durumlarını görendir."

29. Görme derecesinde güçlü bir şekilde «**bilmez misin ki Allah,**» gücü ve hikmeti sayesinde «**geceyi gündüze katmakta**» yani güneşin doğuş ve batış yerlerine göre yaz mevsiminde gece saatlerinden gündüz saatlerine ilâve ederek geceyi gündüzün içine sokmakta «**ve gündüzü geceye girdirmektedir.**» Yani güneşin doğuş ve batış yerlerine göre kış mevsiminde gündüz saatlerinden gece saatlerine katarak gündüzü geceye ilâve etmektedir.

«**Güneşi ve ayı, emrine boyun eğdirmiştir.**» Güneşin ve ayın emre amade kılınması, tekrarı ve yenilenmesi olmayan bir iştir. Tekrar ve yenilenme ise ancak o işin eserlerinde olur. Bu hususu işaretle şöyle buyrulmuştur:

Güneş ve ayın «**her biri**» Allah Teâlâ'nın, akıp gitmesi için takdir ettiği «**belli bir süreye**», kıyamete «**kadar**» gün sayısınca devamlı olarak kendine has günlük zorunlu dönüş hareketine göre «**akıp gitmektedir.**»

Hasan Basrî'den rivâyet edildiğine göre güneş ve ayın hareketi ancak kıyamet günü son bulur. Allah Teâlâ onların akışlarını, yörüngelerinde kendilerine mahsus hareketlerinden; belli olan süreyi de dönüşlerinin son bulmasından ibaret kılmıştır. Yine Allah, güneşin dönüş süresini bir yıl, ayın da bir ay olarak tayin etmiştir. Buna göre âyet, güneşin emre amade kılınmasının hikmetlerini açıklamakta, gece ile gündüzden birinin diğerine nasıl girdirildiğini vurgulamaktadır. Bu da, güneş ile ayın günlük dönüşlerine göre meydana gelmektedir.

«**Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdardır,**» işin sırrını bilendir. Bu eşsiz san'atı ve yerli yerinde olan düzeni seyreden kimse, onların bir Yaratan'ın, olduğunu anlar, bundan gafil kalmaz.

30. Yani Allah'ın ilminin genişliği, gücünün kapsamlı oluşu, sanatının harikulâde oluşu ile ilgili anlatılanlar böyledir, «**çünkü**» sadece «**Allah**»ın ilâhlığı «**haktır;**» iddia ettiklerinin değil. «**O'ndan başka taptıkları**» putlar

«ise hiç şüphesiz bâtıldır.» Onlara tapmanın asla bir faydası yoktur. **«Gerçekten Allah,»** her şeyden **«çok yüce, çok uludur.»** Her şey, ululuğu yanında basit kalır. O'nun büyüklüğünü tanıyıp kendi büyüklüğünü unutan kişi, tevazu kulpuna yapışmış ve saygıyı korumuş olur.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهِ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا غَشِيَهُمْ
مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ
فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ
﴿٣٢﴾ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ
وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ
﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

31. Size bir kısım âyetlerini göstermek üzere Allah'ın nimeti sayesinde gemilerin denizde gittiğini görmedin mi? Kuşkusuz

bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

32. Dağlar gibi dalgalar onları kapladığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten Bizim âyetlerimizi, ancak nankör gaddarlar bile bile inkâr ederler.

33. Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne de evlâdın babası için bir şey ödeyemeyeceği bir günden korkun. Kuşkusuz Allah'ın vaadi haktır. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.

34. Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır ve rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.

31. «Size bir kısım âyetlerini» tek oluşunun, ilminin, gücünün bazı delillerini ve hayret veren bir kısım şeyleri -ki, bu da görünürde gemide bulunan kimselerin kurtulmasıdır. Nitekim ticaret erbabına: "Denizde gördüğün en çok hayret veren şey nedir?" diye sorulunca: " Ondan kurtulmamdır" diye cevap vermiştir. **«Göstermek üzere Allah'ın nimeti»** ve O'nun lütfu **«sayesinde»** ki, vasıtaları O hazırlamış ve suyu sizin için taşıma aracı kılmıştır, **«gemilerin denizde gittiğini»** açıkça **«görmedin mi? Kuşkusuz bunda,»** gemiler ve denizle ilgili dile getirilen hususta, zorluklara karşı **«çok sabreden,»** dolayısıyla kendi yaratılışını ve diğer yaratıkları düşünerek kendisini yoran, Allah'ın nimetlerine **«çok şükreden herkes için,»** keyfiyet açısından büyük ve sayıca çok **«ibretler vardır.»**

Sabır ve şükür, mü'minin özelliklerindendir. İman, iki yarımdan müteşekkildir. Yarısı sabır, yarısı da şükürdür. Bil ki sabır, beden gücü ölçüsünce zorluklara katlanmaktır. Yine sabır, kendisinde fayda bulunan acı bir ilâç gibidir. Şükür ise, kalben nimeti tasavvur etmek, dil ile nimeti vereni övmek ve organlarla hizmette bulunmaktır.

Âyette sabrın önce, şükrün de sonra getirilmesi, şükrün sabırdan daha üstün olduğunu göstermektedir. Çünkü sabreden, sabırsızlığını ortaya çıkarmamıştır. Fakat şükreden, sabredenin sabırsızlığa düştüğü sevinci ortaya koymuştur. Sıkıntılara, belâlara göğüs germede nefse hakim olmakla, ki, bu sabırdır, ona aldırış etmeme arasında pek çok fark vardır ki insan, bu belâları nimetlerden sayar. Bu ise şükürdür.

32. **«Dağlar gibi dalgalar onları»** yani gemiye binenleri **«kapladığı zaman, dini»**, duâ ve itaati **«tamamen Allah'a has kılarak»** samimiyetle **«O'na yalvarırlar.»** Başlarına gelen aşırı korku halinden dolayı fıtrata karşı koyan boş arzu ve taklidin yok olması sebebiyle Allah'ın yanında başkasını anmazlar ve başkasından imdat dilemezler. **«Allah onları»** duâlarındaki samimiyetleri sebebiyle **«karaya çıkararak kurtardığı vakit, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar.»** Yani ya Allah'ı birleyen mü'minler olurlar, ya da iyiden iyiye ders almamaktan dolayı inkârda orta yolu izlerler.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Mekke'nin fetih gününde Allah Rasûlü (s.a.v.) insanlara can güvenliği teminatı vermiş, ancak dört kişiyi hariç tutmuş, onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Şayet o dört kişiyi, Kâbe'nin örtüsüne yapışmış halde bulsanız bile onları öldürün! Söz konusu kişiler, İkrime b. Ebû Cehil, Abdullah b. Hatal, Mekis b. Sübabe ve Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'dir."

Bunlardan İkrime deniz yoluyla kaçmaya çalışırken kendisiyle birlikte olanlarla şiddetli bir fırtınaya yakalanmışlardır. Bunun üzerine gemidekiler: "Allah'a samimiyetle yalvarın. Çünkü tanrılarınız, size burada hiçbir fayda veremez" deyince İkrime de şöyle demiştir: "Andolsun ki, beni denizde ancak ihlâs ve samimiyet kurtarır. Karada da bu samimiyetin dışında kimse beni kurtaramaz: "Allah'ım! Ben sana söz veriyorum. Şayet beni bu sıkıntıdan kurtarırsan Muhammed (s.a.v.)'e gidip elimi onun elinin içine koyacak ve kendisini, mutlaka bağışlayan ve kerem sahibi olarak bulacağım." Bunun üzerine fırtına dinmiş ve İkrime Mekke'ye dönerek hak dine girmiş ve iyi bir Müslüman olmuştur.

«Zaten Bizim âyetlerimizi, ancak nankör gaddarlar», Allah Teâlâ'nın nimetlerine nankörlükte aşırı gidenler **«bile bile inkâr ederler.»** Burada inkârcı, iki kötü vasıfla nitelendirilmiştir. Nitekim bunlar, o kişide bulunan en kötü hasletlerdir. Hz. Peygamber de gaddarlığı ve aldatmayı münafığın alâmetlerinden saymıştır.

33. **«Ey insanlar!»** Bu, mükelleflerin bütününe olan genel bir çağrı olmakla birlikte aslında Mekke kâfirlerine aittir. **«Rabbinize karşı gelmekten sakının.»** Bu sakınma, inkârdan, günahlardan ve Allah'ın dışındaki şeylerden

kaçınmakla mümkündür.

Âriflerden biri şöyle demişdir: Allah Teâlâ, insanları bazen fiilleriyle korkutur ve şöyle buyurur: "*..Fitneden sakının...*" (Enfâl: 25) ; bazen sıfatlarıyla ki, şöyle buyurmaktadır: "*...O, acaba olanları Allah'ın görmekte olduğunu bilmedi mi?*" (Alak: 14); bazen de zatı ile korkutarak şöyle buyurur: "*...Allah, kendisine (karşı gelmekten) sizi sakındırıyor.*" (Âl-i İmran: 30)

«Ne babanın evlâdı, ne de evlâdın babası için bir şey ödeyemiyeceği bir günden», kıyamet gününden **«korkun.»** Yani baba, o gün çocuğu adına borçlarından bir şey ödeyemez, günahlarını üstlenemez ve ona kendi iyiliklerinden veremez.

Âyet-i Kerimede evlâtla, insana en yakın olan kişiye işaret edilmektedir. Kendisine en yakın olan için bir şey ödemesi mümkün olmadığına göre başkası adına ödemesi ise hiç mümkün değildir. Yine bu mesajda, babaları ve atalarıyla böbürlenenlerin ve aralarında iman ve iyi amel yönünden bir ilgi olmadan onların şefaatlerine güvenenlerin arzularının frenlenmesi söz konusudur.

Ayrıca âyet-i kerimede, başkalarını uyarmak üzere bizzat evlâtla baba dile getirilmiştir. Çocuğun, kendi babasına şefaati kabul edilmediğine göre ataları için hiç kabul edilmez.

«Kuşkusuz Allah'ın» mahşerde toplanma, cennet, cehennem, mükâfat ve ceza ile ilgili **«vaadi haktır,»** ondan dönüş yoktur. *"Vaad,"* hem hayır, hem de şer için; *"vaîd"* ise, sadece şer için kullanılır.

«Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın» ki, dünya hayatından maksat, dünyanın zineti, süsü ve onunla ilgili arzulardır. Yani şu anda güven içinde oluşunuza aldanmayın. Çünkü yakın bir zamanda geleceğiniz için pişman olacaksınız.

«Ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.» *"Garûr:"* Mal, şehvet ve şeytan gibi her şey demektir. "Garûr" "şeytan" diye de tefsir edilmiştir. Çünkü şeytan, en kötü aldatıcıdır. Yani çok aldatıcı şeytan, sizi tevbe ve mağfiret ümidi verip günahlara karşı cesaretlendirmek, ölmeyi unutturmak, kıyametin hallerinden ve korkularından gafil olmaya sevketmek sûretiyle kandırmasın.

"Keşfu'l-Esrâr" isimli eserde şöyle geçmektedir: "Allah ile aldanmak,

kötü ameline rağmen O'nun hakkında hüsnü zanda bulunmaktır." Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Akıllı kişi, nefsini kontrol altında tutan ve ölümden sonrası için amel eden; âciz kimse ise, nefsini arzularının peşinde koşturan ve Allah'tan, umulmadık kuruntular bekleyen kimsedir."* (8) Ne güzel ifade edilmiştir:

Kurtuluş yoluna girmeden kurtuluş bekliyorsun,
Bilmelisin ki gemi, kuru yerde gitmez.

Âyet-i kerimede, İslâmiyeti ya da itaati ihmal edip başkasının iyiliğine güvenerek ondan yararlanmak isteyenin hevesini kırma söz konusudur. Gerçekten kıyamet günü müthiş bir gündür ve o günde evlât ilişkisi, kişiye fayda vermez. Hal böyle olunca bu ilişkinin dışındaki şeyler için ne düşünürsün?

34. «Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah katındadır.» Kıyamet, *"saat"* diye adlandırılmıştır. Çünkü o, dünyanın en son saatinde kopacaktır. Yani kıyametin kopma vakti hakkındaki bilgi, ardından meydana gelecek durumlar ve korkularla ilgili malumat O'nun katındadır. Bunu yalnız O bilmektedir. Bu nedenle hiçbir insan, hangi yılda, hangi ayda, gece ve gündüzün hangi saatinde kıyametin kopacağını bilemez. Allah Teâlâ kıyamet vaktini, ancak insanlar dikkat ve hazırlık içinde bulunsunlar diye gizli tutmuştur.

Bedevî bir Arab'ın Hz. Peygamber'e şöyle sorduğu rivayet edilmiştir: "Kıyamet vakti ne zaman?" Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine: *"Kıyamet için ne hazırladın?"* deyince o da cevap olarak şöyle demiştir: "Hiçbir şey. Ancak ben, Allah ve Rasûlünü seviyorum." Hz. Peygamber: *"Sen sevdiklerinle birliktesin"* buyurmuştur.(9)

«Yağmuru O yağdırır,» yani O, takdir ettiği zaman içerisinde, öne almadan ve geciktirmeden, ilmi sayesinde tayin ettiği yere, bir hata ya da bir değişiklik olmadan yağmuru yağdırır. Ve o yağmurun ne zaman, nerede ve ne kadar yağacağını o bilir.

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir yıl, diğer bir yıldan daha yağışlı geçmez. Fakat bir toplum günahlara dalınca Allah yağmuru başkalarına çevirir. Ancak hepsi günahkâr olursa o takdirde Allah yağmuru çöllere ve

---

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Hakim ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/339.

9- Hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/255.

denizlere çevirir".

«Ve rahimlerde olanı O bilir.» Yani cenini, erkek mi, kız mı, canlı mı cansız mı, organları tam mı, eksik mi, güzel mi, çirkin mi, mutlu mu, yoksa bedbaht mı, olduğunu O bilir.

«Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.» Yani meydana gelebilecek iyilik ve kötülüğü, uygun olan ve olmayan şeyi bilemez. İnsan, bazen hayra azmeder, fakat şer olanı yapar. Bazen de bunun tersi olur. İnsan, kendi kazancını bilme imkânı bulamayınca onun dışındaki bir şeyi, ona ait herhangi bir rehber olmadan bilmesi ise daha uzak görülür. Aynı şekilde yakınlığına rağmen yarın olacak şeyleri bilemeyince ondan sonra olacak şeyleri ise tabiatıyla bilemez.

«Yine hiç kimse» ne zaman öleceğini bilemediği gibi, bir plânlama yapsa bile **«nerede,»** karada mı, denizde mi, ovada mı yoksa dağda mı **«öleceğini bilemez.»**

Rivâyet edildiğine göre ölüm meleği Süleyman (a.s.)'a uğramış, onunla birlikte oturan bir adama bakmaya başlamıştır. Bunun üzerine adam, Süleyman (a.s.)'a şöyle demiştir: "Bu kim?" Süleyman (a.s.): "Ölüm meleği" demiş. Adam: "Sanki beni istiyor. Bu nedenle rüzgâra emret de beni alıp Hint ülkesine götürsün." Süleyman (a.s.) da adamın söylediğini yaptı. Bu durum karşısında ölüm meleği, Süleyman (a.s.)'a şöyle demiştir: "Ona sürekli bakmam, hayretimden kaynaklanmıştır. Çünkü o, senin yanında olduğu halde bana, ruhunu Hindistan'da teslim almam emredilmiştir."

Öte yandan, nakledilmiştir ki Ebû Hureyre, Medine'nin bazı kısımlarını dolaşmak üzere çıkmış, bir de ne görsün, kazılmakta olan bir kabir! Bunun üzerine o kabre yöneldi ve başında durarak: "Bu kabir kimin?" dedi. "Habeşli bir adama ait," dendi. Ebû Hureyre: "Lâ ilâhe illallâh. Yaratılmış olduğu toprağa defnedilmek üzere yerinden ve göğünden alınmıştır. Arz da kıyamet günü şöyle der: "Rabbim! Bana emanet ettiğin, işte budur."

Şâir şöyle demiştir:

Kişinin ölümü bir beldede takdir edilmişse
Bir ihtiyaç zuhur eder, uçup gider oraya.

Bunun faydası, kulun ölüme karşı uyanık olması, güzel itaatin yanında haksızlıktan kaçınması, borcunu ödemesi ve bulunduğu yerden yolculuğa çıkma anında olduğu kadar mükîm olma halinde de gerekli vasiyeti yapmasıdır. Çünkü o, arzın neresinde öleceğinin takdir edildiğini bilemez.

Şâir şöyle demiştir:

Yürüdük adım adım yazılmış kaderde
Yazıldı mı kaderin yürürsün bu yerde
Bizim için rızıklar dağılmıştır her yana
Gideceksin oraya eğer gelmezse sana
Kimin hakkında ölüm yazıldıysa bir yerde
Orada ölecektir, ölmez o başka yerde.

«Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.» Dolayısıyla eşyanın açık taraflarını bildiği gibi gizli taraflarını da bilir.

Gaybın anahtarları beştir. Kim, bu beş bilinmeyen şeyden birini bildiğini iddia ederse Allah Teâlâ'yı inkâr etmiş sayılır. Nitekim cahiliye halkı, müneccimlerin bildiklerini iddia ederek onlara bu bilinmeyenleri soruyorlardı. Kehanette bulunan kişiyi, gaybı haber vermesi konusunda doğrulamak küfürdür. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kâhine gelip söylediğini tasdik eden kimse, kuşkusuz Allah'ın Muhammed'e indirdiğini inkâr etmiştir."* (10)

"Kâhin": Gelecekte olacak olan işleri haber veren ve sırları bildiğini iddia eden kişidir. Araplardan, işleri bildiğini iddia eden birtakım kâhinler vardı. Bunlardan, kendisine haber getiren cin danışmanı olduğunu ileri süren de vardı. "Müneccim" de, gelecekle ilgili hadiseleri bildiğini iddia ettiği zaman tıpkı kâhin gibidir. "Arrâf" (cinci) da, çalınan şeyi ve malın bulunduğu yeri haber veren kimsedir. Hadis-i şerifteki: *"Kâhinin söylediklerini tasdik eden"* den maksat, onun verdiği bilgiyi doğrulamak üzere ona soru sormak haramdır. Gaybı bildiğine inanmak, kâhin hadisinde olduğu gibi küfürdür. Ancak insanın, böyle bir kimsenin durumunu anlamak ve işinin iç yüzünü ortaya koymak üzere doğruluğunu yalanından ayırabilecek bir durumda ise ona bazı şeyleri sorması câizdir.

Gaybı bilmek, Allah Teâlâ'ya mahsustur. Gerek peygamberlerden ve gerekse veli kullardan, gaybı haber vermekle ilgili rivayet edilenler, ya vahiy

---

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde, Hakim ise *"el-Müstedrek"*de tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/146.

yoluyla veya ilham ya da keşf yoluyla Allah Teâlâ'nın öğretmesiyle ortaya konmaktadır. Bu durum, gayb ilmine ters düşmez. Nitekim, Allah Teâlâ buna şu buyruğu ile işaret etmiştir: *"O, gaybı bilendir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz. Ancak (bildirmeyi) dilediği peygamberler bunun dışındadır."* (Cin: 26-27) Bu gayb haberlerinden sadece Allah'ın bilmeyi kendisine mahsus kıldığı kısmına ise ne Allah'a yakın melek ulaşabilir, ne de gönderilen peygamber. Bu hususa şu ifadesiyle işaret buyurmuştur: *"Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onun için gaybı ancak O bilir."* (En'am: 59)

Kıyamet hakkındaki bilgi de gayb haberlerindendir. Allah Teâlâ bu bilgiyi gizli tutmuştur. Fakat Hz. Peygamber, Deccal'ın çıkması, İsa (a.s.)'nın inmesi, güneşin batıdan doğması ve buna benzer âhir zamanda ortaya çıkacak bi'datların ve boş arzuların yaygınlaşması gibi âhiret alâmetlerini açıklamıştır. Allah Teâlâ'dan, güven ve kurtuluş dileriz.

Allah'ın yardımı ile Lokman Sûresi'nin tefsiri bitti.

SECDE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 30 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ① تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ②
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ
نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ③ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ
مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ④
يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ
مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ⑤ ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ
الشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ⑥ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ
وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ⑦

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmesinde asla şüphe yoktur.

3. "Onu Peygamber kendisi uydurdu" mu diyorlar? Aksine o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden gelen bir gerçektir. Umulur ki doğru yolu bulurlar.

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde (devirde) yaratan sonra Arş'a istiva eden, Allah'tır. O'ndan başka bir dostunuz ve şefaatçiniz yoktur. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan bir günde O'na yükselir.

6. İşte O, görünmeyeni de görüneni de bilen, mutlak galip ve merhamet sahibidir.

7. Her şeyin yaratılışını güzel yapan O'dur. Ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.

1. «Elif. Lâm. Mîm.» Bu sûre, Elif. Lâm. Mîm sûresidir.

2. «Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmesinde» ibret alanlar nazarında **«asla şüphe yoktur.»** Nitekim, o kitabın mûcize olması, bizzat Allah'tan olduğunu göstermektedir.

3. «'Onu Peygamber kendisi uydurdu'mu diyorlar?» Yani, "Kur'ân'ı Muhammed uydurdu" diyorlar. İnkârcıların bu sözünün, bâtıl olduğu son derece açık olması dolayısıyla Allah tarafından çirkin ve tuhaf addedilmiştir. Allah Teâlâ ardından, onların inkâra kalkıştıkları şeyin gerçeğini açıklamaya yönelerek şöyle buyurmuştur:

«Aksine o,» yani Kur'ân, **«senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş»** Araplardan müteşekkil **«bir kavmi uyarman için Rabbinden gelen bir gerçektir.»** Çünkü Kureyş, belli karakterleri olan, dinden pek uzak ve ümmî bir millet olmalarından dolayı yol göstermeye çok muhtaç kimselerdi. İsmail (a.s.)'e gelince O, İsa (a.s.)'dan önce sadece kendi kavmine gönderilen ve ölümü ile peygamberliği son bulan bir peygamberdi.

Onları uyarman sebebiyle **«umulur ki doğru yolu bulurlar.»** Yani tek Allah inancına ve samimi olmaya yönelmelerini temenni ederek onları uyarasın.

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, peygamber'in gönderilmesinden maksat, hak yolu tanıtmaktır. Buna göre her insan, kabiliyeti ölçüsünde doğru yolu bulur.

4. «Gökleri, yeri» yani göklerde ve arzdaki cisimleri **«ve bunların arasındakileri»** bulutları, rüzgârları v.s'yi **«altı günde (devirde) yaratan»** ki, dileseydi onları bir saatte bile yaratabilirdi. Fakat işlerde yavaş hareket etmeyi göstermek üzere onları altı günde yaratmıştır. **«Sonra Arş'a»** selefin görüşünde olduğu gibi yüceliğine yaraşır bir tarzda **«istiva eden»** Arş'a hükmeden **«Allah'tır. O'ndan başka bir dostunuz ve şefaatçiniz yoktur.»** Yani Allah Teâlâ'nın yolundan sapmanız durumunda size yardım edecek, şefaatte bulunacak ve Allah'ın azabından sizi kurtaracak hiç kimseniz yoktur.

«Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?» Yani bu öğütleri işitip onlardan ders almaz mısınız?

5. «Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.» *"Tedbîr:"* İşleri düşünüp sonuçlarına bakmak demektir. Buna göre anlam şöyledir: "Allah Teâlâ dünyanın işini, yeryüzüne eserleri inip duran melekler vb. semâvî sebeplerle düzenleyip yönetmektedir.

«Sonra (bütün bu işler) sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan bir günde» yani uzun bir zaman dilimi içerisinde **«O'na yükselir»** ve pratik olarak ilminde varolur.

Âyetteki asıl hedef, hadiselerin düzenlenmesi ile meydana gelişleri arasında uzun bir zaman geçtiğini beyan etmektedir. Öte yandan Allah Teâlâ'nın Me'âric Sûresi'ndeki *"...Miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde yükselir."* (Âyet: 4) âyetine gelince, O bu ifade ile, Sidretü'l-Münteha ile arz arasındaki mesafeyi, bir de Sidre'ye tekrar dönüş süresini kastetmiştir. Melek bu mesafeyi, dünya günlerinden bir gün kadar bir müddet içinde katetmektedir. Bu durumda âyetteki *"ileyhi" (ona)* zamiri, meleğin yerini tutar. Bu yer, Allah Teâlâ'nın meleğe, çıkmasını emrettiği yerdir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, mahlûkatın işlerini dünya günlerinin süresi içerisinde düzenler; kaza ve kader de gökten yere iner. Daha sonra bu işler ve düzenleme tekrar O'na döner. Nihayet amirlerin emri ve hakimlerin hükmü son bulur ve Allah, kıyamet günü emir vermede tek kalır ki o gün, bin yıl gibi bir süreye bedeldir. Çünkü âhiret günlerinden bir gün, dünya günleri hesabına göre bin yıl kadardır. Nitekim, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Kuşkusuz Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir."* (Hac: 47) Buna göre ellibin yılın anlamı, kâfirler için zor geçmesi ve ellibin yıl kadar uzun gelmesi; mü'minlere az gelmesi ve dünyada farz bir namaz kılınıncaya kadar geçen süre kadar olmasıdır.

Mahşerde, ameller ve durumlar açısından şahıslara göre duraklar ve mevkiler vardır.

6. «İşte O,» şanı yüce olan, yaratma ve istiva ile nitelenen, gerçek anlamda dostluk, yardım ve kâinattaki işlerin plânlanması ve idaresi kendisine ait olan Allah, insanlar için **«görünmeyeni de»** kendilerine **«görüneni de bilen, mutlak galip»** işlerini yerine getirmeye gücü yeten **«ve»** plânında kullarına karşı **«merhamet sahibidir.»** Burada, Allah Teâlâ'nın faydalı şeyleri, mecburiyetten değil de lûtuf ve ihsan olsun diye gözettiğine işaret edilmektedir.

7. «Her şeyin yaratılışını güzel yapan O'dur.» *"İhsân"* kelimesi iki anlamda kullanılır: Birincisi, başkasına lütufta bulunmak; ikincisi de, işini güzel yapmaktır. Yani Allah Teâlâ her şeyin yaratılışını, varlığın kabiliyetinin gerektirdiği şekilde, hikmet ve maslahatın yönlendirdiği ölçüde, şekil ve mana bakımından güzel bir biçimde yapmıştır. Bütün varlıklar, şekilleri farklı, güzel ve daha güzel diye ayırıma tutulsa bile güzeldir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz insanı en güzel biçimde yarattık."* (Tin: 4)

İbn Abbas (r.a.): "İnsan, yaratılışında güzeldir" demiştir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ güzeli ve çirkini yaratmış; güzel görülen şeyler, ancak çirkin addedilen şeylerin karşısında güzel olur. Bu itibarla güzel, güzelliğinin ortaya çıkması için çirkine ihtiyaç duyunca kötünün çirkin olduğunu söylemek de bir nevî güzelliktir."

Ben, fakir derim ki: "Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın her san'atı ve işi güzel olmasına rağmen O, güzelliğin yanında ve çirkinliği de yaratmış ve bu yaratma vasfı ile kendini överek şöyle buyurmuştur: *"Yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu?"* (Nahl: 17) Fakat övgü yerinde Allah Teâlâ maymunların, domuzların, yılanların, akreplerin vb. çirkin ve zararlı varlıkların yaratıcısıdır ifadesi söylenmez. Doğrusu şöyle denir: O, her şeyin yaratıcısıdır. Çirkin olan, onun yaratılması ve var edilmesi değil, aksine güzel olanla karşılaştırılmasına oranla çirkindir, bizatihi çirkin değildir.

«**Ve ilk başta**» bütün mahlûkat arasından «**insanı**» yani insanların babası Âdem (a.s.)'i «**çamurdan yaratmıştır.**»

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ
مَهِينٍ (٨) ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ
وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (٩) وَقَالُوا ءَاِذَا
ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
كَافِرُونَ (١٠) قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ
ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (١١)

8. Sonra onun zürriyetini nutfeden, hakir bir sudan üretmiştir.

9. Sonra onu şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

10. "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

11. De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."

8. **«Sonra onun zürriyetini»** insanın sulbünden çıkarılan **«nutfeden, hakir»** ve zayıf **«bir sudan»,** meniden **«üretmiştir.»** Zürriyet, insandan ayrılması ve üremesi dolayısıyla *"nesil"* diye adlandırılmıştır.

9. **«Sonra onu şekillendirmiş,»** yani zürriyetini, rahimde organlarını tamamlayıp gerektiği şekilde o organlara şekil vererek düzenlemiş, **«ona kendi ruhundan üflemiştir.»** Allah Teâlâ onu şereflendirmek, üstün bir varlık, şerefli bir mahluk olduğunu ve Rabbi ile münasebeti olan bir durumu bulunduğunu ortaya koymak için kendisine nisbet etmiştir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Kendini bilen Rabbini de bilir."

«Ve» Ey insanlar! **«sizin»** menfaatiniz **«için»** inen ve öldükten sonra yeniden dirilme ile tek Allah inancını dile getiren Kur'ân âyetlerini duyasınız diye **«kulaklar,»** yaratılışla ilgili görünen âyetleri görebilmeniz için **«gözler ve»** anlayabilmeniz için **«kalpler yaratmıştır.»** *"Ef'ide"*, fuad kelimesinin çoğuludur. Fuâd, kalp demektir. Ancak yanıp tutuşma manası kasdedilirse kalbe fuâd denilir.

Hal böyle iken bu nimetlerin Rabbine **«ne kadar az şükrediyorsunuz!»** Buradaki azlık ifadesi, olumsuzluk ve yokluk anlamındadır.

Âyet-i kerimede, söz konusu kişilerin belirtilen nimetlere ve o nimetleri veren Allah'a nankörlük etmeleri açıklanmaktadır.

Öyleyse akıllı kişi, nimetleri ve nimetleri vereni tanımalı ve şükretmek için gayret sarfetmelidir ki, başı boş olan kişilerden olmasın. O, içte ve dışta olan nimetlere, Allah'ın verdiği güç, kuvvet ve organlar gibi nimetlere şükreden kişilerden olduğu zaman Allah Teâlâ, ona şükrün karşılığını verir. Yani itaatini kabul eder; pek yüce bir toplum katında onu över, en güzel şekilde mükâfatlandırır. Bu mükâfat, cennetler ve cennetlerin dereceleri ile ebedî nimetlerden ibarettir.

10. Öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden Ubey b. Halef ve buna benzer Kureyş kâfirleri, **«'Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman...»** *"Dalle"*: Toprak ve kemik oldu, kayboldu ve görünmez oldu demektir. Su, sütün içinde kaybolduğu zaman *"dalle'l-mâ'"* denir. Buna göre mana şöyledir: "Yok olup toprak olduktan ve yerin toprağı ile, ondan ayrılamayacak derecede karıştığımız ya da defnedilmek suretiyle o toprağın içinde kaybolduğumuz ve insanların gözlerinden uzak olduğunuz zaman, **«gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız?'»** Yani öldükten ve yok olduktan sonra yeniden varolacak ve

ölmeden önce olduğumuz gibi hayatta mı olacağız? **«derler.»**

Kâfirlerin bu inkârı tuhaftır. Nitekim onlar, ölümü kabulleniyor ve onu müşahede ediyorlar. Ancak öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr ediyorlar. Bu nedenle âyetteki soru, ölüme değil, yeniden dirilmeye yöneliktir. Allah Teâlâ, onların yeniden dirilmeyi inkâr etmelerini açıkladıktan sonra kıyamet gününe ulaşmayı ve o gün karşılaşacakları korkuları inkâr etmeleri gibi daha belirgin ve daha kötü bir durumu açıklamaya geçerek şöyle buyurmuştur:

«Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.» Allah'a kavuşmak, kıyamet gününden ve Allah'a dönmekten ibarettir. Bunu inkâr eden, Allah'a, ona öfkeli bir halde kavuşurken onu kabul eden de ondan hoşnut bir halde kavuşur.

11. Hakkı açıklayarak ve inkârcıların bâtıl iddialarını reddederek **«de ki: 'Size»** yani ruhlarınızı almaya ve ölüm sürelerinizi tesbit etmeye **«vekil kılınan»** ki *"tevkil;"* güvendiğin kimseyi kendin adına tayin etmendir. **«Ölüm meleği canınızı alacak,»** *"Teveffi"*: Bir şeyi tam olarak almak demektir.

"Sıhâh" isimli lügat kitabında müellif şöyle demiştir: "Allah, ruhunu teslim aldı anlamında *'teveffâhu'l-lâh'* denir. Vefat ise ölüm demektir. Melek de: Çeşitli şekillere girebilen nurânî ve lâtif bir varlıktır. Ölüm, hayata karşılık olarak yaratılan varlıkla ilgili bir özelliktir."

Buna göre anlam şöyledir: "Azrail ruhlarınızı, bir şey bırakmadan tam olarak, yüzlerinize ve arkalarınıza vurmaktan daha fena ve daha kötü bir şekilde alır. Ya da ruhlarınızı, sizden birini terketmeden ve ecelleri gelen kişilerden kimseyi geri bırakmadan alır. Ölüm meleğinin kendisine gelince, Allah Teâlâ onun da canını alır. Âyet-i kerimede, kâfirlerin düşüncesi reddedilmektedir. Nitekim onlar, ölümün, varoluş gereği canlıda arız olan tabii hallerden olduğunu iddia etmişlerdir. **«Sonra»** hesap ve muamele görmek üzere yeniden dirilmek suretiyle **«Rabbinize döndürüleceksiniz.'»** İşte Allah'a kavuşmanın anlamı budur.

Bil ki Allah Teâlâ burada, ölüm meleğinin canı alanın kendisi olduğunu, başka bir yerde elçiler, yani melekler ve diğer bir yerde de Allah Teâlâ olduğunu bildirmiştir. Âyetler arasında çelişkili gibi görülen bu durumun açıklaması şöyledir: Ölüm meleği ruhları alır. Diğer melekler de onun yardımcılarıdır ve onun emrine göre hareket ederler. Allah Teâlâ ise ruhu çıkarır. O halde gerçek anlamda her işi yapan ve bütün varlıkların ruhlarını çekip alan Allah Teâlâ'dır. Ölüm meleği ile yardımcıları birer vasıtadır.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا
مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ
الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾
فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ
الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

12. O günahkârların, Rableri huzurunda başları öne eğik halde: "Rabbimiz! Gördük ve duyduk. Şimdi bizi geri döndür de iyi amel yapalım. Artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen!

13. Biz dileseydik elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat: "Cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye Benden kesin söz çıkmıştır.

14. "Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım! Doğrusu Biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınızdan ötürü ebedî azabı tadın!"

12. «**O günahkârların,**» *"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız"* (Secde: 10) diyenlerin «**Rableri huzurunda**» Allah'a arzedildikleri yerde haya, üzüntü ve kederden dolayı «**başları öne eğik halde: 'Rabbimiz! Gördük ve duyduk.**» Yani görenlerden, işitenlerden olduk ve bizim, görülen ve işitilen âyetleri idrak etme kabiliyetimiz hasıl oldu. Oysa biz, daha önce bir şey idrak edemeyen kişiler idik. **«Şimdi bizi»** dünyaya **«geri döndür de»** söz konusu âyetlerin gerektirdiği şekilde **«iyi amel yapalım. Artık kesin olarak inandık' diyecekleri zamanı bir görsen!»** Onlar sanki şöyle demek istemişlerdir: Artık biz tam olarak anladık. Oysa daha önce hiçbir şey anlamıyorduk. Âyetteki *"Bir görsen"* ifadesinin cevabı ise, "fena bir iş görürdün" sözüdür.

13. «Biz dileseydik elbette herkese hidayetini verirdik.» Yani Biz şöyle deriz: "İyi olsun, kötü olsun herkese başarı lütfetmek süretiyle iman ve amele sevkeden hidayeti verseydik onu, kazanç yeri olan dünyada verir ve âhirete tehir etmezdik." **«Fakat: 'Cehennemi hem cinlerden»** yani şeytanlar ve cinlerin kâfirlerinden **«hem de»** küfür ve isyanda İblise uyan onun yolunda giden **«insanlardan bir kısmıyla dolduracağım' diye Benden kesin söz çıkmış»**, hükmüm sabit olmuş ve vaadim daha önce geçmiş**«tır.»**

İbn Ata ise, âyetin anlamı hususunda şöyle demiştir: "Biz dileseydik her kula hoşnutluğumuzu kazanması için başarı sağlardık. Fakat tercih işinin işlemesi için vaad ve tehditle ilgili kesin söz çıkmıştır."

Bil ki Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in şu sözünde belirtildiği şekilde cenneti düşkün kimselerle doldurduğu gibi cehennemi de bedbaht kimselerle doldurur: *"Cennet ve cehennem birbiriyle tartışmışlar ve cehennem: 'Böbürlenenler ve azgınlar tarafından tercih edildim.' der. Cennet de: 'Ne oluyor ki bana sadece düşkün ve zayıf kimseler girmektedir?' dedi. Bunun üzerine Allah cehenneme: 'Sen Benim azabımsın ve seninle kullarımdan dilediğime azap ederim.' Cennete de: 'Sen Benim rahmetimsin. Bu yüzden sayende kullarımdan dilediğime rahmet ederim. Cennet ve cehennemden her birinin bende dolma hakkı vardır,"* buyurmuştur. (1)

14. O gün onlara şöyle diyeceğiz: **«'Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım!»** *"Nisyân"*: İnsanın, emanet edilen şeyi korumayı terketmesi ve hafızasından silinmesidir. Allah Teâlâ'nın kınadığı nisyân (unutma), aslında kasıttan kaynaklanan nisyândır. İşte inkârcıların dünyevî lezzet ve hazlarla meşgul olmalarının bu korkunç güne kavuşmayı unutmalarının, o konuda düşünmeyi ve bütünüyle o güne hazırlanmayı terketmelerinin

---

1- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. İbnü'l-Esir, *Câmi'u-l Usûl*, 10/544.

nedeni budur. Nitekim dünyanın bu lezzet ve hazlarına dalmak, âhireti hatırlamayı ve âhiret kapsamı içinde Allah'a kavuşmayı ve O'nun cezasıyla karşı karşıya gelmeyi unutturur ve onlara unutmayı musallat eder.

«Doğrusu Biz de sizi unuttuk.» Yani, sizi azabın içinde, tıpkı bütünüyle unutulan kişinin terkedilmiş olduğu gibi önemsemeyerek ihmal ettiklerinizden dolayı cezalandırmak için terkettik.

«Yaptıklarınızdan», inkârlarınızdan ve günahlarınızdan **«ötürü»** cehennemde **«ebedî azabı tadın!'»**

Âyet-i kerimedeki *"tadın"* ifadesinin tekrarlanması, pekiştirmek, inkârcılara karşı olan öfkeyi ortaya çıkarmak için ve bir de söz konusu azabın sebebinin sadece belirtilen unutma olmadığını; aksine dünyada devam etmiş oldukları inkâr ve günahlarından ibaret başka sebepleri olduğunu bildirmek içindir.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا
ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
(١٥) تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (١٦) فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ
قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٧) أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا
كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ (١٨) أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٩)

15. Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bu âyetlerle kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler.

16. Onlar, vücutlarını yataklardan uzak tutup Rablerine, korkarak ve umarak yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar.

17. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez.

18. Öyle ya, mü'min olan, fasık kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar.

19. İman edip de iyi amel yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına karşılık bir ikram olarak cennet konakları vardır.

15. «Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki,» yani, *"Ey günahkârlar! Allah Teâlâ'nın eğer onlar, (dünyaya) geri gönderilirlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir."* (En'am: 28) ifadesinde dile getirildiği şekilde iddia ettiğiniz gibi sizi dünyaya döndürsek yine de âyetlerimize inanmaz ve bu âyetlerin gereği olarak iyi amel yapmazsınız. **«Bu âyetlerle kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan»** yani, âyetleri işitmemiş gibi böbürlenmeye devam edenlerin yaptığı gibi, iman ve itaate karşı kibirlenmeden Allah'ın azabından korkarak **«secdeye kapanırlar ve Rablerini»** iman, amel vs. için başarılı kılmak gibi nimetlerinden dolayı **«hamd ile tesbih ederler.»** O'na yakışmayan şirkten, yeniden varetme aczinden ve benzer şeylerden O'nu tenzih ederler.

Secde eden kişinin secde etmesi esnasında, secde âyetine uygun duâ etmelidir. Bu nedenle bu âyetle ilgili olarak şöyle duâ ederler:

"Allah'ım! Beni, senin için secde edenlerden, sana hamdederek tesbih edenlerden kıl. Emrine karşı büyüklük taslayan kişilerden biri olmaktan sana sığınırım."

16. «Onlar, vücutlarını yataklardan uzak tutup Rablerine,» O'nun gazabından, azabından ve ibadeti kabul etmemesinden **«korkarak ve»** merhametini **«umarak»** devamlı bir şekilde **«yalvarırlar.»** Âyeti kerimede kastedilen, gece ibadetidir. Yani âyet, gece ibadetinde bulunanların durumu hakkında inmiştir. Kuşkusuz farz namazın dışında en faziletli namaz gece namazıdır.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Rabbiniz iki kimseye şaşmıştır: Bunlardan birisi, yatağını, yorganını terkederek sevdikleri kimselerle ev halkının arasından ayrılarak namaza yönelen kimsedir. Allah Teâlâ, meleklerine hitaben: 'Kuluma bakın! Nezdimde olanı isteyerek ve katımda bulunan (azaptan) korkarak yatağını, yorganını bırakmış ve sevdikleri ile ev halkının arasından ayrılarak namaza yönelmiştir.' Diğeri ise, Allah yolunda savaşıp arkadaşlarıyla birlikte yenilen, bu yenilgisini ve yeniden vuruşmaya dönmesinde başına gelecekleri bildiği halde tekrar vuruşmaya dönen, nihayet şehit edilen kimsedir. Allah Teâlâ, meleklerine şöyle buyurur: 'Bu kuluma bakın! Nezdimde bulunan (mükâfatı) arzu ederek ve katımda olan azaptan korkarak vuruşmaya dönmüş ve nihayet şehit olmuştur'."* ⁽²⁾

Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennette, içlerinden dışları ve dışlarından içleri görülebilen bir takım köşkler vardır. Allah bunları, tatlı konuşan, yemek yediren, oruca devam eden ve geceleyin insanlar uyurken namaz kılan kimseler için hazırlamıştır."* ⁽³⁾

İbn Ravâha (r.a.) Hz. Peygamberi övdüğü bir şiirinde şöyle demiştir:

Tanyeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada
Resûlullah Kur'ân okuyarak aramızda bulunuyor.
O, bize sapıklıktan sonra hidâyet nurunu göstermiştir.
Gönüllerimiz ona tereddütsüz inanmıştır, ne söyledi ise vâkidir.
Müşriklere yatakları ağır gelirken
Hz. Peygamber yanını yatağından uzaklaştırarak gecelerdi.

Başka bir hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ önceki ve sonraki nesilleri topladığı zaman bir tellâl, herkesin duyabileceği bir sesle seslenir. Herkes o gün ikrama en lâyık olanları bileceklerdir. Sonra bu tellâl dönüp: 'Vücutlarını yataklardan uzak tutanlar kalksın' diye seslenir. Onlar da azınlık oldukları halde kalkarlar. Ardından: 'Bolluk ve darlıkta Allah'a hamdedenler kalksın' diye seslenir. Bunun üzerine onlar, azınlık olarak kalkarlar. Bunların hepsi cennete salıverilirler ve daha sonra diğer insanlar*

2- Hadisi Ebû Dâvûd, *"Sünen"*inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/222.

3- Hadisi Tirmizî, *"el-Bir ve's-sıla"* bölümünde, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde, 5/343 ve Hakim *"el-Müstedrek"* isimli eserinde tahric etmişlerdir.

hesaba çekilir." (4)

Bil ki gece ibadeti, yüce bir himmet eseri olup Allah Teâlâ'nın bir lütfudur. Bu lütuf kime yapılmış ise gece ibadetini yerine getirsin ve âdet haline getirilen gece zikrini hiçbir şekilde terketmesin.

Ebû Süleyman ed-Daranî şöyle demiştir: "Gece ibadetimi yapmadan uyudum. Bir de ne göreyim bir cariye bana şöyle diyor: Ebû Süleyman! Sen uyuyorsun; Oysa ben, beş yüz yıldan beri çadırda senin için yetiştiriliyorum."

"Âkâmü'l-Mercân" isimli eserde de şöyle denmektedir: "İblis, Yahya (a.s.)'a görünmüş ve Yahya (a.s.) ona: 'Benden bir şey elde edebildin mi?' deyince İblis: 'Bir seferin dışında hayır. Sen, yemek üzere önüne yemek koymuştun. Ben o yemeği sana hoş gösterip durdum ve nihayet ondan arzu ettiğinden fazla yedin. Bu nedenle o gece, daha önce namaza kalktığın gibi kalkmadın. Bunun üzerine Yahya (a.s.) İblis'e: "Ondan sonra artık yemekten hiç doymadım' deyince İblis de ona: 'Ben de artık senden sonra kimseye öğüt vermedim' demiştir."

«Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan», maldan, çeşitli hayır ve iyilikler için **«harcarlar.»** Bazıları şöyle demişlerdir: "Bu ifade, farz ve nafile için genel bir ifadedir ve üç kısımdır: Zekât, sadaka ve başkalarını kendine tercihtir."

17. Dünyada iyi niyetle **«yaptıklarına»** ve güzel amellerdeki samimiyetlerine **«karşılık olarak, onlar»** yani vücutlarını yataktan kaldırmak, Allah'a yalvarmak ve infakla nitelenenler **«için nice göz aydınlatıcı»** ve gönülleri rahatlatıcı **«nimetler saklandığını hiç kimse»**, ne Allah'a yakın bir melek, ne de bir peygamber **«bilemez.»** Nitekim hadis-i kudsîde şöyle geçmektedir: "Allah Teâlâ şöyle buyurur: *'İyi kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayalinden geçmediği şeyler hazırladım! Size bildirilmeyen başka şeyler de vardır. Dilerseniz şu âyeti okuyunuz: 'Onlar için nice göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilmez."* (Secde: 17) (5)

18. «Öyle ya,» dünyada **«mü'min olan, fasık kimse gibi midir?»** Burada *"fasık"* imandan çıkan anlamındadır. Çünkü Allah âyette, fasıkı mü'mi-

---

4- Hadisi Beyhakî, *"Şu'abu'l-Îmân"* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/176.

5- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî Ebû Hureyre'den merfu olarak tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmi'u'l- Usûl*, 10/494.

nin karşıtı olarak zikretmiş, cehennemde ebedî kalacağını da haber vermiştir. Cehennemde ebedî kalmayı sadece kâfir olan hak eder. **«Bunlar»** âhirette şeref ve mükâfat konusunda **«elbette bir olamazlar.»**

Rivayete göre bu âyet, Hz. Ali ve Velid hakkında inmiştir. Mü'min olan Hz. Ali'dir ve âyetin kapsamına onun gibi olanlar girmektedir. Kâfir ise Velid'dir ve ifadenin kapsamına, aynı özellikte olanlar da girmektedir. Bu nedenle Allah: *"Bunlar elbette bir olamazlar"* ifadesini çoğul olara getirmiştir.

İbn Ata şöyle demiştir: "İtaat ve iman nurları içinde bulunan, isyan ve sapıklık karanlıkları içinde olanla bir değildir."

"Keşfü'l-Esrâr" isimli eserde de şöyle geçmektedir: "Kesin delille desteklenen ve üzerinde marifet güneşleri doğan kişi, yardımsız bırakılan ve mahrumiyetle damgalanan kimse gibi olur mu? Aynı seviyede olmazlar ve karşılaşmazlar."

Ey Süreyya yıldızı ile Süheyl yıldızını bir araya getirmeye çalışan
Allah iyiliğini versin bu ikisi nasıl birleşir?
Biri Şam tarafından yükselir,
Diğeri ise Yemen tarafından.

19. «İman edip de iyi amel yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına» yani dünyada yaptıkları iyi amellere **«karşılık bir ikram olarak cennet konakları vardır.»** *"Me'vâ":* Sığınılan yer demektir. Âyette cennet, "me'vâ"ya izafe edilmiştir. Çünkü cennet, asıl konaklama yeridir. Dünya ise, kuşkusuz göç edilen bir yerdir. Bu nedenle dünya, "kantara" (köprü) diye adlandırılmıştır. Çünkü o, âhiret için bir köprüdür, yerleşilen bir yer değildir.

İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: "Me'vâ Cennetinin tümü altındandır ve burası, sekiz cennetten biridir. Söz konusu cennetler: Darü'l-Celâl, Darü'l-Karâr, Darü's-Selâm, Adn Cenneti, Me'va Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti ve Naîm Cenneti'dir."

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ
تُكَذِّبُونَ (٢٠) وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ
الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٢١) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ
ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ (٢٢)

20. İman ve itaatten çıkanlara gelince, onların varacakları yer, cehennemdir. Oradan çıkmak istedikleri her defasında geri çevrilirler ve kendilerine: "Yalan saydığınız cehennem azabını tadın!" denir.

21. En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tadduracağız; olur ki dönerler.

22. Kendisine Rabbi'nin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim kim olabilir? Kuşkusuz suçlulardan öç alacağız.

20. İnkâr ve günahı tercih ederek «**iman ve itaatten çıkanlara gelince, onların varacakları yer,**» mü'minler için cennet konakları iken onlar için «**cehennemdir. Oradan çıkmak istedikleri her defasında geri çevrilirler**»ki bu ifadeden, cehennemde ebedî kalacakları anlaşılmaktadır. Gerçekten oradan çıkmak ve geri dönmek söz konusu değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...(Cehennemin) ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız."* (**İsrâ:** 97) Böylece cehennemin ateşi sönmez. Yani cehennemliklerden, "Ateşi yavaşladı" diyen için alevi oldukça artırılır.

Rivayet edildiğine göre ateşin alevi cehennemlikleri dövdükçe onun üst tabakalarına doğru çıkarlar ve nihayet kapıya yaklaşıp oradan çıkmak istediklerinde alev kendilerine vurur, ya da cehennem zebanileri onları kamçılarla döverler. Bu yüzden, yetmiş yıllık bir mesafe kadar cehennemin dibine doğru yuvarlanıp dururlar. Bu muamele, kendilerine devamlı olarak yapılır.

«Ve kendilerine:» Onları korkutmak, işlerini zorlaştırmak ve öfkelerini artırmak üzere: Dünyada sürekli olarak: **«'Yalan saydığınız cehennem azabını tadın!' denir.»** Çünkü siz, cennet ve cehennem yoktur, diyordunuz.

21. «En büyük azaptan» yani âhiret azabından **«önce, onlara»** yani Mekke halkına **«mutlaka en yakın azaptan»**, dünya azabından **«taddıracağız;»** bu azap, onların mü'minlere eziyetlerini had safhaya ulaştırdıkları zaman Hz. Peygamber'in bedduâsı ile yedi yıl kıtlığa maruz kalmalarından ibarettir. Söz konusu kıtlık sonucunda et, deri ve yanmış kemik bile yemek zorunda kalmışlardır. Her biri, açlıktan bulanık görür hale gelmişti. Yine onlar, dünyanın çeşitli sıkıntı ve dertleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. **«Olur ki dönerler.»** İnkâr ve günahlardan tevbe ederler.

22. «Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan» Kitap'la öğüt verildikten **«sonra onlardan yüz çeviren»**, son derece açık olmalarına, iki cihan saadetini göstermelerine rağmen o âyetleri düşünmeyen, kabul etmeyen ve gereğince amel etmeyen **«kimseden daha zalim kim olabilir?»**

Bu ifade aynen arkadaşına, camide namaz kılmamasını kendisine yakıştıramayarak, "Camiye girmene rağmen orada namaz kılmadın, öyle mi?" demen gibidir. Yani O, bütün zalimlerden daha zalimdir.

«Kuşkusuz suçlulardan» yani suçu basit de olsa suçlulukla nitelenen herkesten **«öç alacağız.»** Hal böyle olunca bütün zalimlerden daha zalim ve bütün suçlulardan daha suçlu olanlardan nasıl öç alacağını düşününüz.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى

الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ ف۪ي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓائِه۪ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَن۪ٓي

إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟ ۖ
وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

23. Andolsun ki Biz Musa'ya Kitap verdik. Sen ona kavuşacağından şüphe etme. Ve Biz onu, İsrailoğullarına doğru yola ileten bir rehber kıldık.

24. Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.

25. Muhakkak ki Rabbin, anlaşmazlık içinde bulundukları şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hükmedecektir.

23. «**Andolsun ki Biz Musa'ya Kitap**» Tevrat'ı «**verdik. Sen**» Musa'nın «**ona**» Kitab'a «**kavuşacağından şüphe etme.**» Kuşkusuz biz ona Tevrat'ı verdik.

"Hz. Peygamber'in bu konuda hiç şüphe ve tereddüdü yokken bu tarz bir nehyin anlamı nedir?" dersen şöyle derim: "Kâfirler, Hz. Musa'nın Kitab'a kavuşmasından şüphe ettiklerinden dolayı bu ifade ile dolaylı olarak onlar hedef alınmışlardır. Çünkü o konuda şüpheleri olmasaydı Kur'an'a inanırlardı. Nitekim gerek Tevrat ve gerekse diğer semâvî kitaplarda, Kur'ân'ı doğrulayan deliller ve âyetler vardır. Kitabın verilmesi, ilk olan bir hadise değil ki ondan şüphe ediyorlar. *"...Eğer bunlar onları inkâr etselerdi derhal Biz, onları inkâr etmeyecek bir toplumu onlara vekil kılardık."* (En'âm: 89)

«**Ve Biz onu**» yani Musa'ya verdiğimiz Kitab'ı «**İsrailoğullarına**» sapıklıktan «**doğru yola ileten bir rehber kıldık.**» Çünkü Tevrat onlara inmiş ve ona göre kulluk edenler de onlardır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın: *"...De ki: Öy-*

le ise Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitab'ı kim indirdi?" (En'âm: 91) ifadesindeki insanların bunlar olduğuna hükmedilmiştir.

24. İsrailoğulları, bütün iş ve durumlarda hakta **«sabrettikleri ve»** Kitab'ın içindeki **«âyetlerimize»** iyiden iyiye düşünerek **«kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuz»** başarılı kılmamız **«la»** Tevrat'taki prensipler ve hükümlerle halkı **«doğru yola ileten»** ve her yönüyle kendilerine uyulan **«rehberler tayin etmiştik.»** Yani onları, sabrettikleri zaman önderler kıldık. O halde sen, kavminden olan kâfirlerin, Kur'ân hakkında şüphe etmekte oldukları gibi, o âyetlerin katımızdan olduğuna dair şüphe etme.

Âyet-i kerimede, Allah Teâlâ'nın Tevrat'ı İsrail oğullarına hidayet rehberi kılması sayesinde din ve dünya menfaatlerini elde ettikleri gibi Kur'ân'ı da bu değerli ümmete hidayet rehberi kılmış ve o sayede ilâhî hükümlere ve hakikatlere vakıf olacaklarına işaret etmiştir. Gerçekten Allah, İsrailoğullarından yol gösteren önderler kıldığı gibi bu ümmetten de aynı şekilde kıymetli liderler kılmış, hatta her yönüyle onları hepsinden üstün tutmuştur. Bu nedenle daha üstün olan kimse, bütün değerleri korumaya en lâyık olan kimsedir.

Değerli zatlardan biri şöyle demiştir: "Şeyh İbrahim eş-Şirazî'yi ölümünden sonra rüyamda gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise ve başında bir taç vardı. Kendisine: 'Bu beyazlık nedir?' dediğimde bana: 'İtaatin şerefidir' dedi. 'Peki, bu taç neyin nesidir?' diye sorduğumda ise: 'İlmin yüceliğidir' diye cevap verdi."

25. «Muhakkak ki Rabbin,» din işlerinde **«anlaşmazlık içinde bulundukları şeyler hakkında kıyamet günü aralarında»** yani peygamberlerle onları yalancı sayan ümmetleri arasında ya da mü'minlerle müşrikler arasında **«hükmedecektir.»** O gün, hak yolda olanla bâtıl yolda olanı ortaya koyacaktır. Hüküm, yalnız O'na aittir; başkası ise hüküm veremez.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا

مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ

أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ
فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ
﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾
قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ
﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

26. Kendilerinden önce yaşamış, halen yurtlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helâk edişimiz, onları doğru yola sevketmedi mi? Kuşkusuz bunda ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

27. Hiç görmediler mi? Biz suyu, kupkuru, çorak yerlere ulaştırıyoruz da onunla ekin çıkarıyoruz, ondan hem hayvanları, hem de kendileri yiyor. Görmüyorlar mı?

28. "Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih ne zaman?" derler.

29. De ki: "Fetih gününde inkârcılara imanları fayda vermez ve kendilerine mühlet tanınmaz."

30. Artık onlardan yüz çevir ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

26. «Kendilerinden önce yaşamış, halen yurtlarında gezip dolaştıkları» ki Mekke halkı ticaretleri esnasında helâk olan kimselerin diyarlarına ve yurtlarına uğruyorlar ve yok oluşlarının izlerini, evlerinin kalıntılarını müşahade ediyorlar. Bizim Âd, Semûd ve Lût kavmi gibi **«nice nesilleri helâk edişimiz, onları doğru yola sevketmedi mi?»** Bu, Mekke kâfirlerini korkutmak için olan bir ifadedir. Yani onlar hâlâ gaflet içinde midirler, ilerde başlarına ne geleceğini bilmiyorlar mı?

«**Kuşkusuz bunda**» yani helâk etmede ve buna bağlı olan kalıntılarda, gören ve ibret alan herkes için «**ibretler**» deliller ve öğütler «**vardır. Hâlâ**» Allah'ın âyetlerini ve öğütlerini düşünerek öğüt alacak şekilde «**kulak vermezler,**» inkâr ve yalanlamalarından, vazgeçmezler «**mi?**»

27. «**Hiç görmediler mi? Biz suyu**» bütünüyle otu yok olmuş «**kupkuru çorak yerlere ulaştırıyoruz da**» ki, suyu ulaştırmaktan maksat, suyu taşıyan bulutu sevketmektir. Çünkü Allah Teâlâ'ya nisbet edilen odur.

Bu ulaştırma ve ardından ifade edilen ekinleri çıkarma işi, hissedilmesinden dolayı bazıları, âyetteki görmeyi gözle görme diye yorumlamışlardır. Nitekim âyetin sonundaki, *"görmüyorlar mı?"* ifadesi de bunu gösteriyor. Ya da görmekten maksat kesin olarak bilmektir. Buna göre anlam şöyledir: "Kuşkusuz suyu sevkettiğimizi bilmişlerdir."

«**Onunla**» yani sevkedilen bu su sayesinde o yerden «**ekin çıkarıyoruz, ondan,**» o ekinden «**hem hayvanları**» ekin sapları, yaprak ve onlara mahsus bazı hububat vs. yi, «**hem de kendileri,**» insanların beslendiği ekin ve meyveleri «**yiyor. Görmüyorlar**» düşünmüyorlar ve bunu O'nun birliğine, sonsuz kudretine ve lütfuna, ibadete lâyık olduğuna, zarar ve fayda vermeyen cansız varlıklar şöyle dursun; melek ve insan gibi yaratıklarından ortağı bulunmadığına delil getirmiyorlar «**mı?**» Yine onlar, O'nun tekrar kendilerini yaratmaya ve diriltmeye gücü olduğunu bilmiyorlar mı?

28. «**'Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih ne zaman?'**» Yani hüküm, ya da yardım ve zafer ne zaman tahakkuk edecek «**derler.**» Nitekim mü'minler, Mekke kâfirlerine, kıyamet gününü kastederek şöyle diyorlardı: "Bizim, Allah'ın aramızda hükmedeceği bir günümüz var; ya da Allah bize müşriklere karşı fetih verecek ve aramızda hüküm verecektir." Mekke halkı, mü'minlerin bu sözünü duydukları vakit alelacele yalanlamak ve alay etmek için: "Bu fetih ne zaman?" diyorlardı.

29. Onları susturmak ve hakkı pekiştirmek için «**de ki:**» Acele etmeyin ve alay etmeyin. Çünkü «**'fetih gününde,**» kıyametin kopması ile şüphenin giderildiği gün, ya da düşmana karşı zafer kazanıldığı gün «**inkârcılara imanları fayda vermez ve kendilerine mühlet tanınmaz',**» geciktirilmezler de.

Âyet-i kerimede kıyamet günü kasdediliyorsa, o takdirde o gün, vakit geçtiğinden dolayı iman, kâfire fayda vermez ve ona, ne azabın gelmesi, ne de özür beyan etme konusunda mühlet tanınmaz. Çünkü onun özür dilemesi söz konusu değildir. Yok eğer maksat, Bedir günü gibi zafer günü ise, ölüm halindeki imanı fayda sağlamaz. Çünkü onun imanı, Firavun'un boğulma anındaki imanı gibi hayattan ümidini kesme durumundaki imanıdır. Böyle bir kimseyi savaşta öldürmekten asla geri durulmaz.

30. «Artık onlardan yüz çevir» yalanlamalarına aldırma **«ve»** vaadimin doğruluğuna dayanarak onlara karşı zaferi ve helâk olmalarını **«bekle. Zaten onlar da»** sana karşı galibiyeti ve senden kurtulmaları için ölüm veya öldürme gibi felâketi, ya da kendilerinin helâk edilmesini **«beklemektedirler.»** Nitekim, söz konusu günü, acele istemeleri ve günahlar içinde yoğrulmaları, kuşkusuz bu gidişattan kaynaklanan azabı bekliyorlar demektir. Gerçekten Allah vaadini tahakkuk ettirmiş, kuluna yardım etmiş, mü'minlere fetih lütfetmiş ve hepsinin beklentilerini vermiştir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Secde Sûresi'nin tefsiri bitmiştir.

AHZÂB SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 73 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ؕ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۙ (١) وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ؕ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۙ (٢) وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ؕ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
وَكِيلًا (٣) مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ ۚ وَمَا جَعَلَ
أَزْوَاجَكُمُ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ
أَبْنَاءَكُمْ ؕ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ؕ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ
يَهْدِي السَّبِيلَ (٤) ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ
فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ؕ وَلَيْسَ

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾

1. Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfir ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

2. Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

3. Allah'a güvenip dayan. Vekil olarak Allah yeter.

4. Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, "zıhar" yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza gelen sözlerinizdir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir.

5. Onları (Evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve dostlarınız olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok, fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

1. «Ey Peygamber!» *"Nebi" (peygamber)* kelimesi; faydası büyük olan, sayesinde bilginin ya da kanaatin oluştuğu haber anlamındaki nebe' kelimesinden türemiştir. Hz. Peygamber "Nebi" olarak adlandırılmıştır. Çünkü o, Allah'tan selim akılların kabul edeceği şeyleri haber vermektedir. Ya da nebi kelimesi, yücelik anlamındaki "nübüvvetten" türemiştir. Buna göre Hz. Peygamber, diğer insanlara olan üstünlüğünden dolayı, "Ey Nebi" diye adlandırılmış olmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, ismiyle değil şerefini artırmak için,"Nebi" diye seslenmiştir. Yani, "Ey Âdem!, Ey Nûh!, Ey Mûsa!, Ey İsa!, Ey Zekeriya!, Ey Yahya" buyurduğu gibi adıyla, "Ey Muhammed!" diye seslenmemiştir. Söz konusu "Nebi" lâkabı, Hz. Peygamber'in yüceliğini gösteren değerli lâkaplardan biridir. Yine onun, bunun dışında birtakım isim ve lâkapları vardır. İsimlerin ve lâkapların çokluğu, kişinin şerefine işaret etmektedir.

Öte yandan, Hz. Peygamber'in, *"Muhammed Allah'ın elçisidir..."* (Fetih: 29) âyetinde olduğu gibi isminin açıkça belirtilmesi ise, insanlara onun Allah'ın elçisi olduğunu bildirmek ve bu sayede ona inanmaları ile doğru inanca sahip olmalarını sağlamak içindir.

Ahdi bozma ve güvensizlik verme konusunda **«Allah'tan kork,»** takva üzere olmaya devam et ve onu artır. Çünkü takvanın derecelerinde sınır yoktur. Âyetin bu ifadesi, ancak devama yorumlanmıştır. Kuşkusuz bir şeyle meşgul olan kişiye, o şeyi yapması emredilmez. Meselâ oturan birine, "otur!" denmez. Bu nedenle Allah, Hz. Peygamber'e takvayı, yüceltmek üzere emretmiştir.

İnkârını açıkça ortaya koyan **«kâfir ve»** inkârını gizleyen **«münafıklara boyun eğme.»** Yani dinine uymayan ve dinin aleyhinde sayılan hususlarda onlara itaat etmemeye devam et. Gerçekten Allah Rasûlü inkârcılara ve münafıklara itaat etmiyordu ki, onlara boyun eğmesi yasaklansın. Fakat bu ifade ile onun tutumu pekiştirilmiş oldu. İtaat, boyun eğmedir. Bir şeye boyun eğme ise ancak o şey emredildikten sonra düşünülür. İtaatle ibadet arasındaki fark şudur: İtaat, ibadetten farklı olarak sadece emirle yapılan fiildir. İbadet ise öyle değildir.

İyi ve kötü olanları **«elbette Allah çok iyi bilendir,»** bu nedenle sana ancak faydalı olanı emretmekte ve zararlı olandan nehyetmektedir; **«hikmet sahibidir.»** O yüzden sadece yüce hikmetinin gereğiyle hükmetmektedir.

2. Takva hususunda, yaptığın ve yapmadığın bütün dinî konularda **«Rabbinden sana vahyedilene uy.»** Yani Kur'ân'a göre hareket et; inkârcıların görüşüne göre değil. **«Şüphesiz Allah»** uyup uymama ile ilgili **«bütün yaptıklarınızdan haberdardır.»** Dolayısıyla yapıp yapmamanın mükâfat ve ceza olarak karşılığını verir. Teşvik ve uyarıdan ibaret olan bu ifade, hem Peygamber (s.a.v.)'e, hem de mü'minlere olan bir hitaptır.

3. **«Allah'a güvenip dayan»**, bütün işlerini O'na havale et. **«Vekil»** ve bütün işleri üstlenen **«olarak Allah yeter.»**

4. **«Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi...»** *"Kalp,"* çam kozalağı şeklinde bir et parçası olup Allah onu insanın sol göğsünde yaratmış ve ilmin mahalli kılmıştır. Yani, Kurtubî'nin de belirttiği şekilde, Allah Teâlâ insan için, birinde inkâr, sapıklık, ısrar ve kararsızlığın; diğerinde de iman ve hidayetin yer aldığı iki kalp yaratmamıştır. Öyleyse münafıklara ne oluyor ki gizlediklerini söylemiyorlar?

Rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Münafıklar, 'Muhammed'in, bir kalbi bizimle, bir kalbi de ashabıyla olmak üzere iki kalbi varır.' diyorlardı. Bunun üzerine Allah onları yalanlamıştır."

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Araplar tecrübeli ve akıllı kişinin iki kalbi olduğunu iddia ederlerdi. Âyette bu, reddedilmektedir. Meseâ Araplar Cemil b. Ma'mer için, -'iki kalpli' diyorlardı. Çünkü o, Arapların en hafızalılarından, en dahilerinden ve insanlara ülkelerin yollarını en iyi gösterelerden biri olup Hz. Peygamber'e düşmandı. Ya o, ya da Cemil b. Esed şöyle diyordu: 'Göğsümde, iki kalp vardır ki ben bunlarla anlarım. Bunlar, Muhammed'in idrak ettiği kalbinden daha üstündür.' İnsanlar da onun bu iddiasında doğru olduğunu sanıyorlardı. Fakat Müşrikler Bedir savaşında yenilgiye uğrayıp dolayısıyla o da yenilgiye uğrayınca, bir pabucu elinde, diğeri ise ayağında olduğu halde kızgın taşlık bir yerde koşarken Ebu Sufyan ona rast gelmişti. O ise, pabucu elinde olduğunu fark etmeden: 'Pabucum nerede? Pabucum nerede?' diyordu. Bunun üzerine Ebu Süfyan ona: 'Pabuçlarından birisi elinde diğeri de ayağındadır' demiştir. İşte o zaman anlamışlardır ki, onun iki kalbi olsaydı elindeki pabucunu unutmazdı."

«'Zıhar' yaptığınız eşlerinizi de» ki onlara: "Siz bize, haram kılınması açısından, annelerimizin sırtları gibisiniz" diyordunuz. Buna göre zıhar; kişinin, hanımına: "Sen bana annemin sırtı gibisin," demesidir. Zıhar, Câhiliyye döneminde boşanma usûlü idi. Ve o dönemin insanları boşanmış kadınlardan kaçındıkları gibi zıhar yaptıkları kadınlara da yaklaşmıyorlardı. **«Anneleriniz yerinde tutmadı»** yani Allah, eşlik ve anneliği bir kadına vermedi. Nitekim anne, hizmet edilmeye değerdir ve ona başka türlü muamele yapılmaz. Oysa insanın hanımı öyle değildir.

Âyetteki mesajdan maksat, Arapların, "zıhar" dolayısıyla hanımın anne gibi sayıldığı, iddia ve âdetlerini reddir. İslâm'da zıhar, kefâretin ödenmesine kadar kendilerine yaklaşmak haram olur. Bunun kefâreti, kişinin bir köle azat etmesi; bu mümkün olmazsa Ramazan ayının dışında aralıksız iki ay oruç tutması -ki bu süre içinde bayram günleri ve teşrik günleri gibi oruç tutmanın nehyedildiği günlerin bulunmaması gerekir. -Buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurması ya da bunların her birine, fitrede olduğu gibi yemeğin bedelini vermesidir.

«**Ve evlâtlıklarınızı da**» miras, mahremiyet ve soyda «**öz oğullarınız olarak tanımadı.**» Yani Allah, evlât edinmekle öz oğula sahip olma hakkını bir adama vermedi. Çünkü evlât edinmek ârizî, öz oğula sahip olmak ise soyda asıldır. Ve ikisi yani ârizî olanla asil olan bir şeyde birleşmez.

Âyetin bu ifadesi, aynı zamanda Arapların, birinin evlâtlığını onun öz oğlu sayarak evlâtlarından erkeğin payı kadar ona miras ayırmalarını ve evlât edinenin, hanımını boşaması ya da ölümü halinde onu nikâhlamasını haram kılmalarını reddetmektedir.

Öte yandan, bir insanda iki kalbin olmaması hususu, zıhar yoluyla eşin anne; evlât edinme yoluyla edinilen evlâtlığın da öz oğul olamıyacağının dayandırıldığı bir esası oluşturmak için ortaya konmuş olabilir. Buna göre anlam şöyledir: "Allah, zıtlığa sebep olmasından dolayı hiç bir kimseye iki kalp vermediği gibi -ki her kalp, hem bütün güçlerin aslı olacak hem de olmayacaktır- eşi anne, evlâtlığı da öz oğul kılmamıştır." Yani bir kimsede iki kalbin bulunması mümkün olmadığı gibi, cahiliye halkı arasında geçerli olan hüküm ve esaslara göre eşin anne, evlâtlığın da öz oğul hükmünde olması da mümkün değildir.

«**Bunlar**» yani evlâtlığınız için, "bu benim oğlumdur" demeniz -ki, bu ifade ile âyetin sadece son kısmına işaret edilmektedir. Çünkü sözün gelişinden kastedilen budur- sadece «**sizin ağızlarınıza gelen sözlerinizdir.**» Onların gerçek payı yoktur. Öyleyse bu sözler, iddia ettiğiniz gibi evlât edinme hükümleriyle bağdaşmaz. *"Efvâh"* ağız anlamındaki "fem" kelimesinin çoğuludur. Allah Teâlâ'nın, sözü ağıza atfettiği her yerde yalana işaret edilmekte ve inancın bu söze uymadığı vurgulanmaktadır.

«**Allah ise gerçeği**» yani vakıaya uygun sözü «**söyler,**» çünkü haktan ancak hak çıkar. O hak da, öz oğul dışındaki birinin, öz oğul gibi olmamasıdır. «**Ve doğru yola**» hak yola «**O eriştirir.**» Öyleyse sözünüzü bırakarak Allah'ın bu sözüne göre hareket ediniz.

5. «**Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın.**» Ve "Zeyd b. Harise" deyin; başkalarını da bu şekilde babalarına nisbet edin. «**Allah katında en doğrusu budur.**» Yani evlât edinilenlerin, babalarına nisbet edilmeleri, babalarının dışındaki kimselere nisbet edilmelerinden çok da-

ha doğru ve adalete daha uygundur. **«Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları»** yani onlardan Müslüman olanları **«din kardeşleriniz ve dostlarınız olarak kabul edin.»** Din kardeşliğini ve dostluğunu dikkate alarak, "Bu benim kardeşim; bu benim dostum" deyin.

Ebu Huzeyfe, Salim adındaki kölesini azat etmiş ve onu kendine evlâtlık edinmişti. İnsanlar ona Ebu Huzeyfe'nin oğlu Salim diyorlardı. Bu âyet inince ona, Ebu Huzeyfe'nin Mevlâsı Salim, demişlerdir.

Yasaklamadan önce ya da sonra, dil alışkanlığından veya unutmadan dolayı **«yanılarak yaptıklarınızda size vebal»**, günah **«yok;»**

İbn Atiyye şöyle demiştir: "Söz konusu adlandırmanın hata ile nitelendirilmesi, ancak yasaklamadan sonra olmuştur. Hata ise, hedeften sapmak demektir."

«Fakat kalplerinizin» yasaklamanın ardından **«bile bile yöneldiğinde günah vardır.»** Hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: *"Babası olmadığını bile bile başkasının, babası olduğunu iddia eden kimseye cennet haramdır."* (1) **«Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.»** Hatayı bağışlar ve örter.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنٖينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ
وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖي
كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ
مَعْرُوفًا كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

6. Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha değerlidir. Eşleri, onların anneleridir. Akraba olanlar, Allah'ın Kita-

---

1- Hadisi Buharî ve Müslim, *"İslâm'da babası dışındaki birinin, babası olduğunu iddia eden..."* ilâvesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/738.

bında (miras konusunda) birbirlerine öteki mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız hariçtir. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.

6. **«Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha değerlidir.»** Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber Tebük seferine çıkmak üzere insanlara emir vermiştir. Bu emir üzerine bazı insanlar, "Biz babalarımıza ve annelerimize danışacağız" deyince bu âyet inmiştir.

Gerçekten Hz. Peygamber, din ve dünya ile ilgili bütün işlerde mü'minlere kendilerinden daha ileridir. Buna göre Allah Rasûlü onları bir şeye, nefisleri de başka bir şeye davet etmiş olsa nefislerinin isteği doğrultusunda hareket etme yerine Peygamber (s.a.v.)'in davetine icabet etmeleri elbette daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber onları, sadece kurtuluşa davet eder. Oysa nefisleri kendilerini, helâk ve yok oluşları söz konusu olan şeye davet eder. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Yusuf'tan bahisle şöyle buyurmuştur: *"...Nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir..."* (Yûsuf: 53) Buna göre Allah Rasûlü, onlara kendi canlarından daha sevimli; emri, nefislerinin emrinden daha geçerli ve haklarından daha tercihe şayan olmalıdır. Canlarına acıdıklarından ziyade ona şefkat etmeleri ve yine canlarını onun uğruna vermeleri, tehlikeli durumlarda ve savaşlarda kendilerini ona feda etmeleri ve kendilerini davet ettiği her hususta ona uymaları gerekir.

Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Benimle sizin durumunuz tıpkı ateş yakan bir kimsenin durumu gibidir: Çekirgeler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlamış, o ise onları oradan kovmaya çalışmaktadır. İşte ben de sizi, ateşe düşmeyesiniz diye sımsıkı tutuyorum; oysa siz elimden kaçmaya çalışıyorsunuz?"*(2) Yine hadis-i şerife göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz, ben kendisine, canından, evlâdından, malından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça gerçekten iman etmiş olmaz."*(3)

«Eşleri, onların anneleridir.» Yani saygı ve hürmet göstermenin farz ve evlenmenin haram olması konusunda onlar, tıpkı anneleri gibidirler. Nite-

---

2- Hadisi Müslim, *"Fedail"* bölümünde *"Bâbu şefekâtihî (s.a.v.) ala ümmetih"* başlığı altında 2285 nolu hadis olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-usûl*, 1/289.

3- Hadisi Buharî ve Müslim: *"Ben, kendisine babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça..."* ifadesiyle tahric etmişlerdir. *Câmi'ül-usûl*, 1/238.

kim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz."* (Ahzâb: 53) Fakat bunun dışında, o hanımlara bakmak, kendileriyle başbaşa kalmak, birlikte yolculuk yapmak ve miras konusunda, tıpkı yabancı kadınlar gibidirler. Bu yüzden onlara bakmak helâl değildir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin."* (Ahzâb: 53) Bu nedenle onlarla başbaşa kalmak, yolculuk yapmak doğru olmaz. Ve onlar mü'minlere mirasçı olmadıkları gibi mü'minlerde onlara mirasçı olamaz. Böylece bu annelik, Peygamber hanımlarını nikâhlamanın haram kılınmasıyla sınırlanmıştır. Bundan dolayıdır ki Hz. Âişe: "Biz kadınların anneleri değil aksine erkeklerin anneleriyiz" demiştir. Bazı müfessirlerin, Peygamber hanımlarının -erkek olsun, kadın olsun- bütün mü'minlerin anneleri olduğuna dair görüşleri zayıftır.

Söz konusu haram kılınma işi belli bir alan için sabit olup Hz. Peygamber'in hanımlarının yakınlarıyla ilgili değildir. Meselâ onların kızları için, "Mü'min erkeklerin kız kardeşleri" denmediği gibi, erkek kardeşleri ve kız kardeşleri için de, "Mü'min erkeklerin dayıları ve teyzeleri" denmez. Bu nedenle İmam Şafiî: "Zübeyr, Ebu Bekir'in kızı ve mü'minlerin annesinin kız kardeşi Esma ile evlendi" demiş, "Mü'minlerin teyzesi ile" diye söylememiştir. Sonra Peygamber'in hanımlarıyla evlenmenin haram oluşu, Hz. Peygamber'e saygı duyulmasından ileri gelmektedir. Ona saygı göstermek ise dinî bir görevdir.

«Akraba olanlar, Allah'ın Kitabı'nda» yani Levh-i Mahfuzda veya indirilen Kur'ân'da -ki o da bu âyettir- yahut mirasla ilgili âyette, ya da Allah Teâlâ'nın: *"...Allah'ın size emri budur..."* (Nisâ: 24) buyrulduğu gibi, farz kıldığında **«(miras konusunda) birbirlerine öteki mü'minlerden»** yani Ensardan **«ve muhacirlerden daha yakındırlar.»**

Bu âyette, akraba olanların birbirlerine vâris olmak suretiyle kendilerine yabancı olanlardan daha yakın oldukları açıklanmaktadır. Nitekim Müslümanlar, İslâm'ın ilk yıllarında akrabalık yerine dindeki dostluk (muvâlât), kardeşlik ve hicret sayesinde birbirine mirasçı oluyorlardı. Yine o zamanlar, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen zümreye zekâttan pay ayrılıyordu. Daha sonra İslâmiyet güç kazanıp, Müslümanlar üstünlüğü elde edince bu hüküm kaldırılmış ve mirasçı olma akrabalığa bağlanmıştır.

«Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız hariçtir.» Dostlardan maksat, dost ve kardeş edindikleri kimseler; iyilik yapmaktan maksat da, malın üçte birini ya da ondan fazlası yerine azını vasiyet etmektir. Yani onlar, vasiyetin dışında her türlü iyiliğe lâyık kimselerdir. Fakat vâris için vasiyet söz konusu değildir. Başka bir ifade ile akraba olanlar, mirasa yabancılardan daha ziyade hak sahibidirler. Fakat yabancılar için vasiyette bulunmak, akraba olanlara oranla daha büyük önem arzeder. Çünkü vâris için vasiyet söz konusu olmaz.

«Bunlar kitapta», Kur'ân'da **«yazılı bulunmakta»** ya da Levh-i Mahfuzda tesbit edilmiş ve korunmuş durumda**«dır.»**

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ⑦ لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقِينَ
عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ⑧

7. Hani Biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) Biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.

8. Allah, doğrulara doğruluklarını sormak için bunu yaptı. Kâfirler için de can yakıcı bir azap hazırladı.

7. Ey Muhammed! Kavmine hatırlat. **«Hani Biz peygamberlerden söz almıştık;»** yani bütün peygamberlerden, kendilerine peygamberlik görevini verdiğimiz anda ilâhî buyrukları tebliğ etme ve hak dine davet etme sözünü aldığımız vakti unutma. **«Senden,»** yani ey Muhammed! Senden özellikle bu sözü aldık.

Hz. Peygamber, en son gönderilmiş peygamber olmasına rağmen peygamberlerin en faziletlisi olduğunu ifade etmek ve değerini yüceltmek üzere âyet-i kerimede öne alınmıştır. Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"Ben, insanların efendisiyim. Övünmek yoktur."*[4] Yani bunu övünmek için söylemiyorum.

Peygamberlerin piri ve Tufandan sonraki ilk peygamber olan **«Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da.»** Allah Teâlâ, peygamberler arasında özellikle bu peygamberleri dile getirmiş ve bundan, onların oldukça üstün, şeriat sahiplerinin meşhurlarından ve azim sahibi peygamberler olduklarının ortaya konması amaçlanmıştır. **«(Evet) Biz onlardan»** peygamberlerden, peygamberliği tebliğ etmek ve emanetlerini yerine getirmek üzere **«pek sağlam bir söz aldık.»** Bu söz, âyetin başında belirtilen sözün kendisidir. Âyetin sonunda tekrar edilmesinin amacı ise, niteliğini beyan etmek içindir.

8. «Allah, doğrulara doğruluklarını sormak için bunu yaptı.» Yani Allah, sözlerine sadık olan peygamberlere kavimlerine söylediklerini kıyamet günü sormak için bunu yapmıştır.

Kurtubî: "Peygamberlere sorulacağına göre artık onların dışındakilerin durumunu siz düşünün" demiştir.

«Kâfirler», peygamberleri yalancı sayanlar **«için de can yakıcı bir azap hazırladı.»** Yani mü'minlere mükâfat, kâfirler için de can yakıcı bir azap hazırlamıştır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ ر۪يحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرًاۚ ﴿٩﴾

---

[4] Hadisi Tirmizî tahric etmiştir. Bu hadisin devamında, Hz. Peygamber'in Allah nezdinde derecesinin büyüklüğüne işaret edilmektedir.

إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ
وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (١٠) هُنَالِكَ
ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا (١١)

9. Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani size ordular saldırmıştı da, Biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah da ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

10. Onlar hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan üzerinize yürüdükleri zaman, gözler yılmış ve yürekler ağızlara gelmişti. İşte o anda Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz.

11. İşte orada iman sahipleri denemeden geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.

9. «Ey iman edenler!» Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber, Medine'ye hicret buyurduklarında Kurayza oğulları ve Nadir oğulları ile, aleyhine faaliyette bulunmamak, aksine kendi yanında bulunmak üzere sözleşme yapmıştır. Fakat bir Yahudi kabilesi olan Nadir oğulları sözleşmeyi bozmuşlardır. Nihayet Hz. Peygamber, bir durum için bazı dostlarıyla birlikte Nadir oğullarının yurduna gitmiş ve evlerinin birinin duvarına yakın bir yerde oturmuştur. Onlar da o durumdan yararlanmak üzere içlerinden biri, Hz. Peygamberin başına bir kaya parçası atarak onu öldürmek için evin damına çıkmıştır. Onların bu maksatlarının, vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e iletilmesi üzerine hiç durmaksızın oradan ayrılarak Medine'ye dönmüştür.

Nadir oğulları, söz konusu sözleşmeyi bu şekilde bozunca, Allah Rasûlü onlara Muhammed b. Mesleme'yi göndererek kendilerinden Medine'yi terketmelerini istemiştir. Fakat reisleri Huyey b. Ahtab'ın inadından dolayı oradan çıkmayı kabul etmemişlerdir. Huyey, tıpkı Kureyş'in Ebu Cehil'i gibiydi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlarla savaşmak üzere ashabıyla birlikte yola çıkmış ve altı gün kendilerini muhasara altında tutmuştur. Bu arada Allah Teâlâ onların kalplerine korku salmıştır. Onlar da Hz. Peygamber'den, kendilerini öldürmemelerini isteyerek sürgüne razı olmuşlardır.

Bu karar üzerine bir kısmı Hayber'e gitmiş, bir kısmı da Şam ülkesinin Ezri'ât denen beldesine göç etmişlerdir. Yurtlarından bu sürülme işi tamamlanınca reisleri, kabilenin bazı büyüklerini yanına alarak Mekke'ye gitmiş ve Kureyş halkını Allah Rasûlü ile savaşmaya teşvik edip onlara şöyle demiştir: "Biz hepimiz sizinle birlikteyiz ve onun kökünü kazıyacağız." Kureyş halkı da onların, Hz. Peygamber'e karşı olan düşmanlıklarına dayanarak plânlarını uygun bulmuşlardır. İşte bu âyet, Hendek savaşı hakkında inmiştir.

«Allah'ın size olan nimetini hatırlayın:» Nimeti hatırlamak o nimetten dolayı şükretmek demektir. Yani, Allah'ın size yardım etmek süretiyle lütûfta bulunmasına şükredin. **«Hani size ordular»** Kureyş, Gatafan ve diğer gruplar **«saldırmıştı da Biz onlara karşı»** kahhâr ismiyle gece **«bir rüzgâr»** yani saba rüzgârını, ki bu rüzgâr, doğu yönünden esmektedir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Saba rüzgârı sayesinde yardım gördüm. Âd kavmi de batı rüzgârı ile helâk edilmiştir."*(5) **«Ve sizin göremediğiniz ordular»**, bin kadar melek **«göndermiştik.»**

Rivayete göre Allah Teâlâ, bir kış gecesinde müşrikler üzerine soğuk bir rüzgâr göndermiş ve bu rüzgâr ordugâhlarına takılıp kalmış ve onları muhasara altına alarak toprakları yüzlerine savurmuştur.

Bu arada melekler, kendilerine verilen, emirle onlara ait çadırların kazıklarını sökmüşler, iplerini koparmışlar, ateşlerini söndürmüşler, kazanlarını devirmişler, kalplerine korku salmışlar ve ordugâhları istikametinde tekbir getirmişlerdir. Nihayet bu düşman ordusu tekbir ve kılıç sesini duyunca, atlar da ürkmeye başlayınca her kabile reisi kendi grubuna: "Yanıma gelin!" diye seslenmiş; toplandıklarında ise, "acele edin!" demiştir. Başlarına gelenin bir sihir olduğu hükmüne varmışlar, bunun sonucunda savaş olmadan yenilgiye uğramışlar ve ağır gördükleri eşyalarını terkederek gece geri dönmek zorunda kalmışlardır.

«Allah da» hendek kazma ve gerekli hazırlıkları plânlama konusunda **«ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.»** Bu nedenle onlara karşı size yardım

---

5- Hadisi Buhârî *"Sahih"*inde tahric etmiştir.

etmiş ve sizi onların kötülüklerinden kurtarmıştır. Öyleyse bu üstün nimetlerden dolayı dille, kalp ve organlarla şükretmeniz gerekir.

10. «Onlar hem yukarınızdan» vadinin üst kısmından ve doğu tarafından ki, bu taraftan gelenler, Gatafan oğulları ve Necid halkından onlara katılanlardır. Komutanları ise Uyeyne b. Hısın ile Amir İbnu't-Tufeyl idi. Yahudiler de onlarla idiler. **«Hem aşağı tarafınızdan»** yani vadinin alt kısmından batı yönünden ki o tarafta Kureyş ordusu ve onlara katılan muhtelif gruplar vardı. Komutanları ise Ebu Sufyan'dı. **«Üzerinize yürüdükleri zaman,»** düşman sayısını ve gücünü fazla görmesinden dolayı **«gözler yılmış ve yürekler ağızlara gelmişti.»** O zaman Kureyş ordusuyla birlikte üç yüz at ve bin beş yüz deve vardı.

"Henâcır": Yutak; yemek ve içeceğin girdiği yer demek olan "hancere" kelimesinin çoğuludur. Yani kalpler, korku ve kederden ötürü dil kökünün başına ulaşmıştır. Çünkü akciğer, aşırı korku ve üzüntüden dolayı şişer ve buna paralel olarak kalp yutağın üst kısmına doğru çıkar. Bu durum kalp çarpıntısı rahatsızlığında açıkça görülür.

Katade şöyle demiştir: "Kalpler yerlerinden fırlama noktasına gelmiş, o kadar ki, dışarı fırlamaması için boğazlar daralmasaydı dışarı fırlardı."

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Kalpler nerede ise yutak kısmına ulaşıyordu. Çünkü kalp, yutağa kadar çıkınca insan ölür."

Buna göre bu sözde, aşırı korkudan kalplerin çarpmasından dolayı -gerçek anlamda kalpler yutaklara kadar ulaşamıyorsa da- bir benzetme vardır.

Bil ki, onlar iki açıdan korkuya kapılmışlardır: Birincisi; çeşitli gruplardan oluşan düşman kuvvetinden dolayı kendileri için korkmuşlardır. İkincisi ise; Kurayza oğullarının sözleşmeyi bozduklarından dolayı çoluk çocukları için endişe duymuşlardır.

Gerçekten inananlar, aşırı soğuk ve açlığa karşı tahammül göstermişlerdir. Nitekim Ashab-ı kiramdan bazıları şu hususu dile getirmişlerdir: "Üç gün hiçbir şey tatmadan kaldık. Hz. Peygamber de açlıktan dolayı karnına taş bağlamıştı."

Ey imanlarını kayıtsız ve şartsız olarak ortaya koyanlar! **«İşte o anda Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz.»** Nitekim samimi ve ihlâslı olup korkmayanlar, Allah'ın dinini yüceltme hususunda vadini yerine getireceğini ya da kendilerinin imtihan edildiklerini zannederek savaşta sebat etmişlerdir. Bu nedenle onlar, Uhud savaşında olduğu gibi sarsılmaktan ve tahammül edememekten endişe etmişlerdir. Fakat kalpleri hasta olup uçurumun kenarında bulunanlar ve münafıklar -kendilerinden nakledildiği gibi- kötü zanda bulunmuşlardır.

11. «İşte orada» yani o korkunç zamanda, ya da ayakların kaydığı o kaygan zeminde **«iman sahipleri»** sıkıntı ve korku ile **«denemeden geçirilmiş»**, böylece samimi olan münafıktan, sebat eden de sebatsız olandan ayrılıp ortaya çıkmış **«ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.»** Bunun neticesi olarak kalbinde iki yüzlülük hastalığı bulunanlar Medine'ye kaçmış, Hz. Peygamber'in yanında gerçek anlamda inanmış olanlar kalmışlardır. Bu mesaj, onların başlangıçtaki sarsıntılarını dile getirmiş ise de Allah Teâlâ sonunda sıkıntılarını hafifletmiş, nihayet kalplerindeki üzüntüleri yok olmuş ve huzur kaynakları fışkırmaya başlamıştır. Gerçekten Allah Teâlâ'nın, samimi kullara yönelik âdeti budur.

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ

وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾

وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا

وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِىَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِىَ

بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ

اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا اِلَّا يَسِيرًا

(١٤) وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ

وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا (١٥)

12. Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar şöyle diyorlardı: "Allah ve Rasûlü meğer bize sadece kuru vaadlerde bulunmuşlar!"

13. Onlardan bir grup da demişti ki: "Ey Yesrib'liler! Artık sizin için kalacak yer yoktur, haydi dönün!" İçlerinden bir kısmı ise: "Gerçekten evlerimiz sağlam değil" diyerek Peygamber'den izin istiyordu. Oysa evleri sakat değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.

14. Eğer (evlerin) her yanından girilerek üzerlerine saldırılsaydı da, o zaman kendilerinden fitne istenseydi bu harekete katılırlar ve evlerinde sadece pek az kalırlardı.

15. Andolsun ki onlar daha önce sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz mesuliyeti gerektir.

12. «Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar,» inançları zayıflayanlar ki, şayet sen, "münafık ile kalbinde hastalık bulunan kimse arasında ne fark vardır?" dersen şöyle cevap veririm: "Münafık olan kimse, tereddütsüz olarak bir şeyi yalan sayan kimsedir. Kalbinde hastalık bulunan kimse ise Allah Teâlâ'nın hakkında şöyle buyurduğu kimsedir: *"İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden ibadet eder. Kendine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de sıkıntıya uğrarsa çehresi değişir, (dinden yüz çevirir.)"* (Hac: 11)

Öte yandan söz konusu hastalık, insana has orta çizgiden uzaklaşmaktır. Bu hastalık iki çeşittir: Bedenle ilgili olur, ruhla ilgili olur. Cehalet, korkaklık, iki yüzlülük ve ahlâki kötülükler gibi nefisle ilgili hastalıklardır. İki yüzlülük, inkârcılık ve bunlar gibi fenalıklar hastalığa benzetilmiştir. İfade edilen bu kötü niteliklere hastalık denmesi ya bütünüyle tasarrufa engel olan hastalık gibi faziletleri idrak etmeye mani olmasından, yahut Allah Teâlâ'nın: *"...Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur."* (Ankebut: 64) ifadesinde dile getirilen âhiret hayatını elde etmeye engel olmasından, ya da nefsin, hasta insanın bedeninin zararlı şeylere meyletmesi gibi bâtıl inançlara meyletmesinden dolayıdır.

Söz konusu olan bu münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar. **«şöyle diyorlardı: 'Allah ve Rasûlü»** zafer ve dini yüceltme ile ilgili **«meğer bize sadece kuru vaadlerde bulunmuşlar!'»** Bu kimseler, "Allah Rasûlü" yerine onun ismini zikretmişlerdir. Fakat Allah Teâlâ Hz. Peygamberi bu ifade ile dile getirmiştir. Bu sözü söyleyenler ise, Muteb b. Kuşeyr ve ona uyanlardır.

13. «Onlardan bir grup» Evs b. Kayzî ve onun görüşüne katılanlar **«da demişti ki: 'Ey Yesrib'liler!»** *"Yesrib"*: Medine-i Münevere'nin adıdır. Allah Rasûlü Medine için "Yesrib" adının kullanılmasını nehyetmiş, "O Taybe, ya da Tâbe ve Medine" diyerek bu lâfzı hoş görmemiştir. Çünkü "Yesrib" kelimesi, genelde hoş olmayan şeyler için kullanılan ve kınama ifade eden "Tesrîb" kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Bu nedenle Hz. Yusuf kardeşlerine şöyle demiştir: *"Lâ tesrîbe aleyküm'ül-yevme: 'Bugün sizi kınamak yok"* (Yûsuf: 92) Münafıklar, Hz. Peygamber'e muhalefet etmek için, bu ismi kullanmış olabilirler. Allah Teâlâ da sözü, onların söylediği şekilde nakletmiştir.

Öte yandan Hz. Peygamber, hicret yurduna işaret ettiği zaman, "Kanaatime göre o yer Yesrib olur" demesi ve benzeri ifadeleri Medine için "Yesrib" adının kullanmasını, yasaklamadan önce idi.

«Artık sizin için» burada, düşmanların çokluğundan ve grupların galip gelmesinden dolayı **«kalacak yer yoktur, haydi»** Medine'deki evlerinize **«dönün!'»** Asıl maksatları ise, kaçışı emretmektir. Fakat sözlerine karşı ilgiyi artırmak ve kaçışlarının, kınanan bir kaçış olmadığını ortaya koymak için bu kaçışı dönüş olarak ifade etmişlerdir. Bununla birlikte iki yüzlülüklerinden ve kalplerindeki hastalıklarından dolayı insanları cihaddan alıkoymaya çalışmışlarsa da onlara sadece kendileri gibi olanlar uymuşlardır. Çünkü samimi mü'min, ancak Allah ve Rasûlü'nü tercih eder.

Bu mesajda, kıyamet gününe kadar bu ümmetin içinde bulunan fesatçıların ve bozguncuların durumuna işaret edilmektedir. Allah Teâlâ'dan, bizi doğru yolda yürütmesini, sarsılmadan hakkı ve sabrı tavsiye eden kişilerden kılmasını dileriz.

«İçlerinden bir kısmı» Harise oğulları ile Seleme oğulları **«ise: 'Gerçekten»** Medine'deki **«evlerimiz sağlam değil'»**, düşman ve hırsız girebilir, bize izin ver ki, onları sağlamlaştırıp ordugâha dönelim, **«diyerek Peygamber'den izin istiyordu.»** Bunun üzerine Allah Rasûlü onlara izin veriyordu. **«Oysa evleri sakat değildi,»** aksine sağlam ve muhafazalı idi. İzin istemekle **«sadece»** savaştan **«kaçmayı arzuluyorlardı.»**

14. «Eğer (evlerin) her yanından girilerek üzerlerine saldırılsaydı da,» yani bütünüyle evleri açık olup kötülük ve fenalık isteyen herkes o evlere girseydi de, **«o zaman,»** felâketin gelişi anında başka bir grup tarafından **«kendilerinden fitne»** yani iman ve itaatin istenmesi yerine dinden dönme ve inkâra yönelme **«istenseydi»** başlarına gelen felâket ve baskına aldırmaksızın **«bu harekete katılırlar»**, onların bu isteğini yerine getirirler **«ve»** şu anda yaptıkları gibi evlerin sakatlığı ve sağlamlığını sebep göstermeden **«evlerinde sadece»** soru ve cevabın duyulacağı zaman kadar **«pek az»** bir süre **«kalırlardı.»** Bu tutum, onların İslâm'a karşı olan hiddetlerinden, Müslümanlara olan öfkelerinden, küfrü sevdiklerinden ve o küfür tarafına ihtirasla yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.

15. «Andolsun ki onlar» yani Medine'deki evlerine dönmek üzere senden izin isteyen Harise oğulları ile Seleme oğullarından oluşan grup **«daha önce,»** yani Hendek savaşından evvel meydana gelen Uhut savaşında düşmanın karşısında direnmeyip dağılmak istedikleri daha sonra, haklarında Âl-i İmrân sûresinde geçen, konu ile ilgili âyetler indirilip tevbe ettikleri zaman **«sırt çevirip»** savaştan **«kaçmayacaklarına,»** düşmanı arkalarında bırakmıyacaklarına; yenilgiye uğramıyacaklarına ve Uhut Savaşındaki tutumlarına benzer bir duruma düşmeyeceklerine **«dair Allah'a söz vermişlerdi.»** Fakat Medine'ye geri dönmek üzere izin istemekle verilen söz bozulmuş oldu.

«Allah'a verilen söz mesuliyeti gerektirir.» Ya da kıyamet günü insana sorulur: Verdiği sözü yerine getirdi mi, yoksa getirmedi mi? Ona göre kendisine muamele edilir. Bu ifade bir tehditten ibarettir.

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ
مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذاً لاَ تُمَتَّعُونَ اِلاَّ قَل۪يلاً ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذ۪ي
يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُٓوءاً اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةًۜ
وَلاَ يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلاَ نَص۪يراً ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ
الْمُعَوِّق۪ينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِل۪ينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَاۚ وَلاَ يَأْتُونَ
الْبَأْسَ اِلاَّ قَل۪يلاًۙ ﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ
رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ
الْمَوْتِۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى
الْخَيْرِۜ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْۜ وَكَانَ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَس۪يراً ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُواۚ وَاِنْ يَأْتِ
الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ
اَنْبَٓائِكُمْۜ وَلَوْ كَانُوا ف۪يكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلاَّ قَل۪يلاً ﴿٢٠﴾

16. De ki: "Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz! O takdirde bile pek az bir zaman yararlandırılırsınız."

17. De ki: "Allah size bir kötülük dilerse O'na karşı sizi kim korur, ya da size rahmet dilerse (size kim zarar verebilir)? Onlar, kendilerine Allah'tan başka ne bir dost bulurlar, ne de bir yardımcı."

18. Allah, içinizden alıkoyanları ve yâranlarına: "Bize katılın" diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların sadece pek azı savaşa gelir.

19. (Gelseler de) size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çöken kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sizi keskin dilleriyle incitirler. Onlar iman etmiş değillerdir. Bu yüzden Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

20. Bunlar, düşman birliklerinin gitmediklerini sanıyorlardı. Müttefikler ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da, sizin haberlerinizi sorsunlar. Zaten aranızda olsalardı pek az savaşırlardı.

16. Ey Muhammed! Onlara «**de ki: 'Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz!**» Her insan, mutlaka ecelinin tayin edildiği vakitte ölecektir. İster yatakta , ister kılıç darbesiyle öldürülsün; farkeden bir şey olmaz. Faraza kaçış size fayda verip geciktirilmekten yararlansanız «**o takdirde bile pek az**» yaşatılır, ya da çok az «**bir zaman yararlandırılırsınız.'**»

17. «**De ki: 'Allah size**» ölüm, yenilgi ve benzeri «**bir kötülük dilerse O'na**» yani hükmüne «**karşı sizi kim korur. Ya da size**» afiyet, yardım ve benzeri bir «**rahmet dilerse (size kim zarar verebilir)? Onlar, kendilerine Allah'tan başka**» zararı kendilerinden giderecek «**ne bir dost bulurlar, ne de bir yardımcı.'**»

Bil ki, bu âyetler bazı hususları vurgulamaktadır:

Birincisi, ölüm mutlaka olacaktır.

İkincisi, kaçış ömrü uzatmaz. Ecel ve rızkını değiştirmeye çalışan ve kendisi için takdir edilenin ortadan kaldırmasını uman kişiden daha kötü halde kim olabilir? Onu bu durumdan kimse kurtaramaz.

Üçüncüsü ise, Allah'ı dost ve yardımcı edinen -az olsun, çok olsun- arzu ettiğini elde eder. Çünkü Allah, lûtfu çok olan dost ve yardımcıdır.

18. «**Allah, içinizden**» insanları Allah Rasülü'ne yardım etmekten ve doğru yoldan «**alıkoyanları**» -ki, bunlar kim olursa olsun münafıktırlar.- «**ve**» Medine münafıklarından olan «**yâranlarına,**» –ki bu yâranlık, inkâr ve iki yüzlülüktedir.- «**'bize katılın' diyenleri gerçekten biliyor.**» Bu ifade gösteriyor ki onlar, bu sözü söyledikleri anda ordugâhtan ayrılmışlar ve düşmandan kaçarak Medine'ye doğru yönelmişlerdir. «**Zaten bunların sadece pek azı savaşa gelir.**» Çünkü onlar, özür beyan ederler ve imkân buldukça geri kalırlar. Ya da mü'minlere, kendileriyle birlikte olduklarını inandırarak onlarla çıkarlar. Sadece mecburiyet karşısında pek az mücadele verdiklerini ve savaştıklarını görürsün. Bu durum, kaçışın olmadığı varsayıldığında olur.

19. «**(Gelseler de) size karşı**» yardımlaşmada, ya da Allah yolunda Müslüman fakirlere infak etmede «**pek hasistirler.**» *"Eşihha"* cimri anlamında olan "şahih" kelimesinin çoğuludur. Ancak bu cimrilik, hırsla beraber olan ve âdet haline gelen cimriliktir. «**Hele**» düşman «**korku**»su «**gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çöken kimse**» yani baygın halde olan kişinin can çekişme mücadelesi vermekten dolayı korku ve endişe ile sana sığınarak gözü dönmüş «**gibi gözleri**» sağa sola «**dönerek**» bu halde «**sana baktıklarını görürsün. Korku gidince**» ve ganimetler toplanınca «**ise, mala düşkünlük göstererek**» -ki onlar, ganimet söz konusu olduğunda insanların en hırslıları ve savaş anında en korkaklarıdır.- «**Sizi keskin dilleriyle incitirler.**» Yani size kötü söz söyleyerek eziyet ederler ve şöyle derler: "Payımızı tam verin. Çünkü biz size yardım ettik ve sizinle savaştık. Sayemizde düşmanınızı yendiniz ve desteğimizle onlara galip geldiniz".

«**Onlar**» yani kötü sıfatlarla nitelenen bu kimseler, samimiyetle «**iman etmiş değillerdir.**» Nitekim onlar, söylediklerinin aksini gizlemeye kalkışarak kâfirlerin en kötüleri ve Allah'ın kendilerinden en çok öfkelendiği kişiler olmuşlardır. «**Bu yüzden Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.**» Bu amellerinin bâtıl olduğunu ortaya koymuştur. Münafık olmaları yüzünden amelleri hep boşa çıkmıştır.

Bu âyetten anlaşılıyor ki Allah katında değer ifade eden şey, imana dayalı olan ameldir. Aksi halde bu amel, tıpkı temelsiz bina gibi kabul edilir.

«Bu» boşa çıkarma işi **«Allah'a göre kolaydır.»**

20. «Bunlar, düşman birliklerinin gitmediklerini sanıyorlardı.» Yani münafıklar, aşırı korkularından dolayı düşman birliklerinin yenilgiye uğramadıklarını sanarak Medine'ye kaçmışlardır. Bu birlikler, Hendek savaşında Hz. Peygamber'e karşı bir araya gelen Kureyş ve Gatafan'lılarla Yahudilerden, Kurayza ve Nadir oğullarından oluşan birliklerdir.

«Müttefikler ordusu yine» ikinci bir sefer Medine'ye **«gelecek olsa,»** savaşmamak için **«isterler ki,»** Medine'nin dışında **«çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da»** Medine tarafından gelen herkese **«sizin haberlerinizi»** ve aleyhinize cereyan eden şeyleri **«sorsunlar.»** Yani onlar, sizden uzak olmayı ve uzaktan sizinle ilgili haberleri sorup öğrenmeyi arzu ederler. Hendek'te söz konusu ikinci bir sefer Medine'ye dönmeyip **«zaten aranızda olsalardı»** da savaş olsaydı gösteriş için, ayıplanmaktan endişe ederek **«pek az savaşırlardı.»**

لَقَدْ

كَانَ لَكُمْ ف۪ي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ
وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَث۪يرًاۜ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ
قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا
زَادَهُمْ اِلَّٓا ا۪يمَانًا وَتَسْل۪يمًاۜ ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ رِجَالٌ صَدَقُوا
مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ

وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا (٢٣) لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (٢٤)

21. Andolsun ki, Allah Rasûlü'nde sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır.

22. Mü'minler ise, düşman birliklerini gördüklerinde: "İşte bu, Allah ve Rasûlü'nün bize vaadettiğidir; Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir" dediler. Bu, ancak onların imanlarını ve bağlılıklarını artırmıştır.

23. İnananlardan, Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.

24. Bu sebeple Allah, doğruları doğruluklarına karşılık mükâfatlandırır; iki yüzlülere de dilerse azap eder veya tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

21. Mü'minler! **«Andolsun ki, Allah Rasûlü'nde sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar»** yani Allah'ın mükâfatını ve âhiret nimetlerini arzu edenler, ya da Allah'tan ve âhiret gününden korkanlar, her zaman **«ve»** her durumda **«Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır.»** Âyet-i kerimedeki "leküm" (sizin için) ifadesiyle, âyetin gelişinden mü'minlerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: *"Usve"* (örnek), kudve gibidir. Kudve de insanın, iyi veya kötü sahada birine uyma konusunda takındığı tavırdır. Bu nedenle "Ona uydum" anlamında 'Teesseytu bih" denir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Andolsun ki Muhammed (s.a.v.)'de sizin için güzel bir haslet, savaşta sebat etmek ve zorluklara katlanmak gibi, izlenmesi gereken iyi bir metod ve örnek vardır." Nitekim Hz. Peygamber'in kaşının üstü yarılmış, dişi kırılmış, Uhud savaşında amcası Hz. Hamza şehit edilmiş ve çeşitli şekillerde eziyete maruz kalmıştır. Fakat buna rağmen direnerek hezimete uğramamış, sabretmiş ve sabırsızlığa düşmemiştir. Bu nedenle onun sünnetine uyun, ona destek olun ve ondan geri durmayın.

Öte yandan âyet-i kerimede *"recâ" (umma)* ifadesi ile devamlı itaate vesile olan *"Allah'ı çok anma"* ifadesi bir arada zikredilmiştir. İşte bununla Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymak gerçekleşir.

el-Hakim et-Tirmizî şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'nde örneğin bulunması, onun izlenmesi, sünnetine uyulması, söz ve hareketlerde ona muhalefet etmekten kaçınılmasıdır."

Buna göre her mü'min, dileğinin gerçekleşmesi ve amelinin fayda vermesi için Hz. Peygamber'e uymak zorundadır. Böylece Allah Teâlâ, gönülde yer alan gayba iman için gerekli olan ümidi dile getirmiş ve bunu, gönlün ameli sayılan Allah'ı çok anma ile bir arada zikretmiştir ki, işin başında bulunan kişi, amel, ahlâk, nefis ve malla mücadele sahalarında sürekli olarak bunu izlemesi gerektiğini bilsin. Çünkü işi, başında sağlam tutmayan sonuçta kurtulamaz. Nefsinin kötü sıfatlarından arınıp temizlendikten sonra doğruluk, samimiyet ve teslimiyet gibi kendine güzel hasletler kazandırsın. Bu sayede bir yandan kalp düzeyinde lütuflar, haller ve sıfatların tecellileriyle bu hareketin hazzını duyarken diğer yandan da nefis düzeyinde kazançlar, rutbeler ve fiillerin tecellileriyle aynı hareketin hazzını duyar. Hz. Peygamber'e uyarak ruh düzeyinde de yine aynı şeyler duyulur.

22. «Mü'minler ise, düşman birliklerini» yani Hendek savaşında Hz. Peygamber ve ashabıyla savaşmak üzere toplanan orduları **«gördüklerinde: 'İşte bu»** büyük deneme, **«Allah»**ın, *"Yoksa siz, sizden önce gelip geçmiş kavimlerin başlarına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokundu ve öylesine sarsıldılar ki..."* (Bakara: 214) âyetinde buyurduğu **«ve Rasûlü'nün»**: *"Düşman birliklerini size karşı birleşmeleriyle iş zorlaşacak. Ama sonuç sizin lehinize ve onların aleyhinedir,"* diye bildirdiği ve yine onun: *"Düşman birlikleri, dokuz ya da on gün sonra üzerlerinize yürüyecektir"* diye haber verdiği şekilde **«bize vaadettiğidir; Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir»** yani Allah ve Rasûlü'nün verdiği haberin doğru olduğu ortaya çıkmıştır," **«dediler. Bu»** gördükleri, **«ancak onların»** Allah'a ve O'nun vaadlerine olan **«imanlarını**

ve» O'nun emirleri ile hükümlerine «**bağlılıklarını artırmıştır.**»

23. Samimiyetle «**inananlardan,**» Allah Rasûlü ile birlikte sebat etmek ve dini yüceltmek için savaşmak üzere «**Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır.**» Yani onlar, verdikleri sözü, yaptıkları işler sayesinde yerine getirmişlerdir. Söz konusu kişiler, Osman b. Affan, Talha b. Abdullah, Sa'id b. Zeyd b. Amr, Hamza, Mus'ab b. Umeyr, Enes b. Nadir ve diğerleridir (Allah onlardan razı olsun). Bunlar, Hz. Peygamber'le birlikte savaşa giderlerse sebat etmeye ve şehit oluncaya kadar savaşmaya söz vermişler, adakta bulunmuşlardır.

el-Hakîm et-Tirmizî şöyle demiştir: "Gerçek erlik doğruluktur. Doğruluk sahasına girmeyen, erlik sınırından çıkmış olur."

«**Kimi, bu uğurda canını vermiş,**» ki bu ifade doğru kimselerin durumunu açıklamakta ve onları iki kısma ayırmaktadır.

Nahb: Aslında yerine getirilmesi gereken adak demektir. Başka bir ifade ile insanın yapmaya karar verdiği ve kendisi için vacip kıldığı iştir. "Kadâ nehbeh: Adağını yerine getirdi" demektir. Bu ifade, aynı zamanda ölen kişi için de kullanılır.

Çünkü ölüm, tıpkı her canlının boynunun borcu olan adak gibidir. Yani Hz. Hamza, Mus'ab b. Umeyr ve Enes b. Malik'in amcası Enes b. Nadır el-Hazrecî el-Ensarî gibi, kimi adak sorumluluğundan kurtulmak için savaşarak şehit olmuş, «**kimi de**» tıpkı Hz. Hamza, Talha ve diğerleri gibi sözünü yerine getirmeyi «**(şehitliği) beklemektedir.**» Nitekim onlar, sözlerini yerine getirmeye karar vermişler ve bu sözün bir kısmını icra etmişlerdir. İcra edilen bölüm, bu âyet-i kerimenin inişine değin Hz. Peygamber'le birlikte sebat ederek savaşmalarıdır. Geri kalan kısmını da icra etmeyi beklemektedirler. Bu da şehadet şerbetini içinceye kadar savaşmaktan ibarettir. Onların beklemekle nitelendirilmelerinde, şehit olmaya son derece istekli olduklarına işaret edilmektedir.

«**Onlar hiç bir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.**» Aksine sözlerine sadık kalarak gereğini, en güzel şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır. Sözlerini yerine getirenlere gelince, onların durumu bellidir. Diğerleri ise bekler durumda olmaları, sözlerine sadık olmalarının en doğru şahididir.

Rivayet edilmiştir ki Talha (r.a.), Uhud savaşında Hz. Peygamber'le birlikte kalarak onu korumuş ve nihayet eli ile birlikte tam yirmi dört yara almıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Talha cenneti haketti"* buyurmuş ve ona o gün: "Hayırhah Talha (Talhatu'l-hayr)", Huneyn savaşında: "Eli açık Talha (Talhatu'l-Cûd)", Tebük savaşında ise: "Coşkun Talha (Talhatu'l-feyyz)" demiştir. Talha daha sonra Cemel Vakasında öldürülmüştür.

Âyet-i kerimede, ikiyüzlü olanlarla kalplerinde inanç rahatsızlığı bulunanlara dolaylı olarak kınama ifadesi yer almaktadır. Çünkü onlar, sözlerinde durmayarak ahidlerini değiştirirler.

24. «Bu sebeple Allah, doğruları» söz ve hareketlerindeki **«doğruluklarına karşılık mükâfatlandırır;»**

"Keşfu'l-Esrâr" isimli eserde şöyle denmiştir: "Allah doğru kimseleri, dünyada düşmana karşı ve bayrağı dalgalandırmak için imkân vererek ve yardım etmekle; âhirette ise güzel bir karşılık, iyi bir zemin lütfetme ve sürekli nimetler içinde bırakma yanında benzer durumda olanlara karşı üstün ve ön plânda tutarak mükâfatlandırır."

«İki yüzlülere de» azap etmeyi **«dilerse»** yani tevbe etmezlerse -çünkü şirk asla bağışlanmaz.- söyledikleri sözler ve yaptıkları işlerden dolayı **«azap eder veya»** tevbe ederlerse **«tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah,»** tevbe edeni **«çok bağışlayan,»** kusurlarını yok eden, **«çok esirgeyen»** ona cennet ve mükâfat lütfeden**«dir.»**

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًاۜ وَكَفَى
اللّٰهُ الْمُؤْمِن۪ينَ الْقِتَالَۜ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَز۪يزًاۚ ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذ۪ينَ
ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاص۪يهِمْ وَقَذَفَ ف۪ي
قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَر۪يقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَر۪يقًاۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ

أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

25. Allah, o inkâr edenleri hiçbir hayır elde etmeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah'(ın yardımı) savaşta inananlara yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.

26. Allah, ehl-i kitaptan onlara yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku saldı; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.

27. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter.

25. «Allah, o inkâr edenleri» yani düşman birliklerini -burada, yukarıda ifade edilen olayın kalan kısmına dönülmüştür.-Yani olaylardan cereyan eden etmiş ve Allah, o kâfirleri **«hiçbir hayır»** yani bekledikleri galibiyeti **«elde etmeden»** ki Allah , bu ilâhî mesajda galibiyeti hayır diye adlandırmıştır. Çünkü sözkonusu inkârcılar nazarında bu galibiyet bir hayırdır. Bu nedenle hayır ifadesi onların kullanış ve iddialarına göre gelmiştir. **«Öfkeleriyle»** ve üzüntüleriyle **«geri çevirdi. Allah'(ın yardımı) savaşta»** şiddetli rüzgâr ve melekleri göndermek sûretiyle **«inananlara yetti. Allah»** her isteğini yerine getirecek kadar **«güçlüdür»** her şeye karşı **«mutlak galiptir.»**

Allah Teâlâ, bu ifadenin ardından, başka bir açıdan yeterliliğini dile getirerek şöyle buyurmuştur:

26. «Allah, ehl-i kitaptan» ki bunlar Kurayza oğullarıdır. Medine Yahudilerinden olan bu zümre, Evs Kabilesi'nin müttefiki idiler. Evs'in o günkü reisi ise Sa'd b. Muaz (r.a.)'dı. **«Onlara»** verdikleri sözü yerine getirmeyip Allah Rasûlü'ne ve Müslümanlara karşı düşman birliklerine **«yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku»** ve endişe **«saldı;»** o kadar ki, Allah Teâlâ'nın buyurduğu şekilde kendilerinin öldürülmesi, çoluk çocuklarının esir edilmesi için teslim olmuşlardır. **«Bir kısmını»** yani erkeklerini **«öl-**

dürüyor, bir kısmını da» eşlerini ve çocuklarını, muhalefet etmeleri şöyle dursun, kendileri tarafından herhangi bir hareket olmadan **«esir alıyordunuz.»**

27. «Allah, onların yerlerine,» çiftliklerine ve bahçelerine **«yurtlarına,»** kalelerine ve evlerine **«mallarına»** paralarına, eşya ve davarlarına **«ve»** O'nun ilminde ve takdirlerinde bulunan, henüz **«ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı.»** Tıpkı İran, Bizans ve kıyamet gününe kadar fethedilecek olan yerler ve mülkler gibi.

Bu mesajda, söz konusu yerlerin Müslümanlara kalması, mirasın vârislere kalmasına benzetilmiştir. Oysa onlarla Müslümanlar arasında bir akrabalık, din birliği ve yakınlık yoktur. Allah onları Müslümanlar vasıtasıyla helâk etmiş, mülklerini ve mallarını onlara ganimet kılmış ve o mallar, vârise kalan mal gibi kendilerine kalmıştır.

«Allah'ın her şeye gücü yeter.» Gerçekten siz, teslim aldığınız yerin size miras olarak verilmesiyle ilgili Allah'ın takdirlerinin bir kısmını gördünüz. Sonrasını buna göre mukayese ediniz.

Rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber, Hendek savaşından döndüğü zaman öğle vakti idi. Öğle namazını kılarak Zeyneb'in evine girdi. Zeyneb, Hz. Peygamber'in mübarek başındaki yarığı yıkadı. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) atı üzerinde ve başında siyah sarığı ile gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Silâhını bıraktın mı?" Allah Rasûlü: *"Evet"*dedi. Cebrâil: "Düşman sana karşı harekete geçtiğinden beri Allah'ın melekleri silâhlarını bırakmadılar. Allah sana, Kurayza oğullarının üzerine yürümeni emrediyor. Ben de benimle birlikte olan meleklerle onlara yöneliyorum. Hem kendilerini, hem de kalelerini sarsacağım."

Bu durum karşısında Allah Rasûlü Bilâl'e, savaşabilecek insanlara ikindi namazını Kurayza oğulları yurdunda kılmaları gerektiğini duyurmasını emretti. Hz. Peygamber zırhını giydi ve miğferini taktı. Mübarek eline bir mızrak aldı ve kılıcını kuşanarak atına bindi. Etrafında ise silâhlı üç yüz kadar insan vardı. İbn Umm-i Mektüm'u da Medine'ye vekil bıraktı. Sancağı ise Hz. Ali'ye verdi. Bu sancak Hendek'te bulunduğu yerden henüz alınmamıştı.

Allah Rasûlü, Hz. Ali'yi ashab-ı kiramdan bir kısmı ile birlikte önden gönderdi. Kendisi de, Neccar oğullarından silâhlı bir gruba uğrayarak onlara şöyle buyurdu: *"Size uğrayan oldu mu?"* Bunun üzerine şöyle dediler: "Evet, Dihye el-Kelbi (r.a.) uğradı. Bize, silâhlanmamızı emrederek: 'Şu anda Allah Rasûlü size geliyor.' dedi. Hz. Peygamber de onlara: *"O Cebrâil'di,"* buyurdular.

Hz. Ali, söz konusu kalelere yaklaşınca sancağı kale dibine dikti. Bu esnada Kurayza oğullarının, gerek Hz. Peygamber ve gerekse hanımları hakkında kötü sözler söylediklerini duydu. Müslümanlar ise susmayı tercih ederek, "Aramızda savaş görülüyor" dediler. Öte yandan Hz. Ali, Allah Rasûlü'nün gelmekte olduğunu görünce Katade el-Ensarî'ye, sancağa sahip çıkmasını emrederek Hz. Peygamber'e yöneldi ve ona şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Şu kötü kişilere yaklaşman doğru değil." Hz. Peygamber: *"Her halde onlardan benimle ilgili kötü bir şey duydun,"* buyurdu. Hz. Ali: "Evet." deyince, Hz. Peygamber: *"Beni görselerdi hiçbir şey demezlerdi,"* buyurdu.

Allah Rasûlü kalelerine yaklaşınca şöyle buyurdular: *"Ey maymun ve domuzların kardeşleri!* (Nitekim Davûd (a.s.) zamanında Yahudilerin gençleri maymun, yaşlıları da domuz sûretine büründürülmüşlerdir.) *Allah sizi rezil etmiş ve size azabını indirmiştir. Bana küfür mü ediyorsunuz?"* Bunun üzerine yemin etmeye ve "Böyle bir şey söylemedik" demeye başladılar ve: "Ey Kasım'ın babası! Sen kötü birisi değilsin," dediler.

Ashab-ı kiramdan bir topluluk, Hz. Peygamber'in, "Hiç kimse ikindi namazını Kurayza oğulları yurdunun dışında kılmasın" sözüne uyarak ikindi namazını yolda vakti olunca durup kılmamışlar, yatsı namazının vaktinden sonraya bırakmışlar ve Kureyza oğullarının yurdunda kılmışlardır. Diğer bir kısmı ise, "Kılalım; çünkü Allah Rasûlü (s.a.v.) bizden, namazı terketmeyi ve onu vaktinden sonraya bırakmayı talep etmemiş, bizi sadece hızlı hareket etmeye teşvik etmiştir" diyerek, bulundukları yerde ikindi namazını eda ederek yürümüşlerdir.

Öte yandan, Hz. Peygamber'in talimatını yorumsuz kabul edip namazlarını geciktirenleri bu hareketlerinden dolayı ne Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de kınamış, ne de Allah Rasûlü azarlamıştır. İki gruptan her biri farklı yorum yapmış ve tercih ettiği görüşten dolayı mükâfat haketmiştir. Bu durum gösteriyor ki müctehidlerden, fıkhî meselelerde farklı görüş ortaya koyan, görüşünde isabet etmiş sayılır.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ
كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ
وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾
يَا نِسَٓاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا
الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ
مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَٓا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ
وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

28. Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: "Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım da sizi güzellikle salıvereyim.

29. Eğer Allah'ı, Peygamber'ini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

30. Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

31. Sizden kim, Allah'a ve Rasûlü'ne boyun eğer ve yararlı iş yaparsa ona mükâfatını iki kat veririz. Ayrıca Biz ona (cennette) güzel bir rızık hazırladık.

28. Durumu yüce olan ve Rahman olan Allah'tan haber getiren **«Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle:»** Bu emir, onların serbest bırakılmaları konusunda kesinlik ifade etmektedir. Serbest bırakma işi zaten Allah Rasûlü'nün hasletlerinden biriydi. Bu ilâhî mesajın geldiği dönemde Hz. Peygamber'in eşlerinin sayısı dokuzdur. Beşi Kureyşli ki bunlar, Ebu Bekir'in kızı Âişe, Ömer'in kızı Hafsa, Ebu Sufyan'ın kızı Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme ve Sevde el-Âmiriyye'dir. Dördü de Kureyş'in dışındandı. Bunlar ise Cahş'ın kızı Zeynep, Haris'in kızı Meymune, Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye ve Haris'in kızı Cevriye'dir.

«'Eğer dünya hayatını» refahını, zevkini **«ve süsünü istiyorsanız,»** size sunulana icabet edin; isteğiniz ve tercihiniz doğrultusunda iki hasletten birine yönelin; **«gelin size»** mehrin dışında **«bağışta bulunayım da sizi güzellikle»** zarar vermeden ve bid'ate kaçmadan **«salıvereyim.»** Âyet-i kerimede, bağışta bulunmanın salıvermekten önce dile getirilmesi, cömertliğin ifadesidir. Aynı zamanda bu mesajla, söz konusu peygamber hanımlarının mazeretleri, işin başında ortadan kaldırılmıştır.

29. **«Eğer Allah'ı, Peygamber'ini»** yani Allah'ın elçisini, onunla birlikte olmayı, hoşnutluğunu -burada Allah'ın zikredilmesi, Hz. Peygamber'in O'nun katındaki yüceliğini ortaya koymak içindir.- **«Ve âhiret yurdunu»**, dünyanın ve dünyada bulunan her şeyin, yanında hiçbir değer ifade etmeyen âhiret nimetlerini **«diliyorsanız bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlar için»** güzel davranmalarına karşılık, iç yüzü ve kapsamı bilinmeyen **«büyük bir mükâfat hazırlamıştır.'»** Âyetteki *"min"* lâfzı beyan için gelmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in eşlerinin hepsi güzel davranan ve dünyadaki kadınların en üstün olanlarıdır. Allah Teâlâ bu ifadesiyle onların, kendi rızaları yerine Allah ve Rasûlünün rızasını tercih etmelerindeki güzel davranışlarını bildirmiştir.

Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber, işe ilk olarak Hz. Âişe'den başlamıştı. Hz. Âişe'ye olan muhabbeti daha çoktu. Ona bu âyeti okuması ve söz konusu durumdan kendisini haberdar etmesi üzerine Allah'ı ve Peygamber'ini tercih etmiştir.

Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber Hz. Âişe (r.a.)'ye şöyle demiştir: *"Kuşkusuz sana bir emir hatırlatıyor ve arzu ediyorum ki, anne ve babana danışmadan bu konuda acele etmezsin."* Şurası bir gerçek ki Allah Rasûlü, Hz. Âişe'ye anne ve babasının kendisinden ayrılmasını emretmeyeceklerini biliyordu. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ey Allah'ın elçisi! Nedir o emir?" deyince Hz. Peygamber ona bu âyeti okudu. Hz. Âişe: "Anne ve babama bu konuda mı danışacağım? Hayır. Ben Allah'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu tercih ediyorum," dedi.

Ardından diğer hanımlar da Hz. Âişe'nin tercihi doğrultusunda tercihlerini kullanmışlardır. Hz. Peygamber eşlerinin kendisini ve ebedî nimeti, geçici olana tercih ettiklerinden Allah onlara lütufda bulunmuş ve Hz. Peygamber'e başka biriyle evlenmesini haram kılarak daha sonra kaydedileceği şekilde şöyle buyurmuştur: *"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, bunları başka hanımlarla değiştirmen sana helâl değildir."* (Ahzâb: 52)

30. «Ey Peygamber hanımları!» Sözün onlara yöneltilmesi, kendilerine nasihate önem verildiğini belirtmek içindir. Onlara, gerek burada ve gerekse daha sonraki mesajlarda bu şekilde seslenilmesi, Hz. Peygamber'le olan irtibatlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu âyetlerin odak noktasını, Peygamber hanımlarıyla ilgili gelen hükümler oluşturmaktadır.

«Sizden kim açık bir hayasızlık» çirkinlikte had safhaya ulaşan açık bir kötülük **«yaparsa,»** ki bu büyük bir günahtır. Dendi ki bu ifade Allah Teâlâ'nın şu sözü gibidir: *"Andolsun ki, Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider."* (Zümer: 65) Çünkü Peygamber'in eşlerinden bir hayasızlık, açık bir kötülük yapan yoktur.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Âyette kastedilen, baş kaldırmak ve kötü ahlâktır." *"Fâhişe"*: Çok çirkin söz ve hareket demektir. Buna göre İbn Abbas'ın bu tefsirinin anlamı şu olabilir. Peygamber hanımlarının şerefinden ve şahsiyetlerinin yüceliğinden ötürü onlardan meydana gelen ufak bir hata, özellikle Hz. Peygamber'in sıkıntı duymasına sebep olunca onlara nisbetle hayasızlık sayılır. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

«Onun azabı iki katına çıkarılır.» Yani başkalarının azabının iki katı kadar azaba maruz bırakılırlar. **«Bu,»** azabı iki kat vermek **«Allah'a göre kolaydır.»** Onların Peygamber hanımları olmaları, Allah'ın ceza vermesine engel teşkil etmez. Aksine Hz. Peygamber'in hakkını korumak için O'nu bu işe davet eder.

"Şayet, Hz. Peygamber'in hanımlarına iki kat azap edilmesinin sebebi nedir?" denirse bunun cevabı şudur: "Allah'ın onlara olan türlü nimetleri, diğerlerine oranla, daha çoktur. Her şeyden önce melekler inmek sûretiyle odalarında defalarca vahiy gelmiştir. Kuşkusuz emre muhalefet etmeleri yüzünden cezalandırılmaları da en büyük ve en önemli bir hadisedir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Bilerek Allah Teâlâ'ya karşı gelen kişinin cezası, bilmeyerek O'na karşı gelen kişinin cezasından daha fazladır. Hür olan birinin had cezası, köle olanın cezasından daha büyüktür. Yine bu hakikatten dolayı evli kimseye uygulanan hâd cezası bekâr olana nisbetle daha büyüktür."

Özetle, günahı işleyen kişinin büyüklüğüne oranla günah büyür. Günahın artışı ise, günahı işleyen kişinin şerefinin ve nimetin artışına bağlıdır. Buna göre, Peygamber (s.a.v.)'in tertemiz hanımları ve mü'minlerin anneleri dünyadaki hanımların en şereflileri olunca, bir günah işledikleri varsayılırsa bu günah, daha kötü, dolayısıyla daha kötü olan bir şeyin cezası da elbette daha şiddetli ve daha katmerli olur.

31. «Sizden kim, Allah'a ve Rasûlü'ne boyun eğer» itaate devam eder **«ve yararlı iş yaparsa»** biri itaat ve takvadan, diğeri de kanaat ve iyi davranışla Allah Rasûlü'nün hoşnutluğunu istemekten olmak üzere **«ona mükâfatını iki kat veririz. Ayrıca Biz ona»** bu iki kat mükâfatına ilâveten cennette **«güzel»** ve hoşnut olunacak **«bir rızık hazırladık.»** Kendi sahasında güzel ve değerli olan her şeye *"kerim"* denir.

Bu âyette, güzel rızkın gerçekte cennet nimetleri olduğuna işaret edilmektedir.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ
مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذٖى فٖى
قَلْبِهٖ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فٖى بُيُوتِكُنَّ
وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتٖينَ

الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ
عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ
مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

32. Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) sakınıyorsanız, sözü yumuşak söylemeyin ki kalbinde hastalık bulunan kimse kötü ümide kapılmasın. Ciddi ve münasip sözler söyleyin.

33. Evlerinizde oturun; ilk cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı kılın, zekâtı verin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

34. Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, (bütün yaratıklarına) çok lütuf ve iyilik edendir, (her şeyden) haberdar olandır.

32. «Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz.» Yani siz, Hz. Peygamber'le birlikte olmanız sebebiyle üstünlük ve şeref açısından kadınlar topluluğundan herhangi bir topluluk gibi değilsiniz. **«Eğer»** Allah'ın hükmüne ve Peygamber'in hoşnutluğuna ters davranmaktan **«sakınıyorsanız»** -ki bu ifade, onların hayırlı olmalarının bir şartı ve onların üstünlüklerinin sadece Allah Rasûlü ile olan ilgilerinden dolayı değil, ancak takvâ ile olduğunun bir açıklaması olabilir.- **«Sözü»** yabancı erkeklerle konuşma anında **«yumuşak söylemeyin»**, yani erkeklere ümit veren kadınların sözü gibi edalı, yumuşak sözle cevap vermeyin **«ki kalbinde hastalık»,** kötülük etme arzusu **«bulunan kimse kötü ümide kapılmasın.»**

Buna göre kadının, yabancı erkeklerle konuştuğu zaman hoş sohbete koyulup tatlı söz söylemesi caiz değildir. Çünkü bu davranış, şehvet arzusunu kamçılar ve kötü ümide kapılmaya sebep olur. Bu nedenle töhmetten ve ümit vermekten uzak **«ciddi ve münasip sözler söyleyin.»** Kadın gibi davranan kişinin yaptığı gibi, çalımlı ve edalı değil. Hastalık maddî felâketin sebeplerinden biri olduğu gibi zina da manevi felâketin sebeplerinden biridir. Zinaya götüren sebep ise, yumuşak davranmak ve teslimiyettir.

33. Ey Peygamber hanımları! **«Evlerinizde oturun,»** -ki bu hitap, her ne kadar Hz. Peygamber'in eşlerine yönelik ise de diğer hanımları da kapsamaktadır.- Kadınların **«ilk cahiliyede olduğu gibi »,** açılıp saçıldığı gibi **«açılıp saçılmayın.»** *"Teberruc"*: Süs ve güzellikleri, yani süslerin bulunduğu güzel yerleri erkeklere göstermektir. Bazıları ise âyete, "çalımlı yürümeyin" diye mana vermişlerdir.

Denmiştir ki ilk cahiliye döneminde yapılanları âhir zamanda yapan toplum, son cahiliye döneminin temsilcisidir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cehennemliklerden iki sınıf insanı henüz görmedim.* -Hz. Peygamber burada kendi dönemini kastetmektedir. Çünkü onun dönemi berraktır. Bu iki sınıf insan ise daha sonra ortaya çıkmıştır.- *Kendilerinde sığır kuyruğu gibi kamçılar bulunup onlarla insanları döven bir zümre! Bir diğeri de, giyinmiş çıplak, erkeklere meyleden ve dikkatleri üzerinde toplayan, başları Horasan develerinin eğilmiş hörgüçleri gibi birtakım kadınlar! O kadınlar cennete giremiyecekleri gibi kokusunu da alamayacaklardır. Oysa cennetin kokusu beş yüz yıllık mesafeden alınabilir."*(6)

Bedenî itaatin aslı olan **«namazı kılın,»** malınız varsa, malî ibadetlerin en üstünü olan **«zekâtı verin,»** diğer emir ve yasaklar konusunda da **«Allah ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt!»**

Ehl-i Beyt'ten maksat, ister erkek ve isterse kadın olsun, peygamberliğe sahne olan evde bulunan ve kayıtsız şartsız Hz. Peygamber'in ailesi içinde yer alan kimselerdir! Bir diğer ifade ile Ehl-i Beyt ile Haşim oğullarından olup Hz. Peygamber'in ailesi içinde olduğu bilinen ev halkı kastedilmektedir.

«Şüphesiz Allah sizden kusuru», kendinizi lekeleyen günahı **«gidermek ve sizi»** günahların lekesinden **«tertemiz yapmak istiyor.»**

6- Hadisi Müslim *"Sahih"*inde tahric etmiştir. Bkz. İbnu'l-Esir, *Câmiu'l-Usûl,* 11/788.

Âyet-i kerimede, söz konusu hanımlara yönelik emir ve yasaklamanın sebebi dile getirilmektedir. Bu nedenle, *"Sizden"* derken o hanımlarla birlikte başkalarını da bu hitabın kapsamı içine alarak hükmü genelleştirmiş, *"Ehl-i Beyt"* ifadesiyle de hedefleneni açıklamıştır.

Öte yandan, gördüğün gibi bu âyet-i kerime, Peygamber hanımlarının Ehl-i Beyt'ten olduklarına dair apaçık bir delildir. Yine bu âyet, şia mezhebinin Ehl-i Beyt'i Fatıma, Ali ve onların iki oğlu Hasan ve Hüseyin'le (Allah onlardan razı olsun) sınırlamaları konusundaki düşüncelerinin bâtıl olduğuna hükmetmektedir.

Hz. Peygamber üzerinde, siyah sırmalı bir örtü olduğu halde bir sabah erken çıkmış ve bir yerde oturmuş. Fatıma gelmiş, onu o örtünün altına almış; sonra Ali gelmiş, onu almış, daha sonra Hasan ve Hüseyin gelmiş, onları da onun altına almış; ve ardından: *"Ey ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah, sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."* (Ahzâb: 33) meâlindeki âyeti okumuştur.

Şia mezhebine mensup olanların Ehl-i Beyt konusundaki görüşlerinde bu olaya dayanmalarına gelince, söz konusu hadise, orada isimleri geçenlerin Ehl-i Beyt'ten olduklarına delil olduğu farzedilse, âyete muhalif olması yüzünden bu delil dikkate alınmaz.

34. «Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti» yani mûcize olan ifadesiyle peygamberliğin doğruluğunu tescil eden Allah'ın açık âyetlerini ve çeşitli ilimlerle dinî hükümleri içeren hikmeti kendisinde toplayan Kur'ân'ı **«hatırlayın.»** İnsanlara öğüt ve nasihat yoluyla hatırlatın.

*"Hikmet"*in manası Lokmân Sûresinde geçmiştir.

Katâde, âyet-i kerimede geçen âyetleri, Kur'ân âyetlerine; hikmeti de hadis-i şerife yorumlamıştır. Hadis sırf hikmetten ibarettir.

Bu mesajla Peygamber hanımları, sorumluluklarını yerine getirmeye ve evlerinde Kur'ân okumaya teşvik edilerek peygamberliğe sahne olan evin ve vahyin indiği yerin halkından olmaları yüzünden kendilerine lütfedilen nimetler hatırlatılmaktadır. Yine onlar, bununla Kur'ân'ı ve ilâhî mesajları, şeriatın sınırlarını iyi kavramak için ezberlemeye ve onları tekrarlamaya teşvik edilmişlerdir.

Hitap, her ne kadar peygamber hanımlarına ait ise de başka hanımlar da bu ifadenin kapsamı içine girmektedir. Çünkü şeriat, Kur'ân ve sünnete dayanmaktadır. Allah'ın koyduğu sınırlara O'nun farzlarına, emir ve yasaklarına dikkat etmek yine Kur'an ve sünnet sayesinde olurken, mü'minin dünya ve âhiret mutluluğuna ermesi de bu iki esasa bağlı olmakla mümkündür.

«Şüphesiz Allah,» bütün yaratıklarına **«çok lütuf ve iyilik edendir,»** her şeyden **«haberdar olandır.»** O, biliyor ve dinde uygun olan şeyleri plânlıyor. Bu nedenle emir buyurmuş ve bir takım yasaklamalar getirmiştir.

Rivayet edildiğine göre bir adam, Zeynelâbidin (r.a.)'in aleyhinde konuşmuş ve ona iftira etmiştir. Bunun üzerine Zeynelâbidin o adama: "Şayet ben, senin söylediğin gibi isem Allah'tan mağfiret dilerim. Yok eğer dediğin gibi değilsem Allah'tan senin için mağfiret dilerim," demiştir. Bu durum karşısında adam kalkarak Zeynelâbidin'in başından öpmüş ve ona şöyle demiştir: "Sana canım feda olsun. Sen, söylediğim gibi değilsin. Bu nedenle benim için af dile." Zeynelabidin de: "Allah seni affetsin" demiştir. Buna karşılık adam: *"...Allah, elçilik (görevini) kime vereceğini daha iyi bilir..."* (En'âm: 124) âyetini okumuştur.

Yine Zeynelâbidin bir gün camiden çıkmış, bir adam da karşısına çıkarak ona hakarette bulunmuştur. Bunun üzerine herkes adamın üzerine çullanmış, Zeynelâbidin ise onlara: "Bırakın adamı" diyerek yanına gitmiş ve kendisine şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki durumumuzla ilgili bir şey gizlemedim. Bir ihtiyacınız var mı? Yardım edelim." Bu ilgiden dolayı adam utanmış, Zeynelâbidin de, üzerinde bulunan nakışlı elbiseyi ona vererek bin dirhem kadar para verilmesini de emretmiştir. Bunun ardından adam, "tanıklık ederim ki sen, Hz. Peygamber'in çocuklarına mensup birisin" demiştir.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ
وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ

وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ
وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً
وَاَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

35. Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, itaate devam eden erkekler ve itaate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

35. Allah'ın emrine uyan «**Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar,**» rivâyet edilmiştir ki, Hz. Peygamber'in hanımları hakkında yukarıda geçen âyetler indiği zaman mü'minlerin hanımları şöyle demişlerdir: "Bizimle ilgili ne inmiştir? Eğer bizde bir hayır olsaydı Allah Teâlâ bizden de bahsederdi." Bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir. Manası şöyledir: "İslâm'a girenler, Allah'ın hükmüne boyun eğenler, işte onlar, -erkek olsun, kadın olsun- İslâm'ın emirlerine bağlı olanlar ve onun ahlâk anlayışı ile ahlâklanan kimselerdir."

«**Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar,**» her iki gruptan doğrulanması gerekeni doğrulayanlar «**itaate devam eden erkekler ve itaate devam eden kadınlar,**» niyet, söz ve hareketlerinde «**doğru erkekler ve doğru kadınlar,**» günahlardan uzak durarak itaat için «**sabreden erkekler ve sabreden kadınlar,**» kalpleri ve diğer organlarıyla Allah'a saygılı olan «**mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar,**» zekât, «**sadaka veren erkekler ve**» zekât, «**sadaka veren kadınlar,**» farz olsun, nafile olsun «**oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını**» haramdan «**koruyan erkekler ve ırzlarını**

«koruyan kadınlar,» kalpleri ve dilleriyle **«Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar...»**

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ buradaki zikirle, namazların ardından, sabah-akşam ve yatakta yapılan zikri kastetmektedir."

İnsan, uykudan kalktığı ve sabah-akşam evinden çıktığı zaman Allah'ı zikreder. Aynı zamanda, faydalı ilimle, Kur'ân okumakla ve duâ ile meşgul olmak, bu zikirden sayılır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim, uykudan uyanıp hanımını da uyandırır ve ikisi birlikte iki rekât namaz kılarlarsa, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar sınıfına kaydedilirler."*(7)

Mücahid'in de şöyle dediği nakledilmiştir: "Kul, ayakta, oturarak ve yatarak Allah'ı zikretmedikçe Allah'ı çok zikreden kişilerden olamaz."

«İşte Allah,» itaatte bulunmaları sebebiyle **«bunlar»** yani zikredilen on özelliği taşıyanların işledikleri küçük günahları **«için»** –ki bu günahlar, yapmış oldukları iyi amellerden dolayı bağışlanmıştır.– **«Bir mağfiret ve»** itaatlerine karşılık **«büyük bir mükâfat hazırlamıştır.»** O da cennettir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ
وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ
وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللّٰهُ أَحَقُّ أَنْ

7- Hadisi Ebu Davûd, Nesâî, İbn Mâce ve Hakim tahric etmiştir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *Ed-Dürru'l-Mensûr*, 5/200.

تَخْشٰيهُ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا
يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فٖي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ
وَطَرًا وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ
فٖيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ
اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ اَلَّذٖينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ
وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسٖيبًا ﴿٣٩﴾
مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ
النَّبِيّٖنَ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمًا ﴿٤٠﴾

36. Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.

37. Hani sen, Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine ikramda bulunduğun kimseye: "Eşini yanında tut, Allah'tan kork!" diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa kendisinden asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, eşi ile ilişkisini kesince Biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, hanımlarıyla ilişkilerini kestikleri zaman onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir güçlük olmasın. Allah'ın buyruğu yerine getirilir.

38. Allah'ın Peygamber'e takdir ettiği şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmişlere uyguladığı yasasıdır. Allah'ın emri, şüphesiz gereği gibi yerine gelmesi kesinlik kazanmış bir hükümdür.

39. O peygamberler ki Allah'ın emirlerini duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Allah, hesaba çeken olarak yeter.

40. Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilir.

36. «Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman,» yani Allah Rasûlü hüküm ve karar verdiğinde -ki burada Allah'ın zikredilmesiyle, Hz. Peygamber'in durumunun yüceltilmesi ve onun bir işe hüküm vermesinin, aynı zamanda Allah'ın hüküm vermesi demek olduğunun bildirilmesi amaçlanmıştır. Nitekim, Hz. peygamber'e itaat etmek, Allah Teâlâ'ya itaat etmek demektir.- **«İnanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.»** Aksine kendi düşünce ve tercihlerini, Allah Rasûlü'nün düşünce ve tercihine tabi kılmaları gerekir.

Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber, halası ve Abdülmüttalib'in kızı Ümeyme'nin kızı Zeyneb binti Cahş'ı, evlâtlığı Zeyd b. Haris'e istemişti. Zeynep, beyaz tenli ve güzeldi. Zeyd ise siyah olduğundan Zeyneb onu istememiş ve Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben senin halanın kızıyım ve Kureyş'in en ileri gelenlerine mensubum. Bu nedenle onu kendime reva göremiyorum." Aynı şekilde Zeyneb'in kardeşi Abdullah b. Cahş da bu işe razı olmamıştı. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

«Her kim Allah ve Rasûlü'ne» herhangi bir hususta **«karşı gelir»** ve kendi görüşüyle hareket eder**«se şüphesiz apaçık bir şekilde»** hak yoldan **«sapmış»** ve dosdoğru yoldan ayrılmış **«olur.»**

37. Ey Muhammed! **«Hani sen, Allah'ın»**, nimetlerin en yücesi olan İslâm'a, Hz. Peygamber'e hizmet etmek ve onunla birlikte olmaya muvaffak kılmak sûretiyle **«nimet verdiği, senin de kendisine»** güzel terbiye ile, azad etmek ve evlât edinmekle -ki sözü edilen kişi, Hz. Peygamber'in azatlısı Zeyd b. Harise (r.a.)'dir. Kölelerden ilk olarak Müslüman olan odur. Allah Rasûlü hem onu, hem de oğlu Üsame'yi seviyordu.- **«İkramda bulunduğun kimse-**

ye: 'Eşini yanında tut,» onun durumu hakkında **«Allah'tan kork'»** ve onu, kendisine zarar vermek için boşama! **«diyordun.»** Yani bu sözü söylediğin anı hatırla!

Rivâyet edildiğine göre bir önceki âyet indiği zaman Zeyneb ve kardeşi Abdullah, "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, Zeyd'in bu evliliğine razıyız" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Zeyneb'i Zeyd'e nikâhlayarak mehrini vermiştir. Zeyd, bir süre sonra Hz. Peygamber'e gelerek ona şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben ondan ayrılmak istiyorum." Hz. Peygamber de ona: *"Ondan bir kötülük mü gördün?"* deyince Zeyd: "Allah'a yemin olsun ki hayır. Ondan sadece iyilik gördüm. Fakat şerefinden dolayı bana büyüklük taslıyor ve sözleriyle beni üzüyor" demiştir.

«Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan» onların seni kınayıp ayıplamasından **«çekinerek içinde gizliyordun. Oysa»** yani Zeyneb'in senin hanımın olacağını sana bildirdiğimi biliyor ve bu durumu gönlünde gizliyorsun. Allah ise, sana olan vaadini gerçekleştirmek ve: *"...Biz onu sana nikâhladık..."* (Ahzâb: 37) buyruğu ile onun, senin eşin olduğunu ortaya koymak istiyor. Burada her ne kadar korkulacak bir durum söz konusu ise de **«kendisinden asıl korkmana lâyık olan Allah'tır.»** Böylece Allah Rasûlü, Zeyneb'in kendi eşi olacağına dair Allah'ın bildirdiği şeyi gizlemeye kalkışmasından ötürü kınanmıştır.

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) vahiyden bir şey gizleseydi bu âyeti gizlerdi. Allah Rasûlüne bu âyetten daha ağır gelen bir âyet inmemiştir."

Âyet-i Kerime'de, Hakkın yanında olmaya dikkat etmenin, halkın yanında olmaya dikkat etmekten çok daha doğru olduğuna işaret edilmektedir. Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'le ilgili bu durumu açığa vurmasında pek çok hikmetler vardı. Her şeyden önce Hakkın yanında olmaya dikkat etmenin en büyük yararı, söz konusu olaydan dolayı bazı zayıf kişilerin sapmamasıdır.

Buna göre Hz. Peygamber'e, birinde Hak tarafını ve diğerinde halk tarafını gözetmenin söz konusu olduğu iki husus arzedildiği zaman, onun Hak tarafını gözetmeyi halk tarafına tercih etmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın hükümlerinden birinin icra edilmesinde ve emirlerinden birinin tebliğ edilmesinde pek çok hikmetler vardır. Nitekim yüce Mevlâ, söz konusu olayla ilgili şöyle buyurmuştur: *"... Mü'minlere bir güçlük ve sorumluluk olmasın."* (Ahzâb: 37)

«Zeyd, eşi» Zeyneb **«ile ilişkisini kesince»** yani Zeyd'in, eşine olan arzusu kalmayarak, ona olan ilgisi azalıp onu boşayınca ve iddeti (beklemesi gereken süre) sona erince **«Biz onu sana nikâhladık»** ki bu ifadeden maksat, Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesinin emredilmesidir. Ya da Allah Zeyneb'i herhangi bir nikâh akdi olmadan Peygamber (s.a.v.)'in eşi kılmıştır. Enes (r.a.)'in rivâyet ettiği husus da bu ifadeyi kuvvetlendirmektedir. Nitekim Zeyneb, Hz. Peygamber'in diğer eşlerine karşı övünerek şöyle diyordu: "Sizi velileriniz evlendirmiş, beni ise Allah yedi göğün üstünden evlendirmiştir." Bu da Peygamber'e ait özelliklerden biridir.

Rivâyet edildiğine göre Zeyneb, iddetini doldurunca Hz. Peygamber Zeyd'e: *"Kendim için senden daha güvenli birini bulamıyorum. Zeyneb'i benim için iste."* Allah Rasûlü'nün bu isteği üzerine Zeyd şöyle demiştir: "Ben hemen yola koyularak Zeyneb'in yanına gittim. Baktım ki o hamurunu mayalıyor. Ona: 'Zeyneb! Müjde sana! Allah Rasûlü sana talip' dedim. "Buna çok sevinen Zeyneb: Rabbime danışmadan bir şey yapamam diyerek kalkıp mescidine gitti. *"Biz onu sana nikâhladık"* (Ahzâb: 37) âyeti inmiş, Rasûlullah (s.a.v.) da onu nikâhlamış ve karı-koca olmuşlardır. Hz. Peygamber, onun için verdiği ziyafeti hiçbir hanımı için vermemiştir. Bir koyun kesmiş ve insanlara, günün geç saatlerine kadar ekmekle et ikram etmiştir.

Öte yandan, Zeyneb'in istenmesinde Zeyd'in elçi kılınması, kendisi için büyük bir sınav; imanının kuvvetine ve sağlamlığına apaçık bir delildir. **«Ki evlâtlıkları, hanımlarıyla ilişkilerini kestikleri,»** yani eşlerine olan arzuları kalmayıp onları boşadıkları ve iddetleri bittiği **«zaman onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir güçlük»** ve sıkıntı **«olmasın.»** Gerçekten onlar için Allah Rasûlü'nde güzel bir örnek vardır.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Araplar, evlâtlığın eşinin haram oluşunu tıpkı öz oğlun eşinin haram oluşu gibi zannetmişlerdir. Oysa Allah Teâlâ, evlâtlıkların hanımlarının onlarla karı koca hayatı yaşasalar bile kendilerini evlâtlık edinen kişiye haram olmadıklarını açıklamıştır. Öz oğlun durumu ise farklıdır. Çünkü öz evlâdın hanımı, nikâhın akdi ile babasına haram olur.

«Allah'ın buyruğu» yani var etmek istediği şey, mutlaka **«yerine getirilir.»** Ona engel olmak mümkün değildir.

Süheylî, Zeyd'in adının Kur'ân'da geçmesinin hikmetini şöyle açıklamıştır: "Yüce Allah'ın: *'Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın'"* (Ahzâb: 5) buyruğu indiği zaman ona, Zeyd b. Muhammed değil de Zeyd b. Harise denmeye başlanmış, dolayısıyla Hz. Peygamber'e mensup olma şerefinden mahrum bırakılmıştır. Allah Teâlâ onun bu hoşnutsuzluğunu bildiğinden, ashab-ı kiram arasından sadece onun adını Kur'ân'da zikretmek sûretiyle kendisini şereflendirmiş ve adı artık mihrablarda okunur olmuştur."

38. «**Allah'ın Peygamber'e**» tıpkı Zeyneb'le evlenmesi gibi «**takdir ettiği şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmiş**» peygamber«**lere uyguladığı yasasıdır.**» Yani Allah, söz konusu güçlüğü gidermeyi, izlenen bir yol kılmış; gerek nikâh ve gerekse diğer hususlarda Peygamberlere geniş imkânlar tanımıştır. Hz. Davud'un yüz hanımı, üç yüz câriyesi vardı. Oğlu Hz. Süleyman'ın üç yüz hanımı, yedi yüz câriyesi vardı. Evlilik konusunda diğer peygamberler gibi Hz. Peygamber'e de büyük imkânlar verilmiştir.

«**Allah'ın emri, şüphesiz gereği gibi yerine gelmesi kesinlik kazanmış bir hükümdür.**»

39. «**O peygamberler ki Allah'ın emirlerini duyururlar,**» Allah'la akıllı kullar arasında elçilik vazifesini yürütürler ve Allah'tan aldıkları haberi kula iletirler. Yaptıkları her şeyde «**Allah'tan korkarlar**» özellikle peygamberliği tebliğ konusunda O'ndan sakınırlar. Bu yüzden ilâhî mesajlardan bir harf bile eksiltmezler «**ve O'ndan başka kimseden korkmazlar.**» Yani peygamberler, bütün işlerin Allah'ın kaza ve kaderine bağlı olduğunu bildiklerinden yaratıklardan birinin, Allah'ın isteği ve dileği olmadan kendi başına onlara zarar verebileceğine ve eziyet edeceğine inanmazlar.

«**Allah,**» amellerinden dolayı kullarını «**hesaba çeken olarak yeter.**» Bu nedenle kulun, Allah'ın kendisini hesaba çekmeden önce nefsini hesaba çekmesi; gerek evlilik konusunda, gerekse diğer konularda, Allah'ın hoşnutluğu ve hükmü doğrultusunda olduğunu bildiği zaman sadece Allah'tan korkması gerekir.

40. «**Muhammed**» b. Abdullah b. Abdulmüttalip b. Haşim, «**sizin erkeklerinizden hiçbirinin**» gerçek anlamda, neseb ve doğum itibariyle «**babası değildir.**» Ki, onunla ve o kişi arasında, baba ile oğul arasında bulunan evlilik vs. ile ilgili yasaklama söz konusu olsun. Öte yandan tercih edilen görüşe göre İslâm'da, Hz. Peygamber'in babasının ve dedesinin adını bilmek şart değildir. Aksine O'nun şerefli adını bilmek yeterlidir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber, Zeyneb'in iddeti sona erdikten sonra onunla evlenince münafıkların dilleri uzamış ve şöyle demişlerdir: 'Nasıl olur da oğlunun hanımını kendine nikâhlar?' Nitekim, Arapların hükmüne göre bir çocuğu kendine evlât edinen kişinin nazarında o çocuk, verasette ve hanımı ile babasının evlenmesinin haram olması konusunda tıpkı öz oğlu gibiydi. Allah Teâlâ, bu hükmü değiştirmeyi dileyerek bu âyeti indirmiştir.

«Fakat o, Allah'ın elçisi» ki her Peygamber, aynı zamanda ümmetinin babasıdır. Lâkin bu babalık, gerçek anlamda değil; ümmetine acıyan, öğüt veren, ebedî hayatlarına vasıta olan, kendisine saygı gösterilmesi ve itaat edilmesi gereken kimse anlamındadır. Zeyd b. Harise de, Hz. Peygamber'le aralarında baba-oğul ilişkisi olmayan erkeklerinizden biridir. Evlât edinmenin, yakınlık göstermenin ve özel olarak ilgilenmenin dışında başka bir hükmü yoktur.

«Ve peygamberlerin sonuncusudur.» İsa (a.s.)'nın Hz. Peygamber'den sonra inmesi, onun peygamberlerin sonuncusu olmasına ters düşmez. Çünkü Hz. Peygamber'in peygamberlerin sonuncusu olmasının anlamı, kendisinden sonra hiç kimsenin peygamber olmamasıdır. Oysa İsa (a.s.), ondan önce peygamber olanlardan biridir. İndiği zaman ise Muhammed (s.a.v.)'in şeriatına bağlı, tıpkı onun ümmetinden biri gibi, kıblesine yönelip namaz kılan bir kimliğe sahip olarak iner. Ona ne vahiy gelir, ne de hüküm verilir. Doğrusu O, Allah Rasûlü'nün temsilcisi olur.

Şayet sen, "Rivâyet edilmiştir ki, İsâ (a.s.) âhir zamanda indiği zaman haçı kıracak, domuzu öldürecek, kâfirlerden cizyeyi kaldıracak ve sadece İslâm'ı kabul edecek" dersen, cevap olarak şöyle derim: "Bunlar, Muhammed (s.a.v.)'in şeriatına ait hükümlerdendir. Fakat onların İsa (a.s.)'nın zamanında ortaya çıkacağı tayin edilmiştir."

Kısacası, Allah Teâlâ'nın: *"Peygamberlerin sonuncusudur"* sözü, Hz. Peygamber açısından ziyadesiyle şefkati, ümmeti açısından ise saygıyı ifade etmektedir. Çünkü kendisinden sonra peygamber gelecek olan bir peygamber, nasihat ve açıklamaya dair bir şeyi unutabilir. Çünkü, unutulan hususun daha sonra telâfisi mümkündür. Fakat kendisinden sonra peygamberin gelmesi söz konusu olmayan peygamber, ümmetine karşı daha şefkatli ve her yönden onlara daha iyi rehber olur.

«Allah her şeyi hakkıyla bilir.» Dolayısıyla peygamberlerin sonuncusu olmaya lâyık olanı ve durumu için gerekeni bilir. Bu hususu O'ndan başkası ise bilmez.

İbn Kesir, bu âyetin tefsiri ile ilgili şöyle demiştir: "Âyet, Hz. Peygamber'den sonra başka bir nebinin olmadığına dair bir delildir. Ondan sonra bir nebi olmadığına göre rasûl hiç olmaz. Çünkü risalet makamı, nübüvvet makamından daha özeldir. Nitekim her rasûl, aynı zamanda bir nebidir, ama her nebî, rasûl değildir. Bu konuda Allah Rasulü'nden gelen ve tevatür yoluyla nakledilen hadis-i şerifler vardır. Muhammed (s.a.v.)'in kullara gönderilmesi, Allah 'ın onlara olan rahmetinin bir eseridir. Yine onun, nebilerin ve peygamberlerin sonuncusu olarak şereflendirilmesi ve onun şahsında İslâm dinini tamamlaması bu rahmetin sonucudur. Gerek Allah Teâlâ Kitab'ında, gerekse Hz. Peygamber mütevatir hadislerde, kendisinden sonra hiçbir peygamberin olmadığını bildirmişlerdir. Ki insanlar, Hz. Peygamber'den sonra peygamberlik iddiasında bulunan her kişinin, olağanüstü şeyler gösterse, göz boyasa, çeşitli sihir ve tılsımlar gösterse bile pek yalancı, uydurukçu, deccal, sapık ve saptırıcı olduğunu bilsinler.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثٖيرًاۙ ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ
اَصٖيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذٖي يُصَلّٖي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنٖينَ رَحٖيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ
يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌۚ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَرٖيمًا ﴿٤٤﴾

41. Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin.

42. Ve O'nu sabah akşam tesbih edin.

43. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet eden O'dur ve size istiğfar eden de O'nun melekleridir. Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir.

44. Kendisine kavuştukları gün onlara yapılacak dirlik temennileri, "Selâm" demek olacaktır. Allah onlara çok değerli mükâfat hazırlamıştır.

41. «Ey inananlar!» Her zaman; gece-gündüz, her yerde; karada, denizde, ovada, dağda ve her halükârda; hazarda, seferde, sıhhat ve hastalık durumunda, gizli ve açıkta, ayakta ve otururken **«Allah'ı»** lâyık olduğu tehlil, tesbih, tekbir vs. ile **«çokça zikredin.»**

"Zikir": Bir şeyi zihinden geçirmek ya da dille ifade etmektir. Bu unutmaktan dolayı olan bir hatırlamadır ki, avamın durumu böyledir. Yahut zikir; sürekli zihninde olmak ve bellemektir. Bu hal, has kullara aittir. Nitekim o kullar için unutma, asla söz konusu değildir. Gerçekten onlar, kendilerini daima zikrettikleri varlığın, yani Allah'ın yanında hissederler.

42. «Ve O'nu sabah akşam tesbih edin.» O'nu, kendisine lâyık olmayan şeylerden tenzih edin. Buradaki buyruktan maksat şudur: Her zaman ve özellikle diğer vakitlere tercih edilen söz konusu iki vakitte O'nu tesbih edin. Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadisinden anlaşılacağı üzere bu iki vakitte melekler hazır bulunur: *"Aranızda bazı melekler geceleyin, bazı melekler de gündüzleyin bulunur."* (8)

Allah Teâlâ, sabah namazının vaktinin girişi ile güneşin doğuşu arasındaki sürede rızıkları taksim eder, bereket indirir ve duâları kabul eder. Bu nedenle o mübarek saatler zarfında gafleti terketmek gerekir. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim, sabah namazını cemaatle kılar, sonra oturup güneş doğuncaya kadar Allah Teâlâ'yı zikreder daha sonra iki rekât namaz kılarsa onun, tamı tamına bir hac ve bir umrenin ecri kadar ecri olur."*(9) Bu

---

8- Bu ifade Buhari, Müslim ve Nesâî'nin tahric ettiği hadisten bir bölümdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/398.

9- Hadisi, Tirmizî *"Kitâbu's-Salât"* bölümünde 596 nolu hadis olarak tahric etmiştir. Hadis, hasendir.

itibarla olgun ve üstün mü'minler, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar zikir için bir araya gelmeyi âdet haline getirirler. Hakikaten bu vakitte yapılan zikrin gönüle büyük etkisi vardır. Hatta bu zikir, Kur'ân okumaktan daha iyidir. Nitekim; *"Şerhu'l-Mesâbîh"* isimli kitapta kaydedildiği gibi Allah Rasûlü'nün, *"sonra oturup Allah'ı zikrederse..."* sözü bu hususu pekiştirmektedir.

43. «Sizi karanlıklardan aydınlığa»ki zulmet (karanlık), nûrun (aydınlığın) karşıtıdır. Zulmetle; cehalet, şirk, günah vs. ifade edilmektedir. Yani sizi cehalet, şirk, günah, şüphe ve sapıklık karanlıklarından ilim, tevhid, itaat ve kesin iman aydınlığına **«çıkarmak için rahmet eden»**, bağışlayan ve temize çıkaran **«O'dur ve size istiğfar eden de»**, niyazda bulunan da **«O'nun melekleridir.»** Âyetteki *"salât" (yusalli)* kelimesinden, rahmet ve istiğfarı kapsayan mecazî anlam kastedilmiştir. *"Salât"*, mü'minler için hayırlı olan ve kendilerine yararı olan şeyleri istemek demektir.

Süddî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "İsrailoğulları Musa (a.s.)'ya şöyle bir soru sormuşlardır: 'Rabbimiz salâtda bulunur mu?' Bu söz Musa (a.s.)'ya ağır gelmiş; Allah Teâlâ da ona: 'Benim salâtta bulunduğumu onlara söyle. Çünkü Benim salâtım, öfkemi teskin eden rahmetim demektir' diye vahyetmiştir."

Öte yandan, Ebu Bekir b. Tahir şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın kulunu iman nuruyla süslemesi, başarılı kılması, doğruluk tacı ile yönlendirmesi, gönlünden saptırıcı arzuları, bâtıl istekleri gidermesi ve takdir edilen şeylerle hoşnut etmesi, O'nun rahmetinin bir sonucudur."

Âyet-i kerimede Allah: *"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için"* yerine "sizi, Allah ve meleklerin karanlıklardan aydınlığa çıkarması için" buyurmamış, böylece meleklerin, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmalarını başa kakmamaları, ayrıca onların bu işe güçleri yetmediği ve sadece Allah'ın gerçek anlamda hidayete erdiren olduğu amaçlanmıştır.

«Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir.» O, ezelde Allah'a yakın olan melekleri yaratmadan önce de onlara merhametliydi. Bu sebeple mü'minlerin iyiliği için gerekeni yapmıştır. Allah Teâlâ, dünyada itaat vs.ye yönlendirmekte kullarına yönelik ilgisini açıkladıktan sonra âhiretteki ilgisini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

44. «Kendisine» ölüm anında veya kabirlerden dirilme, ya da cennete girme anında **«kavuştukları gün onlara yapılacak dirlik temennileri, 'Selâm' demek olacaktır.»** Allah'tan selâm, mü'minlere değer vermek, meleklerden ise cenneti müjdelemektir. Yahut da selâm; Allah Teâlâ'nın, "... *Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklar; 'Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! diyeceklerdir."* (Ra'd: 23,24) âyetlerinde olduğu gibi, mü'minlere iltifat etmek, ya da hoşa gitmeyen bütün şeylerden, afet ve sıkıntıdan kurtuluşlarını bildirmektir.

"Tahiyye": "Hayyâ ke'l-lâh (Allah sana ömür versin)" demek sûretiyle yaşama dileğinde bulunmaktır. Daha sonra, gerek dünya, gerekse âhiret hayatına vesile olması dolayısıyla her duâ "tahiyye" (yaşama dileği) olarak kabul edilmiştir.

«Allah onlara çok değerli» güzel ve devamlı olan **«mükâfat»** yani cennet nimetleri **«hazırlamıştır.»** Bu ifade, Allah Teâlâ'nın inananlara, cennete girmelerinden sonraki engin rahmetinin izlerini ortaya koymaktadır.

Yine bu âyet, Allah'ın bu ümmete olan en büyük nimetlerinden biri ve onların diğer ümmetlerden daha üstün olacaklarını gösteren pek güzel bir delildir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ

اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًاۙ ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ
بِاِذْنِه۪ وَسِرَاجًا مُن۪يرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ
فَضْلًا كَب۪يرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ وَالْمُنَافِق۪ينَ وَدَعْ
اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿٤٨﴾

45. Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

46. Allah'ın izniyle, O'na bir davetçi ve nur saçan bir lâmba olarak (gönderdik).

47. Allah'tan büyük bir üstünlüğe sahip olduklarını mü'minlere müjdele.

48. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma; Allah'a güven. Allah vekil olarak yeter.

45. «Ey Peygamber!» Bu sesleniş, değer ve saygının ifadesidir. Çünkü şerefli olana, şerefli bir lâkapla seslenilir. **«Biz seni hakikaten bir şahid,»** iman ve itaat edenlere cenneti müjdeleyen **«bir müjdeci ve»** kâfirlerle günahkârları cehennemle uyaran **«bir uyarıcı olarak gönderdik.»** *"Şehâdet"* (şahidlik): Gözün, ya da kalp gözünün müşahadesiyle elde edilen bilgiye dayanarak söylenen sözdür. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Kuşkusuz Biz seni büyüklüğümüz sayesinde kıyamet günü ümmetin için, hüküm vermede âdil şahidin sözünün kabul edildiği gibi, makbul bir şekilde eda edeceğin şahitliği takdir ederek gönderdik."

46. «Allah'ın izni», kolaylaştırması **«ile,»** yahut senin huyun ve görüşün doğrultusunda değil O'nun emriyle **«O'na»** yani birliğini ve iman edilmesi gereken diğer sıfatlarını ve fiillerini kabullenmeye **«bir davetçi ve nur saçan bir lâmba olarak (gönderdik.)»**

Bil ki, Allah Teâlâ Peygamber'ini bazı hususlardan dolayı lâmbaya benzetmiştir:

Birincisi: Onun sayesinde cehalet ve sapıklık karanlıklarında aydınlanılır ve karanlıkta ışık saçan lâmba ile doğru yola girildiği gibi, onun nuruyla doğru ve hidayet yollarına girilir.

İkincisi: Bir tek lâmbadan bin lâmba tutuşturulmasına rağmen o lâmbanın ışığından bir şey eksilmez. Ay ışığının güneşten kaynaklandığını, yine de güneş ışığının aynen kaldığını görmüyor musun? Şair ne güzel söylemiş:

O, fazilet güneşidir, diğerleri yıldızlar gibidir.
Karanlıkta insanları o güneşin nurlarıyle aydınlatırlar.

Yani Efendimiz Muhammed (s.a.v.) Allah'ın lütfuyla âlemler üzerine doğmuş bir güneş, peygamberler de o güneşten kaynaklanan nurları ortaya koyan aylardır. Bu nurlar, şu dünyada mevcut olan ilimler ve hikmetlerdir ki bunlar, o güneşin ortaya çıkmasıyla kaybolurlar. Dini de, diğer dinleri geçersiz kılar.

Üçüncüsü: Hz. Peygamber tıpkı her yönden aydınlatan lâmba gibi bütün âlemleri her açıdan aydınlatmaktadır. Yine Hz. Peygamber, bütün ümmetini tıpkı kandil gibi her yönüyle aydınlatmaktadır. Fakat Ebu Cehil ve aynı nitelikte olup da ona tabi olanlar gibi, basireti kapalı kimseler müstesna. Bunlar onun nuruyla aydınlanmaz ve o nuru gerçek görmez. Nitekim Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurur: *"...Onların sana baktıklarını görürsün, oysa onlar görmezler."* (A'râf: 198)

Anlatıldığına göre Sultan Gazneli Mahmut Şeyh Ebu'l-Hasan el-Herkânî'nin huzuruna girerek bir saat oturmuş, daha sonra şeyhe hitaben şöyle demiştir: "Ey Şeyh! Ebû Yezid Bestâmî hakkında ne dersin?" Şeyh: "Kendisini görenin doğru yola girdiği bir adamdır," dedi. Sultan Mahmut: "Bu nasıl olur? Ebû Cehil, Allah Rasûlü'nü görmesine rağmen sapıklıktan kurtulamamıştır" deyince, Şeyh cevap olarak şöyle demiştir: "O, Allah Rasûlü'nü görmemiş, sadece Ebû Talib'in himayesindeki yetimi, Muhammed b. Abdullah'ı görmüştür. Şayet Allah Rasûlü'nü görseydi saadete kavuşmuş olurdu."

Dördüncüsü: Hz. Peygamber, yeryüzünden göklere, mülk âleminden melekût âlemine yükseltilmiş ve yaklaştırılmış; nihayet kalbinin kandili, melek veya peygamber vasıtası olmadan Allah'ın nuruyla nurlandırılmıştır. Bu konuda Mi'rac hadisesi senin için örnek olarak yeterlidir. Nitekim Hz. Peygamber, her gökte bir peygambere rastlamış, nihayet yedinci göğe ulaşmıştır. Orada ise Hz. İbrahim'i, Sidretü'l-Münteha'ya dayanmış bir halde bulmuştur. Oradan da Cebrâil'le birlikte Sidre'nin son noktasına ulaşınca Cebrâil Sidre'de kalmış, ardından Refref inmiş ve Hz. Peygamber ona binmiştir. Refref onu iki yay kadar yahut daha yakına götürdü. Burada Allah Teâlâ, kendisine nur lütfederek onu insanlara göndermiş ve şöyle buyurmuştur: *"...Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap gelmiştir."* (Mâide: 15) Yine Allah ona, kendisine uyulmak suretiyle insanları Allah'a davet etmesine izin vermiştir. Gerçekten Hz. Peygamber'e hakkıyla itaat eden Alah'a itaat etmiş; ona biat edenler Allah'a biat etmiştir.

Öte yandan Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in nurunun ziyadeliği ve mükemmelliği dolayısıyla onu *"nur saçan"* diye nitelemiştir. Nitekim bazı lâmbalar, gevşeklikleri yüzünden ışık vermezler.

Bazı kimseler de şöyle demişlerdir: "Sirâc (lâmba) dan maksat güneş, "münir"den (aydınlatandan) maksat ise aydır." Buna göre Allah Teâlâ, Hz.

Peygamber'de güneş ve ay gibi iki vasfı toplamıştır. Yüce Mevlâ'nın şu âyeti de bu durumu vurgulamaktadır: *"Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir."* (Furkan: 61)

Deniyor ki: "Allah Teâlâ onu *'sirâc'* diye adlandırmış, fakat ne güneş, ne ay, ne de yıldız diye adlandırmamıştır. Çünkü kıyamet günü, güneş bulunmadığı gibi, ay ve yıldız da bulunmaz. Ayrıca güneş ve ay bir yerden başka bir yere taşınmaz. Fakat sirâc (kandil, lâmba), böyle değildir. Allah Teâlâ'nın Peygamber (s.a.v.)'i Mekke'den Medine'ye intikal ettirdiğini görmüyor musun?"

47. **«Allah'tan»** rütbe ve şeref konusunda diğer ümmetlerin inananlarından daha **«büyük bir üstünlüğe sahip olduklarını»** ya da lütuf ve ikram sayesinde o ümmetlerin amellerinin karşılığı olan mükâfatlarından daha fazla mükâfatları bulunduğunu **«mü'minlere müjdele»** ve ümmetinin durumunu gözet.

Rivâyet edilmiştir ki, geçmiş ümmetler için bir iyiliğe karşı bir mükâfat; bu ümmet için ise on kat, hatta sınırsız mükâfat vardır.

48. Mekke'li **«kâfirlere ve»** Medine'li **«münafıklara itaat etme.»** Yani, onlara karşı muhalefete, itaatte bulunmayı ve uymayı terketmeye devam et. Böylece Allah, Hz. Peygamber'in davet emri konusunda o kâfir ve münafıklara yumuşak davranmasını yasak kılmış ve bu durumu, onlara itaat etmesini nehyetmekle birlikte söz konusu yasağı ve nefreti vurgulayarak kinaye yoluyla ifade etmiştir.

«Onların eziyetlerine aldırma,» yani davet ve uyarıdaki kararlılığından dolayı onların sana eziyet vermesine aldırma.

İbn Mes'ud'un şöyle dediği nakledilmiştir: Allah Rasûlü (ganimetten) bir pay ayırmış; ensardan bir adam da: "Bu, Allah'ın rızasının gözetilmediği bir taksimattır" demiştir. Bu söz, Hz. Peygamber'e iletilince yüzü kızararak şöyle buyurmuştur: *"Allah, kardeşim Musa'ya rahmet etsin. Kuşkusuz O, bundan daha fazlasıyla eziyet görmüş ve sabretmiştir."*(10)

Her işte, özellikle bu durum karşısında **«Allah'a güven.»** Çünkü Allah Teâlâ size yeter ve sonuç senin lehinedir. **«Allah»** her durumda işler kendisi-

---

10- Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/224.

ne havale edilen bir «**vekil olarak yeter.**» Buna göre Allah Teâlâ'nın, kullarının menfaatlerini üstlendiğini ve her hususta onlara yeterli olduğunu bilen kimse, bütün işleri için Allah'ı yeterli görür; O'nu düşünür ve sadece O'na güvenir.

Nakledildiğine göre Haccac b. Yusuf, Mekke'de bulunduğu bir sırada Kâbe'nin etrafında telbiye getiren ve telbiye esnasında sesini yükselten bir adamın sesini duymuştu. Haccac'ın talebi üzerine adam getirilince ona şöyle demiştir: "Kimlerdensin?" Adam: "Müslümanlardan biriyim." Haccac: "Ben sana Müslümanlığı sormuyorum." Adam: "Ya neyi soruyorsun?" Haccac:"Ülkeni soruyorum." Adam: "Yemen halkındanım." Haccac, kendi kardeşini kastederek adama: "Muhammed b. Yusuf'u nasıl bıraktın?" Adam: "İri, cüsseli, iyi giyinen, iyi ata binen ve dolaşıp duran biri durumunda bıraktım." Haccac: "Sana bunu sormadım." Adam: "Neyi sordunuz?" Haccac: "Hal ve gidişini sordum." Adam: "Çok zalim, çok gaddar, insanlara itaat edip Allah'a isyan eden biri olarak bıraktım." Haccac: "Onun benimle olan ilgisini bildiğin halde seni böyle konuşmaya sevkeden şey nedir?" Adam: "Onun seninle olan ilgisini, benim Allah'la olan ilgimden daha mı üstün görüyorsun? Hakikaten ben, Allah'ın beytini (Kâbe'yi) ziyarete gelen ve Peygamber'ini doğrulayan biriyim." Bunun üzerine Haccac susmuş ve cevap veremez olmuştur. Adam ise izin almadan ayrılmış ve Kâbe'nin örtüsüne tutunarak şöyle demiştir: "Allah'ım! Sana sığınır ve sana iltica ederim, yakın olan feraha kavuşturmanı, ezelî lütfunu ve güzel âdetini talep ediyorum." Allah Teâlâ adamı, Allah'a olan güveni sebebiyle Haccac'ın elinden kurtarmıştır.

يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ
تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ
سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ

اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ
وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ
خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ
نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ
مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ
اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

49. Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da henüz dokunmadan onları boşarsanız, artık onlar için iddet saymanıza lüzum yoktur. O halde onları faydalandırın. Ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.

50. Ey Peygamber! Ücretlerini (mehirlerini) verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını ve teyze kızlarını sana helâl kıldık. Bir de kendisini Peygamber'e hibe eden ve Peygamber'in de kendisini almayı dilediği mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Biz hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı bildiririz. (Bu), sana bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

49. «Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da,» ki nikâh, aslında cinsi ilişki kurmak anlamında olup daha sonra mecazî olarak akid yerine kullanılmıştır.

Ragıb İsfahanî *"Müfredât"* isimli kitabında şöyle demiştir: "Nikâhın aslı akiddir. Daha sonra istiare yoluyla cinsi ilişki yerine kullanılmıştır. Bu kelimenin önce cinsi ilişki için kullanılıp daha sonra istiare yoluyla akid anlamında alınması mümkün değildir. Çünkü cinsi ilişkiyi doğrudan dile getirmek çirkin addedildiğinden, bu anlamda kullanılan bütün kelimeler kinayedir. Ağıza alınmayacak sözü kastetmeyen kişilerin, çirkin saydıkları bir şeyin adını istiare yoluyla güzel saydıkları bir şey için kullanmaları mümkün değildir."

Allah, âyet-i kerimede yer alan hükümde mü'min kadınlarla ehl-i kitap kadınların eşit olmasına rağmen sadece mü'min kadınları dile getirmiştir. Bu ifade ile Allah, mü'min erkeği, neslini düşünerek mü'min kadınla evlenmesi ve günahkâr kadınlara yaklaşmaktan kaçınması için uyarmaktadır. Hal böyle olunca kâfir kadınların durumunu tasavvur edin. Mâide Sûresindeki âyette, ehl-i kitaba mensup iffetli kadınların nikâh edilmeleri ile ilgili bu sûrenin beşinci âyeti, bunun haram olmayıp caiz olduğu bildirilmekte, bu âyette ise mü'minlerin, iman eden kadınlarla evlenmelerinin daha iyi olduğu vurgulanmaktadır.

Denilmiştir ki, belli bir nitelikte olanlar, aynı nitelikte olanlara yönelirler.

«Henüz dokunmadan» yani kendileriyle cinsi ilişki kurmadan -lems (dokunma) cinsi ilişkiden kinayedir.- **«Onları boşarsanız,»** ki burada, nikâhtan önce boşamanın söz konusu olmadığına işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ boşamayı nikâha bağlamıştır.

Bazı fakihler şöyle demişlerdir: "Nikâh bir düğümdür ve bu düğümü talak çözer." Buna göre bir düğüm, henüz atılmadan nasıl çözülür? Ebu Hanife ise şöyle demiştir: "Nikâhtan önce boşama her halükârda geçerlidir. Çünkü bu boşama, gerekli şartları haiz bir boşamadır. Fakat kadın, velisi olmayan biri tarafından evlendirilirse o takdirde boş olmaz." *"el-Bahru'l-Muhit"* isimli tefsirde de böyle geçmektedir.

Öte yandan İmam Malik de şöyle demiştir: "Şayet belli bir kadını, yahut bir kabileden ya da bir ülkeden birini tayin edip onu nikâhladığı zaman boşama geçerli olur. Eğer bunlardan hiçbirini belirtmeden umumi ifade kullanırsa boşama gerçekleşmez."

Bunun yanında, cinsi ilişki kurmak mümkün olabilecek şekilde başbaşa kalmanın hükmü, Ebu Hanife ve talebelerinin görüşü istikametindeki cinsi ilişki kurmanın hükmü gibidir. Geçerli olan halvet (başbaşa kalmak) ise, karı koca arasında cinsi ilişkiye engel olacak bir durum olmaksızın erkeğin kapıyı kapayıp nikâhlısıyla yalnız kalmasıdır.

«Artık onlar için iddet saymanıza» gün beklemenize **«lüzum yoktur.»** Kadının iddeti, kadının evlenebilmesi için sona ermesi gereken günlerdir. İddet süresi, âdet gören kadınlarda âdet görmesine göre, adet görmeyen kadınlarda ise, ay hesabına göre tayin edilir. Burada iddetin erkeklere isnad edilmesi, iddetin onların hakkı olduğunu göstermektedir. Nitekim âyetteki *"Femâlekum"* ifadesi bu durumu bildirmektedir.

Âyet-i kerime, kendisiyle cinsi ilişki kurmamış kadın için iddet söz konusu olmadığını göstermektedir. Çünkü onun rahimi temizdir. Bu nedenle dilerse hemen evlenebilir. **«O halde onları faydalandırın.»** Yani onlara bir gömlek, bir başörtüsü ve bir dış elbiseden ibaret giyecek eşyası verin. *"Onları faydalandırın"* hükmü nikâhın kıyılması esnasında kadının mihri tayin edilmemişse boşama anında bu eşyanın ona verilmesi vacip; mihir tayin edilmiş ise verilmesi müstehab olduğuna yorumlanmıştır.

«Ve onları güzel bir şekilde» zarar vermeden ve haklarını çiğnemeden **«serbest bırakın.»** Burada, onları evlerinizden çıkarın, demek istenmiştir. Çünkü onlar adına sizin için bir iddete lüzum yoktur.

Âyetteki *"cemil" (güzel)* lâfzının anlamı, boşamanın ani öfke yüzünden, veya başkasına boyun eğmekten, ya da birden üç talâkla olmamasıdır. *"Tesrih" (serbest bırakma)* kelimesini sünnî talâk olarak tefsir etmek doğru değildir. Çünkü sünni talâk, kendisiyle ilişki kurulan kadın için söz konusudur. Oysa burada sözü edilen kadının, kendisiyle cinsi ilişki kurulmamıştır. Bununla birlikte âyet-i kerimede güzel ahlâka işaret edilmektedir. Yani mü'min kadınlarla evlenip onlara dokunmadan ayrılmayı tercih ettiğiniz, böylece kalplerini kırdığınız zaman, kendileri için iddet saymanıza lüzum yoktur. O halde ayrılış günlerinde ve başlarında, gönülleri ayrılmaya alışıncaya kadar sizden onlara bir hatıra olması için onları faydalandırın. Ve ayrılıktan sonra sadece hayırla anarak güzel bir şekilde onları serbest bırakın. Onlara verdiğiniz bir şeyi onlardan geri istemeyin; bir taraftan ayrılırken bir taraftan da mal yönünden kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.

O halde mü'min, haksız yere, köpek de olsa, domuz da olsa birine eziyet vermemeli ve yarım hurma kadar bile olsa haksızlık etmemelidir. Eziyet ve haksızlıktan bir şey olmuş ise helâllık dilemek ve razı etmek gerekir. Bu zamanda, hanımlarını zarara sokarak boşayan, defalarca günaha giren ve anlaşmazlıkların ardından hanımlarından mal karşılığında ayrılan pek çok insanlar gördük. Sanki onlar, ölümden sonraki hayattan habersizdirler.

50. «Ey Peygamber! Ücretlerini» mehirlerini **«verdiğin hanımlarını,»** ki bu mehirlerin verilmesi, ya peşin verilmesi ya da, nikâh kıyılma anında tayin edilmesidir. **«Allah'ın sana ganimet olarak verdiği»** yani savaşta ganimet olarak aldığın **«ve elinin altında bulunan cariyeleri,»** *"fey'in"*; sıkıntı olmadan elde edilen ganimet olduğu belirtilmiş ve gölge anlamındaki fey'e benzetilmiştir.

Fakihler şöyle demişlerdir: "Kâfirlerin mallarından alınması helâl olan her şey fey'dir. Ganimet ise, müşriklerden savaşla alınan maldır." Buna göre cizye fey'dir; kendileriyle sulh yapılan kişilerin malları fey'dir, haraç da fey'dir. Çünkü bunların hepsi, Allah'ın müşriklerden alıp Müslümanlara ganimet olarak verdiği şeylerdir.

«Seninle birlikte hicret eden» ki hicret, aslında başkasından ayrılmak ve onu terketmek olup küfür diyarından iman diyarına gitmek için kullanılmıştır. Yani seninle birlikte Mekke'den Medine'ye çıkan ve vatanlarını terkeden **«amca kızlarını, hala kızlarını,»** yani Abdülmuttalib'in evlâtlarına mensup Kureyş kadınlarını, **«dayı kızlarını ve teyze kızlarını»** ki bunlardan maksat, Hz. Peygamber'in öz dayılarının ve teyzelerinin kızları değil, Abdu Menaf b. Zühre'nin evlâtlarına mensup Zühre oğullarının kadınlarıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in annesi Vehb'in kızı Amine'nin erkek kardeşi yoktu. Allah Rasûlü'nün dayısı ve teyzesi olmadığına göre söz konusu bu dayı ve teyzeden maksat, annesinin aşiretidir. **«Sana helâl kıldık.»** Hz. Peygamber'e akraba olan kadınların onunla birlikte hicret etmiş olmalarıyla kayıtlanmaları, ona kimlerin en lâyık olduğunu vurgulamak içindir.

«Bir de kendisini Peygamber'e» yani sana **«hibe eden»** ki burada sana yerine Peygamber ifadesine geçiş, peygamberliğinin şerefinden dolayı bu hükmün sadece ona ait olduğunu bildirmek içindir. **«Ve Peygamber'in de kendisini almayı»** yani mehirsiz olarak kendisine sahip olmayı **«dilediği mü'min kadını, diğer mü'minlere değil,»** çünkü onun mü'minlere helâl kılınması, ancak mehir, ya da nikâhın kıyılması anında mehir tayin edilmemiş ise mehr-i misil ile gerçekleşir. Söz konusu mü'min kadın **«sana mahsus olmak üzere»** onu da sana **«(helâl kıldık).»** Bu kadın, mü'min kadınlardan hangisi olursa olsun. Müşrik kadın ise, kendini Hz. Peygamber'e hibe etse de ona helâl olmaz. Hz. Peygamberin bu mü'min kadını almayı istemesi de şarttır. Bu istek, nikâh akdindeki kabul yerine câridir. Çünkü kadının kendisini ona hibe etmesi evliliğin helâl olması için yeterli değildir. Ancak Hz. Peygamberin onu nikâhlamayı istemesiyle helâl olur.

«Biz hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri»nin hakları **«hakkında mü'minlere neyi»** hangi hükümleri **«farz kıldığımızı bildiririz.»** Bu, nikâh meselesi hakkında **«sana bir zorluk olmaması içindir.»** Gerçekten evlilik ve hakları konusunda mü'minlere, Hz. Peygamber'e farz kılınmayan bazı hususlar farz kılınmıştır. Bunların Hz. Peygamber'e farz kılınmayışının sebebi ona ikram ve lütufta bulunmak içindir. Yani mü'minlere hanımları ve cariyelerinin hakları konusunda onlara farz kılınması gereken hususları bildirdik ve sana ikrâmda bulunmak üzere mehirsiz, velisiz ve şahitsiz evlilik gibi bazı hususları sana mahsus kıldık.

«Allah,» kaçınılması zor gelen şeyler için **«çok bağışlayıcı, çok merhametli»** kullarına darlık v.b. durumlarda genişlik lütfedici**«dir.»**

Hz. Peygamber'in yanında, kendini ona hibe eden kadının olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Nitekim İbn Abbas'ın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Allah Rasûlü'nün yanında sadece nikâhı kıyılan kadın ya da cariye vardı." Diğer bazı kimseler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında, kendisini ona hibe eden kadın olduğunu söylemişlerdir.

تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ
مَنْ تَشَاءُ ۖ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ
أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۚ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾
لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ
أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾

51. Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Kendilerinden uzak durduğun hanımlarından arzu ettiğini de (tekrar yanına alabilirsin.) Bu yüzden sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olmasına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah çok iyi bilendir; cezada acele etmeyendir.

52. Bundan sonra başka kadınlarla evlenmen, bunları başka hanımlarla değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse bile sana helâl değildir. Ancak elinin altında bulunan cariyeler hariç, Allah, her şeyi gözetler.

51. «Onlardan dilediğini geri bırakır,» yani ey Muhammed! Hanımlarından dilediğini geri bırakır, nöbete ve sıraya bakmaksızın yatağını terkeder, **«dileğini de»** yine sıraya ve nöbete bakmaksızın **«yanına alır»** ve onunla birlikte yatar **«sın.»** Dilediğinle birlikte olmak senin elindedir ve tercih sana aittir. Yahut hanımlarından dilediğini boşar, dilediğini de yanında tutarsın. Ya da ümmetinin kadınlarından dilediğini bırakır, dilediğinle de evlenirsin. **«Kendilerinden uzak durduğun»**, ric'i talâkla boşadığın **«hanımlarından arzu ettiğini de»** tekrar yanına alabilirsin. **«Bu yüzden»** söz konusu üç husustan dolayı **«sana bir günah»**, kınama, azar ve darlık **«yoktur.»**

Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu âyet, Peygamber'in hanımları arasındaki nöbet taksimatı hakkında inmiştir. Nitekim kadınları arasında taksimatta âdil davranmak, Hz. Peygamber'e vacibti. Fakat bu âyet inince bu mecburiyet ortadan kalkmış ve Peygamber (s.a.v.)'e tercih hakkı verilmiştir. Bu da Hz. Peygamber'e ait hasletlerden biriydi.

Rivâyet edildiğine göre Peygamber hanımları, nafakanın artırılmasını ve güzel elbiseler talep ettikleri zaman Allah Rasûlü onlardan bir ay uzak kalmış, nihayet muhayyer bırakma âyeti (Ahzab: 28) inmiştir. Bunun üzerine onlar, Peygamber (s.a.v.)'in kendilerini boşamasından endişenelerek ona şöyle demişlerdir: "Ey Allah'ın Nebisi! Bize, kendinden ve malından dilediğin kadar pay ayır ve bizi eski halimizde bırak."

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, hanımlarının hiçbirini nöbet hakkından mahrum bırakmamış, bu alanda serbest bırakılmasına ve kendisine tercih hakkı verilmesine rağmen onlar arasında, Sevde'nin dışında eşit davranmıştır. Çünkü Sevde, nöbet hakkının verilmemesine razı olmuş ve gecesini Hz. Âişe'ye bağışlayarak Hz. Peygamber'e hitaben: "Kıyamet günü hanımlarının arasında yer almam için beni boşama," demiştir.

«Bu,» söz konusu işin, senin isteğine bırakılması, **«onların gözlerinin aydın olmasına,»** kendilerine yaptığın muameleye **«üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur.»** Çünkü bu konuda hepsinin hükmü birdir.

Eğer sen, hanımlarının arasında eşit davranırsan senden bunu lütuf olarak kabul ederler. Şayet bir kısmını tercih edersen bunun da Allah'ın hükmü olduğunu bilirler. Bu yüzden gönülleri rahatlar; karşılıklı rekabet ve kıskanma yok olur. Kuşkusuz onlar, bu ilâhî hükme razı olmuşlar ve Peygamber (s.a.v.)'i, önerisiyle kabul ederek tercih etmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ Peygamber (s.a.v.)'e o hanımlarını boşayıp başkalarıyla evlenmesini haram kılmış ve onları mü'minlerin anneleri kılmıştır.

«Allah, kalplerinizde olanı» ve hatırınızdan geçenleri **«bilir.»** Öyleyse onlara iyilik etmeye çalışın. **«Allah, çok iyi bilendir;»** dolayısıyla ortaya koyduğunuzu da gizlediğinizi de bilir **«cezada acele etmeyendir.»** Bu nedenle cezanın geciktirilmesine aldanmayın. Çünkü bu, mühlet vermektir; ihmal etmek değildir.

52. «Bundan sonra» yani dünya hayatı ile âhiret hayatı arasındaki tercihte serbest bırakılıp da seni tercih eden bu dokuz hanımdan **«başka»** -ki bu sayı senin evliliğinde en son sınırdır. Ümmetin için en son sınır ise dört hanımdır.- **«kadınlarla»** yani Müslüman ya da ehl-i kitap bir kadınla **«evlenmen, bunları»**n hepsini ya da bir kısmını, meselâ birini boşayıp yerine başkasını nikâhlamak suretiyle **«başka hanımlarla değiştirmen, güzellikleri**

hoşuna gitse bile» hiçbir şekilde **«sana helâl değildir.»** Allah Teâlâ, Peygamber hanımlarının Allah Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu tercih etmelerinden dolayı onlara değer ve mükâfat takdir etmiş ve bu cümleden olarak Hz. Peygamber'i sırf kendilerine ait kılmış ve hanımlarını boşamasını yasaklamıştır.

«Ancak elinin altında bulunan cariyeler hariç,» başka kadınlar alamazsın. Burada câriyeler, kadınlardan istisna edilmiştir. Çünkü *"nisâ" (kadınlar)* sözcüğü hem eşleri, hem de cariyeleri kapsamaktadır.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, bu dokuz hanımdan İbrahim'in annesi Mısır'lı Mariye'yi cariye olarak almıştır."

«Allah, her şeyi gözetler.» O'nun gaflet içinde ve habersiz olması düşünülemez. O'nun, ne bir hatırlatıcıya, ne de bir uyarıcıya ihtiyacı vardır. Öyleyse size neyi emretmiş ise onu gözetin ve çizdiği sınırı aşmaya kalkışmayın.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ
النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِر۪ينَ اِنٰيهُۙ وَلٰكِنْ
اِذَا دُع۪يتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِس۪ينَ
لِحَد۪يثٍۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْي۪ مِنْكُمْۘ وَاللّٰهُ
لَا يَسْتَحْي۪ مِنَ الْحَقِّۜ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَٓاءِ
حِجَابٍۜ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّۜ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ
تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِه۪ٓ اَبَدًاۜ اِنَّ

ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمًا (٥٣) اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (٥٤) لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فٖٓي اٰبَٓائِهِنَّ
وَلَٓا اَبْنَٓائِهِنَّ وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ
اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَٓائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ وَاتَّق۪ينَ اللّٰهَ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدًا (٥٥)

53. Ey iman edenler! Bir yemek için size izin verilmiş olması dışında Peygamber'in evlerine girmeyin; (girdiğiniz vakit de) yemek vaktini gözetleyip durmayın. Fakat davet edildiğiniz vakit girin ve yemeği yeyince dağılın. Yemekten sonra söze dalmayın. Bu haliniz Peygamber'i üzüyor, fakat o sizden utanıyordu. Oysa Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Rasûlü'nü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır.

54. Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de şüphe yok ki Allah, her şeyi gayet iyi bilmektedir.

55. Onlara (Peygamber hanımlarına) babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve ellerinin altında bulunanları hakkında bir günah yoktur. (Ey peygamber hanımları!) Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, her şeyi görmektedir.

53. «Ey iman edenler!» Rivayet edildiğine göre mü'minlerden bazı kimseler Allah Rasûlü'nün yemek vaktini bekliyor ve bu yüzden eve girip yemeğin hazırlanmasına kadar oturuyorlardı. Yemek yedikten sonra da çıkıp gitmiyorlardı. Buna Hz. Peygamber'in canı sıkılıyordu, işte bu yüzden bu âyet inmiştir.

«Bir yemek için size izin verilmiş olması» ve davet edilmeniz **«dışında Peygamber'in evlerine»**, odalarına hiçbir şekilde **«girmeyin;»** müsaade ile **«(girdiğiniz vakit de) yemek vaktini»** ya da yemeğin hazırlanışını **«gözetleyip durmayın.»** Bu âyetle, izin istemedeki edebe dikkat edilmesine, vaktin gözetilmesine ve saygı göstermenin gerekliliğine işaret edilmektedir.

«Fakat davet edildiğiniz vakit» yâni girmek üzere size izin verildiği ve yemeğe davet edildiğiniz zaman, ahlâki ölçüler içerisinde ve Hz. Peygamber'in huzuruna girme ile ilgili kaidelere riayet ederek onun evlerine **«girin ve yemeği yeyince dağılın. Yemekten sonra söze dalmayın.»** Birbirinizin ya da Ehl-i Beyt'in sözünü dinlemeyi arzu ederek girip oturmayın. İhtiyacınızı görünce çıkın. Peygamber (s.a.v.)'in güzel ahlâkı, size engel olmasına ve onun çok haya sahibi olması, sizi kendisine sıkıntı vermeye sevketmesin. **«Bu haliniz»** yani yemekten sonra söze dalmanız **«Peygamber'i üzüyor,»** ki bu üzüntüsü, evinin hem kendisine, hem de ailesine dar gelmesinden ve de gereksiz yere meşgul edilmesinden kaynaklanıyor, **«fakat o sizden»** yani sizi çıkarmaktan **«utanıyordu. Oysa Allah, hakkı söylemekten çekinmez.»** Dolayısıyla sizin çıkarılmanız haktır ve bu hakkın utanma hissinden dolayı terkedilmemesi gerekir. Bu nedenle Allah Teâlâ o hakkı terketmeyerek size Peygamber (s.a.v.)'in evinden çıkmanızı emretmiştir.

Âyette hakkı terketmeme yerine hakkı söylemekten çekinmemenin belirtilmesi, "yestahyi" ile "la yestahyi" arasındaki müşakele sanatından yani bu iki ifadenin birbirine benzemesinden kaynaklanmaktadır. Allah Rasûlü, insanların en çok haya edeni ve mahrem sayılan yerlere bakmaktan en çok sakınanıydı.

"Haya": Hoş olmayan bir işin yapılması anında insanın yüzünde beliren değişikliktir.

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: "Haya, kötülüklerden dolayı canın sıkılmasıdır." Ancak: *"Gerçekten Allah Teâlâ yaşlı Müslümana azap etmekten çekinir."* (11) diye rivayet edilen hadis-i şerifteki ifadeden maksat, canın sıkılması ve daralması değil, o kişiye azap edilmemesidir. Söz konusu âyet-i kerimede ise, ağır davranıp sıkıntı verenler eğitilmektedir.

11- Hadisi Ebu Davûd: *"Allah Teâlâ'nın, yaşlı Müslümana ikrâmda bulunması, O'nun ululuğundan kaynaklanmaktadır."* ifadesiyle rivayet etmiştir.

Ahnef şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın: *'Yemeği yiyince dağılın'* sözü, işi ağırdan alanlar hakkında inmiştir." Buna göre misafirin ev sahibine sıkıntı vermeme, aksine kısa bir müddet oturması gerekir. Hastayı ziyaret edenin durumu da böyle olmalıdır. Çünkü hastayı ziyaret etmek anlık meseledir."

A'meş'e şöyle sorulmuş: "Gözlerini zayıflatan nedir?" O da cevap olarak: "İşi ağırdan alanlara bakmak" demiştir. Şair ne güzel söylemiş:

Ağır olan kimse bir kavmin yurduna girince
Orada oturanların göç etmekten başka çareleri yoktur.

Ağır davranan kişi ile oturmak ruhun sıtmaya yakalanmasıdır, denmiştir.

Yine dendiğine göre değerli zatların huzuruna giren akıllı kişiye yakışan, az konuşmak ve çabuk kalkmaktır. Gereğinden fazla oturmak ve vakitsiz gelmek ise ahmak kişinin belirtilerinden sayılır. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Ey dostlar, nefislerinizi te'dib ediniz.
Dinin bütün yolları âdâbtır.

«Peygamber'in hanımlarından bir şey» emanet vs. **«istediğiniz zaman»** o şeyi **«perde arkasından isteyin. Bu,»** yani istenilen şeyin perde arkasından istenmesi, **«hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için»** nefsanî duygulardan ve şeytanî hayallerden uzak **«daha temiz bir davranıştır.»** Nitekim erkek ve kadın, birbirlerini görmedikleri zaman kalplerinden kötü bir şey geçmez.

Öte yandan, *"Keşfu'l-Esrâr"* isimli eserde şöyle denmiştir: "Allah Teâlâ ashabı bu âyetle, alışılagelmiş âdetten şeriatı tanımaya, farz kılınan ibadete sevketmiş, sahabeden de olsa insanın yine insan olduğunu beyan buyurmuştur. Buna göre -erkek olsun, kadın olsun- kimse nefsinden emin olamaz. Bu nedenle Allah Teâlâ, aralarında mahremiyet bulunmayan erkekle kadının yalnız başına kalmasınlar diye dinde ilgili emri ağırlaştırmıştır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *'Erkekle kadın başbaşa kalınca üçüncüleri mutlaka şeytan olur.*"(12)

12- Hadisi Taberânî: *"Kadınlarla başbaşa kalmaktan sakın. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bir erkek bir kadınla yalnız başına kalınca aralarına şeytan girer"* ifadesiyle tahric etmiştir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhib*, 3/39.

Öte yandan Hz. Ömer, yabancı erkeklere karşı Peygamber hanımları için perde konmasını arzu ediyor, bu konuda âyet inmesini temenni ederek şöyle diyordu: "Sizinle ilgili olarak sözümü dinleseydi sizi hiçbir göz göremezdi." Hz. Peygamber'e de: "Ey Allah'ın Rasûlü! Huzuruna insanlardan iyisi de giriyor fenası da. Bu nedenle mü'minlerin annelerine örtüyü emretsen ya" diyordu. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, Peygamber hanımları mescidde iken yanlarına gitmiş ve onlara: "Örtünsenize! Çünkü sizin, diğer kadınlara oranla bir üstünlüğünüz vardır" demesi üzerine Zeyneb: "Ey Hattab'ın oğlu! Vahiy evlerimizde indiği halde bizi kıskanıyor musun?" demiştir.

Hz. Âişe'nin şöyle söylediği kaydedilmiştir: "Allah Rasûlünün hanımları geceleyin ihtiyaçları için dışarıya çıkıyorlardı. Ömer (r.a.) de Allah Rasûlü'ne: 'Hanımlarını örtsene' demesine rağmen O, bunu yapmıyordu. Bir gece, akşam ile yatsı vakti arasında Sevde dışarı çıktı. O, uzun boylu bir kadındı. Ömer (r.a.), örtü âyetinin inmesini şiddetle arzu ederek: 'Sevde! Kuşkusuz biz seni tanıdık' diye ona seslendi. Bunun üzerine söz konusu âyet inmiştir. Oysa hanımlar, bu âyetin inişinden önce erkeklerin yanına çıkıyorlardı."

«Sizin Allah'ın Rasûlünü üzmeniz» yani o hayatta iken hoşuna gitmeyen, dolayısıyla onu üzen bir iş yapmanız **«ve kendisinden»** vefatından, ya da ayrılışından **«sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz.»** Çünkü bu davranış, onun saygınlığını dikkate almamak, hiçe saymaktır. Ayrıca o, baba; hanımları ise anneler sayılır. Diğer taraftan o hanımların, dünyada olduğu gibi âhirette de Hz. Peygamber'in eşleri olacağı belirtilmektedir.

Rivayet edildiğine göre Ümmü'd-Derdâ (r.a.), kocası Ebu'd-Derdâ'nın ölümü anında ona hitaben: "Dünyada sen beni anne-babamdan istedin ve onlar da seni benimle evlendirdiler. Âhirette ise kendim için ben seni isteyeceğim" deyince kocası da ona, "öyleyse benden sonra evlenme" demiştir. Daha sonra Muaviye b. Ebi Süfyan ona evlilik teklifinde bulunmuş ise de o bu durumu kendisine ileterek onunla evlenmeyi reddetmiştir.

Öte yandan Huzeyfe (r.a.)'nin, hanımına şöyle dediği nakledilmiştir: "Cennette hanımım olmak istersen benden sonra evlenme. Çünkü kadın, son kocasına ait olur."

Başka bir rivayete göre ise Ümmü Habibe (r.a.) Hz. Peygamber'e hitaben şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden bir kadın iki defa evlenip dolayısıyla iki kocası olursa âhirette bunlardan hangisinin olur?" Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"O kadın, bunlardan kendine göre ahlâkı daha güzel olanı tercih eder."* Ardından Allah Rasûlü: *"Ümmü Habibe! Bil ki güzel ahlâk, hem dünyada, hem de âhirette altındır"* buyurmuştur.

Kısacası, ümmetin Hz. Peygamber'e her durumda gerek hayatında ve gerekse vefatından sonra saygı göstermesi ve hürmet etmesi gerekir. Kuşkusuz kalplerde ona karşı olan saygı ve hürmet arttıkça o kalplerde bulunan iman nuru da o oranda artar.

Âyet-i kerimenin nüzûl sebebi şudur: Talha b. Ubeydullah et-Teymî: "Andolsun ki Muhammed (s.a.v.) ölürse Âişe (r.a.) ile evleneceğim" demiş ve onun hakkında: *"Sizin Allah'ın Rasûlü'nü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz"* (Ahzâb: 53) âyeti inmiştir.

Hafız Suyutî şöyle demiştir: "Talha ile ilgili bu rivayet üzerinde dikkatle durdum. Çünkü Talha, cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Dolayısıyla durumu, böyle bir sözü söylemekten uzaktır. Nihayet bu sözü söyleyenin, *'İnsânu'l-Uyûn'* isimli eserde olduğu gibi adı, baba adı ve nesebi aynı olan başka bir Talha olduğunu gördüm."

«Çünkü bu,» yani Peygamber (s.a.v.)'e eziyet verilmesi kendisinden sonra hanımlarının nikâhlanması, **«Allah katında büyük bir günahtır»** ve korkunç bir iştir. Allah Teâlâ ardından tehdidi artırarak şöyle buyurmuştur:

54. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarını nikâhlamak, edebe riayet etmemek, Allah Rasûlü'ne karşı saygısızlık ve hürmetsizlik etmek gibi faydasız **«bir şeyi»** dilinizle **«açığa vursanız da,»** gönlünüzde **«gizleseniz de şüphe yok ki Allah, her şeyi»**n dış ve iç yüzünü **«gayet iyi bilmektedir.»** Bu nedenle işlediğiniz gizli-açık günahlardan dolayı sizi cezalandırır. Böylece Allah söz konusu hanımların nikâhlanmasını ve buna benzer işlerin, ifadenin kapsamına girmesi için bu mesajını genelleştirmiştir.

55. «Onlara (Peygamber hanımlarına) babaları,» ki bu âyet, perde arkasından konuşmaları gerekmeyen kişileri belirtmektedir.

Rivâyet edildiğine göre örtü âyeti indiği zaman o hanımların babaları, çocukları ve yakınları: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz de mi perde arkasından konuşacağız?" demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet inmiş ve perde olmadan mahrem olan kadınların yanına gitmeye izin verilmiştir.

«Oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları,» işte bunlar, kendilerine mahrem olan o kadınların yüzlerine, başlarına, bacaklarına ve kollarına bakabilirler. Fakat baldırlarına bakamazlar. Yanlarına fazlaca girip çıkmaları gerektiğinden dolayı söz konusu erkeklerin bakmasına izin verilmiştir.

Öte yandan amca ve dayı, anne ve baba yerinde olduğundan âyet-i kerimede zikredilmemişlerdir. Nitekim: *"...Senin ilâhın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kullak edeceğiz..."* (Bakara: 133) âyetinde amca olan İshak, ata yani baba diye adlandırılmıştır.

«Kadınları», mü'min kadınlar ki, Müslüman kadın Müslüman kadına -göbekle diz kapağı arasındaki kısım hariç- bakabilir. Fakat ehl-i kitap kadınlarının, mü'min kadınların huzuruna girmeleri ve o mü'min kadınların, yanlarında soyunmaları caiz değildir. Ya da âyet-i kerimede hem Müslüman kadınlar, hem de ehl-i kitap kadınlar kastedilmiş olabilir. Çünkü Allah Teâlâ "kadınları" diye buyurmuştur. Buna göre Ehl-i kitap kadınların, aynı cinsten olduklarına göre yanlarına girmeleri helâl sayılır. Gerçekten Yahudi kadınlar ve diğer bazı kâfir kadınlar Hz. Peygamber'in hanımlarının huzuruna giriyorlardı. Fakat bu hanımlar örtünmüyor ve kendilerine örtünmeleri de emredilmiyordu. Bu, Ebu Hanife'nin, Ahmed b. Hanbel'in ve İmam Malik'in görüşüdür.

«Ve ellerinin altında bulunanları» köle ve cariyeleri **«hakkında bir günah yoktur.»** Buna göre kadının kölesi, kendisinin mahremi sayılmakta, iffetli olursa o kadının huzuruna girmesi ve tıpkı mahrem olan kimseler gibi ona bakması caiz olmaktadır. Nitekim Hz. Âişe (r.a.), kölesinin kendisine bakmasını mübah kılmış ve Zekvan'a şöyle demiştir: "Beni kabre koyduğun ve kabirden çıktığın zaman hürsün."

Öte yandan denmiştir ki âyet-i kerimede kastedilen sadece cariyedir. Buna göre kölenin hükmü, kadına yabancı sayılan erkeğin hükmü gibidir. *"Bahru'l-Ulûm"* da müellif şöyle demiştir: "Bu hüküm, takva anlayışına daha yakındır. Çünkü kadının kölesi yabancı erkek gibidir. Bu köle ister cinsel arzusu yok edilmiş olsun, ister olmasın." Özellikle bizim zamanımızda Hz. Âişe (r.a.) gibi kadınlar ve onun kölesi gibi köleler nerede? Ebu Hanife'nin görüşü budur. Cumhur fukahanın düşüncesi de bu istikamettedir. Buna göre kadının, kölesi ile birlikte hacca gitmesi ve yolculuk yapması caiz değildir. Ebu Hanife, kölenin kendisini şehvetten emin gördüğü zaman hanım efendisinin yüzüne ve ellerine bakmasını caiz görmüştür. Ancak bu bakışın caiz olması, mahremiyeti gerektirmez.

«(Ey Peygamber hanımları!)» Size emredilen örtü ile ilgili olarak **«Allah'tan korkun»**, zikredilen erkeklerin dışında birinin sizi görmesinden sakının ve gücünüzün yettiği kadar tedbirli olun.

«Şüphesiz Allah, her şeyi görmektedir.» Hiçbir gizli söz ve hareket O'na gizli kalmadığı gibi mekânlar, zamanlar ve durumlar da O'nun ilminden uzak olmaz.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ
يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا
﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

56. Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ederler. Ey mü'minler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin.

57. Allah ve Rasûlü'nü incitenlere Allah, dünyada ve âhirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.

58. Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

56. «Allah ve melekleri, Peygambere salât ederler.» Bil ki melekler, gözle görülmeyen varlıklardır. Yerde ve gökte bulunan bütün melekler, küçükleri ve Cebrâil gibi büyükleri, istisnasız bu melekler içinde yer almaktadır. Sağlam bir kalbe sahip olan kişinin dikkatinden kaçmadığı gibi saygı değer makam genelleştirmeyi gerektirir.

*"Peygamber'e salât ederler"*den maksat kendisi için yararlı olan şeye ve faydalı olan işe önem verirler; şerefini ortaya koymaya ve durumunu yüceltmeye özen gösterirler. Bu da, Allah'tan rahmet, meleklerden duâ ve af dilemekle gerçekleşir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Allah'ın salâtı rahmet, meleklerin salâtı af dilemek, insanların ve cinlerin salâtı ise rukû, secde ve duâ etmektir."

Bir kısım âlimler de şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ'dan olan salât, Hz. Peygamber için şeref ve yücelik, onun dışındakiler için rahmet anlamındadır. Allah Teâlâ'nın şu ifadesinde görüldüğü gibi rahmet genel, salât ise özeldir. *"İşte Rablerinden salavâtlar (mağfiretler) ve rahmet hep onlaradır."* (Bakara: 157) Bu âyette rahmet, salât üzerine atfedilmiştir. Atıf, ise bu ikisinin farklı şeyler olduğunu ifade eder.

«Ey mü'minler! Siz de ona salât edin,» siz de buna özen gösterin. Çünkü bu, size daha çok yaraşır. **«Ve tam bir teslimiyetle»** "Allahümme salli alâ Muhammedin ve sellim" (Allah'ım! Muhammed (s.a.v.)'e salât ve selâm kıl)" ya da "Sallallahü aleyhi vesellem" (Allah'ın salât ve selâmı ona olsun) demek sûretiyle **«selâm verin.»**

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve sellim" ifadesinde "Allahümme" lâfzı kullanılmış, onun yerine, "Ya Rabbi ve yâ Rahman salli" (Ey Rabbim, ey Rahmân! Salât et" lâfızları kullanılmamıştır. Çünkü "Allahümme" lâfzı, uluhiyete delâlet eden ve "lâ ilâhe illallâh" sözündeki İslâm'ın parolası olan kapsamlı bir isimdir. Bu nedenle Hz. Peygamber'e salât getirirken bunun söylenmesi uygun olur. Yine bu ifadede "Muhammed" ismi tercih edilmiştir. Çünkü bunun anlamı, sürekli övülen demektir. Böylece bu isim, övgü ve medih yerine uygun düşmüştür. Hz. Peygamber'in "Âli"nden maksat ise, onun ümmetinden takva ehli kimselerdir. Bu kapsamın içine Haşim oğulları, Peygamber (s.a.v.)'in hanımları ve diğerleri girmektedir. "Allahümme salli alâ Muhammedin" ifadesinin anlamı şudur: "Dünyada dinini yüceltmek, davetini ortaya koymak, şeriatını yerleştirmek; âhirette de onu ümmetine şefaat etmeye yetkili kılmak, mükâfat ve ecrini artırmak, gerek ilk ve gerekse sonraki nesillere karşı üstünlüğünü açığa çıkarmak, bütün nebiler ve peygamberlerin önüne çıkarmak suretiyle Muhammed (s.a.v.)'e şeref ve yücelik lütfet."

Gerçek övgü, imkânlarımız dahilinde mümkün olmadığından bu konuda Allah Teâlâ'ya yönelmemiz emredilmiştir. Allah Teâlâ, bizim isteğimiz doğrultusunda Hz. Peygamber'e salât eder:

Hz. Peygambere selâm Allah'tan olsun
Çünkü benim selâmım onun kapısına lâyık değildir.

Şayet sen: "Salâtın emredilmesinin faydası nedir?" dersen cevap olarak: "Faydası, salât sevgisini ortaya koymaktır" derim. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bana selâm veren her Müslümanın selâmını almak üzere Allah ruhumu bana geri verir."*(13) Bu hadisten çıkarılan sonuca göre Hz. Peygamber, berzahta yani ruhlar âleminde hayattadır. Çünkü gece veya gündüz ona selâm veren birinin olmaması mümkün değildir.

İmam Suyûtî ise bu konuda şöyle demiştir: "Onun, işitmesinin ve selâm almasının mümkün olacağı şekilde ruhunun bedeniyle bağlantısı vardır. Bu durumda Hz. Peygamber, refîk-i a'lâ'da olup ruhunun bedeni ile ilgisi vardır. O kadar ki selâm veren, bu ruh sahibine selâm verdiği zaman o ruh, ruhlar âlemindeki yerinde iken onun selâmını alır."

Burada asıl yanlışlık, ortada bulunmayanla bulunanın mukayese edilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim ruhun bir yerde meşgulken başka bir yerde olması mümkün olmadığına ve bilinen varlıklar türünden olduğuna inanmak tamamen yanlış bir inançtır. Şüphesiz Allah Rasûlü, Mir'ac gecesinde Musa (a.s.)'yı ruhlar âleminde ayakta namaz kılarken görmüştür. Bu iki durum arasında herhangi bir tezat yoktur. Çünkü ruhların durumu bedenlerin durumundan farklıdır. Şayet ruhun letâfeti ve nurlu tarafı olmasaydı kabirde ölünün üzerinde toprak, ya da tabut varken kalkması mümkün olmazdı. Oysa hiçbir durum onun kalkıp oturmasına engel olmaz. İnsanın, dünyadaki bu halinden farklı olarak ruh yönünün ağır basması sayesinde cennetin sekiz kapısından birden aynı anda girmesinin mümkün olduğu sahih rivayetle sabittir.

Nakledildiğine göre Esma'î şöyle demiştir: "Mehdi'nin Busra'nın minberinde şöyle dediğini işittim: "Allah size bir emir vermiştir. O emirde önce

---

13- Hadisi Ebu Davûd, sahih bir isnadla, *"Bana selâm veren herhangi birinin..."* ifadesiyle rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/103.

kendisinden başlamış, ardından meleklerini zikrederek şöyle buyurmuştur: *'Allah ve Melekleri, Peygamber'e salât ederler...'* (Ahzâb: 56) Görüldüğü gibi Allah Hz. Peygamber'i diğer peygamberler arasından tercih etmiş, ona salât etmeyi de ümmetler içinden size tahsis etmiştir. Öyleyse Allah'ın nimetine şükürle karşılık verin. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in şerefini ve mevkini ortaya çıkarmak, ümmetini teşvik etmek üzere ona salât etmeye kendisinden başlamıştır. Allah'ın buna ihtiyacı olmamasına rağmen Allah Rasûlü'ne salât ettiğine göre ümmetin ona salât etmesi pek yerinde bir davranıştır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in şefaatine muhtaçtırlar. Aynı zamanda bu davranış, meleklerin ve mü'minlerin salâtlarını pekiştirmektedir. Şâir ne güzel söylemiş:

Ey karanlıklar içerisinde kalan kimsenin duâsını kabul eden!
Ey hastalıkla zarar ve musîbeti gideren
Benim zilletim ve meskenetim hakkında peygamberine şefaat yetkisi ver
Kusurlarımı ört, çünkü sen fazilet ve kerem sahibisin.

Diğer taraftan Ka'b b. Ucre (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın: *'...Ey Mü'minler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin'* (Ahzâb: 56) buyruğu indiği zaman Allah Rasûlü'ne giderek ona: 'Ey Allah'ın Elçisi! Sana selâm vermenin ne olduğunu biliyoruz. Sana salât etmek nasıl oluyor?" deyince Allah Rasûlü: *"Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrâhîm'e ve alâ âl-i İbrâhim, inneke hamîdün mecid. Ve bârik alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammed kemâ bârekte alâ İbrâhîm'e ve alâ âl-i ibrâhîm inneke hamîdün mecid."* deyin, buyurmuştur."

57. «Allah ve Rasûlünü incitenlere» ki Allah Teâlâ'yı gerçek anlamda incitmek mümkün değildir. Bu incitmenin anlamı şudur: "Onlar, Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri yaparlar, O'na iman etmeyi terkederek, emrine muhalefette bulunarak, kendi arzularına boyun eğerek, O'na evlât ve ortak nisbet ederek, O'nun isimleri ve sıfatları konusunda aşırı giderek, tekrar yaratma gücünü yok sayarak ve zamana söverek O'nun hoşnut olmadığı şeyleri yaparlar."

Allah Rasûlü'ne de, ona şâir, sihirbaz, kâhin ve mecnun demekle ve Safiyye'yi nikâhlaması, hususunda ona dil uzatmakla, Uhud savaşında dişinin kırılması, mübarek yüzünün yaralanması, üzerine toprak atılması, sırtına pis şeylerin konması ve buna benzer fiili eziyetlerle incitirler.

Onlara, **«Allah, dünyada ve âhirette lânet etmiş»** rahmetinden uzaklaştırmıştır. O kadar ki, her iki âlemde o rahmetten hemen hiçbir şey elde edemez olmuşlardır. **«Ve onlar için»** bununla birlikte özellikle âhirette başlarına gelecek **«horlayıcı bir azap hazırlamıştır.»** Bu azap onların şeref ve gururunu yok eder.

"Fethu'r-Rahmân" isimli eserde şu husus kaydedilmiştir: "Hz. Peygamber'e sözlü ya da fiilî eziyette bulunmak, ittifakla haram kılınmıştır."

Fakihler de -Allah korusun- Müslümanlardan Allah Rasûlüne söven kişinin durumu hakkında farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir: Ebu Hanife ve Şafiî şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber'e sövmek, tıpkı dinden dönmek gibi küfürdür. O kişi tevbe etmezse öldürülür. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise: "O kimsenin, tevbesi kabul edilmeyerek öldürülür. Çünkü onun öldürülmesi, küfür açısından değil, had cezası açısındandır" demişlerdir.

Hz. Peygamber'e söven kişinin kâfir olmasına gelince, Ebu Hanife bu konuda şöyle demiştir: "O kişi öldürülmez. Çünkü onun, içinde bulunduğu şirk sövmekten daha vahimdir. Lâkin kişi te'dib edilir ve ona belli bir ceza verilir." İmam Şâfiî de: "Onunla yapılan ahde son verilir, hakim öldürmek, köleleştirmek, karşılıksız ya da fidye karşılığında salıvermekten birini tercih eder" demiştir. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise: "Müslüman olmazsa öldürülür" demişlerdir. Öte yandan Hanbelî mezhebine mensup bir grup müctehid, Hz. Peygamber'e söven kişinin her halükârda öldürüleceği görüşünü tercih etmiştir. Takıyyuddin İbnu Teymiye onlardan biridir ve şöyle demiştir: "Doğru olan görüş budur." Allah'ın diğer peygamberlerine söven kişinin hükmü, Hz. Peygamber Efendimize söven kişinin hükmü gibidir.

58. «Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı,» eziyeti hak edecekleri bir suçları olmadan **«eziyet edenler»** bir önceki âyette geçen Allah ve Rasûlü'ne yapılan eziyetin mutlak olarak zikredilip, bu âyette mü'minlere yapılan eziyetin *"yapmadıkları bir şeyden dolayı"* ifadesi ile kayıtlanmıştır. Bunun sebebi Allah ve Rasûlü'nün incitilmesinin daima haksız yere olduğunu vurgulamaktır. Fakat mü'minlere yapılan eziyet ise haklı yere olabileceği gibi haksız yere de olabilir. Bu âyet, bütün mü'min erkek ve kadınlara yapılan her türlü eziyeti kapsamaktadır. Aynı zamanda bu âyet, Hz. Ali'yi inciten münafıkları, daha önce zikredilen ifk hadisesini -ki bu hadisede münafıklar Hz. Âişe'yi Safvan es- Sehmî ile ilişki kurdu diye itham etmişlerdir. Ve kadınlar geceleyin su aramak ya da ihtiyaçlarını gidermek üzere dışarı çıktıklarında onları izleyen bazı günahkârlarla ilgili rivayet edilen hususları da içine almaktadır. **«Şüphesiz bir iftira ve»** onlara karşı bir yalanla **«apaçık bir günah yüklenmişlerdir.»**

Bil ki, Hz. Peygamber'in incinmesi Allah Teâlâ'nın incinmesinin hemen ardından getirildiği gibi, mü'minlerin incinmesi de Hz. Peygamber'in incinmesinin hemen ardından getirilmiştir. Burada, Mü'minleri incitenin, tıpkı Hz. Peygamber'i incitmiş, Peygamber (s.a.v.)'i incitenin de Allah Teâlâ'yı incitmiş gibi olduğuna işaret edilmektedir. Aynı zamanda burada, Allah ve Rasûlü'nü incitenin dünya ve âhirette yalnızlığa itilmeyi ve lâneti hakettiği vurgulanmıştır. Mü'mine eziyet edenin durumu da böyledir.

Rivayet edilmiştir ki bir adam, Alkame (r.a.)'ye kötü söz söylemiş, Alkame de ona bu âyeti okumuştur.

Hz. Peygamber rüyasında, dillerinden asılan bazı insanlar görmüş ve bu durum üzerine Cebrâil'e hitaben: *"Ey Cebrâil! Bunlar kimdir?"* demiştir. Cebrail: "Bunlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara suçsuz oldukları halde iftira edenlerdir," diye cevap vermiştir. Hadis-i kudside Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Benim bir dostuma eziyet eden, açıkça Bana savaş açmıştır."* (14)

Nakledildiğine göre Hz. Ömer, bir gün Kâbe'ye bakarak şöyle demiştir: "Sen ne büyüksün ve şanın ne büyüktür! Fakat Allah katında mü'minin şanı senden daha büyüktür."

Fuzeyl de (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki, sebepsiz yere ne köpeğe, ne de domuza eziyet etmen sana helâl olmaz. Bu durumda bir Müslümana nasıl eziyet edebilirsin?"

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kimsedir."* (15)

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ
يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ

14- Hadisi Buhârî tahric etmiş olup uzun bir kudsi hadistir. Buhârî'nin ifadesi şöyledir: *"Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse ona karşı savaş ilân ederim..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/542.

15- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Ebu Davûd tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/240.

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ
لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا
وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ
تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

59. Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına (dışarı çıktıklarında) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Bu, onların tanınmalarını ve bu yüzden incinmemelerini daha iyi sağlar. Allah, çok bağışlayan ve esirgeyendir.

60. Andolsun ki iki yüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve şehirde kötü haber yayanlar vazgeçmezlerse seni onlara musallat ederiz; sonra orada senin yanında ancak az bir süre kalabilirler.

61. Hepsi de lânetlenmiş olarak, nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve öldürülürler.

62. Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasası budur. Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın.

59. «Ey Peygamber! Hanımlarına» ki Hz. Peygamber vefat etiği zaman hanımlarının sayısı dokuzdu. Onlar Âişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Ümmü Seleme, Sevde, Zeyneb, Meymûne, Safiyye ve Cüveyriye idi. **«Kızlarına»** ki bunlar da dört öz kızı olup hepsi Hz. Hatice'dendir. Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma adlarındaki bu kızlardan Fatıma hariç gerisi Hz. Peygamber hayatta iken vefat etmişlerdir. Fatıma ise babasının vefatından sonra altı ay daha yaşamıştır.

«Ve mü'minlerin hanımlarına (dışarı çıktıklarında) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle.» *Cilbâb:* Başörtüden büyük ve gömlekten küçük bir örtüdür. Kadın, bu örtüyü başına dolar ve fazla olan kısmını göğüslerine doğru salıverir. Buna göre mana şöyledir: "Sözkonusu kadınlar, bir ihtiyaç için evlerinden dışarı çıktıklarında o örtü ile yüzlerini ve vücutlarını örterler; tıpkı cariyeler gibi yüzleri ve vücutları açık olarak çıkmazlar ki bazı densiz kimseler, onları cariyeler sanarak rahatsız etmesin."

Nakledildiğine göre Süddi şöyle demiştir: "Kadın, gözlerinden birini açık bırakarak yüzünün tamamını kapatır."

«Bu,» ifade edilen örtünme, **«onların tanınmalarını»** zinaya ve bir önceki âyette dile getirildiği gibi eziyet için hedef durumunda olan cariyeler ve şarkıcı kadınlardan ayrılmalarını **«ve bu yüzden»** günahkâr kimseler tarafından hedef alınmak sûretiyle **«incinmemelerini daha iyi sağlar.»**

Enes b. Malik (r.a.) şöyle demiştir: "Peçeli bir cariye Ömer (r.a.)'in yanından geçerken kamçısını üzerine dokundurarak ona, 'ahmak! Hür kadınlara benziyorsun. Peçeyi at' demiştir."

«Allah,» daha önceki aşırılıkları ve örtüye ilgisizliği **«çok bağışlayan ve»** kullarını **«esirgeyendir.»** Bu nedenle onların her türlü fayda ve menfaatlerini gözetir.

Âyet-i kerimede söz konusu kadınlar, korunarak ve iffetli davranak kendilerine dikkat etmeleri ve haklarını gözetmeleri için uyarılmışlardır. Aynı zamanda âyet-i kerimede, bu kadınların değer ve üstünlükleri tescil edilmiştir. Buna göre Müslüman kadınların örtünmeleri ve iffetli olmaları gerekir. Onlar, bir ihtiyaç için gündüz dışarı çıktıkları zaman örtünmede, edepli ve ağırbaşlı titiz davranırlar ve dikkat çekici bir elbise ile çıkmazlar. Diğer taraftan, evinden parfümlü ve süslenmiş olarak çıkan, yani süslerini ve güzelliklerini erkeklere gösteren kadın, zina eden kadının günahı kadar günah kazanır. Nitekim hadisi-i şerifte de böyle geçmektedir.

Hakikat ehline göre sâliha bir kadının alâmeti, güzelliği Allah korkusu, zenginliği, kanaati ve süsü de iffeti olması, kötülüklerden, fenalıklardan uzak durması ve töhmet altına girmekten kaçınmasıdır.

Deniyor ki kadın, tıpkı güvercin gibidir. Kanatları gelişince uçar. Aynı şekilde adam hanımını güzel elbiselerle süslerse o hanım evde oturmaz.

Dünya, İslâm'ın ilk dönemi de dahil isyan ve günâhlardan uzak değildir. Gözünü yabancı kadına bakmaktan alıkoyan kimseye Allah merhamet etsin. Çünkü bakış, kalpte şehvetin doğmasına sebep olur. Şehvet de fitne olarak yeter.

60. «Andolsun ki iki yüzlüler,» münafıklıklarından ve eziyet etmeye sebep olan iki yüzlülük tavırlarından, **«kalplerinde hastalık bulunanlar»,** imanları zayıf olanlar veya günâh işlemekten, zina ve hayasızlıklara meyletmekten **«ve şehirde»** bu iki grup içinde **«kötü haber yayanlar»** -bu sonuncu grup, savaşa katılan mü'minler için, "yenilgiye uğradılar, katledildiler" ve buna benzer asılsız sözler söyleyerek Müslümanları tedirginliğe ve endişeye sevkediyorlardı.- Âyette geçen *"mürcifûn"* kelimesinin kökü olan "recf" şiddetle sallanmak, sarsılmak demektir. Burada, yalan haber, bu vasıfla belirtilmiştir. Çünkü yalan haber asılsız temelsiz bir şeydir. **«Vazgeçmezlerse seni onlara musallat ederiz;»** sana, onlarla savaşmayı ve kendilerini sürgün etmeyi, ya da sürgüne mecbur kalacakları şeyi emreder ve seni buna teşvik ederiz; **«sonra orada»,** Medine-i Münevvere'de **«senin yanında ancak az bir süre»** çoluk çocuklarıyla birlikte göç edinceye kadar bir müddet **«kalabilirler.»**

61. «Hepsi de lânetlenmiş» Allah'ın rahmetinden kovulmuş **«olarak,»** yani ancak lânetlenmiş olarak yanında kalabilirler; **«nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve öldürülürler.»** Yani söz konusu hallerinden vazgeçmezlerse o takdirde onlarla ilgili hüküm, ilâhi emir doğrultusunda onları yakalayıp öldürmektir.

62. «Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasası budur.» Yani Allah bunu geçmiş ümmetler için bir yasa kılmış ve hikmet açısından izlenen bir yol tayin etmiştir. Bu yasa, iki yüzlü olanların ve yalan sözler yaymak suretiyle mü'minlerin durumunu zayıflatmaya çalışanların ele geçirildikleri yerde öldürülmelerinden ibarettir. **«Allah'ın yasasında»** asla **«bir değişme bulamazsın.»** Bu yasa, dinî prensiplerin odak noktasını oluşturan hikmet esasına dayalı olduğu için Allah Teâlâ onu değiştirmez. Ya da hiç kimsenin o yasayı değiştirmeye gücü yetmez. Çünkü Allah'ın dileği, kuşkusuz bu yasa'nın değiştirilmemesidir.

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ
اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾
اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًاۙ ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَٓا
اَبَدًاۚ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًاۚ ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ
فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَٓا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا
رَبَّنَٓا اِنَّٓا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَٓاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾
رَبَّنَٓا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

63. İnsanlar sana kıyameti soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah'ın katındadır. Ne bilirsin, belki de zaman yakındır."

64-65. Kuşkusuz Allah, inkârcılara lânet etmiş ve onlara - içinde ebedî kalacakları- çılgın bir ateş hazırlamıştır. Ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirler.

66. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: "Keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e de itaat etseydik!" derler.

67. "Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar" derler.

68. "Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânete uğrat."

63. «İnsanlar sana kıyameti»n ne zaman kopacağını **«soruyorlar.»** *"Saat"*: Bir zaman dilimi olup onunla kıyamet ifade edilmiş ve o gün hızlı hesap görüleceğinden dolayı saate benzetilmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"...O, hesap görenlerin en çabuğudur."* (En'âm: 62) Müşrikler, aceleci davranarak alaylı bir şekilde, hakka boyun eğmeksizin ve inkârla; Yahudiler de, Allah Teâlâ'nın kıyametin kopma vakti ile ilgili bilgiyi, gerek Tevrat'ta ve gerekse diğer ilâhî kitaplarda gizli tuttuğunu bildiklerini kontrol etmek üzere Hz. Peygamber'e kıyametin vaktini soruyorlardı.

«De ki: 'Onun bilgisi Allah'ın katındadır.» O bilgiye, Allah'a yakın bir melek, de, gönderilen bir peygamber de sahip olamaz. **«Ne bilirsin,»** onun vaktini sana bildiren ne olabilir? Yani sana onu hiçbir şey bildiremez ve sen de onu bilemezsin. **«Belki de zaman yakındır.'»** Ya da kıyamet yakın bir zamanda kopar.

Bu âyetle, aceleci davranan söz konusu kişilerin tehdit edilmesi ve hakkı kabul etmeyenlerin susturulması amaçlanmaktadır. Kötülerin değerli görülmesi, iyilere kıymet verilmemesi, ilmin azalması, bilgisizliğin çoğalması, zina ve kötülüğün yayılması, şarkıcı kadınların oynaması, içki içilmesi ve benzeri kötülükler, kıyamet alâmetlerinden sayılmıştır. Bunlar sahîh hadisle sabittir.

Dikkat et! Kıyamet mutlaka kopacaktır.
Şüphesiz bütün yaratıkların ömrü kısa ve sınırlıdır.

64-65. «Kuşkusuz Allah, inkârcılara lânet etmiş» onları şimdiki ve gelecekteki rahmetinden uzaklaştırmış **«ve»** bununla birlikte **«onlara -içinde ebedî kalacakları-»** âhirette katlanmak zorunda oldukları **«çılgın bir ateş hazırlamıştır.»** Kendilerini koruyacak **«ne bir dost, ne de»** kendilerinden azabı kaldıracak ve onları ondan kurtaracak **«bir yardımcı bulabilirler.»**

66. «Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün:» yani yüzleri cehennemde, tıpkı ateşte kızartılan ya da tencerede pişirilen ve kaynamadan dolayı hareket eden et gibi, bir taraftan diğer tarafa çevrildiği veya yüzleri güzelden çirkine döndürüldüğü gün: **«'Keşke»** dünyada iken **«Allah'a»** bize emrettiği ve nehyettiği hususlarda **«itaat etseydik, Peygamber'e de»** bizi hakka davet etmesinde **«itaat etseydik'»** de böyle bir azapla karşılaşmasaydık! **«derler.»** Onlar bu sözlerini, kaçırdıkları fırsatlardan pişmanlık duyarak dile getirirler. Yine onlar, kendilerini bu çıkmaza sevkedenlere kat kat azabın verilmesini, bir anlamda özür dileyerek şöyle derler:

67. «'Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar» bize küfür ve şirki süslü göstererek **«bizi yoldan saptırdılar'»** yani İslâm ve tevhid yolundan alıkoydular **«derler.»** İnkârcılar bu ifadeleriyle kendilerine küfrü telkin eden önder ve liderlerini kastedmektedirler. *"Reislerimiz"* lâfzı özürlerini takviye etmek için dile getirilmiştir. Oysa söz konusu reisleri, küçümsenme ve hakaret edilme durumunda bulunmaktadırlar. Âyetteki *"küberâ (büyüklerimiz)* "kebîr" kelimesinin çoğuludur. Buradaki büyüklükten maksat rütbe ve durum itibariyledir.

68. «'Rabbimiz! Onlara iki kat azap», bize verilen azabın iki katını **«ver ve onları büyük lânete uğrat.'»** Çünkü onlar hem saptılar, hem de başkalarını saptırdılar. Bir kat azap, kendi başlarına doğru yoldan saptıklarından, bir kat azap da başkalarını bu yoldan saptırdıklarından dolayıdır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ
مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَج۪يهًا ﴿٦٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَد۪يدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا
عَظ۪يمًا ﴿٧١﴾

69. Ey iman edenler! Siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, söyledikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah katında değerli biriydi.

70. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.

71. (Böyle davranmanız halinde) Allah işlerinizi düzeltir ve günâhlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.

69. «Ey iman edenler! Siz de» Allah Rasûlü'nü incitme konusunda **«Musa'yı incitenler»** Karun, onun taraftarları ve İsrailoğullarından beyinsiz bazı kimseler **«gibi olmayın.»**

Bu âyetin, Zeyneb'in durumu ve daha önce de geçtiği gibi onunla ilgili duyulan dedikodular hakkında indiği söylenmiştir.

Rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Mesud (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Rasûlü ganimeti pay etmiş; bunun üzerine adamın biri: 'Bu, Allah rızasının gözetilmediği bir taksimattır' demiştir. Ben de Allah Rasûlü'ne gelerek bu durumu kendisine ilettim. O, buna çok öfkelendi. Hatta öfkesini yüzünde hissettim. Sonra şöyle buyurdu: '*Allah, kardeşim Musa'ya rahmet etsin. Andolsun ki o, bundan daha büyük bir eziyete maruz bırakılmış, ama yine de sabır göstermiştir.*'" (16)

«Nihayet Allah onu,» hakkında **«söyledikleri şeyden»** kusurlu olmaktan **«temize çıkardı. O, Allah katında değerli»**, itibarlı ve gözde **«biriydi.»** Nasıl olur da kusur ve eksiklikle nitelendirilir?

İbn Abbas şöyle demiştir: "O, Allah katında çok şanslı idi. O kadar ki Allah'tan ne dilemiş ise ona vermiştir."

Âlimler, Hz. Musa'nın eziyet görmesinin sebebi konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Onlardan bir kısmı şöyle demiştir: "Karun fahişe bir kadına, İsrailoğullarının toplu bulunduğu sırada: "Ben Musa'dan zina yoluyla hamile kaldım" demesine karşılık külliyetli miktarda mal vermiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, fahişe kadının kendisiyle Karun arasında plânlanan bu tuzağı itiraf etmesiyle Hz. Musa'nın suçsuzluğunu ortaya koymuştur. Allah Teâlâ, Kasas sûresinde beyan edildiği gibi, Karun'a yapacağını yapmış ve onu yerin dibine geçirmiştir."

Diğer bir kısmı ise bu konuda şu hususu dile getirmişlerdir: "Hz. Musa haya sahibi biri olarak örtünmesinde çok titiz davrandığı için düşmanları ona bedeninde alaca hastalığı, ya da er bezlerinde şişkinlik var diye ithamda bulunmuşlar, kusur atfetmişlerdir. Allah da onlara onun kusursuz olduğunu göstermiştir."

Rivâyet edildiğine göre İsrailoğulları bütünüyle çıplak olarak yıkanırlar

---

16- Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmiştir. Bkz. es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/224.

ve birbirlerinin mahrem yerlerine bakarlarmış. Fakat Hz. Musa yalnız başına yıkanıyormuş. Bunun üzerine onlardan bazıları şöyle demişler: "Allah'a yemin olsun ki Musa'nın bizimle yıkanmasına sadece er bezlerinin şişkin olması engel oluyor." Hz. Musa bir defasında yıkanmaya gitmiş ve elbiselerini bir taşın üzerine koymuştur. Taş, bu elbiselerle birlikte hareket etmiş, Musa da yıkandıktan sonra durumu farkedince çıplak bir halde: "Ey taş! Elbiselerimi bırak" diyerek taşın arkasından koşmuştur. Taş, İsrailoğullarının yanında durmuş, onlar da: "Allah'a yemin olsun ki Musa'da bir kusur yok" diyerek, onun durumunun dillerine doladıkları gibi olmadığını öğrenmişlerdir Hz. Musa elbisesini aldıktan sonra taşa vurmaya başlamış ve ona beş, altı veya yedi sefer vurmuştur." (17)

70. «Ey iman edenler! Allah'tan» gerek O'nun haklarını ve gerekse kullarının haklarını gözetme konusunda **«korkun,»** Allah'ın emirlerine boyun eğin, kullarına eziyet etmeyin **«ve»** her hususta hakka yönelerek **«doğru söz söyleyin.»** Bu mesajda hedeflenen, söz konusu kişilerin Zeyneb hakkında gelişigüzel konuşmaktan menedilmeleridir. Nitekim dili korumak ve doğru söz söylemek, bütün hayırların temelidir.

Nakledildiğine göre Arap dili üzerinde mütehassıs büyük âlimlerden biri olan ve "İbn Sikkît" olarak tanınan Yakub b. İshâk, bir gün Mütevekkil ile birlikte oturmuş ve bu arada Mütevekkil'in Mü'tez ve Müeyyed isimlerinde iki oğlu gelmiştir. Bunun üzerine Mütevekkil, Yakub b. İshâk'a: "Bu iki oğlumu mu daha çok seviyorsun, yoksa Hasan'la Hüseyin'i mi? diye sorunca o da: "Allah'a yemin olsun ki Ali (r.a.)'nin hizmetçisi Kanber, hem senden, hem de iki oğlundan daha iyidir" diye cevap vermiştir. Bu söz üzerine Mütevekkil Yakub'u kastederek: "Dilini kökünden koparınız" diye emir vermiş ve bu emrin yerine getirilmesi üzerine Yakub b. İshak o gece vefat etmiştir. İşin enteresan tarafı, bu hadiseden bir süre önce, dil sürçmesinin âfetleri konusunda Mu'tez ve Müeyyed'e şu şiiri okumuştur:

Gencin başına gelen dilinin sürçmesindendir.
Ayaklarının kaymasından dolayı değildir.
Sözde sürçmesi, gencin başını götürür.
Ayak sürçmesi de, zamanla iyileşir.

17- Müellifin zikrettiği bu hadis, Buharî, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den olan rivayetidir. Bkz. ed-*Dürrü'l-Mensûr*, 5/223.

71. «(Böyle davranmanız halinde) Allah işlerinizi düzeltir,» iyi amellere muvaffak kılar, ya da o amelleri kabul ederek, onlardan dolayı mükâfat vererek onları ıslah eder «ve» gerek söz, gerekse hareketlerinizdeki doğruluğunuz sebebiyle **«günâhlarınızı bağışlar.»** Burada, Allah'ın iyi amellere muvaffak kıldığı kişinin günahlarının bağışlandığına işaret edilmektedir. **«Kim Allah ve Rasûlü'ne»** söz konusu mükellefiyetlerin, içinde yer aldığı emirler ve yasaklar konusunda **«itaat ederse»** her iki cihanda **«büyük bir kurtuluşa ermiş olur.»** Dünyada övülen biri olarak yaşar ve âhirette mutlu olur. Ya da endişe duyulan her şeyden kurtularak emeline ulaşır.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ط
إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا لا (٧٢) لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ط وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (٧٣)

72. Kuşkusuz Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Kuşkusuz o, çok zalim, çok cahildir.

73. Bunun sonucunda Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap edecektir. Yine Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

72. **«Kuşkusuz Biz,»** ki âlimlere göre buradaki çoğul ifadesi, büyüklük ve ululuk anlamındadır. Nitekim hükümdarlar ve büyük kimseler kendilerinden bahsederken "Ben" yerine *"Biz"* lâfzını kullanırlar.

«Emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de» ki *"emanet"*, hainliğin zıttıdır. Buradaki emanetten maksat, emanet edilen şeylerdir. Bu emanetler de üç mertebeye ayrılır:

Birincisi: Şer'i yükümlülükler ve gözetilen dinî işler. Bunlar emanet diye adlandırılmıştır. Çünkü emanetin korunması gerekirken onların da varolması gerekmektedir. Şer'î yükümlülükler emanet diye adlandırılmıştır. Çünkü bu emanetler, gözetilmesi gereken haklardır ki Allah Teâlâ onları mükelleflere emanet bırakmış, kendilerini bu iş için güvenli görmüş, güzel bir şekilde itaat ve kulluk ederek söz konusu emanetlere sahip çıkmalarını farz kılmış, onları gözetmelerini, korumalarını ve haklarından herhangi birini ihlâl etmeden yerine getirmelerini emretmiştir. Her şeyden önce bu emanetlerin başında akıl yer almaktadır. Nitekim insan, akıl sayesinde pek çok canlıdan üstün tutulmuştur. Ardından tevhid, âhiret gününe iman, namaz, zekât, oruç, hac, cihâd, doğru sözlü olmak, fuzûlî şeylerden dili korumak, emanet bırakılan malları gözetmek, sözünde durmak, yasaklara dikkat etmek, namusu korumak ve diğer şer'î sorumluluklar gelmektedir.

Emanetin ikinci Mertebesi: Muhabbet, aşk ve ilâhî câzibe olup bunlar emanetin birinci mertebesinin meyvesi ve neticesidir.

Emanetin üçüncü mertebesi ise, vasıtasız olarak feyz-i ilâhîdir. Bu feyz-i ilâhî, vehbî olup kimse kendiliğinden elde edemez.

Şayet sen, "âyette zikredilen gökler vs. cansızdır, cansız varlıklar da idrakten yoksundur; öyleyse emanetin onlara teklif edilmesinin anlamı nedir?" dersen şöyle cevap veririm: "Bu konuda âlimlerin iki görüşü vardır:

Birinci görüş: Bu teklif etme işinin gerçek anlamda alınmasıdır ki ehl-i sünnet mezhebine genel olarak nisbet edilen görüş budur. Çünkü onlar, bu gibi âyetleri tevile kalkışmazlar. Aksine Mutezile mezhebine muhalefet ederek onları zahiri anlamlarında alırlar. Âyetin zahiri anlamda alınması konusunda iki husus dikkati çeker. Bunlardan biri ötekinden daha girifttir.

Birinci husus: Cansız varlıklar gerçek hayata sahiptir. Pek çok âyet-i kerime bu durumu şöyle vurgulamaktadır: *"Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, hayvanlar ve insanların bir* *çoğu Allah'a secde ediyor."* (Hac: 18); *"Sonra buhar halinde olan göğe yöneldi, ona ve yer küreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de: 'İsteyerek geldik' dediler."* (Fussilet: 11); *"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..."* (İsrâ: 44); *"...Her biri kendi duâsını ve tesbihini (öğrenip) bilmiştir."* (Nur: 41) Öte yandan, rivayet edilmiştir ki, müezzinin ezan sesini duyan canlı ve cansız her şey ona tanıklık eder.

İkinci husus: Allah Teâlâ emaneti teklif ettiği zaman söz konusu cansız varlıklara akıl ve anlayışı vermiştir. Nitekim O, karıncaya, hüdhüd kuşuna, diğer kuş ve vahşi hayvanlara akıl ve anlayış vermiştir. İşte onlar, bu akıl ve idrak sayesinde hitabı işitmişler ve buna cevap vermişlerdir. Böylece Allah onları konuşturmuş ve kendilerine şöyle buyurmuştur: "Koruma ve gözetme halinde mükâfat ve cennet; hile ve hiyanet halinde de ceza ve cehennem size ait olmak kaydıyla bu emaneti üstlenir misiniz?"

«Onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve (sorumluluğundan) korktular.» Yani o emanetten ve onu üstlenmekten çekinerek şöyle demişlerdir: "Ey Rabbimiz! Biz senin emrine amadeyiz. Mükâfat ve ceza da arzu etmiyoruz." Onların bu sözlerinin amacı, karşı koymak ve muhalefet etmek değil, bilakis emanetlerin hakkını yerine getirememekten, dolayısıyla azaba maruz kalmaktan korku ve endişe duymaktır.

İkinci görüş: Emanetin cansız varlıklara teklif edilmesi, farzetmeye ve temsil getirmeye yorumlanmıştır. Emanetin onlara arzedilmesiyle, kabiliyetlerine işaretle emanetin önemi belirtilmiştir. Bununla hedeflenen, bu emanete ne kadar değer verildiğini göklerin, yerin ve dağların onu kabullenmeleri arzusunu ortaya koymaktır. Onların o emaneti kabul etme kabiliyetlerinin olmadığı da, emanetten kaçınma ve korkma diye ifade edilmiştir. Bununla da, söz konusu emanetin durumunun yüceltilmesi ve değerinin artırılması amaçlanmıştır. Buna göre anlam şöyledir: "Güç ve kuvvet timsali olan bu büyük kitlelere çok önemli olan o emanetin korunması teklif edilseydi, onlar da akıl ve idrak sahibi olsalardı bu teklifi kabul etmezler ve ondan çekinirlerdi."

Bu emanet teklif edildiği anda **«onu insan yüklendi.»** Buradaki insandan maksat, belirli bir insan değil, insan cinsidir. Yani bu emaneti, bünyesinin zayıflığına ve güçsüzlüğüne rağmen insan yüklenmiş ve üstlenmiştir. Çünkü yüklenme işi güçle değil, ancak gayretle olur. **«Kuşkusuz o»** insan, Rabbine isyanda bulunarak kendine karşı **«çok zalim, çok cahildir.»** Çünkü o, emanete sahip çıkmamış, hakkını gözetmemiş ve akibetinin iç yüzünü kavrayamamıştır.

"Zulüm": "Bir şeyi ilgisi olmayan yere koymak; *"cehalet"* ise, bilgisiz olmaktır. Cehalet, zayıf ve kuvvetli olmak üzere iki kısımdır. Az olan bilgisizlik zayıf, katmerli bilgisizlik de kuvvetlidir. Bu derece cehalet içinde olan kişi, anlamadığını anlamaz. O, hem çok zalim, hem de çok cahildir.

73. «Bunun sonucunda Allah,» emaneti kabul edip yerine getirmeyen **«münafık erkeklere ve münafık kadınlara,»** emanet konusunda haince davranan **«ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap edecektir.»**

Ebussuûd tefsirinde şöyle demiştir: "Yani insan, emaneti üstlenmiş ve bunun sonucu olarak Allah, o emaneti gözetmeyen ve itaatle karşılamayan bazı kimselere azap edecektir. Başka bir ifade ile, '*Li yuazzibe...*' deki lâm âkıbet içindir. Buna göre mana 'insanın söz konusu emaneti yüklenmesinin sonucu Allah Teâlâ'nın, emanetlere hıyanet eden ve itaatten bütünüyle ayrılan kimselere azap edecek olmasıdır,' şeklinde olur".

*"Bahru'l-Ulûm"*isimli tefsirde şöyle denmiştir: "Emaneti teklif ettik ki, münafıkların münafıklığı, ortak koşanların şirki ortaya çıksın ve Allah onlara azap etsin."

«Yine Allah,» emaneti gözeten ve hakkını veren **«mü'min erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Çünkü onların tevbesini kabul ederek kusurlarını bağışlamış ve itaatlerine karşılık onlara kurtuluş lütfetmiştir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Ahzâb Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

SEBE' SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 54 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ① يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا
يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ
الْغَفُورُ ② وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ
وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ
وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مُبِينٍ ③ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ

مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ
اُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ﴿٥﴾

1. Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsi kendisinin olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd O'na mahsustur. O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

2. Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve ona doğru yükseleni bilir. O, çok esirgeyen, çok bağışlayandır.

3. İnkârcılar: "Kıyamet bize gelmeyecektir" dediler. De ki: "Hayır, öyle değil. Gaybı bilen Rabbime andolsun ki o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitaptadır."

4. Ki Allah, inanıp iyi amel yapanları mükâfatlandırsın. Onlar için bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

5. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışırcasına gayret sarfedenler var ya, işte onlar için iğrenç ve acıklı bir azap vardır.

1. «**Hamd,**» her türlü övgü ve şükür «**göklerde ve yerde bulunanların hepsi**» yani bütün varlıklar, yaratmak, yok etmek, hayat vermek ve öldürmek yönünden; varlık, mülk ve tasarruf açısından sadece «**kendisinin olan Allah'a mahsustur.**» Bu nedenle hamd, sadece O'na mahsustur. Başkasının bunda hissesi yoktur. Çünkü yaratan ve her şeye malik olan O'dur. Burada, kullara nasıl hamd edecekleri öğretilmektedir.

«**Âhirette de hamd O'na mahsustur.**» Bu ifade ile dünyevî hamdin Allah'a ait olduğu beyan edilmesinin ardından uhrevî hamdin de yine O'na ait olduğu bildirilmektedir.

Denilmiştir ki; cennetlikler altı yerde Allah'a hamd edeceklerdir:

1. "*Ayrılın bir tarafa bugün ey günahkârlar!*" (Yâsin: 59) diye seslenildiği zaman, mü'minler inkârcılardan ayrıldıklarında şöyle derler: "*...Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun.*" (Mü'minûn: 28)

2. Sırat köprüsünü geçtikleri vakit. O zaman şöyle derler: "*Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun...*" (Fâtır: 34)

3. Cennet kapısına yaklaştıkları ve cennete baktıkları zaman şöyle derler: "*...Bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun...*" (A'raf: 43)

4. Cennete girdikleri ve melekler onları selâmla karşıladıkları vakit. O zaman derler ki: "*Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir. Lütfuyla bizi gerçek ikamet evine (cennete) yerleştiren O'dur...*" (Fâtır: 34,35)

5. Yerlerine yerleştikleri zaman. O vakit şöyle derler: "*Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun...*" (Zümer: 74)

6. Her yemekten sonra. O anlarda şöyle derler: "*Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.*" (Fâtiha: 2)

«O,» din ve dünya işlerini sağlam yapan ve onları hikmet ve maslahatın gerektirdiği, şekilde plânlayan ve organize eden **«hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.»** Eşyanın iç yüzünü ve sırlarını çok iyi bilendir. Allah Teâlâ bunun ardından, her şeyden haberdar olduğunu beyanla şöyle buyurmuştur:

2. «Yerin içine» tohumlar, yağmurlar, hazineler, defineler, ölüler, haşereler, hayvanlar ve benzeri şeylerden **«gireni ve ondan çıkanı,»** yani inlerinden çıkan hayvanları, ekinleri, bitkileri, menba sularını, madenleri, mahşer anında ölüleri vs.yi, **«gökten ineni»** yani melekleri, kitapları, hükümleri, rızıkları, bereketleri, yağmurları, kar, dolu ve çığı, kıvılcımları, yıldırımları **«ve ona doğru yükseleni»** melekleri, tertemiz ruhları, buharları, dumanları, duâları ve kulların amellerini **«bilir.»** Burada Allah Teâlâ, "göğe kadar" anlamına gelen "ileyha" deyimini kullanmamıştır. Çünkü O'nun; "*...O'na ancak güzel sözler varır. Onları da Allah'a iyi amel yükseltir...*" (Fâtır: 10) buyruğu, varılan son noktanın gök değil, Allah Teâlâ olduğuna işaret etmektedir.

«O,» kendisine hamd edenleri ve O'nu dost edinenleri **«çok esirgeyen,»** kusurlu olanları **«çok bağışlayandır.»** Allah Teâlâ yaratma, hükümranlık, tasarruf, ilim, rahmet, af vb. üstün sıfatlarla nitelendiğine göre yegâne hamd O'na mahsustur.

Rivayete göre Rifaa b. Rafi' (r.a.) şöyle demiştir: "Biz Allah Rasûlü ile birlikte namaz kılıyorduk. Efendimiz, başını rükûdan kaldırınca: "*Semi'allâhü limen hamideh*" *(Allah, kendisine hamd edenin sesini işitmiştir)* dedi; arkadan bir adam da, "Rabbenâ leke'l-hamd, hamden kesîran tayyiben mübâreken fîh" (Rabbimiz! Hamd sana mahsustur. Biz sana, çok iyi olan ve kendisinden bereket umulan bir hamd ile hamd ederiz) dedi. Allah Rasûlü namazı bitirince; "*Az önce konuşan kim?*" buyurdular. Bunun üzerine adam: 'Ben,' dedi. Efendimiz de: "*Sözünü ilk önce yazmak için birbirleriyle yarışan otuz küsür melek gördüm*" buyurdular.⁽¹⁾

3. «İnkârcılar: 'Kıyamet bize gelmeyecektir' dediler.» Âyette kıyamet, "*saat*" diye ifade edilmiş ve kıyamet günü hesabın çabuk görülmesinden dolayı zaman dilimlerinden biri olan saate benzetilmiştir. İnkârcılar, "*bize*" derken kendilerini değil, bütün insanları kastettikleri gibi "*gelmeyecektir*" ifadesiyle de bütünüyle kıyametin olmadığını kastetmişlerdir.

«De ki: 'Hayır, öyle değil.» Bu söz, onların sözlerini reddetmekte ve yok saydıkları kıyametin var olduğunu ortaya koymaktadır. Yani kıyametin gelmesi mutlaka vuku bulacaktır. **«Gaybı bilen Rabbime andolsun ki o,»** saat, **«mutlaka size gelecektir.»** Allah Teâlâ burada, kıyametin bilinmeyen şeylerden olduğunu vurgulamaktadır. Allah, bütün bilinmeyenleri bilendir.

Âyet-i kerimedeki yeminin faydası, inat edenlerin hiç bir özrü kalmadığının vurgulanmasıdır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in güvenli, yalandan ve yalan yere yemin etmekten uzak, nezih olduğunu biliyorlardı. Sadece büyüklük tasladıklarından dolayı onu doğrulamıyorlardı.

«Göklerde ve yerde» bulunan **«zerre miktarı»** ki "*zerre*"; kırmızı küçük karınca veya güneş ışınları arasında görülen toz tanesi demektir. Yani en küçük bir karınca, ya da toz tanesi kadar **«hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz.»** O'nun ilminden uzak olmaz ve kaybolmaz. **«Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitapta»** yazılı**«dır.'»** Ki bu kitap, her şeyi gün yüzüne çıkaran Levh-i Mahfuz'dur. Her şeyin kitapta yazılmış olması, unutma korkusuyla değil, muhatapların âdetine göre cereyan etmiştir. Bir de, za-

---

1- Hadisi Buhârî, *Sahih*'inde, *Kitâbu's-Salât* bölümünde tahrîc etmiştir.

man geçse bile hiçbir şeyin kaybolmayacağını insanların bilmeleri içindir.

4. **«Ki Allah, inanıp iyi amel yapanları mükâfatlandırsın.»** Bu ifade, bir önceki âyette yer alan, "*mutlaka size gelecektir*" sözünün maksadı ve kıyametin, niçin gelmesi gerektiğinin açıklamasıdır. **«Onlar»** yani iman edip amel işleyen kimseler **«için»** diğer insanlar gibi yaptıkları hatalardan dolayı **«bir mağfiret ve»** yorgunluğun, başa kakmanın sözkonusu olmadığı **«güzel bir rızık vardır.»**

5. Kur'an **«âyetlerimizi»** reddederek, kötüleyerek ve insanların bu âyetleri doğrulamasına engel olarak **«hükümsüz bırakmak için yarışırcasına gayret sarfedenler»** iddia ve kanaatlerine göre bizden kaçacaklarını ve İslâma karşı olan plânlarının yeterli olacağını sananlar, bizi âciz bırakacaklarını zannedenler **«var ya, işte onlar için iğrenç»**, kötü **«ve acıklı bir azap vardır.»** Çünkü onlar, yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın olmadığını böylece kendileri için mükâfat ve cezanın olmayacağını sanmışlardır. "*Ricz*"; iğrenç, şirk ve putlar anlamındadır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: "*İğrenç şeyleri terketmeye devam et.*" (Müddessir: 5) Allah Teâlâ bütün bunları "*ricz*" (iğrenç şeyler) diye adlandırmıştır. Çünkü onlar, kişileri azaba sevketmektedir.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ
الْحَمِيدِ (٦) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ
إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ (٧) أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ

الْبَعِيدِ (٨) أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ
كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (٩)

6. Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilirler ve onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna ilettiğini görürler.

7. İnkârcılar şöyle dediler: "Size, paramparça olduğunuz zaman yeniden dirileceğinizi haber veren bir adam gösterelim mi?

8. Acaba o, Allah'a iftira mı etmiştir; yoksa kendisinde bir delilik mi var?" Hayır, âhirete inanmayanlar azapta ve uzak bir sapıklık içindedirler.

9. Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı görmüyorlar mı? Dilersek onları yere geçirir, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda (Rabbine) yönelen her kul için ibret vardır.

6. «Kendilerine ilim verilenler,» yani Rasûlüllah'ın ashabından ilim sahibi olanlar ve onları izleyen ümmetin âlimleri, ya da Abdullah b. Selâm gibi ehl-i kitap âlimlerinden iman edenler **«Rabbinden sana indirilenin»** peygamberliğin, Kur'an'ın ve hikmetin **«gerçek olduğunu bilirler ve onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna ilettiğini görürler.»** Bu da tevhidin ve takva elbisesine bürünmenin ta kendisidir.

7. «İnkârcılar» yeniden dirilmeye inanmayan Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber'i kastederek alaylı bir şekilde birbirlerine hitaben **«şöyle dediler: 'Size,»** ölüp toz ve toprak haline gelecek şekilde **«paramparça olduğunuz»** ve vücutlarınız dağıldığı **«zaman yeniden dirileceğinizi haber veren»** ve pek tuhaf şeyler anlatan **«bir adam gösterelim mi?»** Onlar, bir adam ifadesiyle alay etmeyi hedeflemişlerdir.

8. **«Acaba o,»** söylediği sözlerde **«Allah'a iftira mı etmiştir;»** ki bu ifade de inkârcıların sözüdür. **«Yoksa kendisinde»** bu konuda onu vehme sevkeden ve gelişigüzel konuşturan **«bir delilik mi var?'»** *"İftira"*, insanın, yalanı kendiliğinden uydurmasıdır, yalan ise bazen insanın bir başkasını taklidden olabilir. Allah Teâlâ, o inkârcıları tereddüde sevkeden durumu cevaplayarak şöyle buyurmuştur: **«Hayır,»** iddia ettikleri gibi Muhammed (s.a.v.)'in iftira ve delilikle hiçbir ilgisi yoktur. O, bunların her ikisinden de uzaktır. **«Âhirete inanmayanlar»** yeniden dirilip mahşerde toplanmayı inkâr edenler, âhirette **«azapta ve»** dünyada ise doğru yoldan, hidayetten **«uzak bir sapıklık içindedirler.»** Artık bundan kurtuluş ümit edilmez.

Kısacası âyet, onların gerçek deliliklerini ortaya koymaktadır. Azaba düşmekten ve bu azaba sevkeden sapıklıktan habersiz olmak, tam anlamıyla delilik ve akılsızlıktır. Çünkü anlayış ve idrakleri tam ve kâmil manada olsaydı gerçek durumu anlayarak sözkonusu kötü sözü söylemeye cüret edemeyeceklerdi.

9. **«Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı görmüyorlar mı?»** Yani onlar, cezayı gerektiren kötü şeyleri yapıp duruyorlar da kaçışları mümkün olmayacak şekilde kendilerini her yönden kuşatan gök ve yere bakmıyorlar mı? Gerçekten bu ikisi, o inkârcılar nerede olurlar ve nereye giderlerse gitsinler, onların önlerinde ve arkalarında, sağında ve solunda bulunur. Ardından Allah Teâlâ, gök ve yer tarafından beklenen korkulu durumu açıklayarak şöyle buyurmuştur:

«Dilersek» Karun'u yere geçirdiğimiz gibi **«onları»** da suçları gereğince **«yere geçirir, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz.»** Tıpkı Eyke halkı üzerine düşürdüğümüz gibi. Çünkü onlar, işledikleri suçlar sebebiyle bunu haketmişlerdi.

Gökten parçaların düşürülmesinin anlamı, Hz. Şuayb'ın kavmi olan Eyke halkının üzerine düşürüldüğü gibi ateş parçalarının düşürülmesidir. Eyke halkı ormanları, bahçeleri ve bol ağaçları bulunan kimselerdi. Allah Teâlâ onlara aşırı bir sıcaklık göndermiş, onlar da bir bulut görerek gölgelenmek üzere o bulutun altına gelmişlerdi. Bu arada üzerlerine ateş yağdırılmış ve yanıp yok olmuşlardır.

«Şüphesiz bunda» göğün ve yerin, durup bakan kimseyi her yönden kuşatması ile ilgili belirtilen hususta, ya da zikredilenleri dile getiren vahyin okunmasında **«(Rabbine) yönelen her kul için»** apaçık **«ibret vardır.»**

Kuşkusuz insan gök ve yeri, ya da zikredilen vahyi düşündüğü zaman kötülük yapmaktan vazgeçerek Allah Teâlâ'ya yönelir. "*İnabe*", Allah Teâlâ'ya yönelmek, tevbe ve samimi olarak yapılan amelle O'na dönmektir. Âyet-i kerimede tevbe etmeye, Allah'a yönelmeye önemli ölçüde bir teşvik, ayrıca suç ve günahı engelleme vardır. Bu nedenle Allah'tan korkan kul, Allah'ın kahrından bir an bile emin olamaz. Gerçekten Allah, her şeye gücü yetendir. Ve O, lütuf ve kahrı, âlemdeki her zerreye ulaştırır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ اَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَاَلَنَّا لَهُ
الْحَدِيدَ (١٠) اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا
اِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (١١) وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ
وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ
يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهِ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ
السَّعِيرِ (١٢) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُوا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا
وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ (١٣) فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا

دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِه۪ٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ

تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ

الْمُه۪ينِ ﴿١٤﴾

10. Andolsun ki, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin." (dedik.) Kuşları da (onun emrine verdik.) Ona demiri yumuşattık.

11. "Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap." İyi amel yapın. Çünkü Ben, yapmakta olduklarınızı görüyorum.

12. Süleyman'a da sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü bir aylık mesafe olan rüzgârı verdik ve onun için erimiş bakırı kaynağından akıttık. Rabbinin izni ile cinlerden bir kısmı onun önünde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden saparsa ona alevli azabı tattırırız.

13. Onlar Süleyman'a köşklerden, heykellerden, büyük havuzlar gibi çanaklardan ve sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan gereği gibi şükreden pek azdır.

14. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, ancak değneğini yiyen ağaç kurdu, onun öldüğünü onlara farkettirdi. Yere düşünce cinler anladı ki gaybı bilselerdi o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.

10. «Andolsun ki, Davud'a» gerek İsrailoğullarından olan peygamberlere, gerekse diğer peygamberlere karşı **«tarafımızdan bir üstünlük verdik.»** Nitekim bu durumu şu âyet de göstermektedir: "*O peygamberler ki, **Biz** onlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık...*" (Bakara: 253) Bu üstünlük, âyette ifade edildiği gibi dağların tesbih etmesi, kuşların emrine amade kılınması ve demirin yumuşatılmasıdır. Bunlar, ona mahsus mûcizelerdir. Onun üstünlüğü bunlarla da sınırlı kalmaz. Aynı zamanda Allah Teâlâ ona

Zebur'u vermiş, lütuf ve ikram babında da şöyle buyurmuştur: "*...Davud'a da Zebur'u verdik.*" (İsrâ: 55)

Davud (a.s.)'la Hz. Peygamberimiz arasındaki fark şudur: Davud'la ilgili üstünlük *"fadlen"* kelimesiyle nekre (belirsiz) olarak ifade edilmiş olup bir nevî üstünlük, demektir. Oysa Hz. Peygamber Efendimiz hakkında şöyle buyrulmuştur: "*...Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur.*" (Nisâ: 113) Buradaki lütfun *"büyük"* sıfatı ile nitelenmesi, bu lütuf ve üstünlüğün geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir.

«'Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin'» yani o tesbih ettikçe ardından siz de onun söylediğini tekrarlayarak tesbih edin **«(dedik.) Kuşları da (onun emrine verdik.)»**

Kurtubî şöyle demiştir: "Güzel ses, Allah Teâlâ'nın bir ikramıdır. Fakihlerin birçoğu okurken kelimenin yapısını bozacak ve ifadeyi doğru anlaşılmaktan uzaklaştıracak yanlış bir eda olmamak kaydıyla sesin güzelleştirmesini ve nağme yapılmasını uygun görmüşlerdir. Çünkü bu tarz okuyuş, kalbin yumuşamasına ve korkunun harekete geçmesine vesiledir."

«Ona demiri yumuşattık.» Yani onu kendiliğinden mum ve hamur gibi yumuşak kıldık. Artık onu ateşte kızdırmadan ve çekiçle dövmeden elinde istediği şekle sokmaktadır. Ya da diğer insanların gücüne göre mum nasılsa ona verdiğimiz güce göre onu da öyle yumuşak kıldık. Davud (a.s.) cüsseli değil idiyse de ona bedensel güç verilmiştir.

11. Ona uzun ve **«'geniş zırhlar imal et,»** ki bunları ilk olarak kullanan Hz. Dâvud Peygamber oldu. Oysa onlar önceleri dövülmüş demir levhaları halinde idi.

Âyet-i kerime, faziletli kişilerin sanat öğrenmelerine delildir. Sanatla meşgul olmaları kıymetlerini azaltması şöyle dursun, aksine değerlerini artırır. Çünkü bu sayede tevazuları ve başkalarına muhtaç olmamaları hasıl olur. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kişinin yediği en hayırlı şey, elinin emeği sayesinde yediği şeydir.*" (2)

O zırhların halkalarını birbiriyle uyum sağlayacak şekilde **«dokuması-**

2- Hadisi Buhârî, *"Hiç kimse kendi elinin emeği karşılığında yediği yemekten daha hayırlı bir yemek yememiştir. Nitekim Allah'ın peygamberi Davud el emeği ile geçiniyordu."* ifadesiyle tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/569.

nı ölçülü yap.'» Bütün vaktini bunun için de harcama, yeterince güç ve kuvvetini artıracak seni koruyacak kadar yap, geri kalan vaktini ibadetle geçir. Daha sonrası için bu davranış daha uygundur.

Ey Davud hanedanı! Gelişigüzel gayelerden uzak **«iyi amel yapın. Çünkü Ben, yapmakta olduklarınızı görüyorum.»** İçinizden amel yapanların amelini zayi etmem. Amelinize karşılık sizi mükâfatlandırırım, diye emrettik.

Bu mesaj, emrin sebebini, ya da emre uymanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

12. «Süleyman'a da sabah» yani güneşin doğumundan zeval vakti arasında, gün ortasına kadar olan süre içinde **«gidişi»** insanların, hayvanların yürüyüşü ile **«bir aylık mesafe, akşam»** yani gün ortasından geceye kadar olan sürede **«dönüşü bir aylık mesafe olan rüzgârı»** saba rüzgârını **«verdik,»** emrine amade kıldık. Bu rüzgâr, binekli olan birinin iki aylık mesafesini bir günde katediyordu.

Dendi ki Hz. Süleyman, bir gün, yürüyüşü esnasında mülkünü ve sahip olduğu hükümranlığın büyüklüğünü düşünmüş, bu arada rüzgâr da onun yaygısına doğru eğilmiş ve bunun üzerine Hz. Süleyman rüzgâra: "Düzgün dur." demiştir. Rüzgâr da: "Asıl sen düzgün dur. Çünkü düzgün durduğun sürece ben de düzgün dururum. Sen meyledersen ben de başka tarafa meylederim." İşte sırrın ve kalbin durumu da böyledir. Kalp sapma gösterince Allah da sır yaygısını ayrılık rüzgârı ile yok eder. "*...Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez...*" (Ra'd: 11)

Hikâye edildiğine göre Buhara kentinde suculuk yapan bir adam, otuz yıl bir kuyumcunun evine su taşımıştır. Bu kuyumcunun oldukça güzel ve iyi bir hanımı varmış. Sucu âdeti üzere bir gün gelmiş ve cinsel hislerle o hanımın eline dokunmuştu. Hanım, kocası çarşıdan gelince ona şu soruyu yöneltmiştir: "Bugün Allah Teâlâ'nın rızasının zıddına ne yaptın?" Kocası: "Bir şey yapmadım" demiş, hanımı ısrar edince şöyle demiştir: "Bir kadın dükkânıma geldi. Yanımda bir bilezik vardı. Bu bileziği kadının koluna taktım. Teninin beyazlığı hoşuma gitti ve kolunu sıktım." Hanımı: "Allâhu ekber! Sucunun bugünkü hainliğinin hikmeti işte budur." demiş, kocası da: "Hanım! Tevbe ettim, beni bağışla," demiştir. Ertesi gün sucu gelerek tevbe etmiş ve kadına: "Hane sahibi! Ne olur beni bağışla. Çünkü beni şeytan saptırdı," demiştir. Bunun üzerine kadın şöyle demiştir: "İşine bak! Hata, sadece dükkânda bulunan beyefendiden kaynaklanmıştır. Çünkü o, yabancı kadına dokunmak suretiyle Allah'la olan ilişkisini değiştirince hanımına yabancı erkeğin dokunması suretiyle Allah da onunla olan ilişkisini değiştirmiştir."

«Ve onun için erimiş bakırı kaynağından akıttık.» Allah, Hz. Davud için demiri yumuşattığı gibi Hz. Süleyman için de bakırı kaynağından akıtmış ve tıpkı suyun kaynaktan çıktığı gibi kaynağından çıkmıştır. Bu nedenle *"kaynak"* tabiri kullanılmıştır.

«Rabbinin izni», emri **«ile»** -ki âyetin devamı bunu göstermektedir- **«cinlerden bir kısmı onun önünde»** yani Hz. Süleyman'ın huzurunda ve onun isteği doğrultusunda **«çalışırdı. Onlardan»**, cinlerden **«kim emrimizden saparsa»** Hz. Süleyman'a itaat etmekten ayrılırsa ve isyan ederse **«ona alevli azabı»**, âhiretteki cehennem azabını **«tattırırız.»**

Süddî'den rivayet edildiğine göre Hz. Süleyman'ın elinde ateşten bir kamçı vardı. Cin ona isyan edince, göremeyecek şekilde ona bir darbe indirerek kendisini ateşle yakardı.

13. «Onlar Süleyman'a köşklerden,» *"mehârib"*, *"mihrâb"* kelimesinin çoğuludur. *Mihrâb* ise; oda, evin baş köşesi ve güzel yeri, imamın camide namaz kıldırdığı yer ve hükümdarın insanlardan uzak kaldığı yer, saray ve köşk demektir. Sözkonusu yerler, korunduğu ve onlardan dolayı mücadele edildiği için bu adla anılmıştır. **«Heykellerden»** *"heykel"*; birinin veya bir şeyin cam, bakır, mermer vs. den şeklinin yapılmasıdır.

Bil ki, heykelciliğin haram oluşu Müslümanlıkla birlikte gelen bir hükümdür. Heykel yapmak, İslâm ümmetinden önce mubahtı. Fakat bu ümmete haram kılınmıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in kavmi heykellere, yani putlara tapıyorlardı. Bu nedenle Allah Rasûlü, heykelcilikle uğraşmayı nehyetmiştir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kim bir suret yaparsa o surete ruh üfleyinceye kadar Allah ona azap eder. O kişinin ona ruh üflemesi mümkün değildir."* (3) Bu hadis, ruhu olan bir varlığın sûretini yapmanın haram olduğunu göstermektedir. Fakat ruhu bulunmayan bir şeyi tasvir etmek, anlamsız şeyle meşgul olma yönü itibariyle mekruh ise de buna ruhsat verilmiştir.

Öte yandan *Nisâbu'l-İhtisâb* isimli eserde şöyle denmiştir: "Evini, için-

---

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve Tirmizî: *"Kim bir suret yaparsa Allah ona kıyamet günü ondan dolayı azap eder..."* ifadesiyle tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/209.

de resim ve heykellerin yer aldığı nakışlarla süsleyen kimse hesaba çekilir. Çünkü evde bulunan resim, meleklerin eve girmesine engel olur. Cebrâil (a.s.) şöyle demiştir: "*Biz, içerisinde köpek veya resim bulunan bir eve girmeyiz.*" (4) Ancak süsleme, resmin yer almadığı bir nakışla olursa bunda bir sakınca yoktur."

«Büyük havuzlar gibi çanaklardan ve sabit» taşınması güç, yerlerinden hareket ettirilemeyen **«kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi!»** Bu hitaptan maksat, Süleyman (a.s.)'dır. Çünkü bu ifade onun kıssası arasında geçmiştir. Buradaki hitabın çoğul olması, tazim için olabileceği gibi Süleyman (a.s.)'nın evlâtları yanında kendisine uyanların hepsi, ya da ümmetinden şükredenler için de olabilir. Buna göre mana şöyledir: Ona veya onlara dedik ki:

«Şükredin.» Yani size verdiği üstünlük ve diğer nimetlerden dolayı Allah'a şükrederek kulluk ve itaat edin! Çünkü nimet ortada olduğu gibi şükrün de ortaya konması gerekir. **«Kullarımdan»** kalbi, dili ve organlarıyla çoğu vakitlerinde **«gereği gibi şükreden pek azdır.»** Bu sebeple şükrün hakkını yerine getiremez. Gerçekten şükürde muvaffak olmak, başka bir şükrü gerektiren bir nimettir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Gereği gibi şükreden, şükürden âciz olduğunu görebilendir. İmam-ı Gazali de: "Allah Teâlâ'nın nimetlerine şükretmenin en güzel şekli, kişinin o nimetleri O'na isyan etmek için kullanmaması, aksine itaat için kullanmasıdır. Bu da Allah'ın tevfîki ile olur." demiştir.

14. «Süleyman'ın ölümüne» ve dünyadan ayrılmasına **«hükmettiğimiz zaman, ancak»** dayandığı **«değneğini yiyen ağaç kurdu, onun öldüğünü onlara farkettirdi.»** Ölü olarak **«yere düşünce cinler»** iyiden iyiye, şüphe ve tereddüde mahal kalmayacak şekilde **«anladı ki»** iddia ettikleri gibi **«gaybı bilselerdi o küçük düşürücü azap içinde kalmazlar»**, sıkıntılı teklifler ve yaptıkları zor işler içinde bulunmazlar**«dı.»**

Kısacası onların iddia ettiği gibi gaybı bilmiş olsalardı, Süleyman (a.s.)'nın ölümünü bilirler ve ardından bir süre daha yani ölü olarak yere düşünceye kadar onun sevk ve idaresinde bulunmazlardı. Fakat olan olunca âlim değil, cahil olduklarını anlamışlardır.

4- Hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, "*Melekler, köpek, kedi, sûret ve heykelin bulunduğu bir eve girmez...*" ifadesiyle tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/369.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ جَنَّتَانِ
عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ
وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ
مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي
اِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا
فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ
وَاَيَّامًا اٰمِنِينَ ﴿١٨﴾

15. Andolsun ki Sebe' kavmi için, oturduğu yerlerde bir işaret vardır. Sağlı sollu iki bahçe vardı. (Onlara:) "Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. İşte hoş bir memleket ve bağışlayan bir Rab," (denildi.)

16. Fakat onlar yüzçevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini, buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.

17. Nankörlük ettikleri için onları işte böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?

18. Onlarla, kutlu kıldığımız kentler arasında, (biri diğerinden) görünen şehirler varettik ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik. "Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde dolaşın" (dedik.)

15. «Andolsun», Allah'a yemin olsun **«ki»** Sebe' b. Yeşceb'in evlâtlarından olan **«Sebe' kavmi için oturduğu yerlerde»** yani onların Yemen'de bulundukları kentte -ki burası, San'a ile arasında üç günlük bir mesafe bulunan Me'rib'dir. Sebe'den maksat ise Neml sûresinde geçen Belkıs'ın ülkesidir. -Bu kavmin daha önceki ve sonraki durumlarının mülahazasıyla yaratanın varlığını, O'nun her şeye gücü yettiğini ve iyilik edenleri mükâfatlandıracağını, kötülük edenleri de cezalandıracağını gösteren apaçık **«bir işaret vardır.»** Bu durumu ancak âlimler bilir ve ondan ancak akıllı kimseler ibret alır. Gerçekten Allah, söz konusu Sebe' kavmine, ilâhî lütuf gereği, ihsan ve ikramda bulunmuş, ardından nankörlükleri yüzünden ilâhî kahır gereği onları bu nimetlerden mahrum bırakarak yurtlarını harap etmiştir.

«Sağlı sollu iki bahçe vardı.» Söz konusu iki bahçeden maksat, sadece iki bahçe değil, iki bahçe kümesidir. Bir bahçe kümesi ülkelerinin sağında, diğeri de solunda bulunuyordu. Bu iki bahçe kümesinden her biri, birbirine yakın bahçelerden oluştuğu için tıpkı tek bir bahçe gibiydi. Ya da onlardan herbirinin, biri evinin sağında, diğeri de solunda olmak üzere iki bahçesi vardı.

«(Onlara:) 'Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na» sizi rızıklandırmasından dolayı dille, kalple ve diğer organlarla **«şükredin.»** Bu ifadeyi peygamberleri, kendilerine olan nimetin haklarını hatırlatmak için söylemiş olabileceği gibi lisan-ı hal ile de söylemiş olabilir. Ya da bu mesaj onlara böyle bir sözün söylenmesini hakettiklerini açıklamaya yöneliktir.

«İşte» ülkeniz **«hoş bir memleket ve»** size rızık olarak güzel şeyleri lütfeden, şükretmenizi talep eden Rabbiniz, kendisine şükredenlerin kusurlarını **«bağışlayan bir Rab'»** dır **«(denildi.)»**

"*Hoş bir memleket*" denmesinden maksat şudur : Yani o ülke verimsiz değil, aksine hoş ürünler yetiştirecek şekilde verimli, münbit bir yerdi. Ya da havası ve suyu güzeldi. Hatta havasının güzel olmasından dolayı orada sivrisinek, sinek, pire, akrep, yılan vb. insanlara zarar veren şeylerin bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle o ülkede afetler ve hastalıklar yoktu.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Hava bakımından ülkelerin en güzeli ve en verimlisiydi. Kadın, başının üzerinde sepet olduğu halde komşusunun evine gitmek üzere evinden çıkıyor, hem yürüyor, hem de el işi ile uğraşıyordu. Bu arada elini hiç uzatmadan düşen değişik meyvelerle sepet doluyordu."

Birinin şöyle dediği hikâye edilmiştir: "Hacca gitmek istedim ve bu amaçla 350 dirhem biriktirdim. Bu arada hamile bir kadın yanıma geldi ve bana: "Şu evden yemek kokusu geliyor. Bebeğimin düşmemesi için ne olur o eve git de bana yiyecek bir şeyler getir" dedi. Bunun üzerine gittim ve evin sahibine durumu anlattım. Ev sahibi ağlayarak şöyle dedi: "Benim çocuklarım vardır ve onlar bir haftadır yemek tatmadılar. Bugün kalktım ve ölü hayvan eti getirdim. Onlar şu an onu pişiriyorlar. Zaruret içinde bulunduğumuz için bu bize helâl fakat sana haramdır. Bu nedenle ondan sana nasıl verebilirim?" Bu sözü ondan duyunca çok duygulandım ve söz konusu paramı ona vererek kendi kendime: 'Haccım budur. Allah Teâlâ bunu en güzel şekilde kabul etsin.' dedim." (5)

16. «Fakat onlar» yani Sebe' halkı vefalı olma yerine **«yüzçevirdiler.»** Nimete nankörlük ederek intikama hedef oldular. Şükrü terkedip vaziyetlerini değiştirince, durumları altüst oldu.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Teâlâ onlara on üç peygamber göndermiştir. Peygamberler onları imana, itaate davet etmiş, kendilerine Allah'ın nimetlerini hatırlatmış ve Allah'ın azabıyla onları korkutmuşlardır. Fakat onlar, söz konusu peygamberleri yalancı sayarak şöyle demişlerdir: O'nun bize bir nimet olduğunu kabul etmiyoruz. Rabbinize söyleyin. Eğer gücü yeterse bu nimeti bizden alıkoysun."

«Biz de üzerlerine Arim selini», engellenemeyecek derecede güçlü sel **«gönderdik.»** Bu sel, sedlerini tahrip etmiş, bahçeleri, kaçamayan pek çok insanı alıp götürmüş ve mallarını sular altında bırakmıştır. Böylece onlar, ülke içinde dağılmışlar ve örnek gösterilir olmuşlardır. **«Onların»** söz konusu **«bahçelerini,»** yenemeyecek derecede **«buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.»**

Müfessir Beyzavî şöyle demiştir: "Âyette, *"biraz sedir ağacı"* diye buyrulmuştur. Çünkü sedir ağacının yemişi, yenmesi hoş olan Arabistan kirazıdır. Bu nedenle bahçelere dikilmektedir."

Ebussuûd ise bu konuda şu hususu dile getirmiştir: "Doğrusu sedir ağacının iki türü vardır: Bir türünün yemişi yenir ve yaprağından el yıkamada yararlanılır. İkinci türünün yemişi ise çok sert olup asla yenmez. Bu ağaç sahrada yetişir. Âyet-i kerimede kastedilen ikincisidir. Sebe' halkının ağaçları en

---

5- Bu kıssa, Abdullah b. Mübarek'le ilgili meşhur kıssadır. Hacca gitmek isteyen odur ve bu hadise onun başından geçmiştir.

iyi ağaçlardı. Fakat Allah Teâlâ onların kötü amelleri yüzünden bu ağaçları faydasız hale getirmiştir."

Kısacası Allah Teâlâ meyve veren ağaçlarını yok etmiş ve yerlerine meyvesiz ağaçları bitirmiştir.

17. Nimete **«nankörlük ettikleri için onları işte böyle cezalandırdık.»** Nimeti onlardan çekip aldık ve yerine zıddını koyduk. Ya da Allah Teâlâ onları, peygamberleri yalancı saymaları yüzünden cezalandırmıştır.

«Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?» Yani Biz bu cezayı, ancak çok nankör olana, ya da inkârcıya veririz. Buradaki soru olumsuzluk anlamındadır.

18. «Onlarla,» yani ülkelerinin Yemen tarafında kalan bölgesiyle; sular, ağaçlar, meyveler, bolluk ve herkes için geniş hayat imkânlarıyla **«kutlu kıldığımız»** Şam bölgesindeki **«kentler arasında,»** -ki bu kentlerden maksat Filistin, Eriha, Ürdün vb. yerlerdir- yakınlıkları sebebiyle biri diğerinden **«görünen»** ardarda gelen **«şehirler varettik»** ki bunlar, halkın görebileceği bir durumdadır, ya da yola nazır olup yolcuların görebileceği bir pozisyondadır. **«Ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik.»** Yani bu şehirleri yolcuların durumuna uygun, birinin diğerine belli mesafede olacak şekilde kıldık. Denmiştir ki, bir şehirden sabahleyin yola çıkan, öğle vakti diğer şehre ulaşarak orada dinlenir, bu şehirden öğleden sonra yola çıkan, diğer şehirde geceyi geçirirdi. Nihayet Şam'a ulaşıncaya kadar su ve azık taşımaya ihtiyaç duymazdı. Bütün bunlar, kendilerine verilen türlü nimetlere yapılan ilâveler ve gerek hazarda, gerekse seferde o nimetlerin çoğaltılmasıydı.

Âyet-i kerime Sebe' halkından bahseden bölümle bağlantılıdır. Burada söz konusu halka verilen çeşitli nimetler, onların ise bu nimetlere nankörlük etmeleri ve bu yüzden cezaya çarptırılmaları dile getirilmiş, ardından ilgili kıssaya ek olarak kendilerine, yolculuk ettikleri yerlere ve ticaret merkezlerine yönelik verilen apaçık nimetler açıklanmıştır. Fakat tekrar tekrar anlatmada önemli ölçüde uyarı ve hatırlatma olduğu için olay bütünüyle bir arada zikredilmemiştir.

«'Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde dolaşın.'» Yani onlara, yararınız için söz konusu şehirlerde ne zaman dilerseniz, ister geceleri ve isterse gündüzleri halkın çokluğu sebebiyle hoşlanmadığınız şeylerden, düşmanlardan, hırsızlardan ve yırtıcı hayvanlardan ya da açlık ve susuzluktan emin olarak dolaşın veya yolculuğunuz uzun sürse, hatta geceleri ve gündüzleri içine alan uzun bir yolculuk da olsa, güven içinde gezin **«(dedik.)»**

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا
اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (١٩) وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ
اِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢٠) وَمَا كَانَ لَهُ
عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ
مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ (٢١)

19. Bunun üzerine: "Ey Rabbimiz! Yolculuklarımızın mesafesini uzak kıl" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları efsane yapıverdik. Onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.

20. Andolsun ki İblis, onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi. İnanan bir zümrenin dışındakiler ona uydular.

21. Oysa İblis'in onlar üzerinde bir nüfuzu yoktu. Ancak âhirette inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik.) Rabbin her şeyi koruyandır.

19. «Bunun üzerine: 'Ey Rabbimiz! Yolculuklarımızın mesafesini uzak kıl' dediler ve» onlar Allah'a eş koşarak, şükrü terkederek, nimete değer vermeyerek ve peygamberleri yalancı sayarak ilâhî gazaba ve azaba hedef olunca **«kendilerine yazık ettiler.»**

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Sebe' halkı nimetten dolayı şımarmış, rahat geçimden usanmış, refahtan bıkmış ve bu yüzden zorluğu ve yorgunluğu talep etmiştir. Nitekim İsrailoğulları da bıldırcın ve bal yerine sarmısak ve soğan istemişlerdi. Sebe' halkı şöyle demiştir: 'Bahçemizin yemişleri daha uzak olsaydı onları daha çok arzulardık.' Bu yüzden onlar, yolculukları esnasında bineklerine binsinler, yanlarına azık alsınlar ve gittikleri yerde fakirlere iyilik etsinler diye Allah'tan, bulundukları yerle Şam arasını kırsal alan ve çöl yapmasını talep etmişlerdir".

«Biz de onları», Sebe' halkını daha sonrakilerin onların durumlarına şaşkınlıkla bakıp, akibetlerinden ibret alarak onlardan bahsetmeleri için **«efsane yapıverdik. Onları darmadağın ettik.»** Artık bir araya gelmesi mümkün olmayan her grup için örnek gösterilir olmuşlardır. Bu maksatla şöyle denmektedir: "Onlar Sebe' halkı gibi dağılmışlardır." Sebe' halkı kabileler ve gruplar halinde iken ülkenin her tarafına dağılmışlardır.

Şüphesiz bunda» onlarla ilgili olarak zikredilen kıssada günahlara, boş arzu ve isteklere, sıkıntılara ve zorluklara karşı ve ibadetleri yapma hususunda **«çok sabreden ve»** her zaman ve her durumda ilâhî nimetlerden dolayı **«çok şükreden herkes için»** Allah'ın birliğini ve gücünü gösteren apaçık **«ibretler»** kesin deliller ve büyük işaretler **«vardır.»**

20. «Andolsun ki İblis,» Sebe' halkının yersiz arzulara daldığını görünce **«onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi.»** Onu doğru buldu. **«İnanan bir zümrenin dışındakiler»** şirk ve günah konusunda **«ona»** şeytana **«uydular.»** Fakat mü'minler uymadılar. Bu mü'minlerin azınlık oluşları kâfirlere oranladır. Ya da âyetteki *"min"* teb'iziyye olup mü'minlerden bir grup ona uymadı, demektir ki bunlar, samimi mü'minlerdir.

21. «Oysa İblis'in onlar üzerinde bir nüfuzu» vesvese vermek sûretiyle bir tasallutu ve istilâsı **«yoktu. Ancak âhirette inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik.)»** Yani İblis'in onlara tasallutu, sadece âhirete inananı şüphe ve tereddüt içinde olandan ayırıp cezayı gerektirecek, hali hazırdaki bilgimizden dolayı olmuştu. Kuşkusuz Allah'ın bilgisi eskiye dayanır. Bazıları da burada sözü edilen bilginin "ayırma" anlamında mecaz olduğunu söylemişlerdir. Buna göre anlam, "Ahirete inananı, şüphe içinde olandan ayırmamız için..." şeklindedir. **«Rabbin her şeyi»** gerektiği gibi **«koruyandır.»**

قُلِ ادْعُوا

الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ

وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ

(٢٢) وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتّٰى إِذَا فُزِّعَ عَنْ

قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

(٢٣) قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللّٰهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ

لَعَلٰى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٢٤) قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا

وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٢٥)

22. De ki: "Allah'tan başka tanrı olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın. Onlar, göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahip değillerdir. Onların, her ikisinde hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur."

23. Allah'ın huzurunda, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez. Nihayet onların kalplerinden korku giderilince şöyle derler: "Rabbiniz ne buyurdu?" Onlar da: "Hak olanı buyurdu" derler. O, yücedir, büyüktür.

24. De ki: "Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?" De ki: "Allah! O halde doğru yolda veya apaçık sapıklıkta olan ya biziz ya da sizsiniz."

25. De ki: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz."

22. Ey Muhammed! Müşriklere, inançlarının bâtıl olduğunu ortaya koymak ve kendilerini âciz bırakmak için **«de ki: 'Allah'tan başka»** O'nun yerine **«tanrı olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın.»** Yani size fayda vermek ve zararı gidermek için Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şeyleri çağırın. Eğer bu çağrınız yerinde ise belki size karşılık verirler. Bu ifadenin ardından Allah Teâlâ cevabın belli olduğunu hissettirerek gereken cevabı vermiş -ki Allah boy ölçüşmeyi kabul etmez- ve onların durumunu açıklamak üzere şöyle buyurmuştur:

«Onlar,» hiçbir hususta **«göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şeye»** iyilik ve kötülüğe, fayda ve zarara **«sahip değillerdir. Onların,»** yani tanrılarının **«her ikisinde»** göklerde ve yerde yaratma, mülk ve tasarruf açısından **«hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan»** putlarından, gökler ve yere ait işleri plânlamada kendisine destek sağlayacak **«bir yardımcısı da yoktur.»** Kısacası, Allah Teâlâ yarattıklarına muhtaç değildir. Fakat onların tanrıları ise her şeyden âcizdir.

23. İddia etmekte oldukları gibi **«Allah'ın huzurunda, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati»** hiçbir şekilde **«fayda vermez.»** Sadece şefaati hak eden kişilere, Allah'ın izin verdiği kimselerin şefaâti fayda verir. Bunların dışındakilere ise asla fayda vermez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...İzni olmadan katında kim şefaat edebilir?..."* (Bakara: 255) *"Şefaat"*: Birinin, başka biri için af ve lütuf talep etmesidir.

«Nihayet onların» yani şefaat edeceklerle kendilerine şefaat edilecek mü'minlerin **«kalplerinden korku giderilince»** kendilerine şefaat edilecekler **«şöyle derler:»** İzin konusunda Rabbiniz ne buyurdu? Çünkü onlar, şefaat iznine muhtaçtırlar ve O'nun emrine önem vermektedirler. Oysa kâfirler, şefaat dileme durumundan uzak ve kalplerinden korkunun giderilmesinden fersah fersah ötedirler. Böyle olunca kendilerine şefaat için nasıl izin verilir?

Denmiştir ki, kendilerine şefaat edilecekler izin isteme ve dilekte bulunma durumunda uzun bir süre beklerler. Nihayet kalplerindeki korku giderilip dileklerine kulak verileceği müjdesi ortaya çıkınca: **«'Rabbiniz ne buyurdu?'»** diye sorarlar. Bunun üzerine, **«Onlar da:»** Yani şefaat edecekler de:

«'Hak olanı buyurdu' derler.» Bu hak, hak edenler için şefaat izninin verilmesidir. Şefaat edecekler, şefaat için doğrudan izin talebinde bulunacaklardır.

«O, yücedir, büyüktür.» Yani O, yücelik ve büyüklükte, hükümranlık, zat, sıfat, söz ve fiil açısından tektir. Bu nedenle O'nun izni olmadan insanların en şereflilerinden biri dahi konuşamaz. Gerçekten O, büyüktür. Her şey O'nun büyüklüğü yanında basit kalır.

24. Ey Muhammed! **«De ki: 'Göklerden»** yağmur indirerek **«ve yerden»** bitki bitirerek **«size rızık veren kimdir?'»** Allah Teâlâ Hz. Peygambere müşrikleri ilâhlarının göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip olmadıklarını ve rızık verenin sadece Allah Teâlâ olduğunu kabullenmeye sevkederek onları susturmasını emretmiştir. Zaten onlar bunu inkâr etmiyorlardı. Nitekim bu durumu dile getiren âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: *"De ki: 'Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim sahip olabilir?'... Onlar; 'Allah' diyeceklerdir."* (Yunus: 31) Fakat onlar gereğini yerine getirme endişesiyle cevap vermede duraklamaları yüzünden Hz. Peygamber'e şöyle buyurulmuştur:

«De ki: 'Allah!» size rızık veriyor! Çünkü onlara göre de bundan başka cevap yoktur. **«O halde doğru yolda veya apaçık sapıklıkta olan ya biziz ya da sizsiniz'»** Yani Allah'ın birliğini, rızık verenin O olduğunu ve zatına mahsus gücünü kabullenip sadece O'na kulluk eden grupla; kullukta O'na cansız şeyleri ortak koşan gruptan biri, ya doğru yolda ya da apaçık sapıklık içindedir. Biraz önce geçtiği gibi kimin doğru yolda, kimin de sapıklıkta olduğunu tayin eden bu veciz ifade, insaf prensiplerine uygun olarak cereyan ettiği için durumu açıkça belirtmekten daha vurgulu ve azılı hasmı susturmada etkilidir. Bu söz tıpkı arkadaşını tarif eden adamın şu sözü gibidir: "Allah hangimizin yalancı olduğunu bilir."

25. «De ki: 'Bizim işlediğimiz suçtan» ve kazandığımız küçük günah ve kusurlardan **«siz sorumlu değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden»** küfür ve büyük günahlarınızdan **«sorumlu değiliz.'»** Aksine herkes kendi ameline karşılık hesaba çekilir. Nitekim her çiftçi, başkasının değil kendi ekinini toplar. Bu adalet açısından daha belirgin, tartışmaya girmekten ve zor duruma düşmekten daha uzaktır. Çünkü bu ifadenin kapsamında inananlar için yanılma kastedildiği halde onlara suç işleme isnad edilmiş, inkârcıların amelleri de en büyük günahlardan ibaret olmasına rağmen onlara sadece işlediğiniz, yaptığınız tabiri atfedilmiştir.

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا
بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ
شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ
إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾
قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

26. De ki: "Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda adaletle hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, çok iyi bilendir."

27. De ki: "Allah'a eş koştuklarınızı bana gösterin. Hayır. Aksine yegâne galip ve hikmet sahibi olan ancak Allah'tır."

28. Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.

29. "Doğru iseniz bu vaad ne zamandır?" derler.

30. De ki: "Size bir gün vaad edilmiştir. Ondan bir saat ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz."

26. «De ki: 'Rabbimiz» kıyamet günü toplanma ve hesap anında **«hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda adaletle hükmedecektir.»** Bizim ve sizin durumunuz ortaya çıktıktan sonra doğru yolda olanları cennete, bâtıl yolda olanları ise cehenneme koymak sûretiyle bizi ayıracaktır.

O, en âdil hüküm veren,» son derece girift meseleleri çözen, verilmesi gereken hükmü, kimin lehine ve kimin aleyhine hükmedeceğini **«çok iyi bilendir.'»** Gerek bu durum, gerekse diğer durum ve hususlar O'na gizli kalmaz.

27. «De ki: 'Allah'a eş koştuklarınızı bana gösterin.» Bu emirle onlara büyük hatalarının gösterilmesi ve görüşlerinin bâtıl olduğunun bildirilmesi amaçlanmıştır. Yani hangi sıfatla putlarınızı, ibadeti hak etmekle birlikte benzeri olmayan Allah'a eş koştuğunuzu bana gösterin. Onlara niçin taptığınızı bana söyleyin. Onlar yaratabiliyorlar mı? Rızık verebiliyorlar mı? Bu ifade ile inkârcılar, delilin aleyhlerine sabit olmasından sonra daha çok susturulmuşlardır.

«Hayır.» Burada inananlarla inkârcıların mukayesesinin yersiz olduğu ortaya konduktan sonra o inkârcıların Allah'a eş koşmalarından menedildikleri belirtilmektedir. **«Aksine yegâne galip ve»** eşsiz **«hikmet sahibi olan ancak Allah'tır.'»** Nitekim Allah: "*O Allah tektir.*" (İhlâs: 1) buyurmuştur. Öyleyse en basit ve en zelil şeyler olan putlarınızın bu yüce rütbe ile ne ilgisi vardır?

28. Ey Muhammed! **«Biz seni»** esmeriyle siyahıyla **«bütün insanlara ancak»** mü'minlere cenneti **«müjdeleyici ve»** kâfirleri de cehennemle **«uyarıcı»** ve korkutucu **«olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.»** Bu yüzden bilgisizlikleri onları muhalefete ve isyana sevkeder.

Âyet-i kerimede *"insanlar"*, müjde ve uyarı nimetleriyle peygamberlik nimetini bilmedikleri vurgulanarak iki defa zikredilmişlerdir. Gerçekten bu insanlar sözkonusu nimetler sayesinde Allah'ın kendilerine olan lütfunu tanımazlar ve O'na şükretmezler. Çünkü akıl yalnız başına dünya ve âhiretle ilgili bütün işleri idrak edemez, zararlı ve yararlı şeyleri ayıramaz. Bu nedenle insanlar; müjdelenmeye, uyarılmaya, peygamberler ve nebîler vasıtasıyla müşkil olan şeylerin izahına ihtiyaç duymuşlardır.

Âyet-i kerime Hz. Peygamber'in peygamberliğinin genel olduğunu ve onun herkese gönderildiğini göstermektedir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Altı şeyle peygamberlerden üstün kılındım: Bana az sözle çok mana ifade etme hasleti verilmiş, bir aylık yol kadar yerden düşmana korku salınmakla destek sağlanmış, ganîmetler bana helâl kılınmış, benim için yer-*

yüzü temiz ve mescid sayılmıştır. Ben bütün insanlara gönderildim ve peygamberlik benimle son bulmuştur." [6] Bunu gösteren âyet-i kerime de şudur: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."* (Enbiyâ: 107) Bütün varlıklar bu hitabın kapsamı içine girmektedir. Allah Teâlâ; *"Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."* (Sebe': 28) sözü ile de insanların pek çoğunun ifade edilen gerçeği bilmediklerine işaret etmektedir.

29. Aşırı cehaletlerinden ve sapıklıklarından dolayı Allah Rasûlü ile mü'minlere alaylı bir şekilde hitap ederek: Söylediklerinizin tahakkuku ve meydana gelişi konusunda **«'doğru iseniz»** kendisiyle müjdelenen ve uyarılan **«bu vaad»** yani cennet ve cehennem **«ne zamandır?' derler.»**

30. **«De ki: 'Size bir gün vaad edilmiştir»** ki o gün yeniden dirilme günüdür. **«Ondan»** yani bu vaadin aniden gelişi anında ondan **«bir saat ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz.'»** Bu ifadede bir tehdidin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim aklen öne geçmenin mümkün görülmediği gibi geri kalmak da mümkün görülmemiştir.

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذ۪ي
بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ
اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذ۪ينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُوا
لَوْلَٓا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالَ الَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذ۪ينَ
اسْتُضْعِفُٓوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ

---

[6] Hadisi, Müslim bu ifadelerle tahrîc etmiş, Buhârî, Tirmizî ve Nesâî de yakın lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/530.

مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُ
أَنْدَادًا وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ
فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾
وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ
بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

31. İnkârcılar dediler ki: "Bu Kur'an'a ve bundan önce inen kitaplara asla inanmayacağız." Sen bu zalimleri, Rablerinin huzurunda dikilmiş, birbirlerini suçlayarak söz atarlarken bir görsen! Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara: "Siz olmasaydınız biz elbette inanmış olacaktık" derler.

32. Büyüklük taslayanlar, güçsüz sayılanlara: "Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Aksine siz suç işliyordunuz" derler.

33. Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara: "Hayır. Gece gündüz (işiniz) hile ve tuzak kurmaktı. Siz daima Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortak koşmamızı bize emrederdiniz" derler. Artık azabı gördüklerinde pişmanlıklarını içlerine *atarlar, Biz de o kâfirlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak yaptıklarının cezasını çekerler.*

34. Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı kişileri: "Kuşkusuz biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" dediler.

35. "Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz" dediler.

36. De ki: "Rabbim, dilediğine bol rızık verir ve kısar. Fakat insanların çoğu bilmezler."

31. «**İnkârcılar**» yani Kureyş kâfirleri «**dediler ki:**» Muhammed'e inen «'**bu Kur'an'a ve bundan önce inen**» Tevrat ve İncil gibi yeniden dirilmeyi haber veren «**kitaplara asla inanmayacağız.**'»

Ey Muhammed! Ya da hitaba lâyık olan! «**Sen**» yeniden dirilmeyi inkâr eden «**bu zalimleri**» -çünkü onlar inkârı iman yerine koymuşlardır- «**Rablerinin huzurunda**» hesap verme durumunda parmak uçlarında «**dikilmiş,**» alıkonmuş «**birbirlerini suçlayarak söz atarlarken**» ve tartışmaya koyulurlarken «**bir görsen!**» İfadenin, tasvirinden yetersiz kaldığı kötü ve çirkin bir durum görürsün.

«**Güçsüz sayılanlar**» ve ezilenler «**büyüklük taslayanlara:**» Yani aşırı derecede kibirli olan, Allah'a ibadet etmeye, peygamberlerine indirilen âyetleri kabul etmeye tenezzül etmeyen, zayıf kimseleri taşkınlığa ve sapıklığa sevketmeye çalışan liderlere: «'**Siz olmasaydınız**», saptırmanız ve bizi iman etmekten alıkoymanız olmasaydı «**biz elbette inanmış olacaktık', derler.**» Yani siz iman etmemizi ve peygambere uymamızı engellediniz.

Sanki "Büyüklük taslayanlar ne derler?" diye sorulur ve bunun üzerine şöyle buyurulur:

32. «**Büyüklük taslayanlar, güçsüz sayılanlara:**» Onları iman etmekten alıkoyduklarını inkâr ederek ve bu durumu kendilerine ispat etmeye çalışarak: «'**Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik**» ve alıkoyduk? Biz size engel olmadık. «**Aksine siz suç işliyordunuz',**» bu nedenle kendinizi imana ermekten alıkoydunuz ve taklidi tercih ettiniz «**derler.**» Bu ifadede, dünyada bir kısmının diğer bir kısma uymasının âhirette düşmanlığa ve birbirinden uzaklaşmaya sebep olacağına dair kâfirlere bir uyarı vardır.

33. «**Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara**» cevap vererek: «**'Hayır. Gece gündüz (işiniz) hile ve tuzak kurmaktı.**» Yani doğrusu hileniz gece gündüz bize engel oldu ve bizi Allah'a ortak koşmaya, günahlara sevketti. «**Siz daima Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortak koşmamızı bize emrederdiniz' derler. Artık**» her iki grup «**azabı gördüklerinde**» doğru yoldan sapmak ve saptırmak gibi yaptıkları kötü şeyleri, pişmanlığın kendilerine fayda vermediği bir zamanda ayıplanma endişesiyle «**pişmanlıklarını içlerine atarlar**» ve birbirinden gizlemeye çalışırlar, ya da pişmanlıklarını ortaya koyarlar ki, durumlarına uyan da budur. Nitekim burada geçen "*ısrâr*" sözcüğü hem gizlemek, hem de açığa çıkarmak anlamlarına gelir.

Kıyamet günü «**Biz de**» her iki gruptan dünyada kendilerine hak geldiği zaman onu inkâr eden «**o kâfirlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak**» dünyada «**yaptıklarının**» küfür ve günahlarının «**cezasını çekerler.**» Onlar dünyada cin ve insan şeytanlarının teşvikiyle kendilerini bağlayıp imandan alıkoyunca, âhirette boyunlarına sözkonusu tasmaların takılmasını meşrû hale getirmişlerdir.

34. «**Biz hangi ülkeye bir uyarıcı**» halkını azapla uyaran bir peygamber «**göndermişsek mutlaka oranın varlıklı kişileri:**» Yani bu ülkenin büyüklük taslayan ve dünyada müreffeh bir hayat süren liderleri peygamberlerine: «**'Kuşkusuz biz,**» iddianıza göre «**sizinle gönderilen şeyleri**» tek Allah inancını ve imanı «**inkâr ediyoruz' dediler.**»

Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber'i teselli etmek için gelmiştir. Yani "Ey Muhammed! Geçmiş ümmetlerin zenginlerinin gidişatı böyledir. Bu nedenle kavminin ileri gelenlerinin tutumuna aldırış etme." Tekzibe herkesin iştirak etmesine rağmen bunun varlıklı kişilere mahsus bir özellik kılınması, ya onların uyulan kişiler olmasından, ya da tekzibe ve inkâra iten en büyük etkenin, büyüklük taslamaya iten müreffeh yaşamanın olmasından kaynaklanmaktadır.

35. Varlıklı kâfirler, dünya saltanatı ve kendileri için deneme sayılan şeylerle övünerek fakir mü'minlere: «**'Biz**» dünyada «**malca ve evlâtça**» sizden «**daha çoğuz, biz**» âhiretin var sayılması durumunda orada «**azaba uğratılacak da değiliz' dediler.**» Çünkü dünyada değerli görülen, âhirette küçümsenmez.

36. Ey Muhammed! Onlara cevap vererek «**de ki: 'Rabbim,**» mü'min

olsun, kâfir olsun **«dilediğine bol rızık verir ve»** sonsuz hikmetlere dayalı dileği gerektirdiği ölçüde -ister mü'min, ister kâfir olsun- dilediğinden de **«kısar.»** İtaat ve itaatsizlikle ilgili olan mükâfat ve ceza işi ise bu durumla mukayese edilmez. Çünkü rızkın daraltılması, kişiye değer verilmediği anlamına gelmediği gibi genişletilmesi de kendisine değer verildiği anlamına gelmez. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Dünya, iyinin ve günahkârın kendisinden yararlandığı hazır bir mal, âhiret ise doğru bir vaad olup orada, hükümranlık elinde olan ve yüce olan Allah hükmeder.*"

«Fakat insanların çoğu», gaflet içinde olanlar, rızkın bol verilmesinin ve kısılmasının hikmetini **«bilmezler.'»** Zannediyorlar ki rızkın bol verilmesinin sebebi şeref ve üstünlük, kısılmasının sebebi de zillet ve hafifliktir. Ve onlar, birincinin çoğu kez istidrac kabilinden; ikincinin ise deneme ve derecenin yükseltilmesi maksadıyla olduğunu bilmezler.

Allah Teâlâ hakkı pekiştirmek üzere şöyle buyurmuştur:

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ
بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰى إِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولٰئِكَ لَهُمْ
جَزَاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ
يَسْعَوْنَ فِي اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾
قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا
أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ
يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰئِكَةِ أَهٰؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا

يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

37. Katımızda size yakınlık sağlayacak ne mallarınız, ne de evlâtlarınızdır. Fakat iman edip iyi amelde bulunanlar müstesna. Ancak onlara yaptıklarına karşılık kat kat fazlası vardır. İşte onlar, yüksek makamlarda güven içindedirler.

38. İnat ederek âyetlerimizi boşa çıkarmaya çalışanlara gelince işte onlar azapla yüz yüze bırakılacaklardır.

39. De ki: "Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve kısar. Siz Allah için ne verirseniz O, onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

40. O gün Allah, onların hepsini toplar, sonra meleklere: "Bunlar size mi tapıyorlardı?" der.

41. "Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, Sensin. Doğrusu onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanıyorlardı." derler.

37. Ey insanlar! **«Katımızda size yakınlık sağlayacak ne mallarınız, ne de evlâtlarınızdır. Fakat iman edip iyi amelde bulunanlar müstesna.»** Yani mal ve evlâtlar hiçbirinizi Allah'a yaklaştırmaz. Fakat malını Allah yolunda harcayan, çocuklarına iyiliği öğretip hak yolda yetiştiren iyi mü'min hariç. **«Ancak onlara»**, inanıp kulluk edenlere **«yaptıklarına»**, iyi amellerine **«karşılık kat kat fazlası vardır.»** Yani onların bir iyiliğine karşılık on kat, daha fazla ve yedi yüz kat derken sayılamayacak derecede karşılık vardır.

«İşte onlar, yüksek makamlarda» cennet köşklerinde hoş olmayan bütün şeylerden ölüm, yaşlılık, hastalık, düşman vs. âfetlerden uzak **«güven içindedirler.»**

İbrahim b. Edhem bir adama şöyle sormuştur: "Uyku halinde iken bir gümüş parayı mı daha çok seversin, yoksa uyanık halde iken bir altın parayı mı?" Adam: "Uyanık halde iken bir altın parayı" diye cevap vermesi üzerine

İbrahim b. Edhem: "Dünyada sevdiğin şey tıpkı uyku halinde sevdiğin gümüş para gibidir. Âhirette sevdiğin şey ise tıpkı uyanık halde sevdiğin altın gibidir. Öyleyse ölüm için hayatını değerlendir," demiştir.

Hz. Ömer birgün Allah Rasûlü'nün huzuruna, evine girmiş ve onu uyur halde bulmuştu. Hasır Hz. Peygamber'in bir tarafına iz bırakınca Hz. Ömer ağlayarak şöyle demiştir: "Ey Allah'ın elçisi! Sen hasır üzerinde, İran ve Bizans hükümdarları ise ipek döşekler üzerinde!" Bunun üzerine Allah Rasûlü(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Ömer! Onlar dünya hayatında peşin olarak kendilerine hoş şeyler verilen bir toplumdur. Biz de iyi şeyleri âhiret hayatına bırakılan bir toplumuz. Dünya onların, âhiret de bizim olmasını istemez misin? Benim dünya ile olan ilişkimin örneği, tıpkı çok sıcak bir günde yola çıkan ve bir ağacın altında gölgelendikten sonra orayı terkedip giden bir yolcu gibidir."*(7) O halde insan için uygun olan, ölümsüz olanı alıp, ölümlü olanı bırakmaktır.

Öte yandan hikâye edildiğine göre bir hükümdar vezirlerinden birini diğerlerinden daha çok seviyormuş. Onlar da onu kıskanmış ve aleyhinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine hükümdar işin gerçeğini ortaya koymak üzere çeşitli süsler ve zînetlerle süslenmiş bir konakta onları ağırlamış ve ardından şöyle demiştir: "Her biriniz konakta hoşuna giden şeyi alsın." Onlar da hoşuna giden mücevherleri ve eşyayı almışlar, fakat kıskanılan söz konusu vezir ise hükümdara: "Benim hoşuma sadece sen gittin," diyerek onu tercih etmiştir. İnsan, bu süslü dünyaya sadece imtihan için gelmiştir. O, tıpkı gelin gibi üzerine saçılan şeylere aldırış etmez. Şayet aldırış eder ve döner bakarsa onun düşüklüğünü ve aklının noksanlığını gösterir. Bugün fırsat günüdür, gelecek ise yolculuk için azık tedarik etme günüdür.

38. «**İnat ederek**» bizi âciz bırakacaklarını ve bizden kaçabileceklerini sanarak Kur'an «**âyetlerimizi**» reddetmek, onlara saldırmak suretiyle «**boşa çıkarmaya çalışanlara gelince işte onlar azapla yüz yüze bırakılacaklardır.**» O azaptan uzaklaşamadıkları gibi güvendikleri şeyler de kendilerine fayda vermez.

39. «**De ki: 'Rabbim,**» denemek ve bir hikmet için «**kullarından dilediğine**» bazen «**bol rızık verir ve**» bazen de «**kısar.**» Bu ifade tek bir şahıs-

---

7- Hadisî Ahmed b. Hanbel ve Hâkim: *"Benim dünya ile olan ilişkimin örneği bir yolcu gibidir..."* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/101.

la ilgili, daha önce geçen aynı anlamdaki âyet ise iki ayrı şahısla ilgilidir. Bu nedenle burada bir tekrar söz konusu değildir. **«Siz Allah için ne verirseniz O, onun yerine başkasını verir.»** Yani Allah'a itaat hayır ve iyilik yolunda ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir; dünyada ona mal verir, kanaat verir, âhirete ise sevap ve çeşitli cennet nimetlerini verir. Öyle ise fakirlikten korkmayınız, dünya da ve âhirette Allah'ın lütuflarını elde etmeye çalışınız. **«O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.'»** Başkası ise Allah'ın rızkını ulaştırmada sadece bir vasıtadır. Dolayısıyla gerçek anlamda rızık vermekle ilgisi yoktur. Allah Teâlâ herkese tükenmeyen hazinelerden lütfeder.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle geçmektedir: "Kulların yararına olan şeyleri yapmak en büyük itaat ve en şerefli ibadet olunca -ki bu, peygamberlerin ve sâlih kulların görevlerinden biridir.- Allah Teâlâ onlara âyet-i kerimede bu yararlı hizmetlerin birini göstermiş ve onu teşvik etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de buna teşvikle ümmetine şöyle buyurmuştur: "*Bütün insanlar Allah'ın iyâli, yani bakımlarını üstlendiği kişilerdir. En çok sevdiği kişi ise aile fertleri için en faydalı olan kişidir.*" (8)

el-Askerî şöyle demiştir: "Hadisteki bu ifade mecazîdir. Allah Teâlâ kulların rızkını üzerine alıp tekeffül edince insanlar da tıpkı O'nun iyâli gibi addedilmişlerdir."

Hadis-i şerifte: "*Her iyilik bir sadakadır*" buyurulmuştur. "Her iyilik bir sadakadır" ifadesinin anlamı, infak etmenin malla sınırlı kalmaması demektir. Aksine mal, söz, iş, ilim ve dinî bilgiden müteşekkil her iyiliği içine alır. Allah'ın zâtı ile ilgili bilgi, bunların en üstünü ve en şereflisidir. Çünkü malların faydası bedenler için, dinî bilgilerin faydası ise kalpler ve ruhlar içindir.

40. **«O gün Allah, onların hepsini toplar,»** yani "Ey Muhammed! Kavmine Allah'ın, büyüklük taslayanları, güçsüz sayılanları ve Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyleri toplu olarak biraraya getireceği günü hatırlat." **«Sonra»** putlara tapan müşrikleri azarlamak ve iddia ettikleri gibi şefaatlerinden ümitlerini kesmek için **«meleklere: 'Bunlar»** yani kâfirler, dünyada **«size mi tapıyorlardı?' der.»**

41. Melekler bu durumdan uzak olduklarını ifade ile: **«'Sen yücesin,»** şirkten seni tenzîh ederiz, **«bizim dostumuz onlar değil, sensin. Doğrusu**

8- Hadisi Ebû Ya'lâ *Müsned* isimli eserinde, Taberânî de *Kebîr* isimli kitabında ve el-Bezzâr ise Enes'ten merfû olarak tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/105.

onlar» bilgisizliklerinden ve sapıklıklarından dolayı **«cinlere»**, şeytanlara **«tapıyorlardı.»** Allah'tan başkasına kullukta onlara boyun eğiyorlardı. **«Çoğu onlara»** yani cinlere ve "Melekler Allah'ın kızlarıdır" şeklindeki yalan sözlerine **«inanıyor»**, onlara uyuyor ve kendilerine şefaat edeceklerine dair ifadelerine aldanıyor **«lardı' derler.»** Âyetteki "*ekser*" (çoğu) kelimesi burada "hepsi" anlamında olup bununla müşrikler kastedilmiştir ve bütün müşrikler demektir. Bazı müfessirler ise şöyle demişlerdir: "Çoğu ifadesi, hepsi anlamında değildir; bununla insanlar kastedilmiştir ki, insanların çoğu demektir."

فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ
النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (٤٢) وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا
بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ (٤٣) وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا
أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ (٤٤) وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ
كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

42. Bugün bir kısmınızın diğerlerinize bir fayda, ya da bir zarar vermeye gücü yetmez. Biz zalim olanlara: "Yalanlamakta olduğunuz ateşin azabını tadın" deriz.

43. Onlara âyetlerimiz apaçık olarak okunduğu zaman demişlerdi ki: "Bu, sizi babalarınızın taptıklarından çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir." Ve yine: "Bu da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir" dediler. Hak, inkâr edenlere geldiğinde onun için: "Bu apaçık bir büyüdür" dediler.

44. Oysa Biz onlara okuyacakları kitaplar vermemiş ve senden önce de onlara bir uyarcı göndermemiştik.

45. Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) yalancı saymışlardı. Oysa bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile erişememişlerdi. Böyle iken peygamberlerimi yalanladılar ama Beni inkâr (edişin sonu) nasıl oldu?

42. «Bugün» yani mahşer günü **«bir kısmınızın»**, putların **«diğerlerinize»**, puta tapanlarınıza **«bir fayda, ya da bir zarar vermeye gücü yetmez.»** Şefaat da edemez, azap da edemez. Çünkü o gün bütünüyle emir Allah'ındır. Nitekim âhiret yurdu hesap yurdudur. Allah'tan başka kimse insanları hesaba çekemez.

Bu ilâhî mesaj da meleklere hitap cümlesindendir. Meleklerin, kâfirlerin kendilerine nisbet etmiş oldukları şeyden Allah'ı tenzih etmeleri anında kendilerine söylenen sözlerin içinde yer almaktadır. Âcizliklerini, kendilerine tapanların nazarındaki eksikliklerini ortaya koymak ve umduklarını bütünüyle boşa çıkaran durumları belirtmek üzere şahitler huzurunda onlara hitap edilir:

«Biz» inkâr etmek ve yalan saymak suretiyle kendilerine yazık edip **«zalim olanlara:»** İman ve tasdik yerine inkâr ve yalanlamada bulunanlara âhirette: Dünyada **«'Yalanlamakta olduğunuz»** ve ısrarla yok saydığınız **«ateşin azabını tadın.'»** Onunla karşı karşıya geldiniz ve böylece zannınız ve davanız boşa çıktı **«deriz.»** Bu ifade, o gün meleklere söyleneceklerin anlatılmasının ardından kullara söyleneceklerin Allah Rasûlü'ne anlatılmasından ibarettir.

Bil ki, cinlere tapan ve şeytanın dilediği gibi ona itaat eden kişinin azabı tıpkı İblis'in azabı gibi sürekli olur. Nefsinin dilediği şekilde ona boyun eğen kişi de günaha girmiştir. Ancak bunun azabı geçici olur. Arzularına uyan kimsenin ise hesabı zor olur.

Yahya (a.s.), büyük bir zat oluşuna ve bilerek bir hata yapmamasına rağmen ateşin azabından korkuyor, gece, gündüz ağlıyordu. Hal böyle iken gaflet içinde bulunan kimse günahlarının çokluğuna ve şeytan gibi bir düşmanı olmasına rağmen imanının zedelenmesinden nasıl emin olabilir? O halde her durumda Allah Teâlâ'dan başkasına meyletmekten tevbe etmeli, yakarmalı ve sabah akşam ağlamalı ki ateşten kurtulması mümkün olsun.

43. **«Onlara»** Mekke müşriklerine Kur'an **«âyetlerimiz»** tevhidin hakikatine ve şirkin bâtıl oluşuna delâleti **«apaçık olarak»** Hz. Peygamber'in diliyle ardarda **«okunduğu zaman»** Peygamber (s.a.v.)'e işaretle **«demişlerdi ki: 'Bu, sizi»** uzun bir süreden beri **«babalarınızın taptıklarından»**, putlardan **«çevirmek isteyen»** ve ortada ilâhî bir din olmadan kendiliğinden icad ettiği şeye uymanızı talep eden **«bir adamdan başkası değildir.»** Buradaki *"bir adam"* deyimi küçümsemeyi ve alayı ifade etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber müşrikler arasında bilinen ve meşhur olan biriydi.

Âyet-i kerimedeki *"babalar"* kelimesinin kendilerine değil de muhataplara *"babalarınız"* şeklinde söylenmesi, onlardaki ırkçılığı tahrik ederek şirkte karar kılmalarını sağlamaya ve tek Allah inancından nefret ettirmeye yöneliktir.

«Ve yine: 'Bu» Kur'an **«da»** kapsadığı tevhid ve yeniden dirilme işi anlayışlarına uymadığı için Allah Teâlâ'ya isnad ederek kendisi tarafından **«uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir' dediler.»** Onlar bu sözü inatlarından ve büyüklenmelerinden dolayı söylemişlerdir. Oysa onların büyüğü Utbe b. Rabia Kur'an hakkında: "Allah'a andolsun ki o ne bir şiir, ne uydurma bir söz, ne de bir sihirdir" demiştir.

«**Hak,**» Kur'an «**inkâr edenlere**» Allah Teâlâ tarafından «**geldiğinde**» onu düşünüp taşınmadan hemen işitir işitmez onu yalan sayarak ve bile bile inkâr ederek «**onun için: 'Bu apaçık bir büyüdür'**» ve bunun için bir şüphe söz konusu değildir «**dediler.**» *"Sihir;"* imsak vaktinden önceki birinci aydınlıkla, imsak vaktinde ortaya çıkan ikinci aydınlık arasındaki vakit için kullanılan *"seher"* kelimesinden alınmıştır. Seher aslında ışıkla karanlığın birbirine karışmasıdır. Söz konusu seher vakti sabah aydınlığının karışmasıyla gece değil; göze güneş ışığı gelmediğinden dolayı da gündüz değildir. Aynı şekilde sihirbazların yaptığı şey yok sayılacak derecede bâtıl değil; çünkü göz tereddüt edilmeyen bir şeyi farketmektedir. O, gerçekten hak olan bir şey de değil ki bizzat var olduğu ortaya çıksın. Kısacası sihir, gözün gördüğü ve görenin sandığı gibi bir şey değildir.

44. «**Oysa Biz onlara**» yani Mekke'li müşriklere «**okuyacakları kitaplar vermemiş**» ki bu ifade onların müşrik olduklarını göstermektedir. Nitekim âyet-i kerimede; *"Yoksa onlara bir delil indirdik de o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?"* (Rum: 35) diye buyurulmuş; bir diğer âyette ise şöyle ifade edilmiştir: *"Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?"* (Zuhruf: 21)

Âyette *"kitaplar"* lâfzının çoğul olarak getirilmesi, söz konusu şüphe için benzer delillerin olması gerektiğini vurgulamaktadır.

«**Ve senden önce de onlara**» kendilerini şirke çağıran ve şirkin terkedilmesi durumunda ceza ile uyaran «**bir uyarcı göndermemiştik.**» Onların inancının bâtıl olduğu her yönüyle daha önce ortaya çıkmış, hal böyle iken bu sapık düşünceye nasıl sahip olmuşlardır?

Bu mesaj, onların cehaletini ve görüşlerinin basitliğini ortaya koymaktadır. Ardından Allah Teâlâ onları tehdit ederek şöyle buyurmuştur:

45. Kavmin Kureyş seni yalancı saydıkları gibi «**onlardan öncekiler**» geçmiş ümmetler ve nesiller «**de (peygamberlerini) yalancı saymışlardı. Oysa bunlar, onlara**» beden gücü, mal, evlât çokluğu ve uzun ömürden «**verdiklerimizin onda birine bile erişememişlerdi. Böyle iken peygamberlerimi yalanladılar ama Beni inkâr (edişin sonu)**», köklerini kazımam ve yok etmem «**nasıl oldu?**» Onların yanında bunlara da aynı şekilde köklerini kazıyacak azâbı vermeme engel olan nedir? Bu nedenle bunlar, benzer durumdan sakınsınlar.

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا
لِلَّهِ مَثْنَى وَفُرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ
إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ (٤٦) قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ
مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ شَهِيدٌ (٤٧) قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (٤٨)
قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ (٤٩) قُلْ إِنْ
ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي
إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ (٥٠)

46. De ki: "Size tek bir öğüdüm vardır: Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalkmanız, ardından düşünmenizdir. (Anlayacaksınız ki,) arkadaşınızda bir delilik yoktur. O, ancak çetin bir azabın öncesinde sizi uyarmaktadır."

47. De ki: "Ben sizden ne ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ecrim yalnız Allah'a aittir. O, her şeye şahittir."

48. De ki: "Rabbim, hakkı (ortaya) koyar. O, her türlü gizliyi en iyi bilendir."

49. De ki: "Hak geldi; artık bâtıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir."

50. De ki: "Eğer saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer doğru yolda olursam, bu da Rabbim'in bana vahyetmesiyledir. Şüphesiz O, işitendir, yakın olandır."

46. Ey Muhammed! «**De ki: 'Size tek bir öğüdüm vardır:**» Gösteriş ve taklit için değil «**'Allah için**» ve O'nun rızası için Allah Rasûlü'nün meclisinden ve yanında bulunan topluluktan «**ikişer ikişer ve teker teker kalkmanız, ardından**» onun durumu hakkında «**düşünmenizdir. (Anlayacaksınız ki)**» zannettiğiniz gibi «**arkadaşınızda**» peygamberde kendisini peygamberlik davasına sevkeden «**bir delilik yoktur.**» Âyetteki *"kalkmanız..."* şeklinde tercüme edilen *"kıyam"*dan maksat ya ayağa kalkmaktır ki hakikî manası budur. Ya da görevi yerine getirmek ve hakkı talep etmeye özen göstermektir.

İkişer ve teker şeklinde sınırlanmalarının faydası şudur: İki kişi insaflı olarak hakkı araştırıp arzu ederek Allah Teâlâ'ya yöneldiklerinde hidayete ererler. Bir kişi de boş arzulardan uzak olarak kendi kendine düşününce bu şekilde doğru yola yönelir. Fakat çokluk ise böyle değildir. Çünkü çoğu kez onların arasında insaf az, ihtilâf fazla olur ve öfke kendini gösterir. Bu tür toplumda sadece tercih edilen görüşün zaferi dinlenir.

«**O,**» kendisine karşı gelmeniz durumunda hakkı söyleyen bir dil ile «**ancak çetin bir azabın**» âhiret azabının «**öncesinde sizi uyarmaktadır.**» Çünkü o, kıyamete yakın gönderilmiştir.

47. «**De ki:**» Peygamberliği tebliğe karşılık «**'ben sizden ne ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ecrim**» ve mükâfatım «**yalnız Allah'a aittir.**» Ben ancak dünya malı değil, Allah'ın mükâfatını talep ederim. «**O, her şeye şâhittir.'**» Dolayısıyla doğruluğumu, samimi niyetimi, davetimin Allah rızası için olduğunu ve buna dünya ve âhiret için bir çıkar karışmadığını bilir.

48. «**De ki: 'Rabbim, hakkı (ortaya) koyar.**» Yani kullarından dilediğine vahiy gönderir veya bâtılı hak ile ortadan kaldırır ve yok eder. «**O,**» Söz, iş veya benzeri bir şey olsun göklerde ve yerde varlıkların bilemediği «**her türlü gizliyi en iyi bilendir.'**»

Âyet-i kerimede *"ğuyûb"* (gizlilikler, bilinmeyenler) sözcüğü çoğul olarak getirilmiştir. Çünkü Allah herkesin gizli yönünü, gönlünde olanları bildiği gibi kıyamet gününe kadar gelecek olan nesillerin kalplerinde olanları da bilir. Yine âyet-i kerimede, farklı durumlardaki gizliliklerin bilgisine sahip olduğunu ifade için, çok iyi bilen anlamında "*allâm*" sözcüğü getirilmiştir.

Nâbiğa'ya Müslüman olduğu zaman "Muhammed (s.a.v.)'e iman mı ettin?" denmesine karşılık: "Evet, iman ettim. O, Allah'ın kitabından üç âyetle bana galip geldi. Aynı kafiyede üç beyitlik bir şiir söylemek istedim. Fakat "*De ki: Her türlü gizliyi en iyi bilen Rabbim, hakkı yerine koyar.*" (Sebe': 48) âyetini işitince âciz kaldım ve başaramadım. O zaman bunun, bir insan sözü olmadığını anladım," demiştir.

49. «De ki: 'Hak», İslâm ve Tevhid inancı **«geldi; artık bâtıl, ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.'»** Yani şirk, hiç izi kalmayacak şekilde yok olup gitti. Çünkü yok olduğuna göre bir şeyi ortaya çıkarması, ya da geri getirmesi sözkonusu değildir. Artık bütünüyle yok olma konusunda örnek getirilir olmuştur.

İbn Mes'ud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.v.) Mekke'ye girdiği zaman Kâbe'nin etrafında 360 put vardı, elinde bulunan bir sopa ile putlara vuruyor, bir taraftan da şu âyetleri okuyordu: "*Hak geldi, bâtıl yok oldu.*" (İsrâ: 81) "*De ki hak geldi. Artık bâtıldan bir eser kalmadı, bir daha geri dönmez.*" (Sebe': 49)

50. «De ki: 'Eğer» iddia ettiğiniz ve "Atalarının dinini terkettiğin zaman sapmış olursun!" dediğiniz gibi hak yoldan **«saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum.»** Sapmamın vebali bana aittir. **«Eğer doğru yolda olursam, bu da Rabbim'in bana»** hikmet ve beyanı **«vahyetmesiyledir.»** Çünkü doğru yola girmek O'nun tevfîki ve hidayeti sayesindedir.

Burada, sapıklığın kaynağının insanın kendi nefsi olduğuna işaret edilmektedir. Nefis kendi haline terkedildiği zaman ondan ancak sapıklık ortaya çıkar. Hidayet ise Allah Teâlâ'nın lütfundan kaynaklanmaktadır. Nefis onun kaynağı değildir.

«Şüphesiz O, işitendir, yakın olandır.'» Dolayısıyla doğru yolda olan ve sapmış olan herkesin sözünü ve işini, ne kadar gizli de olsa bilir.

Âyet-i kerimede, kişinin başkaları tarafından saptırılmasıyla sapmadığına işaret edilmektedir. Gerçekten sapmış olan kişi, hidayetten yüz çevirmesi sebebiyle Allah'ın kendisinde sapıklığı var ettiği kişidir. "*...Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...*" (En'am: 164) Her koyun kendi bacağından asılır. Yani herkes başkasının işinden dolayı değil, kendi işinden dolayı muamele görür. İnsan, iyi amellerine ve güzel ahlâkına karşılık mükâfat görür, başkasının kötü amellerinden dolayı zarara uğramaz. Günahkâr insan da kötü amelinden dolayı ceza görür. Başkasının iyi amellerinden fayda görmez.

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا
مِنْ مَكَانٍ قَر۪يبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِه۪ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ
مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِه۪ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ
مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٥٣﴾ وَح۪يلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا
فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا ف۪ي شَكٍّ مُر۪يبٍ ﴿٥٤﴾

51. Onlar telâşa düştükleri zaman bir görsen! Artık kaçış yoktur, yakın bir yerden alınırlar.

52. "Ona inandık" derler, ama uzak yerden (imana) kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?

53. Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Gayba uzak bir yerden atıyorlardı.

54. Artık kendileriyle arzuladıkları şeyler arasında perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar şüphe ve endişe içindeydiler.

51. Ey Muhammed! Ya da ey hitabı anlayan ve ona lâyık olan! **«Onlar»** kâfirler **«telâşa düştükleri»** ve ölüm, ya da yeniden dirilme anında korktukları **«zaman bir görsen!»** Korkunç bir durum görmüş olursun. **«Ar-**

tık» onlar için Allah'ın azabından **«kaçış»** ve bu kaçış veya korunmaya çalışmakla kurtuluş **«yoktur,»** korktukları şey başlarına gelir ve **«yakın bir yerden»** yani yerin üstünden altına **«alınırlar.»** Ya da durdukları yerden cehenneme atılırlar.

52. Azabı gördüklerinde **«'Ona»** yani Muhammed (s.a.v.)'e **«inandık,' derler,»** -nitekim; "*...Arkadaşınızda bir delilik yoktur.*" (Sebe': 46) âyetinde Hz. Peygamber'den sözedilmişti- **«ama uzak yerden»** dünyadan kolaylıkla **«(imana) kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?»** Çünkü iman, âhirete irtihal etmeleriyle onlardan uzak düşmüştür. "*Tenâvüş*", elini ulaşabileceği bir şeye uzatmak demektir.

Bu mesajda iman etme fırsatı ortadan kalkıp yok olduktan sonra samimi olarak iman etmek isteyenlerin durumu, oldukça uzakta bulunan bir zarftan bir şey almak isteyen birinin durumuna benzetilmiştir ki bu isteğin gerçekleşmesi mümkün değildir.

53. «Halbuki daha önce», mükellef olma anında **«onu»** yani Muhammed (s.a.v.)'i, ya da inkârcıları uyardığı çetin azabı **«inkâr etmişlerdi.»** Tevbe kapısı kapandıktan sonra tevbe etmişler ve vasıtalar ortadan kalkınca pişman olmuşlardır. Onlar için sadece ziyan, pişmanlık, azap ve elem vardır.

Geride senden sonra ağlayacak gözler bırak
Geçen güzel günler tekrar geri dönmez.

Âyet-i kerimede hedeflenen şudur: İnsan yeryüzünde hayatta olduğu zaman bir şeye gücü yettiği gibi, toprağın altında ölü olduğu zaman buna gücü yetmez.

«Gayba uzak bir yerden atıyorlar» bilgileri olmadığı halde Allah Rasûlü, ya da azap hakkında konuşup duruyorlar **«dı.»** Nitekim inkârcılar, "Biz azaba uğratılmayacağız" diyorlardı. Aynı zamanda onlar Kur'an'ın şiir, sihir, uydurma ve yalan olduğunu ileri sürmüşlerdi. Belki de bu ifade onların bu alandaki durumlarını, bir şey görmediği halde görmüş gibi uzaktan atan bir kimsenin durumuna benzetmekten ibarettir. Zanla hareket etmekle ona kavuşulamaz.

54. «Artık kendileriyle» yani bu kâfirlerle **«arzuladıkları şeyler»** imanın faydası ve cehennemden kurtulma **«arasında perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine»** geçmiş ümmetlerin kâfirlerine **«yapıldığı gi-**

bi. Çünkü onlar» dünyada tevhid, yeniden dirilme ve azabın gelmesi gibi iman edilmesi ve yakînen kabul edilmesi gereken şeylerden **«şüphe ve endişe içindeydiler.»** Kâfirlerin dünyadaki tutumları şüpheden ibaret olunca, âhirette yakînin yani tereddütsüz imanlarının kendilerine faydası olmaz. Çünkü bu iman, azabın görülmesinden ve sorumlu addedilme yeri olan dünyadan ayrıldıktan sonra gerçekleşmiştir. Böylece onlar bu âyet-i kerimede şüphe, inkâr ve bilinmeyen şeyler hakkında atıp tutmaktan dolayı kınanmışlardır.

Bu nedenle insan bir şeyi hemen inkâra yeltenmemeli, ancak delil, ya da görme sayesinde bildikten sonra inkâr etmelidir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Sebe' Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

FÂTIR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 45 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا
اُو۬لٖٓي اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَزٖيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ اِنَّ اللّٰهَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ① مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا
مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهٖ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ②

1. Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratışta dilediğini çoğaltır. Kuşkusuz Allah, her şeye gücü yetendir.

2. Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup, hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir.

1. «Gökleri ve yeri yaratan,» daha önce benzeri olmadan yoktan var eden, ki İbn Abbas şöyle demiştir: "*Fâtır*" kelimesinin anlamını, iki bedevî Arabın bir kuyu için yanımda tartışıncaya kadar bilmiyordum. Bu iki şahıstan biri diğerine, ilk olarak kuyuyu ben açtım anlamında, "Ene fetertuhâ" diyordu. Müberred de, *"Fâtır,* yaratan ve yoktan var eden demektir," demiştir. **«Melekleri»** sahip oldukları farklı derecelere göre **«ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan»** ki, Allah onları kendisi ile peygamberleri arasında vasıtalar kılmıştır. Böylece onlar, ilâhî mesajları peygamberlere vahiy yoluyla, ilham ve gerçek rüya ile tebliğ ederler. Yine onlar, bu kanatları sayesinde gökten yere inerler ve göğe çıkarlar. Kanatların fazla olması, bazı meleklerin diğerlerine oranla kabiliyetlerinin daha mükemmel olduğuna işaret etmektedir. Buna göre anlam şöyledir: "Bazı melekler iki kanatlı, bazıları üç kanatlı ve diğer bazıları da dört kanatlı olarak yaratılmıştır."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Mîrac gecesinde Cebrâil (a.s.)'i altı yüz kanatlı olarak görmüştür. Bu kanatlardan ikisi doğudan batıya ulaşıyordu. Bu rivâyet ve dörtten ziyade kanatla ilgili rivâyetler delâlet eder ki Allah Teâlâ bu âyette sayısal olarak meleklerin kanatlarının özelliklerini kastetmemiş ve dörtten fazla kanatlarının olmayacağını da belirtmemiştir.

Öte yandan bazı büyükler şöyle demişlerdir: "Kalbde meydana gelen şey, ya haktır ya da bâtıldır. Hak olan, ilim ve mağrifete bağlı olarak Allah'tan veya rûhânî bir melek tarafındandır. İnsanı itaate ve iyi olana sevkeden bu şeye *"ilham"* adı verilir. Bâtıl olan ise ya nefsanîdir, ki burada nefis rol oynadığından buna, hatıra gelen anlamında *"hâcis"* adı verilir, ya da şeytânîdir, insanı günaha davet eden bu dürtüye de *"vesvese"* denmiştir."

«Allah'a hamdolsun.» Yani bütün övgüler, başkasına değil, Allah'a mahsustur. Gerçek anlamda Allah'a hamd, zâtı ile kendini övmesi ise de burada kullara nasıl hamdedecekleri öğretilmektedir. **«O, yaratışta»** -ki yarattığı, hangi varlık olursa olsun, ister melek ve isterse başka bir şey olsun- iradesi ve hikmetinin gereği olarak tarifi mümkün olmayan şeylerden **«dilediğini çoğaltır.»** Bu nedenle kanatların sayısı konusunda meleklerin durumlarının farklı oluşu ile diğer varlıkların bazı özelliklerinin değişik olması, onların varlığının bir gereği değil, aksine Allah'ın dilemesinin ve O'nun hikmetinin bir gereğidir.

Âyet-i kerime, artırılarak verilen somut ve soyut özellikleri içine almaktadır. Vücut ve özellikle yüz güzelliği, gözlerin güzelliği, organların yerli yerinde olması, dilin rahat ve kolay hareket edebilirliği, güzel saç ve güzel ses bunlardan birkaçıdır. Nitekim Hz. Peygamber, sesi hoş olan biriydi. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allah Teâlâ, sesi güzel birinin Kur'an okuyuşu-*

nu efendisinin şarkıcı bir cariyesini dinlemesinden çok daha fazla dinler."[1] Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kur'an'ı seslerinizle süsleyin.*"[2] Yani Kur'an'ın süsünü güzel seslerinizle ortaya koyun. Yoksa yaratanın sözü, yaratılanın sesi ile süslemesinden yücedir. Bir harf ilâve etmek, ya da bir harf eksiltmek suretiyle mana değişmedikçe sesi güzelleştirerek ve nağme yaparak okumaya müsaade edilmiştir. Ayrıca güzel yazı, keskin zekâ, yüksek akıl, cesaret ve güzel huyluluk ve buna benzer övülen pek çok haslet sözkonusu özelliklerdendir.

«Kuşkusuz Allah, her şeye gücü yetendir.» Bu ifade, dile getirilen hükmün ve Allah'ın dilediği kadar fazla vermeye olan gücünün dayanağıdır. Allah Teâlâ, gücünün her şeyi içine aldığını belirtmiştir. Yersiz istek ve arzulardan kurtarmak, gaflet bataklığından çıkarmak, birçok nimetten biri sayılan bilme ve görme dairesine sokmak da bu güce dayanır. Bu nedenle ilâhî gücü hiçe sayan, bilerek inkâr etmiştir. İbrahim b. Edhem'in durumunu görmüyor musun? Nitekim Allah ona ilk olarak maddî lütuf güzelliği ile tecellî etmiş, makam ve saltanat vermiş, ardından da ona ikinci olarak manevî lütfu ile ihsan ve ikramda bulunmuştur. Zira Allah Teâlâ onu gereksiz bağların hapsinden, kederlerden kurtarmış ve vuslatla şereflendirmiştir.

Hikâye edildiğine göre hükümdarın evlâtlarından biri olan İbrahim b. Edhem'in, ailesini, malını, makamını ve görevini terketmesinin sebebi şuydu: Bir gün avlanmak için çıkmış önce tilki aramış, ardından da tavşan aramaya koyulmuştur. Bu arama ve tarama esnasında kendisine aniden gelen bir ses: "Bunun için mi yaratıldın? Yoksa sana bu mu emredildi?" demiş, İbrahim b. Edhem bu ses üzerine bineğinden inmiş ve bu arada bir çobana rastlamıştır. Çobanın yün kabanını alarak giymiş, karşılığında ona atı ile birlikte yanında bulunan eşyaları vermiş ve sonra çöle yönelmiştir. Daha sonra farklı bir kimliğe bürünmüştür.

Ve yine hikâye edildiğine göre Kirman hükümdarı Şeyh Kirmânî ava çıkmış ve uzun süre av arayıp durmuş, nihayet tek başına bir çölün içine düşmüştür. Bir de ne görsün, yırtıcı bir hayvana binmiş vaziyette bir delikanlı! Etrafında da yırtıcı hayvanlar var. Bunlar onu görünce kendisine yönelmişler, fakat delikanlı onlara engel olmuştur. Şeyh Kirmânî'ye yaklaşınca selâm vermiş ve ona şöyle demiştir: "Ey Şah! Allah'tan uzak bu gaflet nedir? Âhiretini kenara bırakıp dünyan ile, Mevlâna hizmet yerine zevkin ve boş arzunla meşgulsün. Gerçek şu ki Allah Teâlâ, kendisine hizmet etmede yararlanmak üzere sana dünyayı vermiş; oysa sen onu O'ndan uzak bir meşguliyet için vasıta kılmışsın. Allah Teâlâ'nın dünyaya; "Kim Bana hizmet ederse sen de ona hizmet et; kim de sana hizmet ederse onu hizmetinde kullan" diye ilham ettiği hususu sana ulaşmadı mı? Şeyh Kirmânî bu durumu görünce tevbe etmiş, bunun sonucunda büyük bir değişikliğe uğramıştır.

---

[1] Hadisi İbn Mâce, Hakim ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/2.

[2] Hadisi Ebû Dâvud ve Nesâî tahrîc etmişlerdir. Hadiste kastedilen, Kur'an okurken düzgün ve tecvidli bir okuyuş ile sesi güzelleştirmektir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 2/454.

2. **«Allah'ın insanlara»** rahmet hazinelerinden -hangi rahmet olursa olsun- nimet, sağlık, hikmet vs. olsun **«açacağı herhangi bir rahmeti tutup, hapseden»** kimse **«olamaz.»** Çünkü O'nun verdiğine engel olmak mümkün değildir. **«O'nun tuttuğunu»**, alıkoyduğunu ve hapsettiğini **«O'ndan»** yani O'nun tutmasından ve hapsetmesinden **«sonra»** yine varlıklardan **«salıverecek»** kimse **«de yoktur.»** Çünkü O'nun tuttuğu ve alıkoyduğu bir şeyi vermek mümkün değildir.

«O, üstündür,» söz konusu açma ve tutma fiillerinin de yer aldığı bütün işlerden dilediğini yapacak kadar güçlüdür ve hiç kimse O'nunla yarışamaz; hikmetin ve maslahatın gerektirdiği kadar dilediğini yapan **«hikmet sahibidir.»**

Muğîre b. Şu'be (r.a.) şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.v.) namazın ardından şöyle diyordu: *"Tek Allah'tan başka hiçbir tanrı yok, ortağı da yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım! Verdiğine kimse engel olamadığı gibi alıkoyduğunu da kimse veremez. Kısmet sahibine senden olan kısmeti fayda vermez."*[3] Ona ancak ameli ve itaati fayda verir. Bu nedenle akıllı insan, zorluk, sıkıntı ve yorgunluk olmadan rızkı kendisine gelinceye dek gayret sarfetmelidir.

Şeyh Ebû Ya'kub el-Basrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Harem-i Şerif'te on gün kadar aç kaldım. Kendimi güçsüz hissettim ve güçsüzlüğümü telâfi edecek bir şey bulabilirim diye vâdiye çıkmayı içimden geçirdim. Bunun üzerine çıktım, atılmış bir çanta buldum ve onu aldım. Bir de ne göreyim, bir adam geldi ve önüme oturdu. Yere bir çanta koydu ve bana: "Bu sana aittir" dedi. Ben de ona: "Bunu ne diye bana verdin" deyince o: "Bil ki biz, on günden beri denizde idik. Gemi nerede ise batıyordu. Bunun üzerine her biri-

---

3- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *Müsned*inde tahric etmiştir.

miz, Allah bizi kurtardığı taktirde bir şey bağışlamayı adadı. Ben de Allah'ın beni kurtarmasına karşılık karşıma ilk çıkan kişiye bunu bağışlamayı adadım. Sen karşıma ilk çıkan kişisin." Ona: "Aç bakalım onu" dedim. O da onu açtı ve bir de ne göreyim, içinde pasta, badem ve şeker var! Bunun üzerine biraz ondan, biraz bundan aldım. Ardından bana: "Gerisini benden çocuklarına bir hediye olarak götür," deyince onları aldım ve kendi kendime şöyle dedim: Rızkın sana on günden beri geliyor, sen ise onları vâdide arıyorsun. Allah'ım! Bize hayırlı kapı aç ve bizi, akıllı insanları rızıklandırdığın gibi rızıklandır. Kuşkusuz sen bütün kapıları açansın."

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۜ هَلْ مِنْ خَالِقٍ
غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ
(٣) وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَۜ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُورُ (٤) يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاٙ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ (٥) اِنَّ الشَّيْطَانَ
لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۜ اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا
مِنْ اَصْحَابِ السَّعٖيرِۜ (٦) اَلَّذٖينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌۜ
وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبٖيرٌ (٧)

3. Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı *var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden şirke) çevriliyorsunuz?*

4. Eğer seni yalanlıyorlarsa senden önceki peygamberler de yalanlandı. Bütün işler yalnız Allah'a döndürülür.

5. Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve aldatıcı (şeytan) da Allah'ın affına güvendirerek sizi aldatmasın.

6. Şüphesiz şeytan, sizin bir düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateş ehlinden olmaya çağırır.

7. İnkâr edenler için çok çetin bir azap vardır. İman edip iyi ameller yapanlara da bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

3. «**Ey insanlar!**» Ya da ey Mekke halkı! «**Allah'ın size olan nimetini hatırlayın.**» Yani Allah'ın size verdiği nimetin hakkını bilerek, ibadet ve itaati onu verene ait kılarak nimete karşı görevinizi yapın. Bu nimet ister mal ve mevki gibi harici bir nimet olsun, ister sağlık ve kuvvet gibi bedensel bir nimet olsun; ya da akıl ve idrak gibi insanın iç âlemine yönelik bir nimet olsun, değişmez. Nimeti hatırlamak, o nimeti vereni hatırlamaya sevkettiği için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «**Allah'tan başka size gökten**» yağmur indirmek «**ve yerden**» bitki bitirmek sûretiyle «**rızık verecek bir yaratıcı var mı?**» Yani O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur.

"el-Es'iletü'l- Müfhime" isimli kitapta şöyle geçmektedir: "Bu âyette Mûtezileye karşı hangi delil vardır?" Bunun cevabı şudur: "Allah Teâlâ kendisinden başka hiçbir yaratıcının olmadığını bildirmiştir. Oysa onlar: 'İşlerimizi biz yaratıyoruz' diyorlar."

«**O'ndan başka tanrı yoktur.**» Allah Teâlâ uluhiyette, yaratmada ve rızık vermede tek olduğuna göre «**nasıl oluyor da**» tevhidden şirke ve O'na itaatten putlara itaate «**çevriliyorsunuz?**»

4. Ey Muhammed! «**Eğer**» müşrikler, kendilerine tebliğ ettiğin hususlarda «**seni yalanlıyorlar**» ve buna devam ediyorlar«**sa**» üzülme, sabret; «**senden önceki**» pek çok ulu «**peygamberler de yalanlandı.**» Ama onlar sabrettiler ve nihayet başarıya ulaştılar.

«**Bütün işler**» in sonuçları «**yalnız Allah'a döndürülür.**» O, sabredene sabrına göre, tekzib edene de tekzibine göre muamele eder.

Böylece Allah, bu âyetle Hz. Peygamber'i teselli etmeye ve sıkıntıya karşı direncini artırmaya işaret buyurmuştur. Hz. Peygamber, kendisinin karşılaştığı zorlukların aynısını diğer peygamberlerin de karşılaştıklarını ve Allah için sabretmeleri sonucu Allah'ın onlara yettiğini bilince kendisine de yeteceğini bu vesile ile bilmiş olur.

5. «**Ey insanlar! Allah'ın**» yeniden diriltmesi, mükâfat ve ceza ile ilgili «**vaadi gerçektir.**» Ondan dönüş yoktur. «**Sakın dünya hayatı sizi**» âhirete yönelik hazırlıktan ve âhiret hayatı için gayret sarfetmekten alıkoyup süsü ve cazibeli yönleriyle itaat ve ibadetten, hicret etmekten uzaklaştırmak suretiyle «**aldatmasın**» Bu ifade ile insanların, dünyaya aldanmamaları için dikkatleri çekilmiştir. Bir hadis-i şerifte, ya da ashabın sözünde şöyle geçmektedir: "Ey insan! Sürenin fazlalığı seni aldatmasın. Kuşkusuz kaybetmekten endişe eden, almada acele eder."

Öte yandan el-Alâ' b. Ziyad'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Rüyamda dünyayı çirkin, görmesi zayıf, cılız ve üzerinde her çeşit zinet bulunan bir kadın gibi gördüm ve ona: 'Kimsin sen? Senden Allah'a sığınırım' deyince o da bana şöyle dedi: 'Ben dünyayım. Kuşkusuz senin sırrın, Allah'ın benden seni kendisine sığındırmasıdır. Altın ve gümüş paraları hak yolda infak etmekten uzak durma'".

Dünya âhiretin tarlasıdır. Akıllı kişiler dünya tarlasında türlü itaatleri ekerek hasat günü onları ganimet bilirler. Dünyanın âhiretin tarlası olduğunu bilmeyenler ise böyle değildir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Dünya, yurdu bulunmayanlar için bir yurt niteliğindedir. Aklı olmayan, dünya için mal biriktirir durur."*(4)

«**Ve aldatıcı (şeytan) da Allah'ın affına**» cömertliğine ve engin rahmetine «**güvendirerek sizi aldatmasın.**»

Âyette geçen *"ğarûr"* (aldatıcı), mübalağa kipi olup şeytanın bir adı olmuştur. Çünkü şeytanın aldatmasının bir sınırı yoktur, o çok aldatıcıdır.

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Beyhakî'de *Şua'bu'l-İmân* bölümünde: *"Dünya, yurdu bulunmayanlar için bir yurt ve mülkü olmayanlar için bir mülktür. Aklı olmayan, dünya için mal toplar durur"* ifadesiyle tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/116.

Ragıb İsfahânî şöyle demiştir: *"Ğarûr:* İnsanı aldatan mal, makam, şehvet ve şeytandan her biri demektir." Bu kelime "şeytan" diye tefsir edilmiştir. Çünkü şeytan en kötü aldatıcıdır. Aynı zamanda bu kelime "dünya" olarak da tefsir edilmiştir. Çünkü deniyor ki dünya aldatır, zarar verir ve ardından gelip geçer.

Buna göre mana şöyledir: "Pek aldatıcı olan şeytan: 'Dilediğiniz gibi hareket edin, kuşkusuz Allah çok bağışlayıcıdır, dolayısıyla bütün günahları bağışlar. Yine Allah'ın sizin ibadetinize ve azap edilmenize ihtiyacı yoktur.' demek suretiyle günahlara bağımlı hale getirerek ve Allah adına mağfiret ümidi vererek sizi aldatmasın."

Evet, Allah'ın ne ibadetlere ne de azaba ihtiyacı vardır. Fakat bu beklenti ile günah işlemek, vücudun direncine güvenerek zehir yemeğe benzer. Gerçekten Allahu Teâlâ mü'minler için pek cömert ise de, günahkârlara karşı azabı çetindir.

6. **«Şüphesiz şeytan, sizin»** babanız Âdem'e zihinlerden silinmeyen bir iş yapması sebebiyle düşmanlığı eskiye dayanan **«bir düşmanınızdır, siz de onu»** inancınız, işleriniz konusunda kendisine muhalefet ederek **«düşman sayın.»** Her halükârda ondan sakının. Bu düşmanlık, sadece dille yeterli değildir. Aksine kalp ve bütün organlarla olmalıdır. Kişi, şeytanın düşmanlığına karşı ancak zikre sarılması ve sürekli Rabbinden yardım dilemesiyle güç kazanır. Nitekim çoban köpeklerinin saldırdığı kişinin, çobana seslenmeden başından onları defetmesi güçtür. Oysa çoban, bir kelime ile o köpekleri kovar. **«O,»** şeytan **«kendi taraftarlarını»** Allah'tan yüz çeviren ve O'na itaat yerine başka şeylerle meşgul olan grubunu **«ancak alevli ateş ehlinden olmaya çağırır.»**

Bu ifade ile hedeflenen, şeytanın, onların boş arzulara uymada ve dünyanın zevklerine yönelmedeki maksadının, onların birtakım dünyevî menfaatlerini ve isteklerini karşılamak olmadığını, aksine onları çıkmaza sokmak ve hesaba katmadıkları sonsuz azabın içine atmak olduğu uyarısında bulunarak şeytanın düşmanlığını ortaya koymak ve ona itaat etmekten sakındırmaktır.

7. **«İnkâr edenler»** iman edilmesi gerekirken küfürde sebat edip bunda ısrarlı olanlar **«için»** kâfir olmalarına ve şeytanın davetine uymalarına karşılık, peşin ve tehir edilen olmak üzere **«çok çetin bir azap vardır.»** Peşin olan azabı dünyada görürler. Bu da, kalben ayrı düşmeleri, basîretlerinin kapalı olması ve düşüncelerinin basit oluşudur. O kadar ki tanrılarının putlar, ar-

zular, dünya ve şeytanın olmasına razı olurlar. Tehir edilen azap ise, şiddetli ve çetin oluşunun gizli kalmadığı âhiret azabıdır.

«İman edip iyi ameller» sırf Allah rızası için imanlarının nurunu artıracak ibadet **«yapanlara da»** imanları ve şeytana düşman olmanın da yer aldığı iyi amellerine karşılık büyük **«bir mağfiret»** -ki bunun sonucunda dünyada günahları örtbas edilir. Eğer örtbas edilmese rezil olurlar. Âhirette ise sözkonusu günahları amel defterlerinden silinir. Bu da olmasa helâk olurlar- «ve» ahirette son derece **«büyük bir mükâfat vardır.»** Bu mükafat, istenilenin yerine getirilmesi ve umulandan fazlasına erişilmesidir.

Denmiştir ki Allah'ın, diğer kullardan farklı olarak tezyin ettiği sâlih kullar, tıpkı hükümdarın talimat verdiği şu askerler gibidir: "Yarın benim huzuruma çıkmak üzere süslenin. Kim daha güzel süslenirse onun katımdaki değeri, diğerlerine göre daha yüksek olur." Ardından hükümdar, ülkesinin seçkin kişilerine ve sevdiklerine, askerlerde eşi bulunmayan bir zîneti, süsü gönderir. Bu kimseler hükümdarın verdiği zînetle süslendiklerinden, hükümdarın huzuruna çıkma anında askerlerden üstün gelirler. Allah Teâlâ da, tercihe yönelik özel bir başarı lütfetmesi sayesinde söz konusu mü'minleri, iyi amellerde başarılı kılar, samimî itaatlerle süsler, güzel teveccühlerle bezer ve dünyada büyük mükâfatlarla, âhirette de övünülecek şeylerle diğerlerinden üstün tutar.

O halde Allah'ın kendine itaat ve ibadet yolunda istihdam edip çalıştırdığı kimse, Allah'a çok hamdetsin. Çünkü hizmet yoluna, hele özellikle bu zamanda girenler azdır; din kardeşlerinden aşk yoluna yönelenler de nadirdir. Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki bu kulların kalplerinin yapıları üzüntüler, vatanları da aşk, sevgi ve itaattir.

Şu iki sevgiyle seviyorum, birisi hevâ
İkincisi ise sen buna lâyıksın zirâ

Hevâya bağlı sevgiye gelince
O, bir anış ki senden başkasıyla beni meşgul eder.

Senin lâyık olduğun sevgi ise
Aramızdaki perdeyi kaldırmandır.

O ve bu sevgide bana medih yoktur.

Fakat her iki sevgide de övgüler sanadır.

Allah Teâlâ'dan, kalplerimizi çeşitli ibadetlerle süslemesini ve bizi ecirleri büyük, mükâfatları fazla olan has kulları ile mahşerde bir araya getirmesini dileriz.

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ
يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (٨) وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ
سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
كَذَٰلِكَ النُّشُورُ (٩) مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا
إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ
يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ
يَبُورُ (١٠) وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ
أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ
مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ
يَسِيرٌ (١١)

8. Kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, (imanı ve iyi ameli tercih eden kimseye benzer) mi? Allah, dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini de doğru yola iletir. Artık onlara üzülerek kendini harap etme. Allah, onların ne yaptıklarını bilir.

9. Rüzgârları gönderip de bulutları harekete geçiren Allah'tır. Biz onları ölü bir bölgeye sürer, onunla toprağa ölümünden sonra hayat veririz. Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.

10. İzzet ve şeref isteyen kimse bilsin ki izzet, bütünüyle Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir. Onları da iyi amel yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlara gelince onlar için çetin bir azap vardır. Ve onların tuzağı bozulur.

11. Allah sizi topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. Bir dişinin gebe kalması ve doğum yapması hep O'nun bilgisiyledir. Birinin ömrünün uzatılması da, ömründen azaltılması da mutlaka bir kitapta (yazılı) bulunmaktadır. Şüphesiz bunlar Allah'a kolaydır.

8. «Kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse,» imanı ve iyi ameli tercih eden kimseye benzer **«mi?»** Yani iki ayrı zümrenin akibetlerinin farklı olduğu anlaşıldıktan sonra, şeytanın kendisine süslü gösterdiği inkâra dalan kimse, küfrü çirkin görüp ondan kaçınan ve imanla iyi ameli tercih eden kimse gibi olabilir mi? Elbette olamaz. **«Allah, dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini de doğru yola iletir.»** Yani Allah, ancak sapıklığı hoş gören ve tercihini bu yönde kullanan kişiyi saptırır ve düşük seviyeye indirir. Tercihini hidayet yolunda kullanan kişiyi de doğru yola iletir ve onu en üst seviyeye yükseltir. **«Artık onlara üzülerek kendini harap etme.»**

Kuşkusuz yukarıda zikredilenler, üzüntünün nehyedilmesine sebeptir. "*Zehâbü'n-nefs*", ölümden kinayedir. "*Hasret*" de, kaybedilenlerden dolayı aşırı üzüntü ve pişmanlık duymaktır. Âyet-i kerimede bu kelimenin "*heserât*" şeklinde çoğul getirilmesi ise, Hz. Peygamberin onların durumlarına aşırı üzüntü duyduğunu, ya da üzüntü duymayı gerektiren kötü amellerinin çokluğunu göstermektedir. Buna göre anlam şöyledir: "Her şeyin Allah'ın dilemesiyle olduğunu bildiğine göre o inkârcıların sapıklıklarından ve ısrarlı davranışlarından dolayı üzüntüye kapılma, yalanlamaları ve inkâr etmelerinden de kederlere kapılarak kendini harap etme. Kuşkusuz sen onlara öğüt için elinden geleni yaptın ve böylece tebliğ sorumluluğundan kurtuldun. Artık bundan sonra senin için bir sıkıntı yoktur. Dünya ve âhirette sıkıntı, ancak onlar için vardır.

«Allah, onların» kötülüklerden **«ne yaptıklarını bilir.»** Bu nedenle onlara, kötülüklerine karşılık kötü ceza verir. Onlar iyi göremedikleri için kötü şeyleri güzel görseler de kötü şey asla güzel olmaz.

9. «Rüzgârları gönderip de» -ki bu rüzgârlardan kasıt güney, kuzey rüzgârları ile saba rüzgârıdır. Kuşkusuz bunlar rahmet rüzgârlarıdır. Batı rüzgârları ise azap rüzgârlarıdır.- **«Bulutları»** yağmur indirmek üzere gök ile yer arasında **«harekete geçiren Allah'tır.»** Denmiştir ki burada ifade edilen bulutlardan maksat, denizlerden ve arzdan yükselen buhardır. **«Biz onları ölü bir bölgeye sürer, onunla»** yani buluttan yağan yağmurla **«toprağa ölümünden»**, kurumasından **«sonra hayat veririz»** , bitkilerle yeşil hale getiririz. Ölü bölge de, kuraklıktan etkilenen ve üzerinde bitki bulunmayan yerdir. Allah Teâlâ söz konusu bulutları bu yere sevkederek ihtiyaç duyulan yağmuru yağdırır.

Allah, *"Bulutları ölü bir bölgeye süreriz"* buyurmuş ve böylece bu işin kendisine ait olduğunu, her şeyin O'ndan kaynaklandığını ve vasıtaların sebep olmaktan öteye geçmediklerini göstermek üzere üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş yapmıştır. Yine Allah, *"Ölü bir bölge"* ifadesiyle de su kaynaklarından mahrum olan bölgeleri kastetmiştir.

«Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.» Yani mahşer günü ölülerin yeniden diriltilip kabirlerden çıkarılmaları, tıpkı müşahade ettiğiniz bu toprağa hayat verilmesi gibidir. Allah'ın gücünün yetmesi ve bu işin yerine getirilmesinin kolaylığı konusunda bu iki yaratma arasında hiçbir fark yoktur.

Âyet-i kerimede kâfirlerin yeniden dirilmeyi inkâr etmelerinden dolayı onlara delil getirilmiş, gözleriyle gördükleri toprağa hayat verilmesi örnek gösterilmiştir.

Ebû Rezîn el-Ukaylî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Dedim ki; Ey Allah'ın Elçisi! Allah ölüleri nasıl diriltir? O şöyle buyurdu: *'Kuru bir vâdiden geçip ardından yeşerirken oradan hiç geçmedin mi?'* Ben de, Evet, geçtim deyince: *'İşte Allah ölüleri bu şekilde diriltir, yeniden dirilme de böyledir.'* buyurdu." (5)

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*de; İbn Ebî Hatim ve Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*'ta tahrîc etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 5/245.

10. «İzzet ve şeref isteyen kimse» ki Rağıp Isfahanî şöyle demiştir: "*İzzet*, insanın yenilgiye uğramasına engel olan bir durumdur. '*Azîz*'de, mağlup olmayıp galip gelen demektir. Allah, peygamberi ve mü'minler için olan izzet, sürekli ve devamlı olan izzettir. Gerçek izzet ve üstünlük de budur. Kâfirlerin izzeti ise büyüklük taslamaktan ibarettir ki aslında bu, zillettir."

Âyet-i kerimedeki bu ifadeden maksat, müşriklerin putlara tapmaları yüzünden üstünlük taslamalarıdır. **«Bilsin ki izzet,»** dünya ve âhiret izzeti **«bütünüyle»** ve sadece **«Allah'ındır.»** O'ndan başka kimse buna sahip değildir. Yani bu üstünlük ve şerefi talep eden kimse, bu izzet ve şerefi Allah'tan, O'na itaat ederek ve O'ndan korkarak istesin, başkasından değil. Allah Teâlâ, ardından izzetin iman ve iyi amelle talep edileceğini açıklayarak şöyle buyurmuştur: **«O'na ancak güzel sözler yükselir.»** Buradaki güzel sözlerden kasıt, izzetin talep edilme vasıtası olan sözlerdir. Açıkça görüldüğü gibi âyette, "*O'na*" derken, sadece kulların amelleri için görevlendirilen meleklere değil, Allah Teâlâ'ya işaret edilmektedir. Çünkü dostunu üstün kılan ve arzu ettiğini doğrudan veren O'dur.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Âyette geçen "*kelim*" (sözler), duâyı, istiğfârı, Kur'an okumayı, Hz. Peygamber'in "*Sübhânellâh ve'l-hamdü lillâh velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber*" şeklindeki ifadesini ve buna benzer güzel sözleri içine almaktadır."

«Onları da iyi amel yükseltir.» Âyet-i kerimedeki "*yerfe'uh*" daki zamirin hangi ismin yerini tuttuğu konusunda bazı farklı görüşler vardır:

Birincisi; bu zamirle güzel sözlere işaret edilmektedir. Çünkü amel, ancak tevhid inancı sayesinde kabul edilir. Yani tevhid kendi başına yükselir ve kabulüne vesile olması hasebiyle de iyi ameli yükseltir. Kâfirlere ait amellerin şirk yüzünden reddedildiği ve boşa çıkarıldığını görmüyor musun?

İkincisi; sözkonusu zamir, iyi amelin yerini tutar. Nitekim amel, imanı sağlamlaştırır ve kuvvetleştirir. Yüksek dereceler de ancak onunla elde edilir. Tevhid, ancak itaat sebebiyle kabul edilir; isyanla fayda vermez. Yani cezaya engel olamaz.

Ebussuûd Efendinin Tefsîrinde bu husus pek güzel şekilde ifade edilerek şöyle denmiştir: "Ameller tıpkı yükselme vasıtaları olan basamaklar gibidir. Amelden yoksun söz, yağsız çorba, yağmursuz bulut ve kirişi olmayan yay gibidir. "*Yerfe'uh*", onu kabul eder demektir."

İbn Atiyye de şöyle demiştir: "En çok tercih edilen söz budur. Bu şeref bu şekilde amele tahsis edilmiş olmaktadır. Çünkü amelde zorluk ve külfet vardır."

«Kötülükleri tuzak yapanlara gelince» hileleri yüzünden **«onlar için»** dünya ve âhirette **«çetin bir azap vardır.»** Bu azabın sınırı belli olmadığı gibi azap esnasında onların daha önce nasıl tuzak kurduklarına da bakılmaz.

Burada, güzel sözün ve iyi amelin durumu açıklandıktan sonra kötü sözün, kötü amelin ve bunların sahiplerinin durumu ortaya konmaktadır. Söz konusu tuzaklar da Kureyş halkının Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygamber ile ilgili kurdukları tuzaklar olup bunlar da hapsetmek, öldürmek ve sürgün etmekten ibaret üç şeyden birini ona reva görmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ Enfal Sûresi'nde onların bu kararına işaretle şöyle buyurmuştur: "*Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları, veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı.*" (Enfal: 30)

«Ve onların» yani Allah Rasûlüne tuzak kurmak isteyen bozguncuların **«tuzağı»** Allah'ın onlara tuzak hazırlamasının karşısında **«bozulur»**, yok olur. Allah Teâlâ bu kimseleri, tuzaklarını yok ettikten sonra mahvetmiştir. Nitekim onları Mekke'den çıkararak hayatlarına son vermiş ve Bedir savaşında öldürülmüşler, böylece Hz. Peygamber hakkında kurdukları üç tuzaktan birini aleyhlerine çevirmiştir. "*De ki: Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar...*" (İsrâ: 84)

11. «Allah sizi» Hz. Âdem'in yaratılmasına bağlı olarak ilkin **«topraktan,»** ki bu ifade yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın doğruluğuna işaret eden başka bir delildir. **«Sonra meniden yarattı.»** "*Meni*"; omurga kemikleri ile göğüs arasından çıkan -az olsun, çok olsun- arı bir sudur. Yani daha sonra sizi meniden yarattı. İnsanlığın atası olan Hz. Âdem'i topraktan, sonra onun bir nesli olarak üreme ve doğum yoluyla sizi de meniden varetti.

«Sonra sizi çiftler» erkek, dişi ya da sınıflar; kırmızı, beyaz ve siyah tenli **«kıldı.»** Katade şöyle demiştir: "Birbirinize eş kıldı."

«Bir dişinin gebe kalması ve doğum yapması hep O'nun bilgisiyledir,» dilemesine bağlıdır. Yani O, gebe kalanın gebe kalması ve doğum yapanın doğumu yapması ile ilgili her şeyi bilir. Bununla birlikte gebe kalınan ve loğum yapılan yeri, günlerini, saatlerini, bebeğin düşük mü, sağlıklı mı, erkek mi, kız mı olduğunu vb. durumları bilir.

«Birinin ömrünün uzatılması da, ömründen azaltılması da mutlaka bir kitapta» Levh-i Mahfuz'da veya Allah'ın bilgisinde ya da her insanın amel defterinde yazılı **«bulunmaktadır.»** *Ömür;* bedenin hayatla mamur olma müddetine verilen addır. Uzun ömürlü birinin ömrünün kısalması mümkün değildir. Bu, dinleyenin anlayışına güvenerek ifadede gösterilen bir müsamahadan ibarettir. Âyetin manası, hiçbir kimsenin ömrü kısaltılmaz ki kitapta olmasın, demektir. Ancak bunun manası hiçbirinin ömrü uzun iken kısaltılmaz anlamında değil, aksine ömrü baştan kısa kılınmaz ki kitapta olmasın, anlamındadır.

«Şüphesiz bunlar» sözkonusu yaratma ve ardından ifade edilenler, akıllara durgunluk vermekle birlikte **«Allah'a kolaydır.»** Çünkü Allah vasıtalara muhtaç değildir. Öldükten sonra yeniden diriltmek de böyle kolaydır.

Bil ki âyet-i kerimede iki ömüre göre artma ve azalma, öğrendiğin anlamdadır. Çoğu kelâmcıların ve hatta âlimlerin çoğunun (cumhurun) görüşüne göre ömür, yani bir şahsın ömrü ne artar, ne de azalır. Denmiştir ki, bu alandaki artma ve azalma, Levh-i Mahfuz'da tespit edilen çeşitli sebepleredir. Faraza falan şahıs hacca giderse ömrü 60 yıl, değilse 40 yıl şeklinde yazılması gibi. Aynı şekilde sadaka verir ya da akrabayı ziyaret eder, sıla-i rahim yaparsa ömrü 80 yıl, değilse 50 yıl gibi. Nitekim hadis-i şerif buna işaret etmiştir: "*Sadaka ve akrabayı görüp gözetme, ülkeleri imar eder ve ömrü artırır.*"

Öte yandan dendiğine göre ömrün azaltılmasından maksat, kişinin ömrünün geçmesi ve dolayısıyla kısalmasıdır. Nitekim amel defterine, ömrü şu kadar ve bu kadar yıldır diye kaydedilir. Ardından bunun altına, bir gün geçti, iki gün geçti diye yazılır. Nihayet kişi ömrünün sonuna gelir.

İbn Abbas da şöyle demiştir: "Allah Teâlâ her insana bir ömür biçmiştir. Nihayet o, bu ömrün sonuna ulaşır. Üzerinden gece ve gündüz geçtikçe buna paralel olarak ömrü de azalır."

Ve yine denmiştir ki; ömrün azalması, Allah Teâlâ'nın rızasının dışında tüketilmesidir.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ
وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَاْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ
﴿١٣﴾ اِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ
وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

12. İki deniz birbirine eşit olmaz. Şu çok tatlı, susuzluğu giderici, içimi kolaydır. Şu da çok acı ve tuzludur. Herbirinden taze et yersiniz ve takmakta olduğunuz süs eşyası çıkarırsınız. (Allah'ın) lütfundan (nasibinizi) arayıp şükretmeniz için gemilerin denizi yarıp gittiğini görürsün.

13. Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar; güneşle ayı ise buyruğu altına almıştır. Herbiri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'nu bırakıp da taptıklarınız ise bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir.

14. Eğer onları çağırsanız çağrınızı işitmezler. İşitmiş olsalar bile size cevap vermezler. Kıyamet günü de sizin ortak koş-

manızı inkâr ederler. Sana, (hiç kimse) her şeyden haberdar olan Allah gibi haber veremez.

12. «İki deniz birbirine eşit olmaz.» "*Bahr*" (deniz); çok su ihtiva eden geniş bir yerdir. Geniş bir bilgiye sahip olan, ilimde otoriter olan kişi için de "bahr" (derya) adı verilir. *Kâmus* isimli sözlükte ise bu kelime şöyle tarif edilmektedir: *Bahr*; tatlı olsun, tuzlu olsun çok su demektir. Bazıları ise şöyle demişlerdir: "Deniz, aslında tatlı su için değil, tuzlu su için kullanılır. Allah Teâlâ'nın "*İki deniz birbirine eşit olmaz*" buyruğunda tatlı su, tuzu da ihtiva ettiği için deniz diye adlandırılmıştır. Nitekim güneş ve ay için "iki ay" dendiği gibi.

«Şu» deniz **«çok tatlı»** ve hoş, **«susuzluğu giderici, içimi kolaydır. Şu da çok acı ve tuzludur»** boğazı yakar.

Haridetu'l-Acâib isimli eserde şöyle geçmektedir: "Deniz suyunun çok tuzlu olmasının, tadılmaya ve kolay içilmeye müsait olmamasının hikmeti: Zamanla denizin bozulmaması ve bu bozulma yüzünden arzın zarar görmemesidir. Şayet deniz tatlı olsaydı aynı sonuç ortaya çıkardı. İnsanın, yere, göğe, âleme ve renklere baktığı gözünü düşünmez misin? Nitekim göz yuvarlağı göz yaşlarına batırılmış haldedir. Gözyaşı da tuzlu sudan ibarettir. Demek ki göz yuvarlağı ancak tuzlu su ile korunmaktadır. Bu nedenle gözyaşı tuzlu olmuştur."

Tatlı ve büyük nehirlere gelince, onlar sürekli aktıklarından tadları ve kokuları değişmez. Bu değişme, ancak bir yerde durmasından kaynaklanır.

Ey insanlar! Tadları farklı bu iki denizin **«herbirinden taze et»** balık **«yersiniz ve»** özellikle tuzlu olanından **«takmakta olduğunuz»** hanımlarınızın takındığı **«süs eşyası»** inci ve mercan **«çıkarırsınız.»** Burada balık, kolay bozulduğu için taze diye nitelenmiştir. Bu yüzden balık, vakit geçirilmeden taze olarak yenir. Yine burada, hanımlar erkekler için süslendiklerinden söz konusu süs eşyası erkeklerin imiş gibi takma işi onlara isnad edilmiştir.

«(Allah'ın) lütfundan (nasibinizi) arayıp» bu lütuftan dolayı **«şükretmeniz»** ve Allah'ın nimetlerini bilmeniz, dolayısıyla hakkını yerine getirmeniz **«için gemilerin denizi yarıp gittiğini görürsün.»** Bu ifadede "*görürsün*" hitabı tekil ve fakat bundan önceki hitaplar ise çoğuldur. Çünkü buradaki hitap, sadece denizlerden istifade edenlere değil, aynı zamanda bu durumu görenlere de aittir.

Öte yandan *Bahru'l-Ulûm*'da şöyle geçmektedir: "Allah'ın lütfunu aramaktan kasıt ticarettir. Çünkü ticaret, rızkın artmasının ve fazlalaşmasının en büyük vasıtasıdır."

Bil ki Allah Teâlâ bu âyeti; gücünü göstermek, nimetlerini ortaya koymak üzere dile getirmiş, mü'min ve kâfir için tatlı deniz ile tuzlu denizi örnek göstermiştir. Bu iki deniz birbirine eşit değildir.

13. «Allah,» gecenin bir bölümünü gündüze ilâve ederek **«geceyi gündüze katar,»** böylece ilkbahar ve yaz mevsimlerinde olduğu gibi, gece kısalırken gündüz uzar. Sonbahar ve kış mevsimlerinde görüldüğü gibi, gündüzün bir bölümünü geceye ilâve ederek **«gündüzü de geceye katar; güneşle ayı ise buyruğu altına almıştır.»** Güneş ve ayın buyruk altına alınmasının anlamı, onları insanlar için faydalı hale getirmek demektir. Çünkü insanlar güneşle ayın hareketleri sayesinde yılların sayısını ve hesabı bilmektedirler. Gecenin gündüze, gündüzün de geceye katılmasının hikmeti de yine bu sayede öğrenilmektedir. Nitekim güneş ve ayın hareketleriyle vakitler değişmekte, pek çok faydanın ve önemli durumların bağlı olduğu dört mevsim ortaya çıkmaktadır.

Güneş ve ayın **«herbiri»** yılın gün sayısına göre kendine mahsus günlük belirli ve zorunlu hareketine uygun olarak devamlı bir şekilde **«belirtilmiş»** muayyen **«bir süreye kadar akıp gider.»** Bu süre Allah Teâlâ'nın güneş ve ayın hareketi için takdir ettiği süredir ve kıyamet günü ile son bulur. O zaman bunların dönüşü durur.

«İşte» bu eşsiz yapıyı ortaya çıkaran ve şanı yüce olan **«Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur.»** Yani ilâhlık, Rab olma, göklerde ve yerde bulunan şeylere sahip olma gibi vasıfları kendinde toplayandır. Öyleyse O'nu tanıyın, birleyin ve buyruğuna boyun eğin.

«O'nu» ve kendisine ibadet etmeyi **«bırakıp da taptıklarınız ise bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir.»** Yani size çekirdek zarı kadar fayda vermeye güçleri yoktur. "*Kıtmîr*"; tıpkı örtü gibi çekirdeği kaplayan ince beyaz bir zardır. Bu azlığa, küçüklüğe ve basitliğe gösterilen bir örnektir. "Nakîr" çekirdeğin üzerinde bulunan oyuk, "fetîl" bükülmüş ip şeklindeki çekirdek filizi de aynen böyle bir örnektir.

14. «Eğer onları» yani putları yardım etmek ve zararı gidermek için

«çağırsanız çağrınızı işitmezler.» Çünkü onlar cansızdır. Cansız olan bir şeyin, işitme kabiliyeti yoktur. Faraza **«işitmiş olsalar bile size cevap vermezler.»** Çünkü onların dili yoktur. Ya da faydadan bütünüyle âciz kaldıkları için arzunuza cevap veremezler. Kuşkusuz kendine faydası dokunamayanın başkasına faydası nasıl dokunur? **«Kıyamet günü de sizin»** onları Allah'a **«ortak koşmanızı»** ve kendilerine ibadet ettiğinizi "*Siz bize tapmıyordunuz...*" (Yûnus: 28) sözleriyle bile bile **«inkâr ederler.»** Onlar, cahillikten ve aptallıktan dolayı putlara idrak kabiliyeti atfettiklerinden burada o putlara, insanlara isnad edilen işitme ve cevap verme isnad edilmiştir. Ayrıca âyette, Allah'tan başka tapılan cinler, insanlar ve putlar da kastedilmiş, böylece putlar, diğerlerine dahil edilmiş olabilir.

Ey Muhammed! Bu gerçeği **«sana, (hiç kimse) her şeyden haberdar olan Allah gibi haber veremez.»** İşlerin gizli taraflarından haberdar olan O'dur; başkaları değildir. Ba âyetle hedeflenen, söz konusu putların durumunu bütün açıklığıyla ortaya koymak ve inkârcıların tanrı kabul ettikleri şeylerin ilâhlıkla ilgileri olmadığını belirtmektir.

ez-Zevrakî şöyle demiştir: "*Habîr*; işin inceliklerini çok iyi bilen kimse demektir. Ki bu incelikleri, bildirme ve haber verme olmadan başkasının bilmesi mümkün değildir."

Gazâlî de şöyle demiştir: "*Habîr*; gizli haberler kendisinden uzak olmayan, dünyada ve ruhlar âleminde cereyan eden her şeyi, hareket halinde veya duran her bir zerreyi bilen ve bütün bunlardan haberdar olan kimse demektir."

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ
﴿١٥﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلٰى
حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَمَنْ تَزَكّٰى فَإِنَّمَا يَتَزَكّٰى

لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ١٨

15. Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur.

16. Dilerse sizi yok eder ve yeniden başkalarını yaratır.

17. Bu, Allah'a zor değildir.

18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Yükü kendine ağır gelen kimse onu taşımak üzere (birini) çağırsa, yakını dahi olsa yükünden ona bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarırsın. Kim (günah kirlerinden) temizlenirse o, kendi yararına temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.

15. «Ey insanlar! Siz» kendiniz için ve size teklif edilen şeyler için **«Allah'a»** çok **«muhtaçsınız.»** Gerçekten her varlık, kendisini ilk olarak ortaya koymak, yetiştirmek, ikinci olarak da hayatta bırakmak için yaratanına muhtaçtır. Sonra insan, O'nun zâtı, sıfatları ve fiilleri konusunda Allah'ın kerem ve lütfuna muhtaçtır.

Mutlak manada **«zengin ve övülmeye lâyık olan»** bütün varlıklara nimet veren ve nihayet bu nimet ve lütfuna karşılık o varlıklardan hamdi hakeden **«ancak O'dur.»** Herkes O'na muhtaçtır. Çünkü hiç kimse kendi başına işini göremez, ancak yardımcılarla görebilir. Allah ise yardımcılara, diğer şeylere muhtaç değildir. Allah, ihtiyaç hissetmeyen zengindir.

16. «Allah dilerse sizi» yeryüzünden **«yok eder»** tıpkı varetmeye ve hayatta bırakmaya gücü yettiği gibi **«ve»** yerinize **«yeniden başkalarını yaratır.»** Onlar sizin gibi olmazlar, bilakis itaati sürdürürler. Yeniden varedilen, kendileri gibi insan olur, ya da bilmediğiniz başka bir âlem yaratır. O takdirde varedilen kendi cinslerinden olmaz. Burada her iki durumda amaçlanan, unutkanlığa kapılmış insanlara olan öfkeyi ortaya koymak, aşırılıklarından ve günahlarından dolayı onları azarlamaktır.

17. **«Bu,»** yani onları yok edip başkalarını yaratma **«Allah'a zor değildir.»** Aksine O'na kolay ve basittir. Çünkü O'nun gücü her şeye yeterlidir. Bu nedenle herhangi bir şeye, "ol" deyince, o şey duraksamadan ve direnmeden hemen oluverir. Kuşkusuz Allah, geçmiş milletleri helâk etmiş ve yerlerine başkalarını getirmiştir.

Buna göre akıllı ve mükellef olan kişinin Allah'a kulluk etmesi, O'na karşı gelmekten sakınması, rızasına muhalif bir şeye cüret etmekten uzak durması ve cansız varlıklardan daha fena bir duruma gelmemesi gerekir. Çünkü en şerefli varlık insandır.

18. Kıyamet günü **«hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez.»** Aksine herkes kazanmış olduğu günahını çeker. Dünyada ise böyle değildir. Burada zorbalar dosta karşı dostu, komşuya karşılık komşuyu hesaba çekerler. Allah Teâlâ'nın: "*Elbette onlar kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte başkalarının yüklerini de yükleneceklerdir.*" (Ankebût: 13) buyruğuna gelince, bunun anlamı şudur: Onlar kendi sapıklıklarının günahları yanında saptırdıkları kişilerin de günahlarını yüklenirler. Bunların her ikisi onların günahlarıdır. Burada başkalarına ait günahlardan hiçbiri yoktur. Nitekim onların: "*Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim...*" (Ankebût: 12) şeklindeki sözlerine karşılık Allah Teâlâ'nın: "*...Halbuki onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir.*" (Ankebût: 12) buyruğu ile kendilerini nasıl yalanladığını görmez misin?

Buradan, kıyamet günü mazlumların günahlarının zalimlere nasıl yükletildiği öğrenilmektedir. Her ne kadar görünürde zulme uğrayanın yükünün hafifletilmesi hasıl oluyorsa da aslında yüklenilen şey, zulmün cezasıdır. Söz konusu işi, ancak başkasıyla bağlantılı olan günahta cereyan eder.

«Yükü» günahları **«kendine ağır gelen kimse»** -ki yük, burada günah anlamındadır. Nitekim günah, kıyamet günü sahibine ağır geleceği ve dünyada sevaptan geri bıraktığı için "*yük*" olarak adlandırılmıştır.- **«Onu»** üzerinde bulunan günahların bir kısmını **«taşımak üzere (birini) çağırsa,»** çağrıyı yaptığı kişi babası, annesi, çocuğu, kardeşi vb. **«yakını dahi olsa yükünden ona bir şey yüklenmez.»** Çünkü o gün, onların herbirinin, başından aşacak işi ve kendisini âciz bırakacak yükü vardır.

Bu mesaj Allah Teâlâ'nın, ancak günahı bizzat işleyeni hesaba çekeceğini ve akrabadan imdat dilemenin takva sahibi kişilerin dışındaki kimselere fayda vermeyeceğini göstermektedir.

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Baba ve anne evlâtlarıyla karşılaşır ve ona şöyle derler: 'Yavrum! Bazı günahlarımı üstlen.' Evlât da: 'Buna gücüm yok; üzerimde bulunanlar bana yeter' der. Aynı şekilde adam hanımına yapışır ve ona: 'Dünyada ben senin beyindim' der ve onu iyice överek kendisine şunu söyler: 'Senin iyiliklerinin zerre miktarına muhtacım. Belki onun sayesinde gördüğün şu halden kurtulurum.' Bunun üzerine hanımı : 'İstediğin şey ne kadar basit! Fakat buna gücüm yok, çünkü senin korktuğun gibi ben de korkuyorum' der."

Ey Muhammed! **«Sen»** bu uyarınla **«ancak»** ilâhî azabı ve ahiretin durumlarını **«görmeden»** ya da insanlardan uzak başbaşa kalınca **«Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları»** yani namazı gerektiği gibi kılan ve onu dikilen bir minare, göndere çekilen bir bayrak gibi yapanları **«uyarırsın.»** Âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Sen, her ne kadar bütün insanların uyarıcısı isen de senin uyarın ve dikkat çekişin ancak kavminden böyle kimselere fayda sağlar. Fakat bunların dışındaki azgınlara ve fesat ehline fayda vermez."

Âyet-i kerimede öncelikle korku ve namaz üzerinde durulmuştur. Çünkü korku ve namaz, açık ve gizli güzel amellerin esasıdır. Namaz dinin direği, korku ise sağlam inancın sembolüdür. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Gerçekten kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazı terketmek vardır.*" (6)

«Kim» bu uyarıların etkisinde kalarak günahların kirlerinden **«temizlenir»** ve itaat ederek halini düzeltir **«se o, kendi yararına temizlenmiş olur.»** Çünkü bunun faydası ona aittir. Tıpkı günahlarla kirlenenin kendi zararına kirlendiği gibi. Tek ve toplu olarak **«dönüş Allah'adır,»** başkasına değildir. Temizlenmelerinden dolayı onları en güzel şekilde mükâfatlandırır.

ALTINCI CİLDİN SONU

6- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/10.

ALTINCI CİLDİN
HADİS İNDEKSİ

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
7

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

YEDİNCİ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 7

DAMLA YAYINEVİ®
Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ
Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL
Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Yâsîn Sûresi'nin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON
Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL
Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT
Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

FÂTIR SÛRESİ'NİN DEVAMI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ ﴿١٩﴾
وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُۙ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُۚ ﴿٢١﴾ وَمَا
يَسْتَوِي الْاَحْيَٓاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُۜ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَٓا اَنْتَ
بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذ۪يرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ
بِالْحَقِّ بَش۪يرًا وَنَذ۪يرًاۜ وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا ف۪يهَا نَذ۪يرٌ ﴿٢٤﴾
وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۚ جَٓاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُن۪يرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَخَذْتُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَك۪يرِ ﴿٢٦﴾

19. Körle, gören bir değildir.

20. Karanlıklarla aydınlık da.

21. Gölge ve sıcaklık da böyledir.

22. Dirilerle ölüler de bir değildir. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Elbette sen kabirlerdekilere işittiremezsin.

23. Sen sadece bir uyarıcısın.

24. Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı bulunagelmiştir.

25. Eğer seni yalancı sayıyorlarsa bil ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Oysa peygamberleri onlara âyetler, sahifeler ve nurlu kitap getirmişlerdi.

26. Sonra Ben, kâfirleri yakaladım. Beni inkâr (edişin sonu) nasıl oldu?

19. «Körle, gören bir değildir.» Bu ifade kâfir ve mü'min için bir benzetmedir. Kuşkusuz mü'min, kurtuluş yolunu görüp o yola giren kimsedir. Kâfir ise böyle değildir. Körle, gören belli duyu açısından bir olmadıkları gibi aynı şekilde kâfirle mü'min iç idrak açısından da bir değildir. Kör, gözden; kâfir de basîretten mahrumdur. Aksine kâfir, hakkı idrak eden körden daha kötü bir durumdadır. Nitekim görme duyusu, bütün canlılar arasında müşterek bir duyu olduğu için pek dikkate alınmaz.

20. «Karanlıklarla aydınlık da.» Bu, batıl ve hak için bir benzetmedir. Kâfir; küfür, şirk, cehalet, isyan ve batıl karanlığı içinde bulunmaktadır. Sağını, solunu görmez ve felâketlerden hiçbir şekilde kurtulması beklenmez.

Mü'min ise tevhid, ihlâs, ilim ve itaat aydınlığı ve nuru içindedir. Nereye giderse elinde mumlar ve kandiller vardır.

Batılın birden çok ve hakkın bir olmasından dolayı âyette karanlıklar çoğul, aydınlık ise tekil olarak getirilmiştir. Buna göre hak tektir ve o da tevhid inancıdır. Bu inanca sahip olan, sadece Allah Teâlâ'ya kulluk eder. Fakat batıl yollar çoktur. Bu yolda olanların kimi yıldızlara, kimi ateşe, kimi putlara, kimi de başka şeylere tapar.

21. «Gölge ve sıcaklık da böyledir.» Bu ifade ise cennet - cehennem, mükâfat - ceza, rahatlık - zorluk için bir benzetmedir. "*Harûr*"; aslında geceleyin, bazen de gündüzün olan sıcak rüzgârdır. Yani gölgede gönlün rahat etmesi, sıcaklıkta zorluk ve gam bulunması açısından gölge ile sıcaklık bir olmadığı gibi mü'min için olan ve içinde gölge, rahatlık bulunan cennetle, kâfir için olan ve içinde aşırı sıcaklık bulunan cehennem aynı değildir.

22. «Dirilerle ölüler de bir değildir.» Bu da, mü'minler ve kâfirler için daha belirgin bir benzetmedir. Bu nedenle "*bir değildir*" ifadesi tekrarlanmış, iki grup arasındaki farkı ortaya koymak üzere "*dirilerle ölüler*" şeklinde çoğul ifadeler tercih edilmiştir."*Diri*", hissetme gücü bulunan kişi, "*ölü*" de bu gücü yok olan kişidir.

Buradaki benzetme yönü şudur: Mü'min, hayatından yararlanan kimsedir. Çünkü onun dışı zikir, içi de fikirdir. Kâfir ise tam tersine dışı atıl, içi de batıldır.

Cahil kimse elbisesine bakıp gururlanmasın
Çünkü kendisi ölü, elbisesi de kefendir.

Bu nedenle asıl hayat, ruhların ve kalplerin hayatıdır. Bu hayat, hikmet ve marifetle sağlanır. Bunlarsız bedenlerin hayatının bir kıymeti yoktur. Çünkü böyle bir hayatta hayvanlarla müştereklik vardır.

«Şüphesiz Allah,» işittirmeyi ve uyarında yararlanmasını **«dilediğine»** sözünü anlayacak ve öğüt alacak şekilde **«işittirir. Elbette sen kabirlerdekilere işittiremezsin.»**

Bu ifade ile, küfürde ısrarlı olan kişiler ölülere benzetilmiş ve Hz. Peygamberin bu kişilerin iman etmelerinden tamamıyla ümidi kestirilmiştir. Allah Teâlâ kalbini mühürlediği kişileri, cevap vermeye güçleri yetmemesi konusunda ölülere benzetmiştir. Kabirlerde bulunanlar işitip cevap vermedikleri gibi, aynı şekilde kâfirler de işitmezler ve hakkı kabul etmezler.

23. «Sen sadece» cehennem ve ceza ile **«bir uyarıcısın.»** İşittirmek ise elbette senin görevlerinden değildir. Ölüler gibi olanların kalplerinin mühürlenmesinde senin elinde bir şey yoktur. Allah Teâlâ'nın: "*Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir.*" (Fâtır: 22) sözü yanında, "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğine hidayet verir.*" (Kasas: 56) sözü ile yine O'nun; "*...Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur...*" (Âl-i İmran: 128) ifadesi ve diğer bazı ilahî mesajlar, ilâhlık makamını peygamberlik makamından ayırmaya yöneliktir. Böylece bu iki makam, ümmete karışık gelmesin ve dolayısıyla Allah yolundan, daha önceki bazı ümmetlerin sapmış oldukları gibi sapmasınlar. Nitekim önceki ümmetlere mensup bazı kimseler, "Uzeyr Allah'ın oğludur" derken bazıları da, "Mesih Allah'ın oğludur" demişlerdir. Söz konusu ilâhlık makamının peygamberlik makamından ayrılması, Allah Teâlâ'nın bu ümmete olan sonsuz rahmetinin ve üstün tevfikinin bir sonucudur.

Şayet sen; "Hz. Peygamber Bedir savaşında kâfirlere ait cesetlerin kuyuya atılmasını emretmiş, ardından onlara adlarıyla seslenerek şöyle buyurmuştur: *'Rabbinizin size vaadettiğini gerçekten buldunuz mu? Kuşkusuz ben, Rabbimin bana vaadettiğini gerçekten buldum.'* Bunun üzerine Hz. Ömer: 'Ey Allah'ın elçisi! Ruhları olmayan bu cesetlerle nasıl konuşuyorsun?' deyince Allah Rasûlü: *'Siz, benim söylediğimi onlardan daha fazla işitemezsiniz. Fakat onlar sadece cevap veremezler'* buyurmuştur. Bu olay, Hz. Peygamber'in kuyuda bulunan ve ölü vaziyette olanlara işittirdiğini gerektirmektedir. Aksi halde bu sözün bir anlamı kalmaz" dersen şöyle cevap veririm: "Allah Teâlâ söz konusu kuyuda bulunanları azarlamak, tahkir etmek, ceza ve pişmanlık vermek için Allah Rasûlü'nün sözlerini işitmek üzere onları o zaman diriltmiştir. Yoksa ölü ölüdür, dolayısıyla bir şeyi işitmesi bahis konusu değildir.

24. «Biz seni hak ile» yani hak din olan İslâm ile ya da Kur'an'la mü'minleri cennetle **«müjdeleyici ve»** kâfirleri cehennemle **«uyarıcı olarak gönderdik. Her ümmet»** ve her asırda yaşayanlar **«içinde de»** onları uyaran **«mutlaka bir uyarıcı bulunagelmiştir.»**

Âyet -i kerimede uyarı ifadesiyle yetinilmiştir. Çünkü peygamberin gönderilmesinde hedeflenen en önemli husus budur.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle geçmektedir: "Âyet, hiçbir zamanın ilâhî mesajdan yoksun kalmadığını göstermektedir. İlk insan Hz. Âdem (a.s.)'dır ve evlâtlarına peygamber olarak gönderilmiştir. Daha sonra hiçbir dönem Allah'tan tebliğde bulunan bir peygamberden, ya da tebliğde onun yerine geçen bir nebîden uzak kalmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor?*" (Kıyamet: 36) Yani kendisine emredilmez ve yasaklanmaz halde mi?

Şayet bu âyetle; Allah Teâlâ'nın: "*O kitap sana, ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir.*" (Yâsin: 6) sözünün arası nasıl bulunuyor? denilirse şöyle derim: Bir önceki âyetin anlamı şudur: 'Geçmiş her ümmete, inkârlarından dolayı kendilerini uyaran ve imanlarından dolayı müjdeleyen bir peygamber gönderilmiştir. Seni peygamber olarak gönderdiğim ümmetin müstesna.' Nitekim Allah Teâlâ'nın: "*Senden önce onlara bir (peygamber) uyarıcı göndermemiştik.*" (Sebe': 44) ifadesiyle "*Ataları uyarılmamış bir toplumu uyarman için*"

(Yâsin: 6) ifadesi bu durumu vurgulamaktadır.

Denmiştir ki: Köklerini kazıyan bir azapla helâk olmuş her ümmetin helâki, ancak kendilerini uyarmak ve dikkatlerini çekmek üzere peygamber gönderilmesiyle aleyhlerine delilin sabit olmasından sonra olmuştur. Bu ikinci görüş, söz konusu âyetlerin arasının bulunmasına daha uygun düşmektedir.

25. «Eğer seni yalancı sayıyorlarsa bil ki, onlardan öncekiler», peygamberlerine karşı gelen ümmetler **«de yalanlamışlardı. Oysa peygamberleri onlara»** davalarının doğruluğunu ve peygamberliklerinin gerçek olduğunu vurgulayan apaçık **«âyetler,»** mucizeler; Hz. Şît, Hz. İdris ve Hz. İbrahim (a.s.)'in sahifeleri gibi **«sahifeler ve»** Tevrat, İncil ve Zebur gibi ihtiyaç duyulan hükümleri, delilleri, öğütleri, örnekleri, vaadleri, tehditleri vs. açıklayan ve hakkı ortaya koyan **«nurlu kitap getirmişlerdi.»**

26. «Sonra Ben,» inkârda sebat edip buna devam eden **«kâfirleri»** türlü azaplarla **«yakaladım. Beni inkâr (edişin sonu)»**, cezalandırışım ve alt üst edişim **«nasıl oldu?»**

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ أَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ
جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ (٢٧) وَمِنَ
النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذٰلِكَ
إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ (٢٨)
إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ
أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

27. Allah'ın gökten su indirdiğini görmedin mi? Biz onunla renkleri farklı meyveler çıkardık. Dağlarda beyaz, kırmızı değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık.)

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renklerde olanlar vardır. Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar. Kuşkusuz Allah güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.

29. Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir ticaret umabilirler.

30. Çünkü Allah onların mükâfatını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Çünkü O, bağışlayandır, şükrün karşılığını bol bol verendir.

27. Ey Muhammed! Ya da bu hitaba lâyık olan kişi! «**Allah'ın**» gücü ve hikmeti sayesinde «**gökten**» veya buluttan «**su**» yağmur «**indirdiğini görmedin**», bilmedin «**mi?**» Kuşkusuz bu durumu bildin. «**Biz onunla**» o su ile «**renkleri farklı meyveler çıkardık.**» yani nar, elma, incir, üzüm vs. cinsleri farklı veya türleri farklıdır ki bunların her birinin çeşitli türleri vardır. Nitekim üzümün elliden fazla türü olduğu gibi hurmanın da yüzden fazla türü vardır. Ya da sarılık, kırmızılık, yeşillik, beyazlık, siyahlık vs. durumları farklıdır.

Âyette ilâhî güç ve hikmetin kemalini bildiren eşsiz sanatın yer aldığı söz konusu meyveleri çıkarma fiiline önem verildiğini ortaya koymak için üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş yapılarak *"Biz çıkardık,"* buyrulmuştur. "Ben" yerine "biz" ifadesine dönüş de ibarede önemli bir vurgulamadır.

«**Dağlarda beyaz, kırmızı değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık.)**» *"Cuded"*; gerek dağda ve gerekse başka yerde olsun, farklı renge sahip olan yol anlamındaki *cudde* kelimesinin çoğuludur. Yani dağlarda, rengi dağ renginden farklı birtakım yollar ve patikalar vardır. Bundan, dağların değişik renklere sahip olduğu neticesi çıkmaktadır. Söz konusu beyaz ve kırmızı yolların değişik renklerde olması, koyuluk ve açıklıktadır. Hac yolunda ve benzer vesilelerle Arap diyarlarının dağlarını gören, bu değişiklikleri müşahede edebilir.

Âyette "*simsiyah*" sözcüğü "*değişik renkler*" ifadesinden sonra getirilmiştir. Çünkü simsiyah ifadesinden, bu renkte koyuluk ve açıklık gibi bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Âyet-i kerime ile hedeflenen, ya meyve renklerinin farklı oluşu gibi, dağ yollarının renklerinin farklı olduğunu ortaya koymak, -ki uzaktan dağ yollarının bir kısmını beyaz, bir kısmını kırmızı, bir kısmını da siyah olarak görürsün.- Ya da bizzat dağların renklerinin değişik olduğunu belirtmektir. Bunların her biri eşsiz gücü gösteren bir simgedir.

28. «İnsanlardan,» at, katır ve merkep gibi **«hayvanlardan ve»** deve, inek, koyun ve keçi gibi **«davarlardan da yine böyle»** meyve ve dağların farklı olduğu gibi **«türlü renklerde olanlar vardır.»** Tıpkı beyaz, kızıl ve siyah olduğu gibi.

«Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar.» Bu bölüm, Allah Teâlâ'nın: "*...Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarırsın...*" (Fâtır: 18) ayetini tamamlamaktadır. Allah Teâlâ, insanların mertebelerinin ve seviyelerinin farklı olduğunu beyan ettikten sonra onlardan kimin O'ndan korktuğunu tayin etmiştir. Yani görmeden Allah'tan ancak O'nun, üstün sıfatlarını ve güzel işlerini bilenler hakkıyla korkarlar. Çünkü korkunun dayanağı, korkulan şeyi tanımak ve durumunu bilmektir. Bu nedenle Allah Teâlâ'yı daha çok tanıyan O'ndan daha çok korkar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah'a andolsun ki ben, Allah'tan en çok korkanınız ve O'ndan en çok sakınanızım.*" (7) Bu sebeple Allah, sonsuz gücünü gösteren işlerini dile getirdikten sonra Hz. Peygamberin, Rablerinden korkanları uyarmasını istemiş, inkârcıları -ki onlar söz konusu ilimden uzaktırlar- uyarmaktan geri durmuştur.

«Kuşkusuz Allah güçlüdür,» korkanları **«çok bağışlayıcıdır.»** Bu mesaj, Allah Teâlâ'nın sapıklığında ısrarlı olanı cezalandırdığını ve günahlarından tevbe edeni bağışlayacağını vurgulamakta ve böylece O'ndan korkmanın sebebini belirtmektedir. Böyle bir niteliğe sahip olandan korkmak, gerekir.

7- Bu, Buharî ve Müslim'in zühd ve yalnızlığa çekilmek isteyen üç şahısla ilgili kıssa hakkındaki uzun bir hadisten bir bölümdür. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 1/250.

Buna göre mü'min'in, insanların Allah'tan en çok korkan biri oluncaya kadar ilim tahsil etmesi için çalışması gerekir. Çünkü insanın ilmi arttıkça Allah'tan korkusu da artar.

29. «Allah'ın kitabını okuyanlar,» yani Kur'an okumaya devam edenler ve içindekilerle amel edenler ki amelsiz okumanın faydası yoktur. **«namazı»** adabına ve şartlarına riayet ederek **«kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan»** hayır sahalarında **«gizli ve açık»** nasıl rastlarsa o şekilde **«sarfedenler,»** ki burada infakta bulunan kişinin her zaman ve her durumda Allah yolunda vermesine teşvik vardır. **«asla zarara uğramayacak bir ticaret»,** itaatle mükâfat elde etmeyi **«umabilirler.»** Yani bu ticaret asla kesada uğramayacak ve zararla son bulmayacaktır. Bu ticaretin bu şekilde dile getirilmesi, kazanç ve zarar üzerinde kurulu bulunan diğer ticaretler gibi olmadığını vurgulamak içindir. Çünkü bu, fâni olanın karşılığında bâkî olanı satın almaktır. En cömert olan Allah'tan umduklarının haber verilmesi ise, amellerine ulaşacaklarına dair kesin bir vaadden ibarettir.

30. «Çünkü Allah onların» amellerine ve samimiyetlerine göre Kur'an okumak, namaz kılmak ve Allah için vermek gibi amellerinin **«mükâfatlarını tam öder ve lütfundan»** kereminden ve rahmet hazinelerinden, amelleri esnasında hatırlarına gelmeyecek derecede dilediği kadar **«onlara fazlasını da verir.»** Oysa onlar bunu hak etmemişlerdir. Doğrusu bu, sadece bir lütuf ve ikramdır. Allah Teâlâ yine lütfu sayesinde kıyamet günü onlara şefaat yetkisi verir ve böylece onlar, yakınlarından ve diğerlerinden cehennemlik olanlara şefaat ederler.

«Çünkü O,» kusurlarını **«bağışlayandır, şükrün karşılığını bol bol verendir.»** Yani onları itaatlerinden dolayı mükâfatlandıran ve amellerinin karşılıklarını lütfedendir.

وَالَّذِي

أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

إِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ

اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ

وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ
لُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا
دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا
لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ
فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ
كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا
غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ
تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

31. Kitaptan sana vahyettiğimiz, öncekileri doğrulayıcı olarak gelen gerçektir. Allah, kullarından haberdardır, görendir.

32. Sonra kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi kendine zulmeder, kimi orta yolu izler, kimi de Allah'ın izniyle hayırlar sayesinde öne geçmek için yarışır. İşte bu, büyük lütuftur.

33. Bunlar, Adn Cennetlerine girerler. Orada altın bilezik-

ler ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.

34. Şöyle derler: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.

35. Bizi lütfuyla gerçek ikamet evine (cennete) yerleştiren O'dur. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir."

36. İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler. Cehennem azabı da onlara hafifletilmez. İşte Biz, her inkârcıyı böyle cezalandırırız.

37. Onlar orada: "Rabbimiz! Bizi çıkar, yaptığımızdan başka iyi amel yapalım" diye feryad ederler. (Onlara:) "Size düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt alabileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse tadın (azabı), zalimlerin bir yardımcısı yoktur" (denir.)

31. «Kitaptan», Kur'an'dan **«sana vahyettiğimiz, öncekileri doğrulayıcı»** inanç ve temel hükümler konusunda, daha önce peygamberlere indirilen semâvî kitaplara uygun **«olarak gelen gerçektir.»** Onda yalan ve şüphe yoktur. **«Allah, kullarından haberdardır, görendir.»** Yani işlerinin gizli ve açık taraflarını ihata edendir. Bu sebeple senin durumlarında peygamberliğe ters düşen bir şey olsaydı diğer semâvî kitaplara hükmeden ve sayesinde bunların doğru oldukları bilinen bu gerçek mûcize sana vahyedilmezdi.

32. «Sonra» yani sana vahyedilmesinin, ya da öncekilere ait kitapların ardından **«kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik.»** Büyüklüğümüz sayesinde ona malik kıldık ve bu Kur'an'ı tam bir lütuf olarak verdik. Gerçekten Allah Teâlâ bu seçkin kullarını diğer ümmetlere tercih etmiştir. Nitekim O, bu ümmetin peygamberini diğer peygamberlere tercih ettiği gibi kitapları Kur'an'ı da diğer kitaplara tercih etmiştir. Söz konusu zümreye bırakılan bu miras, sadece Kur'an'ı bütünüyle ezberleyenleri kapsamaz, aksine ondan bir bölüm ezberleyeni de içine alır.

Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu gibi burada vârisler üç sınıftır:

«Onlardan» yani seçtiğimiz kullardan **«kimi»** kitaba göre amel etmede **«kendine zulmeder,»** ki onun durumu Allah'a kalmıştır. Allah, ona ya azap eder, ya da tevbesini kabul eder. Nitekim Kur'an'a gerektiği gibi özen göstermek ona varis olmanın bir zarureti değildir. Bununla ilgili olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: "*Onların arasından da şu değersiz dünya malını alıp, 'Nasıl bağışlanacağız' diyerek kitaba vâris olan birtakım kötü kimseler geldi.*" (Âraf: 169) Zulümle nitelenmekten uzak olmak, âyetteki söz konusu tercih için bir zaruret değildir.

Bil ki zulüm üç kısımdır:

1- İnsanla Allah arasında cereyan eden zulüm. Bu zulmün en büyüğü inkâr, şirk ve iki yüzlülüktür.
2- İnsanla diğer insanlar arasında cereyan eden zulüm.
3- Kendisiyle nefsi arasında olan zulüm. *El-Müfredât*'ta yer aldığına göre âyet-i kerimede kastedilen sonuncu zulüm şeklidir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, fasıkların çokluğundan, bir de zulmün cehalet ve yaratılış icabı boş arzulara meyletme anlamına geldiğinden dolayı zalimi önce zikretmiştir."

Ebu'l-Leys ise şu hususu dile getirmiştir: "Âyette zalimin öne alınması ve hayır için yarışanın sonraya bırakılmasının sebebi, yarışan kendini beğenmesin, zalim de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesin diyedir."

«Kimi orta yolu izler,» çoğu kez kitaba göre hareket eder. Bununla birlikte bazı şeyleri birbirine karıştırdığı da olur.

«Kimi de» kendi başına değil **«Allah'ın izniyle»** O'nun kolaylaştırması, başarı lütfetmesi ve hayır yapmaya imkân vermesiyle **«hayırlar»**, iyi ameller **«sayesinde öne geçmek için yarışır.»** Allah'ın sevabını, cennetini ve rahmetini elde etmeye çalışır.

Cafer es-Sadık (r.a.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah Teâlâ, kendisine ancak kerem sıfatı sayesinde yaklaşıldığını ve bu yaklaşma ile ilgili tercihte zulmün etkili olmadığını bildirmek üzere, önce zalimleri zikretmiş ve ardından orta yolu izleyenleri dile getirmiştir. Çünkü onlar, korku ve ümit arasındadırlar. Sonunda da O'nun hilesinden hiç kimsenin emin olmaması için, öne geçmek üzere yarışanları zikretmiştir. Bunların hepsi kelime-i şehadetin hürmetine cennettedirler."

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer minberden, "Allah Rasûlü şöyle dedi, demiştir: *Öne geçmek için yarışanımız öndedir; orta yolu izleyenimiz kurtulmuştur ve zalimimiz de bağışlanmıştır.*" (8)

8- Hadisi el-Ukaylî, İbn Merdeveyh ve Beyhakî tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 5/252.

Öte yandan Ebu Bekir b. Verrâk şöyle demiştir: "Allah onları insanların makamlarına göre bu şekilde sıralamaya tabi tutmuştur. Çünkü kulun halleri üçtür: Günah, ardından tevbe, ardından da yakınlıktır. Buna göre kul, günah işlediği zaman zalimler sınıfına girer. Tevbe ettiği zaman da orta yolu izleyenlerden olur. Tevbesi sahih, ibadet ve gayreti çok olduğu zaman ise yarışanlar zümresine girer.

«**İşte bu,**» hayırlar sayesinde yarışma, Allah Teâlâ'dan olan «**büyük lütuftur.**» Buna ancak O'nun tevfîki ile ulaşılır. Ya da bu miras bırakma ve seçme işi bir fazilettir. Çünkü Kur'an, ilâhî kitapların en üstünüdür. Merhamet edilen bu ümmet de geçmiş bütün ümmetlerden daha faziletlidir.

33. «**Bunlar, Adn Cennetlerine girerler.**» Orası bunlar için ikamet yeridir. Oradan ayrılmak da söz konusu değildir. Bu mesajda, yarışanlar dile getirilmiş, diğer iki gruptan sözedilmemiştir. Yine bu ifade, onların kesin olarak cennete girmekten mahrum olduklarını göstermiyor ise de burada, kusurlu davranışlarından dolayı bir uyarı ve yarışanların durumuna gelmek için gayret sarfetmeye teşvik vardır.

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Bir önceki âyetle bu âyetin tefsirinde, sözkonusu üç sınıfın hepsinin de mü'min olduğuna dair bir işaret vardır. Bu âyetin evveli şöyledir: "*Sonra kitabı... miras verdik.*" Allah Teâlâ bu ifadesinde üç gruba kitabı verdiğini bildirmiştir. Ardından gelen âyet ise şöyledir: "*Bunlar Adn Cennetlerine girerler.*" Allah Teâlâ burada, o iki grubun Adn Cennetlerine gireceklerini belirtmemiştir."

«**Orada**» o cennetlerde erkekleri olsun, kadınları olsun «**altın bilezikler ve incilerle süslenirler.**» Yani bazı altın bilezikler takınırlar. Denmiştir ki: "Onlar için altın ve gümüşün her ikisi de bir araya getirilir." Bu izah daha güzeldir. Ya da bazıları altın bilezikler -ki bunlar Allah'a çok yakın kullardır- bazıları da gümüş bilezikler takınırlar. Bunlar da iyi kimselerdir. Ve yine onlar inci işlemeli altınla ve inci berraklığında altın takınırlar. Nitekim incinin ipe dizilme yolunun dışında aynı inciden bilezikler olduğu bilinen bir şey değildir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle geçmektedir: "Onlar, altın bilezikler ve inci bilezikler olmak üzere iki cins bilezik takınırlar. Bunu sağlamak Allah için kolay bir şeydir. Nice ahiret işi dünya işlerine uymaz. Bu iş de onlardan biridir."

«**Orada elbiseleri de ipektir.**» Fakat dünya ipeği gibi değildir. Dünyada isminin dışında aynısının bulunması mümkün değildir.

34. Cennete girme anında Rablerinin kendilerine olan lütfundan dolayı O'na hamd ederek «**şöyle derler:**» Cennete girmemizle «**'Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun.**» Bütün kemal sıfatlar, gücü tam olan Mevlâ'ya aittir. "*Hazen*" ve "hüzn" aynı anlamda olup yerin sertliği ve gamdan dolayı insanın içindeki sertlik demektir. Zıddı ferah, sevinç demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Lâ ilâhe illallah diyenler için ne kalplerinde, ne yeniden dirilmelerinde, ne de mahşerde toplanmalarında bir ürkme yoktur. Sanki ben, kabirlerinden çıkıp yüzlerindeki toprağı silen ve: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun" diyen Lâ ilâhe illallah (kelime-i tevhidin) ehli ile birlikteyim.*" (9)

«**Doğrusu**» kötülük etmemizle birlikte bize iyilikte bulunan «**Rabbimiz**» günahkârları «**çok bağışlayan,**» geçmiş günahları bütünüyle örten, itaat edenlere de «**şükrün karşılığını verendir.**» Onların mükâfatını bol bol verir. Allah'tan olan şükür, mükâfatlandırmak ve uygun karşılık vermektir.

35. «**Bizi lütfuyla gerçek ikamet evine (cennete)**» ki oradan başka tarafa gitmek yoktur. Oraya yerleşen, oradan ayrılmak istemez ve ondan böyle bir şey de talep edilmez. «**Yerleştiren O'dur.**» O'nu bu lütuf ve ikrama mecbur eden amellerimizden bir şey de yoktur. Kuşkusuz iyilikler yine O'nun bir ihsanıdır, görevi değildir. Şu halde cennete girmek lütuf ve rahmet sayesinde olmakta, derecelerin dağıtımı ise ameller ve iyilikler dikkate alınarak yapılmaktadır.

«**Artık orada**» yani ikamet evinde «**bize**» hiçbir zaman, dünyada olduğu gibi «**ne bir**» bedeni «**yorgunluk**» ve ağrı «**dokunacak ne de orada bize bir usanç**», gevşeklik «**gelecektir.'**» Çünkü orada görev icra etmek ve çabalamak yoktur. Âyetteki "*nasab*" ile "*lüğûb*" arasındaki fark şudur: Nasab, meşakkat ve külfetin bizzat kendisidir. Lügûb ise meşakkat ve külfetten dolayı organlarda meydana gelen yorgunluk ve gevşekliktir. Ebû Hayyân, Lügûb, bedendeki yorgunluktan meydana gelir, demiştir. Şu beyit buna uygun düşmektedir:

9- Hadisi Taberânî, İbn Ömer'den merfû olarak tahrîc etmiş, İbn Ebî Hatim de onu: "*Kabirlerinde ve yeniden dirilmeleri anında onlar için bir ürkeklik yoktur*" ifadesiyle rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/149.

O öyle yücedir ki onun sahasına hiçbir hüzün inemez.
Ona bir taş dokunsa bile o taş sevinç duyar.

36. Allah Teâlâ'nın varlığını, ya da birliğini bile bile **«inkâr edenlere de»** günahların en büyüğü ve çirkinliklerin çirkini olan inkârlarına karşılık bilinen ateşe benzemeyen **«cehennem ateşi vardır. Ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler»** ve azaptan kurtulsunlar. **«Cehennem azabı da»** bir an bile **«onlara hafifletilmez.»** Aksine ateşi yavaşladıkça alevi artırılır.

«İşte Biz,» küfürde ya da nankörlükte ileri giden **«her inkârcıyı böyle»** feci bir ceza ile **«cezalandırırız.»** Bundan daha hafif ve daha az bir ceza olmaz.

37. «Onlar» yani inkârcılar **«orada: 'Rabbimiz! Bizi»** ateşten **«çıkar»** ve onun azabından kurtararak dünyaya geri gönder, **«yaptığımızdan başka iyi amel yapalım'»** inkâr yerine iman ve isyan yerine itaat edelim, **«diye feryad ederler.»** Gerçekten amellerin kabul edilmesi, imana bağlıdır. İnkârcılar ise daha önce yaptıklarını iyi amel sandıklarını hissettirerek iyi ameli, "*yaptığımızdan başka*" diye kayda bağlamışlardır. Şu anda aksi ortaya çıkmıştır. Çünkü amelleri, boş arzular, istekler ve doğrulara muhalif olmaktan ibaretti.

«(Onlara:) 'Size düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt alabileceği kadar bir ömür vermedik mi?» Bu ifade, Allah Teâlâ'nın dileklerine karşılık bir cevabı ve onlara olan bir ihtarıdır. Yani size düşünecek kimsenin düşüneceği kadar bir mühlet ve bir ömür, ya da bir zaman vermedik mi? Düşünecek kimsenin düşüneceği kadar bir süre demek; düşünen kimsenin, o süre içerisinde durumunu düşünme ve eksik de olsa halini düzeltme imkânına sahip olması demektir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Allah Teâlâ, ömrünü altmış yaşına kadar uzattığı bir kişinin özrünü kaldırmış, özür dileme pozisyonu bırakmamıştır.*" (10) Altmış yaşının tayin edilmesinin sırrı herhalde Hz. Peygamber'in söylediği şu söze dayanmaktadır: "*Ümmetimin yaşı altmışla yetmiş arasıdır. Bu yaşı aşanlar ise azdır.*" (11)

«Size uyarıcı da gelmişti.» Buradaki uyarıcıdan maksat, Hz. Peygamberdir -ki, çoğu müfessirlerin görüşü de budur- ya da ona verilen Kur'an'dır.

10- Hadisi Buhârî, *Sahih*'inde tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/197.

11- Hadisi İbn Mâce ve Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî bu hadis için, "hasen, garib" deyimini kullanmıştır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/202.

«Öyleyse tadın (azabı), zalimlerin» inkâr ve şirkten dolayı kendilerinden azabı kaldıracak **«bir yardımcısı yoktur' (denir.)»** Burada, onların dünyada uykuda olduklarına ve bu yüzden acı tatmadıklarına; öldükten ve yeniden dirildikten sonra tam olarak ayılarak azabı tadacaklarına işaret edilmektedir.

إِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا
مَقْتًا وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ
شُرَكَٓاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا
مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ
عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُ بَلْ اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا
﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا
اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

38. Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir. Doğrusu O, kalplerde olanları çok iyi bilir.

39. Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur. Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı Rableri katında yalnız (kendilerine olan) gazabı artırır. İnkârcıların inkârı

ziyandan başka bir şey artırmaz.

40. De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız tanrılarınıza hiç baktınız mı? Haydi gösterin bana! Onlar yerden hangi şeyi yarattılar? Yoksa onların, göklerin yaratılmasında ortaklıkları mı var? Yahut Biz onlara bir kitap verdik de ondaki bir delile mi dayanıyorlar? Hayır, o zalimler birbirlerine aldatmaktan başka bir şey vaadetmiyorlar.

41. Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı bir bozulursa kendisinden sonra hiç kimse onları tutamaz. Kuşkusuz O, halîmdir, çok bağışlayıcıdır.

38. «**Allah, göklerin ve yerin gaybını**» kulların bilmedikleri, farkında olamadıkları bütün şeyleri «**bilendir.**» Hal böyle iken insanların durumlarından nasıl olur da habersiz kalır? «**Doğrusu O,**» Allah Teâlâ «**kalplerde olanları çok iyi bilir.**»

39. «**Sizi yeryüzünde halifeler yapan**» size orada tasarruf yetkisini veren, hakimiyet lütfeden ve yeryüzündeki faydalı şeyleri mübah kılan, ya da kendisine tevhid ve itaatle şükretmeniz için sizi daha önceki ümmetlerin yerine geçiren ve onların ellerinde bulunan dünya mallarına varis kılan «**O'dur.**» Sizden «**kim**» kendisini halife tayin edenin emrine muhalefet etmek, hükümlerine boyun eğmemek ve kendi arzularına tabi olmak suretiyle halifelik nimetini «**inkâr ederse inkârı**» yani nankörlüğünün vebali ve günahı «**kendi aleyhinedir**» başkasına geçmez. Allah'ın rahmetinden kovulur, cezasını çeker.

«**İnkârcıların inkârı Rableri katında yalnız (kendilerine olan) gazabı artırır. İnkârcıların inkârı ziyandan başka bir şey artırmaz.**» Âyetteki tekrar, hem ifadeyi pekiştirmekte, hem de inkârın başlıbaşına korkunç ve çirkin bu iki zararın her birine sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Yine âyetteki "*makt*" (gazap) ve "*hasar*" (ziyan) kelimeleri, tazim için nekre olarak gelmiştir. Yani insanı oldukça gözden düşüren ve küçülten büyük bir gazap ve bütünüyle kötülük ve helâke sevkeden büyük bir ziyan demektir.

40. Onları susturmak için «**de ki: 'Allah'ı**» ve O'na kulluk etmeyi «**bırakıp da taptığınız tanrılarınıza**» ve putlarınıza «**hiç baktınız mı?**» Burada "*tanrılarınız*" ifadesiyle tanrılar onlara nispet edilmiş ve "benim ortaklarım" diye buyrulmamıştır. Çünkü onlar doğrudan putları Allah'a ortak koşmuşlar ve O'nun hiçbir ilgisi olmaksızın böyle bir ortaklık iddiasında bulunmuşlardır.

«Haydi gösterin» haber verin **«bana!»** Nitekim görme, bakma ve bilgi, haberlerin kaynağıdır. Bu nedenle Allah haber verme yerine gösterme sözcüğünü kullanmış ve tıpkı şöyle buyurulmuştur: "Tanrılarınızdan bana haber verin ve gösterin bakalım!" **«Onlar yerden hangi şeyi»** yani Allah'ın müdahalesi olmadan tek başlarına, yeryüzünün bölümlerinden hangi bölümü **«yarattılar?»** Bu sorudan maksat böyle bir yaratmanın olmadığını ortaya koymaktır.

«Yoksa onların, göklerin yaratılmasında» Allah ile **«ortaklıkları mı var?»** Ki bu sayede, ilâhlıkta doğrudan bir ortaklık hak etsinler. **«Yahut Biz onlara»** yani o tanrılara kendilerini ortaklar edindiğimizi ifade eden **«bir kitap verdik de»** onların ortaklığına dair **«ondaki»** açık **«bir delile mi dayanıyorlar?»** Allah Teâlâ söz konusu ortaklık için dayanak sayılabilecek çeşitli delilleri boşa çıkardıktan sonra onları bu anlayışa sevkeden durumu belirtmeye yönelerek şöyle buyurmuştur:

«Hayır, o zalimler birbirlerine aldatmaktan», aslı olmayan batıldan **«başka bir şey vaadetmiyorlar.»** Bu vaad de onların, "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" sözlerinden ibarettir. Bu söz, sırf bir aldatmacadır ve bu sayede onların görüşlerinin basitliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu ifade onlara durumlarının, işlerinin kötü olduğunu ve akılsızlıklarını bildirmektedir. Bu sonuç, onların Allah'tan yüz çevirmelerinden ve O'ndan başkasına yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bu sebeple akıllı kişi, tevhid anlayışını düzeltmeli, sağlamlaştırmalı ve Allah'tan başka hiçbir yaratıcı tanımamalıdır.

41. «Şüphesiz Allah,» gücü sayesinde **«gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın»** yerlerinden yok olmasınlar **«diye tutuyor,»** koruyor.

«Andolsun ki onların nizamı bir bozulursa» yani kıyamet günü olacağı gibi göklerin ve yerin düzeni bir bozulur, yerlerinden ve merkezlerinden bir ayrılırlarsa, **«kendisinden»**, Allah Teâlâ'nın tutmasından **«sonra hiç kimse onları tutamaz,»** yerlerine getiremez.

«Kuşkusuz O, halîmdir.» Kâfirlerin suçlarının gerektirdiği cezayı vermede aceleci değildir, çünkü şirk sözünün vahametinden dolayı göklerin ve yerin yıkılır seviyeye gelmelerine rağmen onları yerinde tutmuştur. İnkârcılıktan dönen kimseleri de **«çok bağışlayıcıdır.»** "*Hilim*"; öfke karşısında kendini frenlemektir. Yani Allah Teâlâ kullarına hilim sahibinin kötü olan kimseye davrandığı gibi davranır.

İmam Gazalî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "*Halîm*; isyankârların isyanını müşahade eden ve emre muhalefeti gören, buna rağmen öfkenin hoplatmadığı, gazabın hemen harekete geçirmediği ve sonsuz bir gücü olmasıyla birlikte bu halin, kendisini çarçabuk intikam almaya sevketmediği kimsedir."

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ لَيَكُونُنَّ
اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًاۙ
﴿٤٢﴾ اِسْتِكْبَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِۜ وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ
السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِه۪ۜ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّل۪ينَۚ فَلَنْ تَجِدَ
لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْد۪يلًاۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْو۪يلًا ﴿٤٣﴾ اَوَلَمْ يَس۪يرُوا
فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُٓوا
اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي
الْاَرْضِۜ اِنَّهُ كَانَ عَل۪يمًا قَد۪يرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا

مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُسَمًّى ۚ
فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

*42. **Bütün güçleriyle Allah'a and içerek kendilerine bir uyarıcı gelirse, herhangi bir ümmetten daha çok doğru yolda olacaklarına dair yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine uyarıcı gelince bu, nefretlerinden başka bir şeyi artırmadı.***

*43. **Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak (istiyorlar). Halbuki kötü tuzak ancak sahibini kıskaca alır. Onlar öncekilere uygulanan yasadan başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın yasasında ne bir değişme bulursun, ne de Allah'ın yasasında bir sapma bulursun.***

*44. **Onlar, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmek için yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı? Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ve ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir şey yoktur. Kuşkusuz O, çok iyi bilir ve çok güçlüdür.***

*45. **Eğer Allah, insanları yaptıklarına karşılık hemen sorguya çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince (gereğini yapar). Kuşkusuz Allah kullarını görmektedir.***

42. Mekkeli müşrikler «**bütün güçleriyle Allah'a and içerek**» ki cahiliye halkı atalarına, putlarına vs. ye and içerlerdi. Fakat kesinkes, bütün güçleriyle yemin edince Allah'a yemin ederlerdi. Nitekim en-Nâbiğa bir beytinde bu hususu şöyle ifade etmiştir:

Yemin ettim, sende bir şüphe bırakmadım,
Kişinin Allah'tan başka bir isteği yoktur.

Yani Allah Teâlâ hedeflerin en yücesi olduğu gibi O'na yemin etmek de yeminlerin en büyüğüdür.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in gönderilmesinden önce ehl-i kitabın kendi peygamberini yalancı saydıkları, Kureyş halkına ulaşmış ve bunun üzerine şöyle demişlerdir: "Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin. Onlara peygamberler gelmiş, fakat onlar o peygamberleri yalancı saymışlardır."

Bunun üzerine Kureyş halkı yemin ederek **«kendilerine»** Kureyş halkına **«bir uyarıcı»** peygamber **«gelirse, herhangi bir ümmetten»** Yahudiler, Hristiyanlar ve diğerlerinin her birinden **«daha çok doğru yolda»** daha itaatli ve dinî açıdan daha istikametli **«olacaklarına dair yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine uyarıcı»** herkesten daha üstün, nebîlerin ve peygamberlerin en şereflisi **«gelince bu,»** uyarıcı ya da onun gelişi, **«nefretlerinden»** hak ve hidayetten uzaklaşmalarından **«başka bir şeyi artırmadı.»**

43. «Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslamak» yani Allah'a karşı gelmek, O'na iman etmeye tenezzül etmemek **«ve kötü tuzak kurmak (istiyorlar.)»**

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denmiştir: "*İstikbâr*", lâfız ve mana yönü itibariyle tıpkı "isti'zâm" ve "teazzum" gibi "tekebbür" (büyüklük taslama) anlamındadır."

Bazı büyükler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ seni topraktan yaratmıştır. Dolayısıyla anne gibi olan yere karşı taşkınlık etmek sana yakışmaz."

Mekr (tuzak) ise, başkasını bir hile ile hedefinden saptırmaktır. İki kısımdır:

Övülen tuzak: Sayesinde güzel bir işin hedeflendiği tuzaktır ki Allah Teâlâ'nın: "*Allah, tuzak kuranların en iyisidir.*" (Enfâl: 30) sözü buna örnektir.

Yerilen tuzak: Sayesinde kötü bir işin hedeflendiği tuzaktır. Söz konusu âyet, bununla ilgilidir ve bu yüzden tuzak, kötü olarak tanımlanmıştır.

Buna göre mana şöyledir: "Bu durum, onların sadece Hz. Peygamber'e engel olma, hatta onu öldürme ve yok etme ile ilgili kötü tuzaklarını artırmıştır." **«Halbuki kötü tuzak ancak sahibini»**, tuzak kuranı **«kıskaca alır.»** Nitekim Bedir savaşında onları kıskaca almıştır.

Rivayete göre seleften bazıları şöyle demişlerdir: "Tuzak kurmayın, tuzak kurana da yardım etmeyin. Şüphesiz Allah şöyle buyurur: "*Kötü tuzak,* *ancak sahibini kıskaca alır.*" (Fâtır: 43) Taşkınlık etmeyin ve taşkınlık edene yardımcı olmayın. Kuşkusuz Allah şöyle buyurur: "...*Taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir...*" (Yûnus: 23) Hz. Peygamber'in: "*Zalim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et.*" sözüne gelince, zalime yardım etme açısından bunun manası, kalbine vesvese veren İblis'e karşı ona yardım etmen ve zulüm konusunda şeytanın ona verdiği vesveseyi gidermek için destek sağlamandır. Tuzak kurmak ve aldatmak, iyi mü'minlerin ahlâkından değil, kâfirlerin ahlâkındandır. Atasözlerinden birisi de şudur: "Kim kardeşine kuyu kazarsa o kuyuya kendisi düşer." Kötülük, ancak kötülerin başına gelir.

«**Onlar öncekilere uygulanan yasadan**» yani Allah'ın geçmiş ümmetlerin inkârcılarına ve tuzak kuranlarına azap etmek suretiyle uyguladığı yasasından «**başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın yasasında**» azap yerine rahmet ve mağfireti koymak suretiyle «**ne bir değişme bulursun, ne de Allah'ın yasasında**» inkârcıların yerine, başkalarına azap etmek suretiyle «**bir sapma bulursun.**»

44. «**Onlar, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmek**», geçmiş azgın ümmetlerin diyarlarının kalıntılarını müşahade etmek «**için yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı?**» Yani Mekkeli müşrikler evlerinde oturup yeryüzünde gezmediler ve ticaret için Şam ve Yemen tarafına hiç gitmediler mi? Nitekim onlar, peygamberlerini yalanlayınca yok olup gitmişlerdir. «**Halbuki onlar,**» yani Âd, Semûd ve Sebe' gibi kavimler, «**bunlardan daha güçlü idiler**» ve ömürleri daha uzundu. Ama kendilerine ne uzun ömürleri fayda verdi, ne de çok güçlü oluşları yarar sağladı.

«**Ne göklerde ve ne de yerde**» bulunan insanlar ve diğer varlıklardan «**Allah'ı âciz bırakacak bir şey yoktur.**» Böyle bir şeyin olması hiçbir yönden mümkün değildir. «**Kuşkusuz O,**» evrende bulunan ve var olacak olan her şeyi «**çok iyi bilir ve çok güçlüdür.**» Bu nedenle onların bütün kötü amellerini bilmiş ve o amellerine karşılık kendilerine gereken cezayı vermiştir. Öncekileri cezalandırmaya gücü yetenin, bunları da, amelleri öncekilerin amelleri gibi olunca cezalandırmaya gücü yeter. Bu âyet, inkârcıların ibret alması için Allah Teâlâ'dan onlara olan bir öğüttür.

Bil ki, Allah Teâlâ kullarına mühlet vermiş ve onları ansızın yakalayıp halletmemiştir. Böyle yapmakla onların, Allah'a mağfiret ve ihsanın, yakalayıp intikam almaktan daha sevimli olduğunu görmeleri; şefkatini, iyiliğini, cömertliğini ve rahmetinin gazabından daha ön plânda olduğunu bilmeleri amaçlanmıştır. Yine kullar, ihsanla adaleti, lütufla kahrı, cemal sıfatı ile celâl sıfatını tanımadıkları zaman Allah Teâlâ onları dünya ve ahirette çeşitli sıkıntı ve azaplara maruz bırakır. Sıkıntı ve azap, mü'min hakkında bir arındırma, kâfir hakkında ise sırf bir cezadan ibarettir. Çünkü kâfir, arındırılacak kişilerden değildir. Zira temizleme ve arındırma, ancak inkârın dışındaki günahların kiri için etkili olur.

Allah Teâlâ bizi ve sizi gazabına, azabına ve cezasına sebep olan şeylerden korusun!

45. «Eğer Allah,» bütün **«insanları yaptıklarına»**, kazandıkları günahlara **«karşılık hemen sorguya çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.»** Buradaki canlıdan maksat, insanlardır. Çünkü yaptıklarının karşılığını görecek olan mükellefler onlardır. Nitekim âyetin devamı bu durumu kuvvetlendirmektedir. Veya insanlarla birlikte diğer canlılar da kastedilmiştir. Kuşkusuz mükelleflere ait günahların uğursuzluğu yerdeki hayvanlara ve havadaki kuşlara kıtlık vs. sayesinde etki eder. Nitekim Allah Teâlâ Nuh (a.s.) zamanında gemide bulunanların dışındaki bütün hayvanları yok etmiştir. Buna, müşriklerin uğursuzluğu neden olmuş, böyle bir felâket onların yüzünden meydana gelmiştir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Bunun anlamı, hayvan insanın günahı yüzünden cezalandırılır demek değildir. Fakat hayvan insan için var edilmiştir. Böyle olunca o, kimin için yaratılmış ise onun yok edilmesinden sonra hayatta bırakılmasının bir anlamı yoktur."

«Ama onları» Allah için **«belli bir süreye»**, kıyamet gününe **«kadar erteler. Süreleri gelince (gereğini yapar). Kuşkusuz Allah kullarını görmektedir.»** İşte o zaman kullarına amellerine göre muamele eder. İyiliğe mükâfat, kötülüğe de ceza verir.

Âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın hilim (cezalandırmada acele etmeme) sıfatı dile getirilmekte ve kullar hilim sahibi olmaya yönlendirilmektedir. Kuşkusuz hilim, âfetlerin örtüsü, ahlâkın da yemeklere tad veren tuzu hükmündedir. Bu nedenle hilim gerekli ve fakat yerinde olmalıdır. Nitekim bir beyitte şöyle denilmiş:

Görüyorum ki hilim bazı yerlerde zillettir.
Bazı yerlerde de sahibini efendi yapan izzettir.

Allah Teâlâ'dan, basîretimizi açıp manevî âleme yönlendirmesini, Halîm adıyla bize iyi davranmasını, sonumuzu hayırlı yapmasını ve bizi, Allah'a selim bir kalp ile gelenlerden kılmasını dileriz.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Fâtır Sûresi'nin tefsiri son bulmuştur.

YÂSÎN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 83 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يٰسٓ (١) وَالْقُرْاٰنِ الْحَك۪يمِۙ (٢) اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۙ (٣) عَلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍۜ (٤) تَنْز۪يلَ الْعَز۪يزِ الرَّح۪يمِۙ (٥) لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اُنْذِرَ
اٰبَٓاؤُ۬هُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ (٦) لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ (٧) اِنَّا جَعَلْنَا ف۪ٓي اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ
فَهُمْ مُقْمَحُونَ (٨) وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ
سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (٩)

1. Yâ Sîn.

2. Muhkem olan Kur'ân hakkı için;

3-4. Gerçekten sen, doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin.

5. (Kur'ân), güçlü ve çok merhametli olan Allah'ın indirmesidir.

6. Onunla, ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarasın.

7. Andolsun ki söz, çoğunun aleyhine gerçekleşmiştir. Artık onlar iman etmezler.

8. Biz, onların boyunlarına birtakım kelepçeler taktık. O halkalar çenelere kadar dayanmıştır. Onun için kafaları yukarıya kalkıktır.

9. Yine Biz, önlerinden bir sed, arkalarından da bir sed çektik ve gözlerini perdeledik; artık göremezler.

1. «Yâ Sîn.» Çoğu müfessirlerin de tercih ettiğine göre *"Yâsîn"*, bu sûrenin adıdır.Yani bu, Yâsîn Sûresi'dir.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine ve birçok müfessirin ifadesine göre *"Yâsîn"*in anlamı Tay lehçesinde de "Ey insan!" demektir ve bu insandan maksat, Allah Rasûlü'dür. İbnü'l-Hanefiyye bunun anlamının,*"Ey Muhammed!"* demek olduğunu belirtmiş ve bunu söylerken de şu âyete dayanmıştır: *"Sen doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin."* (Yâsîn : 3)

Bilginlerden bir kısmı, Allah Teâlâ'nın hiç kimseye sûre başlarında bulunan mukâttaa harflerinin anlamını bilme imkânı vermediğini ileri sürerek şöyle demişlerdir: "Bu harflerin anlamını sadece Allah Teâlâ bilmektedir. Biz bunların Kur'ân'ın kapsamı içinde olduğuna inanıyor, onlarla ilgili bilgiyi Allah'a havale ediyor, diğer âyetleri anladığımız kadar bu harfleri anlamıyorsak da Allah'ın buyruğuna boyun eğerek ve O'nun kelâmına saygı duyarak ibadet gayesiyle onları okuyoruz."(1)

2. Çelişkilerden, kusur ve her türlü değişikliklerden uzak **«muhkem olan Kur'ân hakkı için...»** Bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Elbette o Kur'ân'ı biz koruyacağız."* (Hicr: 9) Gerçekten Kur'an'ın ifade şeklini, üslûbunu muhkem hale getiren, anlamını ve muhtevasını güçlü kılan O'dur. Ya da âyetin anlamı, "Hikmet dolu Kur'ân hakkı için" demektir. Yani, hikmeti içeren demektir. Kuşkusuz Kur'ân, her hikmetin menbaı ve her öğüdün kaynağıdır.

1- Mütehassıs âlimlerin tercihine göre el-Hurûfu'l- Mukattaa (Sûre başlarında bulunan sûre başlangıç harfleri) Kur'ân'ın mûcize olduğunu vurgulamakta ve onun, bu gibi harflerden teşekkül ettiğini pekiştirmektedir. Hafız İbn Kesîr, Zemahşerî ve diğer bazı müfessirler bu görüştedirler.

3-4. Ey peygamberlerin en değerlisi ve hepsinin en üstünü! **«Gerçekten sen, doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin.»** Yani sen, cennete ve manevî yakınlıkla hoşnutluğa ulaştıran tevhid ve ilâhî hükümler üzerinde bulunmaktasın.

Bu mesaj, inkârcıların Hz. Peygamber hakkındaki: "Sen gönderilen bir peygamber değilsin; Allah bize peygamber göndermemiştir" sözlerinden ibaret olan inkârlarını reddetmektedir. Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'in peygamberliğine dair bu şahitliği, şu âyeti kerimede işaret edilen hususun içinde yer almaktadır: *"...De ki: Benimle sizin aranıza şahit olarak Allah ve Kitap (Kur'ân) ilmine sahip olan yeter."* (Ra'd: 43)

Allah Teâlâ yüce Kitab'ında Allah Rasûlü'nün dışında hiçbir peygamberin peygamberliğine yemin etmemiştir.*"İnsânu'l-Uyûn"* isimli eserde şöyle geçmektedir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'in özelliklerinden biri de, Allah Teâlâ'nın şu ifadesiyle onun peygamberliğine yemin etmiş olmasıdır: *'Yâsîn. Hikmet dolu Kur'an hakkı için, sen gönderilmiş peygamberlerdensin."*(Yâsîn: 1-3)

Şayet sen, "Peygamberlerin doğru yol üzerine gönderildikleri bilindiğine göre âyette tekrar, *"Doğru yol üzerine"* diye buyrulmasına ne ihtiyaç vardır?" dersen cevap olarak şöyle derim: "Bunun faydası, *'Sen, gönderilmiş peygamberlerdensin'* âyeti dolaylı olarak bu gerçeği ifade etse de açıkça şeriatın doğrulukla vasıflandırılmış olmasıdır. Böylece Allah, tek düzende bu iki niteliği bir araya getirmiş ve tıpkı şöyle buyurmuştur: "Sen, sabit yol üzerine karar kılan gönderilmiş peygamberlerdensin."

5. Kur'ân, **«güçlü ve çok merhametli olan Allah'ın indirmesidir.»** *"indirme"* sözüyle Kur'an kastedilmiş, Kur'an bu kelime ile ifadelendirilmiştir. Dolayısıyla Kur'an bu kelime ile âdeta özdeşleşmiştir. Gerçekten Kur'ân, kullarına muhtaç olmayan ve onlara çok merhamet eden Allah katından inmiş, O'nun rahmeti bu Yüce Kitab'ın indirilmesini gerektirmiştir.

6. **«Onunla,»** yani Kur'ân'la, fetret devrinin uzun sürmesi nedeniyle yakın **«ataları uyarılmamış»** ve ehl-i kitaptan olmayan, **«bu yüzden de»** imandan, tevhide götüren delillerden ve yeniden dirilme ile ilgili delillerden uzak kalmış **«gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarasın.»** Bu hususu, Allah Teâlâ'nın: *"...Senden önce onlara (yani Araplara) bir uyarıcı göndermedik"* (Sebe': 44) âyeti ile *"Ümmiler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen*

O'dur. Halbuki onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler." (Cum'a: 2) âyetleri vurgulamaktadır. Önceki atalarına uyarıcı gelmiş ve fakat yakın ataları olan Kureyş halkına gelmemişti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar bu sözü (Kur'ân'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? "* (Mü'minûn: 68)

7. **«Andolsun ki söz, çoğunun»** yani uyarmakta olduğun Mekke halkının çoğunun **«aleyhine gerçekleşmiştir. Artık onlar»** senin uyarmanla **«iman etmezler.»**

Müfessirler, âyetteki *"söz"*den ne kastedildiği konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bazıları *"söz"*den maksadın, söz konusu kişilerin cehennemlik olduklarına dair Allah Teâlâ'nın hükmü olduğunu söylerken, bazıları da bunun azaptan kinaye olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre mana şöyledir: "Çoğu azabı haketmiştir."

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre ise *"söz"*den maksat, Allah Teâlâ'nın İblis'e söylemiş olduğu şu sözdür: *"Andolsun ki sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım."* (Sad: 85) Buna göre söz konusu âyet, şu âyetle eş anlamlı olmaktadır: *"...Fakat azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur."*(Zümer: 71) Gerçekten bu azap sözü, inkârcılardan onu gerektirecek bir durum olmadan, bir zorlama sonucunda değil; aksine kendi tercihleriyle inkârda direnmeleri, hatırlatma ve uyarıdan etkilenmemeleri sebebiyle gerçekleşir.

8. **«Biz,»** kahır ve celâl sıfatlarımızın gereği olarak **«onların»**, Mekke halkının çoğunun **«boyunlarına»** büyük ve ağır **«birtakım kelepçeler taktık.»** Burada geçen *"ağlâl"* kelimesi; işkence etmek için demir, ya da başka bir madenden yapılan ve elin boyun kısmına bağlandığı kelepçe, halka demek olan "ğul" kelimesinin çoğuludur. Kuhistanî ise şöyle demiştir: "Ğul, eli boyun kısmına getiren ve başın hareket etmesine engel olan demir halka ve tasma demektir."

«O halkalar çenelere kadar dayanmıştır.» O kadar ki boyunlarına kelepçe takılanlar, başlarını hareket ettiremedikleri gibi, sağa sola da bakamazlar. **«Onun için kafaları yukarıya kalkıktır»** ve bakışları yere doğrudur.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Âyet, geçmiş zamanı ifade ediyorsa da aslında âhirette söz konusu kişilerin başlarına geleceklere işaret edilmektedir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"...Biz, inkâr edenlerin* *boyunlarına demir halkalar takarız..."* (Sebe': 33)

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre âyet-i kerimede onların çoğunun, inkârda direnmeleri ve hakka yönelmemeleri konusundaki durumları, boyunlarına, çenelerine kadar varan kelepçeler takılan, bu yüzden kafaları yukarıya kalkık ve bakışları yere doğru olan kişilerin durumuna benzetilmiştir. Nerede ise onlar hakkı görmezler ve o yöne de bakmazlar. Ayrıca,*"Kafaları yukarıya kalkıktır"* mesajı, devenin durumuna bir benzetmedir.

9. **«Yine Biz,»** onlara öfkelendiğimiz ve boyunlarına halkalar geçirdiğimiz gibi **«önlerinden bir sed, arkalarından da bir sed çektik ve bu sayede gözlerini perdeledik; artık göremezler.»** Bu başka bir temsildir. Yani dile getirilenlerle birlikte önlerinden büyük bir sed, aynı şekilde arkalarından da bir sed çektik ve bu sedlerle gözlerini perdeledik. Bu yüzden hiçbir şey göremezler. Onların, bu korkunç iki sed arasında mahsur kalmaları ve bu yüzden gözlerinin perdelenmesiyle ilgili zikredilen hususlar, feci hallerinin ortaya konmasında, sapıklık ve cehalet çukuruna hapsedilmeleri, delillerle âyetleri düşünmekten mahrum kalmış olmaları konusunda yeterlidir.

Fahruddin er-Râzi şöyle demiştir: "Âyetleri ve delilleri düşünmeye engel olan şeyler iki kısımdır:

Birincisi: Kendileriyle ilgili olan âyetleri düşünmeye engel olur. Bu engel, sahibini, kafası yukarıya kalkık, kendini göremez ve vücuduna bakamaz hale getiren halkaya benzetilmiştir.

İkincisi: Dış dünya ile ilgili olan âyetleri görmeye engel olur. Bu engelde, etrafı kuşatan sete benzetilmiştir. Çünkü sedle kuşatılmış olan, dış dünyayı göremez hale gelir. Bu yüzden bu durumda olan kişiye, tıpkı kafası yukarıya kalkık olup da iç dünya ile ilgili âyetler kendisine belirmeyen kimse gibi, dış dünya ile ilgili âyetler kendisine belirmez. Bu itibarla söz konusu her iki engelle denenen kimse, görmekten ve ibret almaktan tamamıyla mahrum kalır. Çünkü deliller ve âyetler çok olmakla birlikte bu iki sahaya (iç dünya ve dış dünya) münhasırdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın: *"...Âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz...."* (Fussilet: 53) buyurmasının yanısıra *"Biz, onların boyunlarına bir takım kelepçeler taktık." " Önlerinden bir sed ve arkalarından bir sed çektik."*(Yâsîn: 8, 9) sözleriyle de bahis konusu edilenlerin, gerek iç dünyaları ve gerekse dış dünyaları ile ilgili âyetlere yol bulamadıklarına işaret edilmektedir."

"İnsânu'l-Uyûn " isimli eserde şöyle geçmektedir: "Hz.Peygamber, hicret etmek üzere evinden çıkarken bir avuç toprak alarak kendisini öldürmek için evini kuşatan müşriklerin başlarına saçmış ve Yâsîn Sûresi'nin ilk dokuz âyetini okumuştur. Bunun sonucu olarak Allah Teâlâ onların görmelerini engellemiş ve böylece Hz. Peygamber'i görememişlerdir."

وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ
ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ⑩ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ
الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ
⑪ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ
شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ⑫

10. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.

11. Sen ancak zikre uyan ve görmeden Rahman'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.

12. Şüphesiz ölüleri ancak Biz diriltiriz. Yaptıklarını ve eserlerini yazarız. Zaten Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) sayıp yazmışızdır.

10. «**Onları**» yani Mekke halkının çoğunu «**uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.**» Allah Teâlâ bu ölçüde kimi saptırırsa uyarı ona fayda vermez.

Nakledildiğine göre Ömer b. Abdülaziz (Allah ona rahmet etsin), Ğaylan el-Karari'yi huzuruna çağırarak kendisine şöyle demiştir: "Ğaylan! Bana iletildiğine göre sen kader hakkında gelişi güzel konuşuyormuşsun." Ğaylan: "Ey mü'minlerin emiri! Onlar iftirâ ediyorlar." Ömer b. Abdülaziz: "Yâsîn Sûresi'ni baştan itibaren, *'Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar'* âyetinin sonuna kadar oku." Ğaylan: "Ey mü'minlerin emiri! Allah'a yemin olsun ki sanki bu âyeti ilk defa okuyor gibiyim. Ey mü'minlerin emiri ! Kader hakkında konuştuğum şeylerden tevbe ediyorum." Ömer b. Abdülaziz: "Allah'ım! Eğer doğru söylüyorsa tevbesini kabul et ve onu doğru yolda sebat ettir, yok eğer yalan söylüyorsa ona merhametsiz birini musallat et ve kendisini mü'minlere ibret yap."

İfade edilmiştir ki Hişam b. Abdulmelik, Ğaylan el-Kararî'yi yakalamış, ellerini ve ayaklarını kesmiştir. Birisi de: "Ben onu Şam'ın girişinde asılı olarak gördüm" demiştir.

Bu hadiseden anlaşıldığına göre Kaderiye mezhebine mensup olanlar, her kulun, kendi fiilini yarattığını iddia ederek inkâr ve günahların Allah'ın takdiriyle olmadığını ileri sürerler.

İmam el-Mutarrizî ise şöyle demiştir: "Kaderiyyeye mensup olanlar, her işin Allah'ın takdirine bağlı olduğunu ileriye süren ve O'na kötü ve çirkin şeyleri atfeden cebrî bir anlayışa sahip kimselerdir. Allah Teâlâ bundan münezzehtir, yücedir."

Allah Teâlâ, uyarının fayda sağlamadığı kişileri anmasının ardından bu uyarıdan etkilenen kişileri belirterek şöyle buyurmuştur:

11. «Sen ancak zikre» düşünerek Kur'ân'a, ya da öğüt ve nasihate **«uyan»** şeytanın peşinden gitmekde direnmeyen **«ve görmeden Rahman»**'ın cezasın**«dan korkan kimseyi uyarabilirsin.»** O, cezadan ya da insanlardan uzak olması halinde Allah'ın rahmetine aldanıp durmaz. Allah'ın azâbından korkar. Çünkü Allah, esirgeyen ve bağışlayan olduğu kadar, intikam alandır ve güç sahibidir. Hal böyle iken Allah Teâlâ'nın: *"Rablerinin azabına karşı emin olunmaz"* (Mearic: 28) buyurmasından sonra O'nun gazabından ve azabından nasıl emin olunabilir?

«İşte böylesini» yani Kur'ân'a uyan ve Rahman'dan korkan'ı günahları için büyük **«bir mağfiret ve»** iyi amellerine karşılık razı olunan **«güzel bir mükâfatla müjdele.»** Bu mükâfat, cennettir ve orada Allah'ın, Kur'ân'a uyup ve O'ndan korkan kulları için hazırladığı nimetlerdir. Nitekim Kur'ân'ı düşünmek ve öğütten etkilenmek, mağfirete vesile olan imana sevkeder. Çünkü Allah Teâlâ, dilediği kimsenin, şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allah'tan korkmak ise güzel mükafata sebep olan iyiliklere sevkeder. Nitekim Allah Teâlâ: *'Yaptıklarınıza karşılık olarak verir"* (Vakıa: 24) buyurmuştur.

12. **«Şüphesiz ölüleri»** ölümlerinden sonra yeniden **«ancak Biz diriltir»** ve onlara amellerine göre muamele eder**«iz.»** İşte o zaman, müjdelenen insanlara olan ikram ve uyarılanlara karşı intikam tümüyle ortaya çıkar. *Diriltme*: Bir varlığı his ve hareket edebilecek şekilde canlı hale getirmektir. Ölü ise, ruhu alınan kimsedir.

«Yaptıklarını» iyiliklerini ve kötülüklerini **«ve eserlerini»** yani öğrettikleri ilim, yazdıkları kitap, vakfettikleri mal, inşa ettikleri cami ve buna benzer diğer hayırlar gibi, geride bıraktıkları iyiliklerden müteşekkil eserlerini **«yazarız.»** Levh-i Mahfuz'da saklarız. Âyetin devamı bu manâya delâlet etmektedir. Ya da onları elçilerimiz, yani insanların amellerini yazmakla görevlendirilen melekler yazar. Âyet-i Kerime'de, yazma işlemi diriltme işleminden önce olmasına rağmen ifadede sonraya bırakılmıştır. Çünkü burada yazma işinin kendisi hedef alınmamış, diriltme işi için dile getirilmiştir. Diriltmek ve yeniden var etmek olmasaydı yazmanın ne anlamı kalırdı.

Bazı müfessirler, âyette geçen *"eserler"* ifadesi için , "Onlar, camilere gidenlerin izleridir" demişlerdir. Bu ifadeden kasıt, her halde bu izlerin o eserlerden sayılmasıdır.

Rivayet edilmiştir ki, Seleme oğullarından bir gurup ashabın evleri Mescid-i Nebevî'den uzak kalmış ve bu yüzden evlerini Mescid'in civarına taşımak istemişlerdir. Bunun üzerine Allah Rasûlü onlara: *"Seleme oğulları! Evlerinizi yerinde bırakın; Mescid'e gidiş-geliş adımlarınız yazılır"* buyurmuş, Allah Teâlâ da şu âyeti indirmiştir: *"Yaptıklarınızı ve eserlerinizi yazarız."*

Öte yandan evi camiye yakın olan kişi hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Şöyle ki : O kişinin evine yakın camide kılması mı daha faziletlidir, yoksa daha uzaktaki bir camiye gitmesi mi ? Fakihlerin bir kısmı, "Uzaktaki camide kılmak , fazla adımlar sebebiyle elde edilen çok sevaptan dolayı daha faziletlidir" derken, bazıları da şöyle demişlerdir: "Yakın camide kılmak daha faziletlidir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kişi, namazını ancak komşu olduğu camide kılmalıdır."*[2] Bu sayede camiye olan komşuluk hakkı da ödenmiş olur. Şayet o kimsenin bulunduğu yerde cemaati bulunmayan bir mescid olur ve orada namaz kılmasıyla cemaat oluşursa onun bu mescidde namaz kılması daha faziletlidir. Çünkü bu icraatta, mescidi imar ve onu cemaatle ihya etme amacı vardır." Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cemaatle namaz kılan bir kimsenin namazı, evinde veya dükkânında kıldığı namazdan yirmi beş kat daha faziletlidir."*[3] Başka bir rivayette ise *"Yirmi yedi kat "* diye ifade edilmiştir. Zira günlük olarak kılınan farz namazların rekât sayısı on yedi; on da farzlara bitişik sünnet vardır. Böylece toplam yirmi yedi eder.

---

[2] Hadisi Darakutnî *"Sünen"* in de tahric etmiştir. Bkz. *el- Fethu'l- Kebîr*, 3/345.

Fıkıh mütehassıslarının çoğuna göre namazı cemaatle kılmak vacib; bir kısmına göre ise müekked sünnettir. Hadis-i şerife göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz niyet ettim ki, birine insanlara namaz kıldırmasını emredeyim de cemaatten geri kalmış kimseleri araştırıp evlerini yakayım."*[4] Bu hadis, cemaatten geri kalan kimsenin evinin yakılmasının caiz olduğunu göstermektedir. Çünkü bu davranış günah olsaydı, Hz. Peygamber'in buna tevessül etmesi caiz olmazdı. Çünkü o günahtır. Vacibin ya da müekked sünnetin terkinden dolayı evin yakılması caiz olunca, farzın terkinden dolayı ne olur, düşün! Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"Karanlıkta mescidlere gidenlere kıyamet günü için tam bir aydınlığı müjdele."*[5]

«Zaten Biz,» ne olursa olsun **«her şeyi»** ister insanın yaptığı bir iş, isterse başka bir şey olsun, olan ve olacak olan bütün şeyleri ortaya koyan **«apaçık bir kitapta»** şânı yüce, olan ve olacak olan her şeyi, gösteren bir asılda; Levh-i Mahfuz'da **«sayıp yazmışızdır.»** Burada Levh-i Mahfuz, *"İmam"* diye adlandırılmıştır. Çünkü buna uyulmakta ve tabi olunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Her insan topluluğunu imamlarıyla (önderleriyle) birlikte çağırdığımız günde..."* (İsrâ: 71) Âyetteki *"sayıp yazma"* ifadesinde teşvik ve tehdit vardır. Çünkü amelleri kaydedilen kişinin hiçbir durumda gaflet içinde bulunması doğru olmaz. Aksine her zaman, her yerde ve her durumda kendini kontrol etmesi gerekir.

3- Hadisi Buhari, Müslim, Ebu Davûd ve Tirmizi tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 9/413.

4- Hadisi Müslim *"Sahih"* inde, *"...sonra cemaatten geri kalmış kişilerin evlerini başlarına yakıp yıkayım"* sözleriyle tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l- Usûl*, 5/667. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Muhtasar Rûhu'l-Beyan Tefsîri, cilt: 1, sh: 64, dipnot:6

5- Hadisi Ebu Davûd, Tirmizi de *" Kitâbu's-salât"* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 9/420.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ
الْقَرْيَةِ اِذْ جَاۤءَهَا الْمُرْسَلُونَ (١٣) اِذْ اَرْسَلْنَاۤ اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ
فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوۤا اِنَّاۤ اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ
(١٤) قَالُوا مَاۤ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَاۤ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ
اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ (١٥) قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّاۤ اِلَيْكُمْ
لَمُرْسَلُونَ (١٦) وَمَا عَلَيْنَاۤ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (١٧)

13. Onlara şu şehir halkını örnek getir: Hani onlara elçiler gelmişti.

14. Hani onlara iki elçi göndermiştik. Derhal onları yalanladılar. Biz de hemen bir üçüncü elçi ile (onları) takviye ettik. Onlar: "Kuşkusuz biz size gönderilen elçileriz " dediler.

15. Onlar dediler ki: " Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman, herhangi bir şey indirmedi, sadece yalan söylüyorsunuz."

16-17. Elçiler de: " Kuşkusuz Rabbimiz bizim size elçi olarak gönderildiğimizi bilir. Bize düşen, ancak apaçık bir tebliğdir, " dediler.

13. «Onlara şu şehir halkını örnek getir:» Allah Teâlâ peygamberlerin efendisi Hz. Peygamber'e, Mekke'li müşriklere, söz konusu şehir halkının kıssasını hatırlatarak bu şehir halkından inkârcı olanların başlarına gelen felâketin bir benzerinin başlarına gelmemesi için onları uyarmasını emretmiştir. Buradaki örnek getirme, garib bir durumun, benzeri bir duruma tatbikidir. Mana şöyledir: "Aşırı inkârcılık ve peygamberleri yalancı saymada ısrar etme hususunda şu şehir halkını, Mekke halkına örnek getir." Yani onların durumu ile bunların durumunun çakıştığını ortaya koy. Âyette bahis konusu edilen şehir, Bizans kentlerinden Antakya şehridir.

«Hani onlara elçiler gelmişti.» Yani Mekke halkına, İsa (a.s.)'nın elçilerinin Antakya halkına geliş vaktini hatırlat.

14. «Hani onlara», şehir halkına **«iki elçi»** Yahya ve Yunus'u **«göndermiştik.»** Söz konusu elçilerin gönderilmesi, Allah Teâlâ'nın emriyle olduğundan dolayı O'na nisbet edilmiştir. Çünkü bu elçiler aslında Allah'ın elçileriydi. **«Derhal onları yalanladılar.»** Yani elçiler onlara gelip kendilerini hakka davet ettiler. Fakat onlar düşünmeden hemen o elçileri ilâhî davet konusunda yalancı sayarak, İbn Abbas (r.a.)'ın söylediğine göre onları dövdüler ve hapsettiler.

«Biz de hemen bir üçüncü elçi ile» havarilerin reisi Şem'ûn es-Sefâr'la **«(onları) takviye ettik.»** Şem'ûn, Hz. İsa'nın göğe yükselmesinden sonra onun temsilcisiydi.

"et- Tekmile" isimli eserde şöyle geçmektedir: "Bu üç elçinin kimler olduğu konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır: Bir kısım bilgin, onların Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu peygamberler olduğunu söylerken, diğer bazıları da, Meryem oğlu İsa'nın söz konusu şehir halkına havarilerden göndermiş olduğu kimselerdir, demiştir. Hz. İsa bu elçileri Allah'ın emriyle onlara gönderdiğinden dolayı gönderme işi Allah'a nisbet edilmiştir."

«Onlar:» Hep beraber, **«'Kuşkusuz biz size gönderilen elçileriz' dediler.»** Böylece onlar, Antakya'lıların inkârının ardından sözlerini pekiştirdiler. Çünkü hepsinin sözü bir olduğundan dolayı ikisinin yalanlanması, üçünün de yalanlanması demektir.

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa, iki elçisini zorba hükümdara gönderince onlar kendisine ait birkaç koyunu gütmekte olan o şehir halkından bir adama, yani Habibu'n- Neccâr (a.s.)'a uğramış ve ona selâm vermişlerdir. Bunun üzerine Habibu'n- Neccâr onlara, "Siz kimsiniz " diye sorunca, kendilerinin İsa (a.s.)'nın elçileri olduklarını söyleyerek şöyle demişlerdir: " Biz hastayı iyi eder ve Allah'ın izniyle anadan doğma körle alaca hastalığını iyi ederiz." Bunun üzerine Habibu'n -Naccâr bir türlü tedavi ettiremediği bir hastasını getirmiş; onlar da Allah Teâlâ'ya duâ edip üzerine ellerini gezdirdikten sonra Allah'ın izniyle o hasta sıhhatine kavuşarak ayağa kalkmıştır. Bunun üzerine

Habib hemen iman etmiş ve bu haber etrafa yayılmış ve pek çok kimse bunların elinde şifa bulmuştur.

Elçilerle ilgili haber, hükümdar Rum Buhnâtıs'a ulaşınca söz konusu elçileri istemiş, kendisine geldiklerinde ise durumlarını sormuş, onlar da şöyle demişlerdir: " Biz İsa (a.s.)'nın elçileriyiz; seni tek ve bir olan Allah'a ibadet etmeye çağırıyoruz. Hükümdar da onlara: " Tanrılarımızdan başka bir Rabbimiz mi var?" deyince: " Evet, seni ve tanrılarını yaratandır," diye cevap vermişlerdir. Bu söze öfkelenen hükümdar, onları dövmüş ve hapsettirmiştir. Bu durum Hz. İsa'ya iletilince o da, söz konusu iki elçiye destek vermek üzere Şem'ûn'u üçüncü elçi olarak göndermiştir. Şem'ûn, durumu ve elçiliği farkedilmeyecek şekilde aynı şehre gelmiş, hükümdarın tebasıyla iyi bir diyalog kurmuş, onlar da buna alışmışlardır. Nihayet onlar durumu hükümdara iletmişler ve hükümdar da ona yakınlık göstermiştir.

Şem'ûn şeklen hükümdarın dinini tasvip ettiğini gösteriyor; hatta onunla birlikte putlarının bulunduğu yere gidiyor, görünüşte duâ ederek yakarışta bulunuyordu. Bu yüzden hükümdar onun kendi dininden olduğunu sanıyordu. Sonunda Şem'un, hükümdara şöyle demiştir: "Öğrendiğime göre seni, tanrından başka bir tanrıya davet eden iki adamı hapsetmişsin. Sözlerini dinlemem ve senin adına kendileriyle tartışmam için onları çağırman mümkün mü?" Bunun üzerine hükümdar iki elçiyi çağırmıştır.

Elçiler geldiği zaman Şem'ûn onlara hitaben:

"Sizi kim gönderdi?" Elçiler: "Her şeyi yaratan ve ortağı olmayan Allah." Şem'ûn: "Özelliklerini söyleyin ve O'nu kısaca tanıtın, bakalım." Elçiler: "O, dilediğini yapar ve dilediği gibi hükmeder." Şem'ûn: "İddianızdaki deliliniz nedir?" Elçiler: "Hükümdar ne arzu ederse," diye cevap vermişlerdir.

Bunun üzerine göz çukurları dahi belli olmayan bir çocuk getirilmiş. Elçilerin Allah'a duâ etmeleri sonucu çocuğun göz çukurları açılmış, çamuru fındık büyüklüğünde şekle sokarak göz çukurlarına yerleştirmişler ve bunlar göz şekline dönüşmüş, böylece çocuk görür hale gelmiştir. Hükümdarın bundan dolayı hayrete düşmesi üzerine Şem'ûn ona şöyle demiştir: "Tanrından bunun bir benzerini yapmasını istesen de şeref senin ve tanrının olsa?" Hükümdar: "Benim senden gizli bir sırrım yoktur. Bizim tanrılarımız ne görür ne işitir; ne de fayda ve zarar verebilir."

Daha sonra hükümdar onlara şöyle demiştir: "Burada yedi gün önce ölmüş bir çocuk var. Babası kaybetmiş olduğu bir malın peşinde; ailesi ise onun gelmesini bekliyor. Çocuğun defnedilmesi için benden izin istediler. Onlara, babası gelinceye kadar bu işi geciktirmelerini emrettim. "Rabbiniz bu çocuğu tekrar hayata kavuşturabilir mi?" Elçiler: "Evet," diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine hükümdar, ölen o çocuğun getirilmesini emretmiştir. Elçilerin açıkca, Şem'ûn'un da gizlice Allah'a dua etmeleri sonucu Allah'ın izniyle ölü canlanarak ayağa kalkmıştır. Bunun üzerine Şem'ûn şöyle demiştir: "Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Hz. İsa'nın Allah'ın ruhu ve kelimesi, bunların da Allah'ın elçileri olduklarına şehadet ederim."

Hükümdar yine hayrete düşmüş, fakat Allah'a iman etme yerine inkâra devam etmiştir. Halkın bütünü elçilere işkence etmeyi ve onları öldürmeyi hedeflemiştir. Bu arada Şem'ûn'un durumu ve tutumu ortaya çıkmış, onu da diğerleriyle birlikte tutuklamaya karar vermişlerdir.

15. «Onlar», Antakya halkı elçilere **«dediler ki: 'Siz de ancak bizim gibi birer insansınız.»** Sizde, iddia ettiğiniz elçilik vasfı yoktur. Bize karşı, elçiliğin bize değil de size verilmesini gerektiren bir üstünlüğünüz yoktur. Eğer Allah, insanlara elçilik gönderseydi onları insanlardan daha değerli bir sınıftan kılardı. İddialarına göre bu elçiler melek olurdu.

«Rahman, herhangi bir şey», gökten bir vahiy ve bu vahyi tebliğ edecek bir peygamber **«indirmedi.»** Siz nasıl elçi oldunuz? Size boyun eğmemiz neden gerekli olsun? Elçilik davasında **«sadece yalan söylüyorsunuz.'»**

16-17. «Elçiler de:» Bizi yalancı saysanız da **«'kuşkusuz Rabbimiz bizim size elçi olarak gönderildiğimizi bilir.»** Böylece elçiler, Allah'ın bilgisini delil göstermişlerdir. Bu ifade, Allah'ın bilgisine karşı gelmekten dolayı onlar için bir uyarı niteliğinde olmasının yanı sıra vurgulamada yemin hükmündedir. Rabbimiz tarafından **«bize düşen, ancak»** elçilik görevini, doğruluğuna şâhitlik eden açık mucizelerle açıklayarak **«apaçık bir tebliğdir.'»** Bu sorumluluktan kurtulduk. Sizi imana zorlayacak bir gücümüz yok. İman ederseniz ne âlâ. Aksi halde size azap iner **«dediler.»** Burada, onların inkârının, Hakkın gerçekliğinin gizli oluşundan değil, sırf onların inadından ve cahiliye taassubundan kaynaklandığı dolaylı olarak ifade edilmiştir.

قَالُوٓا اِنَّا
تَطَيَّرْنَا بِكُمْۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ
اَلِيمٌ (١٨) قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْۜ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْۜ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ
مُسْرِفُونَ (١٩)

> *18. Şehir halkı: "Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer (bundan) vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka can yakıcı bir azap dokunur" dediler.*
>
> *19. Elçiler şöyle cevap verdiler: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Bu uğursuzluk size öğüt verildiği için mi? Hayır, siz aşırı giden bir milletsiniz."*

18. «Şehir halkı:» Dayanakları kalmayıp ileriye sürecekleri bir sebep bulamayınca cahillerin âdeti üzere: **«'Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.»** Çünkü o şehir halkı, her türlü kötülük ve vebali gerektirse bile şehvet ve arzularına uygun olan şeyleri temenni ediyorlar; iki cihan saadetine vesile olsa bile o arzulara uymayan her şeyi de uğursuz sayıyorlardı.

«Eğer (bundan)», bu sözünüzden **«vazgeçmezseniz»** ve susmazsanız **«andolsun ki sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka can yakıcı bir azap dokunur',»** yani size bir, iki taş atmakla yetinmez; aksine ölünceye kadar taşlamaya devam ederiz. Bu, can yakıcı bir azap sayılır. Yahut bizim taşlamamız yüzünden size mutlaka can yakıcı bir azap dokunur **«dediler.»**

Bazı müfessirler taşlamayı, kötü söz söyleme diye tefsir etmişlerdir. O takdirde mana şöyle olur: " Size kötü söz söylemekle yetinmeyiz. Aksine kötü konuşmamız bizi, sizi dövmeye ve duygusal acı vermeye sevkeder."

19. «Elçiler» Antakya halkına **«şöyle cevap verdiler: 'Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir.»** Uğursuzluğunuzun sebebi biz değil, sizsiniz.

Bu uğursuzluk yanlış inancınız ve kötü amellerinizdir. **«Bu uğursuzluk size öğüt verildiği için mi?»** Yani size, saadetinize vesile olacak şey için öğüt verildiğinden ve uyarıldığınızdan dolayı mı uğursuzluğa uğradınız; ya da size öğüt verilince mi taşlama ve işkence etme ile tehdide koyuldunuz? **«Hayır,»** durum böyle değildir. **«Siz aşırı giden»** ve haddi aşan **«bir milletsiniz.'»** Bu yüzden iltifat edilmesi gereken kimseleri uğursuz saydınız ve onları tehdide koyuldunuz.

وَجَٓاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدٖينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ
اتَّبِعُوا الْمُرْسَلٖينَ (٢٠) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ
(٢١) وَمَا لِيَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذٖي فَطَرَنٖي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٢٢) ءَاَتَّخِذُ
مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّٖي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا
وَلَا يُنْقِذُونِ (٢٣) اِنّٖٓي اِذًا لَفٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ (٢٤) اِنّٖٓي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ
فَاسْمَعُونِ (٢٥)

20. (Bu esnada) şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz!

21. Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere uyun; çünkü onlar doğru yoldadırlar.

22. Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim ki? Siz de O'na döndürüleceksiniz.

23. O'nu bırakıp da tanrılar edinir miyim hiç? Çünkü O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse o tanrıların şefâati bana fayda vermez. Onlar beni kurtaramazlar.

24. İşte o zaman apaçık bir sapıklık içinde olurum.

25. Kuşkusuz ben, Rabbiniz'e inandım, beni dinleyin."

20. «**(Bu esnada) şehrin**», Antakya'nın «**öbür ucundan koşarak bir adam geldi**» ki, bu adam, bilinmeyen bir adam değil, Allah Teâlâ'nın katında bilinen biridir. Burada belirsiz bir adam olarak zikredilmesi, şanını yüceltmeye yöneliktir. Bu adamın evi şehrin girişinde, en uç kısmında bulunuyordu. Onun, şehrin bir ucundan gelişi, söz konusu elçilerin apaçık bir tebliğde bulunduklarını ortaya koymaktadır. Öyle ki çağrıları şehrin bir ucuna ulaşmış ve bunun sonucu olarak da bahsi geçen adam iman etmiştir. Bu adam Habibu'n - Neccâr'dır. Kent halkının putlarını yontmakla meşgul olduğu için bu adı almıştır. «**Ve şöyle dedi: 'Ey kavmim!**» Size hak ile gönderilen «**bu elçilere uyunuz!**» Habibu'n - Neccâr, kalplerini ısındırmak, nasihatini kabul etmeye doğru yönlendirmek, onlar hakkında iyiliğin dışında başka bir maksadı olmadığına ve kendisinin kötülük niyeti taşımadığına işaret etmek için halkına, *"Ey kavmim!"* diye hitap etmiş, onları elçilere uymaya teşvik etmek için de *"elçiler"* ifadesini kullanmıştır. Hakikaten o, aralarında günahlardan sakınan ve iyi ahlâk sahibi biri olarak tanınmıştı.

21. Nasihate ve elçilik görevini yerine getirmeye karşılık «**sizden herhangi bir ücret**» ve mal «**istemeyen bu kimselere uyun; çünkü onlar doğru yoldadırlar,**» din ve dünyanın hayrına ermişlerdir. Bu hayra erdiren Hak yolda olan kişi, elçi olmasa bile davetinde şüphe uyandıran biri değilse ona uymak gereklidir. O halde, hem elçi , hem de doğru yolda olan bu kimselere uymak nasıl gerekli olmasın?

22. «**Beni yaratana,**» çeşitli lütufları ve keremiyle beni yetiştirene «**ne diye kulluk etmeyeyim ki?**» Habibu'n - Neccâr burada, kendine nasihat etme gibi bir durum meydana getirmek ve öğüdünde samimi davranmak suretiyle irşadda hoş bir usül uygulamış ve halkına, kendisi için tercih ettiğinin aynısını tercih ettiğini göstermiştir. Maksat, Yaratan'larına ibadet etmeyi terkedip başkasına tapmaya yönelmelerinden dolayı onları kınamaktır. Nitekim âyetin devamı da bu durumu haber vermektedir.

«**Siz de O'na döndürüleceksiniz.**» Bu, tehditte ileri gitmenin bir ifadesidir. Yani Ey kavmim! Yeniden dirilmenizden sonra hesap vermek ve ceza görmek üzere Allah Teâlâ'ya döndürüleceksiniz, başkasına değil. O, yine aynı usülde kendine öğüt verme pozisyonunda sözlerine devamla şöyle demiştir:

23. «**O'nu**» yani beni yaratan Allah'ı «**bırakıp da**» batıl «**tanrılar**» putlar «**edinir miyim hiç?**» Elbette edinmem. Ardından, Allah'tan başka tanrılar edinmediğinin sebebini ifade ile de şöyle demiştir: «**Çünkü O çok esir-**

geyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse o tanrıların şefâati bana fayda vermez.» Şefaat hakları yok ki fayda sağlasınlar. Yardım etmek ve destek sağlamak suretiyle **«onlar beni»** zarardan ve sevimsiz şeylerden **«kurtaramazlar.»**

24. «İşte o zaman» yani Allah'tan başka tanrılar edindiğim zaman **«apaçık bir sapıklık içinde olurum.»** Çünkü fayda vermeyen ve zararı gideremeyen bir şeyi, her şeye gücü yeten ve her yönüyle fayda sağlayan yüce Yaratan'a ortak koşmak, bir nebze anlama kabiliyeti olan birine gizli kalmayacak derecede açık bir sapıklıktır.

25. «Kuşkusuz ben,» sizi yaratan ve türlü nimetlerle sizi yetiştiren **«Rabbiniz'e inandım, beni»** nasihatimde **«dinleyin'»** ve sözümü kabul edin. Halkın, onun kulluk ettiği Rabbinin aynı zamanda kendilerinin de Rableri olduğunu bilmeleri ve ona kulluk etmeleri için, " Rabbime inandım" yerine *"Rabbinize inandım"* demiştir. Şayet o, "Kuşkusuz ben Rabbime inandım" deseydi belki de onlar o zaman: "Sen Rabbine kulluk ediyorsun; biz de Rabbimize, yani putlarımıza tapıyoruz" derlerdi. Buradaki muhataplar inkârcılardır. Habibu'n-Neccâr onlara , din konusundaki kararlılığını ve kendisini öldürme tehditlerine aldırış etmediğini ortaya koymak için böyle hitap etmiştir.

Habibu'n-Neccâr nasihatini tamamladıktan sonra halk üzerine çullanmış ve onu ayaklarıyla çiğnemişler, nihayet bağırsakları dışarı çıkmış sonra da kuyuya atılmıştır. Bu görüş, İbn- Mes'ud (r.a.)'a aittir.

Suddî ise şöyle demiştir: " Ölünceye kadar onu taşlamışlardır." Baştan ayağa bıçkı ile kesildiği de söylenmiştir. Bu mü'min zat, onlarla uzun uzadıya konuşmuş ve bu konuşma ile elçileri öldürmesinler diye kendilerini meşgul etmeye çalışmış ve sonunda: *"Kuşkusuz ben sizin Rabbinize inandım "* demiş; inkârcı halk da hemen üzerine çullanarak onu şehit etmişlerdir.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ط قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

26-27. Ona: "Gir cennete!" denildi. O da: "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını bilseydi!" dedi.

26-27. «Ona: 'Gir cennete!' denildi.» Yani Habibu'n-Neccâr öldürüldüğü zaman diğer şehitler gibi cennete girmek suretiyle kendisine ikramda bulunmak üzere böyle söylendi. **«O da,»** ki bu ifade, onun durumunu dile getirmekten kaynaklanan bir sorunun cevabı niteliğindedir. Tıpkı şöyle sorulmuştur: "Söz konusu bu değerli ikrama nail olunca ne söyledi? " Cevap olarak dendi ki : "Halkı inkârdan tevbe ederek imana girmek suretiyle aynı ikramı elde etmeye sevketmek için durumunu bilmelerini temenni ederek şöyle demiştir:

«Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan», cennette refah içinde bulunanlardan **«kıldığını bilseydi!' dedi.»** O bu ifadesiyle, ölünceye kadar dini yüceltmek için onların dinine karşı mücadelesinin ve eziyetlerine karşı sabretmesinin hangi boyutta olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"O, hem ölü, hem de diri olarak kavmine öğüt vermiştir."*[6] Buna göre mü'min insanlara öğüt vermeli, onların taassubuna ve azgınlıklarına aldırmamalı, hoşnut ve kızgın olmada farklı bir durum sergilememelidir.

وَمَآ اَنْزَلْنَا
عَلٰى قَوْمِه۪ مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِل۪ينَ ﴿٢٨﴾
اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَا حَسْرَةً
عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٣٠﴾

---

[6] Bu hadis, İbn Abbas'a dayanan mevkuf bir hadistir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesir*, 3/160.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ (٣١) وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (٣٢)

28. Biz ondan sonra kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik ; zaten indirecek de değildik.

29. Sadece bir çığlık, o kadar. Hemen sönüp gittiler.

30. Kullara yazıklar olsun! Kendilerine hangi peygamber gelse, onunla alay etmeye kalkışıyorlardı.

31. Görmüyorlar mı, kendilerinden önce nice kavimleri helâk ettik! Onlar artık kendilerine dönemezler.

32 . Elbette hepsi huzurumuza getirileceklerdir.

28. **«Biz ondan»**, Habibu'n-Neccâr'ın öldürülmesinden **«sonra kavminin»**, Antakya halkının **«üzerine»** Bedir ve Hendek savaşlarında yaptığımız gibi onları helâk etmek ve kendilerinden intikam almak için **«gökten bir ordu indirmedik; zaten indirecek de değildik.»** Doğrusu onlar için tarafımızdan bir meleğin çığlığı kâfi geldi. Kavmini helâk etmek için gökten bir ordu indirmemiz hikmetimize uygun değildir. Çünkü her şey için bir sebep takdir etmişizdir. Bu nedenle bazı ümmetleri taşlar savuran kasırga ile, bazılarını çığlıkla, bir kısmını yerin dibine geçirmekle, bir kısmını da suda boğmak suretiyle yok ettik. (Ey Muhammed!) Kavmine karşı galip gelmen için gökten ordu indirmeyi de sana ait özelliklerden biri olarak kıldık .

Âyet-i kerimede Antakya halkı küçümsenmiş ve helâk edilişleri basite alınmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, köklerinin kazınması için kuşların ve vahşi hayvanların kovulmasına memur edilen birinin bağırma sesini yeterli görmüştür. Aynı zamanda bu âyette Hz. Peygamber'in durumunun yüceliğine işaret edilmiştir Çünkü tek bir meleğin hafif bir çığlığı büyük bir toplumun helâki için yeterli olunca, Bedir ve Hendek savaşlarında gökten orduların indirilmesi Rasûlüllâh (s.a.v.)'ın şanını yüceltmek ve değerini artırmak için olduğu ortaya çıkmaktadır.

29. Antakya halkının yakasına yapışılması ya da cezalandırılması **«sadece»** Cebrâil tarafından atılan **«bir çığlık»**la oldu, **«o kadar. Hemen sönüp gittiler,»** hissetmeyen ve hareket etmeyen ölüler oldular. Böylece onlar, hayatta olanın, hareket ve canlılıkta alevli ateş gibi olduğuna işaretle sönük ateşe benzetilmişlerdir. Ölü, tıpkı kül gibidir. Ateşin alevi sönüp de koru sönmediği zaman (noktalı ha ile) "Hamedeti'n-nâru" deyimi kullanılırken, koru sönünce de (he harfi ile) "Hemedeti'n-nâru" deyimi kullanılır. Söz konusu kişilerin helâkinden sonra cesetlerinin ortada olduğunu daha iyi ifade etse de ikinci anlam için kullanılan kelime alınmamış, yani (he harfi ile) "Hâmidûn" denmemiştir. Antakya halkı Habibu'n -Neccâr'ı öldürdükten sonra sevinçli ve mutlu olarak evlerine döner dönmez bu çığlık meydana gelmiş; böylece Allah, şehit dostları için gazaba gelerek onları hemen cezalandırmıştır. Yüce Allah'tan, gazabının ve azabının sebep olduğu felâketlerden bizi korumasını dileriz.

30. İnatla direnen **«kullara yazıklar olsun!»** Sanki o "Hasret (yazıklar olsun)" diye bağırmakta Allah Teâlâ da: "İşte bu, senin geliş vaktin" demektedir. Ardından Allah Teâlâ onların helâk oluş sebebini açıklayarak şöyle buyurmuştur: **«Kendilerine hangi peygamber gelse, onunla alay etmeye kalkışıyorlardı.»** Bu alaya kalkışanlar, üzüntü duyanların bunlar adına üzüntü duymalarını hak edecek durumdadırlar. Hallerine melekler ve mü'minler acırlar.

Hasret: Muhataba acındığını ifade eden bir sesleniştir. Kaybolan bir şeyden dolayı çok üzülmek ve pişmanlık duymaktır. Fakat bu üzüntünün onlar için bir yararı yoktur. Giden gelmez, çünkü cevap veremez. Bunun yararı sadece muhatabı uyarmak ve uyandırmaktır. Böylece muhatap, bu sayede bu halin üzüntüye sebep olduğunu ve pişmanlık verdiğini zihnine yerleştirsin. Araplar, iş işten geçtiğini ve acınacak bir durum olduğunu vurgulamak için, "Ya hasreten, ya aceba!" (Ne acınacak hal!) deyimlerini kullanırlar. Bu deyimler onlara göre sadece bir uyarı niteliğindedir.

"Tefsiru'l-Uyûn" da şu sözler yer almaktadır: "Allah Teâlâ'nın: *'Kullara yazıklar olsun'* ifadesi, insanların peygamberleri alaya alma durumlarını göstermektedir. Yani kıyamet günü: 'Kâfirlere yazıklar olsun, ne acınacak haldedirler ' denir. Çünkü onlar, peygamberlerine iman etmemişlerdir. *'Kendilerine hangi peygamber gelse onunla alay etmeye kalkışmışlardır '* ifadesi de, söz konusu kimselere gelen üzüntü ve pişmanlığın sebebini açıklamaktadır."

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Dünyada insanları alaya alanlara kıyamet günü cennet kapılarından biri açılarak onlara : ' Buyurun, buyurun!" denir. Bu kişilerden biri üzüntülü ve kederli olarak bu kapıya gelir gelmez kapı hemen üzerine kapatılır. Bu durum böyle tekrar edilir. Nihayet bir kapı açılarak davet edilir. Fakat o, ümitsizlikten dolayı bu davete icabet edemez."*(7)

Malik b. Dinar şöyle demiştir: "Hz. Davud'a ait Zebur kitabında şunu okudum: Günahkârların yoluna girmeyenlere, hatalı davrananlarla oturup kalkmayanlara ve alay edenlerin alayına katılmayanlara müjdeler olsun!"

31. «Görmüyorlar mı,» Mekkeliler, **«kendilerinden önce»** yukarıda zikredilenlerden ve diğerlerinden **«nice kavimleri»** peygamberlerini yalanlamalarının yüzünden **«helâk ettik!»** Burada ibret almaları ve şirkten vaz geçmeleri gayesiyle Mekke'li müşrikler, geçmiş ümmetlerin gördükleri azabın aynısıyla tehdit edilmişlerdir. Yâni Mekkeliler, geçmiş asırlarda eski ümmetlerden ne kadar çoğunu helâk ettiğimizi bilmediler mi?

«Onlar artık kendilerine», bu müşriklere **«dönemezler.»** Yani onlar öyle helâk olmuşlardır ki artık dünyaya geri dönemezler. Bundan dolayı müşrikler ibret almıyorlar mı? Onlar niçin hâlâ uyanmıyorlar? Helâk olmuş bu kimselerin dönemiyecek şekilde yok olup gittikleri gibi aynı şekilde bunlar da helâk olup yok olacaklar ve bir daha geri dönemiyeceklerdir.

Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: "Onların dünyadan çıkışları, kendilerinden birinin, evinden çarşıya, ya da başka bir ülkeye çıkıp orada işini tamamladıktan sonra evine dönmesi gibi olmadığını görmüyorlar mı? Doğrusu bu çıkış, dünyadan nihaî bir ayrılıştır. Onların kendilerine dönememesi ise tüm olarak helâk olmaları demektir."

Bu âyet-i kerime, öldükten sonra kıyamet gününden önce dünyaya geri dönecek kişilerin olduğunu iddia edenlerin bu iddialarını reddetmektedir. Nitekim İbn Abbas (r.a.)' dan nakledildiğine göre kendisine "Bazı kimseler Ali (r.a.)'nin kıyamet gününden önce diriltileceğini iddia etmektedirler" denince o şöyle demiştir: "Hanımlarını nikâhlayıp ve mirasını taksim edince ne kötü bir toplum oluruz!" Yani o, dünyaya geri dönecek durumda olsaydı hayatta olacaktı. Oysa hayatta olanın ne hanımları nikah edilebilir ne de mirası pay-

---

7- Beyhakî bu hadisi Hasenü'l-Basrî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bkz. *et-Terğîb, ve't-Terhîb*,3/611.

laşılabilir. Nitekim fakihler şöyle demişlerdir: "Bir kadına, kocasının vefat haberi gelir, iddetini bekler, evlenir ve ardından birinci kocası çıkıp gelirse o kadın bu kocaya ait olur. Çünkü söz konusu kadın, onun nikâhlısıydı ve ayrılma sebeplerinden bir şey ortaya çıkmamıştır. Bu durumda eski nikâh üzere bâkidir. Fakat ikinci nikâhtan dolayı iddeti bitinceye kadar ona yaklaşmaz.

Rafizileri, "Ali ve dostları dünyaya geri dönüp düşmanlarından intikam alacaklar ve yeryüzü, zulümle doldurulduğu gibi adaletle doldurulacaktır." sözlerinden dolayı inkârcı saymak lâzımdır. Çünkü bu söz, Kur'ân ifadesine aykırıdır.

32. «Elbette hepsi» bütün insanlar hesap ve amellerinin karşılığını görmek için **«huzurumuza getirileceklerdir.»** Bu âyet-i kerime, dünyaya dönüşün mümkün olmamasının belirtilmesinin ardından herkesin mahşerde toplanacağını beyan etmektedir. Gerçekten öldükten sonra yeniden dirilme, mahşerde toplanma, hesap ve bunun sonucuna göre muamele olmasaydı ölüm, ölü için bir rahatlık olurdu. Lâkin o, yeniden diriltilir ve hesaba çekilir. Bu hesap sonucunda samimi mü'min iltifata mazhar olurken, kâfir ve münafık horlanır; üzülenler üzüntüye dalarlar. Bugün pişmanlık duymayan kullar için orası pişmanlık duyulacak yerdir.

وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ
الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ
الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا
يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾

33. Ölü yer onlar için bir delildir. Çünkü Biz onu canlandırdık ve oradan hububat çıkardık. İşte onlar bunlardan yerler.

34. Biz, yeryüzünde nice hurma bahçeleri, üzüm bağları var ettik ve orada pınarlar kaynattık.

35. Onun meyvesini ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler. Hal böyle iken onlar şükretmezler mi?

33. «**Ölü**» kuru «**yer onlar**», Mekke halkı «**için**» yeniden dirilme, mahşerde toplanma ve Allah'ın huzuruna çıkarılma konusunda büyük ve apaçık «**bir delildir. Çünkü Biz onu canlandırdık**» yani yerde bulunan canlı organizmaları harekete geçirdik ve ilkbahar mevsiminde türlü bitkilerle o yerde güzellikler var ettik. Yeniden dirilme de böyledir. Kuşkusuz Biz, yok olmuş ve dağılmış bedenleri ilkin yoktan var ettiğimiz gibi yeniden diriltip onlara hayat vereceğiz. «**Ve oradan**» öğütülen «**hububat çıkardık.**» Buradaki hububattan maksat, insan gıdası için olan pirinç, buğday, mısır vs. hububat cinsidir. «**İşte onlar bunlardan**», hububattan «**yerler.**» Gerçekten besin maddesi ve geçim kaynağı olarak kullanılanların büyük kısmı hubûbattandır. Bu kaynak tükenince dengelerin bozulması yüzünden hayat son bulur.

"Şir'atü'l- İslâm" da şöyle denmektedir: "Mümkün olabildiği kadar ekmeğe saygı duyulur. İnsanın yediği her bir lokma ekmekte altmış ayrı sanatkârın katkısı vardır. Onların ilki, rahmet hazinesinden ölçülü su alan Mikâil isimli melektir. Ardından bulutları sevkeden melekler gelir. Güneş, ay, yıldızlar, hava organizesiyle ilgili melekler yerdeki organizmalar, derken sonuncu olarak da fırıncı gelmektedir."

Kişinin Allah Teâlâ'nın nimetine tazim için yerdeki ekmek kırıntısını alması, ekmeğe karşı duyulan saygının bir ifadesidir. Ekmeğin üzerine ekmekle yenen bir katık kabının dışında başka bir şey konması doğru değildir. Bunun yanında parmaklarını ve bıçağı ekmekle sildikten sonra o ekmeği yerse bu silme işi mekruh olmaktan çıkar.

34. «**Biz, yeryüzünde nice hurma bahçeleri, üzüm bağları var ettik.**» Şayet sen Allah Teâlâ, "Yenen şeyler olması açısından, hububata ve üzümlere uygunluk sağlamak üzere neden hurmalar değil de hurma ağaçları dedi. Hurmalar, üzümler ve hububat yenir; fakat hurma ağaçları yenmez" dersen cevap olarak şöyle derim: "Çünkü hurma ağacının pek çok yararı vardır ve bir sanat eseridir. Nitekim yaprağından, meyvesinden ve çekirdeğinden istifade edilmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber mü'mini hurma ağacına benzetmiştir."

«Ve orada pınarlar kaynattık.» Yani yer yüzünde su kaynakları yarattık.

Bil ki, ülkelerden nehirlerin ve pınarların ortaya çıkarması Allah Teâlâ'dan kullarına olan bir rahmettir. Çünkü her şeyin hayatı, yaşaması suya bağlıdır. Bahçeler su sayesinde güzellik kazanmakta ve verimli olmaktadır. Su kaynakları ya akıcıdır ya da akıcı değildir. Akıcı olan su kaynakları nehirlerdir. Nehirler, pınarlardan daha büyük ve daha geniştir. Nehirlerin, tıpkı Nil Nehri gibi kaynağı genel olarak belli değildir. Akıcı olmayan su kaynakları da kuyulardır. Dünyada pek çok kuyular ve pınarlar vardır. Bunların bir kısmı ek birtakım özelliklere sahiptir ve bu özellikler, dünyanın şaşılacak yönlerinden biri sayılır. Tıpkı maden suları, şifalı sular, taş düşüren veya göz ağrısını, cild vb. hastalıkları yok eden sular gibi.

35. «Onun meyvesini ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler.» Yani Biz, yeryüzünde hurma bahçeleri ve üzümler yarattık ki, bu bahçe ve hurma ağaçlarının ürünlerinden ve bu ürünlerden elde ettikleri mamûllerden yesinler ve hukukumuzu yerine getirmek için şükretmeye devam etsinler. Söz konusu ürünlerden elde ettikleri mamûller de meyve suyu, pekmez vb. şeylerdir. Âyetteki *"elleriyle"* ifadesi kuvvetten kinayedir. Çünkü iş konusunda insanın en güçlü uzvu elidir. Bu nedenle el, genelde kinaye olarak dile getirilmiştir. Âyet-i kerime aynı zamanda, "Onun ürünlerinden yesinler ki bu ürünler, onların çalışmasıyla değil, Allah'ın yaratmasıyla olmuştur," şeklinde de anlaşılmıştır.

«Hal böyle iken onlar şükretmezler mi?» Burada, onların sayılan nimetlere şükretmemelerinin çirkinliği belirtilmektedir. Yani onlar, nimetlerden yararlanıyorlar da Allah'ı birlemek ve O'na hamdetmek suretiyle o nimetlere şükretmiyorlar mı?

سُبْحَانَ الَّذٖى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ
الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ

نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي
لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ
مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا
أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

36. Yerin yetiştirdiklerinden, insanların kendilerinden ve bilemedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.

37. Onlar için bir delil de gecedir. Biz ondan gündüzü sıyırırız da onlar karanlıkta kalıverirler.

38. Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

39. Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eski bir hurma salkımının sapı gibi olur.

40. Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez, her biri bir yörüngede yüzerler.

36. «Yerin yetiştirdiklerinden,» ki bundan maksat, yerde yetişen anılan ve anılmayan her şeydir. **«İnsanların kendilerinden»** kadın -erkeği **«ve»** henüz mahiyetini **«bilemedikleri şeylerden»** -çünkü bu şeyleri ihata etmeye güçleri olmadığı gibi onların dünyevî ve dinî menfaatleriyle de bir ilgisi yoktur.- **«bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.»**

"Tesbih etmek", inanç ve ifade yönünden kötü olan şeylerden uzak durmaktır. Yine tesbih etmek, Allah Teâlâ'nın gücünün eşsiz eserlerinden ve şük-

retmeyi gerektiren üstün nimetlerinden bir vesile ile zikredilenleri büyük görmektir ve onlara saygı duymaktır. Buna göre mana şöyledir: "Varlık türlerini ve nevilerini var eden Allah Teâlâ'yı tesbih ederim." Yani O'nu, inanç ve amel yönünden lâyık olmayan şeylerden O'na has ve şanına uygun olarak tenzih ederim.

Bu ifade, Allah Teâlâ'nın kendisine yaraşmayan -kâfirlerin O'na ortak koşmaları gibi- her şeyden münezzeh ve uzak olduğuna dair bir hüküm, mü'minlerin bu ifadeyi söylemeleri, muhtevasına inanmaları, onu ihlâl etmemeleri ve ondan habersiz yaşamamaları için onlara bir telkin niteliğindedir.

Bazı müfessirler, âyetteki *"sûbhâne"* kelimesinin tıpkı "ğufrân " sözcüğü gibi mastar olup onunla, kötü olan şeylerden bütünüyle uzak olma, ilgisi bulunmama anlamının kastedildiğini söylemişlerdir. Buna göre Allah Teâlâ zatı ile kendine uygun düşmeyen her şeyden özel bir biçimde uzaktır, demektir.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir : "Allah'ı tenzih etmek, tereddütsüz iman anlamında kalp ile, bu inançla birlikte inandığını ifade güzel zikir anlamında dil ile ve bu ikisiyle birlikte iyi amel anlamında bütün organlarla tenzih etmeyi ihtiva etmektedir. Birincisi asıldır; ikincisi birincisinin ürünü ve üçüncüsü de ikincisinin ürünüdür. Çünkü insan bir şeye inandığı zaman bu inanç kalbinden diline, dilinden de organlarına geçerek hareketlerde kendini gösterir. Buna göre dil, kalbin tercümanı, organlar da dilin tercümanıdır."

Kurtubî, Allah'ın bütün çiftleri yaratması konusunda şöyle demiştir: "Yani Allah, karada, denizde gökte ve yerde bulunan mahlukat türlerini var etti. Bu türler, meleklerin bilip insanların bilemediği yaratıklar da olabileceği gibi hiç bir varlığın bilemediği yaratıklar da olabilir. Denizde ve karada bin kadar canlı türü olduğu ve insanların bunların çoğunu bilmedikleri söylenmektedir."

"Bahru'l-Ulûm" da ise şöyle geçmektedir: "Mana şöyle olabilir: O, insanların mahiyetini bilmedikleri bir takım yaratıklar var etti. Onlardan biri de ruhtur. Allah Teâlâ'nın herhangi birine ruhun hakîkati konusunda bilgi verdiği bize intikal etmiş değildir."

Âyet-i kerimede, her varlığın mutlaka bir eşinin yaratılmış olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü tek olma, Allah Teâlâ'nın en özel vasıflarından biridir. Nitekim Abdülaziz el-Mekkî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir:

"Allah Teâlâ bütün çiftleri yaratmış ve ardından şöyle buyurmuştur: *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.'* (Şûrâ: 11) Ki bu sayede, eşyayı yaratan Allah'ın eşten münezzeh olduğu, her şeyin Allah'ın varlığına , birliğine ve sonsuz gücüne delil teşkil ettiği belgelenmiş olsun." Nitekim Ebu'l-Atâha şöyle demiştir:

Allah için her hareket ettirmede ve
Durultmada sürekli bir şahit vardır.
Her şeyde, onun tek olduğunu
Gösteren bir alâmet vardır.

37. «Onlar» Mekke halkı **«için»** sonsuz gücümüzü gösteren büyük **«bir delil de»** karanlık **«gecedir.»** Sanki, "Nasıl bir delil olur?" diye sorulmuş ve bunun üzerine şöyle buyrulmuştur:

«Biz ondan» aydınlık olan **«gündüzü sıyırırız»** yani gündüzü yok eder, yerine geceyi yerleştiririz. Buradaki sıyırma, hayvanın derisini soyma, *"sıyırma"* sözcüğünden istiaredir. Havada bulunan güneş ışınlarından ibaret olan ışıktan hiçbir şey bırakmayacak şekilde gölgesini bırakırız **«da onlar»** ansızın **«karanlıkta kalıverirler.»** Karanlığa girmenin dışında ellerinden bir şey gelmez. Aslında bu durum, "Onlar hemen görüverirler" ifadesinin söyleneceği bir pozisyondur. Fakat gece üzüntü ve görememe zamanı; gündüz de sevinç, mutluluk ve görme zamanı olduğu için Allah Teâlâ, gündüzü geceden hemen çekip almasının ardından onları aniden gece ile karşı karşıya bırakmıştır, demektir. Çünkü sevinç zamanı uzun da olsa insana kısa; üzüntü süresi ise kısa da olsa uzun gelir. Nitekim şöyle denmiştir: "Buluşma halindeki bir yıl, tıpkı bir uyuklama gibi kısa, ayrılık halindeki uyuklama da bir yıl gibi uzundur." Bu konuda bir şiirde şöyle denilmektedir:

Seni görmediğim bir gün, bin ay gibidir.
Seni görmediğim bir ay, bin yıl gibidir.

Bir şâir de şöyle demiştir:

Dünyanın sıkıntıları çoktur, tükenmez.
Sana gelen sevinci ise, bayramlar gibidir.

38. «Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir.» İlâhi tecelliler ölçüsünce kâinat sahifesini varlık nuruyla aydınlattığı gibi, dünyayı aydınlatan, ışık veren güneş de onlar için bir delildir.

Âyet-i kerimeye farklı anlamlar verilmiştir:

Birincisi: Güneş, belli bir yere ve muayyen bir sınıra ulaşmak için akıp gider ve yıl sonunda o sınırda dönüşünü tamamlar. Buna göre *"müstekar"* kelimesi, yolcunun yürümesini kestiği zamanki durak yerine benzetilmiştir.

İkincisi : Güneş, göğün ortasına gelinceye ve orada karar kılıncaya kadar akıp gider. Her ne kadar bu istikrarı, karar kılma söz konusu değilse de buradaki yavaş hareketi karar kılmaya benzetilmiştir.

Üçüncüsü: Güneş, akışında oniki burçtan her birinde karar kılacak şekilde akıp gitmekte, yazda en dikey noktadan, kışta en yatay noktadan seyretmektedir. Bu farklı seyirden dolayı dört ayrı mevsim ile dünyada bulunan canlıların geçim vasıtaları oluşmaktadır.

Dördüncüsü: O, her gün için takdir edilen doğuş ve batış noktalarına doğru akıp gider. Nitekim güneşin dönüşü için ona ait üç yüz altmış doğuş ve batış noktası vardır. Güneş, her gün bir doğuş noktasından doğar ve bir batış noktasından batar; bir sonraki yıla kadar bu doğuş ve batış noktasından ertesi yıla kadar ikinci bir sefer geçmez.

Denmiştir ki güneş, kâinatın son bulmasına kadar akıp gitmesine devam eder. Yani dünyanın yıkılması anındaki, karar kılması ve hareketinin son bulması zamanına kadar döner durur. Nitekim Ebu Zer (r.a.) şöyle demiştir: "Mescide girdim, Rasûlüllâh (s.a.v.) orada oturuyordu. Güneş batınca bana şöyle buyurdu: *'Ey Ebu Zer! Bu güneş nereye gidiyor, biliyor musun?'* Dedim ki : 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.' O şöyle buyurdu: *'Güneş gidiyor ve Arş'ın altında secde ediyor; izin istiyor ve ona izin veriliyor. Secde edip de secdesinin kabul edilmeme, izin isteyip de ona izin verilmeme zamanı yakındır. Ve o zaman kendisine şöyle denir: ' Geldiğin yere dön! O da battığı yerden doğar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Güneş, yörüngesinde akıp gitmektedir."* (Yâsin: 38) (8) Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre güneşin yörüngesi Arş'ın altındadır. Buradaki secdeden maksat, boyun eğmedir. Bununla birlikte secde, gerçek anlamında da olabilir. Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın, güneşe, secde edebileceği hayat ve idraki vermesine gücü yeter. Nitekim buna benzer ifadeler daha önce geçmiştir.

8- Hadisi, Buharî ve Müslim *"Tefsir Bölümü"*nde tahric etmiş; Tirmizî de benzerini tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l- Usûl,* 2/332.

Büyüklerden birisi şöyle demişlerdir: " Güneşin bir toplumun bulunduğu yerden batıp başka bir toplumun bulunduğu yerden doğması konusunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Nitekim bir yerde gece uzunken başka bir yerde kısa olur. Ekvatorda ise gece ile gündüz daima eşittir. Yer yüzü, tıpkı oval top gibi olup orta kısmı daha yüksektir. Bu nedenle insanlar, gece ve gündüzün eşit olduğu yerkürenin ortasındaki adaya "Arz Kubbesi" adını vermişlerdir."

Şeyh Ebu Hamid (r.a.)'e, kutuplara yakın ülkelerde bulunan insanların nasıl namaz kılacakları sorulmuştur. Çünkü oradaki bazı bölgelerde güneş, akşam ve yatsı arasındaki vakit kadar bir süre batar ve ardından doğar. Şeyh Ebu Hamid bu soruya karşılık: "Onlar, namazlarını ve oruçlarını kendilerine en yakın olan ülkeye göre ayarlarlar" diye cevap vermiştir. Çoğu fakihlere göre en doğrusu, onların gece ile gündüzü tahmin ederek saatlere göre bir ayarlama yapmalarıdır. Nitekim Hz. Peygamber, yeryüzünde kırk gün kalacak olan Deccal'in meselesi hakkında şöyle buyurmuştur: *"Bir gün, bir sene; bir gün, bir ay ve bir gün, bir hafta gibidir...Ona göre bir günü takdir edin."*

«İşte bu,» akıl almaz hikmetlere dayalı olan, akılların ve zihinlerin kavramada güçlük çektiği güneşin bu eşsiz akıp gidişi, **«aziz»** takdir edilen her şeye karşı gücü ile galip **«ve alîm»** her şeyi bilgisiyle ihata etmiş **«olan Allah'ın takdiridir.»** *Takdir:* Bir şeyin kemmiyyetini ortaya koymaktır. Allah Teâlâ'nın eşyayı takdir edişi iki şekilde olur:

Birincisi, güç ve kuvvet vermek suretiyle olur.

İkincisi ise, hikmetin gerektirdiği ölçüde o gücü miktar ve belli bir şekle göre tayin etmesidir. Tıpkı bir hurma çekirdeğinden elma ve zeytin ağaçları değil de hurma ağacının bitmesini takdir etmesi ve yine insan menisinden, diğer canlıların değil de, insanın oluşmasını plânlaması gibi.

İşte böylece Allah'ın takdiri iki türlüdür:

Birincisi, bir şey için bu, şöyle değil de böyle olması şeklinde hükmetmesi,

İkincisi ise, söz konusu şeye güç vermesidir.

39. «Ay için de birtakım menziller» yörüngeler **«tayin ettik.»** Bu menziller, yirmi sekiz olup on iki burca bölünmüştür. Ay, her gece bu menzillerden birine uğrar. Bir günde o menzili ne geçer, ne de ondan geri kalır. Son menzile ulaşınca incelir ve hilâl şeklini alır. Hilâl, ay otuz gün olursa iki gece;

yirmi dokuz gün olursa bir gece gözükmez. **«Nihayet o»** ay, sonunda incelikte hilâl şeklini almasında ve sararmasında tıpkı **«eski bir hurma salkımının sapı gibi olur.»** Nitekim hurma salkımının sapı eskiyip kuruyunca incelir, hilâl şeklini alır ve sararır. Böylece Allah Teâlâ ayı, ay sonunda bu üç açıdan eski ve kuru bir hurma salkımı sapına benzetmiştir.

40. «Aya erişmek güneşe düşmez.» Kuşkusuz ay, daha hızlı seyreder ve yörüngesinde dönerek yirmi sekiz menzilini bir ayda kateder. Güneş ise, aydan daha yavaş seyreder ve yörüngesinde dönerek oniki burca ayrılan menzilleri ancak bir yılda geçer. Dolayısıyla, seyri esnâsında aya erişemez. Çünkü Allah Teâlâ güneşin seyrini ayın seyrinden daha yavaş kılmıştır. Nitekim güneş tam bir ışık kaynağıdır. Bu nedenle yavaş hareket edecek olsa bir şey üzerinde uzun süre kalarak onu kavurur ve yakar. Hızlı hareket edecek olsa bu sefer de bir bölgede, yerden bitki bitecek, ağaçlardan yaprak ve meyve oluşacak, meyve ve hububat olgunlaşıp buğday ve arpa cinsi kuruyacak kadar kalmamış olur. Şayet seyir esnasında aya yetişmiş olsa bir ay içinde hem yaz, hem de kış olur ve bu yüzden dört mevsime ait özellikler bozulur.

Âyetin anlamı şöyle de olabilir: "Güneş, ışığı ve aydınlatması güçlü olmakla birlikte ayın etkileri ve faydaları konusunda ona erişemez." Nitekim güneş ve ayın her birine ait etki ve faydalar vardır. Dolayısıyla bu sahada biri diğerine kavuşamaz. Dediklerine göre meyveyi güneş olgunlaştırır, ay renklendirir ve yıldız tadını verir.

Âyete şöyle de mana verilebilir: "Güneş, ay ışığı sahasında aya erişemez." Güneşin, gece doğmak ve ay ışığını yok etmek suretiyle herhangi bir süre içerisinde ayla birleşmesi doğru olmaz. Çünkü gecenin aydınlatılması aya, gündüzün aydınlatılması ise güneşe aittir. Şayet güneş, aya yetişecek olsa ayın ışığı ve aydınlatma özelliği yok olur. Bunun sonucunda gece de gündüze dönüşür.

Âyette olumsuzluk edâtı, fiilin değil, ismin (güneşin) başına konmuştur. Bu, güneşin kendi başına hareket edemediğine, Allah'ın emrine boyun eğdiğine delâlet eder.

«Gece de gündüzü geçemez» ve ona ulaşması mümkün değildir. Gece gündüzden sonra gelir; onu takip eder ve yerine geçer. Bu hep böyle devam eder gider. Fakat biri diğerine müdahele etmez ve ikisi birleşmez; gece gündüz, gündüz de gece olmaz. Ancak Allah kâinatın nizam ve intizamını bozduğu, güneşin batıdan doğduğu ve ayla birleştiği zaman, yani kıyamet günü müstesna . Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Güneşle ay biraraya getirildiği zaman"* (Kıyâme: 9) Bu, kıyametin alâmetlerinden biridir.

Güneş ay ve yıldızlardan «**her biri**» belli «**bir yörüngede**» yıldızların yürüdüğü yedi yörüngeden birinde su yüzeyinde yüzen yüzücü gibi kolaylıkla «**yüzerler,**» akıp giderler.

Nesefî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu gök cisimlerine, insanlara atfedilen yüzme, geçme ve yetişme gibi fiiller nisbet etmiştir. Oysa onların hareketinde tercih hakları yoktur. Aksine onlar, emre amade kılınmış, dolayısıyla dönüşleri zorunludur, ihtiyari değildir."

وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ
(٤١) وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ (٤٢) وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ
فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ (٤٣) إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا
إِلَىٰ حِينٍ (٤٤) وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (٤٥) وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا
كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (٤٦)

41-42. Onlara bir delil de, zürriyetlerini dolu gemiyle taşımamız ve kendileri için bunun gibi daha nice binekler yaratmış olmamızdır.

43. Dileseydik onları suda boğardık. O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de kurtarılırlardı.

44. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet (sonucu) ve bir süreye kadar dünyadan faydalanmaları için (kurtarıldılar.)

45. Onlara: "Geçmişinizden ve geleceğinizden sakının, belki acınırsınız" dendiği zaman (yüz çevirirler).

46. Onlara, Rablerinin âyetlerinden bir âyet geldikçe ondan hep yüz çeviregelmişlerdir.

41-42. «**Onlara**» yani Mekke halkına gücümüze dair büyük «**bir delil de, zürriyetlerini**» ki *"zürriyet,"* örfen küçükler ve büyükler için kullanılıyor ise de, aslında küçük çocuklar için kullanılan bir ifadedir. Bu deyim, bir hadis-i şerifte, *"zürriyetlerin, yani kadınların öldürülmesini nehyetmiştir"* buyrulduğu gibi aynı zamanda kadınlar için de kullanılmaktadır. Yani ticaretleri için gönderdikleri büyük evlâtlarını ve onlarla birlikte başkalarını, «**dolu gemiyle taşımamız,**» ya da birlikte olmak istedikleri çocuklarını ve hanımlarını götürmemiz «**ve kendileri için bunun gibi**» develerden «**daha nice binekler yaratmış olmamızdır.**» Çünkü develer, karadaki gemiler sayılır. Zürriyetin, onların birlikte olmak istedikleri güçsüz kişiler anlamında olması, bu zürriyetin gemide kalmasının daha zor ve onları orada tutmanın daha çok hayreti mucib olduğundan dolayıdır.

Âyet-i kerimede hedeflenen, Mekke halkına yeniden diriltmenin gerçek ve bunun mümkün olduğunu beyan ederek delil getirmektir. Allah Teâlâ buna ilk olarak ölü yeri canlandırmasını ve kendileri için geçim vasıtası kıldığını delil göstermiş, ardından da yine buna rüzgârların, denizlerin ve denizde akıp giden gemileri ve bu gemiler vasıtasıyla onların deniz ticareti yapmalarını ve birlikte olmayı düşündükleri çocuklarını ve eşlerini götürmelerini delil göstermiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Onları karada ve denizde taşıdık..."* (İsrâ:70)

Denilmiştir ki, âyet-i kerimede kastedilen gemi , *"Bizim gözetimimizde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap..."*(Hûd: 37) âyetinde söz konusu olan Nuh (a.s.)'un gemisidir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Biz, onlarla ve denizde yaşamayan birtakım hayvanlarla yüklü o gemi sayesinde zürriyetlerini, nesillerini kıyamet gününe kadar götüreceğiz. Bu olmasaydı insan oğlunun nesli veya soyu kalmazdı. Ve yine onlar için, şeklen bu gemiye benzer gemiler ve sandallar yarattık."

Gemilerin, insan yapısı olmakla birlikte Allah Teâlâ'nın yarattığı şeyler olarak telakki edilmesi, onların sadece Allah Teâlâ'nın insanlara güç vermesi ve ilham etmesi sayesinde ortaya koydukları sanat mahsulleri olduğundan değildir. Aksine gemiler, *"Bizim gözetimimizde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap..."*(Hûd: 37) âyetinde belirtildiği şekilde gemicilerin Allah Teâlâ'nın gücü ve hikmetine daha çok vâkıf oldukları içindir.

Bazı müfessirler, âyete verilen iki ayrı anlamdan ikincisinin daha açık olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü âyetteki, "gemi gibi" ifadesinden deve kastedilmiş olsaydı, o takdirde söz konusu âyetle bir sonraki âyet arasında bir bağ olmaması gerekirdi. Oysa iki âyet arasında yani, *"Dileseydik onları suda boğardık"* (Yâsîn: 43) âyeti "gemi " sözcüğü ile irtibatlıdır. Ancak âyet-i kerimede, deve ile gemi arasında olan tam bir benzerlikten dolayı, geminin bir türü imiş gibi onun yaratılmasına doğrudan temas edilmediği söylenerek bu itiraz reddedilir.

43. «Dileseydik onları suda boğardık.» Yani onları gemiye bindirmekle birlikte dileseydik kendilerini denizde boğardık. Bu bir faraziyedir. *"...Bizden bir rahmet olmadan, onlar kurtulmazlardı..."* (Yâsîn: 43-44) âyeti buna delildir. **«O zaman»** boğulmaktan kurtarmak ve böyle bir hadise olmadan önce bu işe engel olmak için **«ne onların imdadına koşan olur, ne de»** olay olduktan sonra bundan **«kurtarılırlardı.»**

44. «Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet (sonucu) ve bir süreye kadar dünyadan faydalanmaları için (kurtarıldılar.)» Yani onlar, ancak tarafımızdan ortaya çıkan, imdada ve kurtarmaya sevkeden büyük bir rahmet sonucu kendileri için takdir edilen sürenin nihayetine kadar hayatlarına kavuşturulmuşlardır.

Âyet-i kerime, tabiatçıların, gemilerin tabiatın bir gereği olarak yükleri taşıdığını ve içi boş olan bir şeyin suda batmadığını iddia etmelerini reddetmektedir. Allah Teâlâ bunun böyle olmadığını ifade etmiş, dileseydi gemide olanları suda boğacağını belirtmiştir. Bu durum tabiatın bir gereği değildir. Şayet öyle olsaydı gemi için bir âfet ve batma söz konusu olmazdı.

45. Uyarı yoluyla **«onlara:»** Mekke'li inkârcılara: **«'Geçmişinizden ve geleceğinizden sakının,»** yani peygamberlerini yalancı sayan geçmiş ümmetlere inen azaptan korkun; iman etmemeniz halinde benzer azabın başınıza gelmesinden ve helâk edilmenizden sonra âhirette sizin için hazırlanan azaptan sakının. Ya da manâ şöyledir: "Önünüzde bulunan âhiretteki durumlardan korkun, ona göre amel edin; geride bırakmakta olduğunuz dünyadan da sakının ve ona aldanmayın." Böylece Allah Teâlâ inkârcıları iki şeyle korkutmuş;

bunlardan biri geçmiş ümmetlerin başına gelen felâketler; ikincisi ise âhiret azabıdır.

«Belki acınırsınız'» acınmanızı umarak böyle yapınız, ya da acınasınız da bu kötü durumdan kurtulasınız, diye böyle yapınız -ki kurtuluş, ancak Allah'ın rahmeti sayesinde mümkündür- **«dendiği zaman»** öğütten yüz çevirirler, daha fazla büyüklük taslarlar ve inat ederler. Ardından gelen âyet-i kerime de bu durumu vurgulamaktadır.

46. «Onlara,» bu inkârcılara Allah Teâlâ'nın eşsiz sanat eserlerini ve sayısız nimetlerini dile getiren, kabul edilmesi ve inanılması gereken bu âyetlerin de yer aldığı **«Rablerinin âyetlerinden»** Peygamber'in doğruluğunu gösteren açık **«bir âyet geldikçe»** yalan sayma ve alay etme tavırlarıyla **«ondan hep yüz çeviregelmişlerdir.»** Burada ifade edilen âyetlerden hem Kur'an âyetleri, hem de çeşitli mucizeler kastedilmiş olabilir. Yani onlara Allah Teâlâ'nın birliğini ve ilâhlıkta tek oluşunu gösteren âyetlerden bir âyet gelirse, bu âyetin ihtiva ettiği ve Allah'a imana sevkettiği doğru görüşü hemen terkederler.

Buna göre Allah Teâlâ'nın dinî meselelerde kendilerine derin anlayış ve isabetli görüş lütfettiği âlim ve fazıl müctehid imamlara ve ilmiyle âmil kimselere teslim olmak gerekir. Nice kimseler, kendilerinden daha bilgili olanlara fıkıh bilgisi aktarır. Nitekim nakledildiğine göre A'meş, bazı meseleleri Ebû Hanife'ye sormuş, Ebû Hanife de ona gereken cevapları vermiştir. Bunun üzerine A'meş, Ebu Hanife 'ye: "Bunu nereden biliyorsun? Bu alandaki delilin nedir?"diye sormuş, Ebu Hanife de cevap olarak: "Senden duyduğum hadisten biliyorum" diyerek kendisine rivayet ettiği hadisi ona anlatmaya başlamıştır. Bu esnada A'meş şöyle demiştir:"Ey fakihler zümresi! Sizler doktor, bizler de eczacı gibiyiz."

Ebû Hanife (r.a.)'nin: "Allah Rasûlü'nden bize geleni baş tacı ederiz; ashab-ı kiramdan gelenin de bir kısmını alır ve bir kısmını terkederiz, tabiinden gelen ise, onlar beşer biz de beşeriz" sözüne gelince; bu söz, âlimlerin ihtilâfa düşmüş olduğu açık bir ictihat karşısında daha kuvvetli delil sıralamasında söylenen bir sözdür. Allah Teâlâ bazen hocada bulunmayan bazı bilgileri, Allah ve kullarla olan iyi ilişkisinden, hüsnü edebinden dolayı talebeye lütfeder. Kazanılan bilginin alâmetlerinden biri de bu bilginin akıl terazisine girmesidir. Kul için olan en büyük tuzak, kendisine ilim bahşedilmekle birlikte bilgisi ile amel etmekten mahrum bırakılması, ya da amelle rızıklandırılması ve fakat amelde ihlâstan mahrum bırakılmasıdır. Ey kardeşim! Bu durumu kendinde gördüğün, ya da başkalarından öğrendiğin zaman bil ki, o duruma razı olan onunla aldanmıştır.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ
أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٤٧) وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٤٨) مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ (٤٩) فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا
إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ (٥٠)

47. Onlara: "Allah'ın size verdiği rızıktan infak edin" denildiğinde inkârcılar, inananlara: "Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi biz mi doyuralım? Doğrusu siz apaçık bir sapıklıktasınız" dediler.

48. "Doğru iseniz (söyleyin bakalım!) Bu vaad ne zaman?" derler.

49. Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çığlığı beklerler.

50. O anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

47. Nasihat kabilinden «**onlara:**» İnkârcılara: «'**Allah'ın size verdiği rızıktan**» yani lütuf ve ikramı sayesinde size verdiği çeşitli malların bir kısmını ihtiyaç sahiplerine «**infak edin'**» -ki bu infak, belâyı savan ve fenalıkları gideren şeylerden sayılır.- «**denildiğinde**» bu «**inkârcılar**» Mekke'de bulunan ve Allah'a, öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmayan, hiçbir şeye saygı duymayan ateistler, «**inananlara**» kendileriyle ve sahip oldukları değerlerle alay ederek - ki onlar şöyle diyorlardı: "Allah Teâlâ dileseydi falanı zengin yapar, dileseydi onu üstün kılar ve yine dileseydi o şöyle şöyle olurdu"- iddiamıza göre «'**Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi**» bize verdiğiniz öğüt sebebiyle mallarımızdan «**biz mi doyuralım? Doğrusu siz**» hak yoldan uzak «**apaçık bir sapıklıktasınız'**», hatalısınız. Çünkü siz bize Allah Teâlâ'nın dileğine muhalif şeyler emrediyorsunuz «**dediler.**» Onlar bu sözleri, alayla söylemişlerdir. Çünkü inançsızlar, yaratanı inkâr ederler. Dolayısıyla onların bu sözleri inanca dayanmaz ve ciddiyetten uzaktır.

Âyet-i kerime, inkârcıların Allah'ın yarattıklarına şefkat göstermediklerini dile getirmektedir. Bütün dinî sorumluluklar iki hususa yöneliktir: Allah'ın emrine saygı duymak ve mahlûkata şefkat göstermektir. Söz konusu inkârcılar ise her ikisini de terketmişler ve cimri kimselere dayanak teşkil edecek bir yol izleyerek şöyle demişlerdir: "Allah'ın mahrum bıraktığı kişiye bir şey vermeyiz. Allah dileseydi, onu zengin hale getirirdi." Evet, bu söz iman ve samimiyet sonucu söylenen bir söz olsaydı, faydalı olur, hatta kâmil manadaki imanın kaynağı olan gerçek tevhid inancı olarak tezahür ederdi. Fakat onlar taklit, inkâr ve inat yoluna girmişlerdir. Allah'ın doğru yola erdirmediği kimse için bir hidayet rehberi söz konusu olamaz.

Lokman, zenginlere uğradığında onlara şöyle dermiş: "Ey nimet ehli! En büyük nimet vereni unutmayın!" Fakirlere uğradığında ise: "İki defa aldanmaktan sakının" dermiş.

Nakledildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Kuşkusuz mal, dünyanın ekini, iyi amel de âhiretin ekinidir. Allah Teâlâ bazı kavimler için her ikisini bir araya getirir."

Fuzeyl de (Allah ona rahmet etsin), "Âhiret üstünlüğü isteyen, yoksul kimselerle birlikte otursun" demiştir.

48. Mekke'liler, inkâr ve uzak görme anlayışıyla Hz. Peygamber ve mü'minlere hitaben: «'**Doğru iseniz (söyleyin bakalım!) Bu vaad**» kıyametin kopması, hesap ve ceza «**ne zaman?' derler.**» Bu vaadin yakın olmasını istemek, ya alay etmekten, ya da vaadin yakın olmasından dolayıdır. Kıyametin kopmasını hemen istemek ise, kuşkusuz ilâhî daveti yalan saymaktan, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve mahşerde toplanmayı inkâr etmekten kaynaklanmıştır. Şayet doğrulamak ve kabullenmekten olsaydı, gerçekten onlara fayda sağlardı.

49. Mekke'li inkârcılar **«çekişip dururlarken»** ansızın **«kendilerini yakalayacak»** ve yeryüzünde bulunanların hepsine ulaşacak **«bir tek çığlığı beklerler.»** İkinci bir çığlığa ihtiyaç duyulmaz. Bu çığlık, herkesin ölümü için olan sûra ilk üfürüştür. Yani inkârcılar, ticaretlerinde ve muamelelerinde çekişip dururlarken, dünya işleriyle uğraşırlarken ve gaflet içinde bulunurlarken birden bire kıyamet kopar. Bu nedenle kıyametin kopması ile ilgili alâmetlerin ortaya çıkmamasına aldanmasınlar ve kıyametin kopmayacağını iddia etmesinler. İbn Abbas'ın rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet mutlaka kopacaktır. O zaman iki kişi alış veriş ederken elbiselerini yayarlar, fakat onları toplayamazlar. Kişi su havuzunu kullanıma hazır hale getirir; fakat ondan su alamaz. Adam eline geçen sütü alırsa da onu içemez. Kişi lokmasını ağzına alır fakat onu yiyemez."*(9) Ardından, *"Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çığlığı beklerler"* (Yâsîn: 49) âyetini okumuştur.

Şayet sen, "Onlar, söz konusu çığlığı beklemiyorlar, aksine kıyametin kopmasını ve bu çığlığı yok sayıyorlardı" dersen şöyle derim: "Evet, doğrudur. Ancak onlar, 'Kıyamet ne zaman kopacak?' sözlerine dayanarak bunu bekleyen kişilerden sayılmışlardır. Çünkü, 'Filanla ilgili şey ne zaman gerçekleşecek?' diyen kimsenin sözünden, böyle bir şeyin gerçekleşmesini beklediği anlaşılır."

50. «O anda onlar» işleriyle de ilgili kısa bir kelime ile de olsa **«ne bir vasıyette bulunabilirler,»** - ki buna güçleri yetmediğine göre hakları yerine getirmek ve haksızlıkları telâfi etmek için ihtiyaç duyacakları zaman için, çok daha âciz kalırlar.- **«ne de ailelerine»** kapılarının dışında olsalar bile **«dönebilirler.»** Aksine o çığlık, ansızın onlara gelir ve bulundukları yerde ölürler. *Aile*; kişinin eş ve çocuklarıdır. Râğıb: Âileyi, sülâle anlamında almıştır. Bazen kişinin eşine de ehl (aile) denilir.

Bil ki ölüm, insana çabucak geldiğinden dolayı insan, bütün emellerine ulaşamaz. Buna göre kul, kısa emellerle vaktini değerlendirmelidir. Ölüm döşeğinde iken vasiyette bulunan kişi, her ne kadar doymuş halde iken malını taksim eden kişi görünümünde ise de ölüm anında, güzel vasiyette bulunmak

---

9- Hadisi, Buharî *"Fiten ve Eşrâtu's-sâ'ah Bölümü"*nde, uzun bir hadis olarak tahric etmiştir. Bu kısım, hadisten bir bölümdür. Bkz. *Câmi'u'l- usûl*, 10/404.

sünnettir. Vasiyette bulunmadan ölen kişi ise hatalı davranmıştır. İnsan, hasımlarının razı edilmesi, borçlarının ödenmesi, namazının ve orucunun fidyesinin verilmesi için vasiyette bulunur.

Allah bizi ve sizi, vakitlerini değerlendiren, geleceklerini düşünen ve çokca iyi ameller yapan kimselerden kılsın!

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ
إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا
مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً
وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ
نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

51. Sûra üflenince birden bire onlar kabirlerinden kalkıp Rablerine koşarak gelirler.

52. İşte o zaman: "Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim çıkarıp diriltti?" derler. (Onlara:) "Bu, Rahmân'ın vaadidir. Peygamberler doğru söylemişlerdi" (denir.)

53. Bu, bir tek çığlıktan başka bir şey değildir. Hepsi, hemen huzurumuza getirilmiş olur.

54. Artık bugün kimseye hiçbir haksızlıkta bulunulmaz, Ancak yaptıklarınıza karşılık alırsınız.

51. «Sûra üflenince» ki *"sûr"* ; İsrafil'in üflediği boynuz gibi bir şeydir. Yani İsrafil, ölülerin canlanması için ikinci sûra üfleyince **«birden bire»** hiç beklemeden **«onlar»** kâfirler **«kabirlerinden kalkıp Rablerine»** yani Rablerinin ve kesin olarak durumlarına hakim olan Allah'ın davetine kendi tercihleriyle değil, *"....hepsi toplanıp huzurumuza getirilirler."* (Yâsîn: 53) âyet-i kerimesinin bir gereği, zorunlu olarak **«koşarak gelirler.»** Buradaki *nefha (üfleme)* den kasıt, Allah'ın her canlının hayatına son vereceği birinci nefha değil, her ölüyü canlandıracağı ikinci nefhadır.

Şayet, "O vakit, söz konusu çığlıktan ötürü dağlar yerle bir olacağından kabirler nasıl bulunur?" denirse, şöyle cevap verilebilir: "Allah Teâlâ her ölünün parçalarını defnedildiği yerde bir araya getirerek o ölüyü oradan çıkarır."

Bahsi geçen çağrı ise, yeniden dirilmek için, ya da hesap vermek, mükâfat veya ceza görmek üzere Rablerinin huzuruna çıkmak için olan İsrafil'in çağrısıdır. Beyt-i Makdis'in, yeniden dirilme ve toplanma yeri olduğu doğrudur. Sûra üflenince birden bire hareket edilmesi, Allah Teâlâ'nın sonsuz gücünü ve talep ettiği şeyin, zaman açısından iradesinden geri kalmadığını vurgulamaktadır.

Şayet, "Allah Teâlâ başka bir âyette, *'...Sonra ona bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakakalacaklardır."* (Zümer: 68) buyururken burada *'...Birdenbire onlar kabirlerinden kalkıp Rablerine koşarak gelirler'* (Yâsîn: 51) buyurmuştur. Ayağa kalkmak, koşarak gelmekten farklıdır. Oysa her biri âyette, birdenbire anlamındaki 'izâ' edatı ile getirilmiştir. Böyle olunca her ikisinin aynı ve birlikte olması gerekmez mi?" denirse cevap olarak iki şey söylenebilir: "Birincisi, ayağa kalkmak koşarak gelmeye engel değildir. Çünkü yürüyen kişi ayakta olur. Aynı zamanda bu bakmaya da engel teşkil etmez. İkincisi: Birbirini izleyen ve aralarında zaman farkı bulunmayan işler aynı sürede olmuş gibi telâkki edilir. Meselâ; "hücum etti, geri döndü" denilir."

52. «İşte o zaman» yani inkârcılar, kabirlerinden ilk çıkarılıp yeniden dirilmeleri anında kıyametle igili kendilerini kaplayan halin şiddetinden feryat ederek **«'Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim çıkarıp diriltti?'»** Yani bizi uykumuzdan, ya da yatmakta olduğumuz kabrimizden kim kaldırıp diriltti?" **«derler.»**

Şayet, "Kâfirler, yeniden diriltilmeden önce kabirde uyuma halinde olduklarını bildirmektedirler. Bu durum, kabir azabını reddetmiyor mu?" denirse şöyle derim: "Onlar, akıllarının karışıklığından dolayı uykuda olduklarını sanırlar. Ya da Allah Teâlâ iki nefha (sûra üfürme) arasında onlardan azabı kaldırır. Tıpkı onlar belli bir derecede hafiflik hisseden ve uyku sayesinde sancıdan uzak duran hasta gibi, kabirlerinde yatıp uyumaktadırlar. Fakat ikinci nefhadan sonra yeniden diriltilerek kıyametin kopmasını müşahede ettiklerinde feryât ederler, yok olup gitmeyi isterler."

«Onlara: 'Bu, Rahmân'ın vaadidir.» Yani yeniden diriltme, Allah'ın dünyada vadettiği bir vaaddir. Siz de inkârcı bir tavırla, 'Bu vaad ne zaman?' demiştiniz. **«Peygamberler doğru»**, bu vaadin gerçek olduğunu **«söylemişlerdi' denir.»** Bu söz, ya melekler tarafından, ya da mü'minler tarafından söylenir. Burada, inkârcıların soru sorma metodundan olumlu düz cümle şekline dönülmüştür. Bununla, inkârcı tutumlarını kınama, bu vesile ile onları azarlama ve onları ilgilendiren, dirilten hakkındaki sorudan ziyade yeniden dirilme sorusunun olduğunu vurgulama amacı güdülmüştür. Sanki onlar şöyle derler: "Sizi, ilâhî kitaplarında yeniden diriltme vaadinde bulunan ve size peygamberler gönderen Rahmân yeniden diriltmiştir. Bu peygamberler, size bu konuda gerçeği söylemişlerdir. Bu dirilme, uyuyan kişinin yattığı yerden uyandırılması gibi düşündüğünüz bir dirilme değil ki, dirilteni soruyorsunuz. Bu dirilme, korku ve dehşet saçan en büyük dirilmedir."

53. **«Bu,»** söz konusu ikinci nefha, İsrafil'in sûra üflemesinden hasıl olan **«bir tek çığlıktan başka bir şey değildir.»** Bunun, yeniden dirilme çığlığı olduğu da söylenmiştir. Söz konusu çığlık, İsrafil'in Beyt-i Makdis'te bulunan kayalık üzerinden söyleyeceği şu sözden ibarettir:"Ey çürüyüp dağılmış kemikler, parçalanmış mafsallar, dağılan organlar ve saçılan kıllar, saçlar! Her şeye şekil verip yaratan Allah, hüküm vermek üzere bir araya gelmenizi emrediyor. Toplanın ve büyüklerin büyüğü Allah'ın huzuruna gelin."

«Hepsi, hemen» bir an bile durmaksızın sorguya çekilmek ve hesap vermek üzere **«huzurumuza getirilmiş olur.»** Burada, yeniden dirilme ve mahşerde toplanma ile ilgili açık olarak korku salınıyor. Kullara zor gelen bu şey, Allah için basittir. Çünkü Allah sebeplere baş vurmaya gerek duymaz. *"Onun işi, bir şeyi yaratmak istediği zaman sadece 'Ol' demektir ve o şey derhal oluverir."* (Yâsîn: 82)

54. İnkârcılar, kendileri için hazırlanan azabı gördüklerinde onlara şöyle denir: **«Artık bugün»**, kıyamet günü **«kimseye»** ister iyi olsun, ister kötü olsun **«hiçbir haksızlıkta bulunulmaz,»** mükâfatı azaltılarak, ya da cezası artırılarak zulme uğramaz. **«Ancak»** dünyada **«yaptıklarınıza»** inkâr ve isyanlarınıza, ya da işlediklerinize **«karşılık alırsınız.»**

"Kimseye hiçbir haksızlıkta bulunulmaz" ifadesinde mü'minin emin olması; *"Ancak yaptıklarınıza karşılık alırsınız"* ifadesinde ise kâfirin ümitsiz olması amaçlanmıştır.

اِنَّ اَصْحَابَ
الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ
عَلَى الْاَرَائِكِ مُتَّكِؤُنَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا
يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ
اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا
الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَاَنِ اعْبُدُونِي هٰذَا صِرَاطٌ
مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

55. Bugün cennetlikler nimetler içinde müreffeh bir hayat sürmekle meşguldürler.

56. Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.

57. Orada (her çeşit) meyve onlar içindir. Bütün arzuları yerine getirilir.

58. Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selâm gelir.

59. "Ayrılın bugün bir tarafa ey günahkârlar!

60 . Ey Âdem oğulları! Ben size, şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır, demedim mi?

61. (Ve demedim mi?) Sadece Bana kulluk edin. Çünkü dosdoğru yol budur."

55. «Bugün» yani kıyamet günü **«cennetlikler»** -ki bu söz, inkârcıların üzüntülerini ve pişmanlıklarını artırmak için o gün kendilerine söylenecek sözler arasında yer alır. Çünkü inkârcıların kötü durumlarının açıklanmasının ardından, düşmanları olan mü'minlerin iyi durumlarını ortaya koymak, o inkârcıların üzüntülerini artırır.- **«nimetler içinde müreffeh bir hayat sürmekle meşguldürler.»** Devamlı olan nimetlerden yararlanırlar, büyük bir mülke kavuşurlar ve kendilerini oyalayan bir meşguliyetten zevk duyarlar. Onların meşguliyeti, haz duyma meşguliyeti olup, dünyadakilerin meşguliyeti gibi yorgunluğu bulunan bir meşguliyet değildir. Söz konusu bu meşguliyet, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir:

Birincisi: Bâkire olan Hurilerle cinsi ilişki kurmak. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"İnsana yemede, içmede ve cinsi temas kurmada yüz erkeğin gücü verilir."* (10) Ehl-i kitaptan bir adam, "Yiyen ve içen kişinin elbette cinsel ihtiyacı olur, " demiştir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Onların herhangi birinin bedeninden misk gibi ter fışkırır. Bu yüzden karnı çekilir ve zayıflar."*

İkincisi: Güzel sesler ve hoş nameler duymak.

Üçüncüsü: Çalgı sesi dinlemek ve bâkire olan hurilerin, yaprakların ve ağaçların sesini işitmek. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennette iri gözlü hurilerin toplandığı bir yer vardır. Onlar orada insanların benzerini duymadıkları bir sesle şarkı söylerler ve şöyle derler: 'Biz ölümsüzüz, yok olmayız. Biz güzeliz, sıkıntı duymayız. Biz hoşnutuz, öfkelenmeyiz. Bize ait olan, dolayısıyla bizim de ait olduğumuz kimselere müjdeler olsun!"*(11)

Dördüncüsü: Cennetlikleri, cehennemliklerin içinde bulunduğu durum meşgul etmediği gibi, cehennemdeki yakınları da onları ilgilendirmez. Çünkü onlar, cennet ehlini ilgilendirmezler. Cennette bulunanlar, mutlu ve müreffeh hayatlarına bir halel gelmesin diye onlara aldırış etmezler ve onları hatırlamazlar.

Açıkça görüldüğü gibi söz konusu meşguliyetten maksat, içinde bulundukları türlü nimetler ve duydukları hazlardır. Bu nimetler ve hazlar, onların başka şeylerle uğraşmalarına engel olur.

10- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde, 4/367; İmam ed-Darimî de *"er-Rikâk"* 104 'de tahric etmişlerdir.

11- Hadisi, Tirmizî, *"Bâbu sıfati'l-cenneh"* bölümünde tahric etmiş ve bunun için "Garîb hadis" deyimini kullanmıştır. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 4/266.

Âyet-i kerimede, cehennemlikler için, yemek, içmek, evlenmek vb. nimetlerin bulunmadığına işaret edilmektedir. Çünkü bu nimetler, Allah'ın cemal sıfatlarının tecelli etmesinin bir sonucudur. Onlar ise böyle bir tecelliyi hak etmemişlerdir. Zira onların durumu, kahir ve celal sıfatlarının tecellisine uygundur. Günahkâr mü'minlerden cehenneme girenlere gelince, onlar orada, imanları sebebiyle azapları hafifletilmek için bazı vakitler uyurlar. Cehennem ateşinde azaba maruz kalsalar da orada ebedî kalmazlar. Bu nedenle bazen azapları hafifletilir. Günahkâr mü'minlere böyle bir ayrıcalığın tanınması yadırganmaz. Nitekim Kurtubî, bazı günahkâr kulların cehennemden çıkıncaya kadar orada uyuyarak vakit geçireceklerini ifade etmiştir. Buna göre onların azapları, bizzat cehenneme girmekten ibaret olur. Bu ise onlar için büyük bir azap ve zillettir. Şurası bir gerçek ki, hapishanede tutuklu bulunan kimse dövülerek, zincire vurularak ve benzer usûllerle işkence görmese de tutuklu olma hali kendi seviyesi ölçüsüne göre ona azap olur.

56. «Onlar ve eşleri,» ki eşlerinden maksat, dünyadaki eşleri, veya iri gözlü huriler, ya da dünyadaki dostlarıdır. Bunların hepsi de aynı anda kastedilmiş olabilir. *"Eşleri"* ifadesiyle, tek başına olmadıklarına işaret edilmiştir. Çünkü tek başına olan kimse, en üst makamlarda bile olsa yanında tanıdık kimselerden biri bulunmayınca yalnızlık hisseder.

Bu âyet ve devamı, mü'minlerin sevinç ve neşesini artıran meşguliyetlerinin mahiyetini açıklamaktadır. Yani onların meşguliyetleri ve müreffeh hayatlarının yanı sıra eşleri de vardır.

Onlar ve eşleri **«gölgeler altında tahtlara kurulurlar.»** Tahtlara kurulmak, müreffeh bir hayat sürmeye ve işlerinin olmayışına delil sayılır. *"Tahtlar"*, diye terceme edilen *"erâik"* kelimesi *"erîke"* kelimesinin çoğuludur. *"Erîke"* gelin odasındaki koltuk, manasına gelir. Kumaşlarla ve perdelerle süslüdür. Eğer bu koltuk evin içersinde veya Kubbe'nin altında olmazsa, ona *"erîke"* denmez. Yâni cennetlikler ve eşleri süslenmiş gelin odalarındaki koltuklara kurulurlar.

Şayet, "Gölge, güneşin bulunduğu yerde olduğuna ve cennette olanların ne güneş, ne de dondurucu soğuk görmediklerine göre nasıl olur da onlar gölgelerde olurlar?" denirse cevap olarak şöyle derim: "Söz konusu gölgeden maksat, cennet ehlinin gözlerini kamaştırmaması için Arş'ın nuruna karşı cennet ağaçlarının gölgesidir. Bu nur ve ışık, güneş ışığından daha güçlüdür."

Ragıb İsfahanî *"Müfredât"*da şöyle demiştir:"Gölge ile üstünlük, izzet ve ferah da ifade edilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: '*...Ve onları koyu bir gölgeye yerleştiririz.*' (Nisâ: 57) Bu ifade, mutlu yaşantıdan kinayedir."

Fahruddin er-Razî de Nisâ Sûresi'nde: "Arap ülkeleri son derece sıcak olduğundan onlara göre gölge en büyük rahatlık vesilesidir" demiştir.

57. «Orada (her çeşit) meyve onlar içindir.» Bu ve ardından gelen ifade, onların cennette yararlandıkları yiyecek ve içeceklerin yanı sıra duydukları bedensel ve ruhsal zevkleri dile getirmektedir. Bir önceki âyette ise, dostluk toplantıları ile kutsal meclisleri ifade edilmiştir. Bütün bunlar cennetliklerin, içinde bulunduğu sevinç ve mutluluğun tamamlanmasını beyan etmeye yöneliktir. Yani onlar için cennette arzularının tamâmı ve her çeşit meyvelerden tarif edilemeyecek ölçüde büyük, güzel, hoş, olgun ve lezzetli meyveler vardır. Nitekim şöyle rivayet edilmiştir: "O meyvelerden bir nar, tüm ev halkını doyurur."

Bu âyette, cennette açlığın söz konusu olmadığına işaret edilmektedir. Çünkü meyve yemek, açlığın verdiği acıyı dindirmek için değildir.

«Bütün arzuları yerine getirilir.» Yani Allah'tan kendileri için talep ettikleri her şey karşılanır. Ya da sevgi ve muhabbet sebeplerinden ne olursa olsun her arzuladıklarına kavuşurlar.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir: "İstenmesi uygun olan bir şeyi talep etmelerine gerek yoktur. Çünkü arzuları talepten önce yerine getirilir."

Fahruddin er-Razî de şöyle demiştir: "Âyetin manası, onlar kendileri için bir şey talep ederler ve bu talepten sonra istekleri karşılanır, şeklinde değildir. Aksine onun manası, istekleri yerine getirilir, şeklindedir. Bunun için talepte bulunmaya gerek yoktur. Tıpkı birinin senden bir şey istediği zaman, ona; ' istemesen de bu senindir' dediğin gibi. Buna göre âyetteki 'iddia' *(yedde'ûn)* sözcüğü, temenni etmek anlamına gelmektedir."

58. «Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selâm gelir.» Yani onlara Allah Teâlâ tarafından melek vasıtasıyla, ya da vasıtasız olarak kendilerini daha çok yüceltmek üzere selâm verilir. Bu söz, bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan sâdır olmaktadır. O, emrine saygı duymaya lâyık olandır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennetlikler, nimetler içinde bulunurken onlara bir nur gözükür. Bunun üzerine başlarını kaldırırlar, bir de ne* *görsünler! Allah Teâlâ üst taraflarından onlara bakıyor. Bu arada Allah şöyle buyurur: 'Ey cennet halkı! Size selâm olsun.' İşte bu O'nun, 'Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selâm gelir' sözüdür. Allah onlara bakarken onlar da Allah'a bakarlar. Hatta onlar, O'na baktıkları sürece hiçbir nimeti gözleri görmez. Nihayet Allah onlara görünmez olur; nuru ve bereketi bulundukları yerde kendileriyle kalır."* (12)

Bazı müfessirler şu hususu dile getirmişlerdir: "Allah Teâlâ yedi şeyi yedi uzva mükâfat olarak vermiştir; El için, *"Orada bir kadehi kapışırlar'* (Tûr: 23); ayak için, *'Oraya selâmetle girin.'*(Kâf Sûresi: 34); karın için, *'Afiyetle yiyin, için'* (Tûr: 19); göz için, *'Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır.'* (Zuhrûf: 71); cinsel organ için, *'İri gözlü hûriler'* (Vâkıa: 22); kulak için, *'...onlara söz olarak selâm gelir.'* (Yâsin: 58); dil için, *'Onların dualarının sonu şudur: 'Hamd; âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."* (Yûnus:10)

Allah Teâlâ ardından şöyle buyurmuştur:

59. «'Ayrılın bugün bir tarafa ey günahkârlar!» Dönüş yerinize geçin. Alevli ateşte ve bu ateşin çeşit çeşit azabı ve alevi içinde olun.

Bu âyet gösteriyor ki, insanlar mahşerde toplandıklarında mü'minle kâfir, Müslümanla münafık birbirine karışır. Daha sonra her grup diğerinden ayrılır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Kıyametin kopacağı gün, işte o gün inkârcılar bir tarafa ayrılacaklardır."* (Rûm:14)

Âyette sözü edilen gün, kıyamet günü, hesap ve ceza günüdür. Cehennemde her inkârcının yalnız başına kalacağı ateşten özel bir yeri vardır ve bu yerin kapısı ateşle kapanır. Orada sonsuza kadar kalır; ne biri onu görebilir, ne de o başkasını. Yine o, mü'minin dostlarıyla bir araya geldiği gibi gelemez. Dostlardan ve yakınlardan uzak kalma azabı ise, en kötü azap ve en şiddetli cezadır.

Allah Teâlâ burada, mü'minle kâfirin mahşerde bir araya geldiklerinde mü'minin kâfire karşı olan imtiyazlarına işaret etmiştir. Bunlar mü'minin yüzünün ak olması, kâfirin de kararması; mü'minin amel defterinin sağından, kâfirin ise solundan verilmesi; yine mü'minin tartısının ağır, kâfirin ise hafif gelmesi; mü'minin aydınlığı, kâfirin karanlığı; mü'minin rahatlıkla sırat köp-

---

12- Hadisi İbn Ebi Hâtim tahric etmiştir. İbn Kesîr, bu hadisin isnadında bir tereddüt bulunduğunu söylemiştir. Hadisi İbn Mâce *"Sünen"*inde 172 nolu hadis olarak tahric etmiştir.

rüsünden geçmesi, kâfirin ayağının sırattan kayması vs. dir.

60 . «Ey Âdem oğulları!» Bu ifade ve devamı, inkârcıları kıyamet günü kınamak ve susturmak için, inananlardan ayrılmaları ile ilgili emirle Allah Teâlâ'nın: *"...Oraya girin"*(Yâsin: 64) sözünün gereği cehenneme girmelerine dair emir arasında söylenen azarlama sözler arasında yer alır. Burada Âdem oğullarından maksat, günahkâr kullardır.

«Ben size, şeytana tapmayın,» ki şeytana tapmaktan kasıt, Allah'tan başkasına tapmak, kulluk etmektir. Çünkü doğrudan doğruya şeytana kimse tapmaz ve kimse şeytanın kulu olduğunu öne sürmüş değildir. (13)

Allah'tan başkasına kulluk etmek, şeytana kulluk etmek olarak ifade edilmiştir. Çünkü bu sapıklık, şeytanın emri yaldızlaması, onun teşviki ve vesvesesi sayesinde çağırdığı şeye boyun eğilmesiyle meydana gelmiştir. Bu yüzden şeytana itaat etmek ve ona boyun eğmek ibadete benzetilerek şeytana tapma diye tanımlanmıştır. Çünkü gerek itaat etmek ve gerekse boyun eğmek tazim ifade etmektedir. Bir de bunlar şiddetle sakınılması ve uzaklaşılması gereken şeyler olması yanında Allah Teâlâ'ya ibadetin karşıtı sayılmıştır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Bir şeye itaat eden o şeye kulluk etmiş sayılır?" Âyet-i kerimede de şöyle buyrulur: *"Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?"* (Câsiye: 23)

«Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır;» yaratılışta sahip olduğunuz değerden ve mükellef olduğunuz itaatten sizi alıkoymak istiyor **«demedim mi?»** size tavsiye etmedim mi?!

Bu ifade şeytandan uzaklaşmanın bir gerekçesidir. Âyette *"demedim mi"* diye terceme edilen kelimenin kökü olan *"Ahd"* tavsiye etmek, yani faydalı olanı söylemektir. Burada maksat, Allah'ın kulları, Peygamberler vasıtasıyla yükümlü kıldığı şeylerdir.

İblis'in insanoğluna düşmanlığı şuna dayanmaktadır: Allah Teâlâ Hz. Âdem (a.s.)'e lütufta bulunduğu zaman, İblis kıskançlığından dolayı ona düşmanlık beslemiştir.

Akıllı insan hayır görse bile düşmanından bir şey kabul etmez. Çünkü

13- Ancak Suriye'nin kuzeyinde dağlık bölgedeki bazı Kürt köylerinde bulunan Yezidiye taifesi şeytanın şerrinden korunmak için ona taptıklarını ileri sürerler. Bir kısmı da -Allah'a sığınırız-cinsel organa taparlar.

onun tuzağından emin olamaz. Kuşkusuz öğüt verenin dayağı düşmanın selâmından daha hayırlıdır.

Âyet-i kerimede kastedilen, Allah Teâlâ'nın peygamberler vasıtasıyla onları sorumlu tuttuğu emirler ve yasaklardır. Bu emirler ve yasaklar kapsamı içinde şu âyetler de yer alır: *"Ey Âdem oğulları! Şeytan anne ve babanızı cennetten çıkardığı gibi, sizi de şaşırtmasın..."* (A'raf: 27); *"...Şeytana tâbî olmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır."* (Bakara: 208) Ve bu anlamda olan diğer âyet-i kerimeler...

61. «(Ve demedim mi?) Sadece Bana kulluk edin.» Yani ibadetle, Benim bir olduğumu kabul edin ve Bana kimseyi ortak koşmayın. Artık lezzet gününüz geçti. **«Çünkü dosdoğru yol budur.'»** Burada, tevhid ve İslâm'dan ibaret olan Allah Teâlâ'ya kulluk etmeye işaret edilmektedir.

وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثٖيرًا اَفَلَمْ تَكُونُوا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتٖى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اِصْلَوْهَا
الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰٓى اَفْوَاهِهِمْ
وَتُكَلِّمُنَٓا اَيْدٖيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى
يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا
اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

62. Şeytan sizden pek çok milleti saptırdı. Bu durumu hiç düşünmüyor, anlamıyor musunuz?

63. İşte bu, size vadedilen cehennemdir.

64. İnkârcılığınıza karşılık bugün girin oraya!

65. İşte o gün ağızlarını mühürleriz. Kazandıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder.

66. Dileseydik gözlerini büsbütün kör ederdik. Bu sefer de yolda itişip kakışırlardı. Nasıl görebilirlerdi?

67. Dileseydik onları oldukları yerde farklı şekle sokardık, ne ileri gitmeye güçleri yeterdi, ne de geri gelmeye.

62. «Şeytan sizden pek çok milleti saptırdı.» Bu ifade, hazfedilen bir yeminin cevabıdır ve hitap, Âdem oğullarınadır. Burada, onların suçlarının sadece ilâhî ahde vefasızlık olmadığı, aksine onunla birlikte şeytana uymaları yüzünden geçmiş ümmetlerin başına gelen felaketlerden ibret almamaları olduğu beyan edilerek dikkatler çekilmiştir. Yine burada, Mekke'li kâfirlerin de içinde yer aldığı sonraki nesiller kastedilmiştir. Bunlar, suçlarının kat kat olması dolayısıyla daha fazla azarlanmış ve korkutulmuşlardır.

Saptırma işinin şeytana atfedilmesi mecazîdir. Maksat ise, onun yoldan çıkarmasıdır. Buna göre mana şöyledir: "Allah'a andolsun ki şeytan, sizden pek çok insanı saptırmış ve bu yüzden başlarına korkunç felâketler gelmiştir. Bu felâketler ve azapların haberleri her tarafa yayılmış ve asırlar boyu izleri devamedegelmiştir. Şeytan, sizden pek çok cemaatleri saptırmasına rağmen nasıl olur da ona tapar ve emrine boyun eğersiniz?" Bu cemaatler, onun saptırması sonucu doğru yoldan ayrılmışlardır.

«Bu durumu hiç düşünmüyor, anlamıyor musunuz?» Yani azaba maruz kalmamanız için helâk olanların yok oluş izlerini müşahade ederek hiçbir şey anlamadınız ve kavramadınız mı? ki onların yaptıklarından uzak durmak sûretiyle, azabı haketmeyesiniz.

63. «İşte bu,» dünyada peygamberler vasıtasıyla **«size vadedilen cehennemdir.»** Söz konusu suçlular azarlanıp susturulduktan sonra cehennemle karşı karşıya geldiklerinde cehennemle görevli melekler tarafından onlara böyle hitap edilir.

64. «İnkârcılığınıza karşılık bugün girin oraya!» Bu buyruk, ibret verici bir ceza ve hor görmedir. Nitekim bir başka âyette de bu konuda şöyle buyrulur: *"Tad bakalım (azabı); çünkü sen kendince üstün ve şerefliydin."* (Duhân: 49) Yani dünyada inkârda ısrarınızdan dolayı bugün girin oraya, onun harâretine ve çeşitli azaplara katlanın!

Âyette *"bugün"* ifadesinin zikredilmesi, onların aşırı pişmanlıklarını ve üzüntülerini ön plâna çıkarmaktadır. Bu an ve bugün, size azap edilme vaktidir.

65. «İşte o gün ağızlarını mühürleriz.» Ağızı mühürlemekten maksat, konuşmasını engellemektir. Âyet-i kerimede, zikredilen kötü hallerinin, kendilerinden yüz çevirmeyi gerektirdiğini bildirmek için, birinci şahıstan üçüncü şahsa geçiş yapılmıştır. Burada Allah Teâlâ onların kötü durumlarını başkalarına aktarmaktadır. Onların bu durumu, ağızların mühürlenmesine sebep olduğunu îmâ etmektedir. Nitekim hitap cevap almak için yapılır. Oysa onların hiçbir cevabı kalmaz.Yani ağızlarını bir şey ifade edemez hale getirir ve onları konuşamaz duruma sokarız. Böylece ağızları mühürlenmiş gibi olur. Bunun üzerine organları işledikleri günahları itiraf ederler. **«Kazandıklarını bize elleri»** onları konuşturmamız sayesinde **«anlatır, ayakları da şahitlik eder.»** Yani bu dört uzuv, kazandıkları günahları dile getirirler. Burada kastedilen, bütün organlardır. Çünkü her organ, yaptığını itiraf eder.

Bazıları şöyle demişlerdir: "İnkârcılara, *'Ey Adem oğulları! Şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır, demedim mi?'* (Yâsin: 60) buyrulduğu zaman onlar, bunu inkâr ederek şöyle derler: 'Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki biz müşrik değiliz; senden başka hiçbir şeye kulluk etmedik ve hiçbir kötülükte şeytana itaat etmedik.' Bunun üzerine ağızları mühürlenir ve organları günahlarını itiraf ederler."

Rivayete göre Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Biz, Allah Rasûlü'nün yanında bulunuyorduk. O gülerek şöyle buyurdu: *'Niçin güldüğümü biliyor musunuz?'* Dedik ki Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. Bunun üzerine o, şöyle buyurdu: *'Kulun, Rabbi ile konuşmasına gülüyorum. Kul şöyle der: 'Ey Rabbim! Beni haksızlıktan kurtarmaz mısın?' Allah Teâlâ: 'Evet, kurtarırım.' Kul: 'Benim için ancak kendimden bir şahit uygun görürüm.' Allah Teâlâ: 'Bugün sana şahit olarak nefsin, bir de kâtip meleklerin şahitliği yeter.' Ar-*

dından ağzı mühürlenir ve organlarına şöyle talimat verilir: 'Konuşun!' Bunun üzerine organları, o kulun yaptıklarını dile getirir. Sonra konuşmakta serbest bırakılır. Bunun üzerine organlarına hitaben: 'Yazıklar olsun size! Ben sizi müdafa ediyordum, der." (14)

Organların yaptıklarını yine organların dile getirmesinin sırrı, günâhlara yardımcı olanın, aynı zamanda şahit olduğunun bilinmesine yöneliktir. Buna göre, kişinin Allah Teâlâ'dan başkasına iltifat etmemesi gerekir. Aksi halde orada başkasıyla olan dostluğu sebebiyle rezil olur.

66. **«Dileseydik»** yani müşrikleri, Mekke halkını dünyada cezalandırmak isteseydik **«gözlerini büsbütün kör ederdik.»** Gözlerinin ışığını ve şekillerini yok ederek göz çukurları belli olmayacak şekle sokardık. Dolayısıyla gözleri, diğer organları gibi dümdüz hale gelirdi. **«Bu sefer de»** bildikleri düz **«yolda itişip kakışırlardı.»** Yarışmak ve her zaman gidip geldikleri geniş yola girmek isterler. Ama **«Nasıl görebilirlerdi?»** Yani hedeflerine ulaşmak için yolu nasıl görebilirlerdi? Çünkü görmek için gözleri yoktur. Yâni göremezler. Bu, Mekke kâfirlerini, gözlerini kör etmekle tehdittir. Kuşkusuz Allah Teâlâ Lût kavmine, Lût'u yalanladıkları ve misafirleriyle cinsel ilişki kurmak istediklerinde yaptığı gibi bu işi de yapmaya gücü yeter.

67. **«Dileseydik onları oldukları yerde»** oturdukları evlerde onları **«farklı şekle sokardık,»** ki *"mesh"*; bir şeyin şeklini daha çirkin şekle döndürmektir. Bu şeklen canlılığını sürdürerek hayvan sûretine döndürmek olabildiği gibi canlılığına son verilerek taş vb. cansız şeylere döndürmek de olabilir. Buna göre mana şöyledir: "Onları mükellef olma makamından düşürmeyi ve insanlık kimliğinden soyutlamayı dileseydik, Musa'nın kavmine, yani İsrailoğullarına Davûd (a.s.) zamanında yaptığımız gibi kendilerini domuz ve maymunlara çevirerek, ya da taşlara ve kerpiçlere döndürerek sûretlerini değiştirirdik."

Bazıları da âyetin anlamı konusunda şöyle demişlerdir: "Onları ayakları üzerinde oturtur, kötürüm hâle getirirdik" **«ne»** önlerine doğru **«ileri gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye.»** Âyet-i kerime, inkârcıların inkârından ve yandaşlarının helâk olmalarının kalıntılarını müşahede etmelerine rağmen ibret almamalarından dolayı onlara, âhirette ağızlarının mühürlenmesiyle verilen ceza gibi dünyada da söz konusu olan böyle bir cezayı hak ettiklerini or-

---

14- Hadisi Müslim, Nesaî ve İbn Ebi Hâtim rivayet etmiştir.

taya koymaktadır.

Sanki şöyle buyrulmuştur: "Anlatıldığı şekilde gözlerini kör etmek ve kendilerini farklı şekle sokmak suretiyle onları cezalandırmayı dileseydik bu şekilde cezalandırırdık. Fakat Bizi, tevbe edip iman etsinler diye bir süreye kadar onlara mühlet vermeye iten genel rahmet esasından hareketle kendilerini böyle bir cezaya çarptırmadık."

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي
الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ (٦٨) وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ
إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ (٦٩) لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ
عَلَى الْكَافِرِينَ (٧٠)

68. Kime uzun ömür verirsek yaratılışını tersine çeviririz. Hiç düşünmezler mi?

69. Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Hem bu ona yakışmaz da. Bu, ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır.

70. Tâ ki diri olan kimseyi uyarsın ve verilen söz de kâfirlerin aleyhine gerçekleşsin.

68. Dünyada «**kime uzun ömür verirsek yaratılışını tersine çeviririz.**» *Tenkîs :* Bir şeyi ters çevirmektir. Bu kelime, doğum esnasında bebeğin önce ayaklarının sonra da başının gelmesinde, hastalığın nüksetmesinde ve ömrün en kötü zamanına iletilmede kullanılan "Neks" sözcüğü ile aynı köktendir. Buna göre mana şöyledir: "Yaratılışını tersine çevirir, ilkin yarattığımızdan farklı şekle sokar ve böylece güçsüzlüğü devamlı artar, gücü azalır, bünyesi zayıflar, şekli ve sureti değişir. Nihayet durumu, vücud ve akıl zayıflığı ile anlayış ve idrak noksanlığında tıpkı çocuğun durumuna benzer hale gelir. Bir şâir şöyle der:

Ben kendimi hergün eksilir görüyorum.
Öyle ki, eksilecek bir şey kalmayacak.

Bunu görüpte **«hiç düşünmezler mi?»** Yaratılışı tersine çevirmeye gücü yetenin elbette gözleri kör etmeye ve farklı şekle sokmaya da gücü yeter.

69. «Biz ona» Peygamber'e **«şiir öğretmedik.»** Bu ifade, müşriklerin Hz. Peygamber'e şair; söylediği sözlere de şiir demelerini reddetmektedir. Araplara göre şiir, vezinli ve kafiyeli söz; şair de bu söz san'atı ile uğraşan kişidir. *Kâmûs*'ta: "Şiir, manzum söze denilir. Çünkü onun vezin ve kafiye sebebiyle şerefi vardır. Bu özellikle vezinli söylenen sözdür. Tesâdüfen vezinli gelen söze şiir denilmez. Hz. Peygamber'in mübarek sözleri bu kabildendir. Onlardaki vezin, kasdî olmadan rast gele denk gelmiştir. Rasûlüllah'ın bir savaşta, parmağına taş değip de kanadığında söylediği şu sözler bu kabildendir:

Sen, ancak, kanayan parmaksın.
Karşılaştığın şey Allah yolunda olmuştur.

Huneyn savaşında da şöyle demiş:

Yalan yok, ben Peygamberim.
Ben Abdulmuttalib'in oğluyum.

Efendimizin Hendek savaşındaki şu sözleri de bu kabildendir:

Allah'ın adıyla ve O'nunla başladık.
Eğer O'ndan başkasına kulluk edersek bedbaht oluruz.

Seyyid Şerif Cürcanî *"Haşiyetü'l- Metali"* isimli eserinde şöyle demiştir: "Şiir, halka ve seçkin kişilere faydalı ise de insanlar bir şeye yönelme ve geri durma konusunda, gerçekten daha çok hayâle itaat ederler. Bu yüzden şöyle denmiştir: 'En güzel şiir, en çok uydurma olanıdır.' O nedenle doğru olan ve doğrulanmış olan Hz. Peygamberin şiirle meşgul olması, ona yakışmadığı gibi onu meslek edinmesi de doğru olmaz."

Yani Biz, Muhammed (s.a.v.)'e Kur'ân'ı öğretmekle şiir öğretmedik. Çünkü şiir, zorlanarak uydurulmuş söz, mesnedsiz, hayallere ve evhamlara dayalı sanatsal yaldızlı ifadelerdir. Bunun, insan sözüne benzemeyen, muhtelif hikmet ve parlak hükümlerle dolu, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştıran

Yüce Kur'ân'la ne ilgisi vardır? Böyle iken durumlar onlara nasıl karışık gelerek zanlara bulaştılar? Allah kahretsin onları! Nasıl da Haktan döndürülüyorlar!

Âyet-i kerimede, Hz. Peygamber'e bilginin Allah katından verildiğine işaret edilmektedir. Kuşkusuz Allah, ona önceki ve sonraki milletlere ait bilgileri öğretmiş ve fakat şiir öğretmemiştir. Çünkü şiir, İblis'in okuduğu kitabı ve sözüdür.

«Hem bu ona yakışmaz da.» Yani Muhammed (s.a.v.)'e şiir yakışmaz, kendisine kolay gelmez ve istese de hakkından gelemez. Peygamber'i, şiir söylemek istese de hakkını veremez bir yapıda kıldık. Bu nedenle dili, şiiri veznine uygun olarak okumaya yatkın değildir. Şayet o, bir şâir olsaydı pek çok insan, getirmiş olduğu mesajların kendi uydurması olduğu konusunda şüphe ederdi. Çünkü şâirin san'atı söz düzmektir.

"İnsânu'l-Uyûn " isimli eserde şöyle geçmektedir: "Hasılı, itimada şayan hak ve sözlerin birleştiği nokta, Hz. Peygamber'e haram kılınan sadece vezin hedef alınarak ölçülü söz meydana getirmektir. *'Biz ona şiir öğretmedik'* (Yâsin: 69) âyetinde kastedilen husus budur. Şayet Hz. Peygamber'den vezinli söz çıktığı farzedilse bunda vezin hedeflenmediğinden dolayı bu söz, terim olarak şiir sayılmadığı gibi, yasaklanmış da değildir. Genel olarak Hz. Peygamber, misal vermek ya da sözü sahibine irca etmek üzere şiirden bir beyit okuduğu zaman onu vezinli olarak dile getirmezdi."

"Hem bu ona yakışmaz da" (Yâsin: 69) ifadesinde açıkça kastedilen, onun peygamberliğinden ve lehçesinin selâmetinden dolayı şiir söylemesi doğru olmaz. Çünkü Allah katından kendisine bilgi aktarılan kişi sadece hakkı söyler. Bu durum, Hz. Peygamber'in nazım ve nesir türü ifadeye muktedir olduğuna ters gelmez. Hatta onun, iyi şiirden kötüsünü, yani vezinlisini vezinsiz olandan ayırt etmesi buna delildir. Bunu ayırt edebilen kimsenin ilâhiyat ve felsefî konularda nazım türü ifadeye nasıl olur da gücü yetmez? Fakat bu güç, hayali ve yalanı vehmettiren, mutlak şiir ve şair lâfızlarından korunmak için bu alanda fiiliyata geçmeyi gerektirmez. Gerçekten Araplar, Hz. Peygamber'in fesahat ve belağatını, hoş ifadesini, tatlı konuşmasını ve güzel anlatımını biliyorlardı.

Hulâsa, Şuarâ Sûresi'nin sonlarında geçtiği gibi, her güzel nitelik ve olgunluk Hz. Peygamber'den alınmıştır. O, hikmeti, güzel ahlâktan sayılan bir davranışı, İslâm'a destek sağlama, Allah'a övgü, ya da Müslümanlara nasihati ihtiva eden şiiri severdi. En çok öfkelendiği söz ise yalan, çirkin ifade, hiciv vs.nin yer aldığı şiirdi. Allah Rasûlü, Hassan için mescidde bir minber koyar, Hassan da buraya çıkarak Allah Rasûlü'nü ve mü'minleri hicvedenleri hicvederdi, şeklindeki rivayete gelince, bu durum Allah'ın düşmanlarına karşı cihad kabilinden sayılmıştır.

«Bu» Kur'an, **«ancak»** Allah Teâlâ'dan **«bir öğüt»** insanlara ve cinlere yol gösterme **«ve apaçık bir Kur'ân»** semavî bir kitap ve hakkı batıldan ayıran**«dır.»** Çünkü Kur'ân, sadece bir öğütten ibaret değildir. Aksine öğütleri, hükümleri vs. ihtiva etmektedir. Bu hususun tekrarına gerek yoktur.

70. «Tâ ki diri olan», iyiyi kötüden ayırabilen, kalbini yaratılmış olduğu gayeye uygun olarak istihdam eden ve ilgisiz şeylerle zayi etmeyen akıllı ve anlayışlı **«kimseyi»** -ki gaflet içinde bulunan kimse ölü gibidir- **«uyarsın ve verilen söz de»** yani,"*...Andolsun ki cehennemi insanlar ve cinlerle toptan dolduracağım.*" (Hûd:119) âyeti gereğince azap sözü **«kâfirlerin»** inkârda ısrar edenlerin **«aleyhine gerçekleşsin.»** Çünkü şüphe ortadan kalkınca geride sadece inat ve ısrar etmek kalır. Bu nedenle söz, onların aleyhine tecelli eder.

Burada, inkârcıların diri olan kimsenin karşıtı olarak dile getirilmesi, onların marifet olarak bilinen yaşamanın kaide ve kurallarından uzak olduklarından dolayı gerçekten cenin gibi hareketsiz olduklarını belirtmeye yöneliktir.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا
أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ (٧١) وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ
وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ (٧٢) وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ
(٧٣) وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ (٧٤) لَا يَسْتَطِيعُونَ

نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا
نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

71. Kudretimizle kendileri için nice hayvanlar yarattığımızı görmediler mi ? Onlar bunlara sahip oldular.

72. Bu hayvanları onların emrine verdik. Onların bir kısmını binek olarak kullanırlar, bir kısmının da etini yerler.

73. Onlarda kendileri için daha nice faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi ?

74. Onlar, Allah'ı bırakıp da kendilerine yardımları dokunur diye bir takım tanrılar edindiler.

75. Oysa tanrı edindikleri şeylerin, onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Bilakis onlar, ilâhları için yardıma hazır askerlerdir.

76. (Ey Muhammed!) Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü Biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz.

71. «Kudretimizle» yapısını bizzat üslendiğimiz, hiç kimsenin müdahalesi ve ortaklığı olmadan **«kendileri için»** ve faydalanmaları için **«nice hayvanlar yarattığımızı»** Mekke'li müşrikler **«görmediler mi ?»**Yani, düşünmediler ve görme derecesinde yakinen bilmediler mi ? Gördüler ve bildiler. Söz konusu hayvanlar, deve, inek, koyun ve keçi gibi yürüyüşlerinde hafiflik ve yumuşaklık bulunan hayvanlardır. At, katır ve merkep bu kapsama girmez. Çünkü bunların yere basmaları ağır ve şiddetlidir. Allah Teâlâ burada, kendisinin yarattığı madenler, bitkiler ve diğer hayvanlar arasından bu hayvanları özellikle anmıştır. Çünkü onlarda, devede olduğu gibi yaratılış orjinallikleri; inek, koyun ve keçide olduğu gibi pek çok faydalar söz konusudur. Bu nedenle **«onlar»**, mâlik kılmamız sayesinde **«bunlara»** yani bu hayvanlara, **«sahip oldular,»** tasarruf hakkına mâlik oldular. Artık onlardan istedikleri gibi yararlanabilirler ve kendilerine bu konuda başkaları karışamaz.

72. **«Bu hayvanları onların emrine verdik.»** Bu nedenle oldukça güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen binmek, yük taşımak, diledikleri yere götürmek ve kesmek gibi kendilerinden istenen hiçbir şeyde onlara karşı gelemezler. Bu apaçık bir nimettir. O nedenle Allah Teâlâ binene, bu nimete şükretmesini ve: *"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa buna biz güç yetiremezdik"* (Zuhruf: 13) meâldeki âyetle tesbih etmesini gerekli kılmıştır.

«Onların bir kısmını binek olarak kullanırlar, bir kısmının da etini yerler.» Yani, bir kısmının sırtından, bir kısmının da etinden faydalanırlar.

73. **«Onlarda»**, binek olarak kullanılan ve eti yenen hayvanlarda **«kendileri için»** binmek ve yemekten başka deri, yün, tüy, kıl, doğurarak nesillerinin çoğalması ve toprağı öküzlerle sürme gibi **«daha nice faydalar ve»** sütten **«içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?»** Yani, yararlandıkları söz konusu nimetleri görürler de bu nimetleri bahşeden Allah'ı birlemek suretiyle O'na şükretmezler ve ibadette ona ortak mı koşarlar?! Allah Teâlâ, onların kendisine şükretmesine vesile olsun diye nimetleri var etmeyi üstlenmiş, oysa onlar bu nimetleri nankörlüğe vasıta kılmışlardır.

74. Kendilerine bu kadar ikramda bulunulduğu halde yine **«onlar,»** gücünde tek ve nimetiyle üstünlüğü sabit olan **«Allah'ı bırakıp da»** başlarına gelen işlerde **«kendilerine yardımları dokunur»** ya da kıyamet günü şefaat ederler **«diye»** putlardan **«bir takım tanrılar edindiler»** ve onları Allah'a kullukta ortak koştular.

75. **«Oysa tanrı edindikleri şeylerin, onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Bilakis onlar,»** yani müşrikler **«ilâhları için»** cehennemde peşlerinde bulunan, **«yardıma hazır askerlerdir.»** Bu sebeple onlar, için yakıt olmak üzere cehenneme sevkedildiklerinde onları teşyî ederler.

Rivayet edilmiştir ki Allah'ın dışında tanrı edinilen putların her biri kendilerine uyanlarla birlikte getirilir ve onun askerleri imiş gibi cehennemde hazır bulunurlar. Bu tanrı, kendine kulluk edilmesini emreden bir şahıs olabildiği gibi, cansız bir cisim de olabilir.

76. Ey Muhammed! **«Onların sözleri seni üzmesin.»** Bu nehiy, her ne kadar zahiren onların sözlerine yönelik ise de aslında Allah Rasûlü'ne aittir ve onların sözlerinden etkilenmesini nehyetmektedir. Yani, Allah hakkında

O'nun eşi ve çocuğu bulunduğuna ve senin yalancı ve şair olduğuna dair sözlerini işittiğin, eziyetlerinden ve kabalıklarından dolayı üzüldüğün zaman, ilmimin bütün durumlarını kuşatmasıyla, seni yalancı saymalarından ve Bana ortak koşmalarından dolayı onları cezalandıracağımdan teselli bul.

«Çünkü Biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz.» Bu ifade, söz konusu nehyin sebebini açıkça belirtmektedir. Yani Biz, engin ilmimiz sayesinde onların, kalplerinde gizledikleri yanlış inancı, düşmanlığı ve öfkeyi her yönüyle bildiğimiz gibi, dilleriyle açığa vurdukları küfür, Allah'a ortak koşma ve peygamberliği inkâr etme sözlerini de bütünüyle biliyoruz. Buna dayanarak gizli açık bütün suçlarından dolayı onları cezalandıracağız.

Âyette, Allah Teâlâ'nın gizli olan şeyleri bilmesinin, açığa vurulan şeyleri bilmesinden önce dile getirilmesi, O'nun ilminin her şeyi kuşattığını vurgulamaya yöneliktir. Sanki Allah Teâlâ'nın onların gizlemekte olduklarını bilmesi, açığa vurduklarını bilmesinden daha önde gelmektedir. Oysa gerçekte her ikisi de birdir.

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ
مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَص۪يمٌ مُب۪ينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ
خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَم۪يمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْي۪يهَا الَّذ۪ٓي
اَنْشَاَهَٓا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَل۪يمٌ ﴿٧٩﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمْ
مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَٓا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

77. İnsan görmüyor mu ki , Biz onu nutfeden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, açıkça hasım kesilmiş.

78. Ve kendi yaratılışını unutarak Bize misal vermeye kal-

kışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor.

79. De ki : "Onları ilk defa yaratan diriltir. O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.

80. Yeşil ağaçtan size ateş çıkaran O'dur. İşte siz ondan ateş yakıyorsunuz.

77. «İnsan görmüyor mu ki, Biz onu nutfeden», meniden **«yarattık.»** Bu söz, inkârcıların kendilerinde en açık delili görmelerinden sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmelerinin batıl olduğu ortaya konmak için söylenmiştir. Daha önceki de ellerinde bulunup, tevhidi ve Müslüman olmayı gerektiren nimetleri müşahade etmelerinden sonra Allah'a ortak koşmaları bâtıllığını göstermek için söylenmişti.

Rivayet edildiğine göre Kureyş kâfirlerinden Ubey b. Halef, Vehb b. Uzafe, Ebu Cehil, As b.Vail ve Velid b. Muğire'den müteşekkil bir grup, birgün bir araya gelmişlerdi. Ubey b. Halef onlara hitaben: "Görmüyor musunuz ki Muhammed, Allah'ın ölüleri dirilttiğini söylüyor" diyerek ardından şöyle demiştir: "Lât ve Uzza'ya and olsun ki gidip onunla bu konuda tartışacağım."

Bunun üzerine Ubey çürümüş bir kemik alıp bir taraftan onu eliyle ufaltıyor, bir taraftan da: "Ey Muhammed! Allah bunu, ufalıp dağıldıktan sonra diriltecek, öyle mi?" diyordu. Hz. Peygamber de: *"Evet, seni ölümünden sonra yeniden dirilterek cehenneme sokacaktır"* buyurmuştur. İşte onun, yeniden diriltilmeyi inkâr etmesinden dolayı kendisine cevap olmak üzere bu âyet inmiştir. Fakât âyet, öldükten sonra yeniden var olmayı inkâr eden her insana cevap sayılabilecek şekilde umumidir. Çünkü lâfzın umumiliği dikkate alınır; özel sebebe bakılmaz.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Kim olursa olsun, yeniden dirilmeyi inkâr eden insan, düşünmez ve yakînen bilmez mi ki Biz, onu nutfeden yarattık". **«Bir de bakıyorsun ki, açıkça hasım kesiliyor.»** Sanki şöyle buyrulmuştur: "Onu en hakir ve en basit şeyden yarattığımızı görmez mi ki, ilk yaratılışı doğruluğuna ve gerçekleşmesine açıkça şahit olduğu her hususta, hemen bize hasım kesilir." Cahil ve gafil insanın hali budur. Şâirin şu sözleri ne kadar güzel:

Ben ona her gün atmayı öğretiyorum,
Kolu kuvvetlenince o beni atıyor.

Kâfiye dizmeyi öğrettiğim niceleri var ki,
Bir kâfiye söylediğinde beni hicveder.

78. **«Ve kendi yaratılışını unutarak»** ki Biz onu nutfeden yarattık. Yani ilkin yaratılışını, Allah'ın yeniden diriltmeye gücü yettiğinin delili olduğunu bilemeyen o konuda düşünmeyi terketmiştir. Oysa ilk yaratma ile öldükten sonra yeniden var etme arasında bir fark yoktur. Çünkü her iki yaratma da ölü ve cansız olan şeyleri canlandırmaktır. **«Bize misal vermeye kalkışıyor.»** Yani söz konusu yeniden diriltme konusunda bize tuhaf bir kıssa anlatmaya koyuluyor. Bu kıssa, tuhaf ve akıldan uzak olmada tıpkı mesel gibidir. Yine bu kıssa, kemiklere can vermemizi inkâr ekmek ve buna olan gücümüzü yok saymaktır. Kuşkusuz Allah için mümkün olan O'nun yeniden yaratma gücünü ve her şeye kadir olduğunu uzak görmek oldukça tuhaftır. **«Ve: 'Şu çürümüş»** ve hayattan son derece uzak **«kemikleri kim diriltecek?' diyor.»** Çünkü bu kemiklerin üzerinde ne deri, ne et, ne damar, ne de sinirler vardır.

Bu ifade, misal getirmekten kaynaklanan sorunun cevabı niteliğindedir. Sanki "Hangi misali getirdi, ya da ne dedi?" diye sorulmuş, cevap olarak da şöyle dedi, denmiştir.

79. Ey Muhammed! O inkârcı insana yaratılışı hakkında unuttuğunu hatırlatmak ve delil getirmek sûretiyle işin gerçeğini ve doğru yolu göstermek sûretiyle susturmak için kendisini azarlayarak **«de ki : 'Onları»** yani o kemikleri **«ilk defa»** hiç bir şey değilken **«yaratan diriltir.»** Çünkü Allah'ın gücü, değişmeye uğramadığı için nasıl idiyse öyledir. **«O,»** yaratan Allah **«her türlü yaratmayı»** bütün teferruatıyla **«gayet iyi bilir.»** Her şahsın parçalanmış ve dağılmış bütün kısımlarını, organlarını ihata eden Allah, bu organların her birini, daha önceki plân üzere sahip olduğu kuvvetlerle birlikte yeniden yaratır.

*"Bahru'l-Ulûm"*de şöyle geçmektedir: "Allah Teâlâ bütün yarattıklarını iyiden iyiye bilir. İnsanın dağılan kısımlarına, anahatları ve detaylarına ait hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Allah Teâlâ ölüleri diriltmek istediği zaman, onların esas kısımlarını bir araya getirir ve onlara ruhlarını iade eder. Böylece daha önce hayatta oldukları gibi yeniden hayata kavuşurlar. Bedenlerin, ruhların bir araya gelmesi ve ölülerin yeniden diriltilmesinin anlamı budur."

Bil ki, yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin pek çoğu bu konuda ne bir delil, ne de bir şüphe öne sürmeyerek, sadece bunu inkâr etmekle yetinmişlerdir. Nitekim onlar âyet-i kerimelerde belirtildiği gibi şöyle demişlerdir: *"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?.."* (Secde:10) ; *"Ölüp toprak ve kemik yığını haline geldiğimizde mi diriltileceğiz?"* (Mü'minûn: 82) Yine onlardan: *"Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?"* (Yâsin: 78) diyen kimse, diriltilmeyi uzak görerek bunu söylemiştir. Allah Teâlâ da onun bu düşüncesinin yanlış olduğunu şu sözüyle ortaya koymuştur: *"Yaratılışını unutur..."* (Yâsin: 78) Yani Biz onu topraktan, ardından molekülleri aynı olan meniden yarattık. Ardından da ona baştan ayağa değişik şekiller verdik. Bunlarla da yetinmeyerek vücud yapısından farklı olarak konuşma ve akıl lütfettik. Şayet bu inkârcılar, yeniden diriltilmeyi sadece akıllarına yatmamakla inkâr ediyorlarsa konuşan ve akıllı olan insanın, hayat için kendi başına asla dayanak teşkil etmeyen pis bir nütfeden yaratılmasını da uzak görseler ya! Öyleyse ne diye konuşmanın ve aklın, daha önce bulundukları vücuda iade edilmelerini uzak görüyorlar ?

Öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerden şüphe ve tereddütlerini ortaya koyanlar da vardır. Gerçi bu şüphe, sonunda yine soyut bir akıl erdirememeye dönüşür. Söz konusu şüphe iki çeşittir:

Birincisi, insan yok olduktan sonra ondan bir şey kalmadığına göre, yok olanın tekrar var olacağına nasıl hükmedilir? Allah Teâlâ bu şüpheye şu ifadesiyle cevap vermiştir: *"De ki, onları ilk defa yaratan diriltir."* (Yâsin: 79) Yani, insan anılan bir şey değilken Allah onu yarattığı gibi, aynı şekilde kayda değer bir şey olarak ortada yokken yeniden diriltir.

İkincisi: Parçaları her tarafa yayılan ve bir kısmı yırtıcı hayvanların bedenlerinde, bir kısmı kuşların içinde, bir kısmı da evlerin duvarları arasında bulunan bir insanın bu parçaları nasıl bir araya getirilebilir? Bir de buna şu karmaşık mesele eklenebilir: Faraza insan insanı yese, yenen insanın parçaları onu yiyen insanın organları içinde bulunur. Bu durumda yiyen insan, parçaları bir araya getirilerek yeniden yaratılsa yenen insanın, organlarının teşekkül etmesi için parçaları kalmaz. Yok, eğer yenen kısımlar yenen insana geri verilerek yeniden diriltilecek olsa o takdirde yiyen insanın diriltilmesi için geride yeterince organları kalmaz. Allah Teâlâ bu şüpheyi de şu sözüyle geçersiz kılmıştır: *"O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir."* (Yâsin: 79)

Bunun izahı şudur: Yeme fiilini gerçekleştiren insanın içinde kendine ait aslî kısımlar yanında fazla olan kısımlar vardır. Aynı şekilde yenen insan da böyledir. İnsan insanı yediği zaman yiyen insana göre yenen insanın asli kısımları fazla kısımlar; yenen insana göre de yiyen insanın asli kısımları fazla kısımlar olur. Farzedilen bu yeme hadisesinden önce olan kısımlar toplanıp yiyen insana iade edilirken, yenen kısımlar da yenen insana iade edilir. Allah, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir. Dolayısıyla hem asıl olanı, hem de fazla olanı bilir. Bu nedenle yiyen insanın asıl kısımlarını topladığı gibi, yenen insanın asıl kısımlarını da toplar ve ona ruh üfler. Aynı şekilde birbirinden uzak olan yerlerde dağılan kısımları ise O'nun hikmet ve gücü sayesinde bir araya getirir.

Değerli zatlardan biri şöyle demiştir: "İnkârcıların, kemiklerin ufalanmış ve dağılmış olduğunu ileri sürmelerinin iki dayanak noktası vardır: Birincisi, bedende bulunan parçaların birbirine karışması. Hal böyle iken Allah Teâlâ ufalmış ve tamamıyla kurumuş parçaları ayırması nasıl mümkün olur ? Oysa hayat, vücudun bir miktar sudan müteşekkil olmasını gerektirmektedir. Allah Teâlâ birinci soruya, *"O her türlü yaratmayı gayet iyi bilir "* (Yâsin: 79) sözü ile cevap vermiş, ikincisine de şu ifadesiyle işaret etmiştir :

80. «Yeşil ağaçtan size ateş çıkaran O'dur.» Yani sizin için ve yararınız için tıpkı kolay tutuşan ve yanan Merah ve Afâr ağaçları gibi yeşil ağaçtan ateş çıkaran O'dur. **«İşte siz ondan ateş yakıyorsunuz,»** (15) o ağaçtan ateş tutuşturuyorsunuz. Ateşin bu ağaçtan çıktığından şüphe duymadığınız gibi, aynı şekilde Allah Teâlâ'nın ölüleri diriltmesinden ve onları hesaba çekmek, mükâfatlandırmak ve cezalandırmak için kabirlerden çıkarmasından da şüphe duymamanız lazımdır. Çünkü o ateşe zıt belli bir oranda su bulunan yem yeşil

---

15- Bu âyet-i kerîmeyi yirminci asırda şöyle inceleyeceğiz: Biz bir ateşi hangi kimyasal faktörle tutuştururuz? Yani arzda ne olmasa hiçbir şeyi yakamayız?

Oksijen: Arzdaki yegane yanacak nesnedir. Peki oksijen nerden çıkar? Yalnız yeşil ağaçtan çıkar. Bütün jeofizikçiler müttefiktir ki, arzın atmosferindeki oksijen yeşil ağacın imalatıdır, işte âyet:

Yeşil ağaçtan oksijeni çıkaran O'dur, hep onunla yanmayı sağlıyorsunuz (tutuşturuyorsunuz), buyurmaktadır.

Asıl işin önemli yanı, yeşil ağacın oksijen yapmasıyla ölümden sonraki diriliş. Ancak bu açık bilimsel gerçekten yola çıkılarak, mahşerle ağacın oksijen yapımı arasında ilgi kurulabilir. Cenab-ı Hak 78'nci âyette bildirdiği kâfirin küstahlaşmasına karşı buyuruyor ki:

Değil unufak olmuş kemik, bir canlıyı yaksan dahi, ben onu her an diriltiyorum, fakat sen fark etmiyorsun. Bunun sırrı yeşil ağaçtan çıkan hergün yaktığın oksijen olayında gizlidir.

ağaçtan ateşi çıkarmaya gücü olan Allah'ın yumuşak olup da kuruyan ve eskiyen bir şeyin yumuşaklığını iade etmeye daha çok gücü vardır. Bundan anlaşılıyor ki Allah Teâlâ, zıtları bir araya getiren yegâne bir varlıktır. O'nun, odunda su ile ateşi bir araya getirdiğini, dolayısıyla ne suyun ateşi söndürdüğünü, ne de ateşin odunu yaktığını nasıl olur da insan görmezlikten gelir ?

اَوَلَيْسَ
الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَل۪يمُ ﴿٨١﴾ اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا
اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذ۪ي
بِيَدِه۪ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet, kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.

82. O'nun işi, bir şeyi (yaratmak) istediği vakit sadece: "Ol!" demektir ve o şey derhal oluverir.

Bir canlı yakılsa, kül artığı dışında onun temel yapısı, su buharı ile karbondioksit haline gelir. İşte bu karışım yaprağa gelince câmid (cansız) olan her iki madde yaprağa verdiğim hay sırrıyle şekere dönüşerek canlanır. Çünkü karbon artı değerli iken, karbondioksitte cansızdı. Fakat yaprak onu eksi değerli karbona çevirerek şeker yapar ki, DNA dediğimiz molekülün ona yapım tarzı bu yoldan geçer. Bir yerde (yeşil ağaçta) oksijen çıkıyorsa, orada cansızdan canlıya geçiş vardır.

Ey apaçık muhasım olan sersem! Önce hayatın bu sırrını öğren, ondan sonra ölüm, mahşer, dirilme konularına dil uzat.

İşte Ben, her cansızı yapraktaki hay sırrıyle canlıya çeviren Allah'ım, kemiği diriltmek mi benim için mesele?! Bkz. Yasin Sûresi Yorumu/Dr. Halûk Nurbaki (Naşir).

83. Her şeyin mülkü elinde olan Allah münezzehtir, yücedir. Siz sadece O'na döndürüleceksiniz.

81. «Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir?» Yani insanları ilk olarak yaratan, onlara yeşil ağaçtan ateş meydana getiren, koskoca gökleri yeri ve bunların arasında bulunanları var eden ve olağanüstü şeyler yapan yüce ve güçlü Allah, âhirette küçüklük ve basitlikte insanların benzerlerini yaratmaya ve oldukları gibi yeniden hayat vermeye kadir değil midir? Mantık, gökleri ve yeri yaratmaya kadir olanın, insanları yaratmaya daha çok kadir olduğuna hükmeder. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük şeydir."* (Mü'min: 57) *"Onların benzerleri"*nden cennetlikler, genç ve parlak delikanlılar olurken; cehennemliğin ise, azı dişi, tıpkı Uhud Dağı veya buna benzer bir şekilde olur.

Et-Tîbî şöyle demiştir : "Âyetteki *'Onların benzerleri'* ifadesi muhataplardan kinayedir. Tıpkı, 'Senin gibiler cömert olur' dediğin gibi. Yani onları yaratmaya kadir değil midir ? demektedir."

Cevap Allah tarafından verilmektedir: **«Evet, kadirdir.»**

Evet anlamındaki *"belâ"* sözcüğü, soru olumsuz ve cevap olumlu olduğu zaman kullanılır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"...Ben sizin Rabbiniz değil miyim ?' Onlar da , "Evet, sen bizim Rabbimizsin' dediler..."* (A'râf: 172)

*"Müfredat"*da ise şöyle geçmektedir: "*Belâ*; olumsuz sorunun, *'ne'am'* ise, olumlu sorunun 'evet' anlamında cevabıdır. Tıpkı, *'Rabbinizin size vadettiğini gerçek buldunuz mu ?' Onlar da, 'evet' derler.'* (A'râf: 44) gibi. Burada 'ne'am' yerine 'belâ' sözcüğü kullanılmaz. Çünkü 'Sende bir şey var mıdır ?' diye sorulduğu zaman 'evet' anlamında 'belâ' sözcüğü getirilirse 'Hayır, yoktur' anlamına gelirken 'ne'am ' getirilirse 'Evet, vardır' anlamına gelir."

«O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.» Yani O, onları yeniden yaratmaya kadirdir ve her şeyi çok iyi bilir.

Bazıları da şöyle demişlerdir : "Yani mahlûkatı ve malumatı çok olan, ardarda yaratan ve bütün varlıkları bilendir."

82. «O'nun işi, bir şeyi (yaratmak) istediği vakit sadece: 'Ol!' de-

mektir ve o şey derhal oluverir.» Başka bir şeye bağlı kalmadan derhal oluverir. Bu ifade, Allah Teâlâ'nın emri sayesinde dilediği her şeyi, itaat edilen bir âmirin, itaat eden bir memura emrettiğinde olduğu gibi anında var etmeye olan gücünün tesiri için bir temsildir.

83. «Her şeyin mülkü elinde olan Allah münezzehtir, yücedir.» "Mülk" diye terceme edilen *"melekût"* kelimesi ile, "ceberût" ve "rahamût" kelimeleri mastardırlar. Mübâlağa için hepsine vav ve tâ harfi eklenmiştir.

Müfredât'ta belirtildiğine göre: "*Melekût*; Allah'ın mülküne mahsus olan demektir. Mülkde, bir şeye sahip olmak ve onda tasarruf edebilmek demektir."

Her şeyin mülkü kudreti dahilinde bulunan Allah'ı, inkârcıların O'na atfettikleri âcizlikten ve noksanlıktan tenzih edin, tesbih edin. Allah hakkında söyledikleri noksanlık sıfatlarına şaşın. **«Siz sadece»** öldükten sonra başkasına değil, **«O'na döndürüleceksiniz.»** Dolayısıyla O size amellerinize karşılık muamele edecektir. Bu mesaj, Allah'a yakın olan kullara bir vaad, inkârcılar için de bir tehdittir.

Yâsin Sûresi ve bu sûrenin okunmasının faziletine dair oldukça çok hadis-i şerifler vardır. Bunlardan birisi, *"Yâsîn Sûresi'ni ölülerinize okuyun."* (16) Bir diğeri de şudur: *"Her şeyin bir kalbi, özü vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir."* (17)

Denmiştir ki Yâsîn, Kur'ân'ın kalbi, yani özü kılınmıştır. Çünkü kitapların indirilmesinin en önemli hedefi, insanların öldükten sonra yeniden diriltileceklerini, hepsinin Allah'ın huzurunda toplanacaklarını, itaat edenlerin amellerine karşılık en güzel şekilde mükâfatlandırılacaklarını ve suçluların onlardan ayrılıcaklarını beyan etmektedir. Bütün bunlar, bu sûrede en belirgin ve en mükemmel bir şekilde ifade edilmiştir.

Gazalî'nin şöyle dediği nakledilmiştir : "Bu sûre, Kur'ân'ın kalbi sayılmıştır. Çünkü imanın sıhhati, yeniden diriltilmeyi ve mahşerde toplanmayı kabullenmekle mümkündür. Bu husus bu sûrede en belirgin bir şekilde belirtilmiş ve böylece söz konusu sûre, vücud için gerekli olan kalbe benzetilmiştir."

16- Hadisi; Ebû Davud, İbn Mâce, Ahmed ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/218.

17- Hadisi; Bezzâr, Tirmizi ve Dârimî Enes'ten rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/405.

Denmiştir ki kalp, bedenin âmiri, Yâsîn de diğer sûrelerin âmiridir ve onda her şey mevcuttur. Kalp, yüce mana âleminin yeri, üstün idrâk mahalli, bedenin ıslah ve fesadının vasıtası olması hasebiyle Yâsîn Sûresi buna benzetilmiştir. Çünkü bu sûre, İslâm inancının üç esasını kapsamaktadır. Bu esaslar, tek Allah inancı, Peygamberlik ve yeniden dirilmedir.

Allah'tan, bizi takva sahibi kulları arasında mahşerde bir araya getirmesini, tam bir teslimiyet ve kâmil manada bir imanla hayatımıza son vermesini ve O'na kavuşma anındaki ölüm sarhoşluğunu bizim için kolaylaştırmasını diliyoruz. O, ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Yâsîn Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

SAFFÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 182 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ۙ ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ۙ ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ۙ
﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ۗ ﴿٥﴾

1. Andolsun o saf bağlayıp duranlara.

2. O sevk ve idare edenlere.

3. Zikri okuyanlara.

4. Hiç şüphesiz ilâhınız tektir.

5. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Doğuların da Rabbidir.

1. **«Andolsun o saf bağlayıp duranlara.»** Âyetin başındaki *"vav"* harfi kasem (yemin) içindir. *"Saffât"* ise, saf bağlayıp duran topluluk anlamındaki *"sâffe"* kelimesinin çoğuludur. *"Saff"*; bir şeyi düzgün çizgi üzerine koymak, yerleştirmektir. Buna göre, namaz kılmak veya savaş için bir grubu sıraya sokup saf düzenine getirdiğin zaman "Safeftu'l - kavme" dersin. Allah Teâlâ, ibadet için gökte saf halini alan meleklere; veya safları düzenleyen ve kendi-

lerini saf haline getiren melek gruplarına, yani itaat ve hizmet pozisyonundaki saf düzenini organize eden meleklere yemin etmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Meleklerin Rableri katında saf durdukları gibi safa dursanıza!"*(Ashab-ı Kiram) Bunun üzerine şöyle dedik: "Melekler Rableri katında nasıl safa duruyorlar ?" Hz. Peygamber: *"Ön safları tamamlıyorlar ve saf düzenine özen gösteriyorlar"*(1) buyurmuştur.

Yahut da söz konusu melekler, gökte saf halinde bulunuyor ve Allah Teâlâ'yı tesbih ediyorlar. Onların, tıpkı namaz kılanların safa durdukları gibi safa durdukları bir takım mevkileri, makamları vardır.

Bazı müfessirler, âyetin anlamı ile ilgili olarak şöyle demişlerdir : "Havada kanat çırparak Allah Teâlâ'nın sevk ve idare ile ilgili emrini bekleyip duran meleklere andolsun."

Âyetle ilgili başka yorumlar da yapılmıştır. Âyet-i kerimede, meleklerin şerefi -ki Allah onlara yemin etmiştir- ve safların fazileti ortaya konmuştur.

2. «O sevk ve idare edenlere.» Âyetteki *"zecr"* kelimesi, aynı zamanda azarlamak ve engel olmak anlamına da gelir. Deveyi azarladığın zaman, "Zecertu'l-ba'îre" tabirini kullanırsın. Buna göre âyet, "Azarlamayı ve engel olmayı üstlenen meleklere" anlamındadır. Kulların kötülüklerden alıkonması, şeytanın vesvese ve saptırmasına engel olunması ifadelerinde de yine *"zecr"* kelimesi kullanılmaktadır.

Bazı müfessirler ise şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ burada, bulutları yağmur olmayan ülkeye sevk ve idare eden melekleri kastedmektedir."

3. Şanı yüce olan **«zikri»**, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlere indirilen kitaplarını **«okuyanlara»**; Allah'ı tesbih ve takdis ederek, O'na hamd ederek ve O'nu överek zikreden meleklere.

4. Ey Mekke halkı! **«Hiç şüphesiz ilâhınız tektir.»** Hiçbir ortağı yoktur. Bu âyet-i kerime onlar hakkında inmiştir. Çünkü Mekkeliler hayret ifadesiyle şöyle diyorlardı: "O, tanrıları tek bir tanrı mı yaptı?" Ey Mekkeliler! Öyleyse putları, dünyayı, boş arzuları ve şeytanı tanrılar edinmeyiniz.

1-Hadisi, Müslim *"Sahih"*inde tahrici yanında; Ebu Davud ve Nesâî de tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/615.

Bu son âyet, yeminin cevabıdır. Bu yeminin faydası, adına yemin yapılan şeyi yüceltmek, şerefini ortaya koymak ve Arap dilinde alışılageldiği şekilde yemine hedef olan şeyi vurgulamaktır. Kur'ân da Arapça olarak ve Arapların konuşma üslûbuna uygun olarak indirilmiştir.

"el-Vahid=Tek"; hiçbir şekilde parçası bulunmayan şey demektir. Buna göre Allah Teâlâ kendisini tek bir olarak vasıflandırınca bu ifade, "Parçalarının ayrılması ve çoğalması mümkün olmayan varlık" anlamındadır. Nitekim söz konusu vahdetin, birliğin zorluğundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların kalpleri nefretle çarpar."* (Zümer: 45)

İmam Gazalî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Tek, parçalara ayrılmayan ve tesniyesi (ikili) olmayan demektir. Parçalara ayrılmayan; bölünmeyen tek bir cevher gibi olan şey demektir. Bu nedenle, parçası bulunmayan anlamında 'O tekdir' denir. Allah Teâlâ, zatında bölünme söz konusu olmayan tekdir. İkili olmayan ise, güneş örneğinde olduğu gibi, dengi bulunmayan demektir. Güneş, cisimlerden olması hasebiyle bölünebilir ve kendisi parçalara ayrılabilir ise de dengi yoktur. Varlık âlemi içinde bir varlık yoktur ki, o varlığın özelliklerini taşıyan başka bir varlık tasavvur edilmesin. Allah Teâlâ ise müstesna. Gerçekten Allah, her yönüyle tektir; ezelî ve ebedîdir." Nitekim bir şiirde şöyle dendiği gibi:

Her şeyde Allah'a ait bir delil vardır.
Ki bu delil, O'nun tek olduğunu göstermektedir.

Tek olan Allah'ın adının hususiyeti, dünyaya yönelik sevginin kalpten uzaklaştırılmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber, duasında şöyle diyen birini dinlemişti: "Allah'ım! Ben senden tek bir olan, yegane, samed olan, doğurmayan, doğmayan ve hiçbir şey dengi bulunmayan Allah adınla istiyorum." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"O kişi Allah'tan, O'nun yüce adıyla istemiştir. Ki bu adla dua edilince Allah, bu duayı kabul eder; talep edilince de verir."*(2)

5. «O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.» Yani O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan varlıkların sahibi ve malikidir, onları yetiştiren ve kemal derecesine eriştirendir.

---

(2) Hadisi Ebu Davûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bu hadis için Tirmizî, "Hasen" demiştir. İbn Mace ve Hakim de benzerini rivayet etmişlerdir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/485.

«Doğuların da» yani güneşin doğduğu yerlerin de **«Rabbidir.»** Söz konusu doğular 360 dır. Güneş her gün bu doğulardan birinden doğmaktadır. Doğulara uygun olarak batılar da farklılık arzeder. Âyette sadece doğular zikredilmekle yetinilmiştir. Yani doğular bu kadar olunca batılar da tabiatıyla bu kadar olmaktadır ve her gün güneş bunlardan birinden batmaktadır.

Allah Teâlâ'nın: *"Hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir"* (Rahmân: 17) ifadesine gelince, bu iki doğu ve batı, yaz ve kıştaki iki doğu ve iki batıdır. Yine Allah Teâlâ'nın, *"Doğu ve batının Rabbi'dir"* (Müzzemmil: 73) sözünde O, yönü kastedmiştir. Nitekim doğu bir yön, batı da bir yöndür. Âyet-i kerimede *Rab* kelimesinin, *"Doğuların Rabbidir"* şeklinde tekrarlanması, Rubûbiyet izlerinin doğularda tamamiyle ortaya çıkmasına ve bu izlerin her gün yenilenmesine yöneliktir.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ (٦) وَحِفْظًا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ (٧) لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى
وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ (٨) دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ
(٩) إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ (١٠)

6. Gerçekten Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik.

7. Onu, azgın her şeytandan koruduk.

8. Onlar, en yüksekteki topluluğu dinleyemezler. Her taraftan atılırlar.

9. Kovulurlar. Onlar için ardı arkası kesilmeyen bir azap vardır.

10. Ancak kulak hırsızlığı yapanlar olur. Onu da yakıcı bir alev takip eder.

6. **«Gerçekten Biz, dünya göğünü»** size ve yere yakın olan göğü -ki *"dünya"*; daha yakın demek olan *"ednâ"* kelimesinin müennesidir.- enteresan ve eşsiz **«bir süsle, yıldızlarla süsledik.»** Çünkü yıldızlar, kendi başlarına ve konumları itibariyle süstür, kayda değer bir zinettir.

7. **«Onu, azgın»** itaatten uzak ve hayırla ilgisi olmayan **«her şeytandan koruduk.»** Âyetteki *"hıfz"* kelimesi, mana yönünden *"zinet"* kelimesine atfedilerek tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Gerçekten biz, yıldızları gök için bir süs, kor fırlatmak suretiyle de bir koruyucu olarak yarattık."

8. **«Onlar, en yüksekteki topluluğu dinleyemezler.»** Burada, en yüksekteki topluluktan kasıt, melekler veya onların ileri gelenleridir. Aslında âyette geçen *"Mele'"* doldurmak kökünden gelmekte olup toplanıp bir araya gelen cemaat demektir. Görünüş itibariyle gözleri, azametleriyle de nefisleri doldururlar. Yükseklikle nitelenmiş olmaları da, en üst göklerde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Cinler ve insanlar ise en alttaki topluluklardır. Çünkü onlar, yeryüzünde ikamet etmektedirler. Âyetin bu ifadesi, göğün şeytanlardan korunmasının belirtilmesinin ardından, onların durumunu izah etmeye yöneliktir. Bununla birlikte söz konusu koruma şekli ve bu esnada o şeytanların maruz kaldığı azap da vurgulanmıştır. Yani onlar, göğü araştıramadıkları gibi meleklere de kulak veremezler. Çünkü göğe çıkmaya yöneldikleri an **«her taraftan atılırlar.»**

9. **«Kovulurlar. Onlar için»** dünyada kor fırlatma azabından başka âhirette **«ardı arkası kesilmeyen»** devamlı **«bir azap vardır.»**

10. **«Ancak kulak hırsızlığı yapanlar olur.»** Âyette geçen *"hatf"* hızla kapmak, almak demektir. Buradaki kapmaktan kasıt, meleklerin sözünü hırsızlama almak, dinlemektir. Yani, kulak hırsızlığı sayesinde meleklerin sözlerinden sadece bir sözü kapan şeytanın haricindeki şeytanlar grubu onların sözünü dinleyemez.

«Onu da» parlak **«yakıcı bir»** ateş **«alev»**i **«takip eder.»** Bu ifadeden kasıt, gökte yıldız kayarken görülen alevdir. Âyet-i kerimede geçen *"Sâkıb"* kelimesi, aydınlatan, ışığı ve aydınlatmasıyla isabet ettiği şeyi, nerede ise delen demektir. Söz konusu alev, sanki ışığı ile havayı delmekte, şeytanlara, kulak hırsızlığı için yükseğe çıktıkları zaman fırlatılmaktadır. Nitekim bu alevin ulaşıp yaktığı şeytanlar olduğu gibi, atmadan önce alevin ulaştıkları da vardır. Şeytan hedefe varmadan önce ona attığı da olur. Bazen onlara isabet etmesi, bazen de ondan kurtulmaları sebebiyle tamamiyle kulak hırsızlığından geri durmazlar. Ticaret için gemiyle seyahat eden kişinin durumu da böyledir. O, ya dalgaya tutulur, ya da tutulmaz.

Bu arada şöyle denmesi doğru değildir: "Şeytan ateşten yaratıldığından dolayı yanmaz." Çünkü şeytan saf ateşten değildir; tıpkı insanın saf topraktan olmadığı gibi. Sonra kuvvetli ateş, zayıf olanı istila edince onu yok eder. Ayrıca alevden kasıt, yıldızdan kopan ateş korudur; yıldızın kendisi değildir. Çünkü yıldız, semada kendi halinde olan bir kütledir.

Filozoflar ise şöyle demişlerdir: "Söz konusu alev, yükselen buharların bu yükselmesi ve dünya semasında ateşle temas etmesi anında havada oluşan ateş parçalarından müteşekkildir."

Hakikat ehlinden bazı büyükler şu hususu dile getirmişlerdir: "Gökle yer arasında bulunan Esîr (3) olmasaydı, dünya semasındaki aşırı soğuktan dolayı canlı da, bitki de olmaz ve yeryüzünde maden bulunmazdı. Bu esîr, Allah Teâlâ'nın takdiriyle canlılık ortaya çıksın diye âlemi ısıtmaktadır. Ateşinde esası olan bu esîr, hava ile birlikte bulunur. Hava ise sıcak ve rutubetlidir. Havada bulunan rutubet, bu esîr'e temas edince, rutubetli hava, moleküllerinde tutuşarak hareket etmesinden dolayı esîre, tesir eder.

Kuyruklu yıldızların ortaya çıkması da bundandır. Çünkü onlar yanıcı değil, yakıcı havadan ibarettirler. Aynı zamanda onlar, çabuk infilak etme

---

3- Esîr, havadan hafif olan ışık ve ısıyı nakledici varsayılan cisim. (Osmanlıca-Türkçe sözlük-Mustafa Nihat Özön)

Esîr, Atomlar arasındaki boşluğu ve bütün evreni doldurduğu varsayılan, ağırlığı olmayan, ısı ve ışığı ileten töz, cevher.

Esîr, Boşlukta yayıldığı gibi saydam ve saydam olmayan cisimlerin içinde de yayıldığı düşünülen ve birçok fizik olayını açıkladığı kabul edilen gözle görülmez ve elle tutulmaz unsur. (Meydan Larausse Ansiklopedisi)

Esîr, eskiden uzayı doldurduğu, yıldız ve felekleri oluşturduğu sanılan havadan hafif, saydam ve esnek madde.

...

Yüzyıllar boyunca kozmolojik ve astronomik olayların açıklanmasında temel ve basit bir madde olarak görülen esîr, XIX. yüzyılın sonlarında fizikçilerin önemle üzerinde durdukları bir konu oldu. Fizikçiler, havanın ses dalgalarını iletmesi gibi esîrin de elektromanyetik dalgaları ileteceğine inanıyorlardı. Ancak madde ve ışığın yapısı daha iyi anlaşıldıkça bu teori yetersiz kaldı; yerin esîr içindeki hareketini incelemek amacıyla Michelson-Morley tarafından 1881'de gerçekleştirilen bir deney sonucunda esîrin herhangi bir etkisinin bulunmadığı görüldü. 1905'te Enstein'in özel izâfiyet teorisini geliştirmesinden sonra ise esîr kavramı tamamen terkedildi. (Türkiye Diyanet Vakfı; İslâm Ansiklopedisi c.11; shf. 390) (Naşir).

özelliğine sahiptirler. Bunu incelemek istediğinde ateşin alevine bak. Hava, pervane sayesinde ateşe vurunca ondan gözle görülür çizgiler şeklinde alevler uçuşur, sonra bu alevler söner. Söz konusu yıldızlar da böyledir. Allah Teâlâ onları, yine O'nun buyurduğu gibi inkârcı cinlerden olan şeytanlar için atılacak şeyler yapmıştır."

Katade şöyle demiştir: "Allah Teâlâ yıldızları üç şey için yaratmıştır: Gök için bir süs, şeytanlar için taşlanacak şeyler ve yol bulmada rehber. Yıldızlarla ilgili olarak bunun dışında yorum yapan, bilgisi olmayan konuya karışmış olur. Bu nedenle hakkı isteyen kişinin, şeytanını tevhid ve irfan nuruyla taşlaması gerekir. Ki şeytan, onun kalbi etrafında dolaşmasın ve o kimse, kendi durumuyla ilgilenmesinde tıpkı en yüksekte bulunan melekler topluluğu gibi olsun."

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ
لَازِبٍ (١١) بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ (١٢) وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ
(١٣) وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ (١٤) وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ (١٥)

11. Şimdi onlara sor: "Yaratılışça kendileri mi daha çetin yoksa Bizim yarattıklarımız mı ?" Gerçekten Biz onları bir cıvık çamurdan yarattık.

12. Doğrusu sen (onlara) şaşıyorsun. Ama onlar (seninle) alay ediyorlar.

13. Hatırlatıldıklarında düşünmezler.

14. Bir mucize gördüklerinde de alaya kalkışıyorlar.

15. Ve: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" diyorlar.

11. «Şimdi onlara sor»: Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir. *"Onlar"* ifadesinden de Mekke müşrikleri kastedilmiştir. Fetvâ, müşkil olan hükümleri açıklamaktır. Âyette *"sor"* diye tercüme edilen *"istiftâ"* kelimesi ise burada haber vermesini istemek anlamındadır. Nitekim bu kelime Kehf Sûresi'nin 22. âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Âyetin anlamı şöyledir: "Onlar hakkında kimseden bir şey sorma." Yine âyet-i kerimede sormadan kasıt, soru sorma değil, aksine azarlamaktır. Buna göre anlam şöyledir: "Ey Muhammed! Mekke'li müşrikleri azarlayarak delil getirmeleri için onlara sor bakalım:"

«'Yaratılışca kendileri mi daha çetin» bünye bakımından daha sağlam; **«yoksa Bizim yarattıklarımız»** melekler, gök, yer ve bu ikisi arasında bulunanlar, doğular, yıldızlar, yakıcı alevler ve azgın şeytanlar **«mı?' Gerçekten Biz onları»** yani onların ataları olan Âdem'i **«bir cıvık»**, içinde kum taneleri olmayan yapışkan **«çamurdan yarattık.»**

Âyet-i kerimede hedeflenen, âhireti isbat etmek, müşriklerin söz konusu hayatı mümkün görmemelerini reddetmektir. Bunun izahı şöyledir: Âhireti mümkün görmemek, ya maddenin yeniden meydana gelmeye müsait olmadığından olur -ki, onların asıl maddesi su ve topraktan müteşekkil cıvık çamurdur ve bu iki unsur ölümsüzdür ve daima birleşebilir.- ya da Yaratıcı'nın buna gücü olmamasıdır. Bu ise batıldır. Çünkü bu muazzam şeyleri yaratabilen, insanı da yaratabilir ve onu yeniden var edebilir. Özellikle ilk yaratılışları yapışkan çamurdan olan insanları da... O'nun gücü zatına mahsus olup değişikliğe uğramaz.

12. «Doğrusu sen» onlara **«şaşıyorsun. Ama onlar»** seninle **«alay ediyorlar.»** Yani sen onlara sorma. Çünkü onlar, inat ediyorlar ve büyüklük taslıyorlar. Bu nedenle soru sorman kendilerine fayda sağlamaz. Sen, onlarla kendi arandaki farklı duruma bak. Ve yine sen, Allah Teâlâ'nın bu muazzam varlıkları yaratma gücüne, yeniden var etme kudretine, onların yeniden dirilmeyi inkâr etmelerine şaşıyorsun. Halbuki onlar, senin şaşmanı ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi kabullenmeni alay konusu ediyorlar.

Katade şöyle demiştir: "Allah'ın Nebi'si, bu Kur'ân indiği zaman ona ve insanların sapıklığına hayret etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Kur'ân'ı dinleyen herkesin iman edeceğini sanıyordu. Oysa müşrikler, Kur'ân'ı dinlediklerinde onunla alay ederek bir türlü iman etmemişlerdi. İşte Allah Rasûlü, bu duruma şaşmış, hayretler içinde kalmıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Doğrusu sen onlara şaşıyorsun. Ama onlar (seninle) alay ediyorlar."*

"Teaccüb", bir şeyin sebebini bilmediği zaman insanda meydana gelen şaşkınlık halidir. Şaşkınlığın Allah'a atfedilmesi doğru değildir. Çünkü Allah, bilinmeyen şeyleri çok iyi bilir ve hiçbir gizlilik, bilgisi haricinde değildir. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın sıfatında şaşkınlık, aşırı inkâr ve kınama anlamında olabilir. Nitekim bir kıraat şekline göre âyetteki *"acibte"* şaşırdın yerine *"acibtu"* (şaşırdım) diye okunmuştur. Söz konusu şaşkınlık, şu hadisi şerifte geçtiği gibi, tasvib etmek ve hoşnut olmak anlamına da gelebilir: *"Rabbin, eğlenceye meyli olmayan gençten hoşnut olur."*(4)

Cüneyd'e bu âyetle ilgili olarak soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Allah Teâlâ hiçbir şeye şaşmaz; fakat burada Peygamber'ine eşlik ederek şöyle buyurmuştur: *'Ey Muhammed! Onların seni yalanlamalarına şaşırıyorsan, asıl onların: 'Biz mi toprak olduğumuz zaman yeniden yaratılacağız?' demeleri şaşılıcak şeydir."* (Râd: 5) Yani durum, senin söylediğin gibidir.

Râgıb el-İsfehânî'nin *"el-Müfredât"* isimli eserinde şöyle geçmektedir: *"Doğrusu sen onlara şaşıyorsun. Ama onlar(seninle) alay ediyorlar.'* (Saffât: 12) Yani, yeniden dirilme konusunda tam bir bilgiye sahip olmandan dolayı onların bunu inkâr etmelerine şaşıyorsun. Oysa onlar, cehaletlerinden ötürü alay ediyorlar.

13. «Hatırlatıldıklarında» yani onların alışkanlık haline gelen âdetleri şudur: Kendilerine her hangi bir öğüt verildiği zaman **«düşünmezler»** öğüt almazlar. Burada, onların Allah'ı hatırlamayacak kadar O'nu tamamiyle unuttuklarına işaret edilmektedir. Bu nedenledir ki Allah Teâlâ, kendilerine hatırlatıldığında ve bu yolla kendilerine öğüt verildiğinde düşünmezler ve öğüt almazlar.

14. Öldükten sonra yeniden dirilmeyi dile getiren kişinin doğruluğunu gösteren **«bir mucize gördüklerinde de alaya kalkışıyorlar.»** Âyetteki *"yesteshirûn"* kelimesindeki *"ta"* ve *"sin"* harfleri mübalağa ve te'kid içindir. Yani çok alay ediyorlar, alay etmede haddi aşıyorlar. Ya da buradaki "sin" harfi talep ifade eder. Her biri diğerini alaya davet ediyor, demektir.

15. «Ve: 'Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir' diyorlar.» Burada da, onların görmüş olduğu eşsiz âyetlere, mucizelere işaret edilmektedir.

4- Elimde bulunan kaynaklarda bu ifadeye rastlamadım. Her halde bu söz seleften birine aittir.

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَۙ
﴿١٦﴾ اَوَاٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَۚ ﴿١٨﴾
فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا
هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

16. "Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı biz tekrar diriltileceğiz ?

17. Önceki atalarımız da mı?"

18. De ki: "Evet, diriltileceksiniz. Hem de sizler çok aşağılanmış olarak."

19. Gerçekten o (Sûr'a üfürülüş), tek bir haykırıştır ki onların derhal gözleri açılıverir.

20. Şöyle derler: "Eyvah bizlere! Bu, hesap günüdür."

21. Bu, işte sizin yalan saydığınız ayırt etme günüdür.

16. «'Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz» yani bazı organlarımız toprak, bazıları da kemik olduğu **«zaman mı biz tekrar diriltileceğiz?»** Yani, biz tekrar diriltilmeyeceğiz. Buradaki sorudan, olumsuzluk kastedilmektedir. Âyette toprak kemikten önce zikredilmiştir. Çünkü çürüyen kısımlar toprağa dönüşmüştür.

17. «Önceki atalarımız da mı?'» Yani evvelki atalarımız da mı yeniden diriltilecekler? Bu ifadeden asıl maksatları, atalarının daha önce yaşamasına dayanarak yeniden dirilmeyi daha çok uzak görmektir. Onların iddiasına göre, atalarının yeniden diriltilmeleri oldukça uzaktır, ihtimal dahilinde değildir.

18. Onları azarlamak için «**de ki: 'Evet, diriltileceksiniz. Hem de sizler çok aşağılanmış olarak.'**» Buradaki hitap, öncelikle onlara ve atalarınadır. Yani evet, siz hepiniz zelil ve çok aşağılanmış olarak diriltileceksiniz.

19. «**Gerçekten o**» Sûr'a üfürülüş, «**tek bir haykırıştır**» başka bir haykırışa gerek yoktur. Yani Allah Teâlâ yeniden dirilmeyi emrettiği zaman hakikaten o, ikinci defa sûr'a üfürüş olan tek bir haykırıştır «**ki onların derhal gözleri açılıverir.**» Yani onlar, derhal kabirlerinden diri olarak kalkarlar, hayretler içinde gözlerini açarlar veya daha önce oldukları gibi görür hale gelirler; ya da kendilerine yapılacak muameleyi beklerler.

20. Dirilenler «**şöyle derler: 'Eyvah bizlere!**» Ey helâkimiz, hazır ol! Bu senin hazır olma vaktindir. «**Bu, hesap günüdür.'**» Yani bugün, yaptığımız işlerden dolayı hesaba çekileceğimiz gündür. Gerçekten onlar, bu durumu o zaman yakinen bilirler. Çünkü onlar dünyada, öldükten sonra yeniden dirilip hesaba çekileceklerini ve yaptıklarının karşılığını göreceklerini duyuyorlardı. Tekrar dirilmekle karşılaşınca bunun doğru olduğunu görmüşlerdir. O anda melekler, azarlama ve susturma metoduyla kendilerine şöyle derler:

21. «**Bu, işte sizin**» ısrarla «**yalan saydığınız**» "bu yalandır, gerçekle ilgisi yoktur" diye söylediğiniz hüküm, ya da doğru yolda olanları, sapıklardan «**ayırt etme günüdür.**»

Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklere şöyle buyurur:

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾
مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ
مَسْؤُلُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾

22-23. Toplayın mahşere o zalimleri, eşlerini ve Allah'tan başka taptıklarını. Cehennemin yoluna sevkedin onları.

24. Onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.

25. (Onlara:) "Ne oldu size birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?" (denilir.)

26. Doğrusu, onlar bugün teslim olmuşlardır.

22-23. «Toplayın mahşere o zalimleri...» Bunlardan kasıt müşriklerdir. **«Eşlerini,»** yani onlar gibi olan diğer müşrikleri, kâfirleri, münafıkları, isyankârları. Puta tapanı puta tapanlarla, yıldızlara tapanı yıldızlara tapanlarla, Yahudileri Yahudilerle, Hıristiyanları Hıristiyanlarla, ateşe tapanı ateşe tapanlarla ve değişik dinlere mensup olan diğer insanları da kendileri gibi olanlarla **«ve Allah'tan başka taptıklarını»**, putları ve tapınılan diğer şeyleri toplayan bu ifade onların pişmanlıklarını ve sıkıntılarını artırmaktadır. Âyetteki *"Eşlerini"* ifadesinden, kendi dinlerine mensup hanımları, ya da şeytanlardan olan dostları kastedilmiş de olabilir. Bu durumda her inkârcı kendi şeytanı ile birlikte aynı durumda olur.

«Cehennemin yoluna sevkedin onları.» Buradaki zamir, zalimlere, eşlerine ve onların taptıkları şeylere aittir. Yani onlara cehennemin yolunu gösterin ve kendilerini o yöne çevirin, demektir. Burada, onların küçümsenmesi söz konusudur.

Denmektedir ki, âyet-i kerimede *"zâlim"* ifadesi geneldir; hem kendine zulmedenleri, hem de başkalarına zulmedenleri kapsamaktadır. Bu nedenle her zâlim, kendine destek olanla, içki içen içki içenle, fuhuş yapan fuhuş yapanla, faizci faizciyle kısacası, herkes kendi yandaşıyla mahşerde bir araya gelir.

24. «Onları tutuklayın.» Yani "Ey melekler! Sırat köprüsünün üstünde müşrikleri alıkoyun. **«Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.»**

25. «(Onlara:) 'Ne oldu size yardımlaşmıyorsunuz?' (denilir.)» Yani yardımlaşmamanızın nedeni nedir? Dünyada iken iddia ettiğiniz gibi, azaptan kurtulmak için birbirinize niçin yardım etmiyorsunuz? Nitekim Ebu Cehil Bedir savaşında şöyle demişti: "Biz yardımlaşan bir topluluğuz."

Âyetteki sorunun, söz konusu zamana tehir edilmesinin sebebi şudur:

Bu vakit, azabın yerine getirildiği, desteğe aşırı derecede ihtiyaç duyulduğu bir vakit ve yardımdan tamamiyle umudun kesildiği bir süreçtir. O gün, azarlama ve susturma daha etkilidir. Hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü kula dört şey sorulmadıkça ayakları kıpırdamaz: Gençliğini nerede geçirdiği, ömrünü hangi alanda tükettiği, malını nereden kazanıp nereye harcadığı ve ilmi sayesinde ne yaptığı sorulacaktır."*(5)

Kıyamet gününe ait sorgu zordur, çetindir. Hata ve kusurları olan mü'minlere Allah Teâlâ rahmetiyle muamele ederek onları rezil etmez. Diğerlerine gelince, onlara şöyle buyrulur: *"...Hesap gören olarak bugün senin hakkında kendi nefsin yeter."* (İsrâ: 14) Amel defterlerini okuduklarında ise onlara, "Bunu yapan kişinin cezası nedir?" diye sorulur. Bunun üzerine onlar, "Onun cezası cehennemdir" derler. Kendilerine: "Öyleyse hükmünüz gereği girin oraya" denir.

Nitekim Cebrâil (a.s.) insan suretine bürünerek Firavun'a gelerek ona: "Efendisinin her türlü nimetlerle besleyip yetiştirmesine rağmen ona karşı gelen ve büyüklük taslayan bir kölenin cezası nedir?" diye sorunca Firavun: "Onun cezası suda boğmaktır" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Cebrail (a.s.): "Öyleyse bana, bu hükmü ihtiva eden bir yazı ver" demiş; Firavun'da ona bu fetvayı yazıp vermiştir. Firavun'un suda boğulduğu gün Cebrâil (a.s.) ilgili fetvayı çıkarmış ve ona: "Kendi aleyhine verdiğin hükümle boğul git" demiştir.

Âyet-i kerime, sırat köprüsünün gerçek olduğunu dile getiren kesin bir delildir. Bu köprü cehennemin üzerinde bulunan kıldan ince, kılıçtan keskin uzun bir köprüdür. Cennetlikler, bu köprüden geçer fakat cehennemliklerin ayakları ise buradan kayar. Ancak mu'tezile mezhebine mensup olanlar, sırat köprüsünün varlığını inkâr etmiş ve buna, söz konusu köprüden geçmenin mümkün olmadığını, mümkün olsa bile mü'minlere bir işkence olduğunu gerekçe göstermişlerdir. Onların bu reddine karşılık, Allah Teâlâ'nın sırat köprüsünden geçmeyi mü'minlere kolaylaştırmaya gücünün yettiği, hatta mü'minin onu şimşek gibi geçebileceği şeklinde cevap verilmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü âlim ve âbid yani Hakka tam manasıyla bağlı olan kimseler bir araya gelince âbid olan şahsa:*

5- Hadisi, Tirmizî *"Sünen"*inde *"Bâbu sıfati'l-kıyâme"* bölümünde tahric etmiş ve hadis için "Hasen-sahih hadis" tabirini kullanmıştır. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 10/436.

'Git; cennete gir ve yapmış olduğun ibadetten yararlan' denir. Âlim olan zata ise: 'Burada dur ve sevdiğine şefaat et. Çünkü kime şefaat edersen şefaatin kabul edilir,' denilir."[6]

Yine bu konuda şöyle denmiştir:"İlimle bir saat meşgul olmak, bütün geceyi ibadetle geçirmekten daha faziletlidir." Hele bu müzakere, Allah'ı tanımaya yönelik olursa... Oysa bu zamanda bununla meşgul olan azdır.

26. «Doğrusu, onlar bugün teslim olmuşlardır.» Bir kimse, bir şeye boyun eğdiği, teslim olduğu zaman âyette geçen *"İstislâm"* kelimesi kullanılmaktadır. Âyetin anlamı şöyledir: "Onlar, âcizliklerinin ortaya çıkması ve çıkış kapısının üzerlerine kapanması dolayısıyla çaresizlik içinde boyun eğmiş, teslim bayrağını çekmişlerdir. Her biri diğerini terketmiş ve onu desteksiz bırakmıştır. Teslim olan çaresiz kalmıştır. "Onlar, tıpkı gemileri parçalanıp denize düşen dost bir topluluk gibidirler. Nitekim, söz konusu kişilerin her biri, böyle bir felâket karşısında başkasını kurtarmak şöyle dursun, kendini bile kurtarmaktan âciz kaldığından arkadaşını ölüme terkeder. Oysa Allah için birbirini sevenlerin durumu bunun tam tersidir.

وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ (٢٧) قَالُٓوا اِنَّكُمْ
كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ (٢٨) قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ
(٢٩) وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا
طَاغِينَ (٣٠) فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَٓا اِنَّا لَذَٓائِقُونَ (٣١) فَاَغْوَيْنَاكُمْ
اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ (٣٢) فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ (٣٣)

---

[6] Hadisi Beyhakî, Câbir'den merfu olarak,*"Âlim ve âbid diriltilir..."* sözleriyle rivayet etmiştir. Bkz. *el-Münzirî, et-Terğîb ve't- Terhîb*, 1/102.

27. Onlar birbirlerine dönüp soruyorlar.

28. Onlar şöyle derler: "Gerçekten siz bize sağdan geliyordunuz."

29. Ötekiler de: "Doğrusu siz iman etmiş değildiniz" derler.

30. "Bizim size karşı bir otoritemiz yoktu. Fakat siz azgın bir kavim idiniz.

31. Bu nedenle Rabbimizin sözü bize hak oldu. Mutlaka (azabı) tadacağız.

32. Evet, biz sizi kışkırttık. Çünkü biz azgındık."

33. O halde hepsi o gün azaba ortaktırlar.

27. «**Onlar**», o zaman «**birbirlerine**», tâbi olanlar veya inkârcılar, önder olanlara; ya da dostlarına «**dönüp**» düşmanlık ve tartışma tavrı içinde azarlama sorusuyla «**soruyorlar,**» münakaşa ediyorlar. Tıpkı şöyle denmiştir: "Birbirlerine nasıl soruyorlar?" Bunun üzerine şöyle buyrulmuştur:

28. «**Onlar**» yani tâbi olanlar önderlere, ya da inkârcılar yandaşlarına «**şöyle derler: 'Gerçekten siz bize**» dünyada «**sağdan geliyordunuz'**» güç ve zor kullanarak bizi sapıklığa, dalâlete zorluyordunuz. Biz de bu baskı ve zorluktan dolayı sizden korkarak size uyduk. Kötü işlerimizin çoğu bundan kaynaklanmaktadır. Yahut "siz bize hak tarafından geliyor ve bizi ondan çeviriyordunuz; veya size güvendiğimiz açıdan bize yaklaşıyordunuz. Nitekim hak yolda olduğunuza dair bize yemin etmeniz dolayısıyla biz de sizi tastik ettik. Oysa siz bizi saptırdınız." *"Fethu'r-Rahmân"* isimli tefsirde de böyle geçmektedir.

29. «**Ötekiler de: 'Doğrusu siz iman etmiş değildiniz' derler.**» Yani biz, baskı ile sizin iman etmenize engel olmadık. Aksine siz, imkân bulmanıza rağmen iman etmeyerek yüz çevirdiniz ve inkârı imana tercih ettiniz.

30. «**'Bizim size karşı**» tercihinizi elinizden alacak «**bir otoritemiz**» güç ve kuvvetimiz «**yoktu. Fakat siz azgın bir kavim idiniz,**» sapıklığı tercih ederek onda ısrar ettiniz.

31. «**Bu nedenle Rabbimizin sözü**» ki bu söz, O'nun şu ifadesidir: *"Andolsun, sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi, dolduracağım."* (Sâd: 85) «**Bize hak oldu,**» aleyhimize gerçekleşti. «**Mutlaka**» tehdit haberi gelen azabı **«tadacağız.»**

32. «Evet, biz sizi kışkırttık» sapıklığa ve delâlete mecbur etmeden çağırdık; siz de sapıklığı hakka tercih ederek bizim bu çağrımıza uydunuz. **«Çünkü biz azgındık'»** ve bu azgınlığa devam edip gittik. Sizin, bizim gibi azgın olmanız için sizleri sapıklığa davet etmemizden dolayı bizi kınamayınız.

33. «O halde hepsi» tâbi olanlarla kendilerine uyulanlar **«o gün azaba»** sapıklıkta ortak oldukları ölçüde **«ortaktırlar.»**

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ (٣٤) إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ (٣٥) وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا
لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ (٣٦)

34. İşte Biz günahkârlara böyle yaparız.

35. Çünkü onlara: "Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur" denildiği zaman büyüklük taslarlar.

36. Ve şöyle diyorlardı:"Biz bir mecnûn şair için tanrılarımızı terk eder miyiz?"

34. «İşte Biz günahkârlara böyle» şer'î hikmetin gerektirdiği şekilde **«yaparız.»** O da, azapta sapanlarla saptıranları cem'etmektir. Burada sözü edilenler müşriklerdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu ifadesi de bunu doğrulamaktadır:

35. «Çünkü onlara» davet ve telkin yoluyla: **«'Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur'»** deyin, **«denildiği zaman,»** bu sözü söylemekten **«büyüklük taslarlar.»**

Bil ki, *"Lâilahe illallâh" (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur)* sözü

Kur'ân-ı Kerim'in iki yerinde geçmektedir: Biri bu sûrede, diğeri ise Muhammed Sûresi'nin şu âyetindedir: *"Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Muhammed : 19) Kur'ân'da bu iki yerin dışında bu kelime-i Tevhîd üçüncü bir yerde yoktur. Bu lâfzın anlamı şöyledir: "Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur ve gerçek anlamda mabûd sadece Allah'tır."

36. «Ve şöyle diyorlardı: 'Biz bir mecnûn şair için» yani aklı başından gitmiş bir şairin sözünden dolayı **«tanrılarımızı terk eder miyiz?'»** Onlar, bu sözleriyle Muhammed(s.a.v.)'i kastediyorlardı. Buradaki soru inkâr içindir. Yani biz, putlardan ibaret olan tanrılarımıza ibadet etmekten vazgeçmeyiz. Böylece onlar bu konuda yalan söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber'i mecnûn ve şair olmakla itham etmişlerdir. Oysa onlar, onun en akıllı, en ileri görüşlü, en güzel sözlü ve her açıdan kendilerinden üstün olduğunu biliyorlardı.

بَلْ جَٓاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّكُمْ
لَذَٓائِقُوا الْعَذَابِ الْاَل۪يمِۚ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۙ
﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٤٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌۙ ﴿٤١﴾
فَوَاكِهُۚ وَهُمْ مُكْرَمُونَۙ ﴿٤٢﴾ ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِۙ ﴿٤٣﴾ عَلٰى سُرُرٍ
مُتَقَابِل۪ينَ ﴿٤٤﴾

37. Doğrusu o, hakkı getirdi ve peygamberleri doğruladı.

38. Acı veren azabı elbette siz tadacaksınız.

39. Ve sadece yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz.

40. Fakat Allah'ın samimi kulları müstesnadır.

41. İşte onlar için belli bir rızık vardır.

42. Türlü meyveler... Ve onlara hep ikramda bulunulur.

43. Naîm Cennet'lerinde ...

44. Karşılıklı tahtlar üzerindedirler.

37. **«Doğrusu o, hakkı getirdi»** yani durum, şair ve delilik konusunda söyledikleri gibi değil, bilakis Muhammed (s.a.v.), tevhid inancından ibaret olan hakkı getirdi **«ve»** bütün **«peygamberleri»**n bu inancı getirdiklerini **«doğruladı.»** Onun getirmiş olduğu inanç sisteminde bütün peygamberler birleşmişlerdir. Dolayısıyla onun bu yüksek durumu ile şâirlikle deliliğin ne ilgisi vardır?

38. Allah'a şirk koştuğunuzdan, Peygamber'i yalancı saydığınızdan ve büyüklük tasladığınızdan dolayı **«acı veren azabı elbette siz tadacaksınız.»** Daha önceki âyetlerde üçüncü şahıslardan söz edilirken burada birinci şahsa geçişin amacı, öfkenin doruk noktada olduğunu ortaya koymaktır.

39. **«Ve sadece yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz.»** Yani yapmış olduğunuz kötülüklerin karşılığı olan cezaya çarptırılacaksınız.

İbnu'ş-şeyh şöyle demiştir: "'Kerîm ve Rahîm olan, fayda ve zarardan münezzeh olan Allah Teâlâ nasıl olur da kullarına azap eder?' şeklindeki soruya bu âyetle cevap vermiştir."

Buna göre âyetin izahı şöyledir: "İlâhî hikmet, iyilik ve itaati emretmeyi, kötülüğü ve Allah'a karşı gelmeyi nehyetmeyi gerektirir. Emretmek ve nehyetmekteki hedef, ancak mükâfata teşvik etmek ve ceza ile korkutmak suretiyle yerini bulabilir. Âyet-i kerimede bu şekilde haber verilince, sözün doğruluğunu ortaya koymak üzere açıklamada bulunmak gerekir. İşte onlar, yukarıda ifade edilen sebeple azabın içine düşmüşlerdir."

Buna göre akıllı kişi, kıyamet gününden ve azabından sakınmalı, inkârdan imana, şüpheden tereddütsüz hale, kibirden tevazuya, batıldan hakka, ölümlüden ölümsüze, şirkten tevhid inancına, riyadan ihlâsa yönelmelidir.

Hz. Ali'ye, "Mü'minin alâmeti nedir?" diye sorulmuş, o da şu dört şeydir, demiştir: Kalbini kibir ve düşmanlıktan temizlemesi, dilini yalandan ve gıybetten temizlemesi, kalbini riya ve gösterişten arındırması, midesini de haram ve şüpheli şeylerden temiz tutmasıdır.

En büyük kibir, kişinin imanın esası, zikirlerin en hayırlısı ve ihlâs ifadesi olan *"Lâilâhe illallâh"* sözüne karşı büyüklük taslamasıdır. Çünkü kul, bütün üst makamlara o sayede yükselir. Fakat bu, şartlarına ve esaslarına bağlı kalmak kaydıyla mümkün olur.

40. «Fakat Allah'ın samimi kulları müstesnadır.» Yani siz, elem veren azabı mutlaka tadacaksınız. Fakat Allah'a gerçek anlamda bağlı olan kullar, o azabı tadmayacaklardır. *"Muhles"*, gerek dinde ve gerekse itaatle Allah'ın samimi kıldığı ve kendisi için tercih ettiği kimse; *"muhlis"* ise, kulluğunu Allah Teâlâ'ya ait kılan ve başkasını bu kulluğa ortak etmeyen kişidir.

41. «İşte onlar için» ibadetlerindeki samimiyetlerinden dolayı dengi bulunmayan ve tarifi mümkün olmayan, görünüşü güzel, tadı iyi ve kokusu hoş olması açısından özellikleri **«belli bir rızık vardır.»** Bunun açık olarak anlamı, o rızkın varlığı, kıymeti, güzelliği, lezzeti, kokusu ve vakti bellidir. Bu nedenle sabah-akşam, ya da devamlı olarak onu arzu etmişlerdir. Fakat dünyadakiler, cennette olduğu gibi rızıkları belli olmadığı için rızık konusunda sarsılıyor ve sıkıntıya düşüyorlar.

42. «Türlü meyveler...» Cennet ehlinin rızkı tamamiyle meyveler olduğu için âyette sadece meyveler dile getirilmiştir. Burada, karın doyurmak için değil, sırf haz duymak üzere yenen şeyler kastedilmektedir. Çünkü cennette bulunanların azığa ihtiyaçları yoktur. Yaratılış itibariyle onlar bâkidirler. Yine onlar, sağlam bir yapıya sahip olduklarından geçim kaynağına ihtiyaç duymaktan uzaktırlar. Dünyada bulunanlar ise öyle değildir. Çünkü yaratılış itibariyle dünyadakiler ölümlüdür. Bu nedenle vücutları zayıftır; dolayısıyla bakıma muhtaçtır.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Meyveler, diğer yiyeceklerden sayılır. Bu nedenle onların dile getirilmesi ile diğer yiyeceklerin ifadesine gerek kalmaz."

İşin açıkçası şudur: Meyvelerin zikredilmesi ile yetinilmesi, heveslendirmek ve teşvik etmek içindir. Çünkü çoğu Arap ülkelerinde, özellikle Mekke ve Medine'de türlü meyveler yoktur.

«Ve onlara» O'nun katında **«hep ikramda bulunulur»**; zor durumda hiç kalmazlar. Bu ise, mükâfatların en büyüğü, en uygunu ve ideallerin en yücesidir.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, cennet ehline ait rızkın özelliklerini dile getirmesi yanında, bu rızkın onlara saygı ve ikramla sunulduğunu belirtmiştir. Çünkü değer ve ikram anlayışı olmadan sadece doyurulmak, hayvanlara mahsustur."

Yüce Allah, söz konusu kimselerin yiyeceklerini zikredince meskenlerinin durumunu da dile getirerek şöyle buyurmuştur:

43. «Naîm Cennet'lerinde...» Yani sadece nimetlerin bulunduğu cennetlerde...

44. «Karşılıklı tahtlar üzerindedirler.» Âyette geçen *"sürur"*, üzerinde sevinçle oturulan taht anlamındaki *"serîr"* kelimesinin çoğuludur. Çünkü bu taht, söz konusu nitelikte olursa pek değerli bir nimet sayılır. Karşılıklı anlamına gelen *"tekâbul"* ise, birbirinin yüzlerine bakmak demektir. Bu da sevinç ve ünsiyetin doruk noktasıdır. Veya tahtlar döner olduğu için birbirine arkadan bakmazlar, denmiştir.

Allah Teâlâ, samimi kullarının yiyecek ve meskenlerini zikrettikten sonra içeceklerinin özelliklerini belirtmek üzere şöyle buyurmuştur:

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ
لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ
قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾

45. Maîn Şarab'ından dolu bir kadehle onların etrafında dolaşılır.

46. Bembeyaz... İçenlere lezzet verir.

47. Onda ne zararlı bir sonuç var, ne de onlar ondan sar-

hoş olurlar.

48. Yanlarında bakışlarını kocalarından başkasına çevirmeyen iri gözlü huriler vardır.

49. Sanki onlar saklı yumurtalar gibidirler.

50. Derken birbirlerine dönüp sorarlar.

45. «Maîn Şarab'ından» yani göze görünen şaraptan veya cennette yerden dışa doğru akan nehirden **«dolu bir kadehle onların etrafında dolaşılır.»** Gerçekten cennette, su akan nehirler gibi şarap akan birtakım nehirler vardır.

46. «Bembeyaz...» Hatta süt renginden daha beyaz. Böylesi beyaz şarap, dünyada görülmemiş ve görülmeyecek de... Bu, hadis-i şerifte belirtilen *"hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın işitmediği"* nimetler cümlesindendir. **«İçenlere lezzet verir.»** Allah Teâlâ, söz konusu kadehi lezzetle nitelemesi, ya mübâlağa içindir, -yani lezzetli, tatlı, iştah açıcı, hoş hatta lezzette tıpkı lezzetin ta kendisi olmuş bir kadehtir- ya da dünyadaki şaraplardan farklı olduğunu beyan etmek için onu lezzetle vasıflandırmıştır. Dünyada bulunan bütün şarapların ise lezzeti yoktur.

47. «Onda» dünyadaki şarabın aksine **«ne zararlı bir sonuç var,»** - ki dünya şarabında baş ağrısı, karın ağrısı ve aklın gitmesi gibi zararlı bir hal vardır.- **«ne de onlar»**, Allah'a bağlı olanlar, **«ondan»** cennet şarabından **«sarhoş olurlar.»** Yani, onda karın ağrısı, baş ağrısı, ateş ve saçmalamadan ibaret hiçbir kötülük yoktur ve onlar sarhoş olmazlar.

"Bahru'l-Muhît" isimli tefsirde özet olarak şöyle geçmektedir: "Dünyadaki şarapta sarhoşluk, aklın gitmesi, düşmanlığın ve öfkenin ortaya çıkması, baş ağrısı, din ve dünya ile ilgili büyük zarar, kusma, altına kaçırmadan müteşekkil çeşitli zararlar vardır. Çoğu kez de vuruşmaya, vurmaya, fuhuşa, haksız yere adam öldürmeye sebep olur. Nitekim bu yolda olanlarda bu tür şeyler görülür. Oysa bunların hiçbiri cennet şarabında yoktur."

48. «Yanlarında bakışlarını kocalarından başkasına çevirmeyen» ve kocalarına değer verdiklerinden dolayı onlar yerine başkalarını arzu etmeyen **«iri gözlü»** ve bedenleri güzel **«huriler vardır.»**

49. «Sanki onlar saklı yumurtalar gibidirler.» Buradaki yumurtadan kastedilen, devekuşu yumurtasıdır. Âyette sözü edilen huriler, saflıkta ve sarımtrak toz vs. den korunan devekuşu yumurtasına benzetilmişlerdir. Çünkü bu renk, en güzel vücut rengidir. Yani, onlara hiç el dokunmamıştır. Zira, ellerin dokunduğu şey, kirli olur.

Taberî şöyle demiştir: "Sözlerin en uygunu şöyle denmesidir: Sözü edilen yumurta, kabuğuna bir şey dokunmadan önce kabuğun iç kısmında bulunan zarıdır. Çünkü o, korunmuştur. Yani o kabuğu soyulduğu zaman ortaya çıkan yumurtadır."

Allah Teâlâ, bu âyetlerde beden ve ruhun haz duyduğu şeyleri dile getirmiştir. Bedenin haz duyduğu şey, meyvelerden, türlü nimetlerden, Arapların hiçbir şeyi daha fazla sevmedikleri şaraptan yararlanmak; arkadaşların sohbetinden ve güzellerin yüzüne bakmaktan hasıl olan zevkten istifade etmektir.

Denmiştir ki üç şey gözü aydınlatır: Yeşilliğe, akan suya ve güzel yüze bakmak.

50. «Derken birbirlerine dönüp sorarlar.» Yani Allah Teâlâ'nın samimi kulları cennette içerler ve dünyada içme âdeti olduğu gibi içtikleri şey üzerinde konuşurlar. Yine onlar birbirlerine dönüp, üstünlükleri, iyilikleri, başlarına geleni ve dünyada neleri olduğunu sorarlar. Âyet-i kerimede onlardan, geçmiş zaman fiili kullanılarak bahsedilmiş olması, te'kidle bu işin mutlaka vuku bulacağını göstermek içindir.

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ اِنّ۪ى كَانَ ل۪ى
قَر۪ينٌ (٥١) يَقُولُ ءَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّق۪ينَ (٥٢) ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَد۪ينُونَ (٥٣) قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ (٥٤) فَاطَّلَعَ
فَرَاٰهُ ف۪ى سَوَٓاءِ الْجَح۪يمِ (٥٥)

51. İçlerinden bir sözcü şöyle der: "Gerçekten benim bir arkadaşım vardı.

52. Şöyle derdi: 'Cidden sen iman edenlerden misin?

53. Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman biz gerçekten cezalandırılacak mıyız?'"

54. "Siz bir bakar mısınız?" der.

55. Derken bakınır ve onu cehennemin ortasında görür.

51. «**İçlerinden bir sözcü**» karşılıklı konuşmaları ve sohbetleri arasında «**şöyle der: 'Gerçekten**» dünyada «**benim bir arkadaşım**» birlikte oturup kalktığımız bir yakınım «**vardı.**»

52. İmanımdan ve ahiret hayatını kabul etmemden dolayı bana «**şöyle derdi: 'Cidden sen iman edenlerden**» ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi kabul edenlerden «**misin?**» Bunu beni kınamak için söylerdi.

53. «**Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz vakit biz gerçekten**» yeniden dirilecek, hesaba çekilecek ve «**cezalandırılacak mıyız?'**» Yani biz, yeniden hayata gelmeyecek ve cezalandırılmayacağız.

54. Bu sözcü, sohbet ettiği kişilere dünyadaki arkadaşının sözünü naklettikten sonra: «'**Siz**» cehennem halkına «**bir bakar mısınız?'**» Size öldükten sonra dirilmeyi yalanlayan o arkadaşı göstereyim «**der.**» O bununla, nakletmiş olduğu sözün doğruluğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Bunun üzerine bu kişiler ona: "Sen onu bizden daha iyi tanıyorsun. Bu nedenle ona sen bak" derler.

55. «**Derken bakınır ve onu**» arkadaşını «**cehennemin ortasında görür.**» Eşit anlamına gelen *"sevâ"* kelimesi, âyet-i kerimede *"orta"* anlamına alınmıştır. Çünkü *"orta"*nın, her yana olan mesafesi eşittir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Cennette, cennet ehlinin cehennemliklere baktığı ve birbirine bakıştıkları birtakım aralıklar vardır. Çünkü cennet ehli, cehennemliklerin azarlanmasından haz ve sevinç duyarlar. Şüphe yok ki cennet yüksek tarafta, cehennem ise alçak taraftadır. Cennette bulunanlar, tıpkı üst katlarda ve odalarda bulunanların alt taraflarında bulunanlara baktıkları gibi, cehenneme ve cehennem ehline bakma hakları vardır."

قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْدٖينِ ﴿٥٦﴾
وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبّٖي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرٖينَ ﴿٥٧﴾ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتٖينَ ﴿٥٨﴾
اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُو۫لٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبٖينَ ﴿٥٩﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ
الْعَظٖيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا
اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾

56. Şöyle der: "Allah'a yemin olsun ki az kalsın sen beni de helâk edecektin.

57. Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı ben de bu tutuklananlardan olacaktım."

58. "Biz ölmiyeceğiz, değil mi?

59. İlk ölümümüzden başka... Ve biz azaba uğratılacak da değiliz."

60. İşte bu, büyük bir kurtuluştur.

61. Çalışanlar bunun için çalışsınlar.

62. İkram olarak bu mu hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?

56. Sözcü, arkadaşını kötü bir durumda görünce ona hitaben ve halinden memnun olarak «şöyle **der: 'Allah'a yemin olsun ki az kalsın sen beni de»** saptırmak suretiyle «**helâk edecektin.**»

57. «**Eğer Rabbimin**» hidayet etmek ve korumak suretiyle «**nimeti olmasaydı ben de bu tutuklananlardan olacaktım.'**» Âyette geçen *"ihzâr"* kelimesi *"Keşfu'l-Esrâr"*da da belirtildiği gibi, sadece kötülük bahis konusu olduğu zaman kullanılır. Yani ben de azaba sevkedilenlerden olacaktım. Tıpkı sen ve senin gibilerin sevkedildiği gibi.

58. «**'Biz ölmiyeceğiz, değil mi?**» Burada, Allah'ın büyük lütfundan ve devamlı olan nimetlerden hoşnutluk duyularak sohbet edilen kişilerle konuşmaya geçilmiştir. Çünkü cennette ebedî kalmayı dile getirmek, büyük bir hazdır.

Âyetteki soruda hayret ifadesi vardır. Yani biz, refah içinde ebedî kalacağız ve hiç ölmiyeceğiz, değil mi?

59. Dünyadaki «**ilk ölümümüzden başka...**» Bu ölüm, sorgu için kabirde dirilmeden sonraki süreyi de kapsamaktadır. Sözcü bu sözü, Allah Teâlâ'nın şu ifadesini doğrulamak için söylemiştir: *"Orada ilk ölümden başka ölüm tatmazlar..."* (Duhân: 56) Yani, dünyadaki ilk ölümün dışında cennette hiç ölmeyiz.

«**Ve biz**» kâfirler gibi «**azaba uğratılacak da değiliz.'**» Azap, gerçekten her an ölümü temenni etmeyi gerektirdiği gibi, azaptan kurtulmak da büyük bir nimet olduğu için ondan bahsetmeyi gerektirmektedir. Nitekim, Hz. Ebu Bekir'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Ölüm, önceki halden daha kötü, sonraki halden ise daha iyidir."

60. «**İşte bu,**» yani içinde bulunduğumuz nimet, ebedîlik ve azaptan kurtulmadan ibaret bu fevkalâde durum, «**büyük bir kurtuluştur**» mutluluktur ve arzu edilene kavuşmaktır. Bir damlanın okyanus karşısında ve bir tanenin kocaman bir harmanın yanında basit kaldığı gibi dünya ve onun içinde bulunanlar da o kurtuluş karşısında basit kalır.

61. «**Çalışanlar**», çabucak kaybolan ve değişik elemler, sıkıntılar ve baş ağrılarıyla karışık dünyevî kısmetler için değil, «**bunun için**» bu yüksek ideale kavuşmak için «**çalışsınlar**», gayret sarfetsinler.

Bir önceki âyette geçen *"İşte bu"* ve ardındaki ifade, bizzat Allah Teâlâ'nın söylediği söz olabilir. Bu söz, Allah'a itaat etmek suretiyle O'nun mükâfatını talep etmek için bir teşviktir. Bu nedenle şöyle denebilir: "Sıkıntılara katlananlar katlansın. Çünkü cennet, hoşa gitmeyen şeylerle; cehennem ise boş arzularla kuşatılmıştır."

Kısacası, âbid ve ârif kimselerden her birinin bu âyet-i kerimenin işaret ettiği şeyde payı vardır. Sâlih kimselerden biri kuşluk namazını yüz rek'ât olarak kılıyor ve şöyle diyordu: "Bunun için yaratıldık ve bize bu emredildi. Allah'ın veli kullarının gayretleri ve itaatlerine karşılık bol ecir ve güzel mükâfattan dolayı hamd etmeleri yakındır."

Sâlih kulların pek çoğunun can çekişme anında şu âyeti okudukları belirtilmiştir: *"Çalışanlar, bunun için çalışsın."* (Sâffât: 61)

Biz Allah'tan dünyada selim kalp, âhirette de devamlı nimet isteriz.

Nakledildiğine göre Musa (a.s.) Rabbine: "Cennetliklerden en alt derecede olan kimdir?" diye sormuş, bunun üzerine Allah şöyle buyurmuştur: "Cennet ehlinin cennete girmesinden sonra gelen adamdır. Ona: "Cennete gir" denir. O da: "Ey Rabbim! İnsanlar yerlerini ve alacaklarını aldıktan sonra bu nasıl olur?" Bunun üzerine ona şöyle denir: "Dünyadaki krallardan birinin sahip olduğu kadarına sahip olmana razı mısın?" O da: "Ey Rabbim! Razıyım" der. Allah Teâlâ: "Senin için bir bu kadar, bir o kadar ve bir o kadar daha vardır" buyurur. Beşinci defa o: "Ey Rabbim! Razıyım" der. Yine Allah, "Bunun yanında on katı kadarı ve gönlün arzu ettiği, gözün hoş gördüğü şeyler de senindir" buyurur. O da, "Ey Rabbim! Razıyım" der. Musa (a.s.) bunun ardından: "En üst derecede olan kimdir?" diye sorunca Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar, makamlarını tayin ettiğim ve sonuca bağladığım kimselerdir. Onlar için gözün görmediği, kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayalinden geçmeyen nimetler vardır."* (7)

Bu rivayette sözü edilenlerin her ikisi de kurtulmuştur. En üst dereceyi elde ederek kurtulmak ise büyük bir kurtuluştur. Dünyada çobanla sultanın bir olmadığını görmüyor musun? Aynı şekilde dünyadaki düşünceler ve gayeler farklılık arzeder. Buna bağlı olarak âhiretteki mertebeler de farklı olur.

62. «İkram olarak bu mu hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?» Burada sorudan hedeflenen, inkârcıları gösterilen delili kabullenmeye sevketmektir. Âyette geçen *"bu"* ifadesiyle, cennet nimetlerine işaret edilmektedir. Bu üslûp, söz konusu inkârcıları alaya almanın en etkili yoludur. *"Nuzûl"* ise, misafir için hazırlanan ziyafet ve ona yapılan ikramdır. *"Zakkum"* da, yaprağı küçük, acı ve kokusu kötü olan bir ağacın adıdır. *"Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır"* (Sâffât: 64) âyetinde nitelenen ağaç, "zakkum" diye adlandırılmıştır. Âyetin anlamı şöyledir: "Sonuç olarak neticesi haz, se-

---

7- Hadisi Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel Muğire b. Şu'be'den merfu olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 10/533; Suyutî, *el-Fethu'l- Kebir*-2/150.

vinç olan ve bilinen bir rızık mı hayırlı; yoksa neticesi üzüntü ve keder olan zakkum ağacı mı?"

إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ (٦٣) إِنَّهَا
شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ (٦٤) طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ (٦٥)
فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ (٦٦) ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ
عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ (٦٧) ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ (٦٨)

63. Gerçekten Biz onu, zalimler için bir fitne yaptık.

64. Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.

65. Tomurcukları şeytanların başları gibidir.

66. Gerçekten onlar, ondan yiyecekler de karınlarını onunla dolduracaklar.

67. Sonra onlar için bunun üzerine kızgın su ile karışık bir içecekleri vardır.

68. Sonra da dönecekleri yer, hiç şüphesiz cehennemdir.

63. «Gerçekten Biz onu, zalimler için bir fitne» sıkıntı ve onlar için âhirette bir azap, ya da dünyada bir deneme **«yaptık.»** Çünkü onlar onun yüzünden denendiler ve sonunda haktan saptılar. Nitekim inkârcılar, bu ağacın cehennemde olduğunu duyunca, onun sayesinde dinleri konusunda fitneye maruz kalmış ve bunu Kur'ân'a, peygamberliğe hücum etmeye ve inkârda ısrar etmeye vasıta kılarak: "Bu nasıl mümkün olur? Çünkü ateş, ağacı yakar" demişlerdir. Böylece onlar, ateşte yaşayan canlıyı yaratmaya gücü yeten Allah'ın, ateşin içinde ağacı yaratmaya ve onu yakmaktan korumaya daha çok gücü yettiğini idrak edememişlerdir.

64. «Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.» Bu ağaç cehennemin dibinde bitmekte, dalları ise altlarına doğru yükselmektedir. Söz konusu ağacın asıl unsuru ateş olunca, diğer ağaçları yaktığı gibi ateş onu yakmaz. Suda üremeyen canlıların aksine orada üreyen balığın boğulmadığını görmüyor musun?

Âyet-i kerimenin bu ifadesi, belki de Ebû Cehil ve Kureyş'in ileri gelenlerine verilen bir cevaptan ve onların bilgisizliğini ortaya koymaktan ibarettir. Nitekim Ebû Cehil onlara: "Muhammed (s.a.v.) bizi zakkumla korkutuyor; oysa zakkum, kaymak ve hurmadan ibarettir" diyerek onları evine götürmüş ve cariyesine şu talimatı vermiştir: "Bize zakkum ver." Cariye de onlara kaymak ve hurma getirmiştir. Bunun üzerine Ebû Cehil alaylı bir tavırla: "Zakkumlanın! Bu, Muhammed'in sizi korkuttuğu şeydir," demiştir. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır."*(Sâffât: 64) Bu nedenle zakkum, şu cahil ve sapık kişilerin anladığı şey değildir.

65. **«Tomurcukları»** çirkin ve korkunç oluşun son sınırında **«şeytanların başları gibidir.»** Çünkü insanlar nazarında ve onların inanışlarına göre şeytanın sureti, suretlerin en kötüsü ve en sevimsizidir. Buradan hareketle onlar, bir şeyi son derece kötü ve sevimsizlikle niteledikleri zaman, her ne kadar şeytanı görmeseler bile o şey için, "Tıpkı şeytan gibi" tabirini kullanırlar. Güzellikte üstün olan da meleğe benzetilmiştir. Bu duruma işaretle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Hâşâ bu, bir insan değil, yüce bir melektir."* (Yûsuf: 31)

66. **«Gerçekten onlar, ondan»** o ağaçtan ve tomurcuklarından **«yiyecekler»** her ne kadar onu sevmeseler **«de»** çok acıktıklarından, ya da değişik bir azap olsun diye onu yemeye zorlanmalarından dolayı **«karınlarını onunla dolduracaklar.»**

67. **«Sonra onlar için bunun üzerine»** yani karınlarını doldurdukları o ağaçtan yeyip doyduktan ve bu sebeple çok susadıktan ve uzun bir süre su aradıktan sonra **«kızgın su ile karışık»**, yani iç organlarını parçalayacak ölçüde kızgın su ile karışık kan, cerahat ya da irinden müteşekkil **«bir içecekleri vardır.»**

68. **«Sonra da dönecekleri yer, hiç şüphesiz cehennemdir;»** cehennemin alt tabakaları veya bizzat cehennemdir. Zakkum ve kızgın su ise, cehenneme girmelerinden önce onlara ikram olsun diye sunulur. Kızgın suyun cehennemin dışında olduğu ifade edilmiştir. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İşte bu, mücrimlerin yalanladıkları cehennemdir. Onlar cehennem ateşiyle kızgın su arasında dolaşırlar."* (Rahmân: 43, 44)

Söz konusu kimseler, cehennemdeki yerlerinden ve ikametgâhlarından alınarak zakkum ağacına götürülürler ve ondan yerler. Daha sonra kaynar sudan içerler ve tıpkı devenin su mahallinden uzaklaştırıldığı gibi cehenneme götürülürler. Nitekim İbn Mes'ud'un okuyuşu da bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ey insanlar! Allah'tan korkun ve Müslüman olarak ölün. Şayet zakkumdan bir damla damlatılsa dünyada bulunanların yiyeceklerini acı hale getirir. Yiyeceği ve içeceği zakkum olan ve onun dışında yiyecek başka şeyi bulunmayan kimselerin durumu nasıl olur; düşünün."*[8]

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ (٦٩) فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ (٧٠)
وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ (٧١) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ
مُنْذِرِينَ (٧٢) فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (٧٣) إِلَّا عِبَادَ
اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (٧٤)

69. Çünkü onlar atalarını sapıklıkta buldular.

70. Kendileri de onların izlerinde koşturuyorlar.

71. Andolsun ki onlardan öncekilerin çoğu sapmıştı.

72. Gerçekten Biz onlara uyarıcı peygamberler gönderdik.

73. Bak o uyarılanların âkıbeti nasıl oldu?

74. Ancak Allah'ın ihlâslı kulları müstesna.

---

[8] Hadisi Tirmizî, Nesaî; İbn Mâce de: *"Yer yüzünde bulunanların yiyeceklerini bozar,"* ifadesiyle tahric etmiştir. Tirmizî ise hadis için,"Hasen-sahih" demiştir.

69. «Çünkü onlar atalarını sapıklıkta buldular.» Bu âyet, gerek onların ve gerekse atalarının hiçbir dayanaklarının olmadığı halde dini konuda atalarını taklid etmeleri yüzünden zikredilen değişik azapları hakettiklerini dile getirmektedir. Yani onları, hidayet yolundan sapmış ve hakkı aramaktan uzaklaşmış olarak bulmuşlardır. Oysa onların sağlam bir delili olması şöyle dursun; şüpheye müsait bir şeyleri de yoktur.

70. «Kendileri de» zalim inkârcılar da **«onların izlerinde koşturuyorlar,»** atalarının hak üzere olduklarını, ya da batıl üzere bulunduklarını hiç düşünmeden onların izini takip ediyorlar. Kendileri sanki onların yolundan hızla gitmeye itiliyor ve teşvik ediliyorlar.

71. «Andolsun ki onlardan», kavmin Kureyş'ten **«öncekilerin»**, geçmiş ümmetlerin **«çoğu sapmıştı.»** Onları İblis saptırmıştır. İblis'in onları saptırdığı, âyette yer almamıştır. Çünkü ifadede buna işaret vardır ve bu işaretle yetinilmiştir.

72. «Gerçekten Biz onlara» yani onların çoğuna, sahip oldukları inancın batıl olduğunu açıklayan ve kendilerini bunun vahim sonucuyla uyaran **«uyarıcı peygamberler»** ve pek değerli nebiler **«gönderdik.»**

73. «Bak o uyarılanların âkıbeti,» korkunç ve feci hal ve helâk ile uyarılan söz konusu kimselerin sonu **«nasıl oldu?»** Nitekim onlar, bu uyarıya kulak asmadılar ve uyarıcı peygamberlere dönüp bakmadılar.

Âyetteki hitap, Hz. Peygambere olabileceği gibi, sözü edilen inkârcıların kalıntılarını görme imkânı bulabilen ve onlarla ilgili haberleri duyan herkesedir. Yani onlar, çok kötü bir şekilde helâk olmuşlardır. Fakat Allah Teâlâ, samimi kullarını şu ifadesiyle onlardan istisna etmiştir:

74. «Ancak» uyarı gereği **«Allah'ın»** iman ve amelde muvaffak kıldığı **«ihlâslı kulları müstesna.»** Yani onlar, geçmiş ümmetlerden kâfir olanların helâk edildikleri şeyden kurtulmuşlardır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede Hz. Peygamber'i, kendisinden önce geçmiş ümmetlere peygamberler gönderdiğini beyan ederek teselli etmiştir. Nitekim peygamberler, kavimlerini inkâr ve sapıklığın kötü sonucuyla uyarmışlar, fakat onlar bu uyarıya aldırmayarak inkâr ve sapıklıkta ısrar ederek peygamberlerini yalancı saymışlardır. Buna karşılık peygamberler, onların eziyetlerine sabır göstererek Allah Teâlâ'ya davete devam etmişlerdir. "Ey Peygamber! Sen de onlara uy. Sana düşen sadece tebliğdir."

وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾
وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ
الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ
فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿٨٢﴾

75. Andolsun ki, Nuh Bize dua etmişti de Biz de ne güzel icabet etmiştik.

76. Biz hem onu, hem de ehlini büyük dertten kurtardık.

77. Ve onun neslini bâki kalanlar kıldık.

78. Hem de sonradan gelenlerde onun (namını) bıraktık.

79. Bütün âlemler içinde Nuh'a selâm olsun.

80. İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.

81. Gerçekten o, Bizim mü'min kullarımızdandı.

82. Sonra diğerlerini suda boğduk.

75. «Andolsun ki, Nuh Bize duâ etmişti de Biz de ne güzel icabet etmiştik.» Bu âyet, bir yönden uyarıcı peygamberlerin güzel akibetini, uyarılan halkın da kötü sonucunu açıklamaktadır. Âyetin anlamı şöyledir: "Andolsun ki Nuh, -ki o, ilk peygamberlerdendir- kavmini uzun süre imana davet etmiş; ancak bu davet, onların sadece nefret ve kaçışlarını artırdıktan sonra iman etmelerinden ümidini kesince Bize dua etmişti. Biz de onun duasını en güzel bir şekilde kabul ederek düşmanlarına karşı ona destek sağlamak ve bu düşmanlardan gerektiği şekilde intikam almak suretiyle onu emeline ulaştırdık. Âyetteki çoğul ifadesi, azamet ve yüceliği göstermektedir.

76. «Biz hem onu, hem de ehlini büyük dertten» suda boğulmaktan veya uzun bir süre devam eden kavminin eziyetinden **«kurtardık.»**

77. «Ve onun neslini bâki kalanlar kıldık.» Şu duası gereğince de inkârcıları helâk ettik: *"Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"* (Nuh: 26)

Rivayet edilmiştir ki, Hz. Nuh'la birlikte gemide olanlar ölmüş, sadece evlâtları ve hanımları kalmıştı. Kıyamet gününe kadar nesilleri devam edecek olan onlardır.

Katade ise şöyle demiştir: "Herkes Nuh'un neslidir. Onun Sâm, Hâm ve Yafes adında üç oğlu vardı. Sâm, Arapların, İranlıların, Rumların, Yahudilerin, Hristiyanların atası; Hâm, doğudan batıya kadar olan Sudanlıların, Pakistanlıların, Hintlilerin, Zencilerin, Habeşlilerin, Mısırlıların, Berberilerin ve daha başka milletlerin atasıdır. Yafes ise, Türklerin, Moğolların, Çinlilerin ve onların bölgesinde bulunan diğer halkın atasıdır."

78. «Hem de sonradan gelen» ümmet**«lerde onun»** Nuh'un **«(namını) bıraktık.»**

79. Meleklerden, insanlardan ve cinlerden müteşekkil, **«bütün âlemler içinde Nuh'a selâm olsun.»** Yani onu rahmetle anarlar ve bütün ümmetler onu sürekli olarak hayırla yad ederler.

80. «İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.» Yani, dualarını kabul ederek, geriye nesiller bırakarak, namlarının yayılmasını, âlemler içinde övgü ile anılmalarını sağlamak suretiyle tam anlamıyla mükâfatlandırırız. Gereği şekilde davrananları, daha az bir mükâfatla değil, hep böyle mükâfatlandıracağız.

Bu âyette, Nuh (a.s.)'un iyi davranışından dolayı mükâfatlandırılması babında kendisine yapılan pek değerli ikramların sebebi belirtilmektedir.

81. «Gerçekten o, Bizim mü'min kullarımızdandı.» Bu âyet, Nuh (a.s.)'un ibadetindeki samimiyeti ve imanının olgunluğu ile iyi davrananlardan olmasının sebebini ortaya koymaktadır. Yine bu âyet, imanın yüksek değerini ve şerefini belirtmekte, imana ve bu imandan hasıl olan mükâfata teşvik etmektedir. Peygamberlik, imandan daha şerefli olmasına rağmen, mü'minlerin değerini vurgulamak üzere burada özellikle iman zikredilmiştir.

82. «Sonra diğerlerini» yani Nuh ve ehline düşman olanlarını -ki onlar, onun kavminin bütün kâfirleriydi- **«suda boğduk.»**

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ
(٨٣) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (٨٤) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا
تَعْبُدُونَ (٨٥) أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (٨٦) فَمَا ظَنُّكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٨٧) فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ (٨٨) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (٨٩)
فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (٩٠) فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (٩١)
مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ (٩٢) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ (٩٣)

83. Şüphesiz ki İbrahim de onun fırkasındandı.

84. Çünkü o, Rabbine tertemiz bir kalp ile gelmiştir.

85. O zaman babasına ve kavmine şöyle demişti: "Siz nelere tapıyorsunuz?

86. Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?

87. Siz âlemlerin Rabbini ne sanıyorsunuz?"

88. Derken yıldızlara bir baktı da:

89. "Ben hastayım" dedi.

90. Bunun üzerine onlar arkalarını dönüp gittiler.

91. Derken gizlice onların ilâhlarına giderek: "Yemez misiniz?" dedi.

92. "Ne diye konuşmuyorsunuz?"

93. Nihayet bir yolunu bulup onlara sağ eliyle bir darbe indirdi.

83. «Şüphesiz ki İbrahim de onun fırkasındandı.» Yani o, Nuh'a tâbi olan ve dinin temel prensiplerinde ona uyandı. İbn Abbas'a göre o, Nuh'un dinine mensup olanlardan ve sünnetine bağlı olanlardandı. Veya o, Allah'ın dinine sabır gösterme ve inkârcılara karşı direnmede Nuh'u örnek alanlardan biriydi.

Hz. Nuh ile Hz. İbrahim arasında Hûd ve Salih peygamberler vardı. Nuh ile İbrahim peygamberler arasında 2640 yıl vardır.

84. «Çünkü o, Rabbine tertemiz,» kalp âfetlerinden arındırılmış **«bir kalp ile gelmiştir.»** Rabbine tertemiz bir kalp (kalb-i selîm) ile gelmesinin anlamı, Allah'a samimiyetle bağlı olması demektir. Benzetme ile sanki kalbini bağrına basarak getirmiştir. Zira kalp, bir yerden başka bir yere taşınan şeylerden değil ki, götürülmüş; onunla birlikte gidilmiş olsun.

85. «O zaman babasına» Azer b. Ba'ir b. Nâhûr'a **«ve»** puta tapan **«kavmine şöyle demişti: 'Siz nelere tapıyorsunuz?»**

86. «Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?» Âyette geçen *"ifk"* yalanın en kötüsüdür.

87. «Siz âlemlerin Rabbini ne sanıyorsunuz?'» Siz başkasına taparken, O'nun sizden habersiz kalacağını, veya yaptığınız şeylerden dolayı sizi hesaba çekmeyeceğini mi sandınız? Yani böyle bir zan yok. O halde kesin olan nasıl olur?

88. «Derken» İbrahim **«yıldızlara»** yani astronomiyi ilgilendiren ilim ve hesaplara **«bir baktı da...»** Şayet o, doğrudan yıldızlara baksaydı âyette, "ile'n-nucûm" ifadesi yer alırdı. O zamanki toplum astronomiye oldukça ilgi duyuyordu. İbrahim (a.s.), kendisine karşı gelmesinler diye onlara inançlarına göre davrandı ve bunu bayramlarından, yani kendileriyle birlikte bayram yaptıkları yere gitmekten geri kalışına sebep göstererek:

89. «'Ben hastayım' dedi.» *"Sukm"*, bedene mahsus bir hastalık demektir. *"Ben hastayım"* ifadesiyle geçmiş zamana veya gelecek zamana, ya da şimdiki zamana işaret edilmiştir.

Bazı kimseler ise âyetle ilgili şu yorumu yapmışlardır: Âyetin anlamı: "Ben sizin muhalefetinizden ve putlara tapmanızdan dolayı hastayım," demektir. İbrahim (a.s.)'in bu ifadesi, dinini korumaya ve bunu kavmine kabul ettirmeye yöneliktir.

İzz b. Abdisselâm şöyle demiştir: "Söz, gaye ve hedeflere yöneliktir. Uygun olan hedefe, hem doğru hem yalan konuşarak ulaşmak mümkün ise, bu konuda yalan konuşmak haramdır. Fakat sadece yalan konuşarak ona ulaşılabiliyorsa o takdirde yalan konuşulabilir.(9) Bu hedefe ulaşmak mubah görülüyorsa tabi. Eğer maksada ulaşmak, mutlaka gerekli ise o durumda yalan söylemek de gerekli olur, vacib olur."

"el-Es'iletu'l-Mukhame" isimli eserde şöyle geçmektedir: "İnsanlardan, hile yapmak ve aldatmak üzere savaşlarda, hanımı razı etmede ve dargın kişilerin arasını bulmada yalan söylemeyi câiz görenler vardır. Doğrusu bu durumlarda da yalan söylemek câiz değildir. Çünkü yalan, bizatihi kötüdür. Dolayısıyla bizatihi kötü olan, şekillerin ve durumların değişmesiyle iyi olmaz. Bu durumlarda açıkça değil de teville ve dolaylı anlatımla câiz olur. Örnek olarak şu söylenebilir: Adam hanımını sevmediği zaman ona: 'Sen benim helâlım ve hanımım iken ve sana sahip olmuşken nasıl olur da seni sevmem?' diyebilir. Buna benzer ifadeler olabilir. Fakat hanımını sevmediği halde ona açıkça, 'Ben seni seviyorum' demesine gelince, bu ise bütünüyle yalan olur. Bu yalana ruhsat yoktur."

90. «Bunun üzerine onlar» hastalık bulaşma korkusuyla **«arkalarını dönüp gittiler»**, kaçtılar.

91. «Derken gizlice onların ilâhlarına giderek» alaylı bir tavırla putlarına: **«'Yemez misiniz?' dedi.»** Nitekim onlar, bereketlensin diye putlarının yanına yemek bırakıyorlarmış.

92. «'Ne diye konuşmuyorsunuz'», bana cevap vermiyorsunuz?

93. «Nihayet bir yolunu bulup» üst taraflarından yaklaşarak **«onlara**

9- Yalan, düşman eline düşen esir gibi, ancak bilinen bir tehlikeyi önlemek için câiz olur. Bu durumda düşmanın kötülüğüne engel olmak için gerçek olmayan şey söylenebilir.

sağ eliyle bir darbe indirdi.» Yahut çok kuvvetli vurdu. Çünkü sağ el, sol elden daha güçlü ve daha kuvvetlidir. Âletin gücü, sağlam ve kuvvetli hareketi gerektirir.

İbrahim (a.s.)'in kavmi, bayramlarından putlar hanesine dönünce putlarının kırılmış olduğunu görmüşler ve bu işin failini soruşturmaları üzerine bu işi İbrahim (a.s.)'in yaptığını sanarak onun getirilmesini istemişlerdir.

فَأَقْبَلُوٓا
إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ
وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾
فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

94. Derken koşarak ona geldiler.

95. Dedi ki: "Kendi yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz?

96. Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır."

97. Onlar şöyle dediler: "Haydi onun için bir yapı yapın da onu (oradan) ateşe atın."

98. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Bunun üzerine Biz de onları daha alçak duruma düşürdük.

94. **«Derken»** onu getirmek üzere görevlendirilenler **«koşarak ona»**, İbrahim'e **«geldiler.»**

95. İbrahim (a.s.)'i alıp götürdükten ve: *"Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim?"* (Enbiyâ: 62) âyetinden *"Bunların konuşamıyacağını sen de biliyorsun."* (Enbiyâ: 65) âyetine kadar belirtilen karşılıklı konuşmanın aralarında cereyan etmesinin ardından onlara hitaben Hz. İbrahim **«dedi ki: 'Kendi yonttuklarınız»** putlar**«a mı tapıyorsunuz?»**

96. «Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da» putları vs. yi **«Allah yaratmıştır.'»** Bu nedenle ibadete lâyık olan, yaratılan değil, bilakis Yaratan'dır. Her ne kadar putların şekilleri onlara ait ise de, asıl parçaları ve malzemeleri, Allah'ın yaratmasıyla olmuştur. Putlara şekil vermeleri ise, yine Allah'ın onlara güç vermesiyle olmaktadır. O'nun yaratması, kulların bir işi yaparken dayandıkları sebep ve vasıtalara bağlı değildir.

Âyet-i kerimenin ifade ettiği anlamdan, -Ehl-i sünnetin söylediği gibi- kulların fiilleri, Allah'ın yaratması ve kulların kesbi, yani kazanması ile olur. Mükâfat ve ceza ise, bu kazanca bağlıdır.

97. «Onlar şöyle dediler: 'Haydi onun için bir yapı yapın da onu (oradan)» çok kuvvetli yanan **«ateşe atın.'»**

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "İbrahim'in kavmi bu maksatla yüksekliği otuz, genişliği de yirmi arşın (Bir arşın yakaşık 50 cm.dir.) olan bir duvar yapmış; önünü de odunla doldurarak ateşlemiş, geçen âyette ifade edildiği şekilde İbrahim (a.s.)'i ateşe atmışlardır."

98. «Böylece ona bir tuzak kurmak istediler» bir kötülük düşündüler. Bu tuzak, Hz. İbrahim'i ateşte yakmak istemeleridir. Hz. İbrahim, delille onları alt edip tartışmada susturunca, âcizlikleri halka yayılmasın diye onun, putlarını kırmak suretiyle o putlara tuzak kurduğu gibi, onlar da ona tuzak kurmaya ve kendisini yok etmek için çare aramaya koyulmuşlardır. **«Bunun üzerine Biz de»** tuzaklarını boşa çıkarmak suretiyle **«onları daha alçak duruma düşürdük.»**

Allah Teâlâ, ateşi İbrahim'e serin ve emin kılarak bu olayı onun üstünlüğü için parlak bir delil kılmıştır.

Şayet sen, "Neden Allah Teâlâ onu bizzat ateşle denemiştir?" dersen, cevap olarak şöyle derim: "Çünkü her insan, tabiatıyla Allah'ın kâhir sıfatının tezahüründen korkar. Allah Teâlâ ise ona, ateş güçlü de olsa O'nun izni olmadan hiçbir şeye zarar veremediğini göstermiştir. Bu olayda, düşmanlarını kahreden bir mucize vardır. Gerçekten Hz. İbrahim'in bu düşmanları ateşe, güneşe ve yıldızlara tapıyor ve onların Rubûbiyet niteliğine sahip olduklarına inanıyorlardı. Bu nedenle Allah Teâlâ onlara ateşin, ancak O'nun izniyle zarar verdiğini göstermiştir."

Nakledildiğine göre Nemrut, ateşin İbrahim (a.s.)'e serin ve emin geldiğini görünce: "Gerçekten senin Rabbin çok büyüktür; dolayısıyla kurbanlar adayarak O'na yaklaşalım" demiştir.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ
إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ
بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ
أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي
إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

99. İbrahim şöyle dedi: "Ben Rabbime gidiyorum. O, beni yola iletir.

100. Ey Rabbim! Bana sâlih kimselerden (bir oğul) ihsan et."

101. Biz de ona yumuşak huylu bir oğul müjdeledik.

102. Oğlu, yanında koşacak çağa gelince: "Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı görmekteyim. Artık bak, bu konuda ne düşünürsün?" dedi. Çocuk da: "Babacığım! Sana ne emredildiyse yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi.

99. «İbrahim», Allah kendisini ateşten kurtardıktan sonra kavminden olup kendisinden ayrılanları azarlamak üzere onlara «**şöyle dedi: 'Ben Rabbime gidiyorum.**» Yani ben, Harran topraklarından veya Babil'den Rabbimin bana emrettiği yere Şam'a, ya da kendimi Allah'a ve ibadete vereceğim yere hicret ediyorum. «**O, beni yola**» istediğim hedef olan Şam'a veya dinim için uygun olan yere «**iletir.**»

Bu âyet, küfür diyarından, dinî görevleri ve kulluğu yapma imkânı bulunan yere hicret etmeye esas teşkil eder. İlk hicret eden ise Hz. İbrahim'dir; Lût (a.s.) ile hicret ederek Kudüs'e gitmişlerdir.

100. «Ey Rabbim! Bana sâlih kimselerden (bir oğul) ihsan et.'» Âyette kastedilen, tam anlamıyla sâlih bir evlâttır. Yani, davet ve itaatte bana destek olacak ve yalnızlıkta arkadaşlık edecek sâlih kimselerden birini bağışla, demektir. Bununla bir oğul kastetmektedir. Çünkü mutlak anlamda *"hibe" (ihsan etmek)*, bu maksat için kullanılır.

101. «Biz de ona yumuşak huylu bir oğul müjdeledik.» Âyette geçen *"ğulâm"* kelimesi, on yaşını geçen çocuk anlamındadır. Yaşı daha az olan çocuk için *"sabî"* kelimesi kullanılır. *"Halîm"* de, işlerde acele etmeyen ve zorluklara katlanan kişi demektir.

Allah Teâlâ bu âyette üç şeyi müjdelemiştir: Birincisi, bir oğul müjdelemiş; ikincisi, bu oğul hilim sıfatına sahip bir devreye ermiş ki, daha küçük yaşdaki çocuk için bu sıfat kullanılmaz. Üçüncüsü de, yumuşak huylu olmasıdır. Nitekim ergenlik çağına yakın bir dönemde babasının kendisini boğazlaması teklifine teslimiyet gösterdiği zaman, hangi hilim sıfatı onun bu hilim sıfatına denk olabilir?

102. «Oğlu,» İbrahim'in **«yanında koşacak çağa gelince:»** Yani büyüyüp onunla birlikte işleri, ihtiyaçları ve menfaatleri için koşturacak duruma gelince, ki o zaman oğlu on üç yaşında idi. **«'Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı»** Allah için kurban ettiğimi **«görmekteyim.»** Yani bu manzarayı aynen, ya da tevil suretiyle müşahade etmekteyim.

Denmiştir ki, bu rüyayı terviye günü (10) geceleyin görmüş ve kendisine sanki birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ sana, bu oğlanı boğazlamanı emrediyor."

«Artık bak, bu konuda ne düşünürsün?'» dedi. İbrahim (a.s.), onunla kesin olan bu emir konusunda Allah Teâlâ'dan kendisine inen bu deneme ile ilgili emri bilmesi için istişare etmiştir. Ki, istişare sonunda sabırsızlık içinde ise tahammül göstersin; teslim olmuş ise emin olsun ve o emre boyun eğmek suretiyle ecir kazansın ve bu hareket, iştişarede sünnet olsun.

«Çocuk da: 'Babacığım! Sana ne emredildiyse yap.» Hz. İsmail, ba-

---

(10) Terviye günü; kurban bayramı arefesinden bir gün önceki güne verilen addır.

basının sözünden, her halde kendisini rüyasında boğazlamasının emredildiğini görmüş olduğunu anlamıştır. Bu nedenle *"Sana ne emredildiyse yap."* demiştir. O, peygamberlerin görmüş oldukları rüyaların hak ve gerçek olduğunu ve onların bu gibi şeyleri ancak emirle yaptıklarını biliyordu. Ancak kurban etme, her ikisinin tereddütsüz boyun eğmelerinin ihlâs ve samimiyetlerinin hangi boyutta olduğunu göstermek için -peygamberlere vahyin genelde uyanık halde gelmesine rağmen- uyanık halde değil de uyku halinde emredilmiştir. Nitekim şöyle demişlerdir: "Vahiy açısından peygamberlerin rüyaları haktır."

Peygamberlere Allah'tan vahiy, uyanık halde gelmektedir. Çünkü onların kalpleri hiç uyumaz ve gönüllerinin temizliğinden dolayı şeytanların onlar aleyhine bir yolu yoktur.

«İnşallah beni» boğazlamaya ve Allah Teâlâ'nın hükmüne karşı **«sabredenlerden bulacaksın' dedi.»** O, Allah'tan gelen sıkıntılara karşı sabretmesi için O'ndan yardım dileyerek *"İnşallah"* demiştir. Kim, dilemeyi Allah'a havale eder ve O'na yönelirse zor durumda kalmaz.

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾
وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ
عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

103. Vaktaki onlar teslim oldular. İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırdı.

104-105. Biz de ona şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gerçekten sen rüyana sadakat gösterdin. Şüphe yok ki Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız."

106. Muhakkak ki bu, açık bir imtihandı.

107. Ve ona büyük bir kurbanlığı çocuğun yerine fidye verdik.

103. «**Vaktaki onlar**», İbrahim ve oğlu Allah'ın emrine «**teslim oldular**» ve boyun eğdiler, yani oğlu kendisini Allah'a adadı. Ki, Katade şöyle demiştir: "İbrahim, oğlunu; oğlu İsmail'de kendi nefsini Hakk'a teslim etmişlerdir." «**İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırdı.**» O zaman onlar, Mina'daki kayalığın bulunduğu yerde, ya da bugün kurban kesilen mahalde bulunuyorlardı.

Rivayet edilmiştir ki İblis, Cemretü'l-Akabe'nin yanında Hz. İbrahim'in önüne çıkmış; İbrahim ona yedi taş atınca kaçmıştır. Daha sonra büyük cemrede önüne çıkmış, yine ona yedi taş atınca İblis kaçmıştır. Ardından Hz. İbrahim, Allah'ın emri gereğince yürümüş ve oğlunu boğazlamaya azmetmiştir. Hac esnasında cemrelere (şeytan taşlama mahallerine) taş atmak, bu olaya dayanmaktadır.

Şeytan taşlamak, haccın vaciblerinden olup terkedildiği takdirde müctehid imamların ittifakıyla kurban cezası gerekir. Kulluğun adabını korumada çok hassas davranmaktan olacak ki, Hz. İsmail babasından, boğazlanma acısı karşısında hareket edip, bundan dolayı azar işitmesin diye ellerini ve ayaklarını sıkıca bağlamasını istedi. Daha sonra Hz. İbrahim, onu boğazlamaya karar verince Allah'ın emrine boyun eğerek teslim olmuş ve itaat etmiştir. Aşağıdaki beyitte ne güzel ifade edilmiştir:

Sevgilinin eliyle bana zehir sunulmuş olsaydı
Onun elinden bu zehir iyi gelirdi.

Nitekim "sevgilinin vurması iyi gelir" denilmiştir.

104-105. «**Biz de ona şöyle seslendik: 'Ey İbrahim! Gerçekten sen rüyana**» emredileni yerine getirmeye azmetmek ve bu emirle ilgili ön hazırlıkları yapmakla «**sadakat gösterdin.**» Yani rüyada gördüklerini doğruladın ve rüyanı, boğazlamaya yönelerek somut şekle uygun hale getirdin.

Denmiştir ki Hz. İbrahim, bıçağı bütün gücüyle oğlunun boğazına defalarca sürtmesine rağmen yine de kesemedi. Ardından bıçağı ensesine koydu. Bu sefer de bıçak bir odun parçasına dönüşmüştür.

Bir önceki âyette geçen *"Lemmâ"*nın cevabı, olayın detaylı anlatımında ifadenin yetersiz olduğunu belirtmek için hazfedilmiş, kaldırılmış ve tıpkı şöyle buyurulmuştur: "Anlatımı için ifadenin yetersiz kaldığı şeylerden olanlar oldu. Bu olan şeyler de, sıkıntı gelmesinden sonra bu sıkıntının giderilmesinden, hiç kimsenin sağlayamadığı başarının sağlanmasından ve İbrahim'le oğlunun büyük mükâfatları saklı olmakla birlikte üstünlüklerinin her tarafı kuşatmasından ibarettir."

Ârif kimselerden biri şöyle demiştir: "İnsan, evlât sevgisiyle yaratılmıştır. Fakat Allah dostluğu rütbesi ve sevgi makamı, Hz. İbrahim'in kalbinden başkası ile olan bağını koparmasını gerektirdi. Bu nedenle ona, en çok sevdiği şeyi Allah yolunda feda etmesiyle kendisini denemek ve meleklere onun, Allah'ın dostu olduğunu ve hakkın dışında bir şeyi kabul etmediğini hissettirmek üzere oğlunu boğazlamasını emretmiştir. Aslında Hz. İbrahim'den istenen, oğlunu boğazlaması değil; sadece tabiî alışkanlığını terketmektir."

Gerçekten Hz. İbrahim'e hak sevgisi galebe çalmış ve bu sevgi sonucunda Hak için babasından uzaklaşmış, oğlunu Allah yolunda boğazlamayı hedeflemiş ve Allah Teâlâ için bütün malını terketmiştir.

«Şüphe yok ki Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.'» Âyet-i kerimede, Hz. İbrahim ile oğlunun iyi davranışlarından dolayı söz konusu sıkıntıdan kurtulmalarının sebebi belirtilmektedir.

106. «Muhakkak ki bu,» ihlâslı olanın diğerlerinden ayrılmasına vesile olan **«açık bir imtihan»** ya da bariz bir sıkıntı**«dı.»** Çünkü ondan daha zor bir şey yoktur.

Baklî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu olayın, görünmeyen yönüyle değil de, sadece görünürde bir imtihan ve sıkıntı olduğunu belirtmiştir. Çünkü gerçek anlamda bu hadiseden amaçlanan, manevî derecelere ulaşmak ve hakikat sırlarına ermektir. Bu ise Allah'a olan yakınlığı artıran en büyük değerlerden sayılır."

Harirî de şöyle demiştir: "Sıkıntı üç çeşittir: Allah'a karşı olanlar için intikam ve ceza; hak yolda olanlar için arınma ve kefaret; veli ve sadık kullar için ise bir çeşit imtihandır."

107. «Ve ona» boğazlamak ve emredilen işi yerine getirmek üzere **«büyük»**, semiz, veya değeri büyük **«bir kurbanlığı çocuğunun yerine fidye verdik.»** Aslında fidye veren Hz. İbrahim'dir. Fakat âyette Allah, *"Biz ona* *fidye verdik"* buyurmuştur. Çünkü kurbanlığı ona veren ve oğlunun yerine bu kurbanlığı kesmesini emreden O'dur. Allah Teâlâ bu kurbanlık karşılığında Hz. İbrahim'in neslinden olan bir peygamberi kurtarmış oldu. Bu peygamber, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed'dir.

Nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu kurbanlık Hâbil'in takdim edip de kendsinden kabul edilen kurbanlık idi ve cennette güdülüyordu. İşte İsmail, bu kurbanlık karşılığında kurtulmuştur."

Boğazlanma kararı verilen Hz. İsmail mi, yoksa Hz. İshak mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Çoğu müfessirler, tefsirlerde(11) zikredilen çeşitli sebeplere dayanarak bunun, Hz. İsmail olduğu görüşündedirler.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (١٠٨) سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
(١٠٩) كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١١٠) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (١١١)
وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (١١٢) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَ
عَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (١١٣)

108. Ve sonradan gelenler arasında ona (iyi bir ün)bıraktık.

109. Selâm olsun İbrahim'e.

110. İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.

111. Şüphesiz o, mü'min kullarımızdandı.

11- Hafız İbn Kesîr, hadiseyi tefsirinde anlatmıştır. Olayın en belirgin tarafı şudur: "Allah Teâlâ Hz. İsmail'in boğazlanması kıssasını zikredip hadiseyi detaylarıyla açıkladıktan sonra şöyle buyurmuştr: *'Ona, bir de salih kimselerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.'* (Sâffât: 113) Bu ifade gösteriyor ki, boğazlanması düşünülen Hz. İsmail'dir, İshak değildir. Hadis-i şerifin şu ifadesi de bunu pekiştirmektedir: *'Ben iki kurbanlığın oğluyum.'* Allah Rasûlü bu sözünde, Hz. İsmail ile babası Abdullah b. Abdülmuttalib'i kastetmiştir.

112. Ona bir de sâlih kimselerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.

113. Biz, hem ona hem de İshak'a bereketler verdik. Her ikisinin neslinden, iyi davrananlar olduğu gibi, açıkça nefsine zulmedenler de vardır.

108. «Ve sonradan gelen» ümmet«**ler arasında ona»** İbrahim'e **«(iyi bir ün) bıraktık.»**

109. «Selâm olsun İbrahim'e.»

110. «İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.» Burada, Hz. İbrahim'in namının ümmetler içinde bâkî bırakılmasına işaret edilmektedir. Yani, iyi davrananları işte bu şekilde, tam olarak mükâfatlandırırız. Bundan daha az bir mükâfat ise söz konusu değildir.

Demek oluyor ki, Hz. İbrahim iyi davranan kimselerdendi. İfade edildiği gibi, kendisine yönelik olarak yapılan şeyler de iyi davranışına karşılık mükâfatlandırılmasından ibarettir.

111. «Şüphesiz o,» her yönüyle imanda karar kılan **«mü'min kullarımızdandı.»** Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, iman davasında sadık mü'minlerden olması dolayısıyla Hz. İbrahim'i methetmiş ve övmüştür. Çünkü o, dünyaya ve geçici arzularına tapan sapıklardan değil, Allah'ın bizzat kendi dostluğuna ve sevgisine mazhar kıldığı kimselerdendir.

112. «Ona» İbrahim'e **«bir de sâlih kimselerden bir peygamber olmak üzere»** yani peygamberliğine hükmedilen ve sâlih kimselerden olması takdir edilen Sâre'den olma **«İshak'ı müjdeledik.»** Âyette, *"sâlih kimselerden bir peygamber"* denmesi, bu ifadenin vurgulanması ve asıl hedefin sâlih kimselerin safında yer almak olduğuna işaret edilmesi, peygamberliğin bizzat hem olgunluk, hem de olgunlaştırma anlamını kapsamasına yöneliktir.

113. «Biz, hem ona», evlâtları içinde İbrahim'e, **«hem de»** kendi soyundan olan gerek İsrail oğullarından ve gerekse diğer milletlerden, tıpkı Hz. Eyüp ve Şuayb gibi peygamberler çıkararak **«İshak'a bereketler verdik.»** Onlara din ve dünyanın bereketlerini lütfettik. **«Her ikisinin neslinden»** amelinde veya iman ve itaatle bizzat kendisine **«iyi davrananlar olduğu gibi,»** inkâr ve günahlarla **«açıkça nefsine zulmedenler de vardır.»**

Âyet-i kerimede dikkatimiz çekilmektedir ki söz konusu peygamberlerin evlâtları ve nesilleri arasındaki zulüm ve isyan, kendilerine bir kusur ve noksanlık getirmez. Çünkü kişi, kendi soyundan ve neslinden olanların yaptığıyla değil, bizzat kendisinin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını görür. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez..."* (Fâtır: 18)

Gerçekten soy, iyilik ve kötülükte, itaat ve isyanda etkili olmaz. Bu nedenle her yönüyle dindar olan bir kimsenin günahkâr; mü'min olanın da inkârcı evlâdı olabildiği gibi, bunun tersi de mümkündür. Âyet-i kerime, peygamber evlâtları olmakla övünen Yahudilerin arzularını ve heveslerini kesmektedir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ey Haşim oğulları! İnsanlar bana amelleriyle gelirken, siz bana soylarınıza dayanarak gelmeyiniz."* (12) Yani, insanların amelleriyle sizin soylarınız bir arada bulunmaz. Öyleyse bana amellerle gelin. Bu ifadeden maksat, insanlar amelleriyle geldikleri zaman, söz konusu kimselerin Hz. Peygamber'in huzuruna soylarıyla övünmelerinin çirkin olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim şâirlerden biri şöyle demiştir:

Hz. Ali'nin soyundan gelmekle iftihar mı ediyorsun?
İdrarın aslı da temiz sudur.
Kötü amellerin kirletmişse,
Temiz nesebin faydası yoktur.

Bir başka şâir de şöyle demiştir:

Kişi, karakter olarak Bâhile Kabilesi'nden ise,
Soyunun Haşimî kabilesinden olması fayda vermez.

Bâhile Kabilesi, densizlikle tanınan bir kabiledir. Çünkü onlar, artık yemekleri ve ölü hayvanın kemiklerinin iliğini yerlermiş. Bu karakterde olan kimseler için, "İnsanlar göçmüş; geriye maymunlar kalmış," atasözü vardır. Bunlar, insan olmadıkları halde insanlara benzemeye çalışıyorlar. Bu nedenle akıllı kişi, soy-sopa aldanmamalı ve hesap günü kendisine fayda veren şeyler

---

12- Bu ifade, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin tahric ettiği hadisten bir bölümdür. Tirmizî'nin lâfzı şöyledir: *"Ey Kureyş topluluğu! Kendinizi cehennemden kurtarın. Şüphesiz ben, Allah'tan size ne bir fayda sağlamaya, ne de bir zarar vermeye malik değilim. Ey Abd-i Menaf oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın..."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/404.

için çalışmalı ve gayret sarfetmelidir. Nitekim Zeynelâbidîn şöyle diyordu: "Ey Allah'ım! Açık olan şeylerimi insanların nazarında güzel göstermenden, gizli olan şeylerimi de çirkin göstermenden sana sığınırım."

وَلَقَدْ
مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ (١١٤) وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظِيمِ (١١٥) وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ (١١٦) وَآتَيْنَاهُمَا
الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ (١١٧) وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (١١٨)
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ (١١٩) سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ (١٢٠)
إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١٢١) إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (١٢٢)

114. Andolsun ki Biz, Musa ve Harun'a da lütufta bulunduk.

115. Hem onları, hem de kavimlerini o büyük dertten kurtardık.

116. Onlara yardım da yaptık. Bu sayede galip gelenler, onlar oldular.

117. Bir de kendilerine açık kitabı verdik.

118. Onlara doğru yolu gösterdik.

119. Sonra gelenler arasında da onlara (iyi bir nam) bıraktık.

120. Musa ve Harun'a selâm olsun.

121. İşte Biz, iyilik eden kimseleri, böyle mükâfatlandırırız.

122. Gerçekten her ikisi de inanan kullarımızdandı.

114. «Andolsun ki Biz, Musa ve Harun'a da lütufta bulunduk.» Allah Teâlâ'nın sıfatlarından biri olan "Mennân" sıfatı, hiçbir karşılık beklemeksizin veren ve lütfta bulunan demektir. Âyet-i kerimede geçen ve *"Mennân"* kelimesinin de türediği *"menne"* kelimesi, başkasına bir şey vermek anlamına geldiği gibi, verdiğini başa kakmak anlamına da gelir. Başa kakmak ise, Allah için değil, fakat insanlar için yerilen bir sıfattır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah sizi minnet altına bırakır."* (Hucurât: 17)

Âyetin anlamı şöyledir: "Allah'a yemin olsun ki Biz, Musa ve kardeşi Harun'a peygamberliğin yanında dinî ve dünyevî nimetler gibi başka şeyler de lütfettik."

115. «Hem onları, hem de kavimlerini», İsrailoğullarını Firavun'ın işkence etmesinden ve Kıptî olan kavminin eziyeti gibi **«o büyük dertten kurtardık.»** Allah Teâlâ, burada belirtilen neticenin, sevimsiz şeylerden kurtarmak olunca, bunun ardından şu ifadesini getirmiştir:

116. «Onlara» yani Musa, Harun ve kavimlerine **«yardım da yaptık. Bu sayede»** düşmanları Firavun ve kavmine karşı tam anlamıyla **«galip gelenler, onlar oldular.»** Oysa daha önce kavimleri, Firavun ve kavminin elleri altında baskıya maruz kalarak onlara esir ve mahkûm durumda idiler.

117. Zikredilen bu neticenin ardından **«bir de kendilerine açık»**, beliğ, beyan ve anlatmada zirvede olan **«kitabı»** Tevrat'ı **«verdik.»** Bu kitap, din ve dünya iyilikleri için ihtiyaç duyulan ilimlerin tümünü kapsayan bir kitaptır. Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten Tevrat'ı Biz indirdik. Onda bir hidayet ve bir nur vardır..."* (Mâide: 44) Allah Teâlâ Tevrat'ı açık, ifadeleri anlaşılır bir şekilde indirmiştir. Bu nedenle hükümlerinin açık olması ve helâlin haramdan ayrılması konusundaki mükemmelliği dikkate alındığında sanki o kitaptan, ihtiva ettiklerini açıklaması ve izah görevini üstlenmesi talep edilmiştir.

118. «Onlara» bu kitap sayesinde, içinde bulunan ayrıntılı hükümler ve detaylı esaslarla doğruya ve hakka ulaştıran **«doğru yolu gösterdik.»**

119. «Sonra gelenler arasında da onlara (iyi bir nam) bıraktık.»

120. «Musa ve Harun'a selâm olsun.» Yani sonradan gelen ümmetler arasında bu ikisiyle ilgili iyi nam ve övgüyü bıraktık. Bu nedenle söz konusu ümmetler onları hayırla anıyor; *"Musa ve Harun'a selâm olsun,"* diyor ve onlara dua ediyorlar. Bu durum kıyamete kadar devam edecektir.

121. «İşte Biz,» Musa ve Harun'un da içinde bulunduğu **«iyilik eden kimseleri, böyle»** tam bir mükâfatla **«mükâfatlandırırız.»** Noksan bir mükâfat ise söz konusu değildir.

122. «Gerçekten her ikisi de inanan kullarımızdandı.» Allah Teâlâ burada, bir önceki âyette geçen *"ihsân" (iyilik etme)* yolunun iman etmek olduğuna işaret etmektedir. İman, gayb mertebesi; ihsân ise müşahade mertebesidir. İnsan, beslenmesi açısından bitki; hissetmesi ve hareket etmesi açısından hayvan; şekil olarak da duvarda bulunan resim gibidir. İnsanın üstünlüğü ise konuşma, ilim, anlayış ve beşerî diğer olgunluklarladır. Bu nedenle rivayet edilen şu ifadede şöyle denmiştir: "Ebu Bekr'in sizden üstün olması, çok oruç tuttuğu veya namaz kıldığı için değil, kalbinde bulunan bir sırdan dolayıdır." (13)

Gerçekten Hz. Peygamber'in vefat ettiği günkü kararlılıkla hareketi ve diğer ashab-ı kiram gibi tereddüde düşmemesi, söz konusu bu sırrın bir sonucudur. Nitekim o gün minbere çıkarak, *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçti..."* (Âl-i İmrân: 144) âyetini okumuştur. Bu nedenle onun imanı daha kuvvetli, kararlılığı daha fazla ve sezgisi daha üstündür.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾

13- Bu ifadeden daha belirgin olanı ise Buharî, Tirmizî ve Ebu Davud'da Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir. Nitekim Abdullah, bu ifadesinde şöyle demiştir: "Allah Rasûlü hayatta iken biz, 'Peygamber ümmetinin en faziletlisi Ebu Bekir, ardından Ömer, ondan sonra ise Osman'dır' diyorduk. Buharî'nin bir rivayetinde de şöyle geçmektedir: 'Hz. Peygamber zamanında hiç kimseyi Ebu Bekr'e denk görmüyorduk. Bunun ardında Ömer, onun ardından ise Osman gelir..." Bkz. *Câmi'u'l-Usûl,* 8/579.

إِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ
عَلٰٓى إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ
مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

123. Doğrusu İlyas da gönderilen peygamberlerdendi.

124. O vakit kavmine şöyle demişti: "Siz Allah'tan korkmaz mısınız?

125-126. En güzel Yaratan'ı, sizin de evvelki atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi tapıyorsunuz?"

127. Fakat onlar onu yalanladılar. Şüphesiz onlar da tutuklanacaklardır.

128. Ancak Allah'ın ihlâslı kulları müstesnadır.

129. Biz ona sonradan gelenler içinde (güzel bir nam) bıraktık.

130. İlyas'a selâm olsun.

131. İşte Biz iyilik edenleri, böyle mükâfatlandırırız.

132. Doğrusu o, mü'min kullarımızdandı.

123. «Doğrusu İlyas da» İsrailoğullarına **«gönderilen peygamberlerdendi.»** O, Musa'nın kardeşi Harun'un torunlarından Yasin'in oğludur. Yaygın olan ve çoğunluğun kabul ettiği görüş budur.

124. «O vakit kavmine şöyle demişti: 'Siz Allah'tan», O'nun azabından **«korkmaz mısınız?»**

125-126. «En güzel Yaratan'ı, sizin de evvelki atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı», O'na kulluk etmeyi **«bırakıp da Ba'l'e mi tapıyorsunuz?'»** Yani ona tapmayın ve ondan hayır beklemeyin. Ba'l, Şam'da bulunan Bek halkına ait putun adıdır. Bu halkın bulunduğu yer, bugün Baalbek olarak bilinmektedir. Söz konusu put ise altındandı. Halk, bu puta aldanarak ona saygı duymuş ve tapmıştır.

Âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın aynı zamanda onların atalarının da Rabbi olduğunun dile getirilmesi, söz konusu kimselerin görüşlerinin batıl olduğunu ortaya koymaya yöneliktir.

Âyette geçen *"halk"* kelimesi, yoktan var etmek, meydana getirmek demektir. Bu sıfat, Allah'tan başkası için tasavvur edilemez ki, Allah yaratıcıların en güzeli olsun. Buradaki *"En güzel Yaratan'ı"* ifadesinin "En güzel takdir edeni" anlamında olduğu da söylenmiştir. Veya putlarına ve iddialarına bakılarak tıpkı şöyle denmiştir: "Farzet ki burada icat edenler ve yaratanlar vardır. Onların yaratma anlayışları dikkate alındığında Allah Teâlâ bunların en güzel yaratan'ıdır.

127. «Fakat onlar onu», İlyas'ı **«yalanladılar. Şüphesiz onlar da»** onu yalanlamalarından ötürü **«tutuklanacaklardır»**, cehenneme ve azaba sevkedileceklerdir. Onlar oradan uzaklaşamazlar, azapları da hafifletilmez. Çünkü tutuklanmak, örfen fenalığa delâlettir.

128. «Ancak Allah'ın ihlâslı kulları müstesnadır.» Burada, İlyas'ın kavminden onu yalanlamayanların olduğuna, dolayısıyla bunların azaba sevkedilmediklerine işaret vardır. Söz konusu bu kimseler, Allah Teâlâ'nın davet ve irşad gereği iman ve amelde başarılı kıldığı samimi kimselerdir.

129. «Biz ona», İlyas'a, **«sonradan gelenler»**, ümmetler **«içinde (güzel bir nam) bıraktık.»**

130. «İlyas'a selâm olsun.» Yani söz konusu ümmetler, ona kıyamete kadar dua ederler ve ondan övgü ile bahsederler.

Âyette geçen *"İlyâsîn"* ile İlyas, tıpkı "Tûr-i Sîna" ve "Tûr-i Sînîn" gibi aynı anlamda olan iki kelimedir.

131. «İşte Biz» İlyas gibi **«iyilik edenleri, böyle»** tam bir mükâfatla **«mükâfatlandırırız.»**

132. «Doğrusu o, mü'min kullarımızdandı.» Buradaki zamir, İlyas'a aittir. Bu durumda İlyas ile İlyâsîn tek bir şahıs olmaktadır.

وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ
وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا
الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

133. Gerçekten Lût da gönderilen peygamberlerdendi.

134. Hani Biz onu ve bütün ehlini kurtarmıştık.

135. Ancak bir koca karı geride kalanlar arasında oldu.

136. Sonra diğerlerini helâk ettik.

137. Elbette siz sabahleyin onlara uğrar geçersiniz.

138. Ve geceleyin de... Artık düşünmez misiniz?

133. «Gerçekten» İbrahim Halil'in kardeşi Harun'un oğlu **«Lût da»** kavmine **«gönderilen peygamberlerdendi.»** Bu kavim, Sedum halkı olup Lût'u yalanlayarak öldürmek istemişlerdir. Bunun üzerine o: "Ey Rabbim! Beni ve ehlimi onların yapmakta oldukları kötülüklerden kurtar," demiştir. Allah da onu ve ehlini kurtarmıştır. İşte bu husus âyette şöyle buyrulmaktadır:

134. «Hani Biz onu ve bütün ehlini kurtarmıştık.» Yani onu ve ehlini toptan kurtardığımız zamanı hatırla.

135. «Ancak bir koca karı geride» azap içinde **«kalanlar arasında oldu.»** Bu kadın, onun hain karısıydı ve inkârcıydı. Lût'un şeriatına göre putperest kadınlarla evlenmek caizdi. Âyette yaşlı kadın, pek çok işlerden âciz kaldığından dolayı *"acûz"* diye adlandırılmıştır.

136. «Sonra diğerlerini» alt üst ederek ve üzerlerine taş yağdırarak **«helâk ettik.»** Allah Teâlâ önce üzerlerine taş yağdırmış, bununla yetinmiyerek ardından da onları alt üst etmiştir.

137. Ey Mekke halkı! «**Elbette siz**» ticaretiniz için Şam'a giderken «**sabahleyin onlara**» yani helâk olmuş, Lût kavminin yurtlarına ve evlerine «**uğrar geçer**» ve başlarına gelen felâketin izlerini müşahade eder«**siniz.**» Çünkü Sedum, Şam yolu üzerinde bulunmaktadır. Âyette ise buna şöyle temas edilmiştir: *"O şehrin harabeleri bir yol üzerinde hâla durmaktadır."* (Hicr : 76)

138. «**Ve geceleyin de...**» Yani sabah akşam, her zaman uğrar geçersiniz. Burada sadece sabah akşam değil, günün yirmi dört saati kastetilmektedir.

«**Artık**» bunu görüp ibret almak ve başlarına gelen felâketin aynısının başınıza gelmesinden korkmak üzere «**düşünmez**» ve akıl etmez «**misiniz?**» Sedum halkını inkârları sebebiyle helâk etmeye ve köklerini kazımaya gücü yeten Allah, elbette Mekke kâfirlerini de helâk etmeye ve köklerini kazımaya gücü yeter. Çünkü sebep ve tercih aynıdır. Hatta bunlar ötekilerinden daha da inkârcı ve yalancıdırlar.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (١٣٩) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِ (١٤٠) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (١٤١) فَالْتَقَمَهُ
الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (١٤٢) فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (١٤٣)
لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (١٤٤) فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ
سَقِيمٌ (١٤٥) وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ (١٤٦) وَأَرْسَلْنَاهُ
إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ (١٤٧) فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ (١٤٨)

139. Şüphesiz Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.

140. Hani bir vakit dolu olan gemiye kaçmıştı.

141. Kur'a çekti de mağlûplardan oldu.

142. O, kınanmış bir halde iken balık onu yuttu.

143-144. Şayet o, tesbih edenlerden olmasaydı, dirilme gününe kadar onun karnında kalırdı.

145. Hasta halde onu ağaçsız boş bir sahile attık.

146. Ve ondan dolayı geniş yapraklı bir bitki bitirdik.

147. Onu yüz bine, hatta daha fazlasına peygamber gönderdik.

148. Nihayet iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar yararlandırdık.

139. «**Şüphesiz**» Metta oğlu Zu'n-Nûn ve balığın yuttuğu, dolayısıyla balığın dostu anlamında "Sâhibu'l-hût" diye adlandırılan «**Yunus da**» Semud kavminden geri kalanlarına «**gönderilen peygamberlerdendi.**» Bunlar, Musul topraklarında Dicle kenarındaki bölgede bulunan Ninova halkıydı. Hz. Yunus onlara gönderildiği zaman kırk yıl kendilerini tevhide davet etmiş, onlar ise putlara tapmaya devam ederek onu yalanlamış ve bu tutumlarını sürdürmüşlerdi.

Bunun üzerine Hz. Yunus, aralarından çıkarak başlarına gelecek felâketle korkutmuştu. Daha sonra kavmi, bu felâket ve azabın işaretlerini görünce, doğrudan Allah'a dua ederek yakarışta bulunmuşlar; bu yalvarış ve bağış dileğiyle sahraya çıkmışlardı. Nidaları ise göklere yükseliyordu.

Bunun üzerine Allah Teâlâ, onlardan azabı kaldırmış ve tevbelerini kabul etmişti. Oysa Yunus, onların yok olmalarını bekliyordu. Akşam olunca kavminin yanından gelen bir oduncuya durumlarını sormuş, oduncu da: "Onlar iyi, sıhhat ve afiyetteler," diyerek Yunus'a, yaptıklarını anlatmıştı. Yunus ise: "Yalancı saydığım bir kavme bir daha dönmem" demiş, vahyi beklemeksizin onlardan çekinerek ve sıkılarak yurtlarından çıkmış ve deniz tarafına yönelmişti. Bu hususa şu âyet-i kerimede yer verilmektedir:

140. «Hani bir vakit» insanlar, hayvanlar ve eşyalarla **«dolu olan gemiye kaçmıştı.»** Yani kaçtığı o zamanı hatırla. Âyette geçen *"ibâk"* kelimesi, aslında kölenin efendisinden kaçışı demektir. Yunus'un, Rabbinin izni olmadan kavminden kaçışı, takındığı tavrın yanlış olduğunu tasvir etmek üzere mecaz yoluyla bu kelime ile ifade edilmesi yerinde olmuştur. Çünkü o Allah'ın kuludur. Nasıl olur da Allah'ın izni olmadan kaçar? Ve nereye kaçıyor? Oysa Allah onu kuşatmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Yunus, gemiye binip, gemi denizin ortasına gelince gidemez olmuş ve durmuştu. Bunun üzerine kaptanlar: "Burada efendisinden kaçmış bir köle var. İşte geminin manifestosu! Geminin içinde kaçan bir köle olunca gemi gitmez" demişlerdir.

Fahruddin er-Razî şöyle demiştir: "Kaptanlar: 'İçinizde günahkâr biri vardır. Aksi halde rüzgâr olmadan ve açık bir sebep bulunmadan bu gördüğünüz şey olmaz,' demişlerdir. Tüccar kısım ise: 'Biz bu tür şeylerle karşılaştık. Ne dersiniz? Kur'a çekelim; kime kur'a çıkarsa onu denize atalım. Çünkü birinin suda boğulması, herkesin boğulmasından daha iyidir,' demişlerdir. Bunun üzerine üç sefer kur'a çekmişler ve her seferinde kur'a Yunus (a.s.)'a çıkmıştır." Bu hususa şu âyette yer verilmiştir:

141. «Kur'a çekti de mağlûplardan oldu.»

142. «O, kınanmış bir halde iken» büyük **«balık onu yuttu»** ve taşların tesbihini, duyacak kadar denizin altına indirdi.

Rivayete göre Allah Teâlâ balığa: "Ver onu bakalım! Zira onu, sana rızık olsun diye değil, sadece karnın onun korunma yeri olsun diye verdim. Bu nedenle onun ne kemiğini kır, ne de ondan bir parça kopar," diye ilham etmiştir. Yunus, balığın karnında kırk gün kalmıştır. Buna, hasta bir halde sahile atılmış olması delâlet etmektedir. (14)

143-144. «Şayet o,» balığın karnında **«tesbih edenlerden olmasaydı,»** -ki bu tesbih şu ifadeden ibarettir: *"Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum."* (Enbiyâ: 87) ya da tesbih ederek ömrü boyunca Allah'ı çokça zikredenlerden olmasaydı, **«dirilme»**, kıyamet **«gününe kadar onun»**, balığın **«karnında»** diri veya ölü olarak **«ka-**

---

(14) Üç gün kaldığı söylendiği gibi, yedi gün kaldığı da söylenmiştir. Allah Teâlâ daha iyisini bilir.

lırdı.» O takdirde balığın karnı kıyamet gününe kadar onun kabri olurdu. Fakat tesbih edenlerden olduğu için orada kalmadı.

"el-Vesît" isimli tefsirde şöyle geçmektedir: "Yunus, iyi ve Allah'ı zikreden bir kuldu. Balığın karnına düşünce Allah Teâlâ: *'Şayet o, tesbih edenlerden olmasaydı, dirilme gününe kadar onun karnında kalırdı.'* (Sâffât: 143, 144) buyurmuştur."

Firavun ise, azgın ve Allah'ı anmayı unutan bir kuldu. Suda boğulmaya başlayınca, *'İnandım; gerçekten İsrail oğullarının inandığından başka tanrı yoktur'* dedi. (Yûnus: 90) Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Şimdi mi? Halbuki bundan önce isyan etmiştin."* (Yûnus: 91)

İmam Şafii'den de şu husus nakledilmiştir: "Günahı gideren en güzel şey tesbihtir. Çünkü zikir, ceza ve azabı kaldırır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *'Şayet o, tesbih edenlerden olmasaydı..."* (Sâffât: 143)

145. **«Hasta»** balığın karnında kalmaktan kaynaklanan vücut zayıflığından dolayı rahatsız **«halde»** -ki, doğduğu saatte gücü olmayan bebeğin vücudu gibi olmuş; artık güneş sıcağına ve rüzgârların esişine tahammülü olmayacak derecede güçsüzleşmişti.- **«onu ağaçsız boş bir sahile attık.»**

Âyette geçen *"nebz"* kelimesi, önemsizliğinden dolayı bir şeyi atmak demektir. *"arâ"* ise, açık yer demektir. Binalardan ve gölge veren ağaçlardan yoksun boş yere bu ad verilmiştir. Yani Biz balığı, onu ağaç ve bitkiden yoksun boş yere atmak üzere götürdük.

146. **«Ve ondan dolayı»** kendisini gölgelemek üzere yaprağı, her hangi bir gövdeye dayanmayıp yere doğru yayılmış halde olan kabak, karpuz vs. gibi **«geniş yapraklı bir bitki bitirdik.»** Allah Teâlâ onun için, altında kabak bitmesi dolayısıyla gölgelik olan bir bitki bitirmiştir. Bu bitki bitirme hadisesi, Yunus'un mucizesi gibidir. O, bu bitkinin altında gölgelenmiş, bitki de onu sineklerden korumak için yapraklarıyla kaplamıştır. Çünkü sinek, diğer otlara olduğu gibi ona konmaz.Yunus, şaşkın halde deniz onu kenara atınca, sinekler ona acı veriyordu. Bunun üzerine söz konusu bitki, yapraklarıyla onu örtmüştür.

147. **«Onu yüz bine, hatta daha fazlasına peygamber gönderdik.»** Bu topluluk, daha önce kendilerinden kaçmış olduğu kavmidir.

Âyette kastetilen, daha önce peygamber olarak gönderilmesidir. Yani kavminin arasından çıkmadan ve balık onu yutmadan önce onlara peygamber gönderilmiştir. Allah Teâlâ, önce onun peygamberlerden olduğunu bildirmiş, ardından onun yüz bine, hatta daha fazlasına peygamber gönderildiğini haber vermiştir. *"Hatta daha fazlasına"* derken belirtilen bu fazlalık, bakan kişinin nazarına göredir. Yani kişi, söz konusu kalabalığa bakınca şöyle der: "Onlar, yüzbin veya yüz yirmi bin kişidir." Bu sayı ile hedeflenen, onların çok olduğunu belirtmektir.

148. «**Nihayet**» azabın inmesiyle ilgili alâmetleri gördükten sonra ona içtenlikle «**iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar**» geri bıraktık ve dünya hayatından «**yararlandırdık.**» Söz konusu süre, Allah'ın kendilerine takdir etmiş olduğu süredir. Bu ifade, onlardan azabın ve cezanın kaldırılmasından kinayedir.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا
الْمَلَٰئِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ
لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللّٰهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ
عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

149. Şimdi onlara sor: "Kızlar Rabbinin de oğullar onların mı?"

150. Yoksa Biz, melekleri dişi yaratmışız da onlar, o zaman şahit miydiler?

151. Haberin olsun ki onlar, uydurmalarından dolayı şöyle derler:

152. "Allah doğurdu." Elbette bunlar, yalancıdırlar.

153. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiştir?

149. «Şimdi onlara sor:» Yani Allah Teâlâ bütün kemal sıfatlara, azamet ve yüceliğe sahip, yaratmada ve ulûhiyette tek olduğuna göre, azarlayarak ve cehaletle suçlayarak Kureyş halkına ve bazı Arap topluluklarına sor bakalım. Çünkü onlar şöyle diyorlardı: "Allah cinlerle evlenmiş, onlardan melekler olmuş, bunlar da Allah'ın kızlarıdır. Bu yüzden melekler gözle görülmezler."

Böylece bu zümre, Allah Teâlâ'ya evlât isnat ederek, bu evlâtların erkek değil, bilakis kız olduklarını iddia etmişlerdir. Hatta onlar, erkekleri kendilerine, kızları da Allah Teâlâ'ya ayırarak batıl bir taksimat yapmışlardır. Erkek çocuklarıyla övünüyor, kız çocuklarından ise nefret ediyorlardı. Bu nedenle kız çocuklarını öldürüyor veya diri olarak gömüyorlardı. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlardan birine bir kız çocuk müjdelendiği vakit öfkesinden yüzü simsiyah kesilir."* (Nahl: 58)

«'Kızlar Rabbinin de oğullar onların mı?'» Onlara göre kız çocuklar değersiz, erkek çocuklar ise değerlidir. Burada, Rablerine karşı kendileri için bir tercih söz konusudur. Azıcık aklı bulunan kişi, böyle düşünmez ve konuşmaz. Bu âyet, tıpkı şu âyet gibidir: *"Demek size erkek, Allah'a dişi; öyle mi? Öyleyse bu, çok insafsızca bir taksim!"* (Necm: 21, 22)

Allah Teâlâ, ardından onları başka bir şekilde susturmaya yönelerek şöyle buyurmuştur:

150. «Yoksa Biz,» mahlûkatın en şereflilerinden ve şekil itibariyle onlardan çok uzak olan **«melekleri dişi yaratmışız da onlar, o zaman şahit miydiler?»** Ki, söylediklerini öne sürüyorlar. Çünkü bu tür şeyler, ancak görerek bilinebilir. Akıl yoluyla bilinmesine ise imkân yoktur. Bu nedenle meleklerin dişi olduklarını söyleyen, onların yaratılmasına şahit olması gerekir. Meleklerin yaratılmasını görmedikleri halde onlara nasıl dişilik atfediyorlar? Onların, melekleri dişi saymaları, meleklerin değerini ve üstünlüklerini hiçe saymaları demektir. Bu ifadenin ardından Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

151. «Haberin olsun ki onlar, uydurmalarından», tamamiyle yalan konuşmalarından **«dolayı şöyle derler:»**

152. «'Allah doğurdu.'» Yani onların bozuk görüşleri, sadece açık bir yalana ve çirkin bir iftiraya dayanmaktadır. Onların bu konuda hiçbir delilleri bulunmadığı gibi, kesin olarak şüpheleri de yoktur.

Bu ifade ile Allah Teâlâ'ya şekil atfedilmekte ve O'na fanilik, ölüm izafe edilmektedir. Çünkü doğum, yok olmaya ve bozulmaya müsait varlıklara mahsustur.

«**Elbette bunlar,**» o sözlerinde hiç şüphesiz açıkça «**yalancıdırlar.**»

153. «Allah, kızları oğullara tercih mi etmiştir?» Yani O'nun, kızları oğullara tercih ettiğini, daha değersiz ve daha düşüğünü kabul ettiğini mi söylüyorsunuz?

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (١٥٤) أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (١٥٥)
أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ (١٥٦) فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ (١٥٧) وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ
عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (١٥٨) سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ
(١٥٩) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (١٦٠)

154. Size ne oluyor, nasıl hükmediyorsunuz?

155. Hiç düşünmez misiniz?

156. Yoksa sizin açık bir belgeniz mi vardır?

157. O halde eğer siz doğru iseniz, kitabınızı getirin.

158. Bir de O'nunla cinler arasında bir hısımlık uydurdular. Andolsun cinler de bilirler ki, onlar götürüleceklerdir.

159. Allah, onların isnad ettikleri vasıflardan münezzehtir.

160. Fakat Allah'ın ihlâslı kulları, onlar gibi değildir.

154. «Size ne oluyor,» bu meselede sizin yararınız nedir? Âlemlere ihtiyacı olmayan Allah'ın aleyhine, akl-ı selimin batıl olduğuna hükmettiği bu hükümle **«nasıl hükmediyorsunuz?»** Bu hükümden vazgeçin. Çünkü böyle bir hükme varmak haksızlıktır.

Allah Teâlâ, önce onların tercihi istikametinde soru sormuş, ardından da iki cinsten üstün gördüklerini kendilerine, düşük gördüklerini de Allah'a ayırmalarından ibaret bu fasit hükme varmalarından dolayı hayretle soru sormuştur.

155. «Hiç düşünmez misiniz?» Yani bunu düşünüyor da batıl olduğunu anlamıyor musunuz? Çünkü bunun batıl olduğuna her akıllı hükmettiği gibi, aptal dahi hükmeder. Allah Teâlâ bunun ardından, onları başka bir yolla susturmayı hedefleyerek şöyle buyurmuştur:

156. «Yoksa sizin açık bir belgeniz mi vardır?» Yani meleklerin Allah'ın kızları olduğuna dair gökten size inen açık bir deliliniz mi vardır? Böyle bir hükme varmak için ortada ya hissî ya da aklî bir delil bulunmalıdır. Bu iki delilin bulunmaması halinde ise naklî bir delile gerek vardır.

157. «O halde eğer siz»bu hususta **«doğru iseniz,»** davranışınızın doğruluğunu belgeleyen **«kitabınızı getirin.»** Size, bu hükmün yer aldığı semavî bir kitap inmediğine göre, bu yalanda ne diye ısrar edip duruyorsunuz?

Bu âyetin ardından Allah Teâlâ, onların cevap vermekten yoksun, muhatap olmaya değmez olduklarını, durumlarının onlardan yüz çevirmeyi ve suçlarını başkalarına aktarmayı gerektirdiğini belirtmek üzere hitapta üçüncü şahsa geçişle şöyle buyurmuştur:

158. «Bir de O'nunla», Allah ile **«cinler arasında bir hısımlık uydurdular.»** Âyette geçen *"cinneh"* kelimesi cin ve melekler topluluğu demektir. Fakat burada kastedilen, meleklerdir.(15) Cinler gözle görülmediği için "cinneh" olarak adlandırılmışlardır. Anne karnında saklı bulunan bebeğe "cenin" denmesi de bundandır. Aklın perdelenmesi demek olan "cunûn" (delilik) de yine aynı kökten gelmektedir.

Müşrikler, söyledikleri gibi Allah'la melekler arasında bir akrabalık ku-

---

15- Bu, bazı müfessirlerin görüşüdür. Doğrusu *"cinneh"* kelimesinden maksat, insanların karşıtı olan cinlerdir. Buna göre âyette cinler kastetilmiş ve bununla, "Allah Teâlâ cinlerle evlenmiş ve onlardan melekler doğmuştur." diyen müşriklere cevap verilmiştir.

rarak bununla, Allah'la melekler arasında bir cinsiyet birliği olduğu sonucuna varmışlardır. «**Andolsun cinler de bilirler ki,**» yani Allah'a yemin olsun kendileriyle Allah arasında bir hısımlık uydurmakla büyüklük atfettikleri cinler de bilirler ki, -burada asıl kastedilen, meleklerdir.- «**onlar**» inkârcılar cehenneme «**götürülecekler**» ve onunla azap edilecekler«**dir.**» Söz konusu hısımlığı uydurduklarından ve yalan konuşmalarından dolayı cehennemden uzaklaşamayacaklardır.

Bu âyetin ardından Allah Teâlâ kendisini, onların uydurmuş oldukları yalandan tenzih ederek şöyle buyurmuştur:

159. «**Allah, onların isnad ettikleri vasıflardan**», çocuk ve hısımlıktan «**münezzehtir.**» Yani Allah, kendisine yaraşır şekilde yüce olduğunu belirtmiş, ya da söz konusu vasıflardan kendisini tenzih etmiştir.

Âyet-i kerimede, onların ahmakça sözlerine ve yanlış ifadelerine şaşılmış ve hayret edilmiştir.

160. «**Fakat Allah'ın ihlâslı kulları, onlar gibi değildir.**» Yani müşrikler Allah'ı, zikredildiği tarzda nitelerken Allah'ın, lütfu sayesinde şüphe ve tereddüt çıkmazından kurtardığı ihlâslı kullar ise O'nu bu şekilde nitelemekten uzak durmuşlardır.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾
مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾
وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ
﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

161-162. Gerçekten siz ve taptıklarınız, evet sizler, O'na karşı kimseyi yoldan çıkaramazsınız.

163. Ancak cehenneme girecek olan hariç.

164. (Melekler şöyle derler:) "Bizden herkes için belli bir makam vardır.

165. Saf bağlayanlar elbette biziz.

166. Tesbih edenler de elbette biziz."

161-162. Ey müşrikler! «**Gerçekten siz ve taptıklarınız,**» ki bu taptıkları şeyler, onları saptıran şeytanlardır. Burada, sözün kapsamını tahkik etmeye çok önem verildiğini belirtmek için söz konusu müşriklere hitaba yönelme olmuştur. «**Evet sizler, O'na**», Allah'a «**karşı kimseyi yoldan çıkaramazsınız.**» Yani O'nun kullarından hiçbirini, günahlara ve korkuya kaptırarak saptıramaz ve ifsat edemezsiniz.

163. «**Ancak**» onlardan «**cehenneme girecek olan hariç.**» Allah Teâlâ, onun kötü tercihi sonucu inkârda ısrar ettiğini, dolayısıyla cehennemliklerden olduğunu bilir. Aldatan ve saptıranlar ise Allah'ın takdiriyle cehennemliklerden olmasına hükmedilen kimseyi saptırırlar. İhlâslı olanlara gelince, bunları bozamazlar ve saptıramazlar.

164. Melekler şöyle derler: «'**Bizden**» ki burada meleklerin, kendilerine tapanları reddetmek üzere itirafı anlatılarak tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Allah'ın kızları kabul ederek kendilerine taptığınız melekler şöyle derler: Bizden «**herkes için belli bir makam vardır.**» Yani her birimizin bilgide, ibadette ve âlemde bazı işleri organize etme konusunda Allah'ın emrine uygun hareket etmede bir mertebesi vardır. O, bu mertebeye bağlı olup onu ne aşabilir, ne de ondan bir santim inebilir. Yine o, Allah'ın azametine ve heybetine boyun eğmek ve büyüklüğüne, yüceliğine saygı göstermek durumundadır."

Âyette müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduklarına dair sözlerinin yanlış olduğuna dair bir uyarı vardır. Çünkü onların açık seçik olarak kulluklarını belirtmeleri, kulluğu kabul ettiklerini gösterir. Böyle olunca Allah ile onlar arasında cinsiyet nasıl söz konusu olabilir?

İbn Abbas şöyle demiştir: "Göklerde bir karış yer yok ki, onun üzerinde bir melek namaz kılmasın, tesbih etmesin. Doğrusu bütün kâinat, yalnız Allah Teâlâ'nın bildiği şekilde mamur edilmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber, yalnız başına bulunma halinde bile olsa örtünmeyi ve çıplak halde erkeğin hanımıyla cinsi ilişki kurmamasını emretmiştir."

165. İtaat durumunda ve hizmet sahasında **«saf bağlayanlar elbette biziz.»**

166. «Tesbih edenler», Allah Teâlâ'yı O'nun yüceliğine yaraşmayan bütün vasıflardan takdis edenler **«de elbette biziz.'»**

وَاِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَۙ (١٦٧)
لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلٖينَۙ (١٦٨) لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ
الْمُخْلَصٖينَ (١٦٩) فَكَفَرُوا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (١٧٠) وَلَقَدْ
سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلٖينَۚ (١٧١) اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَۖ (١٧٢)

167. Doğrusu onlar şöyle diyorlardı:

168-169. "Eğer bizim de yanımızda öncekilerinkinden bir kitap olsaydı, elbette biz de Allah'ın samimi kulları olurduk."

170. Fakat onu inkâr ettiler. Artık ileride bileceklerdir.

171. Andolsun ki elçilikle görevlendirilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmiştir:

172. "Elbette onlar mutlaka yardım göreceklerdir.

167. «Doğrusu onlar» yani Kureyş halkı **«şöyle diyorlardı:»**

168-169. «'Eğer bizim de yanımızda öncekilerinkinden» yani öncekilere ait kitaplardan, Tevrat ve İncil'den **«bir kitap olsaydı, elbette biz de Allah'ın samimi kulları olurduk.'»** Böylece yalnız Allah'a ibadet eder ve öncekilerin muhalefet ettiği gibi muhalefet etmezdik.

170. «Fakat onu inkâr ettiler.» Yani onlar, daha önceki semavî kitaplara hakim olan Kur'ân-ı Kerim gelince, onu inkâr ederek, gerek onun ve gerekse Allah Rasûlü'nün hakkında söylediklerini söylediler.

«Artık ileride» inkârlarının sonucunu ve büyük azaptan ibaret olan kötülüğünü **«bileceklerdir.»** Bu onlar için korkutucu bir haber ve tehdittir.

Âyette, insanın herhangi bir aşağılama ve baskı olmadan cehennemin alt tabakasına ve iddialarının sonucuna katlanacaklarına işaret edilmektedir.

171. «Andolsun ki elçilikle görevlendirilen» her durumda ibadeti bize has kılan **«kullarımız»** kulluktaki ihlâs şerefine peygamberlik şerefini eklediğimiz kimseler **«hakkında şu sözümüz»**, vaadimiz **«geçmiştir:»** Yani Allah'a yemin olsun ki, bu sözümüz ezelde geçmiş veya Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır. Zamana bağlı olan bu geçme hadisesi, sadece insana nisbetledir. Allah'a nisbet edilen bir iş ise anında olur. Allah Teâlâ, bu ifadenin ardından vaadini belirterek şöyle buyurmuştur:

172. «'Elbette onlar mutlaka yardım göreceklerdir.» Yardımsız bıraktığımız kimseler galip gelmedikleri gibi, yardım ettiklerimiz de mağlûp olmazlar.

Allah Teâlâ, bunun ardından ifadeyi genelleştirerek şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ
فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾

173. Mutlaka galip gelecek olanlar, elbette bizim ordularımızdır."

174. Onun için bir müddet onlardan yüz çevir.

175. Onları gözetle; görecekler.

176. Çabucak azabımızı mı istiyorlar?

177. Fakat o, onların sahalarına indiği vakit, o uyarılmışların sabahı ne kötüdür!

178. Yine sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

179. Onları gözetle; yakında göreceklerdir.

173. Dünyada ve ahirette düşmanlarına karşı **«mutlaka galip gelecek olanlar, elbette bizim ordularımız»**, peygamberler ve onlara uyan mü'min kullar**«dır.'»** Bunların, bazı durumlarda yenilgiye uğradıkları görülse bile sonuç onlarındır. Çünkü hüküm, genele göredir. Nadir olan bir iş ise yok hükmündedir. Yenilgi, tıpkı Allah'ın emrine karşı gelmek, dünyaya meyletmek, kendini beğenmek, gururlanmak vs. gibi sebeplerle arızî olup, ilâhî desteğe engel teşkil etmez. Yardım ise sadece mü'mine yaraşan değerli bir makamdır.

Kâfir olanlara gelince, onların durumu da galip gelmek sûretiyle kendilerini doğru yolda sanarak helâke götürülmelerinden ve yardımsız bırakılmasından ibarettir.

Bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, bu yardımla bilinen yardımı değil, aksine delili kastetmiştir. Çünkü hak, batıldan kılıçla değil, delille ayrılır. Bu ifade ile Allah Teâlâ, söz konusu delilin değişik devirler ve asırlardaki ümmetlere karşı peygamberlere ait olduğunu kastetmiştir."

Hasan Basrî ise şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu yardımla delili değil, bizzat bu yardımın kendisini kastetmiştir." Hasan Basrî daha sonra:"Hiçbir savaşta bir peygamberin öldürüldüğü haberi bana ulaşmadı" demiştir. Hasan Basrî bu ifadesiyle, savaşa memur edilen kimsenin, bu işe memur edilmeyenin aksine mutlaka yardım gördüğünü kastetmiştir. Bu izah, Allah Teâlâ'nın, *"...Haksız yere peygamberleri öldürdüklerinden..."* (Bakara: 61) ifadesi ve buna benzer ifadelerle söz konusu âyet ve benzeri âyetlerin arasını bulmaktan ibarettir.

Sözün özü, yardım gören ve galip gelenler ihlâslı kullardır. Çünkü galip ve azîz olan yüce Mevlâ'ya dayanan kimse yardım görür; galip ve muzaffer olur. Düşmanları ise yenilgiye uğrar, mağlûp olurlar. Allah'tan başkasına dayanan ve özellikle taşlardan yapılmış surlara ve kalelere sığınan, yenilgiye uğrar, mağlûp ve perişan olur.

174. «Onun için bir müddet» -ki bu müddet, savaştan geri durma süresidir.- **«onlardan yüz çevir.»** Yani yardım ve galibiyetin sana ve sana uyanlara olduğunu bildiğinde Mekke kâfirlerinden yüz çevir ve eziyetlerine sabret.

175. Öldürme ve esir olmak gibi başlarına gelen pek kötü hal ve feci ceza durumu karşısında **«onları gözetle»**; olacak olan şeyleri o vakit **«görecekler.»**

Âyette geçen ve gelecek zamanı ifade eden *"sevfe"* sözcüğü, bir şeyi uzak göstermek değil, burada sözü edilen kimselerin tevbe edip iman etmeleri için bir uyarı niteliği taşımaktadır. Çünkü sakıncalı görülen bir şeyi uzak göstermek, korkutmaya engel olan bir şey gibidir.

"Görecekler" anlamındaki bu âyet indiği zaman Mekke'li inkârcılar, aşırı bilgisizliklerinden dolayı aceleci bir tavırla alaylı bir şekilde: "Bu azap ne zaman gerçekleşecek?" demeleri üzerine aşağıdaki âyet inmiştir:

176. «Çabucak azabımızı mı istiyorlar?» Yani tekrarlanan bu tehditin ardından çabucak azabımızı mı istiyorlar? Buradaki soru, inkâr ve hayreti ifade etmektedir. Yani çirkin sayılan bu işe hayret ediniz!

Tevrat'ta şöyle geçmektedir: "Bana mı aldanıyorlar, yoksa bana karşı cür'et mi ediyorlar?"

177. «Fakat o» vaadedilen azap, **«onların sahalarına»**, açık alanlarına, bahçelerine ve yakınlarına **«indiği vakit,»** tıpkı o bir ordu gibi onları yenmiş ve develerini ansızın evlerinin önüne çöktürmüştür. **«O uyarılmışların»** yani azapla uyarılan ve onu yalanlayan, neticede iman etmeyenlerin **«sabahı ne kötüdür!»** Bu ifade, ordunun sabahleyin saldırmasından istiaredir. Nitekim onların saldırısı sabahleyin çok olduğu için, gece de olsa bu saldırıya *"sabah"* adını vermişlerdir.

178. «Yine sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.»

179. «Onları gözetle; yakında göreceklerdir.» Bu ifade, Hz. Peygamber için tesellinin ardından bir teselli, yeniden dirilmenin olacağına dair vurgulamanın ardından bir vurgulama ve Hz. Peygamber'in, tanımı ve izahı mümkün olmayan sevimli, değişik şeyleri göreceğine, inkârcıların ise sevimsiz, zararlı ve farklı şeyleri göreceklerine dair bir bildiridir.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ (١٨٠) وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ (١٨١) وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٨٢)

180. İzzet sahibi Rabbin onların yakıştırdıklarından münezzehtir.

181. Peygamberlere selâm olsun.

182. Hamd ise âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

180. «İzzet sahibi Rabbin onların yakıştırdıklarından münezzehtir.» Bu hitap Hz. Peygamber'edir. Yani, "Ey Muhammed! Seni yetiştiren, mükemmel hale getiren, izzet sahibi ve mutlak galip olan Rabbini, müşriklerin O'nun büyüklüğüne yakışmayan evlât, eşler, ortaklar ve bundan başka azabı acele istemelerinin delâlet ettiği gibi, onlara karşı sana olan yardımın terk edilmesinin de içinde yer aldığı bazı şeyleri yakıştırmalarından tenzih et."

İzzet Allah'a mahsus olduğu için O'na izafe edilmiştir. Sanki "O, izzet sahibidir, izzet sadece ona mahsustur," denilmiştir.

Yahut da izzet Allah'ın, peygamberlerden ve diğerlerinden aziz kıldıkları kimseler içindir. İzzet ve üstünlük, mahlûkat arasında cereyan eden bir hadisedir. Bu sıfat, her ne kadar Allah Teâlâ'nın dışında da geçerli bir sıfat ise de, O'nun hakimiyeti altındadır ve O'na bağlıdır. Bu nedenle Allah, *"...Dilediğini aziz edersin..."* (Âl-i İmrân: 26) buyurduğu gibi o sıfatı dilediğine verir.

181. İlâhî mesajları ümmetlere tebliğ eden ve onların ihtiyaç duyduğu dinî ve dünyevî meseleleri kendilerine açıklayan **«peygamberlere selâm olsun.»** *"Selâm"* bütün sevimsiz şeylerden kurtuluş ve her arzulanan şeye kavuşma demektir. Söz konusu peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu ise Muhammed (s.a.v.)'dir.

Âyetteki *"selâm olsun"* ifadesi, daha önce sadece bazı peygamberlerden söz edilmiş ise de bütün peygamberleri kapsamaktadır. Çünkü her birini zikretmek, sözün uzamasına sebeptir.

182. «Hamd ise âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.»

Şeyh İzzeddin şöyle demiştir: "'*Elhamdü lillâh*' ifadesi, Allah Teâlâ'nın bütün zât ve sıfatlarına yönelik kapsamlı bir ifadedir. Alîm, kadîr, semi' (işiten) ve basîr (gören) gibi, subûtî sıfatların her biri bu ifadenin kapsamı içindedir. Bu nedenle biz, bildiğimiz bütün üstünlükleri ve idrak ettiğimiz bütün yücelikleri 'hamd' sayesinde ortaya koyabiliyoruz."

Öte yandan Ebussuud şöyle demiştir: "Bu ifade, Allah Teâlâ'nın bütün selbî sıfatlarının vurgulanmasının ardından, O'nun subûtî sıfatlarıyla nitelenmesine bir işaret; bu sıfatları izleyen ve peygamberlerine pek değerli kerametler, din ve dünya ile ilgili faziletler sunmasının ve onlarla kendilerine uyanlara Allah'a hamd etmeyi gerektiren gizli-açık her türlü nimetleri bol bol vermesinin de yer aldığı üstün fiiller için de bir izahtır.

Yine bu ifade, Allah Teâlâ'nın vaadettiği yardım ve galibiyetin gerçekleştiğine dair bir vurgulamadır. Bundan asıl hedef ise, mü'minlerin Allah'ı nasıl tesbih edip hamd edeceklerine, kendilerine din ve dünya ile ilgili faziletlerin akışında Allah ile kendileri arasında vasıta olan peygamberleri hayırla nasıl anacaklarına dair onları uyarmaktır. Allah'a hamd edilmesiyle ilgili ifadeler arasında, *'Peygamberlere selâm olsun'* şeklindeki ifadenin yer alması, her halde bu sûre-i celilenin Allah'a hamd sözü ile sona ermesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü burada, Allah Teâlâ'nın onlara başarı lütfetmesi, hamd etmeyi gerektiren nimetler cümlesinden olduğuna işaret vardır."

Bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Kâfirlerin helâk edilmesinden, mü'minlerin kurtarılmasından, her hal ve durumdan dolayı Allah'a hamd olsun. Yani Allah, her durumda övgüye lâyıktır."

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Kıyâmet günü arzu ettiği mükâfata kavuşmak isteyen kimse, başkalarıyla birlikte oturduğu yerde son söz olarak, 'Sübhane Rabbike' den (16) itibaren üç âyeti okusun."

16- İbn Hâtem hadisi "men ehabbe" yerine aynı anlamdaki "men serrehû" lâfzıyle rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/295.

İnanan insan, oturduğu yerden kalkmadan önce iki şeyle durumunu düzeltebilir: Birincisi, ifade edilen âyetle bol mükâfat talep etmek suretiyle; ikincisi ise, Hz. Peygamber'in şu sözünde işaret ettiği gibi, kefâretle olur: *"Kim, bir mecliste oturur ve orada anlamsız sözler sarfeder de ardından kalkmadan önce, 'Allah'ım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih eder ve sana hamd ederim. Senden başka hiçbir ilâhın olmadığına şehadet eder, senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim' derse günahları bağışlanır."* (17) Bu ifadede, gıybet gibi kul hakkı ile ilgili olmayan küçük günahlar kastetilmektedir.

Buna göre akıllı kişinin, oturduğu yerde gaflet içinde olmaması, aksine yalnızlığını gidermek için Rabbini zikretmesi, günahlardan arınması, kendini süsleyecek, arındıracak ve yüceltecek ifadelerle sözlerine son vermesi gerekir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Sâffât Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

17- Hadisi Tirmizî, *Kitâbü'd-Deavât*'da rivayet etmiştir. İsnâdı hasendir. İbn Hıbban da rivayet etmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 4/277.

SÂD SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 88 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِۜ ﴿١﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ
﴿٢﴾ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ ح۪ينَ
مَنَاصٍ ﴿٣﴾

1-2. Sâd. Şerefli Kur'an'a yemin ederim ki, inkâr edenler (iddia ettiklerinin) aksine, bir gurur ve muhalefet içindedirler.

3. Onlardan önce, nice milletleri helâk ettik ve çığlıklar kopardılar. Halbuki artık kurtulma zamanı değildi.

1-2. «**Sâd**» Yani bu, Sâd Sûresidir. Nitekim buna benzer daha önce geçen âyetlerde de aynı tefsiri yapmıştık.

eş-Şa'bî der ki: "Yüce Allah'ın her kitapta bir sırrı vardır. Kur'an'daki sırrı da sûrelerin başlarındaki harflerdir." «**Şerefli Kur'an'a yemin ederim ki...**» Âyetin Arapça metninde yer alan *"vav"* harfi yemin harfidir." Yine âyette yer alan *"zikir"* kelimesi şeref ve şan demektir. Ya da bu kelime öğüt ve nasihat anlamına da gelebilir. Birinciye göre mânâ "Şerefli Kur'an" anlamına gelirken ikinciye göre "içinde öğüt ve nasihat olan Kur'an" demek olur. Ya da din konusunda ihtiyaç duyulan ahkâm ve şeriatlerin ve bunların dışında peygamberlerin kıssalarının, geçmiş milletlerin haberlerinin vaad ve tehditlerin zikredildiği Kur'an demek olur. Mekkelilerin ileri gelenlerinden **«inkâr edenler»** iddia ettiklerinin **«aksine bir gurur ve muhalefet içindedirler.»** Âyet metninde yer alan *"izzet"* hakkı kabul etmeyip gururlanma, böbürlenme demektir. Aslında böylesi bir izzet değil zillet ve düşüklüktür. Buna göre âyetin manası şöyle demek olur: "Onlar hakkı ve imanı kabul etmekten yüz çevirip gurur ve şiddetli bir taassub içindedirler." Âyetin metnindeki *"şikak"* kelimesi Allah'a muhalefet ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a büyük bir düşmanlık demektir. Zaten onlar bu nedenle boyun eğmemektedirler.

3. «Onlardan önce, nice milletleri helâk ettik.» Yani bunlardan önce muhalefet ve hakkı kabul etmemeleri sebebi ile geçmiş birçok milleti helâk ettik. **«Ve»** azabımızın ve intikamımızın başlarına geldiği zaman bundan kurtulmak amacıyla imdat dileyerek veya tevbe ve istiğfar ederek **«çığlıklar kopardılar. Halbuki artık kurtulma zamanı değildi.»** Yani o zaman yok olma, kaçma, kurtulma zamanı değildi. Çünkü yapılan tevbe ve istiğfar ve imdat dileme tevbe kapısı kapandıktan sonraki ye's halinde idi.

Âyetin orijinal metninde geçen *"lâte"* kelimesi "leyse"ye benzeyen *"lâ"*dır. Sonuna pekiştirme ifade etsin diye müenneslik *"ta"* sı getirilmiştir. Tıpkı rubbe ve sümme kelimelerine eklendiği gibi. Bu kelime, zamanda olumsuzluk bildirmeye mahsus bir kelimedir. *"Menas"* kelimesi kaçma ve kurtulma demektir. *"Nâsa"* fiili kurtulmak için kaçmak anlamınadır.

وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ
هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا
لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى
آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ

إِنْ هٰذَٓا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ﴿٧﴾ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ
فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ
رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَ
الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْاَسْبَابِ ﴿١٠﴾ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ
مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ ﴿١١﴾

4. Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar. Ve kâfirler: "Bu pek yalancı bir sihirbazdır" dediler.

5. "O tanrıları bir tek tanrı mı yapmış? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir."

6. Onlardan ileri gelenler: "Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin. Şüphesiz istenen budur" diyerek kalkıp yürüdüler.

7. "Biz bunu son dinde de işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır.

8. Zikir aramızdan ona mı indirildi?" (dediler). Hayır, onlar zikrim hakkında şüphe içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar.

9. Yoksa azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?

10. Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler.

11. Onlar çeşitli derme-çatma gruplardan oluşmuş bir ordudur. İşte şurada bozguna uğratılacaklardır.

4. «Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar.» Yani Mekke kâfirleri aralarından bir uyarıcının, yani kendi cinslerinden olan Rasûlüllah (s.a.v.)'ın çıkıp kendilerini yüce Allah'ın azabı ile korkutmasına şaştılar. Şaşmaları şuradan kaynaklanıyordu: Onlar diyorlardı ki: Muhammed zahirî ve batınî ahlâkça, nesepçe, şeklen ve biçim olarak sizinle birdir, aynıdır. O halde nasıl olur da böyle yüce bir makama sizin aranızdan O gelebilir? Buna şaşıyorlardı da yontulmuş taşın ilâh olacağına şaşmıyorlardı. Bu açık bir çelişki idi.

İşte Rasûlüllah (s.a.v.)'ın durumuna şaşınca O'nu sihirbazlık ve yalancılıkla damgaladılar. **«Ve kâfirler:»** Allah'ın Rasûlü olduğunu ve Kur'an'ı Allah'ın indirdiğini söylemekle **«'bu pek yalancı»**, gösterdiği harikulâde mûcizelerle **«bir sihirbazdır,' dediler.»** Yüce Allah, âyet metninde yalancı anlamına gelen *"kâzib"* kelimesinin yerine *"kezzâb"* kelimesini, âyet sonlarındaki ses uyumunu gözetmek için getirmiştir.

5. «'O tanrıları bir tek tanrı mı yapmış?» Âyetin başındaki hemze inkâr ve o ihtimalin uzak olduğunu bildirmek içindir. Âyet metnindeki *"âlihe"* kelimesi *"ilâh"* kelimesinin çoğuludur. Aslında çoğul getirilmemesi gerekirdi. Zira gerçekte Allah'tan başka hiçbir mabud yoktur. Fakat Araplar birden çok mabudlar olduğuna inandıkları için tanrılar, ilâhlar diye bunu çoğul kullanmışlar ve âyetin tabiri ile "âlihe" demişlerdir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Muhammed kendi zannı ile ilâhları bir tek ilâh mı yapmış? Onların ilâh olmadıklarını ileri sürerek bunu bir tekine mi vermiş? Halbuki onlar bir tek ilâhı tanrılar yaptıklarını bilmiyorlardı."

«Doğrusu bu tuhaf bir şeydir'» dediler. Âyet metninde geçen *"ucab"* kelimesi acayip, tuhaf anlamınadır, ancak bu kelime acîb kelimesinden daha fasih ve daha güzeldir. Nitekim bunun örneği de vardır. Yüce Allah Nuh Sûresi'nde: *"Bunlar da büyük hileler, büyük desiseler kurdular"* (Nuh: 22) buyurmaktadır. Bu örnek âyette "kebir" yerine *"kübbâr"* kelimesini kullanmıştır ki sonsuz derecede büyük demektir. Buna göre bizim konumuz olan âyetin manası, son derece tuhaf demek olur. Zira onun söylediği bu zamana kadar babalarımızın üzerinde görüş birliği ettiklerinin tersinedir, demiş olmaktadırlar.

6. «Onlardan ileri gelenler:» Yani Kureyş kabilesinden ileri gelenler kastedilmektedir. Bunlar Ebu Talip'in arabuluculuk yaptığı toplantıdaki yirmibeş kişidir. Rasûlüllah (s.a.v.) kendilerine vermiş olduğu cevapla onları susturduktan ve onun kendi dinini bütün dinlere üstün kılmaktaki kararlılığını ve şaşmaz iradesini gördükten, buna bağlı olarak da Ebu Talib'in zikredilen biçimdeki arabuluculuğundan ümitlerini kestikten sonra: **«'Yürüyün,»** kendi yolunuzda yürüyün ve yol alın. Bu adamın konuşmasından her hangi bir fayda çıkmayacak. **«Tanrılarınıza bağlılıkta direnin.»** Yani tanrılarınıza yapılan işitmiş olduğunuz tenkitlere katlanarak onlara ibadet etmekte sebat gösterin. **«Şüphesiz istenen budur,' diyerek kalkıp yürüdüler.»** Yani Muhammed (s.a.v.)'de tevhid, ilâhlarımızı tanımama ve bizim içinde bulunduğumuz durumu çürütmeye dair görmüş olduğumuz bu tutum, Peygamber (s.a.v.) tarafından yerine getirilmek istenen ve uygulanmak istenen bir durumdur. Onu bu konuda hiçbir şey yolundan çeviremez, hiçbir duygu eğip bükemez. Ne ağızdan çıkan herhangi bir söz fayda verir ve ne de bu konuda herhangi bir hoşgörüsünün olacağı umulabilir. O halde onun görüşlerinden vazgeçeceği hakkındaki ümidinizi artık bırakınız. İlâhlarınıza kesin bir biçimde ibadet etmekten alıkonulmuş olmamanız size yeter. O halde buna sabrediniz. İlâhlarınız hakkında duyduğunuz tenkitlere, kötü sözlere tahammül ediniz. Onların demek istediği şu olmaktadır: "Bütün bunlar bize karşı yapılmak istenen bir hile ve komplodur."

7. **«'Biz bunu»**, onun söylemiş olduğu tevhidi **«son dinde de işitmedik.»** Yani babalarımızda görmüş olduğumuz son dinde, Kureyş dininde de görmedik. Çünkü bu din daha önce geçen dinlerin sonuncusudur. **«Bu ancak bir uydurmadır.»** Yani bu onun kendi yanından uydurmuş olduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Âyetteki *"in"* olumsuzluk ifade eden *"ma"* manasınadır.

8. Bizler insanların önde gelenleri, eşrafı, en yaşlıları ve malı, yardımcıları en çok olanları iken **«zikir aramızdan ona mı indirildi?'»** dediler. Bu sözden maksatları Kur'an'ın yüce Allah'ın katından indirilmiş bir zikir olmasını inkârdır. Bu çeşit bâtıl ve boş sözler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, aralarından yetişen bir kişi olarak peygamberlik şerefini elde etmesi ve kendilerinin de bundan mahrum kalmaları dolayısıyla kıskandıklarının bir delilidir. Onlar sadece dünya menfaatine bakmışlar, bu bakışları ve yaptıkları mukayese ile hataya düşmüşlerdir. Birinci açıdan meseleyi ele alacak olursak gerçek şeref, dışardaki değil insanın ruhundaki taşımış olduğu faziletlerdedir. İkinci açıdan ise Rasûlüllah (s.a.v.)'ın nefsini kendileri ile mukayese etmeleri temelsiz bir mukayesedir. Zira O erkeklerin en mükemmeli, yaratıkların en üstünüdür. Onlarla bir olması nasıl mümkündür?

«Hayır, onlar zikrim» yani Kur'an veya vahiy **«hakkında»** taklide meyletmeleri, gerçek ne ise onun bilgisine götüren deliller üzerinde düşünmekden yüz çevirmeleri nedeni ile **«şüphe içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar.»** Yani, hayır onlar henüz Benim azabımı tatmadılar. Onu tattıklarında gerçek durum ne imiş göreceklerdir. Bu ifade onlara bir tehdittir. Bu tehdit şöyledir: "Onlar Benim azabımı tadacaklar ve bu azap, onları tasdikin ve inanmanın fayda vermeyeceği bir zamanda tasdike zorlayacaktır." Buna göre mânâ şöyle olur: "Onlar Benim azabımı tatsalardı ve onun elemini duysalardı inkâra yönelmezlerdi." Bu mânâya rivayet edilen şu haber de delâlet etmektedir: *"İnsanlar uykudadırlar. Öldüklerinde uyanacaklardır."*

9. **«Yoksa azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?»** Âyetin orijinal metninde yer alan *"em"* kelimesi *"bel"* manasına olup *"yoksa"* demektir. Âyetin başındaki hemze inkâr ifade eden soru hemzesidir. Âyette yer alan "*hezâin*" "hızâne" kelimesinin çoğuludur. Bu açıklamalardan sonra âyetin manası şöyledir: "Yoksa yüce Allah'ın rahmet hazineleri onların yanında mı ki diledikleri gibi tasarrufta bulunsunlar da onu dilediklerine versinler ve dilediklerinden de çevirsinler? Buna bağlı olarak o hazineleri kendi görüşlerine göre kontrolleri altına alsınlar ve peygamber olmak için aralarındaki asilzâdelerden birisini seçsinler." Bu şu demektir: Peygamberlik Yüce Allah'ın bir ihsanıdır. Yüce Allah onu kullarından dilediğine ihsan eder ve buna hiçbir kimse engel olamaz. Çünkü O azîzdir. Yani mağlup olmayan galiptir ve çünkü O dilediğine dilediği şeyi bağışlayabilecek lütufkâr olan Allah'tır.

10. **«Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir?»** Yani yoksa bütün ulvî ve suflî âlemlerin hükümranlığı onların elinde midir ki ilâhî konularda söz ediyorlar ve izzet ve kibriya sahibi Rabbin kendisine özel olarak seçmiş olduğu ilâhî takdire müdahale etmeye, onu kontrol altına almaya çalışıyorlar?

«Öyleyse» göklerin **«yollarında yükselsinler.»** Âyette yer alan *"irtika"* kelimesi yukarı çıkmak, yükselmek demektir. Yine âyette yer alan *"sebeb"* kelimesi kendisi vasıtası ile yukarıya doğru çıkılan ip demektir. Buna göre mana şöyle olur: "Eğer onların sözü geçen bir hükümranlığı varsa, o halde arşa yükselme vasıtası olan merdivenlere çıkıp yükselsinler ve böylece âlemin idaresini ele alsınlar, diledikleri kimseye de vahiy indirsinler." Âyetin bu ifadesi, onları alaya almakta zirveye çıkmış bir ifadedir.

11. «Onlar çeşitli derme-çatma gruplardan oluşmuş bir ordudur. İşte şurada bozguna uğratılacaklardır.» Âyetin orijinal metninde yer alan *"cünd"* kelimesi savaş için hazırlanmış bir topluluk, yani ordu demektir. O kelimeden sonra gelen *"ma"* kelimesi azlık ve küçümseme ifade eden fazladan getirilmiş bir harftir. Tıpkı "ekeltü şey'en ma" ifadesinde olduğu gibi. Bu cümlenin manası: "azıcık bir şey yedim" demektir. Âyette yer alan *"hünâlike"* kelimesi üç kelimeden meydana gelen birleşik bir kelimedir. Birincisi yakın bir mekâna işaret manası taşıyan *"hünâ"* kelimesidir. İkincisi *"lam"* harfi olup pekiştirme ifade eder. Üçüncüsü ise *"kâf"* harfi dir ki bu da karşıdaki kişiye hitap etmekte kullanılır. Bu açıklamalardan sonra âyetin manasını vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: "Onlar peygamberlere karşı bir araya gelmiş kâfir ordusu gibidirler. Çok yakın bir zamanda yenilecekler, kırılıp geçirileceklerdir. O halde sen onların söylediklerine aldırma. Ağızlarından saçma sapan çıkan sözlere önem verme. Yani ne bu kâfirlerin ellerinde bir delilleri vardır ve ne de putlarının zarar ve fayda vermeye imkânları vardır. Bu olmadığı gibi onların kendilerine fayda sağlamaya ve gelecek zararı savuşturmaya yetecek hiçbir güçleri de yoktur."

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ
ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَٰئِكَ
الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِنْ كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾
وَمَا يَنْظُرُ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا
رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

12-13. Onlardan önce, Nuh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sahibi Firavun, Semud, Lût kavmi ve Eyke halkı da peygamberleri yalanladılar. İşte bunlar da birleşen topluluklardır.

14. Onların hepsi peygamberleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar. Bu yüzden kendilerine azabım hak oldu.

15. Bunlar da ancak iki süt sağımı arasındaki zaman kadar bile gecikmesi olmayan bir ses beklemektedirler.

16. "Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver" dediler.

12-13. «Onlardan önce Nuh kavmi» yani ey Muhammed, senin kavmin olan Kureyş kavminden önce Nuh kavmi, Nuh'u yalanladılar. Nuh (a.s.) onları yüce Allah'a ve O'nu tevhide (birlemeye) dokuz yüz elli sene davet etti. **«Âd kavmi»** Yani Hud kavmi Peygamberlerini, **«hemen kazıklar sahibi Firavun»** da Musa (a.s.)'yı yalanladılar. Âyette yer alan *"evtad"* kelimesi *"veted"* kelimesinin çoğulu olup yere dikilen direk ya da ahşaptan yapılmış duvar demektir. Buna göre "kazıklar sahibi Firavun" demek, sağlam ve sabit mülkü olan Firavun demek olur. Çünkü dört yüz yıl her hangi bir muhalifi olmaksızın hükümranlık Firavun'un elinde kalmıştır. Aslında kazık, çadırı ayakta tutmak için kullanılan bir nesnedir. Çadır ipleri yere çakılmış kazıklara bağlanmak suretiyle kurulduğuna göre bu kazıklar çadırı ayakta tutan araç olmuş olurlar. İşte daha sonra bu ifade hükümranlığın sağlamlığına ve iktidarın köklü olması anlamına istiare sanatı olarak kullanılmıştır.

Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: "Kazıklar sahibi Firavun" demek nüfusu fazla kalabalık sahibi Firavun demektir. Onlara böyle isim verilmesinin sebebi ülkeyi ve iktidarı sıkıca ellerinde tutmaları dolayısıyladır. Adeta halk binayı ve çadırı ayakta tutan kazıklar gibi birbirlerine sıkıca kenetlenmişlerdir. Bir hadisi şerifte; "*Bir mü'min diğer mü'min için bir parçası diğer parçasına sıkıca kenetlenmiş bina gibidir"* buyrulmuştur. (1)

Nasıl ki bir binayı teşkil eden parçalar birbirine kenetlenmiş olarak ayakta durabiliyorsa, mü'min de dinine ve dünyasına dair işlerde ancak din kardeşinin yardımı ile güçlü olup ayakta durabilir demektir.

Firavun'un taraftarının çokluğuna delil olarak İsrailoğulları hakkında

---

1- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebir* 3/251.

Kur'an'ın ifadesi ile kendisinin söylemiş olduğu şu söz bize yeterlidir: *"Esasen bunlar, sayıları az, bölük-pörçük bir cemaattir."* (Şuara: 54) Halbuki İsrailoğullarının savaşçılarının sayısı altıyüz bin civarında bulunuyordu.

Bütün bu açıklamaların yanında âyette yer alan *"evtad"* (kazıklar) kelimesinin istiare yoluyla değil de gerçek manasına da kullanılmış olması mümkündür. Çünkü rivayete göre Firavun'un demirden kazıkları varmış. Bunlarla insanlara işkence edermiş. Firavun birisine öfkelendiğinde onu yere sırtüstü yatırıp uzatır sonra iki elini, iki ayağını ve başını yere çakmış olduğu kazıklara bağlarmış.

«Semud,» Semud; Salih (a.s.)'in kavmidir. Salih peygamber onlara mûcize olarak dişi bir deve getirmiş, kavmi peygamberini yalanlamış ve deveyi kesmişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah onları helâk etmişti.

«Lût kavmi» Mücahid der ki: "Lût kavmi dörtyüz bin evden oluşmakta idi. Bunlar peygamberleri Lût (a.s.)'u yalanladılar. Yüce Allah da onları helâk etti."

«Ve Eyke halkı da» Eyke halkı ağaçlık ve ormanda yaşayan Şuayb (a.s.)'ın kavminden bir topluluktur. *"Eyk"* demek birbirine girmiş sık ağaçlar demektir. Bazı âlimlere göre *"Eyke"* bir yerleşim biriminin adıdır.

«Peygamberleri yalanladılar. İşte bunlar da birleşen topluluklardır.» Çeşitli derme-çatma grupların, yani Kureyş'in kendi aralarında gösterildiği yukarıdaki adı geçen zümreler peygamberlerine karşı birleşen topluluklardı.

14. «Onların hepsi peygamberleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar.» Yani yukarıda adı geçen topluluklardan her biri kendisine gönderilen peygamberi yalanladı. *"Hepsi peygamberleri"* ifadesinde çoğul kelime yine çoğul kelime ile karşı karşıya getirilince buradan her bir topluluğun kendisine gönderilen peygamberi yalanladığı anlaşılır. Nitekim bunun dilde örneği vardır. Meselâ "topluluk binitlerine bindi" cümlesinde her bir ferd kendi hayvanına bindi demek olur. Buna göre âyetin manası şöyle olur: O topluluklardan her biri, kendi peygamberlerini yalanlamış olduklarına hükmedilmiştir. **«Bu yüzden kendilerine azabım hak oldu.»** Yani onlardan her birine ilgili yerde ayrıntısıyla açıklanan çeşit çeşit cezalardan benim azabım hak oldu ve sabit oldu, demektir.

15. «Bunlar da...» Bu kelime ile işaret olunan Mekke kâfirleridir. Ayrıca böyle bir kelimenin seçilmiş olması onların hakir olduklarını vurgulamak ve durumlarını aşağılamak içindir. **«Ancak iki süt sağımı arasındaki zaman kadar bile gecikmesi olmayan...»** Âyet metninde yer alan *"fevâk"* iki süt sağımı aralığı demektir. Çünkü dişi devenin sütü sağılır sonra kısa bir süre memelerine süt dolması için yavrusunun emmesine izin verilir. Ardından bir kez daha sağılır. **«Bir ses beklemektedirler.»** Yani yukarıda adı geçen ve inkâr edip yalanladıkları için helâk olup giden o toplulukların benzeri olan bu kâfirler iki süt sağımı kadar bile gecikmesi olmayan bir sesi, Sûr'a ikinci kez üfürülüşü beklemektedirler. Yani onlarla kendilerine hazırlanmış olan feci cezanın başlarına gelmesi arasında sadece bir tek Sûr'a üfürülme sesi vardır. Çünkü cezaları âhirete ertelenmişti. Zira Rasûlüllah (s.a.v.) aralarında dururken hak etmiş oldukları köklerinin tamamen kazınması cezası gözleri kamaştırıcı hikmetlere dayalı olan sünneti ilâhiyeye, yani yüce Allah'ın takib etmiş olduğu metoda aykırıdır. Nitekim Yüce Allah, bunu Enfal Sûresi'nde şöyle dile getirmektedir: *"Halbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azab edecek değildir..."* (Enfal: 33)

"İki süt sağımı kadar bile gecikmesi olmayan" demek Sûr'a üfürülme zamanı geldiğinde bu ses, iki süt sağımı kadar bile geri kalmayacaktır demektir. Nitekim yüce Allah Âraf Sûresi'nde: *"...Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler"* (Âraf: 34) buyurmaktadır. Bu örnek âyette yer alan *"saat"* kelimesi çok kısa bir an, zaman dilimi demektir. Her iki âyette Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kalbine teselli vermekte, kalbini Mekke kâfirlerini düşünmekten uzaklaştırmaktadır. Bundan amaç onların yalanlamaları dolayısı ile içinde sıkıntı duymaması ve kâfir oldular diye hüzünlenmemesidir. Çünkü Rasûlüllah'ın kavmi nasıl kendisini yalanlamışlarsa yukarıda zikri geçen topluluklar da peygamberleri o şekilde yalanlamışlardı ve onlar sayıca ve askerce daha güçlü idiler. Ama topladıkları taraftarları ve kuvvetleri onlara hiçbir fayda sağlamadı. O halde Kureyş'in durumu da aynıdır.

16. «'Rabbimiz!» Onların duâlarının nida, yani yakarma şeklinde gösterilmesi ne kadar alay ettiklerine dikkat çekmek içindir. Onlar sanki çok istedikleri ve içten gelerek yakardıkları için böyle duâ etmektedirler. **«Bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver' dediler.»** Bu sözü cezalarının âhirete ertelendiğini duydukları zaman alay etmek ve dalga geçmek için söylemişlerdir. Söyleyen de en-Nadr bin el-Haris'tir. Bu zat onların şeytanlarındandı. Kur'an'ın ifadesi ile: *"Ey Allah'ım bu kitap senin katından gelmiş bir* *gerçekse üzerimize gökten taş yağdır"* (Enfal: 32) diyen kişi idi. Âyet metninde yer alan *"kıtt"* kelimesi bir parça şey demektir. Buradaki mânâsı ise hisse, pay demektir. Çünkü pay ve hisse bir parça ayrılmış, bölünmüş şey demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır. "Rabbimiz Muhammed (s.a.v.)'in bizi tehdit etmiş olduğu azaptan olan hissemizi ve payımızı peşin olarak ver. Onu başlangıcı Sûr'a üfürüldüğü zaman çıkacak olan ilk çığlık olan hesap gününe erteleme."

Sehl et-Tüsterî der ki: "Ölümü ancak üç sınıf insan temenni eder: Ölümden sonrasını bilmeyen adam, Allah'ın kaderinden kaçan kişi, yüce Allah'a kavuşmayı aşk derecesinde seven Allah dostu."

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ
وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا
الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةًۜ
كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ
وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

17. Onların söylediklerine sabret. Güçlü kulumuz Davud'u hatırla. O, hep Allah'a yönelirdi.

18-19. Doğrusu Biz, akşam ve işrak vakti onunla beraber tesbih eden dağları ve toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Her biri ona dönücü idi.

20. Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik.

17. Ey Muhammed! **«Onların söylediklerine sabret.»** Çok yakın bir zamanda Yüce Allah, sana olan yardımını indirecek, onlara istemiş oldukların (yani istedikleri azabı) verecektir.

Şah el-Kirmanî der ki: "Sabır üçtür: Şikâyeti terketmek, Allah'tan gelene samimiyetle razı olmak ve kazayı, takdir-i ilâhiyi tatlı bir kalble kabul etmek."

Eskiden inayetimize mazhar olmuş olan **«güçlü kulumuz»** Yakup (a.s.)'un oğlu Yahuda'nın torunu **«Davud'u hatırla.»** Davut'la Musa (a.s.) arasında 569 yıl vardır. Davud (a.s.), Musa (a.s.)'nın şeriatını tatbik etmiş ve yüz yıl yaşamıştır. Âyetin orijinal metninde yer alan *"üzkur"* kelimesi kalben zikir demek olur ki manası *"hatırla"* demektir. *"Güçlü"* demek şiddetli kuvveti olan, yani dinde kuvvet sahibi olan dinin bütün mükellefiyetlerini ve meşakkatlerini göğüsleyen demektir.

Bilinmeli ki Yüce Allah önce Davud (a.s.)'un dindeki gücünden söz etmiş sonra da ezelî takdiri gereğince küçük bir hatasından, ardından da daha önce geçen inayeti gereğince Davud'un tevbesinden bahsetmiştir. Yüce Allah, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sabra tahammüllü olması ve tutmuş olduğu istikamet makamından ayağının kaymaması için Ona Davud (a.s.)'un durumunu ve itaat konusundaki gücünü hatırlamasını emretmiştir. **«O, hep Allah'a yönelirdi.»** Âyet metninde yer alan *"evvab"* kelimesi *"dönmek"* anlamınadır. Yani Davud (a.s.), Yüce Allah'a çok çok dönen, O'nun hoşnutluğunu arayan, Yüce Allah'ın çirkin gördüğü şeyleri bırakıp sevdiği şeylere dönen bir kuldu.

Bu son cümle Davud (a.s.)'un kuvvet sahibi olmasının sebebini bildiren bir cümledir. Ve ayrıca bu cümle kuvvet sahibi olmasından maksadın bedenî kuvvet değil din konusundaki kuvveti olduğuna da delildir. Çünkü Davud (a.s.)'un Yüce Allah'ın hoşnutluğuna dönmesi bedenî kuvvetinin olmasını gerektirmez. Onun bir gün oruç tutup bir gün yemesi ibadet konusundaki güçlülüğünün göstergesidir. Davud (a.s.), gecenin ilk yarısında uyur, son yarısının üçte ikisini ibadetle geçirir, üçte birinde de uyurdu. Bu şekil *el- Meşarik* isimli eserde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu ifadesine de uygun düşmektedir: *"Yüce Allah'a en sevimli oruç Davud (a.s.)'un orucudur. O bir gün oruç tutar bir gün yerdi. Yüce Allah'a nafile namazların içinde en sevimli namaz Davud (a.s.)'un namazıdır. O, gecenin yarısına kadar uyur kalan yarısının üçte ikisini ibadetle geçirir, üçte birinde uyurdu."* (2)

---

(2) Hadisi Şeyhân, Ebu Davud, Nesaî ve İbn Mace rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l Kebir*, 1/47.

Bu çeşit bir ibadetin daha sevimli olması şundandır. İnsanın nefsi, gecenin üçte ikisini uykuyla geçirirse bu daha hafif ve ibadet konusunda insanı daha canlı ve daha diri kılar.

18-19. «Doğrusu Biz, akşam» yani günün sonunda **«ve işrak vakti»** yani gündüzün başlangıcında. İşrak vakti güneşin doğduğu, parladığı ve ışınlarının duru olduğu vakittir ki kuşluk vaktidir. "İbn Abbas (r.a.) rivayet ediyor: Bana Ebu Talib'in kızı Ümmü Hâni haber verdi ki Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke'nin fethi günü onun yanına girer ve abdest suyu rica eder (Kendisine istediği su getirilir) ve abdest alır. Bir başka rivayete göre Rasûlüllah Ümmü Hâni'nin evinde boy abdesti alır sonra sekiz rekât kuşluk namazı kılar ve der ki: *"Ey Ümmü Hâni bu namaz işrak namazıdır."*(3)

Bazı âlimler der ki, kuşluk namazı işrak namazından başkadır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.)'ın şu ifadesi bunu göstermektedir: *"Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar oturup Yüce Allah'ı zikreder ve arkasından iki rekât namaz kılarsa kendisine tam bir hac ve umre sevabı yazılır."* (4)

Bu namaz, *el-Mesabih* şerhinde yer aldığı üzere işrak namazıdır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hadisi de bunu göstermektedir: *"Evvâbîn namazı, kumların sıcaklığından deve yavrularının ayakları yandığı kuşluk vaktindedir."* (5)

Hadisin manası şudur: Kuşluk namazı deve yavrusu güneşten kızgınlaşmış yerde güneşin hararetini hissettiği zaman kılınır. Bu hadisi şerifte Müslümanların anlatılan zamanda kuşluk namazını kılmaları dolayısı ile medihlerine bir işaret vardır. Çünkü güneş yükselip de sıcaklık arttığı zaman insanların nefsi istirahat etmek ister. İşte yüce Allah'ın zikri ile ülfet etmiş olan Allah'a dönen kimselerin kalblerine Allah'tan başka her türlü arzudan yüz çevirme fikri ve duygusu gelir.

«Onunla beraber tesbih eden dağları ve...» Bu ifade Davud (a.s.)'un faziletini beyan etmektedir. Davud (a.s.), dağların tesbihini özel bir şekilde

---

3- Hadisi Buharî buna benzer ifadelerle rivayet etmiştir.

4- Hadisi Tirmizî Enes'ten merfu olarak rivayet etmiştir. Hadisin isnadı hasendir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 9/401.

5- Hadisi Müslim ve İmam Ahmed müsnedinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebir* 2/195. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, Sofuoğlu, 2/389.

kendisinin kerameti ve mûcizesi olarak duyar ve anlardı. Dağların Davud (a.s.) ile birlikte tesbih etmeleri mecâzi bir mana değil hakikidir. Fakat bu tesbih ediş özel bir biçimdedir. Onun bunu duyması da insan aklının anlayışı dışında, garip bir şekildedir. Bu duyma ve anlama Davud (a.s.)'un mûcizelerinden ve kerametlerindendir.

«Toplu halde kuşları...» Buradaki kuş kelimesinden maksat havada uçan bütün kanatlı hayvanlardır. **«Onun emri altına vermiştik.»** Yani ona boyun eğdirmiştik. Dağlar Davud (a.s.) ile birlikte Yüce Allah'ı tazim ve tekbirde bulunuyorlardı.

Âyet metninde dağlar için *"tesbih eden"* denilip de "tesbih edici" denmeyişinin sebebi dağların Yüce Allah'ı ân be ân durmadan tesbihlerini yenilediklerine işaret etmek içindir. *"Toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik"* ifadesinden maksat, her yönden ve köşeden gelip toplanan kuşları onun emri altına vermiştik, demektir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Davud (a.s.) tesbih ettiği zaman dağlar tesbihine uyarlar ve onlar da tesbihle mukabelede bulunurlar, kuşlar onun yanında kümelenirler ve tesbih ederlerdi. İşte bu, kuşların toplanması idi."

«Her biri» yani dağların ve kuşların her biri **«ona»** yani Davud'a **«dönücü idi.»** Tesbihe dönücü idi. Bir başka ifade ile Davud (a.s.) tesbihe başlayınca dağlar ve kuşlar onunla birlikte tesbih ediyorlardı.

Bazı âlimler derler ki: "O" zamiri ile kastedilen Allah'tır. Buna göre âyetin manası şöyle olur. Davud (a.s.)'dan, dağlardan ve kuşlardan her biri Allah'a dönücü idi, yani Allah'ı tesbih ediyorlar ve tekrar tekrar bu tesbihlerini yeniliyorlardı.

Rivayet olunur ki Allahu Zülcelâl, Davud (a.s.)'a vermiş olduğu güzel sesi, yaratıklarından hiç kimseye vermemişti. Davud (a.s.)'un nağmeleri dağlara ulaştığı zaman bunun lezzetinden dağlar titrer, zikir ve tesbihine eşlik ederlerdi. Kuşlar da Davud'un sesinden çıkan nağmeleri işittiklerinde ona eşlik ederek ötmeye başlarlardı.

20. «Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet» yani eşyanın durumuna dair bilgi **«ve»** eğer amele dair ise gereğince amel etme ve bu hikmeti anlaşılır bir şekilde beyan etmek için **«güzel konuşma vermiştik.»** Bazı âlimler derler ki âyette geçen *"güzel konuşma"*dan maksat meselenin gerçek yüzünü açığa vurmak, davaları çözüme bağlamak, herhangi bir kuşku şüphe karışmaksızın kesin bir bilgi ile hüküm vermek demektir. O zaman bu uyuşmazlığa düşen davacı ile davalının arasını hakkı bâtıldan ayırmak sureti ile bulmak manasınadır.

وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾
اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغٰى
بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا اِلٰى
سَوَاۤءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَا اَخٖى لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ
نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنٖيهَا وَعَزَّنٖى فِى الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾
قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ الْخُلَطَاۤءِ
لَيَبْغٖى بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ
قَلٖيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا
وَاَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ
﴿٢٥﴾ يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلٖيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ

النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذٖينَ
يَضِلُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

21-22. Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbede tırmanıp, Davud'un yanına girmişlerdi de, Davud onlardan korkmuştu. "Korkma biz, biri diğerinin hakkına tecavüz eden iki davacıyız. Aramızda hakka göre hükmet, haksızlık etme, bize doğru yolu göster" dediler.

23. (Onlardan biri şöyle dedi): "Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken 'onu da bana ver' dedi. Ve tartışmada beni yendi."

24. Davud: "Andolsun ki, senin koyununu, kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da pek azdır," dedi. Davud kendisini denediğimizi anladı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı ve tevbe edip Allah'a yöneldi.

25. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun için bir yakınlık ve güzel bir gelecek vardır.

26. Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Heva ve hevese uyma. Sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık, çetin bir azap vardır.

21-22. «Sana davacıların haberi ulaştı mı?» Buradaki soru taaccüp, hayret ve o haberin içeriğini dinlemeye teşvik ifade etmektedir. Böylece sözkonusu haberin hiç kimseye gizli kalmayacak ilginç bir haber olduğuna işaret edilmek istenmiştir.

«Mâbede tırmanıp,» yani Davud (a.s.)'un içerisinde Rabbine itaatle meşgul olduğu eve tırmanıp **«Davud'un yanına girmişlerdi de Davud on-**

lardan korkmuştu.» Davud (a.s.)'un onlardan korkmasının sebebi içerisinde bulunduğu odanın kilitli olması idi. Kendisi içeride ibadet ediyordu. Ansızın normal durumun aksine Davud'un yanına indiler ve onun korkusunu gidermek için bizden **«'korkma biz biri diğerinin hakkına tecavüz eden iki davacıyız»** yani bizler birbirine haksızlık eden iki davacıyız. **«aramızda hakka»**, adalete **«göre hükmet, haksızlık etme,»** hüküm verirken haddi aşma, dediler. Hasımlar bunu kendilerine hoş davranmasını istemek için söylemişlerdi. Haddi aşan hangimiz ise onu girmiş olduğu zulüm yolundan çevirerek ve adaletin yolunu göstererek **«bize doğru yolu»**, hak yolun ortasını **«göster' dediler.»**

23. Onlardan biri şöyle dedi: **«'Bu»** dinde ya da arkadaşlık açısından **«kardeşimdir.»** Böyle bir kimseye kardeş diye isim verilmesinin nedeni arkadaşına yapmış olduğu şeyin ne kadar çirkin olduğunu beyan etmek içindir. **«Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var.»** Âyetin metninde geçen *"na'ce"* kelimesi "koyun" demektir. Bazen bu kelime ile "kadın" manasının ifade edildiği de olur. **«Böyle iken 'onu da bana ver.'»** Yani o bir tek koyunu da benim mülkiyetime ver, ona ben bakayım ve ben yedireyim, **«dedi ve tartışmada beni yendi.'»** Yani onunla yaptığımız tartışmada bana reddedemiyeceğim deliller getirmek sûreti ile üstün geldi dedi.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Âyetin manası şudur: Tartışmada benden daha güçlü ve daha kuvvetli oldu dedi."

24. «Davud: 'Andolsun ki senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle» yani senden koyununu taleb etmek sûreti ile kendi koyunlarına katmak istemekle **«sana haksızlıkta bulunmuştur.»** Bu ifade gizli bir yemin edatının cevabıdır. Bununla Davud (a.s.) taraflardan birinin bir sürüye sahip olduğu halde diğerinin bir tek koyununa tamah etmesinin ne kadar çirkin olduğunu ağır bir biçimde vurgulamayı kastetmiştir. Davud (a.s.), bu sözü ya davalı olan tarafın davacının iddiasını itiraf etmesinden sonra ya da davacının iddiasında doğruyu söylediğini kabul ederek söylemiştir. Yoksa uyuşmazlığa düşen taraflardan birisini karşı tarafı dinlemeden hemen tastik etmenin imkânı yoktur. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Sana aralarında hüküm vermen için birbiri ile anlaşmazlığa düşmüş iki kişi geldiği zaman karşı tarafı dinlemeden birisi lehinde hüküm verme."* (6)

6- Hadisi İmam Ahmed, Hakim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Hadisin son kısmı şöyledir: *"Birinciyi dinlediğin gibi karşı tarafı da dinlemedikçe hüküm verme, çünkü böyle yaparsan hangi hükmü vereceğin ortaya çıkmış olur."* Bkz. *el-Fethul Kebir* 1/100.

«Doğrusu ortakçıların çoğu,» yani mallarını birbirine karıştıran ortakların çoğu **«birbirlerinin haklarına tecavüz ederler.»** Yani ortak olanların çoğu arkadaşlık ve ortaklık hakkını gözetmeksizin birbirlerinin haklarına tecavüz ederler.

«Yalnız» onların aralarından **«iman edip de iyi işler yapanlar müstesna.»** Çünkü onlar haddi aşıp tecavüz etmekten ve düşmanlıktan kaçınırlar. **«Bunlar da pek azdır' dedi.»** Yani bunlar azdır.

«Davud kendisini denediğimizi anladı.» Davud (a.s.) kendisinin hükmüne başvurulduğu ibadetgâhında meydana gelen şeyleri anladı ve bunları kendisini imtihan etmek ve denemek için yaptığımızı farketti. Yapmış olduğu davranışın günah olduğunu anladı **«ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı.»** Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Ve Rabbinden mağfiret dileyerek, namaz kılarak secdeye kapandı. Bu durumda namazın bir parçası olan rükû zikredilmiş ve bununla o fiillerin tamamı olan namaz - mecazen - kastedilmiş olur. "İbn Abbas (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Sâd Sûresi'ndeki secde ile şükür secdesinde şu duâyı okuduğunu bizlere rivayet eder: *"Ya Rabbi benim için bu secde ile katında bir mükâfat yaz. Bu secdeyi senin katında benim için azık kıl. Bunun sebebi ile bir günahımı kaldır. Kulun Davud'un secdesini kabul ettiğin gibi benim secdemi de kabul et."* (7)

«Ve tevbe edip Allah'a yöneldi.» yani Davud (a.s.) zelle (küçük hatalar) kabilinden olan bütün aykırı hareketlerinden tevbe ile Allah'a yöneldi.

25. «Sonra bu tutumundan dolayı», tevbe ve istiğfar ettiği için **«onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun için»** yani Davud için **«bir yakınlık»** ve ikram **«ve güzel bir gelecek vardır.»** Ve cennete güzel bir dönüş vardır.

26. «Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık.» yani sana peygamberliği ikram ettik ve seni kullara halife yaptık.

Âlimlerden biri der ki: "Öğüt ve nasihat verenin vaazı esnasında Yüce Allah'ı gözetmesi, O'nun yasaklarını çiğneme kabilinden her türlü hareketten kaçınması gerekir. Yahudi tarihçilerin Davud ve Yusuf (a.s.) örneklerinde olduğu gibi peygamberlerin hatalarını dile getirmekten kaçınmaları gerekir. Yüce Allah peygamberleri övüp dururken ve onları seçmiş iken söz konusu ta-

---

7- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde rivayet eder ve bu hadisin bir de hikâyesi vardır. Bkz. *Cem'ul-Fevaid*, 1/146.

rihçiler onların küçük hatalarını anlatır. Üstelik felâketin en büyüğü bu ifadelerin Kur'an tefsirinde yer alması ve tefsirciler şöyle şöyle söylerler diye ifadelerde bulunulmasıdır. Oysa bütün bu nakledilen ifadeler Yüce Allah'ın gazap etmiş olduğu bir kavimden (Yahudilerden) nakledilen çürük te'viller ve zayıf isnatlardır. Onlar, Yüce Allah hakkında, kitabında bizlere hikâye etmiş olduğu sözleri söyleyen kimselerdir. Vaaz ve nasihat meclisinde bunları dile getiren her vaize Yüce Allah ve melekleri buğz ederler. Çünkü bu sözler , öyle sözlerdir ki, kalbinde hastalık olan âsiler bunları, kendilerine tutunacak birer bahane olarak alırlar ve derler ki peygamberler bu tip bir hataya düştüğüne göre ben kim oluyorum? İşte buradan ortaya çıkıyor ki insanlara nasihat eden kimsenin Yüce Allah'ı zikretmesi ve O'nun zikrini tazim etmesi Allah'ın peygamberlerine ve ümmetin âlimlerine saygıda kusur etmemesi gerekir. Ayrıca insanları cennete teşvik edip cehennemden kaçındırması Yüce Allah'ın huzurunda durma esnasındaki korkuları hatırlatması gerekir. Eğer böyle yaparsa bütün nasihat meclisi rahmet olur."

Bu açıklamalardan sonra âyetin manasına dönecek olursak: "Ey Davud Biz seni yeryüzünün mülküne halife yaptık. Yeryüzü sakinlerinin arasında hakem kıldık ya da seni yeryüzünde hükmü geçerli bir kişi kıldık" demek olur.

Davud (a.s.)'dan önce peygamberlik onun kabilesinde, hükümranlık da başka bir kabilenin elinde idi. Yüce Allah Davud (a.s.)'a ikisini birden vermiştir. O kulların işlerini Yüce Allah'ın emrine göre yürütmekte idi. Davud (a.s.)'un dışında hiçbir peygamberin halife olduğuna dair herhangi bir nas gelmemiştir.

«O halde insanlar arasında adaletle hükmet.» Yani Yüce Allah'ın hükmü ile hükmet. Çünkü halifelik kesin bir biçimde bunu gerektirir ve Allah'ın hükmü tam adalettir. Hakim O'nun hükmü ile âdil olur.

«Heva ve hevese uyma.» Yani din ve dünya işlerinde hüküm verirken ve bunun dışında her türlü işte nefsin arzusuna ve isteğine uyma. **«Sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır.»** Yani heva ve heves ya da bunlara uymak Yüce Allah'ın gerek tekvinî (yaratılışa dair) ve gerekse teşriî olarak hakkı göstermek üzere dikmiş olduğu alâmetleri kaybetmene yol açar. Yüce Allah'ın yolundan sapan herkes şeytanın yoluna düşer.

«Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.» Bu cümle daha önce geçen heva ve hevese uyma yasağının, şayet bu yasağa uyulmazsa âkıbetinin ne olacağının beyan edilmesi sureti ile bir sebep bildirme cümlesidir. Yüce Allah'ın yolundan sapma, hesap günü unutulmayı gerektirdiğine göre, insanlar arasında adaletle hükmetmeme, heva ve hevese uyma şiddetli azabın gelmesine bir sebep teşkil etmektedir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ
الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ (٢٧) أَمْ نَجْعَلُ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ
نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ (٢٨) كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ
لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ (٢٩)

27. Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri Biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!

28. Yoksa Biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yoksa (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?

29. Sana bu mübarek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.

27. «Göğü, yeri ve ikisi arasındaki» yaratılmış şey **«leri Biz boş yere yaratmadık.»** Yani Biz onları herhangi bir hikmete dayalı olmaksızın boş yere yaratmadık. Tam tersine ilmin odak noktası, âhiret gününü ve o günkü hesaba çekilmeyi ve cezayı hatırlatması için yarattık. Çünkü dünya hayatı bazen duru, bazen bulanık olur. Bu kaçınılmazdır. Bu iki durumdan her biri âhiretteki rahatı ve tehlikeyi bizlere hatırlatır.

«Bu,» yeryüzünü, gökyüzünü ve ikisi arasındaki şeyleri Yüce Allah'ın inayetinden ve göz kamaştırıcı hikmetinden uzak olarak boşuna yaratmış olmamız **«inkâr edenlerin zannıdır»** yani Mekke kâfirlerinin zannıdır. Çünkü onlar her ne kadar Yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu ikrar etseler de âlemin yaratılışının sebebi olan cezanın olmadığına inanmaları nedeni ile sebebin sonucunu da zorunlu olarak boş saymış olmakta ve buna inanmaktadırlar.

«Vay», madem ki zanları budur o halde şiddetli helâk **«o inkâr edenlerin ateşteki haline»** olsun! Yani onların zanları ve inkârlarının sonucu olarak ateş sebebi ile vay olsun onların haline!

Şu halde hakkı hak olarak ve bâtılı bâtıl olarak görmek zahiren ve batınî olarak ceza gününün azığını hazırlamak şartır. Çünkü kurtuluş, nimet ve en üst dereceden lezzetler ancak böyle elde edilecektir.

28. «Yoksa Biz, iman edip de iyi işler yapanları,» yoksa Biz yeryüzünde mü'min ve muslih olanları **«yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız?»** Yani yeryüzünde inkâr ederek ve günah işleyerek bozgunculuk yapanlarla bir mi tutacağız? Yani bu iki zümreyi birbiri ile eşit tutmayacağız demektir. Kâfirlerin zannettiği gibi yeniden dirilme ve yapılan amellerin karşılığını görme boş olsaydı Yüce Allah'ın katında iyi işler yapanla bozgunculuk yapanın durumu birbirine eşit olurdu. Bunların ikisini birbirine eşit tutan sefih olur. Oysa Yüce Allah, sefih olmaktan münezzehtir. Çünkü iman ve sâlih amelle Yüce Allah, mü'minleri yücelerin en yücesine çıkarırken, kâfirleri de aşağıların en aşağısına indirir.

«Yoksa (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?» Yani yukarıdaki gibi takva sahiplerini âhirette sevap verme bakımından günahkârlarla bir tutmayacağız demektir. Bilindiği üzere Yüce Allah her iki zümreyi dünya hayatından yararlanma bakımından eşit tutmuştur. Hatta kâfirler bu bakımdan mü'minlerden daha da şanslıdır. Çünkü dünyanın Yüce Allah'ın katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri yoktur. Fakat Allah âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayanlara tahsis etmiştir. Onlar Yüce Allah'a ve O'nun emrine boyun eğen samimi mü'minlerdir. İnsanoğlu heva ve hevesi bırakıp hidayete yükselince, günahtan vazgeçip takva mertebesine çıkınca mükâfatını bol bol alacaktır.

Kur'an-ı Kerim, bütün mutlulukların ve hayırların kaynağı olduğu için

Yüce Allah, önce bunu anlatmış sonra da içindeki maslahatın ve menfaatin ne olduğunu şimdi gelecek âyetlerle beyan etmeye başlamıştır:

29. «Sana bu mübarek kitabı,» yani iman edip ahkâmı ile amel edenlere din ve dünya açısından faydası çok olan bu kitabı, **«âyetlerimi düşünsünler»** yani bu kitabı âyetleri üzerinde sağlam bir fikir yapısı ile düşünsünler ve zahirinin taşımış olduğu çok yüce ve uygun mânâları öğrensinler, bir başka ifade ile manaları üzerinde kafa yorsunlar **«ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.»** Yani vehim hastalığından ve kininden uzak olan aklı başında bulunan kimseler bunlardan öğüt alsınlar diye bu kitabı indirdik. *"Aklı olanlar öğüt alsınlar diye"* ifadesinin genel kullanılmasından anlaşılıyor ki Cenab-ı Hakk'ın kelâmından maksat sadece lâfızlarını ezberlemek değil, üzerinde kafa yormak, düşünmek ve öğüt almaktır.

Hasan Basrî (r.a.) der ki: "Bu Kur'an-ı Kerim'i mânâlarını tevil etme bilgisi olmayan köleler, çocuklar okumuş, harflerini ezberlemiş, içinde yer alan emir ve yasakları ihmal etmişlerdir. Hatta içlerinden birisi şöyle der: 'Allah'a yemin ederim ki ben Kur'an'ı okudum. Ve hiçbir harfini atlamadım.' Oysa bence yemin ederim ki bu kişi Kur'an'ın tamamını atlamıştır. Üzerinde Kur'an'a dair bir iz görülmemektedir. Ne ahlâkında ve ne de amelinde Kur'an'ın her hangi bir etkisi görülmemektedir. Allah'a yemin ederim ki böyle bir kimse Kur'an'ın harflerini ezberlemiş, içindeki yasakları ihmal etmiştir. Vallahi bunlar ne hikmet sahibidirler ve ne de takva ehlidirler. İnsanların arasında Yüce Allah bu gibilerin sayısını çoğaltmasın. Kur'an âyetlerinin sadece zahirini okuyan kimse, sağmal koyunu olup da sütünü sağmayan; doğurgan bir kısrağa sahip olup da bundan at üretmeyen kişiye benzer. Yüce Allah gösteriş yapmak için Kur'an okuyan sefihlerden bizleri muhafaza buyursun. Bizleri ve sizleri aklı olanlardan eylesin."

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ
سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ
الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنّ۪ي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّ۪ي حَتّٰى

تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَ
الْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا
ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِاَحَدٍ
مِنْ بَعْدِي اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِاَمْرِهِ
رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾
وَاٰخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾

30. Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. O ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, Allah'a yönelirdi.

31. Akşama doğru kendisine üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken süratli koşu atları sunulmuştu.

32-33. Süleyman: "Gerçekten ben Rabbimin zikrinden (uzaklaşıp) mal sevdasına düştüm" dedi. Nihayet (güneş) perdenin arkasına gizlenince (batınca): "Onları tekrar bana getirin" dedi. Bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.

34. Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik. Sonra o tevbe edip (Rabbine) döndü.

35. (Süleyman) : "Rabbim! Beni bağışla. Bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen bağışta bulunansın" dedi.

36-38. Bunun üzerine Biz de istediği yere onun emri ile ko-

layca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğerlerini onun emrine verdik.

39. "İşte bu Bizim bağışımızdır. İster ver, ister tut, hesap yoktur" dedik.

40. Doğrusu onun için Bizim katımızda bir yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır.

30. «Biz Davud'a Süleyman'ı verdik.» Yani Davud (a.s.)'a kendisine bağışlanmış olan Süleyman (a.s.)'ı verdik.**«O ne güzel bir kuldu.»** Süleyman (a.s.) peygamberlik ve halifelik makamına uygun, yetenekleri dolayısı ile ne güzel bir kuldu.

«Doğrusu o, Allah'a yönelirdi.» Yani o dünyevî bir sebeb olmaksızın kulluğun samimiyeti ile Allah'a yönelirdi ya da o her türlü durumda nimet içinde iken şükürle, sıkıntı ve zorda iken sabırla Allah'a yönelirdi.

31. «Akşama doğru» Âyetin metninde yer alan *"aşiyy"* kelimesi öğlen vaktinden günün sonuna kadar olan sürenin adıdır. **«kendisine, üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken süratli koşu atları sunulmuştu.»** Yani Süleyman (a.s.)'a üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken süratli koşu atları sunulduğu zaman yapmış olduğu hareketi hatırla.

Rivayet olunduğuna göre Süleyman (a.s.) bir gün öğle namazını kıldıktan sonra kürsüsüne oturur, kendisi cihad etmek istemektedir. O arada bu sözü geçen atların kendisine sunulmasını ister. Atlar kendisine sunulurken atların güzelliklerine şaşa kalır. Ve nihayet güneş batar. Süleyman (a.s.) virdini, yani o zaman diliminde okumuş olduğu zikrini unutmuştur. Öte yandan kavmi kendisinden çekinmiş ve zikri olduğunu hatırlatmamışlardır. Süleyman (a.s.), unutması ve yaptığı yanlışlık sebebi ile kaçırmış olduğu zikirden dolayı üzülür, atları geri ister ve yüce Allah'a yaklaşmak ve O'nun hoşnutluğunu elde etmek için onları keser. Bu hareketi ile Yüce Allah'ın farizası karşısında dünya malına önem vermemeyi murad etmektedir.

32-33. «Süleyman: 'Gerçekten ben Rabbimin zikrinden (uzaklaşıp) mal sevdasına düştüm' dedi.» Süleyman şöyle dedi: "Rabbimin zikri yerine at sevdasını getirdim. Onu Rabbimin zikri yerine koydum. Oysa benim gibi bir kimseye gerekli olan Rabbimin zikri ve O'na itaatle meşgul olmak idi."

Süleyman (a.s.) bu sözünü, güneş batarken namazı bırakıp atlarla meşgul olduğunu itiraf etmek, buna pişman olduğunu dile getirmek ve daha sonra atları red edip kesme hareketine de bir ön giriş yapmış olmak için söylemiştir.

«Nihayet (Güneş) perdenin arkasına gizlenince (batınca): 'Onları tekrar bana getirin' dedi.» Yani o atları tekrar bana geri getirin dedi. **«Bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.»** Atları Süleyman (a.s.)'a geri getirdiler. Fakirlere ve miskinlere yapmış olduğu hareketin keffareti olarak etlerini dağıtmak üzere atların bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.

34. «Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik» ve denedik. **«Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik. Sonra o tevbe edip (Rabbine) döndü.»** Bu olay şöyle olmuştu: Bir gün Süleyman (a.s.) "Bu gece yetmiş ya da yüz kadını dolaşacağım. Yani onlarla cinsi münasebette bulunacağım. Her bir kadın Allah yolunda cihad edecek bir süvari dünyaya getirecek" demiş, fakat "inşaallah" dememişti. Sonra o gece Süleyman (a.s.) kadınları dolaşır ve dolaştığı kadınlardan sadece birisi hamile kalır; o da yarım çocuk doğurur ve çocuğun ebesi bu cesedi Süleyman (a.s.)'ın tahtının üzerine bırakır. Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimiz buyurmuştur ki: "*Süleyman (a.s.) inşaallah deseydi o çocukların tamamı süvari olarak Allah yolunda cihad ederlerdi.*"(8)

Süleyman (a.s.), "inşaallah" dememişti ve bunu söylemeyi Yüce Allah'ın muradı yerine gelsin diye unutmuştu. Buna göre Süleyman (a.s.)'nın imtihanı, yetmiş ya da yüz kadını dolaşacağım demesi ve inşaallah dememesi olmuştur. "*Cesetin tahtının üzerine bırakılması*" demek sözü edilen yarım çocuk cesedinin tahtının üzerine bırakılması demektir. "*Dönmesi*" ise Yüce Allah'a yapmış olduğu hatadan dolayı dönmesi demektir. Hatası ise böylesine önemli bir meselede inşaallah demeyi terketmektir. Bilindiği üzere Rasûlüllah (s.a.v.)'a ruhu, ashab-ı kehfi ve Zülkarneyn'i sorarlar. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Yarın gelin size haber vereyim*" *der*. Fakat inşaallah demez. Bunun üzerine kendisine vahyin gelmesi günlerce kesilir ve sonra: "*Allah'ın dilemesine bağlamadıkça; 'inşaallah' demedikçe hiçbir şey için 'bunu yarın yapacağım' deme*" (Kehf: 23) Âyeti kerimesi nazil olur. (9)

35. «(Süleyman): 'Rabbim! Beni bağışla.» Rabbim benim durumuma yakışmayan yapmış olduğum hatayı bağışla. **«Bana benden sonra»** kıyamet

---

8- Hadisi Buharî, Müslim, Ahmed ve Nesaî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebîr*, 2/292.

9- Hadisi Hafız İbn Kesîr, İbn Abbas'dan Muhammed bin İshak rivayeti ile zikretmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesir*, 2/408.

gününe kadar yaratıklardan **«kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver.»** Yani sadece bana mahsus bir hükümranlık ver. Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer alır: "*Cinlerden bir ifrit dün gece namazımı bozmak için bana hücum etti. Ve Yüce Allah bana fırsat verdi. Onu yakaladım ve bu ifriti mescidin direklerinden birisine hepiniz göresiniz ve Medine çocukları onunla oynasınlar diye bağlamak istedim. Ancak kardeşim Süleyman (a.s.)'nın 'bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver' şeklindeki duâsını hatırladım ve ümitsiz olarak bu niyetimden vazgeçtim.*" (10)

«Şüphesiz sen» bütün nimetleri **«bağışta bulunansın' dedi.»**

36-38. «Bunun üzerine Biz de istediği yere» kastettiği ve gitmesini istediği yerlere ve bölgelere **«onun emriyle kolayca giden rüzgârı,»** yani onun duâsına bir karşılık olarak yumuşak, hoş, kimseyi incitmeyen saba rüzgârını ona boyun eğdirdik.

«Bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları...» Şeytanlar Süleyman (a.s.)'a dilemiş olduğu köşkleri ve timsalleri yapıyorlardı ve bunlar Süleyman (a.s.) için Şam'da, Yemen'de büyük binalar ve muazzam köşkler bina etmişlerdir. Sonra bu şeytanlar denizin dibine dalıyorlar oradan inci, mücevher ve zinet eşyası çıkarıyorlardı.

«Demir halkalarla bağlı diğerlerini onun emrine verdik.» Yani başka azgın şeytanları da onun emrine verdik de Süleyman (a.s.) bazılarını bazılarıyla zincire vurdu ve onları kötülük yapmaktan bozgunculuk çıkarmaktan alıkoymak için demirlerle bağladı.

39. «'İşte bu,» Yani Süleyman (a.s.)'a biz şöyle dedik: Bu sana vermiş olduğumuz büyük hükümranlık, üstünlük, senden başka hiç kimseye verilmeyen yönetimin altına alma yeteneği **«Bizim»**, Bizden başkasının vermeye gücünün yetmediği sana özel **«bağışımızdır. İster ver,»** bundan istediğin kimseye ver, **«ister tut,»** ya da dilediğin kimseye verme. **«Hesap yoktur' dedik.»** Yani verdiğinde de vermediğinde de senin için her hangi bir sorumluluk yoktur. Çünkü bu konuda tasarruf yetkisi mutlak olarak sana verilmiştir.

el-Hasen der ki: "Yüce Allah kime bir nimet vermişse bunun mutlaka o kişi üzerinde bir sorumluluğu vardır. Süleyman (a.s.) bundan müstesnadır. O verirse sevaba giriyor, vermezse günaha girmiyor ve sorumlu olmuyordu. Bu

---

10- Hadisi Buharî, Müslim *"Kitabü'l-Mesâcid"* bölümünde tahric etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, II/399.

özellik ona mahsustu.

"Hesap yoktur" ifadesini, bu hesapsız olarak bizim bağışımızdır. Hesab edilemez, şeklinde anlamak da mümkündür.

40. «Doğrusu onun için Bizim katımızda bir yakınlık» yani dünyada büyük bir hükümranlıkla birlikte âhirette yakınlık **«ve güzel bir dönüş yeri vardır.»** Orası da cennettir.

وَاذْكُرْ
عَبْدَنَٓا اَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍۜ
﴿٤١﴾ اُرْكُضْ بِرِجْلِكَۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾
وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى
لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثاً فَاضْرِبْ بِه۪ وَلَا تَحْنَثْۜ
اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِراًۜ نِعْمَ الْعَبْدُۜ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

41. Kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabbine: "Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi" diye seslenmişti.

42. "Ayağını yere vur. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" (dedik).

43. Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere, ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.

44. "Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini bozma" (dedik). Gerçekten Biz onu sabırlı bulduk. O ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi.

41. «Kulumuz Eyyûb'u da an.»

el-Kurtubî der ki: "Hz. Eyyûb (a.s.)'a sadece üç kişi iman etmiştir. Eyyûb (a.s.) doksan üç yıl hayat sürmüştür."

Âyetin metninde yer alan *"Eyyûb"* kelimesi *"abd"* (kul) kelimesine atfı beyandır.

«O, Rabbine: 'Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk» meşakkat **«ve eziyet»** yani elem ve hastalık ve bunlara benzeyen çeşitli sıkıntılar **«verdi' diye seslenmişti.»** Yani Hz. Eyyûb (a.s.) sıkıntı içinde ve muhtaç olduğunu ifade eden bir dille Yüce Allah'a böyle yakarmıştı.

42. «'Ayağını yere vur.» Eyyûb (a.s.) yakarıp duâ ettiği zaman ona bu şekilde seslenmiştik. Hastalık süresi son bulunca ona *"ayağını yere vur"* diye seslenmiştik. O da ayağını yere vurdu ve yerden bir su gözesi çıktı. Ona şöyle dedik:

«İşte yıkanacak» yani yıkanacak olduğun **«ve içilecek soğuk bir su' (dedik)»** yani içecek olduğun bir su dedik. Bu suyu içeceksin ve içindeki hastalıklar iyi olacak. Bu sesleniştensonra Eyyûb (a.s.) sözkonusu suyla yıkanır ve ondan içer. Böylece yakalanmış olduğu hastalık gider ve sağlığına kavuşmuş olarak ayağa kalkar. Bir elbise giyer ve eski güzelliği tekrar geri gelir.

43. «Bizden bir rahmet», Bizim katımızdan büyük bir rahmet «ve» kendilerine hatırlatman için **«olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.»** Eyyûb (a.s.)'un hastalığını giderdik. Kendisine ailesini bağışladık.

el-Hasen şöyle der: Yüce Allah ailesini helâk ettikten sonra tekrar diriltmiştir. *"Hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık"* tan maksat Eyyûb (a.s.)'un daha önceki çocuklarının bir katı daha fazladan kendisine ihsan edilmiştir.

44. «'Eline bir demet sap al da onunla vur. Yeminini bozma' (dedik).» Eyyûb (a.s.)'a: "Bir eline bir demet ot ya da benzerini al onunla karına vur yemininde durmazlık etme. Çünkü böyle yaparsan yeminini yerine getirmiş olursun" dedik. Hz. Eyyûb (a.s.) hastalığı esnasında karısına: "Allah'a kasem ederim ki hastalığımdan iyi olursam sana yüz sopa vuracağım" diye yemin etmişti. Çünkü karısı onun uzun süren hastalığı esnasında canının sıkıldığını ortaya koymuştu. Yüce Allah peygamberi Eyyûb (a.s.)'u iki çeşit günahtan korumak istemiştir. Bunlar zulüm ve yeminini bozmaktır. Bunun yanında Yüce Allah kadının kocasına karşı yapmış olduğu iyiliklerin sevabı zayi olmasını istemiş, iyiliğe kötülükle karşılık vermeyi murad etmemiştir ve yine Yüce Allah Eyyûb (a.s.)'un karısının bereketi sebebi ile kıyamete kadar ümmetlere bu ruhsatı vermeyi murad etmiştir.

«Gerçekten Biz onu» başına, ailesine ve malına gelen belâlar hususunda **«sabırlı bulduk. O»** Eyyûb (a.s.) **«ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi.»** Eyyûb (a.s.) görüldüğü üzere bu şekilde nitelenmiş fakat, günahlarından Allah'a yönelirdi, denmemiştir. Çünkü Eyyûb (a.s.)'un başına gelen belâ, imtihan kabilindendi.

Allahü Teâlâ iki kulunu eşit tutup aynı şekilde övmüştür. Bunlar Süleyman (a.s.) ile Eyyûb (a.s.)'dur. Onların her ikisi hakkında da: *"O ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi"* buyurmuştur. (Bkz. Sâd: 30 ve 44). Bunlardan birine yani Süleyman (a.s.)'a nimet vermiş, o da bu sebeple şükretmiş, diğerine yani Eyyûb (a.s.)'a ise hastalık vermiş, o da buna sabretmiştir.

وَاذْكُرْ
عِبَادَنَآ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُولِى الْاَيْدٖى وَالْاَبْصَارِ
﴿٤٥﴾ اِنَّآ اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا
لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ اِسْمٰعٖيلَ وَالْيَسَعَ
وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

45. Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an.

46. Çünkü Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.

47. Doğrusu onlar Bizim katımızda seçkin, iyi kimselerdendir.

48. İsmail'i, el-Yesa'yı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir.

45. **«Kuvvetli ve basiretli»**, İnayet ehli olan özel **«kullarımız İbrahim'i,»** İbrahim'in oğlu **«İshak'ı ve»** İshak'ın oğlu **«Yakub'u da an.»** Bu ifade bâtıl içinde yüzen cahillere bir tariz, yani üstü kapalı sataşma anlamı taşımaktadır ve onların âhirete yönelik amel yapmamaları, Yüce Allah'ın dini konusunda basiret sahibi olmamaları sebebi ile gözleri kör ve birer kötürüm gibi olduklarına işaret vardır. Ve yine onların çaba göstermeyi ve deliller üzerinde düşünmeyi, ellerinde imkân olduğu halde terketmeleri dolayısı ile kendilerine bir azarlama niteliği taşımaktadır.

46. **«Çünkü Biz onları özellikle»** yani çünkü Biz onları muazzam ve içine her hangi bir pislik karışmamış saf bir özellikle **«âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.»** Yani onlara verdiğimiz özellik, kendilerine daima âhiret yurdunu hatırlatan bir özelliktir. Ve bu özellik onlarda âhiret yurdundan başka bir düşünceyi bırakmaz. Âyet metninde geçen *"yurt"* (*dâr*) kelimesi herhangi bir sıfatla nitelenmemiştir. Bundan maksat âhiret yurdudur. Bu ifade ile gerçekte yurdun, âhiret yurdu olduğuna, dünyanın ise sadece âhiret yurduna bir geçit olacağına işaret edilmiştir.

47. **«Doğrusu onlar Bizim katımızda seçkin, iyi kimselerdendir.»** Yani onlar hayırda seçkin kimselerdi.

48. İbrahim (a.s.)'in oğlu **«İsmail'i,»** İsmail (a.s.)'in zikri, yani anılması hem babasından hem de kardeşinden ayrı olarak yer almışır. Bununla onun anılmasında, asıl gaye olan sabır konusundaki asilliğine işaret edilmektedir. Zira İsmail (a.s.), Allah yolunda boğazlanmak için kendisini teslim etmişti. Ya da İsmail (a.s.)'in ayrıca zikredilmesi daha fazla tazime lâyık olduğunun vurgulanması içindir. Çünkü İsmail (a.s.) Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dedelerindendir. **«el-Yesa'yı,»** İlyas (a.s.) kendi yerine, el-Yesa (a.s.)'yı İsrailoğulları üzerine vekil bırakmıştı. Sonra da peygamber kılınmıştır. **«Zülkifl'i de an.»** Zülkifl bir lâkaptır. Bir rivayete göre el-Yesa ve Zülkifl birbirleri ile kardeş idiler. Zülkifl vakti ile ölen sâlih bir adamın amelini üstlenmişti. Her gün yüz rekât namaz kılardı. Bu nedenle Yüce Allah onu güzel övgülerle anmıştır.

«Hepsi de» yani bu peygamberlerin hepsi de **«iyilerdendir.»** Yani iyilikleri ile tanınmış meşhur kimselerdi.

Bu âyetler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmekte, içindeki sıkıntıları gidermektedir. Çünkü peygamberler itaatte kendilerini yordukları, âfet ve belâlar karşısında taş gibi güçlü olup birer üstün kişiler olarak düşmanlarından gelen her türlü eziyete ve belâlara sabırlı olduklarına ve Rasûlüllah (s.a.v.), bütün peygamberlerden daha üstün olduğuna göre bunlara, yani bu niteliklere haydi haydi lâyıktır. Daha üstün olan, kendisinden daha aşağıdaki mertebede bulunan kimselere oranla daha dayanıklı ve daha sabırlı olur. Çünkü onun mertebesi böylece tam olmuş ve yüceliği ortaya çıkmış olur.

هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ
مَآبٍ (٤٩) جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ (٥٠) مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ
فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ (٥١) وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ
أَتْرَابٌ (٥٢) هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ (٥٣) إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا
مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ (٥٤)

49. İşte bu, bir şeref, güzel bir zikirdir. Doğrusu muttakiler için güzel bir âkıbet vardır:

50. Kapıları kendilerine açılmış Adn Cennetleri vardır.

51. Onlar koltuklara yaslanıp kurularak orada birçok meyveler ve içecekler isterler.

52. Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan bir yaşıt güzeller vardır.

53. İşte, hesap günü için size vaad olunan şeyler bunlardır.

54. Şüphesiz bu, Bizim verdiğimiz rızıktır. Ona bitmek ve tükenmek yoktur.

49. **«İşte bu,»** yani peygamberlerin hayatlarından söz eden bu âyetler, onlar için **«bir şereftir, güzel bir zikirdir.»** Bu peygamberler sözkonusu zikirle ebediyyen anılacaklardır. Nitekim yüce Allah Zuhruf sûresinde şöyle buyurur: "*Doğrusu Kur'an sana ve kavmine bir öğüttür.*" (Zuhruf: 44)

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle söylediği rivayet olunur: "Bu, daha önce gelip geçen peygamberlerin zikridir ya da bu Kur'an-ı Kerim'in içinde, olmuş olayların ve peygamberlerin zikri vardır. Onların başlarından geçen hikâyeler yer almaktadır. Bundan amaç bütün bunlardan ibret almak ve onların sürmüş oldukları hayata uymaktır."

«Doğrusu» Yüce Allah'ın dışında her şeyi bir yana bırakıp sadece Allah'tan korkan **«muttakiler için güzel bir âkıbet vardır:»** Dünyada iyi bir zikir ve anılmanın yanında âhirette de güzel bir dönüş yeri vardır:

50- «Kapıları kendilerine açılmış Adn Cennetleri vardır.» Bu cümle güzel dönüş yerini beyan eden bir cümledir. Sözlükte *"Adn"* ikamet etmek anlamınadır. Ebu Said el-Hudrî (r.a.), Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "*Yüce Allah Adn Cennetini kendi elleri ile bina etmiştir. Orayı altın ve gümüşten kerpiçlerle bina etmiştir. Duvarlarının sıvasını miskten, toprağını zaferandan ve çakıllarını da yakuttan yapmıştır. Sonra cennete hitaben konuş demiştir. Cennet de: "Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir," demiştir. Melekler de: "Hükümdarların durağı olan ey cennet sen ne hoşsun" demişlerdir.*" (11)

Cennetlikler oraya vardıkları zaman cennetin kapılarını kendilerine açılmış bulacaklar ve herhangi bir güç sarfederek kapıyı açma ihtiyacını duymayacaklar. Bunun yanında kapının açılması için boyun eğme zilletini ve izin isteme külfetini hissetmeyecekler. Melekler kendilerini saygıyla, güleryüzle ve ikramla karşılayacaklar. Onlara: "Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu cennet ne güzeldir," diyeceklerdir.

51. **«Onlar koltuklara yaslanıp kurularak»** yani cennette rahat içinde olanların oturduğu şekilde oturarak **«orada birçok meyveler»** yani çeşit çeşit meyveler isterler. Sadece meyve istemelerinin ifade edilmiş olması onların bu isteklerinin beslenmek amacıyla değil sırf meyve yemek ve bundan lezzet al-

---

11- Hadisi el-Bezzâr ve et-Tabarânî rivayet etmişlerdir. Bu hadisi İbn Ebi'd-Dünya şu lâfızla zikreder: "*Yüce Allah Adn cennetini kendi eliyle yaratmıştır. Kerpiçleri beyaz inciden ve kırmızı yakuttandır...*" Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, 2/558.

mak olduğuna işaret etmek içindir. **«Ve içecekler isterler.»** Yani cennette içecek şeyler isterler. Bazı âlimlere göre bu cümlenin manası: "Çeşit çeşit içecekler isterler" demektir.

52. «Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan» yani onların yanında gözlerini sadece eşlerine dikmiş, onlardan başka hiçbir kimseye bakmayan **«bir yaşıt»**yaşca, vücutca birbirine akran **«güzeller vardır.»** Ya da kocaları ile aynı yaşta olup ne daha büyük ve ne de daha küçük olmayan güzeller vardır. Sahih bir hadiste şu ifadeleri görüyoruz: "*Cennetlikler cennete vücutları tüysüz, bıyıkları yeni terlemiş, gözleri sürmeli ve otuzüç yaşında olarak gireceklerdir. Her bir erkeğin iki eşi olacak ve her bir eşin yetmiş kat elbisesi olup bu elbiselerden bacağının içindeki ilikleri görüleceklerdir.*"(12)

53. Ey muttakiler! Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dili ile **«işte hesap günü için size vaad olunan şeyler bunlardır.»** Yani melekler onlara der ki: "Size hazırlanmış olan bu sevap ve nimet hesap günü içindir. Çünkü hesap, mükâfata ulaşmanın sebebidir." *"Size vaad olunan şeyler"* ifadesini şu şekilde anlamak da mümkündür: Bu vaadedilen şey hesap ve ceza gününde olacaktır.

54. «Şüphesiz bu» zikrolunan çeşit çeşit nimetler ve ikramlar, **«Bizim verdiğimiz rızıktır.»** Bizim size bahşetiğimiz ihsanımızdır. **«Ona bitmek ve tükenmek yoktur.»** Yani ebediyyen bu ihsana kesilmek, yok olmak, son bulmak yoktur.

İbn Abbas der ki: "Cennette hiçbir şey bitip tükenmeyecektir. Yenilen meyvesinin hemen yerine aynısı gelecek, yenilen hayvanın ve kuşunun yerine aynı hayvan ve kuş canlı olarak gelecektir. Şu halde akıllı olanın fani, gelip geçici lezzetten yüz çevirmesi Allah'a ve O'nun peygamberine itaat etmeye yönelmesi gerekir."

هٰذَاۜ وَاِنَّ لِلطَّاغ۪ينَ لَشَرَّ مَاٰبٍۙ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَۚ
يَصْلَوْنَهَاۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هٰذَاۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَم۪يمٌ وَغَسَّاقٌۙ

12- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde rivayet eder. Bu hadis şahitleriyle beraber hasen hadistir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 10/528.

﴿٥٧﴾ وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِه۪ٓ اَزْوَاجٌۜ ﴿٥٨﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْۚ
لَا مَرْحَبًا بِهِمْۜ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا
بِكُمْۜ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَاۚ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ
قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُوا مَا لَنَا
لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِۜ ﴿٦٢﴾ اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا
اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

55. Bu böyle! Azgınlara da kötü bir gelecek vardır.

56. Onlar cehenneme gireceklerdir. Orası ne kötü bir kalma yeridir.

57. İşte bu kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar.

58. Buna benzer daha türlü türlü başkaları da vardır.

59. İşte bu sizinle beraber (cehenneme) girecek topluluktur. Onlar rahat yüzü görmesin. Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir.

60. (Liderlere uyanlar): "Hayır asıl siz rahat yüzü görmeyin. Onu bize siz sundunuz. Ne kötü bir yerdir" derler.

61. Yine onlar: "Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdi ise onun ateşteki azabını iki kat artır" derler.

62. İnkârcılar derler ki: "Kendilerini (dünyada iken) kötülerden saydığımız kimseleri (burada) niçin görmüyoruz?

63. Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık? "

64. İşte bu cehennem ehlinin tartışması, şüphesiz bir gerçektir.

55. «Bu böyle!» Yani buraya kadar anlatılanlar yukarıda zikretmiş olduğumuz muttakiler hakkındadır.

Bazı tefsirciler şöyle demişlerdir: "Burada yer alan *"bu"* ifadesi herhangi bir yazarın eserinin bir bölümünü bitirip birinci bölümden ayrı bir diğer bölüme başladığı zaman kullanmış olduğu ifade kabilindendir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Buraya kadar şöyle şöyle olan olayları aklında tut ve şimdi gelecek olan ifadeleri bekle."

«Azgınlara da» yani Yüce Allah'a karşı azgınlık eden ve peygamberleri yalanlayanlara da **«kötü bir gelecek vardır»**, âhirette kötü bir dönüş yeri vardır.

56. «Onlar cehenneme gireceklerdir.» Yani onlar, kıyamet günü cehenneme girip de oranın müthiş hararetini hissederler. Fakat onlar bu günü kendileri için hazırlamışlardır. **«Orası»** yani cehennem **«ne kötü bir kalma yeridir.»** Âyetin orjinal metninde yer alan *"mihad"* kelimesi uyuyan kimsenin yatağından istiare yapılmıştır. Çünkü cehennemde yatak ve istirahat olmayacaktır. Cehennemin yatağı ateş, yorganı da ateş olacaktır.

57. «İşte bu kaynar su», kaynamanın zirvesine ulaşmış su **«ve irindir.»** Cehennemliklerin vücutlarından akan irindir. Bu da çok şiddetli soğuktur. Ateşin sıcaklığı cehennemlikleri nasıl yakacaksa bunun soğuğu da öyle yakacaktır. Mü'minler meyvelerle, içeceklerle nimetlenirken kâfirler de kapkaynar su ve buz gibi irinlerle azap göreceklerdir. **«Onu tatsınlar.»** Yani bu azabı tatsınlar.

58. «Buna benzer» yani şiddet ve çirkinlikte buna benzer **«daha türlü türlü»**, çeşit çeşit **«başkaları da vardır.»** Başka azap da vardır. Âyet metninde *"türlü türlü"* denilmekle her bir günahın değişik bir cezası olduğuna işaret vardır. Tıpkı ektikleri her tohumun kendisine uygun bir meyvesi olduğu gibi.

59. «İşte bu sizinle beraber» cehenneme **«girecek topluluktur.»** Âyetin manası şudur: Cehennemin bekçileri, azgınların başkanlarına, cehenneme girdikleri zaman saptırmış oldukları kendilerine tâbi olan kimselere işaret ederek derler ki: "İşte bunlar inkârda, sapıklıkta kendi arzuları ile ve tercihleri ile size nasıl tâbi olmuşlarsa cehenneme girmede de zorunlu olarak sizlere uyacak olan bir topluluktur. Şimdi sizlerin ardından gelenlere bakınız. Aranızda herhangi bir yardımlaşma yoktur. Birbirinize olan sevginiz kopmuş ve düşmanlığa dönüşmüştür."

«Onlar rahat yüzü görmesin.» Yani onlar bir genişlik ve rahatlık yüzü görmesinler ya da hayatlarında rahatlık ve mesken genişliği, buna benzer başka rahatlık yüzü görmesinler.

Kısaca söylemek gerekirse onlara hiçbir ikramda bulunulmayacaktır ve onların yaşantıları, evleri geniş olmayacak, tersine dar olacaktır. Arapçada ev sahibi kendisine misafir olarak gelen kimseye: "Merhaba" der. Bunun manası geniş bir beldeye geldin demektir. Tersi de âyetin ifadesinde olduğu gibi "*la merhaba*"dır; ki "rahat yüzü görme" demektir.

«Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir.» Yani onlar kötü amelleri ve cehennemi hak etmeleri nedeni ile mutlaka oraya gireceklerdir.

60. Liderlere uyanlar kendileri hakkında söylenen sözü işittikleri zaman: "Ey önderlerimiz! **«'Hayır asıl siz rahat yüzü görmeyin.»** Siz cehennemin bekçilerince bize söylenene çok daha fazlası ile lâyıksınız. Çünkü sizler kendi sapıklığınız yanında bizleri de sapıttınız. **«Onu bize siz sundunuz.»** O azabı veya cehenneme girmeyi siz sundunuz, buna siz sebep oldunuz, bizi oraya siz düşürdünüz, bizi oraya sürükleyecek sapık inançları, kötü amelleri sunarak bunları gözümüzde süsleyerek ve bizleri de teşvik ederek buna siz sebep oldunuz. **«Ne kötü bir yerdir'»** yani cehennem ne kötü bir yerdir **«derler.»**

61. «Yine onlar:» Liderlere uyanlar onlarla çekişmeyi bir tarafa bırakarak ve Yüce Allah'a yakararak: **«'Rabbimiz! Bunu»**, bu azabı ya da bu cehenneme girmeyi **«bizim önümüze kim getirdi ise onun ateşteki azabını iki kat artır' derler.»** Bu iki kattan birisi sapıklıklarına karşılık, diğeri de bizleri sapıtmalarına karşılıktır. Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimiz buyururlar ki : "*Her kim kötü bir çığır açarsa bu çığırın günahı ve kıyamet gününe kadar o çığırda yol alan ve amel eden kimselerin günahı onun üzerinedir.*"(13)

Buna, hem adam öldürüp hem zina eden bir kâfirle, kâfir olup bunları

13- Hadisin bu kısmı Müslim ve Nesaî'nin rivayet ettikleri uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Hadis Mudar kabilesinden Müctabi en-Nemar beldesinde çıplak olan bir topluluğun hikâyesini konu almaktadır. Bkz. *Camiu'l-Usul,* 6/457.

yapmayan bir başka kâfiri örnek olarak verebiliriz. Bu iki kâfirin kâfirlik günahları eşittir. Fakat adam öldürüp zina edenin ayrıca kötü amelinin fazla olması dolayısıyla azabı birinciye göre kat kattır.

Şu halde aklı başında olan kimsenin nefsini ıslah etmesi, kötü ahlâkı, çirkin vasıfları bir yana bırakarak onu temizlemesi, kötü arkadaşlara uyup da aldanmaması gerekir. Çünkü onlar yarın bütün sevgileri ve dostları bir tarafa bırakarak birbirlerinden kopacaklardır. Hiç kimseye selîm kalp, faydalı ilim ve sâlih amelden başka hiçbir şey fayda vermeyecektir.

62. «İnkârcılar», Ebu Cehil vb. azgınlar **«derler ki: 'Kendilerini (dünyada iken) kötülerden saydığımız kimseleri (burada) niçin görmüyoruz?»** Yani nedir bizim halimiz ki dünyada iken kendilerini kötülerden saydığımız kimseleri burada göremiyoruz. Bu ifadeleri ile Müslümanların fakirlerini kastederler. Onlar Suheyb er-Rumî, Bilâl el-Habeşî, Selman el-Farisî, Habbab, Ammar ve bunlardan başka muhacirlerin fakirlerinden olan diğerleri olup onları hakir görürler ve alay ederek kendilerine aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı diye dalga geçerlerdi. Bu gibi kimseleri "kötüler" diye nitelemeleri ya hiçbir hayırları, faydaları olmayan alt tabaka, hakir kimseler manasını kastetmeleri ya da bu fakirler kendilerinin dinlerinden olmadıkları için onların gözünde kötü olmalarındandır.

63. «Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık?'» Âyetin mânâsı şudur: Biz onlara hangi hareketi yapmıştık? Onları alaya mı almıştık yoksa hakir görüp tahkir mi etmiştik? Önderler bu ifadeleri ile kendilerini kınamak ve yapmış oldukları her iki fiili uygun görmemek istemişlerdir. Âyetin manası bir de şu şekilde olabilir: Onlar bizden daha hayırlı oldukları halde biz bunu bilmiyormuşuz. Ve kendilerini dünyada alaya aldık. Hatta hakir gördüğümüzden onları görmedik bile.

64. Onların durumuna dair anlatılan **«işte bu cehennem ehlinin tartışması,»** önderlerin ve onlara uyanların aralarındaki tartışma, **«şüphesiz bir gerçektir.»** Meydana geleceği kesindir.

قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا

عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلٰى

إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنْ يُوحٰى إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾

65. De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve kahhâr olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.

66. O göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O üstündür. Çok bağışlayıcıdır."

67-68. De ki: "Bu büyük bir haberdir. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.

69. Onlar (orada) tartışırken benim Mele-i A'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu.

70. Ben apaçık bir uyarıcı olduğum için bana vahy olunuyor."

65. Ey Muhammed! Mekke müşriklerine « **de ki: 'Ben sadece bir uyarıcıyım.**» Ben sadece Yüce Allah'ın katından gelen uyarıcı peygamberim, sizi uyarıyorum. İnkârınıza ve günahlarınıza verecek olduğu azaptan kaçınmanızı istiyorum.

Ve yine de ki: Ne zatında, ne sıfatlarında ve ne de fiillerinde asla çokluğu ve ortaklığı kabul etmeyen «**tek ve kahhâr olan Allah'tan başka**» var olan «**hiçbir ilâh yoktur.**» O halde O'ndan başka sığınacak yer ve kaçacak bir kucak yoktur.

66. «**O göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların**» bütün yaratıkların «**Rabbidir.**» Yani bütün âlemlerin mâliki olan Allah'ın ortağı olması nasıl düşünülebilir?

«O» hiçbir işinde mağlup olmayan «**üstündür.**» Ve yine O, günahkârlardan intikam almaya gücü yetendir. İzzet ve güç, Allah'a mahsustur ve sadece O'nun vasıtası ile güçlü olunabilir? «**Çok bağışlayıcıdır.'**» Tevbe edip sâlih amel işleyenleri çok bağışlar, günahlarını örter ve yok eder. Bir hadiste şöyle haber verilir: *"Bir kul 'ya Rabbi beni bağışla' dediğinde Yüce Allah buyurur ki: Benim kulum bir günah işlemiş ve kendisinin günahları bağışlayan ve günahlar dolayısıyla hesaba çeken bir Rabbinin olduğunu bilmiş, şahit olunuz ki Ben onu bağışladım."* (14)

67-68. «De ki: 'Bu» Kur'ân ve Kur'ân'ın size haber vermiş olduğu tevhid'e, peygamberliğe, kıyametin haberlerine, dirilmeye, cennete, cehenneme vb. şeylere dair vermiş olduğu haber **«büyük bir haberdir»**, çok büyük bir olaydır. **«Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.»** Onun üzerinde düşünmüyorsunuz ve Kur'ân'ı, sapık olmanız, cahillikte ileriye gitmiş olmanız dolayısı ile yalan sayıyorsunuz. Bunun için böylesine muazzam bir kitaba iman etmiyorsunuz. Oysa Kur'an'ın tamamı ile alınması, güzelce gönül hoşluğuyla kabul edilmesi ve ona inanılması kurtuluşa sebeptir. Kur'an'ı yalan saymak ise helâk olmak demektir.

69. «Onlar» orada **«tartışırken»**, onlar Âdem (a.s.) hakkında birbirlerine başvurup ve Yüce Allah: "*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*" (Bakara: 30) dediği zaman "*Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun*" (Bakara: 30) şeklinde eski ilâhî kitaplarda yer aldığı üzere tartışırlarken **«benim Mele-i A'la hakkında»** "*Mele-i A'la*", meleklerdir. **«Hiçbir bilgim yoktu.»** Yani daha önce bu konuda benim hiçbir bilgim yoktu. Eski kitaplarda yer alan bu tartışmayı ne duymuş ve ne de her hangi bir kitaptan okumuş değildim. Şu halde bu bilginin sadece vahiy yoluyla elde edilmesinden başka bir yol düşünülemez. Yani ben peygamber olmasaydım onların tartışmalarını ve çekişmelerini sizlere haber veremezdim.

70. «Ben» peygamber olduğu **«apaçık»** delillerle Yüce Allah'ın katından gönderilen **«bir uyarıcı olduğum için»**, bir peygamber olduğum için gayba dair haberler **«bana vahyolunuyor.'»**

إِذْ قَالَ

رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ

14- Hadisi Buharî *Kitabu't-Tevhid*'de, Müslim *Kitabu't-Tevbe*'de Ebu Hureyre'den rivayet ederler. Rasûlüllah (s.a.v.) *"yüce Allah'tan"* diyerek söze başladığı bu hadiste der ki: *"Bir kul günah işlediği zaman. . ."* Bkz. *Sahih-i Müslim*, 4/12.

فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (٧٢) فَسَجَدَ الْمَلَٓئِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ (٧٣) إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (٧٤)
قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ
أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (٧٥) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ
مِنْ طِينٍ (٧٦) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (٧٧) وَإِنَّ عَلَيْكَ
لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (٧٨) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٧٩) قَالَ
فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (٨٠) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (٨١) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (٨٢) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (٨٣) قَالَ فَالْحَقُّ
وَالْحَقَّ أَقُولُ (٨٤) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (٨٥)

71. Rabbin meleklere demişti ki : "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.

72. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman derhal ona secdeye kapanın."

73. Bunun üzerine bütün melekler toptan secde ettiler.

74. Yalnız İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

75. Allah: "Ey iblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin? " dedi.

76. İblis: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın. Onu çamurdan yarattın" dedi.

77-78. Allah: "Çık oradan, sen artık kovulmuş birisisin. Din gününe kadar lânetim senin üzerinedir," buyurdu.

79. İblis: "Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver" dedi.

80-81. Allah: "Haydi sen bilinen güne kadar mühlet verilenlerdensin" buyurdu.

82-83. İblis: "Senin mutlak kudretine andolsun ki onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım" dedi.

84-85. Allah: "Doğrusu - ki Ben hep doğruyu söylerim - mutlaka sen ve onlardan sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım" buyurdu.

71. «Rabbin meleklere demişti ki:» Ey Muhammed! İzzet ve celâl sahibi Rabbin mukarrabîn meleklerine şöyle dediği zamanı hatırla: «**'Ben»** ileride **«muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.»**

72. «Onu tamamlayıp» yani onu insan suretinde ve beşerin yaratılışı biçiminde şekle soktuğum zaman, ya da bazı özelliklerini değiştirmek sûretiyle bedeninin parçalarını yarattığım, **«içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman»** yani onun hazırlığını tamamlayıp da benim emrimden ibaret olan yaşamasına vesile olacak olan ruhu verdiğim zaman...

İmam Gazzalî der ki: "Gerçekten ruh iki çeşittir: Birisi "hayvanî" ruhtur ki bu doktorların "mizaç" diye isim verdikleri ruhtur. Bu ruh insanın bedeninde dolaşan mutedil buharımsı, lâtif, ince bir cisimdir ve bu ruh bedenin zahirî ve cismanî gücünü taşıyan ruhtur. Bu ruh bedenin yok olması ile yok olur. Ölümle ortadan kalkar. İkinci ruh, ise "ruhanî"dir. Nefsi nâtıka dedikleri bu ruhtur. Bu ruh için lâtife, akıl ve kalp de denir. Bütün bu lâfızlar aynı mânâya gelir. Bu ruhun, nefsin hayvanî güçleri ile ilişkisi vardır. İşte böylesi bir ruh, bedenin yok olması ile yok olmaz. Öldükten sonra da varlığına devam eder."

«Derhal ona secdeye kapanın'.» Yani halifeliğe lâyık olduğu için Âdem'e secdeye kapanınız. Bu söz konusu secde selâmlama ve saygıda bulunma kabilindendir. Çünkü ibadet kabilinden Allah'tan başka hiçbir kimseye secde etmek câiz değildir. Ne bu ümmette ve ne de geçmiş ümmetlerde caiz olmamıştır. Geçmiş ümmetlerde selâmlama kabilinden yaygın iken İslâm dini bu âdeti ortadan kaldırmıştır.

73. «Bunun üzerine bütün melekler» içlerinden hiçbiri geri kalmamak üzere **«toptan»** kimse kimseden geri kalmayacak şekilde aynı anda hep birden **«secde ettiler.»** Yani Yüce Allah Âdem'i çamurdan yarattı. Sonra insan biçimine koydu. Ardından ona ruhu üfürdü ve melekler ona secde ettiler.

74. «Yalnız İblis secde etmedi.» Çünkü **«o büyüklük tasladı ve»** kendini büyük gördü, Yüce Allah'ın ilminde ezelî ve ebedî olarak **«kâfirlerden oldu.»**

75. İblis, secde etmekten kaçındığı zaman **«Allah:»** Ona: **«Ey İblis! İki elimle yarattığıma»**, kendisine şeref vermek üzere özel olarak kendi elimle yarattığıma **«secde etmekten seni men eden»** ve secde etmemeye çağıran **«nedir?»** Hakkın olmadığı halde **«böbürlendin mi? Yoksa»**, üstün olmayı ve yüceliği hak eden **«yücelerden misin?' dedi.»**

76. «İblis:» kendisinin secde etmesine engel olan nesneyi söylemek üzere: **«'Ben ondan hayırlıyım.»** Yani ben Âdem'den daha üstünüm dedi ve neden daha hayırlı olduğunu beyan etmeye başladı: **«Beni ateşten yarattın. Onu çamurdan yarattın' dedi.»** Bu sözün mânâsı şudur: Eğer Âdem ateşten yaratılmış olsa idi ona secde etmezdim. Çünkü o zaman benimle eşit olurdu. Şu halde benden daha aşağı olana nasıl secde ederim. Çünkü o, çamurdan yaratılmıştır. Ateş, çamurdan üstündür ve toprağı yer. Şu halde üstün olanın daha aşağı olana secde etmesi güzel değildir. Bunun emredilmesi nasıl güzel olur? İşte böylece İblis, bunun kendine ait bir şeref olduğunu zannetti. Şerefin, Yüce Allah'a itaat etmek suretiyle kazanılacağını bilmedi. Mel'un İblis üstünlüğü, madde ve unsur cihetine bağlamakla hata etti. Üstünlüğün fâil cihetinden geleceğini gözden kaçırıp ayağı, doğru yoldan kaydı. Nitekim bu gerçeği Yüce Allah'ın: *"İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir?"* (Sâd: 75) ifadesi bizlere haber vermektedir. Âdem'in üstünlüğü aynı zamanda *"İçine de ruhumdan üfürdüğüm zaman"* (Sâd: 72) ifadesi ile Yüce Allah'ın vurguladığı üzere biçim itibari ile de idi. Meselenin asıl özü ve ana cevheri olan gaye açısından bakacak olursak, Yüce Allah'ın Bakara Sûresi'nde: "*Allah Âdem'e de bütün isimleri öğretti.*" (Bakara: 31) âyetinde ifade edildiği gibidir. Bu nedenle Yüce Allah meleklere Âdem'in yeryüzünde halifeliğin temeline dair meseleleri onlardan daha iyi bildiği ortaya çıkınca ve onun, başkalarında olmayan bazı özelliklerinin bulunduğu anlaşılınca Yüce Allah meleklere, ona secde etmelerini emretti. İki şeyden birisinin diğerine göre asıl itibari ile daha üstün olması, fakat kendisine tercihe şayan olmasını engelleyen bir takım niteliklerin eklenmiş olması mümkündür. Nitekim İblis örneğinde böyle olmuştur. Çünkü İblis'in aslına kibirlenmek, hased etmek, kendini beğenmek, isyan etmek gibi düşük bir takım arazlar gelmiştir. Ve böylece lânete uğramıştır. Âdem (a.s.)'in durumu ise bunun tam tersidir.

77-78. Kahrı ve izzeti ile **«Allah:»** Ey İblis! **«'Çık oradan»** yani cennetten veya meleklerin arasından **«sen artık kovulmuş birisisin.»** yani her türlü hayırdan ve ikramdan taşla ya da gök taşlarıyla kovulmuş birisisin.

«Din gününe kadar» yani ceza ve ukubet gününe kadar **«lânetim senin üzerinedir,' buyurdu.»** Yani gazabımla birlikte rahmetimden uzaklaştırmam senin üzerinedir, buyurdu. Bu, şu demektir. Dünyada lânet senin üzerinedir. Bu ifadeden İblise lânetin âhiret günü kesileceği anlamı çıkmaz. İblis'in kovulması, kibrinden nefsine bakıp kendisinden sonra yaratılmış olan bütün yaratıkları, ben ondan daha hayırlıyım diyerek kendine kıyaslamasından idi.

79. «İblis: 'Ey Rabbim! O halde» ceza için kabirlerinden **«tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver' dedi.»** Yani beni kovulmuş kıldın. O halde bana mühlet ver ve beni kıyamet gününe kadar öldürme dedi. Buradaki "*tekrar diriltilecekleri güne kadar*" ifadesinde kastedilen Âdem ve onun zürriyetidir. İblis bu duâsı ile Âdemoğlunu saptırmak ve onlardan intikamını almak için bir genişlik ve ölümden tamamıyla kurtulmayı dilemiştir. Çünkü dirilme gününden sonra artık ölüm diye bir şey yoktur. Fakat duâsı kabul olunmamış ve muradına erememiştir.

80-81. «Allah: 'Haydi sen» Allah'ın takdir ettiği ve mahlukatın yok olması için tayin ettiği **«bilinen güne kadar»**, bu süre birinci üfürülme anıdır. Yoksa İblis tarafından arzu edilen dirilme anı değildir. **«Mühlet verilenlerdensin' buyurdu.»** Yani sen ezelde hikmet gereği eceli geriye bırakılmış olan melekler ve benzeri mahlukatın zümresindensin buyurdu.

82-83. «İblis: 'Senin mutlak kudretine andolsun ki» yani senin kahrına ve mutlak hükümranlığına yemin ederim ki...

Bu âyeti kerime A'raf Sûresi'nde geçen: "*İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık and içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.*" (A'raf: 16) âyeti ile çelişmez. Çünkü Allah'ın İblis'i azdırması kudretinin ve izzetinin eserlerinden birisi, kahrının ve hükümranlığının ahkâmından bir hükümdür.

«Onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana hepsini mutlaka azdıracağım' dedi.» Yani andolsun Âdemoğlunun zürriyetini, günahları kendilerine güzel göstererek, kafalarına şüphe ve kuşku sokarak azmalarına sebep olacağım. Ancak Allah'ın kendine itaat için ihlâsa erdirdiği ve azgınlıktan korumuş olduğu kulları müstesnadır. Yada kalblerini halis kılan, amellerini riya şüphesinden uzak olarak Allah için yapan kulların müstesna hepsini mutlaka azdıracağım, demek olur.

84-85. «Allah: 'Doğrusu...» Bu âyet: "Doğru söz benim yeminimdir. Ya da doğru söz benim sözümdür," şeklinde anlaşılabilir. Nitekim Hûd Sûresi'nde: "*Bu, senin Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir...*" (Hûd: 17) âyeti de bunun gibidir. **«-ki Ben hep doğruyu söylerim-»** yani Ben gerçekten başka bir şey söylemem. **«Mutlaka sen»** Yani senin cinsinden olan şeytanlar **«ve onlardan»** Âdemoğlunun zürriyetinden kendi tercihlerini kötüye kullanarak azgınlıkta ve sapıklıkta **«sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım' buyurdu»** yani bunların hiçbirini dışarıda bırakacak değilim.

Aklı başında olan kimsenin güzel terbiye ile edeplenmesi, cehennemde şeytanla birlikte olmamak için onun adımlarını takip etmemesi gerekir.

Ebu Musa el-Eş'arî'nin şöyle dediği rivayet olunur: "Sabah olunca İblis askerlerini etrafa yayar, onlara der ki: 'Kim bir Müslümanı sapıtırsa ona bir taç giydireceğim.' Askelerinden birisi İblis'e der ki: 'Ben filancayı saptırıp karısını boşatacağım.' İblis: 'Yeniden evlenebilir,' der. Bir diğeri: 'Ben filancayı saptırıp anne ve babasına, ya da onlardan birisine asi olmasına sebeb olacağım,' der. İblis: 'Ama anne ve babasına tekrar iyilik yapmaya başlaması muhtemeldir' der. Bir diğer asker: 'Ben filancayı şaşırtıp içki içmesine neden olacağım,' der. İblis: 'Sen hoşuma giden büyük bir iş yaparsın' der. Bir başkası: 'Ben filancayı şaşırtıp zina etmesine sebeb olacağım,' der. İblis: 'Sen iyi bir iş yaparsın' der. Bir başkası: 'Ben filancayı şaşırtıp adam öldürmesine sebeb olacağım' der. İblis: 'Sen, evet sen çok büyük bir iş yapıyorsun. Benim en büyük arzumu, en mükemmel hoşnutluğumu sen elde ediyorsun. Çünkü adam öldürmek en beteri ve en büyüğüdür,' der." (15)

قُلْ مَا أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

86. De ki: "Buna karşılık ben sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim."

87. O, ancak âlemler için bir öğüttür.

88. Onun verdiği haberi bir zaman sonra çok iyi öğreneceksiniz."

86. Ey Muhammed! Müşriklere «**de ki: 'Buna karşılık**» yani size getirmiş olduğum Kur'ân'a karşılık veya vahyi tebliğ etmeme ya da peygamberlik görevimi eda etmeme karşılık «**ben sizden hiçbir ücret**», dünya malı «**istemiyorum**» fakat size ücretsiz olarak bildiriyorum «**ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim.**» Yani ben durumumu bildiğiniz üzere olduğundan başka türlü görünmeye çalışan kimselerden değilim ki yalan yere peygamber olduğumu iddia edeyim ve Kur'anı kendi kafamdan uydurmaya çalışayım.

Bu âyeti kerime yapmacık, olduğundan başka türlü görünmeyi yasaklamaktadır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.): "*Ben ve ümmetimin sâlih kimseleri yapmacıklıktan, olduğundan başka türlü görünmekten uzağız.*" (16) Bir başka

---

15- Bu hadis burada mânâ itibari ile rivayet olunmuştur. Hadisi Müslim *Sahih*'inde, Ahmed bin Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Ahmed'in rivayeti şu şekildedir: "*İblis tahtını suyun üzerine koyar. Sonra adamlarını etrafa salar. Kendisine mertebe itibari ile en yakın olan, çıkardığı fitne en büyük olandır. . . İçlerinden birisi gelir ve der ki: Şöyle şöyle yaptım. İblis: Sen bir şey yapmamışsın, der. Bir başkası gelir ve der ki: Ben filanca kişinin karısı ile boşanmasına yol açtım. İblis bunu kendisine yaklaştırır ve der ki sen ne iyisin...*" Bkz. *el-Fethu'l Kebîr*, 1/284.

16- Hadisi ed-Deylemî ve İbn Asakir rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensur*, 5/321.

hadisi şerifte Rasûllüllah şöyle buyurur: "*Ben ve ümmetimin muttaki olan kimseleri olduğundan başka türlü görünmekten münezzehiz.*"

Abdullah bin Mes'ud der ki: "Ey insanlar bir şey bilen kimse bunu söylesin. Bir şey bilmeyen ise: 'Allah daha iyi bilir,' desin. Bir kimsenin bilmediği bir şey için: 'Bunu Allah daha iyi bilir' demesi onun ilim erbabı olduğuna alâmettir. Çünkü Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e: "*Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim*" diye tavsiyede bulunmuştur. (17)

87. **«O, ancak âlemler için»**, insan ve cinlerin tümü için **«bir öğüttür.»** Yani Yüce Allah'tan bir öğüttür. Şereftir, ebedî bir zikirdir.

88. Ey müşrikler! **«Onun verdiği haberi»** yani Kur'an'ın vermiş olduğu vaad, tehdit ve benzeri haberleri, ya da Kur'ân'ın verdiği haberin doğru ve gerçek olduğunu **«bir zaman sonra»** yani öldükten sonra ya da bilginin hiçbir fayda vermeyeceği kıyamet günü **«çok iyi öğreneceksiniz.'»**

Allah'ın yardımı ile Sâd Sûresi'nin tefsîri bitti.

17- Bu ifade Şeyhayn, Tirmizî ve Nesaî'nin Mesruk'tan rivayet ettikleri hadisin bir parçasıdır ve bu hadisin bir de hikâyesi vardır. Bkz. Süyûtî *ed-Dürru'l-Mensur*, 5/321.

ZÜMER SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 75 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ① إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ② أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ
اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ③

1. Bu kitabın indirilişi izzet ve hikmet sahibi Allah'ın katındandır.

2. Şüphesiz Biz kitabı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini, Allah'a has kılarak O'na kulluk et.

3. Dikkat et! Hâlis din yalnız Allah'ındır. Onu bırakıp bir takım dostlar edinenler (derler ki): "Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz." Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.

1. «**Bu kitabın**» Kur'an'ın ve Kur'an'dan da özellikle bu sûre-i şerifenin «**indirilişi izzet ve hikmet sahibi Allah'ın katındandır.**» Yoksa müşriklerin: "Muhammed Kur'an'ı kendi kafasından uydurmuştur" şeklinde dedikleri gibi başkası tarafından indirilmiş değildir.

Bazı âlimlere göre âyetin mânâsı şudur: Kitabın indirilişi Allah katındandır. O halde kitaba kulak veriniz, onun gereğince amel ediniz. Çünkü o aziz bir kitaptır ve aziz olan Rabbin katından aziz olan bir kula aziz olan bir meleğin dili ile yine aziz ve değerli olan bir ümmet hakkında indirilmiştir.

2. «**Şüphesiz Biz kitabı sana hak olarak indirdik.**» Yani kitabın içinde ne varsa hepsi haktır, gerçektir. Üzerinde hiçbir şüphe yoktur. Ve kesin bir biçimde gereğince amel edilmesi gerekir.

«**O halde sen de dini, Allah'a has kılarak O'na kulluk et.**» Yani amelini ve itaatını âlemlerin Rabbine has kılarak samimi davran.

3. «**Dikkat et!**» Şirkten arınmış «**halis din yalnız Allah'ındır.**» Yani din O'nun hakkıdır ve O'nun kılmış olduğu vaciplerden oluşmuştur. *"Hâlis din yalnız Allah'ındır"* demek, kul Allah'a olan itaatını yalnız O'na has kılmalıdır, demektir.

Hasan şöyle der: "Hâlis din İslâm dinidir. Çünkü İslâm'ın dışındaki diğer dinler şirkten hâlis değillerdir ve bu dinler Yüce Allah'ın emretmiş olduğu dinler değillerdir. Allah Teâlâ sadece İslâm dinini kabul edecektir.

Ebu Hureyre (r.a.) rivayet ediyor: Adamın birisi gelir ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a der ki: "Ey Allah'ın Rasûlü ben biraz sadaka vermek istiyorum. Bunu verirken Yüce Allah'ın rızasını ve insanların da övgüsünü almak istiyorum." Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *"Kudreti ile yaşadığım Allah'a yemin ederim ki içinde Allah'a şirk koşulan hiçbir ameli O kabul etmez."* Bundan sonra Rasûlüllah: *"Dikkat et hâlis din yalnız Allah'ındır"* âyetini okur.(1)

Rasûlüllah (s.a.v.) bir başka hadisi şerifte şöyle buyurur: "*Allah Teâlâ buyurur ki: Herhangi bir kimse, içine Benden başkasını da katmış olduğu bir amel yaparsa o amelin tamamı o kimseyedir ve Ben onun amelinden uzak*

1- Bu hadisi İbn Merduye buna benzer ifadelerle rivayet etmiştir. Bkz. Süyutî, *ed-Durru'l-Mensur*, 5/322.

olurum ve Ben şirkten en çok müstağni olanım." (2)

Yüce Allah, ancak kendisine has olarak yapılan ameli kabul eder. İçine zerre kadar riya karışan ameli kabul etmez. **«Onu bırakıp bir takım dostlar edinenler»**, Allah'tan başkasını rab kabul edip onlara ve putlara tapanlar ve ibadeti sadece Allah Teâlâ'ya has kılmayanlar **«(derler ki): 'Onlara,»** O dostlara, yani putlara kulluk ettiğimiz hususların hepsinde **«bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz.'»** Kendilerine gökleri ve yeryüzünü kimin yarattığı sorulduğunda "Allah" diyorlardı. "Neden putlara tapıyorsunuz?" diye sorulduğunda: "Onlara bizi sadece Allah'a yaklaştısınlar diye tapıyoruz," diyorlardı.

«Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde» kimisinin tevhid inancına inanıp kimisinin de Allah'a şirk koşarak aralarında ayrılığa düştükleri ve her bir zümrenin kendi inandığının daha doğru olduğunu iddia ettiği din konusunda **«aralarında hüküm verecektir.»** Yani dini sırf Allah'a has kılmayanlar ile bunların hasımları olan dini sırf Allah'a has kılanlar arasında hüküm verecektir. Ve bunun hükmü, tevhid erbabını cennete, müşrikleri de cehenneme koymak olacaktır.

«Şüphesiz Allah yalancı» yani yalana batmış **«ve inkârcı kimseyi»** küfre alabildiğine dalan kimseyi **«doğru yola iletmez.»** Yüce Allah böyle bir kimseyi, hidayete ve istenmeyen şeylerden kurtuluş arzulanan şeyleri elde etme yolu olan hakka iletmez. Çünkü yalan ve inkâr basireti yok eder, hidayete uygun değildir. Çünkü bu iki özellik, sapıklığa dalma, azgınlıkta devam etme dolayısıyla aslî fıtratta değişiklik yaparlar. Onların yalancılıkları şundan ileri geliyordu: Onlar bazı dostları hakkında: "Bunlar Allah'ın kızları ve oğludur," diyorlardı ve yine ilâhların kendilerine şefaatçı olacağını ve kendilerini Allah'a yaklaştıracağını söylüyorlardı. İnkârları ise bu dostlara tapmaları ve gerçek nimet vereni unutarak nimete nankörlük etmelerinden dolayı idi. Çünkü insanoğlu kendini ve âlemleri yaratanı, yoktan var edeni tanıma yetenekleri ile yaratılmıştır. İnsanın tabiatının ve mayasının gereği, kendini yaratana ibadet etmektir.

Kendini yaratana yaklaşmak, Allah'ın insanları yaratmış olduğu fıtratın yani mayanın özelliklerindendir. Fakat fıtrattan gelen bu marifete ve tabiatın

---

2- Hadisi İbn Mâce, İbn Hüzeyme ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. İbn Mâce'nin râvileri sikadırlar. Bkz. el-Münzirî, *et-Terğib ve't-Terhîb*, 1/69.

gereği olan bu ibadete itibar yoktur. Çünkü o, Allah'tan başkasını Allah'a ortak koşmakla kirlenmiştir. Çünkü Allah'a ortak koşmak, nefsin faaliyetlerinden ve onun heva ve hevesine uymaktan kaynaklanmaktadır. Oysa asıl itibar edilmesi gereken samimi ve katıksız tevhidden kaynaklanan marifettir.

Bu marifetin emarelerinden birisi de peygamberlerin davetini kabul etmek, peygamberlere ve kendilerine indirilen kitaplara inanmak, heva ve hevese aykırı davranmak; keyfine uygun değil, tam tersine şeriata uygun biçimde ibadet etmek, Yüce Allah'ın kendilerine farz kıldığı farzları eda ederek O'na yaklaşmak, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sünnet olarak yaptığı nafile sünnetleri yerine getirmek ya da o sünnetlerin benzeri nafile ibadetlerde bulunmaktır.

Bugün çeşitli tabakalardan herkes kendi inandığı din ve mezhebin gerçek olduğunu iddia etmektedir. Yüce Allah dünyada ve âhirette onların arasında hükmünü verecektir.

لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى
مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ
النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّى
اَلَا هُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ
مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ
ف۪ي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ ف۪ي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

4. Eğer Allah bir evlât edinmek istese idi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O münezzehtir, O, tek ve kahhar olan Allah'tır.

5. Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O, azîzdir ve çok bağışlayıcıdır.

6. O sizi bir tek nefisten yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş indirdi. Sizi de annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa (çeşitli safhalardan) geçirerek yaratıyor. İşte Rabbiniz Allah budur. Mülk O'nundur. O'ndan başka tanrı yoktur. Böyle iken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?

4. «Eğer Allah» Müşriklerin "Allah bir evlât edinmiştir" şeklinde iddia ettikleri gibi **«bir evlât edinmek istese idi, elbette yarattıklarından»** yani yarattığı mahlûkat cinsinden **«dilediğini seçerdi.»** Dilediği kişiyi evlât edinir ve seçerdi. Ne Meryem'i, ne İsa'yı ve ne de Uzeyr'i özel olarak evlât edinmez, başka bir cins yaratır, yarattığı cinsden daha üstün ve daha şerefli bir cins yaratır ve onu evlât edinirdi, fakat bunu mümteni olduğu için yapmıyor. Mümteni olan şeylere kudret ve irade ilgilenmez. O'nun bütün yaptığı kullarından dilediği kimseleri seçmesi ve onları kendi zatına yaklaştırmasıdır. Nitekim bunu, bazı melekler ve bazı insanlar arasından seçerek yapmıştır. Yüce Allah buna şu âyetinde işaret eder: *"Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da..."* (Hacc: 75) Bu nedenle evlât edinme yerine seçme ifadesi kullanılmıştır.

«O münezzehtir,» yani Yüce Allah bizatihî bundan ve onların iddia ettiği gibi dost ve evlât edinmekten münezzehtir. **«O,»** bir ikincisi olmayan –çünkü çocuk babasından sonra ikincidir. Onun cinsinden ve benzeridir.– **«Tek»** Kahharlığı her hangi bir cinsi ve benzerliği hiçbir şekilde kabul etmeyen **«ve kahhar olan Allah'tır.»**

5. «Allah gökleri ve yeri» ve bu ikisi arasındaki bütün varlıkları **«hak ile yarattı.»** Doğru olarak bir takım hikmetleri ve maslahatları taşıyan biçimde yarattı. Yoksa bâtıl ve boşuna yaratmadı.

«Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Gündüzü de gecenin üzerine sarıyor.» Yani gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Bazı âlimlerin açıklamasına göre geceyi kısaltıp gündüzü uzatması, âyetin deyimi ile Allah'ın *"tekviri"*dir. Yüce Allah bu ifadesi ile güneşin hareketine, doğduğu yerlerin değişimine, geceyle gündüzün uzayıp kısalmasına işaret etmektedir. Buna göre mânâ: Gece ve gündüzün her birini diğerine örtüyor. Sanki bir elbise üzerine bir diğerini sarar gibi geceyi gündüze, gündüzü de geceye sarıp sarmalıyor, demek olur. Ya da Yüce Allah sarığın dürümleri nasıl birbirini takip edip üstüste geliyorsa gece ile gündüzü de birbirinin peşine getirmek sûreti ile adeta onları üstüste dürüyor, demek olur.

«Güneşi ve ayı emri altına almıştır.» Yani onları ilâhî emrine boyun eğdirmiştir. Onlardan **«her biri belli bir süreye kadar»** belli bir müddete kadar **«akıp gider.»** Kendi burçlarında yol alırlar. Âyette yer alan *"belli bir süre"* den maksat her gün ya da her ay aldıkları biçimin sonuna kadar, demektir. Veya artık hareketlerinin kesilecek olduğu kıyâmet gününe kadar, demek olur. Bütün bunlar Âdemoğlunun menfaati içindir.

«Dikkat et!» Biliniz ki bir olan **«O, azîzdir»** her şeye kâdir ve her şeye üstündür ve bu nedenle âsî olan kullarına ceza vermeye de gücü yeter. **«Ve çok bağışlayıcıdır.»** Bu nedenle insanları cezalandırıp da bu göz kamaştırıcı yaratıklarından rahmetinin eserini ve bunların herkese şâmil olan menfaatini çekip almaz.

İmam Gazalî (r.a.) Allah'ın "gaffâr" sıfatı hakkında der ki: "Gaffâr iyilikleri ortaya çıkarıp çirkin şeyleri örten demektir. Günahlar bu çirkin şeylerden olup Yüce Allah bu dünyada üzerlerine perde çekerek, âhirette de cezasını vermeyip affederek bunları örter."

Kulu üzerinde örtmüş olduğu ilk şey, gözlere çirkin gelen çirkin yerleri karın boşluğu içinde örtülü ve kapalı bırakıp dışını güzel yaratmasıdır. Kulun pislik ve necaset bulunan içi ile, temiz ve güzel olan dışı arasında ne büyük bir fark vardır. O halde insanın dışı neleri gösterirken içinde neler gizlidir bir bakmalı.

Yüce Allah'ın ikinci örtmesi de şudur: İçinden geçen kötü şeyleri ve çirkin fiilleri yapma iradesini kalbinde sır olarak saklamış ve hiç kimse başkasının içinden geçen şeyleri öğrenme imkânı elde edememiştir. Eğer insanlar karşısındakilerin akıllarından geçenleri, içlerinde taşımış oldukları hıyanet, aldatma ve başkalarına kötü zan besleme gibi duyguları öğrenebilselerdi, herkes birbirine kin duyardı. Dahası karşısındakini öldürmeye, ortadan kaldırmaya çabalarlardı. Şimdi dönüp bakmalı, Yüce Allah insanın içinden geçen sırları ve duyguları nasıl örtüyor ve kapatıyor?

Üçüncüsü ise, aslında insanı herkesin gözünde rezil ve rüsvay etmesi gereken günahlarını bağışlamış olmasıdır. Allah Teâlâ insan imanlı olarak ölürse, günahlarının çirkinliğini iyi amellerinin sevabı ile örtmek için kötülükleri iyiliklerle değiştireceğini vaad etmiştir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Herhangi bir mü'min diğer bir mü'minin ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter."* (3)

Din kardeşini gıybet eden, onun ayıplarını araştıran, kötülüğe yatkın bulunan kimseler Peygamber Efendimizin yukarıdaki anlatımından uzaktırlar. Hadisde anlatılan kimse, Allah'ın mahlûkatı arasında sadece güzel şeyleri yayan kimsedir. Hiçbir yaratık mükemmellikten ve eksiklikten, güzellikten ve çirkinlikten uzak değildir.

6. Ey bütün insanlar! **«O»** Yani Allah Teâlâ **«sizi bir tek nefisten yarattı.»** O nefis Âdem (a.s.)dir. **«Sonra ondan da eşini yarattı.»** Yani bu bir tek nefsin cinsinden eşini yarattı da böylece onları çift yaptı. Ve böylece nefsini tek iken çift hale getirdi. Yüce Allah mutlak olarak böyle bir yaratmada tektir. O halde kendisinin bilinmesi ve hiçbir ortak koşmadan O'na ibadet edilmesi gerekir.

«Sizin için hayvanlardan sekiz eş indirdi.» Yani takdir etti ve sizin için taksim etti. Ya da âyetin mânâsı şöyledir: Yüce Allah yağmur ve benzeri gökten inen bir sebeb ile sizin için erkek ve dişi olmak üzere sekiz eş hayvan meydana getirdi. Bunlar; deve, sığır, koyun ve keçidir. Koyun cinsinden dişi ve erkek olmak üzere iki, keçiden, deveden ve sığırdan da dişili erkekli iki olmak üzere sekiz eş takdir edip yaratmıştır. At, katır ve eşek bu hayvanlardan değildir.

«Sizi de annelerinizin karınlarında» yani rahimlerinde **«üç karanlık içinde,»** bunlar; karın, rahim ve rahim içindeki rüşeymin karanlıklarıdır. **«Bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa (çeşitli safhalardan geçirerek) yaratı-**

3- Hadisi Ebu Davud şu lâfızlarla rivayet eder: *"Herhangi bir kimse bir Müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntılarından birisini giderir. Herhangi bir kimse bir Müslümanın ayıbını örterse kıyamet günü Allah da onun ayıbını örter."* Hadisi Müslim ve Tirmizî buna benzer ifadelerle rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiul-Usul*, 6/562.

yor.» Yani insanın anne karnında yaratılışını çeşitli merhalelerden geçirerek bütün vücut organları düzgün bir canlı olarak yaratıyor. İlkin bir nutfe (sperm) iken sırası ile spermden kan pıhtısına, kan pıhtısından uzuvları belirsiz et parçasına, sonra uzuvları belirli olan canlı et parçasına, ardından kemiksiz ete, sonra da kemiğe bürünmüş olan et parçasına ve son olarak da bütün organları yerli yerinde bir canlıya çevirerek yaratıyor. Buna benzer başka bir âyeti kerimede Yüce Allah şöyle buyurur: *"Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır."* (Nuh: 14)

«İşte» fiilleri sayılan şanı büyük **«Rabbiniz Allah budur.»** Yani yukarıda zikredilen merhalelerden geçirerek sizi yetiştiren, ibadetinizi sırf kendisine hâs kılmanız gereken mâlikiniz Allah'tır. Dünyada ve âhirette **«mülk O'nundur.»** O'ndan başka hiçkimsenin herhangi bir şekilde bu konuda O'na ortaklığı yoktur. **«O'ndan başka tanrı yoktur.»** O'ndan başka mâbud yoktur. **«Böyle iken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?»** Nasıl ve hangi düşünce ile O'na ibadet etmekten vazgeçip putlara tapmaya döndürülüyorsunuz? Oysa Allah'a ibadet etmeye dair gerekli olan her şey ve O'na götürecek sebepler mevcut iken, O'na ibadetten alıkoyacak hiçbir engel tamamiyle mevcut değil iken, Allah'a ibadeti bırakıp da O'ndan başkasına, ortada herhangi bir sebep yok iken ve buna engel bir çok neden var iken nasıl oluyor da ibadete dönüyorsunuz? Sadece aklî deliller bile, Allah'dan başkasına ibadetin bâtıl olduğuna hüküm vermekte yeterlidir. Bu aklî delillere şer'î deliller de katılmış iken nasıl oluyor da putlara tapıyorsunuz? O halde Yüce Allah'ın kapısına dönmek şarttır ve kaçınılmazdır. Çünkü gerçek nimeti veren odur. Kulluk O'na aittir. Çünkü O yaratıcıdır.

Ebu Said el-Harraz der ki: "Kulluk üç çeşittir: Gerçek biçimi ile Allah Teâlâ'ya vefalı olmak, şeriatta Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymak ve ümmetin topluluğuna samimiyetle bağlanmak."

Bil ki ibadet, Yüce Allah'ın Zâriat Sûresi'nde buyurduğu gibi her şeyin yaratılışının ana gayesidir. Nitekim Yüce Allah ilgili âyette: *"Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım."* (Zâriat: 56)

Muaz (r.a.)'dan rivayet olunuyor: Rasûlüllah (s.a.v.)'a dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana öyle bir amel bildir ki onu işlediğimde beni cennete soksun, cehennemden uzaklaştırsın. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Büyük bir meseleyi sordun. Gerçekten bu, Yüce Allah'ın muvaffak kılıp kolaylaştırdığı kimseler için kolaydır. Allah'a ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaksın. Na-*

naz kılacaksın, zekâtını vereceksin, Ramazan orucunu tutup Allah'ın beytini hac edeceksin," buyurdular: Sonra şöyle devam ettiler: *"Sana hayrın kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır, sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi günahı söndürür ve son olarak gecenin karanlığında namaz kılmaktır,"* buyurdular. Bundan sonra Rasûlüllah (s.a.v.): *"Korku ile ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için) vücutları yataklarından uzak kalır"* (Secde: 16) âyeti kerimesini okudu, daha sonra şöyle buyurdu: *"Sana meselenin başını, ana bel kemiğini ve zirvesini söyleyeyim mi? Meselenin başı İslâmdır, bel kemiği namazdır, zirvesi ise cihaddır,"* buyurdular. Sonra: *"Sana işin ana cevherini ve özünü haber vereyim mi?"* buyurdu. Dedim ki: "Evet ya Rasûlallah! "Bunun üzerine Rasûlüllah dilini göstererek: *"Buna sahib ol"* buyurdular. Dedim ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Biz konuştuklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?" Buyurdu ki: *"Allah iyiliğini versin. İnsanları yüzüstü ya da burunları üstüne cehenneme sürükleyen dillerinden başka nedir?"* (4)

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ
وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى ثُمَّ إِلٰى
رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ (٧) وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ
إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ
لِلّٰهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ
النَّارِ (٨) أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ

4- Hadisi Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebir*, 3/18.

وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَۜ
إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾

7. Eğer inkâr ederseniz şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının inkârına razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için bundan hoşnut olur. Hiç bir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi Rabbinizedir. O vakit yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalblerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.

8. İnsanın başına bir sıkıntı gelince Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra ona katından bir nimet verince, önceden yalvarmış olduğunu unutur. Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. De ki: "İnkârınla biraz eğlenedur. Çünkü sen muhakkak cehennem ehlindensin."

9. Yoksa o, geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı) gibi midir? De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Doğrusu ancak akıl sahibleri hakkıyla öğüt alır.

7. Yüce Allah'ın yukarıda zikredilen çeşit çeşit nimetlerini gördükten, imanı ve şükretmeyi gerekli kılan büyük ve muazzam işlerini öğrendikten sonra O'nu **«eğer inkâr ederseniz...»** Burada Mekkelilere hitabedilmektedir, ancak daha ağır basan ihtimale göre bu hitap, tıpkı Yüce Allah'ın İbrahim Sûresi'nde yer alan şu: *"Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz bilin ki Allah gerçekten hamdedilmeye lâyıktır."* (İbrahim: 8) ifadesinde olduğu gibi bütün insanlaradır. **«Şüphesiz Allah size muhtaç değildir»** ve âlemlere de muhtaç değildir. O halde bilin ki Allah Teâlâ sizin imanınıza ve şükrünüze muhtaç değildir. İmansız olmanızdan ve şükretmemenizden etkileniyor da değildir.

«Bununla beraber O, kullarının inkârına razı olmaz.» Yani O'nun kullarının kâfir oluşuna razı olmayışı sizin menfaatiniz ve size rahmet olarak zararınızı savmak içindir, yoksa kendisi bundan zarar gördüğü için değildir. Burada Yüce Allah'ın *"kullarının"* deyip de "sizin" dememesi yukarıdaki hükmün mü'minlere ve kâfirlere teşmil edilmesi ve kâfirlerin de O'nun kulu olduklarını ifade içindir. *"Rıza"*, gazabı terketmek demektir. Yüce Allah'ın kulu olarak nitelemesi O'nun kâfirlere kızmadığı anlamına gelmez. Çünkü kâfire gazab ettiği için ona cehennemi hazırlamıştır. Ve yine bu ifadeden irade etmediği sonucu da çıkmaz. Çünkü irade kavramında, rıza kavramındaki iyiliği isteme yoktur. Zira Yüce Allah hayrı ve şerri irade eder. Fakat inkâra ve fasıklığa razı olmaz. Çünkü rıza çirkin fiillere değil, güzel fiillere aittir. Ehl-i sünnet âlimlerinin kanaati budur.

«Eğer şükrederseniz» Yüce Allah'a iman eder ve O'nun vahdaniyetini kabul ederseniz **«sizin için bundan hoşnut olur.»** Bu âyetin mânâsı şudur: Yüce Allah şükre ve imana sizin için ve sizin menfaatiniz için razı olur. Yoksa kendisinin bundan yararlandığı için razı oluyor değildir. Zira iman ve şükür sizlerin dünyada ve âhirette mutluluğu elde etmenize sebeptir.

«Hiç bir günahkâr diğerinin günahını çekmez.» Günahı çeken hiç bir nefis başka bir kişinin günahını ve masiyetini üstlenmez. **«Nihayet hepinizin dönüp gidişi Rabbinizedir.»** Yani öldükten sonra dirilmek sûretiyle dönüşünüz Rabbinizedir. O'ndan başkasına değildir. İşte o esnada, **«O vakit yaptıklarınızı O size haber verir.»** Yani dünyada iken yapmış olduğunuz inkâr veya iman bütün amellerinizi size haber verir. Ve buna karşılık size sevap veya ceza ile karşılık verir.

«Çünkü O, kalblerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.» Yani kalblerin derinliklerinde olan şeyleri çok iyi bilendir. O halde kalbin derinliklerinde olanı bildiğine göre, dışa vurduğunuz zahirî amellerinizi nasıl bilmez? Bu âyeti kerime inkârın ve azgınlığın zararının yine kâfirlere döneceğine delildir. Nitekim şükrün ve imanın faydasının da şükür ve iman edene döneceğine delil olduğu gibi.

Yüce Allah âlemlere muhtaç değildir. Nitekim bir kutsî hadiste, Allah'ın âlemlerden müstağni oluşu, şu şekilde yer alır: *"Ey kullarım! Sizin dünyaya ilk gelenleriniz ve sonra gelenleriniz beşer cinsinden olanlarınız ve cinler tümünüz içinizden en muttakî olan bir kimsenin kalbinden daha muttakî bir kalbe sahib olsanız bu, benim mülküme hiç bir şey katamaz, Ey kullarım! Dünyaya ilk gelenlerinizden en son geleninize kadar tümünüzün insanların ve cinlerin tümünün kalbi içinizden en günahkâr olanın kalbi gibi olsa bu,* *benim mülkümden hiçbir şeyi eksiltemez.* - Hadisin sonu şu şekilde biter - *"Herhangi bir kimse bir iyilikle karşılaşırsa Allah'a hamdetsin, bundan başka bir şeyle karşılaşırsa sadece kendi nefsini kınasın."* (5)

Gerçekten şükür, hoşnutluğa sebeptir. Nitekim Yüce Allah: *"...Eğer şükrederseniz sizin için bundan hoşnut olur..."* (Zümer: 7) Şükrün şerefli bir şey olması dolayısı ile peygamberlerine şükretmeyi emretmektedir. Nitekim Hz. Musa'ya: *"...Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol."* (A'raf: 144) diye emretmiştir. Peygamberler şükrün faziletini bildikleri için şükretmeye atılmışlar ve koşmuşlardır.

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.)'ın gece namaz kılmaktan iki ayakları şişince Hz. Âişe (r.a.) O'na der ki: *"Yüce Allah Senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamadı mı?"* Rasûlüllah (s.a.v.) bu soruya şöyle cevap verir: *"Ben çok şükreden bir kul olmayayım mı?"* (6)

Bu hadisi şerif gece kalkıp namaz kılmanın ne kadar faziletli olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) gece namaz kılmayı Allah'ın nimetine şükür olarak nitelemiştir. Cenabı Allah bizleri ve sizleri sâlih, sâdık, sözünde, fiillerinde ve durumlarında samimi kullarından eylesin. Fâsıklardan, yalancı ve riyakârlardan eylemesin. Amin.

8. «İnsanın başına bir sıkıntı gelince» Fakirlik, hasta olmak ya da benzeri bir kötü duruma düşünce **«Rabbine yönelerek»** yani Yüce Allah'a tevbe, samimiyyet ve ihlâsla yönelerek bu sıkıntıyı ortadan kaldırması için **«O'na yalvarır.»** İnsanın başına bir sıkıntı geldiği zaman korkması, boyun eğmesi, Rabbine korkusunu arzetmesi O'nun huzurunda yalvarıp yakarması tabiatının gereğidir.

«Sonra ona katından bir nimet verince» yani Yüce Allah sonra insana büyük bir nimet verip sıkıntısını giderince, içine düştüğü o belayı kaldırıp durumunu düzeltince ve iyileştirince **«önceden»** yani nimet verilmesinden önce **«yalvarmış olduğunu unutur.»** Yani gidersin diye daha önce yalvarmış olduğu sıkıntıyı unutur. Nitekim Yüce Allah: *"...Fakat Biz ondan sıkıntısını*

5- Yukarıdaki ifade uzunca bir kutsî hadisin bir parçasıdır. Bu hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet ederler. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ey Kullarım! Ben kendi nefsime zulmü haram kıldım ve onu sizin aranızda da haram kıldım..."* Bkz. *Camiu'l-Usul*, 11/3.

6 - Hadisi Buharî Teheccüd konusunda, Müslim ve Tirmizî Gece Namaz Kılma konusunda ayrıca Nesaî, İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadis 4/251 de yer almaktadır.

kaldırınca sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü Bize duâ etmemiş gibi geçip gider." (Yunus: 12) âyeti kerimesinde de aynı şeye değinmektedir. Ya da âyetin manası şöyledir: Sonra ona katından bir nimet verince daha önce duâ ettiği ve yalvarıp yakardığı Rabbini unutur. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) Abdullah b. Abbas (r.a.)'a şöyle demişti: *"Rahat zamanında Yüce Allah'ı tanı ki sıkıntıya düştüğün zaman O da seni tanısın."*(7)

Böylece insanları tevhidden ibaret olan «**Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler**» ibadette bir takım ortaklar «**koşar**» yani tekrar putlara tapmaya geri döner.

Ey Muhammed! Bu sapan ve saptıran kişiyi tehdit etmek üzere durumunu ve ilerideki âkıbetini beyan etmek için «**de ki: 'İnkârınla biraz eğlenedur**» yani azıcık bekleyedur. «**Çünkü sen**» âhirette «**muhakkak cehennem ehlindensin.'**» Yani cehenneme gireceklerden ve sürekli olarak orada azap göreceklerdensin. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Sen Benim emretmiş olduğum imanı ve itaatı kabul etmekten kaçındığına göre Allah'ın cezasını tatman için bu nimetleri terketme işi sana lâyıktır.

9. «Yoksa o, geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden...» Bu âyetin manası şöyledir: Taş yürekli sert kâfir mi durum itibari ile ve âkıbetçe daha hayırlıdır, yoksa meşhur olan rivayete göre Hz. Osman b. Afvan mı daha hayırlıdır? Nefsini tezkiye edip süsleyen herkes âyetteki bu ifadeye dahildir.

Âyetin metninde *"secde etme"* hareketinin *"kıyamda durma"* hareketinden önce zikredilmesi, secdenin daha fazla ibadet niteliği taşımasından dolayıdır. Burada secde ve kıyamda durmaktan maksat namaz kılmakdır. Namaz kılma fiilinin secde ve kıyamda durma hareketleriyle ifade edilmesinin sebebi bunların namazın en büyük rükünlerinden olmalarından dolayıdır. Âyetin metninde yer alan *"kaim"* kelimesi namazda uzun süre kıyamda durmak anlamınadır.

«**Âhiretten çekinen**» sanki: "O kişinin namazda ibadet etmesinin sebebi nedir?" diye bir soru sorulmakta ve bu soruya: "Öldükten sonra dirilmeye

---

7- Bu ifade Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Abdullah b. Abbas'a nasihatta bulunmuş olduğu hadisi şerifin bir parçasıdır. Bu hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ey Delikanlı! Ben sana bir takım kelimeler öğreteceğim. Allah'ı gözet ki O da seni gözetsin..."* Hadisi Ahmed, Tirmizî ve Hâkim rivayet etmişlerdi. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/400.

iman ettiği için âhiret azabından çekinmektedir," diye cevap verilmektedir.

«**Ve Rabbinin rahmetini**» yani mağfiretini ya da cennetini «**dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir?**» Çünkü o kimse Rabbinin rahmetini, mağfiretini ya da cennetini dilemektedir. Yoksa kâfirin yaptığı gibi sadece dünyanın zararından kaçınmakta ve hayrını ummakta değildir.

Bu âyeti kerime gösteriyor ki mü'minin "korku" ile "ümit" arasında olması gereklidir. Mü'min Rabbinin rahmetini O'nu tanıdığı ve iman ettiği için umarken, amelindeki kusurundan dolayı azabından da çekinir. Ümit haddi aşınca "emin olmaya" dönüşür. Korku ise haddi aşınca "ümitsizlik" olur. Bunların her ikisi de küfürdür.

Sonra âyeti kerime gece namazına teşvik etmektedir. Eslem kabilesinden Rabia b. Kâ'b (r.a.) der ki: "Ben Rasûlüllah (a.s.)'la bir gece beraber oldum. O'na abdest suyunu ve ihtiyacı olan şeyleri getiriyordum. Bana dedi ki: *'İste.'* Ben de: "Cennete seninle arkadaş olmayı isterim," dedim. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bununla birlikte başka isteğin var mı?'* diye sordu. Ben de: Sadece bu, dedim. Rasûlüllah (s.a.v.): *'O halde sen de çok secde ederek kendinle ilgili olarak bana yardımcı ol,'* buyurdu." (8)

Hadisteki *"çok secde ederek"* ifadesinden maksat *"çok namaz kılarak"* demektir.

Hakkı beyan etmiş olmak, ilmin ve amelin şerefini vurgulamak için «**De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?'**» Yani yukarıda zikredilen ibadet eden kimse gibi amellerin gerçek yüzünü bilip de gereğini yapan kimse ile onları bilmedikleri için bir kâfir gibi bilgisizliğinin ve sapıklığının doğrultusunda amel edenler bir olur mu? Özet olarak âyetin manası şudur: Kendisinde bilginin hakikatı ve gerçeği bulunanla bulunmayan bir olur mu?

«**Doğrusu ancak akıl sahipleri hakkıyla öğüt alır.**» Yani bu apaçık beyanlardan ancak her türlü sakatlıklardan ve kuruntulardan uzak olan akıl sahipleri öğüt alır.

Bu âyeti kerimede ilmin fazileti beyan edilmekte ve amel etmeyen âlimler tahkir edilmektedir. Bunlar Yüce Allah'ın katında cahil kimselerdir. Zira ibadet eden kimseler akıl ve sağlam bir anlayış sahibi olarak gösteril-

---

8- Hadisi Müslim *Namaz* bölümünde, Ebu Davud, Nesaî *Tatavvu* bölümünde Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde 4/59'da rivayet etmişlerdir.

mektedir. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.): *"İlim öğrenmek her Müslümana farzdır"* buyurmaktadır.[9]

İmam Gazalî *İhya*'sında der ki: "Her Müslümana farz olan ilmin ne olduğu hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Kelâm âlimleri bu ilmin Allah'ın tevhidi kendisi ile kavranıldığı O'nun zatı ve sıfatları kendisi ile bilindiği için kelâm ilmi olduğunu söylemişlerdir. Fıkıh âlimleri ise ibadetler, helâl ve haram kendisi vasıtası ile bilindiği için bu ilmin fıkıh ilmi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tefsirciler ve hadisçiler ise bütün ilimlere ulaştırdığı için bunların kitap ve sünnet olduğunu söylemişlerdir. Kısacası her bir zümre kendi meşgul olduğu ilim dalının vacip olduğunu ifade etmiştir. Doğru olan insanın öğrenmeye muhtaç olduğu her dini ilmin farz olduğudur. Bunun içine tevhid ilmi dahil olduğu gibi fıkıh hadis vb. ilimler de dahildir."

Hadis metninde yer alan *"her Müslümana"* ifadesi, gerek erkek gerek kadın her mükellefe demektir. Kastedilen ise insanın bilmemesinin caiz olmadığı ilimlerdir. Dil ile şehadet getirmek, kalb ile ikrar etmek ve öldükten sonra tekrar dirilmenin hak olduğuna ve benzeri şeylere inanmak ve sonra ibadetlerle ilgili bilinmesi gerekli şeylerin bilgisi ile alış veriş gibi yaşamanın kurallarına ait meselelerin bilgisi buna dahildir. Şer'i bir mesele ile meşgul olan herkesin bunun ilmini öğrenmesi farzdır. Kalbin tevekkül, inabe, huşu ve rıza gibi durumlarının bilgisi de buna dahildir. Ve yine cömertlik, cimrilik, korkaklık, cesaret, kibir, tevazu, iffet, açgözlülük, israf, pintilik vb. ahlâk ilimlerini bilmek de farzdır. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Faydası olmayan ilimden sana sığınırım"* demiştir. Burada kasdedilen ilim, kişiyi yasaklanan şeylerden alıkoymayan, emredilen hususlara götürmeyen ilimdir. "

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا
رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ

---

[9] Bu hadisi Beyhakî ve *Evsat*'ında Taberânî rivayet ederler. Hadisi İbn Mâce bazı eklemelerle rivayet eder: *"İlmi ehil olmayan kimselere öğreten, bir domuza mücevher inci ve altın takan kimse gibidir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/213.

إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ⑩ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ
أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ⑪ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ⑫
قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ⑬ قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ
مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ⑭ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ
الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ⑮ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ
ظُلَلٌ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ⑯

10. Söyle: "Ey inanan kullarım! Rabbinizden korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir."

11. De ki: "Bana, dini Allah'a hâlis kılarak, O'na kuluk etmem emrolundu.

12. Bana Müslümanların ilki olmam emrolundu."

13. De ki: "Rabbime karşı gelirsem doğrusu büyük günün azabından korkarım."

14. De ki: "Ben dinimde ihlâs ile ancak Allah'a ibadet ederim.

15. Siz de ondan başka dilediğinize tapın." De ki: "Gerçekten hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem de ailelerini ziyana sokanlardır." Bilesiniz ki bu apaçık hüsrandır.

16. Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da tabakalar var. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Benden korkun.

10. «Söyle: 'Ey inanan kullarım! Rabbinizden korkun.» Yani Rabbinize karşı duymuş olduğunuz takvada sabit olun. Çünkü inkârdan ve şirkten uzak olarak takvanın elde edilişi imanladır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Rabbinize itaat ederek, O'na karşı günah işlemekten kaçınarak azabından ve gazabından korkunuz.

«Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır.» Yani bu dünyada ihlâs ile iyi ameller işleyenlere iyilik vardır. İyi amellerin başı da kelime-i şehadettir. Çünkü kelime-i şehadet iyiliklerin en başında gelir. İşte böyle davrananlara âhirette mahiyeti bilinmeyen büyük bir sevap ve ikram vardır. Bu iyilik, cennet ve Allah'ın cemalini müşahadedir. Çünkü iyiliğin karşılığı iyiliktir.

"İyilik yapmak" diye tercüme edilen ve âyet metninde yer alan *"ihsan"* kelimesi Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmektir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir. Kimin ameli çirkinse âhiretteki mükâfatı güzellik olmayacaktır.

«Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir.» Herhangi bir kimseye, kendi vatanında ihsanda bulunması, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmesi ve takva üzere hareket etmesi zor geliyorsa, bu konuda zorluklarla karşılaşıyorsa, peygamberlerin ve sâlih insanların yolundan giderek bunun mümkün olabileceği yere hicret etsin. Çünkü her ne olursa olsun böyle bir kimsenin görevlerini ihmal etmesinde sığınacak olduğu bir mazereti yoktur. Bu âyeti kerime, içinde günahların, Allah'a isyanın zuhur ettiği bir yerden hicret etmeyi teşvik etmektedir.

«Ancak sabredenlere» yani dinlerini yaşamak üzere sabredenlere, eziyetler karşısında dinini terketmeyip onun çizmiş olduğu sınırlara riayet edenlere, çeşitli belâlar ve işkenceler karşısında dininin hakkını gözetmekte kusur etmeyenlere -ki bu eziyet ve belâların içinde ailesinden ve vatanından hicret etmek de vardır- sabretmelerine karşılık sayısız ve hesapsız bir şekilde **«mükâfatları hesapsız ödenecektir.'»**

Rasûlüllah (s.a.v.)'a soruldu: "İnsanlar içerisinde belâsı en şiddetli olan kimdir?" Rasûlüllah: *"Peygamberlerdir, sonra onlara en yakın olanlar, ar-*

dından da bunlara en yakın olanlardır. Bir kimse dinine göre belâya uğrar. Dinine ne kadar sıkı sıkıya bağlıysa uğradığı belâ o oranda şiddetli olur. Dininde ne derece incelik varsa o oranda belâya uğrar. Günahlarından arınıp yeryüzünde günahsız olarak yürüyünceye kadar kula belâ gelmeye devam eder."(10) buyurmuştur.

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Yüce Allah'tan herhangi bir kula kendi ameli ile erişemeyeceği bir makam tahsis edilince, Yüce Allah bu kulu vücudunda veya malında ya da çocuğunda imtihan eder, sonra da vermiş olduğu bu belâya karşılık onu sabretmeye davet eder. Nihayet daha önce ona tahsis etmiş olduğu makama onu ulaştırır."* (11)

Ve yine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"En büyük mükâfat büyük belâlarla birlikte olur. Yüce Allah herhangi bir topluluğu sevdiği zaman onları imtihan eder. Kim hoşnut olursa hoşnutluk kazanır. Kim kızarsa kızgınlık elde eder"* (12)

11. Rivayete göre Kureyş kâfirleri Rasûlüllah (s.a.v.)'a der ki: "Bizim yaptığımız ibadete karşı mücadeleye seni zorlayan sebeb nedir? Babalarının dinine ve kavminin ileri gelenlerine bakmaz mısın? Lat ve Uzza'ya ibadet ediyorlar. Sen de bu dine gir." İşte bu teklife karşılık Yüce Allah buyurdu ki:

"Ey Muhammed! Müşriklere **«de ki:»** Yüce Allah'ın katından: **«'Bana, dini Allah'a hâlis kılarak, O'na kulluk etmem emrolundu.»** Yani *"...De ki bana sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu..."* (Râ'd: 36) âyetinde ifade edildiği üzere ibadeti sadece hak olan mâbuda sunarak, onun dışında hiçbir kimseyi kastetmeyerek, riya ve şirkten uzak bir biçimde ibadeti sadece Allah'a hâlis kılarak kulluk etmem emrolundu.

12. Böylece bu ümmetin içinden **«bana Müslümanların ilki olmam emrolundu.'»** Yani dünyada ve âhirette onların en önlerinde gelen kişi olmam emrolundu. Çünkü dinde en önde gelen kişi olmak, ancak dininde ihlâs ile mümkün olur. Bu açıklamanın ışığı altında âyetin manası şudur: Bana kendi zamanımda yaşayan insanlar arasında İslâm'a ilk giren kişi olmam emrolundu. Çünkü bütün peygamberler, kendisinden önce Müslümanlar olsa da

---

10- Bu hadisi Buharî, Ahmed b. Hanbel, Nesaî, İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l Kebir*, 1/187.

11- Hadisi İbn Hibban ve Hâkim buna benzer ifadelerle rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/303.

12- Bu hadisi de Tirmizî rivayet etmiş ve hadis hasendir demiştir. Bkz. *Riyazu's-Salihîn* s. 36.

kendi zamanında yaşayanlar arasında Müslümanlıkta ve babalarının dinine uymamaya çağırmada önde gelenler olmuşlardır.

13. **«De ki:»** İhlâsı terkederek şirkinize meyletmek sûreti ile **«'Rabbime karşı gelirsem doğrusu büyük günün azabından korkarım.'»** Yani kıyamet gününün azabından korkarım. O gün, içinde günahın ve kişinin kötü halinin büyüklüğüne göre muazzam bir korku ve korkunç bir belâ dolayısıyla büyük bir gündür. Bu âyeti kerime, mübalağa yoluyla günahtan kaçındırmaktadır. Çünkü derecesi bu kadar büyük olmakla birlikte Rasûlüllah (s.a.v.) isyan ettiği takdirde bu kadar korkarsa ümmetin diğer fertleri haydi haydi daha fazla korkacaklardır.

14. **«De ki: 'Ben dinimde»** her türlü şüphe, kir ve pislikten uzak olarak **«ihlâs ile ancak»** emredildiğim şeylerde **«Allah'a ibadet ederim.»** Yoksa ne doğrudan doğruya müstakil olarak ve ne de şirk koşmak sûreti ile O'ndan başkasına ibadet etmem.

15. **«Siz de O'ndan başka»** ibadet etmeyi **«dilediğinize tapın.'»** Bu, şu demektir. Yani ben Allah'ın bana emrettiği şeylere sarıldım. Ey kâfirler siz ise ibadet etmeyi dilediğiniz şeylere ibadet edin. Buradaki emir "*...dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.*" (Fussılet: 40) âyeti kerimesinde olduğu gibi tehdit ifade etmektedir.

el-İrşad isimli eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet gayet açık bir biçimde onlara Yüce Allah'ın ne derece gazab ettiğini göstermektedir. Başlarına Allah'ın cezası gelmesi için sanki O'ndan başkasına ibadet etmeleri yasaklanmamakta, tersine emrolunmaktadır.

Müşrikler Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Ey Muhammed babalarının ve dedelerinin dinine karşı gelmek sûreti ile hüsrana uğradın", deyince Yüce Allah (c.c.) da şöyle buyurdu:

«De ki: 'Gerçekten hüsrana uğrayanlar» yani insanın düşündüğü, ilgi gösterdiği şeyi zayi etmesi ve kendisi için gerekli olanları itlâf etmesinden ibaret olan tam hüsran **«kıyamet günü»**, sapmak ve inkârı tercih etmek sureti ile **«hem kendilerini hem de»** sapmak ve kendileri için inkârı tercih etmek sûreti ile **«ailelerini ziyana sokanlardır.'»** Yani kendilerini ve ailelerini herhangi bir eşya gibi zayi edip telef edenlerdir. Çünkü onlar kendilerini ve ailelerini ebedî azaba maruz bırakmışlar ve onları ötesinde daha büyüğü olmayan helâka sürüklemişlerdir.

«Bilesiniz ki bu» hüsran **«apaçık hüsrandır.»** Zira cenneti cehennemle, cennetin derecelerini cehennemin aşağılık mertebeleri ile değiştirmişlerdir.

16. «Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da tabakalar var.» Âyetin manası şöyledir: Hüsrana uğrayanların üstünde kat kat, üstüste yığılmış ateşten *"zulel"* (gölgelikler) vardır. Bu kelimeden maksat da cehennemin ateşinden ve o ateşin dumanından oluşmuş tabakalar ve onları kuşatıcı bir ateş duvarı vardır, demek olur. Ateşe, âyetin ifadesi ile gölgelik denmesi, onun yoğunluğundan ve çokluğundandır. Çünkü bu ateş, cehennemliklerin yukarılarına bakmalarına engel olur. Bu ifade onların cehennemde ne kadar kötü bir durumda olacaklarına işaret etmekte ve kendilerini alaya almaktadır. Çünkü gölgelik, gölgelenmek ve serinlenmek için kullanılan bir araçtır. Ve özellikle Hicaz bölgesi gibi sıcak topraklarda kullanılır. Gölgelik bizatihi ateşten yapılmış olursa çok daha sıcak ve o gölgeliğin altına sığınanlar çok daha fazla gam ve keder duyarlar.

"Altlarında da tabakalar var" ifadesinden maksat, ateşin onları tıpkı *"...Biz zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır..."* (Kehf: 29) ifadesinde olduğu gibi onları her yönden kuşatmıştır. Âyet metninde yer alan *"duvarları"* kelimesinden maksat, cehennemin çadırı onları kuşatmıştır demektir. Burada kendilerini kuşatmış olan cehennem ateşi daha önce Kehf sûresinde geçtiği üzere çadıra benzetilmiştir. Bu âyetin bir benzeri de Ankebut Sûresi ile A'raf Sûresi'ndeki şu iki âyeti kerimedir: *"...O günde azap onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak..."* (Ankebut: 55), *"Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır."* (A'raf: 41)

«İşte Allah kullarını» Kur'an-ı Kerim'de iman etsinler diye **«bununla»** bu çok şiddetli azapla **«korkutuyor.»** Ve tehdit âyetleri ile onları korkutuyor ki kendilerini sokacak olduğu cehennemden kaçınsınlar. Zikrolunan azap, kâfirler için hazırlanmıştır. Bu ifade, Yüce Allah'tan mü'minlerin korkup da itaat etmek ve tevhid inancına sarılmaları için sevkedilmiştir.

«Ey kullarım! Benden korkun.» Benim gazabıma sebep olacak şeylerden kaçının. Bu ifade, Yüce Allah tarafından yapılmış bir nasihattır ve son derece lütuf ve rahmet taşımaktadır. Âyetten anlaşılmaktadır ki, Yüce Allah cehennemi, kullarını cennete sevketmek üzere bir kamçı olarak yaratmıştır. Zira yaratılmış her ne varsa bunların tamamı bir hikmeti ve maslahatı, yani menfaati sağlamaktadır.

وَالَّذٖينَ
اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰىۚ
فَبَشِّرْ عِبَادِۙ ﴿١٧﴾ اَلَّذٖينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُۜ اُولٰٓئِكَ
الَّذٖينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ حَقَّ
عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِۜ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِۚ ﴿١٩﴾ لٰكِنِ الَّذٖينَ
اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌۙ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُۜ وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمٖيعَادَ ﴿٢٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ
مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَلَكَهُ يَنَابٖيعَ فِي الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا مُخْتَلِفًا
اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهٖيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًاۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى
لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾

17- 18. Tağuta kulluk etmekten kaçınıp Allah'a yönelenlere müjde vardır. Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.

19. Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?

20. Fakat Rablerinden korkanlara üst üste yapılmış altla-

rından ırmaklar akan köşkler vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah verdiği sözden caymaz.

21. Allah'ın yukarıdan bir su indirip de onu yerdeki kaynaklara yerleştirdiğini, sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler çıkardığını görmedin mi? Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar. Şüphesiz bunlarda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.

17-18. «Tağuta kulluk etmekten kaçınıp» yani her türlü sapıklığın önderi olan kimseden, putlardan, Allah'tan başka ibadet edilen her türlü şeyden, ehl-i kitabın azgınlarından ve sapıklarından ve şeytandan uzaklaşıp bunlara kulluk etmekten kaçınıp... Çünkü, Allah'tan başkasına ibadet etmek, şeytana kulluk etmek, demektir. Çünkü, bunu emreden ve allayıp pullayıp süsleyen şeytandır. **«Allah'a yönelenlere»** Allah'tan başkasından tam manasıyla yüz çevirip bütün benliği ile O'na yönelenlere dünyada vahiy yoluyla peygamberlerin dilinde ya da ölüm anı gelip çattığında ve bundan sonra dirilme esnasında meleklerin dilinde en büyük hoşnutluk ve sevaba dair **«müjde vardır.»**

Tağuttan kaçınmaktan maksat, tağutu inkâr etmek demektir. Allah'a dönmek ise, Allah'a iman etmektir. Nitekim Yüce Allah bu konuda Bakara sûresinde şöyle buyurur: "*...O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır...*" (Bakara: 256) Yukarıki âyette önce tağuttan kaçınmanın ifade edilmesi, sonra da Allah'a dönmekten söz edilmesi tıpkı tağutun inkâr edilmesinin imandan önce zikredilmesi meselesinde olduğu gibi kelime-i tevhide uygun düşmesi içindir. Çünkü "lâ ilâhe illallah" (Allah'dan başka hiçbir ilâh yoktur) kelime-i tevhidinde de önce bütün ilâhların varlığı ortadan kaldırılmış, sonra Yüce Allah'ın uluhiyeti ifade edilmiştir.

«Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele.» Bu âyeti kerime söz konusu müjdenin Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dilinden olacağını açıkça ifade etmektedir. Bu müjde dünyadaki müjdedir. Meleğin yapacağı müjdelemeye gelince bu müjdeleme âhirette olacaktır. Nitekim Yüce Allah Yunus sûresinde buna şöyle değinmektedir: "*Dünya hayatında da, âhirette de onlara müjde vardır...*" (Yunus: 64) Kısaca ifade etmek gerekirse, âhiret müjdesi, dünya müjdesinin sonucudur. Dünya müjdesini hak eden ve buna lâyık olan kimse âhiret müjdesini de hak eder.

Rivayete göre bu âyeti kerime Hz. Osman b. Affan, Abdurrahman b.

Avf, Sa'd, Said, Talha ve Zübeyir haklarında nazil olmuştur. Bu kişiler Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e durumunu sormuşlar, o da iman ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine adı geçen kimseler iman etmişlerdir. Bu açıklamaların ışığında âyetin manası şöyle olur: Ebu Bekir'den dinleyip de sözün en güzeli olan "Lâ ilâhe illallah" (Allah'dan başka hiçbir ilâh yoktur) sözüne tâbi olan ve buna uyan kullarımı müjdele.

Âyetin manası şu şekilde de olabilir: Gerek Kur'an gerek başka bir şey olmak üzere mutlak olarak sözü dinleyip de bunun en güzeli olan Kur'an'a iman ederek ve salih amel işleyerek uyan kullarımı müjdele. Çünkü Yüce Allah Kur'an hakkında "*...Allah sözün en güzelini . . .indirdi...*" (Zümer: 23) buyurmaktadır. Bütün sözlerin içinde en güzeli Yüce Allah tarafından söylenen veya Allah için ifade edilen ya da Yüce Allah'a götüren sözdür. Bir örnek vermek gerekirse maktulun velisi, katilin kanını taleb eder. Yani kısas edilmesini isterse bu güzeldir. Ama katili kısas etmekten affeder diyet almaya razı olursa bu daha güzeldir. Kötülüğe misliyle mukabele etmek güzeldir. Fakat misli ile bile olsa mukabele etmeyip affetmek ve bağışlamak en güzelidir. Bir kimse bir şey satarken tartısında ya da ölçüsünde kılı kılına eşit davranırsa bu güzeldir. Fakat verdiği malı biraz daha fazla verip terazinin kefesini ağır bastırırsa bu daha da güzeldir ve yine bir kişi kendisine verilen selâmı "ve aleykum selâm" diye alırsa bu güzeldir ama "ve aleykumü's-selâm ve rahmetullahi ve barekâtuhu" şeklinde alırsa bu en güzelidir. Söz konusu âyetin benzeri, A'raf sûresinde Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya hitap ettiği şu sözleridir: "*(...Ve dedik ki): Bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret...*" (A'raf: 145) Bir başka âyet de bu sûremizde ileride gelecek olan şu âyeti kerimedir: "*...Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun.*" (Zümer: 55) Kur'an'ın tamamı güzeldir. En güzel olma kavramı bunu alan ve gereğince amel edene göredir.

«İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler» yani hak dine ve bu dinin güzellikleri ile vasıflanmaya ilettiği kimseler, güzelliklerle vasıflı kimseler **«onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.»** Yani vehim hastalığının bulaşmasından heva ve hevesin çekim ve cazibesinden kurtulmuş olan ve hidayete lâyık olan akıl sahipleri başkaları değil, onlardır. Bu ifade gösteriyor ki, hidayet, Yüce Allah'ın fiili ve insan nefsinin de bunu kabul etmesi ile elde edilir. Bir başka ifade ile kulun kesbinin, hidayetin kazanılmasında normal olarak bir payı vardır.

19. «Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen

mi kurtaracaksın?» Yani Yüce Allah'ın katından hakkında sapıklık hükmü gerçekleşmiş ve hakkında azap hükmü sabit olmuş kimseyi sen mi kurtaracaksın? Bu söz konusu hüküm Sâd sûresindeki şu âyeti kerimedir: "*...Mutlaka sen ve sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım.*" (Sâd: 85)

Bu açıklamaya göre âyetin manası şöyle olur: Ey Muhammed! İnsanların hal ve durumlarına sen mi maliksin? Yüce Allah'ın adaleti gereği kâfirlerden birisi hakkında azap hükmü sabit olduğu zaman onu sen mi kurtaracaksın?

20. «Fakat» bugün şirkten, günahlardan, hatalardan şehvetlerden, heva ve hevese tapmaktan dolayı **«Rablerinden korkanlara»** -Yüce Allah bu gibi kimseleri cehennemden kurtarmıştır. İşte bu gibi kimselerin takvalarına karşılık- **«üst üste yapılmış»** köşkler vardır. Yüce Allah burada beyan ediyor ki bu gibi kimselere naim cennetlerinde, kâfirlerin cehennemdeki düşük derecelerine mukabil, üstün dereceler vardır. Yukarıda anlatılan bu köşkler sağlamlık ve kuvvetlilik bakımından yeryüzüne yapılmış evler gibidirler. **«Altlarından ırmaklar akan köşkler vardır.»** Yani gerek alçak gerek yüksek bu köşklerin altlarından alçaklığına ve yüksekliğine bakılmaksızın dört nehir akar.

«Bu, Allah'ın verdiği sözdür.» Yani onlara bu köşk ve evlerin sözünü veren Yüce Allah'tır. **«Allah verdiği sözden caymaz.»** Çünkü sözden caymak bir eksikliktir. Bu da Yüce Allah açısından imkânsızdır. Ebu Said el-Hudrî (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: "*Cennetlikler aralarındaki faziletteki farktan dolayı kendi üzerlerinde köşklerde kalanları doğu ve batı ufkundaki yıldızı gördükleri gibi görürler.*" Sahabeden bazıları sordular: "Ey Allah'ın Rasûlü, bu mertebeler peygamberlerin mertebeleridir. O dereceleri hiç kimse elde edemez değil mi?" Rasûlüllah (s.a.v.): "*Hayır, kudreti ile yaşadığım Allah'a yemin ederim ki Allah'a inanan ve peygamberleri tastik eden kimseler o mertebelere erişirler,*" buyurdu." (13)

Bir başka hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Cennete giren kimse nimete erer. Mutsuz ve bedbaht olmaz. Giydiği elbiseler eskimez ve gençliği sona ermez.*" (14)

13- Hadisi Tirmizî *Cennetin Vasıfları* bölümünde rivayet eder. Hadis No: 2556 ve Tirmizî bu hadis için sahih, hasen hadistir, der. Ayrıca hadisi İmam Ahmet *Müsned*'inde nakleder. Bkz. *Camiu'l-Usûl* 10/524.

14- Hadisi Müslim *Cennet* bölümünde rivayet eder, Hadis No: 2836. Bkz. *Camiu'l-Usûl* 10/530.

21. Ey bakan kişi! **«Allah'ın yukarıdan bir su»**, yağmur **«indirip de onu yerdeki kaynaklara yerleştirdiğini,»** yağmuru indirip de bu suyu yerdeki kaynaklara kattığını ve vücudumuzdaki damarlar misali gözelere ve kaynaklara koyduğunu görmedin mi? Bu ifade, kaynakların mekânını beyan etmektedir. Yine söz konusu ifade, kaynak sularının yağmur suları olduğuna, yeryüzünde tutularak sonra yerden azar azar çıktığına işaret etmektedir.

«Sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler çıkardığını» buğdaydan, arpadan ve bunun dışında diğer şeylerden çeşit çeşit ekinler çıkardığını, **«görmedin mi?»** Yani Yüce Allah'ın buğday, arpa ve benzeri sınıf sınıf ekinler çıkardığını, ya da renk renk çeşitli tatlarda ekinler bitirdiğini görmedin mi?

«Sonra onlar kurur da» yani sonra bittiği yerden kuruması tamamlanınca **«sapsarı olduklarını görürsün.»** Yeşil ve taptaze iken artık kuruduğu için sapsarı olduklarını görürsün. **«Sonra da»** Allah Teâlâ **«onu kuru bir kırıntı yapar.»** Sonra da sanki dün yerinde yokmuş gibi parça parça kırıntı yapar.

«Şüphesiz» ayrıntılarıyla zikredilen **«bunlarda akıl sahipleri için»** sakatlık ve hastalık şaibesinden uzak olan aklı sahipleri için büyük **«bir öğüt vardır.»** Bu öğüt onlara durumun gerçek yüzünü hatırlatmak içindir. Onlar böylece dünya hayatının durumunu hatırlarlar ve hızla gelip geçtiğini, tıpkı her yıl müşahade etmiş oldukları bitkilerin durumu gibi süratle sona ereceğini hatırlarlar da dünyanın güzelliğine aldanmazlar, fitnelerine kapılmazlar.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى
نُورٍ مِنْ رَبِّهِ ۜ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۜ أُولٰئِكَ فِي
ضَلَالٍ مُبِينٍ (٢٢) اَللّٰهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ
تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ۚ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ

إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (٢٣) أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (٢٤) كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ (٢٥)
فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٢٦)

22. Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Allah'ı anmak hususunda kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

23. Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve tekrarlanan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisinden derileri ürperir, derken hem derileri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu, Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.

24. Kıyamet gününde yüzünü şiddetli azaptan korumaya çalışan kimse, (bundan emin olan kimse gibi) midir? Zalimlere: "Kazandığınızı tadın" denilir.

25. Onlardan öncekiler yalanladılar da farkına varmadıkları bir yerden onlara azap çattı.

26. Bu sûretle Allah dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Âhiret azabı daha büyüktür eğer bilselerdi.

22. **«Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa»** yani Allah kimi gönlü geniş ve İslâm'ı benimsemeye hazır olarak yaratır da böylece aslî fıtratı üzere kalır, daha sonra edinmiş olduğu bir takım alışkanlıklarla değişmemiş bulunursa **«o Rabbinden»** büyük **«bir nur üzerinde değil midir?»**

Burada *"Rabbinden bir nur"* dan maksat kulun kâinata dair ve vahiy yoluyla indirmiş olduğu âyetleri müşahade esnasında kendisine kaynayıp gelen lütfu ilâhî ve bu âyetlerle hakka ulaşmasına yardım demektir. İşte böyle bir kimse göğsü kasvetlerle dolan Yüce Allah'ın yaratmış olduğu fıtratı kendi kötü tercihi ile değiştirmesi dolayısıyla kalbi daralan ve bu nedenle üzerine azgınlığın ve sapıklığın kara bulutları çöken kimse gibi midir? Üzerine böyle kara bulutlar çöküp de yukarıda işaret olunan âyetlerden tamamiyle yüz çevirip bunlardan ibret almayan ve bunları ganimet bilmeyen kimse gibi midir? Nitekim bu gerçeğe Yüce Allah: *"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır."* (En'am: 125) âyeti kerimesinde işaret etmektedir.

Bu açıklamalara göre âyetin manası şöyle olur: Bir nur üzerinde olan kimse, karanlıkta bulunan kimse gibi değildir. Nur ile karanlık, ilim ile cehalet birbirine eşit olmadığı gibi bu ikisi de birbirine eşit değildir.

«Allah'ı anmak hususunda kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun!» Bunun manası da şöyledir: İsmi zikredildiğinde kalblerin açılması ve huzur bulması gerekirken kalbleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun. Bir başka ifade ile onların yanında Allah'ın zikri geçip âyetleri anıldığında onlar bu nedenle tiksinirler ve kalpleri kasvetle dolar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: *"Kalblerinde hastalık (kâfirlik ve münafıklık) olanlara gelince onların da inkârlarını büsbütün artırır..."* (Tevbe: 125)

Yukarıdaki âyetin manası ya açıklandığı gibidir ya da şu şekilde olabilir: Allah'ın zikrini kabul etmemekten kalbleri katılaşmış olan kimselere yazıklar olsun.

Malik bin Dinar (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet olunur: "Herhangi bir kul kalp katılığı gibi bir cezadan daha büyüğüne çarpmış değildir. Yüce Allah herhangi bir topluluğa gazap etti mi onlardan rahmeti çeker alır."

«İşte bunlar» yani kalp katılığı ile nitelenen bu uzak kimseler, **«apaçık»** bakan herkes için sapıklık olduğu besbelli **«bir sapıklık»**, haktan uzaklık **«içindedirler.»**

Rivayet olunur ki bu âyeti kerime nazil olduğu zaman: "Bu nasıl olur ey Allah'ın Rasûlü? diye sorarlar. Yani kalblerin açılması ne demektir, diye sorarlar. Rasûlüllah (s.a.v.): *'Nur kalbe girince kalp açılır ve genişler'*, buyurur. Rasûlüllah (s.a.v.)'a tekrar sorarlar: 'Bunun alâmeti nedir?' Rasûlüllah cevap verir: *'Ebediyet yurduna dönmek, dâru'l-ğurur olan (dünya)dan uzaklaşmak, ölüm gelmeden önce onun için hazırlık yapmaktır.'* "(15)

23. «Allah sözün en güzelini...» *"Sözün en güzeli,"* Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'in güzelliğinin sonu yoktur. İfadelerindeki güzelliğe, manalarındaki tatlılığa tayin edilecek bir sınır yoktur. Kur'an-ı Kerim, bütün peygamberlere ve nebilere nazil olmuş kitapların içinde en güzeli, en mükemmeli, en çok ahkâm bulunduran kitaptır. Ve yine fesahatı ve bu noktadaki mûcizesi ile sözlerin en güzelidir. Çünkü o Allah'ın kelâmıdır. Tamamı doğru olduğu için ve başka sebeplerden dolayı ezelî bir kitaptır.

Âyette Kur'an-ı Kerim'e *"söz"* denilmesi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onu kavmine söylemiş olmasından, Rabbinden nazil olan şeyleri haber vermiş olmasındandır. Böyle olması Kur'an'ın mahlûk olduğuna, ezelî olmayıp sonradan olduğuna delâlet etmez. Araplarda "söz" denildiği zaman bundan "haber"anlaşılır.

«Birbiriyle uyumlu», içindeki âyetlerin manaları doğruluk ve sağlamlıkta birbiriyle ahenkli, hakkı ve doğruyu haber vermede, mahlûkatın menfaatlerini hayatlarında ve âkıbetlerinde gözetmede ahenkli, fesahat yönünden lâfızları birbiriyle uyumlu. İfadelerinin dizilişi icaz (bir benzerini getirmekten âciz kılma) yönünden birbirine denk **«ve tekrarlanan bir kitap olarak indirdi.»** *"Tekrarlanan"* diye Türkçeye çevirdiğimiz *"mesânî"* kelimesi, tekrar tekrar okunan ve tekrar edilen demektir. Çünkü içindeki kıssalar, haberler, ahkâm, emirler, yasaklar, vaadler, tehditler ve öğütler tekrar etmekte, tekrar tekrar ifade edilmektedir. Ya da âyetleri tekrar edilmekte çünkü kıraat esnasında tekrarlanmaktadır. Ve Kur'an peygamber (s.a.v.)'in dili ile: "*O çok tekrar edilmekle eskimez.*" (16)

Nitelendiği üzere hiç kimse onu okurken usanmaz. Hadiste Kur'an'ın tekrar edilmekle eskimeyeceği ifadesinin manası ise - insanların sözlerinin

---

15- Bu hadisi şerifi Abd bin Hümeyd İbnu Merduyeh ve İbnu Cerir rivayet etmişlerdir. Bkz. Suyutî, *ed-Durr'ul-Mensur*, 5/325.

16- Bu ifade Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivayet ettiği uzunca bir hadisin bir kısmıdır. Hadisin başı: *"Dikkat ediniz bir takım fitneler olacak. . ."* şeklindedir.

tersine- Kur'an'ın okunmasından ve işitilmesinden alınan lezzetin ve güzelliğin, onu okuyanların tekrar tekrar okumaları, işitenlerin tekrar tekrar dinlemeleri ve mütefekkirlerin bunun üzerinde tekrar düşünmelerinden dolayı bu güzelliklerin ve tadın ortadan kalkmaması demektir; ya da Kur'an asırlar boyunca tekrarlanır, eskimez ve ortadan kalkmaz. Zamanla yok olan, ortadan kalkan başka şeyler gibi Kur'an zamanla yok olup gitmez. Kur'an için tekrar edilen bir kitaptır demek mümkündür. Çünkü Kur'an içinde bulunan faydalar ve yararlar Rasûlüllah'ın ifade buyurduğu gibi: *"Kur'an'ın içindeki hayret verici şeyler hiçbir zaman son bulmaz."* (17) Bir durumdan diğerine yenilenir, tekrar eder.

(Tekrar edilen) şeklinde yer alan *"mesaniye"* kelimesi "tekrar etmek" fiilinden türemiş olacağı gibi, "sena" (övmek) fiilinden de türemiş olabilir. Bu takdirde Kur'an-ı Kerim kendisini okuyanı, öğreteni ve gereğince amel edeni övmeye götürecek bir takım unsurların ebediyete kadar olacağına işaret emiş olur. Bu açıdan Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i *"Kerem"* yani değerli ve *"Mecd"* yani şerefli vasıflarıyla nitelemiştir. Nitekim Yüce Allah *"Şüphesiz bu korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'an'dır"* (Vakıa: 77) ve *"Hakikatte o Levh-i Mahfuzda bulunan şerefli Kur'andır."* (Buruc: 21) buyurur.

Buraya kadar âyetin orjinal metninde yer alan *"mesaniye"* kelimesini ilk olarak "tekrar edilen" ikinci olarak "övgüye layık" olarak açıklamış olduk. Bir üçüncü manası da şudur: Belâgatı ve icazı dolayısıyla övülmüş Kur'an'dır. Hatta Araplardan birisi diğerine: Onun fesahatına secde etmez misin? demiştir.

«Rabblerinden korkanların onun etkisinden derileri ürperir, derken hem derileri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.» Bu şu demektir; Rablerinden korkan bu kimselere Allah'ın rahmeti, mağfiretinin herkesi kuşattığı anlatılınca bedenleri ve ruhları yumuşar. Duydukları korku ve titreme kaybolur; içlerindeki huşu ümide, korku isteğe dönüşür.

Âyet metninde açıkça "rahmet" söylenmeyip de *"Allah'ın zikri"* denmesi rahmetin önemini vurgulamak içindir ya da Allah'ın adı anıldığında rahmetin hatıra gelmesinden dolayıdır.

17- Bu ifade Tirmizî'nin *Fezâili'l-Kur'an* bölümünde rivayet ettiği uzun bir hadisin bir kısmıdır. Bkz. *Camiu'l-Ahkâm*, 8/462.

«İşte bu» durumu açıklanan kitap, **«Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir.»** *"Allah'ın dilediği"* den maksat, müttaki olan mü'minlerdir. Nitekim Yüce Allah *"O, müttakiler için bir yol göstericidir"* (Bakara: 2) buyurmaktadır. Yüce Allah muttakileri doğru yola, kulun kendisinin yeteneklerini ve gücünü hidayet yoluna çevirmesi suretiyle iletir. Kulun gücünü ve yeteneklerini kitabın içindeki gizli delilleri ve Yüce Allah'ın katından gelen kâinat delilleri üzerinde düşünmesini sağlamak suretiyle çevirmektedir.

«Allah kimi de saptırırsa» yani Allah kimde de sapıklığı yaratırsa, kudretini ve gücünü onu yok edecek noktaya çevirerek tam manasıyla hakka götürecek yoldan saptırarak, vaadinden ve tehdidinden tam olarak etkilenmemesini sağlayarak, kendisinde sapıklığı yaratırsa **«artık ona yol gösteren olmaz.»** Sapıklığın çukurundan kendisini kurtaracak bir yol gösteren olmaz.

24. «Kıyamet gününde yüzünü şiddetli azaptan» şiddetli ve feci azaptan **«korumaya çalışan kimse, (bundan emin olan kimse gibi) midir?»** Âyet metninde yer alan *"ittika"* (korumak) bir insanın kendine zarar verecek şeyleri savmak için kendi nefsini koruması demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: En önemli organı olan yüzünü kıyamet gününde şiddetli azaptan korumaya çalışan kimse -ki bu kâfirdir - bundan emin olan kimse gibi midir?

"Kâfirin yüzünü feci azaptan korumaya çalışması" bütün korkunç ve istemediği şeylerden kendisini koruyacak olan elinin boynuna bağlı olacağından dolayıdır. Söz konusu azaptan emin olacak kimse ise mü'mindir. Ona istemediği herhangi bir şey gelmeyecektir. Hiçbir şekilde o kendini korumaya muhtaç olmayacaktır.

İnkârı ve kâfirliği imanın, yalanlamayı tasdikin, isyanı itaatın yerine koyan ve yapan **«zalimlere: 'Kazandığınızı tadın' denilir.»** Yani cehennemin bekçileri tarafından onlara: Dünyada iken devamlı olarak kazanmış olduğunuz küfrün, yalanlamanın ve günahların vebalini tadın, denilir.

25. «Onlardan öncekiler» yani Mekke kâfirlerinden önce gelip geçmiş ümmetler **«yalanladılar da»** yani onlar, senin kavmin, seni nasıl yalanladıysa peygamberlerini o şekilde yalanladılar da **«farkına varmadıkları bir yerden»** hiç hesaba katmadıkları bir yönden azabın ve kötülüğün geleceğini hiç akıllarına getirmedikleri bir cihetten kendileri emniyet ve huzur içinde refaha dalmış yaşarlarken **«onlara»** her bir ümmet için takdir olunmuş olan **«azap çattı.»** *"Farkına varmadıkları bir yerden"* ifadesinin manası şudur: Onlar kendilerini güven içinde hissederlerken, azabın gelip çatacağından gaflet halinde bulunurken azap kendilerine gelip çattı. Azabın en şiddetlisi de beklenmeyen ve süpriz olarak gelen azaptır.

26. «Bu suretle Allah dünya hayatında onlara rezilliği» ve küçüklüğü **«tattırdı.»** Bir başka ifade ile bunu yemeğin tadına bakan bir kimsenin hissettiği gibi hissetiler. Âyet metninde *"dünya hayatında"* denilmesi bu rezilliğin tadına varıldığı yerin beyan edilmesi içindir. Söz konusu rezillik, biçimlerinin değiştirilmesi (insan kılığından, domuz, maymun biçimine sokulmaları gibi), yerin dibine batırılmaları, suda boğulmaları, katledilmeleri, esir alınmaları, bulundukları yerden sürgün edilmeleri ve buna benzer çeşitli cezalardır ki, bu ceza, en hafif bir cezadır.

Kendilerine hazırlanmış olan **«âhiret azabı»** daha şiddetli ve sürekli olduğu için dünya azabından **«daha büyüktür. Eğer bilselerdi.»** Yani eğer bilmek onların şanından olan bir husus olsaydı bunu bilirler ibret alırlar, Allah'a ve O'nun peygamberine isyan etmezler, kendilerini azaptan kurtarırlardı.

Şu halde aklı başında olan bir kimseye düşen, cehennemin azabından kurtulmak için Rabbine tevbe ve inabe ile dönmekdir.

Âriflerden birisi der ki: "Dünyada kalacağın kadar dünyan, için âhirette kalacağın oranda da âhiretin için çalış. Yüce Allah'a olan ihtiyacın kadar Allah için amel et. Cehenneme götürecek amelleri cehennem ateşine dayanabileceğin miktarda yap."

Yaratılıştan zaten zayıf olan insanoğlu için cehennem ateşine dayanmak mümkün olamayacağına göre böyle bir kimse, cehennemden uzaklaştıracak cennetlere ve en yüce makamlara ulaştıracak kurtuluş yolunu tutması gerekir.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ
مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَۚ (٢٧) قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذ۪ي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ (٢٨) ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا ف۪يهِ شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ

وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾

27. Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik.

28. O, pürüzsüz Arapça bir Kur'an 'dır. Belki sakınırlar.

29. Allah, geçimsiz efendileri olan bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.

27. «Andolsun ki Biz öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik.» İnsanın dinî işlerinde muhtaç olduğu her türlü örneği verdik. Yani insanlara beyan ettik, kendilerine acaip haberleri, tuhaf kıssaları anlattık. Bütün bunlardan maksat öğüt ve ibret almalarıdır.

28. «O, pürüzsüz» yani hiçbir şekilde üzerinde ihtilâf olmayan, çelişki kusur ve herhangi bir eksiklik bulunmayan **«Arapça bir Kur'an'dır. Belki sakınırlar.»** Bu da verilen misallerin ikinci sebebini teşkil etmektedir. Çünkü Kur'an'da insanlara örnekler verilmesinden amaç, nasihat ve ibret almalarıdır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: İnsanlar takva ehlinin yaptığı gibi amel etmeleri, onlar gibi Allah'ın sınırlarını korumaları, vermiş olduğu misallerden ibret almaları için kendilerine örnekler verdik.

29. «Allah, geçimsiz efendileri olan bir adam ile» yani Yüce Allah, üzerinde birçok kimsenin ortak olduğu ve çeşitli işlerinde her birinin bir tarafa çektiği bir kimseyi, müşrik için; **«yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı»** tevhid ehli için **«misal olarak verir.»** Yalnız bir kişiye bağlı olan bu adamın bağlı olduğu şahıs bir tek kişi olup sahip olduğu işi üzerinde kendisinden başka kesinlikle hiç kimsenin sözü geçerli değildir.

«Bu ikisi eşit midir?» Bunların durumları ve nitelikleri birbirine eşit midir? Yani; eşit değildir. Kısacası kâfir olan kimse, şaşkın, kafası karışık bir köle gibidir. Çünkü o çeşitli ilâhlara yani kendilerinden hiçbir hayır gelmeyecek putlara tapmaktadır, hatta kendilerinden bir hayır çıkmayacağı gibi kâfirin aşağıların en aşağısına düşmesine de sebep olacaktır. Tıpkı kendilerinden asla hiçbir menfaatin gelmeyeceği, birbiriyle anlaşamayan istekleri farklı olan birçok efendiye hizmet eden bir kölenin durumu gibi. Mü'min ise, bir diğer köle gibidir. Bu kölenin durumu yerli yerindedir. Aklı dağınık değildir. Zira kendisini yüceliklerin en yüce mertebesine ulaştıracak olan bir tek Rabba ibadet ve kulluk etmektedir. Tıpkı kendisinden hoşnut olduğu ve bol bağışlarla devamlı yardım gördüğü bir tek efendiye hizmet eden köle örneğinde olduğu gibi.

«Hamd Allah'a mahsustur.» Zira Allah delil getirerek münakaşaya son vermiş, böylece kendilerine üstün gelmiş ve onlara misal vermek sûretiyle bu ikisinin eşit olmayacağını beyan etmiştir.

«Fakat onların çoğu bilmezler.» İnsanların çoğu -ki bunlar müşriklerdir- apaçık olduğu halde bunları bilmezler ve şirkin, sapıklığın çukurunda cahilliklerinin aşırılığı yüzünden kalırlar.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ
رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ
بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

30. Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecekler.

31. Sonra şüphesiz siz de kıyamet günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.

32. Allah'a karşı yalan uyduran, kendisine gelen gerçeği yalan sayandan daha zalim kimdir? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?

30. «Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecekler.» Yani sizin tümünüz ölümlüsünüz. Ölüm hepiniz için geçerlidir. O halde birinin ölmesini beklemenin ve düşmanın başına gelene sevinmenin hiçbir manası yoktur. Dahası bu, cehaletin ta kendisidir. Şair der ki:

Her musîbete sabret,
Dayan, bil ki insan, değildir ilelebed.
Musîbetin vesveseleri gelince başına,
Hatırla, senin musîbetine uğradı Muhammed.

31. «Sonra şüphesiz siz de kıyamet günü» her şeyinizin sahibi olan **«Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.»** Ve sen onlara şu şekilde delil getireceksin: Ben benimle gönderilmiş olan ahkâmı ve öğütleri sizlere tebliğ ettim. Hakka çağırma konusunda tam manasıyla çaba sarfettim. Onlar ise inad ettiler, daveti kabul etmediler, faydasız bir takım mazeretler ileri sürdüler. Meselâ: "*Ey Rabbimiz biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar*" (Ahzab: 67), ya da: "*Hayır, sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izinde gidiyoruz*" (Zuhruf: 22) dediler.

Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer alır: "*İnsanlar arasındaki davalaşma devam eder gider. Hatta ruh ile ceset de birbiri ile davalaşır. Ceset der ki: 'Ben sadece atılmış cansız bir kütük mesabesinde idim. Hiçbir şey yapamazdım.' Buna karşılık ruh şöyle cevap verir: 'Ben sadece rüzgârdan ibaret bir şeyim. Hiçbir şey yapamam.' Ruh ile cesede iki gözü kör olanla kötürüm olan örnek verilir. Gözleri görmeyen kişi kötürümü taşımakta, o da gözü ile görmeyene yolu göstermektedir. Görmeyen ise kötürümü iki ayağı ile taşımaktadır.*"

Bir başka hadisi şerifte şöyle buyurulur: "*(Rasûlüllah (s.a.v.) sorar): 'Müflis kimdir?'* Sahabîler cevap verirler: 'Bizim anlayışımıza göre müflis parası pulu, malı mülkü olmayan kimsedir.' Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *'Benim ümmetimin müflisi kıyamet günü namaz, oruç ve zekâtla gelen fakat aynı zamanda birisine kötü söz söylemiş, bir diğerinin iffetine iftira etmiş, bir başkasının malını yemiş, bir diğer kişinin kanını akıtmış olarak gelen kişidir. Bunlardan birisine yaptığı iyiliklerden hakkı verilirken, bir diğerine de aynı şekilde verilir. İyilikleri, üzerinde ödemesi gereken borçlar tamamlanmadan bitince, alacaklıların günahları alınır ve bu kişiye yüklenir. Böylece o yüklenmiş olduğu bu günahlarla cehenneme atılır.'*" (18)

18- Hadisi Ahmed ve Tirmizî Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/30.

32. «Allah'a karşı yalan uyduran,» Allah'a ortak koşarak ve oğlu olduğunu iddia ederek yalan uyduran ve **«kendisine gelen gerçeği»** yani Hakkın ve doğruluğun ta kendisi olan Rasûlüllah (s.a.v.)'ın getirmiş olduğu gerçeği **«yalan sayandan daha zalim kimdir?»** Yani böyle bir kimse zalimlerin en zalimidir. İşte böyle bir gerçek Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dili üzerine geldiğinde o zalim kişi bunu yalan sayar. Yani böyle bir gerçeği, daha geldiği ilk anda ve ilk duyduğu esnada üzerinde hiç düşünmeden ve kafa yormadan yalanlar.

«Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?» Yani cehennem, yukarıda adı geçen ve yalanlayan yalancıların ve bunlardan başka diğer kâfirlerin kâfirliklerine ve yalanlamalarına karşılık olarak makamları ve kalacakları yerdir.

وَالَّذِي
جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ
عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ
أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

33. Doğruyu getiren ve onu tastik edenler var ya, işte sakınanlar onlardır.

34. Onlar için Rabbleri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfatıdır.

35. Böylece Allah onların yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlarını verecektir.

33. «Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya...» Bu ifade ile kastedilen Rasûlüllah (s.a.v.) ve O'nun ardından giden mü'minlerdir. Nitekim bunun bir benzeri şu âyeti kerimedir: "*Andolsun Biz Musa'ya belki onlar yola gelirler diye kitabı verdik...*" (Mü'minûn: 49) İşte bu âyette de kastedilen Musa (a.s.) ve kavmidir.

«İşte sakınanlar» rağbet edilecek şeylerin en yücesi olan takva ile vasıflı olanlar **«onlardır.»** Doğrulukla ve tasdik etmekle nitelenmiş olanlardır.

Bu âyeti kerime bize gösteriyor ki Rasûlüllah (s.a.v.) da Yüce Allah'ın katından getirmiş olduğu gerçekleri tasdik etmekte ve onları kabul etmektedir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeği şu şekilde ifade eder: "*Peygamber Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti.*" (Bakara: 285)

34. «Onlar için» yani muttakiler için dünyada güzel amellerine karşılık olarak **«Rabbleri yanında diledikleri her şey vardır.»** Sadece cennette değil, âhirette menfaatin temini ve zararlı olan şeylerin giderilmesine dair diledikleri her şey vardır. Sadece cennette değil âhirette vardır çünkü günahlarının bağışlanması en büyük korkudan ve kıyametin diğer korkularından emniyet ve güven içinde olmak gibi şeyleri daha cennete girmeden isteyeceklerdir. Çünkü bütün bunlar cennete girmeden önce olacaktır.

Derler ki: Cennet nimetine dair en kapsamlı ifade: "*Onların istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey cennettedir.*" (Zuhruf: 71) ifadesidir. Âhiret azabına dair en kapsamlı ifade ise: "*Artık kendileri ile arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir...*" (Sebe: 54) âyetidir.

«İşte bu,» yani diledikleri her şeyin olması **«iyilik edenlerin mükâfatıdır.»** Güzel amel işleyenlerin mükâfatıdır.

35. «Böylece Allah, onların yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek...» Yani Yüce Allah kötü amellerini örtmek için onları mükâfatlandırmıştır. Böylece o kötü ameller, hiç yapılmamışa döner, ya da Yüce Allah, günahlarını ortadan kaldırır, kendilerini hesaba çekmez. Veya Yüce Allah, zararların giderilmesi, sevinçli şeylerin meydana gelmesine dair diledikleri her şeyi onlara vad etmiştir. Bundan gaye, bu vadin gereği olarak işlemiş oldukları en kötü ameli örtmek ve bağışlamaktır. Bunun da amacı zararlarını ortadan kaldırmaktır.

«Ve yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlarını verecektir.» Yani onlara sevabı, kendi katından bir ihsan ve kerem olarak işlemiş oldukları amellerin en güzeli ile hesab edilerek verecektir.

Âyet metninde yer alan *"yaptıkları en kötü hareketler"* ile *"yaptıklarının en güzeli"* ifadelerindeki tamlama en iyiyi ve en kötüyü belirtmek amacıyla yapılmamıştır. Tam tersine yapılanların kötü ise en kötü olduğu, iyilik ise en güzeli olduğunu vurgulamak ve açıklamak için getirilmiştir. Burada bir hareketin diğerinden daha iyi ve daha kötü olduğu, gözönüne alınmış değildir. Asıl itibar edilen yüceler yücesi olan Allah'ın lütuf ve keremine göre mutlak fazlalık ve ziyadeliktir. Yüce Allah en ufak bir iyiliği de çok sayacak ve karşılığını çok sevapla mükâfatlandıracak kadar kerem sahibidir. Yüce Allah'ın kötü hareketleri örtmesi ve en güzel mükâfatı vermesine sebep doğruluktur. Doğruluk aslında çalışıp çabalamakla elde edilen bir şey olmayıp Allah vergisi olan şeylerdendir. Her ne kadar doğruluğun etkisinin meydana gelmesi kulun fiiline bağlı ise de ve her ne kadar sözde, fiilde, vaadde ve azimde cereyan ediyor olsa da kulun çaba göstermesine bağlı değildir. Tersine Allah vergisidir. Rasûlüllah (s.a.v.) Muaz (r.a.)'a der ki: *"Ey Muaz, dininde ihlâslı ol ki, azıcık amel sana yetsin."* (19)

أَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (٣٦) وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ
أَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ (٣٧) وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ أَرَادَنِيَ
اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ

19- Hadisi, İbnu Ebi'd-Dünya ve Hakim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/58.

مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾
قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ يُخْز۪يهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُق۪يمٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّا اَنْزَلْنَا
عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِه۪ وَمَنْ ضَلَّ
فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ ﴿٤١﴾

36. Allah kuluna kâfi değil midir? Seni O'ndan başkaları ile korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.

37. Allah kime hidayet ederse, artık onu saptıracak yoktur. Allah, mutlak güç sahibi ve intikam alıcı değil midir?

38. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette "Allah'tır" derler. De ki: "Öyleyse bana haber verin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?" De ki: "Bana Allah yeter. Tevekkül edenler ancak O'na güvenip dayanırlar."

39-40. De ki: "Ey kavmim! Siz bulunduğunuz hal üzere çalışın. Doğrusu ben de çalışacağım. Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek yakında bileceksiniz."

41. Şüphesiz Biz bu kitabı sana insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.

36. «Allah kuluna kâfi değil midir?» Yani Allah Teâlâ kulu Muhammed (s.a.v.)'e Kendisine düşmanlık eden kimselere karşı kâfidir ve O'na yardım edecektir. Bu âyet, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmektedir.

Cafer es Sâdık (r.a.) der ki: "Zenginlerin fakirlere alçak gönüllü davranmasından daha güzel bir davranış görmedim. Bundan da güzeli fakirin Yüce Allah ile yetinerek O'nun gözetmesi ve her şeye yeterliliğine dayanarak zenginden yüz çevirmesidir."

Müşrikler **«seni O'ndan başkaları ile»** yani Allah'ı bırakıp da tanrılar edindikleri putlarla **«korkutuyorlar»** ve diyorlar ki: Sen o tanrıları ayıplıyorsun, oysa onlar sana kötülük edebilirler. Seni öldürebilir veya delirtebilir ya da organlarına zarar verebilirler. **«Allah kimi saptırırsa»** yani Allah kimi doğru yoldan ve sağlam anlayıştan saptırıp da Allah'ın kendisine kâfi geleceğinden ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ı koruyacağından gafil olur, kendisine asla fayda ve zarar veremeyecek şeylerden korkarsa **«artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.»** Onu herhangi bir hayra iletecek bir rehber yoktur.

37. «Allah kime hidayet ederse,» yani Allah kimi sırât-ı müstakimine eriştirirse **«artık onu saptıracak yoktur.»** Böyle birisini gayesinden çevirecek kimse yoktur. Ya da tutmuş olduğu yolunu zedeleyecek ve kendisine kötülük edecek birisi yoktur. Çünkü Yüce Allah'ın fiilini kimse engelleyemez. İradesinin karşısına kimse dikilemez. **«Allah, mutlak güç sahibi»** galip, kendine ibadet edeni aziz kılacak şiddetli kuvvet sahibi **«ve»** dostları için düşmanlarından **«intikam alıcı değil midir?»** Yani O, intikam alıcı ve azîzdir.

38. «Andolsun ki onlara:» Yani seni tanrıları ile korkutan şu müşriklere: **«'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan»** Yani âlemin ifade olunduğu bu iki cinsi (yeri ve göğü) kim yoktan var etti diye sorsan, **«elbette 'Allah'tır' derler.»** yani elbette onları Allah yaratmıştır derler. Çünkü Yüce Allah'ın yaratıcılık sıfatındaki tekliğine deliller gayet açıktır.

Bu âyet, fıtrî imanın insanın mayasında mevcut olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Yüce Allah Rûm sûresinde: "*Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir...*" (Rûm: 30) buyurmaktadır. Rasûlüllah (s.a.v.) de: "*Dünyaya gelen her çocuk fıtrat üzere doğar,*" (20) buyurur.

20- Bu ifade Şeyhayn'in ve Ebu Davud'un şu lâfızla rivayet ettikleri hadisin bir parçasıdır: "*Dünyaya gelip de fıtrat üzere doğmayan hiçbir çocuk yoktur. Sonra ebeveyni (anne-baba) onu Yahudi, Hristiyan veya mecusi yaparlar...*" ; Bkz. *el Fethu'l-Kebir* 3/122.

Onları susturmak için «**de ki: 'Öyleyse bana haber verin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilirler mi?**» Âyette yer alan *"Eferaeytüm=gördünüz mü"* ifadesi "bana haber veriniz" anlamınadır. Böylece bilginin kaynağı olan görmek mecazen haber vermenin sebebi kılınmıştır. Âyet metninde yer alan *"zarar"* hastalık, geçim darlığı ve sıkıntı gibi her çeşit "kötü hal"dir. Yine âyetin metninde yer alan soru *"inkâr"* (öyle olduğunu kabul etmeme) manasınadır.

Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şu şekilde olur: Ulvî ve süflî âlemin yaratıcısının Allah olduğunu gerçekten anladıktan sonra bana ilâhlarınız hakkında haber veriniz. Şayet Allah bana bir zarar vermek isterse onlar benden bu zararı giderip, savabilirler mi? Yani onlar bu zararı önleyip ortadan kaldıramazlar.

«**Yahut Allah bana bir rahmet dilerse,**» Allah bana fayda, sağlık, zenginlik ya da bunların dışında herhangi bir menfaat ve fayda vermek dilerse «**onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?'**» Onlar bana gelecek bu yararları önleyebilirler mi? Tabiki bu rahmetleri önleyemezler ve bana gelmesine engel olamazlar. Sanki Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Bu cansız eşya ile nasıl Allah Teâlâ'ya ortak koşmaktasınız? Bu hayattan, bilgiden, kudretten, güçten ve yaratma kudretinden yoksun olan eşyaları nasıl olur da Allah'a ortak koşarsınız? Bundan utanmaz mısınız?

Ey Muhammed! «**De ki: 'Bana Allah yeter.**» Yani Yüce Allah tutmuş olduğum bütün işlerimde hayırlı olanları bana vermek ve kötü olanları savmak hususunda yeterlidir. «**Tevekkül edenler**» O'ndan başkasının Yüce Allah'ın kudreti altında olduklarını bildikleri için asla O'ndan başkasına değil «**ancak O'na güvenip dayanırlar.'**» O halde kulların Rabbi olan Yüce Allah'a tevekkül etmek, O'na teslim olup boyun eğmek şarttır. Çünkü Yüce Allah'a itaat etmek ve O'na tevekkül etmek helâk edici noktalardan kurtuluşa sebeptir.

39-40. «**De ki: 'Ey kavmim! Siz bulunduğunuz hal üzere**» takınmış olduğunuz düşmanlık hali üzere «**çalışın. Doğrusu ben de çalışacağım.**» Yani ben de gücümün yettiği kadar bulunduğum hal üzere kalacağım. Benim halim gitgide güçlenecek ve günden güne zafere ereceğim.

Kötü amelleri dolayısıyla «**kendisini rezil edecek azap kime gelecek**» ki, bu azap dünya azabıdır. Onun düşmanlarının rezil olması, galip geleceğine delildir. Yüce Allah ona yardım etmiş, düşmanlarına azap etmiştir ve onları Bedir savaşı günü rezil etmiştir.

«Kime sürekli azap inecek» yaptığı fiillerden dolayı kime azap inecek **«yakında bileceksiniz.'»** Bu sürekli azap, azap görenden ayrılmaksızın ebediyete kadar sürecek, ardı arkası hiç kesilmeyecektir. İşte bu, âhiret azabıdır.

Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: Sizler bâtıl üzere olmanız sebebiyle helâk olanlarsınız. Bizler ise hak üzere olmamız nedeni ile kurtuluşa erenlerdeniz. Yakında bizim kârlı çıkacağımız, sizin de hüsrana uğrayacağınız açığa çıkacak. Bizlerin fazlalığı, sizlerin de noksanlığı ortaya çıkacak. Ve Yüce Allah sizlere bunun hesabını soracak; ancak cevap veremeyeceksiniz. Size azap edecek, hiçbir şefaatçiniz olmayacak. Sizleri helâk edecek ve hiçbir çığlık atamayacaksınız.

41. «Şüphesiz Biz bu kitabı,» Kur'an'ı **«sana, insanlar için»** yani insanların menfaati için indirdik. Çünkü Kur'an insanların hayatlarında ve âhirette maslahatlarının dayanağıdır. **«Hak olarak indirdik.»** Yani o kitabı indirmekte haklı olarak indirdik ya da bu kitabı hak üzere indirdik. Kitapta ne varsa hepsi haktır, doğrudur. Üzerinde hiç kuşku yoktur ve kesinlikle gereğince amel edilmesini gerektirir.

Ve içindekilerle amel etmek suretiyle **«artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir,»** bu yolu seçmekle bizzat kendisi faydalanır. **«Kim de»** kitabın gereğince amel etmeyerek **«saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur.»** Kendi aleyhine sapmış olur, çünkü sapıklığının vebali sadece kendi aleyhinedir.

«Sen onların üzerinde vekil değilsin.» Yani onları doğru yola zorlamak için onların üzerine vekil tayin edilmiş değilsin. Senin görevin sadece tebliğ etmektir ve sen tam olarak tebliğ ettin. Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer alır: "*Ben ve ümmetim ateş yakan sonra da kelebeklerin ve pervanelerin o ateşin içine düşmesi misali gibiyiz. Ben sizleri ateşten kurtarmak için size yardım etmeye çalışırken sizler ona atılmaktasınız.*" (21) Yani ben sizleri ateşten uzaklaştırmak için tutarken sizler şiddetle ateşe gidiyorsunuz.

21- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî birbirine yakın lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz *Camiu'l-Usul,* 1/287.

Bir başka hadisi şerifte ise şöyle buyurulmaktadır: "*Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer. (Bu yağmur bazan öyle) bir toprağa düşer ki bu toprak suyu kabul eder de çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da çorak olur, suyu (üstünde) tutar da Allah Teâlâ, halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler, (hem hayvanlarını) suvarırlar, ekin ekerler. (Bu yağmur) diğer bir çeşit toprağa daha isabet eder ki düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği (hidayet ve ilimden) faydalanan ve bunu bilip (başkasına) bildiren kimse ile (bunu duyduğu zaman kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allah'ın benimle göndermiş bulunduğu hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir.*" (22)

Şu halde ilmi ile amel eden ve bunları öğreten âlimin ilmi, verimli bir toprağa düşen yağmur mesabesindedir. İlmi ile amel etmeyen ve başkalarına bunu öğreten âlimin ilmi ise, çorak olup üzerinde suyu tutan toprak parçasına düşen yağmur gibidir. Hidayeti hiç kabul etmeyen kimseye gelince, suyu hiç tutmayan ve hiçbir yeşillik ve bitkiyi bitirmeyen toprak gibidir. Böyle toprak parçasında nasıl ki su da bulunmaz ve ot da bitmez, işte kâfir ve cahil de böyledir. Ne ilmi vardır, ne de ameli. Ne kendine hayrı vardır, ne de başkasına yararı.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى
الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّت۪ي لَمْ تَمُتْ ف۪ي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّت۪ي قَضٰى
عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٤٢) اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَٓاءَۜ قُلْ اَوَلَوْ
كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَعْقِلُونَ (٤٣) قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ

22- Hadisi Şeyhayn Sahihayn'da rivayet etmişlerdir. Bkz. *Riyazu's-Salihîn*, 486.

جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا
ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

42. Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı tutar. Ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki bunda, düşünecek bir kavim için ibretler vardır.

43. Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaatçılar mı edindiler? De ki: "Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?"

44. "De ki: "Bütün şefaat Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz."

45. Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların yürekleri burkulur, ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler.

46. De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikârı da bilen Allah! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak Sen vereceksin."

42. «Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da» yani Yüce Allah insanların ruhlarını bedenlerinden kabzeder. Ruhların bedenlerle olan gerek zahirî, gerek batınî ilişkilerini ve tasarruflarını keser. Bu işlem, ölüm esnasında gerçekleşir. Böylece bedenin duyusu ve hareketi ortadan kalkar. İnsanın bedeni kuru bir tahta gibi kalır. Aklı, imanı ve bilgisi ruhla birlikte gider. İşte bu, bedenin vefatıdır.

Yüce Allah, ölmeyen nefisleri de uykularında öldürür. Bir başka ifade ile ruhun bedenle olan ilişkisini ve beden üzerindeki zahirî ve batınî tasarruflarını (her türlü hareketi) kesmek suretiyle uykusunda öldürür. Uyuyan kimse solunum faaliyetini sürdürür ve hayvanî ruhu kaldığı için hareket eder. İnsanî ruhu ortadan kalktığı için aklı çalışmaz. Temyiz yeteneği işlemez.

«Ölümüne hükmettiği canı tutar.» Yani ölülerin canlarını Yüce Allah kendi katında alıkoyar ve onları bedenlerine geri çevirmez. İşte bu, ruhların bulunmuş olduğu berzah âleminde olur.

«Ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır.» Bu muayyen vakit, ölmesi için belirlenen vakittir. Bunu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisi destekler: "*Sizlerden herhangi biriniz yatağına girdiği zaman elbisesinin iç kısmı ile yatağına çarpıp tozunu alır gibi yapsın. Çünkü orda kendisinden önce neyin olduğunu bilemez. Sonra şöyle desin: 'Senin isminle ey Rabbim yanımı yatağa koydum ve Senin adınla onu kaldıracağım. Eğer ruhumu alırsan ona merhamet eyle. Eğer (almaz da) salıverirsen onu sâlih kullarını koruduğun şeylerle muhafaza et.'*" (23)

Burada işaret olunuyor ki hayattan asıl gaye, salâha (kurtuluşa) ermektir. Bunun dışındaki şeylerin salâha vesile olarak kabul edilmesi gerekir.

«Şüphe yok ki bunda» yukarıda zikredilen iki çeşit can almada, birincisinde canın alınmasında, diğerinde de salıverilmesinde **«düşünecek bir kavim için»** Yüce Allah'ın kudretinin, hikmetinin kemaline, rahmetinin her şeye şamil olduğuna delâlet eden hayret verici **«ibretler vardır.»** Ruhların bedenlere bitişmesinin keyfiyeti ölüm anında olduğu gibi bazen tamamiyle öldürülmesinin nasıllığı üzerinde düşünenler için ibretler vardır.

Ruhun tutulması ve bırakılmaması, öldükten sonra devam eder. Bedenlerin yok olması ile ruhlar yok olmaz. Ruhlarla birlikte olan mutluluk ve sıkıntı da yok olmaz.

Yüce Allah ruhları, uyku anında olduğu gibi, bedenlerinden geri bırakır.

---

(23) Hadisi Buharî, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usul* 4/266.

Ve onları ecelleri gelinceye ve nefesi son buluncaya kadar bir zamandan diğerine salıverir, bırakır.

İşte bu olaylara bakan kimseler buradan anlarlar ki böylesi olaylara kadir olan birisi yeniden diriltmeye de kâdirdir. Bir kutsî hadiste şöyle buyrulur: *"Mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar yapmış olduğum hiçbir şeyde tereddüt etmedim. O kulum ölümden hoşlanmaz, Ben ise onu üzmekten hoşlanmam."* (24)

43. «Yoksa onlar Allah'tan başkasını» Allah'ın izni olmaksızın, Allah'ın katında kendilerine şefaat edecek **«şefaatçılar mı edindiler?»** Bunların şefaatcı edindikleri putlardır.

Bu âyeti kerime, Mekkeliler hakkında nazil olmuştur. Mekkeliler, putların Allah katında kendilerinin şefaatçısı olduğunu iddia etmekteydiler. Yüce Allah onların bu iddialarını hoş görmeyerek buyurdu ki: Yoksa Kureyşliler Allah'tan başkasını şefaatçılar mı edindiler.

«De ki: 'Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?'» Ey Muhammed, müşriklere de ki: Putları şefaatçılar mı ediniyorsunuz? Onların hiçbir şeye gücü yetmese ve hiçbir şeye akıl erdiremezlerse de mi? Üstelik ne Allah katında şefaat edebilirler ve ne de sizlerin kendilerine ibadet ettiğinizi anlayabilirler. İbadetin ve şefaatın makbul olanı Yüce Allah'ın emri ile olanı ve şeriata uygun biçimde O'nun peygamberi Rasûlüllah (s.a.v.)'a uyularak yapılanıdır. Çünkü kulu perdeleyen heva ve hevesi ile tabiatıdır. Peygamberler heva ve hevesi ortadan kaldırmak için gönderilmişlerdir. Böylece kulların hareketlerinin ve hareketsizliklerinin Yüce Allah'ın emri ile olması, nefsin ardından gidilerek heva ve hevese uyularak değil peygamberlerin ardından gidilerek yapılması hedeflenmişti.

44. Onları susturduktan ve hakkın gerçekleşmesi ve yerini bulması için zikrolunan sebeplerle cahilliklerinin ortaya konulmasından sonra **«de ki: 'Bütün şefaat Allah'ındır.»** Yani şefaata malik olan Allah Teâlâ'dır. Hiçbir kimse herhangi bir şefaate kadir değildir. Fakat şefaat edilecek kişi hoşnut olunmuş birisi olursa ve şefaat edecek olana da izin verilmiş bulunursa bu müs-

---

24- Bu kutsi hadis, Buhari'nin rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Bu hadisi Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde (6/256) rivayet etmiştir. İmam Ahmet'in rivayetinde *"O ölmekten hoşlanmaz, Ben de onu üzmekten hoşlanmam"* şeklindedir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 9/542.

tesnadır. Ancak burada her iki unsur da mevcut değildir.

«Göklerin ve yerin» ve her ikisinin içinde bulunan yaratıkların **«hükümranlığı O'nundur.»** Allah Teâlâ'nındır. Hiç kimse O'nun izni ve rızası olmadıkça O'nun hiçbir işi hakkında konuşamaz.

«Sonra» kıyamet günü **«O'na döndürüleceksiniz.'»** Yoksa ne başlıbaşına ne de kendisine ortak olarak başka hiç kimseye döndürülmeyeceksiniz. Şu halde O'nun gazabından sakınınız. Azabından korkunuz. O gün, tevhid ehlinin kârı ne kârdır! Müşriklerin zararı da ne zarardır!

Yaratıkların dünyadaki övünmeleri on şeyedir. Bunların hiçbiri de kıyamet günü fayda verecek değildir:

Birincisi: Mal ile övünmektir. Eğer mal herhangi bir kimseye fayda verseydi Karun'a fayda verirdi. Yüce Allah Karun hakkında: "*Nihayet Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik...*" (Kasas: 81) buyurmaktadır.

İkinci övünç kaynağı: Çocuktur. Şayet çocuk herhangi bir kimseye fayda verseydi İbrahim (a.s.)'in babası Azer'e fayda verirdi. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ey İbrahim bundan vazgeç...*" (Hud: 76)

Üçüncüsü: Güzelliktir. Eğer güzellik fayda verseydi Rum halkına fayda verirdi. Çünkü güzelliğin onda dokuzu onlara verilmişti. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün)...*" (Âl-i İmrân: 106)

Dördüncüsü: Şefaattir. Eğer şefaat fayda verseydi Rasûlüllah (s.a.v.)'a fayda verir O da iman etmesini istediği kimseleri doğru yola iletirdi. Oysa Yüce Allah şöyle buyurur: "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Bilâkis Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir...*" (Kasas: 56)

Beşincisi: Hiledir. Hile fayda verseydi kâfirlere kurmuş oldukları hileleri faydalı olurdu. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.*" (Fâtır: 10)

Altıncı övünç kaynağı: Fesahat, yani güzel konuşmaktır. Fesahat fayda verseydi Araplara fayda verirdi. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ruh (cebrail) ve melekler saf saf olup durduğu gün Rahmanın izin verdiklerinden* *başkaları konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler..."* (Nebe': 38)

Övünç noktalarından yedincisi: İzzettir. İzzet herhangi bir kişiye fayda verseydi Ebu Cehl'e faydalı olurdu. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*Tat bakalım, hani sen kendince üstündün, şerefliydin!"* (Duhân: 49)

Sekizinci övünç kaynağı: Dostlardır. İnsanın dostları insana faydalı olsaydı bu dostlar fasık dostlarına faydalı olurlardı. Oysa Yüce Allah buyuruyor ki: "*O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler..."* (Zuhruf: 67)

Dokuzuncu övünç kaynağı: İnsanın ardından giden, kendisine tabi olanlardır. Bir insana tabi olanlar kendine fayda verselerdi başlarındaki başkanlarına fayda verirlerdi. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*İşte o zaman (görecekler ki) kendilerine uyulup arkalarından gidenler uyanlardan hızla uzaklaşırlar..."* (Bakara: 166)

Onuncu övünç noktası: Hasep yani soydan gelen şereftir. Eğer şeref faydalı olsaydı Yakup (a.s.), Yahudilere faydalı olurdu. Çünkü Yahudiler Yakub (a.s.)'un evlâdıdırlar. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler..."* (Mümtehine: 3)

45. Müşriklerin tanrıları ile değil «**Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların yürekleri burkulur,**» kıyamet gününe inanmayanların kalbleri bundan nefret eder. Bu ifade onların çirkin durumlarını son derece açık bir biçimde ortaya koymaktadır. «**Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman**» yani putlar tek başlarına ya da Allah'ın adı ile birlikte anıldığı zaman «**hemen yüzleri güler.**» Ferah duyarlar. Putlara son derece bağlı olduklarından ve hakkı unutmuş olmalarından dolayı yüzlerinde bir sevinç görülür.

Allah'ı tanımayan her kalb, Allah'ın zikri ile barışık olmaz, onunla ferah duymaz ve hakkın meskeni olamaz. Buradan anlaşılır ki Allah'ı zikreden kimsenin Yüce Allah yoldaşı olur. Allah'tan başkasını zikredenin ise arkadaşı şeytandır.

Akıllı olana düşen, Allah'ın zikrinden geri kalmamak ve onun zikri ile sevinç duymaktır. Allah O'nunla birliktedir ve yardımcısıdır.

46. Ey Muhammed! «**De ki:**» Ey Allah'ım! «**'Ey gökleri ve yeri yaratan,**» ey göklerin ve yerin hâlikı «**gizliyi de aşikârı da bilen Allah!**» Ey kullarının bilmediğini bilen ve gördükleri her şeyden haberdar olan Allah!

Âyetin manası şudur: Ey Muhammed, insanları dine davet ederken şaşırıp kaldığında ve onların inad ve karşı koymada ileri gitmelerinden dolayı için sıkıldığında duâ ile Allah'a sığın. Çünkü her şeye kâdir olan O'dur. Her hâli ve durumu tamamiyle bilen O'dur.

«Kullarının arasında,» yani benimle kavmim arasında ve yine diğer kullar arasında din hususunda **«ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak»** sadece **«Sen vereceksin.'»** Yani her inatçının kabul edeceği, her karşı koyanın boyun eğeceği hükmü Sen vereceksin. Bu hüküm, dünya ya da âhiret azabıdır.

وَلَوْ اَنَّ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مَا
فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهٖ مِنْ سُوٓءِ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ
سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤٨﴾
فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ
اِنَّمَا اُوتٖيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ بَلْ هِىَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾
قَدْ قَالَهَا الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٥٠﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْ هٰٓؤُلَٓاءِ
سَيُصٖيبُهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزٖينَ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ

يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

47. Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azabın fenalığından kurtulmak için elbette bunları feda ederlerdi. Halbuki onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.

48. Onların kazandıkları kötülükler açığa çıkmış, alaya aldıkları şey kendilerini sarmıştır.

49. İnsana bir zarar dokunduğu zaman Bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit: "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır o bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.

50. Bunu onlardan öncekiler de söylemişti ama kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi.

51. Bunun için yaptıklarının fenalıkları başlarına geldi. Bunlardan da zulmedenlerin işledikleri kötülükler başlarına gelecektir. Bu hususta Allah'ı âciz bırakamazlar.

52. Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir. Dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır.

47. «Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azabın fenalığından kurtulmak için elbette bunları feda ederlerdi.» Yani dünyadaki ne kadar mal ve azık varsa bunların tamamı o zulmedenlerin olsaydı, bütün bunları nefislerini şiddetli azaptan kutrarmak için fidye olarak verirlerdi. Zaten fidye olarak kabul edilmemekle birlikte kıyamet günü hiçbir mal da olmayacaktır. Bu ifade çok şiddetli bir tehdit ve kurtuluşa erme umutlarını tamamen kesicidir. Çünkü, kıyamet gününde yeryüzü dolusu ve bir o kadar daha malları olsa da azaptan kurtulmak için bütün bunları fidye olarak verseler, kendilerinden kabul edilmez. Oysa bu dünyada verecekleri zerre kadar hayır ve bir lokma sadakaları, azıcık tevbe ve istiğfarları kabul olur. Nitekim âhirette kanlı gözyaşları ile ağlayıp tevbe etseler bile ağlamaları dolayısıyla merhamet olunmayacaklardır. Oysa bugün bir damla göz yaşı birçok günahlarını silmeye yeterlidir.

«Halbuki onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.» Yani kıyamet günü dünyada iken hiç hesaba katmadıkları, başlarına geleceklerini hiç düşünmedikleri çeşit çeşit azaplar karşılarına çıkacaktır.

48. «Onların kazandıkları kötülükler» kötü amelleri ya da amel defterleri kendilerine gösterildiği zaman amelleri, kazançları **«açığa çıkmış, alaya aldıkları şey kendilerini sarmıştır.»** Başlarına gelmiş, kendilerine isabet etmiş, alaylarının vebali, hilelerinin cezası kendilerini kuşatmıştır. Onlar Kitapla, Müslümanlarla, öldükten sonra dirilmekle, azapla ve benzeri kavramlarla alay ediyorlardı.

49. «İnsana bir zarar dokunduğu zaman Bize yalvarır.» Yani müşrikler hastalık, fakirlik ve benzeri kötü hallerle karşılaştıkları zaman zikretmekten tiksinmiş oldukları zâta yani Allah'a bunu gidermesi için duâ ederler.

«Sonra kendisine tarafımızdan bir» ihsan olmak üzere **«nimet verdiğimiz vakit: 'Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir' der.»** Yani bu elimdeki, malın kazanç yollarını bilmem nedeni ile bana verilmiştir, der.

«Hayır o» nimet, insana **«bir imtihandır»** meşakattır, şükür mü edecek yoksa nankörlük mü yapacak diye denemek için verilmiştir. **«Fakat çokları»** nimet vermenin bir mühlet ve imtihan olduğunu **«bilmezler.»**

50. «Bunu» yani bu sözü **«onlardan öncekiler de söylemişti.»** Onlar, nimetin kendilerini azdırdığı ve bu nimetlerin zahirine bakarak aldanan kişilerdir. Söylemiş oldukları söz ise Yüce Allah'ın ifadesiyle: "*O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti.*" (Zümer: 49 ve Kasas: 78)

«Ama» dünya malından **«kazandıkları şeyler»** ve biriktirdikleri mallar **«onlara fayda vermedi.»** Yani biriktirdikleri nimetler azaplarını ve cezalarını kendilerinden savmadı ve bunlar kendilerine hiç fayda vermedi

51. «Bunun için yaptıklarının fenalıkları başlarına geldi.» Yaptıkları kötü amellerin cezası, işlemiş oldukları şeylerin karşılığı başlarına geldi. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Onlar kendilerine verdiğimiz nimetlerin kendilerinin Bizim katımızda değerli olmaları nedeniyle olduğunu zannettiler. Oysa gerçek böyle değildi. Çünkü onlar azaba uğradılar. Malları kendilerine fayda vermedi. Bu tıpkı Yahudilerin: "*Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz...*" (Mâide: 18) şeklindeki sözlerine benzer. Yüce Allah da sevgilisi ve habibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a hitaben şöyle der: "*...De ki: Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor?!*" (Mâide: 18) Yani şerefli ve Allah Teâlâ'ya yakın olan kimseye Cenabı Allah azap etmez. O ancak hain, alçak ve değersiz kimseye azap eder.

Ey Muhammed! **«Bunlardan da»** seninle aynı asırda yaşayan müşriklerden de **«zulmedenlerin işledikleri kötülükler başlarına gelecektir.»** Zulmedenlerin işledikleri inkâr ve isyan onların başlarına geldiyse bunlarınkine de gelecektir. Ve nitekim gelmiştir de. Çünkü yedi yıl kuraklık çekmişler en büyükleri Bedir savaşı günü katledilmiştir.

«Bu hususta» dünyada ve âhirette azabın kendilerine ulaşması hususunda **«Allah'ı âciz bırakamazlar»** ve kaçmakla o azaptan kurtulamazlar.

52. **«Bilmiyorlar mı ki»** bunu söylerken bilmiyorlar mı, ya da gaflet içinde yüzüp bilmiyorlar mı ki **«Allah, rızkı dilediğine bol bol verir»**, rızkını geniş tutmak istediğine bol bol verir. **«Dilediğinden de kısar.»** Rızkını kısmayı ve daraltmayı dilediği kimsenin rızkını da bu konuda hiçkimsenin en ufak bir müdahalesi olmaksızın kısar. Nitekim kimsenin müdahale edemeyeceği yedi yıl rızıklarını kesmesinden, yedi yıl da bol bol vermesinden bellidir. **«Şüphesiz bunda»** sözü edilen rızkın bol bol verilmesi ve kısılmasında **«inanan bir kavim için»** bütün olayların Yüce Allah'tan geldiğine ve olduğuna delâlet eden **«ibretler vardır.»** Çünkü bu ibretler vasıtası ile bunların manalarına erenler inanan mü'minlerdir.

Bu âyetlerde bir takım faydalar ve nükteler vardır. Bunlar :

a- İnsanın nefsinin özelliklerinden birisi de şiddet, sıkıntı ve belâ sırasında Yüce Allah'a duâ etmek mecburiyetinde kalmasıdır. Ancak darda kalarak Allah'a böyle bir dönüşe itibar yoktur. Çünkü Yüce Allah bu şiddet ve belâdan kurtuluşu nasib ettiği zaman öyle bir kişi Allah'tan yüz çevirir, nimetine nankörlük eder ve der ki: "*O bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi.*" Asıl geçerli olan rahatlık anında Allah'a yapılan dönüş ve tanımadır.

Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Rahatlıkta iken Allah'ı tanı ki, sıkıntıda iken seni tanısın."* (25)

b- Nimete ermiş kimselerin çoğu, nimetten gelecek fitneyi ve sebeb olacağı kötü akıbeti ve onun insanı azdırabileceğini bilmezler. Nimetle aldanmak insanın kalbini katılaştırır. Gafletin insanı bürümesine ve nimetle huzur duymasına, âhireti ve mevlâsını unutmasına yol açar. Vuku bulan olaylara bakan kimse anlar ki bütün âlemdeki herkesin üzerinde cereyan eden olaylar hikmete ve maslahata göre olmaktadır.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٥٣) وَاَنِيبُوا اِلَى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ
اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ (٥٤) وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ
مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً
وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ (٥٥) اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ
فِي جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ (٥٦) اَوْ تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ
هَدٰينِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (٥٧) اَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِي
كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٥٨)

25-Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in, Tirmizî'nin ve Hakim'in rivayet ettiği, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Abdullah bin Abbas'a yaptığı nasihatın bir parçasıdır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/400.

53. De ki: "Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

54. Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na karşı samimi olun, sonra size yardım edilmez.

55. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun."

56. Kişinin: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim."

57-58. Veya: "Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum" diyeceği, yahut, azabı gördüğünde: "Keşke benim için bir kez dönmeye imkân bulunsa da iyilerden olsam" (diyeceği için Allah'a dönün, O'na karşı samimi olun.)

53. Ey Muhammed! «**De ki: 'Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım!**» Kendi nefisleri aleyhine çok günah işleyerek, büyük günahları ve fuhşiyatı yaparak cinayet işlemekte aşırı giden kullarıma de ki: «**Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.**» Allah'ın önce mağfiretinden, ikinci olarak da ihsanından ümitsizliğe düşmeyiniz. Ümitsizliğe düşmek mahrumiyetin delilidir. Bunun delili de yüzün kararmasıdır. Allah Teâlâ tevhid nurunun kalbde mevcut olması şartı ile bütün günahları bağışlar. Şayet tevhid nuru kalbde kalmazsa böyle bir kimse şu âyetin hükmüne girer: "*Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz...*" (Nisâ: 48) Allah'ın rahmetinden ümidi kesmek, musîbetlerin en büyüğüdür. Yüce Allah kendisinden bir ihsan olarak ölüm anına kadar kullarına mühlet vermiştir.

«**Çünkü Allah bütün günahları bağışlar.**» Burada sanki şöyle bir soru sorulmuştur. Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin yasak edilmesinin sebebi nedir? Bu soruya: "*Çünkü Allah bütün günahları bağışlar,*" şeklinde cevap verilerek yasaklığın sebebinin bu âyet olduğu ifade edilmiştir. Böylece Yüce Allah'ın ya tam olarak azap ederek ya da hiç azap etmeksizin bir süre sonra bile olsa dilediği kimseleri affedeceğini vurgulamak için söz konusu soruya bu âyetle cevap verilmiştir. Bu âyet, çok bile olsa, Yüce Allah'ın günahları bağışlayacağının vadidir. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: "*Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar ve O günahlara aldırmaz, çünkü O bağışlayıcıdır,* *rahmet sahibidir."* (26)

Rasûlüllah (s.a.v.) bir başka hadisi şerifte şöyle buyurur: *"Allah'ım, eğer bağışlarsan çok kimseyi bağışla. Senin hangi kulun ufak tefek günah işlememiştir?"* (27)

"Af" ile "mağfiret" arasındaki farka gelince af; Yüce Allah'ın: *"...İyilikler kötülükleri giderir..."* (Hûd: 114) ifadesinde işaret olunduğu üzere silmek, yok etmek anlamına gelir. Ve yine af, değiştirmek anlamını da taşır. Nitekim Furkan Sûresi'nde buna şöyle işaret olunur: *"...Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir..."* (Furkan: 70)

Bundan sonra "mağfiret" yani Yüce Allah'ın bütün günahları neden bağışlayacağının, açıklaması olarak şöyle buyuruluyor:

«Şüphesiz ki O» Allah, **«çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Bunlardan birinci ifade yani *"çok bağışlayan"* ifadesi, cezayı gerektiren şeylerin silineceğine işaret etmektedir. Buna karşılık ikinci vasıf (çok esirgeyen vasfı) Yüce Allah'ın sevap ile ihsanda bulunacağına işaret etmektedir. Her iki kelimenin girmiş olduğu kalıbın mübalâğa ifade etme kalıbı olması, kulların işledikleri günahların çokluğundan, bağışlanacak ve rahmete erecek kimselerin çok olmasındandır.

Âyet metninde yer alan *"zünub"* (günahlar) kelimesinin *"elif-lâm"*lı gelmesi genellik ve umumilik ifade etmek içindir. Yine âyette geçen *"cemian"* (bütün) kelimesi de pekiştirme ifade etmek içindir. Buna göre sanki Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Bütün günahları bağışlarım. Hiçbirini dışarıda bırakmam. Bütün günahları affederim, hiçbirini afsız bırakmam. Sizin çok günahlarınız, emrime aykırı davranışlarınız varsa Benim de sizin hakkınızda ezelî bir inâyetim vardır.

İmam Ahmed bin Hanbel'in *Müsned*'inde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın azadlı kölesi Sevban'dan rivayet edilen şöyle bir hadis yer alır: Rasûlüllah buyurur ki: *"Bu âyet bana, dünyanın içindeki her şeyle birlikte benim olmasından çok daha sevimlidir."* (28)

26- Hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Yukarıdaki alıntı bu hadisi şerifin bir parçasıdır. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 2/338.

27-Hadisi Tirmizi *Kitabu't-Tefsir*'de "Necm sûresi" nin tefsirinde rivayet eder ve : Hadis hasendir, sahihtir, der. Bkz. *Camiu'l-Usul* 2/372.

28- Hadisi İmam Ahmed *Müsned*'inde nakleder. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, 3/225.

Yani bütün dünya malına sahip olmaktansa böyle bir âyet bana daha sevimlidir. Bunun sebebi şudur: Yüce Allah kullarından aşırı gidenlere ihsanda ve lütufta bulunmuş ve kendilerine bütün günahlarını bağışlayacağına söz vermiştir. Geniş rahmetinden ümit kesmelerini yasak etmiştir.

Bu âyeti kerime herkesin bütün günahlarının bağışlanacağına delâlet etmemektedir. Tam tersine âyet Yüce Allah'ın, günahlarını bağışlamayı dilediği kimselerin bütün günahlarının bağışlanacağına işaret etmektedir. Bu âyette, başka âyetlerde geçen tevbenin emredilmesi, âsilere azap edileceğinin önceden takdir edilmesi, amelde ihlâslı olunması emri ve azap tehdidi arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü Yüce Allah şirki ancak tevbe ve Kendine dönme durumunda bağışlayacaktır. Bunun dışındaki küçük ve büyük günahları dilediği kimse için tevbe ile ve tevbesiz bağışlayabilir. Ancak tevbesiz, bütün günahkârları değil dilediği kimseleri bağışlayacaktır.

Rivayete göre İbn Mesud (r.a.) bu *"Allah bütün günahları bağışlar"* âyeti kerimesini *"dilediği kimselerden bütün günahları bağışlar"* şeklinde okumuş, mutlak ifadeyi (bütün günahlar) mukayyede (dilediği kimselerin günahları) hamletmiş ve o kayıtla anlamıştır. Çünkü O kendi mülkünde sadece dilediğine mükâfat verir.

Ehli sünnete göre, şirk müstesna, günahların bağışlanması için tevbe etmek şart değildir. İster küçük ister büyük günah olsun farketmez. Buna işaret eden birçok rivayet vardır. Rivayete göre Yüce Allah kıyamet günü mü'minlerin içinden bazı asilere şöyle söyler: *"Dünyada iken senin günahlarını örttüm. Bugün de onları bağışlıyorum."* Bu ve benzeri haberler mağfiretin, tevbe etmeden de gerçekleşeceğini gösterir.

Şirkle öbür günahlar arasındaki farka gelince: Kâfir af edilmeyi ve günahlarının bağışlanmasını taleb etmez. Çünkü o küfre dalan kişidir. Kâfirlikten daha öteye günah yoktur. Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet olunuyor. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Yüce Allah rahmeti yüz parçaya bölmüştür. Bunların doksan dokuz parçasını kendine saklamış, bir parçasını yeryüzüne indirmiştir. İşte bu bir parçadan yaratıklar birbirlerine merhamet ederler. Hatta herhangi bir hayvan yavrusunu emzirirken onu ezmemek için ayağını bu rahmet dolayısıyla kaldırır."* [29]

29- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 4/520.

Bu haber, Müslümanlara mükemmel bir ümit ve müjde taşımaktadır. Çünkü bu dünyada bir tek rahmet dolayısıyla zahirî ve batınî bunca nimet meydana geldiğine göre âhiret yurdunda yüz rahmetle nice nice nimetlere erilir.

54. Ey kullarım! «**Size**» dünyada ve âhirette «**azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün'**» Yani günahlardan tevbe etmek suretiyle Rabbinize dönün. «**O'na karşı samimi olun**» Ameli sırf O'nun için yapın, «**sonra size yardım edilmez.**» Sonra Allah'ın azabı gelmeden önce tevbe etmezseniz, onun başınıza gelmesi engellenmez. Âyetin son kısmından anlaşılan bu hitabın kâfirlere olduğudur. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyledir: Ey insanlar şirkten imana dönünüz. Tevhidi Allah Teâlâ'ya samimi bir biçimde yapınız.

Tevbe ile bu âyette yer alan *"inabe"* (dönme) arasında fark vardır. Tevbe eden kimse Allah'a cezadan korktuğu için döner. İnabe yapan ise O'ndan haya ettiği, utandığı ve Rabbine iştiyak duyduğu için döner.

55. «**Siz**» rahmetimizden dolayı «**farkında olmadan,**» duyularınızla geleceğini hissedip de tedbirini alamadan ve gerekli hazırlığı yapamadan «**ansızın...**» Âyetin metninde yer alan *"bağte"* kelimesinin açıklaması için Râğıb der ki: "Bu kelime insanın hiç beklemediği bir yerden herhangi bir şeyin süpriz olarak karşısına çıkmasını ifade eder."

«**Başınıza azap gelmeden önce,**» belâ ve ceza gelmeden önce... Buradaki başa ansızın gelecek azaptan maksat, ölüm olabilir. Çünkü ölüm âhiret azabının başlangıç noktasıdır. Âhiret azabının yolu ölümden geçer. «**Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun.'**» Yani Kur'an'a tabi olun. Nitekim bu sûrenin 23. âyetinde de durum aynı idi. Orada Yüce Allah: "*Allah sözün en güzelini...indirdi,*" buyuruyordu. *"Rabbinizden size indirilenin en güzeli"*nden maksat ruhsatlar değil de azimetler de olabilir. Bir başka ihtimale göre indirilenin en güzeli inabe (Allah'a dönmek) ve itaatta sürekli olmak gibi daha sâlim olanı ve kurtuluşa daha lâyık olanı da kastedilmiş olabilir.

Hasan Basrî bu âyetin manasını şöyle anlamıştır: "Allah'a itaata yapışınız. O'na âsi ve günahkâr olmaktan kaçınınız. Çünkü size indirmiş olduğu şeyler üç çeşittir: Kaçınasınız diye çirkin şeyler, tercih edesiniz diye güzel şeyler ve almakla ya da almamakla üzerinizde herhangi bir günahın olmayacağı bu ikisinin ortası olan şeyler zikredilmiştir ki bu sonuncusu mübahlardır."

56. «Kişinin: 'Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı bana yazıklar olsun!» *"Allah'a karşı"*dan maksat, Allah'a itaat, O'nun hakkını yerine getirmek ve çizmiş olduğu yolda yürümektir.

Râğıb der ki: "Âyetin metninde yer alan *"cenb"* kelimesi organ anlamına "cariha"dır. Çoğulu da "cunub"tur. Sonra organ anlamına gelen bu kelime organın yan tarafı anlamında istiare yoluyla kullanılmıştır. Tıpkı diğer organların sağ ve solunun, sağ taraf ve sol taraf anlamına kullanıldıkları gibi."

Bazı âlimlere göre, bu kelime, Arapçada "cenbul hait" ve "canibul hait " ifadelerinden türemiştir. Mânâsı duvarın yanı demektir. Buna göre âyette yer alan *"cenbullah"* ifadesi, Yüce Allah'ın bize çizmiş olduğu şeriatı hakkında işlediğim aşırılıklardan dolayı yazıklar olsun demek olur. Aşırılık olarak tercüme edilen kelime ihmal ve kusur anlamınadır."

Râğıb bu kelimenin ve karşıtının manasını şöyle açıklar: "İfrat bir şeyde aşırı gitmektir. Tefrit ise geri kalmak, ihmal etmektir."

"Ya hasreta" kelimesinin aslı "ya hasretî"dir Araplar: Ya Hasretî veya lehfetî ve ya hasretâ ve ya lehfetâ ve ya hasretâye ve ya lehvetâye şeklinde bu kelimeleri kullanmaktadırlar. Böylesi kelime, Arapçada yardım dilemek için çağrıda bulunurken kullanılır. Orada geçen *"hasret"* kelimesi elden kaçan ve yitirilen bir şeye üzüntü ve pişmanlık ifade eder. "Bana yazıklar olsun" diye içi yanan kişinin işlemiş olduğu ihmale kendini sevk eden cahilliği ortaya çıkmıştır.

Bazıları der ki: "Hasret insanın kendisinden artık ayrı kaldığı bir şeye üzülmesi, teessüf etmesidir."

«Gerçekten ben alay edenlerdendim.'» Buranın manası da şöyledir: Ben dünyada iken Allah'ın dini ile ve o dine inananlarla alay edenlerden idim. Böylece kusur işledim.

Katâde der ki: "Onlar sadece Allah'a itaatı kaçırmadılar, onlar Allah'a itaat edenlerle üstelik alay ettiler."

57-58. «Veya: 'Allah bana hidayet verseydi» yani hakkı gösterseydi **«elbette»** şirkten, günahlardan **«sakınanlardan olurdum' diyeceği...»** Bir haberde şu ifadeler yer alır: *"Cehenneme girip de cenneteki makamını görünce: "Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum" demiye-*

cek hiçkimse yoktur. İşte bu durum o kimse için bir hasret, iç yangısı vesilesi olur." (30)

«**Yahut,**» ayan beyan ve müşahade ederek «**azabı gördüğünde: 'Keşke benim için bir kez dönmeye imkân bulunsa da**» inanç ve amelde «**iyilerden olsam' (diyeceği için Allah'a dönün, O'na karşı samimi olun.)**» *"Kişinin Allah'a karşı işlediğim kusurlardan..."* diye başlayan âyetler, daha yukarıda geçen Allah'a dönmeyi ve O'na samimi olmayı ve Kur'an'a uymayı emreden fiillerin sebep bildiren mef'ûlü (tümleci)dür. Kişi anlamına gelen *"nefs"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi böyle söyleyeceklerin bütün kişilerin hepsi olmamasından dolayıdır, ya da bütün herkesi kuşatması için çokluk ve genellik ifade etsin diyedir. Buna göre mana şöyle olur: Kişinin, *"Allah'a karşı işlediğim kusurlardan... bana yazıklar olsun..."* diyeceğinin hoş olmaması nedeniyle size emredilen şeyleri yapınız. Âyet metninde yer alan *"gerçekten ben alay edenlerdendim"* şeklindeki ifadeden sonra gelen *"veya"* kelimesi, kişinin ya yukarıdaki ifadeyi veya daha sonraki ifadeyi söyleyeceğine işaret etmektedir. Böylece bu ifadelerin faydasız sebep bildirme olduğu vurgulanmakta ve şaşkınlık ifadesi olacağı ifade edilmektedir.

Âlimler derler ki: "Bazı cehennemlikler: *"Bana yazıklar olsun"* derken, bazıları da: *"Keşke...bir kez dönmeye imkân bulunsa da iyilerden olsam"* diyecektir.

بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ
بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ
تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ

30- Hadisi İmam Ahmed ve Nesaî şu lafızla rivayet ederler: *"Bütün cehennemlikler cennetteki yerlerini görürler ve derler ki: 'Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum.' Böylece cennete hasret kalırlar. . ."* Bkz. Sabunî'nin tahkik ettiği *İbn Kesir Tefsiri* 3/277.

مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ (٦٠) وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ
السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (٦١) اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (٦٢) لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٦٣) قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ
تَاْمُرُونِّي اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ (٦٤)

59. Hayır sana âyetlerim gelmişti de sen onları yalan saymış, kibirlenmeye kalkmış, böylece kâfirlerden olmuştun.

60. Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün. Kibirlenenler için cehennemde bir karargâh mı yoktur?

61. Allah takva sahiplerini kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.

62. Allah her şeyin yaratıcısıdır. O her şeye vekildir.

63. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.

64. De ki: "Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?"

59. **«Hayır sana âyetlerim»** hidayet sebebi olan Kur'an âyetleri **«gelmişti de»** âyet metninde yer alan ve *hayır* manasına gelen *"belâ"* **kelimesi** olumsuz bir cümlenin olumlu cevabını vermek için kullanılır. Sanki insanoğlu şöyle söylemektedir: Şayet Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum. Ama bana hidayet vermedi. Bu söze karşılık Yüce Allah da hayır

Ben sana hidayet verdim, diye cevap vermiş olmaktadır. O gün insanoğlu dünyaya dönmeyi ve güzel amel işlemeyi temenni edecektir. Fakat heyhat zamanı geçmiş, süre sona ermiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti *"kad caet ki"* şeklinde müennes olarak okumuştu. Daha sonra gelen âyetleri de böyle okumuştur. Bu takdirde yapılan bütün hitab insanın nefsine yapılmış olmaktadır. Çünkü nefis kelimesi Arapçada müennestir. İnsanın nefsine hitab edilerek şöyle denilmiştir:

«Sen onları yalan saymış,» bunlar Allah'tan değildir demiş, **«kibirlenmeye kalkmış,»** iman etmekten yüz çevirerek böbürlenmiş, **«böylece kâfirlerden olmuştun.»** O âyetleri inkâr etmiştin. Bir izaha göre de âyetin manası şöyledir: *"Hayır sana"* peygamberlerden, mûcizelerinden, kitaplardan, onların içindeki hikmetli sözlerden, öğütlerden, taşımış oldukları sırlardan, hakikatlerinden ve içlerindeki ince manalardan oluşan *"âyetlerim gelmişti de sen onları yalan saymış, kibirlenmeye kalkmış"* onlara uymaktan ve şartlarını yerine getirmekten böbürlenmiş *"kâfirlerden olmuştun."* Yani Yüce Allah'ın sana vermiş olduğu nimetleri inkâra kalkmıştın. Peygamberlerin varlığı, kitapların indirilmesi, mûcizelerin gösterilmesi verilen bu nimetlerdendir.

60. «Kıyamet gününde Allah hakkında» O'nu şanına lâyık olmayan şeylerle, meselâ çocuğu olduğu, karısı ve ortağı bulunduğu şeklinde nitelemek suretiyle **«yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün.»** Âyetin manası şöyledir: Onların yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün ya da uğradıkları şiddet veya kafalarında taşıdıkları cehalet karanlığı sebebi ile onları kara yüzlü görürsün. Burada işaret olunuyor ki kıyamet günü insanların yüzü kalplerinin renginde olacaktır. Yalancı kalbler yalanın karalığı ve karanlığı sebebi ile kapkara olacak, yüzleri kalblerinin rengini alacaktır.

Yusuf bin el-Hüseyin der ki: "Kıyamet günü en şiddetli azabı görecek olanlar, Allah'a iftira edip O'nun hakkında kendisinde olmayan şeyleri iddia eden, ya da kendini olduğundan farklı gösterenlerdir."

İmandan ve itaattan **«kibirlenenler için cehennemde bir karargâh mı yoktur?»**

61. «Allah» şirkten ve günahlardan, yani cehennemden korkan ve çekinen **«takva sahiplerini kurtuluşa erdirir.»** Yani Yüce Allah onları kibirlenenlerin karargâhından kurtarır ve istemiş oldukları cennete kavuşturur. **«Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.»** Bu cümle de Allah'ın kurtuluşa erdireceği kimselerin bir başka durumları ve hallerini ifade etmektedir. Söz konusu ifade onların cenneti elde ederken daha önce azap görmemiş, üzüntü duymamış olduklarını ifade etmektedir. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Onların bedenlerine hiçbir eziyet dokunmayacak, kalblerine de hiçbir hüzün gelmeyecektir.

Âyetin manasını şu şekilde anlamak da mümkündür: Yukarıda işaret olunduğu üzere kurtuluş sebepleri olan takva üzere olmaları dolayısıyla onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar. Kurtuluşun sebebi olan takvaya, kurtuluş denmesine gelince, bu takdirde maksat, fenalığın dokunmamasının ve üzüntünün devam etmeyeceğini ifade etmek değil, asıl maksat sevincin sürekli olacağını ifadedir.

Bu âyette takvaya teşvik vardır. Çünkü takva kurtuluşa sebeptir. Takva sebebi ile cehennem der ki: "*Geç ey mü'min çünki senin nurun benim ateşimi söndürdü.*" Takva nedeniyle yaratıklar muttakilerden korkarlar. Örnek vermek gerekirse Bizans'ın Hz. Ömer'e göndermiş olduğu elçilerini gösterebiliriz. Bizans elçisi halife Hz. Ömer'in huzuruna girince kendisini bir korku ve titreme alır. Yüce Allah'tan cümlemizi ihlâs ehli kullarından eylemesini dileriz.

62. «Allah» gerek hayır, gerek şer, gerek iman, gerek küfür **«her şeyin yaratıcısıdır.»** Fakat icbar ederek yaratıcısı değildir. Tam tersine o fiilleri kazanan kişilerin onların sebeplerine sarılması suretiyle yaratıcısıdır.

et-Te'vilat en Necmiyye isimli eserde denir ki: "Kulların fiilleri ve bütün hareketleri bu kapsama dahildir. Allah Teâlâ'nın kendisi ve kelâmı ise buna dahil değildir. Çünkü bir kural vardır. Hitab eden, sözü konuşan hitabın içine dahil değildir ve çünkü Allah Teâlâ bütün her şeyi "kün" (ol) sözü ile yaratır."

«O her şeye vekildir.» Onların üzerinde nasıl diliyorsa öyle tasarruf eder. "*Vekil*", herhangi bir işi üstüne alan ve onu tamamlamaya kefil olan demektir. Allah Teâlâ kullarının menfaatlerini ve maslahatlarını sağlamaya kefil olandır. Her türlü işlerinde onlara kâfidir. Allah'ın vekil olduğunu bilen kimseye bu bilgisi her türlü işinde yeter. Bu bilgiye sahip olan kimse Allah'ın takdirini bir yana bırakarak plânlamada bulunmaz ve sadece O'na tevekkül eder.

63. «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» Âyetin orjinal metninde geçen "*mekâlid*" kelimesi anahtar anlamına gelen "miklâd" kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin manası şudur: Ulvî ve süflî bütün hazinelerin anahtarları Yüce Allah'ındır. Bu âlemler üzerinde O'ndan başka hiçkimse tasarrufta bulunamaz.

Hz. Osman (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'a bu âyetteki *"mekâlid"* (anahtarlar) kelimesinin manasını sorar. Rasûlüllah (s.a.v.) der ki: *"Bunun tefsiri yani göklerin ve yerin anahtarları şu duâdır: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah en büyüktür. O'nu tesbih eder, O'na hamdederim, Allah'tan mağfiret dilerim. Ulu ve azim olan Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur. İlk O'dur, son O'dur. Zâhir O'dur. Bâtın O'dur. Hayır O'nun elindedir. O yaşatır, O öldürür. O her şeye kadirdir"* (31)

Bu açıklamalara göre âyetin manası şöyle olur: Yukarıda zikri geçen duâ ifadeleriyle Yüce Allah birlenir. Ve Allah'a tazim edilir. Bu kelimeler, yeryüzü ve göklerdeki hayırların anahtarlarıdır. Kim bunları okursa o hayırları elde eder. Bir rivayette Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle dediği bizlere nakledilmektedir: *"Yeryüzünün hazinelerinin anahtarları bana verildi. Ve bunlar bana teklif edildi. Ben: Hayır, bazan aç kalmayı bazan tok kalmayı tercih ederim dedim."*(32) Bu, şu demektir: Yüce Allah'ın lütfu ve kahrının hazinelerinin anahtarları kendisinden başka kimsenin elinde değildir. O en âdil hüküm verendir ve anahtar O'nun elindedir. Dilediği kimselere lütfunun hazinelerini açar ve O'nun katından hikmet pınarları, güzel ahlâk mücevherleri çıkar. O dilediğine kendi nefsinde kahrının hazine kapılarını açar ve orada hile, tuzak pınarları ile çeşit çeşit kötü vasıflar fışkırır.

Gerek nefislerde ve gerekse dış âlemlerde bulunan tekvinî (yaratılışa dair), ve tenzîlî (vahiyle indirilmiş) olan **«Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.»** Öyle bir hüsrana uğrayanlardır ki ondan daha ağırı ve ilerisi yoktur. Çünkü bu inkârcılar, cezayı sevaba tercih etmişlerdir. Gönüllerinin kapısını küfür ve nifak anahtarları ile açmışlardır.

Yüce Allah'tan bizleri ticaretinde hüsrana uğrayanlardan değil ticareti kârlı çıkanlardan eylemesini dileriz.

31- İbn Abbas'dan rivayet olunduğuna göre ölümsüz olan iyi işler; "Allah'ı tesbih ederim, Allah'a hamd ederim, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur..." sözleridir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesir*, 2/421.

32- Hadisi Ahmed bin Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadisi şu şekilde rivayet etmiştir: *"Rabbim bana Mekke vadisini altına çevirmeyi teklif etti. Ben: Hayır ya Rabbi ben bazen aç bazen tok kalmayı, aç kaldığımda Sana yakarmayı tercih ederim, dedim . ."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/228.

64. «De ki: 'Ey cahiller bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?'» Bu âyetleri müşahade ettikten sonra ey cahiller sizler bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz? *"Emrediyorsunuz"* ifadesi parantez arası niteliğinde bir ifade olup onların bu müşahadeden sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'a Allah'tan başkasına kulluk etmesini emrettiklerini göstermektedir. Onlar zekâlarının hiç çalışmaması nedeni ile Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Sen bizim ilâhlarımızı tanı, biz de senin ilâhına inanalım" demişlerdi.

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾
بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ
قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ
بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

65. Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur: "Andolsun Allah'a ortak koşarsan işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.

66. Hayır, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol."

67. Onlar Allah'ı lâyık olduğu şekilde tazim etmediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler O'nun kudret eli ile dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.

65. «Şüphesiz sana da senden öncekilere de», senden önceki peygamberlere de **«şöyle vahyolunmuştur: 'Andolsun»** farzedelim ki, varsayalım ki **«Allah'a ortak koşarsan işlerin mutlaka boşa gider»** yani Benim katımda her ne kadar şerefli ve değerli olsan bile yaptığın amellerin sevabı boşa gider «ve» amelinin boşa gitmesi sebebi ile yapmış olduğun ticarette **«hüsranda kalanlardan olursun.»** Buradaki hitabın tekil olarak getirilmesi, söz konusu ifadenin her bir peygambere ayrı ayrı söylenmiş olması itibarı iledir. Ve bu ifade "faraza, varsayalım ki" şeklinde gelen bir ifadedir. Bunun gayesi, peygamberleri gayrete getirmek, kâfirlerin ümidini kesmek ve şirkin ne kadar çirkin ve son derece iğrenç olduğuna işaret etmektir. Bir de bunun gayesi Allah'a şirk koşulmasının, bunu yapması hemen hemen mümkün olmayan bir kimseye yasak edilmesi ve onlar böyle bir fiili işlerlerse böyle bir ceza göreceklerine göre, onların dışındakilerin durumu nice olur bunu vurgulamak içindir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Bu âyeti kerime Yüce Allah'ın, Peygamber (s.a.v.)'i terbiye ve başkalarını da tehdit için getirmiş olduğu bir âyettir. Çünkü Yüce Allah peygamberini kendisine şirk koşmaktan ve kâfirlere yağ çekmekten korumuştur."

Burada amellerin boşa çıkarılması, inkâr üzere ölme ile kayıtlanmamıştır. Sebep olarak iki ihtimal düşünülebilir. Ya bu hüküm o müşriklere mahsustur. Çünkü Arap müşriklerinin Allah'a ortak koşmaları çok daha beter ve çok daha çirkindir. Ya da bu ifade küfür üzere ölmekle kayıtlıdır. Nitekim Bakara sûresinde bu mesele küfür üzere ölmekle kayıtlıdır. Söz konusu âyeti kerimede Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse onların yaptıkları işler dünyada da âhirette de boşa gider..*" (Bakara: 217) O halde yukarıdaki, yani bu sûredeki âyeti kerime Bakara sûresindeki kâfir olarak ölme kaydı ile kayıtlıdır.

İmam Şafîye göre, kâfirliğin bizzat kendisi amelleri gidermez, boşa çıkarmaz. Asıl amelleri boşa çıkaran kâfir olarak ölmektir.

Fakat Şafî'nin dışındaki âlimlere göre, bizzat kâfir olmak amelleri giderir. Kişi ister kâfir olarak ölsün, ister ölmesin.

Müfredat'ta denir ki: "Amellerin boşa çıkması çeşit çeşittir:

Bunlardan birisi: Yapılan amellerin dünyevî olması ve âhirete hiçbir faydasının bulunmamasıdır. Nitekim Furkan sûresinde buna şöyle işaret olunmaktadır: "*Onların yaptıkları her bir işi ele alırız. Onu saçılmış zerreler haline getiririz. (Değersiz kılarız).*" (Furkan: 23)

İkincisi ise, yapılan amellerin uhrevî (âhirete dair) ameller olması, ancak bunu işleyen kimsenin söz konusu ameli ile Allah'ın rızasını elde etmeyi kastetmemiş olmasıdır. Nitekim bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: "*Kıyamet günü kişi getirilir ve kendisine sorulur: 'Neyle meşguldün?' Soruya muhatap olan: 'Kur'an okumakla' diye cevap verir. Kendisine denir ki: 'Sen filanca kişi Kur'an okuyor densin diye okuyordun' ve daha sonra cehenneme atılması emrolunur.*"(33)

Üçüncü ihtimal buradaki amellerin sâlih amel olması fakat o amellere karşılık kendisinden çok daha fazla kötülüklerin bulunmasıdır. İşte terazinin hafif gelmesi deyimiyle işaret olunan da budur. "*Hüsranda kalmak*" ifadesinin "*amellerin boşa gitmesi*" ifadesine atfedilmesi sonucun sebebe atfedilmesi kabilindendir.

66. «Hayır, yalnız Allah'a kulluk et.» Bu ifade, müşriklerin emirlerine bir cevap ve reddir. Şöyle denmiş olmaktadır: Kâfirlerin sana, kulluk et diye emrettikleri şeye ibadet etme. Tam tersine eğer kulluk edersen Allah'a et. Burada şart cümlesi (eğer kulluk edersen) hazfedilmiş (gizlenmiş) ve mef'ul (tümleç) onun yerine getirilmiştir.

«Ve» Allah'ın sana verdiği nimetlere **«şükredenlerden ol.'»**

Bunun kapsamı içinde tevhid ve kulluk etmek vardır. Bunların yanında senin çalışıp çaba göstermenle değil, sadece Allah'ın lütfu ve keremi ile meydana gelen peygamberlik nimeti de mevcuttur.

Şükür üç dereceye ayrılır:

Birincisi sevilen şeylere şükürdür. Bu noktada Müslümanlara Yahudiler, Hristiyanlar ve mecusiler de ortaktır.

İkincisi sevilmeyen şeylere şükürdür. Böylesi şükür eden kimse cennete ilk çağıralacak kişidir. Çünkü cennetin çevresi sevilmeyen şeylerle çevrilmiştir.

Üçüncüsü ise nimeti verenden başka hiç kimseyi müşahade etmemektir. Böyle bir kimse nimeti ve şiddeti müşahade etmez. O, Allah'ın hükmüne ve

---

33- Burada hadis mealen rivayet olunmuştur. Yukarıdaki kimse cehennemin kendileriyle tutuşturulacak olduğu üç kişiden birisidir. Hadisi Müslim, Nesaî rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayeti şöyledir: "*Kıyamet günü hakkında hüküm verilecek ilk kişi. . .*" Bkz. *el -Münziri et-Terğib ve't-Terhib*, 1/61.

kazasına razı olur.

Aklı başında olan kimse Allah'a yönelmeye ve sağa, sola iltifat etmeksizin (dönmeksizin) sadece O'na dönmeye çaba gösterir.

Abdullah bin Abbas ve Abdullah bin Mes'ud (r.a.)lardan rivayete göre bir Yahudi âlimi Rasûlüllah (s.a.v.)'a getirilir. Âlim der ki: "Ey Muhammed Allah'ın kıyamet günü semaları bir parmağına, yeryüzünü bir başka parmağa, dağları bir parmağına, suyu toprağı ağacı bir başka parmağa, bütün yaratıkları da bir diğer parmağına koyacağını, sonra Allah onları sallayarak: Gerçek melik Benim, nerede (dünya) kralları, diyeceğini biliyor musun?" Yahudi âlimin bu ifadesine Rasûlüllah (s.a.v.) teaccüb ettiği için güler ve bunun üzerine şimdi tefsirini yapacağımız âyeti kerime nazil olur." (34)

67. «Onlar Allah'ı lâyık olduğu şekilde tazim etmediler.» Âyet metninde yer alan *"kadr"* kelimesi *Kâmus*'da da işaret olunduğu üzere *"tazim"* manasınadır. Bu açıklamadan sonra âyetin manası şudur: Allah'ı lâyık olduğu şekilde tazim etmediler. Çünkü Allah'a, şan-ı azîmine lâyık olmayacak şeyleri ortak koştular. Arapçada "kadera'ş-şey'e kaddera hû" ifadesi takdir anlamına da gelir. Eğer âyetteki ifadeyi takdir manasına alırsak o zaman mana şöyle olur: Onlar Allah Teâlâ'nın azametini kendi nefislerinde hakkıyla takdir edip bilmediler.

Râğıb, *Müfredat* isimli eserinde der ki: "Onlar Allah Teâlâ'nın asıl mahiyetini bilmediler ve O'nu hakkıyla tanımadılar. Allah'ı lâyık olduğu vasıflarla nitelemediler. O'nu hakkıyla tazim etmediler. Her kim Allah'ı bir şekil ile vasıflarsa ya da ihmale yönelirse en ideal caddeden sapmış ve en güzel yoldan kaymış olur."

«Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır.» Âyette yer alan *"cemian"* (bütün) kelimesi Arapça dilbilgisi açısından lâfız itibari ile hal, fakat mana açısından pekiştirme ifade etmektedir. Bu nedenle tefsir âlimleri derler ki: *"yeryüzü"* kelimesinin *"bütün"* şeklinde pekiştirme ile söylenmesi, yeryüzünde yedi yerin bulunmasındandır; ya da kastedilen yeryüzünün göze görünen, görünmeyen, orta tabaka, bütün tabakalarının kastedilmiş olmasındandır. Âyet metninde yer alan *"kabz"* kelimesi *el-Müfredat*'ın söylediği üzere bir şeyi bütün avucu ile eline almak demektir. Meselâ kılıcı

34- Bu hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî rivayet etmişlerdir. Hadisi İbn Kesir tefsirinde zikreder. Bkz. 2/228. *(Muhtasaru İbn Kesir'de)* veya başka bir şeyi kabzetmek demek onu avucunun içine almak demektir. İşte bu ifade istiare yoluyla her ne kadar avuç, göz önüne alınmamış bile olsa bir şeyi tasarrufuna almak anlamına kullanılmıştır. Nitekim "evi filancadan kabzettim" denir ki manası, evimi tasarrufum altına aldım, demektir.

Yüce Allah burada *"bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır"* buyurmakla bütün yeryüzünün O'nun mülkiyeti altında olduğuna, kulun mülkiyetinin olamayacağına işaret etmektedir. Meselâ bir kimsenin diğerine: "Bu şey senin elindedir," demesi, senin mülkündedir anlamınadır. Halbuki o kimse bunu bizzat eline almış değildir. Şu halde âyetin manası, bütün yeryüzü, hiçbir rakibi olmaksızın Allah'ın mülkünde ve tasarrufu altındadır. Orada, mülk sahiplerinin kendi mülkleri üzerinde tasarruf ettikleri gibi tasarruf eder, demek olur.

Bütün yeryüzü bunca büyüklüğüne rağmen Yüce Allah'ın kudretine oranla ancak bir tek kabza mahiyetindedir. Bu ifade Yüce Allah'ın azametinin büyüklüğüne, kudretinin mükemmelliğine, Yüce Allah'ın saltanatı ve büyüklüğü karşısında büyük büyük fiillerin son derece değersiz oluşuna işaret etmektedir.

Öte yandan burada, âlemin yıkılıp tahrip edilmesinin Allah açısından son derece basit bir şey olduğu misal verilmek ve hayal ettirilmek sûretiyle vurgulanmaktadır. Misal verilirken ne hakikaten ve ne de mecazen avuç kavramına itibar edilmeyecektir. Nitekim *el-İrşad* vb. eserlerde de aynı şekilde açıklanmaktadır. Âyetin devamı da bu şekilde anlaşılacaktır. Yüce Allah devamında buyuruyor ki:

«Gökler O'nun kudret eli ile» bir araya getirilip **«dürülmüş olacaktır.»** Âyette yer alan *"matviyyât"* "tavaytuşşey'e tayyen" ifadesinden gelmektedir, manası, bir şeyi bir şeye kattım demektir. Bir başka ihtimale göre âyetin manası, gökler O'nun kudret eliyle helâk olacaktır, demektir. Bu takdirde *"matviyyât"* kelimesi ömrün geçmesi anlamına gelen "tayy" mastarından türemiş olur. Arapça'da: "Tavallahu umrahu" denir ki manası, Allah onun ömrünü dürdü, sona erdirdi, demektir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Yedi gökler ve yedi yeryüzü Yüce Allah'ın elinde sizlerin elinizde bulunan hardal tanesi gibidir."

Bir âlim der ki: "Bu âyet müteşâbih âyetlerdendir. Tefsire ve tevile kalkışmaya imkân yoktur. Ancak bunlara iman etmek Yüce Allah'ın işaret ettiği üzere gereklidir. İlgili âyette Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*İlimde yüksek payeye erişenler ise: 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler.*" (Âl-i İmran: 7) (35)

«O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.» Yani kudreti ve azameti bu olan birisi onların şirk koşmalarından ve koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ
اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا
وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيٓءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ
بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

68. Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi düşüp ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!

69. Yeryüzü, Rabbinin nuru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle

---

35- Selef âlimlerinin görüşü budur ve dayanılacak olan görüş de budur. O halde biz herhangi bir temsil (yani mücessem hale getirme) ve ta'til (Allah'a şekil vermek veya sıfatlarını inkâr etmek)e ve benzetmeye ve tevile kalkışmaksızın O'na iman eder, bu konuda tartışmaya girmeyiz. İbn Abbas'ın dediği gibi: Yedi gök ve yedi yeryüzü Allah açısından herhangi birinizin elindeki hardal tanesi gibidir. Yüce Allah kendisini noksan aklın kavrayıp kuşatmasından yüce ve daha üstündür.

hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez.

70. Herkes ne yaptıysa, karşılığı tastamam verilir. Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.

68. «Sûr'a üflenince,» Buradaki üflenmekten maksat bütün canlıların öldürülmesine mahsus olan birinci üfleniştir. Ölülerin dirilmesi için olan ve biraz sonra ifade edilecek ikinci üfleniş buradaki üflenişin birinci üfleniş olacağına karinedir, delildir. Âyette yer alan *"nefh"* (üfürmek) bir şeye rüzgâr üflemek demektir. Arapçada "nefeha bi femihi" ifadesi ağzından rüzgâr çıkardı anlamınadır.

Kur'an'da geçen *"nefh"* kelimesi beş çeşittir:

Birincisi Cebrâil (a.s.)'in Meryem (a.s.)'in gömleğinin yakasına üfürmesidir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeğe şöyle değinmektedir: *" Irzını koruyan o kızı da yad et ki Biz ona ruhumuzdan üflemiş, kendisini de oğlunu da âlemlere ibret kılmıştık."* (Enbiya: 91) *"Ruhumuzdan ona üflemiştik"* ifadesinin manası, emrimizle Cebrâil gömleğinin yakasından üflemişti, demektir. Bir kadını, Cebrâil'in üflemesi ile hamile bırakan ve karnında çocuk yaratan Allah'ı tesbih ederim.

İkincisi Meryem oğlu İsa'nın çamura üfürmesidir. Buna da Yüce Allah şöyle değinmektedir: *"...Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, o da iznimle kuş olmuştu..."* (Mâide: 110) Hz. İsa'nın üfürmesi ile çamuru kuş şekline sokan Allah'ı tesbih ederim.

Üçüncüsü ise Yüce Allah'ın Hz. Âdem'in yaratıldığı çamura üfürmesidir. Bu gerçek de şu âyetle ifade olunmaktadır: *"Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman derhal ona secdeye kapanın."* (Sâd: 72) Yani ruha onun içine girmesini ve ona bağlanmasını emrettim. Eti dile getirip konuşturan, yağ parçasına görme özelliği veren, kemiğe işitme duyusu bahşeden, kendisinden bir ruh ile cesedi dirilten Allah'ı tesbih ederim.

Dördüncüsü ise Zülkarneyn'in ateşteki demire üflemesidir. Cenabı Hak bu olayı şöyle anlatır: *"'Bana demir kütleleri getirin.' nihayet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vadiyi doldurunca) 'üfleyin (körükleyin)' dedi..."* (Kehf: 96) Demir parçasını Zülkarneyn'in üfürmesi ile ateşe çeviren Allah'ı hamdederim.

Beşincisi de İsrafil (a.s.)'in Sur'a üfürüşüdür ki bu da konumuz olan Zümer sûresinin 68'inci âyetinde *"sûra üflenince..."* şeklinde ifade edilmiştir. Bir tek üfürüşle kandilin sönmesi gibi, bir üfürüşle ruhları cesetlerden çıkaran ve bir üfürüşle ateşi yakan Allah'ı tesbih ederim ve bir üfürüşle ruhları bedenlere iade eden Allah'ı tesbih ederim. Bütün bunlar Yüce Allah'ın tam mükemmel kudretine birer delildir.

"Sûr", Yüce Allah'ın İsrafil (a.s.)'in ağzına vermiş olduğu nurdan bir boynuzdur.

«Allah'ın diledikleri müstesa olmak üzere» bunlar Cebrâil, İsrâfil, Mikâil ve ölüm meleğidir. Bunlar daha sonra öleceklerdir. **«Göklerde ve yerde ne varsa hepsi düşüp ölecektir.»** Arapçada "saika er-raculü" denir ki manası korktu ve bayıldı anlamınadır. Hatta bayılanın bazen korkudan ölmesi de mümkündür. İşte bu ifade çoğunlukla ölme anlamında kullanılmaktadır. Buna göre âyetin manası, sûr'a üfürülünce korkudan ve sesin şiddetinden ölüp yere yıkılacaklardır, demek olur. Müstesna olan melekler de ölünce Yüce Allah'ın mülkünde bir tek canlı insan, cin, melek ve başka hiçbir yaratık kalmayacaktır. Sadece Kahhar olan Yüce Allah kalacaktır. Ölüm herkes için geçerli bir kuraldır. Zira canlı olarak birisi kalsaydı Yüce Allah'ın *"Bugün hükümranlık kimindir?"* (Mü'min: 16) sorusuna cevap verecek ve *"Kahhar olan tek Allah'ındır"* (Mü'min: 16) diyecekti.

Bu âyette geçen *"sa'k"* ile, Neml sûresinde geçen *"Sur'a üfürüldüğü gün - Allah'ın diledikleri müstesna - göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır."* (Neml: 87) *"Feza'"* kelimesi arasındaki farka gelince fark şudur: Kuşkusuz ölmek manasına olan "sa'k", korkup dehşete kapılmak anlamındaki "feza" dan başkadır. Bayılmak manasına olan da böyledir. Çünkü her korkan mutlaka bayılmaz.

«Sonra ona bir daha üflenince,» bu üflenme birincinin biçiminde ikinci üflenmedir **«bir de ne göresin, onlar»** bütün yaratıklar **«ayağa kalkmış bakıyorlar!»** Âyette yer alan *"kıyam"* kelimesi Arapçada "kâim" kelimesinin çoğuludur. Buna göre mânâ, bir de ne göresin, onlar kabirlerinden kalkmışlar ayakları üzere dikilmişlerdir, ya da durmaktadırlar. Arapçada kıyam, "durmak ve bulunduğu yerde şaşkınlıktan donup kalmak" anlamınadır. *"Bakıyorlar"* ifadesi, yani şaşırmış kimseler gibi gözlerini etrafa çeviriyorlar anlamına, ya da kendilerine yapılacak şeyi bekliyorlar, manasınadır.

Bazı âlimler şöyle anlatırlar: "Onlar semanın ve yeryüzünün nasıl değiştiğine, kendilerini hesaba çağıran davetçinin nasıl çağırdığına, annelerinin ve babalarının kendilerine olan şefkatlerinin nasıl kaybolduğuna ve kendi başlarının telâşına nasıl düştüklerine bakarlar."

Hasımlarının kendilerine ne yapacağına bakarlar. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kabirden dirilip ilk kalkacak olan kişi benim."*(36)

Meleklerin içinde ilk diriltilecek olan sur'a üfürmesi için İsrafil isimli melektir. Arşın gölgesi altında gölgelenecek olan ilk kişi durumu sıkışık olan borçluyu sıkıştırmayıp ona mühlet veren ve borcu silen alacaklı olacaktır. Havzın başına ilk gelecek olanlar bu ümmetin fakirleriyle Allah için birbirlerini sevenler olacaklardır. Kıyamet günü ilk kez elbise giydirilecek olan kişi İbrahim (a.s.)dir, çünkü o ateşe çırılçıplak atılmıştı. Ateşten elbise ilk giydirilecek olan kişi İblis'tir. İnsanlar arasında sonuca bağlanacak ilk dava, kan akıtmak (adam öldürmek) davaları olacaktır. Yüce Allah'ın insanı ilk sorguya çekecek olduğu konu namazıdır. Kadınlar ilkin namazlarından ve kocalarından hesaba çekileceklerdir. Kıyamet günü kula ilk sorulacak şey nimettir. Kendisine şöyle sorulacaktır: Senin vücudunu sağlıklı kılmadım mı? Seni soğuk su ile suya kandırmadım mı? Teraziye konulacak ilk nesne güzel ahlâk olacaktır. Kulun terazisine koyulacak ilk şey çoluğu çocuğuna yaptığı nafaka harcamaları olacaktır. Âdemoğlunun vücudunda şahitlik edecek olan ilk organı uyluğu ile avucu olacaktır. Birbiri ile hasım olup mahkemeleşecek olanlar komşulardır. Kıyamet günü ilk şefaatı peygamberler, sonra âlimler, sonra da şahidler yapacaklardır. Bu ümmetin arasından cennete ilk girecek kişi Hz. Ebu Bekir (r.a.) olacaktır. Hakkın kendisine selâm verip musafaha edeceği ilk kişi Hz. Ömer (r.a.) olacaktır. Zenginlerden cennete girecek ilk kişi aşerei mübeşşereden olan (cennetle müjdelenen on sahabi arasından) Abdurrahman bin Avf olacaktır. (37)

el-Medarik'te müfessir der ki: "Bu âyet gösteriyor ki, sûr'a iki kez üfürülecektir. Birincisi bütün canlıları öldürmek, ikincisi de diriltmek için olacaktır. Cumhura göre ise sur'a üç kez üfürülecektir. Birincisi korku vermek

---

36- Bu hadis Tirmizî'nin *Sünen*'inde tahric ettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin baş tarafı: *"Ben kıyamet günü ademoğlunun efendisiyim. . ."* şeklindedir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/526.

37-Yukarıdaki biçimde herhangi bir hadisi şerif varid değildir. Burada müfessirin yaptığı çeşitli hadisi şeriflerin baş tarafından almış olduğu ifadeleri biraraya getirme ve derlemeden ibarettir. Meselâ: *"Kıyamet günü ilk elbise giydirilecek İbrahim'dir"* ve *"kabirde kula sorulacak ilk soru namazı hakkındadır. . ."* şeklindeki hadisler örnek olarak gösterilebilir.

içindir. Nitekim Yüce Allah: *"Sur'a üfürüldüğü gün - Allah'ın diledikleri müstesna - göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır..."* (Neml: 87) buyurmaktadır. İkincisi ölüm için, üçüncüsü de yeniden dirilmek içindir. Şayet üfürülme, iki kez ise, bu takdirde yer alan *"sa'k"* kelimesinin manası *"ölüp yere yıkılırlar"* olur. Eğer sur'a üç kez üfürülecekse manası *"bayılıp yere yığılırlar"* şeklinde olur. Bu takdirde bu üçüncü üfürülüş bazı âlimlerin kanaatlerinde olduğu gibi kıyamet günü yeniden dirildikten sonra meydana gelir."

Sa'd el-Müftî der ki: "Hadislerin zahirine göre sûr'a dört kez üfürülecektir. Bunlardan ikisi öldükten sonra diriltmek için olup Yâsîn sûresinde zikredilmiştir. Bir üfürülüş korku ve dehşet vermek için olup bunu duyanlar bayılacaklardır. Dördüncüsü de yeniden uyanmak ve kendine gelmek içindir."

"Harîdetü'l-Acâib" isimli eserden anlaşıldığına göre, korku ve dehşet üfürülüşü bu üfürülüşlerin içinde ilki olacaktır. Çünkü kıyamet alâmetleri geldiği zaman Allah Teâlâ Sûr'a üflemekle görevli meleğe korku ve dehşet üfürüşünü üfürmesini, buna devam etmesini ve uzatmasını emreder. Sûr'un üfürülüş sesi hergün biraz daha gitgide artacaktır ve böylece bütün yaratıklar dehşete düşecekler, ana şehir merkezlerinde bir araya gelecekler, çobanlar güttükleri hayvanları bırakacak, yırtıcı ve vahşi hayvanlar sûrun sesinden dehşete düşmüş olarak gelecek ve insanlara karışacaklardır. Sonunda yeryüzü ve gökyüzü olduğu halden daha değişik bir hale bürünecektir. Korku ve dehşet üfürülüşü ile sûr'a ikinci kez üfürülme arasında kırk yıl olacaktır. Yüce Allah, yaratıkları diriltmeyi dilediği zaman gökten yere yağmur yağacak ve yeryüzü canlanıp titreşecek, yağmur yağmasına devam edecek sonunda bütün yeryüzünü yağmur kaplayacaktır. Bundan sonra bütün cesetler kuyruk sokumundaki kemikten diriltilecektir. Kuyruk sokumundaki bu kemik insanın ilk yaratılan organı olup yaratılış ondan başlamış ve ondan başlayarak yeniden gerçekleşecektir. Söz konusu kemik, nohut büyüklüğünde olup hadislerde yer aldığı üzere insanın çürümeyecek olan parçasıdır. Bütün yeryüzü bir kitabın sayfası gibi dümdüz olacaktır. Sonra Yüce Allah İsrafil'i diriltecek ve o Beytü'l Makdis'in taşından yapılmış olan sûr'a üfürecek, bu sesin üzerine ruhlar ortaya çıkacaklardır. Ruhların arı vızıltısı gibi sesleri olacak, titreyen cesetleri dolduracaklardır. Sonra her bir nefis Yüce Allah'ın bildirmesi sayesinde kendi cesedine gidecektir. Hatta vahşi hayvanlar, kuşlar ve her ruh sahibi kendi cesedine gidecektir ve bütün herkes ayağa kalkmış bakacaktır. Sonra Yüce Allah onlara dilediğini yapacaktır.

69. «Yeryüzü, Rabbinin nuru ile...» Buradaki *"nur"*, insanların önüne gelen ve etrafa yayılan muayyen bir ışıktır. **«Aydınlanır,»** yani kıyamet arasatı aydınlık ve ışıklı olur. Yeryüzü Rabbinin nuru ile, yani O'nun uygulayacağı adaletle aydınlanır.

Burada adalet yerine istiare sanatı ile *"nur"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü yeryüzünün her tarafını aydınlatan ve hakları ortaya çıkaran adalettir. Bu tıpkı zulme karanlık anlamına gelen zulmet isminin verilmesi gibidir. Bir hadisi şerifte: *"Zulüm kıyamet günü karanlıklardır,"* buyurulmaktadır. (38) Yani zulmün şiddeti, onu işleyenin uğrayacağı şiddete ve sıkıntıya sebeptir. Ya da zulüm gerçekten zalimin karanlıklarda kalmasına sebeptir. Böylece mü'minlerin nurları önlerinde ve sağlarında giderken zalim yolunu bulamaz. Âyetteki *"nur"* kelimesinden maksat adalet olduğu için Allah'ın ismi *"yeryüzü"* kelimesi yerine kullanılan zamire muzaaf olmuştur. Yani *"Rabbinin nuru"* ifadesi "yeryüzünün Rabbinin nuru" şeklindedir. Çünkü yapılan bu izafet ancak yeryüzünde yayılan hüküm ve adalet sayesinde oranın aydınlanması kastedildiğinde güzel olur. Ya da âyetin manası, yeryüzü kıyamet günü, Allah'ın oradaki nuru ile aydınlanır. Dünyada olduğu gibi aydınlatıcı bir takım araç ve gerecin vasıtalık etmesine ihtiyaç yoktur, demek olur. Buna göre böyle bir nur ile değişmiş olan yeryüzünün çehresi güneş, ay ve bunların dışında başka aydınlatıcı cisimler olmaksızın aydınlanır. Bu nedenle yani bu mana dolayısı ile nur, Allah'ın adına izafe edilmiş olur.

«Kitap konulur,» yani hesap ve ceza konulur. Bu ifade Arapçada "vadaa el muhasib kitabel muhasebeti beyne yedeyhi" (muhasebeci muhasebe defterini önüne koydu) ifadesi gibidir, ya da *kitap*'tan maksat amel defterlerinin onları bizzat işleyen kimselerin bazılarının sağ, bazılarının sol elinde olmasıdır. Çoğul yerine cins ismi olan (el-kitab) bir isimle yetinilmiştir. Çünkü her bir kimsenin müstakil ve bağımsız ayrı bir kitabı (amel defteri) vardır.

«Peygamberler ve» ümmetlerin lehlerine ve aleyhlerine meleklerden ve mü'minlerden **«şahitler getirilir.»** Bu ifade işaret ediyor ki peygamberler ve şahitler hüküm, yargı ve hesaba çekilmek için çağırıldıklarına göre acaba milletlerin, isyankârların ve günahkârların hali nice olur?

«Ve aralarında» kulların aralarında **«hakkaniyetle»**, adaletle **«hüküm**

38-Bu ifade Müslim'in *Sahih*'inde, Tirmizînin *Sünen*'inde rivayet etmiş oldukları bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/714.

verilir.» Sevapları azaltılarak, cezaları artırılmak sureti ile vadedildiği gibi, **«onlara asla zulmedilmez.»** Âyeti kerime adaletle başladığı gibi, zulüm edilmeyeceği ifadesi ile bitmektedir.

70. Mükellef olan **«herkes ne yaptıysa, karşılığı tastamam verilir.»** herkese yaptığı iyiliğin, kötülüğün, itaatın ve günahın karşılığı tastamam verilir.

«Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.» Allah onların yaptıklarını şahitlerden daha iyi bilendir. Çünkü O, fiillerin yaratıcısıdır. Kulların fiillerinden hiçbir şey cenabı Allah'tan gizli kalmaz. Allah şahitleri sadece kulların aleyhine olan delilini pekiştirmek için çağırır.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Kıyamet günü olunca Allah Teâlâ yeryüzünü başka bir biçime sokar. Yeryüzünün genişliğini ve uzunluğunu işte şu kadar artırır. Yaratıkların; itaatkârının ve günahkârının ayağı yere basınca Yüce Allah onlara kelâmını işittirir ve der ki: Benim kâtiplerim açıktan açığa yaptıklarınızı yazıyorlardı. Fakat gizlemiş olduğunuz şeyleri bilmiyorlardı. Ben ise sizin gizlediğinizi de, dışa vurduğunuzu da biliyorum. Bugün ben dışarıya vurduğunuz ve içinizde gizlediğinize uygun olarak sizi hesaba çekeceğim. Sonra aranızdan dilediğim kimseleri bağışlayacağım."

Şeyh İzzüddin bin Abdüsselâm der ki: "Ekseri âlimlere göre kulun içinden geçeni meleklerin bilmesine imkân yoktur. Şüphesiz hafaza melekleri Levhi Mahfuz'un bekçilerinin kendilerine söyleyip yazdırmasını isterler. Ve böylece kulun zahirde işlemiş olduğu bütün fiilleri ve içinden geçen azmi öğrenmiş olurlar. Fakat insanın içinden geçen sırların içinde Allah'tan başkasının bilemeyeceği sırların bulunması da mümkündür. Kıyamet günü gelince Allah Teâlâ: 'Levh-i Mahfuz nerede?' diye sorar. Bu soru üzerine Levh-i Mahfuz getirilir. Onun şiddetli bir sesi vardır. Yüce Allah sorar: 'Tevrat'tan, Zebur'dan, İncil'den ve Furkan'dan senin üzerine yazdıklarım nerede?' Levh-i Mahfuz der ki: 'Ya Rabbi onları Ruhu'l-Emin benden aldı.' Bunun üzerine Ruhu'l-Emin getirilir. Getirilirken tir tir titremede, iki bacağı birbirine çarpmaktadır. Yüce Allah sorar: 'Ey Cebrâil Levh-i Mahfuz senin Benim kelâmımı ve vahyimi aldığını ve naklettiğini iddia ediyor, bu doğru mudur?' Cebrâil: "Evet ya Rabbi,' der. Yüce Allah sorar: 'Onlar hakkında ne gibi bir işlem yaptın?' Cebrâil cevap verir: 'Tevrat'ı Musa'ya, Zebur'u Davud'a, İncil'i İsa'ya, Kur'an'ı da Muhammed (s.a.v.)'e ulaştırdım. Her peygambere peygamberlik görevini tebliğ ettim. Her sahife sahibi peygambere sahifelerini verdim. O anda Ey Nuh!' diye bir çağrı yapılır. Nuh (a.s.) göğsü titreye titreye, bacakları birbirine çarpa çarpa getirilir. Allah Teâlâ sorar: 'Ey Nuh, Cebrâil senin gönderilmiş peygamberlerden olduğunu iddia ediyor.' Nuh: 'Doğru söylüyor ya Rabbi.' Allah Teâlâ sorar: 'Kavminin arasında ne yaptın?' Nuh Cevap verir: 'Gece gündüz onları davet ettim fakat benim davetim onların kaçmalarından başka bir işe yaramadı.' Birden: 'Ey Nuh kavmi! diye bir çağrı duyulur ve Nuh kavmi bir tek zümre halinde getirilir. Yüce Allah der ki: 'Bu Nuh'tur. Size peygamberlik mesajının ulaştığını iddia ediyor.' Bunun üzerine Nuh kavmi: 'Ya Rabbi bize Nuh hiçbir şey tebliğ etmedi,' der. Sonra peygamberliği inkâr ederler. Allah Teâlâ Nuh'a sorar: 'Ey Nuh bunların iddialarına karşılık elinde delilin var mı?' Nuh (a.s.) der ki: 'Evet ya Rabbi. Muhammed (s.a.v.) ve ümmetidir.' Nuh kavmi der ki: 'Bu nasıl olur? Biz onlardan önce geçen ümmetiz. Onlar ümmetlerin en sonuncusu.' Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) getirilir. Yüce Allah buyurur ki: 'Ya Muhammed, bu Nuh seni şahit gösteriyor.' Bunun üzerine Rasûlüllah, peygamberlik görevini tebliğ etti diye Nuh'a şahitlik eder ve: "*Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar diye Nuh'u kendi kavmine gönderdik*" (Nuh: 1) âyetinden başlayarak sûrenin sonuna kadar okur. Allah Teâlâ Nuh kavmine: 'Sizin aleyhinize hak vacip oldu. Azap hükmü kâfirlerin aleyhine gerçekleşti,' buyurur. Ve sonra emreder, amelleri tartılmaksızın, hesapları ortaya koyulmaksızın bir tek zümre halinde cehenneme atılırlar. Diğer ümmetlerin hepsine de bu şekilde yapılır. Çünkü Kur'an-ı Kerim onlardan ve durumlarından söz etmiştir.

Haberde varid olduğuna göre adamın birisi Allah Teâlâ'nın huzurunda durur." Yüce Allah: "Ey kötü kul. Sen günahkâr ve âsi idin," der. Kul: Hayır vallahi ben yapmadım," der. Kendisine Senin aleyhine delil var," denilir ve kendisi ile görevli hafaza meleklerine emrolunur. Kul: "Bana iftira ediyorlar," der. Bu sefer organları aleyhine şahitlik eder ve emrolunur, cehenneme atılır. Cehenneme atılan bu kul, organlarını kınamaya başlar. Onlar: 'Biz bunları kendi irademizle söylemedik. Bizi her şeyi konuşturan Allah söyletti," derler.(39)

İşte zaman, mekân ve benzerleri öyle şahitlik ederler. Kurtuluş, Allah'tan başkasını bir yana bırakarak, O'nun zikri ile ve O'na itaatla meşgul olmaktadır.

39-Bu Müslim'in, Nesaî'nin ve Bezzar'ın rivayet ettikleri sahih hadisin mealen ifadesidir. Müellif hadisi lâfzıyla nakletmemiş, onu mealen ifade etmiştir. Hadis için Bkz. *Muhtasar İbn Kesir* c.3 sh. 260. Hadisin lâfzı şöyle başlar: "*Bir gün Rasûlüllah (s.a.v.) gülümser, sonra der ki: Bir kulun kıyamet günü Rabbi ile olan mücadelesine şaşarım...*"

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا
حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ
رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ
لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ
عَلَى الْكَافِرِينَ (٧١) قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ (٧٢)

71. O inkâr edenler bölük bölük cehenneme sürülür. Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır. Bekçileri onlara: "Size içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?"derler. Onlar: "Evet geldi" derler, ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.

72. Onlara: "İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötü!" denilir.

71. «O inkâr edenler» önderleri ile birlikte **«bölük bölük cehenneme sürülür.»** *"Zümer"*, "zümre" kelimesinin çoğulu olup az bir topluluğun adıdır. Kelime "zemir" den türemiştir ki, manası sestir. Çünkü topluluk sessiz olmaz. Buna göre mana şöyle olur: İnkâr edenler bizim tarafımızdan hesapları görüldükten sonra bölük bölük cehenneme sürülürler. Bu sürülme, şiddetle ve kendilerine değer verilmeksizin yapılır. Ve bu durumda bölük bölük, birbirinin peşisıra sapıklıkta ve kötülükteki derece ve tabaka farklılığı uyarınca gruplar yapılarak cehenneme sürülürler. Ve cehennem, onları asık bir yüzle karşılar. Tıpkı onların, emirleri, yasakları, emredenleri ve yasaklayanları asık bir yüzle karşıladıkları gibi.

«**Nihâyet oraya geldikleri zaman kapıları açılır.**» Cehenneme girsinler diye cehennemin yedi kapısı açılır. Nitekim Yüce Allah buna şöyle işaret eder: "*Cehennemin yedi kapısı vardır...*" (Hicr: 44) Cehennemin onların geliş vakitlerine kadar kapalı tutulmasının faydası ise, cehennemi korkunç kılmak ve ateşini tutuşturmaktır.

Şöyle denmiştir: "Cehennemlikler tıpkı hapis mahkûmları gibi cehennemin kapısını kapalı bulacaklar, orada kapı açılana kadar dikilip bekleyeceklerdir. Bu, kendilerini azarlamak ve değerlerini düşürmek içindir. Bu, ruhanî azap kabilindendir ki, cismanî azaptan çok daha beterdir. Onların kapının yanında durmaları, kendileri açısından azabın hemen verilmesinden daha evlâdır. Bu görüşü şu nokta pekiştirir: Kâfirin şiddet, sıkışıklık ve korku içinde ayakta durması uzayınca der ki: "Ya Rabbi beni cehennemin içinde bile olsa biraz rahatlat."

«**Bekçileri onlara:**» Azarlamak, daha acıya gark etmek ve elem vermek için...derler. Âyette geçen "*hazene*" kelimesi "hâzin" kelimesinin çoğulu olup hazinenin ve içinde bulunan şeylerin muhafızı demektir. Burada ise maksat cehennemin bekçileri ve zebanileridir. Onlar cehennemliklere azap etmekle görevli meleklerdir.

«**'Size içinizden**» sizin gibi Âdem olan kendi cinsinizden kendilerine başvurmanız, sözlerini anlamanız kolay olsun diye «**Rabbinizin âyetlerini okuyan**» -bundan maksat Allah'ın peygamberlere indirdiği âyetlerdir.- «**Ve bugüne**» yani bu vakte «**kavuşacağınızı ihtar eden**» sizi bu hususta korkutan «**peygamberler gelmedi mi?' derler.**» O vakitten maksat kıyamet günü değil cehenneme girecekleri andır. Âyetin böyle anlaşılması gereklidir. Çünkü âyetteki "*izafeti lâmiye*" kıyamet gününün sırf kâfirlere mahsus olduğunu ifade eder. (Oysa kıyamet günü sırf kâfirlere mahsus değildir. Bu nedenle buradaki günü, kıyamet günü değil, cehenneme giriş anı olarak almak doğru olacaktır.) Ayrıca Arapçada "yevm" ve "eyyam" kelimeleri şiddet ve sıkıntı anları için çok kullanılır. Bu nedenle âyette yer alan "*yevm*" kelimesi vakit anlamına alınmıştır.

Bu âyeti kerime şeriat gelmeden herhangi bir kimsenin mükellef tutulamayacağına delildir. Zira kâfirlerin azarlanmalarına hep peygamberin gelmesi, kitabın tevdi edilmesi sebep gösterilmiştir.

«Onlar: 'Evet geldi' derler.» Evet bize peygamberler geldi, bize Allah'ın âyetlerini okudular. Bizi uyardılar, derler. Böylece onlar kendilerine peygamber geldiğini, ikrarın ve itirafın hiç fayda vermeyeceği bir zamanda itiraf ederler.

«Ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur», vacip olmuştur. Bu söz Yüce Allah'ın İblis'e söylediği şu sözdür: "*Mutlaka sen ve sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım.*"(Sâd: 85) Onlar bu itiraftan sonra: "Bizler İblis'e tâbi olanlardandık. Peygamberleri yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmedi, siz sadece yalancısınız dedik," derler.

72. «Onlara: 'İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin», orada ebedî kalacağınız takdir edilmiş olarak girin.

«Kibirlenenlerin yeri ne kötü' denilir.» Burada, diyenin kim olduğu kapalı bırakılarak söylenen sözün korkunç bir söz olduğu vurgulanmıştır. "*Kibirlenenlerin yeri ne kötü*" ifadesinin manası, iman ve itaat etmekten kaçınan kibirlenenlerin yeri ne kötü, demektir. "Kibirlenenler" manasına gelen "*el-mütekebbirîn*" kelimesinin başındaki "*elif - lâm*" cins ifade eder. Ancak bunun cins ifade etmesi hakkı kabul etmeyerek böbürlenmeleri dolayısıyla cehennemde yer alacaklarına işarete engel değildir. Çünkü onların cehenneme girmeleri, azap hükmünün önceden geçmiş olmasıdır. Azap hükmü ise onların üzerine böbürlenmeleri, inkâr etmelerine binaen verilmiştir. Şu halde onların böbürlenmeleri ve diğer kötü fiilleri hep önceden geçen azap hükmünün birer sonucudur.

Burada âsilerin iki sınıf olduklarına işaret vardır: Bir sınıf böbürlenenlerdir ki bunlar ısrarcı olanlar, İblis'in peşinden gidenlerdir. Bunlar cehennemde ebediyyen kalacaklardır. Bir diğer sınıf ise mütevazidirler. Bu grup tevbe edenler ve Âdem (a.s.)'e uyanlardır. Bunlar kurtuluşa ererler. İşte bu delil bile ortaya çıkarıyor ki, şirkten sonra, kibirden daha büyük bir günah yoktur. Hatta şirk bile kibirden kaynaklanır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "*...O (İblis) yüz çevirdi ve büyüklük tasladı ve böylece kâfirlerden oldu.*" (Bakara: 34) Bu ifade şu hadisi kutsideki ifadeyi desteklemektedir: "*Kibriya Benim ridamdır. Azamet izarımdır. Kim bu iki hususta Benimle boy ölçüşmeye kalkışırsa onu cehenneme atarım.*"(40)

40- Bu hadisi Ebu Davud *Sünen*'inde şu lâfızla rivayet eder: "*Bunlardan herhangi birisi hususunda kim Benimle boy ölçüşmeye kalkarsa onu cehenneme atarım.*" Bu hadis Müslim'de başka bir lâfızla yer alır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/613.

Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez."* Birisi sorar: İnsan elbisesinin ve ayağındaki ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır. Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *"Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı tanımayarak azmak ve insanları küçümsemektir."*[41] Yani kibir, Yüce Allah'ın emirlerinde ve yasaklarında hakka riayet etmemek, insanları küçük görmek ve ayıplamaktır. Bu hadis sözkonusu huyları çirkin ve ağır göstermek için varid olmuştur.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا
رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫هَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا
وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا
خَالِدِينَ (٧٣) وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى صَدَقَنَا وَعْدَهُ
وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَٓاءُ
فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ (٧٤) وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَٓافّٖينَ مِنْ
حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِىَ
بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقٖيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ (٧٥)

---

[41] Hadisi Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet ederler. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Camiu'l-Usûl*, 10/614.

73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir. Oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: "Selâmet size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya," derler.

74. Onlar: "Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı, ne güzelmiş!" derler.

75. Melekleri görürsün ki, Rablerini hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adâletle hükmolunmuş ve: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun" denilmiştir.

73. «Rabblerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük» fazilette ve bulunduğu tabakanın yüceliğindeki çeşitli mertebelerine göre çeşitli zümreler halinde **«cennete sevk edilir.»** bu sevkediliş hesaptan öncedir. Ya da hesaptan biraz sonradır. Biraz sonra oluşu âyetin daha öncesinde yer alan *"Yeryüzü, Rabbinin nuru ile aydınlanıp kitap konulur."*(Zümer: 69) ifadesi ile uyumludur. Müslümanları sevkedenler ise Yüce Allah'ın emri uyarınca meleklerdir. Melekler onları yormadan ve bitkin hale getirmeden, tam tersine sevinç ve neşe ile değerlerini artırmak ve şereflendirmek üzere sevkederler. Bundan amaçları kendilerini bir an önce keramet yurduna ulaştırmaktır.

Burada *"sakınanlar"* dan maksat şirkten kaçınanlardır. Onlar cennetin avamı, yani orta tabakasıdır. Bunların üzerinde Yüce Allah'ın haklarında: *"O gün cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır."*(Şuarâ: 90) buyurduğu kimseler vardır. Bunların da üzerinde haklarında: *"Takva sahiplerini heyet halinde çok merhametli olan Allah'ın huzurunda topladığımız..."* (Meryem: 85) buyrulan kimseler vardır.

Cennete sevkedilenlerle cennetin kendilerine yaklaştırıldığı zümreler arasında fark vardır. Aslında sevk edilenler zalimlerdir. Cennetin kendilerine yaklaştırıldığı kimseler ise orta yolu tutanlar ve daha önce geçen vefa sahibi kimselerdir.

«Oraya varıp da kapıları açıldığında», kendilerine bekleme yorgunluğu gelmesin diye cennetin sekiz kapısı açıldığında... Çünkü ferah ve sevinç yurdu olan cennet kapıları, misafirlerin ve gelen konukların suratına kapanmaz.

Çünkü bu kapılar, kerem kapısıdır. Eğer cennetlikler cennete geldiklerinde cennetlerin kapıları kendilerine açılacak ifadesi Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in: "*Cennetin kapısını ilk açacak olan benim.*"[42] ifadesi ile çelişmiyor mu? diye sorulacak olursa, cevap olarak deriz ki: Cennetliklerin oraya ulaşmasından önce cennetin kapılarının açılması Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onların açılmasına dair yapmış olduğu duâ sebebiyledir. Şayet Rasûlüllah önceden böyle bir duâ yapmış olmasaydı cennetin kapıları açılmazdı. Sonra Rasûlüllah'ın bu duâsı nedeniyle hesap bitinceye kadar cennetin kapıları açık kalacaktır. Hesaptan ve sırattan sonra cennetlikler oraya geldiklerinde Rasûlüllah'ın daha önce yapmış olduğu duâsının bereketi ile kapıları açık bulacaklardır. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah şöyle buyurur: "*Cennetin kapısını ilk çalacak olan kişi benim. Cennet, ben ve ümmetim bölük bölük, sırayla oraya girmedikçe diğer ümmetlere yasak olacaktır.*[43]

Âcizane kanaatimize göre, cennetin kapısının ilk açılması ve ilk vurulması, cennete öncelikle kimin gireceğine dair bir misal ve canlandırma olsa gerektir. Bunun dışında başka bir yoruma bizce ihtiyaç yoktur. Cennetin kapılarının sekiz tane olduğu hadislerle bilinmektedir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle der: "*Cennetin sekiz kapısı vardır. İki kapısı arasındaki mesafe süvarinin gidişiyle yetmiş yıldır. Kapının iki kanadı arasındaki mesafe ise Mekke ile Basra arasındaki mesafe kadardır.*"[44]

Bazıları cennetin kapısının sekiz tane olduğu, "sekiz vavı" ile bilinir, demişlerdir. Ancak sekiz vavı düzenli değildir. Bu vavla ilgili olarak Tevbe sûresinin sonunda açıklama yapılmıştır.[45]

Bazı âlimlere göre cehennemin kapısının yedi, cennetin kapısının sekiz olmasının sebebi şudur: "Cennet Allah Teâlâ'nın fazlı ve ihsanıdır. Cehennem ise adaletinin gereğidir. Fazl ve ihsan adaletten daha üstündür. Cennet rahmetin, cehennem ise gazabın eseridir. Rahmet öncelikli̇dir ve gazaba üstündür."

---

[42] Hadisi Müslim şu lâfızla rivayet eder. "*Kıyamet günü tabisi en çok olacak peygamber benim ve cennetin kapısını çalacak ilk kişi benim.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/270.

[43] Bu lâfızla bu hadisi görmüş değiliz. Hadisi Ahmed ve Tirmizî buna yaklaşık lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/271.

[44] Hadisi Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebi Şeybe benzer lâfızlarla rivayet etmişlerdir Bkz. Suyutî, *ed-Dûrru'l-Mensur*, 5/343.

[45] Yedi sayısına atıf yapan vav'a "sekiz vavı" denir. Meselâ "*Onlar yedi kişidir ve sekizincisi köpekleridir.*" (Kehf: 22) âyetindeki "*vav*" hafi, vav-ı semaniye (sekiz vavı)dir. (Çeviren).

«Bekçileri» cennetin bekçisi "rıdvan" ve diğer melekler **«onlara:»** Cennete girdikleri esnada müttakilere: **«'Selâmet size!»** Her türlü kötü şeylerden ve elemlerden kurtuluş size! Âyetteki bu ifade, selâm sözü değil bir haber vermedir. **«Tertemiz geldiniz»**, isyanın kirinden temiz oldunuz, ya da size mübah kılınan nimetlerden dolayı gönlünüz hoş oldu. **«Artık ebedî kalmak üzere girin buraya,' derler.»** Yani girin cennete derler. Girin fiilinin başındaki *"fa"* harfi onların temiz olmalarının cennete girmelerine ve ebediyeti kazanmalarına sebep olduğuna işaret etmektedir. Bu temizlik, ister af edilmek suretiyle, ister azap görmüş olmak şeklinde olsun farketmez. Çünkü her ikisi de onların hem zahirlerini hem batınlarını temizleyicidir. Zahirlerini güzelce ikrar ettikleri ve bedenî amel işledikleri için; batınlarını da niyetleri ve inançları güzel olduğu için temizlemiştir.

74. «Onlar: 'Bize verdiği sözde sadık olan» yani cennete girmeye dair bize vermiş olduğu sözünü gerçekleştiren... demektir. Bu sözlerden birisi: *"Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun."* (Fatır: 34) âyeti kerimesidir.

Sehl der ki: "Bunların içinde, verdiği sözde sadık olduğu için Allah'a hamdedenler olduğu gibi, her türlü durumda hamde lâyık olduğu için hamdedenler de vardır. Bu ikinci grup birincilerin bilmedikleri nimetleri bildiklerinden hamdederler, bu bakımdan bu hamd birinciden daha ileridir."

«Ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun.» Hamdolsun demek, bütün hamdler Allah'a mahsustur demektir. Âyetin orjinal metninde yer alan *"arz"* dan maksat istiare yoluyla cennetin toprağı olup orada kalacakları mekânı kastetmektedir. Böylesi bir mekânın miras bırakılması; verilmesi; amelleri dolayısıyla kendilerine bırakılması ve temlik edilmesi demektir. Ya da orada tasarruflarına imkân verilmesi demektir. Tıpkı vârisin, vârisçi olduğu malın eline verilmesi gibi. *"Dilediğimiz yerinde oturacağımız"* ifadesine gelince, *"netebevveu"* fiili "mebaet"ten türemedir. Bunun manası da konaklama yeri demektir. Arapçada "bevvettu lehu mekânen" denilir ki manası o kimseye bir mekân ve yer hazırladım, düzenledim demektir. Buna göre âyetin manası, bizim her birimiz başkasının cennetinde değil, Allah'ın geniş cennetinde dilediği mekânda oturdu, demek olur. Üstelik cennette manevî makamlar vardır. Ve *Tefsir-i Kebir*'de söylendiği gibi cennete gelenler o makamlardan alıkonulmazlar.

İslâm hakîmlerinden (Bilge kişi) birisi der ki: "Cennet iki çeşittir. Cismanî cennetler, ruhanî cennetler. Cismanî cennetler ortaklığa tahammül etmezler, fakat ruhanî olanlara gelince, bu cenneti bir kişinin elde etmesi, diğerlerinin de elde etmesine engel değildir."

Fenarî'nin Fâtihâ Sûresinin tefsirinde şu ifadeleri vardır: "Bil ki cennet iki çeşittir: Maddî cennet, manevî cennet. İnsan aklı bunların her ikisini de idrak edip kavrar. Tıpkı âlemin de lâtif ve kesif, gayb ve şehadet âlemi olması gibi. Mükellef ve muhatab olan nefsin elde ettiği nimet vardır. Nefis bu nimeti nazarı vasıtası ile kazanmış olduğu marifet ve ilimlerden alır ve yine lezzet ve şehvetlerden elde ettiği nimetler vardır. Nefsin hayvanî tarafı maddî güçleri kanalıyla bunları elde eder. Bu nimetler yeme, içme, nikâhlanma, giyinme, kokular ve hoş nağmeler, memeleri yeni tomurcuklanmış kadınlardaki maddî güzellikler, güzel yüzler, çeşit çeşit renkler, ağaçlar ve nehirlerdir. Bütün bunları duyu organları nefsi natıkaya aktarırlar. Ve nefis bunlardan lezzet alır. Böylece maddî cennet, cisim gibi; aklen kavranan ise ruh gibi olur. Bu nedenle ona Yüce Allah "darul hayevân" (yaşama yurdu) diye isim vermektedir. (46) Bunun sebebi o hayatın yaşanacak hayat olmasından, yaşayanların da hem madden hem de manen nimeti tadacak olmalarındandır. Cennet de içindekiler açısından nimeti son derece tadılacak bir yerdir ve yine içindeki kişilerce doldurulması taleb edilecektir. Bu ifade, cennetin genişliğine ve ihtiyaç oranında içine girecek kişilerin artırılacağına işarettir, ancak hiç kimse başkasının yerine girmeyecektir."

Fethu'r -Rahman isimli eserde denir ki: "Rivayet olunur ki, Muhammed ümmeti ilkin cennete girecek ve cennette dilediği yerde konaklayacak, sonra diğer ümmetler girecektir."

«İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş!' derler» Yani mükâfatları olarak cennet ne güzelmiş derler.

Büyüklerden birisi der ki: "İşlenen hiçbir farz, hiçbir nafile, hiçbir hayır işi ve bir haramın terki mekruhun işlenmemesi yoktur ki karşılığında cennette oraya girecek kimsenin erişecek olduğu özel bir nimet olmasın. Üstünlük çeşitli mertebelerde olacaktır. Bunlardan birisi yaş itibari iledir. Fakat bu itaatta

---

46- Müellif (r.a.) burada Ankebut sûresinin 64. âyeti olan *"Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!"* (Ankebut: 64) işaret etmektedir.

MÜ'MİN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 85 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ (١) تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٢) غَافِرِ
الذَّنبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
إِلَيْهِ الْمَصِيرُ (٣) مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ (٤) كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِن بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ
وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ
كَانَ عِقَابِ (٥) وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ
كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (٦)

1. Hâ. Mîm.

2-3. Kitabın indirilişi, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafındandır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dönüş ancak O'nadır.

4. İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Onların şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın.

5. Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da yalanladılar. Her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılla, hakkı yok etmek için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine Ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte Benim azabım nice imiş! (gör.)

6. Böylece inkâr edenlere: "Onlar cehennemliktir" diye Rabbinin sözü tam gerçekleşti.

1. «Hâ. Mîm.» kelimesi, sûrenin adıdır. Buna göre mana, bu sure Hâ Mîm isimli sûredir, demek olur.

2-3. «Kitabın indirilişi,» bu indirilen kitap **«mutlak galip, hakkıyla bilen...»** Yüce Allah'ın sıfatları arasında *"mutlak galip, hakkıyla bilen"* şeklinde bu iki sıfatın özellikle belirtilmesi, Kur'an'da bulunan ve Yüce Allah'ın mükemmel kudretine, sonsuz ve faydalı ilmine delâlet eden îcaz ve çeşitli ilimler nedeniyledir.

«Günahı bağışlayan...» Bu ifade, Yüce Allah'ın sıfatlarından bir diğeridir.

Burada Arapça dilbilgisi açısından insanın aklına şöyle bir soru takılabilir. Yukarıda geçen "*Allah*" lâfzı marifedir. Buna sıfat teşkil eden "*ğâfiri'z-zenb*" ifadesi, bir izafet tamlamasıdır. Şekil itibariyle izafet-i lâfziye olan bu tamlama nekredir. Oysa kural olarak sıfatla mevsufun ikisinin de ya marife, ya da nekre olması gereklidir. Burada mevsuf "Allah" marife, sıfat olan "ğâfiri'z-zenb" nekredir. Acaba bu kurallara aykırı olmuyor mu? Bu soruya cevap olarak deriz ki, buradaki izafet, lâfziye değil, hakikiyyedir. Çünkü günahların bağışlanması için özel bir zaman tayin edilmiyor. Zira Yüce Allah'ın sıfatları ezelîdir. Durmadan yenilenmekten ve herhangi bir zamanla kayıtlı olmaktan münezzehtir. Bu sıfatların meselâ burada günahların bağışlanması meselesinde olduğu gibi bağlı olduğu olayın sonradan olma durumuna göre daha sonra gerçekleşse bile aslı itibariyle yenilenme ve herhangi bir zamana kayıtlı olmaktan münezzehtir. Arapça açısından ism-i fail ile - burada ğâfir kelimesi ile - sıfat-ı müşebbehe aksine süreklilik murad olunabilir.

Âyet metninde geçen "*ğâfir*" kelimesi örten, silen demektir. "*Zenb*" ise günah demek olup "zenebu'ş-şey" (bir şeyin sonu) manasına kıyasla sonunda insana zarar veren her fiile "zenb" denilir. Bu âyet-i kerimede Yüce Allah "ğâfiri'z-zünûb" (günahları bağışlayan) şeklinde çoğul bir ifade kullanmamıştır. Tekil olan "zenb" kelimesiyle tıpkı "elhamdü lillah" ifadesinde olduğu gibi günah cinsi kastedilmiştir. Buna göre âyetin manası: "Küçük büyük bütün günahları tevbeyle ve tevbesiz bağışlayan, onu işleyeni, buradaki büyük medih makamının gerektirdiği gibi, kıyamet günü rezil ve rüsvay etmeyen" demektir.

Asilerin yaptığı **«tevbeyi kabul eden...»** Âyet metninde yer alan "*kâbil*" kelimesi lügatta kuyudan çıkan kovayı karşılayıp alan demektir. Yine ebeye de, dünyaya gelen çocuğu kabul etmesi münasebetiyle bu kelimeden türeyen "kâbile" ismi verilmiştir. Yine Arapçada filancanın özrünü, tevbesini vb. şeylerini kabul ettim denir. Âyet metninde geçen "*tevb*" kelimesi tıpkı tevbe gibi mastardır. Manası bir şekilde günahı terketmek demektir.

Tevbe, özür beyan şekillerinin en ilerisidir. Çünkü özür beyanı üç şekilde olur: Özür dileyen kimse ya ben bunu yapmadım der veyahut şu nedenle işledim der. Ya da işledim fakat kötü yapmışım vazgeçiyorum, der. Bu üç özür beyanının dışında bir dördüncüsü yoktur. İşte yukarıda saydığımız şekillerden üçüncüsünün adı tevbedir.

Şeriatta bir terim olarak tevbe, çirkin olması nedeniyle günahtan vazgeçmek, yapmış olduğu kötü şeye pişman olmak, bir daha işlememeye karar vermek, işlediği kusurlardan telâfi edilmesi mümkün olan varsa bunları yaparak telâfi etmektir. İşte bu dört unsur bir araya geldi mi tevbenin şartları tamamlanmış olur. Tevbe, Şeriatta kötü ve kınanmış olan bir fiili bırakıp dinde övülen ve kabul edilen şeye dönmek demektir. "İstiğfar" işlenen masiyetin çirkinliğini gördükten sonra bağışlanmayı dilemek ve ondan vazgeçmektir. Tevbe, istiğfardan önceliklidir. İstiğfar yapılırken tevbe ettim, ya da hata etmişim bir daha asla işlemeyeceğim! Beni bağışla ya Rabbi, demedikçe âlimlerin görüş birliği ile tevbe sayılmaz.

Âyet metninde "*ğâfir*" (bağışlayan), "*kâbil*" (kabul eden) kelimelerinin arasına "*vav*"ın getirilmesi günah işleyip tevbe eden zümre açısından günahların silinmesiyle tevbenin kabulünün aynı zatta birden gerçekleştiğini ifade etmek içindir. Mağfiret, günahların silinmesi demektir. Kabul, sözkonusu tevbeyi kabul edilmiş ve insana sevap kazandıran taat haline getirir. Tevbenin kabulü, Yüce Allah'ın sözkonusu tevbe dolayısıyla bunu yapana bir itaat yazması olayından kinayedir. Eğer böyle olmasaydı Yüce Allah tevbeyi kabul etmezdi. Çünkü Allah Teâlâ ancak itaat olan bir fiili kabul eder.

Biz yukarıda "ğâfir" kelimesiyle "kâbil" kelimesi arasına vav harfinin getirilmesinin sebebini, günahların silinmesi ile tevbenin kabulünün bir arada olduğunun ifade edilmesi için getirildiğini söylemiştik. Bu, bir ihtimaldir. Bir diğer ihtimale göre bu iki vasfın birbirine zıt olmasından dolayı getirilmiştir. Çünkü vav getirilmeseydi "ğâfir" kelimesiyle "kâbil" kelimesinin bir olduğu, ikinci kelimenin sırf birinciyi açıklama ve tefsir etme için getirildiği zannedilebilirdi. Vav harfinin buraya getirilmiş olmasının bir başka ihtimali iki fiilin ikisinin de yerinin ve bağlandıkları kelimenin birbirinden farklı olmasıdır. Çünkü "ğâfir" kelimesinin kökü olan "ğafr" günah mevcut olmakla birlikte örtmek demektir. Bu ise büyük günahları işleyenlerden tevbe etmeyenler içindir. Çünkü günahına tevbe eden kimse günahsız gibidir. Kabul olayı ise günahlarına tevbe eden kişiler için sözkonusudur.

Bu âyette günahın bağışlanmasının, tevbenin kabulünden önce zikredilmesi Yüce Allah'ın rahmetinin gazabını geçmiş olmasındandır. Âyet aynı zamanda Mutezile mezhebine de bir cevap mahiyetindedir. Çünkü buradan anlaşılıyor ki Allah Teâlâ günahları, kişi tevbe etmese bile bağışlayabilir.

İsyan eden kullara **«azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafındandır.»** Yoksa kâfirlerin dediği gibi Muhammed'in uydurması değildir.

Âyet metninde yer alan "*tavl*" kelimesi lütuf ve ihsan demektir. Arapçada "lifülânin alâ fülânin tavlun" denilir ki manası filancanın filan kişi üzerinde ihsanı ve lütfu var, demektir. "Tavl" kelimesin aslı, kısalık anlamına gelen "kısar" ın zıddı olan "tûl" (uzunluk)dan türemedir. Çünkü herhangi bir şey uzun olduğu zaman onda mükemmellik ve fazlalık var, demektir. Tıpkı bir şey kısa olduğu zaman kendisinde noksanlık olduğu gibi. Arapçada zenginliğe de "tavl" denir. Çünkü insan zenginlikle, fakir olsa ulaşamayacağı şeyleri elde eder. Tıpkı uzunluk ile kısa olsaydı ulaşamayacak olduğu şeylere ulaşabilmesi gibi.

Buradaki mana ise Yüce Allah'ın günahkâr olan kimseye hakettiği cezayı vermemek suretiyle lütuf sahibi olmasının vurgulanmasıdır. Rahmet sıfatlarının arasında gazap yönünden bir tek sıfatın getirilmesi rahmetin, gazaba öncelikli ve ağırlıklı olduğuna delildir.

Bazıları âyeti şöyle tefsir etmişlerdir: *"Allah'ın günahı bağışlaması* "Lâ ilâhe illallah" diyenler içindir. Bunlar Allah'ın dostları ve kendine itaat edenlerdir. *"Tevbeyi kabul etmesi"* şirk içindir. *"Azabının çetin olması"* kendisini birlemeyen, tevhid ehli olmayan kimseler içindir. *"Lütuf sahibi olması"* kendisini birlemeyen, tevhid ehli olmayan ve Lâ ilâhe illallah demeyen kimselerden müstağnî olması, onlara muhtaç bulunmaması demektir."

«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.» O halde emirlerinde ve yasaklarında O'na itaat etmeye yönelmek gerekir. Âhirette Hakka **«dönüş»** ne başlı başına, ne de başkasıyla müşterek olmaksızın başkasına değil, sırf ve **«ancak O'nadır.»** O halde O, itaatkâr ve isyankâr herkesin yaptığına karşılığını verir.

Bazı âlimlere göre: *"Günahı bağışlaması"* tevbelerini kabul etmek suretiyle dostları için sözkonusudur. *"Tevbeyi kabul etmesi"* ise dostlarına tevbede ihsanı nasib etmesi suretiyledir. Çünkü onlar Yüce Allah'ın lütuf sıfatlarının tecelli ettiği kimselerdir. *"Azabının çetin olması"* imana gelmeyip tevbe etmeyenler için sözkonusudur. Çünkü bunlar da Yüce Allah'ın kahır sıfatının tecelli ettiği kimselerdir. *"Lütuf sahibi olması"* bütün yaratıklarını yoktan var etmesi, hayat ve rızık vermesi dolayısıyla onların tamamınadır.

Yine *"Günahı bağışlaması"* yaratıkların zalimleri için, *"tevbeyi kabul etmesi"* orta halli yaşayanlar için, *"azabının çetin olması"* bunların müşrikleri için ve *"lütuf sahibi olması"* dinde ve hayırda önde olanlar içindir.

Madem ki Yüce Allah'ın rahmetinin gazabını geçmesi, kereminin bir kuralıdır. İşte burada lütuf sıfatlarını ifade eden isimler kahır sıfatını ifade eden isme baskın ve galip gelmiştir. Bir tane kahrını ifade eden sıfata mukabil üç tane lütfunu ifade eden sıfatı zikredilmiştir.

4. «İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz.» Âyet metninde yer alan kelimenin kökü olan *"cidâl"* kelimesi birisiyle tartışarak ve ona galip gelmeye çalışarak bir meseleyi görüşmek demektir. Fiilin aslı "cedeltü'l-hable" ifadesinden türemedir. Bunun manası ipin düğümünü sağlamca düğümledim, demektir. Birbiriyle tartışan iki kişi sanki birbirlerinin fikirlerini düğümlüyorlarmış gibi olmaktadırlar.

Ebu'l-Âliye der ki: "Bu âyet-i kerime âyetlerle alay edenlerden biri olan el-Hâris b. Kays hakkında nazil olmuştur."

Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyle olur: İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında bunlar birer sihirden, şiirden, geçmişlerin mitolojilerinden, ibarettir gibi sözlerle bu âyetleri geçersiz kılmak ve iptal etmek için birtakım bâtıl öncüller (bâtıl yargılar) kullanmak suretiyle Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Allah'ın âyetlerini bâtıl yargılarla çürütmeye çalıştıklarını *"Bâtılla hakkı yoketmek için mücadele etmişlerdi,"* (Mü'min: 5) âyet-i kerimesinden anlıyoruz. Şu halde bu âyette mutlak olarak ifade edilen *"Allah'ın âyetleri hakkında tartışma"* kavramı bundan sonra gelen beşinci âyette mukayyed olarak *"Bâtılla hakkı yoketmek için mücadele etmişlerdi,"* şeklinde ifade edilmektedir. Şu halde bu âyetteki mutlak ifade, daha sonra gelen âyetteki mukayyed ifadeye hamledilmiş ve bu tartışmanın bâtılla yapılmış olduğu irade olunmuştur.

İman edenlere gelince, Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşmak bir yana, bu konuda hatırlarına en ufak bir düşünce kırıntısı bile gelmez. Buna karşılık âyetlerdeki anlaşılması zor olan bazı yerler, içlerinde taşıdıkları birtakım gerçekleri ortaya çıkarmak ve dalalet ve sapıklığa düşmüş olanların şüphelerini ortadan kaldırmak maksadıyla yapılan tartışmaya gelince, böylesi tartışma Allah yolunda cihad gibi itaatların içinde en büyüğüdür. Bu sebeple Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *"Kur'an hakkında tartışma inkâr sayılır."* (1) Bu hadis-i şerifte tartışma anlamına gelen *"cidâl"* kelimesi elif lamsız sonu tenvinli olarak ifade edilmiştir. Bundan maksat tartışmadan tartışmaya fark olduğunu, çeşit çeşit tartışma olabileceğini ifade etmektir.

Şu halde kişiye düşen inkârı ve mutlak tartışmayı bırakmasıdır ki böylece hem Allah katında ve hem de insanların nezdinde mü'min, müslim ve doğru olsun. Asıl doğru ve eğri olmayan yol budur. Davet ve irşad bu yolladır. O halde bize düşen yapılan irşadı kabul etmektir. Böylesi bütün kulların üzerine gerekli bir vaciptir.

«Onların şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın.» Âyet metninde geçen *"yağrur"* kelimesinin kökü olan *"ğırra"* kelimesi gaflet hali demektir. Buna göre âyetin manası şöyledir: Sen onların hakkında kâfir olma

---

1- Hadisi Ebû Davud: *"Kur'an hakkında tartışma küfürdür,"* diye rivayet eder. Bunun anlamı bilgiye dayanmaksızın Kur'an âyetleri üzerinde tartışmak küfürdür, demek olur. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/750.

hükmü verildiğini öğrendiğine göre dünyada kendilerine mühlet verilmesi, yaz ve kış kervan yolculuğuna çıkarak kârlı ticaret yapmak için Yemen'e ve Şam'a gitmeleri, oralarda gezip dolaşmaları seni aldatmasın. Çünkü onlar çok yakın bir zamanda inkârları sebebiyle kendilerinden önce geçen ümmetlerin cezalandırıldıkları gibi cezalandırılacaklar.

5. **«Onlardan»**, Kureyşten **«önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki»** Nuh kavminden sonraki Âd, Semûd vb. Peygamberlere karşı biraraya gelen, onlara düşmanlık edip kendileriyle savaş eden **«topluluklar da yalanladılar.»** Yüce Allah âyet-i kerimede önce Nuh kavminden söz etmiştir. Çünkü yeryüzünde ilk Rasûl o idi. Zira Âdem (a.s.) sadece kendi evlâtlarına Peygamber olarak gönderilmişti.

Bu peşpeşe gelen ümmetlerin içinden **«her ümmet kendi peygamberini...»** Arapça dilbilgisi bakımından zamirin sadece erkekleri ifade etmesi, kadınların buna dahil olmadıklarından değildir. Tersine tağlîb yoluyla kadınlar da bu zamirle kastedilmişlerdir. **«Yakalamaya»** esir alıp işkence yapmak üzere hapse koymaya **«azmetmişti.»** *"Azmetmek"*, kastetmek manasına Arapçada "kasade" diye bir fiil daha vardır. Bu kasıt, duâ esnasında yönelme anlamınadır. Âyette geçen "*hem*" kelimesi ise kalbin iyi veya kötü herhangi bir fiili daha yapmadan önce işlemeye karar vermesidir.

Aslı ve hakikati asla olmayan **«bâtılla, hakkı yok etmek için»** bâtılla bunların yaptıkları gibi hakkında asla dönme ve sapmanın olmayacağı hakkı ortadan kaldırmak için **«mücadele etmişlerdi.»**

Fethu'r-Rahman isimli eserde denir ki: "Bâtıl, sureti ve şekli olmakla birlikte her yönden manen yok olan şeydir. Bu yokluk, ya ehliyetin bulunmayışından kaynaklanır, ya da akde konu olan nesnenin yok oluşundan. Şarabı satışa sunmak ve küçük çocuğun satım muamelesi yapması gibi."

«Bunun üzerine Ben onları», peygamberlerini yakalama azimlerine ceza olarak helâk etmek suretiyle **«kıskıvrak yakaladım. İşte Benim»** kendilerini cezalandırmış olduğum **«azabım nice imiş! (gör.)»** Onların diyarlarından geçtiğinde gördüğün üzere mahvolmalarına ve helâk edilmelerine dair izler, bunlara bakanlara ibrettir. O halde onlarla aynı yolda birleşmeleri, aynı suça ortak olmaları sebebiyle işte bu Kureyş kâfirlerini de mutlaka cezalandıracağım. Nitekim buna bundan sonra gelecek olan âyet-i kerime işaret etmektedir.

6. Seni **«Böylece inkâr edenlere:»** Senin aleyhinde bir araya toplananlara, başaramadıkları bir şeye yeltenenlere: **«'Onlar cehennemliktir' diye»** Rabbinin sözü gerçekleşmiştir. Çünkü onlar azabın en şiddetlisine ve en fecisi olan cehennem azabına lâyık olmuşlardır. Helâk olmuş eski ümmetlerin yaptıkları gibi inatçı ve Hz. Peygamber'e karşı bir araya toplanmış kâfirler oldukları için cehennem ateşinden çıkamayacaklardır. Onlar en şiddetli olan öteki ceza çeşitlerini de daha çok hak etmişlerdir. Bütün bunları bir tek sebep bir arada toplar. O da kendilerinin cehennem ehli olmalarıdır. Yüce Allah bizleri ve sizleri gazabına sebep olacak fiillerden muhafaza buyursun.

«Rabbinin sözü tam gerçekleşti.» Yüce Allah'ı yalanlayan, peygamberlerine karşı hakkı ortadan kaldırmak için bâtılla mücadele etmek suretiyle bir araya toplanan geçmiş ümmetlere azaba dair kazası ve hükmü nasıl sabit oldu ise bunlar hakkında da böylece gerçekleşmiştir. Buradaki inkâr edenlerden maksat Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kavminden kâfir olanlar, bir başka ifadeyle diğer helâk olmuş eski ümmetler değil, Kureyş kâfirleridir.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ
وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ
تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ
جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ
وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

7. Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler. Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler: "Ey Rabbimiz, Sen, rahmetçe ve ilimce her şeyi kuşatmışsın. O halde tevbe eden ve Senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru" (derler.)

8. "Rabbimiz onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da, kendilerine vaadettiğin Adn Cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan Sensin!

9. Bir de onları kötülüklerden koru. O gün Sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur."

7. «Arş'ı yüklenen...» "*Arş*" bütün varlıkları kuşatan bir cisimdir. Kendisine Arş denmesi yüksek olduğundandır, ya da kaza ve kaderine dair ahkâmın oradan inmesi bakımından hükümdarların hüküm verirken oturduğu kürsüye benzediğindendir. Arş'ı dört melek taşır. Kıyamet günü geldiğinde arşı taşıyan melekler sekize çıkar. Nitekim "*...O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.*" (Hâkka: 17) âyet-i kerimesi buna işaret etmektedir. **«Ve bir de onun çevresinde bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler.»** Rablerini azim olan şanına lâyık olmayan şeylerden bitip tükenmeyen nimetlerine hamd ederek tenzih ederler.

Fethu'r-Rahmân isimli eserde meleklerin şöyle tesbih ettiği yazılıdır: "İzzet ve üstünlük sahibi Allah'ı tesbih ederim. Mülk ve melekût sahibi olan Allah'ı tesbih ederim. Asla ölmeyecek ve diri olan mülkün sahibi melik olan Allah'ı tesbih ederim. Meleklerin ve ruhun Rabbi olan Allah, her türlü kötü sıfattan ve her türlü noksanlıklardan münezzehtir, uzaktır."

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah tesbihi fiil kullanarak asıl, hamd olayını da hal (fiilimsi) olarak getirmiştir. Çünkü hamd, meleklerin içinde bulundukları durumun bir gereğidir. Oysa tesbih böyle değildir. Zira tesbihe Allah'ı lâyık olmadığı şeylerle vasıflayan ve niteleyen kimseye cevap sebebiyle ihtiyaç duyulur.

«O'na» Rablerine kendi durumlarına uygun olan bir imanla **«iman ederler.»** Aslında yukarıda zikredilen şeyler iman ettiklerini belirtmeye ihtiyaç bırakmadığı halde iman etmiş olmalarının vurgulanması imanın faziletini ortaya koymak, imanlı olan kimselerin şerefini açıkça vurgulamak içindir. Şöyle bir tekerleme vardır: "Şereflilerin vasıfları, vasıfların şereflileridir."

«Mü'minlerin de» şefaate uğramaları için **«bağışlanmasını isterler:»** Burada işaret olunuyor ki, onlar, Âdemoğullarının günahlarını bilmektedirler. Âyet aynı zamanda, aynı imanı paylaşmanın -insanlar ve melekler ayrı ayrı cinslerden gelinmiş olsa bile - birbirine nasihat ve şefkat etmenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü aynı imanı paylaşıyor olmak karşılıklı ilişkilerin en güçlüsü ve en mükemmelidir. Nitekim Yüce Allah bunu şöyle vurgular: "*Mü'minler ancak kardeştirler.*" (Hucurât: 10) Bu nedenle Fıkıh bilginleri şöyle söylemişlerdir: "Jurnalcilik yapanları, zalimleri ve yol kesenleri öldürmek mübahtır. Onlarla çarpışmak - Müslüman bile olsalar - sevaptır. Çünkü İslâmın şartlarından birisi de Allah'ın yaratıklarına şefkat etmek, onların sevinçleriyle sevinmek, üzüntüleriyle üzülmektir. Oysa yukarıda sıralanan kişiler bunun aksinedir. Böylesi kişilerin kötülüklerinin hapis vb. yolla önlenmesi çok nadirdir."

Derler ki, mükemmel bir mutluluk iki şeye bağlıdır: "Allah'ın emrine tazim etmek ve O'nun mahlukatına şefkatli olmak. Birinci unsurun ikinciden öncelikli olması gerekir. Âyetin "*Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler.*" (Mü'min: 7) bölümü Allah'ın emrine tazimde bulunmayı "*Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler.*" (Mü'min: 7) bölümü de Allah'ın yaratıklarına şefkati vurgulamaktadır."

Mücahid bu âyeti şu şekilde tefsir eder: "Onlar Hârut ile Mârut'un durumunu öğrendikleri, ya da "*...Onlar, bizler hamdinle Seni tesbih ve Seni takdis edip dururken yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?...*" (Bakara: 30) dedikleri andan itibaren Rablerinden mü'minlerin bağışlanmasını isterler. "

Râğıb der ki: "Allah'ın mağfireti" demek, kulunu, kendisine azap gelmesinden koruması demektir. "İstiğfar" ise bunu sözle ve fiil ile talep etmek demektir. Çünkü sadece sözle yapılan istiğfar yalancıların yaptıkları iştir. Âyet-i kerimenin bu ifadesinden, meleklerin ihtiyaçları olmadığı için öncelikle kendi günahlarının bağışlanmasını istemeksizin mü'minlerinkinin bağışlanmasını taleple meşgul olmalarından, onların insanlardan daha üstün oldukları sonucu çıkarılamaz. Onların üstünlükleri sıradan mü'minlere göredir. Ama insanların seçkinleri olan peygamberler mutlak olarak meleklerden daha üstündürler. Melekler, peygamberlerin günahlarının bağışlanmasını talep etme yerine, onlara kendilerini tazim için salât-u selâm getirirler."

Ebu'l-Leys rahimehullah şu sözünü ne güzel söylemiştir: "Bu âyet-i kerimede mü'minlerin faziletlerinin beyanı vardır. Çünkü melekler onlara duâ ile meşguldürler."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de işaret olunuyor ki, meleklere Allah'ı tesbih, hamd ve tazim emrolunduğu gibi, günahkâr mü'minler için duâ ve istiğfar etmeleri de emrolunmaktadır. Çünkü "istiğfâr" günahkâr olan kimse için yapılır. Melekler mü'minlere duâ ile meşgul olurlar ve onlar için kurtuluş, ardından da derecelerinin yükselmesi için duâ ederler. Nitekim âyetin devamı buna şu şekilde işaret ediyor:

"Melekler **«'Ey Rabbimiz! Sen, rahmetçe ve ilimce her şeyi kuşatmışsın.»** Bu ifadenin aslı: Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır, demektir. Ancak ifade bu asıl biçimden Yüce Allah'ın zâtı, rahmet ve ilim sıfatlarına son derece gark olduğu için çıkarılmıştır. Sanki Yüce Allah'ın zâtı her şeyi kuşatan rahmet ve ilimdir. Âyetin metninde rahmete öncelik verilmesi burada asıl maksadın o olmasından dolayıdır.

«O halde tevbe eden ve Senin yoluna gidenleri bağışla...» Âyetin başında yer alan *"fâ"* kelimesi bu duânın yukarıdaki rahmetin ve ilmin genişliği olayından sonra yapıldığını vurgulamak için getirilmiştir. Çünkü âyetin manası şöyledir: "İnkârdan ve günahlardan dönüp tevbe edeceğini ve iman, itaat yoluna tâbi olacaklarını bildiğin kimseleri bağışla." Burada meleklerin sadece tevbe eden ve hevâ ve arzularına uymaktan dönen kimselerin günahlarının bağışlanmasını dileyeceklerine işaret vardır. Âyetin kalan kısmının manası ise: "Doğru bir taleple ve saf halisâne bir niyetle hak yola tabi olanları bağışla." Daha ağırlıklı olan ihtimal, âyetin bu son kısmında yapılan tahsisin, duânın rahmet ve ilimden sonra yapıldığını vurgulamak değil, tevbe ve Allah'ın yoluna gitmeyi teşviktir.

Âcizâne kanaatimize göre: Âsi ya mü'mindir, ya da kâfirdir. Kâfir ise, onun için mağfiret söz konusu değildir. Çünkü mağfiret mutlak olarak mü'minlere has bir şeydir. Melekler Yüce Allah'ın kendisine şirk koşulmasını affetmediğini bildiklerine göre müşrikler ifade dışı kalsınlar diye duâlarını tevbe eden kişilere özel kılmışlardır.

«Onları cehennem azabından koru' (derler.)» Âyet metninde yer alan kelimenin mastarı olan *"vikâye"* insanı eziyet ve zarar veren şeyden korumak demektir. Şu halde âyetin manası: Sen onları cehennem azabından koru, demektir. Bu ifade pekiştirme olsun diye daha önce yapılan işaretten sonra aynı manaya getirilen açık bir ifadedir. Çünkü gufrânın manası azabı düşürmektir. Burada işaret olunuyor ki sırf kuru bir tevbeyle kurtuluş hasıl olmaz. Mutlaka bunun yanında tevbede sebatkâr olmak, riya ve gösterişin kirlerinden ameli kurtarmak, kalbi hevâ, heves ve bidatlardan temizlemek de şarttır.

8. «'Rabbimiz onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da, kendilerine vaadettiğin Adn Cennetlerine koy.» Yüce Allah, *"Lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlüllah"* diyen kimseyi ya azap etmeksizin doğrudan doğruya, ya da isyanı kadar bir azap verdikten sonra Adn Cenneti'ne koyacağını vaadetmiştir. Her makamın kendine özel bir ameli vardır. İşlenen amel, daha özel ve daha yüksekse erişilen makam da daha yüksek ve daha yücedir. Onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden genel olarak cennete girmeye elverişli bir salâh sahibi olanları her ne kadar bunlardan salâh itibariyle daha aşağı olsalar da bunları da çocuklarıyla birlikte cennete koy ki, böylece o çocukların sevinçleri tam, iç huzurları kat kat artsın.

Burada işaret olunuyor ki, tevbe eden bir kimsenin bereketi babalarına, zevcelerine ve nesillerine ulaşır. Böylece onlar da bu tevbeyle cenneti ve nimetlerini elde ederler.

Said b. Cübeyr der ki: "Mü'min cennete girince şöyle söyler: 'Nerede babam? Nerede çocuğum? Zevcem nerede?' Kendisine denilir ki: 'Onlar senin gibi amel yapmadılar.' Bunun üzerine mü'min: 'Ben hem kendim ve hem de onlar için amel ediyordum,' der. Bunun üzerine: 'Onları da cennete girdirin,' denilir. Nitekim Yüce Allah buna şöyle işaret buyurur: *"İman eden ve soylarından gelenlerde imanda kendilerine tabi olanlar (varya)! İşte Biz onların nesillerini de kendilerine kattık."* (Tûr: 21)"

Bu âyet-i kerimede *"Onları .. koy."* fiilinin daha önceki âyette yer alan *"koru"* fiiline atfedilmesi ve iki fiilin arasına *"Rabbimiz"* şeklinde nida edatının getirilmesi duâ, niyaz ve yardım esnasında yakarma sesinin mübalağalı yapılması içindir.

Enes b. Malik (r.a.) rivayet ediyor: *"Kıyamet günü olunca Müslümanların çocuklarına "kabirlerinizden çıkınız" diye çağırıda bulunulur. Onlar kabirlerinden çıkarlar. Kendilerine "zümreler halinde cennete gidiniz" diye ni-*

da olunur. Çocuklar: "Ey Rabbimiz! Ebeveynlerimiz bizimle birlikte mi?" derler. Kendilerine ikinci kez: "Zümreler halinde cennete gidiniz" diye nida olunur. Çocuklar: "Ebeveynlerimiz bizimle birlikte mi?" deyince Allahu Teâlâ tebessüm buyurur ve der ki: "Ebeveynleriniz sizinle birlikte" ve her bir çocuk ebeveynine sıçrar, onların ellerinden tutarak kendilerini cennete koyarlar. Çocuklar o gün babalarını ve annelerini sizlerin evlerinizdeki çocuklarınızı tanımanızdan daha fazla tanırlar." (2)

«Şüphesiz azîz ve hakîm olan Sensin.» *Azîz*, takdir ettiği kendisine imkânsız olmayan galip, *hakîm* de sadece gözalıcı hikmetin gerektirdiği şeyleri yapan demektir. Vefa ile vaadini yerine getirme de bu cümledendir.

9. «Bir de onları kötülüklerden koru.» Onları, kıyamet günü kendilerini üzecek şeylerden muhafaza et. Kendilerinden cezaları savuştur. Çünkü bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür. Bir başka ifadeyle onları işledikleri kötü amellerin cezasından koru. Bu ifade, yukarıda özel olarak sıralanan birtakım cezalardan sonra genellik ifade eden bir ifadedir. Şu halde onları, cehennem ve kabir azabından, kıyamet gününden, hesaptan, sorgudan, sırattan ve benzerinden koru. Yukarıdaki ifade, ya az önce değindiğimiz gibi tahsisten sonra gelen bir tamimdir, genellemedir; ya da kendilerine tâbi olan sâlihlere mahsustur.

«O gün», kıyamet günü **«Sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun.»** Çünkü azaptan muaf olan kimse, rahmete ermiş demektir. Âyetin yukarıdaki metninde geçen "*seyyiât*" (kötülükler) ifadesiyle dünyadaki masiyetlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Buna göre âyetin manası: Sen kimi dünyada günahlardan korursan muhakkak ki âhirette onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Böylece melekler bunlar için sanki önce neticeyi, sonra da bunun sebebini talep etmiş olmaktadırlar.

Mutarrıf der ki: "Allah'ın kullarının içinde mü'minlere en candan ve samimi olanları meleklerdir. Mü'minleri en aldatıcı olanları da şeytanlardır."

Zikredilen **«bu»** rahmet ve koruma, **«en büyük kurtuluştur.'»** Geri-

---

2- Bu haber Enes b. Malik'ten mevkuf olarak rivayet edilen bir haberdir. Haberin doğruluğuna delâlet eden şahitler ve seleften rivayet olunan haberler vardır. Bu konuda Yüce Allah'ın şu âyet-i kerimesi yeterlidir: *"İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tabi olanlar (var ya)! İşte biz onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik..."* (Tûr: 21) sinde başka hiçbir tamahın ve arzunun olmayacağı en büyük zaferdir.

Âcizane kanaatime göre: Bu büyük âyet-i kerimelerden ve şerefli meleklerin istiğfarından ortaya çıktı ki, insanın binası (mayası), yardımlaşmaya muhtaçtır. Çünkü insan en büyük emaneti taşıma yükünün altındadır. Şu halde insanın yolu, zor bir yoldur ve onun gibi hiç kimse yoktur. Sonra kurtuluşu talep eden kimsenin bu yoldan giderek ona erişmesi gerekir. Âhirette elde edilecek her mutluluğun tohumu dünyada iken atılır. Akıllı olan kimseye düşen, kendi nefsi için âhiret tarlasına önceden tohum ekmektir.

Lokman rahimehullah der ki: "Ey oğulcuğum! Karınca senden daha hazırlıklı olmasın. Karınca kış bastırmadan yazın kışa hazırlık olarak yiyecek toplar."

Kurbağanın biri karıncadan yiyecek ister. Karınca: "Yazın bütün gün boyu yiyecek aramadın ve onu depolamayı kışa mı bıraktın," der. Sonuç olarak; kıyamet günü, dünyaya tekrar dönüş yolu kalmayacaktır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ
أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ⑩ قَالُوا رَبَّنَا
أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى
خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ⑪ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ
وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ⑫
هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ
إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ⑬ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ

ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ ٱلدَّرَجَٰتِ ذُو ٱلْعَرْشِ يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ
عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ ﴿١٥﴾

10. İnkâr edenlere şöyle seslenilir: "Allah'ın buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü siz, imana davet ediliyordunuz da inkâr ediyordunuz."

11. Onlar: "Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mıdır?" derler.

12. (Onlara:) "Bunun sebebi şudur: Tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman inkâr ediyordunuz. Ona ortak koşulunca tasdik ediyordunuz. Artık hüküm yücelerin yücesi Allah'ındır" (denilir.)

13. Size âyetlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.

14. Haydi kâfirlerin hoşuna gitmese de siz dini Allah'a has kılarak O'na duâ edin.

15. O, dereceleri yükselten, Arş'ın sahibidir. Kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine kendi emrinden olan vahyi indirir.

10. «İnkâr edenlere şöyle seslenilir:» Âyet metninde geçen seslenme fiilinin mastarı olan *"münâdât"* ve *"nidâ"* davet etmek ve sesi yükseltmek anlamınadır. Kâfirler cehennemde, kendilerine kötülüğü emreden ve kendilerini arzusu peşinden koştukları için orada ebedî azaba düşüren nefislerine buğzederler. Bir başka ifadeyle nefislerine o kadar buğzederler ki sinirlerinden parmak uçlarını yerler. Nefislerine çok şiddetli kızarlar ve o derece de kınarlar. Bu hareketlerini orada bulunanların gözlerinin önünde yaparlar. İşte bu esnada cehennemin bekçileri olan melekler haktan uzak olduklarına dikkati çekmek için kendilerine uzaklardan seslenirler:

«'Allah'ın» sizlere kötülüğü emreden nefislerinize olan **«buğzu, sizin**

kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü» hatırlayın ki dünyada iken peygamberler tarafından **«siz, imana davet ediliyordunuz da»** imanı kabul etmekten yüzçeviriyor, nefislerinize uyduğunuzdan onun arzularının peşinden koşarak Allah'ı ve onun tevhid inancını **«inkâr ediyordunuz.'»** Bu açıklamalara göre âyetin manası şöyledir: Yüce Allah'ı, inkâr etmek suretiyle dünyada gazaplandırdığınızda O'nun gazabı bugün sizin kendi nefislerinize olan buğzunuzdan ve gazabınızdan elbetteki daha büyüktür. Buradan anlaşılıyor ki, buğzun sebebi inkârdır. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Bunu hatırlayınız. Bu, dünyada ve âhirette buğzun sebebidir ve yakıp kahredici ateşe girmeye nedendir.

Yüce Allah'ın buğzunun, kulun kendi buğzundan daha büyük olmasının sebebi, kulun buğzunun Allah'ınkinden alınmış olması ve onun buğzunun bir parçası bulunmasından dolayıdır. Zira Yüce Allah kulu işlediği suçtan dolayı cezalandırmış olmasaydı o kişi kendi nefsine buğzetmeyecekti ve çünkü cezaların en şiddetlisi Yüce Allah'ın kullarına olan gazabının ve buğzunun eseridir. Tıpkı en yüce nimetlerin onun kendilerinden hoşnut olmasının alâmeti olduğu gibi. Âhirette kâfir, Rabbinin kendi üzerine olan gazabını öğrenince kalbine bundan daha ağır bir şey yoktur. Artık ne ona fayda verecek ağlama ve ne de içinde bulunduğu problemi ortadan kaldıracak ve savuşturacak bir zenginlik vardır. Böyle bir kimseden yakarma da duyulmaz. Herhangi bir çare de beklenmez. Yüce Allah'tan affını ve ihsanını temenni ederiz. O, kendisinden başka herkese karşı bize yeterlidir.

11. «Onlar:» Yani kâfirler yukarıdaki şekilde kendilerine hitap edildiği zaman : **«'Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de»** bu nedenle **«günahlarımızı itiraf ettik.»** Özellikle öldükten sonra dirilmeyi inkârla ilgili, günahlarımızı itiraf ettik.

İki defa öldürme ve iki defa diriltmenin çeşitli açıklamaları vardır:

Bunlardan birincisi şudur: Peygamberler bizleri Allah'a ve âhiret gününe imana davet ettiler. Bizler Dehrîler gibi öldükten sonra hiçbir hayat olmadığına inanıyorduk. Onun için onların davetlerine katılmadık, bâtıl inancımıza ölünceye ve tekrar dirilip dünyada iken inkâr ettiğimiz öldükten sonra dirilme gerçeğini görünceye kadar devam ettik. Şimdi ise günahlarımızı itiraf ediyoruz. **«Bir daha»** hızlı veya yavaş cehennemden herhangi bir şekilde **«çıkmaya»** ya da amel yapmaya girip de azaptan kurtulacak olduğumuz **«yol var mıdır?' derler.»** Ya da dünyaya çıkmaya bir yol var mıdır ki daha önce yaptığımız amellerden başkasını yapabilelim. Nitekim "*..Azabı gördüklerinde zalimlerin: 'Dönecek bir yol var mı?' dediklerini görürsün.*" (Şûrâ: 44) âyet-i kerimesi bunu vurgulamaktadır.

İki defa öldürme ve diriltmeye getirilen ikinci açıklama ise şöyledir: Bunu söyleyenler birinci öldürme ile kendilerinin ölü iken yaratılmalarını kastetmiş olabilirler. Bu da ruhun üfürülmesinden önce ana rahmindedir. Nitekim "*Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi dirilten Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz?*" (Bakara: 28) âyet-i kerimesi buna işaret etmektedir. İkinci ölümleri de ecelleri geldiğinde öldürülmeleridir. Bu açıklama, öldürmenin herhangi bir şeyi hayattan yoksun bırakma anlamında olmasına göredir. Bunlar ilk diriltme ile de ana karnından dünyaya gelmeden önceki diriltmeyi kastetmektedirler.

İki kere öldürme ve iki defa diriltme üzerine yapılacak üçüncü açıklama ise şöyledir: İki kere diriltmeden ikincisinden maksat, öldükten sonra gerçekleşen diriltmedir. Bundan kabirde azap olmayacağı, hayat ve ölüm bulunmayacağı anlamı çıkmaz. Bunlara değinmemelerinin sebebi kabir hayatının ne dünya, ne de âhiret hayatı gibi olmamasındandır. Tevatüren sabittir ki Rasûlüllah (s.a.v.) kabir azabından Allah'a sığınmıştır.(3) Selef âlimleri de kabir azabı olacağı noktasında görüş birliği halindedirler. Hatta bunlardan birisi "*Kim de Ben'i anmaktan yüzçevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak...*" (Tâhâ: 124) âyet-i kerimesindeki "*sıkıntılı hayat*"ı kabir ile tefsir emişlerdir. Çünkü biz Allah'tan yüzçevirenlerin çoğunun dünya hayatlarının çok rahat olduğunu görmekteyiz. O halde bundan maksat kabir azabı olsa gerektir. Bu üçüncü açıklamaya göre iki öldürmeden ikincisi kabir hayatından sonraki öldürmedir. İki diriltme ise biri kabirde ve biri de dirilme esnasındaki diriltmedir ve bu onların durumlarına daha uygundur.

Yapılan açıklama çeşitlerinden bir dördüncüsü ise: Öldürme ile kalplerin öldürülmesi ve nefislerin diriltilmesi, sonra da bedenlerin öldürülmesi ve yeniden diriltilerek canlandırılmasıdır.

12. «(Onlara:)'Bunun sebebi şudur:» Bu ifade onları umdukları şeylerin imkânsızlığını vurgulayan bir ifadedir. Kendilerine kötü amellerinin ge-

---

3- Kabir azabına dair hadisler çoktur ve meşhurdur. Bu hadisler Sahihayn'da, dört Sünen kitabında, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve başka kitaplarda yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi Buharî ve Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: "*Ben Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hiçbir namazdan sonra kabir azabından Allah'a sığınmamış olduğunu görmedim.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/166.

rektirmiş olduğu şey beyan edilmektedir. Buna göre âyetin manası; çekmekte olduğunuz azabın sebebi şudur, demek olur. Dünyada **«tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman»** O'nun tevhidini **«inkâr ediyordunuz. Ona ortak koşulunca»** bunu **«tasdik ediyordunuz.»** Bu ifadeye hemen inanıyor ve peşinden koşuyordunuz. Burada gelecek zaman kipinin kullanılması bir olan Allah'a ibadeti reddederlerse şirke dönmüş olacaklarına dair bir uyarıdır. Nitekim şu andaki durumları da zaten öyledir.

«Artık hüküm» haktan başkasıyla hüküm vermeyen, kendisine şirk koşulmaktan **«yücelerin yücesi Allah'ındır' (denilir.)»** Çünkü ne zatında, ne sıfatlarında ve ne de fiillerinde hiçbir şey O'nun misli gibi değildir. O, müşrike mağfiret olmayacağına hüküm vermiştir. Onun cezasının sonuna bir sınır çizilemez. Bu cezadan çıkış için sizlere asla yol yoktur.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Haricilerin bir kolu olan Harûrîler "Allah'tan başkasının hükmü yoktur," sözünü sanki bu âyet-i kerimeden çıkarmış gibidirler."

Denir ki: "Haricilerin içinde Harûrîye fırkası vardır. Bunlar Kûfe yakınlarındaki Harûrâ'da ortaya çıktıkları ve orada toplandıkları için bu ismi almışlardır. Hariciler Kûfe'nin zahidlerinden olan bir topluluktur. Kendileri Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki tahkim olayında Hz. Ali'ye itaat etmemişler, onların arasından ayrılmışlardır. Tahkim olayında Hariciler, Hz. Ali'ye, hüküm ancak Allah'ındır dediklerinde Hz. Ali: "Söz doğru, fakat bununla kastedilen bâtıldır," demiştir. Hariciler on iki bin kişi idiler. Halifeliği inkâr ettiler. Bir arada toplandılar ve hilâf bayrağını çektiler ve kan döktüler, yol kestiler. Hz. Ali onların yanına gitti. Kendilerine bu yoldan dönmelerini emretti. Onlar da Hz. Ali'yi dinlemediler. Bağdat yakınlarında eski bir belde olan Nehrevan'da çarpışmayı tercih ettiler. Hz. Ali onları katletti, köklerini kazıdı. Aralarından çok az bir grup kurtulabildi. İşte Rasûlüllah (s.a.v.)'ın haklarında şu ifadeyi kullandığı kimseler bunlardır: '*Benim ümmetimden ahir zamanda bir topluluk çıkacak. Sizler onların kıldıkları namaza kıyasla kendi namazınızı, tuttukları oruçlarına oranla orucunuzu beğenmeyeceksiniz. Ancak bunların imanları köprücük kemiklerini yukarı geçmez.*'" (4)

Kısacası Hariciler, itikadları bozuk olduğu için İslâm inanç sisteminde sapık fırkalardandırlar. Hakkın inkârı ve itikadın bozukluğu sebebiyle birçok

---

4- Hadisi Şeyhân, İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Bu hadisin *Sahihayn*'da ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde çeşitli rivayetleri vardır. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/419.

memleketlerde halkın ekserisinin durumu kötü olur. Özellikle bu çağımızda durum böyledir.

Akıllı olana düşen, Allah'ın ve O'nun Rasûlünün davetine söz, amel, hâl ve itikatça uymaktır. O kişi ancak böylece isteğini elde eder ve cennete girer ve fırsat elden gittikten sonra durumunu telâfi etmek isteyenlerin durumuna düşmez.

13. Dinlerimizin maslahatlarını gözetmek için **«size âyetlerini»** kudretinin alâmetlerini, gerek nefislerinizde ve gerekse dış dünyada vahdetine delâlet eden delilleri **«gösteren, sizin için gökten»** bedenlerinizin menfaatlerini gözetmiş olmak için **«rızık»** , rızık sebebi olan yağmuru **«indiren O'dur.»** Çünkü dinlerin hayatına oranla hakka delâlet eden deliller, bedenlerin hayatına nispetle rızıklar mertebesindedir.

«Allah'a yönelenden başkası» inkârdan vazgeçip Allah'a dönenden ve yaratılış kitabının sayfalarına koymuş olduğu deliller üzerinde düşünenden başkası **«ibret almaz.»** Bu göz alıcı âyetlerden ne ibret alır ve ne de gereğince amel eder. Oysa yaratılış kitabının sayfasına konulan söz konusu deliller Yüce Allah'ın mükemmel kudretine zahir ve batın her şeyi kuşatan ve ibadeti yalnız kendisine has kılmayı gerektiren nimetlerden ibarettir. Kim böyle değilse işte o kimse inatçıdır; o, öğüt ve ibret almaktan uzak olan bir kimsedir.

14. Madem ki durum böyledir **«haydi»** bu **«kâfirlerin hoşuna gitmese de»**, sizin ihlâsınız onları kızdırsa da ey mü'minler **«siz dini Allah'a»** gerek dininizde ve gerek taatınızda şirkten Allah'a dönmüş olmanızın ve O'na imanınızın gereği olarak O'ndan başkasına iltifattan uzak bir şekilde dinî Allah'a **«has kılarak O'na duâ edin.»** Allah'a kulluk edin Mutlaka bu meselelerde ihlâs şarttır. O halde Rabbin için halisâne, gönül hoşluğuyla amel et. Çünkü O, hoştur ve ancak hoş olan şeyi kabul eder. Bir hadis-i şerif şöyledir: *"Âdemoğlu bütün nafakasından sevap elde eder. Ancak suya ve çamura koymuş olduğu şey bundan müstesnadır."* (5)

Bu hadis-i şerif ifade açısından her ne kadar mutlak ise de içinde bulunulan durum ve karineler hadisin anlamını daraltmakta ve tahsis etmektedir.

5- Bu hadisi Tirmizî Habbab b. el-Eret hadisine benzer şekilde tahric etmiştir. Bundan maksat şudur: Âdemoğlu her türlü harcamasından sevaba erer. Ancak övünmek ve başkalarıyla boy ölçüşmek ve Allah'ın kullarına hakim olmak gayesiyle bina yapmışsa bu müstesnadır. Buna karşılık içinde oturmak ve kendini soğuktan sıcaktan korumak için ev yapmışsa bunda sakınca yoktur. Hadisin metni için bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/408.

Çünkü mescidlerin, düşmanın gözetlendiği ribatların ve ibadet mahallerinin yapılmasından bunu inşa eden kimse hiç ihtilâf olmaksızın sevaba erer.

Burada kastedilen, kişinin bina yaparken sadece istirahati, genişlemeyi, riyayı ve gösterişi kastetmiş olması durumudur. Durum bu olduğuna göre bina yapanın düşüncesi, arzusu ve maksadı işte bu sınırı aşmaz. Böyle bir kimsenin yapmış olduğu binanın herhangi bir semeresi ve âhirette sonucu yoktur. Çünkü o, bu yaptığı evin gerisinde başka bir şey kastetmiş değildir. Bu çeşit kasıtlar gelip geçici olup dünyadan âhirete geçmesi ve semere vermesi için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Şu halde bunun herhangi bir sevabı olamaz. Allahu Teâlâ şöyle buyurur: "*Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir. Allah katındakiler ise bâkîdir...*" (Nahl: 96)

Yüce Allah'tan umudumuz, bizleri mükemmel ihlâsın feyzini alarak özel kullarından kılmasıdır.

15. «O, dereceleri yükselten,» Arapçada *"derece"*, "menzile" gibidir. Fakat Râğıb'ın dediğine göre menzile'ye uzama değil de yükselme kastedilirse derece denilir. Çatının ve merdivenin derecesi dendiği gibi.

Envâru'l-Meşârık'ta şöyle açıklanır: "Derece kelimesi, basamak anlamına kullanıldığında çoğulu 'derec' gelir. Mertebe ve tabaka anlamında kullanıldığında da 'derecât' şeklinde çoğul yapılır.

Âlimler bu âyetin tefsirinde ihtilâf etmişlerdir.

el-İrşâd'da şöyle tefsir edilir: "Allahu Teâlâ meleklerinin derecelerini yükseltendir. Bir başka ifadeyle O, meleklerinin merdivenlerini, oturdukları kürsüleri arşa kadar yükseltendir."

Ebu'l-Leys'in tefsirinde ise şu şekildedir: "Allah semaları halk edendir ve onları mutlak olarak birbirinin üstüne, bir tabakayı diğeri üstüne beş yüz yılda yükseltendir. O, dereceleri, dünyada tabakaları farklı farklı kılarak, âhirette de mertebeleri ve makamları birbirinden ayrı yaparak yükseltendir."

Bazı âlimler ise şöyle tefsir etmişlerdir: "O, âsilerin derecelerini onlara kurtuluş nasip ederek, itaatkârlarınkini sevap vererek, ihtiyaç sahiplerininkini ihtiyaçlarını yerine getirerek yükseltendir."

«Arş'ın sahibidir.» Yani Allahu Teâlâ ulvî ve süflî âlemi her köşesinden kuşatan büyük Arş'ın sahibidir. Arş'ını, kudretinin azametini ortaya koymak için yedi semanın ve kürsînin üzerinde yaratmıştır.

«Kavuşma günüyle korkutmak için» yani kıyamet günü insanları azaptan korkutmak için ya Allah'ın ya kendine vahyedilenin ya da ruhun korkutması için **«kullarından dilediğine»** bunlar Yüce Allah'ın kendi risaleti ve ahkamının kullarına tebliğ için seçtiği kimselerdir. Kıyamet gününden korkutulmasının sebebi o günün korkusunun ve korkunçluğunun uyarılmaya gerçekten lâyık olmasındandır.

Âyet metninde kıyamet gününe *"yevme't-telâk"* (kavuşma günü) denmesi, o günde ruhların cesetlerle, semadakilerin yeryüzündekilerle, ibadet edenlerin kendilerine ibadet olunanlarla, amel edenlerin amellerle, önce geçenlerin sonra gelenlerle, zalimlerin mazlumlarla, cehennemliklerin zebanilerle buluşup biraraya gelecekleri gün olduğu içindir.

«Kendi emrinden olan vahyi indirir.» Âyette *"vahiy"* ruh olarak ifade edilmiştir. Yani cesetlere göre ruh ne ise, kalplere göre gelen vahyi de o mertebeye indirir. Nasıl ki ruh, vücutların hayatına sebeptir. Aynen bunun gibi vahiy de kalplerin hayatına sebeptir. Çünkü kalplerin hayatı ancak vahiy ile hasıl olan ilâhî bilgiler sayesinde olur. Şu halde âyet metninde ruh kelimesi vahiy anlamında istiare metoduyla kullanılmıştır. Çünkü kalp, vahiy ile yaşar. Zira bu sayede insanın kalbi cehaletten ve şaşkınlıktan çıkıp marifet ve gönül huzurluğuna geçer. Cebrail'e de ruh denmiştir. Çünkü Cebrâil peygamberlere kalpleri yaşatacak şeyleri getiriyordu. İsa (a.s.)'ya ruh denmesi de aynı yaklaşıma bağlıdır. Çünkü o, Cebrâil'in Hz. Meryem'e üfürmesinden yaratılmıştı. Allah'a izafe edilmesi ise Allah'ı tazim içindi. Şurası gerçek ki Allah'ın dışında olan her şey ya cismanîdir, ya da ruhanîdir. Her iki kısım da Yüce Allah'ın emri altındadırlar. Âyet metninde yer alan *"min emrihi"* ifadesi kendisiyle vahyin kastedilmiş olduğu "ruh" u beyan etmektedir. Çünkü vahiy mükellefe yaptığı ve yapmadığı her konuda emir ve teşvik demektir. Bir başka ifadeyle vahiy, Yüce Allah'ın emrinden kaynaklanmakta ve O'nun emriyle başlamaktadır.

ed-Dahhâk'e göre bu âyet-i kerimede yer alan *"ruh"* kelimesi vahiy anlamına değil, Cebrâil manasınadır. Buna göre âyetin manası: "Allah kullarından dilediğine kendi emri için Cebrâil'i gönderir" demek olur. Ve bu ifadeyle Yüce Allah Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliğini kötü gören kimselere hitap etmiş olur.

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ
لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (١٦)
الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ (١٧) وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ
كَاظِمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ (١٨) يَعْلَمُ
خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ (١٩) وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَ
الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ (٢٠) أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ
مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ (٢١) ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ (٢٢)

16. O gün onlar meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. "Bugün hükümranlık kimindir?" (denir. Hepsi:) "Kahhâr olan tek Allah'ındır" (derler.)

17. Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah hesabı çarçabuk görendir.

18. Yaklaşan gün hususunda onları uyar. Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne yakını, ne de sözü dinlenir şefaatçisi vardır.

19. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.

20. Allah hakla hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

21. Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerinin âkıbetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'tan koruyan da olmadı.

22. Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mucizeler getirdikleri halde inkâr etmeleriydi. Allah da kendilerini tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir, azabı da pek çetindir.

16. «O gün» yani kavuşma günü olan kıyamet günü **«onlar meydana çıkarlar.»** Kabirlerinden çıkarlar, ya da apaçık ortadadırlar. Kendilerini örtecek ne bir dağ, ne bir tümsek veya ne de bina vardır. Çünkü yeryüzü o gün dümdüz olmuştur. Onların üzerinde de elbise yoktur. Çırılçıplaktırlar ve apaçık ortadırlar. Nitekim bir hadis-i şerif bunu şöyle ifade eder: "*İnsanlar yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak mahşerde toplanırlar.*" (6)

«Onların» bu kadar çok olmalarına rağmen kendileri dahil olmak üzere açık ve gizli, eski ve yeni bütün amelleri adına **«hiçbir şeyi Allah'a gizli**

6- Yukarıdaki ifade Müslim, Nesâî ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri şu hadisin bir parçasıdır: "*Sizler mahşere yalınayak ve sünnetsiz olarak gelirsiniz. Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hale getiririz...*" Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/223.

kalmaz.» Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*(Ey insanlar) O gün (hesap için) huzura alınırsınız. Size ait hiçbir sır gizli kalmaz.*" (Hâkka: 18) Onlar dünyada iken herhangi bir duvarın veya perdenin gerisine gizlendiklerinde Yüce Allah'ın kendilerini göremeyeceğini, yaptıkları amelin O'na gizli kalacağını zannediyorlardı. Oysa bugün böyle bir zannı asla beslemeyecekler.

«'Bugün hükümranlık kimindir?' (denir. Hepsi:)» Meydana çıktıkları ve durumlarının apaçık ortaya çıktığı o gün bir seslenici: "Bugün hükümranlık kimindir?" diye seslenir ve yine aynı seslenici kendisi şöyle cevap verir: **«'Kahhâr olan tek Allah'ındır' (derler.)»** Ya da bu cevabı mü'mini, kâfiri bütün mahşer halkı hep birden verirler. Çünkü onlar, kâfir de dahil olmak üzere Allah'ın vahdaniyetine dair zorunlu olan bilgiyi elde etmişlerdir. Fakat kâfir bunu pişmanlık ve iç yangısı biçiminde aşağılık duygusu ile söyler. Mü'min ise sevinçle ve lezzet duyarak haykırır. Çünkü mü'min hükümranlığın Allah'a ait olduğunu dünyada da söylüyordu. Buna takrir sorusu denilir.

Burada şöyle bir soru insanın aklına gelebilir: Hükümranlık bütün zaman ve vakitlerde Yüce Allah'a ait olduğu halde acaba neden belli bir gün ile sınırlandırılmıştır? Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Hükümranlık her zaman Yüce Allah'a aittir. Ne var ki Allahu Teâlâ bunu dünyada kullarına temlik etmiştir. Fakat kıyamet günü onların iddia edecek bir halleri yoktur. O gün hiçbir kimse ne mülk ve ne de hükümranlık iddia edemez. İşte bu nedenle "*Bugün hükümranlık kimindir?*" denilmiştir.

Bir başka izaha göre: "*Bugün hükümranlık kimindir?*" şeklinde başlayıp devam eden soru ve cevap o gün sorulacak ve verilecek cevabı anlatmak için getirilmiştir. Çünkü o gün sebepler ortadan kalkacak, vasıtalar zail olacak, böylece herkes açık ve net olarak hükümranlığın Allah'a ait olduğunu, içinde bulundukları durumdan anlayacaklardır. Böylece sanki: "*Hükümranlık kimindir?*" diye sorulmuş ve cevabı da onların içinde bulundukları atmosfer: "*Kahhâr olan tek Allah'ındır*" diye cevaplamıştır. Sebeplerin ortadan kalkması dedik. Çünkü sebepler olmasaydı o zaman kimse sebeplere sarılmayacak ve Yüce Allah'ın hükümran olduğunu kabul edip kuşku duymayacaktı. Halin gerçek durumuna gelince bu zaten daima bu gerçeği haykırmaktadır.

Bazı âlimler burayı şöyle tefsir ederler: "Soran da, bu soruya cevap veren de bir olan Allahu Teâlâ'dır. Bu soru ve cevap bütün mahlukat yok olduktan sonra sorulup cevabı alınacaktır. Böylece Yüce Allah'ın sözüne başladığı ilk cümle bu soru ve cevap olacaktır."

17. «Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir.» Bu cümle, ya yukarıda verilen *"Kahhâr olan tek Allah'ındır,"* cevabının bir tamamlayıcı uzantısıdır, ya da o gün Yüce Allah'ın soru ve cevaptan sonra söyleyecek olduğu sözün anlatımıdır. Yani Yüce Allah, o gün, itaatkâr ve günahkâr her nefse işlemiş olduğunun karşılığını verecektir.

«Bugün» sevabın eksiltilmesi ya da azabın çoğaltılması yoluyla **«haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir.»** Zira Allahu Teâlâyı herhangi bir işi görmekten başka bir meşgale alıkoyamaz ve O, ne kadar çok olsa da bütün yaratıkların hesabını en kısa zamanda görür ve hakettikleri neyse çok hızlı olarak kendilerine ulaşır. Bu cümle yukarıda geçen *"Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir..."* ifadesinin sebebini bildirmektedir. Çünkü bizzat bugünün kavuşma günü ve ortaya çıkma günü olması, belki bütün bunların, soruların cevabının herkese amelinin karşılığının verilmesinin uzak bir ihtimal olduğu zannını uyandırabilir. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre: *"Mahlukatın hesabı görülünce cennetlikler hemen kendilerini cennette bulurlar."*

18. Ey Muhammed! **«Yaklaşan gün hususunda onları»**, Mekkelileri **«uyar.»** Onları korkut. Âyet metninde yer alan *"âzife"* kelimesi "ezife el-emru" dan türeme olup manası *"yaklaştı"* demektir. *"Âzife"* den burada maksat, kıyamet günüdür. Zaten bu takdir ile müennes kılınmıştır. Bunun bir benzeri başka bir âyette *"ezifeti'l-âzife"* (Necm: 57) şeklindedir. Manası ise *"kıyamet yaklaştı"* demektir. Kıyamete *"âzife"* denmesi yakın olmasından dolayıdır. Çünkü gelecek olan her şey, ümitsiz olan kimse süresini uzun görse bile, mutlaka yakındır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Peygamber olarak gönderilen ben ve kıyamet şu iki (parmağım) gibiyiz. Kıyamet neredeyse beni az kalsın geçecekti."* (7)

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bu hadiste işaret etmiş olduğu işaret parmağıyla orta parmağıdır. Rasûlüllah demiş oluyor ki, benimle kıyamet arasında zaman, geçen zamana oranla orta parmağın işaret parmağına uzunluğu miktarı kadardır. Zaman bakımından yakınlık, kıyametin son derece yakın olduğunu anlatabilmek için mekân açısından yakınlığa benzetilmiştir. Sonra *"uzûf"* kelimesinin seçilmesi vaktin darlığına işaret etmektedir. Bu nedenle kıyamet *"saat"* kelimesiyle de anlatılmıştır. Derler ki: *"Allah'ın emri gelmiştir..."* (Nahl: 1)

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Aslı *Sahihayn*'dadır. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/7.

âyetinde kıyametin yakınlığı ve zamanının darlığına dikkat çekilmek için fiil dili geçmiş zaman olarak getirilmiştir.

«Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir.» O gün yürekleri ağızlarına gelmiştir. Çünkü o günün korkusundan yürekler yerlerinden fırlarlar ve boğazlarına yapışırlar. Artık yürekleri ne yapıştığı yerden geri döner -ki rahata kavuşsunlar ve nefes alıp versinler- ve ne de yerinden çıkar -ki ölüp de rahata ersinler.-

Bazı âlimlere göre korkudan ciğerleri şişer ve böylelikle kalpleri boğazlarına dikilir. Yutkunmalarına gelince üzüntü ve sıkıntı ile dopdolu olarak sessizce bunları yutkunmaya çalışırlar. Bir başka ifadeyle onların konuşup da içlerindeki üzüntü ve korkuyu, yaşadıkları sıkıntı ve üzüntünün fazlalığından açıktan açığa dile getirmeleri mümkün değildir. *"Yürekleri ağızlarına gelmiştir"* ifadesi duydukları şiddetli korkuyu ifade etmekte, *"... yutkunurken"* ifadesi de konuşmaktan âcizliklerini dile getirmektedir. Çünkü üzülen ve pişmanlıktan içi yanan kimse konuşabiliyorsa, derdini ve şikâyetini dile getirebiliyorsa birazcık hafiflik ve sükûnet sağlamış demektir. Buna karşılık şayet konuşamıyorsa ızdırabı büyük ve sıkıntısı çok demektir.

«Zalimlerin», kâfirlerin **«ne»** şefkat gösteren **«yakını, ne de sözü dinlenir şefaatçisi vardır.»** Âyet metninde yer alan *"yutâu"* (kendisine itaat olunan) kelimesi, "sözü dinlenilen ve şefaati kabul edilen" mânâsına mecazdır. Âyet-i kerime beyan ediyor ki, kâfir hakkında asla şefaat söz konusu değildir. Çünkü âyet onları kınamak üzere gelmiştir. *"Zalimler"* ifadesi "kâfirler" anlamında getirilmiştir. Zahire göre her ne kadar zalimler, kâfirlerden ve öteki isyankârlardan daha geniş bir tabir ise de burada kâfir anlamında kullanılmıştır. Böylece onların zulmü tescil edilmiş, herbirinin herhangi bir yakınının ve şefaati kabul edilecek şefaatçisinin olmayacakları tescil edilmiştir.

Ve böylece sabit olmuştur ki, Müslümanların âsilerinin hem yakınları ve hem de kendilerine şefkat eden şefaatçileri olacaktır. Bu şefaatçi Rasûlüllah (s.a.v.) ve diğer gönderilmiş olan peygamberler, mukarrabîn olan velîler ve tüm meleklerdir.

19. «Allah, gözlerin hain bakışını» yani gözlerdeki hain bakışı, ya da gözlerin hıyanetini bilir, demektir. Bu taktirde *"haine"* kelimesi afiyet gibi mastar anlamındadır. Nitekim şu âyet-i kerimede "haine" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır: "... *Onlardan daima bir hainlik* görürsün..." (Mâide: 13)

Hıyanet gizliden gizliye verilen sözü bozmak suretiyle hakka aykırı davranmak demektir. Bunun zıddı emanettir. Burada kasdolunan ise mahrem olmayan yabancı kadınlara istekle bakmaktır. İnsanın bakışı, sahih hadiste yer aldığı üzere İblis'in oklarından bir oktur. (8) Hadise göre birinci bakış, insanın lehinedir. Yani kişi bundan dolayı cezalandırılmaz. İkincisi ise, aleyhinedir. Bir haberde şu rivayet yeralır: "*Ey Âdemoğlu! Birinci bakış senin, ama ikincisi değildir.*" (9) İkinci bakış kişinin lehine değildir. Çünkü ikincisinde kasıt vardır. Bu göz zinası kabilindendir.

Ebû Osman der ki: "Gözün hıyaneti, kişinin gözünü haramlara bakmaktan sakınmaması, heva ve şehvetinin arkasından salıvermesidir."

«Ve kalplerin gizlediğini bilir.» İnsanın içindeki sırları, iyilik veya kötülük olsun, bilir. Buradan sabit oluyor ki kalplerin fiilleri Yüce Allah'a malümdur. Aynı şekilde organların fiillerini de bilmektedir. Çünkü kalplerin gizlediği şeyler, bir başka ifadeyle gözlerin hıyaneti Allah nezdinde malüm olduğuna göre Yüce Allah diğer organların fiillerini haydi haydi bilir. Herhangi bir hâkim bu ilimde sözkonusu dereceye ulaşırsa suçlu ve mücrim olanların ondan daha çok ve daha fazla korkmaları gerekir. Yüce Allah'ın "*...kalplerin gizlediğini bilir*" şeklindeki ifadesi uyarma emri için güçlü bir sebep bildirme makamındadır.

20. «Allah hakla» bütün iyi ve kötüler hakkında doğrulukla ve adaletle **«hükmeder.»** Çünkü mutlak olarak O, her şeye malik ve hâkimdir. Herhangi bir şeyle hüküm verdi mi bu mutlaka mükellefin hakettiği ve lâyık olduğu adaletin ve hakkın ta kendisi olur. Bu ifade mükellefi daha da korkutmaktadır.

«O'nu bırakıp taptıkları» putlar **«ise hiçbir şeye hükmedemezler.»** Bu ifade puta tapan bu kimseleri alaya alan bir ifadedir. Çünkü cansız bir varlık hakkında hükmetme veya hükmetmeme ifadesi kullanılmaz.

«Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.» Bu ifade gözlerin hain bakışını bilmesini ve hakla hüküm vermesini destekleyen bir ifadedir. Çünkü onların söylediklerini işiten ve yaptıklarını gören kişi eğer bir şeye hüküm ve-

---

8- Bu hadisi Taberanî rivayet etmiştir. Hakim de şu lâfızla rivayet eder: "*Bakış İblis'in oklarından zehirli bir oktur...*" Bkz. *et-Terğîb, ve't-Terhîb*, 3/34.

9- Bu hadisi Ebû Davud *Nikâh*'ta, Tirmizî *Edep*'te, Dârimî *Rikâk* bölümünde şu lafızla rivayet eder: "*Ey Ali! Bakışını ardarda yapma. Çünkü birincisi senin lehinedir. Ama ikinci bakış senin lehine değildir.*" Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/351.

rirse hakla hüküm verir. Ayrıca bu ifade o kâfirlere yaptıklarına ve söylediklerine karşılık bir tehdit, Allah'ı bırakıp ibadet ettikleri şeyin haline bir tarizdir. Çünkü Allah'ın dışında çağırdıkları o nesneler bu iki sıfatı kendilerinde bulundurmaktan âcizdirler. O halde nasıl olur da mabud olabilirler?

Yüce Allah âhiret ahvali ile kâfirleri aşırı biçimde korkuttuktan sonra âyetin devamında onları dünya ahvaliyle de korkutmaya devam etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

21. «Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki,» Mekke müşrikleri Şam'a ve Yemen'e yaptıkları ticaretlerinde yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, **«kendilerinden öncekilerinin âkıbetinin»**, kendilerinden önce Âd, Semûd ve benzeri peygamberleri yalanlayan geçmiş ümmetlerin âkibetlerinin **«nasıl olduğunu görsünler!»** Onların yaşadıkları diyarlar Kureyş'in ticaret yolu üzerindeydi. **«Onlar, kuvvet»**, kudret ve çeşitli fiilleri yapabilme **«ve yeryüzündeki»** korunmuş kaleler ve sağlam şehirler gibi **«eserleri yönünden bunlardan daha üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı.»** Onları cezalandırdı. İnkârları ve yalanlamaları yüzünden helâk etti. **«Onları Allah'tan»**, Allah'ın azabından **«koruyan»** ve muhafaza eden **«da olmadı.»**

22. «Bunun sebebi,» Allah'ın bu yakalamasının sebebi **«peygamberleri, kendilerine apaçık mucizeler»** ya da açık ahkâm **«getirdikleri halde»** bunları **«inkâr etmeleriydi.»** Ve peygamberleri yalanlamaları idi. **«Allah da kendilerini»** âcilen **«tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir,»** istediğini son derece yapabilme gücü vardır. Şirk koşanlara **«azabı da pek çetindir.»** Hiç kimsenin azabı O'nun azabı ile kıyaslanamaz. İşte yeryüzündeki şu bölgeler onların helâk oldukları yerler ve şunlar da helâk olduklarına dair eserlerdir. O halde onlar daha önce helâk olanlara gelen azabın aynısının kendi başlarına gelmeyeceğinden de nasıl ve hangi biçimde emin olabiliyorlar?

Âyet metninde yer alan "*el-kaviy*" zatında, sıfatlarında ve fiillerinde kendisine asla zaaf bulaşmayan kimse demektir. Kaviy olana ne bitkinlik ve ne de yorgunluk gelir. Noksanlık, âcizlik ve güçsüzlük O'nun tarafına uğramaz. Allah Teâlâ'nın kaviy olduğunu bilen kimse, kendi gücü ve kuvvetine aldanmaz, onları bir kenara bırakarak Yüce Allah'a döner.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (٢٣) إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (٢٤)
فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ
(٢٥) وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ
أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ (٢٦)
وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ
بِيَوْمِ الْحِسَابِ (٢٧)

23-24. Andolsun ki Biz, Musa'yı mucizelerimiz ve apaçık hüccetle Firavun, Hâman ve Karun'a gönderdik. Onlar: "Bu çok yalancı bir sihirbazdır," dediler.

25. İşte o (Musa), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: "Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın" dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.

26. Firavun: "Bırakın beni" dedi. "Musa'yı öldüreyim. (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın. Çünkü ben, onun dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum."

27. Musa da: "Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim sizin de Rabbinize sığındım," dedi.

23-24. «Andolsun ki Biz, Musa'yı mucizelerimiz», dokuz mucizemizle **«ve apaçık hüccetle»** âsâ, beyaz el gibi açık ve üstün delillerle **«Firavun, Hâman ve Karun'a gönderdik.»** Burada genel olarak dokuz mucizeye işaret olunduktan sonra bir de *"apaçık hüccet"* ten söz edilmesi, bu hüccetin durumunu tazim etmek içindir. Bu ifade has, yani özel anlam taşıyan bir kelimenin âm yani genel anlam taşıyan bir kelimeye atfı kabilindendir. Hâman, Firavun'un veziridir. Burada Firavun'la Hâman'ın özellikle zikredilmesi Musa'nın kendilerine gönderilmesinin bütün kavime gönderilmiş gibi olmasındandır. Çünkü onlar, Firavun ve vezirin yönetimi altında idiler ve bu iki kişiye tabi idiler. İnsanlar kendilerini yöneten hükümdarlarının dinine tabidirler. Burada Karun'un da özel olarak zikredilmesi, kendisinin malı ve hazinesi çok olduğu için hükümdar mesabesinde olmasındandır. Kuşkusuz Karun'a gönderiliş, Firavun'a ve Hâman'a gönderilişten daha sonradır. Çünkü Karun da İsrailoğullarından olup Musa'nın amca oğlu idi. Karun ilk başlarda Tevrat'ı gözeten ve mü'min olan bir kimseydi. Sonra zenginlik nedeniyle durumu değişti ve Samirî gibi münafık oldu ve böylece inkâr ve helâkta Firavun ile Hâman'a mülhak oldu.

«Onlar: 'Bu» Musa'nın ortaya koyduğu mûcizeler hakkında ve özellikle âsâsı hakkında göstermiş olduğu harikulade durumlar dolayısıyla **«çok yalancı bir sihirbazdır,' dediler.»** Musa'nın Rabbinin elçisi olduğuna dair iddiası için *"çok yalancı"* dediler. Âyet metninde yer alan "*kezzâb*" âdeti, işi gücü yalan söylemek olan kişiye denir. Böyle bir kişi durmadan yalan söyler. Burada onlar Musa (a.s.) için "sehhâr" (çok sihirbaz) dememişlerdir. Çünkü onlar Hz. Musa'yı bir tek sihirbaz görürken kendi sihirbazlarının daha becerikli olduğunu zannediyorlardı. Nitekim bu konuda şöyle diyorlardı: "*Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.*" (Şuarâ: 37)

Bu ifade, aynı zamanda Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmekte ve Kureyş kabilesi içinde kendisinden daha güçlü ve kendine zaman itibariyle daha yakın olan kişinin âkibetini beyan etmektedir. "*Andolsun ki Biz, Musa'yı mûcizelerimiz ve apaçık hüccetle Firavun, Hâman ve Karun'a gönderdik.*" âyet-i kerimesiyle işaret olunuyor ki Allah Teâlâ ihsanı ve fazlıyla o zamanlar yaratıkların içinde en üstün olan kişiyi yine yaratıklarının arasında en düşük olan kişiye gönderiyor. Kullarının arasında en özel olan kişiyi, düşük olan bu kimseye Allah'ın fazlı ve ihsaniyle halini düzeltmesi için çağrıda bulunmak üzere gönderiyor. Kul ise tabiatı düşük ve aklı yetersiz olduğu için buna yalanlama ile karşılık veriyor ve gelen kişiyi sihir ve büyü ile irtibatlandırıyor. Allah Teâlâ hükmünü ve keremini ortaya koymak için bu kişiye hemen ceza vermiyor ve ona bedbahtlığı ortaya çıkıncaya kadar mühlet veriyor.

25. «İşte o (Musa), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince:» Burada kastedilen hak, Musa'nın elinde gerçekleşen mucizelerdir. Onlar bedbahtlıklarını tamamlamak için **«'onunla beraber iman edenlerin»**, imanda ona tâbi olanların **«oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın' dediler.»** Bunu diyen Firavun ve onun kavminden fikir sahibi olan kimselerdir, ya da yalnız başına Firavun'dur. Çünkü o tek başına herkes mesabesindedir. Nitekim bu gerçeğe A'râf sûresinin: "*...Firavun: Biz onların oğullarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakacağız...*"(A'râf: 127) âyet-i kerimesinde de işaret olunmaktadır. "*Kadınlarını sağ bırakın*" demek, kız çocuklarını diri bırakın ve onları öldürmeyin demektir.

Bu açıklamalara göre âyetin manası şudur: Onları yeniden öldürün. Firavun'un yeniden demesinin sebebi bu emri Musa (a.s.)'nın dünyaya gelmesinden biraz önce yine vermiş olmasındandır. O zaman müneccimler (yıldıza bakanlar) Musa (a.s.)'nın doğumunun yaklaştığını haber vermişlerdi ve Firavun bu katliamı uzun zaman yapmıştı. Sonra İsrailoğullarının kökü kazınacak, hiç kimse kalmayacak ve ağır işler Kıptîlere kalacak korkusuyla vazgeçmişti. Daha sonra Musa (a.s.), Peygamber olarak gönderilip Firavun onun Peygamber olduğunu hissedince, kin ve nefretle bu katliamı yeniden yapar. Çünkü Firavun zannetmektedir ki Musa, müneccimlerin ve kâhinlerin kendi saltanatının elinde yok olacağını haber verdikleri çocuktur.

«Ama kâfirlerin», Firavun ve kavminin **«tuzağı elbette boşa çıkar.»** Kendilerine hiçbir fayda vermez. Kaderde ne varsa gerçekleşmiştir.

Denilmiştir ki: "Firavun, Mûsâ ve kavmini yok etmek istemiş, bunu gerçekleştirmek için ordusunu, adamlarını kullanmış, Allah'ın korumak istediği korunmuştur."

Rivayete göre gencin birisi emreder ve yasaklar. Bunu duyan oranın hakimi kendisini yakalayıp bir yerde hapse tıkar ve orada ölsün diye bütün menfezleri tıkar. Bir kaç gün sonra hapse konulan genç hapisten çıkmış, bir bahçede görülür. Hakim kendisini getirtir ve sorar: "Seni kim çıkardı?" Genç: "Beni bahçeye koyan çıkardı," der. Hakim: "Seni bahçeye kim koydu," deyince genç: "Evden çıkaran," der. Hakim şaşar ve ağlamaya başlar. Ardından bu gence bir takım şeylerin verilmesini, bir ata bindirilerek önünde: "Bu adam Allah'ın aziz kıldığı adamdır. Buranın hakimi kendisini değersiz bir kişi yerine koymak istedi ama bunu yapamadı. Sadece ona ikram ve ihtiramda bulunabildi," diye bağrılmasını emreder.

26. «Firavun:» yanında bulunan seçkin kişilere: **«'Bırakın beni' dedi.»** Beni serbest bırakın, bırakın beni. **«'Musa'yı öldüreyim.»** Çünkü ben biliyorum ki saltanatımın selâmeti onu öldürmeye bağlıdır. Firavun Musa (a.s.)'yı öldürmeye karar verince yanında bulunan seçkin kişiler: "Bu senin korktuğun kişi değildir. Çünkü bu kişi, ondan daha zayıf ve daha güçsüzdür. Bu olsa olsa bir sihirbaz parçasıdır," diyerek kendisine engel oldular ve sonra şöyle dediler: "Eğer sen bunu öldürürsen insanları şüpheye düşürürsün ve halk senin kendisine delil getirmekten âciz kaldığını ve kılıçla çarpışmaya karar verdiğine inanırlar." Mel'un Firavun, Musa'yı öldürmesine bu kişilerin engel oldukları, onlar olmasaydı kendisinin onu mutlaka öldüreceği havasını vermişti. Oysa Firavun'u bu işten alıkoyan sadece kalbinde duymuş olduğu korkunç derecede korkuydu. Çünkü Firavun Musa (a.s.)'nın Peygamber olduğunu kesin olarak anlamıştı, fakat eğer onu öldürmeye kalksa kendisinin en kısa zamanda helâk olacağından korkuyordu.

«(Kurtarabilirse)» bana mani olması için kendini gönderdiğini iddia ettiği **«Rabbine yalvarsın.»** Firavun hem zâhiren ve hem de Rabbine duâ eder diye bâtınen Hz. Musa (a.s.)'dan korkuyordu. Böyle olmasaydı ona hiç değer vermez ve bu şekilde konuşmazdı. **«Çünkü ben»** şayet kendisini öldürmezsem **«onun, dininizi değiştireceğinden,»** Bana (Firavun'a) ve putlara ibadetten ibaret olan inanmış olduğunuz dininizi değiştireceğinden **«yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.'»** Eğer o, dininizi tamamıyle değiştiremezse bu taktirde savaş ve fitne çıkarıp böylelikle dünyanızı fesada boğacağından korkuyorum.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki, Firavun kalbi kör olduğu için zannetti ki Allah Teâlâ Musa'yı kendi gücü ve kuvvetiyle öldürmesi için kendine fırsat verir ya da kavmine bu fırsatı verir. Bilmedi ki Allah Teâlâ, hem kendini ve hem de kavmini helâk edecek ve Musa ile kavmini kurtaracak. Firavun dinin değiştirileceğinden ya da yeryüzünde fesat çıkarılacağından korkmuş, kendisinin ve kavminin helâk olacağından ve durumlarının her iki dünyada da fesat olacağından korkmamıştı.

27. **«Musa da:»** Bu mel'unun kendisini öldüreceğine dair sözünü işittiğinde kavmine: **«'Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden,»** böbürlenip iman etmeyenden **«benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım,' dedi.»** Âyet-i kerimede Allah'ın diğer isimleri içerisinde özellikle *"Rab"* kelimesinin zikredilmesinin sebebi arzulanan ve istenenin, muhafaza ve yetiştirilme olmasındandır. Çünkü Rab, terbiye eden, koruyan demektir. Rabbin, Musa'ya ve onlara izafe edilmesi Allah Teâlâ'ya sığınma ve O'na tevekkül etme hususunda Firavun'un da muvafık kalmasını teşvik içindir. Çünkü nefislerin ortaya çıkmasında duânın kabul olması için büyük bir tesir vardır. Zaten insanların beş vakit namazı, Cumayı, bayramları ve yağmur duâsı ile benzerleri için bir araya toplanmalarının asıl sebebi budur.

Âyet metninde Firavun denilmeyip de *"mütekebbir"* (kibirli) denmesi, bir başka ifadeyle Firavun'u da ve başka zorbaları da içine alan bir vasfın zikredilmesi, bu zorbalar ister Firavun'un kendi adamlarından olsun ister başkalarından olsun Allah'a her kibirliden sığınmak ve Allah'a karşı cür'etin ve katılığın sebebine işaret etmek içindir. Bu sebep tekebbür, yani kibirlenme ve onu izleyen öldükten sonra dirilmeye inanmamadır. Yüce Allah bu âyet-i kerimede *"kibirli"* yi, *"hesap gününe inanmayan"* şeklinde nitelemektedir. Çünkü her katı kalpli ve kibirli olan kimsenin hamuru ve mayası budur. Onlar hakkı iptal etmek ve halkı tahkir etmek isterler. Fakat kibirli ve zorba olan bu kimseler eğer cezaya inanırlar ve hesap gününden korkarlarsa bu yaptıklarından vazgeçerler. Buna karşılık kibirlenme ile bir de öldükten sonra dirilmeyi inkâr bir arada bulunursa işte böylesi daha zalim ve daha azgın olur. Şu halde böyle bir kimseden Allah'a sığınmak daha uygun ve daha evlâ olur.

İmamı Ebû Hanife (r.a.) hazretlerine sorulur: "Hangi günahın insandan imanı alacağından korkarsın?" Ebû Hanife cevap verir: "İman nimetine şükrü terk, âkibet korkusunu taşımamak ve Allah'ın kullarına zulüm günahlarından korkarım," der. Çünkü bu üç özelliği her kim taşıyacak olursa mutluluğu yakalayanlar müstesna bu dünyadan ekseriyetle kâfir olarak göçüp gider. Sonra kibir nefs-i emmârenin sıfatları içinde en beter olanıdır. Kibirin mutlaka insandan uzaklaştırılması şarttır.

Firavun azgınlığından ve zorbalığından Musa (a.s.)'yı katletmeye karar verir. Bunun sebebi ise Musa'nın insanları saptıracağından ve yaptıkları bir takım tapınmaları ve âdetleri değiştireceğinden korku duyuyor olmasıdır. Bu tıpkı "Firavun vaiz oldu" ve "Tilki nasihatçi kesildi" atasözlerindeki duruma benzer. İşte böylece Firavun'un nazarında dengeler alt üst olmuştur. Ona göre salâh, fesad; bozgunculuk da salâh haline gelmiştir. İşte bu nedenle Musa (a.s.), onun azgınlığından ve zorbalığından Yüce Allah'a yakarmış ve şöyle demiştir: "*Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım.*" Bu, bütün peygamberlerin ve nebîlerin uyguladıkları bir yoldur. Allah'a sığınmak ve O'na iltica etmek peygamberlerin gittikleri yollardandır. Sahih olan bir hadis-i şerifte yer aldığına göre Rasûlüllah (s.a.v.) herhangi bir kavimden korku duyduğu zaman şöyle söylerdi: "*Ya Rabbi! Bunların şerrinden Sana sığınırız ve Senin sayende onları boğazlarından tutup savuştururuz.*"

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ
اِيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ
بَعْضُ الَّذٖي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾
يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرٖينَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَاْسِ
اللّٰهِ اِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا اُرٖيكُمْ اِلَّا مَا اَرٰى وَمَا اَهْدٖيكُمْ
اِلَّا سَبٖيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذٖي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اِنّٖي اَخَافُ عَلَيْكُمْ
مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَاْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَ

الَّذ۪ينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُر۪يدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ (٣١) وَيَا قَوْمِ اِنّ۪ٓي
اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (٣٢) يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِر۪ينَ مَا لَكُمْ
مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (٣٣) وَلَقَدْ
جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ ف۪ي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ
بِه۪ حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِه۪ رَسُولًا كَذٰلِكَ
يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ (٣٤) اَلَّذ۪ينَ يُجَادِلُونَ ف۪ٓي
اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ
جَبَّارٍ (٣٥)

28. Firavun âilesinden olup, imanını gizleyen bir mü'min şöyle dedi: "Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır,' diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o, yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiğinin bir kısmı olsun size gelip çatar. Şüphesiz Allah haddi aşan yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez.

29. Ey kavmim! Bugün yeryüzünde hâkim kimseler olarak hükümranlık sizindir. Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?" Firavun: "Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum," dedi.

30-31. İman etmiş olan dedi ki: "Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için Nuh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi toplulukların başlarına gelen bir âkibetten korkuyorum. Allah kullarına bir zulüm dileyecek değildir.

32-33. Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Allah'tan kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.

34. Andolsun ki, önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince: 'Allah ondan sonra Peygamber göndermez' dediniz. İşte Allah, o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır.

35. Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler, gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."

28. «Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mü'min şöyle dedi:» Musa (a.s.), Yüce Allah'a sığınıp O'nun ihsanına ve rahmetine dayanınca hiç kuşkusuz Allah Teâlâ onu her türlü belâdan koruyacak, her çeşit arzusuna eriştirecek ve kendine yabancı bir kimseyi bahşedecekti. Bu yabancı kişi, söz konusu fitneyi yatıştırmada en uygun yolu seçerek onu savunacaktı. Nitekim bu âyet-i kerimede Yüce Allah bu gerçeği anlatmaktadır. Burada sözü edilen kişinin âyet metninde üç sıfatı sıralanmaktadır:

Birincisi mü'min olması
İkincisi Firavun ailesinden bulunması,
Üçüncüsü de imanını gizlemesidir.

Bu üç sıfattan öncelikle mü'min oluşu ifade edilmektedir. Çünkü iman, sıfatların içinde en şereflisidir. Âyetin ifadesiyle herhangi bir kimsenin "âl" i akrabalık veya arkadaşlık, ya da dindaşlık gibi bir nedenle çevresindeki özel kişilerdir ki bunların yaptıkları işler dönüp dolaşıp bu kişiyi bulur. Burada sözü edilen mü'min kişi Firavun'un yakınlarından yani amcasının oğlu idi. Musa'yı: "*Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere edi-*

yorlar. Derhal (buradan) çık. İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim." (Kasas: 20) diye uyaran kişiydi. Nitekim bu daha önce geçmişti. Ya da bu kişi Firavun ile aynı dinden değildi. O, mü'mindi. Firavun'la aynı dinden olmayınca Firavun'un âl'i olma vasfı da kalmaz. Ancak Firavun'un aşiretinden ise onun âl'i olur. İmanını gizleyen bu kimse bunu Firavun'dan ve onun adamlarından korktuğundan gizlemiyordu. Tersine sözü karşı tarafça kabul edilsin diye gizliyordu. Söz konusu bu kişi, Musa'nın gelmesinden sonra inanmıştı. Ya da Musa'dan önce inanmış ve inancını gizliyordu.

Firavun'un Musa'yı öldürmek istediği haberini duyunca dedi ki: **«'Siz bir adamı»** herhangi bir delile dayanmadan zulmen **«'Rabbim»** bir olan ve hiç ortağı olmayan **«Allah'tır' diyor diye»** ya da dediğini beğenmediğiniz için **«öldürecek misiniz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık mucizeler»**, müşahade ettiğiniz açık seçik mucizeler **«getirmiştir.»** Âyet metninde "Rabbinden" denilmeyip de *"Rabbinizden"* denilmesi şundan dolayıdır. Eğer onlar Musa'nın kendilerine Rablerinden mucize getirdiğini duyacak olurlarsa bu o konu üzerinde iyiden iyiye düşünmelerine, onu tanımalarına ve inattan vazgeçmelerine yolaçar. Çünkü herhangi bir şey herkesin Rabbi katından geliyorsa buna uymak ve tebliğ eden kişiye de insaf etmek gerekir.

Urve b. Zübeyr anlatıyor: Abdullah b. Ömer radıyallahu anhüma'ya dedim ki: "Müşriklerin, Rasûlüllah (s.a.v.)'a yapmış oldukları en ağır şey nedir, bana söz eder misin?" Abdullah dedi ki: "Ukbe b. Ebî Muayt Rasûlüllah (s.a.v.) Kâbe'de namaz kılarlarken O'nun üzerine doğru yürüdü, ridasının iki ucundan tutarak elbisesini Rasûlüllah'ın boğazına doladı ve sımsıkı boğazını sıktı ve O'na dedi ki: 'Atalarımızın taptığı şeyi bize yasak eden sen misin?' Rasûlüllah (s.a.v.): *'Aynen dediğin gibi'*, diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.) koştu ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın iki omzundan tutarak O'nun arkasında yer aldı ve Ukbe b. Ebî Muayt'ı Rasûlüllah (s.a.v.)'dan uzaklaştırdı. Sonra: *'Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır' diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki O, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir'* dedi. Bunu bağırarak söylüyor ve iki gözünden yaşlar akıyordu." (10)

Burada beyan olunuyor ki, Hz. Ebû Bekir'in Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşılık üstlenmiş olduğu görev, Firavun ailesinden olup iman eden kişinin Musa'ya karşı ifa ettiği görevden çok daha ağırdır. Çünkü Hz. Ebû Bekir, imanını açığa vuruyordu ve bu olay, Kureyş'ten bir grubun gözlerinin önünde olmuştu.

---

(10)- Bu hadisi İbn Ebî Hâtim ve Nesâî bu lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Buharî ise Abdullah b. Amr b. el-As kanalıyla şu şekilde rivayet eder: *"Dedim ki: Müşriklerin Rasûlüllah (s.a.v.)'a yaptıkları en ağır şey nedir, bana söyler misin?.."* Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 3/242.

İbn Atıyye tefsirinde babasından naklediyor. Babası Ebu'l-Fadl İbn el-Cevherî'yi minberde şöyle derken işitmiş. Ebu'l-Fadl el-Cevherî'den sahabenin faziletlerinden bahsetmesi istenince biraz başını öne eğmiş, sonra kaldırarak şöyle demiştir:

"Sorma kişiyi! Sor kimmiş dostu?
Her dost uyar dostuna, kimse dostu!"

Yüce Allah'ın Peygamberine yâr ve yoldaş kıldığı onu ve ruhtan (Cebrâil'den) vahiy almasını müşahade etme şerefini bahşettiği bir topluluk hakkında ne takdir edersiniz? Yüce Allah, Firavun âilesinden imanını gizleyen bir mü'mini kendi ilâhî kitabında övdüğüne ve küfür meclislerinden birinde söylemiş olduğu bir sözden dolayı onun adını mushaflarında zikrettiğine göre acaba siz sahabe topluluğu hakkında ne düşünürsünüz? Firavun âilesinden imanını gizleyen o kişiyle Ömer b. el-Hattab'ı kıyaslayabilir misiniz? Hz. Ömer, Mekke'de kılıcını çekmiş şöyle diyordu: 'Allah'a yemin ederim ki bugünden itibaren Allah'a gizlice ibadet etmeyeceğim.' Ömer'in kılıcı ile din ortaya çıkmadı mı?"

Firavun âilesinden imanını gizleyen o kişi, daha sonra ihtiyatlı olmak için onlara delil getirmeye başlar. Bu delili, kat'î hükmünü verdikten sonra zan ihtimali biçiminde getirir ve Musa'nın öldürülüşünün iyi bir şey olmayacağını belirterek şöyle söyler: **«Eğer o, yalancı ise yalanı kendisinedir.»** Yalanının vebali ve zararı kendini aşmaz ki bu zararı önlemek için kendini öldürmeye ihtiyaç duyulsun. Bir başka ifadeyle yalancı, yalanının zararı başkalarına bulaştığında ancak öldürülür. Meselâ insanları Allah'sızlığa çağıran zındık, ya da halkı bid'atına davet eden bid'atçı gibi. Oysa Musa insanları ortaya atmış olduğu dine zorla sürükleyemez. Çünkü insanların mizaçları bunu benimseyip kabul etmez. Ayrıca siz onun açıktan açığa konuşmasına ve dinini yaymasına engel olabilirsiniz.

«Eğer» söylediklerinde **«doğru söylüyorsa»** ve siz de onu yalanlıyor ve bununla kötülük etmeyi tasarlıyorsanız **«sizi tehdit ettiğinin bir kısmı olsun size gelip çatar.»** Yani hepsi çatmasa bile hiç değilse bir kısmı gelir çatar. Bu bir kısımlık belâ da sizin helâkiniz için yeterlidir. Burada *"bir kı-*

sımı" ifadesinin zikredilmesi "tehdit edilen şeyin tamamını" peşinden getirmesinden dolayıdır. Yoksa *"bir kısmı"* ın, "tamamı" olduğundan değil. Buradaki ifade taassup içermeyen ve son derece insaftan kaynaklanan bir sözdür.

«Şüphesiz Allah haddi aşan» âyet metninde yer alan *"müsrif"*, günahlarda haddi aşan, ya da haksız yere çok kan döken kişi demektir. **«Yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez.»** Buradaki *"kezzâb"* kelimesi, peşpeşe yalan söyleyen kişi demektir. Bazı âlimlere göre "kezzâb" Allah'a iftira atan kişi demektir. Çünkü Allah'a yalan isnadı, başka birine yalan isnadı ile bir değildir. Bu, imanını gizleyen kişi tarafından ileri sürülen bir başka delildir. Bu ifadenin delil oluşu, iki açıdandır:

Birincisi: Eğer bir kişi haddi aşmış ve yalancı ise, Yüce Allah ona mûcizelerini göstermez ve kendisini bu mûcizelerle desteklemezdi.

İkincisi: Eğer bu şahıs şayet yukarıdaki gibi haddi aşmış ve yalancı ise Allah Teâlâ ona yardım etmez. Kendisini helâk eder. Dolayısıyla sizin onu katletmenize ihtiyaç kalmaz.

İmanını gizleyen bu mü'min kişi herhalde onlara birinci manaya göre öldürme kararlılıklarını gevşetmek için bu delillerini ileri sürüyordu ve onlara konuşurken bunu Firavun'a üstü kapalı ifade ediyordu. Çünkü Firavun, günahsız erkek çocukları haksız yere katlettiği için haddi aşmış; ulûhiyyet iddiasında bulunduğu için de yalancı olumuştu. Ve dolayısıyla Yüce Allah onu doğru yola ve kurtuluşun caddesine iletmez, tersine rezil ve rüsvay ederek kurduğu plânları yerle bir ederdi.

29. «Ey kavmim! Bugün yeryüzünde», Mısır topraklarında İsrailoğullarına **«hâkim kimseler olarak hükümranlık»** ve saltanat **«sizindir.»** Bugünde size hiç kimse karşı koyamaz. **«Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?'»** Yani sizler işinize fesat bulaştırmayın. Hz. Musa'yı öldürmek suretiyle Yüce Allah'ın azabını üzerinize çekmeyin. Çünkü eğer bize Allah'ın azabı gelirse buna karşı bizleri hiç kimse savunamaz.

Burada dikkat edilirse imanını gizleyen o mü'min kişi Firavun'un kavmini saltanat ve özel olarak yeryüzünde hakim olma unsurlarıyla sevindirmiş ve sonra Allah'ın azabının gelmesi dolayısıyla başlarına gelecek belâda kendini de onların arasına katmıştır. Bunu onların kalplerini tatmin etmek ve kendisinin onlara bir nasihatçi, kendilerini sevindiren şeyleri elde etme, zarar verenleri savuşturmaya çaba gösteren birisi olduğuna işaret etmek için yapmıştır. Kendi açısından çabası ise nasihatinden etkilenmeleri içindir.

«Firavun:» Mücadeleden vazgeçmesi için kendisine yapılan nasihati işittikten sonra: **«'Ben size kendi görüşümü söylüyorum.»** Fitneyi kökünden kazımak için doğru bulduğum onu öldürme görüşünü söylüyorum. **«Ve»** bu görüşümle **«yine size ancak doğru yolu gösteriyorum,' dedi.»** Firavun yalan söylüyordu. Çünkü şiddetli bir korku duyuyordu. Fakat dışarıya kendisini cesurmuş ve aldırmazmış gibi gösteriyordu. Eğer korkuyor olmasaydı, hiç kimseyle asla istişare etmezdi.

Bazı âlimlere göre istişare, Firavun'un âdetiydi. Hatta bazı zamanlar Musa'nın sözünün tesirinden kalbi yumuşar ve imana meylederdi. Ardından karısı Âsiye'nin görüşüne başvurur o da iman etmesini, Musa'ya uymasını tavsiye eder, sonra veziri Hâmân'ın görüşlerine başvurur o da Firavun'u bu yoldan çevirirdi.

30-31. Firavun kavminden **«iman etmiş olan»** kişi, kavmine hitaben ve onlara nasihat ederek **«dedi ki: 'Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için»** Musa (a.s.)'yı yalanlar, kendisine öldürme ve işkence gibi herhangi bir kötülük yaparsanız **«Nuh kavminin»** durumu ve azaba uğraması gibi, **«Âd»** kavminin kökünü kazıyan, kasıp kavuran fırtına azabı gibi, **«Semûd»** kavminin korkunç bir çığlıkla helâk olması gibi **«ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi»** onlardan sonra gelen ve şehirleriyle birlikte altüst olup giden Eyke halkı ve benzerleri gibi **«toplulukların başlarına gelen bir âkibetten korkuyorum.»** Geçmiş milletlerin başlarına gelen büyük vakalardan korkunç azaplardan korkuyorum.

Firavun âilesinden iman eden bu kişi, gerçekten büyük bir iş yapıyordu. Çünkü bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.): "*Cihadın en üstünü zalim bir sultanın karşısında hak ve gerçek olan sözü ifade etmektir,*" buyurmaktadır.[11] Bu gerçek sözü söylemenin, cihadın en üstünü olması, bu sözü söylemekten duyulan korku ve sultanın söyleyen kişiyi ezmesidir. Çünkü delil ve hüccetle yapılan cihad, kılıç ve mızrakla yapılandan çok daha büyüktür.

«Allah kullarına bir zulüm dileyecek değildir.» Onun için onları aleyhlerine ileri sürülecek delil sabit olmadan helâk edecek ve günahsız yere kendilerini cezalandıracak ve aralarındaki zalimi de intikam almadan salıverecek değildir.

---

[11] Hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Taberanî rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/208.

32-33. «Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp» cehenneme doğru **«kaçacağınız günden korkuyorum.»** Âyet metninde yer alan "*yevmu't-tenâd*" (bağrışıp çağrışma günü)'dan maksat, kıyamet günüdür. Çünkü o gün, bazıları yardım dileyerek âyetin ifadesiyle şöyle bağıracak: "*...Şimdi bizim şefaatçılarımız var mı ki bize şefaat etsinler?*"(A'râf: 53) Ya da bize yazıklar olsun. Keşke yok olup gitseydik, diye bağıracaklar. Nitekim âyetin diliyle şöyle bağırıp çağıracaklar: "*Vay halimize! Uyuduğumuz yerden bizi kim kaldırdı? derler...*" (Yâsîn: 52) "*...Bu nasıl kitap mış? Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!...*" (Kehf: 49) Ve o gün cennetlikler ve cehennemlikler nida edecekler. Bir başka ifadeyle cennet halkı cehennem halkına şöyle seslenecek: "*...Biz Rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenilir. 'Evet,' derler...*" (A'râf: 44) cehennemlikler de cennetliklere şöyle seslenirler: "*Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin...*" (A'râf: 50)

«Sizi Allah'tan», Allah'ın azabından **«kurtaracak»**, muhafaza edip koruyacak **«kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola»**, kurtuluş yoluna **«iletecek de yoktur.»** Firavun âilesinden iman eden kimse bu sözü, onların, Musa'nın söylediklerini kabul edeceklerinden ümidini kestiği zaman söylemiştir. Bu âyetlerde işaret olunuyor ki Allahu Teâlâ mükemmel kudretiyle şayet dileyecek olursa fazlı ve ihsanını ortaya çıkararak ölüden diri çıkarır. Tıpkı Firavun âilesinden, kalpleri küfürle ölü olan kâfirlerin arasından yüreği imanla dipdiri olan mü'min bir kişiyi çıkardığı gibi. Yüce Allah bunu, şu sözü gerçekleşsin diye yapar: "*Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik...*" (Secde: 13) Yüce Allah, izzetini ve büyüklüğünü ortaya koymak dilediği zaman, Firavun ve kavmi örneğinde olduğu gibi Allah'ın apaçık âyetlerini göremesinler, göz alıcı delillerini işitemesinler diye kendilerine nasihat eden mü'min misali hükümdarların ve aklı başında kişilerin gözlerini kör, kulaklarını sağır eder. Bunu, bu âyetteki: "*Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur,*" sözünü gerçekleştirmek için yapar.

Burada "*saptırma*" fiili Yüce Allah'a isnad olunmuştur. Çünkü sapıklığı halk eden ve yaratan Allah'tır. Şeytan ve benzerleriyse sadece birer vesileden ve vasıtadan ibarettirler. "*Onu doğru yola iletecek yoktur,*" âyet-i kerimesi işaret ediyor ki, hidayete yöneltmek ve bunu tercih etmek kahhâr ve bir olan Yüce Allah'a aittir. Eğer Âdem'in tercihi ve ihtiyarı olabilseydi doğru yolu tercih eder, o da bu yolu tutardı ve yine Nuh (a.s.)'un böyle bir seçim hakkı olsaydı Kenan'ı tercih eder, onu doğru yola iletirdi. İbrahim (a.s.)'in böyle bir ihtiyarı olsaydı babası Âzer için imanı tercih eder, babası da mü'min olurdu. Eğer Musa (a.s.)'nın böyle bir imkânı olsaydı bu gücünü kullanır, Firavun mü'min olurdu. Rasûl-i Ekrem Hz. Muhammed (a.s.)'in böyle bir imkânı olsaydı amcası Ebû Talib için bunu kullanır, o da imana gelirdi. Sonra Musa (a.s.) gibi birisi bir kavmin arasında bulunsun da onlar bu Peygamber vasıtasıyla doğru yolu bulamasınlar, şaşılacak şeydir. Çünkü hasta olan kimse balın tadını alamaz. Gözü kör olan güneşi göremez. Bütün bunlar mizacın kötülüğünden, durumun bozukluğundan ve yetenek kaybından ileri gelmektedir.

34. Firavun ailesinden inanmış olan mü'min kişi, yukarıdaki nasihatini yaptıktan sonra onlara azarlama tonuyla şöyle der: Ey Mısır halkı! **«Andolsun ki,»** Musa'dan **«önce»** İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub oğlu **«Yusuf da size açık deliller»**, apaçık mûcizeler -ki rüya tabiri küçük bir çocuğun onun suçsuz olduğuna dair yaptığı şahitlik gibi mûcizeler bunların arasında yer almaktadır- **«getirmişti.»** Yusuf (a.s.), Musa (a.s.)'dan önce hükümdarın ölümünden sonra Kıptîlere gönderilmişti.

«Ve onun size getirdiği şeyler», hak din **«hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o»** ölünce, **«vefat edince:»** Onun peygamberliğini yalanlamaya, kendisinden sonra gelecek peygamberleri yalanlamayı da katarak **«'Allah ondan sonra Peygamber göndermez' dediniz.»** Bu âyette işaret olunuyor ki, insanoğlunun mayasında zulüm ve cehalet vardır. Zulüm ve cehaletin galip geldiği bu tür insanlar, hiçbir peygambere iman etmezler ve onların hakka delil olarak getirdikleri hiçbir mûcizeye inanmazlar. Bu, geçmiş ve daha sonra gelen insanların tabiatı, mizacı ve mayasıdır . Hidayete eren kimse Yüce Allah'ın ihsanı ve keremiyle ermiştir. Onların, Yusuf (a.s.)'un Peygamberliğine inanmayışları, fıtratlarında mevcut olan inkârlarının bir sonucudur. Yusuf (a.s.) vefat edince ondan sonra peygamberler geleceğini inkâr etmeleri de böyledir. Bütün bunlar kâfirlerin bedbahtlıklarının fazlalığından ileri gelmektedir. Bu tıpkı mü'minlerin kendi peygamberlerinden önce gelen peygamberlere iman etmelerinin mükemmelliklerinden kaynaklanması gibi bir şeydir.

«İşte Allah, o aşırı giden şüphecileri böyle», böylesine onlarda çirkin bir maya ve mizaç yaratmak suretiyle **«saptırır.»** Bunun sonucu olarak böyle bir kişi dininden şüphe eder, peygamberin mûcizelerinden şüphe eder. Çünkü vehim ve taklid, kendisine galip gelmiştir.

35. «**Kendilerine gelmiş**» tutuna bilecekleri «**hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler,**» onları reddedip dil uzatanlar, «**gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.'**» Bilindiği üzere mühürü vuran Yüce Allah'tır. Üzerine mühür basılan da insanın kalbidir. Mühürün sebebi ise büyüklenme ve böbürlenmedir. Hükmüne gelince, böyle bir kalbin içinden inkârın, münafıklığın, doğru yoldan kaymanın ve sapıklığın çıkmaması; dışarıdan da imanın, ihlâsın, doğru yolda yürümenin ve hidayetin girmemesidir. Bu durum da Yüce Allah'tan gelen en büyük cezadır.

Aklı başında olan kişiye düşen kalbinin mühürlenmesiyle değil, göğsünün açılmasıyla sonuçlanacak sebeplere sarılmasıdır.

İbrahim el-Havvâs der ki: "Kalbin devası ve ilâcı beştir: Üzerinde düşüne düşüne Kur'an okumak, karnını tıkabasa doldurmamak, geceleyin ibadet etmek, seher vakti Yüce Allah'a yakarmak ve sâlih kimselerle oturup sohbet etmektir."

Hasan Basrî der ki: "Bu kalplere Allah'ın zikrini konuşun. Çünkü onlar çok çabuk pas tutarlar. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah şöyle buyurur: "*Şüphesiz benim kalbim de paslanır ve ben hergün yüz kere Allah'tan istiğfarda bulunurum.*"(12)

Bu âyet-i kerime kibirlenen ve büyüklük taslayan kimseleri kınamakta ve kötülemektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) de şöyle buyurur: "*Büyüklenenler ve kibirlenenler kıyamet günü bir zerre biçiminde haşrolunurlar. Yüce Allah'ın nezdinde hakir kimseler oldukları için herkes üzerlerine basar.*"(13)

Çünkü büyüklenen ve kibirlenen kimsenin durumuna uygun olan biçim herkesçe anlaşılacağı üzere toz zerresi şekline sokulmaktır.

12- Hadisi Müslim *"Zikir"* bölümünde, Ebû Davud *"Vitir"* de zikrederler. Bkz. Ebû Davud, *Vitir*, 26.

13- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Tirmizî *Sünen*'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/416.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ
الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلٰهِ مُوسٰى وَإِنِّي
لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ
عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذِيٓ اٰمَنَ
يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ إِنَّمَا هٰذِهِ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ
سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ
أَوْ أُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَيَا قَوْمِ مَا لِيٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِيٓ
إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ
عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِيٓ
إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى اللّٰهِ

وَاَنَّ الْمُسْرِف۪ينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ (٤٣) فَسَتَذْكُرُونَ مَٓا اَقُولُ لَكُمْۜ
وَاُفَوِّضُ اَمْر۪ٓي اِلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ (٤٤) فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ
مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِۚ (٤٥)

36-37. Firavun: "Ey Hâman! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın tanrısını görürüm! Doğrusu ben onu yalancı sanıyorum," dedi. Böylece Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıktı.

38. O iman eden kimse: "Ey kavmim," dedi. "Siz bana uyun. Sizi doğru yola götüreceğim.

39. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Ama âhiret, gerçekten kalınacak yurttur.

40. Kim bir kötülük işlerse onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mü'min olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

41. Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

42. Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum.

43. Gerçek şu ki, sizin beni davet ettiğiniz şey, dünyada da âhirette de davet edemez. Dönüşümüz Allah'adır. Aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah kullarını çok iyi görendir."

45. Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülükle-

rinden onu korudu. Firavun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi.

36-37. «**Firavun:**» kibirlenme ve böbürlenmede son derece ileri gittiği için semalara yükselmeyi kastederek vezirine: «**'Ey Hâman! Bana yüksek bir kule yap,**» etrafı açık, bakan herkesin görebileceği, tuğladan örülmüş, yüksek bir bina yap. Nitekim bu tefsiri, Kasas sûresindeki "*...Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap...*" (Kasas: 38) âyet-i kerimesi desteklemektedir. Bu nedenle kabirlerin *Aynu'l-Maânî* isimli eserde işaret olunduğu üzere, tuğlayla yapılmaları mekruh görülmüştür. Çünkü tuğlayı ilk yapan kimse Firavun olmuştur.

«**Belki yollara, göklerin yollarına erişirim de...**» Burada "*göklerin yolları*" ifadesi daha önce geçen "*yollar*" kelimesini beyan etmektedir. Yolların önce kapalı ifade edilmesi, sonra da arkasından açıklanması yolların şanını yüceltmek ve bunu duyan kimseyi yolların ne olduğunu öğrenmeye teşvik etmektir. «**Musa'nın tanrısını görürüm!**» Yükseklere çıkarım da O'na bakarım. «**Doğrusu ben onu**» Musa'yı peygamberlik iddiasında «**yalancı sanıyorum', dedi.**» Bu yargı onun hakkında nakledildiği üzere böbürlenmesinin ve kibirlenmesinin bir sonucu ve gereğiydi. Nitekim aynı yargı Buhtu'n-Nasr tarafından da verilmiştir. Çünkü o da böbürlenmiş ve son derece azmış, Babil'de bir kule yapmaya kalkmıştı.

«**Böylece Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi**», bu aşırı bir biçimde süslü gösterildi ve bunun sonucu olarak kötü ameline öyle bir daldı ki ondan bir daha asla vazgeçmedi «**ve yoldan**», doğru yoldan «**saptırıldı. Firavun'un tuzağı**», mûcizeleri ve âyetleri iptal etmek için kurmuş olduğu hile «**tamamen boşa çıktı.**» Bütün bu çabalar hüsranla ve helâkle sonuçlandı.

38. Firavun ailesinden «**o iman eden kimse: 'Ey kavmim', dedi. 'Siz bana**» sizlere göstermiş olduğum yolda «**uyun. Sizi doğru yola götüreceğim.**» Öyle bir yola ki, bu yolu tutan maksadına, doğru yola, hidayete, dinin ve dünyanın maslahatı için hidayet yoluna erişir.

Âyetin bu ifadesi, üstü kapalı olarak değinmektedir ki, Firavun'un ve kavminin tutmuş oldukları yol zulüm ve sapıklık yoludur. Ve yine işaret olunmaktadır ki hidayet peygamberlere tabi olanlara verilmiştir.

39. «**Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir.**»

Bir başka ifadeyle az ve basit bir yararlanmadır. Çünkü dünyadaki nimet çok çabucak kaybolur. Zira dünya bütünüyle bir andan ibarettir. Artık insanın ömrünü siz düşünün. Yani şayet senin kalbinde dünya muhabbeti ve onun nimetlerini talep varsa, doğru yola asla ulaşamazsın.

«Ama âhiret,» ebedî ve içinde bulunanlarda devamlı olduğu için **«gerçekten kalınacak yurttur.»** Devamlı olan da, gelip geçici olandan daha iyidir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Dünya fâni ve altın, âhiret de bâkî ve kiremitten olsa yine de âhiret dünyadan daha hayırlıdır. O halde dünya fâni olan kiremit ve tuğladan, âhiret de bâkî olan altından olduğuna göre nasıl olur da dünya, âhiretten daha hayırlı olabilir?"

İbn Mes'ud (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre: Rasûlüllah (s.a.v.) birgün bir hasır üzerinde uyuyakalır. Uykusundan uyanınca üzerine yatmış olduğu hasır vücudunda iz bırakmıştır. İbn Mes'ud (r.a.): "Ey Allahın Rasûlü! Keşke bize, yere sizin için bir şey sermemizi emretseydiniz de serseydik," deyince Rasûlüllah (s.a.v.): *"Benim dünya ile herhangi bir alışverişim yoktur. Ben ve dünya ancak bir ağacın altında inip gölgelenen, sonra da binitine binip yoluna devam eden bir yolcu gibiyiz,"* buyurur. (14)

40. «Kim» dünyada **«bir kötülük işlerse»** âhirette Yüce Allah'ın adaletinin gereği olarak **«onun kadar ceza görür.»** Kâfirin cehennemde ebedî kalması inkâra azmetmesine karşılıktır. Çünkü onun bu sapık itikadı ve inancı ebedîdir. Fâsık yani günahkâr olan mü'mine gelince onun cezası ebedî olmayıp belli bir süreyle kayıtlıdır. Zira fâsık mü'min, günahta ısrar ederek öylece kalmaya karar vermiş değildir.

Âyet-i kerime aynı zamanda suçlara misline göre ceza tayin edileceğine işaret etmektedir.

«Kim de kadın veya erkek,» Allah'a ve âhiret gününe inanmış **«mü'min olarak faydalı bir iş yaparsa»** bir başka ifadeyle yaptığı işte Yüce Allah'ın hoşnutluğunu ararsa, yani meşru olan işlerden birisini işlerse cennete girer. Burada kadın veya erkek diye iki cinsin zikredilmesi her iki cinsi de iyi işler yapmaya teşvik etmek içindir.

14- Hadisi Tirmizî *Zühd* bölümünde rivayet eder ve sahih olduğunu söyler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 4/506.

Âyet-i kerimede *"iyi iş yapmak"* temel cümlede yer alırken, iman olayı temel cümleye bağlı hal cümlesinde ifade edilmiştir. Bu, iman olmaksızın amele itibar edilmeyeceğine işaret olunmak için yapılmıştır. Zira Arapça dilbilgisi kurallarına göre hal cümleleri şart manası ifade ederler. Buna göre, amelin geçerli olmasının şartı iman olur.

«İşte onlar,» bunları yapan kimseler, **«cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.»** Yüce Allah bu kimseleri cennetine koyacak, kendilerine çeşit çeşit meyveler ve lezzetli yiyecekler takdim edecektir. Hem de bunları yaptıkları amele göre takdir edip ölçmeden tam tersine kendisinden bir ihsan ve rahmet olmak üzere kat kat verecektir.

41. «Ey kavmim!» Firavun'un kavminden inanmış olan bu kimse, onlara acıdığından ve başlarına gelecek olan cezadan korktuğundan bu şekilde hitap etmiştir. **«Nedir bu hal? Ben sizi»** tevhide sarılmak suretiyle cehennemden **«kurtuluşa çağırıyorum, siz beni»** Allah'a şirk koşmak sûretiyle **«ateşe çağırıyorsunuz.»** Burada hayretin odak noktası onların mü'min olan bu kimseyi ateşe çağırmalarıdır. Yoksa onun Firavun kavmini kurtuluşa çağırması değil. Sanki burada şöyle söylenmiştir: Ey kavmim, bana haber verin, nedir bu hal? Ben sizi hayra çağırırken, sizler beni şerre davet ediyorsunuz.

42. «Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri » ibadet ederken **«O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz.»** Âyette yer alan "*ilim*"den maksat onun bilgisinin olmayışıdır. Bilmediği konu ise kinaye yoluyla Allah'a şirk ve ortak koştukları şeyin Rab olduğunu bilmemektir. Bu ifade tıpkı herhangi bir şeyi kendisini doğuran sebebi inkâr etmek suretiyle o nesneyi inkâr etme kabilindendir.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki ulûhiyyet iddiası için bu konuda bilgi veren bir delil ve burhanın olması şarttır.

«Ben ise sizi,» hiçbir kimsenin kendisine denk olmadığı **«azîz»** -hiç kimse Yüce Allah'a denk değilken buna karşılık mahlûkat (yaratıklar) birbirine denktirler- **«ve»** tevbe edip kendisine dönen kimseyi **«çok bağışlayan»**, günahkârları mağfiret etmeye, müşriklere de azaba kadir olan **«Allah'a davet ediyorum.»**

43. «Gerçek şu ki, sizin beni» kendisine ibadete ve Allah'a şirk koşmaya **«davet ettiğiniz şey, dünyada da âhirette de davet edemez.»** Sizlerin, kendisine ibadete davet ettiğiniz ilâhlarınız asla bu daveti yapamaz. Oysa mabud olarak tapılan şeyin insanları onlara peygamber göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle kendine ibadete çağırması gerekir. Oysa böyle bir durum putlar için tamamiyle geçersizdir. Çünkü putlar, dünyada başkalarını çağıramayan birer cansız varlıklardır. Âhirette de Yüce Allah onları konuşan bir canlı biçiminde yarattığı zaman kendilerine tapanlardan uzaklaşacaklardır.

Âyetin manası böyle olabileceği gibi şu şekilde de olabilir: Sizin beni davet ettiğiniz şeyin kendine yapılan davetleri ve duâları kabul edecek bir durumu yoktur. Bir başka ifadeyle onlar ne dünyada bâkî kalmak, sağlıklı olmak ve zenginlik vermek gibi duâları kabul edip bunları yerine getirebilirler, ne de âhirette kurtuluş nasip etme, dereceleri yükseltme ve benzeri duâları kabul edebilirler. Nitekim Yüce Allah bu gerçeğe şöyle işaret eder: "*Eğer onları (putları) çağırırsanız sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile size cevap veremezler...*" (Fâtır: 14) O halde putların, insanların duâlarını kabul etmeye kudretleri olmadığına göre nasıl olur da Rab olabilirler? Rab olabilmenin özelliklerinden birisi de duâları kabul etmek, ihtiyaçları yerine getirebilmektir.

«Dönüşümüz» ölmek ve ruhların cesetlerden ayrılması suretiyle **«Allah'adır.»** Allah'a ortak koşmak ve kan akıtmak gibi sapıklık ve azgınlıkta **«aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.»** Oradan çıkamazlar.

44. «Size söylediklerimi», nasihatlerimi **«yakında hatırlayacaksınız.»** Azabı gördüğünüzde bir kısmınız diğerine benim nasihatimden sözedecek. **«Ben işimi Allah'a havale ediyorum.»** Beni her türlü kötülükten koruması için işimi Allah'a havale ediyorum. Firavun'un kavminden olan inanmış kişi bu sözü, kendisine ölüm tehdidi yönelttikleri zaman söyler. Âyetin ifadesiyle "*tafvîd*" takdir olunan neyse başa gelmeden bir işi Allah'a havale etmek demektir. Buna karşılık takdir olunan başa geldiğinde ise işi Allah'a havale etmeye "*teslim*" denilir.

«Şüphesiz Allah kullarını çok iyi görendir.'» O, haklıyı haksızdan ayırır ve her türlü kötü şeylerden kendine sığınanı ve tevekkül edeni korur.

45. «Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların», kurdukları hilelerin, kendilerine karşı gelenlere yapmayı düşündükleri çeşitli azapların **«kötülüklerinden onu korudu. Firavun'un kavmini ise kötü azap»**, dünyada denizde boğulmak **«kuşatıverdi.»** Burada "*Firavun'un kavmi*" denilip de bizzat kendisinin adının anılmaması, kavmi anılınca artık kendisinin bir kez daha anılmasına ihtiyaç kalmadığından dolayıdır. Çünkü kavmi kötü azaba uğradığına göre, onlar içerisinden birisi olan kendisi, zorunlu olarak haydi haydi bu azaba uğramış olacaktır. Çünkü Firavun azaba uğrayan bu kavmin önderi, başkanları ve onları saptıran kişiydi.

İşte bu, onların dünyadaki azaplarıdır. Bundan sonra gelen âyetlerde onların Berzah âlemindeki azapları anlatılmaktadır.

اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ج وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ وقف
اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ (٤٦) وَاِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ
فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا
فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ (٤٧) قَالَ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُلٌّ فِيهَا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ (٤٨)
وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا
يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ (٤٩) قَالُوا اَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ط
قَالُوا بَلٰى ج قَالُوا فَادْعُوا ج وَمَا دُعَٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ (٥٠)
اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ
الْاَشْهَادُ لا (٥١) يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ

وَلَهُمْ سُوٓءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا
بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ الْكِتَابَۙ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾

46. Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı günde: "Firavun ailesini azabın en çetinine sokun" (denilecek.)

47. Ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara: "Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz?" derler.

48. O büyüklük taslayanlar ise: "Doğrusu hepimiz bunun içindeyiz. Şüphe yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi," derler.

49. Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine: "Rabbinize duâ edin, bizden bir gün olsun azabı hafifletsin," diyecekler.

50. Onlar: "Size peygamberleriniz açık açık deliller getirmediler mi?" derler. Onlar da: "Evet" derler. "O halde kendiniz yalvarın," derler. Halbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır.

51. Şüphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında, hem şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.

52. O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır.

53-54. Andolsun ki Biz Musa'ya hidayeti verdik ve İsrailoğullarına, akıl sahipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olan kitabı miras bıraktık.

46. «Onlar», Firavun ve ailesi **«sabah akşam o ateşe sokulurlar.»** Burada *"sabah-akşam"* diye iki vaktin zikredilmesi ya tahsis ifade etmek içindir, -Bir başka ifadeyle onların ateşe sokuldukları vakit bu iki vakittir. Ama bu vakitlerin dışındaki durumlarını ancak Yüce Allah bilebilir- ya da tahsis için değildir, o zaman, sabah ve akşamın arasında kalan vakitlerde Firavun ve ailesinin başka bir ceza çeşidiyle azaplandırılmaları da mümkündür. Cezasız bırakılıp ferahlandırılmaları da ihtimal dahilindedir. Bir başka ihtimal de görecek oldukları bu cezanın ebedî olduğudur. Nitekim Yüce Allah Meryem Sûresinde bu konuya şöyle değinir: "*Ve orada, sabah-akşam kendilerine ait rızıkları vardır.*" (Meryem: 62) Yani devamlı rızıkları vardır, demek olur.

İbn Mes'ud (r.a.) der ki: "Firavun ailesinin ruhları siyah bir kuşun karnında günde iki kez ateşe sokulurlar. Kendilerine 'Ey Firavun ailesi! Bu sizin eviniz ve yurdunuzdur,' denilir."

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Sizlerden biriniz öldüğü zaman kendisine sabah-akşam kalacağı yer gösterilir. Eğer cennetlik ise cennetlikler arasında, cehennemlik ise cehennemlikler arasında kalacak olduğu yer gösterilir ve kendisine denilir ki: Bu, Yüce Allah seni kıyamet günü diriltene kadar kalacak olduğun yerdir.*" (15) Hadiste ifade edilen bu durum kıyamet kopmayıp dünya devam ettiği sürecedir.

«Kıyametin kopacağı» ve ruhların bedenlere geri döneceği **«günde»** meleklere: **«'Firavun ailesini azabın en çetinine»**, cehennem azabına **«sokun' (denilecek.)»** Çünkü cehennem azabı Berzah âlemindeki çektikleri azaptan çok daha beterdir. Zira cehennem azabında ruh ve ceset birlikte olacaktır. Ruhun ve cesedin birlikte uğradığı azap, Berzah âleminde olduğu gibi sırf ruhun çektiği azaptan çok daha beter ve ağır olacaktır. Çünkü ölümden sonra ruhların cismânî ve maddî nimeti de, azabı da olmayacaktır. Ruhlar tekrar cesetlerinde dirilinceye kadar gördükleri nimet ya da azap mânevî ya da ruhanî olacaktır. Bundan sonra cesetlere döndüklerinde maddeten ve manen azap görecekler, ya da nimete ereceklerdir.

Berzah âleminde kişinin öldükten sonra görmüş olduğu yemek, uyku esnasında rüya gören kimsenin yediği yemeğe benzer. Nasıl ki rüyalar derece derecedir. Uykusundan uyanan herhangi bir kimse yediği yemeğin tokluğunu, ya da içtiği içeceğin eserini duyarsa işte ölülerin durumu da böyle farklı farklıdır. Şehitler dünya hayatında olduğu gibi Rablerinin katında diridirler. Onların nimetleri maddî bakımdan nimetlenmeye yakındır. Âyetin manasını yukarıdaki gibi anlamak da mümkündür, şu şekilde anlamak da imkân dahilindedir:

15- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/168.

Firavun ailesini cehennem azabının en şiddetlisine koyun. Çünkü cehennem azabı çeşit çeşittir. Bazısı diğerinden daha şiddetlidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "*Cehennemliklerin içinde azabı en hafif olan iki ayağına ateşten nalın giymiş, bunlardan dolayı beyninin içi kaynayan kişidir.*" (16)

Öte yandan bu âyet-i kerime, insanın ruhunun baki kalacağına ve kabir azabının olacağına delildir. Çünkü ateşe sokmaktan maksat , öldükten itibaren azap çektirmek demektir. Yoksa bundan gaye onların kıyamet günü ateşe sokulacakları değildir. Buna delil olarak âyetin devamında yer alan *"kıyametin kopacağı günde..."* ifadeleridir. Bu azap emri, Firavun ailesi hakkında verildiğine göre başkaları hakkında da sabittir. Çünkü Firavun ailesiyle başka günahkârların cezalarının ayrı ayrı olacağı kanaatinde olan hiçbir âlim yoktur.

Rasûlüllah (s.a.v.) kılmış olduğu hiçbir namazdan sonra kabir azabından Allah'a sığınma duâsını terketmemiştir. (17) Bir rivayette şöyle yer alır: "*Kim insanlara eziyet etmekten elini çekerse, Yüce Allah'ın üzerine, ondan kabir azabının kaldırması hak olur.*" (18)

Âlimler derler ki: "Kabir azabı Berzah azabıdır. Berzah azabının kabire nisbet edilmesi bu azabın çoğunlukla kabirde olmasından dolayıdır. Yoksa Yüce Allah'ın azap etmek istediği her ölü, Allah'ın istemiş olduğu bu azabı kabire konulsun veya konulmasın mutlaka görür. Kişinin asılması, denizde boğulması, hatta yanıp kül olması ve küllerinin havaya savrulması, durumu değiştirmez."

İmamu'l-Harameyn der ki: "Herhangi bir kimsenin vücudu paramparça dağılsa, Yüce Allah o parçalardan birinde ya da hepsinde hayat halkeder ve ona sualini sorar. Kabirde azabın ve nimetin görülecek olduğu mahal, bütün Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüş birliğiyle ruh ve beden birliktedir."

el-Yâfiî der ki: "Kişi ılliyyîn, ya da siccîn de ise nimeti ve azabı cesetler değil, ruhlar tadarlar. Kabirde ise ruh ve ceset ortaklaşa olarak azabı veya nimeti görürler."

16- Hadisi Müslim rivayet eder. Hadisin devamı şöyledir: "*Kişinin ayaklarına giymiş olduğu ateş ayakkabıdan, tenceredeki suyun kaynadığı gibi beyni kaynar ve bu azabın tesiriyle o kimse azapların en hafifini çektiği halde kendisinden daha şiddetli azap gören olmadığını düşünür.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/382.

17- Hadisi Hz. Âişe'den Buharî ve Müslim rivayet ederler. Hz. Âişe hadisi şu şekildedir: "*Ben Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kıldığı hiçbir namazında kabir azabından Allah'a sığınmadığını görmüş değilim.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/166.

18- Benim elimdeki mevcut kaynak eserlerde bu lâfızlarla bir rivayet görmüş değilim.

Fakih Ebu'l-Leys der ki: "Bence sahih olan insanın kabir azabını kabul etmesi ama nasıl olacağı hakkında meşgul olmamasıdır."

Birisi öldükten sonra iyi bir durumda rüyada görülür. Sebebi sorulunca der ki: "Ben 'Lâ ilâhe illallâh' sözünü çok çok tekrar eder dururdum." Ey kardeşim, o halde sen de bu güzel ve hoş sözü durmadan tekrarla. Allahım âkibetimizi hayırlı ve güzel eyle.

47. Ey Muhammed! Kavmine, ister Firavun ailesi olsunlar, ister başkaları olsunlar Firavun kavminin birbirleriyle çekişmelerinden bahset. Sonra Yüce Allah onların çekişmelerini şu ifadelerle anlatır: **«Ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken»** dünyada makam ve mertebe itibariyle **«zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara:»** bâtıl yere kibirlenen başkanlarına, -burada "küberâ" (büyükler) denilmeyip *"büyüklük taslayan"* denilmiştir. Çünkü o meselede büyüklük onların sıfatı değildir.- dünyada iken **«'Biz size uymuştuk.»** Yani her halükârda dünyada iken ardınızdan gitmiştik. Özellikle de bizi davet etmiş olduğunuz şirk koşma ve yalanlama hususunda sizlere uymuştuk. **«Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz?' derler.»** Acaba ateşin bir kısmını ve bir parçasını sizlere uymamız nedeniyle bizden kaldırabilir misiniz? Bizler dünyada iken sizin üzerinizdeki yükleri kaldırıyorduk.

48. **«O büyüklük taslayanlar ise:»** Hakka karşı böbürlenen kimseler ise: **«'Doğrusu hepimiz bunun»**, ateşin **«içindeyiz.»** Sizlere nasıl faydamız dokunsun? Bunu becerebilsek kendimize faydamız olur. **«Şüphe yok ki Allah kulları arasında»** her bir kişiye layık olduğu şeyi, **«vereceği hükmü verdi' derler.»** Ve Allah mü'minleri dereceleri farklı farklı olarak cennete, kâfirleri de tabakaları farklı farklı olarak cehenneme koydu. O'nun hükmüne hesap sorabilen yoktur, derler.

49. **«Ateşte bulunanlar»**, zayıflar ve kibirlenenlerin tamamı, azabın şiddetini tadınca ve hiçbir çareleri kalmayıp sıkıştıklarında **«cehennem bekçilerine:»** ateşte bulunanlara azap etmekle görevli meleklere: Bize şefaat etmek için **«'Rabbinize duâ edin, bizden bir gün olsun»** dünyadaki günlerden birgün miktarı olsun **«azabı»**, ondan bir parçasını **«hafifletsin' diyecekler.»** Onların azabın bir parçasını çok kısa bir zaman miktarı hafifletmesini istemeleri, buna karşılık tamamen kaldırılması yönünde duâ etmemeleri, ya da kısa bir zaman içinde azabın çoğunun hafifletilmesini istemeleri, azabın tamamen kaldırılmasının imkânsız olduğunu bilmelerinden dolayıdır.

50. **«Onlar:»**, bekçiler: **«'Size peygamberleriniz»** dünyada iken sürekli olarak **«açık açık deliller»**, içinde bulunduğunuz günahların ve inkârın kötü âkibetini gösteren apaçık hüccetler **«getirmediler mi?'»** Sizi bu konuda uyarıp da söz konusu delilleri getirmediler mi? **«derler.»** Bekçiler bu sözleriyle onları susturmayı ve duâ zamanını kaybettiklerini, böylece duâlarının kabul sebeplerini elden kaçırdıklarını onlara azarlayarak belirtmişlerdir.

«Onlar da: 'Evet' derler.» O peygamberler bize bu delilleri getirdiler de bizler yalan saydık. **«'O halde»** mademki durum böyledir, **«kendiniz yalvarın,' derler.»** Çünkü dünyada iken böyle davranan kimselere duâ etmek bizim açımızdan imkânsız bir şeydir.

Burada cehennemin bekçileri onlara, kendilerinin duâ etmelerini emrederken bu duânın kabul olacağına dair onlara bir ümit vermeyi istemiyorlar. Tam tersine böyle bir ihtimalden ümitlerini kesmeyi ve onların iç yüzlerini ortaya koymayı arzuluyorlar ve bunu şu sözleriyle açıkça ifade ediyorlar:

«Halbuki kâfirlerin» kendileri için **«yalvarması boşunadır.»** Burada mastar olan *"duâ"* kelimesi, faili olan kâfirlere muzaaf olmuştur. Buna göre âyetin manası, kâfirlerin kendi kendilerine duâları demek olur, ya da bu mastar mef'ulüne de muzaaf olmuş olabilir. Bu durumda ise âyetin manası, başkalarının, kâfirlerin azaplarının hafifletilmesi için yapacakları duâ boşunadır, demek olur. Her iki ihtimalde de yapılacak duâ kabul olunmaz. Çünkü onlar bu duâyı kabul olunacak vaktinde yapmamışlardır.

Âlimler, kâfirlerin duâsı kabul olunur demenin caiz olup olmadığı noktasında ihtilâf etmişlerdir. Cumhuru teşkil eden âlimler: "*Kâfirlerin yalvarması boşunadır*" âyet-i kerimesi gereğince böyle söylemenin caiz olmayacağı kanaatine varmışlardır. Çünkü kâfir, Allah'a duâ etmez ve çünkü o, Allah'ı tanımaz. Zira kâfir, her ne kadar Allah'ı lâyık olmadığı şeylerle vasfettiğinde ikrar etmiş olsa bile bu ikrarını bozmuş olur. Hadiste rivayet olunan "*Mazlumun duâsı, kâfir bile olsa kabul olunur,*" şeklinde yer alan ifade imansız anlamda kâfir değil, nimete nankör anlamda değerlendirilmiş ve anlaşılmıştır.

Buna karşılık bazı âlimler, Yüce Allah'ın, İblis'in "*Bana (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver.*" (A'râf: 14) şeklindeki duâsına dayanarak bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Burada İblis insanların dirileceği güne kadar mühlet istemiş, hemen öldürülmemesini temenni etmiştir. Yüce Allah da kendisine cevap olarak "*Haydi sen mühlet verilenlerdensin.*" (A'râf: 15) buyurmuştu. İşte Yüce Allah'ın, İblis'in duâsına bu şekilde cevap vermesi, onun duâsını kabul anlamını taşır. Kâfirin duâsının kabul olunabileceğini söylemek, buna göre caizdir.

Duâları, putların ve benzerlerinin değil Yüce Allah'ın kabul buyurduğu sabit olduğuna göre Allah'ın tevhidini kabul etmek, itaatta ve O'na ibadette samimi olmak, kendisine muhtaç olunduğunu O'na arzetmek mutlaka şarttır. Zira Allah'tan başkası ne dünyada, ne de âhirette hiçbir fayda vermez. Cenabı Allah bizleri ve sizleri hidayete uyanlardan, heva ve hevesinden korunanlardan eylesin.

51. «Şüphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere», onlara tabi olanlara **«hem dünya hayatında, hem de şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.»** Âyetin metninde yer alan ve biz anlamına gelen "*nâ*" kelimesindeki "*nun*", azamet ifade eden "*nun*"dur. Ya da Yüce Allah'ın kendisine "*Biz*" demesi sıfatları itibariyledir. Veyahut da bu sıfatların zuhûr edip ortaya çıktığı şeyler açısındandır. Yüce Allah'ın dünya hayatında peygamberlerine ve onlara tabi olan mü'minlere yardımcı olması, onların eline apaçık delilleri vermesi, kendilerine zafer bahşetmesi, kâfirlerden köklerini kazıyarak, onları katlederek, esir alarak, ya da bundan başka cezalarla intikam alma fırsatını bahşetmesidir. Bu kuralı, peygamberlerin kendilerine tâbi olan mü'minlerle Yüce Allah'ın bir imtihanı olarak, bazen kâfirler karşısında yenilmeleri zedelemez. Çünkü itibar, işin akibetine ve çoğunlukla nasıl tecelli ettiğinedir. Ve yine zaman zaman meydana gelen yenilgiler, Uhud Savaşı'nda olduğu gibi peygamberin emrine uymamak ve mü'minlerin yaşadıkları bazı olaylarda olduğu gibi dünya arzusu, kendini beğenme ve gurur gibi bir takım arızî nedenlere dayanmaktadır. Ve yine Yüce Allah, düşmanlarından mutlaka öldükten sonra olduğu gibi belli bir süre sonra da olsa intikamını alır. Buna göre âyetin manası: Biz peygambere ve O'nun ardından giden mü'minlere dünyada ve âhirette mutlaka yardımcı oluruz, demektir.

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah kıyamet gününü, "*şahitlerin şahitlik edecekleri gün*" olarak ifade etmiştir. Bunu yardımın nasıl yapılacağını işaret etmek ve bunun önce geçenlerle, sonradan gelenlerin biraraya toplandıkları esnada peygamberlerin lehine, emirleri tebliğ ettiklerine ve kâfirlerin de bunu yalanladıklarına dair şahitlerin şehadetiyle yapılacağını işaret etmiştir. Burada sözkonusu olan şahitler, melekler ve Muhammed (s.a.v.) ümmetinden olan mü'minlerdir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeği şöyle dile getirir: "*İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûlün de size şahit olması için sizi mutedil* *bir millet kıldık...*" (Bakara: 143)

52. «O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz.» Burada ifade edilen gün ile şahitlerin şahitlik edecekleri gün aynı gündür. Buna göre âyetin manası: Kâfirler bazen özür dileseler de onların kâfirliklerine karşı dilemiş oldukları bu özürleri kendilerine fayda vermez. Çünkü onların mazeretleri geçersizdir. Kendilerine: "*Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık.*" (Mü'minûn: 108) denilecektir. Özürün fayda vermemesi kendilerine özür dilemeleri için izin verilmeyeceği anlamına da gelebilir. Bu şekilde düşünecek olursak ifade, hem kayıtlayıcının ve hem de kaydın olmadığı kabilinden olur. O gün hiçbir mazeret ileri sürülemez.

«Artık lânet de», rahmetten uzak kalış da **«onlarındır, kötü yurt da»**, cehennem de **«onlarındır.»** Mü'minler ise böyle değildir. Onlara kaldıkları yurtları fayda verecektir ve onlar Yüce Allah'ın rahmetine ve güzel yurda erişeceklerdir. Burada *"kötü yurt"* denmesi cehennemin hararetinin çok şiddetli ve dibinin çok derin, zînet eşyasının demir, içeceğinin irin ve ağzından çıkacak olan sözün de "*...Daha var mı?*" (Kâf: 30) olmasındandır. Zalimlerin en kötüsü de Yüce Allah'ın Lokman (a.s.)'dan hikâye ederken anlattığı gibi müşriklerdir. Zira Lokman (a.s.) şöyle der: "*...Doğrusu şirk büyük bir zulümdür...*"(Lokman: 13) Müşriklerin içinde de en kötüleri münâfıklardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*Şüphe yok ki münâfıklar cehennemin en alt katındadırlar.*" (Nisâ: 145) Çünkü onlar mü'minleri alaya alan kimselerdir.

Şu halde aklı başında olan kişi zulümden kaçınmalıdır. Bunu ister Allah'a ortak koşmak ve günah işlemek suretiyle kendine yapmış olsun, isterse şeref ve haysiyete dokunmak, mal çalmak ve benzeri şekilde başkalarına yapmış olsun farketmez. İnsan zalimlerin "*Rabbimiz, bizi çıkar. (Önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım...*" (Fâtır: 37) diyecek oldukları ve Yüce Allah'ın da "*...Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? Şimdi tadın (azabı!). Zalimlerin yardımcısı yoktur.*" (Fâtır: 37) diye cevap verecek olduğu o günden sakınmalıdır.

Rivayete göre cehennemlikler o kadar şiddetli ağlarlar ki sonunda göz yaşı yerine kan ağlamaya başlarlar. Bunun üzerine cehennem meleği Malik sorar: "Bu ağlama ne kadar güzel bir ağlama, ama keşke dünyada olsaydı." Buradan anlaşılacak ki, özür dileme ve ağlamanın âhirette hiçbir faydası olmayacaktır.

Şu halde aklı başında kimse dünyada iken pişmanlık duyarak durumunu düzeltip takvaya sarılarak âhirette rahat etmesi için dünyadaki kusurlarını telâfi etmeye baksın ve böylece peygamberler, sıddîkler, şehitler ve sâlihlerle birlikte yüce derecelere ulaşmış olsun. Kim bu sıralanan kişilerin zümresine dahil olmak isterse, durumunu onların durumuna, yaşantısını da yaşantılarına uydursun. Çünkü Allah dünyalarında ve âhiretlerinde onlara yardım eder. Zira Allah'a ve peygambere itaat, kulu meramına ve duâsını kabul edilen duâlar sınıfına ulaştırır.

Rivayete göre sahabilerden biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle sorar: "Ya Rasûlallah! Sen cennette yüce derecelerde olacağına göre seni orada nasıl göreceğiz?" Bu soru üzerine Yüce Allah şu âyet-i kerimeyi indirir: "*Kim Allah'a ve Rasûle itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehitler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır.*" (Nisâ: 69) Şu halde mutlaka Allah'a itaat şarttır. Şayet bu emre aykırı davranılmışsa tevbe kapısı da açıktır.

53-54. «Andolsun ki Biz Musa'ya», Musa b. Imrân'a sırf ihsanımızla **«hidayeti»**, kendisiyle doğru yolu bulacak olduğu mûcizeleri veya sahifeleri ve şeriatleri **«verdik ve İsrailoğullarına, akıl sahipleri için»**, aklı sağlam olanlar ve bu akla göre amel edenler için, -yoksa akletmeyenler için değil. - **«bir öğüt»**, hatırlatma ve nasihat olarak **«ve doğruluk rehberi olan»** hidayet ve sapıklığı beyan eden **«kitabı miras bıraktık.»**

Âyet metninde *"miras bırakma"* fiili kullanılmaktadır. Gerçek miras bırakma, ancak mal ile ilgili olduğundan kelimeyi gerçek manasına almak imkânsızdır. Şu halde miras bırakma fiilinden mecazen verme manası kastedilmiş olmaktadır ve böylece işaret edilmektedir ki peygamberlerin mirası ancak ve ancak ilimdir ve din konusunda hidayete götüren kitaptır. Buna göre âyetin manası şu şekilde olur: Biz Musa'dan sonra İsrailoğullarına Tevrat'ı bıraktık. Zira din ile ilgili olarak hidayet rehberi olan diğer şeylerin hepsi Musa (a.s.)'nın vefaatıyla yürürlükten kaldırılmışlardır.

Âyet metninde yer alan "*hüdâ*" (doğruluk rehberi), "*zikrâ*" (öğüt) kelimeleri arasında fark vardır. Çünkü "hüdâ", başka bir şeye delil ve rehber olan şey demektir. Bir şeyin hidayet rehberi olabilmesi için bilinen, sonra da unutulan bir şeyin zikredilmesi şart değildir. Buna karşılık "zikrâ" böyle değildir. Tezekkür (hatırlama), tedebbür (iyiden iyiye düşünme) böyle değildir. Peygamberlerin kitapları içinde bu iki kısmın ikisi de vardır. Çünkü bazıları doğrudan doğruya bizzat kendileri doğruluk rehberidirler. Bazıları da daha önce geçen ilâhî kitaplardaki birtakım öğütleri ihtiva etmektedir.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِ اللّٰهِ
بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ
فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾
إِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾

55. Şimdi sen sabret. Çünkü Allah'ın vaadi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbih et.

56. Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya! Hiç şüphe yok ki onların kalplerinde asla yetişemeyecekleri bir büyüklükten başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın, kuşkusuz O, işiten ve görendir.

57. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bil-

mezler.

58. Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz!

59. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu (buna) inanmazlar.

55. «Şimdi sen sabret.» Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Peygamberlere yardım edileceğine dair Rabbinin vaadini ve Musa (a.s.)'ya yaptıklarımızı işitip duyduğuna göre artık sen müşriklerden görmüş olduğun eziyetlere sabret.

Bu âyet-i kerime, cihada izin veren âyetle nesih olunmuş (yürürlükten kaldırılmış) değildir. Çünkü sabır her zaman hoşgörülen bir şeydir.

«Çünkü Allah'ın» yardım edeceğine, İslâm dinini bütün dinlere üstün kılacağına, Mekke'nin fethine ve benzerlerine dair yardım **«vaadi gerçektir.»** Bundan dönülmesine asla ihtimal yoktur. Bazı zamanlar daha evlâ ve uygun olanı terketme biçiminde işlemiş olduğun birtakım ihmalleri telâfi etmek için **«Günahının bağışlanmasını iste.»** Çünkü Allah Teâlâ senin dinine yardımda ve onu bütün dinlere hakim kılmada sana yeter. Bazı âlimler âyeti böyle anlamamışlardır. Onlara göre Yüce Allah'ın bu emri, Peygamberinin derecesini artırmak ve kendisinden sonra gelen ümmetine bir örnek olması için yapılmış olan ibadete ve kulluğa çağrıdır.

Başka bazı âlimlere göre âyetin manası öyle de değildir. Asıl mana şudur: Sen ümmetinin günahlarının bağışlanmasını iste. Ancak zahir olan şu ki, Yüce Allah, bu âyet-i kerimede neyi murad etmişse onu söylemektedir. Bizlerin peygamberler günah işlemekten masum oldukları için Rasûlüllah (s.a.v.)'a Zenb (günah) isnadında bulunmamız her ne kadar caiz değilse de Yüce Allah burada neyi söylemeyi murad etmişse onu söylemektedir.

«Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbih et.» Allah'a hamdederek O'nu tesbih etmeye devam et, ya da "*Sübhânellâhi ve bihamdihî*" sözünü tekrarlamaya devam et. Âyet metninde yer alan "*aşiyy ve ibkâr*" (sabah, akşam) kelimeleriyle sadece bu iki vakit değil, bütün vakitlerde Alllah'ı tesbihe devam edilmesi kastolunmaktadır. Çünkü "*ibkâr*" günün ilk saatlerinden yarısına kadar olan zamanı, "*aşiyy*" kelimesi de günün yarısından ertesi günün ilk saatlerine kadar olan yarıyı ifade etmektedir. Böylece aşiyy ve ibkârın içine bütün vakitler dahil olmuş olur.

56. Allah Teâlâ katından **«kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler»** ve bunları inkâr edenler **«var ya!»** Allah'tan gelen kesin bir delil ile mücadele -bunu getirmek imkansız olmakla birlikte- ifade ediyor ki din konusunda söz söyleyebilmek için mutlaka kesin ve net delillere dayanmak gerekir.

«Hiç şüphe yok ki onların kalplerinde asla yetişemeyecekleri bir büyüklükten başka bir şey yoktur.» Bu âyet-i kerimede göğüs anlamına gelen "*sudûr*" kelimesi ile kalp ifade olunmuştur. Çünkü göğüs kalbin bulunduğu yerdir. Hasr yoluyla ifade edilmesinden anlaşılmaktadır ki onların kalpleri, kibirden başka her şeyden mahrumdur. Bir başka ifadeyle onların kalplerinde ancak Hakka uymayıp böbürlenmek, fikir ve öğrenmekten büyüklenmek vardır. Ya da kalplerinde başkanlık, peygamber ve mü'minlerden önde olma düşüncesi vardır. Ya da onların kalplerinde haset ve zulümlerinden dolayı ey Muhammed, peygamberliğin sana değil, onlardan birisine gelmesi isteği vardır. Bu nedenle peygamberlik hususunda mücadele ediyorlar. Çünkü tartışma konusu odur. Ancak bunlar kibirlerinin gereği olan âyetleri defetme amaçlarına, asla ulaşamayacaklar. Çünkü Ben, o âyetlerin nurlarını bütün âleme yayıyorum. Ve senin değerini ve kadrini bütün yaratıkların üstüne çıkarıyorum. Ve sana senin için takdir etmiş olduğum önderliği ve peygamberliği veriyorum.

«Sen Allah'a sığın,» O'na, kıskananların hilesinden ve sana zulmedenlerin zulmündan kurtuluşa ermek için sığın. **«Kuşkusuz O,»** sizin sözlerinizi **«işiten ve»** fiillerinizi **«görendir.»**

Bazı âlimlere göre münakaşa eden bu kimseler Yahudilerdir. Onlar, Rasûlüllah (s.a.v.)'a şöyle diyorlardı: "Sen Tevrat'ta adı geçen bizim peygamberimiz değilsin. Tam tersine o, el-Mesîh b. Dâvud'dur ve Rasûlüllah'ın ortaya çıkan bir deccal (yalancı) olduğunu söylüyorlardı. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Kıyamet, yalancı deccaller ortaya çıkmadıkça kopmayacaktır. Bunların sayısı otuza yakın olup hepsi de kendilerinin, Allah'ın elçileri olduklarını iddia edeceklerdir.*" (19) Bu kişiler insanları sapıtan önderlerdir. Deccallerden ve saptıran her türlü fitneden Yüce Allah'a sığınırız.

Müfessirler derler ki: "*Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler...* " âyet-i kerimesi her ne kadar

---

19- Hadisi Tirmizî *Fiten* bölümünde 2219 numarada, Ebû Dâvud, *Melâhim* bölümünde rivayet ederler. Tirmizî bu hadis için Hasen, Sahih hadistir, der. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*,10/390.

Mekke müşrikleri hakkında inmiş ise de, âyetin manası geneldir ve bâtıl yere mücadele eden herkesi kapsamaktadır. Çünkü itibar, lafzın hususî iniş sebebine değil, kapsamış olduğu genel manayadır.

57. **«Elbette göklerin ve yerin yaratılması,»** -bu ifade hakkı ispat için getirilmiş bir ifadedir ve âyet-i kerime, onların mücadele ettikleri en meşhur konuyu yani öldükten sonra dirilmeyi açıklamaktadır.- **«insanların»** ikinci defa **«yaratılmasından daha büyük bir şeydir.»** Kudret açısından daha büyük bir göstergedir. Daha büyük ve zor olanı herhangi bir ana cevher ve madde olmaksızın yaratmaya kadir olan kimsenin, ondan daha hafifini yaratmaya da gücünün yetmesi gerekir. Mevcut unsur ve maddeden daha zayıf ve daha hakirini yaratmak haydi haydi mümkündür. O halde nasıl oluyor da Yüce Allah'ın, gökleri ve yeri yaratmış olduğunu itiraf ediyorlar; ama öldükten sonra dirilme günü yeniden yaratmayı inkâr ediyorlar.

«Fakat insanların çoğu» kâfirler, yeniden yaratmanın, ilk yaratmadan daha kolay olduğunu **«bilmezler.»** Çünkü bakışlarında ve düşüncelerinde noksanlık vardır. Zira aşırı derecede gaflete gömülmüşler ve heva ve heveslerine uymuşlardır.

58. **«Körle gören,»** gafil ile basîret gözü açık olan... Âyetin metninde geçen "*âmâ*" (kör) kelimesiyle, kalbi kör olup âyetleri göremeyen ve bunların vasıtasıyla hüküm çıkaramayan kimseler kastolunmaktadır. Yine âyetin ifadesiyle "*basîr*" (gören) kelimesi ile de âyetleri görebilen ve bunlardan gerekli sonuçları çıkarabilen kimse kastedilmiştir. Nitekim şâir şöyle der:

Ey Ülker yıldızı ile Süheyl'i evlendiren
Bu nasıl nikâh Allah aşkına!
Süheyl-i Yemânî gider Yemen'e
Ülker doğrulur dosdoğru Şam'a.

Yani nasıl ki, Ülker yıldızı ile Süheyl-i Yemânî birbirine eşit değildir, işte mü'minle kâfir, âlimle cahil de birbirlerine denk değillerdir. **«İnanıp iyi amellerde bulunanla»** Yüce Allah bu son ifadeyi bir önceki âyetin son kelimesi olan "*basîr*" (gören) kelimesine yakın olduğu için öncelikle getirmiştir. Bu da belâğat sanatının bölümlerinden birini teşkil eder. Bu ifadeyle kastolunanlar ise iyi olan kişilerdir. **«kötülük yapan bir olmaz.»** Buna göre âyetin manası: İyi amel işleyenle kötülük yapan, bir başka ifadeyle sâlih kul ile sâlih olmayan kimse bir değildir. Şu halde bu iki zümrenin birbirinden farkını ortaya koyacak farklı durumlarının olması şarttır. İşte bu farklı durum yeniden dirildikten sonra meydana gelecektir.

Bu ifade, dirilmenin ve cezanın gerçek olduğuna dair bir başka delili teşkil etmektedir. Âyet metninde kötülük yapan kimse kelimesinin başına fazladan *"lâ"* getirilmesi, söz uzayıp gittiği için iki zümrenin bir olmayacağına dair ifade edilen olumsuzluğu pekiştirmek içindir. Çünkü maksat kötü kimsenin iyi amel işleyenle bir olmayacağını ifade etmektir. Zira nasıl ki iyi amel işleyen kimse kötü ile bir değildir, kötülerin layık olduğu hakirlik ve zavallılık da iyi amel işleyenler için söz konusu değildir. Aynen bunun gibi kötü olan kimse de iyi amel işleyen gibi değildir. İyi amel işleyenin lâyık olduğu fazilet ve keramet açısından ona denk değildir.

«Ne kadar az düşünüyorsunuz!» Ey mücadele eden kâfirler! Sizler her ne kadar iyice düşünmenin gafletten daha hayırlı olduğunu ve bunların birbirine denk olmadığını, ayrıca iyi amelin, fasid ve bozuk amelden daha iyi olduğunu biliyorsunuz da yine de çok az düşünüyorsunuz, ya da hiç düşünmüyorsunuz. Âyet, hiç düşünmüyorsunuz anlamına da gelebilir. Çünkü bazen bir şeyin yokluğu, o şeyin azlığı söylenerek ifade olunabilir.

59. «Kıyamet günü mutlaka gelecektir...» Burada âyet, kıyametin gelmesini *"lam"* harfiyle *"mutlaka"* şeklinde pekiştirmektedir. Çünkü hitab edilen zümre kâfirlerdir. **«Bunda»** kıyametin gelişinde deliller ve alâmetler açık olduğu için **«hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu»** yani kâfirler buna **«inanmazlar.»** Bir şeyin hakikatine değil de sadece dış yüzüne baktıklarından dolayı bakış açılarının eksikliği ve maddî şeyleri anlama güçlerinin noksanlığı sebebiyle buna inanmazlar. Bu söz konusu inkâr ve yalanlama Yüce Allah'ın korumuş olduğu ve kalbine inayet nazarıyla baktığı kimseler bir yana, bütün nefislerin yapısı ve karakteridir.

Rivayete göre sırat yedi köprüdür. Birinci köprüde yani köprülerin en zorunda kula, imanı sorulur. Bu köprü, köprülerin en önemlisi ve üzerinde durulamayacak en kayganıdır. Kul, eğer imanı getirebilmişse bu köprüden geçer. Buna karşılık getirememişse Esfel-i Sâfilîn'e yuvarlanır. İkinci köprüdeyse namazı sorulur. Üçüncüde zekâtı, dördüncüde de Ramazan orucu, beşinci köprüde haccı, altıncıda iyiliği emredip etmediği, yedincide de kötülüğü yasaklayıp yasaklamadığı sorulur. Eğer kul, bütün bunlara cevap verebilirse kurtulur. Veremezse cehenneme yuvarlanır.

Dinin temeli, iman ve tevhiddir. Ardından bu temel üzerine öteki vacipler bina olunur.

Malik b. Dinar (rahimehullah) der ki: "Basra'da bir topluluk gördüm.

Cenaze taşıyorlardı, fakat aralarında cenazeyi teşyi eden hiç kimse yoktu. Kendilerine cenazenin durumunu sordum. Dediler ki: 'Bu adam büyük günahkârlardandı.' Malik b. Dinar sözüne şöyle devam etti: "Cenazenin namazını kıldım. Onu kabre indirdim. Sonra bir gölgeye çekildim, uykuya dalmışım. Rüyamda iki melek gördüm, semadan indiler, ölünün kabrini yardılar ve meleklerden birisi kabre indi. Sonra: 'Bunu, cehennemliklerden yaz. Çünkü organlarından hiçbirisi günahtan uzak kalmamış,' dedi. Diğer melek: 'Acele etme,' dedi. Sonra o da indi ve arkadaşına şöyle dedi: 'Ben bu kişinin kalbini yokladım ve onu imanla dopdolu buldum. Bu adamı kendisine rahmet olunanlardan yaz.'"

İnsanın kalbi tevhid, Allah'a ve âhiret gününe imanla sâlih ve düzgün olunca Yüce Allah'ın, o kişinin işlemiş olduğu günahları bağışlayacağı umulur. Kıyamet günü hakkında şüpheye düşenler, bunun delilleri ve alâmetleri gayet net olduğu halde şüpheye düşüyorlar. Ama iman ve ıyân (yakîn) ehli olan kimseler ise kıyameti sanki önlerinde hazırmış gibi görüyorlar. "Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) Hârise'ye sorar: *"Ey Hârise nasıl sabahladın?"* Hârise cevap verir: 'Gerçekten mü'min olarak sabahladım.' Rasûlüllah sorar: *"Ey Hârise! Her sözün bir gerçeği vardır. Senin imanının gerçeği nedir?"* Hârise der ki: 'Nefsimi dünyadan çektim, aldım. Dünyanın gündüzlerini susuz, gecelerini uykusuz geçiriyorum. Benim katımda dünyanın taşıyla altını bir oldu. Sanki ben cennetliklere bakıyorum. Onlar birbirlerini ziyaretle meşguller. Cehennem ehline bakıyorum. Bağıra bağıra ağlıyorlar ve Rabbimin arşına bakıyorum. Önümde sanki durmaktadır.' Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Sen hakikati öğrenmişsin. Bundan ayrılma."* (20)

Yüce Allah'tan bizleri dünyada ve âhirette arzularına nail olan ve iyi amel işleyen sâlihlerden eylemesini dileriz.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ

20- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde ve el-Bezzâr rivayet ederler. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 1/25. Bezzâr'ın rivayetinde bu rivayetten fazla lâfızlar vardır.

ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ
رَبُّكُمْ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾
كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾
ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ
فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ
رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ ٱلْحَىُّ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
فَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٥﴾

60. Rabbiniz şöyle buyurdu: "Bana duâ edin, kabul edeyim. Çünkü Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."

61. İçinde dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah'tır. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

62. İşte O, her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz?

63. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte böyle döndürülür.

64. Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şekillerinizi güzel yapan ve sizi temiz ve güzel

şeylerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi olan Allah münezzehtir.

65. O, daima diridir. O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na duâ edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

60. «Rabbiniz şöyle buyurdu:» Ey insanlar! **«'Bana duâ edin,»** Benim bir olduğuma inanın, Bana ibadet edin **«kabul edeyim.»** Size sevap vereyim. Burada *"kabul edeyim"* kelimesini, size sevap vereyim şeklinde tefsir etmemiz, âyetin bundan sonra devamında gelen "*Çünkü Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir*" ifadesine dayanmaktadır. **«Çünkü Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar»** Bana itaat etmeyip böbürlenenler **«aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.'»**

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Yüce Allah'ın sübûtî sıfatları olduğunu kabul ederler ve Allahu Teâlâ'yı lâyık olmadığı şeylerden tenzih ederler. Onlar, Yüce Allah'a duâ ederler. Hiçbir mü'min yoktur ki Allah Teâlâ'ya duâ etsin ve O'ndan herhangi bir şey istesin de Allah Teâlâ da ona, ya dünya da ya da âhirette vermesin. Bazen, duâların karşılığını âhirette verir. Yüce Allah, duâ eden kuluna şöyle söyler: "Bu, senin dünyada iken talep ettiğin şeydi ve Ben onu senin için muhafaza ettim." Kul, karşılaşmış olduğu bu sevabı görünce, keşke Yüce Allah bana dünyada hiçbir şey vermeseydi, diye temenni eder.

Duâların kabul olunduğu bir takım yerler vardır: Arafat ve orada vakfede geçen zamanlar duânın kabul edileceğinin umulduğu anlardır. Ve yine ibadet edilen bütün yerler ve bütün itaat saatleri, duâların kabul olunacağının umulduğu saatlerdir. Çünkü Allah Teâlâ kulunu emretmiş olduğu yerde görünce ondan hoşnut olur ve duâsını kabul eder.

Duânın bir takım edepleri vardır. Bunlar: Duâya başlarken tevbe etmek ve Allah'ı hamdetmek, O'nu övmek, ardından Rasûlüllah (s.a.v.)'a salât-ü selâm getirmek ve helâl yemektir. Duânın kabulü için denenmiş panzehir budur. Ayrıca insanın kendinde güç ve kuvvet görmemesi, Allah'tan başkalarına sığınmayı terketmek, Yüce Allah'a hüsn-ü zan beslemek, bütün ilgisini O'na hasretmek, kalbinde Allahu Teâlâ'yı daima hazır bulundurmak, çok duâ etmek, muhtaç olduğunu ortaya koymak da duânın kabûlü için gerekli hareketlerdendir. Bütün bunlara rağmen mesele Yüce Allah'ındır. O, dilediğini yapar.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Yüce Allah'tan istediğinizde, avuçlarınızın içiyle isteyiniz. Yoksa elinizin sırtı ile değil. Duânızı bitirdiğinizde elinizi yüzünüze vurunuz. Yüce Allah'tan istenen şeyler arasında, O'ndan afiyet dilemekten daha güzel bir şey istenmemiştir.*" (21) Müstehap olanı duâ esnasında kişinin ellerini göğsü hizasına kaldırmasıdır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.), İbn Abbas'ın rivayetine göre, o şekilde duâ ederdi. Efdal olanı iki avcunu açmak ve arasını aralık bırakmaktır. Duâ eden bir avcunu öbürünün üzerine koymaz.

Yüce Allah bizleri duâ eden, kendisine ihlâsla ibadet eden kullarından eylesin.

61. «İçinde» gündüzün meşakkatinden ve çilesinden **«dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah'tır.»** Yüce Allah dinlenmek için geceyi yaratmıştır. Çünkü gece, serin ve rutubetli olduğu için insandaki harekete dair güçler zayıf olur. Zira gece, karanlık olduğu için duyuların sükûnuna yol açar. Böylece insanın nefsi, kuvveti, duyuları yapacak işleri azaldığı için istirahat eder. Gündüzü ise Yüce Allah, içinde her şeyin görüldüğü bir nesne olarak yaratmıştır. Ya da gören kimseler gündüz vasıtasıyla eşyayı görürler. Gündüz, hararetli ve sıcak olduğu için rızkını kazanmada insanın hareketlerini, güçlendirir. Görme fiilinin gündüze isnad olunmasında mübalağa vardır.

Bazı âlimlere göre âyetin manası şöyledir: "Yüce Allah içinde dinlenesiniz diye geceyi karanlık, gündüzü de etrafa yayılasınız, Yüce Allah'ın ihsanından arayasınız diye görücü olarak yaratmıştır. Burada gecenin karanlık olduğu, gündüzün aydınlık olma deliliyle hazfedilirken, gündüzün "yeryüzüne dağılma ve yayılma" bölümü gece ile ilgili âyetin karînesiyle anlaşıldığından hazfolunmuştur."

«Şüphesiz Allah insanlara karşı» geceyi ve gündüzü yaratmak suretiyle büyük **«lütufkârdır.»** Hiçbir fazilet Allah'ın lütfuna eşit ve denk de değildir. **«Fakat insanların çoğu şükretmezler.»** Onlar, Allah'ın fazlına ve ihsanına karşı nimet vereni bilmedikleri ve nimetin bulunduğu yerlerden gafil oldukları için şükretmezler. Bir başka ifadeyle nimetin ne kadar değerli olduğunu bilmezler. Nimetin değerini onu ancak kaybettikleri zaman anlarlar. Bu

---

21-Hadisi Ebû Davud, İbn Mâce, Taberânî ve Hakîm rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/118.

tıpkı şuna benzer: -Allah korusun- Bazı kimseleri bazı zâlimler derin, kapkara bir kuyuya hapsederler. Hapse giren bu kişi temiz havanın kıymetini ve ışık nimetinin değerini işte o zaman anlar.

62. «İşte O,» ulûhiyeti ve Rab'lığı gerektiren fiilleri tek başına nefsinde bulunduran **«her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur.»** Burada birden çok haber (yüklem) mevcuttur. Bu yüklemlerden bir önceki, bir sonrakinin manasını tahsis etmekte (daraltmaktadır) ve bu yüklemler aynı zamanda ifade etmektedir ki kâinatta mevcut olan her şeyi daha önce bir benzeri olmaksızın yoktan var eden Allah Teâlâ'dır.

«O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz?» Özel olarak Allahu Teâlâ'ya ibadeti bırakıp da O'ndan başkasına ibadete nasıl ve neden dolayı döndürülüyorsunuz?

63. «Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte böyle döndürülür.» İşte hiçbir dayanağı ve temeli olmayan böylesi tuhaf bir döndürülüşle döndürülür. Onlardan önce ya da sonra bütün inkârcılar da Allah'a ibadetten döndürülürler.

64. «Yeri sizin» menfaatiniz ve ihtiyaçlarınız **«için yerleşim alanı,»** yerleşim, sebat ve sükûn mekânı **«göğü de bir bina kılan,»** bir başka ifadeyle sizin üzerinizde göğü de yükseltilmiş ve bina edilmiş kubbe kılan Allah'tır. Âyetin metninde yer alan "*bina*" kelimesiyle aynı kökten türeme olarak Arapların büyük çadırlarına "ebniyetü'l-arab" denmiştir. *"Göğün bina kılınması"* şu nedenledir: İnsan, semaya baktığı zaman onu sanki yeryüzü boşluğunun üzerine kurulmuş bir kubbe gibi görmektedir. İşte bu görünüş gözönüne alınarak söz konusu ifade kullanılmıştır.

«Size şekil verip de şekillerinizi güzel yapan...» Bu ifade Yüce Allah'ın insanların nefislerine ilişkin ihsânı ve fazlını beyan etmektedir. Âyetin metninde "*feahsene*" (güzel yaptı) fiilinin başındaki *"fa"* harfi tefsir harfidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın insanları belli bir şekle sokması ihsanın bizatihi kendisidir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadis-i şerifinde de "fa" harfi, aynı şekilde tefsir harfidir: *"Yüce Allah beni terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı."*(22) Burada da "ihsan" (güzel yapmak) "terbiye etme"nin bizatihi kendisidir. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimenin manasını verecek olursak

---

22- Hadisi Sem'ânî İbn Mes'ud'dan *Edebu'l-İmlâ*'da şu şekilde rivayet eder: *"Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/59.

şu şekilde deriz: Allah sizi en güzel biçimde yaratmıştır. Zira sizleri ayakta durabilen, cildi pürüzsüz, organları ve şekli birbiriyle uyumlu, her türlü işi ve her türlü mükemmelliği yapabilecek ve gerçekleştirebilecek şekilde yetenekli yarattı.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ Âdemoğlunu ayakta durabilen mutedil, yiyeceğini eliyle ağzına götürebilen bir yetenekte yarattı. Âdemoğlundan başkası ise yiyeceğini eliyle değil, ağzıyla alıp, yer. Allah Teâlâ "*...şu emin beldeye yemin ederim ki Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.*" (Tîn: 4) âyet-i kerimesinde işte bu manaya işaret etmektedir."

«Ve sizi» lezzetli yiyecek maddelerinden **«temiz ve güzel şeylerle rızıklandıran Allah'tır.»**

Bazı âlimler derler ki: "*Temiz ve güzel şey*" insanların hoş ve temiz bulduklan değildir. Tam tersine asıl temiz ve hoş olan Hak Teâlâ'nın hoş ve güzel bulduğudur. Çünkü O, "*Temiz ve hoştur, ancak temiz ve hoş olanı kabul eder.*" (23) Yüce Allah'ın, kulundan kabul etmiş olduğu temiz ve hoş şey, kulun kazancından olup o da güzel sözdür. Bu söz "*Lâ ilâhe illallâh*" sözüdür. Nitekim Yüce Allah bu konuya değinirken şöyle buyurur: "*O'na ancak güzel sözler yükselir, (ulaşır).*" (Fâtır: 10)

Kısacası hoş ve güzel şeyler çeşit çeşittir: Rızıkların hoş ve güzelleri vardır. Zikirlerin ve hallerin de hoş ve güzel olanları vardır.

«İşte» Yüce sıfatlarla sıfatlanan ve zikrolunan **«Allah sizin»** ibadetinize lâyık olan **«Rabbinizdir. Âlemlerin»** insan, cin ve bunların dışında diğer bütün mahlûkattan oluşan bütün âlemlerin **«Rabbi olan»** mâliki ve yetiştiricisi olan **«Allah münezzehtir.»** Herkes O'nun hükümranlığı altındadır. Zatında, vücudunda ve her türlü ahvalinde O'na muhtaçtır. İşte bu Allah zâtı ile kullukta kendisine herhangi bir ortağın olmasından münezzehtir ve mukaddestir. Çünkü bunca nimet arasında hiçbir şeyde O'nun şeriki ve ortağı yoktur.

65. «O, daima diridir.» O, zatıyla hakiki hayata sahip tek ilâhtır. Asla ölmez ve mahlûkatı öldürür. **«O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur.»** Çünkü gerek zâtında, gerek sıfatlarında ve gerekse fiillerinde O'na benzeyen hiçbir

---

23- Bu ifade Müslim'in, Tirmizî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 3/328'de rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır.

varlık yoktur.

«O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak» gerek açık, gerek kapalı şirkten uzak, itaatınızda samimi kişiler olarak **«O'na duâ edin.»** Bütün kudret ve yaratma gücünün sadece O'nun elinde olması dolayısıyla O'na ibadet ve duâ edin. **«Her türlü övgü»**, hamd **«âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.»** Rabbinizin size olan nimetlerine ve size emretmiş olduğu bu duâ sebebiyle ihsanına hamd edin.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Her kim *'Lâ ilâhe illallâh'* derse bunun ardından *'Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn'* (Hamd âlemlerin Rabbi Allah içindir.) desin."

قُلْ اِنّ۪ي

نُه۪يتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ

مِنْ رَبّ۪ي وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ

مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ

لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى

مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُٓوا اَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ

الَّذ۪ي يُحْي۪ي وَيُم۪يتُ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

66. De ki: "Bana Rabbimden apaçık deliller gelince sizin, Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi."

67. Sizi topraktan, sonra meniden, sonra bir kan pıhtısından yaratan, sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız için sizi yaşatan O'dur. İçinizden kimi de daha önce öldürülmektedir. Tüm bunlar belirlenen bir süreye ulaşasınız ve aklınızı işletesiniz diyedir.

68. O, hem dirilten, hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnız "ol" der, o da oluverir.

66. Rivayete göre Kureyş kâfirleri Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Ey Muhammed! Baban Abdullah'ın ve deden Abdülmuttalib'in dinine neden bakmıyorsun? Neden onların dinine tabi olmuyorsun?" diye sorar. İşte bu soru üzerine Yüce Allah şöyle buyurur: Ey Muhammed! **«De ki: 'Bana Rabbimden apaçık deliller gelince»** Rabbimden Kur'ânî âyetler gelince **«sizin, Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza»**, putlarınıza **«kulluk etmem bana yasaklandı.»** Bu âyet-i kerimede *"yasaklanma"*, *"apaçık deliller gelince"* yapılmaktadır. Çünkü Ehl-i Sünnete göre Şeriat gelmedikçe ne yasaklama ve ne de vücup vardır.

Âyeti şu şekilde açıklamak da mümkündür: Rasûlüllah Şeriatten önce de aklen o putlara ibadet etmekten yasaklı idi. Çünkü ortada Yüce Allah'ın tevhidine dair güçlü deliller vardı. İşte bu aklî yasaklık Şeriatle pekiştirilmiş olmaktadır, ya da yasaklık her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.)'a gibi gözüküyorsa da maksat O'nun dışında başkalarıdır şeklinde bir açıklama yapmak da mümkündür.

«Ve bana âlemlerin Rabbine» kendisine boyun eğerek ve dininde O'na ihlâslı olarak **«teslim olmam emredildi.'»**

67. Ey Âdemoğulları! Babanız Âdem'i topraktan yaratmış olması dolayısıyla **«Sizi topraktan, sonra meniden,»** yaratan O'dur. Bir başka ifadeyle ilk babanız Âdem'i topraktan yarattıktan sonra ayrı ayrı her birinizi meniden yaratan O'dur.

Râğıb der ki: "Arapçada *"nutfe"* saf su demektir. Bu kelimeyle erkeğin suyu, bir başka ifadeyle rahime bırakılan sırt omurgası suyu (sperm) kastolunmaktadır." Nitekim İbn Sina bir beytinde şöyle söyler:

Fazla cima yapma, dikkat!
Çünkü o, rahme akan suyudur hayat!

Bu açıklamalara göre âyetin manası: Aslınız Âdem'i topraktan, sonra da sizi nesiller boyu nutfeden (spermden) yaratan O'dur. Ya da her birinizi topraktan yaratan O'dur. Bu mana her bir insanın meniden yaratılmış olması itibariyledir. Çünkü meni kandan oluşmaktadır. Kan ise hayvanî ve bitkisel gıdalardan yapılır. Hayvanî gıdalar sonunda mutlaka bitkisel gıdalara varır. Aksini düşünürsek o zaman hayvanların sonsuza dek teselsül etmesi gerekir. Bu da bâtıldır. Bitkiler ise ancak sudan ve topraktan meydana gelirler. O halde sonuç olarak meniden yaratılan her bir insan, topraktan yaratılmış olur.

«Sonra bir kan pıhtısından yaratan,» Âyet metninde yer alan "*aleka*" donmuş kan demektir. Çünkü meni ana rahmine düştükten kırk gün sonra bu şekle bürünür. (24)

24- Tıb ilmindeki gelişmelerle elde edilen kesin bilgiler ve buna dayanarak son devir âlimlerinin *"aleka"* konusundaki fikirlerinin bilinmesinde fayda olduğu kanaatindeyiz:

"ALEKA: Esasen uluk ve tealluk gibi ilişmek ve yapışıp tutmak mânâsından alınmış olarak ilişken, yapışkan şey demektir. Donuk pıhtı kana da, denilir. Tefsirciler, genellikle 'dem-i câmid' (donmuş kan) diye tefsîr etmişlerse de asıl maksat, rahimde aşılanmanın meydana gelmesiyle oluşan alûktur." (Hac: 5. âyetin tefsîrine bkz.) Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı M.H. YAZIR: c. 5 , s. 514.

"ALAK: Aleka'nın çoğulu olarak sayılmıştır. Beydâvî demiş ki: "İnsan" kelimesi, çoğul mânâsında olduğu için çoğul yapılmıştır. 'Kamus' ve şerhlerinden anlaşıldığına göre aslında lügatta 'alek' maddesi, yapışıp ilişmek mânâsına konulmuştur. Ve mutlak şekilde ilişken ve yapışkan nesneye de denir. Bundan her türlü kana ve kırmızı kana ve özellikle uyuşuk kana alek denilmiş. Kandan bir kısım olması itibariyle veya doğrudan doğruya ilişiklik mânâsı ile rahimdeki tutuğa da 'aleka' denilmiştir. Yapışkanlığından dolayı sülük ve kuyu makarasına ve ipine ve makarasının iliştirilip ipi geçirilen halkasına ve işlek yola da alek denilir. Bütün bunlar maddî mânâdır. Bunlardan başka alek, ruhanî ve manevî olarak 'alaka' gibi aşk ve sevgi mânâsına geldiği de lügatta açıklanmıştır." Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı M.H. YAZIR: c. 9 , s. 324.

" Yumurtanın ana rahminde yerleşmesi, yumurtada uzantıların çıkmasiyle gerçekleşir. Yumurtanın tam manasiyle enine boyuna gelişmesi demek olan bu pürtükler, tıpkı toprağın içindeki kökler gibi, ana rahim kasına işleyecek ve böylece yumurtanın büyümesi için lüzumlu besin maddelerini emmesine yarayacaklardır. Yumurtayı ana rahmine bağlayan bu uzantıların bilinmesi yakın bir tarihde olmuştur. Bu ana rahmine bağlı kalış Kur'an'ın beş yerinde zikredilmiş bulunmaktadır: Alâk: 2; Hac: 5; Mü'minûn: 14; Mü'min: 67; Kıyâmet: 38.

'Bağlı kalan şey' veya 'asılıp tutunan bir şey', âyetteki alak kelimesinin tercümesidir. Bu, kelimenin lügat manasıdır. Aynı kelimeden gelen bir başka anlam da: 'Kan pıhtısı' olup çoğu kez tercümelerde bu anlamın verildiği görülür; Ancak insan hiçbir zaman kan pıhtısı safhasından geçmiş değildir. Yapılan bir başka tercümede de: 'Yapışkanlık' şeklinde olup, bu da münasip olmayan bir tabirdir. Kelimenin lügat anlamı olan, tekrar hatırlatalım, 'bağlı kalan şey', bugün kesinleşmiş bilimsel gerçeği tamamiyle karşılamaktadır." (TEVRAT, İNCİLLER VE KUR'AN, Maurice BUCAİLLE'den çeviren: Doç. Dr. Mehmet Ali SÖNMEZ, s. 324-325. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-Ankara,1991.) (Naşir).

«Sonra bebek olarak çıkaran,» O'dur. Burada yer alan "*tıfl*" körpe olan çocuk demektir. Ayrıca tıfl, her şeyin veya her doğan yavrunun küçüğüne denilir. Tıfıllık çağı, çocuğun çığlık atarak dünyaya geldiği andan, altı yaşın bittiği zamana kadar geçen süredir. "Tıfl" kelimesi çoğul değil, tekildir. Âyetin manası böyle olabileceği gibi, bir başka ihtimale göre şöyle de olabilir: Sizlerden her birinizi daha sonra peyderpey büyümek üzere bebek iken ana karnından çıkaran O'dur.

«Sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz,» kuvvetçe ve akılca kemale erişmeniz için sizi yaşatan O'dur. Âyet metninde geçen "*eşüdd*" hakkında *Kâmus*'ta şöyle söylenir: "Bu kelime kuvvet anlamına olup tekildir. Bu çağ, insanın on sekiz yaşıyla otuz yaşı arasındaki dönemdir. İnsan yirmi bir yaşına girince Arapçada 'eşüddüne girdi' denilir. Çünkü bu çağda insanın kemikleri sertleşir ve organları güçlenir."

«Sonra da ihtiyarlamanız için sizi yaşatan O'dur.» Bir başka ifadeyle ihtiyarlık çağına erişebilmeniz için sizi yaşatan O'dur. Âyetin metninde geçen "*şüyûh*" kelimesinin tekili olan "şeyh", yaşı ilerlemiş kişiye denir. Ya da şeyh, elli veya elli bir yaşından günalan ve bu yaştan itibaren ömrünün sonuna veya seksen yaşına kadar yaşayan kimseye denir.

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "İnsanın vücudundaki kıllar ağarınca artık o kimse yaşlanmıştır. Buna karşılık çökme ve kocama çağına girince artık şeyh olmuştur."

«İçinizden kimi de daha önce» eşüdd döneminden çıkıp şeyhlik çağına varmadan önce, ya da eşüdd döneminden önce **«öldürülmektedir. Tüm bunlar belirlenen bir süreye ulaşasınız...»** Muayyen ve sınırlı bir vakte kadar sizi yaşatan O'dur. Ki siz o vakti aşamazsınız. Bu vakit ölüm zamanıdır, ya da kıyamet günüdür.

«Ve aklınızı işletesiniz diyedir.» Umulur ki aklınızı kullanarak bir dönemden diğerine geçişinizde mevcut olan çeşitli hükümleri ve ibretleri aklen kavrarsınız ve bunlarla kuvvetleri ve kudretleri halkeden yaratıcının olduğu hükmüne varırsınız.

68. «O, hem» öldükten sonra dirilme esnasında ve rahimlerde olduğu gibi ölüleri **«dirilten, hem de»** ecellerinin geldiğinde ve sorgu sualden sonra kabirde dirileri **«öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman»** ol der, o da oluverir. Âyet metninde geçen "*kadâ*" kelimesi takdir manasınadır. Burada "takdir" kelimesi ile onun sonucu olan *"olmayı dileme"* kasdolunmuştur. Buna göre âyet-i kerimede sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Allah Teâlâ herhangi bir şeyi takdir edip vücuda gelmesini dilediği zaman **«yalnız 'ol' der, o da»** meydana gelmesi için asla herhangi bir şeye dayanmaksızın **«oluverir.»** Diriltmenin ve öldürmenin hakikati aslında yoktan varetme ile ilgilidir. Fakat yoktan var olma, hayat olunca bunu ifade eden fiile diriltme denmektedir. Varlıktan yokluğa çevirme de, öldürme olduğuna göre bunu ifade eden fiilin adı da öldürme olmaktadır. Aslında ölüm ve hayatın gerçek yaratıcısı sadece Allah Teâlâ'dır. Yüce Allah'tan başka ne öldüren ve ne de yaşatan vardır. O, hayatın yaratıcısı ve hayatını dilemiş olduğu ne kadar varlık varsa onlara bunu verendir. Ve yine O, herhangi bir sebep dolayısıyla veya sebepsiz olarak dilediği varlıkta hayatı devam ettirendir. Yine bunun gibi Allah Teâlâ ölümü yaratan ve onu canlılardan dilediğine dilediği zaman ve şekilde herhangi bir sebeple veya sebepsiz verendir.

Allah Teâlâ'nın yaşatan ve öldüren olduğunu bilen kişi hayata ve ölüme önem vermez. Tam tersine bütün her türlü durumda hayat ve ölüm elinde olan Yüce Yaratıcı'ya her şeyini havale etmiş ve O'na teslim etmiş olur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّى يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ
ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا
كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

تَفْرَحُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ اُدْخُلُوا
اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾

69. Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürülüyorlar?

70. Onlar, Kitabı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar yakında anlayacaklardır.

71-72. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.

73-74. Sonra onlara: "Allah'ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar nerededir?" denilecek. Onlar da: "Bizden kayboldular. Zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyormuşuz" diyecekler. İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır.

75. Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.

76. İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür!

69. «Allah'ın âyetleri hakkında» onları savmak ve iptal etmek uğrunda **«tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürülüyorlar?»** Ey Muhammed! Bu inatçı ve Allah'ın apaçık âyetleri hakkında mücadele eden kişilere bak. Bu apaçık deliller o âyetlere imanı gerektirirler ve kendileri hakkında mücadeleyi yasak ederler. Şimdi sen onların bu feci durumlarına ve bozuk düşüncelerine hayret et. Bak ki bu Kur'anî âyetlerden nasıl çevriliyorlar. Bu âyetleri tasdik edecekken nasıl dönüyorlar da yalanlıyorlar. Oysa onlara iman ederek yönelmeye sevkeden bunca deliller ve onlardan yüzçevirmeye götürecek bir tane delil yokken nasıl da tasdik etmeyip yalanlıyorlar!

70. «Onlar, Kitabı», Kur'an'ın tamamını **«ve peygamberlerimize**

gönderdiklerimizi», öteki kitaplarımızı **«yalanlayanlardır. Onlar yakında»** yaptıkları tartışmanın ve yalanlamalarının iç yüzünü, cezalarını müşahede ettiklerinde **«anlayacaklardır.»** Bu cümle de başlıbaşına bağımsız ve tehdit için getirilmiş olan bir cümledir.

71-72. «Boyunlarında demir halkalar» la sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır. Âyet metninde yer alan "*ağlâl*", "ğull" kelimesinin çoğuludur. Arapçada "ğull" insanın elinin ayağının bağlandığı şey, kelepçe anlamınadır. Arapçada "ğulle fulanun" denilir ki manası filancanın boynuna halka, eline kelepçe vuruldu, demek olur. Yine âyetin metninde geçen "*â'nâk*", "unuk" kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin manası elleri boyunlarına kelepçeli olarak sürüklenirler demek olur.

«Ve zincirler olduğu halde...» Burada geçen "*selâsil*", "selsele" kelimesinin çoğuludur. Çünkü "selsele" bir şeyi bir şeye bitiştirmek demektir. Zincir de halkaları birbirine bitişik olduğu için bu ismi almıştır. **«Sıcak suya sürüklenecekler,»** yani cehennem bekçileri kendilerini zincirlerle cehennem ateşiyle kızdırılmış suya sürükleyecekler demektir. Bu durumda suya sürüklenen bu kimseler sadece daha fazla hararetin şiddetini hissederler. Çünkü dünyanın ateşiyle kızdırılan şey, cehennem ateşiyle kızdırılanın yetmişte biri kadardır. Dünyanın ateşinin hararetine dayanılamadığına göre acaba cehennem ateşine nasıl dayanılacak! Âyet metninde "*hamîm*" (sıcak su) kelimesinin başındaki "*fî*" harfi, suyun hararetinin onları her yönden kapladığına işaret etmektedir. Bu, tıpkı bir zarfın içindeki nesneleri kuşatması gibidir. Böylece onlar sanki kaynar suyun gözündedirler ve oraya sürüklenmişlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Ferezdak'ın karısı Nüvâr vefat eder. Hanımın cenazesine Basralıların ileri gelenleri katılırlar. Aynı cenazede Hasen el-Basrî de vardır. Hasan Basrî, Ferezdak'a der ki: "Ey Ebâ Firâz! Bugün için ne hazırladın?" Ferezdak: "Lâ ilâhe illallâh kelime-i şehadetini" seksen yıldır hazırlıyorum," der. Hanımı toprağa verilince Ferezdak onun kabri başında ayağa kalkar ve şu beyitleri okur:

Bana afiyet vermezse, korkarım kabir sonrasından!
Kabirden daha yakıcı ve daha dar olmasından!

Kıyamet günü gelince bir sevkeden, bana,
Sert mi sert... Herkesi sevkeder, acır mı Ferezdak'a!

Ademoğlu, mahvoldu eğer giderse nâr'â
Ellerinde ve boynunda zincir, gözleri gömgök, o diyara!

Ferezdak bu beyitleri okuduktan sonra ağlar ve orada bulunanları da ağlatır.

«Sonra da» zincirlerle kaynar suya sürüklendikten sonra da **«ateşte yakılacaklardır.»** Ateş kendilerini her yönden kuşatmış olarak onunla yakılacaklardır. Âyetin metninde yer alan "*yüscerûn*", "secere't-tennûr" dan türemiştir. Manası; "O, fırını yakıtla doldurdu" demek olur. Cehennem ateşinin ortasında bulunan kimseleri bu ateş her yönden kuşatacaktır ve bütün vücutlarının içi ateşle dolu hale gelecektir. Böyle olan bir kimsenin ateşle yanması kaçınılmazdır. Böylece kâfirlerin cehennemde yanmaları en beliğ bir biçimde ifade olunmuştur. Çünkü onlar ateşin ortasında yanarlarken bir yandan da içleri ateşle doldurulmuştur.

Bütün bu tasvirlerden maksat, kâfirlerin çeşitli azaplarla azap görecekleri ve bir azaptan diğer bir azaba nakledileceklerïdir. İlâhî yâ Rabbî, bizi cehenneminden koru, bizler Sana sığınmaktayız.

73-74. Kâfirler cehennemde yakıldıktan **«sonra onlara:»** Azarlama ve kınama tonu ile: **«'Allah'ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar»** belki şefaatçi olur ümidiyle dünyada iken Allah'a ortak koştuğunuz putlar **«nerededir?' denilecek.»** Kâfirlere, işte bu ortaklara duâ edin de size şefaat etsinler ve yardımcı olsunlar denilecek. Bu ifade de onların görecekleri azabın bir çeşidi olmaktadır. Âyetin metninde: *"onlara... denilecek"* şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz *"Kîle lehüm"* kelimesinde di-li geçmiş zaman kipi kullanılmaktadır. Böylece kendilerine yapılacak olan bu hitabın kesin olduğunun vurgulanması istenmiştir.

«Onlar da:» Ortaklar, her ne kadar buralarda iseler ve helâk olmamış olsalar da: **«'Bizden»** gözlerimizden **«kayboldular.»** Burada âyetin iki manaya ihtimali vardır. Birinci mana budur ve bu durumda ifade "Dalle el-mescide ve'd-dâra" (O, mescidi ve evi kaybetti, bulamadı) cümlesindeki gibi olur. Bunun manası mescid ve ev mevcut olduğu halde o, bunların bulunduğu yeri bilmiyor, demek olur. Arapçada insanın mevcudiyetini bildiği, fakat oraya gidecek yolu bilmediği her şey bu kabildendir.

Burada insanın aklına şöyle bir soru gelebilir: Kâfirler Allah'a koşmuş oldukları ortaklarla birlikte cehennemde bulunacaklarına göre nasıl olur da gözümüzden kayboldular? diyebilirler. Bu soruya cevap olarak deniliyor ki: O ortakların, kâfirlerin gözünden kaybolmaları, cehhemde biraraya getirilmelerinden öncedir. Çünkü cehennemde çeşitli yerler, muhtelif tabakalar vardır. Bu durumda bu âyet-i kerimeyle Enbiyâ Sûresindeki şu âyet arasında herhangi bir çelişki kalmaz: "*Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz.*" (Enbiyâ: 98)

İkinci ihtimale göre ise âyetin manası: O ortaklar şu anda bizim için birer kayıptırlar. Biz onlardan beklediğimiz ve umduğumuz şeyleri göremedik ve bulamadık, demek olur. Putlar her an cehennemde müşriklerle birlikte oldukları halde onların bekledikleri faydayı sağlayamadıkları için bu müşrikler böyle söylerler.

«Zaten» bizim açımızdan açıkça ortaya çıktı ki **«biz önceleri»** dünyada iken **«hiçbir şeye tapmıyormuşuz' diyecekler.»** Çünkü bugün bizim açımızdan ortaya çıktı ki o ortaklar, kendilerine itibar edilecek şeyler değillermiş. Bu, tıpkı "Onu bir şey zannetmiştim. Oysa o, hiçbir şey değilmiş" ifadesi kabilinden olur.

«İşte Allah kâfirleri böyle» bu feci sapıklıkta ve müşriklerin taptıkları putların kayboluşunda olduğu gibi **«şaşırtır.»** Zira dünyada iken âhirette kendilerine fayda verecek herhangi bir amel ve inanca dair hiçbir şeye ulaşamazlar. Ya da ilâhları gözlerinden kaybolup gittiği gibi Allah, onları da putlarından uzaklaştırır. Öylesine ki iki taraf istese bile, birisi diğerini bulamaz.

"*Allah kâfirleri böyle şaşırtır*"dan maksat, yasakladığı şeyler açısından onu korumaması, yardımcı olmaması, emrettiği şeyleri yapması, ya da yasakladığı hareketlerden vazgeçmesi hususunda kendisine gerekli desteği sağlamaması demektir. Ya da bu âyet-i kerime: "*Rabbimiz Allah hakkı için, biz ortak koşanlar olmadık.*" (En'am: 23) âyet-i kerimesi kabilindendir. Müşrikler şaşkınlıklarından ve huzursuzluklarından dolayı o gün korkup, yalan söylemeye kalkışacaklardır. Manası: İşte Allah onları başlarına gelenler hakkında böyle şaşırtır ve sonunda kendilerine fayda vermeyeceğini bile bile yalan söylemeye başvururlar.

75. Yüce Allah bizzat kâfirleri karşısına alarak onlara hitaben azarlamanın tonunu daha da artırmak için şöyle buyuruyor: Ey kâfirler **«Bu»** saptırma, **«sizin yeryüzünde»**, dünyada **«haksız olarak şımarmanızdan»** ötürüdür. "*Haksız olarak şımarma*" Allah'a şirk koşmak ve azmaktır.

Kâmus'ta âyetteki "*tefrehûn*" fiilinin kökü olan "el-ferah" kelimesi için "sürûr" (sevinç), "el-batar" (şımarma) anlamları verilmektedir. "el-Batar", insanın azması, eşer ve nimete tahammülün azlığı demektir. "el-Eşer" ise batar halinin daha fazlasıdır. Eşer, batardan daha ileri derecede bir şımarıklık ve azgınlığı ifade eder. "el-Batar" ise ferahtan daha ilerideki bir sevinç halidir.

el-Müfredat'ta denir ki: "el-Ferah, insanın kalbinin o anda duymuş olduğu bir lezzetten dolayı açılması demektir. Böyle bir sevinç haline, ancak Yüce Allah'ın ihsanı, rahmeti ve yardımı dolayısıyla duyulan sevinçlerde ruhsat vardır. "el-Batar" ise insanın kendisine verilen nimetin hakkını yerine getirmede kusurlu davranması ve nimeti lâyık olmadığı yere harcaması dolayısıyla insanın başına gelen bir dehşet halini ifade eder."

«Ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.» Âyetteki "*temrahûn*" fiilinin aslı olan "el-merah" kelimesi şiddetli bir sevinç, coşku ve genişlik duygusudur. Buna göre âyetin manası; sizlerin batar ve eşer durumunda çok aşırıya gitmiş olmanızdan ötürüdür, demek olur.

76. «İçinde ebedî kalmak üzere» âhirette, cehennemde ebedî kalışınız takdir edilmiş olarak **«cehennemin»** sizin için taksim edilmiş olan yedi adet **«kapılarından girin. Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür!»** Haktan yüzçevirmek suretiyle böbürlenenler için cehennem ne kötü bir kalış yeridir.

Bu âyet-i kerime kibri kötülemektedir. Böyle bir hastalığın tedavisinin zıddı olan tevazu (alçak gönüllülük) ile yapılması şarttır.

Bilge kişilerden birisi der ki: "Bir gün çölde ağacın biriyle ot, övünme yarışına girerler. Ot, ağaca karşı övünerek: Ben ondan daha hayırlıyım. Hiçbir an olsun Allah'a karşı gelmeyen hayvanlar beni yiyip karınlarını doyururlar, der. Buna karşılık ağaç; ben senden daha hayırlıyım. Benden meyveler yetişir ve bunu mü'minler yerler deyince, şeker kamışı araya girer ve tevazu gösterir. O şöyle söyler: Bende hiçbir hayır yoktur. Ne mü'minlerin yemesine elverişliyim, ne de hayvanlar için uygunum. Şeker kamışı böylesine tevazu gösterince Yüce Allah onu yükseltir ve her şeyden daha tatlı olan şeker maddesini onun içinde yaratır. Şeker kamışı, Yüce Allah'ın kendisinde yaratmış olduğu tatlılığı görünce kibirlenir. Bunun üzerine Yüce Allah, o kamıştan kamış başı türetir ve insanlar bunu alıp kendilerine süpürge edinirler ve onunla pislikleri süpürürler."

Bilindiği üzere Firavun yeryüzünde azmış ve sonra Rab olduğunu iddia etmişti. Yüce Allah, bunun üzerine âyetin diliyle; "*Allah onu, (herkese ibret olarak) dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı.*" (Nâziât: 25) Yani dünyada suya garkedip boğarak, âhirette de yakarak cezalandırmıştır. Kârun da mal çokluğuyla aynı şekilde azdı. Yüce Allah onu ve yurdunu yerin dibine geçirdi. Aynı şekilde İblis böbürlendi, Âdem'e secde etmekten kaçınınca Allah'ın lâneti ebedî olarak onun üzerine tecelli etti. Kureyş kabilesi de mü'minlere karşı aynı şekilde azgınlık gösterdiler. Nihayet öldürüldüler ve leşleri zelil ve hakir bir biçimde bir kuyuya dolduruldu. İşte haksız yere böbürlenip kibirlenen bütün azgînların âkıbeti kıyamete kadar böyle olacaktır. Çünkü böbürlenip kibirlenenlerden hiç kimse bu zamana kadar kurtulmamıştır ve kurtulamayacaktır.

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّۚ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ
نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ
مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَۜ
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۚ فَاِذَا جَٓاءَ
اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

77. Onun için sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar Bize döndürüleceklerdir.

78. Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, sana bildirmediğimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni

olmaksızın herhangi bir mucizeyi kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak ile hükmolunur ve o zaman bâtılı seçenler hüsrana uğrarlar.

77. Ey Muhammed! **«Onun için sen»** kavminin bu mücadeleler ve diğerleri sebebiyle sana yaptıkları eziyetlere, onlar kendilerine hazırlanan azaba kavuşuncaya kadar **«sabret. Şüphesiz Allah'ın»** onlara azap vereceğine dair olan **«vaadi gerçektir.»** Haktır ve mutlaka gerçekleşecektir. **«Onlara söz verdiğimiz azabın»**, katlin ve esir düşmenin **«bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni»** o azabı görmeden **«daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar Bize döndürüleceklerdir.»** "*Nasıl olsa onlar Bize döndürüleceklerdir*" ifadesi az yukarıda yer alan: "*Seni daha önce vefat ettiririz*" ifadesinin cevabıdır. Buna göre âyetin manası: Onlar azabı görmeden önce seni vefat ettirsek bile nasıl olsa onlar kıyamet günü Bizden başkasına değil, sadece Bize döneceklerdir ve Biz de onları, amellerine karşılık cezalandırırız.

78. Rivayete göre Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar, Yüce Allah'ın Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ortaya koymuş olduğu mûcizelere ek olarak, yerden su kaynağı fışkırtmak, bahçeler çıkarmak, göğe yükselmek ve benzeri başka mûcizeler getirmesini teklif ederler. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.)'ın elinde zuhur eden mûcizeler, O'nun doğru söylediğine delâlet etmekte yeterlidir. İşte bu teklif üzerine Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirir: **«Andolsun senden önce de»** ey Muhammed! Senin peygamber olarak gönderilmenden önce de, ya da senin içinde yaşadığın zamandan önce de kavimlerine birçok **«peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var,»** yani bunların arasında kıssalarını beyan ettiğimiz, isimlerini Kur'an'da sana verdiğimiz ve senin de tanıdığın kimseler var, **«sana bildirmediğimiz kimseler de var.»** Sana isimlerini vermediğimiz ve haberlerini iletmediğimiz kimseler de var. Kısacası hikâyeleri zikredilen peygamberler belirli sayıdadırlar.

Bazı âlimlere göre peygamberlerin sayısı yüz yirmi dört bindir.

Ebû Zer el-Gıfârî anlatıyor: "Rasûlüllah (s.a.v.)'e sordum: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Gönderilen nebîlerin (Peygamberlerin) sayısı kaçtır?' Rasûlüllah cevap verdi: *'Yüz yirmi dört bindir.'* Ben: Rasûl olanlar kaçtır,' deyince Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle cevap verdiler: *'Hepsi üç yüz on üç.'*"(25)

25- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde 5/178'de rivayet eder.

Mevlâ Muhammed er-Rûmî, *el-Mecâlis* isimli eserinde der ki: "İmanın şartlarından birisi de peygamberlere iman etmektir. Peygamberlere imandan maksat, onların Yüce Allah'tandır diye haber verdikleri şeylerde doğru söylediklerini bilmek demektir. Çünkü Yüce Allah onları, kendi emrini, yasaklamasını ve tehdidini kullarına tebliğ etsinler diye göndermiştir ve onların doğru söylediklerine delâlet eden mûcizelerle kendilerini desteklemiştir. Peygamberlerin ilki Âdem (a.s.) ve sonuncusu da Muhammed Mustafa (a.s.)'dır. Herhangi bir kimse geçmişteki peygamberlere iman ederse buradan anlaşılır ki o kişi, onların şu anda değil, geçmişte peygamber olduklarına inanıyor demektir. Çünkü o peygamberlerin getirmiş olduğu şeriatler bâkî değildir. Buna karşılık bizim peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya imana gelince, O'nun şu anda peygamber olduğuna ve rasûllerin, nebîlerin en sonuncusu olduğuna iman etmek gerekir. Herhangi bir kimse Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rasûl olduğuna iman eder de buna karşılık onun peygamberlerin sonuncusu olduğuna ve dininin kıyamete kadar yürürlükten kaldırılmayacağına iman etmezse böyle bir kimse mü'min olmaz. Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin sayılarının kaç olduğu belirtilmemiştir. Kur'an'da sadece bazı müfessirlerin ifade ettiklerine göre yirmi beş peygamberin adı zikrolunmuştur. Bunlar: 'Âdem, Nûh, İdris, Sâlih, Hûd, İbrahim, İsmail, İshak, Yusuf, Lût, Yakup, Musa, Harun, Şuayb, Zekeriyya, Yahya, İsa, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Zülkifl, Eyyûb, Yunus ve Muhammed (s.a.v.)'dir." (26)

Peygamber olmayan bir kimsenin peygamber olduğuna, peygamberlerden birisi olan bir kişinin de peygamber olmadığına itikad etmek küfürdür. Ancak bu hüküm o kişinin peygamberliği, ya da olmadığı noktasında âlimler arasında görüş birliği varsa söz konusudur. Buna karşılık şayet söz konusu kişinin peygamber olduğu, ya da olmadığı noktasında ihtilâf varsa bu taktirde onun, peygamber olduğuna inanmayan veya peygamber olduğunu iddia eden kişi kâfir olmaz.

Hakîm (bilge)lerden birisi der ki: "Mü'min olan bir kişinin, çocuklarına, hanımlarına ve hizmetçisine Yüce Allah'ın Kitabında zikretmiş olduğu peygamberlerin isimlerini öğretmesi gerekir ki onlar böylece bu peygamberlere iman etsinler ve hepsini tasdik etsinler. Ayrıca kendilerine vacip olanın sadece Muhammed (s.a.v.)'e iman olduğunu zannetmesinler. Çünkü isimleri ister

---

26-Bkz. Eserimiz *"Peygamberlik ve Peygamberler"* Bu eserimizde peygamber aleyhimü's-selâm efendilerimiz hakkında gayet açık ayrıntılar vardır.

Kur'anda zikrolunsun, ister olunmasın bütün peygamberlere iman, mükellef olan kişiye vaciptir. Bu peygamberlerin arasında ismi anılarak belirtilen peygamberlere tafsîlî imanla, adı bilinmeyenlere de icmâlî imanla iman etmek şarttır. Peygamberlerin ilki Âdem, sonuncusu da Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır.

Gerçek olan şudur ki, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. İsa (a.s.)'ya gelince her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.)'dan sonra inse bile o, Hz. peygamberden önce mevcuttu ve semadan indirilinceye kadar da sağ ve diridir. İsa (a.s.) gökten indiğinde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şeriatine tâbi olup o şeriat üzerine çarpışacaktır. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dan sonra hiçbir peygamber yaratılmayacaktır ve O'nun şeriati yeni bir peygamber gönderilerek yenilenmeyecektir. "*Ondan sonra hiçbir peygamber olmayacaktır.*" sözü işte bu yaklaşıma göre doğru bir sözdür. *Şemâil* kitabında ve başka kitaplarda Rasûlüllah (s.a.v.)'ın isimleri zikrolunurken "el-âkıb" diye bir isim zikrolunur. Bunun anlamı kendisinden sonra hiçbir peygamber gelmeyen kişidir. Rasûlüllah (s.a.v.)'in "*el-âkıb; kendisinden sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceği kişidir*" hadisindeki "el-âkıb" dan maksat şeriati neshedilip, yürürlükten kaldırılmak suretiyle kendisinden sonra hiçbir peygamber gönderilmeyecek demek olur. "*O, ... peygamberlerin sonuncusudur.*" (Ahzâb: 40) âyet-i kerimesinin manası da budur. Yani O, kendisiyle peygamberlik ve risaletin mühürlendiği, son bulduğu kişidir. Çünkü İsa (a.s.)'nın peygamberliği O'ndan öncedir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamberliği, peygamberlikleri mühürlemiş, getirmiş olduğu şeriat de diğer şeriatleri sona erdirmiştir.

«Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın» kendisine teklif olunan **«herhangi bir mucizeyi kendiliğinden getiremez.»** Yani hiçbir peygamberin kendisine teklif olunan herhangi bir mucize getirmesi de doğru değildir, uygun da değildir. Çünkü mucizeler çeşit çeşit ve kol koldur ve bütün mucizeler Yüce Allah'tan birer hediye olup Allah Teâlâ kendi dilemesi nasıl gerektiriyorsa buna uygun olarak o mucizeleri peygamberler arasında bölüştürmüştür ve bunlar diğer taksim edilen şeylerde olduğu gibi büyük hikmetlere dayalıdır. Peygamberlerin bu mucizeler arasında herhangi birini tercih etme yetkileri yoktur ve kendilerine teklif olunan mucizeyi kendi başlarına getirmeleri mümkün değildir.

Âyet-i kerime Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmektedir. Sanki Rasûlüllah'a şöyle söylenmiş olmaktadır: İsimleri ister zikrolunmuş olsun, ister zikredilmesin senden önce hiçbir peygamber yoktur ki Yüce Allah kendisine âyetler ve mûcizeler versin de kavmi bunların hakkında kendisiyle tartışmamış, inatla ve böbürlenerek onu yalanlamamış olsunlar da o peygamberler de sabredip sonunda zaferi kazanmamış bulunsunlar. O halde o peygamberler nasıl sabretmişse sen de sabret ve onlar nasıl zafere ulaşmışlarsa sen de öylece onu elde edersin.

«Allah'ın» dünyada ve âhirette azap **«emri gelince de»** peygamberlerle onları yalanlayanlar arasında **«hak ile hükmolunur»** haklı olanın üstün tutulması, şereflendirilmesi ile ve bâtılı savunanın helâk edilip, azaplandırılmasıyla hükmolunur **«ve o zaman»**, Allah'ın emrinin geldiği vakit **«bâtılı seçenler»**, mutlak olarak bâtıla sarılanlar **«hüsrana uğrarlar.»** Helâk olurlar, ya da onların hüsrana uğradığı açığa çıkar ve gerçekleşir.

Âyet metninde yer alan *"hünâlike"* aslında mekân ve yer bildiren bir kelimedir. Ancak burada istiare sanatı yapılarak kelime zaman için kullanılmıştır. *"Mubtılûn"* kelimesi ise bâtıla sarılan kimseler demektir. İnat edenler ve peygambere birtakım mûcizeler getirmesini teklif edenler bunların içerisine öncelikle girerler. Âyet-i kerimede Yüce Allah "Ve o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır" dememiş, daha yukarıda bâtılın zıddı olan "Hak" kelimesi geçtiği için bundan dolayı bâtılı seçenler ifadesi kullanılmıştır. Nitekim *Burhânu'l-Kur'ân* isimli eserde bu şekilde açıklanmıştır.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki Yüce Allah'ın, ölüm ve azaba dair kazası ve emri gelmeden önce Allah'a dönmek gerekir. Çünkü O'nun azaba ve ölüme dair kazasıyla emri gelince artık sadece hüzünlenmek ve üzülmek olacaktır.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي

جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾

وَلَكُمْ ف۪يهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً ف۪ي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا

وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ
تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾

79. Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.

80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara onlara binerek ulaşırsınız. Hem onların ve hem gemilerin üstünde taşınırsınız.

81. Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

79. «Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.» Yani Yüce Allah, sizin için ve sizin maslahatınız için deveyi yaratandır. Âyetin metninde yer alan *"min"* harficeri ibtidâu'l-gâye (başlangıç noktası) ifade etmek içindir. Buna göre âyetin manası: Allah başlangıçta binesiniz ve yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır, demek olur. Bu durumda hem binme, hem de yeme fiili hayvanların bütünü için geçerli olur. Ya da buradaki "min" teb'îz (kısım bildirme) içindir. Bu taktirde de âyetin manası: Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır, demek olur. Çünkü hayvanların yaratılmasındaki asıl maksat onlardan yararlanmadır. Hayvanlara binmek de yararlanmayla ilgilidir. Hayvanların etlerinin yenmesinin de menfaatlerden olması bu anlayışla çelişmez. Bu nedenle Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurur: "*İçinden taze et (balık) yemeniz ve takındığınız süs eşyasını çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur.*" (Nahl: 14)

80. «Onlarda sizin için» binmenin ve etini yemenin dışında, sütleri, tüyleri ve derileri gibi başka **«daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara onlara binerek ulaşırsınız.»** Yani onların sırtında yüklerinizi bir beldeden diğerine taşıma hususunda kalbinizdeki ihtiyacınızı elde etmeniz için hayvanları yaratandır. **«Hem onların»** karada develerin **«ve hem»** denizde **«gemilerin üstünde taşınırsınız.»** Bu âyet-i kerimenin bir benzeri;

"Onları (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık," (İsrâ: 70) âyet-i kerimesidir.

el-İrşad'da denir ki: "Herhalde bu âyet-i kerimede maksat, kadınların ve çocukların, develerin üstüne konulan hevdec (portatif çadır) ile taşınmasıdır. Herhalde develerin, hayvanlara binme özelliğinden ayrıca bir daha ayrılarak ifade edilmesinin sırrı bu olsa gerektir. Develerle gemilerin birarada ifade edilmesi, her iki binitin aralarında tam bir münasebetin olmasından dolayıdır. İşte bu ilişkiden dolayıdır ki develere kara gemileri denmiştir. Yüce Allah burada *"ale'l-fulki"* buyurmuş, *"... aileni ve iman edenleri gemiye yükle."* (Hûd: 40) âyetinde olduğu gibi "fi'l-fulki" dememiştir. Bunun sebebi "ale'l-fulki" ifadesinin, daha yukarıda geçen "aleyhâ" ifadesiyle uygun olması ve birbirine denk düşmesi içindir. Çünkü hayvanlara yüklenen yükler, onların üzerindedir. Dolayısıyla gemi anlamına gelen *"fulk"* kelimesinin başına da "isti'lâ" kelimesi olan, *"alâ"* harficeri getirilmiştir. Böylece üzerine yük vurulan develerle, üzerine yük yüklenen gemiler arasında bir "müşâkele" (benzerlik) kurulmuştur."

Müfessirlerden bazıları demişlerdir ki: "Burada *"en'âm"* kelimesinden maksat, sekiz çift hayvandır. Bunlar; deve, sığır, koyun ve keçidir. Bu dört cins hayvanın sekize çıkarılması erkekli ve dişili olmaları itibariyledir. Bu sekiz sınıf hayvana binilmesinin ve bunların yenilmesinin manası, "binme ve yeme" fiillerinin bunlara fert fert değil de, bütün olarak ilgili bulunmasıdır. Bu demek değildir ki her iki fiil bu sekiz sınıf hayvanın her biri için geçerlidir. Tam tersine bazıları -koyunda olduğu gibi- sadece yenir, bazıları da -devede ve sığırda olduğu gibi- hem yenilir ve hem de binilir. *"Menfaat"* bu hayvanların hepsinden elde edilir. Bunların üzerinde ihtiyaca ulaşılması hem sığır ve hem de deve açısından geçerlidir."

81. «Allah size âyetlerini» kudretinin kemalini, rahmetinin bolluğunu gösteren delillerini **«gösteriyor. Şimdi Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?»** Çünkü bütün âyetleri o kadar ortadadır ki aklı olan bir kimsenin bunları toptan inkâr etmeye asla cesareti olamaz. *"Âyet"* kelimesinin, Yüce Allah'ın ismine izafe edilmesi âyetlere ve delillere heybet kazandırmak ve bunları inkâr eden kişiye korku salmak içindir.

Hüccetü'l-İslâm İmam Gazalî der ki: "Çok tuhaf! Zengin bir adamın evine girersin, evini çeşit çeşit ziynetlerle süslenmiş görürsün. Oraya olan hayretin bitip tükenmez. Bütün ömrün boyu bu süsü ve ziyneti anlatır, güzelliğinden bahsedersin. Buna karşılık (âlem) diye benzeri asla yaratılmamış büyük bir ev gözünün önünde durur, ondan bahsetmezsin. Kalbinle yönelmezsin ve içindeki acaiplikleri asla düşünmezsin. İşte bu hareket görmeyi engelleyen kalp körlüğünden ileri gelir."

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ
قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
(٨٢) فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ
الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (٨٣) فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا
قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ
(٨٤) فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ
الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ (٨٥)

82. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş bir baksınlar? Onlar bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.

83. Peygamberleri onlara apaçık belgeler getirince onlar kendilerinde bulunan ilim ile ferahlayıp şımardılar. Alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatmıştır.

84. Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: "Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik" derler.

85. Fakat çetin azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın, kulları hakkında âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.

82. «Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki,» Kureyşliler yerlerinde oturdular da yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, **«kendilerinden öncekilerin»** helâk edilmiş milletlerin **«sonu nasıl olmuş bir baksınlar?»** Ve ibret alsınlar. Yani Kureyşliler yeryüzünün orasına burasına gitmişler. Şam ve Yemen taraflarına ticaret için sefere çıkmışlar ve oralarda daha önceki yalanlayan milletlerin âkıbetlerini ve bunların izlerini müşahede etmişlerdir. O halde onların azabının aynısının kendi başlarına gelmesinden sakınsınlar ve ey Muhammed seni yalanlamasınlar!

Bundan sonra Yüce Allah, önce geçen milletlerin başlangıçta nasıl olduklarını ve akıbetlerinin nereye vardığını beyan etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

«Onlar» bu helâk olan milletler **«bunlardan»**, senin kavminden sayıca **«daha çoktu,»** bedensel ve sayısal yönden **«kuvvetçe ve yeryüzündeki»** kendilerinden sonra geri kalan bina, köşk ve çalışma yerleri gibi **«eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.»** *"Kazandıkları şeyler"*den maksat, çalışıp çabalamaları, ya da mal, evlât ve asker biriktirme gibi çabalayarak elde ettikleri kazançlardır. İşte bu büyük güç kendilerine fayda vermek yerine sadece hayal kırıklığı ve hasar getirdiğine göre acaba bu fakir ve zavallı olan Kureyşlilerin durumu nasıl olacaktır?

83. «Peygamberleri onlara apaçık belgeler», mûcizeler ve apaçık deliller **«getirince onlar kendilerinde bulunan ilim ile ferahlayıp şımardılar.»** Onlar *"Kendilerinde bulunan ilim ile ferahlamışlardır,"* âyetiyle anlatılan tıpkı: *"Her fırka kendilerinde olan ile böbürlenmektedir."* (Rûm: 32) âyet-i kerimesi ile belirtilen anlamdır. Yani onlar bununla ferah ve sevinç gösterdiler. Peygamberlerin ilimlerini hakir gördüler. Burada *"ilim"* den maksat, o kişilerin sapık inançları ve bâtıl şüpheleridir. "Öldükten sonra dirilmeyeceğiz, bize azap edilmeyecek, kıyâmetin kopacağını zannetmiyoruz vb." gibi sözler onların sapık inançlarından sadece bazılarıdır. Bu bâtıl ve sapık inançlara, gerçeğe uymadığı halde ve "cehalet" denilmesi daha uygun iken *"ilim"* denilmesi kendileriyle alay etmek içindir. Çünkü bu sözler onların zannına göre gerçekte birer ilimdir.

Ya da onların ilimlerinden maksat birtakım el sanatları, yıldızlara bakma ve insanların karakter ve mizaçlarına dair olan ilimdir. Onlar, peygamberlerin ilimlerini küçük görürler ve akıl vasıtasıyla elde ettikleri ile yetinirlerdi. Sonra da şöyle söylerlerdi: "Bizler doğru yolu bulmuş insanlarız. Bize doğru yolu gösterecek kimselere ihtiyacımız yoktur."

Bir üçüncü ihtimal, buradaki ilimden maksat onlara gönderilen peygamberlerin ilmi olabilir. Bu taktirde ilim, onların peygamberlerinin ortaya koymuş olduğu ilim olur. Bu taktirde kâfirlerin yanlarında bulunan ilim ile ferahlayıp şımarmaları, peygamberlerin ilmine gülmeleri ve bunu alaya almaları demek olur. Bu son manayı âyetin **«Alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatmıştır»** bölümü desteklemektedir. Yani onları alaya almalarının ve suçlarının akıbeti kuşatmış, başlarına gelmiştir, demek olur.

er-Ravda da denir ki: "Haccac, Said b. Müseyyeb'in yanında namaz kılar. İbnu'l-Müseyyeb, Haccac'ın imamdan önce rükûdan başını kaldırdığını ve ondan önce secde yaptığını görür. Selâm verince Haccac namazını ve duâsını bitirdiğinde onu elbisesinden çeker, sonra Haccac'a elini kaldırır ve der ki: "Ey hırsız ve ey hain! Sen namazı böyle kılıyorsun, öyle mi? Senin yüzüne vurmaya karar vermiştim!" Bu olay olduğunda Haccac hac yapıyordu. Daha sonra Şam'a döner ve Medine'ye vali olarak geri gelir. Medine'ye girer girmez derhal Said b. el-Müseyyeb'in ilim meclisine yönelerek doğruca mescide girer ve İbnu'l-Müseyyeb'e der ki: 'Filanca günü o sözleri söyleyen sen miydin?' İbnu'l-Müseyyeb: 'O sözleri ben söylemiştim,' der. Haccac: 'İyi bir öğretmen ve terbiyeci olarak Allah Teâlâ sana hayır yazsın. O olaydan sonra her kıldığım namazda mutlaka senin o sözünü hatırlamışımdır.' "

Şu halde mutlaka bilginin gereği neyse ona göre amel etmek gerekir.

84. Geçmiş ve peygamberlerini yalanlayan o milletler **«artık»** dünyada **«o çetin azabımızı gördükleri»** ve hayal kırıklığının zilletine düştükleri **«zaman:»** Mecburen ve ister istemez: **«'Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri»** yani putları **«inkâr ettik' derler.»** Âyetin başında yer alan *"fâ"* sırf takip için gelmiş bir harftir. Çünkü bir önceki âyet olan *"Peygamberleri onlara apaçık belgeler getirince ... ferahlayıp şımardılar.*

Alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatacaktır" âyet-i kerimesinin manası, onların inkâr ettikleridir. Bu taktirde her iki âyetin toplam olarak manası şu olur: Onlar inkâr ettiler, kâfir oldular. Sonra bizim çetin azabımızı görünce iman ettiler.

85. «Fakat çetin azabımızı gördükleri zaman» ve ona düştüklerinde **«imanları»** artık normalde kabul olunması imkânsız olduğu için **«kendilerine bir fayda vermeyecektir.»** İmanlarının kabulü şunun için imkânsız hale gelmiştir: Çünkü onlar emredilen vakitte iman etmemişlerdir. Bu nedenle âyet-i kerimede "*lem yeku*" denmiştir. Bunun manası imanları geçerli ve doğru olmadı demektir. Arapça dilbilgisi kuralları bakımından bu ifade "imanlarının kendilerine bir fayda vermeyeceği"ni ifade eden "lem yenfa'hüm iymânühüm" ifadesinden daha açık ve daha ileridir. Çünkü faydalı olan, insanın aksini yapmaya gücü ve kudreti varken, bunu yapmayıp da kendi tercihi ve isteğiyle sahip olmuş olduğu imandır. İnsan, azabın geldiğini açık seçik görünce artık imanın aksini yapmaya gücü ve kudreti kalmaz. Dolayısıyla bu andan itibaren sahip olduğu iman kendisine fayda vermez. Ye's halindeki imanın dünyada iken fayda vermemesi, bunun âhirette de fayda vermeyeceğine delildir.

«Allah'ın, kulları hakkında âdeti budur.» İnsan azabı gördüğü ve açık şeçik olarak onunla yüzyüze geldiğinde yapacak olduğu imanın kabul edilmeyişi, Yüce Allah'ın koymuş olduğu kanunu ve kulları hakkında geçerli olan âdetidir. Bu âdet tamamı inkârcı olan eski milletler hakkında Yüce Allah'ın âdetidir. Bir başka manaya göre Allah'ın eskiden beri yalanlayan milletler hakkında değişmez olan âdetinden, kanunundan kaçınınız demek olur. Âyette yer alan "*sünnet*" kelimesi, metod, âdet, kanun ve tutum anlamına gelmektedir. Buna göre "Allah'ın sünneti" demek, onun hikmetinin gerçekleşme biçimi demektir.

«İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.» İbn Abbas'ın ifadesine göre âyetin manası: Allah'ın vahdaniyetine inanmayan ve ileride O'nun azabını göreceklerini yalanlayan kâfirler helâk olmuştur.

Zeccâc der ki: "Kâfir her zaman hüsrana uğramıştır. Ancak kendileri, hüsrana uğradıklarını, azabı gördüklerinde farkedeceklerdir. O zaman onların kurtuluşları umulmayacaktır. Yeis halinde olan kimsenin imanı kabul olunmaz."

Nitekim *el-Cevhere*'de şöyle denir:

Azabı görünce kabul olmaz iman!
Emre sarılmak gerekir, o zaman nasıl sarılsın insan.

Yukarıdaki beyitte yer alan *"be's"* kelimesinin aslı şiddet ve zarar demektir, be's hali ise azabın ayan beyan göründüğü ve ilâhî haberlerde yer alan vaadin ve tehdidin gerçekliğinin ortaya çıktığı zaman demektir. Ye's hali ise canın boğaza gelip insanın can çekiştiği, artık âhiret yurduna dair ahkâmın görüldüğü vakittir. Bu esnada insanın hissî kuvvetleri artık çalışmaz olur. Be's halinde iman ve tevbe birbirine eşittir. Çünkü Yüce Allah bu âyette: *"Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir"* buyurmaktadır. Rahmet ümidi vaktinde olur. Buna karşılık ilahî tehdit açıkça ortaya çıkınca söz konusu vakit elden uçup gider. Artık bu durumda Allah'ın emirlerine sarılma tasavvur olunamaz ve o esnadaki iman insanın kendi iradesi ve seçimiyle olan iman olmaktan çıkar ve zorunlu iman haline gelir. Nitekim güneş batıdan doğunca insanların imanı kabul olunmayacaktır. Çünkü bu andaki iman da zarurî (zorunlu) bir iman olur. O bakımdan kendisine itibar olunmaz. Çünkü darda kalan kimsenin imanının, o sıkıntıdan ve helâktan kurtuluş gayesiyle yapılan bir iman olması mümkündür. Öylesine ki söz konusu kişi o sıkıntıdan şayet kurtulsaydı eski alışkanlıklarına geri dönerdi.

Âlimler derler ki: "İman ve itaatı istemek, söz konusu isteğin mevcut olduğu anda fayda verebilir. Çünkü ancak o zaman bu iman, iman ve tâat olur. Dolayısıyla dünyevî bir tehdidin ortaya çıktığı andaki, iman ve pişmanlık âhirete dair tehdidin varlığı vaktinde olan iman ve pişmanlık gibidir. Bunların arasında hiçbir fark yoktur. Nasıl ki birincisi fayda vermiyorsa, ikincisi de böyle fayda vermez. Boğulma esnasında Firavun'un ve benzerlerinin imanı yukarıda zikredilen zorunlu iman kabilindendir. Be's hali, aralarında hiç fark olmaksızın can çekişme hali gibidir. Can çekişme esnasında nasıl ki iman kabul olmaz, be's halinde de işte durum budur. Meselâ Firavun'u ele alalım. Onun imanı boğulma esnasında kabul edilmemiştir. Çünkü bu iman, her ne kadar can çekişme durumundan önce bile olsa be's (şiddet, sıkıntı, azap) esnasında yapılmış bir imandı. Bu noktayı iyi anlamak gerekir. Çünkü insanın şaşırabileceği, ayağının kayabilecek olduğu hassas noktalardandır. Ruhun cesetten çekilip alındığı esnaya gelince fetva kitapları bu esnadaki imanın makbul olmadığını söylerler. Ye's halindeki tevbe ise bunun tam tersine tercih edilen görüşe göre makbuldür. Ye's halindeki iman tıpkı ağacın büyümesinin mümkün olmadığı anda dikilmiş ağaca benzer. Ye's halindeki tevbe ise iyi bir hava olduğunda kış mevsiminde meyve veren yere dikili ağaç gibidir. Tevbenin mutlak olarak kabul edildiğine delil: "*O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.*" (Şûrâ: 25) âyet-i kerimesidir. Tevbe, mutlak olarak kabul olunur diyen âlimlerin bu görüşleri şu âyet-i kerimeyle çelişmektedir: "*Yoksa kötülükleri yapıp da, içlerinden birine ölüm gelip çatınca 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenler ile, kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur.*' (Nisâ: 18)

Bağavî tefsirinde der ki: "Âsinin tevbesi ve kâfirin imanı ölümle burun buruna geldiklerinde kabul olunmaz."

Bağavî'nin bu ifadeden maksadı, insanın ölümle yüzyüze gelmesi ve artık can çekişme durumuna geçmesidir. Yoksa meseleyi tahkik eden âlimlerin dediği gibi ölüm, tevbenin kabul edilmesine engel değildir. Tam tersine tevbenin kabulüne engel olan zorunlu bir biçimde Allah'a dair bilginin hasıl olduğu o ahvali müşahede anıdır.

Yüce Allah'tan bizleri iman gücü ile desteklemesini, akıllarımızı Kur'an'ın nuru ile aydınlatmasını, hepimizin âkıbetini hayırlara erdirmesini, bizlere hoşnutluğunu müjdeleyerek cümlemizi selâmet yurdu olan cennete dahil eylemesini dilerim. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır.

Allah'ın yardımıyla Mü'min Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

FUSSILET SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 54 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

حمٓ (١) تَنزِيلٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ (٢) كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا
عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٣) بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ
فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (٤) وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ
إِلَيْهِ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَٱعْمَلْ إِنَّنَا
عَٰمِلُونَ (٥) قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ
فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ (٦) ٱلَّذِينَ
لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ (٧)
إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (٨)

1. Hâ. Mîm.

2. (Bu sûre) Rahman ve Rahîm olan (Allah) katından indirilmiştir.

3. Âyetleri bilen bir kavim için Arapça bir Kur'an olarak açıklanmış bir Kitap'tır.

4. (Bu Kitap) müjdeleyici ve uyarıcıdır. Onların çoğu yüzçevirmiştir, artık dinlemezler.

5. Ve dediler ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. O halde sen (istediğini) yap. Çünkü biz de yapıyoruz."

6. De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin. O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!"

7. Onlar zekâtı vermezler. Âhireti inkâr edenler de onlardır.

8. Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için başa kakılmayan bir mükâfat vardır.

1. «Hâ. Mîm.» Bu ifade mahzuf (gizli) bir mübtedanın (öznenin) haberidir. (Yüklemidir.) Buna göre cümle şu şekildedir: Bu sûre Hâ. Mîm adında bir sûredir. Bu sûrede Kitap zikredilir ve Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girişenlere cevap verilir. Allah'ın âyetlerine iman ve bunlar gereğince amel ve benzeri teşvikler vardır. Ya da cümlenin takdiri şu şekildedir: Bu harfler (Hâ.Mîm.), Rahman ve Rahîm olan Allah katından indirilmedir. Cebrâil (a.s.) bunları Yüce Allah'ın katından indirmiştir.

2. «(Bu sûre) Rahman ve Rahîm olan (Allah) katından indirilmiştir.» Burada yer alan *"indirilmiştir"* kelimesi yukarıdaki haberden sonra ikinci bir haber (yüklem) dir. Çünkü mastar olan *"tenzîl"* (indirmek) zikredilip, bununla ism-i mef'ul (indirilmiş) kastedilmesi meşhurdur. Meselâ "hâze'd-dirhemu darbu'l-emîri" denir ki, bunun mânâsı; bu dirhem emir tarafından basılmıştır, demek olur.

Sûrenin indirilmiş olmasının anlamı Allah Teâlâ'nın onu Levh-i

Mafûz'da yazmış olması, Cebrâil'e bu kelimeleri korumasını emretmesi, sonra da Rasûlüllah (s.a.v.)'a indirmesi ve Cebrâil'in onu peygambere vermesi demektir. Bu kelimelerin mânâsının ne olduğu Cebrâil'in inmesi vasıtasıyla anlaşılınca işte bu olaya *"tenzîl"* (indirilme) ismi verilmiştir. Burada *"Rahman ve Rahîm katından"* ifadesi, "indirilme" fiiline bağlıdır ve bu ifade, *"tenzîl"* kelimesinin sonundaki tenvinin (iki ötre) ifade etmiş olduğu anlam, Yüce Allah'ın zâtının azametini pekiştirmektir. İndirilme fiilinin Rahman ve Rahîme nispet olunması Kur'an'ın dinî ve dünyevî maslahatların odak noktası olduğuna işaret etmek ve onun Rabbânî rahmetin gereğine göre vâki olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü rahmeti bol olan Allah tarafından indirilen bir Kitab'ın bütün maslahatları hayata geçiren bir Kitap olması kaçınılmazdır.

3. «Âyetleri, bilen bir kavim için» kendi dilleri üzere inmiş olmasından dolayı mânâlarını bilen Arap kavmi için **«Arapça bir Kur'an olarak açıklanmış bir Kitap'tır.»** Burada yer alan *"kitaptır"* ifadesi, bir diğer haberdir (yüklemdir.) Bu kelime *"ketb"* maştarından türeme olup mânâsı, bir araya getirmek demektir. Buna Kitap denmesi, içerisinde öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini biraraya getirmiş olmasından dolayıdır. *"Âyetleri... açıklanmış"*tan maksat, âyetleri içinde emir, yasaklama, helâl, haram, vaad, tehdit, kıssalar ve tevhid beyan edilmiştir, demektir.

er-Râğıp, *"(Bu sana indirilen) hikmet sahibi (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir Kitaptır."* (Hûd: 1) âyeti hakkında der ki; bu âyet *"...Biz bu Kitabı sana her şey için bir açıklama ve bir hidayet ve rahmet kaynağı olarak indirdik."* (Nahl: 89) âyetine işaret etmektedir," der.

İnsaf edip düşünen kimse bilir ki, insanların elinde, çeşitli ilimleri içinde toplayan Kur'an gibi bir Kitap yoktur.

"Arapça Kur'an" ifadesi, medih, övgü ifade etmektedir. Yani âyetleri açıklanmış bu Kitapla ben Arapça Kur'an'ı kastediyorum, demektir. Ya da bu ifade "Kitap" kelimesinden haldir. Bu taktirde Arapça Kur'an olarak açıklanmış bir Kitaptır demek olur. Kur'an Arapça değil, yabancı dildedir diyen kimse küfre girer. Çünkü bu ifade Yüce Allah'ın *"Arapça Kur'an"* ifadesine aykırıdır. Kur'an'ın içinde Arapça olmayan Arapçalaşmış kelimenin bulunması, onun Arapça Kur'an olma sıfatını değiştirmez. Çünkü itibar, ekseriye ve çoğadır. Meselâ *"kıstas"* kelimesi böyle Arapçalaşmış yabancı bir kelimedir. Bu kelime Rumca olup mânâsı mîzan, terazi demektir. *"Siccîl"* kelimesi de

böyledir. Aslı Farsça olup Arapçalaştırılmıştır. Bir başka örnek "*salavât*" kelimesidir. Bu kelime Arapçaya İbraniceden geçmiştir. İbranicesi "salûtâ" dır. "*Rakîm*" kelimesi Rumca olup köpek mânâsınadır. "*Tûr*" ise Süryanice olup dağ mânâsınadır. (1)

4. **«(Bu Kitap)»** kendisini tasdik edip değerini bilene ve hakkını edâ edene cenneti **«müjdeleyici ve»** kendisini yalanlayanı, değerini bilmeyeni ve hakkını yerine getirmeyeni cehennem ateşi ile **«uyarıcıdır. Onların çoğu»** Kur'an kendi dillerinde inmiş olmasına rağmen onun üzerinde düşünmekten **«yüzçevirmiştir...»** Burada *"onlar"* zamiriyle işaret edilenler, Mekke'lilerdir veya Araplardır ya da müşriklerdir. İleride gelecek olan "*...Ortak koşanların (müşriklerin) vay haline!*" (Fussilet: 6) âyet-i kerimesi buna delâlet etmektedir.

«Artık» düşünme ve tefekkür kulağıyla **«dinlemezler.»** Dinlemezler ki Kur'an'ın değerinin yüceliğini anlasınlar da ona iman etsinler.

Tevrat'ta Allah Teâlâ şöyle söylemektedir: "*Ey kulum! Benden utanmaz mısın? Zira sana bazı kardeşlerinden bir mektup geliyor ve sen yolda yürürken yoldan sapıyorsun. O mektubu okumak için oturuyor, okuyor ve harf harf üzerinde düşünüyorsun ki içindeki hiçbir mânâyı kaçırmayasın diye. Bu da Benim Kitabımdır, onu sana indirdim. Kitabıma bak, orada sana nice sözler açıkladım ve nice sözleri tekrar ettim. Bunların uzunluğunu ve genişliğini düşünesin diye. Sonra sen Benim Kitabımdan yüzçeviriyorsun. Acaba Ben senin nazarında kardeşlerinin herhangi birisinden daha mı değersizim? Ey kulum! Herhangi bir kardeşin sana gelince bütün güleryüzünle ona yöneliyorsun. Söylediği söze bütün kalbinle kulak veriyorsun. Eğer biri konuşurda onu dinlemekten seni meşgul ederse, işaret ederek onu susturursun. Oysa işte Ben sana yöneliyorum, seninle konuşuyorum ve sen bütün kalbinle Benden yüzçeviriyorsun. Sen Beni kardeşlerinden herhangi birinden daha hakir mi kılıyorsun?*"

5. **«Ve»** Rasûlüllah (s.a.v.) müşrikleri imânâ ve Kur'an'ın ahkâmına göre amele davet ettiği zaman onlar **«dediler ki: 'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır.»** Burada yer alan "*ekinne*" kelimesi, "*kinân*" kelimesinin çoğulu olup içinde herhangi bir şeyin saklandığı, muhafaza edildiği örtü

1- Bu meseleyi araştıranların ifadelerine göre sahih olanı, Kur'an'daki kelimelerin tamamının Arapça olduğudur. Bazı lâfızların yer alması onları Arapçalıktan çıkarmaz. Onlar birkaç dilde aynı kullanıma sahip olan kelimelerdir.

demektir. Buna göre müşrikler demiş oluyor ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kesif ve yoğun bir örtünün içindedirler. Bir başka ifadeyle bu örtü senin bizi davet ettiğin ve bize getirmiş olduğun şeyi anlamamıza engel oluyor." Burada müşrikler kalplerini, üzeri kendisini çepeçevre kuşatan bir örtüyle kuşanmış şeye benzetmektedirler. Artık üzeri kapalı olan bu nesneye hiçbir şey isabet edememekte ve böylece kendileri hakkı idrak etmekten ve buna inanmaktan uzaklaşmaktadırlar.

Müftî Sa'dî der ki: "Bu âyet-i kerimede *'fî'* kelimesi gelirken, Kehf sûresinde *'alâ'* kelimesi kullanılmıştır. (2) Çünkü bu âyet-i kerimede maksat, onların kabul etmeyişleri noktasında mübalâğa yapmaktır. *'Ekinne'* öyle bir örtüdür ki kalbin üzerini kuşatıp örttüğü zaman tıpkı bir zarfın, içindeki nesneyi kuşatması gibi sarar ve artık o nesneye herhangi bir şeyin ulaşması mümkün olmaz. İşte bu mübalağa *'alâ'* kelimesinde yoktur. Sonra Kehf sûresinde ifade, azameti vurgulamak için sevkedilmiştir. Buna uygun olan da isti'lâ edatı olan *'alâ'* harfinin getirilmesidir. "

«Kulaklarımızda da bir ağırlık», sağırlık **«vardır.»** *el-Kâmus*'ta denir ki: "Arapçada *'vakr'*, kulaktaki ağrılık ve işitme duyusunun tamamen gitmesi demektir." Müşrikler kendi işitmelerini ve kulak vermelerini sağır olan bir kulakla işitmeye benzetmişlerdir. Şu açıdan ki, kulakları hakkı kabul etmeyip dışarı atmakta ve hakkı işitmeye meyletmemektedir.

«Bizimle senin aranda» büyük ve kalın **«bir perde»**, örtü **«bulunmaktadır.»** Bu perde ve kalın örtü bizim sana ulaşmamıza ve anlaşmamıza engel olmaktadır. Müşrikler burada kendilerinin Rasûlüllah (s.a.v.) ile olan durumlarını, aralarında büyük bir perde bulunan iki şeyin haline benzetmişlerdir. Bu perde o iki şeyden birinin diğerine bitişmesine, onu görmesine ve ona uyumlu olmasına mani olmaktadır. Müşrikler burada sadece üç azalarından sözetmektedir. Bunlar kalp, kulak ve gözdür. Bunlardan "kalp" marifetin, bilginin yatağıdır. "Kulak" ve "göz" bilgi elde etmeye araç olan nesnelerin en güçlüsüdür. Bu üç organ şayet perdeliyse bu, perdenin bulunmasından daha güçlüdür. Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

«O halde sen» dinine uygun olarak istediğini **«yap, çünkü biz de»** di-

---

2- Müfessir, bu ifadesiyle, Kehf sûresindeki şu âyet-i kerimeye işaret etmektedir: "*...Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırsan da artık ebediyyen hidayete eremeyeceklerdir.*" (Kehf: 57) nimiz gereğince **«yapıyoruz.'»**

6. «De ki: 'Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor.» Bir başka ifadeyle; sizin bir tek ilâhınız vardır. Ondan başka ilâhınız yoktur. Bu ifade müşriklerin söylemiş oldukları sözlere cevabı telkin etmektedir. Bir başka ifadeyle Rasûlüllah'a şöyle cevap vermesi bildirilmektedir: Ben sizin cinsinizden başka bir cinsten değilim ki benimle aranızda bir perde ve uzaklık olsun ve bu uzaklık da sizin "*O halde sen istediğini yap, çünkü biz de yapıyoruz*" ifadenizin işaret ettiği üzere amellerimizin ve dinlerimizin birbirinden ayrı olmasına yolaçsın. Tam tersine ben de sizin gibi bir insanım. Size emrolunan neyse bana da emrolunan aynı şeydir. Nitekim hepimize birden tevhid inancı haber verilmiştir.

Hasan Basrî (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ Rasûlüllah (s.a.v.)'a, "*Ben de ancak sizin gibi bir insanım*" ifadesiyle tevazuyu (alçak gönüllülüğü) öğretmektedir. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) hastaları ziyaret eder, cenazeye katılır, merkebe biner, kölenin davetini kabul eder giderdi. Kureyza ve Nadîr oğulları muharebesinde yuları ve semeri liften yapılmış bir merkebe binmişti."

«Artık O'na yönelin.» Bu cümle de Rasûlüllah'a telkin edilen cümlelerdendir. Cümlenin başındaki "*fâ*" kelimesi daha önce geçen ve vahdaniyeti ifade eden cümleden sonra bu tavsiyenin getirilmesi arasında bir sıralamayı ifade etmektedir. Çünkü vahdaniyet onların tevhid ve amellerinde ihlâsla Allah'a yönelmelerini gerektirir. Âyetin deyimiyle *"istikamet"* bir tek cihet üzerinde devam etmek demektir.

Taşıdığınız kötü inanç ve yaptığınız amellerden dolayı **«O'ndan mağfiret dileyin.»** Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: "*Dosdoğru olunuz, fakat bunu asla başaramayacaksınız.*" (3) Yani her şeyde sapmamacasına asla doğru olamazsınız. Ve yine: "*Beni Hûd ve benzeri sûreler kocattı.*" (4) buyurmuştur. Çünkü bu sûrede *"dosdoğru ol"* emri vardır.

«Ortak koşanların vay haline!'» Âyette geçen *"veyl"* şiddetli azap demektir. Bu ifade, onları tevhide teşvik ettikten sonra şirkten kaçındırmakta ve uzaklaştırmaktadır.

3-Hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, el-Hâkim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Hadisin tamamı şu şekildedir: "*Biliniz ki en hayırlı ameliniz namazdır. Namaza ancak mü'min olan kimse devam eder, riayet eder.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/181.

4- Hadisi Taberânî *el-Kebîr*'de Ukbe b. Âmir'den rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/179.

7. **«Onlar zekâtı vermezler.»** Zekâtın farz olduğuna iman etmezler ve onu vermezler. **«Âhireti»** öldükten sonra dirilmeyi, sevabı ve cezayı **«inkâr edenler de onlardır.»** Burada "*hum*" (onlar) zamirinin bir cümlede iki kez ifade edilmesi te'kid, pekiştirme içindir. Bu son cümle, "*vermezler*" fiili üzerine mâtuf olup, müşriklerin ikinci sıfatları olmaktadır. Birinci cümlenin fiil cümlesi, ikincisinin isim cümlesi olması zekât vermemenin durmadan yenilenmesinden, kâfirliğin de sürekli olmasından dolayıdır. (5)

Şâfiîler derler ki: "Müşrikin müşrik olması ve zekâtı vermemesi dolayısıyla tehdit edilmesi gösteriyor ki müşrik o haldeyken zekât verme emrine muhataptır. Çünkü muhatap olmasaydı zekât vermediği için âyette yer alan tehdide muhatap olmazdı. Madem ki zekât verme emrine muhataptır, o halde müşrik İslamın diğer fer'î emirlerine de muhataptır. Çünkü müşriklerin sadece zekât vermeye muhatap olduklarını, diğer fürû ahkâmdan mes'ul olmadıklarını söyleyen âlim yoktur. Şu halde bütün fürû ahkâmı yapmadıkları için azap görürler."

Bizim Irak'lı mezhep imamlarımız da (Hanefiler) bu kanaattedirler.

Bu iki mezhebin dışında diğer âlimler müşriklerin bu gibi emirlerin vacip oluşuna itikadla muhatap oldukları, fürû ile ilgili ahkâmı uygulama vücûbiyeti altında olmadıkları kanaatine varmışlardır. Şu halde bu âlimlere göre onlar usul kitaplarında ayrıntılarıyla açıklandığı üzere farziyete inanmadıkları için azap göreceklerdir.

Bizim mezhep âlimlerimizden, müşrikler önce Müslüman olmak şartıyla fürû ahkâmdan da sorumludur. Tıpkı bir Müslümanın önce abdest alarak namaz kılmaktan mes'ul olduğu gibi diyenler olmuştur.

Ebussuûd tefsirinde der ki: "Yüce Allah müşrikleri, zekâtı vermemekle vasıflandırmıştır. Bunu zekâtı vermeme fiilinden kaçındırmak ve korkutmak için yapmıştır. Zira zekât vermemeyi müşriklerin sıfatlarından kılmış, ayrıca bu sıfatı âhireti inkâr etme sıfatıyla yanyana zikretmiştir. Çünkü görüleceği üzere zekât vermemenin peşinden "*Âhireti inkâr edenler de onlardır,*" buyurmuştur. Zekât, İslâmın köprüsüdür, kim o köprüyü geçerse kurtulur, geçmezse helâk olur denilmiştir."

5- Bilindiği üzere fiil cümlesi durmadan yenilenmeyi, isim cümlesi de sürekliliği ifade eder (Çeviren)

İbnü's-Sâib der ki: "Müşrikler kâfir oldukları halde hac edip umre yapıyorlar, mallarının zekâtını ise vermiyorlardı."

8. «Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için başa kakılmayan bir mükâfat vardır.» Yani kendilerinin başlarına kakılmayan bir mükâfat vardır. Bir başka ifadeyle Allah, iman edip salih amel işleyenin başına bu nimeti kakıp da onun bundan dolayı hoşnutluğunun bulanmasına yol açmaz, demektir. *"Minnet"*, aslında ağır bir nimet demektir. Bu nimeti veren kimse verdiği kişiden karşılığında herhangi bir ücret istemez. İşte bu kelime daha sonra başa kakma anlamında kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle başa kakma anlamına gelen "*imtinân*" nimeti saymak demektir. Yüce Allah'ın âhirette kullarına verecek olduğu bütün şeyler O'nun bir ihsanı ve ikramıdır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'e göre Yüce Allah'ın kullarına verecek olduğu nimetlerden hiçbirisini vermesi, üzerine vacip değildir. Verilen nimetleri başa kakmak her ne kadar sahih ise de Allah Teâlâ bunu kendisinin bir ihsanı ve ikramı olarak yapmaz.

"*Ğayru memnûn*" ifadesi, âhirette ardı arkası kesilmeyen mükâfat ve sevap anlamına da gelebilir. Ya da "*ğayru memnûn*" Yüce Allah'ın "*...Yalnız sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir.*" (Zümer: 10) âyet-i kerimesinde olduğu gibi hesapsız anlamına da gelir.

Kâmus'ta denir ki: "*Ecrun ğayrü memnûn*" demek hesapsız, ya da ardı arkası kesilmeyen mükâfat demektir.

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذ۪ي خَلَقَ الْاَرْضَ ف۪ي يَوْمَيْنِ وَ

تَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَاداً ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ⑨ وَجَعَلَ ف۪يهَا رَوَاسِيَ

مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ ف۪يهَا وَقَدَّرَ ف۪يهَٓا اَقْوَاتَهَا ف۪ٓي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَٓاءً

لِلسَّٓائِل۪ينَ ⑩ ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ

لِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ ⑪

فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فِي كُلِّ سَمَٓاءٍ

اَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ

الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ⑫

9. De ki: "Gerçekten siz yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir."

10. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde (yerzünün) gıdalarını takdir etti. Bu, soranlar için bir açıklamadır.

11. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye: "İsteyerek veya istemeyerek gelin," dedi. İkisi de: "İstiyerek geldik" dediler.

12. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve Biz yakın semayı kandillerle donattık ve bozulmaktan da koruduk. İşte bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

9. **«De ki: 'Gerçekten siz yeri iki günde yaratanı»** yeryüzünün varlık âlemine gelmesini takdir edeni, bir başka ifadeyle yeryüzü varlık âleminde yer alacak diye hüküm vereni **«inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz?»** Bu ifade onların inkârlarını hoş görmeme ve çirkin olduğunu vurgulamadır. Fiilin başındaki "*lâm*" harfi hoş görmemeyi pekiştirme ifade etmektedir.

"*İki gün*" ifadesi *Aynu'l-Maânî*'ye göre yavaş ve teenni ile hareket etmeyi öğretme amacı gütmektedir. Bunun yanında yaratılmış olan nesnelerin zayıf olabilecekleri yolundaki şüpheyi gidermeyi de amaçlamaktadır. Bu yaratılan şeyler, yokluktan varlık âlemine çıktıkları esnada meleklerin, bunların haber verilmesi esnasında da kulların ibret alması içindir. Oysa bütün mahlûkatı hiç süre geçmeksizin bir anda yaratması mümkündür.

"Ortak koşma" fiili, inkâr etme fiiline atfedilmekte, aynı azarlama ve hoşgörmeme hükmüne dahil edilmektedir. "*Endâd*" (ortaklar) kelimesinin çoğul yapılması gerçek hayattaki durum böyle olduğu içindir. Yoksa Allah Teâlâ'nın kınamasının sebebi ortakların birden çok olması dolayısıyla olduğundan değildir. *"O'na ortaklar mı koşuyorsunuz?"* ifadesi Allah'a ilâhlardan birtakım ortaklar, benzerler vasfediyorsunuz. Oysa O'nun ortaklar bir yana bir tek ortağı bile yoktur, demek olur.

Allah Teâlâ Peygamberine (s.a.v.) müşriklerin yaptıklarını iki noktadan hoş görmemesini emretmektedir:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın zâtını ve sıfatlarını tanımamaları sebebiyle inkâr etmeleridir. Nitekim onlar Allah'ı bir cisim gibi tasavvur ederek, karısı ve çocuğu olduğunu söyleyerek, ölüleri diriltemeyeceğini, insanlardan peygamber göndermeyeceğini ifade ederek inkâr etmişlerdir.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın ortakları ve benzerleri olduğunu söylemişlerdir. Âyette önce Allah'ın inkâr edilip, daha sonra O'na ortaklar koşmaya çalışmak bir çelişkidir. Aynı şekilde birinin diğerine zorunlu olarak atfedilmesi de aykırıdır.

«**O,**» yeryüzünü iki günde yaratan azîmü'ş-şân «**âlemlerin Rabbidir.'**» Sadece yeryüzünün değil, bütün varlıkların yaratıcısı ve idare edicisidir. O halde yaratıklarının içinde en değersizi nasıl olur da O'nun ortağı ve eşi olabilir?

10. «**O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi,**» Burada yer alan "*revâsiye*", sabit dağlar demektir. "*Min fevkihâ*" ifadesi yeryüzünde sabit ve yükselen dağlar anlamında "dağ" kelimesinin sıfatıdır. Dağlar yeryüzünde yükseltirmiştir ki faydaları bunu araştıranlar için belli olsun ve onlara bakan, içlerindeki ilâhî kudrete delâlet yönlerini görebilsin. Çünkü aslında yeryüzünde sabit olan dağlar yeryüzünü bir tarafa meyletmekten korumazlardı. Eğer bunlar yerin altında herhangi bir odanın ortasındaki sütun, ya da yere çakılmış bir çivi gibi olsalardı ancak o zaman yeryüzünü meyletmekten korurlardı.

«**Orada**» yeryüzünde hayrını çoğaltmak sûretiyle «**bereketler yarattı.**» Çeşitli canlıları ve onların yararlandığı çeşit çeşit bitkileri tohumdan veya başka yolla üretmek suretiyle yeryüzünün hayrını çoğalttı. «**Ve orada tam**

dört günde» yeryüzünün **«gıdalarını takdir etti. Bu, soranlar için bir açıklamadır.»** Burada yer alan *"ekvât"* kelimesi, *"kût"* kelimesinin çoğuludur. Kût, insanı ölmekten koruyan ve vücudunu hayatta tutan rızık anlamınadır. Bu kelimeden türeme "mukît" herkese rızkını verebilecek güçte olan demektir.

Zemahşerî'nin belâğatında: "İzâ hassaltuki yâ kûtü, hâne aleyye'd-dürrü ve'l-yâkutu" denmektedir. Mânâsı;

Sen oldun mu ey kût (azık),
Önemsiz bana inci ve yâkut.

Bu açıklamalara göre âyetin mânâsı şudur: Allah Teâlâ gelecekte yeryüzünde yaşayan çeşitli varlıkların kendilerine uygun olan rızıklarını hikmetinin gereğine uygun biçimde ve belirli bir miktarda var etmeye hükmetmiştir. Âyette yer alan *"akvâtehâ"* (yeryüzünün rızıkları) ifadesi, yeryüzünde yaşayanların rızıkları demektir. Bir başka ifadeyle Allah Teâlâ yeryüzünde yaşayanların rızıklarını takdir etti demek olur.

Bazı âlimlere göre, Allah katında her mahlûkatın kendine mahsus bir rızkı vardır. Bu rızıklar Yüce Allah'ın katından inerek yeryüzünde mahlûkatın önüne çıkar. Bu öyle bir yerküredir ki, itaatkârlara mabed, gafillere de uyuklama yeri olarak yaratılmıştır.

"Dört gün" ifadesi, yukarıda zikrolunan yeryüzüne dağları yerleştirme ve mahlûkatın rızkını takdir etme fiilleri ile ilgilidir. Yüce Allah yeryüzünün vücuda gelmesini -ileride geleceği üzere- iki günde, Salı ve Çarşamba günlerinde takdir etmiştir. "Dört gün" denmesi yukarıda sayılan şeylerin tamamının dört gün içerisinde yaratıldığını belirtmek için söylenmiştir. Çünkü daha önce geçen iki günle sayı dört güne çıkmaktadır.

Burada sanki şöyle söylenmektedir: Dağların dikilmesi, rızıkların takdir edilmesi ve yeryüzünde birtakım hayırların çoğaltılması, yeryüzünün iki günde yaratılmasından sonra kalan iki günde takdir olunmuştur. Yoksa bu sözü zahiri üzere yorumlamak mümkün değildir. Bir başka ifadeyle yeryüzünün iki günde yaratıldığını ve içindekilerin de dört günde meydana getirildiğini, böylece yaratılışın toplam olarak altı gün aldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü sabittir ki semalar da iki günde yaratılmıştır. O zaman bu hesaba göre yeryüzünün, içindekilerin ve semaların yaratılışının sekiz günü aldığını söylemek icab edecektir. Oysa gerçek bu değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de tekrar tekrar ifade olunduğu üzere bunların hepsi altı günde yaratılmıştır. *"Sevâen"* kelimesi de katıldığında âyetin mânâsı; eksiği ve fazlası olmadan tam dört günde yeryüzünü yarattı ve gıdalarını takdir etti, demek olur.

"Soranlar için" kelimesi gizli bir soruya bağlıdır. Yani yeryüzü ve içindekiler kaç günde yaratıldı diye yeryüzünün yaratılış süresini soranlar için, demektir. Buradaki *"soru"*, bilinmeyen bir şeyi sorup öğrenerek bilmeyi ifade etmektedir. Kelimenin başındaki *"lâm"* ise beyan ifade etmektedir, ya da *"soranlar için"* kelimesi, "takdir etti" fiiliyle ilgilidir. Buna göre mânâ: "Orada tam dört günde yeryüzünün gıdalarını soranlar için takdir etti," şeklinde olur.

11. «Sonra duman halinde olan göğe yöneldi.» Yüce Allah gıdaların takdirinin nasıl olduğunu beyan ettikten sonra bu noktadan itibaren yaratmanın nasıllığını beyana başlıyor. Önce yeryüzünün ve içinde bulunan canlıların beyan edilmesi, Yüce Allah'ın emrine muhatap olan kişilere itina göstermesinin ve kendileri daha yaratılmadan önce geçim vasıtalarının takdir edilmesinin kendilerini imana sevkedeceğinden ve inkârdan, azgınlıktan alıkoyacağından olsa gerektir.

Âyetin deyimiyle *"istivâ"* eğriliğin zıddıdır. Arapçada "istevâ el-ûdu" denir ki, odun dosdoğru oldu demektir. Ancak âyetin içinde yer alan bu kelime, burada yönelme anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı: Allah sonra iradesi ve dilemesiyle dosdoğru semaya yöneldi, onların yaratılışına benzeyen başka bir şeyi yaratma iradesi olmaksızın doğrudan doğruya semaya yöneldi demek olur. Arapçada herhangi bir kimse başka bir hedefe sapmaksızın doğrudan doğruya bir noktaya yöneldiğinde "İstevâ ilâ mekâni kezâ ke's-sehmi'l-mursel" (Filan mekâna yayından çıkmış ok gibi yöneldi) derler. Burada *"sümme-sonra"* ifadesiyle yukarımızda bulunan nesneleri yoktan var etmeye Yüce Allah'ın ne kadar önem verdiği de ortaya çıkmaktadır. *"Duman halinde olan"* demek, sema duman halinde iken demektir. Âyette yer alan *"duhân"* kelimesi hararetle birlikte havaya yükselen lâtif yeryüzü parçacıkları demektir.

el-Müfredât'ta *"duhân"* ateş alevine eşlik eden buhar ve duman demektir. "Buhar", suların sathından yükselen ışık zerreleriyle birlikte havaya çıkan rutubetli su parçacıkları demektir. Buna göre âyetin mânâsı; sonra o duman halinde olan göğe yöneldi, demek olur. Bir başka ifadeyle ateşten yükselen duman gibi sayılan karanlık göğe yöneldi, demektir. Bu ifade teşbîh-i beliğ kabilinden bir ifadedir. Dumana sema denmesi, daha sonra alacak olduğu şekil itibariyledir.

er-Râğıb, *"Duman halinde gök"* ifadesi hakkında şöyle der: "Sema tıpkı duman gibiydi. Böylece Yüce Allah işaret ediyor ki sema henüz birbirini tutan dinamiklere kavuşmamıştı. Semanın ilk oluşumu kapkaranlık olunca ona duman ismi verilmesi uygun düşmüştür. Bu isim verilirken sema parçacıklarının birbirine bitişik olmaması ve duman gibi ışıksız ve darmadağınık parçalara sahip olması açısından dumana benzediği içindir. Çünkü dumanın da henüz terkip halinde bir biçimi yoktur."

Bazı âlimlere göre: *"Duman halinde olan gök"* tabirinden maksat, sudan yükselen duman, yani gök, duman gibi su buharıdır, demektir.

«Ona» semaya **«ve»** yoktan varoluşunu ve içindekilerin varlık dünyasına gelişini takdir ettiği **«yerküreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin,' dedi.»** Her biriniz muayyen bir şekilde takdir edilmiş bir vakitte bir tek oluşla meydana geliniz, dedi. Bu oluş Yüce Allah'ın iradesinin, onların meydana gelişlerine fiilî bir bağlantıyla ilgilenmesinden ibarettir. Âyet metninde yer alan "*tav'an, kerhen*" (isteyerek, istemeyerek) kelimeleri hal makamında olup mastardırlar. "*Tav'*" isteyerek boyun eğmek demek olup "*kerh*" ise bunun zıddıdır. Buna göre Yüce Allah onlara demiş oluyor ki; ya boyun eğerek ve isteyerek, ya da istemeyerek gelin. Bir başka ifadeyle, bunu ister isteyin, isterseniz istemeyin demektir. Bu ifade Allah Teâlâ'nın kudretinin kesin oluşunu ve yer ile göğün bundan kaçınmalarının imkânsızlığını temsil yoluyla anlatan bir ifadedir. İşte Yüce Allah'ın kudretinin kesinliği ve yeryüzüyle göğün bundan kaçınamayacakları kendilerine istemek ve istememek şeklinde bir muhayyerlik verilerek ifade edilmiştir. Aslında bu muhayyerlik, iradesi, seçimi ve tercihi olan akıllıların vasıflarındandır. Yeryüzü ve gökyüzü, iradesi ve tercihi olmayan cansız varlıklar kabilindendir.

«İkisi de: 'İstiyerek geldik' dediler.» Bu ifadede yeryüzüyle gökyüzünün ilahî kudretten ne derece etkilendiklerini, kendilerine emrolunan emir gereğince ne kadar mükemmel meydana geldiklerini vurgulamaktadır. Ve yine bu ifade yeryüzüyle gökyüzünün mevcut durumlarının büyük ilâhî hikmete göre olduğunu anlatmaktadır. Çünkü "*tav'*" *(*isteyerek) kelimesi bunu vurgulamakta, "kerh" (istemeyerek) kelimesi de aksini işaret etmektedir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. *"Tâiîn"* kelimesi erkek ve akıllı olan varlıkların çoğul yapıldığı bir siğadır (kiptir.) Acaba âyet-i kerimede neden lâfız göz önüne alınarak "Tâiateyni" ya da mânâ dikkate alınarak "Tâiâtin" denmemiştir. Çünkü burada kastolunan "*semâvat*" (gökler) ve "*aradûne*" (yeryüzleri) dir. Bu soruya cevabımız şöyledir: Yeryüzü ve gökyüzü bu âyette hitap ve cevap makamında gelmektedirler. Bunlar akıllı olan kimselerin vasıflarıyla vasfedilince kendilerine aklı başında kimselere yapılan muamele yapılmış ve mânâları birden çok olduğu için çoğul yapılmıştır. Bunun benzeri Yusuf (a.s.)'un hikayesinde yer alan ve onun ağzından çıkan "*sâcidîne*" ifadesidir. Nitekim Yusuf (a.s.) orada şöyle demekteydi: "*Bir zamanlar Yusuf, babasına demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken (sâcidîne) gördüm.*" (Yûsuf: 4)

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de şu ifadeler yer alır: "Burada Yüce Allah işaret ediyor ki mükemmel kudreti sayesinde malum olan gökyüzünü ve mâdûm (yok) olan yeryüzünü dile getirip konuşturmuştur. Bunu onlara yapmış olduğu: "*İsteyerek veya istemeyerek gelin,*" şeklindeki hitabını onlara işittirdikten sonra yapmış ve kendilerine "*İsteyerek geldik,*" cevabını verdirmiştir. Bu kelimelerin başta müennes lâfzıyla zikredilmeleri müennes ve mâdûm (yok) oluşlarından, sonunda da müzekker lâfzıyla ifade edilmeleri Yüce Allah'ın kendilerini diriltmesinden, onlara yok oldukları halde akıl vermesinden ve tıpkı akıllılar gibi "*İsteyerek geldik,*" sözleriyle cevap verdirmesinden dolayıdır."

12. «Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı.» Bu âyet-i kerime, bir önceki âyette mücmel (özet) olarak belirtilen semanın yoktan varedilişini tefsir etmekte ve ayrıntısıyla açıklamaktadır. Görüleceği üzere bir önceki âyette bu mücmellik kendilerine emir verilmesi ve onların da cevabı şeklinde ifade olunmuştu. Buna göre âyetin mânâsı, Allah Teâlâ onları yedi sema halinde yarattı, demek olur. Ya da yedi sema cihetinden benzersiz bir yaratışla yarattı ve yaratılışlarını hikmetinin gereği olarak herhangi bir noksan olmaksızın ve deliksiz bir biçimde sapasağlam yaptı demek olur. "*İki gün*" ifadesiyle kastedilen, iki gün ile takdir olunan vakitte demektir. Bu iki gün, Perşembe ve Cuma günleridir. Allah Teâlâ semaları Perşembe günü, semalardaki ayı, güneşi ve yıldızları Cuma günü yaratmıştır.

Yüce Allah yeryüzünün ne kadar zamanda yaratıldığını ve yeryüzündeki varlıkların ne kadar zamanda yoktan var edildiğini, onların takdir edildiğini ifade ederken belirtmiştir. Şu halde tamamının yaratılışı Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde işaret olunduğu üzere altı gündür.

«Ve her göğe görevini vahyetti.» Bu cümle yukarıda geçen yarattı fiili üzerine atfedilmiştir. "*İyhâ*" (vahyetmek) , emir gibi yaratmaktan ibarettir. Önce geçen, yarattı fiili, nasıl vakitle kayıtlıysa bu da öyle kayıtlıdır. Buna göre âyetin mânâsı; Allah Teâlâ herbirinde mevcut olan melekleri, yıldızları ve diğer sayısını ancak Allah'ın bilebileceği cisimleri yarattı, dilediğini ortaya çıkardı ve herbirindeki canlılara emirlerini verdi. Kendilerine uygun olan mükellefiyetle onları mükellef kıldı, demek olur.

«Ve Biz yakın semayı kandillerle» kandil gibi geceleyin ışıtan yıldızlarla **«donattık.»** Bakan kimse bütün bunların en alçak semada parladıklarını görecektir. Burada "*mesâbîh*" kelimesinden maksat, Yüce Allah'ın semalarda sabit ve gezegen olarak yaratmış olduğu ışık veren bütün yıldızlardır. Çünkü biz bütün yıldızları tutuşturulmuş birer kandil gibi görmekteyiz. Bazılarına göre her semada ışık veren yıldızlar vardır. Bazılarına göre ise yıldızlar sadece dünya semasına mahsustur.

«Ve bozulmaktan da koruduk.» Yani dünya semasını âfetlerden ve kulak hırsızlığı yapanlardan koruduk, demek olur. Kulak hırsızlığı yapanlardan maksat, bir şeyler dinleyip kaçmak üzere semaya yükselen şeytanlardır. Bunların ardından yıldızların ateşinden oluşan ve onlardan kopan alev atılır. Yoksa şeytanlara bizzat yıldızların kendisi fırlatılmaz. Çünkü yıldızlar kendi yörüngelerinde sabit cisimlerdir. Şeytanların ardından fırlatılanlar ise ateşten koparılmış birer alev parçasından ibarettir. Oysa geride kalan ateş kütlesi kendi hali üzere durmakta, miktarından hiçbir şey eksilmemektedir.

«İşte» ayrıntılarıyla anlatılanlar **«bu azîz ve alîm olan»** kudreti sonsuz **«Allah'ın takdiridir.»** Çünkü Yüce Allah'ın her mahlûkat üzerinde sonsuz kudreti vardır. O'nun ilmi de sonsuzdur, her şeyi kuşatacak sonsuz bir ilme sahiptir. Âyet-i kerimede yeryüzünün yaratılmasıyla gökyüzünün yaratılması arasında bir tertip (sıralama) olduğuna dair bir işaret yoktur. Tertip sadece "*takdir*" (gıdaları takdir etme) ile "*icâd*" (yoktan var etme) fiili arasında vardır.

"*Yaratma*" ve onun üzerine atfedilen üç fiil (dağların yerleştirilmesi, yeryüzündekilerin rızıklarının takdiri, sonra semaya yönelme) zahirî mânâlarına alınacak olursa bu taktirde önce yeryüzü ve içindekiler, sonra da gökyüzü ve içindekiler yaratılmış olur ve buna göre arada tertip (sıralama) mümkündür. Müfessirlerin ekserisi de bu görüşü benimsemişlerdir. Bakara sûresindeki "*O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra semaya yöneldi...*" (Bakara: 29) âyet-i kerimesi de bu görüşü desteklemektedir.

Bazılarına göre yeryüzünün yaratılması semaların yaratılmasından daha öncedir. Fakat yeryüzünün elips haline getirilmesi ve içinde bulunanların yaratılması daha sonradır. Zira Yüce Allah: "*...Ondan sonra da yerküreyi döşedi (elips haline getirdi.)*" (Nâziât: 30) buyurmaktadır. Tabi bu anlam, âyette geçen "*sümme*" kelimesinin zaman açısından sonralık ifade etmesi takdirine göredir. Buna karşılık aynı kelime zaman açısından aralığı değil de daha aşağıdan daha yukarıya doğru bir yükselmeyi ve mertebe farklılığını ifade eder denecek olursa bu taktirde semaların yaratılışı yeryüzünün ve içinde bulunanların yaratılışından daha önce olmuş olur. Nitekim müfessirlerin ekserisi bu görüşe meyletmişlerdir. Bu durumda birinci şekilde olduğu gibi âyet-i kerimede bu iki unsurun yaratılışı arasında bir tertip olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur.

Şeyh Nîsâbûrî der ki: "Yüce Allah yeryüzünden önce semayı yarattı ki kendi fiilinin mahlûkatın fiillerine benzemediği ve onların fiillerinin aksine olduğu bilinsin. Çünkü O, önce tavanı, sonra temeli yaratmıştır. Semayı kudretine ve mükemmel yaratmasına delâlet etsin diye direksiz yaratmıştır."

Rivayete göre Allah Teâlâ Pazar ve Pazartesi günü yeryüzünün kütlesini yaratmış, Salı ve Çarşamba günü de dünyayı elips haline getirmiş ve içinde bulunanları yoktan var etmiştir. Gökteki ve içindekileri Perşembe günü yaratmıştır. Cuma günü ise günün en son anında Âdem'i yaratmıştır. Bu öyle bir andır ki kıyamet de o anda kopacaktır. Cuma gününe bu ismin verilmesi mahlûkatın biraraya gelmesinden ve tamamlanmasından dolayıdır. Allah Teâlâ Cumartesi günü hiçbir şey yaratmayınca İsrailoğulları o gün İbnü'ş-Şeyh'in *Havâşiye*'sinde işaret olunduğu üzere çalışmayı bırakmışlardır. Bu açıklamayla Müftî Sâdî'nin söylemiş olduğu: "Burada bir kapalılık vardır. Çünkü o gün, belirli bir gün değildir," sözüne cevap verilmiş olur.

İbn Atıyye der ki: "Kıssalardan ortaya çıkan şudur ki Âdem'in yaratılmış olduğu Cuma gününden önce çok günler ve Cumalar geçmiştir. Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratmış olduğu bugünler, günlerin ilkidir. Çünkü yeryüzünün, semanın ve güneşin yaratılmasıyla gün vücuda gelmiştir. Cuma gününün yaratılması konusunda bir hadis-i şerifte şu ifade yer alır: '*Cuma günü Yahudilere ve Hristiyanlara farzolunmuş bir gündür. Ancak onlar bugünü kaybetmişler, Allah Teâlâ sizlere Cuma gününü göstermiştir.*' (6) Allah'ın Yahudilere ve

---

6-Hadisi Buhârî ve Müslim şu lâfızla rivayet ederler: "*Bizler diğer ümmetlere nazaran en sonra gelenleriz, kıyamet günü ise en öne geçecek olanlarız. Ancak onlara bizden önce kitap verilmiştir, sonra bugün Yüce Allah'ın kendilerine farz kıldığı gündür. Ancak onlar bugünde ihtilâfa düşmüşlerdir. Cuma günü hususunda insanlar bize tabidirler. Yahudiler, için ibadet günü yarın, Hristiyanlar içinse öbürgündür.*" Bkz. *Müslim, Cuma*, 19.

Hristiyanlara farz kılması demek, şu demektir: Onlara Cuma gününe tazim etmek ve o günde kendilerini ibadete vermek emrolunmuştur. Fakat Yahudiler kendiliklerinden Cuma yerine Cumartesiyi tercih etmişlerdir. Çünkü onlar Yüce Allah'ın gökleri, yeri ve bu ikisi içindeki yaratıkları yaratmasından dolayı istirahate çekildiği yedinci gün olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre Cumartesinin yedinci gün olması haftanın ilk gününün Pazar günü olması ve bugünün yaratılışın başlangıcı olmasından dolayıdır. Tercih edilen görüşe göre yaratılışın başlangıcı Pazar günüdür. Bazılarına göre haftanın ilk günü lügat itibariyle Pazar günüdür. Fakat örfe göre ilk gün Cumartesidir. Yani Fıkıh bilginlerinin yemin konusunda ve başka bölümlerdeki örflerine göre ilk gün Cumartesidir. Hristiyanlar kendi kafalarından Cuma gününe bedel olarak Pazar gününü seçmişlerdir. Onlar da Pazar gününün Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratmaya başladığı ilk gün olmasına binaen böyle söylemişlerdir. Bu görüş daha uygundur. Bir merfû hadiste şu ifade yer alır: '*Cuma günü günlerin efendisidir ve Allah katında en büyüğüdür. Bugün, diğer günlere göre Ramazan ayının öbür aylara olan fazileti gibidir. (Cuma gününde bir an vardır ki o anda duâlar kabul edilir.) Cuma günü içinde duânın kabul buyrulduğu an, Ramazan ayındaki Kadir gecesi gibidir.*'" (7)

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "*'Leyletu'z-Zehrâ'da ve 'yevmu'l-Eğar'da (Zehra gecesi ve Eğar günü) bana çokca salevât getiriniz. Çünkü salât-u selâmınız bana arzolunur ve ben de size duâ ederim, sizin için istiğfarda bulunurum.*"(8) "Leyletu'z-Zehrâ" tabirinden maksat Cuma gecesi, "Yevmu'l-Eğar" teriminden maksat da Cuma günüdür.

فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ

صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ (١٣) اِذْ جَاۤءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ

7- Bu ifadelerle herhangi bir merfû hadis varid değildir. Varid olan hadis Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin rivayet ettikleri şu hadistir: "*Güneşin üzerine doğduğu en hayırlı gün Cuma günüdür. Âdem bugünde yaratılmış, bugünde cennete konulmuş ve bugünde oradan çıkarılmıştır. Kıyamet ancak Cuma günü kopacaktır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/266.

8- Hadisi Beyhakî Sünen'inde Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/224.

وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ
مَلٰئِكَةً فَاِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا عَادٌ
فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذ۪ي خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا
بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ ر۪يحًا صَرْصَرًا ف۪ٓي اَيَّامٍ
نَحِسَاتٍ لِنُذ۪يقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ
الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ
فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ
الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا
يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

13. Eğer onlar yüzçevirirlerse de ki: "İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyarıyorum."

14. Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin", dedikleri zaman: "Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" demişlerdi.

15. Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: "Bizden daha kuvvetli kim var?" dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar Bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.

16. Bundan dolayı Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir, onlara yardım da edilmez.

17. Semûd'a gelince, onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı.

18. İnananları kurtardık, onlar Allah'a karşı gelmekten sakınıyorlardı.

13. «Eğer onlar», Kureyş kâfirleri, bu beyandan yani göklerin, yeryüzünün, onların içinde bulunan cisimlerin yaratıldığına dair olan beyandan sonra imandan **«yüzçevirirlerse»** onlara **«de ki: 'İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyarıyorum'»** ve korkutuyorum. Âyet metninde dili geçmiş zamanın kullanılması (uyardım), uyarının gerçekleştiğine delâlet etmek içindir. Bu uyarı, uyarıcının varlığını göstermektedir.

Âyet metninde yer alan "*sâika*" (yıldırım), yıldırım gibi etkisi çok şiddetli korkunç bir azap demektir. "*Sâika*" aslında gökten yere inen ve düştüğü yeri yakan ateş parçası (yıldırım) demektir. Burada istiare sanatıyla şiddetli azap anlamında kullanılmıştır. Şiddetli azapla yıldırım arasındaki benzerlik de şiddet ve korkunçluktur. Burada Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Onlara de ki: İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırım benzeri bir yıldırıma karşı uyarıyorum. Artık sizin hakkınızda üzerinize azabın indirilmesinden başka herhangi bir çare kalmamıştır. Bu öyle bir azaptır ki sizden önce inatçılık eden ve bunda direnen, bunun yanında Yüce Allah'tan onu ve rızasını talep etmekten yüzçeviren kimselere inen azaptır. Onlar yalanlamada, inkârda ve inatçılıkta sizlerin selefinizdir. Sizler onların yoluna girdiniz ve helâk olmakta da onlar gibi olacaksınız.

Mukâtil der ki: "Âd ve Semûd kavmi amca çocukları idi. Musa ve Kârun da amca çocukları idi. İlyas ve Elyesâ amca çocukları, İsa ve Yahya ise teyze oğulları idiler. Bu iki kabilenin burada özellikle zikredilmesi, Kureyşlilerin yazın ve kışın yaptıkları yolculuklarında geçtikleri yol üzerinde olmaları ve onların helâklerine dair izleri görmelerindendir."

14. **«Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin,' dedikleri zaman:»** Onları hafife alarak: **«'Rabbimiz»** peygamberler göndermeyi **«dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle»**, sizin zannınıza göre **«gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz'»** size ve getirdiklerinize inanmıyoruz **«demişlerdi.»** Âyet-i kerimede "*rusül*" (peygamberler) şeklinde çoğul ifade edildiğine göre zahir olan odur ki bu ifade, tesniye (ikil) kelime yerine çoğul kullanılması kabilindendir. Çünkü Âd kavmine gelen Hûd, Semûd kavmine gelen de Sâlih (a.s.)'dir.

"*Önlerinden ve arkalarından gelerek*" ifadesi ile kastedilen her taraflarından gelerek demektir. Çünkü bu peygamberler her türlü irşad ve nasihat metoduyla bunları irşad etmeye çaba sarfetmişler bazan yumuşak, bazan şiddetli olmuşlar, zaman zaman teşvik etmişler, zaman zaman onları korkutmuşlardır. Burada "*önlerinden ve arkalarından*" ifadesinden maddî ciheti ve kendilerini her yönden kuşatan mekânları anlamamak gerekir. Ya da geçmiş zamanda kâfirlerin başına gelen olaylardan uyarıyı, gelecek zamanda da âhirette kendilerine hazırlanan cezadan kaçınmayı anlamak mümkündür. Bu ibare ile çokluk da kastedilmiş olabilir. Nitekim Nahl sûresindeki: "*...Ona rızkı her yerden bol bol gelirdi...*" (Nahl: 112) âyet, bunun benzeridir. Bu açıklamaya göre âyet-i kerimedeki "*rusül*" (peygamberler) kelimesiyle, önce geçmiş ve sonra gelen peygamberler kastedilmiş olur. Ya da peygamberlerin etrafa göndermiş oldukları elçiler de kastedilmiş olabilir. Çünkü az önce de işaret olduğu üzere gelen peygamber sadece iki peygamberdir ve iki sayısında da çokluk özelliği yoktur. Bu peygamberler: "*Ey insanlar topluluğu! Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin,*" demişler, onlara bir olan Allah'a ibadeti emretmişlerdir. Onlar da "*Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi.*" Yani sizin yerinize melekleri gönderirdi ve bizi gelenler hakkında şüpheye düşürmezdi, bizde kendilerine iman ederdik, demişlerdir. Meleklerin peygamber olarak gönderilmeleri, indirilme yoluyla olduğu için âyet-i kerimede "*indirirdi*" fiili kullanılmıştır.

Rivayet olunduğuna göre Ebû Cehil, Kureyşin ileri gelenlerinin önünde açıktan açığa şöyle demiştir: "Muhammed'in işi bizim kafamızı karıştırdı. Bize şiiri, kâhinliği ve büyücülüğü bilen bir adam bulun da onunla konuşsun, sonra Muhammed'in asıl iç yüzünü bize getirsin," demiştir. Bunun üzerine Utbe b. Rabîa der ki: "Vallahi ben şiir dinledim, kâhin ve sihirbaz da gördüm ve bu konuda bir bilgi sahibi oldum. Dolayısıyla bu mesele benim bilgim dışında olamaz. Ona beni gönderiniz." Bu tekliften sonra Utbe b. Rabîa Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelir ve der ki: "Ey Muhammed! Sen mi daha hayırlısın, Haşim mi? Sen mi daha hayırlısın, yoksa Abdu'l-Muttalib mi? Sen mi daha hayırlısın, yoksa baban Abdullah mı? O halde neden bizim ilâhlarımıza kötü söylüyor, bizi sapıtıyorsun? Eğer başkanlık istiyorsan sana bir sancak verelim bizim başkanımız ol. Eğer evlenmek istiyorsan sana Kureyş kızlarından seçecek olduğun on tane kadın verelim, nikâhlan. Eğer malda gözün varsa sana yetecek kadar mal toplayalım," der. O bunları söylerken Rasûlüllah (s.a.v.) sessiz ve dinlemektedir. Utbe sözünü bitirince Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ey Ebu'l-Velîd! Sözün bitti mi?"* diye sorar. Utbe; "Evet" deyince Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "O halde dinle. Bismillâhirrahmânirrahîm "Hâ.Mîm" diye Fussilet sûresini okumaya başlar ve Rasûlüllah birinci âyetten *"Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: 'İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırım benzeri bir yıldırıma karşı uyarıyorum'"* âyet-i kerimesine kadar okur. Utbe elini Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ağzına koyarak ondan yakınları hakkı için susmasını diler ve sonra Rasûlüllah'ın görevi hakkında şaşkın bir vaziyette evine geri döner. Kureyşin yanına gitmez. Oysa Kureyşliler ondan gelecek haberi beklemektedirler. Utbe yanlarına gelmeyince derler ki: "Utbe'yi göremediğimize göre mutlaka dinini değiştirmiştir." Kalkıp Utbe'ye giderler ve derler ki: "Ey Utbe! Seni bizim yanımıza gelmekten alıkoyan şey, dinini değiştirmiş olmandır. Sen mutlaka dinini değiştirdin." Utbe bu söze çok kızar ve sonra şöyle söyler: "Vallahi onunla konuştum. Bana öyle bir şeyle cevap verdi ki Allah'a kasem ederim bu şiir değil, kâhinlik değil ve sihir değil. Âd ve Semûd kavminin başına gelen yıldırım ve ceza âyetine gelince ağzını tuttum ve yakınları hakkı için, daha okumamasını diledim. Bildiğiniz üzere Muhammed herhangi bir şey söyledi mi yalanlanmaz. İşte bundan dolayı başınıza azap geleceğinden korktum," der. Ancak orada toplananlar Bedir Savaşı'nda öldürülünceye kadar inkârlarında ısrarlı olurlar. Allah Teâlâ da nurunu tamamlamaktan ve dinini galip kılmaktan geri durmaz. Neticede onların istedikleri değil, Yüce Allah'ın istediği oldu.

15. «Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar.» Buradan itibaren gelecek olan tafsilat yukarıda kısaca ifade edilen olayların sonucu olunca âyetin başına "fâ-i sebebiyye" getirilmiştir. Âd kavmi yeryüzünde büyüklük taslamış, insanlara büyüklük taslamaya hakları olmadığı halde böbürlenmiş, kendi nefislerinin kuvvetine meyletmişlerdir.

«**Ve**» iri cüsselerinden kaynaklanan bu kuvvete aldanarak: «**'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler.**» Âd kavminin her bir ferdinin uzunluğu on sekiz arşın idi. O derece kuvvetli idiler ki içlerinden herhangi biri dağdan bir kaya parçası söküp onu istediği yere koyabiliyordu. Zannediyorlardı ki bu güç ve kuvvetleri sayesinde azabı defedebilirler. Ancak bu kuvvetleri, başlarına belâları geldiğinde kendilerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Allah Teâlâ kendilerine şu şekilde cevap vermektedir:

«**Onlar kendilerini**» ve bütün eşyayı özellikle de gökler, dağlar ve benzeri kocaman cisimleri «**yaratan Allah'ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?**» Yani onlar gafil mi oldular da müşahade ve ayan beyan görmeye benzer bilgiyle açıkça kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Bu âyet-i kerimede göklerin ve yeryüzünün değil de onların yaratılışlarının vurgulanması, kendilerinin güçlü ve kuvvetli oldukları yolundaki iddialarından dolayıdır. Yaratıcının kudreti, mahlûkatın gücünden ve kudretinden daha fazladır. Bu kaçınılmaz bir husustur.

«**Onlar Bizim**» peygamberlere indirilen «**âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.**» "*Cuhûd*", bile bile inkâr etmek demektir. Buna göre âyet-i kerimede, onlar âyetlerimizin hakikatini ve gerçekliğini tıpkı emanet bırakılan kişinin kendine bırakılan emaneti inkâr etmesi gibi bile bile inkâr ediyorlardı, denmiş olmaktadır. Bu ifade onların çirkin sözlerine bir cevap olarak söylenmektedir. Buna göre âyetin mânâsı; onlar kendilerinde iki özelliği birarada bulunduruyorlardı. Bir yandan yeryüzünde böbürlenmeyi ve üstünlüğü arzu ediyorlardı. Bu, yaratıklara iyiliği terkederek, itaat çizgisinden çıkmak ve fasıklıktır. Öte yandan da Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Bu da küfürdür, hakka tazimi bir yana bırakmaktır. Böylece onlar hem fâsık ve hem de kâfir oluyorlardı. Bu iki sıfat bütün kötü sıfatların ana cevheri olunca kuşkusuz Allah Teâlâ âyetinde buyurduğu üzere kendilerine azabını vermiştir.

16. «Bundan dolayı Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde» onların köklerini kazımak üzere «**soğuk bir rüzgâr gönderdik.**» Bu soğuk rüzgâr, soğukluğunun şiddetinden onları helâk edip yakmıştır. Tıpkı ateşin sıcaklığıyla yakıp kavurması gibi. Arapçada "*sırr*" soğuk demektir. Âyet-i kerimeyi, estiği zaman ses çıkaran rüzgâr şeklinde anlamak da mümkündür. *"Uğursuz günler"* ifadesinde yer alan *"nahisât"*, "nahise" kelimesinin çoğuludur. Mânâsı "saide" (mutlu oldu) kelimesinin zıddıdır.

Dahhâk der ki: "Allah Teâlâ Âd kavminden üç yıl yağmuru kesmiş ve yağmursuz olarak rüzgâr estirmiştir."

Cabir (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ herhangi bir kavme iyilik diledi mi onlara yağmur gönderir ve çok rüzgâr estirmez. Bir kavme de kötülük diledi mi onların yağmurunu keser, başlarına çok rüzgârı musallat eder."

Buna göre âyetin mânâsı; içinde hayır namına hiçbir şey olmayan o uğursuz günde demektir. Bugünün uğursuzluğu şöyle olmuştur: Allahu Teâlâ bu rüzgârları aynı biçimde ve aynı şekilde hiç gevşemeksizin ve ardı arası kesilmeksizin estirmiş ve Âd kavmini helâk etmiştir. Yoksa müneccimlerin iddia ettikleri gibi bazı günler hattı zâtında uğursuz, bazıları da uğurlu demek değildir. Müneccimler iddialarını bu âyet-i kerimeye dayandırmışlardır. Oysa bu doğru değildir.Çünkü zamanın parçaları hattı zâtında birbirine eşittir. Parçalar arasında hiçbir fark yoktur. Fark sadece o parça ve dilimde meydana gelen itaat ve günahlara göredir. Cuma günü itaatkâr bir kimse açısından mutlu bir gün, hattı zâtında mutlu olsa bile isyankar açısından uğursuz bir gündür.

Adamın biri el-Asmaî'nin yanında zamanın bozulduğundan söz eder. el-Asmaî der ki:

Uzayıp kısalsa da zaman
Bozulmaz asla, bozulan insan!

Şâirin biri de:

Zamanı kötüleriz, oysa ayıp bizde
Zamana bak, onda ayıp yok, ayıp bizde!

der.

Bu âyette *"azap"* kelimesinin *"hızy"* kelimesine izafe edilmesi (zillet azabı denilmesi), mevsûfun sıfata izafeti kabilindendir. Böylece mübalâğa mânâsı elde edilmek için mastarla tavsif yapılmıştır. Bir başka ifadeyle söylenmek istenen alçak ve değersiz azap demektir. Çünkü aslında zelil ve değersiz olan azaba uğrayanlardır. Yoksa azabın kendisi değildir.

«Âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir,» yani daha zelil kılıcıdır ve dünya azabından daha fazladır. Burada aslında rüsvay olan âhiret azabı değildir, bu sıfat o azabı gören kişinin sıfatıdır. Azabın rüsvay sıfatıyla sıfatlanması rüsvaylığın o sebeple meydana gelmesinden dolayıdır ve mecâzîdir.

«**Onlara**» hiçbir biçimde ne dünyada, ne âhirette azapları kaldırılmak suretiyle «**yardım da edilmez.**» Çünkü onlar Allah Teâlâ'ya ve dinine yardım etmemişlerdir.

Mü'minlere gelince onlar her ne kadar zayıf olsalar da Allahu Teâlâ kendilerine yardım etmiştir. Çünkü onlar Allah'a ve dinine yardımcı olmuşlardır. Zayıfın yanında kuvvetlinin olması, kuvvetin yanında da zayıflığın olması ne kadar hayret vericidir! Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdular: "*Sizlere ancak içinizdeki zayıflar yüzünden yardım olunur.*" (9) Hadisin mânâsı; sizlere yardım edilmesi için duâ eden zayıflar yüzünden yardım olunur, demektir.

Âd kavmine soğuk rüzgârla azap olunmasının sebebi, onların boylarının uzunluğu, vücutlarının iriliği, kuvvetlerinin fazlalığına güvenip de aldanmaları yüzündendir. Çünkü onlar zannetmişlerdi ki insanın vücudu bu derece kuvvetli ve bu derece ağır olursa o kişi yerinde sabit kalır ve onu hiçbir belâ bastığı yerden söküp uçuramaz. İşte bu aldanıştan sonra Allah Teâlâ onların üzerine bir rüzgâr göndermiş, başlarına musallat etmiştir. Vücutları havadaki tüy gibi uçmuştur. Rasûlüllah (s.a.v.) rüzgâr eserken iki dizi üzerine yere çöker ve şöyle derdi: "*Yâ Rabbi! Bu rüzgârı bize rahmet kıl, azap kılma. Allahım, onu bize "riyâh" (rahmet) kıl, "rîh" (azap) kılma.*" (10) Rasûlüllah "*rîh*" kelimesini tekil olarak kullanmakla Kur'anda geçen "*rîh*" kelimelerinin ekserisinin azap mânâsına geldiğini ifade etmek istemiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*... O uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr (rîh) gönderdik.*" (Fussilet: 16) ve yine Yüce Allah: "*Âd kavminde de (ibretler vardır.) Onlara kasıp kavuran rüzgârı (rîh) göndermiştik.*" (Zâriyât: 41) buyurmaktadır. Ancak kelime bazan de rahmet mânâsına gelir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Hatta siz gemilerde bulunduğunuz o günlerde içindekileri tatlı bir rüzgârla (rîh) alıp götürdükleri ... zaman...*" (Yûnus: 22) "Rüzgârlar" anlamı-

---

9-Hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Hıbbân ve Hâkim şu lâfızla rivayet etmişlerdir: "*Zayıflar hususunda bana yardımcı olunuz. Çünkü sizlere zayıflarınız yüzünden rızık veriliyor ve yardımcı olunuyor.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/182.

10-Hadisi Buhârî, Enes'ten rivayet etmiştir. Enes der ki: "Rüzgâr estiği zaman bu Rasûlüllah'ın yüzünde belli oluyordu." Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/10.

na "*riyâh*" şeklinde çoğul gelen her yerde bu kelime sadece rahmet anlamınadır. Rasûlüllah (s.a.v.) rüzgâr estiğinde, bir ses işittiğinde, gök gürültüsü duyup şimşek çaktığını gördüğünde şöyle duâ ederdi: "*Allahım! Bizi gazabınla katletme, azabınla helâk etme. Bundan önce bize afiyet ver.*" (11) Bir başka hadis-i şerifte de Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Rîh" (rüzgâr)a kötü söz söylemeyiniz. Hoşlanmadığınız bir durum gördüğünüzde deyiniz ki: Yâ Rabbi! Senden bu rüzgârın hayrını ve içinde bulunan hayrı ona emrolunan emrin hayırlısını dileriz. Bu rüzgârın kötülüğünden, içinde bulunan kötülükten ve kendisine emrolunan kötü şeyden sana sığınırız.*" (12)

17. «Semûd'a gelince, onlara doğru yolu gösterdik,» Semûd ya kabile ismidir, ya da bir adam ismi olup bu adam Semûd kabilesinin en üst dereceden dedeleridir. Doğru yolu gösterdik anlamına olan "*hidayet*" burada insanı arzulamış olduğu şeye ulaştıran unsuru göstermek anlamınadır. Bunun sonucunda ister arzulanan şey elde edilmiş olsun, ister elde edilmemiş olsun farketmez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.*" (Şûrâ: 52) Diğer taraftan hidayetin, insanı arzuladığı şeye kavuşturması her zaman şart değildir. Bir örnek vermek gerekirse Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*" (Tevbe: 37)

Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimenin mânâsı; Biz onlara tekvînî (yaratılışa dair) âyetler (alâmetler) getirmek, peygamberler göndermek ve âyet-i şerifeler indirmek suretiyle hakkı gösterdik.**«Ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.»** Tercih ettiler anlamına gelen "*istihbâb*", insanın herhangi bir şey uğrunda çaba sarfetmesi, onu sevmesi demektir. Bu fiilin mef'ûlüne "*alâ*" kelimesiyle bağlanarak geçişli yapılması; tercih etmek, seçmek anlamına gelir. Buna göre denmiş olmaktadır ki, onlar basiret körlüğü demek olan dalâleti, hidayete; küfrü, imana; günahı da itaata tercih ettiler.

«Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden» sapıklığı, küfrü ve inkârı işlemeleri yüzünden **«alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı.»** Âyet metninde yer alan "*hûn*" mastar olup değersizlik ve zillet anlamınadır. Azabın bununla vasıflandırılması mübalâğa mânâsı elde etmek içindir. Buna göre âyette Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Onları alçaklığın bizâtihi

---

11- Hadisi Tirmizî *Deavât* bölümünde (No: 3446), Ahmed b. Hanbel *Müsned*inde rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/320.

12- Hadisi Tirmizî *Fiten* bölümünde (No: 2253) rivayet etmiş ve hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/322.

kendisi gibi olan alçaltıcı bir azabın belâsı ve felâketi çarpmıştır. Bu azaptan maksat Cebrâil (a.s.)'in çığlığıdır. Burada yer alan "*sâika*" kelimesi alçaltıcı azaptır. Azabın yıldırıma benzetilmesi yukarıda beyan edildiği üzere şiddetinden ve korkunçluğundandır.

Bazı âlimlere göre, buradaki "*sâika*" kelimesi, gökten inen yıldırım demektir. Buna göre âyet-i kerimede; böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden gökten inen bir yıldırım, yani ateş onları çarptı, helâk etti ve yaktı demek olur. Böylece bir çeşidin cinse izafeti (tamlaması) kabilinden bir izafet olur ki alçaltıcı azap cinsinden bir yıldırım çarptı demek olur. Bu öyle bir azap ki azap görene alçaltıcılığın bizâtihi kendisine rastlamış duygusu verir. Semûd kavminin Cebrâil'in çığlığıyla cezalanması ise hakkı dinlememelerinden dolayıdır.

18. «İnananları» bu azaptan **«kurtardık,»** bunlar yani inananlar yüz on kişi idiler. **«OnlarAllah'a karşı gelmekten»**, şirkten veya Sâlih (a.s.)'in devesini kesmekten **«sakınıyorlardı.»** Âyet-i kerime işaret ediyor ki cehennem ateşinden kurtuluşun sebebi, iman ve takvadır. Ve bunlar kalbin sıfatlarındandır. Kâfirin ise üzerine azap melekleri iner. Mü'mine gelince melekler onunla el sıkışırlar.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللّٰهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾
حَتّٰى إِذَا مَا جَاؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا
قَالُوا أَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ
مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ
سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ

أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي
ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ
يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ
﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَ
الْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾

19. Allah'ın düşmanları ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün hepsi biraraya getirilirler.

20. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir.

21. Derilerine: "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" derler. Onlar da: "Herşeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştır, yine O'na döndürülüyorsunuz," derler.

22. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz. Yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz.

23. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya! İşte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz.

24. Eğer dayanabilirlerse onların yeri ateştir ve eğer tekrar dönmek isterlerse memnun edilecek değillerdir.

25. Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Cinden, insandan kendilerinden önce gelip geçmiş

ümmetler için hak olan söz, bunlar aleyhine de hak olmuştur. Çünkü onlar hüsrana düşenlerdi.

19. «Allah'ın düşmanları ateşe» hesap yerine **«sürülmek üzere toplandıkları gün hepsi biraraya getirilirler.»** Önceden âhirete intikal edenleri, sonradan gelenleri yetişsin, birbirlerine kavuşsunlar diye tutulurlar. Bu ifade cehennemliklerin çok olduklarını kinaye sanatıyla anlatmaktadır ve bu âyette, biraraya getirilme ve hapsolunmanın onlara ceza için yapılacağına dair işaret vardır. Âyet metninde yer alan "*haşr*", herhangi bir topluluğu, bulundukları yerden çıkarmak, savaşa veya başka bir hedefe sevketmek üzere oradan ayırmaktır. Bu kelime, sadece topluluk hakkında kullanılır. Bu açıklamaya göre âyet-i kerimede: Ey Muhammed! Âd ve Semûd kavminden yukarıda zikri geçen Allah düşmanlarının biraraya getirilip toplancakları günü, kavmine hatırlat, denmiş olmaktadır. Bir başka ifadeyle onlar o gün ateşe sürülmek üzere biraraya getirileceklerdir. Tıpkı: "*De ki: Hem öncekiler, hem de sonrakiler belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır.*" (Vâkıa: 49-50) âyet-i kerimesinde olduğu gibi. Bu mânâyı biraz sonra gelecek olan "*Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için azap, onlara da gerekli olmuştur.*" (Fussılet: 25) âyet-i kerimesi de, desteklemektedir. "*A'dâ*" (düşmanlar) ifadesi onları kötülemek ve başlarına gelecek olan çeşit çeşit azabın sebebini ifade etmek için getirilmiştir.

İşte Allah düşmanları hesap yerine sevkolunacaklardır. Çünkü biraz sonra işaret edilecek olan kulaklarının, gözlerinin, derilerinin, aleyhlerine şahitliği hesap yerinde olacaktır. Yoksa sorguya çekildikten, bunlara cevap verdikten ve cehenneme sevkedildikten sonra değil. "Hesap yeri"nin "*nâr*" (ateş) kelimesiyle ifade edilmiş olmasının iki ihtimali vardır. Bu ifadenin seçilmiş olması ya ateşin, onların mahşere gelmelerinin sonucu olduğuna ve ateşe girmek üzere bulunduklarına işaret etmek içindir, ya da onların hesaba çekilmeleri ateşin kenarında olacağındandır.

Bu âyet-i kerimede Allah'ın emirlerine sarılmayan, yasaklarından kaçınmayan ve peygamberlerine uymayan kimsenin Allah'a iman ediyor ve O'nun vahdaniyetini ikrar ediyor olsa bile Allah düşmanı olduğuna işaret vardır.

20. «Nihayet» hepsi birden **«oraya»** ateşe **«geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri»** dünyada **«işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir.»** Kulakları aleyhlerine şahitlik edecektir. Çünkü onları kendi seçimleri ve istekleri olmaksızın Allah'a günah yolunda kullanmışlardır ve kulakları da işitmiş olduğu kötülüğe şahitlik edecektir. Âyet metninde, kulak kelimesinin tekil getirilmesi, bu kelimenin aslında mastar oluşundan dolayıdır. Gözleri, baktıkları harama; derileri de meşrû olmayan şeye dokunmalarına şahitlik edecektir.

Âlimler derler ki: "Her organ, sahibinin yapmış olduğu fiili haber verecektir. Çünkü organlardan herbiri sadece kendi bildiği kötülükleri haber verecektir. Âyet metninde yer alan *"işledikleri şey"*, onların bütün kötü amellerinin ve çeşit çeşit inkârlarının, günahlarının tamamından ibarettir. Bu organların şahitliği Yüce Allah'ın, dili konuşturduğu gibi onları da dile getirmesi suretiyle olacaktır. Çünkü aklen düşünülecek olursa bu organların dile gelip konuşması insanın ağzındaki dilin konuşmasından çok daha fazla garip değildir. Nitekim Yüce Allah peygamberini desteklemek için ağacı, kızartılmış ve zehirlenmiş koyunu konuşturmuştur. Üstelik bu organlar kudret ve irade sıfatıyla birlikte hakikat, gerçek neyse onu konuşacaklardır."

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün azı dişleri görülünceye dek güler, sonra sorar: *"Neden güldüğümü öğrenmek istemez misiniz?"* Sahabe: "Neden güldünüz ey Allah'ın Rasûlü", der. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Kulun kıyamet günü Rabbiyle mücadelesine hayret ettim, kul: 'Yâ Rabbi! Bana zulmetmeyeceğin vaadinde bulunmamış mıydın' der. Allah Teâlâ: 'Evet sana böyle vaadettim', buyurur. Kul: 'Ben kendi nefsimden başka şahit kabul etmem' deyince Allah Teâlâ: 'Ben ve Kirâmen Kâtibîn melekleri şahit olarak yeterli değil miyiz,' buyurur. Kul: 'Yâ Rabbi! Sen beni zulümden kurtardın. Ben kendi aleyhime nefsimden başka şahit asla kabul etmem,' der. Yüce Allah bunun üzerine kulun ağzına bir mühür vurur ve artık organları dünyada yapmış olduğu fiilleri söylemeye başlar."* Rasûlüllah (s.a.v.) der ki: *"Kul organlarına; 'kahrolasınız, geberesiniz, ben sizin namınıza mücadele ediyordum' der."* (13) Bu rivayete göre derilerden maksat, organlardır.

21. «Derilerine:» Azarlamak üzere: **«'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' derler.»** Derilere hitap edilirken akıllı olanlara ait çoğul kalıbının getirilmesi, bunların akıllılara mahsus olan soru ve cevap yerinde gelmesinden dolayıdır.

13-Hadisi Müslim, Nesâî, Bezzâr rivayet ederler. Bkz. Sâbûnî, *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 2/260.

İbn Abbas (r.anhüma) bu âyeti şöyle tefsir eder: "Derilerin şahitliğinden maksat, cinsel organların şahitliğidir. Çünkü bu organlar deriden hâlî değildir. Allah Teâlâ hayâ sahibidir. Bunu açıkca değil, kinâye yoluyla ifade etmiştir. *"Derilerine niçin aleyhimize şahitlik ettiniz, derler"* ifadesinde sorunun cinsel organa değil de deriye sorulması en uygun olanıdır. Onlar da bizim şahitlik ettiğimiz zina olayı en çirkin, en büyük suç ve rezaleti en çok getiren fiildir. Kulağın ve gözün şahitlik edeceği suçlar da neticede cinsel duygularla ilgilidir."

«Onlar da: 'Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu.» derler. Yani bizi O konuşturdu. İşlenen cinayeti beyana O muktedir kıldı. Biz de bizim vasıtamızla işlemiş olduğunuz kötü fiile şahitlik ettik ve onu gizleyemedik, derler. **«İlk defa sizi O yaratmıştır, yine O'na döndürülüyorsunuz,' derler.»** Çünkü sizi yeniden diriltmeye ve cezasına çarptırmaya kadir olan bir varlığın organlarınızı konuşturmasına şaşmamak gerekir.

Celâleyn Tefsiri'nde, *"Sizi O yaratmıştır"* ifadesi hakkında bunun, onların derilerine ait bir söz olmayıp Yüce Allah'ın haber vermesi olduğu, yazılıdır. Çünkü Allah Teâlâ bütün duyu organlarını özel bazı nesneleri kavramak için yaratmıştır. Meselâ kulağı, sesleri işitmek; tatma duyusunu, yenecek nesnelerin tatlarına bakmak; koklama duyusunu da, kokuların tadını almak için yaratmıştır. Fakat bu idrak ve kavrayış duyguların en ufak bir etkisi olmaksızın sırf Yüce Allah'ın algılama yeteneğini yaratması sebebiyledir. Dış dünyada bilfiil olmasa bile meselâ görme organının herhangi bir nesneye çevrilmesinden sonra Yüce Allah'ın bu organa ses işitme yeteneğini vermesi imkânsız bir olay değildir. Dil içinde aynı şeyleri söylemek mümkündür. Dil konuşmayı sağlamak için yaratılmıştır. Fakat Allah Teâlâ dilerse insanın bütün bedeni dil haline gelebilir. Bir hadis-i şerifte şu ifadeler yer alır: *"Müezzinin sesini işiten yaş ve kuru her şey kıyamet günü kendisine şahitlik edecektir."* (14) Burada söz konusu olan şahitlik, sadece konuşma kabilindendir. Yoksa herhangi bir ilme ve şuura dayanmamaktadır. Kul, organlarının şahitliğinden çekinsin, ayrıca mekânın ve zamanın da aleyhine şahit olacağını gözden ırak tutmasın.

Alâ b. Ziyad'dan rivayet olunuyor. Der ki: "Dünya günlerinden gelen hiçbir gün yoktur ki dile gelip de şöyle söylemesin: 'Ey insanlar! Ben yepyeni

---

14-Hadisi Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet ederler. Nesâî'nin lâfzı şöyledir: *"Müezzine sesinin ulaştığı yer kadar mağfiret olunur, yaş ve kuru her şey ona şahitlik eder."* Nesâî rivayetine şunu da ekler: *"Onun kendisiyle birlikte namaz kılanların sevabı kadar sevabı olur."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/384.

bir günüm ve ben kendi sürem içinde yapılan her şeye şahidim. Bugün benim güneşim batarsa kıyamete kadar bir daha size dönmeyeceğim.'"

22. «Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz.» Âyette iki yerde geçen *"lâ"* harfi olumsuz mânâyı pekiştirmek için zâid olarak getirilmiştir. Bu söz o gün Allah Teâlâ tarafından düşmanlara, azarlama ve kınama yollu bir ifade olup derilerinin verecek olduğu cevaba binaen söylenecektir. Buna göre şöyle söylenmiş olmaktadır: "Sizler dünyada iken hayâsızlıkları işlerken organlarınız buna şahitlik eder korkusuyla fiillerinizden kaçınmıyordunuz. Çünkü organlarınız konuşmayan ve sessiz duran birer cisimlerden ibaretti. Sizler ileride nelerle karşılaşacağınızı hiç hesap etmiyordunuz. Oysa insanların gözünde rezil kepaze olmak korkusuyla duvarlar örüp, perdeler çekip gecenin karanlıklarına sığınıyordunuz. Dahası organların şahitliği bir yana öldükten sonra dirilmeyi ve amellere karşılık cezayı temelinden inkâr ediyordunuz."

Burada mü'mine bir uyarı vardır. Mü'min bilmelidir ki hangi halde ve durumda olursa olsun mutlaka bir gözetleyeni vardır ve nerede bulunursa bulunsun Allah Teâlâ onunla beraberdir.

Âlimin biri şöyle der: "Günah işlerken organlarının aleyhine şahitlik edeceğini hatırlamayan kimse günaha cüret eder. Buna karşılık o fiili işlerken bunu hatırlayan kimseye belki Yüce Allah'ın koruması ve yardımı yetişir de onu günah işlemekten alıkoyarlar."

Gizli günahlara dair **«yaptıklarınızdan çoğunu»** gizli gizli işlerken **«Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz.»** Âhirette Yüce Allah'ın bunları ortaya çıkarmayacağını düşünüyordunuz. İşte bu nedenle yaptıklarınıza cüret ettiniz.

Yüce Allah'ın *"çoğunu"* ifadesini getirmesinin sebebi onların Allah hakkındaki besledikleri zandan dolayıdır. Çünkü onlar Allah'ın gizli değil, açık günahları bileceğini iddia ediyorlardı.

İbn Mes'ud (r.a.) anlatıyor: "Kâbe'nin örtüsüne bürünmüş duruyordum. Birden içeriye üç kişi girdi. Bunlardan ikisi Sakîf kabilesinden, birisi Kureyşliydi, ya da ikisi Kureyşli, birisi Sakîf kabilesinden idi. Göbekleri çok yağlı kalpleri idrakten az nasipli kişiler idiler. İçlerinden birisi dedi ki: 'Görüyor musunuz, Allah Teâlâ bizim söylediklerimizi işitiyormuş.' Bir diğeri: 'Eğer açıktan söylersek işitir, fakat gizli söylersek işitmez,' dedi ve ben bunları

Rasûlüllah (s.a.v.)'a anlatınca Allah Teâlâ: '*Yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz,*' âyet-i kerimesini indirdi. (15) İşte o esnada anlatılan hüküm, bu şekilde inanan kâfirlere özel bir hüküm olacaktır."

23. Ey düşmanlar! **«Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya! İşte sizi o mahvetti.»** Allah'ın işledikleri günahı bilmeyeceği yolundaki zan onların zannından ibaretti. Yoksa Allah Teâlâ bütün külliyyâtı ve cüziyyâtı bilmektedir. Allah insanların açıkca işlediklerini bildiği gibi içlerindeki duygulardan ve sırlardan haberdardır. İşte bu zan onları mahvetmiş ve cehenneme sürüklemiştir.

«Ve» sizi helâk eden bu zannınız dolayısıyla **«ziyana uğrayanlardan oldunuz.»** Çünkü her iki dünyanın mutluluğunu elde etmeleri için kendilerine bahşedilen akıl gücü ve belli organlar onların iki dünyada da bedbaht olmalarına sebep olmuştur. Bunların âhirette bedbahtlık sebebi olması gayet açıktır. Dünyada bedbahtlığa sebep olmalarına gelince meseleye şöyle yaklaşmak gerekir: İnsana verilen bu akıl gücü ve organlar bu kişilerin kötü tercihleri sebebiyle kendilerini Allah ve sıfatları hakkında cehl-i mürekkebe, şehvetlerinin peşinden koşmaya ve günah işlemeye sevketmiştir.

Bahru'l-Ulûm'da *"Ziyana uğrayanlardan oldunuz"* ifadesi hakkında şu tefsir yapılır: "Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve tam hüsrana uğrayanlardan oldunuz. Çünkü Allah hakkında kötü zan beslediniz. Allah'a kötü zan beslemek dünya sevgisi gibi büyük günahların en büyüklerindendir."

Hasan Basrî (rahimehullah) der ki: "Bazılarının arzuları ve istekleri, ilâhları olmuştur. Bunlar dünyadan göçüp gittiklerinde hiçbir iyilikleri yoktur. Bunlardan birisi diğerine, ben Rabbim hakkında iyi zan besliyorum der, fakat yalan söyler. Şayet iyi zan besleseydi iyi amel yapardı." Hasan Basrî bu sözü söyledikten sonra "*Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya...*" âyet-i kerimesini okur.

Zan iki çeşittir. Bir zan çeşidi vardır ki insanı kurtarır. Bu zan iyi bir itikad ve salih amelle birlikte olunca kurtarıcıdır. Bir diğer zan, da insanı helâke götürür. Bu helâk edici zan, iyi itikad ve iyi amele eşlik etmez. Şu halde sonuç olarak çalışmak, çabalamak şarttır.

15- Bu hadisi Tirmizî Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Hadisi Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde ve Müslim benzer ifadelerle nakletmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, 3/261.

24. **«Eğer»** ateş içerisinde azaba **«dayanabilirlerse onların yeri ateştir...»** Ateş, içinden asla kurtuluş olmamacasına onların ebediyyen kalacakları ve ikamet edecekleri yerdir. Bu nedenle onların dayanmaları ve sabretmeleri kendilerine fayda vermez **«ve eğer tekrar dönmek isterlerse memnun edilecek değillerdir.»** Burada yer alan "*yesta'tibû*" kelimesi dönmeyi istemek demektir. Buna göre âyet-i kerimede, eğer onlar içinde bulundukları azaba dayanamadıklarından kendileri açısından sevimli olan bir şeye dönmek isterlerse, bu isteklerine cevap verilecek değildir. Şu halde onların dayanmaları ve sabırsızlıkları birbirine eşittir. Şu açıdan eşittir: Bu ikisi de onları kurtuluşa götürmeyecektir. Bunun benzeri İbrahim sûresindeki şu âyet-i kerimedir: "*Şimdi sızlansak da, sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur.*" (İbrahim: 21)

Kâmus'ta utbâ kelimesi hakkında bilgi verilir. Buna göre "*utbâ*", rıza ve hoşnutluk demektir. Bu kelimeden türeme "*ista'tebe*" ise ona hoşnutluk verdi demek olur.

Müfredat'a göre ise "*a'tebtuhû*" demek *Kâmus*'ta olduğu gibi vermek anlamına değil, tam tersine onun rızasını ve hoşnutluğunu elinden aldım demektir.

25. **«Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de»** yani Biz dünyada kâfirlere insan ve cin şeytanlarından birtakım arkadaşları musallat ettik ve bunu takdir ettik ve o arkadaşlar kabuğun yumurtayı kuşattığı gibi kâfirleri kuşatmış, onlara hakim olmuştur.

«Onlar önlerinde», dünya işlerine ve şehvete uymaya dair **«ve arkalarında»** âhirete dair **«ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler.»** Süslü gösterdiler, çünkü onlara öldükten sonra dirilme, hesaba çekilme ve kötü şeylerle karşılaşma olmayacağı yolunda bir kanaat verdiler ve karşılarında sadece dünya hayatını gösterdiler. "Onların önüne sofrayı serdim," cümlesinde olduğu gibi önlerine sadece dünya hayatını açtılar. Ahiret, dünya hayatından sonra geleceği için onu arkalarına almışlardır. Bu tıpkı herhangi bir şahıstan sonra gelen için "Bu onun halefidir," cümlesine benzer. İşte varlık ve yaratılışı esas alan sıralamanın gerektirmiş olduğu anlayış budur.

Bazı âlimlere göre "*önlerinde*" kelimesiyle kastedilen âhirettir. Çünkü âhiret onların önlerindedir ve onlar âhirete doğru yönelmiş gitmektedirler. "*Arkalarında*" ifadesiyle kastedilen de dünyadır. Çünkü dünyayı arkalarında bırakmaktadırlar.

Cüneyt der ki: "İnsan nefsi hiçbir zaman hak ile barışık olmaz."

İbn Atâ da: "Nefis şeytanın arkadaşıdır, onun dostudur, işaret ettiği noktalarda arkasından giden yârânıdır. Nefis haktan ayrılan, ona aykırı davranan, hak ile barışık olmayan ve hakka uymayan nesnedir," der.

«Cinden, insandan» bu kâfirlerin durumunda olduğu gibi küfür ve isyanda **«kendilerinden önce gelip geçmiş ümmetler için hak olan söz, bunlar aleyhine de»** azap kelimesi, azabın gereği ve doğruluğu **«hak olmuştur.»** Azabın doğruluğu ve gerçekliği: *"Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım."* (Sâd: 85) âyet-i kerimesinde ve benzerlerinde ifade edilmektedir.

"Ümmetler için" ifadesi hakkında bir başka ihtimalden sözedebiliriz. Buna göre âyet metninde yer alan *"fî"*, "mea" mânâsınadır. Bu ifade, daha önce geçen *"Allah düşmanları"* tabirinden maksadın kimler olduğu noktasında sarih ve açıktır. Buna göre Allah düşmanları bazılarının dediği gibi önceki gelip geçen ve sonra gelen kâfirler değil, Âd ve Semûd kavmidir.

«Çünkü onlar hüsrana düşenlerdi.» Bu cümle onların neden azaba lâyık olduklarının sebebini bildiren bir cümledir. *"Onlar"* zamiriyle işaret olunanlar öncekiler ve sonrakilerdir.

Keşfu'l-Esrâr'da şu ifadeler yer alır: "Allah Teâlâ bir kuluna hayır murad etti mi ona hayırlı arkadaşlar verir. Bu arkadaşları kendisine itaatta yardımcı olurlar, onu itaata davet ederler. Buna karşılık Yüce Allah herhangi bir kulu hakkında kötülük diledi mi ona da kötü arkadaşlar musallat eder. Bunlar onu korkunç şeylere sevkederler ve çağırırlar. Böylesi kötü arkadaşlardan birisi de şeytandır. Şeytan insana vesvese vererek musallat olur. Şeytandan kötüsü insana kötülüğü emreden nefs-i emmâresidir. Bu nefis insanı dünya hayatında hem kendinin ve hem de kulun helâk olacağı şeylere çağırır. Yarın da kulun aleyhine kendisinin çağırmış olduğu fiilleri yaptı diye şahitlik eder."

Allah Teâlâ'dan bizleri hüsrana uğrayanlardan değil de kazançlı çıkanlardan eylemesini, nefsimize, İblis'e ve diğer şeytanlara karşı bizlere yardım etmesini dileriz.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا
لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ
جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
رَبَّنَا أَرِنَا اللَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ
أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

26. İnkâr edenler: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız," dediler.

27. İnkâr edenlere elbette şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.

28. İşte bu, Allah düşmanlarının cezası, ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt vardır.

29. Kâfirler cehennemde: "Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de aşağılanmışlardan olsunlar, diye onları ayaklarımızın altına alalım" diyecekler.

26. Müşriklerin başkanlarından olup da «**inkâr edenler:**» Kendi yandaşlarına ya da birbirlerine: «**'Bu Kur'an'ı dinlemeyin.**» Onu dinlemeye gitmeyin. «**Okunurken gürültü yapın**» dediler. Burada geçen "*lağv*", önemi ve değeri olmayan sözdür. Böylesi söz herhangi bir düşünce ve fikre dayanmaz. İnsanın ağzından "lağâ" gibi çıkıverir. "Lağâ", serçe ve benzeri kuş sesine denir. Bu açıklamaya göre onlar; Kur'an hakkında herhangi bir faydası olmayan boş sözler söyleyin ve hurafelerle yani abuk sabuk konuşmalarla, aslı astarı olmayan Rüstem ve İsfendiyar kıssaları gibi sözlerle karşı koyun, şiir söyleyerek ve alkış tutup ıslık çalarak Kur'an'ın sesini bastırmaya çalışın. Bunlarla sesinizi yükselterek Kur'an okuyanları şaşırtın, okumuş olduğu şeyi şaşırsın.

«Umulur ki» onun okunuşunu **«bastırırsınız,' dediler.»** Böylece Kur'an okuyan okumasını bırakır, ona kulak veren de işitemez dediler. Onlar bu ifadeleriyle eziyet olsun diye okuyanı şaşırtmayı ve aklını karıştırmayı hedeflemişlerdir. Öte yandan eğer Kur'an'ı insanlar duyarsa buna iman ederler diye de korkuyorlardı. Bu duygu, Ebû Cehil ve arkadaşlarında baskın olan kanaat idi.

27. «İnkâr edenlere elbette» hiç kimsenin benzerini yapamayacağı **«şiddetli bir azabı tattıracağız»** yani Allah'a yemin olsun ki bu lâfı söyleyenlere ve gürültü yapanlara, ya da bütün kâfirlere -ki Kur'an okunurken gürültü yapanlar öncelikle buna dahildirler- şiddetli bir azabı tattıracağız. Hiç kimsenin benzerini yapamayacağı şiddetli azaba, âyet metninde kelimenin elif lamsız getirilmesi ve bir de sıfat eklenmesi delâlet etmektedir. Bu söz şiddetli bir tehdidi ifade etmektedir. Çünkü "*zevk*" (tatmak) kelimesi az olan bir şeyi tatmak için kullanılır ve tadına bakılan şeyi deneme amacı güdülür. Az miktarda bir şey tadıldığında bundan şiddetli bir azap duyulacaksa bundan ötesini bu az şeye kıyas etmek mümkündür.

«Ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.» Yani bizâtihi en kötü olan amellerininin en kötüsüyle onları cezalandıracağız. Amelleri en kötü olunca bu amellerin cezası da cezaların en kötüsü olacaktır.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bu âyet-i kerimede yer alan *"şiddetli azap"*tan maksat Bedir savaşı günüdür. *"Yaptıklarının en kötüsü"* ise âhirette alacakları cezadır.

28. «İşte bu» zikrolunan ceza, **«Allah düşmanlarının cezası, ateştir.»** Burada yer alan "*nâr*" (ateş) kelimesi önce geçen ceza kelimesinin atf-ı beyanıdır, yani onu açıklamaktadır. Ya da bu kelime gizli bir mübtedanın (öznenin) haberidir (yüklemidir.) Bu taktirde âyetin mânâsı; zikrolunan bu ceza Allah düşmanlarının cezasıdır ve bu da ateştir, demek olur.

«Âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt vardır.» Oradan asla başka bir yere intikal etmeleri söz konusu değildir. Bundan maksat içinde çeşitli tabakalar olan ateşte onlara özel bir kalacak yer vardır ve onlar ateşin içinde ebediyyen kalacaklardır, demektir ve onlar gerçek olan bizim âyetlerimizi inkâr ettiklerinden, ya da âyetlerimiz okunurken gürültü yaptıklarından dolayı ceza olarak bu ateşin içinde ebedî kalacaklardır. Burada *"cühûd"* (inkâr) kelimesinin zikredilmesi, bunun gürültü yapmaya sebep olmasından dolayıdır.

29. «Kâfirler» zikrolunan azaptan dolayı **«cehennemde: 'Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de»** bizleri kışkırtarak yaptıklarımızı süslü göstermek suretiyle sapıklığa sevkeden cin ve insan şeytanlarını bize göster de onları, ayaklarımızın altına alalım, diyecekler. Çünkü şeytan kelimesi cin ve insana söylenebilir. Zira Yüce Allah En'am sûresinde şöyle buyurur: *"Böylece Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık..."* (En'am: 112) Ve yine Yüce Allah: *"Pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden ... insanların ilâhına sığınırım."* (Nâs: 6) buyurmaktadır.

İnsan cinsinden şeytan Âdem'in oğlu Kabil'dir. O, haksız yere adam öldürme çığırını açmıştır. Cinlerden olan şeytan ise inkâr ve şirk çığırını açmıştır. *"Bizi saptıranlar"* ifadesinin mânâsı bizim için inkâr ve günah çığırını açanlar demektir. Bu anlamı merfû olan şu hadis-i şerif de desteklemektedir: *"Zulmen öldürülen hiçbir Müslüman yoktur ki onun kanından Âdemoğlu Kabil'e de bir pay çıkmış olmasın. Çünkü adam öldürme çığırını ilk açan odur."* (16)

«Aşağılanmışlardan» hakir ve zelil **«olsunlar, diye onları ayaklarımızın altına alalım'»**, kendilerinden intikam için onları ayağımızın altında çiğneyelim **«diyecekler.»** *"Aşağılanmışlardan olsunlar"* ifadesi onları cehennemin alt tabakasına indirelim, böylece kendilerinden intikam için en aşağı tabakada ve en şiddetli azabın içinde olsunlar şeklinde de anlaşılabilir.

16-Hadisi Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde (1/383) rivayet ederler. Hadisin aslı Sahihayn'dadır.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ
ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا
وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (٣٠) نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُكُمْ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِيٓ اَنْفُسُكُمْ
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ (٣١) نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ (٣٢) وَمَنْ اَحْسَنُ
قَوْلًا مِمَّنْ دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ اِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٣٣)
وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي
بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (٣٤) وَمَا يُلَقّٰيهَٓا
اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (٣٥) وَاِمَّا
يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ (٣٦)

30. Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: "Korkmayın, üzülmeyin, size vaadolunan cennetle sevinin" derler.

31-32. "Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Çok bağışlayan ve merhameti bol olan Allah tarafından

hazırlanmış bir rızık olarak orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır."

33. Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve: "Ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?

34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle. O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.

35. Buna, ancak sabredenler kavuşturulur. Buna, ancak büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

30. «**Şüphesiz**» Allah'ın Rabliğini itiraf etmek, vahdaniyetini ikrar etmek için «**'Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine**» Allah Teâlâ katından «**melekler iner.**» Bunlar karşılarına çıkan dinî ve dünyevî işlerde kalplerine ferahlık verirler. Duyacakları korkuyu ve üzüntüyü gönüllerine verecekleri ilhamla kendilerinden savuştururlar. Tıpkı kâfirlere kötü arkadaşlar musallat ederek kötü fiilleri süsledikleri gibi. Bu melekler yine ölüm esnasında, kabirde, tekrar dirilip kabirlerinden doğrulduklarında kendilerine müjdelerle inerler.

Burada *"Rabbimiz Allah'tır,"* ifadesi "Arkadaşım Zeyd'dir" cümlesinde olduğu gibi hasr ifade etmektedir. Yani Rabbimiz sadece Allah'tır demiş olmaktadırlar. *"Sonra dosdoğru yolda yürümeleri"*nden maksat da Rabbimiz Allah'tır şeklindeki ikrarlarında sabit ve devamlı olmak, bu ikrarın gereği olarak ayaklarıyla ubûdiyet yolunda kalben ve kalıp olarak yürümek, bu yolun dışına çıkmamaktır.

Bu *"istikamet"* kavramı içine, bütün ibadetlere ve itikada ölünceye kadar devamlı bir şekilde sarılmak da dahildir. İnsanın istikameti demek, doğru yoldan ayrılmaması demektir. Kişinin bütün faydanın ve zararın sadece Allah'tan geldiğini görmesi, Allah'tan başka hiç kimseden bir şey ummaması, O'ndan başka hiçbir şeyden korkmaması da istikamettendir.

Süfyan b. Abdullah es-Sakafî'den rivayet olunur: "Rasûlüllah (s.a.v.)'a dedim ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bana yapışacak olduğum bir şey söyler misiniz?' Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *'De ki: Rabbim Allah'tır, sonra dos-*

doğru ol.' Rasûlüllah'a tekrar sordum: 'Benim hakkımda korkmuş olduğunuz en kötü şey nedir?' Rasûlüllah (s.a.v.) kendi dilini tuttu ve: *'Budur.'* buyurdu." (17)

Hasan Basrî bu âyet-i kerimeyi okuduğunda derdi ki: "Ya Rabbi! Sen bizim Rabbimizsin, bize istikameti nasip eyle."

«Onlara:» Âhirette karşılaşacağınız şeylerden **«'korkmayın,»** onları kötü görmeyin. Çünkü korku, bir üzüntü olup istenmeyen bir şeyin beklentisi içinde olmakla insana gelir. Geriye bıraktığınız aile fertleriniz ve çocuklarınız hakkında **«üzülmeyin,»** Çünkü Allahu Teâlâ onların yerine bedel olarak size daha hayırlısını nasip eder ve cennette bundan daha çoğunu ve güzelini verir. Sizleri Müslüman olan aile fertleriniz ve çocuklarınızla biraraya getirir. Dünyada iken peygamberlerin diliyle **«size vaadolunan cennetle sevinin' derler.»** Bu müjde, onların üç noktada verecekleri müjdelerden birisidir.

Sabit der ki: "Bize anlatıldığına göre kıyamet günü yeryüzü yarılıp da insanoğlu dirildiğinde mü'min, başucunda dikilmiş olan iki koruyucu meleğe bakacaktır. Bunlar kendisine: 'Korkma, üzülme, sana vaadolunan cennetle sevin. Çünkü bugün sen, benzerini asla göremeyeceğin şeyler göreceksin. Bugün asla korkma, çünkü bu korkunç şeyler senden başkası için murad olunmuştur,' diyeceklerdir."

31-32. «'Biz dünya hayatında da,» sizin dostlarınızız. Bu onlara dünyada verilen müjdedir, yani dünya işlerinizde biz sizin yardımcılarınızız, size hakkı ilham ederiz. Hayrınıza ve menfaatinize olanı size gösteririz. Buradaki ilhamdan maksat Allah'a itaata devam eden mü'minlerin hatırına bir fikrin getirilmesinden ibarettir. Bu ilham ve irşad, Yüce Allah'ın, melekler vasıtasıyla onları muvaffak kılması ve onlara yardım etmesi şeklinde olmaktadır.

«Âhirette de sizin dostlarınızız.» Size şefaat ederiz. Sizleri ikramla karşılarız. Bunu kâfirlerle arkadaşları arasında meydana gelen düşmanlık ve tartışma başladığında yaparız.

Büyük günahları **«çok bağışlayan»** küçük günahları da iyiliklere çeviren **«ve»** itaat eden mü'minlere derecelerini ve mertebelerini artırmak suretiyle **«merhameti bol olan Allah tarafından hazırlanmış bir rızık olarak orada»** âhirette sizin dışınızdaki düşmanlar için değil, yalnız **«sizin için can-**

17-Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce rivayet ederler. İbn Mâce'nin lâfzı şöyledir: *"De ki: İman ettim, sonra dosdoğru ol."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/300.

larınızın çektiği» çeşit çeşit lezzette **«her şey var ve istediğiniz»** temenni ettiğiniz **«her şey orada sizin için hazırdır.'»**

Burada *"istediğiniz her şey"* ifadesi, *"canlarınızın çektiği her şey"* ifadesinden daha geniş kapsamlıdır. Çünkü istenilen her şeyin iştah çekici olması gerekmez. Meselâ hasta canının çektiği ve hastalığına zararlı olan şeyi istemez. Bütün bu açıklamaların ışığı altında sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Sizler konaklamış misafir gibi ne temenni ediyorsanız hepsi orada size verilecektir. Asıl ikramınıza gelince bunu canınızın çekmesi, ya da temenni etmeniz bir yana, hatırınızdan geçirmeniz ve aklınıza getirmeniz bile mümkün değildir.

33. «Allah'a» O'nu tevhide ve O'na itaata **«çağıran,»** kendisiyle Rabbi arasında **«iyi iş yapan ve:»** Müslümanlardan olduğu için sevinç duyduğundan, ya da İslâmı bir din ve bir gidiş yolu seçtiğinden: **«'Ben Müslümanlardanım' diyenden kimin sözü daha güzeldir?»** Çünkü İslâm dini olmaksızın hiçbir itaat makbul değildir. *"Ben Müslümanlardanım"* ifadesinin İslâm dinini seçmek ve onu bir din olarak benimsemek mânâsına gelmesi, Arapçada "hâzâ kavlu fulânin" dendiğinde bu fulancanın mezhebidir, gittiği yoldur, anlamına gelmesinden dolayıdır. Çünkü kişi, mezhebi neyse onu konuşur. Bu âyet-i kerime aynı zamanda "Ben inşâallah Müslümanım" diyen görüş sahiplerine de bir cevap teşkil etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ *"inşâallah"* kaydını getirmeksizin *"Ben Müslümanlardanım"* demekten bahsetmektedir.

Kelâm âlimleri derler ki: "Herhangi bir kimse şüphe duyduğu için "İnşâallah ben Müslümanım" derse hiç kuşkusuz bir biçimde kâfir olur. Eğer bu sözü Allah Teâlâ'ya karşı bir edep ve her şeyi Allah'ın dilemesine havale etmek gayesiyle söylerse, ya da şu anda ve şu durumda değil de sonundan ve akıbetinden bir şüphe duyduğu için söylerse veya Allah'ın zikrinden bereketlenmeyi kastederek, ya da kendi nefsini temize çıkarmaktan kendi durumunu beğenmekten uzak kalmak için söylemişse bu taktirde caizdir. Fakat daha uygun olanı bu sözü söylememektir. Çünkü böyle bir söz o kişinin imanında kuşku duyduğu kanaatini uyandırır."

Âyetin hükmü, (Allah'a davet, amel etmek ve Müslümanlardanım demek) ten ibaret olan güzel hasletleri kendisinde toplayan herkese genel ve şamildir. Âyet her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında veya onun sahabeleri, ya da müezzinler hakkında nazil olsa da bu hasletleri kendinde toplayan herkese şamildir.

Bir rivayete göre âyet, müezzinler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar insanları namaza çağırırlar.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Bu sûre baştan sonuna kadar Mekkî (Mekke'de nazil olmuş) bir sûredir ve bunda hiçbir ihtilâf yoktur. Ezan ise Medine'de meşrû kılınmıştır. O halde bu âyet nasıl olur da müezzinler hakkında nazil olmuş olabilir?" Bizce âyet-i kerime önceden indirilmiş, hükmü daha sonraya ertelenmiştir, denilebilir. Kur'an-ı Kerim'de buna benzer nice âyetler vardır. İbn Hacer ve başka bazı âlimlerin kanaati budur.

Bilindiği üzere davetin mertebeleri vardır:

Birincisi, peygamberlerin davetleridir. Onlar insanları mûcizeleriyle, burhanlarla ve kılıçla Allah'a davet ederler. Âyet-i kerime işaret ediyor ki peygamberlerin ve velilerin söyledikleri en güzel söz, mahlukatı Allah'a çağrı sözüdür. Rasûlüllah (s.a.v.) bu çağrı için özel olarak gönderilmişti. Nitekim Yüce Allah Ahzab sûresinde bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: "*Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik.)*" (Ahzab: 45,46)

Yüce Allah bu âyette *"iyi iş yapan"* buyurmaktadır. Bu şu demektir: Allah'a sözüyle çağırdığı gibi ameliyle de onlara örnek olarak çağırır.

İkinci mertebe ise, âlimlerin davetidir. Âlimler de Yüce Allah'a sadece deliller ve burhanlar ileri sürerek çağırırlar. Âlimler üç kısımdırlar: Âlimun billâh (Allah'ı bilen), Âlimun biemrillâh (Allah'ın emrini bilen), Âlimun billâh ve biemrillâh (hem Allah'ı ve hem de Allah'ın emrini bilen.)

Üçüncü mertebe ise, kılıçla davettir. Bu hükümdarların davetidir. Çünkü onlar, Allah'ın dinine girip itaat edinceye kadar kâfirlerle savaşırlar.

Dördüncü mertebe ise, müezzinlerin namaza çağrılarıdır. Bu mertebe Allah'a davet mertebeleri arasında en zayıf olanıdır. Aslında ezanı teşkil eden kelimeler her ne kadar namaza davet kelimeleri ise de müezzinler bu şerefli lâfızları mânâsını kuşatacak şekilde zikretmemektedirler ve ezan okurken insanları Allah'a çağırdıklarını düşünmemektedirler. Eğer müezzinler vakıf malına iltifat etmezler (göz dikmezler), ezanın şartlarına zahiren ve batınen riayet ederler ve bununla sahih bir hedefi kastederlerse diğer davet ehli gibi olurlar. Rasûlüllah (s.a.v.) müezzinler hakkında şöyle buyurur: "*Müezzinler mü'minlerin namazlarında, oruçlarında, kurbanlarında güvendikleri emin* *kimselerdir. (Namaz, oruç ve kurban kesme vakitlerinde onlara güvenirler.) Allah'tan herhangi bir şey ister istemez Allah onlara verir. Müezzinin ezan okurken sesinin ulaştığı yer kadar kendisine mağfiret olunur.*" (18) Başka hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Müezzinler kıyamet günü insanlar arasında boyunları en uzun olan kimseler olacaktır.*" (19) Bu şu demektir: İnsanlar kıyamet günü çeşitli sıkıntılar içinde kıvranırlarken müezzinler efendi olacaklar, insanların içinde en çok sevaba ya da umuda sahip olacaklardır. Müezzinler kendilerine cennete girmelerine dair izin verileceği yolunda en çok ümidi taşıyan zümre olacaklardır.

Fıkıh bilginleri derler ki: "Ezan dinleyen bir kimse eliyle, ayağıyla ve diliyle ne yapıyorsa bunlardan vazgeçer. Hatta mescid dışında Kur'an okuyorsa, Kur'an okumasına ara verir, mesciddeyse okumasını kesmez. Ezan dinleyen kimse müezzine icabet ile meşgul olur. Bunun vacip mi, müstehap mı olduğu noktasında âlimler arasında ihtilâf vardır. Bazı âlimlere göre ezan ve kamet esnasında müezzine icabet etmek vaciptir, diğerlerine göre müstehaptır. Ezanı dinleyen kimse ezandan sonra şu duâyı okur: "Allah'ım! Bu tam davetin ve kılınacak bu namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesile, fazilet ve yüksek derece nasip et. Onu, vaadettiğin Makam-ı Mahmud'a yükselt." Özellikle akşam ezanından sonra ezanı duyam kimse şöyle der: "Ya Rabbi! Bu Senin gecenin gelişi, gündüzünün gidişi, davetçilerinin sesidir, beni bağışla."

İslâm tarihinde ezanı ilk okuyan kimse Hz. Bilâl el-Habeşî olmuştur. Ezan ilk kez sabah ezanı ile meşrû olmuştur. Hz. Bilâl, hayyaalassalâh ve hayyaalelfelâh'lardan sonra sabah ezanında "essalâtu hayrun mine'n-nevm" (Namaz uykudan daha hayırlıdır) ilâvesini yapmış ve bunu iki kere okumuştur.

Kameti ezanı okuyan kimse yapar. Onun izni olmadan başkası yapamaz.

Cuma günü okunan ezanı ilk artıran kişi, Hz. Osman (r.a.) olmuştur. O, çarşıda ticaret yapanlara haber verilsin ve mescide gelsinler diye ezanı ikiye çıkarmıştır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in zamanlarında Cuma günü ezan, hatip minbere oturduğunda bir kez okunuyordu.

İnsanlar duysun diye ezanı, yüksek sesle açıktan açığa okumak vaciptir.

18- Bu hadis müellifin muhtelif hadislerden biraraya getirdiği bir hadistir. Hadisi Tabarânî ve Beyhakî rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/250.

19- Hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/250.

Bu nedenle ezanın yüksekçe bir yerde okunması sünnet olmuştur. Herhengi bir kimse sadece kendine ezan okuyorsa sesini kısabilir.

Namazdaki tekbirlere gelince müezzin, imamdan uzakta bulunan cemaata tekbir seslerini duyurmak için sesini yükseltebilir. İmamın sesi, onlara tekbiri ulaştırmaya yeterli ise, müezzinin tekbirleri açıktan getirmesi mekruhtur.

34. «İyilikle kötülük bir olmaz.» Bu âyet-i kerime, kul ile Rabbi arasında cereyan eden güzel amelleri beyan etmektedir. Böylece Rasûlüllah (s.a.v.) müşriklerin eziyetlerine, sabra ve kötü sözlerine iyilikle mukabelede bulunmaya teşvik edilmektedir. Buna göre âyetin mânâsı; güzel haslet ve kötü özellik, ceza ve güzel âkıbet bakımından birbirine eşit olmaz, demektir. Burada Rasûlüllah (s.a.v.)'a şöyle söylenmiş oluyor: Eğer sen onların eziyetlerine ve cahilliklerine katlanır, onlardan intikam almaz, beyinsizliklerine aldırmazsan dünyada tâzimi, âhirette de sevabı hakedersin. Onlar ise bunun tam tersini elde ederler. Onların bu kötülüğe atılmaları senin bu güzel sıfatlarla meşgul olmana engel değildir.

Şayet burada yer alan "*hasene*" (iyilik), ve "*seyyie*" (kötülük) kelimeleri, iyilik ve kötülük cinsi olarak tefsir edilecek olursa âyetin mânâsı, iyilikler kendi arasında birbirine, kötülükler de kendi içinde yine birbirine eşit değildir, demek olur. Gerçekten de iyilikler kendi içinde tıpkı en düşüğü yoldaki zararlı maddeyi kaldırıp atmak olan imanın mertebelerine benzer. Kötülükler de yine büyük, küçük olmak bakımından kendi içinde derece derecedir. Bu âyette yer alan ikinci "*lâ*" olumsuzluğu pekiştirmek için getirilmiştir.

«Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle.» Bu âyet-i kerime, iyiliğin güzel âkıbetini beyan etmektedir. Burada denmiş oluyor ki senin bazı düşmanların tarafından karşılaşmış olduğun bir kötülüğü savuşturulması en güzel olan iyilikle savuştur. Meselâ sana kötülük edene iyilik ederek savuştur. Çünkü kötülük yapana iyilik etmek onu bağışlamaktan daha güzeldir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururdu: "*Senden ilişkisini kesenle sen ilişki kur. Sana zulmedeni bağışla, sana kötülük edene de iyilikle mukabelede bulun.*"(20) Rasûlüllah (s.a.v.) kötülüğü iyilikle savuşturma konusunda önce kendisi bunu tatbik etmeden başka birisine emretmemiştir. Çünkü kötülüğü en güzeliyle savuşturan kimseye bundan daha aşağı bir araçla onu önlemek önemsiz ve hafif

---

20- Hadisi İbnu'n-Neccâr Hz. Ali (r.a.)'dan rivayet etmiştir. Bu rivayete şu ekleme de mevcuttur: "*Aleyhine olsa bile hakkı söyle.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/188.

gelir.

«O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.» Bu âyet-i kerime kötülüğü iyilikle savuşturmanın sonucunu beyan etmektedir. Buna göre burada denmiş oluyor ki eğer böyle yaparsan karşına dikilen düşmanın sana şefkatle yaklaşan dostun gibi olur.

Rivayete göre bu âyet-i kerime, Ebû Süfyan b. Harb hakkında nazil olmuştur. Ebû Süfyan ilk zamanlar Müslümanlara şiddetli bir düşmandı. Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'la arasında kurulan hısımlık nedeniyle bu düşmanlık yumuşadı, sonra da İslâma girdi ve Müslüman olduğu için iyi bir dost ve akrabalık nedeniyle sıcak bir arkadaş haline geldi.

el-Bakî der ki: "Burada Allah Teâlâ güzel ahlâkın kötü ahlâkla bir olmadığını beyan ediyor. Bizlere kötü ahlâkı bırakıp, iyi ahlâka sarılmamızı emrediyor. Ahlâkın en güzeli hilim sahibi olmaktır. Çünkü ancak bu sayede düşman, dost ve uzak, yakın olur. Kişi gazabını hilmi ile savuşturur, zulmü bağışlayarak, kötülüğünü de keremiyle önlerse bu taktirde karşısındaki düşmanı kazanır.

35. «Buna, ancak sabredenler kavuşturulur.» Bu özelliğe ve bu ahlâka bir başka ifadeyle kötülüğe iyilikle mukabele etmeye şanı sabır olan kimseler kavuşturulur. Çünkü bu mukabele huyu ve özelliği, insanı intikamdan alıkoyar.

«Buna, ancak» nefsanî faziletlerden ve rûhânî kuvvetlerden **«büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.»** Çünkü intikamla meşgul olmak ancak nefiste duyulan bir zaaftan kaynaklanır.

Kısaca ifade etmek gerekirse bu, nefsi temizlemeyi gerektirir. Âyet-i kerimede sabreden kimseler bundan dolayı methedilmektedir. Burada yer alan "*haz*" takdir edilmiş nasip demektir.

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa hemen» onun şerrinden **«Allah'a sığın.»** Ona boyun eğme. **«Çünkü O,»** senin sığınmanı **«işitendir,»** niyetini **«bilendir.»** Âyet metninde yer alan "*nezğ*" kelimesi "*nehs*" gibidir. Şeytanın vesvesesi herhangi bir hayvanı dürtmeye benzetilmiştir. Çünkü vesvese insanı kötülüğe sevkeder ve yapılmaması gereken şeyi yapmaya teşvik eder. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı eğer şeytandan sadır olan kötü bir düşünce seni dürtecek olursa ... demektir. Ya da şeytan sana vesvese verir ve kötülüğü iyilikle savuşturma yolunda sana verilen tavsiyeden seni çevirmeye kalkışır ve aksini yapmaya çağrıda bulunursa bu taktirde onun şerrinden kaçın, şeklindeki mânâya da ihtimal vardır. Kötülüğü iyilikle savuşturmayışın şeytanın dürtülerinden gösterilmesi, ifadeye daha bir uyarı ve daha fazla bir kaçındırma mânâsı katmaktadır.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki velî olan kimsenin Allah Teâlâ'nın mekrinden (cezasından) emin olmaması gerekir. Tam tersine şeytanın dürtülerinden daima kaçınma duyguları içinde olması gerekir. Böyle bir kimse, şeytanın vesveselerinden Allah'a sığınmalı, o vesvesenin kalbine girmesine müsade etmemelidir. Kul, şeytanın dürtülerinden ve vesveselerinden ancak Allah'a samimi bir biçimde sığınmakla ve kulluğunda ihlâslı olmakla yakasını kurtarabilir. Allah Teâlâ şeytan için şöyle buyurur: "*Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.*" (Hicr: 42) Kul, kendi gücü ve kuvvetinden ne kadar uzaklaşırsa Yüce Allah'ın huzurunda yakarmasıyla ve sığınmasıyla ne kadar samimi olursa Allah Teâlâ o oranda onu korumayı artırır ve şeytanı ondan o nispette uzak kılar.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Sizden, cinden ve meleklerden arkadaşı olmayan hiç kimse yoktur.*" Bu sözü duyan sahabe: "Ya sizin ya Resûlallah" diye sorar. Rasûlüllah: "*Benim de, buyurur. Fakat Allahu Teâlâ ona karşı bana yardımcı oldu ve o Müslüman oldu. Artık bana hayırdan başka bir şey emretmez buyurdu.*" (21)

Bu hadis, Rasûlüllah'ın yanında bulunan cinnin Müslüman olduğunu ifade etmektedir.

وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَهُنَّ

21- Hadisi Müslim *Sahih*'inde Abdullah b. Mes'ud'dan (No:2814) rivayet eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/545 .

إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ
رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ
آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

37. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de, aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin.

38. Onlar eğer büyüklük taslarlarsa (bilsinler ki) Rabbinin yanında bulunanlar hiç usanmadan gece gündüz O'nu tesbih ederler.

39. Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allah'ın âyetlerindendir. Biz onun üstüne suyu indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarır. Ona can veren elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir.

37. «Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir.»

İmam el-Merzûkî der ki: "Arapçada '*nehâr*' ın zıddı '*leyl*' (gece) dir. '*Yevm*' in zıddı da '*leyle*' dir. (Bu da gece anlamınadır.) Burada denmiş oluyor ki mahlukatın menfaatleri ve maslahatlarına sebep olacak biçimde gecenin ve gündüzün birbirini izlemesi, güneşin ve ayın da kendilerinden arzulanan biçimde Allah'ın emirlerine boyun eğmeleri, Allah Teâlâ'nın varlığına, vahdaniyetine, ilminin mükemmelliğine ve hikmetinin tamlığına delâlet eden en açık alâmetlerdendir. "

«**Eğer**» başkasına değil, «**Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de, aya da secde etmeyin.**» Çünkü onların ikisi de aynen sizin gibi Allah'ın emirlerine boyun eğdirilmiş yaratıkları arasındadır. **«Onları yaratan Allah'a secde edin.»** Buradaki *"onlar"* zamiri yukarıda geçen gece, gündüz, güneş ve aya işaret etmektedir. İşte Allah'a ibadet etmek isteyenler sadece O'na secde edeceklerdir. Çünkü secde, ibadetin mertebeleri arasında en uç noktadır. Şu halde bunun sadece Allah Teâlâ'ya tahsis edilmesi şarttır. Her halde Arapların arasında yıldızlara ibadet eden Sâbiîler gibi güneşe ve aya secde edenler vardı ve bunlar onlara yaptıkları secde ile Allah'a secde ettikleri iddiasında idiler. İşte güneşin ve ayın Allah'a secdeye aracı kılınması yasaklanmıştır ve onlara sadece her türlü nesneyi yaratan Allah'a secde etmeleri emrolunmuştur.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Acaba insanlar secde ederlerken neden güneşin, onların kıblesi olması caiz değildir? Bu soruya cevabımız şöyledir: Çünkü güneş ışık veren, mertebesi yüksek bir cevherdir. Güneş yaratıkların durumlarının düzelmesinde yararı olan bir nesnedir. Eğer namazda kıble olmasına izin verilecek olsaydı, namaz kılanların ona yönelmeleri, onun bulunduğu tarafa doğru rükû edip secde etmelerine müsade edilecek olsaydı bazı kimseler bu rükû ve secdenin Allah'a değil, güneşe yapıldığı vehmine kapılırlardı. Belirli bazı taşlarda bu durum yoktur. Çünkü bu taşların kıble kılınması kendilerinin ilâh tanındığı kanaatini uyandırmaz.

38. «Onlar eğer büyüklük taslarlarsa» Allah'tan başkasına secde etmeme yolundaki verdiğin emre sarılmayarak büyüklük taslarlar ve bundan yüzçevirirler ve vasıta edinmeye kalkarlarsa...Bu ifade, Allah'a samimiyetle ve ihlâsla ibadet edenlerin sayısının az olduğunu göstermez. **«(Bilsinler ki) Rabbinin yanında bulunanlar»**, Allah katındaki mukarreb melekler **«hiç usanmadan gece gündüz»** ve her vakit **«O'nu tesbih ederler.»** O'nu şeriki ve ortağı olmaktan ve kendisine lâyık olmayan diğer şeylerden tenzih ederler. Meleklerin yanında Allah'a ihlâsla ibadet eden başka varlıklar olduğu halde sadece onların isminin ifade edilmesi çoklukları nedeniyledir.

Âyette yer alan usanma fiilinin mastarı olan "*seâme*" bıkıp usanmak demektir. İşte melekler Allah'a ibadet etmekten ve O'nu tespih etmekten usanmazlar ve bir an geri durmazlar. Çünkü meleklerin tesbihleri insanların solunum yapmaları gibidir.

39. «Senin yeryüzünü kupkuru», hiç bitkisiz **«görmen de Allah'ın âyetlerindendir»** ve O'nun kudretine delâlet eden şeylerdendir. Burada yer alan "*hâşia*" kelimesi istiare sanatıyla "tezellül" (zelil olma) mânâsına kullanılmıştır. Yeryüzünün kuruluğu, hayır ve bereketten hâlî oluşu, korkan, zelil olan, çırılçıplak ve zavallı vaziyette olduğu için kendisine değer verilmeyen bir şahsa benzetilmiştir.

«Biz onun üstüne suyu indirdiğimiz zaman» bitkilerle **«harekete geçip kabarır»** ve şişer. Çünkü bitki topraktan çıkmaya yaklaştığı ve yeryüzüne yükseldiğinde şişer, sonra yarılır.

Yeryüzü ölü halde iken zikrolunan nesnelerle **«ona can veren elbette ölüleri de»** öldükten sonra **«diriltir.»** Yeryüzünün canlandırılması demek, çeşitli bitkilerle güzelleştirilmesi demektir.

«O, her şeye kâdirdir» sonsuz kudret sahibidir; diriltmeye de kâdirdir. Madem ki bunları vaadetmiştir, o halde mutlaka yerine getirecektir. Can vermenin hikmeti, yapılanlara ceza ve mükâfat vermektir.

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَى
فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٤٠) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ
وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ (٤١) لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ
وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ (٤٢) مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا
قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ
أَلِيمٍ (٤٣)

40. Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar Bize gizli kalmaz. O halde ateşin içine atılan mı daha *iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.*

41. Onlar, kendilerine zikir geldiğinde onu inkâr edenlerdir. Halbuki o eşsiz bir Kitap'tır.

42. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.

43. Sana söylenen senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette senin Rabbin hem mağfiret sahibi, hem de acı bir azap sahibidir.

40. «**Âyetlerimiz hakkında**» onların yalan olduğunu veya sihir, ya da şiir olduğunu söyleyerek ileri geri konuşmak suretiyle onları tahrif ederek, bâtıl şekilde yorumlayarak «**doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar Bize gizli kalmaz**» ve Biz onları bu sapmaları nedeniyle cezalandırırız. Burada yer alan "*ilhâd*" aslında mutlak olarak meyletmek, sapmak anlamınadır. Bu kelimeden türeme "*lahd*" kelimesi içinde de bu mânâ gizlidir. Çünkü lahd, kabrin bir yanında bulunmaktadır. Sonra dil örfünde hakkı bırakıp bâtıla meyletmek anlanmında kullanılmıştır. Buna göre âyetin anlamı; âyetlerimiz hakkında doğruluğu bırakıp eğriliğe meyledenler, demektir.

Bu beyandan sonra Yüce Allah onlara verilecek cezanın nasıllığı hakkında dikkatlerini çekmekte ve şöyle buyurmaktadır:

«**O halde**» yüzükoyun «**ateşin içine atılan mı daha iyidir,**» bunlar bütün çeşitleriyle kâfirlerdir «**yoksa kıyamet günü**» ateşten «**güvenle gelen mi?**» Bunlar da bütün tabakalarıyla mü'minlerdir. Mü'minlerin ateşe atılmaları mümkün iken kıyamet günü güven içerisinde gelmelerinin ifade edilmesi, onların kıyamet günü her türlü korkudan emin olacaklarını mübalâğalı bir şekilde vurgulamaktadır.

«**Dilediğinizi yapın!**» İster yukarıda zikredilen ve sizi cehenneme sürükleyen ameli yapın, ister kıyamet günü güvenle gelmenize sebep olacak ameli yapın. Hangisini istiyorsanız onu seçin. Çünkü siz ancak kendi nefsinize zarar verirsiniz. Bu âyet-i kerime şiddetli bir tehdidi içermektedir.

«**Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir**» ve size amelinize uygun olarak karşılığını verecektir.

41. «**Onlar, kendilerine zikir**», Kur'an «**geldiğinde onu inkâr eden-**

lerdir.» Bu Kur'an onlara geldiğinde, onu geldiği ilk anda üzerinde kafa yormaksızın ve düşünmeksizin küfür ve inkârla karşılamışlar, ince ince düşünmeden, tevilini öğrenmeden, hiç kafa yormaksızın açıkça belli olan gerçekleri yalanlamışlardır.

«Halbuki o» zikir **«eşsiz bir Kitap'tır.»** Faydası çok, benzersiz bir kitaptır. Âyet metninde yer alan "*azîz*" kelimesi, zilletin zıddı olan "*ız*" kelimesinden türemedir. Azîz bu mânâya geldiği gibi karşı konulması, iptali ve tahrifi imkânsız anlamına da gelir. Bu taktirde kelime "galebe" mânâsına "izzet" kökünden gelmiş olur. Kur'an-ı Kerim, her ne kadar kendisine sataşanların bâtıl sataşmalarından ve iptalcilerin fasid tevilinden uzak değilse de ona muhafaza garantisi getirilmiştir. Kur'an için her çağda kendini koruyan koruyucular takdir olmuştur. Bu koruyucular sapık görüşlü kimselerin görüşlerini gidermişler, fasid tevillerine cevap vermişlerdir. Bu Kur'an, Allah Teâlâ'nın kendisini koruması ile galiptir, kendine kötülük yapmaya kalkışanlara karşı koruyucusu çoktur.

İbn Atâ der ki: "Kur'an azîzdir, çünkü hiç kimse onun hakkının hakikatine erişemez. Zira Kur'an hem kendisi azîzdir, hem kendisine indirilen Peygamber azîzdir ve hem de buna muhatap olan Peygamber dostları ve seçkin dostları azîzdirler.

42. «Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez.» Yani Kur'an'a bâtıl denilen nesne girmeye yol bulamaz. Hiçbir yönden Kur'an'a erişmek için kendine yol bulamaz. Burada kitap, bâtılın hiçbir yönden kendisine girmeye imkân bulamaması açısından galip ve güçlü olan birinin koruması ile korunmuş olan kimseye benzetilmiştir. Onu koruyan kimse herhangi bir yönden düşmanının onun karşısına çıkmasına engel olur.

Âyet metninde yer alan "*bâtıl*" dan maksat ya da şeytandır. Şeytan Kur'an'a bir eklenti yaparak, ya da bir eksiltmede bulunarak onu değiştiremez. Ya da daha önce geçen kitaplardan onu yalanlayacak bir şey gelmez. Kur'an'dan sonra da onun hükmünü iptal edecek, ya da yürürlükten kaldıracak herhangi bir kitap gelecek değildir.

«O, hikmet sahibi,» mânâlarını değiştirmeye mani olan Rab, **«çok övülen Allah'tan indirilmiştir.»** Çok övülen demek, övülmeye lâyık olan her türlü mahlûkun her yerde lisan-ı hâl ve makâl ile (hâl dili, söz dili) övmüş olduğu bir Rabdır.

Hz. Ali (r.a.)'dan rivayet olunuyor: Rasûlüllah (s.a.v.)'ı şöyle buyururken işittim: "*Haberiniz olsun, ileride birtakım fitneler kopacaktır.*" Bu sözü duyunca Rasûlüllah (s.a.v.)'a; o fitneden kurtuluş yolu nedir ey Allah'ın Rasûlü, diye sordum. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Allah'ın kitabıdır. Onun içinde sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberi vardır. Aranızdaki çekişmelerin hükmü vardır. O, hak ile bâtılı ayıran bir sözdür. Asla bir şaka değildir, Kim Kur'an'ı böbürlenerek terkederse Allah Teâlâ onu mahveder, kim Kur'an'ın dışında hidayet ararsa Allah Teâlâ onu saptırır. Kur'an Yüce Allah'ın sağlam ipidir. O, zikr-i hakîmdir. O, sırât-ı müstakîmdir. Bu yol (sırât-ı müstakîm) sayesinde heva ve heves insanı sapıtmaz, diller Kur'an sayesinde karışmaz, âlimler ondan doymazlar ve Kur'an çok okunmakla eskimez. İçindeki acaip ve olağanüstü mûcizeler bitmez. O öyle bir Kur'an'dır ki cinler işittiklerinde ondan vazgeçemediler ve : "...Gerçekten biz, doğru yola ileten harikulâde güzel bir Kur'an dinledik de ona iman ettik." (Cin: 1-2) dediler. Kim bunu söylerse doğru söylemiş, kim de Kur'an'la amel ederse doğru yolu bulmuş ve kim de Kur'an'a göre hüküm verirse âdil olmuş, kim de Kur'an'a çağırırsa kendisine sırât-ı müstakîm gösterilmiş olur.*"(22)

43. «Sana söylenen senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir.» Bu ifade Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşılaşmış olduğu kâfirlerin eziyetinden dolayı bir teselli ifadesidir. Burada Yüce Allah demiş oluyor ki: Senin kavmine mensup kâfirlerce senin hakkında ve sana indirilen Kur'an hakkında söylenen sözler, senden önce geçen peygamberler ve semavî kitaplar hakkında da söylenmiştir. Onlar için de büyücü, kâhin, mecnun, mitoloji ve benzeri yakıştırmalar yapılmıştır.

«Elbette senin Rabbin hem» peygamberlerine ve onlara iman edenlere **«mağfiret sahibi, hem de»** onlara ve kendilerine indirilen kitaba iman etmeyen peygamber düşmanlarına karşı **«acı bir azap sahibidir.»** Allah Teâlâ senden önce geçen peygamberlere yardımcı olmuş, onların düşmanlarından intikam almıştır. Aynısını senin düşmanlarına da yapacaktır. Bir âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurur: "*Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar yalanlamalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti...*" (En'âm: 34)

Bu âyet-i kerime gösteriyor ki insanların birbirlerine karşı dillerini kes-

---

22- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde *Fezâilu'l-Kur'ân* bölümünde rivayet eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/462. Hadisin senedinde zaaf vardır.

mek hikmetten değildir. Görüldüğü üzere Allah Teâlâ insanların dilini kendi zâtı hakkında ileri geri konuşmaktan alıkoymamıştır, hatta Allah Teâlâ hakkında onlar O'nun karısı, çocuğu vardır gibi ve benzeri ifadeler kullanmışlardır. Allah hakkında böyle söylerlerse diğer peygamberler, Rasûller, Allah dostları ve ona yakın veliler hakkında neler söyleyebileceklerini hesap etmek gayet kolaydır.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ
اٰيَاتُهُ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى اُولٰئِكَ يُنَادَوْنَ
مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ
فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ
مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا
وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

44. Eğer Biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık diyeceklerdi ki: "Âyetleri tafsilâtlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (Kitap) olur mu?" De ki: "O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık vardır. O (Kur'an), bunlara karşı bir körlüktür. (Sanki) onlar uzak bir yerden çağrılıyorlardır."

45. Andolsun Biz Musa'ya Kitabı verdik. Onda da ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı aralarında

derhal hükmedilirdi. Onlar, onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

46. Kim iyi bir iş yaparsa bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.

44. «Eğer Biz onu», zikri **«yabancı dilden bir Kur'an»** yabancıların dilinde yazılmış, onların anlayabileceği bir Kur'an **«kılsaydık»** Kureyş kâfirleri **«diyeceklerdi ki: 'Âyetleri tafsilâtlı şekilde açıklanmalı değil miydi?»** Âyetleri tercüman olmaksızın bizim anlayacağımız bir dilde açıklanmalı değil miydi?

Âyet metninde yer alan "*â'cemî*", Arap bile olsa kendi diliyle maksadını fasih bir biçimde dile getiremeyen kişi demektir. Burada "*â'cemî*" kelimesi yabancıların dilinde tertip edilmiş söz demektir. Böyle bir söz Araplar tarafından anlaşılmayan bir sözdür. Âyetteki bu ifade Kureyşin sırf inat olsun diye "Kur'an yabancıların dilinde indirilmeli değil miydi" şeklindeki sözlerine cevap teşkil etmektedir. Burada yer alan "*levlâ*" harfi, teşvik harfidir. Teşvik ifade eden harf -burada olduğu gibi- dili geçmiş zamanlı fiilin başına geldiğinde herhangi bir fiilin yapılmaması dolayısıyla kınamayı ve azarlamayı ifade eder.

«Arab'a yabancı dilden (Kitap) olur mu?'» Âyetin mânâsı; eğer Biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık hoş görmeyecekler ve yabancı dille bir söz, Arap kavmine nasıl gönderilir? diyeceklerdi ve bu durum onların daha çok yalanlamalarına yol açacaktı. İndirilen Kitabın tamamını yabancı dilden kılsaydık bunun âyetleri ayrılmalı değil miydi, bir kısmı yabancıların anlaması için yabancı dilde, bir kısmı da Arapların anlaması için Arapça olarak ayrılmalı değil miydi diyeceklerdir, demektir. Bundan maksat, Allah'ın âyetleri onlara hangi şekilde gelirse gelsin mutlaka inatlarından dolayı takılacakları bir nokta bulacaklardır. Çünkü onlar hakkı aramıyorlar, onlar sadece heva ve heveslerine uyuyorlar, demektir.

«De ki: 'O,» zikir yani Kur'an **«inananlar için doğru yolu gösteren»**, onlara hakkı işaret eden **«bir kılavuzdur ve»** gönüllerdeki şek ve şüpheye **«şifadır,»** ya da gönül darlığına şifadır. Çünkü Kur'an'da, okunmak suretiyle faydalanma, üzerinde düşünerek lezzet alma vardır. Ya da Kur'an, içinde bulunan hoş vaadler dolayısıyla kalplere şifadır.

«İnanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık» ve sağırlık **«vardır. O»** Kur'an, **«bunlara»**, inatçı kâfirlere **«karşı bir körlüktür.»** Bunun sebebi onların Kur'an'ı dinlemeye karşı sağır gibi davranmalarından, kendilerine göstermiş olduğu âyetlere kör tavrı almalarındandır. **«(Sanki) onlar»**, bu uzak kalanlar ve hakka karşı sağır, müşahade ettikleri apaçık âyetlere karşı kör gibi davrananlar **«uzak bir yerden çağrılıyorlardır.'»** Bu ifade onların Kur'an'ı kabul etmemelerini ve dinlememelerini canlandıran bir ifadedir. Burada onlar uzak mesafeden kendisine çağrılan ve bağrılan bir kişi gibi canlandırılmışlardır. Bu kişi öyle bir yerdedir ki onun bulunduğu yerdeki kimse o çağırıyı hemen hemen hiç duymaz.

Dahhâk bu âyeti şöyle tefsir eder: "Kıyamet günü onlara uzak bir mekândan en çirkin isimleriyle çağrılır. Bir başka ifadeyle onlara: Ey fâsık, ey münafık, diye hitap olunur ve bu onları azarlamak ve aşağılamak için en şiddetli bir ifade olur."

45. «Andolsun Biz Musa'ya Kitabı verdik. Onda da ayrılığa düşüldü.» Yani Allah'a andolsun ki Biz ona Tevrat'ı verdik, onun hakkında ihtilâfa düşüldü. Tevrat'ı tasdik edenler olduğu gibi yalanlayanlar oldu. İşte sana vermiş olduğumuz Kur'an hakkında senin kavminin tutumu da böyledir. Aralarında Kur'an'a inanan vardır, inanmayan mevcuttur. Kitaplar hakkındaki bu ihtilâf sadece senin kavmine mahsus olmayıp eski bir âdettir. Bu ifade Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmek için getirilmiştir.

«Eğer Rabbinden» yalanlayan senin ümmetin hakkında **«bir söz»** onların azabının tehir edileceğine ve aralarındaki hükmün kıyamet günü verileceğine dair vaad **«geçmiş olmasaydı aralarında»** dünyada geçmiş ümmetlerin inkârcılarına yapıldığı gibi bu yalanlayanların kökü kazınacak diye **«derhal hükmedilirdi.»** Nitekim Yüce Allah bu ümmetin cezasının tehir edileceğine dair şöyle buyurur: *"Bilakis kıyamet onlara vaadedilen asıl saattir..."* (Kamer: 46) Bir başka âyet-i kerime ise şöyledir: *"Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor..."* (Nahl: 61)

İnkârcıların dünyada cezalarının hemen verilmemesi, ya yukarıda işaret olunduğu gibi bu konudaki bir vaadden dolayıdır, ya da onların köklerinin kazınmamasının sebebi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rahmet peygamberi olmasındandır. Çünkü Mekke, peygamberlerin ve rasûllerin hicret yatağı, mukarreb meleklerin indikleri yerdir. Eğer böyle bir yerde inkârcıların kökü hemen kazınsaydı orası Âd ve Semûd kavminin diyarı gibi olurdu ve insanların kalplerinin hoşlanmadığı bir belde haline gelirdi. Oysa İbrahim (a.s.) Mekke hakkında şöyle duâ etmiştir: "*...Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl...*" (İbrahim: 37) İşte bu mübarek ve güvenli haremin kötülerin köklerinin kazındığı bir yer olmaması ve onları gazabının sonuçlarından koruması Yüce Allah'ın hikmetinin bir gereğidir.

«Onlar,» senin kavminin kâfirleri, **«onun»**, Kur'an'ın **«hakkında derin bir şüphe»**, huzursuzluk doğuran ve kuşkuya düşüren bir şüphe **«içindedirler.»**

46. «Kim» kitaplara iman ederek ve onların gereğine göre amel ederek **«iyi bir iş yaparsa bu kendi lehinedir.»** Bu ameli ya da amelinden doğacak fayda başkasına değil, kendi nefsinedir. **«Kim de kötülük yaparsa»** onun zararı başkasına değil onun **«kendi aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.»** Ki onlara yapmaması gereken şeyi yapsın. Tam tersine O, âdildir, ihsan sahibidir. Herkese ameline göre karşılık verir. Bir başka ifadeyle O, zulmetmekten münezzehtir. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "*...Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.*" (Kehf: 49) Bir kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ben kendime zulmü haram kıldım, o halde siz de birbirinize zulmetmeyiniz.*" [23] Zulüm, başkasının mülkünde tasarruf etmek demektir, ya da zulüm, düşmanlıkta haddi aşmak demektir. Bu da Allah hakkında muhaldir. Çünkü bütün âlem Yüce Allah'ın zaten mülküdür. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah şöyle buyurur: "*Herhangi bir kimse zalimin zalim olduğunu bile bile ona yardım etmek üzere kendisiyle birlikte yürürse İslâmdan çıkar.*"[24] "İslâmdan çıkar" sözünden maksat, dinden irtidad (dönmek) değildir. Asıl çıkmaktan maksat, Allah'a ve O'nun Peygamberine itaat etmemek demektir. Bunun bir örneği de "*Aldatan bizden değildir,*" hadis-i şerifidir.

Aklı başında olan kimseye düşen, daima amel-i salih işlemeye koşmaktır. Özellikle zulmün ve fesadın yayıldığı, heva ve hevesin ruhlara ve nefislere baskın geldiği zamanda. Çünkü böyle zamanlarda hak üzere daim olmak daha efdal ve daha büyüktür.

23-Bu hadisi Müslim *Sahih*'inde şu lâfızla rivayet eder: "*Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu aranızda da haram ettim, o halde birbirinize zulmetmeyiniz...*"

24-Bu hadisi Taberânî *el-Kebîr*'inde Evs b. Şurahbil'den rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/241.

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا
تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ
اِلَّا بِعِلْمِهٖ وَيَوْمَ يُنَادٖيهِمْ اَيْنَ شُرَكَٓائٖي قَالُوٓا اٰذَنَّاكَ مَا مِنَّا
مِنْ شَهٖيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا
مَا لَهُمْ مِنْ مَحٖيصٍ ﴿٤٨﴾

47. Kıyamet gününün bilgisi O'na havale edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğunu yarıp çıkamaz. Hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Allah onlara: "Ortaklarım nerede?" diye seslendiği gün: "(Buna dair) bizden hiçbir şahit olmadığını sana arzederiz" derler.

48. Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.

47. «**Kıyamet gününün**», kıyametin vaktinin «**bilgisi**» başkasına değil sadece «**O'na havale edilir.**» Çünkü o vakti Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Kıyamet geldiği zaman iyi amel işleyenle kötülük yapan arasında hükmünü vererek birini cennete, diğerini cehenneme koyar.

«**O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğunu yarıp çıkamaz. Hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz.**» Burada yer alan "*ekmâm*", meyvenin yarılmadan önceki kabuğu demektir. Bazılarına göre ceviz, badem, fıstık ve benzeri meyvelerin dış kabuğu demektir. Kelime, "kim" kelimesinin çoğulu olup meyveyi örten dış zarı ve kabuğu demektir. İnsanın elini kapatıp örten gömlek ve benzeri şeyin koluna da "kümm" denir. Burada, meyvenin kabuğundan çıkması, herhangi bir kadının hamile kalması ve çocuğunu dünyaya getirmesi gibi hiçbir olay yoktur ki, Allah'ın her şeyi kuşatan ilmi, bu olayla birlikte bulunmasın. Allah'ın kuşatıcı ilmi, o olaya nasıl belirmişse, bu olay o şekilde meydana gelir. O, meyvenin kabuğundan çıkacağı anı, sayısını ve ne zaman olgunlaşacağını veya olgunlaşmadan bozulup çürüyeceğini, kadının hamile kaldığı vakti, hamilelik günlerinin sayısını, saatlerini, karnındaki yavrunun durumunu, organlarının eksik veya tam olacağını, erkek veya dişi, güzel veya çirkin olacağını ve bunun dışında başka özellikleri bilir. Çocuğun dünyaya geleceği zamanı ve buna ilişkin öteki ayrıntıları da bilir. Bir başka ifadeyle Allah Teâlâ kıyametin ne zaman kopacağını bilir. Herhangi bir kimseye kıyametin vakti sorulduğunda, bunun ilmini Allah'a havale etmeli ve Allah bilir, demelidir. Nitekim meyveye, bitkiye ve başka şeylere dair gelecek olayların bütün bilgisi, Allah'a havale olunur.

Rivayete göre Mansur Devânikî ömrünün ne kadar olacağı meselesi üzerinde kafa yormaya başlar. Bir gece rüyasında bir şahıs görür. Bu şahıs elini denizden çıkarmış, ona beş parmağıyla işaret etmektedir. Mansur bu rüyasını âlimlere danışır. Ona ömründen ya beş yıl, ya beş ay kaldığını söylerler, ya da başka bir tevilde bulunurlar. Ebû Hanife ise der ki: "Bu rüyanın tabiri, Mefâtîhu'l-ğayb (bilinmezlerin anahtarı) beştir. Bunları Allah'tan başkası bilmez. Eğer sen bunları öğrenmek istersen öğrenmen mümkün değildir. Ebû Hanife bu görüşünü Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "*Mefâtîhu'l-ğayb beştir*" sözünden almıştır ve sonra şu âyet-i kerimeyi okur: "*Kıyamet vakti hakkındaki bilgi ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez...*" (Lokman: 34)(25)

Bu noktadan kıyametin ne zaman kopacağını bilmekle meyvelerin çıkmasına dair bilginin neden birarada ifade edildiği ortaya çıkmış oldu. Çünkü meyvelerin çıkması yağmurların yağdırılması olayına dahildir. Zira yağmurla ve rüzgârlarla bitkiler biterler ve meyveler ortaya çıkarlar.

25- Hadisi Buhârî ve Ahmed b. Hanbel şu lâfızlarla rivayet ederler: *"Mefâtîhu'l-ğaybı (gaybın anahtarları) Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Hiç kimse yarın olacak olanı bilemez, ancak Allah bilir. Hiç kimse rahimlerde olanı bilemez, sadece Allah bilir. Yine hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilemez, sadece Allah bilir. Hiçbir kişi nerede öleceğini bilemez, ancak Allah bilir. Hiçbir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez, sadece Allah bilir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/137.

Ey Muhammed! Kavmine hatırlat **«Allah onlara:»** Sizin iddianıza göre: **«'Ortaklarım nerede?' diye seslendiği gün:»** Bir başka âyette onların bu temelsiz iddialarına şöyle değinilmektedir: "*...Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?*" (Kasas: 62) Onlar **«'(Buna dair) bizden hiçbir şahit olmadığını sana arzederiz' derler.»** Sana haber verir, bildiririz çünkü bizler durumu gördüğümüzde onlardan uzaklaştık, diye cevap verirler. Allah Teâlâ'nın kendisine ortak koşulanları sorması azarlama içindir. Burada yer alan "*şehîd*" kelimesi, "*şehadet*" mastarından türemedir.

48. «Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. » Yani böylece müşriklerden dünyada iken ibadet ettikleri ilâhları uzaklaşmıştır, ya da onların faydasızlığı ortaya çıkmıştır. Artık onların ortada olmasıyla gözönünde olmaması bir hale gelmiştir.

«Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.» Burada yer alan "*mahîs*" kaçacak yer anlamınadır.

لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَٓاءِ الْخَيْرِ وَاِنْ
مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُ۫سٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ
بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا ل۪يۙ وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةًۙ
وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّ۪ٓي اِنَّ ل۪ي عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰىۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
بِمَا عَمِلُواۘ وَلَنُذ۪يقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَل۪يظٍ ﴿٥٠﴾ وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا
عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَٓاءٍ

عَرِيضٍ (٥١) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ

مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ (٥٢)

49. İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir şer dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir.

50. Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra Biz ona katımızdan bir rahmet tattırırsak: "Bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azaptan tattıracağız.

51. İnsana bir nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve yan çizer, fakat ona bir şer dokunduğu zaman da artık o, geniş bir duâ sahibidir.

52. De ki: "Bana haber veriniz, eğer o Allah tarafından ise siz de onu inkâr etmişseniz o zaman uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim vardır?"

49. «**İnsan hayır istemekten**», nimette genişlik talep etmekten, geçim sebeplerinde bolluk istemekten «**usanmaz.**» Âyetin mânâsı; insanoğlu kendisine hayır gelirken buna bir sınır koyup da ondan daha fazlasını istememezlik etmez. Asla onu talep etmekten bıkıp usanmaz.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki, insanoğlu hayır talep etme karakteri üzerine yaratılmıştır. Bu konuda ona usanma diye bir şey gelmez. Bu vasıf insan cinsine ait bir vasıf olup onların fertlerinin ekserisinin vasfıdır. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümitsizlik ancak kâfirin yapacağı bir iştir ve Yüce Allah onu açıkça ifade edecektir.

«**Fakat kendisine bir şer**» zorluk ve sıkıntı «**dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir.**» Allah'ın ihsanından ve rahmetinden aşırı biçimde ümidini keser. "*Kanûd*" aşırı bir ümitsizlik demektir. Böyle bir ümitsizlik içinde olanın hal ve durumundan belli olur. Kişi zayıflar ve bitkin hale gelir.

50. **«Andolsun ki kendisine dokunan bir zarardan sonra Biz ona»** hastalıktan ve sıkıntıdan kurtarmak gibi **«katımızdan bir rahmet»** sıhhat ve geçim bolluğu **«tattırırsak: 'Bu benim hakkımdır,»** bu hayır bana, kendimde bulunan bir fazilet ve üstünlükten dolayı hak ettiğim için gelmiştir. Bunlar ebediyyen benim elimden çıkıp gidecek değildir. O, böyle söyler. Allah Teâlâ'nın o nimeti, kendisine şükür mü edecek, yoksa nankörlükte mi bulunacak diye denemek için verdiğini bilmez ve yine Allah isterse onu artık vermeyeceğinden gafil olur. Muhammed'in iddia ettiği gibi **«kıyametin kopacağını sanmıyorum,»** kıyametin kopması ve benim dirilmem gerçek olsa bile bu taktirde **«Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır' der.»** Yani kıyamet kopsa ve ben yeniden dirilsem bile yine kendim lâyık olduğum için iyi bir halde olurum. Ben inanıyorum ki, dünyada bana verilen nimetler, onlara lâyık olduğumdandır, âhiret nimetleri de böyledir. Çünkü âhirette bu nimetlerin veriliş sebebi yine mevcuttur.

Bazı müfessirler: "*Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır,* cümlesindeki "*daha güzel şey*" ifadesini cennet olarak tefsir etmişlerdir ve bunu söyleyen kişi alay olsun diye söylemektedir," demişlerdir.

«Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz» onların amellerini gerçek biçimleriyle ortaya çıkardığımız zaman bunların gerçek yüzünü onlara bildireceğiz ve onlar bu amellerin çirkin amel olduğunu ve bunların zillet doğuracağını yoksa kişinin ikram görmesine sebep olacak güzel ameller olmadığını göreceklerdir **«ve muhakkak onlara»** mahiyetini hiç kimsenin bilemeyeceği ve hiç kimsenin asla kurtulamayacağı **«ağır azaptan tattıracağız.»** Bu azap o kadar ağır bir azaptır ki onları dört bir taraflarından kuşatır. Bu kimse, dünyada iken Allah'ın rahmetinden kovulma ve uzaklaşma azabı ile azap görüyordu. Fakat azabın tadını ve elemini almadığından Allah Teâlâ, gaflet uykusundan uyandıktan sonra yani öldükten sonra ona azabın tadını tattıracaktır. Nitekim dünya hayatının bir uykudan ibaret olduğunu Hz. Ali (kerremallahu vecheh) şöyle ifade eder: "İnsanlar dünyada uykudadırlar, öldüklerinde uyanacaklardır."

Bu âyet-i kerimede şöyle denmiş olmaktadır: O kâfirlerin Allah'tan ikram ve izzet göreceklerine dair itikadlarına ve inançlarına bedel olarak andolsun ki Biz onlara alçaltıcı büyük bir azap tattıracağız. Buradaki azap kelimesinin büyüklük ile vasıflanması azap görecek olan kimsenin bedeninin büyüklüğünden dolayı demek de mümkündür.

51. «**İnsana bir nimet verdiğimiz zaman**» o nimetin verilmesine şükretmekten «**yüz çevirir**» bu da kâfirin azgınlığının bir başka çeşididir. Allah Teâlâ ona bir nimet verdiğinde sanki daha önce hiçbir sıkıntıyla karşılaşmamış gibi bu nimet onu şımartır ve azdırır. Artık o, nimeti vereni unutur ve O'nun nimetine şükrü terketmek suretiyle nankörlük eder «**ve yan çizer,**» yani bir yanıyla değil, bütün benliğiyle şükürden uzaklaşır. Kibirlenmekten ve böbürlenmekten dolayı şükre ve itaate asla meyletmez.

«**Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da**» yani şükürden yüzçeviren ve kibirlenen insana belâ ve sıkıntı gibi bir şer dokunduğu zaman «**artık o, geniş bir duâ sahibidir.**» Artık o çok duâ eder durur.

52. «**De ki: 'Bana haber veriniz, eğer o**» Kur'an «**Allah tarafından ise siz de onu**» düşünmeden, delillerini araştırmadan, iman etmeyi gerektiren birçok deliller varolduğu halde «**inkâr etmişseniz o zaman uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim vardır?'**» Sizden daha sapık kim vardır? Çünkü Allah'ın katından indirilmiş olan bir şeyi bu öncekilerin hikâyeleridir, mitolojileridir gibi sözler söyleyerek ve benzeri iftiralar atarak inkâr eden kimse, Allah'a düşman olmuştur. Bir başka ifadeyle bu kimse Allah'ın düşmanı ve O'na muhaliftir. Hem de barışmamacasına uzak bir muhalif, dostluktan tamamen ayrı bir düşmandır. Kuşkusuz böyle olan bir kimse son derece sapıktır.

Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki, kulun başına gelen bütün belâlar, sıkıntılar, zararlar ve sevinçler Allah katındandır. Eğer kul bunları teslimiyet ve hoşnutlukla kabul eder, sıkıntı ve rahatlıkta, bollukta ve darlıkta mevlâsına şükrederek sabrederse işte bu kişi Allah'a yakın olan hidayete ermişlerden olur. Buna karşılık bu belâları inkârla ve bana yardım edilmedi diye sabırsızlıkla karşılarsa bu da Allah'tan uzaklaştırılmış, yolunu şaşırmış bedbahtlardan olur. Nasıl ki ateş, odundan hiçbir parçayı geri bırakmaz, yakar kül ederse belâlar da vücuda zarar veren hiçbir şeyi geride bırakmaz.

Aklı başında olan bir kimse, acaba dünyada rahatlığı nasıl umabilir? Dünya sıkıntı yurdudur, bir haberde "*Dünya mü'minin hapishanesidir,*" denmiştir. Mü'min dünyada rahat edemez. Dünya hayatı azlıktan veya bir hastalıktan ya da zilletten uzak değildir. İnsanın en büyük rahatı âhirettedir. Kâfir dünyada ve âhirette kaybetmiştir. Kula düşen, doğru yol üzere yürümek, ayağının kaymasından ve Allah Teâlâ'nın mekrinden her zaman korkmaktır.

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ
وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ
أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ
لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ﴿٥٤﴾

53. Onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?

54. Dikkat edin. Onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi kuşatmıştır.

53. «Onlara», Kureyş kâfirlerine **«ufuklarda ve kendi nefislerinde»** Kur'an'ın hakikatine ve Allah katından indirildiğine dair **«âyetlerimizi göstereceğiz ki onun»**, Kur'an'ın veya Allah'ın, ya da tevhidin **«gerçek olduğu onlara iyice belli olsun.»** Açık ve seçik bir biçimde ortaya çıksın. Çünkü bu Kur'an şeriklerin ve ortakların yanından değil, Rahmanın katından indirilmiş hak bir kitaptır.

Âyet-i kerimede yer alan "*âfâk,*", "ufuk" kelimesinin çoğuludur. **Âfâk**, insanın dışındaki dış âleme denir. Âfâk denince bunun içine en küçük maddeden, arşa kadar bütün nesneler girerler. "*Enfüs*" ise, insanın küçük âlem olan iç âlemidir ve bu küçük âlem her bir insanın kendi içinde mevcuttur. Âfâka dair âyetlerden maksat, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onlara haber verdiği ileride olacak olan Bizanslıların birkaç yıl içinde Acemlere galip geleceği gibi haberlerdir ve yine tarihçilerin tespit ettiği biçime uygun olarak geçmiş milletlerin başına gelen belâlardır. Bu olayları tarih kitapları kaydetmektedir ama

Rasûlüllah (s.a.v.) ümmî olup okumamış, yazmamış ve hiç kimseden ilim öğrenmemiştir. Allah Teâlâ'nın Rasûlüllah'a ve halifelerine bahşetmiş olduğu fetihler dünyanın her bir yanını ele geçirme, doğuda ve batıdaki beldeleri istila etme, harikulâde bir olaydır. Çünkü böylesi bir fetih ve galibiyet onlardan önce yeryüzünde bulunan hiçkimseye nasip olmamıştır.

*"Nefislerindeki âyet"*e gelince, Mekkelilerin arasında meydana çıkan kıtlık, korkudur. Bedir savaşı günü başlarına gelen yenilgi fetih günü uğradıkları katl ve mağlubiyettir. Mekke'nin Rasûlüllah (s.a.v.)'dan önce herhangi bir kimse tarafından fethedildiği haberi bize ulaşmamıştır ve yine Mekkelilerin öldürüldüklerini ve esir alındıklarını da duymuş değiliz.

"Ufuklarda âyetlerimiz" ifadesi hakkında bazı müfessirler, göklerde ve yeryüzünde bulunan güneş, ay, yıldızlar ve bunların sebep olduğu gece, gündüz, ışık, gölge, bitkiler, ağaçlar ve nehirlerdir, demişlerdir.

"Nefislerindeki âyetler" ise; Allah Teâlâ'nın insan vücudundaki çok hassas sanatı, göz kamaştırıcı hikmetidir. Ayrıca rahimlerin karanlıklarındaki ceninin yaratılması, acaip organların meydana gelmesi ve birbiriyle birleşmesi de nefislerdeki delillerdendir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "*Kendi nefislerinizde de öyle, görmüyor musunuz?*" (Zâriyât: 21)

Ufuklarda ve insanın nefsindeki bu âyetler daha önce meydana geldiği halde âyetin başında gelecek zaman ifade eden *"sîn"* harfinin getirilmesi, Allah Teâlâ'nın bu âyetleri insanlara peyderpey göstereceğinden ve bunların iç yüzleri hakkında onlara gün be gün daha fazla bilgi vereceğindendir. (26)

«Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?» Rabbinin, Kur'an'ın hakikatini beyan eden vaadettiği âyetleri göstermesi onlara yetmez mi? Allahu Teâlâ'nın bütün eşyaya şahit olduğu onlara yetmiyor mu? Bu cümle onları

26- Günümüzde Allah Teâlâ bu söz konusu acaip ve garip olaylara dair bazı gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Meselâ insanoğlunun uzay araçları vasıtasıyla yerkürenin etrafında dönmesi, aya gitmesi gibi. Ve yine Yüce Allah'ın kâinatın esrarına dair yıldızların birtakım meziyet ve özelliklerini, güneş ve ayın tutulmasını bildirmesi gibi. Denizlerin diplerinde bulunan acaip şeyler ve sırlar insana verilmiştir. Meselâ yerkürenin bütün köşelerinde ve beldelerinde olan olaylar televizyon ve uydular vasıtasıyla seyredilebilmektedir. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın insana bilgi vermesi sayesinde olmuştur. Bu bilgi Yüce Allah'ın mahlûkatının gözleri önüne serdiği acaip ve garip olayların sadece bir parçasıdır ve bunlar bu engin kâinat denizinin yüzünde bazı parçalardır. Allah Teâlâ gözalıcı âyetlerine dair onlara daha fazlasını gösterecektir. Bu âyetler Yüce Allah'ın şu ifadesini doğrular niteliktedir: "*Onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu onlara iyice belli olsun.*"

azarlamak için getirilmiş yeni bir cümledir. Burada Allah Teâlâ onları Kur'an hakkındaki tereddütlerinden, Kur'an'ın gerçek olduğuna dair inatla delil istemelerinden Allah Teâlâ'nın verdiği haberlerle yetinmemelerinden dolayı onları azarlamakta ve Rabbinin verdiği haber onlara yetmiyor mu diye onları kınamaktadır.

54. «Dikkat edin. Onlar» Mekke kâfirleri dirilerek ceza görmek için **«Rablerine kavuşma konusunda»** büyük ve şiddetli **«şüphe içindedirler.»** Çünkü onlar ölülerin vücutları parça parça, azaları ve organları darmadağın olduktan sonra yeniden dirileceklerini uzak bir ihtimal olarak görüyorlardı.

«Bilesiniz ki O, her şeyi kuşatmıştır.» Burada yer alan "*ihâta*", bir şeyi kemaliyle idrak etmek, kavramak demektir. Buna göre âyet-i kerimede denmiş oluyor ki; bilesiniz ki O, bütün her şeyi toptan ve en ince ayrıntısına kadar, zahirini ve batınını bilmektedir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz ve O, kâfirleri inkârlarına ve kuşkularına karşılık hiç şüphesiz cezalandıracaktır.

Allah'ın yardımıyla Fussılet Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

ŞÛRÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 53 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ (١) عٓسٓقٓ (٢) كَذٰلِكَ يُوح۪ٓي اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكَۙ اللّٰهُ
الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ (٣) لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظ۪يمُ (٤) تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَنْفَطِرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا
اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ (٥)

1-2. Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf.

3. Azîz ve hakîm olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

4. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur, O yücedir, uludur.

5. Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak. Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

1-2. «Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf.» Bu iki blok harf grubu (Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf.) sûrenin ismidir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinin yazılışı esnasında araları açılmış ve bunlar, (Hâ. Mîm.) birinci âyet, (Ayn. Sîn. Kâf.) ikinci âyet sayılmışlardır. Oysa "Kâf. Hâ. Yâ. Ayn. Sâd.", "Elif. Lâm. Mîm. Sâd.", "Elif. Lâm. Mîm. Râ." âyetlerinde durum böyle değildir. Çünkü bu üç âyet grubu da bir âyettirler.

3. «Azîz ve hakîm olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.» Yani bu sûredeki manalar gibi azîz ve hakîm olan Allah, diğer sûrelerde de sana vahyeder, senden önceki peygamberlere de kendi kitaplarında vahyeder. Seninle önceki peygamberler arasındaki benzerlik noktası tevhid prensibine davet ve insanlara hakkı göstermek, hem bu dünyada ve hem de öbür âlemde onların yararlarına olan şeyi göstermektir. Âyeti bu şekilde anlamak mümkün olduğu gibi şu şekilde anlamak da mümkündür. Bu sûrenin vahyedilişi gibi azîz ve hakîm olan Allah, sana diğer sûreleri ve öteki peygamberlere kendi kitaplarını da aynı şekilde vahyeder, yoksa başka bir vahiy şekli tercih etmez. Bu durumda Hz. Peygamber ile öteki peygamberler arasındaki benzerlik vahyin melek vasıtasıyla gelmiş olmasıdır. Âyet-i kerimenin metninde vahyetme fiili şimdiki zaman kipiyle ifade edilmiştir. Oysa söylenmesi gereken dili geçmiş zaman idi. Çünkü Hz. Peygamber'den öncekilere vahiy geçmişte kalmıştır. O halde bunun zorunlu sonucu olarak dili geçmiş zaman kipi kullanılmalı idi. Ancak şimdiki zaman kipinin kullanılması vahyin sürdüğüne ve zaman zaman yenilendiğine delâlet etme ve o vahyin aynısının yapılmasının, Yüce Allah'ın âdeti olduğunu vurgulamaktır.

4. «Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur.» Ulvî ve süflî âlemde neler varsa bunların yaratılması, mülkiyet hakkı ve bilgisi Allahu Teâlâ'ya mahsustur.

«O» şanı **«yücedir, uludur.»** Mülkü, kudreti ve hikmeti uludur. Ya da O, insanların akıllarının alamayacağı şekilde yücedir. Çünkü O'nun zâtı gibi hiçbir zât, sıfatları gibi hiçbir sıfat, ismi gibi hiçbir isim, fiili gibi hiçbir fiil yoktur. O, o kadar uludur ki kendisinden başka her şeyin vasfı, adı anılınca çok küçük kalır. Bütün kullardan, peygamberlerden ve onlara varis olan âlimlerden uludur ve yücedir.

5. «Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak.» Allah'ın azametinden, O'ndan korkularından ve tazimlerinden neredeyse gökler çatlayacak. Bu husus şu âyet-i kerimede de dile getirilmiştir: "*Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa* *indirseydik muhakkak ki onu Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün...*" (Haşr: 21) *"Yukarılarından"* ifadesi, göklerin çatlama noktasının o göklerin yukarısı cihetinden başlayarak onun altındaki tabakalara doğru devam etmesini ifade eder. Burada söz konusu ifadenin özellikle getirilmesi mûcizelerin en büyüğünün ve Allahu Teâlâ'nın azametine, celâline en çok delâlet eden mûcizenin gösterilen o yönden geliyor olmasından dolayıdır. O büyük mûcizeler arştan, kürsîden, arşın etrafında tesbih, tahmîd, tekbir ve tehlilde bulunan meleklerin saflarından gelmektedir ve ayrıca o yönden mahiyetini ancak Allahu Teâlâ'nın bildiği O'nun en büyük hükümranlığının izleri oradadır. Uygun olanı göklerin çatlamasının önce göklerin en yukarısından başlayarak bu yönden olmasıdır. Sonra semalar peşpeşe çatlaya çatlaya en aşağı tabakaya sıranın gelmesi gökte ne kadar sema varsa hepsinin birbirinin üstüne düşmesidir.

Bazı âlimlere göre âyetin manası; gökler müşriklerin Yüce Allah'ın oğlu olduğu iddialarından dolayı neredeyse çatlayacaktır. Bu yaklaşımı Meryem sûresindeki şu âyet-i kerime desteklemektedir: "*Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir. Rahmân'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden.*" (Meryem: 90-91)

Yukarıdaki âyette özellikle göklerin çatlayacağının ifade edilmesi, semaların alt tabakadan itibaren de haydi haydi çatlayacağına işaret etmek içindir. Çünkü yeryüzünde müşriklerin ağızlarından çıkan Yüce Allah'a çirkin saldırı semaları yukarıdan çatlattığına göre, bunları en alt tabakadan da haydi haydi çatlatır.

Bazı âlimlere göre semanın yukarıdan çatlaması oradan azabın inmesi içindir.

«Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar» Allahu Teâlâ'yı kendisine lâyık olmayan şirkten, çocuk isnadından ve diğer cisimlerin sıfatlarından hamdederek tenzih ediyorlar **«ve yerdekiler için»** mü'minlere şefaat için **«mağfiret diliyorlar.»** Bu tefsiri "*Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler, mü'minlerin de bağışlanmasını isterler...*" (Mü'min: 7) âyet-i kerimesi desteklemektedir. Bu sûrenin anlamı mutlak olan bu âyeti, Mü'min sûresindeki mukayyed olan âyete hamledilir, bir başka ifadeyle o âyetin manası gibi anlaşılır. Ya da mü'min ve kâfir için bağışlanmalarına yol açacak şefaat, ilham ve tâata yaklaştıracak vesileleri hazırlama gibi bağışlanmalarına vesile olacak çabayı göstererek onlar için mağfiret diliyorlar. Kâfirin iman etmesine, fasıkın tevbe etmesine tamah ederek cezalarının geri ertelenmesi duâsında bulunuyorlar. Bu yaklaşım meleklerin bir başka yönden kâfirlere lânet etmesiyle çelişmez. Nitekim meleklerin kâfirlere lânet ettiklerini Bakara sûresinin şu âyetinde görmekteyiz: "*(Âyetlerimizi) inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir.*" (Bakara: 161) Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Orada dört parmak büyüklüğünde bir yer yoktur ki bir melek alnını koyup Allah'a secde etmiş olmasın.*" (1) Onlar, Rablerine hamd ederler ve yerdekiler için mağfiret dilerler. Bu ifade gösteriyor ki âyet-i kerimede meleklerden maksat, bütün semalardaki meleklerin hepsidir.

Mukâtil'e göre bu melekler, hamele-i arş (arşı taşıyan melekler) dir. Mukâtil'in bu tefsiri yaparken dayandığı delil Mü'min Sûresi'nin baş tarafındaki şu âyet-i kerimedir: "*Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler, mü'minlerin de bağışlanmasını isterler.*" (Mü'min: 7)

Bizce Mü'min sûresindeki âyette iman edenler için arşın meleklerinin mağfiret dileyen melek olarak özellikle ifade edilmeleri, diğer meleklerin de mağfiret dilemeleriyle çelişmez. Çünkü bu sûredeki âyet-i kerime bütün melekler hakkında ve onların mağfiret dilemeleri hususunda mutlak bir âyet-i kerimedir.

«İyi bilin ki Allah» kendisine yönelenlerin günahlarını **«çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Allah Teâlâ onlara cennetini ve yakınlığını nasip edecek kadar rahmet sahibidir. Rahmetiyle Âdemoğullarının bu kadar çok isyanı olmasına rağmen onlar için meleklerine mağfiret dilemelerini emretmektedir. Şirki ve büyük günahları işleyen kâfirlere her ne kadar âhirette azab etmek istese de bu dünyada rızıklarını kesmemekte, sıhhatlerine ve dünyadan faydalanmalarına engel olmamaktadır.

Âcizane diyebiliriz ki: Melekler her ne kadar mü'minler için mağfiret diliyorlarsa da mü'minler de onlara selâm vermektedirler. Namazda her teşehhüdde "esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn" demekteyiz. Çünkü melekler, Yüce Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı gelmezler ve kendilerine

---

1- Bu ifade Buhârî ve Tirmizî'nin tahric ettikleri hadisin bir parçasıdır. Hadis-i şerif şu ifadelerle başlar: "*Eğer sizler benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız...*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/13.

emrolunanı yaparlar. O halde asıl minnet her halükârda Yüce Allah'adır.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ
أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ (٦)
وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ
وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ
وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (٧) وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
وَلَٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (٨) أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ
الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٩) وَمَا
اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (١٠) فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا
يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (١١)

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ

اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

6. Allah'tan başka dost edinenleri Allah daima gözetlemektedir. Sen onlara vekil değilsin.

7. Şehirlerin anası ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik. (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.

8. Allah dileseydi onları bir tek millet yapardı, fakat O, dilediğini rahmetine kavuşturur. Zalimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur.

9. Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki dost yalnız Allah'tır. O, ölüleri diriltir ve O, her şeye kâdirdir.

10. Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsustur. İşte bu Allah, benim Rabbimdir. O'na dayandım ve O'na yönelirim.

11. O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle sizi çoğaltıyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.

12. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi bilendir.

6. «Allah'tan başka dost», ortak ve eş **«edinenleri»** ibadet esnasında Allah'ın yanında bunları da ortak koşanları **«Allah daima gözetlemektedir.»** Onların ahvalini ve amellerini gözetlemekte, bunların hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Allahu Teâlâ bütün bunlardan habersiz değildir. Dolayısıyla onlara yaptıklarının karşılığını verecektir. Onların üzerine sadece bir olan Allah Teâlâ gözetçidir.

«Sen onlara vekil değilsin.» Onların işi sana havale edilmiş değildir ki, sen onlardan sorumlu olasın ve onlar yüzünden ceza göresin. Senin bütün vazifen uyarmak ve ahkâmı tebliğ etmektir.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki hevâ ve hevesine göre amel eden, kasten Allahu Teâlâ'yı bırakan, ya da O'na verdiği ahdini bozan herkes şeytanı kendine dost edinmiştir. Çünkü o, onların emirlerini yerine getirmektedir ve onların fiilleri kendi tabiatlerine uygundur. "*Allah daima onları gözetlemektedir.*" Onların gizli ve aşikâr yaptıkları her hareketi gözetlemektedir. Dilerse onlara azap eder, dilerse bağışlar. Sen onların yaptıkları hareketlere engel olman için kendilerine vekil değilsin.

Akıllı insana gerekli olan Allahu Teâlâ dışında dostlar edinmemektir. Aksine tek başına Allah'ın sevgisi ve dostluğu ile yetinmelidir.

7. «Şehirlerin anası ve onun çevresinde bulunan» Arap **«ları uyarman»**, Mekke halkını eğer inkâra devam ederlerse Allah'ın azabıyla korkutman için sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik. Araplar her şeyin aslına ve özüne, âyetin ifadesiyle, "um" (ana) derler. Mekke'ye *"Ummu'l-Kurâ"* (şehirlerin anası) diye isim verilmesi, içinde Beyt-i muazzam ve Makam-ı İbrahim'in bulunmasından dolayı o beldeyi şereflendirmek ve yüceltmek içindir. İkinci bir neden de şu rivayetin varlığıdır: Yeryüzü, Mekke'nin altından itibaren yayılmaya başlamış ve böylece diğer şehirler bir anneye göre kızları gibi Mekke'nin etrafına doğru yayılmışlardır. Burada uyarma görevinin, şehirlerin anası Mekke ve Araplara yapılacağının ifade edilmesi, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Peygamberliğinin herkese genel oluşuna aykırı değildir. Çünkü özel olarak bir şeyi zikretmek ve o şey hakkında hüküm vermek, bunun dışındakiler için o hükmün geçersiz olmasını gerektirmez.

Bazı âlimlere göre *"Mekke'nin çevresi"* nden maksat, bütün yeryüzü halkının tamamıdır.

el-Bağavî âyeti bu şekilde tefsir etmiş ve Mekke'nin çevresinden maksat, yeryüzündeki bütün beldeler ve şehirlerdir, demiştir.

«Ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle», kıyamet günüyle ve o günkü azapla **«onları»** Mekkelileri ve Mekke çevresindekileri **«korkutman**

için sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik.» Yani böylesine parlak, apaçık ve anlaşılan bir vahiy ile Kur'an'ı vahyettik. Ya da sana öyle vahyettik ki, bunda ne senin için, ne de kavmin için bir karışıklık yoktur.

Burada kıyamet gününe *"toplanma günü"* denmesinin nedeni, o günde öncekilerin, sonrakilerin, gök ve yer ehlinin, ruhların ve cesetlerin, amellerin ve bu amelleri yapanların bir araya geleceğinden dolayıdır. *"Asla şüphe olmayan toplanma günü"* ifadesinden maksat, geleceğinde asla şüphe olmayan gün demektir. Bu, öyle bir gündür ki, nefsi ve zâtı asla şüpheli değildir. Çünkü uyarılmış olan ve bundan sonra amel eden kimselerin yaptıklarına mutlaka bir karşılık vermek şarttır. Cennetlik ve cehennemliklere, yaptıklarının karşılığını vermek kaçınılmazdır. Kâfirlerin bugünün geleceği üzerine şüphe duymalarına itibar olunmaz, ya da o gün, toplanma ve biraraya gelme konusunda hiç kuşku yoktur. Çünkü o gün, mutlaka toplanılacak ve bu gerçekleşecektir.

«(İnsanların) bir bölümü cennette,» bunlar mü'minlerdir, **«bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.»** Bunlar da kâfirlerdir. Burada cehenneme âyetin deyimiyle "*saîr*" denmesi, alevlerinin tutuşmuş olmasından dolayıdır. Bu da onların mahşerde toplanmalarından sonra olacaktır. Çünkü insanlar önce mahşerde toplanacaklar, ardından hesaba çekildikten sonra dağılacaklardır.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.); *"Allahu Teâlâ cennet için yaratıklar yaratmıştır ve bunları, daha babalarının sulbünde iken cennet için yaratmıştır,"* buyurmaktadır. (2)

Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) naklediyor: "Birgün Rasûlüllah (s.a.v.) elinde iki kitap olduğu halde bizim yanımıza çıktı. -Bir rivayete göre Rasûlüllah iki avcunu kapatmış ve yanında iki kitap olduğu halde çıkageldi.- *'Bu iki kitabın ne kitabı olduğunu biliyor musunuz?'* diye sordu. Bizler: Hayır yâ Rasûlüllah deyince Rasûlüllah sağ elindeki kitap için: *'Bu, âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır. İçinde cennetliklerin, onların babalarının ve kabilelerinin ismi vardır. Bu isimlerden sonra cennetliklerin tamamı bu kitapta en son ferdine kadar yazılmıştır. Artık bunlara bir tek şahıs asla eklen-*

2- Hadisi Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî Hz. Âişe'den rivayet ederler. Hadisin bir de hikâyesi vardır. Bu hikâye Hz. Âişe'den şöyle rivayet olunur: Bir çocuk vefat etmişti. Dedim ki: "Bu çocuk için ne iyi bir durum. Şimdi o, cennet serçelerinden bir serçedir. Bunun üzerine Rasûlüllah; *"Yâ Âişe! Allahu Teâlâ cennet için insanlar yaratmıştır. Onları daha babalarının sulbünde iken yaratmıştır..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/121.

mez ve eksiltilmez.' Sonra sol elindeki kitap için: '*Bu da âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır. İçinde cehennemliklerin, onların babalarının ve kabilelerinin ismi vardır. Ardından da en son ferde kadar bütün cehennemlikler yazılıdır. Artık bunların arasına da ne bir ekleme, ne de bir eksiltme yapılmaz*' buyurdu. Sahabîlerden birisi dedi ki: O zaman amel etmenin ne değeri kaldı yâ Rasûlallah? Rasûlüllah: '*Âmel ediniz, doğru yolu gösteriniz ve mutedil davranınız. Çünkü cennetlik bir kimse için cennet ehlinin ameli yazılmıştır. O, hangi ameli işlerse işlesin. Cehennemlik için de hangi ameli işlerse işlesin cehennemliklerin ameli yazılmıştır,*' buyurdu. '*Sonra Rabbiniz kullarının işini bitirdi, diyerek "Bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehenmdedir"* âyet-i kerimesini okudu." (3) Şu hadis-i şerif aynen buna benzer: "*Bu din, kolay bir dindir. Kim dinini kolaylaştırmaz, zorlaştırırsa mutlaka dini ona baskın gelir.*"(4) Hadisin manası şudur: Bu din, kolay amelleri içermektedir. Her kim tekellüfe kalkışır, ibadetlerinde ve üzerine aldıklarında daima zor olanları üstlenirse olabilir ki bunları yapamayabilir ve üstlendiği bu ameller kendine baskın gelir. Orta yol, cennete giden yoldur ve insan kendinin cennetlik olduğunu bilse bile orta yolu bırakmamalıdır.

8. «Allah dileseydi onları» dünyada **«bir tek millet»**, hidayete ermiş, ya da sapıklığa düşmüş bir tek fırka ve cemaat **«yapardı.»** Âyet metninde yer alan *"onlar"* zamiri, daha önceki âyette *"iki fırka"* şeklinde işaret olunan bütün insanlardır.

«Fakat O, dilediğini rahmetine» ve cennetine **«kavuşturur.»** Dilediğini de azabına ve intikamına çarptırır. Allahu Teâlâ'nın, gerek cennete ve gerek cehenneme koyma dilemesi her iki zümrenin bunu hak etmesine tabidir. Rahmetin ve azabın farklı oluşunun zorunlu sonucu her iki yere girenlerin hallerinin de farklı olmasını gerektirir. Allahu Teâlâ bütün insanları bir tek ümmet yapmayı dilememiştir. Tam tersine onları iki fırka yapmıştır.

«Zalimlerin», müşriklerin **«ise»** işlerini üstlenecek, kendilerine fayda ve menfaat sağlayacak **«hiçbir dostu ve»** kendilerinden azabı savacak ve onları azaptan kurtaracak **«yardımcısı yoktur.»** Burada işaret olunuyor ki azaba konuluş, Yüce Allah'ın tarafından değil, buna girenlerin kötü tercihleri gereğidir. Yüce Allah âyetin az öncesinde: *"O, dilediğini rahmetine kavuştu-*

3- Hadisi Tirmizî *Kader* bölümünde 2142 no'da, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde 2/167'de rivayet ederler. Hadisin isnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/108.

4- Hadisi Buhârî *Rikâk* bölümünde (11/121) rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/308.

rur" buyururken bunun tam karşıtı olarak "Dilediğini de azabına koyar" demiyor. Tam tersine bu ifadeyi bir yana bırakıp "*Zalimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur,*" buyuruyor. Böylece tehditte mübalâğa unsuru canlandırılmış oluyor. Çünkü zalimlerin dostlarının olmayacağının ve kendilerine gelecek azabı savuşturacak bir yardımcılarının bulunmayacağının vurgulanması gösteriyor ki onların azapta olacakları, malum ve bitirilmiş bir iştir.

Öte yandan rahmet açısından aslî sebep zikrediliyor ve böylece insanların şükretmeye çaba göstermeleri hedefleniyor. Azap açısından ise zâhirî sebep zikredilerek insanların inkârdan kaçınmaları sağlanmış oluyor.

9. «Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler?» Yani bu şu demektir. Onlar, Allahu Teâlâ'yı da aşarak putlardan ve başkalarından dostlar mı edindiler? **«Halbuki dost yalnız Allah'tır.»** Eğer onlar gerçek bir dost istiyorlarsa dost edinilmesi gereken gerçek dost Allah'tır. O'ndan başka hiçbir dost yoktur. O, hayır, şer; fayda, zarar her şeyi üstlenen dosttur.

«O, ölüleri diriltir,» Yani ölüleri diriltmek O'nun şanındandır. Gökte ve yerde O'ndan başka ölüleri diriltebilecek mabud yoktur. Bu söz aslında İbrahim (a.s.)'in sözüdür: "*...İşte o zaman İbrahîm: Rabbim hayat veren ve öldürendir, demişti...*" (Bakara: 258) **«ve O, her şeye kâdirdir.»** O, dost edinilmeye lâyıktır. Şu halde hiçbir şeye kadir olamayanları değil, sadece O'nu dost edinsinler.

10. «Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde» dinî konulardan herhangi birinde kâfirler size muhalefet eder de birbirinizle anlaşmazlığa düşerseniz **«hüküm vermek Allah'a mahsustur.»** Allah'ın hükmü de haklı olanlara sevap yazmak, batıl fikri savunanlara ceza vermektir. Buradaki hükümden maksat, bir meselenin eğrisini doğrusundan ayırmak ve yapılanlara karşılığını vermektir. Buna göre müctehidler arasındaki ihtilâfı, bu âyetin hükmüne katmak caiz değildir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) hayatta iken ictihad etmek caiz değildir.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de şu ifadeler yer almaktadır: "Burada Yüce Allah işaret ediyor ki şer'î ve ilâhî konulardan herhangi birisinde âlimlerin ihtilâf etmesi durumunda hüküm Allah'ın kitabına, O'nun Peygamberi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sünnetine, icmâ-ı ümmet'e ve kıyastan elde edilen şeylere başvurularak bulunacaktır. Ya da ilim ehline sorulacaktır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun.*" (Nahl: 43) Şu halde onlar vehim ve hayal âfetiyle karışmış ve sakatlanmış akıllara başvuramazlar. Çünkü böyle bir akılda nefsin ve şeytanın birtakım şüpheler katarak payları vardır. Tevhid noktasında en küçük bir şüphe, küfrü gerektirir. Hevâ ve hevesine uyanların, bid'atçıların ve felsefecilerin Sırât-ı müstakîmden ve bu derece dosdoğru olan dinden ayakları kayıp gitmiştir."

«**İşte bu**» hâkim ve azîmu'ş-şan olan «**Allah, benim Rabbimdir**» ve mâlikimdir. Bütün işlerimde ve bu arada din düşmanlarının hilelerini savuşturmak konusunda başkalarına değil, sadece «**O'na dayandım ve**» O'ndan başka hiç kimseye değil, sadece «**O'na yönelirim.**» Önüme çıkan bütün zor işlerde O'na başvururum. Kâfirlerin kötülüklerine karşı korunmak ve onlara karşı bana yardım gibi meseleler işte bu zor işlerden bazılarıdır. Allah'a tevekkül, sürekli olan ve bir tek olgu olduğu için *"O'na dayandım"* şeklinde dili geçmiş zaman kipi kullanmış, buna karşılık O'na dönme ise çeşitli ve durmadan manasının yenilenmesine göre yenilendiği için *"Ona yönelirim"* şeklinde şimdiki zaman kipi getirilmiştir.

11. «**O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır.**» Ulvî ve süflî kâinatın bütün ufuklarını yaratandır. «**Size kendinizden**», cinsinizden «**eşler,**» kadınlar «**hayvanlardan da (kendilerine)**» kendi cinslerinden «**eşler yaratmıştır.**» Âyetin manası bu şekilde olabileceği gibi şöyle anlamak da mümkündür: O, hayvanlardan faydalanmanız için sizlere ikram olsun diye onları sınıf sınıf, cins cins yaratandır. Çünkü Arapçada, âyet-i kerimede yer alan "*zevc*" kelimesi, sınıf manasına da kullanılır. Nitekim şu âyet buna örnektir: "*Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman.*" (Vâkıa: 7) Bu âyet-i kerimeyi bir üçüncü ihtimal olarak şöyle de anlamak mümkündür: ... Hayvanlardan da dişili erkekli kendilerine eşler yaratmıştır. Çünkü dişi ve erkekten oluşan çifte, "zevc" denir. Zevc, tek anlamına gelen ferdin zıddıdır.

Ey insanlar! «**Bu sûretle**», bu tedbir (plânlama) sayesinde «**sizi çoğaltıyor.**» Hayvanlar da bu şekilde çoğalıyor. Âyetin ifadesiyle "*zer'*" , saçmak anlamına gelir. Zürriyyet ise insan ve cin nesline denir.Yüce Allah'ın seçmiş olduğu bu tedbir ve plânlama, insanları ve hayvanları, aralarında üreme olması için dişili ve erkekli yaratmaktır.

«**O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.**» Âyetteki "*misl*", zâttan kinayedir. Araplar şöyle söylerler: "Mislüke lâ yef'alü kezâ" (Senin gibi birisi böyle yapmaz.) Bunu, söz konusu fiilin yapılmayacağını mübalâğa yoluyla ifade etmek için söylerler. Çünkü onun gibi birisinden böyle bir hareketin çıkamayacağını ifade edince, kendi zâtından gelemeyeceğini haydi haydi ifade etmiş olur. Bu cümlenin ifade edilmesi için o kimsenin dış dünyada herhangi bir benzerinin olması gerekmez. Tam tersine bir benzerin varsayılması yeterlidir. İşte bu ifade ve anlayış hiçbir benzeri olmayan hakkında da kullanılmıştır.

Âyetin metninde yer alan "*şey*"; mevcut demektir. Sîbeveyh'e göre "şey", gerek mevcut, gerek mevcut olmayan bilgiye konu olabilen ve kendisinden haber vermek mümkün olan nesne ve kavramdır. Buna göre âyetin manası: Bu eşsiz plânlamanın da arasında bulunduğu işlerden herhangi birini gerçekleştirecek O'nun zâtı gibi bir zât yoktur. Çünkü O'nun zâtı, hiçbir açıdan kimsenin zâtına benzemez ve O'nun ismi gibi hiçbir isim yoktur. Nitekim bu konuda Yüce Allah: "*...O'nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun? (Asla benzeri yoktur.)*" (Meryem: 65) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın sıfatı gibi hiçbir sıfat da yoktur. Ancak ortada olanlar sadece bir söz uygunluğundan ibarettir.

«O işitendir, görendir.» Öyle bir işitendir ki, her varlık, O'nun işitme sıfatıyla ortaya çıkar. Her işitilen şeyin sözlerini ve diğer şeylerini idrak eder. Öyle bir görendir ki görmesiyle her varlığı idrak eder.

İmam Gazâlî der ki: "Allah hakkında *'sem'*" (işitme) bir sıfattan ibarettir. Bu sıfatla, işitilen şeylerin sıfatlarının kemâli, mükemmelliği açığa çıkar. O'nun hakında *'basar'* (görmek) bir vasıftan ibarettir. Bu öyle bir vasıftır ki, kendisiyle görülebilen eşyanın sıfatlarının mükemmelliği ortaya çıkar. Kulun işitmesi eksiktir. Çünkü kul, yakın olanları işitir. Kulağının işitme gücünden uzakta olanları işitemez. Hatta bazan sesin yüksekliğinden işitme duyusu dumûra uğrayabilir. Bu iki duygudan kulun nasibine düşen iki noktadır:

Bunlardan birincisi: Kul bilmelidir ki Allah Teâlâ işitir ve lisanı bunu muhafaza eder.

İkincisi: Kul bilmelidir ki Allah Teâlâ kendisine işitme duygusunu, kendi kelâmını, Peygamberinin hadis-i şerifini işitsin ve bunlardan yararlanarak Yüce Allah'ın yoluna ulaşabilsin diye yaratmıştır. Kul, işitmesini ancak bu uğurda kullansın diye yaratmıştır. Dolayısıyla çalgı âletlerini dinlemek haramdır. Kasıt olmaksızın ansızın kişinin kulağına çalgı sesi gelirse bunda bir günah yoktur. Fakat ona düşen, o çalgıyı duymamaya çaba göstermektir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) parmaklarını kulağının içine sokmuştur.

Bir âlim der ki: "Çalgı âletlerini dinlemek günahtır. Bunların çalındığı yerde oturmak fısktır. Bunlardan lezzet duymak küfürdür." Bu ifade tehdit için söylenmiş bir ifadedir.

Kulun gözü de yetersizdir, çünkü uzakları göremez, kendine yakın olan nesnelerin de iç yüzünü göremez. Görme olayından kulun nasibine düşen de iki tanedir.

Birincisi; kul bilmelidir ki kendisine verilen bu görme gücü, âfâkî (dış dünyaya ait) ve enfüsî (iç âleme dair) âyetlere baksın diye verilmiştir.

İkinci olarak; bilmelidir ki kendisi, Yüce Allah'ın gözünün önünde, kulağının dibindedir. Öylesine ki, kulunu hem görmekte ve hem de işitmektedir. Herhangi bir kimse, herhangi bir günahı işlemeye kalkışır da Yüce Allah'ın kendisini gördüğünü bilirse, ne kadar cesur ve ne kadar da zarardadır. Eğer Allah'ın, kendisini görmediğini zannediyorsa ne kadar küfre girmiştir."

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "Sonra Yüce Allah '*O , işitendir, görendir,*' buyurmaktadır. Yüce Allah bu âyetin öncesinde ifade buyurduğu gibi kendisinin nasıl bir misli ve benzeri yoksa, sıfatlarının da olmadığı vehmine insanlar kapılmasınlar diye böyle buyurmuştur. Bu âyet-i kerime Allah'ın sıfatlarını ispat ederken, kendi zatının benzerinin olduğunu ortadan kaldırmaktadır. Tevhid inancının tamamı bu iki prensip arasındadır. Yani Allah'ı, herhangi bir mahlukata benzetmeksizin sıfatlarını kabul etmek ve sıfatlarını ortadan kaldırmaksızın herhangi bir mahlukata benzemediğini ifade etmek gerekir. Herhangi bir kimse Allah'ın sıfatları olmadığını söyler ve Allah'ı herhangi bir şeye benzetmekten korktuğu iddiasında bulunursa sıfatları ortadan kaldırmış olur. Yolun doğrusu Allah'ındır. Allahu Teâlâ teşbihe (benzetmeye) değil, tenzihe (benzerinin olmadığını ifadeye) lâyıktır. Sıfatlarının olmadığını ve bir benzeri olduğunu söylemekle değil, sıfatlarının bulunduğunu söylemekle tarif olunur. Sınırlamaya değil, tevhide lâyıktır. Sıfatların mükemmelleriyle mevsuftur. Her türlü ayıp ve noksandan uzaktır. "

12. «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» "*Maklîd*", anahtar anlamınadır. Çoğulu âyette yeraldığı gibi "*mekâlîd*"dir. Burada anahtarlar kelimesiyle, kinaye sanatıyla hazineler kastedilmektedir. Buna göre; göklerin ve yerin hazinelerine kâdir olan ve onları koruyan Allah'tır, demek olur. Bu ifade, söz konusu hazinelerin sadece Allah'ın elinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü hazinelere ancak elinde bunların anahtarını bulunduran kimseler girebilir ve onlar hakkında istediğini yapabilir.

«Dilediğine rızkı bol bol verir,» genişletir **«dilediğinden de kısar»**

daraltır. **«O, her şeyi bilendir.»** Her şeyi ilmiyle kuşatır. Yapması gereken neyse bunların hepsini yapar. Rızkı genişletmenin, kulun hayrına olduğunu bildiğinde bunu genişletir. Daraltma için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّٖينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا
وَالَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى وَعٖيسٰٓى اَنْ
اَقٖيمُوا الدّٖينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فٖيهِۜ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكٖينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِۜ
اَللّٰهُ يَجْتَبٖٓي اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖٓي اِلَيْهِ مَنْ يُنٖيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُٓوا
اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الَّذٖينَ اُورِثُوا الْكِتَابَ
مِنْ بَعْدِهِمْ لَفٖي شَكٍّ مِنْهُ مُرٖيبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذٰلِكَ فَادْعُۚ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا
اُمِرْتَۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْۚ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍۚ
وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۜ لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْۜ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَاۚ وَاِلَيْهِ
الْمَصٖيرُۜ ﴿١٥﴾ وَالَّذٖينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجٖيبَ لَهُ

حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ

شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

13. "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin " diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi, Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın şey Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini (senin davet ettiğin) şeyde (dinde) biraraya getirir. O, (dine) yöneleni de doğru yola iletir.

14. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra Kitaba varis kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

15. İşte onun için sen davet et ve emrolunduğun gibi doğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: "Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Sizinle bizim aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi biraraya toplar. Dönüş de O'nadır."

16. Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri Rableri katında boştur. Onlar için bir gazap, yine onlar için çetin bir azap vardır.

13. «'Dini ayakta tutun ve onda» dinin temel prensiplerinde **«ayrılığa düşmeyin,' diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi, Allah size de din kıldı.»** "*Şerea*", apaçık yol kıldı anlamınadır. Buna göre âyetin manası: Ey Muhammed ümmeti! Allahu Teâlâ size tevhidi, İslâm dinini bütün şeriatlerin ve ahkâmın aslını (değişmez temel ilkelerini) bir yol olarak kıldı, demek olur. Burada yer alan *"tavsiye etmek"*, bir başkasına yapacak olduğu bir şeyi öğüt ve nasihatle birlikte takdim etmek demektir. Buna göre âyetin manası; ... Nuh'a emrettiğimi, sana vahyettiğimizi ... Allah size din kıldı, demek olur. Çünkü Arapçada "tavsiye" kelimesi, bir şeyi pekiştirilmiş biçimde emretmek ve emredilen şey hakkında özen göstermek demektir.

Âyet-i kerimede önce Nuh (a.s.)'un ismine yer verilmesinin sebebi, onun kendisine şeriat gelen peygamberlerin ilki olmasından dolayıdır. Çünkü Nuh (a.s.) kendisine helâl ve haramların vahyedildiği ilk peygamber, aynı şekilde analarla, kız kardeşlerle, kızlarla ve diğer mahrem olan kadınlarla evlenmenin haramlığının da vahyedildiği ilk peygamberdir. İşte bu haramlık, Nuh (a.s.)'dan günümüze kadar gelmiştir.

"Sana vahyettiğimizi" ifadesine gelecek olursak; Muhammed'e vahyettiğimizi size din kıldı demek olur. Âyet metninde diğer peygamberlerden bahsedilirken tavsiye etmek kelimesi kullanılırken Rasûlüllah hakkında *"îhâ"* (vahyetmek) fiilinin kullanılması onun peygamberliğini açıkça vurgulamak içindir. Bu âyet-i kerimede beş adet peygamberin ismine yer verilmesi, onların büyük şeriat sahibi ve tabileri çok peygamberlerden oldukları içindir.

Burada sanki şöyle bir soru sorulmaktadır: Bu peygamberler arasında ortak olan nokta acaba nedir? İşte bu soruya cevap olarak bu ortak nokta, Allah'ı tevhid etme, O'na itaat, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve insanı mü'min yapan diğer ilkelere inanmaktan ibaret olan İslâm dinini ayakta tutmaktır, denilmiş olmaktadır. Dini ayakta tutmaktan maksat, onun rükünlerini ayakta tutmak ve dini, içine herhangi bir sapıklık karışmasından muhafaza etmek, ya da dine devam etmek ve ona yönelmek demektir.

Bu âyet-i kerimede: *"Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin,"* diye yapılan hitap Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ümmetinedir. Bu, bütün kullara yapılmış bir tavsiyedir. Bilindiği üzere peygamberler dinin özünde ortaktırlar ve aynı şeyleri söylemişlerdir. Bütün peygamberler dini ayakta tutmuşlar, ona hizmet etmişler, insanları davet etmişler ve bu fiillerinden asla geri kalmamışlardır. İşte dinin özündeki peygamberlerin bu birliği ve aynı şeyi söylemeleri dolayısıyla Allahu Teâlâ şöyle buyurur: *"Allah nezdinde hak din İslâm'dır..."* (Âl-i İmran: 19) Burada Yüce Allah, peygamberden peygambere bir ayrım yapmamıştır. Onlar fürûda (detay ahkâm)da ve şer'î hükümlerde farklı şeyler söylemişlerdir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"...(Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik..."* (Mâide: 48) Ümmetlerin farklılığından ve mizaçlarının değişikliğinden kaynaklanan bu ihtilâf, aynı zamanda peygamberlerin, dinin özünde aynı şeyleri söylemeleri ile çelişmez.

Sonra Yüce Allah kullarına dini ayakta tutmalarını ve dinin etrafında biraraya gelmelerini emrediyor ve din hakkında ayrılığa düşmelerini yasak ediyor. Çünkü Allah'ın eli ve yardımı toplulukla birliktedir. Kurt ancak sürüden ve cemaatten ayrılıp kaçan koyunu kapar.

Bilge olan kişilerden birisi ölürken oğullarına nasihatte bulunur. Onlara der ki: "Bana birer tane sopa getirin." Çocuklar bunu getirirler. Sopaları demet yapar ve onlara: "Haydi bunu kırın," der. Çocuklar demetleri kıramazlar. Sonra sopaları birbirinden ayırır, der ki: "Sopaları alın, teker teker kırın." Bunun üzerine çocuklar onları kırarlar. Bilge kişi: "İşte siz benden sonra böyle olacaksınız. Eğer biraraya gelirseniz sizi kimse yenemez. Şayet birbirinizden ayrılırsanız düşmanınız sizi kolaylıkla ele geçirip, helâk edebilir."

İşte dini ayakta tutanlar da bu uğurda biraraya gelirler ve tefrikaya düşmezlerse kendilerini hiçbir düşman altedemez. İnsan, kendi nefsinde dinini yaşarken de aynı durumdadır. Eğer bütün benliğini dini ayakta tutmaya verirse kendisini ne insan, ne de cin şeytanı vesvesesiyle yenemez. Çünkü iman ve melek, dini ayakta tutmakta kendine yardımcı olurlar.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Sakın tefrikaya düşmeyiniz. Çünkü cemaat, rahmettir, tefrika ise azaptır. Ey Allah'ın kulları! Birbirinizle kardeş olunuz."

Rasûlüllah (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmeden önce mutlak olarak kendisinden önce gelen şeriatle -Âdem'in ve başka peygamberlerin şeriatiyle- ibadet ederdi.

Bazı âlimlere göre; en sahih olan görüş, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamberliğinden önce, İbrahim (a.s.)'in şeriati üzere ibadet ettiğidir. Nihayet peygambere vahiy gelir, peygamberlik görevi verilir. Bütün imamların ittifakı ve icmâ-ı ümmet ile sabittir ki Rasûlüllah (s.a.v.), kendi kavminin inançlarını taşımıyor, onların ibadetleri gibi ibadette bulunmuyordu.

«Fakat» ey Muhammed! Tevhid inancı ve putlara ibadeti reddetmek gibi **«kendilerini çağırdığın şey Allah'a ortak koşanlara ağır geldi.»** Bu hüküm, onlara ağır ve zor geldi ve Peygamberin bu teklifini uzak bir ihtimal gördüler. Zira şöyle söylüyorlardı: "*Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir.*" (Sâd: 5)

«Allah dilediğini (senin davet ettiğin) şeyde (dinde) biraraya getirir.

O, (dine) yöneleni de doğru yola iletir.» Âyet metninde yer alan "*ictibâ*", seçerek biraraya toplamak anlamınadır. Buna göre âyetin manası: Allah biraraya getirmeyi dilemiş olduğu kimseleri, senin davet etmiş olduğun şey üzerinde toplar. Allah'ın dilemiş olduğu bu kimse ise kendisine davet olunan şeye tercihini yönelten ve onu bu yönde kullanan kimsedir. Ve Yüce Allah dinine yöneleni, irşadla, tevfikıyle ve lütuflarıyla doğru yola iletir.

Âyetin manası bu şekilde olabileceği gibi, burada geçen biraraya getirme fiiliyle, doğru yola iletme fiillerinin tümleç zamirleri, her iki yerde de Allah'a râcî olabilir. Buna göre âyetin manası; Allahu Teâlâ kullarından dilediği kimseleri kendi yeteneklerine göre katında toplar ve kendisine yöneleni de ona yardım ederek doğru yola iletir. Allah'ın, kulunu seçmesi demek, ona ilâhî bir feyz vermesi demektir. Böylece kul, herhangi bir çaba sarfetmeksizin çeşit çeşit nimetleri elde eder. Bu, peygamberler ve onlara yakın olan sıddîkler ve şehitler içindir.

Âyet metninde yer alan "enîbû" fiilinin mastarı olan "*inâbe*" (Allah'a yönelme) tevbenin sonucudur. Eğer tevbe sahih bir tevbe ise Allah'a yönelme meydana gelir. Şu halde her zaman ve her durumda insanın gücü yettiği oranda bütün ibadetleri yerine getirmesi gerekir. Mü'minin günahında bile mutlaka bir itaat vardır. Çünkü o, günahı işlerken, bunun günah olduğuna inanmaktadır. Bir de bu itaatıyla birlikte tevbe ve istiğfar ederse o zaman itaat üzerine itaat, ibadet üstüne ibadet yapmış olur. İçine kötü amel karışan itaatın karşılığı güçlü olur. Bu itaat yukarıda da işaret olunduğu üzere günahın günah olduğuna inanmadır. İman ise ibadetlerin en güçlüsü ve Allah katında en büyüğüdür. Çünkü iman, üzerine bütün ibadetlerin bina olunduğu ana temeldir. Bir kudsî hadiste şöyle buyrulur: "*Eğer kulum Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir arşın, eğer bir arşın yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. Eğer Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak gelirim.*"(5)

Her halükârda görüldüğü üzere mü'min itaattan ve ibadetten uzak olmaz. Salih amel, hataları siler. Çünkü kul, kötülükten dönüp Yüce Allah'a yönelirse Allahu Teâlâ onun durumunu ıslah eder ve kaçırmış olduğu nimetleri ona iade eder.

5- Bu ifade Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin rivayet etmiş oldukları hadisin bir parçasıdır. Bu kudsî hadisin baş tarafı şu ifadelerle başlar: "*Ben, kulumun Beni zannı üzereyim. Beni zikrettiğinde onunla olurum. Beni nefsinde zikrederse ... Bana bir karış yaklaşırsa ...*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/476.

14. «Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler.» Yahudiler ve Hristiyanlar, kendilerine davet olunan din hususunda sadece aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler ve hiçbir vakit arzulanan biçimde o dine inanmadılar.

"İlim geldikten sonra" ifadesi, ya ilim gelirken, ya da ilmin geldiği vakit demektir. İşte bu Yahudiler ve Hristiyanlar kendi kitaplarında gördükleri üzere Rasûlüllah (s.a.v.) ve Kur'an'a dair hakikat delilleri ışığında müşahade ettikleri bu mûcizenin gerçekliğini gördükten sonra ayrılığa düştüler, ya da Rasûlüllah'ın gönderileceğine dair bilgiyi elde ettikten sonra ayrılığa düştüler. Âyet metninde yer alan "*bağy*", bir şeye haksız yere düşmanlık etmek demektir. Yani bunlar dünyanın malını, riyasetini, makamını, şöhretini arzulayarak ve yanlarında geçerli bir nedene dayanan şüphe olmaksızın sırf cahiliyyet taassubuyla düşmanlık olsun diye ayrılığa düştüler.

«Eğer belli bir süreye kadar», Allahu Teâlâ'nın nezdinde belli olan bir vakte kadar **«Rabbinden bir söz»**, cezanın tehirine dair bir vaad **«geçmiş olmasaydı aralarında hemen hüküm verilirdi.»** Aralarında işledikleri cinayetin bir karşılığı olarak köklerinin kazınmasına dair olan hüküm hemen yerine getirilirdi. Allah nezdindeki malum vakit, kıyamet günüdür, ya da onların takdir edilmiş ömürlerinin sonudur.

«Onlardan sonra Kitab'a varis kılınanlar da onun hakkında» Kur'an hakkında **«derin bir şüphe içindedirler.»** Yani kendilerine kitap, bir başka ifadeyle Kur'an verilen müşrikler, Ehl-i Kitab'a kitapları verildikten sonra Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler. Âyet-i kerimede yer alan "*şek*", iki zıt kavramın insanın nezdinde eşit olması demektir. Burada yer alan "*murîb*", insanı endişeye sevkeden demektir. Bu nedenle müşrikler, tıpkı Ehl-i Kitab'ın iki grubu gibi (Yahudiler ve Hristiyanlar gibi) Kur'an'ın gerçek olduğunu öğrendikten sonra sırf azgınlık ve inat uğruna Kur'an'a inanmazlar. Arapçada "riybe" kelimesi, ruhun endişe ve huzursuzluk duyması demektir. Kuşkuya "riybe" denmesi onun, insanın ruhunda endişe ve huzursuzluk vermesinden, gönül huzurunu ortadan kaldırmasındandır. Büyük bir ihtimalle âyetteki "*şekkin müriybin*" ifadesi tıpkı "cedde cidduhû" (çok gayret etti,) kabilindendir. Bu taktirde söz konusu ifade, derin bir şüphe, demek olur.

15. «İşte onun için» yani zikrolunan tefrika ve derin şüphe dolayısıyla, dosdoğru olan ve yarışanların uğrunda yarışmasına lâyık bulunan dinin kendileri için kılınması dolayısıyla **«sen»** bütün insanları dine ve gereğince amel etmeye **«davet et.»** Çünkü onların tefrikaya düşmeleri, derin bir şüphe içinde olmaları, bu dinin Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dili üzerine onlar için din olarak kılınması, O'na davete ve bu dinin ayakta tutulması emrine sebeptir. Burada hevâ ve hevesine uyanlarla, bid'atçilerin yetmiş küsür fırkaya ayrılacaklarına ve onların mezheplerini ortadan kaldırmak için sırât-ı müstakîme davet edileceklerine işaret vardır.

el-Bezzâziye'de denir ki: "Rivayet olunduğuna göre İbnü'l-Mübarek, rüyada görülür. Kendisine sorulur: 'Rabbin sana nasıl muamele etti?' İbnu'l-Mübarek der ki: 'Rabbim beni azarladı ve bana çıkıştı. Beni otuz sene durdurdu. Sebebi, birgün bid'atçinin birine hoşgörü ile bakmıştım. Bu nedenle Yüce Allah beni, sen din uğrunda Benim düşmanıma düşmanlık yapmadın diye kınadı,' der. O halde öğüt geldikten sonra zalimler gürûhu ile oturanların hali acaba ne olacak?"

«Ve emrolunduğun», Yüce Allah katından sana vahyolunduğu **«gibi»** dinde ve Ona davette **«doğru ol.»** Buradaki *"doğru ol"* ifadesinden maksat, dinde ve Ona davette sebatkâr ve devamlı ol demektir. Çünkü Rasûlüllah zaten, dinde doğru idi. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) *"Hûd sûresi ve benzerleri beni kocattı"* buyurur.(6) Buradaki hitap, dindeki kuveti ve gücüne göre Rasûlüllah (s.a.v.)'adır. O, ümmetine zayıflıklarını dikkate alarak: *"Dosdoğru olunuz fakat buna gücünüz yetmez,"*(7) buyurmuştur. Yani siz bana emrolunan "istikamete" güç yetiremezsiniz.

Çünkü gerçek istikamete peygamberlerden başkasının gücü yetmez. Çünkü istikamet, insanın alışık olduğu âdetlerini terketmesi ve dosdoğru olarak Hakk'ın huzurunda durmasıdır. **«Onların»** yani müşriklerin çeşitli bâtıl **«heveslerine uyma.»** Müşrikler, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, ilâhlarını tazim etmesini arzuluyorlardı. Bir haberde şu ifadeler yeralır: *"Her şeyin bir âfeti vardır. Dinin âfeti de hevâ ve hevestir."* (8)

«Ve de ki: 'Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım», semadan indirilmiş kitaplara inandım, onların bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr edenler

---

6- Hadisi Tabarânî ve İbn Asâkir rivayet etmişlerdir. Bu hadis-i şerifin, birbirine yakın lâfızlarla çeşitli rivayetleri vardır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/179.

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Hakim ve Beyhakî, Sevban'dan rivayet ederler. Hadisin tamamı şu şekildedir: *"Biliniz ki sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Abdeste ancak mü'min olanlar devam eder."* Bu hadis daha önce geçmişti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/181.

8- Bu haber İbn Mes'ud'dan şu şekilde varid olmuştur: *"Her şeyin kendisini bozan bir âfeti vardır. Bu dinin âfeti de kötü yöneticilerdir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/23.

gibi değil.

«Ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emrolundum.» İleri gelenleriniz ve zayıflarınız arasında şeriatlerin ve ahkâmın tebliğ noktasında adaleti gerçekleştirmekle, mahkemelerde ve bana gelen uyuşmazlıklarda hüküm verirken aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Ya da ileri gelenlerinizle, zayıflarınız arasını eşit tutmakla emrolundum. Bu nedenle herhangi birinize özel bir emir, ya da yasaklama getirmem.

Rivayet olunduğuna göre Davud (a.s.) şöyle der: "Üç özellik vardır ki kimde bulunursa o kurtulmuştur: Zenginken ve fakirken mutedil davranmak, hoşnut ve kızgınlık anında âdil olmak, gerek âşikare, gerek tek başına iken Allah'tan korkmak. Üç özellik de vardır ki her kimde bulunursa onu mahveder: İnsana hakim olan cimrilik, ardından gidilen heves ve insanın kendi nefsini beğenmesi. Dört özellik vardır ki kime verilmişse o kimseye dünya ve âhiret hayrı verilmiş demektir: Zikreden dil, şükreden kalp, sabreden beden ve mü'min olan kadın."

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de: "*'Aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum'* ifadesi, şöyle açıklanmıştır. Hevâ ve hevesine uyanlarla Ehl-i Sünneti, bid'atı terkederek kitap ve sünnete sarılmak hususunda bir çizgiye getirmekle emrolundum. Böylece tefrika ortadan kalksın, ümmet bir noktada biraraya gelsin."

«Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir.» Yani; Allah hepimizin yaratıcısı, işlerimizi üstüne alandır. Yoksa putlar, hevâ ve hevesler değildir.

«Bizim işlediklerimiz bize,» ister sevap, ister ceza, amellerimizin karşılığı bize aittir, **«sizin işledikleriniz de sizedir.»** Biz sizin iyiliklerinizden istifade etmez, kötülüklerinizden de zarar görmeyiz. **«Sizinle bizim aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur.»** Burada yer alan "*huccet*", aslında burhan ve delil demektir. Âyetin ifadesiyle "*lâ huccete beynenâ ve beynekum*" demek, aramızda herhangi bir delil getirmeye gerek yoktur, demek olur. Bununla maksat, aramızda herhangi bir husumet yoktur demektir.

Bilindiği üzere anlaşmazlığa düşen iki tarafın dava görmek için delil getirmeleri gerekir. İşte bu anlayış, lâzımın zikri melzûmun kastedilmesi kabilindendir. Buna göre âyetin manası: Bizim aramızda karşılıklı delil ileri sürmek ve tartışılabilecek herhangi bir konu yoktur, demek olur. Çünkü hak zuhur etmiş, ortaya çıkmıştır. Şu halde delil getirmeye hacet kalmamıştır. O halde yapılan muhalefet kuru bir inattan başka bir şey değildir.

Kıyamet günü **«Allah hepimizi biraraya toplar. Dönüş de O'nadır.'»** Hükmünü vermesi için herkesin dönüşü O'nadır. İşte orada bizlerin de, sizlerin de hali ortaya çıkar.

Bu âyet-i kerime sözlü delil getirmeye ihtiyaç kalmadığı için sözlü bir mütarekeye delâlet etmektedir. Çünkü müşrikler deliller vasıtasıyla onun doğruluğunu anlamışlardır. Onlar, hak ortaya çıktıktan sonra sırf inat olsun diye kâfirlik yapmaktadırlar. Dolayısıyla delil yönünden mağlup olmuşlardır. Artık bu aşamadan sonra ya kılıçtan geçirilecekler, ya da Müslüman olacaklardır. Bundan sonra zaten katlolunmuşlardır. Kula düşen, hak ortaya çıktıktan sonra onu kabul etmek ve Hakk'ın nuru ile aydınlanmış nasihatin arkasında yürümektir. Çünkü dönüş Allah'adır. Dünya gelip geçme yurdudur. Asıl biraraya gelinecek yer âhirettir. Dünya ayrılma ve yorulma yurdudur. Ölüm için hazırlık yapmak şarttır. Bu nedenle şu beyitleri söylemişlerdir:

Allah'ın akıllı kulları var, bakarlar nazar-ı ibretten
Boşverdiler dünyaya, korktular fitneden.

Bakınca dünyaya bildiler elbet,
Dünya olmaz hiçbir canlıya memleket.

Gördüler dünyayı, azgın derya - deniz
Dediler: "Kurtuluş gemisi salih amelimiz."

16. «Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında», O'nun dini ve peygamberi hakkında **«tartışmaya girenlerin delilleri Rableri katında boştur.»** Zâildir, bâtıldır, hatta onların aslında hiç delilleri yoktur. Burada onların asılsız sözlerine "*huccet*" (delil) denilmesi, onların bâtıl zanlarına uygun olarak söylenmiştir. *"Daveti kabul edildikten sonra"* demek, insanlar Allah'ın dinine girme yönündeki çağrıyı kabul ettikten ve hucceti ortaya çıktığı, delilleri apaçık olduğu için bu dine girdikten sonra demektir. Bunun "*isticâbe*" (kabul etme) tabiriyle ifade edilmesi, onların Allah'ın dinine davet edilmesi itibariyledir. Âyet-i kerime işaret ediyor ki onlar "mîsâk" günü, (ahid alma günü) Yüce Allah kendilerine "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" diye sorduğunda, "*Belâ*" sözüyle O'nun davetini kabul etmişlerdi. Sonra âlem-i ervahtan (ruhlar âleminden), alem-i ecsâme (cisimler âlemine) indirildiklerinde bu ikrarlarını ve sözlerini unuttular, mücâdele ve inkâra kalkıştılar. Oysa mü'minler verdikleri sözde ve tasdiklerinde sabit kaldılar.

«Onlar için» hak ortaya çıktıktan sonra ona karşı gelmelerinden dolayı büyük **«bir gazap, yine onlar için»** şiddetli inkârlarına ve derin sapıklıklarına karşı **«çetin bir azap vardır.»** Mahiyeti bilinmeyen bu azap cehennem azabıdır.

اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْم۪يزَانَۜ وَمَا
يُدْر۪يكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَر۪يبٌ (١٧) يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِهَاۚ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَاۙ وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّۜ اَلَٓا اِنَّ الَّذ۪ينَ
يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ (١٨) اَللّٰهُ لَط۪يفٌ بِعِبَادِه۪
يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَز۪يزُ (١٩) مَنْ كَانَ يُر۪يدُ حَرْثَ
الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ ف۪ي حَرْثِه۪ۚ وَمَنْ كَانَ يُر۪يدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِه۪
مِنْهَاۙ وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَص۪يبٍ (٢٠)

17. Kitabı ve mîzanı hak olarak indiren Allah'tır. Ne biliyorsun, belki de kıyamet (saati) yakındır.

18. Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler, inananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

19. Allah kullarına lütufkârdır. Dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür.

20. Kim âhiret kazancını istiyorsa onun kazancını artırırız. Kim de dünya metaını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.

17. **«Kitabı»**, ilâhî kitapları **«ve»** hakların kendisiyle tartıldığı ve insanlar arasında adâletin sağlandığı **«mîzanı»**, içindeki hükümlerde ve verdiği haberlerde **«hak olarak»** bâtıldan uzak olarak **«indiren Allah'tır.»** Ya da indirmiş olduğu inanç sistemini ve hükümleri hak olarak indiren Allah'tır. Allahu Teâlâ mîzanı hak olarak indirdi ifadesini böyle anlamak mümkün olduğu gibi, "bizâtihi adaleti ve eşitliği indirdi" şeklinde anlamak da mümkündür. O, adâleti ve eşitliği, bunları ilâhî kitaplarda emrederek sağlamıştır. Bu durumda adâlete mîzan isminin verilmesi herhangi bir nesneye onun aracının ve aletinin isminin verilmesi, kabilinden olur. Çünkü mîzan, adâletin aracıdır.

«Ne biliyorsun, belki de» hak üzere konuşan kitabın, geleceğini haber verdiği **«kıyamet (saati) yakındır.»** Bu şu demektir; kıyamet gelmek üzeredir. Ey Muhammed! O halde kitaba uy ve onun gereğince amel et. Amellerin tartılacak olduğu ve karşılığının verilecek olduğu o gün ansızın karşına çıkmadan önce adaleti uygulamaya devam et.

Bu ifade insanların uzun emel beslemelerini yasaklamakta ve ecelin gelip çatacağı uyarısını yapmaktadır. Allahu Teâlâ bizleri ve sizleri daima uyanık kılsın.

Yukarıda yer alan *"Ne biliyorsun?"* ifadesi, kıyametin durumu hakkında seni bilgi sahibi yapan nedir, demektir. Onun vukuu şiddetli olacaktır ve ne zaman olacağı gizlidir. Öyle bir kıyamet ki, hiç kimsenin aklı, mahiyetine erişemez. Bu ancak Bizden gelen bir vahiy ile anlaşılır.

Râgıp der ki: "*Vemâ edrâke*" (Ne biliyorsun?) ifadelerinin Kur'an'da geçtiği her yerde ifade, şuna benzer şekilde devam etmiştir: "*Nedir o (Hâviye), bilir misin? Kızgın ateş.*" (Kâria:10,11) "*Mâ yüdrîke*" ifadesini, bu âyet-i kerimede olduğu gibi *"Ne biliyorsun, belki de kıyamet saati yakındır"* ifadesi takip etmemiştir.

18. **«Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler,»** bunlar, inkâr ederler ve alaya alırlar. Kıyametten korkmazlar, kıyamet ne zamanmış, derler. Keşke kopsa da hak neymiş karşımıza çıksa, hak, bizim üzerinde olduğumuz yol mu, yoksa Muhammed ve arkadaşlarının izledikleri yol mu, baksak? derler. Onlar kıyamete inanmayınca, kıyamette olacak olaylardan da korkmazlar. Onlar kıyametin kopacağını uzak gördüklerinden kopmasını talep ederler. *"Acele etmek"* herhangi bir şeyi daha zamanı gelmeden önce istemek ve araştırmak demektir.

Ona «**inananlar ise ondan korkarlar**» kıyamete özen göstermekle birlikte sevap beklentisi için ondan korkarlar. Çünkü mü'minler daima korku ve ümit arasında olurlar. Kıyametin çabuk kopmasını istemezler «**ve onun gerçek olduğunu bilirler.**» Kıyametin kesin bir biçimde mutlaka kopacağını bilirler. Bu âyet-i kerime de mü'minlerin ölümden sonra gelecek olan imtihan korkusuyla ölümü temenni etmeyeceklerine, söz konusu imtihana hazırlanacaklarına işaret vardır. Ama ölüm gelip çattığında da bunu kötü görmeyeceklerine de ayrıca işaret edilmektedir. Çünkü ölümü ancak cahil veya iştiyak sahibi yani Allah'a bir an önce kavuşmak için özlem duyan kimse temenni eder.

«**İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar**», mücadele edenler ve şüpheden kaynaklanan bir inatla geleceğini inkâr edenler «**derin**» haktan uzak «**bir sapıklık içindedirler.**» Âyetteki *"yumârûne"* kelimesi "şüphe" anlamındaki "mirye" kökünden gelmektedir. Şüphe tartışmaya götürdüğü için o şekilde mana verilmiştir. Âyetin sonunda "derin, yani haktan uzak bir sapıklık" denilmiştir. Çünkü kıyametin kopması eşyanın gözle görülmeyen, gözden uzak olan kaybolmuşlarına benzer. Çünkü öldükten sonra dirilme, ölmüş olan yeryüzünü ihya etmek gibidir. Herhangi bir kimse kıyametin kopacağını aklına sığdıramıyorsa ondan daha uzağını hiç sığdıramaz. Aslında uzaklık, sapık olan kimse için söz konusudur. Çünkü yoldan uzak olan odur. Dolayısıyla onun bu fiili, kendisine bir vasıf olmuştur. Buna göre âyetin manası: Kıyamet günü hakkında tartışanlar, uzak bir sapıklık içindedirler. Çünkü sapık olan kimse, ister yakın ister uzak olsun yolunu şaşırmıştır.

19. «**Allah kullarına lütufkârdır.**» Onlara ihsan sahibidir. Her türlü lütfunu onlara akıtır. Bunun ne kadar olduğunu fikirler ve zanlar asla tahmin edemezler. Burada geçen *"lâtif"*, mübalâğa ifade etmektedir. Ayrıca kelimenin elif lamsız olması da, ikinci bir pekiştirme ifade eder.

Rızıklandırmak «**dilediğini**» dilediği gibi «**rızıklandırır.**» Allah'ın lütfu, hikmetinin gereği olarak bütün kullarına dilemesi nasıl gerektiriyorsa o şekilde şamildir. Bu durum bütün ihsanının tüm kullarına olmasıyla çelişmez.

«O kuvvetlidir,» son derece güçlüdür. Her şeye galip olandır. Allah'ın her şeye galip oluşu, bütün kullarına lütfunun genelliğine uygundur. Aslında kuvvet, bünyenin güçlü ve şiddetli yapısı demektir. Allah Teâlâ hakkında bünye gücü ve şiddetli yapı düşünülemeyeceğine göre bu, kudrete hamlolunmuştur. Çünkü kudret, kuvvetin sonucudur. **«güçlüdür.»** Kendisine asla galip olunamayacak derecede güçlüdür. Bu sıfat da dilediği kimselere, dilediği şeyi tahsis etmesine uygundur.

20. «Kim âhiret kazancını istiyorsa onun kazancını artırırız.» Sevabını bire ondan, yedi yüze ve daha yukarısına kadar artırırız. Âyet metninde yer alan "*hars*", aslında tohumu tarlaya atmak demektir. Tohumdan meydana gelen ekine de hars denilir. Hars kelimesi, istiare yoluyla amellerin semereleri ve sonuçları anlamında kullanılır. Çünkü amellerin sonuçları dünyada çalışarak, amel ederek elde edilir. Bu nedenle "Dünya âhiretin tarlasıdır," demişlerdir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası: Kim amelleriyle âhiret sevabını isterse, onun bu kazancını artırırız, demek olur.

«Kim de» amelleriyle **«dünya metaını»**, hoş şeylerini **«istiyorsa ona da dünyadan»** kendisine ayırdığımız ölçüye uygun olarak **«bir şeyler veririz.»** Dünya metaını isteyen kimseden maksat, kâfirdir, ya da münafıktır. Münafıklar savaşlarda mü'minlerle birlikte bulunuyorlardı. Fakat asıl amaçları ganimet elde etmekti. Âyetin bu hükmüne, bozuk amaçlı kimselerin tamamı dahildir. Âyet-i kerime delâlet ediyor ki, dünyayı arzu eden kimse dünyada bu muradına erişemez. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Kimin niyeti âhiret ise Allahu Teâlâ onun yakasını biraraya getirir. Gönlüne zenginlik bahşeder ve dünya boyun eğerek ona gelir. Kimin niyeti de dünyayı elde etmek ise Allahu Teâlâ, onun işini darmadağın eder. Kendisini kendisine fakir gösterir. Dünyadan elde edebilecek olduğu da sadece Yüce Allah'ın kendisine yazmış olduğundan ibarettir.*" (9)

«Fakat onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.» Çünkü böyle bir kimsenin bütün yönelişi ve düşüncesi dünyaya takılmış, kalmıştır. Herkes neye niyet etmişse onu elde eder. Dolayısıyla böyle bir kimse tamamıyla âhiret sevabından mahrum olur.

9- Hadisi Tirmizî *Kıyamet* bölümünde 2467 no'da rivayet eder. Tirmizî'nin lâfzı şu şekildedir: "*Kimin yönelişi âhirete ise Allahu Teâlâ, kalbine zenginlik verir ve iki yakasını biraraya getirir. Dünya ona boyun eğerek gelir....*" Bu hadisin isnadında zaaf vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/11, el-Münzirî'nin *et-Terğîb ve't-Terhîb'i*, 4/82.

İmam er-Râğıp der ki: "İnsan dünya hayatında ekin eken bir kimse mesabesindedir. Kişinin ameli, ekinidir; dünyası ise ekin ektiği tarlasıdır. Ölüm anı, hasat zamanıdır; âhiret, harman yeridir. Kişi ancak ektiğini biçer, neyi hasad etmişse onu ölçeğe vurabilir."

Hikâye olunduğuna göre, Belh şehrinde adamın biri kölesine buğday ekmesini emreder. Köle, buğday yerine arpa eker. Köleye emreden kişi, hasad zamanı arpayı görünce sebebini sorar. Köle: "Buğday biter zannıyla arpa ektim," deyince efendisi: "Ahmak adam! Sen hiç arpa ekip de buğday biçeni gördün mü?" diye sorar. Bunun üzerine köle: "O halde sen, Allah'a isyan edip de O'nun rahmetini nasıl umabiliyorsun? Salih amel işlemeyip, boş ümitlerle nasıl aldanabiliyorsun?" der ve böylece köle efendisini gafletten uyandırır ve efendi tevbe eder, Yüce Allah'a döner.

Harman yerinde nasıl ölçekler ve kantarlar var ise ve nasıl bekçiler, şahitler mevcut ise, âhiret de aynen böyledir. Nasıl ki harman savrulur, iyi tanelerle otlar ve samanlar birbirinden ayrılırsa, âhirette de böyle iyi amellerle günahlar birbirlerinden ayrılacaktır. Her kim âhireti için çalışırsa ölçeği ve tartısında bereket bulur. Bu amelinden kendisine ebediyet azığı verilir. Kim de dünyası için çalışırsa çalışması boşa gider, ameli batıl olur. Dünya amelleri ilkbahar mevsimindeki hanzal (Ebû Cehil karpuzu) ağacı gibidir. Böyle bir ağacı diken kimse, ilkbaharda taze yaprakları görür ama hasat zamanı gelince hiçbir fayda elde edemez. Hasat ettiği nesneyi harmana döktüğü zaman hiçbir şeye ulaşmış olamaz. Âhiret amelleri ise, kışın çirkin görünen üzüm asması ve hurma ağacına benzer. Hasat zamanı geldiğinde bu ağaçlar nasıl kişiye fayda veriyor, kış azığı olarak depolanıyorsa işte âhiret hayatı da böyledir. Dünyanın süsleri, dıştan bakınca güzel ama içi pistir. Yüce Allah dünya ile gururlanmayı ve aldanmayı yasak etmiştir. O, şöyle buyurur: "*Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.*" (Tâhâ: 131)

Pislik, altın bir kap içinde bulunsa bile yine de pisliktir. Akıllı olan onu almaz. Dünya yaşlı bir koca karı gibidir. Kim onun ziynetiyle ve süsüyle övünürse ahmaktır. Akıllı olan, bâkî ve salih amellerle âhireti elde etmeye bakmalıdır. Çünkü dünya ve içindekilerle birlikte her şey yok olacaktır ve fânîdir. Nitekim Arap şairi Lebid şöyle söylemiştir:

Allah hariç, her şey -iyi bil- bâtıl,
Her nimet bu dünyada -çaresiz- zâil.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا
شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ
لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٢١) تَرَى الظَّالِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ (٢٢) ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَٓا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا
الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ شَكُورٌ (٢٣)

21. Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyleri, dinden kendilerine şeriat yapan ortakları mı var? Eğer (amellerin kıyamet günü) ayrılması sözü olmasaydı derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere can yakıcı bir azap vardır.

22. Yaptıkları şeyler (in cezası) başlarına gelirken, zalimlerin korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur.

23. İşte bu, Allah'ın iman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediğidir. De ki: "Ben buna karşılık sizden, akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum." Kim bir iyilik işlerse Biz onun bu hususta güzelliğini artırırız. Şüphesiz Allah bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.

21. **«Yoksa onların»**, müşriklerin şirk, öldükten sonra dirilmeyi inkâr, dünya için amel etmek ve şeriate aykırı hevâ ve heveslere uygun diğer şeyler gibi **«Allah'ın izin vermediği şeyleri,»** teşvik etmek suretiyle, fasit **«dinden kendilerine şeriat yapan ortakları mı var?»** Buradaki *"ortaklar"* dan maksat, onların insan ve cinlerden olan şeytanlarıdır. Yoksa onların, inkâr ve isyanda kendilerine ortak olan, amellerini süsleyerek ve teşvik ederek kendilerine yardımcı olan şeytandan ortakları mı var? Bunlar yukarıda sıralandığı üzere şirk, öldükten sonra dirilme ve benzeri kötü amellerden başkasını bilmezler. Yüce Allah böylesi hareketlere izin vermekten ve bunları emretmekten münezzehtir.

Âyet-i kerimede fasit olan yola da *"din"* denilmesi, "müşâkele" (benzerlik kurma) den dolayıdır. Çünkü bunların fasit yolları Yüce Allah'ın dinine karşılık olarak zikrolunmuştur. Böyle zikrolunması, müşâkelenin yanında onları alaya almak amacıyladır. Bazı müfessirler *"ortakları"* ifadesiyle, onların putlarının kastedildiğini söylemişlerdir. Âyetin başındaki hemze "inkâr" (hoş görmeme) ifade etmektedir. Allah Teâlâ müşrikler için bu bâtıl dini yapmadığına göre, aklı olmayan cansız bir varlık nasıl din meydana getirebilir?

«Eğer (amellerin kıyamet günü) ayrılması sözü», azaplarının tehirine dair daha önce verilmiş hüküm, ya da amellerinin kıyamet günü ayırt edileceği vaadi **«olmasaydı»** -fasl; hak ile bâtılı birbirinden ayıran hüküm demektir.- **«derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere»** âhirette **«can yakıcı bir azap»** elemi son derece şiddetli bir azap **«vardır.»**

22. Ey gözü kıyamet günü görebilen kişi! O gün **«yaptıkları şeyler»**in vebali ve cezası, ister korksunlar, ister korkmasınlar kuşkusuz bir şekilde **«başlarına gelirken, zalimlerin»** müşriklerin dünyada işlemiş oldukları kötü amelleri sebebiyle **«korkudan titrediklerini göreceksin.»**

Müfti Sâdî der ki: "Âhirette durum, dünyadakinin tersi olacaktır. Dünyada emniyet ve güven içinde olanlar, âhirette korkacaklardır. Dünyada korkanlar da âhirette güven içinde olacaklardır."

«İman edip iyi işler yapanlar da» şeriatin mükellefiyetini yerine getirenler de **«cennet bahçelerindedirler.»** Cennetin en hoş köşesinde ve en nezih yerindedirler. Çünkü *"Ravdâtu'l-Cennât"*, cennetin en hoş köşesi demektir. *"Ravda"*, reyhan ve öteki çiçeklerle bezeli, hoş, geniş bir bahçe demektir.

«Rablerinin yanında onlara diledikleri» çeşit çeşit lezzetli arzu ettikleri **«her şey vardır. İşte»** karşısında mü'minlerden başkasına verilmiş olan her türlü nimetin küçük kaldığı, ya da başından sonuna kadar bütün dünyanın hakir kaldığı **«büyük lütuf budur.»** Buradaki ifade, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ümmeti hakkındadır. Onun bizatihi kendisine gelince o, büyük nimete erecektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "... *Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur.*" (Nisâ: 113)

23. «İşte bu,» büyük lütuf **«Allah'ın iman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediği»** sevap **«dir.»** Yani Allahu Teâlâ onlara Peygamber (s.a.v.)'in dilinde işte bunları müjdelemektedir.

«De ki: 'Ben buna karşılık sizden, akrabalık sevgisinden başka bir ücret», bir fayda **«istemiyorum.'»** Rivayete göre müşrikler birgün toplantı yerlerinde biraraya gelirler. İçlerinden birisi: Görüyor musunuz, Muhammed yaptığı şeye karşılık bir ücret istiyor deyince bu âyet-i kerime nazil olur. Buna göre âyetin manası; De ki: Benden önceki peygamberlerin, ümmetlerinden herhangi bir ücret istemedikleri gibi ben de sizlere yapmış olduğum tebliğ ve müjdelemeye karşılık herhangi bir ücret istemiyorum.

Âyet metninde yer alan *"mevedde"*, Rasûlüllah (s.a.v.) sevgisi demektir. Yine burada geçen *"kurbâ"*, mastardır, manası akrabalık demektir. Rasûlüllah'a karşı sevgi, ona eziyeti bırakmak akrabalık gereğine göre davranmak demektir. Rasûlüllah (s.a.v.) burada sevgiyi ücret olarak isimlendirmekte ve bu ücretten sevgiyi tıpkı ücretmiş gibi istisna etmektedir. Böyle bir istisna, Arapçadaki ifade edilen şu şiir kabilindendir:

Onların hiç ayıbı yok, ayıpları tek;
Kılıçlarının ağzı kırık, sebep; düşman öldürmek. (10)

Böyle bir açıklama yapmamızın nedeni, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yapmış ol-

---

10- Yani onlar öyle iyi kimseler ki hiçbir kusurları yok, sadece bir kusurları var o da çok düşman öldürmekten dolayı kılıçlarının ağzı kırılmıştır. Bu da bir kusur değil kahramanlıktır. (Mütercim).

duğu peygamberlik tebliğine karşı cinsi ve çeşidi ne olursa olsun herhangi bir ücret talep etmesinin caiz olmayışıdır. Çünkü peygamberler ücret talep etmemişlerdir. Rasûlüllah (s.a.v.) ise haydi haydi etmez. Çünkü o daha üstündür ve çünkü o, ücret talep etmeyeceğini şu ifadesinde açıkça belirtmiştir: "*Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum.*" (Sâd: 86) Çünkü tebliğ etmek, Yüce Allah'ın "*Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et...*" (Mâide: 67) âyet-i kerimesi gereğince vacipti. Üzerine vacip olan bir görev için ücret talep etmek yakışmaz. Çünkü dünya metâı en değersiz şeylerdendir. O halde en değerli bir şey olan ilâhî bir vahyin tebliği karşılığında nasıl olur da ücret talep olunur. Çünkü ücret talep etmek, şaibe uyandırır. Bu da kesinlikle peygamberliğe aykırı bir husustur.

Buna göre âyetin manası: Ben tebliğ görevim karşılığında sizden asla ücret istemem. Ancak sizden istediğim, akraba olmamız dolayısıyla beni sevmeniz ve bu sebeple eziyetten vazgeçip, düşmanlık etmemenizdir. Her nekadar bu, bana özel bir ücret ise de aslında ücret değildir. Çünkü ey Kureyş kabilesi! Aramızda akrabalık olmayan hiçbir kabile boyu yoktur. Madem ki benim akrabalığım, sizin akrabalığınızdır; bu akrabalığımın gözetilmesi ve bana yapılan eziyetten vazgeçilmesi, hem şeriat açısından, hem örf ve âdet açısından ve hem de insanlık bakımından gereklidir. Ben, daha önce ister tebliğ yapmış olayım, isterse yapmayayım farketmez. Sizler sıla-i rahim âdetinizle ve akrabaları kötülüklerden korumakla övünüyordunuz. O halde aramızda akrabalık bağı, yukarıda zikredildiği gibi olduğuna göre neden bana eziyet ediyorsunuz?

Âyetin manası bu şekilde olabileceği gibi, "*kurbâ*" kelimesiyle Rasûlüllah (s.a.v.)'a sevgi bakımından yakın olanlar da kastedilmiş olabilir. Buna göre âyetin manası; ben sizden tebliğime karşı herhangi bir ücret istemiyorum. Bütün istediğim, bana sevgi bağlarıyla yakın olan kimseleri, sabit ve sağlam bir sevgiyle sevmenizdir.

Rivayet olunduğuna göre bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.)'a; sevmemiz gereken yakınların kimlerdir, diye sorulmuş. O da: "*Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin (radıyallahu anhüm) dir,*" demiştir.

«Kim bir iyilik işlerse Biz onun bu hususta», bu iyilik hususunda **«güzelliğini artırırız.»** Öyle bir iyilik daha yapmasına fırsat veririz ve bunda ihlâslı olmasını sağlarız. Güzelliğini öyle bir arttırırız ki kul, kendi beşer gücüyle öyle bir iyiliğe asla ulaşamaz. Âyet metninde yer alan "*yakterif*" kelimesinin kökü olan "*karf*" ve "*iktirâf*", ağacın kabuğunu soymak, deve yavrusunun derisini yüzmek anlamınadır. Daha sonra "*iktirâf*" kelimesi; gerek iyi, gerek kötü, herhangi bir şeyi kazanmak anlamına istiare sanatıyla kullanılmıştır. Ancak kelime daha çok kötülük kazanmakta kullanılır.

«Şüphesiz Allah» günah işleyeni **«bağışlayan,»** itaat edenin yaptığı **«şükrün karşılığını»** sevap lûtfederek ve daha fazlasını ihsan ederek. **«verendir.»**

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَاِنْ
يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي يَقْبَلُ
التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِه۪ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾
وَيَسْتَج۪يبُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ
فَضْلِه۪ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌ ﴿٢٦﴾

24. Yoksa onlar "(Muhammed) Allah'a karşı yalan uydurdu" mu, derler? Allah dilerse senin kalbini de mühürler ve Allah bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı ortaya koyar. Şüphesiz O, kalplerde olanı bilendir.

25. O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

26. Allah, iman edip iyi işler yapanların duâlarını kabul eder, lütfundan onlara fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.

24. **«Yoksa onlar:»**, Mekke kâfirleri: 'Muhammed **«Allah'a karşı»** peygamberlik iddiasıyla ve Kur'an okuyarak **«yalan uydurdu' mu, derler?»** Burada sanki şöyle denilmiştir: Onlar Rasûlüllah (s.a.v.) gibi birisine, Allah'a iftira ettiğini mi söylüyorlar? Oysa bu, günahların en büyüğü ve en çirkinidir.

«Allah dilerse senin kalbini de mühürler» Bu ifade, Rasûlüllah (s.a.v.), şayet Allah Teâlâ'ya iftira etseydi Yüce Allah kesinlikle onu bundan menederdi, şeklindeki bir beyanla onların iddialarının bâtıllığına ve asılsızlığına bir delil mahiyetindedir. Şöyle ki: Kur'an-ı Kerim'in Allah Teâlâ'ya iftira olduğu iddiası, onların,Yüce Allah'ın, Kur'an'ın Peygamberden ortaya çıkmasını dilemediği, tam tersine çıkmamasını arzu ettiği şeklindeki sözleridir. Böyle bir iddianın zorunlu sonucu da Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'i bundan menetmesidir. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Şayet Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'ya iftira ise Yüce Allah, Kur'an'ın Peygamber tarafından tebliğ edilmemesini dilerdi ve O, şayet bunu dileseydi senin kalbini mühürlerdi de Kur'an'daki manalardan hiçbirisi senin hatırına gelmezdi. Ve Kur'an'daki harflerden bir tek harfi bile sen söyleyemezdin. Madem ki meselenin içyüzü böyle değildir, tam tersine zaman aralıklarıyla vahiy gelmektedir. O halde buradan ortaya çıkıyor ki Kur'an, Yüce Allah'ın katındandır **«ve Allah bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı ortaya koyar.»** Bu cümle başlıbaşına yeni bir cümle olup, daha önce geçen *"mühürler"* fiiline mâtuf değildir. Rasûlüllah'ın, Yüce Allah'a iftira etmediğini ifade eden yeni bir cümledir. Nitekim âyet metninde açıkça yer alan Yüce Allah'ın ismi, bu cümlenin bir öncekine mâtuf olmadığına işaret etmektedir. Muzari sîgası (şimdiki zaman kipi), süreklilik ifade eder. Buna göre âyetin manası şöyledir: Yüce Allah'ın, bâtılı yok etmek, hakkı, vahyi ile ya da kazası ile ortaya koymak âdetindendir. Şayet Kur'an, onların iddia ettikleri gibi Yüce Allah'a bir iftira olsaydı O, Kur'an'ı yok eder ve ortadan kaldırırdı. Bu son âyet-i kerime, böyle anlaşılacağı gibi bunun, Rasûlüllah (s.a.v.)'a verilmiş bir vaad olması da mümkündür. Bu vaade göre Yüce Allah onların yürümüş oldukları, içinde bühtan ve yalanlamanın da bulunduğu bâtıl yolu ortadan kaldırır, Kur'an'ın üzerinde bulunduğu hakkı bâki kılar. Ya da Yüce Allah bâtılı, mü'minlere yardımı hususunda engel olunamaz hükmüyle ortadan kaldırır.

«Şüphesiz O, kalplerde olanı bilendir.» Bilir de onlara uygun olan ahkâmı ile, bâtılı silerek hakkı ortaya koyarak karşılık verir. Burada Yüce Allah "zevâtu's-sudûr" buyurmamıştır. Çünkü kalpler kelimesiyle kalp cinsini kastetmiştir. *"Zât"* kelimesi burada *"zî"* kelimesinin müennesi olup, sahip anlamınadır. Buna göre âyetin manası, şüphesiz O, kalplerde yer eden ve gizli bulunan şeyleri bilendir, demek olur. Kalplerde bulunan ise, insanı birtakım şeyleri yapmaya sevkeden ve birtakım şeyleri yapmaktan da alıkoyan hislerdir. Kalplerde bulunan duygular ve hislere "sâhibetü's-sudûr" (kalplerin arkadaşı) denmesi, bunların kalplerden ayrılmamalarından ve oraya yerleşmiş bulunmalarındandır.

25. «O, kullarının tevbesini» neye tevbe etmişlerse bunu bağışlayarak **«kabul eden...»** Çünkü şayet tevbeyi kabul etmezse bu, kulları günaha teşvik anlamına gelir.

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: "Bu âyet-i kerimedeki hüküm mü'mine, kâfire, dosta ve düşmana herkese şamil ve geneldir. Bunların arasından her kim tevbe ederse Allahu Teâlâ tevbesini kabul eder. *"Tevbe"*: Günahlardan pişman olmak suretiyle dönmek, ya da bir daha asla o günahlara dönmemeye azmetmek demektir."

Şeyh Bûşencî der ki: "Tevbe, insanın, günah zikredildiği zaman kalbinde onun tadını almaması demektir."

«Kötülükleri» şirk hariç büyük ve küçük günahları tevbe etmeseler bile sırf rahmetinin bir tecellisi ile veya bir şefaatçının şefaatı ile dilediği kimseler için **«bağışlayan»** -ki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat mezhebi bu kanaattedir - **«ve yaptıklarınızı»** gerek hayır, gerek şer **«bilendir»** ve tevbe edene tevbesinin karşılığını veren, tevbe etmeyen kimseye ise hikmetlere ve maslahatlara dayalı dilemesinin gereğine göre hesap sormayandır.

26. «Allah, iman edip iyi işler yapanların duâlarını kabul eder,» Allah, kendisine duâ ettiklerinde salih mü'minlerin duâlarını kabul eder, itaatlarına karşılık âhirette kendilerine sevap verir, **«lütfundan onlara»** kendisinden bir ihsan ve ikram olmak üzere istediklerinden **«fazlasını verir.»**

Burada yer alan *"kabul etme"* fiilinin faili yukarıda mana verildiği üzere Allah olabileceği gibi, iman edip salih amel işleyenler de olabilir. Bu durumda *"isticâbe"*, Allah'ın değil, onların fiili olur. Buna göre âyetin manası; onlar itaat etmek suretiyle Allahu Teâlâ'ya uyarlar, O'nun çağrısını kabul ederler ve Allah da kendisinden bir ihsan olmak üzere onların hak ettikleri sevabı daha da artırır, demek olur. Allahu Teâlâ, kulu kendisinden bir şey talep etmediği zaman onu mahrum eder. İsteklerine cevap vermez ve ona gazap eder. Ebû Hureyre (r.a.) der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Allahu*

Teâlâ kendisinden bir şey talep etmeyen kimseye gazap eder, Allah'tan başka hiç kimse böyle bir davranışta bulunamaz." Bu nakil *Bahru'l-Ulûm*'dan alınmıştır.

Âcizane kanaatimiz: Buraya kadar söylenenlerin tamamı kabule şâyandır, makbuldur. Çünkü bunlar gösteriyor ki itaatkâr mü'minin Rabbine yapacak olduğu duâsı her halükârda makbuldur, fakat bundan her mü'minin yapacak olduğu duânın mutlaka kabul olunacağı sonucunu çıkarmamak gerekir. Çünkü bazı günahlar vardır ki duânın kabulüne engel olur ve duânın reddine sebep olur. Meselâ insanın giydiği ve içtiği haram olduğunda, kalbinin gafil ve eğlence ile oyalanması halinde, duâ edenin başkalarına zulmetmiş olması ve üzerinde kul haklarının bulunması vb. durumlarda durum böyledir. Bizim bu görüşümüze Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, Sa'd b. Ebî Vakkas'a vermiş olduğu şu cevap örnektir: Sa'd der ki: Ya Rasûlüllah! Allahu Teâlâ'ya duâ buyur da beni kurtulan kullarından eylesin. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Vücudunu helâlle besle, duân kabul olsun. Çünkü hangi karın olursa olsun içine haram bir lokma girdi mi, o kimsenin duâsı kırk gün kabul olunmaz*" buyurmuştur. Yine Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisi de bizim görüşümüze delildir: "*İnsan uzun bir yolculuk yapar, saçı başı toztoprak içindedir. Elini yâ Rab, yâ Rab diyerek semaya kaldırır. Fakat yediği haram, içtiği haramdır, haramla beslenmiştir. Böyle bir kimsenin duâsı nasıl kabul olunsun?*"

Bu âyet-i kerimede yer alan *"fazlanın verilmesi"* kavramı, cehenneme girmesi vacip olan kimseler açısından şefaatle ve Allahu Teâlâ'nın cemalini görmekle tefsir olunmuştur. Çünkü cennet ve nimetleri mahluktur ve kendisi gibi bir mahluka mükâfat olarak verilecektir. Bu mahluk da, kulun amelidir. Alah'ın cemalini görmek ise ezelî ve kadîm olan Allah ile ilgilidir ve ancak kadîmin mukabelesi ile olur. O da Allah'ın ilâhî fazlıdır.

Mü'minlere sevap ve fazlanın verilmesine karşılık **«kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.»**

وَلَوْ بَسَطَ

اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ

مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ
مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ
آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَى
جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ
فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ
الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ
رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ
يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٥﴾

27. Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, dilediği ölçüde indirir, çünkü O, kullarından haberdardır, onları görendir.

28. O, (insanlar) umutlarını kestikten sonra, yağmuru yağdıran ve rahmetini her tarafa yayandır. O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır.

29. Gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir. O, dilediği zaman bunları biraraya toplamaya da kâdirdir.

30. Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Allah çoğunu affeder.

31. Yeryüzünde (O'nu) âciz bırakamazsınız, Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur.

32. Denizde dağlar gibi akıp giden(gemi)ler de O'nun (varlığının) delillerindendir.

33. Dilerse O, rüzgârı durdurur da onun üstünde kalakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

34. Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder, bir çoğunu da affeder.

35. Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.

27. «Allah kullarına rızkı bol bol verseydi,» rızıklarını geniş tutsaydı **«yeryüzünde azarlardı.»** İsyana kalkışırlardı. İnsanı frenleyen ve engelleyen unsurlardan birisi de istediğini bulamamasıdır. Âyet-i kerimenin manası böyle olabileceği gibi, Allah kullarına rızkı bol bol verseydi bir kısmı, diğer kısmına zulmederdi şeklinde olması da mümkündür. Çünkü zenginlik insanı azdıran ve şımartan bir unsurdur. Bir üçüncü mana olarak âyette yer alan "*bağy*" kelimesini kibir şeklinde almak ve böylece manayı fesattan kinaye olarak düşünmek de mümkündür. Buna göre âyetin manası; Allah kullarına ... verseydi, yeryüzünde fesat çıkarırlardı, demek olur.

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: "İnsanların yeryüzünde azmaları demek, derece üstüne derece, binek üstüne binek, elbise üstüne elbise arzu etmeleri demektir. "

Âlimin biri der ki: "Allahu Teâlâ çalışma olmaksızın kullarına rızık verseydi, onlar bütün güçlerini ve kuvvetlerini yeryüzünde fesat çıkarmaya yoğunlaştırırlardı. Bu nedenle Allahu Teâlâ onları kazanç peşinde koşmakla meşgul etmiş ve böylece fesada yönelmelerini engellemiştir." Şâir ne güzel söyler:

Gençlik, zenginlik, çalışmamak
İnsanı ifsad eder, ifsad.

Rızkın geniş verilmesinin sonucunda azgınlaşmak, çoğunlukla meydana gelen bir durumdur. Bazan fakir de zalim veya kibirli olabilir. Ancak fakirlikle azgınlığın birlikte bulunması daha azdır. Çünkü fakirlik, çoğunlukla uysallık ve tevazuya yol açar. Zenginlik ile birlikte ise azgınlık daha çok bulunur. Çünkü zenginlik ekseriyette azgınlığa yolaçar. Bütün kulların rızıkları genişleyecek olursa o zaman azgınlık her yanı sarar, şu andaki mevcut olan durum, tersyüz olurdu.

«Fakat O,» dilemesi neyi gerektiriyorsa onu **«dilediği ölçüde»**, ezelî takdire göre **«indirir, çünkü O, kullarından haberdardır, onları görendir.»** Onların gizlice çevirdikleri ve alenî işledikleri şeyleri ilmiyle kuşatandır ve bunun sonucu olarak onlardan herbirine, geçirdikleri her vakte karşılık olarak ne lâyıksa onu takdir edendir. Buna göre Allahu Teâlâ ya fakir kılar, ya zengin kılar; ya vermez, ya verir; ya rızkı tutar, ya da yayar. Bütün bunlar O'nun ilâhî hikmetine göredir. Allahu Teâlâ şayet onların hepsini zengin kılarsa onlar azarlar. Eğer hepsini fakir ederse helâk olup giderler.

28. «O, (insanlar) umutlarını kestikten sonra,» ümitsiz bir duruma geldikten sonra **«yağmuru yağdıran ve rahmetini»**, yağmurun bereketlerini ve her şeyde tecelli eden menfaatlerini **«her tarafa»** dağlara, ovalara, bitkilere ve hayvanlara **«yayandır.»** Âyetin deyimiyle "*ğays*", insanları kuraklıktan kurtaran yağmur demektir. Bu nedenle yağmurun sadece faydalı olanına "*ğays*" denmiştir. Çünkü yine yağmur manasına gelen "matar", bazan zararlı olabilir, bazan vaktinde yağmayabilir. Allahu Teâlâ, yağmuru insanlar ümitlerini kesmeden de yağdırabilir. Bunun *"insanlar umutlarını kestikten sonra"* şeklinde bir kayıt getirilmesi nimetin mükemmelliğini kullara hatırlatmak içindir. Çünkü ümidin tamamen kesilmesinden ve bir belâya dûçâr olunduktan sonra nimetin elde edilmesi, çok daha fazla bir ferahlanma vesilesidir. O halde bu, şükre daha çok lâyık olan bir durumdur.

Fethu'r-Rahmân'da denir ki: "Allah, rahmetini yayar ifadesindeki rahmet, güneştir. Çünkü buradaki rahmet, birinci sırada sayılan yağmur rahmetinden başka bir şeydir. Şöyle ki; bütün ümitler kesildikten sonra yağmurun gelmesi, güzel ve yerindedir. Ama yağmur devam edecek olursa usanç verir. İşte onun arkasından güneşin çıkması büyük bir nimettir. "

«O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır.» Maliktir, kullarına lütfunu vermeyi, rahmetini yaymayı üstüne alan yüce bir zattır.

29. «Gökleri, yeri» böylesine yaratılışın harikalarını yansıtır biçimde yaratması **«ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir.»** Yani O'nun kudret delillerindendir. Çünkü yeryüzü ve semaların bizzat kendileri, ya da sıfatlarıyla Yüce Allah'ın muazzam eserine delâlet etmektedir.

Âyet metninde yer alan "*besse*", yaymak demektir. Bu ifade Yüce Allah'ın mevcut olmayan bir şeyi yoktan var ettiğine ve onu ortaya çıkardığına işaret etmektedir. Âyetin metninde yer alan "*dâbbe*", canlı demektir ve bu canlı kavramına melekler de dahildir. Çünkü melekler de hareket ederler. Her ne kadar yeryüzünde yürümüyor olsalar da semada uçarlar. Âyetteki "*dâbbe*" kelimesinin manasının, yeryüzünde debelenen şeklinde olması da mümkündür. Çünkü birbirine komşu iki şeyden birisine sahip olana o iki şeyi nispet etmek mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'inde "*İkisinden de inci ve mercan çıkar.*" (Rahmân: 22) buyurmaktadır. Oysa inci ve mercan sadece tuzlu sudan çıkar. Meleklerin uçma özellikleri yanında, yürüme özelliklerinin olduğu da mümkün görülmüştür. Bu taktirde meleklerin de dâbbe olarak vasıflandırılmaları mümkündür.

«O, dilediği zaman» ne zaman dilerse **«bunları»** hesaba çekmek üzere dirildikten sonra cesetleri haşretmeye **«biraraya toplamaya da kâdirdir.»** Buna gücü yeter.

30. «Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.» Kazanmış olduğunuz günahlar yüzündendir. Burada "*eller*" kelimesinin zikredilmesi, amellerin ekserisinin bunlarla yapılmış olmasındandır. Hayatta karşılaşılan bütün sıkıntılar, daha önce işlenmiş bir günah sebebiyledir. Bunun en asgarisi de taksirdir (ihmaldir.) Buradaki musîbetten kasıt, hangi musîbet olursa olsun farketmez. İster elem, ister hastalık, ister kıtlık, ister korku olsun, farketmez. Hatta herhangi bir ağaç parçasının tırmalaması, ayak kayması, bir damar seyirmesi ve bedendeki başka rahatsızlıklar hep musîbettir. Musibet sadece bununla da kalmaz, insanın malında, aile efradında, çocuklarında da olabilir. İşlenen günahlara karşı uygulanan had cezası da bu kavrama dahildir. Nitekim âyetin devamındaki **«Allah çoğunu affeder.»** hükmünün içerisine, karşılığında had cezası koyulmayan şeyler de dahildir.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: *"Allahu Teâlâ'nın kazası ancak duâ ile çevrilebilir. İnsanın ömrünü ancak iyilik artırır. Bir insan işlemiş olduğu bir günah sebebiyle rızıktan mahrum olur."* (11) Duâ, belâların def'ine, rahmetin celbine sebeptir. Tıpkı kalkanın, silahı defetmeye; suyun, yerden bitkileri çıkarmaya sebep olduğu gibi.

Dahhâk der ki: "Herhangi bir kimsenin Kur'an'ı öğrendikten sonra unutması ancak işlemiş olduğu bir günahı sebebiyle olur. Kur'an'ı unutmaktan daha çirkin acaba hangi günah vardır?" Bunu söyledikten sonra *"Allah (günahlardan) çoğunu affeder"* âyetini okumuştur. Evet Allah günahlardan bir çoğunu affeder ve bunlara ceza vermez.Yüce Allah'ın affı ve günahları bağışlaması olmasa, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmaz.

Âyet-i kerime ibadet eden ve musîbete uğrayan kimselerin kalbine teselli vermektedir. Yüce Allah sanki şöyle buyurmaktadır: Uhrevî ve ebedî cezaları gerektiren günahlar ve masiyetler yüzünden size musîbet gelecek olursa Biz bunları dünyevî ve fânî musîbetler vererek telâfi ederiz. Böylece sizin işlemiş olduğunuz kötü şeylere karşılık olsun, kirlenmiş olduğunuz günahlardan sizleri temizlemiş bulunsun.

Kula gelecek belâların sebepleri çoğalıp da kulun üstüne peşpeşe geldiği zaman kul, işlemiş olduğu kötü fiilleri üzerinde neden bunları işlediğine dair düşünsün ki böylece birçokları affolmakla birlikte yaptıklarının karşılığını görmüş olsun. İşte o zaman isyanının ve günahlarının çokluğunu buna karşılık da Rabbinin kerem ve ğufrânını bildiği için üzüntü, kederi ve utanması artar.

31. «Yeryüzünde (O'nu) âciz bırakamazsınız,» yeryüzünün istediğiniz köşesine kaçabildiğiniz kadar kaçsanız da hakkınızda takdir buyurmuş olduğu musîbetlerden kendinizi kurtaramazsınız. Bir başka ifadeyle Allahu Teâlâ sizi, bir belâ vererek denemek ve cezalandırmak istediğinde nerede olursanız olun, bundan kurtulamazsınız ve önüne geçemezsiniz. Kendinize gelecek azabı menetmeye gücünüz yetmez.

Her şeyi azameti, büyüklüğü ve izzetiyle kuşatan **«Allah'tan başka bir dostunuz»**, sizleri musîbetlerden koruyacak ve başlıbaşına işlerinizi üstüne alacak bir dostunuz **«ve»** sizden musîbetleri savacak **«bir yardımcınız da yoktur.»**

11-Hadisi Tirmizî ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/361.

Bu âyet-i kerime, herkesi musîbet esnasında nereden geldi? diye nefis muhasebesi yapmaya ve bunun sonucu olarak nefsini helâk olmaktan kurtarmak için hemen tevbeye koyulmaya davet etmektedir.

İmam el-Vâhidî (rahimehullah) der ki: "Bu âyet-i kerime, Allah'ın Kitab'ındaki en umut verici âyettir. Çünkü Allahu Teâlâ mü'minin günahını ikiye ayırmaktadır. Bir grubunu, kendilerine musîbet vererek bu musîbeti günahlarına kefaret kılmakta, bir grubunu da dünyada affetmektedir. O, kerimdir, âhirette affından geri dönecek değildir. İşte bu, Yüce Allah'ın mü'minlere karşı âdetidir."

32. **«Denizde dağlar gibi akıp giden»** gemi **«ler de O'nun (varlığının)»**, vahdetinin, kudretinin, azametinin ve hikmetinin **«delillerindendir.»** Burada geçen "*a'lâm*" kelimesi, "alem" kelimesinin çoğulu olup dağ demektir. Alem, dağlar gibi yüksek olan her şeye mutlak olarak söylenir. Yoksa sadece yol bulmak üzere üzerine ateş yakılan dağa alem deniyor değildir.

33. **«Dilerse O»** Allah, gemileri yürüten **«rüzgârı durdurur da onun üstünde kalakalırlar.»** Arapçada "rekedeti's-sefînetü" denilir ki manası, gemi kalakaldı ve durdu demektir. Buna göre âyetin manası; hoş rüzgârlarla denizlerde akıp giden gemiler, rüzgâr kesilince denizin yüzünde kalakalırlar ve artık yürüyemezler, hareket edemezler.

«Elbette bunda» bazan yüzen, bazan da Yüce Allah'ın dilemesine göre denizin yüzünde kalakalan gemilerde, Allah'a itaat uğrunda belâlara karşı **«çok sabreden,»** Allah'ın nimetlerine bütün organlarını yaratılış amaçlarına uygun olarak kullanmak suretiyle **«çok şükreden herkes için»** büyük ve sayısız Allah'ın işlerine delâlet eden **«ibretler vardır.»**

34. **«Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder,»** yani Allahu Teâlâ dilerse rüzgârı durdurur, gemiler kalakalır, ya da rüzgârı estirir, bazılarını adaleti gereği batırır, bazı gemileri de yani içinde bulunan kimseleri de helâk eder.

Burada geminin içinde bulunanları değil de, gemilerin helâk edilmesi şeklindeki ifade bir mübalâğa ve korkutma ifade etmek içindir. Bir başka ifadeyle burada gemilerin helâk edilmesinden maksat, içinde bulunan kişilerin kazandıkları günahlar ve helâk vesileleri dolayısıyla helâk edilmeleridir.

«Bir çoğunu da affeder.» Bir çoğunun da mallarını helâk etmez. Çünkü âyetin manası; rüzgârı salıverir, bazı insanları helâk eder, bir kısmını da kurtarır demektir.

35. «Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar kendilerine» azaptan **«kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.»** Bu âyet-i kerime mukadder bir illet (sebep) üzerine atfedilmektedir. Meselâ; böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlardan intikamını alsın ve Kur'an'ı yalanlayanlar, onu yeryüzünden silmek ve iptal etmek uğrunda çaba gösterenler kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler. Buna göre âyetin manası; Allah dilerse bir kavmi helâk eder, bir kavmi kurtarır ve bir kavmi de uyarır.

Burada yer alan "*mahîs*" kaçacak yer anlamınadır. Nasıl ki gemiler durduğunda, ya da fırtına estiğinde onların kaçacak yerleri yoktur. Aynen bunun gibi öldükten sonra dirilmenin ardından da O'nun azabından kaçacak yerleri yoktur. O halde Allah'tan başka zarar verici ve fayda vericinin olmadığını itiraf etmekten başka çare yoktur. İnsanın başına gelen ne varsa mutlaka O'nun tesiriyle gelir.

فَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ
فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٣٦﴾ وَالَّذٖينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَ
الْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَۚ ﴿٣٧﴾ وَالَّذٖينَ اسْتَجَابُوا
لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَۖ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْۖ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَۚ ﴿٣٨﴾ وَالَّذٖينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾
وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَاۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِۜ

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ
مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ
فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ
وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾

36. Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise, iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler için daha iyi ve daha süreklidir.

37. Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar, kızdıkları zaman da bağışlarlar.

38. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.

39. Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar.

40. Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.

41. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.

42. Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlaradır.

43. Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.

36. Ey insanlar! Arzu ettiğiniz ve uğrunda yarıştığınız mal, geçim araçları ve evlât gibi **«size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir.»** Bunlar dünya hayatının faydalanmış olduğunuz metâı ve menfaatidir. Siz bunlardan kısacık hayatınız boyunca faydalanırsınız, sonra bunlar ortadan yok olur ve kaybolur. **«Allah'ın yanında bulunanlar ise»**, âhiret sevabı ise, **«iman edenler»**, imanda samimi olanlar **«ve»** başkasına değil, **«Rablerine dayanıp güvenenler için»** sırf fayda verdiği için zâtı itibariyle **«daha iyi ve»** insanların ellerinde bulunanların aksine fânî ve zâil olmadığı için zaman açısından **«daha süreklidir.»** Burada dünya rahatının birtakım rahatsızlıklardan uzak olmayacağına, bazı kimseler için böyle bir durum olmasa bile herkes açısından birtakım kederlerden uzak olmayacağına işaret vardır. Çünkü dünya rahatı çok çabuk zâil olur ve kısa zamanda elden çıkar. Yüce Allah'ın katındaki vaad olunan sevap ise daha iyi ve bu az olan dünya nimetinden daha kalıcıdır.

el-Havâşî es-Sadiyye'de der ki: "Bu âyet-i kerimede geçen lam harfi, beyan içindir. Yani daha iyi ve daha kalıcı söz konusu nimetlerin kim için olduğunu beyan ifade eden bir lam'dır."

Bu gerçeği Ebu'l-Lelys tefsirinde şöyle açıklar: "Allahu Teâlâ âhiret sevabını açıkladıktan sonra bu sevabın kimlere verileceğini beyan ediyor ve buyuruyor ki; *"iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir."* Rablerine güvenmekten maksat, başlarına gelen herhangi bir hususta sadece Rablerine tevekkül edenler, işlerini sadece O'na isnad edenler ve sadece O'na itimad edip dayananlardır."

Hz. Ali der ki: "Hz. Ebû Bekir (r.a.) bütün malını tasadduk etmişti. Müslümanlardan bazıları bu tasadduk üzerine onu kınadılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Burada Yüce Allah âhiret sevabının, dünyadakinden daha hayırlı ve daha kalıcı olduğunu beyan etmekle birlikte bu sevabın birtakım sıfatlarla sıfatlanmış olan kimselere verileceğini beyan etmiştir ve bunları, iman ve tevekkül olarak burada zikretmiştir. Bunlardan sonra zikredilenlere gelince mü'min ve kâfir dünya metâında eşittirler ve bundan faydalanırlar. Âhirete gittiklerinde Yüce Allah'ın katında olan şeyler mü'min için daha hayırlıdır. Dünya metâının fânî olduğunu bilen ve Yüce Allah'ın katındakinin daha hayırlı ve daha kalıcı olduğuna kesin olarak inanan kimse, dünyayı terkeder, âhireti tercih eder. İşte bu, Yüce Allah'ın, dilemiş olduğu kimseye verdiği ihsanıdır. "

37. «Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan» çirkinliklerden, ya da çok çirkin olan şeylerden **«kaçınırlar...»** *Kâmus*'ta, âyet metninde geçen *"fâhişe"* kelimesi için, bunun zina ve çok çirkin olan günahlar olduğu yazılıdır. Buna göre "*fevâhiş*" (hayasızlıklar) kelimesinin, "*kebâir*" (büyük günahlar) kelimesine atfedilmesi bir parçanın bir bütüne atfı kabilindendir. İşte böylece hayasızlığın ne kadar iğrenç ve çirkin olduğu vurgulanmış olur.

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "Bu âyet-i kerimede "*kebâir*" kelimesi, "*ism*" kelimesine muzâf (tamlanan) kılınmıştır. Çünkü insan büyük günahlardan kaçındığında küçük günahları bağışlanır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "*Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz.*" (Nisâ: 31)

Ragıp der ki: "*Onlar büyük günahlardan ... kaçınırlar*" âyetiyle, "*Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız*" (Nisâ: 31) âyet-i kerimesinde geçen büyük günahlardan maksadın, şirk olduğu söylenmiştir. Bunu söylerken "*...Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.*" (Lokmân: 13) âyet-i kerimesini delil olarak almışlardır.

İbn Abbas der ki: "Büyük günah şirktir."

İmam Râzî ise: "Bu görüş bence zayıftır, çünkü âyette yer alan iman kelimesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır," demiştir.

Âcizane kanaatimize gelince, iman kelimesi söz konusu ihtimali ortadan kaldırmaz. Çünkü imanla açık ve gizli şirkin ikisine de şamil olan mutlak şirkten kaçınma sağlanamaz. Tam tersine sadece açık şirkten kaçınma olur. Rasûlüllah (s.a.v.) riyâya şirk demiştir. Zira o; "*Küçük şirkten sakınınız,*" buyurmuştur.

«Kızdıkları zaman da bağışlarlar.» Burada yer alan "*ğadab*" kelimesi, kalbin kanının harekete geçmesi ve intikam isteğidir. "*Mağfiret*" ise burada bağışlamak, üzerinde durmamak, yapılana tahammül etmek ve öfkesini yutmaktır. Buna göre âyetin manası; onlar birisine öfkelendikleri zaman onu bağışlarlar, üzerinde durmazlar, yapılana tahammül ederler ve öfkelerini yutarlar, demektir.

38. «Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar.» Bu âyet-i kerime ensar hakkında nazil olmuştur. Rasûlüllah (s.a.v.) onları imana davet etmiş, onlar da samimi bir kalple Rasûlüllah (s.a.v.)'ın davetine uymuşlardır. Burada sadece namaz kılma fiilinin zikredilip meselâ zekât vermek, oruç tutmak gibi namaz dışındaki ibadetlerin zikredilmemesinin sebebi, kul ile iman arasındaki tek rabıtanın namaz kılma olmasından dolayıdır.

Nitekim yine kul ile inkâr arasındaki tek bağlantı da namazı terketmektir. Bir kimse namazı kıldığı zaman iman etmiş ve dini ayakta tutmuş olur. Onu terkedince de inkâr etmiş, dinini yıkmış olur. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Kıyamet günü kulun hesaba çekilecek olduğu ilk şey namazıdır. Eğer namazı salih ise kurtuluşa ve felâha ermiştir. Şayet fasid ise hüsrana uğramış ve kaybetmiştir.*" (12)

«Onların işleri, aralarında danışma iledir.» Âyette yer alan "*şûrâ*" kelimesi, danışma ve istişare etme demektir. Kelimenin aslı "*şûr*" dur. Şûr, çıkarmak anlamına gelir. Şûraya bu ismin verilmesi herhangi bir meselede danışmaya katılan her bir kişinin, karşısındaki arkadaşına düşündüklerini çıkarıp ortaya koymasından dolayıdır. Buna göre âyetin manası; onların işleri danışma iledir. Onlar herhangi bir görüşü yalnız başlarına benimsemezler, o konuda müşavere ederler, biraraya gelirler, demektir.

Hicretten önce ve sonra Müslümanlar böyle idiler. Herhangi bir mesele ile karşılaştıklarında biraraya gelir, birbirlerine danışırlardı. Bu onların, meselelerin âkıbetini iyice düşünmelerinden ve derinlemesine kavramalarından ileri gelmekteydi.

Bazı âlimlere göre bu âyet-i kerime, ifade ettiği genellik üzeredir. Yani onlar, hakkında vahiy olmayan dînî meselelerde kendi görüşleriyle amel etmezler, tam tersine fıkıh bilginleriyle müşavere ederler, demektir. Bazı âlimlere göre, onlar karşılaştıkları her meselede birbirlerine danışırlar, demektir.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Müşavere ve danışma ne güzel bir muvâzene ve dengedir. Danışmadan kendi görüşüne göre hareket etmek ise ne kötü bir huydur."

Demişlerdir ki: "Herhangi bir işe istihare ile başlayan, ardındanda istişare yapan kimse alacağı kararda yolunu şaşırmaz."

«Kendilerine verdiğimiz rızıktan da», mallarından da hayır yolunda **«harcarlar.»** Kâfirin infakının (harcamasının) herhangi bir değeri yoktur. Çünkü o, iman ederek ve itaatta bulunarak Rabbinin davetine uymamıştır. Onun yapacak olduğu hayır, kâfir oluşundan dolayı boşa gitmiştir. Sonra infak, sadece malda harcama yapmakla olmaz. Tam tersine her türlü iyiliğe ve

---

12- Hadisi Tirmizî ve Nesâî rivayet ederler. Hadisin devamı da vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl* 10/434.

ihsana şamildir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Her iyilik sadakadır.*" (13) Hadiste yer alan "*marûf*" kelimesi, Allahu Teâlâ'nın, harcanmasına razı olduğu mal, hoşnutluğunun kazanıldığı söz ve fiillerdir.

39. «Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar.» Burada geçen "*bağy*", zulüm, haddi aşmak demektir. Yine âyette geçen "*intisâr*", yardım talep etmek demektir. Buna göre âyetin manası, onlar bir zulme ya da zalim tarafından düşmanlığa uğradıkları zaman ondan intikam alırlar. Yüce Allah'ın, kendilerine gösterdiği ve izin verdiği şekilde, zulmedenden kısasen haklarını alırlar, bu muayyen sınırı, mislîliği gözetme ilkesini aşmazlar. Oysa onların dışındakiler böyle değildir. İşte burada *"Onlar yardımlaşır"* şeklindeki tahsisin manası budur.

Âyetin bu ifadesi, onların cesaretle vasıflanmalarını ifade etmektedir. Bundan önce dînî ana faziletlerle uyanık kalmak, hilim ve cömertlik ile vasıflanmışlardı. Meseleyi biraz daha açarsak, zulüm onlara güçlü ve kuvvetli kişiler tarafından gelmektedir. Müslümanlar bu zalimlerden meşrû biçimde intikam aldıklarında cesaretleri sabit olacak ve Allah'ın dini uğrunda sertlikleri ortaya çıkacaktır. Onlar meşrû biçimde aldıkları bu intikamı fasıkların kendilerine hücumları dolayısıyla zillete düşmemek ve câniyi zayıflara cüret etmekten alıkoymak için alırlar.

en-Nehâî (rahimehullah) bu âyet-i kerimeyi okuduğu zaman şöyle derdi: "Onlar kendilerini zillete düşürüp de sefih ve değersiz kişilerin, üzerlerine atılmasından nefret ederlerdi." Şâir der ki:

Gelen zulme boyun eğmeyiz biz, ancak;
Hariçtir köyün eşeği ve yere çakılı kazık

Razı olur buna çürük iple bağlı hakir eşek
Bir de başına balyoz yiyen kimsesiz kazık.

Şiirin manası şudur: "Kendisine yapılan zulme son derece hakir iki zavallıdan başka hiç kimse sabredemez. Bunlar da çürük iple boynu bağlı eşek ve başına durmadan vurulan, kimsenin merhamet etmediği kazık."

Âyet metninde yer alan "*intisâr*" (yardımlaşma ve intikam alma) mü'minlerin bağışlayıcı olma vasıflarıyla çelişmez. Çünkü hem bu, hem diğer

---

13-Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin son kısmı şöyledir: "*Kardeşini güler yüzle karşılaman da iyiliklerdendir.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/329.

vasıf insanın kendi nefsi açısından bir fazilettir. Arkadaşının açısından ise bu, kötü ve kınanmış bir şeydir. Af iki kısımdır:

Birisi fitnenin yatıştırılmasına, cânînin zülmünü bırakmasına sebep olan aftır. Afla ilgili âyet işte bu kısma ait bir aftır. Bu şekildeki bir tefsirle aradaki tenakuz ve çelişme ortadan kalkar.

Herhangî bir kimse, Allah'ın emrine aykırı olmaksızın zalimden hakkını alırsa o kimse, itaat eden bir kimse olmuş olur.

40. «Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür.» Bu ifade yardımlaşmanın neden güzel hasletlerden olduğunu ortaya koymaktadır. Âyet metninde iki kez "*seyyie*" (kötülük) ifadesi yer almaktadır. Oysa ikinci kötülük şer'an izin verilmiş meşrû bir cezadır. İzin verilen her şey de kötü değil, tam tersine güzeldir. Şu halde meşrû olan bu fiile kötülük denmesi, fiilin muhatab olan kimseyi üzmesinden dolayıdır, ya da meşrû olan ikinci fiile kötülük denmesi müşâkele sanatı dolayısıyladır. Bu tıpkı Nahl Sûresindeki şu âyette olduğu gibidir: "*Eğer ceza vereseksenîz size yapılan işkencenin misliyle ceza verin...*" (Nahl: 126) Bu takdirde âyette geçen "*seyyie*" (kötülük), "*hasene*" (iyilik) kelimesinin karşılığı ve zıddı olmuş olur. Âyet-i kerimenin manasına gelince; eğer sana bir kötülük yapılırsa yapılan kötülüğü aşmaksızın misliyle mukabele etmen gerekir, demektir.

Hasan Basrî der ki: "Herhangi bir kimse sana: 'Allah sana lânet etsin, ya da Allah seni rezil rüsvay etsin,' derse sen de ona 'Allah seni rezil rüsvay etsin, ya da Allah sana lanet etsin,' diyebilirsin. Bir kimse sana kötü lâf söylerse sen de ona zina kelimesi gibi had cezasını gerektirmeyecek biçimde kötü söz söyleyebilirsin, ya da hoş olmayan bir söz söyleyebilirsin. Yalan, iftira fiillerinde mukabele ve mislîlik cereyan etmez. Yani birisi sana karşı yalan ve iftirada bulunursa, sen de ona karşı yalan ve iftirada bulunamazsın."

et-Tenvîr'de denir ki: "Birisi ey zinakâr der de karşısındaki muhatap, hayır zinakâr sensin derse her ikisine de had cezası (İffete iftira cezası) uygulanır. Buna karşılık birisi diğerine -meselâ- pis adam dese, karşıdaki muhatap da asıl sen pissin dese mislîlik cereyan etmiş olur."

«Kim» kendine karşı suç işleyeni **«bağışlar»** kısası terketer **«ve»** kendisine saldıranı affeder ve yaptıklarına katlanarak **«barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir.»** Yani cezalarda gerekli olan, aşırılığa kaçmaksızın mislîliği gözetmektir. Bu da gerçekten zordur. Şu halde daha uygun olanı bağışlamak ve zulümde ısrarlı olmayarak aralarını düzeltmek, mümkünse barışı sağlamaktır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "*Allahu Teâlâ kendisine kötülük edeni bağışlayan kulunun ancak izzetini artırır.*" (14) "*Onun mükâfatı Allah'a aittir,*" ifadesi müphem olup vaadedilen şeyin ne kadar büyük bir vaad olduğunu haber vermekte, bilinen ve alışılagelen vaadlerden başka bir şey olduğunu vurgulamaktadır.

«Doğrusu O,» kötülüğe ilk başlayan, intikam uğrunda aşırıya kaçan **«zalimleri sevmez.»** Kötülüğe misliyle mukabelede bulunmak meşrû kılınmış, eşitlik şart koşulmuştur. Çünkü Cenab-ı Hak zalimleri sevmez.

Rivâyete göre Hz. Ebû Bekir, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında bulunurken münafıklardan birisi ona kötü söz söylemeye başlar. Hz. Ebû Bekir adama cevap vermez. Rasûlüllah sessiz bir biçimde gülümsemektedir. Sonra Hz. Ebû Bekir adama cevap verir. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) ayağa kalkar ve çeker gider. Hz. Ebû Bekir: "Yâ Rasûlallah! Adam bana kötü söz söylediği sürece siz oturmakta idiniz. Adama cevap verdiğimde yerinizden niçin kalktınız?" diye sorar. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: "*Bir melek senin namına o adama cevap veriyordu. Sen cevap vermeye başlayınca melek uzaklaştı, şeytan geldi. Ben ise şeytanın bulunduğu bir mecliste bulunamam,*" buyurdu ve bunun üzerine: "*Kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir,*" âyet-i kerimesi nazil oldu. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "*Kıyamet günü olduğunda bir münâdî şöyle seslenir: İnsanları affedenler nerededirler? Şimdi Rabbinize geliniz ve mükâfatlarınızı alınız. Affeden her Müslüman için Allah'ın kendisini cennete koyması bir haktır.*"(15)

41. «Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa,» zalimin kendine zulmünden sonra malî haklarında intikamını alır ve kısasen hakkını da alırsa **«artık onlara»** hakkını alanlara, kınamak ya da ceza vermek suretiyle **«yapılacak bir şey yoktur.»** Çünkü onlar kendilerine mubah olan haklarını alma fiilini kullanmışlardır.

42. «Ancak insanlara zulmedenlere», onlara zarar vermeye ilk kalkışanlara ya da intikam esnasında zulmedenlere **«ve yeryüzünde haksız yere**

14- Bu ifade Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin lâfzı şöyledir: "*Hiçbir sadaka bir malı eksiltmez ve Allah, kendisine kötülük yapanı bağışlayan kulunun ancak şerefini artırır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/9.

15- Hadisi el-Hatîb İbn Abbas'tan benzer lâfızlarla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/151.

taşkınlık edenlere» orada büyüklenerek ve bozgunculuk çıkararak kibirlene kibirlene gezenlere **«ceza vardır. İşte»** zikrolunan bu zulmü ve haksız tecavüzü kendilerine sıfat edinen kimselere, zulümleri ve tecavüzleri sebebiyle **«acıklı azap»** vardır. O azap **«bunlaradır.»**

43. «Kim» eziyete **«sabreder ve»** kendine zulmedeni **«affederse»** ondan intikam almaya kalkışmaz ve onu Allahu Teâlâ'ya havale ederse **«şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.»**

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Sabırsız olmak, sabırdan daha yorucudur."

İşte bu haslet Allah katında iyi işlerden olması nedeniyle kulun, kendi nefsinde gerçekleştirmesi gereken hasletlerdendir. Burada geçen "*azm*" kelimesi, insanın kalbinin herhangi bir şeyi yapmaya karar vermesidir. Âyet-i kerime, işaret olunduğu üzere bağışlamanın herhangi bir kötülüğe yol açmadığı yerlerle ilgilidir. Çünkü bağışlama mendup bir harekettir. Bazı durumlarda mesele tersine dönebilir. Bu taktirde bağışlamamak mendup olur. Böyle bir durum daha ziyade bir zulmü önlemeye ve eziyeti kökünden kazımaya ihtiyaç duyulan yerlerde söz konusudur.

Rivâyet olunur ki adamın biri birisine el-Hasen (rahimehullah) 'ın meclisinde kötü söz söyler. Bu söze muhatap olan kişi öfkesini yutar, ter döker. Sonra ayağa kalkar ve bu âyet-i kerimeyi okur. el-Hasen der ki: "Bu adam âyeti vallahi iyi anlamış ve kavramış. Cahiller ise bu anlayış ve kavrayıştan yoksundurlar."

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ
مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ
اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ
مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ الْخَاسِرِينَ

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ
فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ
مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ
وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِيظًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا
رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ
كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

44. Allah kimi saptırırsa, bundan sonra artık onun hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zalimlerin: "Dönecek bir yol var mı?" dediklerini görürsün.

45. Ateşe arzolunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin. İnananlar da: "İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır", diyecekler. Kesinlikle biliniz ki zalimler, sürekli bir azap içindedirler.

46. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir dostları yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.

47. Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmeden önce, Rabbinize uyun. Çünkü o gün hiçbiriniz sığınacak bir

yer bulamazsınız, inkâr da edemezsiniz.

48. Eğer yüzçevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinir. Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman insan pek nankördür.

44. «**Allah kimi saptırırsa,**» kimde hevâ ve hevesine uymaktan dolayı dalâleti, sapıklığı yaratırsa, ya da insanlara zulmetmek üzere onu serbest bırakırsa «**bundan sonra**», onu yardımsız bıraktıktan sonra «**artık onun**» yardımını üstüne alacak «**hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zalimlerin: 'Dönecek bir yol var mı?'**» Dünyaya dönüş var mı? «**dediklerini görürsün.**» Burada *"görürsün"* ifadesiyle hitab herkesedir. Zalimlerden maksat ise müşrikler ve Allah'a karşı gelenlerdir. İşte azabı görünce onlar, Allah'a itaat etmek amacıyla dünyaya dönüşü talep ederler, fakat bu istekleri kabul olunmaz.

45. Ey bu manzarayı gören kişi! «**Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin.**» Kendilerine gelen zillet ve değersizlik sebebiyle hakir bir biçimde başlarını öne eğmiş, gizli gizli baktıklarını göreceksin. Âyet metninde yer alan *"tarf"* kelimesi, göz kapağını hareket ettirmek demektir. Bu ifadeyle kastedilen "bakış"tır. Çünkü göz kapağı hareket ediyorsa bundan bakma sonucu çıkar. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Ateşe arz olunurlarken onların zilletten başlarını öne eğerek ateşten korkularından dolayı ona gizli gizli baktıklarını görürsün. İstenmeyen kötü şeylere bakan kişinin bakışı bu şekildedir. Sevmediği o şeye göz kapaklarını açarak bakamaz. Hoş ve sevimli bir şeye bakarken yaptığı gibi o nesneyi doya doya seyredemez.

«**İnananlar**» ve Allah yolunda hakkıyla cihad edip Rablerinin hoşnutluğunu kazananlar «**da: 'İşte asıl ziyana uğrayanlar kıyamet günü kendilerini ve ailelerini**» ebedî azaba maruz kılarak «**ziyana sokanlardır,' diyecekler.**» Burada yer alan *"hüsran"* kelimesi, sermayenin eksikliği anlamınadır. Bu kelime hem insana, hem fiile nispet olunur. Sağlık, selâmet, akıl, iman ve sevap gibi değerli olan şeylere de hüsran nispet olunabilir. Hüsrana uğrayan kişi; Yüce Allah'ın apaçık hüsranı kendisine yazmış olduğu kişidir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın zikretmiş olduğu bütün hüsran, bu son manayadır. Yoksa dünyevî işlerde ve insanların birbirleriyle ticaretlerinde uğradıkları hüsran değildir. İşte iman edenler, hüsrana uğrayanları bu durumda gördükleri zaman âyette geçen ifadeyi söylerler. Âyet metninde yer alan "*ehl*" kelimesi, karı-koca, çocuklar, köleler, cariyeler, akrabalar ve eş-dost olarak tefsir olunmuştur.

«Kesinlikle biliniz ki zalimler,» müşrikler âhirette ebediyete kadar **«sürekli bir azap içindedirler.»**

46. **«Onların»** dünyada umdukları üzere kendilerinden azabı savmak için **«Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir dostları yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.»**

47. **«Allah'tan geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmeden önce,»** sizi peygamberinin dili ile imana çağırdığı zaman **«Rabbinize uyun. Çünkü o gün hiçbiriniz»** azaptan **«sığınacak bir yer bulamazsınız,»** azaptan kurtulacak bir yer de bulamazsınız. Yaptıklarınızı **«inkâr da edemezsiniz.»** Çünkü yaptıklarınız amel defterlerinizde yazılıdır. Organlarınız da aleyhinize şahitlik edecektir. Buradaki "*inkâr*" dan maksat, onları azaptan kurtarmaya yarayacak inkâr demek olsa gerektir. Yoksa onlar, "*Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık.*" (En'âm: 23) diyeceklerdir. İşte bu nedenle organları kendi aleyhlerine şahitlik edecektir.

48. **«Eğer yüzçevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.»** Bu ifade doğrudan doğruya Rasûlüllah (s.a.v.)'a yöneltilmiş bir ifadedir. Yani, onlar senin davetine uymazlar ve bundan yüzçevirirlerse Biz seni onların üzerine gözetleyici, onları hesaba çekici, amellerini muhafaza altına alıcı olarak göndermedik, demektir. Âyet-i kerime Rasûlüllah (s.a.v.)'a teselli vermektedir.

«Sana düşen sadece duyurmaktır.» Sana Peygamberlik görevini tebliğden başka vacip olan bir şey yoktur ve sen bunu yapmış bulunuyorsun. Onların yüzçevirmeleri artık seni üzmesin.

«Biz insana katımızdan bir rahmet» sağlık, zenginlik ve güven, gibi nimetleri **«tattırdığımız zaman ona sevinir.»** Bu nimetler nedeniyle şımarır.

el-Kâşifî der ki: "Şurası gerçektir ki Allah'ın nimeti dünyada her ne kadar muazzam ise de âhiret saadetine kıyasla, denize oranla bir damla gibidir. Bu nedenle dünyada nimet verme ifade edilirken "*izâka*" (tattırma) fiili kullanılmıştır. İnsanoğlu böylesine değersiz ve düşük miktarda dünya nimeti elde ettiğinde buna sevinir, kendini beğenmişlik ve kibre kapılır. Zanneder ki bütün arzu ve isteklerini elde etmiştir. Bu nedenle âhiret mutluluklarına dair inancı zayıflar. Zayıflamasaydı insan, bâkî olanı fânî olana tercih ederdi. Çünkü fânî olan, hem az ve hem de topraktan yapılmış tuğla, kiremit gibidir. Bâkî olan ise hem çok ve hem de altın gibidir."

«Ama elleriyle yaptıkları yüzünden» Allah'ın nimetlerine bizzat yaptıkları nankörlük ve isyan yüzünden **«başlarına bir kötülük»** hastalık, fakirlik ve kendilerini üzen korku gibi bir belâ **«gelirse işte o zaman insan pek nankördür.»** Nimete nankörlük eder. Nimete nankörlük; şükrünü eda etmeyerek onu örtmek demektir. En büyük nankörlük ise vahdaniyeti veya peygamberliği, ya da şeriati inkâr nankörlüğüdür. Buna göre âyetin manası şöyledir: İnsan son derece nankördür. Nimeti tamamıyla unutur, belâyı hatırlar, gözünde büyütür, sebebini düşünmez. Tam tersine bu belânın kendisine hak etmediği halde geldiği iddiasında bulunur.

"Nimete nankörlük" özelliğinin insanların arasında günahkârlara ait bir özellik olmasına rağmen insan cinsine isnad edilmesi, nankörlük edenlerin çoğunlukta olmasındandır. Yani insan cinsi hakkında nimete nankörlük hükmünün verilmesi, fertlerinin ekserisinin bu sıfatı taşımasından dolayıdır.

Âyet metninde "*izâka*" (tattırma) fiilinin nûnu, nûnu'l-azama (Biz) zamirine isnadıyla birlikte âyetin en başına "*izâ*" getirilmesi, nimetin insanlara verileceğinin kesinliğine ve çokluğuna işaret etmek, dikkat çekmek içindir. Belâdan bahseden âyetin başına "*in*" kelimesinin getirilmesi ve "*isabet*" fiilinin, nimet verme fiilinde olduğu gibi Allah'a değil de kötülüğe isnad edilmesi ve belânın insanların amellerinin sonucu olduğu şeklinde bir açıklama yapılması belânın nadiren vukuuna işaret etmek içindir.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ
يَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ اِنَاثاً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ
ذُكْرَاناً وَاِنَاثاً وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَٓاءُ عَقِيماً اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

49. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.

50. Yahut onları hem erkek, hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.

49. «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.» Bütün âlemin mülkü sadece Allah'a aittir. O'ndan başka hiç kimse bu mülke malik olamaz. Burada tasarruf, nimeti taksim etme ve içinde yaşayanlara belâ verme sadece O'na aittir. Burada hayat sürenlerin nimete şükretme, belâlara sabretme, ezelî ahkâma teslim olma ve ondan hoşnut olma yükümlülükleri vardır. O, onların bildikleri ve bilmediklerinden **«dilediğini »** dilediği surette **«yaratır, dilediğine»** evlâtlardan **«kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.»** Dilediğine kız çocukları verir, onların yanında erkek evlât vermez. Tıpkı Şuayb ve Lût (a.s.)'lara verdiği gibi.

Âyette yer alan "*yehebu*" kelimesinin mastarı "*hibe*"; bir insanın mülkünü bir başkasına herhangi bir karşılık almaksızın vermesi demektir. "*Vehhâb*" Allahu Teâlâ'dır. Çünkü O, herkese kendi hakettiği oranda verir ve verdiklerine herhangi bir bedel istemez.

Bu âyet-i kerimede Allahu Teâlâ öncelikle kız çocuklarından sözetmiştir. Çünkü onlar neslin çoğaltılması için daha fazladırlar, ya da kız babalarının gönüllerini hoş tutmak için onlara öncelik verilmiştir. Çünkü kızların önce ifade edilmesi onlara bir şeref vermekte ve kalpleri kızlara alıştırmaktadır. Bu nedenle kızlar Yüce Allah'ın bağışlarından bir nesne olarak kılınmıştır.

el-Kevâşî'de denir ki: "Bu âyet-i kerimede kızlara öncelik verilmesi onları toprağa gömenleri azarlamak içindir. Elif lamsız olarak nekre getirilmesi, onların zayıflıklarına işaret etmek ve böylece kendilerine merhamet olunmasını temin etmek ve kendilerine ihsanda, iyilikte bulunmak içindir."

eş-Şir'a'da denir ki: "Ve kişi cahiliyyet ehline muhalefet etmek için kız çocuklarıyla ferahlık duyar. Çünkü cahiliyyet döneminde insanlar kız çocuklarını sevmiyorlardır. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.); '*İlkin kız çocuğu* *nun dünyaya gelmesi, kadının bereketindendir."*[16] Yani herhangi bir kadının dünyaya getirdiği ilk çocuğu kız olursa bu, o kadının bereketindendir. Bir başka hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: '*Herhangi bir kimse bu kız çocuklarından çocuğu olmak suretiyle (ilâhî) imtihana tabi tutulursa ve kızlarına hoş davranırsa bu kızlar cehennem ateşine karşı ona perde olurlar.*' [17] Yine Allahu Teâlâ hiçbir kimsenin rolü ve müdahalesi olmaksızın dilediğine de erkek çocuğu bahşeder."

50. «Yahut onları hem erkek, hem de kız çocukları olmak üzere çift verir.» Âyet metninde yer alan "*zükrân*", "zeker" (erkek) kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin manası; Allah o kişiye kız ve erkek çocukları bahşederek her iki sınıftan da çocuk verir, demektir.

«Dilediğini de kısır kılar» da kadın çocuk doğuramaz, erkeğin de çocuğu olmaz. **«O, her şeyi bilendir,»** ilmi, olan ve olacak olan her şeyi kuşatmıştır. **«Her şeye gücü yetendir.»** Kudreti her şeyin üstündedir ve O, hükmü ne ise ve maslahat hangi noktadaysa onu yapar.

Bilindiği üzere insanın ya hiç çocuğu olmaz veya erkek çocuğu, ya da kız çocuğu veyahut da erkek ve kız karışık çocukları olur. Âyet-i kerimede bütün bu kısımlara yer verilmiştir. Buna göre âyetin manası; Allahu Teâlâ kendi dilemesinin bir gereği olarak kullarının durumunu evlâtları açısından çeşitli kılmıştır. Dolayısıyla O, insanlardan bir kısmına erkek veya kızdan sadece birini verir. Bir kısmına her ikisini verir. Bir kısmını da kısır kılar, onlara asla çocuk vermez. Gerek erkek olsun, gerek kız çocuklar Yüce Allah'ın vermiş olduğu bağışlardan ve ihsanlardandır.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ (٥١)

---

[16] Hadisi İbn Asâkir, Vâsile'den rivayet eder. Lâfzı şöyledir: *"Kadının ilkin kız çocuğu doğurması bereketindendir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/141.

[17] Hadisi Buhârî ve Müslim yanında iki kız çocuğuyla Hz. Âişe'nin yanına giren kadını konu alan hikâyede rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/411.

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا كُنْتَ تَدْرٖي مَا الْكِتَابُ
وَلَا الْاٖيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدٖي بِهٖ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ
وَاِنَّكَ لَتَهْدٖٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍۙ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذٖي لَهُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ تَصٖيرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

51. Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O, yücedir, hakîmdir.

52. İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin, fakat Biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.

53. (O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin bütün işler sonunda Allah'a döner.

51. «Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur,» yani ey Muhammed! İster peygamber olsun, ister olmasın beşer cinsinden birisiyle Yüce Allah vahyin dışında veya perde arkasından ya da bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyetmesinin haricinde konuşması mümkün değildir. Asıl itibariyle *"vahiy"* hızlı bir işaret demektir. Vahye "vahiy" denmesi, süratinden dolayıdır.

er-Râgıb der ki: "Allah'ın Peygamberlerine verilen ilâhî kelimelere vahiy denir."

Vahiy ya kalbe vahyetmek suretiyle olur. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın *"Rûhu'l-Kudüs benim kalbime üfledi"* dediği rivayet olunmuştur.

Ya ilhamla olur, nitekim Kasas sûresinin: *"Musa'nın anasına onu em-*

zir... diye vahyettik (bildirdik.)" (Kasas: 7) âyet-i kerimesi buna örnektir.

Ya da emrine amade kılmakla olur. Nitekim; *"Rabbin bal arısına dağlardan, ağaçlardan... kendine evler edin... diye vahyetti. (ilham etti.)..."* (Nahl: 68) âyeti buna delildir.

Ya da uykuda yapılır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Vahiy sona ermiş, arkası kesilmiştir. Artık geriye birtakım müjdeler, mü'minin rüyası kalmıştır."*

İşte bu çeşitlere, Yüce Allah'ın *"vahiy yoluyla"* ifadesi işaret etmektedir. Bunun manası; Allah ona vahyeder ve ilham eder, kalbine Musa'nın annesine ilham ettiği gibi, İbrahim (a.s.)'e oğlunu boğazlamasını, Zebûr'u da Dâvud'un kalbine ilham ettiği gibi ilham eder. Bu tefsir Mücahid'e aittir.

Yüce Allah'ın perde arkasından vahyi, Peygamberin, kendisiyle konuşanı görmeksizin onun kelâmını işitmesi tarzındadır. Nitekim Allahu Teâlâ Tuvâ vadisinde ve Tûr dağında Musa (a.s.) ile böyle konuşmuştur.

«Yahut bir elçi», meleklerden Cebrâil veya başka bir melek **«gönderip izniyle»** emriyle ve buna imkân sağlamasıyla **«ona»** vahyetmeyi **«dilediğini vahyeder.»** Yani bu elçi gönderilmiş olduğu peygambere Allah'ın emriyle vahyetmeyi dilediğini vahyeder. İşte Allahu Teâlâ ile peygamberleri arasında her zaman cereyan eden konuşma âdeti budur.

Hz. Âişe (r.a.) der ki: el-Haris b. Hişam (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'a sordu: "Vahiy size nasıl geliyor?" Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle cevap verdiler: *"Bazan bana zil sesi gibi gelir, bu bana en ağır gelen vahiydir. Cibril benden ayrılınca bana söylemiş olduklarının hepsini kalbimde ezberlemiş olurum. Bazan melek bir adam kılığına girer, benimle konuşur, söylediklerinin tamamını ezberlerim."* Hz. Âişe der ki: "Ben çok şiddetli bir soğuk günde Rasûlüllah (s.a.v.)'a vahiy geldiğini gördüm. vahiy sona erince kendine geldiğinde alnından ter fışkırırdı." (18)

«O, yücedir,» mahlukların sıfatlarından yücedir. Allahu Teâlâ ile kulları arasında yukarıda zikredilen şekillerin dışında herhangi bir görüşme cereyan etmez. **«Hakîmdir.»** Allah'ın fiilleri hikmete göre cereyan eder. Bazan bir vasıta ile konuşur, bazan vasıtasız ya ilham yoluyla, ya da hitap ederek konuşur.

18- Hadisi Buhârî, Sahih'inde *Bed'ül-Vahy* bölümünde rivayet eder. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 1/18.

52. «İşte böylece» diğer peygamberlerimize vahyettiğimiz gibi **«sana da emrimizden bir ruh vahyettik.»** Bu ruh, insanların kalplerine, bedenlerdeki ruh mesabesinde olan, Kur'an'dır. Çünkü Kur'an kalpleri diriltir. Bir başka ifadeyle kalpler Kur'an vasıtasıyla hayat mesabesinde olan faydalı ilmi elde eder. Bu ilim, ölüm mesabesinde olan cehaleti yok eder.

er-Râgıb der ki: "Kur'an-ı Kerim'e ruh denmesi, uhrevî hayata sebep olmasından dolayıdır. Bu hayat '*...Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince işte asıl yaşama odur.*' (Ankebût: 64) âyet-i kerimesinde anlatılan ve vasfedilen hayattır. '*Emrimizden*' kelimesinin manası, Bizim emrimizden kaynaklanan ve doğan ruh demektir."

Bazı âlimlere göre bundan maksat Cebrâil'dir. Rasûlüllah (s.a.v.)'a vahyetmenin mânâsı Cebrâil'i vahiy ile ona göndermek demektir.

«Sen» vahiy gelmeden önce kırk yaşına kadar **«kitap nedir, iman nedir bilmezdin,»** Kitabda tafsilatıyla zikredilen imana dair ayrıntıları insanların aklı bilemez. Çünkü iman aklın ve düşüncenin tek başına bilebileceği bir husus değildir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın imanı bilmesi, üzerinde kesinlikle kuşku olmayan hususlardandır.

Âlimler, peygamberlerin kendilerine vahiy gelmeden önce mü'min oldukları, Peygamberlikten önce kâfir olmaları bir yana, büyük günahlardan ve insanların nefretine yol açan küçük günahlardan masum oldukları noktasında, görüş birliği içindedirler.

İbn Kuteybe der ki: "Araplar İsmail (a.s.)'in dininden kalma haccetme, sünnet olma, nikâhlanma ya da eşini boşama, cünüplükten gusletme, akrabalık ve musaheret (damatlık ilişkisi) ile evlenilmesi haram olan kadınların haramlığı gibi birtakım ahkâmın kalıntılarını uygulamakta idiler. Rasûlüllah (s.a.v.) bu ahkâmda onların yaptıklarını tatbik ediyor, Allah'a tevhid inancıyla inanıyor, Lât ve Uzza'dan nefret ediyordu."

«Fakat Biz onu», sana vahyettiğimiz ruhu **«kullarımızdan»** kabul etmesini ve üzerinde düşünmesini sağlayarak hidayetini **«dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık.»** İşte doğru yola eriştirdiğimiz kişi tercihini ve seçimini Kur'an ile hidayete ermeye sarfeden kimsedir.

«Şüphesiz ki sen doğru bir yolu», İslâmı diğer şeriatleri ve ahkâmı **«göstermektesin.»** Bu ifade Allahu Teâlâ'nın hidayetini ve bunun nasıllığını belirtmektedir. Yani; sen bu nur ile hidayetini dilediğimiz kişilere o yolu göstermekte, onları hidayete erdirmektesin, demek olur. Burada yer alan "*sırât*" (yol), eğriliği büğrülüğü olmayan, tam tersine doğru olan yol demektir.

53. **«(O yol)»** yaratılışça ve mülkiyetçe **«göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur.»** Yol kelimesinin Allah'a izafe edilmesi ve ardından da *"göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yolu"* diye vasıflanması, bu yolun önemini belirtmek, doğru olduğunu ifade etmek ve üzerinde yürünmesinin vacip olduğunu pekiştirmek içindir. Çünkü gökte ve yerdeki bütün mevcudatın yaratılışı, mülkiyeti ve onların üzerindeki tasarrufun tamamı Allah Teâlâ'ya ait olunca işte bu aidiyet o yolda yürünmesini en mükemmel bir biçimde vacip kılar.

«Dikkat edin!» Burada yer alan "*elâ*" kelimesi, bir şeye bakmak için hatırlatma ya da bir delile dikkat çekme ifade eder. **«Bütün işler»** yerde ve gökteki bütün işler kıyamet günü vasıtaların ve her türlü ilişkinin ortadan kaldırılması suretiyle **«sonunda»** başkasına değil **«Allah'a döner.»** Bu ifade, Sırât-ı Müstakîm'e girenlere bir vaad, ondan sapanlara da gizli ve kapalı olmaksızın açık bir tehdittir.

Bahru'l-Ulûm'da denir ki: "Dünyada ve âhirette bütün yaratıkların işi Allah'a döner. Bütün bunca mahlukatın işini sadece O, çekip çevirir. Hiçbir iş Allah Teâlâ'nın kazasının dışında yer alamaz. O, kıyamet günü kullarının arasında âdil bir hikmet ve kesin hükmüyle hüküm verir. "

Allah'ın yardımıyla Şûrâ Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

ZUHRUF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 89 âyettir.

Bu sûre Muharrem ÖNDER tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ① وَالْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ② اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ③ وَاِنَّهُ ف۪ٓي اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَك۪يمٌ ④
اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِف۪ينَ ⑤
وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْاَوَّل۪ينَ ⑥ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ نَبِيٍّ
اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ⑦ فَاَهْلَكْنَٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا
وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّل۪ينَ ⑧

1. Hâ. Mîm.

2-3. Apaçık Kitab'a andolsun ki Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.

4. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır.

5. Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?

6. Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.

7. Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.

8. Onun için Biz, kuvvetçe bunlardan daha güçlü olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.

1. «Hâ, Mîm.» Sûre, bu harflerle isimlendirilmiştir.

2-3. «Apaçık Kitab'a», Kur'an'a **«andolsun ki »** kendilerine indirilenlere, dilleri ve kullandıkları üsluplarla indirildiğinden apaçıktır. Yahut da *"mübîn"* kelimesi, açıklayan anlamında olup mana: "Sapık yollardan, hidayet yolunu seçip gösteren, din hususunda da ihtiyaç duyulan her şeyi açıklayan bir kitaptır," şeklinde olur. İçinde birçok faydalar bulunan kitaptaki nimetini yüceltmek için O'na yemin etmiştir.

«Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.» Biz bu kitabı Arap dili ve lügatıyla indirip Arapça bir Kur'an kıldık. Yabancı bir lisanla indirmedik. Arapça Kur'an'ı anlamanız, içindeki ince düzeni ve yüksek manayı kavramanız, kapsadığı beşerin gücünü aşan canlı örneklere vakıf olmanız ve O'nun içinde bulunan nimetin hakkını bilerek, bütünüyle özürleriniz kesilsin diye onu Arapça yaptık. Eğer onu Arap lügatından başka bir dille indirseydik O'nu anlamazdınız.

4. «O,» şu kitap **«katımızda bulunan Ana Kitap'ta»** Levh-i Mahfuzda **«mevcut»** tur. O Levh-i Mahfuz semâvî kitapların aslıdır. Zira semâvî kitapların hepsi Levh-i Mahfuz'da, peygamberlerin yanında olduğu gibi sabit olup, oradan alınarak çoğaltılmıştır. **«Yüce»**, kitaplar arasında yüksek değeri, şerefi vardır **«ve hikmet dolu bir kitaptır.»** Çok hikmetlidir, yahut muhkem olup başka bir kitapla nesh ve değişikliğe uğratılamaz.

5. «Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?» Yüce Kur'an'ın büyüklüğünü açıkladıktan, ve onu düşünüp, iman etmeleri ve gereğince amel etmeleri için, onların kendi dilleriyle indirildiğini vurguladıktan sonra, durumun bunun aksine olabileceğini reddettikten sonra *"sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?"* yani sizi ihmal edip Kur'an'ı sizden uzaklaştıracak mıyız? Emri, nehyi, vaadi ve tehdidi terk mi edeceğiz? Günahlara aşırı olarak ısrarlı bir şekilde daldığınız için, bu haliniz her ne kadar küfür ve delâlet üzerinde ölünceye kadar başı boş bırakılmanızı, sonra da ebedî azapta kalmanızı gerektirse de, biz rahmetimizin genişliğinden böyle yapmayız. Aksine sizi, güvenilir bir peygamber göndermek, apaçık bir kitap indirmek suretiyle hakka hidayet ederiz.

Katâde şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, şayet Kur'an, bu ümmetin öncekileri O'nu inkâr ettikleri zaman kaldırılmış olsaydı helâk olurlardı. Fakat Allah Teâlâ rahmetiyle muamele etti ve Kurân-ı Kerîm'i yirmi küsür sene içerisinde indirmeye devam etti."

6. «Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.» Geçmiş asırlarda önceki ümmetlere birçok peygamberler gönderdik.

7. «Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.» Kendilerini hak dine davet eden peygamberlere karşı ümmetlerin tutumu daima; yalanlamak, alaya almak olmuştur. Onun için kavminin seni yalanlamasından ve alaya almasından etkilenip üzülmen gerekmez. Çünkü musîbet yaygınlaştığında hafifler.

8. «Onun için Biz, kuvvetçe bunlardan daha güçlü olanları da helâk ettik.» Bu aşırı giden kavimden, Kureyşlilerden daha güçlüleri de yok ettik. Bu, peygamber (a.s.) için bir vaad, onlar için de öncekilerin başına gelenle tehdittir. Önceki ümmetleri *"daha çok güçlü"*lükle vasfetmesi, onlar bu haldeyken verilen helâk cezasının, bunlar için evleviyetle olabileceğini bildirmek içindir.

«Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.» Kur'an'da birçok kere onların örnek olabilecek kıssaları zikredilmiştir. Bunlar: Nuh, Âd, Semûd kavimleri ve diğerleridir. Âyette, insan nefsinin zalimliği ve cahilliğinin aşırılığına, Allah'ın da (c.c.) lütuf ve kereminin kemaline, Rabliğinin faziletine işaret vardır. Çünkü onlar her ne kadar kötü özelliklerini açığa vurmada, peygamberlerini alaya alıp küçümsemekle çirkin ahlâklarını göstermede aşırı gitseler, hatta onları yalanlayıp öldürmek için seferber olsalar da yine onlar gibi her asırda yaşayan kitlelerde, kendilerine nasihat eden, Allah'a davet eden, onları hidayete yönelten peygamberlerin vârisleri olan müttaki âlimlere karşı aynı şekilde öncekilerin yaptığı gibi yapsalar da Allah Teâlâ onlardan lütuf ve keremle rahmetini kesmemiş, peygamberler gördermiş, kitaplar indirmiş, onları katına çağırmış af ve mağfiretle nimetlendirmiştir. Allah Teâlâ, lütfunun büyüklüğünden kullarını edeplendirmek ve korkutmak için, bâtılda ısrarla devam eden bazı zorbaları da, sonradan gelen insanlar onlardan ibret alsınlar diye helâk etmiştir.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَ
الْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَز۪يزُ الْعَل۪يمُۙ ﴿٩﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَۚ
﴿١٠﴾ وَالَّذ۪ي نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍۚ فَاَنْشَرْنَا بِه۪ بَلْدَةً مَيْتًاۚ
كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذ۪ي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا
وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَۙ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُ۫ا عَلٰى
ظُهُورِه۪ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا
سُبْحَانَ الَّذ۪ي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِن۪ينَۙ ﴿١٣﴾
وَاِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

9. Andolsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı? "diye sorsan: "Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi çok iyi bilen Allah yarattı" derler.

10. O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryü-

zünde size yollar yaratmıştır.

11. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla, ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece çıkarılacaksınız.

12-13. O bütün çiftleri yaratmış ve sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar varetmiştir ki, onların sırtına binesiniz, sonra da üzerlerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayarak: "Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.

14. Şüphesiz ki biz Rabbimize döneceğiz," diyesiniz.

9. Ey Rasûlüm! «**Andolsun ki, onlara:**» Kavmin olan Kureyşe: «**'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye**» yani yükseklerdeki ve alt tabakalarda ki cisimleri, kim yarattı diye «**sorsan;**» yaratıcıyı itiraf ederek: «**'Onları şüphesiz**» hükmünde ve mülkünde çok «**güçlü olan,**» yarattıklarının bütün hallerini «**her şeyi çok iyi bilen Allah yarattı' derler.**»

10. «**O**» Allah, «**size yeri beşik kılmış**», yeryüzünde yerleşmeniz için onu size beşik gibi yaymıştır. «**Ve «doğru gidesiniz diye**» o yolları tutarak maksatlarınıza ulaşmanız için veya o yollar üzerinde düşünerek, gerçek hedef olan tevhide ulaşabilesiniz diye «**yeryüzünde size yollar yaratmıştır.**» Din ve dünya işleriniz için yaptığınız seferlerde gideceğiniz yolları yaratmıştır.

11. «**Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur.**» Bu suyu kullara ve ülkelere faydalı olup zararlı olmayacak bir ölçü ve miktarda indirmiştir. «**Biz onunla**», bu suyla «**ölü memlekete hayat veririz,**» bütünüyle bitki ve üremeden boş olan, yeri diriltiriz. Memlekette üremenin yok olması, bedenden hayatın yok olmasına benzetilmiştir.

Burada Cenab-ı Hakkın "Ben" demeyip de *"Biz diriltiriz"* demesi, diriltme işinin son derece önemli bir şey olduğunu ortaya koymakta ve bu işin büyüklüğüne işaret etmektedir.

«**İşte siz de böylece**» gerçekte yerden bitkinin çıkartılması olan bu diriltme örneği gibi «**çıkarılacaksınız.**» Kabirlerinizden diri olarak çıkarılacaksınız. İnsanların diriltilmesinin ölü bir memleketin diriltilmesine benzetilmesi, mutlak olarak Allah Teâlâ'nın gücüne ve hikmetine delâlet ettiği gibi, aynı şekilde O'nun kıyamete ve diriltmeye de kadir olduğuna delâlet etmektedir.

Yerden bitkileri çıkarmayı diriltme ile, diriltmeyi de çıkarma ile ifade etmek bitkilerin durumunun büyüklüğüne, diriltme işininde basitliğine işaret vardır. Bu da delillendirmenin doğruluğuna hükmedilmesi içindir.

12-13. «**O bütün çiftleri yaratmış**» yani her çeşit mahlukatı yaratmıştır. Hiçbir şey O'nun yaratmasından ve yoktan var etmesinden dışarı da kalmaz.

İbn Abbas (r. anhümâ)'dan rivayet olunduğuna göre: "*Çiftler*: sınıflar, nevilerdir: Tatlı-ekşi, beyaz-siyah, erkek-dişi gibi şeylerdir."

Denildi ki: "Allah'ın (c.c.) dışındaki her şey çifttir: Üst-alt, sağ-sol, ön-arka, geçmiş-gelecek gibi."

«**Ve sizin için**», karada ve denizde «**bineceğiniz gemiler**», denizde yüzen gemiler «**ve hayvanlar**» develer ve dört ayaklı hayvanlar «**varetmiştir ki, onların sırtına binesiniz,**» gemilerin ve hayvanların sırtlarına, üzerlerine çıkasınız «**sonra da üzerlerine yerleşince Rabbinizin**» üzerinizde olan «**nimetini hatırlayarak:**» Bineklerin üzerine çıktıktan sonra, nimeti itiraf edip büyüklüğünü düşünerek kalplerinizle Rabbinizin nimetini anlarsınız, sonra da dillerinizle o nimetler için hamdedersiniz. Buna hayret ederek şöyle derdiniz:

«**'Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.**» Bunlara boyun eğdirmeye güç yetiremezdik. Bizim bu hayvana ve gemiye yaklaşıp onları zaptetmeye güç ve kuvvetimiz yoktur. Kudretiyle, hikmetiyle bunu bizim hizmetimize boyun eğdireni noksan sıfatlardan tenzih, kemal sıfatlarla muttasıf olarak tesbih ederiz. İşte bu, Allah Teâlâ'nın nimetlerini hatırlamanın kemalidir. Zira kendisine nimet verilen kimse, nimeti elde etmekteki acziyetiyle beraber, nimeti itraf etmezse onun değerini, nimet verinin de hakkını bilmez.

14. «**Şüphesiz ki biz Rabbimize döneceğiz,' diyesiniz.**» Ölümle döneceğiz demektir. Burada, sefer halindeyken yolcunun temas halinde bulunduğu şeyi düşünmesinin, üzerinde bir hak olduğunu hatırlatma vardır. Böylece yolcu bundan, Allah Teâlâ katına intikal olan büyük yolculuğu hatırlar ve bütün işlerini bu yolculuktaki yaptığı gözlem üzerine bina eder. Başka bir şey düşünmez ve ona ters düşen şeyleri terk eder.

Yolculuğun zaruretinden olarak; bir vasıtaya binip yola çıkmasının hac, akrabayı ziyaret, ilim talebi gibi meşru bir iş için olması gerekir. Aynı zamanda yolculuğun bazı tehlikeleri ve korkulu yönleri de vardır. Hayvana binen yolcunun, hayvanın tökezlemesi veya azgınlaşıp, hırçınlaşmasından emin olmayıp bu şekilde helâk olması; gemiye binenin de, geminin parçalanmasından, alabora olmasından, dolayısıyla boğulup ölmesinden emin olmaması gibi. Bundan dolayı yolcunun bir lâhza da olsa Allah (c.c.)'dan gafil olmayıp, O'nun huzuruna çıkmaya hazırlıklı olması gerektiği gibi, ölümün kendisine terliğinin bağından daha yakın olduğunu ve teneffüs ettiği her nefesinin de son nefes olabileceğinin idrakinde olması gerekir.

Ebu Rabiâ'nın oğlu Ali'den rivayet olunduğuna göre: "O Ali (r.a.)'yi binerken gördü. Ali (r.a.), binmek için ayağını koyduğunda: "Bismillah (Allah'ın adıyla)" dedi. Bineğe çıkıp yerleştiğinde: "Elhamdülillah (Bütün hamdler Allah'adır)" dedi. Sonra da: *"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis edriz. Yoksa biz buna güç yetiremezdik. Şüphesiz ki biz Rabibimize döneceğiz."* (Zuhruf: 13-14) dedi. Sonra üç defa hamdetti, üç defa tekbir getirdi, sonra: "Sen'den başka ibadete lâyık yoktur. Ben nefsime zulmettim, beni affet! Zira Sen'den başka günahları affedici yoktur." dedi ve sonra güldü. Kendisine: "Ey mü'minlerin emiri! Seni ne güldürüyor?" denildiğinde şöyle dedi: "Ben Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimizi böyle yaptığım gibi yaptığını ve söylediğim gibi söylediğini, sonra da güldüğünü gördüm." Biz de: "Ey Allah'ın peygamberi! Niçin güldün?" diye sorduğumuzda şöyle buyurdu: *"Rabbimiz azze ve celle kulu: "Senden başka ibadete lâyık yoktur. Ben nefsime zulmettim, beni affet, zira Senden başka günahları affedici yoktur," dediğinde sevinir ve şöyle buyurur: "Kulum Benden başka hiçbir varlığın günahları affedemiyeceğini bildi."* (1)

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا اِنَّ
الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ
وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ

1- Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî rivayet etti ve Tirmizî şöyle dedi: Hasen sahih hadistir.

لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (١٧) اَوَمَنْ
يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ (١٨) وَجَعَلُوا
الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ (١٩) وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ مَا
عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ (٢٠)
اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ (٢١)
بَلْ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ (٢٢)

15. Onlar, kullarından bir kısmını, O'nun bir parçası kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür.

16. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine alıp da oğulları size mi ayırıp seçti?

17. Onlardan biri, Rahmân'a isnad ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.

18. Süs içinde yetiştirilen fakat, çekişme ve savaşta yetersiz kalan(kızlar)ı mı (Allah'a isnat ediyorlar?)

19. Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

20. Ve dediler ki: "Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık." Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

21. Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?

22. Hayır! Onlar: "Sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz," derler.

15. «Onlar,» Allah'ın **«kullarından bir kısmını, O'nun bir parçası kıldılar.»** Bunu yapanlar. Araplardan bir takım kabilelerdir. Şöyle dediler: "Allah (c.c.) cinlerle evlendi ve melekler doğdu." Bazıları da şöyle dedi: "Âyet Benî Muleyh'e reddiyedir. Zira onlar, 'melekler Allah'ın kızlarıdır,' dediler. Müleyh Huzâa kabilesinden bir kolun adıdır." Burada *"kılmak"*; bir şeyle hükmetmek ve ona inanmak anlamındadır. *"Kullar"*dan kasdolunan ise, meleklerdir.

Müşrikler, melekleri dişi kabul edip, Allah'a ait bir parça saydılar. Bunu da kızlar olarak tefsir ettiler.

Carullah der ki: "Parçayı, 'dişi' diye tefsir etmek, tefsirlerin ortaya koyduğu bidatlardandır. Arapçada böyle bir mana olduğunu iddia etmek ise uydurulmuş bir yalandır..."

Bu fakir de der ki: "Cüz yani parça aslında dişi manasına gelmez. Ancak lügatçılar bunu âyetten alarak söylemişlerdir. Çünkü bu, âyette 'dişi' diye tefsir edilen 'çocuk' manasınadır. Çocuğa parça denmesi ise onun, babasından bir cüz olmasından dolayıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz: '*Fâtıma bendendir*' yani benden bir parçadır, buyurmuştur."

Âyetin manası ise: Müşrikler inanıp hükmettiler, Allah Teâlâ'ya çocuk isnad ettiler. Bu çocuk Allah'ın kullarından olan meleklerden dediler. Yine melekler Allah'ın kızlarıdır dediler. Bunu dilleriyle itiraf edip, kalpleriyle de göklerin ve yerin yaratıcısının Allah olduğuna inandıktan sonra, nasıl oluyor da O'nun çocuğu olduğunu söylüyorlar. Doğum ancak cisim özelliklerindendir, Allah (c.c.) ise bütün cisimlerin yaratıcısıdır.

Bu âyette, onların cahilliklerine hayret edilmekte ve onların akıllarının eksikliğine dikkat çekilmektedir. Zira onlar Allah'ı (c.c.) yaratıkların özellikleriyle vasfetmişlerdir. Âyette bir diğer işaret de çocuğun babasının kulu olmayacağına, meleklerin ise Allah'ın kulları olduğunadır. Böyleyken kızlar nasıl oluyor da kul olabiliyorlar?!

«Gerçekten insan apaçık bir nankördür.» Nankörlüğü açık olup çok aşırı gider veya nankörlüğünü çekinmeden ortaya koyar. Bunun için de bunları söylerler. Allah Teâlâ'yı onların vasfettiklerinden tenzih ve takdis ederiz.

16. «Yoksa» Allah, **«yarattıklarından kızları kendisine alıp da oğulları size mi ayırıp seçti?»** Yoksa Allah (c.c.) yarattıklarından iki sınıfın en aşağısı olan kızları kendisi için alıp da, iki sınıfın en üstünü olan erkekleri size mi seçti? Farzedin ki, siz çocuk cinsini, ondan münezzeh olan Allah Teâlâ'ya uzaklığı ve imkânsızlığı açık olmakla beraber isnat etmeye cesaret ettiniz; sizde biraz akıl, bir nebze olsun haya yok mudur ki, Allah Teâlâ'nın iki sınıftan en üstün ve hayırlısında, kendisi yerine sizi tercih ederek size verdiğini, kendisine ise en kötü ve alçağını bıraktığını iddia etmeye cesaret edebiliyorsunuz. Bu şekilde ifade edilmesinin sebebi; onlara göre kızlar çocukların en kötüleriydi, bunun için de onları diri diri toprağa gömüyorlardı. Eğer Allah (c.c.) kızları kendisine alıp erkekleri kullarına vermiş olsaydı, kulun durumunun Allah'tan (c.c.) daha kâmil ve üstün olması gerekirdi ki; bunu normal akıl kabul etmemektedir.

17. «Onlardan biri, Rahmân'a isnad ettiği kız çocuğuyla müjdelenince,» o müşriklerden birisine, Allah Teâlâ'ya denk ve uyğun görerek isnat ettiği çocuğun doğumu haber verildiğinde, **«hiddetlenerek»** gam ve kederle dolu olduğu hade **«yüzü simsiyah kesilir.»** Müjdelendiği şeyden dolayı yüzü simsiyah oluverir. Yüz siyahlığının, istememeyi ifade için olması da mümkündür. İşte bu müşriklerin özelliklerindendir. Onlar Allah'ı tanımazlar, O'nun lütfunun, gözüken kahrının altında gizli olduğundan gafildirler. Tevhid ehli ise; müjdeyi nasıl olursa olsun Allah'tan geldiği gibi alır, kabullenirler.

18.«Süs içinde yetiştirilen,» durumu, süs içinde terbiye olunmak olup, kendi işini tek başına yüklenmekten âciz olan kızları mı isnat ediyorlar?

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Sanırım takdir, böyle büyük bir iş yapmaya cüret edip isnat ettiler."

«Fakat, çekişme ve savaşta» genellikle insanın uzaklaşamadığı tartışmada, mücadelede, hasımlaştığı kimseye karşı **«yetersiz kalan(kızlar)ı mı (Allah'a isnat ediyorlar?)»** Onlar erkeğin kadir olduğu gibi, aklının noksanlığından, görüşünün zayıflığından dolayı delilini göstermeye ve iddiasını isbat etmeye güç yetiremez. Bu genelde böyledir, yoksa kadınlardan erkekten daha üstün fesahat sahibi kimseler de vardır.

Ahnef şöyle dedi: "Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Osman (r.a.), Hz. Ali (r.a.)'nin sözlerini tam olarak dinledim. Ancak Allah'a (c.c.) yemin ederim ki Hz. Âişe'den (r. anha) daha güzel konuşanını görmedim."

19. «Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.» Onların önceden bahsi geçen küfürlerinin, başka bir küfrü de içerdiğini beyan ederek onları korkutmaktadır. O diğer küfürleri de; Allah (c.c.) katında en değerli olan ve kulların en üstünlerinden sayılan, varlıkları görüş yönünden en noksan, sınıf olarak da en hasis varlıklara benzetmeleridir. Halbuki çocuk, babasının kulu olamaz. Onun için burada, onların "melekler Allah'ın kızlarıdır" sözünü yalanlama vardır.

«Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler?» Allah Teâlâ onları yaratırken hazır bulunup dişiliklerine şahit mi oldular da, onların dişiliğine hükmediyorlar? Bu ancak görmekle bilinebilir.

Burada cahillikleri vurgulanıp onlarla alay edilmektedir. Onlar bunu sadece babalarından işitmişlerdir, onlar da yalancı cahillerdir.

Âyet müneccimleri ve birçok işlerde göz boyayan hikmetçileri de yalanlamaktadır.Çünkü onlar kısır akıllarıyla gayba hükmetmeye yeltenmişlerdir.

Katip İ'mad şöyle dedi: "582. hicri senesinde bütün ülkelerdeki müneccimler Şaban ayında 6 yıldızın terazi burcunda toplanmasıyla fırtına felâketi olup dünyanın yok olacağı üzerinde birleşerek bununla Rum ve Acem krallarını korkuttular. Onlar da mağaralar kazmaya başlayıp oralarda su ve erzak depolayarak hazırlandılar. Müneccimlerin Âd kavmini helâk eden fırtına gibi rüzgârın olacağını tayin ettikleri gece gelince biz sultanın yanında oturuyorduk, mumlar da yanıyor hiç hareket etmiyordu. Biz o gece kadar durgun bir gece görmedik."

«Onların bu şahitlikleri yazılacak» bu şahitlikleri amel defterlerinde bulunacaktır. Melek, onların melekler aleyhindeki şahitliğini yazacaktır. **«Ve sorguya çekileceklerdir.»** Kıyamet gününde şehadetlerinden sorgulanacaklardır. Bu bir tehdittir.

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Müstakbel ifadesinin kullanılması, onların söylediklerinin yazılmasından önce tevbe etmeye yönelmelerini sağlamak içindir."

Âyette, Allah Teâlâ'nın kullarına mühlet verdiğine, affın ihsanın O'nun için yok etmekten, intikam almaktan daha sevimli olduğunu kullarının görmeleri, küfür ve isyanlarından tevbe edip dönmeleri için dünyadayken ansızın onları yok etmediğine işaret vardır.

20. «Ve dediler ki: 'Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık.'» Onların küfürlerinden başka bir türü beyan etmektedir. Meleklere tapan müşrikler şöyle dediler: "Eğer Rahman, bizim meleklere tapmamızı istememiş olsaydı bizi onlara tapmaktan menederdi, biz de tapmazdık." Bu söyledikleriyle, yaptıklarının hak olup Allah Teâlâ tarafından razı olunduğunu ve onların bunu, kötülüğünü kabul etmekle beraber Allah'ın dilemesiyle yaptıklarını vurgulamak istiyorlar. Onların bu bâtıl sözleri iki temele dayanıyor: Birincisi, meleklere tapmaları Allah'ın dilemesiyle olmaktadır. İkincisi, Allah tarafından razı olunduğuna göre tapmak gerekmektedir. Onlar ikincide hata etmişlerdir. Şöyle ki; dilemenin ne olursa olsun her iki taraf için de olması mümkün olan şeyler arasında rızaya ve kızmaya itibar etmeksizin tercih yapmaktan ibaret olduğunu bilememişlerdir. Bunun için Allah'ın şu sözüyle cahillikleri ortaya konmuştur:

«Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur.» Onların bunu, mutlak dileme ile değil, razı olma dilemesiyle yaptıklarını söylemelerinin bir dayanağı yoktur. Zira her şeyin mutlak iradeye bağlı olduğunu ifade eden sayılamayacak kadar çok âyetler vardır. **«Onlar sadece yalan söylüyorlar.»**

Fakir (müellif) şöyle söylüyor: "Dilemenin" Allah'a isnadı mü'minden sadır olursa iman ve tevhiddir. Yoksa küfür ve şirktir. Çünkü bu isnad inattan, asabiyetten ve işin hakikatini bilmemezlikten kaynaklanmış olur ki buna itibar edilmez."

Bundan sonra onların nakil cihetinden de hiçbir dayanaklarının olmadığını isbata geçilerek şöyle denildi:

21. «Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitap verdik de...» Kur'an veya Rasûlden önce yahut iddialarından önce onların Allah'tan başkasına tapma ve meleklerin de O'nun kızları olduğuna dair olan iddialarının doğruluğunu belirten bir kitap verdik de **«ona mı sarılıyorlar»**, dayanıyorlar?

22. «Hayır! Onlar: 'Sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk,» etrafında birleşilmiş bir din üzerinde bulduk. **«Biz de onların izinde gidiyoruz,' derler.»** Aklî ve naklî bir delil getiremediler. Aksine kendileri gibi cahil olan babalarını taklit etmekten başka dayanaklarının olmadığını itiraf ettiler.

Burada "delilsiz olarak başkasının sözünü kabul etmek" demek olan taklit, kötülenmektedir.

وَكَذٰلِكَ مَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ ف۪ي قَرْيَةٍ مِنْ نَذ۪يرٍ اِلَّا قَالَ
مُتْرَفُوهَٓا اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ
﴿٢٣﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَٓاءَكُمْۜ
قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِه۪ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٢٥﴾

23. İşte böyle! Senden önce hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: "Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız" derlerdi.

24. "Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?" deyince dediler ki: "Doğrusu biz seninle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz."

25. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

23. «İşte böyle! Senden önce hangi memlekete uyarıcı göndermişsek» delil getirmedeki acziyetlerinde, taklide sarılmalarında olduğu gibi onlara Allah'ın azabından kavmini korkutan bir peygamber gönderdiğimizde **«mutlaka oranın varlıklıları»**, zorbaları: **«'Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine»**, yollarına ve yaptıklarına **«uyarız,' derler-**

di.» Âyet, taklidin onlar arasında eski bir sapıklık olduğunu, geçmişlerinin de ondan başka bir dayanaklarının olmadığını açıklıyor.

Âyetteki sözü, sadece varlıklılara tahsis etmesi, refah içinde yaşamanın ve serbestlikten hoşlanmanın onların araştırmayı bırkakıp taklide yönelmelerine sebep olduğunu izah içindir. Varlıklılardan kastolunan; zenginler dünyadaki nimetin ve yaşama genişliğinin kendilerini azdırıp âhiret nimetini unutturduğu liderlerdir. Bunların içine, şehvetlere dalan, dinin gereksinimlerinden olan düstur ve kanunlardan nefret duyanların hepsi girer.

Akıllı kimsenin doğruluk üzerine olanların izlerini takip etmesi ve kesin ilim erbabı gibi âhiretini kazanması gerekir.

24. Babalarını taklit hastalığına kapıldıklarında ümmetlerine uyarıcı olarak gönderilenlerden her biri: **«'Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz»** doğruluktan hiçbir nasibi olmayan sapıklık içinde bulduğunuz halden, **«dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı»** yine babalarınızla olursunuz? **«deyince dediler ki: 'Doğrusu biz seninle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.'»** Her millet kendi uyarıcısına: "Biz, seninle gönderilen şeyi, bizim üzerinde bulunduğumuz dinden daha doğru olsa da inkâr ediyoruz. Babalarımızın dininde sebat edeceğiz, ayrılmayacağız" dediler.

Burada, inkâr ve sapıklıkta babalarını taklit etmekte ısrarlı olduklarını itiraf, uyarıcının da onların bu hususta düşünüp araştırma yapmalarından ümidini kesmesini, tespit vardır.

25. «Biz de onlardan intikam aldık.» Çünkü onların esaslı bir özürü kalmamıştır. **«Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?»** Bahsedilen milletlerden yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bak ve kavminin seni yalanlamasından dolayı üzülme. Çünkü Allah onlardan "intikam alıcı", "kahredici", "yakalayıcı" isimleriyle öç alacaktır.

Ali (r.a.) şöyle dedi: "Mutlu kimse başkasından ibret alandır."

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ

وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ

(٢٧) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٢٨)
بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ
(٢٩) وَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ (٣٠)
وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (٣١)
أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي
الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِيَتَّخِذَ
بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (٣٢)

26. Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine şöyle demişti: "Ben sizin taptıklarınızdan uzağım

27. Ancak beni yaratan müstesnadır. O, beni doğru yola iletecektir."

28. O bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki belki dönerler.

29. Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.

30. Fakat kendilerine hak gelince: "Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz," dediler.

31. Ve dediler ki: "Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilseydi olmaz mıydı?"

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık.

Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

26. «Bir zaman İbrahim...», Ey Muhammed (s.a.v.)! İbrahim'in ateşten çıktıktan sonra söylediği sözün zamanını kavmin olan Kureyşe hatırlat ki Âzer ismiyle meşhur olup put yapan **«babasına ve kavmine şöyle demişti: 'Ben sizin taptıklarınızdan uzağım.»** Kavmi, delil kullanma yolunu tutsunlar diye veya illa taklit etmeleri gerekiyorsa genelde delil peşinden gitmeleri için, o sağlam delile sarılmıştır. Âyetin manası; ben sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağım, demektir.

27. «Ancak beni yaratan müstesnadır.» Fakat beni yaratandan uzaklaşmam. Ben yalnız O'na ibadet ederim. **«O, beni doğru yola iletecektir.'»** O, beni doğru yol üzerinde daima sabit tutacaktır.

28. «O bu sözü,» İbrahim (a.s.): "*Ben sizin taptıklarınızdan uzağım Ancak beni yaratan müstesnadır. O, beni doğru yola iletecektir.*" sözünü bir ifade olarak bıraktı. Zira bu, Allah'tan başka ibadete lâyık ilâh yoktur, demektir. **«Ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki»** bu sözü, Allah Teâlâ'nın haber verdiği gibi zürriyetine vasiyet ederek bırakmıştı. "*Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Yakup da...*" (Bakara: 132)

Bahsedilen söz, ateşten çıktıktan sonra söylediği sözdür. Bu miras bırakma çocuklar büyüdükten sonra olmuş, onlar arasında her nesilde Allah'ı birleyen bulunmuş, kıyamete kadar da O'nun birliğine ve tekliğine çağrı devam edecektir.

«Belki dönerler.» Bu sözü, ardından geleceklere ve ona tabi olacaklara devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, onlardan şirk koşmakta olanlar Allah'ı bir kabul edenlerin duâsının bereketiyle bu hak dine dönerler.

29. «Doğrusu bunları da», umduğu olmadı ama ben bunlardan yani Mekkelilerden peygamberle aynı zamanda yaşayanları da **«atalarını da»** ömürlerini uzatmak ve nimet vermek suretiyle geçindirdim. Onlar da bu verilen mühlete aldanarak şehvetler içine gömüldüler ve tevhid sözünü unuttular. **«Kendilerine hak»** Kur'an-ı Kerim **«ve onu açıklayan bir peygamber»** peygamberliği açık olan, onu parlak mûcizelerle destekleyen yahut tevhidi apaçık deliller ve âyetlerle izah eden bir peygamber **«gelinceye kadar geçin-**

dirdim.»

30. **«Fakat kendilerine hak gelince:»** Yani kendilerini içinde bulundukları gafletten uyandırmak ve tevhide çıkarmak için hak gelince inkârlarını arttırıp azdılar ve önceki küfürlerine hakkı inkâr edip onunla alay etmeyi de ekleyerek şöyle dediler:

«'Bu» hak ve Kur'an **«bir büyüdür.»** *"Büyü"*; bâtılı hak suretinde göstermektir. **«Biz onu tanımıyoruz,' dediler.»** Kur'an'a büyüdür diyerek inkâr ettiler.

31. **«Ve»** Mekkeliler **«dediler ki: 'Bu Kur'an iki şehirden»** yani Mekke'de Mahzum kabilesinden Velid b. Muğîre, Taif'te Sakif kabilesinden Urve b. Mes'ud gibi makam ve mal yönünden **«bir büyük adama indirilseydi olmaz mıydı?'»** Onlar bu ağır sözü, onun Kur'an oluşunu itiraf ettikten sonra adı geçen liderlerine değil de Peygamber Efendimize indirilmesini çekemediklerinden söylemediler. Aksine onun Kur'an olmadığını vurgulamak için söylediler. Onlara göre, eğer Kur'an olsaydı bu iki adamdan birine inmesi gerekirdi. Zira itikatlarına göre peygamberlik yüce bir makam olduğundan ona ancak mevki ve mal yönünden yüksek bir yere sahip olan kimse lâyık olabilirdi. Fakat onlar büyüğün, ancak Allah'ın büyülttüğü, dünya ve âhirette kadrini yücelttiği kimse olabileceğini, yoksa insanların büyülttüğü kimsenin olamayacağını idrak edemediler. Onlara göre nice büyük kimse vardır ki Allah katında hakirdir. Aksi de aynı şekilde onlara göre nice hakir kimse vardır ki o da Allah katında büyüktür. Allah Teâlâ rahmetini dilediğine tahsis eder, peygamberliğini de kime vereceğini ancak O, bilir.

32. **«Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?»** Bu itirazda onların cahillikleri vurgulanarak tutarsızca hükmetmelerinden hayret edilmektedir. Rahmetten, peygamberlik kastedilmiştir. Yoksa peygamberlik ve elçi gönderme anahtarları onların elinde de onu diledikleri kimseye onlar mı veriyorlar?

«Dünya hayatında» birtakım maslahatlara ve hikmetlere dayanan irademizin getirdiği paylaştırmayı yaptık. Onların paylaştırma işini düzenlemekten âciz kalacaklarını, Bizim için ise bunun kolay olduğunu bildiğimizden dolayı bu işi onlara yüklemedik ve **«onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık.»** Onların geçim sebeplerini Biz paylaştırdık. Geçimlik, insanın gıdalanması, bedenini sağlıklı olarak ayakta tutmasını sağlayarak yaşadığı şeydir. Geçim, canlılara özel bir yaşam olup bu da hem helâli hem de haramı kapsar. Hulâsa onların rızıklarını aralarında Biz paylaştırdık. Peygamberlikten daha kolay olmasına rağmen onlara bırakmadık, kaldı ki din işini onlara bırakalım. Rızık meselesinden daha üstün ve büyük olan peygamberlik seçimini nasıl olur da onlara bırakabiliriz?

«Birbirlerine iş gördürmeleri için» birtakım ihtiyaçlarında birbirlerini kullanmaları için zenginler servetleriyle ücret vermek, fakirler de çalışmak suretiyle işlerini gördürürler. Böylece biri malıyla, diğeri de çalışmasıyla birbirlerine geçimlik sebebi olurlar ve dünyanın düzeni tamamlanır. Bu şekil paylaştırma, servet sahibinin kemalinden sıkıntılının da eksikliğinden dolayı değildir. **«Kimini ötekine derecelerle»** hikmetinin gerektirdiği şekilde zayıf-kuvvetli, fakir-zengin, hizmetçi-efendi, lider-halk gibi farklı derecelerle rızıkta ve diğer yaşam koşullarında **«üstün kıldık. Rabbinin rahmeti,»** peygamberlik ve onu takip eden dünya ve âhiret saadeti, **«onların biriktirdikleri şeylerden»**, o inkârcıların toplamakta oldukları geçici dünya metaından **«daha hayırlıdır.»** Büyük, bu yüce rahmetle rızıklandırılan kimsedir, yoksa büyüklük, zannettikleri gibi hakir ve alçak şeyleri toplamakta değildir.

وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ
بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَۙ
﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَۙ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًاۜ
وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ
لِلْمُتَّقٖينَ ﴿٣٥﴾

33. Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olma (tehlikesi) bulunmasaydı Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin

tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.

34. Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da (hep gümüşten yapardık.)

35. Ve onları zinetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

33. «Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olma (tehlikesi) bulunmasaydı», eğer kâfirleri dünya sevgisiyle nimet ve genişlik içinde görüp bunu onlarda bir üstünlük sanarak insanların birleşip küfürde tek bir ümmet olmayı arzulamaya meyletmeleri endişesi olmasaydı **«Rahmân'ı inkâr edenlerin»** Allah Teâlâ'nın diğer bir âyette: "*...İşte onlar yaratılmışların en şerlisidir.*" (Beyyine: 6) buyurduğu gibi onlar da yaratılmışların en kötüsü ve alçağı olduklarından **«evlerinin»** gecelemek için yapılmış girişi tek taraftan olan binalarının **«tavanlarını ve çıkacakları»**, yükseklere ve terasa çıkabilecekleri **«merdivenleri gümüşten yapardık.»**

34. «Evlerinin...» Evlerini tekrar zikretmesi, konunun daha çok açıklık kazanması içindir. **«Kapılarını ve üzerine yaslanacakları»**, dayanacakları **«koltukları da»** üzerine oturulan her şeyi **«(hep gümüşten yapardık.)»**

35. «Ve onları zinetlere boğardık.» Yani her türden değerli, nakışlı süslere ki, altın da şu âyette geçtiği gibi zînettir: "*...Yahut senin altından bir evin olsaydı...*" (İsrâ: 93)

«Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir.» Detaylı özellikleri anlatılan bütün bu evler ancak dünya hayatında faydalanılan macera ve pişmanlıktan başka hiçbir sürekliliği olmayacak olan şeylerdir.

«Âhiret ise,» hiçbir açıklamanın yeterli olamayacağı çok çeşitli nimetleriyle beraber **«Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.»** Küfür ve isyanlardan sakınanlar içindir.

Eğer şöyle denilirse: Allah Teâlâ'nın açıkladığı gibi kâfire nimetlerin kapılarını açarsa bu, insanların küfürde birleşmelerine neden olur, öyleyse insanların İslâmda toplanmalarına sebep olabilecek bu şeyi Müslümanlar için niçin yapmadı? Cevap şudur: Çünkü insanlar böyle bir durumda İslâmda sadece dünya menfaatini elde etmek gayesiyle toplanırlardı. Bu ise ancak münafıkların imanıdır. Bundan dolayıdır ki hikmet gereği Müslümanların hali sıkıntılı kılınmıştır. Böylece İslâma giren herkes delile tabi olarak, Allah'ın rızasını arzulayarak girmiştir. Böyle olduğundan sevabı büyük olmuştur. Çünkü kişinin sevabı ihlâsına ve niyetine göredir.

Terğîb şerhinde şöyle söylenmiştir: "Eğer denilirse ki; Allah Teâlâ'nın peygamberi için fakirliği seçmesinde ve onun da (s.a.v.) o fakirliği şu sözünde belirttiği gibi kendisi için arzulamasındaki hikmet nedir? *"Eğer ben dileseydim Rabbime duâ ederdim, O da bana kral, Kisra ve Kayser'e verdiği gibi verirdi."* Cevabı birçok yönden şöyle olur:

Birincisi; o eğer zengin olsaydı birtakım topluluklar ona dünyalık arzusuyla iman ederlerdi. Onun için Allah Teâlâ ona fakirliği seçti ki ona tabi olmak isteyen herkes âhireti arzulayarak tabi olsun.

İkincisi; denilmiştir ki Allah Teâlâ'nın ona fakirliği seçmesi, fakirlerin gönülleri hoş olsun ve her fakir fakirliği ile zenginin lehine olan şeylerle avunduğu gibi teselli bulsun diyedir.

Üçüncüsü; denildi ki onun fakirliği Allah katında dünyanın ne kadar basit olduğunun bir göstergesidir. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Eğer dünyanın Allah katında bir sivrisineğin kanadı ağırlığında değeri olsaydı hiçbir kâfire oradan bir yudum su içirmezdi."*(2)

Dünyanın Allah katında basit olmasının manası, dünyanın bizatihi gaye olması için değil asıl gayeye ulaşılmasında bir yol olarak Allah Teâlâ tarafından yaratılmış olmasıdır. Allah orasını sefer ve deneme diyarı kılmıştır. Yoksa yapılanların karşılığının verileceği ikamet diyarı yapmamıştır.

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا
فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ

---

(2) Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Tirmizî şöyle dedi: Hasen garip hadistir.

أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتّٰٓى إِذَا جَٓاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ
ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾

36. Rahmân'ı zikretmeyi görmezlikten gelene, yanından ayrılmayan bir şeytanı musallat ederiz.

37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar, onlar da kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

38. Nihayet o Bize geldiğinde arkadaşı şeytana: "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın," der.

39. Zulmettiğiniz için bugün (pişmanlık) size hiçbir fayda vermeyecektir. Şüphesiz ki bu azapta ortaksınız.

36. «Rahmân'ı zikretmeyi görmezlikten gelene...» *"Zikir"*den murad Kur'andır. Rahmân'a nispet edilmesi, onun Allah'tan umumî bir rahmet olduğuna işarettir. Âyetin manası, kim körlük yaparak Kur'an'dan yüzçevirirse, yahut dünya hayatının debdebesiyle aşırı bir şekilde meşgul olmak suretiyle geçici şehvetler ve saadetler içine dalarak Rahmânın zikrinden uzak durursa **«yanından ayrılmayan»** devamlı bir şekilde ona vesvese verip aldatmaya çalışan, ona hidayet yerine körlüğü, güzellik yerine de çirkinliği süsleyen **«bir şeytanı musallat ederiz.»** Onu, ona yakıştırırız, kabuğun yumurtayı kuşattığı gibi onu kuşatıp sarar.

37. «Şüphesiz bu şeytanlar», herbiri körlük yapanlara musallat edilen bu şeytanlar **«onları doğru yoldan»** Kur'an'ın çağırdığı, tutulması gereken apaçık yoldan **«alıkoyarlar,»** arkadaşlık yaptıkları kimselere engel olurlar da **«onlar da kendilerinin»** yani şeytanların **«doğru yolda olduklarını sanırlar.»** Yoksa onlara tabi olmazlardı. Yahut körlük yapanlar kendilerini hidayet üzere doğru yolda sanırlar. Çünkü şeytanların doğru yolda olduğuna inanmak, kendilerinin de aynı şekilde doğru yolda olduklarına inanmalarını gerektirir. Zira tuttukları yolları aynıdır.

38. «**Nihayet o Bize geldiğinde**», şeytanlarla dostluk yaparak, yüzçevirerek, bâtıl belâsında yaşamaya devam edenler nihayet kıyamet günü herbiri arkadaşıyla Bize geldiğinde «**arkadaşı şeytana**» hitabederek: «**'Keşke benimle senin aranda**» dünyada «**doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı!**» Doğu ile batı birbirlerinden uzaklaşsaydı da seni tanımasaydım! «**Ne kötü arkadaşmışsın,' der.** » Sen dünyada ne kadar kötü arkadaşmışsın, bugün de ne kötü dostsun.

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle dedi: "Kâfir diriltildiği zaman şeytanlardan olan arkadaşıyla eşleştirilir ve meleğin cennete girinceye kadar mü'mini bırakmadığı gibi o da ateşe varıncaya kadar onu bırakmaz."

39. «**Zulmettiğiniz için**» dünyada o şeytanlara inkâr ve isyanlarda uyarak kendinize zulmettiğiniz için «**bugün (pişmanlık) size hiçbir fayda vermeyecektir.**» Bu, o zaman Allah tarafından onlara azarlama ve serzeniş olarak söylenecek olan sözün hikâyesidir. Yani bugün onların dünyadayken sizden uzak olmalarını temenni etmeniz size hiçbir fayda vermeyecektir. «**Şüphesiz ki bu azapta ortaksınız.**» Çünkü sizin hakkınız, dostunuz olan şeytanlarınızla beraber dünyada sebebinde ortak olduğunuz gibi şimdi azapta da ortak olmanızdır. Şu manada olması da caizdir; sizin gibi dünyadaki dostlarınızın da azap olunması, sizin öfkenizi yatıştırmayacaktır. Her ne kadar onlara şu sözünüzle: "*Ey Rabbimiz onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov*" (Ahzâb: 68) ve benzerleriyle öfkenizi yatıştırmak için bedduâ etseniz de yatıştıramayacaksınız.

أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ
أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ
بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ

فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ
إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ
وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا
أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

40. Sağırlara sen mi işittireceksin, yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

41. Biz seni alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız.

42. Yahut onlara vaadettiğimiz azabı sana gösteririz. Çünkü Bizim onlara gücümüz yeter.

43. Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, doğru yoldasın.

44. Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüttür. Yakında (ondan) sorguya çekileceksiniz.

45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor. Rahmân'dan başka tapılacak ilâhlar yapmış mıyız?

40. (Ey Rasûlüm!) **«Sağırlara sen mi işittireceksin?»** Kalp kulağını yitirmiş kimseye işittiremezsin. **«Yahut körleri»**, gözlerini kaybetmişleri **«ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?»** Apaçık sapıklıkta olduğu herkese aşikâr olanı ve Allah'ın ezelî ilminde sapıklık üzerine öleceği belirlenmiş olanı sen mi doğru yola erdireceksin?

Peygamberimiz (s.a.v.) kavmini davette kendini yoruyordu. Onlar ise gördükleri peygamberlik nişanelerine karşı körlüklerini, Kur'an'ın açıklamalarına karşı da sağırlıklarını arttırıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet indi. Âyet onların sapıklığa gömülmelerinden ve inkârlarında direnmelerinden sonra hâlâ onları doğru yola götürebilmeye peygamberin gücünün olabileceğini hayretle inkâr etmektedir. Öyle ki, onların hayatları, sağırlıklarına yakın bir körlük olmuştu. Peygamber de sanki onları yola getirecekmiş gibi ısrarla davet ediyordu.

41. «Biz seni alıp götürsek de», senin ve mü'minlerin kalbindeki öfkeyi söndürmek için onlara yapacağımız azabı sana göstermeden önce senin ruhunu alarak öldürsek de **«yine onlardan intikam alırız»**, kesinlikle dünya ve âhirette öç alırız.

42. «Yahut onlara vaadettiğimiz azabı sana gösteririz.» Yahut biz onlara vaadettiğimiz azabı, sana göstermek istersek gösteririz. **«Çünkü Bizim onlara gücümüz yeter.»** Bizden kaçamazlar. Onlar bizim güç ve kuvvetimiz altındadır.

Âyette, Peygamber (s.a.v.) hayattayken veya öldükten sonra Allah'ın, onu inkâr edenlerden ve düşmanlarından intikam alacağı, O'nun onlardan Bedir'de olduğu gibi bir vasıtayla veya Ebû Bekir (r.a.) zamanında olduğu gibi vasıtasız olarak öç almaya kadir olduğu belirtilerek teselli edilmektedir. Nitekim bir hadiste: "*Allah Teâlâ bir ümmet hakkında hayır istediğinde o ümmetin peygamberini onlardan önce öldürüp alır ve onu onlar için bir öncü, faydalanılacak sevap azığı yapar. Bir ümmet için de azabı isterse peygamberi hayattayken hoşnut olması için gözünün önünde ona isyan edip yalanladıklarından onları helâk ederek azaplandırır,*" buyurulmuştur. (3)

Dediler ki; "Peygamberimizden başka bütün peygamberler ümmetlerinin azabını gördüler. Ancak Allah Teâlâ Peygamberimize ikram olsun diye ümmeti hakkında ona hoşnut olacağından başka bir şey göstermedi ve şiddetli belâlarla azabı sonraya bıraktı."

43. «Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl.» Sen sana vaadedilen şeyi hemen versek de veya onu âhirete tehir etsek de Kur'an'a, hükümlerine riayet ederek sımsıkı sarıl. **«Şüphesiz sen, doğru yoldasın.»** Eğriliği olmayan dosdoğru tevhid yolunda, İslâm dinindesin.

44. «Şüphesiz bu Kur'an» yani sana vahyolunan Kur'an, özel olarak **«sana ve»**, genel olarak da **«kavmine»** yani ümmetine **«bir öğüttür»**, büyük bir şereftir. Nitekim bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Her şeyin öğündüğü bir şe-*

3- Müslim, *Fezâil* babı No: 2288, *Câmiu'l-Usûl*, 9/208.

refi vardır. Benim ümmetimin öğündüğü güzelliği ve şerefi de Kur'an'dır." Kavimden maksat, Mücahid'in söylediği gibi ümmettir. Bazıları da Kureyş'ten olan kavmine bir öğüttür, dediler. Zira şöyle denilmiştir: Bu yüce kitabı Allah onlardan bir adama indirdi, sonra da peygamberini kavmiyle beraber aynı yerde topladı ve dedi ki: **«Yakında (ondan) sorguya çekileceksiniz.»** Kıyamet gününde hakkını eda edip etmediğinizden, tazimde bulunup bulunmadığınızdan, onunla rızıklanıp rızıklanmadığınızdan ve bütün milletler içinde sizin içinizden gönderilme hususiyetine şükredip etmediğinizden sorguya çekileceksiniz.

45. «Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor.» Anlamı, onların ümmetlerine ve din bilginlerine sor. Sorulan şeyin elçilerin ağızlarından çıkanın aynısı olduğuna, yoksa onların ümmetlerinin ve bilginlerinin kendi kendilerine söyledikleri şeyler olmadığına dikkat çekmektedir.

«Rahmân'dan başka tapılacak ilâhlar yapmış mıyız?» Onların milletlerinden bir millette Bizim putlara tapmaya dair bir hükmümüz geldi mi acaba? Maksat, peygamberlerin tevhid inancında birleştiğini şahit tutarak, kendisinin icad ettiği bir bid'at olmadığına dikkat çekmektedir. Ancak böyle olsaydı ona düşman olunur, yalanlanırdı. Zira bu tür sonradan icad edilip getirilen şeyler yalanlamaya ve muhalefete götüren en kuvvetli unsurlardır.

İbn Şeyh şöyle dedi: "Sorgulama karmaşıklığı gidermek içindir. Yoksa Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bundan şüphe etmiyordu. Hitap onadır ama kastolunan başkasıdır."

Hz. Âişe (r.a.) şöyle dedi: "Bu âyet indiğinde Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *'Onda şüphe eden ben değilim, onu soran da ben değilim.'*

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى
بِاٰيَاتِنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَقَالَ اِنّ۪ي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ
(٤٦) فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ (٤٧)

وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٤٨) وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ (٤٩) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ
الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (٥٠) وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ
يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا
تُبْصِرُونَ (٥١) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ
يُبِينُ (٥٢) فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ
مُقْتَرِنِينَ (٥٣) فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا
فَاسِقِينَ (٥٤) فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (٥٥)
فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ (٥٦)

46. Andolsun Biz Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de Musa: "Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim" demişti.

47. Onlara âyetlerimizi getirince bunlara gülüvermişlerdi.

48. Onlara gösterdiğimiz her bir âyet diğerinden daha büyüktü. (Doğru yola) dönsünler diye onları azaba uğrattık.

49. Bunun üzerine dediler ki: "Ey büyücü! Sana verdiği ahd sebebiyle bizim için Rabbine duâ et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz."

50. Fakat Biz onlardan azabı kaldırınca sözlerinden dönüverdiler.

51. Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?

52. Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse sözünü anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?

53. Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?"

54. İşte böylece Firavun kavmini hafife aldı, onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış kimselerdi.

55. Böylece Bizi öfkelendirdiklerinde onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk.

56. Onları, sonradan gelecekler için bir ibret ve örnek kıldık.

46. **«Andolsun Biz Musa'yı âyetlerimizle»** Peygamberliğinin doğruluğuna delâlet eden dokuz mûcizeyle **«Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de...»** Kavminin büyüklerine, ileri gelenlerine göndermek, alt tabakada olanlara da göndermektir. Çünkü onlar ileri gelenlere tâbi olurlar. **«Musa»** onlara: **«'Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbinin»** size **«elçisiyim' demişti.»**

47. Mutlu olmaları, azgınlıklarını bırakıp faydalanmaları için **«onlara âyetlerimizi getirince bunlara»**, bu âyetlere **«gülüvermişlerdi.»** Onlarla alay etmişler ve ilk gördükleri anda yalanlamışlar, içeriğini düşünmemişler, zulmederek, kibirlenerek: "O büyü ve hayaldir" demişlerdi.

48. **«Onlara gösterdiğimiz her bir âyet»**, mûcizelerden her biri **«diğerinden daha büyüktü.»** Azabın daha büyük olması için, önceki mûcizeden daha büyüktü. Meâlde *"diğerinden"* diye tercüme ettiğimiz bölüm âyette *"uhtihâ"* şeklinde geçmektedir. "Uht" kız kardeş demektir. Mûcizelerden birbirinin kardeşi diye bahsedilmesi; doğrulukta birleşmeleri ve her birinin diğerine benzemesi yakını ve dostu misali olmasındandır. Maksat, onların hepsini büyüklüğün doruğu ile vasfetmektir.

«**(Doğru yola) dönsünler diye**» içinde bulundukları inkârdan dönmeleri için «**onları azaba uğrattık.**» Onları kuraklık, tufan, çekirge, kan, vb. belâlarla cezalandırdık.

Bu âyetler Musa (a.s.)'nın doğruluğunu ifade eden mûcizeler ve deliller, kâfirler için de kötülüklerden men ettirici bir azap olmuştur. Allah'ın kulluğuna, ancak felâket ve şiddet zincirleriyle çekilmek suretiyle gelmek, insan karakterinin cahilliğindendir.

49. «**Bunun üzerine**» Firavun ve kavmi, beşerî güçlerin azaba dayanmaktan daraldığı her defasında «**dediler ki: 'Ey büyücü! Sana verdiği ahd sebebiyle bizim için Rabbine duâ et.**» Onlar bu hallerinde bile, duâsıyla azabın kaldırılmasını istedikleri zaman, aşırı kibirlerinden, ahmaklıklarından veya aşırı şaşkınlıklarından, ona büyücü demeye alıştıklarından sürçü lisan ederek; *"ey büyücü"* diye haykırdılar.

Hasan Basrî'den rivayet olundu ki: "Onlar bunu alay ederek söylemişlerdir."

Âyette geçen *"ahid"* esasen; tavsiye etmek, bir şeyi korumak, bir şeyi her halinde takip edip gözetmek manalarına gelir. Buradaki mana; Allah'ın sana verdiği, peygamberlik ahdiyle veya senin duânı hemen kabul edeceğine, yahut doğru yola girenlerden azabı kaldıracağına dair sözüne binaen bizden azabı kaldırması için, Rabbine duâ et, demektir.

«**Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz.'**» Senin duânla azap bizden kaldırıldığı taktirde kesinlikle iman edeceğiz. Bu vaadlerini, duâ etmesi şartına bağladılar. Onun için de peygamberliğe, gerçek olması kaydıyla değindiler ve *"senin Rabbine"* dediler, "Rabbimize" demediler. Çünkü O, iman ettikten sonra ancak Rableri olabilir. Zira onlar Firavun'un Rab olduğunu söylemektedirler.

50. «**Fakat Biz onlardan**» Musa (a.s.)'nın duâsıyla «**azabı kaldırınca sözlerinden dönüverdiler.**» Hemen gecikmeden ahdi bozuverdiler. İnkârlarına dönerek üzerinde ısrarla devam ettiler. Sözlerini bozunca da lânetlendiler. İleride geleceği gibi boğulmak, onların lânetlenmelerinin izlerindendir.

Akıllı kimsenin ahdine vefa göstermesi gerekir.

51. «**Firavun**» kendisi veya seslenmesini emrettiği biri vasıtayla «**kavmine seslendi.**» Toplandıkları bir yerde onların arasında durarak, azabın onlardan kaldırılmasından sonra iman etmelerinden korkarak «**ve**» kibirlenerek «**şöyle dedi: 'Ey kavmim! Mısır mülkü**» -Mısır uzunluğu ve genişliği 40'ar fersah ölçülerinde bir yerdir, *Fethu'r-Rahman* isimli kitapta: "Mısır, Nil boyunca İskenderiye'den Asvan şehrine kadar yerin ismidir." Asvan, Mısır'ın Saîd bölgesinde (güneyde Sudan sınırına yakın olan bölge) bir şehir- «**ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi?**» Köşkümün altından veya emrimle akıp giden su ırmakların sahibi ben değil miyim? *Hariydetü'l-Acâib* isimli kitapta: "Dünyada Nil nehrinden daha uzun bir nehir yoktur," denilmektedir.

«**Hâlâ**» bu hali «**görmüyor musunuz?**» Bununla mülkünün büyüklüğünü kastediyordu. Firavun bu nehirleri gücüyle kendisinin akıttığını iddia ediyordu.

52. «**Yoksa ben,**» bu mülk ve genişlikle...Üstünlüğün sebeplerini ve hayırlılığının esaslarını saydıktan sonra sanki şöyle dedi: "Sizin yanınızda benim daha hayırlı olduğum sabit oldu mu? " «**Kendisi zayıf**» hakir «**ve neredeyse sözünü anlatamayacak**», dilindeki tutukluktan dolayı sözünü açıklayamayacak «**durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?**» Bu halde bulunan kimse nasıl olur da peygamberliğe, elçiliğe lâyık olabilir? Firavun, bu sözüyle, Hz. Musa'nın, hükümdarlık şahsiyetinden ve sayesinde güç bulup kuvvetlendiği siyasetten yoksun olduğunu kastetmektedir. Nitekim Kureyşliler de böyle demişti: "*Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilseydi olmaz mıydı?*" (Zuhruf: 31)

Bu, hattı zatında erkeklerin vasıflandığı fasihlik ve etkili konuşma hallerine işarettir. Peygamberlerin hepsi fasih ve etkili konuşma kabiliyetine sahipti. Firavun bu sözünü Musa'ya, dilinde küçükken ateş korunun değmesi sonucu oluşan tutukluktan dolayı onu insanların gözünden düşürmek için iftira olarak söylemiştir. Bu tutukluk da Musa (a.s.)'dan kaybolmuştur. Nitekim "*Ey Musa! Muhakkak ki istediğin sana verildi.*" (Tâhâ: 36) âyeti buna delildir.

Konumuz olan âyet, kim Allah'tan başka bir şeyle şereflenme yoluna gittiyse onun ölümü ve helâkının onunla olduğuna işaret ediyor. Nitekim Firavun da Mısır'ın hükümdarlığı ve Nil ırmağının emriyle aktığını söyleyerek üstünlük taslamasından dolayı helâkı bunda olmuştur. Aynı şekilde kim bir kimseyi küçük gördüyse o, ona musallat edilmiştir. Nitekim Firavun, Musa'yı küçümsemiş; onu konuşması, fakirliği ve dilinin tutukluğuyla ayıplayarak ben daha hayırlı değil miyim demesinden dolayı Allahu Teâlâ Musa'yı ona musallat edip helâkını onun ellerinden yapmıştı.

53. **«Ona altın bilezikler verilmeli»** madem ki Musa (a.s.) elçilik sözünde doğru, niçin onu benim halimden daha hayırlı kılacak olan mülkün anahtarlarını Allah ona atıp vermedi? Altın bileziklerin atılıp verilmesi, anahtar gibi olan mülkün yani hükümdarlığın sebeplerinin verilmesinden kinayedir. Zira onlar bir adamı emir yaptıklarında liderliğinin bilinmesi ve hükümdarlığına alâmet olsun diye onu altın bileziklerle süsleyip boynuna da altından bir kolye geçirirlerdi. **«Veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?'»** Musa'nın yanında devamlı onunla beraber olup görevinde ona yardım edecek, destekleyecek, onu tasdik edip doğruluğuna şahitlik yapacak melekler bulunmalı değil miydi?

54. **«İşte böylece Firavun kavmini hafife aldı,»** sözle onları hafife alıp onlardan itaatına hafiflikle devam etmelerini istedi. Firavun'un karmaşık, hakla batılı birbirine karıştıran bu söylediklerinden maksadı, selim akıl sahiplerinin kabul edip boyun eğmediği hususlarda hafif akla sahip olan bunların ona boyun eğmesidir. O onların kendi emirlerini yerine getirirken cisimlerinin ağır olduğunu kastetmemişti. Veya o onların hülyalarını hafife aldı. Yani batıl karmaşık birtakım şeylerle iftira edebilecek kadar hülyalarını hafife aldı.

«Onlar da ona boyun eğdiler.» Aşırı sapıklıklarından ve cahilliklerinden onlara emrettiği şeyde hemen itaat ettiler. **«Çünkü onlar yoldan çıkmış kimselerdi.»** Bunun için de hemen bu azgın fasığa boyun eğdiler.

55. **«Böylece Bizi öfkelendirdiklerinde»** Firavun ve kavmi isyan ve inatta aşırı giderek Bizi çok fena kızdırdıklarında -Allah'ın kızması, rızasının aksidir veya intikam almayı dilemesi yahut tehdidini yerine getirmesi veya acıklı şekilde cezalandırması, şiddetle yakalaması, yahut nimeti kaldırarak azaplandırmasıdır.- **«Onlardan intikam aldık»**, onlara intikamımızı ve azabımızı çabuklaştırmayı istedik.

Keşfü'l-Esrâr kitabında, "onlara cezamızı, azabımızı indirdik," denilir.

«Ve hepsini suda boğduk.» Kendisine itaat edileni, boyun eğenlerin de hepsini, hiçbirini sağ bırakmaksızın denizde boğarak helâk ettik.

56. «Onları, sonradan gelecekler için bir ibret ve örnek kıldık.» Onları kendilerinden sonra gelecek ve onların yoluna girecek kâfirler için de bir ibret ve öğüt yaptık. İbret almazlarsa onların da başına bu tür azap gelir. Yahut onlardan "sizin örneğiniz Firavun ve kavminin misali gibi" denilerek örnekler verilecek acayip bir hikâye yaptık.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا
إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ (٥٧) وَقَالُوا أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا
ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ (٥٨) إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ
أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ (٥٩) وَلَوْ نَشَاءُ
لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ (٦٠) وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ
لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (٦١)
وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (٦٢)

57. Meryemoğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar.

58. "Bizim mabutlarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.

59. O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.

60. Biz eğer dileseydik elbette sizden yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık.

61. Şüphesiz ki o, kıyametin ne zaman kopacağının ilmidir. Artık ondan hiç şüphe etmeyin ve Bana uyun. Bu dosdoğru bir yoldur.

62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

57. «Meryemoğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca...» Bu misâli, Abdullah b. Zib'arî Sehmî vermişti. Bu, Kureyşli şair sahabi Abdullah'ın babası Müslüman olmadan önce Kureyşlilerin azgınlarındandı. Bunu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın "*Siz ve sizin Allah'tan başka idabet ettiklerinizin hepsi cehennem odunudur.*" (Enbiya: 98) söylemesini iptal etmek gayesiyle bir ölçü ve örnek kullanmak için vermiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti Kureyşe okuduğunda onlar bundan çok gücenmişler, onlara ağır gelmiş, sinirlenmişler ve İbn Zib'arî tartışmak gayesiyle şöyle demişti:

"Bu hüküm sadece bizim ilâhlarımız için mi, yoksa bütün ümmetler için de geçerli mi?" Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

"Bu siz ve sizin batıl ilâhlarınız ve bütün ümmetlerin batıl ilâhları için geçerlidir." Bunun üzerine İbn Zib'arî şöyle dedi:

"Kâbe hakkı için ben seninle mücadele ediyorum, Hristiyanlar Mesih'e, Yahudiler Uzeyr'e, Benî Melih kabilesi de meleklere ibadet etmiyorlar mı? Eğer onlar da ateşe atılacaklarsa biz de ilâhlarımızla onlarla beraber ateşte olmaya razıyız."

Bunun üzerine onun kavmi sevinip güldüler ve sesleri yükselmeye başladı. **«Senin kavmin hemen»** bu misâlden dolayı **«bağrışmaya başladılar.»** Rasûlüllah'ın bu örnek karşısında tutulup kaldığını zannederek sevinçlerinden, hoşnutluklarından şamata ve gürültüleri yükseldi ve onlar:

58. «'Bizim mabutlarımız mı hayırlı,» yani sana göre, zira onlara göre ilâhları İsa'dan daha hayırlıdır. **«Yoksa o mu?' dediler.»** Her halükârda o ateşte olduğuna göre bizim de ilâhlarımızla beraber ateşte olmamızda bir beis yoktur.

Rivayet olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.v.) Abdullah b. Zib'arî'ye şöyle cevap vermiştir: *"Hayret kavminin lügatını nasıl bilmezsin?! Sen "mâ" nın akılsız varlıklar için kullanıldığını anlamadın mı?"* Bu hadis-i şerifte "mâ"nın akılsız varlıklar için kullanıldığı açıklanmaktadır. (Enbiya sûresinin 98. âyetindeki *"ve mâ ta'budûne*: "Sizin taptıklarınız" dan maksat da putlardır.)

«Bunu sana ancak tartışmak için söylediler.» *"Cedel = Tartışmak"*; hasmı maksadından, kendi sözünün doğruluğunu ispat, başkasınınkini iptal ederek vazgeçirmektir. Bu, insafla hakkı ortaya koymak için yapılırsa, ittifakla caizdir. Onlar bu misali sana sadece tartışmak, münakaşa etmek için vermişlerdir. Yoksa hakkı aramak, açıklaman ile de ortaya çıktıktan sonra ona boyun eğmek için vermemişlerdir.

Büyüklerden biri şöyle dedi: "Eğer Peygamber (s.a.v.) 'sizin ilâhlarınız İsa'dan daha hayırlı' demiş olsaydı, putlarınızın ibadete lâyık olduğunu kabul etmiş olacaktı. Eğer, 'İsâ (a.s.) sizin ilâhlarınızdan daha hayırlıdır', deseydi, İsâ'ya ibadetin caiz olacağını söylemiş olurdu. Eğer 'onlardan hiçbiri hayırlı değil' deseydi İsa (a.s.)'dan hayrı kaldırmış olacaktı. Onlar bu soruyu, onunla mücadele etmek için ortaya atmışlardı, yoksa öğrenip faydalanmak için sormamışlardı. Nitekim Allah da onların tartışmasının faydalanmak için olmadığını ancak insan nefsinin mücadelesi için olduğunu beyan etmiştir."

«Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.» Batılda şiddetle mücadele eden, husumet, tartışma ve muhalefet etme karakteriyle yaratılmışlardır. Çünkü onlar Allah'ın şu sözünden: *"Allah'tan başka ibadet eddikleriniz de..."* (Enbiyâ: 98) maksadın, durumun da göstermesiyle putlar olduğunu biliyorlardı. Fakat İbn Zib'arî sözün zahirinden umumîlik ifade edebileceğini görünce tartışmaya meydan buldu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifte : *"Hidayet üzerinde bulunan bir kavim, ancak kendilerine tartışma (kabiliyeti) verildikten sonra saptı"* buyurdu, sonra şu âyeti okudu: *"Bunu sana ancak tartışmak için söylediler."* (4)

59. «O, sadece» Meryem'in oğlu İsa (a.s.) ancak **«kendisine nimet verdiğimiz»** ikramımızla kendisine peygamberlik verdiğimiz veya babasız yaratmakla nimetlendirdiğimizdir. Yoksa o, Allah'ın oğlu değildir. Zira kul, putlar gibi efendi ve ilâh olamaz. **«Ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir**

4- Tirmizî, İbni Mâce ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, 5/252 numarada rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 2/749.

kuldur.» Yaygın misâller gibi onun zikrinin de haklı olarak yayılması acaip bir iştir.

Bazı büyükler *"Ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Bizim kendilerini de nimetlendirmemizi arzulayarak kulluğumuza koşmaları için ibret alacakları bir öğüttür."

60. «Biz eğer dileseydik», eğer biz dileyip taktir etmiş olsaydık **«elbette sizden»** Havva'nın Âdem (a.s.)'den, İsa'nın da babasız olarak yaratıldığı gibi âdet olmadığı ve doğurma özelliğine sahip olmayan insan türünün erkekleri olmanızla beraber sizden **«yeryüzünde yerinize geçecek»**, sizden sonra gelen, bıraktığınız çocuklarınız gibi yerinizi alıp halifeler olacak **«melekler yaratırdık.»** Onların vazifeleri gökte tesbih ve takdis etmekle beraber, sizin yapmakta olduğunuz işleri de görmeye başlarlardı. Ancak Rabbânî gücün karşısında, durumları bu mesabede olanların ibadet olunmaya lâyık oldukları, yahut Allah'a doğum yoluyla bağlılıkları nasıl düşünülebilir? Yani melekler sizin gibi cisim ve cisim olduklarından dolayı doğum yoluyla yaratılmaları muhtemeldir. Zira cisimler birbirlerine benzerler. Öyleyse bir asla dayanmadan yaratılmaları mümkün olduğu gibi, cisimlerden herbiri için caiz ve mümkün olan şey diğerleri için de mümkündür. Kadîm sıfatıyla muttasıf her şeyi yaratan Allah, bu gibi uygunsuzluk nisbetlerden yücedir. Allah'ın *"Biz eğer dileseydik"* sözü, İsa (a.s.) örneği şeylerin, Allah'ın gücünü gösteren, hiç olmamış yeni tür işlerden olmadığını, Allah Teâlâ'nın bundan daha ilginç, eşsiz; meleklerin erkeklerden doğurulması gibi işleri de yapmaya kâdir olduğunu tesbit etmek içindir. Âyet, aynı zamanda meleklerin mabutluk derecesinden aşağıda bulunduklarına dikkat çekiyor.

61. «Şüphesiz ki o», İsa (a.s.) son zamanda inmesiyle **«kıyametin ne zaman kopacağının ilmidir.»** Kıyametin kopmasının alâmetlerinden biri olup, onun belirmesiyle kıyametin kopmasının yakın olduğu bilinir. İlim olarak isimlendirilmesi; ilmin onunla meydana gelmesinden dolayıdır. Sanki o kıyametin yakınlaşmış olduğu bilgisinin bizzat kendisidir. Yahut İsa (a.s.)'nın babasız olarak yaratılması veya kıyamette olacak olan olaylardan kâfirlerin en çok inkâr ettiği öldükten sonra diriltilmeyi teşkil eden, onun ölüleri diriltmesi de kıyametin ne zaman kopacağının bilgisi olabilir. Nitekim bir hadiste: *"İsa (a.s.) Havran ile Gür arasında Kudüs'te bir tepe üzerinde, üzerinde hafif kırmızı iki elbise, saçları yağlanmış elinde bir mızrak olduğu halde iner. Ve o mızrakla deccali öldürür. Sonra da, insanlar sabah namazındayken -bir rivayette de ikindi namazındayken- Beytü'l-Makdis'e gelir, imam geri çekilir.*

Ama İsa (a.s.) onu öne geçirir ve arkasında Muhammed (s.a.v.)'in şeriatı üzererine namaz kılar, sonra da domuzu öldürür, haçı kırar, sinagogları- kiliseleri yıkar ve kendisine inananlar dışındaki Hristiyanları öldürür."

Bir hadiste de: *"Peygamberler inanç esaslarında bir, şeriatlarında ise farklı, kardeştirler. Ben İsa (a.s.)'ya sahip çıkmada başkasından daha lâyıkım, benimle onun arasında hiçbir peygamber yoktur. Ve o indiğinde ilk olarak haçı kıracak, domuzu öldürecek, İslâm uğrunda savaşacak ve sinagoklarla kiliseleri yıkacaktır."* (5)

Diğer bir hadiste de: *"Sizin içinizde Meryem'in oğlunun âdil bir hakim olarak inmesi yaklaştı. O haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve zamanında İslâmdan başka bütün dinler yok olacaktır."* (6)

Hadisin sonundaki cizyeyi kaldırmaktan murad, kâfirlerden onun alınmasının kaldırılıp, İslâmdan başka hiç bir şeyin kabul edilmemesidir. Nevevî böyle açıklamıştır.

«Artık ondan hiç şüphe etmeyin», onun vuku bulacağından hiç şüphe etmeyin **«ve Bana uyun.»** Benim doğru yoluma, şeriatime ve elçime tabi olun. **«Bu»** sizi kendisine çağırdığım **«dosdoğru bir yoldur.»** Doğruya ulaştırıcı yoldur.

62. «Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin.» Şeytan sizi Benim yoluma tabi olmaktan engelleyip çevirmesin. **«Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.»** Düşmanlığı açıktır. Zira sizin babanızı cennetten çıkarıp, belâya hedef yapmıştır.

وَلَمَّا جَاءَ

عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ

5- Hadisin bir kısmını Şeyhan (Buhârî ve Müslim) tahric etti. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/523.

6- Buhârî ve Müslim tahric etti. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/327.

الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي
وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ
مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ
يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾
الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾

63. İsa, açık delillerle geldiği zaman demişti ki: "Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

64. Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin, işte bu, doğru yoldur."

65. Ama aralarından çıkan gruplar, birbirleriyle ihtilâfa düştüler. Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline!

66. Onlar farkında değillerken kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

67. O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar birbirlerine düşman kesilirler.

63. «İsa, açık delillerle», açık mûcizelerle veya İncil âyetleriyle yahut şeriat hükümleriyle **«geldiği zaman demişti ki: 'Ben size hikmet getirdim»**, size öğretmek için İncil veya şeriatı getirdim **«ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını»** din işleriyle alâkalı şeyleri **«size açıklamak için geldim. Öyleyse»** bana muhalefet etme hususunda **«Allah'tan korkun ve bana**

itaat edin.» Allah'tan getirdiğim hususlarda bana boyun eğin. Zira bana itaat, Hakk'a itaattır. Allah Teâlâ buyurdu ki: *Kim elçiye itaat ederse muhakkak ki Allah'a itaat etmiş olur...*" (Nisâ: 80)

64. «Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin,» öyleyse ibadeti ve tevhidi sadece O'na tahsis edin. Bu, İsa (a.s.)'nın onlara itaat etmeleri için emretmekte olduğu tevhid inancı ve şeriat hükümleri ile kulluk etmeleri hususlarının açıklamasıdır.

«İşte bu» tevhid ve şeriat hükümleri ile amel edip kulluk etmek, **«doğru yoldur.'»** Bu yolu tutan sapıtmaz.

65. «Ama aralarından» kendilerine gönderildiği Yahudiler ve Hristiyanlar arasından **«çıkan gruplar, birbirleriyle ihtilâfa düştüler.»** *"Hizip = Grup"*; insan topluluğu demektir. Gruplaşan topluluklar ihtilâfa düştüler. Bu ihtilâftan murad, onların İsa (a.s.)'dan 300 sene sonraki ihtilâfıdır. Yoksa hayattayken olan ihtilâf değildir. Çünkü onlar bunu, İsa göğe kaldırıldıktan sonra ihdas ettiler. Yahudiler ve Hristiyanlar İsa (a.s.) hakkında gruplaştılar ve Yahudiler şöyle dediler: "Annesi zina etti, o da zina çocuğudur." Bazı Hristiyanlar: "İsa Allah'tır," bazıları ise "Allah'ın oğludur," diğer bazıları da "Allah, İsa ve annesi ilâhtırlar ve üçün üçüncüsüdür," dediler. Allah, zalimlerin söylediklerinden yücedir. Başka bir grup da ona küfredip peygamberliğini inkâr etmiş, iftirada bulunup onu öldürmek istemişlerdi.

Zalim müşrikler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **«Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline!»** O, kıyamet günü olup, azabı acı olan gündür.

66. «Onlar farkında değillerken» bütün insanların amellerine göre cezalandırılacağı **«kıyamet gününün kendilerine ansızın»** dünya işleriyle meşgul oldukları ve o kıyameti inkâr eder oldukları halde beklemedikleri, hazırlıklı olmadıkları bir zamanda **«gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?»** Kıyamet kesin olarak onlara geleceğinden sanki onlar onu bekliyor haldeydiler. *"Bağteten"* kelimesi, bir şeyin hesap etmedikleri bir yerden kendilerine ansızın gelmesini ifade eder. Âyette "*Onlar farkında değillerken*" diye vurgulaması, *"ansızın"* sözünün tam olarak bu ifadeyi içermemesindendir. Çünkü bir şeyin ansızın gelmesi onun vuku bulacağının farkına varılması ve hazırlıklı olunmasıyla beraber olabilir. Ama bu vurgulama yapıldıktan sonra ihtimal ortadan kalkmış oluyor, kastolunan da budur.

Akıllı kimseye, azabı acı birgün olan ölüm günü gelmeden önce bütün günahları bırakıp hepsinden tevbe etmesi gerekir. Çünkü bu günde azap melekleri zalimlerin üzerlerine inerler ve onların pis ruhları bedenlerinden çıkıncaya kadar çok şiddetli bir şekilde onlara azap ederler.

67. «O gün,» kıyametin onlara geldiği günde **«Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında,»** çünkü dünyada onların dostlukları Allah rızası için olduğundan aynı şekilde kalır. Hatta dostluğun neticesi olarak sevabı ve yüksek dereceleri gördüklerinde aralarındaki dostluk daha da artar. Birbirlerine, doğruluktan, ciddiyetten ve çalışkanlıktan gördükleri eser miktarınca yardım eder, beraber olup destekçi olurlar. Onda Allah'ın razı olmayacağı bir şey gördüğünde o da dostunda onun bulunmasından razı olmaz. Ondan hoşnut görünmez, aksine ona yumuşaklıkla güzel bir şekilde nasihat eder. Yapmakta olduğu yanlışı bırakıp doğruya döndüğünde de ona karşı olan güzel dostluğunu ve gerçek sevgisini göstermeye devam eder.

«Dost olanlar», mutlak olarak dünyada veya dünya işlerinde birbirlerini sevenler bile **«birbirlerine düşman kesilirler.»** Aralarındaki dostluğu ve sevgiyi sağlayan bağlantıların kesilip bunların azaba sebep olduğunu anladıktan sonra düşman olurlar.

يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾
اَلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ
وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ
وَاَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

68-69. Ey âyetlerimize inanan ve Müslüman olan kullarım! Bugün size korku yoktur, sizler üzülmeyeceksiniz de.

70. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz.

71. Onların etrafında altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canların istediği, gözlerin hoşlandığı her şey vardır. (Ey mü'minler!) Siz orada ebedî kalacaksınız.

72. İşte bu, yaptıklarınıza karşılık size miras olarak verilen cennettir.

73. Orada sizin için bol bol meyveler vardır. Onlardan yersiniz.

68-69. Ey âyetlerimize inanan ve Müslüman olan», yüzlerini samimiyetle Bize yönelten, kendilerini bütünüyle Bizim itaatımıza teslim eden **«kullarım!»** "Kul" sözcüğünün *"kullarım"* şeklinde Allah'a izafe edilmesi, bunun sadece müttakî mü'minlere mahsus olduğunu ifade eder. Kıyamet gününde müttakilere, gönüllerini hoşnut etmek ve şereflendirmek için *"Ey kullarım"* denilir.

Mukâtil'den rivayet olunduğuna göre: "Allah (c.c.) insanları tekrar dirilttiği zaman, herkes korku içerisinde olur. Bu esnada birisi: *"Ey kullarım!"* diyerek haykırır ve bütün yaratıklar ümitle başlarını kaldırırlar. Sonra *"inanan"* sözünü eklediğinde batıl dinlerin tâbileri başlarını zilletle aşağı eğerler."

«Bugün size korku yoktur,» kötü şeylerle karşılaşmadan dolayı, **«sizler üzülmeyeceksiniz de.»** Müttakî olmayanların üzülüp korktukları gibi siz fırsatların elden gitmesinden dolayı üzülmeyeceksiniz.

70. «Siz ve» inanmış **«eşleriniz»**le **«ağırlanmış olarak cennete giriniz.»** Yüzlerinizde eseri gözüken bir memnuniyetle veya süslendirilerek giriniz.

71. «Onların etrafında», inanan kulların etraflarında cennete girmelerinden sonra, çocukların ve genç hizmetçilerin elleriyle **«altın tepsiler»** dolaştırılır.

"Sıhaf" geniş kaplar, tepsi demektir. Mücahid şöyle dedi: "Ağızları yuvarlak kaplar." Süddî de bunun: "Kulpları olmayan kaplar olduğunu söyledi."

Kasdolunan yiyeceklerle dolu tepsilerdir.

«Ve kadehler dolaştırılır.» İçinde çok çeşitli içecekler bulunan altından kadehler dolaştırılır.

«Orada» cennette **«canların istediği,»** yemek, içmek, evlenmek, giyinmek ve binmek gibi canın çekip arzuladığı çok çeşitli lezzetler vardır.

"el-Es'iletü'l-Mukhame" isimli bir kitapta şöyle dendi: "Allah cennet ehline canlarının çekip arzuladığı, istedikleri bütün her şeyi verecek mi? Canları şeriatın yasakladığı şeylerden birini arzu etese durum nasıl olur?" Cevap âyetin manasıdır. Çünkü cennet nimetinin hepsi, canların çekip arzu ettiği şeylerdir. Orada canların çekip arzulamadığı, ulaşamadığı şeyler yoktur." Ancak denildi ki: "Allah cennet ehlini, yasaklanmış veya alçak şehvetten muhafaza buyurur."

«Gözlerin hoşlandığı her şey vardır.» Gözlerin bakmakla lezzet duyduğu, görmekle parladığı şeyler vardır.

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Gözlerin lezzet aldığı şeylerden biri de Cenab-ı Hakkın yüzüne bakmaktır."

Cafer şöyle dedi: "Gözlerin hoşlanıp, lezze duyduğu şeylerle, canların çekip arzuladığı şeyler arasında çok büyük fark vardır. Zira cennette bulunan nimet, arzulanan şeyler, lezzetler, gözlerin hoşlanıp lezzetlendiği şeylerin yanında denize batırılan bir parmak mesabesindedir. Çünkü cennetin şehvetleri yaratılmış olduğu için onun sonu ve sınırı vardır, ancak ebedîlik yurdunda gözlerin lezzetleri böyle değildir. Çünkü gözler, sonu ve sınırı olmayan bâkî yaratıcının vechine bakarak lezzetlenirler."

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmiştir: "Bu, Kur'an'ın öz ifadeli çok manalar içeren sözlerindendir. Çünkü o bu iki sözcükte, yaratılmışların hepsi o iki lâfızdaki manayı tafsilâtlı olarak cem etmek için toplanmış olsaydılar yine de bu mânâyı ifade edemezlerdi."

« (Ey mü'minler!) Siz orada ebedî kalacaksınız.» Bu iltifat şereflendirmek içindir. Ölümsüz olarak, çıkmaksızın daima orada kalacaksınız. Eğer kalıcılık ve süreklilik olmasaydı, yaşantı gamlı, sevinç, arzu ve lezzet eksik olurdu. Nimetlerden tam bir istifade olmadığı gibi, korku ve hasretler de yok olmazdı. Nitekim dünya bunun aksine fâni olduğundan, yaşantısı kederle karışık, faydası da zararla içiçedir.

72. «**İşte bu,**» bahsedilen cennet, «**yaptıklarınıza karşılık**» dünyada yaptığınız sâlih amellerden dolayı «**size miras olarak verilen cennettir.**» Ona mirasçı kılındınız ve bu şekilde size verildi. Bundan maksat; cennete girmenin sırf Allah Teâlâ'nın lütfu, keremi ve rahmetiyle olduğu, derecelerin paylaştırılmasının ise yapılan güzel ameller sebebiyle, oradaki ebedîliğin de kötü işler yapmamaya göre olduğudur. Burada amelin karşılığı mirasa benzetildi; çünkü çalışan kimse, işin karşılığını hak etmiş, iş bitmiştir, karşılığı ise çalışanla beraber kalmıştır. Sanki iş, miras bırakan; karşılığı-ücreti ise, bırakılan miras gibi olmuştur.

73. «**Orada sizin için**» cennette yiyecek ve içeceklerden başka «**bol bol meyveler vardır.**» Çeşitlerine ve sınıflarına göre çok bol meyveler vardır. Meyveler insanın en çok hoşuna giden, en çok lezzet aldığı, tabiatına ve cismine en uygun besin maddeleri olduğu için özellikle zikredilmiştir.

«**Onlardan yersiniz.**» Çokluğundan dolayı bazısını fırsat buldukça yersiniz. Geri kalanları ise devamlı ağaçların üzerinde bulunurlar. Cennette meyvesiz bir ağaç görülmez. Cennetteki ağaçlar sürekli olarak meyvelerle süslenmiş vaziyettedirler. Nitekim bir hadiste: *"Bir kimse cennet meyvelerinden birini koparırsa onun yerinde aynısı biter,"* buyrulmuştur.

Burada, meyve olarak yedikleri her şeyin gıdalanmak için olmadığına işaret vardır. Orada tuvalete gitme ihtiyacı olmadığı için gıda alma ihtiyacı da yoktur. Nimetlenmenin, yiyeceklerle, içeceklerle ve giyeceklerle geniş bir şekilde, Kur'an'da çok yerde tekrarlaması, insanların yokluk ve sıkıntılı bir yaşama içinde olmalarından dolayıdır. Böylece onların arzuları hareketlendirilip, şevklenmeleri hedeflenmiştir.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ
مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾
وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾
لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا

أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ
بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

74. Şüphesiz ki suçlular, cehennem azabında ebedî kalacaklardır.

75. Onlardan azap hafifletilmeyecektir. Onlar orada tamamen ümitsizdirler.

76. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar zalim kimselerdi.

77. Onlar (cehennem bekçisine): "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi (ölümle) bitirsin" diye seslenirler. Mâlik de: "Siz böyle kalacaksınız" der.

78. Andolsun ki Biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz.

79. Yoksa,(müşrikler) bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız.

80. Yoksa onlar, Bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır.

74. «Şüphesiz ki suçlular», suçta kökleşmiş kimseler ki, âyetlerde, inananlardan bahsedildikten sonra zikredilmeleri onların kâfirler olduğunu belirtiyor.

«Cehennem azabında ebedî kalacaklardır.» Mü'minlerin âsilerinin azabı, cehenneme girmeleri halinde sürekli devam etmeyip, kesilecektir, ancak kâfirlerin cehennemdeki azapları kesilmez.

75. «Onlardan azap hafifletilmeyecektir.» Onlardan azap kaldırılmadığı gibi azaltılmaz da. **«Onlar orada»**, azapta **«tamamen ümitsizdirler.»** Kurtulmaktan, rahattan ve cezaların hafifletilmesinden ümitlerini kesmişlerdir. Âyetteki *"Müblisûn"* kelimesinin mastarı olan İblâs, şiddetli ümitsizlikten dolayı insanda meydana gelen üzüntüdür.

76. Bu azabı vermekle **«Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar zalim kimselerdi.»** İnkâr ve isyan etmekle onlar kendilerini ebedî azaba çarptırmış oldular.

77. «Onlar (cehennem bekçisine): 'Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi (ölümle) bitirsin' diye seslenirler.» Yani bizi öldürsün de rahata kavuşalım. Rabbine bizi yok etmesi için duâ et, derler. **«Mâlik de:»** Onlar Mâlik'e seslendiklerinde o da onları zelil ve alçak kılmak için bin sene sonra onlara cevap verir. Zira cevabı geç vermek onlar için daha üzüntü vericidir. **«'Siz böyle kalacaksınız' der.»** Ebedî olarak azapta kalacaksınız, ölmek suretiyle veya başka bir şekilde size kurtuluş yoktur. Bundan sonra eşek anırması gibi bağırırlar.

78. «Andolsun ki Biz size hakkı getirdik.» Dünyada elçiler göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle hakkı getirdik. Bu, Allah (c.c.) tarafından Mâlik'in cevabını te'yid edici ve onların orada kalma sebeplerini açıklayıcı olarak onlara azarlama ve kınama hitabıdır.

«Fakat çoğunuz haktan» ne tür hak olursa olsun **«hoşlanmıyorsunuz.»** Kabul etmiyorsunuz. Ona sarılıp tâbi olmada nefsi ve azaları yormak olduğu için ondan kaçıyorsunuz. Haktan maksat, ya bilinen hak olup tevhiddir veya Kur'an'dır. Hepsi kerih görüyorlar, ondan hoşlanmıyorlardı.

79. «Yoksa,(müşrikler) bir işe kesin karar mı verdiler?» Yoksa Mekkeli müşrikler Allah'ın elçisini aldatma ve ona tuzak kurmak hususunda işlerini sağlam tutup karar mı aldılar?

«Doğrusu Biz de kararlıyız.» Bizim hilemiz gerçektir, hayal değil veya onlar hilelerini şekil olarak sağlamlaştırdıkları gibi Biz de gerçek olarak onlara karşı karar alırız. Allah'ın (c.c.) diğer bir âyette de buyurduğu gibi: *"Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar inkâr edenlerdir."* (Tûr: 42) Onlar, meclislerinde birbirleriyle gizli konuşuyor, Peygamber (s.a.v.) hakkında istişarede bulunuyorlardı.

Fethu'r-Rahman'da şöyle denilmiştir: "Darun-Nedve'de toplanıp Peygamber (s.a.v.)'in öldürülmesi işini görüştükleri gibi..."

80. «Yoksa onlar, Bizim kendilerinin sırlarını» –burada sırdan maksat, birbirlerine anlattıkları tuzaklarıdır, çünkü onlar hakkı açık olarak yalanlıyorlardı– **«ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar?»** Aralarında övünerek ve istişare şeklinde yaptıkları konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?

«Hayır öyle değil,» Biz bunları görüyoruz ve işitiyoruz. **«Yanlarındaki elçilerimiz»**, onların yaptıkları işleri kontrol altında bulunduran, her gittikleri yerde onlarla beraber olan elçilerimiz **«yazmaktadır.»** Onlardan sadır olan bütün işleri ve sözleri ki; onların sırlı, gizli konuşmaları da bunların içinde yazılmaktadır. Sonra kıyamet gününde bunlar onlara gösterilecektir. Onların gizledikleri meleklere gizli kalmıyorsa, sırrı, fısıltıyı ve her şeyi bilen Allah'a nasıl gizli kalabilir?

Yahya b. Muaz er-Razî (r.a.)'den rivayet olundu: "Kim insanlardan günahlarını gizleyip, onları, göklerde ve yerde kendisine hiç bir şeyin gizli kalmadığı Allah'a gösterirse, muhakkak ki O'nu, görenlerin en basiti yapmış olur ki bu da münafıklık alâmetlerindendir."

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ ق فَأَنَا
أَوَّلُ الْعَابِدِينَ (٨١) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ (٨٢) فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ (٨٣) وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلٰهٌ ط
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (٨٤) وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ج وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٨٥) وَلَا يَمْلِكُ
الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ

يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى
يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

81. De ki: "Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben ona kulluk edenlerin ilki olurdum."

82. Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.

83. Sen bırak onları, kendilerine söz verilen güne kavuşuncaya kadar batıla dalsınlar, oynaya dursunlar.

84. Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O'dur. O, her işi hikmetiyle yapan, her şeyi bilendir.

85. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah ne yücedir! Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur. Siz O'na döndürüleceksiniz.

86. Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar şefaat edemezler. Ancak bilerek Hak'ka şahitlik edenler müstesna.

87. Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette: "Allah" diyecekler, o halde (Allah'a ibadetten) nasıl çevriliyorlar?

88. (Allah) onun (Hz. Muhammed'in): "Ey Rabbim muhakkak ki onlar iman etmezler," dediğini (bilir.)

89. (Ey Rasûlüm!) Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve "(size) selâm olsun" de. Yakında onlar bilecekler.

81. Kâfirlere **«de ki: 'Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı,»** melekler Allah'ın kızlarıdır, dediğiniz gibi faraza bir çocuğu olsaydı **«elbette ben ona kulluk edenlerin ilki olurdum.'»** Bu çocuğa kulluk edenlerin, onu yüceltenlerin ve ona itaat edenlerin ilki olurdum. Çünkü peygamber (s.a.v.) Allah'ı insanlar arasında en çok tanıyan, O'nun hakkında caiz olanı ve olmayanı en iyi bilen, O'nun hukukuna en iyi riâyet edendir. Sizin sandığınız gibi eğer kesin bir delille Allah'ın çocuğu olsaydı, Allah'ı yüceltmek açısından ona ilk ta'zim ve itaatta bulunan ben olurdum. Çünkü O'na itaata ve ta'zime çağıran, bu hususta ilk olur, önde bulunur.

82.« Göklerin ve yerin Rabbi,» Rabbin isiminin, cisimlerin en büyüğü ve kuvvetlisi olan ve yere göklere nisbet edilmesi, bunların ve içindeki bütün yaratılmışların nerede olurlarsa olsunlar Allah'ın hükümdarlığının ve Rabliğinin altında olduğuna dikkat çekmek içindir. Hal böyleyken bunlardan bir şeyin nasıl olur da yüce olan Allah'ın bir parçası olduğu zannedilebilir? **«Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.»** Onların vasfettiği çocuktan münezzehtir. Öyleyse bu büyük cisimlerin Rabbini tesbih edin. Çünkü böyle bir Rablik, bütün yaratılmışlara tesbihini gerektirir ve O Rabbi, kâfirlerin vasfettiği cisimlerin özelliklerinden olan bütün vasıflardan tenzih edin.

83. «Sen bırak onları,» apaçık olan bu delili dinledikten sonra hakka boyun eğmeyen o kâfirleri bırak. **«Kendilerine söz verilen güne»**, senin dilinle söz verilen kıyamet gününe **«kavuşuncaya kadar»** gözleriyle görünceye kadar yalanlarına, **«batıla dalsınlar. Oynaya dursunlar.»** Dünyalarında oynasınlar. Çünkü onların söyledikleri sözler ve yaptıkları işler cahillikten olup bir oyundan ibarettir. Âyetteki *"yehûdû"* kelimesinin mastarı olan "havd"suya dalmak demektir. İstiare yoluyla bir işe girişmek anlamında kullanılır. Bu kelime Kur'an'da genelllikle kötü görülen bir işe girişmek anlamında kullanılmıştır. *"Laib"* ise maksatsız yapılan işler demektir.

Dediler ki: "Lezzet, tat olmayan her oyun batıl, abes; tat ve lezzet var ise oyundur."

İnkâr edenler kıyamet günü gelince yaptıklarını ve kendilerine yapılacak olanı bilirler. Çünkü onların inkâr ettikleri, ölüm günü değildir. Çünkü onlar ölüm gününde şüphe etmiyorlardı. Ancak ölüm günü, seleften bazılarından: "Kim ölürse muhakkak ki onun kıyameti kopmuştur," şeklinde rivayet edildiği gibi, kıyamet ile bağlantılı olduğundan, onların batıla dalmalarına ve oynamalarına kıyamet günüyle son verilecektir.

Âyette onların Allah'ın kalplerini mühürlediği kimselerden olduğu ve ebedî olarak bulundukları halden dönmeyecekleri belirtilmektedir. Yine âyette Allah'ın mahlukatı çeşitli sınıflarda yarattığına işaret vardır ki, onlardan bir kısmını cennet için yaratmış olup, cennete iman etmekle, sâlih amel işlemekle, şeriate boyun eğmekle ve Peygamber (s.a.v.)'e tâbi olmakla hazırlanırlar. Bir kısmını da cehennem için yaratmış olup, onlarda ateşe, daveti reddetmekle, inkârla, bildikleri halde küfretmekle hazırlanırlar. Bu ateşi, oyuna, eğlenceye meyleden, kendisine faydası olmayan işlere dalan, hayvanlaşmış nefis tabiatı için uygun görmüştür.

Behlül'den nakledildiğine göre şöyle dedi: "Bir gün ben Basra sokaklarında dolaşırken bir gurup çocuğun ceviz ve fıstıklarla oynadığını, başka bir çocuğun da onlara bakarak ağladığını farkettim ve kendime: Bu çocuk, çocukların ellerinde bulunan oyuncaklardan, kendisinin de oynayacağı bir şeyin bulunmamasının hasretini çekiyor olmalı diyerek ona şöyle dedim: 'Çocuğum seni ne ağlatıyor, sana da ben çocuklarla oynayacağın ceviz ve fıstıklar alayım, sen de oyna.' Çocuk başını kaldırıp şöyle dedi: 'Ey aklı kıt olan, biz oyun için yaratılmadık.' Ben de: 'Ey çocuğum! Öyleyse niçin yaratıldık?' dedim. O da: 'İlim öğrenmek ve ibadet etmek için,' diye cevap verdi. Sonra ben: 'Allah seni mübarek kılsın. Bunları nereden öğrendin?' dedim. Şöyle dedi: 'Allah Teâlâ'nın şu sözünden: *"Sizi sadece boş yarattığımızı ve sizin gerçekten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"* (Mü'minûn: 115)

84. «Gökteki ilâh da,» meleklerin kendisine ibadet ettiği, göğün O'nunla ayakta durduğu, ancak kendisi o göğün içinde bir mekânda bulunmayan ilâh da, **«yerde ki ilâh da O'dur.»** İnsanların ve cinlerin yeryüzünde kendisine ibadet ettiği, bütün tanrıların ilâhı da O'dur. Yeryüzü ehlinin ihtiyaçlarını O'ndan başka karşılayacak yoktur. Yeryüzü O'nunla kâimdir. Ama O'nun içinde bir yerde bulunmamaktadır. Gerçek ibadete lâyık ilâh O'dur. En'am sûresinde, üçüncü âyetteki Allah (c.c.)'ın sözü de böyledir: *"O, göklerde ve yerde tek Allah'tır..."* Yani O, varlığı vacip olan göklerde ve yerde ibadete lâyık tek ilâhtır.

«O, her işi hikmetiyle yapan, her şeyi bilendir.» Çünkü O, hikmetin ve ilmin kemali ile muttasıf, ilâhlığa sadece kendisinin lâyık olduğu ilâhtır. O dünya ve içindekilerin işlerini hikmetle gören, ezelden ebediyete kadar bütün hallerini çok iyi bilendir.

85. «Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah ne yücedir!» Çocuktan ve ortaktan yücedir. Yok olmaktan ve bir yerden bir yere intikal etmekten de münezzehtir. O'nu zikretmek berekete, şükretmek de nimetin artmasına sebep olur. Göklerle yerin arasındakilerden maksat, ya hava gibi devamlı olarak bulunan şeyler, ya da kuşlar ve bulutlar gibi bazı vakitler bulunan varlıklar kastedilmiştir.

«Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur.» Kıyametin kopacağı vakti de O'ndan başka hiç bir kimse bilmez.

Yaptıklarınızın karşılığı verilmesi için **«siz O'na döndürüleceksiniz.»** Öyleyse onu karşılama hazırlığına önem verin.

Bazı büyükler şöyle dedi: "Siz İsteyerek ve zorunlu olarak O'na döndürüleceksiniz; saadet ehli O'na isteyerek, arzu ederek, sevgi ve kulluk mütevaziliği ile dönecekler. Bedbahtlar ise ölümle, zincirlerle, kelepçelerle yüzleri üzerine zorunlu olarak döndürüleceklerdir. "

86. İnkâr edenlerin **«Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar şefaat edemezler.»** Sandıkları gibi Allah katında şefaata güçleri yetmez. **«Ancak bilerek Hak'ka»**, Tevhide basiretle, iyi bilerek, ihlâsla **«şahitlik edenler müstesna.»**

87. **«Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan»**, putlara tapanlara ve tapılanlara kendilerini kimin yarattığını, yokluktan varlığa kimin çıkardığını sorsan **«elbette: 'Allah' diyecekler.»** Çok aşikâr olmasından, inkâr edilmesinin zorluğundan böyle diyeceklerdir. Çünkü insan Allah'ı tanıması için yaratılmış, tabiatı buna göre düzenlenmiştir. Bu Allah'ı tanımasından dolayı, Allah Teâlâ ona ikramda bulunmuştur. Diğer şeylerin bilinmesindeki durum ise, peygamberlerinin davetini kabulüyle onlara tâbi olmada muvaffak olunmalarıyla ve onların ahlâklarıyla ahlâklanmalarıyla doğru orantılıdır.

«O halde (Allah'a ibadetten) nasıl çevriliyorlar?» Bütün her şeyin Allah (c.c.) tarafından yaratıldığını itiraf etmekle beraber, o Allah'a ibadet etmek yerine başkalarına tapmaya nasıl döndürülüyorlar? Onların fıtratında Allah'ı tanıma duygusu olduğu halde inkâr etmelerinden hayret duyulduğu belirtilmektedir.

88. **«(Allah)»** kıyametin ne zaman kopacağını da bilir **«onun (Hz. Muhammed'in): 'Ey Rabbim, muhakkak ki onlar»** yani Kureyş senin onlara getirmiş olduğun dine **«iman etmezler,' dediğini de (bilir).»**

89. **«(Ey Rasûlüm!) Şimdilik sen onlardan yüz çevir.»** Onları davet etmekten yüz çevir ve onların iman etmesinden ümidini kes **«ve '(size) selâm olsun' de.»** Benim işim sizden ve dininizden kurtulmak, uzak olup terketmektir. Burada emrolunan onlara selâm ve tahıyyede bulunmak değildir. Aksine onların şeytânî işlerinden uzaklaşıp İbrahim (a.s.)'in sözü gibi ültimatom vermektir: *"İbrahim, selâm sana dedi, Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim..."* (Meryem: 47)

«Yakında onlar bilecekler.» Gecikse de elbette hallerini öğrenecekler. Bu onlar için bir tehdit, Allah'ın Rasûlü için de bir tesellidir.

Akıllı kimseye, ölüm vaktinin gelmesiyle fırsat kaçmadan önce halini düzeltmesi, davete bir an evvel icabet etmesi gerekir. İşte kurtuluş ve başarı da bundadır.

Allah'ın yardımıyla Zuhruf Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

DUHÂN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 59 âyettir.

Bu sûre Muharrem ÖNDER tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (١) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ (٢) اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ
اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ (٣) فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيمٍ (٤)
اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ (٥) رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٦) رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (٧) لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ (٨) بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ (٩)

1. Hâ. Mîm.

2. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki,

3. Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz Biz uyarıcıyızdır.

4-6. Her hikmetli iş, katımızdan verilmiş bir emir ile o gece-

de ayrılır. Rabbinden bir rahmet olarak Biz peygamberler göndermekteyiz. Şüphesiz ki O, işitendir, hakkıyla bilendir.

7. Eğer kesin olarak inanıyorsanız bilin ki Allah göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.

8. O'ndan başka ilâh yoktur. Hem diriltir, hem öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.

9. Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar.

1. «Hâ. Mîm.» ile yemin ederim -ki "Hâ. Mîm"den maksat, bu sûre veya Kur'an'ın tamamıdır.-

2. «Apaçık olan Kitab'a...» Bu kitap Araplara, kendi dil ve üsluplarıyla indirildiği için, onlara anlamları apaçık olan Kur'an'a ki, yahut dalâlet yolları arasından hidayet yolunu aydınlatan, din konusunda ihtiyaç duyulan her şeyi açıklayan kitaba **«andolsun ki...»**

3. «Biz onu», apaçık kitap olan Kur'an'ı **«mübarek bir gecede indirdik.»** Bu gece Kadir gecesidir. Allah Teâlâ Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'dan birinci kat semada bulunan Beytü'l-İzze'ye Ramazan ayı içindeki Kadir gecesinde bir defada topluca indirdi. Sonra da yirmi üç yıl içinde parça parça Peygambere indirildi. Kur'an'ın Peygamber Efendimize de Kadir gecesinde indirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın geceleyin indirilmesinin hikmeti ise; gecenin gizli yakarışlar zamanı, bağışların indiği, rahmanî tecellilerin açığa çıktığı, kerametlerin görüldüğü zaman olmasından dolayıdır. Geceleyin kalbler Allah'ın zikri için boşalır.

Bu geceyi bereketle vasıflandırması; Kur'an'ın inişinin dinî ve dünyevî bütün faydaları beraberinde getirmesinden, yahut o gecede meleklerin ve rahmetin inmesinden, duâların da kabul edilmesinden dolayıdır. Yoksa zaman birimleri, nicelik ve nitelikleri yönünden birbirlerine benzerler. Hangi birimlerinin, aynı özelliğe sahip olan diğer birimlerine üstün ve şerefli olduğunu bilip ayırmak zordur. Buna aynı şekilde mekânların üstünlüğünü de kıyaslayabilirsin. Üstünlük ancak zatındaki daha sonra olan bir özellikten olabilir.

Şeyh Sadrettin şöyle dedi: "Zamanların ve mekânların, kötülüklerin yok olmasında, iyilik tarafının ağır basmasında, etkili olmasında, günahların affolunup, sevapların katlanmasında büyük rolü vardır. Nitekim bir hadiste: '*Allah Arafat'taki insanların günahlarını bağışlamış, onların hayır ve şerlerine kefil olmuştur. Bunun için arefe günü Allah dünya semasına mekândan münezzeh olarak tecellî eder'* buyurmuştur. Bunun gibi Ramazan ayının, Zilhicce'nin onuncu gününün, Şaban ayının yarısındaki gecenin faziletleri üzerine, Mescid-i Haram'daki namazın yüz bin kere, Mescid-i Nebevî'deki namazın bin kere, Mescid-i Aksâ'da kılınan namazın ise beş yüz kere daha faziletli olduğuna delâlet eden hadisler varid olmuştur. Bütün bunlar, zamanların ve mekânların üstün olduğuna delâlet etmektedir."

Denildi ki: "Allah Teâlâ peygamberleri ve ümmetleri birbirlerine karşı üstün yaptığı gibi ayları, günleri ve vakitleri de birbirinin arasında üstün yarattı. Böylece nefisler ve kalpler onlara saygıda, hürmet için harekete geçip yarışsınlar. Ruhlar o vakitleri ibadetle ihya etmek için şevklensin ve bütün yaratılmışlar onların faziletinden elde etmeyi arzulasın. Ancak sevapların bunların bazısında daha çok katlanması ise sırf Rabbinin lütuflarındandır: '*...Bu Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur...'*" (Mâide: 54)

«Kuşkusuz Biz uyarıcıyızdır.» Onu indirmemiz, Bizim azaptan korkutucu ve uyarıcı olmamızdandır.

4-6. «Her hikmetli iş,» hikmetimiz gereğince **«katımızdan verilmiş bir emir ile o gecede ayrılır.»** Bu geceden, gelecek senedeki aynı geceye kadar, bedbahtlık ve saadet dışında, kulların rızıkları, ecelleri, bütün işleri sağlam ve muhkem bir şekilde ayrıntılı olarak yazılır.

Denildi ki; "Bu işlerin yazılmasına Levh-i Mahfuz'da Berat gecesinde başlanır ve Kadir gecesinde bitirilir. Sonra rızıkların yazıldığı dosya Hz. Mîkâil (a.s.)'e; savaşlar, depremler, yıldırımlar, yere batırıp garketmelerle ilgili dosya Hz. Cebrâil (a.s.)'e; musîbetlerle ilgili dosya da ölüm meleğine teslim edilir. Öyle ki adamın birisi çarşıda gezer, diğeri evlenir, çocuğu olur ama ismi ölecek kimseler arasına alınmıştır. O ise başına geleceklerden habersizdir."

Nitekim bir hadiste: *"Muhakkak ki benim rahmetim öfkemi geçmiştir,"* buyurulmaktadır. İşte bu gecede gökten hikmetle verilen her emirde sene boyunca olacak olan olayların ayırımı; hayır-şer, sıkıntılar-rahatlıklar, zafer-yenilgi, bolluk-kuraklık şeklinde ayrıntılı bir şekilde yapılmaktadır.

«Rabbinden bir rahmet olarak Biz peygamberler göndermekteyiz.»

Biz Kur'an'ı indirdik, çünkü âdetimiz, rahmetimizi onların üzerine yaymak için peygamberleri kullara kitaplarla göndermektir.

«Şüphesiz ki O, işitendir, hakkıyla bilendir.» Duyulabilecek her şeyi işitir. Bilinebilecek her şeyi de hakkıyla bilir. O'na kulların sözlerinden, yaptıklarından ve hallerinden hiçbir şey gizli kalmaz. Bu O'nun Rabliğini tasdik etmektir. Zira "Rablik", bu yüce özellikler kimde varsa O'nun hakkıdır.

7. «Eğer kesin olarak inanıyorsanız...» Eğer siz bir şeye inanıyorsanız bu, aşırı derecede açık olmasından inanmanıza daha lâyıktır. Yahut eğer siz gerçeği istiyorsanız **«bilin ki Allah göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.»**

8. «O'ndan başka ilâh yoktur.» Çünkü O'ndan başka yaratan yoktur. **«Hem diriltir, hem öldürür.»** Gözlemlendiği gibi kudretiyle cansızlarda hayatı oluşturur. Canlılarda da ölümü yaratır. Yani bu, gözle görmeye benzeyen apaçık bir bilgiyle bilinir. Görülen o ki; gözlem sonuçla alâkalıdır. Zira bilinen, diriltme ve öldürmedir. Gözlenen ise, diride hayatın belirtisi, ölüde de ölümün belirtisidir.

«Sizin de Rabbiniz...» O, sizin Rabbiniz, yaratıcınız ve rızıklandırıcınızdır. **«Önceki atalarınızın da Rabbidir.»**

*"et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye"*de denir ki: "Bunun mânâsı, O, Hz. Âdem'in, çocuklarının ve yukarıdaki ataların Rabbidir."

Denildi ki: "Babamız olan Hz. Âdem'den önce bin Âdem'den fazla kimse geçti."

9. «Fakat onlar, şüphe içinde» Allah Teâlâ hakkında anlatılanlara, O'nun göklerin, yerin ve ikisi arasındaki bulunanların Rabbi olduğunu kabullenmelerinde inançlı olmayıp **«eğlenip duruyorlar.»** Söylediklerini kabullenerek ciddi bir şekilde söylemezler. Aksine alay ve eğlenceyle karışık söylerler.

Bazıları şöyle dedi: "Şüphe edenleri ve münafıkları eğlenmekle vasfetmesi, onların tereddütlerinden, din hususundaki şaşkınlıklarından, dünya ile meşgul olup onun süsüne aldanmalarından dolayıdır."

Şeyh Fethu'l-Mevsılî de şöyle dedi: "Çölde daha büluğ çağına ermemiş dudaklarını hareket ettirerek yürüyen bir çocuk gördüm ve ona selâm verdim. Selâmımı aldı. Ona: 'Ey çocuk nereye gidiyorsun?' dedim. O da: 'Allah'ın

Beytü'l-Harâm'ına.' diye cevap verdi. 'Dudaklarını neden hareket ettiriyorsun?' dedim. 'Kur'an okuyorum' dedi. Ben de: 'Sen daha mükellef kılınmadın.' dedim. 'Ölümün yaşça benden daha küçük olanları alıp götürdüğünü gördüm.' diye cevap verdi. 'Adımların kısa yolun ise uzundur' dedim. Şöyle dedi: 'Benim üzerime düşen adımlarımı atmak, Allah'a ise ulaştırmaktır.' Ben: 'Senin azığın ve bineğin nerede?' dedim. 'Azığım inancımdır, bineğim de ayaklarımdır.' diye cevap verdi."

فَارْتَقِبْ

يَوْمَ تَأْتِى السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ (١٠) يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ
اَلِيمٌ (١١) رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ (١٢)
اَنّٰى لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ (١٣) ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ
وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ (١٤) اِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا اِنَّكُمْ
عَٓائِدُونَ (١٥) يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى اِنَّا مُنْتَقِمُونَ (١٦)

10. Artık sen, göğün apaçık bir duman getireceği günü gözetle.

11. (O duman bütün) insanları saracaktır. Bu elem verici bir azaptır.

12. (Onlar): "Rabbimiz bizden azabı kaldır. Doğrusu biz artık inanıyoruz" (derler.)

13. Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti.

14. Sonra ondan yüzçevirdiler ve: "Bu öğretilmiş bir delidir," dediler.

15. Muhakkak ki Biz azabı birazcık kaldıracağız, ama siz yine (eski halinize) döneceksiniz.

16. Fakat Biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, kesinlikle intikamımızı alırız.

10. «Artık sen,» ey Muhammed (s.a.v.)! Mekke kâfirleri için bekle, **«göğün apaçık bir duman getireceği günü gözetle.»** Açık olup şüphe duyulmayan bir dumanı, yahut o günde gelecek olan Allah'ın vaadini gözetleyip bekle. Şiddetli kuraklık olup, açlığın yaygınlaşması *"duman"* ismiyle ifade edildi. Buna göre anlam; onlar için açlığın şiddetleneceği günü bekle. Öyle ki aç olan kimse, kendisiyle gök arasında ya gözünün zayıflığından veya kuraklık zamanında yağmurların az, tozların çok olmasından dolayı hava karardığından dumana benzer bir şey görür. Nitekim bunun için kurak seneye, kül yılı (âmu'r remâde) dedikleri gibi tozlu yıla da (es-senetü'l-gabrâ') denir. Anlaşıldığı üzere tozlu yıl, toprakta hiçbir bitkinin bitmediği ve rüzgâr estiğinde kül gibi toprak saçtığı yıla denilmektedir. Yahut Arapların bir şeyi sebebine nispet ettikleri şeyle adlandırıldıklarından böyle denilmiştir.

Kureyş peygamberimiz (s.a.v.)'e yaptıkları işkencede aşırı gidince onlara bedduâ edip şöyle buyurdu: *"Allah'ım! Mudar kabilesine karşı cezanı şiddetlendir ve onlara Yusuf (a.s.)'un seneleri gibi kıtlık seneleri göster."* Yusuf (a.s.)'un senelerinden maksat yedi kıtlık senesidir. Allah Teâlâ da onun duâsını kabul etti ve onları kuraklık felâketine çarptırdı. Hatta o derece ki laşeleri, derileri, kemikleri, kan ve deve tüyü karışımı olan şeyleri ateşte kızartarak yiyorlardı. Adam açlıktan gökyüzü ile yer arasında duman görüyordu. Biri ile konuşuyor, onun sözünü işitiyor, ama dumandan gözünün önündeki perdeden onu göremiyordu.

11. O duman bütün **«insanları saracaktır.»** Bu duman onları saracak ve bütün yönlerden onları kuşatacaktır. **«Bu elem verici bir azaptır.»** Bu açlığın ve dumanın elem verici bir azap olduğunu söyleyerek Ebû Süfyan ve onunla beraber bir grup Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e gittiler ve Allah Teâlâ'ya ve akrabalığa and vererek şöyle dediler: "Ey Muhammed! Senden Allah hakkı ve yakınların hürmetine bizim için yağmur dilemeni istiyoruz." Onlar için duâ edip bu azap onlardan kaldırıldığı taktirde ona iman edeceklerine söz verdiler. Aşağıdaki âyet bu hususu belirtir:

12. «(Onlar): 'Rabbimiz bizden azabı kaldır.» Açlığı veya duman azabını **«Doğrusu biz artık inanıyoruz' (derler.)»**

13. «Nerede onlarda öğüt almak?» Onların sözüne ve azabın kaldırılmasını istemelerine bir cevap olup, onları, inanma vaadlerinde yalanlamaktadır. Kastolunan ise onlar nasıl öğüt alırlar? Veya nereden öğüt alırlar da azabın onlardan kaldırılması halinde inanacakları vaadiyle konuşurlar? Yani onlar öğüt alıp inanmazlar.

«Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti.» Onlar bundan daha büyük, öğüt almayı ibret almayı gerektiren delilleri görmüşlerdi. Öyle ki onlara çok büyük mevkiye sahip bir elçi gelmiş, sağır ve sert dağları harekete geçirecek şekilde apaçık olan delilleri ve etkili mûcizeleri göstererek onlara hak yollarını açıklamıştı.

14. «Sonra ondan yüzçevirdiler ve:» Kendisine yönelip inanmalarını gerektiren büyük şeyleri gördükten sonra o elçiden yüzçevirdiler ve bununla da yetinmeyerek onun hakkında:

«'Bu öğretilmiş bir delidir,' dediler.» Bazen Sekîf kabilesinden birinin kölesi olan ve ismi Addas veya Ebû Fekhe veya Cebr yahut Yesar olan Arap olmayan birinin ona öğrettiğini söylediler, bazen de ona delidir dediler. Yahut onlardan bazıları "öğretilmiş" diyorlardı, öbürleri de "delidir" diyorlardı.Vasıfları bu olan bir kavmin öğüt ve nasihatten etkilenmesi beklenebilir mi? Ancak onların misâli, acıktığında havlayan, inleyen, doyduğunda azgınlaşan bir köpek gibidir.

15. «Muhakkak ki Biz azabı», şüphesiz ki Biz Peygamberin duâsıyla üzerinizdeki azabı, yağmur yağdırarak **«birazcık kaldıracağız.»** Bu (az kaldırmak) onların tabiatlarının ne kadar çok kötü olduğuna delildir. Onlar kendilerinden azabın biraz kaldırılmasıyla küfre dönerlerse, bütün olarak kaldırılması halinde daha aşırı olarak inkâra yöneleceklerini göstermektedir. Yahut âyetin mânâsı; ömürlerinden geriye kalan az bir zaman zarfında onlardan azabı kaldıracağız. **«Ama siz yine (eski halinize) döneceksiniz.»** Bunun peşinden hemen içinde bulunduğunuz kibir, haddi aşma, küfürde ısrar etme halinize dönersiniz ve bu durumunuzu unutursunuz.

Gerçekten de böyle olmuştur. Allah Teâlâ peygamberin duâsıyla onlardan azabı kaldırmış, onlar da hemen daha önceki kibir ve inatlarına dönmüşlerdi. Çünkü huylarının bozukluğu ve tabiatlarının eğriliği, hemen vaatlerine muhalefet etmelerini, ahitlerini bozmalarını -Allah Teâlâ'nın gemiye binen kimseyi karaya ulaştırıp kurtardığında takındığı tavrı açıkladığı örnekte olduğu gibi- engel kalktığında şirk koşmaya dönmesini gerektirmektedir.

16. **«Fakat Biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün»**, kıyamet günü **«kesinlikle intikamımızı alırız.»** Çünkü Allah Teâlâ onları dünyada açlık ve dumanla cezalandırmış, sonra Bedir savaşı gününde onlara ölümü ve esirliği tattırmıştı. Bütün bunlar basit azaptır. Büyük azap ise, kıyamet günü geldiğinde onları şiddetle yakalayıp almakla başlayacak ve dünyadakine benzemeyecektir.

Allah Teâlâ'dan bizi azabından ve cehenneminden korumasını, rızasına ve nimetine kavuşturacak yola ulaştırmasını diliyoruz.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Dumandan murad, kıyamet alâmetlerinden olup, kıyamet kopmadan önce gökten gelecek. Kâfirlerin kulaklarından girip başlarını, kebap olmuş, kızartılmış baş haline çevirecek; mü'min ise bu durumdan sadece nezle olacaktır. Bütün yeryüzü, içinde ateş tutuşturulmuş ancak dumanın çıkacağı bir deliğin bulunmadığı ev gibi olacaktır."

Bir hadiste: "*Kıyamet alâmetlerinin ilki, duman, İsa (a.s.)'nın inmesi ve Aden çukurundan çıkıp insanları mahşere, yani Şam ve Kudüs'e sürükleyecek olan ateştir,*" buyurulmuştur. Huzeyfe (r.a.) dumandan bahsederken âyeti okudu ve şöyle dedi: "*Doğu ile batı arasını kaplayıp, kırk gün kırk gece kalacaktır. Mü'mine nezle gibi bir şey olacak, kâfir ise sarhoş gibi olup burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen duman çıkacaktır.*" (1)

Huzeyfe b. Üseyd el-Gıfârî (r.a.) şöyle dedi: "Biz aramızda konuşurken Rasûlüllah (s.a.v.) bizi gördü ve: *'Ne konuşuyorsunuz?'* dedi. Biz de: 'Kıyameti konuşuyoruz' dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *'Kıyamet, kendisinden önce birtakım alâmetler görülmedikçe kopmayacaktır. Ve dumanı, deccalı, dâbbe'yi, güneşin batıdan doğmasını, Meryem oğlu İsa (a.s.)'nın inmesini, Ye'cüc ve Me'cüc'ü, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında olmak üzere üç yerde yer batmasını, sonuncu olarak da Yemen'den, insanları mahşere kovalayacak olan ateşin çıkmasını zikretti.'*"(2)

Bu alâmetler, gerçek olarak peygamberimiz (s.a.v.)'in haber verdiği gibi gözükecektir. Müfessirlerin bu sözüne göre kıyamet alâmetlerinden olan du-

---

1- Taberânî bunun benzerini nakletti. Bkz. *Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr*, 3/300.
2- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/405.

manın; "*Rabbimiz bizden azabı kaldır...*" âyetinden: "*Muhakkak ki biz azabı birazcık kaldıracağız*" âyetine kadar olan kısmın yorumu şöyledir: Duman geldiğinde onunla azaba uğratılan kâfirler ve münafıklar acı içinde kıvranıp feryad ederek şöyle derler: "*Rabbimiz, bizden azabı kaldır. Doğrusu biz artık inanıyoruz.*" Allah da kırk gün sonra onlardan azabı kaldırır. Azap kalkar kalkmaz da hemen beklemeksizin gerisin geriye dönerler. Kıyamet alâmetlerinin gözükmesi, teklifin kesilmesini gerektirmediği gibi inanmanın sıhhatine de zarar vermez. Kıyamet alâmetinin sürekli olması da gerekmez.

Bazı müfessirler şöyle dedi: "Dumandan maksat; kıyamet gününde onlar kabirlerinden çıktıklarında olacak olandır." Buna göre ondan, gerçek mânâsı ve o mânânın gerektirdiği şeylerin kastolunduğu da ihtimal dahilindedir. Çünkü kıyamet korkusunun dehşetinden göz kararır. Öyle ki hiçbir şeyi göremez, ancak üzerine karanlığın çöktüğü, her tarafına dumanın dolduğu halde gözlerini dolaştırır. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar "*Ey Rabbimiz azabı üzerimizden kaldır.*" Yani bizi döndür de salih ameller işleyim, derler. Allah da "Biz azabı kaldıracağız." Yani eğer Biz azabı kaldırır, sizi oraya döndürürsek, yapmakta olduğunuz küfür ve yalanlamaya tekrar dönersiniz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*Eğer (dünyaya) geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir.*" (En'âm: 28)

Bu üç tefsirden ilk tefsir, âyetin siyak ve sibakına daha uygundur.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾
أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾
وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي
عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ
﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي

لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ
مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ
وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾

17. Andolsun ki onlardan önce Firavun'un kavmini de imtihan ettik. Ve onlara kerim bir peygamber gelmişti.

18. (Onlara dedi ki:) "Allah'ın kullarını bana bırakın. Çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

19. Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil getiriyorum.

20. Ben, beni taşlamanızdan, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım.

21. Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse benden ayrılın."

22. Nihayet o (Musa) Rabbine: "Bunlar suç işleyen toplumdur" diye niyazda bulundu.

23. (Allah): "O halde kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü takip edileceksiniz" (buyurdu.)

24. "Denizi, açık durgun halde bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur."

25. Onlar geride nice bahçeler ve pınarlar bırakmışlardı.

26. Nice ekinler ve güzel konaklar.

27. İçinde zevk ve sefa sürdükleri nice nimetler (bırakmışlardı.)

28. İşte böylece Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.

29. Gök ve yer, onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.

17. «Andolsun ki onlardan» Mekke kâfirlerinden **«önce Firavun'un kavmini de imtihan ettik.»** Kıptîleri de denedik. Yani imtihan eden kimsenin yaptığı gibi Biz de onlara Musa (a.s.)'yı, bakalım iman edecekler mi diye gönderdik ki, böylece gizli halleri açığa çıksın. Onlar da inanma yerine küfrü seçtiler. Yahut onlara mühlet vermekle, rızıklarını bollaştırmakla onları fitneye düşürdük.

«Ve onlara kerim bir peygamber gelmişti.» Allah Teâlâ katında değerli olan Musa (a.s.) gelmişti. Yani o Allah katında birçok ikramlara müstehak oldu. Veya mü'minlar nazarında kerim olan, yahut kendi zatında kerim vasfı taşıyan bir peygamber gelmişti. Çünkü Allah Teâlâ'nın gönderdiği her peygamber nesep olarak en üstün, soy olarak da en şereflidir. Buna göre, kerim; sevilen, medhedilen özellik anlamındadır.

Bazıları da: "Musa (a.s.) Allah'la konuştuğu ve O'nun sözünü vasıtasız olarak duyduğu için "kerim" denilmiştir," dedi.

Âyette Allah'ın, Firavun ve kavmini, içine düştükleri felâketle, Muhammed (s.a.v.) ümmetine ders kıldığına, bu ümmetin onlardan ibret alıp, onların inkârlarında ısrar ettikleri gibi ısrar etmemeleri, doğru yola dönmeleri, Peygamberlerinin çağrısına yönelerek getirmiş olduğu her şeye, inanmaları gerektiğine ve böylece onların başına gelen felâketin kerim bir elçi kendilerine geldikten sonra onlara da isabet etmemesi için verilmiş bir örnek olduğuna işaret vardır.

18. «(Onlara dedi ki:) 'Allah'ın kullarını bana bırakın.» İsrailoğullarını bana bırakıp teslim edin ve onları atalarının vatanı olan Şam'a götürmem için benimle gönderin. Onları köleleştirip işkence etmeyin. Yani ben size Allah'tan, Allah'ın kullarını bana bırakmanız ve teslim etmenizi istemek için geldim.

Buna göre teslim etmek inanmaktan sonra gelmektedir. Nitekim diğer bir âyette şöyle demişlerdi: "... *Mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrai-*

loğullarını seninle göndereceğiz." (A'raf: 134) Yine bunun gibi Nuh (a.s.) oğluna: *"Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma."* (Hûd: 42) demişti. Yani inan ve bin. Zira binen ancak inanan kimseydi, binmek imandan kaynaklanmaktaydı.

Bazı müfessirlere göre de âyetin mânâsı: "Ey Allah'ın kulları! Davetimi kabul edip iman ettikten sonra bana gelin," şeklindedir.

«Çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim.» Vahyinde, elçiliğinde güvenilir, mûcize davasında doğru birisiyim. Burada İsrailoğullarının Firavun ve kavminin elinde Allah'ın bir emaneti olduğuna işaret vardır. Öyleyse onların Musa (a.s.)'ya güvenilir olduğu için teslim edilmeleri gerekirdi. Ancak onlar bu emanete hıyanet ettiler. Allah da onları bundan dolayı azabıyla yakalayıp aldı.

19. «Allah'a karşı ululuk taslamayın.» Allah'a karşı, vahyini ve elçisini küçümsemek, kullarını da zelil kılıp hafife almak suretiyle böbürlenmeyin. **«Çünkü ben size»** O'nun katından **«apaçık bir delil getiriyorum.»** İnkâr edilmesine yol bulunmayan, açık delil mahiyetinde mûcizeler getiriyorum.

20. «Ben, beni taşlamanızdan, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım.» O'na dayandım, O'na iltica ettim. Zira sizin şerrinizden, beni taşlamanızdan koruyacak O'dur. Yahut bana vurmak suretiyle veya o sihirbazdır gibi sözlerle sövüp ezada bulunmanızdan, yahut beni öldürmenizden O'na sığındım.

Denildi ki: "Musa (a.s.) onlara: *'Allah'a karşı ululuk taslamayın,'* dediğinde onu öldürmekle tehdit ettiler. O da böyle söyledi."

21. «Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse benden ayrılın.'» Aklın gereğine karşı büyükleniyor, beni doğrulamıyorsanız hiç olmazsa benden uzakdurun, benim aleyhimde de, lehimde de olmayın. Bana elle olsun, dille olsun bir eza ve kötülükte bulunmayın. Bu, sizi davet eden kimseden size bir karşılık ve hüküm değildir.

"Ayrılmak" terkedip uzaklaşmaktan kinayedir. Yoksa bundan bedenle ayrılmak kastedilmemiştir.

Mûtezilenin son dönem büyüklerinden Kâdî Abdu'l-Cebbar şöyle dedi: "Kur'an'da 'ayrılma' (îtizal) lâfzının zikredildiği her yerde kasdolunan bâtıldan ayrılmaktır. Böylece 'ayrılmak' ismi bizim için bir medih olmuştur."

Ancak bu iddia, Allah'ın şu sözüyle bozulmaktadır: "*Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse benden ayrılın.*" Çünkü buradaki ayrılmaktan kasıt, inanmaktan uzaklaşmaktır. Yoksa küfür ve bâtıldan uzaklaşmak değil.

Allah Teâlâ bu âyette zıtlardan uzaklaşmanın vacip olduğunu haber vermektedir. Öyleyse kişinin haktan değil, ne tür olursa olsun bâtıldan uzaklaşması gerekir.

22. «Nihayet o (Musa) Rabbine:» Onu yalanlamalarından sonra: **«'Bunlar»**, bu kıptîler **«suç işleyen toplumdur.'»** Onlar küfürlerinde ve hevalarının peşinde gitmekte ısrar eden bir topluluktur. Sen onların durumunu daha iyi bilmektesin, öyleyse onlara lâyık oldukları muameleyi yap **«diye niyazda bulundu.»**

23. «(Allah): 'O halde kullarımı geceleyin yola çıkar.» Allah Teâlâ onun bu duâsını kabul ederek: Ey Musa! İsrailoğullarıyla geceleyin, düşman uyurken, Mısır'dan yola çıkıp gidin. **«Çünkü takip edileceksiniz' (buyurdu.)»** Firavun ve ordusu, geceleyin çıkıp gittiğinizi öğrendiklerinde, sizi öldürmek için takip edecekler.

24. «'Denizi», Kızıldenizi, -meşhur olan, anlaşılan budur.- Veya Nil nehrini **«açık durgun halde bırak.»** Onu açılmış olduğu halde bırak, Firavun ve kavminin senin peşinden geleceklerinden korkma. Yahut denizi geçtikten sonra, kapanması için ona sopan ile vurmadan olduğu şekilde sakin, durgun olarak, halini değiştirmeden bırak ki, kıptiler girsinler ve sonrada Allah onu onların üzerine kapatıversin.

«Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.'» Firavun, nehirlerin, köşkünün altından akmasıyla ve bahçelerinin ağaçlarıyla övündüğünden, cezası da yaptığı işin cinsinden aynı olarak başına geldi. İşte bunun için Allahu Teâlâ Musa'ya (a.s.) kara tarafına değil de deniz tarafına yürümesini emretmişti. Yoksa bütün noksanlıklardan münezzeh olan Allah (c.c.) düşmanı karadada, kıptîlerden önce gelmiş birçok kâfirlere yaptığı gibi, yok etmeye kâdirdir.

25. «Onlar geride nice», Mısır'da çok şeyler bıraktılar; **«bahçeler»**, Râşid'den Asvan'a kadar uzanan bir mesafede çok ağaçlı bahçeler bırakmışlardı ki; bu iki yer arasındaki mesafe yirmi günlük yürüyüş olarak takdir ediliyordu. Musa (a.s.) Allah'ın emriyle denizi durgun bırakmıştı. Böylece Firavun ve kavmi arkasından denize girip boğulmuş ve arkalarında birçok bahçeler bırakmışlardı.

«Ve pınarlar bırakmışlardı.» Su kaynayıp çıkan pınarlar. Belki bundan kasdolunan; Nil'den ayrılıp akan ırmak kolları olabilir. Zira Mısır'da su kuyuları ve pınarları bulunmamaktadır.

26. «Nice ekinler», birçok renkte yiyecekler ve çeşitli ürünler... Çünkü onlar bol, verimli, bereketli, sulak arazide yerleşmişlerdi. Araplar gibi değillerdi. **«Ve güzel konaklar.»** Süslenmiş çardaklar ve çok güzel evler.

27. «İçinde zevk ve sefa sürdükleri», refah içinde zevklenerek sefasını sürdükleri **«nice nimetler (bırakmışlardı.)»** Refah içinde parlak bir hayat bırakmışlardı.

Denilir ki: "Nice nimet sahibi vardır ki sefasını süremez." Yani nice mal sahibi vardır ki ona sefa olmaz.

28. «İşte böylece» o nimetleri bu şekilde onların ellerinden çekip alarak **«Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.»** Bunların miras bırakılması demek; onları malik kılacak şekilde bırakılması ve onların bu nimetler üzerinde, vârisin, kendine kalan mirastaki tasarrufu gibi, tasarruf edebilme hakkına sahip olmasıdır. Yani Biz kıptîlerin mallarını onalara akraba olmayan, din veya velâyet cihetinhdende onlara hiçbir yakınlığı bulunmayan bir topluluğa bıraktık. Bu topluluk da onların ellerinde köle olup, hizmetçilik yapan İsrailoğullarıydı. Allah kıptîleri helâk etmiş, ülkelerini, mülklerini ve mallarını da onlara miras olarak bırakmıştı.

Denildi ki: "Bu kendilerine miras bırakılan topluluk, İsrailoğullarından başka bir kavimdir. Çünkü onlar Mısır'a dönmemişlerdir."

Katade şöyle dedi: "Meşhur tarihlerde onların Mısır'a döndüğü ve oraya hükmettikleri hiçbir şekilde rivayet olmamıştır."

Buna cevap olarak: "Tarih kitaplarına itibar edilemez. Zira içlerinde birçok yalan vardır. Allah Teâlâ'nın sözü daha doğrudur, denilir. Nitekim şâirlerin İsrailoğullarının oraya mirasçı olduklarını belirten şiirleri nakledilmiştir."

Müfessirler şu âyetin: *"...Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkîm kılar..."* (A'râf: 129) tefsirinde şöyle dediler: "Sizi Mısır topraklarında veya mukaddes topraklarda hâkimler kılacaktır." Yine Allah Teâlâ'nın: *"Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (Yahudileri) de yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldı..."* (A'râf: 137), âyeti hakkında da şöyle dediler: Yani Şam topraklarıdır. "Yerin doğu taraflarıyla, batı tarafları" ise, yerin doğu ve batı yönleri olup oralara Firavunlardan ve Filistin'deki zorba kavimlerden olan Amâlika'dan sonra, İsrailoğulları Tih çölündeki dolaşmaları bittikten sonra mâlik oldular ve o yörelere yerleştiler. Bu konuda müfessirlerin sözleri tutarsız oldu. Bazen bu yerin, Mısır diyarı olduğunu bazen de Şam diyarı olduğunu söylediler. Ancak açık olarak gözüken ve anlaşılan ikincisinin doğru olmasıdır. Çünkü akla ilk gelen inananların kendilerinin oraya hâkim kılınmasıdır. Yoksa çocuklarının değil. Mısır'a ise çocukları vâris olmuştu. Çünkü orası Davud (a.s.) zamanında fethedildi. Bu yerin hem Şam diyarı, hem de Mısır diyarı olması da mümkündür. Bu halde ezilenlerden murad da onların kendisi ve çocukları olur. Çünkü oğullara, babalarına nisbet edilen şey nisbet edilir. Allah daha iyi bilir.

29. «Gök ve yer, onların ardından ağlamadı.» Araplar, içlerinden önemli ve büyük mevki sahibi birisi öldüğünde, arkasından gök ve yer ağladı, derlerdi. Yani, onun ölümünden dolayı felâketin halka yayıldığını, ardından herkesin, hatta gök ve yerin bile ağladığını kastederlerdi. Arkasından gök ve yer ağlamadı dediklerinde de; onun ardından, şeref ve mevki sahiplerine olduğu gibi hüzün ve teessürün olmadığını kastederler.

Bu âyette de kâfirlerle ve onların haliyle eğlenip hafife alma ifadesi vardır. Çünkü onların bu halleri, kaybı çok büyük ve ağır olup da ardından gök ve yer ağladı denilen kişilerin hallerine aykırı düşmektedir.

Bazıları da şöyle dedi: "Bu söz; -gök ve yerin ağlaması- gerçektir. Bunu Peygamberimizden rivayet edilen şu hadis desteklemektedir. *"Her mü'min için gökte iki kapı vardır. Bir kapıdan rızık çıkar, bir kapıdan da onun ameli girer. Mü'min öldüğünde ise onu kaybetmekten ardından ağlar."* Sonra şu âyeti okudu: *"Gök ve yer onların ardından ağlamadı."* (3) Diğer bir hadiste de: *"Mü'minin ardından, yeryüzünde namaz kıldığı yer, ibadet ettiği yer ve amelinin çıktığı göğe yükseldiği yer ağlar."* (4)

Rivayet olundu ki: "Kâfir öldüğünde, bundan gök ve yer ehli, ülkeler ve kullar rahatlık duyar, ardından da yer ve gök ağlamaz."

Bazıları şöyle dedi: "Gökler ve yer âsilerin, dalâlette olanların ve egoist-

---

3- Tirmizî, *Tefsir bölümü,* Rakam: 3252, Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr,* 6/30, Bkz. *Camiu'l-Usûl,* 2/351.

4- Beyhakî, İbn Abbas'tan (r.a.) Mevkûf olarak tahric etti. Bkz. *ed-Durru'l-Mensûr,* 6/30.

lerin ardından ağlamazlar. Gök kendisinden oraya hiçbir itaatı, güzel ameli çıkmamış olan kimsenin ardından, yer de kendisi üzerinde Allah'a isyan eden kimsenin ardından nasıl ağlasınlar? Onlar ancak itaat eden kimselerin arkasından ağlarlar."

«Onlara» helâk vakitleri geldiğinde **«mühlet de verilmedi.»** Ek bir zaman verilmedi, veya âhirete kadar ertelenmedi. Aksine azapları dünyada hemen verildi. Birincisinin yani onlara ek bir zamanın verilmemesinin sebebi; çünkü insanın ömrü sayılı nefeslerden ibarettir. Bu nefesler tükendiğinde ertelemeye imkân kalmamış olur. İkincisinin yani âhirete kadar ertelenmemesinin nedeni ise; çünkü onlar dünya ve âhiret azabının her ikisine de müstehaktırlar. Dünya azabına müstehak olmaları, açık olarak dış görünüşleriyle davetçiye eziyet edip azabı hemen arzu etmekle meşgul olduklarından; âhiret azabına müstehak olmaları ise, iç halleriyle yalanlayarak Allah'a karşı harp ettiklerinden dolayıdır.

Mü'minlerin âsîlerinin durumu ise bunun aksinedir. Çünkü onlar herhangi bir günah işlediklerinde, onlara tevbe etmeleri için mühlet verilir, amel defterlerine hemen yazılmaz ve acele olarak da dünyada cezalandırılmazlar. Çünkü Allah(c.c.) günahların çoğunu affeder, bazı felâketleri de günahlara keffaret kılar. Cezayı âhirete de ertelemez, onlara, Allah'a hamd olsun, geniş rahmet vardır.

Fakat mü'mine, ümmetlerin âkıbetlerinden ibret alıp, bütün hallerde Allah'a itaat etmesi, çamurun ıslahı için değil, dinin ihyası için çalışıp çaba göstermesi gerekir. Yardım ise Allah (c.c.)'tandır.

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ
الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾
وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ
مَا فِيهِ بَلَؤٌا مُبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ

إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

30. Andolsun Biz, İsrailoğullarını o alçaltıcı azaptan kurtardık.

31. Firavun'dan. Şüphesiz ki o aşırı gidenlerden bir zorbaydı.

32. Andolsun ki, Biz onları bilerek âlemler üzerinde imtiyazlı kıldık.

33. Onlara içinde açık bir imtihan bulunan âyetlerden verdik.

34. Bunlar (müşrikler) diyorlar ki:

35. "İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz.

36. Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin."

37. Bunlar mı daha hayırlı yoksa Tubba' kavmi ile onlardan öncekiler mi? Biz onları yok ettik, çünkü onlar suçlu idiler.

30. «Andolsun Biz, İsrailoğullarını», Kıptîleri denizde boğmak suretiyle Ya'kub'un çocuklarını **«O alçaltıcı azaptan kurtardık.»** Yani Firavun'un onları köleleştirmesinden, oğullarını öldürüp, kadınlarını ve kızlarını hizmetçi olarak kullanmasından ve onları ağır işlerde çalıştırmasından kurtardık.

31. «Firavun'dan.» Firavun'un işkencesinden, yahut onun tarafından gelebilecek, ulaşabilecek her eziyetten. **«Şüphesiz ki o aşırı gidenlerden»** zulüm ve düşmanlıkla kendilerine karşı hata edenlerden, küfür ve isyanda da haddi aşanlardan **«bir zorbaydı.»** Kibirli, kâfirlerin ve zorbaların, küfür ve zorbalıkta en şiddetlisiydi.

Burada, Firavun ve onun gibi zorbalıkta ve haddi aşmada ileri giden Nemrud gibilerini kınama, mü'mine eziyet eden kimseyi de Allah'ın helâk ve zelil kılacağını, O'nun alçalttığı kişiyi de kimsenin yükselemeyeceğine dair açıklama vardır.

Düşmanın ellerinden kurtarmak, Allah'ın sevdiklerine karşı büyük nimetlerindendir. Zira; hür bir kimse için, düşmanları karşısında ezilmek dünya musîbetlerinden ve zorluklarındandır. Allahu Teâlâ bir kimsenin dünya ve dininde yükselmesini istediğinde onun başına belâlar verir, sonra da onu kurtarır.

32. «Andolsun ki, Biz onları», İsrailoğullarını **«bilerek»**, onların seçilmeye lâyık olduklarını bilerek, onların suçlarını ve işlemiş oldukları muhalefetlerini bildiğimiz halde, onları imtiyazlı kıldık. Bu halleri bizim ezelî ilmimize tesir etmedi. Çünkü işlenen günahlar korumayı, gözetlemeyi etkilemez. İşte Ya'kub (a.s.)'un oğullarının durumu bu kabildendir. Çünkü Yusuf (a.s.)'a yaptıkları kuyuya atmak ve benzeri suçlarıyla beraber, Allah (c.c.) onları bir kavle göre peygamberlikle görevlendirdi. *"Bilerek"* ifadesinin anlamının onların bilgisinden ve üstünlüklerinden dolayı, şeklinde olması da mümkündür. **«Âlemler üzerinde imtiyazlı kıldık.»** Zamanlarındaki milletlere üstün kıldık.

Gerçekte bu Muhammed ümmeti, her yönden bütün ümmetlerden daha hayırlıdır. Zira; ümmetlerin daha hayırlı olması, eğer peygamberlerinin mûcizelerine bakarak ise, Allah Teâlâ bizim peygamberimize (s.a.v.) öncekilere verdiği her şeyi vermiştir. Yok eğer bir zaman zarfında ümmetlere gönderilen peygamberlerin çokluğuna göre ise, gene İsrailoğullarının peygamberleri gibi olan bizim âlimlerimiz daha çok ve fazladır.

33. «Onlara içinde açık bir imtihan bulunan...» Yüce bir nimet veya onların nasıl davranacaklarını görmesi için açık bir imtiyaz bulunan...

Keşfu'l-Esrar'da: "Onların imtihanı bolluk ve felâketlerle olmuş; bollukta şükretmeleri, felâkette de sabretmeleri istenmiştir", denir. Sevdiği, razı olduğu amellere muvaffak kılan ancak Allah'tır.

«Âyetlerden» mûcizelerden **«verdik.»** Denizin yarılması, bulutların gölgelendirmesi, kudret helvasının ve bıldırcın kuşunun indirilmesi v.s. gibi, onlardan başka hiçbir millette görülmeyen mûcizelerin büyüklerinden verdik.

34. **«Bunlar (müşrikler)»** Yani Kureyş kâfirleri, çünkü konu onlar hakkındadır. Firavun ve kavminin kıssası ise, sadece onların dalâletde ısrarla devam ettiklerine delil olması ve onların başına da, Firavun ve kavminin başına geldiği gibi azabın inmesinden sakındırmak içindir. **«Diyorlar ki:»**

35. **«'İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur.»** Onlara, hayatlarının sonunun ve bu sondan sonrasının iki şey yani ölüm, sonra da diriltmek olduğu haber verilince, bunu her işin ilk ölümle biteceğini söyleyerek inkâr ettiler. Yani, her işin bitişi ve sonu ancak dünya hayatını yok eden ilk ölümden ibarettir, bundan sonra herhangi bir dirilme yoktur.

«Biz diriltilecek değiliz.» Ölümden sonra diriltecek değiliz. Bu sözden maksatları, ölülerin diriltilmesini ve kabirlerinden çıkmalarını inkâr etmektir.

36. **«Eğer doğru söylüyorsanız...»** Vaadettiğiniz kıyametin kopacağı ve ölülerin diriltileceğinde doğruysanız, yani; diriltme, kabirden çıkartılma eğer mümkün ve akla uygun ise, o taktirde, vaadinizin doğruluğunu ispatlamak için bize hemen ölmüş olan atalarımızı diriltin.

Denildi ki: "Onlar Müslümanlardan Allah'a duâ ederek Kusay b. Kilab'ı kabrinden onlara çıkarmasını istiyorlardı. Çünkü niyetleri onunla istişare etmek, ona ölüm ve sonrası hallerinden sormaktı. Bu, hayattayken önemli işlerinde ve felâketlerde kendisine danıştıkları bir kimseydi."

Âyette, kendisine duyguların hakim olduğu kimsenin ancak görme duyusu organlarıyla inanabileceğine işaret vardır. Bunun için de onlar, diriltilmeyi ve kabirlerden çıkartılmayı gözleriyle görmediklerinden inkâr ettiler.

Ve; **«atalarımızı»** diriltmek suretiyle **«geri getirin'»** de onları gözlerimizle görelim ve ölümden sonraki olaylar hakkında onlardan bilgi alalım, dediler.

37.**« Bunlar mı daha hayırlı...»** Onların sözüne reddiye ve tehdittir. Yani; Kureyş kâfirleri, helâk sebeplerine karşı savunmada kullanılan, güç ve kuvvet bakımından daha mı hayırlıdırlar, **«yoksa Tubba' kavmi.»** -Tubba', Kureyşlilerin tanıdığı Yemen krallarından birisidir. Onu, yakın zamanda geçmesinden dolayı zikretmiştir.- **«ile onlardan öncekiler mi?»** Yani Tubba' kavminden öncekiler mi? Öncekilerden maksat ise; Âd, Semûd ve onlar gibi, şiddetli güç sahibi inatçı her zorbadır. Âyetteki soru, bunların daha güçlü oldukların ispat edip vurgulamak içindir.

«Biz onları yok ettik,» Tubba' kavmini ve onlardan öncekileri, **«çünkü onlar suçlu idiler.»** Suç ve günahlara dalıp, helâka müstehak olmuşlardı. Bu onların helâk edilmelerinin nedenini ortaya koymaktadır. Böylece onlar şiddet ve güçlerinin büyüklüğüne rağmen suçlarından dolayı helâk edildiklerine göre, onların suçta ortakları olan, onlardan güç ve kuvvette daha zayıf bulunan Kureyş kâfirlerinin helâk edilmesinin daha kolay olduğu bildirilmektedir.

İyi bil ki; Tubba', Yemen krallarına verilen ünvandır. Bu ünvan krala ancak, Yemen'de Hımyer ve Hadramevt bölgelerine hâkim olduğunda verilirdi. Hımyer, Yemen'de, Sana'nın batısında bir bölgedir. Hadramevt de Yemen'de bir bölge ve kabile adıdır. Tubba' cahiliyye devrinde, İslâmdaki halife mevkiinde sayılıyordu.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (٣٨) مَا خَلَقْنَاهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (٣٩) اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ
اَجْمَعِينَ (٤٠) يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ
(٤١) اِلَّا مَنْ رَحِمَ اللّٰهُ اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (٤٢) اِنَّ شَجَرَتَ
الزَّقُّومِ (٤٣) طَعَامُ الْاَثِيمِ (٤٤) كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ
(٤٥) كَغَلْيِ الْحَمِيمِ (٤٦) خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰى سَوَاءِ الْجَحِيمِ (٤٧)

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ (٤٨) ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْكَرِيمُ (٤٩) إِنَّ هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ (٥٠)

38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39. Biz onları ancak hak olmak üzere yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

40. Şüphesiz ki hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı bir gündür.

41. O gün, dostun dosta hiçbir faydası olmaz, onlar yardım da görmezler.

42. Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir. Şüphesiz O üstündür, merhametlidir.

43. Şüphesiz ki zakkum ağacı...

44. Günahkârların yemeğidir.

45. Maden eriyiği gibi karınlarda kaynar.

46. Sıcak suyun kaynaması gibi...

47. "Tutun onu cehennemin ortasına sürükleyin.

48. Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün."

49. (Ve deyin ki:) "Tat bakalım. Hani sen (kendince) üstündün, şerefliydin!

50. İşte bu, o şüphelenip durduğunuz şeydir."

38. «Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.» Bunların yaratılmasında sağlam, gerçek bir hedef, övgüye şayan bir gaye olmaksızın oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39. «Biz onları ancak hak olmak üzere yarattık.» Yahut, Biz onları herhangi bir sebepten dolayı değil, ancak iman, itaat, öldükten sonra diriltmek ve amellerin karşılığı olan bir hak, gerçek sebebiyle yarattık.

«Fakat onların çoğu», Mekke kâfirleri, gafletlerinden ve düşünmemelerinden dolayı işin bu şekilde olduğunu **«bilmiyorlar.»** Dolayısıyla öldükten sonra diriltilmeyi, amellerin karşılığının verileceğini inkâr ediyorlar.

Âyet, haşrin varlığına delildir. Eğer diriltilme olmayıp, amellerin karşılığı verilmemiş olsaydı, bu yaratılanların hepsi boşuna olurdu. Çünkü Allah Teâlâ onları ve hayatlarını düzenleyecek sebepleri yaratmış, sonrada onları iman ve taatlerle mükellef kılmıştı ki, itaat eden ile isyan eden ayrılıp seçilsin. Birincisi yani itaat erenler Allah'ın lütfuna ve ihsanına mazhar olsun, ikincisi yani isyan edenler de O'nun adaleti gereği cezasına ve azabına çarptırılsın. Dünyada ise bunlar olmaz. Zira dünyada yaşama müddeti kısadır. Faydalarına da çeşitli zorluklar ve zararlar karıştığından gerekli önem verilmez. Bunun için öldükten sonra diriltme ve amellerin karşılığının verilmesi, herkesin yaptığını bulması için gereklidir.

Âlemin, yaratılmasının hikmeti, yapılanların karşılığının verilmesidir. Eğer, amellerin karşılığı kâfirlerin söylediği gibi verilmemiş olsaydı, o takdirde, Allah katında mü'min ile kâfirin durumları bir olurdu ki bu da imkânsızdır.

Anlatıldığına göre adamın birisi, osurgan ve domuzlan böceği görmüş ve: "Allah'ın bunu yaratmadaki maksadı ne acaba? Şeklinin güzelliğinden mi yoksa kokusunun hoşluğundan mı?" demiş. Bunun üzerine Allah ona bir yara vermiş. Doktorlar onu tedavi etmekten âciz kalmışlar ve sonunda tedavisinden ümidini kesip bırakmışlar. Bir gün sokak içinde bağırarak gezen falcılardan bir doktorun sesini işitti ve onu bana getirin durumuma bir baksın dedi. Oradakiler: "En iyi doktorlar seni tedavi etmekten âciz kaldılar, sıradan bir falcıyı ne yapacak" dediler. O, onu getirin, diye ısrar edince getirdiler. Gelip yarayı gördüğünde bir domuzlan böceği getirilmesini istedi, oradakilerin hepsi güldüler. Hasta hemen daha önce söylediği sözünü hatırladı ve istediği şeyi getirin, zira o adam bilgilidir, dedi. Böcek getirildiğinde onu yakıp külünü yarasının üzerine koydu ve Allah'ın izniyle iyileşti. Bunun üzerine adam orada bulunanlara: "Allah Teâlâ bana yaratıklarından en bayağı ve âdi olanının en kıymetli ilâç olduğunu öğretmek istedi," dedi.

40. «Şüphesiz ki hüküm günü,» Hakkın bâtıldan ve haklının haksızdan, ayrılacağı, yaratıklar arasında baba ile oğlu, koca ile hanımı arasında hüküm verileceği kıyamet gününde...

Bazıları şöyle dedi: "*Hüküm günü*; her çalışkan ile yaptığı işinin ayrılacağı, bunun ihlâslı ve doğruluğunun isteneceği gündür. Kimin niyeti ve yaptıkları doğru bulunursa, bu ondan kabul edilir ve mükâfatlandırılır. Kimin de yaptığı doğru çıkmazsa, yaptıkları onun üzerinde üzüntü olarak kalır."

«Hepsinin bir arada buluşacağı bir gündür.» Yaratıkların buluşacağı vakittir.

41. «O gün, dostun», akrabalardan ve diğer dostlardan herhangi birisinin **«dosta hiçbir faydası olmaz.»** *"Mevlâ"* (dost) kelimesi belirsiz olarak getirilmiş olup efendi, köle, azad edilmiş köle, arkadaş, amca oğlu vb. akrabalar, komşu, anlaşmalı müttefik kimse, oğul, amca, bir yere sonradan yerleşen, ortak, kızkardeşin oğlu, velî, Rab, yardımcı, nimet veren, kendisine nimet verilen, seven, tâbi olan ve evlilik yönünden akrabaları içerisine alır, bunların her birine *"mevlâ"* denir ve bunların hiç birisinin o günde hiç bir şekilde yardımı olmaz. Dostların, birbirlerine şefaatçi olmak suretiyle azaptan kurtarmada bir faydaları olmazsa, birbirleriyle dostluğu olmayan kimselerin hiçbir faydası olmaz. Bu yalnız kâfirler için geçerlidir.

«Onlar yardım da görmezler.» Onlara inen azabı engelleyemezler ve onlara başkasının şefaatçı olmasını da sağlayamazlar.

42. «Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir.» Onu affetmekle, hakkındaki şefaati kabul etmekle merhemet ettiği kimseler böyle değildir. Bunlar da mü'minlerdir.

«Şüphesiz O, üstündür.» Kâfirler gibi azabını dilediği kimselere yardım etmez. **«Merhametlidir.»** Mü'minler gibi merhamet etmeyi dilediği kimselere de çok acıyıcıdır.

Âyette kıyamet gününde temiz, iyi kimselerle, kötü kimselerin arasının ayrılacağına, dostun dosta, yardımcının yardımcıya, sevgilinin sevgiliye, yakının yakına, şeyhin de müridine eğer iyiliği, amel diyarı olan burada elde etmemişlerse, hiçbir şekilde faydasının olmayacağına işaret vardır. Onlar orada kötülüğü, kir ve pası defedip, iyiliği, temizliği elde etmek için hiçbir yardım göremezler. Ancak Allah'ın merhamet edip de dünyada kalbini temizlemeye muvaffak kıldığı kimse müstesnadır. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Ancak Allah'a temiz bir kalp ile gelenler o günde fayda bulur."* (Şuarâ: 89)

Şüphesiz ki üstün olan O'dur, dilediğini kalp temizliği ile şerefli yapar. Çok merhametlidir, dilediğine de merhamet eder.

Anlatıldığına göre iki kardeş vardı, bunlardan birisi öldüğünde diğeri onu rüyasında görür ve ona halini sorar. O da: "Kardeşim dünyada kim kör ise âhirette de kör olmaktadır," der. İşte bu onun tevbe edip doğru yola dönmesine, hatta sâlih, kemal sahibi kimselerden olmasına neden olmuştu.

İyi bil ki; ilim ve amelden maksat, nefsi temizlemek ıslah etmektir. Bu temizlik oluştuğunda sâlih amelin sevabı, parlak güzel bir bedenin üzerinde kıymetli bir elbise gibi durur. Eğer bu temizlik olmamış ise o zaman sâlih amel, çirkin beden üzerinde bir süs gibi kalır. Kim de dünyada nefsinin çirkinliklerini yok etmek suretiyle kendini güzelleştirirse, kıyamet günü de iç ve dış güzelliklere sahip olarak güzel bir şekilde gelir. Yoksa sadece dış güzellikle gelir ki o da yapmış olduğu sâlih amelin sevabıdır. Öyleyse şunu iyi bil ki, daha vakit varken çalışmak gerekir.

43. «Şüphesiz ki zakkum ağacı.» *"Zakkum"*: Cehennemde biten bir ağaç olup, cehennemliklerin yiyeceğidir.

Aynu'l-Meanî kitabında: "Zakkum cehennemin altında bir ağaç olup en üstüne kadar yükselir. Ancak kökü diptedir. Tuba ağacının cennette yüksekte olduğu gibi."

Keşfü'l-Esrâr'da: "Zakkum ağacı, dünya ağaçları şeklindedir. Ancak ateştendir. Zakkum onun meyvesidir. Bu çok tiksinilerek yenilen bir meyvedir." denilmiştir. Yine denildi ki: "Her ağır gelen yiyeceğe zakkum denir."

Lâfız burada alay etme tarzında kullanılmıştır. Nitekim: *"...Onları elem verici bir azapla müjdele."* (Âl-i İmran: 21) âyetinde de tebşîr (müjdelemek) onlarla alay etmek için kullanılmıştır. Çünkü elem verici azap, gerçekte müjde olmaz. Çünkü Allah Teâlâ zakkum ağacını (Saffât: 64)'de geçtiği gibi cehennemin dibinden çıkartmakla vasfetmiştir.

44. «Günahkârların yemeğidir.» Çok günah işlemiş kimselerin. Bunların kâfirler olduğuna önceki ve sonraki âyetler delâlet eder.

45. «Maden eriyiği gibi...» Yani zeytinyağı tortusu gibidir. Yüzüne yaklaştırıldığında, yüz derisi akıverir. Maden eriyiğine benzetilmesi, siyah kalın tortu şeklinde olmasındandır.

Bazıları şöyle dedi: "Maden eriyiği, eriyinceye kadar ateşte bekletilen, demir, kurşun ve tunç gibi madenlerin eriyiği türündendir. Yiyeceğin bakır ve tunç gibi maddelerin eriyiklerine benzetilmesi sıcaklığının şiddetini ifade etmek içindir. Yoksa kaynadığını ifade etmek için değil. Bu yiyecek, kâfirlerin **«karınlarda kaynar.»**

46. «Sıcak suyun kaynaması gibi.» Sıcaklığı son haddine ulaştığında sıcak suyun fokurdaması gibi, ki mide bundan tiksinir, istemez. Nikekim bir hadiste: *"Ey insanlar! Allah'tan hakkıyla sakınıp korkun, zira zakkumdan bir damla yeryüzüne damlatılacak olsa, dünyadakilerin yiyeceklerini acıtır. Kaldı ki yiyeceği zakkum olan kimsenin hali nasıldır?"*(5) buyurulmaktadır.

Âyette, günahkârın heva putuna kulluk edip, hırs ağacını diken, sonra da dünyada nefsin arzu ettiği şekilde tatlı nefsânî şehvet meyvelerini yetiştiren kimse olduğuna ve bunun âhiretteki yiyeceğinin, vasıfları yukarıda bilidirilen zakkum olduğuna işaret vardır.

47. «'Tutun onu.» Bu hitap, kıyamet gününde zebanileredir. Onlara: "Günahkârları yakalayın," denir. Hemen onları başlarından ve ayaklarından yakalarlar. **«Cehennemin ortasına sürükleyin.»** Şiddetli ve sert bir şekilde onu sürükleyerek götürün.

48. «Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün.'» Dökmek yukarıdan aşağıya doğru olur, azap ise dökülmez, çünkü akıcı maddelerden değildir. Gerçekte sanki başlarının üzerinden kaynar su dökülmektedir. Ki bu da azap çeşitlerinden birisidir.

49. «(Ve deyin ki:) 'Tat bakalım.» Bu alçaltıcı, rüsvay edici azabı tat bakalım. **«Hani sen (kendince)»** kavminin yanında **«üstündün, şerefliydin!»** Yani ona bu sözleri, kendini üstün ve şerefli sanmasına binaen, alay edip, başına kakarak söyleyin. Ki, bunun anlamı da onun alçak ve zelil olduğudur.

Nakledildiğine göre Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'a şöyle dedi: "Mekke'nin iki dağı arasında benden daha üstün ve şerefli kimse yoktur. Allah'a yemin olsun ki senin de, Rabbinin de bana bir şey yapmaya gücü yetmez."

İşte âyet ona ve onun gibilerine tehdit olarak inmiştir. Şaşılacak bir tavırdır ki; Ebû Cehil, Allah'ı yüceltmek için O'nun adına yemin ediyor, sonra

---

5- Hadisi Tirmizî, *Sıfatu Cehennem* bölümünde rivayet etmiş ve hadisin "hasen sahih" olduğunu söylemiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/516.

da O'nun gücünü, kudretini inkâr ediyor. Halbuki Rasûlüllah (s.a.v.) O'ndan başka hiçbir ilâha duâda bulunmuyordu. Söylenilen bu söz, küfrün şaşkınlığından, cahilliğin ve enaniyet taassubunun sonucundadır. Nitekim gene onlar: *"...Gökten üzerimize taş yağdır"* demişlerdi. (Enfâl: 32)

Âyetteki *"tat"* sözcüğünde, onun dünyada da azap gördüğünü ancak gaflet uykusundan, perdenin yoğunluğundan, azabın acısını tadamadığına işaret vardır. Ama öldüğünde uyanacak, kendi nefsine yaptığı zulmün acısını tadacaktır.

50. «İşte bu» azap, **«o şüphelenip durduğunuz şeydir.'»** Dünyada, şüphelenip durduğunuz veya hakkında boş yere tartıştığınız şeydir. Bu şüphe ancak şeytanın vesveselerinden, nefsin fısıltılarından olup, bunların defedilip, gönül sıfatı olan yakîn ile vasıflanılması gerekir. Gene şunlar da bu şüphe türündendir: Kur'an'ın bazı hükümlerini ve emirlerini inkâr edip, önemsemeden günahlarda ısrar etmektir. Eğer bir kimse kasden namazı terkeder, kaza etmeye de yeltenmezse ve Allah'ın cezasından korkmazsa kâfir olur. Çünkü Allah'ın cezasından emin olmak küfürdür.

YEDİNCİ CİLDİN SONU

YEDİNCİ CİLDİN
HADİS İNDEKSİ

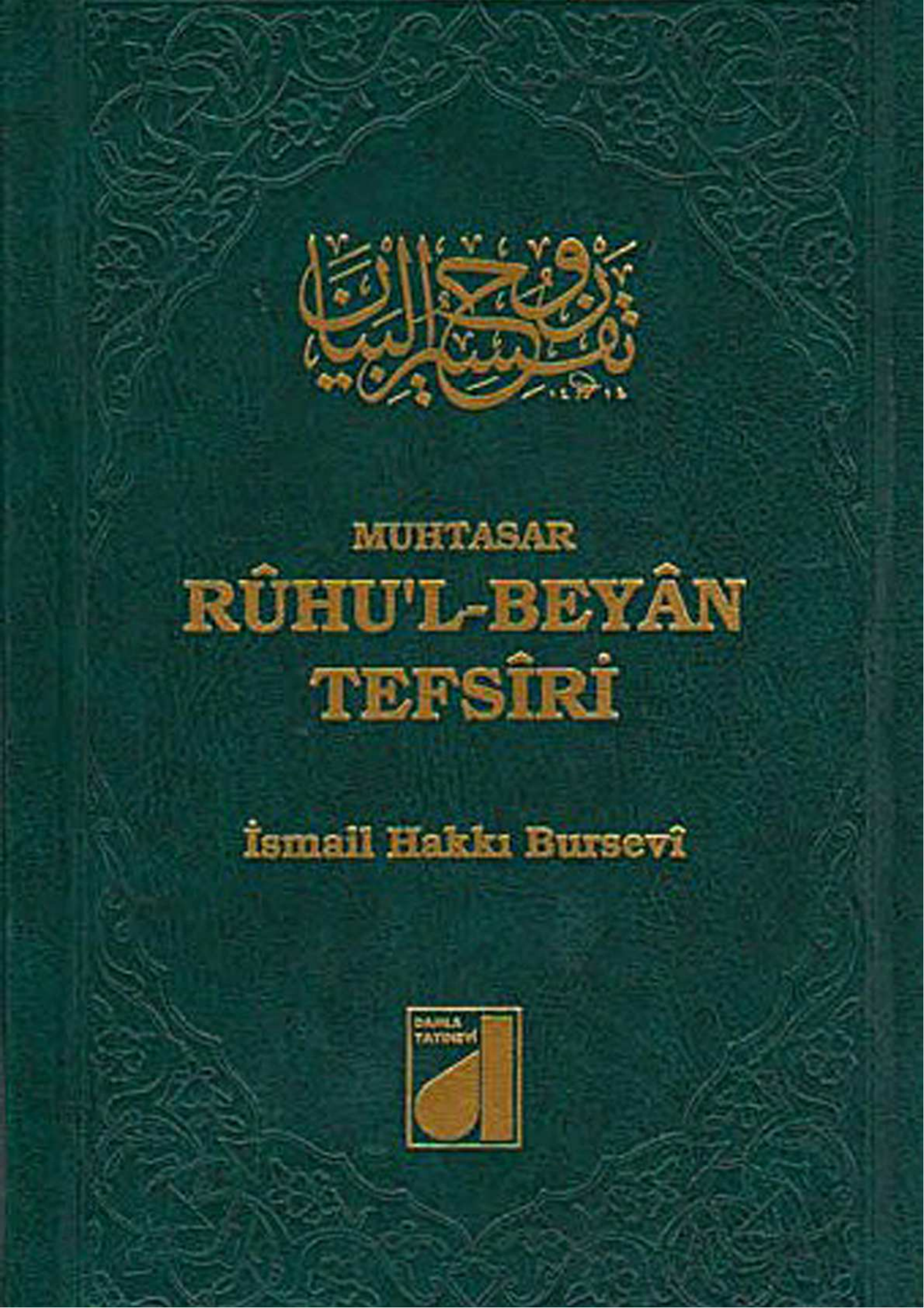

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
8

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

SEKİZİNCİ CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 8

DAMLA YAYINEVİ®
Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ
Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL
Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Rahmân, Hadîd ve Haşr sûrelerinin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak Pusmaz tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON
Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL
Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT
Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

DUHÂN SÛRESİ'NİN DEVAMI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الْمُتَّقِينَ
فِي مَقَامٍ اَمِينٍ (٥١) فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (٥٢) يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ
وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ (٥٣) كَذٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ
(٥٤) يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِينَ (٥٥) لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ
اِلَّا الْمَوْتَةَ الْاُولٰى وَوَقٰيهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ (٥٦) فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (٥٧) فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ (٥٨) فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ (٥٩)

51. Müttakîler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar.

52. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.

53. İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı otururlar.

54. İşte böyle! Bunun yanısıra Biz onları iri gözlü hurilerle eşlendiririz.

55. Orada güven içinde (canlarının çektiği) her meyveyi isterler.

56. İlk tattıkları ölüm dışında, orada artık ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korur.

57. (Bunlar) Rabbinden bir lütuftur. İşte büyük kurtuluş budur.

58. Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki düşünüp ibret alsınlar.

59. Artık sen gözetle, şüphesiz onlar da gözetlemektedirler.

51. «Müttakîler ise hakikaten» küfreden ve isyanlardan sakınan, mü'minler ve itaat edenler **«güvenilir bir makamdadırlar.»** Kalınacak bir yerdedirler. *"Makam"* aslında ayakta durma yeri demektir. Daha sonra mutlak olarak yer anlamında kullanılmıştır. Hatta oturulan yere de makam denilir. Burada kalan, âfetlerden ve bırakılıp gitmekten emniyettedir. Güven, korkunun zıddıdır. *"Emîn"* de güvenilir kimse demektir.

Zemahşerî başka bir yöne işaret etmiştir. O da, emîn kelimesi, hiyânetin zıddı olan emanet kökünden gelmektedir. Aslında emîn (güvenilir) kelimesi yerin sıfatı değil, o yerde bulunanın sıfatıdır. Yani emin olan yer değil, o yerde bulunandır. Burada istiâre sanatı yoluyla sanki korkulu bir yerde kalan kimsenin karşılaşacağı zorluklardan dolayı hüzünlü olacağı anlatılmak istenmiştir. Yahut bu bir kinayedir. Çünkü vasıf, kalanın yeri için sabit olunca, onun için de geçerli olmuş olur.

Nitekim şöyle demişlerdir: "İzzet elbiselerinin arasında, cömertlik de abasının altındadır."

52. «Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.» Bunlar, kalınacak güvenilir yerlerin şerefine, içinde bulunan hoş yiyeceklere ve içeceklere delâlet etmesi için zikredilir. Pınarlardan maksat, akıp giden nehirlerdir.

53. «İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek...» Atlas; ipek çeşitlerinin en değerlisidir. Gerçekte ipek iki çeşittir. Bir çeşidi; ipek ne kadar ince olursa o kadar iyi ve nefis olur. Diğer çeşidi ise; ne kadar ağır ve ibrişimi çok olursa o kadar nefis ve güzel olur. *"Sündüs"* ince ipek, *"istebrak"* ise kalın olan ipektir.

Bana göre; ipek Allah'a yakın kılınanların giyeceği, atlas ise iyilerin giyeceğidir. Bunu, yakın kılınanların içeceğinin cennette saf bir pınar olan "tesnim" olması, iyilerin içeceğinin ise, bir kokuyla karışımı yapılmış halis bir içecek olması göstermektedir.

Atlas anlamındaki *"istebrak"* lâfzı, Arapçalaşmış yabancı bir terimdir. Yabancı bir terimin, Arapça olan Kur'an'a gelmesi câizdir. Çünkü bu türden olan terim, Arapça terimler gibi kullanılarak Arapçalaştığında yabancı olmaktan çıkmış olur. Bunun üzerine kim, "Kur'an yabancı bir dildendir" derse kâfir olur. Çünkü bu Allah (c.c.)'ın şu sözlerine ters düşer: *"Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."* (Yusuf: 2) Ancak Kur'an'da yabancı kelimeler vardır diyenin durumuna bakılır. Eğer Kur'an'da Arapçalaştırılmak yoluyla yabancı kelimenin bulunduğunu söylerse doğrudur. Ama Arapçalaştırılmadan vardır derse yanlış olur.

«Karşılıklı otururlar.» Birbirlerine ısınmak, ünsiyet kurmak için meclislerde birbirlerinin yüzlerini görecek şekilde karşılıklı otururlar. Oturdukları divanlar onlarla beraber döndüklerinden birbirlerinin ensesine bakamazlar. Bu şekilde olması aralarında ünsiyetin tam oluşması içindir.

Bazıları şöyle dedi: "Birbirlerine öfke ve hasedlikle sırt çevirmeden, sevgiyle yönelerek otururlar. Çünkü Allah, cennete girdiklerinde göğüslerinden kini söküp almıştır."

54. «İşte böyle! Bunun yanısıra», durumları böyleyken **«Biz onları iri gözlü hurilerle eşlendiririz.»** Böylece bazen dostlarının ünsiyeti ve karşılaşmasıyla, bazen de iri gözlü hurilerden olan kadınlarla beraber olup oynaşmakla zevklenirler.

el-Müfredât'da denildi ki: "Kur'an'da 'zevvecnâ hüm huran' (Onları hurîlerle evlendiririz.) lâfzı gelmedi. Çünkü orada bu dünyadaki gibi nikâh yoktur." Bunun sebebi de şöyle açıklanmıştır: Cennette evlilik akdi yoktur. Çünkü bunun faydası helâl kılmak içindir. Cennet ise haram ve helâl, mükellef kılma diyarı değildir. *"Hûr"*, beyaz anlamındaki "havrâ" kelimesinin çoğuludur. *"Îyn"* ise "aynâ" kelimesinin çoğulu olup iri gözlü demektir. Buna göre Huri, bembeyaz, tertemiz kadınlar olup, beyazlıklarından, renklerinin safiliğinden gözler hayran kalır. İri, güzel gözlüdürler. Gözlerinin beyazı çok beyaz, siyahıda çok siyahtır. Kiprikleri ince olup gözleri ceylan gözüne benzer. Ceylan gözü Âdemoğullarında yoktur, ama istiare sanatıyla bazı gözler benzetilir. Hurilerin, dünya kadınları veya başka kadınlar olduğu hususunda ihtilâf edildi.

Hasan (r.a.) şöyle dedi: "Onlar dünya kadınları olup Allah (c.c.) onları tekrar değişik bir sûrette yaratır."

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi: "Onlar dünya kadınlarından değildirler."

55. «Orada güven içinde (canlarının çektiği) her meyveyi isterler.» Ne olursa olsun, onları üzecek her şeyden, özellikle bu meyvelerin tükenip kesilmesinden, çok almaktan zarar vermesi ve kalbin perdelenip körelmesinden emindirler. Meyvelerden canlarının çekip arzu ettiklerinin getirilmesini emredip isterler. Bu meyvelerden hiçbiri, bir mekâna veya zamana özel değildir. Dünyada ise böyle birarada bulunmazlar. Yani dünya meyveleri her yerde her zaman bulunmaz, onlar için belirli zamanlar vardır ki bu zamanlardan önce veya sonra bulunmazlar.

Görünüşte iri güzel gözlü hurilerle beraber olup, canlarının çektiği nimetlerle zevklenirler. Ama kalpleriyle de Allah'a (c.c.) yönelmiş olurlar.

56. «İlk tattıkları ölüm dışında, orada», cennette, **«artık ölüm tatmazlar.»** Ancak ilk ölüm ki, onu da cennete girmeden önce tatmışlardır. Onların razı olunan hayatları, ebedî hayatla iç içedir. Cehennem ehlinin ise rızaya uygun bir hayatı yoktur, onlar cehennemde ölmeyeceklerdir. Dirlik yüzüde görmeyeceklerdir.

Denilmiştir ki; "Cennette on şey yoktur: İhtiyarlık, uyku, ölüm, korku, gece, gündüz, karanlık, sıcaklık, soğuk, çıkmak."

Âyetteki istisnanın, bitişik, muttasıl istisna olması da mümkündür. O zaman maksat, ölümü tatmanın kesinlikle olmayacağını belirtmek olur. Sanki şöyle denmiştir: Onlar, cennette ölümü tatmayacaklardır. Ancak ilk ölümün tadını ileride tatmak hariç önceki ölümün tadını sonra tatmak ise mümkün değildir. Özellikle yaşama yurdu olan cennette hiç olmaz. Öyleyse bu, bir şeyi, muhal olan bir şeye bağlamak kabilindendir. Bu ifade tarzı şu âyetteki ifade gibidir: *"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."* (Nisa: 22) Anlatılmak istenen; onlar cennette kesinlikle ölümü tatmayacaklardır. Aynı bunun gibi, babalarının geçmişte evlendikleriyle kesinlikle evlenmezler.

«Allah onları cehennem azabından korur.» Yani onları ateşten korur, onu onlardan uzaklaştırır.

57. «(Bunlar) Rabbinden bir lütuftur.» Müttakîlere, zikredilen cennet nimetlerinden verilmesi ve cehennem azabından kurtarılması, Allahu Teâlâ'dan bir lütuf ve bahşiştir. Yoksa eksik, sakat amellerinin karşılığı değildir.

Ehl-i sünnet, kulun cehennemden kurtularak, cenneti ve nimetlerini kazanmasının hepsinin ancak Allah'ın (c.c.) lütfu ve ihsanı ile olabileceğine bu âyeti delil göstermektedir. Bunlardan hiçbirini yapmak O'na vacip değildir. Söz konusu nimetlere kavuşmak Allah'ın lütfuyla olduğuna göre, istihkak sahibi olmak da kalkmış olur. Öyleyse bütün iyilikler, müttakîlere Allah (c.c.)'tan bir lütuftur. Zira onları başta lütfuyla yaratmış, kazanma sebeplerinden de çıkarmıştır. Çünkü kazanmak bile bir lütuftur; eğer olgunlukların kazanılması, kerametlerin elde edilmesi için güç yaratılmamış olsaydı, kul bunlara ulaşmaya yol bulamazdı. Nitekim bir hadiste: *"Sizden hiç bir kimseyi ameli cennete sokamaz, ateşten de koruyamaz. Hatta beni bile, ancak Allah'ın rahmetiyle olursa müstesna."*(6) Yani bende cennete ancak Allah'ın rahmetiyle girebilirim. Yoksa amelimle değil. Bundan maksat, amelin değerini küçümsemek değil, aksine onunla gururlanmaktan sakındırmak ve onun ancak Allah'ın lütfuyla tamamlanabileceğini izah etmektir.

İbn-i Melek şöyle dedi: "Hadiste ehl-i sünnetin mezhebinin doğruluğuna delâlet; Mu'tezilenin, cennete sadece amel ile girilebilir tarzındaki inançlarının yanlışlığına da delil vardır."

Allah Teâlâ'nın şu sözü: *"Yapmış oluduğunuz iyi işlere karşılık cennete girin."* (Nahl: 32) ve benzerleri ise hadisin mânâsına ters değildir. Çünkü

6- Hadisi burada mânâsıyla nakletmiştir. Metni ise; *"Sizden hiçbiriniz ameli ile cennete giremez. Sende mi? denildiğinde: Evet ben de, ancak Allah beni rahmetiyle ve lütfuyla bürüyüp kuşatmıştır."* Müslim, *Camiu'l-Usûl*, 1/307.

âyet, amelin cennete girmeye sebep olduğunu açıklamaktadır. Hadiste nefyedilen ise amelin bizzat neden ve gerektirici âmil olmasıdır.

Denildi ki: "Cennete girmek Allah'ın rahmetiyle, derecelerin paylaştırılması yapılan güzel amellerle, ebedî kalmak da niyetlerle olur. Bu üç makamdır. Bedbahtların diyarına yani cehenneme girmek de aynı şekilde Allah'ın adâletiyle, azap tabakasına yapılan kötü amellerle, orada ebedî olmak da niyetlerle olur. Gerçekte, ebedî olan bu azabı muhalefetlerinden, başkaldırmalarından dolayı haketmişlerdir. Nitekim, ebedî saadet de hakka muvafakat edip kabul etmekle kazanılmıştır. Eğer ateşe giren âsiler emirlere muhalefet etmeselerdi Allah da onlara şeriatın hükmüne göre azap etmezdi."

Allah'tan bize, bütün Müslümanlara sâlih amelleri yapmaya muvaffak kılmasını ve bize hayayı ihsan etmesini niyaz ediyoruz.

«**İşte büyük kurtuluş budur.**» Bunun ötesinde kurtuluş yoktur. Çünkü bu bütün şerlerden pak olup, her isteğe nail olmaktır. *Müfredât*'da belirtildiği gibi *"fevz"*, selâmetle zafere ulaşmaktır.

Fakîr (müellif) de şöyle der: "Ölüm de bu kurtuluşa vesile ve kapı olduğundan: 'Ölüm mü'mine hediyedir.' buyrulmuştur. Ölüm her ne kadar bir yönden yok olmak olsa da, diğer yönden kurtuluştur. Bunun için denilmiştir-ki: Ölüm herkes için hayırlıdır; mü'mine hayırlı olması; onun sebebiyle, bulunduğu hapisten kurtulup cennet bahçelerindeki dâimî nimetlere ulaşmasındandır. Âsi kimseye hayırlı olması ise; dünyada ona mühlet verilmesidir. Bu mühlet verme onların isyanlarının ve günahlarının artmasına sebep olur. Nitekim bunu Allah şöyle bildiriyor: '*...Onlara ancak günahlarını artırmaları için fırsat veriyoruz...*' (Âl-i İmran: 178) Bu da azabın artmasına neden olur."

58. «Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık», senin dilinle indirmekle apaçık olan Kitabın anlaşılmasını kolaylaştırdık **«ki düşünüp ibret alsınlar.»** Kavmin onu anlayıp düşünsünler ve gereğince amel etsinler diye. Bunu yapmadıkları taktirde:

59. «Artık sen gözetle.» Artık sen onların başına gelecek olan kaderlerini bekle. Çünkü bunları görmekte inananlara ibret, müttakîlere öğüt vardır.

«Şüphesiz onlar da gözetlemektedirler.» Onlar senin başına felâketlerin gelmesini beklemektedirler. Fakat bu sana zarar vermez. Çok yakında sennin ümitlerin tahakkuk edecek, onların ümitleri ise boşa çıkacaktır. Yahut, sen sevabı bekle, onlar ise cezayı beklemektedirler. Çünkü kötülük eden işlediği kötülüğün cezasını bekler.

Âyette birçok faydalar vardır:

Bunlardan birincisi; Allah Teâlâ'nın Kur'an'ın kolaylaştırıldığını açıklamasıdır. Kolaylaştırma zorlaştırmanın tersidir. Diğer bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Doğrusu biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz."* (Müzzemmil: 5) İki âyetin arasında görünüşte tezatlık vardır. Cevabı şöyledir: Kur'an diller için kolay, mükelleflere zor gelen sorumluluklar kapsaması açısından ağırdır. Şüphesiz ki dille okumak, yaşamaktan daha kolaydır. Bununla ilgili bir espiri anlatılır: Zenginlerden birisinin oğlu hastalanır. Ona; kurban kes, böylece belki Allah oğluna şifa verir, derler. O da: Hayır, Kur'an okuyacağım, der. Bazı ârifler bunun üzerine şöyle der: "Kur'an'ı seçmesi onun dilinde olmasından, kurbanı kesmekten yüz çevirmesi de kalbinde olmasındandır. Çünkü mal sevgisi kalpte yerleşmiş olup çıkartılması zordur.

İkinci fayda: Allahu Teâlâ *"senin dilinle"* buyurdu. Bununla sözünü onlara eğer vasıtasız olarak duyursaydı, dayanamayıp hepsinin öleceğine işaret etmiştir.

Cafer es-Sıddık (r.a.) şöyle dedi: "Eğer kolaylaştırılmasaydı, yaratıklardan hiçbiri, Kur'an'dan bir harfi bile okumaya güç yetiremezlerdi. Zira o ezelî ve ebedî olan Allah'ın kelâmıdır, buna nasıl güç yetirebilsinler?"

İbn-i A'ta'da şöyle dedi: "Kullarından dilediğinin diline okunması kolaylaştırılmış olup, bir an bile onu okumaktan usanmazlar, kullarından dilediğine de onu okuma kapısı kapatılmış olup, bir an bile onu hatırlayamazlar."

Üçüncü fayda: Bazı Mu'tezilîler *"düşünüp ibret alsınlar"* sözünü, Allah'ın bütün herkesten imanı istediğine, hiçbir kimseden küfrü istemediğine delil olarak kullanmışlardır. Kendilerine şöyle cevap verilmiştir: *"Düşünüp ibret alsınlar"* sözü sebep ifade etmektedir. Mânâ: Kavmin onu anlayıp ibret almasını istedi, olur. Veya düşünüp ibret almaları, öğüt almaları sonra da onlardan azap kaldırıldıktan sonra vaad ettikleri imanı yerine getirmeleri için kolaylaştırılmıştır. Mu'tezilenin yaptığı gibi dilemek şeklinde mânâ verilmesi yanlıştır. Çünkü dilemek, kesinlikle dilenen şeyin olmasını gerektirir.

Dördüncü fayda: Hadiste vârid olduğu gibi, ferahlığı, kurtuluşu beklemek ibadettir. Çünkü bu imandandır.

Bu sûrenin fazileti hakkında sahih hadisler gelmiştir. Peygamberimiz şöyle buyuruyor: *"Kim Cuma gecesi Hâ. Mîm. Duhân sûresini okursa affolunmuş olarak sabahlar."*(7) Gene Peygamberimizden (s.a.v.): *"Kim bir gecede Duhân suresini okursa, yetmiş bin melek sabaha kadar onun için af diler,"*(8) buyurduğu rivâyet edilmiştir. Bu iki hadisi Ebû Hureyre (r.a.) rivâyet etmiştir.

Birincisini Tirmizî nakletmiştir. Ebû Ümâme (r.a.) şöyle dedi: Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim Hâ, Mîm, Duhân'ı Cuma gecesi veya Cuma günü okursa Allah ona cennette bir ev bina eder."* Ev, geceleyin insanın sığınağı olduğundan, Kur'an okumakta da genellikle istirahatı terkederek gecenin ihyası gerçekleştiğinden, sanki cennette evin bina edilmesi, istirahatı terketme pahasına geceleyin yapılan okumanın karşılığı olmuştur. Böylece mükâfatda yapılan amelin cinsinden verilmiş olmaktadır. Hadiste geçen *"Cuma günü okumak"* geceye yorumlanmıştır.

Rızasını kazanmaya, âyetlerini okumaya, beyanatlarının hakikatı ile amel etmeye muvaffak kılan ancak Allah'tır. İnayetine lâyık olanlara yardım eden de O'dur.

Allahu Teâlâ'nın yardımıyla Duhân Sûresi'nin tefsiri tamamlanmıştır.

7- Nesâi, Ebû Hureyre'den, *"Kim, Hâ. Mîm. Duhân'ı Cuma gecesi okursa affolunur,"* şeklinde rivâyet etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 3/226.

8- Tirmizî, Ebû Hureyre'den, Kur'an'ın Sevabı bölümünde rivayet etmiş olup senedi zayıftır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/481.

CÂSİYE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 37 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ① تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ② اِنَّ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ③ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ
مِنْ دَٓابَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ④ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ⑤ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ⑥

1. Hâ. Mîm.

2. Kitabın indirilişi azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.

3. Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için âyetler vardır.

4. Sizin yaratılışınızda ve yeryüzünde yaydığı canlılarda kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler *vardır.*

5. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları estirmesinde, aklını kullanan bir toplum için dersler vardır.

6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar, Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

1. **«Hâ. Mîm.»** Yani bu surenin adı Hâ. Mîm'dir.

2. **«Kitabın»** içinde sûrelerin ve özellikle bu sûreyi celilenin bulunduğu Kur'an'ın **«indirilişi azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.»** Bu ifade gösteriyor ki kitap yani Kur'an, haktır ve gerçektir.

Yine âyet metninde yer alan *"el-azîz"* kelimesi Kur'anın muciz olduğunu yani kimsenin benzerini getiremeyeceğini, benzerini getirme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanacağını ifade etmektedir. *"el-Hakîm"* kelimesi ise Kur'anın içinde kesin hikmetler olduğuna ve başkaları tarafından yürürlükten kaldırılmayıp aksine kendi kendisini nesh edebileceğine delâlet etmektedir. Ayrıca bazı karşıtların iddia ettiği gibi bir şiir veya kehanet ya da benzerini getirmenin mümkün olabileceği Rasûlüllah tarafından uydurulmuş bir takım sözler olmadığına işaret etmektedir. Yine bu ifade, Kur'anın Rüstem İsfendiyar ve başkalarının kıssaları gibi eskilerin uydurdukları bir takım mitolojiler, uydurma hikâyeler olmadığını göstermektedir.

Şu halde insan, Kur'an'ın değerini bilmeli ve kalbini onunla doldurmalıdır.

3. **«Şüphesiz göklerde ve yerde»** yani bunların yaratılışında ve yıldızlar, dağlar, denizler vb. Yüce Allah'ın kudretinin nişaneleri olan şeylerin yaratılışında **«inananlar için âyetler vardır.»** Yani tasdik eden kimseler için Yüce Allah'ın Rab olduğunu gösteren canlı deliller, tevhid ehli için ilâhî deliller vardır.

Burada özellikle mü'minlerin isimlerinin anılması, bu deliller ve canlı şahitlerden onların yararlanmaları nedeni iledir. Çünkü onlar yaratılmışlara bakarak yaratıcıya ve yoktan var edilmiş olan şeylere göz atarak, bunun yapıcısına gitmekte ve onun vahdaniyetine inanmaktadırlar. Zaten bu da imanın ilk kapısı olmaktadır. Bu nedenle iman "iykan"a (kesin olarak görüyormuşçasına iman) takdim edilmiş, önce getirilmiştir.

Bu âyette "muzaf" ın (tamlanan) getirilmeyerek *"göklerde ve yerde..."*şeklinde söylenmesi daha sonra gelecek âyette de bu muzafın getirilerek *"sizin yaratılışınızda..."* şeklinde zikredilmesinin sebebi şudur: Gökler ve yeryüzü birer yaratılmış mahluk olsalar bile yaratıklardan hiçkimse onların yoktan var edilişlerini görmemiş, buna şahit olmamışlardır. Nitekim bu gerçeğe Yüce Allah: *"Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum"* (Kehf: 51) buyurarak işaret etmiştir.

İnsanın ve onun yaratılışına dahil olan diğer canlıların yaratılışları ise böyle değildir. Çünkü bunların yaratılışları vasıtası ile ilk kez nasıl yaratıldıkları çıkarılabilir ve yine onların yaratılışları, üreyip çoğalmaları müşahade edilebilir. Şu halde bu canlılarda yaratılmış olma niteliği yer ve göklerden daha belirgin olmaktadır.

4. «Sizin yaratılışınızda» yani sizin nutfe (sperm)den yaratılışınızda, sonra yaratılış tamamlanıncaya kadar kan pıhtısından başlayarak çeşitli merhaleleri aşıp yaratılışınızın tamamlanmasında **«ve yeryüzünde yaydığı canlılarda...»** Bunun mânâsı şudur: Sizin yaratılışınızda ve Yüce Allah'ın yeryüzüne yayıp dağıtmış olduğu çeşit çeşit şekil ve biçimlerde sayısız olarak yaratmış olduğu hayvanlarda ibret verici işaretler vardır. Burada Yüce Allah'ın adının zikredilmeyerek zamir getirilmesi az önce yukarıda zikredilmiş olmasındandır.

Eşyaya bulunduğu hal üzere bakarak **«Kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır.»** *"Yakîn"* marifet, dirayet ve benzeri durumlardan daha ileri derecede bir bilgi mertebesidir. "Yakîn" ile "iman" arasında çok fark vardır. İmanın aslı, yakîndir. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) yakîni şu sözleri ile istemiştir: *"Allah'ım senden kalbimi kaplayan iman ve sonu inkâr olmayan yakîn istiyorum."*

Yüce Allah, yukarıdaki âyette üçüncü âyette ifade ettiği gibi "inananlar için" demeyip tersine *"kesin olarak inanan bir toplum için"* demekle birincilere göre bu ikincilerin az olduklarına işaret etmektedir. Îkan mertebesinin insanların yaratılışlarına bakılarak sağlanacağı ifade edilmiştir. Çünkü ondan daha öncesi âfâkın yani dış âlemin yardımıyla iman olup bu da insanın dışındadır. Bu ikincisi ise nefislerin vasıtası ile elde edilen imandır ki, insanın iç âlemindedir. İşte bu, imanın en özel derecelerindendir. Çünkü insan, imanını âfâkî mertebede (dış dünyadaki âlametlerle) tamamlayacak olursa, nefislerin müşahadesi mertebesinde bir imana yükselmiş olur. Yakînin mükemmelliği birinci mertebede değil bu son mertebede ve derecededir. Çünkü bir insanın kendi iç âlemindeki gerçekleri bilmesi kendi dışındaki şeyleri bilmesinden çok daha güçlüdür. Zira bu ikinci durumda insanı yalanlayacak hiçbir şey yoktur. Bu nedenle "zaruri bilgi" (zorunlu olarak elde edilen bilgi) istidlâlî, yani dış dünyadaki alâmetlerin yardımı ile elde edilen ilimden çok daha güçlüdür.

Yeryüzündeki canlıların yaratılışının insanın yaratılışına katılması bütün bunların tamamının yaratık cinsi olmaktaki ortak noktaları dolayısıyladır. Âlimin biri der ki: "Her hangi bir kul, yeteneğindeki güzelliğe zahiren ve batinî olarak iyice dikkat edip bakarsa ve en güzel biçimde yaratıldığını gözleyecek olursa, boyunun posunun düzgünlüğünü, biçiminin ve gidişinin güzelliğini, aklının mükemmelliğini ve her şeyi birbirinden ayırmadaki tam yeteneğini görecek olursa ve vücut organlarında kendine mahsus özellikleri müşahade edip sonra da diğer hayvanların vücutları, organları, yünleri ve karakterleri üzerinde adamakıllı düşünecek olursa, o zaman insanoğlunun anlama, akıl, her şeyi birbirinden ayırdetme sonra da iman etme hususunda cinlerden üstün olduğunu; emaneti yüklenme, eşyanın isimlerini öğrenme ve Allah'ın yeryüzünde halifesi ve mukarrabin meleklerin secde ettiği bir yaratık olduğunu, ardından bu faziletlerin ve menkıbelerin yalnız kendine mahsus olduğunu görürse, kesin olarak anlar ki, Yüce Allah onları şerefli kılmış ve birçok yaratıktan üstün tutmuştur.

5. **«Gecenin ve gündüzün değişmesinde»** yani gecenin ve gündüzün peşpeşe gelmesinde ya da onların uzunluk ve kısalık bakımından birbirinden farklı olmasında veya gecenin karanlık, gündüzün aydınlık olmasında **«Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta»** yani yağmurda ki, yağmur rızka sebebtir. Yağmur kavramının rızık kelimesi ile ifade edilmesi, yağmurun Yüce Allah'ın kudretine ve rahmetine bir delil olduğuna dikkatleri çekmek içindir. **«Ve ölümünden sonra»** yani yeryüzünün kuruyup hayat belirtilerinden uzaklaşmasında, üzerinde bitki bitirme kuvvetinin yok olmasında, meyve ağaçlarının meyvesiz kalmasından sonra yerden çeşit çeşit ekinler, meyveler ve bitkiler çıkarmak sûreti ile **«yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları estirmesinde aklını kullanan bir toplum için dersler vardır.»**

Bu âyette yağmurla ıslanan yeryüzü, doğumun ve gelişmenin başlangıcı olmaları bakımından canlıların ruhuna; ayrıca bu rutubetin yok olması da ruhun gidip cesedin ölmesine benzetilmektedir. Âyette *"rüzgârın estirilmesi"* demek rüzgârın bir yönden diğer yöne gönderilmesi, bir durumdan bir başka duruma çevrilmesi demektir. Çünkü rüzgârın doğudan eseni olduğu gibi batıdan, güneyden ve kuzeyden eseni vardır. Yine sıcak, soğuk faydalı ve zararlı rüzgârlar vardır.

Normalde önce rüzgâr esip sonra yağmur yağdığı halde âyet metninde rüzgârın esmesinin yağmurun yağmasından daha sonra ifade edilmiş olmasının sebebi: Ya rüzgârın da başlıbaşına ayrı bir delil olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü kâinattaki durum gözetilecek ve buna göre ifade edilecek olsa idi belki de rüzgârların estirilmesi ve ardından yağmurun yağmasının bir tek delil ve alâmet olduğu kanaati uyanabilirdi. Ya da rüzgârın esmesi, sırf yağmurun meydana gelmesi için bir delil olmadığından tersine hem yağmur ve hem de gemilerin denizlerde yol alması olayında olduğu gibi başka yararlarının da bulunmasından dolayıdır.

"Dersler" şeklinde Türkçeleştirilen *"âyât"* kelimesi, buraya kadar geçtiği üç yerde de elif lamsız olarak getirilmesinin sebebi, nicelik ve nitelik olarak bu ders ve ibretlerin şerefinin vurgulanması içindir. Bilgiyi kabul etmek için hazır olan yüce akıldır. İnsanın bu güç sayesinde elde ettiği bilgiye akıl denir. Bu nedenle Emiri'l-Mü'minîn Hz. Ali kerremallahu vecheh der ki: "Akıl iki çeşittir: Matbu ve mesmu'. (Matbu: insanın kendisinden kaynaklanan, Mesmu' ise, duyu organları ile elde ettiği demektir.) Matbu akıl, mesmu' yoksa bir fayda sağlamaz. Tıpkı insanın gözünün nuru yoksa güneşin bir anlam ifade etmediği gibi. İşte yüce Allah'ın *"...Fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."* (Ankebût: 43) âyeti kerimesinde kastedilen bu akıldır.

Kâfirlerin akılsızlıkla kınandıkları her yerde işaret olunan birinci değil ikinci akıldır. Buna karşılık aklı olmadığı için kuldan mükellefiyetin kaldırıldığı her yerde kasdedilen akıl ise birinci akıldır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Gündüzün ve gecenin değişmesinde akıl gözleri ile bakan ve bunlardan ibret alan toplum için dersler vardır. Çünkü görülen şeyler bunları yaratan bir yaratıcının olduğuna, O'nun muazzam bir kudreti ve hikmeti olduğuna çok açık delildir.

Âyette akıllı olan kimselerin zikredilmesinin sebebi, bu delillerin, işaretlerin ve derslerin ancak akıl sayesinde kavranabileceğindendir. Her halde burada sadece aklın zikredilmesi ve iman ile îkandan sonra getirilmesinin sebebi şudur: Bu son delil, hem gökyüzünde hem yeryüzünde ve hem de bunların arasındadır. İnsanın aklının bütün bunları anlama gücü ve iman ve ikan mertebelerini elde etme fonksiyonu vardır.

Bu âyette Yüce Allah'ın dinî ilimleri bir yandan kesbî kılıp deliller yardımıyla destekleneceğine, bir yandan da vehbî kılıp canlı şahitlerle tahkik edileceğine işaretler vardır. Bunlara basiret gözü ile bakmayan kimsenin ayağı, sıratı müstakîmden kayar ve cehennem azabına düşer. Bu gün böyle bir kimse şaşkınlık ve taklit içinde bocalarken âhirette ebedî ceza ile tehdit edilmektedir.

Yüce Allah bizi ve sizleri delil ve şahitlerden istifade edenlerden eylesin ve bizleri bütün inkârcı ve kâfirlerin körlüğünden muhafaza buyursun. Çünkü O, birdir ve tektir.

6. «İşte sana gerçek olarak» Cebrâil vasıtası ile **«okuduğumuz bunlar»**, sûrenin başından beri okuduğumuz Kur'an âyetleri, kâinatın yaratılışına dair alâmetlere ve delillere işaret eden **«Allah'ın âyetleridir.»**

"Bunlar" şeklinde tercüme edilen" *tilke*" kelimesinin yukarıda zikredilen delillere işaret etmesi mümkündür. Buna göre mana şöyle olur: Yüce Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine, ilimine ve hikmetine işaret eden bu delilleri sana okuyoruz. Yani onlara delâlet eden ilâhî nazmı okuyoruz.

«Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra» âyette önce Allah Teâlâ'nın adının zikredilmesi O'na tazim içindir. Arapçada buna benzer örnekler vardır. Meselâ: Zeyd ve onun cömertliği hoşuma gitti, şeklinde kurulan cümlede asıl maksat, Zeyd'in cömertliği hoşuma gitti, demektir. Ancak isminin açıkça zikredilmesi ona saygı içindir. Bir örnek de âyetten vermek gerekirse: *"Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlü'ne, onun akrabalarına...aittir."* (Enfâl: 41) Bu âyette de Yüce Allah'ın isminin zikredilmiş olması tıpkı yukarıdaki gibi O'na tazim içindir.

«Hangi söze» ve hangi habere **«inanacaklar?»** Yani semavî kitapların arasında Kur'an-ı Kerim, muciz ve gözkamaştırıcı bir kitaptır. Bu kitaba inanmadıklarına göre ondan sonra hangi kitaba inanacaklardır? Yani bu kitaptan başka bir kitaba inanmazlar.

Bazıları demişlerdir ki; âyetin mânâsı şudur: Kur'an Yüce Allah'ın en son kitabı, Hz. Muhammed de peygamberlerinin sonuncusudur. Eğer ona iman etmezlerse, Kur'andan sonra bir başka kitap ve bir başka peygamber gelmeyeceğine göre hangi kitaba inanacaklardır?

Bu âyeti kerimede işaret ediliyor ki, imanın kalbte doğması, ancak Allah'ın yardımıyla, onu kalblerde yazması ile ve mü'minlere delilleri işaretleri göstermesi ile mümkündür. Eğer bunlar olmayacak olursa mantıkî ve aklî bir takım delillerle imanın kalbte doğması mümkün değildir.

İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) sahabelere sorar: *"Mahlukatın içinde imanı en hayret verici olan size göre kimdir?"* Sahabe cevap verir: "Meleklerdir." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Melekler her şeyi açık seçik gördüklerine göre neden iman etmesinler?"* Sahabe: "Peygamberlerdir" der. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Peygamberlere Cebrâil gökten emirleri indirip dururken nasıl olurda iman etmezler?"* Sahabe: "O halde senin sahabelerindir," derler. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sahabelerim bunca gördükleri gerçekler dururken nasıl olur da iman etmezler? Bence imanı en hayret uyandıran insanlar benden sonra gelip beni görmedikleri halde bana iman eden, beni görmedikleri halde tasdik eden kimselerdir. İşte onlar benim kardeşlerimdir,"* buyurur. (1)

Bu hadisi şerifte işaret olunuyor ki kalpte doğan bir takım delil ve şahitlere dayalı olan iman dış dünyadaki bazı delillere dayalı olan imandan daha üstündür. Her birinin makamı ve mertebesine göre bir üstünlüğü vardır. İman ve tevhid ehli mutlak olarak bağışlanmıştır.

وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَث۪يمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى
عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
اَل۪يمٍ ﴿٨﴾ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ

---

(1) Elimdeki kaynaklarda bu lâfızlarla söz konusu hadisi görmüş değilim ancak hadisi destekleyen başka sahih rivayetler vardır.

لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (٩) مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ
مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ (١٠) هٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ
لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ (١١)

7. Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin!

8. O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi direnir. Onu acı bir azap ile müjdele!

9. O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

10. Önlerinde de cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Büyük azap onlaradır.

11. İşte bu bir hidayettir. Rabblerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince onlara en kötüsünden elem verici bir azap vardır.

7. «Vay haline, her yalancı...» Âyetin orjinal metninde yer alan *"effak"* kelimesi yalancı demektir. *"İfk"* bulunması gerektiği (gerçek) biçimden başka şekle çevrilmiş her şeye denir. **«Ve günahkâr kişinin!»** *"Esîm"* kelimesi, günahı çok olan demektir. Tıpkı Arapçada "âlim" kelimesinin ilmi çok anlamına gelmesi gibi.

8. «O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de...» Bu cümle, yukarıda geçen yalancı kişinin bir diğer sıfatıdır. *"Allah'ın âyetleri"*nden maksat Kur'an âyetleridir. Çünkü dinleme olayı onlar için söz konusudur. *"Okunan âyetler"* ifadesindeki okumadan maksat da yine Kur'an âyetleridir.

«Sonra» işitmiş olduğu Allah'ın âyetlerine iman etmekten, onların dile getirmiş olduğu hak ve gerçeklerle alay ederek, kendi kafasındaki bâtıl inanışları beğenerek boyun eğmekten **«büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi direnir.»** İnkârına kararlı olarak devam eder. Bir başka ifade ile durumu, onları hiç duymamış kimselerin durumuna benzer. Söz konusu kimse, o âyetleri kabul etmemesi, bunlardan yararlanmaması noktasında bunları hiç duymamış kimseye benzetilmiş olmaktadır.

En-Nadr b. el-Hâris b. Abduddâr -ki daha sonra katledilmişti- Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi Acem hikâyeleri ve kıssaları satın alır ve bunlar vasıtası ile insanların Kur'anı dinlemelerine engel olurdu. İşte bu âyet kendisini ve kendi yolunda giden kimseleri, içinde bulundukları kötülük ve fesat dolayısıyla uyarmak için gelmiştir. Âyetin mânâsının, bütün şer ve fesat üzere olanları kuşattığını da anlamaktayız.

Âyet metnindeki *"sonra"* kelimesi, bütün herkesin boyun büküp baş eğmesi gereken âyetleri duyup işittikten sonra bu ısrarlı oluş ve büyüklük taslamanın, bütün bunlardan sonra artık olmaması gerektiğini vurgulamak içindir.

«Onu acı bir azap ile müjdele!» Yani onu, direnmesi ve büyüklük taslaması nedeni ile acı bir azap ile müjdele, demektir. Burada azap kelimesinin müjde fiili ile kullanılması, bir istiare sanatı yapıldığına delildir. Haber verilen şey hakkında bir sevinç uyandıran olayı bildirmek anlamına gelen müjdeleme kelimesi, istiare sanatıyla bunun tam zıddı olan azabın bildirilmesi için kullanılmıştır. Böylece uyarı, müjdeleme kavramına alay etmek ve küçümsemek kabilinden katılmıştır. Bu yaptığımız açıklama, müjdeleme kavramından bilinen sevinçli bir haberi verme manasına alınırsa geçerlidir. Buna karşılık kelimeyi asli mânâsında almak da mümkündür. Müjdeleme kelimesi Arapçada sözlük açısından işittiği zaman insanın yüzünde değişiklik meydana getiren herhangi bir haber demektir. Bu durumda haber, sevinçli bir haber, olabileceği gibi üzüntü verici haber de olabilir.

9. «O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman» yani Bizim âyetlerimizden herhangi bir kısmı ona ulaştığı ve bunların âyetlerimizden olduğunu öğrendiği zaman... Yoksa "âyetlerimizi nasılsa o şekliyle bilip öğrendiği zaman" demek değildir. Çünkü o, bu ifadeden uzaktır. **«Onlarla,»** âyetlerin tamamı ile **«alay eder.»** Yani sadece işitmemekle kalmaz, tersine onları alaya alınacak birer nesne yerine koyar. Nitekim en-Nadr b. el-Hâris böyle idi. O, âyetleri alaya almış Acemlerin hikâye ve kıssaları ile onların karşısına dikilmişti. Bundan amacı sade insanlara bu âyetlerin herhangi bir hakikatı ve gerçekliği olmadığını göstermekti. Nitekim Ebû Cehil de böyleydi. O, halka tereyağı ve hurma yedirmiş ardından: "Buyrunuz! Zakkum yeyiniz. Muhammed'in sizi tehdit etmiş olduğu zakkum işte budur" demiş, Kur'anda yer alan zakkumu tereyağı ve hurma olarak almıştı.

Yukarıda belirtilen günahları sebebi ile **«onlar için...»** Burada *"onlar"* zamiri ile bütün yalancılara işaret olunmaktadır. Çünkü onların tamamı yukarıda zikredilen çirkin hareketleri taşıyarak aynı niteliktedirler. İfadenin çoğul olarak getirilmesi bütün yalancıların bu kavrama girmeleri nedeni iledir. Nitekim daha önceki zamirler, her bir kişi tek tek kastedildiği için tekil olarak getirilmişti.

«Alçaltıcı bir azap vardır.» Onları zelil kılacak, kuvvetlerini ve izzetlerini yok edecek bir azap vardır. Burada azap kelimesinin *"alçaltma"* sıfatı ile sıfatlanması Allah'ın âyetlerini alaya almaları, büyüklük taslamaları fiiline karşılıktır.

10. «Önlerinde de cehennem vardır.» Yani cehennem önlerindedir. Çünkü onlar kendilerine hazırlanmış olan şeye doğru yönelmişlerdir. Âyeti "cehennem arkalarındadır" şeklinde anlamak da mümkündür. Çünkü onlar cehennemden yüzçevirmekte, dünyaya yönelmektedirler. Âyetin orjinal metninde yer alan ve "ön", "arka" şeklinde Türkçeye çevrilen *"vera"* kelimesi insanın önden ya da arkadan örttüğü, kapattığı yön demektir.

«Kazandıkları şeyler de» yani malları ve çocukları **«Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da»** yani Allah'ı bırakıp taptıkları putlar da **«onlara hiçbir fayda vermez.»** Yani onlardan hiçbir azabı savmaz. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Kazandıkları mallar ve çocuklar onlardan azabı savmada en küçük bir yarar sağlamazlar.

Burada Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar yani putlar kısmı, kazandıkları mal ve evlât kısmına atfedilmekte ve araya "nefiy" yani " olumsuzluk" edatı getirilmektedir. Oysa putların faydasızlığı, malların ve çocukların faydasızlığından çok daha belirgin ve açıktır. Buna rağmen bu ifadenin başına olumsuzluk edatının getirilmesi, onların yanlış ve bozuk inançlarından dolayıdır. Zira onlar putların kendilerine şefaat edeceğini umuyorlardı. İşte bu ifadede kendilerine bir alay söz konusudur.

Nasıl ve nice olduğu bilinmeyen **«büyük azap»** önlerindeki cehennemde **«onlaradır.»**

11. «İşte bu» Kur'an **«bir hidâyettir»** yani bu Kur'an hidâyetin zirvesindedir. Sanki bu Kur'an eşittir hidayet demektir. Hidayetin ta kendisidir. Arapçada bunun örneği vardır. Nitekim "Zeydun adlun" denilir ki, Zeyd adeta adaletin kendisidir demek olur.

«Rabblerinin âyetlerini» Kur'an'ı **«inkâr edenlere gelince onlara en kötüsünden elem verici bir azap vardır.»** Yani şiddetli bir azap vardır. Bu âyette bir takım işaretler mevcuttur: Bu işaretlerden birisi şudur: Bazı insanlar kendilerine okunduğu zaman zahiren Allah'ın âyetlerini işitirler, ancak batınî bir kulak verme ile işitmezler. O âyetlerden gafil olduğu ve dönüp bakmadığı için sağırmış gibi olurlar. İşte böylesi kimselere hakkı kabul etmekten yüz çevirdikleri, âyetlerin gereğince amel etmedikleri için elîm, acıklı bir azap vardır. Kalp huzuru olmaksızın Allah'ın âyetlerini işitip okuyan kimseler de böyledir. Herhangi bir kimse o âyetleri hak kulağı ile dinlese, tevhidin nuru ile görmeye çalışsa, her iki dünyanın da azığını elde etmiş ve her iki makamın da izzetini ve şerefini yakalamış olur.

Âyette yer alan bir başka işaret ve nükte de şudur: İslâm âlimi herhangi bir ilmî meseleyi söylediği zaman insana düşen bunu kabul etmek, inatla karşılamamak, ortada sağlam bir destek ve isnat olmaksızın o ifadeyi tevil etmeye kalkışmamaktır.

Âyetin taşıdığı bir başka nükte de şudur: Kur'an hidayettir. Fakat inkârcılara değil, kabul edenlere hidayettir. Kur'an'ı kabul eden perişan olmaktan ve cehenneme gitmekten kurtulur. İnkar eden büyük bir azaba uğrar ve o azapta hakîr ve zelîl olur.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ

لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ ف۪يهِ بِاَمْرِه۪ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَۚ

﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًا مِنْهُۜ

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

12. Allah (o yüce varlıktır) ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve fazlını aramanız için ve şükredesiniz diye denizi sizin emrinize vermiştir.

13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

12. **«Allah (o yüce varlıktır) ki,»** sizler gemilere bindiğinizde **«emri»** izni **«gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve»** ticaret yaparak denizlerin dibine dalıp inci, mercan gibi denizin zenginliklerini elde ederek **«fazlını aramanız için ve şükredesiniz diye»** yani bunca nimetleri veren Allah'ın vahdaniyetini ikrar etmek sûreti ile şükredesiniz diye... Yüzeyini düz yaratarak ahşap gibi batıcı, dibe çökücü maddeleri yüzdürerek buna karşılık suyuna ve dibe dalmayı engellemeyerek **«denizi sizin emrinize vermiştir.»** Çünkü Yüce Allah şayet denizin yüzeyini düz olmayıp da kimi yerlerini tümsek, kimi kısımlarını çukur yaratsa idi gemiler denizde yüzemiyeçeklerdi. Yine suda kaldırma gücünü yaratmasa ve ahşap ve benzeri şeyler suyun üzerinde yüzemeyip dibe çöküp batsaydı yine gemilerin suda yol alması mümkün olmayacaktı. Yüce Allah denizi, dibine dalmak mümkün olmayacak şekilde yani sıvı değil de katı bir şekilde yaratmış olsa idi, bu takdirde de dibe dalmak sûreti ile elde edilen zenginliklere sahip olmak mümkün olmayacaktı.

13. **«O, göklerde ve yerde ne varsa»** göklerdeki ve yerdeki bütün varlıkları sizlerin menfaatlerinize sunmak sûreti ile **«hepsini kendi katından size boyun eğdirmiştir.»** Göklerde ve yerde bulunan bütün bu varlıklar Allah tarafından yaratılmış ve insanların istifadesine sunulmuştur.

"Fethurrahman" isimli eserde belirtildiğine göre bütün nimet verme olayları, Allah'ın fazlından ve ihsanındandır. Çünkü hiçbir kimse bu nimetleri bizzat kendisi hak edebilmiş değildir. Tam tersine Yüce Allah insanlara nimet vermeyi cömertliğinin bir sonucu olarak kendisine vacip kılmıştır.

Âyet metninde yer alan *"hepsini"* şeklinde tercüme edilen *"cemian"* kelimesi ya göklerde ve yerde ne varsa tüm olarak, demektir, ya da ifadeyi pekiştirmek için getirilmiştir.

«Elbette bunda» yani zikredilen büyük olaylarda Allah'ın yaratmasındaki göz alıcı güzellikleri **«düşünen bir toplum için»** yaratıcının varlığına, sıfatlarına delâlet eden büyük **«ibretler vardır.»** Çünkü bu kimseler bütün bu gerçeklere bakarak Yüce Allah'ın nimetlerini, bunlardaki incelikleri kavrarlar, o nimetlere şükretmeye muvaffak olurlar. Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer almaktadır: *"Şeytan sizden herhangi birinize gelir ve : 'Gökleri kim yarattı', diye sorar. Soruya muhatab olan kimse, 'Allah' diye cevap verir. Şeytan tekrar sorar: 'Yeryüzünü kim yoktan var etti?' Soruyu dinleyen kimse, 'Allah' diye cevap verir. Şeytan tekrar sorar: Allah'ı kim yarattı?' İçinizden herhangi biriniz böyle bir durumla karşılaşırsa: 'Amentü billahi ve rasûlihi yani ben Allah'a ve onun peygamberine iman ettim,' desin."* (2)

Bilinmeli ki tefekkür etmek ibadetlerin en üstünü ve en efdalidir. Çünkü kalbin yaptığı amel, nefsin amelinden daha yüce ve daha üstündür.

Bu âyeti kerimede işaret olunuyor ki gökler, yeryüzü ve bunların içinde bulunan neler varsa tamamı insan için yaratılmıştır. Çünkü bunların varlığı insanın varlığına tâbidir. Aslında Yüce Allah'ın, meleklerini Hz. Âdem (a.s.)'e secde ettirmiş olması bu konu için yeter de artar bile. Çünkü bu her şeyin insanın emrine verildiğinin en son noktasıdır. İnsanoğlu göklerde ve yeryüzündekilerden çok daha şereflidir. Bir örnek vermek gerekirse Allah Teâlâ herhangi bir meyveyi yaratmak istediğinde onun ağacını yaratır ve o ağacı meyve vermeye elverişli kılar. İşte içindeki varlıkları ile şu âlem de bir meyve ağacı mesabesindedir. Bu ağacın meyvesi insanoğludur. Bu mananın büyüklüğünden dolayı Yüce Allah: *"Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır"* ifadesini kullanmaktadır. Bunun manası şudur: Bu manalarda kalbi imanın ve irfanın nuru ile aydınlanmış olan bir toplum için insanoğlunun şerefini ve mükemmelliğini gösteren ibretler ve deliller vardır. Çünkü kalbini imanın ve irfanın nuru ile aydınlatanlar sağlam bir fikirle düşünmektedirler.

2- Bu hadisi İmam Buharî rivayet etmiştir. Müslim aynı hadisi şu lâfızlarla ifade eder: *"Şeytan gelir ve sorar: 'Şunu kim yarattı, şunu kim yoktan var etti?' Bu sorularını sorup en sonunda 'Rabbini kim yarattı' der. İşte Şeytan bu soruya geldiği zaman soruya muhatab olan kimse Allah'a sığınsın ve uyanık olsun."* Bu hadisin sahihayn da ve Ebû Davud'da başka rivayetleri de vardır. Bkz. *Camiu'l-Ahkâm* , 5/56.

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا
لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ⑭
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
تُرْجَعُونَ ⑮

14. İman edenlere söyle: "Allah'ın günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır."

15. Kim iyi iş yaparsa (faydası) kendinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

14. «İman edenlere söyle: 'Allah'ın günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar.» Âyette geçen *"yeğfirû"* şimdiki zaman kipi, "igfirû" bağışlayınız anlamınadır. Tıpkı *"iman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar...."* (İbrahim: 31) âyetinde olduğu gibi. Burada da *"yukîmû-namaz kılarlar"* fiili "ekîmû-namaz kılınız" anlamında kullanılmıştır.

el-Keşşaf'ın müellifi ez-Zemahşerî der ki: "Âlimler şimdiki zaman kipinde olan namaz kılmak fiilinin "namaz kılsınlar" mânâsına gelmesini caiz görmüşlerdir ve bu da 'söyle' fiilinin tümleci olur."

Bazı âlimler derler ki: "Şimdiki zaman kipinde olan fiilin başına gelen ve mânâsını emir manasına çeviren lam harfini getirmemek caizdir. Çünkü âyetin başında yer alan *'söyle"* emri onun yerine geçer. Buna karşılık âyet böyle emirle başlamasa idi, ona cevap olarak gelen fiilin başında emir lamı olmaksızın şimdiki zaman kipi ile başlaması Arap grameri açısından doğru olmazdı."

"Allah'ın günlerinin geleceğini ummamak" ifadesindeki "ummak" aslında bir insanın temenni ettiği ve sevdiği bir şey hakkında kullanılır. Burada mecazen beklemek ve korkmak mânâsında kullanıldığı söylenmiştir. Bu açıklamalardan sonra âyetin mânâsı şu şekilde olur: İman edenlere söyle, Allah'ın günlerinin geleceğini beklemeyen ve o günde Cenab-ı Hakkın geçmiş ümmetler içerisindeki düşmanlarına hazırladığı azaplardan korkmayanları bağışlasınlar, hoş görsünler. Âyetin orijinal metninde yer alan *"eyyâ mü'llah-Allah'ın günleri"* ifadesi, Arapların "eyyamu'l-Arap" ifadeleri gibidir. Eyyamü'l-Arap demek Arapların büyük tarihi olayları demektir.

Bazı âlimler âyette yer alan *"Allah'ın günlerini"* şu şekilde anlamışlardır: İman edenlere söyle: Allah'ın mü'minlere sevap vermek için belirlediği ve kurtuluş günü olarak vaadettiği vakitlerin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Gün kavramının Allah'a izafe edilerek tamlama yapılması, "beytullah" yani Allah'ın evi kabilindendir.

Bu âyeti kerime, Müslümanlara savaş yapmaya izin veren âyetten önce nazil olmuştur. Daha sonra savaşın meşru kılınmasıyla hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Çünkü bu sûre bütün âlimlerin görüş birliğine göre Mekke'de nazil olmuştur. Ancak el-Maverdî bu âyeti kerimeyi istisna etmiş Mekke'de değil, Medine'de nazil olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir: "Bu âyet Medine'de Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur." el-Maverdî bu görüşünü İbn Abbas ve Katade (r.a.)'ye dayandırır. Bunun sebebi şudur: Hz. Ömer (r.a.)'e Gıfar kabilesinden birisi kötü söz söyler. Hz. Ömer o adamı dövmeye karar verince hakkında bu âyeti kerime nazil olur. *el-Kâmus*'da gıfar kelimesi ile ilgili olarak şu satırları görüyoruz: Benî Gıfar yani Gıfaroğulları, Ebu Zer el-Gıfarî'nin kabilesidir.

Bazı âlimlere göre âyet münafıkların başkanı Abdullah bin Ubey'in söylemiş olduğu sözler üzerine nazil olmuştur. Olay şöyle cereyan etmiştir. Müslümanlar Benî Müstalık gazvesi'nde bir kuyubaşını tutarlar. Kuyuya müreysî' kuyusu denir. Abdullah ibn Ubeyy kölesini o kuyudan su çekmek üzere gönderir. Ancak köle gecikir. Daha sonra gelince Abdullah bunun sebebini sorar. Köle cevap verir: "Ömer'in kölesi kuyunun bir tarafına oturmuştu. Peygamberin, Ebû Bekir'in ve Ömer'in su kablarını doldurmadıkça kimsenin su çekmesine izin vermedi." Bunun üzerine İbn Ubeyy bizimle bu kişilerin durumunu şu atasözü çok güzel açıklıyor: "Köpeğini besle seni yesin" der. Bu ifadeyi Hz. Ömer duyunca Abdullah bin Ubey'ye hücum etmek üzere kılıcını kuşanır.

İşte bunun üzerine Yüce Allah:

«Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır» âyetini indirir. Bu açıklamaya göre âyetin mânâsı şöyle olur: İman edenlerin o kimseleri bağışlamalarının emredilmesi Yüce Allah'ın kıyamet günü sadece bazı toplulukları değil, hangi topluluk olursa olsun tamamını, dünyadaki yaptıkları güzel amellerinin karşılığını onlara vereceği içindir. Bu güzel amellerin içinde kâfirlerin ve münafıkların yaptıkları eziyetlere sabretmek, öfkesini yutarak ve onlardan karşılaşmış olduğu kötü hareketlere tahammül ederek onlardan yüz çevirmek de vardır.

Yukarıda âyet metninde yer alan *"toplum"* kelimesi ile kâfir toplumun kastedilmiş olması da mümkündür. O takdirde *"yaptığına göre"* ifadesi yaptığı kötülüklere göre cezalandıracaktır demek olur ki, bu kötülüklerin arasında yukarıda zikri geçen kötü sözler de mevcuttur. Âyette toplum anlamına gelen *"kavm"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi onları tahkir etmek içindir.

Âyetin mânâsı şöyle de olabilir: Mü'minlere söyle, müşriklere ve münafıklara kötülük etmekten kaçınsınlar. Onların cezalarını bizzat kendileri vermesinler. Çünkü Allah kıyamet günü, yaptıkları kötülüğe denk ve mükemmel bir ceza ile onları cezalandıracaktır. Bu mânâya biraz sonra gelecek âyeti kerime de işaret etmektedir. Sonra Kur'an'da *"kesb"* kelimesi çoğu zaman kâfirlerin kazancı anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin bu mânâda kullanılması da âyetin yukarıdaki mânâda olduğuna bir delildir.

"Allah onları cezalandıracaktır" ifadesinin mânâsı, Allah onları Bedir savaşı ve benzeri olaylarda olduğu gibi zamanı gelince cezalandıracaktır, anlamına da gelebilir.

Bu âyeti kerime bize gösteriyor ki herhangi bir mü'min, inkârda ısrarlı oldukları için bağışlanmaları mümkün olmayan kimselerden olsalar bile suçlu olan kimseleri bağışlayacak olursa, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmış bir mü'min olur. Sonra Yüce Allah her toplumu, yaptıkları iyilik ve kötülüğe göre ya hem dünyada ve hem de âhirette ya da sadece âhirette cezalandıracakır.

15. «Kim iyi iş yaparsa...» İyi iş anlamındaki *"amel-i sâlih"*, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan şeylerdir. Faydası **«kendinedir.»** Yani bu söz konusu sâlih amelin faydası ve sevabı onu yapanadır. Ve kendisine dönecektir.

«Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.» Yani yaptığı kötülüğün zararı ve cezası kendinedir. Hemen hemen hiçbir amel bunu yapandan başkasına sirayet etmez.

«Sonra Rabbinize», başkasına değil işlerinizin malikine **«döndürüleceksiniz.»** Sonra Rabbinize ölümle döndürüleceksiniz ve O, iyi olsun, kötü olsun, yaptığınız amellerinize karşılığını verecektir. O halde O'nun huzuruna çıkmaya hazır olunuz.

Bu âyeti kerime sâlih amel işlemeye teşvik etmekte ve kötü amel işlemekten kaçındırmaktadır. Suçlu olan kimseleri affetmek, bağışlamak birinci grup amellerdendir. Böyle yapan kimse, Yüce Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmış demektir. İkinci grup ameller ise günah ve zulümdür. Bu şekilde hareket eden kimse şeytanın sıfatları ile sıfatlanmış olur. İyi olan kimselerin zümresinden olan kimse cennettedir. Günahkârlar ise cehennemdedir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ
وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَم۪ينَۚ ﴿١٦﴾
وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِۚ فَمَا اخْتَلَفُٓوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ اِنَّ رَبَّكَ يَقْض۪ي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا
ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾

16. Andolsun ki Biz, İsrailoğularına Kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onlara güzel rızıklar verdik ve onları âlemlere üstün kıldık.

17. Onlara din konusunda açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki çekememezlik *yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.*

16. «Andolsun ki Biz, İsrailoğullarına kitap,» yani Tevrat'ı verdik. Herhalde uygun olanı buradaki kitap kelimesini sadece Tevrat değil Zebur'u İncil'i de içine alması için kitap cinsi olarak anlamak daha uygundur. Zira Hz. Musa, Davud ve İsa (a.s.), İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmişlerdi. **«Hüküm»** Yani nazarî ve amelî hikmet, ilimde derinlemesine anlayış verdik. Ya da içlerinden birisi hükümdar olduğunda insanlar arasında uyuşmazlıkları çözme yeteneği verdik. **«Ve peygamberlik verdik.»** Başka milletlerde olmayacak kadar çok peygamber gönderdik. Çünkü İbrahim (a.s.) peygamberlik seceresi ağacı idi.

«Onlara» kudret helvası ve bıldırcın gibi lezzetli yiyeceklerden oluşan **«güzel rızıklar verdik ve onları âlemlere üstün kıldık.»** Çünkü onlardan başkalarına vermediğimiz denizin yarılması, bulutların onları gölgelemesi vb. şeyleri onlara ihsan ettik.

Şu halde bundan onların, başkalarına dince ve sevap açısından üstün tutulmuş oldukları anlamı çıkarılamaz. Ya da *"Onları âlemlere üstün kıldık."* ifadesinden maksat onların zamanındaki âlemlere üstün kıldık demektir. Çünkü onların zamanında âlemlerde Allah Teâlâ'ya onlardan daha sevimli ve daha şerefli hiçbir kimse yoktu.

17. «Onlara din konusunda açık deliller» ve karşısındakini âciz bırakıcı mûcizeler **«verdik.»**

Bazı âlimlere göre bu delillerden maksat, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamber olarak gönderileceğinin ve onun hakkında kendilerine açıklanan şeyleri bilmeleri, Hz. Peygamberin Tihame'den (Mekke'den) Yesrib'e hicret edeceğini bilmeleri ve yardımcılarının Yesrib halkı olacağı hakkındaki bilgileridir.

«Ama onlar kendilerine» onun hakikati hakkındaki **«ilim geldikten sonra»** evet bu ilim geldikten sonra söz konusu bilgiyi, ihtilâfı giderici bir unsur olarak kullanma yerine, ihtilâfı kökleştirici olarak kullandılar. **«Aralarındaki çekememezlik yüzünden»** yani onun hakkındaki şüphelerinden dolayı değil, tersine aralarındaki düşmanlık ve kıskançlık yüzünden **«ayrılığa düştüler.»** Yani aralarında bu noktada beliren görüş ayrılığı, kendilerine ilim geldikten sonra meydana geldi.

«Şüphesiz Rabbin» din konusunda **«ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü»** hesaba çekmek ve ceza vermek sureti ile **«aralarında hüküm verecektir.»**

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا
وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ
الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

18. Sonra da seni din konusunda bir şeriat üzere kıldık. Sen ona uy, bilmeyenlerin isteklerine uyma.

19. Gerçekten onlar Allah'a karşı sana hiçbir fayda vermezler. Doğrusu zâlimler birbirlerinin dostlarıdır. Allah da takva sahiplerinin dostudur.

18. «Sonra da seni din konusunda bir şeriat», yüce bir yol **«üzere kıldık. Sen ona»**, şeriatın ahkâmını kendi üzerinde ve başkaları hakkında hiçbir hükmünü aksatmaksızın uygulamak sureti ile **«uy.»**

Bazı âlimler derler ki: "Âyetin mânâsı şudur: Biz bütün peygamberlerin arasında bir takım hoş şeyleri yalnız sana ihsan ettik. Sen bunları bil, tanı. Bazı hakikatleri sırf sana özel kıldık. Bunları idrak et. Sana gidilecek yol çizdik. Buna uy. Sana şeriatler verdik, buna uy, onu bırakıp başka şeylere bakma. Senden başkasına uymaya muhtaç olma. Şayet Hz. Musa ve İsa (a.s.) sağ olsalardı onlar için sana uymaktan başkası câiz olmayacaktı."

İmam Cafer es-Sadık der ki: '*Din konusunda şeriat*' demek Allah'ın çizmiş olduğu sınırları aşmamak ve yardımın Yüce Allah'tan geldiğine inanmaktır."

«Bilmeyenlerin isteklerine uyma.» Yani cahillerin görüşlerine ve şehvetlerinden kaynaklanan sapık inançlarına uyma. Bunlardan maksat Kureyş'in başkanlarıdır. Onlar Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Atalarının dinine dön, çünkü onlar senden çok daha faziletli idiler," derlerdi.

19. «Gerçekten onlar Allah'a karşı» eğer kendilerine uyarsan Allah'ın sana vermek istediği azaba karşı **«sana hiçbir fayda vermezler.»** Yani peşlerinden gidecek olursan Allah'ın senin hakkında dilemiş olduğu azaptan hiçbir zerresini senden savamazlar.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Âyetin mânâsı şudur: Şayet Allah sana bir nimeti vermeyi murad ederse hiç kimse buna engel olamaz. Eğer bir fitneyi vermeyi isterse yine bunu da senden hiç kimse çeviremez. Şu halde düşünceni hiçbir yaratığa bağlama. Vicdanınla ve kalbinle Bizden başkasına yönelme. Bize güven ve Bize tevekkül et."

«Doğrusu zalimler birbirlerinin dostlarıdır.» Onun için onlarla dostluk eden ve kendilerine uyan ancak onlar gibi zalim olan kişilerdir. Çünkü zalimlerin birbirlerinin dostu olması, birbirlerine katılmaları aynı kategoriden kişiler oldukları içindir.

«Allah da» kendilerine örnek olduğun **«takva sahiplerinin dostudur.»** O halde sen bulunduğun durum üzere devam et. Takva ve şeriate bağlanman, onun dışındaki şeylerden tamamen yüz çevirmen şeklindeki tutumuna devam et.

Bazı âlimler derler ki; "Yüce Allah'ın onlara '*zalim*' ismini vermesinin sebebi onların, her şeyi lâyık olmadığı yere koymuş olmalarındandır. Mü'minlere '*muttakî*' denmesinin sebebi ise onların böyle bir duruma düşmekten kaçınmış olmaları, bütün her noktada Allah'ı kendilerine dost seçmiş olmalarındandır."

هٰذَا بَصَٓائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ
﴿٢٠﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَٓاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ
وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

20. Bu, insanlar için basiret nurları, kesin olarak inanan bir toplum için hidayet ve rahmettir.

21. Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.

22. Herkes kazancına göre karşılık görsün diye Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Onlara zulmedilmez.

20. «Bu» Kur'an, **«insanlar için basiret nurları,»** çünkü Kur'an'da yer alan dinin ve şeriatın sembolleri kalblerdeki basiret nurları mesabesindedir. Sanki onlar ruh ve hayat mesabesindedir. Kur'an'dan uzak olan bir kimse, gözünü ve basiretini kaybetmiş demektir. Böyle bir kimse, ölü ve herhangi bir hissî hayatı olmayan cansız varlık gibidir.

Basiret nurlarının Kur'an'a izafe edilmiş olması Kur'anın parçaları itibari iledir. Bunun benzeri En'âm sûresi 104. âyette de vardır. Nitekim Yüce Allah orada: *"(Doğrusu) size Rabbiniz tarafından basiretler verilmiştir"* buyrulmaktadır. Bu âyetteki basiretten maksat Kur'an ve Kur'an âyetleridir. Bir başka örnek âyet de İsrâ sûresindedir. Orada, Yüce Hak, Musa (a.s.)'ya verilen dokuz mûcizeden söz ederken şöyle buyurur: *"(Musa Firavun'a): Pekâlâ bi-*

liyorsun ki dedi, bunları birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi." (İsra: 102) Âyet metninde geçen *"besair"* kelimesi insanın kavramları algılamasına vasıtalık eden nurdur. Nitekim insanın gözünün de bir nuru vardır. Ve onunla eşyayı görmektedir.

Biz yukarıda âyette yer alan *"bu"* kelimesi ile Kur'an'ın kastedildiğini söylemiştik. Aynı kelime ile "şeriate uyma" nın kastedilmiş olması da mümkündür. Bu durumda insanlar için *"basiret nurları"* şeriate uyma kavramına yüklenmiş olmaktadır. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır. Şeriate uymanın tamamı basiret nurları ve rahmettir.

«Kesin olarak inanan bir toplum için» yani işleri güçleri dinde yer alan gerçeklere kesin olarak inanan bir toplum için rahmettir, demek olur. Burada âyet şu mânâya da gelebilir: Bu, Kur'an veya şeriat basiret nurları vasıtası ile yakîn makamına ermeye hazır olan bir toplum için hidâyet ve rahmettir. Basiret nurları parladığı zaman onların sayesinde hak ve bâtıl ortaya çıkar. Şu halde sana düşen Kur'an âyetlerininin üzerinde iyice düşünmek ve âlimlerden olman için nuranî basiretlerden yararlanmaktır. Bu, delâlet çukurundan kurtarıcı bir **«hidayet ve»** büyük bir **«rahmettir.»** Ve Yüce Allah'tan gelen tam ve mükemmel bir nimettir. Çünkü dünya ve âhiret mutluluklarının tamamını elde etmek ancak bununla mümkün olur.

21. «Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımız sandılar?» Âyetin orjinal metinde yer alan *"em"* kelimesi "bel" mânâsınadır. Kelime, bir beyandan diğer bir beyana geçmek, yani intikal etmek için kullanılır. Hemze ise bu gibi kimselerin inanıp iyi ameller işleyen kimselerle bir tutulacaklarını sanmalarını inkâr yani hoş olmadığını göstermek içindir. Bu inkârın ifade ediliş biçimi de böyle olacağını yani bir tutulacaklarını sanmayı yadırgama, hoş görmeme ve azarlama mahiyetinde ve biçimindedir. Yoksa böyle olacağını inkâr ve bir tutulmayacaklarını ifade biçiminde değildir. "İctirah" kelimesinin mânâsı kazanmak demektir. Bu kelimeden türeme kazanıcı özellikteki organlara "cevarih" denmiştir.

el-Müfredat'ta denir ki: "Av yapan köpeklere, parslara ve kuşlara Arapçada cariha denmektedir. Bunun çoğulu da cevarih gelir. Bu hayvanlara aynı kelimeden türeme 'cevarih' denmesi iki sebebe dayanmaktadır: Ya parçalayıcı, yırtıcı olmalarından ya da kazanıcı özelliklerindendir. İnsanın kazanıcı vücud organlarına da cevarih denmesi yukarıda zikredilen iki özellikten birisi sebebiyledir."

Burada işlenen *"kötülük"*ten maksat inkâr ve isyanlardır. Yani durumları bu kadar kötü iken onları hüküm ve değer verme açısından güzel ameller işleyen sadık mü'minlerle bir mi tutacağımızı, ikram ve derecelerini yükseltme açısından aynı muameleyi mi yapacağımızı sandılar?

Bu açıklamaların ışığı altında âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini o mü'minlerle eşit tutacağımızı mı sandılar? Asla hiç bir açıdan onlar mü'minlerle bir olamazlar. Çünkü mü'minler imanın ve itaatın izzetindedirder. Sağlıklarında imanın ve itaatın şerefini taşırlar. Ölümlerinde ise Yüce Allah'ın rahmetinde ve hoşnutluğundadırlar. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) mescitte "Ashab-ı Suffeyi" görünce: *"Hayat, sizin hayatınızdır. Ölüm sizin ölümünüzdür"* buyurmuştur.(3)

O kötülük işleyenler ise, hayatlarında inkârın ve isyanın zilleti içindedirler. Ölümlerinde ise, Allah'ın lâneti ve ebedî azabı içindedirler.

Kureyş'in kâfirleri derlerdi ki: "Kıyametin kopması durumunda âhirette bizim durumumuz mü'minlerden daha güzel olacaktır. Nitekim Kur'an'ın ifadesi ile: *'Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz'* (Sebe: 35) Çünkü dünyada güçlü ve kuvvetli olan âhirette de güçlüdür" demişlerdi.

Bazı âlimler âyetten maksadın; kâfirlerin hayatlarında ve sağlıklarında mü'minlerle bir oldukları gibi ölümlerinde de eşit olduklarını inkârdır, demişlerdir. Çünkü kötülük işleyenlerle iyilik yapanlar hayatlarında ve sağlıklarında rızıklanmak ve sıhhat içinde olmak bakımından birdirler. Onlar asıl, ölümlerinde birbirlerinden farklı olacaktır, görüşündedirler.

«Ne kötü hüküm veriyorlar.» Yani onların verdikleri bu hüküm ne kötüdür. Veya hüküm verdikleri şey ne kötüdür.

Rivayet olunduğuna göre Temim ed-Darî bir gece makamı İbrahim'de namaz kılmaktadır. Namazdaki kıraatinde bu âyeti kerimeye gelince, ağlamaya başlar ve sabaha kadar âyeti tekrar eder.

Rivayet olunduğuna göre el-Fudayl (r.a.) bu âyeti kerimeye gelince

---

3-Meşhur ve sabit olan, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bu sözü Ensar'a söylediğidir: *"Hayat sizin hayatınızdır, ölüm sizin ölümünüzdür."* Bu hadisin uzunca bir hikâyesi vardır. İmam Müslim *el-Cihad* babında ve İmam Ahmed Müsned'inde 3 / 528 zikrederler.

âyeti tekrar etmeye başlar, ağlar ve der ki: "Ey Fudayl! Keşke sen, bu iki zümreden hangisi arasındasın, bir bilebilseydin? Çalışmayan kimseler amel edenlerin sevabını ummazlar. Korkaklar da kahramanların makamına tamah etmezler. Cahil, âlimin sevabını, uyuyan da geceleri ibadetle geçirenin sevabını ummaz. İnsanın çalıştığı oranda ecri ve sevabı artar, eksikliği oranında değeri düşer. "

Bazı eski kitaplarda şöyle yazılıdır: "Yüce Allah'ın bir görevlisi vardır. Her gün şöyle seslenir: Elli yaşına gelenler hasat zamanı yaklaşmış ekindirler. Ey Altmışlıklar! Haydi hesap vermeye gelin, ey Yetmişlikler! Neleri yaptınız ve neleri yapmadınız? Ey Seksen yaşındakiler! Sizlerin herhangi bir mazeretiniz kalmamıştır. Keşke mahlukât yaratılmamış olsaydı, onlar yaratıldığı zaman keşke niçin yaratıldıklarını bilselerdi. Biraraya gelip işlediklerini hatırlasalardı. İyi bilin ki kıyamet gelmiştir. Hazırlığınızı yapınız ve tedbirinizi alınız."

Denilmiştir ki: "Yüce Allah bir kulu günahın zilletinden, taatın izzetine çıkarmak istediği zaman ona yalnızlığı sevdirir, kendisini kanaatkârlık vererek müstağni kılar, nefsinin ayıplarını kendisine gösterir. Kendisine bunlar nasip edilen kimseye dünyanın ve âhiretin bütün iyilikleri verilmiş demektir. Yüce Allah itaatkârla fâsık olanı birbirinden ayırdığı gibi itaatkârları da kendi arasında derecelere ayırmıştır. İtaat ve niyetlerde derecelendirmeler olduğu için makamlar ve dereceler de birbiri arasında farklı farklıdırlar. Bu nedenle cennetliklerden bazıları bazılarını dünyadan semadaki yıldızın görüldüğü gibi (uzaklarda) görürler."

Ubeyd bin Halid (r.a.) rivayet ediyor: "Rasûlüllah (s.a.v.) iki kişiyi birbiri ile kardeş yaptı. Bunlardan birisi Allah yolunda öldürüldü. Diğeri de ondan bir hafta veya buna yakın bir zaman sonra cuma günü, ya da benzeri bir günde öldü. Namazını kıldılar. Rasûlüllah (s.a.v.) sordu: *'Ne dediniz?'* Dediler ki: 'Yüce Allah'tan kendisini bağışlamasını, merhamet etmesini ve arkadaşına kavuşturmasını diledik, bunun için Yüce Allah'a duâ ettik.' Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *'Onun (ilk ölenin) namazından sonra, arkadaşının (sonra ölenin) namazı nerede? Onun amellerinden sonra arkadaşının amelleri nerede?'* Ya da Rasûlüllah şöyle dedi: *'Onun oruçlarından sonra arkadaşının oruçları nerede? Çünkü her ikisinin arasında yeryüzü ile gökyüzünden daha fazla uzaklık vardır.'"* (4)

4- Hadisi Ebû Davud *el-Cihad*'da, Nesaî *el-Cenâiz*'de, İmam Ahmed, *el-Müsned* 4 / 500'de rivayet etmişlerdir.

Bazı rivayetlerde şu ifadeler yer alır: "Ölenler artık daha amel edemeyeceklerine üzülürler. Hatta öyle duruma gelirler ki kendilerine verilen bir selâmı almaya ve onun sevabına bile hasret kalırlar."

O halde akıllı bir kimse daha öncekilerin hasretinden yani onların durumuna düşüp iç yangısından ve ayrılığın acısından sakınsın. Önce geçenlerin hasretine gelince onlar kabirlerinden doğruldukları, itaatkâr olan kimseler en üstün nurları elde ettikleri ve Allah'a yakın olan faziletliler kendilerinden öne geçirildiğinde geride kalanlar mahrumların arasında yer alırlar. Ayrılığın acıklı oluşuna gelince bu da şu demektir: Yüce Allah yaratıklarını bir makamda topladığı zaman bir meleğe emreder. Melek şöyle seslenir: "Ey insanlar ayrılınız. Çünkü Allah'tan korkan müttakiler kurtuluşa ermişlerdir." Nitekim Yüce Allah bunu Kur'an'ın diliyle şöyle ifade eder: *"Ayrılın bir tarafa bugün ey günahkârlar."* (Yâsîn: 59) Bu emir üzerine çocuk anne ve babasından, koca karısından, seven sevgilisinden ayrılır. Kimisi tazim olunarak nimet bahçelerine, cennete götürülürken; kimisi zincire vurulmuş olarak cehennem azabına sevk olunur.

Büyüklerden birisi şöyle der: "Vefat ettikten sonra rüyamda Ebu İshak eş-Şîrâzî'yi gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise, başında tac vardı. Ona sordum: 'Nedir bu beyaz?' Dedi ki: 'Bu itaatın şerefidir.' 'Peki bu tac nedir?' diye sordum. Dedi ki: 'Bu ilmin izzetidir.'

Ebû Bekir el-Verrak'dan rivayet olunur ki: "Dört şeyi taleb ettik ve bunları dört şeyin içinde bulduk: Yüce Allah'ın hoşnutluğunu ona itaatte, geçimdeki genişliği kuşluk namazında, dinde selâmeti dilimizi muhafazada, kalbin nurunu gece namazında bulduk. Şu halde vakit elden çıkıp gitmeden bunları yakalamaya bak. Çünkü zaman kesici bir kılıç gibidir. "

22. «Herkes» gerek iyilik gerek kötülük **«kazancına göre karşılık görsün diye...»** Şöyle ki bu âlemin yaratılışının hikmeti, amellerin karşılığının görülmesidir. Çünkü kâfirlerin dediği gibi eğer amellerin karşılığı olmasaydı itaatkâr ile isyankâr bir olurdu. Şu halde ceza yani karşılık, itaatın ve isyanın sonucudur. Bunlar âlemin varlığına bağlıdırlar. Zira mükellefiyet ancak bu dünyada gerçekleştirilebilir.

«Allah gökleri ve yeri hak ile» yani hak sebebi ile ve hakkın ortaya çıkması için **«yaratmıştır.»** Varlık bâtılı ortadan kaldırır.

«Onlara» yani *"herkes"* ifadesi ile işaret olunan o kimselere iyilik edenin sevabında eksiklik yapmak, kötülük edenin cezasını da daha fazla arttırmak sûretiyle **«zulmedilmez.»** Ehli sünnet nezdinde mevcut olan bir kurala göre bu zulüm olmadığı halde böyle bir şeye zulüm denmesi Yüce Allah'ın lütfunun genişliğinin zikredilen amellerden ne kadar münezzeh olduğunu beyan etmek, vurgulamak içindir. Bunun vurgulanması için Yüce Allah'ın fiili, kendisinden çıkması asla mümkün olmayan zulüm mesabesine indirilmiştir.

Bu âyeti kerime haber veriyor ki, amellerin mükâfatı verilirken kâfirle mü'minin eşit tutulması cehalet ve beyinsizliktir. Oysa Yüce Allah âlemi hak ile yani yerli yerinde yaratmıştır. Yoksa boşuna tedbirsizce yaratmamıştır. İşte bununla itaatkâr olan âsi olanlardan ayırt edilir. Şu halde herkese yaptığı amele göre zulüme kaçmadan, cehalet olmaksızın adalet hudutları dahilinde faziletle karşılığını vermek şarttır. Öyle ise insan, ameli sâlih işlemeye koyulmalıdır. Özellikle de tevhid ve Allah'ı zikre koşmalıdır. Çünkü insanların ve cinlerin yaratılmasından hedeflenen marifet, ancak bunlarla elde edilir.

Derler ki: "Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'ı sadece Abdulmuttalib'in ve Ebû Talib'in yetim torunu ve yeğeni olarak görmüştür. Eğer ona Allah'ın elçisi ve âlemlerin Rabbinin sevgilisi gözüyle baksaydı bunu anlayacak ve hemen ona iman edecekti."

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ
إِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ
وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ
(٢٣) وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا
اِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ (٢٤) وَاِذَا

تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتُوا
بِاٰبَائِنَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

23. Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın, (durumunu) bilerek saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan sonra kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?

24. Dediler ki: "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder." Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zannederler.

25. Onlara açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman: "Doğru sözlü iseniz atalarımızı getirin", demelerinden başka delilleri yoktur.

26. De ki: "Allah sizi diriltir, sonra öldürür, sonra sizi kıyamet gününde bir araya toplar. Bunda şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

23. «Hevâ ve hevesini tanrı edinen...» *"Hevâ"*, insanın kötü nefsinin arzulamış olduğu şeye denir.

eş-Şa'bî der ki: "Nefsin isteklerine *'hevâ'* denmesi, insanı cehenneme götürmesi nedeniyledir."

Âyeti kerime, hidâyeti bırakıp da insanın nefsinin isteklerine boyun eğmesinin ne kadar şaşılacak ve hayret edilecek bir şey olduğunu ifade etmektedir. Nefsinin isteklerine uyan kimse, sanki onun kulu ve kölesi gibi olmuştur. Yani âyetin mânâsı şöyledir: Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseye baktın da onu gördün mü? İşte bu hayreti gerektirecek bir durumdur. Şâirin biri şöyle söyler:

Hevânın nun'u gidince Hevâ kalır.
Her hevâ'nın esiri, Hevân'ın esiridir.

Beyitte geçen *"hevân"* aşağılık, hakirlik demektir.

Bir diğeri şöyle der:

Nefsin arzularına karşı gel, onu hoşnut etme
Nefsini kızdırırsan süslenirsin

Arzularına daha ne kadar boyun eğeceksin.
Biliyor musun düşmanını arzuluyorsun sen.

«Ve Allah'ın, (durumunu) bilerek saptırdığı...» Âyeti iki türlü anlamak mümkündür. Birincisi: Yüce Allah'ın durumunu, sapıklığını ve aslî fıtratını değiştirdiğini bilerek saptırdığı kimseyi gördün mü? İkincisi: *"...Tevrat'tan bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler..."* (Bakara: 89) ve *"...Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra...ayrılığa düştüler..."* (Câsiye: 17) âyetlerinin ifade ettiği gibi hevâ ve hevesini tanrı edinen, hidâyet yolundan bile bile inat ederek sapan ve Allah'ın kendisini saptırdığı kimseyi gördün mü? demektir.

Vaaz ve nasihatlerden etkilenmeyecek ve hakkı duymayacak şekilde **«kulağını ve»**, Allah'ın âyetleri ve yapılan uyarılar üzerinde düşünmeyecek ve hakkı anlamaz biçimde **«kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de»** görmeyi ve ibret almayı engelleyen **«perde çektiği kimseyi gördün mü?»** Âyetin orjinal metninde yer alan *"ğışâve"* kelimesi, insanın gözünü perdeleyen, görmesine, idrak etmesine engel olan bir nesne demektir. Bu kelimenin âyet metninde elif lamsız getirilmesi çeşit bildirmek ve tazim ifade etmek içindir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Yüce Allah böyle bir kimsenin kulağını mühürlemiş, kendisini hitabını işitmekten mahrum kılmıştır. Kalbini mühürlemiş muradını anlamaktan mahrum olmuştur. İki gözünü mühürlemiş yarattığı eşyada kudretinin izlerini görmesine mani olmuştur. Artık böyle bir kimse hakkı göremez. "

«Şimdi onu Allah'tan sonra» yani hidâyeti görmesini engellemesi ve onun da dalâlet içinde devam etmesi sebebiyle Allah'ın kendisini saptırmasından sonra **«kim doğru yola eriştirebilir?»** Yani böyle bir kimseyi hiçbir kişi hidâyete erdiremez.

«Hâlâ ibret almayacak mısınız?» Ey insanlar bakıp da öğüt almayacak mısınız, düşünmeyecek misiniz? Hidayete Allah'tan başka hiç kimsenin mâlik olmadığını öğrenmeyecek misiniz? Ya da hâlâ öğüt almayacak mısınız?

Bu âyeti kerime işaret ediyor ki, filozoflar, dehriler, tabiatçılar ve şeriatın kanununa uymayan ilim adamlarının eğitimi sayesinde riyazat ahkâmını tam olarak yerine getirmeyen, nefsinin arzularından tümüyle soyunup çıkmayan, tam tersine küfür ve sapılığın önderlerinin peşinden giden, onların ortaya attıkları aklî şüpheler ardından gidip onları birer kesin delil kabul edenler şeytanın tuzağına düşmüştür ve şeytan onu arzularının yuları ile yakalamış, nefsinin isteklerinin çölünde saptırmıştır. Belki de onu aklını tasfiye etmek, fikrini selâmete eriştirmek adına şehvetlerini terke ve riyazata çağırır. Böylece ona hakikati idrak ettiği hissini verir ki, kendisini şüphelerin çukurunda helâk etsin. Her türlü sapıklık içinde şaşırtsın, bütün uzak yollarda saptırsın. Böyle birinin zararı, kârından çok fazladır. Noksanı, elde ettiğinden daha çoktur. Onlar haktan uzak bir sapıklık içindedirler. Zannederler ki, kendileri doğru yoldadırlar. Oysa onlar sapıklıkları içinde dolaşmaktadırlar. Yularları hevâ ve heveslerinin elindedir. Onlar hilebaz kimselerdir. Hiç hissetmedikleri yerden yavaş yavaş helâke götürüleceklerdir.

24. Sapıklıklarında ve yoldan çıkmışlıklarında son derece ileri gitmiş olmaları nedeni ile öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Kureyşli kâfirler ve Arapların müşrikleri **«dediler ki: 'Hayat»** yani içinde bulunduğumuz hayat **«ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız»** yani dünya hayatında bize ölüm de gelir hayat da. Bunun ötesinde başka hiçbir hayat yoktur.

Keşfu'l-Esrar isimli eserde anlatıldığına göre bu sözler, "insanlar tıpkı ot, çerçöp gibidirler" görüşünde olan zındıkların görüşüdür.

"Yaşarız" ifadesinin *"ölürüz"* ifadesinden daha sonra getirilmesinin sebebi, ses uyumu bakımından bir nevi "fasıla" gözetilmiş olmasındandır. Bir diğer sebebi de Arapçada "vav" harfinin mutlak cem yani çoğul ifade etmesi, tertip şartının olmamasıdır. Buna göre *"ölürüz ve yaşarız."* ifadesi, bu tertipde anlaşılmayacak, Dünyadaki gerçek duruma uygun olarak yaşarız ve ölürüz

şeklinde anlaşılacaktır. Müşriklerin *"ölürüz ve yaşarız"* ifadesi ile "tenasuh"u da kastetmiş olmaları mümkündür. Çünkü puta tapanların ekserisinin inancı tenasuhtur.

er-Râgıb der ki: "Tenâsuh nazariyesini kabul edenler, şeriatın ifade ettiği biçimi ile öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kimselerdir. Onlar ruhların bir vücuttan diğer vücuda sonsuza kadar yani başka vücutlara sonsuza dek intikal ettiğini iddia ederler."

et-Ta'rifât'da şöyle söylenir: "Tenâsuh araya herhangi bir zaman dilimi girmeksizin ruhun bir cesetten ayrıldıktan sonra aralarındaki kopmaz bağ nedeni ile hemen başka bir cesede girmesinden ibarettir."

«Bizi ancak zaman helâk eder.'» Yani bizi ancak zamanın geçişi helâk eder, demektir. *"Dehr"*: Kâinatın yaratıldığı andan yok olacağı ana kadar geçen zaman dilimi demektir. Daha sonra uzun süre ve müddetler *dehr* kelimesi ile ifade edilmiştir. *Dehr*, zamanın aksine bir mana ifade eder. Çünkü zaman, az olan süreye denilebileceği gibi uzun müddete de denir.

Bizi ancak zaman helâk eder diyenler, insanın helâk olmasında asıl etkenin günlerin ve gecelerin geçmesi olduğunu iddia ederler. Ölüm meleğini ve Yüce Allah'ın emri ile ruhları aldığını inkâr ederlerdi. Meydana gelen olayların sebebi olarak dehri ve zamanı görürlerdi. Zamana kötü söz söylerler, kınarlar ve ondan şikâyetçi olurlardı. Nitekim yazdıkları şiirler bu gerçekleri bizlere yansıtmaktadır. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Dehr'e (zaman) sövmeyiniz. Çünkü Yüce Allah, dehrdir,"* (5) buyurarak yasaklamıştır. "Allah dehrdir" demek yani olayları meydana getiren zaman değil, bizzat Allah'tır, demektir.

Bazı âlimler derler ki: "Zamana hayret eden ey âlim! Gadrinden dolayı zamanı kınama, çünkü o emir alan bir memurdur. Zaman kendisine emredene bağlıdır. Nice zengin kâfir vardır ki, bu zenginliği inkârını kat kat artırır. Bir dirheme mâlik olmayan nice mü'min de vardır ki, fakirliği imanını kat kat artırır. "

«Bu hususta» hayatın sadece bu dünyada olduğu, hayatın ve ölümün sebebinin zaman olduğu hususunda **«onların hiçbir bilgisi de yoktur»** ki bunu akla ya da naklî bir delile dayandırmış olsunlar.

5- Hadisi İmam Müslim *Sahih*'inde merfu olarak Ebu Hureyreden rivayet eder.

«Onlar sadece zannederler.» Yani onlar öyle bir topluluklurlar ki, gidebilecekleri en ileri nokta genelde sarılabilecekleri herhangi bir delil olmaksızın zannetmek ve taklit etmektir. İşte onların kendi canları hakkındaki bozuk inançları budur.

Mü'minlere gelince onlar naslara sarılırlar ve yakîn yani kesin bilgi yolunu tutarlar. Zan ve tahmin ortamını aşarlar. Sûrî ve manevî haşri kabul ederler. Yani beş duyu ile hissedilebilen haşri, sıratı, cenneti, cehennemi kabul ederler. Aklen bilinenlerle, duyularla elde edilenleri bir arada bulundurmak, kudret açısından maddî nimet ve azaptan, yeme, içme, nikâh ve giymekten çok daha büyük bir kudret ister. Ve bu ilâhî mükemmellik açısından çok daha mükemmel ve tamdır. İşte peygamberlerin ve onlara inanan mü'minlerin inancı, itikadı budur. Onlar gibi itikad eden kurtuluşa erer. Böyle yapmayan helâk olur. Bu inancın ve tevhidin zorunlu sonuçlarından birisi de her olayı azîz ve hamîd olan Yüce Allah'a dayandırmaktır. Çünkü her şeyde asıl müessir, etken O'dur. Bu nedenle rüzgâra sövmek yasak edilmiştir. Çünkü rüzgâr bir meleğin elindedir. Ve melek de Yüce Allah'ın elindedir. Bütün tasarruflar sonunda Yüce Allah'da düğümlenir.

Anlatılır ki Haccac Abdullah es-Sakafî'yi, Enes b. Mâlik (r.a.)'e göndererek kendisini yanına çağırır. Abdullah, Enes'e: "Mü'minlerin emiri çağırıyor, davetine uy" der. Enes: "Allah onu zelil kılsın. Çünkü azîz, Allah'a itaati nedeniyle Allah'ın azîz kıldığı kimsedir. Zelil ise, günahı dolayısıyla zelil kıldığıdır." Sonra Enes b. Mâlik gelen elçiyle kalkar ve Haccac'ın yanına vardığında der ki: "Bizi çağıran sen misin?" Haccac: "Evet" der. Sonra: "Neden sordun?" diye ekler. Enes b. Malik: "Çünkü sen Rabbine âsi birisisin. Peygamberinin sünnetine aykırı hareket ediyorsun. Allah'ın düşmanlarını azîz, dostlarını zelil kılıyorsun," der. Bunun üzerine Haccac: "Seni en kötü biçimde katlederim," der. Enes b. Mâlik: "Bunun senin elinde olduğunu bilseydim sana tapardım" der. Sonra sözüne devam eder: "Rasûlüllah (s.a.v.) bana bir duâ öğretti ve buyurdu ki: *'Kim her sabah bu duâyı okursa ona hiçbir kimse zarar veremez.'* Yani böyle bir kimseye ne zehir ne sihir ve ne de zalim sultan zarar veremez. Ben bu sabah bu duâyı okudum" der. Haccac: "O duâyı bana öğret" der. Enes der ki: "Sen ve ben sağ olduğumuz sürece o duâyı sana öğretmekten Allah'a sığınırım." Haccac: "Onu salıverin gitsin," der. Daha sonra Haccac'a bunun sebebini sorarlar. Der ki: "Enes'in iki omuzunda kocaman ağızlarını açmış iki büyük aslan gördüm. "

Bu haber bize gösteriyor ki, etki ve tesir, her şeye kâdir olan Yüce Allah'ın elindedir. Yoksa sultanın ve vezirin elinde değildir. Tesirin ve etkinin Allah'ın dışında sebepler ve vesilelerde görünmesi bir göz yanılmasından ibarettir.

Daha sonraları Enes b. Mâlik (r.a.) öleceği sırada hizmetçisine: "Senin benim üzerimde hizmet hakkın var," der ve duâyı hizmetçisine öğretir. Şöyle söyler: *"Bismillahirrahmanirrahim. İsimlerin en hayırlısı Allah'ın adı ile. Yerde ve gökte isminin yanında hiçbir şeyin zarar vermeyeceği Allah'ın adıyla. O işiten ve bilendir."* (6)

Enes b. Mâlik Rasûlüllah (s.a.v.)'a hizmet eden hizmetçilerden biriydi ve Rasûlüllah'a (s.a.v.) on yıl hizmet etmiş idi. Sonra Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Basra'ya göçmüş birisi idi. Basra'da sahabe neslinden en son vefat eden Hz. Enes'tir. Vefatı Hicrî 93 tarihinde olmuştur. Öldüğünde yaşı 103 idi. Hadis rivayetinde meşhur altı sahabeden birisidir.

25. «Onlara» yani ölümden sonra dirilmeyi inkâr edenlere **«açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman:»** İçinde öldükten sonra dirilme gerçeği de bulunan, hakkı dile getiren ve söylediği şeylere delâleti apaçık olan âyetlerimiz okunduğu zaman, ya da onu beyan eden âyetlerimiz okunduğu zaman, demektir. Bu âyetlerimize örnek olarak: *"De ki onları ilk defa yaratmış olan diriltecek."* (Yâsîn: 79) âyeti ile *"...Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir..."* (Fussilet: 39) âyetidir. Ve başka birçok âyet vardır.

İşte onlara âyetlerimiz okunduğu zaman inad ederek ve bir karşı teklif olarak öldükten sonra dirileceğimiz hususunda: **«'Doğru sözlü iseniz atalarımınızı getirin,'»** yani onları canlandırın ve kabirlerinden diriltin **«demelerinden başka delilleri yoktur.»** Yani öldükten sonra dirilme meselesine karşı koyacakları başka hiçbir delilleri yoktur. Bir başka ifade ile ancak delil olması imkânsız olan bu bâtıl ve geçersiz sözü söylemekten başka delilleri yoktur. Çünkü delil, kesinlik ifade eden şeye denilir.

Âyet metninde onların böylesine geçersiz sözlerine delil denilmiş olması iki sebebe dayanabilir. Ya bu sözü delil diye ileri sürdükleri içindir ki bu

---

6- Hadisi Ebû Davud ve Tirmizî şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Sabaha erdiği zaman kişi: 'İsminin yanında yerde ve semada hiçbir şeyin zarar vermediği Allah'ın adı ile. O, işiten ve bilendir.' Kim bunu üç sefer söylerse o gün başına süpriz bir belâ gelmez. Kim bu duâyı akşam okursa gece başına ummadığı bir belâ gelmez"* Tirmizî bu hadis için hasen sahih garip demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl,* 4/243.

durumda kendileri ile alay edilmiş olur. Ya da delil olamayacak, delilin tam zıddı olan bir sözle delil arasındaki ziddiyet bağlantısı sebebiyledir, bu durumda da bir mübalâğa yapılmış ve delil olmayacak bir şeye mübalâğa edilerek delil denilmiş olur. Arapçada bunun benzeri "onların arasındaki selâm acı verici bir darbedir" sözüdür. Yani Yüce Allah'ın onların geçersiz sözüne delil demesi, kendilerinin asla delillerinin olamayacağını beyan etmek içindir. Çünkü bütün delili bu görüşden ibaret olan kimsenin asla hiçbir delili yok demektir. Tıpkı ilk karşılaştığında yaptığı ilk hareket, karşıdaki kimseye acı verici bir darbe olan kimsenin karşısındaki kişiyle aralarında asla selâm diye bir şeyin olmaması gibi. Böyle bir ifade üslübuyla ancak böyle bir mânâ kastedilir. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Onlara apaçık âyetlerimiz, okunduğu zaman bütün yaptıkları, delil olmayan bir şeyi, delil olarak ileri sürmekten ibarettir.

26. «De ki:» İlk başta **«'Allah sizi diriltir, sonra»** eceliniz geldiği zaman **«öldürür.»** Yoksa sizin iddia ettiğiniz gibi sizler zamanın rolü ile yaşıyor ve ölüyor değilsiniz. **«Sonra»** dirildikten sonra **«sizi kıyamet gününde»** yaptıklarınızın karşılığını vermek için **«bir araya toplar. Bunda şüphe yoktur.»** Yani sizi biraraya toplayacağında hiçbir şüphe yoktur. Çünkü ilk başta yoktan var etmeye gücü yetenin, daha sonra yeniden bir daha diriltmeye de gücü yeter.

İlâhî hikmet, herkesin yaptığının karşılığını görmesi için biraraya toplanmayı hiç kuşkusuz gerekli kılmaktadır. Mûcizelerle doğrulanmış olan vaad de kesin olarak bunun olacağını göstermektedir. "Ölmüş atalarının geri getirilmesi" teşriî hikmete aykırı olduğu için bunun yerine getirilmesi imkânsızdır.

«Fakat insanların çoğu bilmezler.'» Fakat çoğu insanlar bilmezler. Çünkü onlar unutkan ve gafildirler. Şâir der ki:

Cahillik ölümden önce ölümdür,
Vücutları kabirden önce kabirdir.

İlimle dirilmeyen ölüdür,
Dirilme günü dirilişi yoktur.

Aklı başında olan bir kişinin uyanık olması ve Rabbine kesin bir inançla inanması, kitabı ve içindeki hükümleri tasdik etmesi şarttır. Gayba iman etmenin güçlüğü nedeniyle insanların çoğu inanmama çukuruna yuvarlanmışlardır. Berzah ve yeniden dirilme kapılarının kapalı olması dolayısıyla çok münakaşalar yapılmış ve çok inkâr olmuştur.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ
تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَٰذَا
كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾

27. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.

28. Her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet, kendi kitabına çağrılır: "Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.

29. Bu, size karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü Biz yaptıklarınızı kaydediyorduk."

27. «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.» Yani göklerin ve yerin mutlak mülkü ve orada tam tasarruf Allah'ındır. Göklerle yer arasındaki her şey Yüce Allah'a aittir.

Bu ifade, yukarıdaki âyette Allah'ın öldükten sonra diriltmeye dair kudretini belirttikten sonra her şeye kâdir olduğunu dile getiren bir ifadedir.

«Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.» Bu âyetin mânâsı şudur: Kıyametin kopacağı ve ölülerin dirileceği gün var ya o gün hüsrana uğrayacaklardır, demektir. Ölülerin dirilecek olduğu gün kıyametin kopacağı günün bir parçasıdır. Çünkü kıyamet günü geniş bir gündür. Onların hüsranlarının ortaya çıkması dirilecekleri gün olduğu için, kıyametin kopacağı günden maksat da budur. Âyetteki *"bâtıla sapmak"*, bâtılı işlemek, gerçeği olmayan söz söylemek demektir. Burada bundan maksat, hakkı gerçek olarak kabul etmeyenler, öldükten sonra dirilmeyi asılsız kabul edenlerdir. Bâtıla sapanların hüsrana uğramalarından maksat, hüsranlarının o gün ortaya çıkması demektir.

28. Mü'mini ve kâfiri bir araya gelmiş **«her ümmeti»** o günün korkusundan ve korktuğu için sakin ve huzurlu olmayarak bizzat gözlerinle **«diz çökmüş görürsün.»** O gün herkesin diz çökmesi korkusundandır. Hiçbir kimse sorguya ve hesaba çekilirken oturmasından huzur duymayacaktır.

İbn Abbas (r.a.) bu âyeti tefsir ederken *"diz çökmüş"* ifadesini "bir araya gelmiş" şeklinde anlamıştır. Yani her ümmet bir diğeri ile karışmaz demektir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Diz üstü çökmek, kâfirlere lâyık bir harekettir. Çünkü mü'minler kıyamet günü korku duymayacaklarına göre neden diz üstü çöküyorlar? Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Emniyet içinde olan kimse bu gibi durumlarda, kendisinin huzur ve emniyete hakkı olduğu ortaya çıkana kadar bâtıla sapanlarla aynı ortamı paylaşabilir.

«Her ümmet...» *"Her ümmet"* ifadesinin bir daha tekrar edilmesi, âyetin bu noktasının tehdit ve sert ifadeleri gerektiren yer olmasındandır. **«Kendi kitabına çağrılır:»** Yani her ümmet kendi amel defterine çağrılır. *"Ümmetin kitabı"* ifadesi, ümmetle kitap arasındaki ilişki dolayısıyla mecazî bir ifadedir. Çünkü onların amelleri bu kitaplarda yazılıdır.

Bu ifadede, kulların âciz olduklarına Allah'ın ezelde kendi haklarında yazmış olduğu hususlarda herhangi bir güç ve kuvvetlerinin olmadığına, dünyada ve âhirette insanlara ancak durumlarına göre Allah'ın takdir edip yazmış olduğu şeylerin isabet edeceğine, başlarına geleceğine işaret vardır. Şu halde onların yaptıkları fiiller ancak Allah'ın takdirine göredir.

«'Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.» Yani onlara böyle söylenir. Kimin ameli iman etmiş olmak ise, Yüce Allah onu cennetle mükâfatlandırır. Yaptığı amel şirk ve inkâr olanları ise cehennemle cezalandırır.

29. «Bu, size karşı gerçeği söyleyen» yani sizin aleyhinize herhangi bir fazlalık ya da eksiklik olmaksızın şahitlik eden **«kitabımızdır.»** Bu cümleler de yukarıda kendilerine söylenen cümlelerin arasındadır. Her ümmetin kitabı, Yüce Allah'ın emriyle yazıldığı için kitap kelimesi isim tamlaması yapılarak Yüce Allah'a izafe edilmiş *"kitabımızdır,"* denilmiş, böylece kitabın ne kadar büyük bir kitap olduğu ve ne kadar korkunç olduğu vurgulanmıştır. Eğer bu nükteler gözetilmemiş olsaydı, daha önce olduğu gibi kitap kelimesi ümmet kelimesine izafe edilir "bu ümmetin kitabıdır" denilirdi.

«Çünkü Biz» dünyada gerek güzel, gerek kötü, gerek büyük, gerek küçük amellerinizi, **«yaptıklarınızı kaydediyorduk'.»** Bu cümle, yaptıkları amellerden hiçbir şey eksik kalmaksızın tümünün bir kitapta toplanarak onlara neden hitap edildiğinin sebebini ifade etmektedir. Yani âyetin mânâsı şu olur: Çünkü Biz meleklerden, yaptığınız amelleri yazmalarını istiyorduk. Yani meleklere amellerinizi yazmalarını ve onları sizlere isbat etmelerini emrediyorduk.

Şu halde kula düşen, ecel gelmeden derhal elini çabuk tutmak, tedbirini almaktır. Çünkü ömür bitecek ve her şey altüst olacaktır. Yüce Allah bizleri ve sizleri hoşnutluğunun vesilelerine ve emri ile hidayetini kabule koşanlardan eylesin.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
فِي رَحْمَتِهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي
مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ
﴿٣٣﴾ وَقٖيلَ الْيَوْمَ نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسٖيتُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا
وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرٖينَ ﴿٣٤﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ
اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ
لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَٓاءُ
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٣٧﴾

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, Rabbleri onları rahmetine sokar. İşte apaçık kurtuluş budur.

31. Ama inkâr edenlere gelince onlara: "Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz değil mi?" (denir.)

32. "Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet gününde şüphe yoktur" dendiği zaman: "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zan ve tahminde bulunuyoruz, kesin bir bilgi elde etmiş değiliz" demiştiniz.

33. Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır.

34. Denilir ki: "Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi Biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir. Yardımcılarınız da *yoktur.*

35. Bunun sebebi, sizin Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır." Artık bugün oradan çıkarılmayacaklardır ve onların (Rablerini) hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

36. Hamd, göklerin Rabbi, yerin rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

37. Göklerde ve yerde ululuk yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir.

30. Ümmetlerin içinden **«inanıp iyi işler yapanlara gelince...»** Bu ifade, daha önce geçen ifadenin ayrıntısını verme mahiyetindedir. **«Rabbleri onları rahmetine»** cennetine **«sokar.»** Çünkü "duhûl-girme" fiili, rahmet çeşitleri arasında cennete girmede hakiki mânâda kullanılır. *"Rahmetine sokma"*, bir şeye bulunduğu halin ismini verme kabilinden mecazdır. Buna göre cennet rahmet mahalli olduğu için, cennete rahmet denmiş olmaktadır.

«İşte apaçık kurtuluş budur.» Kendisinden öte başka hiçbir kurtuluşun olmadığı kurtuluş budur. Çünkü cennet çeşit çeşit rahmetin tecelli edeceği yerdir.

31. «Ama inkâr edenlere gelince onlara: 'Âyetlerim size okunmuş,» yani azarlama ve hiddetle paylama kabilinden onlara denilirki: Size peygamberlerim gelmedi mi? Size âyetlerim okunmadı mı? **«Siz de»** iman etmekten **«büyüklenip suçlu bir toplum»** yani işi gücü suç işlemek olan bir toplum **«olmuştunuz değil mi?' (denir.)»** Kendisine peygamberlerin hitabı ulaşmayan kimse, sırf aklı olduğu için mükellef değildir. Böyle bir kimse inanmamış olsa mazur olur. İtikad etmekten gafil olup nihayet bu hal üzere ölse yahut şirke itikat etse kendisine herhangi bir davet ulaşmamışsa mazurdur. Çünkü itibar edilecek asıl ölçü, akıl değil, daveti işitmedir. Sonra dâr'ul-harpde yaşayan dâr'ul-İslâma hicret etmemiş bir Müslümanın ahkâmı bilmemesi mazerettir. Buna göre daru'l-harpte yaşayan böylesi bir Müslüman belli bir süre namaz kılmamış, oruç tutmamışsa ve herhangi bir daveti işitmemiş ise bu namazı ve orucunu kaza etmesi gerekmez. Çünkü daru'l-harp, İslâm ahkâmının bilinmesine ve yayılmasına elverişli bir yer değildir. Daru'l-İslâmda Müslüman olan zımmî böyle değildir. Onun kılmadığı namazları farz olduğunu bilmese bile kaza etmesi gerekir. Çünkü daru'l-İslâmda yaşayan böylesi bir zımnı İslâm ahkâmını sorabilme imkânına sahiptir. Bu imkânı kullanmayıp sormaması kendi eksikliğidir, mazeret sayılmaz.

32. «**'Allah'ın vaadi**» aşağıda gelecek olan meselelere dair vaadi «**gerçektir,**» mutlaka olacaktır. «**Kıyamet gününde**» yani Allah'ın vaadettiklerinin en meşhuru olan kıyamet gününde, bu günün meydana geleceği hususunda «**şüphe yoktur.'**» Çünkü bu günü, doğru sözlü kimse haber vermektedir ve çünkü bu günün geleceğine dair bir çok delil vardır, «**dendiği zaman:**» Ey öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfir ve zındıklar! İnkârınızın aşırılığından: «**'Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz**» yani bunu garip karşılayarak kıyamet de neymiş, «**sadece zan ve tahminde bulunuyoruz**» demiştiniz. Bu ifadenin dış görünüşüne bakılırsa bir şey yine kendisinden istisna edilmektedir.

"Fethurrahman" isimli eserde buranın tefsiri yapılırken şöyle söylenir: "Bizim şüphe ve zandan başka itikadımız yoktur."

Kıyametin olabileceği hakkında «**kesin bir bilgi elde etmiş değiliz,' demiştiniz.**» Her halde bunlar *"hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır..."* (Câsiye: 24) diyen kimseler değildir. Bunların arasında yeniden dirilme ve kıyameti kabul etmeyenler de vardı. İşte daha önceki Câsiye sûresi'nin 24. âyetinde zikredilenler bunlardır. Yine aralarında bu konuda Rasûlüllah (s.a.v.)dan kıyametin kopacağının doğruluğuna dair işitmiş oldukları birçok delilden dolayı şüphe içinde olanlar vardı. İşte onlar da bu âyette zikredilenlerdir.

Aklı başında olan kimseye düşen, Yüce Allah'ın haber verdiği meselelerde şüpheyi zihninden temizlemek ve kesin olarak bunlara inanmaktır. Şüphesiz, sözü Allah'tan daha doğru olan hiçbir kimse yoktur. Allah'ın, gönülden kabul eden ve inanan mü'minlere olan vaadi, felâh ve sevinç kaynağıdır. Mü'minler her ne kadar kıyametten ve kıyametin korkulu anlarından korkuyorlarsa da Allah'ın geniş rahmetini ummaktadırlar. Allah'ın bu rahmetinin mükemmelliğini ancak kıyametin kopmasıyla göreceklerdir. Çünkü cennete girme, cennetin derecelerini ve nimetlerini elde etme hep kıyametin kopmasına bağlıdır.

Yakîn yani kesin bilginin dereceleri vardır. Anlaşılır ki, tasdik ne kadar güçlü olur, emirlere uyma ne kadar tavizsiz olursa yaklaşma o oranda gerçekleşir. Buradan kâfirlerin ve inkârcıların ne kadar uzak ve ne kadar Allah'a ayrı düştükleri anlaşılmış olur. Bu durumdan yaratıcı olan Allah'a sığınırız.

33. «**Yaptıklarının kötülükleri**» yani kötü amelleri, çirkin ve korkunç şekliyle «**onlara**» yani âhirette kâfirlere «**görünmüş,**» onlar amellerini çirkin ve korkunç sûretiyle görmüşler ve âkıbetinin vahimliğini müşahade etmişlerdir. Bundan maksat, şirk ve nefislerin meyletmiş olduğu, arzuladığı, güzel gördüğü günahlardır. İşte bu şirk ve günahlar kıyamet günü çeşitli amellere göre çirkin bir biçimde ortaya çıkacaktır. Âhirette onlar için meyve verecek olan her şey dünya tarlasına kötü amelleri ile ekmiş oldukları ekinlerdir. *"Yaptıkları kötü ameller"* den bunların cezalarının kastedilmiş olması da mümkündür. Çünkü kötülüğün karşılığı kötülüktür. Şu halde, cezaya, sebebi olan amelin ismi mecazen verilmiş olmaktadır.

Karşılık ve cezadan «**alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır**», onları kuşatmış başlarına gelmiştir. Âyetin orjinal metninde geçen kuşatma anlamına gelen *"hâka"* fiili kötü şeylerde kullanılır. Aynı kelimeden türeme "hayk", insanı kuşatan kötü fiilleri demektir.

34. Hak katından «**denilir ki:**» Dünyada: «'**Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi**» yani bugüne hazırlanmayı terk ettiğiniz ve buna aldırmadığınız gibi...demektir. Bundan kasıt, iman ve sâlih amel işlemektir.

"Kavuşmak" fiilinin *"bugün"* kelimesine izafe edilmesi, mastarın zarfına izafesi demektir. Buna göre mânâ şöyle olur: Sizler bu gününüzde Allah'a kavuşmayı ve yaptıklarınızın karşılığını vermesini unuttunuz. Bu ifade ile onların dünya tarlasında unutma tohumunu ektikleri âhirette de unutulma meyvesini toplayacaklarına işaret edilmiş olur.

«**Biz de bugün**» yani kıyamet günü «**sizi unuturuz.**» Sizleri, unutulmuş kimselerin terk edildiği gibi azapta bırakır, terk ederiz. *"Sizi"* mânâsını ifade eden zamirde, onlar, azapta bırakılmaları durumlarına aldırış edilmemesi şeklinde unutulmuş bir şeye benzetilerek istiare-i mekniyye yolu ile istiare sanatı yapılmıştır. İstiare yapıldığının kanıtı ise unutmadır.

«**Yeriniz**» varıp döneceğiniz yer ve mekânınız «**ateştir**», cehennemdir. «**Yardımcılarınız da yoktur.**» Yani içinizde hiçbirinizin sizi cehennemden kurtaracak bir tek yardımcısı yoktur.

35. «**Bunun**», bu azabın «**sebebi, sizin Allah'ın âyetlerini alaya almanız**» onlara, düşünmek ve kabul etmek sûretiyle kulak vermemeniz «**ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır.'**» Sizler dünya hayatından başka hiçbir hayat olmadığını zannettiniz.

«Artık bu gün oradan çıkarılmayacaklardır.» Yani ateşten çıkarılmayacaklardır. Buraya kadar *"siz"* şeklinde hitap edilirken burada *"onlar"* şeklinde ifadenin değiştirilmesi, artık kendilerinin durumlarının değersizliği nedeniyle hitap mertebesinden düşürüldükleri içindir. Ya da hitap makamından nakledilerek ateşe götürülmelerindendir.

«Ve onların» Rablerini **«hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.»** Yani onlardan zamanı geçirdikleri için itaat ederek Rabblerini hoşnut etmeleri istenmeyecektir. Bu ifade işaret ediyor ki, Yüce Allah samimi kullarına bazı âyetlerini göstermiştir. İnkârcılar bu âyetleri gördükleri zaman, her zaman âdetleri olduğu üzere onları alaya almışlardır ve dünya hayatı kendilerini aldatmıştır. Zira Yüce Allah'ın nasihatını kabul etmemişlerdir. Çünkü Allah *"...Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın..."* (Lokman: 33) buyurmuştu. Bugün onlar cehennemden çıkarılmayacaktır. Çünkü hırs ve şehvet adımlarıyla girmişlerdir ve onlardan iman ve ameli sâlih adımlarıyla cennete dönmeleri hususunda Allah'ı hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

36. «Hamd,» özel olarak **«göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.»** Yani hamd, ruh, vücut, zat ve sıfat gibi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Şu halde hamde O'ndan başka hiç kimse lâyık değildir. Bu âyette *"Rab"* kelimesinin tekrar edilmesi pekiştirme ve bütün bu unsurlar bakımından Yüce Allah'ın Rab oluşunun asıl olduğuna işaret etmek içindir.

37. «Göklerde ve yerde ululuk yalnız O'nundur.» Yani azamet, kudret, saltanat ve izzet izleri, alâmetleri ve ahkâmı yerde ve gökte ortaya çıktığı için yalnız O'nundur. *"Gök ve yer"* kelimeleri zamirle ifade edilecekken bunların kendilerinin getirilmesi Yüce Allah'ın ululuğunu tazim etmek içindir.

«O,» yenilmeyen **«azîzdir»**, takdir ettiği ve belirlediği her hususta **«hakîmdir.»** O halde O'na hamd ediniz. Bir başka ifade ile, çünkü hamd O'na mahsustur ve O'nu büyük tanıyınız, çünkü ululuk O'na aittir. O'na itaat ediniz çünkü O, her şeye galiptir. Yaptığı bütün şeylerde muazzam bir hikmet vardır.

Kim Allah'tan başkasına güvenerek kendini güçlü görürse Allah onu zelil kılar. Yüce Allah'ın: *"(Ve deyin ki:) Tat bakalım hani sen kendince üstündün, şerfliydin!"* (Duhân: 49) âyetinde ifade edilen anlam da budur. Kim kibirlenir, büyüklenirse Yüce Allah'la çekişiyor demektir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Benimle çekişen bir kimseyi cennete koymam gerekmez."* İnsanlara merhamet edene Allah merhamet eder. İşte Allah'ın yapacağı budur. Bir kutsi hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: *"Kibriyâ benim ridamdır, azamet izarımdır. Kim bu ikisi hususunda Benimle çekişirse onu cehenneme atarım"* (7)

Bu son iki âyette, *"hamd etmek"* ifadesinin *"kibriyâ"* yani ululuktan önce getirilmesi işaret ediyor ki, hamd edenler, Allah'a hamdettikleri zaman bilmeleri gerekir ki, Yüce Allah verdiği nimetlere lâyık olarak onların dilleriyle zikretmiş oldukları hamdden çok yüce ve çok uludur. Hatta o hamd edenlerin hamdlerinden çok ulu ve yücedir. Yüce Allah, sıfatları hususunda her hangi bir kimsenin kendisine ortak olmasından münezzehtir. O'ndan başka hiçkimsenin azameti olmadığına göre bu nasıl tasavvur olunabilir? Tam tersine O'ndan başkalarının şiarı, azamet ve kibriyâ ile sıfatlı olmak bir yana tam tersine son derece küçük olmak ve O'na muhtaç bulunmaktır. Yüce Allah'ın dışındakiler bakımından kibir, kınanmış kötü ahlâkın en çirkinidir. Yüce Allah, mahlukatı bakımından kötü olan sıfatlar bir yana, onlar için mükemmel olan sıfatta kullarına ortak olmaktan çok yüce ve münezzehtir.

Yüce Allah bakımından "daha âlim daha kâdir" şeklindeki üstünlük bildirme (ism-i tafdil) kipi bir kıyaslama değil, aşırı mübalâğa, hiçkimsenin kendisine ortak olmasının tasavvur olunamayacağı mutlak mükemmellik durumuna işaret eder.

Allah'ın yardımıyla Câsiye Sûresi'nin tefsiri bitti.

7- Hadisi Müslim ve Ebû Davud rivayet ederler. Bu hadisin birçok rivayetleri vardır. Hadis şu lâfızla rivayet olunmuştur: *"Kim bu ikisi hususunda Benimle çekişirse ona azabederim"* yine hadis şu lâfızla da rivayet olunmuştur; *"Kim bu ikisinden birisi hususunda Benimle çekişirse onu cehenneme atarım."* Bkz. *İbnü'l-Esir, Camiu'l-Usûl,* 10/613.

AHKÂF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 35 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

حٰمٓ (١) تَنْزٖيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزٖيزِ الْحَكٖيمِ (٢) مَا خَلَقْنَا
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ وَالَّذٖينَ
كَفَرُوا عَمَّٓا اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ (٣) قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونٖي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِۜ
اِيتُونٖي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَٓا اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ
(٤) وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجٖيبُ لَهُٓ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَٓائِهِمْ غَافِلُونَ (٥)

1.Hâ. Mîm.

2. Kitabın indirilmesi, azîz ve hakîm olan Allah tarafından-dır.

3. Biz, gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile ve belirli bir süre için yarattık. İnkârcılar, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler.

4. De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız şeyleri görüyor musunuz? Yeryüzünde ne yaratmışlar bana göstersenize! Yoksa onların göklerde ortaklığı mı var? Eğer doğru söylüyorsanız, bundan önce indirilmiş bir kitap veya bir bilgi artığı varsa onu bana getirin."

5. Allah'ı bırakıp da, kendisine kıyamete kadar cevap vermeyecek şeylere tapandan daha sapık kim vardır? Oysa onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.

1. «Hâ. Mîm.» Bu sûrenin adı "Hâ. Mîm" dir.

2. «Kitabın» Yani bu sûreyi ve diğer sûre-i celileleri kapsayan Kur'an'ın **«indirilmesi azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.»** Allah'tan olan bir şey de haktır, doğrudur. Bir âyette: "*...Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir?*" (Nisâ: 122) buyrulmaktadır. *Azîz* olan bir varlık tarafından gönderilen Kur'an, lâfzı ve mânâsıyla bütün kitaplara üstündür. *Hakîm* olan Allah'ın yaptıklarında tam bir hikmet vardır. Çünkü Allah (c.c.) ancak, kendisinde maslahat olan şeyi yapar. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur:

3. «Biz, gökleri, yeri» bunlarda bulunanları, bunlarda bulunanların parçalarını ve onlardaki düzeni **«ve aralarındakileri»** ateş, hava, bulut, yağmur, çeşitli kuşlar ve benzeri yaratıkları **«ancak hak ile»** sahih bir maksat ve tam bir hikmetle **«ve belirli bir süre için»** her şeyin kendisinde son bulacağı kıyamet gününe kadar takdir edilen bir süre için **«yarattık.»** Yeryüzünün ve göklerin mükellefler için yerleşim yeri olarak yaratılması, onların amel etmeleri ve kıyamet günü karşılığını almaları içindir. Boş yere değildir. Çünkü kâinatta ne varsa hepsi bir hikmete dayanır.

Âyet-i kerime, tüm yaratıkların ancak Allah'ı tanımaları için yaratıldıklarına işaret etmektedir. Âyet, ayrıca âlemin yok olacağına işaretle bir öğüt ve sakındırma içermektedir. Yani denilmektedir ki: "Ey insanlar! Sizinle neyin muradedildiğine ve niçin yaratıldığınıza bakınız. Kul, ilim ve irfanı ile büyüklenmesin. Şüphesiz, her ilim sahibinin üstünde bir bilen vardır. Her sınır için bir son vardır. İşler, vakitleri ve zamanları ile çevrelenmiştir."

«İnkârcılar», Mekkeli müşrikler, **«uyarıldıkları»** kıyamet günü ve o günün tehlikeleri ile ilgili olarak korkutuldukları **«şeyden yüz çevirmektedirler.»** İman ve amelle ona hazırlanmayı terketmişlerdir. Âyet-i kerime, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmelerinin küfür olduğuna işaret etmektedir. Bir kimse kardeşine "Allah'tan kork" dediğinde, karşıdaki cevaben: "Sen işine bak. Bunu bana sen mi söylüyorsun?" dese en büyük günahlardan birini işlemiş olur.

Rivayete göre; Harûn Reşid ordusu ile birlikte giderken bir Yahudi: "Allah'tan kork!" demiş. Harûn Reşid, Yahudinin bu sözünü duyunca, Allah'ın ismine saygı için atından inmiş ve askerleri de inmişler.

4. Azarlamak ve susturmak için kâfirlere **«De ki: 'Allah'ı bırakıp da taptığınız»** putları, yıldızları ve başka **«şeyleri görüyor musunuz? Yeryüzünde ne yaratmışlar bana göstersenize!»** Haber verin. Hani onlar tanrı idiler ya! Allah'tan ayrı olarak bunlar tek başlarına yeryüzünün hangi parçasını yaratabildiler? Size ne oluyor? Tanrılarınızın durumunu bana haber verin bakalım!

«Yoksa onların göklerde», göklerin yaratılmasında, mülkiyet ve idaresinde, Allah'la **«ortaklığı mı var?»** ki siz, onların ibadete ehil olduklarını zannediyorsunuz. Şüphesiz, herhangi bir şeyin varlığında hiçbir açıdan katkısı olmayan bir şeyin diri ve akıllı bile olsa, ibadete ehil olmakta hiçbir hakkı yoktur. O halde cansız varlıklar nasıl ibadete ehil olabilirler ki?

«Eğer» iddianızda **«doğru söylüyorsanız, bundan önce indirilmiş bir kitap»** yani, tek Allah inancını bildiren, şirki iptal eden, dininizin sıhhatine delâlet eden, Kur'an'dan önce -ki tüm semavî kitaplar Kur'an'ın dediklerini söylemektedirler- **«veya»** öncekilerin bilgilerinden kalan, o putların ibadete müstehak olduklarına şahitlik eden **«bir bilgi artığı varsa onu bana getirin.'»** Ama, iddianızı isbat eden, aklî ve naklî bir delil yoksa sizin doğrulardan sayılmanız mümkün değildir. Çünkü onun sıhatine delâlet eden bir delil şöyle dursun; aksine delâlet eden, iddianızın asılsızlığını gösteren aklî ve naklî bir çok delil vardır.

Bu cümle, onların aklî bir delil getirmekten âciz olduklarını ortaya **ko-**

yan ifadeden sonra, naklî bir delil getirmekten de âciz olduklarını beyan etmektedir. Yani, bana, iddianızı doğrulayacak ilâhî bir kitap getirin, denilmiştir.

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki: Allah'tan başka ibadet edilen; nefis, şeytan ve başka şeylerin hiçbir şeye güçleri yetmez. Şüphesiz, yaratıcı Allah'tır. Tesir ondandır. Kalpler onun elindedir. İstediği gibi çevirir. İsterse hakta tutar, isterse bâtıla saptırır. Allah'tan başkasına ibadet için aklî ve naklî hiçbir delil yoktur. Akıl sahiplerinden hiç kimse, bunu câiz görmemiştir.

5. «Allah'ı» O'na duâyı ve ibadeti **«bırakıp da, kendisine kıyamete kadar cevap vermeyecek şeylere tapandan daha sapık kim vardır?»** O, tüm sapıkların en sapığıdır. Çünkü her şeyi işiten, muktedir olan, duâlara karşılık veren, her şeyden haberdar olan yaratıcılarına ibadeti bırakıp; kendi yaptıkları, işitemeyen, gücü yetmeyen, karşılık vermeyen putlara tapıyorlar.

«Oysa onlar,» o putlar **«bunların tapmalarından»**, duâ eden müşriklerin duâ ve tapınmalarından **«habersizdirler.»** Çünkü onlar, aklı olmayan cansız varlıklardır. Nasıl karşılık versinler ki?! Onların tapındıkları şeylerin, melekler gibi canlılar oldukları farzedilirse, o zaman bu cümle şöyle anlaşılır: "Onlar, itaat eden boyun eğen kullardır. Kendi halleriyle meşguldürler." Putlar, cansız varlıklar oldukları halde, onlar için aklı olan varlıklara ait zamirler kullanılmıştır. Çünkü onlar, karşılık vermemek, gafil olmak gibi nitelemelerle akıllılar gibi telâkki edilmişlerdir.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا
لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ
﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ

شَيْـًٔا هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفٰى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ
وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَآ اَدْرٖى
مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ وَمَآ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ
مُبِينٌ ﴿٩﴾

6. İnsanlar haşrolundukları zaman, (putlar) onlara düşman kesilirler. Onların kendilerine tapınmalarını da inkâr ederler.

7. Onlara, âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman, o küfredenler, kendilerine hak gelince, onun için : "Bu, apaçık bir büyüdür" derler.

8. Veya: "Onu kendisi uydurdu" derler. De ki: "Eğer onu ben uydurdumsa, Allah'tan bana (gelecek şey için) sizin hiç gücünüz yetmez. O, sizin yaptığınız taşkınlıkları çok iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter. O, bağışlayıcı ve esirgeyicidir."

9. De ki:"Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Ben apaçık bir uyarıcıdan başka birisi değilim."

6. «İnsanlar» kıyamet koptuğunda **«haşrolundukları zaman...»** *"Haşr"*, bir araya toplanmak demektir. İnsanları sığınaklarından çıkartıp, onları savaşa veya başka bir şeye zorlamak anlamına geldiği de söylenmektedir. Bu kelime, sadece topluluklar için kullanılır. Kıyâmet'e, ba's günü, neşir günü denildiği gibi haşr günü de denilir.

«(Putlar) onlara», kendilerine tapanlara **«düşman kesilirler.»** Onlara fayda değil zarar verirler.

«Onların kendilerine tapınmalarını da inkâr ederler.» O putlar, kendilerine tapanların tapındığını, lisânı halleri ile veya sözle yalanlarlar. Rivayete göre, Allah (c.c.) putlara hayat verir. Onlar, o putperestlerin ibadetinden uzak dururlar ve "Onlar aslında kendi nefis ve hevalarına taptılar," derler. Çünkü Allah'a ortak koşmayı nefisleri emretmiştir. Bunun bir benzeri de şu âyettir: *"Ve onların ortakları:'Siz bize ibadet etmiyorsunuz,' diyecekler."* (Yunus: 28)

7. «Onlara,» kâfirlere; harama, helâle, haşre ve neşre delâletleri **«âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman, o küfredenler, kendilerine hak gelince»** yani ilk geldiğinde hiç düşünmeden **«onun için: 'Bu apaçık bir büyüdür' derler.»** Onun aslı olmayıp, bâtıl bir sihir olduğunu söylerler. Kur'an'ı bir sihir saydıklarına göre, onun haber verdiği; öldükten sonra dirilme, hesap ve cezayı da inkâr etmiş olurlar. Böylece eşekten daha cahil bir hale düşerler. Çünkü, Allah korusun, küfür, cehaletten kaynaklanır.

8. «Veya: 'Onu kendisi uydurdu' derler?» Yoksa o Kur'an'ı Muhammed (s.a.v.) uydurdu da, yalan olarak Allah'a mı isnad etti diyorlar? Onların bu sözleri kabul edilemez ve şaşılacak bir şeydir. Çünkü Kur'an mûcizedir, beşer takâtının sınırı dışındadır. O halde onu, Allah Rasûlü nasıl söyleyip uydurabilir?

Biliniz ki, her türlü sihir ve iftira, küfürdür. Ama Allah'a iftira sihirden daha beterdir. **«De ki:»** Faraza: **«'Eğer onu ben uydurdumsa, Allah'tan bana (gelecek şey için) sizin hiç gücünüz yetmez.»** Yani Allah'ın azabını benden savmaya muktedir olamazsınız. Çünkü o zaman Allah'ın beni cezalandıracağında hiç şüphe yoktur. Öyleyse yalan yere Allah'a nasıl iftira edebilirim? Kendimi, kurtuluşu olmayan cezaya nasıl atabilirim?

«O, sizin yaptığınız taşkınlıkları», Kur'an'ı ve âyetlerini küçümseyip zemmetmelerinizi **«çok iyi bilir.»** Kur'an'a dil uzatmak, onu bazan sihir, bazan iftira (uydurma) olarak isimlendirmektir. **«Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter.»** Benim doğrularıma ve tebliğ ettiğime, sizin ise yalanlayıp inkâr ettiğinize şahitlik eder. Bu ifade, onların taşkınlıklarına karşılık cezâî bir tehdittir.

«O, bağışlayıcı ve esirgeyicidir.» Bu, iman edip tövbekâr olanlar için bağışlanma ve rahmetle vaaddir. Onların cür'etlerinin büyüklüğüne rağmen

Allah'ın onlara karşı yumuşaklığının ifadesidir.

Bu ifadeler gösteriyor ki, kişi, içini ve dışını her türlü kir ve pisliklerden temizlemelidir. Bunun yolu da, insanların en hayırlısı olan Hz. Peygamber'e uymaktır. Sihirle kerâmetin arası, ancak bu uyumla ayırdedilebilir.

Nitekim bir bilgin şöyle demiştir: "Sihir: Fasıkların, zındıkların ve şer'î hükümleri kabullenmeye, sünnete uymaya yanaşmayan kâfirlerin ellerinde görünür. Veliler ise, sünnete, ahkâm-ı şer'iyyeye ve onun adabına uymakta en üst derecelere ulaşanlardır."

9. «De ki: 'Ben peygamberlerin ilki değilim.» "İlk" diye tercüme ettiğimiz, *"bid"* kelimesi, "benzeri görülmeyen şey" anlamındadır. Kâfirler, Hz. Peygamber'den acâip mûcizeler istiyorlar, sırf inat ve kibir olsun diye, gayba ait sorular soruyorlardı. Bunun üzerine Rasûlüllah onlara: *"Ben peygamberlerin ilki değilim."* Yani "beşere gönderilen ilk peygamber değilim," demekle emrolundu. Rasûlüllah sanki şöyle diyordu:"Allah (c.c.) benden önce birçok peygamber gönderdi. Onların hepsi; Allah'ın kullarını, Rablerini birlemeye ve O'na itaata çağırmak konusunda ittifak halindeydiler. Ben, onların davet ettikleri şeyden başka bir şeye çağırmıyorum. Aksine ben, ihlâsla Allah'ı birlemeye ve sadâkatle ona kulluğa çağırıyorum. Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. Ben, onların yapamadıklarını yapma gücüne sahip değilim ki, sizin her istediğinizi yapayım. Sizin gaybe ait sorduğunuz her soruya cevap vereyim. Benden önceki peygamberler, ancak Allah'ın kendilerine verdiği mûcizeleri gösterebiliyorlardı. Kavimlerine ancak Allah'ın vahyettiği şeyleri haber veriyorlardı. Öyleyse sizi, benden önceki peygamberlerin davet ettikleri şeye çağırdım diye beni niçin yadırgıyor, inkâr ediyorsunuz? Allah'ın bana vermediği şeyleri benden yapmamı nasıl bekliyorsunuz?"

«Bana ve size ne yapılacağını bilmem.» İleride başımıza ne geleceğini, dünyada benim ve sizin işlerinizin sonunun ne olacağını bilmem. Peygamberlerin kimi, meşakkatlerden uzak olmuş, kimi vatandan hicret etmekle imtihan edilmiş, kimi de çeşitli fitnelere mâruz kalmıştır. Milletler de aynıdır. Onlardan kimi yere batırılarak, kimi üzerlerine taş yağdırılarak, kimi hayvan sûretine çevrilerek, kimi rüzgârla, kimi gürültü ile, kimi denizde boğularak, kimi de başka şekillerde helâk edilmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.); kendisine ve onlara bu sûretlerden hangisinin uygulanacağını, kendisinden ve onlardan kimin yardıma uğrayıp üstün geleceğini bilmediğini ifade etmiştir. Daha sonra Allah (c.c.) Rasûlüne vahyederek, onun ve müşriklerin durumunu haber verdi. Ona hicret etmesini emretti. Ona cihadı emretti, dininin bütün dinlere üstün geleceğini haber verdi. Onun, düşmanlarına hakim olacağını ve düşmanların kökünü kazıyacağını bildirdi.

Denildi ki; Hz. Peygamber'in bilmediğini söylediği şey, detay bilgilerdir. Yani şöyle demiştir: "Ben, dünyada ve âhirette size ve bana ne yapılacağını detaylı olarak bilmiyorum. Çünkü ben gaybı bilmem." Genel anlamda ne olacağını ise biliyordu. Çünkü Allah'ın ordusu üstündür. İyilerin dönüp varacakları yer cennet, kâfirlerinki ise cehennemdir.

Ebussuud şöyle der: "Bu konuda söylenilenlerin en uygunu ve açığı şudur: Âyetin başındaki olumsuzluk edatı olan *'mâ'*; peygamberliğe ait görevlerden, dünyevî olaylardan bilgisi dışında olanlardır. Âhirette olacak olanlar değildir. Çünkü âhirete ait şeyleri bilmek, peygamberlik görevlerindendir. O konuda, her iki tarafa da ne yapılacağını ayrıntılı bir şekilde bildiren vahiy gelmiştir."

Âyeti kerime, kaderiyecilerin ve bâtıl mezheplere mensup olanların görüşlerinin yanlış olduğuna işaret etmektedir. Çünkü onlar, Allah'ın iyileri incitmesi aklen mümkün değil derler. Ama bu câiz değildir. Eğer bu câiz olsaydı, iyilerin en büyüğü olan Allah Rasûlü: "Kesinlikle biliyorum ki ben, Al lah'ın Rasûlüyüm. Günahtan masumum. Şüphesiz o beni bağışlar," derdi. Oysa o böyle dememiş, *"Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum,"* demiştir. Böylece, emrin Allah'ın emri, hükmün de O'nun hükmü olduğu, O'nun kullarına dilediğini yapabileceği ve yaptığından dolayı sorumlu olmadığı bilinsin istemiştir. Âyetin gerçek anlamı, gayba ait bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir.

«Ben ancak bana vahyolunana uyarım.» Yani ben, ancak bana vahyolunanı yaparım. Bu söz, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptıklarının sadece kendisine vahyolunan şeyler olduğu anlamındadır. **«Ben apaçık bir uyarıcıdan başka birisi değilim.'»** Bana vahyedilene göre, sizi Allah'ın azâbından, açık mûcizelerle korkuturum.

Bu ifade işaret ediyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir tebliğci olarak gönderilmiştir. O hidayete erdirici değildir. Hidayete ancak Allah, dilediklerini ulaştırır. Gaybı bilmek de sadece Allah'a mahsustur. Peygamberlerin ve velîlerin bunları haber vermesi ise vahiy, ilham ve Allah'ın öğretmesiyledir. Hz. Peygamber'in kıyamet alâmetlerini, âhir zamanda olacak olan olayları, bid'at ve yanlış fikirlerin yayılacağını , bazı şahısların durumlarını haber vermesi de yine bu kâbildendir. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün: *"Şu kapıdan ilk girecek olan kişi cennetlik biridir,"* buyurmuş, o esnada Abdullah b. Selâm girmiş. Rasûlüllah'ın ashabından insanlar hemen kalkıp durumu ona haber vermişler. "Bize, cennete girmeyi umduğun en sağlam amelini söyle ," demişler. O da: "Ben zayıfım. Cenneti umabileceğim en sağlam amelim, kalp temizliği ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmemdir," demiştir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ
شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللّٰهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ
آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ
هٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾

10. De ki: "Bana haber veriniz; şayet bu Allah katındansa ve siz onu inkâr ediyorsanız, İsrâiloğullarından bir şahit, onun benzerine şahitlik edip iman etmiş olduğu halde, siz kibirinize yediremiyorsanız... Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."

11. İnkâr edenler, inananlar için dediler ki: "Eğer o hayır olsaydı, ona ulaşmada onlar bizi geçemezlerdi." Onlar bununla hidayeti kabul etmedikleri için: "Bu eski bir yalandır" diyecekler.

10. «**De ki:**» Ey kavmim! «**'Bana haber veriniz; şayet bu**» bana vahyedilen Kur'an gerçekten «**Allah katındansa**» sizin iddia ettiğiniz gibi sihir veya uydurma değilse...

Keşfu'l-Esrar'da denildiğine göre: "Buradaki şayet anlamındaki *'in'* şüphe ifadesi için değildir. Şuayb (a.s.)'ın kendisine; *'Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden çıkaracağız,'* demelerine karşılık; *'Şayet biz istemesek de mi?'* (Arâf: 88) demesi de böyledir. Buradaki, 'şayet' anlamındaki *'lev'* de şüphe için değildir. Cümle içerisinde bir bağlama edatıdır."

«Ve siz onu inkâr ediyorsanız» Allah'ın hâline ve kendilerine gelen Tevrat sebebiyle vahyin sırlarına vakıf olan **«İsrâiloğullarından»** şanı yüce **«bir şahit, onun»** Tevrat'taki mevcut mânâları içeren Kur'an'ın **«bir benzerine...»** Bunlar, Tevrat'taki , Kur'an'a uygun olan; tek Allah inancı, cennet vaadi, cehennem tehdidi ve benzeri şeylerdir. Bu konular Tevrat'ta aynen Kur'an'daki gibidir. Nitekim Allah (c.c.): *"O şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır."* (Şuarâ: 196) buyurmuştur.

Buradaki "benzer" diye tercüme ettiğimiz, *"misl"* kelimesinin, sıla olduğunu söyleyenler de vardır. O zaman anlam: "Bir şahit onun Allah katından olduğuna şahitlik etti," şeklinde olur.

«Şahitlik edip iman etmiş olduğu halde» "iman etti" kelimesinin başındaki *"fâ"* harfi, İsrâiloğullarından olan şahidin, Kur'an'a imâna koştuğuna işaret etmektedir. Âyetin anlamı şu şekilde birleştirilir: Kur'an'ın, Hakk'ı haber veren vahiy olduğu, beşer kelâmı olmadığı bilinince **«siz kibirinize yediremiyorsanız...»** Âyette, şartın cevabı düşmüştür. Âyetin anlamı şu şekildedir: "Bana haber veriniz! Eğer o, Allah katındansa, buna İsrâiloğullarının en bilgini şahitlik etmiş ve tereddüt etmeden inanmışsa, buna rağmen siz iman etmeyip kibirlilik gösterirseniz, sizden daha sapık kim olabilir?" Şu âyet-i kerime, bu anlayışa işaret etmektedir: *"De ki: Haber veriniz. Eğer O (Kur'an) Allah tarafından ise ve siz de onu inkâr ederseniz, o zaman (haktan) uzak bir ayrığılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"* (Fussilet: 52)

«Şüphesiz Allah» gerçekleri kabul ve teslim edeceği yerde, inkâr eden **«zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.'»** Onların zalimlikle nitelenmesi, hükmün gerekçesine işaret etmesi içindir. Allah'ın onları hidayete erdirmemesi, açık delillere rağmen onların inat etmeleri ve zulümleri sebebiyledir. Bu ifade, onlar için hiçbir mazeretin söz konusu olmadığına işaret etmektedir. Çünkü bir iddianın doğruluğuna şahit bulunduğu zaman, husûmet son bulur, dava sonuçlanır.

Âyette adı geçen şahit, Abdullah b. Selâm'dır. Yahudilerden Tevrat'ı en iyi bilendi. Asıl adı, 'Husayn'dı. Rasûlüllah (s.a.v.) kendisine Abdullah isminı verdi. Bu zat, Hz. Peygamber'in Medine'yi teşriflerini duyunca ona geldi, mübarek yüzüne baktı. Onun, bir yalancı yüzü olmadığını anladı. Düşündü ve onun beklenen peygamber olduğuna kanaat getirdi. Efendimize: "Sana üç şey soracağım, onları ancak bir peygamber bilebilir," dedi ve şunları sordu:

1- Kıyamet alâmetlerinin ilki nedir?
2- Cennet ehli ilk önce hangi yemeği yiyecektir?
3- Çocuk, annesine mi yoksa babasına mı benzer?

Hz. Peygamber (s.a.v.) soruları şöyle cevapladı:

- *"Kıyamet alâmetlerinin ilki, insanları, doğudan batıya toplayacak olan bir ateştir.*
- *Cennet ehlinin ilk yiyeceği yemek balık ciğerinin fazla kısmıdır.*
- *Çocuk, eğer erkeğin menisi üstün olursa babaya, kadınınki üstün olursa anneye benzer."*

Abdullah bu cevapları alınca: "Şehâdet ederim ki, sen hak peygambersin," dedi. Ayağa kalktı ve ekledi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Şüphesiz Yahudiler iftiracı bir kavimdir. Eğer sen beni onlara sormadan önce benim Müslüman olduğumu duyarlarsa, senin yanında bana iftira edip, kötülerler."

Rasûlüllah o zatı bir yere sakladı. Sonra Yahudiler Rasûlüllah'a geldiler. Efendimiz onlara: *"Size göre Abdullah nasıl bir adamdır?"* dedi. "O, en hayırlımızdır ve en hayırlımızın oğludur. Efendimizdir ve efendimizin oğludur. En bilginimizdir ve en bilginimizin oğludur," dediler. Rasûlüllah: *"Eğer Abdullah Müslüman olursa ne dersiniz?"* buyurdu. "Onu böyle bir şey yapmasından Allah'a sığındırırız," dediler. Bunun üzerine Abdullah çıkıp: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûlüh" dedi. Bu sefer Yahudiler: "En kötümüz ve en kötümüzün oğlu" deyip onu küçümsediler. Abdullah: "İşte benim korktuğum bu, Yâ Rasûlüllah! Onlardan sakın," dedi.

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) şöyle der: "Ben, Rasûlüllah'ın yer yüzünde hiçbir kimse hakkında 'o cennetliktir' dediğini duymadım. Abdullah b. Selâm bundan istisnadır. *"Bir şahit şahitlik etti,"* âyeti onun hakkında indi." (1)

1- Hadisi Buhârî ve Müslim, *"Abdullah b. Selâm'ın faziletleri"* bâbında tahrîc ettiler. Bu eserlerde hadisin başka rivayetleri de vardır. Bunlarda Abdullah b. Selâm'la ilgili uzun bir kıssa vardır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/81.

Âyet-i kerime, hem genel hem de özel Allah'ın lütfu bir başarıya işaret etmektedir. Genel başarı Allah'a, Rasûlü'ne ve onun getirdiklerine imana muvaffak olmak, özel başarı da meşrû olan bilgi ile amel etmeye muvaffak olmaktır. O ilim, Allah'ın seni öğrenmeye teşvik ettiği ilimdir. Amel, ister farz olsun ister nâfile olsun eşittir. Amelin, mücâhedenin ve riyâzâtın hedefi kalbi temizlemek, ilâhî ahlâkla ahlâklanmak ve ilmin zevkine ulaşmaktır. İnkâr ve kibirlilik, rüsvaylık ve mahrumiyetin aslı olduğu gibi, Allah'a ve peygamberlere iman da asılların aslıdır. İnkârcıların en hafif cezası bereketten mahrumiyettir.

Ebû Türâb en-Nahşebî şöyle der: "Kalp, Allah'tan uzak kalmaya alıştığı zaman ona sertlik arkadaş olur."

11. «İnkâr edenler,» Mekkeli kâfirler aşırı kibirliliklerinden dolayı **«inananlar için dediler ki:»** Bu söz karşılıklı konuşma şeklinde değildir. Nitekim *"ona ulaşmada onlar bizi geçemezlerdi"* denilmiştir. **«'Eğer o»** Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an ve din **«hayır»** hak **«olsaydı, ona ulaşmada onlar bizi geçemezlerdi.'»** Şüphesiz yüce işler, düşük kişilerin ellerinin ulaşabileceği şeyler değillerdir. Onlar, fakirler, yabancılar ve çobanlardır. Onlar bu sözü, dînî liderliğin, dünyevî sebeplerle ulaşılabilen şeylerden olduğu zannıyla söylemişlerdir. Oysa o, nefsânî kemâlât ve rûhânî melekelerle elde edilir. Kaynağı da, aşağılık dünyanın yaldızlarından yüz çevirmek, tümüyle âhirete yönelmektir. Şüphesiz onu elde eden, tümüyle elde eder. Mahrum olan için de, ondan hiçbir nasip yoktur.

Ben fakir derim ki: Böyle bir yerde en uygunu şöyle denilmesidir: "Şüphesiz dînî liderlik Allah'ın fazlıdır. Onu dilediğine, illetsiz ve sebepsiz, verir. Kabiliyet de Allah'ın bir vergisidir."

«Onlar bununla», Kur'an'la, iman ehlinin hidayet bulduğu gibi **«hidayeti kabul etmedikleri için»** dediklerini dediler. Müslümanların hayırlı olamıyacaklarını söylemekle yetinmeyecekler: **«'Bu»** Kur'an **«eski bir yalandır' diyecekler.»** Nitekim onun için *"bu eskilerin uydurmasıdır"* (En'am:25) da diyorlardı. Onlar Kur'an'ın özünü bilemediler ve O'na düşman kesildiler. Çünkü insanlar, bilmediklerine düşmandırlar. Hasta olan tatlı suya, acı der. Şüphesiz onların bu tavrı, katıksız bir sapıklık ve cehâlettir. Böyle diyeceklerine, hidayet veren Allah'tan hidayet istemeliydiler.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَٰذَا
كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ
لِلْمُحْسِنِينَ (١٢) إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (١٣) أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٤)

12. Ondan önce de bir rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardı. Bu da zalimleri korkutmak için, iyilik yapanlara da müjde olarak, Arap diliyle indirilmiş doğrulayıcı bir Kitaptır.

13. "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

14. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık olarak, orada ebediyyen kalacaklardır.

12. «**Ondan**», Kur'an'dan «**önce de**» Allah'ın dininde, uyulan «**bir rehber ve**» ona inanıp gereğince amel edenler için «**rahmet olarak Musa'nın kitabı vardı.**» Bu söz, Kur'an için dedikleri: *"Bu eski bir yalandır"* sözünü red ve onun asılsızlığının ifadesidir. Kur'an'ın, Musa'nın kitabını doğrulayıcı oluşu, kesinlikle gerçekliğinin ifadesidir. Mânâ şöyle anlaşılır: Onlar Musa'nın kitabına inananları ehli ilim ve bu Peygamber'i sözüne uyulacak bir hakem kabul ettikleri halde, nasıl oluyor da, onu ve diğer ilâhî kitapları doğrulayan bu kitap hakkında böyle diyebiliyorlar?

Hakkında ileri geri konuştukları «**Bu**» Kur'an «**da zalimleri korkutmak için, iyilik yapanlara da müjde olarak,**» indiği milletin Arap olmasından dolayı **«Arap diliyle indirilmiş»** rehber ve rahmet olan Musa'nın kitabını veya kendisinden önceki tüm ilâhî kitapları **«doğrulayıcı bir kitaptır.»**

Yahudiler ve Hristiyanlar da zalimlerdendir. Çünkü Yahudiler: "Üzeyr, Allah'ın oğludur", Hristiyanlar da: "İsâ Allah'ın oğludur" dediler. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'taki ve İncil'deki anılan niteliklerini değiştirdiler. Sözleri yerlerinden oynattılar. Hz. Muhammed (s.a.v.) onlar için bir uyarıcı, tüm peygamberleri ve ilâhî kitapları kabul edenleri de müjdeleyicidir. Korkutma, cehennem ve ebedî ayrılıkla; müjde de, cennet ve sonsuz vuslatladır. Bu yüzden âyette müjdenin "iyilik edenler için" olduğu belirtilmiştir. Aslında *ihsân*; Allah'a, O'nu görürcesine ibâdet etmektir. Görme (şühûd) tahakkuk edince, erme (vasl) da tahakkuk eder. Aynı şey aksi için de söz konusudur. Allah'ın fazlından biz onu istiyoruz.

Akıllı olan kişinin, şühûd mutluluğuna ermesi ve müjde ehlinden olması için hak yolda çalışması gerekir. İhlâslı âlimlerin ve Allah'ın sâlih kullarının hareket tarzı böyle olmuştur.

13. «'Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra da dosdoğru yaşayanlara» yani ilmin hülâsası olan tevhidle, amelin son noktası olan dînî konularda istikametin arasını birleştirenlere **«korku yoktur.»** Âyetteki *"sümme"* (sonra) kelimesi amelin derecesindeki tedrîciliğe ve hidayetin tevhide bağlı olduğuna işaret eder. İbnü Tâhir bu cümle ile ilgili olarak şöyle der: "Daha önce ikrar etmiş oldukları tevhid inancı üzere devam eden, Allah'tan başka nimet sahibi görmeyen, O'na başkasını ortak koşmayan ve istikamet yolunda sebat edenler..."

«Onlar» sevdiklerinin yok olması yüzünden **«üzülmeyeceklerdir de.»** Bundan maksat, onların üzülmemelerinin devamlılığını ifadedir.

14. «Onlar», anılan iki yüce nitelikle nitelenenler **«cennet ehlidirler.»** İlmî ve amelî iyiliklerinden **«yapmakta olduklarına karşılık olarak orada ebediyyen kalacaklardır.»**

Te'vîlâtu'n-Necmiyye adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet işaret ediyor ki; onlar, gönüllerinde imanın istikamet bulmasından sonra, 'Rabbimiz Allah'tır' derler. Sonra organları ile şeriat erkânı üzere, nefislerini de tezkiye ve hak ahlâkı ile ahlâklanmakla tarîkat adabı üzere eğiterek istikamet buldular. Önce imanın istikameti ile 'Rabbimiz Allah'tır' dediler, sonra da nefisleriyle rükünleri edâya istikamet buldular."

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ

بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ

سَنَةً قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ

وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي اِنِّي

تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ

اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي اَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعْدَ

الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾

15. Biz insana, ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır. Nihayet o olgunluk çağına erip kırk yaşına varınca der ki: "Ey Rabbim! Bana ve anababama verdiğin nimetine şükretmemi ve senin razı olacağın iyi amelde bulunmamı bana ilham et. Neslim içerisinde benim için iyiliği devam ettir. Şüphesiz ben sana döndüm ve sana teslim olanlardanım."

16. İşte bunlar, yaptıklarının en güzelini kabul edeceğimiz ve günahlarından vazgeçeceğimiz, cennetlikler arasında olan kimselerdir. (Bu) onların vaadolundukları dosdoğru bir söz vermedir.

15. **«Biz insana, ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik.»** Onları gözetmesini emrettik. **«Annesi onu zahmetle taşıdı.»** -Bebek ana karnında kaldıkça ağırlığı arttı.- **«ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması»** karnında taşıma süresi **«ile sütten kesilmesi otuz aydır.»** -burada maksat azâmî emzirme süresidir.- Onun için birçok sıkıntılara katlandı.

Bu ifade, hamileliğin asgarî sûresinin altı ay olduğuna delildir. Çünkü: *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler."* (Bakara: 233) âyeti gereğince, anılan otuz aydan, iki yılı emzirme için çıkınca hamilelik için geriye altı ay kalır. Doktorların, hamileliğin asgari haddi için öngördükleri süre de budur. Emzirme süresi iki yıldır. Bu, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Bir çocuk, doğmundan sonraki iki yıl içerisinde bir kadının memesini emse, o kadın, çocuğun süt annesi olur. O esnadaki kocası da süt babasıdır.

«Nihayet o, olgunluk çağına erip» -olgunluk yaşına ermesi; kuvvetinin, aklının ve temyiz gücünün sağlamlaştığı döneme ulaşmasıdır. Olgunluk çağı, gençlikle yaşlılık arasındaki dönemdir.- **«Kırk yaşına varınca...»** Hiçbir peygamberin kırk yaşından önce gönderilmediği söylenmiştir, ama bu görüş zayıftır. Çünkü Hz. İsâ ve Hz. Yahya kırk yaşından önce peygamber olmuşlardı.

İbnü'l-Cevzî: "'Kırk yaşından önce hiçbir peygamber gönderilmemiştir' sözü uydurmadır. Çünkü Hz. İsâ peygamberdir ve gökyüzüne otuz üç yaşında iken çıkartılmıştır. Peygamberlerin en az kırk yaşında olmaları şartı asılsız bir sözdür," der.

«Der ki: 'Ey Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimetine şükretmemi...» Buradaki nimetten maksat, din ve İslâm nimetidir. Şüphesiz bu en büyük nimettir. Kul, kendisine verilen nimetle, ana-babasına verilenine şükrü birleştirir. Çünkü, ebeveyne nimet, evlâda nimettir. **«Ve senin razı olacağın iyi amelde bulunmamı bana ilham et.»** İyi amel, Allah'ın kabul edeceği amellerdir. O da, beş vakit namaz ve diğer tâatlerdir. "İyi" diye tercüme ettiğimiz *"sâlih"* kelimesinin sonundaki tenvin, tazim içindir. Kulun, Allah'ın razı olduğu amelleri, ancak O'nun irşad ve yardımı ile işleyebileceğine işaret etmektedir.

«Neslim içerisinde benim için, iyiliği devam ettir.» Yani, salâhı benim neslimde sürdür, onlar arasında köklü kıl. Âyet-i kerime, son mânâya işaret etsin diye, *"eslaha"* fiili *"fî"* harfi cerri ile kullanılmıştır. Aslında, o olmadan da kullanılması caizdir. Nitekim başka bir âyette *"fî"*siz olarak : *"ve eslahnâ lehû zevcehû: Eşini de ona (doğum yapmaya) uygun kıldık."* (Enbiyâ: 90) buyurulmaktadır.

Sehl bu cümleyi şöyle açıklamıştır: "Zürriyyetimi benim için hayırlı halef, kendin için de gerçek kul eyle."

Muhammed b. Ali'nin izahı da şu şekildedir: "Şeytanı, nefsi ve gayri meşrû arzuları ondan uzak tut."

Bu âyet işaret ediyor ki; babaların sâlih oluşları, çocuklarının da salâhına, iyi olmalarına sebep olur.

«Şüphesiz ben» senin razı olmadığın veya beni, seni anmaktan alıkoyan şeylerden **«sana döndüm ve»** nefislerini sadece sana tahsis edip **«sana teslim olanlardanım.'»**

16. «İşte bunlar...» Maksat, insandır. Tüm insan cinsi kastedildiği için çoğul kullanılmıştır. "Anılan bu üstün niteliklerle nitelenenler" demektir. İster vâcip olsun ister mendûb **«yaptıklarının en güzelini kabul edeceğimiz...»** Mübahlar iyi olsa da bu hükmün altına girmezler, karşılığında sevap verilmez.

Bir başka görüşe göre: "En iyi" anlamındaki *"ahsen"* kelimesinin, "yaptıkları" anlamındaki *"mâ amilü"*ye izafesi, sıfatın mevsûfuna (niteleyenin nitelenene) izafesi kabilindendir. O zaman mânâ, "güzel amellerini kabul edeceğimiz..." şeklinde anlaşılır.

Bu ifade, kulların "iyi amellerinin" kabul edilmeyeceğine delâlet etmez. Aksine onların tüm amellerinin Allah katında fazlı gereği *"en iyi"* olduğuna işarat eder. **«ve»** işledikleri **«günahlarından»** tövbe etmeden **«vazgeçeceğimiz...»** yani onlar, o günahları yüzünden cezalandırılmazlar.

Hasan Basrî (r.a.) şöyle der: "Günah işleyen, karşılığını görür. Bu, Allah (c.c.)'ın, aşağılamak istediği kişiler içindir. İkram etmek istediklerinin günahlarından ise vazgeçer."

«Cennetlikler arasında olan kimselerdir.» Yani onlar, cennet ehli arasında ve onların yolunda düzenlenmiş bir haldedirler. **«(Bu) onların»** peygamberlerin diliyle **«vaadolundukları dosdoğru bir söz vermedir.»** Bu vaad; Allah'ın, *"amellerini kabul ederiz, günahlarından vazgeçeriz..."* şeklindeki vaadidir. Bu, Allah'tan onlara bir ihsan ve ikram sözüdür.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki, ana-baba çocuğunu terbiye ettiği, besleyip büyüttüğü için, onların hakkına riayet edip saygı göstermek gerekir. Allah'ın hakkına riayet edip O'na saygı göstermek ise daha önce gelir. Çünkü Allah'ın kulu üzerindeki hakkı, Rablik (ilâhlık) hakkıdır. Onu var eden Allah'tır.

Ulemâdan birisi de şöyle demiştir: "Âyet delâlet ediyor ki: Anne hakkı daha büyüktür. Çünkü Allah ebeveyni birlikte anmış, sonra anneyi özellikle zikretmiştir. Çocuğu sebebiyle onun katlandığı birçok meşakkati beyan etmiş, hamileliği, doğurması ve emzirmesi esnasında karşılaştığı zorlukları belirtmiştir."

"Fethurrahman" adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Allah (c.c.) evlâtlara, annelerinin yaptığı iyilik ve hizmetleri saymışır. Bu âyette, anne dört kez, baba ise bir defa anılmıştır. *"Ana babasına"* sözünde ikisini birlikte zikretmiş sonra anneyi, çocuğu taşıma, doğurma ve emzirme -ki bunu "sütten kesme" sözüyle ifadelendirmiştir- kelimeleri ile anmıştır."

Bu izah, Rasûlüllah'ın; iyiliğin dörtte üçünün anneye, dörtte birinin babaya ayrıldığını bildirdiği hadisine uygun düşmektedir. Bir adam: "Yâ Rasûlallah! Ben kime iyilik edeyim?" demiş. Efendimiz: *"Annene"* buyurmuş. Adam: "Sonra kime?" demiş. Rasûlüllah: *"Annene"* demiş. Adam tekrer: "Sonra kime?" demiş, Rasûlüllah yine *"Annene"* buyurmuş. Adam dördüncü kez "Sonra kime?" deyince Allah Rasûlü: *"Babana"* karşılığını vermiştir. (2)

Evliyadan birisi olan İbrahim el- Havvâs şöyle der: "İsrâiloğullarının Tih denilen mıntıkasında idim. Aniden benimle birlikte yürüyen bir adam gördüm, şaşırdım. Sonra bana, onun Hızır (a.s.) olduğu ilham edildi. Kendisine: -'Allah hakkı için söyle, sen kimsin?' dedim. O: 'Ben, kardeşin Hızır'ım' dedi. Sonra: 'Sana bir şey sormak istiyorum,' dedim. O da: 'Sor,' dedi. Sonra ben: 'Şâfiî hakkında ne dersin?' deyince buna cevâben: 'O, cihânın direklerindendir,' dedi. Yine ben: 'İmâmü's-sünne (Sünnet bilgini) Ahmed b. Hanbel hakkında ne dersin?' diye sordum. O: 'O, sıddîk bir adamdır,' dedi. Sonra ben: 'Bişr b. el-Hâris için ne dersin?' diye sorunca: 'Kendisinden sonra eşi gelmeyecek birisi,' cevabını verdi. Ben yine: 'Seni ben hangi vesileyle gör-

---

2- Hadisi, Ebû Davud ve Tirmizî tahrîc ettiler. Buradaki söz, Tirmizî'nin lâfzıdır. Hadisin sonunda, *"sonra baban, sonra sırayla yakınların"* denilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/398.

dim?' diye sordum. O: 'Annene karşı olan iyi muamelenle,' cevabını verdi."

Bir adam savaşa gitmek konusunda Hz. Peygamber'e danışmak için Efendimiz'in yanına geldi. Efendimiz adama: *"Annen var mı?"* diye sordu. Adam: "Evet" dedi. Rasûlüllah: *"Öyleyse ondan ayrılma. Şüphesiz cennet onların ayakları altındadır,"* buyurdu.[3]

وَالَّذٖى قَالَ لِوَالِدَيْهِ
اُفٍّ لَكُمَا اَتَعِدَانِنٖٓى اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلٖى وَهُمَا يَسْتَغٖيثَانِ
اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ
الْاَوَّلٖينَ ﴿١٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فٖٓى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرٖينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ
دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾

17. Ana ve babasına: "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçtiği halde beni (kabrimden) çıkartılmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye (karşı) onlar, Allah'a yalvarırlar ve: "Yazıklar olsun sana! İman et. Allah'ın vaadi şüphesiz gerçektir," (derler.) O ise: "Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" der.

18. İşte onlar, cinlerden ve insanlardan, kendilerinden önce gelip geçmiş topluluklar arasında, haklarında (azapla ilgili)

3- Hadisi Nesâî, Muâviye b. Câhime'den: *"Ondan ayrılma. Çünkü cennet onun ayağının altındadır."* şeklinde rivayet etti. Ahmed de *Müsned*'de; 3/429'da tahric etti. İsnadı hasendir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Ahkâm*, 1/403.
Soruyu soran zat "Câhime"dir. Rasûlüllah'a gelip "Ben savaşa gitmek istiyorum..." dedi.

söz sabit olmuş kimselerdir. Şüphesiz onlar hüsrâna uğrayanlardır.

19. Herkesin yaptıklarına göre mertebeleri vardır. Bu, kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek, Allah'ın onlara amelleri(nin karşılığı)nı tam ödemesi içindir.

17. Kendisini imana çağırdıkları zaman **«ana ve babasına:»** Ebeveynine âsi, Allaha karşı günahkâr her kul, bu hükmün altına girer. **«'Öf size!»** *"Öf"* bir kimsenin, karşıdakinin sözünü beğenmediği ve onu azarlamak istediği zaman söylediği bir sözdür.

«Benden önce nice nesiller gelip geçtiği halde», benden önce birbiri peşine nesiller geçip onlardan hiçbiri tekrar diriltilmediği halde **«beni (kabrimden) çıkartılmakla mı»** yani ölümümden sonra diriltilmekle mi **«tehdit ediyorsunuz?' diyen kimseye (karşı) onlar, Allah'a yalvarırlar.»** Allah'tan ona yardım etmesini ve imanı nasib etmesini isterler **«ve: 'Yazıklar olsun sana!»** Bu, aslında helâk olması için bir bedduâdır. Fakat burada, gerçek anlamda helâk değil, onu imana teşvik muradedilmiştir. **«İman et.»** Öldükten sonra dirilmeyi ve topraktan çıkartılmayı tasdik et. **«Allah'ın»** öldükten sonra diriltmek konusundaki **«vaadi şüphesiz gerçektir.'»** Onda hiçbir şüphe yoktur, derler. Çünkü vaade muhalefet bir kusurdur. Allah'ın ondan tenzih edilmesi gerekir.

«O ise» ana-babasını yalanlayarak: **«'Bu»** sizin, Allah'ın vaadi dediğiniz şey, **«öncekilerin»** kitaplarında uydurdukları asılsız **«masallardan başka bir şey değildir.'»** Onun aslı asdan yok **«der.»**

18. «İşte onlar,» bu bâtıl sözleri söyleyenler, **«cinlerden ve insanlardan, kendilerinden önce gelip geçmiş topluluklar arasında, haklarında (azapla ilgili) söz sabit olmuş kimselerdir.»** Bu söz: *"Cehennemi seninle ve sana uyanların hepsiyle dolduracağım,"* (Sâd: 85) âyetindeki tehdittir. **«Şüphesiz onlar»** ve sözü edilen topluluklar **«hüsrâna uğrayanlardır.»** Şeytana uymak sûretiyle, aslî fıtratlarını kaybetmişlerdir.

19. Anılan iki guruptan **«herkesin yaptıklarına»**, iyi ve kötü amellerine **«göre»** karşılığını görecekleri **«mertebeleri vardır.»** Aslında mertebe, mükâfat derecelerinden yüce derecelerdir. **«Bu, kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek»** sevapları eksiltilmeden ve azapları artırılmadan **«Allah'ın on-**

lara amelleri(nin karşılığı)nı tam ödemesi içindir.»

Âyet-i kerimede, ana-babasına "öf" diyenler kınanmaktadır. Bu, onları azarlayanların da aynı şekilde hüsran ehlinden olduğunun kanıtıdır. Hüsran, mandaki eksikliktir. Bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: "*Cennetin kokusu beş yüz yıl uzaklıktaki bir mesafeden hissedilebilir. Ama onu, babasına itaat etmeyenler ve sılayı rahmi kesenler alamazlar.*"[4]

Denildiğine göre: "Ana-babadan birisinin hakkını gözetmek diğerini üzer de, her ikisinin hakkını aynı anda gözetmek mümkün olmazsa, saygı ve ta'zim konusunda baba tercih edilir. Çünkü neseb ondandır. Hizmet ve ikram konusunda ise anneye öncelik verilir. Şöyle ki: O ikisi aynı anda içeri girseler, baba için ayağa kalkılır. Her ikisi de bir şey isterse, annenin isteği öncelikle karşılanır." *Menbeu'l-Âdâb* adındaki eserde böyle denilmektedir.

Ana-babanın, çocuklarını, kötü muamele ve eziyet ederek itaatsizliğe itmemeleri, iyilikte onlara yardım etmeleri gerekir. Hz. Peygamber'in "*Allah, çocuğuna iyilik yapması için yardım eden babaya rahmet etsin,*" buyurduğu rivayet edelmiştir. Bunun anlamı: Onu kötü muamele ile itaatsizliğe itmeyen, demektir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Bir kimsenin, ana-babası hayatta iken evlenmemesi onun akıllılığındandır. Çünkü olur ki onlardan birisi, eşi sebebiyle evlâdından razı olmaz. Bu yüzden o günaha girer."

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي
حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ
بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ
تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

---

[4] Hadisi Nesâî: "*Cennete, söz taşıyıcı, ana-babasına itaatsizlik eden ve içkiye devam edenler giremezler,*" lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, 3/360.

20. İnkâr edenler ateşe arzolundukları gün onlara: "Siz bütün zevkleri dünya hayatınızda harcadınız. Onlarla safâ sürdünüz. Bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz," (denilir.)

20. «İnkâr edenler ateşe arzolundukları gün» yani ateşle azabedildikleri gün, demektir. Arz, mecazî olarak azabetme anlamında kullanılmıştır. Meselâ, "Esirler öldürüldüler" anlamında olmak üzere "esirler kılıca arzolundu" denilir. Böyle olmasaydı, kendisine arzedilen şeyin his sahibi olması gerekirdi. Ateş ise his sahibi değildir. Bu cümlenin; "ateş onlara arzolunur, onlara cehennem ve cehennemdeki yerleri arzolunur" anlamında olduğu da söylenir. Bu, insanlar cehenneme atılmadan öncedir.

Ama gerçek şu ki; âhiretin ateşi şuur ve idrak sahibidir. *"O gün cehenneme, doldun mu?' deriz. O: Daha fazla var mı? der."* (Kaf: 30) âyeti buna delildir. Cehennem mü'mine: "Ey mü'min! Geç. Senin nurun ateşimi söndürdü," der. Bu da onun idrak sahibi olduğunu gösterir.

«Onlara: 'Siz bütün zevkleri dünya hayatında harcadınız.» Dünya haz ve lezzetlerinden sizin için yazılanları aldınız. **«Onlarla safâ sürdünüz.»** Artık bundan sonra ondan bir şey kalmadı. Âyetteki, "zevkler" diye tercüme edilen *"tayyibât"* kelimesinin izâfesi umum ifade eder.

«Bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan» yani, sürekli fıskınız ve kibiriniz sebebiyle Allah'ın taatinden çıkmanızdan **«dolayı, alçaltıcı»**, içerisinde zillet ve rüsvaylık bulunan **«bir azap göreceksiniz,' (denilir.)»**

Âyet-i kerime, zalimlere karşı gösterilen kibirde olduğu gibi, haklı olarak gösterilen kibirin kınanmayacağına delildir.

Allah (c.c.) âyette söz konusu edilen azabı iki sebebe bağlamıştır:

Bunlardan birincisi: Hak dini kabulde ve Muhammed (a.s.)'e imandan kibirlilik göstermektir. Bu kalbin günahıdır.

İkincisi: Emirleri terk, yasakları yapmak suretiyle olan isyan ve fısktır. Bu da, organların günahıdır. Kalbin günahı, tesir açısından, organların günalundan daha büyük olduğu için, önce anılmıştır.

Âyet bildiriyor ki: Dünyadan ve dünya zevklerinden olan hazzın tümünü almak, cehennemliklerin özelliklerindendir. Akıl ve temyiz sahibi her mü'minin, peygamberlerin efendisine ve onun sâlih ashabına uyarak bundan kaçınması gerekir. Onlar, âhiret sevabını umarak dünyadaki lezzetlerden uzak durdular.

Hz. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: O, Rasûlüllah (s.a.v.) bir hasır üzerinde uyurken yanına girdi. Hasır onun iki yanında iz bırakmıştı. Ömer ağladı. Rasûlüllah: *"Ey Ömer! Niçin ağlıyorsun?"* buyurdu. Hz. Ömer: "Kisrâ'yı, Kayser'i ve onların içinde bulundukları dünyayı düşündüm. Sen âlemlerin Rabbi'nin elçisisin. Hasır iki yanında iz yapmış," dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Onlar, lezzetleri dünya hayatında peşin verilmiş toplumlardır. Biz ise, lezzetimiz âhirete bırakılanlarız."*(5) buyurdu.

Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Muhammed âilesi, Rasûlüllah vefat edinceye kadar iki gün üst üste arpa ekmeğinden doymamıştır. Ondan sonra ihdâs edilen ilk bid'at, doymaktır."(6)

Yine Hz. Âişe şöyle der: "Bizim üstümüzden, bir iki ay hiç ateşimiz yanmadan geçerdi. Yediğimiz, su ve hurmadan ibaretti. Şu kadar var ki Allah bize, Ensar'ın kadınlarını ihsan etti. Onlar hayırlı kadınlardır. Bazen bize süt ikram ederlerdi." (7)

Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Hz. Ömer, elimde bir parça et gördü. "Bu ne ey Câbir?" dedi. "Canım et çekti, onu satın aldım," dedim. "Sen canının her çektiği şeyi satın alır mısın? Ey Câbir! *'Siz bütün zevklerinizi dünya hayatında harcadınız,'* âyetinden korkmuyor musun?" dedi.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle der: "Suffe ashâbından yetmiş kişiyi gördüm.

5- Hadisi; Buhârî, Müslim ve Tirmizî tahric ettiler. Bunun, uzun bir hikâyesi var. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/407.

6- Hadisi, Buhârî ve Müslim, bu (son) ilâve *"ondan sonra ihdas..."* bölümü olmadan tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/683.

7- Hadis, Buhârî ve Müslim'de müteaddid rivayetlerle mevcuttur. Müslim'deki Âişe'den gelen bir rivayete göre; o, Urve'ye şöyle demiş: "Ey kızkardeşimin oğlu! Biz hilâle bakardık, sonra yine hilâle yine hilâle bakardık. İki ayda üç hilâl görürdük. Rasûlüllah'ın odalarında hiç ateş yanmazdı." Urve der ki: "Teyze, neyle yaşıyordunuz?" dedim. "İki siyahla; su ve hurmayla. Ancak Rasûlüllah'ın Ensar'dan komşuları vardı. Onların develeri vardı. Rasûlüllah'a onların sütlerinden gönderirlerdi. Biz de onu içerdik." dedi. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/683.

Onların hiçbirisinin üzerinde gömlek yoktu. Ya bir peştemal ya bir örtü vardı. Onu boyunlarına bağlarlardı. O kumaştan bazısı bacaklarının yarısına, bazısı topuklarına kadar ulaşıyordu. Peştemali kısa olanlar, avret yerinin görünmesi endişesiyle, iki tarafını eliyle tutarlardı. "

وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ
وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ٓ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ
اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٢١﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا
عَنْ اٰلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ اِنَّمَا
الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاُبَلِّغُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪ وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ
قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾

21. Âd'ın kardeşini hatırla. Hani o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçtiği Ahkâf bölgesindeki kavmini: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Kuşkusuz ben, size büyük bir günün azabının gelmesinden korkuyorum," diye uyarmıştı.

22. Onlar: "Sen, bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi geldin? Haydi doğru söyleyenlerdensen, tehdit ettiğin şeyi başımıza getir," dediler.

23. (Hûd) dedi ki: "İlim ancak, Allah katındandır. Ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum. Ama sizi cahil bir millet olarak görüyorum."

21. Ey Muhammed (s.a.v.)! Mekkeli kâfirler için, Hûd (a.s.)'un kavminin halinden ibret almaları için **«Âd'ın kardeşini»** Hûd (a.s.)'u **«hatırla.»** Âd'ın kardeşinden maksat, din bakımından değil, nesep açısından onlardan biri demektir. Nitekim aynı anlamda olmak üzere; "Ey Arabın kardeşi!" denilir. **«Hani o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların»**, elçilerin **«gelip geçtiği»** sonradan gelenler, öncekilerin uyarılarına göre hareket edilmesini te'kîd ediyorlardı. **«Ahkâf bölgesindeki kavmini:»** *"Ahkâf"*, bir yer adıdır. Bu kelime, "Hıkf"ın çoğuludur. Hıkf: Uzun ve yüksek, eğri büğrü kum yığını mânâsına gelir.

Bazı âlimlere göre Âd, ilkbaharda yola çıkan direkler ashabı (göçebe, çadırları olan)'dırlar. Rüzgârlar çıkıp ağaçlar sallanmaya başladığında evlerine dönerlerdi. Onlar İrem Kabilesi'ndendi. Yemen'de, Umman ile Aden arasında, Şıhr denilen yerde, deniz sahilinde, denize bakan kumlar arasında oturuyorlardı. Kimileri ise onların, Umman ile Mehre arasında yaşadıklarını söylerler.

Fethurrahman'da şöyle denilmektedir: "Bu görüşlerin sahih olanı şudur: Âd ülkesi Yemen'dedir. Onların İrem (şehrinde) sütunlar vardı. Ahkâf, hıkf'ın çoğuludur. Hıkf, eğri büğrü uzunca kum dağıdır. Bu tepeler daha çok çöllerde, kumlu yerelerde olur. Çünkü bu tepeyi rüzgâr yapar."

«'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Kuşkusuz ben, size büyük bir günün azabının gelmesinden korkuyorum,' diye uyarmıştı.» Yani milletine; Hûd'un, milletini şirkin sonucu ve büyük azap ile korkuttuğunu söyle. Ondan önceki ve ondan sonraki peygamberler de, milletlerini aynı şekilde uyarmışlardı. Yine onlara, şirk koşmanız ve tevhidden uzaklaşmanız sebebiyle korkunç bir günün azabından korktuğunu söyle. O büyük gün, onların üzerine azabın indiği gündür.

22. **«Onlar: 'Sen bizi tanrılarımızdan»**, onlara ibadetten, kendi dinine **«çevirmek için mi geldin?»** Bu olacak şey değil. **«Haydi,»** vaadettiğin azabın ineceğinde **«doğru söyleyenlerdensen, tehdit ettiğin şeyi»** büyük azabı **«başımıza getir,' dediler.»**

23. Hûd **«dedi ki: 'İlim»** yani azabın ineceği vakti veya içerisinde bunun da bulunduğu tüm eşyayı bilmek **«ancak,»** sadece **«Allah katındadır.»** Azabın ne zaman ineceğini ben bilmem. Onun gelmesinde de benim herhangi bir katkım yok. Onu sadece Allah bilir. Takdir edilen vakti geldiğinde de onu size getirir. **«Ben,»** içerisinde şirke son vermediğiniz takdirde, hemen azabın ineceğini bildirmek de bulunan peygamberlik görevlerinden, **«size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum. Ama sizi cahil bir millet olarak görüyorum.'»**

Çünkü benden, peygamberlerin görevi olmayan azabı indirmemi ve vaktini tayin etmemi istiyorsunuz. Eğer kişinin tam bir aklı ve olgun bir bilgisi olsa hevâsına tâbi olmaz, Mevlâsına kulluk eder.

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Senin ilk görevin mâbudu tanıman, sonra da ona kulluk etmendir. Sen, isimlerini ve zâtî sıfatlarını bilmediğin, kendisi için mutlaka gerekli olanı ve imkânsız olanı bilmeyen bir varlığa nasıl ibadet edebilirsin? Olur ki onun sıfatlarından, gerçeğe aykırı bir şeye inanırsın. O zaman da ibadetin boşa gider. Aynı şekilde, emrolunduğun şekilde yapabilmen için şer'î görevlerini, terketmek için de yasakları bilmen gerekir. Yine senin, hâlleri, ahlâkı; kıskançlık, gösteriş, kendini beğenme, büyüklenme, mal ve makam sevgisi ve benzeri kötü huyları bilmen gerekir ki onlardan kaçınasın. Tevekkül, kanaat, rızâ, teslimiyet, yakînî iman ve benzeri güzel ahlâkı da bilmelisin ki onlarla bezenesin."

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا
هَٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ
أَلِيمٌ (٢٤) تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ
إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ (٢٥) وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ
فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً
فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ
إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (٢٦)

24. Onu vadilerine doğru yayılan bir bulut halinde gördükleri zaman: "Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur," dediler. "Hayır, bu sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. O, içerisinde acı verici azap bulunan bir rüzgârdır.

25. O, Rabbinin emriyle her şeyi mahveder." Bunun üzerine onlar, evlerinden başka hiçbir şey görünmez bir hâle geldiler. Biz günahkâr milleti işte böyle cezalandırırız.

26. Andolsun ki, Biz onlara size vermediğimiz imkânlar verdik. Onlara kulak, gözler ve kalpler verdik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir şeyde fayda vermedi. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay ettikleri şey de onları çepeçevre kuşattı.

24. «Onu vadilerine doğru yayılan bir bulut halinde gördükleri zaman:» Yani vaadolundukları azap gelip de onu vadilerine yönelmiş bir vaziyette gördüklerinde... Buluta *"ârız"* denilmiştir. Çünkü o, ufukta veya gökyüzünde genişlemesine yayılır. **«'Bu, bize yağmur yağdıracak»**, yağmur getirmiş **«bir buluttur,' dediler.»**

Rivayet edildiğine göre: Âd kavmi üzerine, Muğîs denilen vadilerinden siyah bir bulut çıktı. Onlara uzun süreden beri yağmur yağmıyordu. Onu görünce sevinçle ve bir müjde kabilinden yukarıdaki sözü söylediler.

Hûd dedi ki: **«'Hayır,»** mesele sizin zannettiğiniz gibi değil. **«Bu, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir.»** Azaptır. **«O, içerisinde acı verici azap bulunan bir rüzgârdır.»**

25. «O, Rabbinin emriyle her şeyi», onlardan müşrik olanların canlarını ve mallarını **«mahveder.'»** Allah'ın dilemesi olmadan hiçbir şey hareket etmediği ve durmadığı için *"Rabbinin emriyle"* denilmiştir. Allah her şeyin Rabbi olduğu halde, *"Rab"* kelimesi, "rüzgâr" kelimesine izâfe edilmesinden maksat, onun büyüklüğüne, hareketinde Allah'ın emrine bağlı olduğuna işarettir. Yani bu, yıldızların tesiri ile değildir. Azap etmek için, daha baştan Allah'ın kudreti ile başlayan bir olgudur.

«Bunun üzerine onlar,» azaptan dolayı, **«evlerinden başka hiçbir şey görünmez bir hâle geldiler.»** Yani rüzgâr aniden patladı ve onları helâk etti. Onlar, evlerinin harabelerinden başka hiçbir şey göremez hale geldiler.

«Biz günahkâr milleti işte böyle» köklerinin kazındığı bu korkunç azap gibi bir azapla **«cezalandırırız.»** Âyet, Hz. Peygamberi yalanladıkları için işledikleri suça karşılık Mekkelileri tehdit etmektedir. Allah (c.c.), Âd Kavmi'nin rüzgârı gibi bir rüzgârı Mekkeliler üzerine de göndermeye muktedirdir. O halde ondan kaçınmak gerekir. Hz. Âişe (r.ah.)'den rivayet edildi ki: Hz. Peygamber farklı bir rüzgâr estiği zaman, yüzünün rengi değişir, içeri girer, dışarı çıkar, önünü döner, arkasını döner (yani telaşlanır)dı. Bunun sebebini sorduğumda: *"Ne biliyorsunuz? Belki de o, Allah'ın 'onu bir bulut halinde gördükleri zaman...' buyurduğu rüzgârdır,"* dedi. Yağmur yağınca da kendisinden korku giderdi. (8)

26. Ey Mekkeliler! **«Andolsun ki Biz onlara,»** Âd Kavmi'ne, **«size vermediğimiz imkânlar verdik.»** Zenginlik, rahatlık, uzun ömür ve diğer tasarruflarda onları muktedir ve mâlik kıldık. **«Onlara kulak, gözler ve kalpler verdik.»** Ta ki onları yaratıldıkları maksada uygun olarak kullansınlar. Onlardan herbiriyle, nitelenen çeşitli nimetleri bilsinler. Onlarla nimet veren Allah'ın şânını takdir edebilsinler. Şürkrüne devam etsinler.

Âyette göz ve kalp çoğul kelimelerle ifade edildiği halde, kulak tekil olarak getirilmiştir. Herhalde buna sebep, onunla sadece sesin algılanabilmesidir. Gözle ise, bir kısmı bizzat, bir kısmı vasıtalı olmak üzere çok şeyler algılanabilir. Kalp de her şeyi algılar. Kalp diye tercüme edilen *"Fuâd"* kalbin daha özel bir bölümüdür. Göğüste kalp ne ise, kalpte *"Fuâd"* da öyledir.

«Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir şeyde fayda vermedi.» Çünkü kulaklarını, vahyi ve Rasûlüllah'ın öğüdünü dinlemekte kullanmadılar. Gözleriyle, dünya sahifelerinde dikilen kevnî âyetleri görmediler. Kalplerini, Allah'ı tanımakta kullanmadılar.

«Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar», onlara inanmıyorlar **«dı.»** *"Eğer doğru söyleyenlerdensen bize vaadettiğin şeyi getir"* diyerek, alay yoluyla acele istedikleri azaptan, **«Alay ettikleri şey de onları çepeçevre kuşattı.»**

8- Hadisi, Müslim ve Tirmizî, Hz. Âişe'den şu şekilde rivayet ettiler: "Bir rüzgâr estiği zaman Rasûlüllah: '*Senden onun hayrını, içindekinin hayrını ve gönderdiğin şeyin hayrını istiyorum,*' derdi. Hava karardığında rengi değişir, girer, çıkar, önüne döner, arkasını dönerdi. Yağmur yağınca da kendisinden bu korku giderdi. Bunu kendisine sordum. '*Bilmiyorum, Belki de o, Âd Kavmi'nin: 'Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.' dedikleridir.*' derdi." Bkz. *ed-Durrü'l-Mensûr*, 6/43.

Âyet, ibret almaları için Mekkelileri korkutmaktadır. Kulak, göz ve kalbin, tevhidi elde etme araçları olduğuna işaret etmektedir. Kalbe yönelik olan tüm teklifler kulak yoluyla olduğu için, önce kulak zikredilmiştir. İşitileni tasdike en büyük şahit olması hasebiyle ikinci olarak göz zikredildi. Ayrıca ibret alma ve tefekkür gözle olur.

Bütün dinî yükümlülüklerin hedefi, kalbin selâmetidir. Öyleyse aklı olan insan, hakkı dinlemeli, dinlediği ile ahlâklanmalı, tüm organlarıyla dinî yükümlülüklerine bağlanmalı, gücünün yettiğince mendupları yapmalı, yasaklanan haramlardan kaçınmalı, mekruhlardan sakınmalı, mübahlarda israfa dalmamalıdır. Kul, hesaba çekileceği vakit gelmeden kendi kendini hesaba çeksin. Elle ve başka bir şeyle zulmetmekten kaçınması vacip olduğu gibi, zalimlere yardımdan kaçınması da vaciptir. İdarecilerden birisi, yanında tutsak olan bir bilginden, mektubu mühürlemek için mum vermesini istemiş. O da: "Önce bana kitabı ver. İçinde ne olduğuna bakayım," demiş. Onlar, zalimlere yardımdan işte böyle kaçınırlardı.

Allah'ın haramlar ve helâllerden bahseden âyetlerini ikrar ve tasdik eden kimse, amelleri terke nasıl cür'et edebilir? Onlarla nasıl alay edebilir? Allah'ı bir bilip tasdik etmek, asılların aslıdır.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
قُرْبَانًا اٰلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

27. Andolsun Biz, çevrenizdeki ülkeleri helâk ettik. Belki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.

28. Allah'ı bırakıp da, kendilerine yakınlık sağlamak için

edindikleri tanrılar, onlara yardım etselerdi ya! Ama hayır, onlar kendilerinden kayboldular. Bu onların yalanları ve uydurup durdukları şeydir.

27. Ey Mekkeliler! **«Andolsun Biz çevrenizdeki,»** Semûd'un Hıcri –Hıcr, onların yurtlarıdır– ve alt üst olan Lût Kavmi'nin şehirleri gibi **«ülkeleri helâk ettik.»** Burda maksat, o ülkelerin halkıdır. Âd Kavmi de bu hükme dahildir. Çünkü onlar da helâk olmuş ve evleri yıkılmıştır. **«Belki»** içerisinde bocalayıp durdukları küfür ve isyanlardan **«dönerler»**, dönsünler **«diye âyetleri»** delilleri ve muhtelif ibret vesilelerini **«tekrar tekrar açıkladık.»** Çünkü bu âyetler tevhid ve taate dönme sebepleridir.

28. «Allah'ı bırakıp da, kendilerine yakınlık sağlamak için edindikleri tanrılar, onlara yardım etselerdi ya!» Yani kendileriyle, Allah'a yaklaşmayı umdukları tanrıları onlara yardım edip, azaptan kurtarsa ya onları! Çünkü müşrikler: *"...Biz onlara, ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz..."* (Zümer: 3) *"...Onlar, Allah katında bizim şefaatçilerimiz..."* (Yunus: 18) diyorlardı. Bu ifade, onlarla bir nevi alaydır.

«Ama hayır, onlar kendilerinden kayboldular.» Bu ikinci bir alaydır. Yani sanki, onlara yardım etmemeleri, kayboluşları sebebiyledir. Ya da onlar yok oldular. Yani onlardan tümüyle yok oluşları ortaya çıkmıştır.

«Bu,» ilâhlarının yok olması ve yardım edememeleri **«onların yalanları»** yani, onları ilâh edinmelerinin eseri ve şirk koşmalarının sonucu **«ve uydurup durdukları şeydir.»** Yani Allah'a karşı iftiralarının veya Allah'a iftira etmekte oldukları şeyin eseridir.

Âyet işaret ediyor ki, sebepler ve vesileler iki çeşittir:

1- Allah'ın, kulun kendisine ulaşmaya vesile edinmesine izin verdiği şeyler: Peygamberlerin getirdikleri vahiyler ve taatler bu kabildendir. Bunlar, hidayet sebepleridir. Nitekim Allah (c.c.) bir âyette *"O'na vesile arayınız."* (Mâide: 35) bir başka âyette de: *"Sadıklarla birlikte olunuz."* (Tevbe: 119) buyurmuştur.

2- Allah'ın izin vermediği vesileler: Putlara tapmak ve benzeri şeyler de bu kabildendir. Bunlar, âyetlerin bildirdikleri üzere hevâ ve hevesin sebepleridir. Ayrıca Allah (c.c.), kul; tesirin sebeplerle değil, kendisinden olduğunu bilsin de yakınlaşsın diye sebepler dolayısıyla değil, sebeplerin yanında yapar.

وَاِذْ صَرَفْنَا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَۚ
فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا اَنْصِتُواۚ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِر۪ينَ
﴿٢٩﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا اِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْد۪ٓي اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَر۪يقٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٣٠﴾
يَا قَوْمَنَٓا اَج۪يبُوا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِه۪ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ
وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣١﴾

29. Hani Biz, cinlerden bir gurubu Kur'an dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna geldiklerinde birbirlerine: "Susun" dediler. Kur'an'ın okunması bitince, uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler.

30. (Kavimlerine) şöyle dediler: "Ey kavmimiz! Kuşkusuz biz, Musa'dan sonra indirilen ve kendisinden öncekileri tasdik eden, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.

31. Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. O'na iman edin. Ta ki, Allah günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun."

29. Kavmine hatırlat. «**Hani Biz,**» bir vakit «**cinlerden**» Kur'an dinlemeleri takdir edilmiş olan «**bir gurubu, Kur'an dinlemeleri için sana yöneltmiştik.**» *"Gurup"* diye Türkçeye çevirdiğimiz *"nefer"* kelimesi, " on kişiden daha az olan topluluk" demektir. Râğıb, bu kelimenin: "Savaşa çıkma gücüne sahip olan erkekler topluluğu" anlamında olduğunu söyler.

Cin, bize görünmeyen yaratıklardandır. Onlar, üç çeşittir:

1- Hayırlılar; bunlar meleklerdir.

2- Şerliler; onlar şeytanlardır.

3- Ortada olanlar; bunlar da cinlerdir. İçlerinde iyi olanlar da, kötü olanlar da vardır.

«Onlar, onun» okunması esnasında Kur'an'ın **«huzuruna geldiklerinde birbirlerine: 'Susun'»** konuşmayı kesip onu dinleyin **«dediler.»** Bu söz; cinlerin de, insanlar gibi boş ve fuzuli şeylerle de meşgul olduklarına işaret etmektedir.

«Kur'an'ın okunması bitince, uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.» Yani, Kur'an'a inandılar, duyduklarını kabul ettiler ve uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler. Onların bu nitelikle dönmeleri, Hz. Peygamber'in elçileri olmalarını gerektirmez. Çünkü bir şahsın peygamber veya birisi tarafından elçi olmadan da uyarıcı olması caizdir. Cinler açısından uyarıcılık, peygamberlik dışında bir niteliktir.

Rivayet edildi ki: Cinler kulak hırsızlığı yaparlardı. (Gizlice dinlerlerdi.) Gökyüzü onlara kapatılıp, alevlerle taşlandıklarında: "Bu, yeni bir olaydan ötürü oluyor," dediler. Nusaybin cinlerinin ileri gelenlerinden yedi veya altı kişilik bir gurup, liderleri ile birlikte kalkıp yola çıktı. -Nusaybin, Rabia mıntıkasında bir yerdir. Orasının Suriye'de veya Yemen'de bir yer olduğu da söylenmiştir.- Tihâme'ye kadar vardılar. Sonra, Ukâz Panayırı'nın yanındaki, Nahle Vadisi'ne geçtiler. Orada, Rasûlüllah'la karşılaştılar. Onu gece yarısı kalkmış namaz kılar bir vaziyette buldular. O tek başına idi veya yanında sadece âzatlı kölesi Zeyd b. Hârise vardı.

Bir başka rivayete göre Rasûlüllah sabah namazı kılıyordu. Çünkü o zaman Hz. Peygamber iki rekât yatsı, iki rekât de sabahleyin namaz kılmakla memurdu. Bu sabah namazı, Miraç Gecesi farz kılınan beş vaktin birisi olan sabah namazı değildi. Çünkü, alevler atılarak cinlerin gökyüzünden haberler almasına engel olmak, vahyin ilk yıllarında idi. Miraç gecesi ise bu olaydan yıllarca sonradır.

Cinler anılan gecede, Rasûlüllah'ın okuduğu Kur'an'ı dinlediler. Efendimiz, *"Tâhâ"* sûresini okuyordu. Bu olay, Hz. Peygamber, İslâm'a yardımlarını ve muhaliflerine karşı koymalarını istemek için gittiği ama olumlu cevap alamadığı, üstelik ayak takımlarını üzerine salıp şiddetli acılar verdikleri, ayakları kan revân içinde kalıncaya kadar taşlattıkları Tâif Seferi'nden sonra olmuştu. Hz. Peygamber, Tâif'te bir ay on gün kaldı. Onları İslâm'a davet etti. Sonra bir kaç gün de Nahle'de kaldı. Mekke'ye girmek istediğinde Zeyd: "Kureyş seni çıkarmışken, yani senin çıkmana sebep olmuşken -sen onlardan yardım istedin, yardım etmediler- onların yanına nasıl gidersin?" dedi.

Rasûlüllah:*"Ey Zeyd! Allah, gördüğün şey için bir çıkış ve ferahlık verecektir. Şüphesiz Allah, dinine yardım edecek ve onu üstün kılacaktır"* buyurup, Hirâ Dağı'na doğru yürüdü. Bedir Savaşı'ndan yedi ay kadar önce, Müslüman olmadan ölen, Mut'ım b. Adiy'e haber gönderdi. Ona: *"Ben senin emanınla Mekke'ye girmek istiyorum,"* dedi. O şahıs, Rasûlüllah'ın bu isteğini kabul etti. Efendimiz de Mekke'ye yöneldi. Sonra Mut'ım ve oğulları -ki onlar altı veya yedi kişi idiler- silâhlanıp çıktılar. Mescid-i Harâm'a geldiler. Mut'ım hayvanının üzerinde ayağa kalkıp: "Ey Kureyş! Ben Muhammed'e eman verdim. Kimse ona eziyet etmesin," diye bağırdı. Sonra Rasûlüllah'a haber gönderip, girmesini söyledi. O da girip, Mescid'e gitti. Mescid'i tavaf edip namaz kıldı. Sonra evine yöneldi. Mut'ım ve oğulları da, Hz. Peygamberle birlikte, tavaf ettiler. Eman verdikleri kişiyi korumak, Arapların âdeti idi. Bu yüzden Ebû Süfyan: "Senin eman verdiğine, biz de eman verdik?" demişti.

Cinlerin o gece Rasûlüllah'a uğrayıp Kur'anı kerim dinlemelerini Hz. Peygamber hissetmedi. Allah (c.c.) onların Kur'an dinlediklerini haber verdi. Rasulüllah'la Mekke'de defalarca bir araya geldiklerini bildirdi. İşte bu bir araya gelmelerden birisi de şu olaydır: Cinlerden yedi kişilik bir grup Nahle denilen yerden, davetçiler olarak kavimlerinin yanına geldiler. Sonra, kavimlerinden yüz veya on iki bin kişilik bir toplluk halinde Mekke'ye Hz. Peygamber'in yanına uğradılar. Mekke kabristanının bulunduğu Hacûn'a kadar vardılar. Bu gruptan birisi Rasûlüllah'a gelip; "Kavmim Hacûn'a geldi. Seninle görüşmek istiyorlar" dedi. Rasûlüllah gecenin bir saatinde görüşmek üzere onlara randevu verdi. Ashabına dönerek: *"Ben, bu gece cinlere Kur'an okumak ve onları uyarmakla emrolundum. Kim benim peşimden gelir?"* dedi. Bu sözü üç kez tekrarladı. Abdullah b. Mesûd'un dışında herkes başını önüne eğip sustu. Abdullah ise Hz. Peygamber'le birlikte kalktı.

Hadisenin devamını Abdullah şöyle anlatır: "Hacûn mevkiine, Mekke'nin en yüksek yerine kadar gittik. Efendimiz ayağıyla benim önüme bir çizgi çizdi. *"Ben dönünceye kadar buradan çıkma. Çıkarsan kıyamet gününe kadar beni bir daha göremezsin,"* dedi. - Bir rivayete göre; *"bazılarının seni alıp götürmeyeceklerinden emin olamam"* dedi.- Sonra oturup, cinlere *"İk-*

ra' bismi rabbike" veya *"Rahmân"* Sûresi'ni okudu. Bir ara şiddetli bir gürültü duydum. Efendimizin başına bir şey gelmesinden korktum. Sonra Rasûlüllah bana: *"Bir şey gördünmü?"* diye sordu. "Evet, Sûdan'lı Zuttî'ler gibi kara kara adamlar gördüm" dedim. *"Onlar Nusaybin cinleridir"* buyurdu. "O ara şiddetli bir gürültü duydum. Senin, bastonunla yere vurup *'oturun'* dediğini duyana kadar, başına bir şey gelmiş olmasından korktum," dedim. Rasûlüllah: *"Cinler, içlerinde öldürülen birisi hakkında beni hakem tayin ettiler. Ben de aralarında adaletle hükmettim"* buyurdu.

30. Kavimlerine döndüklerinde:«**Şöyle dediler: 'Ey Kavmimiz! Kuşkusuz biz, Mûsa'dan sonra indirilen ve kendisinden öncekileri tasdik eden,**» yani tevhîde ve tasdîke davette, peygamberlik ve âhıretin hakikatinde, ahlâkı temizlemek ve benzerî şeylerde Tevrat'a ve diğer ilâhî kitaplara tıpa tıp uyan «**hakka**» doğru inançlara « **ve doğru yola ileten** » hiçbir eğri yönü olmayan -ki o şerîat ve sâlih amellerdir- «**bir kitap dinledik.**»

Âyette cinlerin: *" Mûsa'dan sonra"* demeleri; onların önce Yahûdî iken sonra Müslüman olmalarından dolayıdır.

Denilmiştir ki, bu, Varaka b. Nevfel'in Cebrâil için: "Bu, Allah'ın Mûsa'ya indirdiği namustur," demesine benzer. Doğru izahda budur.

Varaka hakkında şöyle demişlerdir: "O Hristiyan olduğu halde Hz. Mûsa'yı andı. Buna sebep, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kesin bir dille ifade etme isteğidir. Çünkü Cebrâil'in Hz. Mûsa'ya indiği konusunda Yahûdîler ile Hristiyanlar arasında görüş birliği vardır. Hz. İsa'ya indiği konusunda ise aynı ittifak mevcut değildir. Çünkü Yahûdîler onun peygamberliğini kabul etmiyorlardı. Varaka'nın böyle demesinin sebebi olarak şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Hristiyanlar, Tevrat hükümlerine tâbi oluyorlar, ona müracat ediyorlardı. Ya da, Hz. İsa'nın şerîatı, Hz. Musa'nın şerîatını tasdik edici idi, onu neshedici değildi.

Tevrat, kendisinden önceki kitapların aksine, kanunlar ve hükümler içeren ilk kitaptır. Öncekilerse sadece Allah'a imanı ve onu bir tanımayı içermekte idiler. Bu yüzden onlara *"suhuf=sahifeler"* denilmiştir. Onlara *"kitap"* denilmesi mecaz yoluyladır. Kur'an-ı Kerim de ahkâm ve kanunları içerdiğine göre, ilâhî kitapların tümü bu iki kitabın; Kur'an ve Tevrat'ın hükmünde oldular. Bu yüzden, Hz. Musa'yı özellikle zikrettiler. Bu ifadede, iki kitabın şeref ve yüceliğine işaret edilmiştir.

31. «Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun.» *"Davetçi"* den maksat, Hz. Muhammed (a.s.)'dir. Ya da, Kitap'tan dinledikleri şeyi kasdetmişlerdir. Çünkü o Kitap doğruya iletici olduğu gibi, Allah'a çağırıcıdır da.

«O'na iman edin. Ta ki, Allah günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın.» Onlar, sırf Allah hakkı olan günahlardır. Kul hakları ise, imanla bağışlanmaz. Ancak, hak sahiplerinin rızaları ile bağışlanır. Bir zımmî (gayri müslim tebea) Müslüman olsa, Müslüman olmakla onun kul hakları bağışlanmaz. Aynı şekilde, hak mâlî ise, Harbî (gayri müslim olan yabancı) Müslüman olunca o hak bağışlanmaz.

Kâfire ve hayvanlara zulmetmenin günahı daha şiddetlidir. Çünkü, zulmeden, Müslümana ettiği zulme karşılık, ya hakkı nisbetinde hasmının günahını yüklenir. Ya da onun iyiliklerinden alınıp hak sahibine verilir. Kâfire iyilik verilmez, hayvanın alınacak günahı yoktur. İyilikleri alınıp kendisine verilmesine de ehil değildir. Öyle olunca, bunlara zulmeden kişi için, ceza görmekten başka yol yoktur.

«Ve sizi» kâfirler için hazırlanan **«acı bir azaptan korusun.'»** O, cehennem azabıdır.

وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ
بِمُعْجِزٍ فِي الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءُ اُولٰئِكَ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٣٢﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ
بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى بَلٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ
قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ
كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً
مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

32. Kim Allah'ın davetçisine uymazsa (bilsin ki) yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacak değildir. Onun, Allah'tan başka dostları yoktur. Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

33. Onlar görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratan, onları yaratırken yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye de kâdirdir. Evet, şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter.

34. Kâfirler ateşe arzolunacakları gün, (kendilerine): "Bu gerçek değil miymiş?" (denir.) Onlar da: "Rabbimiz hakkı için evet, gerçekmiş" derler. "O halde küfrünüz sebebiyle (şimdi) azabı tadın," buyurur.

35. (Ey Habibim!) Azim sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için acele etme. Sanki onlar, kendilerine vaadedilen azabı gördükleri gün, (dünyada) ancak gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Hiç fasıklar gürûhundan başkası helâk edilir mi?

32. «Kim Allah'ın davetçisine uymazsa (bilsin ki) yeryüzünde» kaçıp kurtularak **«(Allah'ı) âciz bırakacak değildir.»** Yeryüzünün köşelerine kaçsa, çukurlarına girse bile kurtulamaz. **«Onun, Allah'tan başka dostları yoktur.»** Bu, kendi kendine kurtuluşunun imkânsızlığının belirtilmesinden sonra, başkaları vasıtasıyla kurtulmanın da imkânsız olduğunun beyanıdır.

«Onlar» davetçiye uymamakla nitelenenler, **«apaçık bir sapıklık içindedirler.»** Sapıklık içinde oldukları, kimseye gizli değildir. Çünkü, durumu böyle olanı kabulden imtinâ etmişlerdir. Bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: *"Dün gece, benimle melekler arasında geçeni size haber vereyim mi? Benim* *başımın ve ayaklarımın yanında, sağımda solumda durup hatırımı sordular. Dediler ki: 'Ey Muhammed! Gözlerin uyuyor, kalbin uyumuyor. Dediğimizi anla.' Birisi: 'Muhammed için bir temsil getirin,' dedi. Bir başkası şu temsili getirdi: 'Muhammed'in durumu, ev yapıp, davet edecek davetçi gönderen bir adama benzer. Kim davetçiye uyarsa eve girer, oradakilerden yer. Davetçiye uymayan, eve girmez ve evdekilerden yemez. İşte Muhammed davetçidir. Kim ona uyarsa cennete girer. Uymayansa cennete giremez ve oradakilerden yiyemez."* (9)

Âyet açıkça işaret etmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) tüm insanlara ve cinlere gönderilmiştir. Ondan önce hiçbir peygamber bu iki guruba gönderilmemişti. Süleyman (a.s.) da cinlere gönderilmemişti. Ama cinler onun emrine verilmişlerdi.

Sahih olan şu ki, sevap işleme ve cezalandırılma bakımından cinler de aynen insanlar gibidirler. Çünkü onlar gibi mükelleftirler. Bu sûredeki: *"Herkesin yaptıklarına göre mertebeleri vardır,"*(Ahkâf:19) lâfzı celîli buna delâlet eder.

33. «Onlar görmediler mi ki...» Buradaki görmek, kalp gözüyle görmektir. Yani düşünmediler mi ve ayan beyan görüldüğü gibi bilmediler mi ki, hiçbir örnek almadan ilk defa **«gökleri ve yeri yaratan, onları yaratırken yorulmayan»** ya da ondan âciz olmayan **«Allah, ölüleri diriltmeye de kâdirdir.»**

Rivayete göre, ilerlemiş yaşına rağmen Kisâî'yi nahiv (Arap grameri) öğrenmeye sevkeden olay şudur: Kisâî bir gün yoruluncaya kadar yürür. İstirahat etmek için bir gurubun yanına oturur ve başına hemze getirmeden "Uyyîtü=yoruldum" der. Oradakiler: "Sen hatalı konuşuyorsun, bizimle oturma " derler. Kisâî: "Peki 'yoruldum' demek için nasıl söylemek lâzım?" der. Oradakiler, başına hemze getirerek: *"U'yîtü"* derler ve eklerler, "Ama eğer bir işte çaresiz ve âciz kaldığını ifade etmek istersen, *uyîtü* dersin." Kisâî hemen kalkar ve kendisine nahiv öğretecek birisini sorar. Ona Muâz'ı tavsiye ederler. Muâz'ın tüm bildiklerini öğreninceye kadar hiç yanından ayrılmaz.

9- Bu, Tirmizî'nin *"emsâl"* de rivayet ettiği uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de, 3788 numarada tahric etmiştir. Buhârî'deki lâfzı şöyledir: *"Rasûlüllah uyurken, melekler kendisine geldiler. Bir kısmı 'O uyuyor' dedi. Bir kısmı, 'gözler uyuyor, kalp uyanık' dedi..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/541.

Sonra da Basra'ya Halil b. Ahmed'in yanına gider.

«Evet, şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter.» Bu, Allah'ın genel anlamda kudretinin tasdikidir. Aynı zamanda, buradaki özel hüküm için de delildir. Allah'ın her şeye gücü yettiğine göre ölüleri diriltmeye de gücü yeter. Çünkü ölüleri diriltmek de *"her şey"* kavramına dahildir. Allah'ın gücü sadece bazı şeylere münhasır değildir.

34. «Kâfirler ateşe arzolunacakları gün,» yani ateşle azabolunacakları gün kendilerine: **«'Bu»** görmekte olduğunuz azap **«gerçek değil miymiş?'»** siz onu yalanlıyordunuz **«(denir.)»** Bu, onları susturma ve dünyada iken Allah'ın vaad ve tehdidi ile alay ettikleri, "biz azabedilecek değiliz" dedikleri için onları kınamadır.

«Onlar da: 'Rabbimiz hakkı için evet, o gerçekmiş' derler.» Buradaki Rab, Allah'tır. Dünyadaki gibi, onu itiraf edince kurtulacaklarını ümit ettikleri için, cevaplarını yeminle kuvvetlendirirler.

Allah (c.c.) veya cehennemin bekçisi: **«'O halde»** dünyadaki **«küfrünüz sebebiyle (şimdi) azabı tadın.'»** Yani bir yiyeceğin tadına bakanın onu hissettiği gibi hissedin **«buyurur.»** Buradaki emir, onları küçümsemek ve Allah'ın vaad ve tehdidini dünyada inkâr ettikleri için azarlamak için kullanılmıştır.

Biliniz ki: Ölüm nasıl hiç kimsenin şüphe etmediği biçimde gerçekse, ölümden sonraki hayat da öyledir. İnkâr edenin inkârına itibar edilmez. Çünkü o, cehaletten dolayıdır. Allah onu, uykudan sonra uyanmaya benzetmiştir.

35. «(Ey Habibim!) Azim sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret.» Kâfirlerin işinin sonu, bu anılan olduğuna göre, karar ve sebat sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi, kâfirler tarafından sana gelen belâlara sabret. Çünkü sen de o peygamberlerdensin.

Ülü'l-Azın peygamberler: Yerleştirmek için çaba harcadıkları şerîatı olan, meşakkatlere katlanmakta ve onları kınayanlara düşmanlıkta sabredenlerdir. Onların meşhurları: Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed aleyhimüsselâmdır. Birisi, onları nazım halinde şöyle dile getirmiştir:

Ulü'l-Azm peygamberler: Nuh, Âzer'in oğlu Halil (İbrahim),
Musa, İsa ve sevgili Muhammed (a.s.)'dir.

«Onlar», Mekke kâfirleri **«için»** azap konusunda **«acele etme.»** Şüphesız azap, onların başına inmek üzeredir. Hayvanî arzularının tatmini ile, büyük azaba hazırlanmaları için, onlara mühlet ver. Çünkü Ben onlara biraz mühlet veriyorum. Sanki Rasûlüllah biraz rahatsızlık duydu da, onlardan imana gelmeyenlere azabın inmesini istedi. Bu yüzden sabretmek ve aceleciliği bırakmakla emrolundu.

«Sanki onlar, kendilerine vaadedilen azabı gördükleri gün, (dünyada) ancak gündüzün bir saati», kısa bir müddet **«kadar kaldıklarını»** ve nimetlerinden o kadarcık yararlandıklarını **«sanırlar.»** Azabın şiddetini ve sürenin uzunluğunu görünce, başlarına gelen şeyin korkusu onların dünyadaki kalış sürelerini unutturur. Ayrıca, geçmiş zaman uzun zaman olsa bile çok kısa görünür. Hatta hiç yok gibi gelir.

«Bu» size verilen öğüt, **«bir tebliğdir.»** Köle sopayla dövülür, hüre işaret yeter. **«Hiç fâsıklar gürûhundan»**, öğüt dinlemeyenlerden veya taâte yanaşmayıp yoldan çıkanlardan **«başkası helâk edilir mi?»**

Bu terimler, sırf birer tehdit ve açık bir uyarmadır. Allah'tan bizi muhafaza etmesini ve selâmet istiyoruz.

Allah'ın yardımıyla Ahkâf Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MUHAMMED SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 38 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ①
وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ② ذٰلِكَ
بِاَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ
مِنْ رَبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ③

1. İnkâr edenlerin ve Allah'ın yolundan yüz çevirenlerin amellerini, Allah boşa çıkarmıştır.

2. İman eden ve iyi amel işleyenlerin ve Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların kötülüklerini Allah örtmüş ve durumlarını düzeltmiştir.

3. Bu, inkârcıların bâtıla uymaları, inananların ise Rablerinden gelen hakka uymaları sebebiyledir. Allah insanlara misallerini işte böyle anlatır.

1. **«İnkâr edenlerin ve Allah'ın yolundan»** yani İslâm'dan ve hak yola girmekten **«yüz çevirenlerin...»** Bu mana: *"saddû"* fiilinin, *"sudûd"* mastarından olduğuna göredir. Ama *"sadden"* mastarından geldiği düşünülürse o zaman âyet: "İnsanları Allah'ın yolundan alıkoyanlar" şeklinde anlaşılır ki, onlar, Bedir Savaşı günü, askerlere yemek veren azgın müşriklerdi. Onlar, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara olan düşmanlıklarını göstermek için müşrik ordusuna yemek vermişlerdi. Bu izaha göre, *"ve saddû an sebîlillah"* cümlesi, bundan önceki *"İnkâr edenler"* cümlesinin ifade ettiği genel manayı tahsis etmektedir. Ama, uygun olanı, onun da tüm kâfirlere şâmil olduğunu kabul etmektir.

«Amellerini, Allah boşa çıkarmıştır.» Onları iptal etmiş, zayi etmiş, hiç yapılmamış gibi tesirsiz kılmıştır. Bunun anlamı: Allah'ın, o amellerin geçersizliğine hükmetmesidir. Onların sılayı rahim, misafire ikram, esirleri serbest bırakma ve benzeri iyi hareketlerinin, imanları olmadığı için hiçbir etkisi yoktur. Allah (c.c.) onların Rasûlüllah'a tuzak kurmak ve doğru yoldan çevirmek için yaptıklarını da, Rasûlü'ne yardım etmek ve dinini bütün dinlere üstün kılmak suretiyle boşa çıkarmıştır. Bu izah şu âyete uygun düşmektedir: *"İnkâr edenlere gelince, onların hakkı helâktır. Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır."* (Muhammed: 8) Yine bu, *"kâfirlerle karşılaştığınız zaman..."* diye başlayan dördüncü âyetin anlamına uygundur.

2. **«İman eden ve iyi amel işleyenlerin...»** Bu ifade, muhâcir'lerden , ehli kitaptan ve başkalarından tüm inanıp sâlih amel işleyenlere şamildir. Aynı şekilde tüm ilâhî kitaplara inanmayı da içerir.

«Ve Rableri tarafından hak olarak» -hak bâtılın zıddıdır- **«Muhammed'e indirilene inananların...»** İman, Rasûlüllah'tan önce indirilen kitapları da içerdiği halde, sadece Rasûlüllah'a indirilene imanın anılması onun şanının yüceliğine işaret içindir. Ayrıca bu ifade, diğer inanılması gerekenler yanında Kur'an'ın yüceliğine dikkat çekmektedir. Çünkü hepsinde aslolan odur. Bu yüzden o *"hak"* kelimesi ile kuvvetlendirilmiştir. **«Kötülüklerini Allah örtmüş ve durumlarını düzeltmiştir.»** Yani onların günahlarını, imanla ve sâlih amellerle gizlemiş, dindeki ve dünyadaki durumlarını muvaffak kılmak ve ebedileştirmek suretiyle ıslah etmiştir. "Durum" diye tercüme edilen *"bâl"* kelimesi, aslında kendisi için üzülünen şey anlamına gelir. Ayrıca, insanı kuşatan hâle de *"bâl"* denilir.

3. **«Bu»** amellerin iptali, günahların örtülmesi ve durumların düzeltilme-

si, **«inkârcıların bâtıla»**, şeytana **«uymaları,»** küfür ve imandan yüz çevirmeleri; **«inananların ise Rablerinden gelen hakka uymaları»** Kitap'a inanmaları ve sâlih amel işlemeleri **«sebebiyledir. Allah insanlara misallerini işte böyle»** eşsiz bir güzellikle **«anlatır.»** Yani her iki gurubun hallerini, dikkate değer özelliklerini -ki onlar; öncekilerin bâtıla uymaları, mahrumiyet ve hüsranları, sonrakilerin de hakka uyup kurtulmalarıdır- anlatır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah'ım bize hakkı hak olarak göster ve ona uymayı ihsân et. Bâtılı bâtıl olarak göster ve ondan kaçınmayı nasîbet."* (1)

"Hak" kelimesine birkaç değişik mana verilmiştir. Bunlar:

1- Bir şeyi, hikmetin gereğine uygun olarak yaratan. Bu anlamdan dolayı, Allah Teâlâ hakkında, *"hüve'l-hak= O haktır"* denilmiştir.

2- Hikmetin gereğine uygun olarak bulunan, yaratılan şey. Bu anlamda olmak üzere, "Allah'ın tüm yaptıkları haktır," denilir. "Ölüm haktır, öldükten sonra dirilmek haktır," gibi sözlerimiz de bu manadadır. Tüm varlıklar, bu terim altına girerler. Çünkü Allah'ın yaptıklarında abes bulunamaz. Bazı şeylerin "bâtıl" oluşu, hakiki değil, izâfîdir. Şeytan bile böyledir.

3- Kendi içerisinde tutarlı olan bir şey hakkındaki inanca da, hak denilir. "Falanın öldükten sonra dirilmeye, sevap, ceza, cennet, cehenneme dair inancı haktır," dediğimizde bu manada kullanmış oluruz.

4- Gerektiği gibi olan. Olması gereken vakitte gerektiği gibi bulunan söz ve hareket haktır. "Sözün haktır, yaptığın haktır," gibi sözler bu kabildendir.

Bâtıl, bütün bu manalarda hakkın zıttıdır. İman haktır. Çünkü Allah'ın emrettiği şeylerdendir. Küfür bâtıldır. Çünkü Allah'ın yasakladığı şeylerdendir. Tüm sâlih amelleri ve yasakları buna kıyaslayınız.

İman: Allah'a kesinlikle ortak koşmamaktır.

Sâlih amel: Sırf Allah için olan ameldir. Büyükler, tüm güçlerini buna sarfederlerdi. Çünkü Allah'ın rızasına uygun olan şey, dünya ve âhiret saadetinin anahtarıdır.

Hz. Musa: "Yâ Rabbi! En âciz kul kimdir?" diye sormuş. Cenâbı Hak şu

---

1- Bu: Kendisiyle duâ edilmesi müstehap olan, Rasûlüllah'tan gelen duâlardandır. İbnü'l-Esîr *Câmiu'l-Usûl*'ün dördüncü cildinde, Hz. Peygamber'in hadislerindeki duâları toplamıştır. O esere Bkz. 4/138.

karşılığı vermiştir: "Amel etmeden cenneti, duâ etmeden rızkı isteyendir." Hz. Musa devamla: "Hangi kulun en cimridir?" diye sorunca Allah: "Yedirme gücü olduğu halde, isteyene yedirmeyen, din kardeşine selâmı kıskanandır," buyurmuştur.

İnfâk etmek ve yedirmek ancak Allah'ın rızası isteğiyle olursa muteberdir. Bilindiği gibi Kureyşliler, Bedir Savaşı'nda askerlerine yemek yedirdiler. Ama bunun bir faydası yoktur. Çünkü o, Allah yolunda değil, şeytanın yolundaydı. Öyle olunca amelleri boşa gitti. Aynı şekilde, mutlak anlamda, malı sarfetmemek de cimrilik sayılmaz. Cimrilik, hak sahibine malı vermemektir. Nitekim Allah (c.c.) bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı, sefihlere (aklı ermezlere) vermeyiniz..."* (Nisâ: 5) Bu âyette Allah, insanları, harcanılması gereken yerlerin dışından sakındırmıştır. Hayırda ise israf olmaz.

Bid'atçilerin amelleri de bâtıldır. Çünkü onlar, doğru yoldan sapmışlardır. Onlar yaptıkları şeylerin iyi olduğunu zannetseler de böyledir. Nasıl ki iman, sünnet ve tâat en iyi şeylerse, küfür, bid'at ve isyan da en çirkin şeylerdir. Hak'ka uymak, hak ehline uymakla mümkün olur. Çünkü onlar, hakkı gerçekleştirmekte ve ona yol göstermekte peygamberlerin vârisleridir. Hak ehline uyan, hidayete ermiş, bâtıl ehline uyan da sapıtmıştır.

فَإِذَا

لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا
الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا
ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ

بِبَعْضٍۜ وَالَّذ۪ينَ قُتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾
سَيَهْد۪يهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْۚ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾

4. Kâfirlerle (savaşta) karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğinizde bağı sıkı tutun. Sonra harp sona erince onları ya karşılıksız olarak ya da fidye ile salıverin. İşte (emir) budur. Eğer Allah dileseydi onlardan intikam alırdı. Ama sizi birbirinizle sınamak için böyle yaptı. Allah, kendi yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmaz.

5. Allah onlara hidayet verir, durumlarını iyileştirir.

6. Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyar.

4. «Kâfirlerle (savaşta) karşılaştığınız zaman...» Durum anlatıldığı gibi olunca, yani kâfirlerin amelleri boşa gidip mahrum bırakıldıklarına, mü'minlerin durumları düzelip kurtuluşa erdiklerine göre ve siz de ey mü'minlar savaşta kâfirlerle karşılaştığınız zaman **«hemen boyunlarını vurun.»** Yani öldürün. Onları öldürmeyi, en kötü şekilde tasvir etmek için öldürme, *"boyun vurma"* sözüyle ifade edilmiştir. Boyun vurmak, boynu kesmek, bedenin en yukarıdaki ve en şerefli organı olan kafayı uçurmaktır. Ayrıca gazilere, öldürmenin en kolayını göstermek için de böyle denilmiştir.

«Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğinizde», onları çokça öldürüp savaşı şiddetlendirdiğinizde ya da öldürmek ve yaralamakla onlara baskın gelip, kalkamıyacak hale getirdiğinizde **«bağı sıkı tutun.»** Onları esir edip tutun. Esir alma, iyice savaştıktan sonra olur.

«Sonra harp sona erince...» *"Evzârahâ: Harp ağırlıkları"*: Savaş için mutlak gerekli olan silâh ve binek gibi alet ve edevattır. Savaş bitince demektir. **«Onları ya karşılıksız olarak ya da fidye ile salıverin.»** *"Menn"* Devlet başkanının, düşmandan alınan esiri, hiçbir şey almadan karşılıksız salıvermesidir. *"Fidâ"* da, devlet başkanının, düşman esirini, karşılığında mal veya bir Müslüman esir alarak salıvermesidir.

Şeyh Radî bu âyetle ilgili olarak şöyle der: "'*Bağı sıkı tutmak*'tan maksat, ya öldürmek ya köleleştirmek ya da karşılıklı veya karşılıksız salıvermektir. Devlet başkanı, büluğa ermiş olan esirlere bu dört şeyden birini uygulamakta muhayyerdir. Bu muhayyerlik, İmam Şâfiî'ye göre el'ân sabittir. Bize göre, '*Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.*' (Tevbe: 5) âyetiyle neshedilmiştir. Ulemanın dediğine göre, bu âyet Bedir Savaşı'ndan sonra inmiş, sonra neshedilmiştir. Bugün için esirlerle ilgili hüküm, ya öldürmek veya esir etmektir."

Dürr' adındaki eserde şöyle denilir: "Onlar fidye karşılığı bırakılıp, memleketlerine dönmelerine izin verilmez. Çünkü esiri, dârü'l-harbe göndermek, savaşta Müslümanlara karşı onların gücünü artırmaktır. Düşmana silâh satmak nasıl mekruhsa, bu da mekruhtur."

Karşılıksız salıvermeyi İmam Şâfiî kabul etmez.

Bir karşılıkla serbest bırakmaya gelince, Hanefî âlimlerine göre, henüz savaş bitmeden mal karşılığı serbest bırakmak caizdir. Bir Müslüman esire mukabil serbest bırakmak caiz değildir. Savaş bittikten sonra, mal karşılığı salıvermek caiz olmaz. Müslüman esir karşılığında salıvermek ise, İmam Ebû Hanife'ye göre caiz değildir. Muhammed'e göre caizdir. Ebû Yusuf'tan ise, her iki görüşe uygun iki ayrı görüş rivayet edilmiştir.

Mücâhid'in: "Bugün artık karşılıklı veya karşılıksız salıverme yoktur. Ya Müslüman olurlar, ya da boyunları vurulur," dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ebûbekir'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Altından bir borç karşılığında istenseler de serbest bırakmam." Hz. Ebûbekir'e bir esiri fidye karşılığı salıvermesini isteyerek mektup yazdılar. O ise: "Onu öldürün. Müşriklerden bir adam öldürmem benim için şundan şundan daha iyidir," dedi.

Hz. Peygamber de, Mekke fethi günü, Mekke'yi ele geçirdikten sonra, Kâbe'nin örtüsüne yapışan İbnü'l-Ahtal'ı öldürmüştü. Ahtal bir esir gibiydi.

"Sonra harp ağırlıklarını atınca" cümlesi, İmam Şâfiî'ye göre, yukarıda adı geçen dört şeyden (öldürme, köleleştirme, karşılıkla salıverme, karşılıksız salıverme) birisi veya hepsi için gayedir. Buna göre şöyle anlamak gerekir: "Müşriklerin hiçbir kuvveti kalmayıp, savaşamaz hale gelinceye kadar onlar hiçbir surette bu halde bırakılmazlar."

İmam Ebû Hanife'ye göre âyette söz konusu olan harp, Bedir Harbi'dir.

Âyet metninde geçen *"Hatta"* kelimesi, karşılıksız veya karşılıklı salıverme için sınırdır. Bu anlayışa göre de mana şöyle olur: "Bedir Savaşına katılan müşrikler silahlârını bırakınca, onlar ya karşılıksız ya da fidye ile salıverilirler." Eğer harbi, genel anlamda savaş cinsine hamledersek cümle, boyun vurma ve sıkı tutma için gaye olur yani sınır olur, bitim noktası olur. O zaman da âyet şöyle anlaşılır: "Müşriklerin hiçbir gücü kalmayıp da savaş ağırlıklarını atıp son buluncaya kadar onları öldürmeye ve esir etmeye devam edin." Küfür bulunduğu müddetçe, savaş da olacaktır.

«İşte (emir) budur.» Böyle yapınız. **«Eğer Allah dileseydi onlardan»** savaştan başka türlü de **«intikam alırdı.»** Yere batırma, deprem, kasırga, denizde boğma, toplu ölüm gibi başka helâk sebepleriyle onların köklerini kazır ve intikam alırdı. Ayrıca onlardan intikam alınmasının Bedir Savaşı'nda olduğu gibi melekler vasıtasıyla olması da caizdir.

«Ama» O, böyle dilemedi, **«sizi birbirinizle sınamak için böyle yaptı.»** Size savaşmayı emretti. Kendileri ile cihad edip de, vaadi gereği büyük sevabı elde etmeniz için sizi kâfirlerle sınadı. Bir kısmının küfürden dönmeleri için, azaplarını sizin ellerinizle hemen vermek üzere kâfirleri sizinle sınadı.

«Allah, kendi yolunda öldürülenlerin», Bedir'de, Uhud'da ve diğer savaşlarda şehid olanların **«amellerini asla boşa çıkarmaz.»** Karşılığını verir.

5. **«Allah onlara»** dünyada işlerin en iyisine, âhirette de sevaba **«hidayet verir, durumlarını»** günahtan korumak, hayırlara muvaffak etmek suretiyle **«iyileştirir.»** Âyette murâdedilen anlam şudur: Allah onları kesinlikle uhrevî maksatlarına ulaştırır. Cihadla ve şehitlikle Allah'a karşı yaptıkları amellerinden dolayı hasımlarına karşı üstün kılarak durumlarını iyleştirir.

6. **«Onları,»** özelliklerini dünyada iken **«kendilerine tanıttığı»** böylece iştiyakla arzuladıkları veya herbirinin kendi yerini bileceği ve bulacağı kadar bildirdiği **«cennete koyar.»** Sanki kişi, yaratılalı beri orada eğleşmektedir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Herbiriniz cennetteki evini dünyadaki evinden daha çok tanır."* (2)

"Tanıttığı" diye ifade ettiğimiz *" arrafehâ"* kelimesi *el-Müfredât* adındaki eserde: "Onlar için güzelleştirdi ve süsledi" manası verilmiştir.

Bir kısım âlimler de : "Sınır koydu, ayırdı, sınırlarını belirledi " anlamı-

---

2- Hadisi Buhârî: *"Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, onlardan biri evini daha iyi bilir..."* şeklinde bir lâfızla tahric etmiştir. *Câmiu'l-Usûl*, 10/549.

na geldiğini söylemişlerdir. Çünkü cennetliklerin herbirinin yeri sınırlanmış ve ayrılmıştır."

Şehitlerin faziletlerinden birisi şudur: Cennete giren hiçbir kimse, dünyada ne varsa hepsi verilse bile, cennetten çıkmayı istemez. Şehitler bu hükmün istisnasıdırlar. Çünkü onlar, Allah'ın kendilerine olan izzet ve ikram larını görünce defalarca dünyaya dönüp, ilkinde olduğu gibi tekrar tekrar şehid olmayı isterler. Şehidin, daha önce işlemiş olduğu Allah hakkına dair bütün günahları bağışlanır. Şehitlik onların hepsinin üstünü örter. Bir hadisi şerifte Şöyle buyurulmaktadır: " *Şehidin, borcunun dışındaki bütün günahları bağışlanır.*"(3)

Hadiste geçen borçtan maksat: Gasp, malı haksız yere yemek, kasden adam öldürmek, kasden yaralamak ve benzeri kul haklarıdır. Gıybet, söz taşıma, iftira ve benzeri günahlar da bu kabilden sayılır. Çünkü bu hakların affı için mutlaka hak sahibi tarafından alınmaları gerekir.

Kurtubî şöyle der: "Sahibini, cennetten alıkoyacak olan borç, yeterli mal bırakılıp da ödenmesi için vasiyet edilmeyen veya borçlunun ödeme gücüne sahip olduğu halde ödemediği ya da zaruri bir ihtiyacı olmadığı halde alıp kimseye söylemeden öldüğü borçtur. Zaruri bir ihtiyacından ötürü alıp da yeterli mal bırakmadan ölen borçluyu ise, ister şehit olsun ister başka biri Allah cennetten alıkoymaz. Onun yerine öder ve alacaklarını razı eder. Nitekim Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *'Geri ödemek niyetiyle insanlardan borç alan kişinin borcunu Allah öder. Telef etmek (ödememek) maksadıyla borç alanı ise, Allah telef eder.'* " (4)

Âyeti kerime, büyük ve küçük cihada teşvik etmektedir. Onu bir düşman öldürürse şehid olur. Nefs-i emmâreye, şeytana ve kâfirlere karşı savaşmakta Allah'ın yardımını dileriz.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذٰلِكَ

3- Hadisi Müslim *İmâre* bahsinde 1886 numaralı hadiste rivâyet etmiş, Tirmizî de benzerini rivâyet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/504.

4- Hadisi Buhârî *İstikrâz* bahsinde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/453.

بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي
الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا
وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾

7. Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.

8. İnkâr edenlere gelince, onların hakkı helâktir. Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır.

9. Bu, onların, Allah'ın indirdiklerini beğenmemeleri sebebiyledir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

10. Onlar yeryüzünde yürümediler mi? Kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna baksalar ya. Allah onların kökünü kazımıştır. Kâfirlerin hakkı da onun benzeridir.

11. Bu, Allah'ın iman edenlerin yardımcısı olmasından, inkâr edenlerin ise yardımcısı bulunmadığından dolayıdır.

7. «Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a» Allah'ın dinine ve Rasûlü'ne **«yardım ederseniz»**, düşmanlarınıza karşı **«Allah da size yardım eder ve»** fethi müyesser kılar. Savaş alanlarında veya hacda **«ayaklarınızı sabit kılar.»**

Bil ki yardım iki türlüdür:

Birincisi: Kulun yardımıdır. Bu, dinin delillerini izah, anlamayanların şüphelerini gidermek, hükümlerini, farzlarını, sünnetlerini, helâlini, haramını ve onlarla ameli izah etmek, sonunda da Allah'ın adını yüceltmek için çalışmak ve savaşmakla olur. Bu da ya bizzat savaşarak, veya mücahidlerin bayrağı altında toplanarak onların kalabalığını artırmak suretiyle olur, ya da din düşmanlarını altetmek, Müslümanların zaferi, kâfirlerin rüsvay olması için: "Ey Allah'ım! Dine yardım edenlere sen de yardım et. Dine karşı gelenden yardımını kes," diye duâ etmekle olur. Bundan sonra da, nefsine karşı Allah'a yardım ederek en büyük cihadı yapar. Nefsini yere çalar, öldürür. Öyle ki, nefsânî arzulardan eser kalmaz.

İkincisi: Allah'ın yardımıdır. Bunun yolu da şudur: Peygamberler gönderir, kitaplar indirir, deliller ve mûcizeler gösterir. Cennete ve cehenneme götüren yolları açıklar. Büyük ve küçük cihadı emreder. Hevâsına uyarak değil, Allah'ın rızasını ve dinini düşmanlarının dinine üstün olmasını, Allah'ın adının yücelmesini isteyerek çalışana yardım eder.

8. «İnkâr edenlere gelince, onların hakkı helâktir.» *"Helâk"* diye tercüme ettiğimiz *"ta's"* kelimesi: Sürçmek, düşmek, uzaklık, şer ve yıkılmak manalarına da gelir. **«Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır.»**

9. «Bu,» helâk ve amelleri boşa çıkarmak, **«onların Allah'ın indirdiklerini»** yani Kur'an'daki önceki alışkanlıklarına ve kötüyü emreden nefsin arzularına ters düşen, tevhidi emreden hükümleri **«beğenmemeleri sebebiyledir.»** Onun için **«Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.»** Allah (c.c.) bu ifadeyi, Kur'an'ı inkârın bunu gerektirdiğini bildirmek için tekrar etmiştir. Kur'an'ı inkâr, amellerin boşa çıkmasına sebep olur. Burada söz konusu olan onların iyi amelleri: Kâbe'yi tavaf, Mescid-i Haram'ı imar, misafire ikram, acı çekenlere ve mazlumlara yardım, yetimlerin ve fakirlerin elinden tutmak ve benzeri iyilik ve hareketleridir. Bunlar, Kureyş kâfirleri açısındandır. Kıyamete kadarki diğer tüm kâfirleri bunlarla kıyasla.

10. «Onlar», kâfirler **«yeryüzünde yürümediler mi?»** Hep evlerinde mi oturdular? Şam, Yemen ve Irak taraflarına gitmediler mi? **«Kendilerinden öncekilerin»** Âd, Semûd, Sebe' ahalisi gibi peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin **«sonlarının nasıl olduğuna baksalar ya.»** Onların ülkelerindeki kalıntılar, onların haberlerini anlatırlar.

«Allah onların kökünü kazımıştır.» Bu, sözün gelişinden akla gelen bir soruya cevaptır. Sanki "Onların sonları ne olmuş?" diye sorulmuş ve cevap olarak: "Allah onların kendilerinin, ailelerinin ve mallarının kökünü kazıdı," denilmiştir. Bu hikâyeleri geçen **«kâfirlerin hakkı da onun benzeridir.»** Yani bu kâfirlerin sonu veya cezası da önceki kâfirlerin sonu gibi olacaktır.

Onların cezalarının birkaç katı değil, tam onlarınki kadardır.

11. «Bu,» önceki milletlerin başına gelen azabın, şimdiki kâfirlerin de başına gelecek olması, -kimi bilginler *"bu"*ndan maksadın; mü'minlerden yardım gören muzaffer kişiler; kâfirlerden ise aşağılanmış kökleri kazınanlar olduğunu söylerler- **«Allah'ın iman edenlerin»**, imanları sebebiyle açıkta ve gizlide düşmanlarına karşı **«yardımcısı olmasından, inkâr edenlerin ise yardımcısı bulunmadığından dolayıdır.»** Yani küfürleri sebebiyle, onların başına gelen azabı savacak yardımcıları yoktur.

Âyette *"yardımcı"* diye tercüme ettiğimiz *"mevlâ"* kelimesi ile, burada yardım murâdedilmiştir, ubûdiyet (kulluk) değil. Çünkü gerçekte tüm yaratıklar, Allah'ın kullarıdırlar. Nitekim bir âyette: *"Sonra onlar gerçek sahipleri (mevlâları) olan Allah'a götürülürler..."* (En'am: 62) buyrulmaktadır. Burada "mevlâ" mâlik ve yaratıcı anlamındadır.

Âyetin manasının: Her ne kadar gerçek sahip ve yaratıcıları Allah ise de, putlara taptıkları için "inançlarına göre mevlâları yok" şeklinde olması da muhtemeldir.

Denildiğine göre, Kur'an-ı Kerim'deki en umut verici âyet budur. Çünkü Allah: "Zahidlerin, âbidlerin mevlâsı" dememiş, *"iman edenlerin mevlâsı"* buyurmuştur. Mü'min, âsî bile olsa, inananlar zümresine dahildir.

İki türlü ordu vardır. Bunlar: Duâ ordusu ve savaş ordusu. Savaş ordusu nasıl ki, din ve takvâ sahasındaki güçlü erleri sebebiyle muzaffer olur, Allah Teâlâ'nın lütuf ve keremlerinden mahrum olmazsa, duâ ordusu da aynıdır. Görünüşleri ve dünyalıklarında zayıf olan erleri sebebiyle duâları kabul edilir. Allah'ın kapısından kovulmazlar. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber: *"Şüphesiz, zayıflarınız sebebiyle yardım edilirsiniz,"* (5) buyurmuştur.

Şeyh Sa'dî şöyle der: "Kâfirler ancak putlar ve tâğût gibi, aslı olmayan şeylere taparlar. Bundan dolayı yardım görmezler. Mü'minler ise gerçek varlığa, Allah'a taparlar. Bu yüzden, sıkıntılarında Allah onlara yardım eder. Aynı şekilde, kâfirler kalelere ve silâha sığınırlar. Mü'minler ise güçlü ve kuvvetli olan, bütün kapıları açan Allah'a güvenirler. Onun için Allah her durumda onların yardımcısıdır."

5- Hadisi Buhârî ve Nesâî, *"Siz ancak zayıflarınız sebebiyle rızıklandırılır ve yardım edilirsiniz"* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/677.

Rivayet edildi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir savaştan sonra bir ağacın altında tek başına oturuyordu. Bir müşrik silâhla üzerine saldırdı ve :"Seni benden kim kurtaracak ?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Allah"* dedi. Müşrik yere düştü. Kılıcı Rasûlüllah alıp: *"Şimdi sen söyle bakalım. Seni benden kim kurtaracak?"* dedi. Müşrik: "Hiç kimse," cevabını verdi. ⁽⁶⁾ Sonra da Müslüman oldu.

Yardım eden Allah, bizi yardım görenlerden eylesin. Amin.

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ (١٢)
وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ
فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ (١٣) أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ
سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ (١٤) مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ
فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

6- Hadisi Buhârî ve Müslim , *Cihad*'da, Cabir'den rivayetle tahric etmişlerdir. Lâfzı şu şekildedir: *"Necid taraflarında, Rasûlüllah'la birlikte savaştık. Rasûlüllah bir ağacın dibine oturup kılıcını astı...."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/283.

وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِب۪ينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ
ف۪يهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ
فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَم۪يمًا فَقَطَّعَ اَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

12. Şühhesiz Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. İnkâr edenler ise zevkü safâ içerisindedirler. Hayvanların yedikleri gibi yerler. Onların varacağı yer ateştir.

13. Seni yurdundan çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehir var ki, Biz onları helâk ettik. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.

14. Rabbi tarafından açık bir delil üzere olan kişi, kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?

15. Müttakîlere vaadedilen cennetin durumu şudur: Orada; bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Onlar için orada her çeşit meyve ve Rablerinden bağışlama da vardır. Hiç bu, ateşte ebedî kalacak olan ve bağırsaklarını parçalıyacak kaynar sudan içirilenler gibi olur mu?

12. «Şüphesiz Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.» Bu, Allah'ın mü'minlere olan yardımının ve âhirette vereceği nimetlerin beyanıdır.

«İnkâr edenler ise» dünyada **«zevkü safâ içerisindedirler.»** Kısa bir süre dünya nimetlerinden yararlanırlar, yaşarlar. Sonlarından gâfil ve hırslı bir şekilde **«hayvanların»** otlaklarında ve ahırlarında, kesileceklerinden habersiz bir şekilde **«yedikleri gibi yerler.»** *"En'am"* kelimesi deve, sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlar için kullanılır. **«Onların varacağı»** sığınıp kalacakları **«yer ateştir.»**

Kuşeyrî şöyle der: "Hayvanlar, nereden bulduklarına aldırmadan önlerine geleni yerler. Kâfir de böyledir. Yediğinin haramdan mı, helâlden mi olduğuna bakmaz. Aynı şekilde hayvanlar, hiç öğün tanımadan devamlı yerler. Kâfirler de öyle oburdurlar. Hz. Peygamber bir hadisi şerifte şöyle buyurmuştur: *'Kâfir yedi mideye yer, mü'min ise tek bir mideye yer.'* (7) Hayvan yerken gaflet içerisindedir. Kim yerken, Rabbini unutursa, onun yemesi hayvanın yemesi gibidir."

Haddâdî de şunları söylemiştir: "Mü'minle kâfirin yemesi arasındaki fark şudur: Mü'minin yemesinde şu üç şey mutlaka bulunur: İstemekten çekinmek, edepli davranmak, bir sebebe bağlı olarak yemek. Kâfir ise arzusu için ister, şehveti için yer, yaşantısı gaflet içindedir."

"Mü'min ihtiyaç için azıklanır, münâfık süslenir ve ihtiyaç fazlasını alır. Kâfir ise faydalanır, vermez," denilmiştir. Yine denilmiştir ki: "Bir kimsenin hedefi yemekse kıymeti kendisinden çıkan kadardır."

Özetle denilebilir ki: Kâfirlerin karınları ve şehvetleri dışında bir kaygıları yoktur. Âhiret tarafını hiç mühimsemezler. Onlar günlerini küfürle ve günahlarla telef ederler. Dünyada hayvanlar gibi yeyip içerler. Mü'minler ise, Allah yolunda tâatle çalışırlar. Riyâzat ve mücahede ile meşgul olurlar. Öyleyse Allah'ın onlara üst derecede cennetler ihsan etmesi kuşkusuzdur. Hz. Peygamber'in şu sözünün sırrı burada kendini göstermektedir: *"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir."* (8)

Mü'min, dünyanın zindan, nimetlerinin geçici olduğunu bilince, nefsini Allah'a tâate hapseder. Sonu da devamlı olan nimetler ve cennetler olur. Kâfir âhireti inkâr ettiği için dünyada zevk ve safâ ile vakit geçirir. Ona da âhirette hapis ve cehennemden, zakkum yemekten başka bir şey kalmaz. Büyükler çok az bir gıdaya kannat ederlermiş. Allah'tan, bizleri korumasını ve gözetmesini isteriz.

13. «Seni yurdundan», Mekke'den **«çıkaran»**, çıkmana sebep olan **«şehir»** ahâlisin **«den daha kuvvetli nice şehir»** ahâlisi **«var ki, Biz onları**

7- Hadisi; Buhârî, Müslim ve Tirmizî; *"Şüphesiz mü'min tek bir mideye yer..."* şeklinde başlayan bir lâfızla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/407.

8- Hadisi, Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/506.

helâk ettik.» Âyetteki ilk şehir, -bu, tercümede sonraki anılandır- diğerinin zayıf olması hasebiyle helâke daha yakın olduğunu ifade etmek üzere şiddet ve kuvvetle nitelenmiştir. Ayrıca, işledikleri cinayet sebebiyle, helâki öncelikle hakettiklerine işaret için Mekkeliler, Rasûlüllah'ı çıkartmakla nitelenmişlerdir.

«Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.» Bu cümle, onların kendiliklerinden kurtulamayacaklarının beyanından sonra, yardımcılar vasıtasıyla da azaptan kurtulamayacaklarını beyan etmektedir.

İbn Abbas ve Katâde şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'den hicret için mağaraya çıktığı zaman Mekke tarafına döndü: "*Sen Allah'ın en sevdiği beldesin. Eğer beni müşrikler çıkarmasaydı senden çıkmazdım,*" buyurdu.(9) Bunun üzerine bu âyet indi. Bu durumda âyet, Medenî âyetler arasına girmiş Mekkî bir âyet olmaktadır.

14. «Rabbi tarafından açık bir delil üzere olan kişi,» şer ve diğer günahlar gibi **«kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve»** bundan ötürü sapık **«hevâlarına uyan»**, bu yollarının doğruluğuna delâlet eden bir delil şöyle dursun, şüphe bile bulunmayan çeşit çeşit sapıklıklar içinde yüzen **«kimseler gibi midir?»** Durum böyle değil. İşlerinin sahibi ve Rabbi tarafından parlak ve açık bir delil üzere olan kişi, kötü ameli kendisine güzel gösterilen gibi olamaz. Yani hidayet üzere olanla, dalâlette olan eşit değildir.

15. «Müttakîlere vaadedilen cennetin durumu şudur:» İmanın ve sâlih amelin takvâ olduğuna işaret için mü'minlere, müttakîler denilmiştir. Takvâ; dinî görevleri tümüyle yapmak, günahlardan sonuna kadar kaçınmaktır. Âyetin anlamı şöyledir: Mü'minler için vaadedilen cennetin durumu ve hayrete düşüren özelliği, size okunacak olan âyette duyacaklarınızdır.

«Orada,» vaadedilen cennette, ne kadar uzun süre durursa dursun, tadı ve kokusu **«bozulmayan sudan ırmaklar...»** Dünyadaki sular ise böyle değildir. Çünkü dünyadaki su, kabında veya bir yerde uzun süre kaldığı zaman bozulur. Ayrıca o, aynı araziden çıkmasına ve oraya bitişik olmasına rağmen tadı farklıdır. Bazen o su, hılkatinde kötü olan bir kokuyla veya kaynağındaki ya da mecrâsındaki ârızî bir sebeple bozulur.

9- Hadisi, İbn Ebî Hâtem, İbn Merdeveyh ve İbn Cerîr tefsirinde tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/48.

«Tadı değişmeyen», dünyadaki sütlerde olduğu gibi ekşimeyen **«sütten ırmaklar...»** Bundan maksat, cennetteki süt ırmaklarının kendiliğinden bozulmamalarıdır. Ama onlar, değişmesini arzularsa değişir.

«İçenlere lezzet veren» kendisinde hoşlanılmayan tat ve koku bulunmayan lezzetli **«şaraptan ırmaklar...»** *"Şarap"*: İnsanı sarhoş eden üzüm şırasıdır. Ya da tüm sarhoş eden içkilere şarap denilir. Cennetteki şarapta, dünya şarabında olduğu gibi sarhoş etme endişesi yoktur. O, sadece bir lezzettir.

«Ve süzme» içerisinde mum ve arı pisliği bulunmayan, Allah'ın saf olarak yarattığı **«baldan ırmaklar vardır.»** Bal, arı salyası diye tarif edilir.

Hz. Ali, dünyayı tahkir bâbında şöyle demiştir: "İnsanın dünyadaki en üstün elbisesi bir kurdun salyası (ipek), en iyi içecekleri de arının dışkısı (bal şerbeti) dır."

Bu ifadelerde, temsil yoluyla dünya içeceklerinin en lezzetlileriyle cennete üstün bir şekilde teşvik vardır. Çünkü bu sayılanlar, bolluk ve süreklilik özelliklerinin yanı sıra, değerlerini düşüren ve bulandıran şeylerden soyutlanmış olarak, bildiğimiz içeceklerin en değerlileridir. Allah (c.c.), bu nimetleri sayarken önce su nehirlerini andı. Çünkü bunlar, Arap topraklarının tamamen yabancısı olduğu ve Arapların son derece ihtiyaç duydukları şeylerdir. Bu nehirlerin suyu bozulmadığı için, *"bozulmayan"* diye nitelenmiştir. Süt az olduğu için, onun nehirlerde akması son derece gariptir. Bu yüzden, ikinci olarak süt anılmıştır. Şarap pahalı olduğu için üçüncü olarak anılmış, en azı ve en şereflisi olduğu için de son olarak bal zikredilmiştir.

İbni Abbas: "Cennette olan şeylerin dünyada, isimlerinden başka bir şey yoktur, " der.

«Onlar», müttakîler **«için orada»**, vaadedilen cennette, yukarıda adı geçen nehirlerin yanısıra **«her çeşit meyve»**, azalmayan ve tükenmeyen her sınıf veya çift meyve -bu cümleden, çift anlamının anlaşılması; *"İkisinde de her çeşit meyveden çift çift vardır."* (Rahmân: 52) âyetinden istifade iledir- **«ve Rablerinden»** büyük bir **«bağışlama da vardır.»** Allah onlara geçmiş günahlarını aynıyla ve izleriyle silerek lütufta bulunur. Öyle ki artık bu günahları sebebiyle, sonuçta cezalandırılacaklarından veya kınanacaklarından korkmazlar.

Âyetin bu bölümündeki, bağışlanma'nın Arapçası olan *"mağfiratün"* kelimesi, belirsiz olarak gelmiş ve bunun Allah tarafından olduğuna dikkat çekılmıştır. Bu, te'kîd ifade etmektedir. Aslında bağışlanma, cennetten önce olur. Burada murâdedilen mana şudur: "Bağışlamanın verdiği ve sebep olduğu nimetler..."

«Hiç bu,» Allah'ın vaadi gereği cennette ebedî kalacak kişi, alevi sönmeyen, esiri kurtarılamayan, garibinin yalnızlığı giderilmeyen *"Ateş, onların yeridir"* âyetinde belirtildiği üzere, **«ateşte ebedî kalacak olan ve bağırsaklarını parçalayacak kaynar sudan içirilenler gibi olur mu?»**

Denilmiştir ki: "Onların, yüzleri ateşte kızardığı, başlarının derisi ayrıldığı ve kaynar suyu içtikleri zaman bağırsakları parçalanır ve dübürlerinden dışarı çıkar."

Ey Kahhâr olan Allah'tan gâfil olan kişi! Şu benzetmeye bak. Hiç soğuk ve tatlı olan içecekle, acı ve kaynar olan su bir mi? Eğer insan sıcak bir eşek ahırına hapsedilse, oraya tahammül edemez. Bu onun ölümüne sebep olur. Harareti her türlü hararetin üstünde olan, cehenneme hapsedilen kişinin hali nice olur? Çünkü o cehennem, Kahhâr olan Allah'ın gazabıyla ateşlenmiştir. Böyle bir kaynar sudan içirildiğinde onun hali ne olur? O, dünyadaki tüm soğuk içeceklerin söndüremiyeceği bir hararettir. Öyleyse, sonu cehennem ve kaynar su olacaksa, dünya nimetlerine aldanmamak lâzımdır.

وَمِنْهُمْ مَنْ

يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ

مَاذَا قَالَ اٰنِفًا اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوٓا

اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ

﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةًۚ فَقَدْ جَٓاءَ

أَشْرَاطُهَا فَأَنّٰى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ أَنَّهُ

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴿١٩﴾

16. Onlardan seni dinleyenler de var. Sonuçta, senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş olanlara: "O, az önce ne söyledi?" derler. Onlar, Allah'ın kalplerini mühürlediği, sadece kendi hevâ ve heveslerine uyan kimselerdir.

17. Doğru yola girenlere gelince, Allah onların hidayetini artırmış, nasıl sakınacaklarını ilham etmiştir.

18. Onlar, kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka neyi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir. Artık bu onlara geldiği zaman, düşünüp anlamaları neye yarar?

19. O halde bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendi günahın, hem de erkek ve kadın mü'minler için bağış dile. Allah dolaşıp durduğunuz yeri de bilir, kalacağınız yeri de.

16. «Onlardan», münâfıklardan **«seni dinleyenler de var.»** Münâfıklar, Hz. Peygamber'in meclisine gelip, konuşmasını dinliyorlardı. Ama kendilerinden bir gevşeklik olarak, ona yeterince itina göstermiyorlar ve yeterince gözetmiyorlardı.

«Sonuçta, senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş olanlara:» Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas ve Ebu'd-Derdâ gibi bilgin sahâbilere: **«'O, az önce ne söyledi?' derler.»** Bu, öğrenmek maksadıyla sorulmuş bir soru şeklinde ise de aslında alay yolludur. **«Onlar,»** hayır tarafına hiç dönmedikleri için **«Allah'ın kalplerini mühürlediği, sadece kendi»** bâtıl **«hevâ ve heveslerine uyan kimselerdir.»** Bu yüzden, yaptıkları hayırsız işleri yaptılar. Âyette geçen *"tabea"* mühürledi, "tâbi'" da mühür demektir. Râgıb, tab' bir şeye şekil verilmesidir. Sikke ve paranın basılması gibi. Bu bakımdan bu, yine aynı anlamda olan "hatm" kelimesinden daha umûmi "nakş" kelimesinden de daha husûsî mânâ ifade eder.

17. «Doğru yola girenlere gelince,» ki onlar mü'minlerdir. **«Allah»** tevfik ve ilhamla **«onların hidayetlerini artırmış,»** günahlardan **«nasıl sakınacaklarını ilham etmiştir.»** Yani onlarda takvâyı yaratmış veya sakınacakları şeyi açıklamıştır.

18. «Onlar,» münâfıklar ve kâfirler, **«kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka neyi bekliyorlar?»** Yani onlar, eski milletlerin durumlarını, kıyametin gelmesi ile ilgili haberleri, o zaman olacak büyük şeyleri düşünmüyorlar. Bizzat kıyametin ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar.

«Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir.» Bu, kıyametin ansızın geleceğinin sebebidir. Mutlak anlamda gelişinin değil. Yani, onu hatırlamayı gerektiren şeylerden, bizzat kıyametin kendisinin gelmesinden başka gözetilen birşey kalmadı ki onu beklesinler. Çünkü onun alâmetleri geldi ama başlarını kaldırıp bakmadılar. O halde kıyametin gelişi şüphesiz ansızın olacaktır. Burada kıyametin alâmetlerinden maksat: Hz. Peygamber'in gönderilişi ve ümmetinin son ümmet oluşudur. Onun gönderilişi, dünyanın sonunun yaklaştığına delildir.

«Artık bu onlara geldiği zaman, düşünüp anlamaları neye yarar?» Artık düşünmeleri yararsızdır, bunun kendilerine bir faydası yoktur. Şu âyet de aynı manayı ifade etmektedir: *"O gün insan yaptıklarını hatırlar ama bu hatırlama neye yarar?"* (Fecr: 23) Yani kıyamet geldiğinde hatırlamalarının faydası yoktur.

Mekhûl, Huzeyfe'den şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber'e 'Kıyamet ne zaman?' diye soruldu. Rasûlüllah şu cevabı verdi: "*'O konuda sorulan, sorandan daha bilgili değildir. Ama onun alâmetleri vardır. Bu alâmetler şunlardır: Çarşılar yakınlaşacak, yağmur olacak ama bitki bitmeyecek, fitne yayılacak, fahişelerin çocukları görülecek, mal sahibine saygı gösterilecek, fasıkların camilerde sesleri yükselecek, yanlış yolda olanlar hak yolda olanlara hakim olacak.'* "(10)

10- Hadisi Taberânî şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Yağmurun artması, bitkinin azalması, okuyucuların çoğalması, fakihlerin azalması kıyametin yakınlığındandır..."* Müellifin anlattıkları, kıyamet alâmetlerinin çeşitli hadislerdeki müteaddit rivayetlerdir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, 3/140; *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/50.

Bir hadisi şerifte belirtildiğine göre Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: *"Emanet kaybedildiğinde kıyameti bekle."* Kendisine: "Emanet nasıl kaybedilir?" diye soruldu. *"İşler ehli olmayanlara verildiği zaman kıyameti bekle,"* cevabını verdi.[11]

Kelbî, kıyamet alâmetlerinin şunlar olduğunu söyler: "Malın, ticaretin ve yalancı şahitliğin artması, akraba ziyaretinin kesilmesi, cömertliğin azalması ve kötülerin çoğalmasıdır."

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Siz ancak azdıran bir zenginlik veya unutturan bir fakirlik yahut bozan bir hastalık veya bunatan bir ihtiyarlık yahut çabuk gelen bir ölüm veya deccalı -o beklenen en kötü gâibtir- veya kıyametten başka bir şey mi bekliyorsunuz? Kıyamet, daha büyük bir musîbettir ve daha acıdır."* [12] İnsanın kıyameti, ölümüdür. Öyle ise ölmeden önce, ölümden sonrası için hazırlık yapsın.

19. «O halde bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.» Saadetin mihverinin tek Allah'a inanmak ve ona itaat etmek; mutsuzluğun sebebinin de Allah'a ortak koşmak ve isyan olduğunu bildiğine göre, tek Allah inancına ve onun gereği ile amele devam et. Bu, *"Bize doğru yolu göster"* (Fatiha: 6) âyeti gibidir ki anlamı: "Bizi doğru yol üzere sabit kıl," demektir.

İlim, amelden önce zikredilmiştir. Buna sebep, O'nun üstünlüğünü ve Allah'ın birliğini bilmek başta olmak üzere bilginin, meziyyet bakımından eşsizliğine dikkat çekmektedir. Çünkü, Allah'ın tek olduğunu bilmek, herkesin ilk vazifesidir. İlim, marifetten daha üstündür. Onun için âyette *"fâ'lem= bil ki"* denilmiş, "fa'rif=tanı" denilmemiştir. Çünkü insan bazen bir şeyi tanır ama tam anlamıyla bilemez. Fakat bir şeyi iyice bilir, kühnüne vakıf olursa onu tanır. Allah'ın ulûhiyetini bilmek, sıfatlarını bilmek kabilindendir. Çünkü ulûhiyet sıfatlardan birisidir. İnsana, Allah'ın hakikatini bilmesi lâzım değildir. Zaten bu imkânsızdır.

Nefsin kemali olan tevhidin husûlü, karşılık vermeyi gerektirici olduğu için, Allah (c.c.) kişiye kendi nefsini olgunlaştırdıktan sonra başkalarını da olgunlaştırmasının gerekli olduğunu öğreterek -ki böylece kulların yaratılış gayesi olan kulluk hasıl olur- şöyle buyurmuştur:

---

[11] Hadisi, Buhârî, *Kitabu'l-İlm*'de tahric etti, uzunca bir kıssası var. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/395.

[12] Hadisi, Tirmizî -*Zühd*'de- ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Hadisin başı şöyledir: *"Yedi şeye amellerle acele edin; unutturan bir fakirlik veya azdıran bir zenginlik... mi bekliyorsunuz?"* Bkz. *Câmu'l-Usûl*, 11/13.

«Hem kendi günahın, hem de erkek ve kadın mü'minler için bağış dile.» Yani Allah'tan bağışlamasını iste. Hz. Peygamber'e nisbet edilen günahtan maksat, efdal olanı terketmesidir. Onun yüce mevkisine itibarla, buna günah denilmiştir. Nitekim, iyilerin haseneleri, Allah'a yakın kullar için seyyie (kötü işler) dir. Ayrıca bu ifade ile Allah Rasûlü tevazua, nefsini yenmesine ve gücü yettiğince amele devam etmeye teşvik edilmiştir.

Erkek ve kadın mü'minler için bağış dilemesinden maksat, ümmeti için duâ etmesi ve onları, bağışlanmalarını gerektirecek amellere teşvik etmesidir. Çünkü onlar, Peygamber yanında buna en lâyık olanlardır. Zira onların yaptıkları hayırların bir misli de Rasûlüllah'adır. Çünkü hayra delâlet eden kişiye, o hayrı yapan kimsenin ecrinin benzeri vardır.

Âyet-i kerime mü'minlerin günahlarının çokluğundan dolayı istiğfara ne kadar çok muhtaç olduklarına işaret etmektedir. *"İstiğfar"*: Bağış ve günahın örtülmesini dilemek demektir. Bu ya günah işlemekten korunmakla olur. O zaman bunun manası, günaha girmekten korunmak ve muhafaza edilmek olur. Ya da günahın cezasını çekmekten korunmakla olur. O zaman da bunun mânâsı af ve günahın silinmesini istemek olur.

Bu âyet, Kur'an'daki en umut verici âyetlerdendir. Çünkü Allah (c.c.) bunu Rasûlü'ne emretmiştir. O halde onu kabul edeceğinde hiçbir şüphe yoktur. Zira eğer Allah, bu duâyı kabul etmeyi dilemeseydi, böyle emretmezdi.

«Allah» dünyada rızık temini ve ticaret için gezip tozduğunuz **«dolaşıp durduğunuz yeri de bilir,»** âhirette **«kalacağınız yeri de.»** Şüphesiz oralar sizin kalacağınız yerlerdir. Allah size ancak, dünyada ve âhirette hayırlı olanları emreder. Öyleyse onun emrine uymaya çalışın. İki âlemde de mühim olan odur. Şu kutsî hadis de buna işaret etmektedir: *"Eğer yedi kat semâ ve Benden başka oralarda bulunanlar, yedi kat arz'da ve Benden başka oralarda oturanlar terazinin bir kefesinde, Lâ İlâhe İllallah da diğer kefesinde olsa, Lâ İlâhe İlla llah cümlesi onlara ağır basardı."*

Şu da bilinmeli ki: Hz. Peygamber'in peygamberliğine şehadet olmadan tek Allah inancı fayda vermez. Yani sadece "Lâilâhe illâllah" deyip, "Muhammedü'r-Rasûlüllah" dememek fayda vermez. İki kelime arasında tam bir ittifak vardır. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar için bağış istemekte, iyiliğin (hasenenin) fazlalaşmasını elde etme vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)

günde yetmiş kez -bir rivayete göre yüz kez- mü'minler, özellikle şehitler için istiğfar eder, kabirleri ziyaret edip, ölüler için bağış dilerdi.

Âyet-i kerimeden anlıyoruz ki kişi, istiğfara önce kendisinden başlamalıdır. Başkası için duâ eden kişi, onu duâya kendisinden daha muhtaç görmemelidir. Aksi halde, gurura kapılır. Bu yüzden duâ edenin önce kendisi için, sonra başkaları için duâ etmesi emredilmiştir. Allah'ım! Bizi bağışlananlardan kıl!

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا
الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ
عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاَوْلٰى لَهُمْ (٢٠) طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَاِذَا عَزَمَ
الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ (٢١) فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ
تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا اَرْحَامَكُمْ (٢٢) اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ (٢٣) اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ
الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا (٢٤) اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ (٢٥)
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ

الْاَمْرِۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا
مَٓا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

20. İnananlar: "(Cihadı emreden) bir sûre indirilmeli değil miydi?" derler. Fakat hükmü açık bir sûre indirilip de içerisinde savaş zikredilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm korkusuyla baygınlık geçiren bir kimsenin baktığı gibi sana baktığını görürsün. Yazık onlara!

21. (Onlara düşen:) İtaat etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddileşince, Allah'a sadakat gösterselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu.

22. Demek siz iş başına gelirseniz yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarını koparacaksınız öyle mi?

23. İşte onlar Allah'ın kendilerini lânetlediği, sağırlaştırdığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

24. Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?

25. Gerçekten, hidayet kendilerine açıkça belli olduktan sonra, gerisin geriye küfre dönenler var ya, şeytan onları sürüklemiş ve onları uzun emellere düşürmüştür.

26. Bu, onların, Allah'ın indirdiğini beğenmeyenlere: "Bazı işlerde biz size itaat edeceğiz" demeleri sebebiyledir. Oysa Allah, onların gizlediklerini biliyor.

27. Melekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırken, halleri nice olacak?

28. Bu, onların Allah'ı öfkelendiren şeylere uymaları ve O'nun rızasına (sebep olacak şeyleri) beğenmemelerinden dolayıdır. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

20. «İnananlar:» Vahyi arzulayarak, cennet ve şehitlik ya da zafer ve ganimet nimetlerinden dolayı cihadı isteyerek: Cihadı emreden **«'bir sûre indirilmeli değil miydi?' derler. Fakat»** açıkça ve savaşın gerekliliğini ifade eden, başka hiçbir şeye ihtimali olmayan **«hükmü açık bir sûre indirilip de içerisinde savaş zikredilince...»**

Katâde: "İçerisinde savaş anılan her sûre muhkemdir, neshedilmemiştir," der.

«Kalplerinde hastalık» bünyelerinde zayıflık veya kalplerinde nifak -doğrusu bu manadır. O zaman maksat zâhirî iman olur- **«olanların, ölüm korkusuyla baygınlık geçiren bir kimsenin baktığı gibi sana baktığını görürsün.»** Yani onların gözleri, korkudan ve sızlanmaktan, kendisine ölüm gelip çattığında melekleri görüp dehşete düşen birisinin yaptığı gibi dehşetle açılır.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki, ölümü ve cihadı Allah'a kavuşma aşkıyla karşılamak imanın işaretlerindendir. Ölümü kötü görmek gibi, cihadı da kötü görmek küfrün alâmetlerindendir.

«Yazık onlara!» *"Evlâ"* kelimesi ism-i tafdil olup ya yakın olmak anlamında "vely" kelimesinden ya da dönmek anlamındaki "âle" kelimesinden türemiştir. Birinci duruma göre mânâsı, onlara istemedikleri şeyin gelmesi için bedduâdır. İkinci duruma göre ise, işlerinin hoş görülmeyen bir şekle dönüşmesi için bedduâ olur.

Râğıb, burada geçen *"evlâ"* kelimesi ile ilgili olarak şöyle der: "Bu, bir tehdit ve korkutma kelimesidir. Onunla, helâke yaklaşan kişiye hitap edilir ve yaptığından uzak kalmaya teşvik edilir. Ya da bu kelime ile bir felâketten kurtulan kişiye seslenilir ki, bir daha o şeye girişmesin. Bu kelime çoğunlukla tekrarlanarak kullanılır. Sanki bununla işinin sonunu düşünmeye teşvik edilir. Tâ ki sakındırılan kişi dikkatli olsun."

21. «(Onlara düşen:) İtaat etmek ve güzel söz söylemektir.» Yani Allah'ın ve Rasûlü'nün emrine itaat ve emrolundukları cihada icabet konusunda güzel söz söylemektir. Ya da âyetten maksat: Tâat ve iyi söz söylemek kendileri için daha hayırlıdır. Üçüncü bir izah da; âyetin, onların sözünün hikâyesi anlamında oluşudur. Übey'in kıraati de bunu destekler: "Tâat ve güzel söz derler." Yani biz bununla emrolunduk, derler. Nisâ sûresindeki şu âyet de buna benzer: *"Başüstüne derler. Ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı* *gece, senin dediğinden başkasını kurar..."* (Nisâ: 81)

Cihad hususunda «**iş ciddileşince**» ve cihad farz kılındığı zaman yani cihad etmeye kesin olarak söz verdikleri zaman cihada olan hırslarını bildiren sözlerinde «**Allah'a sadakat gösterselerdi kendileri için**» yalandan, nifaktan ve savaştan geri durmaktan «**daha hayırlı olurdu.**» Âyet işaret ediyor ki, bu, kendilerinden *"Bir sûre indirilmeli değil miydi?"* sözü nakledilenlerinin tümüne şamildir. Onlardan maksat da, kalplerinde hastalık olanlardır.

22. «**Demek siz iş başına gelirseniz**», insanların işlerini üstlenir, onlara emîr, vali, hakim olursanız «**yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarını koparacaksınız öyle mi?**» Ey kalplerinde hastalık olanlar! Sizden beklenen bu. Siz bunu mülk hırsıyla ve dünyaya karşı olan ihtirasınızdan dolayı yapacaksınız. Sizin, her türlü kötülük ve fesadı uzaklaştırmak, hayır ve salâhı elde etmekten ibaret olan cihadla emrolunduğunuz zaman, dünyaya karşı hırsınızı ve din konusundaki zaafınızı gören kişi, sizden işte bunu bekler. Oysa sizden beklenen bu tür kötülükler değildir. Siz itaat ve güzel söz söylemekle emrolundunuz.

23. «**İşte onlar Allah'ın kendilerini lânetlediği,**» rahmetinden uzaklaştırdığı, kötü seçimlerinden dolayı hakkı duymayanlar kıldığı, «**sağırlaştırdığı ve gözlerini**», kendi nefislerinde ve evrende bulunan delilleri görmeyip gözlerini «**kör ettiği kimselerdir.**»

Âyette "kulaklarını sağır ettiği" denilmeyip *"sağırlaştırdığı"* denildi. Çünkü kulağın gitmesi, duyma özelliğinin de yok olmasını gerektirmez. Öte yandan "körleştirdiği" denilmeyip, *"gözlerini kör ettiği"* denildi. Çünkü gözlerin olmayışı, görmemeyi daha doğrusu bilmemeyi gerektirmez.

24. «**Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı?**» *"Düşünmek"* diye tercüme ettiğimiz *"tedebbür"* kelimesi aslında, işlerin neticesine, sonucuna bakmak, demektir. Buna göre âyette murâdedilen mana şudur: Kur'an'ı, içerisindeki öğütleri ve sakındırmaları araştırıp gözden geçirmiyorlar mı? Bunu yapsalar da, mahveden günahları işlemeseler ya.

«**Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?**» Oralara neredeyse hiçbir söz ve öğüt ulaşmıyor.

Âyette, kâfirler, önce düşünmemekle, sonra da kalplerinin hiçbir düşünce ve fikri kabul etmeyecek şekilde kilitli olmasıyla kınanmışlardır. Bu, soru şeklinde ifade edilse de, sözün gelişi, onların öyle olduklarını belirtmektedir.

"Kalpler" nekre (belirsiz) olarak getirilmiştir. Bunun iki sebebi olabilir:

1- Onların halinden korkutmak, işlerinin fesat ve cehalette olduğuna işaretle durumlarının çirkinliğini ifade etmektir. Buna göre sanki, "durumları bilinmeyen, katılıkta ne kadar oldukları takdir edilemiyen kalpler..." denilmiştir.

2- Maksat, onlardan sadece münâfıkların kalpleridir. Onun için nekre olarak gelmiştir.

*"Kilitler"*in kalplere izâfe edilmeleri, onlar için, bilinen ve demirden yapılan kilitlerden başka, durumlarına özel kilitlerin olduğuna işaret içindir. Çünkü onlar küfür kilitleridir, açılmazlar.

25. «Gerçekten hidayet», açık alâmetler ve mûcizeler **«kendilerine açıkça belli olduktan sonra, gerisin geriye»** eskiden içerisinde oldukları **«küfre dönenler var ya,»** ki onlar, kalplerinde hastalık ve diğer çirkin fiil ve haller olduğu, şeklinde nitelenen münâfıklardır. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'i inkâr etmişlerdir. **«Şeytan onları sürüklemiş»**, onlar için musîbetlere gidişi kolaylaştırmış **«ve onları uzun emellere düşürmüştür.»** Onların arzu ve emellerini artırmıştır. Bunun: "Allah onlara mühlet verdi, cezalandırmakta acele etmedi," anlamında olduğu da söylenmiştir.

26. «Bu,» dinden tekrar küfre dönmeleri **«onların,»** anılan münâfıkların, **«Allah'ın indirdiğini beğenmeyenlere:»** Yani Kur'an'ın, Allah tarafından olduğunu bildikleri halde sırf kıskançlıklarından ve kendilerine gelmesine tamâhlarından dolayı, Hz. Peygamber'e inmesini hoş görmeyen Yahudilere: **«'Bazı işlerde biz size itaat edeceğiz' demeleri sebebiyledir.»** Buradaki bazı işler, şu âyette işaret edilen şeylerdir: *"Münâfıkların, ehli kitaptan inkârcı olan dostlarına: 'Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, biz de sizinle birlikte çıkarız. Size karşı hiç kimseye itaat etmeyiz. Savaşa tutuşursanız, size yardım ederiz,' dediklerini görmedin mi? Allah onların yalancı olduklarına şehadet eder."* (Haşr: 11)

Haşr sûresindeki bu âyette söz konusu olan ehli kitap, münâfıklara arka çıkan ve onları dost edinen Benû Kureyza ve Nadir Yahudileridir. İtaat etmemeyi işaret ettikleri *"bazı şeyler"* ile, küfürlerini açığa vurmak, savaştan önce işlerini fiilen açıklamak ve memleketlerinden çıkartılmalarıdır. Çünkü onlar, zaruri bir ihtiyaç zuhûr etmedikçe, bunu yapmaktan kaçınıyorlardı. Çünkü kendilerini inanmış göstermekte bir takım dünyevî menfaatler vardı.

«Oysa Allah, onların gizlediklerini» yani Yahudilere gizlice söylediklerini **«biliyor.»**

27. «Melekler onların yüzlerine ve arkalarına» demirden coplarla **«vura vura canlarını alırken, halleri nice olacak?»** Yani onlar hayatlarında birtakım hileler yapıyorlar. Azrâil ve yardımcıları bu şekilde canlarını alırken bakalım ne yapacaklar? Meleklerin, onları döverek canlarını almalarından maksat, onların en çirkin ve korkunç şekilde ruhlarının alındığını tasvirdir.

İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Günah işlemekte olan birisinin canını melekler ancak yüzüne ve sırtına vurarak alırlar."

28. «Bu» korkunç öldürme, **«onların»** küfür ve isyandan **«Allah'ı öfkelendiren şeylere uymaları ve O'nun rızasına (sebep olacak şeyleri)»** yani Allah'ın razı olduğu tâat ve imanı **«beğenmemelerinden dolayıdır.»** Çünkü onlar imandan sonra tekrar küfre dönmüşlerdir. Yahudilerle yaptıkları muamele ile tâatten çıkmışlardır.

İşte bu yüzden **«Allah da onların»** mü'minken yaptıkları veya daha sonraki iyiliklerini -ki bunları mü'minken yapsalardı kendilerine fayda verecekti- **«amellerini boşa çıkarmıştır.»** Küfür ve isyan, amellerin boşa çıkmasına, azap ve cezaya sebep olur.

İmam Gazâlî şöyle demiştir: "Fâcirin yani günahkâr bir kimsenin ruhu alınırken, ıslak yünden şişin çekilip çıkartıldığı gibi çekilir. Öyle ki o kimse, karnına diken doldurulduğunu zanneder. Sanki canı bir iğne deliğinden çıkartılır gibi olur. Gökyüzü, yer üzerine çöker de o, ikisi arasında kalmış gibi olur."

Ka'b b. Ahbâr'a ölüm sorulmuş o da şu cevabı vermiştir: "O, insanın karnına sokulmuş dikenli bir ağaç dalını, güçlü kuvvetli bir adamın şiddetle çekip çıkartması gibidir. O, parçaladığını parçalar, bıraktığını bırakır. Tam ölüm anı geldiğinde melekler, cehennem ateşiyle zehirlenmiş zehirli bir hançer saplarlar. Nefis kaçar ve dışarıda büzüşür. Melek onu, insan sûretinde ama bir arı kadar ve civa gibi titrer bir vaziyette eline alır. Azap melekleri olan zebanilere verir. İşte bu, fâcir ve kâfirin durumudur. İtaatkâr mü'minin durumu ise bunun tam aksinedir. Çünkü o, razı olunanlardandır."

Meymûn b. Mehrân şöyle demiştir: "Tâif'te İbni Abbas'ın cenazesine iştirak ettim. Cenaze, namazının kılınması için musallaya konulduğunda, beyaz bir kuş gelip kefenin üstüne kondu, sonra içine girip kayboldu. Bir daha bulunamadı. Kabrin üzeri düzeltilince, bir ses duyduk, ama kimseyi görmedik. O ses, şu âyeti okuyordu: '*Ey mutmaîn olmuş ruh! Hoşnut etmiş ve hoşnut olmuş olarak Rabbine dön. Seçkin kullarım arasına karış ve cennetime gir.*' (Fecr: 27-30)"

O halde aklı olan kişi, ölüme hazırlanmalı, hiç vakit kaybetmemelidir.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ أَضْغَانَهُمْ
(٢٩) وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ
فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ (٣٠) وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ
الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا أَخْبَارَكُمْ (٣١) إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ (٣٢)
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا
أَعْمَالَكُمْ (٣٣)

29. Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar, Allah'ın, kinlerini asla açığa çıkarmıyacağını mı sandılar?

30. Eğer Biz dilersek, onları sana gösteririz. Sen de onları yüzlerinden tanırsın. Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslubundan da tanırsın. Allah yaptıklarınızı bilir.

31. Andolsun ki Biz sizi imtihan ederiz. Tâ ki içinizden cihad edenleri ve sabredenleri bilelim ve haberlerinizi açıklayalım.

32. Şüphesiz inkâr edip Allah yolundan saptıranlar ve kendilerine doğru yol açıkça belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.

33. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın.

29. «Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar,» münâfıklar -çünkü nifak, şüphe ve benzeri şeyler gibi kalbî bir hastalıktır- **«Allah'ın, kinlerini asla açığa çıkarmıyacağını mı sandılar?»**

"Kin": Birisine karşı gönülde düşmanlık besleyip, intikam için fırsat gözlemektir. Âyetin anlamı şudur: Yoksa o, kalplerinde Müslümanlara karşı kin ve düşmanlık besleyenler, Allah'ın onların kinlerini açığa çıkarmayıp, işlerinin gizli kalacağını mı zannettiler? Hayır, bu hemen hemen hiç ihtimali olmayan bir durumdur. *"Edgân"*, "dığn" kelimesinin çoğuludur. Kin anlamındadır. Kin de, kalpte düşmanlık beslemek ve intikam almayı beklemek demektir.

30. «Eğer Biz dilersek, onları sana gösteririz.» delillerle sana öğretiriz. **«Sen de onları»** şahıs şahıs **«yüzlerinden»**, yüzlerine koyduğumuz alâmetlerle **«tanırsın.»**

Hz. Enes şöyle der: "Bu âyetten sonra, münâfıkların hiçbir şeyi Hz. Peygamber'e gizli kalmadı. Onları simalarından tanırdı. Biz bir savaşta idik, aramızda dokuz tane münâfık vardı. Halk onlardan şüphe ediyordu. Bir gece onlar uyudular. Sabahleyin kalktıklarında her birinin suratında nifak alâmeti vardı."

«Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslubundan da tanırsın.» Üslup diye tercüme ettiğimiz *"lâhn"* kelimesi; içerik, mana anlamlarına da gelir. Ya da sözü, ta'riz ve tevriye yönüne çekmesidir. Bundan dolayı, konuşurken hata eden kişiye, sözü, olması gereken şekilden ayrıldığı için "lâhin" denilir. Bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Belki bazınız delil getirirken sözü diğer bazınızdan daha fazla çeşitli cihetlere götürür..."*(13)

Muhtâr'da şöyle denilmektedir: *"Lâhn"* i'rabdaki hata, *"lâhan"* ise akıllılık, beceri anlamındadır. Hadisteki *"bazınız delilinde daha lâhndır"* sözü "daha becerikli, daha hünerli" manasınadır.

İbni Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Âyette kastedilen sözden maksat: Onların: 'İtaat edersek bizim için ne sevap var, demeleri; isyan edersek ne ceza var, ' dememeleridir."

«Allah yaptıklarınızı bilir» de, kasdınıza göre size karşılık verir. Bu mü'minler için bir vaaddir ve durumlarının, münâfıkların durumlarının aksine olduğunu bildirmektir.

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki, yanlış ve bozuk zanlar, kalp hastalıklarındandır. Onlar, Allah'ın, bozuk inançlarına muttalî olmayacağını ve Peygamberine bildirmeyeceğini zannettiler. Ama gerçek onların zannettikleri gibi değil. Aksine Allah onları rüsvay etmiş, gizlediklerini haber vererek açığa çıkarmıştır.

31. «Andolsun ki Biz sizi» savaşı emretmek ve benzeri güç yükümlülüklerle **«imtihan ederiz.»** Bu, bilgi edinmek maksadıyla değil, bilgilendirmek kabilindendir. Ya da, azabı göstermekte daha iyi olsun diye, size imtihan eden gibi muamele ederiz. **«Tâ ki içinizden cihad edenleri ve»** savaşın güçlüklerine karşı **«sabredenleri»** fiilen **«bilelim ve haberlerinizi açıklayalım.»** Yani yaptıklarınızla ilgili haberleri ortaya dökelim de onların iyisi kötüsü açığa çıksın. Çünkü haber, haber verilen şeye göredir. Haber verilen şey, iyi ise haber de iyi, kötü ise haber de kötüdür.

32. «Şüphesiz inkâr edip» insanları **«Allah yolundan»** Allah'ın rızasına ulaştıran İslâm dininden **«saptıranlar»**, men edenler **«ve kendilerine»** -onlar, Kurayza ve Nadîr Yahudileridir. Ya da Bedir Savaşı'nda yemek veren Kureyş'li liderlerdir- **«doğru yol»** Rasûlüllah'ın nitelikleriyle ilgili olarak Tevrat'ta gördükleri ve Rasûlüllah'a inen âyetler ve gösterdiği mucizelerden

---

13- Bu, Buhârî ve Müslim'in tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Baş tarafı şu şekildedir: *"Ben ancak bir beşerim. Siz, bana davalaşmaya geliyorsunuz. Belki bazınız delil getirmede diğerinden daha fasih konuşur. Ben de duyduğuma göre hükmederim."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/181 .

«açıkça belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler» muhalefet edip, düşmanlık gösteren, böylece Rasûlüllah'tan ters tarafta olanlar, küfürleri ve saptırmalarıyla **«Allah'a hiçbir zarar veremezler.»** Karşı gelmek suretiyle Rasûlüllah'a da zarar veremezler.

«Allah onların yaptıklarını», Allah'ın dinini iptal etmek ve Hz. Peygamber'i sıkıntıya sokmak için kurdukları tuzaklarını **«boşa çıkaracaktır.»** İstedikleri kötülüğe ulaşamazlar. Onlar için olacak olan, Kurayza Yahudilerinin ve Bedir'de yemek veren Kureyşlilerin başına geldiği gibi ölüm ve Nadîroğullarının başına geldiği gibi vatanlarından sürgündür.

33. « Ey iman edenler!» İman ve şerîat konularında **«Allah'a itaat edin. Peygambere itaat edin.»** O konuların hiç birinde Allah'a ve Rasûlüne karşı koymayın. **«Amellerinizi boşa çıkarmayın.»** Onlar amellerini, küfür, riyâ, nifak, başa kakma eziyet, kibir ve benzeri şeylerin boşa çıkardığı gibi, siz de boşa çıkarmayın.

Bu ifade, Mûtezile ve Hâricî'lerin iddia ettikleri gibi, tâatlerin büyük günahlar sebebiyle boşa çıktığına delil değildir. Bu mezheplere mensup olanların çoğu, bir tek büyük günahın bile bütün tâatleri boşa çıkaracağı görüşündedirler. Öyle ki, ömür boyu ibadet eden birisi bir damla şarap içse sanki hiç ibadet etmemiş gibi olur.

Âyetten anlaşıldığına göre, Allah'ın emri ve Rasûlü'nün sünnetine aykırı olarak yapılan amel ve tâatin hiçbir değeri yoktur. Çünkü böyle bir amel, kişinin tabiatındandır. O da zulmânîdir. Şerîat ise nûrânîdir ve insanın tabiatındaki zulmü gidermek maksadıyla gelmiştir. Şerîata dayanan amelin bir semeresi, kişiyi tabiatının karanlığından çıkartıp, hakkın aydınlığına ulaştırmaktır. O halde şerîata sarıl ve tâate devam et. Şerîata aykırı davranmaktan ve ihmalden sakın.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ
مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا

إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾
إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ
أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا
وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَا أَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللّٰهُ
الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا
غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

34. Şüphesiz inkâr eden ve Allah yolundan saptıran, sonra da kâfir olarak ölenlere gelince, Allah onları katiyyen bağışlamayacaktır.

35. Sakın gevşemeyin ve siz üstünken barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. O, sizin amellerinizi asla zâyi etmeyecektir.

36. Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder, sakınırsanız, Allah sizin mükâfatınızı verir. O sizden mallarınızı da istemez.

37. Eğer sizden onları isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik yapardınız. O da sizin bütün kinlerinizi açığa çıkarırdı.

38. İşte siz, Allah yolunda harcamaya çağrılanlarsınız. İçinizden kimi cimrilik ediyor. Ama, cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder. Allah zengindir, siz ise fakirlersiniz.

Eğer siz yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir millet getirir. Sonra da onlar sizin gibi olmazlar.

34. «**Şüphesiz**» Allah'ı ve Rasûlü'nü «**inkâr eden ve** » insanları «**Allah yolundan**», rızasına ulaştıran yoldan «**saptıran, sonra da kâfir olarak ölenlere**», hayatı son bulanlara «**gelince, Allah onları**» âhirette «**katiyyen bağışlamayacaktır.**» Çünkü onlar kâfir olarak ölmüşlerdir. Öldükleri hal üzere haşrolunurlar. Her ne kadar bu âyet, Bedir Savaşı'nda öldürülen ve leşleri Kuleyb Kuyusu'na atılan kâfirler hakkında inmişse de, içerdiği hüküm, kâfir olarak ölen herkese şamildir.

35. «**Sakın gevşemeyin...**» Bu anlamı veren fiilin başındaki *"fâ"* ya, "fâyı fasîha" denilir. Cümleye şu manayı verir: "Okunan âyetlerde, Allah'ın onların düşmanı olup, amellerini boşa çıkaracağı ve günahlarını bağışlamıyacağı açığa çıkınca sakın gevşeklik gösterip, zaafa düşmeyin." «**Ve siz üstünken**» -Kelbî'nin izahına göre, bazı vakitlerde onlar galip de gelseler son söz sizin olduğunda, kâfirleri hemen «**barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir.**» Şüphesiz mü'minlerin üstün olmaları ve Allah'ın iki cihanda onlarla bir, onların yardımcısı olması zillet ve boyun eğmekten kaçınmanın en başta gelen gereklerindendir. Şu aşağıdaki cümlede anlatıldığı üzere, amellerin karşılığının hiç eksiltilmeden verilmesi de, aynı şeyi gerektirir:

«**O, sizin amellerinizi asla zâyi etmeyecektir.**» Ehli sünnet itikadına göre, ameller sevabı gerektirici olmamakla beraber, amellerin zâyi edilmeyeceği hükmü, insanlar tarafından değer verilen can ve malın telefi için kullanılan *"vetr"* kelimesi ile, *"len yetıre=zayi etmez"* denilmesi, Allah'ın inananlara olan lütfunun fazlalığını; sevap vermemeyi en büyük hakların telef ve zâyi ayarında göstermek içindir. Bir kudsî hadiste Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"Ey kullarım! Onlar sizin amellerinizdir. Onları sizin için kaydediyorum. Sonra onları size tam olarak vereceğim. Artık kim hayır bulursa, Allah'a hamdetsin. Kim de başka bir şey bulursa, sadece kendisini kınasın."*(14) Yani amellerinizin karşılığı, sizin için Benim katımda muhafaza altındadır. Sonra onları tam olarak size vereceğim.

Ebû Zer (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den Allah (c.c.)'ın şöyle buyurdu-

---

14- Bu, Müslim'in *Sahih*'inde tahric ettiği uzunca bir kutsî hadisin bir bölümüdür. Başı: *"Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım..."* şeklindedir.

ğunu rivayet etmiştir: *"Ben zulmü kendime haram ettim. Onu kullarıma da haram ettim. O halde birbirinize zulmetmeyiniz."* Allah zulümden ve amellerin eksiltilmesinden münezzeh olduğuna göre kul nefsini hoş tutsun. Çünkü Allah Teâlâ cömertlerin cömertidir. Kendi fazl ve keremi ile kula, istediğinden fazlasını verir.

Ebu'l-Leys rahimehullah tefsirinde şöyle der: "Âyet-i kerime şuna delildir: Müslümanlar müşriklerden daha güçlü oldukları zaman barışa yanaşmamalıdırlar. Çünkü bu, cihadın terkidir. Ama daha güçlü konumda değillerse o zaman barış yapmalarında mahzur yoktur. Çünkü Allah Teâlâ: *'Eğer onlar barışa meylederlerse sen de ona yanaş...'* (Enfâl: 61) buyurmuştur."

Bir başka bilgin de şunları söylemiştir: "Bu âyet, Müslümanları kâfirlerden barış istemekten nehyetmektedir. Bu yüzden, bazı âlimler bunun, Hz. Peygamber'in Mekke'ye sulhla değil, savaşla girdiğine delil olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o, barış yapmaktan nehyedilmiştir."

Haddâdî de, Nisâ sûresinin tefsirinde şöyle demiştir: "Müslümanların savaşacak güçleri olduğu zaman kâfirlerle sulh yapmaları ve onlardan bir tek ferdi bile cizye almadan küfrü üzere bırakmaları caiz değildir. Ama onlara mukavemetten âciz olurlar, canları ve nesilleri açısından kâfirlerden korkarlarsa, o zaman onlardan cizye almadan, sulh yapmaları câiz olur. Çünkü barıştan men edilmesinin sebebi, güçtür. Sebep ortadan kalkınca, yasak da kalkar."

Bilginlerin çoğunluğuna göre Mekke, sulh yoluyla değil, zorla fethedilmiştir. Çünkü çatışma olmuştur. Eğer sulh yoluyla alınmış olsaydı Hz. Peygamber: *"Ebû Süfyan'ın evine giren güvendedir..."* buyurmazdı.

36. «Dünya hayatı» basiretli olanların yanında **«bir oyun ve eğlenceden ibarettir.»** Boştur ve kandırmacadır. Ona itibar edilmez, ömrü, çok kısa bir süreyle sınırlıdır. Eğlence diye tercüme ettiğimiz *"lehv"*; insanı, önem verdiği ve kendisini ilgilendiren şeylerden alıkoyan şeydir. Bu söz işaret etmektedir ki, başından sonuna, dünya ve dünyadakilerin gerçek anlamda varlığı söz konusu değildir. Bunlar ârızî, yok olucu şeylerden ibarettir. Allah ise ezelî ve ebedîdir.

Ey insanlar! **«Eğer»** iman edilmesi gereken şeylere **«iman eder,»** küfürden ve günahlardan **«sakınırsanız, Allah sizin mükâfatınızı verir.»** İmanınızın takvanızın ve yarışanların kendisi için yarıştığı sâlih amellerinizin sevabını verir.

Âyet, kalıcı olan âhireti istemeye teşvik etmekte, geçici olan dünyayı istemekten de iğrendirmektedir.

«O, sizden mallarınızı»n, mâişetinizi karşılamaktan âciz kalacağınız ölçüde, tamamını **«da istemez.»** Onun istediği, malınızın küçük bir bölümü; kırkta biridir. Bunu fakirlerinize gönül hoşluğu ile verin.

37. «Eğer sizden onları», mallarınızı **«isteyip de»** tümünü talep ederek **«sizi zorlasaydı, cimrilik yapardınız»**, vermezdiniz. **«O da»** Allah (c.c.) **«sizin bütün kinlerinizi açığa çıkarırdı.»** Şüphesiz Allah, insanoğlunun, kendisinden malını isteyene karşı buğz beslediğini bilir.

38. Ey, *"Allah sizden isteseydi "* hitabına maruz kalan muhataplar: **«İşte siz, Allah yolunda harcamaya çağrılanlarsınız.»** Bu ifadede, büyük bir azarlama ve onların durumunu tahkir vardır. Allah yolunda harcama; savaştaki harcama, zekât ve diğer sadakalara şamildir.

«İçinizden kimi cimrilik ediyor. Ama, cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder.» Şüphesiz Allah yolundaki harcamasının faydası ve cimriliğinin zararı kendisine döner. **«Allah zengindir,»** size de, sizin sadakalarınıza da muhtaç değildir. **«Siz ise fakirlersiniz.»** Allah'a ve O'nun yanındaki hayırlara muhtaçsınız. O'nun size emrettiği şeyler, onlardaki faydalara muhtaç olduğunuz içindir. Eğer emre uyarsanız kendi lehinize, uymazsanız kendi aleyhinizedir.

Cüneyd: "Fakirlik kulluğa, zenginlik Rabliğe yakışır," demiştir.

«Eğer siz» imandan, takvâdan, Allah'ın davet ettiği ve kendi yolunda harcamanızı teşvik ettiği şeylerden **«yüz çevirirseniz, Allah yerinize başka bir millet getirir.»** Yani sizi helâk eder, yerinize başka milletler yaratır. **«Sonra da onlar»** imandan, takvâdan ve Allah yolunda harcamaktan yüz çevirmekte **«sizin gibi olmazlar.»** Aksine, onlara rağbet eden kişiler olurlar.

"Yüz çevirirseniz" sözü, Kureyşlilere yöneliktir. Yerlerine getirilecek olanlar da Medineli Ensâr'dır. Şu âyet-i kerime de bu kabildendir: *"Eğer bunlar, onları inkâr etselerdi, Biz derhal onları inkâr etmeyecek bir toplumu onlara vekil bırakırdık."* (En'am: 89)

İlk hitabın tüm Araplara, yerlerine getirilenlerden maksadın da Arap olmayanlar ve İranlılar olması muhtemeldir. Nitekim bir rivayete göre; Rasûlüllah'a, bu âyetteki *"kavm=millet"* soruldu. O esnada Selmân Fârisî yanında oturuyordu. Onun uyluğuna vurup: *"Bu ve kavmi,"* dedi. Devamla: *"Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer iman Süreyya Yıldızı'na asılı olsa, Farslılardan bir takım insanlar onu alırdı,"*(15) buyurdu. Bu hadisten anlaşıldığına göre; âyetteki *"kavm"*den maksat, Müslüman olan İranlılardır. Hadis ayrıca onların faziletine de delâlet etmektedir.

Allah'ın yardımıyla Muhammed Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

15- Hadisi Tirmîzî *tefsir* bölümünde Muhammed sûresinin tefsirinde rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'de Cuma sûresindeki üçüncü âyetin nüzulünde tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/78.

FETİH SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 29 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (١) لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ
ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (٢)
وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا (٣)

1. Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.

2. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru yola iletir.

3. Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım eder.

Fetih sûresi yirmi dokuz âyettir. İhtilâfsız Medine'de nazil olmuştur. Hudeybiye senesinde, Rasûlüllah Mekke'den dönerken inmiştir.

Medine'de inmemişse nasıl *Medenî* olur? şeklinde bir itiraz gelirse şu cevabı veririz: *Medenî;* terim olarak Hicretten sonra inen sûrelere denir. İster Medine'de insin, ister başka bir yerde insin farketmez. Hicretten önce inen sûrelere de *Mekkî* denilir.

1. «Doğrusu Biz sana apaçık» durumu açık veya hak ile bâtılı ayıran

«bir fetih ihsan ettik.» Bir yeri fethetmek, zorla veya sulh yoluyla ele geçirmektir. Buradaki fetihten maksat, Mekke'nin fethidir. Bu Hz. Enes'den rivayet edilmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) Hudeybiye'den ayrıldığında bu fetihle müjdelenmiştir. Henüz gerçekleşmemiş olan fetihten, sanki olmuş gibi geçmiş zaman kipi ile bahsedilmesi, müjdeyi kuvvetlendirmek ve onun kesinlikle meydana geleceğini vurgulamak içindir. Ayrıca bu, haberi veren Allah Teâlâ'nın şanının yüceliğine de işarettir.

Râğıb el-Isfahânî bu âyetle ilgili olarak şöyle der: *"Biz sana fetih ihsan ettik"* ifadesi, kimi âlimlere göre Mekke fethine hastır, kimilerine göre ise Rasûlüllah'a müyesser olan bütün ilim ve hidayetler içindir. Bu hidayet ve ilimler, günahların bağışlanmasına sebep olan sevaplara ve onun makam-ı mahmud'una vesiledir."

Bazı âlimler de, buradaki apaçık fetihten maksadın, Hudeybiye'de Kureyş'le yapılan sulh anlaşması olduğunu söylemişlerdir.

Bu anlaşma, bir memleketin ele geçirilmesi olmadığına göre örfen fetih değildir. Kapalı bir şeyin açılması olmadığına göre dil açısından da fetih değildir. Üstelik Müslümanlar Hudeybiye'de, Mekke'ye gitmekten alıkondular, orada kurban kesip tıraş olarak ihramdan çıktılar. Öyleyse bu nasıl zafer diye isimlendirilebilir? şeklinde itirazlar varid olmuştur. Bu itirazın cevabı şudur: Müşriklerle yapılan anlaşma sözlük anlamı itibariyle bir fetihtir. Çünkü bu anlaşma, Müslümanlar Hudeybiye'ye vardıkları zaman kapalı ve imkânsızdı. Ne zaman ki iş, Rıdvan biatına geldi ve müşrikler Müslümanların birliğini, cihad ve savaştaki kararlılıklarını anladılar, işte o zaman zaafa düştüler, korktular ve anlaşma istemek zorunda kaldılar. Böylece, Müslümanların onlara karşı üstünlüğü tahakkuk etmiş oldu. Bununla birlikte bu sulh, daha önce kapalı olan birtakım şeylerin de açığa çıkmasına sebep oldu. Meselâ, müşrikler, bu sulh sebebiyle Müslümanlarla bir araya geldiler, onların sözlerini duydular. Gönüllerinde İslâm yeşermeye başladı. Çok kısa bir süre zarfında bir çok insan Müslüman oldu, Müslümanların sayısı arttı. Hatta denildiğine göre, o sene içerisinde, daha önce Müslüman olanların sayısı kadar, belkide daha fazla insan İslâma girdi. Bu sulh sayesinde, Hz. Peygamber diğer Araplarla ilgilenme fırsatı buldu. Onlarla savaştı. Bir çok yeri fethetti. Hayber'in fethi özellikle kayda değer. Müslümanlar ganimetler elde ettiler. O sene, Rumlarla İranlılar arasında büyük bir savaş oldu. Bu savaşta Rumlar, İranlıları mağlup ettiler. Bu, Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamberliğinin delillerindendir. Çünkü daha önce Efendimiz, bu galebenin bir kaç sene -üç ile dokuz sene arası- içerisinde meydana geleceğini vaadetmişti.

Sonuç, Rasûlüllah'ın vaadettiği gibi oldu ve onun dediği gibi çıktı. Efendimizin ve mü'minlerin ehl-i kitabın mecûsilere karşı zafer kazanmalarından dolayı sevinmeleri de bir nevi fetihtir. Bunların dışında, Allah'ın bir takım yüce fetihleri ve büyük nimetleri olmuştur.

2. «Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar.» Rasûlüllah'ın günahlarının bağışlanması, fethin sonucudur. Çünkü fetih, Rasûlüllah'ın Allah'ın ismini yüceltmek uğrunda savaşın meşakkatlerine göğüs germesi ve savaşın tehlikelerini göze alması neticesinde meydana gelmiştir.

Rasûlüllah'ın gelmiş ve gelecek günahlarından maksat, terki evlâ olan şeyleri yapmasıdır. Bunların *"günah"* diye isimlendirilmesi, Efendimizin yüce makamına göredir. Çünkü iyilerin hasenâtı, Allah dostları için seyyiât sayılır. Peygamberlerin istiğfarları, bizim günahlarımız gibi, gerçek günahlardan dolayı olmaz. Onlar bizim aklımıza göre çok basit olan şeylerden dolayı istiğfarda bulunurlar. Çünkü bizim, onların makamını anlamamız mümkün değildir. O halde, onların günahlarını, kendi günahlarımız gibi değerlendirmemiz caiz değildir. Allah'ın kullarını dünyada ve âhirette muahaze etmesi, onlar için bir nevi temizlik ve rahmettir. Peygamberler açısındansa bu koruma ve muhafazadır.

«Sana olan nimetini tamamlar.» Bu, dini yüceltip hakim kılmakla ve Rasûlüne verdiği diğer dünyevî ve uhrevî nimetlerle olur.

«Ve seni doğru yola iletir.» Aslında hak yol, doğru yol fetihten önce de var idiyse de, daha sonra hak yolların açıklığı ve metodlarının doğruluğu, eskiden olmadığı şekilde ortaya çıktı.

3. «Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım eder.» Yani o yardımda şan ve güç vardır.

Fethu'r-Rahmân adındaki eserde şöyle denilmektedir: *"Şanlı yardım,* düşmana galebe çalınan, ona hakim olunan yardım ve zaferdir. Şanlı olmayan yardım ve zafer ise, Müslümanların korunduğu ve düşmanın sadece kovulduğu yardım ve zaferdir."

Bu âyetteki yardımdan maksat, elde edilen zaferdir. O da Mekke fethinden sonra gelen, Hevâzin kabilesi ve diğerlerine karşı Rasûlüllah'ın elde ettiği zaferler ile, Kisrâlara ve Kayser'lere karşı ümmetinin elde ettiği zaferlerdir.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَ
الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ④ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَٰلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ⑤

4. O, imanları kat kat artsın diye, mü'minlerin kalplerine güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

5. (Bu lütuflar) mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koymak ve onların günahlarını örtmek içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.

4. «O, imanları kat kat artsın diye,» yani akidedeki derinlik ve nefislerindeki tam güvenden ibaret olan kesin imanları daha da kesinleşsin ve kuvvetlensin diye...

«Mü'minlerin kalplerine güven indirendir.» Bu, Allah'ın mü'minlere fetihten önce vermiş olduğu huzur ve sebatın ifadesidir. Onlar, umre için yola çıkmış az bir topluluk oldukları için, sulhtan önce korku içinde idiler. Düşman ise, güçlü ve savaşa hazırlıklı idi. Buna rağmen mü'minler sebat ettiler ve Allah'ın fazlı ile ölüme biat ettiler.

Âyeti kerimenin *"imanları kat kat ..."* diye terceme edilen bölümünde "imanları ile birlekte ..." anlamına gelecek bir *"mea: birlikte"* kelimesi vardır. Burada, anılan kelimenin gerçek anlamı olan "beraber, birlikte" kastedilmemiştir. Çünkü gerçekte olan, kesin imanı, kesin imana eklemek değildir. Zira birbirinin aynı değerde olan iki şeyin yanyana bulunması anlamsızdır. Doğrusu, yakîn (kesin) imanın bir önceki duruma göre daha kuvvetli hâle gelmesidir.

Asıl güven (sekînet), Allah'ın birliğine ve âhirete olan imanlarına ilâveten, imanlarının artması için Peygamberin getirdiği şeriatın tamamına inanmalarıdır.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Rasûlüllah'ın ilk getirdiği, tek Allah inancı, sonra namaz, sonra zekât, sonra hac daha sonra da cihaddır. Nihayet *"...Bu gün size dininizi ikmal ettim..."* (Mâide: 3) âyeti ile şeriat tamamlanmış ve imanları kat kat artmıştır. Çünkü o zaman imanın artması, ahkâmın artması ile oluyordu. Bu gün ise, imanın kendisi azalıp eksilmez. Çok amel işlemekle nuru artar ve kuvvetlenir."

«Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır.» *"Ordu"*: savaş için hazırlanan topluluktur. Âlemin tüm orduları sadece Allah'a aittir. Dilediği şekilde işlerini yönetir. Bazen birbirine musallat eder, bazen de aralarında barış meydana getirir. Bunları, hikmet ve maslahatlara dayanarak dilemesinin gereğine göre yapar. Âyetin izahı şöyledir: Müşriklerin, Rasûlüllah'ı umre yapmaktan men etmeleri, Allah'ın ordularının azlığından ve ona yardım etmemesinden değildir. Allah'ın bildiği ve dilediği bir sebepten dolayıdır.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilmektedir: "Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Eğer dinine, sizin dışınızda birileriyle yardım etmek istese, bunu yapar. O halde Allah'a güvenmek gerekir. Allah her zayıfın yardımındadır, her âcize yeter."

Bir başka bilgin de şöyle demiştir: "Allah sana ne musallat ederse, O'nun ordularındandır; nefsini musallat ederse, seni kendi nefsinle helâk etmiş demektir. Organlarını musallat ederse , organlarını yine kendi organlarınla helâk eder. Eğer nefsini kalbine musallat ederse, kalbin seni faydasız arzularına ve şeytana tabi olmaya götürür. Kalbini nefsine ve organlarına musallat ederse, nefsi edeble kınar ve taate mecbur eder. Onu kullukta ihlâsla süsler."

«Allah her şeyi bilendir,» takdir ve tedbirinde **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Bu âyetteki *"kâne"* kelimesi, süreklilik bildiren "mâzâle" anlamındadır. Allah'ın bu özelliklerinin geçmişteki muayyen bir vakte has olmayıp, tüm zamanlarda sürekli olduğuna işaret etmektedir.

5. **«(Bu lütuflar) mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koymak...»** Bu cümleler, daha önce geçen Allah'ın tedbir ve tasarrufunun işaret ettiği mânâya bağlıdır. Bu durumda denilen şudur: Allah Teâlâ: Mü'minler Allah'ın nimetini bilsinler ve O'na şükretsinler de cennete girsinler diye, onları kâfirlere musallat etti.

«Ve onların günahlarını örtmek içindir.» Bu, ikinci âyetteki, *"böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar"* cümlesinin mukabilidir. Yani Allah günahları, mü'minleri cennete sokmadan önce örtülü tutar, açığa çıkarmaz. Taki onlar cennete günahlardan temizlenmiş bir vaziyette girsinler...

«İşte bu,» cennete sokma ve günahları gizleme **«Allah katında büyük bir kurtuluştur.»** *"Kurtuluş"* diye terceme ettiğimiz *"fevz"* kurtuluşla beraber zafer anlamındadır. *"Allah katında"* sözünün anlamı da O'nun ilmi ve takdirinde demektir.

وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ
بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (٦) وَلِلَّهِ جُنُودُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (٧)

6. (Ayrıca bunlar) Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek içindir. Kötülük onların üzerine inmiştir. Allah onlara gazabetmiş,

lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü dönüş yeridir.

7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir, hüküm ve hikmet sahibidir.

6. «(Ayrıca bunlar) Allah hakkında kötü zan besleyen» -bu, aşağıda ki her iki grubun da özelliğidir- **«münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek içindir.»** Münafıklar Medinelilerden, Allah'a ortak koşanlar da Mekkelilerdendir.

Bu grupların Allah hakkında kötü zan beslemeleri; Rasûlüne Allah'ın yardım etmemesi, onların Mekke'ye fatih olarak, Medine'ye de sâlimen dönemiyecekleri tarzındaki düşünceleridir. Bu, 12. âyette gelecek olan *"Aslında siz, Peygamberin ve mü'minlerin ailelerine bir daha dönemiyeceklerini zannetmiştiniz."* sözüne benzer.

Bu münafık ve kâfirlerin çarptırıldıkları azap: Mü'minlere yardım edilmek suretiyle onların başına gelen öfke musîbetidir.

Âyette, münafıkların müşriklerden daha önce anılmalarının sebebi, onların azaba daha çok müstehak olduklarına delâlet etmesi içindir. Münafıklardan çoğuna, Hz. Peygamber'le birlikte savaşa gitmek ağır gelmiş ve savaşa gitmemişlerdir. Daha sonra, kalben samimi olmadıkları halde dilleri ile özür dilemişlerdir.

«Kötülük onların üzerine inmiştir.» Yani Müslümanlar hakkında zannettikleri ve onlar için bekledikleri şey kendilerini kuşatacak ve onları çevreleyecektir. Bir başkasına gelecek değildir. Allah onların zanlarının yalan olduğunu ortaya koymuş ve mü'minler için zannettikleri şeyi kendilerine çevirmiştir. Öyleki ondan kaçınmaları ve bir daha zafer yüzü görmeleri mümkün değildir. Bu, şu âyeti kerimede belirtilen hususa benzemektedir: *"Bedevilerden öylesi var ki, harcayacağını angarya sayar ve sizin başınıza belâların gelmesini bekler. Oysa o kötülük kendi başlarınadır."* (Tevbe: 98)

Ebussuûd, *"kötülük onların üzerine inmiştir"* âyetinin, Müslümanlar hakkında istediklerinin, kendileri için olmasını isteyen bir bedduâ olduğunu, bunun Yahudilerin sözlerinden sonra gelen: *"Hay, dediği yüzünden eli bağla-*

nası..!" (Mâide: 64) âyetine benzediğini söyler.

Âyette *"inmiştir"* diye terceme ettiğimiz *"dâire"* kelimesi aslında merkezi kuşatan çizgi demektir. Sonra bir musîbete uğrayan kişiyi kuşatan belâ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: "Kötülük onları, dairenin bir şeyi veya bir kimseyi kuşattığı gibi çepe çevre kuşatır, artık ondan kurtulmanın çaresi yoktur."

«Allah onlara gazabetmiş, lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır.» Allah'ın onlara olan gazabı: onlar için âhirette ceza dilemesi, dünyada da şirk ve nifak üzere olmalarıdır. Allah'ın lâneti de; rahmetinden kovmasıdır.

Son iki fiil arasında *"vav"* harfinin kullanılışı, bunların her birinin müstakil birer tehdit olup, birbirine tâbi olmadıklarını göstermektedir. Yani Allah'ın onları lânetlemesi, kendileri için cehennemi hazırlaması değildir. Bunların her biri, ayrı ayrı cezalardır.

«Orası» yani cehennem **«ne kötü dönüş yeridir.»**

7. «Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir.» Çok güçlü ve kuvvetlidir. Her şeye gücü yeter. **«Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Yaptığını sadece hikmet ve iyiliğin gereği olarak yapar.

Bürhanü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denmektedir: "Daha önce (4. âyette) *'Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir'* diye geçmişti. Bunun, Allah'ın güven indirmesi ve mü'minlerin imanlarının artması ile ilgili olduğu, konunun ilim ve hikmet konusu olduğu, bu yüzden *'her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi'* şeklinde ifade ettiği, burasının ise azap ve öfke ile ilgili olduğu için makama uygun olarak güç, kuvvet, galebe ve hikmet ile ifadelendirilmiştir."

Allah Teâlâ cennetteki her bir dereceye mukabil, cehennemde de yüz dereke (kötülükte derece) yaratmıştır. Her bir tabakada özel bir grup vardır. Onlar için Allah'ın gazabından özel acılar vardır. Bu işle görevli melekler vasıtasıyla kendilerine ulaşır.

Allah'ın öfkesinden ve azabından kendisine sığınırız, ondan nimetlerini ve sevabını isteriz.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ

شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ⑧ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ

وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ⑨

8. Şüphesiz Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

9. Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, O'na destek olasınız, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye.

8. «Şüphesiz Biz seni» ümmetine yani tasdik edenin tasdikine, yalanlayanın da yalanlamasına şehadet eden, âdil şahidin sözünün makbul olduğu gibi kıyamet günü Allah katında, ister lehlerine olsun, ister aleyhlerine sözü makbul olan **«bir şahit,»** -*"Rasûlün de sizin üzerinizde şahit olması için..* (Bakara: 143) âyeti bu anlama işaret etmektedir.- taatı karşılığında sevabı ve cenneti **«bir müjdeleyici ve»** günahtan dolayı da azap ve ateşle **«bir uyarıcı olarak gönderdik.»**

Hz. Peygamber'in özellikleriyle ilgili olarak Tevrat'ta şöyle denilmiştir: *"Ey Peygamber! Şüphesiz Biz seni bir şahid, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik."* (Ahzâb: 45) Yani sen Benim kulumsun, Peygamberimsin. Ben seni mütevekkil (güvenen) diye adlandırdım. Sen kötü kalpli, kaba, yolda sokakta bağırıp çağıran, iyiliğe kötülükle mukabele eden birisi değilsin. Aksine sen affeden, bağışlayan birisin.

Allah Teâlâ onun vasıtasıyla sapık milletleri "La ilâhe illallah" diyerek düzeltinceye, o sözle kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalpleri açıncaya kadar Rasûlünün ruhunu kabzetmeyecektir. (1)

1- Hadisi Buharî *Tefsir*'de, Ahmed *Müsned*'de 2/174 tahric etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 8/585.

9. **«Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz.»** Hitap, Hz. Peygamber'e ve ümmetinedir. Önce sadece Hz. Peygamber'e iken sonra genelleştirilmiş ve ümmete de tevcih edilmiştir. Çünkü önce geçen, *"seni... gönderdik"* hitabı sadece Rasûlüllah'a yöneliktir. Bu: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman.."* (Talâk: 1) âyetindeki hitaba benzemektedir. Burada da önce Hz. Peygamber'e hitab edilmiş, daha sonra da mü'minlere şamil olacak şekilde genelleştirilmiştir.

Bu âyet, Hz. Peygamber'in de kendi peygamberliğini tasdik etmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Nitekim Rasûlüllah'ın: *"Ben, Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuma şahitlik ederim,"* buyurduğunu bildiren bir çok haber vardır.

Âyetteki hitabın sadece ümmete yönelik olması da câizdir. Önceki hitap Rasûlüllah'a hasken, sonrakinin nasıl ümmete yönelik olabileceği sorulursa şöyle cevap verilebilir: Bir toplumun liderine yöneltilen hitap, o toplumun tümüne yöneltilmiş sayılır. O halde, sadece Peygamber'e seslenilerek tüm tâbilerine hitap edilmiş olması câizdir. Çünkü maksat onların işitmesidir.

«O'na destek olasınız,» yani dinine ve Rasûlüne destek olmak suretiyle, Allah'a destek olunuz.

Müfredât'ta, destek olmak diye terceme ettiğimiz *"ta'zir"* kelimesinin, saygıdan dolayı yardım anlamında olduğu söylenmektedir.

Bazı âlimler ise bunun, "men etmek, korumak" mânâsında olduğunu söylerler. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar, Allah'ın dinini ve Rasûlünü korurlar da düşmanlar ona karşı güç bulamazlar.

«O'na saygı gösteresiniz...» O'nun tüm kemal sıfatları ile muttasıf ve tüm noksanlıklardan münezzeh olduğu inancıyla O'nu büyük sayıp, saygı gösteresiniz **«ve sabah akşam»** günün başında ve sonunda veya devamlı olarak **«O'nu tesbih edesiniz diye.»** Allah'ı lâyık olmayan şeylerden tenzih edesiniz. Allah'a ortak, çocuk ve yaratıkların diğer özelliklerini nisbet etmek caiz değildir. Ya da buradaki tesbihten maksat duâ ve nafile namazdır. *Kâmus*'ta tesbihin, namaz anlamında olduğu, belirtilir ve: *"Eğer Allah'ı tesbih edenlerden (namaz kılanlardan) olmasaydı..."* (Saffât: 143) âyetinde de tesbihin namaz mânâsına geldiği söylenir.

İbn Abbas'tan, buradaki *"sabah akşam"* dan maksadın; sabah, öğle ve ikindi namazı olduğu rivayet edilmiştir.

Aynü'l-Meânî adındaki eserde de *"sabah"* diye tereeme ettiğimiz *"bükraten"* in sabah namazı, akşam diye tereeme ettiğimiz *"asîlen"* in de diğer dört vakit namaz olduğu söylenmektedir. Bu durumda âyet, farz namazların hepsine şamil olmaktadır.

Bazı tefsir âlimleri, *"O'na destek olasınız ve O'na saygı gösteresiniz"* cümlesindeki *"O"* nun, Hz. Peygamber olmasının caiz olduğunu söylerler. Ancak bu delilsiz bir iddiadır. Çünkü *"O'nu tesbih edesiniz"* cümlesindeki *"O"* kesinlikle Allah'tır. Bu iddiaya göre, zamirlerin mercileri farklı olur. Söz konusu görüşün sıhhati farzedilirse; Hz. Peygamber'e destek olma ve saygı göstermeden maksat, açıkta ve gizlide sünnetine uymak olur.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ

إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ

عَلٰى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾

10. Muhakkak sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. O halde kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir ecir verecektir.

10. «Muhakkak sana biat edenler,» Ağacın altında, Kureyş'lilerle savaşmak üzere seninle ahidleşenler. Âyette ahidleşme, *"mübâyaa"* şeklinde ifadelendirilmiştir. Bu, mâlî mübadeleye, yani malı mala değiştirmeye benzetilerek söylenmiştir. Çünkü bu işlerden her ikisi de karşılıklı bir değişimi içermektedir. Bu biatta Müslümanlar, müşriklerle savaşmak üzere Rasûlüllah'a taat ve sebatı kabullenmişler, Hz. Peygamber de onlara sevap ve Allah'ın rızasını vaadetmiştir.

Ensardan bazıları Akabe biatında: "Konuş ya Rasûlüllah! Kendin ve

Rabbin için istediğini al," dediler. Buna karşı Rasûlüllah: *"Rabbim için, O'na ibadet etmenizi ve hiçbir şeyi kendisine eş koşmamanızı; kendim için de, canlarınızı, oğullarınızı ve karılarınızı savunduğunuz gibi beni savunmanızı şart koşuyorum,"* buyurdu. İbn Revâha: "Bunu yaparsak bize ne var?" dedi. Rasûlüllah: *"Sizin için cennet var,"* karşılığını verdi. Bunun üzerine Ensar: "Satış kâr etti. Artık biz bu satışı bozmayız ve bozulmasına razı olmayız," dediler.

«Ancak Allah'a biat etmiş olurlar.» Yani sana biat edenler, Allah'a biat etmiş gibidirler. Sanki onlar canlarını cennet karşılığında Allah'a satmışlardır. Nitekim bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah mü'minlerden mallarını ve canlarını onlara cenneti (vermek) karşılığında satın almıştır."* (Tevbe: 111) Çünkü Rasûlüllah'a biat etmekten maksat, Allah'ın rızasıdır, O'nun emir ve yasaklarına uyacaklarına dair verdikleri sözü kuvvetlendirmedir.

«Allah'ın eli onların elleri üzerindedir.» Yani sanki biat anında Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Te'kidde mübâlağa için, benzetme edatı hazfedilmiştir. Burada *"el"*'in anılması, biat esnasında Müslümanların Hz. Peygamber'in elini tutmuş olmalarından dolayıdır. Çünkü Araplar sözleşme ve ahidleşmelerde böyle yaparlardı.

Bu ifadede mü'minlerin ellerinin üstünde olan Rasûlüllah'ın elini tazim vardır. Zira onun eli, Allah'ın eli şeklinde ifadelendirilmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber orada olmayan Hz. Osman için, biat ettiği zaman onun şanını yüceltmek için, kendi sağ elini sol elinin üstüne koymuştur. Çünkü Rasûlüllah'ın eli Hz. Osman'ın yerine konulmuştur. Bu yüce mevkiye ashab içinden, başka hiç kimse ulaşamamıştır. Bu olayda Hz. Osman'ın bulunmaması, kendisi için bulunmasından daha hayırlı olmuştur. Şu kudsi hadis bunu desteklemektedir: *"Kulum Bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder. Nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde de işittiği kulağı, tuttuğu eli olurum."* (2)

Âyetin anlamı: "Allah'ın kuvveti ve yardımı, onların kuvvet ve yardımlarının üstündedir," şeklinde de anlaşılmıştır. (3)

2- Bu Buhârî'nin *Sahih*'inde rivayet ettiği hadisten bir bölümdür.

3- Müfessirlerin piri İbn Cerîr et-Taberî: *"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir,"* âyeti ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu sözün iki mânâya ihtimali vardır:
a- Biat esnasında Allah'ın eli onların elinin üstündedir. Çünkü onlar, Rasûlüllah'a biat ederken aslında Allah'a biat etmişlerdir.

Sanki şöyle denilmiştir: Ey Muhammed! Allah'ın sana olan yardımına güven. Ashabının yardımına ve sana yardım ve sebat konusundaki biatlarına değil.

Kimi âlimler de*"el"*in iki yerde ihsan ve iyilik anlamında olduğunu, buna göre âyetin: "Allah'ın imana ve Rıdvan biatına hidayet konusunda olan nimeti, onların yaptıkları biattan daha üstündür," mânâsına geldiğini söylerler. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *"Aksine sizi imana muvaffak kıldığı için Allah sizi minnet altında bırakır."* (Hucurât: 17)

Süddî'de şöyle der: "Onlar Rasûlüllah'ın elini alıp ona biat ederler. Allah'ın eli, yani bu biatı bozulmaktan koruması da onların ellerini üstündedir. Nitekim iki kişi alım satım akdi yapmak için birbirlerine ellerini uzattıkları zaman üçüncü birisi aralarına girer ve elini onların elleri üzerine koyup, akid tamam oluncaya kadar ellerini tutmaya devam eder. Taraflardan birisinin elini kendine çekipde akid tamamlanmadan ayrılmasına engel olur, İşte üçüncü şahsın elini öbürlerinin elleri üzerine koyması, bu satım sözleşmesini korumaya sebep olur. Bunun için Allah Teâlâ: *'Allah'ın eli onların elleri üzerindedir,'* buyurmuştur. Yani onları korur ve aracının alış veriş yapanların sözleşmeyi bozmalarını engellediği gibi biat edenlerin biatı bozmalarını engeller."

«O halde kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur.» *"Ahdi bozmak"* diye terceme ettiğimiz *"neks"* kelimesi, aslında ip ve benzeri bir şeyi çözmek anlamındadır. Ahdi bozmak anlamında istiare yoluyla kullanılmıştır. Yani: Kim ahdini ve biatını bozar, onun kesinliğini ve sağlamlığını yok ederse zararı kendisine döner. Çünük ahdi bozan başkası degil, kendisidir.

«Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir ecir verecektir.» O ecir, cennet, cennette Allah'ın rızası ve O'nun cemalini görmektir. Ahdi bozmaktan maksadın, başlangıçda ahid yapmamak ve yapıldıktan sonra bozmak olması da muhtemeldir. Câbir (r.a.)'den rivayet edilen şu haber bu anlayışı desteklemektir: "Biz Rasûlüllah (s.a.v.)'la ağacın altında, ölümüne ve kaçmamak üzere, Rıdvan biatını yaptık. İçimizden sadece Cidd b.

---

b- Rasûlüne yardım konusunda Allah'ın gücü, onların gücünün üstündedir. Çünkü onlar, Rasûlüllah'la ona yardım etmek üzere biat etmişlerdir.
Hafız İbn Kesîr'de âyetin mânâsı ile ilgili olarak şöyle der: "Allah Teâlâ onlarla birlikte hazırdı. Onların sözlerini duyuyor, yerlerini görüyor, içlerini ve dışlarını biliyordu. Allah Teâlâ Rasûlü vasıtası ile biat etmiştir.

Kays bîat etmedi. O, münafıktı. Devesinin koltuğu altına gizlendi, biata çağrıldığında insanlarla birlikte yürümedi."

Abdurrahman b. Avf b. Mâlik el-Eşcaî (r.a.) şöyle der: "Biz, yedi veya sekiz ya da dokuz kişi Rasûlüllah'ın yanında idik. *"Rasûlüllah'a biat etmiyor musunuz?"* buyurdu. Biz ona daha yeni biat etmiştik. "Ya Rasûlüllah! Biz sana biat etmiştik," dedik. Efendimiz tekrar: *"Rasûlüllah'a biat etmiyor musunuz?"* dedi. Bunun üzerine ellerimizi uzatıp: "Sana ne üzere biat edeceğiz?" dedik. *"Allah'a kulluk etmeye, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamaya, beş vakit namazı kılmaya, itaat etmeye -bu arada bir kelimeyi gizlice söyledi- ve insanlardan istememeye,"* dedi. Bilâhare o gruptan bazılarını gördüm; birisinin kamçısı düşerdi de kendisine vermesi için kimseden istemezdi. (4)

Ubade b. Sâmit'ten gelen bir rivayet de şöyledir: "Babam, babasından naklen şöyle haber verdi: Rasûlüllah'a darlıkta ve bollukta, hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız her şeyde tam itaat etmek, işlerde mücadele etmemek, nerede olursak olalım hakkı söylemek ve Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmamak üzere biat ettik." (5)

Biat, el tutmak sûretiyle olur. Bu, erkeklere nisbetledir, kadınlara değil. Çünkü bir rivâyette şöyle denilmektedir: "Kadınlar Resûlülah'ın yanında toplandılar ve el tutarak ona ahid yapmak istediler. Hz. Peygamber: *"Ben kadınlarla tokalaşmam. Ama benim bir kadına sözüm yüz kadına sözüm gibidir,* buyurdu ve onlara sözle biat etti." (6)

Akabe gecesinde yetmiş iki erkek ve iki kadın Rasûlüllah'a biat ettiler. Kadınlarla biatta tokalaşılmadı. Onlar elini tutmak isteyince buna mani oldu ve: *"Gidiniz, sizinle biat ettim"* dedi.

Bir hadiste: *"Hacer-i esved yer yüzünde Allah'ın sağ elidir,"* buyurulmaktadır. (7)

Diğer bir rivayet şu şekildedir: *"Kâbe'nin ruknü, Allah'ın yer yüzündeki*

4- Bu hadisi Müslim, Tirmîzî ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. Münzîrî; *et-Terğib ve't-Terhîb.*

5- Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 1/253.

6- Hadisi Tirmîzî, Nesâî ve Malik-Muvatta'da- Ümeyye b. Rakika'dan rivayet ettiler. Hadisin metni şöyle başlıyor: *"Ensar'dan bir grup kadınla birlikte, biat etmek üzere Rasûlüllah'a geldik..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 1/ 255.

7- Hadisi Deylemî *Müsnedü'l-Firdevs*'de, Hatib ve İbnu'l-Aşâkir İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Metin şöyledir: *"Hacer-i esved Allah'ın sağ elidir. Ona el süren Allah'la biat etmiştir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/79.

sağ elidir. Onunla, sizden birinizin kardeşiyle tokalaştığı gibi, kullarıyla tokalaşır."

es-Sehâvî şöyle der: "Hacca ve umreye giden kişi için Hacer-i esvedi öpmek gerekince, o sanki kralın eli gibi olur. En yüce örnek Allah içindir. Aynı şekilde, kral kendisiyle tokalaşana hediye ve ahid verdiği gibi Hacerü'l-esved'e dokunana da Allah katında ahid vardır."

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا
فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ
يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا
بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ
الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰى اَهْلِيهِمْ اَبَدًا وَزُيِّنَ ذٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ
وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾

11. Yakında bedevîlerden geride kalmış olanlar sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Bizim bağışlanmamızı isteyiver." Onlar, kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kim, sizin için bir şeye güç yetirebilir?" Hayır Allah yapmakta olduğunuz her şeyden haberdardır.

12. Aslında siz, Rasûlüllah'ın ve mü'minlerin ailelerine bir daha asla dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize hoş göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâke mahkum bir topluluk oldunuz.

11. «Yakında, bedevîlerden geride kalmış olanlar sana diyecekler ki:» Âyetin başındaki *"sin"* harfi gelecek zamana delâlet eder. "Geride kalmış olanlar" diye terceme ettiğimiz *"el-muhallefûn"* aslında, geride bırakılanlar anlamına gelir. Bu kelimenin fiili olan *"hallefe"* geride bıraktı, demektir. Meselâ, "ağırlıklarını geride bıraktılar" anlamına gelmek üzere "hallefû eskâlehüm" denilir.

"Arab", Hz. İsmail'in evlâdına verilen addır. *"el-e'râb"* ise, çölde yaşayan insanlar için özel isim olmuştur. *Kâmus*'ta şöyle denilmektedir: *"el-Arab"* kasaba ve şehirlerde oturanlardır. *"el-e'râb"* ise çöllerde yaşayanlardır. Bunun çoğulu "eârib" gelir."

Muhtaru's-Sıhah'ta da şöyle denilir: "Arab, insanlaradan bir nesildir. Bu nesle mensup olanlara *Arabî* denilir. Bunlar, kasaba ve şehirlerde yaşayanlardır. *E'râb* da bu nesilden, sırf çölde yaşayanlardır. Bunlara mensup olanlara da *e'râbî* denilir. E'râb, Arab'ın çoğulu değildir.

Burada söz konusu olan bedevîler: Ğıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca' ve Eslem bedevîleridir. Hz. Peygamber, umre yapmak için Hudeybiye senesinde Mekke'ye gitmek isitediği zaman Kureyş'lilerin kendilerine saldırmalarından ve Kâbe'ye sokmamalarından endişe ettiği için, Medine'deki Arapları ve bedevîleri kendisi ile birlikte sefere çıkmaya çağırdı. Ama bunlar davete uymayıp, Rasûlüllah'tan geri kaldılar. Hz. Peygamber ihrama girdi ve savaşmak niyetinde olmadığını göstermek için yanında kurbanlık götürdü. Anılan kabileler, Rasûlüllah'la yola çıkmaktan ağır davrandılar ve: "Onunla, Medine'de evinin dibinde savaşan ve ashabını öldüren bir kavme karşı mı gideceğiz? Onlarla mı savaşacağız?" dediler.

Allah Teâlâ Rasûlüne, Medine'ye vardığında onların bir mazeret beyan edip **«'Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu.»** diyeceklerini vahyetti. Yani diyeceklerdi ki: "Biz kimseyi korumak ve kimsenin menfaat ve maslahatı için geri kalmış değiliz."

"Mal": insanın malik olduğu her şeydir. Altın, gümüş, buğday, ekmek, hayvan, elbise, silâh ve benzeri şeylerdir. Gönüller kendisine meylettiği için bunlara mal denilmiştir.

Telvîh'de mal şöyle tarif edilmektedir: "Mal, insanın tabiatının kendisine meylettiği ve ihtiyaç zamanı için biriktirilen şeydir." Bir başka tarif de şudur: "İnsanoğlunun maslahatı için yaratılan ve hakkında cimri davranılan şeydir."

Buradaki *"aile"*den maksat, kişinin sülâlesi ve akrabalarıdır.

«Bizim bağışlanmamızı isteyiver.'» Seninle çıkamadığımız için, Allah'tan bizi bağışlamasını iste. Çünük biz senden, keyfi olarak değil bir zarurete binaen geri kaldık.

«Onlar, kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler.» Bu, onların mazeret beyanlarını ve bağış istemelerinin yalan olduğunu belirtmektedir. Yani Allah Teâlâ bu âyetle, onların sözleri altında gizli olan "Biz de gerçek anlamda mü'minleriz. Günahlarımızı itiraf ediyoruz," sözlerini yalanlamakta, olanaları geride bırakan şeyin şüphe ve nifaktan başka bir şey olmadığını bildirmektedir.

Ey habibim! Onlar yalan yanlış sözlerle sana mazeret beyan ettiklerinde, **«de ki: 'Allah size bir zarar gelmesini»** yani korumak ve bir zarar gelmesini önlemek için geri kaldığınız ailenizin helâkini ve mallarınızın telef olmasını gerektiren bir zarar **«dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kim, sizin için bir şeye güç yetirebilir?'»** Yani Allah sizin için bir zarar dilerse, kim sizi Allah'ın irade ve kazasından korur da menfaat verebilir? Ve Allah sizin için mallarınızı ve ailelerinizi korumak konusunda bir fayda dilerse kim size zarar verebilir? O halde, malı ve aileyi korumak bahanesiyle Peygamber'den geri kalmaya ne hacet?

«Hayır Allah yapmakta olduğunuz her şeyden haberdardır.» Yani mesele, dediğiniz gibi değil. Allah yaptığınız tüm amelleri bilir. Rasûlüllah'tan geri kalmanız da bu kabildendir.

Her kim Allah'ın emrine itaat etmez, Rasûlüne uymayı terkeder ve rahat isteyerek oturursa, bu âyetin hükmü altına girer, zarar ve belâdan da kurtulamaz. Çünkü Allah Teâlâ savaş olmadan da istenilmeyen şeyleri kullara ulaştırmaya muktedirdir. O halde kişi, sadık olamalı, ihlâsla çalışmalı ve Allah'a güvenmelidir. Çünkü kurtuluş bundadır.

12. Ey geride kalmış olanlar! **«Aslında siz, Rasûlüllah'ın ve»** onunla birlikte olan ve sayıları bin dört yüz olan **«mü'minlerin»**, müşrikler tümüyle köklerini kazıyıp da **«ailelerine bir daha asla dönmeyeceklerini sanmıştınız.»** Onlarla birlikte olduğunuz taktirde, onların başına gelenin sizinde başınıza geleceğinden korkmuştunuz. İşte sizin geri kalmanız, ileri sürdüğünüz asılsız mazeretlerden dolayı değil, bundan dolayı idi.

«Bu sizin gönüllerinize hoş göründü de» yani onu kabullendiniz, onları umursamadan kendi durumunuzla ilgilendiniz. **«Kötü zanda bulundunuz.»** Bu zandan maksat, ya önceki zandır. Onları kötülemek ve kötülüklerini tescil etmek için tekrarlanmıştır. Çünkü aksi halde, bir şeyin yine kendisine atfedilmesi olur. Ya da önceki ve başkası tüm kötü zanlara şamildir. Rasûlüllah'ın peygamberliğinin sahih olamadığı yolundaki zan da bu cümledendir. Çünkü onun sıhhatine kesin inanan kişi, onun öldürülmesi v.s. gibi düşüncelerin yanına yaklaşmaz. Zannı bu şekilde genellendirdiğimiz zaman, tekrar endişesi kalmaz.

«Ve helâke mahkum bir topluluk oldunuz.» Yani Allah'ın azabına ve gazabına müstehak oldunuz. Buna göre âyetteki *"bûr"* helâk olan anlamında "bâir" kelimesinin çoğuludur. Ya da âyetin mânâsı; siz içiniz ve kalbiniz bozulmuş bir topluluk oldunuz, şeklinde olur.

Müfredat'da denir ki: *"Bevâr*, aşırı kesâd mânâsınadır. Aşırı kesâd, fesâda yani bozulmaya götürünce, 'bevâr', helâk anlamında kullanılmıştır.

Âyetin bu bölümü işaret ediyor ki, savaşta öleceğini veya yaralanacağını ya da istemediği bir musîbetle karşı karşıya geleceğini zanneden ve bu yüzden savaştan geri duran kişi helâk olmuştur. Şeytan onun gönlünü istila etmiş, ona şehitler için hazırlanan âhiret hayatını tercih etmesin diye dünya hayatını süslü göstermiştir.

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ

بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ

السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ

اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلٰى مَغَانِمَ

لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ

قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

13. Kim Allah'a ve Peygamberine inanmazsa bilsin ki Biz kâfirler için çılgın bir azap hazırlamışızdır.

14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

15. Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar: "Bırakın biz de peşinize düşelim" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz asla bizim peşimize düşemezsiniz. Allah daha önce böyle buyurmuştur." Bunun üzerine onlar: "Hayır siz bizi çekemiyorsunuz," diyeceklerdir. Aksine onlar, pek az anlayan kimselerdir.

13. «**Kim**» bu geride kalanların yaptığı gibi «**Allah'a ve Peygamberine inanmazsa bilsin ki Biz kâfirler için çılgın bir azap**», alev alev yanan kudurmuş bir ateş «**hazırlamışızdır.**» Çılgın azap anlamındaki *"saîr"* kelimesi, korkutmak ve onun çılgınlığının ölçüsü kavranamayacak derecede şiddetli olduğuna delâlet etmesi için nekre (belirsiz) getirilmiştir.

14. «**Göklerin ve yerin**» ve oralardakilerin «**mülkü Allah'ındır.**» Onların hepsinde dilediği gibi tasarruf eder. «**O**» bağışlamayı «**dilediğini bağışlar,**» -bu O'nun lütfundandır- azap etmeyi «**dilediğine azap eder.**» Bu da O'nun adaletinin gereğidir. O'nun bağışlama ve azabının olup olmamasında kimsenin etkisi olmaz.

Bu ifade, onların Rasûlüllah'tan bağışlanmalarını istemelerinin faydasız olduğunu göstermektedir.

«**Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.**» Ancak, hikmeti bağışlanmasını gerektirenlerden başkasını bağışlamaz. Onlar da kendisine ve

Rasûlüne inananlardır. Kâfirlerin bağışlanmalarını ise, asla dilemez. Bu âyet, Ahzâb sûresi'ndeki şu âyetin benzeridir: *"Çünkü Allah, sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak, münafıklara -dilerse- azap edecek yahut da tevbelerinin kabul edecektir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."* (Ahzâb: 24) Yani tevbe etmezlerse ve Allah azap etmeyi dilerse, münafıklara azap edecektir. Çünkü şirk asla bağışlanmaz. Ama tevbe ederlerse Allah tevbelerini kabul eder. Zira Allah kabul ederse, bir tek tevbe ile tüm ömrün günahlarını bağışlar. Onlardan her birine karşılık bir sevap ve hasene verir. Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: "Şüphesiz Allah Teâlâ mü'min kulunun tevbesine, binitini kaybedip sonra bulan kimsenin ve susuz kimsenin suya kavuşmasından daha çok sevinir. Bir kimse Allah'a nasûh tevbesiyle tevbe ederse, Allah onun yazıcı meleklerine ve yeryüzünde yaşadığı yere hatalarını ve günahlarını unutturur."

15. «Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar: 'Bırakın biz de peşinize düşelim' diyeceklerdir.» Bunu siz, size vadedildiği üzere Hayber ganimetlerini almak için gittiğinizde söyleyeceklerdir. Siz, sulh yaparak Mekke'den herhangi bir ganimet almadan dönmenize mukabil, Hayber'in ganimetleri size tahsis edildi. İşte onlar sizinle Hayber'e gidip, Hayber'lilerle savaşmak isteyeceklerdir.

«Onlar,» Allah'ın Hudeybiye'de hazır bulunanlara tahsis ettiği Hayber ganimetine ortak olmak suretiyle **«Allah'ın sözünü değiştirmek isterler.»**

Hz. Peygamber, hicretin altıncı senesi Zilhicce ayında Hudeybiye'den döndü. Altıncı yılın kalan günlerini ve yedinci yılın Muharrem'inin ilk günlerini Medine'de geçirdi. Sonra Hudeybiye'ye iştirak edenlerle birlikte Hayber savaşını yaptı ve orasını fethetti. Bir çok ganimet ele geçirdi. Onları Allah'ın emrettiği şekilde Hudeybiye'de bulunanlara verdi.

Buradaki *"Allah'ın sözü"*nden maksat, Hayber ganimetinin sadece Hudeybiye'de bulunanlara ait olduğu tarzındaki vaadidir. *"...Benimle ebediyyen çıkamayacaksınız ... de"* (Tevbe: 83) âyetindeki sözü değildir. Çünkü bu âyet Tebuk seferiyle ilgilidir. **«De ki: 'Siz asla bizim peşimize düşemezsiniz.»** Yani peşimize takılmayın. Buradaki olumsuz ifade, yasaklamak içindir.

Ebu'l-Leys bu âyetin: "Siz Hayber seferinde bizim arkamıza ancak ganimetten bir payınızın olmaması şartıyla takılabilirsiniz..." şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler.

«Allah daha önce» yani siz Hudeybiye'den ayrılırken **«böyle buyurmuştur.' Bunun üzerine onlar:»** Bu yasaklamayı duyduklarında mü'minlere: **«'Hayır siz bizi çekemiyorsunuz,'»** yani bu yasak, Allah'ın hükmü değildir. Siz, ganimette size ortak olmamızı kıskanıyorsunuz **«diyeceklerdir. Aksine onlar, pek az anlayan kimselerdir.»** Âyette "analama" mânâsı, *"fıkh"* kelimesi ile ifade edilmiştir.

Rağıb bu kelimeyle ilgili olarak şöyle der: "*Fıkh:* ğaib olanı bilmeye, şahit olan ilimle ulaşmaktır. Fıkıh, ilimden daha özeldir. Terim olarak fıkıh da, şeriatın hükümlerini bilmektir."

Onların *"az anlamaları"*ndan maksat, dünya işlerindeki bilgileri ve anlayışlarıdır. Bu, aynı zamanda dinî konulardaki anlayışsızlıklarının ve koyu cehaletlerinin nitelenmesidir.

Hz. Ali şöyle der: "İnsanların en değersizi, bilgisi en az olanıdır."

Bil ki ilim, ehliyle birlikte olmakla artar. Münafıklar Rasûlüllah'la beraber olmaktan ve sohbetten geri kalınca, Allah onları bilgisizlik ve anlayışsızılıkla niteledi. O halde bildikleri ile amel eden âlimlerle oturup kalkmak gerekir. Böylece dünya geri plânda kalır, âhirete rağbet artar.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Tavaf esnasında, çok ibadet etmekten bitkin düşen orta yaşlı birisini gördüm. Elindeki bastonuna dayanarak tavaf ediyordu. Memleketini sordum: "Horasan," dedi. Sonra bana: "Bu yolu kaç günde alıyorsunuz?" dedi. "İki veya üç ayda," dedim."Her yıl haccetmiyor musunuz?" diye sordu. Ben de ona: "Sizinle Kâbe arasında ne kadar mesafe var?" dedim."Beş senelik yol," diye cevap verdi. "Vallahi bu, Allah'ın açık bir fazlıdır. Sâdık bir sevgidir," dedim. Bunun üzerine adam güldü ve şu mısraları terennüm etti:

Sana evi uzak bile olsa, onunla senin arana,
Örtüler ve perdelerde girse sevdiğini ziyaret et.

Uzaklık onu ziyaretine mani olmasın.
Şüphesiz seven, sevdiğini ziyaret eder.

Âyeti kerime işaret ediyor ki: Dünya kıskançlıkların olabileceği bir yerdir. Kıskançlık, nefsin en düşük işlerindendir. Bir hadiste şöyle buyurulur: *"Birbirinizi kıskanmayınız, müzayede de haksız fiyat artırmayınız, birbirinize* *buğzetmeyiniz, düşmanlık yapmayınız. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz."*[8]

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ
سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ
تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ
مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى
الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

16. Bedevilerden geride kalmış olanlara de ki: "Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız. Ya onlarla savaşırsınız, ya da Müslüman olurlar. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi dönerseniz, sizi acı verici bir azapla cezalandırır."

17. Köre vebal yoktur, topala vebal yoktur, hastaya vebal yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de yüz çevirirse onu acı verici bir azapla cezalandırır.

16. «Bedevilerden geride kalmış olanlara de ki:» Allah onları tekrar tekrar kınamak için aynı adla anmıştır. Şüphesiz Rasûlüllah'ın sohbetinden geri durmak en büyük kabahattır.

---

[8] Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Muvattâ'da rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür. Hadisin baş tarafı şu şekildedir: *"Zandan kaçınınız.. Çünük zan, en yalan sözdür. Suçları araştırmayın, tecessüs etmeyin, haksız rekâbet etmeyin, birbirinizi kıskanmayın..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/523.

«'Siz yakında çok kuvvetli» yani savaşta güçlü **«bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.»** Bu kavim, yalancı Müseyleme'nin kavmi olan Benû Hanife'dir. Ya da maksat, onlar ve dinden çıkan diğer kavimler veya müşriklerdir.

«Ya onlarla savaşırsınız, ya da Müslüman olurlar.» Bu, mukadder bir soruya cevaptır. Sanki: "Niçin çağrılacağız?" diye bir soru sorulmuş ve: "Bu iki şeyden yani savaşmak veya Müslüman olmalarından birisi için" denilmiştir. Arap müşrikler ve mürtedlerin dışındakiler ise, Müslüman olduklarında olduğu gibi, cizye vermeyi kabul ettiklerinde de savaştan kurtulurlar. O halde âyetteki "*çok kuvvetli kavim*" den maksat, mürtedler ve ister Araplardan olsun ister yabancılardan, müşriklerdir. Çünkü anılan bu iki zümrenin dışındakiler için -ki onlar ehl-i kitap ve mecûsîlerdir- olan hüküm farklıdır. Onlarla Müslüman oluncaya kadar savaşılacak diye bir hüküm yoktur. Aksine onlardan cizye kabul edilir. Mürtedler, Arap ve acem müşrikler ise bunun hilâfınadır. Onlardan cizye kabul edilmez. Ancak bu görüş, İmam Şâfi'ye aittir.

Ebû Hânife'ye göre ise: Arap olmayan müşriklerden de, ehl-i kitap ve mecûsîlerden olduğu gibi cizye alınabilir. Müslüman olmaları veya savaşmaları dışında bir yol olmayanlar Ebû Hanife'ye göre Arapların müşrikleri ve mürted (dinden çıkan kimse)lerdir.

Âyet, Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine delildir. Çünkü bu geride kalanları kuvvetli bir kavimle savaşmaya sadece Hz. Ebû Bekir davet etmiş, başka hiç bir halife davet etmemiştir. Allah bir kişiye kendine itaati vacip kılmışsa, o, gerçek anlamda imam (halife) olur. O halde Hz. Ebû Bekir gerçek imamdır.

Kuvvetli kavimlerden maksadın, İranlılar ve Romalılar olduğunu söyleyenler de olmuştur. O zaman *"Müslüman olmalarından"* maksat, boyun eğmeleridir. Çünkü Romalılar Hristiyan, İranlılar Mecûsî idiler. Dolayısıyla onlardan cizye kabul edilmesi caizdir. Bu anlayışa göre âyet, Hz. Ömer'in halifeliğine delil olur. Çünkü anılan ülkelerle savaşan ve insanları onlarla savaşmaya çağıran Hz. Ömer'dir.

«Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir.» O mükâfat, dünyada ganimet, âhirette cennettir.

«Ama önceden» Hudeybiye'de **«döndüğünüz gibi dönerseniz,»** davetten yüz çevirirseniz **«sizi acı verici bir azapla cezalandırır.'»** Çünkü suçunuz katlanmış olmaktadır.

Sözlerin gelişinden anlaşılıyor ki: Rasûlüllah (a.s.) onlara: *"Bizim peşimizden gelemezsiniz"* buyurduktan sonra, onlardan nifaktan dönenlerin tevbelerini kabul edildiğinin belirtilmesine ihtiyaç vardır. İşte Allah Teâlâ Rasûlüllah'ın vefatından sonra, onları kuvvet sahibi bir kavimle savaşmaya davet edileceklerini belirtmek suretiyle, tevbe edenin tevbesinin kabul edileceğine işaret buyurulmuştur. Onlardan kim, o günün halifesinin davetine uyar ve düşmana karşı savaşırsa onun tevbesi kabul edilir ve ona güzel ecir verilir. Eğer bu imtihan olmasaydı, onlar nifaklarına devam ederlerdi.

17. «Köre vebal yoktur,» savaştan geride kalmasından dolayı günah yoktur. Çünkü o kanadı kırık kuş gibidir. Kendisini öldürmek isteyene karşı koyamaz. Teklif, gücün yetmesine bağlıdır.

Allah Teâlâ, savaştan geri duranlara vaadini beyan ettikten sonra, zayıflarda ve özürlülerde vebalin olmadığını bildirdi. *"Vebal"* diye terceme ettiğimiz *"el-harac"*ın aslı, bir şeyin toplandığı yer demektir. Günaha harac dendiği gibi sıkıntıya da harac denilir.

«Topala vebal yoktur.» *E'rac = "Topal"*: tek veya iki ayağı sakat demektir. İki ayağı olmayandan onları yıkama mükellefiyeti kalkınca, cihad nasıl kalkmasın?

«Hastaya vebal yoktur.» Çünkü onun gücü yoktur. Sayılan bütün taifelerden vebalin kaldırılışı, onların durumunu önemsemek ve ruhsat dairesini genişletmek içindir.

«Kim» anılan emir ve yasaklarda açıkta ve gizlide **«Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de»** taatten **«yüz çevirirse onu»** da miktarı bilinemeyen **«acı verici bir azapla cezalandırır.»**

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي

قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾

وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (١٩)
وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ
أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا
مُّسْتَقِيمًا (٢٠) وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا
وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا (٢١)

18-19. Andolsun ki Allah, o ağacın altında sana biat ederlerken mü'minlerden razı olmuştur. Kalplerindekini bilmiş, kendilerine güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri ganimetlerle mükâfatlandırmıştır. Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

20. Allah size, elde edeceğiniz daha birçok ganimetler vaadetmiştir. Bunu şimdilik (peşin) vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. Ta ki bu, mü'minlere bir işaret olsun ve Allah sizi doğru yola iletsin.

21. Size, henüz güç yetiremediğiniz, ama Allah'ın sizin için kuşattığı başka ganimetler de vardır. Allah her şeye muktedirdir.

18-19. «Andolsun ki Allah, o ağacın altında sana biat ederlerken...» O ağaç, "semra" veya "sidra"dır. Onların biatları, Kureyş'le savaşmaya ve kaçmamaya söz vermeleridir. **«Mü'minlerden razı olmuştur.»** Kulun Allah'tan razı olması, takdirin gereği olarak meydana gelen şeylerden hoşnutsuzluk duymamasıdır. Allah'ın kuldan razı olması da, onu emrine uyar ve yasağından kaçınır halde görmesidir. Burada söz konusu olanlar, biatleri zikredilenlerdir. Bunlar, sahih kabul edilen görüşe göre 1400, diğer bir rivayete göre de 1500 kişidirler. Anılan biat, bu âyette "Rıdvan biatı" diye isimlendirilmiştir.

«Kalplerindekini bilmiş,» çünkü Allah'ın onlardan razı oluşu, onların Rasûlüllah'la biat ettikleri esnada, gönüllerindeki sadâkat ve samimiyeti bilmesine bağlıdır.

«Kendilerine güven indirmiş» yani onları yürekli kılmak suretiyle yada sulh ile huzurlu ve öz güvenli yapmıştır.

«Ve onları pek yakın bir fetihle», Hayber'in fethi ile **«ve elde edecekleri ganimetlerle mükâfatlandırmıştır.»** Yani onları, Yahûdilerden -memleketlerini fethetmenin yanısıra- elde edecekleri bol miktarda bahçe ve taşınmaz mallarla mükâfatlandırmıştır.

«Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.» Hükümlerinde ve yargılarında hikmetin gereğine göre davranır.

İbnu'ş-Şeyh şöyle der: "İşinde hikmet sahibidir, mü'minler için zafere ve ganimete, Hayber'liler için de hezimet ve esarete hükmetmiştir."

20. «Allah size,» takdir edilen vakitlerinde **«elde edeceğiniz daha birçok ganimetler vaadetmiştir.»** Bunlar, Müslümanların kıyamete kadar alacakları ganimetlerdir.

«Bunu», Hayber ganimetini **«şimdilik (peşin) vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir.»** Onlar, yetmiş bin kişi olan Hayber'liler ve Benû Esed ile Gatafanlılardır. Çünkü bu iki kabile Hayber'e yardım için gelmişlerdi. Ama bir gün Allah onların kalbine korku saldı, onlar da kaçıp gittiler.

«Ta ki bu» ganimetleri size peşin verişi ve ganimet elde etmeniz için insanların ellerini sizden çekmesi **«mü'minlere bir işaret olsun»** da, Rasûlüllah'ın, Hudeybiye'den dönerken kendilerine ganimetler vaadetmesindeki ve Mekke'nin fethi ile ilgili haberindeki sadâkatini bilsinler. Mekke'nin fethiyle ile ilgili vaadi Mescid-i Haram'a gitmeleridir.

Bu âyetin anlamının: "Ganimeti peşin vermek ve insanların elini çekmek konusunda yaptıkarı, kendileri için işaret olsun diye" şeklinde anlaşılması da mümkündür.

«Ve Allah sizi» bu işaretlerle **«doğru yola iletsin.»** Doğru yoldan maksat, Allah'ın fazlu keremine güvenmek, yaptıkları ve yapmadıkları her şeyde ona tevekkül etmektir.

Hayber, Medine yakınlarında meşhur bir kaledir. Burası birçok çiftlikleri, hurma bahçeleri ve kaleleri olan büyük bir şehirdir. Medine ile Hayber arası sekiz konaklık bir mesafedir. Her bir konak dört fersah, her fersah üç mildir. (Bu duruma göre Medine-Hayber arası yaklaşık 180 km. dir.)

Hz. Peygamber Hudeybiye'den dönünce, bir ay yani Zilhicce ayının kalanı ile, yedinci yılın Muharrem ayının bir kısmında Medine'de kaldı. Sonra, Hudeybiye'de kendisi ile birlikte olanları, beraber savaşmak üzere çağırıp, Hayber'e doğru yola çıktı. Hudeybiye seferine gitmeyip geride kalanlar, ganimet elde etme umuduyla, Rasûlüllah'a gelip onunla birlikte savaşa katılmak istediler. Bunlara Rasûlüllah (s.a.v.) şu karşılığı verdi: *"Benimle ancak cihad için olursa çıkınız, ganimet için çıkmayınız, yani ganimetten bir şey alamazsınız."* Sonra bir tellâla emredip, bunu ilân ettirdi. Hayber savaşına Rasûlüllah'la birlikte, hanımlarından Ümmü Seleme de katılmıştır. Rasûlüllah Hayber'e yaklaşınca -ki bu sabah vakti idi- kürekleri ve küfeleri ile çalışmaya çıkan işçilerini gördü. İşçiler: "Muhammed ve büyük bir ordu," deyip korkuyla kalelerine kaçtılar. Aslında onlar, Rasûlüllah'ın kendileri ile savaşacağını zannetmiyorlardı.

Hz. Peygamber'in ordusunda on bin savaşçı vardı. Rasûlüllah: *"Allahu ekber. Hayber'in hali harap. Biz bir kavmin sahasına indiğimiz zaman, korkutulanların sabahı kötü olur,"* buyurdu. Önce onların Netat kalesine saldırdı. Hurmalarının kesilmesini emretti. Müslümanlar dört yüz hurma ağacını kestiler. Sonra kesmelerini yasakladı. Hz. Peygamber yedi gün kaledekilerle savaştı. Bu süre zarfında sancağı verdiği kişiden geri almadı. Sonunda: *"Yarın sancağı Allah'ı ve Rasûlünü seven birisine vereceğim. Onu da Allah ve Rasûlü sever. Allah onun eliyle fethi nasîbedecek,"* buyurdu. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Kureyş'ten bazı sahabeler onun kendilerine verileceğini umdular. Ama Rasûlüllah, Hz. Ali'yi çağırdı. Onda bir göz rahatsızlığı vardı. Efendimiz Ali'nin gözlerine tükürüğünü sürdü. Sonra sancağı verdi.

Hz. Ali: "Onlara karşı ne üzere savaşacağız? Ya Rasûlallah!" diye sordu. Peygamber (a.s.): *"Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet etmeleri üzerine. Eğer bunu yaparlarsa kanlarını ve mallarını kurtarmışlardır,"* buyurdu. Ali'ye demirden olan zırhını giydirdi. Kılıcı zülfikârı beline bağladı ve kaleye çevirdi ve: *"Allah'ın senin vasıtanla bir adama hidâyet vermesi senin için kırmızı develerden daha ha-*

yırlıdır," buyurdu. ⁽⁹⁾ Kırmızı develerden maksat, Allah yolunda vereceği kıymetli develerdir.

Sonra Allah'ın, Rasûlü ve mü'min kulları için olan zaferi nasib oldu. Hayber kalelerinin hepsi fethedildi. Müslümanlar Hayber'lilerin ganimetlerini aldılar. Allah Rasûlü onları Hayber'den sürdü. ⁽¹⁰⁾

21. «Size, henüz güç yetiremediğiniz, ama Allah'ın sizin için kuşattığı» yani takdir edip sizi malik kıldığı ya da sizin fethiniz için koruyup başkalarının almasına engel olduğu **«başka ganimetler de vardır.»** Bu ganimetler, Huneyn savaşındaki Hevâzin ganimetleridir. Çünkü Müslümanlar, Hudeybiye senesine kadar buralara güç yetirebilmiş değillerdi. Onlara ancak Mekke'nin fethinden sonra güç yetirebildiler. Onda hezimetin tekrarı olduğu için, Allah o ganimetleri *"güç yetirebilmekle"* nitelemiştir.

*"Allah'ın kuşattığın"*dan maksadın bir görüşe göre "sizin fethiniz için koruduğu" olduğunu belirtmiştik. Bu anlayışa göre Müslümanların fethettiği bütün yerler bu ifadenin altına girer.

İbn Abbas (r.a.), İstanbul'un, Roma'nın, Amûriye'nin, Medâin'in Anadolu'nun ve Suriye'nin fethinin bunlardan olduğunu söylemiştir.

Râğıb, *"Kuşatma"* diye terceme ettiğimiz *"ihâtâ"* kelimesinin iki mânâ ifade ettiğini söyler:

Buna göre birincisi; cisimlerde söz konusudur. "Falan yeri kuşattım" denilmesi gibi. Bu anlamda olmak üzere, koruma karşılığında da kullanılır. *"Allah her şeyi kuşatıcıdır."* (Nisâ: 126) âyetinde bu mânâyadır. "Her yönden onu koruyucudur" demektir. Yine bu anlamda "men etmek" karşılığında da kullanılır. *"De ki; Etrafınızın kuşatılması hariç, onu bana mutlaka getireceğineze dair..."* (Yûsuf: 66) âyetinde de bu mânâyadır.

İkincisi: Bilmek anlamındadır. *"...Şüphesiz Allah her şeyi ilmen kuşatmıştır."* (Talâk: 12) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Bir şeyi ilmen kuşat-

---

9- Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. İbni Hişâm'ın *"Sira"*sına ve İbn Kesîr tefsirine bakınız.

10- Kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Peygamber Hayber'lileri sürmek isteyince onlar çiftçilikte mahir olduklarını ileri sürerek, arazileri ününün bir bölümü karşılığında işlemek üzere Hayber'de kalmayı teklif ettiler. Rasûlüllah'da bu teklifi kabul etti. Hayber'liler Hz. Ömer dönemine kadar böylece kaldılar. Hz. Ömer, Yahudileri Hayber'den sürdü ve arazileri hak sahiplerine dağıttı. Bkz. Ebû Yusuf, *Harac*, 220; Buhârî, *el-Hars ve'l-Müzâraa*, 8/11; Müslim, *Müsakât*; 2/4 (Mütercim.)

mak: Onun varlığını, cinsini, miktarını, keyfiyetini, yapılış gayesini, yaratılmasını, onunla ve ondan olan her şeyi bilmektir. Böyle bir bilgi de sadece Allah'a aittir. Şu âyette başkalarının bunu bilemeyeceğini belirtmiştir: *"Bilakis onlar, ilmini kavrayamadıkları (ihata edemedikleri) şeyi yalanladılar..."* (Yûnus: 39)

«Allah her şeye muktedirdir.» Çünkü Allah'ın kuvveti O'nun zatı iledir. Bazı şeylere has değildir.

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (٢٢) سُنَّةَ اللَّهِ
الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا (٢٣) وَهُوَ الَّذِي
كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ
أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (٢٤)

22. Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı mutlaka arkalarına dönüp de kaçacaklardı. Sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulacaklardı.

23. Allah'ın öteden beri süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

24. O, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin ortasında onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

22. «Eğer kâfirler» yani Mekke kâfirleri ya da Hayber'lilerin dostları olan Benû Esed ve Ğatafan **«sizinle savaşsalardı»** sulh yapmasalardı, **«mutlaka arkalarına dönüp de kaçacaklardı.»** Yani savaş olmadan hezimete uğrayacaklardı. Çünkü arkaya dönmek hezimete uğramaktan kinayedir. «**Sonra da ne**» kendilerini koruyacak «**bir dost, ne de**» kendilerine yardım edecek «**bir yardımcı bulacaklardı.**»

23. «**Allah'ın öteden beri süregelen kanunu budur.**» Yani peygamberlerin galebe çalması, geçmiş ümmetlerde de cereyan eden eski bir sünnettir. Nitekim bir âyette: *"Allah elbette Ben ve elçilerim galip geleceğiz diye yazmıştır,"* (Mücadele: 21) buyurulmaktadır. «**Allah'ın kanunun da**» galebenin peygamberlerden başkasına geçmesi yolunda «**asla bir değişiklik bulamazsın.**»

24. «**O, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra,**» âdet, zafer kazananın düşmanını bırakmayıp kökünü kazımak olduğu halde «**Mekke'nin ortasında onların**» yani Mekke kâfirlerinin «**ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir.**» Onların el çekmesinden maksat, kendi memleketlerinde olmalarına ve sayılarının çokluğuna rağmen, ailelerini ve çocuklarını korumak sadedinde mü'minlerden kaçmaya; Müslümanların el çekmelerinden maksat da onları bırakıp geri dönmeye sevkedilmeleridir.

Bu âyette, Cenab-ı Allah'ın ellerini çektiğini bildirdiği müşrikler, seksen kişi idiler. Ten'im tarafında, Rasûlüllah'tan haberdar oldular. Sabah namazında iken ansızın onu yakalamayı ve ashabı öldürmeyi kurdular. Fakat Hz. Peygamber, onları yakaladı ama hepsini serbest bıraktı.

Mekke'nin ortasından maksat, Hudeybiye vaadisidir. Çünkü oranın bir bölmü Harem'dendir.

«**Allah yaptıklarınızı**» savaşmanızı, onları önce hezimete uğratışınızı, Rasûlüne itaatı, sonra Müslümanları korumak ve haremi şerifi ta'zim için onlardan el çekmenizi «**hakkıyla görendir.**» Hepsini bilendir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz, size bütün bunların karşılığını verecektir.

Ulemadan birisi şöyle demiştir: *"O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra"* âyetinden murad, fetih gününde sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, demektir.

İmam Ebû Hanîfe bu ifadeyi, Mekke'nin sulh yoluyla değil, zorla fethedildiği görüşüne delil tutmuştur. Sûrenin, fetihten önce inmiş olmasının bu iddiaya ters düşen yönü yoktur. Çünkü bu ileride olacak heberleri bildirmektedir. Nitekim sûrenin, *"Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik"* anlanındaki bu sûrenin ilk âyeti de bu kabildendir.

İmam Ebû Hanife'nin bu iddiasına, bir yere karşı zafer elde etmenin sulhla da başka bir şeyle de mümkün olduğu söylenerek karşı çıkabilir. Nitekim Zemahşerî: Fethin, bir beldeyi sulh yoluyla veya zorla, savaşla veya savaşsız elde etmek olduğunu söylemiştir.

Bahru'l-Ulûm'da da şöyle denilmektedir: "'*Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik*' âyeti Mekke'nin zorla fethedildiğine delildir. Çünkü '*fetih*' kelimesi mutlak kullanıldığı zaman, ancak zorla fethedilen yerler anlaşılır."

Aynü'l-Meânî'deki konu ile ilgili ifadeler de şu şekildedir: "Mekke Şâfiî'ye göre sulh yoluyla alınmıştır. Ama biz savaşla alındığını söylüyoruz. Rasûlüllah'ın ashabına: *"Onları kılıçla ekin biçer gibi biçin,"* buyurması buna delildir. Çünkü bize göre Arap müşrikler ya Müslüman olurlar veya öldürülürler. Bunların dışında bir seçenek yoktur."

Mekke'nin fethi olayı özetle şöyledir: Fetih Hicretin sekizinci yılının Ramazan ayında olmuştur. Kureyş'lilerin, Rasûlüllah'la aralarındaki sulhü bozmaları fethe sebep olmuştur. Bu olay şöyledir: Benû Bekir Kabilesinden bir adam, Rasûlüllah'ı hicveden bir şiir yazdı ve onu şarkı haline getirdi. Bunu, Müslüman olan Huzâa Kabilesinden bir genç duydu. Ona vurup başını yardı. Bu, iki aşiret arasına düşmanlık soktu. Kureyş, Huzâa'ya karşı Benû Bekir'e yardım etti. Onlara karşı bir gece baskını düzenleyip, yimi kişiyi öldürdüler. Ancak bu olay, Kureyş'in reisi Ebû Süfyan'ın bilgisi dışında olmuştu. Haber kendisine ulaşınca şöyle dedi: "Eşim Hind bana hoş olmayan bir rüya gördüğünü haber verdi. O, Hacûn tarafından akıp gelen bir kan görmüş, vallahi Muhammed bizimle savaşacak."

Mekke'lilerde bundan hoşlanmadılar. Huzâa'lı Amr b. Sâlim kalkıp Medine'ye geldi. Olayı Rasûlüllah'a anlattı. Rasûlüllah, gözleri yaşlı bir vaziyette: *"Yardım edileceksin ey Amr b. Sâlim! Hüzâa bendendir, ben de onlardanım,"* dedi.

Hz. Âişe: "Görüyor musun? Kureyş seninle kendileri arasındaki anlaşmayı bozmaya cüret ediyor," dedi.

Hz. Peygamber: " *Allah'ın dilediği bir şey için anlaşmayı bozuyorlar,"* buyurdu. Hz. Âişe: " Hayırdır," dedi. Rasûlüllah: " *Hayırdır"*, buyurdu.

Kureyşliler, anlaşmanın bozulmasına pişman olunca, sözleşmeyi kuvvetlendirmesi ve süreyi uzatması için Ebû Süfyan'ı gönderdiler. Ebû Süfyan Hz. Peygamber'e gelip, sulh konusunda onunla konuşunca, Efendimiz: "*Biz süremiz ve sulhümüz üzere duruyoruz,*" buyurdu. Ebû Süfyan'ın isteğini kabul etmedi. Ashabından da kimse kabul etmedi.

Ebû Süfyan Mekke'ye dönüp, hadiseyi anlattı. "Vallahi bana yüz vermedi, ashabı da ona uydu. Kavminin Muhammed'e itaat ettiği kadar hiç bir kavmin kralına itaat ettiğini görmedim," dedi.

Öte yandan Rasûlüllah Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le Mekke'ye yürüme konusunda istişare etti. Meseleyi başkalarından gizledi. Hz. Ebû Bekir: "Onlar senin kavmin, ya Rasûlüllah!" deyip, Mekke üzerine yürümeme taraftarı olduğuna işaret etti. Ömer ise: "Onlar küfrün başıdırlar. Senin sihirbaz ve yalancı olduğunu iddia ettiler," dedi. Onların Rasûlüllah için söyledikleri her şeyi hatırlattı. "Vallahi, Mekke'liler boyun eğmedikçe, Araplar boyun eğmez." dedi. Rasûlüllah'ı Mekke üzerine yürümeye teşvik etti.

Bu esnada Rasûlüllah: "*Ebû Bekir, İbrahim gibidir. Allah için o sütten daha yumuşaktır. Ömer ise Nuh gibidir. O Allah yolunda taştan daha serttir. İş, Ömer'in dediğidir*" dedi, sırrın gizli kalmasına işaret etti. Ashabına, hazırlanmalarını emretti. Çöldeki ve Medine'nin çevresindeki tüm Müslümanlara haber gönderdi. Onlara: "*Allah'a ve âhiret gününe inanan, Ramazanda Medine'de hazır olsun,*" diyordu. Müslümanlar Medine'ye gelince Rasûlüllah: "*Allah'ım! Casusları ve haberleri Kureyş'ten al. Ta ki onların memleketlerinde ansızın karşılarına dikilelim,*" diye niyaz etti. Ramazanın onuncu günü yola çıktı. Askerin sayısı on bin idi. Ensarın ve Muhacirlerin tamamı orduda idi. Bu yolculukta, Hz. Peygamber orucunu bozdu, ashabına da bozmalarını emretti. Emrine muhalefet edenlerin emrine âsi sayılacaklarını söyledi. Çünkü hava sıcaktı ve düşmanla savaşmak için güce ihtiyaçları vardı. Kadid'de Rasûlüllah bayrakları ve sancakları kabilelere verdi. Sonra Mekke'ye bir konak mesafedeki Merri Zahran'a kadar yürüdü. Allah Teâlâ Rasûlünün duâsını kabul edip, tüm haberleri Kureyş'lilerden gizledi. Onun geldiğini bilmediler. Bu, Peygamber'in savaşa kalkışmamaları için, Kureyş'lilere karşı bir merhameti idi.

Hz. Peygamber'in emri ile sahabiler on bin ateş yaktılar. Muhafızlığa, Hz. Ömer'i tayin etti. Rasûlüllah'ın amcası Abbas kısa bir süre önce Müslüman olmuş ve ailesiyle birlikte Mekke'den ayrılmıştı. Efendimiz onunla Cuhfe'de karşılaştı. Kureyş haber toplaması için Ebû Süfyan'ı görevlendirmişti.

Kendisine: "Eğer Muhammed'i görürsen bizim için eman al" dediler. Ebû Süfyan, Merri Zahran'a geceleyin varınca "Hiç bu geceki kadar ateş görmedim." dedi. Onunla Hz. Abbas arasında dostluk vardı. Abbas'la karşılaşınca, Abbas onun elinden tuttu, eman almak için Rasûlüllah'a götürdü. Vardıklarında Efendimiz: *"Ey Abbas! Onu çadıra götür, sabah olunca getir"* buyurdu. Sabahleyin gelince, Rasûlüllah Ebû Süfyan'a Müslüman olmasını teklif etti. Ebû Süfyan bir an durakladı. Bunun üzerine Abbas: "Vah sana! Boynun vurulmadan önce Müslüman ol, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet et," dedi. Allah kendisine hidayet verdi, o da Hakka şehadet ederek Müslüman oldu. Sonra da: "Ya Rasûlüllah! Ne dersin Kureyş savaşmayıp, ellerini çekerlerse emniyette olurlar mı?" dedi.

Rasûlüllah: *"Evet, kim ellerini savaşmaktan çeker, evine kapanırsa o güvendedir,"* buyurdu. Abbas: "Ya Rasûlüllah! Ebû Süfyan övünmeyi sever, Ona da bir paye ayır," dedi.

Rasûlüllah: *"Evet kim Ebû Süfyan'ın evine girerse güvendedir, kim mescide girerse güvendedir. Kim kapısını kapatırsa güvendedir. Kim silâhını atarsa güvendedir,"* buyurdu.

Hz. Peygamber bu emandan bir kaç kişiyi istisna etti. Kâbe'nin örtüsüne sarılmış bir halde bile bulunsa onların öldürülmelerini emretti. Çünkü, Kâbe asileri korumaz, kendisine had (ceza) gerekli olandan cezayı engellemez. İbn Hatal, öldürülmesi emredilenlerdendi. O ve benzerleri, Rasûlüllah'a en çok eziyet eden azgın zorbalardı. Hz. Peygamber onlardan Müslüman olanları affetti. Küfründe ısrar edenleri öldürttü.

Hz. Peygamber Abbas'a: *"Ebû Süfyan'ı, vadinin dar bir yerinde tut, ordu geçerken görsün,"* buyurdu. İlk geçen Benû Süleym kabilesinden Halid b. Velid idi. Sonra her bir kabile sırayla sancaklarıyla geçtiler. Nihayet Ensar ve Muhacirlerle birlikte Hz. Peygamber geçti. Hz. Ömer: "Ağır olun, ta ki arkanız önünüze ulaşsın," diyordu. Ebû Süfyan: "Sübhanellah! Ey Abbas! Bunlar kim?" dedi. Abbas: "Bu, Ensarın arasında Hz. Peygamber'dir. Onların başında Sa'd b. Ubâde var. Bayrak onda," dedi. Ensar dört bin kişi idi. Bunların beş yüzü atlı idi.

Ebû Süfyan şöyle devam etti: "Bunlara karşı kimsenin gücü, takatı yetmez. Ey Abbas! Bu gün kardeşinin oğlunun saltanatı büyük oldu." Abbas:

"O saltanat değil peygamberliktir," karşılığını verdi.

Hz. Peygamber Halid b. Velid'e Arap kabilesinden bir grupla Mekke'nin aşağı tarafından girmesini emretti ve: *"Sizinle savaşmayanla savaşmayınız"* buyurdu. Kureyş savaşmaları için bazı insanlar toplamıştı. Halid onlarla karşılaşınca girmesini engellemek istediler ve onu oka tuttular. Halid arkadaşlarına: "Kendinizi müdafaa ediniz ve onların oklarına karşılık veriniz", dedi. Kureyşten öldürülen öldürüldü, kalanlar da bozguna uğradı. Halid, bu şekilde Mescid-i Haram'ın kapısına kadar geldi. O gün Hz. Peygamber: *"Bana Safâ'da ulaşıncaya kadar, onları ekin biçer gibi biçin,"* buyurdu.

Hz. Peygamber Cuma günü sabahı erkenden, terkisinde Üsame b. Zeyd olduğu halde Kusvâ adındaki devesinin üzerinde Mekke'ye girdi. Başına siyah bir sarık sarmıştı. Allah'ın Mekke fethini müyesser kıldığını ve Müslümanların çokluğunu görünce, Allah için tevazu göstererek başını devesinin üzerine doğru eğmişti. Sonra şöyle dedi: *"Allah'ım! Gerçek hayat âhiret hayatıdır."*

Âişe radıyellahu anhâdan şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah fetih günü Mekke'ye Kedâ denilen yerden girdi. Mekke'ye girmek için önce gusletti. Fetih sûresini okuyarak yürüdü. Kâbe'nin yanına gelince devesinin üzerinde Kâbe'nin etrafında yedi kez döndü. Muhammed b. Mesleme devenin yularını tutuyordu. Hizasına gelince Hacerü'l-esved'i elindeki eğri çubuk ile selâmlıyordu. Rasûlüllah, ashabına şeklini öğretmek için tavafı deve üzerinde yaptı. (Yürüyerek yapsa idi insanlar onu göremezlerdi.) Daha sonra Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı." O gün makam, kapının yanında Kâbe'ye bitişikti. Sonra şimdiki Makam-ı İbrahim diye bilinen yere çekildi.

O gün, Kâbe'nin içinde, dışında ve üstünde 360 put vardı. Bunlardan her biri bir Arap kabilesine aitti. Hubel putların en büyüğü idi, akikten yapılmıştı. Rasûlüllah elinde bir sopa ile geldi. Onunla putlardan her birine vurmaya başladı. Her put yüzüstü yere yıkılıyordu. Hz. Peygamber: *"De ki hak geldi, bâtıl yıkıldı, zaten bâtıl yıkılmaya mahkumdur."* (İsrâ': 81) diyordu. Ali'ye emretti, o da Kâbe'nin üstüne çıkıp oradaki putları kırdı. Bilâl'i Kâbe'nin anahtarını getirmesi için Osman b. Ebî Talha'ya gönderdi. Gelince Kâbe'nin içine girip iki rekât namaz kıldı ve her tarafında duâ etti. Kâbe'de, içlerinde Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Meryem ve meleklere ait olanları da bulunan bir çok resim vardı. Hz. Peygamber'in emriyle Ömer bunların hepsini imha etti.

Fetih günü, Allah Rasûlü Safâ'ya oturdu. İnsanlardan biat aldı. Büyük küçük, kadın erkek herkes gelip Müslüman olmak üzere ona biat etti. İnsanlar grup gurup Allah'ın dinine girdiler. Rasûlüllah yirmi yıldır kendisine eza edenleri affetti, onların bağışlanmaları için duâ etti. Şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Allah Teâlâ Mekke'yi, gökleri ve yeri yarattığı günden itibaren Harem kıldı. O, kıyamete kadar da Haremdir. Allah ve âhirete inanan hiç bir kimsenin orada kan dökmesi, orada ağaç kesmesi helâl olmaz. O, benden önce kimseye helâl değildi, benden sonra da kimseye helâl olmayacak. Şu anın dışında benim için de helâl değil.. Sizden burada olan olmayana tebliğ etsin."*(11)

Rasûlüllah fetihten sonra Mekke'de on sekiz veya on dokuz gün kaldı. Bu müddet zarfında namazlarını kasrederek seferî kıldı. Sonra Hevâzîn ve Sakif'e yürüdü. Mekke'ye yirmi bir yaşındaki Attâb b. Üseyd'i vâli tayin etti. İnsanlara namaz kıldırmasını emretti. Fetihten sonra Mekke'de cemaatle namaz kıldıran ilk emîr odur. Muaz b. Cebel'i de insanlara fıkıh ve sünneti öğretmesi için öğretmen olarak bıraktı. Bununla, yerine adam bırakma olayı başlamış oldu. Günümüze kadar uygulama böyle devam etmiştir.

هُمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا
أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ
أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللَّهُ
فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾

25. Onlar, inkâr edenler, sizi Mescid-i Haram'dan ve bekletilen hedy (kuban)lerin yerine ulaşmasını engelleyenlerdir.

11-Hadisin aslı, bu rivayetin benzeri olarak Buhârî ve Müslim'dedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/286.

Eğer (Mekke'de) henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle, onların yüzünden vebal altında kalmayacak olsaydınız (Allah savaşı önlemezdi). Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Eğer onlar, seçilip ayrılmış olsalardı, Biz onlardan küfredenleri muhakkak elem verici bir azaba çarptırırdık.

25. **«Onlar,»** yani Kureyşliler, **«inkâr edenler, sizi Mescid-i Haram'dan ve bekletilen hedy (kuban)lerin yerine ulaşmasını engelleyenlerdir.»** Yani sizin Mescid-i Haram'ı tavaf etmenize ve hedylerinizin yerlerine ulaşmasına mani olanlardır.

Hedy, hediyye kelimesinin çoğuludur. Mescid-i Haram'a armağan edilen hayvanların özel ismidir. En düşüğü koyun, ortası sığır, en üstünü de devedir.

Kurbanların yerlerinden maksat, kesilme malalleridir. Ebû Hanîfe bu âyetle istidlal ederek, hacca veya umreye gitmekte iken her hangi bir özre binaen yola devam edemeyen kişinin (muhsarın) göndereceği kurbanın kesilme yerinin Harem bölgesi olduğunu söylemiştir. Çünkü Hudeybiye'nin bir kısmı Harem'dedir.

Âyette murâd edilen mânâ şudur: "O kurbanların, bilinen yerlerine ulaşmasını engelleyenler... -Kurban yerleri hacılar için Mina, ihrama girip engellenen umreciler için ise Safâ'nın yanıdır.-"

İmam Şafi'ye göre ihsâr kurbanının (hac veya umre için ihrama girip bir mazerete binaen yola devam edilememesi halinde ihramdan çıkabilmek için kesilmesi gereken kurban) Harem'de kesilmesi şart değildir. Kişinin mahsur kaldığı yerde kesilmesi caizdir.

Âyette Allah Taâlâ Mekke kâfirlerinin cezayı üç şey sebebiyle hakettiklerini beyan etmiştir. Bunlar:

a- Kalplerindeki küfürleri,
b- Müslümanların umrelerini tamamlamalarını engellemeleri,
c- Kurbanların yerlerine ulaşmasına mani olmaları.

Onlar bu çirkin işleri sebebiyle aslında öldürülmeyi veya savaşı haketmişlerdi. Ama Allah Teâlâ Mekke'deki güçsüz Müslümanları korumak için her iki grubun elini yekdiğerinden çekmiştir. Böylece o güçsüz Müslümanlar Mekke'den çıkabilirler. Ya da, Müslümanlar Mekke'ye, oradaki mü'min erkek ve mü'min kadınlara eza vermeden oraya girebilirler. Nitekim âyetin devamındaki şu ifadeler buna delâlet etmektedir:

«**Eğer (Mekke'de)**» karışık oldukları için kendilerini «**henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları**», bunlar Mekke'de yaşayan ve imanlarını gizleyen yetmiş iki Müslümandı. «**Bilmeyerek**», onları tanımadan «**ezmek suretiyle,**» yani onlara hücum edip, helâk etmek sûretiyle... Çünkü ayaklar altında ezmek, helâk etmeyi gerektirir. Rasûlüllah'ın: *"Allah'ım, tepelemeni (helâk etmeni) Mudar üzerinde şiddetlendir,"* şeklindeki duâsı bu mânâdadır.

«**Onların yüzünden vebal**» onları öldürmekten dolayı keffaret veya diyetin vacip olması gibi bir sıkıntı ve zorluk ya da onlara karşı bir üzüntü ve kâfirlerin kınamasına, araştırma eksikliğinden dolayı günah «**altında kalmayacak olsaydınız (Allah savaşı önlemezdi).**» Yani ellerinizi onlardan çekmezdi. Bu âyette şartın cevabı hazfedilmiştir. Bu hazif, Mekke kâfirlerine karşı Allah'ın gazabına delildir. Sanki şöyle denilmiştir: "Eğer mü'minlerin hakları olmasaydı, kâfirlere anlatılmayacak derecede, benzeri olmayan şeyler yapardı."

«**Allah, dilediklerine rahmet etmek için...**» Onlar, can emniyeti dahil dünyalık rahmetten mahrum olan mü'minlerdir, kâfirlerin ellerinde zayıf durumda idiler. Bunlar uhrevî rahmetten tümüyle mahrum değil idiyseler de, gerektiği şekilde ibadetlerini icra edemiyorlardı. Bu yüzden ibadetlerini mükemmel bir biçimde yapmaları imkânına kavuşmaları, onların uhrevî rahmete nail olmalarıdır. «**Böyle yapmıştır.**» Yani, ellerini onlardan çekmiştir. Ta ki, fethe götüren bu el çekme ile, engelsiz olarak hem dünyevî hem de uhrevî açıdan geniş olan rahmetine erdirsin.

«**Eğer onlar,**» iki grup «**seçilip ayrılmış olsalardı, Biz onlardan küfredenleri,**» savaşanların öldürülmesi ve çocuklarının esir edilmesi suretiyle «**muhakkak elem verici bir azaba çarptırırdık.**» Bu cümle, kendisinden önceki cümlenin mânâsını tasdik eden müstakil bir cümledir.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ
الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ
لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ
وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ
فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

26. Kâfirler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirdikleri sırada idi ki, Allah, Rasûlüne ve mü'minlere sükûnet ve güvenini indirdi. Onları takva sözü üzerinde durdurdu. Zaten onlar buna pek lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

27. Andolsun ki Allah, Rasûlünün rüyasını doğru çıkardı. İnşaallah siz güven içinde, başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olarak, korkusuzca mutlaka Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bildi de bundan önce size yakın bir fetih nasibetti.

26. Mekke'li **«Kâfirler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirdikleri sırada idi ki,»**

Müfredat adındaki eserde: "İnsanda gadab kuvvetinin yanılıp çoğaldığı zamanki haline *"hamiyyet (taassup)"* denilmektedir. Çünkü gadap (öfke) kalpteki kanın taşması, ısınması ve galeyanıdır. " denmektedir.

*"Cahiliyye taassubu"*undan maksat ya cahiliyet döneminin, yani Rasûlüllah'a peygamberlik gelmeden önceki dönemin taassubu ya da maksat, cehaletten kaynaklanan taassuptur. Çünkü cehalet, kişinin doğruyu anlamasına engel olur.

Zührî, müşriklerin taassubundan maksadın; Rasûlüllah'ın peygamberliğini kabulden ve bir işe besmele ile başlamaktan kaçınmaları veya Müslümanların Mekke'ye girmelerini engellemeleri olduğunu söyler.

Mukâtil'in bu konudaki görüşü de şöyledir: "Mekke'liler dediler ki: 'Müslümanlar bizim çocuklarımızı ve kardeşlerimizi öldürdüler. Sonra da yanımıza giriyorlar. Araplar, onların bize rağmen girdiklerini söylerler. Lat ve Uzza'ya yemin ederiz ki onlar yanımıza (Mekkek'ye) giremiyecekler.' İşte onların gönlüne giren bu düşnceler cahilyye taassubudur."

«Allah, Rasûlüne ve mü'minlere sükûnet ve güvenini» yani sebat ve vakarı **«indirdi.»** Onlar, kâfirler gibi düşünmediler. Onlarla sulh yaptılar, onlarla anlaşma metnini onların istedikleri gibi yazdılar. **«Onları takva sözü»** yani şehadet kelimesi **«üzerinde durdurdu.»** Bu zorlama ve baskı şeklinde bir durdurma değil, lütuf ve ikram kabilinden bir durdurmadır. Şehadet kelimesi, *"takva"*ya izafe eddilmiştir. Çünkü şehadet, takvanın sebebidir. Zira kişi takva ile şirkten ve cehennemden korunur. Çünkü takvanın aslı, cehennemden korunmaktır. İşte bu kelimeye itibarla, Allahu Teâlâ Kur'an'ın bir çok yerinde bu ümmeti "müttakiler" diye nitelemiştir.

Hasenü'l-Basrî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Takva* sözü, ahde vefa demektir. Çünkü mü'minler, kâfirlerin ahdi bozdukları ve Müslümanların müttefikleri ile savaş yaptıkları zaman, ahidlerine vefa göstermişlerdir." Bu izaha göre mânâ: "Onları müttakilerin sözü üzerine durdurdu" diye anlaşılacaktır. Bu durumda, *"söz"*: Sulhun zımmında bulunan *ahid, "onları durdurmak"* da; onları sulh ve sulhe vefada durdurmak anlamında olmaktadır.

Arap dil bilimcilerinin belirttiklerine göre *"kelime=söz"* bazen tek bir lâfızda kullanılır ama onunla birbiri ile irtibatlı bir çok kelâm (söz) anlamı kastedilir. Meselâ bir kasidenin tamamına, *kelime* denilir. İşte *kelime-i şehadet* bu kabildendir. Radîy şöyle demiştir: "Mecazi olarak kaside ve cümleye *kelime* denilir. Meselâ bir şiir için, kelimetü şâir= şairin sözü ifadesi kullanılır. *"Rabbinin kelimesi tamam oldu..."* (En'am: 115) âyetindeki *kelime* de bu kabildendir.

Kelime Arap dilcilerine göre, yaralamak anlamına gelen *kelm* kökünden türemiştir. Kelime ile kökü olan kelm arasındaki ilgi, sözün kalbe etkisidir.

Buradaki *"takva sözü"*nden maksat, takvanın hakikati ve keyfiyetidir. Çünkü hakikat, şahsî ve maddî eklerden soyutlanmış şeydir. Allah Teâlâ Müslümanlara, yaratılışın aslındaki sâfıyete, sonradan katılan eklerden tam anlamıyla soyutlanmaya ve yakîni iman gücüne ermeleri için takvânın hakikatini yüklemiştir.

«Zaten onlar buna pek lâyık ve ehil kimselerdi.» Yani Allah'ın takdiri ve ilminde onlar buna fazlasıyla lâyık ve muttasıftırlar. Kâfirlerden daha çok lâyıktırlar.

«Allah her şeyi hakkıyla bilendir.» Yani bilinebilen türden her şeyi en iyi şekilde bilir. Her şeyin hakkını bilip hak sahiplerine verir. Müslümanların takvaya her ümmetten daha çok lâyık oldukları da Allah'ın bilgisi dahilindedir.

27. «Andolsun ki Allah, Rasûlünün rüyasını doğru çıkardı.» Yani ona doğru rüyalar gösterdi. Bu rüyadan maksat, sûrenin başında geçen, Rasûlüllah'ın Hudeybiye'ye çıkmadan önce gördüğü rüyadır. O rüyaya göre Hz. Peygamber ve ashabı, başlarını traş etmiş veya kısaltmış vaziyette güven içerisinde Mekke'ye girdiler. Rasûlüllah bu rüyayı ashabına anlattı. Onlar sevindiler, neşelendiler ve o yıl içerisinde Mekke'ye gireceklerini zannettiler. Fakat giriş gecikince bazı münafıklar: "Vallahi traş olmadık, saçlarımızı kısaltmadık, Mescid-i Haram'ı da görmedik" dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.

Âyet, rüyanın hak olduğunun, mütezile ve kelâmcıların cumhurunun zannettikleri gibi bâtıl olmadığının delilidir. Bir hadis-i şerifte: *"Sâlih rüya peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür,"* (12) buyurulmaktadır.

Âyetteki *"hak"* yani rüyanın doğru çıkmasından maksat, sahih maksada

---

12- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Mâlik Muvatta'da şu lâfızla tahric etmişlerdir: *"Sâlih kişinin görmüş olduğu güzel rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* Bir başka rivayet de şu şekildedir: *"Mü'minin rüyası, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* Hadisin Buhârî, Müslim ve Sünen'lerde bir çok rivayeti vadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/254.

ve imanda samimi olanlarla mütereddit olanların arasını ayırmaktaki hikmete uygun olmasıdır. Ya da, bu rüyanın karışık hiçbir aslı esası olmayan rüyalardan olmadığı kastedilmektedir. Çünkü Rasûlüllah'ın gördüğü, Allah'ın takdir ettiği vakitte mutlaka gerçekleşir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. O vakitte ertesi yıldır.

Âyetteki *"hak"* kelimesinin Allah'ın isimlerinden olan *"Hak"* veya bâtılın zıddı olan *"hak"* olup yemin anlamında kullanıldığı, sonraki cümlenin de, yeminin cevabı olduğu da caiz görülmüştür.

«İnşaallah siz» düşmanlardan **«güven içinde, başlarınızı»** yani saçınızın tamamını **«traş etmiş ve»** saçınızın bir kısmını **«kısaltmış olarak,»** yani bazınız saçını traş etmiş, geri kalanlarınız da kısaltmış olarak. Âyette traş, saçların uçlarının kesilmesi anlamındaki kısaltmadan önce anılmıştır. Çünkü ihramdan çıkarken, traş olmak, kısaltmaktan daha efdaldir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mina'da başını traş etmiş, bir tarafının saçlarını Enes b. Mâlik'in annesi olan Ümmü Süleym'in kocası Ebû Talha'ya vermiştir. Enes'in sülâlesi, aralarında saçları hediye olarak birbirlerine verirlerdi. Kadınların başlarını traş etmeleri ise müsledir, (13) haramdır. Erkeklerin sakallarını traş etmelerine benzer.

«Korkusuzca» yani ondan sonra kimseden korkmadan **«mutlaka Mescid-i Haram'a gireceksiniz.»** Bu cümle mahzuf bir yemine cevaptır. "Vallahi ertesi yıl, Mescid-i Haram'a gireceksiniz," takdirindedir.

Âyeti kerimede Allah Teâlâ Müslümanların Mescid-i Haram'a girecekleri vaadini kendi dilemesine bağlamıştır. Yani *"inşallah"* demiştir. Bunu, vaadlerinde böyle demelerini kullarına öğretmek için yapmıştır, Allah, vaadinin tahakkukundan şüphe ettiği için değil. Zira O, bu tür şeylerden münezzehtir. Bu izah, Sa'lebî'nin şu sözleri ile aynı mânâdadır: "İnsanlar bilmedikleri konularda inşallah desinler diye, Allah Teâlâ bildiği şeylerde inşallah demiştir."

Bu ifadede ayrıca, onların Mekke'ye girmelerinin kendi güç ve kuvvetlerinden dolayı değil, Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna işaret vardır. Ya da maksat, bazı mü'minlerin ölüm, başka yerde olma ve benzeri sebeplerden dolayı oraya giremeyeceklerine işaret vardır.

---

(13) Müsle, insanın kulak, burun ve benzeri yerlerini keserek cezalandırmak, işkence etmektir. (Mütercim.)

Haddâdî'de şöyle der: "Bazen teberrüken gerçeği ifade için de inşallah denilir. 'Allah inşallah seni bağışladı' sözü bu kabildendir. 'İnşaallah ben mü'minim' demeyi doğru bulan kimse için bu âyet delil olmaz. Çünkü bu sözle, halihazırda olan imanından haber verilmektedir. Burada, inşallah demek muhaldir." *Aynü'l-Meânî*'de de böyle denilmektedir.

Rivayet edilir ki Hz. Peygamber, kabristana girdiği zaman, "*Esselâmu aleyküm ey kabir ahalisi! İnşallah biz de sizlere katılacağız,*" derdi. Dirilerin ölülere katılacakları kesin olmasına rağmen, teberruken *inşallah* dedi. Bir görüşe göre de Rasûlüllah iman üzere ölerek size katılacağız anlamında böyle demiştir.

«**Allah sizin bilmediğinizi bildi de**» yani gösterdiği doğru rüyanın peşinde, onun doğruluğuna şehadet eden şeyi yapmayı gerektiren, sizin bilmediğiniz hikmeti fiilen bildi. O yüzden «**bundan önce**» yani Mescid-i Haram'a girme konusunda gösterdiği şeyin tahakkukundan önce «**size yakın bir fetih nasibetti.**» O, Hayber'in fethidir. Rasûlüllah'ın rüyasından on beş gece sonra gerçekleşmiştir. Bu fethin gerçekleşmesinin gelecek zaman için kullanılan edatlara bağlı kalınmadan ifadelendirilişi, Rasûlüllah'ın rüyasının aynen dediği gibi doğru olduğuna delâlet etmesi ve mü'minler için bir alâmet olması içindir.

هُوَ الَّذِيٓ اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًاۜ ﴿٢٨﴾ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِۜ
وَالَّذِينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا
سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًاۘ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ
مِنْ اَثَرِ السُّجُودِۜ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِۚۛ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِۚۛ كَزَرْعٍ

أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ يُعْجِبُ
الزُّرَّاعَ لِيَغ۪يظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظ۪يمًا ﴿٢٩﴾

28. O, bütün dinlerden üstün kılmak için, Peygamber'ini hidayetle ve hak din ile gönderendir. Şahit olarak Allah yeter.

29. Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Onlar Allah'tan lütuf ve rızasını isterler. Onların secde izinden nişanları yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar, filizini yarıp çıkarmış, git gide onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekincilerin de hoşuna gider. (Bu benzetme), onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir. Allah, onlardan inanıp iyi amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat vaadetmiştir.

28. «O,» Allahu Teâlâ, **«bütün dinlerden üstün kılmak için,»** yani hak olanlardan zamanın değişmesi ile değişen bazı hükümleri neshetmek, bâtıl olanların bâtıl olduğunu göstermek ya da Müslümanları, diğer din mensupları üzerinde üstün kılmak suretiyle hak dini diğer muhtelif dinlere galip ve üstün kılmak için **«Peygamber'ini hidayetle»** yani Allah'tan başka ilâh olmadığı inancından ibaret olan tevhidle **«ve hak din ile»** İslâmla **«gönderendir.»** *"Hak"*; sabit, diğer dinleri nesheden ve ortadan kaldıran, anlamındadır.

Allah Teâlâ vaadini yerine getirdi. İslâm dini karşısında mağlup olmadık hiç bir din bırakmadı. O bölgede Müslüman veya Müslümanların zimmetinde olmayan hiç bir fert kalmadı. Sen nice kalabalık ülkelerin fethedildiğini, güçlü kralların altedildiğini görüyorsun ki bunlarla, Allah'ın gücünü kuvvetini anlarsın.

Âyeti kerimede, vaadolunan fetih ve mü'minlerin nefislerine, daha başka ülkeleri de fethedeceklerini, daha başka bölgelere de galip geleceklerini yerleştirmek konusunda başka bir te'kid de vardır. Az önce de işaret edildiği üzere, Allah bu vaadini gerçekleştirmiştir.

Vaadettiği şeylerin kesin olarak gerçekleşeceğine veya mûcizeler göstermek suretiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğine -kâfirler şehadet etmese de- **«şahit olarak Allah yeter.»**

İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet olunmuştur: Allahu Teâlâ'nın şu âyetle Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahitlik etmiştir.

29.«Muhammed Allah'ın Rasûlüdür.» Yani hidayet ve hak dini ile gönderilen bu peygamber, Allah'ın Rasûlü Muhammed'dir. **«Onunla»** yani Rasûlüllah'la **«birlikte olanlar da kâfirlere karşı»** aslanın avına karşı olduğu gibi **«çetin, kendi aralarında»** ise babanın evlâdına olduğu gibi **«merhametlidirler.»** Onlar dinlerine karşı çıkanlara şiddet ve salâbet, dinlerine muvâfakat gösterenlere de yumuşaklık ve merhamet gösterirler. Nitekim bir başka âyette de: *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönse de (bilinsin ki) yakında Allah öyle bir topluluk gönderir ki Allah onları, onlar da Allah'ı severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler,"* (Maide: 54) buyurulmaktadır.

Eğer âyet-i kerimede sadece *"kâfirlere karşı çetin"* ibaresi ile yetinilse idi, Müslümanların kötü kalpli katı varlıklar oldukları hissi verilebilirdi. Bu yüzden peşinden *"kendi aralarında merhametlidirler"* cümlesi getirildi.

«Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün.» Namaza devam ettikleri için sen onları rükû ve secde ederlerken görürsün. **«Onlar Allah'tan lütuf ve rızasını»** yani sevap ve rızasını **«isterler. Onların secde izinden nişanları»** alâmetleri **«yüzlerinde»** sabit**«dir.»** Bir şeyin eseri (izi), varlığına delâlet eden şeydir. *Müfredat*'ta böyle tarif edilmektedir.

«İşte bu,» üstün özellikler **«onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir:»** Mü'minlerin özellikleri, farklılıklarını te'kid ve iyice anlaşılması için tekrar edilmiştir. Tevrat, Hz. Musa'nın kitabıdır. İncil ise Hz. İsa'nın kitabıdır. Din ortadan kalkıp kaybolduktan sonra, yeniden ortaya çıkdığı için bu ad verilmiştir. **«Onlar, filizini»** yani dallarını **«yarıp çıkarmış, git gide onu»** o filizi **«kuvvetlendirerek kalınlaşmış,»** ince iken kalın hale gelmiş **«gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler»** Tohumdan ilk çıkan ekin anne, ondan dallanıp ayrılan da evlât ve filiz yerindedir.

"Filiz" diye terceme ettiğimiz *"şat'ehû"* kelimesi için *Müfredat*'da "Ekinin dalları, ondan çıkıp, iki tarafından ayrılan şeyler" denilmektidir **«ki bu, ekincilerin de hoşuna gider.»** Yani kuvvetli oluşu, kesafeti, kalınlığı, güzel görüntüsü ve uzun boyu ile onları sevindirir.

Allah Teâlâ bu benzetmeyi, İslâmın ilk günlerinde azken günbegün insanları şaşırtacak derecede çoğalan, güçlenen, işleri günbegün ivme kazanan Müslümanlar için yapmıştır.

"Allah Teâlâ Peygamber'in ashabını, nasıl filizini çıkaran bir ekine benzetti? Niçin onları atlara ve meyve veren büyük ağaçlara benzetmedi?" gibi gereksiz sorular variddir. Bu sorulara şöyle cevap verilir: Çünkü Rasûlüllah'ın ashabı, zayıf olarak çıkan sonra büyüyüp filiz veren ve çoğalan ekin gibi, ilk başta gayet azdılar. Sonra artıp, çoğalmaya başladılar. Zira ekin ekilir ve hasat edilir. Müslümanlar da aynıdır. Onlardan bazıları ölür, sonra yerlerine başkaları gelir. Büyük ağaçlar ise böyle değiller. Onlar uzun seneler oldukları halde kalırlar. Ayrıca bir tek tohumdan bir sürü başak çıkar. Ekinin dışında böyle bir şey yoktur.

İnsanların amelleri gelişip çoğaldığı gibi, bedenleri de çoğalır. Meselâ Hz. Hüseyin'le birlikte tüm ailesi öldürülmüştü. Sadece küçük olduğu için, oğlu Zeynelâbidin Ali (r.a.) kurtulmuştu. Allah Teâlâ onun sulbünden bir çok pâk, temiz nesil meydana getirdi.

«(Bu benzetme), onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir.» *"Öfkelendirmek"* diye terceme ettiğimiz *"ğayz"* kelimesi en şiddetli öfke anlamındadır. O, kalpteki kanın kaynamasından dolayı insanın hissettiği hararet, diye ifade edilmektedir. Yani Allah Mekke müşriklerini Arap olan ve Arap olmayan kâfirleri öfkelendirmek için onları büyüyen ve kuvvetlenen ekin gibi yaptı.

«Allah, onlardan inanıp iyi amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat vaadetmiştir.» Kâfirler, Müslümanların dünyadaki izzet ve şereflerinin yanısıra, onlar için âhirette hazırlanan şeyleri işitince, son derece öfkelendiler.

Ben fakir derim ki: Kâfirlerin bakış açıları, mücadele ettikleri ve kıskançlık duydukları dünyalıklara hastır. İnanmadıkları âhiret gününde mü'minler için hazırlanan şeyler onları nasıl öfkelendirmez?

Allah'ın yardımıyla Fetih Sûresi sona erdi.

HUCURÂT SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 18 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ
اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ① يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا اَصْوَاتَكُمْ
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ
اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ②

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin. Ona, birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın. Aksi halde siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.

1. «Ey iman edenler!» Söze nida ile başlamak, muhataplara, gelecek hükme daha çok dikkat etmelerini ve onu kabullenip gözetmeye daha çok özen göstermelerini tenbih içindir. Muhatapların iman ile nitelendirilmesindeki hikmet de, onları gayrete getirmek ve bu özzelliğin, istenileni yapmayı onu ihlâlden kaçınmayı gerektiren bir şey olduğunu bildirmektir.

Herhangi bir işte **«Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin.»** Allah ve Rasûlü hükmetmeden veya izin vermeden önce hüküm vermeyin. Böylece ya vahiyle amel etmiş veya Rasûlüllah'a uymuş olursunuz. Yaptığınız ve terkettiğiniz tüm söz ve fiillerde **«Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah»** sözlerinizi **«hakkıyla işiten,»** yaptıklarınızı da **«hakkıyla bilendir.»** O halde korkulmak ve gözetilmek O'nun hakkıdır.

Âyet, tüm söz ve fiilleri kapsar. Bu yüzden *"öne geçmeyin"* fiilinin mef'ulü (tümleci) zikredilmemiştir. Böylece âyeti dinleyen, bu hükmün öne geçirilmesi mümkün olan her yerde geçerli olduğunu anlar.

Âyet, Allah'ın kullarına karşı şefkatini beyan etmektedir. Çünkü tüm günahkârlıklarına rağmen onları mü'minler diye isimlendirmiştir. "Ey isyan edenler!" dememiş, *"Ey iman edenler!"* demiştir. Bu, bir övgü seslenişidir.

2. «Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin.» Mücerred söz ve fiille haddi aşma yasaklandıktan sonra, Rasûlüllah'ın huzurunda sözle haddi aşmanın keyfiyeti açıklanarak, bundan sakınılması vurgulanmıştır. "Seslerinizi Rasûlüllah'ın sesinin ulaştığı sınırın ötesine ulaştırmayın" mânâsı kastedilmiştir.

Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre âyetin iniş sebebi şudur: Benî Temîm'den Akra' b. Hâbis Rasûlüllah'ın yanına geldi. Hz. Ebû Bekir, Rasûlüllah'tan o zatı kabilesine reis yapmasını istedi. Orada bulunan Hz. Ömer: "Yâ Rasûlellah! Onu değil, Ka'ka' b. Ma'bed'i yap," dedi. Ebû Bekir ve Ömer Hz. Peygamber'in yanında yüksek sesle konuşmaya başladılar. Ebû Bekir Ömer'e: "Sen sırf bana muhalefet olsun diye söyledin," dedi. Ömer: " Hayır, maksadım sana muhalefet değil," dedi. Bu olay üzerine bu âyet indi. Bundan sonra Hz. Ömer, Rasûlüllah'ın yanında konuşurken sesini ancak anlaşılabilecek kadar çıkarırdı. Hz. Ebû Bekir de: "Kendi kendime Rasûlüllah'la ebediyyen ancak sırdaş bir arkadaşımla konuştuğum gibi konuşacağıma yemin ettim," demiştir.

Onunla konuştuğunuzda **«ona, birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın.»** *"Bağırmak"* diye terceme ettiğimiz *"cehr"* bir şeyin görülmesi veya duyulması için iyice ortaya çıkması demektir. "Onu apaçık gördüm" anlamında "raeytühû cehâren" denilir. Bir âyette: *"Sizden sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (O'nun ilmin-*

de) eşittir." (Ra'd: 10) buyurulmaktadır.

Âyetin anlamı şudur: "Seslerinizi kendi aranızda olduğu gibi yükseltmeyin. Sesinizi onun sesinden daha alçak tutun. Ona hitabederken, ulu, heybetli biri ile konuşurken olduğu gibi, fısıltıya yakın bir şekilde hafif konuşun. Peygamberliğin vakarını koruyun."

«Aksi halde siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.» Sanki şöyle denilmiştir: Amellerinizin boşa gitmesi endişesiyle yasaklandığınız şeyi yapmayın. Bu, "*...Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapar."* (Nisâ: 176) âyetine benzer.

Âyette yasaklanan sesi yükseltmekten maksat, küçümsemeden veya umursamadan dolayı yükseltmek değildir. Çünkü bu maksatla yükseltmek, küfürdür. Aynı şekilde maksat, savaşta veya inatçı bir kâfirle yapılan mücadelede ya da düşmanı korkutmak ve benzeri bir şey için yükseltmek de değildir. Çünkü bunda sakınca yoktur, çünkü Rasûlüllah bundan rahatsız olmaz. Dolayısıyla yasaklama, onu içermez.

İbn Abbas (r.a.)'dan gelen rivayette âyet, Sabit b. Kays b. Şemmâs hakkında nazil olmuştur: O zatın kulağı ağır duyuyordu ve gür sesli idi. Bazen Rasûlüllah'la konuşurdu, Efendimiz ondan rahatsız olurdu. Enes'den gelen rivayete göre, âyet inince Sabit kayboldu. Rasûlüllah adamı soruşturdu. Durumu kendisine haber verildi. Rasûlüllah Sabit'i çağırıp, halini sordu. Sâbit: "Ya Rasûlüllah! Bu âyet sana indi. Ben gür sesli bir adamım, amelimin boşa gitmesinden korkuyorum," dedi. Hz. Peygamber: *"Sen öyle değilsin. Hayırla yaşar, hayırla ölürsün. Sen cennetliksin,"* buyurdu.

Âyetin bu bölümünde insanları yasaklandıkları şeyden kaçındırmada mübalâğa vardır. Amelin boşa gitmesi, bâtıl olmasıdır. Râğıb *"boşa gitme"* diye terceme ettiğimiz *"habt"* kelimesi ile ilgili olarak şöyle der: "*Habt,* hayvanın haddinden fazla yem yiyip karnının şişmesi, ondan hiç bir şey çıkmayacak hâle gelmesidir."

Bu âyet indikten sonra sahabiler, Hz. Peygamber'le fısıltıya yakın bir sesle konuşurlardı.

Bazı âlimler, Rasûlüllah'ın kabri şerifi yanında sesi yükseltmeyi ve selâmlarken kabre dört arşından daha fazla yaklaşmayı mekruh görmüşlerdir. Bazı âlimler de, fukaha meclisinde, onları ta'zim için, sesi yükseltmeyi mekruh görmüşlerdir. Çünkü onlar, peygamberlerin vârisleridir.

Süleyman b. Harb şöyle der: "Hammad b. Zeyd, Hz. Peygamber'in bir hadisini anlatırken yanındaki bir adam güldü. Hammad öfkelendi ve: "Ben Rasûlüllah'ın vefatından sonra onun hadisi söylenirken sesi yükseltmeyi, o hayatta iken yanında sesi yükseltmek gibi görürüm," dedi. Sonra kalktı ve o gün hadis okumaktan vazgeçti.

Özetle; hem hadisin hem de muhaddisin yanında sesi yükseltmek mekruhtur. Üstelik gülmek, alay ve küçümsemekten uzak olmaz. Ciddi olan meclisin ise buna tahammülü yoktur. Eğer eskiler, günümüzün va'z ve ders meclislerine girseler, gördükleri edepsizlik ve kötülüklerin çokluğundan dolayı anında çıkarlardı. Allah'tan bizi yüce ahlâk ve edeple edeplenenlerden kılmasını dileriz.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ
أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ③ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ④ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ
لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ⑤

3. Allah Rasûlünün yanında seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için bağışlanma ve büyük mükâfat vardır.

4. Odaların arkasından seni çağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir.

5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, *elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*

3. **«Allah Rasûlünün yanında seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir.»** Mü'minler yasaklandıkları şeyi yapmaktan sakındırıldıktan sonra, onu bırakmaya teşvik edilmektedir. İşte edebe riayet arzusu ve yasağa muhalefet korkusuyla Rasûlüllah'ın yanında sesini alçaltanlara bu mükâfat vardır. Kalplerin takva ile imtihan edilmesinden maksat, onları takva ile doldurmaktır. Altını eritip, iyisini kötüsünden ayırmaya "imtihânü'z-zeheb" denilir. *el-Esas* adındaki eserde: 'mehane'l-edîme' cümlesi, deriyi gerip genişletti anlamındadır," denilmektedir. "Allah onları kalplerini imtihan etti" ifadesinin anlamı kalplerini açtı ve genişletti demektir.

Hz. Ömer'den bunun; "Ondan şehvetleri giderdi, yani şehvetlerin sevgisini alıp, kötü ahlâkın kirlerinden temizledi, güzel ahlâkla süsledi," anlamında olduğu rivayet edilmiştir.

«Onlar için» âhiret günahlarından **«bağışlanma ve büyük mükâfat vardır.»** Onu ne seslerini kısmaları ne de diğer taatleri karşılamaz.

4. **«Odaların arkasından seni çağıranların...»** Odaların arkasından maksat, önü olsun, ardı olsun, odaların dışıdır. Çünkü, odanın arkası, hangi tarafta olursa olsun kişiye odanın gizli kaldığı yerdir. Bu cihetin mutlaka dışarıda olması gerekir. Çünkü içi, oradaki kişiye gizli değildir.

Odalardan maksat, Hz. Peygamber'in hanımlarının odalarıdır. Onların her birinin bir odası vardı ve toplam dokuz tene idi. Odaya, kişiyi, duvar veya başka bir şeyle koruduğu, başkasının ona ortaklığına mani olduğu için, "*hacr*" kelimesinden türeme olan "*hucre*" denilmiştir.

Sahabilerin odaların arkasından ünlemeleri, ya odalara gelip teker teker her birinin arkasından, her bir odaya ya da birer birer dağılıp Peygamber'i çağırmalarıdır. Çünkü onlar, Rasûlüllah'ın nerede olduğunu tam bilemiyorlar, kimi şu odaların kimi de öteki odaların arkalarına gidip çağırmışlardı.

Denildiğine göre Rasûlüllah'ı çağıran, Ekra' b. Habis idi. Bu zat Benî Temîm kabilesinin şairi idi. Rasûlüllah'a gelen yetmiş kişilik bir heyetin içinde idiler. Öğle vakti, Peygamber uyurken gelip "Ey Muhammed! Bizim yanımıza çık. Biz, övmesi süs, yermesi leke olanlarız," dediler.

«Çoğu aklı ermez kimselerdir.» Çünkü onların aklı olsaydı bu derece düşük bir mertebeye cesaret edemezlerdi. Aksine, şu aşağıdaki âyette belirtildiği gibi, kapının önünde oturup onu çıkıncaya kadar beklemek nezaketi gösterirlerdi.

5. «Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi,» yani sen çıkıncaya kadar bekleselerdi **«elbette kendileri için»** acele etmelerinden **«daha iyi olurdu.»** Çünkü o sevap ve övgüyü gerektiren, Rasûlüllah'a saygı ve güzel edebe riayettir.

İbn Abbas bu âyet konusunda şu bilgiyi vermektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Benü'l-Anber kabilesine bir seriyye (birlik) gönderdi. Birliğin başına Uyeyne b. Husayn'ı geçirdi. Benü'l-Anber'liler, kendilerine doğru gelen birliği haber alınca, ailelerini bırakıp kaçtılar. Uyeyne de onları esir edip, Rasûlüllah'a getirdi. Bundan sonra onların erkekleri, çocuklarını kurtarmak için öğle vakti Medine'ye geldiler. O esnada Hz. Peygamber ailesinin yanında uyumakta idi.(1) Çocuklar babalarını görünce ağlayarak sızlandılar. Rasûlüllah'ın her bir hanımı için bir oda vardı. Adamlar, "Ey Muhammed! Bize çık," diye bağırmaya başladılar ve Hz. Peygamber'i uyandırdılar. Rasûlüllah onların yanına çıktı. "Ey Muhammed! Ailelerimizi bize ver" dediler. Bunun üzerine Cebrâil inip: "Allah sana, seninle onlar arasında birisini tayin etmeni emrediyor," dedi. Rasûlüllah onlara: "*Sabre b. Amr'ın benimle sizin aranızda hakem olmasına razı mısınız? O sizin dininizde,*" dedi. "Evet" dediler. Sabre: "Ben onların yarısını serbest bırakmanı, yarısını köleleştirmeni uygun görüyorum," dedi. Hz. Peygamber: "*Ben razıyım*" buyurup, yarısını serbest bıraktı, yarısını köleleştirdi. Mukâtil: "*'Bu, onlar için daha iyi olurdu.'* Çünkü sen hepsini karşılıksız salıverecektin." dedi.

«Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Bağışlaması bol, rahmeti geniştir. O'nun sahası, tevbe edip durumlarını düzeltirse bu terbiyesizleri almayacak değildir.

1- Buradaki uyku, öğle vaktinde uyumak anlamında olan "kaylûle" kelimesi ile ifadelendirilmiştir. "*Nice memleketler var ki Biz onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geldi.*" (A'raf: 4) âyetindeki gündüz istirahatından maksat da kaylûle denilen gündüz uykusudur.

Burada işaret edilmesi gereken birkaç nokta var:

1. Âyet, Hz. Peygamber'in mertebesine ve her halükârda ona karşı edepli olmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Onlar, Efendimizin kıymetini takdir edecek akıldan yoksun oldukları için böyle çağırmışlardır. Eğer onun değerini bilselerdi, kapısını tırnaklarıyla çalarlardı.

Rasûlüllah'la birlikte iken edep gerekli olduğu gibi, ilmiyle amel eden âlimler gibi onun izinde gidenlere karşı da edepli olunmalıdır. Bilginlerden bir grup, diğerlerinin kapısı önünde otururlar, o bir ihtiyacı için çıkıncaya kadar, saygılarından dolayı kapısını çalmazlardı.

Ebû Ubeyde Kasım b. Sellâm şöyle demiştir: *"Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi..."* âyetinden dolayı hiç bir âlimin kapısını çalmadım. Dışarı çıkıncaya kadar sabrederdim.

Bir hadiste: *"Rabbim beni terbiye etti, terbiyemi güzel yaptı,"* buyurulmaktadır. (2)

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Büyüğe saygılı, küçüğe merhametli, insanlara yumuşak davranmak hikmetin eseridir. Eğer dostun senden üstünse, ona saygılı, denginse vefalı, senden aşağı ise merhametli davran. Âlimse saygı ve hizmetle, cahilse siyasetle, zenginse minnetsiz, fakirse cömert davran."

Hikmet sahiplerinden birisi de şöyle demiştir: "İnsanlara öyle davranın ki, ölürseniz ağlasınlar, kaybolursanız özlesinler."

2. Cehaleti yermek, akıl ve ilmi övmek. Aklın şerefi; akıl, ilim ve güzellikle anlaşılır. Öyleki en iri ve en kuvvetli hayvan, insanı görünce ondan korkar ve çekinir. Çünkü hilesiyle kendisine üstün geleceğini hisseder.

Büyüklerden birisi şöyle der: "Akıllı, sözü kalbinin arkasında olan kişidir. Konuşmak istediği zaman onu kalbine sorar ve bakar. Eğer menfaatine ise söyler, zararına ise tutar, söylemez. Ahmağın sözü, dilinin kenarında aklı kucağındadır, kalktığı zaman düşer."

Hz. Ali de şöyle demiştir: "Akıllının dili kalbinde, ahmağın kalbi ağzındadır. Edep, aklın suretidir. Kötü edeple, şeref olmaz. Cehaletten daha kötü hastalık yoktur. Akıl tam olunca, söz eksik olur. *İnsanların cehenneme yüzü-*

2- Hadisi İbnü's-Sem'anî, *Edebu'l-İmlâ* da İbni Mes'ud'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. el-Fethu'l-Kebîr, 1/59.

koyun atılmaları ancak dilleri yüzündendir." ⁽³⁾

3. *"Eğer onlar sabretselerdi..."* âyetinin iniş sebebine bakmanın inceliğini düşün. Âhirette şefkat kapısının açılmasını bekle. Kıyamet günü şefaatçi o Peygamberdir. Kıyamet günü, insanların peygamberlere sığınacakları haktır. Bu, Hz. Muhammed'e ulaşıncaya kadar devam edecektir. Onun yanında olmadan muratlarına ermeleri katiyyen mümkün değildir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Âdemoğulları dirildiklerinde, (kabrinden) ilk çıkacak olan benim. Bir heyet olduklarında reisleri ve sözcüleri benim. Umutlarını yitirdiklerinde müjdeleyicileri, haşrolunduklarında şefaatçileri benim. Livaü'l-Hamd (hamd sancağı) benim. Rabbim katında, Âdem'in en saygın kulu benim, Bu bir öğünme değildir."* ⁽⁴⁾

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا
اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوٓا اَنْ تُص۪يبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا
عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِم۪ينَ ﴿٦﴾ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ ف۪يكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ
لَوْ يُط۪يعُكُمْ ف۪ي كَث۪يرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ
الْا۪يمَانَ وَزَيَّنَهُ ف۪ي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَۙ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً
وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٨﴾

3- Bu son cümle, Tirmîzî'nin *İman*'da, İbn Mâce'nin *Fiten*'de ve Ahmedin *Müsned*'de rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür. Müsned, 5/231.

4- Hadisi Tirmizi, *Menakıb*'da rivayet etmiş, *"hasen"* demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*,8/527.

6. Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da yaptığınıza pişman olursunuz.

7. Şunu da bilin ki Allah'ın Rasûlü içinizdedir. Eğer o birçok işte size uysaydı, mutlaka sıkıntıya düşerdiniz. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi. Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin gösterdi. İşte onlar doğru yolda olanlardır.

8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

6. «**Ey iman edenler! Eğer**» kim olursa olsun herhangi «**bir fâsık size**» herhangi «**bir haber getirirse onu araştırın.**» Âyette, "getirdiğinde" değil de *"getirirse"* denilmesi gösteriyor ki, fâsıkların kendilerine yalan söyleme umutlarının kalmaması için, mü'minlerin sürekli bu özellik üzerinde olmaları gerekir.

Âyette muradedilen anlam şudur: "Eğer size bir fâsık, kalbe tesiri büyük olan mühim bir haber getirirse, onun doğru mu yoksa yalan mı olduğunu araştırıp öğrenin. Onun sözüne hemen güvenmeyin. Çünkü genel anlamda fısktan sakınmayan, bir çeşit fısk olan yalandan da sakınmaz.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı zekât toplamakla görevli olarak Benî Mustalık kabilesine gönderdi. Onunla, anılan kabile arasında, cahiliyye dönemindeki bir kan davası yüzünden kin ve soğukluk vardı. Benî Mustalık'lılar Velid'in geldiğini duyunca onu, binitli olarak karşıladılar. O ise kendisi ile vuruşacaklarını zannederek, korkuyla döndü ve Hz. Peygamber'e: "Onlar dinden döndüler, zekât vermeyi reddettiler ve beni öldürmek istediler," dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah o kabile ile savaşmaya niyetlendi, bunun üzerine bu âyet indi.

Bir başka rivâyette de denildi ki: Velid b. Ukbe döndükten sonra Hz. Peygamber Halid b. Velid'i bir birlikle Benî Mustalık üzerine gönderdi ve şöyle buyurdu: *"Onlara askerle birlikte gizlice var. Durumlarını araştırarak gizlice gir. Bak bakalım ezan ve benzeri İslâm şiarlarını görecek misin? Eğer görürsen mallarının zekâtını al, göremezsen onlara kâfirlere yaptığın muameleyi yap."* Halid b. Velid denileni yaptı. Akşam vakti onların bölgelerine vardı. Akşam ve yatsı ezanlarını okuduklarını duydu. Onların tüm gayretleri ile Allah'ın emirlerine uymaya çalıştıklarını gördü. Zekâtlarını alıp, Rasûlüllah'a geldi ve durumu haber verdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

«Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da» gerçek ortaya çıktıktan sonra, onlara **« yaptığınıza pişman olursunuz.»** Olmayan bir şeyden dolayı son derece üzülürsünüz.

Verdiği bir haberin araştırılması emrinin, haber verenin fâsık oluşuna bağlanması, âdil olduğu taktirde tek kişinin haberinin makbul olduğuna işaret sayılmıştır. Âyet ayrıca, jurnalcı, söz taşıyıcı ve gıybetçinin sözüne kulak asmayıp gerçeğin ortaya çıkması için mutlaka araştırılması gereğine de işaret etmektedir. Böylece Müslüman vebalden korunur, yalancı da deşifre olur.

7. «Şunu da bilin ki Allah'ın Rasûlü içinizdedir.» Buradaki *"bilin"* emrinin faydası şudur: Onlar, Rasûlüllah'a gereği gibi saygı göstermekte kusurlu oldukları için, onun mevkiini bilmeyenler durumuna indirilmişlerdir. **«Eğer o birçok işte size uysaydı mutlaka sıkıntıya düşerdiniz.»** *"Sıkıntı"* diye terceme ettiğimiz *"anet"* kelimesi, fesat, günah, helâk, insanın sıkıntıya düşmesi anlamlarına gelir. Bir kimse, sonunda telef korkusu olan bir duruma düştüğü zaman "anete fülânun" denilir.

«Ama Allah size imanı sevdirdi.» Burada hitap, öncekilerin özelliklerinden uzak olduklarını bildirmek ve yaptıklarını övmek için Müslümanlardan bazılarına yöneltildi. Onlar, her işittikleri haberlere inanmayan kâmil mü'minlerdir. **«Ve onu kalplerinizde süsledi»**, güzel gösterdi. Öyle ki, onun aşkı kalplerinizde köklendi. Onun için siz ona lâyık olanı söylediniz ve yaptınız.

«Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin gösterdi.» Buradaki çirkin göstermek, sevginin zıddı olan nefret anlamındadır. Buğz, nefsin hoşlanmadığı bir şeyden nefret etmesi; sevgi de, nefsin rağbet ettiği, arzuladığı bir şeye yönelmesidir.

«İşte onlar» *"Ama Allah size imanı sevdirdi..."* sözü ile istisna edilenler **«doğru yolda olanlardır.»** Hakka ulaştıran doğru yola girenlerdir.

8. «Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah hakkıyla bilendir.» Mü'minlerin hallerini ve onlar arasındaki üstünlük ve seçkinliği bilir. **«Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Her yaptığını hikmetin gereğine göre yapar.

Âyet-i kerîme, mü'min olan kişinin fısk ve isyanı sevmeyeceğine delildir. Eğer birisi isyan belâsına düşerse bu, günahı sevdiğinden dolayı değil, şehvetinin baskın çıkmasından ve gafletindendir. Hatta belki de huzur halinde isyan eder. Çünkü bu Allah'ın takdirinin gerçekleşmesidir.

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا
فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي
تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ
أَقْسِطُوا إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا
بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

9. Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet birisi ötekine saldırırsa, Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse, adaletle aralarını düzeltin ve (hep) adaletle davranın. Şüphesiz ki Allah âdil davrananları sever.

10. Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin.

9. «Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin.» *"Düzeltmek"* diye terceme ettiğimiz *"ıslah"* kelimesinin kökü olan "salâh", faydalı ve düzgün bir hâlde olmak, *"ıslah"* da, bu hâli elde etmek demektir. Buna göre mânâ şudur: "Bu iki grubun arasını öğütle ve Allah'ın hükmüne çağırarak düzeltin." İnsanların arası bozulduğu zaman, aralarını bulmak en büyük taat ve ibadetlerdendir. Mazluma yardım etmek de aynıdır. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: Peygamber Efendimiz: *"Size* *orucun, namazın ve zekâtın derecesinden daha efdal bir şeyi haber vereyim mi?"* buyurdu. Sahabiler: *"Evet ya Rasûlüllah"* dediler. *"İki kişinin arasını düzeltmektir,"*[5] buyurdu.

Âyeti kerime, Rasûlüllah zamanında, Evs ve Hazreç kabileleri arasında çıkan, hurma dalları ve pabuçlarla yapılan bir dövüş üzerine inmiştir.

İbn Abbas (r.a.)'ın dediğine göre kavganın sebebi şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün eşeği üzerinde, ashaptan içlerinde münafık Abdullah b. Übey'in de bulunduğu bir grubun yanına uğradı. Durup onlara nasihat etti. Eşeği idrarını veya çişini yaptı. Abdullah b. Übey, burnunu tuttu. "Eşeğinin kokusunu bizden uzaklaştır. Onun kokusuyla bize eziyet verdin. Bizden sana kim gelirse ona nasihat et," dedi. Abdullah b. Ravâha (r.a.) bunu duydu ve "Rasûlüllah'ın eşeğine mi böyle diyorsun? Vallahi onun eşeğinin idrarı senin kokundan daha temizdir," dedi. Hz. Peygamber geçip gitti ama Hazreçli olan münafık Abdullah b. Übey ile, Evs'li olan Abdullah b. Revâha arasındaki tartışma uzadı. Hatta birbirlerine kötü söylediler, kavga ettiler. Evs ve Hazreç'ten her birinin taraftarları geldiler, sopalarla veya pabuçlarla ve elleriyle yada kılıçlarıyla dövüştüler. Bu olay üzerine bu âyet indi. Hz. Peygamber onların yanına döndü, âyeti okudu ve aralarını düzeltti.

Âyetin iniş sebebi için başka olaylar da nakledilmektedir. Âyetin, nakledilen olayların tümünün sonunda inmiş olması dolayısıyla rivayetlerin hepsinin sahih olması muhtemeldir.

Âyetteki şart edatı (eğer kelimesi), Müslümanlar arasında bir vuruşma olmasının gerekmediğine işarettir. Çıktığı farzedildiğinde böyle yapılacağı anlatılmaktadır. Âyetin özel bir sebepten dolayı inmesi, hükmün kıyamete kadar Müslümanlar arasında savaş çıkması halinde hepsi için genel olmasına zıt değildir.

«Şayet birisi ötekine saldırırsa,» yani Haktan ayrılıp zulme yönelirse ve nasihat kâr etmezse **«Allah'ın emrine»**, kitabı azîzinde hükmettiği hükme -o, düşmanlığı kaldırıp sulh yapmaktır- veya Allah'ın emrettiği itaata -*"Allah'a itaat edin, Rasûlüme ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin..."* (Nisâ: 59) âyeti buna delâlet etmektedir.- **«dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer»** sizinle savaşmaktan kaçınarak Allah'ın emrine **«dönerse,**

---

[5] Hadisi Tirmîzî, Ebû Davud, Ahmed ve İbni Hıbban rivayet etmişlerdir: Devamı şu şekildedir: *"Şüphesiz iki kişi arasındaki anlaşmazlık, kökten kazıyıcıdır. Saçı kazır demiyorum, dini kazır."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 6/668.

adaletle aralarını düzeltin.» Onlar arasında mücerret bir mütareke ile yetinmeyin. Öyle yaparsanız belki de başka bir vakitte yine kapışırlar. Onun için aralarını Allah'ın hükmüne göre ayırın.

Âyetin baş tarafında, mü'minlerin birbirleri ile vuruşmaları durumunda aralarının düzeltilmesi emredilmiş, adalet kaydı konulmamıştı. Burada ise, aralarının, *"adaletle"* düzeltilmesi özellikle vurgulanmıştır. Çünkü buradaki, vuruşmanın vukuundan sonra olduğu için zulüm endişesi söz konusudur. Çünkü vuruşma, genelde kin ve hiddet doğurur. Nitekim bu, daha sonra âyetin devamında şu şekilde te'kid edilmiştir:

«Ve (hep) adaletle davranın.» Yani yaptığınız ve yapmadığınız her şeyde âdil olunuz. **«Şüphesiz ki Allah âdil davrananları»** yani her hak sahibine hakkını veren ve onları en iyi şekilde mükâfatlandıranları **«sever.»**

Âyeti kerime işaret ediyor ki, Müslümanlara isyan eden bir Müslüman, bu saldırıdan dolayı imandan çıkmaz. Çünkü, iki grup birbirleri ile savaştıkları zaman, bunların fasık olduklarında şüphe yoktur. Buna rağmen âyet onları *"mü'minler"* diye isimlendirmiştir. Bununla "büyük günah işleyen dinden çıkar" diyen Mûtezile ve Haricîlerin görüşlerinin bâtıl olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Hz. Ali (r.a.)'den gelen şu rivayet de buna işaret etmektedir: "Kendisine, Cemel vak'asında ve Sıffîn'de savaşan âsilerin müşrik olup olmadıkları sorulmuş: *"Hayır, onlar şirkten kaçınmışlardır,"* demiş. Münafık olup olmadıkları sorulmuş buna da: *"Hayır, münafıklar Allah'ı çok az anarlar"* demiş, "O halde onların durumu nedir?" denildiğinde: *"Kardeşlerimiz bize isyan ettiler,"* cevabını vermiştir."

Yine bu âyet delâlet etmektedir ki, âsi, isyanını bırakırsa takibata uğramaz. Çünkü o Allah'ın emrine dönmüştür. Kendilerine isyan edilenlere yardım etmek vaciptir. Ama önce nasihat etmek, sulh yapmaları için gayret etmek gerekir. *"Onların arasını düzeltin"* emri buna işaret etmektedir. Çünkü iki grup arasında haksız anlaşmazlıklar çıktığında onlara nasihat etmek ve Allah'ın hükmüne davet etmek vacip olunca, sadece bir taraftan haksız başkaldırı olduğunda nasihat ve hakka davetin gerekliliği öncelikle sabit olur. Çünkü bu davetin ona etki etmesi daha çok umulur.

Şeriat ıstılahında bâği (âsi): Âdil devlet başkanına baş kaldıran kişidir. Âsi ile ilgili hükümler, fıkıh kitaplarının *"büğât"* bahsinde yer alır.

10. «Mü'minler ancak kardeştirler.» Kardeş aslında aynı ana babada veya bunlardan birinde ya da aynı kadının sütünü emmede ortak olan kişilerdir. Bir başkası ile kabilede, dinde, sanatta, muamelede, sevgide ve başka münasebetlerde ortak olan kişiye de istiare yoluyla kardeş denilir. Bazı dilciler, soy bakımından olan kardeşin çoğulunun *ihve*, dostluktan dolayı olan kardeşin çoğulunun da *ihvan* olduğunu söylerler. Ama bunların birbirleri yerine kullanıldıkları da vardır. Bir hadiste Hz. Peygamber: *"Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz."*[6] buyurmuş ve kardeşleri *ihvan* kelimesi ile ifadelendirmiştir. Mü'minler, kan kardeşlerin, dünya hayatının sebebi ve vücudu olan asla yani babaya müntesip oldukları gibi, ebedî hayatın gereği olan asla yani imana da müntesiptirler.

Âyeti kerime, hayatın sebebi olmaları bakımından imanın babaya benzetilmesi esasına dayanan, teşbihi beliğ kabilindendir.

«O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve...» Cümlenin başındaki *"fâ"* harfi, din kardeşliğinin, araları ıslahı gerektirdiğine işaret etmek içindir. İki kardeşin anılması, araları bozuk olan daha fazla kişinin aralarını düzeltmenin daha öncelikli bir görev olduğunu gösterir. Çünkü daha fazla insan arasında fitne ve fesat daha çok olur.

Yaptığınız ve terkettiğiniz tüm işlerinizde -emrolunduğunuz ara bulmada bunlardandır- takvanızdan dolayı sizin kardeşlerinizi esirgediğiniz gibi esirgeneceğinizi umarak **«Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin.»**

Biliniz ki, İslâm kardeşliği, soy kardeşliğinden daha güçlüdür. Çünkü İslâm kardeşliğinin bulunmaması halinde soy kardeşliğinin hiçbir değeri yoktur. Nitekim bir Müslüman ölse ve onun kâfir bir kardeşi olsa, malı o kardeşe değil İslâm kardeşlerine (Müslümanların hazinesine) kalır. Kâfir olan kardeş öldüğünde de onun malı Müslüman kardeşine kalmaz. Çünkü bunların arasını birleştiren fasit bağa itibar edilmez. Muteber olan şer'î bağdır. Nitekim aynı adamın zina mahsulü olan iki kardeş birbirlerine vâris olamazlar. Bu anlam âyetteki *"innemâ= şüphesiz"* kelimesinden anlaşılmaktadır. Sanki âyette şöyle buyurulmaktadır: "Kardeşlik ancak mü'minler arasında olur. Mü'min ve kâfir arasında kardeşlik söz konusu olamaz."

---

[6] Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Davud ve Nesâî'nin rivayet ettikleri uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Hadiste şöyle buyurulur: *"Birbirinize haset etmeyin, buğzetmeyin, sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrittiği şekilde kardeşler olun. Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, ona yardımını esirgemez, onu küçümsemez, takva şuradadır, takva şuradadır..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 6/ 522.

Kendin için istediğini kardeşin için istemen, onu sevindiren şeyin seni de sevindirmesi, onu üzen şeyin seni de üzmesi, onu sana karşı yardım durumunda bırakmaman din kardeşliğinin gereklerindendir. Senden yardım isterse yardım et, ister zalim olsun ister mazlum, ona yardım et. Zulmünü engellemen, zalime yardım etmendir. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu düşman eline vermez. Her kim kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir. Kim Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah da buna karşılık onun kıyamet günü sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter."* (7)

Kardeşinin durumunu öyle araştırmalısın ki, hiç bir ihtiyacı sana gizli kalmasın ve senden istemek zorunda kalmasın. Onu özür dilemek zorunda bırakma, ihtiyacını karşıla. Eğer ihtiyacının ne olduğunu bilemezsen, kendini ayıpla, Günah işlediğinde onun için tevbe et, hastalandığında ziyaret et. Bütün bunlar kardeşinin haklarındandır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ
عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّۚ وَلَا تَلْمِزُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا
بِالْاَلْقَابِۜ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْا۪يمَانِۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

7- Hadisi Ebû Davud *Sünen*'inde *Kitabü'l-Edeb*'de 4893 numarada, Tirmîzî'de 1486 numarada rivayet ettiler. Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/ 561.

11. Ey iman edenler! Bir grup diğer bir grupla alay etmesin. Belki onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Olur ki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü addır! Kim tevbe etmezse onlar zalimlerin ta kendileridir.

11. «Ey iman edenler!» Sizden **«bir grup»** yine sizden **«diğer bir grupla alay etmesin.»** Alay, bir insanın Müslüman kardeşini hor görüp, küçümsemesidir. Âyette bir grubun başka bir grupla alay etmesi yasaklanmıştır. Bu, ferdin fertle alay etmesinin cevâzı anlamına gelmez. Çünkü, âyette topluluğun seçilmesi, olayı açıklamak içindir, ferdin fertle alay etmesinin caiz olduğunu belirtmek için değildir. Çünkü her ne kadar alay iki kişi arasında cereyan ederse de, genelde o fiile razı olan ve ona gülen bir topluluğun huzurunda olur. O zaman da bu topluluktakiler, hükmen alay edenler durumunda olurlar. İşte bu yüzden, alay etmekten yasaklandılar. Yani bir kısmının yaptığı bir işin tamamına nisbet edilmesi, genelde ona razı olmalarından veyahut da o kişinin aralarında bulunmasından dolayıdır.

"Grup" diye terceme ettiğimiz *"kavm"* kelimesi erkeklere hastır. Çünkü onlar kadınlar üzerinde *"kavvâm=* yönetici" dirler. Bu yüzden kadınlar, işi bırakmak anlamına olan "nesve" kelimesinden türeyen bir kelimeyle *("nisâ")* ile ifade edilmişlerdir. Şâir Züheyr'in şu beyti bu mânâyı desteklemektedir:

Ben bilmiyorum, bileceğimi de zannetmiyorum.
Hısn oğulları erkek midirler, yoksa kadın mı?

Bu beyitte "kavm" erkek mânasında kullanılmıştır.

«Belki onlar, kendilerinden daha iyidirler.» Bu, yasağın sebebidir. Yani umulur ki onlardan alay edilenler, Allah katında alay edenlerden daha hayırlıdırlar.

Mü'min **«kadınlar da»** kendilerinden olan **«kadınları alaya almasınlar.»** Allah Teâlâ, kadınlar erkekleri veya erkekler kadınları alaya almasın demedi. Bununla erkeklerle kadınların birlikte oturmalarının çirkin bir iş olduğuna işaret etti. Zira insan genelde beraber düşüp kalktığı kişiyle alay eder.

«Olur ki onlar» alay edilen kadınlar **«kendilerinden»** alay edenlerden **«daha iyidirler.»** Çünkü her iki grupta hayırlılığın ölçüsü, insanlara görünen şekil ve durumlar veya olaya konu olan tavırlar değildir. Aksine kalplerde gizli olan şeylerdir. O halde kimse, birisini yaptığı bir işten dolayı küçümsemeye cür'et etmesin. Çünkü belki o fiil, Allah katında hayırlılık sebebidir. O zaman Allah'ın saygı değer kıldığı birisine hakaret etmekle, yücelttiği birisini küçümseyerek nefsine zulmetmiş olur. Bir hadisi şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İnsanların değer vermediği, saçı başı dağınık, elbisesi tozlu nice kimse var ki, Allah'a yemin etse, Allah onu yemininde doğru çıkarır."* (8)

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu âyet Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında inmiştir. Sâbit (r.a.)'in kulağı ağır duyardı. Rasûlüllah'ın meclisine geldiğinde gecikmiş olursa, Rasûlüllah'ın yanına oturması için ona yer açarlardı. Böylece onun konuşmasını duyardı. Bir gün sabah namazına geldiğinde birinci rekât bitmişti. Rasûlüllah namazı bitirince sahabiler yerlerini aldılar. Her biri kendi yerinde çakıldı kaldı, kimsenin kimseye yer vereceği yok gibiydi. Öyleki birisi geldiğinde yer bulamıyor, ayakta kalıyordu. Sâbit namazı bitirince, cemaati yararak Rasûlüllah'ın yanına doğru yöneldi. Bir taraftan da "açılın, açılın" diyordu. İnsanlar da açılıyorlardı. Hz. Peygamber'in yanına varınca, ikisi arasında bir adam vardı. Sâbit o adama, "yer ver" dedi. Adam dinlemedi. Sâbit: "Bu kim?" dedi. Adam, "Ben filânım" dedi. Sâbit, "Yok sen falan kadının oğlusun" dedi. Bu sözüyle, cahiliye döneminde kınanan annesini kastediyordu. Bu sözden dolayı adam mahcub oldu, kafasını eğdi ve Allah bu âyeti indirdi.

"Kadınlar da kadınları alaya almasınlar" bölümün de Rasûlüllah'ın kısa boylu olduğu için Ümmü Seleme'yi kınayan hanımları hakkında ya da, "Ümmü Seleme güzel ama boyu kısa olmasa!" diyen Hz. Âişe hakkında inmiştir.

Bir diğer görüşe göre âyet, Ebû Cehil'in oğlu Ikrime hakkında inmiştir. Ikrime Mekke fethedildikten sonra Müslüman olup Medine'ye geldiğinde Müslümanlar onu görünce: "Bu, bu ümmetin firavununun oğludur," diyorlardı. Ikrime durumu Hz. Peygamber'e şikâyet etti. O da: *"Ölülere söverek dirilere eziyet etmeyin,"* (9) buyurdu ve bu âyet indi.

8- Hadisi Hâkim, Müslim ve Ahmed rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in rivayeti şu şekildedir: *"Nice saçı başı dağınık, kapı önüne atılmış kimse vardır ki..."* Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/130.

9- Hadisi Tirmizî, *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Muğira b. Şube'den: *"Ölülere sövmeyiniz, dirilere eziyet etmiş olursunuz."* şeklinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/324.

Ebu'l-Leys, âyetin daha sonra tüm erkek ve kadınlara şamil olduğunu, hiç kimsenin bir arkadaşını veya Allah'ın yarattıklarından birisini alaya almasının câiz olmadığını söyler.

İbn Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Belâ, söze vekil edilmiştir. Ben bir köpekle alay etsem, köpeğe döndürülmekten korkarım." Ki mü'min, yaratılana değil, yaratana bakmalıdır. Çünkü güzel olma, çirkin olma ve benzeri şeylerde yaratılanın elinde hiç bir şey yoktur. Allah'tan, emrine uymamızı muvaffak kılmasını ister, kahrından O'na sığınırız.

«Kendi kendinizi ayıplamayın,» *"Ayıplamak"* diye terceme ettiğimiz *"lemz"*; el, dil, göz ve başka bir şey ile kınamaktır. Sadece dille alay etmeye mahsus değildir. Bu da başka bir ayıplamadır. Bundan dolayı bir beyitte:

Mızrağın açtığı yara kapanır,
Dilin açtığı yara kapanmaz, denilmiştir.

Âyetin anlamı şudur: "Birbirinizi ayıplamayın. Şüphesiz mü'minler tek bir beden gibidir. Dağılmış fertler, bu bedenin organları durumundadır. Dolayısıyla birisine gelen bir musîbet, hepsine gelmiş gibidir. Bir kişinin organlarından birisi rahatsız olsa, diğer organlarında da ateş ve rahatsızlık başlar. Bir mü'min başka bir mü'mini ayıpladığı zaman sanki kendisini ayıplamış demektir. Bu, '*...Kendinizi öldürmeyiniz.*' (Nisâ: 29) âyetine benzer. "

Te'vilâtu'n-Necmiyye adındaki eserde *"kendi kendinizi"* deniliş sebebi şu şekilde izah edilmektedir: "Çünkü mü'minler tek bir nefis gibidirler. Birine karşı kötülük yaparlarsa kendilerine yapmış sayılırlar. Eğer birisine iyilik yaparlarsa yine kendilerine yapmış olurlar. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: '*Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz...*'" (İsrâ: 7)

Âyetin mânâsının şu şekilde olması da mümkündür: "Kınanacağınız şeyler yapmayınız. Her kim kınanmayı hak edeceği bir şey yaparsa, kendi kendini kınamış yani kendisinin kınanmasına sebep olmuştur. Yoksa insan, dili ile kendini ayıplamaz. Bu, müsebbebin söylenip, sebebin istenmesi kabilindendir."

Sa'dî el-Müftî şöyle der: "Mânânın şu şekilde olması, uzak bir ihtimal değildir: Başkalarını ayıplamayın. Çünkü ayıplanan kişi de sizin ayıplarınızı araştırır ve sizi kınar. Böylece siz kendi kendinizi ayıplamış olursunuz. Bu durumda âyet-i kerime, Buhârî ve Müslim'deki şu hadisin bir benzeri olur:

'Kişinin ana babasına sövmesi büyük günahlardandır.' 'Ya Rasûlüllah! Hiç insan anasına babasına söver mi?' dediler. Rasûlüllah, *'Evet, birisinin babasına söver, o da onun babasına söver. Birisinin annesine söver, o da onun annesine söver'*, buyurdu." (10)

Ben fakir derim ki, bu anlamı ondan önce de verenler olmuştur. İmam Rağıb, *Müfredat* adındaki eserinde şöyle der: "*Lemz*, gıybet etmek ve ayıpları araştırmak, anlamındadır. Yani başkalarının ayıplarını araştırmayın, aksi halde onlar da sizin ayıplarınızı araştırır ve kendi kendinizi ayıplamış olursunuz."

Bir fâsıkı (günahkârı) haber vermek, anlatmak âyetin şumûlüne girmez. Çünkü Hz. Peygamber: *"Günahkarın işlediği günahı söyleyin. Böylece insanlar ondan sakınır,"* buyurmuştur. (11)

Ben fakir derim ki, hadisin, incelenmesinden anlaşıldığına göre günahkârın ayıplarını anmanın câiz oluşu, insanları ondan ve yaptıklarından sakındırma maksadına yönelik olduğu zaman söz konusudur. Aksi taktirde, ses çıkarmamak gerekir.

«Birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın.» *"Lâkap"*: Bir kimseye tanınması için söylenen, asıl adından ayrı olarak övmeye veya yermeye işaret eden bir ismidir.

Mânâ şudur: "Bir kısmınız, bir kısmınızı kötü lâkapla çağırmasın." Hadis bilginlerinin, Süleyman'a A'meş (gözü sulu) ve Vâsıl'a ahdeb (kambur) demeleri kötü lâkap takma değildir. Bu, tanınmaları için zaruretten kaynaklanmıştır, küçümsemek ve üzmek maksadına dayanmış değildir. Anlaşılıyor ki; Muhyiddîn, Şemseddîn, Behauddîn, gibi güzel lâkaplar mahzurlu değildir.

«İmandan sonra fâsıklık ne kötü addır!» Buradaki ad, lâkap, künye mukabili olan isim veya gramerdeki fiil ve harfe mukabil olan isim değildir. Yaygın isim yani "nam" anlamındadır. Meselâ falanın ismi (namı) cömertlikte veya kötülükte yayıldı, denilir.

10- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Dâvud rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvud'un lâfzı: *"Kişinin ana babasına lânet etmesi büyük günahlardandır..."* şeklindedir. Buhârî ve Müslim'deki ifade: *"Kişinin anasına, babasına sövmesi büyük günahlardandır..."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/628.

11- Hadisi Beyhakî. *"Günahkârı, anmaktan sakınmıyor musunuz? Onu kendisindeki ile anın."* lâfzı ile rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/97.

Fâsıklık, kınanılacak fiillere hastır. Buna göre cümlenin anlamı şöyle olur: "Mü'minlerin, imana girdikten ve onunla tanındıktan sonra, fâsıklıkla anılmaları ne kötüdür."

Rivayete göre âyetin iniş sebebi şudur: "Safiyye binti Huyey (r.a.) ağlayarak Hz. Peygamber'e geldi ve: "Âişe bana, ey Yahudi kızı Yahudi! dedi," diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Benim babam Hârun, amcam Musa, kocam da Hz. Muhammed (a.s.)'dir, deseydin ya!*" buyurdu. (12)

«Kim» yasaklandığı şeylerden dönmez, **«tevbe etmezse»** isyanı taat yerine koyduğu ve nefsi azaba arzettiği için **«onlar zalimlerin ta kendileridir.»** Zalim, fâsıktan; kâfir de zalimden daha geneldir. Bu söz gösteriyor ki, bir kimse tevbeyi terkederse zalimler güruhuna girer, öyleyse burada anılanlar başta olmak üzere tüm günah ve kabahatlardan dolayı tevbe etmek gerekir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ
إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12. Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin. Sizden birisi

---

12- Hadisi Tirmizî, *Menâkıb*'da 3891 numarada rivayet etmiştir. İsnadında zaaf vardır. Nesâî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de (2/136) Enes b. Malik'ten şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Safiyye'ye, Hafsa'nın; Yahudi kızı" dediği haber verilmiş, o da ağlamış. O ağlarken Rasûlüllah girip "niçin ağlıyorsun?" demiş, Safiyye: "Hafsa bana, sen Yahudi kızısın..." dedi demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Sen bir peygamberin kızısın, amcan peygamber ve bir peygamber eşisin. O sana karşı ne ile övünüyor?! Ey Hafsa Allah'tan kork!"* buyurdu.

ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.

12. «Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçının.» Yani uzak durun. *"Zan"*; bir alâmetten dolayı insanın içinde hasıl olan düşüncedir. Eğer bu güçlenirse, bilgi olur. Çok zayıf olduğu taktirde de vehim olmaktan öte geçmez. Âyetteki *"birçok"* kelimesinin mübhem (belirsiz) olması, hangi türden olduğunu bilene kadar, zannedilen her konuda düşünmenin ve ihtiyatın gerekliliğini göstermek içindir.

Şüphesiz zanlar içerisinde, uyulması gerekenler vardır. Allah'a hüsnü zan beslemek bu türdendir. Nitekim bir hadiste: *"Şüphesiz hüsnü zan imandandır,"* buyurulmaktadır. (13) Vitir namazı gibi hakkında kesin nass bulunmayan amellere -vitir vâhid haberle sabit olduğu için kesin değildir- vacip diyoruz. Onu inkâr eden kâfir olmaz, ama haberi vahidi reddettiği için bid'atçı ve sapık olur. Amelî farzı terkettiği için, cezaya müstehaktır. *el-Eşbah* adındaki eserde, vitrin ve kurbanın aslını inkâr etmenin, küfrü gerektirdiği söylenmektedir.

Allah'ın varlığı, zatı, sıfatları, lâyık olduğu kemali gibi ilâhî konularda ve nübüvvette zan haramdır. Bir kimse: "Tüm peygamberlere iman ettim, Âdem peygamber mi, değil mi? Bilmiyorum" dese kâfir olur. Aynı şekilde bir kimse Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inanmakla birlikte, onun son peygamber olduğuna ve dininin kıyamet gününe kadar neshedilmeyeceğine inanmasa mü'min olamaz.

Kesin nasslara aykırı olan zanlar da haramdır. Meselâ Rasûlüllah hakkında *"...Peygamberlerin sonuncusudur..."* (Ahzâb: 40) diyen âyet ve: *"Benden sonra peygamber yoktur,"* diyen hadis varken, Hz. Hasan'la, Hz. Hüseyin'in, diğer halifelerin veya velîlerin peygamber olduklarını zannetmek haramdır. Eğer bir kişi kesin olarak böyle olduğuna inanırsa kâfir olur. Mü'minler özellikle Rasûlüllah ve onun vârisleri olan âlimler hakkında sui zan beslemek de haramdır. Bir âyeti kerimede şöyle buyurulmaktadır: *"Aslında siz Peygamberin ve mü'minlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz."* (Feth: 12)

13- Hadisi Ebû Dâvud ve Hakim şu lâfızla rivayet etmişlerdir: *"Hüsnü zan iyi ibadettendir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/72.

Bir hadisin meali de şu şekildedir: *"Allah Teâlâ Müslümanın ırzını, kanını ve hakkında kötü zan beslenmesini haram kıldı."* (14) Irzdan maksat, insanın nefsi ve soyu gibi koruduğu ve dil uzatılmasına izin vermediği şeydir.

«Çünkü zannın bir kısmı günahtır», azabı gerektirir. Âyeti kerime delâlet ediyor ki, zannın çoğu günah türündendir. Çünkü şeytan nefse bir takım zanlar atar ve bir takım bozuk zanlara sahip olur. Zanların bir kısmı ise günah değildir, aksine gerçeğin ta kendisidir. Onlar nefsî değildir, doğru düşünce ve anlayışa dayanır. Kalp, yakîn nuru ile gıyabında cereyan eden şeyleri görür. Bir hadisi şerifte söyle buyurulmaktadır: *"Her ümmette görüşünde isabet eden veya kendisine ilham edilenler -buradaki süphe ravidendir- vardır. Eğer bu ümmette varsa, Ömer onlardandır."* (15)

Buhârî'de, Enes (r.a.)'den şu haber rivayet edilmiştir: Rasûlüllah (s.a.v.) hanımlarından birisi ile konuşuyordu. Yanlarından birisi geçti. Rasûlüllah adamı çağırıp, *"Ey falan! Bu benim eşim Safiyye'dir,"* dedi. Safiyye Rasûlüllah'ı Ramazanın ilk onunda ziyaret etmişti. Adam: "Ya Rasûlüllah! Başkası hakkında aklımdan geçen, senin hakkında geçmez," dedi. Hz. Peygamber: *"Şeytan insanoğlunun içinde kanın dolaştığı gibi dolaşır,"* buyurdu.(16) Bu hadisi şerif, insanların kalplerini sui zandan, dillerini de gıybetten korumak için töhmet yerlerinden sakınmaları gerektiğine işaret etmektedir.

«Birbirinizin kusurunu araştırmayın.» Yani Müslümanların kusurlarını ve ayıplarını aramayın. *"Araştırma"* anlamındaki *"tecessüs"* nabız ölçmek için damara basmak anlamındaki "ces" kelimesinden türemedir. Câsus da bu kelimeden türemiştir. Bu kelimenin ifade ettiği mânâ, "his" kelimesinin ifade ettiğinden daha özeldir. Çünkü "his" duyuların anladığı şeyi bilmek, "ces" ise ondaki hâli bilmektir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Müslümanların kusurlarını araştırmayın. Kim Müslümanların kusurlarını araştırırsa, Allah da onun kusurlarını araştırır. Öyle ki, evinin ortasında bile olsa onu rüsvay eder."* (17)

14- Hadisi Ebû Dâvud ve İbn rivayet etmişlerdir: Lâfzı şöyledir: *"Her Müslümanın kanı, malı ve ırzı diğer Müslümanlara haramdır. Kişiye, Müslüman kardeşini hakir görmesi kötülük olarak yeter."* Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/322.

15- Hadisi Almed b. Hanbel *Müsned*'de, Ebû Dâvud, *Sünen*'de Enes'ten rivayet etmişlerdir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/34.

16- Hadisi Tirmîzi ve Ahmed b. Hanbel Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/193.

17- Hadisi Ebû Dâvud ve İbn Merdeveyh rivayet etmişlerdir. Baş tarafı şöyledir: *"Ey diliyle inanıp da iman kalbine girmeyenler! Müslümanların kusurlarını araştırmayınız..."* Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/93.

Nisâbu'l-İhtisab adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Muhtesib'in (zabıta görevi yapan görevli) hiç kimse tarafından hıyanetleri ihbar edilmese bile, esnafın durumunu araştırması câizdir. Eğer, bu araştırmanın, yasaklanan araştırma olduğu için câiz olmaması gerekir şeklinde bir itiraz gelirse şöyle cevap veririz: "Tecessüs, kötülük etmek ve eza etmek için haber araştırmaktır. Emri bil mârûf ve nehyi anil münker maksadıyla haber araştırmak böyle değildir. Dolayısıyla o yasağın altına girmez."

Hz. Ömer (r.a.) bir gece teftiş için dolaşıyordu. Bir kapının aralığından yanan bir kandil ışığına baktı. Bir kısım insanların içki içtiklerini gördü. Ne yapacağını bilemedi. Mescide gidip Abdurrahman b. Avf'ı aldı ve o kapıya getirip baktı ve Abdurrahman'a: "Ne yapmamı önerirsin?" dedi. Abdurrahman: "Vallahi bana göre biz, Allah'ın yasak ettiği bir şey yaptık. Çünkü biz, bir topluluğun gizledikleri bir kusurunu araştırdık ve gördük. Allah'ın örttüğü bir şeyi açmak bizim işimiz değil," dedi. Hz. Ömer (r.a.): "Senin görüşün doğru," dedi ve ayrılıp gittiler.

Muhtesip insanların gizli hallerini araştıramaz, duvarlara tırmanıp bakamaz, izinsiz bir eve giremez. Eğer, "Evlerde açıkça bid'at işleyenler" konusunda, muhtesibin oralara izinsiz girmesinin câiz olduğunu söylenmektedir diye bir itiraz gelirse şu cevabı veririz: "Bu hüküm, görünen bid'atlarla ilgilidir. Gizli olursa giremez. Çünkü Allah'ın örttüğü bir şeyi, kulun da mutlaka örtmesi gerekir."

«Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin.» Bu işe gıybet denilir. Yani kiminiz kiminizi gıyabında ve arkasında, kötü bir şekilde anmasın. Hz. Peygamber'e gıybetin ne olduğu sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: *"Bir kardeşini hoşlanmadığı bir şekilde anmandır. Eğer dediğin şey onda varsa gıybet, yoksa iftira etmiş olursun."*(18) Yani ona yapmadığı bir şeyi yalan ve buhtanla isnad etmiş olursun.

Özette gıybet, bir insanın, başka bir insanın, işittiği zaman üzüleceği ama gerçekten yaptığı bir kusurunu önemli hiç bir zaruret yokken gıyabında konuşmasıdır. Eğer bu söz yalansa, ona bühtân (iftira) denilir.

«Sizden birisi ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?» Gıybet yani arkadan çekiştirmek, çekiştirilenin ırzını yemeyi içerdiği için, teşbihi temsilî kabilinden olmak üzere, ölü insanın etini yemeye benzetilmiştir. Çünkü bir kimse nasıl eti kesildiğinde bedenen acı çekerse, namusuna dil uzatıldığında da kalben acı çeker. Hatta ırzı, kanından ve etinden daha şereflidir. Aklı başında birisine insan eti yemek nasıl hoş görünmezse, ırzlarını yaralamak da

---

18- Hadisi Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet ettiler. Tirmizî'deki lâfız şu şekildedir: *"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz? Kardeşini hoşlanmadığı şekilde anmandır..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/447.

o derece hatta daha öncelikli olarak hoş görünmez.

Âyette gıybetin, tiksintinin doruğundaki ölü eti yemeye benzetilmesi onun Allah katında ne derece büyük bir günah olduğunu gösterir.

Âyette Müslümanın *"ölü"* olarak belirtilmesi akla gelebilecek şöyle bir şüpheyi yok etmek içindir: "Birisinin yüzüne karşı küfretmek ona acı verir, dolayısıyla haramdır. Gıybet edilen kişi ise, hakkında konuşulanı bilmez, dolayısıyla acı duymaz. Öyleyse niye haram olsun ki?" Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: "Ölen birinin etini yemek, bütün çirkinliğine rağmen o ölüye acı vermez. Buna rağmen haramdır. İşte gıybet de öyledir."

«İşte bundan tiksindiniz.» Yani ölü eti yemekteki tiksintiniz nasıl gerçekleşti ise, onun benzeri olan gıybetten tiksintiniz de öyle gerçekleşsin. **«O halde»** uzak durmanız emredilen şeyleri terketmek, daha önce yaptıklarınızdan da pişmanlık duymak suretiyle **«Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.»** Tevbeleri kabulde ve rahmeti yaymakta son derece ileridir. Öyleki tevbe edeni, sanki hiç günah işlememiş gibi yapar. Bu, sadece tevbe edenlere ait bir husus değildir. Günahları çok bile olsa herkese şamildir.

Enes (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Miraca çıkartıldığımda, bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğa uğradım. 'Bunlar kim ey Cebrâil?' dedim. 'Bunlar, insanların etlerini yiyen ve ırzlarına sövenler', dedi."*(19)

Şu noktaya da dikkat edilmesi gerekir: Gıybeti dinleyen de, konuşan gibidir. O halde dinleyenin gıybete engel olması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse bir Müslüman kardeşinin ırzını korursa, Allah da kıyamet günü, ateşi onun yüzünden uzaklaştırır."* (20)

Bilginler: "Gıybet edenle, dinleyen günaha ortaktırlar," demişlerdir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ
ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ

19- Hadisi Ebû Dâvud *Edep*'de 4878 numarada, Ahmed b. Hanbel'de *Müsned*'de rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/448.

20- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ettiler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/193.

عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ
اٰمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُٓوا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْا۪يمَانُ فٖي قُلُوبِكُمْ
وَاِنْ تُطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٤﴾

13. Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Ve birbirinizi tanımanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.

14. Bedevîler, "iman ettik" dediler. De ki: "İman etmediniz ama Müslüman olduk" deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

13. «Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir kadından» Âdem'le Havva'dan veya her birinizi bir baba ve bir anneden **«yarattık.»** Erkeğe ve kadına intisapta hepiniz eşitsiniz. O halde nesep yönüyle övünme için hiçbir sebep yok. Şâir ne güzel söylemiş:

Herkes eşit birbirine, bakınca kalıba
Babaları Âdem, anneleri Havva.
Övünecekleri bir nesepleri varsa
Baksınlar suya ve çamura

Bu âyetin iniş sebebi şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethinden sonra Hz. Bilâl'e ezan okumasını emretti. O da Kâbe'nin üstüne çıkıp okudu. Güzel konuşan birisi olan Attâb b. Üseyd: "Babamın ruhunu bugünü görmeden alan Allah'a hamd olsun," dedi. Hâris b. Hişam da: "Rasûlüllah (s.a.v.) bu kargadan başkasını bulamadı mı?" dedi.

«**Ve birbirinizi tanımanız için**» soy bakımından birbirinizi tanıyasınız da, babalarınızdan başkasına nisbet etmeyesiniz diye «**milletlere ve kabilelere ayırdık.**» Babalarla ve kabilelerle öğünmeyin. Soy sopta üstünlük ve farklılık iddia etmeyin.

"Millet": Bir tek asla mensup olan büyük topluluk; *"kabile"* de, bu topluluktan bir şubedir.

«**Şüphesiz Allah katında en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır.**» Bu cümle, soy sopla övünmenin niçin yasaklandığını belirtmektedir. Sanki şöyle denilmiştir: Allah katında en şerefli olan, Habeşli bir köle bile olsa, en müttakî olan, Allah'tan en çok korkandır. Eğer öğünecekseniz, takva ile ve Allah'ın fazlu keremi ile öğününüz.

«**Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.**» Sizi ve amellerinizi bilir, iç hallerinizden haberi vardır. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Şüphesiz Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Araba, kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadadır."*(21)

14. «**Bedevîler, 'iman ettik' dediler.**» *"Bedevî"*, çölde yaşayan insanlardır. Onunla ilgili bilgi, Feth sûresinde geçmişti. Bu âyet Beni Esed Kabilesinden bir grup hakkında nâzil olmuştur. Kuraklık yılında Medine'ye gelip, şehadet getirdiler. Rasûlüllah'a: "Araplar kendileri sana hayvanlarının sırtında geldiler. Biz ise mallarımızı, eşlerimizi ve çocuklarımızı getirdik. Falanların yaptığı gibi seninle savaşmadık..." diyorlardı. Bu sözleriyle doğruluk taslıyorlar ve yaptıklarını Hz. Peygamber'in başına kakıyorlardı.

Sen onlara cevap olarak «**de ki: 'İman etmediniz**» çünkü "iman", kalp huzuru ile gerçek anlamda Allah'ı ve Rasûlünü tasdiktir. Bu da sizde mevcut değildir. Sizdeki, dil ile söylediğiniz ve savaşı terkten başka bir şey değildir. «**Ama Müslüman olduk' deyin.**» Müslüman olmak, "sulha girmek" demektir. Yani, siz kendi canınızdan korkarak barışa girdiniz ve boyun eğdiniz. *"İslam"*; boyun eğmek, barışa girmek ve şehadet getirmek mânâsındadır. «**He-**

21- Hadisi, Rasûlüllah'ın Vedâ haccındaki hutbesinin bir parçasıdır. Aslı Buhârî ve Müslim'dedir.

nüz iman kalplerinize yerleşmedi.» Yani kalpleriniz dillerinizle uyuşmamış bir halde iken Müslüman olduk deyiniz. Âyette beklemek anlamında kullanılan *"lemmâ"* kelimesi, bu şahısların sonradan iman ettikleri hissini vermektedir.

«**Eğer**» samimiyetle ve münafıklığı bırakarak «**Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, Allah işlerinizden**» amellerinizin ecrinden «**hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah**» itaatkârların kusurlarını «**çok bağışlayan, çok esirgeyendir.**» Onlara çok lütufta bulunur.

Konuyu iyi araştıran âlimlerin dediklerine göre iman, kalp ile tasdiktir. Dil ile ikrar, imanın cüz'ü ve bir parçası değil, öldüğünde cenaze namazı gibi dünyadaki hükümlerin icrası için şarttır. Çünkü kalp ile tasdik gizli bir şeydir, kimse onu bilemez. Ona mutlaka bir alâmetin bulunması gerekir. Bir kimse kalbi ile tasdik eder de, diliyle ikrar etmezse Allah katında mü'mindir. Çünkü kalben tasdik mevcuttur. Ama şartı bulunmadığı için dünyaya ait hükümlerde mü'min sayılmaz. Dil ile ikrarı da rükün sayanlara göre ise, ikrarı terkeden Allah katında mü'min sayılmaz ve cehennemde ebedî kalmaktan kurtulamaz. Münafıkların yaptığı gibi diliyle ikrar edip, kalbiyle tasdik etmeyen kişi Allah katında mü'min değilse de, dünyevî hükümlerde mü'mindir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ
لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ
هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا
فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ
عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ
عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ

يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بَصٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

15. Mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen ve Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla savaşanlardır. İşte onlar doğru olanlardır.

16. De ki: "Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde ve yerde ne varsa bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

17. Onlar İslâm'a girmelerini senin başına kakıyorlar. De ki: "Müslüman oluşunuzu benim başıma kakmayın. Aksine sizi imânâ erdirdiği için Allah sizi minnet altında bırakır. Eğer doğrulardansanız..."

18. Şüphesiz Allah göklerin ve yerin görünmeyen sırlarını bilir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

15. «Mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen...» Yani iman eden sonra iman ettikleri şey konusunda içlerine bir şüphe düşmeyen, tasdik ettikleri kişi hakkında bir ithamda bulunmayan ve hakkın onunla birlikte olduğunu itiraf eden kimselerdir.

Âyetteki *"sonra"* kelimesi, şüphe etmemenin sadece iman esnasında değil, aynı zamanda ileride de şart olduğunu bildirmek için getirilmiştir. Bu, *"Şüphesiz rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner..."* (Fussilet: 30) ayetindeki *"sonra"* kelimesi gibidir.

«Ve Allah yolunda» bedenî, mâlî ve hac, cihad gibi hem mâlî hem de bedenî olan çeşit çeşit ibadetleri çokça yaparak **«canlarıyla ve mallarıyla savaşanlardır»**, çalışanlardır.

«İşte onlar» anılan bu güzel özellikleri taşıyanlar, iman iddiasında **«doğru olanlardır.»** Başkaları değil.

16. Ey Muhammed! Onlara **«de ki: 'Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz?»** Yani siz müntesibi olduğunuz dininizi *"iman ettik"* diyerek Allah'a mı haber veriyorsunuz? Âyette *"öğretme"* kelimesinin kullanılması onların yaptıklarının ne derece çirkin olduğunu göstermek, soru da, onları kınamak ve yaptıklarını reddetmek içindir. Anlam şudur: Allah'a dininizi öğretmeye kalkmayın. Şüphesiz O, bunu bilmektedir, ona hiçbir şey gizli kalmaz.

«Oysa Allah göklerde ve yerde ne varsa bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.'» Sizin haber vermenize muhtaç değildir. Bu cümle, önceki cümleyi te'kid ve ikrardır. Yani Allah'ın, içerisinde onların imanını açıkladıkları zaman gizledikleri küfür de bulunan her şeyi bildiğini fazlasıyla ifade etmesi içindir. Bu ifade ayrıca onların ne kadar cahil olduklarını göstermekte, onların durumlarını gizlemekteki gayretlerini kınamaktadır.

17. «Onlar İslâm'a girmelerini senin başına kakıyorlar.» Yani Müslüman oluşlarını sana bir minnet sayıyorlar. Âyet-i kerîmede geçen *"minnet"* kelimesi, kesmek anlamındaki "menn" kelimesinden türemiştir. Bununla kastedilen: İhtiyaç sahiplerinin bir karşılık vermesini beklemeden, onun ihtiyaçlarını kesmek (gidermek) tir.

Râğıb şöyle demektedir: "Minnet, bol nimettir. Bu, iki açıdan söz konusudur:

1- Fiilen olur. O zaman, "falana minnet etti yani ona bol nimet verdi" denilir. *"...Allah mü'minlere büyük nimet verdi..."* (Âl-i İmrân: 164) âyeti bu anlamdadır. Bu mânâ gerçekte sadece Allah'a hastır.

2- Sözle olur. Bu, insanlar arasında çirkin görülür. Bundan dolayı, "Minnet (başa kakma) iyiliği yıkar" denilmiştir. Ancak nankörlük yapana söylenirse çirkin görülmez. Nankörlük yapıldığında, minnet iyi olduğu için, "nankörlük edildiği zaman, minnet (başa kakma) iyi olur" denilmiştir. Bu âyetteki, *"sana minnet ediyorlar (senin başına kakıyorlar)"* ifadesinde minnet, onlardan sözledir. Allah'ın onlara minneti ise fiilledir. O da Allah'ın onlara hidayetidir."

«De ki: 'Müslüman oluşunuzu benim başıma kakmayın.» Müslümanlığınızı, bana bir minnet saymayın. **«Aksine sizi imana erdirdiği için»** sizin iddianıza göre, ona erdirildiğiniz için **«Allah sizi minnet altında bırakır. Eğer»** iman iddianızda **«doğrulardansanız...»** Siz Allah'a karşı minnettarsınız, demektir.

Âyetin dizilişinde, o insanlara apaçık bir lütuf vardır. Çünkü onlar, kendilerinin durumunu "iman" diye adlandırıp, başa kakınca, Allah onun iman olmadığını bildirip, İslâm diye adlandırdı ve: "Aslında İslâm olan şeyi, iman diyerek senin başına kaktılar," buyurdu. Yani bu, başa kakmaya değer bir şey değildir. Çünkü şer'an bir değeri yoktur, o gibi şeyler nimet sayılmaz. Aksine eğer onların iman iddiaları gerçek olsaydı, ona erdirdiği için, onlar üzerinde Allah'ın minneti söz konusu olurdu.

18. «**Şüphesiz Allah göklerin ve yerin görünmeyen sırlarını**» yani oralarda kullara görünmeyen gizli kalan şeyleri «**bilir. Allah**» açıkta ve gizlide bütün «**yaptıklarınızı hakkıyla görendir.**» O halde sizin kalplerinizdekiler ona nasıl gizli kalsın?

Allah'ın Yardımıyla Hucurât Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

KAF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 45 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَج۪يدِ ① بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ
الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَج۪يبٌ ② ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً
ذٰلِكَ رَجْعٌ بَع۪يدٌ ③ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا
كِتَابٌ حَف۪يظٌ ④ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ ف۪ٓي
اَمْرٍ مَر۪يجٍ ⑤

1. Kaf. Şerefli Kur'an'a yemin olsun ki

2. Kâfirler kendilerinden bir uyarıcının gelmiş olmasına şaştılar da: "Bu şaşırtıcı bir şey" dediler.

3. "Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (diriltileceğiz)? Bu, (ihtimalden) çok uzak bir dönüştür."

4. Biz toprağın onlardan neleri (yeyip) eksilttiğini muhakkak bilmekteyiz. Yanımızda (her şeyi) muhafaza eden bir kitap vardır.

5. Aksine onlar hak kendilerine gelince, onu yalanladılar. Şimdi onlar kararsız bir haldedirler.

1. «Kaf.» Bu sûreye "*Kaf*" denilmiştir. Kaf'ın anlamı konusunda farklı görüşler vardır. Bunlar: İbn Abbas'ın dediğine göre kasemdir, Allah'ın isimlerinden birisidir.

Muhammed b. Ka'b'a göre, Allah'ın; kâdir, kadîr, kadîm, kâhir, kahhâr, karîb, kâbıd, kâdî, kuddûs ve kayyûm gibi isimlerinin anahtarı (baş harfi) dır. O zaman mânâ; "Ben kâdirim, kahhârım vb." olur.

Kur'an'ın isimlerinden birisidir.

Allah'ın kendisi ile yemin ettiği bir kasem edatıdır. Buna göre mânâ: "Adalette sabit olanın hakkı için" olur.

"Ya Muhammed! Şerefli Kur'an'a yemin ederim ki" de.

Ya Muhammed! Peygamberlik görevini ifâ üzere dur, emrimize yasağımıza uy, onları öte geçme. Araplar bazen bir kelimeyi kısaltarak harf halinde kullanırlar. Mesela bir şâir şöyle der: Bir kadına: "Ona kıfî (dur) dedim. O da 'ka' (durdum) dedi."

Peşinden gitti anlamındaki kafâ fiilinin müfâale babından emridir. "Kur'an'la amel et ve ona uy," demektir. "*Hâ. Mîm*" de dedikleri gibi "İşe ve olana hükmetti," anlamınadır.

Bu harf, Kur'an'ı Levhi Mahfuz'da ve mushaflarda yazan kalem hakkı için demektir.

«Şerefli Kur'an'a yemin olsun ki...» Kur'an'a "*mecîd*" denilmesinin sebebi, diğer kitaplara karşı şerefli ve üstün olduğu için veya Mecîd olan Allah'ın kelâmı olduğu için, ya da, Kur'an'ın mânâlarını bilen ve içindekilerle amel eden kişi, Allah katında ve insanların nezdinde üstün ve şerefli olduğu içindir.

İmam Gazalî rahimehullah şöyle der: "*Mecîd*; zâtı şerefli, işleri güzel, ihsan ve keremi bol demektir. Zâtı şerefli olana bir de iş güzelliği eklenince artık o mecîd adını alır. Buna mâcid de denilir ama mecîd daha çok mübalâğaya işaret eder."

2. Kureyş'in Firavunları ve azgınları olan **«kâfirler kendilerinden bir uyarıcının gelmiş olmasına şaştılar da:»** Onların şaşkınlıkları uyarıcının melek cinsinden değil de kendi cinslerinden gelmiş olmasındandır. Yani onlar, o uyarıcı hakkında şüpheye düştüler, hatta şüphe ve tereddütle yetinmeyip, kesin bir şekilde ona muhalefet ettiler ve bunu şaşırtıcı şeylerden saydılar. **«'Bu şaşırtıcı bir şey' dediler.»** Bu ifade, onların şaşkınlıklarının tefsiri ve o şaşkınlığın, inkârın doruk noktasına vardığının ifadesidir. Bu da, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Kur'an'ı Kerim'le uyarıcı olduğuna işarettir. Sanki onlar diyorlar ki: "Uyarıcının bizden olması, risaletin bizden başkalarına tahsis edilmesi demektir. Uyardığı şeyin her şey öldükten sonra diriltilecek oluşu, onun normal şeklinden çıkması demektir." Bu düşünce, onların cehaletlerinin koyuluğundandır. Çünkü onlar, bir taraftan tanrının taştan olmasını gerekli görürken, diğer taraftan peygamberin insan olmasına şaşırıyorlar! Kainatta bir çok benzeri olduğu halde, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlar. Oysa, gece ve gündüzün, geçmesinden sonra tekrar dönmesi, toprağın kuruduktan sonra tekrar yeşertilmesi, bitki, ağaç ve meyvelerin çıkartılması hep öldükten sonra dirilmeye misâldir.

3. **«'Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (diriltileceğiz)?»** derler. Yani ölüp de ruhlarımız bedenlerimizden ayrıldığı, bedenlerimizin toprak olup, yeryüzünün toprağından farksız olduğumuz zaman mı diriltilip eski halimize döndürüleceğiz? Bizimle o zamanki hayat arasındaki büyük farklılığa rağmen biz, uyarıcının haber verdiği gibi mi olacağız?

Bu âyeti kerimenin başındaki *"hemze"* inkâr içindir. "Biz döndürülmeyiz, diriltilmeyiz," demektir.

«Bu, (ihtimalden) çok uzak bir dönüştür.'» dediler. Buradaki uzaklıktan maksat, vehimden, âdetten, imkândan ve doğruluktan uzak olması olabilir. Yani, bizim toprağımızı diğer topraktan ayırmak mümkün olmadığı için, diriltilme olayı gerçekleşecek değildir, anlamınadır.

4. **«Biz toprağın onlardan neleri (yeyip) eksilttiğini muhakkak bilmekteyiz.»** Bu, onların tekrar dirilmeyi yadırgayıp uzak görmelerini red etmektir. Yani Bizim bunu yapmaya tam anlamıyla gücümüz yeter. Çünkü bilgisi ve lütfu; toprağın, ölülerin cesetlerinden neleri eksilttiğini, onların et ve kemiklerinden neleri yediğini kapsayan birisinin, onları eskiden oldukları gibi diriler olarak tekrar hayata döndüreceği nasıl yadırganıyor? Hayret.

Âyeti kerimede: "Toprağın onları eksilttiği" değil de, *"toprağın onlardan neyi eksilttiği.."* denildi. Çünkü toprak, kuyruk kemiğini çürütmez. O insanların bedenleri için tohum gibidir. Bir hadisi şerifte: *"Kuyruk kemiği hariç her insan çürür. İnsan o kemikten yaratılmıştır, tekrar onda birleştirilip diriltilecektir,"* buyurulmaktadır.(1) Bu hadiste, *"kuyruk kemiği"* diye terceme ettiğimiz *"acb"* kelimesi, sözlükte kuyruğun kökü ve her şeyin sonu anlamındadır. Burada, içinde boşluk olmayan zerre veya hardal tanesi kadar olup, bedenden kalan, çürümeyen kemik anlamında kullanılmıştır. Allah (c.c.) insanları tekrar diriltmeyi dilediği zaman bu küçük kemik üzerinde terkib edecektir. Ancak bu ameliye; peygamberlerin, sıddiklerin ve şahitlerin dışındaki insanların bedenleri için söz konusudur. Çünkü onların vücutları, sahih haberlerde belirtildiğine göre çürümez ve bozulmaz.

İbn Atıyye: "Anılan zatların bünyelerinin, toprağın eksilttiği şeylerden korunması, kıyamet günü aynı vücutların dönmesi içindir," der ki bu doğrudur.

Bazı usulcüler, diriltilen cesetlerin, öncekilerden farklı olmasının caiz olduğu görüşündedirler. Ancak İbn Atıyye bu görüşe karşı çıkarak şöyle demektedir: "Bana göre bu görüş, Kur'an'ı Kerim'deki hükmün zahirine aykırıdır. Eğer iade edilen vücut, öncekilerden başkası olursa o zaman; deriler, eller ve ayaklar kâfirler aleyhine nasıl şahitlik edecekler? Bu ve benzeri hükümler, âhirette iade edilecek bedenlerin, dünyadakilerin aynısı olmasını gerektirir.

Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer'e: "Cesetler çürüyüp yok olduğunda, Yüce Allah onları iade etmek istediği zaman aynen önceden olduğu gibi mi olacak? Allah önceki bedenleri aynen iade mi eder? Yoksa öncekilerden ayrı bedenler mi yaratır?" diye soruldu. O da şu cevabı verdi: "Allah'ın iade edeceği bedenler, öncekilerin ta kendisidir, başkası değildir."

Doğru olanı işte budur. Bundan başka bir görüş ileri sürenler bana göre hata etmişlerdir, çünkü Kur'an ve hadisin zahirine aykırıdır.

Rivayete göre ulemadan bazıları da der ki -bu görüş esas olarak nitelenmektedir-: Gökyüzünden meniye benzer yağmur yağacak ve bundan yeniden dirilme meydana gelecektir. Nitekim dünyadaki yaratılış da hayat denizinden babaların sulblerine, oradan da annelerin rahimlerine inen bir noktadan teşekkül etmiştir. Biliyoruz ki ilk yaratmayı Allah Teâlâ önünde geçmiş hiçbir ör-

---

1- Buharî, 8/428; Müslim, *Fiten*, 2955 numarada tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/421.

nek olmadan sağlamıştır. Onu, dilediği şekilde terkib etmiştir. Son yaratılış da aynen böyle olacaktır. Allah Teâlâ bunu, daha önceden bilindiğinde şüphe olmasa da geçmiş bir örneğe dayanmadan halkedecektir. Yüce Allah âhiretdeki dirilişi, dünya bedeninden kalan ve onun aslı olan kuyruktaki kemik üzerine bina edecektir. Yani âhiretdeki diriliş onun üzerinde terekküp edecektir.

"...İlkin sizi O yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz." (A'râf: 29) âyetine gelince; bilinmekle birlikte ilk yaratmada olduğu gibi, geçmiş bir örneğin bulunmayışı anlamındadır.

«Yanımızda (her şeyi) muhafaza eden bir kitap vardır.» Çeşitli şeyleri korumada son derece üstün bir kitap, ya da değişmekten korunmuş mânâsınadır. (2) Maksat: Ya Allah'ın küllî ve cüz'î her şeyi bilmesinin yanında her şeyi kapsayan bir kitap bulunup da istediğini ondan alanın bilgisi ile temsilidir. Ya da her şey onun katında Levh-u Mahfuz'da sabit olması hasebiyle Allah'ın bilgisini te'kittir.

5. Aksine onlar hak kendilerine gelince, onu yalanladılar.» Bu ifade, onların geçen rezilliklerini beyan ettikten sonra daha çirkin olan diğer bir rezilliklerinin açıklanmasına geçiştir. O da açık mûcizelerle kuvvetlendirilmiş olan peygamberliği yalanlamalarıdır. Bunun öncekine nisbetle daha çirkin oluşu, sabit olan bir şeyi, düşünmeden yalanlamalarıdır. Önceki ise böyle değildir, o bir şaşkınlıktan ibarettir.

Onlar hakkı, düşünmeden babalarını taklit ederek, düşündükten sonra da inat ve azgınlıkla yalanladılar. Allah Teâlâ âyeti kerimede, vukuu beklenen hallerde kullanılan *"lemma"* edatını getirdi. Böylece kâfirlerin, o hakkı, şanının yüceliğini ve hakikatına şahit olan icazını bile bile sırf kıskançlık ve azgınlık olarak yalanladıklarına işaret etti.

«Şimdi onlar kararsız bir haldedirler.» Kararsız şaşkındırlar, hakkı bulamazlar. Bunudan ötürü Hz. Peygamber için bazen *"şâirdir"* bazen *"sihirbazdır"*, bazen *"kâhindir"* bazen de *"iftiracıdır"* derler. Belirli bir şeyde sebat edemiyorlar. Bu hal, onların açık bir şekilde Hz. Peygamber hakkında, zımnen de Kur'an hakkındaki kararsızlıklarıdır. Çünkü Rasûlüllah'ı şâirliğe ve benzerlerine nisbet etmeleri, Kur'an sebebiyledir.

2- Hafîz, kelimesi koruyan anlamında ismi fail vezni için olduğu gibi, korunmuş anlamında ismi mef'ul vezni için de olabilir. Tefsir bunlara işaret ediyor.(Mütercim)

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا
وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً
وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ
لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا
كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾

6. Üstlerindeki gökyüzüne bakmadılar mı? Onu nasıl bina ettik? Nasıl süsledik? Onun hiç bir gediği yok.

7. Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her tür bitkiden çiftler bitirdik.

8. (Biz bütün bunları) Rabbine dönen her kulun gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (yaptık).

9. Gökten de bereketli su indirdik de onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.

10-11. Kullara rızık olması için, birbiri üzerine binmiş tomurcukları olan uzun hurma ağaçları yetiştirdik. Biz bu su ile, ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (kabirden çıkış) da böyledir.

6. «Üstlerindeki gökyüzüne bakmadılar mı?» Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenler, her an görüp durdukları şeye, yani Allah'ın âlemi yaratmadaki ve yokluktan varlığa çıkarmadaki kudretinin eserine bakmayıp da gafil mi oldular? **«Onu nasıl bina ettik?»** Direksiz olarak nasıl yükselttik? Eşsiz bir şekilde **«nasıl süsledik?»** Her türlü ayıplardan ve eksiklerden sâlim olması hasebiyle **«onun hiç bir gediği yok.»** Nitekim bir başka âyette *"..(Orada) bir bozukluk görebiliyor musun? (Göremezsin)"* (Mülk: 3) buyurulmuştur. Bu, gökyüzünde bir takım kapıların, varlığı gerçeğine ters düşmez, Çünkü onlar ayıp ve eksiklik kabilinden şeyler değillerdir.

7. «Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk.» O dağlarla yeryüzü tesbit edilir. Çünkü dağlar olmasaydı sarsılır, çeşitli yönlere eğilirdi. **«Orada gönül açan her tür bitkiden çiftler bitirdik.»** *"...Çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık."* (Tâhâ: 53) âyetinden maksat, birbirine benzemeyen çiftlerdir. *"Behîc"*den maksat, meyvelerden, bitkilerden ve ağaçlardan hoş güzel şeyler, demektir. Nitekim bir başka yerde de *"zate behcetin"* (Neml: 60) denilmektedir. Behcet, renk güzelliği ve ondaki sürûr anlamındadır. Güzelliğinden dolayı neşe duyulan demektir.

8. «(Biz bütün bunları) Rabbine dönen her kulun gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (yaptık).» Yani bütün bu yaptıklarımızı, Rabbine yönelen, onun yaptıklarının mükemmelliğini düşünen bütün kullarının gönül gözünü açmak ve ibret vermek için yaptık.

Bu ifade biçiminde, *"tebsıra"* (gönül gözünü açmak) ve *"zikrâ"* (ibret vermek) makamına ermenin, ancak ubûdiyyet ve imtisal ile olacağına işaret vardır.

9. «Gökten de» insanlar, hayvanlar ve ölü topraklar için hayat olan menfaati bol, **«bereketli su indirdik de onunla»**, bu su ile birçok **«bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.»** *"Biçilecek"* diye terceme ettiğimiz *"hasîd"* kelimesi, temel gıda maddesi sayılan ve hasad edilir mahiyette olan buğday, arpa ve benzeri ziraî tanelerdir. Tane kelimesinin özellikle anılması, onun bizâtihî gaye oluşundandır.

10-11. «Kullara rızık olması için, birbiri üzerine binmiş tomurcukları olan...» Bu cümle, bitirdik, yetiştirdik anlamlarına gelen *"fe enbetnâ"* fiilinin sebebidir. Bu, kula gerekli olan şeylerle faydalanmasının düşünme yoluyla olmasına dikkat çekmektir. Bir şeye ibretle bakmak, ondan rızık olarak faydalanmaktan daha mühimdir.

Hurma tomurcuklarının birbirleri üzerine binmesinden maksat, ya gerçek anlamındadır veya ondaki meyve çokluğundan kinayedir.

«Uzun hurma ağaçları yetiştirdik.» Göğe doğru uzanan, yaratılışı insanı hayrete düşüren hurma ağaçları yetiştirdik. Hurma ağacının *"basikât, uzayan"* kelimesi ile nitelenmesinin sebebi: Fidanlar ilk dikildiğinde kısa olduğu halde, sonra uzamasıdır. Bu kelimenin, "yüklü" anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir. *"Bahçe"* kelimesinin şumulü altına girmesine rağmen, hurma ağacının özellikle anılması onun diğer ağaçlara üstünlüğünü belirtmek içindir. *"Bahçeler"* ile*"hurma ağaçları"* arasında *"tane"* kelimesinin sokulması âyetler arasındaki fasılaları gözetmenin yanısıra, hurma ağacının diğerlerine olan imtiyaz ve istiklâlini kuvvetlendirmek içindir.

«Biz bu su ile, ölü bir beldeye hayat verdik.» Âyetteki *"ölü"* anlamına gelen *"meyten"* kelimesi, müennes olan *"beldeten"* kelimesinin sıfatı olmasına rağmen, *"beled"* ve *"mekân"*a itibarla müzekker olarak kullanılmıştır. *"Ölü belde"*den maksat, asla hiçbir şey bitmeyen kurak arazidir. Biz orasını ürün veren, çeşitli bitkiler ve çiçekler bitiren bir şekle getirmek suretiyle ihya ettik de, donuk, kurak bir halden canlı, hareketli bir hale geldi.

«İşte (kabirden çıkış) da böyledir.» Sizin kabirlerden dirilmek suretiyle başlayacak hayatınız, işte bu hayat gibidir. Ona aykırı hiç bir şey yoktur.

Rivayet edildiğine göre: Allah Teâlâ kırk gece gökyüzünden meni gibi yağmur yağdıracak, bu yağmur toprağa işleyecek ve insanların sinirleri ve kemikleri oluşacak, sonra Allah onlara can katıp toprağın altından çıkaracaktır.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ
الرَّسِّ وَثَمُودُ (١٢) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (١٣) وَأَصْحَابُ
الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (١٤) أَفَعَيِينَا
بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (١٥)

12. Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd (kavmi) de yalanlamıştı.

13. Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri de.

14. Eyke halkı ve Tübba' kavmi de (yalanladılar.) Bunların hepsi peygamberleri yalanladılar da, tehdidim gerçekleşti.

15. İlk yaratmada acze mi düştük? Hayır, onlar yeni bir yaratmadan şüphe içindeler.

12. «Onlardan», Mekke'lilerden **«önce Nuh kavmi, Ress halkı»** Ress, Aden'de Semûd'dan sonra yaşayan bir millete ait bir kuyu idi. Onların Alîs denilen iyi, dürüst, âdil bir kralları vardı. Anılan kuyu tüm şehri ve çevresindeki kırsal kesimi, oradaki koyun, sığır vb. hayvanların su ihtiyaçlarını karşılıyordu. Çünkü üzerine konulmuş bir çok makaralar, sulama işini üstlenen bir sürü insan ve mermerden yalaklar vardı. Bu yalaklardan birisine insanlar, diğerine binek hayvanları, bir başkasına da sığır ve koyunlar için su doldurulur, gece gündüz sırayla onlardan su içerlerdi. Onların zaten başka suyu yoktu. Kralın ömrü uzadıkça uzadı. Nihayet ölüm gelip çatınca, sureti değişmeden eskisi gibi kalsın diye yağladılar. Onlar, kendilerine karşı iyiliği dokunan birisi öldüğünde böyle yaparlardı. Kralın ölümü bunlara ağır geldi. İşlerinin bozulduğunu görüp hep birden feryadü figana başladılar. Şeytan bunu ganimet bilip, ölümünden günlerce sonra kralın kılığına girdi ve onlara: "Ben ölmedim, benden sonra ne yapacağınızı görmek için bir süre kayboldum," dedi. Halk buna son derece sevindi. Şeytan has adamlarına kendisi ile onlar arasına bir perde koymalarını emretti. Üzerinde ölümün izinin bilinmemesi için, onlarla perdenin arkasından konuşacağını söyledi. Onu, perdenin arkasına, yemeyen, içmeyen bir put şeklinde diktiler. Halka, ebediyyen ölmeyeceğini ve kendileri için tanrı olduğunu söyledi. Şeytan sürekli o kralın dili ile söylüyordu. İnsanlardan çoğu onu tasdik etti, bir kısmı da yalanladı. Yalanlayan mü'minler azınlıkta idiler. Bunlardan bir öğütçü her konuştuğunda azarlanır ve hakarete maruz kalırdı. Nihayet o puta ibadette birlik oldular.

Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara bir peygamber gönderdi. Vahiy kendisine uyanıkken değil, uykuda geliyordu. Adı Hanzala b. Safvân idi. Halka, tapındıkları şeklin cansız bir put olup, şeytanın içinde olduğunu, Allah'ın kendilerini yoldan çıkardığını, O'nun yaratıklardan birisinin suretine girmeyeceğini ve kralın Allah'a ortak olamıyacağını haber verdi. Onları, yaptıklarına karşılık azapla tehdit etti, nasihat etti, Allah'ın azabına uğramalarından sakındırmaya çalıştı. Ama dinlemediler, ona eziyet ettiler, düşmanlık yapıp saldırdılar. O ise, onlara va'z ve nasihata devam etti. Nihayet onu ölrürüp kuyuya attılar.

İşte bu, onların belâlarına sebep oldu. Suya kanmış bir vaziyette akşamladılar. Ama sabahleyin, suyunu çekilmiş, ipi kopmuş bir vaziyette buldular. Bunun üzerine hepsi feryad ettiler, kadınlar, çocuklar, hayvanlar susuzluktan inlediler. Bir tenesi kalmadan hepsi öldü. Arazilerini yırtıcı hayvanlar kapladı, evlerine tilkiler ve sırtlanlar yerleşti. O güzelim bahçeler dikenler ve yabânî bitkilerle kaplandı. Oralarda, geceleri duyulan cinlerin çan sesleri ve aslan kükremelerinden başka hiçbir ses duyulmuyordu.

Kahrından ve azabını gerektiren şeylere devam etmekten Allah'a sığınırız.

Bu olay, Mukrî'nin tefsirinden naklen, *Tekmile*'de anlatılmaktadır.

Ress'in, Yemame yakınlarında ve Azarbeycan'da bir kuyu ya da bir vadi olduğu tarzında da görüşler vardır. Bu konuda, Furkân Sûresi'nde bir nebze bilgi verilmişti, oraya da bakınız.

«Ve Semûd (kavmi) de yalanlamıştı.»

13. **«Âd»** kavmi, Hûd (a.s.)'u, **«Firavun»** ve kavmi de Musa (a.s.)'yı, **«ve Lût'un kardeşleri de.»** yalanladılar. Allah Teâlâ *"kardeş"* kelimesi ile, Lût (a.s.)'un damatlarını ve eniştelerini murâd etmiştir. Dini yönden olmamakla birlikte, nesep açısından ortak oldukları için, kavminin kastedilmiş olması da mümkündür.

Atâ der ki: "Lût (a.s.)'dan başka bütün peygamberler, kavmi ile birlikte olmuşlardır. Lût ise tek başına kalmıştır."

14. **«Eyke halkı.»** Bunlar, Şuayb (a.s.)'ın kendilerine peygamber olarak gönderildiği halktır. Medyen'lilerden ayrıldılar. Eyke'de eğleşirlerdi. Eyke, sidr ve erâk bitkilerinin yetiştiği bir vahadır. Daha önce Hicr sûresinde geçmişti. **«Ve Tübba' kavmi de (yalanladılar.)»** Tübba',Yemen kralı Hımyerî olup bunların durumları ile ilgili malumat Duhân sûresinde geçti.

«Bunların hepsi peygamberleri yalanladılar da,» yani kendilerine şeriatler getiren peygamberleri yalanladılar. Hepsinin yalanlamakta ittifak ettikleri, öldükten sonra dirilme olayıdır.

«Tehdidim gerçekleşti.» Yani azabım kendilerine gerekli oldu ve indi. *"Tehdit"* diye terceme ettiğimiz *"vâid"* kelimesi, özellikle şerde kullanılır. *"Vaad"* ise hem hayırda, hem de şerde kullanılabilir.

Âyeti kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmektedir. Yani şöyle demektedir: "Kâfirlerin seni yalanlamalarına üzülme, çünkü sen yalanlanan ilk peygamber değilsin. Her millet peygamberini yalanladı. Önceki peygamberlerin sabrettikleri gibi kâfirlerin ezalarına sen de sabret. Böylece onlar murada erdikleri gibi, sen de erersin."

Âyette Mekke'liler de tehdit edilmekte ve sanki şöyle denilmektedir: "Ey Mekke'liler! Eski ümmetlerin başına gelen azabın benzerinin sizin de başınıza gelmesinden sakının. Allah Rasûlünü yalanlamayın. Çünkü aynı işi yapmak, aynı cezayı hak etmeyi gerektirir."

15. «İlk yaratmada acze mi düştük?» Buradaki soru edatı, inkâr içindir. Âyetin mânâsı: İlk defa yaratmayı -ki, o, olmayan bir şeyi ortaya koymaktır- kasdettik de âciz mi kaldık ki, tekrarlamaktan ibaret olan ikinci kez yaratmaktan âciz olduğumuz vehimine kapılınıyor.

«Hayır, onlar yeni bir yaratmadan şüphe içindeler.» Bu, ikinci yaratılışa işarettir. Sanki şöyle dinilmektedir: "Onlar bizim ilk kez yaratmaya gücümüzün yettiğini inkâr etmiyorlar. Aksine, âdete muhalif olduğu için tekrar yaratmadan şüphe ediyorlar. Çünkü bu dünyada, ölenin tekrar yaratılması şeklinde bir âdet cereyan etmemektedir. Şüphesiz bu, fasit bir benzetmedir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ
الْوَرِيدِ (١٦) اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ (١٧)
مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (١٨) وَجَاءَتْ سَكْرَةُ

الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ (١٩)

16. Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.

17. İnsanın sağında ve solunda oturan iki melek, onun yaptıklarını yazmaktadırlar.

18. O, bir söz söylemeye dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.

19. Sekratü'l-mevt (ölüm sarhoşluğu) gerçekten gelir de: (Ey insan!) İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir (denir.)

16. «Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne» vesveseler **«fısıldadığını biliriz.»** Nefsin fısıldadığı şey, akla gelendir. Vesvese, gizli ses ve bayağı düşüncedir.

«Biz ona şah damarından daha yakınız.» Biz o insanın durumunu, kendisine şah damarından daha yakın olan birisinden iyi biliriz. Burada Allah Teâlâ bilginin yakınlığını mecazi olarak, zatın yakınlığı ile ifade etti. *"Şah damarı"* aşırı derecede yakınlık bildirir. Bu ifade, Arapların yakınlık bildirmek için söyledikleri "o bana peştamal bağı gibidir" sözüne benzer.

Âyette geçen *"habl"* kelimesi (ki bu sözlükte ip anlamındadır), şekil açısından ipe benzeyen bir damardır. *"Verîdân"* da boynun iki tarafını saran önde kalpteki atar damara bağlı olan, kesildiğinde insanın ölümüne yol açan iki damardır.

Müfredat'ta: *"Verîd,* ciğere ve kalbe bitişen damardır. O halde, *"biz ona şah damarından daha yakınız"* sözü, ruhundan daha yakınız demektir," denilmektedir.

17. «İnsanın sağında ve solunda oturan» yani ondan hiç ayrılmayan melekler. *"Kaîd"* (Oturan)"kelimesi hem sağındaki, hem de solundaki melek için bir kez kullanılmış, tekrar edilmemiştir. Çünkü sonradan zikredilmiş olan bu kelime, öncekinde de hükmen var olduğuna delildir. Ayrıca *"kaîd"* kelimesinin kalıbı olan "faîl" hem tek hem de müteaddid şeyler için kullanılır. Nitekim bir âyette *"Ve'l-melâiketü ba'de zâlike zahîr: Bunların ardından melekler de yardımcıdır,"* (Tahrîm: 4) buyurulmuştur.

«İki melek, onun yaptıklarını yazmaktadırlar.» Bu cümlede murad edilen mânâ şudur: O lâtiftir. Bilgisi en gizli şeylere dahi ulaşır. İnsanın konuştuğu ve hakkında lâf ettiği şeyleri alıp yazmakla görevli iki melek, denileni yazacakları zaman, Allah ona yakın olan her şeyden daha yakındır.

Bu izaha göre anlaşılmaktadır ki, Allah'ın ilmi onlara gizli kalan şeylere de şamil olduğu için, bu melekleri kullanmaya muhtaç değildir. Ama meleklerin kulun amellerini zaptedip yazmasında, şahitlerin ortaya çıktığı hesap günü defterlerin arz edilmesinde, kulun durumunu en ince teferruatına kadar Allah'ın muttali olduğunu bilmesinde, kötülüklerden sakınıp iyiliklere yönelmesinde önemli etkisi olacağı için böyle yapmıştır.

18. «O, bir söz söylemeye dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.» İnsanın ağzından çıkan hayır ve şer her sözü gözetip yazan bir gözetici vardır. Eğer söz hayırsa o sağ ehli, şer ise sol ehlidir. Bu gözcü; hayır ve şer, emrolunduğu her şeyi yazmaya hazırdır. İnsan nerede ise onun yanındadır.

Melekler, insanın yaptıklarını da yazdıkları halde sadece *"sözün"* anılması, aynı hüküm nassın delâleti ile fiillere de şamil olduğu içindir.

Bu meleklerin neleri yazdığı konusunda farklı görüşler vardır. Kimilerine göre hastalık anındaki iniltilerine varıncaya kadar her şeyi yazarlar. kimilerine göre ise sadece sevaba ve günaha ait olanları yazarlar. Doğrusu da bu olsa gerektir.

19. «Sekratü'l-mevt (ölüm sarhoşluğu) gerçekten gelir de...» Sarhoşluk, ölümün şiddetinden ve aklı gideren büyük sıkıntısından istiâredir. İleride olacak bir şey haber verilmekle birlikte, vukûunun kesinliği ve yakınlığından dolayı, sanki gelmiş gibi geçmiş zaman sîğası kullanılmıştır.(3) Nitekim yaklaşan bir orduyu haber vermek için "ordu geldi" denilir. Âyette murat edilen şudur: İnsanın aklını alması sebebiyle sarhoşa çeviren Allah'ın kitabı ve Rasûlünün haber verdiği ölümün şiddeti geldi.

3- Âyette *"gelir"* diye terceme ettiğimiz kelime, sözlük açısından "geldi" anlamına gelecek şekilde, geçmiş zaman kipi ile kullanılmıştır. Ama maksat, şimdiki hale delâlettir. (Mütercim)

Ölüye, sözle olmasa da lisân-ı halle, ya da melekler derler ki: «**(Ey insan!) İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.**» Sen, dünya hayatına olan muhabbetin sebebiyle ölümün sana hiç gelmeyeceğini zannediyordun, «**(denir.)**» Nitekim bir âyette: "*...Daha önce sizin için bir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?*" (İbrahim: 44) denilmektedir. Bu sözün anlamı, siz bunu ya taşkınlık yaparak, şımararak ve hakkı inkâr ederek, cehaletle dillerinizle, ya da lisân-ı halinizle söylediniz. Çünkü siz, büyük binalar yaptınız, uzun emeller beslediniz. O halden bu hale geçeceğinizi hiç aklınızdan geçirmediniz. Sanki yararlanıp durduğunuz dünya lezzetlerinden sizi ayıracak bir sonun gelmeyeceğini zannettiniz.

Âyet-i kerimede hitap, ölüm gelip çatan her insanadır. Çünkü yaratılışı gereği her fert ölümden kaçar.

Keşşâf Tefsiri'nde, âyetteki işaret zamirinin "*hakka*" işaret, hitabın da fâcire olması caiz kabul edilmiştir. Zahir olan da budur. Çünkü söz fâcirler hakkındadır.

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ ذٰلِكَ
يَوْمُ الْوَعِيدِ ⑳ وَجَٓاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَٓائِقٌ وَشَهِيدٌ
لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ ㉑
فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ㉒ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَىَّ عَتِيدٌ ㉓
اَلْقِيَا فِى جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ㉔ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ㉕
اَلَّذٖى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِى الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ㉖
قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فٖى ضَلَالٍ بَعٖيدٍ ㉗

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ
الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

20. Sûr'a da üfürülür. İşte bu, geleceği vâdolunan gündür.

21. Herkes, yanında bir sürücü ve bir şahit (olan iki melekle) birlikte gelir.

22. Şüphesiz sen bundan gaflette idin; Biz senden perdeni kaldırdık. Bu gün artık gözün keskindir.

23. Onun yoldaşı (şeytan): "İşte yanımda olan şey hazırdır," der.

24-26. (O iki meleğe): "Haydi, olabildiğince inat eden, hayra bütün gücüyle engel olan, azgın, şüpheci her kâfiri cehenneme atın. Allah'la birlikte başka ilâh edinen (o kâfiri) ikiniz birden en çetin azabın içine atın," denilir.

27. Onun arkadaşı (şeytan): "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım. Fakat kendisi koyu bir sapıklık içindeydi" der.

28. (O zaman) Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Benim huzurumda çekişmeyin. Ben size önceden tehdit göndermiştim.

29. Benim yanımda söz değiştirilmez. Ben kullara asla zulmedici değilim."

20. «Sûr'a da üfürülür.» O, ikinci üfleyiştir. Diriltilme üfleyişidir. Üfleyen de İsrâfil (a.s.)'dir. Daha önce sûr konusunda bilgi verildi. **«İşte bu»** üfleme vakti, dünyada vâkî olan tehdidin gerçekleştiği **«geleceği vaadolunan gündür.»** "*Vaîd*", tehdit veya tehdidin tahakkuk ettiği gündür ki, o da vaadedilen azaptan ibarettir. O gün, tehdit olduğu gibi, vaadin de gerçekleşme günü olmasına rağmen, sadece tehdidin zikredilmesi, onun korkutuculuğundan dolayıdır. Bundan dolayı kâfirlerin durumlarının anlatılmasına başlandı.

21. İyi ve kötü **«herkes, yanında bir sürücü ve bir şahit (olan iki melekle) birlikte gelir.»** Yani yanında iki melek vardır. Birisi onu mahşere sevkeder, diğeri de bildiği hayır ve şerre tanıklık eder.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Kâfiri sevkeden, cehenneme sürükler ve şahidi de günahına şahitlik eder. Mü'mini sevkeden de cennete sevkeder. Şahidi de onun tâatine tanıklık eder. "

İnsanların amellerini yazan meleklerin burada "*sürücü ve şahit*" diye nitelenen melekler mi, yoksa başkaları mı, ya da onunla birlikte her iki özelliği taşıyan bir melek mi bulunduğu konusunda farklı görüşler vardır. Sanki kişi ile birlikte onu sürükleyen, lehine ve aleyhine şahitlik eden bir melek vardır.

22. «Şüphesiz sen bundan gaflette idin;» Gaflet, insanın, işlerin gerçeğini anlamasına engel olan haldir.

Müfredât'ta: "*Gaflet*, az bilmek ve dikkatsizlikten kaynaklanan, yanılmadır," denilmektedir.

Bu durumda âyette murad edilen mânâ şudur: "Kıyamet günü veya dirilme günü ya da hesaba çekilme günü insana denilir ki: Ey İnsan! Sen dünyada iken bugünden ve sıkıntılarından gaflette idin."

Fethu'r-Rahmân'da: "Bugün başına gelenlerden gaflette idin," anlamında olduğu söylenir. İbn Abbas (r.a.) ise: "Küfrün sonucundan gaflette idin," şeklinde izah etmiştir.

«Biz senden» gözünün üzerindeki basîretini bağlayan **«perdeni kaldırdık.»** Buradaki perdeden maksat, âhirete ait şeyleri örten örtüdür. O da gaflet, duyu organları ile hissedilen şeylere düşkünlük ve onlara pek dikkat etmemektir.

Müfredât'ta "*perde*" diye terceme ettiğimiz, "*ğıtâ*" kelimesinin aslında bir şeyin üstüne örtülen örtü olduğu, burada cehalet anlamında kullanıldığı söylenmektedir.

Kevâşî adındaki eserde ise "*ğıtâ*"nın, kabir anlamında olduğu, âyetten maksadın, kişinin oradan çıkarılması olduğu ifade edilir.

«Bu gün artık gözün keskindir.» Dünyada iken varlığını uzak gördüğün ve inkâr ettiğin şeyi görürsün. Çünkü önündeki engel kalkmıştır. Ama bu artık fayda vermez. Bu, şu âyette ifade edilen şeye benzer: "*Onlar bize gelecekleri gün ne kadar da iyi işitip, iyi görürler.*" (Meryem: 38) Aslında "*hadîd*" kelimesinin fiili, bıçağı keskinleştirmek anlamındadır. Ama, yaratılıştan kendi kendine hünerli olan şeyler için de kullanılır. Meselâ bakışı keskin , anlayışı keskin, görüşü keskin, dili keskin vb. denilir.

Âyette şuna işaret edilmektedir: İnsanoğlu, her ne kadar gayb ve şehadet âlemlerinden yaratılmışsa da başlangıçta ona galip olanı şehadet âlemidir. O, duyuların algıladığı âlemdir. Görünen organlarıyla, hissedilebilen çeşitli şeyleri algılar. O, gayb âlemini idrakten uzaktır.

Bir kısım insanlar var ki, Allah onların gönül gözlerindeki örtüyü açar, onların basîretlerini keskinleştirir. Kendilerine yarayan şeyleri görürler, zararlı olanlardan uzak dururlar. İşte onlar saadete eren mü'minlerdir.

Allah, bir kısım insanların gönül gözündeki perdeyi ise artık imanın fayda vermeyeceği kıyamet gününde kaldırır. Onlar da bedbaht kâfirlerdir.

23. «Onun yoldaşı:» Onun için takdir edilen şeytan, kendisine işaret ederek: **«'İşte yanımda olan şey hazırdır' der.** » Yani bu benim yanımda, gücüm ve kudretimde olan şey, cehennem için hazırdır. Onu sapıtmak ve kandırmak suretiyle cehennem için hazırladım, der.

Âyet bir de şu şekilde yorumlanmıştır: Yukarıda anlatılan kişiyi gözetlemekle görevli olan melek, onun amel defterindeki olan şeyi işaret ederek; "Bu, benim yanımda yazılı olan şey arzedilmeye hazırdır," der. Eğer kul, iman ve cennet ehlindense, onun iyiliklerinin yazılı olduğu defteri getirilir. Çünkü günahları silinmiştir. Ama eğer küfür ve cehennem ehlindense, günahlarının yazılı olduğu defter getirilir. Çünkü onun da iyilikleri, küfrü sebebiyle boşa gitmiştir.

O halde, aklı olana düşen, her yerde ve her zamanda şeytana uymamak, onun kandırmasına iltifat etmemektir. Çünkü o, cehenneme ve cebbâr olan Allah'ın kahrına çağırır.

24-26. «(O iki meleğe): 'Haydi, olabildiğince inat eden,» nimeti ve nimet vereni inkârda çok ileri giden, tek Allah inancını inkâr eden, imandan yüzçeviren kâfiri... Buradaki kâfirden muradın, başkalarını küfre sevkeden her kâfirin olması da muhtemeldir. İnat edenden maksat, hakka karşı inat edendir. O hakkı bilir ama inkâr eder. İnat, küfürden daha çirkindir.

Katâde; "inatçı" nın tâatten sapan olduğunu söyler.

Süddî de; bu kelimenin boğazı kapatan bir kemik anlamına gelen "aned" kelimesinden türeme olduğu veya elindeki ile kibirlenen anlamına geldiğini söyler. Nitekim *"Aynu'l-Meânî"* isimli eserde böyle belirtilmiştir.

Müfredât'ta da, inatçıdan maksadın yanındakini beğenen ve onunla övünen kişi olduğu, söylenir. Aynı kökten türeyen "anûd" da bile bile haktan sapan, onu reddeden anlamındadır.

«Hayra bütün gücüyle engel olan,» mala ait zekât ve benzeri farz olan hakları vermez. Çünkü o kâfir, küfür ve inatçılığa alıştığı gibi, şerre ve cimriliğe de alışmıştır. Âyetin, hayrın ehline ulaşmasını engellediği için hayır cinsinin tümüne mani olan, şeklinde anlaşılabileceği de söylenmektedir. Buradaki *"hayr"*ın İslâm olduğu görüşü de vardır.

«Azgın,» yani haddi aşan, hakkı engelleyen ve hak ehline düşman olan zalim, **«şüpheci her kâfiri cehenneme atın.»** Bu, ya sürücü ve şahit olan iki meleğe ya cehennemde görevli iki meleğe ya her iki özelliği taşıyan bir meleğe veya cehennemin bekçisi olan Hazin'e hitaptır.

Allah ve dini hakkında şüphe eden, **«Allah'la birlikte başka ilâh edinen (o kâfiri) ikiniz birden en çetin azabın içine atın,' denilir.»** Âyeti kerimelerde *"ikiniz birden atınız"* anlamındaki kelime te'kid için tekrarlanmıştır. Söz konusu emrin başındaki *"fa"* harfi de cehenneme atmaya sebebin, kâfirin anılan özellikleri olduğunu bildirmektedir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"İnsanlar hesabı beklerken, Allah ateşten bir boyun gönderir. O dile gelip şöyle der: Ben üç kimseyi cehenneme atmakla emrolundum; Bunlar Allah'la birlikte başka ilâha duâ eden, haksız yere adam öldüren ve her inatçı kişidir. Kuşun tane topladığı gibi onları insanlar arasından toplar sonra cehenneme atarım."* (4)

27. «Onun arkadaşı (şeytan):» Yani, kâfir için hazırlanan şeytan **«'Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım.»** Onu, haddi aşmak olan azgınlığa ben düşürmedim. **«Fakat kendisi koyu bir sapıklık içindeydi' der.»** O, haktan uzaktadır, içerisinde olduğu dalâletten geri dönmez. Ben ona sadece kandırmak ve sapıklığa çağırmak suretiyle yardım ettim, ama zorlamadım, der. Şu âyeti kerime de bu kabildendir: *"...Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi (inkâra) çağırdım. Sizde benim davetime hemen koştunuz.*

4-Benzeri bir metinle, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/ 375.

(der)" (İbrahim: 22) Şeytanın böyle demesine sebep şudur: Onun saptırması, ancak itikadı bozuk, kötülüğe meyyal, hak yoldan ayrılmış kimselere etki eder.

28. «(O zaman) Allah Teâlâ şöyle buyurur:» Sanki bu, yukarıdaki konuşmalar üzerine, Allah Teâlâ insana ve dünyada kendisi için takdir edilen şeytana ne dedi? şeklinde varid olacak bir soruya cevaptır. **«'Benim huzurunda çekişmeyin.»** Yani hesap ve ceza yerinde çekişmeyiniz, çünkü bunun hiçbir faydası yoktur.

Bazı âlimler bu hitabın, kâfirler hakkında olduğunu söylerler. "*Sonra şüphesiz siz de kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda çekişeceksiniz.*" (Zümer: 31) âyetine gelince, bunun içlerindeki zalimle, mü'minler hakkındadır. Çünkü zalim hakkındaki davalaşma dinlenir. Bu davalaşma, mevkıfte (âhiretteki bekleme yeri) dir. "*Cehennem ehli mutlaka tartışır.*"(Sâd: 64) âyetinde söz konusu olan çekişme ise cehennemde olacaktır. Bu tefsirlerle âyetler arasındaki uygunluk, açığa çıkmış olmaktadır.

«Ben size önceden tehdit göndermiştim.'» Kazanç ve mükellefiyet dünyasındaki azgınlıklarınız hakkında, kitaplarımla ve elçilerimin dileri ile tehdidimi, uyarımı göndermiştim. Bana karşı kullanabileceğiniz hiç bir huccet bırakmadım. Ama siz, içinde bulunduğunuz bâtıl mazeretleri sebep göstererek o azgınlıktan kurtulmayı istemediniz. Sizi önceden tehdit ettiğimi, biliyorsunuz. Çünkü ben şeytana: "*Cehennemi seninle ve onlardan sana uyanlarla dolduracağım.*" (sâd: 85) demiştim. Çünkü siz haktan yüz çevirip, ona uydunuz. O halde, şu anda çekişmenizde bir mânâ yok.

29. «Benim yanımda söz değiştirilmez.» Yani Benim mükâfat ve ceza konusundaki vaadlerim değişmez. Şu anda ortaya çıkan her şey, Benim ezelde takdir ettiğimdir. Onu değiştirecek kimse yoktur. Bazı günahkârları, gerektirici sebeplerden ötürü affetmem değiştirmek değildir. Çünkü, affa delâlet eden şeyler, tehdidin bazı kişilere tahsis edildiğine işaret eder. Kâfirler hakkında ise, affı gerektirecek bir gerekçe yoktur. Genel anlamda tehdit onlar hakkındadır.

Celâl ed-Devvânî, *Azud* şerhinde şöyle der: "Bazı âlimler derler ki: Vaad konusunda değil ama, tehdit konusunda Allah'ın vadine muhalefeti caizdir. Şu hadis de bu konuda vârid olmuştur: '*Kim birisinin ameline karşılık mükâfat vaadederse onu yerine getirir. Ama kim birisinin ameline ceza vaa-*

dederse o, muhayyerdir. İsterse cezalandırır, isterse affeder.' Araplar, kötü bir şeyi, bir cezayı vaadedip de onu yapmamayı sözünde durmamak saymaz ve ayıplamaz. Aksine bunu kerem ve üstünlük kabul eder. Sözde durmamak, ancak bir hayır vaadedip sonra onu yapmamakta söz konusudur. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Ben bir şey vaadetsem veya tehditte bulunsam
Tehdidimden vaz geçer, vaadimi yerine getiririm.

Yahya b. Muaz'ın bu konudaki şu sözleri ne kadar güzel: "Vaad de, tehdit de haktır. Vaad, kulların Allah üzerinde haklarıdır. Yaptıkları zaman onlara vermeyi tekeffül etmiştir. Sözünde durmaya Allah'tan daha lâyık kim vardır? Tehdit (vaîd) ise, Allah'ın kulları üzerinde hakkıdır. Cenab-ı Hak: *'Böyle yapmayın, aksi halde size azap ederim'* buyurmuş, kullar da onu yapmışlardır. Artık Allah dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü bu O'nun hakkıdır. Allah için evlâ olanı da af ve keremdir. Zira O, çok bağışlayıcı, çok merhamet sahibidir. Ama Allah Teâlâ kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bu yüzden müşrikler hakkındaki tehdidini yerine getirir. Bunun dışındakilerden dilediğini bağışlar. O'nun (günahkâr) mü'minler hakkındaki tehdidine muhalefet etmesi câizdir.

«Ben kullara asla zulmedici değilim.'» Onlar tarafından işlenmiş günah olmadan azap edici değilim. Ehl-i sünnetçe kabul edilen kaideye göre kullara, hiç günah işlemeden azap etmek bile, zulüm sayılmadığı halde, burada *"zallâm: Çok zulmedici değildir"* ifadesinin kullanılması; Allah'tan zulüm sudûrunun imkânsız olduğunu tasvirle, onun zulmetmekten ne kadar münezzeh olduğunu belirtmek içindir. Allah Teâla mutlak olarak zulümden münezzehtir. Bir kudsi hadiste Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Ben zulmü kendime de, kullarıma da haram ettim. Birbirinize zulmetmeyiniz..."*(5)

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ
امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ

5-Bu, kutsî bir hadis olup, Müslim'in tahric ettiği sahih bir hadisin bir bölümüdür.

غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ
خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ
ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

30. O gün cehenneme: "Doldun mu?" deriz. O da: "Daha var mı?" der.

31. Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılmıştır. (Onlara) uzak değildir.

32-33. İşte size vaadolunan bu (cennet), Allah'a yönelen, (O'nun emirlerine) riayet eden, görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalple gelenlere mahsustur.

34. Oraya selâmetle girin. İşte bu, (cennette) ebedîlik günüdür.

35. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha da fazlası vardır.

30. «O gün» Ey Muhammed! Kavmine ve kendilerine bildirilebilecek herkese bildir. Azametimiz sebebiyle, azap yeri ve âsiler için Allah'ın zindanı olan **«cehenneme: 'Doldun mu?' deriz.»** Yani sana atılanlarla doldun mu? Ve vaadettiğimi yerine getirdin mi? deriz. Bu vaad: *"Şüphesiz cehennemi dolduracağım"* (Sâd: 85) âyeti ve: *"Sizden her birinizi dolduracak kadar cemaat vardır,"*[6] hadisidir. Allah Teâlâ'nın cehenneme karşı olan bu sorusu;

---

[6] Bu, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre'den merfu olarak rivayet ettikleri hadisin sonudur. Baş tarafı şu şekildedir: *"Cennet ve cehennem tartıştılar. Cehennem: "Ben kibirlenen, büyüklenenler için seçildim" dedi. Cennet: "Bana ne oluyor ki, hep insanların zayıf ve düşkünleri giriyor?" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ cennete: "Sen benim rahmetimsin, seninle kullarımdan dilediğime merhamet ederim." Cehenneme de: "Sen de azabımsın. Dilediğim kullarıma da seninle azabederim. Sizlerden her birinizi dolduracak kadar cemaat var,"* buyurdu. Bkz. *ed-Dürrul-Mensûr*, 6/107.

haberini tasdik, vaadini gerçekleştirmek, azabına müstehak olanları üzmek ve tüm kullarını uyarmak içindir.

«**O da: 'Daha var mı?' der.**» Cehennem kendisine sorulan suale karşılık, teeddüben cevap vererek insanlardan ve cinlerden azaba müstehak daha fazlası var mı? der. Bu âyette geçen sual ve cevabın hakîki mi yoksa temsîlî mi olduğu konusunda âlimler ihtilâf etmiştir. Muhtâr olan görüşe göre, bu konuşma hakikaten varid olacaktır. Allah Teâlâ insan uzuvlarını konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturur. Çünkü Allah Teâlâ her şeye kâdirdir. Âhirete ait işlerin tümü veya büyük çoğunluğu, dünyada alışılan, bilinen işlerden değildir. Hadisi şerifler, bu konuşmanın hakikaten vaki olacağına işaret etmektedir. O halde, mecaza yönelmeye gerek yoktur. Nitekim rivayet edildiğine göre; cehennem mahşer günü insanlara doğru kükreyecek, hücum edecek, melekler zincirlerle çekecek, mü'minlere: "Ey mü'min çabuk geç, senin nurun ateşimi söndürdü," diyecektir. Bütün bunlar onun gerçek hayatının varlığına ve idrakine delâlet etmektedir. Çünkü mutlak anlamda cansızların gerçekte böyle hayatı vardır. Garip fiiller ve acaip hallere şamil olan dünya ve âhiretin nasıl olmasın? Nitekim âyet-i kerimede: "*...Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.*" (Ankebût: 64) buyurulmaktadır.

Kimi âlimler, buradaki sual ve cevabın, cehennemin halinden korkutmak için temsil ve hayalî olarak varid olduğunu söylemektedirler. Yani maksat, mânâyı kalpte tasvir etmek ve uyarmaktır. Eğer cehennem konuşacak olsaydı böyle derdi. Onun hali, konuşmaya işaret eder.

Cehennem o genişliğine, kenarları arasındaki o uzun mesafeye rağmen, insanlar ve cinler grup grup içine atılırlar da orası dolacak hale gelir. Öyle ki artık daha fazla şey alamaz. Burada cehennem tarafından *"daha var mı?"* şeklinde yöneltilen soru, ziyadeliği nefy ve hükmü takrîr anlamındadır. Yani "benim yanımda daha fazlasını alacak yer var mı?" demek, "Artık doldum, senin vaadin yerine geldi, bir iğneyi bile almayacak hale geldim," demektir. Temsîlî mânâ dolmaktır. Şu âyette ifade edilen mânâya benzer: "*Sen insanlara beni ve annemi iki tanrı edininiz dedin mi?..*" (Mâide: 116) Buradaki soru, bilinmeyeni öğrenmeye yönelik değil, bilineni tasdik ettirmek içindir. Mekke fethi günü Hz. Peygamber'in şu sorusu da bu kabildendir: "*Akîl bize ev mi bıraktı ki?*" Yani bize ev bırakmadı.

Cehennemin *"daha var mı"* sualinin şu anlama gelmesi de muhtemeldir: Kâfirlere ve âsîlere olan öfkesinden dolayı sanki onların artmasını çoğalmasını istemektedir. Sualin, gerçek anlamda sayının artmasını istemek manâsında olması da muhtemeldir. Çünkü ona atılanlar, denize atılan yüzük gibidir. Ayrıca şu anlam da muhtemeldir: Cehennem o kadar geniştir ki oraya girecek olan herkes girer de hala boş yer kalır.

Bu son mânâların; "*Şüphesiz ben cehennemi dolduracağım.*" (Sâd: 85) ayeti ile çeliştiği söylenirse şu cevabı veririz: Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Cehenneme (insanlar) atılmaya devam eder. O ise: Cebbâr, ayağını atıncaya kadar daha var mı? der.*(7) *Nihayet cehennemin tabakaları birbirleri üstüne dürülür.*" (8) Yani dolar da tartışma sona erer. Hadisin başka bir rivayetinde "*İzzetin Rabbi ve arşın Rabbi oraya ayak basınca izzetin hakkı için yeter, yeter der.*" Ebû Hureyre'den rivayet edilen başka bir rivayet de şu şekildedir: "*Cennet ve cehennem tartıştılar. Cehennem: 'Ben kibirlenen büyüklenenler için seçildim.' Cennet de: 'Bana ne oluyor? Bana girenler sadece zayıflar ve düşkünler,' der. Bunun üzerine Allah Teâlâ cennete: 'Şüphesiz sen Benim rahmetimsin. Ben seninle, kullarımdan diledikler ime rahmet ederim.' Cehenneme de: 'Sen Benim azabımsın. Seninle dilediğim kullarıma azap ederim. Sizden herbirinizi dolduracak kadar cemaat vardır,' buyurur. Cehennemlikler oraya atılırlar. Cehennem: 'Daha var mı?' der. Allah Teâlâ oraya ayağını koyunca da 'Yeter, yeter,' der. Artık dolmuş ve tabakaları birbirleri üzerine dürülmüştür. Allah kullarından hiçbirisine zulmetmez. Allah Teâlâ cennet için yeniden yaratır.*" (9)

31. «Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılmıştır.» Küfürden ve günahlardan sakınanlara cennet yaklaştırılmıştır. Onlar mahşer yerinden seyrederler. Cennetteki çeşit çeşit güzellikleri görürler ve oraya girip, onlardan yararlanmaya heveslenirler.

«(Onlara) uzak değildir.» Yani yer olarak uzak değildir. Oraya girmeden bakarlar.

32-33. «İşte size vaadolunan bu,» yani meleklerin dilleri ile; o takvâ sahibi kullara: "Şu görünen cennet" veya "şu sevap" sizin dünyada iken Al-

---

7- İbnü'l-Esîr, *Nihâye*'de (1/235) buradaki Cebbâr'ın meşhur te'vîlinin Allah olduğunu söyler. (Mütercim.)

8- Buharî, Müslim, Ahmet b. Hanbel ve Tirmizî, Enes'ten merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/107.

9- Buhârî, Müslim, ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Hadis ve kaynakları daha önce geçti. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri ibn Kesîr*, 3/376.

lah'a itaatınıza karşılık olarak vadolunan şeydir denilir. **«Allah'a yönelen,»** yani Allah'a dönene...

Âyetteki "*evvâb*"; 1- Şirkten tevhide, 2- İsyandan itaate, 3- Halktan Hakka dönendir.

İbn Ömer (r.a.) "*evvâb*' ın bir yere oturunca istiğfar etmeden kalkmayan" olduğunu söyler.

Müfredât'ta: "*Evvâb*"; hayırlar işleyip isyanı terketmek suretiyle Allah'a dönendir. Bundan dolayı tevbeye "evbe" denilmiştir.

«(O'nun emirlerine) riayet eden,» ona ettiği tevbeyi bozmayan, ahdini terketmeyen **«görmediği halde Rahmân'dan korkan...»** Âyet-i kerîmede geçen "*haşyet*" kelimesi, içerisine tazîm karışan korkudur.

Aynü'l-Meânî'de haşyet, kalbin, günahı ve gereği olan azabı anıp ürpermesi, denilmektedir.

"Görmediği halde" sözünün iki mânâya ihtimali vardır: 1- Cezasını görmediği halde O'ndan korkar, 2- Allah Teâlâ tüm gözlerden ğâiptir, O'nu kimse göremez.

«Ve Allah'a yönelmiş bir kalple gelenlere mahsustur.» Yönelmek, mükellefin özelliği olmakla birlikte, kalp onunla nitelenmiştir. Buna sebep esas olarak onun Allah'a yönelmesi muteber olduğu içindir. Yani kalben olmadıkça Allah'a yönelmek ve dönmek muteber değildir. Buradaki yönelmekten maksat, sevdiği ve razı olduğu şeylerle Allah'a dönmektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde bu cümle: "Allah'tan başka her şeyden yüzçevirerek, tümüyle Rabbine dönüp yönelen kalple" şeklinde tefsir edilmiştir.

34. «Oraya selâmetle girin.» Onlara: "Azaptan, nimetin zevalinden ve cezanın gelmesinden sâlim bir halde oraya girin" denilir. Ya da mânâ: "Allah ve melekleri tarafından bir selâmla" şeklindedir.

«İşte bu, (cennette) ebedîlik» ve cennette kalmak **«günüdür.»** Çünkü onun sonu yoktur.

35. «Orada kendileri için diledikleri her şey vardır.» Hikmet gereği yasak edilen şeylerin dışında -ki o livâta ve benzeri dünyada çirkin görülen her şeydir. Daha önce geçtiği üzere Allah Teâlâ cennet ehlini yasak ve imkânsız isteklerden koruduğu için onları dilemezler- ne olursa olsun diledikleri her türlü şey vardır.

«Katımızda daha da fazlası vardır.» Yani onların isteyeceklerinden daha fazla şeyler de var. O nimet, onların akıllarına gelmez ve diledikleri şeyler altına girmez. Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir beşerin gönlünden geçmeyen çeşit çeşit nimetler vardır. Onlar, Allah'tan isterler. İstekleri bitince, Allah diledikleri her şeyi verir. Sonra da onların istemedikleri ve arzularının ulaşmadığı şeyleri ilâve eder.

Çeşitli yollardan gelen rivayetlerde, bu ilâvenin Allah'ın cemaline bakmak olduğu bildirilmektedir.

Kurtubî şöyle der: "Tercihe şâyan görüşe göre buradaki ilâve, Allah Teâlâ'nın cemaline bakmaktır. Cennet ehli her cuma günü toplanırlar. Ne isterlerse hepsi kendilerine verilir ve Allah Teâlâ onlara görünür."

Bir hadiste de: *"Şüphesiz cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin gönlünden geçmeyen şeyler vardır,"* (10) buyurulmaktadır.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا
فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ
قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَ
الْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾

10- Hadisi Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde Sehl b. Sa'd'den rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/400. Hadisin Buhârî ve Müslim'deki metni şu şekildedir: *"Sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin gönlünden geçmeyen şeyler hazırladım."*

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾
وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ
الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ
وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ
حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

36. Onlardan önce, kendilerinden daha güçlü olan ve memleketleri delik deşik eden nice kavimleri helâk ettik. Kurtuluş var mı?

37. Şüphesiz bunda aklı olan veya hazır bir vaziyette kulak veren için bir öğüt vardır.

38. Şüphesiz Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.

39. Onların dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et.

40. Gecenin bir kısmında ve secdelerin sonunda O'nu tesbih et.

41. Nida eden (melek) in, yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver.

42. O gün gerçek sesi işitecekler. İşte o gün (kabirlerden) çıkış günüdür.

43. Şüphesiz Biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş sadece Bizedir.

44. O gün yer, onlara yarılıp süratle çıkarlar. Bu, Bize göre çok kolay olan haşirdir.

45. Biz onların dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen onların üzerinde zorlayıcı değilsin. Benim tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

36. «Onlardan önce,» yani senin kavmin olan Mekke kâfirlerinden önce, peygamberlerini yalanlayan **«kendilerinden daha güçlü olan ve memleketleri delik deşik eden nice kavimleri helâk ettik.»** Bir başka âyette de: "*Vadide taşlar yontan Semûd kavmine...*" (Fecr: 9) buyurulmaktadır. O beldeleri istila ettiler, halklarını hakimiyetleri altına alıp küçük düşürdüler. Oralarda hakimiyet kurdular. Ya da âyette murad edilen mânâ, yeryüzünde tam anlamıyla dolaşıp durdular, şeklindedir.

«Kurtuluş var mı?» Yani kaçacak yer var mı? Onlar memleketlerde: "Ölümden veya Allah'ın emir ve azabından kaçıp kurtulacak yer var mı?" diyerek dolaşıp durdular.

37. «Şüphesiz bunda» yani onların anlatılan kıssalarında veya bu surede anlatılan ibretlerde, haberlerde ve ülkelerin helâk edilmesinde **«aklı olan»** yani gördüklerinin aslını anlayacağı ve gerektiği şekilde düşüneceği aklı selim sahibi olanlar için bir öğüt vardır. Şüphesiz bu akla sahip olan kişi, onların yıkılış ve haraboluş sebebinin küfür olduğunu bilir ve eskilerin eserlerini görüvermekle fazlaca düşünmeye ihtiyaç duymadan, küfürden uzak durur.

Râğıb: "İnsan kalbinin, bu isimle isimlendirilme sebebinin, onun çok hareket etmesi olduğunu, kalbin, ruh, ilim, şecâat ve daha başka anlamları bulunduğunu burada da ilim ve anlayış mânâsına olduğunu" söyler.

İbn Abbas (r.a.) bu âyette geçen "*kalb*" kelimesini, "akıl" la izah etmiştir. Çünkü akıl, kalbin kuvvetlerinden ve onun hizmetçilerinden birisidir.

«Veya hazır bir vaziyette kulak veren için bir öğüt vardır.» Yani kendisine okunan vahye kulak veren. Çünkü bunu yapan, meseleyi tam olarak kavrar ve küfre götüren şeylerden sakınır. Onlar vahyin mânâlarını anlamak için zihnen hazır bir vaziyette, ona kulak verir.

38. «Şüphesiz Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri», çeşitli yaratıkları **«altı günde yarattık.»** Yani yeri iki günde, menfaatlerini iki günde, gökleri de iki günde yarattık. Aslında Allah dileseydi bütün bunları göz açıp kapamadan daha kısa bir zamanda yaratırdı. Ama bununla bizim teenî üzere olmamız için bir yol çizdi. Çünkü şu altı yerin dışında acele etmek şeytandandır: 1- Vakit girdiği zaman namazı kılmak, 2- Hazır olduğu zaman cenazeyi defnetmek, 3- Vakti geldiğinde kızı gelin etmek. 4- Vadesi dolduğunda borcu ödemek. 5- Gelen misafire yemek ikram etmek. 6- Günah işlediğinde acele tevbe etmek.

«Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.» Çünkü yorgunluk olsaydı, zaaf olacaktı. Zaaf olsaydı, işler bozulacaktı. Bu da işlerin meydana gelmesi ve tam tasarruf konusunda istediğimizin aksine şeyler olmasını gerektirir. Bu âyet-i kerimenin bir benzeri de şu âyettir: "*Onlar, gökleri ve yeri yaratan, onları yaratmaktan dolayı yorulmayan Allah'ın ölüleri diriltmeye de muktedir olduğunu düşünmezler mi?*" (Ahkâf: 33) Bu âyetten sonra gelen kısım da buna işaret eder.

39. «Onların dediklerine sabret.» Allah'ın bu sözü de buna işaret eder. Bu sözün anlamı şudur: Müşriklerin, inkâra ve yadırgamaya dayanan, öldükten sonra dirilme konusundaki bâtıl sözlerine sabret. Çünkü bu anlatılanları yorulmadan yapan Allah, onları tekrar diriltmeye ve onlardan intikam almaya da muktedirdir. Yahut da âyetten maksat, Yahudilerin küfür ve benzeri sözlerine sabret, demektir.

Bu âyette, cahillerin söyledikleri her türlü kötü şeylere karşı sabırla nefislerin terbiye edilmesine; zikir, tesbîhât ve tahmîdlere devamla kötü sıfatlardan temizlenmesinin gereğine işaret vardır.

«Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce...» Bunlar sabah ve ikindi vakitleridir. Bu vakitlerin fazileti meşhurdur. Bu zamanki tesbihin mûtena bir yeri vardır. Tâhâ sûresinde: "*...Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et...*" (Tâhâ: 130) buyurulmuştur. Çünkü doğmak güneşe has olduğu gibi, batmak da ona hastır.

«Rabbini hamd ile tesbih et.» O'na olması mümkün her türlü aczden, verdiği haberlerde -öldükten sonra dirilme konusundaki heberleri de bu cümkedendir- sözünde durmamaktan, O'nu bir şeye benzetmeyi gerektirecek şekilde nitelemekten tenzih et. Bunu yaparken de nimet olarak verdiği şeylere hamdet.

40. «Gecenin bir kısmında...» Büyüklerden bazıları "*güneşin doğmasından önce*" yi, gündüzün evvelinde, "*güneşin batmasından önce*" sözünü gündüzün sonuna kadar, "*gecenin bir kısmında onu tesbih et*" sözünü de gücün yettiği ölçüde gecenin tümünde tesbih et şeklinde izah etmişlerdir.

«Ve secdelerin sonunda O'nu tesbih et.» Yani namazların peşinde. Rükû ve sücût, namaz yerinde kullanılır. Çünkü bunlar, namazın en büyük rükünleridirler. Hz. Ömer ve Hz. Ali (r.a.)'den: "*Secdelerin sonunda*" sözünün, akşam namazından sonra iki rekât; "*...idbârannücûm = yıldızların sonunda*" (Tûr: 49) sözünün de sabah namazından önce iki rekât anlamında olduğu rivayet edilmiştir. Müfessirlerin büyük çoğunluğu da bu görüşü benimsemişlerdir.

Mücâhid'den bir rivayete göre ise: "*secdelerin sonunda*" sözünün anlamı, farz namazlardan sonra dil ile tesbihte bulunmaktır. Bir hadiste de şöyle buyurulur: "*Kim, her namazın peşinde otuz üç defa sübhânellah der, otuz üç defa hamdeder (elhümdülillah der), otuz üç defa da tekbir getirir (Allahuekber der) se -ki bunların tamamı doksan dokuz eder- sonra da yüze tamamlamak için "Lâ ilâhe illallâhü vahdehû lâ şerîke leh lehu'l-mülkü velehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr = şeriki olmayan tek Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır. O, her şeye kâdirdir, derse denizin köpükleri kadar bile olsa tüm günahları bağışlanır.*" (11)

Ey Muhammed! Kıyamet ahvalinden sana vahyolunana **«kulak ver.»** "*Kulak ver*" diye terceme ettiğimiz "*istemi'*" kelimesinin kökü olan "essem'u" kelimesi, duyulanı dinleyerek anlamaktır. "Müstemi'" ile, "sâmi'" arasındaki fark şudur: "Müstemi'" kulak vererek duymayı kasdeden, "sâmi'" ise kastetmeden duyandır. Her müstemi' sâmi'dir ama her sâmi müstemi' değildir.(12)

41. «Nida eden (melek)in yakın bir yerden», gökyüzüne yakın veya sesi herkese eşit bir şekilde ulaşacak yakın bir yerden **«sesleneceği güne ku-**

11- Müslim, *Sahih*'inde Mâlik de *Muvatta*'ında rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/222.

12- Müfessir burada kullanılan kelimenin özellikle seçildiğine, Hz. Peygamberin dinlemeye davet edildiğini, anlamları birbirine yakın kelimelerin ifade ettiği mânâların inceliklerine işaret ederek dikkat çekmektedir. (Mütercim)

lak ver.» Nida edenden maksat, sûra üfleyecek olan İsrâfil adındaki melektir. Seslenmek, (nida) de üflemektir. Bu üfleme, insanların kabirlerden çıkması ve haşr için özel bir işaret olduğu için nida denilmiştir. Bu nida, müezzinin ezanı ve yola çıkacak askerlere verilen işaret gibidir.

Diğer bir görüşe göre buradaki nida, gerçek anlamda seslenmektir. İsrafil (a.s.) bir taş üzerine durur, parmağını kulağına koyup: "Ey çürümüş kemikler, parçalanmış mafsallar, darmadağın olmuş etler, saçılmış saçlar! Allah Teâlâ mahkeme için sizlerin toplanmanızı emrediyor," der.

Üçüncü bir görüşe göre ise, İsrafil sûra üfler, Cebrâil (a.s.)'de haşr için nida eder.

42. «O gün» ruhlar veya cesetler **«gerçek sesi işitecekler.»** Bu ses, öldükten sonra dirilmek için olan ikinci nefha (üfleme) dir. **«İşte o gün (kabirlerden) çıkış günüdür.»** *"Çıkış"* diye terceme edilen *"hurûc"* kıyamet gününün isimlerinden birisidir. Kıyamete benzetilerek bayram gününe de bu ad verilmiştir. Âyetin anlamı şudur: "Kabirlerden çıkıp hesaplaşmaya, oradan da cennete veya cehenneme gitmelerini sağlayacak olan o gerçek sesi duydukları gün..."

43. «Şüphesiz Biz» dünyada hiç kimsenin yardım ve iştirâki olmadan **«diriltir ve öldürürüz.»** Âhirette karşılık vermek için **«dönüş sadece Bizedir.»** Ne tek başına, ne de ortak olarak Bizden başka hiç kimseye değil. O halde Bize kavuşmaya hazır olunuz.

44. «O gün yer, onlara yarılıp süratle çıkarlar.» Yani onlar, çağıranın çağrısına uymak için hiçbir yöne dönmeden koşar bir vaziyette iken yer yarılır. "*Davetçiye koşarak...*" (Kamer: 8) âyeti de bu anlamdadır.

«Bu, bize göre çok kolay olan haşirdir.» Biz onun için "ol" deriz, o da olur. Bu söz kâfirlerin: *"Bu çok uzak bir dönüştür"* (Kaf: 3) sözlerine karşılıktır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette de: "*Sizin yaratılmanız ve tekrar diriltilmeniz sadece bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir,*" (Lokman: 28) buyrulmuştur.

45. «Biz onların dediklerini çok iyi biliyoruz.» Onların dedikleri, öldükten sonra diriltmeyi kabul etmemek, onu haber veren âyetleri yalanlamak ve içerisinde hayır olmayan başka sözlerdir. Bu âyet, Hz. Peygamber için bir teselli, kâfirler için de tehdittir.

«Sen onların üzerinde» zorla imana getirecek veya istediğini yaptıracak **«zorlayıcı değilsin.»** Senin görevin sadece hatırlatmak ve uyarmaktır. Nitekim bir başka âyette de: "*Sen ancak öğüt vericisin, onların üzerinde bir zorba değilsin.*" (Ğâşiye: 22) buyurulmaktadır. Âyetin anlamı şudur: "Sen onlara istediğini zorla yaptıracak bir zorba değilsin." Burada "*zorlayıcı*" diye terceme ettiğimiz "*cebbâr*" kelimesi Allah'ın isimlerinden birisidir. O, kullarını dilediği şeye zorlar. Cebr de zorla bir şeyi düzeltmek demektir.

«Benim tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver. » Yani onun, öğütleri ile öğüt ver. Çünkü onlar şu âyette ifade edildiği üzere Kur'an'dan verilen öğütle faydalanırlar: "*Sen öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.*" (Zâriyât: 55) Mü'minlerin dışındakilere gelince Biz onlara sözlerinin ve fiillerinin gerektirdiği şekilde çeşit çeşit cezalar ve azaplarla muamele ederiz. "*Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahmân (olan Allah') dan korkan kimseyi uyarabilirsin...*" (Yâsîn: 11)

"*Tehdit*" diye terceme edilen "*vaîd*" kelimesi, azapla korkutmak anlamındadır. Azabın bizzat kendisi hakkında da kullanılır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) çok zaman Kaf sûresi ile ashabına hitabederdi. Çünkü bu sûre, Allah'ı zikir ve senâyı, nefislerin verdiği şeyleri bilmeyi, meleklerin insanlar için yazdığı tâat ve isyanı, ölümü ve ölüm sarhoşluğunu, kıyamet ve onun korkunçluğunu, yaratıkların amellerine şahitliklerini, cennet ve cehennemi, sûra üfleme, neşr ve kabirlerden çıkışı ve nihayet namazlara devamı içermektedir.(13)

Allah'ın yardımı ile Kaf Sûresi sona erdi.

13- Hadis: "*Hz. Peygamber (s.a.v.) her cuma günü insanlara hitabettiği zaman minberde Kaf sûresini okurdu.*" Müslim, Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel tahrîc ettiler. İbn Kesîr'in Muhtasar'ında geçtiğine göre hadisin metni şu şekilddir: Harise'nin kızı Ümmü Hişam şöyle dedi: "İki yıl veya bir yıl ya da yılın bir kısmında bizim tandırımızla Hz. Peygamber'in tandırı birdi. Ben, "*Kaf ve'l-Kur'âni'l-mecîd*" *sûresini bizzat Hz. Peygamber'in ağzından öğrendim. Onu her cuma, minberde halka hitalettiğinde okurdu.*" Bkz. Sâbûnî, *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 2/370 ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/101.

ZÂRİYÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 60 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا
﴿٣﴾ فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ الدِّينَ
لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾

1-6. Tozutup savuranlara, yükü yüklenenlere, kolayca akanlara, işi ayıranlara yemin olsun ki, size vaadedilen kesinlikle doğrudur ve ceza mutlaka vuku bulacaktır.

1. «Tozutup savuranlara...» Savurandan maksat, toprağı ve başka şeyleri savuran rüzgârlardır.

Ka'b el-Ahbâr'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Şayet Allah Teâlâ yeryüzünden rüzgârı üç gün hapsedip estirmese, dünyada kokmadık hiç bir şey kalmaz."

Avâm b. Havşeb'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Güney rüzgârları cennetten çıkıp cehenneme doğru eser. Onun gamı cehennemden, bereketleri de cennettendir. Kuzey rüzgârları da cehennemden çıkıp cennete doğru eser. Onun ferahlığı cennetten, şerri de cehennemdendir."

Bir de şöyle denilmiştir: "Kuzey rüzgârları Adn Cennetine eser, onun güzel kokusundan alır ve sıddıkların ruhlarına götürür."

Cabir (r.a.) şöyle demiştir: "Rüzgâr azdı, şiddetinden neredeyse hayvan üstünde olan kişi kuma gömülecekti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bu, münafığın ölmesi için gönderilen rüzgârdır,"* buyurdu. Medine'ye geldiğimizde gördük ki, münafıkların ileri gelenlerinden birisi ölmüş."

İbn Ömer'de şöyle dedi: "Sekiz çeşit rüzgâr vardır. Bunlardan dördü rahmet, dördü de azaptır. Rahmet olanlar: Nâşirât (yayıcı olanlar), Mübeşşirât (müjdeleyiciler), Zâriyât (savuranlar), Mürselât (gönderilenler) dır. Azap olanlar da: Asıfât (şiddetli esen), Kâsıf (kasırga), Sarsar (soğuk rüzgâr), Akîm (kasıp kavuran rüzgâr) dır." İbn Ömer, Kur'an'da anılan rüzgâr çeşitlerini kasdetmiştir.

Ebû Ümâme (r.a.)'den, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Ümmetimden bir grup, yeme, içme, eğlenme ve oyun üzere geceleyecekler. Sonra maymunlar ve domuzlar şekline sokulacaklar. Yine ümmetimden bir grup da yere batırılmak ve üzerlerine gökten taş yağdırılmak gibi musîbetlere uğrayacaklar. Buna sebep: Onların şarkıcı kadınlar edinmeleri, şarap içmeleri, def çalmaları ve ipek giymeleridir."* (1)

Bazıları: "Buradaki *zariyat*'tan maksat, doğurgan kadınlardır. Çünkü onlar, çocuk dünyaya getirirler." derler.

Ben fakir derim ki: Bu kelimenin *"hamilât"* ve *"câriyât"* kelimelerine bitişik olması bu mânânın isabetli olduğunu gösterir. Çünkü âyetteki *"hamilât"*ın anlamlarından biri de hamile kadınlardır. Bu, doğurgan kadınların kısır kadınlara üstünlüğünü beyan etmektedir.

2. «Yükü yüklenenlere...» Buradaki yükten maksat, yağmurdur. Yağmur yüklü bulutlar anlamındadır. Hasan (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, o buluta baktığı zaman, arkadaşlarına: "Vallahi rızkınız sadece bundadır. Siz hatalarınız ve amelleriniz sebebiyle mahrum ediliyorsunuz," derdi.

Ikrime'de şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bir damla yağmur yağdırmaz ki onunla yeryüzünde bir ot veya denizde bir inci bitirmiş olmasın. Dünyanın

---

1- Hadisi Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde tahric etmiştir. Hadisin bir kısmı Sahihayn'de (yani Buharî ve Müslim'de) vardır. Bkz, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/55.

hayatı yağmurdadır. Sanki onun ruhudur."

3-4. **«Kolayca akanlara,»** yani denizde kolayca ve süratle yürüyen gemilere ve **«işi ayıranlara yemin olsun ki...»** Ayıranlardan maksat, meleklerdir. Yağmurlar, rızıklar ve benzeri şeyleri ayıran melekler anlamındadır. Yeryüzünün işlerini şu dört melek idare eder: Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil (ölüm meleği). Cebrâil, ordulara ve rüzgârlara, Mikâil, yağmura ve bitkilere, Azrâil, ruhları kabza mükelleftir. İsrâfil de, emrolundukları şeyleri onlara tebliğ eder.

Görünüşte, kendisi ile yeminden maksat, üzerine yemin edileni te'kiddir. O da, vukuu muhakkak olan, öldükten sonra dirilmedir. Bu, kendisi üzerine yemin edilen, öldükten sonra dirilmeye işarettir. Sanki şöyle denilmektedir: Bu anılanları ilk kez meydana getirmeye muktedir olanın, önceden yaptığını tekrarlamaya gücü yetmez mi?

Ben fakir derim ki: Lâfzın bu şekilde dizilmesinin sırrı şudur: Rüzgârlar yağmur yüklü bulutların üstünde, bulutlar gemileri taşıyan suyun üstünde, su da arzın üstündedir. Meleklerin oradaki işleri idaresinin eseri açıktır. Allah Teâlâ şuna işaret etmektedir: Her iş sadece gökyüzünden iner, yeryüzündeki her şey bu meyanda kabirlerden dirilmek sadece Yüce Allah'ın tarafındandır. Ulvî tesirlerle, yeryüzündeki eserleri göstermeye muktedir olan Allah, öldükten sonra diriltmeye de muktedirdir. Çünkü o da, -Allah bilir- dünyevî eserlerdendir.

5. **«Size vaadedilen kesinlikle doğrudur.»** Bu cümle, yeminin cevabıdır. Öldükten sonra diriltilmek ve hesaba çekilmek konusunda vaadolunduklarınız veya sevap ve ceza konusunda vaadolunduklarınız doğrudur, anlamındadır.

6. **«Ve ceza mutlaka vuku bulacaktır.»** Şüphesiz, amellerin karşılığını almak gerçekleşecektir. Bu harikulâde şeyleri yaratmaya gücü yeten Yüce Allah'ın vaad olunan öldükten sonra diriltmeye de gücü yeter.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın böyle yemin etmesindeki hikmet ne acaba? Eğer bu mü'min içinse, mü'min mücerred haber vermekle inanır, yemine ihtiyaç duymaz. Eğer kâfir içinse, ona yemin zaten fayda vermez." Bu soruya şöyle cevap verilebilir: "Kur'an-ı Kerim Arap dili ile inmiştir. Bir şeyi te'kid etmek istenildiği zaman, yemin etmek bu dilin özelliklerindendir. Hüküm, iki şeyden biri ile; ya şahitlikle ya da yeminle verilir.

Allah Teâlâ kendilerinin bir bahanesi kalmasın diye, kitabında her iki şeyi de zikredip *"Allah şahit oldu"* (Al-i İmrân: 18) buyurmuştur.

Yemin ancak, yüce bir isimle olur. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de kendi adı ile yedi yerde yemin etmiştir. Kur'an'daki diğer yeminler, bu surenin başında olduğu gibi, yaratıklarına olmuştur. *"Vettîni vezzeytûni: İncir ve zeytine yemin ederim ki"* (Tîn: 1); *"ve's-saffât: Saf saf dizilmişlere yemin olsun ki"* (Sâffât: 1); *"ve'ş-şemsi: Güneşe yemin olsun ki"* (Şems: 1); *"ve'l-leyli: Geceye yemin olsun ki"* (Leyl: 1); *"ve'd-duhâ: Kuşluk vaktine yemin olsun ki"* (Duhâ: 1) ve benzerleri, bu kabilden yeminlerdir.

Allah Teâlâ'nın dışında bir şeye yemin etmenin yasak oluşuna rağmen, Allah'ın yaratıklarına yemin etmesinin hikmetinin ne olduğu? şeklinde varid olacak bir suale, şu sebepler gözönüne alınarak cevap verilebilir:

1- Bu yemin, bir tamlamada, tamlananın hazfedilmesi (düşürülmesi) suretiyle olmaktadır. Mana: "Savuranların Rabbi, incirin Rabbi, güneşin Rabbi" şeklindedir.

2- Araplar bu isimleri üstün tutarlar ve bunlarla yemin ederlerdi. Onun için Kur'an, onların bildikleri şekilde inmiştir.

3- Yemin, yemin edenin büyütüp değer verdiği şeyle yapılır ki o, kendisinin üstündedir. Allah'ın üstünde ise hiç bir şey yoktur. O, bazan kendi adı ile, bazan yaratıkları ile yemin etmiştir. Çünkü o yaratıklar, hakîm olan yaratıcının varlığına delâlet ederler.

Bazı âlimler: "Mahlukatla yemin, hâlikın varlığını gerektirir" derlerken, bazıları: "Allah, yaratıklarından dilediği ile yemin eder. Başkalarının ise, Allah'ın dışında bir şeyle yemin etmesi caiz değildir," demişlerdir.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾
يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ

سَاهُونَ (١١) يَسْـَٔلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ (١٢) يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ (١٣) ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ (١٤)

7-9. Yörüngeleri olan gökyüzüne yemin ederim ki, siz çelişkili sözler söylüyorsunuz. Ondan dönen döndürülür.

10. Kahrolsun o düzenbaz yalancılar.

11. Onlar, koyu bir cehalet içerisindeki gafillerdir.

12. Din gününün ne zaman olduğunu soruyorlar.

13. O gün onlar ateşte yakılacaklardır.

14. Azabınızı tadın! Acele gelmesini istediğiniz şey işte budur.

7-9. «Yörüngeleri olan gökyüzüne yemin ederim ki...» *"Hubük: Yörünge"*; yıldızların geçiş yerleri olan yollardır. Ya da maksat: Düşünürlerin izlediği kendisi ile bilgiye eriştiği metottur. İbn Abbas (r.a.)'dan: "Güzel, düzgün yaratıkları olan", anlamına geldiği rivayet edilmiştir.

«Siz» ey Mekke'liler! Kur'an hakkında **«çelişkili sözler söylüyorsunuz.»** Mekke'liler Kur'an hakkında: "O şiirdir, sihirdir, iftiradır, öncekilerin masallarıdır;" Hz. Peygamber hakkında da: "Şairdir, sihirbazdır, iftiracıdır, delidir" derler. Kıyamet hakkında da: Kimisi onun varlığını ikrar, kimisi kesinlikle inkâr ederken, kimisi zannediyoruz, şeklinde muhtelif şeyler söylerler. Bu, şaşkınlık ve koyu bir cehalettir.

«Ondan dönen döndürülür.» Yani Kur'an'dan veya Rasûlüllah'tan yüz çeviren, döndürülür. Çünkü ondan daha fena ve daha şiddetli bir çevriliş yoktur.

10. «Kahrolsun o düzenbaz yalancılar.» Onlara bedduâdır. Şu âyetteki bedduâya benzer: *"Kahrolası insan! Ne kadar da inkârcıdır."* (Abese: 17) Bu bedduânın aslı, ölüm ve helâki istemektir. Daha sonra lânetlenmek ve kötülemek için kullanılmıştır. Buradaki *"harrasûn: Yalancılar"*, sahih olmayan şeyleri düşünen, farklı şeyler söyleyenlerdir. Sanki "O düzenbaz yalancılar kahrolsun" anlamındadır.

11. «Onlar, koyu bir cehalet içerisindeki gafillerdir.» İçerisinde bulundukları cehalet ve dalâlet onları âhiret işlerinden engeller. Onlar emrolundukları şeyden gaflettedirler. Bazı âlimler burada cehalet diye terceme ettiğimiz *"ğamra"* kelimesini, gafletin üstünde bir şey, *"sehvin"* ise, gafletten daha aşağı olduğunu söylemişlerdir.

12. Kâfirler **«din gününün ne zaman olduğunu soruyorlar.»** Yani "Ceza günü ne zaman?" derler. Ama bu soru, gerçek anlamda öğrenmek için değil, alay kabilinden bir an önce vukuunu istemek şeklindedir.

13. «O gün onlar ateşte yakılacaklardır.» Bu âyet, yukarıdaki soruya cevaptır. Onların ateşte yakılacakları ve altının ateşte eritildiği gibi azabedilecekleri anlamındadır. *"Yakılacaklar"* diye terceme edilen *"yüftenûne"* kelimesinin aslı olan "fetne" fiili, bir şeyin aslını ortaya çıkarmak için, işe yaramaz maddelerin yakılması, anlamındadır. Kâfirlerin zaten tamamı kötü, işe yaramaz olduğu için hepsi yakılır.

14. «Azabınızı tadın!» Onlara azabedilirken böyle denilir. Sözü söyleyen de, cehennemde görevli melektir. Ya da cümlenin anlamı: "Yalanlamanızın cezasını tadınız" şeklindedir. Nitekim şu âyette bu anlamdadır: *"Sonra onların fitneleri, Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık demekten başka bir şey olmadı."* (En'am: 23) Bu âyetteki fitne, küfür anlamındadır. Küfrün neticesi kastedilmiştir.

Râğıb: "Fitenin aslında, iyi kısmını kötü kısmından ayırmak için, altını ateşe sokmak anlamında oluduğunu, insanın cehenneme sokulması için de kullanıldığını söyler."

"Azabınızı tadın" anlamındaki *"zûkû fitneteküm"* cümlesi bazen kendisinden azap hasıl olan şey anlamında kullanılır ki *"...Haberiniz olsun onlar zaten fitneye düşmüşlerdir..."* (Tevbe: 49) âyeti bu anlamdadır. Bazen de denemek imtihan etmek anlamında kullanılır: *"Ve fetennâke fütûnen: Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik"* (Tâhâ: 40) âyeti de bu mânâdadır.

«Acele gelmesini istediğiniz şey işte budur.» Yani, işte bu azap, dünya hayatınızda acele gelmesini istediğiniz ve alay ederek: "Bu vaadedilen ne zaman?" dediğiniz şeydir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (١٥) آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ (١٦) كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ
مَا يَهْجَعُونَ (١٧) وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (١٨) وَفِي أَمْوَالِهِمْ
حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ (١٩) وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ (٢٠)
وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (٢١) وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا
تُوعَدُونَ (٢٢) فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ
تَنْطِقُونَ (٢٣)

15-17. Şüphesiz takvâ sahipleri Rablerinin kendilerine verdiğini alarak, bahçelerde ve akan nehir kenarlarında olacaklardır. Şüphesiz onlar bundan önce iyi davranırlardı. Onlar geceleri çok az uyurlardı.

18. Onlar, seherlerde istiğfar ederlerdi.

19. Mallarında dilenen ve mahrumun hakkı vardır.

20. Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ibretler vardır.

21. Kendi nefislerinizde de (ibretler) var. Görmüyor musunuz?!

22. Gökyüzünde rızkınız ve size vaadedilen şeyler var.

23. Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki, bu vaad, sizin konuşmakta olduğunuz şey gibi kesin ve gerçektir.

15-17. «Şüphesiz takvâ sahipleri», küfür, cehalet ve Allah'tan başka şeylere meyletmekten sakınanlar cennette **«Rablerinin kendilerine verdiğini alarak,»** yani Allah'ın verdiği her türlü sevabı kabul edici ve ona "Allah ne verdi ise hepsi iyidir, makbuldür, kabulle karşılanır, onda geri çevrilecek bir şey yoktur, çünkü o iyiliğin zirvesindedir," diyerek razıdırlar. Demek ki âyetteki *"almak"*tan maksat, kabul etmek ve razı olmak anlamındadır. Nitekim, *"Sadakaları alır"* (Tevbe: 104) âyetinde de kabul eder ve razı olur anlamındadır.

Onlar esası bilinmeyen **«bahçelerde ve akan nehir kenarlarında olacaklardır.»** Yani nehirler onların görebilecekleri bir yerdedir. Gözleri o nehirlerin üzerindedir.

«Şüphesiz onlar bundan», cennete girmeden **«önce»** dünyada **«iyi davranırlardı. Onlar geceleri çok az uyurlardı.»** Yani gecenin az bir kısmında uyurlar, çoğunda Allah'ı zikrederler, namaz kılarlardı. Sabahlara kadar uyuyan gafiller gibi değillerdi.

Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'a; gecenin hangi namazı efdaldir?" diye sordum. *"Gece yarısındaki namazdır. Ama onu kılan çok az,"* buyurdu. (2)

18. «Onlar, seherlerde istiğfar ederlerdi.» Seher, gecenin son altıda biridir. O müttakîler, az uyumalarına ve çok teheccüd kılmalarına rağmen, sanki geceyi günahlarla geçirmiş gibi seher vakitlerinde sürekli istiğfar ederler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ya Rasûlallah! İstiğfar nasıl edilir?" diye soruldu. Rasûlüllah: *"Allahümmağfir lenâ verhamnâ ve tüb aleynâ inneke ente't-tevvâbürrrahîm= Allahım! Bizi bağışla, bize merhamet et. Şüphesiz sen tevbeleri kabul edensin, merhametlisin, deyiniz,"* buyurdu.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Tevbe ediniz. Şüphesiz ben her gün Allah'a yüz kez tevbe ederim."*

Bir başka hadiste de şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Allah Teâlâ sâlih kulun derecesini yükseltir."* Bunun üzerine kul: *"Yâ Rabbî! Bu derece bana nasıl verildi?"* diye sorunca Allah Teâlâ: *"Çocuğunun senin için istiğfarı ile."* Yani onun: *Rabbiğfirlî velî vâlideyye*= Ey Rabbim! Beni ve anne babamı bağışla" demesiyle buyurur.

Bazı haberlerde şöyle denilmiştir: "Bana sevdiklerimin en sevimlisi, seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir. Onlar öyle kimselerdir ki, yeryüzü ehline

---

2- Hadisi, Beyhakî *Sünen*'inde, Ebû Zerri'l-Ğıfârî'den şu lâfızla rivayet etmiştir: *"En efdal namaz, gece yarısındakidir. Onu yapan azdır."* Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/211.

bu belâ vermek istediğimde onları hatırlarım ve onlar sebebiyle yeryüzündekilerden belâyı defederim.

el-Kelbî ve Mücahid, üzerinde durduğumuz âyeti şu şekilde tefsir etmişlerdir: "Onlar, seher vakitlerinde namaz kılanlardır. Çünkü onların seherlerdeki namazı, bağışlanmalarını istemek içindir. Bir hadiste de onların, *"Uykudan uyanırken Allah'ı zikredenler"* olduğu söylenmektedir. Hadiste geçen: *"Men teârra mine'l-Leyl"*, geniş anlamlar ifade eden "cevamiu'l-kelim" denilen özlü sözlerdendir. Çünkü Sıhah'ta denildiği gibi, bir kimse bir sesle uykusundan uyandığı zaman, böyle denilir. Bu uyanma genelde bir sözle olur. Rasûlüllah (s.a.v.) bu sözün tesbih *(subhanellah)* ve tehlil *(lâ ilâhe illallah)* olmasını severdi. Böyle bir hal de ancak, zikre alışık olanlarda görülür. Kim uykudan uyanınca: *"Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü. Yuhyî ve yûmîtü ve hüve alâ külli şeyin kadîr. El-hamdülillahi ve sübhânellâhi vellahü ekber. Velâ havle velâ kuvvete illâ billâh = "Tek olan ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Hükümranlık sadece O'nundur, hamd sadece O'na aittir. O diriltir ve öldürür. Her şeye muktedirdir. Hamd Allah içindir. Allah'ı tesbih ederiz. Allah en büyüktür. Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur."*der sonra da *"Alllahümmağfirlî"* (Allahım beni bağışla) der veya başka bir duâ ederse, Ben'de onun duâsını kabul ederim.

Sahîh bir hadis de şöyledir: *"Her gece, gecenin üçte biri kaldığı zaman Allah Teâlâ dünya semasına inip: "Ben melikim. Bana duâ edenin duâsını kabul ederim, benden isteyene veririm, benden bağış isteyeni bağışlarım."* (3) buyurur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) geceleri teheccüd kılmaya kalktığı zaman şöyle derdi: *"Ey Allah'ım! Hamd sadece sanadır. Sen haksın, vaadin hak, sana kavuşmak hak, sözün hak, cennet haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyamet haktır. Allah'ım! Sadece San'a teslim oldum, San'a inandım, San'a güvendim, San'a döndüm. San'a sığınarak mücadele ettim, Sen'in hükmüne çağırıp razı oldum. Beni geçmiş ve gelecek, açık ve gizli tüm günahlarımdan dolayı bağışla. Öne geçiren de Sen'sin, geride bırakan da Sen'sin. Sen'den başka ilâh yoktur. Sen'den başka güç ve kuvvet yoktur."*(4)

3- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmîzî tahric etmişlerdir. Bu hadisin çeşitli rivayetleri vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/38.

4- Hadisi Buhârî, Müslim ve Abdullah b. Abbas'tan merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/338.

19. «Mallarında dilenen ve mahrumun...» *"Mahrum"* insanlardan dilenmekten çekinen, bu yüzden onların zengin sanıp sadaka vermedikleridir. *"Mahrum" Kâmus*'ta: Hayırdan men edilen, kendisine mal verilmeyen kişi olarak açıklanır. *Müfredat*'ta ise: Başkaları gibi rızkı bollaştırılmayan, ikram açısından ihmal edilen kişi, diye tarif edilir.

«Hakkı vardır.» Yani tam bir hisse vardır, zenginler onu kendileri için vacip bilirler. Allah'a yaklaşmak için ve insanlara şefkatten ötürü onu görev kabul ederler. Buradaki *"hak"*tan maksat, Allah'ın, mallarında onlara vacip kıldığı zekât değildir. Bu izah da, gelmesi muhtemel şöyle bir itirazı önlemiştir: "Malında, fakirlerin hakkı var diye bir insan nasıl övülür? Bu söz zekâtını vermeyen zenginlere de şamildir, oysa onlar övülmezler."

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: "Âyette, başka hak sahiplerinin anılmayıp, sadece dilenen ve mahrumun söz konusu edilmesi, bu hakkın farz olan zekâttan başkası olmasından dolayıdır. Hz. Peygamber'in; *"Şüphesiz malda zekâttan başkada hak vardır."*(5) hadisi de buna işaret eder. Hadisin anlamı şudur: Malda, zekâttan başka vacip olan haklar vardır. Bu, ana, baba ve yakın akrabalar fakir oldukları zaman verilmesi gereken nafaka, açlıktan ölmek üzere olanın karnını doyurmak, savaşa giden gazileri techiz ve benzeri görevlerdir. Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *"Kıyamet günü, fakirler yüzünden vay o zenginlerin haline! O gün fakirler: 'Ey Rabbimiz! Onlar haklarımızda bize zulmettiler' derler. Allah Teâlâ: 'Bu gün sizi yaklaştıracağım, onları uzaklaştıracağım buyurur.'*(6) Hz. Peygamber daha sonra, üzerinde durduğumuz âyeti okudu. "

Mutlaka ehline infak etmek gerek. O ne kadar güzel bir huy!

20. «Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ibretler vardır.» Yani yaratanın varlığına, ilmine, kudretine, iradesine, birliğine ve rahmetinin bolluğuna açık işaretler vardır. Çünkü o yeryüzü halı gibi serilmiştir. Orada çeşitli bölgeler arasında seyahat edenler için yollar, vadiler, ovalar, dağlar, karalar, denizler, birbirlerine komşu kıtalar, yerden kaynayan pınarlar, çıkartılan madenler vardır. O yeryüzü çeşit çeşit bitkiler ve ağaçlarla, renkleri, kokuları ve tatları farklı meyvelerle doludur. Orada sıhhatlerinde ve hastalıklarında sakin-

---

5- Hadisi, Beyhakî *Sünen*'inde, Fatımâ binti Kays'tan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. ed-*Dürrü'l-Mensûr*, 6/114.

6- Hadisi İbn Merdeveyh, Enes b. Malik'ten merfû olarak rivayet etti. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/114.

lerinin menfaat ve maslahatına hizmet eden, her tarafa yayılmış hayvanlar vardır.

21. «Kendi nefislerinizde de» ibretler **«var.»** Yani nefislerinizde Allah'ın varlığına delâlet eden işaretler vardır. Bu cümle, genel anlamdaki ifadeden sonra özel anlamdaki bir ifade kabilindendir. Çünkü insanların nefisleri yeryüzünde olan şeylerdendir. Sanki âyette şöyle denilmektedir: Yeryüzünde, aklı başında tevhid ehli için alâmetler vardır. Çünkü akıl sahibi herkesin ilk baktığı şey kendisidir. Ondan meydana gelen şeyde, içindeki ve dışındakilerde yaratanına işaret eden açık alâmetler vardır. Ve yine insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süre zarfında halden hale geçmesinde alâmetler vardır. Bir şâir şöyle demiş:

Her şeyde vardır bir âyet zâhir
Ne şüphe elbette O birdir bir.

«Görmüyor musunuz?» Yani basiret ve fikir gözüyle görmek için bakmıyor musunuz? Tâ ki ibret alasınız, yaratıktan yaratıcıya, sanattan sanatkâra varasınız.

Katâde: "Kendi yaratılışını düşünen Allah tarafından yaratıldığını ve mafsallarının ibadet için oynak ve yumuşak yapıldığını bilir," demektedir.

22. «Gökyüzünde rızkınız» yani rızkınızın sebepleri var. Bununla güneş, ay, diğer yıldızlar doğma ve batma yerlerinin farklılığı -ki rızıkların meydana gelmesi için gerekli olan mevsim farklılıkları buna bağlıdır- kastedilmektedir. Ya da maksat, gökyüzünde rızkın takdir edildiğine işarettir.

İbn Keysân âyetteki *"fî"*nin "alâ" mânâsına olduğunu, buna göre âyetin mânâsının: "Sizin rızkınız, Rabbinize aittir" şekinde olduğunu söylemiş, buna delil olarak da: "*...Sizleri hurma dallarına asacağım.*" (Tâhâ: 71) âyetini getirmiştir. Bu âyette de *"fî"*, "alâ" mânâsınadır.

«Ve size vaadedilen şeyler» yani sevap **«var.»** Şüphesiz cennet, yedinci semada, arşın altında Sidretü'l-Müntehâ'nın yanındadır. Ya da hayır şer, mükâfat ceza, sıkıntı bolluk ve benzeri şeylerden gökyüzünde takdir edilip yazılmış olan her şeyi kastetmiştir.

Ben fakir derim ki: Ceza emri; sayha, gökten taş yağdırılması, ateş ve tufan gibi şeylerin, eski milletlerin başına geldiği gibi gökyüzünden inmesidir.

23. «Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki...» Allah Teâlâ kendi zâtı ile yemin etti. "*Rab*" kelimesini kullandı. Çünkü o, rızıkla terbiye hakkındadır. Çünkü rızıkla terbiye eden Rabbinin yaptığı **«bu vaad,»** vaad olunduklarınız veya anılan işâretler ve rızık **«sizin konuşmakta olduğunuz şey gibi»** yani sizin, konuştuklarınızdan şüphe etmediğiniz gibi, vaad olunduğunuz bu şeylerin hakikatinden de şüphe etmemeniz gerektiği gibi, **«kesin ve gerçektir.»**

Bir eserde şöyle denilmektedir: "Âdemoğlu, Rabbini tasdik etmedi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ sözünü yeminle tekid ederek âyette: '*Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki...*' dedi."

Hasenü'l-Basrî şöyle demiştir: "Bu âyet hakkında, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle dediği bana ulaştı: '*Allah bazı milletleri kahretsin! Onlar için kendi zâtı ile yemin etti ama O'nu yine tasdik etmediler.*' Eğer bir Yadudi, insana rızkını vereceğine dâir yemin etse onun yeminine güvenir. Allah onu kahretsin, Allah'ın, onun rızkını vereceğine nasıl itimad etmez?"

Heram b. Sinan, Üveys el-Karânî'ye (Allah kendisinden razı olsun) "Nereye gitmemi emredersin?" dedi. O da Şam'a gitmesini işaret etti. Heram: "Orada geçim durumu nasıl?" diye sordu. Bunun üzerine Üveys el-Karânî: "Öf! Şu kalplere! Onlara şüphe karıştı, vaaz fayda vermiyor," dedi.

هَلْ أَتَيٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾
إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَٰمًا قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٥﴾
فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ
﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾
فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ

(٢٩) قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (٣٠)
قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (٣١) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ
مُجْرِمِينَ (٣٢) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (٣٣) مُسَوَّمَةً عِنْدَ
رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (٣٤) فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٣٥)
فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٣٦) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً
لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (٣٧)

24. İbrahim'in ikram edilen misafirlerinin haberi sana geldi mi?

25. Onlar İbrahim'in yanına girdiklerinde "selâm" demişlerdi. İbrahim de "selâm" deyip (kendi kendine:) "Bunlar yabancılar" dedi.

26. Hemen ailesinin yanına gitti ve semiz bir buzağı (kızartıp) getirdi.

27. Onu önlerine koyup: "Yemez misiniz?" dedi.

28. İçten içe onlardan korkmaya başladı. "Korkma" dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.

29. Karısı feryad ederek geldi. Yüzüne vurarak: "Ben kısır bir kocakarıyım!" dedi.

30. Onlar: "Durum budur. Rabbin (böyle) buyurdu. Şüphesiz O, hikmet sahibidir, bilendir" dediler.

31. İbrahim: "Ey elçiler! İşiniz nedir?" dedi.

32. "Biz, suçlu bir kavme gönderildik" dediler.

33. "Üzerlerine çamurdan taş yağdırmak için (geldik.)

34. (Bu taşlar) aşırı gidenler için Rabbinin katından gönderilmiştir."

35. Bunun üzerine oradaki mü'minleri çıkarttık.

36. Zaten orada bir tek ev halkından başka Müslüman da bulmadık.

37. Orada acı azaptan korkanlar için bir işaret bıraktık.

24. «İbrahim'in ikram edilen misafirlerinin haberi sana geldi mi?» *"İkram edilen"* den maksat, Allah katında günahsızlık, destek, temizlik, yakınlık ve peygamberler arasında elçilikle ikram edilen melekler, anlamındadır. Bir âyette *"...Aksine (o melekler) ikram edilmiş kullardır."* (Enbiyâ: 26) buyurulmuştur. Ya da âyetten murat, Hz. İbrahim tarafından hizmet edilerek ikram edilmiş olmalarıdır. Nitekim Hz. İbrahim bizzat kendisi ve eşi ile onlara güleryüzle ve acele yemek hazırlayarak hizmet etmiştir. Ayrıca onlar, kerem sahibinin misafirleri idiler. Çünkü İbrahim (a.s.) yaratıkların en cömerti idi. Kerem sahibinin misafiri de ancak kerîm olur. Bir hadis-i şerifte: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan misafirine ikram etsin,"* buyurulmuştur.

Hz. İbrahim'in ikramının, onları güleryüzle karşılaması, ziyafette acele etmesi ve bizzat kendisinin hizmet etmesi olduğu da söylenmiştir. Âyetteki soru, sözün önemini belirtmek için getirilmiştir. Çünkü bu sual, hayret uyandırarak dinlemeye teşvik anlamında kullanılmıştır. Bu gibi sorular da ancak şânı yüce ve önemli şeylerde kullanılır.

Bir de Hz. Peygamber'in bildiklerinin sadece vahiy yoluyla olduğunu tenbihtir. Zira o ümmîdir, okuma yazma ile meşgul olmamıştır. Tarihçilerle oturup konuşmamış, onlarla arkadaşlık etmemiştir. Bu, onun peygamberliğinin ispatıdır.

Denildiğine göre: Hz. İbrahim'e gelen meleklerin sayısı on iki idi. Cebrâil, Mîkâil ve İsrâfil onlar arasında idiler. Bunlar, misafir kılığında geldikleri için âyette kendilerine *"misafir"* denildi. Çünkü İbrahim kendilerini misafir etti. Ya da onlar, İbrahim'in hesabında öyle idiler.

25. «Onlar İbrahim'in yanına girdiklerinde...» Onların haberi sana geldi mi? Onlar İbrahim'in yanına girip de **«'selâm' demişlerdi.»** Yani seni selâmlarız demişlerdi. Bu kelimenin başına bir şeyin, öbürünün hemen peşinde olduğunu ifadede kullanılan "fâ-i tâkîbiyye" getirilmiştir. Cenabı Allah böylece, meleklerin girer girmez selâm verme edebine riayet ettiklerine işaret etmiştir. **«İbrahim de 'selâm' deyip»** yani "aleyküm selâm" dedi. Sanki birisi onların selâmına karşılık, "İbrahim ne karşılık verdi?" diye sormuş ve cevap olarak *"selâm dedi"* denilmiştir.

Burada Hz. İbrahim'in selâmı, meleklerinkinden daha güzel ve süreklilik ifade eden bir lâfızla ifade edilmiştir. Çünkü meleklerin selâmı nasp işareti olan fetha (üstün) ile harekelenmek suretiyle, fiil cümlesi kullanılarak tabir edilmiştir. Fiil cümlesi süreklilik ifade etmez. Hz. İbrahim'in selâmı ise, süreklilik ifade eden isim cümlesine alâmet olan damme (ötre) ile harekelenerek ifade edilmiştir.

«(Kendi kendine:) 'Bunlar yabancılar' dedi.» Yani İbrahim (a.s.) kendi kendine, onlara hissettirmeden: "Bu insanları tanımıyoruz, bunlar herbir kimsenin yanında da yabancıdırlar" dedi. Hûd sûresindeki: *"Onları yadırgadı"*(Hûd: 70) sözü, sadece kendi içinde yadırgadı, anlamındadır. Bu âyetteki yabancı bulup yadırgama, Hûd sûresi 70. âyetteki belirtilen öteki kendi içindeki yadırgamadan başkadır. Onlar, insanların oldukları hal ve şekilden başka bir halde idiler.

Ebu'l-Aliyye şöyle dedi: "Onların selâmları, o devirde oralarda yadırgandı. Çünkü *'selâm'* kelimesi, o günün insanının selâmı değildir. Çünkü İbrahim (a.s.) kâfir bir milletin arasında idi. Onlar birbirlerini Müslümanların selâmı ile selâmlamazlardı."

26. «Hemen ailesinin yanına gitti ve» Misafirlerinden gizlice onların yanına gitti. Çünkü ziyafet çekmek için hazırlık yapmak ve bunu misafire hissettirmemek, misafir sahibinin adâbındandır. Misafirin, ziyafetten kaçınmasından korktuğu için veya onların yemeği beklemesine meydan vermemek için böyle yapar. **«Semiz bir buzağı»** kızartıp **«getirdi.»** Yani semiz bir buzağı kesti. Çünkü onun malı sığır cinsindendi. Onlara daha iyi ikram olsun diye semizini seçip kızarttı ve getirdi.

27. Âdet olduğu üzere, yemeleri için **«onu önlerine koyup»** onların yemediklerini görünce: **«'Yemez misiniz?' dedi.»** Bu söz onların yemekten çekinmelerini hoş görmediğini ifade ve onları yemeye teşvik içindir.

28. «İçten içe onlardan korkmaya başladı.» Onların, bir kötülük yapmaya gelmiş düşmanlar olduklarını zannetti. Çünkü zarar vermek istedikleri kişilerin yemeğini yememek, kötülük yapmak niyetinde olanların âdetidir.

Aynü'l-Meânî'de şöyle denilmektedir: "Senin yemeğini yemeyen, seni korumaz, ona güvenilmez."

Ben fakir derim ki: Onların selâm vermeleri, bu anlayışa terstir. Çünkü selâm veren kişi, sulh ve güven ehlidir.

Hz. İbrahim'in gönlüne, onların azap etmek üzere gönderilen melekler olduğu endişesi düşüp, bu yüzden korktuğu da söylenmiştir.

Melekler, onun korktuğunu hissedince: **«'Korkma'»** biz Allah'ın elçileriyiz **«dediler.»** Denildiğine göre Cebrâil (a.s.) kızarmış buzağıyı, kanadı ile sıvazladı. Buzağı kalkıp annesinin yanına vardı. Bunun üzerine Hz.İbrahim onları tanıdı ve güvendi **«ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.»** O İshak (a.s.)'dı. Büluğa erip büyüyünce bilgili oldu. Sâre ondan başka çocuk doğurmadı.

29. «Karısı feryad ederek geldi.» Sâre, bir kenarda onlara bakıyordu. Onların müjdesini duyunca şiddetle feryad ederek veya ah çekerek evine geldi. Hayız kanının hararetini hissettiği için hayadan ötürü **«yüzüne vurarak »** bağırdı. Bir şeye hayret edenlerin yaptıkları gibi, parmaklarının ucu ile alnına vurmasının murad edilmiş olabileceğini söyleyenler de vardır. Çünkü bu, bir şeyi yadırgadıklarında kadınların yaptıkları bir âdettir.

«'Ben kısır bir kocakarıyım!' dedi.» Yani gençliğimde hiç doğurmadım. Şimdi doksan dokuz yaşına gelmişken nasıl doğurayım. Yaşlı kadın, birçok şeylerden âciz hale geldiği için, "*âcûz*" diye adlandırılmıştır. Kısırlığın Arapçası olan "*akm*" kelimesi, "iz kabul etmeyen kuru" anlamına gelir. Kısır kadın, erkek suyunu kabul etmeyen kadındır. *Kâmûs*'ta kısırlık anlamındaki kelimenin köklerinden olan "*ukm*" un, rahimde teşekkül eden ve çocuk kabul etmeyen bir kütle anlamında olduğu söylenilir.

Sâre, ömründe hiç doğurmamış kısır bir kadındı. Gençliğinde ve orta yaşlılığında doğurmayıp da, yaşlanıp menapoz dönemine girince, kendisinin çocuk doğuracağı haberini kabullenemedi. Bu, hâşâ Allah'ın kuvvetinden şüphe etmek değil, âdet gereği bir yadırgamadır.

30. «Onlar: 'Durum budur.» Bizim müjdelediğimiz gibidir. **«Rabbin»** böyle **«buyurdu.»** Biz kendi tarafımıznadn söylemiyoruz. Sadece Allah Teâlâ'dan sana aktarıyoruz. Bizim müjdelediğimiz şeyi uzak görme ve şaşırma. Allah Teâlâ sana haber verdiğimiz gibi buyurdu.

«Şüphesiz O, hikmet sahibidir, bilendir' dediler.» Onun sözü şüphesiz hak, yaptığı da şüphesiz muhkemdir.

Rivayet edildiğine göre Cebrâil (a.s.) Sâre'ye: "Evinin tavanına bak," dedi. O da baktı. Bir de ne görsün, tavandaki kirişler yapraklanmış ve meyve vermiş. Bunun üzerine verilen haberin doğruluğuna kesin bir şekilde inandı.

Bu karşılıklı konuşma, sadece Sâre ile olmamıştır. Hicr sûresinde anlatıldığına göre İbrahim (a.s.) ile de olmuştur. Orada anlatıldığı için bir de burada tekrarlanmamıştır. Nitekim Hicr ve Hûd sûrelerinde anlatılanla yetinilerek, bu sûrenin bu âyetinde zikredilen Sâre'den de o sûrelerde bahsedilmemişti.

Âyet-i kerime, Allah'ın fazlu kereminden umut kesilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü takdir edilen bir şey, bir süre sonra da olsa meydana gelecektir. Meryem sûresinde geçtiği üzere Meryem'in ağacı, kupkuru olmasına rağmen yeşermiş ve meyve vermiştir.

31. **«İbrahim»** (a.s.) onların, bir iş için gönderilen melekler olduklarını öğrenince: **«'Ey elçiler!»** Bu müjdenin dışında gönderilmenize sebep olan **«işiniz nedir?' dedi.»**

32. **«'Biz suçlu bir kavme gönderildik,' dediler.»** Onlar, suçlarına ve günahlarına devam ediyorlar, onlarda ısrar ediyorlar. Bu kavim, Lût kavmidir.

33. Diğer sûrelerde anlatıldığına göre şehirlerinin altını üstüne getirdikten sonra: **«'Üzerlerine çamurdan taş yağdırmak için»** yani taşlaşmış çamur yağdırmak için **«geldik.»** Bu, pişirilen ve taş gibi sertleşen çamurdur. Yani tuğla parçasıdır.

Demek oluyor ki, "*siccîl*", cehennem ateşinde pişirilmiş, üzerinde kavimlerin isimleri yazılı çamurdur. Âyette çamur anlamındaki "*tîn*" kelimesi kullanılmamış olsaydı, gökyüzünden yağdırılması hasebiyle, yağdırılanın dolu olduğu zannedilebilirdi. Ama "*tîn*" denilmek suretiyle böyle bir anlayış önlenmiş oldu.

34. **«(Bu taşlar) aşırı gidenler için»**, fısku fücûrda haddi aşanlar içindir. Çünkü onlar, kendilerine mübah kılınan kadınlarla yetinmediler, erkeklere de gittiler. İbn Abbas'tan; bu âyetin müşrikler hakkında olduğu, çünkü şirkin en aşırı ve en büyük günah olduğu rivayet edilmiştir.

«**Rabbinin katından**» yani başka birisinin tasarruf edemeyeceği hazinesinden «**gönderilmiştir.**'» Bu kelime, *"gönderilmiş"* anlamına geldiği gibi "işaretlenmiş" mânâsına da gelebilir. Buna göre maksat, beyaz ve kırmızı ile işaretlenmiş veya yeryüzünün taşlarından ayrılacak bir işaretle, yahut da kendisine atılan kişilerin adı ile işaretlenmiş olduğudur.

35. «**Bunun üzerine oradaki**», Lût kavmindeki, Lût (a.s.)'a iman eden «**mü'minleri çıkarttık.**» Sanki şöyle denilmektedir: Melekler emrolundukları şeyi yapmaya yeltendiler, Biz de: *"...Aileni götür..."* (Hicr: 65) diyerek onları çıkarttık. Bu söz, Cebrâil'in sözü değil, bizzat Allah Teâlâ'nın haber vermesidir.

36. «**Zaten orada bir tek ev halkından başka Müslüman da bulmadık.**» O ev halkının, Lût (a.s.) ve iki kızı olduğu söylenir. Lût'un karısı ise kâfirdi.

Bir başka görüşe göre, Lût (a.s.) ve kurtulan ailesi on üç kişi idiler.

Bilginler şöyle demişlerdir: "Kıyamet günü peygamber, ümmeti ile birlikte, bir başkası kavmi ile, bir başkası grubu ile (yedi ile on kişi arası), başka birisi oğlu ile, başka birisi yanında bir adamla gelir. Başka birisi ise peşinden gelinmesini ister ama kimse takip etmez. Çağırır icabet eden olmaz. Bu, zifiri karanlık bir vakitte geldiğinden dolayıdır. "

Âyette Müslümanla mü'minin, mefhum olarak olmamakla birlikte sıdk ve zât bakımından aynı olduklarına işaret vardır. Sıdktan maksat, inanan bir kimseye hem mü'min, hem de Müslim denmesinin doğru olmasıdır. Ancak müslim, mü'minden daha kapsamlıdır. Her mü'min müslimdir, ama her müslim mü'min değildir. Bazan âm ve hâs tek bir maddede buluşabilir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "İman, kalp ile tasdik, yani haber verilen hükmü anlayarak kabul etmek, onu doğru saymak, İslâm ise, hükümleri kabul anlamında boyun eğmek ve bağlanmaktır. En alt derecede aklı ve düşünme özelliği olana gizli kalmayacağı üzere bu, tasdikin hakikatidir. Bunu inkâr ise, büyüklenmektir."

37. «**Orada**», o şehirlerde «**acı azaptan korkanlar için...**» Yaratılışlarının selâmeti ve yüreklerinin yufkalığından dolayı korkmak âdeti olanlar için. Katı kalpli olanlara değil. Çünkü onlar o alâmetleri hesaba katmazlar ve onları işaret saymazlar.

«Bir işaret bıraktık.» Kendilerine gelen azaba delâlet eden bir işaret bıraktık. Bu işaret, anılan taş veya onların arazilerinden çıkan siyah, kokmuş sudur.

وَفِي مُوسٰىٓ اِذْ اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى
فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ
مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ
﴿٤٠﴾ وَفِي عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ
مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِي ثَمُودَ اِذْ
قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ
الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا
كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا
فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

38. Mûsa'da da ibretler vardır. Onu apaçık bir delille Firavun'a gönderdik.

39. Tüm benliği ile yüzçevirdi ve: "O bir sihirbaz veya delidir," dedi.

40. Biz onu ve ordusunu tutup denize attık. O, kendisini kınayıp duruyordu.

41. Âd kavminde de ibretler vardır. Onlara, kasıp kavuran rüzgârı gönderdik.

42. Uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, hepsini küle çeviriyordu.

43. Semûd kavminde de ibretler vardır. Onlara: "Bir vakte kadar faydalanın" denilmişti.

44. Rablerinin emrine karşı azgınlık ettiler. Bu yüzden bakıp dururlarken kendilerini o korkunç gürültü alıverdi.(7)

45. Ayağa kalkmaya güçleri yetmedi, yardım görenler de olmadılar.

46. Daha önce Nuh kavmini de (helâk etmiştik.) Çünkü onlar fâsık bir kavim idiler.

38. «Mûsa'da da ibretler vardır.» Bu cümle, yukarıda geçen "*Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ibretler vardır.*" (Zâriyât: 20) cümlesine bağlıdır. İbrahim ve Lût (a.s.) peygamberlerin kıssası, bağlananla kendisine bağlanılan (mâtufla mâtûfun aleyh) arasına girmiştir. Maksat, müşriklerin yalanlamalarına karşılık Rasûlüllah'ı teselli ve Lût kavmini helâk ettiği gibi, o iftiracı düşmanlarını helâk edeceğini vaaddir.

Üzerinde durduğumuz âyetin, bir önceki "*Orada acı azaptan korkanlar için bir işaret bıraktık.*" (Zâriyât: 37) âyetine mâtuf olması da muhtemeldir. Bu taktirde âyetin mânâsı şöyle olur: "Musa'nın Firavun'a gönderilmesinde ve Firavun'un ve kavminin başına gelen, boğulmaktan kurtarılmasında işaret bıraktık." Aksi halde "*Musa'da*" sözünün, "*bıraktık*" fiilinin tümleci olması doğru olmaz. Çünkü "bu köyde bir işaret bıraktık" sözü doğru olmadığı gibi "Musa'da bir işaret bıraktık" sözü de uygun değildir. Çünkü bırakmak, orada sürekli bırakmak anlamını ifade eder. Musa sürekli kalmadığına göre, onda yapılan şey nasıl kalsın?

«Onu apaçık bir delille» Mısır'ın sahibi **«Firavun'a gönderdik.»** O delil, âsânın yılan olması, elinin bembeyaz çıkması ve Musa (a.s.)'da görünen benzerî mûcizelerdir.

7- Gürültü diye terceme edilen kelimenin, gerçek mânâsı yıldırımdır ve birçok müfessir kelimeyi o anlamda almışlardır. Bursevî kelimeyi "ses" diye tefsir ettiği için bu şekilde terceme ettik. (Mütercim)

39. «Tüm benliği ile yüzçevirdi» yani Firavun imandan yüzçevirdi. "*Tüm benlik*" diye terceme ettiğimiz "*rükn*" kelimesi; yan, taraf mânâsınadır. Burada onun kendisi murad edilmiştir. Çünkü çok kere, bir şeyin yanı ve tarafı ile tüm benliği ifade edilir. *Sıhah*'ta: "Bir şeyin rüknü, onun kuvvetli tarafıdır. İnsana nispetle omuz gibidir," denilmektedir. Âyetin "mülk ve askerlerinden, kendileri ile kuvvet buldukları ile yüzçevirdi" anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Çünkü *rükn*, insanın kendisine dayandığı şeydir.

«Ve: 'O bir sihirbaz veya delidir,' dedi.» Bilindiği gibi delilik aklın bozulması ve gitmesi anlamınadır. Sanki Musa (a.s.)'nın ellerinde meydana gelen harikulade halleri, cinne nispet etmiştir. Ancak onun kendi ihtiyarı ve gayreti ile mi, yoksa başka bir şeyle mi meydana geldiğinde tereddüt etti. Onun için "sihirbaz veya deli" dedi.

Ebû Ubeyde, *"veya"* anlamındaki bağlacın "ve" anlamında olduğunu, çünkü Hz. Musa'yı sihirbazlık ve deliliğe birlikte nispet ettiklerini söyler. Bu, "*Yüz bin veya -ya da ve- daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.*" (Saffât: 147) mealindeki âyete benzer.

40. «Biz onu ve ordusunu tutup denize attık.» Yani sizden birinizin çakıl taşlarını avucuna alıp da denize attığı gibi, çok olmalarına rağmen onları Kızıldeniz'e fırlattık. **«O, kendisini kınayıp duruyordu.»** Yani Biz onu, büyük veya küçük kınanılacak şeyleri yaptığı halde yakaladık. Çünkü her günahkâr, günahı nispetinde kınanır.

41. «Âd kavminde de ibretler vardır. Onlara,» yani doğrudan kendilerine, kendilerine bağlı olarak da evlerine ve mallarına **«kasıp kavuran rüzgârı gönderdik.»** *"Kasıp kavuran"* diye terceme ettiğimiz *"akîm"* kelimesinin aslı "ukm", *Kâmus*'ta belirtildiğine göre, rahimde bulunan ve çocuk kabul etmeyen bir kütledir. Rüzgâr onları telef edip, köklerini kazıdığı için, yahutda yağmur meydana getirmek veya ağaçları aşılamak gibi bir hayır içermediği için bu kelime ile nitelenmiştir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: "Herhalde insanları helâk etmek suretiyle, rahimleri çocuktan kesmeye sebep olduğu ve onların arkalarında bir şey bırakmadığı için, *akîm* diye adlandırılmıştır. Bu, azap ve helâk rüzgârlarındandır. Hz. Ali (r.a.)'nin dediğine göre bu, "Nukbâ"dır. Nukbâ: İki rüzgâr arasında kalıp yönünden sapan veya sabâ ve kuzey rüzgârları arasında kalıp yönünden sapan rüzgârdır.

İbn Abbas'a göre ise bu rüzgâr "Debûr"dur. Bu görüşü, Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadis destekler: *"Ben Sabâ rüzgârı ile desteklendim. Âd kavmi ise Debûr ile helâk edildi. Debûr, Sabânın mukabili olan rüzgârdır."* Yani bu rüzgâr batıdan eser. Sabâ rüzgârı ise doğudan eser."

İbnu'l-Müseyyeb ise, buradaki rüzgârın güney rüzgârı olduğunu söylemektedir.

42. **«Uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor,»** üzerinden estiği can, mal ve hayvan **«hepsini küle çeviriyordu.»** Yani ufalanmış, çürümüş hale getiriyordu. *"Ramîm"*, kül haline gelen, çürüyen ve ufalanan kemik, bitki benzeri her şeydir.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Âd kavmine gönderilen rüzgâr benim şu yüzüğüm gibi idi. Yani Akîm rüzgârı yerin altındadır. Oradan, yüzükten çıkarıldığı gibi çıkartıldı ve Allah onunla Âd kavmini helâk etti."

43. **«Semûd kavminde de»** yani Sâlih kavminde de **«ibretler vardır.»** Ya da, onlarda ibret kıldık. **«Onlara: 'Bir vakte kadar»** dünya hayatından **«faydalanın' denilmişti.»** Yani azabın inme vaktine kadar ki o, çarşamba, perşembe, cuma günlerinin sonlarıdır. Çünkü onlar, çarşamba günü deveyi kestiler, cumartesi günü de bir kuvvetli ses ile helâk edildiler. *"Yurdunuzda üç gün daha yaşayın."* (Hûd: 65) âyeti bunu tefsir etmektedir.

Denildiğine göre Sâlih (a.s.) onlara: "Yarın yüzleriniz sararacak, yarından sonra kızaracak, üçüncü gün ise simsiyah olacak. Sonra da size azap gelecek," dedi ve aynen öyle oldu. Onların renklerinin, anlatıldığı şekilde değişmesi, hallerinin her gün daha kötüleşmesi idi. Şüphesiz beyaz, önce sararır, sonra kızarır, sonrada kararır. Siyahlık kahr ve celâl renklerindendir ve cehennem rengidir. Çünkü cehennem siyahtır, karanlıktır. Onlar, helâk esnasında, cehennem rengine dönüştüler. Çünkü karargâhları orasıdır. Oradan Allah'a sığınırız.

44. **«Rablerinin emrine karşı azgınlık ettiler.»** O'na uymaktan kibirlenerek imtina ettiler. Rablerinin emri, Sâlih (a.s.)'in lisanı üzere emrolundukları şeylerdir. O da: *"Allah'a kulluk ediniz"* ve *"Onu bırakınız, Allah'ın arzından yesin."* (A'raf: 73) âyetinde ifade edilmiştir. Ya da maksat, Allah'ın şanıdır ki o da dinidir. Yahut da onların azgınlıkları, Rablerinin emri dolayısıyla oldu. O da, kendisine kulluk etmeleri ve deveyi kendi haline bırakmalarını

emretmesidir. İşte onların azmalarının sebebi bu idi.

«Bu yüzden bakıp dururlarken...» Yani o sayhayı gözleri ile görürlerken, çünkü o, güpegündüz gözlerinin önünde geldi, onlar gözleriyle ona bakıyorlardı. Bu cümlede "*sâika*" nın, hakiki mânâsı olan yıldırım anlamında kullanıldığının tercih edildiği görülmektedir. Çünkü o ortaya çıktığında gözleri ile gördüler. Ses ise görülmez, işitilir.

Zahir olan şu ki, yıldırımla birlikte Cebrâil (a.s.)'in sesinin de bulunması mümkündür. Buna engel bir durum yoktur.

Bir başka izaha göre "*bakmak*" tan maksat, beklemektir. Yani onlar, vaadolundukları azabı bekliyorlardı. Çünkü o günlerde renklerinin değişmesinden dolayı onun ineceğinin işaretlerini gördüler. Bu ifade: "Onlar bakıp dururken yani hayret içerisinde iken sesi duydular," şeklinde de izah edilmiştir.

«Kendilerini o korkunç gürültü alıverdi.» Denildi ki: Sâlih (a.s.)'in açıkladığı; yüzlerinin sararması, kızarması ve kararması gibi alâmetleri görünce onu öldürmeye yeltendiler. Allah Teâlâ onu Filistin arazisinden kurtardı. Dördüncü günün kaba kuşluk vakti gelince koku süründüler özel bir deri ile kefenlendiler ve: "*Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı*" (Hûd: 67) âyetinde açıklandığı üzere Cebrâil (a.s.)'in korkunç sesi geldi ve helâk oldular. Burada "*sâika*" dan maksat, "feryad, ses" tir, gerçek anlamı değildir. Bu kelimenin gerçek mânâsı yıldırımdır.

Bu kelimenin izahı sadedinde şöyle diyenler de olmuştur: "Onlara gökyüzünden korkunç bir ses geldi."

Denilmiştir ki: "O seste, yıldırımın ve yeryüzündeki her şeyin sesi vardı. Göğüs kafeslerinde kalpleri parçalandı."

Bazı âlimler ise, onların, gerçek anlamda yıldırımla helâk edildiklerini, gökyüzünden bir ateş inerek onları yaktığını söylerler.

45. «Ayağa kalkmaya güçleri yetmedi.» Bu, Cenabı Allah'ın şu âyetine benzer: "*...Yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.*" (A'râf: 78; Hûd: 67) Yapışıp kaldılar. Kaçmayı bırakın, ayağa kalkmaya ve hareket etmeye bile güçleri yetmez.

«Yardım görenler de olmadılar.» Yani azaptan kendi kendilerine korunamadıkları gibi, başkalarından da yardım görmediler.

46. Bu helâk edilenlerden **«daha önce Nuh kavmini de helâk etmiştik. Çünkü onlar fâsık»** yoldan çıkmış **«bir kavim idiler.»** Helâklerine sebep olan küfür ve isyanda haddi aştılar.

Bil ki, Allah Teâlâ peygamberler gönderdi, şeriatlar indirdi, sınırlar koydu. Sen Allah'ın çizmiş olduğu sınırı aştığın zaman fâsık olursun, şeytana itaat edersin. İsyan anında mü'minlere destek olan melek senden uzaklaşır. İnsan, kendi haline bırakılır ve şeytanın eline düşerse helâk olmuş demektir.

وَالسَّمَٓاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾
وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ
خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّٓوا اِلَى اللّٰهِ اِنّ۪ي لَكُمْ
مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ اِنّ۪ي لَكُمْ
مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥١﴾ كَذٰلِكَ مَٓا اَتَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ
اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ اَتَوَاصَوْا بِه۪ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ
﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَٓا اَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى
تَنْفَعُ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٥﴾

47. Göğü, gücümüzle Biz kurduk, şüphesiz Biz (onu) genişleticiyiz.

48. Yeri de Biz döşedik. Ne iyi döşeyiciyiz!

49. Her şeyden çift yarattık. Umulur ki siz (bütün bunları) düşünüp öğüt alırsınız.

50. O halde Allah'a koşuşun! Ben size O'nun tarafından (gelen) açık bir uyarıcıyım.

51. Allah'la birlikte, başka bir tanrı edinmeyin. Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.

52. İşte böyle onlardan öncekilere bir peygamber gelmeye görsün. Hemen: "O sihirbaz veya delidir" dediler.

53. Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir kavimdir.

54. Sen onlara aldırma. Bu yüzden kınanacak değilsin.

55. Sen öğüt ver. Şüphesiz öğüt, mü'minlere fayda verir.

47. «Göğü, gücümüzle Biz kurduk, şüphesiz Biz (onu) genişleticiyiz.» Âyet-i kerîmedeki "*musi'*" kelimesi, takat anlamındaki "*vüs'*" kelimesinden türemiştir. "*Mûsi'*" infaka muktedir mânâsındadır. Âyetten maksadın, "gökyüzünü genişleten" veya "gökyüzü ile yer arasında geniş bir boşluk yaratan" ya da "rızkı genişleten" olması muhtemeldir. "*Gökyüzünde rızkınız var.*" (Zâriyât: 22) âyeti bu son ihtimale delâlet eder.

48. «Yeri de Biz döşedik. Ne iyi döşeyiciyiz!»

49. «Her şeyden» mevcûdâttaki her cinsten veya hayvanlardan **«çift yarattık.»** Yani erkek ve dişi, gök ve yer, gece ve gündüz gibi iki sınıf, iki nevi yarattık.

«Umulur ki siz (bütün bunları) düşünüp öğüt alırsınız.» Bütün bu gökyüzünü kurmak, yeri döşemek, çiftleri yaratmak gibi işleri siz düşünesiniz de, o Allah'ın her şeyi yaratan, rızkını veren, ibadete lâyık olan, hepsini tekrar yaratmaya muktedir olan olduğunu bilip de gereğince amel edesiniz diye yaptık.

50. «O halde Allah'a koşuşun!» Ey Muhammed! Kavmine şöyle de: "Durum böyle olduğuna göre, iman ve tâatle, bu Yüce Allah'a koşuşun! Böylece O'nun cezasından korunmuş ve sevabına nail olmuş olursunuz. İman ve tâate sarılmak konusundaki emrin, "*koşmak*" kelimesi ile ifade edilişi, insanların gerisinde, kaçmaları gereken bir cezanın varlığına dikkat çekmek içindir.

«Ben size O'nun tarafından (gelen) açık bir uyarıcıyım.» Hz. Peygamber'in, Allah tarafından açık mûcizelerle gönderilen bir uyarıcı olduğu açıktır. Ya da Hz. Peygamber korkutulan azabı açıklayan bir uyarıcıdır. Allah'ın, Rasûlüllah'a, insanları azabından kendisine koşmaya emretmesi için olan emrinde ve onun kendisi tarafından değil, Allah katından gelen bir uyarıcı olduğunu bildirmesinde, mü'minlerin kaçtıkları şeyden kurtulacakları ve istenileni elde edecekleri vaadi vardır.

51. «Allah'la birlikte, başka bir tanrı edinmeyin.» Allah'a koşmakla emirden sonra, cezanın sebebi olan şeyden kaçmayı emretmiştir. Sanki şöyle denilmektedir: Allah'la birlikte başka bir ilâha inanmaktan veya başka bir ilâhın varlığını söylemekten kaçınınız.

«Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.» Bu, önceki azaptan Allah'a koşmasını te'kiddir. Ama tekrar yoluyla değil, sebebinden yasaklayıp, ondan kaçmanın gereğine işaretledir.

52. «İşte böyle» yani eski milletlerin peygamberleri ile olan münasebetleri ile Kureyşin ve müşrik Arapların peygamberlerini yalanlamaları ile, ona sihirbaz veya deli demeleri arasındaki ilgi budur. **«Onlardan öncekilere bir peygamber gelmeye görsün. Hemen: 'O sihirbaz veya delidir' dediler.»** O halde sen de, kavminin seni yalanlamasından dolayı ümitsizliğe kapılma.

53. «Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler!» Peygamberler hakkında söylenmesi bir tarafa, aklı olanın zihninden bile geçmeyecek bu tür çirkin sözlerde, -zamanlarının farklılığına rağmen- ittifak etmelerine şaşılır. Gerçekten onların yadırganacak halleri vardır.

«Doğrusu onlar azgın bir kavimdir.» Bu ifade ile onların şer üzerine ittifaklarından ve zamanlarının farklılığına ve aynı dönemde yaşamış olmamalarına rağmen, birbirlerine bu kötü şeyleri tavsiye etmelerinden daha kötü ve daha çirkin olan hallerini ortaya koydu. O da: Bu çirkin kelimelerin, herbirinden çıkmasının, kendilerinden öncekilerin vasiyetinden değil, kendi kötü cibilliyetlerinden olduğunu bildiren ve tümüne şamil olan azgınlıklarıdır.

54. «Sen onlara aldırma. Bu yüzden kınanacak değilsin.» Onlarla cedelleşme. Onları defalarca davet ettin, sırf kibirlenerek ve kasılarak kabul etmediler. Sen bütün gayretini sarfettikten ve hatta çok daha ileri gittikten sonra, onlarla mücadeleyi bıraktığın için kınanacak değilsin.

55. «Sen öğüt ver.» Yani insanlara vaaz ve nasihat et. Ya da hatırlatma ve öğüdü yap. Bunları tümüyle bırakıverme. **«Şüphesiz öğüt, mü'minlere fayda verir.»** Yani Allah'ın iman edeceklerini takdir ettiklerine veya fiilen iman edenlere fayda verir. Çünkü öğüt, onların basîretini artırır, imanlarını kuvvetlendirir. Söz ancak, kabiliyeti olanlara ve dinlemeye hazırlananlara fayda verir. Bundan ötürü Allah Teâlâ: *"Şüphesiz bunda aklı olan ve hazır bir vaziyette kulak veren için bir öğüt vardır,"* (Kaf: 37) buyurmuştur.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾
مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللّٰهَ
هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا
مِثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

56. Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.

57. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.

58. Şüphesiz Allah, rızık veren ve güç kuvvet sahibi olandır.

59. Şüphesiz zulmedenlere, (eski) benzerlerinin azapları gibi azaptan pay vardır. O halde acele etmemi istemesinler.

60. Vaadolundukları günlerinden dolayı kâfirlerin vay haline!

56. «Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» Kulluk anlamına gelen *"ibadet"*, ubûdiyyetten daha üstündür. Çünkü ubûdiyyet, tevazu göstermek, zaaf izhar etmektir. İbadet ise, bu hallerde son noktaya ulaşmaktır. Bu dereceyi de ancak fazilette zirveye ulaşanlar elde ederler.

Âyette cinlerin yaratılışının insanlardan önce anılması, onların gerçekte insanlardan önce yaratılmış olmalarından dolayıdır. Allah'a ibadet için yaratılmalarından maksat, O'na ibadete tam anlamıyla yetenekli ve muktedir olarak yaratılmış olmalarıdır. Üstelik ibadet onlardan istenmektedir. İbadet, Allah'ın kullarına bir lütfudur.

Bazı âlimler *"kulluk etsinler"* sözünü, *"tanısınlar"* şeklinde tefsir etmişlerdir.

Bahru'l-Ulûm'da bu âyetle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Bu iki gürûhu ancak ibadet etsinler diye yarattım. İbadet, kulun emir ve yasaklardan mükellef tutulduğu şeyleri eksiksiz yapmasıdır. Ya da âyet onları, kendilerinden kulluk istemek için yarattım, şeklinde anlaşılmalıdır. Gerçekten de Allah Teâlâ peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği kitaplarında bu her iki gruptan da ibadet istemiştir.

Ehl-i sünnet âlimleri bu âyeti, talebî olan teklifî bir emir olarak kabul etmişler, irade ile ilgili bir emir saymamışlardır. Öyle olsaydı, Allah'ın murad ettiği şey hemen tahakkuk ederdi. Eğer olmayacağı bilinen bir şeyi emretmenin ne faydası olabilir? şeklinde bir sual gelirse şöyle cevaplayabiliriz: Bunun faydası, teklifi kabul yeteneği olanla öyle olmayanın arasını ayırmaktır. Bu da saadet ve şekavetin ve bunlara ehil olanların açığa çıkması içindir.

İbn Melek, insan ve cinlerin çoğu ibadet yapmadığı halde, ibadet nasıl yaratılış sebebi olabilir? şeklindeki bir soruyu şöyle cevaplamıştır: "Burada söz konusu olan mü'minlerdir. Nitekim İbn Abbas'ın *"Ben mü'min olan cinleri ve insanları, ancak ibadet etsinler diye yarattım"* anlamına gelen kıraati, buna delildir. Ya da maksat, mutlak ibadettir. İnsanların ve cinlerin ibadetle mükellef tutulmaya kabiliyetli oluşlarıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Her doğan (İslâm) fıtratı üzere doğar,"* buyurmuştur.

Özetle denilebilir ki: İnsanlar ve cinler, hilkaten ve zorlayarak değil, teklifî ve ihtiyârî olarak kulluk için yaratılmışlardır. Allah kimin yolunu düzeltir ve muvaffak kılarsa, yaratılış gayesi olan ibadeti yapar. Kimi de rahmetinden uzaklaştırıp, rüsvây ederse, ondan mahrum olur, o da kendisi için yaratılan şeyi yapar. Bir hadiste: *"Amel ediniz. Herkese kendisi için yaratıldığı şey kolaylaştırılır,"* buyurulmuştur.

Kulun, Rabbine ibadet etmesi, yaratanına karşı muhtaç ve mütevazi olmasıdır. Bu da Rabbinin yapılmasını emrettiği şekilde farz, vacip, sünnet ve müstehapları yerine getirmekle olur. Farzları tam olduğu zaman -ki tam olması da farzdır- iki farz arasında nafilelerle meşgul olur. Hiçbir amelini küçük görmez. Çünkü Allah onu yarattığı ve emrettiğ zaman küçümsememiştir. Allah seni bir şeyle mükellef tutmuşsa mutlak surette onu önemsemek de bu emre dahildir. Kul, farzlara devam ettiği zaman, Allah'a, O'na en iyi yaklaştıran şeyle yaklaşmış olur. Sahih bir kudsî hadiste şöyle buyurulmuştur: Allah Teâlâ: "*Kulum Bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli olan bir şeyle yaklaşmamıştır. Kulum Bana nafilelerle yaklaşır, Ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman, işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olurum. Benden isterse veririm. Korumamı isterse korurum. Ben, yapacağım hiçbir şeyde, kulumun ruhunu kabzetmekteki tereddüdüm gibi tereddüt etmedim. Çünkü o ölümü hoş karşılamaz. Ben de onun üzülmesini hoş görmüyorum.*"

Allah'a başta farzlarla, sonra da nafilelerle yaklaşılır. Allah sevgisinin hasıl ettiği şu sonuca bakın. Allah Teâlâ kulunu, kulağı, gözü, eli ve ayağı olmak suretiyle güçlendiriyor. Bunlara bakınız da bu ilâhî sevgiyi gerçekleştirecek farzlara ve nafilelere devam ediniz. Nafile ancak farzlar tamamlandıktan sonra sahih olur. Nafileler içerisinde, farzların cinsinden, farzları tamamlayanlar vardır. Sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Allah Teâlâ meleklere, kulumun namazına bakınız. Tamam mı, noksan mı? der. Eğer tamamsa, o tam diye yazılır. Eğer bir noksanlık varsa, kulumun nafilesi var mı? bakınız der. Eğer varsa, kulumun farzını, nafileden tamamlayınız, buyurur.*"

Bilmiş olunuz ki, bizim Hz. Peygambere uymakla emretmemiz güzel bir sünnettir. Hem emrettiğimizden dolayı, hem de başkaları tarafından yapılmasından dolayı ecir alırız. Bir şeyi Peygamber (s.a.v.) yapmadığı için, ona uymak maksadıyla terketmemiz, onu âdet edinip yapmamızdan daha sevaptır. Çünkü Hz. Peygamber ümmetini çok şeyle mükellef tutmaktan hoşlanmazdı. Oysa olmayan bir şeyin sünnet oldunu söylemek başkalarına külfet yüklemek olur. Rasûlüllah, tâat ve ibadete bizden daha fazla düşkündü. Ama bize hafiflik olsun diye bazı amelleri terkederdi. O halde diyoruz ki: Hz. Peygamber'e yapmadığı şeylerde uymak, yani onun terkettiğini yapmamak, onu âdet edinmekten daha sevaptır. Öyleyse durumunu bu söylediğimiz şekilde ayarla.

Rivayete göre Ahmed b. Hanbel karpuz yemezmiş. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda: "Rasûlüllah'ın karpuzu nasıl yediğine dair bir haber bana ulaşmadı," demiş. Yani kendisine karpuz yemenin keyfiyetine dair bir haber ulaşmadığı için onu terketmiş. İşte bu gibi faziletlerle İslâm bilginleri diğer ümmetlerin âlimlerinden üstün olmuştur.

Bu büyük âlim, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerini iyi bilip, iyi anlamıştı: "*..Bana uyunuz, Allah da sizi sevsin...*" (Âl-i İmran: 31). "*...Şüphesiz Rasûlüllah'ta sizin için iyi bir örnek vardır.*" (Ahzâb: 21)

Söz, fiil ve hal gibi sünnet olan şeylerle meşgul olmamızın sevabı, onları bilmemizden ve sayıp dökmemizden daha çoktur. Bu ümmet, Rasûlüllah'tan varid olandan başkasıyla mükellef olmadığına göre, biz nasıl ondan vârid olandan daha çok sünnet koyup durabiliriz?

57. «Ben onlardan», cinlerden ve insanlardan hiçbir zaman, ne kendim için, ne kendileri için, ne de başkaları için onların kazançları ile elde edecekleri **«rızık istemiyorum. Beni»**, kendilerini ve başkalarını **«doyurmalarını da istemiyorum.»**

Bu âyet, Allah'ın kulları ile münasebetinin, efendilerin köleleri ile olan münasebetlerinden ne kadar yüce olduğunun beyanıdır. Çünkü onlar kölelere, kendilerinin geçimlerini kazanmakta ve rızıklarını teminde yararlanmak için sahip olurlar. Onlar içerisinde, rızkını elde etmek için kölelerinin çalışmasına muhtaç olanlar var. Bol mala sahip olup, kölelerinin çalışmasına muhtaç olmamakla birlikte, onlardan yemeğini pişirmek, hazırlamak gibi ihtiyaçlarını gidermesini isteyenler var. Allah Teâlâ ise bunların hepsinden müstağnîdir, hiçbirisine muhtaç değildir. Kulların çalışmalarının, kazanmalarının menfaatleri sadece kendilerine döner.

Mana şudur: Ben kulları, Benim ve kendilerinin rızkını tahsil için çalıştırmak istemiyorum. Aksine onların rızıklarını ve yaşamaları için gerekli olan şeyleri kendi katımdan lütfediyorum. Tâ ki onlar, yaratılışlarının sebebi olan Bana kullukla meşgul olsunlar.

Âyette müşriklerin putlarına da tariz vardır. Onlar putlara yemek götürürlerdi. Onları bazan köpekler yer, sonra da putların üzerine işerlerdi. Bu hal yine de müşrikleri onlara ibadetten alıkoymazdı.

Ayrıca bu âyet, rızkın yemekten daha genel olduğuna delildir.

58. «Şüphesiz Allah, rızık veren ve güç kuvvet sahibi olandır.» Bu ayet Allah'ın kullardan rızık istememesinin sebebidir. Rızka muhtaç olanlara Allah'tan başka rızık veren yoktur, anlamındadır. Çünkü O, tüm yaratıklarına karşı güç sahibidir. Bu, kendisinin doyurmak için çalışıp çabalamalarını istemeyişinin sebebidir. Çünkü işlerinde başkalarının yardımını isteyen âcizdir, güçsüzdür.

İmam Gazalî rahimehullah *el-Esmâu'l-Hüsnâ Şerhi*'nde şöyle demektedir: Allah'ın isimlerinden olan *"rezzâk"*, rızıkları ve rızıklananları yaratan, rızkı onlara ulaştıran ve onlardan yararlanma sebeplerini yaratan demektir. Rızık iki çeşittir:

1- Açık olan: Bunlar yiyecekler ve azıklardır. Bu dış görünüş olan bedenler içindir.

2- Gizli olan: Bunlar da marifet ve keşiflerdir. Bu da kalpler ve sırlar içindir. Bu rızık, daha şereflidir. Çünkü meyvesi ebedî hayatındır. Zahirî rızkın meyvesi ise, kısa bir süre için bedenin kuvvetidir. Yaratıkların her iki rızkını üstlenen ve insanlara ve cinlere ulaştıran Allah Teâlâ'dır. Ama rızkı dilediğine yayar, dilediğine daraltır. Bu özellikten kulun alacağı nasip ikidir:

1- Bu özelliğin hakikatini ve ona sadece Allah'ın müstehak olduğunu öğrenmek, böylece O'ndan başkasından rızık beklememek, sadece O'na güvenmek.

Rivayete göre Hâtemü'l-Esam'ma bir adam: "Nereden yiyorsun?" diye sordu. Hâtem: "O'nun hazinesinden," diye cevap verdi. Adam: "Siz ancak söz söylüyorsunuz," dedi. Bunun üzerine Hâtem: "Gökyüzünden sözden başka bir şey inmedi," dedi. Adam: "Benim seninle tartışacak gücüm yok," deyince Hâtem: "Çünkü bâtıl, hakka karşı durmaz," dedi.

2- Allah kişiye doğru yola ileten ilim, irşad eden lisan ve hayıra harcayan, tasadduk eden bir eli ihsan etti. Böylece sözleri ve hareketleri ile şerefli rızıkların gönüllere ulaşmasına vesile olur. Allah bir kulu sevdiği zaman, kulların ona olan ihtiyaçlarını artırır. Rızıkların kendilerine ulaşmasında Allah'la kullar arasında ne kadar vasıta olursa, bu sıfattan o ölçüde hazza nail olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Mal sahibi tarafından emrolunduğu şeyi gönül hoşluğu ile veren emin hazinedar (kasadar), sadaka verenlerin birisidir. (Kendi malından sadaka vermiş gibi savap alır.)"* Kulların elleri, Allah'ın hazineleridir. Eli bedenlerin rızkının hazinesi, dili de kalplerin rızkının hazinesi kılınan kişi yüce lütfa mazhar olmuştur.

Yine Gazâlî *"Kavî"* ve *"Metin"* isimlerinin şerhinde şöyle demektedir: "Kuvvet, tam kudrete; metanet de, kuvvetin şiddetine delâlet eder. Allah Teâlâ kudretin son noktasına kadar malik olması açısından *'kavî'* kuvvetinin şiddetli olması açısından da metindir. Bu da kudret anlamındadır."

59. «Şüphesiz zulmedenlere,» Rasûlüllah'ı yalanlamak veya tasdik edecekleri yerde yalanlamak sûretiyle, ebedî azaba arz ederek kendilerine zulmeden bu Mekke'lilere **«(eski) benzerlerinin azapları gibi azaptan pay vardır.»** *"Pay"* diye terceme edilen *"Zenûb"* kelimesi içi dolu büyük kova anlamındadır. Sâkilerin, kova ile su taksim etmelerini ifade eden tabirden alınmıştır.

«O halde acele etmemi istemesinler.» Yani, benden azabı getirmem için acele etmesinler. Çünkü onun için belli bir vade vardır. Takdir edildiği vakitte inecektir.

Nadr b. Hâris, azabın gelmesi için acele ederdi. Bedir gününe kadar mühlet verildi. Sonra aynı gün öldürüldü, cehennemi boyladı. Böylece önce öldürülmek suretiyle, sonra da cehennemle azabedildi.

60. «Vaadolundukları günlerinden dolayı...» O gün, Bedir günü veya kıyamet günüdür. Bu anlayış, aşağıda gelecek sûrenin başındaki lâfızlara daha uygun düşmektedir. Bedir günü olduğu tarzındaki anlayış ise, daha önce geçen kısımla daha çok uyumludur. Çünkü o dünyevî azaptandır. Her ne olursa olsun azap gelicidir ve gelecek olan her şey yakındır. Nitekim şöyle denilmiştir: Akıllı olan, Allah'a âsi olarak kavuşmamak için O'na yönelmekte ve tevbede acele edendir. Ölüm konusunda ise acele etmez. Çünkü o zaten gelecektir. Rasûlüllah (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri ölümü temenni etmesin, gelmeden önce onu çağırmasın. Şüphesiz biriniz ölünce ameli kesilir. Çünkü mü'min ömrünü ancak hayırla artırır."*[8] Yani kul iyi olursa, onun hayrının artacağı umulur. Allah ona tevbe etmeyi nasip eder.

«Kâfirlerin vay haline!» *"Vay haline"* diye terceme edilen *"veyl"*, azap, şekavet ve kederden daha şiddetlidir. Cehennemde bir vadinin adı olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Mahlukatın yaratıcısı Allah'ın yardımıyla Zâriyât Sûresi tamamlandı.

---

[8] Hadisi, Müslim, *Zikir ve duâ* konusunda 2682 numarada, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de, Buharî de benzerini rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/555; *el-Fethu'l-Kebîr*,3/353.

TÛR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 49 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالطُّورِ (١) وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ (٢) فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ (٣) وَالْبَيْتِ
الْمَعْمُورِ (٤) وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ (٥) وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ (٦) إِنَّ
عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ (٧) مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ (٨) يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا
(٩) وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا (١٠) فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (١١)
الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ (١٢) يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا
(١٣) هٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (١٤)

1-8. Tûr'a, yayılmış ince deri üzerine yazılmış Kitab'a, Beyt-i Mâmûr'a, yükseltilmiş tavana ve dolu denize yemin ederim ki Rabbinin azabı mutlaka meydana gelecektir. Onu engelleyecek hiçbir şey yoktur.

9. O gün gökyüzü sallanıp çalkalanır.

10. Dağlar yürüdükçe yürür.

11. O gün yalanlayanların vah haline!

12. Onlar daldıkları batıl içerisinde oynayanlardır.

13. O gün cehennem ateşine itilip atılırlar.

14. "İşte yalanlamakta olduğunuz cehennem budur" (denilir).

1-8. «Tûr'a...» İbn Abbas (r.a.) Tûr'un, ot bitiren her dağa verilen isim olduğunu söyler. Bir şair şöyle demiştir:

Bazı çobanlar Tûr'a uğrasa
Tûr, üzerinde tek bir yaprak bile bitirmezdi.

Ayrıca bu dağda su kaynakları ve başka faydalı şeyler bulunur. Tûr'un; yeryüzünü çepeçevre kuşatan dağ olduğunu söyleyenler varsa da meşhur olan, onun özel bir dağın adı oluşudur. O da, Tûr-i Sînîn'dir. Yani Medyen'deki kutsal dağdır. O dağda, Musa (a.s.) Allah Teâlâ'nın kelâmını işitti. Bu yüzden Allah Teâlâ o dağa yemin etti.

«Yayılmış ince deri üzerine» Âyetteki, ince deri anlamında kullanılan *"rik"* kelimesi, hayvan derilerinden, yazı yazmak için inceltilmiş olanıdır. *Kâmus*'ta da bu anlamda olduğu ifade edilmiştir. *"Yayılmış"* diye terceme edilen *"menşûr"* kelimesi de, üzerinde mühür olmayan açık şey anlamına gelir. Bu kelimeler, ifade ettikleri mananın önemine işaret veya insanların bilmedikleri şeyler olduğunu ifade için nekre (belirsiz) olarak kullanılmışlardır.

Bir düzen içerisinde **«yazılmış»** olan **«Kitab'a...»** Kitaptan maksat, Kur'an veya Hz. Musa'nın Levhalarıdır. Tûr'a uygun düşeni de bu ikinci anlamdır. Buradaki maksadın, Levh-i Mahfuz'da yazılı olanlar veya Hafaza meleklerinin yazdığı şeyler olduğunu söyleyenler de vardır ki bu kitaplar kıyamette, açılmış olarak getirilirler. Onu kimi sağından kimi de solundan alır. Bu âyetin bir benzeri de şudur: *"İnsanlar için, kıyamet gününde açılmış olarak önünde bulacağı kitabı çıkarırız."* (İsrâ: 13)

«Beyt-i Mâmûr'a...» Maksat Kâbe-i Muazzama'dır. Mâmur oluşu, hacılar, umreciler ve ona yakın olmak için dışarıdan gelip yerleşen mücavirler iledir. Bir görüşe göre de, Beyt-i Mâmûr, *"darâh"* yani Kâbe'nin hizasında semadaki bir beyittir. Oranın mamur oluşu, oraya gelen meleklerin çokluğudur. Çünkü orayı her gün yetmiş bin melek ziyaret eder, tavaf ederler, namaz kılırlar. Bir daha ebediyyen geri dönemezler. Orasının gökyüzündeki saygınlığı, Kâbe'nin yerdeki saygınlığı gibidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Miraç'ta İbrahim (a.s.)'i sırtını Kâbe'nin hizasındaki Beyt-i Mâmûr'a dayamış gördü. Melekler orasını ziyaret ediyorlardı.

«Yükseltilmiş tavana...» Yani yeryüzünden beş yüz yıllık yol mesafesinde yükseltilmiş gökyüzüne yemin ederim ki... Allah Teâlâ: *"Biz gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık."* (Enbiya: 32) buyurmaktadır.

«Ve dolu denize yemin ederim ki...» Bu denizden maksat, birbirine bitişik ve ayrı tüm denizlerin aslı olan büyük okyanustur. Onun sahilleri bilinmez. Derinliğini de Allah'tan başkası bilemez.(1) Yeryüzündeki bütün denizler, onun hareket ve çırpınmasındandır.

Bazı müfessirler: *"Denizler kaynatıldığında..."* (Tekvir: 6) âyetine dayanarak bunun "kaynatılan deniz" anlamında olduğunu söylemişlerdir.

Rivayet edildiğine göre kıyamet günü Allah Teâlâ denizleri ateş haline getirir. Cehennem ateşi onunla yakılır. Bir hadiste: *"Bir kimse denize ancak cihad, hac veya umre maksadıyla çıksın. Çünkü denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır,"*(2) buyurulmaktadır.

«Rabbinin azabı mutlaka meydana gelecektir.» Bu cümle daha önce geçen yeminin cevabıdır. *Fethu'r-Rahmân*'da bu azabın dünyevî değil, ahirette kâfirlere ait olan azap olduğu belirtilmektedir.

«Onu engelleyecek hiçbir şey yoktur.» Bu, *"Onu Allah'tan geri çevirmek yoktur."* (Rûm: 43) mealindeki âyete benzer. Bu şeyler için yemin edilmesi, onların Allah'ın kudretini, ilminin kemâlini, kulların tüm yaptıklarını en ince noktasına kadar bilip kuşattığına işaret eden, haberlerinin -ki kendileri ile yemin edilenler bu kabildendir- doğruluğuna şehadet eden hikmetini bildiren önemli şeyler oldukları içindir.

Cübeyr b. Mut'ım şöyle der: "Bedir esirleri hakkında Rasûlüllah'la konuşmak için Medine'ye geldim. Onu sabah namazında Tûr sûresini okurken buldum. Sesi mescidden dışarı çıkıyordu. *"Rabbinin azabı mutlaka meydana gelecektir"* anlamındaki âyete varınca onu duyduğumda sanki kalbim eridi.

1- Şüphesiz bu tefsir, müfessirin kendi dönemine aittir. Bugün, o zaman bilinmeyen çok şeyler bilinmektedir. (Mütercim)

2- Hadisi Ebû Davud tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/361.

Bu olay gönlüme İslâmın ilk girişidir. Azabın inivermesinden korkarak Müslüman oldum. Bana azap inmeden, oturduğum yerden kalkmayacağımı zannediyordum."[3]

Bu olayın bir benzeri de Erkâm'ın evine varıp da Hz. Peygamber'i "*Tâhâ*" sûresini okurken dinlediğinde Hz. Ömer'in başına geldi. Kalbi yumuşadı ve Müslüman oldu. Kabule hazır kalpler en küçük şeylerden müteessir olurlar. Nasihatçi, Kur'an veya Allah Rasûlü ya da onun ihlâslı vârisi âlim olursa tesiri daha fazla olur. Ama kalp katı olunca Ebû Cehil'e faydası olmadığı gibi, ona öğüt de fayda vermez.

9. «O gün gökyüzü sallanıp çalkalanır.» Yani hareket eder, gider gelir. Bir başka izaha göre, değirmen taşının döndüğü gibi döner. İçinde yaşayanları geminin salladığı gibi sallar. Gökyüzünün sallanmasından maksadın, parçalarının birbirine girmesi, sakinlerinin -onlar meleklerdir- korkudan birbirleri üzerine yığılması ve karışması olduğunu söyleyenler de vardır.

10. «Dağlar yürüdükçe yürür.» Yeryüzünden silinir ve yok olur.

Bazı âlimler şöyle derler: "Dağlar, bulutlar gibi hareket ederler. Bu hareket o günün dehşetinden yarılıp, sonunda atılmış pamuk haline dönerler."

11. «O gün yalanlayanların vah haline!» Yani bu sallanmanın, hareketin olduğu gün, durum böyle olunca vay onların haline! Çünkü o günün çetin azabı onlar için olacaktır. Bu cümle yalanlayanların dışındaki günahkârların da azaba uğrayacakları gerçeğine ters düşmez. Çünkü burada söz konusu olan çetin azap "*veyl*", sadece Allah'ı, Rasûlünü ve kıyamet gününü yalanlayanlara mahsustur. Mü'minlerin asîlerine değil.

12. «Onlar daldıkları batıl içerisinde», batıllar ve yalanlar içerisinde küfürleri ile meşgul olup **«oynayanlardır.»**

13. «O gün cehennem ateşine itilip atılırlar.» Elleri boyunlarına bağlanarak ve alınları ayakları ile birleştirilerek yüzüstü şiddetle sürüklenip cehennem ateşine atılırlar. Zebaniler tarafından kendilerine:

14. «'İşte» dünyada iken bunu haber veren vahyi **«yalanlamakta olduğunuz cehennem budur'»** denilir.

---

[3] Hadisin benzerini Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/393.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ
أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ
عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ
وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَيهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَيهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

15. Bu büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz?

16. Oraya giriniz. İster sabredin ister sabretmeyin, artık sizin için eşittir. Siz ancak yaptıklarınıza karşılık cezalandırılacaksınız.

17-18. Şüphesiz müttakîler, Rablerinin kendilerine verdikleri ile zevk alarak cennetler ve nimetler içinde olacaklardır. Rableri onları cehennem azabından korumuştur.

19-20. (Onlara): "Yaptıklarınıza karşılık yanyana dizilmiş olan koltuklara yaslanarak afiyetle yeyip içiniz," (denilir.) (Ayrıca) Biz onları ceylan gözlü hûrilerle evlendirdik.

21. İman eden ve nesillerinden imanda kendilerine uyan kimseler yok mu, işte Biz nesillerini de onlara kattık. Onların

amellerinden bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşılık rehindir.

15. «Bu büyü müdür?» Bu, onları kınama ve azarlamadır. Dünyada iken Kur'an'a "sihir" dedikleri için böyle denilmiştir. Sanki şöyle denilmektedir: "Siz dünyada iken bu azabı haber veren Kur'an'a sihir diyordunuz. Onu tasdik eden cehenneme de sihir diyordunuz. Ahiret halleri ve onları görmek, onları haber veren peygamberlerin sözlerini tasdik etmektedir. Sizin şu gördüğünüz cehennem azabı haktır, gerçektir.

«Yoksa siz görmüyor musunuz?» Yoksa siz haberine karşı kör olduğunuz gibi, kendisine karşı da kör müsünüz? Ya da zannınızca dünyada iken gözlerinize set çekildiği gibi burada da mı set çekildi? Çünkü siz orada: "*Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır,*" (Hicr: 15) diyordunuz.

16. «Oraya giriniz,» sıcaklığını ve şiddetini kıyaslayınız. **«İster sabredin ister sabretmeyin.»** Çünkü sizin için oradan kurtuluş yoktur. Bu, onların umutlarını kesmek için söylenmiş bir sözdür. **«Artık sizin için eşittir.»** Yani sabretseniz de sabretmeseniz de size fayda vermiyeceği hususunda —azabın def edileceği ve hafifletileceği hususunda değil— işittir. Sabır, fayda vereceği zaman gereklidir. O da sadece dünya hayatında olur. Dünyada taatlere sabreden, ahirette feryad etmez. Çünkü sabır, her ne kadar acı ise de sonu tatlıdır.

«Siz ancak yaptıklarınıza karşılık cezalandırılacaksınız.» Bu ifade ile sabredip sabretmeme arasında fark olmayışı açıklanmaktadır. Çünkü ceza, onların küfürlerine ve çirkin amellerine karşılıktır. Allah yalan söylemeyeceğine göre dünyadaki tehdidin gereği olarak vukûu kesindir. Dolayısıyla faydasının olmayacağı konusunda sabredip sabretmemek arasında fark yoktur.

et-Te'vîlât en-Necmiyye isimli eserde şöyle denilmektedir: "Siz ancak dünyada iken yaptığınız hayır ve şerrin karşılığını görürsünüz. Âhirette yapacağınız sabır, itaat, baş eğme, ve duâya karşılık değildir. Çünkü onlardan hiçbirisi fayda vermez. Özetle onlara denilecek şudur: "*Orada alçaldıkça alçalın! Benimle konuşmayın artık.*" (Mü'minûn: 108)

17-18. «Şüphesiz» küfür ve isyanlardan korunan **«müttakîler, Rablerinin kendilerine verdikleri ile zevk alarak...»** "*Zevk alarak*" diye terceme ettiğimiz "*fâkihîn*" kelimesi ile ilgili olarak *Kâmus*'ta şöyle denilmektedir: "*Fakîh*" meyve sahibi, gönlü hoş, çok gülen, iyi yaşantı ile nimetlenen gibi manalara gelir.

"Rablerinin kendilerine verdikleri ile" cümlesi ile ilgili olarak da *Fethu'r-Rahmân*'da şöyle denilir: "Allah'ın onlara nimet vermesi, onlardan razı olmasıdır. Çünkü nimete nail olan kişi bazan zâhirî nimetler içinde kalır. Gönlü ise herhangi bir şeyle meşguldür. Allah Teâlâ *"zevk alarak"* buyurunca onların halinin sırf sevinç, neşe ve zevk olduğu nimetlerden lezzetten başka hiçbir şey almadıkları, bunların, acıyı, açlığı ve susuzluğu savmak için almadıkları açığa çıkmış olur."

«Cennetler ve nimetler içinde olacaklardır.» Yani en üst seviyede özellikleri olan cennetlerde, yahut da müttakîlere mahsus olan nimetler ve cennetler içerisinde olacaklardır.

«Rableri onları cehennem azabından korumuştur.» Bu âyette cehennem anlamında kullanılan *"cahîm"* kelimesinin aslı olan *"cahme"*, ateşin parlamasının şiddeti manasındadır. Âyetin son kısmı baştarafı ile birlikte ele alındığında şöyle bir mana ortaya çıkar: O müttakîler, Rablerinin kendilerine verdikleri nimetler ve cehennem azabından koruması sebebiyle zevk alarak cennetler ve nimetler içindedirler.

19-20. Onlara: Cennetteki görevli melekler tarafından sürekli olarak: **«'Yaptıklarınıza karşılık yanyana dizilmiş olan koltuklara yaslanarak...»** *"Yanyana dizilmiş"* diye terceme ettiğimiz *"masfûfe"* kelimesinin, altın, gümüş ve cevherle süslenmiş anlamına olması da muhtemeldir. Âyette mü'minlerden herbirisi için birçok koltuk olduğu bildirilmektedir. Yani bu koltuklar yanyana sıralanmış, ziyaretçileri için hazırlanmıştır. Arkadaşını özleyince ziyaret eder.

Kelbî'nin dediğine göre bu koltuklar, birbirleri yanına dizilmiştir. Uzunlukları gökyüzünde yüz arşındır. Ziyaret esnasında onların üzerinde karşılanırlar. Birisi üzerine oturmak istediğinde alçalır ve katlanır. Oturunca asıl şeklini alıncaya kadar yükselir.

«Afiyetle yeyip içiniz',» denilir. Orada yemek, dünyada olduğu gibi hiçbir şekilde sıkıntı, şişkinlik, hastalık ve benzerî şeylere sebebiyet vermez.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilmektedir: "Cennetin dereceleri ve nimetleri amellere göredir. Oraya girmek, ancak Allah'ın rahmeti iledir. Yemek, içmek ve sıhhat oraya girmekten sayılmaz. Kulların salih amelleri, Allah'ın nimet vermesini zorunlu kılmaz. Ama Allah o amelleri, daha önce takdîr ettiği nimet vermenin bir nişânesi yapmış, mükâfat ve cezayı amellerdeki kazanca bağlamıştır.

«(Ayrıca) **Biz onları ceylan gözlü hûrilerle evlendirdik.**» Bu kadınlara, güzellikleri gözleri kamaştırdığı için "*hûri*", gözleri geniş ve güzel olduğu için de "*îyn*" denilmiştir. Râğıp buradaki evlendirmenin "O cennetlikleri, hûrilere yaklaştırdık" anlamında olduğunu, "zevvecnâhüm huran=Onları hurilerle evlendirdik" tabirinin benzerinin Kur'an'da hiç geçmediğini, buna sebebin de oradaki beraberliğin bizim bildiğimiz dünyadaki nikâh ve benzeri şekillerle evlenmeden başka olduğuna tenbih olduğunu söylemektedir.

Fethu'r-Rahmân'daki izah da aynıdır. Yani cennet yükümlülük yeri değildir. Cennetliklerin hûrilerle evlenmelerinin şekli, aralarında nikâh akdi yapmaları ile değil, birbirlerini kabullenmeleridir.

21. «İman eden ve nesillerinden imanda kendilerine uyan kimseler yok mu, işte Biz nesillerini de» yani onların büyük ve küçük çocuklarını derece bakımından **«onlara kattık.»** Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Allah Teâlâ mü'minin gözü aydın olsun (sevinci tam olsun) diye daha düşük seviyede de olsa, zürriyetini kendi derecesine yükseltir*"(4) buyurdu, sonra da üzerinde durduğumuz âyeti okudu. Bu, küçük çocuğun ana babasından birisine tâbi olarak imanının varlığına hükmedileceğine işaret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ çocukları ahiret işlerinde babalarına tâbi ve onlarla bir kabul ettiğine göre dünyevî hükümlerde de onlara tâbi olmaları gerekir.

Fethu'r-Rahmân müellifi şöyle der: "Şüphesiz mü'minlerin büyük ve küçük çocukları, imanları sebebiyle kendilerine tâbidirler. Büyükler kendi imanları ile küçükler de İslâmda babalarına uymak sûretiyle onlara tâbidirler. Çünkü ana babalarından Müslüman olana bağlı olarak çocuğun Müslümanlığına hükmedilir. Bu, Ebû Hanife, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür. İmam Malik'e göre ise çocuk, annesinin değil, babasının Müslüman oluşu ile, Müslüman sayılır. Çocuğun ebeveyninden birisi İslâm ülkesinde ölse, Ahmed b. Hanbel'e göre -diğer üç mezhebin aksine- onun Müslümanlığına hükmedilir. Âlimler, mümeyyiz çocuğun, İslâmı kabul ediş veya dinden çıkışının mûteber olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafiî'ye göre çocuğun bu tasarrufları sahih değildir. Diğer üç imama göre sahihtir. "

4- Hadisi İbn Cerîr, İbn Abbas'tan mevkûf olarak, Bezzâr ise merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/391.

«Onların amellerinden» amellerinin sevabından **«bir şey eksiltmeyiz.»** Oğulları, babalarına katmakla, babalardan bir şey eksiltmedik. Aksi halde dünyada ihtirasla onlara buğzederlerdi. Âyette kastedilen mana şudur: "Sevaplarının bir kısmını oğullarına verip de, onların amellerini eksiltmedik. Eksiltseydik, sevapları azalır ve dereceleri düşerdi. Ama biz sırf ihsan ve fazilet olarak oğulları da babalarının derecesine yükselttik."

İmam Muhemmed şöyle demiştir: "İmam Âzam, müşriklerin ve Müslümanların çocuklarının ahiretteki durumları konusunda görüş beyan etmedi. Ama tercih edilen görüşe göre Müslümanların çocukları cennettedir."

Rivayet edildiğine göre ensardan birisinin çocuğu vefat etti. Hz. Peygamber (s.a.v.), cenazesine davet edildi. Âişe (r.a.): "Ne mutlu ona, cennet serçelerinden bir serçe," dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ya da bundan başka mı? -Yani dediğine inanıyor musun? Hak, kesin söylenilenden başkadır.- Şüphesiz Allah cennet ve cehennemi yarattı. Onlardan herbiri için de ehil yarattı,"* buyurdu.(5)

İbn Melek'in *Meşârık Şerhin*de belirtildiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Âişe'yi muayyen bir grubun cennetlik olduğu yollu bir hüküm vermekten nehyetti.

Mevlâ Ramazan da *Şerhu'l-Akâid*'de şöyle demektedir: "Muayyen birisinin cennetlik veya cehennemlik olduğuna şahitlik edilmez. Ama genel anlamda mü'minlerin cennetlik, kâfirlerin cehennemlik olduklarına şahitlik edilir. Çocukları için de durum aynıdır. Çünkü çocuklar, babalarına tâbidirler. Günahsız olmaları sebebiyle çocukların cennetlik olduklarını söyleyenler de vardır."

Bir başka görüşe göre ise onlar ârâf'tadırlar. Bu görüşün gerekçesi şudur: "Çocukların, son hallerinin ne olduğu kesin olarak bilinmediği için mü'minin çocuğu küçükken öldüğünde babasına bağlı olarak, iman üzere öldüğüne hükmedilir. Aksi halde babasının son haline tâbi kılınması gerekir. Oysa o belli değildir."

Hediyyetü'l-Mehdiyyîn adlı eserde belirtildiğine göre bazıları, müşriklerin çocuklarının cennetliklerin hizmetçileri oldukları görüşünü tercih etmişlerdir. Çoğunluk ise babalarına tâbi olarak onların da cehennemde olduğu kanaatindedir. Diğer bazı âlimlerse bu çocukların mükellef olmamaları sebebiyle cennette oldukları görüşünü benimserler. Bir grup da onların yerlerinin neresi olacağı konusunda görüş belirtmezler. İbn Melek'in *Meşârık Şerhi*'nde

---

5- Hadisi Müslim, Ebû Davud ve Nesâî, Hz. Âişe'den merfû olarak tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/121.

beyan ettiğine göre bu görüş daha kabule şâyandır.

Bu mesele üzerinde bir de şu görüş vardır: Kıyamet günü çocuklara, akıl hastalarına ve fetret devrinde (peygamberin bulunmadığı dönemde) yaşayanlara kendi cinslerinden elçiler gönderilir. Onları imana davet ederler. Orada mü'min kendisini ateşe arzetmekle imtihan edilir. Daveti kabul edip kendisini ateşe atmaktan çekinmeyen kurtulur. Çünkü o gerçek ateş değildir. Ateşe girmek istemeyenler gerçek cehenneme atılırlar. Çünkü Allah'a isyan etmişlerdir.

«Herkes kazandıklarına karşılık rehindir.» Buradaki *"herkes"*ten maksat, âkıl baliğ mükellef olanlardır. Âyette geçen *"Rehin"* kelimesi, borca güvence olarak konulan şeydir. Rehin, elde tutulup alıkonan şey olunca bu kelime, ne olursa olsun alıkonan her şey için istiare yoluyla kullanılmıştır. Sâlih amel, kişinin zimmetinde bir borç gibidir. Çünkü kendisinden bu istenmektedir. Kulun nefsi buna karşılık rehindir. Alacaklı alacağını tahsil etmedikçe rehin elinden alınamayacağı gibi, ameli sâlih Allah'a varmadıkça da kulun rehin olarak alınmış olan nefsi kurtulamaz. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Herkes borcu olan ameli sâlih karşılığında Allah'ın nezdinde rehindir. Kendisinden istenildiği biçimde amel eder ve borcunu öderse, kendisini rehin olmaktan kurtarır. Aksi halde helâk olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'b b. Ucre'ye bu anlamda şöyle buyurmuştur: *"Haram gıda ile beslenenler cennete giremezler. Haramdan meydana gelen her ete cehennem daha lâyıktır. Ey Kâ'b b. Ucre! İnsanlar iki sınıftır: Nefsini satın alıp da azad eden, nefsini satıp da helâk eden."*[6]

Mukâtil şöyle der: "Her kâfir, işlediği şirkten ötürü cehennemde rehindir. Mü'min, Allah Teâlâ'nın şu âyetinden dolayı rehin alınmış olmaz."[7] *"Her nefis kazandığına karşılık rehindir. Ancak sağcılar müstesna."* (Müddessir: 38-39) Âyetin bir başka vechesi de şudur: Herkes yaptığına karşılık rehindir, yani daim, sabit, mukîmdir. İyilik yaparsa ebediyyen cennettedir, kötülük yaparsa sürekli olarak cehennemdedir.

---

[6] Hadisin benzerini Tirmizî ve Nesâî tahrîc etmişlerdir. Baş tarafı şu şekildedir: *"Ey Kâ'b b. Ucre! Seni benden sonra gelecek olan emirlerden sakındırırım..."* Hadiste şu ifade de yer almaktadır: *"Haramdan meydana gelip gelişen ete layık olan sadece cehennemdir."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/75.

[7] Buradaki "mürtehin" kelimesinin "rehin" olması gerekir. Bir dizgi hatası olsa gerektir. (Mütercim)

وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ
فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ
كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ
يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾
فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ
نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

22. Onlara canlarının çektiği meyve ve etten bol bol verdik.

23. Orada karşılıklı bardak alıp verirler. Ama onda ne boş söz, ne de günaha girmek vardır.

24. Onların hizmetlerine verilmiş olan gençler etraflarında dönüp dolaşırlar. Sanki onlar (sedefte) gizlenmiş inci gibidirler.

25. Onlar birbirlerine dönüp sorarlar.

26. "Biz daha önce ailemiz arasında (bile) korkardık" derler.

27. "Allah bize ihsan etti ve (mesâmâta işleyen) kızgın rüzgârların azabından bizi korudu.

28. Gerçekten biz önceden O'na duâ ederdik. Şüphesiz iyilik eden, çok merhametli olan O'dur."

22. «Onlara canlarının çektiği meyve ve etten bol bol verdik.» *"Verdik"* diye terceme ettiğimiz *"emdedna"* kelimenin kökü olan "med", çekmek anlamınadır. Bu kelimeden türeyen "el-imdâd" *Kamus*'ta şöyle izah edilmektedir: "İmdâd, eceli geciktirmek, ordunun başka bir guruba yardım etmesi, vermek, yardım etmek manalarınadır."

Âyeti kerimede kastedilen mana şudur: Onlar isteklerini açıklamasalar da, Biz onların isteklerini verdik. Canlarının çektiği çeşit çeşit nimetlerden, nimetlenmenin en başta gelenlerini zaman zaman onlara artırdık. Âyette, meyve anlamına gelen *"fakihe"* kelimesi, sonu gelmeyen, yedikçe tekrar meydana gelen anlamını ifade edecek şekilde tenvinli olarak kullanılmıştır. Âyetteki *"canlarının çektiği"* cümleciği, tüm et çeşitlerine şamildir. Bir hadiste: *"Cennette canın kuş çeker. Hemen o kızarmış vaziyette önüne düşüverir,"* buyurulmaktadır.

Denildiğine göre, cennette kuş, kişinin önüne kızartılmış ve kurutulmuş olarak düşer. İnsan ondan yer, sonra kuş nehre doğru uçar.

23. «Orada karşılıklı bardak alıp verirler.» Yani cennetlikler cennette dostları ile, birbirlerine içerisinde içki dolu kadehleri tam bir istek ve iştiyakla alıp verirler. *"Ke's"* kelimesi, içerisinde içki bulunan bardağın adıdır. Üzerinde yemek olmayan sofraya "maide" denilmediği gibi, içerisinde içki bulunmayan bardağa da "ke's" denmez. Ke's, mecâzî olarak bardağın içerisindeki içkiye de denir.

«Ama onda ne boş söz...» Yani içerken, boş söz ve saçmalama yoktur. İçki esnasında boş ve düşük şeyler konuşmazlar.

İbn Atâ şöyle der: "Yani yeri Adn Cenneti olan içki meclisinde boş söz yoktur. Orada içki sunanlar melekler, cennetliklerin içki içmeleri Allah'ı zikir, kokuları Allah katından hoş, mübarektir. Halk da Allah'ın misafirleridir."

Râğıb der ki: "*Lağv,* sözün hesaba katılmayanı, düşünmeden söylenenidir. Bu, serçe ve benzeri kuşların sesi gibidir."

«Ne de günaha girmek vardır.» Yani failinin dünyada yaptığında günah sayılan yalan, küfür ve kötü söz gibi şeyleri de yapmazlar. Ama onlar sadece hikmet ve güzel şeyler söylerler, kerim kişilerin yaptıklarını yaparlar. Çünkü akılları başlarındadır.

24. «Onların hizmetlerine verilmiş olan gençler etraflarında dönüp dolaşırlar.» Yani özel hizmetçiler, cennetliklerin etrafında ellerinde kadehlerle veya hizmet için dolaşırlar.

Âyette "onların hizmetçileri" denilmedi. Buna sebep, onların, dünyada kendilerine hizmet edenler sanıp da, dünyada birisine hizmet edenin, cennette de ona hizmetçi olacağı ve ona tabi olmaktan kurtulamıyacağı için üzülmesini önlemektir. Âyette, hizmetçiler anlamındaki *"ğılman"* kelimesinin tenvinsiz olarak, nekre getirilmesi, cennete giren herkesin orada tanımadığı hizmetçiler bulacağını ifade içindir. Sa'dî el-Müftî'nin *Havaşî*'sinde böyle denilmektedir.

«Sanki onlar (sedefte) gizlenmiş inci gibidirler.» Yani onlar beyazlık ve şeffaflıkta sanki sedefte korunan incidirler. Çünkü o inci, el değmediği ve üzerine toz konmadığı için daha temiz, daha güzel ve nemlidir. Ya da maksat, onun hazine oluşudur. Çünkü ancak pahalı ve değerli şeyler hazineye konulur.

Bazı eserlerde şöyle denilmektedir: "Cennette mevkii en düşük olan kimse, hizmetçilerinden birisine seslenir, kapısında bin tanesi 'buyur, buyur' diye cevap verir."

25. «Onlar birbirlerine dönüp sorarlar.» Yani birbirlerine hallerini, işlerini, Allah katında nail oldukları lütuf ve kerametleri sorarlar. Bu bir zevk ve ulaşabildikleri ölçüde o büyük nimeti itiraftır. Zaten bu, konuşmaya yeni başlayanların birbirine alışmaları için uyguladıkları meclis âdabıdır. Burada söz konusu olan, bir kısmının daima soran, diğerlerinin sorulan olması değildir. Her biri hem soran, hem de sorulandır.

26. Sorulanlar -ki onlar gerçekte hepsidir- **«'Biz»** cennete girmeden **«daha önce ailemiz arasında (bile) korkardık' derler.»** Yani bizler yufka yürekli, Allah'a isyandan korkan, O'na itaatta devamlı, sonuçtan endişe eden kişilerdik. Âyeti kerimede *"ailemiz arasında"* kaydının konuluşu, insanların aileleri arasında emniyette olacakları içindir. Yani onlar bu durumda bile korktuklarına göre, başka hallerde ve zamanlarda öncelikle korkarlar.

Ben fakir derim ki: Açık olan şu ki, bu söz, insanlar örfünde mevcuttur. Çünkü onlar, bizim kavmimiz ve kabilemiz arasında halimiz şöyledir, derler. Onlar, dünyada iken kabileleri ve sülaleleri arasında korku ve tedirginlik içinde idiler. Bu ifadede, ailelerinden bazılarının kendileri gibi olmadıkları ve bu yüzden mahrum olduklarına işaret vardır. *"Aile"* kelimesinin, eşler, çocuklar, köleler, cariyeler, akrabalar ve dostlar olarak tefsir edilişi de buna delâlet eder.

27. «'Allah bize» rahmetle hakkı nasibetmek suretiyle **«ihsan etti.»** Açık olan şu ki, ihsan ve in'am, cennet ve nimetleridir. Nitekim âyetin devamı da buna delildir: **«Ve (mesâmâta işleyen) kızgın rüzgârların azabından bizi korudu.»** Yani tüm mesâmâta işleyen cehennem azabından bizi korudu. *"Mesâmât":* Ağız, boğaz, kulak gibi vücuttaki deliklerdir. Mesâmâta işleyen sıcak rüzgâr demek olan *"semûm"* cehenneme ad olmuştur. Çünkü cehennemin harareti, kızgın rüzgâr gibi mesâmâta girer. *el-Müfredât*'ta "*Semûm*, zehir etkisi yapan kızgın rüzgâr" diye tarif edilir.

28. «Gerçekten biz önceden» Allah'a kavuşma ve O'na dönmeden, yani dünyada **«O'na duâ ederdik.»** O'na ibadet eder veya bizi korumasını isterdik. **«Şüphesiz iyilik eden, çok merhametli olan O'dur'.»** Kendisine ibadet edildiğinde sevap verir, kendisinden bir şey istenildiğinde icabet eder.

Râgıb der ki: *"el-Berru"*, yeryüzü demektir. Bundan genişlik manası anlaşılır. Aynı kökten alınarak hayır işlemedeki genişliğe de "berr" denilmiştir. Bazen de bu kelime, Allah'a nisbet edilir. Bu âyetteki *"İnnehû hüve'l-berru'r-Rahîm=Şüphesiz iyilik eden, çok merhametli olan O'dur"* gibi. Bazen de kula nisbet edilerek "berra'l-abdü Rabbehû: Kul Rabbine çok (geniş) taatta bulundu," denilir. Allah'ın "menn"i (ihsanı) sevap, kulun "menn"i de taattir.

Şerhu'l-Esmâ'da şöyle denilir: "Allah'ın *'Ber ve rahîm'*, yani iyilik eden ve merhametli olduğunu bilen kişi, büyük küçük her şeyde O'na rağbet ederek döner. Allah'ın rahmet ve iyiliği de ona yeter.

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ
رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ (٢٩) أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ
الْمَنُونِ (٣٠) قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ (٣١) أَمْ تَأْمُرُهُمْ
أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ (٣٢) أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ
لَا يُؤْمِنُونَ (٣٣) فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ (٣٤)

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ (٣٥) أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ (٣٦) أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ
الْمُصَيْطِرُونَ (٣٧) أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (٣٨)

29. (Ey habibim!) Sen öğüt ver. Sen Rabbinin lütfuyla kâhin de, deli de değilsin.

30. Yoksa onlar: "O bir şairdir. Onun, zamanın musibetlerine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar?

31. De ki: "Bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

32. Onlara bunu akılları mı emreder, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?

33. Yahut: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar inanmazlar.

34. Eğer (dediklerinde) doğru iseler, onun benzeri bir söz getirsinler.

35. Yoksa onlar, hiçbir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?

36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar anlayıp inanmazlar.

37. Yahut Rablerinin hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa her şeye onlar mı hakimdirler?

38. Ya da (göğe doğru dikilmiş, gizli sırları) dinledikleri bir merdiven mi var? O halde, dinleyenler açık bir delil getirsinler.

29. «(Ey habibim!) Sen öğüt ver.» Yani sana indirilen Kur'an'dan ve âyetlerden, müşriklere öğüt vermeye devam et. İşe yaramaz batıl sözlerine üzülme. **«Sen Rabbinin lütfuyla»** peygamberliğinin doğruluğu ve ileri akıllılığınla nimetlendirilmiş olman sebebiyle, o Allah kahredesilerin dedikleri gibi **«kâhin de»** değilsin. "Onlar senin için, vahye dayanmaksızın uydurup istikbalde ne olacağını haber verendir," diyorlar. Yahut da mana: "Sen sürekli nimetlendirilip dururken kâhin değilsin," demektir.

Müfredât'ta *Kâhin* şöyle açıklanmaktadır: "*Kâhin*: İleride olacak olan haberleri bir nevi tahminle bilip haber verendir. Arrâf da, geçmişte olan gizli olayları haber verendir." Bu iki hüner hata da, isabet de eden zanna dayandıkları için Hz. Peygamber: *"Arrâf'a veya kâhine gelip de onun dediğini tasdik eden, Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir,"* buyurmuştur.[8]

«Deli de değilsin.» *"Deli":* Aklı tümüyle giden veya bozulan kişidir.

Ben fakir derim ki: Âyeti kerimede, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şerefini olabildiğince yüceltmek vardır. Çünkü Allah cevap vermekte onun yerine geçmiş ve kâfirleri bizzat kendisi reddetmiştir. Ayrıca âyette onun gerektiği şekilde bildiğinin açıklanması vardır. Çünkü vahye bağlı olan hatırlatma ve öğüt vermenin gereği, her ne kadar aklın olgunluğu ve sözde doğruluk ise de bu, Rasûlüllah'ın kâhin veya mecnun olmadığını gerektirir. Âyetteki bu ifade tarzı, zahiri hâle nisbetledir. Çünkü, şüpheyi gidermek ve tasdîki perçinlemekten uzak değildir. Bunun benzeri şehadet kelimesidir; çünkü *"lâ ilâhe*: ilâh yok" sözü, bazı zannedenlerin zanlarını ortadan kaldırır. Aksi halde sadece isbat, yani "Allah var" demek yeterdi. Allah yardımcıdır.

30. «Yoksa onlar:» Bu âyetlerde tekrarlanan *"yoksa"* anlamındaki *"em"* "aksine, bilakis" gibi anlamlara gelen *"bel"* ve münkatî hemze yerinedir. Hemze de, inkâr ifade etmektedir. Yani "mesele onların dediği gibi değil" manası kastedilmiştir.

Beğâvî, Halil'den, onun: "Tûr sûresindeki bütün *"em"*ler istifhamdır, atıf (bağlaç) yani münkati değildir," dediğini nakleder. *Burhânu'l-Kur'an*'da da şöyle denilir: "Tûr sûresinde '*em*' on beş kere tekrar edildi. Bunların hepsi ilzam etmektir yani delil gösterip susturmak, mat etmektir. Muhataptan

---

8- Hadisi Ebû Dâvud: *"Kâfir olmuştur"* yerine *"Muhammed'e indirilenden beridir."* lâfzı ile tahric etti. aynı şekilde Ahmed b. Hanbel *Müsned*de 2/408; Tirmizî, 135 numarada; İbn Mâce, 639 numarada tahric ettiler. Müslim ise: *"Arrafa gelip bir şey sorah ve onu kabul edenin kırk gün namazı kabul edilmez"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/65.

bunlara cevap istenmemektedir."

Aynü'l-meânî'de de: *'Em'* burada on beş tanedir ve hepsi sorudur. Dört tanesi tahkîk için olup 'bel' anlamında kınamak ve azarlamak içindir. Bu anlamdakiler şu âyetlerdekilerdir: *"Yoksa onlar; 'O bir şairdir' derler."* (Tûr: 30); *"Yahut: 'Onu kendisi uydurdu' mu derler?"* (Tûr: 33); *"Yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?"* (Tûr: 32) ve *"Ya da onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar?"* (Tûr: 42)

Bu âyetlerden ilk ikisinde belirtileni söylediler, diğer ikisindekileri de yaptılar. Öbür *'em'* ler inkâr içindir."

Bazı âlimler ise: "Bu sûredeki bütün *"em"*lerin bağlaç olmayıp, soru edatı olduğunu, Allah'ın cevaplarını bildiği halde sırf onların suçlarını yüzlerine vurmak ve kınamak için sorduğunu söylemekte; bunu, bir adamın başka birisine, onun cehaletini bildiği halde "Sen cahil misin?" demesine benzetmektedirler."

«'O bir şâirdir...» derler. Onlar Hz. Peygamber'in tebliğine karşılık bir ücret umduğunu zannettiler. Bu yüzden Allah Teâlâ: *"De ki: Buna karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum,"* (Furkân: 57) buyurmuştur. Onlara göre Hz. Peygamber bir şairdi. Şair de genelde şiirine karşılık bir mal isterdi. Ayrıca şiiri bir seviyesizlik saydıkları için Kur'an'a şiir diyorlardı. Maksatları ona önem vermemekti.

Burada onların şiiri Kâbe'nin duvarına asacak kadar meşhur bir toplum olmalarına rağmen onu nasıl seviyesizlik sayabilirler? şeklinde gelebilecek bir itiraza karşılık şöyle deriz: Bu, onların aşırı inatlarındandır, yahut da ilk anda hatiplerin izlediği yola uygun olduğu içindir. Ya da bunu şâirler yalan söylemekte kâhinler ve delilerle birlikte mütalaa olundukları için söylemişlerdir. Nitekim bir meselde: "En güzel şiir en çok yalanı olanıdır," denilmiştir.

Müşrikler Hz. Peygamber hakkında şöyle derlerdi: "Biz, şiiri ile bize üstün geleceği endişesi ile şu anda ona karşı durmuyoruz. Diğer şâirlerin öldüğü gibi onun da ölmesini bekliyor ve sabrediyoruz. O zaman arkadaşları dağılır. Zaten babası gençken öldü. Onun ölümünün de babasının ölümü gibi olacağını umuyoruz." Bu mana âyetin devamı olan şu lâfızlarda görülmektedir:

«Onun, zamanın musibetlerine uğramasını bekliyoruz' mu diyorlar?» *"Musibetler"* diye terceme ettiğimiz *"rayb"*, nefsi üzen yani zamanın değişmesi ve olaylarından nefiste rahatsızlık ve üzüntü meydana getiren şey demektir. "*Zamanın musibetlerine uğramasını bekliyoruz,*" sözünde musibeti, şüphe anlamına da gelen "*rayb*" kelimesi ile ifade etmesi, onun bizatihî varlığından şüphe edildiği için değil, meydana geleceği vakitte şüphe edildiği içindir. İnsan, vukuu açısından değil, meydana geleceği vakit açısından sürekli olarak ölümden şüphe içindedir. *"Zaman"* diye terceme edilen "*el-menûn*" kelimesi ayrıca, ölüm ve çok başa kakan manalarına da gelir. Nitekim bazı âlimler tarafından bu âyetteki "*el-menûn*" un ölüm, "*rayb*" ın da ölüm acıları anlamında olduğu da söylenilmiştir. *Müfredât*'ta ölüme "*menûn*" denilmiştir. Çünkü o, sayıyı azaltır, kuvveti keser denilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra âyetin şu anlamlara ihtimali olduğunu söyleyebiliriz:

a- Yoksa onlar zamanın musibetleri gelsin de Züheyr, Nâbiğa, Tarfe ve benzeri diğer şairler gibi helâk olsun diye bekliyoruz mu derler?

b- Babası gençken öldüğü gibi ona da ölüm acılarının gelmesini bekliyoruz mu derler? Bu arzu, çocukların okulda elinden kurtulmak için hocalarının ölmesini istemelerine benzer. Dindeki muallimlerinin ölmesini isteyen ve kesin iman ve bilgiyi elde edemeyenlerin vay haline!

31. «De ki: 'Bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.'» Sizin, benim helâkimi beklediğiniz gibi ben de sizin helâkinizi bekleyenlerdenim. Buradaki *"bekleyiniz"* emri, karşıdakileri tehdit içindir.

Râğıb, beklemek anlamına gelen "*terabbus*" kelimesinin bir şahsın ister ucuz olsun ister pahalı almak istediği bir malı beklemesi veya olmasını ya da zevalini gözettiği bir şeyi beklemesi anlamına geldiğini söyler. Bu ifadede müşriklerin helâk edilecekleri vadedilmektedir.

Âyetin tefsiri sadedinde şöyle denilmiştir: "O müşriklerin tümü Hz. Peygamber'den önce öldüler. Zamanımızda da (müfessirin zamanı) vezirlerden biri, bir veliyi küçümsemedi ve sürgün etti. Onun ölmesini bekliyordu ama kendisi ondan önce korkunç bir şekilde, yanında binlerce insanla birlikte katledildi."

Âyet yapılan işlerde, yaratıkları Allah'a davette, kullar üzerinde meydana gelen şeylere karşı Allah'a tevekkülde ve hoşlanılsın hoşlanılmasın tüm hükümlerine teslim olmada beklemeye işaret etmektedir. Çünkü her şey Allah'ın takdir ettiği şekilde cereyan eder.

32. «Onlara bunu akılları mı emreder,» yani onların bu sapık ve çelişkili sözlerini bırak, onlarda bundan daha çirkin haller de var. Onlar beyinsizdirler, iyiyi kötüden ayıracak kişiler değillerdir.

Râğıb, akıl anlamında kullanılan "*hilm*" in aslında akıl olmadığını, aklın sebep olduğu şeylerden olduğu için böyle tefsir edildiğini, "*hilm*" in öfke ve heyecandan nefs ve tabiatı korumak olduğunu söylemektedir.

Âyetteki "*bunu*" kelimesi ile kâfirlerin çelişkili sözlerine işaret edilmiştir. Çünkü kâhin, zekî, işlerinde dikkatli ve tedbirli olur. Delinin aklı perdelenmiş, düşüncesi bozuk olur. Şair ise vezinli, düzgün, hayale dayalı sözler söyler. Bu birbirine zıt özellikler bir kişide nasıl toplanabilir?

Kâmus'ta belirtildiğine göre âyetteki "*ahlâm*" kelimesinin tekili olarak iki kelime vardır. Birisi "*hulm*" veya "*hulüm*" şeklindedir, rüya anlamındadır. Öteki de "*hilm*" dir, akıl anlamındadır. Çoğulu "ahlâm" şeklinde geldiği gibi "hulûm" şeklinde de gelir. Burada bu manada kullanılmıştır. Müşrikler kendilerinin akıllı olduklarını iddia ediyorlardı. Allah onların bu akıllarını ayıpladı. Çünkü onların akılları hakkı batıldan ayırıp kendileri için faydalı olmadı.

«Yoksa onlar» hak apaçık göründüğü halde kibirlilik ve inatta haddi aşan **«azgın bir topluluk mudur?»** Rüşdün ve gerçeğin etrafında dolaşmazlar. Bu yüzden akıl ve zan dairesini taşan yalan şeyler söylerler.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Sonra, hayır bu onların azgınlıklarındandır" denildi. Çünkü o kınamada akıl noksanlığından daha etkili, tesellide de daha beliğdir. Çünkü Allah'a karşı azgınlık yapan, O'nun öfkesini haketmiştir.

33. «Yahut: 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar?» Bu ifade müşriklerin sözlerinin kötülüğünü belirtme konusunda daha üst bir üsluba yükselıştir. Bu da Hz. Peygamber'in, Kur'an'ı kendisinin yazdığını, sonra da onun Allah'a iftira ederek O'nun katından olduğunu söylediği iddiasıdır. Âyetteki "*tekavvül*" kelimesi sözde tekellüf anlamındadır, sadece yalan söz için kullanılır. Buradaki anlamı: "Kur'an'ı kendi tarafından meydana getirdi," demektir. Ama gerçek onların zannettikleri gibi değildir. **«Hayır, onlar»** kesinlikle **«inanmazlar.»** Çünkü Allah kalplerine mühür vurmuştur.

Ebussuûd tefsirinde şöyle denilmektedir: "Küfürleri ve inatları sebebiyle batıllığı kimseye gizli olmayan bu saçma sapan şeyleri söylüyorlar. Çünkü Hz. Peygamber, Araplardan birisi, buna rağmen Arap olan ve olmayan tüm insanlığın benzerini getirmekten âciz olduğu bir kitap getirdi. Bu sözlerin inada dayanması, onların kendilerinin de sözlerinin saçmalığını ve çelişkili olduğunu bildiklerine işarettir."

34. «Eğer (dediklerinde) doğru iseler, onun benzeri bir söz getirsinler.» Yani eğer Hz. Peyganber onların iddia ettikleri gibi peygamberlik iddiasında bulunan bir kâhin veya deli ya da şairse ve Kur'an'ı kendi nefsinden uydurmuşsa, mânâ ve nazm açısından kendisine has özellikler taşıyan Kur'an'ın bir benzerini getirsinler. Çünkü onların bu konudaki sözlerinin doğruluğu Rasûlüllah'la insan ve Arap olmadaki benzerlikleri gereği, Kur'an'ın bir benzerini getirmeye muktedir olmalarını gerektirir. Üstelik onlar şiirdeki ve hitabetteki uzun uğraşları, nazmın ve nesrin üslupları üzerindeki büyük çalışmaları, tarihteki önemli gün ve olayları zapt ve öğrenmedeki titizlikleri sebebiyle buna daha çok muktedir olmalılar. Şüphesiz bir şeye muktedir olmak da o şeyi yapmanın gerek ve sâiklerindendir.

Bilinmelidir ki îcaz, ya fesahat ve belağat açısından nazma, ya da manaya bağlıdır, lâfza bağlı değildir. Çünkü onun lâfzı Arap lâfızlarının aynıdır. Nitekim Allah Teâlâ unsurların aynı olduğuna ve onun, kendi sözlerinin dizildiği şeyin aynısı ile dizilmiş olduğuna tenbih için "*Arapça Kur'an*" buyurmuştur. (Yûsuf: 2, Tâhâ: 113) Şu kadar var ki Kur'an lâfız ve mana olarak her açıdan mûcizedir, muhatapları âciz bırakmıştır. En üst seviyeye varan belağatı ile tüm edebiyatçıların hitabelerinden on iki yönden farklıdır. Bunlar; lâfzın îcazı, garip teşbihler, üstün istiareler, harflerin, kelimelerin ve âyetlerin fasılalarındaki uyumluluk, lâfızların insicamı, kıssa ve hallerin bildirilmesi, hikmet ve sırları içermesi, isimlerdeki ve fiillerdeki beyanı, maksat ve gayeleri ifadedeki güzelliği, maslahat ve sebeplere hazırlık, geçmiş ve gelecek olan olayları haber vermesidir.

35. «Yoksa onlar, hiçbir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar?» Yani bu eşsiz takdir ve hayrete düşürücü şekilde hiçbir yaratıcı ve takdir edici olmadan mı takdir edildiler ve yaratıldılar. Ya da mana; ibadet ve ceza gibi hiçbir maksat ve sebep olmadan mı yaratıldılar şeklindedir. **«Yoksa»** kendilerini **«kendileri mi yaratıcıdırlar»** da Allah'a kulluk etmiyorlar?

36. «Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar anlayıp inanmazlar.» Yani sizi, gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorulduğu zaman, dediklerine tam inanmadıkları halde "Allah" derler. Öyle olmasaydı Allah'a ibadetten yüzçevirmezlerdi.

37. «Yahut Rablerinin» yani rızkının ve rahmetinin **«hazineleri onların yanında mıdır»** da istediklerini nübüvvetle rızıklandırırlar, dilediklerinden kıskanırlar? Yani onun ilminin ve hikmetinin hazineleri onların yanında mı ki, peygamberlik için gerekli olan hikmetin ne olduğunu tesbit ederler? **«Yoksa her şeye onlar mı hakimdirler?»** Ki, ilâhî işleri istedikleri gibi idare ederler, işleri kendi irade ve dileklerine dayandırıyorlar.

38. «Ya da (göğe doğru dikilmiş, gizli sırları) dinledikleri bir merdiven mi var?» Merdiven anlamına gelen "*süllem*" için Râğıb şöyle demektedir: "*Süllem* yüksek mekânlara ulaşılıp da kendisiyle selâmet umulan şeydir. Sonra sebep gibi kendisiyle her yüksek şeye ulaşılan şeye ad olmuştur."

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Geçen âyetlerde Cenab-ı Hak, kâfirlerin yalan ve inkârlarını dayandırdıkları için akla gelebilecek bütün ihtimalleri iptal edince, onlar için doğrudan Allah'tan duyma ve O'nu görmekten başka bir şey kalmamıştır. Oysa onun imkânsızlığı diğerlerinden daha açıktır. Bu yüzden Allah Teâlâ onlarla alay ederek: '*Dinledikleri bir merdivenleri mi var?*' buyurdu. Bunun anlamı şudur: Yoksa onlar bu merdivene çıkıp da melekleri ve onlara vahyolunan gaybın ilmini mi dinliyorlar? Böylece sanki gaybdan haber vererek geveledikleri şeylerden olacakları biliyorlar da boş arzularını ona mı bağlıyorlar? "

«O halde, dinleyenler» duyduklarını doğrulayan **«açık bir delil getirsinler.»**

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ
تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ
فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ
الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

﴿٤٣﴾ وَاِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ
مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي ف۪يهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾
يَوْمَ لَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّ
لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾
وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
ح۪ينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

39. Yoksa kızlar O'nun da, oğullar sizin mi?

40. Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da onlar borç altında ezilmekteler mi?

41. Yoksa gayb onların yanında da, (ondakileri) yazıyorlar mı?

42. Ya da bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Tuzağa asıl düşecek olanlar, o inkâr edenlerdir.

43. Yoksa onların Allah'tan başka ilâhı mı var? Allah, onların ortak koşmalarından münezzehtir.

44. Gökyüzünden düşen bir kütle görseler: "Üstüste yığılmış bir bulut" derler.

45. Onları, helâk edilecekleri günlerine kavuşuncaya kadar bırak.

46. O gün tuzakları onlara hiçbir fayda vermez, yardım da görmezler.

47. Şüphesiz zulmedenlere bundan başka da azap var, ama çoğu bilmezler.

48. Rabbinin hükmüne sabret. Şüphesiz sen Bizim gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et.

49. O'nu gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da tesbih et.

39. «Yoksa kızlar O'nun da, oğullar sizin mi?» Bu ifade ile ya istemedikleri şeyi Allah'a uygun gördükleri için onlar kınanmakta ya da onların cahilliği ve akıllarının zayıflığı ortaya konmakta ve ruhu ile melekût âlemine yükselip gayba muttalî olmalarını bırakın, akıllılardan bile sayılamayacakları haber verilmektedir. Çünkü "*Onlardan birisine, kız müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.*" (Nahl: 58) âyetinde belirtildiği üzere kendileri için razı olmadıkları şeyi Allah'a nispet etmekle yaratıcılarını kendilerinden daha alt bir düzeye indirenlerin bu gibi ahmakça lakırdılar etmeleri hiç de yadırganmaz.

40. «Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da...» Bu, müşriklere karşı olan hitaptan ayrılıp, Rasûlüllah'a hitaba dönüştür. Âyette kastedilen, sen risaleti tebliğden ötürü onlardan ücret mi istiyorsun ki **«onlar»** bu yüzden **«borç altında»** ezici bir boç yüklendikleri için -*Müfredât*'ta borç anlamına gelen "*ğurm*" kelimesinin, kendisinin bir kusuru olmadan insanın malından uğradığı zarardır, "*mağrem*" de aynı anlamdadır. "*Ğarîm*" ise hem alacaklı, hem de borçlu anlamına gelir denilmektedir- **«ezilmekteler mi?»** Bu yüzden mi sana tâbi olmuyorlar? Yani onların hiçbir şekilde mazeretleri yok. Din, dünya mukabilinde satılmaz. "*Benim ücretim ancak Allah'a aittir.*" (Yûnus: 72; Hûd: 29) âyetlerinde belirtildiği üzere tebliğe karşılık ücret sadece Allah'tandır.

41. «Yoksa gayb» yani gaybların yazılı olduğu Levh-i Mahfûz **«onların yanında da,»** ileride olup olmayacağı konusunda konuşmak için ondakileri **«yazıyorlar mı?»**

42. «Ya da» bu fasid lâkırdılarla yetinmeyip, senin hakkında **«bir tuzak mı kurmak»** ve kötülük yapmak **«istiyorlar?»** Bu, Rasûlüllah için Dâru'n-Nedve'de kurdukları tuzak ve onu öldürmek, hapsetmek ve Mekke'den çıkarmak için yaptıkları plândır.

Tuzak, ister haddi zatında iyi olsun ister kötü, kurulduğu kişiye kötü gelen şeydir. Kimilerine göre bir çeşit hiledir. *Târifât*'ta: "Bir başkası için gizlice zarar vermeyi istemek" diye tarif edilmektedir. Tuzak, kul açısından kötü hile, Allah açısından ise yaratıkların amellerine karşılık olması için hak tedbirdir.

Sâdî el-Müftî bu haberin, gaybdan haber vermek olduğunu, sûrenin Mekke'de nazil olduğunu, söz konusu tuzağın ise daha sonra yani hicret gecesi vukû bulduğunu söyler.

Eğer Tûr sûresinin bu gece inmiş olmasının muhtemel olduğu tarzında bir itiraz gelirse deriz ki: İbn Abbas'tan, Tebâreke ve daha başka sûrelerin Mekke'de, Tûr sûresinden sonra nazil olduğu rivayeti sabittir.

«Tuzağa asıl düşecek olanlar,» yani tuzaklarının tutacağı kişiler veya onun vebalinin döneceği kişiler, tuzak kurmak istedikleri değil **«o inkâr edenlerdir.»** Çünkü tuzak kurdukları Hz. Peygamber onlara karşı sözde, fiilde, delilde ve kılıçta daha üstündür, muzafferdir. Ya da maksat, onların tuzakta mağlup olduklarını ifadedir. Murad, Bedir savaşı günü başlarına gelen ölümdür.

43. «Yoksa onların» kendilerine yardım edecek ve azabından koruyacak **«Allah'tan başka ilâhı mı var? Allah, onların ortak koşmalarından münezzehtir.»**

44. «Gökyüzünden» onlara azap için üzerlerine **«düşen bir kütle görseler...»**

Aynü'l-Meânî'de bu ifade ile ilgili olarak şöyle denilmektedir: "*'Kisfen'*, azaptan bir parça veya semadan bir parça ya da ondan bir taraftır. Bu, *'kisfen'* kelimesi, güneş tutulması gibi örtmek, kaplamak anlamındadır. *Kâmus*'ta *'kisfe'* bir şeyden bir parça diye izah edilmektedir."

Aşırı azgınlıkları ve inatları yüzünden: **«'Üstüste yığılmış»** veya kalın **«bir bulut' derler.»** Yani onlar öyle bir azgınlık içindedirler ki: "*Ya da iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten kütleler yağdırmalısın...*" (İsrâ: 92) âyeti gereği, üzerlerine o kütleyi düşürsek, o üstüste yığılmış bir buluttur, bazılarını bazılarının üzerine atıyor derler, onun kendilerine azap için inen bir kütle olduğunu tasdik etmezler.

45. «Onları, helâk edilecekleri günlerine kavuşuncaya», görünceye **«kadar bırak.»** Helâk edilecekleri diye terceme ettiğimiz kelimenin kökü olan "*sâika*" kelimesinin *Muhtâr*'da, "bayıldı" anlamına geldiği söylenir. "*Fe saika men fi's-semâvâti ve men fi'l-ardi = göklerde ve yerde ne varsa* *hepsi ölecektir"* (Zümer: 68) âyetindeki *"sâika"* öldü anlamındadır. Üzerinde durduğumuz âyetteki günden maksat, öldürüldükleri Bedir günüdür. Zannedildiği gibi ilk sûr değildir. Çünkü o sûr ile sadece o anda hayatta olanlar helâk olacaktır.

46. «O gün tuzakları onlara» azaptan kurtulma konusunda **«hiçbir fayda vermez,»** kendilerinden azabın kaldırılmasında başkalarından **«yardım da görmezler.»**

47. «Şüphesiz zulmedenlere» Ebû Cehil ve arkadaşlarına **«bundan»**, karşılaştıkları ölümden **«başka da azap var.»** *"Bundan başka"* diye tercüme ettiğimiz *"dûne zâlike"* ifadesi *"bundan önce"* manasına gelir ki, o zaman Duhân sûresinde belirtildiği üzere yedi sene süren kuraklık ve kıtlık kastedilmiş olur. *"Dûne zâlik"* ifadesi *"bundan sonra"* anlamına da gelebilir. O zaman da Bedir'den sonra gelecek olan kabir azabı ve ondan sonraki çeşit çeşit ahiret azabı kastedilmiş olur.

«Ama çoğu» koyu cehalet ve gafletlerinden dolayı, durumun böyle olduğunu **«bilmezler.»** Ya da temelden, hiçbir şey bilmezler. Bu ifadede, onlar bir kısmının bunu bildiğine ama buna rağmen sırf inat için küfürde israr ettiklerine işaret vardır.

Ayrıca âyet, kabir azabının varlığını da ispat etmektedir. Allah Teâlâ mükellef kulu, kabrinde diriltecek, ona hayat verecek sorulanı kavraması, ona cevap vermesi, Rabbinden gelen ve kendisi için hazırlanan keramet ve kolaylığı anlaması için dünyada sahip olduğu akıl benzeri bir akıl verecektir.

48. «Rabbinin» onlara vadolunan güne kadar süre tanıması ve seni keder ve şiddetlerin sıkıntılarına rağmen onların arasında bırakması konusundaki **«hükmüne sabret.»** Onların tuzaklarından dolayı daralma.

Ben derim ki: Allah'ın nebîsine, hükmüne sabretmesi yolundaki emri, kâfirlerin eza ve cefasından değil, işinin kolay olması içindir. Çünkü Allah'ın hükmüne sabretmekte bir tat ve lezzet vardır. Her ne kadar eza ve cefaya sabır da bir bakıma Allah'ın hükmüne sabır sayılsa da onda herhangi bir tat yoktur.

«Şüphesiz sen Bizim gözlerimizin önündesin.» Bizim korumamız ve himayemizdesin. Seni gözetir, koruruz. Hangi yerden kalkarsan kalk **«kalktığın zaman»** sayılamayacak kadar çok olan O'nun nimetlerinden dolayı

«Rabbini hamd ile tesbih et.» Sen O'nu, O'na lâyık olmayan her şeyden tenzih et.

Saîd b. Cübeyr ve Atâ' şöyle demişlerdir: "Oturduğun yerden kalkınca "*sübhânekellahümme ve bi hamdik*" de. Yani O'nu hamdederek tesbih et; bu meclis hayır meclisi ise ihsanı artar. Öyle değilse içindeki günahlara keffaret olur."

Ebû Hureyre (r.a.) de Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti: *"Kim içerisinde kötü, çirkin söz ve ne denildiği anlaşılamayan bir yerde oturur da kalkmadan önce; "sühnânekellâhümme ve bi hamdik, eşhedü en lâ ilâhe illâ ente, estağfiruke ve etûbü ileyk" (Allah'ım! Seni tesbih eder, hamdederiz. Senden başka ilâh olmadığına şehadet ederim. Senden bağış diler ve Sana tevbe ederim) derse bu ikisi (başı ile sonu) arasına keffaret olur."*⁽⁹⁾

Fethu'l-Karîb'de, bağışlamanın gıybet gibi kul hakkına tealluk etmeyen küçük günahlarla kayıtlı olduğu bildirilmektedir.

Dahhâk ve Rabi' şöyle demişlerdir: "Namaza kalktığında: '*Sübhânekallâ-hümme ve bi hamdik ve tebârekesmük ve Teâlâ ceddük ve lâ ilâhe ğayruk*,' de."

Kelbî de şöyle der: "Bu âyetteki hamdden maksat, yataktan kalktıktan sonra, namaza başlayıncaya kadarki zikirdir. Asım b. Humeyd'den rivayet edilen şu haber buna delâlet etmektedir. Asım demiştir ki; Hz. Âişe'ye: "Rasûlüllah (s.a.v.) gece namazına ne ile başlardı" diye sordum. Hz. Âişe:

Rasûlüllah (s.a.v.) her kalktığında on kere tekbir getirir, on kere hamd eder, on kere tesbih söyler, on kere Lâ ilâhe illallâh der, on kere istiğfar eder ve: *"Allâhümma'ğ-fir lî vehdinî ve'r-zuknî ve âfinî" (Allah'ım! Beni bağışla, bana hak yolu göster, bana rızık ve afiyet ver) der ve kıyamet günündeki makam darlığından Allah'a sığınırdı,"* dedi.⁽¹⁰⁾

49. «O'nu gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da tesbih et.» Gecenin bir kısmının namaza ve tesbihe tahsisi o zamanki ibadetin nefse ağır gelişi ve riyadan uzak oluşundan dolayıdır. Yıldızların batışından

---

9- Hadisi Tirmizî *Daâvât*'ta 3429 numarada rivayet etti. İsnadı hasendir. İbn Hıbân *Sahih*'inde No: 2366 rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/277. Tirmizî'nin rivayetinde: *"Bu meclisindeki günahlar bağışlanır,"* denilmektedir.

10- Hadisi Ebû Davud *Kitâbu's-Salât* 766 numarada; Nesâî, 3/209 *Kıyâmu'l-Leyl*'de; İbn Mâce de 1256 numarada tahric ettiler. İsnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/236.

maksat, gecenin bitimindeki batış, yani sabahın aydınlığı ile kayboluş vaktidır.

Gece tesbihinden maksadın akşam ve yatsı namazları, yıldızların batışından sonrakinden maksadın da sabah namazı olduğu da söylenmiştir.

Âyette sabah namazını geciktirmenin efdal olduğuna işaret vardır. Çünkü sabah namazının iki rekâtının yıldızlar battıktan sonra kılınması emredilmiştir. Yıldızlar da ortalık ağardıktan sonra batar. Bunu, tefsirinde Ebu'l-Leys söylemektedir.

Müfessirlerin çoğunun bu konudaki mütâlaaları ise şöyledir: Yıldızların batmasından sonraki tesbihten maksat, sabah namazından önceki iki rekâttır. Bu, sabahın aydınlığı ile birlikte yıldızlar kaybolduğu zaman kılınır. Bir hadiste "*Sabahın iki rekâtı -yani sabahın sünneti- dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır.*"[11] buyurulmaktadır. Hadis, sabah namazının sünnetinin sevabının çokluğunu belirtmektedir.

Ben derim ki: Dikkat edildiğinde müfessirlerin bu sözlerini pek isabetli bulmak mümkün değildir. Çünkü sabah namazının sünnetinde sünnet olanı, onu sabahın ilk vaktinde kılmaktır. Zira hadisler bunu tercih etmektedirler. Onu farza yakın bir zamana kadar geciktirmek, tercihe şâyan değildir. Onun ilk vakti, İmam Şâfi'nin benimsediği vakittir ki o esnada yıldızların batması söz konusu değildir. Çünkü yıldızlar, ortalık oldukça ağardığında kaybolur.

Bu sûrenin bitişi yıldızlarla, sonraki sûrenin başlangıcı da yıldızlarladır. Bu iyi bir sonuçtur ve bunda tahkîk ehline gizli kalmayacak sırlar vardır.

Allah'ın yardımı ile Tûr Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

---

[11] Hadisi Müslim, benzerini de Ebû Davud ve Tirmizî tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/10.

NECM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 62 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ (١) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ (٢) وَمَا
يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىؕ (٣) اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ (٤) عَلَّمَهُ شَد۪يدُ الْقُوٰىۙ
(٥) ذُو مِرَّةٍؕ فَاسْتَوٰىۙ (٦) وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىؕ (٧) ثُمَّ دَنَا
فَتَدَلّٰىۙ (٨) فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ (٩)

1-2. Düştüğü (battığı) zaman yıldıza yemin ederim ki, arkadaşınız sapmadı ve batıla da inanmadı.

3. O hevâdan konuşmaz.

4. O, kendisine vahyolunandan başka bir şey değildir.

5-7. Ona çok güçlü, olgun, akıllı birisi öğretti, sonra da en yüksek ufukta iken (aslî sûreti ile) durdu.

8-9. Sonra (Peygamber'e) yaklaştı da yaklaştı. Öyle ki iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.

Necm Sûresi, Rasûlüllah'ın Harem-i Şerif'te, müşrikler dinlerken açıktan okuyup ilân ettiği ilk sûredir. Peygamberliğinin beşinci senesinde Ramazan ayında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber secde âyetine varınca Velid b. Muğîre'den başka tüm mü'minler, müşrikler, insanlar, cinler onunla birlikte secdeye kapandılar. Velid b. Muğîre ise, yerden biraz toprak alıp alnına götürdü, onun üzerine secde etti. Çünkü yaşlı idi, secdeye gücü yetmiyordu.(1) Bunu, tekebbüründen dolayı yaptığı da söylenir.

Bu izah, İbn Mes'ud'dan rivayet edilen: "Ben öyle yapan herifi kâfir olarak öldürülürken gördüm," rivayetine zıt düşmez. Çünkü "öldürüldü" sözü ile, "öldü" anlamının kastedilmiş olması muhtemeldir.

Müşriklerin secde etmelerine sebep şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.) "*O Lât ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan diğerini, Menât'ı gördünüz mü?*" (Necm: 19-20) âyeti kerimelerine gelince, onları övdüğünü zannettiler ve tanrılarına ta'zim için secdeye kapandılar.

Bir başka görüşe göre Necm sûresi, içerisinde secde âyeti bulunan sûrelerden, tamamı birden nazil olan ilk sûredir. Bu, "*Rabbi'nin ismi ile oku.*" (Alak: 1) sûresinin, içerisinde secde olan ilk inen sûre oluşu gerçeğine aykırı değildir. Çünkü ilk nazil olan, bu sûrenin tümü değil, baş tarafıdır.

1-2. «Düştüğü (battığı) zaman», battığı ve doğduğu zaman. Çünkü, düştü, diye tercüme ettiğimiz *"hevâ"* kelimesinin mastarı olan *"heviy"* yüksekten aşağı düşmek anlamındadır. **«Yıldıza yemin ederim ki,»** kelimenin başındaki *"vav"* harfi, kasem içindir. Bu ve benzerleri ondaki ve onu yaratandaki kudret ve azameti bilmeleri için kullara bir uyarıdır.

Âyetin anlamı şudur: "Şu zamandan sonraki düşüş vaktindeki yıldıza şu anda yemin ederim ki..." Allah Teâlâ düşüş vaktindeki yıldıza yemin etti. Çünkü yolcular dünyada yollarını yıldızla bulurlar. Sanki: "Karadaki ve denizdeki yolcuların yollarını ve hedeflerini doğru bir şekilde kendisi ile buldukları yıldıza yemin ederim ki..." denilmiştir.

«Arkadaşınız sapmadı.» Bu cümle yeminin cevabıdır. Yani âhiret yolu olan hak yoldan ayrılmadı. Bu, *"Seni şaşırmış bir halde buldu."* (Duhâ: 7) âyetindeki şaşırmanın, batıla sapmak olmadığının delilidir. Çünkü Hz. Pey-

---

1- Hadisi, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâi tahric ettiler. İbn Mes'ud'dan gelen bir rivayette: Bir adam -o Ümeyye b. Halef'tir, Velid b. Muğîre değil- denilmektedir. Rivayetin tamamı için Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/121.

gamber (s.a.v.) kendisine vahiy gelmeden önce ve geldikten sonra sadece Rabbine ibadet etmiş ve O'nu tek bilmiştir. Çirkin işlerden daima kaçınmıştır. Bu, Hz. Peygamber'in faziletini beyan etmektedir. Zira Allah Teâlâ Hz. Âdem hakkında: *"Âdem Rabbine âsî olup, yolunu şaşırdı."* (Tâhâ: 121) buyurduğu halde, Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında *"arkadaşınız sapmadı"* buyurmuştur.

«Ve batıla da inanmadı.» Bu manayı ifade eden, *"ğay"* kelimesi, cehli mürekkep (bilmediğini de bilmemek) demektir. Râğıb; *"ğay*, fasid inançtan dolayı cahil olmak," der. Çünkü cehalet bazen insanın doğru yanlış hiçbir şeye inanmamasından dolayı, bazen de yanlış bir şeye inanmasından dolayı olur. *"Ğay"* bu ikincisinin adıdır. Çünkü *ğavâyet* özellikle itikattaki hatadır. Dalâl (sapıklık) ise daha geneldir; Allah'ın kulları için koyup bildirdiği inanç, ahlâk, söz ve fiillerdeki tüm hatalara yanlışlıklara şamildir.

Bu izaha göre âyetin manası şöyle olur: O, asla bir bâtıla inanmadı. Yani o hidayet ve rüşdün zirvesindedir. Onların zannettikleri dalâlet ve sapıklığa hiçbir konuda düşmemiştir. Kâfirler: "Muhammed babalarının dininden saptı, kendi nefsinden bazı şeyler söylüyor," dediler. Allah, Rasûlünü ta'zim için bu sûreyi indirmek suretiyle onları reddetti.

Burada hitap Kureyş'edir. Hz. Peygamber'in onların arkadaşı olarak takdim edilmesi, Hz. Peygamber'in durumunu en ince noktasına kadar bildiklerini ve onda olmadığını iddia ettikleri şeylerden tümüyle uzak olduğunu, onun hidayet ve rüşdle muttasıf olduğunu tam anlamıyla bildiklerini haber vermek içindir. Çünkü onunla uzun süre bir arada yaşamaları, yüce halinin güzelliklerini görüp durmaları, kesinlikle bunu gerektirir.

Âyetteki yeminin, yıldızın düşüş vakti ile kayıtlanışının sırrı şudur: Yolcu, yıldız gökyüzünün ortasında iken, yıldıza bakarak yolunu bulamaz. Doğuyu, batıyı, kuzeyi ve güneyi ayıramaz. Ancak, yıldız inerken veya yükselirken bilir. Ayrıca bu ifadenin, az sonra gelecek olan; Cebrâil'in en üst ufuktan inişi ve Hz. Peygamber'e yaklaşışı ile tam bir münasebeti bulunmaktadır.

Sa'dî Müftî şöyle der: "Yıldızın *'heviy'* yani batışı ile kayıtlanması yaratıcının varlığına ve O'nun kudretine delâlette daha açık oluşundan dolayıdır. Nitekim Hz. İbrahim: *"...Ben batanları sevmem,"* (En'am: 76) buyurdu."

İbnü'ş-şeyh de *Hevâşî*'sinde şöyle der: "Bu ifade tarzında şu ince lâtife vardır: Yıldıza yemin etmek, onu yüceltmeyi gerektirir. İnsanlar arasında ona tapanlar vardı. Âyette batışı zikredilmek suretiyle, o battığı için ilâhlığa lâyık olmadığına dikkat çekilmiş oldu."

3. «O hevâdan konuşmaz.» *"Hevâ"*, nefsin kınanılan özel bir eğilimidir. Bu yüzden Allah Teâlâ peygamberlerini bundan nehyetmiştir. Davud (a.s.)'a: *"...Hevâ ve hevese uyma..."* (Sâd: 26), bizim Peygamber'imize de: *"...Onların hevâlarına uyma..."* (Maide: 49) buyurmuştur. Peygamberlerden hiçbirisi hevâ ve hevese meyletmemişlerdir.

4. «O,» Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla, Allah'tan **«kendisine vahyolunandan başka bir şey değildir.»**

5-7. «Ona çok güçlü,» yani çok kuvvetli bir melek ki o Cebrâil (a.s.)'dir. O, tabiat üstü olayları göstermekte vasıtadır. Onun kuvvetinin şiddetine delil olarak, Lût kavminin köylerini toprağın altındaki siyah sudan söküp, kanadı ile alıp gökyüzüne çıkarması yeter. Öyle ki, gökyüzü ehli, köpek havlamalarını ve horoz ötüşlerini duydular. Sonra geri getirdi. Ayrıca, Semûd kavmine karşı şiddetle haykırdı, hepsi birden yere yapışıp kaldılar. Şeytanı arz-ı mukaddesin yamaçlarından birisinde Hz. İsa ile konuşurken gördü, kanadı ile savurdu ve Hindistan'daki en uzak dağın arkasına attı. Onun peygamberlerin yanına inişi ve çıkışı göz açıp kapayacak kadar süratli olmuştur.

«Olgun, akıllı birisi» yani akıl ve görüşünde, dini selâbetinde sağlam olan... Burada ki, *"olgun akıl"* diye terceme ettiğimiz *"mirra"* kelimesi ve türevleri hakkında Râğıb şu bilgiyi vermektedir: "İp büktüm" anlamında "emrertü'l-hable" denilir. "el-merîr ve'l-memer" bükülmüş demektir. Bu manada olmak üzere "fülânun zû mirretin" (bükmesi, fitil yapması sağlam) denilir."

Kâmus'ta da: *"Mirre"*, yaratılışın kuvveti ve şiddeti demektir. Çoğulu, *"mirer"* dir. *"Mirre"*; akıl, asalet, sağlamlık, kuvvet, ipin dayanıklılığı gibi anlamlara da gelir. *"Zû mirre"*, Cebrâil'dir.

«Öğretti,» yani yanına indi, ona okudu ve onun için açıkladı. **«Sonra da en yüksek ufukta iken (aslî sureti ile) durdu.»** Ufuk, gökyüzünün görünen kısmı ile görünmeyen kısmının arasını ayıran dairedir. En yüksek ufuk da, güneşin doğduğu yerdir. En yakın ufuk ise, güneşin battığı yerdir. Âyetteki mana şudur: Cebrâil güneş ufkunda iken, yani güneş doğarkan dünyanın en uzağında aslî sûreti ile durdu. Yani Cebrâil, vahy getirdiği zaman Arapların emiri Dihye suretinde, İbrahim (a.s.)'a geldiği gibi misafir kılığında, Davud (a.s)'a geldiği gibi hasım şeklinde değil, kendi aslî suretinde durdu. Onun cevherlerle süslü altı yüz kanadı vardır.

Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke yakınındaki Hira dağında iken Cebrâil'i, yaratılmış olduğu aslî şekli ile görmek istedi. Cebrâil: "Yeryüzü beni almaz (ben yeryüzüne sığmam), ama sen gökyüzüne bak" dedi. Doğu istikametinde göründü, batıya doğru tüm yeryüzünü kapladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Musâ (a.s.)'nın Tûr dağında düştüğü gibi yere düştü. Cebrâil, insan suretinde inip, onu kendisine çekti, kucakladı. Yüzünden tozu silmeye başladı.⁽²⁾

Hz. Peygamber'in bu duruma düşmesinin sebebi şudur: Dünyada insan bünyesi, aklın alabileceği şeyin dışındakileri görmeye tahammül edemez. Meleğin, yaratıldığı şekilde görülmesi de bu kabildendir. Allah'ı görmek ise bundan daha büyüktür. Cebrâil'in, asıl suretinde duruşu: Dıhye'nin suretinde gelenin, kendisi olduğunu te'kid içindir. Çünkü Rasûlüllah onu, asıl suretinde görünce gerektiği şekilde tanıdı ve hiç bir şüphesi kalmadı.

Hafız İbn Hacer şöyle der: "Meleğin insan kılığında görünmesi, onun zatının insana dönüştüğü anlamına gelmez. Bunun anlamı, onun sırf muhataba yumuşak görünmek için o kılıkta görünmesidir. Açık olan şu ki, bir şeydeki fazla olan miktar yok olmaz, ancak bakanın gözünden gizlenir."

Cebrâil'in Dihye suretinde gelişi, o Müslüman olduktan sonra mı oldu? Dıhye'nin İslâma girişi Bedir'den sonra olmuştur. Çünkü o Bedir'e iştirak etmemiş, sonraki savaşlara katılmıştır. Zira Cebrâil'in, Dıhye Müslüman olmadan önce, onun kılığında görünmesi biraz uzak görünmektedir.

Şeyh şöyle der: "Dıhyetü'l-Kelbî, zamanındaki insanların en yakışıklısı idi. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e onun suretinde gelişi, bunun Allah tarafından kendisine bir müjde olduğunu bildirmek içindir. Özellikle, bir azabı haber vermek, tehdit ve bir şeyi yasaklamak için geldiğinde, bu güzel çehre o tehdit

---

2- Musannıf hadisi mana olarak rivayet etti. Hadisin Ahmed b. Hanbel ve Taberânî tarafından, İbni Mes'ud'dan yapılan rivayeti şu şekildedir: "Hz. Peygamber Cebrâil'i asıl suretinde sadece iki defa gördü. Birincisi: Onu asli suretinde görmek istedi. O da göründü ve tüm ufku kapladı. İkincisi: Efendimiz Mirac'a çıkarken idi. Bu *"O en yüksek ufukta iken"* âyetinde ve *"Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bazısını gördü."* (Necm: 18) âyetinde belirtilendir. O da Cibril'in aslî şeklidir. (Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/122.)

Hafız İbn Kesîr şöyle der: "Cebrâil'i bu görüş İsrâ gecesindeki değil, daha önce Hz. Peygamber yeryüzünde iken olmuştu; Cebrâil Rasûlüllah'ın yanına indi, ona doğru gelip yaklaştı. Allah'ın kendisini yaratmış olduğu aslî suretinde idi. Altı yüz tane kanadı vardı. Bundan sonra bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında yani İsrâ gecesi gördü. (Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*: 2/397.)

ve yasaklamanın harekete geçirdiği bünyeyi sakinleştirir."

8-9. «Sonra (Peygamber'e) yaklaştı da» yani Hira dağında iken, Hz. Peygamber'e yaklaşmak istedi. Buradaki yakınlık anlamına gelen *"dünûv"* kelimesi, hakikaten yakınlık manasına kullanıldığı gibi, hükmen yakınlık manasına da kullanılabilir. Zaman, yer ve mevki bakımından olan yakınlıklar için kullanılır. **«Yaklaştı.»** Bu anlamı ifade eden *"tedellâ"* kelimesi, en yüksek ufka asılı, oraya tutunmuş olduğu halde sarktı demektir. **«Öyle ki iki yay arası kadar,»** yani yakınlık bakımından, iki yay arası gibi oldu. Araplar, mesafeyi yay ile ölçtükleri için burada da yay kelimesi kullanıldı.

Meâlimu't-Tenzil'de şöyle denilmektedir: "Cebrâil (a.s.)'le, Hz. Peygamber arasında iki yay arası kadar mesafe oluşunun anlamı: İkisi arasında yay ile kiriş arasındaki mesafenin bulunmasıdır. Sanki, yay kirişe galip getirilmiş, iki yay denilmiştir. Bu, ikisi arasındaki yakınlığın fazlalığına işarettir. Bu benzetmenin aslı şudur: Araplardan anlaşma ve ittifak yapan iki kişi yaylarını çıkarırlar ve birbirine yapıştırırlardı. Bununla, birbirlerine arka çıkacaklarını, birbirlerini koruyup müdafa edeceklerini muradederlerdi."

*"İki yay arası"*ndan maksadın, iki kol arası olduğu da söylenmiştir. Bu izaha göre kola, yay denilmesi; ölçülecek şeylerin kol ile ölçülmesinden dolayıdır.

Hz. Peygamber'le Cebrâil arasındaki mesafe, birbirine temas edecek derecede yakın değil, ifade ve istifadeye imkân vermeyecek derecede de uzak değildi. Bu mesafe, edebli dostların birlikte oturduklarında bilinen sınırdır.

«Hatta daha da yakın oldu.» Yani ey muhataplar! Sizin ölçülerinizle daha da yakın oldu. Bir âyette de: *"...Hatta daha da artırırlar"* (Saffât: 147) buyurulmaktadır. Allah Teâlâ hakkında, şüphelenme söz konusu olmadığı için, âyetteki *"ev"* harfi (burada hatta diye terceme edildi, asıl manası veya demektir) ki bu, kullara nisbetledir. Umarım ki anlamına gelen *"lealle"* kelimesi de, Kur'an'ın müteaddid yerlerinde böyle kullanılmıştır. Yani âyetin anlamı şöyledir: "Sizden birisi Rasûlüllah'la Cebrâil'i gördüğü zaman; "onlar iki yay kadar veya (hatta) daha da yakın," der. Yani aralarındaki yakınlığın miktarını karıştırır. Âyetteki *"sonra yaklaştı ..... hatta daha da yakın oldu"* kelimeleri ile sona eren cümleden kastedilen; birlikteliklerinin ve Rasûlüllah'ın, kendisine vahyolunan şeyi duyduğunun temsil yoluyla anlatımıdır.

فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِه۪

مَٓا اَوْحٰىؕ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿١١﴾ اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٢﴾

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا

جَنَّةُ الْمَاْوٰىؕ ﴿١٥﴾ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ

وَمَا طَغٰى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴿١٨﴾

10. Kuluna vahyettiğini vahyetti.

11. Onun gördüğünü kalbi yalanlamadı.

12. Şimdi siz, gördüğü şey konusunda onunla tartışacak mısınız?

13-14. Andolsun onu, bir başka inişte de Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü.

15. Cennetü'l-Me'vâ da onun (Sidre'nin) yanındadır.

16. O zaman, Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.

17. Gözü kaymadı ve (onu) aşmadı da.

18. Andolsun ki o Rabbinin en büyük âyetlerinden bazılarını görmüştür.

10. Cebrâil Allah'ın **«kuluna...»** Buradaki *"kul"* dan murad: Allah'a izafe edilmekle şereflenen Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Nitekim bir başka âyette de: *"Kulunu bir gece yürüten (götüren) Allah, noksanlıklardan münezzehtir."* (İsrâ: 1) buyurulmaktadır. Sözlerin ifade edemiyeceği büyük işlerden **«vahyettiğini vahyetti.»** Ya da anlam: O esnada Allah, Cebrâil vasıtasıyla vahyettiğini vahyetti şeklindedir.

11. «Onun», Cebrâil'in suretini **«gördüğünü kalbi»** yani Hz. Muhammed'in kalbi **«yalanlamadı.»** Yani onu görünce kalbi: "Seni tanımadım" demedi. Eğer böyle deseydi, yalancı olurdu. Çünkü o gözüyle gördüğü gibi, gönlüyle de tanıdı. Yani gönlü, gözüyle gördüğü şeyde yalan söylemedi. Bu ancak; "seni tanımıyorum ve sana inanmıyorum" demesi halinde söz konusu olurdu.

12. «Şimdi siz, gördüğü şey konusunda onunla tartışacak mısınız?» Onun, Cebrâil'in şeklini doğrudan gördüğü konusunda Hz. Muhammed'i yalanlayıp, onunla mücadele mi edeceksiniz? Bu soruya sebep şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) Cebrâil'i gördüğünü Mekke'lilere haber verince, şaşırdılar ve onu inkâr ettiler. Âyetteki *"tümârûne"* fiilinin mastarı olan "mümârât" ve "mirâ'" bâtıl yere mücadele etmek anlamındadır.

Bazı âlimler, sekizinci âyetteki, *"yaklaştı"* fiili ve sonraki fiillerdeki, fail zamirinin, Allah'a râcî olduğunu söylemektedirler.

Keşfu'l-Esrâr'da, Allah'ın kula yakınlığının şu iki şekilde olduğu belirtilmektedir:

1. Duasını kabul etmek, arzu ettiğini vermek ve derecesini yükseltmek. *Şüphesiz Ben çok yakınım, Bana duâ ettiği zaman, duâ edenin isteğini karşılarım."* (Bakara: 186) âyeti bu anlamdadır.

2. Yukarıdakilerin hiçbirisi değil, gerçek yakınlıktır. Üzerinde durduğumuz sûredeki *"yaklaştı da yaklaştı"* âyeti de buna işaret etmektedir. Yani âyetin anlamı şudur: Sonra Rabbü'l-ızze Cebbâr olan Allah o kadar yaklaştı ki, Hz. Peygamber'le sanki iki yay gibi hatta daha yakın oldu. Allah Teâlâ'nın yaklaşması, O'nun her gecenin son üçte birinde dünya semasına inmesi gibi olmuştur.

Kâdi Ebu'l-Fald, *Şifâ* adlı eserinde şöyle demektedir: "Yakınlığın Allah'a izafesi, zaman veya yer açısından değildir. Hz. Peygamber'in Rabbine yakınlığı; ancak onun makamının yüceliğini, derecesinin şerefini, bilgi nurlarının aydınlatmasını; Allah'ın kudret ve gaybet sırlarını gördüğünü, Allah'ın kendisine olan iyilik, ihsan, ikram ve dostluğunu açıklamaktır."(3)

Bilinmelidir ki: Eğer görülen Cebrâil'in sureti ise, görmek, gözle gör-

---

3- Müfessirlerin görüşlerinde kabule şayan olan: *"Sonra yaklaştı da yaklaştı"* fiilindeki fail zamirinin Cebrâil'e râci oluşudur. *"Andolsun onu bir başka defada gördü"* âyeti buna delâlet etmektedir. Rasûlüllah'ın, başka bir defa gördüğü, Tirmîzî'deki şu sahîh hadisin delâleti ile bilinmektedir ki, Cebrâil'dir: "Rasûlüllah Cebrâil'i melek suretinde iki kez gördü; bir kez yeryüzünde, bir kez Sidretü'l-Müntehâ'da." Eğer maksat Allah olsa idi, onu iki kez görmesi sahih olmazdı. Bkz. *Camiu'l-Usûl;* 2/369.

mektir. Ama eğer -bazılarının dedikleri gibi- Allah ise Rasûlüllah'ın, İsrâ gecesinde Allah'ı, kalbi ile mi yoksa baş gözü ile mi gördüğü konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, Rasûlüllah'ın görme duyusunun kalbine verildiği ve kalbi ile gördüğünü söylerler. Buna göre mana: "Kalp, kalbin gördüğünü yalanlamadı," şeklinde olur. Yani, kalbi ona: "Gördüğün şeytânî bir görüntüdür, Rabbini görmek senin haddin değildir," demedi, aksine gönlü ile gördüğünün hak ve gerçek olduğuna kesinlikle inandı.

Bazı âlimler ise Rasûlüllah'ın, Allah'ı gerçek gözü ile gördüğünü söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in şu hadisleri buna delil gösterilmektedir: *"Allah Teâlâ Musâ'ya sözü, bana da görmeyi verdi."*, *"Ben Rabbimi en güzel şekilde gördüm."*(4)

Kevâşî'de şöyle denilmektedir: "Bu, Hz. Peygamber'in Allah'ı baş gözü ile görmüş olmasına delil olmaz. Çünkü onun bununla, Allah'ı başkalarından daha fazla bildiğini ifade için, kalbi ile gördüğünü dilemiş olması caizdir."

Ben derim ki: Hadiste görmenin konuşmaya mukabil getirilişi, onun gerçek gözle olduğuna delâlet eder. Çünkü Musâ (a.s.) Allah'ı görmeyi istedi, ona izin verilmedi. O halde, Hz. Muhammed'in, ona izin verilmeyen şeyle Hz. Musâ'ya üstün kılınması gerekir ki o da gözle görmektir.

Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Kim, Muhammed (a.s.)'in, Rabbini gördüğünü söylerse Allah'a karşı en büyük yalanı söylemiştir."

Keşfu'l-Esrâr'da: "Hz. Âişe'nin sözünün Rasûlüllah'ın Allah'ı gördüğünü nefyettiğini, O'nu gördüğünü söyleyen İbn Abbas'ın sözünün ise isbat olduğunu, nefy ile isbat çeliştiğinde isbatın kabul edileceğini söyler. Çünkü bir şeyi kabul etmeyen onu duymadığı için reddeder. Kabul eden ise, gördüğü ve bildiği için kabul eder. Ayrıca Hz. Peygamber: *"Ben Rabbimi iki gözümle ve kalbimle gördüm,"* buyurmuştur."(5)

4- Bu hadiste kastedilen, gerçek anlamda görmek değil, rüyada görmektir. Nitekim sahih bir hadiste: *"Ben Rabbimi en güzel surette gördüm. Bana: Ya Muhammed! Meleklerin ne tartıştığını biliyor musun?"* buyurdu. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr:* 6/124.

5- Hadisi Müslim rivayet etti. Müslim'de, (1/158) hadis, Atâ tarikıyla İbn Abbas'tan şöyle varid olmuştur: *"Onu kalbi ile gördü."* Yine Müslim, İbni Abbas'tan: *"Onu kalbi ile iki kez gördü"* diye rivayet etti. Ebû Zer'den yapılan rivayette de Efendimiz, "Rabbini gördün mü?" sorusuna: *"Onu nur olarak gördüm,"* cevabını vermiştir. Yani onu başka şekilde değil, sadece nur olarak gördüm. Hadisin: *"Peygamber Rabbini iki gözü ile gördü."* rivayetini ise İbn Merdeveyh tahric etti. Ayrıca Tirmîzî -hasen diyerek-, Taberânî ve Beyhakî İbn Abbas'tan: "Rasûlüllah Rabbini gördü, bu gözle görmektir," diye rivayet ettiler. Görmek konusunda geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/124.

13-14. «Andolsun onu, bir başka inişte de Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü.» Âyetin ifade ettiği anlam şudur: Allah'a yemin ederim ki, Muhammed (a.s.) Cebrâil'i, indiğinden başka bir sefer daha gerçek şeklinde gördü. Bu, Mirac gecesinde vuku buldu; Rasûlüllah o gece, farz kılınan namazların azaltılmasını istemek için bir kaç defa çıkmıştı. Her çıkışın da bir inişi oluyordu. İşte bu inişlerden *(nezlet)* bazılarında Cebrâil'i gördü.

Sidretü'l-Müntehâ, Cebrâil'in makamıdır. Rasûlüllah, arşın seviyesine çıktığında, Cebrâil orada kaldı ve: "Eğer ben, bir parmak ucu kadar daha yaklaşırsam yanarım" dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ben Cebrâil'i Sidretü'l-Müntehâ da gördüm. Üzerinde altı yüz kanat vardı, ondan inci ve yakut dökülüyordu."*(6)

Cebrâil, bir yaratık olduğu için, Rasûlüllah'ın onu, Sidretü'l-Müntehâ denilen özel mekânda görmesi caizdir. Sidretü'l-Müntehâ yedinci kat semada, arşın sağ tarafındaki nebk ağacıdır. Meyvesi Hacer çömlekleri gibi, yaprağı fillerin kulakları gibidir. Kökünden, Allah'ın kitabında anlattığı nehirler kaynar. Binekli birisi onun gölgesinde yetmiş sene yürür. Yine kat edemez. Sanki o, cennetin en uç noktasındadır.

Denildiğine göre: Melekler oraya kadar varırlar, daha öteye geçemezler. Çünkü, meleklerin peygamberi olan Cebrâil orayı geçemeyince diğer meleklerin orayı hiç geçemiyeceği aşikârdır. Cebrâil için onun en üstü, Hz. Peygamber için "vesile" gibidir. Bu ümmetin seçkinleri Adn Cennetinde Hz. Muhammed (s.a.v.) ile birlikte olup, O'nun özel makamına ulaşamadıkları gibi, diğer melekler de Sidre'de Cebrâil'le ortaktırlar ama ona has olan yere ulaşamazlar. Âyette *"sidre"*nin, *"müntehâ"*ya izafe edilmesi, beytin Allah'a izafe edilerek Beytullah denilmesi gibidir. Teşrif ve ta'zim için yapılmıştır.

15. «Cennetü'l-Me'vâ da» yani müttakilerin durduğu, şahitlerin ruhlarının döndüğü veya Âdem ve Havva (a.s.)'nın sığındığı cennet de **«onun (Sidre'nin) yanındadır.»**

16. «O zaman, Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.» Bu ifade, Sidre'yi daha çok ta'zim içindir. Mana şudur: Muhammed (a.s.) Sidre'nin yanında, onu nicelik ve niteliğini dillerin ifade edemiyeceği, yazıların vasfedemiyeceği şey-

---

6- Hadisi Buhârî ve Müslim *"Rasûlüllah Cebrâil'i gördü; altı yüz kanadı vardı"* şeklinde tahric ettiler. Musannif'in: *"Ondan inci ve yakut dökülürdü,"* diye naklettiği bölüm Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin rivayetidir. Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr* da böyle denmektedir. 6/123.

ler kapladığında Cebrâil'i gördü. Hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Orasını, ne olduğunu bilmediğim renkler kaplamıştı. Allah'ın hiç bir yarattığı onu nitelemc gücüne sahip değildir."* Diğer bir hadis de şöyledir: *"Sidre'yi altından kelebeklerin kapladığını gördüm. Her yaprağın üzerinde Allah'ı tesbih eden bir melek gördüm."* Bir başka rivayette: *"Onu refref yani yeşil kuşlardan bir grup kuş kaplar."* Bir rivayette ise: *"Onu altından kelebekler veya çekirgeler kaplar,"* denilmektedir.

Bir başka görüşe göre ise: Allah Teâlâ, dağa tecelli ettiği gibi, oraya tecelli ettiğinde, Allah'ın nurunun ışıkları kaplamıştı. Ama o dağdan daha kuvvetli olduğu için, dağın parçalandığı gibi, o parçalanmadı. Buna sebep, dağın, zayıf olan mülk âleminde, Sidre'nin ise kuvvetli olan melekût âleminde oluşudur. Bu yüzden, Hz. Peygamber (s.a.v.) Cebrâil'i en yüksek ufukta gördüğü zaman bayıldığı gibi, burada gördüğü zaman bayılıp düşmemiştir. Çünkü mübarek vücudu son derece lâtif ve dayanma gücü de oldukça fazla idi.

Sidre'yi kaplayanların, onun yanında Allah'a ibadet eden veya insanların Kâbe'yi ziyaret ettikleri gibi orasını teberrüken ziyaret eden büyük bir melek topluluğu veya Hz. Peygamber'i karşılamak için gelen melekler -çünkü onlar, Efendimizi karşılamak için izin istemişler ve bu izin kendilerine verilmiştir- olduğu şeklinde de görüşler vardır.

Denildiğine göre melekler oraya eli boş gelmezler. Her biri, üzerinde sayılamayacak letâif olduğu halde cennet tabaklarından bir tabakla gelirler. Ona yaklaşmak için Rasûlüllah'ın huzurunda dururlar. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Rasûlüllah'a Sidre'nin yanında üç şey verildi. Bunlar: Beş vakit namaz, Bakara sûresinin son âyetleri ve ümmetinden, Allah'a hiçbir şey ortak koşmadan ölenlerin bağışlanışı."*(7)

17. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın **«gözü»** gördüğü şeyden en ufak bir şekilde **«kaymadı ve»** bütün bu gördükleri sayılamayacak derecede dikkati dağıtan şeyler olmasına rağmen **«(onu) aşmadı da.»** Aksine onları tam olarak doğru bir şekilde tesbit etti. Ya da anlam şudur: Görmekle emrolunduğu ve imkân verildiği bu hayret verici şeyleri görmekten sapmadı ve onları aşmadı.

Bazı âlimler: Rasûlüllah'ın Allah'ı görmesinin baş gözü ile ve uyanıkken olduğuna *"gözü kaymadı"* âyeti ile delil getirmişlerdir. Çünkü gözün kayma-

---

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî tahric ettiler. Müellifin burada zikrettiği rivayetlerin tümünü Süyûtî *ed-Dürru'l-Mensûr* da zikretti. 6/125 .

makla nitelenmesi, onun uyanıkken olmasını gerektirir. Şayet görme kalple olsa idi "kalbi sapmadı" derdi. Ancak buradaki gözden maksadın kalp gözü olduğunu söylemek mümkünse de, bunu diyebilmek için bir karinenin bulunması gerekir. O da mevcut değildir.

18. «Andolsun ki o Rabbinin en büyük âyetlerinden bazılarını görmüştür.» Yani, Allah'a yemin olsun ki Muhammed (s.a.v.) Mirac gecesinde en büyük âyetleri görmüştür. Kendisine sözlerin ifade edemiyeceği mülkün ve melekûtun dehşete düşüren şeyleri gösterilmiştir.

Âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre İsrâ, nübüvvetin on ikinci yılında, hicretten az önce, Recep ayının yirmi yedinci gecesi vuku bulmuştur. Ama bu görüşte bazı izahı güç yönler bulunmaktadır. Çünkü bu sûre baş tarafta geçtiği üzere nübüvvetin beşinci yılında nazil olmuştur.

Müfessirler şöyle derler: "Rasûlüllah (s.a.v.) bu gece gökyüzünün ufkunu kapatan yeşil refref -o bir halıdır- gördü. Onun üzerine oturup, Sidretü'l-Müntehâ'yı geçti. Yine o gece meleklerin taifelerini, Sidretü'l-Müntehâ'yı, Cennetü'l-Me'vâ'yı, ehli imandan cennette olanları ve azgınlardan cehennemde olanları gördü."

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ

وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَوٰةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ

وَلَهُ الْأُنْثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ

سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ

إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ

﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَمْ

مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ
يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٦﴾

19-20. Lât'ı, Uzza'yı ve üçüncüleri olan öteki Menât'ı gördünüz mü?

21. Demek erkek sizin, dişi O'nun öyle mi?

22. Öyleyse bu zalimce bir taksim.

23. Bunlar, sizin ve atalarınızın uydurduğu kuru isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkında bir delil indirmedi. Onlar ancak kuruntuya ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Oysa kendilerine Rablerinden bir yol gösterici gelmiştir.

24. Yoksa insan, umduğu her şeye sahip mi olacak?

25. Ahiret de dünya da Allah'ındır.

26. Gökyüzünde nice melekler var ki, onların şefaatleri, Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kişiler için izin verecekleri dışında hiçbir şeye fayda vermez.

19-20. «Lât'ı, Uzza'yı ve üçüncüleri olan öteki Menât'ı gördünüz mü?» Bunlar, müşriklere ait putlardı. Lât, Taif'te ki Sakîf kabilesinin putu idi. Aslı *"Lüveyt"* di. Sakîf'liler onun etrafında dönüp tavaf ettikleri için bu ismi almıştı. Bu put, bir insan şeklinde idi.

Uzza, *"eaz"* kelimesinin müennesidir. Gatafan kabilesinin putudur. O, Gatafanlıların taptığı, ağaçtır. Hz. Peygamber, onu kesmek için Halid b. Velid'i gönderdi. Halid: "Ey Uzza! Seni tesbih etmiyorum, sana küfrediyorum. Allah seni alçalttı," diyerek parçaladı.

Kâmus'ta: "Uzza, Gatafanlıların taptığı bir put veya ağaçtır. Onu ilk edinen, Zâtü ırk'ın üstünde, Büstan'a dokuz mil mesafede Zâlim b. Es'ad'dır. Onun üstüne bir bina yaptı ve Besâ' adını verdi. Orada bir ses duyuyorlardı.

Hz. Peygamber Halid b. Velid'i gönderdi ve Hz. Halid evi yıktı, ağacı yaktı," denilmektedir.

Menât, Huzeyl ve Huzâa'ya ait bir kayadır. Kurbanların kanı orada akıtıldığı için bu ad verilmiştir. Mina da kan akıtmak anlamında bu kelimenin türevlerindendir.

İnsânu'l-Uyûn adlı eserde bu putla ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Menât, Evs ve Hazreç kabilelerine ait bir puttur. Menât, te'kid için üçüncü diye nitelenmiştir. Çünkü iki şey üzerine bir özel isim atfedildiği zaman, o üçüncüsüdür. *"Öteki"* anlamında ki *"el-uhrâ"* kelimesi ile nitelenmesi, onu kötülemek içindir. O, derecesi düşük, geride kalan demektir. Yani, "alçak, aşağılık Menât" demektir. Çünkü *"uhrâ"* kelimesi genelde zayıflar için kullanılır. Nitekim bir âyette: *"Kâlet uhrâhüm li ûlâhüm: sonrakiler öncekiler için... dediler."* (A'râf: 38) buyurulmaktadır. Bunun anlamı: "Zayıflar, reisleri için dediler..." demektir."

Denildiğine göre müşrikler, putları için güzel isimler takmak istediler. Onlardan birisine "Allah" adını vermek istediler. Ancak dillerinden Lât adı çıkıverdi. Birisine "Azîz" adını vermek istediler, dillerinden Uzza çıktı. Birisine de "Mennân" adını vermek istediler ama ona da Menât demek kolay geldi.

Bu konu ile ilgili olarak Râğıb şöyle der: "Lât'ın aslı el-lâh'tır. Sonundaki "hâ" yı hazfettiler ve Allah'a karşı eksikliğine dikkat çekmek için, sonuna "tâ" getirerek müennes (dişi) bir kelime haline getirdiler. Böylece onu kendi iddialarınca, Allah'a yaklaşmaya has bir tanrı haline getirdiler."

Süheylî'ye göre ise: "Lât kelimesi aslında hacılar için (kavut) karan yani keş peyniri veya kuru yoğurtla yağı karıştıran bir adamın adıdır. Her hac mevsiminde halka yemek yediren bu adama Araplar son derece saygı gösteriyorlardı. Adam ölünce, onun kavut kardığı yeri, kurban kesilen bir yer haline getiriler. Sonra, adamın üzerine oturduğu bu kayaya tapmaya başladılar. Onu bir put haline getirdiler ve ona "Lât" yani sevik karılan yer dediler. Bilinen tefsir ve haberlerde böyle zikredilmektedir." Bu izah, *Lât* kelimesindeki *tâ*yı şeddeli okuyanların kıraatına uygun düşmektedir. *Kâmus*'ta belirtildiğine göre İbn Abbas, İkrime ve bir grup bu şekilde okumuşlardır.

Müşrikler, bu putlara ibadetlerinin yanı sıra: "Melekler ve bu putlar Allah'ın kızlarıdır" derlerdi. Bu yüzden onları azarlamak ve suçlamak için:

"Gördünüz mü?" denildi. Burada kastedilen mana şudur: Allah'ın mülkündeki azametinin, kemâlinin, ululuğunun, üstünlüğünün, kudretinin ve emrinin Mele-i âlâda, yerin altında, üstünde ve aralarında geçerliliğini işitmeniz akabinde, bütün zayıflıklarına ve seviyesizliklerine rağmen bu putlara Allah'ın kızları dediniz.

Bazı âlimler şöyle dediler: "Müşrikler: Melekler Alah'ın kızlarıdırlar. Yine Allah'ın kızları olan cinler de bu putların içine yerleştiler. Ya da, bu putlar, Allah'ın kızları olan meleklerin heykelleridirler, dediler."

21. «Demek erkek sizin, dişi O'nun öyle mi?» Bundan önceki kınama üzerine dayanan, ikinci bir kınamadır.

22. «Öyleyse bu» yani erkeğin sizin, dişinin O'nun olması **«zalimce»** düzgün olmayan **«bir taksim.»** Çünkü kendiniz için istemediğiniz şeyleri Allah'a uygun gördünüz.

23. «Bunlar,» sizin kendileri için iddia ettiğiniz uluhiyet itibariyle, yani ilâh adını şöylemeniz açısından bu putlar batıl arzularınız gereği **«sizin ve atalarınızın uydurduğu kuru isimlerden başka bir şey değildir.»** Yani bunlar altında müsemması olmayan isimlerden başka bir şey değillerdir. Kendilerinde, varlığı söylenen tanrılığın aslı yoktur.

Buradaki *"uydurduğunuz kuru isimler"* den maksat şudur: Siz onları isimler yaptınız, onlara isimler takmadınız. Çünkü isim takmak, isimle müsemma (yani kendisine isim verilen yaratık) arasında ilgi kurmaktır. Öyleyse isme kıyaslandığında bunun anlamı; mevcut olan müsemmaya kıyaslandığında da isim için müsemma yapmak olur. Bu yüzden burada tanrılar diye isimlendirdikleri putların, gerçekte müsemmaları olmayan kuru birer addan ibaret olduklarını tesbit için, müsemmaya hiç değinilmeden ilk mana *(uydurduğunuz kuru isimler)* tercih edildi. Nitekim bir âyette: *"Siz Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın taktığı isimlere tapıyorsunuz..."* (Yusuf: 40) buyurulmaktadır. Yani, "ortada müsemmalar var da isimlendirilmeye lâyık değiller" demek değil, yani bunlar müsemmaları olmayan, sizin koyduğunuz isimlerden başka bir şey değiller.

«Allah, onlar» ı isimlendirmek **«hakkında»** sizin sarılacağınız **«bir delil indirmedi. Onlar ancak kuruntuya ve nefislerinin arzusuna»** yani onlar hakkındaki batıl zanlara ve kötülüğü emreden nefislerinin çektiğine **«uyuyorlar.»** Daha önceki hitaplar muhataba yönelik olduğu halde, burada ğaibe (üçüncü şahsa) yöneltilmiştir. Buna sebep: Onların kabahatlerini saymanın, onlardan ve suçlarını anlatmaktan başka şeylere geçmeyi gerektirdiğini bildirmektir.

«**Oysa kendilerine Rablerinden bir yol gösterici gelmiştir.**» Bu ifade, onların zanna ve nefsin arzularına uymalarının batıllığını te'kit etmekte, durumlarını kınamayı artırmaktadır. Çünkü kim tarafından olursa olsun onlara uymak çirkindir. Kendisine peygamber göndermek ve kitap indirmek suretiyle Allah yol gösterip de onlarla hak yolu bulmayan açısından çok daha çirkindir. Buradaki *"yol gösterici"* den maksat, Kur'an ve peygamberdir. Bilinmelidir ki, yol gösterici hidayet, hevâya uymanın zıddıdır. Öyle ise hidâyete uymak gerekir.

24. «**Yoksa insan, umduğu her şeye sahip mi olacak?**» Bu, kâfirlerin içinde bulundukları halin, kuruntu ve nefislerin boş arzularından başka bir şeye dayanmadığının ve bunun hiçbir fayda sağlamayacağının beyanıdır.

"Umduğu" diye terceme ettiğimiz *"temenni"*, bir şeyin nefiste takdir ve tasvir edilmesidir. Çoğunlukla bu, aslı astarı olmayan şeyin tasviri şeklinde olur. Âyetin manası şudur: "İnsan için, istediği ve canının çektiği her şey gerçekleşecek değildir." Putlarının şefaatleri konusunda ki boş arzuları ve benzeri şeyler de bu kabildendir.

Bir diğer görüşe göre anlam şudur: "Yoksa insan için, uzun ömür, öldükten sonra dirilme ve haşrin bulunmayışından arzu ettiği şeyler mi var?"

25. «**Ahiret de dünya da Allah'ındır.**» İnsan için istediği her şeyin mutlaka hasıl olamayacağının gerekçesidir. Çünkü dünya ve ahiret işlerinin tümünün Allah'a ait oluşu insan için herhangi bir yetkinin olmamasını gerektirir.

26. «**Gökyüzünde nice melekler var ki, onların şefaatleri, Allah'ın**» şefaat etmelerini «**dileyeceği ve razı olacağı**» ve ehil göreceği «**kişiler için**» şefaat edilmelerine «**izin verecekleri dışında hiçbir şeye fayda vermez.**» Mü'minlerin dışındaki kâfirler ve azgınlar ise, Allah'ın izninden ve şefaattan çok uzaktırlar.

Bu, kâfirlerin, meleklerin kendilerine şefaat edecekleri yolundaki umutlarının kesilmesidir. Böyle olunca, putların şefaatlerinden umutlarını kesmeleri gereği öncelikle sabit demektir. Yani meleklerin çoğunun Allah katındaki şefaatleri bir fayda vermez. Bu izaha göre *"şey"*, fayda anlamında kullanılmış olmaktadır. Faydadan az bir şey vermez, demektir. Ya da, "şey" den maksat, "kimse" dir. O zaman mana "hiç kimseye fayda vermez" olur.

Bu cümleden murad edilen: "Meleklerin şefaatleri fayda vermez" demek değil, "şefaat etmezler, çünkü kendilerine izin verilmez" demektir. Meleklerin şefaat konusundaki halleri böyle olunca, putlar hakkında acaba ne zannediyorlar?

اِنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍۜ اِنْ
يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّۚ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖي مِنَ الْحَقِّ شَيْـٔاًۚ ﴿٢٨﴾
فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ
﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ
سَبٖيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُ۫ا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذٖينَ اَحْسَنُوا
بِالْحُسْنٰىۚ ﴿٣١﴾ اَلَّذٖينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ
اِلَّا اللَّمَمَۜ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِۜ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ
مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فٖي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْۚ فَلَا تُزَكُّٓوا
اَنْفُسَكُمْۜ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾

27. Şüphesiz ahirete inanmayanlar, meleklere dişi adı takıyorlar.

28. Halbuki onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Oysa zan, haktan hiçbir şey ifade etmez.

29. Bu yüzden, Bizim zikrimizden yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemiyenlerden sen de yüz çevir.

30. Onların ilimden varabilecekleri, işte budur. Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir. O, hidayet bulanları da çok iyi bilir.

31. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi sadece Allah'ındır. Bu, kötülük edenleri yaptıkları sebebiyle cezalandırması, iyilik edenleri de daha iyisiyle mükâfatlandırması içindir.

32. Onlar, ufak tefek hatalar hariç, büyük günahlardan ve fuhşiyattan kaçınanlardır. Şüphesiz Rabbin bağışı bol olandır. O sizi, topraktan yarattığı zaman ve siz analarınızın karnında cenin halinde iken de en iyi bilendir. O halde kendi kendinizi temize çıkarmayın. O (kötülüklerden) sakınanı çok iyi bilir.

27. «**Şüphesiz ahirete**» ve işledikleri küfür ve isyan sebebiyle orada karşılaşacakları cezaya «**inanmayanlar,**» mutlak olarak eksik sıfatlardan münezzeh olan «**meleklere dişi adı takıyorlar.**» Yani onlardan her birini, dişilerin adlandırıldığı gibi adlandırıyorlar. Çünkü onların, "Melekler Allah'ın kızlarıdır" demeleri, onlardan her biri Allah'ın kızıdır, demektir ki bu da onlara dişi adı takmaktır.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "O kâfirler, melekler Allah katında bizim şefaatçilerimiz dedikleri ve üzerinde haşrolunması inancıyla, ölünün bineğini kabrinin yanına bağlamak âdetleri olduğu halde, onlar için, nasıl ahirete inanmazlar denilebilir? şeklinde bir itiraz gelirse şöyle cevap verilir: Onların bu inançları kesin değildir. Aksine: "Her ne kadar biz bunlar şefaatçilerdir desek de haşrolunmayız" derler. Nitekim onların durumlarını bildiren şu âyet buna delâlet etmektedir: "*...Kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır, der...*" (Fussilet: 50) Ayrıca onlar ahireti, peygamberlerin haber verdikleri şekilde itiraf etmezlerdi. Ona gereği gibi inanmazlardı.

Bilinmelidir ki melekler, erkek de dişi de değillerdir. "*Cebrâil ilk vahyettiğinde bana geldi, abdesti ve namazı öğretti. Abdesti bitirince bir avuç su aldı ve onu avret mahalline serpti,*" şeklindeki rivayete gelince, buradaki avret mahallinden (ferçten) maksat, insandaki avret mahallidir. Zira onun cinsel organı yoktur. İnsan şeklinde tasavvur edilse bile meleğin cinsel organının olmaması onun erkek veya dişi olmadığının delilidir.

Mümkündür ki, onun cinsel organı vardır ama erkeğin veya kadının organı gibi değil. Nitekim hunsada da böyledir, şeklinde bir itiraz gelebileceği için, bu izah tenkide açıktır. Bundan dolayı bazıları hadisteki "avret mahalli (cinsel organ)" kelimesini gerçek anlamda anlamamışlardır. Bazı âlimler ise, izar (peştemal) daki, cinsel organa gelen yere hamletmişlerdir.(8)

28. «Halbuki onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur.» Yani dedikleri hususta hiç bir bilgileri olmadığı halde meleklere, dişilere ait isimler veriyorlar.

«Onlar sadece» fasid **«zanna uyuyorlar.»** Bu âyet daha önce geçen, aynı anlamdaki âyetin tekrarı değildir. Çünkü önceki, onların Lât, Uzza ve Menât'a tapınmaları ile ilgili idi. Bu ise meleklere tapınmaları ile ilgilidir.

«Oysa zan, haktan hiçbir şey ifade etmez.» Çünkü, eşyanın hakikatinden ibaret olan hak, gerçek anlamda ancak ilimle anlaşılabilir. Gerçek bilgilerde zan ve kuruntuya yer yoktur. Ancak zanna, amelî konularda ve onlara götüren usûl-ü fıkıh meselelerinde itibar edilebilir. Bu ifade, zannı kötülemekte ve mukallidin imanının makbul olmadığına delâlet etmektedir.

Bir görüşe göre âyette geçen ve "*hakikat*" diye terceme ettiğimiz "*hak*" ilim anlamındadır. Zan, ilmin yerini tutmaz demektir. Bir diğer görüşe göre ise "*hak*" azap manasınadır. O zaman âyetin anlamı "Onların zanları, kendilerini azaptan kurtarmaz" şeklinde olur.

29. «Bu yüzden, Bizim zikrimizden yüz çeviren..» Ey Muhammed! Bizim kesin bilgi ifade eden zikrimizden -ki o geçenlerin ve geleceklerin ilimlerini içeren, ahiret işlerini hatırlatan Kur'an'dır- yüzçevireni davetten vazgeç, o Müslüman olmuyor diye kendi kendini telef etme. Ya da mana, bizi

---

8- Melekler nûrânî, lâtif cisimlerdir. Evlenmezler, üremezler, insana benzemezler. Onlar diğer yaratıklardan farklıdırlar.

gereği gibi anmaktan yüzçevirenden sen de yüz çevir, demektir. Çünkü Allah'ı anmayı, ahireti ve ahiretteki arzu edilen ve kaçılan şeyleri de anma takip eder. **«Ve dünya hayatından başka bir şey istemiyenlerden»** ona razı olan, gözü dünya malını toplamak ve menfaatlerini elde etmekten başka bir şey görmeyenlerden **«sen de yüz çevir.»**

Bu âyetteki nehiyden murat, bu durumdakileri davetten ve onun halini önemsemekten nehiydir. Çünkü anılanlardan yüzçevirip, tüm hedefi ve gayretinin son noktası olacak şekilde dünyaya dalan kişiyi dine davet etmek ancak onun inadını ve batılda ısrarını artırır. Davetten nehiy ifade eden bu âyet, savaş âyetinin neshini gerektirmez. Aksine onlara cevap vermekten ve münazaradan yüzçevirmek, savaşın caiz olması için şarttır. Öyleyse savaş bu âyetle nasıl mensuh olsun ki? Âyetin anlamı şudur: Onlardan yüzçevir, delil ve bürhan getirmeye uğraşma. Çünkü onlara bu fayda vermez. Onlarla savaş ve köklerini kes.

30. «Onların ilimden varabilecekleri, işte budur.» Yani dünya işidir.

Bahru'l-Ulûm'da: "*'İşte budur'* dan maksat, dünyayı istemek ve onu ahirete tercih etmektir" denilir.

Ebu'ssuûd da tefsirinde: "Onların içinde bulundukları yüzçevirmeye ve iradelerini sadece dünya haytına tahsise götüren şeydir," denilmektedir. Yani onların bilgileri başka bir şeye ulaşamaz ki, davet ve irşad onlara fayda versin. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur: "*Onlar dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahiretten ise tamamen gafildirler.*" (Rûm: 7)

«Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir. O, hidayet bulanları da çok iyi bilir.» "*Sapan*" dan murat, sapıklıkta direten ve hidayete asla dönmeyendir. "*Hidayet bulan*" dan maksat da, genelde durumu hidayet bulmuş olandır. Yani Allah Teâlâ sapıklıktan ebediyyen ayrılmayanı ve başka bir şey değil tümüyle hidayeti kabul edeni çok iyi bilir. Onun için sen davet edeceğim diye kendini yorma. Zira o, sapık olanlardandır.

31. «Göklerde ve yerde» yaratıklardan, meleklerden **«ne varsa hepsi»** gerek tek başına gerekse ortaklık yoluyla asla başkasının değil **«sadece Allah'ındır. Bu, kötülük edenleri yaptıkları sebebiyle»** veya yaptıklarının azabıyle kendilerini **«cezalandırması, iyilik edenleri»** hidayete erenleri **«de daha iyisiyle»** en iyi karşılıkla ki o cennettir **«mükâfatlandırması içindir.»** Mânâ şudur: Allah sapıtanın sapıklığını, hidayette olanın da hidayetini bilir ve buna göre karşılıklarını verir.

32. «Onlar, ufak tefek hatalar hariç,» -bu anlamı veren *"lemem"* kelimesi, günaha yakın olan hareket demektir. Küçük günah karşılığında kullanılmaktadır- **«büyük günahlardan ve fuhşiyattan kaçınanlardır.»** Bu cümle, *"iyilik edenler"* in sıfatıdır. İster haramları işlemek, ister farzları terk kabilinden olsun günahları terke, en iyi karşılığı elde etmek için mü'minin devam etmesinin ve onlardan uzaklaşmayı kendisi için bir huy haline getirmesinin gerekliliğini bildirmek içindir. Çünkü günahlardan bir defa kaçınıp, diğer zamanlarda günahlara dalanların bu karşılığı almaya hakkı yoktur. Nafile kabilinden olan iyilikler ise böyle değildir. Bir defa da olsa onu yapan karşılığını alır.

Büyük günahlar, cezası büyük olanlardır ki, o da üzerine özellikle ceza vaadi terettüp edenlerdir. Şirk, genel anlamda zina ve özellikle komşusunun karısıyla zina, adam öldürmek, özel anlamda çocukları öldürmek -buna mev'ûde denilir- tir.

İbn Cübeyr: "Büyük günahların, kendisinden istiğfar edilmeyenler" olduğunu söyler ve: "*İstiğfarla büyük günah kalmaz, ısrarla küçük günah küçük olarak kalmaz,*"[9] hadisini buna delil gösterir. Bir başka hadiste: "*Küçümsenen günahlardan sakının*" buyurulmaktadır. İbn Abbas bunların yetmişe yakın olduğunu söyler. Bunlarla ilgili geniş bilgi, Şûrâ sûresinde benzerî bir âyetin izahı esnasında geçmişti.

Fuhşiyat, büyük günahların aşırılarıdır. Zina, haksız yere adam öldürmek ve benzerleri bu cümledendirler. Bu ifade, ta'mîmden sonra tahsîs (önce genel hükmü söyleyip sonra onun içindeki bir özel hükmü ifade) kabilindendir.

Râğıb: "*Fuhş, fahşâ* ve *fevâhiş* söz ve fiillerden kötülük ve günahı büyük olanlardır," der. Küçük günahlar da "*lemem*" kelimesi ile ifade edilmiştir.

Âyetin anlamı şöyle olur: "O mü'minler az ve küçük olanların dışındaki günahlardan sakınırlar. Büyük günahtan kaçınanların, küçük günahları da bağışlanır. Şu hadis buna delâlet etmektedir: "*Kişi büyük günahlardan sakındığı zaman beş vakit namaz, iki cuma ve iki ramazan, aralarındaki küçük gü-*

---

[9] Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'de İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/348.

[10] Hadisi Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/397.

nahları silip örterler."(10) Şu âyet-i kerîmeler de aynı hükmü ifade etmektedirler: "*...Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir...*" (Hûd: 114) "*Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz.*" (Nisâ: 31)

Küçük günah dediğimiz "*lemem*" in ne olduğu konusunda başka görüşler de vardır. Şöyle ki: Lemem, kasdî olmayan bakıştır. Ama sonra tekrar bakarsa bu, *lemem* olmaz. Gözüyle işaret etmek, eliyle dokunmak ve öpmek de lemem sayılır. Nitekim şu rivayet buna işaret etmektedir: "Nebhan isminde hurma satan bir sahâbinin yanına bir kadın hurma satın almak için geldi. Kadına dükkâna gir" dedi, kucaklayıp öptü. Kadın: "Kardeşine ihanet ettin, ihtiyacını da elde edemedin" dedi. Nebhân pişman oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitti. Bunun üzerine üzerinde durduğumuz âyet indi.

Veya lemem, akla geliveren yasak şeydir. Yani kişinin azmetmeden kalbine gelen günahtır. Ya da Allah'ın hakkında had ve azap zikretmediği her türlü günahtır.

Bazı âlimlerde lemem ve ilmâm, insanın âdeti ve devamlılığı olmadan, zaman zaman yaptığı şeydir, demişlerdir.

Muhammed b. el-Hanefiyye şöyle der: "Hayır ve şer azmettiğin her şey *lemem*'dir. Şu hadis-i şerif bunun delilidir: "*Şüphesiz şeytan için bir lemme (kalpte meydana gelen duygu) melek için bir lemme vardır. Şeytanın lemmesi vesvese, meleğinki ilhamdır.*" (11)

İbn Abbas (r.a.) âyetin şu manaya geldiğini söylemiştir: "Bir kez büyük günah işleyip sonra tevbe etmesi ve günahta ısrar etmemesi hariç. Çünkü Allah Teâlâ tevbeyi kabul eder." Şu hadis-i şerif İbn Abbas'ı te'yid etmektedir: "*Allah'ım! Bağışlarsan büyük günahları affet, küçük günah işlemeyen hangi kul var ki.*" İbn Abbas şöyle der: "Lemem konusunda Ebû Hureyre'nin Rasûlüllah'tan naklen şu söylediklerinden daha uygun bir şey görmedim: "*Allah Teâlâ insanoğlu için zinadan bir nasip takdir etmiştir. Şüphesiz bunu idrak edecektir. Gözün zinası konuşmak, dudakların zinası öpmek, ellerin zinası dokunmak, ayakların zinası yürümektir. Gönül ister ve iştah duyar. Cinsel organ da bütün bunları tasdik eder veya yalanlar.*"(12)

11- Hadisi Tirmizî tahrîc etti, hasen sahih garîb dedi. Ayrıca İbn Hıbban Sahih'inde 40 numarada rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/58.

12- Hadisi Buharî, Müslim ve Ebû Davud tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/371.

«Şüphesiz Rabbin bagışı bol olandır.» Büyük günahlardan kaçınılması sebebiyle, küçük günahları bağışlar.

Akıl sahibine düşen, işlediği isyanlardan pişmanlık duyması, kerim olan Allah'a karşı gaflette olmamasıdır. Allah Teâlâ her ne kadar bağışı geniş ise de, O'nun yakalaması ve muâhazesi de şiddetlidir. Din, dünya ve ahirette Allah'tan af ve afiyet isteriz.

«O sizi, topraktan yarattığı zaman» yani babanız Hz. Âdem'i yaratmasının zımnında sizi yarattığı zaman **«ve siz analarınızın karnında»** muhtelif şekillerde **«cenin halinde iken de»,** sizin ceninler olduğunuz vakitte **«en iyi bilendir.»** Sizin hiçbir haliniz ve hiçbir ameliniz O'na gizli kalmaz. Lemem de bu cümledendir. Allah'ın geniş bağışlaması olmasaydı bunun vebali ve zararı size dokunurdu.

Cenîn, ana karnındaki çocuktur. Yani gömülü, kapalıdır. Ayrıca cenin bir şeyde gömülü olan, orada gizli olandır. Bir şeyi örttü anlamında "cennehü" denilir. Anasından doğduğu zaman, çocuk veya düşük denilir; cenin denilmez.

Eşbah'ta şöyle denilir: "Çocuk anasının karnında olduğu müddetçe ceníndir. Doğduğu zaman erkekse sabî, bülûğ çağına kadar ğulâm (oğlan), on dokuz yaşına kadar şâb (genç), otuz dört yaşına kadar kehl (orta yaşlı), elli bir yaşından ömrünün sonuna kadar da şeyh (ihtiyar) denilir. Bu, sözlüğe göredir. Şeriat nazarında ise büluğa kadar oğlan, sonra otuz yaşına kadar genç, elli yaşına kadar orta yaşlı daha sonra da ihtiyar denilir. Konunun tamamı *Kitabü'l- Bezzâziye*'de mevcuttur.

Eğer "Çocuk ana karnında iken, adı cenin olduğuna göre, bir de ayrıca *"analarınızın karnında"* sözünün ne faydası var?" denilirse, onun faydasının, Allah'ın ilim ve kudretini beyanda mübalâğa olduğunu söyleriz. Çünkü anaların karınları son derece karanlıktır. Ceninin oradaki hâlini bilen Allah'a, insanın hiçbir hâli gizli kalmaz.

«O halde kendi kendinizi temize çıkarmayın.» Yani durum böyle olunca nefislerinizi tümüyle günahlardan temizdirler diye övmeyiniz. Veya amelin temizliği ve hayrın çokluğu ile övmeyiniz. Aksine lütuf ve bağışından dolayı Allah'a şükrediniz.

Hasan Basrî rahimehullah şöyle der: "Allah Teâlâ her nefsin ne yapacağını ve ne olacağını bilir. O halde nefislerinizi tezkiye edip, günahlardan temiz olduğunu söylemeyiniz. İyi ameller sebebiyle onu övmeyiniz. Şüphesiz nefisleri kötülüklerden arındırmak ve iyiliklerle bezemek sırf Allah içinse mutlaka göz önünde tutulacak, hesaba katılacaktır. O sizin bütün hallerinizi bildiğine göre, onu tezkiyeye ne ihtiyaç var ki?"

Kendisini başkalarının tezkiye edip övdüklerine gelince onlar hakkında "*meddahların yüzüne toprak serpiniz*" hadisi varid olmuştur. Bundan maksat, övülende bulunmayan niteliklerle övenlerdir. Övmek üç çeşittir:

1- Yüze karşı övmek, nehyolunan budur.

2- Yüze karşı övmez ama bu övgünün ona ulaşacağını bilir. Bu da yasaklanan övgülerdendir.

3- Birisini gıyabında över ve bu övgünün ona ulaşıp ulaşmayacağını mühimsemez. Ya da kişiyi kendisinde bulunan özelliklerle över. Bunda sakınca yoktur.

Ölümden sonra övmekte, Rafızîlerin Ehl-i beyti övmekte yaptıkları gibi aşırılık olmazsa mahzur yoktur.

«O» bütün kötülüklerden **«sakınanı çok iyi bilir.»**

Denildiğine göre, iyi ameller işleyip sonra da: "Bizim namazımız, bizim orucumuz, bizim haccımız" diyen insanlar vardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bu tür sözlerin hoş karşılanmaması, beğenme veya gösteriş yollu olması halindedir. Ama yaptığı salih amellerin Allah'tan, O'nun tevfik ve yardımıyla olduğuna inanan ve bu sözle övünmeyi kasdetmeyen ise *kendi kendini temize çıkaranlardan* sayılmaz. Çünkü taâta sevinmek ve onu anmak şükürdür.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَى
قَلِيلًا وَأَكْدَى ﴿٣٤﴾ أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى ﴿٣٥﴾

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسٰى (٣٦) وَإِبْرٰهِيمَ الَّذِي وَفّٰى (٣٧)
أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى (٣٨) وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى (٣٩)
وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى (٤٠) ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفٰى (٤١)

33-34. (Hakka uymaktan) geri döneni, birazcık verip de, gerisini vermemekte direneni gördün mü?

35. Gaybın bilgisi yanında da, o mu görüyor?

36-37. Yoksa Musa'nın ve vazifesini tam yapan İbrahim'in sahifelerindekiler kendisine haber verilmedi mi?

38. Gerçekten hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.

39. Şüphesiz insan için, kendi çalıştığından başkası yoktur.

40. Ve şüphesiz onun çalışması görülecektir.

41. Sonra onun karşılığı tam olarak verilecektir.

33-34. «**(Hakka uymaktan)**» ve onda sebat etmekten «**geri döneni,**» malından «**birazcık verip de, gerisini vermemekte direneni**» yani ihsan ve ikramı kesip, cimrilikle tutanı «**gördün mü?**» *"Vermemekte direnen"* diye terceme ettiğimiz *"ekdâ"* kelimesi, sözlükte taş gibi katılaştı, kazılması imkânsız oldu, anlamlarına gelir. Bilâhare bir şeyi isteyip elde edemeyen, tamamlamayan, sonuna varmayan herkes hakkında kullanılmaya başlanıldı.

Kâmus'ta *"ekdâ"* nın, cimri oldu veya hayrı az oldu, ya da ihsanını azalttı manalarına geldiği söylenmektedir.

Tâcu'l-Mesâdır'da *"ekdâ"*, azı da kesti şeklinde izah edilmiştir.

Bilginler bu âyetin Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Velid Hz. Peygamber'i izlerdi. Rasûlüllah da onun Müslüman olmasını çok arzulamıştı. Müşriklerden birisi onu kınayıp azarlayarak: "Büyüklerimizin dinini terkettin. Onları sapıklığa nispet ettin" dedi. Velid de: "Allah'ın azabından korkuyorum," dedi. Bir adam, malının bir kısmını verdiği takdirde onun azabını yüklenmeyi tekeffül etti. Bunun üzerine Velid, dinden döndü ve insanlara nasihat etmekten, nebevî kelâmı dinlemekten vazgeçti. Azabı yüklenmesine mukabil şart koşulan malın bir kısmını verdi, kalanında cimrilik etti. Âyetteki kınama, cimriliğinden dolayı vadettiği malı vermeyi kesmenin sebebine yöneliktir. Bu, küfür ve sapıklık üzerine ilâve bir kötülüktür.

35. «Gaybın bilgisi yanında da, o mu görüyor?» Kıyamet günü arkadaşının, günahını yükleneceği bilgisini de içeren gaybın bilgisi onun yanında mı ki, arkadaşının günahını yükleneceğini biliyor?

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Bu verip sonra vazgeçenin yanında, ahiret hallerinden şu anda kendisinden gaib olanların ilmi mi var ki, ardadaşının kendi günahlarını yükleneceğini biliyor?"

36-37. «Yoksa Musa'nın ve vazifesini tam yapan İbrahim'in sahifelerindeki», kitaplarındaki **«kendisine haber verilmedi mi?»** O bunlardan cahil mi?

Hz. İbrahim'in vazifesini tam olarak yapmasından maksat, Bakara sûresinde geçtiği üzere, kendileriyle imtihana tabi tutulduğu kelimeleri tamamlayıp yerine getirmesidir. Ya da maksat, ihmal etmeden ve bozmadan, emrolunduğu şeyleri eksiksiz yapmasıdır. Bir kimseye hakkını tam olarak veren birisi için "evfâhü hakkahû" denilir. Âyette bu manayı ifade eden kelime şeddeli olarak *"veffâ"* şeklinde varid olmuştur. Bunun, ahde vefada mübalâğa ve çokluğa işaret için getirilmiş olması caizdir. O zaman anlam: İbrahim Allah'a karşı olan ahdini yerine getirmekte mübalâğa etti," şeklinde anlaşılmalıdır. Hz. İbrahim'in böyle bir özellikle anılması onun, başkalarının tahammül etmedikleri şeylere katlanmasıdır. Nemrud'un ateşine sabretmesi bu kabildendir. Hatta ateşe atıldığında Cebrâil kendisine gelip: *"Bir ihtiyacın var mı?"* diye sordu. Buna *"sana yok"* karşılığını verdi. Oğlunu kesmeye, vatanından hicrete, oğlunu ve hanımını hiç ekin olmayan yerde bırakmaya sabretmesi de hep bu kabildendir. Rivayete göre o hergün bir fersah yürür, misafir arardı. Bulursa ikram eder, bulamazsa oruç tutardı.

Musa (a.s.)'nın sahifelerinden naklolunan şeyler: *"Sebbih isme rabbike'l-a'lâ"* sûresinin sonunda gelecektir. *Fethu'r-Rahmân*'da böyle izah edilmiştir. Hz. Musa'nın, Hz. İbrahim'den önce anılması, onun sahifelerinin -Tevrat'ın- onlar arasında daha meşhur ve daha çok oluşundan dolayıdır.

38. «Gerçekten hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.» Yani birisinin cezadan kurtulması için, başka biri onun günahı ile sorumlu tutulmaz. Âyetteki *"yüklenmek"* anlamı, "vezaret" ten türeyen bir kelime ile ifade edilmiştir. Bundan maksat yüklenilmesi, taşınması beklenen günahtır. Yüklenilen, taşınan ağırlık değildir. Öyle olsaydı: "Lâ tahmilü Fârigatün vizra uhra: Boş bir nefis, başka bir nefsin yükünü taşımaz," denilirdi. Çünkü kendi yükünü taşıyan birisi, bir de başkasının yükünü taşıyamaz.

Bu ifade, Velid b. Muğire'nin günahına kefil olanın sözünün batıllığını göstermektedir. Bu hüküm: *"İsrailoğullarına şöyle yazmıştık: Kim bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir..."* (Mâide: 32) âyetine zıt değildir. Çünkü bunun anlamı, diğer katillerin günahlarının da doğrudan onun üzerine olacağı değildir. Maksat ona yasak olan adam öldürme fiilini işlemesinin günahından fazla olarak, başkalarının öldürmelerine sebep olma ve delâlet etme günahının da yükleneceğini ifadedir. Bu her iki günah da onun kendi günahlarındandır. Dolayısıyla o sadece kendi günahını yüklenmiştir. Hz. Peygamber'in şu hadisi de bu kabildendir: *"Kim kötü bir çığır açarsa onun günahı ve kıyamete kadar onu işleyenlerin günahı kendisinedir."*

Şüphesiz o, kendi günahı olan saptırmanın günahıdır.

39. «Şüphesiz insan için, kendi çalıştığından başkası yoktur.» *"Çalıştı"* diye terceme ettiğimiz *"es-sa'y"* sözlükte, süratli yürümek anlamındadır. İster hayır olsun ister şer, bir şeye gayret göstermek manasına da gelir. Âyetin manası şöyledir: "Hal ve durum şu ki: İnsan için ahirette ancak, dünyadaki amel ve niyetindeki gayreti vardır." Yani bir başkasının günahı ile müâhaze edilmeyeceği gibi onun yaptığı ile mükâfatlandırılmaz da. Bu, kişinin, başkasının ameli ile kendisinden zararı defetmekle yararlanamayacağının beyanının peşinden, başkasının ameli ile bir menfaati celbetme açısından da yararlanamayacağının beyanıdır.

Âyetin zahiri, hiç kimsenin başka birinin amelinden yararlanamayacağına işaret etmektedir. Ancak âlimler bunun te'vîlinde ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbas'tan bir kimsenin başkasının gayret ve fiili sebebiyle sevap kazanamayacağı rivayet edilmiştir. Bu, dinimizde şu âyetle neshedilmiş bir hükümdür:

"*Biz onların nesillerini de kendilerine kattık.*" (Tûr: 21) Bu âyet delâlet ediyor ki, babalarının salâhı sebebiyle oğullar da cennete girecektir. Küçük çocuk kıyamet günü babasının terazisine konulacaktır. Allah Teâlâ babaların oğullarına, oğulların babalarına şefaat etmelerine imkân verecektir. Şu âyet buna işaret etmektedir: "*...Baba ve çocuklardan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz...*" (Nisâ: 11)

İkrime şöyle der: "Bütün bunlar, İbrahim (a.s.) ve Musa (a.s.)'nın kavimleri içindir. Bu ümmet için ise hem kendi çalışmalarının, hem de onlar için çalışanların ecri vardır. Çünkü rivayet edildi ki bir kadın kucağındaki bir çocuğu kaldırıp: 'Ya Rasûlallah! Bunun için hac var mı?' diye sordu. Hz. Peygamber: '*Evet, senin için de ecir var,*' buyurdu."

Bir adam da Hz. Peygamber'e "Benim annem aniden öldü. Onun adına sadaka versem, onun için sevap olur mu?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) "*Evet*" karşılığını verdi.

er-Rebî' b. Enes şöyle der: "'*İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur*' hükmü, kâfir içindir. Mü'mine gelince onun için hem kendi çalıştığının, hem de onun için çalışanın çalışmasının karşılığı vardır." Birçok hadis bu görüşe delâlet etmekte ve başka birinin sâlih amelinin sevabının ona ulaşacağına şahitlik etmektedir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Âişe, kardeşi Abdurrahman'ın vefatından sonra onun için itikâfta bulunmuş ve onun adına köle azad etmiştir.

Sa'd (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Annem vefat etti, onun adına sadaka vereyim mi?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Evet,*" buyurdu. Sa'd: "Hangi sadaka daha efdaldir?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Su içirmek*" buyurdu. Bunun üzerine Sa'd bir kuyu kazdı ve onu Allah yoluna vakfetti.

Kurtubî *Tezkire*'sinde: " *İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur,*" âyetinin sadece günaha has olmasının muhtemel olduğunu, Rasûlüllah'ın şu hadisinin buna delil olduğunu söyler: "*Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Kulum bir iyilik yapmaya azmeder de yapmazsa o iyiliği, on katından yedi yüz katına kadar yazarım. Bir kötülük yapmaya azmeder de yapmazsa, onu yazmam. Yaparsa bir tek günah yazarım.*"

Kur'an-ı Kerim de buna işaret etmektedir. Allah Teâlâ bir âyette: "*Kim bir iyilikle gelirse, ona o iyiliğin on misli vardır...*" (En'am: 160) buyurur. Bu ve benzerleri Allah'ın, kullarına bir ihsanı ve lütfudur. Adâletin gereği, "*İn-*

san için çalıştığından başkası yoktur," hükmüdür. Ancak bir amele karşılık olarak kat kat sevap vermesi Allah'ın bir lütfu olduğu gibi, O, kuluna dilediği şekilde lütufta bulunur. Kullar için bir haseneye, on katından yedi yüz katına kadar milyonlarca karşılık yazar. Yine Allah Teâlâ hiçbir amel işlemedikleri halde çocukları cennete sokmak suretiyle onlara lütufta bulunmuştur.

Özetle denilebilir ki: Çalışmaya mukabil olanı, adâlet ve karşılık yoluyladır. Çalışma olmadan verileni de lütuf ve katlama yoluyladır. Allah'ın keremi bunlardan daha geniş ve daha boldur. Çünkü O, iyilikleri katlar, kötülükleri siler.

İmamlar namaz, oruç, Kur'an okumak ve sadaka vermek gibi ibadetleri yapıp da sevabını Müslüman bir ölüye bağışlamanın hükmünde ihtilâf ettiler:

Ebû Hanife, bu sevabın ölüye ulaşacağını ve Allah'ın rahmet ve keremi ile ondan faydalanacağını, söyler.

İmam Mâlik ve Şafiî'ye göre bu, sadaka, malî ibadet ve hacda caizdir. Namaz, oruç ve Kur'an okumak gibi diğer ibaretlerde caiz değildir. Bu ibadetlerin sevabı, bizzat yapanadır.

Mûtezile'ye göre ise insanın, hiçbir amelinin sevabını başkasına bağışlaması caiz değildir. "*İnsan için çalıştığından başkası yoktur,*" âyetinden dolayı ona ulaşmaz ve fayda vermez. Çünkü sevap cennettir. Bir kimsenin onu, bırakın başka birisine vermek, kendisine alması bile gücü dahilinde değildir. Bir hadiste: "*İnsan öldüğü zaman şu üç grup hariç ameli kesilir; sadaka-i câriye, faydalanılan ilim ve kendisi için duâ eden sâlih evlât.*"(13) buyurulur.

Kurtubî: "Kur'an okumak da duâ manasındadır. Bu Kur'an okumak da, insana çocuğundan, arkadaşından, dost ve mü'minlerden sadakadır," der.

40. «Ve şüphesiz onun çalışması», insanın çalışması -ki o amelidir- **«görülecektir.»** Yani ona arzolunacak, kıyamet gününde sahifesi ve mizanı onun için açılacaktır. Birisine bir şey gösterirsen, ona arzetmiş olursun.

41. «Sonra onun karşılığı tam olarak verilecektir.» İnsan çalışmasının yani amelinin karşılığını hayırsa hayır, şerse şer tam olarak alacaktır.

13- Hadisi Müslim, Tirmizî, Ebû Davud ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/180.

وَاَنَّ

اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى (٤٢) وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى (٤٣) وَاَنَّهُ
هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا (٤٤) وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى
(٤٥) مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى (٤٦) وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى (٤٧) وَاَنَّهُ
هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى (٤٨) وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى (٤٩) وَاَنَّهُ اَهْلَكَ
عَادًا الْاُولٰى (٥٠) وَثَمُودَ فَمَا اَبْقٰى (٥١) وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ
كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى (٥٢) وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى (٥٣)
فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى (٥٤) فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى (٥٥)

42. Şüphesiz en son varış ancak Rabbinedir.

43. Ve şüphesiz güldüren de, ağlatan da O'dur.

44. Öldüren de, dirilten de O'dur.

45-46. Şüphesiz O, (rahme) atıldığı zaman nutfeden, erkek ve dişi iki çifti yarattı.

47. Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na aittir.

48. Doğrusu ihtiyaçtan kurtaran da, sermaye sahibi yapan da O'dur.

49. Şüphesiz Şi'ra (yıldızı) nın Rabbi de O'dur.

50. Önceki Âd kavmini de O helâk etti.

51. Semûd'u da (helâk etti) ve geride bir şey bırakmadı.

52. Daha önceden çok zalim ve çok azgın olan Nuh kavmini de (helâk etti).

53. Altı üstüne gelen kasabaları da yere batırdı.

54. Onlara yapacağını yaptı.

55. Artık Rabbinin nimetlerinden hangisi hakkında şüphe edersin?

42. «Şüphesiz en son varış» yani yaratıkların ölümden sonra dönüp varacakları yerin sonu başkasına değil **«ancak Rabbinedir.»** Amelleri sebebiyle onlara karşılık verecektir. Gerçekte hem başlangıçta, hem de sonuçta yaratıkların varacağı son Allah'tır. "*Dikkat edin bütün işler sonunda Allah'a döner.*" (Şûrâ: 53) âyeti buna işaret etmektedir. Çünkü O'ndan başka ilâh yoktur.

43. «Ve şüphesiz güldüren de, ağlatan da» sadece **«O'dur.»** "*Dahk*": sevinçten yüzün yayılması, dişlerin açılmasıdır. Gülme esnasında dişler göründüğü için ön dişlere "*davâhık*" denilir. Ağlamak anlamına gelen "*bükâ*" da, iç yanması ve kederden yaş akmasıdır. Mana şudur: Allah insandaki ağlama ve gülme kuvvetlerini yarattı. Gülüş ve ağlayış ondan kaynaklanır ama insan bu gücün mahiyetini bilmez. Ya da ağlamak ve gülmek, sevinç ve kederden kinayedir. Sanki "O sevindirdi ve üzdü," denilmiştir. Çünkü sevinç gülmeyi, keder de ağlamayı celbeder.

Hz. Ömer'e: "Rasûlüllah'ın ashabı ağlar mıydı?" diye sordular. "Evet. Allah ve iman onların gönüllerinde sabit dağlardan daha köklüdür," karşılığını verdi.

Simâk b. Harb'ın şöyle dediği rivayet edildi: Cabir b. Semure'ye: "Sen Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte oturur muydun?" dedim. "Evet, sahabîleri onunla otururlar, şiir söylerler, cahiliye dönemine ait şeyleri hatırlarlar ve gülerlerdi. Onlar güldüğünde Hz. Peygamber de onlarla birlikte gülümserdi," diye cevap verdi.

44. «Öldüren de, dirilten de O'dur.» Ne yaratma, ne de kazanma (kesb) olarak öldürmeye ve diriltmeye O'ndan başka kimsenin gücü yetmez. Kâtilin ölümdeki etkisi, bünyeyi bozmak ve bitişik olanı (ruhu bedenden) ayırmaktır. Katil halinde ölüm âdet üzere Allah'ın fiili ile hasıl olur. Kula ait olanı kesbî olarak bünyeyi bozmaktır, öldürmek değil.

Ben fakir derim ki: Âyette öldürmek, fasılaya uygun olsun diye diriltmekten önce zikredildi. Ayrıca nutfe canlıdan ve kalbin ölümü hayatından öncedir. Çünkü bedenin ölümü kabirdeki hayatından öncedir. Yine çünkü öldürmeyi önce anmakta, muhatapları uyarmak için kahrın eserini ta'cîl vardır. Aynı şekilde yokluk, varlıktan öncedir. Varlığın sonucu ve dönüşü yokluktur. Dolayısıyla iki ölüm arasındaki hayata ve iki yokluk arasındaki varlığa aldanmamak gerekir. Muvaffak kılan Allah'tır.

45-46. «Şüphesiz O, (rahme) atıldığı zaman...» *"Atıldığı zaman"* anlamına da kullanılan *"izâ tümnâ"* kelimesi, aslında kendisinde çocuk takdir edildiği zaman manasınadır. Çünkü her menî, çocuk olmaz. **«Nutfeden, erkek ve dişi»** *"nutfe"*, saf sudur. *Müfredât*'ta belirtildiğine göre o, erkek suyu anlamında kullanılır. **«İki çifti yarattı.»** Bazı tefsirlerde, iki çifti her canlıdan yarattı diye izah edilmiştir. Nitekim her canlı nutfeden yaratılmaz, bazısı yelden yaratılmıştır. Kuş buna örnektir. Çünkü kendisinden tavuğun yaratıldığı yumurta, horozun yelinden yaratılmıştır.

47. «Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na» yani Allah'a **«aittir.»** Bu, vadine vefanın gereği, öldükten sonraki diriltmektir. Yoksa, kişiye borç olduğu anlamına gelen *"alâ"* kelimesinin akla getirdiği gibi diriltmek, Allah'a vacip değildir. Bu ifade açıklamaktadır ki ilâhî hikmet, ceza ve mükâfat vermek ve mü'minlerin lâyık oldukları kemâlâta kademe kademe ulaşmaları için şeklî olan ikinci doğuşu gerektirmiştir. Eğer Allah Teâlâ mü'minlerin yaptıkları iyiliklerin karşılığını bu dünyada vermek isteseydi onun bir tek ecrine bile dünya dar gelirdi. Geriye kalanların ne olacağını sanıyorsun?

48. «Doğrusu ihtiyaçtan kurtaran da,» insanlara mallarla ihtiyaçsızlığı veren de, **«sermaye sahibi yapan da»** kazanç veren yani sermaye yapılan ve biriktirileni veren de **«O'dur.»** Bir darb-ı meselde: "Kötü köpekten sermaye (damızlık) yapıp yavru edinme," denilmiştir.

Bazı âlimler âyetle ilgili olarak şöyle demişlerdir: "İnsanlara yeterince mal vererek başkalarına muhtaç durumda bırakmadı, ayrıca yetecek miktardan fazla olarak biriktirip sermaye yapacaklarını da verdi."

Dahhâk ise: "Altın, gümüş, kumaş ve mesken vererek zengin kıldı; deve, sığır, koyun ve hayvanlar vererek sermaye sahibi yaptı. *"Eğnâ"* dan sonra *"eknâ"* nın yani deve, sığır koyun gibi mallara işaret eden kelimenin zikredilmesi o malların şeref ve üstünlüklerinden dolayıdır. Ya da *"eknâ"* nın manası, *"erdâ"* yani razı etti demektir," demiştir.

49. «Şüphesiz» onların mâbudları olan **«Şi'ra (yıldızı) nın Rabbi de O'dur.»** *"Şi'râ"*, Cevzâ yıldızının arkasında ışık saçan bir yıldızdır. O yıldıza Abûr da denilir. Gumeysâ yıldızından daha parlaktır. Huzâa kabilesi Şi'râ'ya tapardı. Onlara bu inancı ilk yerleştiren, ileri gelenlerinden Ebû Kebşe adındaki adam olmuştur. Bu şahıs kavmine: "Tüm yıldızlar gökyüzünü enine katederler. Bu ise uzunlamasına katediyor. Onun gibi başka hiçbir şey yok," dedi. Huzâa da o yıldıza ibadet etmeye başladı.

Ebû Kebşe putlara ibadet konusunda Kureyş'e muhalefet etti. Bu yüzden Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e İbnü Ebî Kebşe (Ebû Kebşe'nin oğlu) adını takmışlardı. Her ne kadar Rasûlüllah'ın nesebi bu şahsa varıyorsa da, onların maksatları nesep bağı değildi. Ebû Kebşe, Hz. Peygamber'in anne tarafından dedelerinden birisi idi. Fakat Kureyşliler, Rasûlüllah'ın putlara ibadet etmeyip yeni bir din ihdası konusunda Ebû Kebşe gibi davrandığını kastediyorlardı. Rasûlüllah putlara ibadeti terkte Kureyş'e muhalefet ettiği gibi, Şi'râ'ya tapmamakta da Ebû Kebşe'ye muhalefet etmiştir.

50. «Önceki Âd kavmini de O helâk etti. » Onlar Hûd (a.s.)'un kavmidir. Onlar dondurucu bir rüzgârla helâk edildiler. Sonraki Âd ise İrem'dir. Diğer bir görüşe göre öncekiler, önce helâk olanlardır. Çünkü Nûh kavminden sonra ilk helâk olan millet onlardır. Âd'dan murad, Nûh'un oğlu Sâm'ın oğlu Avs'ın oğlu İrem'in oğlu Âd'a nispet edilenlerin tümüdür. Onların *"öncekiler"* diye nitelenmeleri, sonraki Âd'lıları hükmün dışında tukmak için değildir. Onların Nûh kavminden sonra diğer milletlerden daha önceki bir zamanda helâk olmalarından dolayıdır.

Tekmile'de şöyle denilmektedir: "Âd'ın, öncekiler diye nitelenmesi, onların ikincilerinin de varlığını gösterir. Öncekiler, İrem'in oğlu Âd yani Hûd kavmidir. İkincisi ise onların oğullarından gelenlerdir ki o, Hz. Musa'nın Erîha'da savaştıklarıdır. Bunlar, Muaviye'nin kızı Huzeyle'nin neslindendir. Huzeyle: Ömer, Amr, Âmir ve Atîd adlarındaki dört oğlu ile birlikte Âd kavminden kurtuldu. Huzeyle *Amâlîk*'tendir."

51. «Semûd'u da (helâk etti.)» Semûd, Sâlih (a.s.)'in kavmidir. Allah onları korkunç bir gürültü ile helâk etmiştir. **«Ve geride bir şey bırakmadı.»** Yani iki gruptan hiç kimseyi bırakmadı. Âyetten murat edilen mananın: "Onların ikisine de merhamet etmedi," olması caizdir. Onlar gazap ehli oldukları için onlara merhamet etmemiştir. Allah'ın rahmeti, kahr ehline değil, lütuf ehlinedir.

52. «Daha önceden» Âd ve Semûd'un helâkinden önce peygamberlerine karşı daha **«çok zalim ve»** iki gruptan daha **«çok azgın olan Nuh kavmini de (helâk etti.)»** Çünkü onlar Hz. Nûh'a eziyet ederler ve insanları ondan uzaklaştırırlardı. Çocuklarını onu dinlemekten menederler ve onu döverlerdi. O kadar ki Hz. Nûh hareketsiz kalırdı. Onun daveti bin seneye yakın bir süre etkisiz kaldı, kendisine ancak az bir grup iman etti.

53. «Altı üstüne gelen kasabaları da yere batırdı.» Bunlar Lût (a.s.)'un kavmine ait köylerdir. O köyler üzerindeki halkla birlikte yerle bir olmuşlardır. *"Yere batırdı"* diye ifade ettiğimiz *"ehvâ"* kelimesinden murad edilen şudur: Allah Teâlâ onları Cebrâil'in kanadında gökyüzüne çıkardıktan sonra tepetakla yere çaktı. Zeccâc bu cümlenin "Cehenneme attı" anlamına geldiğini söyler.

54. «Onlara» çeşitli azaplardan **«yapacağını yaptı.»** Bu âyette kâfirleri korkutma vardır. *"Yaptı"* diye terceme ettiğmiz *"ğaşşâ"* kelimesi aslında "giydirdi, kapladı" manasınadır. Yani Allah o kasabalara, işaretli sıra sıra taşlar gibi azaplardan giydireceğini giydirdi.

55. «Artık Rabbinin nimetlerinden hangisi hakkında şüphe edersin?» *"Şüphe etmek"* diye terceme edilen *"mümârât"* aslında, hakkında şüphe edilen bir konuda tartışmak demektir. Bu hitap Hz. Peygamber'edir. Ama başkalarına tarîz ve teşvik kabilindendir. Bu *"...Eğer Allah'a ortak koşarsan, amelin mutlaka boşa gider..."* (Zümer: 65) âyetindeki hitaba benzer. Yahut da hitap her bir şahsadır.

Sayılanların bazıları ceza olmakla birlikte hepsi nimet olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bunlar, mü'minlere ve peygamberlere yardım ve onlar için intikam olmaları hasebiyle bir bakıma nimettirler. Bunlarda, ibret alanlar için öğütler ve ibretler vardır. Âyetten kastedilen şudur: Ey Muhammed! Bu anılanları bilince artık Rabbinin nimetlerinden hangisinin Allah katından olmadığında veya nimet oluşunda şüphe edersin. Daha önce yaşayan peygamber kardeşlerine ve onların dostlarına yardım ettiğim, düşmanlarını da helâk ettiğim gibi, sana da aynısını yaparım. O halde bu kavmin, büyüklenme, inat ve küfürde ısrarları hususunda gördüklerinden dolayı gönlünde bir darlık ve sıkıntı olmasın.

هٰذَا نَذِيرٌ

مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى ﴿٥٦﴾ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ

كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ

وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

56. İşte bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.

57. Yaklaşan (kıyamet) yaklaştı.

58. Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.

59. Şimdi siz bu söze mi şaşıyorsunuz?

60. Gülüyorsunuz, ağlamıyorsunuz.

61. Kibirlenip oyuna dalmaktasınız.

62. Haydi Allah'a secde edip, O'na ibadet ediniz.

56. «İşte bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.» Âyetteki *"Bu"* kelimesi, ya Kur'an'a işarettir; "Bu görüp durduğunuz Kur'an, sizin akıbetlerini işittiğiniz önceki korkutmalar kabilinden bir korkutmadır," anlamındadır. Yahut da Hz. Peygamber'e işarettir. *"Nezîr"* kelimesi korkutucu, uyarıcı anlamınadır. O zaman mana: "Bu Rasûl önceki uyarıcılar cinsinden bir uyarcıdır" olur. Ancak bu durumda bir gramer sorunu ortaya çıkmaktadır. Akıl sahiplerine sıfat olarak *"ûlâ"* değil, "evvelîn" gelmeli idi. Bu sorun, *"ûlâ"* kelimesinin, âyetlerin sonlarına uygun olsun diye böyle gelmiştir, diyerek çözümlenebilir. Sen onların korkutulan kavimlerinin âkıbetlerini biliyorsun.

57. «Yaklaşan (kıyamet) yaklaştı.» Bu cümlenin, anılan şeylerin sonunda getirilmesi, o müşriklerin asıl azabının, dünyada cezalandırılmış bile olsalar, Rasûlüllah'ı tazîm için kıyamete bırakıldığını hissettirmektedir.

Âyette geçen "*ezif*", kıyamet vaktinin yakınlığından dolayı vakit darlığı anlamınadır. Bu yüzden kıyâmet, saat diye ifadelendirilmiştir. Buna göre âyetin manası: "*Kıyamet yaklaştı.*" (Kamer: 1) âyetiyle yakınlıkla nitelenen kıyamet yaklaşmıştır.

58. «Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.» Onu açığa çıkaracak yani takdir edilen vakitte vukûunu önleyecek ve izale edecek Allah'tan başka hiçbir kimse yoktur. Yahut da şu anda onu tehir edecek, açacak Allah'tan başka kimse yoktur. Çünkü onu geciktirecek O'dur. Yani şu anda gelse onu vaktine reddedecek Allah'tan başkası yoktur. "*Keşf*" izale yani giderme, yok etme, ortadan kaldırma manasındadır. Ama tümüyle izale değil, vaktine tehir etmek suretiyle izaledir.

Âyetin manası ile ilgili bir başka görüş de şudur: "Onun vaktini Allah'tan başka bilen yoktur." Çünkü bir şeyin hakikatinin bilinmesine "*keşf*" denilir. Yahut da "kıyametin ne zaman kopacağını açıklayan" demektir. Nitekim bir âyette "*Onun (kıyametin) vaktini O'ndan başkası açıklayamaz...*" (A'râf: 187) buyurulmaktadır.

59. «Şimdi siz» inkâr ederek **«bu söze mi şaşıyorsunuz?»**

Râğıb "Aceb ve teaccüb, bir şeyi bilmemesi sebebiyle insana arız olan şeydir. Bu yüzden hikmet sahiplerinden biri, aceb (taaccüb), sebebi bilinmeyen şeydir," demiştir.

60. Alaya en uzak şey olmasına rağmen, alay ederek **«gülüyorsunuz,»** Râğıb bu âyette "*gülmek*" anlamına gelen fiilin, alay için istiare yoluyla kullanıldığını söyler.

Aşırı gittiğinize üzülüp, anılan ümmetlerin başına gelenlerin sizin de başınıza gelmesinden korkup **«ağlamıyorsunuz.»**

Rivayete göre, bu âyet indikten sonra Hz. Peygamber'in güldüğü hiç görülmemiştir.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre bu âyet inince suffe ehli ağlamaya başladı. Öyle ki göz yaşları yanaklarına aktı. Rasûlüllah onların iniltilerini duyunca, onlarla birlikte o da ağladı. Onun ağlamasına biz de ağladık. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Allah korkusundan dolayı ağlayan cehenneme girmez. Allah'a isyanda ısrar eden, cennete girmez. Eğer siz günah işlemezseniz Allah günah işleyecek bir kavim getirir, sonra da onları ba-*

gışlar," buyurdu.

Rivayet edildi ki Rasûlüllah (s.a.v.)'a yanındaki bir adam ağlarken Cebrâil indi ve: "*Bu kim?*" dedi. Rasûlüllah "*Filan*" dedi. Cebrâil: "*Biz insanoğlunun tüm amellerini tartarız, ağlaması hariç. Çünkü Allah Teâlâ gözyaşıyla cehennem ateşinden deryaları söndürür,*" dedi.

Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Şüphesiz bu Kur'an hüzünle nazil olmuştur. Onu okuduğunuzda ağlayınız, ağlamazsanız ağlar gibi görünün.*"

61. «Kibirlenip oyuna dalmaktasınız.» Deve yürürken başını kaldırdığı zaman "semede'l-baîru" denilir.

Râğıb: "*Sâmid,* oynayan, başını kaldıran demektir," der. Yahut maksat, insanları Kur'an'ı dinlemekten alıkoymak için şarkı söylerler, demektir. Hımyer dilinde şarkıya "*semûd*" denilmesi bu manayı akla getirmektedir. Araplar Kur'an'ı duyduklarında onun dinlenmesini engellemek için şarkı ve oyunla karşı dururlardı. "*Sâmidûn*" kelimesinin huşû içerisinde olanlar, donup kalanlar anlamlarında olması da mümkündür. Çünkü "*semûd*" huşu ve donukluk anlamlarına da gelir.

62. «Haydi Allah'a secde edip, O'na ibadet ediniz.» Yani durum böyle olduğuna göre o Kur'an'ı indiren Allah'a secde ediniz. O'na kulluk ediniz. Yıldızlar ve putlar gibi faydası ve zararı dokunmayan cansız varlıklara tapınmadığınız gibi onlardan üstün olan meleğe ve insana da tapınmayınız.

Aynu'l-Meânî'de: Bu secde, 'namazda secde ediniz,' anlamına gelebilir. Ama doğrusu bunun müstakil secde oluşudur. O da tilâvet secdesidir" denilmektedir.

Burası, Ebû Hanife, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre secde mahallidir. Bu, aynı zamanda Hz. Ömer'in de görüşüdür. Çünkü Hz. Peygamber'in Necm sûresinde secde ettiği sahih rivayetlerdendir. Yani bu sûreyi Kureyşlilere okuduktan sonra secde etmiş, onunla birlikte mü'min müşrik, insan cin ne varsa herkes secde etmişlerdir. Nitekim bu daha önce de geçmişti.

İmam Mâlik ise, Zeyd b. Sabit'ten rivayet ettiği onun Hz. Peygamber'e Necm sûresini okuduğu ama secde etmediğini bildiren haberinden dolayı bu sûrede secdeyi kabul etmez.

Allah'ın yardımıyla Necm Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

KAMER SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 55 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (١) وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَ
يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (٢) وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَاۤءَهُمْ وَكُلُّ
اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ (٣) وَلَقَدْ جَاۤءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَاۤءِ مَا ف۪يهِ مُزْدَجَرٌ (٤)
حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ (٥) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ
الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ (٦) خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ
كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ (٧) مُهْطِع۪ينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ
الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ (٨)

1. Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.

2. Onlar bir mûcize görürlerse yüzçevirirler ve: "(Bu), ardı arkası kesilmeyen bir büyüdür" derler.

3. Yalanladılar, kendi heveslerine uydular. Halbuki her iş âkıbetine ulaşacaktır.

4. Andolsun onlara vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.

5. Bu büyük bir hikmettir. Fakat uyarılar fayda vermiyor!

6. Çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün sen de onlardan yüzçevir.

7. Sanki yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan bir halde kabirlerinden çıkarlar.

8. Davetçiye koşarak (gelirler.) Kâfirler: "Bu çetin bir gündür" derler.

1. «Kıyamet yaklaştı.» Âyet metninde geçen *"saat"* kelimesi, zaman bütününün parçalarından belli bir anın ismidir. Yüce Allah bu kelime ile Kıyameti ifade etmiştir. Bunu ya kıyamet günü hesaba çekilmenin çok hızlı olacağı nedeniyle kıyameti çok kısa bir zamana benzetmek için yapmıştır, ya da kıyamet dünyanın yaşadığı ömür saatinin en son anında kopacağı için veya kıyamet anının, içinde çok büyük olayların meydana geleceği çok kısa bir an olması sebebiyle veya daha önce açıklandığı üzere başka sebeplerle kıyameti saat kelimesiyle ifade etmiştir. Âyetin manası şudur: Kıyamet yaklaştı, kıyametin kopması ve vuku bulması anı yaklaştı. Çünkü dünyanın sadece az bir ömrü kalmıştır. *"Yaklaşma"* kelimesi, dünyanın ömrünün çoğunun gittiğini, geriye kalan az kısmının da, çoğunun geçip gittiği gibi kısa zamanda geçeceğini ifade etmektedir.

«Ve ay yarıldı.» Âyetteki *"yarılma"* fiilinin di-li geçmiş zamanla ifade edilmesi, ayın yarılmasının Rasûlüllah (s.a.v.) zamanında vuku bulduğunu ifade etmektedir. Huzeyfe (r.a.)'nin: *"ve kad inşakka'l-kamer"*" şeklindeki kıraati de bunu göstermektedir. Buna göre âyetin manası şöyle olacaktır: Kıyamet yaklaştı. Onun yaklaştığına dair alâmetlerden biri olarak ayın yarılması da meydana geldi.

Bir gün Huzeyfe Medain'de insanlara hitabeder. Sözünün bir yerinde şöyle söyler: "Dikkat ediniz! Kıyamet yaklaştı, ay peygamberinizin zamanında yarıldı."

Huzeyfe b. el-Yeman (r.a.) tıpkı İbn Mesud (r.a.) gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sırdaşı idi. Sahabelerin ekserisi ve onlardan sonra gelenler aynı görüşü benimsemişlerdir. Müfessirlerin ekserisi de bu görüşü almışlardır. "Yüce Allah'ın *'gök yarıldığı... zaman,'* (İnşikak: 1) âyetinde olduğu gibi ay da kıyamet günü yarılacaktır" şeklinde görüş beyan edenlerin sözlerine itibar olunamaz. Bu görüşü benimseyenlere göre âyet metninde ayın yarılmasının di-li geçmiş zamanla ifade edilmesi, ileride kıyamet günü yarılacağını ifade etmek için getirilmiştir. Ancak biz bu görüşe karşı diyoruz ki: Ayın yarılmasının iki kez vukubulmasıda mümkündür. Bir kez kıyametin yaklaştığına işaret olmak üzere Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zamanında ve bir de kıyamet günü semanın yarıldığı zaman olması da mümkündür.

İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* isimli eserinde şu satırları görmekteyiz: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın üzerinde hutbe okuduğu hurma kütüğünün, Rasûlüllah üzerinde hutbe okumayı terketti diye inlemesi ve ayın yarılması olaylarından her ikisi de müstefiz yani meşhur bir nakil ile bizlere kadar ulaşmıştır. Böyle bir nakil, hadis yollarına vakıf olan mütehassıs âlimler nezdinde kesinlik ifade eder. "

et-Tiybî der ki: "Ebu İshak ez-Zeccâc tefsirinde ayın yarılması konusunda on dokuz hadisi muttasıl senetle Rasûlüllah (s.a.v.)'a isnad eder."

Seyyid Şerif'in *el-Mevâkıf* şerhinde şu ifade yer alır: "Bu olay mütevatir bir olaydır. İbn Mesud ve diğerleri gibi sahabeden büyük bir topluluk rivayet etmiştir."

Bazı müfessirler olayı şöyle naklederler: "Kureyş'in ileri gelenlerinden bazıları bir araya gelirler ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a derler ki: 'Eğer sözünde doğru isen bize ayı ikiye ayır.' Sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'a, ayı ikiye ayırırsa iman edeceklerine söz verirler. O gece ayın on dördüncü gecesidir. Rasûlüllah (s.a.v.) parmağını yukarı kaldırır ve aya ortadan ikiye yarılmasını emreder. Derhal ay iki parçaya ayrılır. Bir yarısı ayın bulunduğu yerden kalkıp başka bir noktaya gider. Öbür yarısı eski yerinde kalır."

İbn Mesud (r.a.) der ki: "Ben Hira mağarasının bulunduğu Nur dağını ayın yarılmış iki yarısı arasında gözlerimle gördüm," Bu ifadeye göre, ayın yarılmış olan iki yarısının ikisi de yarılmadan önce bulunduğu yerden ayrılmışlar demektir.

Bazı âlimler ise derler ki: "Ayın bir yarısı doğuya ve diğer yarısı da batıya gitti. Ardından bütün dünya bir an karanlıkta kaldı. Sonra bir birinden ayrılan yarı parçalar doğdular ve mûcizeden önceki halinde olduğu gibi semanın ortasında bir araya gelip bitiştiler. Bundan sonra Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Şahid olun, şahid olun."* İşte tam bu o esnada Kureyş'in kâfirleri Hz. Peygamberi kasdederek: "İbnu Ebî Kebşe sizi büyüledi" dediler. Aralarından birisi de şöyle söyledi: "Şüphesiz Muhammed sizin açınızdan ayı büyülemiş olsa bile bu sihiri ile bütün yeryüzü halkını büyülemiş olamaz. Çeşitli beldelerde Mekke'ye gelenlere ayı görmüşler mi sorunuz bakalım?"

Bu ifade -kolaylıkla anlaşıldığı gibi- bize gösteriyor ki, ayın ikiye yarılmış olarak görülmesi sadece Mekke halkına mahsus değildir. Tam tersine ayı o şekilde çevre bölge halkının tümü de görmüştür. Bu tesbitle bazı inançsızların "ay yarılmış olsaydı yeryüzünde yaşayan herkes bunu görür ve bilirdi. Sadece Mekke halkı görmüş olmazdı" yolundaki itirazları da reddolunmuş olur. Böyle bir itiraza ne, "ayın yarılmasını belli bir grup istemişti dolayısıyla söz konusu olayı sadece bunu teklif edenler görmüşlerdir" şeklinde; ne, "o esnada ay yeryüzünde bazı bölgelerin görebileceği fakat bazılarının göremeyeceği bir yörüngededir" biçiminde ve ne de, *"İnsânü'l-Uyûn'*da zikredildiği gibi, ayın yarılması geceye mahsus bir mûcizedir. Gecenin karanlığında insanların ekserisi uykuda iken cereyan etmiştir" biçimindeki cevap yerinde olamaz.

el-Es'iletü'l-Mukhame isimli eserde şöyle denilir: "Ayın yarılmasının bazılarınca görülürken bir kısım kimselerce görülmemesi bulut ya da başka bir sebepten dolayı pek uzak bir ihtimal değildir. Yani ayın yarılmış olması gerçektir. Fakat olayın bizlere naklinde gerek Arap, gerek Arap olmayan uzak ve yakın bütün bölgelerin halkı ortaklaşa aynı şeyi aktarmamışlardır. Olay tevâtür yolu ile nakledilmemiştir. Bu nedenle olayın üzerinde ihtilâflar meydana gelmiştir."

2. «Onlar» yani Kureyş, Yüce Allah'ın kudretini ve sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliginin doğruluğunu gösteren ayın yarılması ve benzeri mûcizelerinden herhangi **«bir mûcize görürlerse...»** Bu mûcizelerin mahiyetlerini ve yücelikleri öğrenip de iman etmek için üzerinde derinden derine düşünmekten **«yüzçevirirler ve:»** Bu, Muhammed (s.a.v.)'in öteden beri getirip durduğu **«'ardı arkası kesilmeyen bir büyüdür'»,** öteki büyülerinden hemen hemen farksızdır **«derler.»** Peygamberlerin getirmiş oldukları şeylere mûcize denmesinin sebebi, insanların onların benzerini getirememeleridir.

3. **«Yalanladılar, kendi heveslerine uydular. Halbuki her iş âkıbetine ulaşacaktır.»** Yani onlar Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yalanladılar, şeytanın kendilerine güzel gösterdiği şeye uydular. Oysa her iş belli bir âkıbete, sonuca ulaşacaktır.

4. **«Andolsun onlara vazgeçirecek nice haberler gelmiştir.»** Yani onlara bâtılda devam etmekten vazgeçmeleri için içinde öğütler olan şeyler gelmiştir.

5. **«Bu büyük bir hikmettir, fakat uyarılar fayda vermiyor.»** Yani bu Kur'an, beyan ve açıklamada zirveye ulaşmış bir hikmettir. Fakat uyarılar ve tehditler ne fayda verir?

6. **«Çağıranın»** hoş olmayan çok kötü **«görülmemiş bir şeye çağırdığı gün sen de onlardan yüzçevir.»**

7. **«Sanki»** etrafa **«yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan bir halde kabirlerinden çıkarlar.»**

8. **«Davetçiye koşarak»** gelirler. **«Kâfirler: 'Bu çetin bir gündür' derler.»** Yani kâfirler davetçiye koşarak. "Bu gün çok çetin bir gündür," derler.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا
عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ
فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا
الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ
أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي
وَنُذُرِ ﴿١٦﴾

9. Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanladı. Kulumuzu yalanladılar. "Deli" dediler ve (Nuh) tebliğden alıkonuldu.

10. Bunun üzerine, Rabbine: "Ben yenik düştüm, yardım et" diyerek yalvardı.

11. Biz de göğün kapılarını kuvvetle akan bir su ile açtık.

12. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. Su takdir edilmiş bir iş için birleşti.

13. Onu tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.

14. (Gemi) gözlerimizin önünde, nankörlük edilmiş olana bir mükâfat olmak üzere akıp gidiyordu.

15. Andolsun ki onu bir ibret olarak bıraktık. İbret alan yok mudur?

16. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?

9. «Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanladı.» Ey Muhammed, senin kavminden önce yalanlama işini Nuh'un kavmi yaptı. Yüce Allah'ın bu ifadesi, kendisine itaate sevkeden ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a teselli veren bazı haberlerin sıralanmasına başlangıç mahiyetindedir.

Onlar **«kulumuzu»**, Nuh'u **«yalanladılar.»** Yüce Allah'ın bu ifadesi, âyetin başında belirtilen yalanlamayı tefsîr mahiyetinde açıklamaktadır. Her iki yerde de yalanlanan birdir. O da Nuh (a.s.)'dur.Yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede Hz. Nuh'u kendi azameti ve büyüklüğünü ifade eden Arapça ifadesiyle *"na"*, Türkçesi ile *"bizim"* kelimesine isim tamlaması yaparak ve kulluk sıfatıyla birlikte zikretmesi onu yüceltmek, mertebesini yükseltmek ve kendisini yalanlayanları çirkin göstermek içindir.

Onun hakkında: «'**Deli**'» ya da yüzüne karşı, sen delisin «**dediler.**» Yani onlar sırf Hz. Nuh'u yalanlamakla kalmadılar, tam tersine aklını yitirmiş ve çıldırmış olduğunu ileri sürdüler. Bu hareket yalanlamada ileri gitmek ve mübalâğa etmektir. Çünkü yalancıların içinde insanın aklına uygun ve aklın kabul edecek olduğu şeyleri haber verenler vardır. Oysa deli sadece insan aklının kabul etmediği ve onaylamadığı şeyleri söyler.

«**Ve (Nuh)**» sövülmek, dövülmek, boğazı sıkılmak ve recmolunmakla tehdit edilmek gibi çeşitli eziyetlerle «**tebliğden alıkonuldu.**»

er-Râğıb der ki: "Âyette geçen *"uzducira"* kelimesinin manası kovuldu demektir. Bu kelimenin burada kullanılması yıkıl karşımdan, defol git gibi kovulan kimselere bağırdıkları gibi Hz. Nuh'a bağırmaları nedeniyledir."

Bazı âlimlere göre âyetteki bu kelime, onların Hz. Nuh'a söylemiş oldukları sözlerden birisidir. Buna göre mana şöyle olur: "O delidir. Kendisini cin çarpmış ve aldatmıştır. Yani kendisini cin çarpmış, üzerinde yapacağını yapmış, aklını gidermiş, kalbini çalmıştır."

Bu âyette, bâtıl yolu benimseyenlerin çokluğu, bid'atçıların, heva ve heveslerine uyanlarla azgınların baskın gelmesi nedeniyle, her hak davetçisinin kendisini mutlaka yalanlayanların olacağına işaret vardır. Ve bu yalanlama her çağda ve her zaman olacaktır.

10. «**Bunun üzerine**» Nuh'u kavmi davetten alıkoyup tebliğ çabasının üzerinden dokuz yüz elli sene geçtikten sonra «**Rabbine: 'Ben**» kavmime «**yenik düştüm,**» onlardan intikam alacak gücüm yoktur «**yardım et,'**» yani benim için onlardan intikam al «**diyerek yalvardı.**»

Rivayet olunduğuna göre, aralarından herhangi birisi Hz. Nuh ile karşı karşıya gelince onu bayıltana kadar boğazını sıkar, sonra ayılınca şöyle duâ ederdi: "Ey Allah'ım, kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar." Ancak Yüce Allah onların helâk edilmeleri için duâ etmesine izin verince Hz. Nuh duâ eder ve duâsı kabul buyrulur. Nitekim Yüce Allah Saffat sûresinde bu olayı: *"Andolsun ki, Nuh Bize duâ etmişti de, Biz de ne güzel icabet etmiştik."* (Saffat: 75) biçiminde aktarmaktadır.

11. «**Biz de göğün kapılarını**», yollarını «**kuvvetle akan bir su ile açtık.**» Âyetin manası şudur: Biz de göğün kapılarını tıpkı su kırbasının ağzından suyun fışkırması gibi şiddetle fışkıran ve kırk gün süreyle hiç kesilmeyen su ile açtık. Bu su kar gibi beyaz ve soğuk idi. Yüce Allah'ın bu ifadesi, yağmurun çokluğu ve şiddetle dökülmesini ifade etmek için bir temsildir.

12. «Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık.» Yani bütün yeryüzünü sanki akan ve fışkıran pınarlarmış gibi yaptık. Yerin suyu tıpkı ateş gibi hararetli idi.

«Su» yani göğün ve yeryüzünün suyu **«takdir edilmiş bir iş için»** herhangi bir uygunsuzluk olmaksızın Yüce Allah'ın takdir ettiği hâl üzere olarak, ya da takdir edilmiş ve düzen verilmiş bir hâl üzere ki bu, gökten inecek suların yerden fışkıracak sular kadar olacağı yolunda takdir edilmesidir, ya da Yüce Allah'ın takdir ettiği bir iş için ki bu da Nuh kavminin tufan ile helâk edilmesi işidir. Bu son durumda âyette geçen *"alâ"* kelimesi sebep bildirmek için olur. İşte göğün ve yeryüzünün suyu takdir edilmiş olan bir iş için **«birleşti»** ve bu sular, yeryüzünde en yüksek dağ tepesinin seksen arşın üstüne çıktı.

Âyet metninde *"su"* kelimesinin tekil olarak kullanılması, "iki su" denilmemesi, göğün suyu ile yeryüzünü suyunun birbirine yaklaşma ve kıyı kıyıya gelme biçiminde değil, tam tersine birbirine tamamen karışmış olduğunu ifade etmek ve vurgulamak içindir.

13. «Onu» yani Nuh'u ve kendisiyle birlikte iman edenleri **«tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.»** Yani onu enli tahtalardan yapılmış gemiye bindirdik. Âyet metninde geçen *"elvah"* kelimesi, "levh" kelimesinin çoğuludur. İster kemikten, ister ağaçtan olsun her enli cisme levh denir. Öte yandan âyet metninde geçen *"düsür"* kelimesi, çiviler anlamına gelir. Bu kelime Arapçada "disar" kelimesinin çoğulu olup "desr" mastarından türemedir. "Desr" mastarı, "birisi birisini mızrakladı" cümlesinde olduğu gibi, şiddetle ve zorla itmek, anlamını ifade eder.

"Aynu'l-Meânî" isimli eserde şöyle söylenir: "Âyet metninde Nuh'un gemisinin tahtalardan yapılmış olduğu ifade edildikten sonra *"düsr"* kelimesinin eklenmesi ile mana şöyle olur: Geminin enli tahtaları o çivilerle tutturulmuştur, ya da o çiviler, herhangi bir çekiç yardımıyla çakılmıştır."(1)

---

(1) Buna göre âyetin manası şöyle olur: Biz onu tahtalardan yapılmış ve tahtaların çivilerle tutturulmuş ya da tahtaları çivilerle çakılmış gemiye bindirdik. (Çeviren.)

14. Gemi **«gözlerimizin önünde,»** yani bizim korumamız altında olarak ki Arapların veda edip giden yolcuya: "Allah'ın gözü üzerinde olsun," yani Allah'a emanet ol demeleri de bu kabildendir. **«Nankörlük edilmiş olana bir mükâfat olmak üzere akıp gidiyordu.»** Yani âyette zikredilen geminin akıp gitmesi olayını, Nuh (a.s.)'a sevap ve mükâfat olsun diye yaptık. Çünkü o, kavminin nankörlük etmiş olduğu bir nimetti. Zira her peygamber Yüce Allah'ın katından ümmetine nimet ve rahmettir. Nuh (a.s.)'da nankörlük edilmiş bir nimet oluyordu.

15. **«Andolsun ki onu»** yani Nuh'un gemisini, kendisiyle ilgili olayları öğrenen kimsenin ibret alacağı **«bir ibret olarak bıraktık.»**

Katâde der ki: "Yüce Allah, Nuh'un gemisini Arap yarımadası beldelerinden Bâkırdâ (2) isimli beldede demirlemiştir. Bazıları Nuh'un gemisinin uzun seneler Cudi dağında kaldığını hatta bu ümmetin ilk nesillerinin onu gördüğünü, söylerler. Nuh'un gemisinden sonra yapılmış nice gemiler vardır ki artık birer kül olmuşlardır."

Ebulleys'in tefsirinde şu satırları okumaktayız: "Bazıları demişlerdir ki: Nuh'un gemisi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamber olarak gönderilmesine yakın zamana kadar o dağın üzerinde mevcuttu. Şöyle diyenler de olmuştur: Nuh'un gemisinden bir tahta parçası kalmış ve bu parça şu anda Kâbe'de bulunmaktadır. Söz konusu parça bir Hint çınarı olup yere dikilmiş ve kırk senede büyüyüp gelişmiştir. Sonra kesilmiş bir kenara atılmış ve kırk senede kurumuştur. Bazıları ise şunu eklerler: Nuh'un gemisinin bazı parçaları günümüze kadar Cudi dağında mevcuttur. Nuh (a.s.) marangozdu. Cebrâil kendisine gelmiş ve kendisine gemi yapmayı öğretmiştir."

Bu gerçek delil ve âyetlerden **«ibret alan»**, böylece Yüce Allah'tan korkup günahı terkeden **«yok mudur?»**

Âyet metninde geçen *"müddekir"* kelimesinin aslı zikir mastarından türetilmiş olarak müfteil ölçüsünde "müztekirdir." Sonra kelimedeki zal harfi, ta harfine katılmış, ardından da şeddeli dal harfine dönüşmüştür.

16. **«Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?»** Gördünüz mü? Bu soru Yüce Allah'ın azabının ve uyarılarının büyük olduğunu anlatmak ve hayret uyandırmak içindir. Buna göre anlam şöyle olur: Yüce Allah'ın azabı ve uyarıları o kadar korkunç bir biçimdedir ki bunu anlatmak mümkün değildir.

2- Bkz. Belâzûrî, *Mu'cemü'l-Büldan*, 1/327.

Âyet metninde geçen *"nüzur"* kelimesi "nezîr" kelimesinin çoğulu olup manası, uyarı demektir. Aslında kelime benim uyarılarım anlamındadır, ben kelimesini ifade eden ya harfi esre ile yetinilerek ve azap kelimesinin sonunda bulunduğu için getirilmemiştir.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

17. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

17. «Andolsun Biz Kur'an'ı...» Bu cümle, yemin ifade eden bir cümledir. Bu surede geçen her dört kıssanın sonunda tekrar edilmektedir. Bununla her bir kıssanın kendisiyle öğüt alınması gerektiği hususunda bağımsız ve günahlardan vazgeçme noktasında yeterli olduğunu vurgulamak içindir. Bununla birlikte bu kıssalardan hiç birinden ibret alınmamıştır.

«Öğüt alınsın diye» yani öğüt alınsın, nasihat alınsın diye **«kolaylaştırdık.»** Yani andolsun Biz bu Kur'an'ı senin kavmine onların kendi konuştukları dilleriyle indirmek suretiyle kolaylaştırdık. Nitekim Yüce Allah, aynı gerçeği: *"Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp ibret alsınlar."* (Duhan: 58) âyetinde de vurgulamaktadır. Yani Biz onları çeşitli ibretler ve öğüt verici olaylarla bilgilendirdik. O ibretlerin içinde vaadlerimizi ve tehditlerimizi açıkladık.

Hasan Basrî, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan naklediyor: *"Yüce Allah'ın 'Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık' âyet-i kerimesi olmasaydı insanların dili onu okumaya dönmezdi."*

«Öğüt alan yok mudur?» Bu soru, öğüt alanın bulunmadığını ve olmadığını en açık ve en net biçimde ifade etmektedir. Çünkü bu ifade gösteriyor ki, soruyu soran Yüce Allah'a "evet" diyebilecek hiç kimse yoktur.

Abdullah İbn Mes'ud (r.a.) rivayet ediyor: Rasûlüllah (s.a.v.)'a *"Öğüt alan yok mudur?"* âyetindeki *"Müddekir"* kelimesini *"müzzekir"* şeklinde okudum. Bunu duyan Rasûlüllah (s.a.v.) *"fe-hel min müddekir"* şeklinde okudu.

Burhanu'l-Kur'an isimli eserde şu ifadeleri görüyoruz: "Nuh, Âd, Semûd, Lût kıssalarının *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?"* (Kamer: 16,18,21,30) ifadesiyle bitirilmesi, her bir kıssada korkutma, uyarı ve onların başına gelen belâlar olduğu içindir. Bu sebeple Kur'an'ı ezberleyen ve okuyan, bundan ibret alır ve başklarına da nasihatta bulunur."

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ
أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾
وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

18. Âd yalanladı, Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?

19. Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde, dondurucu bir rüzgâr gönderdik.

20. O, insanları sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu.

21. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?

22. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

18. **«Âd»** yani Hûd (a.s.)'un kavmi, Hûd peygamberi **«yalanladı.»** Yüce Allah burada kısa ifade etmek ve gördükleri azaptaki sakınma unsurunu açıklamak için onların ne şekilde yalanladıklarını ele almamıştır.

«Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?» Bu soru, azabının ve uyarılarının ne olduğunu beyan etmeden önce dinleyenlerin dikkatlerini çekmek ve kulak vermelerini sağlamak içindir. Yoksa daha önce ve daha sonra olduğu gibi, o azabın beyanından sonra onların içine düştükleri durumdan dinleyeni korkutmak ve o durumun korkunçluğunu ifade etmek ve onları hayrete düşürmek için değildir. Sanki şöyle söylenmektedir: Âd kavmi yalanladı, siz Benim azabımı ve onlara uyarılarımın nasıl olduğunu duydunuz mu? Ya da duyunuz. Âyet metninde geçen *"nüzr"* kelimesi *"nezir"* kelimesinin çoğulu olup uyarı anlamınadır.

19. «Biz onların üstüne, uğursuzluğu...» Âyet metninde geçen *"nahs"* kelimesi, uğurlu olmak anlamındaki *"sa'd"* kelimesinin zıddı olup uğursuzluk demektir. **«Devamlı bir günde...»** Burada geçen *"müstemir"* yani *"devamlı"* kelimesi, daha önce geçen gün kelimesinin sıfatı olabildiği gibi uğursuzluk kelimesinin de sıfatı olabilir. Yani uğursuzluğu devamlı ya da ebediyyen süren günde demektir. **«Dondurucu bir rüzgâr gönderdik.»** Bu cümle, Yüce Allah'ın, az önce kısaca ifade ettiği şeyi, şimdi açıklamak üzere getirilmiş olan bir cümledir. Âyet metninde geçen *"sarsar"* kelimesi, "sır" kelimesinden türemedir ki manası soğuk demektir. Ya da bu kelime "sarra, el-babu ve'l-kalemu", yani kapı ve kalem ses çıkardı cümlesinde olduğu gibi ses çıkarma fiilinden türemedir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Biz onların üzerine soğuk bir rüzgâr ya da şiddetli ses çıkaran fırtına gönderdik ve onlara musallat ettik demektir. Bu rüzgâr batı rüzgârıdır ki bunun ayrıntıları Fussilet suresinde ve başka sûrelerde geçmişti.

20. «O» rüzgâr, **«insanları sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu.»** Rivayet olunduğuna göre Âd kavmi bu rüzgârdan korunmak için vadilere, kanallara girerler, birbirlerine sımsıkı yapışırlardı fakat rüzgâr onları sığındıkları oralardan çekip söker ve cansız yere sererdi. Mukâtil'in ifadesine göre rüzgâr onların ruhlarını cesetlerinden çeker alırdı.

es-Süheylî der ki: "Bu rüzgâr, mağaraya ya da ine sığınmış olan Âd kavminden bir tek ferdin sağ kalmaması için yedi gece sekiz gün devam etmiştir. Ve sonunda herhangi bir yere sığınmamış, dışarıda kalanların tamamını helâk ettiği gibi, evlerine sığınmış olanları evlerinden çekip almış, ya da evlerini başlarına geçirmiştir. Mağaralara ve inlerde sığınmış olanları da aç ve susuz kalmaya mecbur bırakarak helâk etmiştir. Bu nedenle Yüce Allah: *"Şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?"* (Hâkka: 8) buyurmaktadır. Yani bu sekiz günden sonra onlardan arda kalan herhangi bir kimse görmen mümkün müdür?"

Yüce Allah'ın bu âyette *"sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu"* ifadesiyle belirtmek istediği şudur: Yerin dibine doğru kök salan hurma ağacı nasıl köküyle ordan sökülüyorsa işte Âd kavmi de aynı şekilde söküldüler. Artık kendilerinden bir iz de, bir harab olmuş bir eser de kalmamıştır. Buna göre âyetin manası: "O rüzgâr insanları kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu" demek olur.

Bazı âlimlere göre Âd kavmi, dalları olmayan hurma kütüklerine benzetilmişlerdir. Çünkü rüzgâr o ağaçların başlarını koparmış ve geriye başsız cesetler ve cüsseler kalmıştır.

Başka bazı âlimlere göre rüzgâr, Âd kavmini sökmüş, tepelerinin üstüne yere çalmış, omuzları üstüne baş aşağıya yere dikmiş, başları vücutlarından kopmuştur.

Âyet-i kerimede Âd kavminin kökünden sökülmüş hurma kütüklerine benzetilmesi, onların kuvvetlerine ve yeryüzüne nasıl da sımsıkı yapıştıklarına işarettir. Sanki onlar güçlü kuvvetli ve iriyarı olmaları nedeniyle ayaklarını, yere dikip batırmakta, böylece esen rüzgâra karşı mukavemet etmeye çalışmaktadırlar. Sonra söz konusu rüzgâr onları yere yıktığı zaman sanki, kökünden sökülmüş hurma kütüklerini sökmüş gibi olmuştur.

Ebu'l-Leys der ki: "Rüzgâr onları yere çaldı, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yüzleri üstüne yere serdi. Yüce Allah, onları boyları uzun oldukları için düşmüş ve yere yıkılmış hurma kütüğüne benzetmiştir."

Mukâtil'e göre, Âd kavminin her bir ferdinin boyu on iki arşın idi. el-Kelbî'nin rivayetine göre her bir ferdin boyu yetmiş arşın idi.

Hûd (a.s.), kendilerine bir rüzgârın geleceğinden söz edince onu alaya almışlar ve boş bir araziye çıkarak ayaklarıyla yere vurmuşlar, ayaklarını dizkapaklarının yakınına kadar yere gömmüşler ve demişlerdir ki: "O rüzgâra söyle bizi burdan söküp kaldırsın." Sonra rüzgâr gelmiş, yerin altından girerek iki kişiyi birden havaya kaldırmış, sonra birini diğerine çarpmış, ardından her ikisini birden yere çalmıştır. Kalanlar ise, sıra kendilerine gelinceye kadar rüzgârın havaya kaldırdığı o iki kişiye bakakalmışlardır. Sonra sıra kendilerine de gelmiş, aynı âkibete uğramışlar rüzgâr onların hepsinin üzerine kum ve toprak atmış ve toprağın altından iniltileri duyulmaya başlanmıştır.

21. «Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?» Bu âyet, Yüce Allah'ın azabını ve uyarılarını açıklandıktan sonra onlardan korkutma ve dinleyenleri hayrete salma ifade etmektedir. Burada Ebûssuud tefsirinde ifade olunduğu gibi tekrar şaibesi yoktur.

Burhanu'l-Kur'an isimli eserde şu ifadeyi görmekteyiz: "Yüce Allah Âd kavminin kıssasında: *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (Gördünüz mü?)"* ifadesini iki kez tekrar etmiştir. Çünkü bunlardan birincisi dünyada görülmüş ve cereyan etmiş, ikincisi de âhirette cereyan edecektir. Nitekim bu kıssa hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bundan dolayı Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğuruz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik, âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir, onlara yardım da edilmez."* (Fussilet: 16).

Bazı âlimlere göre, bu kıssanın başında ve sonunda tekrarlanan *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (gördünüz mü?)"* ifadesinden birincisi, onlar helâk olmadan önce uyarılmaları amacıyla; ikincisi de, onların helâkinden sonra başkalarının uyarılması gayesiyle getirilmiştir.

22. «Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?» Bu âyet hakkında söylenilecek olan şeyler daha önce on yedinci âyette ifade edilenlerin aynısıdır.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ
بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا أَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَفِى ضَلَٰلٍ
وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾
سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً
لَّهُمْ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ
كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا۟ صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ
﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً

وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ (٣١) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (٣٢)

23. Semûd uyarıcıları yalanladı.

24. Onlar şöyle demişlerdi: "Aramızdan bir insana mı uyacağız? O takdirde biz sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz.

25. Zikir aramızda ona mı verildi? Hayır, o yalancı ve şımarığın biridir."

26. Yarın onlar yalancı ve şımarığın kim olduğunu bilecekler.

27. Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen Biziz. Sen onları gözetle ve sabret.

28. Onlara suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her bir su nöbetinde hazır bulunulacaktır.

29. Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar. O da (kılıcını) kaptı ve (deveyi) kesti.

30. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (Gördünüz mü?)

31. Biz onların üzerine bir tek çığlık gönderdik. Ağılcının (topladığı) çalı-çırpı kırıntıları gibi oluverdiler.

32. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

23. «Semûd uyarıcıları yalanladı.» Bu âyetin manası iki ihtimale açıktır. Ya Semûd kavmi Sâlih (a.s.)'den işitmiş oldukları uyarıları ve öğütleri yalanladılar anlamındadır ya da Semud kavmi rasulleri yani peygamberleri yalanladılar anlamındadır. Peygamberlerin içinde bir tanesini yani sadece Sâlih (a.s.)'i yalanladıkları halde âyette *"uyarıcılar"* şeklinde peygamberlerin çoğul olarak getirilmesinin sebebi, bütün peygamberlerin aynı şeriati getirmeleri dolayısıyla, içlerinden birisini yalanlanmasının tümünün yalanlanması demek olduğundandır.

24. «Onlar şöyle demişlerdi: 'Aramızdan bir» yani ardından gideni olmayan bir tek ferde ya da ileri gelenlerinden değil de sade tabakadan bir ferde, bir **«insana mı»** vermiş olduğu emirlerde **«uyacağız?»** Âyet metninde yer alan ve bir tek fert anlamına gelen *"vâhiden"* kelimesinin bizden anlamına gelen *"minnâ"* kelimesinden sonra getirilmesi hem onlar gibi aynı insanlık cinsinden olmanın ve hem de ardından gideni olmayan bir tek fert olmanın uyulmaya engel olan bir nitelik olduğunu vurgulamak içindir. Bu kelime, şayet daha önce söylenmiş olsaydı, işte bu nükte yok olacaktı.

«O takdirde biz,» yani o bir tek fert ve biz bir kalabalık millet iken ve üstelik melek de olmadığına göre, çünkü kâfirlerin inancına göre peygamberlik ile insan olma niteliği arasında çelişki vardır, evet durum bu iken ona uyduğumuz takdirde doğrudan **«sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz.»** Yani delilik etmiş oluruz. Çünkü böyle davranmak aklın gerektirdiği şeylerden uzaktır.

Rivayete göre Sâlih (a.s.) onlara: "Eğer bana uymazsanız, haktan sapıtmış ve cehennemi hak etmiş olursunuz" der, onlar da azgınlığın zirvesine çıkmış oldukları için peygamberin bu sözünü tam tersine çevirerek: "Eğer sana tabi olursak o zaman dediğin gibi oluruz" derlermiş.

25. «Zikir», kitap ve vahiy **«aramızda»** ondan daha lâyığı varken **«ona mı verildi?»** Buradaki soru peygamberliğin Sâlih (a.s.)'e verilmiş olduğunu inkâr ifade eden sorudur. Yani onlar şöyle demiş oluyorlar: Semûd kavmi içinde malca daha zengin ve durumu daha iyi olan kimseler varken peygamberlik tek başına ona mı verildi?

«Hayır, o yalancı ve şımarığın biridir.'» Yani durum hiç de öyle değildir. Tam tersine o şöyle şöyle bir kimsedir. Azgınlığı kendisini, ortaya sürdüğü iddialarla birlikte tepemize çıkmaya teşvik etmiştir. Âyet metninde geçen *"eşir"* kelimesi taşkınlık göstermek, azmak ve şımarmak anlamınadır. Herhangi bir at çok azgın ve taşkın olduğu zaman kendisini ifade etmek için "feresun eşir" denilir.

26. «Yarın onlar yalancı ve şımarığın kim olduğunu bilecekler.» Bu ifadeyi Yüce Allah, Sâlih (a.s.)'e vaad ve kavmine tehdit olarak söylediğini bizlere aktarmak için getirmiştir.

Yarın, insanın içinde yaşamış olduğu şu gününü izleyen ertesi gündür. Âyette yer alan *"yarın"* kelimesinden maksat, gelecekte azabın inecek olduğu vakittir. Yoksa ne belli ve muayyen bir gündür ve ne de kıyamet günüdür. Çünkü biraz sonra gelecek olan *"dişi deveyi gönderen Biziz"* (Kamer: 27) ifadesi vadedilen günün başlangıcını beyan etmek için getirilen müstakil bir cümledir. Âyetin manası buna göre şöyle olur: Onlar şımarıklığı ve azgınlığı kendisini böbürlenmeye ve kibirlenmeye iten azgın ve yalancının kim olduğunu, Sâlih (a.s.) mi yoksa onu yalanlayanlar mı olduğunu pek yakında bilecekler.

Bu ifade, Sâlih (a.s.)'i şereflendirmektedir. Çünkü Yüce Allah bizzat kendi kavminin kendisine yamamış oldukları yalancı ve şımarıklık sıfatlarını ondan almaktadır. Bu takdirde âyetin manası şöyle olur: Sen yalancı ve şımarık değilsin. Tam tersine onlar yalancı ve şımarıktırlar.

27. «Gerçekten onlari imtihan etmek için», yani onları denemek için, -çünkü mûcize bir imtihan ve denemedir. Zira mûcize sayesinde sevap elde eden ile azaba uğrayacak olan birbirinden ayrılır.- **«Dişi deveyi gönderen Biziz.»** Yani dişi deveyi istemiş oldukları kayalıktan çıkaran Biziz.

Rivayete göre Sâlih (a.s.)'in kavmi onu zora sokmak için dağ tarafında "kâsibe" adında münferid bir kaya parçasından kırmızı iri, kusursuz, on aylık gebe bir deve çıkarmasını isterler. Yüce Allah Hz. Sâlih'e: "Onların istediği nitelikte dişi deveyi çıkaracağız" şeklinde vahyeder.

«Sen onları gözetle», onları bekle **«ve»** ne yapacaklarını gör. Onların eziyetlerine son derece büyük bir sabırla **«sabret.»**

28. «Onlara suyun aralarında paylaştırıldığını», bir gün deveye ve bir gün de onlara olmak üzere taksim olunduğunu **«haber ver. Her bir su nöbetinde»** yani her su hissesi ve ondan yararlanma sırasında **«hazır bulunulacaktır.»** Her nöbeti gelen kendi sırasında orada hazır bulunacaktır. Suyun Sâlih (a.s.)'in kavmi ile deve arasında paylaştırılmış olmasının anlamı, suyun bir kısmının onlara ve bir kısmının da deveye ait olması değildir. Tam tersine bunun anlamı sudan yararlanma işi aralarında nöbet usulü ile olacaktır. Bir gün onlar su içmeye gelecekler ve bir gün de deve gelecektir demektir. Suyun paylaştırılmış olmasının sebebi ise, ya devenin hayvanlarını kaçıracak kadar iri yapılı bir deve olmasındandır ya da suyun azlığındandır.

29. «Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar.» Arkadaşları Kudar b. Sâlif ismindeki bir zattır. Bu zat, Semûd kavminin uğursuz bir ferdidir. Bu sebeple Araplar, kasaplık yapan kimseye bu Kudar b. Sâlif'e benzetmek için *"kudar"* diye isim verirler. Çünkü biraz sonra geleceği üzere bu mûcize deveyi kesen Kudar idi. Kudar, kısa boylu, şerli, mavi gözlü, kumral, kırmızı yüzlü bir kimse idi. Kendisine hakaret olsun diye "uhaymir" kırmızıcık lâkabını vermişlerdi.

Keşfu'l-Esrar'daki şu satırları görüyoruz: "Kudar b. Sâlif'e Semûd'un kırmızısı denirdi. Rivayete göre Kudar b. Sâlif, Âd'dan yani öbür Âd kavminden ki bunlar İrem oluyorlar, onlardan daha uğursuz idi. Araplar, kıyamete kadar İrem'i uğursuz saymışlardır."

«O da (kılıcını) kaptı ve (deveyi) kesti.» Arapçada "akaral baire ve'l-ferese bi's-seyfi fen'akara" denilir ki, bunun manası kılıcıyla devenin ayaklarına vurdu demektir. Bu fiilin Arapçadaki babı "darabe"dir. Manası ise, kendi arkadaşlarından olan Kudar, bu büyük işi tehlikesine ve büyüklüğüne aldırmaksızın yapmaya cesaret etti ve deveyi kesti, demektir.

Âyet metninde geçen *"Arkadaşlarını çağırdılar"* ifadesinin anlamı şöyledir: Arkadaşlarını devenin geldiği ve onun gizlendiği yere yaklaştığı yolunda uyardılar ya da Kudar deveye kötülük etmeye yönelince ondan korktu ve bunun üzerine arkadaşları kendisine seslenerek onu cesaretlendirdiler veya Kudar, deveye bir ok attıktan sonra Mısda' ona seslenerek: "Deve önünde!.. Vur onu!" diye bağırdı ve o da deveyi vurdu.

30. «Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (Gördünüz mü?)» Bu âyet hakkında söylenecekler Âd kıssasının baş taraflarında söylenenlerin aynısıdır.

31. «Biz onların üzerine bir tek çığlık gönderdik.» Bu çığlık yani bağırış ve haykırış Cebrâil (a.s.)'in haykırışıdır. Çünkü bu haykırış onların fiillerine uygun olan bir ceza ve karşılıktır. Çünkü onlar annesini öldürmek suretiyle yavrunun çığlık atmasına sebep olmuşlardı.

Bir zamanlar huzurlu ve hoş bir hayat sürerlerken işte bu haykırış nedeniyle **«ağılcının (topladığı) çalı-çırpı kırıntıları gibi oluverdiler.»** Arapçada "heşm" kelimesi bitki gibi yumuşak olan şeyleri kırmak demektir. Âyet metninde geçen *"heşîm"* kelimesi, kırılmış anlamına gelen "mehşûm" demektir. "Mehşûm", gerek ağaçlardan gerekse başka şeylerden kurumuş kırıntılar, çalı-çırpı kırıntısı demektir. Arapçada "hazr" kelimesi, bir şeyi ağılda toplamak demektir. "Mahzûr" ise başkalarının dokunması yasak olan şey demektir. Âyet metninde geçen *"muhtezır"* kelimesi ise, ağıl yapan ve ağıl edinen kimse, demektir.

Cevherî'ye göre "hazîratü" kelimesi, develerin soğuktan, rüzgârdan korunması için ağaçlardan yapılan ağıl, demektir.

Bütün bunlara göre âyetin manası şöyle olur: Onlar, ağıl yapan kimsenin toplamış olduğu kurumuş ağaçlar gibi oldular. Ya da ağılcının kış günü hayvanlarına toplamış olduğu kuru otlar gibi oldular.

32. «Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?»

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ (٣٣)
إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ (٣٤)
نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ (٣٥) وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ
بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ (٣٦) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا
أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ (٣٧) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ
مُسْتَقِرٌّ (٣٨) فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ (٣٩) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ
فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (٤٠)

33. Lût kavmi de uyarıcıları yalanladı.

34. Biz de üstlerine taş yağdıran fırtına gönderdik. Ancak Lût ailesi hariç. Onları seher vakti kurtardık.

35. Katımızdan bir nimet olarak. İşte böylece Biz şükredeni mükâfatlandırırız.

36. Andolsun ki (Lût), onları Bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar.

37. Onlar onun misafirlerine karşı kötülük yapmak istemişlerdi. Biz de gözlerini silme kör ettik. "Azabımı ve uyarılarımı tadın" (dedik.)

38. Bir sabah kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan bir azap gelip çattı.

39. "Azabımı ve uyarılarımı tadın" (dedik.)

40. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

33. «Lût kavmi de uyarıcıları», daha önce işaret olunduğu gibi ya uyarıları ya da uyarıcıları **«yalanladı.»**

34. «Biz de üstlerine taş yağdıran», avuç içi dolusundan daha küçük olan taşlar atan **«fırtına gönderdik.»** Arapçada *"hasab"* kelimesi avuca sığacak büyüklükte küçük taşlar atmak anlamına gelir. Aynı kelimeden türeme hacıların şeytan taşlamak için bulundukları yere de "muhassak" denilir. Hz. Ömer'in: "Mescide çakıl dökünüz" ifadesinde bu kelime kullanılmıştır.

Âcizane olarak bize göre, bunların taş atılmak üzere azaplanmalarının sırrı, lutîlik yapmaktan men edilmeleri ve engellenmeleridir. Ancak kendileri bundan vazgeçmemişler, aksine nutfelerini yani spermlerini dölyatağı dışında başka yere atmışlar, Yüce Allah da kendilerine taş yağdırmıştır. İşte bundan dolayı Ahmed b. Hanbel, lutîlik yani homoseksüellik yapmanın -bunu yapan şahıs muhsan (yani evli, hür ve mükellef olan Müslüman erkek) olmasa bile- recm cezası ile recmedileceği kanaatine varmıştır.

«Ancak Lût ailesi hariç.» Bunlar söz konusu azaptan kurtulan Lût (a.s.)'un aile efradı idiler ki on üç kişi idiler.

Bazı âlimlere göre âyet metninde geçen Lût ailesinden maksat, Hz. Lût ve iki kızıdır.

Keşfu'l-Esrar'a göre Lût ailesinden maksat, Lût'un kızları ve kendisine iman eden hanımlarıdır. **«Onları»** gecenin sonu ya da son altıda biri olan bir

«seher vakti kurtardık.» *el-Mufredât*'ta şu ifadeleri görüyoruz: "*Seher*, gecenin son karanlıklarına sabahın aydınlığının karışması demektir. Daha sonra bu kelime söz konusu vakte bir özel isim kılınmıştır."

Rivayet olunduğuna göre Yüce Allah Hz. Lût (a.s.)'a aile efradını gecenin bir kısmında dışarı çıkarmasını emreder. Ve daha sonra seher vakti kavmine söz konusu azap gelir çatar.

35. «Katımızdan bir nimet olarak» yani Bizden bir nimetlendirme olarak. Bu ifade, daha önce geçen *"kurtardık"* fiilinin sebebini belirtmektedir. Bu âyetin bir başka manaya daha ihtimali vardır. Bu takdire göre, onları kurtarma nimetimiz olarak, demek olur. Çünkü onların azaptan kurtarılması da nimetlendirme demektir.

«İşte böylece» yani bu hayret verici mükâfatla nimetimize iman ederek ve itaatta bulunarak **«Biz şükredeni mükâfatlandırırız.»** Yani Biz, iman edenleri öylece kurtarırız, demektir.

36. «Andolsun ki (Lût), onları Bizim şiddetli azabımızla» cezalandıracağımız yolunda **«uyardı. Fakat Onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar»** ve yalanladılar.

37. «Onlar onun», Lût'un **«misafirlerine karşı kötülük yapmak istemişlerdi.»** Âyet metninde geçen *"râvedû"* fiilinin mastarı olan "muravede" kelimesi, herhangi bir şeyi isteme noktasında bir kimsenin bir başkasıyla fikir münakaşası yapması, taraflardan birinin isteğinin ötekinin isteğinden başka olması demektir ki, bu kelimenin ne anlama geldiğini etimolojik yönden Yusuf Sûresi'nde açıklamıştık. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Andolsun ki onlar Lût (a.s.)'dan kendisine gelen misafirlerin kendilerine teslim edilmesini istemişlerdi. Oysa bu misafirler birer delikanlı suretinde görünen meleklerdi ve aralarında Cebrâil de bulunuyordu. İşte Lût kavmi, o misafirlerin birer insan olduklarını zannederek onlara kötü fiilde bulunmak istemişlerdi.

«Biz de gözlerini silme kör ettik.» Âyet metninde geçen *"tams"* kelimesi, mahvetmek ve bir şeyi bütün izleriyle söküp kaybetmek, demektir. Buna göre mana, onların gözlerini sildik ve yüzün diğer kısımları gibi göz çukurundan herhangi bir iz kalmayacak şekilde gözlerini dümdüz ettik, demektir.

Rivayet olunduğuna göre bunlar Lût (a.s.)'un evine ansızın girince Cebrâil kendilerine şiddetli bir kanat darbesi vurmuş ve onları evin çıkış kapısını bulamaz körler gibi sağa sola debelenir hale getirmiş idi. Nihayet Lût (a.s.) onları evinden dışarı çıkarmıştı.

Onlara meleklerin diliyle: **«'Azabımı ve uyarılarımı tadın' (dedik.)»** Burada geçen azap kelimesinden maksat, gözlerinin kör edilmesidir. Çünkü uyarılmış oldukları azabın içinde gözlerinin kör edilmesi de vardır.

38. «Bir sabah» vaktine geldiklerinde **«kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan»** kendilerini ateşe yani sürekli âhiret azabına vardırıncaya kadar **«bir azap»** yani yer çökmesi ve başlarına taş yağması **«gelip çattı.»** Âyet metninde geçen ve yakalarını bir daha bırakmayacak olan diye ifade edilen *"istikrar"* vasfı, yani azabın bu şekilde nitelendirilmesi daha önce görmüş oldukları gözlerinin kör edilmesi azabından sonra bu azabın geleceğine işaret vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, köylerinin başlarına geçirilmesi, altüst edilmesi ve başlarına taş yağdırılması azabı, gözlerinin silme kör edilmesi azabından daha başka bir azaptır. Çünkü gözlerinin kör edilmesi, dünyevî bir azap olup âhiret azabına bitişik değildir. Oysa yaşadıkları köylerinin altüst edilmesi ve başlarına taş yağdırılması azabı, doğrudan doğruya âhiret azabına bitişiktir. Çünkü onlar bu azapla âhirete bitişik olan berzah âlemine nakledileceklerdir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: *"Herhangi bir kimse öldüğü zaman onun kıyameti kopmuştur."* Ölüm anının kıyamet zamanına bitişik olması açısından onun kıyameti kopmuştur. Nitekim dünyadaki zamanlar da birbirine aynı biçimde bitişiktir.

39. «'Azabımı ve uyarılarımı tadın' (dedik.)» Bu ifade azaplarını artırmak için Yüce Allah katından o esnada kendilerine söylenen sözü anlatmak için getirilmiştir.

40. «Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?» Bu âyetin tefsiri hakkında daha önce açıklamalar geçmişti. Âyet, aynı zamanda uyarıda bulunmak ve gaflet ile unutmanın onlara baskın gelmemesi için ikazda bulunmak amacıyla müstakil bir cümledir. Yüce Allah'ın: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Rahmân: 16); *"Yalanlayanların vay haline o gün!"* (Tur: 11) âyetlerinde olduğu gibi aynı zamanda tekrardır. Bu durum buna benzer diğer haberlerde, kıssalarda, tehditlerde yasaklayıcı ve caydırıcı âyetlerde de görülür. Çünkü yapılan tekrarda manaların kalplere ve kulaklara yerleşmesi, gönüllerde yer etmesi faydası vardır. Bir şeyin tekrarı ve yinelenmesi ne kadar çok yapılırsa kalbe o oranda daha çok yerleşir, gönülde daha çok iz bırakır, anlama daha köklü olur, hafızaya daha çok yer eder ve en az unutulur.

وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾

41. Andolsun Firavun ailesine de uyarılar gelmişti.

42. Onlar bütün mucizelerimizi yalanladılar. Biz de onları çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayış ile yakaladık.

41. «Andolsun Firavunun ailesine de uyarılar gelmişti.» Ailesi fertleri içinde Firavun'un uyarılara birinci derecede muhatap olduğu bilindiği için burada Yüce Allah Firavun'u zikretmemiş, ailesini belirtmekle yetinmiştir. Buna göre âyetin manası şöyle oluyor: Andolsun onlara Musa ve Harun (a.s.) tarafından uyarılar gelmişti. Tam burada sanki şöyle bir soru gündeme gelmektedir: "Pekala, bu uyarılar geldiği zaman onlar nasıl davrandılar? "İşte bu soruya cevap olarak denildi ki:

42. Fakat **«onlar bütün mucizelerimizi»** yani dokuz mucizeyi **«yalanladılar.»** Bu söz konusu mucizeler, Hz. Musa'nın elinin beyazlığı, asası, tufan, çekirge, haşere, kurbağa, kan, dilinden bağın çözülmesi ve denizin yarılmasıdır.

«Biz de onları» yalanlamaları üzerine azapla, hiçbir şeyin yenemeyeceği, asla mağlup olmayan **«çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayış ile yakaladık.»** Bu âyetten maksat şudur: Yüce Allah, asla mağlup olmayan çok kuvvetli ve kudretli bir ilâhtır. Bu nedenle onları yalanlamaları dolayısıyla yakalamış ve kendisine hiçbir şey engel olamamıştır. Burada azaptan maksat, onların Kızıldeniz'de ya da Nil nehrinde boğulmalarıdır.

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ
أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ

مُنْتَصِرٌ (٤٤) سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ (٤٥) بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ
وَالسَّاعَةُ أَدْهٰى وَأَمَرُّ (٤٦) اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (٤٧)
يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ (٤٨) اِنَّا كُلَّ
شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ (٤٩)

43. Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı üstündür? Yoksa kitaplarda sizin için bir beraat mı var?

44. Yoksa onlar: "Biz intikam almaya gücü yeten bir topluluğuz" mu, diyorlar?

45. O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.

46. Aksine kıyamet onlara vadedilen asıl saattir. Ve o kıyamet daha belâlı ve daha acıdır.

47. Şüphesiz suçlular, sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler.

48. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde: "Cehennemin dokunuşunu tadın" denilir.

49. Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.

43. Ey Arap topluluğu **«sizin kâfirleriniz»** Yüce Allah'ın katında kuvvetçe, kudretçe ve sayıca **«onlardan»** yani Nuh, Hûd, Sâlih, Lût, Firavun kavmine mensup kâfirlerden **«daha mı üstündür?»** Burdan şu anlam anlaşılmaktadır: Geçmiş olan o peygamberlerin kavimleri, sayılan meselelerde sizden daha tecrübeli oldukları halde onların başlarına sözü edilen musîbetler geldiğine göre, acaba siz aynısının başınıza gelmeyeceğini mi umuyorsunuz? Oysa sizler onlardan daha kötü bir durumda ve daha aşağı bir mertebedesiniz.

«Yoksa kitaplarda sizin için bir beraat mı var?» Yoksa elinizde inkârınıza ve isyanlarınıza karşılık Yüce Allah'ın azabından emin olacağınıza dair semâvî kitaplarda nazil olmuş olan bir beraatınız var da bu nedenle mi bulunduğunuz durumda kalmaya ısrar ediyorsunuz ve bu beraate, bu kurtuluş belgesine güveniyorsunuz? Kısaca bunun manası şudur: Semavî kitaplarda sizlere "içinizden herhangi birinin inkâra saptığı zaman Yüce Allah'ın azabından güven içindedir," şeklinde bir beraat inmemiştir. Buna göre yukarıda âyet metnindeki soru olumsuzluk ifade eden bir soru olmaktadır.

44. «Yoksa onlar» cahilliklerinde: **«'Biz intikam almaya gücü yeten bir topluluğuz' mu diyorlar?»** Bu cümle de onları susturmak için getirilmiştir. Ayrıca âyet, bulundukları durumun zorunlu sonucu olarak kendilerinden yüzçevrilmesini ifade etmekte ve yaptıkları kötülükleri başkalarına anlatmaktadır.

Âyet metninde geçen *"muntasır"* kelimesinin açıklamasına gelince, bu kelimenin kökü "nasarahu min aduvvihî fentasara" şeklinde kullanılır ki manası, düşmanı men etti ve korundu demek olur. Bu anlayışa göre âyetin manası da şöyle olur: "Yoksa onlar güçlerine güvenerek bizler güçlü ve fikir sahibi kimseleriz. Bizim topluluğumuz var. Bizler kimseye boyun eğmeyiz ve yenilmeyiz mi?" diyorlar. Âyetin bu manaya ihtimali olduğu gibi âyet metnindeki *"muntasır"* kelimesi, düşmanlardan intikam alan ve yenilmeyen anlamına gelmesi de muhtemeldir. Bir üçüncü ihtimal ise birbirimize yardım ettik anlamındaki "nasara ba'duna ba'dan" fiilinden türeme "mütenasır" anlamına da gelir.

Bedir günü Ebu Cehil, doru bir ata binmişti. Bu atı, her gün belli bir ölçek mısır vererek beslemişti. Ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'i katledeceğine yemin etmiş ve : "Bizler bugün Muhammed'den ve ashabından intikam alacağız," demişti. Ancak o gün kendisi katlolunmuş ve İbn Mesud (r.a.) kafasını Rasûlüllah (s.a.v.)'a sürükleyerek teslim etmişti.

45. «O topluluk yakında bozulacak.» Bu cümle kâfirlerin yukarıdaki sözlerine cevap ve onların ifadelerini geçersiz kılmak içindir. *"Seyuhzemu"* fiilindeki "sin" harfi pekiştirme ifade etmek içindir. Yani Kureyş'in topluluğu yakında elbette dağılacak demektir.

«Ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.» Âyet metninde geçen *"dübr"* kelimesi geri dönmek ve kaçmak demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Onlar yenik düşerek savaştan kaçacaklardır ve Yüce Allah peygamberine ve mü'minlere yardım edecektir. Nitekim Bedir günü aynen böyle olmuştur.

Said b. el-Müseyyeb bize haber veriyor: "Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'ı şöyle söylerken duydum: *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır"* âyet-i kerimesi nazil olduğu zaman âyette geçen topluluğun hangi topluluk olduğunu bilmiyordum. Fakat Bedir günü Rasûlüllah (s.a.v.)'ı zırhını giymiş olarak gördüm. Hz. Peygamber şöyle diyordu: *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."* İşte o zaman âyetin manasını anlamış oldum. Bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın mûcizelerindendir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) gaybdan haber vermiş ve aynen haber verdiği gibi de olmuştur.

İbn Abbas (r.anhuma) der ki: "Bu âyet-i kerimenin inmesiyle Bedir savaşının çıkması arasında tam yedi yıl vardır." Bu rivayete göre söz konusu âyet Mekkî'dir.

46. «Aksine kıyamet onlara vadedilen asıl saattir.» Yani onların cezalarının hepsi bu değildir. Tam tersine kıyamet asıl azaplarının başlayacağı andır. Bu, o azabın öncülerinden sadece birisidir.

«Ve o kıyamet...» -Bu kelimenin aynı cümlede zamirle ifade edilmesi mümkün iken açıkça bir daha getirilmesi kıyamet gününün korkunçluğunu vurgulamak içindir.- **«Daha belâlı ve daha acıdır,»** acılığın olabilecek en ileri noktasındadır. Kısacası: Kıyamet sahnesi Bedir savaşının sahnesinden daha korkunç, azabı daha şiddetli ve çok daha büyüktür. Çünkü esir düşmek, katledilmek, yenilmek ve benzeri şekillerdeki dünya azabı âhiret azabından birer örnekten ibarettir. Nitekim dünyanın ateşi de cehennemin ateşinin yetmişte birisidir.

47. «Şüphesiz suçlular» yani önce geçmiş ve sonradan gelen müşrikler, dünyada haktan **«sapıklık ve»** âhirette **«çılgın ateşler içindedirler.»** Veya onlar helâk ve çılgın ateşler içindedirler.

48. «O gün» sapıklık ve çılgın ateşler içinde iken **«yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde: 'Cehennemin dokunuşunu tadın!' denilir.»** Âyet metninde geçen *"sekar"* kelimesi, cehennemin özel adlarından birisidir. Bazılarına göne "sekar" cehennemin beşinci tabakasının adıdır. Bunlara göre sakar kelimesi, Arapçada "sekarathunnâru" cümlesinde kullanılan "sakara" fiilinden tutemedir. Bunun anlamı ise, ateş o kimseyi değiştirdi demektir. Yine âyet metninde geçen *"mess"* kelimesi, "lems" kelimesi gibi dokunmak anlamındadır ki, cildin dış kısmına dokunmayı ifade eder. Buna göre âyetin manası cehennemin hararetini ve elemini artık siz mukayese edin, anlayın. Çünkü ateşinin sırf cilde dokunması bile ondan elem ve acı duymaya sebeptir demek olur.

el-Kamus'ta şu satırlar kaydedilmektedir: *"Cehennemin dokunuşunu tadın"* yani cehennem ateşinin size ilk gelen ve değen kısmını tadın. Bu tıpkı Arapçada "vecede messel-humma" yani sıtma hastalığının dokunuşunu duydu demek gibidir.

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğu rivayet olunmaktadır: *"Kıyamet günü insanlar arasında ilk hesaba çekilecek olan, şehit düşmüş bir kimsedir. Bu kimse Yüce Allah'ın huzuruna getirilir. Allah Teâlâ ona nimetlerini hatırlatır ve o da hatırlar. Yüce Allah sorar: Bu nimetlere mukabil ne amel yaptın? Şehid: Senin yolunda çarpıştım ve sonunda şehid düştüm, der. Yüce Allah: Yalan söylüyorsun. Sen sırf filanca cesur bir kimsedir, desinler diye çarpıştın ve sana böyle de söylendi, der. Ve sonra emreder bu kimse yüzüstü cehenneme sürüklenip atılır.*

Sonra ilim öğrenen ve Kur'an okuyan bir kimse getirilir. Yüce Allah ona da nimetlerini hatırlatır ve o da hatırlar. Yüce Allah sorar: Bu nimetlere mukabil ne amelde bulundun? Âlim olan kimse: İlim öğrendim Kur'an okudum ve amel ettim, der. Yüce Allah: Yalan söylüyorsun. Sen sırf filan kimse âlimdir, filan kimse Kur'an ehlidir, desinler diye bunları yaptın ve sana da böyle söylendi der. Ve sonra emreder bu kimse de yüzüstü cehenneme atılır.

Sonra Yüce Allah'ın kendisine çeşit çeşit mal bahşetmiş olduğu bir adam getirilir. Yüce Allah ona da nimetlerini hatırlatır ve o da hatırlar. Nihayet Allah Teâlâ sorar: Bu nimetlere karşılık ne amelde bulundun? Zengin: Senin yolunda infak edilmesi gereken neler varsa hiç birini geri bırakmadım ve yaptım, der. Yüce Allah: Yalan söyledin. Çünkü sen sırf filan kimse çok cömert desinler diye böyle yaptın ve nitekim sana böyle söylendi, der. Ve ardından emreder bu kimse de yüzüstü sürüklenip cehenneme atılır."

49. «**Biz**» eşya namına ne varsa «**her şeyi**» yaratma işinin cereyan ettiği hikmetin gerektirdiği muayyen «**bir ölçüye göre yarattık.**» Âyet metninde geçen *"kader"* kelimesi, takdir manasınadır. Takdir, herhangi bir şeyin biçimini, şeklini, zahirî ve batınî sıfatlarını hikmetin gerektirdiği ve yaratılmasına bağlı olan menfaatin gerçekleştiği özel miktara göre vücuda getirmek demektir. Âyet bu anlama geldiği gibi, şöyle de anlaşılabilir: Biz her şeyi daha vukubulmadan Levh-i Mahfuzda yazılmış ve takdir edilmiş olarak yarattık. Artık bunlar değişmez, başka bir şeklide cereyan etmez.

وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ
(٥٠) وَلَقَدْ اَهْلَكْنَٓا اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (٥١) وَكُلُّ شَيْءٍ
فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ (٥٢) وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ (٥٣) اِنَّ الْمُتَّقِينَ
فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ (٥٤) فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (٥٥)

50. Bizim buyruğumuz bir anlık bakış gibi bir (kelime)den başka bir şey değildir.

51. Andolsun Biz sizin benzerlerinizi hep helâk ettik. Öğüt alan yok mudur?

52. Yaptıkları her şey kitaplardadır.

53. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır.

54. Müttakiler cennetlerde ve ırmaklardadırlar.

55. Hak meclisinde güçlü mülk sahibinin huzurunda olacaklardır.

50. Yaratmayı istediğimiz her şey için **«Bizim buyruğumuz»** gerek kolaylıkta ve gerekse sür'atte **«bir anlık bakış gibi bir»** kelime **«den başka bir şey değildir.»** Bu bir tek kelime *"kün=ol"* kelimesidir. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Bizim buyruğumuz bir anlık bakış gibi bir tek fiilden ibarettir. Bu fiil herhangi bir çaba ve yorgunluk olmaksızın eşyayı bir tek fiil ile bir anda var etmektir. Âyet metninde geçen *"lemh"* kelimesi, aceleyle atılan bir göz bakışı ve atışı demektir. Buna göre *"kelemhin"* ifadesi, hızlıca atılan bir bakış gibi demektir. *el-Mufredât*'da şunlar yazılıdır: "Lemh, şimşek parlamak demektir."

İbnu'ş-Şeyh der ki: "Daha önce geçen âyetler, Mekke kâfirlerine bu dünyada ve âhirette helâk edilecekleri yolunda tehditleri ve mü'minlere de onlardan intikam alıp galib gelmeyi ifade edip kapsayınca, daha sonra hem tehditleri ve hem de vadi pekiştirmek için: '*Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık*' ifadesi getirilmiştir. Yani bu tehdit ve vaad haktır, doğrudur, vaad olunan Levh-i Mahfuz'da mevcuttur. Yüce Allah'ın katında takdir edilmiştir, artmaz ve eksilmez ve bütün bunlar Yüce Allah'a kolaydır. Çünkü onun mahlukatı hakkındaki kazası bir gözün bir anlık bakışından çok daha hızlıdır."

51. «Andolsun Biz sizin benzerlerinizi» yani başka milletlerdeki kâfirler gibi olan benzerlerinizi **«hep helâk ettik.»** Âyet metninde geçen *"eşyâakum"* kelimesi, *şia* kelimesinin çoğuludur. Anlamı *el-Müfredât*'ta ifade edildiği gibi insanın onlarla kendisini güçlü hissettiği ve ondan yayıldığı kimse, demektir. *el-Kâmus*'a göre bir kimsenin şiası demek, onun ardından gidenler ve kendisine yardımcı olan yandaşlar, demektir.

«Öğüt alan» öğüt alıp da bundan dolayı korkan **«yok mudur?»**

52. «Yaptıkları her şey» inkârlar ve isyanlar **«kitaplardadır»** yani hafaza meleklerinin divanlarında bütün ayrıntıları ile yazılıdır. Âyet metninde geçen *"zübür"* kelimesi, kitap manasınadır. Yani zübür, mezbûr demektir ki manası, kitabın mektup anlamına gelmesi gibidir.

İmam Gazalî rahimehullah der ki: "Bütün milletlerin yapmış oldukları her şey kendilerine gönderilen peygamberlerinin kitaplarında mevcuttur. Tıpkı zamanımızdaki kâfirlerin fiillerinin kitabımızda mevcut olduğu gibi."

53. İnsanların yaptıkları amellerden **«küçük büyük her şey»** bütün ayrıntıları ile Levh-i Mahfuzda **«satır satır yazılmıştır.»**

Yahya b. Muaz (rahimehullah) der ki: "Yaptığı fiillerin doğruluk meydanında kendisine gösterileceğini ve bunlara karşılık gerekli mükâfatı ya da cezayı alacağını bilen kimse, fiillerini düzeltmek ve amellerini ihlâs ile yapmak için gayret eder; daha önce yapmış olduğu kusurlarından dolayı istiğfarda bulunur."

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) küçük günahları, bir örnek vererek şöyle açıklamıştır: *"Küçük günahlar, tıpkı yeryüzünde herhangi bir çöl arazide konaklayan bir topluluğa benzer. Bütün topluluk bir araya gelmiş ve her biri odun toplamaya çıkmıştır. İçlerinden birisi bir dal odun getirmeye başlamıştır. Diğeri bir dal getirmiş, nihayet orayı tamamen doldurmuşlar ve daha sonra ateş yakarak ekmeklerini pişirmişlerdir. İşte küçük günah da onu işleyen kimsenin hesabına böyle birikir ve Yüce Allah'ın bağışlayacağı kişiler müstesna olmak üzere insanı helâk eder."* [3]

Küçük günahlardan sakınınız. Çünkü onları Yüce Allah tarafından görevli yazan biri vardır. Şair ne güzel söylemiş:

Günahın büyüğünden de,
Küçüğünden de vazgeç, budur takva.

Yeryüzünde yürüyen yolcu gibi ol,
Yolunda diken görürse nasıl da kaçar amma.

Küçük günahı küçümseme,
Dağlar da küçük küçük taşlardandır ha!

54. «Muttakiler», isyan ve inkârdan sakınanlar **«cennetlerde»** yani oraya gelecekler için nimetler ve hazırlanmış olan şeyler anlatılamayacak biçimde çok yüce bahçelerde **«ve ırmaklardadırlar.»** Yani nehirlerdedirler. Bunlar, şarap, bal ve süt nehirleridir.

55. «Hak meclisinde...» Âyet metninde geçen *"sıdk"* kelimesi, iyi ve güzel demektir. Buna göre mana şudur: Onlar dünya meclislerinin aksine insanı günaha sokmayan ve boş şeylerden arınmış bulunan hak meclislerinde ve razı olunan mekândadırlar. Oysa dünya meclisleri bu sıraladığımız sakıncalardan çok nadir olarak uzak olur.

Kendisini hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı, emri her şeyden yüce olan ve kâdir bulunan **«güçlü mülk sahibinin huzurunda olacaklardır.»** Bu âyetteki *"huzurunda olacaklardır"* kavramından maksat, mekân ve mesafe açısından değil, tam tersine makam ve mertebe itibariyle yakınlık ve yüce huzurda bulunmak demektir. Âyet metninde yer alan *"melik"* kelimesi "malik"

3-Bu hadisi müellif mana itibariyle rivayet etmiştir. Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî: *"Küçük günahlardan sakınınız"* lâfzıyla rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr* 1/491.

kelimesinden çok daha fazla anlam vurgulayan bir kelimedir. Bu kelimenin âyet metninde elif lamsız olarak getirilmesi ta'zim ifade etmek içindir.

Buna göre âyetin manası şöyle olur: Muttakiler, geniş mülk sahibi, azîz olan, kendi mülküne erişilmez olan, ne varsa her şey kendi mülkünde bulunan, güçlü mülk sahibinin yanında, huzurunda cennetlerde ve ırmaklardadırlar. İşte bu mertebeden daha şerefli ve bütün gıptaları, bütün mutlulukları bir arada bundan daha fazla toplayabilecek hangi mertebe vardır?

Allah'ın yardımı ve başarılı kılmasıyla Kamer Sûresi'nin tefsiri bitti.

RAHMÂN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 78 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلرَّحْمٰنُۙ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَۙ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾
اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۙ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَٓاءَ
رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْم۪يزَانَۙ ﴿٧﴾ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْم۪يزَانِ ﴿٨﴾ وَاَق۪يمُوا الْوَزْنَ
بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْم۪يزَانَ ﴿٩﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِۙ ﴿١٠﴾
ف۪يهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِۖ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ
وَالرَّيْحَانُۚ ﴿١٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

1-2. Rahmân olan Allah, Kur'an'ı öğretti.

3-4. İnsanı yarattı. Ona beyânı (maksadını anlatmayı) öğretti.

5. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket ederler.

6. Bitkiler ve ağaçlar (Allah'a) secde ederler.

7. Allah göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.

8. Ta ki tartıda haksızlık yapmayasınız.

9. Tartıyı doğru yapın. Terazide eksiklik yapmayın.

10. Allah, yeri canlılar için serip döşedi.

11. Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.

12. Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.

13. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

1-2. «Rahmân olan Allah» ki, kâmil manâda rahmet O'na mahsustur. Nitekim bir duâda şöyle denir: "*Ey dünyanın Rahmânı! Âhiretin Rahîmi!*" Çünkü ifade edildiği gibi dünyada rızkını herkese yaymıştır. Âhirette ise affı sadece mü'minlere has kılınmıştır.

Gerçekte rahmet, meyil ve şefkat demektir. Meyilden maksat ruhânî meyildir. İçindeki şeyin üzerine maddî tarzda eğilip onu bürüdüğü için rahm de Rahmândan gelmektedir. Allah'a Rahmet nisbet edilmesinden maksat, O'nun hayır veya ikram murad etmesidir.

İmam Gazâlî (r.a.) şöyle dedi:" Rahmân, ilk olarak yoktan var etmesiyle; ikinci olarak onları imana ve saadet yollarına yöneltmesiyle; üçüncü olarak âhirette onları mesud etmesiyle; dördüncü olarak da, yüce cemâlini onlara göstermesiyle kullarına çok ikram edici ve şefkatlidir."

Bu dolgun ve muhtevalı sûre, dünyevî-uhrevî, maddî-manevî nimetler saymakla onları Rahmân ismiyle bir üslûpta ele almaktadır. Zaten Rahmân ismi, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını içine almakta, böylece çeşitli nimetler de ona nisbet edilmektedir. Kur'an-ı Kerim de mahiyet itibariyle nimetlerin en büyüğü olduğundan -çünkü o bütün mutlulukların kaynağıdır- Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Ümmetimin en şereflileri Kur'an ehli olanlardır*" yani onu okumaya devam edip geceleri ihya edenlerdir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: "*Sizin en hayırlınız, Kur'an öğrenen ve öğretenlerinizdir.*"

Kur'an'da bütün semavî kitapların gerçekleri ve hükümleri vardır. Kur'an'ı öğretmesi Allah'ın geniş rahmetinin âlametlerinden olduğu için önce bu nimeti zikretti ve şöyle buyurdu: Rahmân olan Allah, Cebrâil vasıtasıyla Muhammed (s.a.v.)'e, Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla da ümmetin geri kalanlarına **«Kur'an'ı öğretti.»**

Fethu'r-Rahman adlı eserde şöyle dendi: "Kur'an-ı kerimin mahluk olmadığına dair delillerden birisi de şudur: Cenabı Hak onu yüce kitabın elli dört yerinde zikretmiştir. Fakat bu yerlerin hiçbirinde yaratma sözü veya yaratmaya işaret eden hiçbir şey söylememiştir. İnsanı ise on sekiz yerde zikretmiştir ve buraların hepsi onun yaratıldığına işaret etmektedir. Bu sûrede de insan ve Kur'an aynı tarzda yanyana getirilmiştir. Bu yorum, üstadımız Ebussuûd'a aitttir."

3-4. Sonra şöyle denildi: **«İnsanı yarattı. Ona beyanı (maksadını anlatmayı) öğretti.»** *"Beyan"*dan maksat, bilinecek şeyi ve öğrenme tarzını açıklamaktır. İnsanı yaratmaktan maksat, onu, sahip olduğu zâhirî ve bâtınî kuvvetlere uygun tarzda meydana getirmektir. Beyan, insanın içindeki duyguları ifâde etmesidir.

Râğıb diyor ki: "*Beyan*, bir şeyi açığa çıkarmaktır. Konuşmaktan daha geneldir. Çünkü konuşmak insana mahsustur. Asıl maksadı açıklayıp ortaya koyduğu için söze de beyan denilir."

*"Beyanın öğretilmesi"*nden maksat, insanın sırf içindeki duyguları ifade edebilmesi değil, hem o, hem de başkalarının ifadesini anlamaya muvaffak olmasıdır. Kur'an'ın öğretilmesi de bu esasa göre cereyan etmektedir. Âyette geçen *"insan"*dan maksat, bütün fert ve gruplara şamil olan insan cinsidir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle dendi:" *İnsanı yarattı"* demek, Hz. Âdem'i yarattı ve ona isimleri ve dilleri öğretti demektir.

5. «Güneş ve ay bir hesaba göre hareket ederler.» Yörünge ve burçları içinde belirli hesaba göre hareket ederler. Kâinâtın işleri bu harekete göre düzenlenir, mevsimler ve zamanlar buna göre değişir. Yıllar ve hesap bu hareketle bilinir. Ay senesi üçyüz elli dört (354) gün, güneş senesi ise üçyüz altmış beş gündür. Ayrıca çeyrek gün veya biraz daha az bir fazlalık vardır.

6. «Bitkiler ve ağaçlar (Allah'a) secde ederler.» Burada *"Necm"* den maksat, kabak, asma vs. gibi gövdesi olmayan bitkilerdir. *"Şecer"* den kasıt ise: Gövdesi olan bitkilerdir.

Müntekâ adlı eserde deniyor ki: "Gelişmeye terkedildiğinde kendiliğinden kuruyup dökülenlere ağaç denmez. Gelişip aynı sene içinde yok olmayıp. devam edenlere ağaç denir."

Bitki ve ağaçlar, mükellef kimselerin isteyerek secde etmeleri gibi, Allah'ın istediği tarzda fıtratan ona itaat ederler. Yahut da şu âyet-i kerimede açıklandığı gibi ağaçların gölgesi secde eder: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri Allah'a secde ederek sağa-sola dönerler."* (Nahl: 48) Semâvî iki nimet olan ay ve güneşe karşılık, yer nimetlerinin ikisi olan bitki ve ağaçlar zikredildi. Bu nimetlerin ikisi de meyve, hububat ve hayvan gıdalarından olan ot gibi nebat cinsinden olup rızkın aslıdır.

7. «Allah göğü yükseltti» yani onu, görüldüğü üzere mahal itibariyle yüksek yarattı, makam itibariyle de yüce kıldı. Zira onu hükümlerinin ve kazasının çıkış yeri, emirlerinin iniş yeri ve meleklerinin mahalli yaptı. Âlimlerden birisi dedi ki: "Kullarının menfaatine uygun olarak onu aşağıdan yukarıya yükseltip tavan yaptı ve yerle gök arasını beş yüz senelik mesafe kıldı. Gök bir duman şeklindeydi, yeryüzündeki su dalgası ondan taşıp oluştu."

«Ve ölçüyü koydu.» Yani adaleti ortaya koydu ve her hak sahibi hakkını alabilsin diye adaletle emretti. Ta ki dünyanın işi doğru düzgün gitsin. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Yer ve gök adaletle ayakta durur."*

Denildi ki: "Bu izaha göre, ölçü, Kur'an'dır."

Yine denildi ki: "Ölçüden murad, terazi ve ölçek gibi, kendileriyle eşyanın miktarı bilinen şeylerdir. Buna göre mânâ: Kendisiyle eşyanın tartılıp, miktarlarının belirlendiği her şeyi yaratıp yeryüzüne indirdi ve kullarının hüküm ve meselelerini, alış verişlerinde adalet ve eşitlik gibi uymaları gereken şeyleri bunlara bağladı."

Sa'dî el- Müftî şöyle der: "Sen de bilirsin ki, Cenab-ı Hakk'ın *'Ta ki tartıda haksızlık yapmayasınız. Tartıyı doğru yapın...'* (Rahmân:8-9) sözü bu mânâya çok yatkındır. Onun için Zemahşerî sadece bu mânâ ile yetinmiştir."

8. «Ta ki tartıda haksızlık yapmayasınız.» Allah ölçüyü, ölçüsüzlük yapmayasınız, adaleti çiğneyip haddi aşmayasınız diye koydu.

İbn Şeyh dedi ki: Âyetteki *'haksızlık yapmak'* diye ifade edilen *'tuğyan'*, haddi aşmak demektir. *'Ölçü'* ve *'tartı'* diye ifade edilen *'mîzan'* dan maksat, 'adalettir' diyenlere göre onu aşmak, zulmetmek demektir. *'mîzan'* dan maksat "tartı âletidir" diyenlere göre ise onu aşmak, eksik tartmak demektir."

9. «Tartıyı doğru yapın.» Tartınızı adaletle yapın, dümdüz tutun.

Müfredât adlı kitapda şöyle denilir: "Vezn, bir şeyin miktarını bilmektir. Halkın, vezinden anladığı; terazi ve baskülle belirlenen şeydir."

"Tartıyı doğru yapın" buyruğu , insanın söz ve davranış olarak yaptığı her şeyde adaleti gözetmesi gereğine işaret etmektedir.

«Terazide eksiklik yapmayın.» Yani eksik tartmayın. Zira terazinin hakkı düzgün tartmaktır. Zaten teraziyi koymaktan maksat da budur.

Sâ'dî el-Müftî dedi ki: "Gaye, terazinin kendisi değil, tartılan şeyi eksik yapmayın, demektir. "

Cenab-ı Hak önce düzgün tartmayı emretti, sonra haddi aşmak ve tecavüz demek olan tuğyanı, bilâhare de noksanlık demek olan hüsranı yasakladı. Allah Teâlâ, terazi kullanma emrini pekiştirmek ve onu doğru tutma konusundaki, tavsiyesini teyid için *"mîzan"* sözünü tekrar etmiştir.

Mâlik b. Dinar'dan şöyle rivayet edildi: "Mâlik, ruhunu teslim etmek üzere olan komşusunun yanına girdi. Komşu: 'Ey Mâlik! Önümde, tırmanmaya zorlandığım ateşten iki dağ var,' dedi. Mâlik adamın ailesine durumu sordu. 'Onun iki ölçü âleti vardır. Birisiyle ölçer alır, diğeriyle ölçer satardı,' dediler. Mâlik der ki: Onları getirttim ve birbirlerine çarparak kırdım ve sonra adama sordum. Dedi ki: 'Durum gittikçe gözümde büyüyor.'"

Müfredât adlı eserde deniyor ki: *'Terazide eksiklik yapmayın,'* âyeti , terazide adalete dikkat etmeye, tartıda haksızlıktan kaçınmaya işaret olabileceği gibi, kıyamet günü kendisi ile terazisinin hafif gelmeyeceği şeylerle uğraşmaya da işaret olabilir. Böylece hakkında Cenab-ı Hakkın: *'Tartıları hafif gelenler ise... onların yeri cehennemdir'* (Kâria: 8-10) buyurduğu kimselerden olmaz. Bu iki mânâ birbirinden ayrılmazlar. Cenab-ı Hak'kın Kur'an'da zikrettiği her hüsran (zarar), dünyevî tartılar ve beşerî alışverişlerdeki zarardan ziyade son belirtilen zararı ifade eder."

Ben fakir de derim ki; göğün yükseltilmesi ve yerin döşenmesindeki ölçü, hadiste de belirtildiği gibi yer ve göklerin adaletle ayakta durduğuna işaret etmektedir. Ayrıca dengede olup birbirlerine tecavüz etmesinler diye ruhla ceset arasında akıl terazisinin gereğine de işaret etmektedir. Gerçek adalet; aklen, dinen ve örfen kötü görülen ifrat ve tefrit (aşırılıklar) arasında dengede durmaktır. Tartılanlar, şahsî kabiliyete bağlı olan akıl yoluyla denkleştirilmiş ilmî ve amelî şeylerden ibarettir.

10. «Allah, yeri canlılar için serip döşedi.» Yani yeryüzünü, canlıların menfaati için su üzerine yaymıştır. Canlılar anlamına gelen *"Enâm"* kelimesi çoğuldur. Kendi lâfzından tekili yoktur. Yeryüzünde bulunan insan ve cin gibi yaratıklar mânâsınadır. *Kâmus*'ta da belirtildiği gibi, *"yeryüzü"*, beşik ve döşek gibidir. Üzerinde canlılar dolaşıp, hareket ederler.

11. «Orada» zevk ve neşe veren çeşit çeşit **«meyveler...»** *"Fâkihe"* kelimesindeki tenvin meyve çeşitlerinin çokluğunu ifade ediyor. **«Ve salkımlı hurma ağaçları vardır.»** Salkımlı diye ifâde edilen *"Ekmâm"* yarılıp ortaya çıkmadan önce meyvelerin üzerindeki kabuklar, kapçıklar mânâsını gelir. "Kimm" kelimesinin çoğuludur. "Kimm" ise, meyve ilk ortaya çıktığında etrafını saran kılıftır. Yahut da "Kimm", yaprak, elyaf ve kapçık gibi hurmayı örten şeyler demektir. Hurmanın salkımından, meyvesinden çekirdeğinden istifade edildiği gibi bunlardan da istifade edilir. Elyaf, hurmanın dalını ve yaprağını örter.

12. «Yapraklı taneler...» Tane anlamındaki *"Habb"*, arpa, buğday vs. gibi gıdalanılan ve azık olarak bulundurulan her şeydir. *"Asf"* ise, ekin yaprağı veya saman gibi kurumuş bitki yaprağıdır.

Müfredât adlı eserde deniyor ki: "*Asf ve âsife*; bitkiden kopup ayrılan şeydir."

«Ve hoş kokulu bitkiler vardır.»

Müfredat'ta: "*'Reyhan*'ın, kokusu olan şey olduğu" söylenir. Reyhana rızık diyenler de olmuştur. "*Yapraklı taneler*" âyetindeki gibi yenen tanelere de reyhan denildi.

Bedevînin birine, nereye gidiyorsun? diye sorulduğuunda: "Allah'ın reyhanını (rızkını) aramaya gidiyorum" dedi. Ama doğrusu bizim söylediğimizdir.

İbni Abbas, Mücâhid ve Dahhâk, reyhanın Hımyer lügatına göre rızık demek olduğunu, burada ise ya rızık veya kokulu bitki mânâsına geldiğini söylediler.

Hasan Basrî de: "Reyhan, sizin kokladığınız, yani kokusu hoş bir bitkidir," dedi.

Fakihlere göre ise, Mersin ağacı ve gül gibi yaprağı ve gövdesi kokulu olan şeylere reyhan denildiği gibi, yasemin gibi sadece yaprağı kokulu olan bitkilere de reyhan denilir.

İbn Şeyh de dedi ki: "Güzel kokulu bütün baklagillere reyhan denir. Çünkü insan onların güzel kokusunu koklar."

13. «Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Hitap, insanlara ve cinleredir. Onuncu âyetteki insanları ve cinleri içine alan *"canlılar"* ifadesi buna delâlet eder. Ayrıca otuz birinci âyetteki: *"Ey insanlar ve cinler!"* hitabı da bunu ifade etmektedir. *"İnsanı yarattı "* (Rahmân:3) ve *"cinleri... yarattı"* (Rahmân:15) âyetlerinde iki gurubun babalarının zikredilmesi, hitabın insan ve cinlere ait olduğuna işarettir. *"El-âlâ' "*, nimetler demektir.

Bahru'l-Ulûm tefsirinde şöyle denilmektedir: *"El- âlâ'* , insanlara ve cinlere ulaşan açık ve gizli nimetlerdir. Dolayısıyla, *'el-âlâ' '* sadece aşikâr nimetlerin, 'en-nâ'mâ' ise gizli nimetlerin adıdır, sözü geçersizdir. "Doğrusu ise, bu iki lâfzın, üsûd ve lüyûs (ikiside aslan demektir) gibi aynı mânâya yâni nimet manâsına geldikleridir. Âyette, 'nimetleri inkâr etmek', yalanlamak sözü ile belirtilmiştir. Zira bu anılan nimetlerin iman etmeyi gerektirdiğine bizden bir şahitliktir. Şehadette bulunmayıp inkâr etmeleri şüphesiz bu nimetlerin yalanlanması demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Durum bütün yönleriyle açıklanınca halâ Rabbinizin ve sahibinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edersiniz? Halbuki bu nimelerin hepsi de gerçeği haykırmakta ve doğruyu ilân etmektedir.

Âyetteki soru, takrir yani bu nimetleri kabule ve onlara şükrün gerekli olduğunu itirafa zorlamak içindir.

Cabir (r.a.)'den şöyle rivayet edildi: "Allah Rasûlü bize Rahmân sûresini sonuna kadar okudu. Sonra da: *'Bakıyorum susuyorsunuz. Cevap verme yönünden cinler sizden daha iyi. 'Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?' âyeti kendilerine her okunduğunda mutlaka şöyle cevap verirler: Ey Rabbimiz! Nimetlerinden hiçbirini yalanlamayız. Sana hamdolsun.'*"(1)

Bu âyetin sûre içersinde tekrarlanması, gafleti gidermek, nimeti hatırlatmak ve ikramı itiraf etmek içindir. Nitekim Araplar şöyle derler: "Size nice nice nimetler vardır." Yine bu, kendisine çeşit çeşit iyilikler yapıp da bunları inkâr eden birisine şöyle demene benzer: "Seni fakirken zengin yapmadım

---

1- Hadisi Tirmizî tahric etmiş, Hakim rivayet edip (2/473) sahih görmüştür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*: 2/373.

mi? Bunu inkâr eder misin? Seni çıplakken giydirmedim mi? Bunu inkâr edebilir misin? Zayıfken güçlendirmedim mi? Bunu inkâr edebilir misin?"

Bürhânü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet otuz bir defa tekrar edildi. Cenab-ı Hak bunların sekizini, içinde mahlûkâtın acaib hallerinin, sanatının inceliklerinin, mahlûkâtın başlangıç ve sonlarının belirtildiği âyetlerden sonra zikretti. Yedisini, cehennemin yedi kapısına karşılık, içinde cehennem ve cehennemin zorluklarının belirtildiği âyetlerden sonra getirdi. Bunların azap âyetlerinden sonra getirilmesi münasip oldu. Çünkü bunlardan korkup korunmak, anılan nimetlere denk nimetlerdir. Yahut da cehennem sıkıntılarının düşmanlar başına gelmesi, nimetlerin en büyüklerindendir. Bu yediden sonra, cennetin sekiz kapısına karşılık olarak cennet ve cennetliklere dair sekizini, daha sonra da bunlardan başka iki cennetle ilgili olarak sekizini zikretti. İlk sekizine kim itikad eder, gereğince amelde bulunursa her iki sekizde vaadedilen nimetleri hak eder. Allah onu yedi âyette geçen cehennem sıkıntılarından korur."

خَلَقَ الْاِنْسَانَ
مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِۙ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَٓانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍۚ ﴿١٥﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِۚ
﴿١٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِۙ ﴿١٩﴾
بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِۚ ﴿٢٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾
يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُۚ ﴿٢٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِۚ ﴿٢٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾

14. O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yarattı.

15. Cinleri de dumansız alevden, ateşten yarattı.

16. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

17. O, iki doğunun Rabbidir, iki batının Rabbidir.

18. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

19. İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.

20. Aralarında bir engel vardır. Birbirinin sınırını aşamazlar.

21. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

22. İkisinden de inci ve mercan çıkar.

23. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

24. Denizde, yükselen dağlar gibi gemiler O'nundur.

25. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

14. «O, insanı, pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yarattı.» *"Salsâl,"* Kuruluğu sebebiyle ses çıkaran pişmemiş sert balçık demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şöyle sahih bir rivayet gelmiştir: *"Allah (c.c.) vahiy yoluyla konuştuğu zaman gök ehli sanki çıplak taş üzerine demir çubukla vurulmuş (zil sesi) gibi bir ses işitirler."* (2)

"Fahhâr" ise, tuğla, yani ateşle pişirilmiş çamur demektir. Fahhâra benzetilmesi çok öğünen kişinin ses çıkarması gibi veya içi boş olduğu için vurulduğunda kuruluğundan dolayı ses çıkarmasından ötürüdür. Allah Teâlâ Âdem'i, toprağı çamur haline, sonra kara balçık, daha sonra ses getiren kuru balçık haline getirerek topraktan yaratmıştır. Bunlardan birini söyleyen âyetle başka birisini zikreden âyet (Hicr:28) arasında zıtlık yoktur. Bunlar yaratılışın merhaleleridir.

2- Bu, Ebû Davud'un rivâyet ettiği hadisin bir bölümüdür. Buhârî bu hadisi: *"Allah bir şeye hükmettiği zaman..."* lâfzıyla tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/327.

15. «Cinleri de dumansız alevden ateşten yarattı.» *"Cânn"*, cin veya cinlerin babası yahut da Dahhâk'ın dediği gibi İblistir.

Keşf isimli eserde şöyle denilmektedir: "Nasıl ki İblis şeytanların babası, insan insin babası ise, cânn da cinnin babasıdır."

"Mâric"; dumansız saf ateş demektir. Mücâhid şöyle dedi: *"Mâric*, ateş yakıldığı zaman ocağın üstünde birbirine karışmış kırmızı, sarı ve yeşil aleve denir. 'Kavmin işi merc oldu,' dendiği zaman, karıştı, birbirine girdi demek olur." Buna göre mânâ: Biz cinleri karışık alevden yarattık, şeklindedir. *"Nâr"* (ateş) lâfzı, *"mâric"* in beyanıdır. Mâric de karışık, çalkantılı demektir.

Keşfü'l-Esrâr isimli eserde şöyle denildi: "Cinler dumansız ateşten, melekler ateşin nurundan, şeytanlar da dumanından yaratıldı."

16. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Yaratılışınızı güçlendirmek için üzerinize pek çok nimetler akıttı. Öyle ki sizi kâinatın özü ve en değerli mahsulü yaptı.

17. «O, iki doğunun Rabbidir. İki batının Rabbidir.» Belirtilen üstün işleri yapan; yaz ve kışın iki doğusuyla iki batısının Rabbidir. Bunun tabiî olarak, iki doğu ve iki batının Rabbi olan, bunlar arasındaki bütün varlıkların da Rabbidir. Güneşin doğuşu ve batışının en yüksek ve en alçak hallerinin belirtilmesi, aradaki şeyleri de içine aldığına işarettir.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle dendi: "Doğuş yerlerinin biri, senenin en uzun gününde güneşin doğuş yeri, diğeri ise en kısa günündeki doğuş yeridir. Aynı şey batı için de geçerlidir."

Doğuş yerlerinden birisi güneşin, diğeri de ayın doğuş yeri olduğu da söylendi. Batı için de durum aynıdır.

18. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Doğu ve batı olayında, havanın mûtedil olması, mevsimlerin değişmesi, her mevsime uygun şeylerin meydana gelmesi gibi pek çok faydalar vardır.

19. «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.» Yani tuzlu denizi, tatlı denize birbirine kavuşacak şekilde kattı. Yani onlar, biribirlerine komşudurlar. Satıhları biribirine değer. Görünüşte aralarında bir ayrılık yoktur. Bu, dicle nehrinin denize dökülüp de denizi yararak fersah fersah akması ve tadının değişmemesi gibidir.

Ayrıca şöyle de denildi: "Allah, Fars Denizi (Îran Körfezi) ile Rum Denizi (Ak Deniz)'ni okyanusta birleşecek şekilde salıvermiştir. Çünkü bunlar okyanustan ayrılan iki körfezdirler."

20. «Aralarında bir engel vardır.» Aralarında Allah tarafından veya kara parçası olarak bir engel vardır. *"Berzah"*, iki şey arasındaki engel demektir. Bu bakımdan kabre de berzah denir. Çünkü kabir dünya ile âhiret arasında bir hayattır. Vesvese için, imanın berzahı dendi. Çünkü vesvese şüphe ile kesin inanç arasında bulunur. **«Birbirinin sınırını aşmazlar.»** Normalde iki denizin tabiatı, hemen birbirine karışmak olduğu halde bunlardan birisi diğerine karışmak ve onun özelliğini yok etmek istemez. Aksine kendi halleri üzere belli süre kalır. Tabiatları birbirine karışmak olduğu halde ayrı kalmaları Allah'ın yüce kudretine delildir. (3)

Yahut da âyetin mânâsı şöyledir: Aralarındaki kara parçasını kaplamak suretiyle sınırlarını aşmazlar. Tâ ki, toprak meydanda kalsın da üzerinde yaşayanlar orayı yurt ve barınak yapabilsinler. *"Lâ yebğıyân"* fiili ya istemek mânâsına gelen *"ibtiğâ"*dan veya haddi aşmak anlamındaki *"bağy"*den gelir. Buna göre mânâ: "Kendilerine takdir edilenden başkasını istemezler" veya "her biri kendisi için belirlenen hududu aşmaz" şeklinde olur.

21. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu iki denizin faydaları ve bunlardan alınacak ders konusunda yalanlamayı kabul edecek en ufak bir şey yoktur.

22. «İkisinden de inci ve mercan çıkar.» *Lü'lü'*: İnci; *mercan* da: Meşhur kırmızı boncuktur.

Harîdetü'l-Acâib adlı eserde şöyle denilmektedir: "İnci Hind ve İran denizinde bulunur. Mercan ise, ağaç gibi denizde biter. Mercan taşında civa damarları bulunur. Beyaz, kırmızı ve siyah çeşitleri vardır. Sürme gibi kullanıldığında göze kuvvet verir ve gözdeki nemi alır."

İbn Abbas ve azadlısı İkrime'den bildirildiğine göre inci ve mercan, denizde yağmurun yağmasıyla oluşur. Sedefler ağızlarını yağmurlara açarlar,

---

3- Son devirin gelişmiş bilgi ve araçlarıyla yapılan inceleme araştırmalarla elde edilen bulgular, bu âyette belirtilen gerçeği ifâde etmektedir. Tuzluluk farkı sebebiyle iki deniz arasında bir "dikey su tabakası" engeli olduğu bu araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır.
Bu, Kur'an'ın mucize oluşunun hem bir örneğidir, hem de Allah'ın kudretine işâret eden delillerden biridir. (Naşir).

sperm için rahimler ne ise inciler içinde sedefler odur. Yani sedefler incilere bir bakıma rahim teşkil ederler. Deniz suyu da sedef için beslenen bir vücut gibidir. İncinin yağmurdan meydana geldiğine delil şudur ki; sene yağmursuz, kurak geçerse balıklar zayıflar, sedef ve mücevherler azalır.

23. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»

24. «Denizde, yükselen dağlar gibi gemiler O'nundur.» *"El-Cevâri"*nin aslı *"el-Cevârîy"* olup gemiler demektir. Tekili câriyedir. Sıfat, mevsuf yerine konmuştur.

İbn Şeyh şöyle dedi: "Bil ki, dört ana unsur şunlardır: Toprak, su, hava ve ateş. Cenab-ı Hak, *'O, insanı kuru balçıktan yarattı'* (Rahmân:14) âyetiyle açıkladı ki; durumu hayrete düşüren, yüce ve şerefli insanın aslı topraktır. *'Cinleri de dumansız ateşten yarattı'* (Rahmân:15) âyetiyle belirtti ki; durumu hayrete düşüren, başka bir mahlukun aslı da ateştir. *'İkisinden de inci ve mercan çıkar'* (Rahmân:22) âyetiyle de, değerli ve yüce olan diğer bir mahlukun da sudan yaratıldığını belirtti. Sonra da dağlar gibi olan gemilerin yürümesinde havanın büyük tesiri olduğunu zikretti ve *'... gemiler O'nundur,'* buyurdu. Gemilerin, özellikle Kendisinin olduğunu belirtti. Çünkü onların yürümesinde insanın bir müdahalesi yoktur. Zaten insanlar bunu itiraf edip şöyle derler: 'Fülk (gemi) senin, mülk O'nun.' Boğulmaktan korktukları vakit sadece Allah'a yalvarırlar. Gemiye 'câriye' denmesi, rıhtım ve sahillerde dursa da asıl özelliğinin denizde yüzmek olmasından dolayıdır. Hizmetçi kıza da câriye denilir. Çünkü onun da asıl işi, efendisinin hizmetini görmek için koşup koşuşturmaktır."

"Münşeât" yelkenleri yükseltilmiş demektir. "Bir şeyi yükseltti" mânâsına "enşeehû" denir. Yelkenler demek olan *şürü'* kelimesi şirâ'ın çoğuludur. Münşeât'ın, su üzerinde yükselip kendi halinde yürüyen gemiler mânâsına gelmesi uzak ihtimal olmadığı gibi, münşeât'ın, mahlûkât (yaratılmışlar) mânâsına gelmesi de uzak ihtimal değildir. Zira o, Allah'ın yarattığı şeylerdendir.

"A'lâm", alemin çoğulu olup yüksek, uzun dağlar demektir. Yani yükseklik ve yücelik yönünden ulu dağlar gibi gemiler, demektir. Denizdeki gemiler, karadaki dağlar gibidir. Aynı şekilde sahradaki develer de denizdeki gemiler gibidir.

25. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»

Gemi yapımında kullanılan malzemelerin yaratılması, onları alıp geminin nasıl yapılacağının gösterilmesi, kısa zamanda uzun mesafelerin katedilmesi, ticarî muamelelerin yürütülmesi ve su almaksızın gemilerin denizde yüzdürülmesi onun nimetlerindendir. Bunları yaratmak, bir araya getirip düzenlemek ancak Allah'ın kudreti dahilindedir.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ (٢٦) وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ
ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ (٢٧) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٢٨)
يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَاْنٍ (٢٩) فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٠)

26. Yeryüzünde bulunan her şey fânidir.

27. Ancak yücelik ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkîdir.

28. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

29. Göklerde ve yerde kim varsa (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an bir iştedir.

30. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

26. Canlılardan ve diğer yaratıklardan «**Yeryüzünde bulunan her şey fânidir.**» Akıllılar için kullanılan *"men"* lâfzı, çoğunluk dikkate alınarak veya insanlar ve cinler kastedilerek kullanılmıştır. Şüphesiz her insan mutlaka ölecektir. Bu âyet nazil olunca melekler: *"Âdemoğulları helâk oldu"* dediler. Fakat *"Her nefis ölümü tadacaktır."* (Âl-i İmran:185) âyeti nazil olunca kendilerinin de öleceklerine inandılar. Çünkü onların da lâtif cisimleri ve insan ruhları gibi bu cisimlere bağlı ruhları vardır. Fakat mücerret, saf ve yüce ruhlar helâk olmazlar.

27. «Ancak yücelik ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkîdir.» Âyette geçen *"vech"* (yüz)'den maksat, zatıdır. "Allah yüzünü mükerrem kılsın" demek, zatını mükerrem kılsın demektir. Yüz, malum organdır. Zât yerine kullanılmıştır. Çünkü yüz organların en değerlisi, duyguların ekranı, secde yeri ve huşu izlerinin aynasıdır.

Kâdı Beydâvî şöyle dedi: "Varlıkların yönlerini ve yüzlerini araştırdığında haddi zatında hepsinin de fâni olduğunu görürsün. Ancak Allah'ın kendine bakan zatı müstesna."

"Yücelik ve ikram sahibi" anlamındaki cümle, *vech* kelimesinin sıfatıdır. Bunun anlamı şudur: Mutlak yeterlilik veya zatında ve sıfatlarında yücelik ve tam ikram sahibi zatı bakîdir. Bu, Allah Teâlâ'nın yüce sıfatlarındandır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm demeye devam edin."*[4]

28. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Canlıları ebedî hayatta diriltmesi ve daimî nimetlerle onlara ikramda bulunması nimet ve ihsanların en büyüklerindendir.

Tayyibî dedi ki: "*'Vechu Rabbike'* derken zamir müfred (tekil), *'Rabbiküma'* derken tesniye (ikil) kullanılmış, halbuki muhatap aynı. Bu nasıl olur? Denilirse, cevaben derim ki: İşin önemi ve büyüklüğü sebebiyle ilkinde hitabın, kabil-i hitap olan herkese şâmil olması için -insanlar ve cinler öncelikle bu hitaba dahildir- tesniye olması gerekli. İkincisinde böyle bir gereklilik olmadığından zâhiri üzere müfred bırakıldı."

29. «Göklerde ve yerde kim varsa (her şeyi) O'ndan isterler.» Ayakta kalmaları, gelişmeleri ve diğer durumlarıyla ilgili olarak şahısları ve varlıkları için muhtaç oldukları şeyleri dil ve hâl lisanıyla devamlı şekilde Allah'tan isterler.

«O, her an bir iştedir.» Allah Teâlâ her an bir iş üzeredir. Canlıların istedikleri şeyleri vermesi de bu işler cümlesindendir. Devamlı olarak yeni şahıslar yaratır. Başkalarını yok eder. Fakirlik-zenginlik, izzet -zillet, iktidar

---

4- Hadisi, Tirmizî *duâlar* bölümünde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Nesâî *Sünen*'inde tahric etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/231. *Elizzû* kelimesinin manâsı: "Yâzel-Celâli ve'l ikrâm demeye devam edin, onu çok söyleyin" demektir.

verme-alma, hastalık-sıhhat gibi halleri getirir ve götürür. Varlıkları halden hâle sokar. Bunlar hikmet ve yüce maslahatlara dayanan ilâhî istek ve iradeye bağlı olarak tecelli eder. Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"Bazı toplumları alçaltıp bazılarını yükseltmesi, sıkıntıları giderip günahları affetmesi Allah'ın işlerindendir."*[5]

Mukâtil şöyle dedi: "Bu âyet, Yahudilerin: 'Allah cumartesi günü bir iş yapmaz' demeleri üzerine onları reddetmek için nâzil olmuştur. "

30. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Allah'ın, belirtilen ihsanlarını gördüğünüz halde bunları nasıl yalanlarsınız? Allah Teâlâ her an bir iş üzeredir. *"Şe'n"*, hâl ve önemli iş demektir.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِ (٣١)
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٢) يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ
اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوا
لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ (٣٣) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٤)
يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ (٣٥) فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٦)

31. Ey insanlar ve cinler! Sizin de hesabınızı ele alacağız.

32. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

33. Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresi-

---

[5] Hadisi Taberânî, Beyhâkî ve İbn Cerîr tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/143.

ni aşıp geçmeye gücünüz yeterse hemen geçin! Ama (Allah'ın verdiği) bir güç olmadan geçemezsiniz.

34. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

35. İkinizin üzerinize dumansız bir alev ve ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinize yardım edip kurtulamazsınız.

36. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

31. «Ey insanlar ve cinler! Sizin de hesabınızı ele alacağız.» Vaktimizi sırf sizin hesap ve cezanız için ayıracağız. Bu da *"O, her an bir iştedir."* âyetinde belirtilen, mahlûkâtın işleri bittiği vakit, yani kıyamet günü olacaktır. O gün sadece ceza işi görülecektir.

Âyetten maksat, cezanın ve intikâmın şiddetine işarettir. Hitap da öncekinin aksine cin ve insanların suçlu olanlarınadır. Âyetteki *"sekalân"* dan maksat, insan ve cinlerdir. Böyle isimlendirilmeleri yeryüzünün üzerinde bir nevi yük olmalarındandır. İnsan ve cinler hayvanın iki tarafındaki yüke benzetildiler.

İbn Şeyh'in *Havâşî* adlı eserinde dendi ki: "Yeryüzü yük taşıyan hayvana benzetildi. Cinler ve insanlar da bu hayvanın yükü yapıldı. Başka varlıklar da ilâve yük sayıldı. İnsanlara ve cinlere *'sekalân'* denmesinin başka bir sebebi de şu olabilir: İnsan ve cinler vakarlı ve sağlam görünüşlüdürler. Yahut da sorumluluk yüklenmeleri veya yeryüzündeki kıymetlerinin büyüklüğü sebebiyle kendilerine *'sekalân'* denmiştir." Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu: *"Ben size ağır iki emanet bıraktım: Allah'ın kitabı ve ehl-i beytim."* (6)

İmam Sâdık ise:" Bunlara sekalân denmesi, günahlarla ağırlaşmaları sebebiyledir," der.

32. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Sizleri kötü hesaba götürecek şeylerden sakındırmak için kıyamet günü düşebileceğiniz şeylere karşı tenbihte bulunması da bu nimetlerdendir. Yalanlamak, sözleriniz ve davranışlarınızla olabilir.

6- Hadisi Mâlik *Muvatta*'da: *"Size iki şey bıraktım..."* lâfzıyla tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/277.

Keşfu'l-Esrar adlı eserde şöyle dendi: "Bil ki, bu sûrenin bir kısmında zorluklar, azap ve ateşten bahsedildi. Burada iki türlü nimet vardır. Birisi bu azapların mü'minlerden kâfirlere çevrilmesidir ki, bu, şükrü gerektirecek büyük bir nimettir. İkincisi ise, cehennemden korkutup sakındırmaktır ki, bu da büyük bir nimettir. Zira kişinin kendisini üzecek şeyden sakınma gayreti, ferahlatacak şeye ulaşma gayretinden fazladır."

33. «Ey cin ve insan toplulukları!» Yukarıda *"sekalân"* diye hitap edilen cin ve insanlara burada kendi isimleriyle hitap edildi ki, daha açık olsun. Cinler, zor işlere karşı güçlü olmakla tanınırlar. Burada bunu ifade eden şeyle kendilerine hitap edildi tâ ki, buna rağmen teklif edilen şeye güçlerinin kâfî gelmeyeceği açıklanmış olsun.

"Ma'şer": Büyük topluluk demektir. Böyle isimlendirilmesi çokluğun son haddine ulaşması sebebiyledir. Çünkü aşr (on) tam sayıdır. Onun üzerindekiler ancak birerli sayıların on üzerine eklenmesiyle oluşur. "Onbir, oniki, yirmi, otuz yani iki onluk, üç onluk" dersin.

Cin daha önce yaratıldığı için bu âyette insandan önce zikredilmiştir. *"...İnsanlar ve cinler bir araya gelseler..."* (İsrâ:88) âyetinde ise faziletinden dolayı önce insan zikredilmiştir. Çünkü takdim faziletli olmayı gerektirir.

İbn Şeyh şöyle dedi: "Allah Teâlâ önceki âyette insanları ve cinleri hesaba çekme ve cezalandırma işini ele alacağı günün mutlaka geleceğini belirtip bu işe çok önem vereceğini ifade eden sözlerle onları tehdit edince şöyle bir soru akla gelebilir: Tam anlamıyle bu işe önem vereceği belli olduğu halde neden bunu belirtmeye gerek oldu? Buna özet olarak bu âyette şöyle cevap verdi: İnsan ve cinlerin hepsi Allah'ın kudreti ve tasarrufu altındadır. Hiç kimse onu aşamaz. Allah'ı aceleye sevkedecek hiçbir şey yoktur. Çünkü kişiyi aceleciliğe sevkeden şey, elden kaçırma korkusudur. Cenab-ı Hak ise bundan korkmadığı için bütün zamanı iki kısma ayırdı. Birincisi dünya günleri ikincisi ise kıyamet günüdür. Birinci zamanı, sorumluluk ve imtihan, ikincisini ise hesap ve karşılık zamanı yaptı. Dünya ve âhiretten herbirini sıkıntı, imtihan, musîbet ve dert yeri yaptı. Cinler ve insanlardan hiç birine dünya ve âhirette takdirettiği şeyin dışına çıkma imkânı vermedi."

"Ey cin ve insan toplulukları!" (Rahmân:33) âyeti, *"Ey insanlar ve cinler! Sizin de hesabınızı ele alacağız."* (Rahmân:31) âyetiyle ilgilidir. İkisi de sanki bir tek söz gibidir.

«Göklerin ve yerin çevresini aşıp geçmeye gücünüz yeterse hemen geçin!» Hitap cin ve insan topluluğuna olduğu halde ikil olarak "isteta'tüma" denilmedi de çoğul olarak *"isteta'tüm"* denildi. Çünkü iki topluluktan herbirisi başlı başına bir gruptur. *"...Hemen birbirleriyle çekişen iki zümreye ayrıldılar."*(Neml:45) âyetinde olduğu gibi. Neml sûresindeki bu âyette de *"ferîkân"* tesniye olduğu halde *"yahtesimûn"* cemî gelmiştir. Çünkü grup çoğuldur. Burada cin ve insan mânâsına bakılarak çoğul, gelecek olan 35. âyette ise lâfza bakılarak zamir ikil olarak gelmiştir.

Kâmus'ta *"nefâz"*, bir şeyin bir şeyi aşması ve ondan kurtulması, şeklinde izah edilir. *"Aktar"* ise "kutr" kelimesinin çoğuludur. Kutr da taraf, çevre demektir. Buna göre mânâ: Allah'tan ve onun kazasından kaçarak göklerin ve yerin hudutlarından çıkmaya gücünüz yeterse hemen çıkın, kendinizi Benim cezamdan kurtarın. Bu, onları âciz bırakma emridir. Maksat, onların Cenab-ı Hak'kı aşamayacak ve kendilerini yakalamaktan âciz bırakamayacak olmalarıdır.

«Ama (Allah'ın verdiği) bir güç olmadan geçemezsiniz.» (7) Bir güç ve kuvvetle ancak geçebilirsiniz. Siz ise bundan oldukça uzaksınız.

Rivayet edilmiştir ki, melekler iner ve bütün mahlukâtı kuşatır. İnsanlar ve cinler ne tarafa yönelseler kendilerini kuşatmış meleklerle karşılaşırlar. Melekler onlara âyette belirtilen sözü söylerler. Aynı şekilde hiç kimse kıyamet günü de bir tarafa kaçamaz. Aynı şekilde dünyada da ölümden ve kaderden kaçamazlar.

34. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Cezalandırmaya gücü yettiği halde af ve kolaylık göstermesi, sakındırıp tenbihte bulunması onun nimetlerindendir.

7- Bu âyette, cinlerin ve insanların göklerin ve yerin derinliklerine hiç geçemiyecekleri değil, fakat ancak kudret ve kuvvetle geçebilecekleri, göklere geçmeye ne kadar uğraşsalar, üzerlerine gönderilen *"dumansız bir alev veya ateşsiz bir duman"*la engellenecekleri ve bu engelleri yenemiyecekleri anlatılıyor.

İnsanoğlu bugün aya ulaşmış, içinde bulunduğumuz Güneş Sistemi'nin bazı gezegenlerine insansız peykler göndermiştir. Fakat henüz kendi Güneş Sistemi'nin dışına çıkmadığı gibi, kendi sistemimizde de ayın sınırından öteye gidememiştir.

Âyette Güneş Sistemi içinde bazı yıldızlara gitme çabalarının olabileceğine işaret vardır. Ama insanların daha fazla ileriye gidemeyeceklerine de işaret vardır. Aynı zamanda Allah'ın yüce kudretine ve insanoğluna verdiği nimetlerin bolluğuna dikkat çekilmektedir. Müellifin de gayet güzel belirttiği gibi Allah'tan kaçmanın -dünyada da, âhirette de- hiç mümkün olmayacağının açık delili vardır. Âyetteki asıl maksat da budur. (Naşir.)

35. «İkinizin» insanlar ve cinlerin **«üzerine dumansız bir alev veya ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinize yardım edip kurtulamazsınız.»** *"Şuvaz"* yalın, dumansız alev veya ateşin dumanı ve harareti demektir. Âyet, kaçmaya çağıranın sorusuna cevaptır. Bu durum mahşere götürülürken olur. Nitekim İbn Abbas (r.a)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Sizi mahşere sevketmek için üzerinize dumansız yalın alev gönderilir." *"Nühas"*: Eritilmiş sapsarı dumandır, onların başlarına dökülür. *Müfredât*'taki îzaha göre nühas, dumansız yalın alev demektir. Bu, bakırın rengine benzetilmesinden dolayıdır. Haddi zatında nühas, bakır demektir.

36. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Küfrün ve günahların sonuçlarını haber vermek, bunlardan sakındırmak lütuf ve nimettir. Hem de ne lütuf, ne nimet!

فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً
كَالدِّهَانِۚ (٣٧) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٨) فَيَوْمَئِذٍ
لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِه۪ٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّۚ (٣٩) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
(٤٠) يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاص۪ي وَالْاَقْدَامِۚ (٤١)
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٤٢) هٰذِه۪ جَهَنَّمُ الَّت۪ي يُكَذِّبُ
بِهَا الْمُجْرِمُونَۢ (٤٣) يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَم۪يمٍ اٰنٍۚ (٤٤) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٤٥)

37. Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman.

38. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

39. İşte o gün insana da cinne de günahından sorulmaz.

40. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

41. Suçlular nişanlarından tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.

42. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

43. İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir.

44. Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.

45. Öyleyken Rabbininizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

37. «Gök yarılıp da,» kıyametin kopması sebebiyle birbirinden kopup ayrıldığı veya meleklerin inmesi için kapılar halinde yarıldığı zaman... Nitekim başka bir âyette şöyle buyruluyor: *"O gün, gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."* (Furkân:25) **«Gül gibi kızardığı,»** kırmızı gül rengini aldığı... *"Verde"* koklanan malum çiçektir. Genellikle kırmızı güle *"verde"* denir.

Denildi ki; aslında göğün rengi kırmızıdır. Fakat uzaklık ve perdeler sebebiyle mavi gözükür. Ateşin rengine de mavilik karışınca kırmızıya çalar.

«Yağ gibi eridiği zaman.» Zeytinyağı haline gelip kırmızı gül rengini alınca ve yağın akışı gibi akınca... Yani yağın eriyip akması gibi eriyip akar hale gelince cehennemin hararetinden kıpkırmızı olur. İncelikte ve akıcılıkta yağ haline gelir. *"Dihân"* ya "dühn" kelimesinin çoğuludur veya *"dihân"* yağdanlık demektir. Katığa denildiği gibi.

38. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bunları büyüklüğüne rağmen nasıl yalanlarsınız?

39. «İşte o gün», belirtildiği gibi gök yarıldığı gün **«insana da cinne de günahından sorulmaz.»** Çünkü onlar yüzlerinden tanınırlar. Bir kimse mahşer halkının durumlarına vakıf olmak isterse günahkârı başkasından ayırmak için kişiye günahını sorma ihtiyacı duymaz. Bu hâl, mertebelerinin değişik oluşu itibariyle kabirlerden çıkarılıp bölük bölük mahşere sevkedildikleri ilk vaziyete göredir. *"Rabbin hakkı için onların hepsine mutlaka soracağız."* (Hicr: 92) ve benzeri âyetler hesap ve duruşma yerlerindeki hallerle ilgilidir. Yani hesap vaktine kadar hesap sorulmaz. Ancak hesap merhalesinde sorulur.

İbn Abbas'tan, şöyle dediği rivayet edildi: "Allah onlara şöyle şöyle yaptınız mı?" diye sormaz. Çünkü Allah bunu onlardan daha iyi bilir. Ancak "niçin şöyle şöyle yaptınız?" diye sorar.

Yine İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: "Onlara rahatlık ve şifa sorusu sorulmaz, azarlama ve kınama sorusu sorulur."

"Zenbihî" deki zamir insana aittir. Çünkü makam itibariyle öncedir. Tekil olması insan cinsinden herhangi bir ferdin kastedilmesinden dolayıdır. Sanki şöyle denilmiştir: Cin ve insanlara ait hiçbir kimseye sorulmaz. *Cânn*'dan maksat cindir. Temim denip de, oğlu kastedildiği gibi.

40. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bunca faydalarına rağmen... Belirtilen şeyleri haber vermek, sizi kötülüğe ulaştıracak şeylerden sakındırmaktır. Bu da nimettir.

41. «Suçlular nişanlarından tanınırlar da...» *"Simâ"*, : (hemzeli) alâmet demektir. Onlar siyah yüzleri ve patlak gözleriyle tanınırlar.

Denildi ki; "Kendilerini kaplayan üzüntü ve sıkıntılarla tanınırlar. Mü'minlerin sevinç ve ferahlıkla tanındığı gibi".

«Perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.» *"Nevâsî"*, nâsiye'nin çoğuludur. Nâsiye ise başın ön tarafıdır. Burada, alındaki saç kastedilmiştir. Buna göre anlam şöyledir: Melekler onların alınlarından, yani perçemlerinden ve ayaklarından tutarlar ve cehenneme atarlar veya melekler onları kâh perçemlerinden tutup yüz üstü cehenneme sürüklerler, kâh perçem ve ayaklarını zincire vurulmuş olarak sırtlarında birleştirip sürüklerler.

42. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Nasihatlar ve sakındırmalar bu nimetlerdendir.

43. «İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir.» Bu söz, onları azarlamak ve suçlamak kastıyla söylenmiştir.

44. «Onlar bununla» yani yaktıkları ateşle **«kaynar su arasında dolaşır dururlar.»** Azap edildikleri ateşle, üzerlerine dökülen veya kendilerine içilen son derece sıcak su arasında dönerler. Yani hararet ve dehşet içinde ateşten kaynar suya, kaynar sudan ateşe gider gelirler.

Ebu'l-Leys şöyle dedi: "Onlara açlık musallat edilir. Tepesi şeytanların başı gibi olan zakkum ağacına getirilirler. Ondan yiyince boğazlarını alır. Hemen su isterler. Kendilerine kaynar su getirilip yüzlerine yaklaştırdıklarında yüzlerinin etleri dökülür. Suyu içerler, içleri kaynar ve içlerinde ne varsa dışarı çıkar. Sonra tekrar açlık musallat edilir. Böylece bir zakkuma, bir kaynar suya gidip gelirler."

Ka'bu'l-Ahbâr'da şöyle der: "Cehennemin vaadilerinin birinde cehennemliklerin irinleri toplanır. Mücrimler demir halkalar içinde getirilip irinin içine daldırılırlar. Öyleki mafsalları ayrılır. Sonra oradan çıkarılırlar. Allah onları yeni bir yaratılışa kavuşturur ve tekrar ateşe atılırlar."

45. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu gibi durumlarda nimetler, bu olayları sadece hikâye etmekten ibaret olmakla beraber, bunların nimet olarak böyle hadiselerin akabinde tekrar edilmesi, bu hallere düşüren küfür ve günahlardan sakındırmak içindir.

Sûrenin başından otuzuncu âyete kadar ise nimetler detaylı olarak anlatılmıştır. Çünkü bunlar dünyada kendilerine ulaşan nimetlerdir. Bunların hikâye edilmesi, şükrü ve devamlarını sağlayacak şeyler hususunda gayreti gerektirmelerinden dolayıdır.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾

46. Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.

47. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

48. Bu iki cennet türlü ağaçlarla doludur.

49. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

50. Onlarda, akan iki kaynak vardır.

51. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

52. Bu iki cennette her türlü meyveden çift çift vardır.

53. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

46. «Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» Bu, dünyada kendilerine ulaşan dinî ve dünyevî nimetlerin sayılmasından sonra âhirette üzerlerine saçılacak nimetler sayılmaya başlanmıştır. *"Makam"*, ismi mekândır. Allah Teâlâ'nın makamı, hesap için kulların durduğu yerdir. Nitekim âyette: *"O gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzurunda dururlar"* buyurulmaktadır. (Mutaffifîn:6) Makamın, Rabbe izafe edilmesi hükümranlığın Allah'a has olmasından dolayıdır. Çünkü o gün hükümranlık sadece Allah'a aittir.

Aynü'l-Meânî adlı eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet Ebû Bekir (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Susuzken süt içmiş, sütten hoşlanmış, sonra da sütün helâl olmadığı söylenince kay etmiş (kusmuş). Bu durumu haber alınca Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: *"Allah sana rahmet etsin. Hakkında âyet nazil oldu."* Günah işlemeye niyet edip sonra da Allah'ı hatırlayan ve Allah korkusundan dolayı bu günahı terkeden herkes bu müjdeye nail olur."

"İki cennetten" maksat, dağıtım yoluyla; Allah'tan korkan insan için bir cennet, Allah'tan korkan cin için bir cennettir. Çünkü hitap insan ve cin topluluğunadır. Buna göre mânâ şunlardan birisi olabilir: Allah'tan korkan her biriniz için bir cennet vardır. Yahut da herkes için inancına karşılık bir cennet,

ameline karşılık da bir cennet vardır. Veya, itaat ettiği için bir cennet, günahlardan sakındığı için de bir cennet vardır. Başka bir görüşe göre de: Ona, amelin karşılığı olarak bir cennet, ikram olarak verilen bir başka cennet vardır.

Muhammed b. Hasen (r.a.) şöyle dedi: "Ben bir gece uyuyorken bir de ne göreyim! Kapı çalınıyor! "Bakın kimdir o?" dedim. "Halifenin elçisidir, o seni çağırıyor," dediler. Hayatımdan endişe ettim. Kalkıp halifeye gittim. Huzuruna girince bana dedi ki, "Seni bir mesele için çağırdım. Muhammed'in annesi Zübeyde'ye dedim ki: 'Ben âdil bir imam (devlet başkanı)ım. Âdil imam da cennettedir.' Zübeyde dedi ki: 'Sen isyankâr bir zalimsin, bir de cennet ehli olduğunu söyledin. Bununla Allah'a iftira ettin. Cennet sana haram olsun.' "Ben de: "Ey mü'minlerin emiri! Sen bir günah işlediğinde, hemen veya sonra Allah'tan korkar mısın?" deyince, halife cevaben: "Evet Allah'a yemin olsun ki çok korkarım." Ben de:" Şehadet ederim ki, senin için bir değil iki cennet vardır. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: '*Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.*' " Bunun üzerine beni taltif etti ve dönmemi emir buyurdu. Eve döndüğümde dolunayın bana yöneldiğini gördüm."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kapları ve eşyaları gümüşten iki cennet, kapları ve eşyaları altından iki cennet vardır. Adn Cenneti'ndeki cennetliklerle bunların Rabbine bakışları arasında, Allah'ın yüzündeki kibriya (yücelik) örtüsünden başka bir şey bulunmayacaktır."*(8)

47. « Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»

48. «Bu iki cennet türlü ağaçlarla doludur.» Âyetteki *"Efnân"* kelimesi, *fen* 'in çoğuludur. Buna göre âyet, çeşitli ağaçlar ve meyvelerle doludur, anlamındadır. Yahut da *"efnân", fenen* kelimesinin çoğuludur. Fenen ise, düzgün uzun dal veya ağacın dallarından fışkıran filiz demektir. Buna göre anlam şöyle olur: "Ağaçların dallarından fışkıran filizlerle doludur." Özel olarak filizlerin zikredilmesi, yaprak ve meyve vermelerinden, gölge salmalarındandır. Ayrıca meyveler de bunlardan devşirilir.

49. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu nimetlerde yalanlama kabul edecek bir şey yoktur.

8- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Tirmizi'deki rivayet şöyledir: *"Adn Cennetinde insanlarla Rablerine bakmaları arasında sadece yüzündeki kibriya örtüsü bulunacaktır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/498

50. «Onlarda, akan iki kaynak vardır.» O iki cennetin her birinde, cennet nehirlerinin tasvirinden anlaşıldığı üzere, sahibinin istediği şekilde tepelerde ve düzlüklerde akan bozulmamış birer su kaynağı vardır. Bunların miskten bir dağdan aktıkları da söylenmiştir.

İbn Abbas ve Hasan Basrî'den şöyle nakledilmiştir: "Onlar tatlı ve soğuk sularla akarlar. Birine *teslîm,* diğerine de *selsebîl* denilir."

51. « Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hagisini yalanlarsınız?»

52. «Bu iki cennette her türlü meyveden çift çift vardır.» Bunlardan bir gurubu bilinen, diğeri de hiç kimsenin duyup görmediği enteresan meyvelerdir. Yahut da çiftten maksat biri yaş diğeri kuru veya birisi tatlı diğeri mayhoş olandır. Bunların iki renk olduğu da söylendi. Bu, tatta değil de görünüştedir diyen de vardır.

İbn Abbas'tan şöyle nakledildi: "Ebû Cehil karpuzu da dahil dünyada ne kadar acı tatlı meyve varsa hepsi cennette olacaktır. Ancak acı olanlar orada tatlanacaktır."

Bu, şundan dolayıdır: Cennette olan şeyler ibadetlerin tadından meydana gelmiştir. Orada zakkum gibi, kötülüklerin acılığından ortaya çıkan bir şey yoktur. Ayrıca cennet *cemal* (güzellik) yurdu olduğu için orada siyahlık da yoktur.Çünkü siyah *celâl* (öfke) alâmetlerindendir.

53.«Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu lezzetli nimetlerin hangisini yalanlarsınız?

مُتَّكِئِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ
إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

(٥٥) فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّۚ
(٥٦) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ (٥٧) كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُۚ
(٥٨) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٥٩) هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ
اِلَّا الْاِحْسَانُۚ (٦٠) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦١)

54. Orada astarları parlak atlastan yataklara yaslanırlar. Her iki cennetin devşirilen meyvesi (yere) yakındır.

55. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

56. Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler vardır ki, bunlardan evvel onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.

57. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

58. Sanki onlar yakut ve mercandırlar.

59. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

60. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?

61. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

54. «Orada astarları parlak atlastan yataklara yaslanırlar.» Müttakîler iki cennete kavuşurlar ve orada yatmak ve oturmak için serilmiş yataklara dayanıp uzanarak, kırallar gibi yaşarlar.

"Betâin", bitâne kelimesinin çoğulu olup yüzün zıttı olan astar demek-

tir. *"İstebrak"* kelimesi de atlas anlamındadır. Parlaklık mânâsındaki "berîk" kelimesinin istif'al babına aktarılması halidir. Veya renklerin toplanması anlamına gelen *"bürkâ"* dan geldiği de söylenmiştir. Bunun geniş açıklaması Dühân sûresinde geçti. Buna göre mânâ: Astarı parlak kalın ipektendir, şeklindedir. Astarı böyle olan bu döşeklerin yüzleri kim bilir nasıldır? Elbette yüzleri daha değerlidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sa'd bin Muâz'ın cennetteki mendilleri bu hulleden (yeni ve parlak elbise) daha değerlidir."*[9] Hz. Peygamber (s.a.v)'in burada başka bir şey değil de mendili zikretmesi, en basit bir şeyle en değerli olana dikkat çekmek içindir.

Şöyle de denilmiştir: Yatakların yüzleri halis ince ipekten veya nurdandır. Ya da Cenabı Hakk'ın şu âyette belirttiği gibidir: *"Yaptıklarına karşılık olarak onlar için nice göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez."* (Secde:17)

«Her iki cennetin devşirilen meyvesi» yere **«yakındır.»** Yani ağaçlardan toplanan meyveler yakındır. Ayakta olan, oturan ve yatan kimse ona kolayca ulaşabilir.

İbn Abbas r.a. şöyle dedi: "Ağaç öyle eğilir ki Allah'ın dostu ister ayakta, ister oturarak, isterse de yatıp uzanmış vaziyette meyveyi koparabilir."

Katâde (r.a.) de şöyle dedi: "Ne uzaklık, ne de bir diken ona engel olmaz."

55. «Öyleyken Rabbinizin» bu lezzetli ve kalıcı olan **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

56. «Oralarda» yani *"iki cennet"* sözünün işaret ettiği cennetlerde; ki bunlar, cin ve insanların Allah'tan korkanlarına veya amellerine göre korkan herkese aittir.

İşte bu cennetlerde **«gözlerini yalnızca eşlerine çevirmiş dilberler vardır ki,»** Yani başkalarına bakmayıp gözlerini sadece kocalarına çevirmiş kadınlar vardır. Herbirisi kocasına şöyle der: "Rabbimin izzetine yemin ederim ki, cennette senden daha güzel bir şey görmüyorum. Hamdolsun Allah'a ki, seni bana beni de sana eş yaptı." *"Kasru't-tarf"*, aynı zamanda haya ve naz manâlarına da gelir. Bu terimin, başkalarının kendilerine göz diktiği ka-

---

9- Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî tahric etmişlerdir. Kıssanın tamamı için bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/60.

dınlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani birisi onları gördüğünde son derece güzelliklerinden dolayı gözü başkasını görmez.

«Bunlardan evvel onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.» Yani eşlerinden önce, insan cinsinden olan kadınlara hiçbir insan erkek, cin kadınlara da hiçbir cin erkek dokunmamıştır. *"Kâsırâtü't-tarf"* sözü, bunu ifade etmektedir. Bu kadınlar, daha evvel içinde hiç hayvan otlamamış koruluklar gibidirler. Bu âyette bu kadınları elde etmeye teşvik vardır. Özellikle rağbet, dullardan ziyade bakireleredir.

Aynı şekilde âyet, cinlerin de cennetliklerden olacağına delildir. Onlar da insanlar gibi cennette eşlerine dokunacaklardır. Çünkü nimeti hatırlatma makamı bunu gerektirir. Şayet insanlar gibi cinler eşlerine dokunamıyacak olsalardı, onlara nimetin hatırlatılmasının mânâsı olmazdı. Gözlerini sadece eşlerine çevirmiş bu huri kadınlar, cennette yaratılmışlar, ayağa düşüp müptezel bir hâle düşmemişler ve kendilerine el sürülmemişlerdir. Bu, çoğunluğun görüşüdür.

Şa'bî ve Kelbî ise şöyle dediler: "Bu kadınlar, dünya kadınlarından olup, dünyada ister evli ister bakire olsunlar, ikinci yaratılıştan sonra bunlarla hiç kimse cinsî ilişki kurmamıştır."

57. «Öyleyken Rabbinizin» istifadeniz için yarattığı bu **«nimetlerinden hagisini yalanlarsınız?»**

58. « Sanki onlar yakut ve mercandırlar.» Mercan daha önce açıklanmıştı. Yakut ise, çok sert ağır bir taştır. Kırmızı, beyaz, sarı, yeşil ve mavi cinsleri vardır. Yanma özelliği olmadığından ateş ona tesir etmez. Sertliğinden ve kuruluğundan dolayı delinmez, eğeler tesir etmez. Gün geçtikçe güzelliği artar. Bilhassa kırmızı ve sarısı çok değerli ve pek nadirdir. Âyetin mânâsı şöyledir: Onlar yanaklarının kırmızılığı hususunda yakuta, derilerinin beyazlığı ve saflığı konusunda küçük daneli mercana benzerler. Zira küçük daneli mercan, büyükten daha beyazdır.

Katâde dedi ki: "O kadınlar saflıkta yakuta, beyazlıkta mercana benzerler."

Ebû Saîd, cennet ehlinin tanımı konusunda Rasûlüllah'tan şöyle rivayet etti: *"Cennette her bir adamın iki hanımı vardır. Her hanımın üzerinde yetmiş kat hulle olduğu halde deri, kan ve et olmaksızın bacaklarının ilikleri gö-*

zükür.."

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki: *"Cennete ilk girecek kafile dolunay, onları takip edenler ise en parlak yıldız gibi olacaktır. Hepsinin kalbi bir tek adamın kalbi olacak ve aralarında düşmanlık ve ayrılık bulunmayacaktır. Her birinin iki hanımı olacak, her hanımın bacağındaki ilik, aşırı güzellikten dolayı etin üstünden gözükecek. Cennetlikler gece gündüz Allah'ı tesbih ederler. Abdest bozmazlar, sümkürmezler, tükürmezler, kapları altın ve gümüş, tarakları altın, buhurdanlıkların yakıtı öd ağacı, kokuları ise misktir."*(10)

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:*"Cennet kadınının bacağının beyazlığı ve iliği yetmiş kat ipek örtünün dışından gözükür. Allahu Teâlâ onlar için: 'Sanki onlar yakut ve mercandırlar' buyurdu. Yakut öyle bir taştır ki, sen ona bir ip geçirsen , sonrada parlatsan, ipi yakutun dışından görebilirsin."*(11)

Amr b. Meymûn şöyle dedi: "Hurilerden bir kadın yetmiş kat elbise giyer ve kırmızı şarap, kristal kadehte gözüktüğü gibi, bacak kemiğinin iliği, elbise dışından görülür."

59. «Öyleyken Rabbinizin» görüş ve istifadeye sunulan **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

60. «İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?» Ameldeki iyiliğin karşılığı, mükâfatta da iyilikten başka bir şey değildir.

Enes (r.a.) şöyle haber veriyor: "Allah Rasûlü bu âyeti okudu sonra şöyle buyurdu: " *Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?"* Ashab :

- "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir", dediler. Rasûlüllah şöyle buyurdu: *"Kendisine marifetimi ve tevhîdimi nasip ettiğim kimsenin mükâfatı, onu rahmetimle cennetime ve kutsî makamıma kabul etmemdir.*(12)

61. «Öyleyken Rabbinizin» dünyada ve âhirette size ulaşan **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

10- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/525.

11- Hadisi, Tirmizî merfû ve mevkûf olarak tahric etmiştir. Mevkûf olması daha sahihtir. Bkz. *Tefsir-i İbn Kesîr*, 3/423.

12- Hadisi Deylemî *Müsnedü'l-Firdevs*'de, Hakim Tirmizî ise *Nevâdir*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-mensûr*, 6/149.

وَمِنْ دُونِهِمَا
جَنَّتَانِ (٦٢) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٣) مُدْهَٓامَّتَانِ (٦٤)
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٥) فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ (٦٦)
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٧) فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ
(٦٨) فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٩)

62. Bu ikisinden aşağıda iki cennet daha vardır.

63. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

64. Bu cennetler koyu yeşildir.

65. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

66. İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.

67. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

68. İkisinde de (her türlü) meyveler, hurma ve nar vardır.

69. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

62. «Bu ikisinden aşağıda iki cennet daha vardır.» Allah'tan korkan gözde kullar için vaadedilen iki cennetin altında iki cennet daha vardır. *"Dûn"* kelimesi, mertebe ve değer yönünden daha aşağı mânâsına olup,"başka" anlamına değildir. Nasılki mukarrabûn (has kullar), ebrârdan (fazîletlilerden) daha üstünse, önceki iki cennet de bu ikisinden daha üstündür.

"Dûn" kelimesinin, aşağılık mânâsındaki *"denâet"* den değil, yakınlık anlamındaki *" dünüv"* den olduğu da söylenir. Bu izaha göre anlam: Arş'a bu ikisinden daha yakın, yani bunlardan daha yüce iki cennet daha vardır. Şeklinde olur.

Bazı müfessirler *"Dûn"* kelimesini, başka mânâsında almışlardır.

63. **«Öyleyken Rabbinizin»** belirtilen iki cennetle ilgili **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

64. **«Bu cennetler koyu yeşildir.»** Yani onun rengi, yeşilliğinin koyuluğundan dolayı siyahtır. Buna siyaha çalan yeşil de diyebiliriz. Anlaşılıyor ki, bu iki cennetin ana özelliği yere yayılmış bitki ve çiçeklerle kaplı olmasıdır. İlk cennetin ana özelliği ise ağaçlar ve meyvelerle kaplı olmalarıdır. Bu da gösteriyor ki, ilk iki cennet sonra ki iki cennetten daha üstündür.

65. **«Öyleyken»** Gözleriniz bu iki cennetin yeşilliklerini seyrederken, burunlarınız da çiçeklerini koklarlarken **«Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

Fakihler derler ki: Birisi namazda *"müdhâmmetân"* gibi, bir kelimeden ibaret bir âyeti veya *"kaf", "Sâd"* ve *"Nûn"* gibi bazılarınca âyet sayılan bir harfi okursa, makbul görüşe göre, namazda farz olan kıraat yerine gelmiş olmaz. Kıraat, okuma esnasında kelime ve harfleri biribirine eklemek demektir. Bunu yapmayana kârî (okuyucu) denmez.

66. **«İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.»** "Nedaha'l-mâü" terkibi *Kâmus*'ta ifade edildiği gibi; su, kaynağından şiddetle fışkırdı demektir. Yani orada durmadan fışkıran iki fıskıye vardır.

Bu ifade de, daha önce anılan iki cennetin daha üstün olduğuna delildir. Çünkü Cenabı Hak, önceki iki cennet için *"Akan iki kaynak"*, son iki cennet için *"fışkıran iki kaynak"* sözünü kullandı. Çünkü fışkırmak, akmaktan daha aşağı bir olaydır. Zira fışkırma olayında suyun fışkırdığı yerden her su alındığında onun yerine yenisi fışkırır. Bu ise akmaya kâfi gelmez. Akma ise, şüphesiz suyun daha gür olduğunu ifade eder.

İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "İki cennette misk ve anberden iki kaynak vardır."

Kelbî ise bunu, hayır ve bereket kaynağı vardır, diye tefsir etti.

67. **«Öyleyken»** bu iki kaynağın sularıyla sulanmanız cihetinden **« Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

68. «İkisinde de (her çeşit) meyveler, hurma ve nar vardır.» Özellikle hurma ve narın zikredilmeleri bunların değerli oluşuna işaret etmek içindir. Hurma, hem gıda hem de meyvedir. Nar da, hem meyve hem de ilâçtır. Bu, dünya hali itibarıyladır. Ama cennette hepsi meyvedir, zevk ve safa kaynağıdır. Bundan dolayı Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve diğer imamların aksine İmam Ebû Hanîfe şöyle dedi: "Bir insan meyve yemeyeceğine dair yemin etmiş olsa, nar ve taze hurma yese yeminini bozmuş olmaz." Yani ona göre bu ikisi, dünyadaki halleri itibari ile meyve değildir. Ona göre aynı hüküm üzüm için de geçerlidir. Nar ve hurmayı meyve sayanlar bunların âyette "fâkihe" (meyve) den sonra zikredilmelerini, değerli oluşlarını açıklamak için hususi olarak zikredilmelerine yormuşlardır. (13)

69. «Öyleyken» lezzet alacağınız meyveleri sizler için hazırlaması yönünden **«Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا
جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَى
رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

13- Ebû Hanîfe'ye göre hurma ve nar meyve değildir. Çünkü hurmanın ekmek gibi temel gıda özelliği, narın da ilâç özelliği vardır. Meyve sırf zevk için yenilen şeydir. Şayet hurma ve nar meyve olsaydı fâkihe kelimesi üzerine atfedilmezlerdi. Çünkü bir şey kendisi üzerine atfedilmez. Diğer imamlara göre ise hurma ve nar meyvedir. Fâkihe kelimesinden sonra zikredilmeleri değerli oluşlarından ötürüdür. Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, Tefsir, 17/185-186. (Mütercim)

70. Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.

71. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

72. Çadırlar içinde gözlerini sadece kocalarına çevirmiş huriler vardır.

73. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

74. Bunlara, onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.

75. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

76. Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.

77. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

78. Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı çok yücedir.

70. «Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.» *"İyi huylu"* diye ifade ettiğimiz, *"Hayrât"* için şöyle dendi: O kadınlar pis ve kokmuş değildirler. Koltuk altları, ağızları ve diğer organları kokmaz. Yani bu cennetlerde güzel ahlâklı, güzel yüzlü, kocalarından başkasına göz dikmeyen, eşlerinden ayrılmayan kadınlar vardır. Onlar iffetli ve muhafazakârdırlar. Olgunluk, güzellik, iyi geçim ve iyi davranış içindedirler. Güzel ahlâklı ve edepli olduklarından dolayı ağızlarından hiçbir kötü söz çıkmaz.

Denildi ki: *"Hısân"* hasene ve hasnâ'nın çoğuludur. Yani güzel endamlı ve güzel ahlâklı demektir. Onlar hûrilerdendirler. İman etmiş hayırlı kadınlardan oldukları da söylendi. Fakat âyetin devamı hûrilerden olduklarına işaret etmektedir. Hadisi şerifte şöyle buyuruldu: *"Cennet kadınlarından birisi yere ve göklere baksa yer ve gökler arasındaki her şey aydınlanır. Ve her yer güzel kokuyla dolar. Başındaki taç dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha değerlidir."*(14)

14- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Buhârî ve başkaları da bu hadisin sahih olduğunu teyid etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/423.

Rivayet edildiğine göre bu cennet kadınları şöyle derler: "Biz nimet içindeyiz, muhtaç olmayız. Hoşnuduz, kızmayız, devamlıyız, yok olmayız. Bize eş olana, bizim de kendilerine eş olduklarımıza ne mutlu!"(15)

Bir eserde şöyle rivayet edilmiştir: "Huriler böyle söyleyince, dünyadaki mü'mine kadınlar da şöyle cevap verirler: 'Biz namaz kılanlarız, siz ise değilsiniz. Biz oruç tutanlarız, siz ise değilsiniz. Biz sadaka verenleriz, siz ise değilsiniz.' Böylece onlara galip gelirler. Andolsun onlara galip gelirler."

Burada, bu iki cennetin önceki iki cennetten daha aşağı olduğuna işaret vardır. Çünkü Cenab-ı Hak önceki iki cennetin hurileri için *"Sanki onlar yakut ve mercandırlar,"* dedi. Bu sonraki iki cennetin hurileri içinse: *"Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır,"* buyurdu. Çünkü her güzel, yakut ve mercan kadar güzel değildir.

71. Allah size faydalandığınız kadınlar ihsan etti. **«Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

72. «Çadırlar içinde gözlerini sadece kocalarına çevirmiş huriler vardır.» *"Hûr"*, havrâ'nın çoğuludur. Havrâ ise bembeyaz demektir. Başka âyetlerde huriler *"îyn"* diye tanımlandı; *îyn, aynâ*'nın çoğuludur; *îyn*, iri gözlü demektir. Bazılarına göre ise, göz bebeği simsiyah olan mânâsınadır.

Onlar perdeleri ve çadırları içinde bulunurlar. Bu da gösteriyor ki, cennet her ne kadar sorumluluk yeri değilse de onlar mahremleri dışında kimseye gözükmezler. Çünkü bunlar gizli şeyler kabilindendir. Kıskançlık sebebiyle başkalarından korunurlar. Gözlerini eşlerine dikmekten maksat, onların yerine başkalarını istememek demektir. *"Hiyâm"*, hayme'nin çoğuludur. hayme ise, direkler üzerine kurulan kubbedir. Bütün dünya çadırları böyledir. Âhiret çadırlarına sadece ismen benzerler.

Denildiğine göre: "Hurilerin çadırlarından her biri, içi boş büyük bir inci gibidir. Genişliği altmış mildir. Her köşede huriler vardır. Mü'minler orayı ziyaret ettikleri sırada ancak görülürler."

İbn Mesûd şöyle dedi: "Her hanımın, uzunluğu altmış mil olan bir çadırı vardır."

15- Hadisi, Tirmizî şöyle rivayet etmiştir: *"Cennette huriler topluluğu vardır. Hiç kimsenin duymadığı seslerle şarkı söyler ve biz nimet içindeyiz... derler."* Bkz. *Tefsiru İbn Kesîr*, 3/434.

73. Allah size özel nimetler ayırmıştır. **«Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

74. «Bunlara, onlardan önce ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.» Her yönüyle daha önceki benzer âyette geçtiği gibidir. (Rahmân:56) Bazıları dedi ki: *"Onlardan önce"* den maksat, iki cennet ehlinden önce demektir, derler. İki cennetin zikredilmesi buna işarettir.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle dendi: "Bu âyet, teşvik ve rağbeti artırmak için tekrar edilmiştir."

Yine o eserde: "Burada tekrar yoktur. Zira birinci âyet mukarreb (has kullar)lerin eşleri hakkında, ikinci âyet ise ebrâr (faziletli kullar) ın eşleri hakkında nazil olmuştur," görüşü de yer almıştır.

75. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Hem bu nimetler dünya nimetleri gibi değildir. Dünya kadınını önce birisiyle evlenip sonra başka birisiyle dul olarak tekrar evlendiği olur.

76. «Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.» *"Refref"*, refrefe'nin çoğuludur. Denildi ki: "Refrefe, sedirlerdeki aşağı sarkıtılan kıymetli kumaştır. Yahut da bir çeşit yaygı ve yastık demektir. "

Müfredât'ta ise şöyle dendi: "Refref, bahçe gibi süslü bir çeşit elbisedir." Refrefin mânâlarından birisi de bahçedir. *Kâmus*'a göre ise refref, yeşil kumaştır ki, ondan çarşaf (yatak örtüsü) yapılır. Yere serilir. Yatak ve yatak kılıfından sarkan şeye, fazla gelen kısmı yere sarkıtılan her şeye, halis, ince ipek ve döşeğe de refref denir.

"Abkariyy"; Abkar'a mensup olan şey yani şahane, harika şeye mensup olan demektir. Araplar abkar'ın, cinleri çok olan bir ülke olduğunu zannederler ve her enteresan şeyi oraya nisbet ederler.

Kamus'ta şöyle denildi: "Abkar, cinleri çok olan yerdir. Kumaşları çok güzel olan bir köydür. Abkarî ise, Abâkırî gibi, bir çeşit yaygıdır." *Müfredât*'a göre ise abkarî, cinlere ait bir yerdir. İnsan hayvan ve kumaştan nadir güzellikteki şeyler Abkar'a nisbet edilirler. *"Abkariyyun hısân"*, bir çeşit yataktır. Allah onu cennet yataklarına misal yaptı. *Tekmile* adındaki esere göre abkar, üzerine süs ve nakış yapılan şeydir. Araplar süslü bir şey gördükleri zaman abkarî derlerdi. Allah Teâlâ da onların âdeti üzere bu ifadeyi kullandı. *Fethurrahman* adlı eserde ise şöyle dendi: "Abkarî, süslü yaygı demektir. Orada şekiller ve başka süsler vardır. Araplar bir şeyi güzel ve iyi buldular mı ona abkarî derler."

İbn Atıyye şunları söyler: "Hz. Peygamber'in şu sözü de bu kabildendir: '*Rüyamda ömer'i gördüm. Kuyudan su çekiyordu. Onun yaptığı işi yapan bir efendi (abkarî) görmedim.*' Abkar'ın, bir adamın ismi olduğu da söylendi. Bu adam Mekkeliydi. Güzel yaygılar yapardı. Her güzel ve iyi şey ona nisbet edilirdi."

77. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» (), size üzerine yaslanıp istirahat edeceğiniz şeyler ihsan etti.

78. «Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı çok yücedir.» *"Tebârake"*, Allah Teâlâyı tenzih ve takdistir.

Burada, bu sûrede mahlukata bol bol verilen nimetlerin dile getirilmesi vardır. Yani O'nun ismi pek yücedir. Bu sûrenin de kendisiyle başladığı, açıklanan pek çok nimetlere delâlet eden Rahmân ismi pek yücedir. Ayrıca O'nun ismi, şanına yakışmayan şeylerden de yücedir. Nimetlerini inkâr edip yalanlamak da bu kabil yakışıksız şeylerdendir. Tenzih ve takrîr işini tamamlamak için Cenabı Hak kendini ayrıca celâl ve ikram sıfatlarıyla tanımladı.

Hz. Âişe validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Allah Rasûlü namazda selâm verince ancak şu sözü söyleyecek kadar bir vakit otururdu: *"Ey Allah'ım! Sen Selâmsın, selâm Sendendir. Ey celâl ve ikram sahibi! Sen yücelerden yücesin!"*(16)

Zerrûkî şöyle dedi: "Celâl ve ikram sahibi demek, azamet, kibriya ve mutlak ihsan sahibi demektir. O'nun ikram ve azamet sahibi olduğunu bilen, azameti önünde titrer. İkramı önünde ferahlar. Ümit ve korku arasında yaşar. Zü'l-celâli ve'l-ikram, ism-i âzam'dır."

Bazıları da şöyle dedi: "Allah'ın bütün isimleri ism-i âzam'dır. Çünkü hepsi de yüce olan Allah'a delâlet ederler. Şüphesiz ki, zat ve müsemmâ (isim verilen varlık) yüce olunca isimler ve sıfatlar da yüce olur."

Melik ve Mennân olan (çok ihsan eden) Allah'ın yardımıyla Rahmân Sûresi'nin tefsiri de bitti.

16- Allahümme ente's-selâmü ve minkesselâm. Tebârekte yâzel celâli vel ikrâm.

VÂKIA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 96 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (١) لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ (٢) خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ (٣)

1. Kıyamet koptuğu zaman,

2. Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.

3. (O) alçaltıcı, yükselticidir.

1. «Kıyamet koptuğu zaman.» Yani kıyamet koptuğu ve meydana geldiği zaman. Kıyametin kopması sûr'a ikinci kez üfürüleceği zaman olacaktır. İşte bu esnada kelimelerle ifade edilemeyecek çok korkunç olaylar meydana gelecektir. Yüce Allah kıyameti âyet metninde *"Vâkıa"* kelimesiyle ifade buyurmuştur. Bu kelimenin seçilmesi kıyametin meydana geleceğinin kesinliği nedeniyledir. Vâkıa kelimesi, tıpkı "sâhha", "tâmme", "âzife" kelimeleri gibi kıyametin isimlerindendir.

2. «Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.» Âyetin manası şudur: Kıyamet koptuğu esnada Yüce Allah'ı yalanlayacak ve ona ortak koşarak çocuğu ve karısı bulunduğunu iddia ederek iftira edebilecek, kendisinin ölüleri diriltemeyeceğini ileri sürecek herhangi bir kimse olmayacaktır. Çünkü o zaman her bir kişi inanacak, doğruyu söyleyecek, tasdik edecektir. Oysa bugün insanların çoğu yalan söylemekte ve yalanlamaktadır. Ya da âyetin manası şu şekilde de olabilir: Kıyametin vukû'u ya da kopacağı hakkında herhangi bir yalan yoktur. Tam tersine kıyamet hakkında gelen bütün haberler haktır, doğrudur, üzerinde herhangi bir kuşku yoktur.

3. «(O)» kıyamet, birtakım kimseleri **«alçaltıcı,»** başkalarını da **«yükselticidir.»** Görüldüğü gibi âyet metninde kıyametin alçaltma niteliğinin yükseltme niteliğinden önce zikredilmesi, kıyametin korkunçluğunu iyice vurgulamak içindir.

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle rivayet olunur: "Kıyamet dünyada yüksek olan birtakım insan topluluklarını alçaltacak buna karşılık düşük durumda olan kimseleri de yükseltecektir. "

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ
هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾

4. Yer şiddetle sarsıldığı,

5. Dağlar paramparça olduğu,

6. Yayılan toz haline geldiği,

7. Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman.

4. «Yer şiddetle sarsıldığı...» Âyet metninde yer alan *"rec"* kelimesi, herhangi bir şeyi sarsmak, sallamak anlamına gelir. Bu kelimeden türeme *"recrece"* kelimesi, çalkantı anlamına gelir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Yeryüzü, üzerinde bulunan binalar ve dağlar yerle bir olacak şekilde şiddetle sarsıldığı zaman içindekileri dışarıya atmadıkça sarsıntısı sükûnet bulmayacak, işte o zaman kıyamet, bazı kimseleri yükseltici bazılarını da alçaltıcıdır.

5. «Dağlar paramparça olduğu» yani dağlar darmadağın edilip karıştırılmış kavut misali olduğu zaman demektir. Âyet metninde geçen *"busset"* kelimesi, "besse es-sevıka" kelimesinden türemedir ki, Arapçada bu ifade kavut karıştırmak anlamında kullanılır. Yine bu kelimeden Arapçada "besise" kelimesi türetilmiştir ki bu, herhangi bir madde ile karıştırılmış ve azık edilmiş kavut anlamına gelir. Âyetin manası şöyle de olabilir: Dağlar sevkedilip yerlerinden yürütüldüğü zaman. Âyetin bu manaya da muhtemel olmasının nedeni metinde geçen *"busse"* fiilinin dağılmak parçalanmak anlamı yanında davar sürüsünü sevketmek anlamına da gelmesinden dolayıdır.

6. Dağlar darmadağın edilmesi ya da yerlerinden yürütülmesi sebebiyle etrafa **«yayılan»** ve dağılan **«toz haline geldiği...»** Âyet metninde geçen *"hebâen"* kelimesi, toz demektir. Toz, atların ayaklarını yere vurduklarında yerden havaya kalkan ince nesneler ya da herhangi bir delikten içeri dolan güneş ışınlarında görülen zerreler demektir. Veya *"hebâ'"* kelimesi, ateşin alevinden sıçrayan kıvılcımlar demektir. Ya da rüzgârın havada uçuşturduğu yapraklar anlamına gelir.

7. «Ve sizler de...» Burada *"sizler"* kelimesiyle hitap edilenler ya hem geçmiş ümmetler ve hem de şu anda yaşayan ümmetlerdir, bu durumda şu anda yaşayan ümmetler geçmiş ümmetleri de *"tağlib"* kabilinden kapsamına alır, ya da bu hitab sadece şu anda mevcut bulunan ümmetlere aittir.

«Üç sınıf olduğunuz zaman.» Bu üç sınıftan ikisi cennette ve biri de cehennemde yer alacaktır. Ve her sınıf bulunduğu yer itibariyle ya da anılma açısından diğer sınıfla birliktedir. Böylece ister tek, ister çift olsun bir sınıf olacaktır.

فَاَصْحَابُ
الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَٓا اَصْحَابُ
الْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾
ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿١٢﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٣﴾ وَقَل۪يلٌ مِنَ الْاٰخِر۪ينَ

(١٤) عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ (١٥) مُتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ (١٦)
يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ (١٧) بِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ وَكَاْسٍ
مِنْ مَعِينٍ (١٨) لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ (١٩) وَفَاكِهَةٍ مِمَّا
يَتَخَيَّرُونَ (٢٠) وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ (٢١) وَحُورٌ عِينٌ (٢٢)
كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ (٢٣) جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٢٤)
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا (٢٥) اِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا (٢٦)

8. Sağdakiler, o sağdakiler ne mutludurlar.

9. Soldakiler, o soldakiler ne bedbahttırlar.

10. Önde olanlar, öndedirler.

11. İşte onlar, yakınlaştırılmış olanlardır.

12. Naîm cennetlerindedirler.

13. Birçoğu öncekilerden...

14. Birazı da sonrakilerdendir.

15. Mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler.

16. Üzerlerinde karşılıklı olarak yaslanırlar.

17. Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır.

18. Kaynağından doldurulmuş kadeh, ibrikler ve testilerle...

19. Ondan başları ağrıtılmaz ve akılları giderilmez.

20. Beğendikleri meyveler,

21. Canlarının çektiği kuş etleri,

22. (Orada) iri gözlü huriler (vardır.)

23. Saklı inciler gibi,

24. Yaptıklarına karşılık olarak.

25. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir şey işitmezler.

26. Yalnız bir söz (işitirler. O da:) "Selâm, selâm"dır.

8-9. «Sağdakiler, o sağdakiler ne mutludurlar. Soldakiler, o soldakiler ne bedbahttırlar.» Burada Yüce Allah, üç sınıfı ayrıma tabi tutmaktadır. Aslında âyette yer alan *"mâ"* kelimesi *"mâhum"* demektir. Yani onların halleri ve sıfatları nedir? Maksat bu âyeti dinleyen kimseyi iki toplumdan bir grubun içinde bulundukları yüceliği; diğer grubun da içinde buunduğu korkunçluğu anlatarak hayrete düşürmektir. Sanki şöyle denmektedir. Onların durumunun nasıl olduğunu bilmiyorsun. Öyleyse bil ve hayrete düş. Sağdakiler son derece iyi bir durumda iken soldakiler çok kötü durumdadırlar. Sağdakiler, iyi yerde olanlardır. Soldakiler ise, kötü yerde olanlardır.

Yüce Allah bu ifadeyi, Arapların sağ tarafta bereket olduğunu kabul etmelerinden ve sol tarafı da uğursuz saymalarından almıştır. Nitekim şöyle söylenir: "Filanca benim sağımdadır." Araplar bu ifadeyi o kimsenin söyleyen kişi yanında iyi bir mertebede olduğunu ifade etmek için kullanırlar. Filanca benim için soldadır dendiğinde bununla da o kimsenin, söyleyen kişi açısından düşük bir mertebede olduğunu ifade edilmiş olur. Böylece sağ ve sol yön ile bir kimsenin konuşan kişi açısından mertebesinin yüceliği ya da aksine düşüklüğü ifade edilir. Ya da sağdakiler ve soldakiler kavramı şu anlama da gelebilir. Sağdakiler yani amel defterleri sağdan verilecek olanlar. Soldakiler ise amel defterleri kendilerine soldan verilecek kimselerdir. Ya da sağdakiler kıyamet günü arşın sağında bulunacak olanlar ve cennetin yolunu tutacak olanlar, soldakiler ise arşın solunda yer alıp cehenneme sürüklenecek kimseler demektir. Bir başka ihtimal sağdakiler yümn yani bereket sahibi olanlar, soldakiler ise uğursuz kimselerdir. Çünkü mutlu olan kimseler kendi nefislerine karşı Allah'a itaat etmek suretiyle bereket getiren kimseler, bedbahtlar ise günah işlemek suretiyle kendilerine uğursuzluk getiren kimselerdir.

10. «Önde olanlar öndedirler.» Yukarıda sıralanan üç sınıftan üçüncüsü bunlardır. Yüce Allah bunları anlatmayı, hallerinin güzel oluşlarını beyan ile birlikte olması için sona bırakmıştır. Âyet metninde geçen *"sâbikûn"* kelimesinin türemiş olduğu *"sebk"* kelimesinin anlamı, yürüyüşte öne geçmek demektir. Kelimenin asıl manası bu iken daha sonra başka şeylerde de öne geçmeyi ifade etmesi için mecaz yoluna gidilmiştir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Önde olanlar durumları herkesce bilinen ve iyilikleri belli olan kimselerdir. Hak ortaya çıktığı zaman herkesden önce iman edip itaat etmek suretiyle herkesi geçen bunlardır. Burada önde olmak ve öne geçmekten maksat, zaman itibariyle öne geçmektir. Ya da önde olanlardan maksat, dinî kemâlâtı ve yakînî faziletleri elde etmekte başkalarını geçenlerdir. Buna göre önde olmaktan maksat, şerefçe önde olmak demek olur.

Nitekim er-Râgıb şöyle söyler: *"Sebk"* kelimesi, faziletleri yakalamak anlamında istiare yapılır. Buna göre *"önde olanlar öndedirler,"* ifadesinin manası, Yüce Allah'ın sevabına ve cennetine sâlih ameller işleyerek öne geçenler demektir.

11. «İşte onlar,» yani bu yüce vasıfla anlatılan o kimseler, **«yakınlaştırılmış olanlardır.»** Yani işte onlar, arş-ı azîme dereceleri yakınlaştırılmış, mertebeleri yüceltilmiş, tertemiz nefisleri Allah katındaki manevî mertebelere yüceltilmiş olan kimselerdir.

Ben fakîr (müellif) derim ki: Bu anlam, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu ifadesinden anlaşılmaktadır: *"Yüce Allah'tan istediğiniz zaman ondan Firdevsi taleb ediniz. Çünkü Firdevs, cennetin en ortası ve en yüce makamıdır. Firdevsin üzerinde Yüce Rahmân'ın arşı bulunmaktadır ve cennet ırmakları oradan kaynamaktadır."* (1) Bu ifadeden anlaşılıyor ki Firdevs, cennetin tavanı olan arşa yakınlığı sebebiyle Allah'a yaklaştırılmış olan kimselerin makamıdır. Burada Yüce Allah: "İşte onlar yaklaşan kullardır" demiyor. Çünkü onlar Rablerinin kendilerini yaklaştırması suretiyle öndedirler. Yoksa kendi nefislerinin yaklaşması ile değil. Burada bu kimseler hakkında, büyük bir ihsanın olduğuna da işaret vardır. *"...Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."* (Bakara: 105)

12. «Naîm cennetlerindedirler.» Yani onlar nefislerinin çektiği şeylerden istifade ederek ebedilik cennetinde nimetler içinde yüzmektedirler.

13. «Birçoğu öncekilerden» yani onlar sayılara sığmaz derecede önce geçen ümmetlerdendir. İşte onlar Hz. Âdem'den Rasûlüllah (s.a.v.)'a kadar

---

1- Bu hadisi İmam el-Buharî *Kitabu'l-Cihad ve't-Tevhid*'inde zikretmiştir. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Cennette yüz derece vardır. Yüce Allah onları kendi yolunda cihad eden kimseler için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yeryüzü kadar mesafe vardır. Allah'tan bir şey istediğiniz zaman..." Bkz. Câmiu'l-Usûl,* 9/491.

gelip geçmiş olan ümmetlerdir. Bu tefsir, *"öncekiler"* ifadesi ile peygamberlerden başkalarının kastedilmesi varsayımına göredir.

Âyet metninde yer alan *"sülle"* kelimesi, *"sel"* kelimesinden türemedir. Bunun mânâsı da kırmak demektir. Daha önce geçen ümmetler çok olmakla birlikte, insanoğlunun tamamına oranla kesilmiş, koparılmış bir parça gibidirler.

Râgıb der ki: *"Sülle"* kelimesi, bir kenara toplanıp yığılmış olan yün demektir. Bu nedenle Araplar koyuna *"sülle"* demişlerdir. Bu toplanma ve bir araya gelme itibarı ile "sülle" toplumu anlatmakta, yani birçokları anlamına gelmektedir.

14. «Birazı da sonrakilerdendir.» yani birazı da bu ümmettendir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"Benim ümmetim diğer ümmetlerden çok olacaktır."* (2) hadis-i şerifi ile çelişmemektedir. Yani hadisin manası: Benim ümmetim diğer ümmetlerden daha çok olacaktır. Çünkü geçmiş ümmetlerin öncekilerinin bu ümmetin öncekilerinden daha çok olması, bu ümmetin fertlerinin onların fertlerinden daha çok olmasına engel değildir.

15. «Mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler.» Âyet metninde geçen *"mevdûne"* kelimesi inci ve yakutlarla işlemeli altından örülme demektir. Ya da *"mevdûne"* zırh örgüsü gibi yakın dizilmiş demektir ki kelime daha sonra, sıkı bir şekilde dokunmuş her şey için istiare yoluyla kullanılmıştır.

16. «Üzerlerinde karşılıklı olarak yaslanırlar.» Âyet metninde yer alan *"tekâbül"* kelimesi, Naîm Cennetlerinde bulunan mü'minlerin cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde karşı karşıya olduklarını anlatmaktadır. Bu "Karşı karşıyalık" ya bizzattır ya da ilgilenmek ve sevgi göstermek suretiyledir. Yani söz konusu mü'minler tahtlar üzerine kurulmuşlar ve onlara yaslanmaktadırlar. Bir başka ifadeyle, onlar, padişahların istirahat esnasında oturdukları gibi, birbirlerine karşı karşıya bulunmakta, hiçbir kimse diğerine, yüzü yerine kafasının arkasına bakmamaktadır. Bu niteleme, onların ne kadar güzel biçimde yaşadıklarını, ahlâklarının ve edeplerinin ne kadar temiz olduklarını anlatan bir ifadedir.

2- Bu hadisin aslı Sahihayn'dadır ve hadisin aslı şöyledir: *"Ben cennet halkının yarısını teşkil etmenizi umarım. Sizler şirk koşanlar arasında ancak siyah öküzün derisinde beyaz kıllar mesabesindesiniz."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/187

17. «Çevrelerinde» içerken ve başka faliyetlerde bulunurken kendilerine hizmet için **«ölümsüz»**, sonsuza dek genç olarak kalan, gençlik ve tazelikleri asla değişime uğramayan **«gençler dolaşır.»** Âyet metninde yer alan *"vildan"* kelimesi, Arapçada *"velid"* kelimesinin çoğuludur. Gençlerin hizmeti, yaşlıların hizmetinden daha yararlı ve faydalıdır. Söz konusu hizmetlilerin sürekli gençlik ve tazeliklerini korumaları ve bunun asla değişime uğramaması kendilerinin sonsuza dek kalmak üzere yaratılmış olmalarındandır. Sonsuza kadar kalmak üzere yaratılan bir kimse, değişikliğe uğramaz. Söz konusu gençler cennette mü'minlere sadece hizmet için bulunmaktadırlar. Bunun dışında başka bir amaç asla söz konusu değildir.

Huriler ise, hem hizmet ve hem de kendilerinden yararlanmak için vardırlar.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Âyette yer alan *'gençler'* den maksat ne sevap elde edecekleri herhangi bir güzel amelleri ve ne de cezalanacakları kötü amelleri bulunmayan dünya halkının çocuklarıdır. Bir hadis-i şerifte şöyle ifade buyrulmaktadır: *'Kâfirlerin çocukları cennet halkının hizmetçileridir.'*[3]

Âyet metninde yer alan *"vildan"* kelimesi, "müşriklerin çocuklarının cennet halkının hizmetçileri olduğu" yolunda görüş sahibi olan İmam Azam Ebu Hanife'nin görüşünün isabetli olduğuna delildir. Çünkü cennette doğum olayı da ve çocuk doğurma hadisesi de yoktur.

18. «Kaynağından doldurulmuş kadeh,» yani pınarlardan akan şaraplardan doldurulmuş kadeh, **«ibrikler ve»** mücevherlerden ve altınlardan yapılmış **«testilerle...»** Âyet metninde geçen *"ebârik"* kelimesi, ibrik kelimesinin çoğuludur. İbrik, kulpu ve emziği olan duruluğundan rengi pırıl pırıl parlayan bir kaptır. Bu yaklaşıma göre âyetin manası şöyle olur: Maîn kaynağından doldurulmuş kadeh, kulpları, emzikleri olan ibrikler ve testilerle...

Âlimler derler ki: "Testi, hem su ve hem de başka şeyler doldurulmak içindir. İbrik el yıkamak, kadeh ise şarap içmek içindir. Âyet metninde *'testilerle'* demek yani kulpu ve emziği olmayan kaplarla demektir. Testi, ağzı geniş, emziği olmayan kap demektir. Ki onlardan şarap içen kimse hangi köşesinden içmek isterse istesin herhangi bir engelle karşılaşmaz. Şu halde o, içmek için eline almış olduğu bu kabı, o durumundan başka bir duruma ve konuma çevirmeye muhtaç olmaz."

3- Hadisi Taberanî *"el-Evsat"*ında şu lâfızla nakleder: *"Müşriklerin çocukları cennet halkının hizmetçileridir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/471.

Yüce Allah aynı âyette, şarabın maîn kaynağından doldurulmuş olduğunu ifade ederken bize âhiret şarabının dünya şarabı gibi meşakkatle ve birtakım metodlarla çıkarılan ayrıca kaplarda biriktirilen bir içecek olmadığını, tam tersine *".... İçenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar...vardır."* (Muhammed: 15) ifadesinde de yer aldığı gibi nehir gibi akan miktarı çok bir içecek olduğunu haber vermektedir. Bu âyette yer alan *"ke's"* kelimesi, kadeh demektir. Fakat içinde şarap varsa "ke's", şarap yoksa buna "kadeh" denmektedir.

Yine âyette *"maîn"* kelimesi geçmektedir ki bu da "meane el-mâu" cümlesindeki meane'den türemedir. "Meane el-mâu" demek, su aktı demektir. Ya da bu kelime "muayene" diye ifade edilen bir fiilden türemedir ki "muayene", bir kimsenin bir şeyi teşhis edip bizzat belirlemesi anlamına gelir. Buna göre bunun anlamı şöyle olur: Pınar suyu gibi nehirlerde akan ve insanın gözüyle görmüş olduğu ayan beyan kaynaktan doldurulmuş şarap demektir.

Burada insanın aklına şöyle bir soru gelebilir: "Yüce Allah bu âyette ibrikler ve testiler kelimesini çoğul olarak kullanırken acaba kadeh kelimesini neden tekil yapmıştır. Bu soruya cevap olarak denilir ki: "Bu ifade içenlerin âdetleri göz önüne alınarak sarfedilmiş bir ifadedir. Çünkü onlar şarabı çeşitli kaplarda yapmakta ve birtek kadehle içmektedirler. "

19. «Ondan başları ağrıtılmaz.» Burada *"sad' "* kelimesi cam ve demir gibi sert ve katı cisimlerde meydana gelen yarık anlamınadır. İşte baş ağrısı kelimesi, bu kelimeden istiare yoluyla elde edilmiştir. Çünkü bu kökten türeyen *suda'*, insanın başında ağrı nedeniyle meydana gelen yarılma demektir. Şimdi âyetin buna göre manasını verecek olursak: Onların şarabı içmeleri nedeniyle kendilerine dünya şarabında olduğu gibi herhangi bir baş ağırısı gelmez. Gerçek olan şudur ki, onların şaraptan kaynaklanan baş ağrıları olmaz.

İbn Abbas (r.anhuma) der ki: "Şarabın dört özelliği vardır: 'Sarhoşluk, baş ağrısı, kusma ve idrara çıkma.' Cennet şarabında bu özelliklerin hiçbirisi yoktur. Tam tersine cennet şarabı, sırf lezzet olup herhangi bir eziyet ve zarara yol açmaz."

«Ve akılları giderilmez.» Yani onlar sarhoş olmazlar. Bir başka ifadeyle akılları başlarından gitmez, ya da onların şarapları tükenmez. Âyetin bu son anlama gelmesi, *"yunzefûne"* kelimesinin aklı ya da içkisi tükendi anlamına da gelmesinden dolayıdır. Tükenme ve kalmama, ya akıl için söz konusudur ki, insanın aklını tüketmesi ve yok etmesi dünya şarabının kusurlarındandır, ya da tükenmek ve kalmamak içilen nesne için sözkonusudur. İçilen nesnenin kalmaması dostluğu ve birlikteliği zedeler.

20. «Beğendikleri meyveler...» Arapçada "tehayyertu eş-şey'e" denir ki bunun manası, bir şeyin daha iyi olanını aldım, demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Onlar o meyvelerin en iyisini ve bunca çeşit arasında en üstününü alırlar. Aslında o meyvelerin hepsi de iyidir.

Bu yirminci âyet, bundan önceki on dokzuncu âyete atfedilmiştir. Buna göre iki âyetin birden manası şöyle olur: Çevrelerinde gençler kendilerine meyve sunarak dolaşırlar. Buradaki meyve, sağlığı korumak için değil sırf lezzet almak için yenilen şeylerdir. Çünkü cenettekiler hastalanmazlar.

Bundan sonra Yüce Allah, katıkların en birincisi ve başta geleni olan etten söz edecektir. Araplar bol bol deve eti yerlerdi. Araplar nezdinde etlerin en hoşu olan kuş eti değerliydi. Onlar kuş etinin padişahların nezdinde olduğunu işitirlerdi. Bunun için kendilerine kuş eti verileceği vadolunmuş ve şöyle buyurulmuştur:

21. «Canlarının çektiği kuş etleri.» Yani canları nasıl çekerse ister kızartılmış, ister pişirilmiş kuş etlerini zorda kaldıklarından ya da zorlandıklarından değil, tam tersine iştah duyduklarından canları çektiği için yerler.

*"el-Es'iletu'l-Mukhame"*de şu ifadeler yer alır: "Yüce Allah *'beğendikleri meyveler ve canlarının çektiği kuş etleri'* (Vâkıa: 20, 21) diyerek iki lâfzı neden birbirinden farklı olarak kullanmaktadır? Yani meyve için *'beğenme'* fiili kullanılırken kuş eti için *'canın çekmesi'* fiili neden kullanılmıştır? Bu soruya cevabımız şudur: Meyveler yenmek için olduğu gibi bakmak ve koklamak için de olabilir. Ama kuş etinin bazı parçalarının iştah kabartması, diğer parçalardan farklıdır."

Yemek ve içmekten sonra cinsel birleşmeden daha çekici bir fiil olmadığı için Yüce Allah bundan sonraki âyette şöyle buyurmaktadır:

22. «(Orada) iri gözlü huriler (vardır).» Âyet metninde geçen *"hûrun îyn"* kadınlar demektir. *"Hûr"*, havra kelimesinin çoğuludur. Havra beyaz demektir. Ya da havra, gözünün beyazı çok beyaz, karası da çok kara demektir. Âyet metninde yer alan *"îyn"* kelimesi ayna kelimesinin çoğulu olup manası, iri ve güzel gözlü kadın demektir.

23. «Saklı inciler gibi.» Yani insanların ellerinin değmediği, gözlerinin görmediği sedefler içinde saklanmış inciler gibi demektir. Ya da duruluğu ve paklığı, kirletici ve zararlı şeylerden korunmuş inciler gibi demektir. Yüce Allah mü'minleri âhirette elde edecekleri mükâfatı güzellik ve durulukla nitelediğine göre bu ifade, onların amellerinin de aynı şekilde güzel ve temiz olduğunu göstermektedir. Çünkü karşılık, yapılan amelin cinsindendir. Bu sebeple Yüce Allah, şimdi gelecek olan âyette şöyle buyurur:

24. «Yaptıklarına karşılık olarak.» Yani bütün bunlar kendilerine, dünyada iken yapmış oldukları sâlih amellerine bir karşılık olarak yapılır. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey değildir. Âhirette elde edilecek mertebeler yapılan amellerin miktarına göre taksim edilmiştir. Ama bizâtihî cennete girme herhangi bir kimsenin ameli ile değil, Yüce Allah'ın ihsanı ve rahmeti iledir. Cennete girmeyi, lezzetli etten yemeyi, hoş şaraptan içmeyi ve hurilerden yararlanmayı isteyen ve uman kimse, Rabbinin rızasını tercih eder.

25. «Orada boş bir söz» yani bâtıl söz **«ve»** itibar edilmeyecek sözler ve başka şeyler gibi **«günaha sokan bir şey işitmezler.»** Yani orada günah denebilecek herhangi bir şey işitmezler. Bir başka ifadeyle kendilerine günaha girdiniz ve günah işlediniz denmez. *"Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar ama burada (içki yüzünden) ne saçmalama vardır ne de günaha girme."* (Tûr: 23) Ayrıca bu tür saçmalıkları işitmek de yoktur. Âyet metninde geçen *"te'sim"* kelimesi, *"ism"* kelimesinden türeme olup sevaptan alıkoyan fiiller demektir. Bu kelimenin çoğulu "âsâm" şeklindedir.

26. «Yalnız bir söz (işitirler. O da) 'selâm selâm'dır.» Kendilerinin selâmı işitmelerinin manası ise, onların cennette selâmı aralarında yaymaları demektir. Yani onlar ardarda selâmlaşıyorlar demek olur. Ya da âyeti şu şekilde de anlamak mümkündür: Cennette selâm veren ve selâm alan sadece verirken ya da alırken karşı tarafın selâmını işitir.

Bu âyet-i kerimede, önce geçen ve yaklaştırılmış olan kimselerin bulundukları cennetlerin, orada bulunanların yaşantılarını bulandıracak ve gölgeleyecek her türlü olumsuzluklardan uzak olduğuna da işaret vardır. Ve yine bu âyet-i kerimede, onların bulundukları bu cennetin, insanı üzücü ve kederlendirici muamelelerden uzak olduğuna, orada bulunan cennet sakinlerinin sadece Hak Teâlâ ile birlikte olacaklarına ve sadece Hak Teâlâ'dan işiteceklerine ve Hak Teâlâ'nın kedilerine her türlü eksikliklerden ve âfetlerden uzak olan *"selâm"* ismiyle tecelli edeceğine de işaret vardır.

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا اَصْحَابُ الْيَمِينِ (٢٧) فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ
(٢٨) وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ (٢٩) وَظِلٍّ مَمْدُودٍ (٣٠) وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ (٣١)
وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ (٣٢) لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ (٣٣) وَفُرُشٍ
مَرْفُوعَةٍ (٣٤) اِنَّا اَنْشَاْنَاهُنَّ اِنْشَاءً (٣٥) فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا (٣٦)
عُرُبًا اَتْرَابًا (٣٧) لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ (٣٨) ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ (٣٩) وَثُلَّةٌ
مِنَ الْاٰخِرِينَ (٤٠)

27. Sağdakiler, o sağdakiler ne mutludurlar.

28. (Onlar), dikensiz kiraz,

29. Meyveleri tıklım tıklım muz ağacı,

30. Uzamış gölgeler,

31. Çağlayarak akan sular,

32-33. Tükenmeyen, yasaklanmayan birçok meyveler arasında

34. Ve yükseltilmiş döşeklerdedirler.

35. Gerçekten Biz o (kadın)ları yepyeni bir yaratılışla yarattık.

36-37. Onları eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık.

38. Sağdakiler için.

39. Birçoğu öncekilerden,

40. Birçoğu da sonrakilerdendir.

27. «Sağdakiler...» Bu ifade, yukarıda Yüce Allah tarafından kısaca yapılan taksimin şimdi açıklamasına geçme mahiyetindedir. Söz konusu ifadelerle Yüce Allah önce geçenlerin ne durumda olduklarını ayrıntısıyla anlattıktan sonra onların hoş ve iyi olan durumlarını anlatmaya geçmektedir. **«O sağdakiler ne mutludurlar.»**Yani sağda yer alan bu kimselerin üstün nitelikleri ve mükemmel güzel amelleri dolayısıyla hangi hayırların ve bereketlerin içinde olduklarını sen bilemezsin.

28. «(Onlar) dikensiz kiraz.» Yani onlar dikensiz kiraz ağacındadırlar. Bu ağaç dünyadaki kiraz ağacının aksine dikensiz bir ağaçtır. Çünkü dünyadaki *"sidr"* yani kiraz ağacı dikenli yaratılmıştır. Oysa cennetin kiraz ağacı dikensizdir. Sanki bu ağacın dikenleri kesilmiş ve yerinden sökülmüştür. Âyet metninde yer alan *"sidr"* ve bizim de kiraz ağacı diye tercüme ettiğimiz bu ağaç *"nebk"* ağacıdır. Nebk, sidr ağacının meyvesi olup Araplarca bilinen ve sevilen bir meyvedir. Araplar bu ağacın yapraklarından çöven yaparlar. (4)

el-Müfredât'da şu ifadeyi görüyoruz: "*Sidr*, gıdası ve besleme değeri az olan bir ağaçtır. Dikeni budanır ve gölgelik olarak kullanılır. İşte bu ağaç, cennetin gölgesini ve nimetini ifade etmek için bir sembol olarak getirilmiştir."

29. «Meyveleri tıklım tıklım muz ağacı...» Meyveleri sıvama birbirine geçmiş ağacın altından en zirvesine kadar üstüste tıklım tıklım olup gövdesinde meyvesiz ve çıplak hiçbir nokta bulunmayan ağaçtır. Bu ağaç, muz ağacıdır. Muz ağacının büyük yaprakları ve serin gölgesi olur.

30. «Uzamış gölgeler.» Yani uzamış kısalmayan, şafağın sökmesi ile güneşin doğması arasında olduğu gibi birbirinden farklılık göstermeyen gölgeler. Arapçada hiç kesilmeyen bir şeyi ifade etmek için âyet metninde geçen *"memdûd"* kelimesi kullanılır. Hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binitli bir kimse gölgesinde yüz yıl yürür de gölgesi kesilmez."* (5)

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle söylenir: "Âyette yer alan gölge kelimesinin sırf muhafaza anlamına gelmesi de mümkündür. Meselâ Arapçada 'filanca filancanın gölgesindedir' denir ki manası onun koruması altında demektir. Çünkü

4- Burada kiraz diye tercüme ettiğimiz bu ağaç, Türkiye'de bildiğimiz kiraz ağacı değil Arabistan kirazı denilen ağaçtır. (Çev.)

5- Bu hadisi İmam Buharî, *Bed'ul-Halk* bölümünde *sıfatu ehli'l-cenne* kısmında, İmam Müslim, Tirmizî, benzer kelimelerle rivayet ederler. *Câmiu'l-Usûl*, 10/503.

cennette güneş yoktur ki, gölge olacağı da tasavvur olunsun."

Biz âcizâne bu görüşe katılamıyoruz. Aksine bize göre oradaki gölgeden maksat: *"İnanıp iyi işler yapanları da içinde ebediyyen kalmak üzere girecekleri, altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır. Ve onları koyu (tatlı) bir gölgeye koyarız."* (Nisa: 57) âyetinde ifadesini bulduğu üzere rahat ve huzur demektir. Çünkü insan gölgede ancak istirahat etmek ve rahat bulmak için oturur.

Araplar kendi beldelerinde gölgenin az, güneşin hararetinin baskın olması sebebiyle gölgede oturmayı tercih ederlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisi de bu kabildendir: *"Sultan, yeryüzünde her mazlumun varıp sığınacak olduğu Yüce Allah'ın gölgesidir."*⁽⁶⁾ Yani her mazlum, devlet başkanı olan sultanın âdil davranması durumunda rahat eder ve huzur bulur. "Allah onun gölgesini uzatsın" şeklindeki söz de bu kabildendir ki, bu sözün manası, Allah onun adâletinin ve şefkatinin gölgesini o derece uzatsın ki, istirahatın ve huzurun etkisi bütün herkese ulaşmış olsun, demektir.

31. «Çağlayarak akan sular.» Yani nerede ve ne şekil isterlerse istedikleri şekilde kendilerine herhangi bir zahmet çekmeden akıtılan su ya da herhangi bir kuyudan çıkmaksızın hiç kesilmeden yeryüzünde akıp giden ve dökülen su. Suyun çok akıtılmasından maksat, ya suyun herhangi bir yere veya herhangi bir biçim ve şekle mahsus olmamak üzere açıktan açığa görülmesi demektir ya da akması demektir. Arapların sularının ekserisi kuyulardan ve göl gibi su birikintilerinden elde edilmekteydi, akar suları yoktu. Onlar suya ancak kova, su kabı gibi herhangi bir şeyle ulaşabilirlerdi. Bu nedenle kendilerine bol bol akan hatta canın çekmesine bağlı olarak havada akacak derecede bol akacak olan su vadolunmuştur.

32-33. Dünya meyveleri gibi herhangi bir vakitte **«tükenmeyen»**, herhangi bir biçimde kendilerini almak isteyenlere, koparıp almak isteyenin uzak oluşu, satın alacak paranın bulunmayışı, ağacın dikenli oluşu ve bu sebeple toplamak isteyene eziyet vermesi, bahçeye girmeyi engelleyen duvarın bulunması ve buna benzer başka sakıncalar nedeniyle **«yasaklanmayan»** nev'ine ve cinsine göre **«birçok meyveler arasında...»**

34. «Ve yükseltilmiş» yani değeri yüksek ya da kabartılmış veya divanlar üzerine konarak yükseltilmiş **«döşeklerdedirler.»** Âyet metninde geçen

---

[6] Hadisi Deylemî *Müsned-ü'l-Firdevs*'te rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/171.

"furuş" kelimesi, *"firaş"* kelimesinin çoğuludur. Firaş, yere yayılan ve serilen nesnenin adıdır. Buna göre cennettekiler yükseltilmiş yataklarda ve döşeklerde olacaklardır.

Bazı âlimlere göre burada geçen *"furuş"* kelimesi, kadınlar anlamına gelir. Çünkü yatak, elbise, izar (peştemal) kelimeleri kinaye yoluyla kadın anlamına kullanılabilir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) kelimeyi bu manada kullanmıştır: *"Çocuk doğmuş olduğu yatağa aittir."* Bu hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) firaş kelimesini kinaye yoluyla kadın anlamına kullanmıştır. Buna göre kadınların yükseltilmesi demek, onların koltuklar üzerinde kurulmuş olmaları demek olur. Nitekim Yüce Allah'ın bundan sonra gelecek olan âyeti de bu manaya işaret etmektedir.

35. «Gerçekten Biz o (kadın)ları yepyeni bir yaratılışla yarattık.» Âyetin manası şudur: Gerçekten Biz, o kadınları ortaya çıkarırken ve yeniden hayata iade ederken doğum olayı olmaksızın yepyeni bir yaratılışla yarattık. Ortaya çıkarma meselesini ele alacak olursak.onların ortaya çıkarılışları hurilerinki gibidir. Çünkü hurileri de Yüce Allah, cennette herhangi bir doğum olayı olmaksızın yaratmıştır. Yeniden iade meselesine gelince bu da tıpkı ihtiyar kocakarı olarak ruhları alınmış dünya kadınlarında olduğu gibidir. Yüce Allah, yaşlanan bu kadınları öbür dünyada aynı yaşıt olarak yaratacaktır. Kocaları yanlarına her geldiğinde kendilerini bâkire olarak bulacaktır. Bu gerçek, şimdi gelecek âyet-i kerimede ifade edilmektedir:

36-37. Kendileri birer kocakarı iken **«onları eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık.»** Âyet metninde yer alan *"ebkâr"* kelimesi, bâkire anlamına gelir. Bu kelime Arapçada *"bikr"* kelimesinin çoğuludur. Kelimenin mastarı bekârettir.

er-Râgıb der ki: "Arapçada *'bukra'* demek, günün ilk saatleri demektir. Günün bu ilk saatleri diğer anlarından daha önce olduğu için bu kelimeden acele etme manası çıkarılmıştır. Her acelesi olan kimseyi ifade etmek için bu kelimeden türeme "bekkera" fiili kullanılmıştır. Bekâreti giderilmemiş olan kadına *"bikr"* denmesi, böyle olmayan yani dul olan kadına nisbetledir. Çünkü kadınların bâkire olanı öncelikle tercih edilir."

Bazı âlimlere göre *"onları.... bâkireler kıldık"* âyet-i kerimesi, bu kadınların dünya kadınları olduğuna işaret etmektedir. Çünkü kadınların dünyada bakire olarak yaratıldıkları malumdur ve onlar cennet hurilerinden daha üstün ve daha güzel olacaklardır. Çünkü dünya kadınları dünyada hurilerin aksine sâlih ameller işlemişlerdir.

el-Hasen (r.a.)'den rivayet olunuyor: "Âmiroğullarından ihtiyar bir kocakarı, Hz. Âişe'nin evinde Rasûlüllah (s.a.v.)'a rica eder: 'Ey Allah'ın rasûlü, Yüce Allah'a beni cennete koyması için duâ buyrunuz.' Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *'Ey ümmü fulan, cennete kocakarılar giremez.'* Kocakarı ağlaya ağlaya geri döner. Rasûlüllah (s.a.v.): *'Ona haber veriniz kendisi o gün ihtiyar kocakarı olmayacaktır,'* buyurur.(7) Sonra Rasûlüllah bu âyet-i kerimeyi okur.

Âyet metninde yer alan *"urb"* kelimesi, "arub" kelimesinin çoğuludur. Manası kocasına çok düşkün ve onun haklarını en güzel biçimde yerine getiren kadın demektir. Kelimenin türediği kök *a'rebe* olup açıkladı anlamına gelir. Buna göre *arûb*, kocasına olan sevgisini ifade eden nazlı ve güzel kadın, demektir.

el-Mufredât'ta kelime açıklanırken "imraatun arubetun" ifadesini kullanır ve bunu, hali ve durumu ile iffetini ve kocasına sevgisini ifade eden kadın demektir, diye açıklar.

Bazı tefsir kitaplarında bu âyet-i kerime, kelimenin başka bir mastardan türetilmesine muhtemel olması nedeniyle eşlerine düşkün değil de, sözleri ile sevgilerini beyan eden ve yaşıt bâkireler kıldık, olarak ifade edilmiştir.

Âyet metninde yer alan *"etrâb"* kelimesi, *"tirb"* kelimesinin çoğuludur. Bunun manası aynı günde doğan ve aynı yaşta olan demektir. Şu halde söz konusu kadınlar, otuz üç yaşında birbirlerine yaşları eşit olarak yaratılacaklardır. Kocaları da kendileri gibi olacaktır. Boyları, babaları Âdem'in boyuna denk olmak üzere altmış arşın olacaktır ve onlar tüysüz, gözleri sürmeli birer genç olarak yaratılacaklardır. En güzelleri ayın on dördündeki güzelliğinde birer ay parçası gibi olurken en sonuncusu da gökyüzündeki parlak yıldız gibi güzel olacaktır. Kocası, kendi yüzünü karısının yüz aynasında, karısı da kendi yüzünü kocasının yüzünde görecektir. Tükürme ve sümkürme gibi şeyler olmayacaktır. Ve bunun dışındaki kötü şeyler kendilerinden uzak olacaktır.

38. Biz onları **«sağdakiler için»** yarattık.

39-40. «Birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.» Yani

---

7- Hadisi Tirmizî *Şemail*'inde, Beyhakî *el-Ba's* bölümünde el-Hasen'den naklederler. Bkz. *ed-Durru'l-Mensûr*, 6/158.

onlar öncekilerden ve sonrakilerden meydana gelmiş bir ümmettirler.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet ediyor: Rasûlüllah (s.a.v.) bu gün bizim yanımıza dışarı çıktı ve dedi ki: *"Geçmiş ümmetler bana gösterildi. Yanında bir kişiyle geçen peygamber, beraberinde iki kişi olarak geçen ve yine beraberinde en çok on kişi kadar bir grupla geçen peygamberler gördüm. Yanında on kişiye varmayacak grup olmayan peygamber ve yanında hiç kimse olmayan peygamberler gördüm. Bu arada bütün ufku kaplamış bir çok karartılar gördüm. Bana denildi ki: 'Şöyle ve şöyle bak.' Ben de baktım, bütün ufku kaplamış karaltılar gördüm. Bana denildi ki: 'İşte bunlar, senin ümmetindir ve bunlarla birlikte yetmiş bin kişi sorgusuz sualsiz cennete girecektir.'"* (8)

وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا اَصْحَابُ الشِّمَالِ (٤١)
فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ (٤٢) وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ (٤٣) لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ
(٤٤) اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ (٤٥) وَكَانُوا يُصِرُّونَ
عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ (٤٦) وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (٤٧) اَوَ اٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ (٤٨) قُلْ اِنَّ
الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ (٤٩) لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (٥٠)

41. Soldakiler, o soldakiler ne bedbahtdırlar.

42. İnsanın içine işleyen ateş rüzgârı ve kaynar su içinde,

8-Hadisi Buharî, Müslim rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayeti bundan daha uzuncadır. Bu hadisin birçok rivayetleri olup onları Buharî ve Müslim zikrederler. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 7/571.

43. Dumandan bir gölge altındadırlar.

44. Ki ne serin, ne de faydalıdır.

45. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahate dalmışlardı.

46. Büyük günah üzerinde direnir dururlardı.

47. Ve diyorlardı ki: "Biz öldükten, toprak ve kemik haline geldikten sonra biz mi diriltileceğiz?

48. Önceki atalarımız da mı?"

49. De ki: "Öncekiler ve sonrakiler

50. Belli bir günün belli vaktinde toplanacaklardır."

41. **«Soldakiler...»** Bu ifade kâfirlerin durumlarını ayrıntısıyla anlatmaya ve ele almaya başlama mahiyetindedir. Bu kimselerin kâfirler olduklarını Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi inkâr edenler ise işte onlar soldakilerdir. Cezaları, kapıları üzerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir."* (Beled: 19, 20) âyetinden anlamaktayız.

«O soldakiler ne bedbahttırlar.» Kıyamet günü onların başlarına gelecek olan kötü şeyleri ve ne kadar sıkıntıya düşeceklerini sen bilmezsin.

42. **«İnsanın içine işleyen ateş rüzgârı ve kaynar su içinde,»** yani onlar, insanın iliklerine kadar işleyen cehennem ateşinin harareti içindedirler. Bu hararet insanın vücudunu yakar ve ciğerine işler.

el-Kâmus'ta der ki: "Sıcak ve hararetli rüzgâr çoğunlukla gündüzün olur. Harur ise, gece esen hararetli rüzgâr demektir. Bazen gündüz de esebilir. *'Kaynar su'* ya gelince bu, harareti ve sıcaklığı son derece fazla olan bir sudur."

43. Kapkara **«dumandan bir gölge altındadırlar.»** Âyet metninde geçen *"yahmûm"* kelimesi, duman ve her ne olursa olsun kapkara olan şey demektir.

Âcizane kanaatimize göre, bu âyet-i kerimede çağımızda yaygın olarak kullanılan sigaranın içilmemesine bir uyarı da mevcuttur. Çünkü sigara içildiğinde onu kullananın tepesine doğru bir duman yükselir ve gölge gibi olur. Üstelik sigaranın daha birçok fesadı ve kötülüğü de vardır. Ancak burası onların sıralanacak olduğu uygun yer değildir. Yüce Allah'tan bu illete tutulmuş olanlara âfiyetler dileriz. Çünkü o, sâlim tabiatlı insanların hoş görmediği, tiksindiği nesnelerdendir. Ve sigara, tefsirlerde bilindiği üzere haramdır.

44. «**Ki**» öteki gölgeler gibi «**ne serin, ne de faydalıdır.**» Yani kendisine sığınan kimseye, cehennemin hararetinden kurtarmak üzere faydalı değildir. Böylece Yüce Allah gölgeden dolayı herhangi bir rahatlığın olmayacağını ifade buyurmuştur. Demek oluyor ki Yüce Allah, o kara dumana gölge ismini vermiş sonra da o gölgenin soğukluk ve serinlik sağlama ve faydalı olma gibi vazifelerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu ifade, soldakileri hafife alma ve alay etme manası taşımaktadır ve kendilerinin karşıtlarının cennette elde ettiklerinin aksine serinletici ve faydalı bir gölgeye lâyık olmadıklarını ifade etmektedir.

45. «**Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahate dalmışlardı.**» Yani onlar kötü azap içinde oldukları anlatılmadan önce, dünyada, çeşit çeşit yiyecekler, içecekler, hoş meskenler ve şerefli makamlar gibi türlü türlü nimetler içinde şehvetlerine dalmışlardı. Şu halde bu nimetlerin tam tersiyle burada azaplanmaları kaçınılmazdır.

46. «**Büyük günah**» olan şirk «**üzerinde direnir dururlardı.**» Âyet metninde yer alan *"hins"* kelimesini Araplar şöyle kullanırlar: "Beleğel-ğulamu el-hinse" yani çocuk büluğ çağına erişti, günahından dolayı sorumlu tutulma vaktine erişti, demektir. Yine bu kelimeden türeme Araplar "hanese fi yeminihi" derler ki bunun manası, yemininde sadık kalmadı ve onu bozdu demektir.

Bazı âlimlere göre *"hins"* kelimesi, bu âyet-i kerimede yalan anlamına gelir. Çünkü: *"Onlar bütün güçleriyle: 'Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler..."* (Nahl: 38) Âyet-i kerimesinin de ifade ettiği gibi şirk koştukları halde Allah'ın adına yemin ediyorlardı.

Âcizane kanaatimize göre, Yüce Allah'ın şu ifadesi de buna işâret eder:Yüce Allah buyuruyor: *"Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar."* (Vâkıa: 51) Soldakilerin azabı anlatılırken sağdakilerin sevap sebepleri zikredilmemiştir. Yani onlar daha önce Allah'a şükrederlerdi ve boyun eğerlerdi, denmemiştir. İşte bir grubun azabının sebebi belirtilirken öbür grubun sevabının sebebinin anlatılmamasının sebebi, bu sevabın Yüce Allah'ın ihsanından kaynaklandığına dikkatleri çekmek ve söz konusu sevabı, hiçbir itaatkârın taat ve şükredenin şükrünün hak edemeyeceğine bir uyarı, Allah'ın vereceği cezanın ise âdil olduğuna dikkati çekmektir. Çünkü azaba uğrayan, çektiği cezanın sebebini bilmeyecek olursa zulme uğradığını, ortada bir zulüm olduğunu zannedebilir.

47. «**Ve**» şirkleriyle birlikte son derece azgın ve inatçı olmaları yüzünden «**diyorlardı ki: 'Biz öldükten, toprak ve kemik haline geldikten sonra**» yani vücudumuzun et ve deri gibi bir kısım parçaları toprak olurken diğer kemik gibi başka kısımları da çürüyüp un gibi ufalmış hale geldikten sonra mı diriltileceğiz?

Âyet metninde müşriklerin sözleri bize aktarılırken *"toprak"* kelimesinin *"kemik"* kelimesinden önce zikredilmesi bu meseleyi uzak bir ihtimal olarak görmelerini ifade etmekte, asıl unsur olmasından ve toprağın çürümüş vücut parçalarından dönüşerek bu hale gelmesinden dolayıdır.

«**Biz mi diriltileceğiz?**» Yani biz mi ikinci defa diriltileceğiz? Çünkü onlar öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr etmektedirler.

48. «**Önceki atalarımız da mı?'**» Yani onlar da mı diriltilecekler?

49-50. Onların inkârlarına bir cevap ve hakikati yerli yerine koymak üzere «**de ki: 'Öncekiler ve**» aralarında sizler ve babalarınız olmak üzere «**sonrakiler belli bir günün belli vaktinde toplanacaklardır.'**» Âyet metninde ilk olarak *"önceki ümmetlerin"* zikredilmesi, müşriklere cevapta mübalâğa ifade etmek içindir. Çünkü onların babalarının dirileceğini inkârları, kendi dirilmelerini inkârlarından daha şiddetlidir. Tabii ki bunun yanında ilkin öncekilerin sonra da sonrakilerin zikredilmesi, dünyaya gelmelerindeki tertibe uymak içindir.

Onlar öldükten sonra dünyanın ömrünün vakte bağlandığı ve Yüce Allah'ın katında belli ve malum olan belirlenmiş bir günde ki, bu gün, kıyamet günüdür, toplanacaklardır. Âyet metninde geçen *"mîkat"* kelimesi, herhangi bir şey için belirlenmiş bir zaman demektir ki, o şey, o zamanda son bulur ya da o belirlenmiş zaman diliminde başlar. Kıyamet günü öyle bir zaman dilimidir ki, dünyanın ömrü, o ana erişir ve o anın ilk parçasında son bulur. Mîkat kelimesi, belirlenmiş ve sınırlanmış vakit demektir. Bu kelime, istiare yoluyla mekân için de kullanılır. Meselâ "mevâkit el-ihrâm" denir ki, bunun manası, Mekke'ye girmek isteyen kimsenin ihrama girmeksizin ileriye adım atamayacağı ve geçemeyeceği hudutlar ve sınırlar demektir.

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّآلُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ
مِنْ زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ
مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾

51. Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar!

52. Elbette siz bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.

53. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.

54. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz.

55. Hem de susamış develerin içişi gibi.

56. İşte din gününde onlara ziyafet budur.

51. «Sonra siz...» Burada hitap Mekkelilere ve onların benzeri olan diğer kimseleredir. **«Ey»** haktan ve hidayetten **«sapıklar,»** öldükten sonra dirilmeyi **«yalanlayıcılar!»**

52. «Elbette siz» öldükten sonra dirilip mahşerde toplanıp cehenneme girdikten sonra **«bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.»** Bu ağaç manzarası çirkin, tadı acı, dokunduğu zaman yakan, kokusu çok iğrenç bir ağaçtır. Bu ağaç, Kur'an'da lânetlenen ağaçtır.

53. «Karınlarınızı» açlığın şiddetinden dolayı ya da zorla **«ondan»,** söz konusu bu ağaçtan **«dolduracaksınız.»** Onların karınlarını bu ağaçtan dolduracaklarını ifade eden âyet-i kerimede azaplarının artacağını ve büyük bir azap göreceklerini ifade niteliği vardır. Yani sizden hiçbiriniz sade yeme ile yetinmeyeceksiniz. Nitekim tıpkı yeminini bozmak için herhangi bir şeyi yiyen kimsenin yetinmediği gibi tam aksine sizler bu ağaçtan karınlarınızı doldurmak üzere zorlanacaksınız yani sizden her biriniz karnını bunlarla dolduracaktır.

54. «Üstüne de» yani zakkum ağacının üstüne de, bir başka ifadeyle, zakkkum ağacını yedikten sonra hiç beklemeksizin size baskın gelen harametiniz nedeniyle son derece **«kaynar sudan içeceksiniz.»**

55. «Hem de susamış develerin içişi gibi.» Bu, daha önceki âyetin tefsiri gibidir. Yani sizin bu içmeniz normal ve âdet haline getirdiğiniz bir içiş olmayacaktır. Tersine tıpkı susamış develer gibi içeceksiniz.

Buradaki *"hîm"* kelimesi, huyâm hastalığına yakalanmış deve demektir. Bu hastalık öyle bir hastalıktır ki istiskâ hastalığına benzer. Bu hastalığa yakalanan hayvan suyu içer içer fakat ölünceye kadar ya da çok şiddetli bir hastalığa tutuluncaya dek suya kanmaz. Âyetin manası buna göre şöyle olur: Yüce Allah kendilerine açlık verir. Ve sonra içlerini bir ateş alevi sarar. İşte bu açlık duygusu ve iç yangısı, kendilerini erimiş maden gibi olan zakkumdan yemeye iter. Zakkumla karılarını doldurduklarında ki bu ağaç son derece kızgın ve acı bir ağaçtır, Yüce Allah kendilerine bir susuzluk verir. Bu susuzluk da onları içlerini paramparça edecek olan kızgın ve kaynar sudan içmeye iter. İşte bu sebeple suyu, susamış develerin içtiği gibi içerler.

Bu ifadede de, ne kadar çok azap göreceklerinin beyanı vardır. Yani mana şu demek olur: Ey sapıklar, sizin orada içmeniz, çok pis kokulu ve kaynar suyu içen kimsenin içmesi gibi olacaktır. Böyle bir suyu çok azap verici ve elem verici bulan kimse, onu içmekten kaçınacaktır. O halde sizin oradaki içişiniz bildiğiniz içişin aksine olacaktır. Çünkü sizler orada bu kaynar sudan içmeye mecbur bırakılacaksınız. Tıpkı istiska hastalığına benzer olan huyam hastalığına yakalanıp da içip içip suya kanmayan devenin içmesi gibi.

56. «İşte din gününde» yani ceza gününde **«onlara ziyafet»** yani onlara ikram olmak üzere hazırlanmış ziyafet ve yiyecekleri şey **«budur.»** Yani yukarıda anlatılan zakkum ve kaynar sudur. İşte bunlar, azap olarak karşılaşacakları ilk şeylerdir. Madem ki ceza günü karşılaşacakları ziyafet budur ve madem ki durum böyledir, ateşe atılıp da orayı yurt edinip orada tam manasıyla yerleştikten sonraki hallerinin ne olacağını artık tahmin edebilirsiniz.

Bu ifadede Yüce Allah'ın hiç kapalı olmayan bir alaya alması mevcuttur. Nitekim Yüce Allah: *"...Onlara elem verici bir azabı müjdele."* (Tevbe: 34) ifadesinde de aynı şey mevcuttur. Çünkü cehennemde onlara hazırlanacak olan şeyler kendilerine ikram olsun diye değildir.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾
ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ
وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ
فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

57. Sizi Biz yarattık. İnanmanız gerekmez mi?

58. Bana söyleyin öyleyse döktüğünüz meniyi,

59. Onu siz mi yaratıyorsunuz? Yoksa Yaratan Biz miyiz?

60. Aranızda ölümü takdir eden Biziz. Ve Biz önüne geçilebileceklerden değiliz.

61. Böylece yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilemiyeceğiniz bir durumda tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik.)

57. «Sizi Biz yarattık. İnanmanız gerekmez mi?» Yani yaratmayı ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden ey kâfirler, inanmaz mısınız? Çünkü ilk başta benzersiz olarak yaratmaya kadir olan, öldükten sonra yeniden yaratmaya da gücü yeter.

58. «Bana söyleyin öyleyse döktüğünüz meniyi.» Yani kadınların rahimlerine çocukların ana unsuru olan döktüğünüz ve attığınız menileri bana söyleyin. Âyet-i kerimede yer alan, *"efereeytum"* kelimesi, bana haber verin, söyleyin anlamınadır.

59. «Onu siz mi yaratıyorsunuz?» Yani o meniyi kadınların karınlarında gerek erkek gerekse dişi olarak her organı düzgün, tastamam bir insan biçiminde yaratıp takdir eden siz misiniz? **«Yoksa»** herhangi bir şeyin etkisi olmaksızın onu **«yaratan Biz miyiz?»**

60. «Aranızda ölümü takdir eden Biziz.» Yani sizlerin her birinize ölümü taksim eden ve her bir kişinin ölüm vaktini büyük hikmetlere dayanan dilememize uygun olarak belli bir vakit ile sınırlayan Biziz. Onların içinde bir kısmı daha küçük yaşta ölürken, bir kısmı yaşı ilerlemiş ve ihtiyarlamış iken ölür. **«Ve Biz önüne geçilebilecekerden değiliz.»** Yani Biz bunu yapmaya kâdiriz.

61. «Böylece» sizin **«yerinize benzerlerinizi getirelim.»** Sizleri gidermemizi ve yerinize sizlere benzeyen başka yaratıklar getirmemizi hiçbir kuvvet Bize üstün gelerek önleyemez.

Arapçada "sebaktuhu ala kezâ" denilir ki manası, ona galib geldim demektir. Yine Arapça da "galebe fulanun fulanen aleş-şey'i" denir ki manası, filanca filan kimseden ona baskın gelerek bir şeyi aldı demektir.

«Ve sizi» benzerini **«bilemeyeceğiniz bir durumda»** yani yaratılışta ve biçimde **«tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik.)»**

Hasan Basrî (rahimehullah)'a göre âyetin anası şöyledir: "Şayet sizler bizim rasûllerimize inanmayacak olursanız sizden öncekileri hayvan şekline çevirdiğimiz gibi, sizleri de domuz ve maymun haline getiririz. Yani Biz, sizlerin yerine benzerlerinizi getirmekten ve sizleri şu biçimlerinizden başka biçimlere sokmaktan âciz değiliz."

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ
(٦٢) اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (٦٣) ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ
(٦٤) لَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ (٦٥) اِنَّا
لَمُغْرَمُونَ (٦٦) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (٦٧) اَفَرَاَيْتُمُ الْمَٓاءَ الَّذٖى تَشْرَبُونَ
(٦٨) ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (٦٩) لَوْ نَشَٓاءُ

جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّت۪ي
تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَٓا اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُ۫نَ ﴿٧٢﴾
نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْو۪ينَۚ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾

62. Andolsun ilk yaratılışı bildiniz. O halde düşünsenize.

63. Şimdi Bana ektiğinizi haber verin.

64. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren Biz miyiz?

65. Dileseydik onu çerçöp yapardık da şöyle geveler durur-dunuz:

66. "Biz borç altına girdik

67. Daha doğrusu biz mahrum kaldık," (derdiniz.)

68. İçmekte olduğunuz suya ne dersiniz?

69. Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren Biz miyiz?

70. Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmez misiniz?

71. Söyleyin şimdi Bana tutuşturmakta olduğunuz ateşi.

72. Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan Biz miyiz?

73. Biz onu bir ibret ve çöl yolcularına menfaat olarak yarattık.

74. O halde ulu Rabbinin adını tesbih et.

62. «Andolsun ilk yaratılışı bildiniz.» Bu ilk yaratılıştan maksat, onların nutfeden yani spermden yaratılmaları, ardından kan pıhtısı ve sonra da bir parça et haline gelmeleridir. Bazı âlimlere göre bu ilk yaratılıştan maksat, Hz.

Âdem'in topraktan yaratılmasıdır.

«**O halde düşünsenize.**» O halde bütün bunlara gücü yeten kimsenin diğer yaratılışa da kesin biçimde kâdir olacağını düşünmez misiniz? Çünkü ikinci yaratılış, yaratma itibariyle daha azdır. Zira gerekli malzeme mevcuttur, bir araya gelecek parçalar hazırdır ve daha önce böyle bir örnek geçmiştir.

Bu âyet-i kerime, aynı zamanda meseleleri birbirine kıyas yapmanın yerinde olacağına da delildir. Çünkü Yüce Allah onları, ikinci yaratılışı birinci yaratılışa kıyas etmedikleri için cahillikle vasıflandırmaktadır. Madem ki meseleleri birbirine kıyas etmemek cahilliktir, şu halde kıyas yapmak ilim demektir ve ilim kabilinden olan her şey de yerinde ve geçerlidir.

63. «**Şimdi Bana ektiğinizi**» yani yere ekmiş olduğunuz taneleri, o taneyi ektiğiniz toprağı sulama ve benzeri yaptığınız çalışmaları «**haber verin.**» Âyet metninde geçen *"hars"* kelimesi, tohumu toprağa atma ve ekin ekmek için toprağı hazırlamak demektir.

64. «**Onu siz mi bitiriyorsunuz?**» Yani onu siz mi yerden çıkarıp yavaş yavaş büyüyüp gelişerek son olğunluğuna gelinceye kadar gelişmesini siz mi tamamlıyorsunuz? «**Yoksa bitiren Biz miyiz?**» Gerçek şu ki, onu bitiren siz değilsiniz, Biziz.

Âyet metninde geçen *"zer'"* kelimesi, bitkiyi bitirmek demektir. Bunun gerçek mahiyeti insan fonksiyonuyla değil ilâhî nedenlerle olur. Bu nedenle ekin ekmek işi, onlara nisbet edilirken; ekilen ekini yerden bitirme vasfını Yüce Allah, onlardan alarak kendine nisbet etmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse: Ekin ekmek onların işidir. Çünkü insanların bunu tercih etmelerinin ekinde bir rolü vardır. Oysa bitirme işi, sırf Yüce Allah'ın fiilidir. Çünkü bir başağı ya da taneyi bitirmede kulun tercihinin ve isteğinin herhangi bir rolü yoktur. Eğer kula ekini bitirme fiili nisbet olunuyorsa bu, kulun ekinin yerden bitirilmesine neden olan çabaları sebebiyledir.

Bu âyet-i kerimede, ekinin yerden bitirilmesi nimetine karşı şükretmeleri için nimetin hatırlatılması niteliği de vardır. Sonra âyet-i kerimede şöyle bir hüküm çıkarma da vardır: Ekini yerden bitirmeye gücü yetenin, insanları da yeniden diriltmeye gücü yeter. Nasıl ki tane, topraktan bitip çıkıyorsa ve nasıl ki insanın sperm tohumu ana rahminde bitiyor ve ortaya çıkıyorsa işte insanoğlu da kabirde kuyruk sokumundaki o çekirdek kemikten böylece bitecektir.

65. «Dileseydik onu» yani ekini **«çerçöp yapardık da.»** Âyet metninde geçen *"hutam"* kelimesi "heşm" gibi herhangi bir maddenin kırıntısı demektir. Buna göre mana şöyle olur: Biz dileseydik o ekini yerden bitirdikten ve ürünlerini toplamak ve bir araya getirmek üzere tamah ettiğiniz bir hale getirdikten sonra kupkuru çerçöp yapardık. Bu sebeple **«şöyle geveler dururdunuz:»** Yani o ekini en güzel haliyle gördükten sonra bunun ardından müşahede edeceğiniz kötü hali nedeniyle şaşardınız, ya da o ekin uğruna yaptığınız çalışmalar ve masraflarınızdan dolayı pişman olurdunuz. Veyahut o ekin sebebiyle işlemiş olduğunuz günahlara pişman olur ve ondan tevbe ederdiniz.

Âyet metninde yer alan *"tefekkuh"* kelimesi, çeşitli meyveleri atıştırmak anlamınadır. İşte bu fiil, sözleri ağızda geveleme anlamına istiare olarak kullanılmıştır.

66. «'Biz borç altına girdik.» Yani ektiğimiz ekine harcadığımız şeylerden dolayı borç altına girdik, diye geveler dururdunuz. Âyet metninde yer alan *"ğarame"* kelimesi, bir insanın zimmetinde ve üzerinde olmayan bir şeyi üstlenmesi demektir. Veya bu âyet şöyle de anlaşılabilir: Bizler rızkımızın helâk olması nedeniyle mahvolduk, diye geveler dururdunuz. Ya da işlemiş olduğumuz günahların uğursuzluğu nedeniyle mahvolduk, diye gevelerdiniz.

67. «Daha doğrusu biz mahrum kaldık,' (derdiniz.)» Yani rızkımızdan mahrum kaldık, derdiniz. Ya da bizler nasipsiziz, bizim nasibimiz, bahtımız ve talihimiz olsaydı ekinlerimiz bozulmazdı, diye geveler dururdunuz.

68. «İçmekte olduğunuz» tatlı **«suya ne dersiniz?»** Suyun birçok faydaları varken, bu kadar özelliği içinde tatlı olma özelliğinin zikredilmesi ve bu özelliğiyle ifade edilmesi, suya yönelik amaçlar içerisinde en önemli özelliğinin içilme özelliği olmasından dolayıdır.

69. «Buluttan onu siz mi indirdiniz?» Bazı âlimlere göre âyetteki *"buluttan"* maksat, suyu tatlı olan beyaz buluttur. **«Yoksa»** onu kudretimizle birlikte **«indiren Biz miyiz?»**

70. «Dileseydik onu» içilmesi mümkün olmayan derecede **«tuzlu yapardık. Şükretmez misiniz?»** Bütün bu anlatılan yiyecek ve içeceklere karşılık onu ihsan eden yaratıcıyı tevhid ederek, emirlerine boyun eğerek şükretmez misiniz? Ya da o suyu tatlı kılmamıza karşılık şükretmez misiniz?

71. «Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi» yani tutuşturduğunuz ve *"zinad"*dan çıkardığınız ateşi. Araplar iki odunu birbirine sürterek ateş elde ederlerdi. Bu odunlardan üstte olana *"zind"* altta olana *"zinde"* derlerdi.

72. Zinadın ana maddesi olan **«onun ağacını siz mi yarattınız?»** Bu zinad ağacı, merh ve afar isimli ağaçlardır, nitekim Yâsîn sûresinde sekseninci âyette geçmiştir. **«Yoksa»** onu kudretimizle **«yaratan Biz miyiz?»**

73. **«Biz onu bir ibret»** yani zinadın ateşini cehennemin ateşini hatırlatması için yarattık. Şöyle ki, o ateşe yaşama ve hayat sürmenin sebeplerini bağladık ki ona baksınlar ve tehdid edildikleri cehennem ateşini hatırlasınlar. Ya da Biz onu bir öğüt ve nasihat, ayrıca cehennem ateşinden bir numune olarak yarattık. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'dan rivayet olunan şu hadis bu mânâyı desteklemektedir: *"Âdemoğlunun yakmış olduğu şu ateşiniz cehennem ateşinin yetmiş parçada bir parçasıdır."* (9)

Bazı âlimlere göre mânâ şu şekildedir: "Biz onu yeniden diriltme meselesinde açıklama ve öğretmek için yarattık. Çünkü yaş olan bir nesneden ateş çıkarmaktan daha göz kamaştırıcı ve hayret uyandırıcı bir şey yoktur. "

Aynu'l-Meânî isimli eserde denir ki: "Bu âyet kabir azabını inkâr edenlere karşı bir delildir. Şöyle ki, ağaç içerisinde bulunan ateş, ağacı yakmamaktadır."

«Ve çöl yolcularına menfaat olarak yarattık.» Yani menfaat ve geçimlik olarak çünkü ateş taşımak, insana meşakkat veren bir şeydir. Burada çöl yolcularının özellikle anılması, onların ateşe daha çok muhtaç olmalarından dolayıdır. Çünkü çöl yolcuları yırtıcı hayvanları kaçırmak, soğuktan korunmak, elbiselerini muhafaza etmek, yemeklerini pişirmek için ateşe muhtaçtırlar. Oysa yolcu olmayanlar ya da herhangi bir beldeye misafir olarak konaklayanlar zinaddan yani Arap çakmağından ateş yakmak zorunda kalmazlar.

74. **«O halde ulu Rabbinin adını tesbih et.»** Her ne kadar inkârcılar inkâr ederse etsin, bunca nimetlere şükretmek için onun ismini zikrederek tesbih et. Ya da onu zikrederek tesbih et. Burada Rabbin zikrinden maksat, Kur'an okumaktır.

9- Hadisi İmam Buharî, Müslim ve Mâlik *"Muvatta"*ında rivayet etmişlerdir. Mâlik'in *Muvatta*'ında hadis şu şekildedir: *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cehennem ateşi bu ateşten doksan dokuz kez daha güçlüdür. Ve cehennemin ateşinin her bir parçası bunun harareti ve sıcaklığı gibidir."* Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*,3/260.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ (٧٥) وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ (٧٦)
إِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ (٧٧) فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ (٧٨) لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ
(٧٩) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٨٠) أَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ (٨١)
وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ (٨٢)

75. Yemin ederim yıldızların yerlerine,

76. Bu, bilirseniz, gerçekten büyük bir yemindir.

77. Şüphesiz bu değerli bir Kur'an'dır.

78. Korunmuş bir kitaptadır.

79. Ona ancak tam bir biçimde temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.

80. Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

81. Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?

82. Rızkınıza karşılık (şükrü), onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

75. «Yemin ederim.» Âyet metninde yer alan *"lâ"* kelimesi, *"Böylece kitap ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyceklerini bilsinler..."* (Hadîd: 29) âyet-i kerimesinde olduğu gibi manayı pekiştirmek, söze kuvvet vermek için getirilmiştir.

«Yıldızların yerlerine» yani yıldızların düştükleri yerlere ki buralar onların battıkları noktalardır. Yemin için yıldızların battıkları noktaların seçilmesi, onların batmalarında eserlerinin ortadan kalkmış olmasından ve hiç değişmeyen sürekli bir müessirin bulunduğunu göstermesinden dolayıdır. [10] Ya da yıldızların battıkları anın, teheccüd namazı kılanların ve Yüce Allah'a yalvarıp yakaranların bu ibadetlerini yapmak üzere harekete geçtikleri an ve Allah'ın rahmetinin ve hoşnutluğunun üzerlerine inmiş olduğu vakit olması nedeniyledir. Ya da yıldızların yerlerinden maksat, onların yörüngeleri ve gökyüzünde dönerken izledikleri yollar demektir. İşte bunda, Yüce Allah'ın kudretinin eşsiz büyüklüğüne, hikmetinin ifadelerle anlatılamayacak derecede mükemmelliğine delil vardır.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Âyet metninde yer alan *"yıldızlar"* kelimesinden maksat, Kur'an'ın yıldızlarıdır. Onların yerlerinden gaye ise, o yıldızların indiği yerlerdir. İbn Abbas (r.anhuma) da bu kanaattedir. "

76. «Bu,» yukarıda zikredilen yemin, **«bilirseniz, gerçekten büyük bir yemindir.»** Çünkü yeminde Yüce Allah'ın kudretinin eşsiz büyüklüğüne, hikmetinin mükemmelliğine, rahmetinin bolluğuna ve çokluğuna işâret vardır. Onun rahmetinin gereklerinden birisi de kullarını kitap indirmeksizin başı boş bırakmamaktır.

77. «Şüphesiz bu değerli bir Kur'an'dır.» Âyette geçen *"kerîm"* kelimesi, Kur'an'ın sıfatı olup faydası çok olan bir kitaptır, demektir. Çünkü bu kitap insanların düzgün bir hayat sürmeleri ve öbür dünyada hayatlarının güzellik içinde olması için önemli ilimlerin prensiplerini ve ana ilkelerini kapsamaktadır. Yine bu kitap, güzeldir ve kendi cinsinden diğer kitaplar içinde hoşnut olunmuş kitaptır, ya da bu kitap, Yüce Allah'ın katında değerli bir kitaptır.

Bazı âlimler derler ki: "Bu kitap, kerim bir kitaptır çünkü en yüksek ahlâkı, yüce işleri ve şerefli fiilleri göstermektedir."

Bazı âlimler ise şöyle demişlerdir: "Bu kitap değerli bir kitaptır, çünkü yüce bir yaratıcının katından kerim melekler vasıtasıyla yaratıkların en şereflisine indirilmiştir."

78. «Korunmuş bir kitaptadır.» Yani mukarrabûn olan meleklerin dışında diğer bütün yaratıklara karşı korunmuş bir kitaptadır. Bir başka ifadeyle o meleklerden başka o kitaba hiç kimse bakamaz. Ki bu kitap, Levh-i Mah-

---

10- Bu âyette uzaydaki "kara delikler"e işaret edildiği yorumu, günümüz ilim araştırmaları ışığında yapılmaktadır. Geniş bilgi için Bkz. *Kur'an'ın Harika Mesajları-I*, Dr. Hâluk Nurbaki s: 135. (Naşir).

fuz'dur.

79. «Ona ancak tam bir biçimde temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.» Bu ifade, ya yukarıda geçen kitap kelimesinin ikinci bir sıfatını oluşturmaktadır. Bu takdirde *"tam bir biçimde temizlenmiş olanlar"*dan maksat cismanî, her türlü bulanıklıklardan ve günah kirlerinden münezzeh olan meleklerdir. Ya da bu, Kur'an'ın sıfatıdır. Buna göre mana mutlak olarak hadesten temiz olanlar demek olur ki, âyetin manası şekil itibariyle olumsuz olsa bile anlam bakımından yasaklama olur. Buna göre mana şöyle olur: Kur'an'a hades gibi cünüplük, abdestsizlik ve benzeri her türlü pisliklerden temizlenmiş olanlardan başkasının el sürmesi uygun değildir.

Fıkıhta şu hüküm yer alır: Hades-i asgar denilen abdestsizlik halinde bulunan kimsenin mushafa el sürmesi caiz değildir. Ancak Mushafa yapışık olmayan deriden ya da benzeri şeylerden yapılmış kendi cildinden ayrı kabı ile tutmak ve dokunmak caizdir. Çünkü Kur'an'ın kabına dokunmak gerçekte Kur'an'a dokunmak sayılmaz. Sahih olan görüşe göre, Kur'an'a bitişik olan dış kabı yani Kur'an'a şiraze ile ciltlenmiş ve bitiştirilmiş olan kab böyle değildir. Çünkü o mushaftan sayılır. Yani mushafa tabidir. Bu görüş Kur'an'a saygıya en yakın olan görüştür. Kur'an'a elbisenin yeni ile el sürmek mekruh görülmüştür. Çünkü elbisenin yeni onu giyen kimseye tabidir. Dolayısıyla bu o kişi ile Kur'an arasında bir engel teşkil etmez.

80. «Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.» Bu cümle de Kur'an'ın bir diğer sıfatıdır. Buna göre mana, Kur'an Yüce Allah'ın katından indirilmiştir, demek olur.

81. «Şimdi siz» ey Mekkeliler **«bu»** yüce ve saygı gösterilmeyi gerekli kılan sıfatları belirtilmiş olan **«sözü mü»** ki bu söz, Kur'an-ı Kerim'dir. Yüce Allah, Kur'an'ı *"söz"* diye nitelemektedir. Çünkü Kur'an'da işlerin haberleri ve sözleri mevcuttur. **«Küçümsüyorsunuz?»** Âyet metninde yer alan bu son kelime, meseleyi idare etmek, hoş tutmak ve ciddiyeti terkedip bir yana bırakmak anlamına gelir. Buna göre âyetin manası, siz bu sözü mü hafife alıyorsunuz ve hakir görüyorsunuz? demek olur. Tıpkı herhangi bir kimsenin tutmuş olduğu bir işte idare-i maslahatçılık yapması gibi ki, böyle bir kişi, tutmuş olduğu işi hafife aldığı için onu hafiften ele alır ve ciddiyetle yapışmaz.

82. «Rızkınıza karşı (şükrü),» yani rızkınızın şükrünü... Burada rızıktan maksat, Kur'an nimetidir. **«Onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?»** Yani size o rızkı verene karşı yalanlamayı şükür yerine mi koyuyorsunuz? Ya da rızkınızın şükrünü, onu yıldızlara nisbet etmek suretiyle Yüce Allah'ın katından geldiğini yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ
﴿٨٣﴾ وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ
لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

83. Can boğaza dayandığı zaman...

84. O zaman siz bakar durursunuz.

85. Biz ona sizden daha yakınız ama siz göremezsiniz.

86. Madem ki siz ceza görmeyecekmişsiniz,

87. Şayet doğru kimselerseniz, onu geri çevirsenize!

83. «Can boğaza dayandığı zaman...» Bu âyette yer alan *"levlâ"* kelimesi, onların âcizliklerini ortaya koyma amacıyla teşvik için getirilmiş bir kelimedir. *"Hulkûm"* kelimesi ise, yemek borusu demektir.

Keşfu'l-Esrâr'da bunun nefes borusu olduğu, yemek borusunun ise "bul'ûm" adını taşıdığı zikredilmektedir. Buna göre mana şöyle olur: Nefis, yani ruh ya da her birinizin nefsi ve ruhu hulkuma dayandığı ve çıkmaya yüz tuttuğu zaman.

84. «O zaman siz» yani ey ölmek üzere olan arkadaşının başında bulunan sizler! Arkadaşınızın can çekişmekte iken çektiği sıkıntıya **«bakar durursunuz.»** Ve sizler o esnada kendisine acırsınız, kendisini helâk olmaktan kurtarmak için ne kadar çok istekte bulunursunuz.

85. «Biz ona» yani can çekişmekte olan kimseye ilim, kudret ve tasarruf bakımından **«sizden daha yakınız.»** Çünkü siz onun durumundan ancak çekmiş olduğu sıkıntının izlerinden müşahede edebildiklerinizi bilmektesiniz. Oysa o sıkıntının gerçek mahiyetini nasıl ve niceğiliği sebeplerini bilmeksizin sadece gördüğünüz kadarını bilmektesiniz. Ve o sıkıntının en küçük bir parçasını kaldırmaya gücünüz yetmez. Oysa Biz, onun içinde bulunduğu durumun bütün ayrıntılarını, ilmimizle ve kudretimizle üstlenmekteyiz. Ya da onun ruhunu alacak olan ölüm melekleri ile durumu kontrol etmekteyiz.

«Ama siz göremezsiniz.» Sizler Bizim işlerimizi bilmediğiniz için ona ne yapıldığının gerçek mahiyetni idrak edip bilmezsiniz. Bu âyette yer alan *"la tubsirûne"* ifadesi "basar" kelimesinden değil de "basîret" kelimesinden türemedir. Yüce Allah'ın ifadesine, tefsir etme bakımından en yakın ifade şudur: Sizler Bizim onu sizlerden daha iyi bildiğimizi anlayamazsınız.

86. «Madem ki siz ceza görmeyecekmişsiniz...» Bu âyetin manası iki türlü anlaşılabilir:

Birincisi, madem ki siz rabbi olmayan, mâliki bulunmayan zelil kimseler değilsiniz. Bu durumda fiil, hükümdar halkını yönetti ve kendine boyun eğdirdi, anlamındaki "dane es-Sultan raiyetehu" cümlesinde olduğu gibi "dane" fiilinden türemiş olur. Buna göre âyetin manası, madem ki siz boyun eğen kimseler değilsiniz... şeklinde olur. İkincisi ise, madem ki siz ceza görmeyecekmişsiniz anlamına da gelebilir. Çünkü dîn kelimesi, ceza manasına da gelir.

87. İtikadınızda ve inancınızda **«şayet doğru kimselerseniz, onu geri çevirsenize!»** Yani o çıkan canı yerine gerisin geri çevirsenize. Ölülerinizin çıkmış olan ruhlarını bedenlerine geri çevirsenize. Bu durumda fiil, geri çevirmek ve döndürmek manasına gelir ki âyetin manası şöyle olur: Şayet sizler, Bizim sizleri yarattığımızı tasdik etmemenizden ortaya çıktığı gibi, herhangi bir rabbe boyun eğen kimseler değilseniz çıkan ruhu boğaza gelip dayandığında gerisin geriye döndürsenize. İşte bunu yapamadığınıza göre biliniz ki, bu mesele, sizden başka birisinin elindedir. İşte o, Yüce Allah'tır. O'na iman ediniz.

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾
وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾

88. Fakat eğer o, (Allah'a) yakın olanlardan ise,

89. Ona rahatlık, güzel bir rızık, Naîm Cenneti vardır.

90. Eğer o sağdakilerden ise,

91. "(Ey sağdaki!) Sana sağdakilerden selâm olsun."

88. «Fakat eğer o, yakın olanlardan ise...» Bu ifade ile Yüce Allah, ölüm esnasında kişinin durumunu açıkladıktan sonra ölümden sonraki hâlini anlatmaya başlamaktadır. Yani ölmüş olan kimse mukarrabînden ise, ki onlar, üç sınıf kimsenin en üstün olanlarıdır.

89. «Ona rahatlık», istirahat vardır. Âyetteki bu kelime, rahmet kelimesi ile de tefsir olunmuştur. Çünkü rahmet, rahmet olunan hayata sebeptir.

«Güzel bir rızık...» Âyet metninde yer alan *"reyhan"* kelimesi, güzel bir rızık demektir. Ya da bu kelime, koklanan şey anlamına da gelir.

Ebu'l-Âliye der ki: "Mukarrabînden olan hiçbir kimse, cennet reyhanından bir kısmı getirilip de onu koklamadıkça bu dünyadan ayrılmayacaktır. Reyhanı kokladıktan sonra ruhu alınacaktır."

ez-Zeccâc'a göre buradaki reyhandan maksat, cennet halkına selâm demektir.

«Naîm Cenneti vardır.» Yani nimetlere sahip cennet vardır.

90. «Eğer o sağdakilerden ise...» Yüce Allah 10. âyette geçen *"öncekiler"*i burada *"mukarrabîn"*, yani *"yakın olanlar"* kelimesiyle ifade etmiştir. Çünkü onların vasıfları yücedir. Sekizinci âyette geçen *"Ashâbu'l-Yemîn"*i de burada aynı ifade ile belirtmiştir. Çünkü onlar için daha önce diğer iki zümre hakkında belirtildiği gibi durumlarını ifade eden herhangi bir vasıf ve niteleme geçmiş değildir. Âyet metninde yer alan *"yemîn"* kelimesi, nimet ve saadet anlamında istiare yoluyla kullanılmıştır.

91. «'(Ey sağdaki) sana sağdaki» kardeş **«lerinden selâm olsun.'»** Ölürken ve ondan sonra onlar sana selâm ediyorlar. Bu selâm ölmekte olan kimseye cennetlik olduğuna dair bir işarettir.

Ebu'ssuud, tefsirinde der ki: "Bu ifade Yüce Allah katından bazılarının bazılarına selâmını haber verme niteliğindedir. "

وَأَمَّآ إِن كَانَ
مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ
﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise,

93. İşte (ona da) kaynar sudan bir ziyafet,

94. Ve cehenneme atılış vardır.

95. Şüphesiz bu, kesin gerçektir.

96. Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

92. «Ama yalanlayıcı sapıklardan ise...» Bunlar soldaki kimselerdir. Yüce Allah daha önce onların durumlarını açıklarken: *"Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar!"* (Vâkıa: 51) buyurduğu gibi burada da durumlarını aynı ifade ile belirtmiştir. Yüce Allah bu ifadeyi, kendilerini kötülemek ve uğramış oldukları azabın sebebini vurgulamak için yapmaktadır ki bu sebep, onların öldükten sonra dirilmeyi yalanlamaları, haktan ve hidayetten uzak, sapıklık içinde bulunmalarıdır.

93. «İşte (ona da) kaynar sudan bir ziyafet» vardır. Daha önce ayrıntısı ile açıklandığı gibi zakkumu yedikten sonra bu suyu içecektir.

94. «Ve cehenneme atılış vardır.» Yani cehenneme konuluş vardır. Bazı âlimler derler ki: "Âyetin manası, cehenmemde ikamet, çeşit çeşit azaplarla sıkıntılar vardır, demek olur."

Bazı âlimlere göre ise, bundan maksat, kişinin kabirde görecek olduğu ateşin sıcaklığı ve dumanıdır.

95. «Şüphesiz bu» sûre-i kerimede anlatılan şey, **«kesin gerçektir.»**

Âlimlerden bazıları derler ki: "Âyetin manası kesin olan hak demektir. Yani üzerine herhangi bir değişikliğin ve değişmenin gelmeyeceği değişmez kesin gerçektir. *"Yakîn"* demek, insanın gönlünün ve kalbinin kani olduğu, içten benimsemiş olduğu ilim ve bilgi demektir. Ki buna "berdu'l-yakîn" denilir. Berdu'l-Yakîn demek, gönül huzurunun hasıl olduğu yani insanın huzuru kalb ile benimsediği, şüphesinin ve tereddütlerinin zail olduğu bilgi demektir. Burada maksat, kesin gerçek demektir."

96. «Öyleyse» ey Muhammed, **«Ulu Rabbinin adını tesbih et.»** Bu sûre-i kerimenin içinde ayrıntısıyla anlatılan şeylerin gerçek yüzü, Yüce Allah'tan, şanına lâyık olmayan şeylerin tenzih edilmesini gerektirir. Ki bunlar, ona şirk koşmak, hakkı haykıran âyetlerini yalanlamak, gibi şeylerdir.

Ebû Osman (kuddise sirruhu) der ki: "Âyetin son kısmının manası şudur: Senin ümmetine, sünnetine yapışmayı muvaffak kılmamızdan dolayı şükretmek için Rabbinin adını an."

Fethu'r-Rahmân'da denir ki: "Bu ifade kâfirlerin sözlerinden ve dünyaya mahsus diğer işlerden kaçınmayı, âhiret işlerine yönelmeyi, Yüce Allah'a ibadete ve O'na duâya yönelmeyi gerektiren bir ifadedir."

Rivayet olunur ki, *"öyleyse ulu Rabbinin adını an,"* âyet-i kerimesi nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bu âyeti rükû'unuzda okuyunuz"* buyurmuştur. *"Yüce Rabbinin adını tesbih et,"* (A'lâ: 1) âyet-i kerimesi nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bu âyeti secdelerinizde okuyun"* buyurmuştur.(11) Rasûlüllah (s.a.v.) namazda rükuunda: *"Sübhane rabbiyel azim: Ulu Rabbimi tesbih ederim"*, secdesinde ise *"sübhane rabbiyel a'lâ: Yüce Rabbi-*

11- Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud ve İbn Mâce Ukbe b.Amir el-Cühenî'den rivayet etmişlerdir. Bkz.*Muhtasar-u Tefsir-i İbn Kesîr*. 3/441.

mi tesbih ederim," derdi.

Adı geçen tesbihlerin namazdaki hükmü hakkında müctehid imamlar ihtilâf etmişlerdir.

İmam Ahmed der ki: "Bu tesbihleri okumak vaciptir, bir kimse namazda kasten bunu okumaz ve terk ederse namazı bozulur. Eğer yanılarak söylememişse sehiv secdesi yapar." İmam Ahmed'e göre vacip olanı bu tesbihlerin bir kere söylenmesidir. Mükemmelin en alt sınırı ise üçtür.

Ebu Hanife ve İmam Şafii'ye göre söz konusu tesbihleri okumak sünnettir.

İmam Malik'e göre ise vacip ve farz sayılmaması için hiç bırakmadan devamlı okunması mekruhtur.

Âyet metninde geçen *"isim"* kelimesi, cins manasınadır. Yani maksat, Rabbinin isimlerini an, demek olur. *"Azîm"* kelimesi, ise Rabbin sıfatıdır.

Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *"Her gece Vâkıa Sûresi'ni okuyan kimseye asla fakirlik gelmez."* (12) Bu hadis sahihtir. Bir başka hadis-i şerifte ise şöyle buyrulur: *"Vâkıa Sûresi'ni okumaya devam eden kimse asla fakir düşmez."*

İbn Atiyye der ki: "Bu sûrede kıyametten söz edilmekte, insanların âhiretteki nasiplerinden ve paylarından haber verilmektedir. Bunu anlamak da başlı başına bir zenginliktir ve bu anlayışın olduğu yerde fakirliğe yer yoktur. Herhangi bir kimse, sûredeki gerçekleri kavrayacak olursa kendisini hazırlama ile meşgul olacaktır. "

İmam el-Gazâlî rahimehullah *Minhâcu'l-Âbidîn*'de der ki: "Rızık yö-

---

12- Hadisi el-Hafız İbn Asâkir, *Tercümetu Abdullah b. Mes'ud* bölümünde kendi senediyle Ebu Zabye'den rivayet etmiştir. Bu hadisin meşhur bir hikâyesi vardır. Olay Abdullah b. Mes'ud ile Osman (r.a.) arasında geçmiştir. Rivayete göre Abdullah b.Mes'ud ölümüyle sonuçlanan hastalığı esnasında Hz. Osman b. Affan kendisini ziyarete gelir. Hz. Osman sorar: "Şikâyetin nedir?" Abdullah cevap verir: "Günahlarımdır." Hz. Osman: "Canının çektiği bir şey var mı?" Abdullah: "Rabbimin rahmetini". Hz. Osman: "Senin için bir doktor çağırayım mı?" Abdullah: "Beni hasta eden doktordur." Hz. Osman: "Sana yardımda bulunsaydım." Abdullah: "İhtiyacım yok." Hz. Osman: "Bu yardım senden sonra kızlarına kalırdı." Abdullah: "Kızlarım fakir düşecekler diye endişen mi var? Ben kızlarıma her gece Vâkıa suresini okumalarını emrettim. Çünkü ben Rasûlüllah (s.a.v.)'dan: *"Her kim Vâkıa Sûresi'ni her gece okursa asla fakir düşmez"* buyurduğunu işittim. Bkz. *Muhtasar-u Tefsir-i İbn Kesîr*, 3/427.

nünden sıkıntı ve fakirlik esnasında bu sûrenin okunması meşrudur ve bu konuda Rasûlüllah (s.a.v.)'dan ve sahabelerden bizlere haberler gelmiştir. Hatta İbn Mesud (r.a.) çocuklarına dünyalık bir şey bırakmadığı için kınanınca şöyle demiştir: 'Onlara Vâkıa sûresini bıraktım.'"

Hilâl b. Yesar Mesruk'tan rivayet ediyor: "Öncekilerin ve sonrakilerin haberlerini bilmek, cennettekilerin ve cehennemdekilerin haberlerinden haberdar olmak, dünyanın ve âhiretin haberlerini öğrenmek isteyen kimse, Vâkıa sûresini okusun."

Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla Vâkıa Sûresi'nin tefsiri bitti.

HADÎD SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 29 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (١) لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢)
هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٣)
هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاۤءِ
وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ (٤) لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
(٥) يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ (٦)

1. Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler. O, güçlüdür, hakîmdir.

2. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Diriltir, öldürür. O, her şeye kâdirdir.

3. O ilktir, sondur. Zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilicidir.

4. O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ı istilâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.

5. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür.

6. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilicidir.

1. «Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler.» Tesbih, amel, söz ve inanç yönünden kendisi için münasip olmayan şeylerden Allah'ı tenzih etmektir. Allah, İsrâ sûresinin başında *"sübhâne"* diyerek mastarla başladı. Çünkü mastar asıldır. Hadîd, Haşr ve Sâf sûrelerinde *"sebbeha"* diyerek mazi (geçmiş zaman kipi) ile başlandı. Çünkü mazi, iki zamanın en eskisidir. Cuma ve Teğâbün sûrelerinde ise *"yüsebbihu"* diyerek muzarî (şimdiki zaman kipi) ile başladı. Daha sonra A'lâ sûresinde *"sebbih"* diyerek emir kipiyle başlar. Böylece bu kelimenin bütün yönlerini kuşatmak ister. Burada Allah, kullarına bütün vakit ve zamanlarda tesbihin devam etmesi gereğini öğretmektedir.

Özetle: Mazi ve muzarî kipleri, delâlet ettikleri belirli zaman mefhumundan sıyrılmış ve birbirlerine tercih durumu olmadığı için bütün zamanlarda tesbihin gerekliliğine işaret edilmiştir. Varlıklar, yokluktan varlık âlemine çıktıklarından beri bütün vakitlerde Allah'ı tesbih etmektedirler. Tesbihleri belirli bir vakte has olmamış geçmişte daima tesbih etmişler, gelecekte de durmadan tesbih edeceklerdir.

Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"En faziletli söz dörttür. Sübhânellah, elhamdulillah, lâ ilâhe illallah, Allahu ekber. Hangisiyle başlasan zarar vermez."*(1)

1- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etti. Bkz. Suyûtî, *el-Feth.* 1/212.

Hz. Ali'ye "sübhânellah" tan sorulunca şöyle dedi: "Bu, Allah'ın kendisi için seçtiği bir kelimedir."

*"Göklerde ve yerde olanlar"*dan maksat, canlı cansız bütün yaratıklardır. Âyette, akıllılar için kullanılan *"men"* edatı yerine akılsızlar için olan *"mâ"* lâfzıyla gelmesi, çoğunluğa itibarladır. Gerçi âlimlerin çoğu *"mâ"* lâfzının akıllılar ve akılsızların hepsini içine aldığı görüşündedirler. Her şeyin tesbih etmesinden maksat, hâl ve kâl, yani tabiî olarak ve dil ile tesbih etmeleridir.

Hasan Basrî (r.a.) şöyle dedi: "Evlerde sizinle birlikte olanların tesbihi size gizli olmasaydı yerinizde duramazdınız."

Anlaşılan odur ki, gökler ve yerdeki bütün zerrelerin ve içlerinde bulunan melek, güneş, ay, yıldızlar, insan, cin, hayvanlar, bitkiler ve cansızların herbirinin haddizatında hayatı, anlayışı, idraki, tesbihi ve hamdi vardır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuşlardır: *"...O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız..."* (İsrâ:44)

«O, güçlüdür, hakîmdir.» Kudret ve saltanatı içinde gâliptir. O'na hiçbir şey engel olamaz. Karşı çıkamaz. Lütfu ve takdiriyle hikmet sahibidir. Maslahat ve hikmetin gereği dışında hiçbir şey yapmaz.

2. «Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur.» Göklerde ve yerde ve aralarındaki varlıklar üzerinde, var etme, yok etme ve bilip bilmediğimiz diğer tüm hususlarda tam tasarruf ve yetki Allah'ındır.

"Allah'ın mutlak hükümranlığı sonsuz olduğu halde, burada hükümranlık sonlu olan göklere ve yere nasıl nisbet edilir?" dersen, ben fakir de şöyle derim: "Göklerin ve yerin bir zâhiri vardır. Varlık âleminde halihazırda gözüken bu durum sonludur. Çünkü bu, cisim ve şekil kabilindendir. Bir de bunların gözükmeyen, sırları ve gerçekleri elle tutulmayan bâtını (içyüzü) vardır ki, bu durum sonsuzdur. Zira bu, melekût ve manâ âlemindendir. Mülkün (hükümranlığın) Allah'a izafe edilmesi mutlaktır. Mülk ve melekût de bunun içine girer. Gerçekte bunlar sonsuzdur. Bilmez misin ki, zâhirde Kur'an âyetleri sayılı olduğu halde, Kur'an-ı Kerim, sırlar, konuşulan konular yönünden sahili olmayan uçsuz bucaksız bir deniz ve hayret uyandıran şaşılacak yönleri tükenmeyen bir kitaptır. Buradaki mülk (hükümranlık) hakiki mülktür. İleride açıklanacağı gibi, insanların mülkü (hükümranlığı) ise mecazidir.

«Diriltir, öldürür.» Bu, hükümranlık hükümlerinin bazılarını açıklayan başlangıç cümlesidir. Yani ölülere, menilere ve yumurtalara can verir. Canlıları öldürür. Diriltmek ve öldürmek, bir şeyi diri ve ölü kılmaktır. Bazen hidâyet ve sapıklık yerine mecazen kullanılır. Nitekim şu âyette bu manada kullanılmıştır: *"Ölü iken diriltip, kendisine insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkmayan kimse gibi midir?* (En'am:122)

«O, her şeye kâdirdir.» Hikmet ve iradesi gereği, öldürme ve diriltme işi de kâdir olduğu şeylerdendir. *"Kadîr"* mübâlağa kipi olduğundan, kudreti tam olan manasınadır.

3. «O ilktir.» Zat ve sıfatları itibariyle diğer varlıklardan öncedir. Çünkü onların başlangıcı ve yaratıcısıdır. İlk ve önce olmak, zat itibariyle olup zaman yönünden değildir. Çünkü zaman da sonradan olmadır.

«Sondur.» O, mahlûkat son bulduktan sonra da bâkîdir. Mahlûkatın son bulması; ya gerçekten veya kendisini devam ettiren şeye bakılmaksızın zatı itibariyledir. Çünkü mümkün olan bütün varlıklar var oluş sebeplerine bakılmazsa yok hükmündedir.

«Zâhirdir.» Çokluğun varlığı O'nun açık delillerindendir.

«Bâtındır.» Gerçekten gizlidir. Akıl O'nun mahiyetini idrak etmenin yanına yaklaşamaz. Allah'ı gerçek manada ancak Allah bilir.

«O, her şeyi bilicidir.» Gizli, açık hiçbir şey onun ilminin dışında değildir. *"Alîm"* mübâlağa kipi olup, Allah Teâlâ'nın her şeyin gizlisini ve açığını tam olarak bildiğine delâlet eder.

Bu âyet hakkında şu şekilde başka yorumlar da vardır: O ilktir, sebepler O'ndan başlar. O sondur, neticeler O'nda son bulur. Yani birbirinden meydana gelen varlıklar zincirine baktığında Cenab-ı Hak'kı bu zincirin başlangıcı ve sonu olarak görürsün. Sebepler zinciri O'ndan başlar. Neticeler zinciri O'nda son bulur. Bundan dolayı şöyle söylendi: Geminin düzgün gitmesi konusunda rüzgâra güvenme. Çünkü bu fiillerin birliği hakkında şirk, işlerin içyüzleri hakkında ise cehalettir. Âlemin mahiyeti olduğu gibi kendisine görülen kimse bilir ki, rüzgâr da kendiliğinden hareket etmez. Onun ilk hareket ettiriciye varıncaya dek hareket ettiricileri vardır. *"Zâhirdir"* her şeye gâliptir. *"Bâtındır"* her şeyin içyüzünü bilir.

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre O, şöyle demiştir:

"Rasûlüllah'ın kızı Fâtıma, babasının yanına girip ondan bir hizmetçi istedi. Rasûlüllah (s.a.v.) ona şöyle dedi: *'Sana bundan daha hayırlısını göstereyim mi? Şöyle duâ edersin: Ey Yedi göğün ve yüce arşın Rabbi Allah'ım! Bizim ve her şeyin Rabbi, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı indiren, tâneyi ve çekirdeği yaran, her şeyin idaresi elinde olan! Her şer sahibinin şerrinden sana sığınırım. Sen ilksin. Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen sonsun. Senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsin, senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtınsın (gizlisin), sana gizli hiçbir şey yoktur. Benim borcumu öde ve beni fakirlikten kurtarıp zengin yap.'* "(2) Bu hadiste, *"zâhir"*den galip, *"bâtın"*dan ise eşyanın içyüzünü bilen manası kastedilmiştir. Yani O, her şeye galip gelir. O'na ise hiçbir şey galip gelemez.

Allah'ın, *"O, evveldir"* sıfatının manası hakkında: "Varlık âleminde hiçbir şey O'nu geçmemiştir," denirse bu konuda: "O, başkasına muhtaç değildir. O, kendi kendine yeterlidir," diyenlerin görüşleri de aynı olmaktadır.

Allah'ın zâhir ve bâtın sıfatları için, evvel ve âhir sıfatlarında olduğu gibi birbirinin mukabili iki sıfattır denemez.

Denildiki: "Zâhir, bizim açık bilgimize işaret eder. Çünkü yaratılış (fıtrat), insan nereye bakarsa baksın Allah'ın var olduğunu görmeyi gerektirir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O'dur..."* (Zuhruf:84)

Bunun için filozoflardan biri şöyle dedi: "Allah'ı bilmek isteyen kimse, yanında olan şeyi dışarlarda aramak için dolaşan kimseye benzer. Bâtın ise, O'nu gerçek manada bilmeye işarettir."

Ayrıca denildi ki: "O, âyetleriyle zâhir, zatıyla bâtın (gizli)dır. O, her şeyi kuşatması ve idrak etmesiyle zâhir, tam kavraması açısından bâtındır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Gözler O'nu kavrayamaz. O ise, bütün gözleri kavrar..."* (En'am:103)

Tirmizî şöyle dedi: "O te'lif (bir araya getirme) yönünden ilk, teklif (yükümlü kılma) yönünden sondur. İn'âm (nimet verme) yönünden ilk, itmâm (tamamlama) yönünden sondur. İkramda ilk, ilham da sondur."

2- Müslim, hadisi şu lâfızlarla rivayet etmiştir: "Hz. Fâtıma, bir hizmetçi istemek üzere Rasûlüllah'a geldi. İşten şikayet etti. Hz. Peygamber (s.a.v.): *Sana hizmetçiden daha hayırlısını göstereyim mi? Otuz üç defa sübhânellah, otuz üç defa elhamdülillah, otuz üç defa Allahu ekber dersin..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/257. Hadisin pek çok başka rivayetleri de vardır. Fakat bunlar, Hz. Fâtıma'nın hizmetçi istediği tarzında değildir.

Usûl ehlinden birisi şöyle dedi: "Bu sıfatlar, başkasına benzemeyi yok etmek için mübâlağa tarzında söylenmiştir. Çünkü ilk olan son olmaz, zâhir olan bâtın olmaz. O, ilktir. Sondur. Zâhirdir, bâtındır demekle, yaratılan ve yapılan hiçbir şeye benzemediğini haber vermiş olmaktadır."

4. «O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ı istilâ edendir.» Kâmil kudreti ve sonsuz hikmetiyle gökleri ve yeri âhiret günlerinden veya dünya günlerinden altı gün içinde yaratmıştır.

İbn Atıyye şöyle dedi: "En doğru olan, dünya günlerinden altı gündür. İlki pazar, sonu cumadır."

"*İstivâ,* istilâ manasınadır."(3) Yani Allah, Rahmân sıfatıyla bütün varlıkları kuşatmıştır. Çünkü *"istevâ"* fiili "alâ" harfi cerriyle geçişli olduğunda "istilâ" manasına, "ilâ" harfi cerriyle geçişli olduğunda ise "intihâ" manasına gelir. Bu, ya bizzat veya idare cihetiyle olur.

«Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.» Hazine, define, ölü ve tohum gibi şeyleri bildiği gibi, bir yerde kaybolup başka bir yerde kaynayan, yağmur gibi yere giren şeyleri de bilir. *"Vülûc"*, dar yere (boğaza) girmek demektir. *Münasebât* adlı eserde dendi ki: "Vülûc, kapalı bir şeye tamamen girmektir."

Allah yerden çıkan altın, gümüş, bakır ve diğer cevherleri, bitkileri, hayvanları, suları ve kıyamet günü çıkacak olan hazineleri ve ölüleri bilir.

Gökten inen kitapları, melekleri, kazaları, yıldırımları, yağmur ve karları bilir. Ayrıca oraya çıkan amelleri yazan melekleri, duâları, bahtiyar ruhları, buharları, dumanları da bilir.

Yeryüzünde **«nerede olursanız O sizinle beraberdir.»** Bu, Allah'ın ilminin insanları tamamen kuşattığına dair bir temsildir. Nereye gitseler O'nun gözetiminden çıkamayacaklarını tasvirdir. Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Kişinin imanının en üstün derecesi, nerede olursa Allah'ın, kendisiyle beraber olduğunu bilmesidir."*(4)

3- Bu konuda doğru olan selefin görüşüdür. Allah, arşı üzerinde şanına lâyık şekilde yerleşti. Bu, temsil, teşbih ve ta'til olmaksızın böyledir. Sıfatlarla ilgili bütün âyet ve hadisler hakkında da durum aynıdır. Nasıl bildirilmişse biz öylece inanırız. Allah'ı herhangi bir şeye de benzetmeyiz.

4- Hadisi Taberânî, *el-Kebîr*'de; Ebû Nuaym, *Hilye*'de tahric ettiler. İbaresi şöyledir: *"İmanın en üstünü, nerede olursan Allah'ın seninle birlikte olduğunu bilmendir."* *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/208.

«Allah, yaptıklarınızı görür.» Buna göre size gereken ceza ve mükâfatı verir. Bu, Allah'ın ilminin onların amellerini kuşattığını ifadeden ibarettir. Görmenin, amellerin yaratılmasından sonra olması, bu amellere verilecek cezanın kastedilmiş olması itibariyledir. Bu da ilmin, bilinene tâbi olması açısındındır. Yoksa denildiği gibi, yaratıklar ilme delildir. Yaratıklarla ilmin varlığına delil getirilir. Delil, delil getirilen şeyden öncedir, tarzındaki görüş açısından değildir.

Âyette, gafilleri uyarma, uyanıkları gayrete getirme, onları âlemlerin Rabbi Allah'tan korkma ve utanmaya teşvik vardır. Ayrıca amellerinin gözetildiğine, iyi ve kötü oluşlarına göre karşılık göreceklerine dair işaret vardır.

5. «Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur.» İkinci âyette de geçen bu cümle, te'kid için tekrarlanmış ve şu âyete girizgâh yapılmıştır: **«Bütün işler ancak O'na döndürülür.»** Bütün işler ister tek başlarına, isterse toplu olarak sadece ve yalnız Allah'a döndürülürler. Başkasına değil. Öyle ise işlerin Allah katında en güzel ve en düzgünleriyle O'na kavuşmaya hazırlan. Bundan dolayı ilkinde(Hadîd:2) *"Diriltir, öldürür"* ifadeleriyle; burada ise âhirette bütün mahlukatın ona döndürülüp Allah'ın onları cezalandıracağı veya mükâfatlandıracağı ifadeleriyle birlikte zikredilmişlerdir.

6. «Geceyi gündüze katar» *"Îlac"* katmak demektir. Yani geceyi gündüze katınca gündüz en uzun olduğu on beş saata ulaşır, gece de en kısa olduğu dokuz saate iner.

«Gündüzü de geceye katar.» Mevsimlerin değişmesine, güneşin doğuş ve batış durumlarına göre gece en uzun olduğu on beş saate ulaşır, gündüz de en kısa olduğu dokuz saate iner. Gece ve gündüzün toplamı daima yirmi dört saattir.

«O, kalplerde olanı bilicidir.» Kalplerdeki en gizli sır ve inançları en ince şekilde bilir.*"Alîm"* mübalâğa ifade eder. Cenab-ı Hak burada, açığa çıkardıkları amellerini bildiğini belirttikten sonra, gizledikleri şeylere de vakıf olduğunu belirmektedir.

آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ
مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيرٌ ۝٧

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ
وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ
عَلٰى عَبْدِهِ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَاِنَّ اللّٰهَ
بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ
مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ
وَقَاتَلَ اُولٰئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا
وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَنْ
ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

7. Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin. Size sarf yetkisi verdiği şeylerden harcayın. Sizden, inanıp da harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.

8. Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz almıştı. Şayet inanıcı iseniz.

9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Doğrusu Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

10. Göklerin ve yerin mirası Allah'ın olduğu halde, Allah yolunda niçin sarfetmiyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşan kimseler, daha sonra harcayıp savaşanlarla bir değildir. Berikilerin derecesi, sonradan infak eden ve sa-

yaşanlarınkinden daha üstündür. Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

11. Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir. Ayrıca ona değerli bir mükâfat da vardır.

7. «Allah'a ve Rasûlü'ne îman edin. Size sarf yetkisi verdiği şeylerden harcayın.» Rivayete göre bu âyet, Tebük Savaşı hakkında nazil olmuştur.

Aynü'l-Meânî'de şöyle dendi: "Âyet muhtemelen zekât ve Allah yolunda harcama konusunda nazil olmuştur." Anlam şöyledir: Allah sizi gerçekten bu mallara sahip olmaksızın bu konuda sadece sarf yetkisi vererek kendisine vekil yapmıştır. Ellerindeki mal ve rızıkları bu tarzda ifade etmiştir. İşin gerçeğini ortaya koymak ve onları harcamaya teşvik için böyle söylemiştir. Çünkü bu malların gerçekte Allah'ın olduğunu, kendisininse, Allah'ın gösterdiği yerlere sarfetmek üzere sadece bir vekil bulunduğunu bilen kimse kolay harcar. Âyet şöyle de anlaşılabilir: Allah sizi, ellerindekilerini size miras bırakmak sûretiyle önceki milletlere halife yaptı. Onların hallerinden ibret alın, çünkü bu mallar onlardan size intikal etti. Sizden de, sonrakilere intikal edecektir. Öyleyse bu konuda cimrilik etmeyin. Şâir şöyle dedi:

Malın hakkında insanların şu sözü sana yeter:
Bu mal daha önce filan kimsenindi meğer.

Başkasının olup yine başkasına dönecek olan malların mutlaka hayır yolunda harcanması gerekir. Nasıl ki sahibi izin verdiğinde başkasının malını sarfetmek kolaysa, nasıl olsa elden çıkacak olan malın da sarfedilmesi öylece kolay olmalıdır.

«Sizden, inanıp da» emrolundukları şekilde **«harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.»** Emredildikleri tarzda harcamaları sebebiyle büyük ecir vardır.

Fethürrahman adlı eserde şöyle dendi: "Burada Hz. Osman'a işaret vardır. Dünya durdukça âyetin hükmü de devam etmekte ve bu gibi şeylere teşvik etmektedir."

8. «Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Al-

lah'a inanmıyorsunuz?» Allah'a iman etmeyişinizin gerçek sebebi nedir? Bu, inanılacak şey kesin olduğu halde, inanmama sebebini inkâr için gelmiştir. Peygamber (s.a.v.) sizi imana çağırdığı, deliller ve mûcizelerle sizi uyardığı halde iman etmemekteki mazeretiniz nedir? Delilsiz davet bir fayda sağlamaz. Şayet bir kimse delil getirmeyen bir davetçinin çağrısına uymazsa kınama ve azarlanmayı hak etmez.

«Halbuki O, sizden kesin söz almıştı.» *"Mîsak"*, yemin ve sözle sağlamlaştırılan akit, demektir. Mevsîk bundan türeme isimdir. Yani Allah sizden, peygamber sizi imana çağırmadan önce iman edeceğinize dair söz almıştı. Bu söz alma işi, imana götüren delilleri ortaya koymak ve düşünme kabiliyeti vermek tarzındaydı. Bazı âlimlere göre ise bu söz alma, Cenab-ı Hak'kın, insanları küçük karınca gibi zerreler halinde Âdem (a.s.)'in sulbünden çıkardığı ve: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* dediği günde olmuştur.

«Şayet inanıcı iseniz.» Hangi gerekçe ile inanmış olursanız olun. Zira inanma gerekçesinin ötesinde başka gerekçe yoktur.

Aynü'l-Meânî'de şöyle dendi: "Şayet verdiğiniz sözü tasdik edici iseniz."

Fethü'rrahman'da ise: "Şayet başladığınız durumda iseniz?" şeklinde tefsir edildi.

9. «Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.» Cebrâil vasıtasıyla kulu Muhammed (s.a.v.)'e, emir-nehiy, haram-helâl konusunda apaçık âyetler gönderdi ki: Ey Muhammed ümmeti veya ey kullar! Allah, bu âyetler vasıtasıyla sizi, küfür, şirk, şüphe ve cehalet karanlıklarından iman, tevhid, yakîn ve ilim aydınlığına çıkarır.

«Doğrusu Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.» Zira önünüze aklî deliller koyduktan sonra ayrıca da peygamber gönderip, âyetler indirerek sizi iki cihan mutluluğuna erdirmektedir.

Bilginlerden birisi şöyle dedi: "Allah, vahiy nurunu yaymakla çok şefkatli, beşerî nefs karanlığını yok etmekle pek merhametlidir."

10. «Göklerin ve yerin mirası Allah'ın olduğu halde, Allah yolunda niçin sarfetmiyorsunuz?» Gösterdiği yerlere sarfetmede siz O'nun vekili olduğunuz halde, gerçekte Allah'ın olan malı, O'nun rızasını kazanmak için sarfetmenize engel nedir? Bazıları, *"Allah yolunda"* sözünü *"Allah için"* diye tesir ettiler. Evet bu mallardan size bir şey kalmayacağı, yaratıklar yok olunca her şey Allah'a kalacağı halde, size ne oluyor ki Allah yolunda harcamıyorsunuz? Durum böyle olunca, ilerde karşılığı ele geçecek tarzda bu malları harcamak, elde tutmaktan daha hayırlıdır. Aksi halde zaten bedava ve faydasız şekilde elinizden çıkacaktır.

Râğıb şöyle dedi: "Neticede her şey kendisine döneceği için Allah kendisini vâris olarak niteledi."

Ebu'l-Leys de şöyle dedi: "Âyette miras kelimesi zikredildi. Çünkü Araplar biliyordu ki, kişinin terk ettiği şey miras olur. Allah da onlara, aralarında kullandıkları ifade ile hitap etti."

Ey mü'minler topluluğu! **«İçinizde fetihten önce harcayan ve savaşan kimseler daha sonra harcayıp savaşanlarla bir değildir.»** Rivayet edildi ki, sahabeden bir cemaat bol miktarda sadaka verdi. Öyle ki, insanlar onlar hakkında şöyle dediler: "Bunların sevabı daha önce Allah yolunda harcayan herkesin sevabından daha fazladır." Bunun üzerine, Mekke fethinden önce yapılan harcamaların daha faziletli olduğunu açıklamak üzere bu âyet nazil oldu. Çünkü Mekke fethi, hicret gereğini ortadan kaldırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurdular: *"Mekke fethinden sonra hicret yoktur. Ancak cihad ve niyet vardır."*

Cumhura göre fetihten maksat, Mekke fethidir. Şa'bî'ye göre ise fetihten maksat Hudeybiye anlaşmasıdır. Fetih sûresinin tefsirinde de geçtiği gibi, bu anlaşma da bir fetihtir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sancağı altında düşmanla savaşanlar da böyledir. Yani fetihten önce infak edip savaşanlarla, fetihten sonra infak edip savaşanlar sevap yönünden bir değildir.

«Berikilerin derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlarınkinden daha üstündür.» Yani fetihten önce infak edip savaşanlar, İslâm'a ilk giren ensâr ve muhacirlerdir. Onların Allah katındaki değerleri daha yücedir. Derecenin yüceliği, sahibinin de yüceliği demektir. *"Derece"*, rütbe ve tabaka demektir. Çoğulu "derecât"dır. Şayet derece, basamak manasına kullanılır ise o zaman çoğulu "derec" gelir. Fetihten öncekilerin üstün olmaları, İslâm'ın izzet, Müslümanların ise güç kazanmalarından önce savaşmış ve mal harcamış olmalarından, yani malla, canla yardıma son derece ihtiyaç duyulan bir sırada bu fedakârlıkları yapmış olmalarındandır. Fetihten sonra fedakârlıkta bulunanlar ise, İslâm'ın güçlenip, insanların akın akın ona girmesinden, malla, canla savaşma ihtiyacının azalmasından sonra bunu yapmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) öncekilerin üstünlüğünü şöyle açıklamıştır: *"Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın tasadduk etse, onların (ilk Müslümanların) infak ettiği bir müd (832 gr.) hatta yarım müd sadaka sevabını alamaz."*[5]

Kamus'ta denildi ki: "Müd: Bir ölçektir ki, iki veya bir onda üç rıtl, veya normal bir insanın bir avuç dolusu ağırlığıdır. Eli uzatmak (med)tan dolayı bu ölçeğe müd denmiştir."

«Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir.» İki guruptan her birine sevap yani cennet vadetmiştir. Sadece ilklere değil... Fakat cennetteki dereceler farklıdır.

«Allah yaptıklarınızdan haberdardır.» Açığını da gizlisini de bilir ve O'na göre size karşılık verir.

Münasebât adlı eserde şöyle dendi: "Amellerin değeri ancak niyetlere bağlı olduğu için üstünlüğün takdiri de ancak ilimle olur. Allah burada iyi niyete teşvik ve kusurdan sakındırmak için *"yaptıklarınızdan, yani zaman içerisinde yapmakta olduklarınızdan haberdardır"* buyurdu. O, her zaman yapmakta olduğunuz şeylerin içini dışını en iyi şekilde bilir ve niyetlere karşılık verir.

Kelbî şöyle dedi: "Bu âyet, Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) hakkında inmiştir. Burada, Ebû Bekir'in üstünlüğü ve önceliği konusunda açık ve seçik bir işaret vardır. Çünkü o, ilk Müslüman olan kişidir."

Rivayet edildiğine göre Ebû Umâme, Amr bin Abese'ye şöyle dedi: "İlk dört Müslümanlardan birisi olduğunu neye göre söylüyorsun?" Amr şöyle cevap verdi: "Ben insanları sapıklık üzere görüyor, putları bir şeye değer bulmuyordum. Mekke haberlerinden söz eden bir adamı işitince hayvanıma binip onun yanına vardım. O'na: 'Sen kimsin?' dedim. *'Peygamberim.'* dedi. 'Peygamber ne demektir?' diye sordum. Cevaben: *'Allah'ın elçisi demektir,'* dedi. 'Peki Allah seni niçin gönderdi?' dediğimde, *'Allah'ı bir tanıyıp, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, putları kırmak ve akrabalarla ilgilenmek için,'* dedi. Ben: 'Bu konuda seninle birlikte kimler var?' dedim. O da: *'Bir hür, bir de köle var,'* dedi. Baktım ki yanında Ebû Bekir ve Bilâl var. O zaman ben de İslâm'a girdim ve kendimi dördüncü Müslüman gördüm."[6]

---

[5] Hadisi, Buhârî ve Müslim şu ifadelerle rivayet etmiştir: *"Ashabıma sövmeyin. Kudretiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki..."*Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/553.

[6] Hadisi, Müslim, 832 numaralı hadis olarak tahric etmiştir. Hadisin tamamı için bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/116.

Abdullah İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre, Müslümanlığını ilân eden ilk kimse Hz. Ebû Bekir idi. İbn Mesud şöyle dedi: "Müslümanlıklarını ilk açıklayanlar şunlardır: Hz. Peygamber, Ebû Bekir, Ammâr, annesi Sümeyye, Suhayb, Bilâl ve Mikdâd. Hz. Ebû Bekir, İslâm için ilk savaşan, nerede ise ölecek derecede darbe yiyinceye dek kâfirlerle zıtlaşan kişidir."

11. «Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir.» *"İkrâz"*, gerçekte bedelini almak üzere bir malı vermektir. Harcamada halisane davranmaktır. Yani en değerli malı ve en faydalı yönü araştırmak ve malı, Allah için vermektir. Buna göre mana şöyledir: Kim malını, karşılığını Allah'tan umarak Allah yolunda harcarsa, bir nevi Allah'a borç vermiş kimse gibidir.

*"Karz"*dan maksat, sadakadır da denmiştir. Başka bir yorum da şudur: Aslında karz, "karaza's-sevbe bil mikraz" yani elbiseyi makasla kesti sözünde olduğu gibi kesmek demektir. Daha sonra kişinin, mallarından kesip ayırdığı ve karşılığını iade etmek şartıyla ayn olarak verdiği şeye "karz" denmiştir. Mana şöyledir: Allah'a kim güzel yani helâl ve temiz bir mal verir? Zira Allah sadece temiz ve helâli kabul eder. Kim Allah'a ödünç verirse Allah ona lütuf olarak kat kat verir. **«Ayrıca ona değerli bir mükâfat da vardır.»** Kendisine kat kat verilen bu karşılığa ilâve olarak verilen bu *"değerli mükâfat"*, bizzat çok güzel ve çok değerlidir. Kat kat olmasa bile yarışmaya değer. Bir de kat kat olunca ne kadar yarışmaya değer olduğunu siz düşünün.

Rivayet edildi ki, bu konuda âyet nazil olunca Ebû Dahdâh, sahip olduğu bütün malların yarısını Allah yolunda sarfetti. Öyle ki, altıyüz hurma ağacı olan bahçesini bile tasadduk etti. Sonra hanımı Ümmü'd-Dahdâh'a gelip:"Ben Rabbime biat ettim ve bahçemi tasadduk ettim" deyince o da: "Çok kârlı bir alış veriş,"dedi. Rasûlüllah da şöyle buyurdu: *"Ebû Dahdâh için cennette nice iri salkımlar vardır."*(7)

Âlimlerden birisi şöyle dedi: "Allah onlardan ödünç istedi. Şayet onlarda kişilik olsaydı, Allah istemeden, değil malı kendilerini bile verirlerdi. Çünkü kul ve sahip olduğu her şey Mevlâsınındır. Bu gölge varlığı feda ederlerse Allah katında hakiki varlığı elde ederler. Böyle yapan kimse için, Allaha doğru yol alması ve onun yüce kapısının eşiğine yönelmesi nisbetinde mükâfat vardır."

7- Hadisi, Ebû Hatim, Abdullah b. Mesud'dan rivayet etmiştir. Bkz. *Tefsiru İbn Kesîr*, 3/44 (Hadîd Sûresi'nin tefsiri). Metindeki *el-Uzku*, hurma veya üzüm salkımı demektir. *Ra* da; iri, büyük mânasındadır.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ
بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا
انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ
بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾
يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَى وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ
وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ
بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا
مَأْوَاكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

12. Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün gün: "Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir" (denilir.) İşte büyük kurtuluş budur.

13. Münafık erkek ve kadınlar, mü'minlere: "Bizi bekleyin. Nurunuzdan faydalanalım" dedikleri gün, onlara: "Ardınıza dönün de ışık arayın," denilir. Nihayet onların arasına, kapısının içinde rahmet, dışında azap olan bir sur çekilir.

14. Münafıklar onlara: "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Mü'minler derler ki: "Evet ama, siz kendinizi

mahvettiniz. (Mü'minleri) gözlediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan), sizi Allah hakkında bile şaşırttı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı.

15. Bugün sizden ve inkâr edenlerden fidye kabul edilmez. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü dönüş yeridir!"

12. «Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün gün...» Onları, kıyamet günü sırat üzerinde iman ve itaat nurları koşarken gödüğün anı hatırla.

"Sa'y", koşma ile yürüme arasındaki gidiştir. İyi veya kötü işteki ciddiyeti ifade için de kullanılır. Fakat daha ziyade güzel işler için kullanılır. *"Eymân"*, organ manasındaki yemîn'in çoğuludur. Maksat sağ taraftır. *"Beyne"*, sa'y'ın zarfıdır.

Ebu'l-Leys şöyle dedi: "Nûr önlerinde, sağlarında ve sollarında olur. Fakat sol zikredilmedi."

Fethu'rrahman da şöyle denilmektedir: "Cenab-ı Hak özellikle *'önlerini'* zikretti. Çünkü insanın, ışığa muhtaç olduğu yön, ön taraftır. Sağ tarafı da değer vermek için özellikle zikretti. Ön ve sağın zikredilmesiyle bütün yönler zikredilmiş oldu."

Keşfu'l-Esrâr'da ise şöyle dendi: "Cennet yolu sağdadır ve mü'minlerin istikametidir. Cehennem yolu ise soldadır ve cehennemliklerin yoludur. Hadisi şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Ben havzımın (havz-ı kevser) başında iken: 'Bu tarafa gelin,' diye çağırırım. Bir takım insanlar sol tarafa doğru yönelirler ve benden uzaklaşırlar. Ben yine: 'Bu tarafa gelin,' diye çağırırım. Fakat denilir ki: 'Bunlar senden sonra dinde neler icad ettiler sen bilmezsin.' Ben de: 'Helâk olsunlar,' derim."*[8]

«'Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir' (denilir.)» Müslüman erkek ve kadınlarla karşıla-

---

8- Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'de başka lâfızlarla şöyle rivayet edilmiştir: *"Dikkat edin. Ümmetimden bir takım kimseler getirilip cehennem tarafına atılmaları emredilir. Ben de: 'Yâ Rabbî! Onlar benim ümmetimdir' derim. Denilir ki: 'Bunlar senden sonra dinde neler icad ettiler sen bilmezsin. Sen onlardan ayrılınca gerisin geriye dönüp dinden çıktılar.' Ben de: 'Helâk olsunlar, rahmetten uzak olsunlar,' derim."*

şan melekler şöyle derler: "Bugün müjdelendiğiniz şey cennettir, veya müjdeniz, cennete girmektir."

Belirtilen nûr ve müjde, ebedî cennetlerle birliktedir.

«İşte büyük kurtuluş budur.» Bütün istediklerini elde ettikleri için bundan öte bir hedef yoktur.

13. «Münafık erkek ve kadınlar mü'minlere:» İnanılması gereken şeylere tam manasıyla inanan mü'minlere: **«'Bizi bekleyin,»** derler. Bu sözü: Kendileri yaya, mü'minler ise şimşek gibi kendilerini cennete uçuran binekler üzerinde onları geçince söylerler. Yahut da mana: "Bize bakın," demektir. Çünkü mü'minler münafıklara bakarlarsa, yüzleriyle onlara dönmüş olacaklarından münafıklar onların yüzündeki nurla aydınlanmış olacaklardır.

Hamza *"Enzırûnâ"* şeklinde okudu. O takdirde "Bize mühlet verin," demek olur. Çünkü münafıkların onlara yetişmeleri için mü'minlerin yavaş gitmeleri bir bakıma mühlet verme demektir.

«Nurunuzdan faydalanalım'», aydınlanalım ve o aydınlık içinde sizinle birlikte yürüyelim **«dedikleri gün...»** *"İktibâs"*; çıra gibi, tutuşturmak maksadıyla büyük ateş kütlesinden bir ateş parçası almak demektir.

Râğıb şöyle dedi: "Kabes: Alınan bir parça alev, iktibas da bu alevi istemek demektir. İstiâre yoluyla, ilim ve hidayet isteme manasına da kullanılır."

Bazıları da şöyle dedi: "Nâr ve nûr aynı kökten gelmektedir. Görmeye yardımcı olan yaygın ışık demektir. Ekserîya aynı manaya gelirler. Ancak nâr (ateş), dünyada ihtiyaç duyanlar için, nûr ise hem dünyada hem âhirette herkes için gereklidir. Bundan dolayı *"nûr"* için iktibas (ışık talebi) tabiri kullanıldı. *"Nûrunuzdan faydalanalım"* sözü için: *"Nûrunuzdan bir alev ve çerağ alalım,"* yorumu da yapıldı."

Denildi ki: "Allah amelleri nisbetinde mü'minlere sırattan geçebilecekleri bir nûr, münafıklara da kendilerini aldatmak için bir nûr verir. Şu âyet bunu ifade etmektedir: *'Halbuki Allah onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir.'* (Nisâ:142)

Onlar aydınlık içinde yürürlerken Allah onlara bir karanlık ve rüzgâr gönderip münafıkların ışıklarını söndürecektir. Şu âyet bunu belirtmektedir: *"...O gün Allah, peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları utandır-*

maz. Onların nurları, önlerinden ve yanlarından koşar da: 'Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla...' derler." (Tahrîm:8) Mü'minler bunu, münafıkların nûru söndürüldüğü gibi kendilerinin nûru da söndürülür korkusuyla söylerler.

Kelbî şöyle dedi: "Münafıklar mü'minlerin nûrundan istifade etmek isterler. Fakat edemezler. Mü'minler onları geride bırakınca karanlık içinde kalırlar ve onlara: *'Bizi bekleyin. Nûrunuzdan faydalanalım'* derler."

«Onlara: 'Ardınıza dönün de ışık arayın,' denilir.» "Arasât meydanına dönün de ışık isteyin. Zira ışık oradan elde edilir." Veya "dünyaya dönün de iman ve sâlih amellerle nûr arayın," denilir.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Ümâme el-Bâhilî şöyle dedi: "Kullar kıyamet günü sıratın yanında iken onları birden karanlık kaplar. Sonra Allah, nûru kulları arasında taksim eder. Mü'minlere verir de kâfir ve münafıklar mahrum kalırlar. Âmâ, görenin nûrundan istifade edemediği gibi, münafık ve kâfir de mü'minin nûrundan faydalanamaz. Bunun üzerine mü'minlere: *'Bizi bekleyin. Nûrunuzdan faydalanalım'* derler. Mü'minler de şöyle cevap verirler: *'Ardınıza dönün de ışık arayın.'* Dönerler fakat bir şey bulamazlar. Çünkü aralarına bir sur çekilmiştir"(9)

Âyetin anlamı şöyle de olabilir: Eli boş olarak dönün, bizden uzaklaşın ve başka nûr arayın. Mü'minler, arkalarında nûr olmadığını bildikleri halde sırf onları hüsrana düşürmek için böyle söylerler. Yahut da onlara hakaret olsun diye arkalarındaki zifiri karanlığı aydınlık olarak ifade ederler.

«Nihayet onların arasına, kapısının içinde rahmet, dışında azap olan bir sur çekilir.» Yani mü'minlerle münafıklar topluluğu arasına bir sur çekilir. Sur yapma işi, el ve âletlere ihtiyaç duyuğu için *"darp"* ifadesi kullanıldı. Nitekim çekiçlerle, kazıklarla vurmayı gerektirdiğinden çadır kurma işine de "darbu'l-hayme" denildi. *"Sur"*: Cennet ve cehennem arasındaki duvardır. Şehrin surları demek, şehri kuşatan duvarlar demektir.

Bazıları ise şöyle dedi: "O, cennetliklerle cehennemlikler arasında bir duvardır. Orada A'râf halkı bulunur, cennet ve cehennem halkına bakarlar. Orası ölümün boğazlandığı yerdir. İki taraf halkı da onu görür."

9- Bu haberi, İbn Kesîr tefsirinde daha geniş zikretmiş (3/449) ve İbn Ebû Hâtim'in tahric ettiği söylenmiştir.

Bu surun bir kapısı vardır ki oradan mü'minler girer. Aralarındaki bu sur, ikinci durumda yani cennete girmelerinden sonra olur. Yoksa daha önce olmaz. Kapının veya surun içi, cennet tarafına baktığı için rahmettir. Dışı ise cehennem tarafına baktığından azaptır.

Âlimlerden biri şöyle dedi: "Bu sur, Beyt-i Makdis'in doğu surudur. İçinde mescidi vardır ki o rahmettir. Dış tarafı ise azaptır. Oraya cehennem vadisi denir. Beyt-i Makdis'teki rahmet kapısı olarak adlandırılan kapı hakkında Ka'b şöyle derdi: Burası: Cenab-ı Hak'kın, *'Kapısının içinde rahmet, dışında azap olan bir sur çekilir'* buyurduğu kapıdır. Yani cehennem vadisi olarak bilinen yer surun yeridir."

İbn Atıyye ise: "Sur hakkındaki bu görüş doğruluktan uzaktır. Aslında surdan maksat A'râf'tır," demektedir.

Ben fakir ise diyorum ki: İşareti bilen kimse için bu görüş doğruluktan uzak değildir. Rivayete göre Ubâde, Beytü'l-Makdis'in doğudaki sûru üzerine çıktı ve ağladı. Birisi ona: "Seni ağlatan nedir, ey Ebu'l-velîd?" deyince şu cevabı verdi: "Rasûlüllah bize burada cehennemi gördüğünü haber verdi." Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Beyt-i Makdis, mahşer (toplanma) ve menşer (dağılma) yeridir."*(10) Cehennem vadisi olarak bilinen yerin bizzat a'râf surunun yeri olması mümkündür. Fakat bu sadece Allah'ın bileceği tarzda olur. Çünkü kıyamet günü yeryüzü başka bir yeryüzü olacaktır. İbadet yerlerinin cennete katılacağı bir gerçektir. Buna göre Mescid-i Aksâ'nın cennetten, dışının cehennemden olması ve aralarında da bir surun bulunması uzak bir görüş değildir.

14. «Münafıklar onlara: 'Biz sizinle beraber değil miydik?' diye seslenirler.» Sanki, "Onlar sur çekildikten ve azabı gördükten sonra ne yaparlar?" sorusu soruldu da cevaben şöyle denildi: Münafıklar surun gerisinden mü'minlere: "Dünyada biz sizinle beraber değil miydik," diye seslenirler. Bununla namaz, oruç, nikâh ve miras gibi aşikâr olan işlerde mü'minlerle beraber olduklarını belirtmek istiyorlardı.

«Mü'minler de derler ki: 'Evet ama siz kendinizi mahvettiniz.» Münafıklık sebebiyle kendinizi mahvu perişan ettiniz. Fitnenin nefse nisbet edilmesi, meyil ve şehvetin nisbet edilmesi manasınadır. *"Şeytan sizi fitneye dü-*

---

(10) Hadisi, İbn Mâce ve Taberânî rivayet etmiştir. Hadisin tamamı şöyledir: *"Oraya gidin, orada namaz kılın. Zira oradaki bir namaz, başka bir yerdeki bin namaz gibidir."* Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/9.

yumesin..." (A'râf:27) âyetinde şeytana nisbet edilmesi ise, vesvesenin nisbet edilmesi anlamındadır. *"Allah buyurdu: 'Senden sonra biz kavmini fitneye düşürdük...'"* (Tâhâ:85) âyetinde, fitnenin Allah'a nisbet edilmesi de, yaratmanın O'na nisbet edilmesi manasınadır. Zira sapıklığı yaratmak onlar için bir fitnedir.

«(Mü'minleri) gözlediniz,» yani mü'minlerin felâketini gözlediniz. *"Terabbus"* gözlemek, beklemek demektir.

Mukâtil şöyle dedi: "Muhammed (s.a.v.)'i gözlediniz ve: 'O pek yakında ölür, biz de ondan kurtuluruz,' dediniz. Bu kötü bir vasıftır. Çünkü hak ve hayır vasıta ve aracılarının ölümünü istemek en büyük kabahat ve suçlardandır. Hakdizatında kendilerinden istifade edilmek, sohbetlerinden yararlanılmak için onların uzun ömürlü olmaları arzu edilmelidir."

«Şüpheye düştünüz.» Din, peygamberlik veya kıyamet günü hakkında şüpheye düştünüz.

«Ve kuruntular sizi aldattı.» *"Emânî"* boş şeyler demektir. İslâm'ın durumunun kötüye gitmesini istemek de bu boş şeylerdendir. *Aynü'l-Meânî*'de şöyle dendi: "Şeytanın hileleri sizi aldattı." Ebû'l-Leys ise, dünyanın bâtıl şeyleri sizi aldattı, diye tefsir etti.

«O çok aldatan (şeytan) sizi Allah hakkında bile şaşırttı.» Şeytan sizi, kerim olan Allah hakkında: "O, cömerttir, bağışlayandır, azap etmez" diyerek aldatır.

Katâde şöyle dedi: "Allah, kendilerini cehenneme atıncaya dek şeytanın aldatması altındadırlar."

Müfredât'ta şöyle dendi: "Şeytan, şehvet, mal ve makam gibi insanı aldatan her şeye *"ğarûr"* denir. Burada ise şeytan diye yorumlandı. Zira şeytan, dünya ile aldatanların en kötüsüdür. Dünya aldatır, zarar verir, sonra da geçer gider" denilmiştir.

«Nihâyet Allah'ın emri» ölüm **«gelip çattı.»**

15. «Bugün sizden ve inkâr edenlerden fidye kabul edilmez.» Ey münafıklar! Sizden, azabı defetmek için vereceğiniz herhangi bir fidye kabul edilmez. Fidâ, insanın mal ve can gibi, harcadığı şeylerle musîbetten korunması demektir. Yani, sizden ne bir diyet ve ne de yerinize bir başkası kabul edilir. Açıkça ve gizlice kâfir olanlardan da kabul edilmez.

Burada insanların üç kısım olduğuna işaret vardır: İçiyle dışıyla hâlis mü'min, dışıyla mü'min içiyle mü'min olmayan münafık, içiyle ve dışıyla kâfir olan.

«Varacağınız yer ateştir.» Dönüş yeriniz orasıdır. Asla başka yere döndürülmezsiniz. **«Size yaraşan odur.»** İşlediğiniz geçmiş günahlar sebebiyle bu ateş, efendinin kölesi üzerindeki tasarrufu gibi sizin üzerinizde tasarruf yapıyor. Yahut da, o size en münasiptir. *"Mevlâ"*, fazla harflerin hazfiyle *"evlâ"* kelimesinden türemedir. Gerçek anlam şudur: Bu yer, sizin için, en münâsip yer, denilen yerinizdir. Veya siz, ateşi gerektiren şeylere dünyada nasıl hükmediyor idiyseniz bu ateş de size bugün öyle hükmetmektedir. Cehennem **«ne kötü dönüş yeridir!»**

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا
أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (١٦) اِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (١٧) إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ (١٨) وَالَّذِينَ آمَنُوا
بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ
أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ (١٩)

16. İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek sebebiyle kalplerinin huşu içinde olma zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerlerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

17. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor. Akledersiniz diye gerçekten size delilleri açıkladık.

18. Doğrusu sadaka veren erkek ve kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere (mükâfatları) kat kat artırılır ve onlara değerli bir mükâfat vardır.

19. Allah'a ve peygamberlerine inananlar (var ya), onlar Rableri katında sözü-özü doğru olanlar ve şehitlik mertebesine erenlerdir. Onların ücretleri ve nurları vardır. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennemlik olanlardır.

16. «İman edenlerin, Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek sebebiyle kalplerinin huşu içinde olma zamanı daha gelmedi mi?» *"Enâ"* fiili, bir şeyin vakti geldi, yaklaştı anlamınadır. *"Huşu"* ise, boyun eğmek, yumuşamak demektir. Buna göre âyetin manası: Kalplerinin, Allah'ın zikri için yumuşayacağı, onunla tatmin olacağı, gevşeklik göstermeksizin, süratle emirlerine uyup, yasaklarından kaçınacakları vakit henüz gelmedi mi?

Âlimlerden birisi şöyle dedi: "Şayet burada *'zikir'*den maksat Kur'an-ı Kerim değilse anlam şöyle olur: 'Allah anıldığı zaman kalplerinin incelip yumuşama vakti gelmedi mi?' Çünkü Allah'ı zikretmek, kalplerin yumuşaması için bir sebeptir. *'O'ndan inen gerçek'*, Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an için huşu: Tam olarak O'nun emir ve yasaklarına riayet etmek, içindeki hükümleri yerine getirmek için çabalamaktır. Daha önce zikredilen ve bundan sonra da zikredilecek olan Allah yolunda harcama emri de bu Kur'an hükümlerindendir."

Rivayete göre: Mü'minler Mekke döneminde daha gayretliydiler. Medine'ye hicret ettiklerinde rızık ve nimetlere kavuştular ve kalbî hassasiyetlerini biraz kaybettiler. Âyet bunun üzerine nazil oldu.

İbn Mesud'dan şöyle rivayet edildi: "Müslüman olmamızla bu âyetle azarlanmamız arasından sadece dört yıl geçmişti."

İbn Abbas (r.a.)'tan da şöyle nakledildi: "Allah mü'minlerin gönüllerini biraz yavaşlamış buldu da, Kur'an'ın inmeye başlamasından on üç sene sonra onları kınadı."

Hasan Basrî (r.a.) ise şöyle dedi: "Onlar Kur'an'ı sizden daha az okudukları halde Allah onların kalplerini gerilemiş buldu. Siz Kur'an'ı çok okumanıza rağmen aranızda ortaya çıkan günahlara bir bakın da halinizi görün."

«Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar.» Maksat, kendilerinden kötü şeyler nakledilen Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmaktan sakındırmaktır.

«Onların üzerlerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı.» Onlarla peygamberleri arasında zamanlar, ömürler ve emeller geçti de kendilerine katılık ve duygusuzluk hakim oldu. Tevrat ve İncil'i okuyup dinlediklerinde hasıl olan korku kayboldu. Kalpleri taş gibi hatta daha da katılaştı. *"Kasvet"*, kalp katılığıdır. Şehvetlere uymakla meydana ğelir. Çünkü şehvetle saflık, temizlik bir arada olmaz.

«Onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.» Dinlerinin hududundan çıkmış, fazla kasvet ve katılık sebebiyle kitaplarındaki şeyleri tümüyle reddetmişlerdir. Buradan da anlaşılıyor ki, işin başında itaat ve huşu olmazsa sonunda bu hal, yoldan çıkmaya götürmektedir.

Rivayet edildiğine göre, İsa (a.s.) şöyle demiştir: *"Allah'ı zikir dışında fazla söz söylemeyin, aksi halde kalpleriniz katılaşır. Çünkü katı kalp Allah'tan uzaktır. Kendinizi efendiler yerine koyup kulların günahlarını gözetmek yerine, kullar yerine koyup kendi günahlarınıza bakın. İnsanlar, hastalar ve sağlıklılar olarak iki kısımdır. Sıkıntılı olanlara acıyın, sıhhatten ötürü de Allah'a hamdedin."*

17. «Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor.» Katılıktan sakındırmak, itaata teşvik etmek için, katı kalpleri, zikir ve Kur'an okumakla diriltme, ölü toprağı yağmurla diriltmeye benzetilmiştir.

«Akledersiniz diye gerçekten size delilleri açıkladık.» İçindekileri düşünüp, gereğince amel eder ve iki cihan saadetine erersiniz diye size bu delilleri açıkladık. Zikredilen bu âyetler de bu delillerdendir.

18. «Doğrusu sadaka veren erkek ve kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere (mükâfatları) kat kat artırılır ve onlara değerli bir mükâfat vardır.» *Karz-ı Hasen* (güzel borç), hoş olan şeyi, sadakaya müstehak olan kimseye iyi niyet ve gönül hoşluğuyla vermektir. Buradan da anlaşıldığı gibi, makbul olan, samimiyetle verilen sadakadır.

Âyette tekrar yoktur. Çünkü Allah'a güzel bir ödünç verenler ifadesiyle sadaka veren erkek ve kadınlar ifadesi aynı şey değildir. Sadaka vermek mutlak, ödünç vermek ise ihlâsla mukayyeddir.

Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çok tevbe edin. Zira ben cehennemliklerin çoğunu sizden görüyorum."*[11] Bu hadiste kadınların sadaka vermeye daha muhtaç olduklarına işaret vardır.

Müslim, Câbir (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etti: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte bayram namazı kıldım. Ezansız ve kametsiz olarak hutbeden önce namaza başladı. Sonra Bilâl'e dayanarak doğruldu. Allah'tan korkmayı emretti. O'na itaate teşvik etti. Erkeklere va'zu nasihat ettikten sonra kadınlara da va'zu nasihat etti ve şöyle dedi: *'Sadaka verin. Zira çoğunuz cehennem odunusunuz.'* Kadının birisi: 'Neden, Ya Rasûlallah?' deyince, Efendimiz: *'Zira siz çok lânet ediyor ve kocalarınıza nankörlük yapıyorsunuz.'* Bunun üzerine zinetlerini, sadaka olarak Bilâl'in sergisi içine koymaya başladılar. Öyle ki, büyük bir miktar toplandı. Rasûlüllah onları fakir Müslümanlara dağıttı."[12]

Sadakanın sevabı onlara kat kat verilir. Ayrıca onlara, memnuniyet ve ilgi duyulan değerli bir mükâfat vardır.

19. «Allah'a ve peygamberlerine inananlar (var ya), onlar Rableri katında sözü-özü doğru olanlar ve şehitlik mertebesine erenlerdir.» Onlar, yüce mevki ve mertebe sahibi olmakla meşhur sıddîkler ve şehitler makamındadırlar. Onlar tasdikte öne geçen ve Allah yolunda şehit olanlardır.

Fethu'rrahman'da şöyle dendi: "*Sıddîk*, çok doğru söyleyen kişinin sıfatıdır. Bunlar bu ümmetten sekiz kişidirler ve zamanlarında İslâm'a ilk girenlerdir: Ebû Bekir, Ali, Zeyd, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Hamza, dokuzuncuları ise Ömer b. Hattab'dır. Her ne kadar Ömer kırkıncı Müslümansa da, malum samimiyeti sebebiyle Allah onu da bunlar arasına kattı."

Denildi ki, şehitlerin de üç derecesi vardır:

Birincisi: Düşmana karşı savaşırken şehit olan ki, bunun derecesi en yüksektir.

---

[11] Bu, Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin rivayet ettiği uzunca hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/403.

[12] Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. Bu, Müslim'in rivayetinden bir kısmıdır.

İkincisi: Abdestli iken ölen, cuma gün ve gecesinde ölen, doğum yaparken ölen, gurbette ölen, karın ağrısından, tâun hastalığından, yıkıntı altında kalmaktan dolayı ölen, yangın ve boğulma sebebiyle ölen kimseler gibi musîbet ve belâ sebebiyle ölenler.

Üçüncüsü: Bu âyette genel olarak söylenen mü'minler.

Büyüklerden biri şöyle dedi: "Âyetin manası şudur: Onlar, Allah ve peygamberlerinin haber verdiği her şeye inanıp, tasdik etmede ileri giden, Allah'ın birliğine şehadet eden, kıyamet günü ümmetlerin imanla lehinde veya aleyhinde tanıklık eden kimselerdir."

«Onların ücretleri ve nûrları vardır.» Kendileri için vadedilen ücret ve nûr vardır.

Büyüklerden biri şöyle dedi: "Ücret, ancak kazanma yoluyla elde edilir. Kazanç dışında Hak Teâlâ'nın sana verdiği ise nûr ve hediyedir. Ona ücret denmez. Bundan dolayı: *"Onların ücretleri ve nûrları vardır"* dendi. Çünkü ücretleri, kazandıkları şeyler; nurları da Allah'ın kendilerine bu kazançtan dolayı hibe ettiğidir. Böylece ücret müstakil olmamakta ikramla bir arada bulunmaktadır. Ücrette hak etme durumu vardır. Önceki bir amelin kula verilen karşılığıdır. Ecir, ancak nûrla beraber olduğu zaman tamam olur. Bu, nerede olursa olsun ilâhî yardımın kulla beraber olması için böyledir. Kulun ücretli (ecir) olarak isimlendirilmesi de işaret etmektedir ki, itaat ve kendinden sadır olan fiillerde kulun da bir payı vardır. Ücret de bu paydan dolayıdır.

«İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennemlik olanlardır.» Bu kötü sıfatlarla sıfatlanmış olanlar, hiç ayrılmamak üzere cehennemde kalacaklardır. Bu da gösteriyor ki, ebedî cehennemde kalmak sadece kâfirlere hastır. *"Ashâbu'l-cahîm"* yani cehennem ehli tabiri bunu ifade etmektedir. Çünkü sohbet (beraberlik) ifadesi, örfe göre devamlılık ifade eder. Küfürden maksat, Allah'ı inkâr etmektir. Bu Allah'a iman etmenin karşıtıdır. *"Âyetleri yalanlamak"*tan murad ise, peygamberlerin ellerindeki ilâhî âyetleri yalanlamaktır. Bu âyetleri yalanlamak, peygamberleri yalanlamak demektir. Bu da imanın ve peygamberleri tasdik etmenin karşıtıdır. Bu âyette onların iki kötü sıfatla sıfatlanması vardır. Onlar ise, inkâr ve yalanlamaktır.

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ
بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ
نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ
شَدِيدٌۙ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۙ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِۜ ذٰلِكَ فَضْلُ
اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾

20. Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, oyalanma, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Tıpkı bu, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna giden bir yağmur gibidir. Sonra o bitki kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün. Nihayet çer çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden ibarettir.

21. Rabbinizden bir bağışlanmaya, Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

20. «Bilin ki, dünya hayatı...» Maksat dünya yurdundaki hayattır. Ölümden önceki her şey *"dünya"* dır. Ölümden sonraki her şey de *"âhiret"*tir.

«Ancak bir oyun,» yani boş yere oyuncunun kendini yorduğu gibi, sizin de kendinizi yorduğunuz boş bir amel, **«oyalanma»** âhiret amellerinden sizi alıkoyan ve nefislerinizi oyaladığınız değersiz şeyler, **«bir süs,»** kendileriyle süslendiğiniz binek ve elbise gibi şeyler, **«aranızda bir öğünme»** soysop gibi şeylerle çalım satma... *"Fahr"*, mal ve makam gibi, insanın dışındaki şeylerle öğünme demektir. *Müfredât*'ta belirtildiğine göre, her değerli şeye *"fâhir"* denir. **«Ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir.»** Yani âlet edevâtlarla malları ve çocukları çoğaltmadır.

Dendi ki, dünya hayatı çocukların oyunu gibi bir oyun, kadınların süsü gibi bir süs, akranların övünmesi gibi bir övünme, tüccarların biriktirmesi gibi bir biriktirmeden ibarettir.

Hz. Ali, Ammar'a şöyle dedi: "Dünya için gam çekme. Çünkü dünya altı şeyden ibarettir: Yenilen, içilen, giyilen, koklanan, binilen, nikâhlanılan şeyler... En değerli yiyeceği baldır. O, bir sinek tükrüğüdür. En değerli içeceği sudur. Onda bütün canlılar ortaktır. En değerli giyeceği ipektir. Onu da bir böcek örer. En değerli kokusu misktir. O da ceylan kanındandır. En değerli bineği attır. Üstünde insanlar öldürülür. En değerli nikâhlı kadındır. O da sidik yolunda bir sidik yoludur."

Hadisi şerifte Efendimiz şöyle buyurdu: *"Dünya ile benim ne ilgim var? Dünya ile benim ilgim bir yolcunun haline benzer ki, o yolcu sıcak bir günde bir ağaç gölgesinde gölgelenir. Sonra orasını terkedip yoluna devam eder."*(13)

«Tıpkı bu, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna giden bir yağmur gibidir.» *"Gays"* ihtiyaç dayulan yağmur demektir. Sular azalıp kuraklık olduğu zaman insanlar onu isterler. Gays, sadece faydalı yağmur için kullanılır. "Matar" ise genel manada yağmur demektir. Âyette geçen *"küffâr"* çiftçiler demektir. Ezherî'nin dediğine göre Araplar çiftçiye kâfir derler. Çünkü tohumunu toprakla örter. Zaten lügatta küfr, örtmek demektir. Kâfire kâfir denmesi, hakkı bâtılla örtmesinden ötürüdür. İnsanları örttüğü için kabre, kefr denir. Araplar bu manada şunu da söylerler: "Küfür ehli, kubûr ehlidir." Geceye de, cisimleri örttüğü için kâfir denir. Yahut da küffârdan maksat Allah'ı inkâr edenlerdir. Çünkü onlar dünya zinetine çok düşkündürler. Mü'min ise hoş bir

---

13- Hadisi, Tirmizî *Zühd* kitabında 2387 numaralı hadis olarak tahric etmiş ve sahih saymıştır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/506.

şey gördüğü zaman, aklı ona değil de onu yaratanın kudretine takılır ve kudretten hoşlanır. Kâfirin aklı ise, güzel gördüğü şeyin ötesine geçemez de o meyil içinde kaybolur gider.

«Sonra o bitki kurur da, sen onun sapsarı olduğunu görürsün.» Yani yer veya gökten gelen bir musîbetle parlak ve yeşil iken kuruyup gider. Güzel ve parlak halinden sonra sen onu sararmış görürsün. "Sararır" demedi de *"sen onun sapsarı olduğunu görürsün"* dedi. Çünkü sararmak kurumakla birlikte olur. Buradaki maksat ise, ayrıca sararmış halde görülmesidir.

«Nihayet çer çöp olur.» Çer çöp diye ifâde ettiğimiz *"hutâm"* kelimesi ile ilgili olarak *Kâmus*'ta dendi ki: "Hatm, kırmak demektir. Veya sadece kuru olan şeyler için kullanılan bir kelimedir."

Âyet, dünya işlerinin değersizliğini ifade etmektedir. Değersiz olan dünya işleri, kendileriyle istikbaldeki kurtuluşa erilemeyen işlerdir. Bunların hayalî şeyler olduğu temsil yoluyla anlatılmaktadır. Yani bunların gerçeği yoktur.

Hz. Ali şöyle demiştir: "İnsanlar uykudadır. Öldükleri vakit uyanırlar."

Dünyanın faydası az, elden çıkması çabuktur. Akıllı kimseler onunla yetinmek, huzur bulmak şöyle dursun, ona meyil bile göstermezler.

Bu âyette, zikredilen bitkilerle dünyanın geçici ve faydasız haline temsil getirilmiştir. Aslında dünya hayatının süsü, Allah'ın süsüdür. Fakat bu, niyete göre değişir. Bu süs tabiî olarak sevilir. Şer'an yasak olmamasına rağmen insan o süse bizzat meylederse o, dünyanın süsü olur ve bundan dolayı kınanır. Ama Rabbinin emir ve müsadesiyle yönelirse Allah'ın süsü olur ve bu meyilden dolayı övülür. Çünkü Allah'ın emri ve bu emre bağlı her şey önemlidir. Dünya hayatı ise oyun, oyalanma, süs ve övünmedir. İnsanın böyle şeylerle övünmesi, bunların mahiyetini bilmemesinden dolayıdır. İşte bu, kınanma sebebidir.

«Âhirette ise çetin bir azap vardır.» Dünyaya yönelip de onunla âhireti kazanmayanlar için çetin bir azap vardır. Âyette mağfiret ve rızadan önce azap zikredildi, çünkü azap açıkça belirtilen dünya hallerine dalmanın sonuçlarındandır.

«Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır.» Evet orada, dünyadan yüz çevirip dünyayı âhirete hatta sadece Allah'ın rızasını kazanmaya vasıta yapanlar için büyük bir mağfiret ve ölçülemiyecek büyüklükte bir rıza vardır. Burada iyi niyetin faziletine ve mübah olan şeyi ibadete dönüştüreceğine işaret vardır.

«Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden ibarettir.» Dünya hayatı, cam ve çömlek gibi şeylerden yapılan ve çabucak kırılıp dökülen mallar gibidir. İnsan önce onlara meyleder. Fakat eline alıp da kullanmak isteyince kırılıp yok olur.

21. «Rabbinizden bir bağışlanmaya, Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşun.» Meydanda rakiplerini geçen yarışçılar gibi, büyük bir mağfirete, tevbe ve sâlih amel gibi mağfiret sebeplerini kazanmaya koşun. Bu mağfiret Allah'ın vadettiği mağfirettir. Yoksa amelin kendisi mağfireti sağlamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), duâlarında şöyle derlerdi: *"Allah'ım! Senden mağfiretini sağlayan şeyleri isterim."* Yani Allah'ın izniyle, sahibini affettiren şeylere muvaffak kılmanı isterim.

Ayrıca genişliği, birbirleriyle bitişik oldukları farzedildiğinde yedi kat gök ve yedi kat yer genişliğinde olan cennete koşun. Cennetin genişliği böyle olursa ya uzunluğu ne kadar olur? Çünkü her şeyin uzunluğu, genişliğinden daha fazladır. Bu cennet, Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmıştır. Bu da gösteriyor ki, Ehl-i Sünnet'in de dediği gibi cennet, şu anda yaratılmıştır ve mevcuttur. Sadece iman, cennete girebilmek için kâfidir. Çünkü burada iman ile birlikte başka bir şey şart koşulmamışır. Fakat yüksek derecelere ulaşmak, amellerle olmaktadır. Burada bir diğer husus da şudur: Peygamberlerine iman, onların getirdikleri ilâhî kitaplara iman ve bu kitapları gereğine uygun yaşamakla tamam olmaktadır.

«İşte bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediğine verir.» Yani vaadedilen mağfiret ve cennet Allah'ın lütfudur. Karşılıksız ikramdır. Mûtezilenin iddia ettiği gibi zorunlu bir veriş değil, ikram ve ihsan şeklinde bir veriştir.

«Allah büyük lütuf sahibidir.» Bundan dolayı, sonsuz olan böyle bir lütfu dilediğine bahşeder. Bu ifadeden maksat, büyüklerin lütfunun da büyük olduğuna dikkat çekmektir. Ayrıca, cennete ancak Allah'ın lütfuyla girilebileceğine işaret etmektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Dostum Cebrâil yanımdan biraz önce çıktı ve şöyle dedi: 'Ey Muhammed! Seni hak üzere gönderen Al-*

lah'a yemin olsun ki, Allah'ın kullarından bir kul, etrafı denizle çevrilmiş bir dağ başında beş yüz sene Allah'a ibadet etti. Allah onun için dağın altından tatlı bir su kaynağı ve her gün meyve veren bir nar ağacı çıkardı. Akşam olunca aşağıya iner abdest alır ve bu narı koparıp yer. Sonra namaza durur ve Rabbinden, secde halinde iken canını almasını isterdi. Ayrıca Allah'ın onu secde halinde iken diriltmesi için cesedine toprak veya başka bir şeyin tesir etmemesini de Allah'tan diledi. Cenab-ı Hak da böyle yaptı. Biz inip çıktığımızda ona uğrar ve onu hep secde halinde buluruz.' Cebrâil, devamla şöyle dedi: 'Biz Levh-i Mahfuz'dan gördük ki, o zat kıyamet günü diriltilip Cenab-ı Hakk'ın huzuruna getirilecek ve Allah Teâlâ onun için şöyle diyecek: Kulumu rahmetimle cennete koyun. O kul da: Ya Rabbi! Amelimle koyun, deyince Allah da şunu söyleyecek: Benim kuluma olan nimetimle, onun amelini mukayese edin. Ölçerler ve sadece göz nimeti, onun beş yüz senelik ibadetinden fazla gelir. Geri kalan nimetlerin karşılığı olacak ibadet bulunmaz. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur: Kulumu cehenneme atın. Cehenneme doğru sürüklenir ve kul: Aman Ya Rabbi! Beni rahmetinle cennete koy, diye bağırır. Cenab-ı Hak da: Onu bana getirin, der. Kul, Allah'ın huzuruna getirilir ve Hak Teâlâ ona: Sen yokken seni kim yarattı? diye sorar. Kul da: Ya Rabbi! Sen, der. Cenab-ı Hak: Bu yaratma işi Benim rahmetimle mi, yoksa senin amelinle mi oldu? deyince kul: Elbette Senin rahmetinle, der. Hak Teâlâ: Peki sana beş yüz sene ibadet etme gücünü kim verdi? diye sorunca, kul: Sen verdin, Ya Rabbi! der. Cenab-ı Hak: Peki seni denizin ortasındaki dağa indiren, tuzlu sudan tatlı su çıkaran ve senede bir defa meyve verdiği halde her gece meyve veren nar ağacını sana bahşeden kimdir? Benden, secdede iken canımı almamı istedin. Bütün bunları kim yaptı? deyince, kul: Sen yaptın Ya Rabbi! dedi. Cenab-ı Hak bunun üzerine şöyle buyurdu: Bütün bunlar rahmetim sayesindedir. Yine rahmetimle seni cennete koyuyorum.'"(14)

مَا أَصَابَ

مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ

14- Bu hadisi müfessirler zikretmiş fakat ben, elimdeki hadis kaynaklarında bu hadise rastlayamadım. Fakat kıssada önemli mesajlar var. Kul ne kadar çok Rabbine ibadet etse de onun nimetlerinin şükrünü ödeyemez. Ayrıca şükür bile şükrü gerektiren bir nimettir. Başarı ancak Allah'ın muvaffak kılmasıyla olur. Biz de Cenab-ı Hakk'ın, bize lütuf ve ihsanıyla davranmasını, bizi cennetinden ve nimetlerinden mahrum bırakmamasını dileriz. Zira O, çok cömert ve lütufkârdır.

ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا
اٰتٰيكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

22. Yeryüzünde olan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o, bir kitapta yazılmış olmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır.

23. Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.

24. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah müstağnîdir, hamde lâyıktır.

22. «Yeryüzünde olan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o, bir kitapta yazılmış olmasın.» *"Musîbet"* atıcılıkta kullanılan bir ifadedir. "Ok isabet etti" dendiği zaman, hedefe tam olarak vardı, demektir. Sonraları, sıkıntı ve belâ için kullanılır oldu. Yani, karanlık, ekin ve meyvelerdeki âfet gibi yeryüzünde meydana gelen; açlık , düşman tehlikesi, çocuk ölümü, dert ve hastalık gibi kendi başınıza gelen şeylerdir. Nefisleri veya musîbetleri yahut da yeryüzünü yaratmadan önce Allah'ın ilminde veya Levh-i Mahfuz'da bütün bunlar yazılı idi. *"el-Ber'ü"* yaratmak , *"el-Bâriu"* yaratıcı demektir.

Rabi' b. Salih el-Eslemî şöyle dedi: "Said b. Cübeyr'in yanına vardım. Kendisini öldürmek isteyen Haccac'ın yanına getirilmişti. Kavminden bir adam ağlayınca Said:'Niye ağlıyorsun?' dedi. Adam: 'Senin başına gelen şeye ağlıyorum' deyince, Said şöyle seslendi: 'Sakın ağlama, zira bunun olacağı Allah tarafından malumdu. Sen şu âyeti işitmedin mi?: *Yeryüzünde olan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce* *o, bir kitapta yazılmış olmasın.*"[15]

Ravza' adındaki eserde şöyle dendi: "Haccac ölünce rüyada görüldü ve: 'Allah sana ne yaptı?' dendi. O da: 'Öldürdüğüm her kişiye karşılık bir kere, fakat Said b. Cübeyr'e karşılık yetmiş kere beni öldürdü' dedi."

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki:Yeryüzünde cereyan eden her olay ve kulların yaptığı her iş, daha meydana gelmeden önce detaylı olarak Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Böylece melekler de delil getirsinler ki, olaylar daha vücuda gelmeden Allah onları biliyor, günah işleyeceklerini bildiği halde onları yaratıyor, rızık ve ümit veriyor. Ve yine onlar Allah'ın hilmini anlasınlar, ayrıca da bu günahlardan sakınsınlar ve kendilerini günahlardan koruyup ibadetlere muvaffak kıldığı için O'na şükretsinler. Âyet, olaylar olmadan önce Cenab-ı Hakk'ın onları bildiğine de delâlet etmektedir. Aksi hade Levh-i Mahfuz'da yazması mümkün olmazdı.

«Doğrusu bu, Allah'a kolaydır.» Her ne kadar çokluklarına rağmen bunları bir kitapta yazmak kullara zor ise de Allah, zaman ve hazırlığa muhtaç olmadığı için O'na kolaydır.

23. «Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayınız.» *"Esâ"*, "alime" babından olup, üzülme manasınadır. Yani bolluk, mal, sıhhat ve afiyet gibi dünya nimetlerinin elinizden çıkmasına üzülmeyesiniz ve verdiğimiz bu nimetlerle de şımarmayasınız diye bunları bir kitapta tesbit edip yazdığımızı size haber verdik. Çünkü bir kimse, her nimet ve musîbetin kader neticesi olduğunu bilirse kaybettiğine fazla üzülmez, elde ettiğine de fazla sevinmez. Çünkü Allah bunların pek yakında yok olmasını da takdir edebilir.

Hikmet sahibi kişilerden birine şöyle denildi: "Ey bilge kişi! Nasıl oluyor ki, kaybettiğine üzülmüyor, elde ettiğine sevinmiyorsun?" O da şöyle cevap verdi: "Elden çıkan, düşünmekle geri gelmez. Elde edilen de sevinmekle devam etmez. Üzüntü gideni geri getirmez, sevinç de yok olanı yaklaştırmaz."

İbn Mesud (r.a.) şöyle dedi: "Yaktığını yakan ve bıraktığını bırakan bir ateşe dokunmam, olmayan bir iş için 'keşke olsaydı' dememden daha sevimli gelir bana."

---

[15] Bu haberi, İbnü ebi Şeybe, Abd b. Humeyd ve İbnü'l-Münzir Rabî b. Ebû Sâlih'ten rivayet etmişlerdir. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/177.

Âyetten maksat, Allah'ın emrine teslim olmayı engelleyen üzüntüyü ve böbürlenmeye götüren sevinci ortadan kaldırmaktır. Zaten peşinden hemen şöyle buyurmuştur:

«Çünkü Allah, kendini beğenip, böbürlenen kimseleri sevmez.» Çünkü dünyalıklarla sevinen ve onlara değer veren, mutlaka onlarla övünür ve çalım satar. *"Muhtâl"*, kibirli, kendini beğenmiş demektir. "Huyalâ"dan gelmektedir. O da, kendinde insanların dikkatini çeken bir faziletin varlığını hayal etmekten doğan kibirlenmedir. Ata binen herkes mutlaka kibirlenir, dendiği için "hayl" yani at lâfzı da buradan gelmedir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle dendi: "*Muhtâl*, gurur, kibir sahibi demektir. Tahsis edilmiş umumi lâfızlardandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisi buna delildir: *"Allah'ın sevdiği ve buğzettiği kibir vardır. Sevdiği kibir, sadaka verirken duyduğu sevinç ve düşmanla karşılaşırken hissettiği güvendir. Buğzettiği kibir ise, günah ve azgınlıktaki pervasızlıktır."*(16)

Buna göre âyetin manası: Allah, dünyalık sebebiyle büyüklenen, insanlara çalım satan kimseleri sevmez.

Âyet, insanların, sevinçli ve üzüntülü hallerde dengeli hareket etmesi gereğine işaret etmektedir. Şayet mutlaka sevinecekse, şımararak değil, Allah'ın ikramına şükür olarak sevinsin. Eğer mutlaka üzülecekse, şikâyet ederek değil, Allah'ın kazasına sabrederek üzülsün.

Kuteybe b. Said şöyle dedi: "Arap kabilelerinden birine vardım. Bir de baktım ki, ortalık sayısız deve ölüleriyle dolu. Tepe üzerinde yün eğiren bir adam gördüm ve vaziyeti sordum. Dedi ki: 'Bu develerin hepsi benimdi, fakat onları bana veren şimdi geri aldı,' dedi ve şu dörtlüğü söyledi:

Hayır, andolsun ben O'nun kullarından bir kulum sadece.
Kişi hayatta sıkıntı ve dertlerin hedefidir böylece,
Develerimin, ağıllarında olması beni sevindirmez elbette,
Farketmezdi elbet, başıma gelen bu kaza gelmese de.

16- Hadisi Ebû Davud, *cihad* bölümünde; Nesâî, *zekât* bölümünde; Ahmed b. Hanbel ise *Müsned*'inde (5/62) zikretmiştir.

Hikâye edildiğine göre, Süleyman (a.s.) zamanında bir kuş vardı. Güzel bir şekle ve sese sahipti. Birisi kuşu bin dirheme satın aldı. Başka bir kuş gelip onun kafesi üzerinde bağırdı ve uçtu. Kafesteki kuş ise hiç ses çıkarmadı. Sahibi, kuşun sessizliğini Süleyman (a.s.)'a şikâyette bulundu. Süleyman (a.s.), kuşu getirmesini istedi. O da getirdi. Süleyman (a.s.) kuşa dedi ki: "Sahibinin senin üzerinde hakkı vardır. Seni çok pahalıya aldı, niçin sustun?" Kuş da şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın peygamberi! Sahibime söyle, kalbi benden soğusun. Ben kafeste oldukça asla ötmeyeceğim." Süleyman (a.s.) sordu: "Niçin?" Kuş, cevap verdi: "Benim feryadım vatan ve çoluk-çocuk hasretindendi. Fakat bu gelen kuş bana dedi ki: Bu adam seni sesin güzel olduğu için hapsediyor. Sus ki kurtulasın." Süleyman (a.s.) kuşun söylediklerini sahibine aktardı. Bunun üzerine adam: "Ey Allah'ın peygamberi! Bu kuşu salıver. Ben onu sesi için seviyordum" dedi. Süleyman (a.s.), o adama bin dirhem verdi ve kuşu salıverdi. Kuş uçtu ve şöyle seslendi: "Beni güzelce yaratan, havada uçuran, sonra kafese koyan Allah'ı tesbih ederim." Süleyman (a.s.) şunu ilave etti: "Kuş feryatta iken kafesten kurtulmadı. Ne zaman ki sabretti, işte o zaman kurtuldu. Bu sayede de adam ona gönül vermekten kurtuldu."

Burada nefsanî sıfatlardan uzaklaşmaya işaret vardır. Kul, nefsanî sıfatları yok edince sıkıntıdan kurtulur. Sükûnet âlemine ve kader sırrını bilmeye ulaşır.

24. «Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler.» Onlar, mallarını tutarlar ve Allah'ın hakkı olan sadakaları ondan ayırıp vermezler. *"Cimrilik"*, verilmesi gerekeni vermeksizin, kazancı saklamak demektir. Cimrilik iki kısımdır: Birincisi, kendi mallarında cimrilik; diğeri ise, başkalarının mallarında cimrilik... Bu en ziyade olan cimriliktir. Zaten *Müfredât*'ta da belirtildiği gibi: *"Onlar cimrilik edip başkalarına da cimriliği emrederler."* âyeti bunu ifâde ediyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Seleme oğulları'na: *"Efendiniz kim?"* deyince onlar da: "Cedd b. Kays'tır. Biz onu cimri görüyoruz" dediler. Rasûlüllah da: *"Cimrilikten daha beter bir hastalık var mıdır? Sizin efendiniz, cömert olan beyaz Amr b. Cemuh'tur,"* buyurdu.

Diğer bir hadiste de şöyle buyurdular: *"Kokusu beş yüz senelik mesafe-*

den duyulsa bile şu dört kişi cennetin kokusunu duyamazlar. Cimri, koğucu, alkolik ve ana-babaya âsi kimse."[17]

«Kim yüz çevirirse, şüphesiz ki Allah müstağnîdir, hamde lâyıktır.» Yani kim harcamaktan geri durursa, Allah onun harcamasına muhtaç değildir. Zaten Allah bizzat övülmeye lâyıktır. Şükretmemek ona zarar vermediği gibi, nimetlerinden bir şeyle ona yönelmek de fayda vermez.

Burada bir tehdit ve mal harcamanın, harcayan kişinin menfaatine olduğuna işaret vardır. Ayrıca, kim Allah'a yönelmeyip, o yolda harcamaktan geri durursa bilsin ki, Allah zatı itibariyle onun yönelmesine muhtaç olmadığı gibi, sıfatları itibariyle de zaten övülmeye lâyıktır. Kulun ona yönelmesi veya ondan yüz çevirmesi Allah'a fayda sağlamaz, zarar vermez. Zira zarar ve fayda vermek, başkasının değil sadece Allah'ın elindedir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا
بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ج
وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ
وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا
وَإِبْرٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ ج

17- Hadisi, Hakim ve Beyhakî şöyle rivayet etmişlerdir: *"Dört kişi vardır ki; onları cennete sokmamak ve nimetlerinden tattırmamak Allah'ın hakkıdır: Alkolik, faizci, haksız yere yetim malı yiyen ve ana-babaya âsi olan." Fethu'l-Kebîr*, 1/168. Müslim ve Tirmizî de Ebû Zer'den şöyle rivayet etmişlerdir: *"Üç kimse vardır ki, kıyamet günü Allah onların yüzlerine bakmayacağı gibi, onları temize de çıkarmaz. Onlara acıklı bir azap vardır."* Dedim ki: Ya Rasûlüllah! Perişan olan bu kimseler kimlerdir? Rasûlüllah şöyle buyurdu: *"Elbisesini çalımlı olarak yerden sürüyen (kibirlilik yapan), koğucu ve malını yalan yeminle satan kişi." Câmiu'l-Usûl*, 11/706 .

وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا
بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً
وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ
رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

25. Andolsun ki, peygamberlerimizi açık belgelerle gönderdik ve insanlar adaleti yerine getirsinler diye beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine, görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür.

26. Andolsun ki Biz, Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır. Birçoğu da yoldan çıkmıştır.

27. Sonra onların izinden peşpeşe peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından yolladık ve ona İncil'i verdik, kendisine uyanların gönüllerine şefkat ve merhamet koyduk. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu Biz yazmadık, fakat kendileri bunu Allah'ın rızasını kazanmak için icadettiler. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.

25. «Andolsun ki, peygamberlerimizi açık belgelerle gönderdik.» Peygamberleri, Ebu'ssuud'un tefsirinde de belirttiği gibi, kendilerini en doğru yola yönlendirmeleri için ümmetlere gönderdik. Yani apaçık mûcizelerle gönderdik.

«**Ve insanlar adaleti yerine getirsinler diye beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.**» Gerçeği açıklamak, işin doğrusunu ayırdetmek için bütün kitapları indirdik. Bunu pratik ve teorik gücü tamamlamak için böyle yaptık. Kitaplarla birlikte inmek meleklerin, kitapları insanlara indirmek (tebliğ) peygamberlerin işidir. *"Mizan"*dan gaye, insanların alış-verişlerinde kullandıkları ölçüdür. Kimse kimseye haksızlık yapmasın, alırken ve verirken aralarında adaleti gözetsinler diye bunları indirdik. Mizanı (ölçü-tartı âleti) insanlar yapar. Gökten inme değildir.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: "Üç şey Âdem (a.s.)'le birlikte inmişir: Haceru'l-Esved ki, indiğinde kardan daha beyazdı. Musa'nın âsası ki cennetteki mersin ağacındandı. Boyu on arşın idi. Bir de demir."

«**Biz demiri de indirdik ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır.**» Hasan Basrî'ye göre, demiri indirmekten maksat, yaratmaktır. Nitekim şu âyette de aynı şey söz konusudur: *"Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirdi."* (Zümer:6) Yani yaratıp meydana getirdi. Diğer yandan Allah'ın hükümleri, takdir ve emirleri gökten iner.

Bir başka âlim dedi ki: "Biz demiri madenlerden çıkardık. Çünkü adalet ancak idare ve otorite ile sağlanır. Otorite, vasıtalara ihtiyaç duyar, âletler de demire muhtaçtır. Demirin aslı sudur. O da gökten iner. Demirdeki büyük kuvvetten maksat, kendisiyle savaşılmasıdır. Yahut da kuvvetten gaye harp silâhlarıdır. Çünkü harp âletleri ancak demirden yapılır. Demirde insanlar için başka faydalar da vardır: Bıçak, balta, saban, iğne vs. Her sanat ya demirdendir veya demirden bir âletle yapılır."

«**Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir.**» Yani bu, Allah'ın, düşmanlarıyla savaşta kılıç, ok ve diğer silâhları kullanmak suretiyle dinine ve peygamberlerine yardım edenleri ortaya çıkarması içindir.

İbn Abbas'a göre; *"görmeksizin"*den maksat, Allah'ı görmeden onun dinine yardım etmeleridir. Çünkü itaat edilen şeyi görmeksizin itaat etmekle, ancak sevap ve övgü kazanılır.

«**Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür.**» Helâk etmek istediğini helâk etme kuvvetine mâliktir. Başkasının yardımına ihtiyaç duymayacak derecede güçlüdür. Onlara cihadı emretmesi, ondan faydalanmaları ve sevaba nail olmaları içindir. *"Kuvvet"*, bünyenin sağlam, dayanıklı ve sert olmasıdır. Zaafın zıddıdır. Allah için kuvvet, kudret manasınadır. O da canlının, iradesiyle bir şeyi yapma veya yapmama imkânı bulduğu sıfatıdır. *"İzzet"* ise her şeye galip gelme demektir.

Zerrûkî (r.a.) şöyle dedi: "*Kavî (kuvvetli)* demek, fiillerinde, sıfatlarında ve zatında zaaf gelmeyen, yorgunluk ve gevşeme göstermeyen, yapma ve yıkmada âcizlik ve kusur tanımayan demektir."

26. «Andolsun ki Biz, Nuh'u ve İbrahimi gönderdik.» Biz Nuh'u, Kâbil'in çocukları olan kavmine peygamber olarak gönderdik. O ikinci ata durumundadır. İbrahim'i de kendi kavmi olan Nemruda ve beraberindekilere peygamber yolladık. Cenab-ı Hak'kın özellikle bu iki peygamberi zikretmesi, onları yüceltmek içindir. Zira bu peygamber ilk peygamberlerdendir ve diğer peygamberlerin babaları durumundadırlar. Bütün insanlık Nuh'un oğullarındandır. Araplar ve İbraniler (Yahudiler) İbrahim'in çocuklarındandır.

«Peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik.» Nesillerinden bir kısmına peygamberlik verdik ve onlara kitaplar vahyettik. Hûd, Sâlih, Musa, Hârûn, Dâvud ve diğerleri gibi... Hiç bir peygamber ve kitap yoktur ki, Nuh ve İbrahim'e en kuvvetli vasıtalarla bağlı olmasın.

«Onlardan kimi doğru yoldadır.» Bu iki koldan gelen nesillerden veya kendilerine peygamber gönderilenlerden -ki gönderme ve gönderilenler kelimeleri bunu ifade etmektedir- kimi hak yola yönelmiştir. **«Birçoğu da yoldan çıkmıştır.»** Doğru yoldan çıkıp mutlak bir sapıklığa düşmüşlerdir.

27. «Sonra onların izinden peşpeşe peygamberlerimizi gönderdik.» Onlardan yani Nuh, İbrahim ve onların gönderildiği ümmetlerden sonra veya Nuh ve İbrahim'le aynı zamanda bulunan peygamberlerden sonra peş peşe peygamberlerimizi gönderdik.

"Onların izinden" ifadesindeki onlar zamiri, zürriyete gitmez. Çünkü peygamberler de zürriyyettendir. Yani onlardan sonra birer birer peygamberlerimizi gönderdik.

«Meryem oğlu İsâ'yı da arkalarından yolladık.» Yani İsâ'ya dek peygamberleri peşpeşe yolladık, İsâ'yı da onlardan sonra gönderdik. İsrailoğullarının ilk peygamberi Musa, son peygamberi ise İsâ'dır. **«Ve ona İncil'i verdik.»** Toptan indirdik. **«Kendisine uyanların gönüllerine şefkat ve merha-**

met koyduk.» Havarî ve beraberinde İsâ dinine girenlerin gönüllerine yumuşaklık ve şefkat koyduk. Nasıl ki Ashab-ı Kiram son derece metin ve sert olmasına rağmen mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı izzetli ise, İsâ'ya uyanların gönüllerine de öylece incelik ve şefkat koyduk.

Denildiğine göre: "Kendilerine İncil'de, eziyet hususunda insanlarla didişmekten onlara karşılık vermekten yüz çevirmeleri ve affetmeleri emredildi. Ayrıca onlara: 'Sağ yanağına tokat vurana sol yanağını da çevir. Ceketini soyana gömleğini de ver,' denildi. Onlar da öldürme ve yaralama suçu için kısas cezası yoktu. Bu emirlere tâbi olurlar, Allah'a itaat ederlerdi. Kendi aralarında şefkat ve muhabbet üzere yaşarlardı. Yahudiler katılıkla tanımlandıkları halde bunlar rahmetle tanımlandılar."

«Uydurdukları ruhbanlığa gelince...» İsâ'nın taraftarları oldukları halde, ruhbanlık icadedip ona göre yaşamaya kendilerini zorladılar. Yani onların gönüllerine şefkat, merhamet, bir de kendilerinin icadettiği ruhbanlığı koyduk.

"Ruhbanlık", iftar etmeden oruca devam etmek, rahip elbisesi giymek, et yememek, yiyecek, içecek ve evlenmeden uzak durmak, kiliselerde ibadet etmek gibi, kullukta aşırılık demektir. Bu ruhbanlığı icad etmelerindeki sebep şuydu: Zalimler, İsâ'nın göğe çekilmesinden sonra mü'minlere hakim oldular. Onlarla üç defa savaştılar. Pek azı hariç hepsi öldürüldüler. Kalanlar da dinlerinde fitneye düşmemek için dağ başlarında ruhbanca yaşamayı tercih ettiler. Bunu, dinleri uğruna kaçarak, kendilerini ibadete vermek ve İsâ'nın, geleceğini müjdelediği peygamberi beklemek için yaptılar. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"...Benden sonra gelecek olan Ahmet adında bir peygamberi müjdeleyen kimse olarak geldim..."* (Saff:6)

Rivayete göre, Cenab-ı Hak Firavun ve askerlerini suda boğduktan sonra, iman eden sihirbazlar, Mısır'daki mal ve ailelerine dönmek için Hz. Musa'dan izin istediler. O da izin verdi ve onlara duâ etti. Onlar da dağ başlarında ibadete çekildiler. İlk ruhbanlık yapanlar bunlardı. Onlardan bir grup, vefat edinceye dek Hz. Musa ile birlikte kaldılar. Onlardan sonra ruhbanlık, Hz. İsâ'nın ashabı tekrar ortaya çıkıncaya kadar kaybolmuştu.

«Onu Biz yazmadık.» Biz onlara ne peygamberlerinin diliyle ne de kitaplarında böyle bir ruhbanlığı farz kıldık. **«Fakat kendileri bunu Allah'ın rızasını kazanmak için icadettiler. Ama buna da gereği gibi uymadılar.»**

Ruhbanlığı Allah'ın rızasını istemek için icadettiler. Fakat hiçbirisi gereği gibi riayet etmediler, verdikleri sözün icabına uymadılar. Ruhbanlığın, kendilerini Allah'a yaklaştıran bir ibadet olduğunu iddia ettiler. Bu konuda Hz. Peygamber'e nisbetle şöyle bir söz varid olmuştur: "*Bana iman edip beni tasdik eden ruhbanlığın hakkını vermiştir. Bana iman etmeyenler ise helâk olmuşlardır.*"(18)

Mukâtil b. Süleyman şunu söyledi: "Hz. İsâ'nın ashabı, Hz. İsâ'dan sonra güçsüz kaldılar ve mağaralara çekildiler. Fakat sabredemediler. Domuz eti yeyip, şarap içtiler. Fasıkların arasına karıştılar."

Münâsebât adlı kitapta şöyle dendi: "Hz. İsâ'nın ashabından sonra gelen önderler, yüklendikleri şeyleri tam olarak yerine getirmediler. Kusurlu davrandılar, üstelik dinlerinden vazgeçip krallarının dinine girdiler. Hz. İsâ'nın dini üzere pek az kimse kaldı. Adağın, Allah'a verilen bir söz olması ve bozmanın helâl olmaması itibariyle Allah onları kınadı. Özellikle de adak Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle yapılmışsa..."

«Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik.» Hz. İsâ'nın ashabından, gerçek olarak inananlara -ki gerçek iman, ruhbanlıklarına uymakla Hz. Peygamber (s.a.v.)'e de iman etmektir. Sırf ruhbanlığa uyduktan sonra, zaten Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinden sonra ruhbanlık boş bir şeydir, açık bir inkârdır. Böyle bir şey için nasıl mükâfat umulur?- Evet gerçek inananlara, kendilerine münasip mükâfatlarını verdik. O mükâfat da Allah'ın rızasıdır.

«İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.» Ruhbanlığı icad edip sonra da uymayan, Hz. Peygamber'i inkâr eden pek çok Hristiyan itaatten çıkmıştır. Onlar sözde Yahudi ve Hristiyan olmuşlardır. Hadisi şerifte belirtildiğine göre Hz. Peygamber, şöyle buyurdu: "*Ümmetimin ruhbanlığı nedir bilir misin?*" Ravi der ki: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine Rasûlüllah: "*Hicret ve cihâddır,*" buyurdular.(19)

18- Hadisi bu lâfızlarla hiçbir yerde bulamadım. Ebû Ya'lâ Hz. Enes'ten rivayet ettiğine göre, Rasûlüllah şöyle buyurdular: "*Kendinizi zora koşmayın. Sonra daha zorluk altına sokulursunuz. Bir kavim kendilerini zora koştu. İşleri daha da zorlaştı. İşte kilise ve havralar onlardan geri kalanlar.*" "*Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu Biz yazmadık.*" *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/178.

19- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî şu lâfızla rivayet etti: "*Her ümmet için ruhbanlık vardır. Bu ümmetin ruhbanlığı da Allah yolunda cihaddır.*" *ed-Dürrül'-Mensûr*, 6/178.

Rivayete göre, sahabeden bir grubu korku ve endişe kapladı. Öyle ki bir kısmı kadınları terketmek, bir kısmı dağ başlarında konaklamak, bazıları da yeme-içmeyi terketmek, diğerleri de başka şeyler yapmak istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunların hepsini yasakladı. Çünkü İslâmiyette ruhbanlık yoktur. Visal orucunu yasaklarken şöyle buyurdu: *"Ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin himayesinde geceliyorum. O bana yedirip içiriyor."*(20)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا
بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ
بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ؕ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ
الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۙ وَأَنَّ الْفَضْلَ
بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ؕ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin, sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

29. Böylece kitap ehli bilsin ki, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemezler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

28. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin.» Ey geçmiş peygamberlere iman eden-

---

20- Hadisi, Buhârî ve Müslim, *oruç* bölümünde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/379.

"Visal orucu", geceleyin orucu bozmayıp iki gün birbirine bitişik olarak oruç tutulmasına, denir.

ler! Size yasakladığı şey hususunda Allah'tan korkun ve peygamberi Muhammed'e inanın. Buradan anlaşılacağı gibi, peygamber denince Hz. Muhammed akla gelmekte, başkası düşünülmemektedir. Çünkü o, peygamberliğin tek alemi durumundadır.

"Kifleyn" iki hisse, iki mükâfat demektir.

Râğıb'dan şöyle nakledildi: "Kifl, kendisinde kefâlet olan pay demektir. Sanki Cenab-ı Hak, o paya kefil olmuştur. İki paydan maksat, Allah Teâlâ'nın şu sözüyle özendirilen paylardır. *"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, âhirette de iyilik ver..."* (Bakara:201)

Bu iki kat rahmet, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve ondan önceki peygamberlere inanmanız sayesindedir. Ancak Hz. Peygamber gönderildikten sonra, önceki peygamberlerin şeriatları bâkî olduğu için değildir. Onlar İslâm'la neshedilmezden önce haktı. Ebû Musa (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"Üç kimse vardır ki, mükâfatları iki kat verilir. Bir adam ki, cariyesini güzel terbiye eder, ona güzel bir tahsil verir, sonra da azad edip onunla evlenir. İşte bu kişiye iki mükâfat vardır. Ehl-i Kitaptan mü'min olup sonra Peygamber'e (bana) inanan kişiye de iki ecir vardır. Allah'ın hakkını yerine getiren ve efendisine karşı samimi davranan köleye de iki ecir vardır."*[21]

«Ve size, ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin» Şu âyet-i kerimede belirtildiği üzere kıyamet günü *"Nûrları önlerinden ve sağlarından koşar..."* (Hadîd:12) Bu, cennete varıncaya dek sıra üzerinde yürüdükleri aydınlıktır. **«Sizi bağışlasın.»** Önceden işlediğiniz günahları ve inkârı affetsin. Kâfirlerin iyilikleri Müslüman olduktan sonra geçerlidir. Hadisi şerifte bu şekilde belirtilmiştir.

«Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Son derece affedici, merhametlidir.

29. «Böylece kitap ehli bilsin ki, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemezler.» Âyetin takdiri şöyledir: Şayet Allah'tan korkar, peygamberine inanırsanız, size şöyle şöyle şeyler verir. İşte Müslüman olmayan kitap ehli bilsin ki, onlar, belirtilen iki kat mükâfat, nûr ve bağışlanma gibi lütuflardan

---

21- Hadisi, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî rivayet etmişlerdir. Başka rivayetleri de vardır. Bu rivâyetlerden bazıları Buhârî ve Müslim'de, bazıları da diğer hadis kitaplarındadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/60.

hiçbirini elde edemezler. Etmeleri de mümkün değildir. Çünkü bu lütufları ermenin şartı olan Hz. Peygamber'e imanı yerine getirmediler.

«**Lütuf, bütünüyle Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.**» Allah büyük olduğu için lütfu da büyüktür. Takva ve iman emrinin, Hristiyan ve Yahudiler dışındakilere yapılmış olması da câizdir. O takdirde mana şöyle olur: Allah'tan korkun. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e imanda sebat edin ki, Allah size de ehl-i kitaptan inananlara vadettiği iki kat mükâfatı versin. Nitekim âyette: *"Onlara sabırlarından dolayı, ecirleri iki kat verilir..."* (Kasas:54) buyurulmuştur. Sizin mükâfatlarınız onlarınkinden aşağı olmaz. Çünkü iman konusunda siz onlar gibisiniz. Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmıyorsunuz.

Rivayet edildi ki: Önceleri ehl-i kitaptan olan mü'minler, kendilerine iki kat ecir verileceği için diğer mü'minlere karşı övünmeye ve onlardan üstün olduklarını iddia etmeye kalkıştılar. Bu âyet bunun üzerine nazil oldu.

Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Bizimle, bizden önceki kitap ehlinin durumu şuna benzer: Bir adam hizmetçiler tuttu ve onlara şöyle dedi: 'Öğle vaktinden güneş batıncaya kadar birer kırata kim çalışır?' Bir grup ikindiye kadar birer kırata çalıştı. Sonra işi bıraktılar. Adam: 'İkindiden güneş batıncaya kadar ikişer kırata kim çalışır?' dedi. Bir grup da ikindiden güneş batıncaya kadar ikişer kırata çalıştılar. Öncekiler: 'Bizim ne kusurumuz var ki, hem çok çalışıyor hem de az ücret alıyoruz?' Adam: 'Sizin hakkınızdan bir şey eksilttim mi?' deyince, 'Hayır' dediler. Adam: 'Bu benim lütfumdur ki dilediğime veririm.'"*(22) Bu hadiste ehl-i kitabın, daha uzun ömürlü, daha çok çalışıp daha az ücretli olduğuna, bu ümmetin ise daha kısa ömürlü fakat daha çok kazançlı olduğuna, ayrıca amellere verilen mükâfatın, hak etmeye göre olmadığına işaret vardır. Çünkü köle, efendisinin hizmetinde olmakla ücreti hak etmez, ancak ikram olarak elde eder. Allah'ın da, dilediğine dilediğini verme hakkı vardır. Zira Allah büyük lütuf sahibidir.

Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla Hadîd Sûresi de bitti.

22- Hadisi, Buhârî şu ifadelerle tahric etmiştir: *"Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanların durumu şuna benzer: Bir adam, belli bir ücretle geceye kadar çalışmaları için bir grubu kiralar..."* Tirmizî ise musannıfın rivayeti gibi tahric etmiştir. *Câmiu'l-Usûl*, 9/177. Ayrıca bkz. *Tecrîd-i Sarih*, 7/31-32, hadis no:1029.

MÜCÂDELE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 22 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾

1. Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah ikinizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, görendir.

1. «Kocası hakkında seninle tartışan» âyet metninde geçen *"mücâdele"* (tartışma) kelimesi, münakaşa etme ve karşısındakini yenmeye çalışma ve bir meseleyi çözmek, karara bağlamak için karşılıklı görüşme anlamına gelir. Bu kelimenin aslı, ipi sıkı bir şekilde büktüm anlamına gelen "cedeltü el hable" ifadesinden türemedir. Mücâdele yani tartışma kelimesinde de bu kök mânânın izleri mevcuttur. Birbiri ile münakaşa eden kişilerden her biri diğerini fikrinden vaz geçirmek için, iplik büker gibi çevirmeye çalışmaktadır. Kelimenin buradaki mânâsı ise, karşılıklı konuşma ve sözünü tekrarlama anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Yüce Allah kocası hakkında fetva istemek üzere seninle konuşan, kocasının kabule şayan bir sebep ve meşru bir neden olmaksızın kendisi hakkında yapmış olduğu zıhar hususunda tekrar tekrar sana müracaat eden kadının duâsını kabul etmiştir.

«Ve Allah'a şikâyette bulunan» yani Yüce Allah'a yalvaran, içine düşmüş olduğu kötü durumu ortaya koyan **«kadının sözünü Allah işitmiştir.»**

el-Müfredât'da şöyle ifade olunur: *"Şikâyet"*, kişinin halini ortaya koyması demektir. Şikâyet anlamına gelen "şekva" kelimesinin aslı, "şekve"yi açmak ve içinde olanları ortaya koymak demektir. "Şekve" ise, içine su konulan küçük kap demektir. Aslında burada istiare yapılmaktadır. Tıpkı bir kimse birisine kalbinde olanları açtığı zaman istiare yoluyla bunu ifade ederken söylemiş olduğu "ona kalbimi açtım, dağarcığımda ne varsa silkeledim" cümlesinde olduğu gibi.

Burada peygamber (s.a.v.) ile tartışan kadın, Hazrec Kabilesi'nden Havle binti Sa'lebe'dir. Kocası da Ubâde b. Sâmit'in kardeşi olan Evs b. Sâmit'dir.

Rivayete göre Havle, vücudu güzel bir kadın imiş. Namaz kıldığı bir sırada kocası Evs onu görür ve kendisi ile cinsel ilişkide bulunma isteği duyar. Havle namazını bitirip selâm verince kocası onu davet eder. Ancak Havle kabul etmez. Kocası Evs ise, hafif bir kişilik sahibidir. Bu nedenle karısına kızar ve: "Sen bana annemin sırtı gibisin" der. İşte İslâm tarihinde meydana gelen ilk zıhar hadisesi bu olur. Evs, daha sonra söylediğine pişman olur. Çünkü zıhar ve îla câhiliyet döneminde yapılan boşamalardandır. Evs karısına: "Zannediyorum artık sen bana haram oldun" der. Bu ifade, karısı Havle'ye ağır gelir ve Havle Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelir. O geldiğinde Hz. Âişe Rasûlüllah'ın başını yıkamakla meşguldür. Havle: "Ey Allah'ın Rasûlü, çocuğumun babası, amcamın oğlu ve insanlar içinde bana en sevgili olan kişi kocam Evs b. Sâmit bana zıhar yaptı. Ancak boşama kelimesini kullanmadı ve sonra yaptığına pişman oldu. Acaba aramızı birleştirecek herhangi bir çare var mı?" der.

Rasûlüllah (s.a.v.): *"Görüşüme göre sen ona haram olmuşsun"* der. Kadın: "Ey Allah'ın Rasûlü, beni boşamadı ki" der ve sonra ihtiyacını yalnızlığını ve küçük çocukları olduğunu ifade ederek der ki: "Benim küçük çocuklarım var, onları kendi yanıma alacak olursam aç kalırlar. Babalarına verecek olursam sefil, perişan olurlar." Bu ifadeye karşılık Rasûlüllah (s.a.v.) birinci görüşünü tekrar eder ve der ki: *"Benim görüşüme göre sen ona haram olmuşsun."* Havle, Rasûlüllah(s.a.v.)'a ilk söylediği sözleri tekrar etmeye başlar ve Rasûlüllah (s.a.v.) ona kocasına haram olduğunu her söylediğinde kadın sesini yükselterek der ki: "Kocamdan görmüş olduğum muameleyi Yüce Allah'a şikâyet ediyorum. İhtiyacımı, yalnızlığımı Allah'a şikâyet ediyorum. Onunla uzun bir ömür birlikte geçirdim ve ona karnımda ne varsa sallayıp silkeledim," der. (1)

Havle, bu cümlesi ile kocası ile uzun seneler geçirdiğini artık yaşlılık çağına girdiğini, ve çocuk doğuramayacak yaşa geldiğini ifade etmek istemektedir. Ve bu şikâyetini her yaptıkça insanların âdeti olduğu üzere arş katından ilâhî bir emrin indirilmesini isteyerek başını semaya çevirir ve şöyle duâ eder: "Allah'ım peygamberinin lisanı üzere vahiy indir." Havle Rasûlüllah (s.a.v.) ile tartışırken ve şikâyetini Yüce Allah'a açarken Hz. Âişe, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın başının kalan kısmını kalkıp yıkamaya başlar. Nihayet Cebrâil (a.s.) burada zikri geçen dört âyeti kerimeyi Havle'nin duâsının ve şikâyetinin kabulü mahiyetinde olmak üzere indirir. Böylece Havle, zıhar meselesinin aydınlığa kavuşmasına sebep olmuş olur.

Âyeti kerimede ayrıca Rasûlüllah'ın (s.a.v.) ve kendisi ile tartışan Havle'nin bu olay hakkında Yüce Allah'ın hükmünü indireceğini ve Havle'nin sıkıntısını gidereceğini umduklarına da işaret vardır.

«Allah ikinizin konuşmanızı işitir.» Yani Yüce Allah sizin zıhar meselesi hakkındaki birbirinizle konuşmanızı, birbirinize hitabınızı ve cevabınızı işitir. Çünkü metinde geçen *"tehâvur"* kelimesi, konuşmak ve bu ifadeye karşı cevab vermek yani karşılıklı konuşmak anlamınadır. Kelime, dönmek anlamına gelen *"havr"* kökünden türemedir. Âyet metninde bu ifadenin kullanılmış olması, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kadının kocasına haram olduğu hükmünü tekrar tekrar dönüp vermesinden ve Havle'nin de aynı şekilde helâl olmasını talep etmesindendir. Herhangi bir şeyi araştırmaya muhavere denmesi de kelimenin bu yapısından dolayıdır. Bir örnek daha vermek gerekirse Arapların şu duâsını gösterebiliriz: "Kevr'den sonra Havr'dan Allaha sığınırız" Bunun mânâsı şudur: Ziyadeye erdikten sonra noksana dönmekten ya da ünsiyet ve kaynaşma elde ettikten sonra yalnızlığa dönmekten Allaha sığınırız. Görüldüğü üzere burada havr, dönmek anlamına gelmektedir.

«Çünkü Allah işitendir, görendir.» Yani Allah işitilecek ve görülecek her şey hakkında muazzam bir ilim sahibidir. Böyle olduğunun sonucu olarak onların karşılıklı konuşmalarını işitir, bu tartışma esnasındaki Havle'nin ya-

---

1- Havle binti Sa'lebe'nin hikâyesini İbn Ebu Hâtim Hz. Âişe rivayeti ile bizlere aktarır. Bkz. Taberînin *Camiü'l-Beyân'ı*, 28/9; İbn Kesîr'in *Muhtasar'ı* 3/458. Bunun dışında da Havle'nin hikâyesi ve problemin çözümüne dair daha bir çok rivayetler ve haberler mevcuttur.

karmasını, başını semaya kaldırmasını, şikâyetini ve diğer yakarma izlerini görür. İmam es-Süheyli şu beyitlerde ne güzel söyler:

Ey kalblerde olanı gören ve işiten!
Her bekleneni hazırlayan sensin sen.
Ey bütün sıkıntılarda meded umulan,
Ey kendisine şikâyet ve korku sunulan!
Senin kapını çalmaktan başka yoktur çarem.
Eğer red edersen hangi kapıyı çalarım ben!
Lütfun isyankârı ümitsizliğe düşürmez hâşâ,
Fazlın bol, geniştir ihsan!

Bu âyeti kerime bize gösteriyor ki, herhangi bir kimsenin yaratıklardan ümidi kesilir ve derdinin çözümü için Rabbindan başka hiçbir kimse kalmaz, duâsında ve şikâyetinde samimi olursa Allah Teâlâ ona yeter. Bir kimse ne kadar zayıf olursa yani alçak gönüllü olursa, Allah Teâlâ ona daha lâtîf olur.

Yine bu âyeti kerime gösteriyor ki, Alah'ın, peygamberin ve halifelerin kulak verip dinledikleri kimseyi diğer insanların haydi haydi dinlemesi gerekir. Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) halifeliği döneminde bu kadına rastgelir. Halife bir merkebe binmiş etrafında insanlar vardır. Hz. Havle halifeyi uzun bir süre durdurur ve ona nasihatlerde bulunur. Halifeye şöyle söyler: "Ey Ömer sen küçük bir çocuktun. Sana Ömercik diyorlardı. Sonra Ömer dediler. Daha sonra da adın Emîri'l-Mü'minîn oldu. Ey Ömer, yönettiğin insanlar hakkında Allah'tan kork. Çünkü kesinlikle öleceğine inanan bir kimse, yok olmaktan korkar. Kesin olarak hesaba çekileceğine inanan bir kişi azaptan korkar." Hz. Ömer durmuş Hz. Havle'nin sözünü dinlerken kendisine şöyle söylenir: "Ey mü'minlerin emiri! Şu yaşlı kadın sebebi ile bu kadar uzun durulur mu?" Hz. Ömer cevab verir: "Allah'a kasem ederim ki bu kadın, beni günün ilk saatinden akşama kadar alıkoysaydı, farz namazlar müstesna huzurundan ayrılmazdım. Bu yaşlı kadının kim olduğunu biliyor musunuz? Bu kadın Havle binti Sâ'lebe'dir. Yüce Allah, onun sözünü yedi kat semadan dinlemiştir. Âlemlerin Rabbi onun sözünü dinlesin de Ömer mi dinlemesin, hiç olur mu?"

اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ

مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ

وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾

2. Sizlerden zıhar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz ki onlar çirkin bir söz ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.

2. Ey mü'minler! «**Sizlerden zıhar yapanların kadınları,**» zımmîler bu konuda mü'minlerin arasına dahil değillerdir. Çünkü zımmîler, keffâret ehli değillerdir. Zira zıhar keffâretinde ibadet yönü daha ağırlıklıdır. Bu sebeple zımmînin zıharı sahih değildir.

Bu âyetten itibaren zıharın mahiyeti ve şer'an hükmü, yeni bir cümleye giriş yapılarak beyan edilmektedir. Sözlükte *"zıhar"*, bir erkeğin karısına: "Sen bana annemin sırtı gibisin" demesidir. Sırt bir vücut organıdır. İnsanın karnı sırt kelimesi ile ifade olunur. Buna göre mânâ sen bana annemin karnı gibi haramsın demek olur. Böylece karın kelimesi karnın direği mesabesinde olan sırt kelimesi ile kinaye yollu ifade edilmiş olur. Bu yola başvurulmasının sebebi, edep ciheti tercih edilerek cinsiyet organına yakın olan vücut parçasının yani karnın ağıza alınmak istenmemesidir.

Her hangi bir kimse karısına: Sen bana annemin karnı gibisin veya uyluğu ya da cinsel organı gibisin derse, zıhar yapmış olur. Oysa eli ya da ayağı gibisin dese idi, zıhar olmazdı. Öte yandan bilginler, insana evlenmesi haram olan diğer akrabalarının da annenin kategorisine dahil olduğunu söylemişlerdir. Buna göre zıhar yapan erkek, anne yerine kendisine teyze, hala gibi nesep açısından evlenmesi haram olan akrabalarını, veya süt sebebi ile haram olan yakınlarını ya da evlilik nedeniyle haram olan kadınları zikredecek olursa yine zıhar yapmış olur. Mesela bir erkek, karısına: "Sen bana teyzemin ya da halamın sırtı gibisin" ya da: "Sen bana neseb ya da süt kızkardeşimin sırtı gibisin" dese ya da: "Sen bana oğlumun karısının sırtı gibisin" dese bu ifade de yine zıhar hükümlerini doğurur. Bundan başka bir şey gerekmez. Bir kimse karısına, sen bana annem gibi haramsın, dese, niyeti ne ise o olur. Zıhara niyet etmişse zıhar, boşanmaya niyet etmişse talak, îlâya niyet etmişse îlâ olur. Bir erkek karısına her hangi bir benzetme yapmaksızın sen annemsin veya kızkardeşimsin veya kızımsın dese bu, zıhar olmaz. Bir örnek vermek gerekirse bir kimse karısına: "Ben şu fiili yaparsam sen annemsin" dese ve sonra da o fiili yapsa, bu sözü bâtıldır, her hangi bir hüküm ifade etmez.

Âyeti kerime metninde geçen *"minkum-sizlerden"* ifadesi, *"kadınları"* ifadesi yeterli iken ayrıca getirilmesi, Araplar için azarlama açısından bir pekiştirme ifade ederken zıhar noktasındaki aralarında yaygın olan âdetlerinin çirkin olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü zıhar, özellikle Arapların cahiliyet döneminde âdet edindikleri bir yemin türü olup başka milletlerin böyle bir yeminleri yoktu. Şu halde İslâma girdikten sonra onların bu çirkin âdete uymaları kendilerine yakışmaz. Sanki şöyle şöylenmiş olmaktadır: "Sizlerden çirkin ve hoş görülmeyen âdetinize göre zıhar yapanların kadınları..." Bunun yanında *"minkum"* ifadesinin getirilmesi, şer'i hükmün faydasını gerek söz ve gerekse o hükme uyma açısından sırf mü'minlere özel kılmak içinde olabilir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Ey Allah'ın sözlerini doğrulayan ve inanan O'nun emirlerine sarılan mü'minler. Sizlerden zıhar yapanların kadınları..." Çünkü kâfirler Yüce Allah'ın hitabını dinlemezler. Ve doğru olan ne ise onunla da amel etmezler.

"Kadınları" ifadesinde zıharın cariyelerde olmayacağına işaret vardır. Bundan dolayı âlimler derler ki, zıharın hükmü, şartı, ehli vardır. Hükmü, yukarıda sözünü ettiğimiz benzetmedir. Şartı, benzetilen kadının erkeğin nikâhlısı olmasıdır. Bu nedenle bir kimsenin cariyesine yapacağı zıhar sahih değildir. Ehli, keffâret ehli olan kimselerdir. Bundan dolayı zımminin, çocuğun ve delinin zıharı geçerli değildir. Hükmü ise, nikâh ilişkisi devam etmekle keffâretini vermedikçe cinsel birleşmenin haramlığıdır.

«Onların anaları değildir.» Yani zıhar yapan erkeklerin karıları gerçekte, onların anaları değildir. Bu sırf bir yalandır. Yani karısına: "Sen bana anamın sırtı gibisin" diyen bir erkek bu sözü ile karısını anasının kategorisine katmakta ve onu anası gibi yapmaktadır. İşte bu iki durum birbirine benzemediği ve farklı olduğu için bâtıldır. Onlar bu benzetme ile, zıhar yapılan kadının haramlığının tıpkı annenin haramlığı gibi çirkin ve ağır bulunduğunu ifade etmek istiyorlardı.

Burada insanın aklına şöyle bir soru takılabilir: Zıharın aslı ve esası, "sen bana anamın haram olduğu gibi haramsın" demekten ibarettir. Zıharda, zıhar yapılan kadının, zıhar yapanın annesi olduğu iddiası yoktur ki bu iddia reddedilsin ve haramlığın sadece analara ait olduğu ifade edilsin. Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Zıhar yapan kocanın haram kılması, karısının annesi olduğu iddiası hükmündedir. Ya da âyette zıhar yapılan kadınların onların anneleri olmadığını ifadeden maksat, bu iki kadının birbirine benzemediğini ifade etmektir. Ancak zıhar yapılan kadınların kocalarının anaları olmadığını ifade etmek, bu benzersizliği aşırı biçimde vurgulamak içindir.

Aslında ve doğrusu **«onların anaları ancak kendilerini»**, zıhar yapan erkekleri **«doğuran kadınlardır.»** Haramlıkta analara ancak şeriatın onların kategorisine katmış olduğu peygamber (s.a.v.)'in hanımları, süt analar, ve babaların nikâhlıları olan kadınlardır. Bunların ana kategorisine katılmaları şereflerinden ve dokunulmazlıklarındandır. Bu sebeplerle söz konusu kadınlar, anneler hükmündedir. Oysa zevcelerine gelince onlar analık kavramından en uzak olan kadınlardır. Bu kadınlar hiçbir açıdan anaların kategorisine dahil değillerdir.

«Şüphesiz ki onlar» yani içinizden zıhar yapan erkekler, bu sözleri ile **«çirkin bir söz ve yalan»**,bâtıl, hak dışı bir söz **«söylüyorlar.»** Âyet metninde *"şüphesiz ki"* şeklinde pekiştirme edatının getirilmesi, söz konusu sözün onlar tarafından söylenmiş olduğunu pekiştirmek amacıyla değildir. Çünkü bu lâfı söyledikleri kesin bir husustur. Pekiştirmenin asıl getiriliş sebebi, söyledikleri bu lâfın şeriat nezdinde, aklen ve insanın tabiatına göre çirkin olduğudur. Nitekim âyet metninde *"münker-çirkin"* kelimesinin elif lamsız getirilmiş olması da buna işaret etmektedir.

Söz konusu lâfın çirkin oluşu, şuradan kaynaklanmaktadır. İnsanın karısı, gerçekte kendisini doğuran annesi olmadığı gibi şeriatın onların kategorisine katmış olduğu kadınlardan da değildir. Şu halde bir nikâhlı kadının annelere benzetilmesi birbirine hiç benzemeyen iki kişiden birini diğerinin kategorisine katmak demektir. Bu da mutlak olarak çirkin ve meşruluğu bilinmeyen bir şeydir.

Âyet metninde yer alan *"zûr"* kelimesi, yalan demektir. Çünkü Arapça'da *"zever"* kelimesi, meyletmek anlamına gelir. Yalana *zûr* denilmesi, yalanın hakikat dışı olduğundan ve hakikatten ve gerçekten başka bir şeye meyletmiş olmasındandır.

Hz. Ebu Bekir (r.a.) rivayet ediyor: Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?"* "Evet, ey Allah'ın Rasûlü!" dedik. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Allah'a şirk koşmaktır ve ana babaya karşı gelmektir"* buyurdular. Bir şeye dayanmış olarak bunu ifade eden peygamber (s.a.v.) daha sonra yerine oturur ve der ki: *"Yalan söze ve yalan yere şahitliğe dikkat edin. Yalana ve yalancı şahitliğe dikkat edin. Yalana ve yalancı şahitliğe dikkat edin."* Rasûlüllah bu cümleyi o kadar çok tekrar etti ki, ben içimden keşke sussa, dedim." Bu hadisi İmam Buhârî rivayet eder.

Bazı âlimler derler ki: "Cahiliyet dönemi insanlarının boşamalarının ana dayanağı çirkin ve yalan bir söz olunca, Allah Teâlâ bu sözü boşama olarak kabul etmemiş, haramlık da sadece keffâreti ödeme anına kadar devam edecek kısa bir müddet olmuştur. Cahiliyet döneminin boşanma şekli olan zıhar, İslâm şeriatında neshedilmiştir ve zıhara keffâret getirilmiştir. Çünkü zıhar boşama değildir."

«Kuşkusuz Allah affedicir, bağışlayıcıdır.» Yani Allah zü'lcelâl, zıhar yapan kocanın daha önce işlemiş olduklarını mutlak olarak affedici ve çok bağışlayıcıdır. Burada tevbeye teşvik edilmesinin sebebi, zıharın kötülenmesi ve hoş bir şey olmadığının ifade edilmiş olması dolayısıyladır.

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
(٣) فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ
لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَ
رَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٤)

3. Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karıları ile temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberdar olandır.

4. (Buna imkân) bulamayan kimse hanımı ile temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar. Gücü yetmeyen atmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve Rasûlüne iman etmeniz içindir. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için acı bir azap vardır.

3. «Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin...» Âyetin mânâsı şudur: Söz konusu çirkin lâfı söyleyip de sonra söylediklerine ve zıhar sebebi ile kaybetmiş oldukları kadınlarından yararlanmaya geri dönenlerin, bir başka ifade ile kadınlarından zıhar ile, ayrılmak isteyip de sonra söyledikleri sözü düzeltmek ve telâfi etmek ayrıca helâl olan kadınlarının kendilerine haram olmasından kaynaklanan başlarına gelen fesadı ortadan kaldırmak için geri dönenlerin... Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra zıhar nedeni ile kendilerine haram kılmış oldukları cinsel yönden yararlanma fiiline geri dönmek isteyenlerin...

«Karıları ile temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir.» Yani zıhar yapan koca ile zıhar yapılan kadının her birinin diğerinden cinsel birleşme, öpme, dokunma, ve cinsel organa şehvetle bakma gibi birbirlerinden faydalanmadan önce... Çünkü Arapça da temas kelimesi, saymış olduğumuz, cinsel birleşme, öpme vb. fiillerin tamamını içine alır. Eğer keffâret vermeden önce bu saydığımız fiillerden herhangi biri yapılacak olursa kocanın tevbe istiğfar etmesi gerekir. Çünkü haram işlemiştir. Keffâret vermedikçe aynı hareketleri bir daha yapamaz ve bilginlerin görüş birliği halinde ifadelerine göre koca ilk keffâretten başka bir şey vermekle yükümlü de değildir. Keffâret verecek olan erkek, kölenin bir kısmını hürriyetine kavuşturursa ve sonra karısına dokunacak olsa, Ebu Hanife'ye göre yeniden keffârete başlaması gerekir ve keffâret borcu üzerinden düşmez. Tam tersine keffâreti kaza biçiminde yerine getirir. Tıpkı namazını vaktinde kılmayıp geçiren kimse örneğinde olduğu gibi. Zira böyle bir kimsenin üzerinden namaz borcu düşmez. Tam tersine kaza etmesi gerekir.

Âyet metninde geçen *"tahrir"* herhangi bir kimseyi hür kılmak demektir ki bu, kölenin zıddı demek olur. Âyetin mânâsı buna göre şöyle olur: Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönmek isteyenler için bunun telâfisi, ya da vacip olan, mü'min ve sâlih bir köleyi azad etmek, daha iyi ve daha güzel olsa bile, herhangi bir köle azad etmektir. Zıhar yapan koca, böyle bir kölenin hizmetine muhtaç bile olsa onu azad edecek ve azad ederken niyet etmiş bulunacaktır. Köleyi azad ettikten sonra niyet edecek olsa ya da hiç niyet etmemiş bulunsa, bu, keffâret için yeterli değildir. Zıhar yapan erkek, köle azad edecek paraya malik bulunsa fakat bu paraya ihtiyacı olsa köle azad etmek zorunda değildir. Köle azadı yerine oruç tutabilir. Köle azadı için ümmü'l-veled, müdebber, anlaşma bedelinden birazını ödemede bulunmuş mükateb köleleri azad etmek yeterli olmaz. Mükâtep köle bedelinden her hangi bir miktarı ödememiş ise, bu takdirde onun hürriyetine kavuşturulması keffâret yerine geçer.

Azad edilecek kölenin, âlimlerin görüş birliğine göre çok aşırı ayıplardan salim olması gerekir. Şafiî mezhebine göre azad edilecek kölenin mü'min olması şarttır. İmam Şafiî bu hükmü, Katl keffâretinde hürriyetine kavuşturulacak köleye kıyas ederek elde etmiştir. Nitekim Yüce Allah ilgili âyeti kerimede: *"Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin mü'min bir köleyi azad etmesi... gereklidir"* (Nisâ: 92) buyurmaktadır.

Bize göre ise mutlak olan bir âyetin mukayyet âyete hamledilmesi yani mutlak âyetin mukayyet âyetlerdeki kayıtlarla kayıtlı kabul edilmesi her iki olayın ve hükmün aynı olması halinde mümkündür. Oysa burada olaylar farklıdır. Dolayısı ile mutlak olan zıhar keffâreti âyetinin, mukayyet olan katl keffâreti âyetine kıyas etmek mümkün değildir.

Âyet metninde yer alan *"fa"* harfi, sebep bildirmektedir. "Fa" nın buraya getirilmesinin sağladığı faydalardan birisi de zıhar tekerrür etikçe köle azadının da tekrar tekrar yapılacağının vacipliğini göstermesidir. Çünkü sebep tekerrür ettikçe bu sonucun da tekerür etmesini gerekli kılar. Her hangi bir kimse farklı farklı yerlerde karısına iki ya da üç kez zıhar yapacak olsa, her bir zıharı için ayrı bir keffâret gerekir.

Bu âyeti kerime kadına da yükümlülük getirmekte ve kocası keffâretini vermedikçe kendisine yaklaşmasına izin vermesinin caiz olmayacağını göstermektedir. Çünkü âyeti kerime karı-kocanın her ikisinin keffâretten önce birbirlerine dokunmalarını yasaklamaktadır.

Hanefî âlimlerinden el-Kuhistânî der ki: "Kadının kocasından zıhar keffâretini vermesini isteme hakkı vardır. Hakim, kocayı bu keffâreti vermeye hapsetmek sûretiyle ve sonra da ona vurarak icbar edebilir. Karı-koca arasındaki nikâh mevcuttur. Haramlık ise ancak keffâretin verilmesi ile ortadan kalkar. Yine bunun gibi koca, zıhar yapmış olduğu karısını boşasa sonra onunla iddeti bittikten sonra bir daha evlense, ya da kadın başka bir koca ile evlendikten sonra boşanmış iken zıhar yapan koca onunla ikinci kez evlenmiş olsa, zıhar keffâretini ödemedikçe cinsel birleşme yine haram olur."

Ebu Hanife'ye göre, keffâreti gerektiren dönme, kadınla cima etme arzusu ve isteğidir. Erkek buna ne zaman karar verirse keffâret vermedikçe kadın kendisine helâl olmaz. Zıhardan bir süre sonra fakat koca keffâretini daha vermeden önce kadın ölecek olsa kocadan keffâret borcu düşer. Çünkü artık kadınla cima etmeye karar verme diye bir şey kalmamış olur.

Ey mü'minler! «**Size öğütlenen**» keffâret hükmü «**budur.**» Âyet metninde geçen fiilden türeme *"va'z"* kelimesi, içinde korkutma da olan vazgeçirme anlamındadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Söz konusu çirkin fiili işlemekten yasaklandığınız şey budur. Burada bunun belirtilmesinden maksat, böyle bir hükmün verilmesinin amacının büyük bir sevaba vesile olan ve bunun simgesi olan köle azad etmekle sevap elde etmeniz değildir. Tersine, bundan amaç, sizlerin bu köleyi azad etmeyi gerekli kılan fiili yapmaktan yasaklanmanız ve engellenmenizdir.

«**Allah**» zıhar suçu ve bunun keffâreti ile bunun gibi daha az ve daha çok «**yaptıklarınızdan haberdar olandır.**» Yani Allah yaptıklarınızın zahirini ve batınını, içini ve dışını bilen ve bunların karşılığını size verendir. Şu halde Allah'ın size teşri kılmış olduğu sınırları aşmayınız ve o hudutları her hangi bir şeyle çiğnemeyiniz.

4. Buna imkân «**Bulamayan kimse**» yani hürriyete kavuşturacak bir köle bulamayan ve keffâret verme esnasında fakir olduğu için bundan âciz olan zıhar yapan kişi... Söz konusu âcizlik ve imkânsızlık kocanın karısı ile cinsel birleşmeye karar verdiği andan başlar ve köle azad edemediği için iki ay peşpeşe oruçlu olduğu son günün güneşinin batmaya yüz tuttuğu ana kadar devam eder. Yani kişinin bu başlangıç ve bitiş süresi esnasında bir köle azad etmekten âciz olması gerekir. Şu halde gerçek âcizlik hali ancak bu şekilde tahakkuk etmiş olur.

Gece ya da gündüz kasten veya yanlışlıkla «**hanımı ile temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar.**» Yani zıhar yapan böyle bir erkeğin iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Bu iki ayın içerisine Ramazan orucu ve içinde oruç tutmanın haram olduğu beş gün girmeyecektir. Bu beş gün Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk birinci günleri ile teşrik günleridir. Dolayısı ile zıhar keffâreti için oruç tutan erkek, bu iki ayı ardarda oruçlu geçirecek, oruçsuz bir gün geçirmeyecektir. Bu iki ay esnasında bir gün ya da daha fazla özürlü veya özürsüz oruç tutmayacak olursa keffâret orucuna yeniden başlar.

Kadınlar için ileride geleceği üzere hayızlı günler müstesna, oruçsuz geçirilen hiçbir gün keffâretten sayılmaz. Zıhar yapan koca unutarak başka bir hanımı ile cinsî temasta bulunsa keffâret orucuna yeniden başlamaz. Kadın da katl, ya da Ramazan orucu keffâretinde hayız dolayısı ile keffâretine yeniden başlamaz, fakat hayızlı günlerinde tutamadığı orucunu temizlendiği günlerde tamamlar. Zıhar keffâreti tutan erkek orucuna hilâl ile başlamış ise, iki ayı hilâlden hilâle tamamlayabilir. Buna göre her iki kameri ay da noksan olduğu için elli sekiz gün oruç tutmuş olsa keffâret için yeterlidir. Fakat orucuna hilâl ile başlamayıp da gün esasına göre başlamış ise mutlaka altmış gün oruç tutması şarttır. Hatta ellidokuzuncu günün sabahında oruç tutmayıp yiyecek olsa keffâret orucuna yeniden başlaması gerekir.

Herhangi bir sebeple **«gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur.»** Bu sebep, ihtiyarlık ve iyileşmesi asla umulmayan müzmin bir hastalık olabilir. Çünkü böyle bir hastalık, ihtiyarlık da güçsüzlük ve âcizlik mesabesindedir. Buna karşılık kişinin hastalığından iyileşeceğine bir ümit varsa ve karısı ile cinsel birleşme ihtiyacı şiddetli ise tercih olunan görüşe göre, oruç tutmaya kadir oluncaya kadar iyileşmeyi beklemelidir. Buna rağmen fakirleri doyurmak sûreti ile keffâretini verse ve oruç tutmaya kudretinin olacağı anı beklemese de yeterlidir. Cinsel birleşmeye olan aşırı düşkünlük de mazeretlerdendir. Aşırı düşkünlükten kastımız, kişinin cinsel birleşme yapamadan duramaması demektir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) kendisine fetva soran bedeviye oruç yerine fidye vermesine ruhsat vermiştir.

"Altmış fakiri doyurur." Âyet metninde geçen *"it'âm"* kelimesi, başkasını yedirmek demektir. Bu ifadede keffârette temlikin ve ibahanın caiz olacağına işaret vardır. Âyet metninde yer alan *"miskin"* kelimesi, hiçbir şeyi olmayan, ya da kendisine yeterli malı olmayan kimse demektir. Miskin demek, fakirliğin kendisini durdurduğu yani hareketini azalttığı kimse demektir. Yine miskin, *Kâmus*'un işaret ettiği gibi zelil ve zayıf olan kimse demektir.

Âcizane kanaatimize göre özelikle miskinin belirtilmesi onun zekât verilmesi caiz olan diğer kimseler arasında sadakaya en lâyık olan kişi olduğu içindir. Altmış fakiri doyurmak hakikaten olabileceği gibi, hükmen de olabilir. Her hangi bir fakirin altmış gün doyurulması, hükmî yedirme, demektir. Çünkü bu altmış fakirin doyurulması hükmündedir. Keffâret verecek olan kimse bir tek günde ve defalarca bir fakire yiyecek verse sahih olan görüşe göre bu caiz değildir. Fitre meselesinde olduğu gibi keffâret veren kişi her fakire yarım sa' (1460 gr) buğday ya da buğdayın dışında bir sa' (2920 gr) verir. Sa' dört müddür. Bunun yarısı iki müd olur. Keffâretin kişinin hanımına yaklaşmadan önce verilmesi gerekir. (1 müd: 0,75 Litre, 1 sa': 3 Litre veya 2920 gr)

Ancak fakirleri yedirmeye başlamış fakat daha henüz bitirmemiş iken hanımına yaklaşırsa yeniden başlamaz. Çünkü Cenab-ı Hakk yedirme fiili devam ederken hanımı ile cinsel birleşmenin hükmünden bahsetmemektedir. Bu görüş, İmam Azam Ebu Hanife hazretlerine göredir. Buna karşılık diğer müçtehitlere göre buradaki yedirme köleyi hürriyetine kavuşturma ve oruç tutmayı hükme bağlayan mukayyet emir gibi anlaşılmalıdır. Diğer üç mezhebin imamının görüşlerinin aksine İmam Azam Ebu Hanifeye göre, yiyecek maddelerinin kıymetini vermek de caizdir.

Fıkıh kitaplarında denir ki: "Buraya kadar söylediğimiz hükümler hanımına zihar yapan kocanın hür olması durumundadır. Buna karşılık zihar yapan koca köle olursa, efendisi kendisine mal bile verse yine de keffâretini oruç tutarak yapar."

«Bu, Allah'a ve Rasûlüne iman etmeniz içindir.» Yani bu açıklama, Allah'ın ahkâmının sizlere öğretilmesi ve bunun önemine dikkatinizin çekilmesi Allah'a ve Rasûlüne iman etmeniz, Allahın size teşri kılmış olduğu hükümlerini yerine getirmeniz ve cahiliyet döneminde yapageldiğiniz hareketleri red etmeniz içindir.

Burada insanın aklına şöyle bir soru takılabilir: Zıharı yapmamak gerekli olduğuna göre fıkıh bilginleri fıkıh kitaplarında bu konuya neden özel bir bölüm açıyorlar? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah zıharı hoş karşılamamakla ve cahillerden bunu alışkanlık haline getirenleri çirkin görmekle birlikte yine de bu fiile hükümler koymuştur. Gaflet eseri böyle bir harekete düşen kimse bu hükümlere göre hareket edecektir. İşte bu açıdan fıkıh bilginleri zıhar için özel bir bölüm açmışlar ve söz konusu ahkâmı o bölümlerde açıklamışlar, ihtiyaç oranında konuyu açıklığa kavuşturmuşlardır.

Bununla birlikte meseleyi derinlemesine inceleyen âlimler derler ki: "Şeriatın ahkâmının ekserisi cahiller içindir. Çünkü insanlar kötü söz söylemekten ve hareket etmekten kaçınacak olsalardı, fazla uzun söze ihtiyaç kalmayacaktı."

Bu âyeti kerime gösteriyor ki zıhar, yeminini bozmaktan daha büyük bir hatadır. Çünkü zıharın keffâreti, yemini bozmanın keffâretinden daha ağırdır.

«Bunlar», zıhar yapmanın zıhar yapılan eşi haram kılması, imkânı olanın bir köleyi hürriyetine kavuşturması, buna gücü yetmeyenin yapabiliyorsa oruç tutması, oruç tutamayan kimseninin ise miskinleri yedirmesinin farz kılınışı gibi belirtilen hükümler, aşılması câiz olmayan **«Allah'ın sınırlarıdır.»** Onların bırakılıp da aksi hükümlere geçilmesi câiz değildir ve bunlar Allah'ın kulları için koymuş olduğu hükümleridir. Âyetin metninde yer alan *"hudûd"* kelimesi *"had"* kelimesinin çoğuludur. "Had" sözlükte menetmek ve iki şeyi birbirine karışmaktan alıkoyan engel anlamınadır. Zina ve içki cezası olarak "haddü'z-zina" ve "haddü'l-hamr" denilmesi, bu cezanın böylesi fiilleri âdet haline getirmiş olan kimseye engel olması nedeni iledir.

Bunlarla amel etmeyen ve kabul etmeyen **«kâfirler için acı bir azap vardır.»** Yüce Allah'ın bu şekilde ifade etmesi yapılan hareketin çok çirkin ve ağır olduğunu vurgulamak içindir. Âyette geçen *"elîm"* kelimesi, elem verici, acı verici demektir. Ya da mânâsı elem ve acı içinde kıvranan azap demektir. Bu takdirde acı ve elem çekmek, mecazen ve mübalâğa olsun diye azap kelimesine isnad edilmiş olur. Bu durumda acı ve elem öyle bir acı ve elem olmuş olur ki, azabın kendisi bile şiddet ve derece açısından bizzat kendisinden acı çekmiş olmaktadır. Bu azabın kâfirlere verileceğinin ifade edilişi, mü'minleri itaate teşvik anlamını taşımaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ
يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ
أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۚ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ⑤ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ

ٱللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ أَحْصَىٰهُ ٱللَّهُ وَنَسُوهُ وَٱللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (٦) أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى
ٱلْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَٰثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ
سَادِسُهُمْ وَلَآ أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ
مَا كَانُوا۟ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (٧)

5. Allah'a ve Rasûlüne karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Halbuki Biz apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.

6. O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah onları bir bir saymıştır. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şahittir.

7. Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde onların dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde onların altıncısı mutlaka O'dur. Bundan daha az ve daha çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.

5. **«Allah'a ve Rasûlüne karşı gelenler,»** onlara düşmanlık edenler ve muhalefet edenler... Allah'ın velî kulları da aynı hükümdedirler. Çünkü Allah'ın velî kullarına düşmanlık eden kimse Yüce Allah'a karşı gelmiş olur.

Bazı âlimer der ki: "Âyetin orjinal metninde yer alan *"muhadd"* kelimesi, demir anlanına gelen hadîd kelimesinden türemedir. Burada maksat demirle karşı koymak demektir. Kullanılan bu demir, ister gerçekten demir olsun isterse demirle yapılan mücadeleye benzeyen şiddetli bir çekişme ve münakaşa tarzında olsun farketmez."

Bazı âlimlere göre âyetin mânâsı şöyledir: "Allah'a ve Rasûlüne karşı, onların çizmiş olduğu sınırlardan başka sınırlar çizenler ve tercih edenler, demektir."

Burada, şeriatın çizmiş olduğu sınırlara aykırı olarak bir takım emirler ve yasaklar getiren ve adına "kanun" diyen kötü idareciler ve yöneticilere büyük bir tehdit vardır.

«Kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi» yani Nuh, Hûd, Sâlih ve diğer peygamberlerin kavimleri gibi, peygamberlere düşman olan geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin alçaltıldıkları gibi **«alçaltılacaklardır.»** Yani alçaltılmışlardır.

el-Müfredât'da şunlar yazılıdır: "*Kebt,* şiddetle ve küçük düşürerek reddetmek ve kovmak demektir."

el-Kâmus'a göre *kebt* kelimesi, birisini yere sermek, rezil rüsvay etmek, kovmak, düşmanı kini ile birlikte savuşturmak ve alçaltmak demektir.

İbn Şeyh der ki: "Bu ifade kâfirlere bedduâ ve ileride olacak şeyi 'dili geçmiş zaman kipi' kullanılmak sûreti ile haber vermek demektir. Fiilin kipinin geçmiş zaman kullanılması alçaltılacaklarının kesinliğinden dolayıdır. Buna göre âyetin mânâsı şu şekilde olur: Allah'a ve Rasûlüne karşı gelenler alçaltılacaklardır. Bunların arasına bütün kâfirler ve münafıklar da dahildir. Kâfirler açıkça ve gizlice Yüce Allah'a düşmanlık ettiklerinden dolayı alçaltılacaklar, münafıklar ise gizliden gizliye karşı gelmeleri sebebi ile onlara dahil olacaklardır."

es-Serî (r.a.) der ki: "Zayıf ve güçsüz olup da güçlü kuvvetli birisine karşı gelene şaşarım." Kendisine: "Bu nasıl oluyor?" diye sorulduğunda: *"İnsan zayıf yaratılmıştır"* (Nisâ: 28) âyetini okumuştur. Güçlü ve kuvvetli olan semaları ve yeryüzünü yoktan var eden her şeye kâdir olan Yüce İlâhtır."

«Halbuki Biz apaçık âyetler indirmişizdir.»Yani oysa Biz onlardan önce geçen ümmetlerden Allah'a ve peygamberine karşı gelenlerle onlara yapmış olduğumuz şeyler hakkında apaçık âyetler indirmişizdir. Ya da

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın doğru söylediğini gösteren, getirmiş olduğu şeylerin doğru olduğuna delâlet eden âyetler indirmişizdir.

Burada şöyle bir soru insanın aklına gelebilir: İnzal yani indirmek, bir şeyi yukarıdan aşağıya nakletmek demektir. Bu da her hangi cisme sahip olan varlıklar hakkında düşünülebilir. Oysa âyetler her hangi maddî bir cisme sahip olmayan söz ve kavramdan ibarettirler. Bunların indirilmeleri nasıl tasavvur olunabilir? Bu soruya cevap olarak denilebilir ki: İndirmekten maksat, Yüce Allah'tan vahiy alan meleği indirmek ve onu Allah'ın kuluna göndermektir. Ya da maksat, istiare yoluyla indirmek ve ulaştırmak demektir.

Bu âyetleri ya da iman edilmesi gerekli olan bütün gerçekleri inkâr eden **«kâfirler için»** izzetlerini ve kibirlerini yok edecek **«küçük düşürücü bir azap vardır.»** Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Bu kişiler için dünyada alçaltılma ve âhirette de küçük düşürücü azap vardır ve onlar her iki dünyada da azap göreceklerdir.

Bazı âlimler derler ki: "Yüce Allah'ın kâfirlere verilecek olan azabı, ilkin acı ve elem verici olarak ve sonra da küçük düşürücü şeklinde nitelemesi, önce onlara elem ve azabın verileceği sonra da bu sebeple küçük düşürülecekleri içindir."

6. «O gün Allah onların hepsini» aralarından diriltilmemiş hiçbir kimse kalmayacak şekilde **«diriltecek...»** *"O gün"* den maksat, kıyamet günüdür. Buna göre Yüce Allah, onların tamamını, öldükten sonra yaptıklarının karşılığını vermek için yeniden diriltecek **«ve yaptıklarını»** kötü ve çirkin hareketlerini **«kendilerine haber verecektir.»** Yüce Allah onlara, bu kötü hareketlerin kendilerinden çıktığını beyan edecek, ya da bu dirilme esnasında, yaptıkları çirkin hareketleri ona uygun olarak korkunç sûretlerde bütün herkesin gözü önünde canlandıracaktır. Bundan maksat, kendilerini utandırma, durumlarını teşhir etme ve azaplarını artırmaktır. Yoksa yaptıkları hareketlere dikkat etmeleri için haber verilmenin bizatihi kendisinde her hangi bir fayda yoktur.

«Allah onları bir bir saymıştır.» Burada sanki şöyle bir soru sorulmaktadır: "Yüce Allah onlara amellerini nasıl bildirecek?" Amelleri birer araz olup yani sonradan meydana gelmiş olup şu anda yok olmuş, geçip gitmiştir. İşte bu soruya ve itiraza şöyle cevap verilmektedir: *"Allah onları bir bir saymıştır"* Yani Allah o amelleri ve hareketleri adet itibari ile saymıştır ve kişi nasıl amel etmiş ise, o şekilde korumuş ve muhafaza altına almıştır. Yüce Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz ve kaybolmaz.

er-Râgıb der ki: "*İhsa* demek, her hangi bir şeyin tam olarak kaç adet olduğunu bilmek demektir. Bu ifadenin kullanılmış olmasının nedeni, onların parmakla saymaya itimat etmelerinden ve güvenmelerinden dolayıdır."

Bazı âlimler derler ki: "*İhsa*, kuşatarak ve zabt altına alarak bir şeyi saymak demektir. Kelimenin aslı çakıl taşlarını, tam olarak kaç tane olduğunu tesbit için saymak demektir. Kelime bu hali ile saymak anlamına gelen öteki *"ad"* kelimesinden daha özel bir mânâ ifade etmektedir."

«Onlar ise unutmuşlardır.» Halbuki onlar, yaptıkları amel çok olduğu için ya da onları işlerken itikatları olmaması sebebi ile aldırmayıp hafife aldıkları için unutmuşlardır.

«Allah her şeye şahittir.» Ondan hiçbir şey gizli kalamaz. Âyette geçen *"şehîd"* kelimesi, bulunan hazır olan anlamına gelen şahit mânâsınadır.

Şu halde günahların hatırlanması, bunlara ağlanıp göz yaşı dökülmesi ve her şeyi yazıp asla unutmayan Yüce Allah'a bütün herkesin gözü önünde günahlarında ısrar edenlerin rezil rüsvay olacağı ve kullardan hiçbir duâ ve mazeretin asla kabul edilmeyeceği gün gelip çatmadan önce tevbe etmek şarttır. Şurasını iyi bilmek gerekir ki, Allah'ın şahit olması demek, Allah'ın yapılan bütün günahların işlendiği esnada hazır ve mevcut olması demektir. Fakat bu hazır oluş maddî olarak var olmak değil, ilmen şahit olmaktır.

7. «Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun?» Bu ifade, Yüce Allah'ın nereden nereye kadar şahit olduğunun kapsamına ve şümulüne bir delildir. Burada hitap, ya Rasûlüllah (s.a.v.)'adır, ya da hitab edilmeye elverişli olan herkesedir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Müşahade mertebesinin kesin bilgisi ile Allah Teâlâ'nın göklerde ve yeryüzünde mevcut ne kadar şey varsa bunları bildiğini bilmiyor musun? Bu mevcut olan şeyler ister yerde ve gökte bulunmak biçiminde mevcut olsun, isterse onların bir parçası şeklinde olsun farketmez.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre bu âyeti kerime, Amr'ın iki oğlu olan Rabîa ve Habîb ile Safvân b. Umeyye hakkında nazil olmuştur. Bunlar bir gün aralarında konuşurlarken içlerinden birisi: "Ne dersin acaba Allah ne dediğimizi biliyor mu? diye sorar. Ötekisi: "Bir kısmını bilir" diye cevap verir. Üçüncüleri ise: "Bir kısmını bilirse tamamını bilir demektir" der.

Üçüncünün söylemiş olduğu görüş isabetlidir ve doğru söyler çünkü eşyanın bir kısmını her hangi bir sebep ve araç olmaksızın bilebilen onun tamamını da bilir. Çünkü Yüce Allah'ın her hangi bir ilim ve bilgi aracı kullanmaksızın âlim ve bilgin olması, ilmin ilgileneceği ne kadar mevcut varsa onların tümü açısından geçerlidir.

İşte bu konuşmanın üzerine **«üç kişinin gizli konuştuğu yerde onların dördüncüsü mutlaka O'dur,»** âyeti nazil olmuştur. Âyette geçen *"necvâ"* kelimesi, insanın içinde gizlemiş olduğu sır demektir. Bu kelimenin aslı, insanın çevresine göre yüksekçe bir yerde yalnız kalması demektir. İçinden bir şeyler geçiren kimse, sanki onlara başkası erişemesin ve bilemesin diye insanlardan uzakta yeryüzünün yüksekçe bir tepesinde gibidir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Ve üç kişinin gizli konuştuğu ve birbirlerine sır verdiği yerde onların dördüncüsü mutlaka Allah'tır. Yüce Allah, aralarında konuştukları şeyi bilmesi açısından o üç kişinin arasında dördüncü olmaktadır. Nitekim el-Hüseyin en-Nûrî der ki: "Allah nefsi ve zatı açısından değil, bilgisi ve hükmü bakımından onların dördüncüsüdür."

«Beş kişinin gizli konuştuğu yerde onların altıncısı mutlaka O'dur.» Yani beş kişinin arasında meydana gelen olayı bilme açısından Yüce Allah onların altıncısı olur. Burada beş ve altı sayısının özel olarak zikredilmesi, âyetin inmesine sebep olan olayın özelliğinden dolayıdır. Çünkü gizli bir şeyler konuşmak için bir araya gelen münafıklar, bazen üç, bazen beş kişi olurlardı.

Burada denilebilir ki ekseriyetle müşavere etmek ve akıl danışmak üçten başlayıp altıya kadar gider. Çünkü böyle olursa, onlar daha az söz etmiş olurlar daha uygun görüşü yakalamış ve ağızları daha sıkı olur. Bu sebeple Hz. Ömer (r.a.) öleceğini anlayınca, halifelik meselesini altı kişinin arasında danışma yoluyla seçilmeye bırakmıştır. Buna göre halifelik altı kişi arasında onların birbirlerine danışmaları ve görüş birliğine varmaları ile olacaktır.

«Bundan daha az» yani iki ve bir gibi, belirtilen sayıdan daha az... Çünkü bir kişi de kendi içinden konuşur. **«Ve»** altı ve daha fazlası gibi **«daha çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir.»** Yani Allah ilmi ile ve işitmesi ile gizli konuşanlarla beraberdir. Onların aralarında geçen konuşmayı bilir. Onların ne durumda oldukları Allah'a gizli kalmaz. Sanki Allah onların gözlemcisi ve onlarla birliktedir. *"Nerede bulunurlarsa bulunsunlar"* demek, yeryüzünün neresinde bulunurlarsa bulunsunlar isterse yeryüzünün dibinde olsunlar farketmez, demektir. Çünkü Yüce Allah'ın eşyayı bilmesi mekân bakımından yakınlıkdan dolayı değildir ki mekânların kendisine yakın ve uzaklığına göre bilgisi de farklı olsun.

«Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir.» Yani dünyada işlemiş oldukları şeyleri, kıyamet günü kendilerini rezil ve rüsvay etmek ve uğrayacakları azaplarını ortaya koymak için onlara haber verecektir.

«Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.» Çünkü zatının gereği olan bilgisi her şeyi kuşatır.

İbn Ataullah der ki: "İnsanların sana yönelmediklerini ya da seni kötülediklerini gördüğünde bunlara aldırma Yüce Allahın senin hakkındaki ilmine bak. Onun senin hakkındaki bilgisine kani olmaz isen bundan dolayı uğrayacağın musîbetin mahlukattan görmüş olduğun zarar dolayısı ile meydana gelen musîbetinden çok daha beterdir."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ
حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا
اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾

8. Gizli konuşmaktan menedilip de sonra o yasaklandıkları şeyi tekrar yapanları günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi? Onlar sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar. Kendi içlerinden de: "Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" derler. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Orası, ne kötü dönüş yeridir!

8. «Gizli konuşmaktan menedilip de sonra o yasaklandıkları şeyi tekrar yapanları...» Bu âyeti kerime, Yahudiler ve münafıklar hakkında nazil olmuştur. Bunlar kendi aralarında gizlice konuşurlar. Üç beş kişi halka yapıp mü'minleri gördükleri zaman gözleri ile işaret ederlerdi. Bu fiilleri ile mü'minleri kızdırmak isterlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.) bunu yapmalarını yasakladı. Sonra aynı fiillerini bir daha yaptılar. Âyette hitap, Rasûlüllah (s.a.v.)'adır.

Ebu Said el-Hudri (r.a.) der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) bir gece biz aramızda konuşurken yanımıza geldi ve: *"Bu gizli konuşmaktır, gizli konuşmaktan yasaklanmadınız mı?"* buyurdu. Bizler: "Yüce Allah'a tevbe ediyoruz, çünkü biz deccaldan söz ediyorduk" dedik. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sizin namınıza bundan daha fazla korktuğum bir şeyi haber vereyim mi? Bu şey gizli şirktir."* buyurdular. ⁽²⁾ Yani Murailiktir, gösteriş yapmaktır.

«Günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi?» Bu ifade, onlara yasak edilen şeyi beyan etmektedir. Çünkü bunlar dine zarar vermektedir. Yani bizatihi günah, mü'minlere düşmanlık ve peygambere karşı gelmeleri hususunda birbirlerine olan gizlice tavsiye etmelerini görmedin mi? demek olur. Âyette geçen *"udvân"* kelimesi, zulüm ve haksız fiil demektir. *"Masiyet"* ise, itaatin tersi olan karşı gelmek anlamınadır.

«Onlar» yani o gizli konuşanlar **«sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar.»** *"Tahiyye"* kelimesi, dil bilgisi açısından mastardır. Bunun fiili "hayyâkâllah"tır. Mânâsı ise, Allah sana uzun ömür verdi, demektir. Daha sonra bu cümle, duâ cümlesi olarak kullanılagelmiştir. Buna göre mânâsı: "Allah sana uzun ömürler versin" demek olur. Ardından aynı cümle, her türlü duâ için kullanılmış ancak selâmlamada kullanılması daha yaygındır. Her türlü duâ, bu bakımdan tahiyyedir, bu duâ ister, dünya için olsun, isterse âhiret için olsun.

"Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde" den maksat, Yüce Allah'ın seni selâmlamadığı bir şeyle demektir. Onlar Rasûlüllah (s.a.v.)'a "essâmu aleyke" derler ve "esselâmü aleyke" demiş hissini verirlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.)da onlara cevap olarak *"ve aleykûm"* derdi. Ya da onlar "en'im sabâhen" derlerdi.

2- Bu hadisi İbn Mâce tahric etmiştir: *"Mesih Deccal'dan sizin namınıza bundan daha çok korktuğum şeyi haber vereyim mi? Bu gizli şirktir. Kişi kalkar, namaz kılar başka birisi kendisine bakıyor diye namazını süsler."* Hadisi Ebu Said el Hudri rivayet etmiştir. Bkz. *el Fethu'l Kebîr*, 1 / 476.

Bu selâm çeşidi cahiliyet dönemi selâmı olarak mânâsı, sabahın yumuşak hoş olsun, her hangi bir uğursuzluk olmasın anlamına gelirdi. Oysa Allahu zülcelâl ise: *"Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun."* (Saffât: 181) buyurmaktadır.

Âlimler, zimmîlerin selâmının alınıp alınamayacağı noktasında ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbas, Şa'bî ve Katâde'ye göre bu konudaki var olan emrin açık hükmüne dayanarak selâmlarını almak vaciptir. İmam Mâlik'e göre ise vacip değildir. İmam Mâlik: Zimmîlerin selâmlarını alacaksan "aleyke" de, derdi."

Bazı âlimler ise, selâm veren zimmîyenin selâmını alan kimse "alâke es-selâmü" der demişlerdir. Bunun mânâsı selâm senin üerine yükselsin demektir.

Bazı Mâlikî âlimleri ise, selâm veren zimmîye, selâm alan : "Es-silâmü aleyke" der, demişlerdir ki mânâsı, taş senin üzerine olsun demektir.

Senin yanından çıktıkları zaman **«kendi içlerinden de:»** Yani kendi aralarında: **«'Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?' derler.»** "Hz. Muhammed gerçekten peygamber ise ona yaptığımız kötü duâya cesaret etmemiz sebebi ile Yüce Allah bize azap etmeli, gazapta bulunmalı ve bizi yerle bir etmeli değil miydi?" derler.

«Cehennem onlara yeter.» Yani onlara azap verme açısından cehennem yeterli ve kâfidir. **«Oraya gireceklerdir.»** Bir hikmete dayalı olarak hemen azap edilmeseler bile hiç kuşkusuz ve mutlak olarak oraya girecekler ve cehennemin hararetini tadacaklardır. Bundan maksat, kendileri ile alay etmek ve iman etmedikleri ve kâfir oldukları için durumlarını hafife almaktır. **«Orası,»** yani cehennem, **«ne kötü dönüş yeridir!»**

Bazı müfessirler derler ki: "Onların bu şekilde söylemeleri yanlarında bulunan bilgiden gafil olmalarındandır. Çünkü onlar ehli kitap idiler ve biliyorlardı ki, peygamberlerden bazılarına ümmetleri isyan etmiş, onlara eziyet etmişler fakat Yüce Allah'ın bilecek olduğu bir maslahat ve hikmet gereği hemencecik azap edilmemişlerdi. Sonra Yüce Allah Rasûlüllah (s.a.v.)'ın duâsını kabul buyurmaktadır. Nitekim rivayet olunduğuna göre Hz. Âişe (r.a.) Yahudilerin bu sözlerini işitir ve der ki: "Aleykum essamu vez-Zâmû ve'l-la'netu" bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) da şöyle buyurur: *"Ey Âişe yumuşak ol, çünkü Yüce Allah her şeyde yumuşaklığı sever, çirkinliği ve bunda kasten ileri gitmeyi sevmez."* Bunun üzerine Hz. Âişe, ya Rasûlüllah ne dediklerini işitmediniz mi? diye sorar. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ey Âişe onlara nasıl cevap verdiğimi duymadın mı, ben onlara "ve aleykum" dedim. Ve onlar hakkında söylemiş olduğum bu sözüm kabul edilir,"* der. (3)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ (٩) اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ
بِضَٓارِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (١٠)
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ق۪يلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ
لَكُمْۚ وَاِذَا ق۪يلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْۙ وَالَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ (١١) يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُٓوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةًۜ

3- Bu hadisi Şeyhayn ve Beyhakî Hz. Âişe'den rivayet ederler. Hz. Âişe'den rivayet olunur: "Yahudiler Rasûlüllah (s.a.v.)'ın huzuruna girdiler ve dediler ki: 'Essâmu aleyke ya Ebâ el-Kâsım.' Bunun üzerine Hz. Âişe: 'Ve aleykumussâmu ve'l-la'netü' der. Rasûlüllah (s.a.v.)da: *'Ya Âişe! Yüce Allah çirkinliği ve bundan aşırı gitmeyi sevmez'* buyurur. Hz. Âişe rivayetine devam ederek der ki: 'Bunların ne dediğini işitmiyor musun, essâmu aleyke, diyorlar.' Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *'Benim onlara ne söylediğimi işitmedin mi? Onlara ve aleykum, dedim'* der. İşte bu olay üzerine yukarıdaki *"onlar sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar"* âyeti kerimesi nazil olur. Bkz. *ed-Durru'l Mensur*, 6 / 184.

ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾
ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ
تَفْعَلُوا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

9. Ey iman edenler! Gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygambere karşı gelmeyi fısıldaşmayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.

10. Gizli konuşmalar, iman edenleri üzmek için şeytandandır. Oysa o, Allah'ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

11. Ey iman edenler! Meclislerde: "Yer açın" denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size: "Kalkın" denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

12. Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (bir şey) bulamazsanız bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

13. Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermenizden korktunuz mu? Yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

9. «**Ey**» dilleri ve kalbleri ile «**iman edenler!**» Toplantı yerlerinizde ve kendi aranızda «**gizli konuşacağınız zaman**» münafıkların ve Yahudilerin yaptıkları gibi «**günahı, düşmanlığı ve Peygambere karşı gelmeyi fısıldaş-**

mayın. İyilik ve takvayı konuşun.» Mü'minnlerin hayrına olan şeyleri ve Rasûlüllah'a karşı gelmekten kaçınmayı konuşun.

Sehl (r.a.) der ki: "Âyetin mânâsı şudur: Allah'ı zikredin, Kur'an okuyun, emri bil maruf ve nehyi anil münker yapın."

«**Huzuruna toplanacağınız»** bir olan, müstakil olarak ya da ona ortak bir başkası daha olmayan, yalnız ve tek olan **«Allah'tan korkun.»** Yaptığınız ve yapmadığınız her şeyin karşılığını Allah size verecektir.

Bu âyeti kerime gösteriyor ki, gizli konuşma ve fısıldama, mutlak olarak yasak edilmiş değildir. Tam tersine bazı durumlarda, o durumun gereği olarak kimi zaman vacip, kimi zaman müstehap, bazen de mübah olmak üzere emrolunmuş bir durumdur.

10. Bilinen **«gizli konuşmalar,»** -ki bu konuşmalar az ileride gelecek olan *"iman edenleri üzmek için"* ifadesinin delâleti ile günah ve düşmanlığı fısıldayan konuşmalardır.- **«İman edenleri üzmek için şeytandandır»**, başkasından değildir. Çünkü şeytan o sözleri güzelleştirir ve onları konuşmaya teşvik eder. İşte bu açıdan sanki bu sözler şeytandandır. *"İman edenleri üzmek için"* yani onların üzüntülerini harekete geçirmek için demektir.

er-Râgıb der ki: "Kelime olarak Arapçada *"hüzün"* ve *"hazn"*, sert yeryüzü anlamına huşûnet kökündendir. İnsanın ruhundaki huşûnet yani sertlik ise, gam ve kedere sebep olması nedeni iledir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Bu sözler şeytanın, mü'minleri kendilerine hayatlarında bir belâ geldiği kanaatını uyandırarak üzmesi içindir. Yani şeytan onlara, askerleriniz yenildi, akrabalarınız hep öldürüldü, vesvesesini vererek onları üzer ve savaş için gerekli tedbirleri almakta onların azmini gevşetir ve buna benzer mü'minlerin kalblerini ve gönüllerini bulandıran başka düşünceler akıllarına getirir. Hadisi şerifde şöyle yer alır: *"Üç kişi bir araya geldiğiniz zaman iki kişi o arkadaşından gizlice birbirleri ile konuşmasın, çünkü bu onu üzer"* buyrulmuştur. [4]

«Oysa o» şeytan, ya da gizli konuşma, **«Allah'ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez.»**

el-Esiletül Mukhame'de şu ifade yer alır: Üzüntünün amacı hangi açı-

---

4- Hadisi İmam Buharî, Müslim ve İbn Merdûye Abdullah b. Mes'ud'dan merfu olarak rivayet ederler. Bkz. Suyuti *ed-Durrü'l-Mensûr*, 6 /184. Ayrıca hadisi Tirmizî ve imam Ahmed b. Hanbel buna benzer ifadelerle rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l Kebîr*, 1 / 153.

dandır diye sorulursa, deriz ki, çekilen üzüntünün sonu iyi ise, aslında bu üzüntü olmaz. Bu ifade, usul ve metodla ilgili bir nükteyi ifade etmektedir. Çünkü zararın sonucunda sevap varsa aslında bu zarar değildir. Fayda da eğer sonuç olarak azap getiriyorsa aslında fayda sayılmaz.

«Mü'minler» bütün işlerini Allah'a havale etmiş olmak, O'na güvenmiş bulunmak ve kâfirlerin gizli konuşmalarına aldırış etmiş olmamak için **«yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.»** Çünkü Yüce Allah, mü'minleri onların şerrinden ve zararından koruyacaktır.

11. «Ey iman edenler!» Samimi olarak inananlar! **«Meclislerde: 'Yer açın'»**, birbirinize yer açmak için genişleyiniz ve bir araya sıkışmayınız demektir. Arapçada "ifsah annî" denilir ki mânâsı, az öteye var demektir. Yine Arapçada "ente fi feshatin min dînike" derler ki, sen dinî bakımdan ruhsat ve genişlik taraftarısın, demek olur.

«Denilince...» Bunu din kardeşlerinizden kim söylerse söylesin **«yer açın ki Allah da»** dilediğiniz her şeyde **«size genişlik versin.»** Buradaki genişlik anlamına gelen *"tefessuh"* kavramı, mekânda, rızıkta genişlik olabileceği gibi, gönül huzuru anlamına olmak üzere kalbte genişlik, kabir ve bunun dışında başka şeylerde genişlik anlamına da olabilir. Çünkü karşılık, yapılan amelin cinsindendir. (5)

Bu âyeti kerime, Müslümanların hayır ve ecir için bir araya geldikleri her türlü meclisi içerisine alan genel anlamlı bir âyettir. Bu meclis ister Rasûlüllah'ın meclisi olsun, ister ondan başkasının meclisi olsun, farketmez. Sahabe-i kiram (r.a.), Rasûlüllah (s.a.v.)'a daha yakın olmak, söylemiş olduğu sözleri duyabilmek arzusu ile bir araya üşüşüp birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Ya da savaş meydanında birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Sahabenin birisi safa gelerek arkadaşlarına, yer açınız, diyor, onlar da şehit olmak aşkı ile buna razı olmuyorlardı. Ya da zikir meclislerinde veya cuma günü meclislerinde birbirlerini sıkıştırıyorlar yer açmıyorlardı. Bütün bu durumların birinde her ne kadar önce gelen kendi bulunduğu yerde oturmaya daha öncelikli ise de kendisi, her hangi bir elem duymadığı sürece din kardeşine yer açarsa onu bulunmuş ol-

---

5- el-Fahru'r-Râzî der ki: *"Allah da size genişlik versin"* ifadesi mutlak olup insanların genişlik taleb ettiği her noktada, mekânda, rızıkta, kalbte, kabirde ve cennetde genişliği kapsar. Âyet-i kerime delâlet etmektedir ki her hangi bir kimse, Allah'ın kullarına hayır ve rahmet kapısını açtıkça Yüce Allah'da ona dünya ve âhiret hayırlarını genişletir. "Kul din kardeşinin yardımında olduğu sürece Yüce Allah'da kulun yardımındadır." Bkz. el-Fahru'r-Râzî, Tefsir, 29 /269.

duğu dar yerden çıkarmış olur. Hadisi şerifte: *"Sizden herhangi birisi din kardeşini oturduğu meclisde ayağa kaldırıp da sonra onun yerine oturmasın, fakat birbirinize yer açınız"* buyurulmuştur. (6) Bir başka rivayette ise şöyle buyurulur: *"İçinizden herhangi biriniz Cuma günü din kardeşini ayağa kaldırmasın fakat 'yer açınız' desin."*

«Size: 'Kalkın' denilince de kalkın ki...» Size daha sonra gelen kişilere yer açmak gayesi ile *"kalkın"* denilince kalkınız ve ayağa dikiliniz. Yani cemaat otururken iki kişinin birbirinden uzaklaşması sûreti ile yer açmak mümkün olmayacak derecede kalabalık çoğaldığı zaman ayağa kalkınız.

Bazı âlimler âyeti şöyle tefsir ederler: "Hep beraber ayağa kalkınız, ayakta iken yer açınız, ayağa kalkmakta tembellik göstermeyiniz. Ya da zarurî bir sebepten dolayı size, oturduğunuz yerlerden ayağa kalkınız, başka yere intikal ediniz, denildiği zaman ayağa kalkın. Çünkü bunu gerektirecek bir zorunluluk vardır. Bunu size emreden kimseye itaat ediniz, oturduğunuz yerden kalkınız ve din kardeşlerinize yer açınız."

Bazı âlimler derler ki: *"Size: 'Kalkın' denilince"* âyetinin mânâsı, Rasûlüllah meclisinden size kalkmanızı emrettiği zaman kalkınız ve orada oturmaya devam ederek Rasûlüllah (s.a.v.)'ı usandırmayınız. Ya da namaza cihada, şehitliğe ve bunlardan başka hayırlı amellere kalkıp koşunuz, denildiği zaman kalkınız, tembellik göstermeyiniz ve işi ağırdan almayınız, demektir. Kalkın emrini veren Rasûlüllah olabileceği gibi başkaları da olabilir.

«Allah sizden inananları» verilen emre itaat etmek ve din kardeşlerine yer açmak için bu filleri yapanları **«ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.»**Yüce Allah da kendilerine yardım etmek, dünyada güzellikle anmak, âhirette cennette barındırmak sûreti ile onları yükseltsin. Çünkü Allah için tevazuda bulunanı Yüce Allah yüceltir. Buna karşı kibirleneni de alçaltır.

Burada kendilerine ilim verilenlerin de ayrıca yüceltileceği belirtilmiştir ki, bunun ifade edilmesinin sebebi, âlimlerin durumlarının yüceliğini ve mertebelerinin büyüklüğünü vurgulamak içindir. Böylece sanki âlimler başka bir cins ve tür imişler gibi anılmışlardır. Âlimler ilim ve ameli birlikte yapmaları

6- Birinci rivayeti İmam Müslim *Sahih*'inde Cabir b. Abdullah'dan merfu nakleder. İkinci rivayeti ise İmam Müslim ve *Müsned*'inde Ahmet b. Hanbel İbn Ömer'den rivayet etmektedirler. Bundan başka bu ifadelere benzer olarak hadisin sahihayn'de rivayetleri vardır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3 / 369, *ed-Durru'l-Mensûr*, 6 / 185.

sebebi ile yüksek mertebe ve tabakalarla yüceltilmişlerdir. Çünkü ilim zaten kendisi yüce bir derecedir, bir de buna amel eşlik ettiği için daha fazla bir yüceliği gerektirir. Bu nedenle ilimden uzak olan, salih amelde zirveye ulaşsa bile, ilimle birlikte olan amelin derecesine eremez. Bu sebeple âlimin hareketlerine uyulurken, ondan başkalarının yaptıkları fiillere uyulmaz.

«Allah yaptıklarınızdan» yani amellerinizden ya da yaptığınız şeylerden **«haberdardır.»** Onları bilmektedir ve o amelerin hiçbirisi ona gizli kalmaz. Yüce Allah, sizlerin kardeşlerinize yer açıp açmadığınızı, ayağa kalkıp kalkmadığınızı ve bunları yaparken niyetinizin ne olduğunu çok iyi bilir ve bunlar Yüce Allah'ın katında asla zayi olmaz.

Bazı âlimler bu âyetin son ifadesini, emre itaat etmeyen ya da bunu hoş karşılamayan kimseler için bir tehdit olarak yorumlamışlar, meclislerde mutlaka yer açmalı ve şerefli ilmi elde etmeye çalışmalı, demişlerdir. Yine bu âyetten meclislerde ve toplantı mahallerinde âlimlere öncelik verilmesinin sırrı anlaşılmaktadır. Çünkü Yüce Allah âlimlere öncelik vermekte ve onları, kendilerine yüksek dereceler vermek sureti ile yüceltmektedir. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bir âlimin herhangi bir âbide (çok ibadet eden kimseye) üstünlüğü, ayın on dördüncü gecesi diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir"* buyurmuştur. (7)

Bazı hakîm, bilge kişiler derler ki: "İlim öğrenmeyi kaçıran kimse, bunu nasıl telâfi edebilir? İlim öğrenen de acaba neyi kaçırmıştır bir bilebilseydim? Herhangi bir ilim, şayet amel ile desteklenmezse bunun sonu zillettir."

Mukâtil der ki: "Bir mü'min cennetin kapısına ulaştığı zaman kendisine denilir ki: 'Sen âlim değilsin cennete amelinle gir.' Âlime de: 'Cennetin kapısında dur ve insanların terbiyesine yapmış olduğun katkıdan dolayı onlara şefaat et.' denilir." (8)

Ebu'd-Derdâ (r.a.) rivayet ediyor: "Bir meseleyi öğrenmem bana yüz rekât namaz kılmamdan daha sevimlidir. Her hangi bir meseleyi öğretmem bana bin rekât namaz kılmamdan daha sevimlidir." (9)

7- Hadisi Ebû Nuaym *el-Hılye*'sinde Muaz'dan rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2 /268.

8- Bu hadisi Beyhakî şu ifadelerle rivayet eder: *"Âlim ve âbid diriltilir. Âbide cennete gir denilir. Âlime: Dur insanların güzelce terbiyesine yaptığın katkıdan dolayı onlara şefaat et denilir."* Bkz. *et-Terğîb ve't Terhîb*, 1 / 102.

9- Bu hadisi İbn Mâce Ebu Zer'den hasen isnadla ve şu lâfızlarla rivayet eder: *"Ya Ebâ Zer, gidip Yüce Allah'ın kitabından bir âyeti kerime öğrenmen senin için yüz rekât namazdan çok daha hayırlıdır, ya da gidip ilimden bir bölümü öğrenmen ki bununla ister amel olunsun ister olunmasın bin rekât namaz kılmandan çok daha hayırlıdır."* Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/97.

Ebu Hureyre ve Ebu Zer (r.a.) rivayet ediyorlar: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini işittik: *"İlim öğrenirken ölümün gelip çattığı kişi şehid olarak ölür."* (10)

12. Halis ve samimi imanla **«ey iman edenler! Peygamber ile»** sizinle ilgili işler hakkında **«gizli bir şey konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce»** lâyık olan kimselere **«bir sadaka veriniz.»** Nitekim Hz. Ömer şöyle söyler: "Araplara bahşedilen en üstün şey şiir söyleme yeteneğidir. Her hangi bir kişi ihtiyacını söylemeden önce şiirini söyler. Şerefli bir kimseden bununla yardım istenirken; alçak olan kimse de bununla yerilirdi.

Bu âyeti kerime, halkın Rasûlüllah (s.a.v.)'ı usandıracak ve bıktıracak derecede soru sordukları bir esnada nazil olmuştur ve Yüce Allah onlara Rasûlüllah'la gizli konuşma esnasında sadaka vermelerini emretmiştir. Bunun üzerine bir çok kimse bu hareketinden vazgeçmiştir. Fakir fakir olduğu için, zengin ise cimriliğinden dolayı yapmamıştır. Âyet Rasûlüllah (s.a.v.)'a saygı gösterilmesini, fakirlere yararlı olmayı ifade ederken, soru sormada aşırı gitmeyi yasaklamaktadır. Ayrıca âyeti kerime, samimi olanla münafık olanı, âhireti sevenle dünyaya bağlananı birbirinden ayırmaktadır.

Buradaki emrin, bazı âlimler mendupluk ifade ettiğini söylerken, bazıları vucûbiyet ifade ettiğini, ancak daha sonra *"sadakalar vermekden korktunuz mu?"* ifadesi ile yürürlükten kaldırıldığını belirtmişlerdir. Bu âyet, okuma ve mushafta yer alma bakımından her ne kadar önceki âyete bitişikse de iniş bakımından ondan sonradır. Zaten nesheden âyetler sonra iner. Âlimler, yürürlükten kaldıran hükmün, yürürlüğü kaldırılan hükümden ne kadar sonra nazil olabileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazı âlimlere göre bu, günün belli bir zaman dilimidir.

Fakat açık olan o dur ki, Hz. Ali'den gelen şu rivayete göre bu iki âyet arasında on günlük bir süre söz konusudur. Söz konusu rivayette Hz. Ali der ki: "Şurası gerçek ki Yüce Allah'ın kitabında bir âyet vardır. O âyeti kerime ile benden önce de benden sonra da hiç kimse amel etmemiştir. Şöyle ki benim bir dinarım vardı. Onu harcadım, bir başka rivayette, onunla on dirhem satın aldım. Rasûlüllah (s.a.v.)la gizli konuşacağım zaman bir dirhem sadaka veriyordum." (11) Yani elindeki bir dinarı on dirhem olarak bozdurduktan son-

---

10- Hadisi, el Bezzar Ebu Zer'den rivayet etmiştir. Bkz. *el Fethu'l-Kebîr,* 1 / 98.

11- Bunu el Hâfız İbn Kesîr tefsirinde bizlere nakleder Bkz. 3 / 465. Bu rivayeti Leys b. Ebi Selim Mücahid'den rivayet eder.

ra Rasûlüllah'la konuşmadan önce on gün birer dirhem sadaka veriyordum ve Allah'tan güzel hasletler ve özellikler bahşetmesini istiyordum.

İbn Ömer (r.a.) rivayet ediyor: "Hz Ali'nin üç özelliği vardı ki, onlardan birisi şayet bende olsa idi kızıl develere sahip olacağıma buna sahip olmayı tercih ederdim. Bu özellikler, onun Hz. Fatıma ile evlenmiş olması, Hayber günü sancağın kendisine verilmiş olması ve son olarak da necvâ yani gizli konuşma âyetidir."

Ey mü'minler «**bu**» sadaka vermek, o paraları elinizde tutmaktan «**sizin için daha hayırlı ve**» şüphenin kirinden, her türlü günahın başı olan dünya sevgisinin en büyüklerinden bulunan ve mal sevgisinden kaynaklanan cimriliğin kirinden sizin için «**daha temizdir.**» Bu ifade, buradaki emrin mendupluk ifade ettiğini göstermektedir. Fakat Yüce Allah'ın «**şayet (bir şey) bulamazsanız bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir**» ifadesi, bize bunun vacip olduğunu bildirmektedir. Çünkü gizli konuşmak için bir şey bulamayan kimseye, sadaka vermeksizin izin niteliği taşımaktadır.

13. «Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten korktunuz mu?» Âyette geçen *"işfak"* kelimesi, sevilmeyen ve hoşa gitmeyen bir şeyden korkmak demektir. Buradaki sorunun ifade etmiş olduğu mânâ ise, gerçekte bir şeyi öğrenmek değil, tam tersine sorulan şeyin varlığını, var olduğunu ifade etmektir. Bazıları korktukları için Rasûlüllah'la konuşmayı terk etmişlerdi. Bu durumda konuşma olmadığı için, âyete muhalefet de yoktu. Âyetin metninde sadaka kelimesinin çoğul olarak *"sadakalar"* şeklinde getirilmesi, hitap edilen kimselerin tek değil çok olmalarındandır.

Bazı tefsirlerde şöyle söylenir: "Yüce Allah ilkin *"sadaka"* kelimesini tekil olarak getirmiş ve bununla her hangi bir sadakanın verilmesinin yeterli olacağına işaret etmiştir. Buna karşılık ikinci âyette Rasûlüllah'la gizli konuşmanın, konuşanların çokluğu göz önüne alınarak çoğul getirilmiştir. Bu açıklamalardan sonra âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: Ey zengin olan kimseler, sadakalar vermekten korktunuz mu?"

Emredilen şeyi «**yapmadığınıza**» ve bu size zor geldiğine «**ve**» bunu yapmama konusunda size izin vermek sûreti ile ve sadaka verme yükümlülüğünü kaldırarak «**Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin.**» Yani size emredilen sadakalar verme emrini yapmadığınıza, bundan geri kaldığınıza göre, artık bu kusurunuzu ve eksikliğinizi farz olan namazı kılıp zekâtı vererek telâfi ediniz.

Diğer bütün meselelerde **«Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.»** Çünkü bunları yerine getirmek, yapmış olduğunuz ihmali telâfi edici gibidir.

«Allah yaptıklarınızdan haberdardır.» Gerek açık, gerek gizli yapmış olduğunuz amelleri bilendir. O'na amelerinizden hiçbiri gizli kalmaz ve size karşılığını verir. Şu halde gösteriş ve riya için değil, sırf O'nun hoşnutluğunu elde etmek için size emretmiş olduğu şeyleri yapınız.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ
وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (١٤) أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا
إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٥) اِتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً
فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (١٦) لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ
أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا أُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (١٧) يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا
يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ
(١٨) اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ أُولٰئِكَ
حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ (١٩)

14. Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.

15. Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Onların yaptıkları şey ne kötüdür!

16. Onlar yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yolundan alıkoydular. Onlara küçük düşürücü bir azap vardır.

17. Onların malları da evlâtları da Allah'a karşı kendilerine bir fayda vermez. Onlar cehennem ehlidirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

18. O gün Allah onların hepsini yeniden diriltecek, onlar da size yemin ettikleri gibi O'na yemin edeceklerdir. Kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridirler.

19. Şeytan, onları etkisi altına aldı da kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu. Onlar şeytanın yandaşlarıdırlar. İyi bilin ki şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar.

14. «Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu» ki bunlar Yahudilerdir. Nitekim Yüce Allah: *"Allah'ın lânetlediği ve gazab ettiği... kimselerdir"*(Mâide: 60) âyeti ile onların kim olduklarını haber verir. *"Gazap"*, nefisteki bir hareket demektir. Bu hareketin başlangıç noktası intikam alma iradesidir. Bu da Yüce Allah'a göre hoşnutluğun zıddıdır. Ya da gazap, intikam alma iradesi veya tehdidi gerçekleştirme ya da çok elem verici bir şekilde ve şiddetle yakalamak ve nimetini değiştirmek demektir.

«Dost edinenleri görmedin mi?» Buradaki soru edatı Yahudileri kendilerine dost eden, onlarla samimi olan ve mü'minlerin sırlarını onlara aktaran münafıkların hallerindeki şaşırtıcı durumu vurgulamaktır. Hitap, ya Rasûlüllah (s.a.v.)'adır, ya da anlayan ve işiten herkesedir.

«Onlar»,Yahudileri dost edinenler, gerçekte **«ne sizdendirler, ne de onlardan»** yani ne de gazaba uğrayanlardandırlar. Çünkü onlar münafıktırlar ve her iki zümre arasında bazen o tarafa, bazen bu tarafa gidip gelmektedirler. Onlar her ne kadar gerçekte kâfir bile olsalar, ancak Yahudilerin itikad ettikleri şeylere inanmadıkları ve onlara vefakâr olmadıkları için gönül itibari ile

Yahudilerden değildirler. Münafıkların varacakları yer cehennemin en alt katıdır.

«Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.» *"Hılf"* insanlar arasında anlaşma demektir. Bu kelimeden türeme *"muhâlefe"* antlaşma demektir. Hılf'ın aslı, bir kısım insanların diğerlerinden ahd ve söz aldıkları yemindir. İşte bu fiil ile daha sonra her türlü yemin ifade olunmaya başlanmıştır. Burada âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar derler ki: "Allah'a yemin ederiz ki, bizler Müslümanlarız." Burada bile bile yalan yere yemin ettikleri şey, Müslüman olduklarıı iddiasıdır. Oysa onlar yaptıkları yeminin yalan olduğunu bilmektedirler. Tıpkı yemini gamûsta olduğu gibi. Yemini gamûs, yaptığına ya da yapmadığına yalan yere bile bile yemin etmektir. Böylesi bir yemine gamûs denmesi, yemin eden kişiyi günaha, buna bağlı olarak da cehenneme sokması nedeni iledir. Cenabı Hak bunların yeminlerini gamûs yemini kılmamıştır. Çünkü gamûs yemini geçmişte olmuş veya olmamış bir şeye yemin etmektir. Oysa münafıkların bu yeminleri şu andaki bir durumla ilgilidir.

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) hanımlarına ait odalardan birisinde bulunmakta idi. Orada bulunanlara buyurdu ki: *"Şimdi içeriye, kalbi, zorba birisinin kalbi gibi ve şeytan gözlü birisi girecek."* Bu ifadeden sonra içeriye münafık Abdullah b. Nebtel giriverir. Kendisi mavi gözlü birisidir. Rasûlüllah (s.a.v.) ona sorar: *"Sen ve arkadaşların hakkımda ne diyerek kötü söz söylediniz?"* Bunun üzerine Abdullah, böyle bir şey yapmadığına Allah'a yemin eder. Rasûlüllah (s.a.v.)'da *"Evet yaptın"* der ve onun arkadaşlarının yanına gider, arkadaşları da Hz. Peygambere kötü söylemediklerine dair Yüce Allah'a yemin ederler. İşte bu olay üzerine bahsi geçen âyeti kerime nazil olur.(12)

Bu rivayete göre onların bile bile yalan yere yeminleri, Hz. Peygambere sövmediklerine dairdir.

15. Bu sebeble **«Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Onların yaptıkları şey ne kötüdür!»** Yani onların alışkanlık haline getirdikleri ve ısrar ettikleri şey çok kötüdür. Onların bu tür alışkanlıkları, âdet haline getirdikleri ve yapmaya devam ettikleri fiilleri kötü bir amel ve iştir.

16. «Onlar» ihtiyaç esnasında yapageldikleri yalan **«yeminlerini kalkan yapıp...»** Aslında *"yemin"*, sağ el demektir. İstiare yoluyla yemin anla-

---

12- Bu hadisi İbn Ebî Hâtim Said b. Cübeyr'den rivayet eder. Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde ve İbn Cerîr et-Taberî rivayet ederler. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 3 / 466.

mında kullanılmasının sebebi, yemin eden ve yemin ettiği esnada söz veren kimsenin yapmış olduğu hareket göz önüne alındığı içindir. Âyetin orjinal metninde yer alan *"cünneten"* kelimesi, insanı koruyan kalkan demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar yeminlerini, mü'minlerin kendilerini öldürmelerinden ve mallarını almalarından korunacakları bir perde ve korunak yapmışlardır. Âyette yer alan *"ittihaz"* kelimesi, onların yalan yeminlerini hazırlamaları ve ihtiyaç esnasında yemin etmek ve serzenişten kurtulmak için buna kendilerini hazırlamaları demektir.

«Allah'ın yolundan» yani emniyet ve selâmet içinde bulunurlarken O'nun dininden **«alıkoydular»**, insanları engellediler ve onları çevirdiler. Karşılaştıkları kimseleri, İslâma girmekten geri koydular ve Müslümanların durumunu onlara zayıf gösterdiler. Kendilerinin bu inkârları ve insanları çevirmeleri sebebi ile **«onlara küçük düşürücü bir azap vardır.»** Yani mahşer halkı arasında kendilerini rezil edici bir azap vardır.

17. «Onların malları da evlâtları da Allah'a karşı» yani Allah'ın azabına karşı **«kendilerine»** en küçük **«bir fayda vermez.»** Âyetin mânâsı: Onlar yalan yere yukarıda anlatılan korunmayı sağlamak için yemin ediyorlar, fakat ateşe girdikleri zaman kendilerine kazandıkları malları ve dünyada iken kendisi ile övünmüş oldukları evlâtları fayda vermez. Ya da şöyle bir anlam olabilir: Onlar, Muhammed'in söylemiş olduğu gerçekten doğru ise, biz canlarımızı mallarımızla ve evlâtlarımızla gelecek azaptan koruruz.

İşte Yüce Allah onları bu âyeti kerime ile yalanlamıştır. Çünkü kıyamet günü öyle bir gündür ki o günde ne mal ve ne de evlât hiçbir fayda vermez. Hiçkimse kimseye herhangi bir konuda yeterli olamaz.

Bu kötü sıfatlarla belirtilmiş olan **«onlar cehennem ehlidirler»**, oradan ayrılmazlar. Orada bulunurlar. Ya da cehennemin mâliki olurlar. Çünkü onlar, dünyada iken Kötülükleri sebebiyle cehennemi kazanmışlardır. **«Onlar orada ebedî kalacaklardır.»** Oradan ebediyyen çıkmayacaklardır.

18. «O gün», kıyamet günü **«Allah onların hepsini»** topluca **«yeniden diriltecek, onlar da size»** dünyada **«yemin ettikleri gibi»** yani *"Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik"* (En'am: 23) dedikleri gibi samimi Müslüman olduklarına dair **«O'na yemin edeceklerdir.»** Bu yalan yeminleri sayesinde, dünyada iken canlarını ve mallarını koruyup bir takım dünyevî faydalar elde ettikleri gibi, âhirette de **«kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar.»** Yalan yeminleriyle kendilerine menfaat sağlayıp, zararı defedeceklerini sanırlar. **«İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridirler.»** Onlar yalanda zirveye çıkmışlardır. Çünkü gizli, aşikâr her şeyi çok iyi bilen Yüce Allah'ın huzurunda yalan söylemeye cesaret etmektedirler.

19. «Şeytan, onları etkisi altına aldı da» yani şeytan onlara baskın geldi ve mâlik oldu. Çünkü onlar şeytanın kendilerinden istediği her alanda ona boyun eğmektedirler. İşte bu sebeple şeytan onları kendi taraftarı ve yönettiği kişiler hâline getirmiştir. **«Kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu.»** Böylece Yüce Allah'ı ne kalbleri ile ve ne de dilleri ile zikretmemektedirler.

«Onlar» belirtilen bu çirkin vasıflarla nitelenen münafıklar **«şeytanın yandaşlarıdırlar»** yani askerleridirler. Onun emrettiği meselelere koşan birer tâbiîleridirler. Âyette geçen *"hizb"* kelimesi, her hangi bir mesele ve görüşe bağlı olan insan grubu demektir.

«İyi bilin ki şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar.» Onlar, daha ötesi olmayan kayıp ve hüsran ile vasıflanmışlardır. Çünkü ebedî nimeti kaçırmışlar, ona karşılık elem verici azabı almışlardır.

Bazı âlimler derler ki: "Şeytanın bir kulu etkisi altına almasının alâmeti ve göstergesi, şeytanın onu zahiri yiyecek ve giyeceklerle oyalaması, kalbini Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri düşünmekten ve bu nimetlere şükretmekten alıkoyması, dilini yalan, boş söz, gıybet ve bühtanla meşgul ederek Allah'ın zikrinden uzaklaştırması ve hezeyanlara kulak vererek hakkı dinlememesidir."

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ أُولٰئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ
اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا
آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولٰئِكَ كَتَبَ

فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ
أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

20. Allah'a ve Peygamber'ine düşman olanlar, işte onlar, en alçaklar arasındadırlar.

21. Allah: "Elbette Ben ve peygamberlerim galip geleceğiz" diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, gâliptir.

22. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, imanı yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.

20. «Allah'a ve Peygamberine düşman olanlar...» Bundan maksat, onların emirlerine aykırı davrananlarlar, onların getirmiş oldukları sınırları aşanlar, onlara karşı yeryüzünde, yeryüzünün bir kısmına hakim olan ve bir sınır çizerek hasmının ileri geçmesini istemeyen kimsenin yaptığı gibi davrananlardır. Onlar ancak taraftarlarının ve arkalarından gidenlerin çokluğuna dayanarak böyle yaptıklarına ve kendilerini gören kimsenin de onlardan daha güçlü kimse olmadığına ve en güçlülerin onlar olduklarını zannettiğine göre Allah Teâlâ, bu zahiri aldanmayı reddetmek ve çürütmek için buyuruyor ki:

«İşte onlar,» karşı gelip meydan okumaları sebebi ile en aşağılara düşen ve Hakkın rahmetinden uzak olan bu kişiler **«en alçaklar arasındadırlar.»** Yani daha önce geçen ve sonra gelenlerden Yüce Allah'ın yaratıkları arasında en aşağıda olanlardır ki onlardan daha aşağıda kimseyi görmek mümkün değildir. Çünkü birbirine hasım olan taraflardan birisinin zilleti, karşı tarafın izzeti oranındadır. Yüce Allah'ın izzetinin ve yüceliğinin sonu olmadığına göre, ona karşı duranların zilleti de sonsuz olacaktır. Bu da dünyada esir düşmek süretiyle, âhirette ise cehennem azabı ile olacaktır. Onlar, ister Acem ve Rum, ister onlardan daha büyük devletler olsunlar, ister sıradan insanlar olsunlar, ister krallar olsunlar, ister kâfirler, ister fâsıklar farketmez.

21. «Allah: 'Elbette Ben ve peygamberlerim gâlip geleceğiz,' diye yazmıştır.» Yani Allah Teâlâ Levh-i Mahfuz'da buna hüküm vermiş ve bu hükmü orada yazmıştır. Yüce Allah: *"Elbette Ben ve peygamberlerim gâlip geleceğiz"* diyerek onların çoklukları ve güçleri sebebi ile galip gelecekleri şeklindeki zanlarından dolayı cümleyi pekiştirerek ifade etmiştir. Maksat şudur: Galip gelmek, ya delil ve kılıçla, ya da bunlardan birisi ile olur. Delille üstün gelmek bütün peygamberler için vardır. Çünkü onlar dünyada ve âhirette övülmüş, güzel bir akıbeti elde etmişlerdir. Kılıçla üstün gelmeye gelince bu, bütün peygamberler için varid değildir. Çünkü onların içinde savaş yapmaya emrolunmamış peygamberler vardır.

ez-Zeccâc der ki: "Peygamberlerin galip gelmesi iki şekilde olur: Savaş etmekle gönderilenler savaş ederek galip gelirlerken, savaşla emrolunmayan peygamberler delil ile üstün gelirler. Delille galip gelmeye bir de kılıç eklenecek olursa bu daha da güçlü olur."

Mukatil'in şöyle söylediği rivayet olunur: "Mü'minler, Yüce Allah bize Mekke'nin Taif'in Hayber'in ve civarının fethini nasip ederse umarız ki Allah bizi Aceme ve Bizans'a galip getirecektir. Bunun üzerine münafıkların başkanı Abdullah b. Übey b. Selûl: 'Siz Bizans'ı ve Acemleri, galip gelip ele geçirdiğiniz bazı köyler gibi mi zannediyorsunuz? Vallahi onlar sizin zannınızdan çok daha fazla sayıda ve çok daha güçlüdürler' deyince, bu âyeti kerime nazil olur."

«Şüphesiz Allah» peygamberlerine yardım konusunda **«güçlüdür.»** Bazı âlimler derler ki: "Güçlü anlamına gelen *"kavi"* zatında sıfatlarında ve fiillerinde zafiyet olmayan, kendisine yorgunluk ve bitkinlik gelmeyen, eksiklik bulunmayan bozmaktan ve yapmaktan âciz kalmayan demektir. Aslında kuvvet, bünyenin güçlü olmasından ve zaafın aksine sağlam olmasından ibarettir. Bu kelime ile Yüce Allah açısından kudret kastolunmaktadır." **«Gâliptir»**, murad ettiği şey hususunda kendisine gâlip gelinemez.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Allah Zülcelâl güçlü ve azîz olup âciz olmadığına göre, zaman zaman Müslümanların yenilmesi nedendir? Halbuki onlara yardım vaad edilmiştir? Bu soruya cevap olarak diyebiliriz ki, yardım ve galip gelme şerefli bir makamdır, bu, kâfire lâyık değildir. Fakat Allah Teâlâ bazen kâfirleri sıkıntıya sokarken, bazen de mü'minlere bunu verebilir. Çünkü her zaman kâfirleri sıkıntıya soksa ve buna karşılık mü'minlerin üzerinden bunu kaldıracak olsa, burada imanın hak, ondan başkasının bâtıl yol olduğuna dair zorunlu bir bilgi doğar. Böyle olunca da mükellefiyet, sevap ve ceza diye bir şey kalmaz. İşte bu sebeple Allah Teâlâ, zaman zaman iman edenleri, bazen de kâfirleri sıkıntıya sokar ki şüpheler yerinde kalsın mükellef de o şüpheyi, İslâmın sahih olduğunu gösteren deliller üzerinde düşünmek sûreti ile ortadan kaldırsın, böylece Yüce Allah'ın katında sevabı büyük olsun. Çünkü mü'min bazı günahları işleyebilir. Bu sebeple dünyada günahlarından temizlenmek ve kalbi duru hale getirilmek için şiddetli sıkıntıya uğrar. Buna karşılık kâfire verilen sıkıntı ve belânın şiddeti, Yüce Allah'ın gazabı kabilindendir. Bilinmez mi ki meselâ veba hastalığı mü'minlere rahmet kâfirlere azap ve cezadır.

22. «Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin.» Burada hitap Rasûlüllah (s.a.v.)'a ya da herkesedir. Âyetin metninde yer alan *"yuvâddûne"* fiilinin mastarı olan "muvadde" kelimesi, sevmek demektir. Sevmek, önce kalbte olan, sonra sonuçları bütün bedende ortaya çıkan bir kavramdır. Burada Allah'a ve O'nun peygamberine düşman olanlardan maksat, münafıklar,Yahudiler, fâsıklar ve bid'atçi zalimlerdir. Mü'minlerin hiçbir hâlde onlarla dostluk etmesi uygun değildir.

İbn Şeyh der ki: "Âyetin mânâsı şudur: İman, Allah'ın düşmanlarına sevgi ile bir arada bulunmaz."

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Müçtehitlerin ittifakına göre onlarla bir araya gelmek, birtakım ilişkilerde bulunmak ve birlikte yaşamak caizdir. Bu, caiz olduğuna göre, haram olan sevgi besleme, acaba ne olabilir? Buna cevap olarak diyebiliriz ki, haram olan sevgi besleme, karşıdaki kâfirin kâfir olduğu hâlde dinen ve dünyevî olarak menfaatini istemektir. Bunun dışındaki hususlar ise caizdir.

Âyette hürmet edilmesi bakımından önde olan babalar, sonra da sırasıyla diğerleri zikredilmiştir. Âyet metninde yer alan *"aşiret"* kelimesi, insanın kendileri ile kendisini çok ve güçlü gördüğü akrabalarıdır. Yani onlar mükemmel sayı mesabesinde olurlar. Bunun nedeni şudur: On anlamına gelen "aşera" sayısı, mükemmel bir sayıdır. Her toplumun aşireti de insanın kendileri ile kuvvet bulduğu akrabaları demektir. Aynı kelimeden türeme "aşîr" ise gerek akrabalık, gerekse tanışıklık açısından birlikte yaşayan kimse demektir.

el-Kâmus'da şunlar yazılıdır: "Bir kimsenin aşireti demek, babasının kendine en yakın evlâtları ya da kabilesi demektir."

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Dinine aşırı biçimde bağlı olan mü'minler, Allah'a ve O'nun Peygamberine düşmanlık eden akrabalarına sevgi beslemezler. Şu halde başkalarına nasıl besleyebilirler? Çünkü Allah'a iman davası, tümü ile herkesten yüz çevirme demektir. Hatta gerektiğinde onların tümü ile savaşma ve çarpışabilme davasıdır. Nitekim rivayet olunduğuna göre Ebû Ubeyde, babası el Cerrâh'ı Bedir savaşı günü katletmiştir.

Abdullah b. Abdullah b. Ubey b. Selûl, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında durmuş Rasûlüllah (s.a.v.) su içerken Abdullah (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü, içtiğin sudan birazını artır, geri bırak," demiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) sorar: *"Onu ne yapacaksın?"* Abdullah: "Babama içireceğim belki Yüce Allah kalbini temizler" der ve Rasûlüllah'ın suyunun artığını babasına götürür, babası: "Bu nedir?" der. Abdullah: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın içmiş olduğu suyun artığıdır. İçmen için sana getirmiş bulunmaktayım. Belki Yüce Allah kalbini temizler," der. Bunun üzerine babası: "Bana annenin idrarını getirseydin ya" der. Abdullah Rasûlüllah (s.a.v.)'a döner ve der ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Babamı öldürmeme izin ver," der. Rasûlüllah (s.a.v.) der ki: *"Hayır, tam tersine ona yumuşak davranacak ve iyilik edeceksin."*

Hz. Ebu Bekir'in babası Ebu Kuhâfe İslâma girmeden önce Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında kötü söz söyler. Hz. Ebu Bekir babasına öyle bir yumruk atar ki babası yere yıkılır. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bunu sen mi yaptın?"* der. Hz. Ebu Bekir evet deyince, Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ona saldırma!"* der. Hz. Ebu Bekir de: "Vallahi kılıcım yakınımda olsa idi onu öldürürdüm" der. (13)

Mus'ab (r.a.), kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i Uhud savaşında katleder. Hz.

13- Hadisi, İbnü'l-Münzir, İbn Cüreyc'ten rivayet eder. Bkz. *ed-Durru'l-Mensûr*, 6 / 186.

Ömer (r.a.) dayısı el-Âs b. Hişam b. el-Muğire'yi Bedir savaşında katleder. Hz. Ali, Hamza, Ubeyd b. el-Hâris (r.a.) yine Bedir savaşında Rabia'nın oğlu Utbe ve Şeybe'yi ve Velid b. Utbe'yi katlederler ki bunlar onların aşiretinden ve akrabalarındandır. Bütün bunlar dine bağlılıktan, Allah'ın dini hususundaki düşkünlükten ileri gelmektedir.

«İşte onların», Allah'a ve peygamberine düşmanlık edenler en yakınları bile olsa, onlara sevgi beslemeyenlerin **«kalbine Allah, imanı yazmış»** yani imanı kalblerinde sabit kılmış **«ve katından bir ruh ile»** ki, bu Kur'an'ın nurudur, ya da düşmanlara karşı Allah'ın yardımıdır, veyahut da kalbin nurudur. İşte bu, durumun gerçek yüzünü idrak etmek, rûhânî yüce derecelere yükselmeyi istemek, düşük tabiat âleminin seviyesinden kurtulmak içindir. Bütün bunlara, hayata sebep oldukları için ruh ismi verilir.

Sehl (r.a.) der ki: "Ruhun hayatı ebedîlikledir. Nefsin hayatı da ruhladır. Şu halde ruhun hayatı zikirle mümkündür. Zikirin hayatı da zikredenle olmaktadır. Zikredenin hayatı ise zikrolunan Yüce Allah'ın sayesindedir."

«Onları desteklemiştir.» Yani güçlendirmiştir. **«Onları»** âhirette **«içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak,»** yani ağaçlarının ve köşklerinin altından dört ırmağın aktığı cennetlere sokacak, **«orada ebedî kalacaklardır.»** Orada ebedlerin ebedine kadar kalacaklar, kendilerine yok olmak, ölmek, hastalık veya fakirlik diye bir kavram yaklaşamayacaktır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Birisi çıkar seslenir: Sizler sağlığınız üzere olacak, hastalanmayacaksınız. Yaşayacak, ebediyyen ölmeyeceksiniz. Hep genç kalacak, sonsuza kadar kocayıp ihtiyarlamayacaksınız. Nimetlenecek, ebediyete kadar sefil olmayacaksınız."*(14)

«Allah onlardan razı olmuş» kızmamış, gazab etmemiş **«onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır.»**

Ebu'ssuud Tefsîrinde der ki: "Bu ifade, mü'minlere gerek peşin ve gerekse ileride verilen nimetlerden ne kadar mutluluk duyacaklarını ifade etmektedir."

«İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır.» İşte bu ifade de onlara büyük bir şeref bahşetmektedir. Çünkü onların Yüce Allah'a mahsus olduğunu

---

14- Hadisi İmam Müslim ve Tirmizî tahriç etmişlerdir .*"Cennetlik olanlar cennete girdikleri zaman birisi çıkar seslenir: Sizler yaşayacak, sonsuza dek ölmeyeceksiniz, sağlıklı olacak asla hastalanmayacaksınız..."* Hadis için Bkz: *Câmiu'l-Usûl*, 10 /530.

beyan etmektedir. Yani onlar Yüce Allah'ın askerleri ve dininin yardımcılarıdırlar. **«İyi bilin ki kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.»** Kötü şeylerden kurtulanlar ve sevimli şeyleri elde edecek olanlar da Allah'ın tarafında olanlardır. Yoksa bunların dışında onlar, karşı tarafta yer alıp hüsrana ve yenilmeye mahkûm olan şeytanın taraftarları değillerdir.

Allah'ın yardımıyla Mücâdele Sûresi'nin tefsiri bitti.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun!

HAŞR SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 24 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
① هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ
لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ
مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا
يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ② وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ
لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ③ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ④

1. Göklerde ve yerde olanlar(ın hepsi) Allah'ı tesbih etmektedir. O, hükmünde galip, hüküm ve hikmet sahibidir.

2. O, Ehl-i kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'(ın azabın)dan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'(ın azabı,) onlara beklemedikleri yerden geliverdi. Allah, onların kalplerine korku düşürdü. Öyle ki; evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle harabediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın!

3. Eğer Allah onlara yurtlarından sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı. Onlar için âhirette de cehennem azabı vardır.

4. Bu, onların Allah'a ve Peygamber'ine karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.

1. «Göklerde ve yerde olanlar(ın hepsi) Allah'ı tesbih etmektedir.» *"Tesbih"*, Cenab-ı Hakk'ı her türlü çirkinlikten tenzih etmek ve ulûhiyyetinin şanına yakışmayan her şeyden temiz ve yüce olduğunu itiraf etmektir. Tesbih; kalp, dil ve hâl ile olur. Kalp ile olan tesbih, kulun, Allah'ın ulûhiyyetine yakışmayan her şeyden yüce olduğuna itikad etmesidir. Dil ile tesbih, "Allahu Ekber, lâ ilâhe illallah" ve "âmin" gibi Cenab-ı Hakk'ın yüceliğini ifade eden cümleleri söylemektir. Halk arasında meşhur olan da bu ikinci kısımdır. Üçüncüsü, yaratılan varlıkların, yaratanın, azamet sıfatlarıyla muttasıf olduğuna ve olması ile olmaması ihtimalli olan şeylerden münezzeh olduğuna delâlet etmeleridir.

Bazı tefsirlerde açıklandığı gibi müfessirler, Kur'an-ı Kerim'deki bu gibi âyetleri, her varlığın tesbihine şamil olması için ikinci ve üçüncü şekilde tefsir etmişlerdir.

Muhakkik yani araştırıcı âlimlerin çoğunluğu ise, bu tesbihin yalnız işaret lisanıyla değil, hem işaret hem de ifade diliyle yapılan tesbih olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, akıllı ve akılsız bütün varlıklar Cenab-ı Hakk'ı tesbih ederler. Nitekim bunun izahı, Hadîd Sûresi'nin baş tarafında ve Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde geçti.

Bir hadisi şerifte rivayet olunduğuna göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ben, Mekke'de bir taş biliyorum ki, Peygamber olarak gönde-*

rilmemden önce bana selâm veriyordu. Ben o taşı şu anda da biliyorum."[1]

Abdullah İbn Mesud'dan da şöyle rivayet olunmuştur: "Biz, yenmekte olan yemeklerin tesbihlerini işitirdik."

Organ ve derilerin şahitlik yapacakları, Kur'an-ı Kerim'in dile getirdiği hususlardandır.

Mücahid de şöyle demiştir: "Canlı-cansız her şey Allah'ı tesbih eder. Eşyanın tesbihi, *"subhânellahu ve bihamdihî"* demeleridir."

Bu, genel mânâsıyla böyledir. Fakat her cins varlığa nisbetle yapılan tesbihler ayrı ayrıdır. Her varlığın, yaratılışının gerektirdiği şekilde kendine has tesbih etmesi vardır.

«O, hükmünde galip,» kahredici gücün sahibi, üstün **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Tesbihten sonra bu iki sıfatın zikredilmesinde; tesbihe yönelten ve tesbih etmeyi gerektiren şeye işaret vardır. Çünkü *"izzet"*; büyüklüğün, *"hikmet"* de güzelliğin eseridir. O halde Allah (c.c.) bütün kemâl sıfatlar ile muttasıftır.

Nüzul sebebine gelince: Bu sûre, Benî Nadîr (Yahudi) Kabilesi hakkında nazil olmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Medine'ye hicret edince, Benî Nadîr Kabilesi, Rasûlüllah'ın ne lehinde ne de aleyhinde bulunmayacaklarına dair Rasûlüllah ile antlaşma yapmıştı. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Bedir Savaşı'nda zafer elde edince Nâdir Oğulları kendi aralarında: "Tevrat'ta sıfatları belirtilen Peygamber'in sancağı reddolunamaz," diye konuştular. Ne zaman ki, Uhud Muharebesi'nde olanlar oldu Rasûlüllah hakkında şüpheye düştüler ve antlaşmayı bozdular. Ka'b b. Eşref, kırk süvâriyle beraber Mekke'ye gidip Kâbe'nin yanında, Kureyş Kabilesi ile Rasûlüllah'a karşı savaşacaklarına ve O'na zarar vereceklerine dair ittifak edip antlaşma yaparak Rasûlüllah'la olan antlaşmayı bozdular.

Âlimler derler ki: "Şu anda hiçbir şey olmaksızın, harp halindeki kâfirler ile, yurtlarını terketmek üzere anlaşma yapmak câiz değildir. Bu, İslâm'ın ilk yıllarında câizdi, sonra nesholundu. Şimdi, ya onlarla savaşmak veya onları esir etmek yahut da onları vergilendirmek (cizye) şarttır."

1- Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Câbir b. Semûre'den merfû olarak rivayet ediyor. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/457.

2. «O, Ehl-i kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır.» Bu âyet, Cenab-ı Hakk'ın izzetinin bazı eserlerini ve hikmetinin bir takım hükümlerini açıklamaktadır. Tevrat ehlinin, yani Beni Nâdir Oğulları'nın Medine-i Münevvere'den çıkarılmasını emretti. Âyet-i kerîmede "*yurt*", "*dâr*" kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu mânâ ile alâkalı bir de "beyt" kelimesi vardır. Ancak, aralarında fark vardır. Şöyle ki: Dâr, duvarları yıkılsa bile "dâr"dır. Beyt (ev) ise öyle değildir. Duvarlar yıkılınca, artık "beyt" olmaktan çıkar. Çünkü beyt, tavanı olan, bir tarafından girilen, üç dört duvarlı içersinde eğleşmek için inşâ edilen binâdır. Bu anlam "suffa" kelimesinde de vardır. Ama suffa'nın girişi daha geniştir.

*"İlk sürgün"*den maksat, Medine'den Şam'a sürüldükleri ilk an, demektir. Âyette sürgün mânâsında *"Haşr"* kelimesi geçmektedir. *"Haşr"* bir topluluğu bir yerden çıkarıp başka bir yere sürmek demektir.

Beni Nâdir, yurtlarından hiç çıkarılmamış bir Yahudi kabilesi idi. Çünkü onların daha önce Şam'dan Medine tarafına geçmeleri kendi istekleriyle olmuştu. Bunun içindir ki, onlar Arap Yarımadası'ndan çıkarılıp Şam'a sürülen ilk insanlardır.(2)

Ey müslümanlar! **«Siz onların»** bu zillet ve aşağılıkla kendi yurtlarından **«çıkacaklarını sanmamıştınız.»** Çünkü onların gücü fazla, surları kuvvetli, sayıları ve hazırlıkları çok idi.

«Onlar da», bu kâfirler, kesinlik derecesinde, kuvvetle **«kalelerinin, kendilerini Allah'(ın azabın)dan koruyacağını sanmışlardı.»**

"Husûn", "hısn" kelimesinin çoğuludur. Hısn, içerisine ulaşılamayan, muhafaza altına alınmış her yerdir. Âyetin kısaca mânâsı şöyle olur: Kâfirler sandılar ki, sahip oldukları kaleler onları Allah'ın kahrından ve azabından koruyacaktır.

«Ama Allah'(ın azabı,) onlara beklemedikleri yerden geliverdi.» Allah'ın onlar hakkında takdir etmiş olduğu hüküm gönüllerinden hiç geçmedi. Bu, reisleri Ka'b İbn Eşref'in bir hile ile ansızın öldürülmesidir. Çünkü Ka'b'ın öldürülmesi, onların gücünü za'fa uğratan, hakimiyetlerini kıran ve kalplerine korku salmak sûretiyle gönüllerindeki güven ve huzuru alıp götüren sebeplerdendir.

2- Beni Nâdir Kabilesinin Medine'den çıkartılması olayını ve sebebini geniş bir şekilde anlamak istersen Bkz. *Tefsîr-u ibn Kesîr*, 3/370. (Muhtasarından)

«Allah, onların kalplerine korku düşürdü.» *"Düşürdü"* anlamını verdiğimiz *"kazf"*, iftira etmek demektir. Burada düşürmek, atmak mânâsı muradedilmiştir. *"Ru'b"*, aşırı korkudan çaresiz kalmaktır.

Bazı âlimler şöyle söylemişlerdir: "Ru'b, kalbi doldurup aklı bozan, kişiyi çaresiz kılan, fikirleri karıştıran, tedbiri dağıtıp bedene zarar veren korkudur. Buna göre mânâ şöyle olur: Allah, onların gönüllerine kendilerini çaresiz kılan korkuyu yerleştirdi."

«Öyle ki; evlerini hem kendi elleriyle hem de mü'minlerin elleriyle harabediyorlardı.» Yıktıkları binaların odun ve taşlarıyla sokak girişlerini kapamak, Medine'den sürülüp çıkarıldıktan sonra Müslümanlara mesken kalmaması ve nakledilmesi mümkün olan sevdikleri bazı malzemeleri beraberlerinde götürmeleri için kendi evlerini bizzat kendi elleriyle tahrip ediyorlardı.

Arapçada *"tahrîp"* ve *"ihrâb"* aynı anlamda olup tamir etmenin zıddıdır. "Ehrabehû ve harrabehû" demek, onu bozup yıkmak suretiyle ifsad etti, demektir.

Ayrıca müslümanlar, Yahudilerin sığınıp barındıkları kalelerini yok etmek, savaş alanını genişletmek ve onlara zarar vermek için onların evlerini yıkıyorlardı.

Yıkma olayının Yahudilere isnadı, yıkılmaya sebebiyet verdikleri içindir. Böyle olunca sanki Yahudiler, Müslümanları yıkmak için vazifelendirmişler ve bu işi onlara havale etmişlerdir.

«Ey akıl sahipleri! İbret alın!» Yani, ey kalp, akıl ve basîret sahipleri! Yahudiler aleyhinde meydana gelen korkunç olaylardan öğüt alın! Küfrün ve günahların sebebiyet verdiği kötü sonuçlara bulaşmaktan sakının. İki Yahudi grubunun durumundan ibret alarak kendi durumunuza dikkat edin. Kaleleri gibi birtakım fani kuvvetlere güvenen Nâdir Oğulları gibi sadece sebeplerin desteğine güvenip gaflete düşmeyin. Yalnız Allah'a dayanıp güvenin.

Arapçada *"i'tibâr"*, "ubûr" kelimesinden alınmıştır. Ubûr, bir şeyden başka bir şeye geçmek demektir. Bunun içindir ki, kötü şeylerden ders almaya ibret denmiştir. Çünkü burada, görmekten düşünceye intikal edilir. "Tabir ehli" denilir. Çünkü yorum yapan kişi, hayal edilenden makul olana geçer. Lâfızlara da ibâreler denmiştir. Çünkü lâfızlar, mânâları, konuşanın lisanından dinleyenin aklına nakleder. "Mutlu kişi, başkasıyla ibret alan kişidir," denilir. Çünkü ibret alan kişinin aklı, başkasından kendisine intikal eder.

Gören organa ve ondaki kuvvete *"basar"* denilir. İdrak edip anlayan kalbe *"basîret"* ve *"basar"* denir. *Müfredât*'ta izah edildiği gibi organa basîret denmez.

Bazı tefsirlerde şöyle denmiştir: "Ebsâr, basar kelimesinin çoğuludur. Basar, baş gözüdür. Onunla mülk âlemi müşahede edilir. Mülk âlemi, içinde yaşadığınız şehadet âlemidir. O kadar ki, gören ile görülen şey arasında binlerce yıllık bir mesafe olsa, göz nurunun görülene ulaşmasıyla onu bir anda müşahade eder."

Kalpteki basîret, baştaki basar gibidir. Görünmeyen âlem olan melekût âlemi, *"basîret"* ile müşahede edilir. Müşahede edilen, Levh-i Mahfûz'da veya en yüce âlemde dahi olsa... Bazan mümtenî olan, mümkün olmayan ve sonsuz olan şeyler dahi basîretle bir nevi müşahede edilir. Nitekim bu hâli vicdanlarımızda hissederiz. Bütün bunlar ilâhî sanat ve fiillerin hayret veren durumlarındandır.

Bazı âlimler bu âyetteki basardan maksadın, müşahede edip görmekten mecaz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü çok defa basar müşahede edip görmeye âlettir. O halde aslolan müşahede etmektir. Müşahede olmayınca, basar yok hükmündedir.

Kıyasın delil olabileceğine bu âyet kanıt gösterilmiştir. Şöyle ki, bu âyette bir hâlden başka bir hâle geçmek ve aralarında aynı hükmü gerektiren müşterek sebepten dolayı bu hâlin o hâle yorumlanması emrolunmuştur. Nitekim bu husus usûl kitaplarında açıklanmıştır.

3. «Eğer Allah onlara yurtlarından sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı.» Âyetteki *"yazmasaydı"* ifadesinden maksat, "hükmetmeseydi" demektir. *"Onlar"*dan maksat da Nâdir Oğulları'dır. *"Sürgün"*den gaye de rezil bir şekilde vatanlarından çıkmalarıdır. Arapçada "celâ", vatandan çıkıp başka yerlere dağılıp gitmektir. *"Dünyada cezalandırmak"*tan maksat onları öldürmek ve esir almaktır. Nitekim Yahudilerden Kureyza Oğulları'na böyle yapılmıştır.

Bazı âlimler şöyle dediler: "Yahudiler, büyük suçları sebebiyle büyük bir cezayı hak edince, öldürmenin dengi sayılan vatandan sürülme cezası ile cezalandırıldılar. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *'Eğer onlara: Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın' diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı.'* (Nisâ: 66) Öldürülmeyip vatandan sürülmede, bir zaman sonra bir kısmının ve onlardan doğacak olanların iman etmeleri ihtimali de vardır."

«Onlar için âhirette de cehennem azabı vardır.»

Bu fakir der ki: Onların dünya azabından kurtulmaları, yurtlarından sürülmelerinin azap cinsinden olmamasını gerektirmez. Ancak, tamamen yok etme azabına nisbetle sürgün, azaptan sayılmamıştır.

Nadîr oğullarının Medine'den sürülmelerinin sebebi şudur: Onlar, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı öldürmeye karar verdiler. Bunun üzerine hergün bin defa ölmeleri için sürgün ile cezalandırıldılar. Çünkü, nefsin alıştığı şeylerden kesilmesi, ölmesi demektir. Böylece ceza, amelin cinsinden olmuş oldu.

4. **«Bu, onların Allah'a ve Peygamberi'ne karşı gelmelerinden dolayıdır.»** Onları kuşatan ve kuşatacak olan cezalar, Allah ve Rasûlü'nün emirlerine karşı gelmeleri ve onlardan rivayet olunan işledikleri çirkin fiilleri sebebiyledir. Arap dilinde "müşâkka"; insanın bir tarafta, muhalifinin de başka bir tarafta olmasıdır.

«Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.» Yani kim olursa olsun, Allah (c.c.) o karşı geleni cezalandırır. Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir. Onlar da Allah'a karşı gelenlerden olduklarına göre, onlar için de Allah katında çok şiddetli azap vardır.

Bu ilâhî beyanda, Allah'a karşı gelmenin, azlığına veya çokluğuna göre azabı gerektireceğine işaret vardır. Şu halde iman edenler, günah işlemenin her türlüsünden sakınsınlar.

Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı gelmek demek, emir ve yasaklarındaki hikmet hususunda O'nunla çekişmek demektir. Halbuki biz, mutlak olarak ona uymak ve boyun eğmekle emrolunduk. Sırları ve işin mahiyetini bilmekle yükümlü değiliz. Rasûlüllah (s.a.v.) kâmil irfanına ve azametli bürhanına rağmen: "*... Ben, yalnız bana vahyolunanlara tâbi oluyorum.*"(Yûnûs:15) derdi.

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً
عَلٰى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ

عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْهُمْ فَمَٓا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٦﴾ مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِ
كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْ وَمَٓا اٰتٰيكُمُ
الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ
اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾

5. Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bu izin, yoldan çıkan fasıkları rezil etmek içindir.

6. Allah'ın, onların mallarından Peygamber'ine verdiği ganimetler için siz, at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir.

7. Allah'ın (fethedilen) ülkeler halkının mallarından Peygamber'ine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.

5. «Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir.» Arapçada *"lîne"*, değerli olan hurmadır. Yere yakın ve meyvesi hoş olduğu için böyle denmiştir.

Râğıb *Müfredât*'ında şöyle der: "*Lîn* (yumuşaklık), huşûnetin (sertliğin) zıttıdır. Aslında bu kelimeler maddî varlıklarda kullanılır. Sonra ahlâk gibi manevî sahalarda da istiâre yoluyla kullanılmıştır. Meselâ, falan kişi yumuşaktır, falan kişi serttir denilir. Her iki kelime de yerine göre övme ve yermede de kullanılırlar."

*"Kestiğiniz hurmalar"*dan maksat, Yahudilerin çeşit çeşit hurmalarından kestikleriniz demektir. Bir başka anlayışa göre lîne, en güzel hurmalar olan; acve ve berniye'nin dışındaki güzel hurmalardır.

"Veya kökleri üzerinde bıraktıklarınız" yani kesmeyip bıraktığınız demektir. *"Asıl"*, dalların kendisinden meydana geldiği gövdedir.

"Allah'ın izniyledir." Yani hurmaların kesilmesi ve kesilmeyip bırakılması Allah'ın emriyledir. O halde bu hususta size bir sorumluluk yoktur. Çünkü hurmaların kesilmesinde ve bırakılmasında hikmet ve maslahat vardır.

«Bu izin, yoldan çıkan fasıkları rezil etmek içindir.» Yani, İslâm dairesinin dışında olan Yahudileri zelil kılmak için hurmaların kesilmesine ve bırakılmasına izin verildi. Çünkü Yahudiler, mü'minlerin, onların servetlerinde diledikleri gibi hükmetmelerini, hurmalarını kesip kesmeme hususunda arzuları istikametinde tasarruf ettiklerini görünce kinleri artıyor ve içleri gidiyordu.

Rasûlüllah (s.a.v.) Yahudilerin hurmalarının kesilip yakılmasını emredince Benî Nâdir Yahudileri dediler ki: "Ey Muhammed! Sen yeryüzünde fesat çıkarmayı yasaklıyordun. Peki hurmaların kesilip yakılması nedir?" Bu sözler Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ağır geldi. Bu hususta, mü'minlerin de gönüllerinde bir huzursuzluk vardı. İşte bu sebeple yukarıdaki âyet nâzil oldu. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın emri, Allah'ın emri kılındı. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendi arzu ve isteklerine göre konuşmazdı.

Bu âyet-i kerime ile, kâfirlerin yurtlarının yıkılmasının ve öfkelerinin artması için ekinlerinin yakılmasının, meyveli olsun olmasın ağaçlarının kesilmesinin câiz olduğuna delil getirilmiştir.

Özellikle *"lîne"* denilen hurmaların kesilmesi, eğer o normal bir hurma ise acve ve berniyye denilen iyi hurmaların kendilerine kalması içindir. Şayet *"lîne"* iyi hurma ise, öfkeleri daha da artsın diye kesilmiştir.

6. «Allah'ın, onların mallarından Peygamberi'ne verdiği ganimetler için siz, at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz.» Yahudilerin yurt ve hurmalarının tahrip edilip kesilmesi ve başlarına gelen ve gelecek olan azabın açıklanmasından sonra şimdi de, onlardan alınan mallar hakkında yapılacak muamele bu âyette anlatılıyor.

"Fey"; lügatte dönmek mânâsınadır. Âyette de bu asıl mânâsında kullanılmıştır. Âyetin anlamı şöyle olur: "Allah'ın, Yahudilerin mallarından Rasûlüllah'a döndürdükleri... Yani dönücü kıldığı..." Bu mânâda şuna işaret vardır: Onların ellerinde olan mallar, aslında Rasûlüllah (s.a.v.)'ın olması gerekir. Ancak haksız olarak bu mallar Yahudilerin eline geçmiştir. Allah da onu lâyık ve gerçek hak sahibine döndürdü. Çünkü Cenab-ı Hak (c.c.), insanları kendisine ibadet için yaratmıştır. Yarattığı nimet ve imkânları da, O'na itaate bir aracı olarak kullansınlar diye varetmiştir. Şu halde mal ve servetler, Allah'a itaat edenlere lâyıktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de itaat edenlerin başında gelir ve onların reisidir. Allah'a itaat eden, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sayesinde eder. O halde, malda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), daha çok hak sahibidir.

Bu mânâlara göre *"dönmek"*, bir şeyin ayrıldığı yere dönmesidir. Mezkûr anlam da budur. Mânânın; "Allah, o malları Rasûlüllah'a ait kıldı," şeklinde olması da mümkündür. Bu mânâya göre dönmek, bir şeyin her nekadar daha evvel olmasa da ayrıldığı şeye geçip dönmesidir.

Bu ikinci mânânın tekellüf ve zorlamaya ihtiyacı yoktur. Birinci mânâ böyle değildir. Âyetteki *"alâ"* kelimesi, ikinci mânâyı destekler.

İlim ehlinin bir kısmı dedi ki: "Âyeti, 'Allah'ın *fey* olarak verdiği mallar...' şeklinde anlamak, fey'in ganimet olduğuna göredir. Şu halde, 'Allah'ın Rasûlüne döndürdüğü mallar...' demek, yalnız ona ganimet olarak verdikleri demektir."

Rağıb der ki:" Fey, güzel, övülen bir hale dönmek demektir. Kolaylıkla elde edilen ganimete, fey denilmiştir."

Diğer bazıları dedi ki: "Dünya malının en değerlisinin bile yok olan bir gölge gibi olduğuna dikkatleri çekmek için ganimet, gölge mânâsında olan fey'e benzetilmiştir." Böylece, dünya mallarının en değerlilerinin, gölge gibi yok olacağına dikkat çekilmiştir.

Arapçada *"fiet"*,desteklemede birbirine dönen ve böylece yardımlaşan topluluğa denilir.

Mutarrizî, *Muğrib* isimli kitapta şöyle diyor: "Ganimet, fey ve nefel arasındaki fark şudur: Ganimet: Harp devam ederken müşriklerden zorla elde edilen maldır. Bu, beşe bölünür. Beşte dördü yalnız ganimeti elde eden mücahitlere verilir. Fey, harp bittikten ve o memleket İslâm yurdu olduktan sonra elde edilen ganimettir. Bu, bütün Müslümanlara taksim edilir, beşe bölünmez. Nefel, gaziye hissesinden fazla olarak verilen ganimettir. Burada devlet reisi veya komutan şöyle söyler: 'Kim bir düşman öldürürse üzerindeki mallar öldürene aittir.' Yahut da askerî birliğe şöyle söyler:'Elde ettiğiniz malların yarısı veya dörtte biri size aittir.' Bu durumda beşe taksim edilmez, devlet reisinin sözünde durması vaciptir.

"Binip onları sürmüş değilsiniz.." demek, o malı elde etmek için koşturmuş değilsiniz demektir. *"Vecif"*, süratli koşmak demektir. Arapçada *"hayl"*, atlar mânâsındadır. Bu kelimenin tekili yoktur. Yahut tekili, "hâil" dir. Çünkü at yürürken çalımlı ve böbürlenerek yürür. Buna göre çoğulu *"huyûl"* gelir. *Kamus*'ta böyledir.

"Rikâb"; Sadece binilen devedir. Nitekim Araplar yalnız deveye binene "râkib" derler. Atana binene "fâris" derler. "Feres" kelimesinin kendi lâfzından tekili yoktur. Mânâ cihetiyle tekili "râhıle"dir.

Bu izahlara göre mânâ şöyle olur: Elde edilen mallar için uzak mesafelere gitmediniz, zorluklarla karşılaşmadınız, zorlu bir savaş yapmadınız. Çünkü Benî Nadir mahalleleri Medine-i Münevvere'ye iki mil mesafede idi. Ashab-ı Kiram (r.a.) oralara yürüyerek gitti. Aralarında binekli olan yalnız Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) idi. Yuları hurma lifinden yapılmış bir merkebe binmişti. Aralarında silâhlı bir mücadele geçmeden sulh yoluyla Benî Nadir yurdu fetholundu. Allah'ın onlardan alıp Rasûlüne verdiği bu ganimetler için herhangi bir yorgunluk ve alın teriyle karşılaşmadılar.

«Fakat Allah, Peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir.» İlâhî kanun, İslâm düşmanlarından Allah'ın diledikleri üzerine özel bir biçimde Müslümanları musallat kılıp, üstün getirmesidir. Halbuki bu hadisede mutad olmayan şekilde, Allah, Rasûlünü onlara üstün getirdi. Siz Müslümanlar tehlikeli zorluklara girişmediniz, savaşın zorluklarına göğüs germediniz. O halde bu mallarda sizin hakkınız yoktur, tasarruf Rasûl-i Ekrem'e havale edilmiştir. Dilediği yerde kullanır. Şu halde bu mallar, uğrunda savaşılan ve zorla elde edilen ganimetler gibi taksim edilmez.

Müslümanlar bu ganimetlerin de, Hayber fethinde alınan ganimetlerin taksimi gibi taksim edilmesini istedikleri için bu âyet nazil olmuştur.

Allah dilediğini yapar. Bazan bilinen şekillerde, bazan da başka türlü tasarruf eder.

7. «Allah'ın (fethedilen) ülkeler halkının mallarından Peygamber'ine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir.» Allah'ın Rasulüne verdiği ganimetlerde savaşçıların hiçbir hakkı olmadığı açıklandıktan sonra, bu âyette de harpsiz alınan ganimetlerin (fey) sarf yerleri beyan edilmektedir. Bunun içindir ki, iki cümle arasına atıf harfi gelmemiştir. Sanki evvelki cümleden şöyle bir soru anlaşılmıştır: Allah'ın Rasûlüne vermiş olduğu Benî Nadir malları, savaş ve galebe ile elde edilmiş mallar olmadığı için ganimetler gibi taksim edilmez, peki nasıl taksim edilecektir? Bu mukadder soruya cevap olarak yukardaki âyet geliyor.

Âlimler şöyle söyledi: "Bizden evvelki şeriatlerde ganimetler yalnız Allah'a ait olup, hiçbir kimseye ganimet helâl değildi. Peygamberler ganimet elde ettiklerinde onları toplayıp bir araya getirirlerdi. Sonra da semadan bir ateş iner o ganimetleri yakardı. Peygamberler içersinde yalnız Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.)'e ganimet helâl kılınmıştır. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ganimetler sadece bana helâl kılındı. Halbuki benden önce hiçbir kimseye helâl kılınmış değildi."* (3)

Allah ve Rasûlüllah ganimetler hakkında diledikleri gibi emir verirler. Âyette Allah'ın isminin zikrolunması teşrif, tazîm ve teberrük içindir denildi. Rasûlüllah'ın hissesi, ebedî âleme irtihali ile sona ermiştir.

Hz. Ömer'den şöyle rivâyet olunmuştur: "Benî Nadir malları, Müslümanların hiçbir zahmet çekmeksizin Allah'ın Rasûlüne ihsan ettiklerindendir.

3- Bu hadisi, Buharî, Müslim, ve Nesâî'nin rivayet ettikleri hadisin son kısmıdır. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Benden evvel hiçbir kimseye verilmeyen beş şey bana verildi; bir aylık mesafeden düşmana korku salınarak bana yardım olundu, yeryüzü benim için temiz ve mescid kılındı ki ümmetimden herkes namaz vaktinin girdiği yerde namazını kılsın. Ganimetler yalnız bana helâl kılındı. Halbuki benden evvel kimseye helâl kılınmamıştı ."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/529.

Böylece bu mallar, sadece Rasûl-i Ekreme aitti. Aile efradının yıllık harcamasını bundan yapıyordu. Geri kalan kısmını da Allah yolunda cihad için at ve silâh hazırlığında kullanıyordu."

Rasûlüllah'ın *"akrabaları"*ndan maksat, Haşimoğulları ve Muttalib oğullarından fakir olanlardı. Çünkü onların zekât almaları haramdı. Onlara bir ikram olmak üzere ganimet mallarından veriliyordu.

"Yetimler" anlamındaki *"Yetâma"*, "yetim" kelimesinin çoğuludur. Yetim de, büluğ çağına ermeden babası ölen çocuktur.

"Yoksullar" anlamındaki *"Mesâkîn"*, "miskin" kelimesinin çoğuludur. Miskin, hiçbir geliri olmayan kişidir. Yahut yetecek miktarda geliri olmayan kişidir. Ya da fakirliğin kendisini sakin kıldığı yani hareketlerini azalttığı kişidir. Bu izaha göre miskin, sükûn kelimesinden gelmektedir. Nitekim *Kâmus*'ta böyle izah edilmiştir.

Âyetteki *"İbn-i sebîl"*, malından uzak kalmış yolcu demektir. Böyle *"yolda kalmış"* yolculara ibn-i sebîl (yol oğlu) denmesinin sebebi, devamlı yolda oluşundandır.

Müfessirler, fey'in taksimi konusunda ihtilâf edildiğini söylerler. Bir kısım âlimlere göre, âyetin zahirine göre fey, altıya bölünür. Allah'ın payı, Kâbe'nin ve diğer mescitlerin tamir ve hizmetine sarfedilir. Geri kalan beş hisse, ise ganimetlerin sarfedildikleri beş yere sarfedilir. Şimdi Hz. Peygamber'in hissesi bir görüşe göre devlet başkanına, diğer bir görüşe göre de askerlere ve hudutları korumaya harcanır. Şafiî mezhebine göre de sahih olan, bu ikinci görüştür. Diğer bir görüşe göre de Müslümanların yararına kullanılır.

Bir kısım âlimler de dediler ki: "Fey' de ganimet gibi beşe bölünür. Çünkü Rasulüllah (s.a.v.) böyle yapardı. Dört bölümünü dilediği gibi sarfederdi. Yani fey'i beşe taksim eder, bunun dört bölümünü akrabalara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara sarfederdi. Geri kalan beşte biri de ayrıca beşe böler, bir bölümünü kendi ihtiyaçları için alıkoyar, geri kalan dört bölümü de dilediği gibi sarfederdi."

Bugün de durum yukarıda anlatılan görüşlere göre cereyan etmektedir. Yani Rasûlüllah'ın hissesi, devlet reisine, askerlere veya hudut boylarını korumaya yahut da tüm Müslümanların yararlarına harcanmaktadır.

«Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir

devlet olmaz.» Bu cümle, yukarıdaki; *"Allah ve Rasûlü... içindir"* cümlesinin sebebidir. Fey'in taksimini bizzat Allah üslendi ve ne şekilde bölüşüleceğini açıkladı. Ta ki, fakirlerin yaşamaları için hakları olan fey, zenginlerin arasında devredip dönen ve çokluğuyla biribirlerine karşı öğündükleri bir servet olmasın.

Buradaki hitap, Ensar'adır. Çünkü bu âyet nazil olduğu zaman muhacirler arasında zengin yoktu. Nitekim *Fethurrahman* adındaki eserde böyle açıklanmıştır. Yahut mânâ şöyle olur: Aranızda devredip dönen bir cahiliyet serveti olmasın. Çünkü cahiliyyet devrindeki reisler zenginlikle üstünlük taslarlar ve "Kim güçlü ise elde eder" derler, ganimet malını güçlüye ve galip gelene verirlerdi. Ganimet malını ele geçiren her güçlü kişi, onu tek başına elde edip alır ve o maldan fakir ve zayıflara hiçbir şey vermezdi.

Denildi ki *"Ed-dûle"*, bir topluluğun aralarında döndürüp dolaştıkları şeyin adıdır. Bir şey bazan şunun bazan da ötekinin elinde dolaşır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Fey'in zenginler arasında dönüp dolaşan, kendi aralarında taksim ettikleri, fakirlere isabet etmeyen bir servet olmaması için..."

"Devlet", tedavül mânâsında mastardır. Bu kıraata göre de mânâ şöyle olur: "Aralarında tedavüle çıkan bir mal olmaması için..." veya "fakirlere çıkarıp vermedikleri, yalnız kendi aralarında alıp vererek bitirdikleri bir şey olmaması için..."

Bir başka îzaha göre, bu kelime "devlet" şeklinde okunur. Bir toplumdan başka bir topluma geçen mal, demektir. İnsan için meydana gelen, hâl için kullanılır. Bu anlamda olmak üzere; "bu falanın devleti" denilir. Bir diğer görüşe göre ise, "dûle" okunursa zenginler, "devlet" okunursa fakirler anlamındadır.

Bu âyette, zenginler ile fakirler arasında bir nevi zulüm ve cahiliyetten kalma haksızlıkların meydana gelmemesi için, her hak sahibine hakkının verilmesi gerektiğine işaret vardır.

«Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.» Yani Rasûlüllah (s.a.v.)'ın size verdiği fey'i alınız. Çünkü verdiği sizin hakkınızdır. Almanızı yasakladığı fey'den de vaz geçin. Rasûlüllah'a karşı gelmekten Allah'tan korkun. Çünkü Allah (c.c.), emrine ve nehyine karşı gelenleri cezalandırır.

Nüzul sebebine bağlı kalmadan, âyeti genel mânâsıyla anlamak daha yerinde olur. Buna göre mânâ şöyle olur: Rasulüllah (s.a.v.)'ın size verdiği emirler, ister fey hakkında, ister itikadî veya amelî konularda olsun, mutlak olarak onu alın ve ona sımsıkı yapışın. Rabbinizin emrine itaat etmeniz için böyle yapmanız boynunuzun borcudur.

Bu âyette şuna da delil vardır: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in emrettiği her şey hakikatte Allah'ın emridir.

Âlimler dediler ki: "Farz-ı aynlarda Rasûlüllah'a uymak farz-ı ayndır. Farz-ı kifâyelerde ittiba etmek de farz-ı kifâyedir. Vaciplerde vacip, sünnetlerde sünnettir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in fiillerinin hangi hükümlerle meydana gelmiş olduklarını bilirsek, biz de o şekilde ona uyarız. Yaptığı fiillerin hangi çeşit hükmü ifade ettiğini bilmezsek o zaman en alt mertebeye göre amel ederiz ki, bu da mübah oluşudur."

Rivayet olundu ki, Abdullah b. Mes'ud (r.a.), ihrama girdiği halde üzerindeki elbiseleri çıkarmayan bir adamla karşılaştı ve ona: "Üzerindeki bu elbiseleri çıkar", dedi. Adam: "Bu hususta Allah'ın kitabından bana bir âyet okuyabilirmisin?" dedi. Adullah b. Mes'ud şu âyeti okudu: *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının."*

Yine Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'den şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Vücuduna dövme yaptıran ve bunu yapan kadınlara, kıllarını yolduran ve bunu yolan kadınlara, güzelleşmek için dişlerini seyrekleştiren kadınlara ve Allah'ın yarattığını değiştirmeye kalkışan kadınlara Allah lânet etsin." Abdullah'ın bu sözleri Esed oğullarından Ümmü Yakup adında bir kadına ulaştı. Bu kadıncağız Kur'an-ı kerim okurdu. Abdullah b. Mes'ud'a geldi ve: "İşittiğime göre sen şöyle şöyle söylemişsin," diyerek söylediklerini nakletti. Sonra aralarında şu konuşma geçti:Abdullah b. Mes'ud: "Rasûlüllah'ın ve Allah'ın kitabında adı geçenlerin lânetlediği kimseleri neden ben lânetlemiyeceğim?" Ümmü Yakup: "Ben Kur'an-ı Kerimi baştan sona okudum, senin söylediklerini Kur'an'da görmedim," dedi. Abdullah b. Mes'ud cevâben: "Eğer hakkıyla okusaydın görürdün. Şu âyeti okumadın mı? *"Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir."* Kadın: "Evet okudum," dedi. Rasûlüllah bu saydıklarımı yasaklamıştır," dedi. Kadın: "Bu saydıklarından bir kısmını şu anda senin hanımın üzerinde de görüyorum," dedi. Bunun üzerine Abdullah b.

Mes'ud: "Git bak var mı?" dedi. Kadın gitti, baktı, sayılan şeylerden bir şey görmedi. Dönüp Abdullah b. Mes'ud'a geldi ve: " Bir şey görmedim" dedi. Abdullah (r.a.): "Bunlardan bir şey yapmış olsaydı onunla beraber olmazdım," dedi.[4] Abdullah b. Mes'ud (r.a.) bu sözüyle şunu demek istemiştir: Eğer benim hanımım bunu yapsaydı, onu evde bırakmaz ve boşar ayrılırdım.

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ (٨) وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ
وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي
صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ
بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (٩)
وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ
سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا
رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ (١٠)

4- Bu hadisi, Buharî, Müslim ve Nesâî rivayet etmiştir. Ebu Davud ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinde hadisin çeşitli rivayeteri vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/779.

8. (Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan lütuf ve rızasını dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte (imanlarında) doğru olanlar bunlardır.

9. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

10. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, pek merhametlisin."

8. «(Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan....» Âyetteki *"fakir muhacirler "* ifadesi, daha önce geçen *" akrabalar"* ve ona atfedilen kelimelerden bedeldir. "Allah ve Rasûl" kelimelerinden bedel değildir. Aksi halde Rasûl-i Ekrem'in de fakirler zümresine dahil olması gerekir. Halbuki Rasûlüllah (s.a.v.) fakir olarak isimlendirilmez. Çünkü böyle bir isimlendirme, kınama ve noksanlığı vehmettirir. Arapçada *"fakr"* kelimesinin asıl mânâsı, sırttaki omurga kemiklerini kırmak demektir. Bundan dolayıdır ki, ihtiyaç ve ağır sıkıntılara *"fâkire"* denmiştir. Çünkü ihtiyaç ve ağır sıkıntı, insanı mağlup eder ve belini büker.

Mekke kâfirleri, Müslümanları Mekke'den çıkmaya mecbur bırakmışlar ve mallarını almışlardır. Bunlar yüz kişi idiler. Bunlar Mekke'den kendi tercihleriyle, Allah ve Rasûlüllah sevgisi için çıkmışlar ve İslâmı içinde bulundukları zorluklara tercih etmişlerdir.

«Allah'tan lütuf ve rızasını dileyen,» yani Allah'tan dünyada rızık, ahirette O'nun rızasını diledikleri halde...

Burada, evvela muhacirlerin yurtlarından çıkarılmaları sebebiyle ganimetleri hakettikleri ve yine aynı sebeple ta'zîm ve ikram olunmalarının gerektiği anlatılmıştır.

Muhacirlerin durumlarının anlatılmasında yüceden daha yüceye yükselmek vardır. Çünkü Allah rızası, dünya nimetlerinden çok büyüktür.

«Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte (imanlarında) doğru olanlar bunlardır.» Bu ifade, *"dileyenler"* kelimesine atfedilmiştir. Hâli mukadderdir. Mânâ şöyle olur: Onlar, dinini yüceltmek suretiyle Allah'a yardıma, itaat etme yolunda varlıklarını harcamak suretiyle de Rasûlüne yardıma niyet ederek hicret ederler. Yahut da hâl-i mükaranedir. Çünkü kâfirlere inat aralarından çıkıp Medine'ye hicret etmek tam mânâsıyla bir yardımdır.

Zikredilen bu güzel sıfatlarla vasıflanmış muhacirler, doğrulukta kök salmış kişilerdir. Şöyle ki, doğrulukları fiil ve tavırlarıyla apaçık ortaya çıkmıştır. İzlerinin kâmil mânâda ortaya çıkmasından dolayı sanki doğruluk yalnız onlara aittir.

9. «Daha önceden», muhacirlerin hicretinden önce **«Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler...»** Bu âyet, ensar'ı güzel meziyetlerle övmek için sevkedilmiştir. O güzel meziyetlerden bir kısmı; Muhacirleri sevmeleri ve fey'in yalnız muhacirlere verilmesine en güzel bir şekilde ve tam anlamıyla rıza göstermeleridir.

Âyette geçen bazı kelime ve terimlerin anlamları şöyledir: *"Ensar";* Hazrec ve Evs kabileleridir. *"Bevâ";* sözlükte, bir yerdeki parçaların bir birine eşit olması anlamındadır. "Tebevvü'ül-menzil"; ev edinmek, orada yerleşip karar kılmak, demektir. *"Dâr";* yurt anlamındadır. Burada maksat, Medine-i Münevvere'dir. Adı İslâm'dan önce Yesrib idi. İslâm'dan sonra "Tayyibe" (temiz, hoş) adı verilmiştir. İman böyle değildir. Çünkü iman bu kabilden değildir.

"Yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler..." ifadesinin anlamı şudur: Muhacirler Medine'yi ve imanı eşit kılıp, her ikisinde de adamakıllı yerleştiler. Denildi ki: "Cümlenin mânâsı, Medine'yi yurt edindiler ve imanda tam bir ihlâs gösterdiler" şeklinde anlaşılmalıdır. Yahut da, imanı kabul ettiler ve onu her şeye tercih ettiler.

Bu fakir derki: Belki de sözün aslı şudur: Onlar iman yurduna yerleşip karar kıldılar. Çünkü Medine-i Münevvere'ye iman yurdu denir. Zira Medine imanın ortaya çıktığı ve imanın barındığı yerdir. Nitekim Medine'ye, hicret yurdu da denilmiştir. Böyle söylenmeyip de mezkür şekilde atıfla ifade edilmesi, muhacirlerin imanlarını açıkça belirtmek içindir. Çünkü Medine'yi, sadece yurt edinmek övgü için kâfi değildir.

«Kendilerine hicret edip gelenleri severler.» Yani imana olan muhabbetlerinden dolayı, kendilerine hicret etmeleri sebebiyle onları seviyorlar. Çünkü Allah ve O'nun sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.v.) muhacirleri sevmiştir. Sevgilinin sevgilisi, sevgili olur.

«Ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.» Ganimet malları gibi kendilerinin de muhtaç oldukları şeylerden muhacirlere verilenden içlerinde bir kaygı duymazlar. Cömertlik yapıp, ikramda bulunarak her türlü geçim vasıtalarında muhacirleri kendilerine tercih ederler. O kadar ki nikâhında iki hanım olan kişi, birisini boşuyor, iddeti bittikten sonra kardeşine nikâhlıyordu.

Âyette geçen *"îsâr"*, kişinin muhtaç olduğu bir şeyi başkasına vermesidir. *"Hasâsa"*, evin delikleri, boşlukları anlamındadır. Fakirlik ve ihtiyaç hali, hacet durumlarını ihtiva etmesi hususunda delik ve boşlukları olan eve benzetilmiştir.

Râğıb der ki:"İhtiyacı giderilmeyen yoksulluk, ağaç ve kamışlardan yapılmış evlere benzetilerek anlatıldı. Bunun sebebi, daima bir boşluğun görülmesidir."

Huzeyfe el-Adevî şunu anlatmıştır: "Yermük harbinde amcamın oğlunu aramaya koyuldum. Yanımda da biraz su vardı. Ararken kendi kendime şöyle diyordum: Eğer henüz yaşıyorsa ona su vereceğim. Bir de ne göreyim! Kendimi onun yanında buldum. Henüz yaşıyordu. Ona: 'Sana su vereyim mi?' dedim. Başıyla: 'Evet' diye işaret etti. Tam o sırada bir adam: 'Ah! Ah!' diye bağırıyordu. Amcamın oğlu: 'Ona git' diye bana işaret etti. Gittim, baktım ki o, Hişam b. As. Ona: 'Sana su vereyim mi?' dedim, O da: 'Evet' diye işaret etti. O esnada başka birisinin: 'Ah! ah!' sesleri duyuldu. Hişam: 'Ona git' diye bana işaret etti. Ben de hemen ayrılıp gittim. Fakat varıncaya kadar son nefesini vermişti. Derhal Hişam'a döndüm. Baktım o da ölmüş. Amcamın oğluna koştum. Ne yazık ki o da ölmüş."

İşte bu hareket *"îsâr"*dır. Yani, başkasının hayatını kendi hayatına tercih etmektir. Bu, kendi mâlî kazancına başkasının kazancını tercih etmekten daha üstündür.

Tekmile'de şöyle denilmektedir: " Sahih olan şu ki, bu âyet Ebû Talha el- Ensârî hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimize bir misafir gelmişti. Fakat yanında o misafire ikram edeceği bir şeyi yoktu. Rasûlüllah (s.a.v.) : *"Bu misafire ikram edecek bir kişi yok mudur? Allah ona rahmet etsin,"* buyurdu. Bunun üzerine Ebu Talha hemen kalkıp adamı evine götürdü. Hanımına: "Rasulûllah (s.a.v.)'ın misafirine ikramda bulun," dedi. Hanımı küçük çocuğunu uyuttu, ışığı söndürdü. Misafir de yemek yemeye başladı. Ebu Talha ile hanımı da misafirleriyle beraber yiyorlarmış gibi davranıyorlar fakat yemiyorlardı. Bu olay üzerine mezkur âyet nazil oldu.(5)

Selef-i salihinin kanâatleri tam, nefisleri kanaatkâr ve hayırları daha çoktu. Biz, kendimizi başkalarına tercih ediyoruz. Önümüze bir sofra konduğunda hepimiz başkasından daha önce yemeye çalışıyor, arakadaşımızın aldığından daha fazla almaya gayret ediyoruz. Bundan dolayıdır ki, yiyeceklerin bereketi kalmamıştır, süratle bitmektedir.

«Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.» Âyette geçen *"Vikâye"*, bir şeyi zaralı ve üzücü unsurlardan korumaktır. "*Şuhh*"da, hırs ile yapılan cimriliktir. Şu halde, şuh, nefsin kötü sıfatlarından ikisini ihtiva etmektedir. Âyette nefse izafe edilmiştir. Çünkü cimrilik, insan nefsinde bir huydur. Cömertlik yapmamaya sebebiyet veren hırsı gerektirir. Bu açıklamalara göre âyetin mânâsı şöyle olur: Allah'ın yardımıyla nefsinin cimriliğinden korunup, hak yolunda harcamama ve mal sevgisi gibi nefiste galip olan duygulara muhalefet edenler, kurtuluşa erenlerdir. Yani umduklarını elde edenler, korktuklarından emin olanlardır. *"Felâh"*; dünya ve ahiret mutluluğunun adıdır.

Âyetin bu bölümü, itirazıyye (ara cümlesi) dir. Ensar'ı övmek için getirilmiştir.

10. «Bunların arkasından gelenler şöyle derler:» Onlar İslâm güçlendikten sonra hicret edip, Medine-i Münevvere'ye gelenlerdir. Yahut ihsânda sahabe-i kiramı takip edenlerdir. Bunlar, Muhacir ve Ensar'dan sonra kıyamete kadar gelmiş ve gelecek olan mü'minlerdir. Bunun için âyetin tüm Müslümanları içerdiği söylenmiştir. Bu durumda kastedilen, varlık sahasına gelenlerdir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Benim ümmetimin durumu, yağmurun durumu gibidir. Evveli mi yoksa sonu mu daha iyidir bilinmez."*(6)

5- Ebû Talha'nın misafiri ile olan bu kıssasını Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin tamamı için bkz. *Muhtasar-u İbni Kesîr*; 3/474.

6- Hadisi Tirmizî, *Emsâl*'da rivayet etmiş, hasen olduğunu söylemiştir. Ahmet b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiştir,3/130. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/201.

Bu âyet de, kendilerinden önce gelen Müslümanları sevmeleri ve din kardeşliği hususundaki haklarından dolayı müminleri övmek için gelmiştir. Âyette kastedilen önce gelme, sebkat etme, imanda olan önceliktir. Bunlar, imanda önce gelen kardeşleri için şöyle dua ederler:

«'Ey Rabbimiz! Bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma.» Yâni bizden meydana gelen günahları affet. Neseb kardeşliğinden çok daha şerefli ve çok daha değerli olan din kardeşlerimizi de affet. Önceki Müslümanların üstünlüklerini itiraf ederek onları "*iman ile daha önce geçme*"sıfatıyla vasıflandırdılar.

Denildi ki: "Onlar, evvela kendilerinin mağfiret olunmasını istediler. Zira meşhurdur ki, kulun evvela kendisinin mağfiret olunması lazımdır ki, başkaları hakkında yaptığı dualar kabul olunsun."

Bu âyette mağfiret olunmadan önce günahkâr insanların yaptıkları duaların kabul olunmayacağına dair bir hüküm vardır. Fakat haberlerin ifadesine göre hakikat böyle değildir. Gerçek şu olabilir: Dua ve istiğfarda kişinin kendi nefsini takdim etmesi nefsinin kendisine her nefisden daha yakın olmasındandır. Üstelik Allah'tan mağfiret istemede, günahını itiraf vardır. Kul için en güzel olanı, evvelâ kendi günahını görmesidir. Bazı tefsirlerde böyle söylenmiştir.

Bu fakir (müellif) der ki: Kişinin kendi nefsi, ona başkasının nefsinden daha yakındır. O halde her faydalı olanın elde edilmesini ve her zararlının giderilmesini evvelâ kendi nefsi için ister. Çünkü önde olanın hakkını vermek gerekir. Başkası, kendisinden sonra gelir. Ayrıca kişi kendi günahını kesin olarak bilir. Başkasının günahını o kesinlikte bilmez. Olabilir ki Allah Teâlâ o kişiyi affetmiştir, fakat o bunu bilmez. Birde şu var: Bu istiğfar makamında öncekileri takdim etmek, Selef-i Sâlihîn hakkında su-i zan ve su-i edep olabilir.

"*Ğill*", kin demektir. Kötü ve çirkin bir huydur. Mü'min kinci olmaz.

Râğıb şöyle söyledi: "Ğill ve ğulül; hıyanet ve düşmanlığa zırhtır. Çünkü Arapçada ğelâle, iç elbise ile dış örtü arasında giyilen elbisenin adıdır. Zırh, hiyanet ve düşmanlık için istiare edildiği gibi bunun tersi de yapılır."

Âyetteki "*iman edenler*" ifadesi, sahabeye ve onların yolundan yürüyen tüm Müslümanlara şamildir.

Âyette ayrıca şuna da işaret vardır: Müslümana hased yakışmaz. Fakat dinî bir gayretten dolayı Müslüman olmayanlara kin beslemek uygundur.

«Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen, çok şefkatli, pek merhametlisin.» Yani şefkat ve merhamette yücesin, dualarımıza icabet etmeye lâyıksın.

Bu âyette, daha önce gelip geçen Müslümanlar için mağfiret talep edip merhamet göstermenin Müslümanlara vacip olduğuna delil vardır. Hususiyle anne-babalar ve İslâm'ı öğreten hocalar olursa...

Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: "Onlar için mağfiret istemekle emrolundular, fakat onlar sövüp hakaret ettiler." Bir hadisi şerifte şöyle rivayet olunmuştur: *"Bu ümmetin sonra gelenleri, evvel gelenlere lânet etmedikçe helak olmazlar."*(7)

Râfizîler, Haricîler ve onlar gibi sapık mezhepler en şerli yaratıklardır ve Müslüman cemaatlerin dışındadırlar. Çünkü Cenab-ı Hak Müslümanları üç mertebeye ayırdı: 1- Muhacirler 2- Ensar 3- Allah'ın zikrettikleriyle sıfatlanmış onlara tâbi olan kimseler. Tâbilerden kim bu sıfatlarla muttasıf değilse Müslüman cemaatının dışında kalır.

Hüccetü'l İslâm İmam Gazalî (r.a.) şöyle dedi: "Vaizlere ve diğer Müslümanlara, Hz. Hüseyin (r.a.)'in öldürülmesini, onunla ilgili hikâyeleri, sahabeler arasında cereyan eden ihtilâf ve çekişmeleri rivayet edip anlatmak haramdır. Çünkü böyle yapmak, Sahabe-i Kiram'a buğzu ve onlara dil uzatmayı teşvik eder. Halbuki onlar, dinde en önde gelen büyüklerdir. Onların aralarında meydana gelen çekişmeler, şahsiyetlerine uygun bir şekilde yorumlanmalıdır. Olabilir ki aralarında meydana gelen hadiseler, içtihadda olan hatadan dolayıdır. Yoksa açıktır ki, başkanlık veya dünya menfaati arzusundan değildir."

Terğîb ve Terhîb'in *Fethu'l-Karîb* adındaki şerhinde şöyle söylenmiştir: "Sahabe-i Kiram arasında meydana gelen ihtilâflara girişmekten son derece sakın! Çünkü Sahabenin tümü adaletli kişilerdir, en hayırlı kuşaktır ve müctehiddirler. İctihadlarında isabet edenlere iki mükâfat, hata edenlere de bir sevap vardır."

7- Bu hadisi şerifi Tirmizî *Fiten* bölümünde rivayet etmiştir. Hadis no: 2259. Hadisin lâfzı şöyle: *"Benim ümmetim onbeş şeyi yaparsa belâlar başlarına iner."* Denildi ki; bu on beş şey nedir, ey Allah'ın Rasûlü! Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ganimet aralarında dönüp dolaştığında, emanete hıyanet edildiğinde, zekât yük olduğu zaman..."* Rasûlüllah bunları saydı ve: *"Bu ümmetin sonra gelenleri öncekilere lanet ettiğinde... İşte o zaman kırmızı bir rüzgâr ve yere batma ya da şekil değiştirme bekleyin,"* buyurdu. *Câmiu'l-Usûl*, 10/410.

Şeyh İzzüd-dîn ibn Abdüsselâm, dilin âfetleri bölümünde şöyle diyor: "Bâtıl sözlere girişmek dilin âfetidir. Bu da, sapık mezhepleri hikâye etmek, zalimlerin zulmünü, içki meclislerinin ve cinsi ilişkilerin hallerini hikâye etmek gibi günahlar hakkında ileri geri konuşmaktır. Sahabe-i Kiram'ın arasında cereyan etmiş ihtilâfları nakletmek de böyledir."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا
يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ
أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ
قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾
لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ
نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنْتُمْ أَشَدُّ
رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾

11. Münâfıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: "Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye kesinlikle uymayız. Eğer sizinle savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz," dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder.

12. Yemin olsun eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Onlarla savaşılsa, onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile geri dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine de yardım olunmaz.

13. Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah korkusundan daha fazladır. İşte bu, onların anlayışsız bir topluluk olmaları sebebiyledir.

11. «Münâfıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: 'Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye kesinlikle uymayız. Eğer sizinle savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz,' dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder.» Bu âyet, kâfirler ve münafıklar arasında cereyan eden yalan sözlerden ve kötü durumlardan duyulan hayreti açıklamak için gelmiş istinaf (başlangıç) cümlesidir.

Nifak yapanlardan maksat, Medineli münâfıklardır.

Râğıb der ki: "*Nefak*, önü açık yol, tünel mânâlarına gelir. Köstebek yuvasına da nâfika denir. Nifak da bu mânâdan gelmektedir. Nifak, şeriatin bir kapısından girip öteki kapısından çıkmaktır. Cenab-ı Hak: '... *Çünkü münâfıklar, fâsıkların (şeriatin dışına çıkanların) ta kendileridir.*' (Tevbe: 67) kavl-i şerifiyle dikkatleri bu mânâya çekmiştir."

"Kitap ehlinden inkâr eden dostları" ndan maksat, Beni Nadîr kabilesidir. *"Dostluk"*tan maksat da, ya küfürde birbirlerine olan uygunluklarıdır, çünkü küfür tek bir millettir. Veya onlarla olan sadakat ve dostluklarıdır.

"Eğer çıkarılırsanız" ifadesinin mânâsı şudur: Allah'a yemin olsun ki, ey dostlar eğer yurdunuzdan, köylerinizden, Muhammed ve Ashabının çıkarmasıyla çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız, aramızda tam bir muhabbet bulunduğundan, siz nereye giderseniz biz de sizinle arkadaşlık yaparak gideriz. Zaman uzasa da sizinle çıkmaktan bizi alıkoyan hiçbir kimseye itaat etmeyiz. Şayet Muhammed ve Ashabı sizinle savaşırsa, düşmanınıza karşı size mutlaka yardım eder ve siz yüzüstü bırakmayız.

Yalan yeminlerle teyid edilmiş vaadlerinde yalancı olduklarına dair Allah şahitlik eder.

12. «Yemin olsun eğer onlar» zorla ve aşağılanarak **«çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar.»** Bu cümle, toplu olarak genel bir yalanlamadan sonra, söyedikleri her sözde, izahlı bir şekilde onları yalanlamayı ifade ediyor.

«Onlarla savaşılsa, onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile geri dönüp kaçarlar.» Durum aynen böyle olmuştur. Abdullah İbn-i Übeyy ve arkadaşları Beni Nâdir'e adamlarını gönderip gizli olarak yardım vadettiler. Sonra vadlerinden döndüler. Yani Abdullah İbn-i Übeyy: "Ey Nadiroğulları! Yurtlarınızdan çıkmayınız, kalelerinizde ikamet ediniz. Benim yanımda kavmimden ve diğer Araplardan iki bin kişi vardır. Size ulaşılmadan evvel bunlar, sizin kalenize girerler, sizi müdafaa için gerekirse hepsi canlarını verirler. Ayrıca size Kureyza ve Gatafan Kabilesi'nden olan müttefikleriniz de yardım ederler."

Evinde oturup bu vaadlerde bulunan mel'un İbn-i Übeyy'in sözleri Beni Nadir'in hoşuna gitti, onları ümitlendirdi. Fakat Beni Nâdir'in ileri gelenlerinden Selâm İbn Mişkem, Beni Nâdir'in idaresini üstlenen Huyey İbn Ahteb'e şöyle söyledi: "Ey Huyey! Allah'a yemin olsun ki, İbn-i Übeyy'in sözü asılsızdır, hiçbir değeri yoktur. Seni oyuna getirip tehlikeye atmak istiyor. Ta ki Muhammed ile harp edesin, kendisi de evinde oturup seni yalnız bırakıp terketsin." Huyey dedi ki: "Biz Muhammed'e olan düşmanlığı bırakmayız, O'nunla mutlaka savaşacağız." Bunun üzerine Selâm: "Allah'a yemin olsun ki bu, vatanımızdan sürülüp çıkarılmak, mallarımızın elden gitmesi, çoluk çocuğunuzun esir edilmesi ve savaşanlarımızın öldürülmesi olacaktır."

Nihayet Sûrenin başında geçtiği gibi olan oldu. Burada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in risaletinin hakkaniyetine ve Kur'an-ı Kerim'in mucize olduğuna dair apaçık delil vardır.

Birincisi şudur: Kur'an-ı Kerim burada, istikbalde olacak şeylerden haber vermiştir. Verdiği haberler, verdiği şekilde meydana gelmiştir. Âyetin inişi, olayın meydana gelmesinden öncedir. İfade biçimi bunu gösteriyor. Çünkü *"İn"* kelimesi, istikbal ifade eder.

İkincisi: Gaybdan haber vermesi yönüyle Kur'an mucizedir. Faraza onlar, Beni Nâdir'e yardım etseler, bozguna uğrayarak sırtlarını çevirip kaçarlar. Arapçada *"edbâr", dübür* kelimesinin çoğuludur. Dübür, ön tarafın karşıtı yani arka demektir. Sırtları çevirmek, bozguna uğramaktan kinayedir. Bozguna uğramak arkayı çevirmeyi gerektirir.

«Sonra kendilerine de yardım olunmaz.» Yani Allah (c.c.), o münafıkları helâk eder. Yahudilere yardım etmeleri sebebiyle de kâfir oldukları ortaya çıktığından dolayı iki yüzlülükleri (nifakları) onlara menfaat vermeyecektir. Yahut mânâ şöyledir: Yahudiler mutlaka hezimete uğrayacaktır. Sonra da münâfıkların yardımı onlara menfaat vermeyecektir. Bu âyette şuna da dikkat çekilmiştir: Kim Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlü'ne isyan eder, emirlerine karşı gelirse, kudret sahibi bir sultan dahi olsa dünya ve ahirette kahrolur. Zaman zaman gördüğü izzet ve ikbal istidrâcdır. Sonuç, yüzüstü kalıp perişan olmaktır.

13. Ey Müslüman topluluğu! **«Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah korkusundan daha fazladır.»** Sizler, korku cihetiyle daha zor durumdasınız. Arapçada *"rahbe"*, sıkıntı ve hüzünle karışık korku demektir. Burada hitap Müslümanlaradır. Halbuki Müslümanlar korkmamışlar, tam tersine münâfıklar korkmuşlardır. Yani muhataplar, korkanlar değil, korkulanlardır.

Siz, münâfıkların gönüllerinde Allah tarafından bir korku unsurusunuz.

Zemahşerî *Keşşâf* isimli tefsir kitabında şöyle der: "Âyetteki *'onların kalplerinde'* ifadesi, onların nifaklarına işaret eder. Yani, münâfıklar size karşı zahirde Allah korkusunu iddia ederler. Halbuki siz mü'minler, onların gönüllerinde Allah'tan daha heybetlisiniz. Yani, Allah'tan ziyade sizden korkarlar."

Şayet şöyle bir soru sorulursa: Münâfıklar Allah'tan korkuyorlar mı ki mü'minlerden olan korkuları daha fazladır? Bu soruya cevap olarak derim ki: Münâfıkların, mü'minlerden içlerinde duydukları heybet ve korku, size açıkladıkları Allah korkusundan çok daha şiddetlidir. Münâfıklar, Allah'a karşı son derece heybetli ve korku hissettiklerini iddia ederlerdi.

«İşte bu, onların anlayışsız bir topluluk olmaları sebebiyledir.» Münâfıkların, Allah'tan daha çok sizden korkup heybet duymaları, ince anlayışlı olmayan bir topluluk olmaları sebebiyledir. Yani onlar anlayışlı olmadıkları için Allah'ın azametini bilmiyorlar ki, O'ndan gerektiği gibi korksunlar.

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ
جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ

شَتّٰىۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَۚ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ قَر۪يبًا ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌۚ ﴿١٥﴾
كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ فَلَمَّا كَفَرَ
قَالَ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِنْكَ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٦﴾
فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَٓا اَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ ف۪يهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا
الظَّالِم۪ينَ ﴿١٧﴾

14. Onlar müstahkem şehirlerde veya duvarlar arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağınıktır. Böyledir. Çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.

15. Onların durumu, kendilerinden kısa bir süre evvel geçmiş ve amellerinin cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elem verici bir azap vardır.

16. (Münâfıkların durumu) tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana: "İnkâr et" der. İnsan inkâr edince de: "Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der.

17. Nihayet ikisinin de sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır. İşte bu, zalimlerin cezasıdır.

14. «Onlar müstahkem şehirlerde veya duvarlar arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar.» Yahudi ve münâfıklar, hendeklerle, sağlam kapılarla ve bunlar gibi şeylerle sağlamlaştırılmış yerleşim birimlerinin dışında bir araya gelerek toplu halde sizinle savaşamazlar ve buna cesaret edemezler.

Râğıb der ki: "Maksat surlar gibi sağlamlaştırılmış şeylerdir."

Yahut onlar, sizinle karşı karşıya gelip çatışmaya girmeksizin duvarların arkasından savaşmaya kalkarlar. Onlar sizden aşırı derecede korktukları için yüzyüze gelip harbedemezler.

"Cüdür", cidâr'ın çoğuludur. Bir yeri kuşatması cihetiyle duvara "hâit", yüksekliği ve görünmesi itibariyle de "cidâr" denir.

«Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir.» Bu cümle, daha evvelki cümleden anlaşılan mukadder soruya cevaptır. Ve şunu açıklamaktadır: Onların yukarıda anlatılan korkuları, zayıflıklarından ve kendilerinde olan bir korkudan değildir. Çünkü, harp ve savaşları emsallerine nisbetle çetindir. Onların zafiyet ve korkuları, size karşıdır. Allah (c.c.) onların kalplerine size karşı bir korku salmıştır. Aynı zamanda Allah ve Rasûlü ile harp etmeye kalkan kişi, cesaretli de olsa korkar, güçlü de olsa zelil ve perişan olur.

Ey Muhammed veya ey kulağı duyan kafası çalışan muhatab! **«Sen onları derli toplu,»** birlik ve beraberlik içerisinde **«sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağınıktır.»** Yani, durum şudur ki, onların kalpleri darmadağınıktır, aralarında hiçbir ülfet yoktur. Yahudiler Cenab-ı Hakk'ın: *"...Fakat Allah onların gönüllerini birleştirdi."* (Enfâl: 63) sözüyle vasıflandırdığı kişilerin (müslümanların) hilâfınadır. *"Şettâ", şetit* kelimesinin çoğuludur. *Merîd* ve *merdâ* gibi.

Bu âyette, mü'minlerin kalplerini yahudilerle savaşmaya karşı şecaatlendirme vardır. Âyet şunu da ifade ediyor: Mü'mine yakışan, maddî ve manevî yönden ittifak ve birliktir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zamanındaki mü'minler (ashab) birlik ve beraberlik içerisindeydiler. Denilir ki; ittifak kuvvettir, ayrılık felâkettir. Düşman olan şeytan, ayrılıklar içerisinde arzusuna kavuşur.

Sehl şöyle dedi: "Ehl-i Hak, sevgi ile daima beraberdir. Kılık kıyafetleri birbirine uymasa da, bedenleriyle ayrı ayrı da olsalar, muhabbet bağıyla ittifak içinde olurlar. Bâtıl yolda olanlar ise, zahirde ittifak halinde görünseler ve bedenleriyle bir araya gelseler de daima ayrılık ve tefrika içindedirler. Çünkü

Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

«Böyledir, çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.» Beyan olunan bu gönüllerinin darmadağınıklığı anlayışsız bir topluluk olmaları sebebiyledir. Yani, onlar kafalarını hiçbir şekilde çalıştırmıyorlar ki, hakkı tanıyıp ona tâbi olsunlar ve hak ile gönülleri huzura kavuşsun, aralarında birlik beraberlik meydana gelsin ve aynı hedefe doğru yürüsünler. Bunun için onlar sapıklık sahrasında dolaşıp dururlar.

Gönüllerinin darmadağınıklığı, yollarının ve meşreblerinin dağınıklığına göredir. Kalplerinin dağınıklığı, kuvvetlerini zayıflatır. Çünkü kalbin sağlam ve düzgün oluşu, cesedin sağlamlığına sebebiyet verir, kalbin fesadı cesedin de bozulmasına ve fesadına götürür. Nitekim şöyle denmiştir: "Her kap, içinde olanı sızdırır."

Bil ki, Cenab-ı Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de dinde anlayış, ilim ve kafayı çalıştırmanın herbirisinin olmayışı sebebiyle kâfirleri zemmedip kınamıştır. Râğıb dedi ki: "Fıkıh, zahir ilimler vasıtasıyle gayb ilmine ulaşmaktır." Şu halde fıkıh, ilimden daha hususidir. İlim, eşyayı hakikatıyla idrak edip anlamaktır. Bu da nazarî (teorik) ve amelî (pratik) kısımlarına ayrılır. Diğer bir yönüyle aklî ve naklî diye ikiye bölünür. Akıl, ilmi kabul etmeye hazır kuvvete denir. İnsanın bu kuvvetle elde etmiş olduğu ilme de akıl denilir. İşte Cenab-ı Hak (c.c.) kâfirlerden fıkhı, ilmi ve aklı kaldırmıştır. Böylece hayvanlar gibi oluvermişlerdir.

15. «Onların durumu, kendilerinden kısa bir süre evvel geçmiş ve amellerinin cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elem verici bir azap vardır.» Yani, tuhaf durumları, acaib vasıfları anlatılan Yahudi ve münâfıkların durumu, Bedir ehlinin -ki Mekkeli müşriklerdir- durumu gibidir. Başka bir görüşe göre, Beni Kaynuka'nın durumu gibidir. Beni Kaynuka, Beni Nâdir'den daha önce Medine-i Münevvere'den sürülüp çıkarılmışlardı. Onlar, Yahudilerin en cesurları ve en zenginleriydi. Bedir Savaşı meydana gelince, zulüm ve hasetlerini açığa vurup, Beni Nâdir gibi anlaşmalarını bozup terkettiler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onları Medine'den çıkarıp Şam taraflarına sürdü. Yerleşim birimleri, Beni Kaynuka'nın eseriydi. Rasûl-i Ekrem onlara beddua etti. Bir sene geçmeden tümü helâk olup gitti. Daha önceki izahlarda onların kıssasını öğrendin.

Mücahid dedi ki: "Bedir Savaşı, Beni Nâdir Gazvesi'nden 6 ay önce meydana gelmiştir. Onun için *"kısa bir süre evvel"* ifadesi kullanılmıştır. Bu savaş Uhud Savaşı'ndan önce meydana gelmiştir. Denildiğine göre; iki sene önce meydana gelmiştir. Buna göre bu gazve hicrî dördüncü yılda meydana gelmiş olur. Çünkü Beni Nâdir Gazvesi Uhud'dan sonradır. Uhud Savaşı da, Bedir Harbi'nden bir sene sonra meydana gelmiştir."

"Amellerinin cezasını tatmış olanlar..." dan maksat, küfürlerinin kötü sonuçlarını tadanlar ki bu, Bedir'deki öldürülme azabıdır. Bedir Savaşı, hicretin ikinci yılında, Ramazan ayında ve Beni Nâdir Savaşı'ndan öncedir.

Onlar için âhirette, takdiri mümkün olmayan elem verici bir azap vardır. Şöyle ki, dünyada olan azap, ahiret azabına nisbetle tatmanın yemeye nisbeti gibidir. Âyetin mânâsı şöyle oluyor: Bu Yahudilerin durumu, dünya ve ahirette münâfıkların durumu gibidir. Fakat hepsinin hâli, onların hâli gibi değildir. Onların bir kısmının hâli -ki onlar Yahudilerdir- böyledir. Münâfıkların durumuna gelince, onların halini şu âyet-i kerime dile getiriyor:

16. «(Münâfıkların durumu) tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana: 'İnkâr et' der. İnsan inkâr edince de: 'Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' der.» Azaba uğramaları hususunda Yahudilerin durumu, kendilerinden evvelkilerin durumu gibidir. Anlatıldığı üzere, münâfıkların Yahudileri savaşa kışkırtmaları hususundaki durumları, şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan, insana: *"İnkâr et!"* der. Şeytanın demesi, kışkırtmak ve aldatmaktan mecazdır. Yani şeytan, âmirin memuru, emredilen şeye teşvik etmesi gibi şeytan da insanı küfre teşvik edip kışkırtır. Ne zaman ki insan da şeytanın kışkırtmasına boyun eğip kendi arzularına uyarak küfredince şeytan dedi ki: *"Ben senden uzağım."* Yani, ben senin amelinden ve emelinden uzağım. Küfrüne ve şirkine razı değilim. Şeytanın bu uzak durup kendini temize çıkarmaya kalkması, kıyamet gününde olacaktır. Nitekim bunu, Cenab-ı Hakk'ın şu kavl-i şerifi haber veriyor: *"Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."*

17. «Nihayet ikisinin de», şeytanın ve bu insanın **«sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır.»**

«İşte bu,» cehennem ateşinde ebedî kalma, sadece bunlara ait olmayıp tüm **«zalimlerin cezasıdır.»**

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ
مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ اُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَو۪ٓي اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ
الْجَنَّةِۜ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ
عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَتِلْكَ
الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

18. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

19. Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar, Allah'a itaatten çıkan kimselerdir.

20. Cehennem ehli ile cennet ehli eşit olmazlar. Cennet ehli kurtuluşa ermiş olan kimselerdir.

21. Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, hiç şüphesiz onu Allah korkusundan boyun eğerek parça parça olmuş olduğunu görürdün. Bu misalleri, insanlar düşünsünler diye veriyoruz.

18. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun.» Yani ey samimi olarak iman edenler! Yapacağınız ve terkedeceğiniz her hususta Allah'tan korkun. İtaat etmek suretiyle karşı gelmekten sakının. Şükretmek suretiyle nankörlükten uzak durun. Zikretmek suretiyle de Hak'kı unutmaktan sakının.

«Ve herkes yarına ne hazırladığına baksın.» Kıyamet günü için ne gibi ameller takdim ettiğine dikkat etsin. Cenab-ı Hak, yakın olduğu için Kıyamet gününü "*yarın*" diye ifade etti. Çünkü her gelecek yakındır. Yani kıyamet gününü, bulunduğun günün hemen arkasından gelecek günün adıyla adlandırdı. Buradaki nükte, kıyâmet gününün yakın olduğunu ifade etmektir.

Hasan Basrî'den şöyle rivayet olundu: "Cenab-ı Hak, '*yarın*' kılıncaya kadar kıyâmet gününü yaklaştırmaya devam ediyor. Bunun benzeri şu âyet-i kerimedir: '*... Sanki dün o, hiç yokmuş gibi...*'" (Yûnus:24)

Cenab-ı Hak bu ifade ile geçmiş zamanı yaklaştırmayı irade buyurmuştur. Yahut Allah (c.c.) istikbali "*yarın*" kelimesiyle ifade buyurmuştur. Çünkü dünyanın müddeti bir gün gibidir. Ahiret de o günün yarını gibidir. Zira dünya ve ahiretin kendilerine has birtakım halleri vardır.

Bu fakir der ki: Ahiret yarın gibidir. Çünkü insanlar bu dünyada uykudadırlar. Kıyametin başlangıcı olan ölümden evvel uyanmak yoktur. Nitekim bu hususta bazı rivayetler de vardır. Gafil kişiye nisbetle hem kıyamet, hem de ölüm sabah gibidir. Nitekim geceleyin uykuda olan kişiye nisbetle, yarın ki gün sabahtır.

«Allah'tan korkun.» Bu cümle, takvaya önem vermek ve te'kid için tekrar edilmiştir. Bu tekrarda şuna da işaret vardır: Kula yaraşan, her işinin takva ile başlayıp takva ile bitmesidir. Yahut da birinci emir, yapılması gerekenler hakkındadır. Nitekim daha sonra amel ile emredilmesi bunu ifade eder. İkincisi ise, haramları terketme hususundadır. Nitekim âyeti kerime'nin şu bölümüyle yapılan tehdit bunu bildirir:

«Çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.» Yani, yaptığınız günahları bilir de kıyamet gününde o günahlar karşılığında sizi cezalandırır.

19. «Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar Allah'a itaatten çıkan kimselerdir.» Hitap, mü'minleredir. Allah'ı unutanlardan maksat, Yahudi ve münâfıklardır. Onlar ilâhî hukuku unuttular, Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Allah'ın emir ve yasaklarını hakkıyla gözetmediler. Bu sebeple Cenab-ı Hak onları, kendi kendilerini unutan kimseler kıldı da artık onlar, kendilerine menfaat veren şeylere kulak asmadılar ve kendilerini kurtaracak işler yapmadılar.

İşte Allah'ı unutup, unutturulmak suretiyle yüz üstü bırakılan kişiler, taat yolundan çıkan ve fısku fücûrda çok ileri giden kimselerdir. Âyetteki *"hüm= onlar"* zamiri, hasr ifade ediyor. Başkalarının fıskı, onların fıskına nisbetle fısk sayılmayacak kadar fâsık olduklarını ifade ediyor. Burada *onlardan"* maksat, kâfirlerdir.

20. «Cehennem ehli ile cennet ehli eşit olmazlar.» Cehennem ehli, Allah'ı unutup da cehennem ateşinde ebedî kalmayı hakedenlerdir. Ta'rîf lâmı ile olan *"nâr"* kelimesi, cehennemin özel isimlerindendir. Kıyamet gününe "es-Saat" dendiği gibidir. Bundan dolayıdır ki, burada olduğu gibi çok defa *"en-Nâr"* kelimesi, cennet mukâbilinde kullanılır. Bir şiirde şöyle denmiştir:

Bil ki, Allah'ı razı eden ameller işlersen yurt, cennettir.
Şayet gevşek davranır fırsatı kaçırırsan yurt, cehennemdir.

Cennet ve cehennem iki yerdir ki insanlar için başka yer yoktur.
O halde kendine dikkat et! Neyi tercih ediyorsun?

Lügatta *"sohbet"*; az olsun çok olsun, bir zaman içerisinde bir şeyin başka bir şeyle beraber olması demektir. Bu beraberlik ile o iki şeyden herbirisi diğerinin sahibi=arkadaşı olur. Bu sohbet ve arkadaşlık, devamlı ve kesintisiz olursa, sohbet mükemmel bir duruma gelir. Sahip, örfen musahip (arkadaşlık yapan) kimse olur. Bazen bu durumda her iki tarafa da, sâhip ve musahip yani arkadaş ve arkadaşlık yapan kişi denir. Bunun içindir ki, hanıma kinâye yoluyla "sahibe" denir. Kölesiyle devamlı sohbetinden dolayı efendiye de sahip denilir. Nitekim ona rabb da denir. Çünkü köle, sahibinin terbiyesi altındadır. Böylece mal sahibi dendiği gibi rabbü'l-mal da denilir.

Bu izahlara göre, cehennem ashabı ile cennet ashabı kelimelerinin cennetlik ve cehennemlikler hakkında mutlak olarak kullanılması, ya ebedî sohbet ve devamlı beraberlik olması itibariyledir. -Öyle ki, Allah'ın dilediği belli bir miktar cehennemde azap gören günahkâr mü'minlere, cehennem ashabı denmez.- Yahut da, milk itibariyledir. Bu da mübalâğa için ve şuna işaret maksadıyla olmuş olur: Cennet ve cehennem, güzel veya çirkin amellerin karşılığında bir cezadır.

Cennet ashabından maksat, Allah'tan korkup ebedî olarak cennette kalmayı hak eden kişilerdir.

Ebu'ssuud tefsirinde der ki: "Cehennem ashabının önce söylenmesi, ilk önce şunu bildirmek için olabilir: Eşitsizliğin ifade ettiği ana hedef, onların yönündendir, karşıtları cihetinden değil. Şüphesiz eşitsizlik kavramı, ziyade ve noksanlık itibariyle birbirinden farklı olan iki şey arasında olur. Nâkısın noksanlığına göre eşitsizliği düşünmek mümkün olsa da bu böyledir. Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti kerîmesi buna göredir: '*Körle gören, karanlıklarla aydınlık, gölge ile sıcak eşit olmaz.*'" (Fâtır:19,20,21)

Ama Cenab-ı Hakk'ın şu âyetine gelince: "*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" (Zümer: 9) Burada üstün olanın evvela söylenmesi; sılasının bir yetenek olması sebebiyle olabilir. İşler yetenekleriyle öne geçerler.

Âlimlerden birisi şöyle söyledi: "Evvela cehennem ashabı söylendi. Çünkü evvelki âyette, Allah'ı unutanlar önce söylenmişti ve cehennemlikler çoktur. Sonra insanların çoğunluğu evvela korktuğu için itaat eder, sonra umduğu için ve nihayet sevdiği için itaat eder. Fakat bu sonuncusu azdır."

«Cennet ehli kurtuluşa ermiş olan kimselerdir.» Bu cümle, istinâf cümlesidir. İki gurubun eşit olmayışının keyfiyyetini açıklıyor. "*Fevz*", kurtuluşun elde edilmesiyle zafere ulaşmaktır. Yani cennet ehli, her isteneni ele geçirmiş ve her türlü üzücü halden kurtulmuş kimselerdir. Onlar, her iki dünyada Allah'ın keremine mazhar olanlardır. Cehennem ehli ise, her iki dünyada zelil ve aşağılık kimselerdir.

21. «Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, hiç şüphesiz onu Allah korkusundan boyun eğerek parça parça olmuş olduğunu görürdün. Bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.» Yani ey insanlar! Bu şanı yüce, çeşitli uyarılari içeren ve size indirilmiş bu Kur'an'ı... Yahut, Ey Muhammed! Sana indirilen Kur'an'ı... Veya, Muhammed'e indirilen Kur'an'ı... Bu sonuncu takdire göre, muhataptan gaybe iltifat vardır.

Âyette geçen "*bir dağ*" dan maksat, herhangi bir dağdır. "*Görürdün*" hitabı da, görebilen herkese şamildir. Yahut hitap, Rasulüllah (s.a.v.)'adır.

Dağlar, kuvvette ve kendisine çarpan şeylerden etkilenmemekte, alem olmakla beraber, Kur'an ona indirilse parça parça olurdu.

İlim adamlarından biri şöyle dedi: "*Huşû,* iç âlemin; *hudû* ise, zahir organların Hak'ka boyun eğmesidir."

Diğer bir kısım ilim adamları ise şöyle demişlerdir: "*Hudû*, bedende, *huşû* ise, ses ve gözde olur."

Râğıb der ki: " *Huşû*, tazarru ve niyazdadır. Daha ziyade görünen organlarda bulunanda kullanılır. "*Daraat*", daha çok kalpte olanlar hakkında kullanılır. Bunun içindir ki bir rivyette şöyle denilmiştir: "Kalp tazarruda bulununca, organlar da Hak'ka boyun eğer."

Dağları, Allah'a isyan edip de cezalandırılmalarından korkarak parça parça olduğunu görürdün. Arapçada "*sad*' "kelimesi, demir, cam ve bunlar gibi sert cisimleri yarmak mânâsına gelir. Ağrıdan dolayı başta olan yarılma mânâsını ifade eden "*Sudâ'* " da bu kelimeden gelmektedir.

Âlimler dediler ki: "Bu âyet, Kur'an-ı Kerim'in şanının yüceliğini, onda olan öğütlerin tesir gücünü somut bir misalle açıklıyor. Bu misalle, kalbinin kasavetine yani kalbinin katılığına, Kur'an okunduğu zaman huşû duymamasına ve Kur'an'ı az tefekkür etmesine karşı, insan azarlanmak istenmiştir."

Âyetin ifade ettiği mânâ şöyle oluyor: Ey insanlar! Size verildiği gibi dağlara da akıl ve şuur verilseydi sonra da o dağlara Kur'an indirilseydi ve sizin durumunuz gibi dağlara da terğîb ve terhîp yapılsaydı; Kur'an-ı Kerim'i tazim etmede, emir ve yasaklarına uyma hususunda Allah'ın hakkını ödeyememe endişesiyle, Allah korkusundan dehşete kapılır ve parça parça olurdu.

İnkârcı kâfir, dağdan daha kasvetlidir. Bundan dolayıdır ki, Kur'an'dan asla etkilenmezler.

Bu âyetteki *"meseller..."* kelimesi ile, burada ve Kur'an'ın diğer yerlerinde zikredilen mesellere işaret edilmiştir. Yani Kur'an'ın azameti ve insanın düşüklüğü hakkındaki bu garip söz ve her ikisinin hayret verici niteliklerinin açıklanması ve Kur'an'da zikredilen diğer meseller... *"Mesel"* sözü, halk arasında yaygın olan darb-ı meseller hakkında örfî bir hakikattir. Sonra garabet hususunda darb-ı mesellere benzetilerek, her garib iş ve durumu, hayret verici her sıfat hakkında istiare yoluyla kullanılmıştır. Çünkü mesel, garabetten uzak değildir. Zümer sûresinde, Mekkî olduğu halde, geçmiş zaman kipiyle haber verilerek şöyle denilmiştir: *"Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da insanlara her türlü misali (meseli) verdik."* (Zümer: 27)

Üzerinde olduğumuz Haşr sûresinde ise, bu sûre Medine'de indiği halde gelecek zaman ifade eden bir kip ile söylenmiştir. Buradaki incelik şu olabilir: Zümer sûresindeki, ileride mutlaka gerçekleşecek olan şeyleri sayıp ifade etmek türündedir. Bu Haşr sûresindeki ise, durumların devamını ifade etmek veya geçmiş bir hali şimdi oluyormuş gibi anlatmak için, geçmişi şimdiki zaman kalıbıyla ifade etmek kabilindendir. Bu durumda anlam şöyle olur: Bizim durumumuz, düşünüp muhakeme etmeleri için insanlara darb-ı meseller getirmektir. Yani, tefekkürün yararını ve tezekkürün yani hatırlamanın menfaatini sağlamak için darb-ı meseller getiririz.

"Tefekkür", ya yaratan hakkında veya yaratılanlar hakkında olur. Yaratan yani Allah hakkındaki tefekkür de ya zatı veya sıfatları hakkında olabilir.

Allah'ın zatında tefekkür, şeriat tarafından yasak edilmiştir. Çünkü Allah'ın zatını, ancak Allah bilir. Fakat, Allah'ın vacibü'l-vücut oluşu, ezelî ve ebedî oluşu, hiçbir şeye muhtaç olmayan mânâsında samediyyet cihetinden O'nun büyüklüğü, celâl ve yüceliği itibariyle zatında tefekkür câizdir.

Sıfatlarında tefekküre gelince, sıfatlarının yüceliği hakkında tefekkür edilir. Şöyle ki, Cenabı Hakk'ın ilmi bütün malûmatı ihtiva eder. Kudreti bütün eşyayı, iradesi bütün kâinatı, işitmesi bütün işitilenleri, görmesi bütün görülenleri içerir. Diğer sıfatları da hep kemal mertebesindedir.

Fiilleri hakkında tefekküre gelince; bu, fiillerinin şumulü, çokluğu, sağlamlığı ve en güzel şekilde meydana gelmesi yönünde olur. *"O, her an yaratma ve tasarruftadır."* (Rahmân: 29)

Yaratılanlar üzerinde tefekküre gelince, bu, ya gökler ve yerler üzerinde olur veya kıyametin dehşeti ve sonsuza dek ahiret hayatının halleri hakkında olur.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Tefekkür, şu sahalarda olur: Allah'ın âyetleri ve sanatlı varlıkları üzerinde olur. Bundan, marifetullah meydana gelir. Allah'ın azameti ve kudreti üzerinde olur. Bu tefekkürden de haya meydana gelir. Allah'ın nimetleri ve ihsânı hakkında tefekkür edilir. Bundan da muhabbetullah doğar. Allah'ın vaad ettiği mükâfatlar hakkında tefekkür edilir. Bundan, tâate istek doğar. Allah'ın azap ile olan tehdîdi hakkında tefekkür edilir. Bundan da günahlardan korkup çekinme hali oluşur. Allah'ın rızasını gerektiren şeylerde kulun gösterdiği noksanlıklarda tefekkür edilir. Bundan da utanma, pişmanlık ve tevbe etme meydana gelir."

Tefekkürde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan bir kısmı da, düşünenin başlangıcı, hayatı, gönlüyle, diliyle ve bedeniyle Rabbine kulluk etme konularında kendi durumunu düşünmesidir.

Bir insan, bütün ömrünü, hâlinin evveline, ortasına ve sonuna nazaran kendi nefsini düşünmeye sarfetse yine bu işin hakkını veremez.

هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ﴿٢٢﴾
هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيْمِنُ الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۜ
يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٤﴾

22. O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, Rahmandır, Rahîm'dir.

23. O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, hükümrândır, noksanlıklardan yücedir, selâm'dır, mü'mindir, gözetip koruyandır, emrinde galip olandır, istediğini yaptırandır, büyüklükte eşsizdir. Allah, müşriklerin şirkinden münezzehtir.

24. O, takdir eden, yaratan, yarattıklarını şekillendiren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbih ederler. O, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

22. «O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir.» *"Allah"* lâfzı, kemal sıfatlara ve yüce zata delâlet eden ve ism-i Azam ile adlandırılmış, hak mâbut mânâsınadır.

"Gayb" ve *"şehadet"* kelimelerinin başındaki elif lâm, istiğrak ifade eder. Yani O, görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. Duyu organlarının hakkında bilgi sahibi olmadığı kutsî cevherleri ve hallerini, duyu organlarının hakkında bilgi edindiği cisimleri ve durumlarını, var olanı ve olmayan her şeyi bilendir.

Bu izaha göre *"gayb"* (bilinmeyen, görülmeyen)'tan maksat, şu varlık âleminden, sırdan, alenî olandan, dünya, ahiret ve bunlar gibi şeylerden gaib olan, bilinmeyen ve görünmeyenlerdir.

Râğıb der ki: *"Gayb*: İnsanların duyu organlarından, gözlerinden ve bunlarla görüp müşahade ettikleri âlemden gizli olan şeylerdir."

Var olmayanlara gelince, bunlar ya varlığı mümkün olmayanlar veya mümkün olanlardır.

Var olanlara gelince, bunların da bir kısımının yokluğu mümkün değildir. Bir kısmının ise yokluğu mümkündür.

Bu dört kısmın her birinin hükümleri ve özellikleri vardır. Bütün bunlar, Allah'ın ilmi dahilindedir.

Cenab-ı Hak, görülmeyeni yani gaybı, görülenden yani şahâdet'ten önce zikretti. Çünkü var olmada, görülmeyen görülenden öncedir. Var olması cihetiyle de görülmeyip bilinmeyenlere Allah'ın ilminin ilgisi daha önceliklidir.

Şunu bil ki, gaybı bilmenin Allah'a isnadı bize nisbetle olan gaybtır. Allah'a nisbetle olan gayb değildir. Çünkü yerde ve göklerde hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

«O, Rahmandır, Rahîmdir.» Allah'ın dünyadaki rahmeti, mümin olsun kâfir olsun, tüm insanlara ve cinlere şamildir. Bunun içindir ki: "Ya Rahman-ed Dünya!" denilir. Çünkü Rahman kelimesindeki harflerin fazlalığı, mânâdaki ziyadeliği ifade eder.

Ebedî âleme ait olan rahmeti ise, yalnız mü'minlere aittir. Bundan dolayıdır ki; "Ya Rahîm'el-âhiret" denilir. İşte bu izaha göre, kendilerine nimet verilenler itibarıyle *Rahman*'ın mânâsında ziyadelik vardır. Fertler ve nevîler yönünden de noksanlık vardır.

Dünya ve âhirette Cenab-ı Hakk'ın sonsuz rahmetini haber veren bu iki ismin belirtilmesinde Allah'ın rahmetinin büyüklüğüne dikkatleri çekmek, günahkâr kişilerin O'nun rahmetinden ümitlerini kesmemelerine müjde vardır. Aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın az ameli kabul edip, çok mükâfatlar vereceğini ifade etmesi bakımından da itaat edenlerin şevkini artırma vardır.

Kulun *"Rahmân"* ve *"Rahîm"* isimlerinden nasîbi şu olmalıdır: Evvela, gizli ve aşikâr kendisine acımak sûretiyle çok merhametli olmalıdır. Sonra da, başkalarının meşrû isteklerini elde etmede yardımcı olmak, onlara doğru yolu göstermek ve onlara şefkat gözüyle bakmak suretiyle başkasına karşı merhametli olmaktır. Nitekim terbiyeci büyüklerden birisi şöyle demiştir:

Ey yavrum! Yaratıkların tümüne merhamet et,
Onlara şefkat ve merhamet gözüyle bak.

Büyüklere hürmet, küçüklere şefkat et,
Her yaratılanda, onu yaratanın hakkını gözet.

23. «O, öyle bir Allah'tır ki, Ondan başka hiçbir ilâh yoktur.» Allah (c.c.) tevhîd konusuna verdiği önemi açıklamak için, *" O"* anlamındaki *"hüve"* zamirini tekrar etmiştir.

«O, hükümrândır,» *"Hükümrân"* diye ifade edilen *"melik"* kelimesi, hüküm ve saltanat sahibi demektir.

Mülk, emir ve yasaklarla varlıklara tasarruf etmek demektir. Bu, konuşabilen varlıkların idaresine hastır. Bunun içindir ki, "insanların meliki" denir de, "eşyanın meliki" denmez. Allah Tealâ'nın; *"Din gününün maliki"* sözünün anlamı , "Din günündeki malik" şeklindedir. *Müfredât*'ta böyle denilmiştir.

«Noksanlıklardan yücedir.» Bu anlamı veren *"Kuddûs"* kelimesi, *"kuds"* mastarından alınmış, mübalâğa ifade eden kalıplardandır. Kuds, nezahet ve temizlik mânâsındadır. Kuddûs de, herhangi bir noksanlığı gerektiren şeylerden ve her türlü ayıptan son derece nezîh ve yüce olan zat demektir. *"Sübbûh"* da bunun benzeridir. Meleklerin Cenabı Hak'kı tesbih ederken şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: *"Sübbûh'un, kuddûs'ün Rabbu'l-Melâiketi ve'r-Rûh."*

Dünyadaki sultanların halleri ve durumları, zulümlerle, haksızlıklarla, hükümlerdeki haddi aşmalarla ve bunlardan doğacak kötü sonuçlarla değişikliklere uğradığı için, *"Melik"* isminden sonra, *"Kuddûs"* ismi getirildi. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın hakimiyet ve saltanatında böyle bir değişiklik meydana gelmez. Zira Allah'ın sıfatlarında değişiklik muhaldir, mümkün değildir.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "*Takdîs,* temizlemek demektir. *Ruhu'l-kuds*, Cebrâil (a.s.)'dir. Çünkü O, Allah tarafından kuds ile iner. Yani, nefislerimizi temizleyen Kur'an, hikmet ve ilâhî feyz ile iner. *Beyt-i mukaddes,* şirk gibi pisliklerden temizlenmiş yer demektir. Yahut da, orada günahlardan temizlenildiği için o adı almıştır. Mukaddes yer (Arz-ı mukaddes) de bu mânâya gelir. *Hazîratü'l-Kuds*, cennettir."

«Selâm'dır.» Her türlü âfet ve noksanlıklardan selâmette olan zattır.

"Selâm", selâmet mânâsında mastardır. Cenabı Hak bütün noksanlıklardan sâlim olduğu için, mübalâğa ifade ederek *selâm* ismiyle vasıflanmıştır. Yahut da, selâmet vermede mübalâğalı olduğunu ifade için, Allah'a selâm denilmiştir. Bu görüşe göre, kelâm (söz), teklim (konuşma) mânâsında olduğu gibi, selâm da teslim mânâsında olmuştur.

"Ente's Selâm = Sen selâmsın" sözünün mânâsı, her türlü ayıptan sâlim olan ve her türlü noksanlıktan münezzeh olan yalnız sensin demektir.

"Ve minke's Selâm = Selâm yalnız sendendir" ifadesi, Allah odur ki, selâmet verir de, âciz kişi hoşa gitmeyen şeylerden sâlim olur, iki cihanda onu zorluklardan kurtarır, mü'minlerin günahlarını ayıplarını örter de kıyamet gününde rezil ve rüsvay olmaktan kurtulurlar, anlamını dile getirir. Yahut cennet'te mü'minlere selâm verir demektir. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Rahîm olan Rab tarafından onlara söz olarak selâm gelir."* (Yâsîn: 58)

"Selâm yalnız sana döner" sözü, *"yer üzerinde bulunan her şey fânidir. Ancak yücelik ve ikram sahibi olan Rabbinin zatı bâkîdir."* (Rahmân:26,27) âyetlerine işarettir.

"Ey bizim Rabbimiz! Selâm ile bizi hayatlandır"(8) sözü, dünya ve ahirette Allah'tan selâmet isteme mânâsını ifade eder.

8- Bu duâ Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.)'in yaptığı me'sûr bir duadır. Ebû Davud ve Nesâî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/217.

«Mü'mindir.» Kendisi, kendisinin tek olduğunu bildirir, *"Allah, kendinden başka hiçbir ilâh olmadığına şahitlik etti."* (Âl-i İmrân: 18) âyetinde bu ifade edilmektedir. Bu görüş, Zeccac'a aittir. Yahut da, emniyyet ve güven verendir. *"Emn"*, kişinin huzura kavuşması ve korkunun yok olmasıdır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: *"El-Mü'min,* insanları zulmünden emin kılan, iman edenleri azabından muhafaza eden, demektir. Bu mânâya göre *"mü'min"*, korkutmanın zıddı olan emniyet ve güven vermek demek olan "îman" mastarından ism-i faildir. Nitekim bir âyette şöyle gelmiştir: *"O, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emniyette kılandır."*(Kureyş:4)

«Gözetip koruyandır.» Bu anlamı veren *"El-Müheymin"* kelimesi ile ilgili olarak bazı âlimler dedi ki: "Bu isim, mânâsı türetme kalıplarından yüce olan isimlerdendir. Yani mastardan türemiş bir kelime değildir. Te'vilini ancak Allah bilir."

Bazı ilim ehli de dedi ki: "Zararlardan son derece koruyup muhafaza eden mânâsına gelir. Araplar, kuşun yavrusunu himaye etmek için üzerlerine kanatlarını gerince "heymene't-tâiru" derler."

Ebu'ssuud Tefsîrinde şöyle denmiştir: *"El-Müheymin*; her şeyi gözetip koruyan demektir."

Zerrûkî dedi ki: "Lügat bakımından müşahade eden, gören demektir. Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti bu mânâyı ifade eder: *'Ve ona şahitlik etmek üzere...'* (Maide:48) Bu âyette geçen *'müheymin'* kelimesi, şahitlik yapan, gören ve bilen mânâlarına gelir."

Bazıları da dedi ki: "Korkunun zıddı olan "emn" mastarından alınmış "müfey'il" kalıbında bir kelimedir. Emniyette kılan, anlamındadır."

İmam-ı Gazalî (r.a.) dedi ki: "Allah hakkında *"müheymin"* kelimesinin mânâsı, yarattıklarının amellerini, rızıklarını ve ecellerini gözetip idare eden demektir. Allah'ın yarattıkları üzerindeki gözetim ve idaresi; haberdar olmasıyla, hakimiyetiyle ve korumasıyladır. Bir şeyin asıl hüviyet ve mahiyetine gözcülük yapan herkes, ona hakimdir, onu koruyandır ve dolayısıyla onun üzerinde müheymin'dir. Görüp gözetmek, ilme bağlıdır. Hakimiyet kâmil bir kudrete bağlıdır. Muhafaza etmek de fiile aittir. Bu mânâları, kendi zatında toplayan müheymin ismidir. Bunları tam ve mutlak mânâda zatında toplayan yalnız Allah'tır. Bundan dolayıdır ki şöyle denilmiştir: *"Müheymin"*, Kur'an'dan önceki kitaplarda da Allah'ın isimlerinden olarak zikredilmiştir."

Müheymin'in kulu o kimsedir ki, Cenab-ı Hakk'ın her şeyi müşahede edip gözettiğine yakîn derecesinde iman eder. Böyle bir kul, kendi kalbini murakebe eder, hislerini duygularını, aza ve organlarını muhafaza eder, şeytana karşı tedbirli olur, Allah'ın kullarını murakabe ettiğini ve onları muhafaza ettiğini bilme şuurunda olur.

Kim Allah'ın müheymin olduğunu bilirse, O'nun azameti altında boyun eğer, her halinde O'nu gözetir. Allah'ın kendisinden haberdar olduğunu bilir ve böylece Allah'ın murakabesi makamında durur.

«Emrinde galip olandır.»

Bir kısım ilim ehli dedi ki: "*Azîz* kelimesinin aslı şudur: Bir kimse üstün geldiği zaman Araplar "azze" der. Buna göre Azîz, kendisine karşı gelmekten yüce olan kudretin sahibi demektir. Yahut bir şey az ve değerli olduğu zaman Araplar "azze" der. Bu ikinci mânâya göre azîz, misli ve benzeri olmayan demektir. Cenab-ı Hakk'ın şu sözü gibi: *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur...'* (Şûrâ:11)

İmam-ı Gazalî (r.a.) dedi ki: "*Azîz,* benzeri az olan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan ve ulaşılıp elde edilmesi zor olan önemli şey demektir. Bu üç mânâyı kendisinde toplamayan şeye azîz denmez. Nice şeyler vardır ki varlığı azdır fakat önemi büyük olmadığı ve kendisine de ulaşmak zor olmadığı için azîz olarak isimlendirilmez. Nice şeyler de vardır ki, önemi büyüktür, yararı çoktur, benzeri de bulunmaz, fakat ona ulaşmak zor olmadığı için ona da azîz denmez. Meselâ güneş böyledir. Çünkü güneşin benzeri yok. Dünya da böyledir. Hem güneşin ve hem de dünyanın yararı çoktur, onlara ihtiyaç çok fazladır. Fakat bununla beraber azîz olmakla vazıflanmazlar. Çünkü bunları müşahede etmeye nail olmak zor değildir. Şu halde bir şeyin azîz olması için üç mânânın aynı anda bulunması lâzımdır. Sonra bu üç mânânın herbirisinde kemâl ve noksanlık vardır.

Varlığın azlığındaki kemâl, bire dönücüdür. Çünkü birden daha az yoktur. Bu bir öyledir ki, varlığının benzeri olması mümkün değildir. Bu ancak Allah'tır. Çünkü güneş her ne kadar var olarak bir ise de, imkânda bir değildir. Benzerinin olması mümkündür.

Değerde ve kendisine şiddetle ihtiyaç duyulmadaki kemâl, her şeyin her hususta, ona ihtiyaç duymasıdır. Hatta var olmasında, devamında ve sahip olduğu sıfatlarında bile... Bu kemâl, ancak Allah'a aittir."

«İstediğini yaptırandır.» Bu sözün karşılığı olan *"El-Cebbâr"*, yarattıklarını dilediği şeylere zorlayan kişi anlamındadır. Yani onları dilediği şeylere zorlayabilen zâttır. Yahut da yarattıklarının hallerini ıslah eden, düzelten, demektir.

İnsanların sıfatlarında kullanılan cebbâr kelimesi, hak etmediği yüksek bir makamda olduğunu iddia etmek suretiyle noksanlığını gidermeye kalkan kişi mânâsına gelir. Bu sıfat, insanlar hakkında kınamayı ifade eder. Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığında şu mânâyı ifade eder: Sayısız nimetleriyle insanların durumlarını ıslah edip düzelten, yahut hastalık, ölüm, öldükten sonra diriltmek gibi irade buyurduğu şeylere insanları kahren sürükleyen ve yapan Zât-ı Zü'l-Celâl. Allah (c.c.) yalnız hikmetine göre zorlar.

Bu açıklamalara göre tam anlamıyla *"cebbâr"*, her şeyde iradesi icbâr ve zorlama yoluyla geçerli olan, fakat onda hiçbir kimsenin iradesi geçerli olmayandır.

«Büyüklükte eşsizdir.» *El-Mütekebbir*, ihtiyaç ve noksanlığı gerektiren her şeyden yüce olan zât, demektir. Yahut azâmeti ve büyüklüğü sonsuz olan zât, demektir.

Râğıb dedi ki: "*Tekebbür=Büyüklenme,* iki şekilde olur: Birincisi, güzel fiillerin gerçekte çok ve başkalarının güzelliklerinden fazla olmasıdır. Bu mânâda Cenab-ı Hak, *'mütekebbir'* sıfatıyla vasıflanmıştır. O'nun hakkında bu güzel bir sıfattır.

İkincisi, kişinin böyle olmadığı halde böyle imiş gibi tavır takınması ve kendini buna zorlamasıdır. Bu, insanların çoğunda görülen bir sıfattır. Bu durumda olan kişi kınanır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *'Büyüklük, Benim örtümdür. Azamet, elbisemdir. Kim Benimle bu hususta çekişmeye kalkarsa, onu helâk ederim ve kendisine hiç önem vermem.'* "(9)

Âlimlerden birisi şöyle söyledi: "Mütekebbir ile müstekbir (büyük görünen, büyüklük tasyalan) arasındaki fark şudur: Mütekebbir, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarında olduğu gibi hak olan büyüklenmeyi göstermeye şâmil olduğu gi-

---

9- Bu hadis-i şerifi, Müslim ve Ebû Davud rivayet etmiştir. Ebû Davud'un rivâyetinin sonunda şu ifade vardır: *"Kim onlardan birisinde Benimle çekişirse ona ateşi tattırırım." Câmiu'l-Usûl*, 10/613 bi, batıl ve haksız büyüklenmeyi açığa çıkarmaya da şâmildir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmuştur: *'Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım...'*" (A'râf:146)

Kibir, insanın kendisini başkasından büyük sanmasıdır. Tekebbür ise, bunu açığa vurmasıdır. Nitekim *Avarif* isimli kitapta böyle izah edilmiştir.

İstikbâr, batıl olarak büyüklük taslamaktır. İblis hakkında bu kelime kullanılarak gelen Cenab-ı Hakk'ın şu âyetinde ve başka âyetlerde olduğu gibi: *"İblis büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu."* (Sâd:74) Nitekim Kur'an'da ve Hadis'te bu kelimenin kullanıldığı mânâları bulman mümkündür.

Es'iletü'l-Mukhame isimli kitapta şöyle denilmektedir: "Allah'ın isimlerinden olan mütekebbirin mânâsı nedir? Şüphesiz tekebbür, insanlar hakkında kötü bir sıfattır. Bu sorunun cevabı şöyledir: Mütekebbir'in anlamı Allahın kendisine yakışmayan her şeyden büyük ve yüce olmasıdır. Bu mânâ, Kibriyâ'dır yani büyüklüktendir. Tekebbürden yani büyüklenmekten değildir. Yücelikte mübalâğadır. Allah hakkında kibriyâ, başkasına boyun eğmeye tenezzül etmemektir. Bunun içindir ki, insanlar hakkında bu sıfat, kınanmış kötü bir sıfattır. Allah hakkında ise, övgüye lâyık iyi bir sıfattır."

Bazı alimler dedi ki: "Mütekebbir, başkasını, kendisine nisbetle hakir ve aşağı gören kimsedir. Böyle bir insan başkasına, efendinin kölesine baktığı gibi bakar. Mutlak mânâda böyle bir sıfat ancak Allah hakkında düşünülür. Çünkü Allah (c.c.), kendisinden başka varlıklara kıyasla, her yönüyle azamet ve büyüklükte eşsizdir. Bunun içindir ki, bu kelime Allah'tan başkası hakkında kınama dışında kullanılmaz. Çünkü bu, kendisinde olmayan meziyetleri varmış gibi göstermede zorlama ifade eder. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *'Cennet ile cehennem tartıştı , cehennem dedi ki: Bana cebbarlar ve büyüklük taslayanlar girecektir. Cennet dedi ki: Bana da zayıflar ve yoksullar girecektir. Bunun üzerine Cenab-ı Hak cehenneme buyurdu ki: 'Sen benim azabımsın, seninle dilediğime azabederim.' Cennete de buyurdu ki: 'Sen de benim rahmetimsin. Seninle dilediğime merhamet ederim. Her ikiniz de dolacaksınız.'* '"(10)

Kim Allah'ın yüceliğini ve azametini bilirse, tevazuya yapışır ve alçak

---

10- Bu hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî birbirine yakın lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Buhârî ve diğerlerinde hadisin devamı şöyledir: *"Allah ayağını cehennemin üzerine koymadıkça dolmaz. Koyduğu an dolar. Bir kısmını bir kısmına bitiştirir."* *Câmiu'l-Usûl*, 10/544.

gönüllü olma ahlâkından ayrılmaz.

«Allah, müşriklerin şirkinden münezzehtir.» Bu cümle, müşriklerin şirk koştukları şeylerden Cenab-ı Hak'kı tenzihtir. Yahut da kendisine hiçbir varlığın ortak olamayacağı sıfatları saymanın arkasından, müşriklerin şirk koşmalarından Allah'ı tenzihtir. Buna göre anlam şöyle olur: Allah'ı mutlak tesbih edin. Kâfirlerin ortak koştukları yaratıklardan Allah'ı tam anlamıyla tenzih edin. Cenab-ı Hak, büyüklüğünün sonsuzluğunu açıklamak için bu cümleyi getirdi. Veya Allah'ın sonsuz büyüklüğünü ve nihayetsiz yüceliğini ifade eden kevnî yani fizikî âyetlerini gözleriyle gördükten sonra O'na şirk koşmanın hayreti gerektiren bir şey olduğunu ifade etmek için gelmiştir.

24. «O, takdir eden, yaratan,» dır.Yani eşyayı, hikmeti gereğince ve iradesine uygun şekilde takdir edendir. *"Halk etmek"* her ne kadar bir takdir ve ölçü ile var etmek mânâsında yaygın ise de asıl mânâsı, takdir etmektir. Bu isterse bir meniden insanın ve diğerlerinin yaratılması gibi maddeden; isterse göklerin ve yerin yaratılması gibi yoktan var etmek olsun. "*El-Bârî*", eşyayı her türlü bozukluk ve karışıklıktan uzak ve mükemmel yaratandır. "*Ber*"; olgun bir maslahatın ve nihayetsiz hikmetin gerektirdiği şekilde, her türlü noksanlık ve bozukluktan yüce olan yaratanın yaratması ve var etmesidir.

« Yaratıkları şekillendiren Allah'tır.» *"El-Müsavvir"*, irade ettiği şekilde, varlıkların şekillerini ve keyfiyetlerini icad edendir. Yavruları annelerin rahimlerinde ayrı ayrı şekillerle ve renklerle şekillendirmesi böyledir. Tasvirin mânâsı, yarattığını muayyen şekillerle ve diğerlerinden ayıran suretlerle şekillendirmektir.

Râğıb dedi ki: "Suret, varlıkların kendisiyle birbirinden farklılık kazandıkları özelliklerdir. Bu somut olur, insanın sureti gibi. Soyut olur, akıl ve diğer manevî varlıklar gibi."

Özet olarak deriz ki: Bu âyet-i kerimede *"Hâlık"*, kainatın nizamına uygun bir hikmet üzere takdir eden zât demektir. *"Bârî"*, bu takdire göre icad eden, var edendir. *"Müsavvir"*, kâinatın ve tüm yaratılanların şekillerini orjinal bir şekilde meydana getirendir. Şöyle ki: Bu şekillerle özellikleri meydana gelir ve olgunlaşmaları tamamlanmış olur. İşte bu izahla *"hâlık"* ile *"bârî"* arasındaki tertibin hikmeti ortaya çıkmış oldu.

Tasvirin yaratmayı, yaratmanın takdiri gerektirmesi; mevkufun (bir şeye bağlananın), mevkufun aleyhi (kendisine bağlananı) gerektirmesi gibidir.

Nitekim İmam-ı Gazalî şöyle demiştir: "Bazen bu isimlerin aynı mânâya gelen eş anlamlı kelimeler olduğu ve hepsinin de, yaratmak, var etmek mânâsına geldiği sanılır. Böyle olması doğru olmaz. Doğrusu şudur: Yokluktan varlığa çıkan her şey evvela takdire muhtaçtır. İkinci olarak, takdire uygun şekilde yaratmaya, sonra üçüncü olarak da şekil vermeye muhtaçtır. Cenab-ı Allah (c.c.), takdir edici olması yönünden *"Hâlık"*tır. Yoktan var etmesi yönünden *"Bârî"* (eşsiz yaratan)dir. Yoktan benzersiz yarattıklarını en güzel tarzda tasvir edip şekillendirmesi cihetinden de *"Müsavvir"* ve mûciddir. Bu, bir binanın yapılmasına benzer. Çünkü bina yapılmadan önce projeyi çizecek bir mukaddire, mühendise ihtiyacı vardır. Mühendis gerekli malzeme ve kaplayacağı sahanın hesabını yapar, projeyi çizer. Sonra resme döker, şekillendirir. Sonra binanın kaba inşaatını meydana getirecek ustalara ihtiyaç duyulur. Sonra binanın içini ve dışını süsleyip nakşedecek sanatkârlara sıra gelir. Halbuki Allah'ın fiillerinde durum böyle değildir. Allah hem dakdir edip projeyi çizendir, hem var edendir, hem de nakşedip süsleyendir."

"Hâlik" ismi, *"Bârî"* isminden önce zikredildi. Çünkü irade ve takdir, kudretin tecelli edip etki yapmasından evveldir. *"Bârî"* ism-i şerifi de *"Müsavvir"* ism-i şerifine takdim olundu. Çünkü zâtı var etmek, sıfatları var etmekten evveldir.

«En güzel isimler O'nundur.» Çünkü güzel mânâlara işaret eder. Nitekim bunun izahı Tâhâ Sûresi'nde geçti. *"Hüsnâ"*, ism-i tafdil olup "ahsen" kelimesinin müennesidir. "A'lâ" kelimesinin münennesi olan "ulyâ" gibi.

Cenab-ı Hakk'ın isimlerini, üstünlük ifade eden ism-i tafdil sığasıyla vasıflandırmak, mutlak ziyadeliği ifade eder. Çünkü Allah'ın isimlerini, başka varlıkların isimlerine nisbet etmenin hiçbir mânâsı yoktur. Nitekim Allah'ın yüce zatını başka zatlara nisbet etmek de mânâsızdır.

Hadis-i şerifte geldiği üzere Cenab-ı Hakk'ın 99 ism-i şerifi vardır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptığı dualardan birisi de şudur: *"Allah'ım! Kendisiyle zatını isimlendirdiğin, Kitabında indirdiğin veya yarattıklarından herhangi birisine öğrettiğin, yahut katındaki gayb ilminde tercih edip bildirmediğin her ismin hürmetine senden niyaz edip istiyorum."*(11)

11- Bu, hadisin bir kısmıdır. Ruzeyn, Ebû Bekir (r.a)'ten rivayet etmiştir. Ebû Bekir şöyle dedi: Rasûlüllah bana şu duayı öğretti: *"Allah'ım! Peygamberin Muhammed, dostun İbrahim hürmetine senden istiyorum... ve senden sana ait olan kitabında indirdiğin veya bilgisini kendine ayırdığın her isimle istiyorum." Câmiu'l-Usûl,* 4/302.

Belki de Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin 99 oluşu, en câmi, en meşhur ve en şerefli olana nisbetledir. İsimlerin çokluğu müsemmanın yani isimlendirilenin çokluğuna delâlet etmez. Çünkü bir kişi, bir yönüyle baba, bir yönüyle dede, bir yönüyle dayı ve başka bir yönüyle de âlim diye isimlendirilir. Halbuki onun zatı birdir.

Allah'ın isimleri tevkifîdir. Yani, Kur'an'da ve sahih hadislerde gelmeyen isimlerle Allah isimlenemez.

«Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbih ederler.» Yani bütün noksanlıklardan Cenab-ı Hak'kı apaçık bir şekilde tenzih ederler.

Keşfu'l Esrâr isimli kitapta müellifi şöyle söylemiştir: "Allah'ı bütün varlık tesbih eder. Bu, ya açık bir şekilde kendilerine ait lisanla olur. Yahut da delil ve yaratılış yönüyle olur. Bu tesbih hakkındaki izahlar birçok yerde geçti. Araştırıcı âlimlerin cumhuruna göre, varlıkların yaptığı tesbih kendilerine ait lisanlar iledir. Bu, hâl lisanı ile yaptıkları tesbihe zıt olmaz. Aksi de böyledir."

«O, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.» Tüm kemâlât ve olgunlukları zatında toplayandır. Çünkü kemâlât ve olgunluklar, çokluklarına ve çeşitliliklerine rağmen, hepsi ilim ve kudretteki kemâle dönücüdür.

İmam-ı Gazalî (r.a.) şöyle diyor : "*Hakîm*, hikmet sahibi demektir. Hikmet ise, ilimlerin en yücesiyle varlıkların en üstününü bilmekten ibarettir. Varlıkların en yücesi Allah'tır. İlimlerin en yücesi ise, sona ermesi tasavvur edilmeyen, ezelî ve dâimî olan ilimdir. Allah'ı hakkıyla yalnız kendisi bilir. Allah'ı tanıyan kişi hikmet sahibidir. Bu kişinin resmî ilimlerdeki gücü zayıf, dili peltek ve ilimlerdeki beyânı noksan olsa da böyledir. Şu kadar var ki, kulun hikmetinin Allah'ın hikmetine nisbeti, kulun Allah'ın zatını bilmesinin, Cenab-ı Hakk'ın kendi zatını bilmesine nisbeti gibidir. İki bilme ile iki hikmet arasında ne büyük fark vardır. Bununla beraber, kulun bu marifet ilmi, ilimlerin en değerlisi ve en çok hayırlı olandır. *"...Kime de hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Olgun akıl sahiplerinden başkası düşünemez."* (Bakara:269)

Cenab-ı Allah'ın bu yüce sıfatlar ile kendi zatını övmesinin sebebi, kullarına bu yüce sıfatlarla kendisini övmelerini öğretmektir. Bu, Allah'ın sıfatlarının mânâlarını anladıktan ve bu övgüye lâyık olduğunu bildikten sonra olur.

Cenab-ı Hak, kullarının kendisine olan yakınlıkları fazlalaşsın diye bu sıfatları öğretiyor.

Ebu'l Leys tefsirinde şöyle dedi: "Şayet birisi: Cenab-ı Hak: '... *O hâlde kendinizi temize çıkarmayın...*' (Necm:32) buyuruyor. Peki, Allah kendi zatını övdüğü hâlde, kullarının kendi kendilerini övmelerini yasaklamasındaki hikmet nedir? diye sorarsa ona denilir ki: Bu sorunun iki cevabı vardır:

Birincisi: Kulda her ne kadar güzel meziyetler varsa da bunlar noksandır. Noksan olunca kendini övmesi câiz olamaz. Halbuki Allah'ın kudret ve hakimiyeti noksansızdır. O halde bunlarla övülmeye lâyıktır. Kulları bilsin de öylece övsünler diye zatını övdü.

İkincisi: Kulda her ne kadar güzel meziyetler olsa da, bunlar Allah'ın kuluna ihsanıdır. Kuldaki meziyet, kendi gücüyle oluşmamıştır. Bundan dolayı kendisini medihte bulunması câiz olmaz. Bunun bir benzeri de şudur: Cenab-ı Hak, kullarını, yaptıkları iyilikler karşılığında herhangi bir insanı minnet altına sokmaktan yasaklamıştır. Halbuki medih konusunda anlatılan sebepten dolayı kendisi, kullarını minnet altına sokmuştur. Kur'an-ı Kerimde şöyle buyuruluyor: '*Onlar İslâma girdikleri için sana minnet ediyorlar. De ki: İslâma girdiğiniz için benim başıma kakmayın. Tam aksine sizi imana getirdiği için Allah sizi minnet altına sokar...*'" (Hucurat: 17)

Haşr Sûresi'nin son âyetlerinin okunmasının fazîletine gelince; Rasûlüllah'tan şu hadis rivayet edilmiştir: *"Bir kimse sabahladığında, eûzü billahi's-semî 'ıl alîmi mineşşeytânirracîm der ve Haşr Sûresi'nin son üç âyetini okursa, Allah o kimseye yetmiş bin melek tayin eder, akşama kadar ona duâ ederler. Bu günde ölürse şehid olarak ölür. Kim bunları akşamleyin okursa, aynı derece o kimse için de vardır."*(12)

Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla Haşr Sûresi'nin tefsiri bitti.

12- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ile Dârimî rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. Ayrıca Beyhakî, *İmanın şubeleri* bölümünde, Ma'kıl b. Yesar'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/202, *Muhtasar-u İbn. Kesîr*, 3/480.

SEKİZİNCİ CİLDİN
HADİS İNDEKSİ

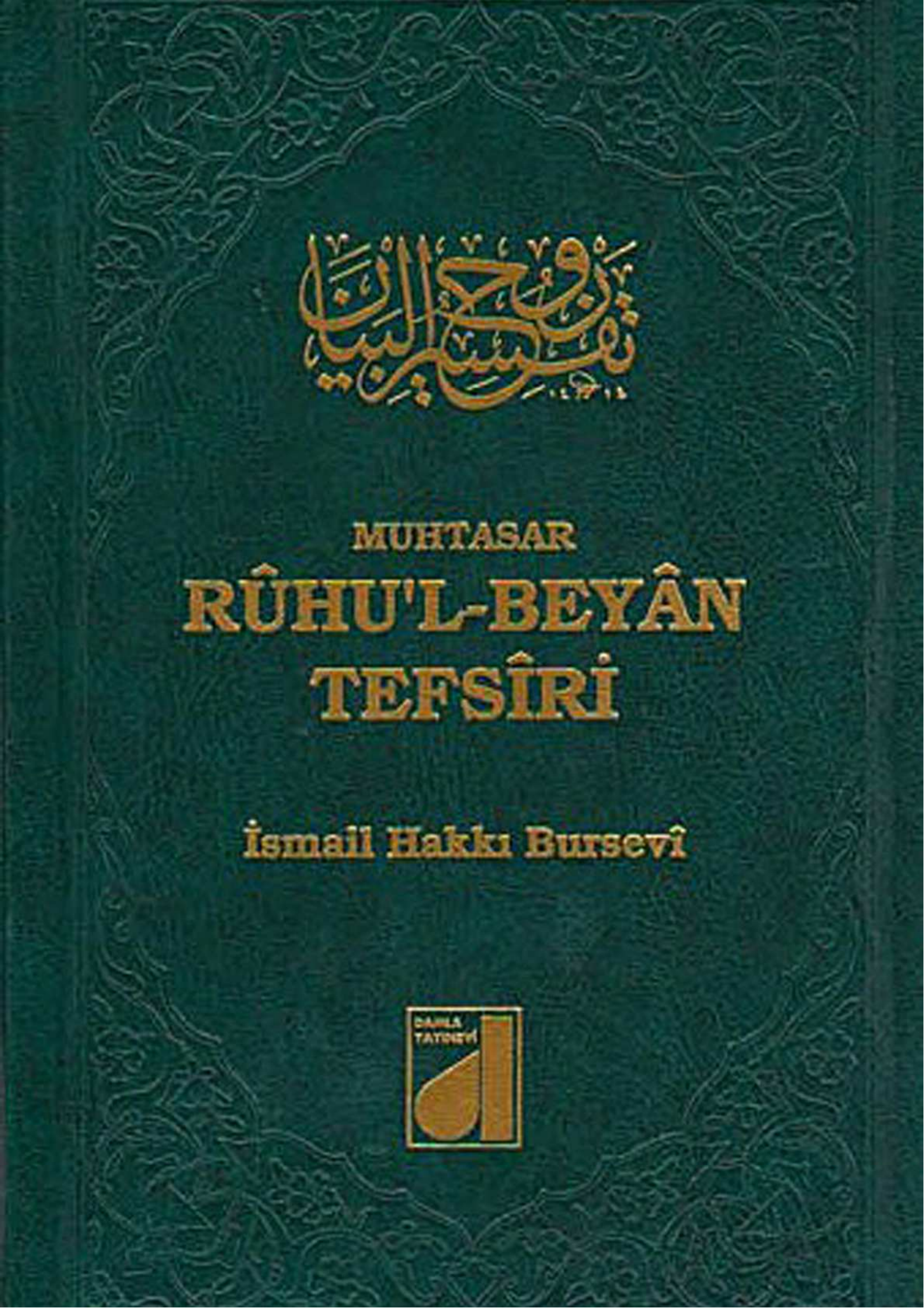

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L
BEYÂN
TEFSÎRİ
9

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من

تفسير روح البيان

١٤ ١٤

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

DOKUZUNCU CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 9

DAMLA YAYINEVİ®
Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı (Copyright)©: Damla Yayınevi Ltd. Şti. **Dizi-Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Küçükçekmece - İSTANBUL 2012/7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ
Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL
Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Mümtehine, Saff, Cum'a, Münâfikûn, Nebe', Nâziât ve Abese sûrelerinin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON
Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL
Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT
Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

MÜMTEHINE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 13 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَآءَ
تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِمَا جَآءَكُم مِّنَ ٱلْحَقِّ يُخْرِجُونَ
ٱلرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ
جِهَٰدًا فِى سَبِيلِى وَٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِى تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَأَنَا۠
أَعْلَمُ بِمَآ أَخْفَيْتُمْ وَمَآ أَعْلَنتُمْ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ
ٱلسَّبِيلِ ① إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا۟ لَكُمْ أَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓا۟
إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِٱلسُّوٓءِ وَوَدُّوا۟ لَوْ تَكْفُرُونَ ②
لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ
وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ③

1. Ey iman edenler! Hem Benim, hem de sizin düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz. Oysa onlar, Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı, Peygamber'i ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Şayet siz Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl gizli gizil sevgi gösterirsiniz? Halbuki Ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.

2. Eğer onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilirler. Size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar. Zaten kâfir olmanızı istemektedirler.

3. Kıyamet gününde akrabalarınız ve çocuklarınız size fayda vermeyecektir. Çünkü Allah aranızı ayırır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

1. «Ey iman edenler! Hem Benim, hem de sizin düşmanınız olanları dost edinmeyin.» Bu âyet, Hatıb İbn Ebî Beltea el-Absî hakkında inmiştir. Hatıb muhacirlerdendi. Bedir Savaşı'na iştirak etmiş ve Hudeybiye'de yapılan Rıdvan Biatı'nda bulunmuştu.

Nasihatın umumi olması için Cenab-ı Hak, bütün mü'minlere hitabetmiştir. Bu âyette *"düşmandan"* maksat, Kureyş kâfirleridir.

Rasûlüllah (s.a.v.) Hicret'in 8. yılında Mekke fethi için hazırlıklara girişince Hatıb Mekke halkına bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke'yi almak istiyor. Tedbirinizi alın. Kalabalık bir ordu ile size yöneldi." Hatıb, mektubu Abdülmuttalib Oğulları'nın azadlı kölesi Sâre ile göndermişti. Sâre, beraberinde Hatıb'ın mektubu olduğu halde Mekke'ye yöneldi. Cebrâil (a.s.) bu durumu, Rasûl-i Ekrem'e haber verdi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Ali, Ammâr, Talha, Zübeyr, Mikdâd ve Ebû Mersed (r.a.)'i Sâre'nin arkasından gönderip şu talimatı verdi: *"Hemen yola çıkın, Ravdet-u Hah denilen yerde deve üzerinde hevdecte bir kadın vardır. Bu kadının beraberinde Hatıb'ın Mekke halkına yazdığı mektubu var. Mektubu alın, kadını serbest bırakın. Mektubu vermemekte diretirse boynunu vurun."*

Kadın mektubu inkâr etti. Hz. Ali kılıcını kınından çekip çıkardı, kadın saç örgüleri içerisinden mektubu çıkardı. Mektubu alıp Medine'de Rasûlüllah (s.a.v.)'a teslim ettiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hatıb'ı çağırdı ve şöyle buyurdu: *"Ey Hatıb! Seni bu harekete sevkeden nedir?"*Hatıb: "Ey Allah'ın Rasûlü! İslâm'a girdikten sonra kâfir olmadım. Sana samimiyetle bağlandıktan sonra karışık işlere girip hile yoluna sapmadım, seni aldatmadım. Fakat ben Kureyşli olmadığım halde onlarla irtibatım vardır. Seninle beraber olan muhacirlerin Mekke'de akrabaları vardır. Onlar Muhacirlerin Mekke'deki mallarını ve çoluk çocuklarını muhafaza ederler. Fakat benim çoluk çocuğumu koruyacak akrabam yoktur. Bundan dolayı onlardan bir destek bulmak istedim ki ehlimi korusunlar. Küfre girdiğim için ve dinden dönerek yapmadım bunu. Mektubumun onlara hiçbir fayda vermeyeceğini de biliyordum."

Rasûlüllah (s.a.v.) Hatıb'ı tasdik edip mazeretini kabul buyurdu. Hz. Ömer (r.a.) "Bana müsade et, şu münâfığın boynunu vurayım," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Yâ Ömer! Hatıb Bedir'de hazır bulundu. Olabilir ki Allah (c.c.) Bedir'de hazır olan kimselerin haline muttalî olup da onlara: 'Dilediğinizi yapın, ben sizi bağışladım' demiş olabilir"* buyurdu. Bu söz üzerine Hz. Ömer (r.a.)'in iki gözünden yaş boşandı.

Bu olayda, fayda olduğu veya gizli kalmasında zarar bulunduğu takdirde casusların sırlarını ve bozguncuların gizli hallerini ortaya çıkarmanın caiz olduğuna, bir kimsenin sakıncalı bir iş yapıp da makul bir sebep gösterdiği takdirde mazeretinin kabul olunacağına, özrün değerli insanlar katında kabul göreceğine işaret vardır.

«Onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz.» Yani, mektuplaşma ve benzeri sevgiye delâlet eden şeylerle muhabbetinizi onlara ulaştırıyor veya aranızda bulunan sevgi sebebiyle Rasûlüllah (s.a.v.)'ın haberlerini onlara veriyorsunuz. Âyetteki *"gerçek"*ten maksat, ya Kur'an veya İslâm Dini yahut da Rasûlüllah (s.a.v.)'dır.

«Oysa onlar, Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı, Peygamber'i ve sizi yurdunuzdan» Mekke'den **«çıkarıyorlar.»** *"Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı"* ifadesi, çıkarmalarının sebebini açıklıyor.

«Şayet siz Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl gizli gizli sevgi gösterirsiniz?» Sanki şöyle denmek isteniyor: Eğer Benim dostlarım iseniz, düşmanlarımı dost edinmeyiniz. Yani, vatanlarınızdan bu iki şey için çıktıysanız o düşmanları dost edinmeyiniz ve onlara sevgi göstermeyiniz. Cihad, mücâhede gibi düşmanla çarpışmak mânâsınadır.

Ta'rifât isimli kitapta şöyle söyleniyor: "Cihad, Hak dine davet etmektir."

Müfredât'ta da şöyle deniyor: "Cihad ve mücâhede, düşmana karşı savunmada bütün gücü sarfetmedir. Üç önemli düşmanla cihad yapılır: Görünen düşmanlarla cihad, şeytanla cihad ve nefse karşı cihad. Cihad, bazan elle bazen de dille olur. Hiç şüphesiz ki Allah yolunda cihad, Allah'ın dinini yüceltmek için yapılır. Başka bir maksat için değil."

Müslümanların Mekke'den çıkmalarının, cihad ve Allah rızasını elde etmeye dayandırılması, Kâfirlerin onları çıkarmalarının, onlara eziyet etmek sûretiyle çıkmalarına sebep olduklarına delâlet eder. Bu sebep, cihad ve Allah rızası için çıkmalarına mani değildir.

"Onlara nasıl sevgi gösterirsiniz?" cümlesi, azarlama ve kınamaya yönelik bir cümledir. Sanki Müslümanlar: "Biz ne yaptık ki böyle azarlanıyoruz?" diye sormuşlar da, "Onlara gizli gizli sevgi besliyorsunuz" cevabını almışlardır.

«Halbuki Ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim.» Allah Teâlâ, açıktan veya gizli olarak düşmana karşı gösterdiğiniz sevgiyi, özür dilemeyi ve buna benzer durumlarınızı bilir. Allah'ın bilmesi noktasında gizli ve aşikârın arasında hiçbir fark olmadığına göre gizlemekte ve özür beyan etmekte ne yarar olabilir?

«Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.» Yani kim Allah düşmanlarına karşı yasak olan dostluğu gösterirse, sonsuz mutluluğu kazanmaya sebep olan hak ve doğru yoldan sapmış olur.

Kurtubî diyor ki: "Bütün bu söylenenler Hatıb'ı azarlamadır. Bu sözler aynı zamanda Hatıb'ın faziletine Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı olan samimiyetine ve imanının doğruluğuna delâlet eder. Çünkü azarlama, sevgiliden sevgiliye karşı yapılır. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

Azarlama ortadan kalkınca sevgi de yok olur.
Azarlama devam ettiği müddetçe sevgi de devam eder.

"İtâb", herhangi bir kimseye karşı, sevginin devam ile beraber, onu terkederek kızgınlığını açığa vurmaktır.

2. **«Eğer onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilirler.»** *"Ele ge-*

çirme" diye ifâde edilen, *"sekf"*, aslında bir şeyi maharetle anlamak ve yapmak demektir. Ama, anlamadan ele geçirme anlamında da kullanılmıştır. Sizi ele geçirmeye imkân bulurlarsa... Gönüllerindeki düşmanlığı açığa vururlar ve düşmanlığın gereğini yaparlar. Hal böyle olunca, onlara karşı sevgi göstermeniz size fayda vermez.

«Size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar.» Yahut da sövmek, esir etmek ve öldürmek gibi sizi üzen şeyler yapmaya çalışacaklardır.

«Zaten kâfir olmanızı istemektedirler.» Dinden dönmenizi ve kendileri gibi olmanızı arzu ederler. Cenab-ı Hak'kın şu âyetleri de bu mânâyı ifade etmektedir: *"Kendi dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır..."* (Bakara:120)

3. «Kıyamet gününde akrabalarınız ve çocuklarınız size fayda vermeyecektir.»

Râğıb der ki: "'*Rahm'*, kadının döl yatağıdır. Anne karnında çocuğun geliştiği yerdir. Akrabalık için kullanılan '*rahm*' kelimesi, bundan istiâre olunmuştur. Çünkü akrabalar bir rahmden türemişlerdir."

Kendilerinden dolayı müşriklere dostluk gösterdiğiniz ve onları korumak için kâfirlere yaklaşmaya çalıştığınız çocuklarınız, kıyamet gününde size hiçbir yarar sağlamıyacaklar ve hiçbir zararı da gideremiyeceklerdir.

«Çünkü Allah aranızı ayırır.» Bu cümle, kıyamet gününde evlât ve akrabaların yarar sağlamıyacaklarının sebebini açıklıyor. Yani Kur'an'ın: *"İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar."*(Abese:34-36) dediği gibi, Allah (c.c.), birbirinizden kaçmanızı zorunlu kılan ve sizde meydana gelen dehşetli bir korku ile aranızı ayırır. Şu hâlde, yarın sizden kaçacak olan kişilerin hakkını gözeteyim derken Allah'ın hakkını niye terkediyorsunuz?

Denildi ki: "Kıyamet günü, usûl ile furû' (baba ile evlâdın) ve akrabaların arası ayrılır, taat ehli olanlar cennet'e isyan ehli olanlar da cehennem'e girerler."

«Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.» Bunun içindir ki, yaptıklarımızın karşılığını verecektir. Burada *"hakkıyla görendir"* cümlesi, *"hakkıyla haberdar olandır"* ifadesinden daha açıktır. Çünkü bu ifade, insanların amellerinin bizzat gözle görüldüğünü ve somutlaştırıldığını ifade ediyor. Sonra buradakilerin çoğu, mektup, mektubu taşıyanı getirmek, onu taşıma karşılığı ücret vermek ve benzerleri, hep gözle görülen şeylerdendir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ
وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ اِلَّا قَوْلَ
اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ
رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾
رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

4. İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda gerçekten sizin için güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz yalnız bir Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda, devamlı bir düşmanlık ve öfke ortaya çıkmıştır." Yalnız İbrahim'in babasına: "Yemin olsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Bununla beraber Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" demesi bu örneğin dışındadır. (Dediler ki:) "Ey bizim Rabbimiz! Yalnız Sana dayandık, yalnız Sana yöneldik. Dönüş yalnız Sanadır.

5. Ey Rabbimiz! Kâfirler için bizi bir deneme konusu yapma. Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Yegâne gâlip, hüküm ve hikmet sahibi olan yalnız Sensin."

4. **«İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda gerçekten sizin için güzel bir örnek vardır.»** Âyetteki hitap, mü'minleredir.

Râğıb'ın dediğine göre: "Arapçada *'üsve'* ile *'kudve'* aynı mânâya gelir. Bunların mânâsı: İnsanın başkasına uyma hususunda içinde bulunduğu hâldir. Bu, güzel, çirkin, sevindirici veya üzücü olabilir. Bu kelime, âyette, arkasından gitmeye örnek olup uyulmaya lâyık güzel huy ve meziyet, demektir."

*"İbrahim'le beraber olanlar"*dan maksat, ona iman etmiş mü'min arkadaşlarıdır. Bir görüşe göre, kendi asrında yaşayan peygamberler ve kendisine yakın olanlardır.

İbn Atıyye dedi ki: "Bu görüş, daha üstündür. Çünkü Nemrud'a karşı koyarken kendisine tâbi olan mü'minlerin bulunduğuna dair harhangi bir rivayet yoktur."

Buhârî'deki bir rivâyet şu şekildedir: "Hz. İbrahim (a.s.) Nemrud'un memleketinden hanımı Sare ile Şam'a hicret ederken ona şöyle söyledi: 'Şu anda senden ve benden başka yeryüzünde Allah'a ibadet eden hiçbir kimse yoktur.'"

«Onlar kavimlerine demişlerdi ki: 'Biz, sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız.» Allah'tan başka olanlardan maksat, putlardır. Evvelâ putperestlerin kendilerinden sonra da puta tapmalarından uzak olduklarını açıkladılar. Çünkü evvelâ mabudlarından uzak olduklarını söylemelerinden maksat, o putlara ibadet etmekten uzak olduklarını ifade etmektir. Putperestlerden uzak olmanın, onlarla arkadaşlık yapmamaya, onlarla bir arada bulunmamaya ihtimali vardır. Mabudlarından uzak olmanın da, ona yaklaşmamaya ve ona değer vermemeye ihtimali vardır. Onlardan uzak olmanın, aynı zamanda onlara akrabalık yapmaktan uzak durma mânâsına da ihtimali vardır. Çünkü şirk, akrabalıkları böler ve dostlukları koparır.

Âyetin özet mânâsı şudur: İbrahim'in yaptığı gibi yapsanız ya! Şöyle ki o, kâfir olduklarından dolayı babasından ve kavminden uzaklaştı. Mü'minler de böyle yaptı.

«Sizi tanımıyoruz.» Yani sizin dininizi tanımıyoruz. **«Siz yalnız bir Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda devamlı bir düşmanlık ve öfke ortaya çıkmıştır.'»** Size karşı olan ve asla terketmiyeceğimiz tavrımız bu olacaktır. Fakat üzerinde bulunduğunuz şirki bırakırsanız o tardirde aramızda bulunan düşmanlık dostluğa, öfke sevgiye, yabancılaşma ülfet ve ünsiyete dönüşür.

İman noktasında; Allah'a, Meleklere, Kitaplara, Peygamberlere ve Âhiret gününe iman etmek şart olduğu halde neden *"Siz yalnız bir Allah'a iman edinceye kadar..."* denilmiştir? diye bir soru sorulacak olursa, cevaben derim ki: Tek bir Allah'a iman etmek, imanın bütün esaslarına inanmayı gerektirir. Bununla beraber bu âyetten maksat, putları reddedip yalnız bir ilâhın olduğunu bildirmektir.

Bazı âlimler dedi ki: "İbrahim'in örnek oluşu demek, Allah'a dostluk, Allah'tan başkasına gönülde yer vermemek, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve Allah aşkından ağlamak, ah çekmek demektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten İbrahim çok niyaz eden ve halim selim bir insandı."*(Tevbe:114)

İbn Ata (r.a.) dedi ki: "*'Üsve'*, zahirde ve bâtında Allah'ın dostu Hz. İbrahim (a.s.)'i örnek almaktır. Zahirde, cömertlik, güzel ahlâk ve zorluklara rağmen Alah'ın emirlerine uymak gibi üstün ahlâkını örnek almak; bâtında ise, bütün fiillerde ihlâs, her an kalben Allah'a yönelmek ve Allah'ın zatı için O'ndan başka her şeyi kalpten çıkarmak gibi meziyetlerini benimsemektir."

«Yalnız İbrahim'in babasına: 'Yemin olsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Bununla beraber Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez' demesi bu örneğin dışındadır.» İbrahim (a.s.)'in babasının adı Âzer'di. Âyetteki istisna, *"usvetün hasenetün=güzel örnek"*ten istisnadır. Çünkü, İbrahim (a.s.)'in kâfir babası için mağfiret istemesi aklen ve şer'an caiz olsa da -çünkü âyetin de ifade ettiği gibi Hz. İbrahim mağfiret talebini, babasının cehennemliklerden olduğu açığa çıkmadan önce yapmıştır- bu noktada Hz. İbrahim'e uymak asla gerekli olan şeylerden değildir. Çünkü bundan maksat, mutlak olarak örnek alınması gereken şeylerdir. Ondan yüz çevirmenin azabı gerektirdiğini daha sonra gelecek olan şu cümle ifade etmektedir: *"Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah'ın, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Hamde lâyık olan yalnız O'dur."* (Mümtehıne:6)

Şu hâlde, güzel örnekten bu durumun istisna edilmesi; imanı umulan kâfire mağfiret ve imanla duâ etmenin yokluğunu ifade eder. Bu, aklı başında olan hiçbir kimsenin şüphe etmeyeceği hususlardandır. Fakat bunun caiz olmadığına gelince, istisnada buna kesinlikle bir işaret yoktur.

Âyetteki *"baba"* kelimesini "amca"ya hamledip yorumlamak, hem akla hem de nakle aykırıdır. Çünkü Allah ölüden diri çıkarır, mûteber olan soy değil, huydur.

"Bununla beraber Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez." Yani, senin için mağfiret talep edeceğim. Benim yapabileceğim, yalnız mağfiret istemektir. İman etmezsen, gelecek azaba mani olamam. Bu âyette, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in üstünlüğünü ifade eden apaçık işaret vardır. Çünkü Cenab-ı Hak Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymayı mutlak olarak emretmiş, hiçbir istisna yapmadan şöyle buyurmuştur: *"...Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının, vazgeçin."*(Haşr:7) Halbuki İbrahim (a.s.)'e uymayı emrettiği zaman istisnada bulunmuştur. Yine Cenab-ı Hak, Ahzab Sûresi'nde şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki, Allah Rasûlü'nde sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır."*(Ahzâb:21) Cenab-ı Hak bu âyette, Rasûlüllah'a uymayı mutlak olarak zikredip hiçbir şeyle kayıtlamamıştır.

«(Dediler ki:) 'Ey bizim Rabbimiz! Yalnız Sana dayandık, yalnız Sana yöneldik. Dönüş yalnız Sanadır.» Bu söz, Hz. İbrahim (a.s.) ve onunla olanlardan nakledilen güzel örneğin devâmıdır. Yani, günahlarımızı itiraf etmek ve itaat etmek suretiyle yalnız Sana yöneldik. Ahirette dönüş yalnız Sanadır, anlamınadır.

Âyette cârr ve mecrûrun öne alınışı; tevekkül, yöneliş ve dönüşün yalnız Allah'a olduğunu ifade etmek içindir.

5. «Ey Rabimiz! Kâfirler için bizi bir deneme konusu yapma.» Yani onları bize hakim kılmak suretiyle kâfirler için bizi bir fitne kılma. Sonra onlar, dayanamıyacağımız bir şekilde bize işkence ederler.

Bazı âlimler dedi ki: "Bu duanın mânâsı şudur: Ey Rabbimiz! Bizi fakir, kâfirleri zengin eyleme. Sonra sanırlar ki, kendileri hak, biz ise bâtıl yoldayız."

«Bizi bağışla.» Bizden meydana gelen günahları bağışla. Bağışlamaman, ayıpların ortaya çıkmasına ve korkunç bir musîbete sebep olur.

«Ey Rabbimiz!» Bu nidânın tekrarı, duâ ve niyazda mübalâğa ifade etmek içindir. Buna göre, bu dualar evveline bağlıdır. Hikmet ve izzeti ifade ile Allah'ı övmeye vasıta kılmak için, sonraki cümlelere öncü olması da mümkündür. Fakat birinci görüş, daha isâbetlidir. **«Yegâne gâlip, hüküm ve hikmet sahibi olan yalnız Sensin.'»** Kendisine sığınanın zelil olmadığı, tevekkül edenin de ümidinin boşa çıkmadığı yegâne galip O'dur. Hikmetsiz ve mânâsız hiçbir şey yapmaz.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَم۪يدُ (٦) عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذ۪ينَ عَادَيْتُمْ
مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَد۪يرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ (٧)

6. Yemin olsun ki, onlarda sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, hamde lâyık olan yalnız O'dur.

7. Olur ki Allah, sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah, gücü yetendir. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

6. «Yemin olsun ki, onlarda sizin için, Alah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır.» *"Onlar"*dan maksat, İbrahim (a.s.) ve onunla beraber olanlardır. Hz. İbrahim (a.s.)'e uymaya teşvikte mübalâğa için *"güzel örnek"* ifadesi tekrar edilmiştir. Tîbî bunu, genellemeden sonra tahsis olarak kabul etmiştir.

Burhanu'l-Kur'an adlı kitapta söylendiğine göre: "Birinci *'güzel örnek'* ifadesi söze, ikincisi ise, fiil ve hareketlere yöneliktir. Bunun için tekrar edilmiştir."

Fethu'r-Rahmân'da: "Birincisi düşmanlıkta örnek, ikincisi ise korku ve haşyette örnektir," denmiştir.

Keşfu'l-Esrâr'da bildirildiğine göre: "Birincisi, kâfirlerden ve onların fiillerinden berâete bağlıdır. İkincisi ise, Hz. İbrahim (a.s.) ve onunla olanlara uymayı emrediyor. Taki onların elde ettikleri mükâfatı elde etsinler ve onların intikalleri gibi ebedî âleme intikal etsinler."

Allah'ı arzu etmek, O'na kavuşmaya iman etmekle; ahireti arzu etmek ise, onun meydana geleceğini tasdik etmekle olur.

«Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, hamde lâyık olan yalnız O'dur.» Bu, onun gibi, Allah'tan yüz çeviren kâfirlere yapılan tehditler cümlesindendir. Yani, kim kâfirleden uzak durma konusunda da, İbrahim (a.s.)'e ve onunla birlikte olanlara uymaktan yüz çevirir ve inkârcılarla dostluk içine girerse, hiç şüphesiz sadece Allah, yarattıklarından hiçbirine muhtaç değildir. Onların dostluğundan ve iman ehline yardımlarından müstağnidir.

Allah muhtaç olduğu için kullarını ibadet yapmakla sorumlu tutmamıştır. Yüce Allah, dininin koruyucusu ve mü'minlerin yardımcısıdır. O, zatında hamdedilmeye lâyık olandır, zatında övülmüştür. Sahih olan kudsî hadislerden birisinde şöyle buyurmuştur: *"Ey kullarım! Bana zarar vermeye gücünüz yetmez ki Bana zarar veresiniz. Bana yarar sağlamaya da gücünüz kâfi gelmez ki Bana menfaat temin edesiniz. Ey kullarım! Şayet sizin geçmişleriniz, gelecekleriniz, insanlarınız ve cinleriniz, içinizde kalbi en müttakî olanınız gibi olsalar, bu Benim mülkümde hiçbir ziyadelik meydana getirmez. Ey kullarım! Şayet sizin geçmişleriniz, gelecekleriniz , insanlarınız ve cinleriniz sizin en günahkârınız gibi olsalar, bu Benim mülkümde hiçbir noksanlık meydana getirmez. Ey kullarım! Eğer sizin geçmişleriniz, gelecekleriniz, insanlarınız ve cinleriniz bir alana toplanıp Benden isteseler, Ben de her insana istediğini versem, bu ancak bir iğnenin denize sokulup çıkarılması gibi, Benim hazinemden hiçbir şeyi eksiltmez. Ey kullarım! Ben amellerinizi sizin için zaptedip kaydediyorum. Sonra da amellerinizin karşılığını tam olarak size vereceğim. Artık kim hayır bulursa Allah'a hamdetsin. Kim de bundan başka bir şey bulursa yalnız kendini kınasın."*(1)

1- Hadisi Müslim ve Tirmizî Ebû Zerri Gıfârî'nin hadisinden rivayet etmişlerdir. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu sizin aranızda da haram ettim. Biribirinize zulmetmeyin."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/11.

7. **«Olur ki Allah, sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir.»** Âyetteki *"düşman olduklarınız"*dan maksat, akrabaları olan müşriklerdir.

Râğıb der ki: "Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de *'asâ'* ve *'lealle'* kelimelerini, insanın daima Allah'tan bir ümit üzere bulunmalarını hatırlatmak için zikretmiştir. Allah'ın umucu olması manâsında değildir."

Bu izaha göre mânâ şöyle olur: Bu hasusta ümitvar olunuz. Aranızda dostluğun meydana gelişi, dinde size uymaları suretiyle olur. Allah bunu mü'minlere vadetti. Çünkü gördü ki, mü'minler babalarına, çocuklarına ve diğer akrabalarına, İslâm namına düşmanlık yapmada şiddet gösteriyorlar ve onlarla ilgilerini tamamen kesiyorlardı. Gönüllerini hoş etmek için Cenab-ı Hak bu vaatte bulundu. Yüce Allah bu vaadini de yerine getirdi. Müslümanlara Mekke fethini nasibetti. Ebû süfyan, Sehl İbn Amr, Hakim İbn Huzam, Haris b. Hişam ve Arap kodamanlarından diğer ileri gelen birçok kimseler İslâm'a girdiler. Bunlar, İslâm'a girmeden önce Müslümanlara şiddetle düşmanlık gösteriyorlardı. Fakat İslâm'a girdikten sonra aralarında mükemmel bir sevgi ve dostluk meydana geldi.

«Allah gücü yetendir,» Kudreti sonsuzdur. Bundan dolayıdır ki gönülleri çevirmeye, durumları değiştirmeye ve sevgiyi gerektiren sebepleri kolaylaştırmaya gücü yeter.

«Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Müşriklerden Müslüman olanları bağışlar, akrabalarına olan düşmanlıkları dostluğa çevirmek suretiyle onları esirger. Âyetin, "daha önce müşriklere gösterdiğiniz dostluktan dolayı meydana gelen ve hala onlara karşı olan akrabalık meylinden kaynaklanan kusurlarınızı bağışlayandır," anlamında olduğu da söylenmiştir.

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ

عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ

تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ اِنَّمَا

يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ
دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

8. Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.

9. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte onlar, zalimlerin ta kendileridirler.

8. «Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı yasaklamaz.» Bunlara karşı iyilik yapmanızdan sizi menetmez. Yasak olan, sözle, iyi münasebetle ve mal ile ilgi kurmakla onlara iyilik yapmaktır. Onlara adaletle muamele eder, zulüm etmezsiniz.

Cenab-ı Hak'kın mü'minlere, kâfirlere bile adaletle muamele etmelerini ve onlara zulmetmekten sakınmalarını tavsiye etmesi, Müslüman kardeşine zulmetmeye kalkışan Müslümanın haline acımak gerektiğini ifade etmek hususunda yeterli bir uyarmadır.

Din uğrunda savaşmak'tan maksat, dine karşı ve onu ortadan kaldırmak için savaşmaktır.

«Çünkü Allah adaletli davrananları sever.» Allah her türlü muamelede adaletli olmayı sever.

Rivayet olundu ki: Abdu'l-Uzza'nın kızı Kuteyle, müşrike olduğu halde birtakım hediyelerle Ebû Bekir (r.a.)'in kızı Hz. Esma'nın yanına geldi. –Rasûlüllah (s.a.v.) ile Kureyş kâfirleri arasında anlaşma olduğu bir zamanda idi bu- Hz. Esma bu hediyeleri kabul etmedi. İçeri girmesine de izin vermedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Rasûlüllah (s.a.v.) da Esmâ'ya Kuteyle'nin içeri girmesine izin vermesini, hediyeleri kabul etmesini, Kuteyle'ye ikram ve iyilikte bulunmasını emretti.(2) Kuteyle Hz. Ebû Bekir'in zevcesi idi. Cahiliyet devrinde boşamış idi.

9. «Allah, yalnız sizinle din uğrunda» dinin nûrunu söndürmek için **«savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar.»** Müslümanları Mekke'den çıkaranlar, Mekke halkının azgınları ve zalimleri idi. Yardım edenler de diğer ahali idi. Yüce Allah sizi, kâfirleri dost edinmekten sakındırır.

«Kim onlarla dost olursa işte onlar, zalimlerin ta kendileridirler.» Yani kendilerini ilâhî azaba maruz bırakmakla, kendilerine zulmeden zalimlerdir. Allah Teâlâ, bizi ve sizi, geçici olanı değil ebedî olanı isteyen kimseler kılsın!...

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ
مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ
فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ
وَآتُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا
مَا أَنْفَقُوا ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Aslı *Sahîhayn*'dadır. İbn Kesîr'in *Muhtasarı*'na bak. 3/484.

(١٠) وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا
الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ
مُؤْمِنُونَ (١١)

10. Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin. Mü'min kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mü'min kadınlara helâl değildir. Kâfir kocalarının sarfettikleri mehri geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğiniz mehri isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Allah, aranızda hükmeder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

11. Eğer eşlerinizden biri, sizden kâfirlere kaçar da, mehir verme sırası size gelirse (3)*, eşleri gitmiş olanlara, harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.*

10. «Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin.» Bu âyette, kâfir olan iki gurubun hükmü açıklandıktan sonra, iman ettiğini açıklayanların hükmü beyan edilmektedir. *"Mü'min kadınlar"* derken, onların açık ve görünen durumlarına ve dillerinin ikrarına göre hüküm verilmiştir. Veya iman etmek üzere oldukları için mü'min kadınlar denmiştir. Bunlar Allah'ın ilminde mü'min oldukları için *"mü'min"* diye isimlendirilmeleri yadırganmaz. Allah'ın ilminde mü'min olmaları, Müslümanlar tarafından imtihan olunmalarına mani değildir.

3- Bazı müfessirler bu cümleyi "savaşta galip gelirseniz" diye îzah etmişlerdir. Birçok Türkçe mealde de aynı şekilde terceme edilmiştir. Biz, müellif İsmail Hakkı Hazretlerinin izâhına uygun olarak bu şekilde terceme ettik. (Mütercim)

Bu kadınlar, kâfirler arasından İslâm'a rağbet edip hicret ederlerse onları imtihan edin. Yani iman noktasında kalplerinin dillerine uyup uymadığına göre deneyin ve sonucunda bir kanaate ulaşın.

Rivayet olundu ki: Kocasını zarara uğratmak isteyen kadınlar: "Ben Muhammed (s.a.v.)'e hicret edeceğim" diyordu. Bundan dolayı Rasûlüllah (s.a.v.) onları imtihan etmekle emrolundu. Rasûlüllah (s.a.v.), imtihan ettiği bu kadınlara şöyle diyordu: *"Kocana kızdığından, bir yerden başka bir yere gitmeyi arzu ettiğinden dolayı hicret etmediğine, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'a yemin et. Dünya menfaatini aramak veya meydana gelen herhangi bir olaydan dolayı vatanından çıkmadığına, yalnız Allah, Peygamber sevgisi için ve İslâm'a girmek arzusu ile hicret ettiğine dair Allah'a yemin et."*(4)

Hicret eden kadın buna göre, kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunmadığı Allah'a yemin edince Rasûlüllah (s.a.v.) bu kadının kocasına mehrini iade eder, yaptığı harcamaları öderdi ve kadını kocasına geri vermezdi.

Suheylî dedi ki: "Bu âyet, Abdurrahman İbn Avf'ın hanımı, Ukbe'nin kızı olan Ümmü Gülsüm hakkında nazil olmuştur. Abdurrahman İbn Avf'tan İbrahim isimli bir çocuk meydana getirmişti. Ümmü Gülsüm, Osman İbn Affân'ın, anne bir kız kardeşiydi. Annelerinin adı Ervâ idi."

Bu âyet gösteriyor ki, yerinde imtihan güzel ve faydalıdır. Bunun içindir ki, evlenilen hanım zifaf gecesi imtihan olunur ve İslâm'ı anlatması istenir. Fakat soruda kolaylık gösterilir ve cevaba da işaret olunur.

«Allah, onların imanlarını» sizden **«daha iyi bilir.»** Çünkü Allah, onların kalplerinde olanlardan haberdardır. O'nun için Allah'ın onları imtihan etmesine ihtiyaç yoktur. Halbuki insan böyle değildir. O imtihan etmeye muhtaçtır. Bu cümle ara cümlesidir.

«Eğer siz de, onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin.» İmtihan ettikten sonra, elde edilmesi sizin için mümkün olan bir ilimle -ki bu, alâmetlerin ortaya çıkması ve yeminle

---

4- Bu hadisi, Bezzâr, İbn Münzir, İbn Ebî Hatim İbn Abbas'tan hasen bir senetle rivayet etmişlerdir. İbn Münzir'in lâfzı şu şekildedir: "İbnü Abbas'a: Rasûlullah kadınları nasıl imtihan ederdi? diye soruldu. Şöyle dedi: Bir kadın Hz. Peygamber'e geldiği zaman Hz. Ömer, bir yerden başka bir yere gitmek için çıkmadığına, kocasına olan öfkesinden dolayı çıkmadığına, dünyalık için çıkmadığına, sadece Allah ve Rasûlünün sevgisi için çıktığına yemin ettirirdi." Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/208.

meydana gelen zann-ı galiptir- onların mü'min olduğunu anlarsanız, artık onları kâfir kocalarına geri döndürmeyiniz. Zann-ı galibin ilim yerine geçtiğini bildirmek için, âyette *"ilim"* diye ifade edilmiştir. Mü'min kadınlar kâfir kocalarına geri verilmez, çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

«Mü'min kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mü'min kadınlara helâl değildir.» Bu cümle, mü'min kadınların, kâfir kocalarına geri verilmeyeceğinin sebebini açıklamaktadır. Yani, imanın şerefinden dolayı hiçbir Müslüman kadın kâfire helâl değildir. Küfrün pisliğinden dolayı da hiçbir kâfiri Müslüman kadınla nikâhlamak helâl değildir.

Âyetteki tekrar, bu haram oluşu güçlendirmek içindir. Yoksa iki taraftan birisinin helâl oluşunu reddetmek kâfidir. Yahut da birinci cümle, ilk nikâhın sona erdiğini beyan, ikincisi ise yeni bir nikâhın mümkün olmadığını bildirmek içindir.

«Kâfir kocalarının sarfettikleri mehri geri verin.» Bu ikinci hükümdür. Yani, kâfir kocalarına verdikleri kadar mehri geri verin. Burada *"sarfettikleri"*nden maksadın mehir olduğu şundan anlaşılmaktadır:

Hudeybiye Anlaşması'na göre, müşrikler tarafından birisi Müslümanların tarafına geçerse onu müşriklere geri vereceklerdi. Anlaşmadan hemen sonra Hâris'in kızı Sübey'a, İslâm'a girerek Müslümanların tarafına geçti. Rasûlüllah (s.a.v.) henüz Hudeybiye'de bulunuyordu. Mahzûn Kabilesi'nden olan kocası onu istemeye geldi. Ve dedi ki: "Ey Muhammed! Hanımımı bana iade et. Çünkü sen, bizden sana gelenleri iade etme şartını kabul etmiştin." İşte bunun üzerine, bu şartın erkekler hakkında olduğunu, kadınların buna dahil olmadığını beyan için mezkûr âyet nazil oldu.

Sübey'a'ya, Rasûlüllah (s.a.v.) yemin ettirdi. O da yemin edince kocasının sarfettiği mehri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kocasına iade etti. Bunun mehir olduğunda ittifak vardır. Hz. Ömer (r.a.) bu hanımla evlendi.

Müşrikler tarafından gelen mü'min erkekler iade edildiği halde kadınlar edilmiyordu. Çünkü kadınlar kendilerini savunamazlar ve sıkıntılara karşı tahammül göstermekten âcizlik duyarlar.

Ödedikleri mehrin geri verilmesinden maksadın, cömertliği tercih ve insanlık göstermek sûretiyle, mü'minler yönünden hakkı gözetmek olabilir. Aynı zamanda onlara infak edip mehri geri vermek suretiyle kalpleri yumuşatılır ve İslâm'a meylettirilir.

Bu âyet şu mânâyı da ifade eder: Kim olursa olsun veliye yaraşan, velayeti altında olan mü'min bir kadını, bid'atı küfrü gerektiren bir bid'atçıya vermekten sakınmasıdır. Şayet bu bid'at evlilikten sonra ortaya çıkarsa hakim aralarını ayırır. Ancak bid'atından dolayı tövbe eder, imanını ve nikâhını yenilerse bu aile hayatını devam ettirir.

«Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.» Bu, üçüncü hükümdür. İnsanı haktan saptıran günaha, *"cünâh"* denilir. Sonra her günaha bu isim verilmiştir. Bu âyetteki *"onlarla"*dan maksat, Müslümanlara hicret eden kadınlardır. Onların daru'l-harpte kâfir kocaları dahi olsa onlarla evlenebilirsiniz. Çünkü İslâm, onlarla kâfir kocaları arasına girip aralarını ayırmıştır. Kocalarına verilenin mehir yerine geçmediğini bildirmek için onlarla evlenmede mehir verilmesi şartı getirildi. Çünkü âyetin zahiri iki kerre vermeyi gerektiriyor:

1- Kâfir kocalarına ödedikleri mehri iade edip vermek.

2- Ayrıca kadınların kendilerine de mehir vermek.

Ebû Hanife bu âyeti, şu görüşüne delil göstermiştir: "Karı ve kocadan biri daru'l-harpten çıkıp Müslüman veya zımmî olarak İslâm memleketine gelse, diğeri daru'l-harpte kalsa aralarında nikâh kalmaz."

Ebû Hanifeye göre, daru'l-İslâm'a hicret eden böyle Müslüman kadının, boşanan zımmî kadının ve kocası ölmüş kadının iddet beklemesi de gerekmez ve gebe olmadığı takdirde onunla evlenmek mübahtır. Çünkü Cenab-ı Hak, iddetin bitmesiyle kayıtlamaksızın, mehirlerini ödedikten sonra onlarla evlenmede hiçbir şekilde günah olmadığını bildirir. Fakat Ebû Yusuf ile Muhammed iddet beklemesi gerekir derler. Hidaye'de ifade edildiğine göre Ebû Hanife'nin bu görüşü, kocasından boşanan kadın iddet beklemez inancında olan kimseler hakkındadır. Fakat kadın gebe olursa, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahirete imanı olan kişi, suyuyla başkasının tarlasını sulamasın."*(5)

5- Hadisi Ebû Davud, Ruveyfî İbn Sabit'ten rivayet etmiştir. Uzun bir hadisten alınmıştır. Huneyn gününde Rasûlüllah (s.a.v.) bunları söylemiştir. Ebû Davud'un rivayetinde şöyle denilmiştir: *"Allah'a ve ahirete imanı olan kişi, suyuyla başkasının tarlasını sulaması helâl değildir."* Yani gebe kadınlarla cinsi ilişki de bulunmasın. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/120.

«Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» Bu, dördüncü hükümdür. *"Isam"*, ismet kelimesinin çoğuludur. İsmet, akitten veya sebepten kendisine tutunulan şeydir. *"Kevâfir"*, inkârcı kadın mânâsındaki "kâfire" kelimesinin çoğuludur. Kâfir kadınlar iki guruptur:

1- Hicret emeyip daru'l-harpte küfür üzere devam edenler.

2- Hicret ettikten sonra İslâm'dan dönüp tekrar kâfir kocalarıyla bir araya gelenler.

Âyetin manâsı şöyle olur: Sizinle müşrik kadınlar arasında hiçbir bağ ve zevciyet alâkası bulunmasın.

Burada *"ismet"*ten maksat nikâhtır. Kimin hanımı Mekke'de kâfir olarak bulunursa veya Müslüman iken İslâm'dan dönüp Mekke'ye giderse o kadına önem verilmez ve Müslüman hanımlarından sayılmaz. Çünkü ihtilâf-ı dareyn (yani, küfür ve İslâm memleketleri farklılığı) nikâh bağını keser. Bu sebeple böyle bir kadının kocası ondan başka dört kadın alabilir veya onun dışında dördüncü ile evlenebilir. Kâfir kadının kız kardeşiyle de iddet beklemeksizin evlenebilir. Bu âyet, küfür memleketinde kalan, Müslüman olmayan, kocaları İslâm'a girip hicret ettiği halde kendileri hicret etmeyen kadınlar hakkındaki şer'i hükme işaret etmiş oluyor.

İbrahim Nehâî'den gelen bir rivayete göre, âyette kastedilen kadın, Müslüman olduğu halde küfür memleketine gidip küfre giren kadındır. Buna göre; *"Mü'min kadınlar, hicret ederek size geldiği zaman..."* cümlesi, *"kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın"* cümlesinin karşısında, Müslüman olduktan sonra dinden dönerek İslâm yurdundan küfür memleketine giden kadınların hükmünü ifade eder. Her iki görüşe göre de, kocaları ile aralarındaki nikâh bağı yok olur. Ülkelerin farklı olması cihetiyle kocalarının sorumluluğundan çıkarlar.

"İsmet", menetmek demektir. Bu âyette, nikâh akdi kastedilmiştir. Çünkü bu nikâh, kocalarının kendilerini serbest olmaktan alıkoymalarına sebeptir. Neticede mânâ şu oluyor: İhtilâf-ı dareynin meydana gelmesinden evvel, onlarla sizin aranızda var olan nikâh akdine hiçbir önem vermeyin.

Hanefîlere göre, sadece daru'l-harbe ulaşmakla bu eşler arasındaki nikâh bağı kopar. Bu sebeple ayrılık meydana geldikten sonra artık boşamaya ihtiyaç kalmaz.

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kızı Hz. Zeyneb, Ebu'l-Âs'ın hanımıydı. Mekke'den çıkıp Medine'ye Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına geldi. Ebu'l-Âs müşrik olarak Mekke'de kaldı. Daha sonra Medine'ye gelip Müslüman oldu. Rasûlüllah (s.a.v.) da kızı Zeyneb'i tekrar ona verdi.

Karı ve koca beraber Müslüman olsalar veya ehl-i kitap olan kadının kocası İslâm'a girse, ittifakla nikâhları devam eder. Bir kadın İslâm'a girse bakılır: Eğer kocası kendisi ile daha evvel cinsi ilişkide bulunmuş ve kocası da iddet bitmeden Müslüman olursa ittifakla nikâh devam eder. Eğer daha önce cinsi ilişkide bulunmamışsa aralarında ayrılık meydana gelir, yani nikâh düşer. Üç mezhebe göre bu talak değil, nikâhın feshidir.

Ebû Hanife der ki: "Evvelâ kocaya İslâm arzolunur. Eğer Müslüman olursa o kadın hanımıdır. Nikâh devam eder. İslâm'a girmeyi kabul etmezse, hakim aralarını ayırır." Bu ayrılık, Ebû Hanife ile Muhammed'e göre talak, Ebû Yusuf'a göre fesih sayılır. Daha evvel zevciyet ilişkisinde bulunulmuş ise kadına mehri verilir. Bulunmamışsa ittifakla verilmez.

Müslüman karı kocadan birisi İslâm'dan dönse, Ebû Hanife ve İmam Mâlik'e göre, döner dönmez nikâh düşer. İster cinsi ilişkiden önce olsun ister sonra olsun.

Şâfiî ile Ahmed İbn Hanbel'e göre, İslâm'dan çıkma olayı cinsi ilişkiden önce olmuşsa nikâh fesh olur. Sonra olmuşsa, iddetin bitmesiyle aralarındaki nikâh da sona erer. Eğer karı kocadan mürted olan, iddet bitmeden tekrar Müslüman olsa nikâh sabit olur. Aksi halde iddetin bitmesiyle nikâh fesh olur.

Cinsi ilişkiden sonra mürted olan zevce ise mehrini alır. İlişkiden önce mürted olmuşsa mehir alamaz. Mürted olan zevc ise, ilişkiden sonra ise zevce mehrin tümünü, önce ise ittifakla yarısını alır. *Fethu'r-Rahmân*'da böyle izah edilmiştir.

Sehl (r.a.) bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Bid'at ehlinin hiçbir görüşüne uymayın."

«Sarfettiğiniz mehri isteyin.» Bu, beşinci hükümdür. Yani, ey mü'minler! Kâfirlere katılan kadınlarınıza vermiş olduğunuz mehirleri kâfirlerden isteyiniz. Yani, sizden bir kimsenin hanımı mürted olur ve daru'l-harbe giderse, ona verdiğiniz mehri yeni kocasından isteyiniz. Herhalde bu hüküm, misliyle karşılık vermek suretiyle bazı mü'minlerin gönlünü hoş tutmak içindir. Yoksa kerim kişiler, buna tenezzül etmezler.

«Onlar da sarfettiklerini istesinler.» Yani, kâfirler de size hicret eden hanımlarının mehirlerini sizden istesinler. İslâm'a girip Müslümanlara hicret eden kadına vermiş olduğu mehri, o kadınla evlenen Müslümandan harbî kocası ister.

"Onlar da sarfettiklerini istesinler" âyeti, kâfirlerin de şeriat hükümleriyle muhatap olduklarını gösteriyor. Bu, mü'minlere mehirlerin ödenmesini emrediyor. Şu âyette de böyledir: *"...Kâfirler sizde (savaş esnasında) bir sertlik bulsunlar..."*(Tevbe:123) Yani savaşta onlara karşı sert olun.

«Allah'ın hükmü budur.» Bu âyette anılan hükümler, uyulması için Allah'ın verdiği hükümlerdir. **«Allah, aranızda hükmeder.»** Bu cümle, müstakil bir cümledir. Allah'ın hükmüne riayet edip onunla amel etmeye teşvik ve te'kid ifade eder.

Fethu'r-Rahmân müellifi şöyle dedi: "Daha sonra bu hüküm nesholundu, yalnız: *'Mü'min kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mü'min kadınlara helâl değildir'* kısmı müstesna, bu kısım neshedilmiş değildir."

«Allah,» yararlarınızı **«hakkıyla bilendir. Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Yüce hikmetin gerektirdiği şeyleri hükmeder.

İbnu'l-Arabî şöyle söyledi:"Allah'ın bu hükmü, bu olayda yalnız bu zamânâ aittir."

Zührî de dedi ki: "Eğer Hudeybiye Günü'nde Rasûlüllah (s.a.v.) ile Kureyş arasında meydana gelen bu anlaşma ve sulh olmasaydı, gelen kadınları tutar ve mehri geri vermezdi. Nitekim anlaşmadan önce Medine'ye gelen kadınlara Rasûlüllah (s.a.v.) böyle yapmıştır."

Rivayet olundu ki: Bu âyet inince Müslümanlar, emrolundukları şekilde muhacir kadınların mehirlerini müşrik kocalarına verdiler. Fakat müşrikler, kâfir kadınların mehirlerinden Müslüman kocalarına hiçbir şey vermediler. Ve dediler ki: "Size ait, bizde hiçbir şey olduğunu bilmiyoruz. Eğer sizin yanınızda bize ait bir şey varsa sahibine verin." Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

11. «Eğer eşlerinizden biri, sizden kâfirlere kaçar da, mehir verme sırası size gelirse...» Düşünmeksizin ve tereddüt göstermeksizin, sizden birinin hanımı ansızın kâfirlere ve yurtlarına firar edip giderse... Âyette geçen *"şey"* kelimesi, Arapçada *"ehad=bir"* kelimesinden daha umumi olduğu için kadınların bütün sınıflarını içine almada daha uygundur. Yani, Arap, acem, hür veya köle, hangi çeşit kadın olursa olsun... Yahut da, hanımlarınızın mehirlerinden herhangi bir şey elinizden çıkıp kâfirlere intikal ederse anlamındadır. Âyette *"zevc"* kelimesi kadın mânâsınadır.

Âyetin ifâde ettiği mânâ şöyledir: Mehri nöbetleşe ödüyorsunuz. Bir Müslümanın hanımı kâfirlere kaçıp da, orada evlendiği yeni kocasından, o dinden çıkan kadının mehrini istemek gerektikten sonra, kâfirin hanımı Müslüman olarak Müslümanların yanına göç eder ve kâfir kocasına mehir ödeme konusunda sıra size gelirse...

Bazan Müslümanların, gelen kadınlarından dolayı kâfirlere mehir vermeleri, bazan da kâfirlerin giden mürted kadınlardan dolayı Müslümanlara mehir vermesi şeklinde olan Allah'ın hükmü, nöbetleşe yaptıkları işlere benzetilmiştir. Bir binite nöbetleşe binmeleri gibi... Yoksa Müslümanların ve kâfirlerin herbirisinin mehir ödemeleri böyle bir nöbetleşmeyi gerektirmez. Çünkü iki taraftan yalnız birisinin defalarca mehir ödemesi gerektiği halde öteki tarafın hiçbir şey ödemesi gerekmeyebilir. Bunun aksi de olur. Şu halde mehir ödemede bir nöbetleşme içine girmezler.

«Eşleri gitmiş olanlara, harcadıkları kadar verin.» Kendisiyle evlendiğiniz muhacir kadınlar için vereceğiniz mehirden, gidenlerin Müslüman eşlerine eski eşlerine verdikleri kadarını verin. Kâfir kocasına vermeyin. Yani, Müslümanın hanımı kaçıp giderse, kâfirler de onun mehrini önceki Müslüman kocasına ödemezlerse, bir kâfirin hanımı da İslâm'a girip Müslümanlara hicret ederse, onun Müslümanlar tarafından ödenmesi gereken mehrinden, hanımı kâfire kaçan Müslümana ödeyin. Böylece bu, onun mehrinin bedeli gibi olur. Bu durumda kadının kâfir kocasına mehir verilmez.

Denildi ki: "Muhacir Müslümanların hanımlarından kaçıp müşriklere katılan tüm kadınların sayısı altıdır: Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü'l-Hakem, Iyaz b. Şeddâd el-Fehrî'nin karısı idi. Umeyye'nin kızı Fatıma, Hz. Ömer'in nikâhında idi, Ümmü Seleme'nin kız kardeşiydi. Ukbe'nin kızı Berû, Şemâs b. Osman'ın karısıydı. Abdu'l-Uzza'nın kızı Abde, kocası Amr b. Abdûr idi. Ebû Cehl'in kızı Hind, Hişam b. Âs'ın nikâhındaydı. Cerûl'un kızı Gülsüm, Ömer (r.a.)'in nikâhındaydı."

Keşşaf'ta açıklandığına göre, Rasûlüllah (s.a.v.) bütün bunlara hanımlarının mehirlerini ganimet mallarından vermiştir.

«İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.» Putlardan ve tâğûtlardan değil. Çünkü Allah'a iman, O'ndan sakınmayı gerektirir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ
لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ
بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ
فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٢)

12. Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi iş işlemekte sana karşı gelmemek hususunda, sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

12. «Ey Peygamber!» Bu ifade, şereflendirme ve yüceltme nidasıdır. **«İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek...»** Bu âyet-i kerime Mekke Fethinden sonra nazil olmuştur. Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.), erkeklerle biat yaptıktan sonra kadınlarla da biat yapmaya başlamıştı. Bu muameleye *"biat"* denmiştir. Çünkü biat yapan kişi, cennet karşılığında nefsini satıyor demektir.

"Mubâyaa", bey' kökünden müfâale babındandır. Alış veriş yaparken, alıcı veya satıcıdan birisinin elini diğerinin eli üzerine koyması, insanların âdetlerindendir. Tâ ki, muameleleri sağlam ve isbat edici olmuş olsun. İki kişi arasında yapılan anlaşma, sağlamlık ve kesinlik hususunda bu karşılıklı alış verişe benzetilmiştir.

Ümmetin Peygamberi ile olan biatı, ona kesinlikle itaat etmesi, hükümı ve emirlerine uymakta bütün gücünü kullanması ve O'na yardım etmesidir. Peygamberin ümmet ile biat etmesi demek, bu anlaşmada sabit olup gereklerini yerine getirdikleri takdirde, onlara mükâfat vadetmesi, ümmetin işini idare etmeyi, görünen ve görünmeyen düşmanlarını yenmede çıkarlarını gerçekleştirmeyi ve hesap gününde onlara şefaat etmeyi vâdetmesidir.

Âyette belirtilen "*şirk = ortak koşmak*"tan maksadın, büyük şirk oluşudur. Şirkin hem büyük şirke hem de küçük şirk olan riaya şamil olması da mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: Allah'tan başka hiçbir ilâh edinmemek ve yalnız Allah rızası için amel etmek üzere biat ederlerse...

"Hırsızlık", kişinin, alma hakkı olmadığı bir malı, gizli olarak almasıdır. Şeriat dilinde ise, özel bir yerdeki belli miktarlarda bir malı almaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Haksız yere hiçbir kimsenin malını almamak üzere biat ederlerse...

"Zina", bir kadınla nikâh akdi olmaksızın cinsi ilişkide bulunmaktır.

Muzhiru'd-Din şöyle söyledi: "Lügatte *"zina"*, haram bir şekilde kadınlık organından cima etmekten ibarettir. Homoseksuellik (lûtilik) ve hayvanlarla yapılan cinsi temas da zinaya dahildir."

*"Çocukları öldürmek"*ten maksat, kız çocuklarını diri diri gömmektir. Yani cahiliyet devrinde olduğu gibi fakirlik ve ayıplanma endişesi ile kız çocuklarını canlı olarak gömmektir. Bu, kaba yüreklilikten ve merhametsizlikten kaynaklanır. Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Cehennemlik olandan başkasının kalbinden merhamet alınmaz."*(6) Canlı olarak kızları toprağa gömme fiilinin kadınlara nisbet edilmesi, ya onların buna rıza göstermelerinden veya kocalarının emriyle bizzat bu işi yapmalarından dolayı olabilir.

"Bühtan", kendisine söylenen kimseyi hayrete düşüren yalandır. Yani onu, şaşkın bir duruma sokar. Bundan dolayı bühtan, yalanların en çirkinidir. Bir kadın kocasına bulduğu bir çocuk için: "Bu, senden olan çocuğumdur," dediği zaman ona bühtan etmiş olur. Yani onun aleyhine, yapmadığı bir şeyi söylemiş olur, onu bühtanın tâ kendisi yapar. Âyette, bühtanın iftira olarak vasıflandırılması , o kadınların yalancılıklarını mükemmel bir şekilde ifade

---

6- Hadisi Şerifi Ahmed İbn Hanbel, Ebû Davud, Tirmizî Ebû Hüreyre'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/341.

etmek içindir. *"İftira"*, yalan uydurmak demektir.

Âyetteki; *"elleri ile ayakları arasındaki"* ifâdesinden maksat, varlığı elleri ile ayakları arasında takdir edilmiş, demektir. Bundan maksat, müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği gibi, kendisiyle bühtan yapılan çocuktur. Yoksa maksat, zina yoluyla çocuk yapıp sonra da onları kocalarına nisbet etmekten onları yasaklamak değildir. Çünkü bu zaten âyetin: *"Zina etmemek..."* bölümü ile yasak edilmiştir. Asıl maksat, bazı yerlerde buldukları çocukları, kocalarına nisbet edip onlara katmaktan yasaklamaktır.

Cahiliyyet devrinde bir kadın, bir yerde, çocuk bulur ve gelir kocasına şöyle derdi: "İşte bu, önümdeki karnımda taşıdığım, iki ayağım arasındaki fercimden doğurduğum senden olan çocuğumdur." İşte bu, iki ayak ve iki el arasındaki uydurulmuş bühtanla kinaye yapılmıştır. Çünkü çocuğu taşıdığı karnı iki eli arasında, çocuğun doğduğu yer de iki ayağı arasındadır. Mana şöyle olur: Kocalarından olmayan buluntu çocuk getirmesinler. Çünkü bu, onlara iftira ve bühtandır. Bühtan ise, şirke bitişen büyük günahlardandır.

«İyi iş işlemekte sana karşı gelmemek» Yani, kendisinden yasakladığın ve kendisiyle emrettiğin hususlarda senin emrine karşı gelmemek **«hususunda, sana bîat etmeye geldikleri zaman...»** Âyette *"marûf"*tan maksat, dinde güzelliği bilinen ve kendisiyle emrolunan güzel şeyler ve dinde çirkinliği bilinip kendisinden yasaklanan kötü hususlardır. Nitekim şöyle denmiştir: "Yapmak veya yapmamak hususunda, Allah'a itaata uygun olan her şey marûftur."

Büyük müfessirlerden birinden şöyle rivayet olunmuştur: "Bu âyette maksat, ölünün arkasından bağırıp çağırmaktan, elbiseleri ölü sebebiyle yırtmaktan, saçları tıraş edip yolmak ve onları saçıp savurmaktan, yüzleri tırmalamaktan, kadınların mahremi olmayan kimselerle konuşmalarından, mahrem olmayan bir erkekle yalnız bir yerde kalmaktan, mahremi olmayan kimselerle yolculuk yapmalarından onları nehyetmektir. Bu izaha göre tahsisten sonra tamim yani, özel konulardaki yasaklar anıldıktan sonra, genelleme vardır.

Burada *"marûf"*un, münkerin zıddı olması ihtimali de vardır. Bu durumda, daha önceki sözler münkerden yasaklama, bu ise marûf ile emir olmuş olur. O takdirde âyet, hem münkeri nehyi, hem de marûfu emri ihtiva etmiş olur.

Rasûlüllah (s.a.v.) yalnız marûf ile emrettiği halde, emri marûfla kayıtlamak, yaratana isyan olan hiçbir hususta hiçbir yaratılana itaat olunmayacağını ifade etmek içindir. Çünkü bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'a itaat etmekte bile şart koşulunca, başkası hakkında nasıl olur? O, şu âyete benziyor: "*Biz her peygamberi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesi için gönderdik...*" (Nisâ: 64) Âyet delâlet ediyor ki, İslâm'a uymayan (münker) konularda idarecilerin emirlerine itaat etmek vacip değildir.

"Allah'a karşı gelmemek üzere..." denmedi. Çünkü, Rasûlüllah (s.a.v.)'a itaat eden, şüphesiz Allah'a itaat etmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı gelen Allah'a karşı gelmiştir.

Âyette sayılan hususların kadınlar hakkında özellikle belirtilmesi, bunların onlar arasında çok görülmesinden dolayıdır. Üstelik bu konuların bir kısmı tamamen kadınlara aittir. Sayılanlar içerisinde en çok çirkin olan, daha az çirkin olandan önce söylenmek suretiyle, bu yasaklar arasında bir sıralama yapılmıştır. Bunun için aralarında en çok görülen ve yaygın olanlar önce belirtilmiştir.

El-Lübâb adlı kitabın müellifi şöyle demiştir: "Cenab-ı Hak bu âyette biatın özelliği hakkında Rasûlüllah'a altı konu belirtti. Bunlar, İslâm'da yasak olan şeylerin esaslarıdır. Emrolunan hususların temelleri olan şeyleri anlatmadı. Bunlar da altıdır: Şehadet, namaz, zekât, oruç, hacc, cenabetten temizlenme. Böyle yapışının sebebi, âyette yasak edilen şeylerin her zaman, her zemin ve her durumda haram oluşu devam ettiği içindir. Onun için devamlılık şartına dikkatleri çekmek daha önemlidir ve daha fazla kuvvet ifade eder."

«Biatlarını kabul et ve...» Yani bu âyette sayılan ve açık olduğu için, herkes tarafından bilinmesi nedeniyle sayılmayan -namaz, zekât, dinin diğer rükünleri ve İslâm'ın alâmetleri gibi- temeller üzerinde o kadınlar ile biat et. Bu şeyleri yerine getirdikleri takdirde mükâfat göreceklerini garanti etme karşılığında seninle biat yaparlarsa, sen de onlarla biat yap. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından biat, mükâfatı vadetmektir. Karşı taraftan biat ise, Rasûlülah'a itaatı taahhüt etmektir. Nitekim bu konu daha önce anlatıldı.

Kadınlarla biat yapmanın, onların Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelmesi ile kayıtlanması, bir an evvel onları biat yapmaya teşvik etmek içindir. Aynı zamanda biat yapmaya davet olunmadıkları halde biat yapmaya olan rağbetlerini de ifade ediyor.

«Onlar için Allah'tan mağfiret dile.» Yani biat yapmada olan sevaba ilâve olarak onlar için Allah'tan mağfiret dile. *"İstiğfar"*, günahların bağışlanmasını ve ayıpların örtülmesini istemektir.

«Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Allah, bağışlamada ve esirgemede çok ileridir. Onun için, yaptıkları biata vefa gösteren kadınları Allah bağışlar ve onları esirger.

Mekke'nin fethi gününde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kadınlarla ne şekilde biat yaptığı hususunda ihtilâf olmuştur. Rivayet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) ile erkekler biat ettikten sonra Safa Tepesi'nde oturup kadınlarla biat yapmaya başladı. Bir kap su istedi, su geldi. Elini bu suya daldırdı. Sonra kadınlar da ellerini bu suya daldırdılar.(7) Bu arada Ebû Süfyan'ın karısı olan Utbe'nin kızı Hind, örtülü olarak tanınmaz bir halde geldi. Böyle yapması, Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza'ya yaptıklarından dolayı Rasûlüllah (s.a.v.) kendisini tanır endişesinden kaynaklanıyordu. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Allah'a hiçbir ortak koşmamanız üzere sizinle biat ediyorum"* buyurunca, Hind başını kaldırıp şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, biz putlara taptık. Biz şimdi görüyoruz ki, sen erkeklerden almış olduğun bir sözü bizden almıyorsun. İslâm'a girip cihad etmek üzere erkeklerle biat ediyorsun." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ve hırsızlık yapmamak üzere..."* buyurdu. Hind: "Ebû Süfyan cimri bir kişidir. Ben onun malından azar azar alıyorum. Bilmem ki bu, bana helâl oluyor mu?" dedi. Ebû Süfyan: "Aldıkların sana helâl olsun," dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem güldü ve: *"Sen Hind misin?"* buyurdu. Hind: "Evet, ey Allah'ın peygamberi! Geçmiş olanları affet. Allah da seni affetsin," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) Hind'i affetti ve sonra şöyle dedi: *"Ve zina etmemeleri üzerine..."* Hind: "Hür kadın hiç zina eder mi?" dedi. Bundan sonra Hz. Ömer şöyle buyurdu: "Eğer Arap kadınlarının kalbi, Hind'in kalbi gibi olsaydı hiçbir kadın asla zina etmezdi." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Çocuklarını öldürmemek üzere..."* Hind: "Biz onları küçükken yetiştirdik, siz onları büyükken öldürdünüz. Siz ve onlar daha iyi bilir."

Hind'in oğlu Hanzele b. Ebî Sufyan Bedir Savaşı'nda öldürülmüştü. Hind'in bu sözü üzerine Hz. Ömer (r.a.) sırtüstü yatıncaya kadar güldü.

7- Bu hususta sahih rivayet şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) kadınlarla konuşarak biat yaptı. Onlarla tokalaşmadı. Buhârî'de Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre: Âişe (r.a.) şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki, biat yaparken Rasûlüllah'ın eli hiçbir kadının eline dokunmadı. Kadınlarla yalnız şu sözüyle biat etti: *"Bunun üzerine seninle biat ettim."* Bu rivayet açıkça ifade ediyor ki, biat yalnız sözle olmuştur. Eli suya batırma rivayeti İbn Sâd'ın ve ibn Merdeveyh'in rivayetidir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/211.

Rasûlüllah (s.a.v.) da tebessüm edip şöyle buyurdu: *"Ve hiçbir iftirada bulunmamak üzere..."* Hind: "Allah'a yemin olsun ki, iftira etmek çok kötü bir iştir. Sen bize doğru yolu ve güzel ahlâkı emrediyorsun." Rasûlüllah (s.a.v.): *"İyi iş işlemekte sana karşı gelmemek hususunda..."* Hind: "Yemin olsun ki, içimizde herhangi bir hususta sana karşı gelme niyetini besleyip burada oturmadık" dedi.[8]

Özet olarak deriz ki: Erkek ve kadınlar ile olan biat, Allah'ın emriyle ve Rasûlüllah'ın bizzat fiilî sünnetiyle yapılan bir iştir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا
مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13. Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği o topluluk ile dost olmayın. Onlar, kabir ehlinden olan kâfirlerin ümitlerini kestikleri gibi, ahiretten ümitlerini kesmişlerdir.

13. «Ey îman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği topluluk ile dost olmayın.» Bu âyette geçen *"tevelli"* kelimesi, dostluk ve sevgi mânâsınadır. *"Allah'ın gazap ettikleri"*nden maksat, tüm kâfirlerdir. Çünkü onların tümü gazaba uğramış kimselerdir. Ebedî rahmetten onların hiçbir nasibi yoktur.

Bir rivayete göre, Allah'ın gazap ettiği kimselerden maksat, Yahudilerdir. Çünkü bu âyet-i celile, bir takım menfaatler elde edebilmek için Yahudilerle münasebetlere girişen, bazı fakir Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Bu, çoğunluğun görüşüdür. Cenab-ı Hak Yahudiler hakkında başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *"...Allah, kime lânet eder ve gazabına uğratırsa ve kim-*

---

[8] Bu hadisi, Saîd b. Mensûr tahric etmiş, İbn Sa'd da buna yakın bir rivayette bulunmuştur. İbn Cerîr ve İbn Merdûye birbirine yakın lâfızlarla aynı hadisi rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/209.

lerden de maymunlar, domuzlar ve şeytana kullar yaparsa, işte bunlar, makamları en kötü, yolları en sapık olanlardır."(Mâide:60)

"Kavm", erkeklerdir. Belki onlara tâbi olmaları sebebiyle kadınlar da dahil olabilir. Çünkü her peygamberin kavmi, erkek ve kadınlardan oluşur.

«Onlar, kabir ehlinden olan kâfirlerin ümitlerini kestikleri gibi ahiretten ümitlerini kesmişlerdir.» *"Yeis"*; ahireti inkâr ettiklerinden ve kesin olarak iman etmediklerinden dolayı ümidin kesilmesidir. Bu, kavimden maksadın bütün kâfirler olduğuna göredir. Yahut da Tevrat'ta sıfatları belirtilmiş ve mucizelerle peygamberliği teyit edilmiş Rasûlüllah'a karşı direttiklerinden dolayı, ahirette hiçbir nasiplerinin olmadığını bildiklerinden dolayı ümitlerini kesmişlerdir. Bu ikinci mânâ da *"kavim"*den maksadın Yahudiler olduğuna göredir. Onlar ahiretin mükâfatından ümitlerini kesmişlerdir. Yani, Yahudiler, ehli kitaptır, kıyametin kopacağına iman ederler. Fakat haset ve inatlarından dolayı küfürlerinde ısrar ettikleri için âhirette verilecek mükâfattan ümitlerini kesmişlerdir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ey Yahudi topluluğu! Size yazıklar olsun. Allah'tan sakının. Kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunmadığı Allah'a yemin olsun ki, siz benim hak peygamber olduğumu ve hak ile size geldiğimi kesinlikle biliyorsunuz. O halde İslâm'a giriniz."*

"Kabir ehlinden olan kâfirlerin ümitlerini kestikleri gibi..." Âyetin bu bölümünün anlamı şudur: Ölen kâfirlerin ahiretin mükâfatından ümitlerini kestikleri gibi. Çünkü onlar, işin hakikatına vakıf oldular, ahiretin ebedî nimetlerinden mahrum olduklarını ve acıklı azabına düştüklerini gördüler. Bununla maksat, onların ahiretten ümitlerini tamamen kestiklerini anlatmaktır. Şöyle bir anlam da verilmiştir: Ölülerinin tekrar diriltilip canlı olarak dünyaya döneceklerinden ümetlerini kestikleri gibi...(9)

Mümtehine Sûresi'nin tefsiri bitti. Hamd ve minnet Allah'adır.

9- İbn. Cerîr et-Taberî birinci görüşü benimsemiş ve tercih etmiştir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Kabirlerde yatan kâfirler Allah'ın rahmetinden ümitlerini kestikleri gibi." Hafız İbn Kesîr dedi ki: "Bu âyet hakkında iki görüş vardır: 1- Hayatta olan kâfirler, kabirlerde olan akrabalarıyla bir araya geleceklerinden ümitlerini kesmişlerdir. 2- Kabirlerde yatan kâfirler her türlü hayırdan ümitlerini kestikleri gibi..." Bu İbn Cerîr'in tercih ettiği görüştür. 3/490.

SAFF SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 14 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ (١)
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (٢) كَبُرَ مَقْتاً
عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ (٣) اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذ۪ينَ يُقَاتِلُونَ
ف۪ي سَب۪يلِه۪ صَفّاً كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ (٤)

1. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ederler. O, güçlüdür. Hüküm ve hikmet sahibidir.

2. Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?

3. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında şiddetli bir buğza sebep olur.

4. Şüphesiz Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever.

1. «Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ederler.» Semalardaki etkin yüce varlıklar ile bu etkiye maruz kalan yerdeki tüm varlıklar, ulu ve yüce olan Allah'ı, zatına lâyık olmayan her şeyden açık ve gizli olarak tenzih ederler. Yani, tüm varlıklar aralarında hiçbir fark olmaksızın Allah'ı tesbih ederler. Nitekim Cenab-ı Hak, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ı hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsrâ:44)

«**O, güçlüdür.**» O, galiptir öyle ki, yalnız O'nun dilediği olur. «**Hüküm ve hikmet sahibidir.**» O, yaptığı her şeyi hikmetle yapar. Mutlak olarak güçlü, hüküm ve hikmet sahibi yalnız O'dur. İşte bundan dolayıdır ki, O'nu tesbih etmek gerekir.

2. «**Ey**» zâhiren «**iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?**» Rivayet olundu ki: "Müslümanlar: 'Şayet Allah'ın en çok sevdiği ameli bilsek o hususta mallarımızı ve canlarımızı feda ederdik' dediler. Ama cihadı emreden âyetler inince, cihaddan çekindiler. Böylece ahde vefayı terketmeleri sebebiyle onları ayıplamak için bu âyet-i celile nazil oldu."(1)

Âyetin ifade ettiği mânâ şudur: "Neden dolayı yapmayacağınız hayrı ve iyiliği yapacağız diye söylüyorsunuz?" Aslında ayıplama ve azarlama, hayırlı bir fiili yapmamaktan dolayı olur. Fakat burada Cenab-ı Hak, ayıplama ve azarlamayı onların söyledikleri söze yöneltmiştir. Bunu, çirkinliğin yalnız vadedilen hayrın terkedilmesi değil, aynı zamanda o hayrı vaadin dahi bir suç olduğunu beyan etmek suretiyle günahlarının fazlalığına dikkat çekmek için yapmıştır.

3. «**Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında şiddetli bir buğza sebep olur.**» Arapçada *"mêkt"*, devamlı kötülük işleyen kimseye karşı duyulan şiddetli buğz mânâsına gelir. Âyetteki *"Allah katında"* ifadesi, "ilminde ve hikmetinde" mânâsınadır. Bu cümle, yaptıklarının son derece çirkin bir şey olduğunu açıklıyor. Mânâ şöyle olur: "Mücerred bu söz, Allah'ın hikmetinde ne büyük bir suçtur! Suç ve buğz cihetiyle dehşetli bir sözdür. Allah Teâlâ kime buğzederse onun için cehennem, kimi de severse onun için de cennet vardır."

Hâzin, *Lübâbü't-Tenzîl* adlı meşhur tefsirinde şöyle diyor: "Bu âyet, Allah'a itaat olan herhangi bir ameli yapacağına dair kendisini yükümlü tutmuş herkese, sözünde durmayı vacip kılmıştır. Çünkü bir kimse, bir şeyi yapacağına dair kendisini yükümlü tutarsa, yapması şer'an gerekli olur. Çünkü kendisinin adadığı şey, ya başlı başına bir ibadetin adanması nezredilmesidir.

1- Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî Abdullah b. Selâm'dan rivayet etmiştir. İbn Kesîr de bunu tefsirinde rivayet etmiştir. 3/491.

Meselâ, bir kimsenin, Allah rızası için namaz kılmak veya oruç tutmak, sadaka vermek yahut da bunlara benzer bir ibadeti yapmak adağım olsun, nezrim olsun, demesi gibi. Veya mübah olan bir fiilin nezredilmesidir. Bu, olması arzu edilen bir şarta bağlanılan nezirdir. Meselâ, bir kimsenin, şayet uzaktaki bir yakınım gelirse sadaka vermem adağım olsun, demesi gibi. Yahut da meydana gelmesinden korkulan bir şarta bağlanılan adak olur. Kişinin, şayet Allah benden bu şerri giderirse sadaka vermek nezrim olsun, demesi gibi. Bu sonuncusunda ihtilâf vardır. İmam-ı Mâlik ve Ebû Hanife, bu nezri yerine getirmek icabeder demişlerdir. İmam-ı Şâfiî bir görüşünde, gerekmez demiştir."

Bu âyetin ifade ettiği genel hüküm, biz Hanefîler için bir delildir. Çünkü bu âyet, kayıtsız ifadesiyle, mutlak olarak, ne şekilde olursa olsun yapmayacağı şeyi söyleyen kimselerin kınanmasını içermektedir.

4. «Şüphesiz Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever.» Yani kendi rızası yolunda ve dininin yücelmesi için, Allah düşmanlarıyla savaşanlardan razı olur ve onları över. Önce Allah katında sevilmeyen, buğzedilen şeyler açıklandıktan sonra, burada da O'nun katında sevimli ve hoş olan şey beyan edilmiştir. Bu âyet, söyledikleri sözün, savaşacaklarını vadetmekten ibaret olduğunu açıklamaktadır. *"Saff"*; ağaçlar ve insanlar gibi şeyleri, düzgün bir çizgiye getirmektir. *"Bünyan"*, duvar demektir. *"Rass"*, bir binanın cüzlerinin ve parçalarının biribirleri ile birleştirilip, sağlamlaştırılmasıdır.

Âyetin ifade ettiği mânâ şudur: Allah yolunda, aralarında hiçbir bozukluk ve boşluk bırakmaksızın tam bir beraberlik içerisinde savaşan Müslümanların durumu, parçaları birbirine kenetlenmiş yekpare bir duvarın durumuna benzer.

Râğıb diyor ki: "*'Bünyanün mersûs'* demek, sanki kurşunla inşa edilip yapılmış gibi sağlam duvar demektir." Bu mânâ, Ferrâ'nın da kabul ettiği mânâdır. Arapça da kullanılan "veterâssü fis-salât" sözü, namazda sıkıştılar mânâsına gelir.

Ulemanın bir kısmına göre, bu âyet, yaya olarak savaşmanın faziletine delâlet eder. Çünkü süvariler bu şekilde saf tutamazlar. *Keşşaf*'ta da böyle denmiştir.

Bu fakir de der ki: Ganimetten süvariye iki hisse, yaya olana bir hisse verilmesi, süvarinin yayadan daha faziletli olduğuna delildir.

Rasûlüllah (s.a.v.), bir duvar gibi kenetlenmeye teşvik etmiştir. Çünkü o zamanlar Müslümanlar genellikle yaya idiler. Çok az kimse deve gibi bir binit bulabiliyordu.

Said İbn Cübeyr (r.a.) diyor ki: "Bu âyet ile Cenab-ı Hak mü'minlere, düşmanlarıyla savaşırken ne şekilde olmalarını öğretiyor."

Bunun için âlimler şöyle söylediler: "Savaşırken saftan çıkmak ancak ortaya çıkan beşerî bir ihtiyaç veya kumandanın gönderdiği bir mektup yahut da gidilmek istenilen yerde ortaya çıkmış bir menfaat gibi elde edilmiş bir fırsat varsa câiz olur, bu hususta ihtilâf yoktur. Göğüs göğüse savaşmak için saftan çıkmak ihtilâflıdır. Eğer düşmanı korkutmak, şehit olmak ve Müslümanları savaşa teşvik etmek için yapılırsa bir sakınca yoktur, denilmiştir. Fakat başka bir görüşe göre, bu maksatlar için olsa dahi kimse saftan çıkamaz. Bu câiz değildir. Çünkü bunda riyakârlık veya Allah'ın yasak ettiği şeylere yöneliş vardır. Göğüs göğüse çarpışmak,ancak düşman talep ettiği zaman câiz olur. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptığı Bedir ve Hayber savaşlarında böyle olmuştur. Ayrıca bu âyet, harbe karşı ağır davranmaktan sakındırıyor. Savaş için, koşmaya yarışmaya teşvik ediyor ve cihadın faziletine işaret ediyor.

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ
فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
(٥) وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي
اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (٦)

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰٓى اِلَى الْاِسْلَامِۜ

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾

5. Bir zaman Musa kavmine: "Ey kavmim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz?" demişti. Onlar yoldan sapınca Allah da onların kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.

6. Hani, Meryem oğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı tasdik eden ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyen kimse olarak (geldim)" demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: "Bu apaçık bir sihirdir," dediler.

7. Kendisi İslâm'a davet edilirken, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir? Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.

5. «Bir zaman Musa kavmine:» Bu cümle, bundan evvelki cümle de belirtilen, savaşı terketmenin kötülüğünü anlatan, yeni bir cümledir. Burada bir üslup değişikliği ile Rasûlüllah (s.a.v.)'a hitabediliyor. Mânâ şöyledir: Ey Müslümanlar! Allah yolunda savaşmak istemeyen mü'minlere, Musa'nın İsrailoğullarını zorbalarla harbe teşvik ettiğinde, söylediği sözün zamanını hatırlatın. Onları, şu sözüyle savaşa teşvik etmişti: *"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı mukaddes yere girin. Geriye dönmeyin, yoksa hüsrana uğrarsınız."* (Mâide:21) Fakat İsrailoğulları Musa (a.s.)'nın emrine uymadılar ve şiddetle ona karşı gelerek şöyle söylediler: *"Ey Musa! Orada zorba bir toplum var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen oraya gireriz... Şu halde sen ve Rabbin gidin savaşın. Biz burada oturacağız."* (Mâide:22-24) İsrailoğulları bu davranışlarında direttiler ve Musa (a.s.)'ya her türlü eziyeti reva gördüler.

«'Ey kavmim!» Bu hitap, nezaket ve şefkat ifade eden bir hitaptır. Zaten bütün peygamberlerin ve onları takip eden bahtiyarların durumu budur.

«Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde...» Yani durum şudur: Elimde meydana gelen mûcizeleri müşahade etmek sûretiyle devamlı ve kesin olarak biliyorsunuz ki, ben sizi dünya ve âhiretin hayırlarına ulaştırmak için Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Bu cümlede, geçmiş milletlerin de peygamberlerine eziyet ettiklerini bildirmek sûretiyle Rasûlüllah (s.a.v.) teselli edilmiştir. Belâ, umumî olursa hafifler. Bir hadisi şerifte şöyle rivâyet olunmuştur: *"Allah'ın rahmeti, kardeşim Musa'nın üzerine olsun! O, bundan daha fazla eziyetlere düçar olduğu halde sabretti."*(2) Bu hadisin söylenmesine sebep olan olay şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) Taif ganimetlerini taksim edince bazı münafıklar: "Bu, adaletli taksimat değildir ve bu taksimatla Hakk'ın rızası gözetilmemiştir," dediler.

İşte bu sözler üzerine Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rengi değişti ve yukarıda anlatılan sözleri söyledi.

Size emrettiğim hususlarda bana muhalefet etmek ve karşı gelmekle **«Niçin beni incitiyorsunuz?' demişti.»** İncitme ve eziyet, insana ulaşan zarardır. Bu zarar, hayatı hakkında, bedeni hakkında, malı ve mülkü hakkında olabildiği gibi, dinî ve dünyevî de olabilir.

«Onlar yoldan sapınca» Âyetteki *"zaga"* kelimesinin mastarı olan *"Zeyğ"*, doğruluktan sapmak anlamındadır. Onlar, Musa (a.s.)'nın getirdiği haktan sapmakta ısrar ettiler ve ona devam ettiler.

«Allah da onların kalplerini saptırmıştı.» Yani onlar kendi iradelerini azgınlık ve sapıklığa sarfettikleri için Allah da kalplerini, Hakk'ı kabullenmekten ve doğruya yöneltmekten alıkoydu.

Râğıb, *Müfredât* isimli kitabında der ki: "Onlar, istikametten ayrılınca Allah da kendilerine böyle muamele yaptı."

«Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.» Allah, itaatten ve hak yoldan ayrılıp azgınlıkta direten kimseleri, arzu edilen hedefe ulaştıracak hidayete eriştirmez. Âyetteki fasıklardan maksat, fâsıklar cinsidir. Yani tüm fasıklardır. Böyle olunca Musa (a.s.)'ya karşı gelenler de öncelikle bu hükme dahildirler. Cenab-ı Hak şu âyetlere göre onları, fısk, ile niteledi: *"...Bizimle*

2- Hadisi, Buhârî ve Müslim ve Ahmet b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/134.

bu fâsık topluluğun arasını ayır. ...Sen de fasıklar topluluğu için üzülme." (Mâide:25-26)

Fahreddin Râzî der ki: "Bu âyet, Rasûlüllah (s.a.v.)'a yapılan eziyetin ne kadar büyük bir günah olduğunu ifade ediyor. O kadar ki ona yapılan eziyet, kalplerin hidayetten sapmasına ve hatta küfre kadar götürür."

Hz. Peygamber'e eziyeti ma'rûfu emreden ve münkerden sakındıran âlimlere yapılan eziyet tâkip eder. Çünkü âlimler peygamberlerin vârisleridirler. Bu itibarla ulemaya yapılan eziyet, peygamberlere yapılan eziyet hükmündedir.

6. «Hani, Meryem oğlu İsâ da: 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim.» Kalplerinin, kendisini aşağıdaki sözünde tasdike meyletmesini sağlamak için onlara bu tarzda hitabetti.

«Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik eden ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyen kimse olarak (geldim)' demişti.» İsâ (a.s.)'nın Tevrat'ı tasdik etmesi, İsrailoğullarının onu tasdik etmesini sağlayan en güçlü nedenlerden birisidir. Burada anlatılan mânâ şudur: Din ve dünya işlerinin düzgün yürümesi için mutlaka bulunması gereken hükümleri tebliğ etmek için size gönderildim. Aynı zamanda, benden evvel gelen Tevrat'ı tasdik edici ve benden sonra gelecek olan bir peygamberi müjdeleyici olduğum halde size gönderildim. İsâ (a.s.)'nın doğumu ile Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hicreti arasında 630 yıl vardır.

Bazı âlimler dedi ki: "İsâ (a.s.) İsrailoğullarına Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleceğini müjdeledi. Tâ ki, Rasûlüllah gelince ona iman etsinler veya Rasûlüllah ortaya çıkınca Hz. İsâ'nın müjdesi bir mûcize olsun. Rasûlüllah (s.a.v.)'ı müjdelemek, aynı zamanda Kur'an'ı da müjdelemektir. Tevratı olduğu gibi Kur'an'ı da tasdik etmektir.

Âyetteki *"Ahmed"*den maksat, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır. Hz. İsâ, tebliğ ettiği dinin, Allah'ın geçmiş ve gelecek tüm kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmesini istiyor. Bunun için, peygamberlerin hüküm verdikleri semavî kitapların ilki olan Tevrat'ı ve nebîlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'i zikretti.

Rivâyet olundu ki, Ashab-ı Kirâm (Allah cümlesinden razı olsun): "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize kendinden haber verir misin?" dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de: *"Ben, İbrahim'in duası, İsâ'nın müjdesiyim. Annem bana gebe ka-*

lınca rüyasında, Şam'daki Busrâ şehrindeki köşkleri aydınlatan bir nûrun kendisinden çıktığını görmüştür,"[3] buyurdu. Busrâ, Şam'da bir yerdir.

Her peygamber kendi kavmine, peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleceğini müjdelemiştir. Bu âyette Cenab-ı Hak, yalnız İsâ (a.s.)'nın müjdesini zikretmiştir. Çünkü O, Rasûl-i Ekrem'den evvel gelen son peygamberdir. Böylece her peygamberin tek tek kendi kavmine müjde verdiğini ve bu müjdenin İsâ (a.s.)'da son bulduğunu Cenab-ı Hak açıklamış oluyor. Nitekim *Keşfu'l-Esrâr* isimli kitapta da böyle söylenmiştir.

Âlimlerden birisi şöyle der: "İsâ (a.s.) nın göğe kaldırılışı ile Rasûlüllah (s.a.v.)'ın doğumu arasında yaklaşık olarak 545 yıl vardır. Hz. İsâ semaya kaldırıldığında 33 yaşında bulunuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hicreti ile Hz. İsâ'nın semaya kaldırılışı arasında da 598 yıl vardır. Hz. Cebrâil (a.s.) Hz. İsâ'ya 10 defa inmiştir. On defasında da ümmeti olan Hristiyanlar ihtilâf halindeydi. Bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e 24 defa inmiştir. Her defasında ümmet-i Muhammed, ilâhî merhamete lâyık ve en üstün meziyetleri kendisinde toplamış bir haldeydi."

Rivayet olundu ki, Havariler İsâ (a.s.)'ya şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Acaba bizden sonra bir ümmet gelecek midir?" Hz. İsâ: *"Evet, Muhammed'in ümmeti gelecektir. Onlar, hikmet sahibi, âlimler, sâlihler ve müttakî kimselerdir. Dini anlamada peygamberler gibidirler. Az bir rızık ile de Allah'tan razı olurlar. Allah da onlardan az bir amel sebebiyle razı olur."*

"Ahmed", Peygamberimiz (s.a.v.)'in adıdır. O, Allah'a devamlı hamd ettiği için *"Muhammed"*, Hamd sancağını taşıyacağı için de *"Ahmed"* diye isimlendirilmiştir.

Râğıb der ki: "Ahmed ismiyle Peygamberimize işaret edilerek dikkatler şuna çekilmiştir: O'nun adı Ahmed olduğu gibi, aynı zamanda O, İsâ (a.s.)'dan sonra ve ondan evvelkilerden daha çok Allah'a hamd eden kimse idi."

«Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: 'Bu apaçık bir sihirdir,' dediler.» Bundan sonra gelecek âyetlerin açıkladığı gibi *"açık deliller getiren"* peygamberden maksat, daha evvel müjdesi verilen ve adı *"Ahmed"* olan peygamberdir. Bazı müfessirlerin: "Kastedilen peygamber Hz. İsâ'dır" şeklindeki görüşleri gerçekten uzaktır. Çoğul olan zamirin İsrailoğullarına gitmesi verdiğimiz mânâya zıt düşmez. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) tüm insanlığa gönderilmiştir. *"Açık deliller"*den maksat, Kur'an-ı Kerim ve benzeri açık mucizelerdir. Âyette *"bu"* işaretiyle kasdettikleri, Kur'an veya Peygamberimiz (s.a.v.)'dir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ı *"sihir"* olarak isimlendirmeleri, mübalâğa içindir.

---

[3] Hadisi İbn Merdûye ve İbnü Asâkîr rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürîsü'l-Mensûr* 6/214 ve *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/272.

7. «Kendisi İslâm'a davet edilirken, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?» Yalan ile iftira arasındaki fark şudur: İftira, kendiliğinden yalan uydurmaktır. Halbuki yalan, bazen başkasını taklid edip ona uyularak da yapılabilir. *"İslâm"*, kurtuluş mânâsını da ifade eder. Çünkü dünya ve âhiretin selâmeti, kurtuluşu *"İslâm"* iledir. Âyet-i kerime şu mânâyı ifade ediyor: İki cihanın mutluluğuna ulaştıran İslâm'a davet edildiği halde, bu davete icabet etmeyip Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bu iftira, kullarını Hakk'a çağıran Allah'ın kelâmına sihirdir, demekle olur. Nesep iddiasında, rüyalarda ve Rasûlüllah (s.a.v.) 'dan hadis rivayet etmede yalan söylemek de Allah'a iftira etmektir.

Bil ki, gerçekte İslâm'a çağıran bizzat Allah'tır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *"Allah, kullarını selâm yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini hidayete erdirir."* (Yunus:25) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de davet eder. Bir âyette şöyle buyuruluyor: *"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır..."* (Nahl:125)

«Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.» Kurtuluşa yönelmedikleri için Allah zalimleri felâha ulaştırmaz.

يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ
بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

8. Onlar, ağızlarıyla Allah'ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.

9. Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün tutmak için Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.

8. **«Onlar ağızlarıyla»** yani dine ta'n edip dil uzatmak sûretiyle **«Allah'ın nûrunu söndürmek istiyorlar.»** Arapçada *"itfâ"* söndürmek demektir. Burada *"nûr"*dan maksat, Allah'ın dini veya kitabı yahut da parlak delilidir. Müşrikler, bunları söndürmek isterler. Âyet şu mânâyı da ifade eder: "Allah'ın nûrunu söndürmek için iftira etmek isterler."

Râğıb *Müfredât* adlı kitabında der ki: "'Allah'ın nûrunu söndürmek isterler,' demek, hedefleri Allah'ın nûrunu söndürmektir, demektir. 'Allah'ın nûrunu söndürmek için' demek ise, bir imkân ele geçirip onunla Allah'ın nûrunu söndürmeye yeltenirler, demektir."

Allah'ın nûrunu söndürmek isteyenlerin durumu, güneşi söndürmek için ışığına üfleyen ahmakların durumuna benzetilmiştir.

«Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.» Allah dinini yüceltmek ve dünyaya yaymak suretiyle hedefine ulaştıracak, kâfirlerin istememesine rağmen onu tamamlıyacak ve kalplerindeki küfür hastalığını artıracaktır. Onlar kerih görseler de hiç şüphesiz Allah bunu yapacaktır.

İbn Şeyh şöyle söyledi: "Allah'ın nûrunu tamamlaması, en büyük nimetlerden olunca, hangi kâfir olursa olsun bu nimeti kerih ve çirkin kabul etmesi nankörlüğün daniskası olur. Bundan dolayıdır ki, Allah nûrunun tamamlanmasını çirkin görmek kâfirlere isnad edilmiştir. Çünkü *'kâfir'* ifadesi, bu makama en yakışanıdır.

Ama *'müşrikler istemese de...'* ifadesi, en büyük rüknü tevhid inancı ve şirki iptal etmek olan hak dini galip getirme karşılığında kullanılmıştır. Halbuki Mekke'deki kâfirler, şirkte ısrar edip, tevhidi kabul etmemeleri sebebiyle bunu hiç istemiyorlardı. O halde bu makama uygun olan, hak dinini istememelerine sebep teşkil eden şirk dünyalarına taarruz etmektir."

Bir kısım ilim ehli dedi ki: "Müşrikler, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hak peygamber olduğunu ortaya koyan delilleri dilleriyle inkâr ettiler ve nefisleriyle O'ndan yüz çevirdiler. Fakat Allah Teâlâ, onlara karşılık hakkı kabul etmek için bahtiyar olacak canlar, marifet nûrlarıyla süslediği gönüller ve tasdik ile aydınlattığı sırlar yarattı. Onlar da canlarını ve servetlerini hak yolunda cömertçe feda ettiler. Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk, Hz. Ömer el-Fâruk ve Ashab-ı Güzîn gibi... Allah cümlesinden razı olsun."

9. «Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün tutmak için Peygamber'ini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.» Âyetteki *"Peygamber"*den maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. *"Hüdâ"* (hidâyet)'dan maksat da, Kur'an yahut mûcizelerdir. Buna göre hüdâ, kendisiyle Sırat-ı Müstakîm'e (doğru yola) gidilen şey mânâsınadır. *"Hak din"*den maksat, Cenab-ı Hakk'ın Rasûlü ve ümmeti için seçmiş olduğu Hanif dini (İslâm)'dır. Allah İslâm'ı, kendisine muhalif olan bütün dinlere galip ve üstün gelmesi için göndermiştir. Kâfirler, İslâm'ın üstün olmasını arzu etmeseler de, Allah Teâlâ vaadini yerine getirmiştir. İslâm'ın karşısında mağlup olmayan, yenilmeyen hiçbir din kalmamıştır. Bu âyet, İslâm'dan başka hiçbir dinin kalmayacağı mânâsını ifade etmez. Maksat, İslâm'ın üstünlüğünü ve yüceliğini açıklamaktır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى
تِجَارَةٍ تُنْج۪يكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪
وَتُجَاهِدُونَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً ف۪ي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١٢﴾ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَر۪يبٌ

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (١٣)

10. Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi?

11. Allah'a ve Rasûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

12. (İşte böyle yaparsanız) O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.

13. Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir zafer. Mü'minleri (bunlarla) müjdele.

10. «Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak» yani Allah'ın sizi kurtarmasına sebep olacak bir **«ticareti size göstereyim mi?»** Burada ticareti *"kurtaracak"* sıfatıyla kayıtlamak ifade ediyor ki, böyle olmayan yani kurtuluşa sebep olmayan ticaretler de vardır. Nitekim böyle bir ticarete şu âyetle işaret olunmuştur: *"...Asla zarara uğramayacak bir ticaret umabilirler."* (Fâtır:29)

Ticaretin kesada uğraması, zarar getirmesi, sahibi için elem verici bir azap olur. Servetin yığılıp korunması ve o servete ait malî hakların yerine getirilmemesi böyledir. Çünkü böyle bir servet, ahirette vebâldir. Zarar getiren bir kazançtır. Şeriata ve sünnete uygun olarak yapılmayan veya Allah rızasından başka gayeler için yapılan ameller de böyledir. Kazanç değil, zarar getirir.

"Acı bir azap" ifadesi, hem cismânî hem de ruhânî azaba şamildir. Buradaki azap, hasret ve sıkıntı şeklinde tecelli eder.

Âyetteki soru karşısında, dinleyen muhataplar sanki şöyle söylediler: "Bunun için nasıl bir amel işleyelim? Ne yapalım?" Bu mukadder soruya şöyle cevap verildi:

11. «Allah'a ve Rasûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah

yolunda savaşırsınız.» Âyette, *"mal"* önce söylendi. Çünkü cihadda mal önce gelir. Yahut da en aşağı mertebeden en yüce dereceye çıkmak için böyle yapıldı.

Âlimlerden birisi şöyle dedi: "Evvela mal söylendi, çünkü insan bazan canını veremez ama malını verir. Ayrıca, malı olan kişi savaşa çıkması için onunla müâhaze edilir."

Bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle müşrikler ile savaşınız."*[4] Diller ile savaş etmenin mânâsı; kınama ve ağır söz gibi, müşriklerin hoşuna gitmeyen ve onlara ağır gelen sözlerin onlara duyurulmasıdır. Bu hadiste dil ile cihad en sona bırakıldı. Çünkü dil ile cihad, cihadın en zayıfı ve derece bakımından en düşük olanıdır. Şöyle söylenmesi de mümkündür: Dil yarası, kılıç ve mızrak yarasından daha ağır ve çok daha tesirlidir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

Mızrakların açtığı yaralar iyi olur.
Fakat dil yarası iyi olmaz.

Hadisin mânâsına böyle bakacak olursak, en düşük dereceden en yüce mertebeye yükselme cinsinden olur.

Hz. Hassân (r.a.), Rasûlüllah (s.a.v.)'ın müsadesiyle minberde oturur ve Kureyş müşriklerini hicvederdi.

"Ticaret", kâr elde etmek arzusuyla sermayede tasarruf etmektir. "Tâcir", alıp satandır.

İbn Şeyh şöyle söyledi: "Allah'a iman edip O'nun yolunda savaşmak benzetme yoluyla ticaret sayıldı. Çünkü bu, fazlalık ve ziyadeliğe nail olmak arzusuyla yapılan mübadele ve karşılıklı alış-veriş mânâsını içermektedir. Ticaret de, kâr elde etmek arzusuyla yapılan mal mübadelesidir. Allah'a iman ve O'nun yolunda yapılan cihad, Allah'ın azabından kurtulmak ve rızasını elde etmek arzusuyla mal ve canın harcanıp feda edilmesi yönüyle ticarete benzetildi."

«Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.» Yukarıda bahsedilen iman ve o yolda mal ve can ile yapılan cihad, sizin için mutlaka daha hayırlıdır. Yahut da bu, sizin için mal ve canlarınızdan daha hayırlıdır. *"Eğer bilirseniz"*, eğer ilim ehli iseniz demektir. Çünkü cahillerin yaptıklarına önem verilmez. Veya, bu durumun sizin için daha hayırlı olduğunu bilirseniz, anlamı kastedilmiştir. Çünkü siz bunu bilip kabullendiğiniz takdirde mallarınızdan ve canlarınızdan daha fazla, iman ve cihad etmeyi seversiniz ve böylece kurtulup saadete nail olursunuz.

---

[4] Ebû Davud ve Nesâî Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/564.

12. İşte böyle yaparsanız «**O**,» dünyada «**sizin günahlarınızı bağışlar.**» Âhirette de «**sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar.**» Yani, sizin herbiriniz için müstakil bir cennet vardır. Her bir mü'mini ayrı cennetlere koyması, o cenneti mü'minin tasarrufuna verip ona tahsis etmesi, Allah'ın lütfundan uzak görülmez.

"Cennet" lügatte, altındakini gölgeleyip örtecek kadar sık ağaçların bulunduğu bostan, bahçe demektir. *"Altlarından ırmaklar akan cennetlere"* demek, cennet ağaçlarının dallarının altından akan veya cennet köşk ve evlerinin altından akan ırmaklar mânâsınadır.

*"Irmaklar"*dan maksat, süt, bal, cennet şarabı ve berrak sudan olan cennet nehirleridir.

"Adn Cennetlerindeki meskenlere..." Yani sizi, sonsuza dek ikamet edecek olduğunuz Adn cennetlerindeki güzel meskenlere ve tertemiz evlere koyar. Öyle ki, oraya bir defa giren hiçbir sebeple oradan bir daha çıkmaz.

"Mesâkin", mesken kelimesinin çoğuludur. Mesken, ikamet edilen yer demektir. Bu kelimenin aslı sükûn'dur. Sükûn da bir şeyin, hareketlilikten sonra durmasıdır. Bu kelime, vatan edinme, yerleşme mânâsında da kullanılır. Mesken, bu kelimenin mekân ismidir. *"Tayyib"*, duyu organlarının lezzet aldığı şeyler mânâsınadır. Buna göre *"Adn Cennetindeki meskenler"* demek, temiz, güzel ve lezzet duyulan meskenler demektir.

Bir başka âlim de şöyle der: Meskenlerin güzel oluşu, geniş ve ebedî oluşudur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bu güzel meskenler hakkında soruldu. O da şöyle buyurdu: *"Bunlar, cennette inciden yapılmış köşklerdir. Her köşkte kırmızı yakuttan yapılmış yetmiş ev vardır. Her evde yeşil zümrütten yapılmış yetmiş salon vardır. Her salonda yetmiş tane hizmetkâr kadın ve erkek vardır. Allah Teâlâ mü'mine, bir günde bütün bu kadınlardan istifade edebileceği gücü ve kuvveti verir."*(5)

5- Hadis bu haliyle zayıftır. Yaklaşık aynı mânâya gelen sahih bir hadis, Buhârî ve Tirmizî'de rivayet edilmiştir. Bu rivâyet şu şekildedir: *"Cennette içi boş inciden bir çadır vardır. Bu çadırın genişliği her taraftan altmış mildir. Onların herbir köşesinde mü'min için, diğerlerini görmeyen aileler vardır. Mü'min onları dolaşır..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/499.

«İşte en büyük kurtuluş budur.» Yani yukarıda anlatılan mağfiret ve güzel vasıfları dile getiren mezkûr cennetlere girmek, en yüce kurtuluştur ki, artık bunun dışında kurtuluş olamaz.

Müfessirlerden bir kısmı şöyle söyledi: "*'Fevz = Kurtuluş'*, sıkıntılardan kurtulma ve arzu edileni ele geçirme mânâsında olur. Birincisi mağfiret ile, ikincisi de cennete girdirip nimetlerinden istifade ettirmek suretiyle meydana gelir."

Bu kurtuluşun büyük oluşu şundan dolayıdır: Zaman, mekân ve mahiyet itibariyle öyle bir kurtuluştur ki, artık bundan sonra hiçbir sıkıntı ve hiçbir noksanlık yoktur. Çünkü, nimetler diyarında, kesintisiz ve zirvede olan bir kurtuluştur.

Kesinlikle bil ki, ticaretin dinî ve dünyevî olmak üzere iki türlü olduğunu bu âyet ifade ediyor. Buna göre, dünya ticaret mevsimidir. Ömürde, bu ticaretin müddetidir. İnsandaki organlar ve kuvvetler bu ticaretin sermayesidir. Kul ise, bir yönüyle müşteri, bir yönüyle satıcıdır. Kim sermayesini ölüm anında kesilecek olan dünya menfaatlerine sarf ederse, ticareti, zarara uğrayan dünyevî bir ticaret olur. Bu, başkaları şöyle dursun dinî ilimleri elde etmek veya sâlih amel işlemek suretiyle olsa dahi böyledir. Çünkü *"Ameller niyetlere göredir ve herkes niyetine göre muamele görecektir."*Kim sermayesini, hiçbir zaman kesintiye uğramayacak olan âhirete ait hedefler için sarfederse, işte bunun ticareti artacak ve kâr getirecektir. Bu kimseye şöyle denecektir: *"...Öyleyse yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin! Büyük kurtuluş da budur işte."* (Tevbe:111)

Herhalde burada ticaretten maksat, mal ve canın Allah yolunda harcanmasıdır. İmanın zikredilmesi, amellerde esas, emellerin kabulünde vesile olduğundan dolayıdır. Ticaretin kurtarıcı olma sıfatıyla vasıflandırılması, istifade etmenin kurtuluşa bağlı olmasındandır. Buna göre: *"Günahlarınızı bağışlar"* ifadesi, kurtuluşun sebebini açıklamaktır. *"Sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar"* sözü ise, bu ticaretten meydana gelen menfaati belirtmektir. Dünyevî ticaret, geçici fakirlikten kurtulmaya sebeptir. Uhrevî ticaret ise, sonsuz bir fakirlikten kurtulmaya sebeptir. Âyet, bunu da açıklamış oluyor.

13. «Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir zafer.» Yani sizin için, bu büyük nimete ilâveten, dünyada verilecek, hoşunuza giden bir nimet daha vardır. Bu ifadede, insanların dünya nimetlerini âhiret nimetlerine tercih ettiklerine dair ta'riz ve dünya sevgisinden dolayı azarlama vardır.

*"Allah'tan yardım"*dan maksat, Kureyş ve diğer düşmanlarınıza karşı Allah'tan gelecek yardımdır. Allah size yakın bir zafer ikram edecektir.

«Mü'minleri (bunlarla) müjdele!» Yani ey tüm peygamberlerin en kâmili! İnsanları bu çeşit çeşit dünya ve ahiret nimetleriyle müjdele! Onlar için, her iki dünyada, Allah'tan iyilik ve ikram vardır. Bu âyette, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hak peygamber olduğuna dair delil vardır. Çünkü O, istikbalde olacak şeylerden haber verdi ve hadiseler haber verdiği gibi cereyan etti.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ
كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ
طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

14. Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsâ havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?" demişti. Havariler de: "Allah yolunda yardımcılar biziz" demişlerdi. Bunun ardından İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Neticede Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.

14. «Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun.» Yani, Alah'ın dinine yardım eden kimseler olun. **«Nitekim Meryem oğlu İsâ havarilere: 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?' demişti.»** Havariler hakkında biraz sonra bilgi verilecektir. Âyete şöyle mânâ verilmiştir: "Allah'ın yardımına yönelen askerlerim kimlerdir?" Âyetteki şu cümle, bu mânâyı gerektirmektedir:

«Havariler de: 'Allah yolunun yardımcıları biziz' demişlerdi.» Mânâ şöyledir: İsâ havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir?" dediği zaman, havarilerin Allah'ın yardımcıları oldukları gibi siz de Allah'ın yardımcıları olun. Âyet şöyle de anlaşılabilir: Ey Muhammed! İsâ'nın havarilere dediği gibi sen de bunlara: "Allah'ın yardımcıları olun," de.

"Havariler": İsâ (a.s.)'nın halis ve samimi yardımcılarıydı. *"Haver"* kökünden gelmektedir. *Haver*, halis beyaz demektir. Bunlar Hz. İsâ'ya ilk iman edenlerdir ve 12 erkektir.

Mukâtil şöyle der: "Allah İsâ'ya dedi ki: 'Karye'ye girdiğin zaman, kenarında çamaşırcıların bulunduğu nehre gel ve onlardan yardım iste.' İsâ da onların yanına gelip: 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir' dedi. Onlar da: 'Biz sana yardım ederiz,' deyip onu tasdik ettiler ve O'na yardım ettiler." Bu rivayete göre havariler, çamaşır yıkayan kimselerdi. Bir rivayete göre ise onlar, avcı kimselerdi.

Âlimlerden birisi dedi ki: "Onlara havariler denmesinin sebebi, itikatlarının tereddüt ve şüpheden uzak oluşudur. Yahut da onlar, Cenab-ı Hakk'ın şu: *"...Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah sizden sadece kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."* (Ahzâb:33) âyetinde işaret edilen ilmi ve dini, insanlara öğretmek suretiyle onların nefislerini temizledikleri için havariyyûn ismini almışlardır.

Bu tefsire göre Havarilere, temsil ve tebşih yoluyla temizleyici denmiştir. Ayrıca, insanların nefislerini avlayıp onları Hak'ka sevk ettiklerinden dolayı da "avcılar" denmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) *"Zübeyr halamın oğlu ve benim havarimdir"* buyurmuştur. Hendek Savaşın'nda da şöyle buyurmuştur: *"Bu topluluk hakkında kim bana bir haber getirir?"* Zübeyr de: "Ben" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Hiç şüphesiz her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim Zübeyr'dir"* buyurdu.(6) Rasûlüllah (s.a.v.) burada Hz. Zübeyr (r.a.)'i dine yardım ettiğinden dolayı havarilere benzetmiştir.

Bazı müfessirler şöyle derler: "Bu hadis gösteriyor ki, havariler yalnız İsâ (a.s.)'ya has değildir. Çünkü bu kelime, "has ve samimi yardımcılar" mânâsınadır.

---

(6) Buhârî, Müslim ve Tirmizî *Menâkıp*'da tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/6.

Ma'mer (r.a.) şöyle söyledi: "Allah'a hamdolsun ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir takım havarileri vardı. Bunlar, bütün imkânlarıyla O'na yardım ettiler. 70 kişiydiler. Bunlar, Akabe gecesi, Rasûlüllah (s.a.v.) ile biat eden Müslümanlardır. "

Süheyl de şöyle demiştir: "Onlar, Allah'ın dinine yardım ettikleri için ensâr oldular ve havari oldular." Ensâr, Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Müslümanlardır. İslâm'dan önce bu isim kullanılmıyordu. Onları bu şekilde Allah Teâlâ isimlendirdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Kureyş Kabilesi'nden de dört halife, Zübeyir, Osman ibn Maz'ûn, Abdulmuttalibin oğlu Hamza, Ebû Talib'in oğlu Ca'fer ve benzerleri gibi havarileri vardı.

«Bunun ardından İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti.» *"Tâife"*, sayı bakımından fırkadan az olan bir topluluk, demektir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"...Onlardan her fırkadan bir tâife (gurup) olmalıdır..."* (Tevbe:122)

İsrailoğullarından bir gurup, Hz. İsâ'ya iman edip kendilerinden istemiş olduğu dine yardım vazifelerini ifa ederek O'na itaat ettiler. Diğer bir grup ise, inkâr edip O'nunla savaştılar.

«Neticede Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.» Yani Cenab-ı Allah, Hz. İsâ'yı semaya kaldırdıktan sonra, kavminden iman edenleri delilleriyle veya kılıçla destekleyip güçlendirdi.

Rivayet edildi ki: "Hz. İsâ, semaya kaldırılınca kavmi üç guruba ayrıldı. Bir gurup dedi ki: ‘O Allah'tı. Göğe yükseldi.’ Bir gurup dedi ki: ‘O, Allah'ın oğluydu, Allah oğlunu kendisine yükseltti.’ Üçüncü bir gurup dedi ki: ‘O, Allah'ın kulu ve Rasûlü idi. Allah O'nu semaya yükseltti.’ Bu söyleyenler gerçek mü'minlerdi. İnsanlar da bu üç guruptan birisine tâbi oldular. Gruplar birbirleriyle savaşmaya başladılar. Kâfir olan iki gurup, mü'min guruba galip geldi. Nihayet Cenab-ı Hak Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi de böylece mü'min gurup kâfir guruplara galebe çaldı. İşte *"Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler"* âyeti bunu ifade etmektedir.

Katâde bu âyetin, "Delil ile burhanla galip geldiler," mânâsında olduğunu söyler. Nitekim yukarıda bu izah geçti. Çünkü rivayet olunduğuna göre mü'minler onlara şöyle dediler: "Siz İsâ (a.s.)'nın uyuduğunu, Allah'ın ise uyumadığını, Hz. İsâ'nın yediğini, içtiğini, Allah'ın ise bütün bunlardan münezzeh ve yüce olduğunu bilmiyor musunuz?"

Saff Sûresi'nin tefsiri Allah'ın yardımıyla bitti.

CUM'A SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَز۪يزِ
الْحَك۪يمِ ① هُوَ الَّذ۪ي بَعَثَ فِي الْاُمِّيّ۪نَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه۪ وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۗ وَاِنْ
كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍۙ ② وَاٰخَر۪ينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا
بِهِمْۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ③ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ④

1. Göklerde ve yerde olanların tümü, mülkün sahibi, noksanlıklardan münezzeh, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih ederler.

2. Ümmîler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Halbuki onlar, önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.

3. Bu Peygamber, mü'minlerden henüz kendilerine katılmamış bulunan diğer insanlara da (onu öğretir.) O, azîzdir, hakîmdir.

4. Bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.

1. «Göklerde ve yerde olanların tümü, mülkün sahibi, noksanlıklardan münezzeh, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih ederler.» Canlı ve cansız ne varsa, hepsi devamlı olarak Allah'ı tesbih ederler. Göklerde olanların tümü örneksiz ve sanatlı yaratılan üstün varlıklardır. Yerde olanlar süflî varlıklardır. Hayat ve tesbih cihetiyle tümü Allah'a nisbet edilirler. *"Azîz"*, irade ettiği her şeyi yapabilen; *"hakîm"*, misilsiz ve noksansız hikmet sahibi demektir. Haşr Sûresi'nde bu isimlerin mânâları geçti.

Bu fakir der ki: Cenab-ı Allah, bu sûreye tesbih ile başladı. Çünkü bu sûrede Peygamber'in gönderilmesinden bahsedilmektedir. Âlemin mürşidsiz kalması hikmete aykırıdır. Allah'ı böyle bir durumdan tenzih etmek vaciptir. Sonra Yahudilerin, Allah'ın çocukları ve dostları olduklarını iddia etmelerinin açıklanması var bu sûrede. Nihayet bu sûrede, zikir esnasında alış verişi terketmekten, duâ, hamd, tesbih ve buna benzer ibadetlere şamil olan hutbeyi dinlemekten bahsedildiği için de evvela tesbih ile başlandı.

2. «Ümmîler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.» *"Ümmî"*, Arap ümmetine mensup demektir. Fakat müfessirlerce yaygın olan *"ümmî"*, bir kitaptan okumayan ve yazma bilmeyen kimsedir. Fıkıhçılara göre ümmî, Kur'an'dan hiçbir şey bilmeyen kimsedir. Sanki ümmî kişi, insanın beşerî münasebetlerde zaruri olarak elde ettiği malumat cinsinden yalnız anasından öğrendikleriyle kalan kişidir. Ümmî peygamber, âdetleri üzere bulunduğundan dolayı, yazmak bilmeyen bir millete mensup olan peygamber demektir. Umumun âdeti üzere bulunan kişiye "âmî" denildiği gibi, Rasûlüllah (s.a.v.)'a ümmî denildi. Çünkü O, hiç kitap okumuş yazmış değildi. Bu durum, Rasûlüllah (s.a.v.) için bir fazilettir. Çünkü O, ezberlemeye muhtaç olmadığı gibi Allah'ın kendisini garanti ettiğine dayanıp güveniyordu. Bu durum şu âyetle sabittir: *"Sana Kur'an'ı okutacağız da sen onu hiç unutmayacaksın."* (el-A'lâ:6)

Denildi ki, Ümmü'l-Kurâ denilen Mekke'ye nisbetinden dolayı Rasûlüllah (s.a.v.)'a ümmî denildi.

Bu izahlara göre âyetin mânâsı şöyle olur: Araplar içerisinden bir peygamber gönderen O'dur. Araplara da ümmî dendi, çünkü Arapların çoğunluğu diğer milletlere nisbetle okuma yazma bilmiyorlardı. Çoğunluğa göre isimlendirildiler. "Arapların çoğunluğu" dedik. Çünkü az da olsa aralarında okuma yazma bilenler vardı.

"Ümmîler arasından" demek, onların nesebinden, onlar gibi ümmî ve Arap olan demektir. Bunun Araplar için bir ihsân oluşunun yönü, hâllerinin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hallerine benzemesi ve kitaplardan ilim elde etmemesidir. Onlar, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın durumunu ve nesebini biliyorlardı.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ümmî olan Araplar içerisinde gönderilmesi, davetinin umumi oluşuna zarar vermez. Bu yönüyle "ümmî olan Araplar" diye kayıtlanması, aksi manânın hükmün dışında tutuluşundan dolayı değildir. Şu âyet ve benzerleri bunu ifâde eder: *"Biz seni, bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik..."* (Sebe':28) Üstelik "ümmî olan Araplar içerisinden" ifâdesi ile "ümmî olan Araplara" ifâdesi arasında fark olduğu açıktır. Böylece Hristiyan ve Yahudilerin, "Hz. Muhammed (s.a.v.) yalnız Araplara gönderilmiştir" deyip bu âyeti delil göstermeleri bâtıl (desteksiz) olmuş oluyor. Ayrıca Cenab-ı Hak bu âyet ile Yahudilerin Araplara "Biz kitap ehliyiz, sizler cahilsiniz, kitabınız yoktur," diyerek onlara dil uzatmalarını, kınamalarını da reddetmiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Araplar gibi ümmî olduğu, tahsili ve okuması olmadığı halde Allah'ın âyetlerini yani Kur'an'ı onlara okuyordu. Onları çirkin amellerden ve bozuk inançlardan temizliyor, onları tertemiz insanlar haline getiriyordu.

"Onlara Kitabı ve hikmeti öğreten..." ifâdesi ve bundan evvel sayılan hususlar, şükrü gerektiren büyük nimetlerdir. Hasan Basri (r.a.)'nin dediği gibi kitaptan maksat Kur'an, hikmetten maksat da sünnettir. Kur'an ve sünnet tâliminden başka mûcize olmasaydı, bu ikisinin tâlimi bile yeterdi. Burde Kasidesi'nde Bûsirî şöyle der:

Cahiliyyet devrinde bulunan Ümmî'deki ilim ve
yetimlik zamanındaki ahlâk ve âdâp, mûcize olarak sana yeter.

«Halbuki onlar, önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.» Yani durum şudur ki, ümmîler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmesinden ve gelmesinden önce, cahiliyyet pisliği ve şirkten oluşan apaçık bir sapıklık içindeydiler ki, bundan daha büyük bir sapıklık göremezsin. Bu cümle, Arapların kendilerini irşad edecek kimseye olan şiddetli ihtiyaçlarını açıklamakta ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın başka birisinden ilim elde ettiği vehmini gidermektedir. Çünkü bizzat Arapların kendileri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinden önce sapıklık içinde olunca, onun, kendilerinden olan bir kişiden ilim elde etmesi vehmi ortadan kalkmış olur.

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Şu husus açıktır ki, sapıklığın tümüne nisbet edilmesi genelleme yoluyladır. Çünkü onların içerisinde Varaka b. Nevfel, Zeyd İbn Nüfeyl, Kuss bin Saide ve Rasûlüllah'ın haklarında: *"Onların herbirisi bir ümmet olarak diriltilirler"*, buyurduğu diğer hidayette olan kimseler vardı."

Bu fakir (müellif) de der ki: Sa'di'nin bu sözü, yukarıda belirtilen: "Rasûlüllah'ın başkasından ilim elde etmesi vehmini giderme" açıklamasına karşı bir itirazdır. Fakat hiç yerinde olmayan bir itirazdır. Çünkü, Varaka b. Nevfel gibi yukarıda isimleri geçen kişilerin hidayette oluşu, yalnız tevhid noktasındadır. Onlar, ilâhî hükümler ve şerîatler hususunda dalâlette idiler. Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne dikkat etmez misin? *"Seni dalâlette bulup da hidayete erdirmedi mi?"* (Duhâ:7) Halbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisine nübüvvet verilmeden önce de Allah'a şirk koşmamış, zina etmek ve içki içmek gibi günahlara girmemiş, eğlence ve oyunlarla zaman geçirmemiştir. Buna göre, yukarıda adları geçen kimselerin bir yönüyle hidayette olmaları, başka bir yönden dalâlette olmalarına aykırı olmaz. Bu mânâya: *"Kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen..."* kavli şerifi dalâlet etmektedir. Çünkü, Allah'ın âyetlerini okumak, şerîat ve ilâhî hükümleri öğretmekle, mutlak olarak sapıklıktan kurtuluş ve nefislerin temizlenmesi hasıl olur. Bunu bil.

3. **«Bu Peygamber, mü'minlerden henüz kendilerine katılmamış bulunan diğer insanlara da (onu öğretir.)»** *"Âharîn"* kelimesi, *el-ümmiyyîn* kelimesine atfedilmiştir. Mânâ şöyle olur: "Allah O'nu, kendi zamanındaki ümmîlere ve zamanında olmayan diğer ümmîlere gönderdi." Veya *"yuallimuhum"* fiilinin mef'ulüne atfedilmiştir. O zaman mânâ şöyle olur: "Onlara ve onlardan olan diğerlerine öğretir." Onlardan olan diğerleri, Araplardan gelecek olanlardır. *"Onlardan"* ifâdesi *"diğerleri"* kelimesinin sıfatına bağlıdır. Mânâ şudur. Araplıkta ve ümmîlikte onlar gibi olan diğerlerine... Ama *"diğerleri"*nden maksat, Arap olmayanlarlarsa o zaman diğerleri kelimesine bağlı olur.

"Henüz kendilerine katılmamış bulunan..." Yani henüz ümmîlere katılmamış kimseler olup onların zamanlarında hayatta olmayan ve fakat istikbalde onlara katılacak olanlardır. Bunlar, onlardan sonra gelecek olan Araplar ve Arap olmayanlardır.

Denildi ki: "Gelecek olanlardan maksat, fazilet ve hayır yarışında onlara ulaşamıyacak olanlardır. Çünkü Tabiînler, hiçbir hususta Sahabe-i Kiram'a ulaşamazlar. Araplara nisbetle acemler de böyledir."

Bu âyet, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bütün âlemlere gönderilmiş bir peygamber olduğuna ve O'nun tebliğatının, zamanında yaşayan ve kendilerine ulaşan tüm kişiler için hüccet olduğuna dair delildir. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"...Hangi topluluk onu inkâr ederse, işte cehennem ateşi, onun varacağı yerdir..."* (Hûd:17)

«O», Allah **«azîzdir»,** izzet ve kuvette çok üstündür. Bunun içindir ki, bu kadar büyük bir işi, okuma yazma bilmeyen bir kişiye başarma imkânı vermiştir. **«Hakîmdir.»** Hikmet ve yarar gözetmede pek yücedir. Bundan dolayıdır ki, tüm insanlar arasından Hz. Muhammed (s.a.v.)'i seçmiştir.

4. «Bu, Allah'ın lütfudur.» Rasûlüllâh'ın diğer fertler arasından kendisiyle üstün kılındığı meziyet, kendi zamanındaki ve gelecek asırlardaki tüm insanların peygamberi oluşudur.

«Onu dilediğine verir.» O bir fazilet ve hediyedir, onda sebeplerin hiçbir etkisi yoktur. Çünkü kerem sadece O'ndandır. Sebepler O'na karışmaz, çarelere baş vurmakla o lütuf elde edilmez.

«Allah, büyük lütuf sahibidir.» Öyle ki, bütün dünya nimetleri O'nun lütfu yanında küçük ve değersiz kalır.

Keşfu'l-Esrâr isimli kitapta şöyle denmiştir: "Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı büyük lütuf sahibidir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'i insanlara peygamber olarak göndermesi ve O'na uymaları için yardım etmesi suretiyle insanlara karşı da büyük lütuf ve kerem sahibidir."

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ
لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾
قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ
اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ
الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

5. Kendilerine Tevrat yükletilen sonra da onu taşımayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

6. De ki: "Ey Yahudiler! Bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız, bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü temenni edin!"

7. Ama onlar, yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

8. De ki: "Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size (bütün) yaptıklarınızı haber verecektir."

5. **«Kendilerine Tevrat yükletilen»** lerden maksat, Tevrat'ı bilip onunla amel etmekle sorumulu olan Yahudilerdir.

«Sonra da onu taşımayanların durumu,» yani, Tevrat'ın içindeki âyetlerle amel etmeyenler, sadece o âyetleri okumakla yetinenlerdir ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetini dile getiren âyetler de bu cümledendir.

Âyetteki *"durumu"* diye ifâde ettiğimiz *"meselühüm"* ifâdesi, "şaşılacak durumları" mânâsınadır.

«Koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir.» *"Eşek"* kelimesiyle cehalet ifâde edilir. Araplar şöyle söyler: "O, eşekten daha kâfirdir." Yani daha cahildir. Çünkü küfür cehalettendir. Tevrat'taki âyetlerle amel etmeyen Yahudilerin eşeğe benzetilmeleri, onlara ağır bir hakaret, ihanet, alay ve kafasızlıkla itham edip azarlamadır. Çünkü eşek, kafasızlıkla anılır. Sığır da her ne kadar kafasızlıkla meşhur olsada yük taşımaya elverişli değildir. Şâir şöyle söylemiştir:

Ey genç! İlim öğren, çünkü cahil kalmak ayıptır.
Cahilliğe, eşekten başkası razı olmaz.

"Koca koca kitapları taşıyan..." Yani ilim kitaplarını taşıyıp yorulan ve onlardan yararlanmayanlardır. *"Koca koca kitaplar"* diye ifâdelendirilen *"Esfâr"* sifr'ın çoğuludur. Sifr, kitap mânâsınadır.

Râğıb der ki: "*Sifr*, gerçekleri açığa çıkaran kitap demektir."

Âyette *"esfâr"* kelimesinin özellikle kullanılması, Tevrat, her ne kadar okunduğu zaman mânâsı açığa çıkar ve içindeki hakikatler gerçekleşebilir ise de, cahil kişinin sırtında, kitap taşıyan eşek gibi onun mânâsını hemen hemen açık olarak anlayamadığına dikkatleri çekmek içindir.

Kamûs isimli lügat kitabının izahına göre *"sifr"*, büyük kitap yahut Tevrat cüzlerine denir. Bu âyette Cenab-ı Hak, ayrıca dikkatleri şu noktaya da çekmiştir: Kitap taşıyan kişinin, onun mânâlarını öğrenmesi, içindeki hakikatleri bilmesi ve onunla amel etmesi gerekir. Tâki Yahudilere yapılan kınamaya muhatap olmasın.

«Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür!» Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar, çok kötü bir örnek olarak nitelenmişlerdir. Âyette özellikle kınananlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetinin sıhhatine şahitlik eden Tevrat'taki âyetleri inkâr eden Yahudilerdir.

«Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.» Yalanlamayı, tasdik etme yerinde kullananları... Yahut da Yahudi ve benzerleri gibi, dalâleti hidayete, şekâveti saadete ve düşmanlığı yardım etmeye tercih etmek suretiyle kendilerini ebedî azaba maruz bırakarak kendi kendilerine zulmedenleri doğru yola iletmez. Âyette onların durumları, eşeğin durumuna benzetilerek çirkinlikleri ortaya konmuş ve kınanmışlardır. Çirkine benzetilen çirkindir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"...Şüphesiz seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."* (Lokman: 19)

Şu halde cahilin ve kuru iddia sahibinin sesi, eşek sesi gibi yadırganır. Hatta cahilin sesi daha sapık ve daha düşüktür. Bu cihetle cahil her yönüyle zararlıdır. Eşekte yarar vardır. Çünkü o, yükler taşır, kadın ve erkekler gerekirse ona binerler.

6. «De ki: 'Ey Yahudiler! Bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız...» Arapçada *"muhâdât"*, meyletme, yönelme ve sapma mânâsına gelir. Bu mânâdan dolayıdır ki bazı müfessirler demişlerdir ki: "Tehavvedû=Yahudileştiler" demek, hakkı ve İslâm'ı bırakıp Yahudi oldular demektir. Daha önce de geçtiği gibi Yahudilik bâtıl dinlerdendir.

Râğıb dedi ki: "*el-Hûd*, yumuşaklıkla dönmek demektir. Örfte tövbe etmek mânâsında kullanılmıştır."

Bazı bilginler şöyle demişlerdir: "Aslında *"yehûd"*, İsrailoğulları'nın: *"...Biz tevbe edip sana döndük..."* (A'râf: 156) sözlerinden gelmektedir. Buna göre *"yehûd"*, övgü ifâde eden bir kelime olur. Daha sonra Yahudilerin şeriatı nesh olunca övgü mânâsı kalktığı halde onlar hakkında bu kelime kullanılmaya devam etmiştir. Nitekim *"nesârâ"* kelimesi de havârilerin *"Biz Allah'ın ensârı=yardımcılarıyız"* (Saff:14) sözlerinden gelmektedir. Sonra şerîatleri nesh olunduğu halde bu isim onlar için kullanılmaya devam etmiştir."

Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde kâfirlere dolaylı olarak hitabetmiştir. Bu âyette de öyledir. Çünkü kâfirler, Allah ile kendi aralarına vasıtalar sokmuşlardır ki bunlar, putlardır. Mü'minlere gelince, Cenab-ı Hak onlara umumiyetle vasıtasız hitabetmiştir. Meselâ: *"Ey iman edenler!"* nidasında olduğu gibi. Çünkü mü'minler, vasıtaları ortadan kaldırmışlardır. Bunun için Allah Teâlâ da kendisi ile mü'min kulların arasındaki vasıtaları kaldırmıştır.

"Sanıyorsanız" anlamındaki kelimenin kökü olan *"zu'm"*, delilsiz söz demektir.

Kâmus sahibi der ki: "*'Zu'm'*, hak bâtıl ve yalan söz mânâlarına gelir. O, zıt mânâlı kelimelerdendir. Umumiyetle şek ve şüphe olan hususlarda kullanılır."(1)

Râğıb da dedi ki: "*'Zu'm'*, yalan ihtimali olan bir sözün hikâye edilmesidir. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de kullanılan her yerde onu söyleyenleri kınama kastedilmiştir. Bir şeyin sorumluluğunu üstlenen kişiye ve başkana da 'zaîm' denmiştir. Çünkü bunların sözlerinde yalan olma ihtimaline inanılmaktadır.

"Evliyâ", velînin çoğuludur. 'Veli', sevimli dost mânâsınadır."

Âyetteki, *"bütün insanları bir yana bırakarak..."* ifâdesinden maksat, Yahudi olmayanlardır. Bazılarına göre ise, Arap olsun olmasın bütün Müslümanlardır. Allah bununla Yahudîlerin söyledikleri şu sözlerini kastediyordu: *"Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız, dediler..."* (Mâide:18) Onlar âhiret yurdunun (cennetin) yalnız kendilerine ait olduğunu iddia ederler. *"Yahudiler dediler ki: 'Cennete yalnız Yahudi olanlar gireceklerdir...'"* (Bakara:111)

Allah da onların yalanlarını açığa vurmak için Rasûlüllah (s.a.v.)'a onlara şöyle söylemesini emretti:

Eğer siz buna inanıyorsanız, «**bu iddianızda samimi iseniz ölümü temenni edin!'**» Yani Allah'tan, sizi öldürmek sûretiyle bu imtihan dünyasından çıkarıp mükâfat yurdu olan âhirete koymasını temenni ediniz ve: "Ey Allahım! 'bizi öldür' deyiniz." *"Temennî"*, bir şeyi nefiste takdir ve hayal etmektir.

Bazı ilim ehli dedi ki: "Temennî ile iştihâ (arzu, can çekme) arasındaki fark şudur: Temennî iştihâdan daha geneldir. Çünkü Temennî mümkün olmayan şeylerin arzu edilmesidir. İştihâ ise, mümkün olanların istenilip arzu edilmesidir."

1- *Kâmus*'ta şöyle denilmektedir: *"Zu'm"*, -Zâ üç hareke ile de okunabilir- söylemek mânâsındadır. Hak olsun bâtıl olsun, söz anlamında olduğu da söylenmektedir. İbnü'l-Ârabî Ümeyye için zu'm'u hak söz anlamında kullanarak şu beyti söylemiştir:

Ben size kefilim; Rabbiniz,
Söylediği sözü sizin için yerine getirecektir.

"Bu iddianızda samimi iseniz..." sözünün izahı şudur: Eğer iddianızda samimi iseniz ve onun hak olduğuna güveniyorsanız ölümü temenni ediniz. Hiç şüphe yoktur ki, cennet ehlinden olduğuna kesin olarak inanan kişi, sıkıntılar ile dolu olan bu dünyadan kurtulup ebedî âleme intikal etmek ister. Ebedî âleme de ancak ölüm ile ulaşılır.

7. «Ama onlar, yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler.» Bu âyet, Yahudilerden meydana gelecek durumu haber vermektedir. *"Ebeden"* kelimesi, uzun zaman mânâsında zarftır. Mutlak zaman mânâsında değildir. Burada, "dünyada kaldıkları müddetçe" demektir. Bakara Sûresi'nde: *"Ölümü asla temenni etmeyeceklerdir."* (Bakara:95) buyurulmaktadır.Çünkü Yahudilerin Bakara Sûresi'nde anlatılan iddiaları, aşırı ve kesindir. Bu iddia, cennetin yalnız kendilerine ait olduğu iddiasıdır. Onun için iddiaları *"len"* kelimesiyle reddedilmek sûretiyle mübâlağa gösterilmiştir. *"Len"* kelimesi, olumsuzluk ifâde eden lâfızların en güçlüsüdür. Bu Cum'a Sûresi'ndeki iddiaları ise, noksan ve tereddütlüdür. Burada iddiaları, Allah'ın dostları oldukları iddiası ve kanaatleridir. Onun için olumsuzluğu ifâdede *"lâ"* ile yetinilmiştir.

Yahudiler, cehennem ateşine girmeyi gerektiren günahları ve küfrü işledikleri için ölümü temenni etmezler. İşledikleri suçların başında, Tevrat'ın hükümlerini tahrif etmek ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın niteliklerini haber veren âyetlerini değiştirmek gelir. Böyle günahları sebebiyle, öldükten sonra azaba uğrayacaklarını biliyorlardı.

«Allah, zalimleri çok iyi bilir.» Bu cümlede zamir yerinde ismin kendisi kullanılmıştır. Maksat, onların her işlerinde zulmettiklerini kesinlikle ifâde etmektir. Bu cümle şu mânâyı dile getiriyor: Allah Teâlâ onları, onlardan meydana gelen ve kendilerini çeşit çeşit azaplara götüren günahlarını ve türlü türlü zulümlerini, istikbalde kendilerini azaba sürükleyecek Hak'tan kaçışlarını hakkıyla bilir.

Âyetlerde haber verildiği gibi durum aynen vaki olmuş ve onlardan hiçbir kimse ölümünü temenni etmemiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden hiçbiriniz ölümü temenni emesin. Salih kul ise umulur ki sâlih amelini çoğaltır, günahkâr bir kimse ise tevbe ve taat yoluyla Allah'ın rızasını talep eder."*(2)

2- Buhârî, Nesâî ve Müslim şu lâfızla tahrîc etti: *"Sizden kimse ölümü temenni etmesin. O gelmeden onu çağırmasın. Şüphesiz o öldüğü zaman ameli kesilir. Şüphesiz mü'min ömründe ancak hayrı artırır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/555.

8. «De ki: 'Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır.» Küfrünüzün günahı sebebiyle azaba tutulmaktan korkarak, temenni etmeye cesaret edemediğiniz ölüm mutlaka size ulaşacaktır. Ölüme karşı duracak hiçbir engel yoktur. Yani siz ölümden firar etseniz de ölüm size mutlaka kavuşacaktır. Sanki ölümden kaçmak, ölümle karşılaşmanın ve ona süratle ulaşmanın sebebidir. Çünkü ölümden kaçan kişi, ömründe bereket bulamaz. Tam tersine, farkına varmadan ölüme doğru kaçmış olur. Böylece karşı karşıya gelir ve ölüm onu karşılar. Şöyle bir söz var: "Bir iş tersine dönmeye başladı mı, başvurulan çareler felâkete sebep olur."

İnsan iradesinin dışında fıtrî olarak gelen ölümden **«sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.»** Arapçada *"redd"*, bir şeyi olduğu gibi geri çevirmek demektir. Âyette bu anlamdadır. Nitekim şu âyette de bu mânâ kullanılmıştır: *"Eğer onlar, dünyaya geri gönderilseler yine yasaklandıkları şeylere döneceklerdir."* (En'am:28) Veya *"redd"*, kişinin içinde bulunduğu durumlardan birisine döndürülmesidir. Şu âyette bu mânâdadır: *"...Sizi geri çevirirler..."* (Âl-i İmrân:149) Kendisinden başka hiçbir mâlik ve hâkimin bulunmadığı, durumumuzun kendisine gizli olmadığı Allah'a döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ bu âyette, onların görünen amelleri ve gizli halleri itibariyle, kendi zatını *"görüleni ve görülmeyeni bilen"* sıfatıyla nitelendirdi. Bunun izahı Haşr Sûresi'nde geçti.

Küfür, günahlar, görünen ve görünmeyen çirkinlikler gibi işlemiş olduğunuz ameller sebebiyle sizleri cezalandırarak **«O, size (bütün) yaptıklarınızı haber verecektir.»**

يَٓا اَيُّهَا

الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى

ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَوٰةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ
فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْا
تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ
خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

9. Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Bu, eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.

10. Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.

11. Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakarak hemen dağılıp oraya giderler. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Çünkü Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

9. «Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın.» *"Nidâ"*, sesin yükselmesi ve ortaya çıkmasıdır. Namaza nidâ, şerîatte belli lâfızlarla olur. Bu âyette namazdan maksat, cuma namazıdır. Nitekim âyetteki *"cuma günü"* ifâdesi, bunu göstermektedir. Buna göre: "Cuma namazı için ezan okununca..." demek olur. Burada kastedilen ezan, Hanefî mezhebindeki sahih olan kavle göre ilk ezandır. Çünkü cuma namazını insanlara bildirme ilk ezanla hasıl olur, kastedilen ezan, câmi içinde ve minber önünde okunan ezan değildir.

Bu güne cuma denilmesinin sebebi, insanların o günde cuma namazı için toplanmalarındandır. Bu görüşe göre *"cuma"* İslâmî bir isimdir. Başka bir görüşe göre ise, cuma gününü cuma olarak isimlendiren ilk şahıs Ka'b İbn

Lüey'dir. Bu adla isimlendirmesinin sebebi, Kureyş halkının bu günde Ka'b'ın etrafında toplanmasıdır. Daha önce Araplar bu güne, "urûbe" derlerdi. Urûbe, ortaya çıkma, görünme mânâsınadır. Daha başka bir görüşe göre de, ensâr (Medine'li Müslümanlar) hicretten evvel dediler ki, her yedi günde bir Yahudilerin toplandıkları bir gün var. Hristiyanların da böyle bir günü var. Gelin, biz de kendimize bir gün tayin edelim. O günde toplanıp Allah'ı zikredip namaz kılalım. Bunun üzerine "Cumartesi Yahudilere, pazar günü de Hristiyanlara aittir. Bizim toplanacağımız gün de urûbe günü olsun" dediler. Böylece Sa'd İbn Zürâre'nin yanında toplandılar. Sa'd da onlara iki rekât namaz kıldırdı ve bir araya geldiklerinden dolayı bu güne cuma adını koydular. Allah da cuma âyetini indirdi. Bu, İslâm'da ilk cumadır.

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kıldırdığı ilk cuma namazına gelince, o şöyle olmuştur: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret buyurduğunda, Rebiulevvel ayının on ikisi olan pazartesi günü, Kuba'da Amr İbn Avf'ın oğulları yanında konakladı. İlk vardığında kaba kuşluk vaktiydi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Kuba'da, pazartesi, salı, çarşamba, ve perşembe günleri ikamet buyurdular. Burada Kuba Mescidi'ni inşa ettiler. Cuma günü Kuba'dan Medine-i Münevvere'ye müteveccihen yola çıktılar. Sâlim İbn Avf Oğulları'nın yurduna gelince cuma namazı vakti girdi. Buradaki Müslümanlar bir mescid edinmişlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.) burada cuma namazı kıldırıp hutbe okudular. Bu, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'de okudukları ilk hutbedir.

Bu âyet, Yahudilerin Araplara: "Bizim cumartesi günümüz var, sizin ise yok" diyerek dil uzatmalarını reddir.

"Koşun" diye ifâde ettiğimiz, *"fes'av"* kelimesinin aslı olan "sa'y" ile ilgili olarak Râğıb dedi ki: *"Sa'y,* süratli yürümektir. Koşmaktan biraz daha yavaştır." Mânâ şöyle olur: Ezan okununca cuma namazı kılmak ve hutbe dinlemek için yürüyün. Çünkü hem namaz, hem de hutbe Allah'ın zikrini, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, Râşid Halifeleri ve takva sahibi mü'minleri anıp övmeyi ihtiva etmektedir. Vaaz ve hatırlatma da, Allah'ı zikretmek hükmündedir. Fakat zalimleri ve onların ünvanlarını anmak, bedduâya lâyık oldukları halde onları övmek ve onlara duâ etmek şeytanı zikretmek cümlesindendir. *Keşşaf*'ta belirtildiğine göre, cumaya gitmek için yürümek de zikrullahın derecelerindendir.

Hasan-ı Basrî (r.a.)'den şöyle rivayet olunmuştur: "Allah'a yemin olsun ki, cuma için sa'y etmek, ayaklar üzerinde koşmak mânâsında değildir. Çünkü

Müslümanlar, namaza sekînet ve vakar içerisinde gelmekle emrolunmuşlardır. Cumaya sa'y etmek, kalp, niyet, huşû ve erken gitmek ile olur." (3)

Âyetteki *"sa'y"* kelimesinde, cuma namazına ağır davranmaktan nehiy, temiz bir kalp ve iştiyakla gitmeye, tembellik ve sıkıntı göstermemeye teşvik vardır. Aynı zamanda cumaya gitmemenin şeytanın fiili olduğuna da işaret vardır. Bütün bunlar, hasta, â'ma, köle, kadın, kötürüm ve yolcu olmayan kimseler içindir. Çünkü bunlar, cuma namazı ile mükellef değillerdir. Onlara nidâ edilmiş sayılmaz. Hastaların, kötürümlerin ve körlerin câmiye gitmeleri mümkün değildir. Halbuki Cenab-ı Hak *"sa'y ediniz"* buyuruyor. Kadınlara, evlerinde durmaları Kur'an âyetiyle emrolunmuştur. Köle efendisinin hizmetiyle, yolcu da yolculukla meşguldürler.

"Alış verişi bırakın" sözü, işi bırakın anlamındadır. Burada alış veriş, mutlak olarak muâmeleden kinâyedir. Meselâ satın almak, kiraya vermek, emek sermâye ortaklığına girişmek gibi. *"Alış-veriş"* ifâdesini hakikatı üzerine bırakmak da mümkündür. Bu durumda diğer işler, delâlet yoluyla hükme dahil olur.

Âlimlerden birisi şöyle söyledi: "Satmaktan yasaklamak, satın almaktan nehyi de içerir. Çünkü ikisi birbirine nisbet edilen şeylerdir. Biribirlerinden ayrı olmaları düşünülemez. Bunun için sadece *'satışı'* söylemekle yetinilmiştir. Aslında Cenab-ı Hak, zikrullaha engel olan dünya meşguliyetlerini terketmeyi emretmek istemiştir. Fakat dünya meşguliyetlerinden yalnız alış veriş söylenmiştir. Çünkü cuma günü, insanların her taraftan toplanıp geldikleri bir gündür. Öğle vakti yaklaşınca alış veriş çoğalır. Bu vakit, Allah'ı zikretmek ve mescide gitmekten gafil olabilme zamanı olduğu için, mü'minlere denmiştir ki: 'Âhiret ticaretine koşun, dünya ticaretini bırakın. Kendisinden daha faydalı ve daha kârlı hiçbir şeyin bulunmadığı zikrullaha koşun. Menfaati önemsiz ve kârı az olan alış verişi bu saatte terkedin.'"

«Bu,» zikrullaha koşmanız ve alış verişi bırakmanız **«eğer bilirseniz si-**

3- Zemahşerî dedi ki: Selef-i Salihîn zamanında cuma günleri erken çıkan Müslümanlarla yollar dolar taşardı. Seher vakitlerinde ve fecirden sonra, cumaya erken çıkanların sevaplarına nail olabilmek için develerine biner yola çıkarlardı. Çünkü sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cuma gününde, camilerdeki kapıların herbirinde melekler bulunur. Bunlar, cuma namazı için evinden çıkıp camiye gelen Müslümanların öncelik sırasına göre yazarlar. İlk çıkan büyük bir deveyi, sonra çıkan bir sığırı, daha sonra çıkan bir tavuğu, ondan sonra çıkan bir yumurta sadaka vermiş gibi olur. İmam hutbeye çıkınca melekler de hazır bulunur ve hutbeyi dinlerler."*

zin için daha hayırlıdır.» Ticaretle uğraşmanızdan daha hayırlıdır. Çünkü ebedî hayatın faydası daha büyük ve sonsuzdur.

10. «Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin.» Çağrıldığınız namaz edâ olununca, çıkarlarınızı elde edebilmek ve ihtiyaçlarınızı görebilmek için yeryüzüne dağılın. Yani herbiriniz, geçiminiz için elde edilmesi gereken, meşrû ihtiyaçlarınızın bulunduğu yerlere gitmek suretiyle yeryüzüne dağılın.

Bir Müslümanın cuma namazından sonra geceye kadar camide kalması caizdir, hatta müstehabdır. Böyle olduğu halde *"yeryüzüne dağılın"* emrinin ifade ettiği mânâ ne olabilir diye bir soru soracak olursak buna verilecek cevap şudur: Âyetteki bu emir, ruhsat ifade eden emirdir. Azîmet ifade etmez. Mânâ şöyle olur: Cuma namazının hakkını edâ ettikten sonra yeryüzüne dağılmanızda sizin için hiçbir sakınca yoktur.

*"Allah'ın lütfu"*ndan maksat, kârdır. Yani sizin için ne şekilde mümkün olursa olsun, meşrû kazançlardan olan ticaret ve diğer yollarla, kendinizin ve çoluk çocuğunuzun helâl rızkını arayın. Yasaktan sonraki kayıtsız emir ibâhe ifade eder, vücûp ifade etmez. Şu âyette de olduğu gibi: *"İhramdan çıkınca avlanın."* (Mâide:2)

«Allah'ı çok zikredin» Allah'ı hem dil hem de kalp ile devamlı zikredin. O'nu zikretmeyi, yalnız namaza hasretmeyin. **«Umulur ki kurtuluşa erersiniz.»** Dünya ve âhiretin iyiliklerini elde etmeyi umuyorsanız böyle yapın.

11. «Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman, seni ayakta bırakarak hemen dağılıp oraya giderler.» *"Dağılıp giderler"* diye ifâde ettiğimiz *"infezzû"* kelimesi, bir şeyi kırıp parçalara ayırmak anlamındaki "el-fazzu" kelimesinden türemedir. Âyette önce ticaret ve eğlence kelimeleri geçtiği halde, onların yerini tutmak üzere getirilen zamir tekildir. Çünkü iki kelime biri birine, veya anlamındaki "ev" edâtı ile bağlanırsa, onlara giden zamir ikil olmaz. O halde, uygun olanı, zamirin geçen kelimelerden herhangi birine döndürülmesidir. Ama, ticaretin tahsîs edilmesi kinâye yoluyla uygundur. Çünkü maksat odur. Ya da ticarete ihtiyaç olduğu halde Rasûlüllahı bırakıp ona koşmak yasaklanınca, hiç ihtiyaç yokken hatta kınanılmış olan eğlenceye koşmanın öncelikle yasak oluşuna delâlet ettiği için müfret getirilmiştir. Zamirin *"görme"*ye râcî olduğu da söylenmiştir. Ayrıca *"ileyha"* kelimesini, "ev" edatını taksim anlamında alarak "ileyhimâ" şeklinde okuyanlarda olmuştur.

Bu âyetteki ticaretten maksat, Dihyetü'l-Kelbî'nin yaptığı ticarettir. Yani bu ticaret, âyetin nüzûlüne sebep olmuştur. *"Eğlence"*; insanı, yapması gereken ve asıl hedefi olan görevlerinden alıkoyan şeylerdir. Burada kastedilen, davulun sesleridir. Dihyetü'l-Kelbî, bir ticaretten geldiği zaman bilinip duyulması için davul çaldırırdı. Yahut da ticarî kervan gelince, o ticaretle ilgili olanlar davullarla, deflerle ve alkışlarla kervanı kaşılarlardı. Burada eğlenceden maksat budur, denmiştir.

Rivayet olundu ki, Dihyetü'l-Kelbî (r.a.) Şam'dan bir ticarî kervanla Medine-i Münevvere'ye geldi. Bu, İslâm'a girmeden önceydi. Medine'de de açlık ve pahalılık vardı. Kelbî'nin ticaret kervanında buğday, un, zeytinyağı gibi Medine halkının muhtaç olduğu her şey vardı. Kelbî geldiği sırada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) cuma hutbesi okuyordu. Camide Rasûlüllah (s.a.v.)'ı dinleyen cemaat, Kelbî'nin geldiğini duyunca, başkaları kendilerini geçerler endişesiyle yerlerinden kalkıp ticaret kervanına doğru gittiler. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında 11 veya 12 kişi kaldı. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd İbn Ebî Vakkas, Abdurrahman İbn Avf, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Said İbn Zeyd, Bilâl, Abdullah İbn Mesud (Allah cümlesinden razı olsun) kalanlar arasındaydı. Bir rivayette Abdullah İbn Mesud'un yerine Ammar İbn Yâsir söylenmiştir. Müslim, Câbir'in de kalanlar arasında olduğunu zikretmiştir. Kalanlar arasında bir de kadın bulunuyordu. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Muhammed'in hayatını kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki; eğer Müslümanların tümü camiden çıksaydı, Allah şu vadiyi çıkanlar üzerine ateşle tutuştururdu."*(4)

Âyetteki *"ayakta"* ifâdesi, *"minber üzerinde"* demektir.

Bil ki: Ashabın, yukarıda anlatıldığı gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın meclisinden kalkıp dağılmamaları ve O'nu ayakta terketmemeleri, onların fazilet ve meziyetlerindendir. Bundan dolayı Mukâtil İbn Hayyâm dedi ki: "İlk zamanlar, cuma hutbesi, bayramlarda olduğu gibi namazdan sonra okunurdu. Bu sebeple Müslümanlar sandılar ki, üzerlerindeki farzı edâ ettiler, hutbeyi terketmede herhangi bir sakınca olmadığını zannettiler. Bundan sonra hutbenin yeri değiştirildi ve namazdan önceye alındı."

Bu yasaktan sonra hiçbir kimse, burun kanaması veya herhangi bir sebeple, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan izin almadıkça O'nun yanından ayrılmıyordu.

4- Hâfız Ebû Ya'lâ rivayet etmiş. İbn Kesîr de tefsirinde nakletmiştir. Muhtasar: 3/501. *"Onunla sadece on iki kişi kaldı."* hadisini ise, Câbir'den Buharî ve Müslim tahric ettiler.

İzin almak isteyen, şehadet parmağıyla izin istiyor, Rasûlüllah (s.a.v.)'a eliyle işaret ederek izin istiyor. Rasûlüllah'da eli ile işaret ederek izin veriyordu.

İmam Suheylî dedi ki: "Hutbeyi dinlemeyi terketmede, kendileri için ruhsat tanıyan zevatın ileri sürdükleri bu hadis, sahih senetle rivayet edilmemiş ise de, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ashabına karşı gösterilmesi gereken hüsn-ü zan, hadisin sahih olduğunu icabettirir."

Bu fakir de (müfessir kendini kastediyor) der ki: Farzet ki, üzerlerindeki namaz borcunu ödediler. Fakat Rasûlüllah (s.a.v.)'ın meclisini terketmek onlara nasıl yakışır? Onların durumu, sanki başları üzerinde kuş varmış gibi sükunet içerisinde Rasûlüllah (s.a.v.)'ı dinlemeyi gerektirir. Benim kanaatim odur ki: Onların bu hareketi, yüce hikmetleri ve birçok faydaları içeren diğer sürçmeler nev'indendir. Ashabın bu hareketinin yalnız, dünya ve içindekilerden daha hayırlı olan bu âyetin inmesine sebebiyet vermesi kâfidir. Bu âyette basiret sahiplerine gizli kalmayan, Allah'ın kulları için nice ilâhî irşadlar vardır.

«De ki: 'Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır.» *"Allah'ın yanında olandan"* maksat, sevap ve mükâfattır. Allah Teâlâ onlara, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın vasıtasıyla hitabetti. Çünkü buradaki hitap, azarlama ile karışıktır.

Allah'ın katında olan menfaat, kesin ve ebedîdir. Fakat ticaret ve eğlencede olan var sanılan menfaat böyle değildir. Eğlencedeki menfaat kesin değildir. Ticaretteki menfaat ise ebedî değildir. Ebedî olmayan şey, şüpheli ve yok olmaya mahkum olan zan kabilindendir.

«Çünkü Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» Çünkü Allah Teâlâ, rızıkları yaratandır. Öyle ise rızası için çalışın ve rızkı yalnız O'ndan isteyin. Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi O'dur.

Allah'ın yardımı ve inayetiyle Cuma Sûresi'nin tefsiri tamam oldu.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِۢ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُۜ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ
لَكَاذِبُونَۚ ﴿١﴾ اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ
سَب۪يلِ اللّٰهِۜ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ
﴿٣﴾ وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْۜ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ
لِقَوْلِهِمْۜ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌۜ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ
عَلَيْهِمْۜ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْۜ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُۘ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

1. Münâfıklar sana geldiklerinde: "Şahitlik ederiz ki, sen şüphesiz Allah'ın peygamberisin" derler. Allah da bilir ki, sen kesinlikle O'nun peygamberisin. Hiç şüphesiz Allah, münâfıkların yalancı olduklarına şahitlik eder.

2. Onlar, yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah yolundan saptırdılar. Şüphesiz onların yaptıkları ne kötüdür!

3. Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Bu sebeple onlar hiç anlamazlar.

4. Onları gördüğün zaman kalıplarına şaşarsın. Konuştuklarında sözlerini dinlersin. Sanki onlar, bir yere dayanmış kerestedirler. Her sesi kendi aleyhlerinde sanırlar. Gerçek düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onları kahretsin. Nasıl da saptırılıyorlar!

1. «Münâfıklar sana geldiklerinde: 'Şahitlik ederiz ki, sen şüphesiz Allah'ın peygamberisin' derler.» *"Nifâk"*, dil ile imanı açıklamak, kalpte küfrü gizlemektir. Şu halde *münâfık*, itikadıyla küfrü gizleyen, sözüyle iman ettiğini açıklayan kişidir.

Müfredât isimli kitapta şöyle denmiştir: "Nifâk, İslâm'a bir kapıdan girip öteki kapıdan çıkmaktır. Nifâk Arapça "en-nâfikâu" kelimesinden alınmıştır. "Nâfika", tarla faresi, tilki ve kertenkele gibi hayvanların yuvasıdır. Anılan hayvan onu gizler, başkasını gösterir. Yuvasına girdiği taraftan ona varılınca, gizlediği yuvaya başıyla vurur ve oradan çıkar."

"Nefak" kelimesi, tünel anlamındadır. Münâfıklar, sözlerini bir takım edatlarla güçlendirerek söylerler. Bundan gayeleri, şehâdetlerinin samimi, itikatlarının halis, rağbet ve iştiyaklarının tam olduğunu bildirmektir.

"Şehâdet", kalp veya kafa gözünün şahitliğiyle hasıl olmuş ilimden kaynaklanan bir sözdür.

«Allah da bilir ki, sen kesinlikle O'nun peygamberisin. Hiç şüphesiz Allah, münâfıkların yalancı olduklarına şahitlik eder.» Burada birinci cümle, münâfıkların sözleri gerçeğe uygun olduğu için, söyledikleri sözün muhtevasını tasdik ediyor. Aynı zamanda: *"Hiç şüphesiz Allah, münâfıkların yalancı olduklarına şahitlik eder"* cümlesinin, münâfıkların söyledikleri sözün, yalan olduğunu vehmettirmesini de bu cümle gidermiştir. Cenab-ı Hakk'ın bu sözü, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yüceltiyor.

Ebu'l-Leys dedi ki: "Münâfıkların şahitliği olmaksızın Allah bilir ki, hiç şüphesiz sen O'nun peygamberisin" mânâsı ifade ediliyor. Nitekim Allah

Teâlâ şöyle buyuruyor: *"...Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın Rasûlüdür..."* (Fetih: 28-29)

Âyette zamir yerine, ismin getirilmesi münâfıkları kınamak ve hükmün sebebini bildirmek içindir. Mânâ şöyle olur: Sözlerinin, itikattan ve gönül huzûrundan kaynaklandığına dair iddia ve sözlerinde yalancı olduklarına Allah şahitlik eder. Çünkü şahitlik, sözün kalbteki inanca uygun olduğu haber için kullanılır.

2. «Onlar, yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın yolundan saptırdılar.» *"Onlar"*dan maksat, münâfıklardır. İnandıklarına dair yaptıkları yemin, yalan yemindir. Çünkü şehâdetle te'kid kastedildiği zaman, yemin yerinde kullanılır. Ebû Hanife (r.a.) görüşüne bunu şahit göstererek demiştir ki: "Şehadet ederim demek, yemin ederim demektir." Yemin, el manâsına gelen kelimeden alınmadır. Çünkü yemin eden kişi eli ile işaret eder.

İhtiyaç anında Allah Teâlâ adına yapılan doğru yemin caizdir. Zira Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in zaman zaman: *"Allah'a yemin ederim ki... Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki..."* dediği vakidir. Fakat kesin bir zaruret olmadıkça Cenab-ı Hak'kın adını gelişi güzel kullanmaktan sakınmak gerekir.

Münâfıklar Allah adına yaptıkları yemini kalkan yaparak, kendilerini esir olmaktan, öldürülmek ve benzeri gibi şeylerden korumaya çalışırlardı. *"Yemini kalkan yapmak,"* ihtiyaç anında yemin ederek cezadan kurtulabilmek için, kendilerini yemin etmeye hazırlamaktan ibarettir.

Münâfıklar, İslâm'a girmek isteyen kimseleri "O peygamber değildir" diyerek, Allah yolunda harcama yapmak isteyenlere de engel olmak sûretiyle onları İslâm'dan alıkoymaya çalışıyorlardı. Nitekim ileride bu anlatılacaktır. Şüphe yoktur ki, münâfıkların bu engellemeleri fiilen yemin etmelerinden önce geliyordu. Kalkan manâsına gelen *"cünnet"* kelimesinin kökü olan *"cin"*, bir şeyi duyu organlarından saklamaktır. "Cennehu'l-leylü" gece onu karanlığıyla örttü, denir. Duyu organlarına karşı kapalı olduğu için kalbe de "cenân" denmiştir. *"Cünnet"*, yahut micenn, kişiyi koruyup örten kalkandır. "Cennet", ağaç ve nebatlarıyla toprağı örten, ağaçlı her bahçeye denir.

«Şüphesiz onların yaptıkları ne kötüdür!» Yani onların yaptıkları iki yüzlülük, İslâm'dan alıkoyma ve Allah yolundan yüz çevirme ne kötü şeylerdir!

3. «Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir.» Münâfıkların amel yönünden insanların en kötüleri olmalarına şehâdet eden söz, onların önce iman etmeleri yani diğer Müslümanlar gibi şehâdet kelimesi getirmeleri sonra inkâr etmeleri sebebiyledir. Yani daha sonra kendilerinde müşahede edilen alâmet ve delillerle küfürleri ortaya çıkmıştır.

«Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir.» O kadar ki, âdeta küfürde alışkanlık kazanmışlar ve onunla sanki sükunete kavuşmuşlardır. Kötü amellerine karşı bir azap ve iki yüzlülüklerine karşı da bir ceza olarak iman gönüllerine girmez olmuştur. Gönüllerinin mühürlenmesi kendi amelleri sonucu olunca: "Ne yapalım? Allah bizim kalplerimizi mühürledi. Artık biz daha nasıl iman edelim?" deme hakları yoktur. *"Mühürleme"* diye ifâde ettiğimiz *"tab'"* bir şeyin herhangi bir şekilde tasvir edilmesidir. Para tab' etmek bu kabildendir. Tab', mühürlemeden daha geneldir. Nakışlamadan daha özeldir.

«Bu sebeple onlar hiç anlamazlar.» Mü'minlerin bildiği gibi, münâfıkların imanın hakikatını bilip anlamaları mümkün değildir.

4. «Onları gördüğün zaman kalıplarına şaşarsın.» Fiziki yapıları gösterişli olduğu için dikkatini çeker, yüzleri parlak olduğu için de görünüşleri hoşuna gider. Hoşa giden şey demek, orjinalliğinden dolayı gözde büyüyen şey demektir. *"Taaccüb"*, şayılacak şey sebebiyle ruhta oluşan hayrettir.

Dillerinin keskinliği, sözlerinin tatlılığı ve edebî konuşmalarından dolayı **«konuştuklarında sözlerini dinlersin.»**

«Sanki onlar bir yere dayanmış kerestedirler.» *"Huşubun"* kelimesi, *"haşebe"*nin çoğuludur. *"Haşebe"* kalın kereste demektir. Münâfıkların, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın meclislerinde bir yere dayanarak oturmalarındaki manzaraları, istifade edilmekten, hayır ve ilimden boş olan cisimler olmaları hususunda, duvara dayanmış dikilmiş kerestelere benzetilmişlerdir. Bunun içindir ki, kerestelerde *"dayanmış"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü istifade edilen keresteler, ya tavanda, ya duvarda veya bunlar gibi istifade edilen yerlerde olur. İşte bu duvara dayalı kerestelerde hiçbir menfaat olmadığı gibi, bu münâfıklarda da hiçbir hayır yoktur.

Bu fakir (müellifin kendisi) der ki: Bu âyette şuna da işaret vardır: Büyük insanların meclislerinde ve ilim topluluklarında bir yere dayanmak edebi terketmektir. Bunun için İmam-ı Mâlik, Harun er-Reşid'i *Muvatta* isimli hadis kitabını dinlerken bir yere dayanmaktan men etmiştir. Bu âyet ve şu hadis:

"Şişman ve iri kişi, kıyamet günü, Allah katında sinek kanadı kadar değeri olmadığı halde gelir"[1] gösteriyorlar ki, olgunluk ve noksanlık hususunda itibar iki küçüğe yani dil ve kalbedir. İki büyüğe yani kafa ve cesede değil. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, şekillere ve servetlere değil gönüllere ve amellere bakar. Nice küçük görülen sûretler var ki, Allah katında altın değerindedir.

Bu âyette şuna da işaret vardır: Mü'min kişi, bedeniyle ve servetiyle birçok imtihanlara tabi tutulur ve böylece günahlarına keffaret olur. Halbuki kâfir böyle değildir. O, kıyamet gününde günahlarının tamamıyla gelir.

Yükselen **«her sesi kendi aleyhlerinde sanırlar.»** *"Sayha"*, sesi yükseltmektir. *Kâmus*'taki izaha göre, var gücüyle bağırmaktır.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Münâfıklar, bir faydadan dolayı askerde birisi nidâ etse, bir hayvan kaçsa da onun sahibi arayıp bağırsa, insanlar içerisinde bir gürültü olsa, bütün bunları kendi aleyhlerinde sanırlar. Çünkü münâfıklar korkak olur, korku kalplerinde yerleşmiştir. Hain, korkak olur. Bu ifadede, onları küçük düşürme ve değerlerini hafife alma vardır."

Denildi ki: "Münâfıklar, Allah'ın haklarında, sırlarını ortaya dökecek, mal ve canlarını mübah kılacak âyetler indirmesinden daima korkuyorlardı."

«Gerçek düşman onlardır.» Düşmanlıkta kök salmış hakiki düşmanlar onlardır. Çünkü en aşırı düşman, sana yakın olup içinde düşmanlık hastalığı bulunduran ve içindeki bu hastalığın gitmediği düşmandır.

«Onlardan,» sözlerine meyledip güvenmekten **«sakın.»**

«Allah onları kahretsin.» Bu, münâfıklara bir beddua ve onlara lânet etmesini, onları yüz üstü bırakmasını, onları zillet ve yardımsız üzere öldürmesini zât-ı ilâhî'den taleptir. Nitekim İbn Abbas bu cümleyi: *"Allah onlara lânet etsin"* mânâsıyla tefsir etmiştir.

Mü'minlerin, münâfıklara bu şekilde beddua etmelerini Allah öğretiyor da olabilir. Âyet gösteriyor ki, bozgunculara beddua edilmesinin gerektiği yerler de vardır. Şu halde Allah Teâlâ, bid'atçı, sapan ve saptıran kimseleri kahretsin. Çünkü onlar, hasımların en şerlisi ve düşmanların en zararlı olanlarıdır.

---

[1] Hadisi, Buhârî *Tefsiru Sûreti'l-Kehf*'te 8/324, Müslim *Sıfâtu'l-Kıyâme*'de 2785 rivâyet etmişlerdir. Devamı şöyledir: Ve şunu okuyun buyurdu: *"Onlar için kıyamet günü ölçü tutmayız."* (Kehf: 105) Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/235.

«Nasıl da saptırılıyorlar!» Bu cümle, münâfıkların halinden hayret etmeyi ifade eder. Yani, hayret, deliller ortaya çıktıktan sonra haktan ve nûrdan, içinde bulundukları küfür, sapıklık ve karanlığa nasıl döndürülüyorlar! Evvelki cümle ile birlikte şu mana anlaşılmaktadır: Allah onları, rüsvaylık, mahrumiyet, kötü hâl ve yüz üstü bırakmakla kahretsin. Hak dinin yolundan nasıl da yüz çeviriyorlar.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ
لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ (٥)
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ
يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (٦) هُمُ
الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا
وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ
لَا يَفْقَهُونَ (٧) يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ
الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ (٨)

5. Onlara: "Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve bundan sonra sen onların gururlanarak uzaklaştıklarını görürsün.

6. Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğa hidayet etmez.

7. Onlar: "Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler" diyenlerdir. Oysa, göklerin ve yerlerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar (bunu) anlamazlar.

8. Onlar: "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, en üstün olan, en zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Halbuki üstünlük ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.

5. «Onlara: 'Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin' denildiği zaman başlarını çevirirler.» Münâfıkların cinayetleri ortaya çıkınca, nasihat yoluyla kendilerine: "Gelin Rasûlüllah (s.a.v.) sizin için Allah'a duâ etsin, lütfuyla ayıplarınızı örtmesini ve günahlarınızın bağışlanmasını talep etsin," denildiğinde başlarını çevirirler. Âyetteki *"gelin"* anlamına gelen *"teâlev"* kelimesi, aslında yukarıda bulunan birisinin, aşağıda bulunan birini çağırdığı halde kullanılan *"teâlâ"* kelimesinden türemedir. Bu kelime, sonradan mutlak olarak "gelmek" karşılığında kullanılmaya başlanmıştır.

«Ve bundan sonra sen onların gururlanarak uzaklaştıklarını görürsün.» Yani söyleyenden veya mağfiret talep etmekten yüz çevirirler. Çünkü şeytan onlara galebe çalmış, kuşkulanma gücü onları kaplamıştır. Bencillikle delil getirmeye kalkmışlar ve kendi kafalarına göre bir hayır düşünmüşlerdir.

6. «Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de onlar için birdir.» Onlar, işledikleri cinayetlerden özür dileseler dahi farketmez.

Keşfu'l-Esrâr adlı kitapta şöyle söylenmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.), onların iman etmeleri için Allah'ın yadımını istiyor ve günahlarından mağfiret edilmeleri için de istiğfar ediyordu. Denildi ki Cenab-ı Hak: *"Onlara yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla bağışlamıyacaktır."* (Tevbe:80) buyurunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle dedi: *"Yetmişten fazla mağfiret talep edece-*

ğim."[2] Bunun üzerine Cenab-ı Hak: *"Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de birdir"* âyetini indirdi.

Çirkinliklerinde ısrar ettikleri, özür dileyip mağfiret dilemekten yüz çevirdikleri gibi **«Allah onları kesinlikle»** ebediyyen **«bağışlamayacaktır.»** Çünkü münâfıklar, günahlarında devam ettiler, küfürlerinde sabitleştiler, doğru ve fıtrî olan dinden çıktılar.

«Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğa hidayet etmez.» Nifâk ve küfre dalmış, hak yoldan çıkmış, isyanda çok ileri gitmiş topluluğa hidayet etmez.

Bu âyette, kararmış yaratılışlarının kesafetinden ve bulanık tabiatlarının kabalığından dolayı, mağfiret dileme kabiliyetlerinin kalmadığına işaret vardır. Eğer Allah'tan mağfiret istemeyi kabullenme kabiliyetleri olsaydı, dünya sevgisinden nefis ve nefsanî arzulara uymaktan vazgeçip Rasûlüllah'a, şeriate ve hidayete yönelirlerdi. Hayvanî arzu ve huyların karanlıklarında kalmazlardı.

7. «Onlar: 'Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler' diyenlerdir.» Münâfıklar Ensar'a diyorlardı ki: "Rasûlüllah'ın yanında olanlara, geçimlerini sağlayabilecekleri hiçbir nafaka vermeyin." Bununla fakir muhacirleri kastediyorlardı. Gerçekte inanmadıkları halde Rasûlüllah (s.a.v.) demeleri, ya istihza ve küçümsemek veya kendisiyle şöhret bulduğu bir lâkabı gibi olduğu içindi. Yoksa onlar, Rasûlüllah olduğunu kalben tasdik etselerdi, kendilerinden nifâk hareketleri meydana gelmezdi. Şu da mümkündür: Münâfıklar *"Rasûlüllah"* dememiştir. Fakat Cenab-ı Hak, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i yüceltmek ve ona ikram için *"Rasûlüllah"* ifadesini kullanmıştır. *"Dağılıp gitsinler"* derken de, kendi kabilelerine yani Mekke'ye dönsünler demek istiyorlardı.

«Oysa, göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar (bunu) anlamazlar.» "Rızıkların hazineleri yalnız Allah'ın kudret elindedir, dilediğine verir, dilediğine vermez" gerçeğini açıklayarak, infâk etmedikleri

---

2- Bu hadisi İbn Merdûye Urve'den; İbn Cerîr de İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet etmiştir. İbn Abbas (r.a.) dedi ki: Berâet Sûresi'ndeki: *"Onlar için ister mağfiret talep et, ister etme. Yetmiş kere mağfiret talep etsen de Allah onları kesinlikle bağışlamıyacaktır."* (Tevbe:80) âyeti inince Rasûlüllah (s.a.v.) dedi ki: *"Rabbimi işittim, onların hakkında bana ruhsat tanıdı. Allah'a yemin olsun ki, yetmişden fazla mağfiret isteyeceğim. Umulur ki Allah onları mağfiret eder."* Bunun üzerine Münâfıkûn Sûresi'ndeki bu âyet geldi. *Ed-Dürrü'l-Mensûr*: 6/224.

takdirde fakir Müslümanlar Rasûlüllah (s.a.v.)'ın etrafından dağılıp gidecekleri tarzındaki zanlarını, Cenab-ı Hak red ve iptal ediyor. Yağmurlar ve nebatlar da Allah'ın rızık hazinelerindendir. *"Hazâin"*, *hızâne* kelimesinin çoğuludur. Hızâne, değerli malların depolanıp korunduğu yerdir. Mahzen de aynı manaya gelir.

"Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."(Hicr:21) âyetinin tefsirinde bu hususta izahlar geçti. Münâfıklar, Allah'ı ve Allah'ın kainattaki faaliyetlerini bilmedikleri için, bunu anlamazlar ve küfrü gerektiren sözleri söyler dururlar.

8. «Onlar: 'Andolsun, eğer Medine'ye dönersek en üstün olan, en zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır' diyorlardı.» Rivayet olundu ki, Rasûlüllah (s.a.v.) Mustalik Oğulları'yla karşılaşıp, onları bozguna uğratıp bir kısmını katlettikten sonra iki bin deve, beş bin koyun ve iki yüz civarında insan alıp Medine'ye getirdi. Alınan esirler arasında, Mustalik Oğulları'nın reisi Hâris'in kızı Cüveyriye de bulunuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), onu hürriyetine kavuşturup kendisiyle evlendi. Cüveyriye bu esnada yirmi yaşında bulunuyordu.

Bu yolculuk esnasında, Cehcah İbn Said el Gıfarî ile Sinan el-Cuhenî su yüzünden münakaşa ettiler. Cehcah, Hz. Ömer (r.a.)'in işçisiydi. Atını sürüyordu. Sinan ise münâfıkların başı olan Abdullah İbn Ubeyy'in müttefiki bir münâfıktı. Münakaşa kavgaya dönüştü. Cehcah muhacirlerden yardım istedi. Sinan da fakir muhacirlere karşı Ensar'dan yardım istedi. Cehcah, Sinan'a bir şamar patlattı. Bunun üzerine Sinan, Abdullah İbn Ubeyy'e gidip şikâyette bulundu. İbn Ubeyy dedi ki: "Yalnız şamar yememiz için Muhammed (s.a.v.)'e arkadaşlık ediyoruz. Vallahi bizim durumumuz şu darb-ı mesele benziyor: 'Besle köpeğini yesin seni.' Fakat Allah'a yemin olsun ki, eğer bu seferden Medine'ye dönersek en üstün olan, en zelil olanı oradan çıkaracaktır." "En üstün" ifadesiyle kendisini kastediyordu. "En zelil" sözüyle de Müslümanları kastediyordu. Âyette, Abdullah İbn Ubeyy'in söylediği sözün bütün münâfıklara isnad edilmesi, münâfıkların onun sözüne rıza göstermelerinden dolayıdır. Abdullah İbn Ubeyy bundan sonra kendi kavmine dönüp şöyle dedi: "Kendi kendinize ne yaptınız böyle? Yurdunuzu onlara helâl kıldınız. Servetlerinizi onlarla paylaştınız. Vallahi onlara yiyecek vermeseniz, böyle sizin sırtınıza çıkmazlar, yakın zamanda sizi bırakıp giderler. Öyle ise onlara infâk etmeyin ki Muhammed (s.a.v.)'in etrafından dağılıp gitsinler."

Zeyd İbn Erkam bu sözleri duydu, genç bir kimse idi. Zeyd, Abdullah İbn Ubeyy'e dedi ki: "Vallahi sen, zelil, alçak ve kavminin arasında hoşlanılmayan bir kimsesin. Muhammed (s.a.v.) Allah katında üstün, Müslümanlarla güçlüdür." Bunun üzerine İbn Ubeyy: "Sus! Ben şaka yapıyordum" dedi.

İbn Ubeyy'in dediklerini Zeyd, Rasûlüllah (s.a.v.)'a haber verdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rengi attı. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: "Ey Allah'ın elçisi! Bana müsade buyur da şu münâfığın boynunu vurayım." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Yâ Ömer! Öyle yaparsan Medine'de birçok kişiyi zelil edersin. (onların düşmanlıklarını çekersin.)"* Ömer (r.a.): "Bir muhacirin öldürmesini istemezsen ensardan birisine emir buyur da, o öldürsün" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"O zaman da insanlar, 'Muhammed ashabını öldürüyor,' demeye başlarlar"* buyurdu. Sonra Rasûl-i Kibriyâ Efendimiz (s.a.v.) Abdullah İbn Ubeyy'e şöyle dedi: *"Bana ulaşan sözleri söyleyen sen misin?"* Abdullah İbn Ubeyy: "Sana Kur'an'ı indiren Allah'a yemin olsun ki, ben bu sözlerin hiçbirisini söylemedim. Zeyd, yalancının tâ kendisidir," dedi. Orada hazır bulunanlar: "İbn Ubeyy bizim şeyhimiz ve büyüğümüzdür. Bir çocuğun sözüne inanma. Kendi vehmine kapılmış olabilir" dediler.

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) daha sonra Zeyd'e şöyle buyurdu: *"Sen belki Ubeyy'e kızdığın için böyle konuştun."*Zeyd: "Hayır!" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Belki yanlış duydun"* buyurdu. Zeyd: "Hayır!" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Belki başkasını İbn Ubeyy sandın"* dedi. Zeyd yine: "Hayır" dedi.

Sonra bu âyet inince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Zeyd'in arkasından yetişti ve şöyle buyurdu: *"Kulağın tam işitmiş ey genç! Allah seni doğruladı, münâfıkları yalanladı."*(3)

Allah Teâlâ Münâfıkların sözlerini şu âyet-i kerime ile reddetti:

«Halbuki üstünlük, ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir.» Yani, galebe ve güç yalnız Allah'ındır. Sonra da Allah'ın üstün kıldığı Rasûlü'nün ve mü'minlerindir, başkasının değil. Nitekim alçaklık ve zillet de, şeytanın ve onun arkadaşları olan münâfıkların ve kâfirlerindir.

3- Bu hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. Bunu Abdürrezzak ve Abd b. Humeyd Katâde'den tahrîc etmişlerdir. Tirmizî'nin rivâyetine göre; Abdullah b. Selûl ashabın hayırlılarındandı. Babasının Rasûlüllah hakkında söylediklerini duyunca, yoluna durdu ve: "Vallahi sen alçak olduğunu, Rasûlüllah'ın şerefli olduğunu söyleyinceye kadar Medine'ye giremezsin" dedi. O da söylenileni yaptı. Bkz. *Tefsîru İbn Kesîr Muhtasar*, 3/506. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/225.

Sâlihlerden birisi pejmürde bir kıyafet içinde olduğu halde kendi kendine şöyle söylendi: "Sen İslâm üzere değil misin? O İslâm ki zilleti olmayan izzettir. Beraberliğinde fakirlik olmayan zenginliktir."

Hz. Ali (r.a.)'nin oğlu Hz. Hasan (r.a.)'dan şöyle rivayet olundu: Bir adam kendisine dedi ki: "İnsanlar sende gurur olduğunu sanıyorlar." Hz. Hasan (r.a.): "Bendeki bu hâl gurur değil, izzettir" dedi ve adı geçen bu âyeti okudu.

Büyük zatlardan biri dedi ki: "Kim bu dünyada hâlis kul olursa, ebedî âlemde hâlis sultan olur."

Bir hadislerinde Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ben, Âdemoğullarının efendisiyim. Övünmek yok."*[4] Yani, dünyada efendi olmakla övünmem, aksine ubûdiyyetle, kul olmakla övünürüm. Benim izzetim kulluktadır. Allah'a kulluğun dışında hiçbir şeref yoktur. Bütün zillet ve alçaklık da Allah'a isyan edip karşı gelmektir.

Kuşeyrî şöyle söyledi: "Rasûlüllah (s.a.v.) ve mü'minlerin izzeti ve şerefi, yaratma ve sahibi olma cihetiyle Allah'a aittir. Allah'ın izzeti, O'nun ezelî bir sıfatıdır. Çünkü tüm izzet Allah'ındır." Kuşeyrî'nin bu sözü, şu iki âyetin arasını birleştirmektedir: *"Kim izzet ve şeref isterse bilsin ki, izzet ve şerefin tümü Allah'ındır..."* (Fâtır:10) *"...Halbuki üstünlük ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir..."* (Münâfıkûn:8)

Aziz ve yüce olanın yalnız Allah olduğunu bilen kişinin, hiçbir yaratığı, Allah'a bağlanmadan yüceltmemesi edeptendir. Böyle olduğu içindir ki şöyle rivayet edilmiştir: "Bir kimse, zengine sırf zengin olduğu için tevazu gösterirse dininin üçte ikisi gider. "

Gönülde Allah büyürse, gözde yaratılan küçülür. İzzet verenin Allah olduğunu bilirsen yalnız O'ndan izzet istersin. İzzet, yalnız O'na itaat etmekle elde edilir.

İlim ehlinin birinden şöyle hikâye olunmuştur: "Tavaf esnasında bir adam gördüm, önündeki hizmetçileri insanları sağa sola itiyorlardı. Sonra ben bu adamı Bağdat Köprüsü üzerinde el açıp dilencilik yaparken gördüm. Adamın tavaf esnasında gördüğüm adam olup olmadığını anlamak için ona doğru dikkatle baktım. Bana dedi ki: "Neden bana devamlı bakıp duruyorsun?" Ben de dedim ki: "Ben seni, tavafta durumu şöyle şöyle olan bir adama benzettim," dedim. Bu sefer adam bana: "İşte ben oyum. Hiç şüphesiz ki ben, insanların tevazu gösterdiği yerde gururlandım. Allah da beni, insanların yüceldiği yerde alçalttı."

---

[4] Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır. Daha evvel tamamı geçti.

«Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.» Aşırı cehalet ve gururlarından dolayı hezeyanda bulunurlar. Bundan evvelki âyetin *"lâ yefkahûn"* (anlamazlar), bu âyetin ise *"lâ ya'lemûn"* (bilmezler) kelimesi ile bitirilmesi, belâğatta makbul sayılan ifade tarzı değişikliği içindir. Ayrıca birinci âyet, onların kafasızlıklarının ve anlayışsızlıklarının; ikinci âyet ise, ahmaklık ve cehaletlerini açıklamaktadır.

Burhânu'l-Kur'an adlı kitapta bu hususta şöyle denmiştir: "Birincisi: *"...Oysa, göklerin ve yerlerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar."* (Münafıkûn: 7) âyetine bitişiktir. Burada kapalılık vardır. İnce anlayışa muhtaçtır. Münâfıklar ise ince anlayıştan mahrumdurlar. İkincisi ise: *"Halbuki üstünlük ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler,"* âyetinin sonunda gelmiştir. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ dostlarını yüceltir, düşmanlarını alçaltır."

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِۚ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٩) وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَٓا اَخَّرْتَن۪ٓي اِلٰٓى اَجَلٍ
قَر۪يبٍۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِح۪ينَ (١٠) وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ
نَفْسًا اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَاۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (١١)

9. Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların tâ kendisidir.

10. Herhangi birinize ölüm gelip de: "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam" demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın.

11. Allah, eceli gelince hiçbir canlıyı geri bırakmaz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdar olandır.

9. «Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın.» Yani, ey gerçek iman edenler! Aile efradınızın işlerini görmek için gösterdiğiniz ihtimam, yararları için sarfettiğiniz özen ve onlarla geçirdiğiniz hoş anlar, sizleri başta namaz olmak üzere yapmakla sorumlu olduğunuz diğer ibadetlerden, zikrullahtan alıkoymasın.

Bu âyetten maksat, çoluk çocukla uğraşmak bahanesiyle zikirden, Allah'ı anmaktan Müslümanların gafil kalmasını yasaklamaktır.

Münâfıklar, servetleriyle başbaşa kalırlar, cimrilik ederler, çoluk çocuklarıyla övünüp onlarla güçlü olduklarını sanırlar, kendi akrabalarıyla, aşiretleriyle ve onların servetleriyle uğraşırlar, Allah'tan, Allah ve Rasûlüllah'a itaat etmekten gafil yaşarlardı. "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yanında olan Müslümanlara yardım etmeyin," derlerdi. İşte mü'minlerin bu hususta da onlar gibi olmaları yasaklanmıştır.

«Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendisidir.» Kim bu dünyanın fani zevkleriyle oyalanıp dini ihmal eder, az bir zaman için dahi olsa Allah'tan başkası ile meşgul olup Allah'tan gafil kalırsa, işte bunlar tam anlamıyla zarara uğrayanların tâ kendileridir.

10. «Herhangi birinize ölüm gelip de: 'Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam' demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın.» Size vermiş olduğumuz rızıklardan bir kısmını, onun size gelişini kendinizden bilmeyerek, ebedî âleme sermaye olması için infak edin. Emrin zahirine bakacak olursak maksat, farz olan infak yani zekâttır. Fakat infakın her çeşidini kapsadığını söylemek daha yerinde ve makama daha uygun olabilir.

"Ölüm gelmeden evvel" demek, ölümün işaret ve alâmetlerini görme-

den evvel demektir. Âyette nesnenin özneden önce anılması, zikredilenlere ihtimam ve gelecek olanlara teşvik içindir. "Size ölüm gelmeden evvel" denmedi de *"herhangi birinize ölüm gelmeden evvel"* dendi. Bu ifadede şuna işaret vardır. Ölüm onlara ayrı ayrı gelir ve tümünü kuşatır.

*"Yakın bir süre"*den maksat, kısa bir an, az bir zaman demektir. *"Sadaka verip iyilerden olsam"* sözü şuna işaret ediyor: Sadaka vermek, iyi olmaya ve kulluğa sebeptir. Nitekim sadaka vermemek, bozulmaya ve helâk olmaya sebeptir.

Abdullah İbn Abbas (r.a.)'ten şöyle rivayet olunmuştur: "Bir kimsenin zekât verecek kadar serveti olduğu halde zekâtını vermez, farz olan haccını yapmazsa ölüm anında tekrar dünyaya dönmeyi Allah'tan ister." Bu söz üzerine bir adam dedi ki: "Ey İbn Abbas! Allah'tan kork. Tekrar dünyaya dönmeyi kâfirler ister." Bunun üzerine İbn Abbas: "Ben size bu hususta Kur'an'dan âyet okuyacağım," dedi ve üzerinde durduğumuz bu sûrenin 9. ve 10. âyetlerini okudu.(5) İtiraz eden adam: "Ey Abdullah İbn Abbas! Ne kadar mal, zekâtın farz olmasını gerektirir?" dedi. Abdullah İbn Abbas: "İki yüz dirhem gümüş ve daha fazla olan mal" dedi. O adam: "Ne kadar servet, hac yapmayı gerektirir?" dedi. İbn Abbas: "Gidip gelinceye kadar yetecek azık ve binit," dedi.

Bu âyet, mü'minler ve ehl-i kıble hakkında inmiştir. Bununla beraber kâfirlere de bir dokundurma ve taşlama vardır. Tekrar dünyaya dönme temennisi yalnız kâfirlere ait olmayacak, kulluğunda noksanlık yapan herkes bunu temenni edecektir.

Âlimlerden biri dedi ki: "Bu âyette, zekâtın bir an evvel verilmesinin vacip olduğuna delâlet vardır. Çünkü ölümün her an gelme ihtimali vardır. Diğer ibadetler de böyledir. Zaman gelince geciktirilmemelidir."

Her zaman zekâtı geciktirmeden vermek müstehaptır, evlâdır. Bundan dolayıdır ki, bazı müctehidler Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"İlk vakit, Allah'ın rızasıdır,"* sözüyle amel ederek, zekâtın farz olduğu ilk anda verilmesini tercih etmişlerdir. Böyle yapmakta, Cenab-ı Hakk'ın rızasını alma düşüncesi vardır. Çünkü insan, son vakte yetişip yetişemeyeceğini bilemez.

5- Tirmizî, Taberanî ve İbn Merduye İbn Abbas'tan tahrîc etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/226.

11. «Allah, eceli gelince hiçbir canlıyı geri bırakmaz.» Yani, itaatkâr veya isyankâr, küçük veya büyük her canlının eceli gelince Allah ona mühlet tanımaz, ölümünü geciktirmez. Ecelden maksat, ömrün başından sonuna kadar uzanan zaman birimidir.

«Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdar olandır.» Böyle olduğu içindir ki, amellerinizin karşılığını verecektir. Sâlih amellerin karşılığı mükâfat, kötü amellerin karşılığı da azap olacaktır. Öyle ise hayırda yarışıp acele ediniz. Gelecek olan şeye hazırlanınız.

Ebû Hureyre (r.a.)'ten rivayet olunuyor. Şöyle dedi: Bir adam dedi ki:"Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi sadakanın mükâfatı daha büyüktür?" Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sıhhatin yerinde olduğu, mala karşı düşkün olduğun, fakirlikten endişe edip zenginliği umduğun halde verdiğin sadaka. Can boğaza gelip de: 'Malımdan falancaya şu kadar, falancaya şu kadar, şu kadar da falana ait,' diyeceğin zamana kadar ihmal etme"* buyurdu.(6)

İmam-ı Gazâlî (r.a.), Abdullah El-Müzenî'den şunu rivayet ediyor: "İsrailoğullarından bir adam büyük bir servet biriktirdi. Ölüm yaklaşınca çocuklarına dedi ki: 'Servetimin her türlüsünden bana getirin.' At, deve, un ve diğer mallardan birçok şey getirildi. Bunları görünce, servetine karşı olan hasretinden ötürü ağladı. Onu ağlarken ölüm meleği gördü ve şöyle söyledi: 'Seni böyle ağlatan nedir? Sana bu serveti veren Allah'a yemin olsun ki, ruhun ile bedenini birbirinden ayırıncaya kadar evinden çıkmayacağım.' Adam dedi ki: 'Ne olur bana mühlet ver de servetimi hak yolunda dağıtayım.' Ölüm meleği: 'Geçti artık, sana verilen mühlet bitti. Ecelin gelmeden evvel bunu yapsaydın ya!' dedi ve ruhunu aldı."

Allah Teâlâ sizi ve bizi kendi yolunda harcayan, taat ve rızası için amel eden kullarından eylesin.

Yardım eden Allah'ın lütfuyla Münâfikûn Sûresi tamam oldu.

6- Hadisi Müslim *zekât*, Nesâî *vesâyâ* bölümünde, Ahmed İbn Hanbel de *Müsned*'de 3/221 de rivayet etmişlerdir.

TEĞÂBÜN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 18 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١) هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ
وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٢) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ (٣)
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (٤)

1. Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih ederler. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O her şeye muktedirdir.

2. Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir, kiminiz mü'minsiniz. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.

3. Gökleri ve yeri hakla (ve hikmetle) yarattı. Size şekil verdi ve şekillerinizi güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır.

4. Göklerde ve yerde ne varsa bilir. Gizlediklerinizi ve açıkladıklarınızı da bilir. Allah göğüslerde olanları da çok iyi bilir.

1. «Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih ederler.» Oralardaki bütün yaratıklar Allah'ı zâtı kibriyâsına lâyık olmayan tüm kusurlardan sürekli olarak tenzih ederler.

Buradaki tesbihten maksat, ya delâlet etmekten ibaret olan işaret tesbihidir, canlı cansız her şeye şamildir. Ya da sözlü tesbihtir "*Sübhânallâh*" demektir. Araştırıcı âlimlere göre bu da tüm yaratıklara şamildir.

Sâlihlerden birisi şöyle demiş: "Okyanustaki balıkların tesbihlerini işittim: 'Azıkların, rızıkların, hayvanların ve bitkilerin Rabbi, kuddûs olan meliki tesbih ederiz,' diyorlardı.(1) Kuru ve yaş, her şeyin hayatı olmasaydı Rasûlüllah (s.a.v.) ezan okuyana taş ve çamurun şehadet ettiğini haber vermezdi."

Yok olmayacak olan dâimî **«mülk O'nundur,»** *"Mülk"*, tam kudret ve tasarrufun geçerliliğidir. **«Hamd O'nadır.»** Hamdedenlerin hamdi O'na mahsustur. *"Hamd,"* güzel sıfatları ve çeşitli fiilleri anarak yapılan övgü demektir. Âyette önce *"O'nadır"* anlamına gelen *"lehû"* nun zikredilmesi, hamdin başkasına değil, sadece O'na ait olduğunu te'kid içindir. Çünkü her şeyi yaratan, idare eden, hükmü altına alan, dilediği gibi tasarruf eden, temel nimetlerin ve ondan oluşanların sahibi O'dur. Eğer kullarına o nimetleri bahşetmeseydi kimse en ufak bir şeye kâdir olamazdı. Onun için nimetinden dolayı mü'minler O'na hamdederler. Dünyada ve ahirette hamd sadece O'nadır. Beşer için olan hakimiyet ve hamd gerçek anlamda değil, şekil bakımındandır.

«O her şeye muktedirdir.» Çünkü, O'nun kudreti gerektiren zâtının her şeye nisbeti aynıdır. O varetmeye, yok etmeye, hasta etmeye, iyileştirmeye, yüceltmeye, alçaltmaya ve benzerî her şeye muktedirdir. Allah'ın güçlü olduğunu bilen kişi, O'na muhalefet ettiği taktirde cezasından korkar. İhtiyacını istediği zaman, ihsan ve ikramı ile rahmet ve nimetinin en iyilerini umar.

2. «Sizi» en güzel şekilde **«yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir»** siniz. Yaratılışının gereği küfrü seçmiştir. Size düşen, tümünüzün imanı seçmeniz, yaratması ve buna bağlı olan diğer nimetlerinden dolayı O'na

---

1- Sübhâne'l-meliki'l-kuddûsi, rabbi'l-ekvâtı, ve'l-erzâkı ve'l-hayvânâtı ve'n-nebâtât.

şükretmenizdir. Ama tam anlamıyla imkânınız olduğu halde böyle yapmadınız. Gruplara ayrıldınız, parça parça oldunuz. Küfür kâfirin, imansa mü'minin fiilidir. Hz. Peygamber'in: *"Her doğan fıtrat üzere doğar,"* (2) hadisinden anlaşılıyor ki, küfür de iman da kulun kazanmasıdır. Şu âyet de aynı hükme delâlet etmektedir: *"Rasûlüm! Sen yüzünü hanif (birleyici) olarak dine yani, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise o fıtrata çevir."* (Rûm: 30) Bu iki gruptan her birinin çalışıp kazanma ve ihtiyarı vardır. Onun çalışmayı ve seçmesi, Allah'ın takdir ve dilemesiyledir. Mü'min, Allah kendisini yarattıktan sonra imanı seçer. Çünkü Allah onda bunu dilemiş, onun için bunu takdir etmiş ve ondan bunu bilmiştir. Kâfir ise Allah kendisini yarattıktan sonra küfrü seçer. Çünkü Allah onun için bunu takdir etmiş, ondan bunu bilmiştir. Ehl-i sünnetin anlayışı böyledir.

Anlatıldığına göre bir sünnî, bir mûtezilî ile kader konusunda tartışmış. Mûtezilî ağaçtan bir elma koparıp: "Bu elmayı ben koparmadım mı?" demiş. Sünnî: "Onu sen kopardıysan eski yerine koy" deyip, Mûtezilî'yi susturmuş. Mûtezilî verecek bir cevap bulamamış. Sünnînin bu cevapla Mûtezilî'yi alt edişi şu açıdandır: Çünkü bir şeyi meydana getiren kudret, onun zıddını yapmaya da muktedir olmalıdır. Eğer bir şeyi parçalara ayırmak birisinin gücü dahilinde ise onları birleştirmek de gücü dahilindedir. Tek yaratıcının Allah olduğunu bilen kişinin, kulun kazancının olduğunu inkâr etmemesi, emirler ve nehiylerle imtihan etme konusundaki şeriat halısını dürmemesi onun edebindendir.

Hikâye edildiğine göre bilginlerden birisi, Hz. Âdem'i yaratacağı haberine karşılık: *"...Orada fesat çıkaracak birini mi yaratacaksın?..."* (Bakara: 30) diyen meleklerin cesaretine hayret etti. Sonra: "Onların suçları yok, kendilerini Allah konuşturdu" dedi. Onun bu sözü Yahya b. Muaz er-Râzî'ye ulaştı. Yahya: "Doğru, onları Allah konuşturdu. Ama bak onları nasıl susturdu?" dedi. Bu sözüyle Allah tarafından olan mücerret yaratmanın, kullardan kınanmayı düşürmek için mazeret olamayacağını açıklamış oldu.

«Kiminiz mü'minsiniz.» İmanı seçmiş, onu kazanmışsınız. Büyük günah işleyen ve bid'ati küfrü gerektirmeyen bid'atçi de mü'min lâfzının şumûlüne girer. Âyette küfrün, imandan önce zikredilmesi, kınama makamına daha uygun ve insanlar arasında daha fazla olduğu içindir. Bunun için bir hadiste belirtildiğine göre mahşer gününde Allah Teâlâ: "*'Ey Âdem! Cehenne-*

2- Bu, Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Davud'un tahrîc ettikleri hadisin bir bölümüdür, Buharî'nin lâfzı şöyledir: *"Her doğan ancak fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu Yahudî, Hıristiyan veya mecûsî yapar."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl.* 1/268.

min askerlerini çıkar (göster),' buyurur. Hz. Âdem: Ya Rabbi! Cehennemlikler kaç kişidir?' der. Allah Teâlâ: 'Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu,' buyurur." (3) Âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır: "*...Ama insanların çoğu inanmazlar.*" (Ra'd: 1) "*...Kullarımdan gereği gibi şükreden pek azdır.*" (Sebe': 13) İman, şükrün bölümlerinden en büyüğüdür.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer bir adamın: "Allah'ım! Beni azlardan kıl," dediğini duymuş, "Bu nasıl duâ böyle?" diye sormuş. Adam: "Ben Allah Teâlâ'nın: '*...Kullarımdan gereği gibi şükredenler pek azdır,*' buyurduğunu işittim, bundan dolayı beni bu azlardan kılması için duâ ediyorum," karşılığını vermiş, bunun üzerine Hz. Ömer: "Herkes Ömer'den daha bilgin," demiş. Bu Hz. Ömer'in tevazuundandır. Yoksa onun, ilim anlayış ve dini anlamakta çok büyük yeri vardır.

«Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.» Buna mukabil size karşılık verir. O halde küfür ve isyana karşı imanı seçiniz.

Şunu bil ki, Allah bilir ama yumuşak davranır. Gücü yeter ama bağışlar. Gayret göstermeyene gücü fayda vermez.

Anlatıldığına göre büyüklerden birine, bir Yahudinin, öldüğünde memleketinden götürülüp Mescid-i Aksâ'ya defnedilmesini vasiyet ettiği haber verildi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Hiç Allah'la boy ölçüşülür mü? O adam bilmez mi ki, en üst Firdevse bile gömülse Cehennem, iplerini getirip onu kendisine çeker."

3. «Gökleri ve yeri hakla» ve dinî ve dünyevî tüm maslahatları içeren tam hikmetle **«yarattı.»** Burada maksat, yedi kat gökyüzü ve yedi kat yerdir. Nitekim Allah Teâlâ bazı yerlerde bunu sarâhaten bildirmiştir. Şu âyetler bu kabildendir: "*O, birbirleriyle ahenkli yedi göğü yaratandır...*" (Mülk: 3) "*Allah yedi kat göğü ve yerden de bir o kadarını yaratandır...*" (Talâk: 12)

Eğer, büyüklüklerine rağmen bu gibi yerlerde arş ve kürsînin niçin zikredilmedikleri sorulursa şu cevabı veririm: "Her ne kadar onlar gökyüzünde iseler de yerler, gök ve bunların arasındakilerin aksine eserleri açık değildir. Bunlar mükellef olan muhataplara daha yakındırlar, durumlarını bilirler. Eserleri ve menfaatleri açıktır. Bundan dolayı: 'Güneş meyveleri olgunlaştarır, ay renklendirir, yıldızlar onları tatlandırır,' derler. Dolayısıyla bunlar Allah'ın kudretinin büyüklüğüne daha çok delâlet ederler."

«Size şekil verdi ve şekillerinizi güzel yaptı.» Yani size en güzel şekli

---

3- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc ettiler. Tirmizî'de: *"O zaman hamile, karnındakini atar, çocuklar yaşlanır..."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/188.

verdi, ahseni takvim üzere yarattı. Sizi eserlerinin, sıfatlarının saflığı ve temizliği ile süsledi, en güzel eserlerinin özelliklerinin hulâsasını size tahsîs etti. Bu yaratılışta sizi tüm yaratıklara örnek olacak güzellikte ve mükemmellikte yarattı. En güzel sûret ve en güzel şekil sizindir. Bu yüzden insan, sûretinin olduğu halden başka bir şekilde olmasını temenni etmez. Çünkü onun sûreti, tüm diğer sûretlerden daha güzeldir. Boynunun uzunluğu, dikey bir şekilde yaratılışı, vücudunun itidali hep onun güzelliklerindendir. Bazı şekillerin bazılarına nispetle çirkin oluşu, insanın güzelliğine zarar vermez. Çünkü güzellik yaratılıştadır. Düşünürlerin dedikleri gibi, yaratılış da mertebe mertebedir. İki şeyin sonu yoktur: Güzellik ve beyan yani bir şeyi açıklamak.

«Dönüş ancak O'nadır.» Son yaratılıştaki dönüş, başkasına değil sadece Allah'adır. O halde bu güçleri ve hisleri yaratılış gayelerine uygun kullanarak içinizi güzelleştiriniz. Ta ki intikamla değil, nimetlerle mukabele edilesiniz. Nice güzel sûretler içlerinin kötülüğü ve kötü gidişatları sebebiyle âhirette son derece çirkin olacaklardır. Nice de çirkinler var ki içlerinin ve işlerinin güzelliği sebebiyle öbür dünyada çok güzel olacaklardır.

Hadislerle sabittir ki kıyamet günü kâfirin azı dişi Uhud dağı gibi, bedeninin kalınlığı üç günde alınabilecek yol kadar olacaktır. Biçimi çirkinleşecek, üst dudağı alnının ortasına değecek kadar kalınlaşacak, alt dudağı göbeğini döğecek şekilde sarkacaktır. Cennetliklerin ise yüzlerinin aydınlığı on beşinci günündeki ay gibi veya gökyüzündeki en parlak yıldızın aydınlığı gibi olacaktır. Onlar sakalsız, parlak ve sürmelidirler. Otuz üç yaşındadırlar. Ne mutlu o lâtîflere; o kabaların da vay haline!

4. «Göklerde ve yerde» küllî ve cüz'î işlerden, açık ve gizli hallerden **«ne varsa bilir.»** Aranızda **«gizlediklerinizi ve»** işlerden **«açıkladıklarınızı da bilir.»** Bu, Allah'ın kullarına olan vaadini ve tehdidini te'kiddir.

Burhânu'l-Kur'an'da şöyle denilmektedir: "Dünya ve gök ehillerinin tesbihleri, azlık çokluk ve yakınlık uzaklık bakımından farklı olduğu için, sûrenin başında *'mâ'* tekrarlanmıştır. Aynı şekilde onların, gizledikleri ve açığa vurdukları da farklıdır. Çünkü onlar birbirlerine zıt varlıklardır. Onun için burada da *'mâ'* tekrarlanmıştır.

Ancak *'ya'lemu mâ fi's-semâvâti ve'l-ardı'* sözünde *'ve'l-ard'* kelimesinin başında tekrarlanmamıştır. Çünkü bunların her ikisi de Allah'ın ilmi bakımından tek şeydirler. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz."

«Allah göğüslerde olanları da çok iyi bilir.» O, insanların göğüslerinde, onlardan asla ayrılmayacak derece gizli olan, saklanan her şeyi ihâta edendir. Öyle olunca, onların açığa vurduklarını ve gizlediklerini nasıl bilmesin? İnsanın içindeki bilgilere, göğüstekilere benzediği ve orada biriktirildiği için "*zâtü's-sudûr*" denilmiştir.

Âyette, görünen şeyleri beyandan, görünmeyenleri açıklamaya doğru bir geçiş vardır. Çünkü denilmektedir ki Allah göklerde ve yerde olanları, insanların göğsündeki açık ve gizli şeyleri ve henüz hasıl olmayıp kalplerde gizli, gömülü olanları bilir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٥)
ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا
أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ
حَمِيدٌ (٦) زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي
لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (٧)
فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ (٨) يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ
وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (٩)

5. Daha önce küfredip de, yaptıklarının cezasını tadanların haberleri size gelmedi mi? Onlar için bir de elem verici azap vardır.

6. Bu, peygamberleri apaçık deliller getirip de onların: "Bizi bir beşer mi doğru yola getirecek?" demeleri, küfretmeleri ve yüzçevirmeleri sebebiyledir. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah müstağnîdir, hamde lâyıktır.

7. Kâfirler, öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır, Rabbime yemin ederim ki mutlaka diriltileceksiniz. Sonra da yaptıklarınız size mutlaka haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır."

8. O halde Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz nûra iman ediniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

9. Toplanma günü için sizi biraraya getireceği gün var ya işte o, aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter. Onu içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.

5. «Daha önce» sizden veya bu vakitten ya da bu isyandan önce **«küfredip de, yaptıklarının cezasını tadanların»** yani Nuh kavminin ve onlardan sonra küfürde ısrar edenlerin **«haberleri size gelmedi mi?»** Ey kâfirler!

Âyetin başındaki "*hemze*", inkâr için değil, soru içindir. Mânâsı, gerçeği ortaya çıkarmaktır. *"Ceza"* diye terceme ettiğimiz "*vebâl*", ağırlık ve bir iş üzerine yüklenen şiddettir. Onların işleri de inkârlarıdır. Allah Teâlâ o işin, çok korkunç bir iş ve büyük bir cinayet olduğunu bildirmek için böyle bir ifade kullanmıştır. Mânâ şudur: Onlar dünyada, inkârlarının gerektirdiği zarar ve cezayı hiç vakit geçmeden tattılar. Bir yemeği tadanın hissettiği gibi hissettiler.

«Onlar için bir de» âhirette, ölçüsü bilinmeyen **«elem verici azap vardır.»** Bu, onların dünyada çektiklerinin, günahlarına keffaret olmadığını göstermektedir. Öyle olmasaydı bir de âhirette azap edilmezlerdi. Mü'minler ise böyle değildir. Onların dünyada katlandıkları acılar, sıkıntılar, musîbetler, sahih haberlerde bildirildiğine göre günahlarına keffarettir.

6. **«Bu,»** yani dünyada tattıkları ve âhirette tadacakları azap **«peygamberleri apaçık deliller»** yani açık mûcizeler **«getirip de onların: 'Bizi bir beşer mi doğru yola getirecek?' demeleri...»** Tanrılarının bir taş olmasını inkâr etmediler de peygamberin insan olmasını inkâr ettiler. Allah, anlatımda ne güzel bir yol izledi, sözü bütün milletlere isnad etti. Burada beşer sözü ile insanlık cinsi murad edildi. Peygamberlere **«küfretmeleri»** -çünkü onlar yukarıdaki sözleri, onları küçümsemek için söylediler. Peygamberlerin beşer olmasının seçimindeki hikmeti bilmediler- **«ve»** kendilerine gelen açık beyanlardan ve onlara imandan **«yüzçevirmeleri sebebiyledir. Allah da hiçbir şeye»** yani onların imanlarına ve taatlarına **«muhtaç olmadığını gösterdi.»** Çünkü onları helâk etti, köklerini kazıdı. Eğer Allah onlara muhtaç olsa idi, böyle yapmazdı.

«Allah» onların imanları ve taatleri şöyle dursun, âlemlerden **«müstağnîdir, hamde lâyıktır.»** Her yaratık lisan-ı hâliyle O'na hamdeder.

7. **«Kâfirler, öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler.»** Âyette geçen "*zeame*" fiilinin mastarı olan "*za'm*", bildiğini iddia etmek demektir. Bu ifadede kâfirlerin vardıkları yargının, onların iddiasından başka senedinin olmadığını bildirmektedir. "*Küfredenler*"den maksat, kureyş kâfirleridir. Yani onlar, öldükten sonra bir daha asla diriltilmeyeceklerini, kabirlerinden çıkartılmayacaklarını zan ve iddia ettiler.

Süreyh şöyle der: "Her şeyin bir künyesi var, yalanın künyesi de '*zeamû*' dur."

Hem İslâmdan önce, hem de İslâmdan sonra yaşayanlardan birisi, oğluna: "Bana lügatından *zeame* ve *sevfe* (gelecek zaman için kullanılan edat)'yi hibe et" yani onları lügatından çıkar, kullanma demiştir.

Kişinin konuşmasında "*za'm*" ve benzeri kelimeleri kullanması kötü görülmüştür. O, işittiği her şeyi konuşmaktır. Yalan olarak da bu yeter. Konuşmak istediği zaman, kesin olan şeyi konuşsun, şüpheli olanı değil. Bundan dolayı duyduğu her şeyi konuşmaktan arınır. Böylece yalandan korunmuş olur.

Onların yok saydıkları bir şeyi ispat etmek suretiyle onların iddialarını iptal ve red için **«de ki: 'Hayır,»** diriltileceksiniz. "*Hayır*" anlamına gelen "*belâ*" kelimesi, kendisinden önceki olumsuz cümleyi olumlu hale getirmek için kullanılır. **«Rabbime yemin ederim ki»** hesaba çekilmek ve yaptıklarınız sebebiyle cezalandırılmak için **«mutlaka diriltileceksiniz.»** Bu cümlede öldükten sonra diriltilmenin gerçekliği iki açıdan te'kid edilmektedir:

Birincisi, *"ve Rabbî - Rabbime yemin ederim ki"* sözüdür. Bu yeminin burada seçilişi, öldükten sonra diriltmekte, bilgisinin tamamını ifade eden Rabliğinin yüceliğini açığa çıkarmak ve açık olan cismânî nimetlerle terbiyesinin devamını tercih olsa gerektir.

İkincisi de: Arapçada pekiştirme takılarıyla te'kid edilmiş olan *"le tüb'asünne- mutlaka diriltilecekler"* cümlesidir. Bu, daha önce geçen yeminin cevabıdır. Yemini kuvvetlendirmede kullanılan *"lam"* harfi ile te'kid edilmiştir.

«Sonra da yaptıklarınız size mutlaka haber verilecektir.» *"Sonra"* anlamındaki *"sümme"* kelimesinin kullanılışı, kıyamet gününün uzunluğundan dolayı sürenin acele olmadığına delâlet içindir. Müşrikler öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettikleri gibi, peygamberliği de inkâr etmelerine rağmen, haberin yeminle ifade edilmesinin faydası, onların iddialarını şiddetle ve kuvvetle iptal içindir. Ta ki Allah'ın kendisi için insaf takdir ettiği kimse etkilensin, insaf takdir buyurmayıp da tümüyle mahrum olanlara karşı da hüccet güçlü olsun.

«Bu,» öldükten sonra dirilmek ve cezalandırmak, **«Allah'a göre kolaydır.'»** Çünkü kendisi tam kudrete haizdir.

8. «O halde,» iradenizi imanın husulüne sebep olacak şeylere yöneltmek suretiyle, kabirlerdekini dirilten, açık ve kapalı tüm amellerin karşılığını veren **«Allah'a,»** Allah'ın zat ve sıfatlarını haber veren **«Peygamberine», Hz.** Muhammed'e **«ve»** Rasûlümüze **«indirdiğimiz nûra»,** nur gibi icazı ile bizzat kendisi açık olan, Allah katından inen başkalarını açıklayan, helâli ve haramı ortaya çıkaran Kur'an'a **«iman ediniz.»** Âyette, "Allah'ın indirdiği" denilmeyip de, *"bizim indirdiğimiz"* denilmesi, Allah'ın itinasının fazlalığını açığa çıkarmak içindir.

«Allah», emirlerine uyup uymamanız konusunda **«yaptıklarınızdan haberdardır.»** Ona göre size karşılık verecektir.

9. İnsanlar, cinler ve gök yüzü ehlinden öncekilerle sonrakiler içerisindeki hesap ve cezadan dolayı **«toplanma günü için sizi biraraya getireceği gün var ya...»** Buradaki hitap, daha önce geçen *"size gelmedi mi?"*

âyetindeki hitaba muhatap olanlaradır. *"el-Cem'i"* kelimesinin başındaki *"lam"* harfi, ahd içindir. Bu günde bir araya getirmek anlamındadır.

Rasûlüllah (s.a.v.)'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Allah Teâlâ, öncekileri ve sonrakileri bir araya getirdiği zaman bir münâdî tüm yaratıkların duyabileceği bir sesle şöyle seslenir: 'Bu gün toplananlar, kereme kimin daha lâyık olduğunu bilecektir.' Sonra dönüp: 'Yanları yataklarında rahat etmeyenler (geceleri ibadet edenler) kalksın,' der. Onlar kalkarlar ama azdırlar. Sonra dönüp: 'Sıkıntı ve bolluk anlarında Allah'a hamdedenler kalksınlar,' der. Onlar da kalkarlar ama onlar da azdır. Bunların hepsi cennete gönderilir. Sonra kalan insanlar hesaba çekilirler."* (4)

«İşte o» gün, **«aldanma günüdür.»** Aldanma diye terceme edilen *"teğâbün"*, karşındaki şahsı, seninle onun arasındaki muamelede bazı şeyleri gizleyerek zarara uğratman, kandırmandır. Kıyamet gününde, iyilerin, kötülerin -iyi oldukları taktirde- elde edecekleri mevkilere getirilmesi ve tam zıddı ile bazı insanların bazılarını aldatacağı gündür. Kandırmanın bu güne tahsisi, gerçek aldamanın dünya işlerinde vaki olan değil, o günde meydana geleceğini bildirmek içindir. *"et-Teğâbün"* kelimesinin başındaki *"el"* takısı, kendisi ile kâmil ferde işaret edilen ahd içindir. Böylece anlam: "Kendisinin üstünde aldanma olmayan büyük aldanma" şeklindedir.

Kâşânî şöyle der: "Aldanma, dünyevî işlerde değildir. Çünkü o işler fânîdir, çabuk geçer, onlardan kimseye bir şey kalmaz. Bunlardan bir şey kaçsa veya birisi kaçırsa, bu hayatı bile olsa zaruretten dolayı kaçmıştır, aldanma değildir. Asıl aldanma, kaçmadığı taktirde daimî olarak kalacak olan, sahibinin sürekli yararlanacağı şeyi kaçırmaktaki aldanmadır. İşte asıl kayıp ve aldanma, orada kurtuluş ticaretinde sermayeyi ve kârı kaybetmektedir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *"...Onların bu ticaretleri kazançlı olmamış, kendileri de doğru yolu bulamamışlardır."* (Bakara: 16)

Râğıb: "Aldanma gününün, *'Allah, cihad eden mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır...'* (Tevbe: 111) âyetinde işaret edilen alış verişteki aldanma açığa çıkacağı için, kıyamet günü olduğunu söyler. Belki de onlar alış verişte bıraktıklarında ve aldıklarında aldandılar," demiştir.

4- Hadisi Beyhakî *Şuabü'l-İman*'da, Rabia el-Curaşî'den rivayet etti. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/176.

Âlimlerden birisine aldanma gününden maksadın ne olduğu soruldu: "Eşya dünyadaki ölçülerinin aksine görünür," dedi.

Bir başkası da: "O gün, kâfirin aldanması iman etmemekde, mü'min aldanması ise iyilikteki kusuru iledir." dedi.

Bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Cennetlikler, cennette ancak bir âna hasret çekerler. O da Allah'ı anmadan geçen bir andır."* ⁽⁵⁾

Denildi ki: "Kıyamet günü en büyük aldanmaya maruz kalacaklar üç guruptur:

1- İnsanların, öğrettiği ilimle amel ettikleri ama kendisi amel etmeyen âlim; başkaları onun ilmi sayesinde cennete girecek ama o ameli sebebiyle cehenneme girecek.

2- Bir köle ki, efendisinin malının gücüyle yani ondan yiyip içerek Allah'a itaat eder, efendisi ise isyan eder. İşte bu köle, sahibinin malı sayesinde cennete girer. Sahibi ise Allah'a isyanı sebebiyle cehenneme girer.

3- Bir çocuk ki, babasından bir mala vâris olur. Baba o malda cimrilik yapmış, Allah'a isyan etmiştir. Baba cinriliği sebebiyle cehennem girer, oğul ise hayra sarfettiği için cennete girer."

«Kim» kabiliyetinin nuru nisbetinde ihlâs ve sadakatle **«Allah'a inanır ve»** imanının gereği olarak **«sâlih amel işlerse...»** Amel, kişinin imanı nisbetinde olur. *"Sâlih amel"*, farz veya nafilelerden, kendisi ile Allah'ın rızası istenilendir.

Rivayet edildiğine göre: İbrahim b. Ethem, hamama girmek istedi. Hamamcı ücret istedi. İbrahim Ethem ah çekip: "Şeytanın evine kimse ücretsiz giremiyor, ben Rahmân'ın evine amelsiz nasıl girerim?" dedi.

«Allah» kıyamet günü **«onun kötülüklerini örter,»** bağışlar ve onlar sebebiyle onu rüsvay etmez. **«Onu»** fazl ve keremi ile -bir görev olarak değil- amellerinin derecelerine göre **«içinde ebedî kalacakları,»** köşklerinin ve ağaçlarının **«altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte»** günahların

---

[5] Hadisi Ahmed b. Hanbel ve şu lâfızla İbn Hıbban rivayet etmiştir: *"Bir kavim içerisinde Allah'ı anmadıkları bir mecliste oturmazlar ki, onlar için kıyamet günü bir zarar olmasın."* *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 2/410.

bağışlanması ve cennete girmek... «**Büyük kurtuluş budur.**» Onun dışında bir kurtuluş yoktur. Çünkü bu, en büyük helâk edicilerden kurtuluşu ve iyiliklerin en üstününü elde etmeyi içermektedir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا
اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَٓا اَصَابَ
مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ
فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اَللّٰهُ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ
فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ
اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

10. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar, içerisinde ebedî kalıcı olarak cehennemliktirler. O, ne kötü bir gidiş yeridir!

11. Allah'ın izni olmadan hiçbir musîbet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir.

12. Allah'a itaat ediniz, Peygambere itaat ediniz. Eğer (bundan) yüz çevirirseniz biliniz ki, Rasûlümüze düşen sadece apaçık bir tebliğdir.

13. Allah odur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Mü'minler sadece Allah'a dayanıp güvensinler.

14. Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının. Eğer affeder, kusurlarına bakmaz, bağışlarsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.

15. Mallarınız ve çocuklarınız (sizin için) sadece bir fitnedir. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

10. **«İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise,»** bu, zorunlu olarak bilinenin açıkça belirtilmesidir. *"Âyetler"* den murad, ya Kur'an ya da mûcizelerdir. Çünkü onlardan her biri Rasûlüllah'ın doğruluğunun alâmetidir. **«Onlar, içerisinde ebedî kalıcı olarak cehennemliktirler.»** Ya oranın ehlindendirler yahut da orada ebedî oldukları için, beraberlik anlamındadır. Ya da alay için onlar, mâlikler menzilesinde tutularak oranın sahipleri yerine konulmuşlardır. **«O»** cehennem, **«ne kötü bir gidiş yeridir!»**

Sanki bu son iki âyet, aldanmanın nasıl olacağını açıklamaktadır. Aradaki "*vav*" harfi kesin anlamda beyana engel olduğu için, bu paragrafa "sanki" denilerek söze başlandı.

11. Yaratıklara, **«Allah'ın izni»** yani takdir ve dilemesi **«olmadan»** mallara, çocuklara ve bedenlere dünyevî musîbetlerden **«hiçbir musîbet gelip çatmaz.»** Sanki o musîbet, bizatihi insana yönelmiş, isabet etmek için Allah'ın iznini beklemektedir. Bu, şu âyete aykırı değildir: *"Başınıza gelen herhangi bir musîbet, ancak kendi ellerinizle işledikleriniz (yani günahlarınız) yüzündendir. (Ama) Allah çoğunu affeder."* (Şûrâ: 30) Allah onlardan çoğundan vaz geçer, onlara ceza vermez. Konumuz olan âyetin, bu âyete aykırı olmaması iki yöndendir:

Birincisi; bu âyet günahkârlar hakkındadır. Nice musîbetler var ki, sabırlarından dolayı fazla ecir almak, günahları örtmek, sevabı çoğaltmak ve benzeri başka bir şey için gelip çatar. İşte Müslümanların başına gelen musîbetler bu kabildendir.

İkincisi ise, kişinin işlediği bir kötülük sebebiyle başına gelen musîbetler de ancak Allah'ın izin ve iradesi iledir. Nitekim bir âyette: *"...Hepsi Allah'tandır, de..."* (Nisâ: 78) buyurulmaktadır. Yani icadda ve ulaştırmakta her şey Allah'tandır. Mülkünde dilediği gibi hareket eden Allah tüm eksikliklerden münezzehtir.

Kâfirler: "Eğer Müslümanların inanç ve iddiaları doğru olsaydı, Allah onları, dünyada mallarına ve vücutlarına gelecek musîbetlerden korurdu," derlerdi. Bunun üzerine Allah, bu musîbetlerin, kendi takdir ve dilemesi ile olduğunu, o musîbetlerin gelmesinde kendisinden başka kimsenin bilmediği hikmetler bulunduğunu açıkladı. Bu hikmetlerden birisi, kendi ellerinden bir şeyin gelmediğini yakînen bilmeleri, böylece kendi güç ve kuvvetlerine güvenmeyerek, Allah'ın güç ve kuvvetine sığınmalarıdır. Diğer bir hikmeti de, az önce geçtiği gibi musîbetlere sabretmeleri ve Allah'ın kazasına rıza göstermeleri sebebiyle günahlarının örtülmesi ve sevaplarının çoğaltılmasıdır. Eğer peygamberlere ve velîlere dünya sıkıntıları ve bedenlerine arız olan sıkıntılar isabet etmeseydi, halk onlar vasıtasıyla meydana gelen mûcizeler ve kerametler sebebiyle fitnelere maruz kalırlardı. Şu da var ki onların karşılaştıkları elem ve acılar, beşer olmaları hasebiyle dış varlıklarınadır, içlerine değildir. Sanki onlar, bu acı ve elemlerden korunmuşlardır. Kâfirler ve kötüler ise böyle değillerdir. Çok bağışlayıcı olan Allah'tan af ve afiyet isteriz.

«Kim Allah'a iman ederse,» onu tasdik eder, başına gelen musîbetin ancak Allah'tan olduğuna inanırsa -Allah'a imanla iktifa edildi, çünkü asıl olan odur.- **«Allah»** musîbet isabet ettiği zaman, sebat ve Allah'a sığındığı için **«onun kalbini doğruya götürür»** de o, sebat eder. Allah'ın takdirinden rahatsız ve razı olmamaya delâlet eden özellikler açığa çıkarmak ve sözler söylemek gibi işleri yapmaz ve musibetle sarsılmaz, istirca' da bulunarak: *"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn: Şüphesiz biz Allah'a aidiz, ona dönücüyüz"* der. Kim Allah'ı tanır ve O'nun, âlemlerin Rabbi olduğuna inanır, O'nun takdirine inanır ve belâlarına sabreder.

"Kalbini doğruya götürür" den maksat bazı âlimlere göre şudur: "Onu kesin bilgiye ulaştırır. Öyleki, başına gelecek olanın mutlaka geleceğini, başına gelmiyecek olanın da ona isabet etmiyeceğini bilir. Allah'ın takdirine razı, hükmüne teslim olur."

Bir başka görüşe göre ise bu sözden maksat: "Taat ve hayrı artsın diye ona lutfeder ve kalbini açar anlamındadır."

«Allah her şeyi», emrine boyun eğen kimsenin teslimiyeti, emrine boyun eğmeyi istemeyeni çirkin görmesi, kalbin âfetleri ve âfetlerden kurtulması gibi şeyleri **«bilendir.»** Kalpler ve onların hallerine ait şeyler de bu cümledendir. Mü'minlerin imanını ve onun ihlâsını bilir, kalbini anılan doğruya götürür.

12. «Allah'a» kölenin efendisine itaat ettiği gibi, emrettiği şeylerde **«itaat ediniz.»** Allah'tan getirdiği şeylerde **«Peygambere itaat ediniz.»** Yani musîbetler, sizi ona itaattan, kitabı ile amelden, Rasûle itaat ve sünnetine uymaktan alıkoymasın. Gayretinizin büyük kısmı, sevinç ve sıkıntı anlarında sizin için konulmış olan şeylerle amel olsun. *"İtaat ediniz"* emri, keyfiyette iki taat arasında fark olduğunu bildirmek ve hemen sonra gelen yüz çevirmenin yerini açıklamak için tekrarlanmıştır.

«Eğer (bundan)», Rasûle itaattan **«yüz çevirirseniz biliniz ki Rasûlümüze düşen sadece apaçık bir tebliğdir.»** Bu, anılmamış olan cevabın gerekçesidir. Anlam şudur: "Eğer yüz çevirirseniz, önemi yok. Çünkü ona düşen, sadece açık bir tebliğdir. Bunu da yeterince yapmıştır."

Âyette, *"Rasûlümüze"* şeklinde Allah'a raci olan zamire Rasûlün izafe edilmesi Hz. Peygamber'in şerefini ifade, onun görevinin sadece tebliğ olduğu hükmünü beyan ve ondan yüz çevirmenin kötülüğünü bildirmek içindir.

13. «Allah odur ki» gerçekte **«kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.»** Mabudluk başkasının değil, sadece O'nun hakkıdır. O, doğruyu buldurmaya da, yoldan çıkartmaya da muktedirdir. Yol gösterme ve saptırmada O'nun ortağı yoktur. Bu konuda, peygamberin elinde de bir şey yoktur.

«Mü'minler» ne ortak olarak ne de tek başına, başkasına değil **«sadece Allah'a dayanıp güvensinler.»** Kalplerinin iman üzere kalmasında, musîbetlere karşı sabretmekte sadece O'na dayanıp güvensinler. Biraz önce *"Allah"* ismi celâli zikredildiği için, burada uygun olanı, Allah'a raci bir zamirin kullanılması idi. Ama tevekkülün sebebini hissettirmek ve onu emretmek için açıkça söylendi. Çünkü ilâhlık, tümüyle Allah'a ait olmayı, kişinin kendisini tümüyle ona vermesini, başkaları ile ilgiyi bir çırpıda kesmesini gerektirir.

Âyeti kerime, Rasûlüllah'ı ve mü'minleri imanda sebat etmeye, Allah'a güvenmeye ve bu güveni artırmaya teşvik etmektedir. Ta ki Allah, yalanlayanlara, taatten ve dinin hükümlerini kabulden yüz çevirenlere karşı, onlara yardım etsin.

"Tevekkül," Allah'ın katındakine güvenmek, insanların elindekinden umudu kesmektir. Âyetteki emir, tevekkülün vacip olduğunu ifade eder. Oysa bu, insanların çoğunda yoktur. Buna göre tevekkül etmeyenlerin âsi olmaları gerekir. Ama, burada emredilen aklî tevekkül olsa gerektir. O da: kulun, dünyevî ve uhrevî arzularından her arzusunun -sebep oluşu inancına bakarak, nefis başkasına yönelse ve başkalarından beklese bile- sadece Allah tarafından olduğuna inanması, husulüne güvenmesi, O'ndan beklemesidir. Allah, tüm sebeplerin yaratıcısıdır.

14. «**Ey**» gerçek anlamda «**iman edenler! Eşlerinizden ve**» -eş, hem karıya hem de kocaya şamildir.- Kız ve erkek «**çocuklarınızdan size**» açıkça olmasa bile Allah'a taatten alıkoyan «**düşman olanlar vardır.**» Çünkü düşman, zatıyla değil, fiiliyle düşman olur. Eş ve çocuk, düşmanın yaptığını yapınca o da düşmandır. Kul ile Allah'a taatin arasına girmekten daha kötü bir şey yoktur. En katı tuzak, dinde olandır. Çünkü onun zararı, dünyadakilerin zararından daha şiddetlidir.

Denildi ki: "Düşmanın, kendisi ile karşılaşıp öldürdüğün ve buna karşılık Allah'ın sana ecir verdiği değildir. Düşmanın en azgını, içindeki nefsin, aynı yatağa birlikte yattığın karın ve sulbünden olan çocuğundur. Allah Teâlâ âyette eşleri, çocuklardan daha önce zikretti. Çünkü onlar, çocukların aslıdırlar. Ayrıca onlar şehvet mahalli oldukları için insanların kalplerine daha yakındırlar. Onları Allah'a ibadet etmekten daha çok meşgul ederler. İşte bu yüzden şu âyette de Allah, eşleri daha önce zikretmiştir: *"İnsanlara kadınlardan, oğullardan, ...gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü gösterildi..."* (Âl-i İmrân: 14)

Âyetteki *"eşleriniz*den" sözü, erkeğe de şamildir. Karısı ve çocukları erkeğe düşman olduğu gibi, koca da kadına düşmandır. O halde buradaki hitap erkek ve kadın tüm Müslümanlara yöneliktir. Genelleme yoluyla erkekler için olan şekil kullanılmıştır.

«Onlardan sakının.» Sakınmak, korkutucu bir şeyden uzak durmaktır. *"Onlar"* düşmanlardır. Âyette kastedilen şudur: "Nefislerinizi, onları aşırı sevmekten, onlara bağlanmaktan, onlarla perdelemekten koruyunuz. Onların haklarını, Allah'ın haklarından üstün tutmayınız." Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"İdarecileriniz hayırlılarınız, zenginleriniz cömertleriniz, işleriniz aranızda danışma ile olduğu zaman sizin için yerin üstü altından daha hayırlıdır. Ama idarecileriniz kötüleriniz, zenginleriniz cimrileriniz, işiniz de kadınlarınızın elinde olursa o zaman da yerin altı sizin için üstünden daha hayırlıdır."*(6) Kadınlar hakkında: "Onlara danış, dediklerinin aksini yap," denilmiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye andlaşması olayında Ümmü Seleme ile istişare etmiştir. Bu, aklı başında kadınlara danışmanın cevazına ve Ümmü Seleme'nin fazilet ve akıllılığına delildir.

Hatta İmâmu'l-Harameyn: "Bir görüş beyan edip de isabet eden Ümmü Seleme'den başka kadın görmedim," demiştir.

Bazı âlimler, Musa (a.s.) konusunda Şuayb (a.s.)'ın kızını da istisna etmişlerdir. (7)

Anlatıldığına göre Husrev balık yemeyi severdi. Birgün Şîrin'le birlikte selâmlıkta oturuyordu. Bir balıkçı, elinde büyük bir balıkla gelip balığı Husrev'in önüne koydu. Husrev buna çok memnun oldu. Balıkçıya dört bin dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine Şîrin: "Çok kötü ettin. Çünkü sen bundan sonra bir askerine bu kadar para versen onu azımsayacak ve bana bir avcıya verdiğini verdi diyecek," dedi. Husrev: "Çok doğru söyledin. Ama kralların, verdikleri hediyeleri geri almaları yakışmaz," dedi. Şîrin: "Balıkçıyı çağır, bu balık erkek mi dişi mi, diye sor. Eğer erkek derse biz dişisini istemiştik, dişi derse erkeğini istemiştik, de" dedi. Balıkçı çağrıldı, geri geldi. Kral: "Bu balık erkek mi, dişi mi?" dedi. Balıkçı: "Bu balık hunsâ (çift cinsiyetli)" dedi. Husrev cevaba güldü, bir dört bin dirhem daha verilmesini emretti. Adam sekiz bin dirhemi alıp yanındaki dağarcığa koydu, omuzuna aldı,

---

6- Hadisi Tirmizî, *Fiten*'de rivayet etmiş ve "garib bir hadistir" demiştir. Bkz. ***Câmiu'l-Usûl***, 10/41, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/146.

7- Bu, babasına koyunları gütmesi için Hz. Musa'yı tutmasını işaret ettiği zamandır. Şöyle demişti: *"Babacığım onu ücretle tut. Çünkü ücretle tutacağın en iyi kimse güçlü ve güvenilir olandır."* (Kasas: 26) çıkmaya yeltendi. Ama dağarcıktan bir dirhem düştü. Balıkçı dağarcığı koydu, eğildi ve dirhemi aldı. Kral ve Şîrin adama bakıyorlardı. Şîrin, krala: "Adamın hasisliğini ve seviyesizliğini gördün mü? Bir tek dirhem düştü, omuzundaki sekiz bin dirhemi koydu, o bir dirhemi eğilip aldı. Onu bırakamadı" dedi. Kral öfkelendi: "Doğru söyledin Şîrin," dedi. Balıkçının döndürülmesini emretti. Adam gelince: "Ey alçak! sen insan değilsin. Bu bir tek dirheme hırs ne?" dedi. Balıkçı yeri öptü ve: "Ben bu dirhemi benim yanımdaki değerinden dolayı yerden almadım. Ama onun bir yüzünde kralın adı, öteki yüzünde de resmi var. Birisinin gelip de bilmeyerek üstüne basmasından, bunun da kralı ve resmini küçümseme sayılmasından korktum," dedi. Kral bu cevabı da çok beğendi ve dört bin dirhem daha verilmesini emretti. İnsanlar içinde, kadınlara asla uymamalarını ve onların görüşüne göre hareket etmemelerini vasiyet etti.

Anlatıldığına göre İsrailoğullarından bir adam Hz. Süleyman'a geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana hayvanların dilini öğretmeni istiyorum," dedi. Hz. Süleyman: "Eğer hayvanların dilini öğrenmek istiyorsan öğretirim. Ama bunu birisine söylersen anında ölürsün," dedi. Adam: "Kimseye söylemem," dedi. Bunun üzerine Süleyman (a.s.): "Haydi öğrettim," dedi,

Bu adamın bir öküzü ile bir eşeği vardı. Gündüzleri onlarla çalışır, geceleri yem verirdi. Birgün otu önlerine koydu. Eşek öküze: "Bu gece akşam yemeğini bana ver. Böylece sahibimiz senin hasta olduğunu sanır ve çalıştırmaz. Ertesi gece de yiyeceğimi ben sana veririm," dedi. Öküz başını samanından kaldırdı. Adam güldü. Karısı: "Niçin gülüyorsun," dedi. Adam: "Bir şey yok," dedi. Ertesi gece adam eşeğe ve öküze yemlerini verdi. Öküz: "Bana olan borcunu öde. Ben aç ve perişan akşamı zor ettim," dedi. Eşek: "Sen durumun ne olduğunu bilmiyorsun", dedi. Bunun üzerine öküz: "Ne?" diye sordu.

Eşek: "Dün sahibimiz kasaba gidip: 'Öküzüm hasta, iyice zayıflamadan onu keseceğim,' dedi. Onun için sen bu gece de sabret. Yemediğini yine bana ver. Böylece sabahleyin kasap geldiğinde seni zayıf bulur ve kesmez. Sen de ölümden kurtulursun. Ama akşam yemeğini yersen, karnın doyar. Korkarım ki seni semiz sanıp keser. Ben sonra iki gece verdiğin borcu öderim," dedi. Öküz yine başını yeminden kaldırıp yemedi. Adam güldü. Kadın:

-"Niçin gülüyorsun? Bana söyle, yoksa beni boşa," dedi. Adam: "Neye güldüğümü söylersem anında ölürüm," dedi. Kadın: "Ben anlamam," diye tutturdu. Adam: "Bana bir kağıt kalem getir de vasiyetimi yazayım. Sonra sana söyleyeyim ve öleyim," dedi.

Kadın kağıdı kalemi verdi. Adam vasiyetini yazarken kadın, köpeğe bir ekmek parçası attı. Horoz daha çabuk davranıp ekmeği gagasına aldı. Köpek: "Bana zulmettin," dedi. Horoz: "Sahibimiz ölmek istiyor. Sen matem yemeğinden doyarsın. Biz ise üç gün kümesimizde kalırız. Kimse kapımızı açmaz. Eğer adam karısını razı etmek için ölürse Allah ona kızar ve rahmetinden uzaklaştırır. Benim dokuz tane karım var, hiçbirisinin sırrımı sormaya gücü yetmez. Onun yerine ben olsam kadını ölünceye veya tevbe edinceye kadar döverim. Bundan sonra da kadın hiçbir sırrını soramaz," dedi. Bunun üzerine adam bir sopa aldı ve kadını, tövbe edinceye kadar dövdü.

Bu hikâyede alınacak dersler ve ibretler vardır.

Âyetteki "*eşlerinizden*" sözcüğündeki "*den*" mânâsını veren "*min*" harfi teb'îzıyyedir. Yani "eşlerinizden bazıları" anlamındadır. Onlardan düşman olmayanlar da vardır. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Dünya bir metâdır. Onun en hayırlı metâıda sâliha kadındır.*" (8)

Bir başka hadisin meali de şöyledir: "*Mü'min, Allah'tan korkmaktan sonra, kendisi için sâliha bir eşten daha hayırlı bir şeye sahip olmamıştır. Ona bir şey emretse itaat eder, kendisine baktığında içini açar, onun üzerine yemin etse yeminini bozdurmaz. Uzak bir yere gitse ırzı ve malında samimi davranır.*" (9) Eğer kadın bu özellikleri taşırsa, o, değerlidir, mübarektir. Aksi halde uğursuzdur, kötüdür.

«Eğer» dünya işlerine bağlı olmak veya din işlerinden olsa da tevbe edilmiş olmak suretiyle affı kabil olan suçlarını siz **«affeder,»** kınamamak ve azarlamamak suretiyle **«kusurlarına bakmaz,»** hataları gizleyip özürlerini kabul ederek **«bağışlarsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.»** Size onlara yaptığınız muamelenin benzeri ile muamele eder. Size ihsan eder.

Bu âyet, Avf b. Mâlik el-Eşcaî hakkında nazil olmuştur. Onun eşleri ve çocukları vardı. Bir savaşa gitmek istediği zaman onu ağlatırlar, acındırırlar, yumuşatırlardı. Ona: "Bizi kime bırakıyorsun?" derler, o da üzülür gitmezdi.

8- Hadisi Müslim ve *Nikâh*'ta Nesâî rivayet etmişlerdir. 6/69. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/428.
9- Hadisi İbn Mâce, Ebû Ümâme'den tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/79.

Meşhur bir şâir olan Hutay'e, yola gitmek istedi ve karısına şöyle dedi:

Benim yokluğumda seneleri say ve sabret.
Ayları bırak çünkü onlar kısadırlar.

Karısı da şu karşılığı verdi:

Sana olan aşkımızı ve sevgimizi hatırla.
Kız çocuklarına acı, şüphesiz onlar çok küçükler.

Denildiğine göre mü'minlerden bazıları Mekke'den göç etmek istediler. Onlara eşleri ve çocukları engel olup, Mekke'de kalmalarını hoş göstermeye çalıştılar. Onlara: "Memleketinizi, sülâlenizi, mallarınızı bırakıp da nereye gidiyorsunuz?" dediler. Adamlar onlara öfkelenip: "Eğer Allah bizi hicret yurdunda toplarsa, size hayır yapmayız," dediler. Hicret ettiklerinde onlara hiç hayır yapmadılar, iyilikte bulunmadılar. Bunun üzerine onlar, affetmeye ve tekrar iyilik yapmaya teşvik edildiler.

Af ve bağışa teşvikte, onlardan sakınmayı emirden maksadın, onları tümden terketmek ve onlarla birlikte oturup birlikte olmaktan yüzçevirmek olmadığına işaret vardır. Nasıl öyle olsun ki? Kadınlar dünyadaki en büyük nimetlerdendirler. Âlemin düzeni onlarladır. Eşler olmasaydı peygamberler, velîler, âlimler ve sâlihler olmazdı. Şüphesiz tüm mahlukat onlar için yaratılmıştır. Allah Teâlâ şu âyetinde nimeti hatırlatarak kullarına iyilikte bulunduğunu belirtmiştir: "*Kendilerinde huzur bulmanız için size kendi (cinsi) nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet meydana getirmesi de O'nun alâmetlerindendir.*" (Rûm: 21)

Bu anlatılanlar Hz. Peygamber'den rivayet edilen: "*Dünyadan sakınınız, kadınlardan sakınınız,*" hadisine benzer. Sakınma emri, onlarla muâşeretten meydana gelecek zararlardan sakındırmaktır. Onları tümüyle terketmek değildir. Kişi, hayatta olduğu sürece dünyada tümüyle terkedilmez. Ancak ona sarılıp kalmaktan ve Allah'ı sevmekten alıkoyan sevgisinden yasaklanır. İşte kadınlar da böyledir. Allah Teâlâ işte bu sebeple Hz. Peygamber'e kadınları sevdirmiştir? Rasûlüllah (s.a.v.) bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*İnsan öldüğü zaman üç grup hariç, ameli kesilir. Onlar; sürekli sadaka, faydalanılan ilim ve kendisi için duâ eden sâlih oğul.*"(10) Görüldüğü gibi Hz. Peygamber sâlih evlâda teşvik etmiş, onu dünyadan saymamış, aksine

---

10- Hadisi Buharî, *Edep*'te; Müslim de Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/154.

dünyada kalıcı olan hayır saymıştır ki onunla ikinci ömür hasıl olur.

15. **«Mallarınız ve çocuklarınız»** sizin için **«sadece bir fitnedir.»** Bir imtihan, belâ ve sıkıntıdır. Sizi hiç hesaba katmadığınız yönlerden günaha ve cezaya düşürürler. Âyette hasr ifadesi olan "*innemâ*" kelimesi kullanılmıştır. Çünkü çocuklar ve malların tümü fitnedir. Çünkü insanın bir mala ve çocuğa her yönelişinde fitneyi içeren ve kalbi meşgul eden bir durum mutlaka ortaya çıkar. Âyette önce malların sonra çocukların anılması, alçaktan yükseğe çıkmak kabilindendir. Zira çocuklar kalbe, maldan daha çok bitişiktirler. Çünkü babaların parçalarıdırlar. Mal ise böyle değildir. O vücûda tabidir, onun mülhakâtındandır.

Allah'ın sevgisini ve tâatini, evlât ve mal sevgisine ve onların iyiliğini temine tercih edenler için **«büyük mükâfat»** vardır. Bu **«ise Allah'ın yanındadır.»** Allah insanları, ayıplarını söylemek suretiyle dünyadan uzaklaştırmış, nimetlerini zikrederek de âhirete heveslendirmiştir.

İbn Mes'ud (r.a.)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sizden biri, Allah'ım beni fitneden koru, demesin. Çünkü sizden malına ve çocuğuna dönen herkes onların fitneyi içerdiğini görür. Bu yüzden: Ey Allah'ım! Ben fitnelerin sapıtanlarından sana sığınırım, desin." (11)

Mişkâtu'l-Mesâbih'teki bir rivayet şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara hitabede bulunuyordu. Hasan ve Hüseyin çıkageldiler. Üzerlerinde kırmızı birer gömlek vardı. Yürüyorlar ve düşüyorlardı. Rasûlüllah (s.a.v.) minberden indi, onları önüne aldı, sonra da: "*Mallarınız ve çocuklarınız sizin için sadece fitnedir," buyuran Allah doğru söyledi. Şu iki sabînin düşe kalka yürüdüklerini gördüm, sabredemedim. Konuşmamı kesip onları kaldırdım.*" buyurdu. Sonra da konuşmasına devam etti. (12)

İbn Atıyye: "Bu ve benzerleri fâzılların fitneleridir. Cahil fasıkların fitneleri ise helâk edici her türlü fiile götürür" der.

Denildiğine göre, kıyamet günü insanlara ilk yapışacak olanlar ailesi ve

---

11- İbnu'l-Münzir ve Taberanî, İbn Mes'ud'dan mevkûf olarak rivayet etmişlerdir. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 6/288.

12- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud ve Tirmizî rivayet ettiler. Tirmizî "hasen garib" dedi. Ayrıca İbn Mâce ve Hâkim rivayet etti. Hâkim de sahih olduğunu söyledi. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/154.

çocuklarıdır. Adamı Allah'ın huzurunda durdurup: "Ey Rabbimiz ondan hakkımızı al. Çünkü o bize bilmediğimizi öğretmedi. Bize bilmediğimiz halde haram yedirirdi," derler. Onlar için kısas yapılır. Ailesi adamın hasenelerini alır, kendisine bir şey kalmaz.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا
وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا
يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

16. O halde gücünüz yettiğince Allah'tan korkun. (Öğütlerini) dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

17. Eğer Allah'a gönül hoşluğu ile ödünç verirseniz onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah aza karşı çok verendir. Cezalandırmakta da acele etmeyendir.

18. Gizliyi de aşikârı da bilendir. Üstündür, hikmet sahibidir.

16. «O halde gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.» O'ndan korkmakta, ve O'na karşı gelmekten kaçınmakta tüm gayretinizi sarfedin.

Bilginlerden biri şöyle demiştir: "Yani eğer bunları bilip öğüt aldınızsa Allah'ın sizi işlerinin idaresinden ötürü hesaba çekmesine sebep olacak şeyleri yapmaktan sakınınız. Yapmak veya yapmamak konusunda Allah'ın emrine zıt düşecek şeyleri yapmayınız."

Bu âyet, "*Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun...*" (Âl-i İmran: 102) âyetini neshetmiştir. Bu, Müslümanlar ayakları şişinceye, alınları yara oluncaya kadar namaz kılmak suretiyle gerektiği gibi sakınmak kendilerine ağır gelince olmuştur. Bu âyet, Allah'ın kullarına kolaylık olsun diye inmiştir.

İbn Abbas'tan bir rivayete göre ise bu, muhkem bir âyettir. Onu nesheden bir âyet yoktur. Herhalde İbn Abbas bu iki âyeti birlikte düşünerek: "Allah'tan gücünüz yettiğince nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun. Takva ile nitelenmek için tüm gücünüzü sarfedin. Çünkü o Allah hiçbir nefsi kaldıramayacağı şeyle mükellef tutmaz," demek suretiyle âyetlerin arasını cemetmiştir.

Takvanın hakkı (olması gereken şekil) *"takvâ"* denilmeye en lâyık olan fiildir. Bu da takvanın, kişinin tâkatının üstünde olmasını gerektirmez.

«(Öğütlerini) dinleyin,» emirlerine **«itaat edin,»** size rızık olarak verdiği şeylerden harcanılmasını emrettiği yerlerde sırf onun için **«kendi iyiliğinize olarak harcayın.»** İbn Abbas'tan, buradaki harcamaktan muradın, zekât olduğu rivayet edilmiştir. Ama zahire göre bu, tüm harcamalara şamildir. Aslında hayır yolunda harcamak da itaatın şumûlündedir. Ama anlaşılan o zaman infaka fazlaca ihtiyaç vardı ki o da özel olarak zikredilmiştir. Ayrıca mal, canın yongasıdır. Nefsin sevgilisidir. Bu yüzden birçok yerde mal, evlâttan daha önce anılmıştır.

Âyetin "*kendi iyiliğinize olarak*" diye terceme edilen bölümü, anılan emirlere imtisale teşvik için te'kid ve onların kendileri için mallardan, çocuklardan ve içinde oldukları dünya debdebesi ve şehvete düşkünlükten hayırlı olduğunu açıklamaktır.

«Kim nefsinin cimriliğinden korunursa» yani Allah kimi nefis çamurundaki rezil cimrilikten korursa **«işte onlar kurtuluşa erenlerdir.»** Yani tüm gayelerine ulaşırlar. Kişinin: "Ben hakkımı alırım, ondan zerresini bırakmam," demesi cimrilik olarak ona yeter.

17. **«Eğer»** mallarınızı Rabbin tayin ettiği yerlere sarfetmek suretiyle **«Allah'a gönül hoşluğu ile»** yani ihlâs ve gönülden **«ödünç verirseniz...»** Harcamayı, ödünç vermek diye ifadelendirmekte, onu, zengin olan hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'a bağlamakta, Allah'ın hüsnü kabul ve rızasına ve onun zayi olmayacağına işaret vardır. Bu, Allah yolunda harcayanın, harcamasının bereketi ile hakettiğinin tümünü alacağına müjdedir.

«Onu sizin için kat kat artırır» yani size ecrini kat kat verir. Bire karşılık zamanlara, durumlara ve niyetlere göre dileği gereği on, yetmiş, yedi yüz ve hatta daha fazla yazar.

«Ve sizi» Allah yolunda harcamanızın bereketiyle hatalarınızı ve bazı günahlarınızı **«bağışlar. Allah aza»**, az tâate **«karşı çok verendir.»** Ya da şükrüne karşılık kulunu mükâfatlandırır. Buna göre, şükrün karşılığına da şükür denilmiştir. Yahut da iyi fiillerini ve tâatini anmak suretiyle kullarına karşı övgüsü çok anlamında Allah şekûrdür, demektir. *"Şükür"*, iyilik yapanı, iyiliklerini anarak övmektir. Bu son mânâ İmam Kuşeyrî'nin tercih ettiğidir. "*Şekûr*" şükreden anlamındaki *"şâkir"* in mübalâğasıdır.

Âlimlerden birisine: "Şükredenlerin en çok şükredeni kimdir?" diye soruldu. Şu karşılığı verdi: "Günahlardan temiz olan ama kendisini günahkârlardan sayan, farzları eda ettikten sonra çok nafile kılan ama kendisini kusurlu sayan, dünyadan çok aza razı olan ama kendini dünyaya rağbet edenlerden addeden, zamanını Allah'ı zikre ayıran ama kendisini gafillerden kabul eden ve amele istekli olan fakat kendisini müflislerden sayandır. İşte şükredenlerin en çok şükredeni budur."

Allah'ın şekûr (çok sena eden) olduğunu bilenin, şükrünü ihmal etmeyip gayretli olması, O'na hamdetmede kusur etmeyip devam etmesi onun edebindendir.

Şükür birkaç kısımdır:

1- Bedenle şükür: O, organlarını tâatın dışında bir şeyde kullanmamandır.

2- Kalple şükür: Kalbini, Allah'ın zikri ve marifeti dışında bir şeyle meşgul etmemendir.

3- Dille şükür: Onu Allah'ın senâsı ve medhi dışında bir şeyle kullanmamandır.

4- Malla şükür: Malı, Allah'ın rızası ve muhabbeti dışında bir yere sarfetmemendir.

«Cezalandırmakta da» günahlarınıza, cimriliğinize ve benzerlerine rağmen **«acele etmeyendir.»** *"Halîm"*dir, cezalandırmakta acele etmez, öyle ki cahil O'nun bilmediğini sanır. Günahı açığa vurmaz, gafil O'nun görmediğini zanneder.

İmam Gazâlî şöyle demiştir: "*Halîm*, âsilerin günahını müşahade eden, emre muhalefeti gören ama öfkelenmeyen, hiddet göstermeyen, -gücü yettiği halde- intikam peşinde koşmayandır." Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "*Eğer Allah, insanları yaptıklarına karşılık hemen sorguya çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı...*" (Fâtır: 45)

18. «Gizliyi de aşikârı da bilendir.» Hiçbir gizli O'na gizli kalmaz. Gizlinin aşikârdan önce anılması, gayb âleminin daha genel ve onu bilmenin, bilgi açısından daha mükemmel oluşundandır.

«Üstündür, hikmet sahibidir.» Kudret ve hikmetinde üstün, mülkünde muktedir, sanatında hikmet sahibidir.

Allah'ın yardımı ile Teğâbün Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

TALÂK SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 12 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ
وَأَحْصُوا۟ ٱلْعِدَّةَ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنۢ
بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ
حُدُودُ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۥ ۚ
لَا تَدْرِى لَعَلَّ ٱللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ① فَإِذَا بَلَغْنَ
أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَأَشْهِدُوا۟ ذَوَىْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا۟ ٱلشَّهَٰدَةَ لِلَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ
يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ وَمَن يَتَّقِ

اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ
يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ
اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

1. Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında, onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendisine zulmetmiş olur. Sen bilmezsin, belki de Allah bundan sonra bir durum yaratıverir.

2-3. İddet sürelerini doldurduklarında onları ya güzellikle tutun veya güzellikle ayrılın. İçinizden de adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve hiç hesaba katmadığı bir yerden onu rızıklandırır. Kim Allah'a güvenip dayanırsa O, kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.

1. «Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman...» Boşama karşılığında kullanılan "*talâk*" kelimesi, sözlükte bağdan salıvermek anlamındadır. Deveyi bağından çözdüm mânâsında, "etlaktu'l-baîyre min ıkâlihî" denilir. "*Tallaktuhû*" da aynı anlamdadır. Kadını boşamak terimi de bu anlamdan alınmıştır. Boşadığın zaman da "O tâliktır," denilir ki, nikâh ipinden çözülmüş demektir. "Selâm", "teslîm" kelimesi gibi selâm vermek anlamında kullanıldığı gibi; "*talâk*" da, "tatlîk" kelimesi gibi boşamak anlamında kullanılır. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: "Zifafa girdiğiniz ve hayız sayarak iddet bekleyen kadınları boşamak istediğiniz ve bunda kararlı olduğunuz zaman..." Aşağıda gelecek olan "*fe tallikûhunne = onları boşayın"* cümlesi, buna delâlet etmektedir. Bu âyette bir şeye yönelen, o şeye başlamış gibi telakkî edilmiştir (boşamayı isteyen sanki boşamış gibi düşünülmüştür.)

Hitap tüm ümmete şamil olduğu halde, nidânın sadece Hz. Peygamber'e yöneltilişi, Rasûlüllah'ın ümmetin imamı ve önderi oluşundandır. Nitekim bir toplumun reisine ve büyüğüne, onun önceliğini göstermek, liderliğine ve onun toplumunun dili olduğuna itibar için "Ey filan! Şöyle şöyle yap," denilir. Hitabı toplumun liderine yöneltmek, onu toplum üzerine şerefli kabul etmektir. Çünkü o bu durumda toplumu kendi isminde toplamış olur.

Bu hitapla ilgili olarak *Keşfu'l-Esrâr*'da dört görüş olduğu bildirilmektedir. Bunlar:

1- Hitap Rasûlüllah'adır. Kendisini yüceltmek için çoğul kelime kullanılmıştır. Nitekim krallara hitap edilirken çoğul kullanılır.

2- Hitap Rasûlüllah'adır ama murad ümmetidir.

3- Bu, "Ey Peygamber ve mü'minler! Boşadığınız zaman..." takdirindedir. Hüküm bu mânâya delâlet ettiğ için "mü'minler" kelimesi hazfedilmiş, belirtilmemiştir.

4- Mânâ: "Ey Peygamber! Mü'minlere söyle, boşadıkları zaman..." şeklindedir.

Bu son görüş, makama daha uygun düşmektedir. "*Ey Peygamber! Hanımlarına söyle...*" (Ahzâb: 59) ve "*Mü'minlere söyle...*" (Nûr: 30) âyetlerine benzemektedir.

Hz. Peygamber ilâhî hükmü açıklamak için hanımını boşamıştır. Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'yı boşamış, âyet-i kerime inince dönmüştür. O, çok hadis bilen, fakih bir kadındı. Taberî'nin anlattığına göre Rasûlüllah onu boşayınca kendisine: "*Ona dön. Şüphesiz o çok oruç tutan, çok namaz kılan birisidir. O, cennette senin hanımlarındandır,*" denildi. (1)

«İddetlerini gözeterek boşayın.» "*İddet*", "saydı" fiilinin mastarıdır. Kadının boşandıktan veya kocası öldükten sonra beklediği zamana bu "iddet" ismi verilmiştir. Çünkü kendisi için konulmuş olan günleri sayar, kendisi için vaadedilen ferahlığı bekler. Âyetin mânâsı: "O kadınları, onlar iddetlerini karşılar bir vaziyette iken boşayın," şeklinde olmaktadır.

---

(1) Hadisi İbn Ebî Hâtem, Enes'ten şu şekilde rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Hafsa'yı boşadı. Hafsa ailesinin yanına geldi. Bunun üzerine: "*Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman...*" mealindeki âyet indi. Rasûlüllah'a: "*Ona dön, şüphesiz o, çok oruç tutan, çok namaz kılan biridir,*" denildi. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/512.

İddet, Hanefîlere göre hayızdır. Bir kadın hayızı takip eden temizlik içinde boşandığı zaman iddetini karşılar bir durumda boşanmış olur. Bu emirden murad, kadınların temizlendikten sonra ilişkide bulunulmadan boşanmaları, sonra da iddetleri bitene kadar bir daha boşanmadan bırakılmalarıdır. Böyle bir boşama en iyi, sünnete en uygun ve pişmanlığa en uzak olanıdır. Çünkü kişi üç talâkı bir defada verirse belki de pişmanlık duyar. Sünnete uygun olan boşama, kadın hayızdan temizlendikten sonra ilişkide bulunulmadan ve sünnet üzere üç temizlik içerisinde üç ayrı seferde olan boşamadır.

Bid'î olan (sünnete aykırı olan) boşamanın da çeşitli şekilleri vardır. Şu şekillerle boşamak bid'îdir:

1- Kadın temizken ama ilişkide bulunulduktan sonraki bir vakitte,

2- Hayız veya nifas hallerinde, çünkü bu durumda iddet hesabını hayıza göre yapan Ebû Hanife'ye göre iddet uzatılmış olmaktadır. Çünkü boşamanın vukû bulduğu hayız, iddet için hesaba katılmaz. Kendisi ile henüz zifafa girilmemiş kadını boşamak, bu söylediğimizden müstesnadır. Çünkü onun hayız esnasında boşanmasında bid'at söz konusu değildir. Çünkü onun için iddet yoktur. Aynı şekilde iddetini hayızla beklemeyenler de bu hükmün istisnalarındandır. Çünkü onları boşamak, herhangi bir zamana bağlı değildir.

3- Üç talâkı aynı anda birlikte vermek, yani ya bir seferde def'aten veya bir temizlik esnasında yarı ayrı zamanlarda üç talâk vermektir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre, sünnete aykırı olarak verilmiş olan talâk geçerlidir, kadın boş olur. Ama böyle talâk veren kişi günahkârdır. Bundan dolayı Hz. Ömer kendisine, karısını üç talâkla boşayan birisi getirildiğinde onu dayakla cezalandırdı. Bir adam Hz. Peygamber'in huzurunda karısını üç talâkla boşadı. Bunun üzerine Rasûlüllah: "*Ben aranızda iken Allah'ın kitabıyla oynuyor musunuz?*" (2) buyurdu.

Bilinmelidir ki nikâh da, talâk da meşrû iki şeydir. Sıradan meşrû şeylerdendir. Onların, hâllere ve zamanlara göre iyi olanı ve kötü (çirkin) olanı vardır. Az önce belirtildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hafsa'yı tek bir talâkla boşamıştır. Aynı şekilde Sevde ile Mekke'de evlendi, sonra da Medine'de Rasûlüllah, Sevde Bedir savaşında öldürülen akrabalarına ağlarken yanına girdiği zaman boşadı. Sevde, Rasûlüllah'tan şefaat diledi ve sırasını Hz. Âişe'ye verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sevde'ye rücû etti.

---

(2) Hadisi Nesâî *Talâk*'ta, 6/142 tahrîc etti. Hadisin geri kalan kısmı şöyledir: "*...Öyle ki bir adam kalkıp; 'Ya Rasûlallah! Onu öldüreyim mi?' dedi.*"

Eğer Rasûlüllah (s.a.v.): "*Allah katında helâllerin en hoşlanılmayanı talâktır,*" (3) buyurduğu halde bunu nasıl yaptı? denilirse şöyle cevap verilir: Nikâh biraraya gelmeye, talâk ise ayrılığa götürür. Allah Teâlâ biraraya gelmeyi sever, ayrılıktan hoşlanmaz. Ayrılık gününün güneşi yoktur. Bağların koptuğu gecenin, gündüzü yoktur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Bir şüphe olmadan kadınları boşamayınız. Şüphesiz Allah Teâlâ gözü başkasının nimetinde olan erkekleri ve kadınları sevmez.*" (4) Bir başka hadiste de Efendimiz: "*Hiçbir sebep yokken kocasından kendisini boşamasını isteyen kadına cennetin kokusu haramdır,*" buyurmuştur. (5)

«Ve iddeti sayın.» Yani boşadığınız zamanı iyi belirleyerek iddeti zaptediniz. Onu eksiksiz tam üç kur'a yani Hanefîlere göre üç hayıza tamamlayınız.Çünkü iddetten gaye, rahmin boş olduğunun (bebek olmadığının) tespitidir. Bunun iyi şekilde bilinmesi de üç temizlikle değil, üç hayızla olur. "*Sayın*" emrinin muhatapları karılar ve genel anlamda Müslümanlar değil, kocalardır. Aksi halde zamirlerin dağılması gerekir. Ama zevceler, ilhak yoluyla bu hitaba dahildirler.

Ebu'l-Leys şöyle der: "İddeti korumak erkeklere emredilmiştir. Çünkü kadınlarda gaflet eksik olmaz. İddeti muhafaza edememeleri muhtemeldir. Erkek ise üç defa boşamak istediği zaman talâkı temizlik hallerine bölmeye imkân bulmak için iddeti sayar. Çünkü üç talâkı tek temizlik içinde vermek, Ebû Hanife ve talebelerine göre mekuhtur. İmam Şafiî ve tâbilerine göre ise bunda bir mahzur yoktur. İmam Şâfiî: 'Ben talâkın sayıları hakkında sünnî ve bid'î diye bir şey bilmiyorum. O mubahtır,' demektedir. Karısını boşayan, boşadığı kadına tekrar arzu duyarsa dönebilmesi için dönme vaktini bilmesi için ya da nafaka vermenin gerekli olduğu ve sona erdiği zamanı bilmesi, böylece

---

3- Hadisi Ebû Davud, Talâk konusunda mevsûl ve mürsel olarak tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/623.

4- Hadisi Taberânî, *Kebîr*'de Ebû Mûse'l-Eş'arî'den merfû olarak rivayet etti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/329.

5- Hadisi Ebû Davud, İbn Mâce, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/494.

o kadının, evinde oturmaya ya da oradan çıkarmaya hakkının olup olmadığını bilmesi için veya kadının çocuğunun nesebini adama ilhaka imkân bulmak ve ondan kesmek için iddetin sayılması gerekir."

Bazı durumlarda erkek için de iddet olduğunu söylemişlerdir. Şu durumlar bu kabildendir:

1- Bir adamın dört eşi olsa, bunlardan birisini boşasa, onun iddeti bitmeden başka bir kadınla evlenemez.

2- Adamın karısının bir kızkardeşi olsa, karısını boşasa onun iddeti devam ettiği müddetçe, onun kızkardeşi ile evlenemez.

Onlara döndükten sonra, ikinci bir talâk verip de onların iddetlerini uzatmaktan ve onlara zarar vermekten **«Rabbiniz olan Allah'tan korkun.»** *"Korkmak"* diye terceme edilen *"takvâ"*, aslında insanı hoşlanmadığı şeylerden koruyan ve onunla bu hoşlanmadığı şeyin arasına giren kalkan ve benzerî koruyucular edinmek demektir. Sonra şeriatte kulu koruyan ve daimî zararlardan kurtulmasına, mevcut menfaatlerle yaşamasına sebep olan şey için istiâre olarak kullanılmıştır. Takvânın birtakım faziletleri vardır. Her mertebede Allah'tan gereği gibi korkana beyanın gerçekleri açılır, eşyada onun için hiçbir şek ve şüphe olmaz.

«Apaçık bir hayasızlık» yani zina **«yapmaları dışında...»** *"Hayasızlık"* diye terceme ettiğimiz *"fâhişe"* aslında çirkinliği fazla olan söz ve fiiller anlamındadır. Burada zina anlamındadır. Çirkin söz ve dil uzatmak anlamlarında olduğu da söylenmiştir. Çünkü o, haklarını düşürmek açısından serkeşlik hükmündedir. **«Onları evlerinden çıkarmayın.»** Yani ayrılık esnasında o kadınları iddetleri bitinceye kadar evlerinizden çıkarmayın. Evler, kocalarının olduğu halde, oralarda sanki kendi mülkleri imiş gibi oturmaya tam hak sahibi olduklarını belirtmek suretiyle yasaklamayı kuvvetlendirmek için, kadınlara izafe edilmiştir.

Sizin izninizle bile olsa **«kendileri de çıkmasınlar.»** Çünkü çıkmaya izin vermek, çıkarmak hükmündedir. Çünkü ayrılma durumundaki meskende kalmak şeriatın hakkıdır. Bu, kulun düşürmesiyle düşmez. Kadınlar çıkmak isterlerse kendiliklerinden de çıkmasınlar. İddet bekleyen kadın, zaruret ve ihtiyaç olmadan evinden çıkarsa günah işlemiş olur. Ama eğer evin yıkılması veya yanmasından korkması gibi bir zorunluluk varsa, başka bir eve çıkabilir. Aynı şekilde kadının iplik satmak, pamuk satın almak türü bir ihtiyacı olursa onun gece değil, ama gündüz çıkması caizdir.

«Bunlar» bu hükümler **«Allah'ın»** kulları için tayin ettiği **«sınırlarıdır.»** "*Hudûd*" un tekili olan "*had*", iki şey arasında birinin diğerine karışmasını engelleyen sınırdır. **«Kim»** anılanlardan birini bozmak suretiyle **«Allah'ın»** anılan **«sınırlarını aşarsa,»** -burada haddi aşmaktan korkutmak ve aşağıdaki cümledeki hükmün sebep oluşunu bildirmek için zamir yerine "Allah" lâfzı açıkça zikredilmiştir.- **«şüphesiz kendisine zulmetmiş olur.»** Zarar vermiş olur.

Baklî şöyle der: "Allah Teâlâ, yolunda gidenlerin kurtuluşu için emirler ve yasaklarla birtakım sınırlar çizmiştir. O sınırları geçtikleri zaman, hak yoldan çıkarlar ve uzaklık karanlıklarına saparlar. Bu, nefislere karşı en büyük zulümdür. Çünkü onun Allah'a yakınlık derecelerine ulaşmasına mani olmuşlardır."

Âlimlerden birisi de şöyle demiştir: "Bir emri mühimsememek, onu emredeni bilmemekten kaynaklanır. Kişide mutlaka korku, umut, haya veya Allah'ın ilminde masumiyetten birisi bulunmalıdır. İşte bunlar dört sebeptir, bir beşincisi daha yoktur. Düşülmemesi gereken yerlere düşmekten koruyucudurlar. Kendisinde bu sebeplerden birisi olmayan kişi günaha girer ve nefsine zulmeder."

«Sen bilmezsin...» Bu, şartın içeriğinin gerekçelendirilmesidir. Ey haddi aşan! Sen işin sonunun ne olacağını bilmezsin, anlamındadır. **«Belki de Allah bundan sonra»**, yaptığın haddi aşmalardan sonra yaptıklarının aksini gerektiren, kadınlardan buğzu muhabbete, yüzçevirmeyi onlara yönelmeye çeviren **«bir durum yaratıverir.»** Gönlünde meydana getiriverir. Şüphesiz kalpler Allah'ın iki parmağı arasındadır. Onları dilediği gibi çevirir.

Âyet-i kerime üç talâkın bir çırpıda verilmesinin mekruh olduğuna işaret etmektedir. Çünkü üç talâktan sonra dönmek mümkün değildir. Üç talâk vermek şeytana yardım, öyle yapmamak ise ona karşı çıkmaktır. Nitekim Müslim'in Câbir (r.a.)'den, Rasûlüllah'tan duyduğunu söyleyerek rivayet ettiği şu hadis buna delâlet etmektedir: "*Şeytanın arşı deniz üzerindedir. Ordusunu ve yardımcılarını gönderip insanların akıllarını çelerler. Şeytanın katında onların en büyüğü, en çok fitne çıkaranıdır. Birisi gelip "şöyle şöyle yaptım" der. Buna karşılık şeytan: "Bir şey yapmamışsın," karşılığını verir. Sonra bir*

6- Hadisi Müslim, *Sıfâtu'l-Münâfikîn*'da tahrîc etti. No: 2813.

başkası gelip: "Karı ile kocanın arasını ayırdım," der. Şeytan ona yaklaşıp: "Sen iyi yapmışsın," der." (6) Yani sen ne iyi sapıtıcı veya ne iyi kötülük yapıcısın. İkramı hakeden sensin.

2-3. «İddet sürelerini doldurduklarında» yani iddetlerinin sonuna yaklaştıklarında, o da üç hayızdır. Böyle denilmesine sebep iddetleri bittiği zaman kocaların dönme imkânlarının kalmamasıdır. Çünkü iddetin sonuna vardıkları zaman, kocaların onlara dönme veya onları tutmaları sahih olmaz. *"İddet süresi"* diye terceme ettiğimiz *"ecel"*, bir şey için tayin edilen süredir. **«Onları ya güzellikle»** yani iyi muamele ve infak ederek **«tutun.»** Bir hadiste: *"Mü'minlerin iman yönünden en olgun olanları, ahlâkları en iyi olanları ve ailesine karşı en lütufkâr olanlardır,"* buyurulmaktadır. (7) Yani siz muhayyersiniz. İsterseniz onlara tekrar dönünüz. Dönmek (buna ric'at denir.) Ebû Hanife'ye göre sözle "sana döndüm demekle" olabileceği gibi, cinsî ilişki ve şehvetle dokunmakla da olabilir. **«Veya»** haklarını vererek ve iddeti uzatmak maksadıyla dönüp tekrar boşamak gibi yollarla zarar vermekten sakınarak **«güzellikle ayrılın.»**

İleride anlaşmazlıklara meydan vermemek için ayrılırken veya tekrar dönerken **«içinizden de»** yani Müslümanlardan fasık olmayan **«adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun.»** *"Adalet"*, bütün büyük günahlardan kaçınmak ve küçük günahlarda ısrar etmemektir. Çünkü insanlardan peygamberlerin dışında günahsızı yoktur. *"Şahit tutma"*nın faydası şudur: Bazan iddet bittikten sonra kadın, kocasının kendisine döndüğünü inkâr eder. Belki de ayrıldıktan sonra birisi ölür, öbürü de miras alabilmek için evliliğin sürdüğünü iddia eder. Şahit tutma emri, vücûp için değil, nedb (teşvik) içindir.

Ey şahitler! İhtiyaç halinde **«şahitliği»** sadece **«Allah için yapın.»** Bu, hakkı ayakta tutmak ve zulmü gidermenin dışında herhangi bir maksat için şahitlik yapmamaktır. Eğer Allah'tan başka bir gayeye matuf olarak şahitlik yaparsa şahitliği gizleme vebalinden kurtulmuş olur. Ama onun için sevap alamaz. Çünkü ameller niyetlere göredir. Hasılı şahitlik bir emanettir. *"Şüphesiz Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder..."* (Nisâ: 58) âyetinde buyurulduğu gibi emanetleri ehline vermek gerekir. Dolayısıyla şahit, şahitliğini gizlerse hıyanet etmiş olur. Hıyanet de büyük günahlardandır. Şu âyet-i keri-

---

7- Hadisi Tirmizî tahrîc edip "hasen" demiştir. Ebû Davud da: *"Mü'minlerin iman açısından en olgunları, ahlâkı en iyi olanlardır,"* lâfzıyla rivayet etti. Tirmizî'deki bazı rivayetlerde: *"Sizin hayırlılarınız, ailesine karşı hayırlı olanlarınızdır,"* ilavesi vardır.

me de buna işaret etmektedir: "*...Şahitliği gizlemeyin. Onu gizleyenin kalbi günahkârdır...*" (Bakara: 283)

«İşte bu,» şahitliği bozmadan ve değiştirmeden usûlü dairesinde yapmaya teşviktir. **«Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür.»** Öğüt anlamına gelen "*vaaz*", korkutarak sakındırmaktır. Çünkü mü'min şahitlikten istifade edecektir. Bu, mâbudluğun ve Rabliğin hakkına riayet bakımından imanın gereklerindendir.

Örfen gün, güneşin doğmasından batmasına kadar olan zamandır. Ama burada murad edilen bu değildir. Burada uzun olsun kısa olsun mutlak anlamda zamandır. Bu zaman, ya sınırlıdır ki o, dünya zamanıdır. Ya da sınırsızdır, o da âhiret zamanıdır. Dünya gününden sonra olduğu için "*âhiret*" denilmiştir.

«Kim Allah'tan korkarsa» boşadığı zaman sünnete uygun olarak boşar, iddet bekleyen kadına zarar vermez ve onu evinden çıkarmazsa **«Allah ona»** kederlerden ve sıkıntılara düşmekten kurtuluş ve **«bir çıkış yolu gösterir»,** başına gelen sıkıntılardan ona ferahlık verir. Bu hükmün genel olduğu söylenmiştir. Yani yaptığı ve terkettiği şeylerde Allah'tan korkan herkese Allah sıkıntılardan çıkış, dünya ve âhiret kederlerinden kurtuluş ihsan eder.

Buradaki çıkış yolundan maksadın, dünya şüphelerinden ölüm sıkıntılarından ve kıyamet gününün şiddetinden çıkış olduğunu söyleyenler de vardır.

Rivayet edildiğine göre İbn Abbas'a: "Karısını bin kere boşayan kişi için bir çıkış yolu var mı?" diye sorulmuş. O da: "O, Allah'tan korkmadı, dolayısıyla onun için bir çıkış yok. Karısı ondan üçüyle boş oldu. Kalanı da onun boynunda günahtır," cevabını verdi.

Çıkış yolu ikidir: Birisi, onu bu sıkıntıdan çıkartmak, öbürü de, sabır ve rıza ile ona ikram etmek, onu koruyup gözetmektir. Bu durumda belâ sevgiye, sıkıntı ihsana dönüşür.

«Ve hiç hesaba katmadığı» yani hiç aklına gelmeyen **«bir yerden onu rızıklandırır.»** Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Kim çok istiğfar ederse Allah onun için her türlü kederden ferahlık, her sıkıntıdan bir çıkış verir ve onu hiç hesaba katmadığı yerden rızıklandırır.*" (8)

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de, Hâkim, *Müstedrek*'te tahrîc ettiler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/169.

Rivayet edildiğine göre Avf b. Mâlik el-Eşcaî'nin oğlu Sâlim'i müşrikler esir aldılar. Avf, Rasûlüllah'a gelip: "Oğlum esir edildi," diye faciadan şikâyet etti. Hz. Peygamber kendisine: "*Allah'tan kork (günaha girmekten sakın) ve çokça, 'lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm'de,*" buyurdu. Avf denileni yaptı. Avf birgün evinde otururken, oğlu kapıyı çaldı. Yanında yüz tane deve vardı. Düşmanlar onu unutmuşlar, o da develeri sürüp getirmişti. Onun üzerine bu âyet indi. (9)

Biliniz ki sıkıntı ve rızık dünyevî de, uhrevî de olur. Bir kimse Allah'tan gereği gibi korkarsa Allah onun için her iki dünyanın sıkıntılarından bir çıkış verir. Onu dünyanın menfaatlerinden rızıklandırır.

Denilirse ki, müttakîlerin en müttakîleri peygamberler ve velîlerdir. Oysa onlar insanlar içinde dehşetli meşakkatlere, uzun süren musîbetlere en çok maruz kalanlardır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*İnsanların en çok musîbete uğrayanları peygamberlerdir. Sonra sırayla iyiler ve iyilerdir.*"(10) Buna şöyle cevap verilmiştir: Bunların dünyada başlarına gelenler için şükredilecek bir sonuç ve büyük menfaat vardır. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir. Dilediğini yapar ve dilediğine hükmeder.

«Kim Allah'a güvenip dayanırsa...» *"Güvenip dayanma"* diye terceme ettiğimiz "*tevekkül*", kalbi tüm bağlardan kesip, her halükârda Allah'a bağlanmaktır. **«O»** Allah, **«kendisine yeter.»** Yani bütün işlerinde tevekkül edene yeter ve ona, "Artık yeter" deyinceye kadar verir.

Eğer: "Allah'ın rızık konusundaki hükmü değişmez, o halde tevekkülün anlamı ne?" denilirse şu cevabı veririz: "Bunun anlamı şudur: Tevekkül edenin gönlü boş, kalbi sakindir. Allah'ın hükmünü beğenmemezlik etmez. Bu yüzden tevekkül övülmüştür. Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: '*Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül ederseniz (güvenip sığınırsanız), O sizi sabahleyin aç gidip, akşam tok dönen kuşu rızıklandırdığı gibi rızıklandırır.*' (11) Bu hadisin anlamı şudur: Kuş, sabahleyin açlıktan karnı çekik bir halde gider, günün sonunda karnı tok olarak döner. Hadis, kazanmayı terkedip, oturmayı teşvik etmemektedir. Aksine onda rızık aramaya teşvik vardır. '*Sabah gider, akşam*

9- Bu olayı İbn Cerîr et-Taberî nakletmiş, İbn Kesîr de Tefsir'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/514.

10- Hadisi Buharî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/187.

11- Hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, Hz. Ömer'den merfû olarak rivayet ettiler. Ayrıca Hâkim rivayet etti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/42.

döner,' sözü buna delildir."

Tevekkül, maîşet temini için çalıştıktan sonra olur. Sözgelimi çiftçi tohumu tarlaya ektikten sonra tevekkül eder. Bu yüzden eskiler: "Ticaret yapın, kazanın. Şüphesiz sizden birisinin ihtiyaç içinde olduğu zaman ilk yiyeceği dinidir," demişlerdir.

«Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir.» Yani muradını tamamlayıcı, kendisine dayanıp güvenen güvenmeyen tüm yaratıkları hakkında takdir ettiği şeyleri yapıcı ve yaratıcıdır. Şu kadar var ki, kendisine dayanıp güvenenlerin günahlarını örter, ecrini artırır. "*Bâliğ*" kelimesi, "*bâliğun*" şeklinde tenvinli olarak, "*emrihî*" de fetha ile "*emrahü*" şeklinde de okunmuştur. O zaman anlam: "Şüphesiz Allah muradına erer, dilediği her şeyi yapar, istenilenden âciz olmaz," şeklinde anlaşılır.

«Allah» rahatlık ve şiddet, fakirlik ve zenginlik, ölüm ve hayat ve benzerî **«her şey için»** kendisinde son bulacak **«bir ölçü koymuştur.»** Yani takdir etmiştir. Ondan önce de meydana gelmez, sonraya da kalmaz. Onu değiştirmek de sözkonusu değildir. *Müfredât*'ta Allah'ın eşyayı takdirinin iki şekilde olduğu ifade edilmektedir. Bunlar:

1- Kudret vermekle,

2- Hikmetin gerektirdiğine göre özel bir şekil ve özel bir miktarda yaratmakla.

Bu ayrıma sebep, Allah'ın fiilinin iki çeşit oluşudur:

a- Allah onu bir seferde olgun bir biçimde tam olarak yaratır. Onun değişmesini veya son bulmasını dileyinceye kadar kendisine hiçbir bozukluk gelmez. Gökler ve içindekiler bu kabildendirler. Yine bu neviden olmak üzere bir şeyin asıllarını yaratmış, takdir ettiğinin dışında bir şey olmayacak şekilde onu takdir etmiştir. Meselâ hurma çekirdeğinden elma ve zeytin değil, hurma meydana gelmesini takdir etmiştir. İnsan menisinden başka bir hayvan değil, sadece insanın teşekkül etmesini takdir etmiştir. "*Allah her şey için bir ölçü koymuştur,*" âyeti bu nev'e işarettir.

b- Kişiye kudret vermekle.

Âyet-i kerime, kişinin Allah'a güvenmesinin ve işini O'na havalesinin vacip oluşunu açıklamaktadır. Çünkü insan rızık ve başka her şeyin ancak Allah'ın takdir ve zamanlaması ile olacağını bilince, kadere teslim olmak ve

Allah'a güvenmekten başka bir yol kalmaz.

Sehl rahımehullah şöyle der: "İşlerini Rabbine bırakan kişiye Allah, iki cihanın tüm kederlerine karşı yeter."

Rabî'de şöyle demiştir: "Allah, kendisine dayanıp güvenen için yeterli olmayı, inananı doğruya sevketmeyi, kendisine borç verene karşılık vermeyi, güveneni kurtarmayı ve duâ edene karşılık vermeyi kendisi için takdir etmiştir. Bunu tasdik eden birçok âyetler vardır: *"Kim Allah'a güvenip dayanırsa O, kendisine yeter."* (Talâk: 3) *"Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür."* (Teğâbün: 11) *"Kim Allah için güzel bir ödünç verirse, Allah da ona kat kat fazlasıyla geri öder..."* (Bakara: 245) *"...Kim Allah'ın ipine sarılırsa, şüphesiz ki o doğru yola iletilmiştir."* (Âl-i İmrân: 101) *"...Duâ edenin duâsını, duâ ettiğinde kabul ederim..."* (Bakara: 186)

وَالّٰٓـئِى يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ
نِسَٓائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰٓـئِى لَمْ يَحِضْنَ
وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ
اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُ
اِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ
اَجْرًا ﴿٥﴾ اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ
وَلَا تُضَٓارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ

فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ج فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ
فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ج وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ج وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ
فَسَتُرْضِعُ لَهُ اُخْرٰى ط ﴿٦﴾ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ ط وَمَنْ
قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ ط لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا
اِلَّا مَا اٰتٰيهَا ط سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

4. Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ve henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddetleri üç aydır. Hâmile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmaları (çocuklarını doğurmaları) dır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.

5. İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa, Allah onun kusurlarını örter, mükâfatını artırır.

6. (Boşadığınız) o kadınları, gücünüz nispetinde oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun. Onları sıkıştırıp, kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse ücretlerini verin, aranızda güzellikle istişare edin. Eğer zorlukla karşılaşırsanız çocuğu babasının hesabına başka bir kadın emzirecektir.

7. İmkânı geniş olan, nafakayı imkânına göre versin. Rızkı daraltılmış olan da nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlüğün arkasından bir kolaylık ihsan eder.

4. **«Kadınlarınızdan»** yaşlılıklarından dolayı **«âdetten kesilmiş olanlar...»** Bu süreyi altmış yaşla sınırlandırdılar. Buna göre şayet bir kadın bu yaştan sonra kan görürse o, hayız sayılmaz. *"Kesilmiş olan"* diye terceme edilen *"yeisne"* fiilinin mastarı olan *"ye's"* umudun zıddıdır, umutsuzluk demektir. *"Âdet"* diye terceme ettiğimiz *"hayz"* da, kadının rahminden gelen kandır. Şeriat ıstılahı olarak hayız, ergenlik çağına gelmiş olan kadının -bir hastalık ve menapoz halleri dışında- rahminden gelen kandır.

«Ve» küçüklüklerinden dolayı **«henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz,»** yani şüphe ederseniz ve kanları yaşlılıkları sebebiyle kesildiği için hükümleri size karışık gelir de, iddetlerinin nasıl olduğunu bilemezseniz **«onların iddetleri üç aydır.»** Âdet görürken herhangi bir özürden dolayı henüz menapoz dönemi gelmeden önce âdeti kesilen genç kadınların iddetleri Ebû Hanife ve Şafiî'ye göre, kan tekrar gelinceye ve üç kur' (Hanefilere göre üç hayız, Şafiîlere göre üç temizlik) ile bekleyinceye veya menapoz dönemine girip de üç ay bekleyinceye kadar sona ermez.

«Hâmile olanların iddetleri ise» yani iddetlerinin sona ermesi, ister boşanmış olsunlar, ister kocaları ölmüş olsun **«yüklerini bırakmaları (çocuklarını doğurmaları) dır.»** Kadın, kocası kendisini boşadıktan veya öldükten bir an sonra doğum yapsa iddeti sona erer ve evlenmesi helâl olur. Bir saat, bir gün veya bir ay geçtikten sonra neden olmasın ki?

"Sizden ölenlerin bıraktıkları eşleri, kendilerini dört ay on gün beklerler." (Bakara: 234) âyetinin hükmü, bu âyetle neshedilmiştir. Çünkü inişi daha sonra olmuştur.

Sahih bir rivayette belirtildiğine göre Sübey'a binti Hâris el-Eslemiyye, kocasının ölümünden birkaç gece sonra bir çocuk dünyaya getirdi. Bu durum Rasûlüllah'a haber verildi. Efendimiz: *"Artık helâl oldun, evlen,"* buyurdu.

«Kim» hukûku ve ahkâmı hususunda **«Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.»** Yani takva sebebiyle ona işini kolaylaştırır, hayra muvaffak kılar, isyanlardan ve kötülükten korur.

5. **«İşte bu»** anılan hükümler, **«Allah'ın size»** Levh-i Mahfuz'dan **«indirdiği emridir.»** Şer'î hükmüdür. Onu, kendisi ile amel etmeye hazırlanasınız diye Peygamberinize Kur'an'da indirmiştir. Ona muhalefetten sakınınız.

«Kim» hükümlerini muhafaza suretiyle **«Allah'tan korkarsa, Allah onun kusurlarını örter.»** Takvası sebebiyle ondan razı olduğu için kusurlarını örter, katlamak suretiyle de **«mükâfatını artırır.»** Bazı bilginler bunu: "Ona büyük ecir verir," şeklinde izah etmişlerdir. "*Ecran*" kelimesinin belirsiz gelişi, mükâfatı tamamlamayı bildiren genelleme içindir.

Burhânu'l-Kur'an'da şöyle denilmiştir: "Talâkın hükümleri konusunda üç kez takva ile emredilmiştir. Bunlardan herbirinde de bir çeşit mükâfat sayılmıştır. Allah Teâlâ önce: '*Onun için bir çıkış yolu verir,*' buyurmuştur. Yani onu içine girdiği kötülüklerden çıkarır, onun için ummadığı yönden sevdiği şeyi hazırlar. İkincisinde: '*İşinde bir kolaylık verir,*' yani ona işindeki zorluğu kolaylaştırır, onun için nimetlerden hayırlısını verir, buyurdu. Üçüncüsünde de onun için en faziletli mükâfatı vaadetti. O da âhiretteki mükâfat ve nimetlerdir. '*mükâfatını artırır,*' buyurdu."

6. «(Boşadığınız) o kadınları, gücünüz nispetinde» yani zenginliğiniz ölçüsünde ve gücünüz yettiği ölçüde **«oturduğunuz yerin»** evin **«bir kısmında oturtun.»** Bu hitap, karılarını boşayan mü'minleredir. Katâde, bu hükümle ilgili olarak: "Eğer kocanın tek bir odası varsa onun bir köşesinde otursun," der.

«Onları», istemediklerini müsafir etmek, kaldıkları yerleri başka şeylerle işgal etmek ve benzeri bazı sebeplerle evde **«sıkıştırıp, kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.»** Yani herhangi bir şekilde onlara evde oturmak hususunda zarar vermeyi kastetmeyin. Onları evden çıkmak zorunda bırakmayın.

Bu âyet, kocaları merhametli ve âlicenap olmaya teşvik ve geçmiş olan hukuka saygılı davranmaya işaret etmektedir. Bu sayede boşanan kadın için yeni bir evlilik yapmak veya başka bir yolla geçim tedarikinde kolaylık sağlanmaktadır.

«Eğer» boşanan kadınlar **«hâmile iseler,»** doğum yapmaları ister yakın olsun, ister uzak **«çocuklarını doğuruncaya»** ve iddetten çıkıp, gün sayma külfetinden kurtulup, başkaları ile evlenmeleri helâl oluncaya **«kadar nafakalarını verin.»**

Boşanmak suretiyle kocasından temelli ayrılan kadın hâmile ise, ulemânın ittifakı ile onun için boşayan tarafından nafaka ve iskânı temin edilmelidir. Boşanıp da hâmile olmayan kadın için ise Ebû Hanife'ye göre, hayızla veya ay hesabı ile iddeti bitinceye kadar, hâmile olan gibi nafaka ve oturma hakkı vardır. Diğer üç mezhebe göre ise, böyle bir hak söz konusu değildir. Kocaları ölen kadınlar için terikeden ne nafaka ne de oturma hakkı vardır. O dilediği yerde iddetini tamamlar.

Ebû Hanife, ister tek, ister üç talâkla boşansın, talâk ister ric'î, ister bâin olsun[12] boşanan her kadına iddeti süresince nafaka vermek ve iskânını sağlamak boşayanın görevidir. Ric'î talâkla boşanmış olan kadın zaten karısıdır. Onun nikâhı ancak iddet bitince sona erer. Dolayısıyla ric'î talâkla boşanmış olan kadının iddet esnasındaki nafakası ve oturma hakkının boşayan kocaya ait olduğunda ittifak vardır. Bâin talâkla boşananın iddeti süresince nafaka ve oturma hakkı da Hanefilere göre kocaya aittir. *"Gücünüz nispetinde oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun"* âyeti buna delildir. Çünkü bu âyetin mânâsı "İddet bakleyen kadınları, kendi oturduğunuz yerlerden bir yerde oturtun. Onlara gücünüz nispetinde iddet esnasında nafaka verin" şeklindedir. İbn Mes'ud'un şu şekildeki kıraati de bu görüşü teyid etmektedir: *"Eskinûhünne min haysü sekentüm ve enfikû aleyhinne min vücdiküm: Onları oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun ve onlara gücünüz nispetinde infak edin."*

İmam Şafi'ye göre boşanan kadınlara üzerinde durduğumuz âyet uyarınca süknâ (kocanın evinde oturma) hakkı vardır. Ama hâmile olmamaları halinde nafaka yoktur. Hâmile olmaları halinde ise, âyetin *"Eğer hâmile iseler çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin"* bölümünün gereği nafaka almak haklarıdır.

Size göre boşanan her kadın için nafaka gerekir. O halde âyetteki "*eğer hâmile iseler*" şartının ne faydası var? şeklinde ortaya çıkacak bir itiraza şöyle cevap veririz: Bazan hâmilelik süresi uzar, bu durumda kimileri normal hâmilelik süresi bitince düşeceğini zanneder. İşte anılan kayıt, bu zannı ortadan kaldırmaktadır. Nitekim *Keşşâf*'ta da böyle denilmektedir.

«Sizin için çocuğu emzirirlerse» emzirme anlamındaki "*er-radâ*" kelimesi sözlükte, memeden süt emmek demektir. Şeriat ıstılahı olarak küçük çocuğun özel bir vakitte kadından süt emmesi anlamındadır. Âyette murad edilen mânâ şudur: Eğer boşanan bu kadınlar evlilik sona erdikten sonra sizin, kendilerinden veya başka kadınlardan olan çocuklarınızı emzirirlerse... Çocuğu emzirmek, beslemek annenin değil, babanın görevidir. Annenin gönül rızasıyla teberrû kabilinden emzirmesi dışında baba, çocuk için süt annesi tutmak zorundadır. Şu kadar var ki, zorlanmamakla birlikte annenin kendisinin emzirmesi menduptur. **«Ücretlerini verin,»** yani istemeleri halinde emzirmelerine karşılık ücretlerini verin. Çünkü bu durumda onlarla ilgili hüküm, başka süt annelerine ait hükmün aynısıdır.

---

[12] Sırf boşamak için konulmuş olan terimlerle olan, üçten az boşamaya ric'î talâk denilir. Bu şekilde karısını boşayan birisi, iddet bitmedikçe herhangi bir işleme gerek olmadan karısına dönüp evliliği sürdürür. Boşama hakkı, boşadığı kadar azalmış olur. Hem boşamaya hem de başka mânâya ihtimali olan terimlerden birisini boşamak niyetiyle sarfeden bir kocanın boşamasına bâin talâk denilir. Bu şekilde karısını boşayan bir adam üçten daha az talâkla boşamışsa onunla ancak karısının rızası ile ve yeniden nikâh kıyarak evlenebilir. Karısını üç talâkla boşamışsa, talâk, ister ric'î, ister bâin olsun o kadınla ancak, kadın bir başkası ile evlendikten sonra kocasının ölmesi veya onu boşaması halinde evlenebilir. (Mütercim)

Lübâb'da şöyle denilmektedir: "Adam karısını boşarsa, kadının çocuğu emzirmek, görevi değildir. Ancak çocuk, başka bir kadının memesini almazsa, bu durumda çocuğu emzirmek zorundadır. Eğer baba ile emziren anne ücret konusunda anlaşmazlığa düşerler ve anne ecri misil isterse, baba da bunu vermek istemezse anne ecri misil almaya daha evlâdır. Çünkü baba karşılıksız emzirecek birisini bulamamıştır. Eğer baba ecri misile uygun bir şey vermek ister, anne buna razı olmaz zulmetmek isterse o zaman da baba ecri misil verir. Şayet baba emzirme ücretini verecek mâlî güce sahip değilse, anne çocuğunu emzirmeye zorlanır."

Ey anneler ve babalar! **«Aranızda güzellikle istişare edin.»** Yani emzirmek ve ücret konusunda birbirinize iyilikle emredin. Bu müsamahadır. Baba cimrilik etmesin, anne de zorluk çıkarmasın. Çünkü o çocuk, ikisinin birlikte çocuğudur. Onlar çocuğa şefkatte ortaktırlar. Âyetteki "*i'temirû*" kelimesinin mastarı olan "i'timâr", "teâmür" anlamındadır. Topluluktan bir kısmı, diğerlerine emrettiği zaman "i'temere'l-kavmu" ve "teâmerû" denilir.

«Eğer zorlukla karşılaşırsanız çocuğu babasının hesabına...» *Keşşâf*'ta da belirtildiği üzere bu izah, âyetteki *"fe in erda'ne lekum -Eğer sizin için emzirirlerse"* bölümüne uygun düşmektedir. **«başka bir kadın emzirecektir.»** Yani bu durumda, onu emzirmesi için, anneden başka bir süt annesi bulunacaktır. Bu ifadede, anne zorluk çıkardığı için kınanmaktadır. Bu, istediğin bir haceti vermekte geveşeklik gösteren birisine: "Onu başka biri verecektir, sen ayıp ettin" demeye benzer. Âyette az çok babaya da bir kınama vardır. Çünkü hitap makamında, cevap düşürülmüştür. Ayrıca anne, ücret konusunda sıkıştırılır da, o yüzden emzirmekten imtina ederse o zaman zorunlu olarak başka bir süt annesi gerekeceğine ve gennellikle onun da ücret isteyeceğine oysa annesinin daha şefkatli ve bebeğini emzirmeye daha lâyık olduğuna işaret vardır. Bu anlattığımızla, şart ve cevap arasındaki irtibat ortaya çıkmıştır.

7. **«İmkânı geniş olan, nafakayı imkânına göre versin. Rızkı daraltılmış olan da»** yani sıkıntıya düşüp, ancak karnını doyuracak kadar imkânı olan. Bu, *"Zengin olan durumuna göre, fakir olan da durumuna göre vermelidir."* (Bakara: 236) âyetinde belirtildiği gibidir. **«Nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin.»** Yani zengin ve fakirden her biri kudret ve takatının uluşabildiğini versin.

«Allah kimseyi» mâlî yönden **«kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü kılmaz.»** Çünkü Allah Teâlâ, hiç bir nefsi, gücünün üstündeki bir şeyle yükümlü tutmaz.

Allah Teâlâ bunu, vaad ile te'kid edip: **«Allah, bir güçlüğün arkasından bir kolaylık ihsan eder.»** buyurmuştur. Yani, hemen veya ileride kolaylık verir. Çünkü gelecek olan her şey yakındır. O halde darda olan bolluğu ve Allah'ın ferahlandırmasını beklesin. Bu âyet, fakirin kalbini serinletmekte, onu tüm gayretini sarfa teşvik etmekte ve fakir kocalara rızık kapılarının açılacağını vaadetmektedir.

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا
وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا
وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَاتَّقُوا
اللّٰهَ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ الَّذِينَ اٰمَنُوا قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًا

﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ
وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا اَبَدًا قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ
وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

8. Rabbinin ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azan nice memleketler var ki, Biz onları, çetin bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır.

9. Böylece onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardır, işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur.

10. Allah onlar için pek çetin bir azap hazırlamıştır. O halde ey iman etmiş olan akıl sahipleri! Allah'tan korkun. Allah size gerçekten bir uyarıcı indirmiştir.

11. İman edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber (göndermiştir.) Kim Allah'a iman eder, sâlih amel işlerse, Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.

12. Allah yedi kat göğü ve yerden de onlar kadarını yara-

tandır. Emir, bunların arasında inip durmaktadır. Böylece siz, Allah'ın her şeye muktedir olduğunu ve ilmiyle her şeyi kuşattığını bilesiniz.

8. «Rabbinin ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azan...» *"Uzaklaşıp azmak"* diye terceme ettiğimiz *"utûv"*, "taatten sapmak" anlamınadadır. *Kâmus*'ta bu kelime, "kibirlendi, haddi aştı" diye izah edilmektedir. Kelimede "yüz çevirmek" anlamı olduğu için, *"an"* harfi cerri ile geçişlilik kazanmıştır. Sanki, "tekebbür ve inatta haddi aşması sebebiyle Rabbinin emrinden ve Rabbinin peygamberlerinin emrinden yüz çeviren..." denilmiştir.

«Nice memleketler var ki...» *"Nice"* anlamına gelen *"keeyyin"* kelimesi, çokluk ifade ettiği için, haberiyye olan *"kem"* anlamındadır. "Memleket ahalisinden çokları" demektir. Âyette tamlanan hazfedilmiş, tamlayan onun yerine gelmiştir.

Bu âyet, insanları anılan hükümlere muhalefetten, sakındırmakta ve onların kendilerine vacip olduğunu te'kit etmektedir.

«Biz onları, çetin bir hesaba çekmiş» yani onlarla hesapta tartışmıştık, dünyada sıkıştırıp, kendilerine şiddet gösterdik, önemsiz günah ve suçları sebebiyle, açlık ve kıtlık, hastalıklar ve acılar, üzerlerine düşmanı musallat etmek ve daha başka benzeri belâlarla sıkıştırdık. Ta ki Allah'a dönsünler. Çünkü belâ, hayvanı sürmek için olan kamçı gibidir. Allah onlara, bu sayılanların üstünde başka belâlar da vermiştir. Nitekim âyetin devamında şöyle buyurulmuştur:

«Ve onları görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır.» Yani yadırganan, büyük, verdiği acıdan ve şiddettinden dolayı korkunç bir azaba çarptırmışızdır. *"görülmemiş"* diye terceme ettiğimiz *"en-nükr"* kelimesi, "bilinmeyen zor şey" demektir. İnkâr, bilginin zıddıdır. Allah Teâlâ hesaba çekme ve azaplandırmayı, sebepleri, onların Allah'ın ve Rasûlünün emrine uymaktan uzak kalmaları olduğu halde, kendisine izafe etti. Çünkü peygamberler, Allah'ta son bulmuşlar (fena fillah olmuşlar), tüm işlerinde Allah'ı vekil edinmişlerdir. Eğer onlar iyice olgunlaşmadan gönderilmiş olsalardı belki kendilerini yalanlayanlar tarafından tutulup öldürüleceklerdi.

9. «Böylece onlar yaptıklarının cezasını», küfürlerinin zararını ve günahlarının cezasının ağırlığını **«tatmışlardır, işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur.»** Sonunda hayır olmayan korkunç bir şekil olmuştur. Ömür, sıhhat ve boş vakit sermayesini zayi ettikleri için, ticaretleri de zarar etmiştir, kâr yoktur. *"Husr"* ve *"hüsran"* kelimeleri, sermayesinin azalması anlamındadırlar. Bazen insana nisbet edilir ve "falan zarar etti" denilir. Bazen de fiile nisbet edilip: "Ticareti zarar etti" denilir. Mal ve mevki konusunda da kullanılır. Çokça kullanılışı bunlarla beraberdir. Sıhhat, selâmet, akıl ve iman gibi nefis hakkında kullanıldığı olur.

10. **«Allah»** bununla birlikte, âhirette **«onlar için pek çetin bir azap hazırlamıştır.»** Yani hikmetine göre ilminde takdir etmiştir. Ya da cehennemde, aslı belirtilmeyen azap sebepleri hazırlanmıştır. Onlar dünyada ve âhirette hesaba çekilirler ve azaba uğratılırlar. Dünyada bir musîbete çarptırılırsa bu onların günahlarına keffâret olmaz. Çünkü küfürden dünmüş değillerdir. Dolayısıyla âhirette de azap edilirler.

«O halde ey» gerçek, yakînî, şühûdî imanla **«iman etmiş olan...»** Bazıları da "hakka ve doğruluğa inanan" diye anlamışlardır. Bunun kayıtlayıcı değil, açıklayıcı sıfat olması caizdir. Çünkü mü'minlerden başkaları akıl sahiplerinden sayılmaya lâyık değillerdir. Ancak *"lüb"* ile, ahmaklık, aptallık, delilik ve daha başka bir zaaftan uzak olan akıl muradedilirse müstesna.

«Akıl sahipleri! Allah'tan korkun.» Yani inkârcı inatçılardan, geçmiş milletlerin hâli ve başlarına gelen azap ve vebalden ibret alın. *"Allah'tan korkun"* sözünün anlamı, "Eğer akıllarınız, şüphe lekelerinden kurtulmuşsa, emirlerine ve yasaklarına riayet ediniz," demektir. *"Lüb":* Şüphe lekelerinden arınmış olan akıldır. Akıl şüpheden, kalp de hevâ hevesten arındığı zaman iman yakînî olur. Bu yüzden Allah onları *"iman edenler"* diye belirlemiştir. Âyette takva emrinin sadece mü'minlere yöneltilmiş oluşu, onların takvadan istifade edenler oluşundan dolayıdır.

«Allah size gerçekten bir uyarıcı indirmiştir.» Bir sonraki âyette bedel olarak getirilen *"rasûlen"* kelimesinin açıkladığı gibi, o uyarıcı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir.

11. **«İman edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için»** yani Hz. Peygamberin indirilmesinden sonra iman edenleri, demektir. Aksi halde imanla belirtilenleri küfürden çıkarmak imkânsızdır. Çünkü onlar kâfir değiller ki küfürden çıkartılsınlar. İmanın ve sâlih amelin şerefini göstermek için "sizi çıkarmak için" denilmedi. "*Karanlıklardan aydınlığa*" sözünden maksat, dalâletten hidayete, bâtıldan hakka, cehaletten ilme, küfürden imânâ, gafletten uyanıklığa, Allah'tan başkası ile ünsiyetten Allah'la ünsiyete, Allah'ın inayeti ile çalışma ve gayrette onların dereceleri ve tabakaları üzerine çıkarmaktır.

«Size» ey akıl sahipleri **«Allah'ın apaçık âyetlerini»** yani Kur'an'ı, açıklayıcı, sizin ihtiyacınız olan hükümleri ortaya koyucu olarak veya açık, mânâlarında ve insaf sahibi edebiyatçılar nazarında mûcizeliği gizli olmayan Kur'an'ı **«okuyan»**, arzeden **«bir peygamber (göndermiştir.)»** Rasûlüllah sürekli Kur'an okuduğu için veya Kur'an'ı tebliğ ettiği, onunla insanları uyardığı için kendisine önceki âyette "*zikir*" denilmiştir. Onun gönderilişi de terşih yoluyla (açıklama yoluyla) *"indirilme"* şeklinde ifade edilmiştir. Yani Rasûlüllah (s.a.v.) Kur'an'la olan birlikteliğinin çokluğu sebebiyle kendisi "*zikr*" e -ki o Kur'an'dır- benzetilmiştir. Çünkü kendisine vahiy indirmek onu göndermenin sebebidir.

Kimi bilginler bu bölümü şu şekilde izah etmişlerdir: "Şüphesiz Allah size zikri yani Kur'an'ı indirdi ve Rasûlü yani Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi." Ama îcaz, '*Rasûl*" kelimesini nasbeden fiilin ihtisarını gerektirdi. Zaten karine de buna işaret etmektedir. O karine: "Ona saman yedirdim ve soğuk su içirdim mânâsında, -içirdim anlamına gelen kelimeyi kullanmadan- 'aleftuhâ tibnen ve mâen bâriden' sözünün benzeri olan '*enzele*' (indirdi) kelimesidir."

Kâşânî der ki: "'*Allah size gerçekten bir uyarıcı (zikri) indirdi,*' sözündeki "*zikr*" den maksat, Allah'ın zâtını, sıfatlarını, isimlerini, fiillerini ve âhireti içeren Kur'an'dır. "*Rasûl*" den maksat da Kur'an'ı Peygamber'e indiren Cebrâil'dir. "*Rasûl*" kelimesi, "*zikr*" den bedelü'l-iştimaldir. Çünkü "*zikr*" onu kesintisiz olarak, ruhu nebeviye indirmek ve mânâları kalbe aktarmaktır."

«Kim Allah'a iman eder,» riyadan, yapmacılıktan ve dünyevî bir maksattan arınmış olarak **«sâlih amel işlerse...»** Allah Teâlâ imanı ve sâlih ameli, onların ehli olmayanları, onlara teşvik etmek ve heveslendirmek için zikretti.

Büyüklerden biri: "Eğer iman tek başına güzel ahlâk verseydi, mü'mine şunu yap, şunu yapma denmezdi. Bazen iman olmadan da güzel ahlâk bulunabilir," demiştir.

«Allah onu,» köşklerinin veya ağaçlarının **«altlarından ırmaklar**

akan,» -bunlar, Muhammed Sûresi'nde adı geçen dört nehirdir- **«içlerinde»** kesintisiz **«ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.»** Bu ifadede, Allah'ın mü'minlere verdiği sevap rızkını yüceltme ve hayret anlamı vardır. Çünkü haber cümlesinden, haberin veya lâzımının faydası hasıl olmayınca, makam gerektiriyorsa hayret mânâsı anlaşılır. Sanki şöyle denilmiştir: "Allah'ın onlara verdiği rızık ne kadar güzel ve ne kadar bol!.."

12. «Allah, yedi kat göğü...» *"Yedi kat gök"* anlamındaki *"seb'a semâvât"*, yaratıcısının kudretinin kemalini ifade için belirsiz olarak getirilmiştir. **«Ve yerden de onlar kadarını»** yani sayı bakımından yedi kat gökyüzü kadarını **«yaratandır.»**

Yeryüzünün tabakalarının nasıl olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Cumhura göre, bundan maksat, birbirleri üstünde yedi tabaka yerdir. Her iki yer tabakası arasında semaların katları arasındaki gibi mesafe vardır. Dahhâk'ın dediğine göre, bu katlar birbirlerine bitişiktir. Aralarında gökyüzünün aksine su katmanı veya başka şeylerden bir boşluk ve aralık yoktur.

Kurtubî der ki: Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü hadisler bu görüşün doğru olduğunu göstermektedir. Nitekim Buhârî ve daha başkalarının rivâyetine göre Ka'b, Musa (a.s.) için denizi yaran Allah'a yemin ederim ki, Suheyb'in bana rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) içerisine girmek isdediği bir köy gördüğü zaman mutlaka şöyle derdi: "*Ey yedi kat semanın ve onların kapladıklarının Rabbi, yedi kat yerin ve onların üstündekilerin Rabbi, şeytanların ve onların saptırdıklarının Rabbi, rüzgârların ve savurduklarının Rabbi olan Allah'ım! Senden bu köyün, ahalisinin ve içindekilerin hayrını istiyorum. Ahalisinin ve içindekilerin şerrinden sana sığınıyorum.*" (13)

Katâde, Hasen vasıtasıyla Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) otururken üzerlerinde bir bulut beliriverdi. Bunu görünce: '*Bu bulutun ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Ashab: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. '*Bunlar yerin zaviyeleri (köşeleri) dir. Allah onları kendisine şükretmeyen ve ona duâ etmeyen bir millete doğru sürüyor.*'

13- Hadisi Nesâî ve İbnü's-Sünnî tahrîc ettiler. Bkz. *el-Münteka'l-Muhtâr min Kitâbi'l-Ezkâr*, s. 208.

buyurdu ve: '*Üzerinizdekinin ne olduğunu biliyor musunuz?*' diye ekledi. Ashâb-ı kiram: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. Rasûlüllah: '*O gökyüzü, korunan bir tavan ve birleştirilmiş kör bir denizdir. Sizinle onun arasında ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Yine: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. Allah'ın Rasûlü: '*Onunla sizin aranızda beş yüz yıllık mesafe vardır. Onun üstünde ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Ashab: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dediler. Rasûlüllah: '*Onun üstünde iki gök vardır. Herbirinin uzaklığı, yerle gök arası kadardır. Onun üstünde ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Ashâb-ı kiram: 'Allah ve Rasûlü en iyisini bilir,' dediler. Allah'ın Rasûlü: '*Bunun üstünde de Arş vardır. Onunla gökyüzünün arasındaki uzaklık, iki sema arasındaki uzaklık gibidir. Peki sizin altınızda ne olduğunu biliyor musunuz?*' dedi. Ashab: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: '*Altınızda yer, onun altında da başka bir yer vardır. İkisinin arasındaki mesafe beşyüz yıllık yoldur. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer siz bir iple sarkıtılsaydınız Allah'a ulaşırdınız,*' buyurdu. Sonra: '*O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır, O her şeyi bilendir,*' (Hadîd: 3) âyetini okudu." (14)

el-Makâsıdu'l-Hasene'de şöyle denilmektedir: "'*Eğer siz bir iple en tabandaki yere sarkıtılsaydınız, Allah'a ulaşırdınız,*' sözünü bazı âlimler Allah'ın ilmine, kudretine ve hükümranlığına ulaşırdınız diye tefsir etmişlerdir. Allah'ın ilmi, kudreti ve hükümranlığı her yerdedir. Allah ise, Kitabında nitelediği üzere Arşın üzerindedir."

Şeyhimiz der ki: "Bu sözün anlamı şudur: Şüphesiz Allah'ın ilmi tüm kıtaları kaplamıştır. Allah'a ulaşmaktan maksat, Allah'ın ilmine ulaşmaktır. Allah Teâlâ mekânlarda ikametten münezzehtir. O, mekânlar yaratılmadan önce de vardı." (15)

Âyetin "*yerden de onlar kadarını*" bölümü ile ilgili olarak İbn Abbas'tan şu izah nakledilmiştir: "Yedi kat yer, herbir yerde sizin Peygamberiniz

---

14- Hadisi Tirmizî, *Kitâbu't-Tefsîr*'de 3294 numarada tahrîc etti ve: "Bu, garib bir hadis" dedi. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de benzerini rivayet etti. Tirmizî: "Rasûlüllah'ın âyeti okuması, onun, Allah'ın ilim, kudret ve hükümranlığına ulaşacağını kastettiğine delâlet eder. Allah, kendisini kitabında vasfettiğine göre: O, arşın üstündedir." der. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/22.

15- Haber verdiği üzere Allah Teâlâ arşının üstündedir. Onun için mutlak bir yükseklik vardır. Bu, Sehâvî'nin *el-Makâsıdu'l-Hasene*'de naklettiği gibi bir mekâna girmeye veya bir cihete yönelmeye ihtiyaç göstermez. Aksine o Allah, kendi ifadesiyle: "*...Onun gibi hiçbir şey yoktur. O her şeyi duyan , her şeyi görendir.*" (Şurâ: 11) gibi bir peygamber var. Âdem'iniz gibi bir Âdem, Nuh'unuz gibi bir Nuh, İbrahim'iniz gibi bir İbrahim, İsa'nız gibi bir İsa vardır." Bu haberi Hâkim, Müstedrek'te rivâyet edip "isnadı sahih" dedi. Beyhakî de "isnadı sahih ama şâz" şeklinde değerlendirdi. Bir haberin isnadının sahih oluşu, onun metninin de sahih olmasını gerektirmez. Bazan senedi sahih olan bir haberde, sıhhatine mani bir şey bulunur. O zaman o haber zayıf olur. (16)

«**Emir,**» yani Allah'ın emri, «**bunların**» yani yedi kat gök ve yedi kat yerin «**arasında inip durmaktadır.**» Görünüşe göre bu cümle, Allah'ın hükmünün cereyanını ve emrinin semaların en üstü olan yedinci kat ile yerlerin en altı olan yedinci kat yer arasında geçerliliğini haber vermek için söylenmiş müstakil bir başlangıç cümlesidir.

«**Böylece siz, Allah'ın her şeye muktedir olduğunu**» bilirsiniz. Yani Allah bunu, anılanlara gücü yetenin, içlerinde hesap ve ceza için diriltmenin de bulunduğu her şeye kâdir olduğunu bilesiniz diye yaptı. Böylece onun emrine itaat eder, hükmünü kabul eder, şekavetten kurtulup saadeti kazanmak için çalışırsınız «**ve**» kudretiyle kuşattığı gibi «**ilmiyle**» de «**her şeyi kuşattığını bilesiniz.**» Çünkü bütün bu anılan fiillerin, böyle olmayan bir varlıktan sadır olması mümkün değildir.

"Kuşatmak" diye terceme ettiğimiz "*el-ihâta*" en üst seviyede bilmek anlamındadır. *"Emir indi"* den maksat, sizin gördüğünüz şeylerden ve vahiyden aldığınızdan, yaratıkların hayrete düşürücü hallerinden anılanları bilmeniz için Allah'ın onu vahyetmesi ve açıklamasıdır. O'nun ilminden ve kudretinden hiçbir şeyin asla dışta kalmadığını da bilmeniz içindir. Âyetin sonundaki "*ilmen*" kelimesi, temyiz olarak mensuptur. "O'nun ilmi görülen ve görülmeyen her şeyi kuşattı," demektir.

Yaratıcı, mâlik olan Allah'ın yardımı ile Talâk Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

16- Bu ifade ile dikkate alınacak sahih bir senet sabit değildir. Bu yüzden muhaddisler bu haberi almamışlardır. Ulemanın sözlerinden sahih ve tercih edilenine göre insanlığın babası olan tek bir Âdem (s.a.) vardır. Onun zürriyeti de yerkürede yaşayanlardır.

TAHRİM SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 12 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ (١) قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ
وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ (٢)

1. Ey peygamber! Eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

2. Allah size, (keffâretle) yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. O hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

1. «Ey peygamber! Eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek...» *"Rıza"* anlamına gelen *"merzât"* kelimesi, mastardır. *"Eşlerinin"* diye başlayan cümle de haldir. Bu durumda anlam: "Sen eşlerinin rızasını ister ve gözetler bir durumda niçin kendine haram kılıyorsun? Oysa onlar senin rızanı istemeye, senin onların rızasını istemenden daha muhtaçtırlar. Şüphesiz onların üstünlüğü, sadece senin sebebinledir" demektir.

"Niçin kendine haram ediyorsun?" sözü ile ifade edilen inkâr, hem kayda hem de mukayede aynı anda şamildir. Hem Rasûlüllah'ın eşlerinin rızasını isteme gayreti, hem de bu yüzden helâl olan şeyi kendisine haram edişi hoş karşılanmamıştır. Bu ifadenin bir benzeri: *"Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin..."* âyetidir. (Âl-i İmrân: 130)

«Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» *"Niçin"* mânâsına gelen *"lime"* kelimesinin aslı, "limâ" dır. Buradaki soru, Hz. Peygamber'in mübah olan bir şeyi kendisine haram kılışının hoş karşılanmadığını ifade içindir.

Rivayet olundu ki: Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün, Mısır kıralı Mukavkıs'ın kendisine hediye ettiği cariyesi Mâriye ile bir odada baş başa kaldı. O gün, Rasûlüllah'ın eşleri için uyguladığı sıra Hafsa'da idi. Ama Hz. Hafsa ortada yoktu. Hafsa durumu öğrenince Rasûlüllah kendisine: *"Bunu gizle, Âişe'ye söyleme. Mâriye'yi kendime haram ettim. Ayrıca sana, benden sonra ümmetimin başına Ebû Bekir ve Ömer'in geçeceğini müjdelerim,"* dedi. Ama Hafsa bunu gizlemedi, Hz. Âişe'ye haber verdi. İkisi, birbirine dosttular. Rasûlüllah'ın diğer eşlerine karşı birbirlerine yardım ederlerdi. (1)

Süheylî şöyle der: "Hafsa, Efendimizi, on sekiz aylıkken ölen oğlu İbrahim'in annesi olan kıptî Mâriye'nin evinde görmüştü. Bu yüzden eşlerinin gönlüne bir kıskançlık ve gayretin gelmesinden korktu. Bu sebeple Hafsa'ya gördüklerini Âişe'ye ve diğer eşlerine söylememesini emretti. Ama Hz. Hafsa olayı ifşâ etti."

Tercihe şayan olan görüş: Bazı müfessirlerin de dedikleri gibi, Hz. Peygamber'in Hafsâ'nın sırası olan günde Mâriye ile başbaşa kalmış oluşudur. Rasûlüllah (s.a.v.) hanımları arasında adaletli davranır, günlerini onlar arasında sıraya koyardı. Sıra Hz. Ömer'in kızı Hafsa'nın olduğu bir gün, Hafsa babasını ziyarete gitmek için, Hz. Peygamber'den izin istedi. O çıkınca, Ümmü Veledi (oğlunun anası) ve cariyesi olan Mâriye'ye haber gönderdi. O gelince, Hafsa'nın odasına sokup, kendisi ile ilişkide bulundu. Hafsa dönüp de durumu öğrenince, Hz. Peygamber'i kınadı: "Demek bana bunun için izin verdin. Cariyeni odama soktun, sonra da benim günümde, benim yatağımda onunla ilişkiye girdin. Eğer bana saygın olsaydı ve hakkımı gözetseydin, onlardan bir kadınla bunu yapmazdın," dedi. Buna karşılık Hz. Peygamber: "*O benim ca-*

1- Bkz. *Taberî Tefsiri*, 28/101. Bu rivayeti Dara kutnî, İbn Abbas'tan nakletti. Bkz. Süyûtî, *Esbabu'n-Nuzûl*, 223, *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/ 519.

riyem değil mi? Allah onu bana helâl etmedi mi? Sus, ses çıkarma. O artık bana haramdır. Bununla senin rızanı alıyorum. Bu olayı eşlerimden hiçbirisine haber verme," buyurdu.

Rasûlüllah çıkınca Hafsa kendisi ile Âişe arasındaki duvara vurdu. "Sana müjdeliyorum, Rasûlüllah cariyesi Mâriye'yi kendisine haram etti. Allah bizi ondan kurtardı," dedi. Gördüğünü Hz. Âişe'ye haber verdi. Bunun üzerine Rasûlüllah sırrını ifşa ettiği için ceza olarak Hafsa'yı boşadı. Hanımlarından uzak durdu. Onlara olan şiddetli öfkesinden dolayı bir ay süre ile hiç birinin yanına girmeden bekledi. Nihayet bu âyet indi.

Hz. Ömer, kızı Hafsa'nın yanına girdi. O ağlıyordu. "Rasûlüllah sizi boşadı mı?" dedi. Hafsa: "Bilmiyorum. O, şu odada tek başına duruyor," dedi. Hz. Ömer bundan sonraki olayı şöyle naklediyor:

Rasûlüllah'a geldim, yanına girip selâm verdim. O bir hasır parçasına uzanmış vaziyette idi. Hasır yan tarafında iz bırakmıştı. "Hanımlarını boşadın mı, ya Rasûlallah?" dedim. *"Hayır"* karşılığını verdi. Bunun üzerine: "Allahu Ekber! Ya Rasûlallah! Biliyorsun biz Kureyşliler, kadınlara hükmederdik. Medine'ye gelince, kendilerine karılarının galebe çaldığı bir topluluk bulduk. Bizim hanımlar da onlardan öğrenmeye başladılar," dedim. Rasûlüllah gülümsedi. Hz. Ömer Rasûlüllah'a: "Hanımlarının durumundan dolayı üzülme. Allah seninle, Ebû Bekir seninle, ben de seninleyim," dedi. İşte bu âyet, Ömer'in sözüne uygun bir şekilde indi.

Hz. Âişe şöyle dedi: "Yirmi dokuz gün geçince, Rasûlüllah yanıma girdi. Ya Rasûlallah! Bir ay bizim yanımıza girmemeye yemin etmiştin. Oysa sen yirmi dokuz günde girdin. Ben saydım," dedim. Efendimiz: *"Ay bazen yirmi dokuzdur. Bu ay da böyledir,"* buyurdu. Cebrâil inip, Rasûlüllah'a Hz. Hafsa hakkında şöyle dedi: *"Hafsa'ya dön. Şüphesiz o çok oruç tutan, çok namaz kılan birisidir. O, cennette senin hanımlarındandır."* (2) O zaman, Rasûlüllah'ın nikâhı altında dokuz hanımı vardı.

Bu açıklamalardan sonra âyetin anlamının şöyle olduğunu söyleyebiliriz: "Sen cariyelik yoluyla Allah'ın sana helâl kıldığını kendine niçin haram ediyorsun? Ondan yararlanmaktan niçin kaçınıyorsun? Oysa, onun sana helâl

---

2- Rasûlüllah Hafsa'yı boşadı. Kendisine: *"Ona dön, zira o çok oruç tutar, çok namaz kılar..."* denildi. Hadisi, Enes'ten İbn Ebî Hâtem rivayet etti. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/512.

olduğuna inanıyorsun. Çünkü Allah helâl kıldıktan sonra, onun haram oluşuna inanmak mü'minlerin avamından bile tasavvur edilemiyecek bir şeydir. Peygamberlerden böyle bir halin vukuu nasıl düşünülebilir?!"

«Allah çok bağışlayıcı,» seni bağışlamış ve senin yaptığın haram etme olayını örtmüştür. Çünkü kerem sahibi Mevlâ'nın ihsan ettiği şeyden yararlanmaktan kaçınmak, onun ihsanını kabul etmemeye benzer. **«Çok esirgeyicidir.»** Sana merhamet etmiş, seni sorumlu tutmamıştır. Seni, masumiyetine rağmen kınamıştır.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Bu, Rasûlüllah'ın Kur'an'daki en şiddetli kınanışıdır."

el-Baklî'de şöyle der: "Allah Teâlâ, nebisini sadece kendi görüşü ile hareket etmemesi ve kendisine vahyolunana uyması için te'dib etti."

Nitekim ulemadan kimisi: *"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye..."* (Nîsâ: 105) âyetindeki, *"sana gösterdiği"* sözünden maksadın, kendi görüşü değil, kendisine vahyolunan vahiy ile hükmetmek olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, Rasûlünü, Âişe ve Hafsa olayında helâl olan bir şeyi kendisine haram ettiği için kınadı. Eğer din rey ile olsaydı, Rasûlüllah'ın reyi (görüşü), her görüşten üstün olurdu.

2. «Allah size, (keffâretle) yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır.» Bu âyetteki *"meşru kılmak"* diye tercüme ettiğimiz *"Faraza"* kelimesi, hüküm koymak ve açıklamak anlamındadır. Metindeki *"leküm: Size"* ifadesi buna işaret etmektedir. Çünkü "vacip kıldı" anlamına gelen *"farz kılmak"*, "alâ" harfi ile kullanılır.

Yemin, bir düğüm gibi telâkki edilmiş, keffaret de, *"çözmek"* anlamına gelen bir kelime ile ifadelendirilmiştir. Bir sözün önünde "inşallah" denilmesi de "yemini çözdü" cümlesi ile ifade edilmektedir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Üç çocuğu olup da ölen bir adama ateş, ancak yemin çözümü kadar dokunur."* (3)

"Yemin çözümün" den maksat, *Müfredât*'ta denildiği gibi ya "inşaallah" diyecek kadar olan süre, ya da "yemin gereğini yerine getirinceye kadarlık süre" dir. *"Sizden cehenneme uğramıyacak yoktur..."* (Meryem: 71) anlamında-

---

3- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İmam Mâlik *Muvatta*'da tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/590.

ki âyet ikinci izaha ışık tutmaktadır.

Tâcü'l-Mesâdır adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Onu, yemin çözümü kadar yaptım" sözü, "onu ancak, yapmayacağım diye yemin ettiğim şeyi, ancak yemini kendisiyle çözdüğüm kadar yaptım" anlamındadır.

Bu açıklamalara göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah sizin için yeminlerinizden kurtulmayı meşru kıldı ve onun düğümünün çözüleceği keffareti açıkladı.

Hanefilerin fıkıh kitabı *Hidâye*'de şöyle denilmektedir: "Bir kimse sahibi olduğu bir şeyi kendisine haram etse, o şey ona haram olmaz. Onu kendine mübah kılması ve keffaret ödemesi icabeder. Ebû Hanife'ye göre, helâl olan bir şeyi haram kılmak, yemindir. Haram kıldığı o şeydeki maksûd olan menfaat türüne itibar edilir. Bir kimse, bir yemeği kendisine haram etmişse onu yememeye, cariyeyi haram etmişse onunla cinsi ilişkide bulunmamaya yemin etmiş olur."

İbn Abbas (r.a.) haram kılmanın, yemin olduğunu söylemiştir. Buna göre bir adam karısına: "Sen bana haramsın" derse, eğer boşamaya niyet etmişse boşama, yemine niyet etmişse yemindir. Ama bununla, yalan söylemeyi dilemişse hiçbir şey olmaz. Aynı şekilde, bir yemeği kendisine haram kılarsa, bununla yemine niyet ederse -Şafi'nin hılâfına- bu bir yemindir.

Bir kısım bilginler şöyle demişlerdir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'dan, Allah'ın helâl kıldığı şey için "o bana haramdır" dediğinin sabit olmadığını söylemişlerdir. O sadece, daha önce ettiği bir yeminden ötürü, Mariye'den uzak durmuştur. Bu konudaki yemini: "Vallahi bu günden sonra ona yaklaşmayacağım," demesidir. Bunun üzerine kendisine: "Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Yani yemin sebebiyle niçin ondan uzak kalıyorsun. Yemin ettiğin şeyi yap ve keffaret ver," denildi. *"Allah size yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır"* mealindeki âyet de, Rasûlüllah'ın sözünün yemin olduğunu gösterir."

«Allah sizin yardımcınızdır.» Efendiniz ve işlerinizin idarecisidir. **«O»** size uygun olan şeyleri **«hakkıyla bilen»** ve onları sizin için meşru kılan **«dır, tam hüküm ve hikmet sahibidir.»** İşlerinde ve hükümlerinde en iyiyi yapandır. Size ancak, hikmetin gerekli kıldığı şeye göre emreder, yasaklar.

وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ
إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ
عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ
هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ③ إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ
قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ
وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ④

3. Hani Peygamber, eşlerinden birisine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu (başkalarına) haber verip, Allah da onu Peygamber'e açıklayınca Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vaz geçmişti. Bunu o hanımına söyleyince eşi: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Peygamber: "Bana, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi" dedi.

4. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne âlâ. Çünkü sizin kalbleriniz kaymıştır. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirseniz, bizzat Allah, Cebrâil ve mü'minlerin iyileri onun dostu ve yardımcılarıdırlar. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdırlar.

3. «Hani peygamber, eşlerinden birisine...» O, Hz. Hafsa'dır. Onunla hicretin otuzuncu ayı olan Şâban'ın başında evlenmiştir. **«Gizli bir şey»** -ya Mâriye'yi kendisine haram edişi, ya da halifelik meselesi- **«söylemişti.»** Gizlemek, açığa vurmanın zıddıdır. Hem cisimler, hem de manalar için kullanılır. Sır da, nefiste gizlenen sözdür. Âyetin anlamı şudur: "Ey dinleyici! Rasûlüllah'ın gizlice söylediği vakti, azarlama ve kınama olarak hatırla." Eğer âyette hitap Rasûlüllah'a ise: "Gizli söz söylemiştin" denilerek zamir kullanılacak yerde, *"Peygamber gizlice söylemişti..."* denilerek açık söz kullanılması, onu yüceltmek içindir. Bu yüceltme, ona saygıya riayetin ve Peygamberin hoş görmediği şeylerden mahremiyetini korumanın gereğini bildiren bir vasfı getirmek suretiyledir. Eğer hitap genel anlamda Hz. Peygamber'den başkaları için ise, Nebî vasfı ile zikredilmesi, onun nübüvvet iddiasındaki sadakatini bildirmek içindir.

«Eşi bunu (başkalarına) haber verip,» yani Hz. Hafsa, arkadaşı Hz. Âişe'ye Rasûlüllah'ın kendisine söylediği sözü haber verdi, onu ifşa etti. **«Allah da onu Peygamber'e açıklayınca»** yani Allah Teâlâ, Hafsa'nın o sırrı ifşa ettiğini, Rasûlüne Cebrâil vasıtasıyla haber verince **«Peygamber»** Hafsa'ya, arkadaşına ifşa ettiği sözün **«bir kısmını»** kınama kabilinden olmak suretiyle **«bildirmiş,»** ona: *"Ben sana sırrımı gizlemeni, onu kimseye açıklamamanı emretmedim mi?"* demişti. O sır, halifelikle ilgili sözdür. Rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah Hafsa'yı azarlayınca, Hafsa: "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın onun babasına has kıldığı üstünlük sebebiyle sevinçten kendime sahip olamadım," dedi. **«Bir kısmından da vaz geçmişti.»** Yani kerem ederek, bilginin bir kısmını açıklamadı. O, Mâriye konusundaki sözdür.

Bir kısım bilginler ise, Rasûlüllah'ın, cariye'yi haram kılışı ile ilgili sözü bildirip, hilâfet konusunu bildirmediğini söylemişlerdir. Çünkü o bu konunun insanlar arasında yayılmasını istemiyordu. Ayrıca bu, ondan bir kerem ve hilm idi. Bunda, edebin terki kabilinden olan şeyleri fazla araştırmamaya teşvik vardır. Çünkü bu, iyilerin özelliğidir. Hasan Basrî: "Kerem sahibi birisi asla fazla araştırmaz," demiştir."

«Bunu o hanımına söyleyince» yani Hz. Peygamber, yaydığı sözü Hafsa'ya haber verince -Allah, Rasûlüne Hafsa'nın sırrını ifşa ettiğini açıklamıştı- **«eşi: 'Bunu sana kim haber verdi,' dedi.»** Yani sözü ifşa ettiğimi sana kim haber verdi? O, bunu Hz. Âişe'nin haber verdiğini zannetmişti. Hafsa'nın bu sözü hem hayretinin, hem de bunu Hz. Âişe'nin haber vermiş olmasını yadırgamasının ifadesidir.

«Peygamber: 'Bana, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan» kendisine hiç bir gizlinin gizli kalmadığı **«Allah haber verdi,' dedi.»** Bunun üzerine Hafsa sustu ve teslim oldu. *"Her şeyi bilen"* anlamında ki *"alîm"* ve aynı kökten olan "âlim, allâm" sözleri, Allah'ın isimlerindendir. Allah'ın her şeyi, hatta kalplerdeki gizli şeyleri, zihinlerden geçenleri bildiğini bilen kişinin O'ndan utanması, O'na isyandan kaçınması ve kahrından korkması edep gereğidir. *"Her şeyden haberdar olan"* diye terceme edilen *"habîr"* kelimesi, "alîm: her şeyi bilen" anlamındadır.

İman Gazâlî kuddise sirruhû şöyle der: "Mutlak anlamdaki bilgi nazarı itibara alındığı zaman Allah, mutlak *"alîm"*dir. Bilgi, gayba ve gizil şeylere izafe edildiği zaman *"habîr"*dir. Açık işlere izafe edilerse o zaman *"şehîd"*dir. Kul, Allah Teâlâ'nın, yaptıklarından haberdar, sırrına muttali olduğunu bildiği zaman O'nun -kendisi unutsa bile- tüm yaptıklarını veya amellerinden gizlediklerini bildiğini bilir. Ölesiye bir mahcubiyet hisseder."

Anlatıldığına göre, bir adam bir gün düşünür: "Ömrüm şu kadar senedir. Bu, şu kadar ay, şu kadar gün eder," der ve ömrünü binlerce güne çıkartır. "Her gün Allah'a bir kez isyan etsem, amel defterimde şu kadar bin günah olur. Oysa ben her gün bir çok kez günah işliyorum," der ve Allah'ın azabından korkarak şiddetli bir nara atar, ölecek hale gelir. Şu İslâmın terbiye ettiği temiz kalplere bak!

4. «Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne âlâ.» Hitap, Hafsa ve Âişe radıyellahu anhümâyadır. Hitabın gâibten (üçüncü şahıstan) muhataba (ikinci şahsa) değiştirilmesi mübalâğa içindir. Ceza düşmanlara olduğu gibi, sitem de dostlaradır. Nitekim bir şâir şöyle der:

Sevgiler bitiyor sitem gidince
Sevgi sürer sitem devam edince

Âyetteki ifade de, Hz. Hafsa ve Hz. Âişe için hayırlı olanı dileme ve onlara kendileri için en faydalı olanı göstermek vardır.

«Çünkü sizin kalbleriniz kaymıştır.» Âyetteki *"fa"* harfi, sebep bildirmek içindir. (Bu yüzden "çünkü" diye terceme edilmiştir.) "Rabbine kulluk et, çünkü ibadet haktır," sözüne benzer. Eğer "fa"yı başka bir anlamda alsaydık, ceza (cevap) şart üzerine terettüp etmiş, ona sebep kılınmış olurdu. Oysa onların kalplerinin kayışı şarttan yani tevbeden önce vardı. Aşağıda gelecek olan *"birbirinize arka verirseniz"* âyetinde de durum aynıdır. Âyette muradolunan mana şudur: "Sizde, Rasûlüllah'a ve onun sevdiğini sevmeye, tiksindiğinden tiksinmeye muhalefetten kalpleriniz meylettiği için tevbeyi gerektiren şey bulunmuştur."

"Kaydı" diye tercüme ettiğimiz *"sağâ"* kelimesi, "meyletti" anlamındadır."Kulak verdi anlamında" "Esğa bi sem'ihî" denilir. Şâir şöyle demiştir:

Kalpler meyletti en mübarek birine
Abdulmuttalip oğlu Abbas âline.

Âyette, aynı türden kalıpların bir arada kullanılmasından kaçınmak için, "ikinizin iki kalbi" denilmemiş, çoğul kipiyle *"ikinizin kalpleri"* denilmiştir.

«Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirseniz,» aşırı kıskançlıkla, Rasûlüllah'ın hoşlanmadığı bir şekilde ve sırrını ifşa etmek suretiyle ona karşı yardımlaşırsanız, biriniz diğerine sırt olursa **«bizzat Allah, Cebrâil ve mü'minlerin iyileri onun dostu ve yardımcılarıdırlar.»** Yani Hz. Peygamber kendisine arka verecek kişilerden yoksun değildir. Çünkü Allah Teâlâ, mukarreb meleklerin lideri Cebrâil ve sâlih mü'minler ona yardımcıdırlar.

İbn Abbas, buradaki sâlih mü'minden muradın, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğunu söyler.

Ebussuud Tefsirinde: "Sâlih mü'minlerin, melekler ve Cebrâil'in arasında anılması sebebiyle, İbn Abbas'ın görüşünün yerinde olduğu" söylenmektedir. Çünkü âyette, manevî yardımcı ile, maddî yardımcılar anılmıştır. Cebrâil, Rasûlüllah'a arka vermiş, onu ilâhî teyidlerle desteklemiştir. Ebû Bekir ve Ömer de risaletle ilğili işleri idarede onun yardımcılarıdırlar. Onların Rasûlüllah'a yardımları, kızlarının gönüllerine daha çok tesir etmiş ve durumlarını zayıflatmıştır. Dolayısıyla, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in meleklerden önce anılması gerçek anlamdadır.

Ulemadan birinin dediğine göre *"sâlih mü'minlerden"* murad, sahabiler veya önde gelenlerdir.

Süheylî şöyle der: "Âyetin lâfzı geneldir. Dolayısıyla bütün mü'minlerin anlaşılmaları daha uygundur."

Rivayete göre bir adam İbrahim b. Ethem'e: "İnsanlar benim için sâlih diyorlar. Sâlih olduğumu nasıl anlarım?" dedi. İbrahim b. Ethem: "Gizli yaptığın amellerini sâlihlere arzet. Eğer onu kabul edip güzel bulurlarsa, bil ki sen sâlihsin. Beğenmezlerse sâlih değilsin," dedi. Bu, hakîmâne söylenilmiş bir sözdür.

«Bunların» Allah'ın yardımının, Cebrâil ve sâlih mü'minlerin desteğinin **«ardından»** semaları dolduran tüm kalabalıkları ile **«melekler de ona yardımcıdırlar.»** Bu ifade, Bedir savaşında olduğu gibi, meleklerin yardımlarının büyüklüğüne işaret etmektedir. Çünkü bu, mûcizelerdendir. Bu söz, meleklerin insanlardan daha üstün olmalarını gerektirmez.

Melekler, düşmanlarına karşı, Rasûlüllah'a yardımda tek bir el gibi, ona arka veren bir güruhtur. Dolayısıyla bu kadar yardımcıya karşı iki kadının bir birine yardımcı olmalarının ne önemi var ki?

Cebrâil aleyhisselâm da, melekler zümresine dahildir. O halde, içlerinde Cebrâilin de bulunduğu tüm meleklerin yardımı, Cebrâil'in tek başına yardım etmesinden daha kuvvetlidir. Sanki, sâlih mü'minlerin yardımdan sonra yerlerinin uzaklığı ve yardımlarının derecesinin yüceliğini bildirmek için, *"bundan sonra da diğer melekler ona yardımcıdırlar"* denilmiştir."

Bazı bilginler: "Onları tehdit için Allah'ın yardımı kâfi olduğu halde, başkalarının yardımının da anılmasının, Rasûlüllah'ın; Allah'ın, meleklerin ve insanların katındaki mevkinin yüceliğini bildirmek için olduğunu" söylerler.

Ben fakir derim ki: Bunlar, bu konuda söylenen fikirlerdir. Bence uygun olanı şudur: Allah Teâlâ, kendi yardımı yeterli olmasına rağmen, kendisinden sonra yaratıklardan, Peygamber'e yardımı en fazla olanları zikretmiştir. Çünkü, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın birbirine arka vermeleri sebebiyle, makam yardımlaşma makamıdır. Ayrıca makam tehdit makamı olduğu için, yardımcıları da artırdı. Cebrâil, yaratıklar içerisinde Hz. Peygamber'e ilk yardım edeni oldu ve Allah ile Rasûl arasında elçi olduğu için, onu sâlih mü'minlerden önce zikretti. Yardım konusunda sâlih mü'minler daha üstün olduğu için, onları da diğer meleklerden önce andı. Çünkü meleklerin yardımı sadece fiille, sâlihlerin yardımları ise hem fiille, hem de himmetledir. O da daha fazladır.

عَسٰى

رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ

مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ

وَأَبْكَارًا ⑤ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ
نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ
شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ⑥
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ⑦

5. Eğer o sizi boşarsa, umulur ki Rabbi ona, sizin yerinize, sizden daha iyi, Müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verir.

6. Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz. Onun başında katı, güçlü, kuvvetli melekler vardır. Onlar Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı gelmezler, emrolunduklarını yaparlar.

7. "Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin. Siz ancak, yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz!" (denilir.)

5. «Eğer o sizi boşarsa, umulur ki Rabbi ona,» Rasûlüllah aleyhisselâma **«sizin yerinize, sizden daha iyi, Müslüman, inanan,»** dille ikrar eden, kalben samimi -burada mü'min ve Müslüman kelimeleri birbirinin tekrarı değildir- **«sebatla itaat eden,»** günahlardan **«tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan,»** -oruç tutanlar, gün boyu aç dolaştıkları için, oruç tutanlara *"sâihât"* denilmiştir. Ya da maksat, Mekke'den Medine'ye hicret edenlerdir.- **«dul ve bâkire eşler verir.»** Dul, kendisi ile cinsi ilişkide bulunulmuş olan kadındır. Âyette, Allah'ın Rasûlüne vermesi umulan eşlerin özellikleri sayılırken sadece dul ile bâkire arasına âtıf (bağlaç) kullanılmıştır. Çünkü, dulluk ve bâkirelik birbirinin zıttıdır. İkisinin aynı şahısta, aynı anda bulunması mümkün değildir. Diğer özellikler ise böyle değildir. Onun için o vasıflar arasında bağlaç kullanılmamıştır. Âyette sanki şöyle denilmiştir: "Allah Rasûlüne, sizden daha iyi, anılan bu özellikleri taşıyan, bir kısmı dul, bir kısmı bâkire eşler verir." İşte bu iki kelime arasındaki bağlacın sırrı budur. Eşlerin tümü ya bâkire veya dul şeklinde anlaşılmaması için de iki kelime arasına "veya" anlamına gelen "ev" edatı konulmamıştır.

Allah Teâlâ, Hafsa ve Âişe'yi, kalplerinin kayması sebebiyle -ki bu tevbeyi gerektirir- azarladı ve onları Rasûlüllah'ın kendilerini boşama ihtimali bulunduğunu söyleyerek korkutmaya başladı. Sonra da beyan etti ki, eğer Rasûlüllah onları boşarsa zararı sadece kendilerine dokunacaktır. Çünkü Allah, Rasûlüne onlardan daha iyi eşler verecektir.

Âyette Hz. Peygamber'in Hafsa'yı boşamadığına delâlet eden bir şey yoktur. Çünkü boşamanın hanımlara bağlanması, onlardan birisinin boşanmış oluşuna ters düşmez. Allah Teâlâ Rasûlüllah'ın hanımlarını boşamıyacağını biliyordu. Ancak, onları korkutmak için, kendilerini boşaması durumunda, onların yerine daha hayırlılarını vermeye muktedir olduğunu haber verdi. Bu, şu âyeti kerimede bildirilen anlama benzemektedir: "*...Eğer siz yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir millet getirir. Sonra da onlar sizin gibi olmazlar.*" (Muhammed: 38) Bu tür hitaplar, Allah'ın gücünü haber vermek ve onları korkutmak içindir. Yoksa gerçekte, Rasûlüllah'ın ashabından daha hayırlı olanı yoktur.

6. «Ey inananlar! Kendinizi» günahları terketmek ve taatleri işlemek suretiyle **«ve ailenizi»** nasihat, terbiye ve eğitimle -Aile, kişinin hanesi içinde olan hanım, oğul, erkek kardeş, kız kardeş, amca, amca oğlu ve hizmetçisidir.- **«yakıtı insanlar»**, insanların ve cinlerin kâfirleri **«ve taşlar olan ateşten koruyunuz.»** Başka ateşler odunla tutuştuğu gibi, cehennem ateşi aynı zamanda taşla da tutuşur. Bu, o ateşin kuvvet ve yakıcılığının şiddetini bildirmektedir. Çünkü ateşin odun yerine taşla tutuşması, hararetinin fazlalığındandır. Bu yüzden Hz. Peygamber: "*Sizin şu tutuşturduğunuz ateşiniz, cehennem ateşinin yüz parçasından bir parçadır,*" buyurmuştur. (4)

İbn Abbas'tan, burada söz konusu olan taşın, kibrit taşı olduğu rivayet edilmiştir. O, yakıldığı zaman en büyük harareti verir. Çok çabuk tutuşur, çir-

---

4- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Taberânî "*Sıfatu Cehennem*" konusunda tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/512.

kin bir kokusu vardır, dumanı fazladır. Bedenlere yapışması şiddetlidir, dolayısıyla onunla azap çok şiddetli olur.

Âyeti kerime, akrabaya emri bil ma'rûfta bulunmanın bir görev olduğuna delâlet etmektedir. Bir hadisi şerrifte de şöyle buyurulur: *"Hepiniz çobansınız, hepiniz gözetiminiz altında olandan sorumlusunuz."* (5) Yani her biriniz, eğer idareci ise, kendisinden istenilen adaleti gözetmekle; idare edilense hıyanetten kaçınmakla yükümlüdür. Yine her biriniz, kıyamet günü, korumayı yüklendiği şeylerden sorumludur. Devlet başkanı halkın gözeticisidir. Erkek ailenin, kadın kocasının evinin gözeticisidir. Köle de efendisinin malını gözetmekten sorumludur. Hasılı herkes sorumludur. Denildiğine göre, kıyamet günü en acı azaba çarptırılacak olanlar, ailelerini cahil bırakanlardır.

Nasihatta bulunma hususunda yabancılar da aynen aile hükmünde oldukları halde, âyette aile özellikle zikredilmiştir. Çünkü, yakınlıklarından ötürü akraba uyarılmaya daha lâyıktır. Nitekim bir âyette: *"Ey iman edenler! Kâfirlerden, size yakın olanlarla savaşın..."* (Tevbe: 123), başka bir âyette de: *"Önce en yakın akrâbalarını uyar."* (Şuarâ: 214) buyurulmuştur. Ayrıca, emri bil ma'rûf ve nehyi anil münker (iyiliği emredip kötülükten men etme) in şartları yabancılar için tahakkuk etmeyebilir. Akrabalar, özellikle aile içinde olanlar böyle değillerdir. Çünkü erkek ailenin reisidir.

«Onun» yani bu büyük ateşin **«başında katı»** kalpli, kalbinde şefkat ve merhamet olmayan **«güçlü, kuvvetli melekler vardır.»** Bu melekler, cehenneme ait işleri yürütürler. Cehennemliklere azap ederler. Bunlar on dokuz tanedir ve yardımcıları vardır. Güçlüdürler. Allah'ın düşmanlarından merhamet istediklerinde intikam almaktan âciz değillerdir. Çünkü onlar, gazaptan yaratılmışlardır. Kahır üzere yaratılmışlardır. Onlar için kahır ve öfkenin dışında bir lezzet yoktur. Nasıl ki canlılığın gereği yemek, içmekse, bunların yaratılışlarının gereği de, suçlulara acımadan azabetmektir. Onlardan birinin, iki omuzu arasındaki mesafe, bir yıllık yol kadardır. Veya güneşin doğduğu yerle battığı yer arası kadardır. Birisi sopasını bir kez vurduğunda yetmiş bin kişiyi cehenneme yuvarlar.

«Onlar» kâfirler ve başkalarını cezalandırma konusunda veya genel anlamda, **«Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı gelmezler, emrolundukla-**

5- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'in de, 5/38 tam olarak rivâyet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/50.

rını» hiç bir yavaşlık ve gevşeklik göstermeden, geciktirmeden, fazlasız ve eksiksiz aynen **«yaparlar,»** yerine getirirler.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Bu âyet, tüm meleklerin masum olduklarının delilidir. Çünkü onlar, mücerret akıldan ibarettirler. Şehvetleri yoktur. İnsanların aksine, fıtraten itaatkârlardır. Yine bu âyet, melekler için bir yasaklamanın söz konusu olmadığına ve yasağın onlar yanında bir ibadet sayılmadığına delâlet etmektedir."

Kirmânî, Buhârî şerhinde şöyle der: "Eğer dersen ki, bir yasağı terketmek de ibadettir. Çünkü terk nefsi men etmektir. Dolayısıyla niyete mutaçtır. Ben de şöyle cevap veririm: Eğer maksat, Allah'ın emrine uymak ve sevap elde etmek ise dediğin doğrudur. Ama cezayı düşürmekte ise niyete ihtiyaç yoktur. Söz gelimi zinayı terkeden birisi, bundan dolayı sevap kazanmak için niyete muhtaçtır. Terkler niyete muhtaç değildir, diyenler bununla günahı düşürmeyi kastederler. Ama terklerde, sevap elde etmek ve Allah'ın emrine uymak murad edilirse mutlaka yasak olan şeyin bilerek (niyetle) terkedilmesi gerekir. Zinayı terkeden kişi eğer bununla, Allah'ın emrine uymayı kastederse sevap kaznır."

7. Melekler onları cehenneme sokarken şöyle derler: **«'Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin.»**

Râğıb şöyle demiştir: "Özrün, insanın günahlarını silecek bir şeyi aramaktır. Bu da üç çeşittir: 1- Ben yapmadım, demesi. 2- Şu sebepten yaptım deyip, kendisini günahkâr olmaktan çıkartan bir şey söylemesi. 3- Yaptım ama bir daha yapmayacağım veya benzeri bir şey demesi. Bu üçüncüsü tevbedir. Her tevbe, özürdür; ama her özür, tevbe değildir."

«Siz ancak,» dünyada iken, küfür ve isyandan **«yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz!'»** Sizin için bu gün kesinlikle özür yok **«(denilir.)»** Bu yasak, onlar özür dilemeden önce olursa, *"Onlara özür dilemeleri için izin de verilmez"* (Mürselât: 36) mealindeki âyetle uygunluk arzeder. Ama yasak onların özründen sonra olursa, o zaman bu söz te'vil edilir: "Onlara mazeretlerini beyan etmeleri için izin verilir ama dinlenmez" denilir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا تُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحاًۜ
عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۙ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
مَعَهُۚ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا
اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَاۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٨﴾
يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِق۪ينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ
وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٩﴾

8. Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. O gün Allah, peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları utandırmaz. Onların nurları, önlerinden ve yanlarından koşar da: "Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla. Çünkü Sen her şeye kâdirsin" derler.

9. Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihat et. Onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir!

8. «Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.» *"Tevbe"*, özür dileme yollarının en üstünüdür. "Ben yaptım, fakat iyi yapmadım" demekle olur.

Şeriat ıstılahında tevbe şöyle tarif edilir: "Çirkinliğinden dolayı günahı terketmek, işlenen günaha pişman olmak, tekrar işlememeye azmetmek, kaza yoluyla telâfisi mümkün olan amelleri telâfi etmektir." İşte bu dört şart bir arada bulunursa, tevbenin şartları tamam olur.

"Samimi" diye terceme ettiğimiz *"nasûh"* kelimesi, mübalâğa kalıplarından birisidir. Çok sabreden kişiye "sabûr", çok şükredene de "şekûr" denilmesi gibidir. "Çok fazla nasihat eden tevbe" demektir. Bu da kişilerin kendi nefislerine tevbeyi tavsiye etmeleri ve usulünce tevbe etmelerindir. Bu kötülüklerden, kötü oldukları için, pişmanlık duyarak, onları yapmaktan dolayı kederlenerek, kılıçla kesilse, ateşte yakılsa bile süt memeye dönmedikçe bir daha kötülüğe dönmemeye azmederek nefislerini bu duygu üzerine, hiç kimsenin çeviremiyeceği bir şekilde yerleştirerek tevbe etmektir.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, o bir bedevînin: "Allah'ım senden bağış diliyorum, sana tevbe ediyorum," dediğini işitmişti ve: "Ey adam! Tevbede dil çabukluğu yalancıların tevbesidir" dedi. Bedevî: "O halde tevbe nedir?" diye sordu. Hz. Ali şu karşılığı verdi:

"Tevbe ancak şu altı şeyi içerisinde toplayandır:

1- Günahlara pişmanlık duyman,
2- Farzları iade etmen yani namaz, oruç ve zekâtı kaza etmen,
3- Zulümleri reddetmen,
4- Hasımlarla helâlleşmen,
5- Bir daha günaha dönmemeye azmetmen,
6- Nefsini masiyet içerisinde büyüttüğün gibi Allah'a taatte eritmen ve ona günahın tadını tattırdığın gibi, taatin acısını tattırmandır."

Âyette geçen *"nasûh"*, halis demektir. "Mumundan ayrılan halis bal" anlamında "aselun nâsıh" denilir. Saflığında ve samimiyetinde tevbe buna benzetilmiştir.

Zünûn el-Mısrî şöyle der: "Tevbe geçmiş günahlardan dolayı sürekli ağlamak, bir daha günaha düşmekten korkmak, kötü dostları terketmek, cennetliklerle birlikte olmaktır."

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Ey insanlar! Allah'a tevbe ediniz. Ondan bağış dileyiniz. Ben ona günde yüz kere tevbe ederim."* (6)

Tevbenin günahın hemen peşinden yapılması gerekir. Çünkü geciktiril-

---

6- Hadisi Müslim, Eğar b. Yesâr el-Müzenî'den rivayet etti. Buna benzer bir hadisi de Ğâmidiyye kıssasında rivayet etti.

mesi, haramda ısrar etmek anlamına gelir. Israr, küçük günahı büyük hale gegetirir. Tevbenin kabulünün alâmeti, Allah'ın kişiye günahını andırmamasıdır. Çünkü tevbe günahı bırakmaz, siler. Tevbe eden, günahını hatırlarsa onun tevbesi sakattır. Bazen tevbe Allah katında makbul olur. Buna rağmen, günahı işleyenden cezayı defetmez. Meselâ, hırsız tevbe etse, tevbesi ondan el kesme cezasını düşürmez. Bu konuda Mâız hadisinde yeterli delil vardır. Rasûlüllah onun hakkında: *"O öyle bir tevbe etti ki, tevbesi tüm Medine ehline taksim edilse, hepsine yeter,"*[7] buyurdu. Buna rağmen, tevbesi ondan had cezasını düşürmedi. Aksine Efendimiz recmedilmesini emretti ve recmedildi.

«Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter» hatta onları siler ve iyilik haline dönüştürür **«ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar.»** *"Umulur ki"* diye terceme ettiğimiz *"asâ"* kelimesi, büyüklerin âdeti üzere, umut vermek için kullanılan bir ifadedir. Krallar, "umulur ki ve belki: asâ ve lealle" diye cevap verirler ama bu kesinlik ifade eder. Bu ifade, anılan nimetlerin, Allah'ın bir fazlı olduğuna delildir. Bunlar, tevbenin gereği değildir. Kulun, çok fazla ibadet etse bile sürekli korku ve ümit arasında olması gerekir.

«O gün Allah, peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları utandırmaz.» *"Utandırmaz"* diye terceme edilen kelimenin aslı olan *"el-hızyü"* kelimesi, rüsvay etmek anlamına da gelir. O zaman mânâ, haklarında Allah'ın: *"...Gerçekten bugün, rezillik ve kötülük kâfirleredir"* (Nahl: 27) buyur-duğu kâfirlere tariz olur. Ama burada uygun olanı, bu sözün *"el-hızâye"* kelimesinden türeyip, utanma ve sıkılma anlamında olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in şanına uygun olanı budur. Ama daha da iyisi bu sözü, hesap, kitap ve ceza gibi herhangi bir sebebe dayanan ve her türlü utanç ve rüsvaylığa vermektir.

Allah Teâlâ Rasûlüllah'la birlikte, inananları da rüsvay etmez, utandırmaz. Utanç, kötü hesaba çekmekle, kınama ve azarlamakla olur. Allah mü'minleri kolay bir şekilde hesaba çeker. Bu sözde de, Allah'ın rüsvay ettiği kâfir ve fâsıklara tariz, onların durumuna düşmekten koruduğu içinde mü'minleri hamde teşvik vardır. Burada söz konusu edilen iman, olgun imandır. Dolayısıyla bu, âsi olan mü'minlerin cehenneme girmemelerini gerektirmez.

7- Bu, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri uzun bir hadisin bir bölümüdür. Buhârî ve Müslim daha uzun rivayet etmişlerdir. Bkz. *Cem'u'l- Fevâid*, 1/749.

«Onların» yani imanlarının ve taatlerininin sırat üstünde güneş ışınları gibi olan **«nurları, önlerinden ve yanlarından koşar da:»** Yani onların önlerini, sağlarını, sollarını ya da tüm yönlerini aydınlatır. Âyette, tüm yönler yerine, hepsine şamil olmak üzere sadece, en şerefli yön *"eymân:* sağ taraf" zikredildi. Şu da, Hz. Peygamber'in duâlarındandır: *"Ey Allah'ım! Benim kalbimi, kulağımı, gözümü, sağımı, solumu, önümü, arkamı, üstümü ve altımı nurlandır. Beni nur yap."* (8)

Bazı bilginler, burada sadece ön ve sağın anılmasının, iyiliklerin amel defterinin bu yönlerden verilecek oluşundan dolayı olduğunu söylerler. Nitekim kötülerin amel defteri de sol taraflarından verilecektir. İşte bu nur, onların defterlerinin bu yönlerinden verileceğine işaret, onlar için cennete girene kadar sırat üzerinde bir rehber ve cennette zinet olur.

Münafıkların nurları söndüğünde onlara şefkat olarak, mü'minler: **«'Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla,»** selâmet evine varıncaya kadar devam ettir, **«bizi bağışla.»** Günahlarımızı gizle, rezil etme. **«Çünkü Sen»** bağışlamak ve tamamlamakda **«her şeye kâdirsin,' derler.»**

Denilmiştir ki: "Mü'minlerin nurları, amellerine göre farklılık gösterir. Bu yüzden, Allah'tan bir ikram olarak, nuru eksik olanların nurlarını tamamlamasını isterler. Bir başka izaha göre ise, cennete gidenlerden kimisi sırat üzerinde şimşek gibi, kimisi rüzgâr gibi, kimisi de emekleyerek ve sürünerek geçerler. İşte: "Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla," diyenler bunlardır." (9)

Sehl (Kuddise sirruhu) şöyle der: "Dünyada ve âhirette mü'minler Allah'a ihtiyaçtan müstağni olamazlar. Onlar Allah'a âhirette daha çok muhtaçtırlar. İzzet ve zenginlik evinde (cennette) olsalar bile durum budur. O'na kavuşma aşklarından dolayı: *"Bize nurumuzu tamamla"* derler. Ayrıca, nurlar çeşit çeşittir; zatın nuru, namaz, onuç, abdest ve diğer ibadetlerin nuru bunlardandır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) uzunca bir hadiste *"namaz nurdur"* buyurmuştur. Namaz kılanın Rabbine yalvarmasının, O'na yönelmesinin sırrı , Rasûlüllah'ın şu hadisinde haber verdiği şeydir: *"Şüphesiz kul namaz kılmak*

8- Hadisi İbnü's-Sinnî rivayet etmiştir. Bkz. *el-Münteka'l-Muhtâr min Kitabi'l-Ezkâr*, 31.

9- Hakim ve Beyhakî, İbn Abbas'ın âyetle ilgili olarak şöyle dediğini naklederler: *"Kıyamet günü mü'minlerden nuru verilmeyen hiç kimse yoktur. Münafığın ise nuru söndürülür. Bunun üzerine mü'min, münafığın nurunun sönmesine acıyarak: "Ey Rabbimiz! Bizim nurumuzu tamamla."* derler. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 7/245.

üzerere kalktığı zaman, Rabbi yüzünü ondan tarafa çevirir."(10) Allah nurdur. Kulun hakikati, karanlıktır. Karanlık bir şey, ışıklar saçan bir nesneye yöneldiğinde, onunla gerçek bir hizada karşılaşır. Işık veren nesnenin nurlarından o da kazanır. Nitekim, simsiyah, karanlık bir cisim olan ay, karşısında bulunduğu zaman güneşten ışık almaktadır. Güneşe olan mukabelesi ve onun hizasında olup olmaması durumuna göre, aldığı ışık farklılık arzetmektedir. Güneşin tam hizasında bulunur, onunla tam karşı karşıya gelirse ışık alışı tam olur. Bir hadiste: *"Karanlıkta camiye gidenleri, kıyamet günü tam nurla müjdele,"* buyurulmaktadır. (11)

Bir başka hadisin meali de şöyledir: Rasûlüllah: *"Kardeşlerimizi görmeyi çok isterdim,"* buyurdu. Sahabiler: "Yâ Rasûlüllah! Biz senin kardeşlerin değilmiyiz?" dediler. Hz. Peygamber: *"Sizler ashabımsınız. Kardeşlerimiz, henüz gelmeyenlerdir,"* buyurdu. Sahabiler: "Ümmetlerinden henüz gelmeyenleri nasıl tanırsın, Ya Rasûlallah?" dediler. Rasûlüllah: *"Söyleyiniz, bir adamın siyah atlar arasında, alnı ve üç ayağı beyaz bir atı olsa atını tanımaz mı?"* buyurdu. Ashab-ı kiram: "Evet ya Rasûlallah! Tanır." dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah: *"İşte o kardeşlerimiz kıyamet günü abdestten alınları parlayarak gelirler. Ben onları havuz başında bekleyeceğim,"* buyurdu.(12) Rasûlüllah ışığın nurunu, atın alnındaki ve ayaklarındaki beyazlığa benzetti, başka renklere benzetmedi.

9. «Ey Peygamber! Kâfirlerle» kılıçla **«ve münafıklarla»** delille veya tehditle **«cihad et.»** Nifak, kalpde gizlidir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in kalpde olan ihlâs ve nifaka, Allah bildirmeden muttali olması mümkün değildir. Allah Teâlâ Peygamber'e münafıklığını kendi bildirmesi ile bildiği kişilerle kılıçla değil dil ile mücadele etmesini emretmiştir. Çünkü münafık, kelime-i şehadeti söylemektedir. Ve bu hal üzere olduğu müddetçe ölünceye kadar kendisine Müslümanlara ait hükümler uygulanır.

«Onlara karşı sert davran.» Silâhla ve delille savaştığın bu her iki gu-

---

10-Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî şu lâfızlarla rivayet etmişlerdir: *"Biriniz namaza kalktığı zaman, Rabbine münacatta bulunur. Şüphesiz Rabbi onunla kıble arasındadır." Câmiu'l-Usûl*: 11/190.

11- Hadisi Ebû Dâvud ve Tirmîzî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/7.

12- Hadisi Müslim Sahih'inde Ebû Hüreyre'den şu lâfızlarla rivayet etti: *"Rasûlüllah (s.a.v.) kabristana gelip: "Esselâmü aleyküm, ey mü'minler topluluğunun yurdu. Kardeşlerimizi görmeyi isterdim..."* dedi. hadisin benzerini Buhârî, Mâlik ve Nesâî rivayet etmiştir. Hadisin tamamı için Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/207.

ruba karşı katı muamele et. Bu âyet işaret etmektedir ki: "Allah düşmanlarına karşı katı davranmak güzel ahlâktandır. Merhametlilerin merhametlisi olan Allah Rasûlü, onlara karşı sert davranmakla emrolununca başkalarının nasıl olmaları gerektiğini siz düşünün. Bu, dostlara karşı iyi davranma gereği ile çelişmez. Nitekim bir âyette Allah Teâlâ mü'minleri nitelerken: *"Kâfirlere karşı gayet sert, kendi aralarında ise son derece merhametlidirler,"* (Fetih: 29) buyurmuştur.

«Onların varacakları yer, cehennemdir.» Orada acı bir azap görecekler. **«O»** cehennem **«ne kötü gidiş yeridir!»** Onların uğursuz gidişleri orayadır. Bu ifade, onları kötülemekte son noktadır.

Mü'minin, düşmanlarının açık ve gizli olan tuzağına ve şeytanların hilesine karşı koymak için hak yolda çalışması gerekir. Çünkü insanın özelliklerinden olan yükselme ancak bu gayretle hasıl olur.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ
كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ
مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا
وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا
فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ

فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ
رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ (١٢)

*10. **Allah, kâfirlere Nuh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi. Onlar sâlih kullarımızdan ikisinin nikâhında idiler, onlara ihanet ettiler. Kocaları, Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadılar. Onlara: "Ateşe girenlerle birlikte siz de girin" denildi.***

*11. **Allah, inananlara da Firavun'un karısını örnek gösterdi. O: "Rabbim! Benim için katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun işinden kurtar, beni o zalimler güruhundan da kurtar" demişti.***

*12. **Namusunu koruyan İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi.) Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O gerçekten itaat edenlerdendi.***

10. «Allah kâfirlere Nuh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi.» *"Örnek göstermek"* diye terceme ettiğimiz *"darbı mesel"*, aralarındaki garabet ve ortaklığından dolayı, bir hâlin bilinmesi için, garip bir hâlin anlatılmasıdır. Yani Allah Teâlâ Kur'an'ın indiği dönemdeki kâfirlerin hâl ve durumları için, iki peygamberin hanımlarını misal verdi. Bununla, kâfirlerin halleri de açığa çıkmış olmaktadır. Hz. Nuh'un hanımı Vâile, Hz. Lût'un hanımı da Vâhile'dir.

«Onlar sâlih kullarımızdan ikisinin» şanı yüce iki peygamberimizin **«nikâhında idiler.»** Dünya ve âhiret hayırlarını ve saadetlerini elde etmek imkânına sahiptiler. Nûh ve Lût (a.s.) anılmışken, hemen peşinden onları tazim için, zamir değil de *"iki sâlih kul"* diye açıkça zikredildi. Bu ifade ile, kulluğun ve salâhın şerefi beyan edilmektedir.

«Onlara» iffetsizlikte değil, küfür ve nifakta **«ihanet ettiler.»** Hiç bir peygamberin eşi iffetsizlik etmemiştir. Bu ifade ile, kâfirlerin Rasûlüllah'a karşı, küfür ve isyanla olan ihanetleri, o hanımların halleri anlatılarak tasvir edilmektedir. Oysa kâfirler, iman ve taata tam anlamıyla muktedir idiler.

«**Kocaları,**» o iki peygamber, «**Allah'tan gelen hiçbir şeyi**» azabı «**onlardan**» o kadınlardan «**savamadılar.**» Yani onlardan azabı engelleyemediler. «**Onlara**» ölümleri esnasında veya kıyamet günü: «**'Ateşe giren**» Allah dostlarının yakınları olmayan diğer kâfir«**lerle birlikte siz de girin,' denildi.**»

Bu âyet, günah işleyenlerin, aralarında kan bağı veya evlilik akrabalığı olsa bile, yolda ve davranışta kendilerine uymadıkları, sâlih kişilerin kendilerine faydalarının dokunacağı tarzındaki istek ve umutlarını kesmiştir.

Kâşânî şöyle der: "Tabiî bağlar ve şeklî bağlılıklar âhiret işlerinde muteber değildir. Aksine müessir olan, sadece gerçek sevgi ve rûhânî bağlılıklardır. Çünkü kıyamet günü onlar arasında nesep bağı yoktur. Çünkü hayırlı ve şerli tüm kuvvetler her ne kadar ruh ve ceset ikilisinden doğsa da, kötüler gerçekte ruh ehlinden değildirler. Nuh (a.s.)'un oğulları buna örnektir. İyilerin ve kötülerin hepsi, iki cihanda birbirlerinden ayrıdırlar.

11. «**Allah, inananlara da Firavun'un karısını örnek gösterdi.**» Yani kâfirlerle olan bağlarının, kendilerine zarar vermeyeceği konusunda, Firavun'un hanımının durumunu, mü'minlerin durumuna misal gösterdi. O hanım, dünyada Allah düşmanlarının en büyüğünün nikâhında idi. Oysa âhirette, cennetin en üst odalarındadır. Burada örnek gösterilen hanım, Müzahım kızı Âsiye'dir. Âyeti kerime, mü'minleri Firavun'un eziyetlerine sabreden, Âsiye'den daha zayıf olmamaları için, şiddetlere karşı sabra teşvik etmektedir.

«**O: 'Rabbim! Benim için katında, cennette**» sana yakın olanların (mukarrabûn) en üst makamlarında, meleklerin vasıtasıyla veya kendi kudretinle «**bir ev yap,**» dedi.

Rivayete göre Allah Teâlâ Adn Cenneti'ni kendi eliyle yarattı, Tubâ ağacını kendi eliyle dikti.

Aynu'l-Meânî'de şöyle denilmektedir: "Âyetteki, *'katında'* sözü, benim hakkım olarak değil, senin ikramın olarak demektir."

Rivayete göre, Âsiye böyle deyince, önündeki perde açıldı ve cennetteki beyaz inciden yapılmış olan evini gördü, peşinden ruhu kabzedildi.

Zariflerden birisine: "'Evden önce komşu' sözünün benzeri, Kur'an'da nerede var? denildi. O: '*Benim için katında, cennette bir ev yap*' âyeti karşılığını verdi. Çünkü âyetteki "*katında*" sözü komşuluk demektir."

«Beni» cahil **«Firavun'dan ve onun»** kötü **«işinden kurtar,»** yani çirkin nefsinden, kötü komşuluğundan, küfür ve isyan olan kötü işinden kurtar.

«Beni o zalimler güruhundan da» yani zulümde Firavun'a uyan kıptîlerden de **«kurtar', demişti.»**

Rivayet edildiğine göre: Musâ (a.s.) sihirbazlara galebe çalınca, Firavun'un hanımı iman etti. Müslümanlığını Firavun öğrenince, ondan imandan dönmesini istedi. Ama o dönmedi. Bunun üzerine Firavun, onu ellerinden ve ayaklarında dört kazığa bağlayıp, güneşe attı. Bu esnada Allah kendisine cennetteki evini gösterdi. Âsiye içinde bulunduğu azabı unuttu, güldü. O zaman: "O delirdi, işkence altında olduğu halde güldü," dediler. Bu, onun işkence edildiği hade, günaha sapmadığını göstermektedir. Tüm sâliha hanımlar böyle olmalıdırlar.

Dahhak şöyle demiştir: "Firavun, Âsiye kazıklara bağlı iken, üzerine bir değirmen taşı atılmasını emretti. Bunun üzerine o: *'Yâ Rabbî! Benim için katında, cennette bir bina yap,'* dedi. Taş Âsiye'ye ulaşır ulaşmaz, ruhu cennete yükseldi."

Bir de şöyle denilmiştir: "Cennete iştiyak duydu, Firavunla beraberlikten bıktı ve bu istekte bulundu."

Hasan Basrî kuddise sirruhû şöyle der: "Âsiye cennete çıkarıldı, orada yemekte, içmekte ve nimetlerden istifade etmektedir."

Keşşâf'ta da şöyle denilmektedir: "Bu söz, istiğfarın ve sığınmanın Allah'a olduğuna, musîbet ve sıkıntı anında ondan istemenin sâlihlerin âdeti, peygamberlerin sünneti olduğuna delildir."

12. «Namusunu koruyan...» *"Korumak"* diye terceme ettiğimiz *"ihsan,"* iffet demektir. Mânâ: "fercini, en işi şekilde, bir erkeğin temasından koruyan" demektir.

Bazı âlimler de: "Allah Âsiye'yi Firavun'la beraber olmaktan koruduğu gibi, -Çünkü Firavun iktidarsızdı, hastalık veya yaşlılıktan dolayı cimaa muktedir değildi.- Meryem'de fecrini günahtan korumuştur," derler.

«İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi.)» Allah Teâlâ örnek vermekte, dullara teselli ve nefisleri hoş olsun diye kocası olan ve olmayanı birlikte zikretti. Meryem, Kur'an'da kendi ismi ile yedi kez zikredildi. Başka hiçbir kadın ismen anılmadı. Çünkü Meryem, olgun bir insan gibi nefsini taatte tuttu. Hz. Meryem, ibadet eden kadın anlamındadır. Mânâ şöyledir: "Allah Teâlâ iman edenler için, İmran'ın kızı, Hz. İsâ'nın annesi Meryem'i, ona verilen dünya ve âhiret kerametini ve onun tüm âlemlerin kadınları üzerindeki seçkinliğni misal gösterdi."

«Biz ona ruhumuzdan» yani aslın tavassutu olmadan yarattığımız ruhtan... Hz. Meryem'i ve Hz. İsa'yı yüceltmek için Allah, ruhu kendi zatına izafe etti. Şu âyetler de bu kabildendir: *"Evimi temiz tut."* (Hac: 26), *"Biz ona üfledik."* (Enbiyâ: 91) Yani Meryem'e bizim emrimizden olan ruhtan veya Ruhumuz Cebrâil cihetinden **«üfledik.»** Çünkü Cebrâil, Meryem'in gömleğinin yakasına üfledi, ve bu onun içine kadar ulaştı.

«O da Rabbinin kelimelerini» peygamberlere indirilen sahifeleri ve Allah'ın kullar için koyduğu şeriatleri ya da Cebrâil'in kendisine verdiği müjdeleri **«ve kitaplarını»** yani sahifeleri ve diğer ilâhî kitapların tümüne şamil olan indirilmiş bütün kitaplarını **«tasdik etti. O gerçekten itaat edenlerdendi.»** Taate devam edenler arasında idi.

Aynu'l-Meânî'de şöyle denilmektedir: "Meryem, Mescidi Aksa'da itikafa giren itaatkârlardandı."

"İtaat edenler" anlamına gelen *"kânitîn"* kelimesinin müzekker (erkeğe has kalıp) olarak kullanılışı, itaatkârlar içindeki erkekleri tağlib veya onun taatinin erkeklerin taatinden aşağı olmadığını ihsas içindir. Hatta onlar cümlesindendir. Bir diğer görüşe göre de: "O, itaat edenlerin neslindendir," anlamındadır. Çünkü Meryem, Musâ (a.s.)'nın kardeşi Hârun (a.s.)'un neslindendir. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Erkeklerden kemale eren çoktur. Kadınlardan ise sadece: Muzâhim kızı Âsiye, İmran kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma'dır. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."* (13)

Hz. Âişe, tiride benzetilmiştir. Çünkü Araplar hiç bir yemeği tiritten üstün tutmazlardı. Öyle ki, Araplar ona "buhbûhatü'l-cennet" adını vermişlerdi.

13- Hadisin benzerini Buhârî, Müslim ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Bu rivayeti Rezin zikretmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/124 ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Buhârî ve Müslim'in rivayetleri sadece Meryem'in zikrine münhasırdır. Tirmizî'deki rivayet de şu şekildedir: *"Âlemlerin hanımlarından, İmran kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma ve Firavun'un karısı Âsiye sana yeter."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl, Fezâilün-Nisâi's-Salihât*, 9/120.

Çünkü et ile birlikte tirid, gıda ile lezzeti bir arada toplamıştır. Yenilmesi kolaydır, çiğneme külfeti yoktur. O, darbı mesel olmuştur.

Hz. Âişe'ye güzel ahlâk, tatlı konuşma, fasih lehçe, üstün zekâ, sağlam akıl, kocaya sevgi verilmişti. O konuşmaya, kocasına itaata, kendisi ile sohbete, dinlemeye elverişli idi. Rasûlüllah'tan diğer hanımlarının öğrenemediklerini öğrenmesi, benzerlerini erkeklerin bile rivayet etmediği kadar hadis rivayet etmesi onun derecesini göstermek için yeterlidir. Ebû Mu'sel Eş'arî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz Rasûlüllah'ın ashabına bir hadis müşkil gelir de, Âişe'ye sorduk mu, o konuda onda mutlaka bilgi bulurduk." (14) Bu yüzden onun hakkında bir beyitte şöyle denilmiştir:

Hz. Âişe'nin üstünlüğü vardır bil!
Bazı özellikler de Fatıma tü'z-Zehrâya.

Ancak, mutlak üstünlük Hz.Fatıma (r.a.)'nındır. Anılan hadis de buna delildir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi tiride, anılan diğer hanımları, gıdaların şahı olan ete benzetmesi de buna delildir. Hadis ayrıca asırlar farklı bile olsa, Rasûlüllah'ın asrından sonra, erkeklerin kemalinin çokluğuna, kadınların kemalinin ise azlığına delidir.

Allah'ın yardımı ile Tahrim Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

14- Hadisi Tirmizî, *Menâkıb* bahsinde tahric edip: "Bu, hasen sahih gariptir" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/134.

MÜLK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 30 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تَبٰرَكَ الَّذِیْ بِیَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرُ ۙ ①
الَّذِیْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَیٰوةَ لِیَبْلُوَكُمْ اَیُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ؕ وَهُوَ
الْعَزِیْزُ الْغَفُوْرُ ۙ ② الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا ؕ مَا تَرٰی
فِیْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ ؕ فَارْجِعِ الْبَصَرَ ۙ هَلْ تَرٰی مِنْ فُطُوْرٍ
③ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَیْنِ یَنْقَلِبْ اِلَیْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا
وَّهُوَ حَسِیْرٌ ④ وَلَقَدْ زَیَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْیَا بِمَصَابِیْحَ وَجَعَلْنٰهَا
رُجُوْمًا لِّلشَّیٰطِیْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِیْرِ ⑤

1. Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'ın şanı yücedir. O'nun her şeye gücü yeter.

2. O, hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, güçlüdür, bağışlayıcıdır.

3. O, birbirleriyle ahenkli yedi göğü yaratandır. O Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir (de bak,) bir çatlak görecek misin?

4. Sonra gözünü iki kere daha çevir. O göz sana, âciz ve bitkin halde dönecektir.

5. Andolsun ki Biz, yere en yakın olan göğü lâmbalarla donattık. Onları şeytanlar için ateş taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabı hazırladık.

1. «Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'ın şanı yücedir.» "*Tebâreke*" kelimesinin kökü olan "*bereket*" kelimesi, ister hissî olsun, ister aklî olsun ziyadelik ve artış anlamı ifade eder. "*Şanı yüce*" diye terceme ettiğimiz "*tebâreke*" kelimesi, Allah'ın kemâlinin zirvesine ve yüceliğin doruğuna delâlet eder. Bu izahtan sonra âyetin manasını şöyle ifade edebiliriz: "Her işte tam hükümranlık ve kudret elinde olan, emreden, yasaklayan, veren, engel olan, yaşatan, öldüren, yücelten, alçaltan, fakirleştiren, zenginleştiren, hasta eden, şifa veren ve daha birçok büyük işleri yapan Allah Teâlâ zât, sıfat ve fiil olarak yücedir ve kutsaldır."

Kimi âlimler "*el-bereket*" kelimesinin, yaratıklarına çeşit çeşit hayırlardan bol bol vermesi itibariyle, hayır çokluğu ve sürekliliği anlamında olduğunu söylerler. O zaman âyetin anlamı: "Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'ın hayrı çok oldu, nimet ve ihsanı arttı," şeklinde olur. Nitekim bir âyette: "*Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalksanız sayamazsınız.*" (İbrahim: 34) buyurulmaktadır.

Râğıb el-Isfehânî, "bereket" kelimesini şu şekilde izah etmiştir: "*'el-bereketü'*, ilâhî hayrın bir şeyde bulunmasıdır. İçerisinde bu hayrın bulunduğu şey de *'mübarek'* tir. İlâhî hayır, sayılamayacak ve zabtu rabt altına alınamayacak bir şekilde, hissedilemeyecek bir biçimde çıkınca kendisinden hissedilemeyen bir fazlalığın çıktığı her şeye *'mübarek'* denilmiştir. Onda bereket vardır."

Kevaşî adındaki eserde ise: "*tebâreke*" kelimesinin, Allah yaratıkların özelliklerinden yüce oldu, anlamına geldiğini, *b-r-k* harflerinden yapılan tüm kelimelerin bu manayı içerdiği", söylenmiştir.

«O'nun her şeye» tam anlamıyla **«gücü yeter.»** İşlerin incelik ve yüceliklerinde yüce hikmetinin gerektirdiği şekilde teşekkül eden iradesinin icabına göre tasarruf eder.

2. «O, hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı.» Bilindiği gibi ölüm, hayatın fonksiyonlarının son bulması; hayat ise, nefes alma gibi irâdî hareketler ve algılayabilmedir. Ölüm, bu işlevlere sahip olan birisinden bunların yok olmasıdır. Âyet delâlet ediyor ki: Allah'ın tüm fiilleri, kulların maslahat ve menfaatine yöneliktir. Yani Allah'ın yarattığı bu şeyleri maslahatları gözeten bir varlık yapacak olsa idi ancak bu maksat ve maslahatlar için yaratırdı.

Âyetin ikinci bölümünün başında bulunan "*lam*" harfi, nahiv açısından lâmü'l-illet, şer'î açıdan da hikmet ve maslahat lâmıdır. Buradaki "*denemek*" gerçek anlamında değildir. Çünkü o, ancak işlerin sonucunu bilmeyenler için söz konusudur. Allah'ın deneme ve imtihanı ise, gaybda bildiği şeyin, kuldan açığa çıkmasıdır. Âyetin manası şudur: "Size, sizin hanginizin daha iyi ameller işleyeceğini denemek için bir uygulama yapanın işini yapar ve amellerinize göre karşılık verir. İşte bundan dolayı bu cümleyi Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Hanginizin aklı daha iyi, Allah'ın yasaklarından hanginiz daha uzak ve Allah'ın tâatine hanginiz daha çok koşuyor,*" diye tefsir etmiştir. Amellerin en iyisi, sadece Allah rızası için olan ve sünnete uygun olması suretiyle en doğru olandır. Yani Şârî'den, yani kanun koyucu Allah'tan geldiği şekilde yapılandır. Bir amel, Allah için olsa, ama doğru olmasa makbul değildir. Bundan dolayı Hz. Peygamber bir bedeviye: "*Kalk ve namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmadın,*" buyurmuştur. (1) Aynı şekilde amel doğru olsa ama Allah için olmasa yine makbul değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ, riyakârların ve münafıkların amellerini hebâ etmiş, makbul saymamıştır.

İhlâs, Allah'ın sırlarından büyük bir sırdır. Ona ancak havâs denilen özel kişiler erebilirler.

"*Hanginizin daha iyi amel işleyeceği*" nden murad, birbirinize nispetle hanginizin amelinin daha iyi olacağını tespittir. Âyet-i kerimede iyilik, insana

---

1- Bu, hadîsü'l-mûsî salâtehû (namazında yanlışlık yapan hadisi) diye bilinen uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. Buharî, *Kitabü's-Salat*.

isnat edilmiştir. Bu, insanın ameli iyi olursa, görünüm açısından insanların en çirkini bile olsa onun iyi olduğuna, ameli kötü olanın ise bunun aksi olduğuna işaret eder. Âyette "hanginizin daha çok amel işleyeceği" denmedi, *"daha iyi amel işleyeceği"* denildi. Çünkü bir şey iyi olmazsa ne kadar çok olursa olsun önemi yoktur.

Âlimler demişlerdir ki: "İyi ancak şeriat sayesinde bilinir. Şeriatın iyi dediği şey iyi, kötü dediği kötüdür."

Kimileri ise bu âyeti: "Hanginiz ölümü için hayatından daha iyi yararlandı ve hanginiz âhireti için dünyada daha iyi hazırlandı, bunu denemek için" şeklinde açıklamışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Abdullah b. Ömer'e şöyle demiştir: *"Hastalanmadan önce sıhhatinin, yaşlanmadan önce gençliğinin, meşguliyetinden önce boş vaktinin, ölümünden önce hayatının kıymetini bil."* (2)

Hz. Peygamber'e: "Mü'minlerin en akıllısı hangisidir?" diye soruldu. Peygamberimiz: *"Ölümü en çok hatırlayan ve ona en iyi şekilde hazırlanandır,"* buyurdu. (3)

Âhirete hazırlanmak ihlâsla yapılan çok amelle olur. Bu ameller namaz olmuş, oruç olmuş, zekât veya hac olmuş farketmez. Hepsi eşittir. Ancak bazı ameller diğerlerine nispetle daha üstündürler. Meselâ namaz, bu maddî âlemin mîracıdır. Onda nefis kırılır. Beden yorulur. Bu yüzden sâlih selefimiz namazı çok kılarlarmış. Öyle ki içlerinde günde yüz rekât namaz kılan varmış. Orucun ve az yemenin de bazı meziyetleri vardır. O, ilâhî hikmetin kalbe girmesine sebeptir. Ayrıca o, ahlâkı güzelleştirir. Çünkü birçok kötülük yeme ve içme yönünden gelir. Öyleyse ey mü'minler! Yarışın ve koşun. Nefis binektir. Önde gidenler var ya işte onlar Allah'a yakın olanlardır.

«O, güçlüdür,» kötü amel işleyen ondan kaçıp kurtulamaz. Dilediğini tevbesi sebebiyle veya kendi fazlu keremiyle **«bağışlayıcıdır.»** Üstün ve azîz olduğu için kendisine muhalefet edeni helâk eden olunca, günah işleyeni tevbeye teşvik için O'nun *"ğafûr* = bağışlayıcı, günahkârın günahını örten, kendine yöneleni en iyi şekilde karşılayan olduğu belirtilmiştir. Bir kudsî hadiste

---

2- Hadisi Buharî, Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Baş tarafı *"Sen dünyada bir yabancı veya yolcu gibi ol..."* şeklindedir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/333.

3- Hadisi Beyhakî, Süddî'den mevkuf olarak *Şuabü'l-İman*'da tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/247.

Allah Teâlâ: *"Bana yürüyerek gelene Ben koşarak gelirim,"* buyurmuştur. (4)

3. **«O, birbirleriyle ahenkli»** birbiri üstünde kat kat **«yedi göğü»** daha önce yaratılmış hiçbir örneği yokken **«yaratandır.»** Her bir göğün kalınlığı beş yüz yıllık bir mesafedir. Gökler arasında ne bir direk ne bir alâka vardır.

Bilginlerin büyük çoğunluğunun dediğine göre, dünya, küre gibi yuvarlaktır. En alttaki gök, dünyayı her yönden çepeçevre kuşatmaktadır. Bu yumurtanın, özünü çevrelediği gibidir. Meselâ Endülüs (İspanya) den bir delik delinse onun ucu Çin'e çıkar. İkinci kat gök, birinci katı kuşatır ve bu hal böylece devam eder. Nihayet arş bütün gökleri kuşatır.

«O Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin.» Buradaki hitap Hz. Peygamber'e veya hitaba ehil herkesedir. Mana şudur: Sen O'nun yaratmasında çelişki, uyumsuzluk, bozukluk göremezsin. Aksine o düzgündür, doğrudur. Râğıb, âyette geçen *"tefâvüt"* hakkında der ki: "Tefâvüt vasıftaki ihtilâftır. Sanki onlardan biri diğerinden farklıdır."

«Gözünü çevir (de bak,)» yani gökyüzüne tekrar bak. Ta ki o sana açıkça görünsün ve sende hiçbir şüphe kalmasın. **«Bir çatlak görecek misin?»** Yani bir deliği vs. si olmadığı için bir yarık göremezsin. Bir yaratık olmasına rağmen, gökyüzünde bir yarık görmediğine göre, yaratıcı olan Allah eksik sıfatlardan daha çok münezzehtir.

4. **«Sonra gözünü iki kere daha çevir.»** Orada bir kusur ve ayıp görebilmek için tekrar tekrar bak. Buradaki *"iki kere"* den maksat, tekrar tekrar bakmaya işarettir. Yoksa iki defa bakmak değildir maksat. Bu, çok karşılık vermek maksadıyla söylenen "Lebbeyke ve sa'deyke" sözlerine benzer. Böyle denilmesinin sebebi şudur: Aşağıda gelecek olan bıkkınlık ve yorgunluk iki sefer bakmayla meydana gelmez. Öyleyse mana şudur: Sen ne kadar çok olursa olsun defalarca baksan onda bir kusur göremezsin.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Sen kıyamete kadar oraya tekrar tekrar baksan hiçbir çatlak göremezsin."

Netice şu: Oraya tekrar tekrar bakılması ve fikir gezintisi yapılması bık-

---

4- Bu, Buharî'nin *Sahih*'inde tahric ettiği uzun bir hadisin sonudur. Başı şöyledir: *"Allah azze ve celle şöyle buyurdu: "Ben kulumun beni zannettiği gibiyim. O beni andığı zaman ben onunla beraberim. Beni nefsinde anarsa Ben de onu nefsimde anarım. Beni toplum içinde anarsa..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/555.

kınlık ve yorgunluktan başka hiçbir şey vermez.

«O göz sana, âciz ve bitkin halde», aradığı eksiklik ve ayıbı bulmaktan âciz ve uzak bir halde **«dönecektir.»** Sanki bu işten aşağılanarak ve küçümsenerek kovulmuştur.

"Âciz" diye terceme ettiğimiz *"hâsien"* kelimesi ile ilgili olarak Râğıb el-Isfehanî şöyle der: *"Has'ül-basar,* âcizlikten dolayı gözün büzülmesidir." *Kâmus*'ta da bu kelime: "Uzaklaştırılan, yaklaşmasına izin verilmeyen..." şeklinde izah edilmiştir.

"Bitkin" diye terceme ettiğimizn *"hasîr"* kelimesi de çok bakmaktan ve uzun uzun tekrarlamaktan dolayı yoruldu, son derece âciz kaldı manasınadır.

Huccetu'l-İslâm Gazalî şöyle der: "Mümkinât içerisinde bu varlıktan daha üstünü yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur: *"O da: 'Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini veren, sonra da hidayete yöneltendir,' dedi."* (Tâhâ: 50)

5. «Andolsun ki Biz, yere en yakın olan göğü» geceleyin kandil gibi ışık veren, sabit ve hareketli, hepsi yere en yakın olan semada toplanan **«lâmbalarla»** yıldızlarla **«donattık.»** Bu âyet, göklerde herhangi bir kusurun bulunmadığının belirtilmesinin peşinden göklerin en güzel bir biçimde yaratıldığını da beyan etmektedir. Şu denilmektedir: "Allah'a yemin ederiz ki Biz, yeryüzüne en yakın olan göğü süsledik ve güzelleştirdik."

Burada anılan göğün, diğer göklerden daha yakın oluşu mutlak değil, altındaki yeryüzüne nispetledir. Çünkü en yukarıdaki arşa nispetle, dünyaya en yakındır. *"Lâmbalar"* diye terceme ettiğimiz *"mesâbih"* kelimesi kandil, lâmba anlamına gelen *"misbâh"* ın çoğuludur. Burada maksat yıldızlardır. Geceleyin en büyük aydınlatıcı olduğu için ay da lâmbalara dahildir.

Allah Teâlâ yıldızları yeryüzünün tavanı olan göğün zineti yaptığına göre, kullar da lâmbaları ve kandilleri camilerin ve mescidlerin tavanlarının zîneti yapsınlar. Denildiğine göre, akşam olduğunda Rasûlüllah mescidinde bir hurma dalı yakılırdı. Temîmü'd-Dârî Medine'ye geldiğinde yanında kandil, zeytin yağı ve ipler de getirdi. Bu kandilleri mescidin direklerine astı ve yaktı. Halk Übey b. Kâ'b'la birlikte teravih namazı kılmak için toplandığı zaman Hz. Ömer bu kandillerin sayısını artırdı. Hz. Ali (r.a.) ışıltıyı görünce: "Ey Hattâb'ın oğlu! Sen bizim mescidimizi aydınlattın. Allah da senin kabrini aydınlatsın," dedi.

«Onları», lâmbaları **«şeytanlar için»** kovmak ve menetmek için atılan **«ateş taneleri yaptık.»** Buradaki şeytanlardan murat, cinlerin kâfirleridir. Burada şu denilmektedir: Biz onlar için ikinci bir fayda daha sağladık. O da yıldızlardan alınan alevlerin üzerlerine boşaltılması suretiyle düşmanlarınızın taşlanmasıdır. Taşlanma yıldızlarla değil, onlardan alınan alevlerle olur. Çünkü onlar, boşlukta halleri üzere duran kütlelerdir. Alev, o düşmanlardan bir kısmını öldürür. Bir kısmının da bir organını veya aklını bozar. Şihab, yıldızdan ayrılan parlak ateş parçasıdır. Demek oluyor ki: *"Onları şeytanlar için ateş taneleri yaptık,"* cümlesinden maksat, "Onlardan şeytanlar için ateş taneleri yaptık," demektir.

«Ve onlara» şeytanlara, alevlerle yakıldıktan sonra âhirette de **«alevli ateş azabı»** tutuşturucu cehennem azabı **«hazırladık.»** Cehennemin aşağı doğru yedi tabakası vardır. Bunlar: Cehennem, Lezâ, hutame, seîr, sekar, cehîm ve hâviyedir. Şu kadar var ki bu isimlerden her birinin diğeri yerine kullanıldığı da olur. Ateş, bazan seîr, bazan cehennem, bazan da diğer bir kelime ile ifadelendirilir.

وَلِلَّذِينَ
كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ⑥ إِذَا أُلْقُوا
فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ⑦ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ
الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ
نَذِيرٌ ⑧ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ
مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ⑨ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا

نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فٖى اَصْحَابِ السَّعٖيرِ (١٠) فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ
فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعٖيرِ (١١) اِنَّ الَّذٖينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبٖيرٌ (١٢) وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا
بِهٖ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (١٣) اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ
اللَّطٖيفُ الْخَبٖيرُ (١٤)

6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Orası ne kötü dönüş yeridir!

7. Oraya atıldıklarında onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

8. Neredeyse öfkeden çatlayacak! Oraya her bir grup atıldığında cehennemin bekçileri onlara: "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorarlar.

9. Onlar: "Evet bize uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve: 'Allah hiçbir şey indirmedi. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz.' dedik," derler.

10. Ve yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik veya aklımızı kullansaydık şu çılgın ateşin halkı arasında olmazdık."

11. Böylece günahlarını itiraf ettiler. Allah da o çılgın ateş halkını (rahmetinden) uzaklaştırdı.

12. Rablerinden gıyaben korkanlar var ya, şüphesiz onlar için bağışlama ve büyük bir ecir vardır.

13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açıklayın. Şüphesiz O, göğüslerin özünü bilir.

14. Hiç yaratan bilmez mi? Halbuki O, latîftir, her şeyden haberdardır.

6. «Rablerini inkâr edenler için...» Uygun olanı buradaki inkâr edenlerin, âyetin devamının da işaret ettiği üzere şeytanlar haricindeki kâfirlere ait olmasıdır. Böylece tekrar şüphesinden de kaçınılmış olur. **«Cehennem»** yani onları asık ve korkunç bir çehre ile karşılayan, ateşten olan tabakanın **«azabı vardır.»** Bu âyet işaret ediyor ki: Allah'ın azabı ve intikamı olağan dışıdır. Çünkü o, kılınçla, kırbaçla, sopa ile ve benzeri bir şeyle değildir. O, sönmeyen ateşledir. Azap edilecek kâfirin hiçbir kurtuluş umudu yoktur. **«Orası»** cehennem **«ne kötü dönüş yeridir!»**

7. Kâfirler **«oraya»** cehenneme, büyük bir ateşe odunun atıldığı gibi **«atıldıklarında onun»** içerisindeki ateşin şiddetinden dolayı, kazanın kaynadığı gibi **«kaynarken çıkardığı uğultuyu»** kendine atılanlara olan öfkesinden dolayı çıkardığı en çirkin ve en nefret ettirici ses olan eşek sesi gibi bir ses **«işitirler.»** O ses, *"Cehennemin uğultusunu duymayacaklar..."* (Enbiyâ: 102) âyetinde buyrulduğu gibi cehennemin berbat uğultusudur. "*Uğultu*" diye terceme ettiğimiz "*şehîk*" kelimesi, nefes vermek anlamına gelir. "Zefîr" de onu çıkarmaktır.

8. «Neredeyse öfkeden çatlayacak!» Bir kimse aşırı derecede öfkelendiğinde "falan öfkeden çatlayacak" denilir. Bu tabir, aşırı öfkenin ifadesidir. Âyetin anlamı şöyledir: Cehennem onlara olan öfkesinden dolayı nerede ise parçalanıp çatlayacak. O cehennemin bölünmesi ve birbirinden parçalanarak ayrılması yaklaştı.

Cehennem, kıyamet günü mahşere bin yularla çekilerek getirilir. Herbir yuları da yetmiş bin melek çeker. **«Oraya»** cehenneme kâfirlerden **«her bir grup»** zebânilerin itelemesi ile **«atıldığında cehennemin bekçileri»** Mâlik ve yardımcıları olan zebâniler, azarlayarak ve kınayarak **«onlara: 'Size»** Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bu gününüze kavuşmaktan korkutan **«bir uyarıcı gelmedi mi?' diye sorarlar.»** Uyarı, korkutmakla olur.

9. «Onlar» Allah Teâlâ'nın, peygamber göndermek suretiyle onların sıkıntılarını giderdiğini itiraf ederek: **«'Evet bize uyarıcı geldi.»** Yani bu gruplardan herbiri: Bize uyarıcı geldi ve bizi uyardı. Bize Allah'ın âyetlerini okudu, **«ama biz»** o uyarıcıyı **«yalanladık ve:»** Yalanlamada daha da ileri giderek ve kibirlenmeyi sürdürerek: **«'Allah»** kimseye **«hiçbir şey»** bir kitap da bir peygamber de **«indirmedi.»** Ey Peygamberler! Allah'ın size âyetler indirdiği iddiasında **«siz ancak»** haktan ve doğrudan uzak **«büyük bir sapıklık içindesiniz' dedik,' derler.»**

10. «**Ve yine**» dinleyen ve akıl erdiren kimselerden olmadıklarını itiraf ederek: «**derler ki: 'Eğer biz**» dünyada iken söz «**dinleseydik veya aklımızı kullansaydık**» bugün -bu âyet, aklın, Allah'ı birlemek için delil olduğunu göstermektedir- «**şu çılgın ateşin halkı arasında olmazdık.'**» Sanki cehennemin bekçileri onlara kınamanın ve azarlamanın dozunu artırarak: "Peygamberlerin dillerinden Rabbinizin âyetlerini işitmediniz mi? Onların anlamlarını düşünmediniz mi de onları yalanladınız?" derler. Kâfirler de yukarıdaki cevabı verirler.

11. İtirafın fayda vermediği bir zamanda zorunlu olarak «**böylece günahlarını itiraf ettiler.**» İtiraf, bir suçu bildiğini ikrardır. Günahları da, Allah'ı inkâr etmeleri, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlamalarıdır. «**Allah da o çılgın ateş halkını**» şeytanları ve kâfirlerden cehenneme girenleri, günahları ve âyetlerini inkâr etmeleri sebebiyle rahmetinden «**uzaklaştırdı.**»

12. «**Rablerinden gıyaben korkanlar var ya,**» yani kıyamette vâki olacak olan azabından ve o azabı henüz görmedikleri halde korkanlar var ya. Ya da mana şöyledir: "Allah'tan yani azabını ve âhirete ait hükümleri görmekten uzakta oldukları halde..."

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hâli şöyle idi: "*Ağlamaktan dolayı göğsünde, kazanın kaynaması gibi bir kaynama olduğu halde namaz kılardı.*"(5)

«**Şüphesiz onlar için**» tüm günahlara şamil kapsamlı bir «**bağışlama ve büyük bir ecir vardır.**» Yani Allah'tan bir ikram olarak âhirette büyük bir sevap vardır. Bu onlara, dünyada katlandıkları şiddetli acıları unutturacak, dünya nimetlerini küçük gösterecek bir ikramdır. O da cennet ve cennet nimetleridir.

13. «**Sözünüzü ister gizleyin, ister açıklayın.**»

İbn Abbas der ki: "Bu âyet aralarında bir şeyler konuşan müşrikler hakkında inmiştir. Allah Teâlâ onların konuşmalarını Hz. Peygamber'e açıklardı. Onlar da birbirlerine: 'Yavaş konuşun da Muhammed'in Rabbi duyup da, dediklerinizi ona haber vermesin,' dediler. Bunun üzerine onlara: 'Bunu gizleyin veya açıklayın farketmez. Şüphesiz Allah onu bilir,' denildi."

Buradaki emir, bir yükümlülük yüklemek için değil, tehdit içindir.

---

(5)- Hadisi Ebû Davud ve *Şemail*'de Tirmizî sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir.

«Şüphesiz O, göğüslerin özünü bilir.» Tüm insanların kalplerinin derinliklerinde gizli olan şeyleri bildiğine göre sizin gizli ve açık söylediğiniz şeyler O'na nasıl gizli kalsın ki?

14. «Hiç yaratan» hikmeti ile her şeyi var eden, gizliyi ve açığı **«bilmez mi?»** Âyetin manasının: "Hiç Allah yarattığı kişileri bilmez mi?" şeklinde olması da caizdir. **«Halbuki O, latîftir,»** en küçük şeyleri hatta karanlık gecede sert kayanın üzerindeki kara karıncayı bile görür. **«Her şeyden haberdardır.»** Onların içindekileri bilir.

İmam Gazalî rahimehullah şöyle der: "Latîf ismine ancak, maslahatların inceliklerini, gizlilerini ve onlardan latîf olanlarını bilip sonra onları maslahatı isteyene azarlayarak değil, yumuşak bir şekilde ulaştıran lâyıktır. İşlerde rıfk, anlayışlarda da yumuşak kalplilik birleşti mi lütfun anlamı tamamlanmış olur. Bu bilgi ve fiilin tam anlamıyla varlığı, Allah'tan başka hiç kimsede tasavvur edilemez. *"Habîr"* (her şeyden haberdar olan); gizli haberlerin kendisinden uzak kalmadığı kişidir. Onun haberi olmadan, mülk ve melekût âleminde hiçbir şey cereyan etmez, bir zerre kıpırdamaz, bir canlı hareket etmez ve durmaz. Habîr, alîm (her şeyi bilen) anlamındadır. Şu kadar var ki, bilgi, gizli şeylere izafe edildiğinden, buna "*hıbre*", bu bilgiye sahip olana da "*habîr*" denilir."

Büyüklerden birisi şöyle dedi: "Biz kurrâ (Kur'an okumakta mahir) bir toplulukla beraberdik. Muhtaç bir duruma düştük, kıtlıkla başbaşa kaldık. İbrahim el-Havvâs'a gittik. Ben kendi kendime: 'Acaba şeyh, benim ve şu fakirlerin halini biliyor mu ki?' dedim. Gözünü bana çevirdi ve: 'Seni bana getiren ihtiyacı Allah biliyor mu, yoksa bilmiyor mu? İhtiyacını O'na ilet,' dedi. Hiç ses çıkarmadan yanından ayrıldım. Eve vardığımızda içimize bir şey doğdu; Kul, Allah'ın sırrına vakıf olduğunu, göğsünde gizli olan şeyi tam olarak bildiğini bildiği zaman, onun arzusunu Rabbine arzetmesi ve ihtiyacını kalbine getirmesi, onu diliyle söyleyerek istemesine ihtiyaç bırakmaz. Allah kullarına karşı son derece lütufkârdır. Onlara lütufkâr olan birisi de onların ihtiyaç duydukları şeyleri kolayca kendilerine ulaştırır.

Yediği ekmeği düşünen kişi, daha işin başından ekmek olup yenilecek hale gelinceye kadar nice gözlerin uykusuz kaldığını bilir; tarlayı süren, tohumu saçan, ekini hasad eden, döven, savuran, öğüten, hamur yoğuran, ekmeği yapan... Ayrıca bir de bu işlerin yapılabilmesi için gerekli olan âlet ve edevat var. Tahta, taş, demir, ip, hayvan vs... Bunlar sayılamayacak kadar çok. Kulun yiyecek, içecek, giyecek kabilinden yararlanıp kullandığı her şey böyle. Herbirisi için birçok hazırlık dönemleri var. Eğer bir kişi bütün bunları bizzat yapmaya kalksa mümkün değil yapamaz. Latîf (ince) şeyleri, kesîf (kalın) şeylerin içerisinde muhafaza etmek, Allah'ın sünnetindendir. Bu, emanetlerin bilinmeyen yerlerde korunması gibidir. Nitekim Allah Teâlâ kalın ve katı toprağı, altın, gümüş ve diğer cevherlerin aslı ve bulunduğu yer yapmıştır. Sedef, incinin yeridir. Arı, balın madenidir. İpekböceği, ipeğin aslıdır. İşte aynen böyle. Kulun, bir parça etten ibaret olan kalbini de, kendisini bilmesi ve sevmesinin (marifetinin ve muhabbetinin) merkezi kılmıştır. Kalp, başka bir şey için değil, sırf bunun için yaratılmıştır. Öyleyse kul onu, Allah'tan başkasına bağlanma kirinden temizlemelidir. Çünkü Allah bu kalbi, kulunun içinde yaratmak suretiyle ona lutfetmiş, kendisini latîf ve habîr (her şeyden haberdar) içte (gizli) olanı bilen diye nitelemiştir. Kalp ilâhî görüntü yeri olunca onu başka fikirlerden ve başka şeylerden temizlemek, çeşitli ilim, sır ve marifetlerle süslemek, bağışlayan, azîz olan, sahip olan Allah'ın tecellisi ile cilalamak gerekir."

هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا
ف۪ي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِه۪ۜ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَاَمِنْتُمْ
مَنْ فِي السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُۙ ﴿١٦﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ
مَنْ فِي السَّمَٓاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ
نَذ۪يرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَك۪يرِ ﴿١٨﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَۢ مَا يُمْسِكُهُنَّ
اِلَّا الرَّحْمٰنُۜ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَص۪يرٌ ﴿١٩﴾

15. O, yeryüzünü sizin için boyun eğer kılandır. O halde onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

16. Gökte olanın sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsılır da sarsılır.

17. Yoksa gökte olanın üzerinize taş yağdırmasından emin mi oldunuz? Tehdidim nasılmış, bileceksiniz.

18. Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Ama Benim inkârım nasıl oldu?

19. Onlar üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmediler mi? Onları, Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O, her şeyi görendir.

15. «O» tek başına **«yeryüzünü sizin»** menfaatiniz **«için boyun eğer kılandır.»** O yumuşaktır, size fayda verecek şeylere ulaşabilmek için yürümek, dolaşmak, size kolay gelir. Eğer katı bir kayadan ibaret yapsaydı üzerinde yürümek zorlaşırdı. Şayet yumuşak ve münbit yapmasaydı orada kuyu kazmak, kanallar açmak, binalar yapmak, ekin ekmek, ağaç dikmek imkânsız olurdu. Aynı şekilde orasını, eğilip üzerindekilerin üstüne yıkılmasın diye sabit dağlarla sağlamlaştırdı.

Özetle Allah yeryüzünü yaşanabilir ve faydalanabilir bir şekilde yarattı. Orasını hikmeti ve kudreti ile ovalara dağlara, denizlere nehirlere, pınarlara ekin ve ağaçlara, taşa toprağa, kuma ve özlü toprağa taksim etti.

Sehl kuddise sirruhû şöyle der: "Allah nefisleri itaatkâr, boyun eğer biçimde yarattı. Kim nefsine boyun eğdirirse ve nefsine karşı çıkarak alçaltırsa, fitnelerden, belâlardan ve sıkıntılardan kendisini kurtarmış olur. Kim de nefsine hükmedemez, ona uyarsa o da kendisini alçaltmış ve mahvetmiş olur."

"*Boyun eğen*" diye terceme ettiğimiz "*zelûl*" kelimesi, "sana itaat eden, boyun eğen" mânâlarına gelir. "*Zûl*" ise, alçaklık anlamındadır, "*şeref*" in zıddıdır. *Kâmus* müellifi "*zîl*" lin, sertliğin zıddı anlamında; "zûl" lün ise alçaklık manasında olduğunu söylemiştir.

«O halde onun omuzlarında yürüyün.» Buradaki "*yürüyün*" emri, ibâha içindir. "Yürüyebilirsiniz, yürümenizde mahzur yoktur," anlamınadır.

Yani onun dört bir yanını geziniz. Onun her tarafında yürüyüp gezdiğiniz zaman onu tam anlamıyla tanıyacaksınız. Böylece ondaki tüm menfaatleri elde edeceksiniz.

«Ve Allah'ın rızkından yeyin.» Oradaki hububat, meyve ve benzeri şeylerden Allah'ın nimetlerini arayın. Buradaki *"yiyin"* emrini ibâha olarak alırsak, rızkın, helâl olan rızıklar olduğunu söylememiz gerekir. Ama o kelimeyi "emir" şeklinde yazılmış, haber manasında alırsak o zaman mana şöyle anlaşılır: "O'nun rızkından ve nimetlerinden yersiniz."

Diriltildikten sonra **«dönüş ancak O'nadır.»** Yani sadece Allah'a'dır. Öyleyse O'nun nimetlerine eksiksiz şükretmeye çalışın.

16. «Gökte olanın», bu âlemi idare ile görevli olan meleklerin (6) veya Allah'ın -o zaman, gökleri yaratan ve onların sahibi olan diye te'vîl edilmesi gerekir- **«Sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?»** Yani Allah yer-

---

6- Böyle te'villere hiç ihtiyaç yoktur. Üstelik bu lâfza uygun değildir ve doğru da değildir. Allah Teâlâ'nın tam ve mutlak bir yücelik yönü vardır. O, üstündür, büyüktür. Allah, arşı üzerine çıktığını ve arşının da yeri ve gökleri kuşattığını haber verdiğine göre O'nun yaratıklardan daha üstte olduğunu ifade eden bir lâfız kullanılması caizdir. Bu söz, O'nun gökyüzünün içinde veya orada mahsur olduğu manasına gelmez. Aksine o yücelik ve yükseklik ifade eder. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin bu konuda söylediklerinin bir kaç bölümünü aktaralım. Çünkü o, konuyu açıklığa kavuşturmuş ve en güzel biçimde ortaya koymuştur.

İbn Teymiye el-Fetâvâ adındaki eserinde (III, 142) şöyle der: "Allah Teâlâ arşın üstündedir. Yaratıklarını gözetler, onlara hakim, işlerine muttalî bir vaziyettedir. Allah Teâlâ'nın söylediği, arşın üstünde olduğu ve O'nun bizimle birlikte olduğu tarzındaki tüm sözleri, gerçek anlamında haktır. Değiştirmeye gerek yoktur. Ancak yalan zanlardan korunulmalıdır. Meselâ birisinin: "Gökyüzündedir" sözünün görünürde, gökyüzünün onu kaldırdığı veya gölgelediği anlamında olduğunu zannetmek tüm iman ve ilim erbabının ittifakı ile bâtıldır. Çünkü *"...Allah'ın kürsîsi, gökleri ve yerleri içine almıştır..."* (Bakara: 255)

İbn Teymiye yine Fetâvâ'sının bir başka yerinde (V, 96) şöyle der: "Göklerin üstünde arş vardır. Arş göklerin üstünde olduğu için Allah Teâlâ *"Gökte olanın... emin misiniz?"* (Mülk: 16) buyurmuştur. Çünkü O, göklerin üstündeki arştadır. Yukarıda olan her şey semadır. Arş, semaların en yukarısıdır. *"Gökte olanın... emin misiniz?"* buyurduğunda O, tüm gökleri değil, göklerin (semaların) en üstü olan arşı murat etmiştir."

O halde âyetin manası şöyledir: Bu derece azamet sahibi olan Allah Teâlâ'nın sizi, boyun eğen yeryüzünün omuzlarında ve dört bir yanında yürüdükten sonra, yerin dibine batırıverip bilinmeyen yerlerinde kaybetmeyeceğinden emin misiniz?"

Not: İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri: *"Göklerde olanın sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?"* âyetini, tefsirde görüldüğü gibi iki şekilde tevil etmiştir:

1- Göklerde olandan maksat ya meleklerdir,

2- Ya da göklerde olandan maksat gökleri yaratan ve onların sahibi olan Allah'tır.

Allah'a yer isnad edilmesinden kaçınıldığı için âyet bu şekilde te'vil edilmiştir. M. Ali es-Sâbûnî de dipnotta te'vile gerek olmadığını beyan etmiştir ki bu, selefin görüşüdür. (Mütercim) yüzünü sizin için boyun eğen itaatkâr bir halde kılıp da, siz onun omuzlarında yürüyüp, rızıklarından yedikten sonra Kârûn'a yaptığı gibi onun altını üstüne getirip sizi yerin dibine gömmeyeceğinden emin misiniz?

"Yere batırma" diye terceme ettiğimiz *"hasefe"* fiili ile ilgili olarak Cevherî şöyle der: *"Hasefe"*, yerin içine gitti, yerin içinde kaybetti anlamlarına gelir. *Kâmûs*'ta da bu kelime, "yerin derinliklerinde kaybetti" şeklinde izah edilmektedir.

«O zaman yer» daha önceki sükûn ve baş eğmenin aksine **«sarsılır da sarsılır.»** Sallanır, çalkalanır, gider gider gelir.

17. «Yoksa gökte olanın, üzerinize» Lût kavmine ve Fîl ashabına gönderdiği gibi gökyüzünden **«taş yağdırmasından emin mi oldunuz?»** -Bu, bir başka açıdan yeni bir tehdittir.- Yani bu iki şeyden siz emniyette mi kılındınız? Onlardan size eman verilmediğine göre kötülüklerinizde devam etmenizin anlamı ne?

Yakında kendisini gördüğünüz zaman **«tehdidim nasılmış»** şiddetli mi, zayıf mı olduğunu **«bileceksiniz.»** Bileceksiniz ki, verdiğim haberin aksi yoktur. Azabım son derece şiddetlidir. Ama o zaman bilginiz size fayda vermez. Âyette geçen *"nezîr"* ve *"nekîr"* kelimeleri, korkutmak ve inkâr etmek anlamında iki mastardır.

el-Bürhân isimli eserde şöyle denilmektedir: "Onlar, yeryüzünde oldukları için onları önce yere batırmakla korkuttu. Çünkü yer, onlara gökten daha yakındır. Daha sonra da gökyüzünden taş yağdırmasından korkuttu."

18. «Andolsun ki onlardan» Mekke kâfirlerinden **«önceki»** Nuh kavmi, Âd kavmi ve benzerî ümmetlerdeki kâfir**«ler de yalanlamışlardı. Ama Benim»** onlara azap indirmek suretiyle **«inkârım nasıl oldu?»** Yani son derece korkunç oldu. Âyet-i kerime Hz. Peygamber'i tesellî, kavmini de tehdit etmektedir.

19. «Onlar üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmediler mi?» Yani onlara bakmadılar mı? Onlardan gafil midirler? Buradaki görme, kalp gözüyle görme değil, gerçek gözle görmektir. Fiilin *"ilâ"* harfi cerri ile kullanılışı bunu gösterir. Kalp gözü ile görmek olsa idi o zaman *"fî"* harfi ile kullanılması gerekirdi. Kuşların kanatlarını açıp yummaları, uçarken yaptıkları harekettir. Bu, denizde yüzen birisinin kol ve bacaklarını uzatıp çekmesi gibidir.

«Onları» havada, rahmeti her şeyi kuşatan **«Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor.»** Kanatlarını yumup açarken yere düşmelerini Allah'tan başkası engellemedi. Allah onları, havada uçabilecek şekilde yarattı.

«Şüphesiz O, her şeyi görendir.» En güzel şeyleri yaratmayı, en hayret verici şeyleri düzenlemeyi bilir. *"Gören"* diye terceme ettiğimiz *"basîr"*, müşahade eden, bilen demektir. Öyle ki toprağın altındakiler bile O'ndan gizli kalmaz. Bu sıfatı bilen birisi anlar ki, buradaki görmekten maksat, murakabeye devam ve en ince şekilde nefis murakabesine dalmaktır. Murakabe, imanın meyvelerinden birisidir.

Anlatıldığına göre krallardan birisinin bir kölesi vardı. Bu köleye diğer kölelerinden daha çok değer verirdi. Halbuki onlardan daha sevimli ve daha değerli değildi. Bu yüzden kralın bu tavrına etrafındakiler hayret ederlerdi. Bir gün kral çölde yolculuğa çıktı. Arkadaşları ve köleleri de beraberinde idiler. Bir ara üzerinde bir parça kar bulunan uzak bir dağa baktı, sonra başını yere eğdi. O zaman bu sevdiği kölesi, kral kendisine bakmadığı ve herhangi bir işaret vermediği halde, atını mahmuzladı. Topluluktan hiçbiri, kölenin atını niçin mahmuzladığını bilemedi. Kısa bir süre sonra köle bir miktar karla döndü. Kendisine: "Kralın kar istediğini nasıl bildin?" denildi. "Çünkü o, kara baktı. Kralların bir şeye bakmaları boşuna olmaz," dedi. Kral da: "Ona işte bunun için sizden çok ilgi gösteriyorum. Siz kendinizle meşgulken, o benim durumumu gözetiyor," dedi.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ
جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَٰنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ
﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي
عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ

يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ
وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ
﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

20. Rahmân olan Allah'a karşı size yardım edecek olan askerleriniz kimdir? Kâfirler ancak bir aldanma içindedirler.

21. Allah rızkını kesiverse, şu size rızık verebilecek kimdir? Hayır onlar, azgınlık ve nefret içerisinde direnip durmaktadırlar.

22. Şimdi yüzüstü kapanarak sürünen mi daha hidayette, yoksa dosdoğru bir yol üzerinde dimdik yürüyen mi?

23. De ki: "O, sizi yaratandır. Size kulak, gözler ve gönüller verendir. Siz ne kadar az şükrediyorsunuz!"

24. De ki: "O sizi yeryüzünde üretendir. Nihayet siz O'na toplanıp götürüleceksiniz."

20. «Rahmân olan Allah'a karşı size yardım edecek olan askerleriniz kimdir?» Allah Teâlâ, onları, kudretinin hayrete düşürücü eserlerinden olan kuşların hallerinden gördükleri şeyleri düşünmemelerinden dolayı azarladıktan sonra âyette anılan biçimde onları susturmaya intikal etmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: "Sizin yanlış kanaatinize göre, Allah'ın azabı ve âfetler indiği zaman Allah'ın yardımından öte, size yardım edecek ordunuz ve tanrılarınızdan bu aşağılık varlık kim? Bu kâmil sıfatlar ve her şeye şamil kudret kendisine ait olan Allah mı size yardım edip, sizi kurtaracak? Yoksa bu işaret edilen ve hakkında sizin Allah'tan başka olarak size yardım edecek ordu sandığınız bunlar mı?"

«Kâfirler ancak bir aldanma içindedirler.» Onlar, tanrılarının koruması ile korundukları tarzındaki zanlarında, şeytan tarafından büyük bir aldatma ve açık bir sapıklık içersindedirler. Onlar için bu konuda kayda değer hiçbir şey yoktur.

21. «**Allah rızkını**», yağmuru ve diğer ihtiyaç duyulan şeyleri «**kesiverse, şu size rızık verebilecek kimdir?**» Bırakın rızık vermeyi, rızık bol bol bulunsa alınması çok kolay olsa ve yiyen ağzına koysa, ama Allah onun yutma gücünü alıverse, tüm gökler ve yer ahalisi biraraya gelseler bu lokmayı boğazdan geçiremezler. Âyetin anlamı şöyledir: Size rızkı, güç kuvvet sahibi rezzâk olan Allah mı veriyor? Yoksa size rızık verdiklerini iddia ettiğiniz şu alçak ve değersiz şeyler mi?

Kâfirler şu iki şeye güvenerek imandan kaçınıyorlar, Hz. Peygamber'le inatlaşıyorlardı:

1- Malları ve sayıları,

2- Putların tüm hayırları kendilerine ulaştıracaklarına ve tüm felâketleri savacaklarına inanmaları.

Allah Teâlâ, bunlardan birincisini "*Allah'a karşı size yardım edecek askerleriniz kim?*", ikincisini de "*Şu size rızık verecek kim?*" sözleri ile iptal etmiştir.

«**Hayır onlar, azgınlık ve nefret içerisinde direnip durmaktadırlar.**» Yani bunlardan etkilenmiş ve hakka teslim olmuş değiller. Aksine azgınlık, inat ve büyüklenmeye devam etmekteler. *"Nefret"* diye terceme ettiğimiz "*nüfür*" haktan yüzçevirmek ve uzaklaşmak anlamınadır. "*Direnme*" diye terceme ettiğimiz "*lecâc*" da, yasaklandıkları şeyi yapmakta inada devam etmektir. *"Azgınlık"* diye terceme ettiğimiz *"utüv"* de, haddi aşmak anlamınadır. Bu ifadeler, onları tahkir için kullanılmıştır. "*Sanki onlar, aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibidirler.*" (Müddessir: 50) âyetindeki manaya işarettir.

22. «**Şimdi yüzüstü kapanarak sürünen mi daha hidayette, yoksa**» sapıklık ve eğrilik olmayan «**dosdoğru bir yol üzerinde**» sürçmeden eğilmeden «**dimdik yürüyen mi?**» Bu âyet, müşrikle muvahhidin (Allah'ı tek tanıyanın) durumlarını açıklamak için verilmiş bir darb-ı meseldir. Âyetin daha açık manası şöyledir: Hiç yolu sert olduğu ve kuvvetinin olmayışı sebebiyle tökezleyerek yürüyen, adım başı yüzüstü kapanan kişi, umduğu hedefe ulaşmakta, dosdoğru yolda dimdik yürüyenden daha hidayette, daha doğru yolda olabilir mi?

Kimi âlimler, *"yere kapanan"* sözünün, körden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o, yolu bulamaz, şaşırır, bunun sonucu olarak da yüzüstü düşer. Gözü gören, sağlam kişi ise böyle değildir.

Katâde şöyle der: "*Mukib*, yüzüstü kapanan, dünyada Allah'a isyan olan işlerin üzerine abanan, âhirette de Allah'ın yüzüstü cehenneme haşrettiği kâfirdir. Mü'min ise, dünyada Alah'ın emri üzere yaşayan, Allah'ın da âhirette ayakları üzerinde cennete ilettiği kişidir."

Hz. Peygamber'e: "Onlar yüzleri üstü nasıl yürürler? denildi. O da: "*İnsanları ayakları üzerinde yürüten, yüzleri üzerinde yürütmeye de muktedirdir,*" buyurdu. (7)

23. Ey yaratıkların en hayırlısı! Ey Muhammed! O kâfirlere **«de ki: 'O»** Allah, tek başına **«sizi yaratandır.»** Sözün siyak ve sibakı bu anlayışa işaret etmektedir. Yaratılış gayesinden gafil olanlar da bu sözün içine dahildirler. Yani O, sizi size en güzel şekli vermek suretiyle ilk seferinde yarattı. **«Size»** Allah'ın âyetlerini işitesiniz, gereğini yapasınız diye **«kulak»** verdi.

Âriflerden birisine: "İnsanların en olgunu kimdir?" diye soruldu. "Kulağını kötülüğe, günaha âlet etmeyen" cevabını verdi.

Allah size, kendisinin durumuna şahitlik eden kainatta mevcut mûcizelerine bakasınız ve Allah'ın tüm eserlerini en üst düzeyde ve tam bir anlayışla göresiniz diye **«gözler»** verdi. İndirdiği ve kainatta mevcut olan mûcizelerden gördüklerinizi **«ve»** duyduklarınızı düşünün de iman ve tâat miraçlarına çıkın diye **«gönüller verendir.»** Âyette sadece bu üç organın anılışının sebebi şudur: Bilgiler ve marifetler bu üç organla elde edilir. Çünkü kalp, kulak ve gözle elde edilen bilgilerin döküldüğü bir havuz gibidir.

«Siz» anılan şeyleri yaratılış gayelerine uygun bir şekilde kullanmak konusunda **«ne kadar az şükrediyorsunuz!'»** Buradaki "azlığın", yokluk anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. O zaman mana: "Siz şükretmiyorsunuz," şeklinde anlaşılır.

Şunlar kulağın görevlerindendir: Bilginlerden ve bilgelerden öğrenmek, vaazları ve akıllı kimselerin öğütlerini dinlemek, hak yolun yolcularının yolunu izlemek, sapık görüş sahiplerinin sözlerini geri çevirmek.

Kur'an-ı Kerim'e, dinî eserlere, mü'minlerin ibadethanelerine, Müslü-

---

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de tahrîc etti. Aslı Enes b. Malik'ten rivayetle Buharî ve Müslim'dedir. Bkz. *Muhtasar-ı Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/530.

manların hareket tarzlarına, âlimlerin sâlihlerin fakirlerin ve düşkünlerin yüzlerine bakmak da gözün görevleri arasındadır.

Kalbin görevlerinden bazıları ise şunlardır: Allah'ın yüceliği, kemali, güzelliği ve ihsanını düşünmek, O'ndan korkup, O'na kavuşmayı aşkla arzulamak, peygamberlerini ve velîlerini (dostlarını) sevmek, düşmanlarına buğzetmek, delillerine bakmak ve benzerî şeylerdir.

24. Ey yaratıkların en şereflisi! **«De ki: 'O sizi yeryüzünde üretendir.»** Sizi yaratan ve çoğaltan O'dur, başkası değil. **«Nihayet siz»** başkasına değil, sadece **«O'na toplanıp götürüleceksiniz.'»** Yani hesap ve ceza için diriltileceksiniz. Öyleyse işinizi bu esasa göre yapın. Âyette "*O'na toplanıp götürüleceksiniz,*" şeklinde bildirilmesi gösteriyor ki, anılan tüm deliller sırf bunu ispat içindir.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٢٥) قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ
عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (٢٦) فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (٢٧) قُلْ أَرَأَيْتُمْ
إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ
مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٢٨) قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا
فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٢٩) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ
مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (٣٠)

25. "Eğer siz doğru söyleyenlerseniz, şu vaad ne zaman?" derler.

26. De ki: "(Ona ait) bilgi Allah'ın katındadır. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."

27. Onu yakından gördüklerinde, inkâr edenlerin yüzleri kötüleşti. Kendilerine: "İstediğiniz şey işte budur!" denildi.

28. De ki: "Haber veriniz. Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları öldürse veya bizi esirgese kâfirleri acı azaptan kim kurtarabilir?"

29. De ki: "O, Rahmân'dır. Biz O'na inandık ve O'na dayandık. Artık kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında bileceksiniz."

30. De ki: "Baksanıza! Suyunuz yerin dibine çekilse size kim bir akarsu getirebilir?"

25. Aşırı inatlarından ve kibirlerinden dolayı veya alay yollu olarak: **«'Eğer siz doğru söyleyenlerseniz, şu vaad»**, vaadedilen haşir **«ne zaman?' derler.»** Vaadedilen şeyden muradın, korkutuldukları, yerin dibine batırma ve üzerlerine taş yağdırılması olduğu da söylenilmiştir.

Burada sözün muhatabı, Hz. Peygamber ve mü'minlerdir. "*Eğer*" ile başlayan şartın cevabı anılmamıştır. Takdiri şu şekildedir: "Eğer siz kıyametin ve haşrin geleceği konusunda haber verdiğiniz şeyde doğru söylüyorsanız, bize onun vaktini haber veriniz."

26. «De ki:» Onun vakti ile ilgili, ona ait **«'bilgi»** her şeyi takdir eden, işleri idare eden **«Allah'ın katındadır.»** Ona başka hiçbir kimse muttalî olamaz. **«Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.'»** Sizi, anlayacağınız bir dille korkutucuyum, gerçeği ortaya koyucuyum. Olayın üzerini açıcıyım. Sizi vaadedilen şeyin kesinlikle olacağına uyarıyorum. Ne zaman olacağını bilmeye gelince, bu, uyarma ile ilgili vazifeler arasında değildir.

Yahya b. Muaz şöyle der: "Allah Teâlâ kulları hakkındaki bilgiyi kullarından gizledi. Herkes O'nun emrine tam bilmeden uyar. Kendisi için ne yazıldığını bilmez, sonunun nasıl olacağını bilmez."

27. **«Onu yakından gördüklerinde,»** vaadedilen şey onlara gelip de, gözleriyle onu gördüklerinde, -haşrin yakınlığı, onda kendileri için hazırlanan şeyin yakınlığıdır- **«inkâr edenlerin yüzleri»** hüzünle, zillet ve sıkıntı gelmek suretiyle **«kötüleşti.»** Burada özellikle yüzün anılış sebebi, sevinç ve üzüntünün izlerinin yüzlerde kendisini göstermesinden dolayıdır. Kâfirlerin yüzleri o gün ölüme götürülen veya bir azaba sürüklenen kişinin yüzü gibi olur.

«Kendilerine:» Kınamak ve azaplarını şiddetlendirmek için, onlarla alay edilerek, dünyada acele gelmesini **«'İstediğiniz şey»** azap **«işte budur!' denildi.»** İstediğiniz diye terceme ettiğimiz *"teddeûn"* kelimesinin, iddia anlamında olması da caizdir. O zaman âyetin manası: "Öldükten sonra dirilme yok, haşrolunma yok, azap yok diye iddia ettiğiniz şey işte bu" şeklinde anlaşılır.

28. Ey kâinatın efendisi! **«De ki: 'Haber veriniz.»** Sanki görmüş gibi emin olduğunuz şeyi bana haber veriniz. Eğer bir şeyden haber vermek, görmeye dayandırılarak güçlü olursa *"eraeyte = gördün mü"* şeklinde söylenir. Ama manası "bana haber verin" demektir.

«Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları» mü'minleri **«öldürse»** maksadınız hasıl olsa -öldürse diye terceme ettiğimiz *"ehlekenî"* kelimesinin seçiliş sebebi, onların Muhammed'in işi sonuna kadar gitmez, yakında son bulur, demeleridir- **«veya»** ecellerimizi geciktirmek suretiyle **«bizi esirgese»** ki biz O'nun rahmetine yakınız. Öldürülüp cennete gitme veya yardım edilme güzelliklerinden birini beklemekteyiz, o zaman siz ne yapacaksınız? Bizim ölümümüzden siz hangi rahatı, hangi menfaat ve maslahatı elde edeceksiniz? O zaman **«kâfirleri acı azaptan kim kurtarabilir?'»** Yani o acı azap size indiği zaman, ister biz ölmüş olalım ister hayatta sizi kimse kurtaramaz. Kurtuluş ancak iman ve sâlih amelle olur.

Bu ifade, onları korkutmakta kullanılan aşırı bir üsluptur. Sanki şöyle denilmiştir: "Siz bu denli suçlu iken nasıl korkmazsınız?"

29. Ey yaratılmışların en şefkatlisi! **«De ki: 'O,»** sizi kendisine ibadete çağırdığım, tüm nimetlerin sahibi **«Rahmân'dır. Biz»** sadece **«O'na inandık»** sizin inkâr ettiğiniz gibi inkâr etmedik **«ve O'na dayandık.»** İşlerimizi başkasına değil, O'na bıraktık ve bildik ki O'ndan başka her şey ne olursa olsun, hiçbir zarar ve fayda verme gücüne sahip değildir.

Ey Mekke kâfileri! **«Artık»** bizden ve sizden **«kimin apaçık bir sapıklık»**, hata **«içinde olduğunu yakında»** azabı görünce **«bileceksiniz.'»**

30. Ey yaratılmışların en üstünü! **«De ki: 'Baksanıza!»** Bana haber veriniz. **«Suyunuz»** tümüyle **«yerin dibine çekilse»** kovaların ulaşamayacağı ve başka bir yolla elde etmeniz imkânsız bir hale gelse, o zaman **«size kim bir akarsu»** veya kaynağı elle ulaşılabilecek kadar kolay, görünen pınarları kim **«getirebilir?'»**

Eğer o kadar nimet arasında neden sadece su sözkonusu edilmiş, denilirse şu cevabı veririz: "Çünkü su varlıkların en değerlisi ve en kıymetlisidir."

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın kitabında ancak otuz âyetlik bir sûre var. Bir adama şefaat etti ve onu cehennemden çıkartıp, cennete koydu. O, tebâreke sûresidir.*" (8)

Teysîr adındaki eserde verilen bilgiye göre: "Bu sûre, otuz âyettir. Üç yüz otuz üç kelimedir. Bin üç yüz yirmi bir harftir."

Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur: "*Ben tebârekellezî bi yedihi'l-mülk sûresi'nin her mü'minin kalbinde (ezberinde) olmasını arzuladım.*" (9)

Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebâreke ve elif lâm mîm secde sûrelerini okumadıkça uyumazdı.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sahabelerden birisi, kabir olduğunu bilmeden bir kabrin üzerine bir çadır kurdu. Birden birisinin Mülk sûresini okuduğunu farketti. Hz. Peygamber'e gelip: "Ya Rasûlallah! Çadırımı bir kabir üzerine kurmuşum. Oranın kabir olduğunu bilmiyordum. Birden birisinin Mülk sûresini okuduğunu duydum," dedi. Hz. Peygamber: "*O sûre, -Allah'ın azabından- koruyucudur. O, kurtarıcıdır, kişiyi kabir azabından kurtarır,*" buyurdu. Bu hadisi Tirmizî, Sünen'inde rivayet etti. Hz. Peygamber zamanında bu sûreye "*el-münciye*" (kurtarıcı) denilirdi.

Allah'ın yardımıyla Mülk Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Sünen sahipleri tahrîc ettiler. Tirmizî "hasen, sahih" der. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, (Süyûtî), 6/246.

9- Hadisi Abd b. Humeyd, *Müsned*'inde tahrîc etmiştir. Bkz. *Muhtasar-u İbn Kesîr*, 3/526.

KALEM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 52 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾
وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

1-2. Nûn. Kaleme ve onların yazdıklarına yemin olsun ki sen Rabbinin nimeti sayesinde deli değilsin.

3. Şüphesiz senin için tükenmeyen bir ecir vardır.

4. Ve şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin.

1. «Nûn.» Bu, Nûn Sûresi'dir. Allah Teâlâ bu harfle yeminini güçlendirerek yemin etmiştir. Bu yemini, kendisi ile yemin edilen şeyin durumunu belirtmekle birlikte halkın âdeti üzere sözünü te'kîd etmek için yapmıştır.

Nûn, yazıda tek, telâffuzda ise üç harftir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa, o harf sebebiyle kendisi için bir hasene vardır. Hasenelere on misli ile karşılık verilir. Ben, elif lâm, mîm tek harftir, demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf, mîm de bir harftir.*"(1) Hz. Peygamber harf demekle hecelenen şeyi murad etmiştir.

1- Hadisi Tirmizî *Sevâbu'l-Kur'an*'da 3912 numarada ve Dârimî tahric etmiştir. Bu, sahih bir hadistir. *Câmiu'l-Usûl*, 8/498.

Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın "*nûn*" harfini okuma karşılığında otuz hasene vermesi umulur. Çünkü o telâffuz itibariyle, iki nûn ve bir vav olmak üzere üç harf gibidir.

Âlimlerden birisi: "Nûn, Allah'ın Nûr ve Nâsır isimlerinin ilk harfleridir" demiştir.

Sehl (kuddise sirruhû) da şöyle der: "Nûn, Allah'ın isimlerinden birisidir. Çünkü *elif lâm râ, hâ mîm* ve *nûn* sûrelerinin başındaki harfler toplandığı zaman *er-Rahmân* olur."

el-Müfredât adındaki eserde de şöyle denilmektedir: "*Nûn,* büyük balık anlamındadır. Bunun için İkrime bu âyetle ilgili olarak: Allah Teâlâ balığa yemin etti ve balık cinsini boğazlama (kesmek) gerekmeden helâl kıldı, demiştir. Şüphesiz sadece iki ölü helâldir. Bunlar balık ve çekirge. "

«Kaleme ve onların yazdıklarına yemin olsun ki...» Kalem, yazı yazmada kullanılan âlettir. Burada Levh'in kalemi murad edilmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Allah ilk defa kalemi yaratmış sonra ona: Kıyamete kadar olacak olanları yaz, buyurmuştur. O da Levh-i Mahfuz'a, kıyamete kadarki ecelleri, amelleri ve rızıkları yazmıştır.*"[2]

İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Buradaki *"kalem"* den murad, Kirâmen kâtibînin (yazıcı meleklerin) kalemidir. Ya da genel anlamda kalem cinsidir. Allah Teâlâ, faydalarının çokluğu sebebiyle kalem ve hokkaya yemin etmiştir. Çünkü söz ve beyanla anlaşma, birarada olan iki kişi arasında söz konusudur. Birbirinden uzakta olanlar arasındaki veya bir dönemden sonrakilerle olan anlaşma ise ancak yazı yoluyla olabilir."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Beyan iki çeşittir, bunlar:

1- Dilin beyanı,

2- Parmak uçlarının beyanı.

Kalemle tesbit edilenin uzun süre kalması, parmak uçlarının beyanının üstünlüklerindendir. Dille olan beyânı ise yıllar eskitir. Kalemin, Allah'ın kitaplarını yazma âleti oluşu dışında hiçbir meziyeti olmasaydı bile hürmete lâyık olma bakımından sadece o yeterdi."

---

[2] Musannıf hadisi mânâ olarak zikretti. Bunu Ebû Dâvud ve Tirmizî *Kader* bahsinde tahric ettiler. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*de (5/317) tahric etti. Bu, sahih bir hadistir. Lâfzı şu şekildedir: "*Şüphesiz Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdi. Allah kaleme: Yaz, buyurdu. Kalem: Ne yazayım ya Rabbî? dedi. Allah: "Kıyamet kopana kadarki her şeyin kaderini yaz,"* buyurdu. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/106; *el-Fethu'l-Kebîr,* 1/377.

Bilgelerden birisinin şöyle dediği nakledilmiştir: "Din ve dünya işlerinin ayakta kalabilmesi kaleme ve kılıca bağlıdır. Eğer kalem olmasaydı din ayakta kalmazdı, yaşantı düzenli olmazdı. Kılıç olmasaydı düşmanlar mü'minlere karşı azgınlık ederlerdi. Şair şu sözleri ne kadar güzel söylemiştir:

Eğer kendisi için boyunların eğildiği,
Korkusundan milletlerin itaat ettiği kılıç, kaleme hizmet etseydi,

Allah Teâlâ, bilendiği günden itibaren kılıçların,
Sivriltildiği günden beri de kalemlerin hizmetinde olmalarını takdir etmiştir.

Bir başka şâir de şöyle demiştir:

Kahramanlar birgün kılıçlarıyla yemin ettiklerinde,
Onu şeref ve keremi getiren şeylerden saydıklarında,

Tüm zamanlarda kâtiplerin kalemi, övünç ve üstünlük olarak yeter.
Çünkü Allah kalemle yemin etmiştir.

2. «Sen Rabbinin nimeti sayesinde mecnûn değilsin.» Bu, yukarıdaki yeminin cevabıdır. Sanki Hz. Peygambere şöyle denilmiştir: "Sende akıl hastalığı yok. Sen Allah'ın nimeti sayesinde öyle bir hastalıktan uzaksın. O nimet, peygamberlik ve umûmî başkanlıktır."

Bu âyetten murad, kâfirlerin düşmanlık, kıskançlık ve kibirlilik eseri olarak, Hz, Peygambere nisbet ettikleri delilik yaftasından onu arındırmaktır. Halbuki onlar Hz. Peygamber'in aklının sağlamlığını, görüşünün isabetliliğini çok iyi biliyorlardı.

Ebû Hayyân bu âyetin tefsirinde şöyle der: "*'Rabbinin nimeti sayesinde'* anlamına gelen cümlecik, hükümle kendisi hakkında hükmedilenin yani *'sen'* ile *'mecnun değilsin'* ifadesinin arasına girmiştir. Maksat Hz. Peygamber'in o kötü vasıftan uzak olduğunu belirtmede mübalâğa, te'kîd ve şiddet göstermektir. Onun için *'O delidir'* denilince Allah Teâlâ, kendisinde böyle bir illetin olmadığını *'Nûn, kaleme yemin ederim ki'* diyerek ortaya koymuş, sonra da ona 'delilik' iftirasını edenleri on düşük nitelikle nitelemiştir. Bu nitelikler: *'Yemin edip duran aşağılıklara... itaat etme.'* (Kalem: 10) âyeti ile sayılmaya başlanmış, *'Kendisine âyetlerimiz okunduğunda: 'Bu öncekilerin masalları' demiştir.'* (Kalem: 15) âyetine kadar devam etmiştir."

Hz. Peygamber'e yapılan isnadı Allah'ın reddetmesi ve onu müdafaa etmesi, bizzat kendisinin reddetmesinden daha mükemmeldir. Çünkü o, Kur'an-ı Kerim'den bir parçadır. Kıyamet gününe kadar bâkîdir.

3. **«Şüphesiz senin için»** onlar tarafından gelen çeşitli şiddetlere göğüs germen ve peygamberlik sıkıntılarına tahammül etmen karşılığında, büyüklüğünün yanısıra **«tükenmeyen bir ecir»** büyük bir sevap **«vardır.»** Nitekim bir başka âyette de Allah'ın lütfu, "*...gayra meczûz*" (Hûd: 108) bitmez tükenmez diye ifade edilmiştir. *"Tükenmeyen"* diye tercüme ettiğimiz "*ğayru memnûn*" kelimesi, eksilmeyen, kesilmeyen diye izah edilmektedir. İnsanların sayısını azalttığı ve kuvveti kestiği için "ölüme" de bu kelimenin kökünden türemiş olan "*el-menûn*" denilmiştir. Bu kelimenin, başa kakma dolayısıyla bozulmayan anlamında olması da caizdir. Çünkü o ecir, yaptığı amelinin gereği olan sevaptır.

4. **«Ve şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin.»** Onun kadrini yaratıklardan hiç kimse bilemez. O ahlâktan dolayı sen, onlar tarafından gelen ve hiçbir beşerin tahammül edemeyeceği şeye tahammül edersin. Allah'ın ahlâkıyla ahlâklandığın için onların iftiralarından etkilenme, onların sıkıntılarına üzülme ve sabret. Senin sabrın ancak Allah sebebiyledir.

Âyet-i kerimedeki "*alâ*" harfi cerri, istî'lâ manasınadır. Bu, Hz. Peygamberin övülen tüm güzel ahlâkları üzerinde toplandığına, tüm benimsenen fiilleri yapıcı olduğuna delâlet eder. Öyle ki bu ahlâk onun için sıradan, olağan şeylerden olmuştur. Bu yüzden Allah Teâlâ: "*De ki: 'Buna karşılık ben sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim.'*" (Sâd: 86) Yani ben, benden görünen ahlâkı göstermekte uğraşan, yapmacık davrananlardan değilim. Çünkü bir şeyi zorlanarak yapanın işi uzun süre devam etmez. Aksine o seciye halini alır.

Bilginler ahlâkı, mahmûd (övülen), mezmûm (yerilen), hasen (iyi) ve kabîh (kötü) diye sınıflandırmışlardır. Mutlak anlamda "ahlâk" denildiğinde genelde sadece mahmûd olanı anlaşılır. Çünkü "ahlâk" denilmeye lâyık olan odur. Âyetteki "*yüce ahlâk*" tan maksat da bu gruba giren ahlâktır.

İmam Râzi şöyle der: "Ahlâk (huy) nefsanî bir yetenektir. Onunla nitelenen kişilerin güzel şeyleri yapmaları gayet kolaydır. Güzel olan şeyleri yapmak ayrı bir şey, onları kolayca yapmak ayrı bir şeydir. İyi şeylerin kolayca meydana gelmesini sağlayan hâle, ahlâk (huy) denilir. Bunlar kişide sabit ve köklü olduğu için yaratılış menzilesinde olması hasebiyle buna, huluk (ahlâk) denilmiştir. Hilkati uzun bir riyazat ve mücahedeye bile ihtiyaç gösterse, insanın kendisi üzere yaratıldığı şeydir. Bundan ötürü: "Huy, arkadaşlık ve muamele ile değişir. Güzeli çirkin, çirkini güzel hâle getirebilir. Bu, beraber olunan dost ve arkadaşlarının durumuna göre farklılık gösterir. Nitekim bir hadiste: "*Kişi dostunun dini üzeredir. O halde dostluk ettiği kişiye iyi baksın,*" buyurulmuştur.(3) Bu yüzden iyi olanlarla düşüp kalkmak, iyi görülen, teşvik edilen bir durum, kötülerle arkadaşlık ise çirkin görülen sakındırılan bir durumdur.

Huy, sebeplerinde gayret sarfetmek suretiyle de değişir. Bundan dolayı ruh doktorları psikolojide ruh sağlığı ve ruh hastalığı kabilinden olan şeyleri belirtmek için bölümler tasnif etmişlerdir. Bu, bünyevî hastalıklarla uğraşan doktorların, herbir hastalığın sebep ve tedavisini belirtmek için, organizmayı tanımakta eserler vermelerine benzer.

Âyette "ahlâk" anlamına gelen kelimenin "*huluk*" şeklinde tekil olarak kullanılışı ve "azamet" yücelik sıfatıyla nitelenmesi; Hz. Peygamber'in üzerinde taşıdığı bu huyun en güzel ahlâkları topladığını belirtmek içindir. Hz. Nûh'un şükrü, Hz. İbrahim'in dostluğu, Hz. Musa'nın ihlâsı, Hz. İsmail'in vaade sadâkatı, Hz. Yakûb ve Hz. Eyyûb'un sabırları, Hz. Davud'un özür beyanı, Hz. Süleyman ve Hz. İsa'nın tevazuları ve diğer peygamberlerin tüm güzel huyları Hz. Muhammed (s.a.v.)'de toplanmıştı. Nitekim Allah Teâlâ bir âyetinde: "*O peygamberler, Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir. Sen de onların doğru yoluna uy...*" (En'am: 90) buyurmuştur. Bu âyette söz konusu olan hidayet, Allah'ı tanımak değildir. Çünkü öyle olsaydı Rasûlüllah'ın onlara uyması taklid olurdu. Taklid de Hz. Muhammed (s.a.v.)'e lâyık değildir. Yine bu hidayet, şeriat de değildir. Çünkü bizim Peygamberimizin şeriatı, onların şeriatlerini neshetmiştir, furûa ait konularda onlara muhaliftir. O halde onlara uymayı emretmekten maskat, onların herbirine has olan güzel huylara uymaktır. Çünkü onların herbirinin, diğer hasletlerine üstün gelen bir güzel huyu vardı. Rasûlüllah Efendimize böyle bir emir verilince, sanki onlarda tek tek bulunan bu güzel huyların hepsini kendinde toplamakla emrolunmuştur. Bu, çok yüce bir mevkîdir. Diğer peygamberler Allah Teâlâ'nın kendisini: "*Sen yüce bir ahlâk üzeresin,*" diye netilemesi, yadırganmamalıdır. Şairin şu sözü de bunu ifade etmektedir:

3- Hadisi Ebû Davud *Edep*'te (No: 4833), Tirmizî, *Zühd*'de (No: 2379) tahric etmişlerdir. İsnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 6/67.

Her peygamberin, insanlar arasında bir üstünlüğü vardır.
O üstünlüklerin hepsi Hz. Muhammed'de toplanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), nazarî kuvvetinin gereği ile değil; ilim, irfan, kesin iman ve ihsanla nitelenmiştir. Amelî kuvveti ile de ancak Allah'ın rızasına uygun olan farz, vacip, müstehap gibi şeyleri yapmıştır. Ondan haram, müfsid veya mekruh cinsinden bir şey sadır olmamıştır. O bir melek gibiydi, hatta melekten de üstündü. Kendisine Rasûlüllah'ın ahlâkı sorulduğunda, Hz. Âişe'nin söylediği: "*Onun ahlâkı Kur'an'dı.*" (4) sözü bütün bunları içine almaktadır. Hz. Âişe'nin bu sözle kasdettiği şudur: "Allah'ın Rasûlü, Kur'an-ı Kerim'deki en güzel ahlâkla ve en iyi özelliklerle süslü, Kur'an'ın menettiği bütün kötülüklerden ve değersiz hasletlerden uzaktı.

Bir başka rivayete göre Hz. Âişe bu soruyu sorana, "Sen Kur'an okumuyor musun?" diyerek "*Şüphesiz mü'minler felâh buldu*" diye başlayan, Mü'minûn Sûresi'nin ilk on âyetini okumasını söyledi ve "İşte onun ahlâkı bu," dedi. Bu ifadeler, Rasûlüllah'ın ahlâkının yüceliğine, dinleyenlerin dikkatini çekmektedir ki o ahlâk; kalbî ahlâkın aslı olan iman, bedenî ahlâkın direği olan namaz, malî ahlâkın başı olan zekât ve âyetlerde bulunan diğer özellikleridir.

Cüneyd: "O, iki cihandaki cömertliğinden dolayı, yüce bir ahlâk üzere idi." demiş sonra da şu beyti söylemiştir:

Onun, büyüklüğünün sonu olmayan himmetleri var.
En küçük himmeti, tüm zamanlardan daha büyüktür.

Hz. Peygamber'e özlü sözler verilmiştir. Çünkü o, bizzat kendisinin de söylediği gibi üstün ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir: "*Ben ancak, en güzel ahlâki tamamlamak için gönderildim,*" (5) buyurmuştur. İşte yine bundan dolayı Allah Teâlâ: "*Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin*" demiştir. Onun ahlâkı, sırât-ı müstakîm'in (Allah'a giden yolun) ta kendisidir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Ümmetinden ona yetişememiş olanlardan, Rasûlüllah'ı görmek isteyen Kur'an'a baksın. Sanki Kur'an, kendisine: Abdullah'ın oğlu Muhammed denilecek bedenî bir şekil oluşumu olur."

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde de bu âyetin tefsirinde şunlar söylenmek-

---

4- Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde tahric etmiştir.
5- Hadisi Hâkim, Beyhakî ve İbn Sa'd: *"Ben ancak uygun ahlâkı (sâlihu'l-ahlâk) tamamlamak için gönderildim."* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/437.

tedir: "Ona yeryüzünün anahtarları arzedildi, kabul etmedi. Allah Teâlâ onu Mîrac gecesi semalara yükseltip, tüm melekleri ve cenneti gösterdi, onlara iltifat etmedi. Allah Teâlâ bu konuyu şöyle ifade buyurmuştur: *'Onun gözü kaymadı ve kamaşmadı.'* (Necm: 17) Sağa sola dönmedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *'Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin,'* buyurdu."

Bu, şâirin şu dedikleri gibidir:

Sanki sen güneşsin, krallar yıldız gibiler.
Güneş doğduğu zaman o yıldızlardan bir tanesi bile görülmez.

Kasîde-i Bürde şâiri Efendimizi şöyle nitelemiştir:

Yaratılışta ve ahlâkta tüm peygamberlere üstün oldu.
Peygamberler ilim ve keremde ona yaklaşamadılar bile.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisinde işaret buyurdukları da, onun güzel huylarındandır: "*Senden ilgiyi keseni sen gidip ziyaret et, sana zulmedeni affet, sana kötü muamele edene sen iyilik et.*" (6)

Hz. Peygamber (s.a.v.) herhangi bir şeyi önce kendisi kabullenmeden ümmetine emretmemiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz mü'min güzel ahlâkı ile namaz kılanın, oruç tutanın mertebesine ulaşır.*" (7)

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَييِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ
﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾

5. Yakında sen göreceksin, onlar da görecekler.

6. Delilik hanginizde imiş?

6- Hadisi İbnü'n-Neccâr Hz. Ali kanalıyla tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/189.

7- Hadisi Ebû Davud, İbn Hıbbân ve Hâkim rivayet etmişlerdir. *et-Terğîb ve't-Terhîb* adındaki eserde bu şekildedir. 3/404.

7. Şüphesiz Rabbin, kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, hidayete ereni de en iyi bilendir.

8. Artık o yalanlayanlara itaat etme.

9. Onlar istediler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.

5. **«Yakında sen göreceksin, onlar da görecekler.»** *"Göreceksin"* diye tercüme ettiğimiz *"se tubsiru"* nun mazisi olan *"ebsara"* bildi, idrak etti anlamlarına da gelir. *Basar,* görme organı olan göz ve idrak eden kalp demektir. Görme organına, *basîret* denildiği hemen hemen vaki değildir. Buna göre âyetin anlamı şudur: "Kıyamet günü hak ve bâtıl ortaya çıktığı zaman sen de bileceksin, onlar da bilecekler."

Mukâtil, bu âyetin Bedir azabı ile ilgili bir tehdit olduğunu söylemiştir. En açık mana da budur. Bu âyette ayrıca Hz. Peygamber'e, İslâm'ın ve Müslümanların galip gelecekleri, düşmanlardan intikam alacakları vaadi de vardır.

6. **«Delilik hanginizde imiş?»** Yani delilik fitnesi ile imtihan edilen hanginiz miş? Âyette geçen *"meftûn"* mecnûn anlamınadır.

7. **«Şüphesiz Rabbin,»** iki dünya mutluluğuna götüren, **«kendi yolundan sapanı»**, ebedî bedbahtlığa sebep olan şeylere doğru yönelerek, dalâlet çölünde başıboş gezeni **«en iyi bilendir.»** İşte faydayla zararın arasını ayıramayan, hatta zararı fayda zannedip tercih eden ve faydayı zarar sanıp terkeden kişi delidir.

«O,» kendi yoluna **«hidayete ereni»** matlub olan her şeyi yapıp, tüm mahzûrlardan da kurtulanı **«da en iyi bilendir.»** Her iki gruba da hakettiği sevabı veya cezayı verir. Âyetteki *"en iyi bilendir"* anlamına gelen *"huve â'lemü"* sözünün tekrarlanması, manayı kuvvetlendirmek içindir.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki: Gerçek anlamda deli, itaat eden değil, isyan edendir. Dünya sevgisi ve dünya zevklerine olan düşkünlük sebebiyle, Allah'a ulaştıran yoldan sapandır. Mühtedî, tek Allah inancının yoluna ve ebedî hidayete girendir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "*'O, hidayete ereni en iyi bilendir'* âyeti, 'O, muvaffakiyeti kabul edeni iyi bilir,' anlamındadır. Açıklama hidayetçileri peygamberler, başarıya hidayet eden ise Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ hem açıklama hem de muvaffak etme durumundadır. Yaratıklardan olan hidayetçinin yapacağı ise, sadece açıklamaktan ibarettir. Hakikatleri bilmeyen kişi, vaaz ve irşadında kabul görüp tasdik edildiği zaman, dinleyenlerin gönüllerine tesir ettiğini zanneder. Tasdik edilmediğinde ise tesirinin olmadığını düşünür. Bu yanlış bir düşüncedir. Çünkü Allah katından gelenleri kabul için peygamberlerden daha sevimli, tebliğde daha doğru, Allah'a daha yakın kimse yoktur. Çünkü onların gönüllerinde rahmet galiptir. Buna rağmen, onları dinleyen herkes dediklerini kabul etmiş değillerdir. Aksine tebliğinde sadık olan Allah Rasûlü Hz. Nûh şöyle demiştir: *'Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim. Ama benim davetim, sadece onların kaçmalarını artırdı.'*" (Nûh: 5-6)

Bu büyük gerçeği tespit ettikten sonra deriz ki: Ulü'l-azm peygamberlerin büyüklerinin sözleri bile herkes tarafından kabul edilir olmadığına göre anladık ki, himmet, davet edilende tümüyle eseri olan şeydir. Dinleyenlerden kabul edenler, tebliğci olan hidayetçinin himmetinin eseri olarak kabul etmiş olmazlar. Aksine o, Allah'ın bir vergisi olarak kabul edendeki yetenektir.

8. Bu söylenenler senin yanında açığa çıkınca **«artık o yalanlayanlara itaat etme.»** Sen yoluna devam et. Onların "sen bize dokunma, biz de sana dokunmayalım" şeklindeki tekliflerine uyma. Bu konuda taviz verme.

Allah Teâlâ bu sözleriyle Hz. Peygamber'e kavmine karşı katı olmasını emretti. Sayılarının azlığına ve kâfirlerin çokluğuna rağmen bu konuda gönlünü güçlendirdi. Bu sûre, ilk inen sûrelerdendir.

Âyet-i kerime delâlet ediyor ki âsiye itaat, isyandır. Zorbaya uymak, zorbalıktır.

9. «Onlar istediler ki, sen yumuşak davranasın da...» *"Yumuşak davranma"* diye terceme ettiğimiz *"tudhinü"* kelimesi, yağ ve yağmur anlamına gelen *"dühn"* kelimesinin türevlerindendir. Ama ciddiyeti bırakmak, yumuşak davranmak anlamında kullanılmıştır. Kelimelerin terkibi, yumuşaklığa ve kolaylığa işaret eder. Buna göre metnin anlamı şudur: "Onlar istediler ki, keşke sen onlara yumuşak davransan, daveti terkte ve diğer konularda onlara müsamaha etsen de **«onlar da»** seni kınamayı bırakmak suretiyle **«sana yumuşak davransınlar.»** *"Fe yüdhinûne"* nin başındaki *fâ* harfinin atıf edatı (**bağlaç**) olması mümkün olduğu gibi, -ki yukarıda mana buna göre verilmiştir- sebebiyye olması da mümkündür. O zaman âyet şu anlama gelir: "Onlar sana yumuşak davranmak için senin onlara yumuşak davranmanı isterler."

Kimi âlimler ise âyeti şu şekilde izah etmişlerdir: "Sen, içten onlara muvafakat etmediğin gibi, görünüşte de muvafakat etme. Çünkü görünüşteki muvafakat, içteki muvafakati de etkiler. Muhalefet konusunda da durum aynıdır. Aksi halde çabucak yok olacak bir nifak ve yapmacık bir hareket olur. Onlar ise, rezaletlerdeki devamlılıkları, iki yüzlülükteki derinlikleri, heveslerinin çeşitliliği ve arzularının farklılığı sebebiyle yapmacık davranırlar. Senin kendilerine yumuşak davranman ve yapmacık hareketlerde bulunmanı isteyerek, diğer seviyesizliklerine ilâveten bu seviyesizliği de yaparlar.

Âlimlerden birisi ise, üzerinde durduğumuz "*dühn*" kelimesinin türevlerinden olan "*mudâhene*" kelimesinin, dini dünya mukabilinde satmak anlamında olduğunu ve günahlardan sayıldığını söyler. Dünyayı din karşılığında satmaya ise "*müdârât*" denilir ve iyi bir şeydir. Bir diğer görüşe göre "*el-iddihân*" hiç gerekmeyen birisine karşı yumuşak davranmaktır. Bu anlam, Hz. Peygamber'in hadisinde: "*Ben insanları idare etmek (ıslah ve iknaya çalışmak) le emrolundum,*" şeklinde ifade edilen "idare etmek" emrine zıt değildir.

İmam Gazalî rahimehullah şöyle demiştir: "Müdârât (idare etmek) ve müdâhene (yumuşak davranmak) arasındaki fark, kişiyi ses çıkarmamaya iten maksada göredir. Dinî bir sebepten veya kardeşinin iyiliğini onda gördüğün için ses çıkarmaman müdârât; kendi menfaatin ve arzularını karşılaman için veya mevkiini kaybetmemek için ses çıkarmaman ise müdâhenedir." (8)

Ebu'd-Derdâ (r.a.) şöyle demiştir: "Biz, bazı kavimlere kalplerimiz lânet yağdırdığı halde yüzlerine karşı güleriz. İşte bu, "müdârât" tır. Şerlerinden korkulanlara karşı yapılır."

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ

8- Gazalî'nin ifadesinden, müdâhene, iki yüzlülük, yağcılık, anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Mütercim)

ذَلِكَ زَنِيمٍ (١٣) أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ (١٤) إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ
آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (١٥) سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (١٦)

10-13. Yemin edip duran, aşağılık, daima ayıplayan, sürekli lâf taşıyan, hayra engel olan, saldırgan, günahkâr, kaba ve haşîn, bütün bunlardan sonra da yanaşma olana itaat etme.

14. Malı ve oğulları var diye.

15. Kendisine âyetlerimiz okunduğunda: "(Bunlar), öncekilerin masalları" demiştir.

16. Yakında Biz onun hortumunun üstünü damgalayacağız.

10-13. Yalan yere yeminin haram olduğunu bilmediği, yeminini bozmaya aldırmadığı ve inancı bozuk olduğu için hak bâtıl demeden **«yemin edip duran,»** çok çok yemin eden... Aşağıda gelecek olan, itaattan meneden diğer özelliklerden önce bu vasfın söylenişi, menetmekte daha etkili oluşundan dolayıdır.

Keşşaf tefsirinde şöyle demektedir: "Yemin, onu âdet edinen kişiye, azarlayıcı olarak yeter," denilmiştir. Bunun bir benzeri de şu âyettir: *'Allah'a yemin ederek onu iyilik yapmanıza... engel kılmayın'* (Bakara: 224) Allah'tan başkası için edilen yeminler, bu hükmün altına girerler. Çünkü o büyük günahlardandır."

«Aşağılık,» Allah'ın azametini bilmediği için görüşü ve tedbiri düşük olan ve bu yüzden sık sık yemine sarılan, **«daima ayıplayan,»** Hasan Basrî bunu: "İnsanların arkasından dudak büken " diye izah eder. Bir hadis-i şerifte: "*Mü'min ayıplayıcı ve lânetçi olamaz,*" buyurulmaktadır. (9) Bir başka hadis de şu şekildedir: "*Kendi kusurları, başkalarının kusurları ile uğraşmasını engelleyen kişiye ne mutlu!*" (10) Yani kendi kusurlarına bakan ve bu onun başka-

---

9- Tirmizî, *el-Birr*, No: 1978.
10- Hadisi Deylemî, *Müsnedu'l-Firdevs*'de tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/ 216.

larının kusurlarına bakmasını engelleyen kişiye ne mutlu! Bu, başkasının Allah katındaki değerini küçümsediği ve kendi durumunu beğendiği için değil ama Allah'ın kötülükten nehye dair emrine uyarak, günah işleyeni günahtan engellemeye mani değildir.

"*Hemmâz*" çok kınayan, çok ayıplayan demektir. İnsanları istenilmeyen biçimde anlatan, kusurlarını ortaya döken ve ırzlarını düşüren kişi için istiâre yoluyla kullanılmıştır. Sanki onları, eziyet ederek dövmüş demektir.

«Sürekli lâf taşıyan,» aralarını bozmak için insanların sözlerini birinden ötekine nakleden. Söz taşıma büyük günahlardandır. Öğüt maksadıyla söz taşımak ise, vaciptir. Şu âyette belirtilen olayı Hz. Musa'ya nakleden kişinin sözü öğüt kabilindendir. "*... Ey Musa! İleri gelenler, seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen buradan çık. Şüphesiz ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.*" (Kasas: 20)

Târifât adındaki eserde "*Nemmâm*" şu şekilde açıklanmaktadır: "O, bir toplulukla konuşan, söz taşıyan, kendisinden taşınılan veya kendisine taşınılan tarafından hoş karşılanmayan ve açıklanması istenilmeyen şeyi açıklayandır. Bu açıklama ister sözle olsun, ister işaretle, ya da başka bir yolla olsun farketmez." Bir hadis-i şerifte: "*Söz taşıyan (koğucu) cennete giremez,*" buyurulmuştur. (11)

«Hayra engel olan» yani cimri, buradaki "*hayır*"dan maksat maldır. Yahut da mana şu şekildedir: "İnsanları hayırdan yani iman ve tâatten meneden."

Velîd b. Muğîre'nin on tane oğlu vardı. Onlara ve diğer akrabalarına: "Sizden kim Muhammed'in dinine uyarsa ona en ufak bir şekilde yardım etmem," derdi. Velid zengin birisi idi. Tâif'te bir bahçesi vardı.

«Saldırgan» insanlara zulmetmek sûretiyle aşırı giden, hakkı ve sınırı aşan. Bu kelimenin tüm kötü huyları kapsaması da mümkündür. Çünkü bütün kötü huylar orta yoldan çıkıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adındaki eserde bu kelime, şu şekilde izah edilmiştir: "Şehvet denizine dalmak ve yasakların karanlığında bulunmakla kendi kendine zulmetmekte aşırı giden..."

11- Hadisi Buharî ve Müslim "*Kattât (insanların arasını açmak için sözü abartarak taşıyan) cennete giremez,*" lâfzıyla tahric etmişlerdir. Müslim'deki bir rivayet "*nemmâm*" kelimesi iledir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 8/ 451; *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/360.

«Günahkâr» çok günah işleyen. Günah *(isim)*: Sevaptan uzak olan kötü işlerin adıdır. **«Kaba ve haşin.»**

Rağıp der ki: "*'Atl,'* bir şeyin toplandığı şeyi almak ve zorla götürmektir. Deveyi sürüklemek anlamında *'atlü'l-baîr'* denilir.

Muamelede sert, yaratılışı kaba, kalbi katı olan, ruhânî sıfatları kabul etmeyen, hakka yanaşmayan kişi, her türlü suça cüret eder."

Kâmus'ta ise bu kelime *"Utüll"* şeklinde yazılarak "cefakâr, katı, obur" diye izah edilmiştir.

«Bütün bunlardan», sayılan tüm bu çirkinliklerden **«sonra da yanaşma olana itaat etme.»** *"Yanaşma"* diye terceme ettiğimiz *"zenîm"* evlâtlık, nesebi şüpheli, kendilerinden olmadığı halde bir kavme katılan, onlara yanaşan anlamına gelir. Bu, oğul değil, oğulluktur. Bir âyette şöyle buyurulmuştur: "*...(Allah) evlâtlıklarınızı öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerdir...*" (Ahzâb: 4)

Râğıb bu kelimeyi şöyle açıklamıştır: "*'Zenîm'*, bir kavme giren, onlardan olmayan, kendilerinden olmadığı halde onlara müntesip olandır."

Kâmus'ta *'zenîm'*e: "Devenin kulağından kesilip, sallanır bir halde bırakılan şey" denilmiştir.

el-Utbî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, Velîd b. Muğîre kadar hiç kimsenin, ayıplarını sayıp döktüğünü, kendisinden ebediyyen ayrılmayacak kusurlar isnad ettiğini bilmiyoruz."

"*Sonra da yanaşma*" sözü, onun yanaşmalığının, en büyük kusuru ve en çirkin kabahati olduğuna delâlet etmektedir. Velîd, Kureyş'e sonradan katılmıştır. Onların soyundan ve aslından değildir. Babası Muğîre, doğumundan on sekiz sene sonra, Kureyşli olduğunu iddia etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Kaba saba olan, toplayan vermeyen, çok yeyip içen ve sığıntı olan (yanaşma) cennete giremez.*" (12) Birbaşka hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Size cennettekileri*

12- Hadisi Ebû Dâvud *Edep*'te tahric etmiştir. İsnadı sahihtir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/536 . "Kaba saba" diye terceme ettiğimiz *câ'zarî* kelimesi, kibirli, övünen gibi anlamlara; "toplayan vermeyen" diye terceme ettiğimiz *el-cevvâz* kelimesi de, şişman, böbürlenerek yürüyen, kısa boylu ağır yürüyen, katı kalpli, fâcir, obur gibi anlamlara da gelir. Bkz. *Azîmâbâdî, Avnu'l-Mâbud Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, ilgili hadisin şerhi. (Mütercim.)

haber vereyim mi? Onlar, her zayıf olan, zayıf görülen, eğer Allah'a yemin etse, Allah onu yemininde sadık çıkarır. Size cehennemlikleri haber vereyim mi? Onlar, kaba ve sert olan, toplayan, vermeyen, büyüklük taslayandır." (13)

Birbaşka görüşe göre Velîd'in annesi zina etti. Ama Velîd bu durumu, bu âyet ininceye kadar bilmedi. Bu görüşe göre "*zenîm*" piç, anlamındadır. Bu kelimenin, piç anlamında kullanıldığı şiirler vardır. Bir şâir şöyle demiştir:

O (zenîm) piçtir. Babası belli değil.
Kahpe analıdır. Kötü bir soya sahiptir.

Yaygın bir kanaattir ki: Sperm (baba) kötü olduğu zaman, ondan meydana gelen çocuk da kötü olur. Süt de tabiatleri değiştirir. Bir kimse, hayır ve şer, emdiği kadının huyundan kapar. Böyle olunca, zinadan olana ne dersin? Görünüşteki iyi hâle ve şeklî alîcenaplıklara itibar edilmez. Bir hadiste: "*Ben gayr-i meşrû bir ilişkiden değil, nikâhtan dünyaya geldim,*" (14) buyurulmuştur. Diğer peygamberler de aynıdır.

14. «Malı ve oğulları var diye» Yani bütün bu kusurları bulunan kişiye malı çok, oğullarıyla güçlü diye itaat etme.

15. «Kendisine» Kur'an'daki **«âyetlerimiz okunduğunda: '(Bunlar), öncekilerin masalları' demiştir.»** O, yalandan yazdıkları sözlerdir, demiştir. Kendisine bahşettiğimiz mal ve evlât nimetine, âyetlerimize küfrederek karşılık vermiştir.

16. «Yakında Biz onun hortumunun üstünü damgalayacağız.» Yani işaret koyacağız. *"Hortum,"* burun anlamındadır. Âyetin manası şöyledir: Biz onun en şerefli yerini dağlamak suretiyle tanınacağı bir işaret koyacağız. Böylece onu küçük düşürüp alçaltacağız. Zira burun, önde olduğu için yüzdeki en değerli yerdir. Bu yüzden burnu hamiyet ve şeref yeri saymışlardır. İnsanın izzet-i nefsine dokunacak şeyi kabul etmemesi anlamında kullanılan "*el-enefetü*" kelimesi, burun kelimesinin Arapçası olan "*el-enfü*" kelimesinden türemedir.Buruna verdikleri önemden dolayı Araplar; "buruna burun", "burnunu korudu" gibi terimleri çok kullanırlar. Ayrıca zillete düşmüş kişi için "burnu kesildi, burnu sürtüldü" terimleri kullanılır. Âyette burnun "*hor-*

13- Hadisi Buhârî *Edep*'te Kibir babında, Müslim de *Sıfatu'l-Cennet*'te No: 2853 tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/535.

14- Hadisi İbnü Adiy, *el-Kâmil*'de; Taberânî , *el-Evsat*'ta *"Ben nikâhtan çıktım, gayr-i meşrû bir ilişkiden çıkmadım..."* lâfzı ile tahric etmişlerdir. Taberânî hadisin hasen olduğunu söyler. Bkz. *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/65.

tum" kelimesiyle ifadelendirilmesi, sahibini küçümsemek ve hakaret içindir. Çünkü hortum sadece fil ve domuzda bulunur. Benzetilen hayvan ne kadar çirkin ve pisse, küçümseme ve hakaret o kadar ağır olur. Denildiğine göre, Bedir Savaşında Velîd'in burnunda bir yara çıkmış ve onun izi kalmıştır. (15)

Rağıp el-Isfehânî ise bu âyeti şöyle açıklar: "Biz ona öyle bir utanç yapıştırırız ki ondan asla silinmez. Bu, onun olabildiğince alçaltılmasından kinayedir. Bu mananın, burunu damgalamakla ifadelendirilmesi, yüzün en şerefli organ, burnun da onda en çok göze çarpan yer oluşundan dolayıdır. Burunu damgalamak, onu en üst biçimde alçaltmak ve küçümsemektir. Çünkü yüzü damgalamak hakarettir. Ondaki en çok görünen organı damgalamak daha büyük bir hakaret olur."

el-Utbî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Velîd'i yemin etmekle, aşağılıkla, kusur aramakla, söz taşıyıcılıkla, cimrilikle, zulümle, günahkârlıkla, kabalıkla ve yanaşmalıkla nitelemiş, ona kendisinden dünyada ve âhirette hiç ayrılmayacak bir utanç yapıştırmıştır. Âyetteki *'utül'* kelimesi ile ilgili olarak Şâ'bî'den nakledilen şu sözler bizim dediklerimize işaret etmektedir: *el-utül;* şiddetli, *ez-zenîm;* kendisinde, koyunun tanındığı gibi tanınacağı şer damgası bulunan kişi."

Bu kelime ile ilgili olan bir başka izah da şudur: "Biz onu, kıyamet günü diğer kâfirlerden ayıran çirkin bir alâmetle tanıtacağız. Onun yüzü simsiyah olacaktır. Çünkü Hz. Peygamber'e düşmanlıkta en ileri giden o olmuştur. Bu izaha göre *"Hortum"*: Parçanın zikredilip, bütünün murad edilmesi yoluyla mecazî olarak yüz manasına gelir.

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا
مُصْبِحِينَ (١٧) وَلَا يَسْتَثْنُونَ (١٨) فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ

15- Bazı tenkitçi bilginler bu haberi zayıf bulmuşlardır. Çünkü Velîd, Bedir savaşından önce ölmüştür. Dolayısıyla o, izi hayatı boyunca kalan bir damga ile damgalanmamıştır. Kabûle şâyan olanı, *"Onun hortumunun üstünü damgalayacağız."* âyetinden maksat, alçaklık, ve zillettir ki bu hayatında ve ölümünde onunla beraber olacaktır. Zemahşerî böyle demiştir.

وَهُمْ نَائِمُونَ (١٩) فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ (٢٠) فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ
(٢١) أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ (٢٢) فَانْطَلَقُوا وَهُمْ
يَتَخَافَتُونَ (٢٣) أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ (٢٤)
وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ (٢٥) فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ (٢٦)
بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (٢٧) قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ
(٢٨) قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (٢٩) فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ (٣٠) قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ (٣١)
عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ (٣٢) كَذَٰلِكَ
الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٣٣)

17. Biz, bahçe sahiplerini imtihan ettiğimiz gibi, onları da imtihan ettik. Hani onlar sabah erkenden onun meyvesini toplayacaklarına yemin etmişlerdi.

18. İstisna da etmiyorlardı.

19. Halbuki onlar uyurlarken Rabbinden dolaşıcı bir belâ onu kuşattı.

20. O bahçe meyvesi toplanmış gibi oluverdi.

21-22. Sabahleyin birbirlerine: "Toplayacaksanız erkenden

tarlanıza gidin" diye bağırdılar.

23-24. Aralarında: "Sakın bugün oraya hiçbir yoksul girmesin," diye fısıldaşarak gittiler.

25. Engellemeye güçleri yeter bir vaziyette erkenden gittiler.

26. Bahçeyi görünce: "Herhalde biz yolu şaşırmışız," dediler.

27. "Hayır biz mahrum edilmişiz."

28. İçlerinden en mutedil olanı: "Ben size Rabbinizi tesbih etsenize dememiş miydim!" dedi.

29. "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten biz zalimlermişiz," dediler.

30. Şimdi de birbirlerini kınamaya başladılar.

31. "Yazıklar olsun bize! Biz azgınlarmışız," dediler.

32. "Umulur ki Rabbimiz bize onun yerine daha iyisini verir. Biz Rabbimize yöneliriz." (dediler.)

33. İşte azap böyledir. Şüphesiz âhiret azabı daha büyüktür. Eğer bilselerdi!..

17. **«Biz,»** haberleri onlar tarafından bilinen **«bahçe sahiplerini imtihan ettiğimiz gibi...»** Bunlar, San'a'lılardan bir topluluktur. Babalarının bir bahçesi vardı. Bu bahçenin sahipleri, Hz. İsa'nın gökyüzüne alınmasından sonra yaşamışlardı. Cimri insanlardı. Babaları senelik ihtiyaçlarını o bahçeden alır, artanı fakirlere verirdi. Meyve toplama vakti geldiği zaman fakirlere ilân eder, oraktan kalanı, üzüm çubuklarında toplandıktan sonra unutulanı, hurma ağaclarının dibine düşenleri onlara bırakırdı. Onlar da kendileri için birçok şey toplarlar ve uzun süre onu yerlerdi. Babaları ölünce, oğulları: "Biz de babamızın yaptığını yaparsak işimiz zor olur. Biz çoluk çocuk sahibiyiz," dediler ve aralarında yemin ettiler.

«Onları da» Mekke'lileri de Hz. Peygamber'in duâsı ile yedi yıl açlık ve kıtlıkla **«imtihan ettik.»** Öyle ki pislik, deri, kemik ve kan yediler. Çünkü azmışlar ve Allah'ın nimetlerine nankörlük etmişlerdi. **«Hani onlar»**, bahçe sahipleri **«sabah erkenden»** daha ortalık karanlıkken **«onun»** hurma ve üzümden olan **«meyvesini toplayacaklarına yemin etmişlerdi.»**

18. «İstisna da etmiyorlardı.» Yani "inşâallah" demiyorlardı. Bu söz, bir şart olmasına rağmen istisna denilmesi, sonucunun istisnanın sonucu olması açısındandır. Bir diğer anlayışa göre mana şöyledir: "Fakirlerin hisselerini istisna etmiyorlardı. Yani babalarının yaptığı gibi, onların nasibini ayırmıyorlardı."

Ebû Hayyan ise bu âyeti: "Fakirlere vermemek konusundaki azim ve kararlılıklarından dönmüyorlar" diye izah etmektedir.

19. «Halbuki onlar uyurlarken», kaderlerin cereyan ettiği şeylerden haberdar değillerken... Uyku, kendisine gelen buhar rutubeti ile beyin sinirlerinin gevşemesi halidir. Ya da Allah'ın ölümden başka bir şekilde, nefsi alması yani ruh ışığını bedenin içinden değil de dışından kesmesidir.

«Rabbinden» Allah Teâlâ tarafından geceleyin **«dolaşıcı bir belâ onu»**, bahçeyi **«kuşattı.»** Âyette anılan *"uyku"* hali de, bunun geceleyin olduğuna işaret eder. Bu dolaşan belâ, gökyüzünden inip de bahçeyi yakan bir ateştir.

20. «O bahçe meyvesi toplanmış» bir bahçe **«gibi oluverdi.»** Orasını ateş yaktığı için hiç meyve kalmadı.

21-22. «Sabahleyin» kalktıklarında **«birbirlerine: 'Toplayacaksanız»**, meyveleri ve ürünü toplamayı istiyorsanız **«erkenden tarlanıza»**, bahçenize ve mülkünüze **«gidin' diye bağırdılar.»** Âyetteki *"el-hars"* kelimesi ile, mutlak anlamda ürün kastedilmiş olabileceği gibi, özel olarak ekin de murad edilmiş olabilir. Ekilen şeye "hars" denilmiştir. Çünkü ekin en kıymetli şeydir. İnsan onunla yaşar. Râgıb, *"hars"*, tohumu tarlaya atmak ve tarlayı bunun için hazırlamaktır, demiştir. Ürüne de *"hars"* denir. Nitekim bu âyette ürün anlamındadır.

23-24. «Aralarında: 'Sakın bugün oraya» bahçeye, yoksul sayısını artırma şöyle dursun yoksullardan **«hiçbir yoksul girmesin,' diye fısıldaşarak»**, hiç kimse duymasın diye aralarında gizli gizli konuşarak **«gittiler.»** Yoksul diye terceme ettiğimiz *"el-miskîn"* hiçbir şeyi olmayan anlamındadır. O, fakirden daha da yoksuldur. Yoksulun girmesini engellemekten maksat, girmeye imkân bulmasını engellemede aşırı gitmektir.

25. «Engellemeye güçleri yeter bir vaziyette erkenden gittiler.» Yani sabahleyin erkenden, yoksulların bahçelerinden almalarına mani olmak üzere çıktılar. Oysa onlara yarar sağlamaya veya kendi zanlarınca meyveleri toplamaya muktedirdiler. Ama onlar meyvelerini toplamaktan mahrum kaldılar. Çünkü onlar, yoksulları mahrum etmek istediler. Kendileri mahrumiyet ve meskenetle karşı karşıya kaldılar.

26. «Bahçeyi görünce:» Birbirlerine: **«'Herhalde biz»** bahçemizin «**yolu**» nu **«şaşırmışız,' dediler.»** O bahçenin telef olduğunu görünce "bu bizim bahçemiz değil" dediler.

27. Ancak iyice düşündükten ve işin aslını anladıktan sonra **«'Hayır biz mahrum edilmişiz.'»** Yolumuzu şaşırmamışız, onun hayrından mahrum bırakılmışız, menfaatinden menedilmişiz. Buna sebep kötü niyetimizle kendi kendimize hıyanetimizdir, dediler. O hıyanet, yoksulları mahrum bırakmayı istemeleri ve fakirlerin hakkını vermemeyi kastetmeleri idi.

28. «İçlerinden» görüş veya yaş açısından **«en mutedil olanı:»** -*Keşşâf*ta; en âdili ve en hayırlısı, "*ümmeten vesetan orta (âdil) bir millet*" (Bakara: 143) tabiri de böyledir, denilmektedir.-

«'Ben size Rabbinizi tesbih etsenize,» keşke tesbih ve tehlille O'nu ansaydınız, kötü niyetiniz sebebiyle tevbe etseydiniz **«dememiş miydim!' dedi.»** Bu sözü onlar, yukarıda anlatılanlara azmettiği zaman söylemişti. Demişti ki: "Allah'ı ve O'nun suçlulardan intikam aldığını hatırlayınız. Bu çirkin karardan ötürü O'na tevbe ediniz. Azabı gelmeden önce O'nun şerrini kesmeye çalışın," dedi. Ama onu dinlemediler. O da, onları kınadı.

Âyet-i kerime gösteriyor ki, bir günaha azmetmek, insanın sorumlu tutulmasını gerektirir. Çünkü anılan bahçe sahipleri bir işe azmetmişlerdi, fakat daha yapmadan cezalandırıldılar. Bunun benzeri şu âyette ifadesini bulmaktadır: "*...Kim orada zulümle haktan sapmak isterse, ona acı azaptan tattırırız.*" (Hac: 25)

"*Azm*", bir işi yapmaya güçlü bir şekilde kasdetmek ve kesin olarak karar vermektir. Araştırıcı âlimler, kişinin âzmi sebebiyle hesaba çekileceğini söylemişlerdir. Bir de "*hemm*" vardır ki o -bir işi yapmayı tercih etmektir- sorumluluğu gerektirmez.

29. Günahlarını itiraf ederek **«'Rabbimizi»** tüm kötülük ve eksikliklerden, özellikle bize yaptıklarında zalim olmaktan **«tenzih ederiz. Gerçekten biz»** yoksulları mahrum bırakmayı kasdetmekle **«zalimlermişiz,' dediler.»** Günahı itiraf etmek, tevbe sayılır. Dolayısıyla sanki onlar şöyle demişlerdir:

"Yaptığımız bu kötü işten dolayı Allah'tan bağış dileriz. Bahçemizin ürününden yoksulların haklarını vermemeyi azmettiğimiz için, kötü niyetimizden dolayı Allah'a tevbe ederiz." Eğer bu sözleri azap gelmeden önce söyleselerdi, onun gelmesinden kurtulurlardı. Ama onlar bu sözleri, iş işten geçtikten sonra (Basra harabolduktan sonra) söylediler.

30. «Şimdi de birbirlerini kınamaya başladılar.» Yani yaptıklarından dolayı birbirlerini kınadılar. Bazıları bu işe işaret etti, bazıları tasvib etti, bazıları rıza göstererek sustu, bazıları da hoş karşılamamıştı.

31. «'Yazıklar olsun bize! Biz azgınlarmışız,'» Allah'ın koyduğu sınırları aşanlardanmışız **«dediler.»**

32. «'Umulur ki Rabbimiz» tevbenin ve hataları itiraf etmenin bereketiyle **«bize onun yerine daha iyisini verir. Biz Rabbimize yöneliriz.'»** Affetmesini umarız, hayrını isteriz, **«(dediler.)»**

Rivayete göre onlar, bir söz vererek: "Eğer Allah bize ondan daha iyisini verirse, babamızın yaptığı gibi yapacağız," dediler. Allah'a duâ edip yalvardılar. Allah da kendilerine eski bahçelerinden daha iyisini verdi.

Katâde'ye, âyette geçen, bahçe sahiplerinin cennetlik mi, cehennemlik mi olduğu soruldu. "Bana güç bir soru sordun, bilmiyorum," dedi.

Hasan Basrî'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Bahçe sahiplerinin *'Biz Rabbimize yöneliriz'* demelerinin, onlardan imana mı işaret olduğunu, yoksa müşriklerin kendilerine bir musîbet geldiğinde söyledikleri kabilinden bir söz mü olduğunu bilmiyorum." Bu sözüyle Hasan Basrî, onların durumları hakkında tevakkuf etmiş, görüş beyan etmemiştir. Kuşeyrî'nin anlattığına göre âlimlerin çoğunluğu, onların tevbe edip hallerini düzelttikleri kanaatindedirler.

33. «İşte azap böyledir.» Yani Mekke'lilere ve bahçe sahiplerine verdiğimiz dünya azabı gibidir. Zenginler fakirlere acımazlarsa onlara da böyle yaparız. Onlardan yağmuru keserim, üzerlerine âfetler gönderirim. Ekinlerinden ve ticaretlerinden bereketi kaldırırım. Bu söz, zekât ve fitre vermeyenler için mallarının telefi ve herhangi bir yolla azap indirilmesi tehdididir.

«Şüphesiz âhiret azabı daha büyüktür» ve daha şiddetlidir. **«Eğer»** onun daha büyük olduğunu **«bilselerdi!..»** O azaba sebep olan ve kendilerini ona atacak olan şeylerden uzak dururlardı.

إِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ
عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّع۪يمِ (٣٤) اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِم۪ينَ كَالْمُجْرِم۪ينَۜ
(٣٥) مَا لَكُمْ۠ كَيْفَ تَحْكُمُونَۚ (٣٦) اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ ف۪يهِ
تَدْرُسُونَۙ (٣٧) اِنَّ لَكُمْ ف۪يهِ لَمَا تَخَيَّرُونَۚ (٣٨) اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا
بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ (٣٩) سَلْهُمْ
اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَع۪يمٌۚ (٤٠) اَمْ لَهُمْ شُرَكَٓاءُۚ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ
اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَ (٤١) يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ
اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَط۪يعُونَۙ (٤٢) خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌۜ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ (٤٣)

34. Şüphesiz sakınanlar için Rableri katında Naîm Cennetleri vardır.

35. Hiç Biz, Müslümanları o günahkârlar gibi tutar mıyız?

36. Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?

37-38. Yoksa sizin, içerisinde beğendiğiniz her şeyin size ait olduğunu okuduğunuz bir kitabınız mı var?

39. Yoksa "Ne hükmederseniz mutlaka sizindir" diye, sizin lehinize tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli güçlü yeminler mi var?

40. Sor bakalım onlara! Onlardan hangisi buna kefildir?

41. Yoksa onların ortakları mı var? O halde eğer doğru iseler ortaklarını getirsinler.

42. O gün baldır açılır. Secdeye davet edilirler. Fakat güç yetiremezler.

43. Gözleri düşük bir halde kendilerini bir zillet kaplar. Oysa onlar sapasağlamken de secdeye davet ediliyorlardı.

34. «**Şüphesiz**» küfürden ve günahlardan «**sakınanlar için Rableri katında**» yani âhirette «**Naîm Cennetleri** » yani içerisinde, dünya nimetlerinde olduğu gibi, pisliklerin bulandırması şaibesi bulunmayan nimetlenmeden başka hiçbir şey olmayan cennetler «**vardır.**»

Âyetteki *"katında"* sözü, anılan nimetin şeref ve değerini belirtmek içindir. Zaten orada hem hakikaten hem de şeklen Allah'tan başka hiç kimsenin hakimiyeti yoktur. Buradaki *"katında"* lık, yer açısından değil, makam açısındandır. Bu: *"Güçlü Yüce Allah'ın katında..."* (Kamer: 55) âyetinde ifade edildiği gibidir. Çünkü yakınlaştırılanların Allah'a yakınlıkları manevidir. Bundan dolayı meleklere: *"el-melâiketü'l-mukarrabûn"* "yaklaştırılan melekler" denilmiştir.

35. «**Hiç Biz, Müslümanları o günahkârlar gibi tutar mıyız?**» Kureyşin ileri gelenleri, dünyadaki kendi kısmetlerinin bolluğunu, Müslümanların kısmetlerinin ise azlığını görüyorlardı. Ahiretle ilgili ve Allah'ın Müslümanlara yönelik bir vaadini duyduklarında: "Eğer Muhammed'in ve beraberindekilerin sandıkları gibi, öldükten sonra gerçekten diriltilecek olursak, o zaman bizim halimiz ve onların halleri dünyadaki hallerimiz gibidir. Bizden ileri ve üstün olmaları hiç mümkün değildir. Onların ulaşacağı son nokta ancak bizim seviyemizdir," diyorlardı. İşte bu âyette Allah Teâlâ, onların bu sözlerini reddetti. Âyetin başındaki soru edatı olan *"hemze"* inkâr içindir. Şu anlamdadır: "Biz hiç hükümde onlara zulmeder miyiz? Kurtuluşun gerçekleşmesinde ve derecelere ulaşmakta Müslümanları, kâfirler gibi tutar mıyız?"

Âyetin iniş sebebinin delâletiyle anlıyoruz ki, *"günahkârlar"* dan murad, kâfirlerdir. Onlar inkâr ve şirkle, kelimenin tam anlamıyla günahkâr, suçludurlar. Ama mutlak anlamda günahkârlık, İslâma zıt değildir. Her ne kadar itaatkâr Müslüman, fasık Müslüman gibi değilse de, Müslüman da günahkâr olabilir.

Bu ifade, kafası çalışan için bir öğüt, gören için günahtan uzaklaştırıcı bir sözdür.

Onların sözlerinin reddini daha da katılaştırmak için, söz karşıdakine hitap şekline dönüştürülerek şöyle denilmiştir:

36. «Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?» Onların vardıkları yargıya şaşkınlık ifadesi olarak, bunu yadırgayarak ve böyle bir sözün aklı başında birisinden gelmeyeceğine işaret olarak böyle denilmiştir. Mana şudur: Sizin neyiniz var ki, bu çirkin yargıya varıyorsunuz? Sanki karşılık verme işi size mi havale edildi de istediğiniz şekilde hüküm veriyorsunuz?

37-38. «Yoksa sizin, içerisinde beğendiğiniz» seçtiğiniz, canınızın istediği **«her şeyin size ait olduğunu okuduğunuz»** gökten inme **«bir kitabınız mı var?»** Siz kitapta kendiniz için seçtiklerinizin size ait olduğunu ve isyankârın itaatkâr gibi olduğunu mu okuyorsunuz? Eğer söylediğinizde doğru kimseler iseniz getirin öyle bir kitap.

39. «Yoksa 'Ne hükmederseniz mutlaka sizindir' diye, sizin lehinize tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli» uhdesinden çıkmayacağımız **«güçlü yeminler»** le tekid edilmiş ahidler **«mi var»** da o gün sizi hakem yapalım ve hükmettiğiniz şeyi verelim?

Yeminler "*bâliğa*" kelimesi ile tekid edilmiştir. Bu, "*güçlü*" diye ifade edilmiştir. Çünkü güzelliğin ve doğruluğun son noktasında olan her şey "*bâliğ*" diye nitelenir. Denilmek istenen şudur: "Yoksa Biz size kefil mi olduk? Size güçlü sağlamlaştırılmış yeminlerle yemin mi ettik?.. Sizin için Bizim üzerimizde yeminlerle güçlendirilmiş ahidler mi var?"

40. Susturmak için **«sor bakalım onlara! Onlardan hangisi buna kefildir?»** Yani bir liderin, halkının işlerini düzeltmek için ortaya çıktığı gibi, onu düzeltmek için kim öne çıkar?

41. «Yoksa onların» bu sözde kendilerine iştirak eden, onların gittikleri yolda giden **«ortakları mı var? O halde eğer»** iddialarında **«doğru iseler ortaklarını getirsinler.»** Yani onların, bu görüşü -iyi ile kötünün eşit oluşunu- ispat edecek aklî bir delilleri olmadığı gibi naklî bir delilleri -okudukları bir kitap- ve yeminlerle güçlendirilmiş ahidleri de yok. Aklı başında hiçbir kimse, bu konuda onlara muvafakat etmez ki onu taklid etsinler. Gerçi taklid, eteğine yapışanı iflâh etmez ama onların taklid edecekleri kimse de yok. O halde sabit olmuştur ki, onların zannettikleri şeyler her açıdan bâtıldır.

Bu sözler işaret ediyor ki, hakim, hakkında kesin bilgisinin olmadığı konularda, gücünün yettiğince doğruyu araştırmalıdır.

42. «**O gün**» kıyamet günü, yani işlerin şiddetlendiği, konuşmaların zorlaştığı o günü hatırla. «**Baldır açılır.**» *"Baldır açılır"* tabiri, işlerin şiddetliliği ve zorluğu anlamında kullanılmış bir temsîlî istiaredir. Yoksa ortada ne baldır, ne de açılma vardır. Bu, cimri olan birisi için "eli bağlı" denilmesine benzer.

Mevlâ Fenârî, Fatiha'nın tefsirinde şöyle der: "Onlar için açılan baldır, kıyamet gününün dehşet verici önemli şeylerinden ibarettir. Araplar savaş şiddetlendiği, zorlaştığı zaman 'savaş baldırını açtı' derler. Büyük bir iş başına gelip de çok çalışması ve güçlüklere katlanması gereken kişiye 'paçanı sıva' denir. Kur'an-ı Kerim'deki: *'Baldır baldıra dolaşır.'* (Kıyâme: 29) ifadesi de bu kabildendir. Yani kıyamet gününde, korkular ve büyük işler birbirine karıştı, anlamındadır."

Üzerinde durduğumuz âyetin anlamının: "İşin aslı açığa çıktığı, gerçekler ayan beyan göründüğü gün" olduğu da söylenilmiştir.

Baldır anlamındaki "*sâk*" kelimesinin nekre'(belirsiz) oluşu; birinci anlayışa göre korkutmak için, ikinci anlayışa göre de tâzim içindir.

Kâfirler ve münafıklar, «**secdeye davet edilirler.**» Bu davet, teklif ve kulluk için değil, dünyada secdeyi terkettikleri için kınama, azarlama ve bu konudaki aşırılıklarından dolayı onları üzmek içindir. Çünkü kıyamet günü, teklif ve kulluk gösterme günü değildir. «**Fakat**» ona gerçek anlamda güçleri yetmediği, âlet ve sebepler sağlam olmadığı için «**güç yetiremezler.**» Bu ifade işaret ediyor ki, onlar secde etmek isterler ama bu mümkün olmaz.

İbn Mes'ud'dan gelen rivayete göre; onların belleri tutulur, kemikleşir de eğilip doğrulma esnasında bükülmez. Onlar ayaktaki halleri üzere dimdik kalırlar ve aşırılıklarından dolayı pişmanlık ve üzüntüleri artar.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Onların belleri, sanki sırtlarında demir çubuk varmış gibi tek bir tabaka halinde kalır.*" (16)

16- Bu, İbnü Ebî Hâtim, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî'nin tahric ettikleri uzun bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/257.

Taberânî, Ebû Musa el-Eş'arî'den, Rasûlüllah'tan şunu duyduğunu rivayet etmiştir: "*Kıyamet günü her kavim için dünyada taptıkları şey şekillendirilir. Her topluluk, dünyada taptığı şeye gider. Tek Allah'a inananlar kalırlar. Onlara: "Nasıl (niçin) kaldınız?" denilir. "Bizim dünyada toptığımız Rabbimiz var. Biz onu görmedik," derler. Onlara: "Onu gördüğünüz zaman tanır mısınız?" denilir. Onlar: "Evet," derler. "Onu nasıl görmediniz?" diye sorulunca: "Ona hiçbir şey benzemez," derler.*

Bunun üzerine önlerindeki perde kaldırılır. Allah Teâlâ'yı görürler, hemen onun için secdeye kapanırlar. Bazı insanlar ise, sanki sırtları sığır boynuzu imiş gibi kalırlar. Secde etmek isterler edemezler. Bu, Allah Teâlâ'nın: "O gün baldırı açılır," âyeti gibidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ey kullarım! Başlarınızı kaldırın. Sizden her bir adamın yerine, cehenneme Yahudi ve Hristiyanlardan birini koydum." (17)

Ebû Bürde şöyle der: "Ben bu hadisi Ömer b. Abdülaziz'e haber verdim." Bunun üzerine bana: "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah adına yemin eder misin? Bunu saña baban mı haber verdi?" dedi. Bende O'na üç kez yemin ettim. Ömer: "Tevhid ehlinden, bana bundan daha sevimli gelen bir hadis işitmedim," dedi.

Fenarî'nin Fatihâ'nın tefsirinde şunları görüyoruz: "O gün Allah Teâlâ tecellî eder ve: 'Her ümmet dünyada taptığı şeye uysun,' buyurur. Nihayet içlerinde münafıklar da bulunan bu ümmet (Müslümanlar) kalır. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar için, bundan önce tecellî etmiş olduğu suretlere en yakın bir sûrette tecellî eder. 'Ben sizin Rabbinizim,' der. Mü'minler: 'Biz senden Allah'a sığınırız. Biz, Rabbimiz bize gelene kadar bekleriz,' derler. Allah Teâlâ onlara: 'Sizinle O'nun arasında, kendisini tanıyacağınız bir alâmet var mı?' diye sorar. 'Evet,' derler. Bunun üzerine onların kendisini tanıdıkları surete dönüşür. 'Sen Rabbimizsin,' derler. Onlara, secde etmelerini emreder. Dünyada Allah'a secde etmiş olan herkes secde eder. Gösteriş için secde edenlerin sırtı bir bakır plâka kesilir. Her secde etmek istediğinde baş üstü yere düşer. İşte bu: '*O gün baldır açılır,*' âyetinin mânâsıdır." (18)

Bir başka hadiste "*O gün baldır açılır,*" âyeti için: "*Büyük bir nurdan*

17- Hadisin bir benzerini İbnü Cerîr, Dârakutnî, Taberânî, İbnü Merdeveyh ve Beyhakî *el-Bâ'sü* babında tahric ettiler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/256.

18- Bu hadis mânâ olarak rivayet edilmiştir. Buharî, *Rikâk* bahsinde şu lafızla tahric etmiştir: "*Allah insanları toplar. Kim bir şeye tapmışsa onun peşine düşsün, der. Güneşe tapan güneşe tabi olur.*" Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 11/445.

dolayı açılır ve onun için secdeye kapanırlar," denilmiştir.[19]

43. **«Gözleri düşük bir halde kendilerini»** rüsvay eden şiddetli **«bir zillet kaplar.»** Düşüklüğün, gözlere nispet edilmesi, eserinin orada görülmesinden dolayıdır. Yoksa diğer organlar da zelîl, düşüktür.

Ebu'l-Leys'e göre bunun anlamı şudur: "Müslümanlar, başlarını secdeden kaldırdıkları zaman, gözleri kar gibi bembeyaz olur. Secde edemeyen Yahudiler, Hristiyanlar ve münafıklar onları görünce üzülürler, yüzleri kararır. Âyetteki "*kendilerini bir zillet kaplar,*" cümlesi işte buna işarettir.

«Oysa onlar» dünyada **«sapasağlam»** sıhhatli i**«ken de secdeye davet ediliyorlardı.»** Oradaki davet teklîfî (bir görev yükleme) daveti idi. "*Secde*" den murad, ya namazdır, ya da namazın içerisindeki secdedir. Secde tâatlerin en büyüğü olduğu için özellikle anılmıştır.

Bazı bilginler ise, bu âyeti şöyle açıklamışlardır: "Ya '*Allah'a secde edin ve ibadet edin,*' âyetinde olduğu gibi sarâhaten veya '*namazı kılınız*' (Bakara: 43) âyetinde olduğu gibi zimnen Allah'ın daveti ile secdeye çağrılırlar. Ya da '*Kulun Rabbine en yakın olduğu hali, secde halidir. Orada çok duâ ediniz.*' (20) hadisinde olduğu gibi Peygamberin davetiyle çağrılırlar. Yahut da her asrın âlimlerinin davetiyle çağrılırlar. Müezzinlerin ezanları ve ikametleri secdeye çağıran şeylerin en büyüklerindendir. Onların: 'Hayya ale's-salâh' sözleri, hiç şüphe yok ki davettir. Ne mutlu '*Allah'a çağırana uyunuz.*' (Ahkâf: 31) âyetine imtisalen, onların davetine gönül rızasıyla uyanlara."

Âyette onların secdeye davet edilme halleri "*sapasağlamken*" şeklinde ifade edilmiştir. Bundan maksat, dünyada iken sıhhatte olmaları, organlarının ve mafsallarının âfet ve hastalıktan uzak olması, secde etmeye tam anlamıyla imkân bulmalarıdır. Âyette onların secdeye davet edildikleri belirtilmiş ama davete uyup uymadıklarına temas edilmemiştir. Ama takdir: "O davete uymazlar, imtina ederler," şeklindedir. Bunun anılmayışı, kolayca anlaşılacağına olan güvenden dolayıdır.

Âyet, farz namazları terkedenler veya cemaate katılmaktan geri kalanlar için bir tehdittir. Bir hadis-i şerifte belirtildiğine göre bir adam Rasûlüllah'a:

19- Hadisi Ebû Yâ'lâ, İbnü'l-Münzir ve Beyhakî *el-Esmâ ve's-Sıfât* kitabında tahric ettiler. Beyhakî, hadisin zayıf olduğunu söyler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/254.

20- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî, bir benzerini de Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/144.

"Allah'a, cennette beni sana yoldaş etmesi için duâ et," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Çok secde etmek sûretiyle nefsine karşı bana yardım et,*" buyurdu.[21]

Şeyh Ebû Talip el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adındaki eserinde şöyle der: "Namaz mutlaka cemaatle kılınmalıdır. Özellikle kişi ezanı duyarsa veya evi camiye komşu olursa. Komşuluğun son sınırı kendi eviyle cami arasında yüz evin olmasıdır. Namaz kılınan mescidlerin en uygunu, kişinin evine en yakın olanıdır. Ama çok adım atmaktan veya imamının daha faziletli oluşundan dolayı uzağa giderse müstesna. Bilgili ve fazıl olan imamın arkasında kılınan namaz daha fazîletlidir."

فَذَرْنِي
وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ
أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ
﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ
إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ
بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾

---

[21] Hadisi Müslim, *Salât*'ta; Ebû Dâvud, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de tahric ettiler. 4/59.

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ
وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (٥١) وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (٥٢)

44. Sen bu sözü yalanlayanı Bana bırak. Yakında Biz onları bilmedikleri bir yönden derece derece azaba götürürüz.

45. Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz Benim tedbirim sağlamdır.

46. Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında mı kalıyorlar?

47. Ya da gayb onların yanında da onlar mı yazıyorlar?

48. Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yunus) gibi olma. O öfkeli ve pek üzgün Rabbine yalvarmıştı.

49. Eğer ona Rabbinden bir nimet yetişmemiş olsaydı, o kınanmış bir vaziyette ıssız ve ağaçsız boşluğa atılacaktı.

50. Ama Rabbin onu seçti ve sâlihlerden kıldı.

51. O inkâr edenler zikri işittikleri zaman neredeyse seni bakışlarıyla yere devireceklerdi. "O mutlaka delidir," derler.

52. Halbuki o, bütün âlemler için ancak bir öğüttür.

44. «Sen bu sözü», Kur'an'ı **«yalanlayanı Bana bırak.»** Onunla Benim aramı boşalt. Sen gönlünü onun durumu ile meşgul etme. Ondan intikam alma konusunda Bana güven. Ben onun işinde sana yeterim.

Fethurrahmân adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu, ortada bir mâni olmadığı halde bir tehdittir. Ama bu, "beni falanla yalnız bırak, yani onu cezalandırayım" demene benzer. "*Söz*" den maksat Kur'an'dır. Çünkü duyma veya vahiy yoluyla insana ulaşan her kelâm "*hadis=söz*" dür."

«Yakında Biz onları» tedrîcî olduğunu **«bilmedikleri bir yönden derece derece azaba götürürüz.»** *"Derece derece azaba götürmek"*, kişiyi tam içine düşene kadar yavaş yavaş azaba götürmek, demektir. Âyetin anlamı şudur: "Biz onları, kendilerine ihsan ederek, sıhhatlerini devam ettirerek, nimeti artırarak kademe kademe, yavaş yavaş azaba indiririz."

Onların azaba tedrîcî olarak atıldıklarını bilmemeleri, onlar için bir ihsan gibidir. Çünkü onlar bu durumda kendilerinin Müslümanlara karşı tercih edildiklerini, üstün tutulduklarını zannederler. Halbuki o, helâk olmalarının sebebidir. Hz. Peygamber bir hadiste: *"Eğer Allah'ın, günah işlemekte olan bir kula nimet verdiğini görürsen bil ki O, azabı yavaş yavaş indirmektedir."*(22) buyurmuş ve üzerinde durduğumuz âyeti okumuştur.

Mü'minlerin emiri Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Kime dünyasında bol bol verilir de o kendisine bir tuzak kurulduğunu bilmezse, aklından zoru vardır."

Rivayet edildiğine göre İsrailoğullarından birisi: "Ya Rabbî! Sana kaç kez isyan ettim ama sen beni cezalandırmıyorsun," dedi. Allah Teâlâ zamanın peygamberine, o adama şöyle demesini vahyetti: "Benden sana nice cezalar gelmiştir ama sen onların ceza olduğunu anlamıyorsun. Gözünün donukluğu, kalbinin katılığı benden yavaş yavaş inen azap ve cezadır. Eğer sen anlarsan!"

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Bir kimseye ilim verilip, onunla amelden mahrum edilmesi veya amel verilip ihlâstan mahrum edilmesi, onun için ilâhî bir aldatmacadır. Bir kimse kendisinde bu sıfatların olduğunu anlarsa bilsin ki aldatılmıştır."

45. «Onlara» ömrü uzatmak ve eceli geciktirmek suretiyle **«mühlet veriyorum.»** Tâ ki onlar, bunun kendileri hakkında hayır murad edildiğini zannetsinler de, günahları artsın. **«Şüphesiz Benim tedbirim»** onları azapla tutmam **«sağlamdır.»** Kuvvetlidir, şiddetlidir, dayanılamaz ve hiçbir şeyle savuşturulamaz.

Keşşâf tefsirinde şöyle denilmiştir: "Allah'ın ihsanı ve imkân vermesi *istidrâc* (derece derece azap vermek) diye adlandırıldığı gibi, *"keyd,"*(23) tedbir diye de adlandırılmıştır. Çünkü o, tehlikeye düşmeye sebep olma bakımından hile şeklindedir. Tedbirin, *"sağlam"* lıkla nitelenmesi de, ihsanının eseri nin helâke sebep olmaktaki kuvvetinden ötürüdür."

---

(22) Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de; Taberânî ve Beyhakî *Şuabü'l-İman*'da tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/112.

(23) Bu kelime sözlükte hile, tuzak, harp gibi anlamlara gelir. (Mütercim)

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "'*Keyd: tedbir*' tuzak kurulan için, fayda olan şeyi açığa çıkarmak, zarar olanı gizlemektir."

el-Müfredât adındaki eserde de "*keyd*" kelimesi şöyle izah edilmektedir: "'*Keyd*', hile çeşitlerinden birisidir. Onun övüleni de vardır, yerileni de. Ama daha çok, yerileni kullanılır. İstidrâc ve mekr de aynen böyledir. Bunun bir kısmı beğenilen hile olduğu için Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "*...İşte Biz Yusuf'a böyle bir tedbir (hile) öğrettik...*" (Yûsuf: 76)

Bazı âlimler, Allah'ın bu kelime ile azabı kastettiğini söylemişlerdir. Ama doğrusu bu kelime, sonu azap olan mühlet verme anlamındadır.

Târîfât adındaki eserdeki izahat ise şu şekildedir: "'*Keyd*', bir başkasına gizlice zarar vermek istemektir. Bu, insanlar tarafından yapılırsa kötü bir hile, Allah tarafından yapılırsa yaratıkların amellerine karşılık vermek için haklı bir tedbirdir."

46. «Yoksa sen onlardan» dünyevî **«bir ücret istiyorsun da,»** bu yüzden **«onlar ağır bir»** malî **«borç yükü altında mı kalıyorlar?»** Ağır bir yükle mükellef mi tutuldular ki senden yüz çeviriyorlar? Yani sen onlardan bunu istemiyorsun. Dolayısıyla senden yüz çevirmekte ve kaçmakta hiçbir mazeretleri yok.

Bu âyet; "*em lehum şurekâ...*" diye başlayan, 41. âyet üzerine mâtuftur.

47. «Ya da gayb» Levh-i Mahfuz veya görünmeyen bilinmeyen şeyler **«onların yanında da onlar mı yazıyorlar?»** Mü'minle kâfirin eşit olduklarına dair verdikleri hüküm ondan mı? Senin ilminden onunla mı müstağnî oluyorlar?

48. «Rabbinin hükmünü», onlara mühlet vermesini ve senin onlara karşı zaferini geciktirmesi hükmünü **«sabırla bekle.»** Acele etmekte ve sıkıntıda **«balık sahibi»** Yunus (a.s.) **«gibi olma. O»** balığın karnında: "*lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn. (Senden başka hiç ilâh yoktur. Seni tenzih ederim gerçekten ben zalimlerden oldum.)*" (Enbiyâ:87) diye **«öfkeli ve pek üzgün»** olarak **«Rabbine yalvarmıştı.»** Yani senin durumun, onun yalvardığı vakitteki hali gibi olmasın. Ondaki sıkıntı ve hiddet sende bulunmasın. Aksi halde, onun başına gelen musîbet senin de başına gelir.

49. «Eğer ona Rabbinden bir nimet», rahmet **«yetişmemiş»**, ulaşmamış **«olsaydı,»** -o, tevbeye muvaffak etmesi ve tevbesini kabul etmesidir- balığın karnından **«o kınanmış»**, rahmetten ve ikramdan kovulmuş **«bir vaziyette ıssız ve ağaçsız boşluğa»** ağaçlar olmayan kumsal bir yere -Râğıb: *"Arâ"* kelimesinin, örtüsü olmayan yer olduğunu söyler- **«atılacaktı.»** Ama Allah ona merhamet etti. Kınanmamış bir vaziyette fakat bünye açısından hasta olarak attı.

50. «Ama Rabbin onu seçti.» Rabbinin nimeti ve rahmeti ona yetişti. Tevbesini kabul ederek kendisine yaklaştırdı. Yeniden vahyine nail eyledi ve onu yüz bin veya daha kalabalık bir topluma gönderdi. **«Ve»** terki daha iyi olan işleri yapmaktan korumak sûretiyle **«sâlihlerden»** salâhta kemâle erenlerden **«kıldı.»** Âyet, sabrın faziletine, peygamberlerin evlâ olan şeyleri terketmiş olabildiklerine, kulun yaptığı hatalardan dolayı pişmanlık duyup Allah'a yalvarmasının ikram vesilelerinden olduğuna, Allah'ın tevfikinin (başarılı kılmasının) kendisinden gizli bir nimet olduğuna ve salâhın, Allah'ın seçtiği kullardan başka kimsenin ulaşamayacağı yüksek bir mevkî olduğuna işaret eder.

51. «O inkâr edenler zikri» Kur'an'ı **«işittikleri zaman neredeyse seni bakışlarıyla yere devireceklerdi.»** Âyette murad edilen mana şudur: Onlar sana olan şiddetli düşmanlıklarından dolayı sana öfke ile göz ucuyla bakarlar. Öyle ki neredeyse senin ayağını kaydırıp yere atacaklar. Bu sadece ve sadece, Kur'an'ı işittikleri zamanki öfke ve kinlerinden dolayıdır. Araplar böyle öfke ile bakanlar için "Bana öyle bir baktı ki, gücü yetseydi neredeyse bakışıyla yere yatıracaktı" derler. İşte âyette murad edilen mana bu kabildendir. Yahut da mana şudur: "Neredeyse sana nazar değdireceklerdi." Çok nazarı değen insana "*ayyân*" derler. Bir hadis-i şerifte "*Göz yani nazar değmesi haktır.*" (24) buyurulmuştur. Bu, gözün bakılan şeydeki eseri vâkîdir, mevcuttur, anlamındadır.

Yâkûp (a.s.) oğullarına, güzellik, güç ve uzun boy verildiği için kendilerine nazar değmesinden korkmuş ve şöyle demişti: "*Ey oğullarım! Hepiniz bir kapıdan girmeyin. Ayrı ayrı kapılardan girin, dedi.*" (Yûsuf: 67) Onlara, göz değmemesi için birbirlerinden ayrılmalarını emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i korumak için: "*Her şeytandan ve zehirli hayvandan, her kem gözden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım,*" der ve: "*İbrahim, İsmail ve İshak peygamberler de böyle derlerdi,*" buyururdu. (25)

24- Hadisi Buharî *"Şüphesiz göz haktır"* şeklinde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/ 583.
25- Hadisi Ebû Davud ve Tirmizî, *Tıb*'da, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de tahric etmişlerdir. 1/236.

Ubâde b. Sâmit (r.a.) şöyle demiştir: Günün ilk saatlerinde Hz. Peygamberin yanına girdim. Onu çok acılı buldum. Akşam üzeri tekrar uğradım, âfiyette buldum. Buyurdu ki: "*Bana Cebrâil (a.s.) geldi ve rukye yaptı. 'Allah'ın adıyla, sana eziyet veren her şeyden, her gözden her kıskançtan ve hasetçiden şifa diliyorum. Allah sana şifa versin,'* dedi." (26)

Rukye; kişinin Allah'a sığındırması, okuması ve o esnada üflemesidir. Rukye, Arapçadan başka dille olursa veya ne ile yapıldığı bilinmezse mekruh görülmüştür. Herhalde bu, içerisinde sihir veya küfür bulunması endişesiyledir. Ama Kur'an'dan bir şey okuyarak veya duâ ile yapılan rukye'lerde mahzur yoktur. Bir hadis-i şerifte: "*Eğer kaderin önüne geçecek bir şey olsaydı, göz olurdu,*" buyurulmaktadır. (27) Yani eğer Allah'ın kaza ve kaderinden başka bir şey helâk edici veya zarar verici olsaydı o nazar değmesi olurdu. Çünkü onun zararı çok şiddetlidir. Yine bir hadis-i şerifte Rasûlüllah Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz göz, insanı kabre, deveyi tencereye sokar.*" (28)

Göz değmesine mâni olan şeyler vardır. Onlardan birisi Hz. Osman'dan rivayet edilen şu olayda anlatılandır: O, gürbüz bir çocuk gördü. "Ona nazar değmemesi için çenesinin çukurunu karartınız," dedi.

Nazar değmesine karşı şifa olan şeylerden birisi de şudur: "*Gözünü döndür de bak bir bozukluk görür müsün?*" anlamındaki âyeti (Mülk: 3), Fatiha Sûresi'ni, Âyetü'l-Kürsî'yi ve aşağıdaki altı şifa âyetini bir kaptaki temiz suya okur ve hastaya içirir. Şifa âyetlerinin bir bölümünün mânâları şöyledir:

1- "*... Mü'min olan kavmin kalplerine şifa versin.*" (Tevbe: 14)

2- "*Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalblerdeki hastalıklar için bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.*" (Yûnus: 57)

3- "*... Onda insanlar için bir şifa vardır...*" (Nahl: 69)

4- "*Biz, Kur'an'dan mü'minler için şifa ve rahmet olan bir şey indiriyoruz...*" (İsrâ:82)

26- Hadisi Müslim, *Tıp*'ta; Tirmizî, *Cenâiz*'de (No:972) tahric etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/ 563.

27- Hadisi Müslim *Sahih*'inde *"Göz (değmesi) haktır. Eğer birşey kaderin önüne geçecek olsaydı, göz geçerdi. Yıkandığınız zaman onu yıkayınız.."* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/583.

28- Hadisi İbnü Adiy *el-Kâmil*'de; Ebû Nuaym da *Hılye*'de tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/253.

5- "*Hastalandığım zaman, O (bana) şifa verendir.*" (Şuarâ:80)

6- "... *De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuz ve şifadır...*" (Fussilet: 44)

Gözü değen kişiye guslettirilip veya abdest aldırılıp onun suyu ile gözdeğenin yıkanması da nazar değmesine şifa sayılmaktadır.

Denildiğine göre nazar değmesinin sebebi şudur: Bir şeye bakan kişi onu güzel bulduğu, beğendiği zaman Allah'a dönmez ve O'nun sanatına bakmazsa Allah, kullarını sınamak için gaflet içinde bakanın cinayeti sebebiyle bakılan şeyde bir hastalık meydana getirir. Sebep olduğu için de bakanı cezalandırır.

Bazıları şöyle derler: "Bakanın gözünden zehirli bir güç çıkar. Ötekinin gözüne ulaşır. Onu ya öldürür telef eder veya hasta eder. Bunun benzerinin bazı yılanlarda bulunduğu söylenmiştir."

Özetle denilebilir ki, şirk olmayan bir şeyle rukye yapmak meşrûdur. Ama gözden sakınmak gerekir. Herhangi bir şeyi gören her mü'minin onu tebrik etmesi ve: "...*Yaratanların en güzeli olan Allah pek uludur,*" (Mü'minûn: 14) anlamındaki âyeti okuması gerekir. Bu âyetten sonra "Allahım! Onu mübarek kıl" der. Çünkü o, bereketle duâ ederse mahzûr olan şeyi başka tarafa çevirir.

Nazarının değdiği bilinen birisinin zararını savmak için insanların arasına girmesi engellenir. Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Devlet kendisine, evinden çıkmamasını emreder. Şayet fakirse kendisine yetecek maîşeti karşılar. Onun zararını insanlardan uzaklaştırır."

Bu izahtan, cüzzamlıların durumları da anlaşılmaktadır. Bu yüzden bazı yörelerde onlar için özel yerler yapmışlardır ki, insanlara karışmasınlar, bulundukları yerlerde onlarla bir olmasınlar.

Kâfirler Hz. Peygamber'in durumuna olağanüstü şaşırdıkları, Kur'an'daki eşsiz ilmî güzellikleri bilmedikleri için ve insanları ondan kaçırmak maksadıyla: «'**O, mutlaka delidir,' derler.**» Aslında onun, en akıllıları olduğunu bilirler.

Görünen o ki bu, "*Ey kendisine zikir (Kur'an) indirilen! Şüphesiz sen delisin.*" (Hicr: 6) demelerine benzer. Nitekim Velîd b. Muğîre, Efendimize "öğretilmiş deli" derdi. Yani ona cinden biri geliyor ve ona öğretiyor, demek istiyordu. Çünkü onların bâtıl hükümlerinin kaynağı, Hz. Peygamber'den duydukları idi. Onların bu iddia ve yargıları, Rasûlüllah'ın şânının yüceliği ve delilinin açıklığı bildirilerek reddedildi.

52. «Halbuki o, bütün âlemler için ancak bir öğüttür.» Kur'an-ı Kerim, insanlar ve cinlerden tüm âlemler için bir öğüt olduğu halde böyle diyorlar. Kur'an dinlerine ait konularda muhtaç oldukları her şeyi bildirmekte ve açıklamaktadır. Öyle olunca Kur'an kendisine indirilen Peygamber hakkında söyledikleri deli lâfı nerede? Yani Kur'an, onun aklının kemâline ve şânının yüceliğine en iyi delâlet eden şeylerdendir. Ona kusur nispet eden, bunu ya cehaletinden, ya da alçaklığından yapar. Çünkü fazileti, ancak erbabı bilir. Şairin şu beyti bu manayı ifade etmektedir:

Kişinin sağlam bir gözü yoksa,
Sabahın aydınlatıcı olduğundan şüphe etmesine şaşılmaz.

Bu âyetteki "*o*" zamirinin, Hz. Peygambere ait olduğu da söylenmiştir. Onun âlemler için bir şeref ve zikir olduğunda şüphe yoktur.

Allah'ın yardımıyla Kalem Sûresi'nin tefsiri bitti.

HÂKKA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 52 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَاقَّةُ (١) مَا الْحَاقَّةُ (٢) وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُ (٣) كَذَّبَتْ
ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ (٤) فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ
(٥) وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (٦) سَخَّرَهَا
عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى
كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ (٧) فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (٨)

1. Hâkka.

2. Nedir o Hâkka?

3. Hâkka'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?

4. Semûd ve Âd, kapılarını çalacak felâketi yalanladılar.

5. Semûd kavmi korkunç bir sesle helâk edildiler.

6. Âd kavmi ise, uğultulu azgın bir fırtına ile yok edildiler.

7. Allah onu, yedi gece sekiz gündüz sürekli bir şekilde

üzerlerine musallat etti. Öyle ki, sen o kavmi, bu süre içerisinde içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmiş görürsün.

8. Bak şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?

1. «Hâkka», kıyametin isimlerinden birisidir. Sözlükte, vacip olan, sabit olan anlamlarına gelir. *"Hakkında şüphe olmayan kıyamet vakti de mutlaka gelecektir..."* (Hac: 7) âyetinde belirtildiği üzere, gelmesi kesin olduğu için bu ad verilmiştir.

2. «Nedir o Hâkka?» Aslı nedir onun? O, hangi halde ve hangi özelliktedir? *"el-Hâkka"*, korkunçluğundan dolayı tekrarlanmıştır. Nitekim meselâ Zeyd'in şanını yüceltmek için; "Zeyd, Zeyd ne?" denilir. Bu tekrarın faydası, kıyametin açık bir şey ve korkunç bir durum olduğunu belirtmektir.

3. Ey Muhammed! **«Hâkka'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?»** Bu cümle, kıyametin korkunçluğunun ve kötülüğünün, yaratıkların bilgi sınırının dışında olduğunu belitmek suretiyle tekid etmektedir. Onun durumunun büyüklüğü, korkunçluğu ve şiddetinini sınırı hiçbir kimsenin anlayış ve zannının ulaşabileceği şeyler değildir, anlamındadır.

4. «Semûd» Sâlih (a.s.)'in kavmi, -bu kelime, az su anlamındaki semd kelimesinden alınmadır- **«ve Âd,»** Hûd (a.s.)'un kavmi **«kapılarını çalacak felâketi yalanladılar.»** *"Kapılarını çalacak felâket"* diye ifade edilen *"el-kâria"* da, kıyametin isimlerindendir. Çünkü çeşit çeşit korkular ve tehlikelerle insanların başlarına gelecektir. Gökyüzüne gelmesi, onun yarılıp parçalanması ile; yeryüzüne ve dağlara gelmesi, ufalanıp toz duman haline gelmesiyle; yıldızlara gelmesi, ışığının sönmesi ve kararmasıyladır.

"el-kâria" kalimesi, aslında yukarıda geçen *"hâkka"* kelimesinin yerini tutacak bir zamirin yerine konulmuştur. Buna sebep kıyametteki, "gelme, kapıyı çalma" anlamına işaret etmesi içindir. Ayrıca bu, kıyametin dehşetini ifadede bir fazlalık sağlar. Çünkü *"kâria"* kelimesi, *"hâkka"* kelimesinin içermediği bazı özellikleri de içerir. Meselâ "Onların başına zamanın kârialarıyani şiddet ve korkuları geldi," denilir. "Kur'an'ın kâriaları" sözü de, insanlardan ve cinlerden korkulduğu zaman okunan âyetler için kullanılır. Allah'ın yüceliği zikredilmek suretiyle, eziyet verenlerin kalplerine vurmak, Allah'ın rahmet ve himayesinden medet ummak için bu âyetler okunur. Âyetü'l-Kürsî ve benzerleri bu âyetlerdendir.

Üzerinde durduğumuz âyet, Mekke'lileri, öldükten sonra dirilmeyi yalanlamalarının sonucundan korkutmaktadır.

5. «Semûd kavmi» -bunlar Araptılar. Yerleri Şam ve Hicaz arasındaki Hicr denilen mevkîdir. Şam'dan hacca gidenler, gidip gelirken orasını görürler.- **«korkunç bir sesle»** yani diğer seslerin üst sınırını aşan şiddetli bir sesle **«helâk edildiler.»** Bu sesten dolayı yeryüzü ve kalpler sallanır ve sarsılır. Bu izahla, üzerinde durduğumuz âyetle, "*Onları korkunç bir ses yakaladı.*" (Hicr: 73) âyeti arasında bir çelişki olmadığı açığa çıkmaktadır.

6. «Âd kavmi ise,» onların yurtları, Ahkâf'ta -Umman ile Yemen'deki Hadramevt arasındaki kumluk bölge- idi. Onlar da Araptılar. Yaratılıştan iri yapılı idiler. En uzunları yüz arşın, en kısaları altmış arşın idi. Ortaları da bu ikisi arasında idi. Onlardan herhangi bir adamın kafası kubbe gibiydi. Semûd'dan daha önce yaşamış olmalarına rağmen, âyette onlardan sonra anılışlarının sebebi, aşırı sapıklardan daha aşırı sapıkların anılmasına bir geçiş olması içindir.

«Uğultulu azgın bir fırtına ile yok edildiler.» Bu, batıdan esen rüzgârdır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Ben saba rüzgârı ile zafere ulaştım. Âd batı rüzgârı ile helâk oldu,*" buyurmuştur. (1)

"*Uğultulu*" diye ifadelendirdiğimiz "*sarsar*" kelimesi, eserken sesi kuvvetli veya çok soğuk, soğukluğu ile ekinleri ve bitkileri yakan anlamındadır. Çünkü "*es-sır*" kelimesi, şiddetli soğuk mânâsındadır. "*Azgın*" diye ifadelendirilen "*âtiye*" kelimesi de esmekte normal sınırları aşan rüzgâr anlamındadır.Sanki o, kendisiyle görevli olanın yanından fırlamış ve zaptedilmesi imkânsız olmuştur. Rüzgârlar Azrail'in yardımcıları, Mîkâil'in emri altındadır.

Rivayet edilmiştir ki: "Rüzgârlardan çıkan her şey mutlaka bir takdire göredir. Allah'ın Âd kavmine olan öfkesi artınca, bekçisinin kontrolünden çıkan bir rüzgâr onlara felâket getirmiştir. Bundan dolayı bu rüzgâra "*âtiye*" denilmiştir."

Âyetin anlamının şöyle olması da muhtemeldir: Bu rüzgâr, Âd kavmi üzerine gelen ve engellemek için bir binayı siper edinmek, bir dağa sığınmak, bir çukura gizlenmek gibi hiçbir çaresi bulunamayan bir rüzgârdır. Çünkü o

---

1- Hadisi Buhârî, Müslim ve *Müsned*de Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/262.

rüzgâr onları gizlendikleri yerden söküp çıkarıyor ve helâk ediyordu.

7. **«Allah onu, yedi gece sekiz gündüz sürekli bir şekilde»** peşpeşe veya nesillerini kesen kesiciler olarak **«üzerlerine musallat etti.»** *"Musallat etti"* diye ifade edilen *"sehhara"* kelimesinin mastarı olan *"teshîr"*, bir şeyi özel bir maksada zorla sevketmek anlamındadır. Âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ bu nitelikteki rüzgârı, kâhir kudreti ile dilediği şekilde Âd kavmi üzerine musallat etti. Bu rüzgârın üç özelliği vardır. Bunlar:

1- Sürekli peşpeşe esmesi,

2- Üzerine uğradığı tüm bereketlerin kökünü kazıyıp, hayırları kesici olması,

3- Onların arkalarını (nesillerini) kesici olması. Kesici anlamında olmak üzere "*husûm*" denilmiştir. Kılıç, hasmın ulaşmak istediği düşmanlığı kesip uzaklaştırdığı için ona da "*husâm*" denilmiştir.

Âyetteki günler, Şevval ayının son sekiz gününün iki çarşambası arasındaki kocakarı soğuğudur.

«Öyle ki,» Ey Muhammed! -veya görme özelliği olan kişi!- o zaman onlarla beraber olsan **«sen o kavmi,»** Âd kavmini **«bu süre içerisinde»** o gecelerde ve gündüzlerde **«içi boş»** yere düşmüş, içleri yenmiş, içerisinde hiçbir şey olmayan **«hurma kütükleri gibi yere serilmiş görürsün.»** Yani onlar boylu boslu, iri kıyım ölüler olarak yere dökülmüşlerdir. Sanki içi boş dalsız hurma kütükleridirler. Onların bedenlerinde ruhları bulunmadığı için içi boş hurma kütüğüne benzetilmişlerdir.

Bir de şöyle denilmiştir: "Rüzgâr onların ağızlarından girer, karınlarında ne varsa hepsini dübürlerinden dışarı çıkarır. Onlar da içi boş hurma ağacı gibi olurlar."

Bu ifadeler, onların iri yaratılışlı, ve cüsseli insanlar olduklarına işaret eder. Bunun için: "*...Bizden daha kuvvetli kim var? dediler...*" (Fussilet: 15)

8. «Bak şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?» Yani onların büyüklerinden ve küçüklerinden, erkeklerinden ve kadınlarından Müslüman olmadan kalan birini göremezsin. Bu sözün, kalan bir şahıs anlamında olması da caizdir.

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا
رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ
فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

9. Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler hep o hatayı işleyegeldiler.

10. Rablerinin peygamberlerine isyan ettiler. Bunun üzerine O da kendilerini şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.

11. Şüphesiz su kabardığında, sizleri gemide Biz taşıdık.

12. Tâ ki onu, sizin için bir ibret yapalım ve öğrenen kulaklar onu öğrensin.

9. Musa'nın **«Firavun,»**'u, -onun aşırı kibirinin son haddini ifade için sadece Firavun anıldı- **«ondan öncekiler»** Âd ve Semûd kavimlerinin dışında Firavun'dan önce yaşayan kâfirler **«ve altı üstüne getirilen beldeler»** Lût kavmi ve köyleri **«hep o hatayı»** -öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr da bu cümledendir- **«işleyegeldiler.»**

Allah Teâlâ, Lût kavminin köylerini üstlerine çevirdi. Bu çeviriş onları yere batırmakla oldu. O köyler beş tane idi. Bunlar; Sa'be, Sa'de, Amra, Düma ve Sedûm'dur. Bunlar köylerin en büyükleridir. Lût kavminin helâk ediliş sebebi, onların daha önce hiçbir âlemin işlemediği büyük kötülükler işlemiş olmalarıdır.

10. Her ümmet **«Rablerinin peygamberlerine»**, kendi peygamberlerine, yaptıkları kötü işlerden nehyettikleri zaman **«isyan ettiler.»** Bu âyette *"Pegamber"* sözü tekil kullanılmıştır ama, peygamberler anlamındadır. **«Bunun üzerine O da»**, Allah da **«kendilerini»** onlardan her bir kavmi ceza ile **«şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.»** Onların cezası diğer kâfirlerin cezasından daha fazla idi. Çünkü günahları daha çirkindi.

Allah Teâlâ, Hz. Nûh'u yalanlayanları suda boğdu. Onlar, Nûh (a.s.)'la birlikte gemiye binenlerin dışında tüm yeryüzü halkı idi. Lût (a.s.)'un Medâin'ini emrettiği melekler vasıtasıyla yeryüzünden söktükten sonra rüzgârın sırtına yükledi. Sonra onları evirdi çevirdi, üzerlerine taş yağdırdı. Firavun'u ve ordusunu Kızıl Deniz'de veya Nil Nehri'nde boğdu. İşte tüm âsî milletler çirkin amellerine göre cezalandırıldılar. Uygun bir karşılık gördüler. Bütün bunlar Kureyşlileri korkutmakta ve onları yalanlamaktan sakındırmaktadır. Yine bunda akıl sahiplerini uyandıran ibretler vardır.

11. «Şüphesiz su kabardığında,» normal sınırları aştığında dünyadaki en yüksek dağın yirmi beş arşın daha üstüne kadar yükseldiğinde, ey insanlar! **«Sizleri»** atalarınızı -ki siz de onların sulplerindesiniz, dolayısıyla sanki bizzat taşınan sizlersiniz- **«gemide»** yani Nûh'un gemisinde **«Biz taşıdık.»** Âyetteki *"sizi taşıdık"* ifadesinde, taşıma ile edilen iyiliğe dikkat çekilmektedir. Çünkü babalarının kurtuluşu, onların doğumlarına sebeptir. *"Gemi"*, akan giden anlamına gelen "*câriye*" kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü gemi suyun üstünde akar, gider. Onları taşımaktan murad, tûfan günleri bitene kadar suyun üstüne yükseltmektir.

Âyet şu anlamdadır: "Sizi su üstünde yürüyen gemilerde emrimizle ve korumamızla boğulmaktan muhafaza ettik." Bu ifade, onların kurtuluş kaynağının Allah'ın koruması olduğuna ve geminin sadece şeklî bir sebep olduğuna dikkat çekmektedir.

12. «Tâ ki onu,» mü'minleri kurtarmak ve kâfirleri boğmaktan ibaret olan fiili **«sizin için bir ibret»** yaratanın kudret ve hikmetine, kahrındaki kuvvete ve rahmetinin genişliğine bir delil **«yapalım ve»** öğrenilmesi gerekeni **«öğrenen»** yani anarak ve hakkında düşünerek öğrenmek şânından olan, onunla ameli bırakarak zayi etmeyen **«kulaklar onu öğrensin.»**

Öğrenmek anlamındaki "*el-va'yu*" kelimesi, aslında bilgiyi muhafaza etmek demektir. İnsanın bir şeyi kendisinin dışında bir kapta korumasına da *"îyâ"* denilir. Hz. Peygamber (s.a.v.). Hz. Ebû Bekir'in kızı Esma'ya şöyle buyurmuştur: "*Sen muhafaza etme (tutma), sonra Allah da sana karşı muhafaza eder (tutar.)*" (2) Şâirin şu beytinde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır:

2- Hadisi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Lâfzı şu şekildedir: *"Allah yolunda harca, koruma (yani tutma, cimrilik etme) Allah da sana karşı korur (senden, ihsanını tutar.)"* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/473.

Üzerinden uzun zaman geçse bile hayır kalır.
Kötülük, muhafaza ettiğin en kötü azıktır.

Âyette "öğrenen kulaklar" denilmemiş, tekil ve belirsiz olarak "*öğrenen kulak*" denilmiştir. Bu, anılan kıssayı öğrenen, içinde tutan kulakların az olduğuna delâlet etmesi içindir. Yani bu kıssayı öğrenenler sadece insanlara anlatmak, onları kurtuluşun tek çaresi olan imana teşvik etmek, alçaltan küfürden sakındırmak için öğrenirler. Tâ ki kurtuluşa sebep olsunlar.

Keşşâf tefsirinde şöyle denilmektedir: "Tek bir kulak, Allah'tan gelenleri öğrendiği ve akıl ettiği zaman, Allah katında mahşerî bir kalabalık gibidir. Onun dışındakiler yer gök arasını bile doldursalar önemsenmezler."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Allah'ın, kendisine öğrenen bir kalp verdiği kişi kurtulmuştur.*" (3)

Bilginlerden birisi âyette söz konusu olan kulağı şöyle açıklamıştır: "Bunlar, Allah'ın ezelde hitabını işittirdiği kulaklardır. Onlar Hak'tan olan her hitabı öğrenirler."

Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bana: 'Sen çok fazla hadis rivayet ediyorsun. Başkaları senin kadar rivayette bulunmuyor,' dediler. Şu cevabı verdim: 'Şüphesiz muhacirler ve ensar mallarının işleriyle meşguldüler. Bense fakir bir adamdım. Rasûlüllah'tan hiç ayrılmaz, azığıma kanaat ederdim. Birgün efendimiz bana şöyle buyurdu: "*Bir kimse, ben sözümü bitirene kadar elbisesini yayar sonra toplarsa benim her söyleyeceğimi öğrenecektir.*" Ben siyah beyaz çizgili elbisemi üzerime yaydım, o sözünü bitirince göğsümün üzerine topladım. Ondan sonra Rasûlüllah'ın sözlerinden hiçbir şey unutmadım. (4)

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ
فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾

3- Hadisi Beyhakî: "*Kendisine ... kalp rızık olarak verilen kurtulmuştur.*" lâfzıyla tahrîc etti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 215.

4- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî *Kitâbu'l-İlm*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/21. Buradaki rivayet mânâ olarak alınmıştır.

وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَا
وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ
لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

13. Sûra bir üfürüş üfürüldüğü zaman,

14. Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir kere vuruluşta darmadağın olduğu zaman,

15. İşte o gün olan olur.

16. Ve gökyüzü yarılır. O gün o, zayıftır.

17. Melekler de onun etrafındadır. O gün Rabbinin Arş'ını, onların üstünde sekiz melek yüklenir.

18. O gün (Allah'a) arzolunacaksınız. Size ait hiçbir sır gizli kalmaz.

13. «Sûra bir üfürüş üfürüldüğü zaman...» Önceki âyetlerde kesin olan kıyameti yalanlayanların helâk edilmesi ile şânının büyüklüğü belirtildikten sonra bu âyetle bizzat kendisinin ve nasıl kopacağının izahına başlanılmıştır.

"Üfürme", ağızdan nefes çıkarmadır. *"Sûr"* da, göklerden daha geniş, nurdan bir boynuzdur. Onu Allah'ın emri ile İsrâfil üfler. Çok büyük bir ses çıkar. İnsanlar bu sesi işitince Allah'ın diledikleri hariç hepsi ölürler. Bu âyette murad olunan, birinci üfleyiştir. Bu sûra üflenince canlı hiçbir şey kalmaz ölür, âlem harap olur. Âyette *"vâhide"* denilmesi tekid içindir. Çünkü *"nefha"* zaten sadece bir kez olur.

14. «Yeryüzü ve dağlar» ilâhî bir kudretle yerlerinden sökülüp **«kaldırılıp»** peşinden akıp giden kum yığını ve tozduman olana kadar, tekrara ihtiyaç duymadan **«birbirine bir kere vuruluşta darmadağın olduğu zaman,»**

15. «İşte o gün olan olur.» Kıyamet kopar. Bu âyette geçen "*vâkıa*" kelimesi de kıyametin isimlerinden birisidir. Vukûu kesin olduğu için bu adı almıştır. Yani durum böyle olunca vaadolunduğunuz kıyamet kopar. Yahut da mana şudur: "Büyük musîbet iner." O da kıyamet çığlığıdır. Bu cümle, yukarıdaki "*sûra bir üfürüş üfürüldüğü zaman*..." âyetinin cevabıdır.

16. «Ve gökyüzü yarılır.» Allah'ın murâd ettiği büyük bir iş için yani meleklerin inmesi için açılır. Bir başka âyette şöyle buyurulmuştur: "*O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.*" (Furkân: 25) İşte bu sebeple **«O gün o»** gökyüzü, **«zayıftır.»** Sıkı ve sağlamken, kuvveti düşük sarkık bir hâl alır.

17. «Melekler de onun», gökyüzünün **«etrafındadır.»** Yani barınakları olan gökyüzü yarılır, onlar da onun kenarlarına köşelerine sığınırlar. Bu, Allah Teâlâ'nın gelmesinden önce olur. İnsanlar cehennemden korkarak kaçtıkları zaman, melekleri saf saf dizilmiş bir vaziyette görürler. Onları geçemezler. Melekler onları kovarlar. **«O gün Rabbinin Arş'ını,»** -o, büyüklüğünü Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği büyük bir cisimdir. Çünkü onun ufuklardaki durumu, bedendeki kalp gibidir- **«onların»**, etrafta olan meleklerin **«üstünde sekiz melek yüklenir.»**

Rivayet edildi ki: "Bu sekiz meleğin, ayakları yedi kat yerin dibindedir. Arş, başları üzerindedir. Onların başları öne eğik, Allah'ı tesbih eder haldedirler." Dahhâk'tan gelen rivayete göre onlar, meleklerden sekiz saftır. Sayılarını Allah'tan başka kimse bilmez. Azamete ve heybete daha uygun olduğu için ilk izah, en münasip olanıdır.

18. «O gün (Allah'a) arzolunacaksınız.» Yani sorgulanacak, hesaba çekileceksiniz. Sorgulama, durumlarının bilinmesi için askerin sultana arzedilmesine benzetilerek, arz kelimesi ile ifade edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre, kıyamette üç arz vardır. Bunların ikisi özür beyanı, delil getirme ve azarlama arzıdır. Üçüncüsünde ise kitaplar açılar. Kurtuluşa eren, kitabını sağından; helâk olacak olan da solundan alır.

«**Size ait hiçbir sır gizli kalmaz.**» Yani sırlarınızdan hiçbirisi Allah'a gizli kalmaksızın arzolunursunuz. Arz, durumu açığa çıkarmak ve adaletteki mükemmeliyeti göstermek içindir. O halde bu, kıyamet günü insanlara karşı gizli olmaz. Nitekim bir âyette: "*O gün sırlar ortaya dökülecek.*" (Târık: 9) buyurulmaktadır.

Keşşâf yazarı Zemahşerî şöyle der: "Bu âyette geçen *'hâfiye'* kelimesi, dünyada Allah tarafından gizlenen hâl, sır anlamındadır. *'Sirrun'* ve *'serîre'* ise gizlenen, örtülen anlamındadır. Kıyamet gününde mü'minlerin durumları açığa çıkınca sevinçleri artar. Başkalarının durumları açığa çıktığında ise keder ve utanç meydana gelir. Âyet-i kerime, insanları günah işlemekten menetmekte son derece etkilidir. Çünkü günah kişiyi yaratıklar arasında rüsvay eder. İnsanın kalbi öyle bir durumda olmalı ki, bir tabağa konulup da insanlar arasında dolaştırılsa, içerisinde utanç verecek hiçbir şey bulunmasın. İşte bu, ihlâslı ve fedakâr kişilerin özelliğidir."

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ
فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ
﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا
دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

19-20. Kitabı sağ eline verilen der ki: "İşte, alın kitabımı okuyun, doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı kesin biliyordum."

21-23. Artık o, meyveleri (almak isteyenlere) yakın, yüce bir cennette hoşnut olacağı bir hayat içindedir.

24. Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık âfiyetle yeyin, için.

19-20. Kitabı sağ eline verilen der ki:» Bu âyet, önceki âyetteki arz olayının detayıdır. *"Kitaptan"* maksat, Hafaza melekleri tarafından yazılan ve içerisinde en ince teferruatına kadar ameller bulunan yazılı vesikalardır. Bu gruptakilerin kitaplarının verilme yönü, kendilerine saygı için *"sağ taraf"* diye belirtilmiştir. Çünkü sağ, mübarek ve uğurlu sayılır. Bunlardan maksat, iyi halli olan mü'minlerdir. Çünkü onların Allah katında bir dereceleri vardır.

«'İşte,» ey ailem, arkadaşlarım **«alın kitabımı»**, alın **«okuyun,»** der. Bunu sevincinden dolayı söyler. Çünkü kitabı sağ tarafından verilince bilir ki o, cehhenmeden kurtulan, cenneti hakedenlerdendir. Başkaları da elde ettiği bu sonuca sevinsinler diye bunu açıklamak ister.

"Kitâbiyeh" kelimesinin sonundaki *"hâ"* harfi, vakf, istirahat ve sekt içindir. Dolayısıyla normalde duruldudğunda okunur, geçildiğinde okunmaz. Çünkü bu harf, üzerinde durulan harfin harekesini korumak için getirilmiştir. O halde durulduğu zaman kalıp, geçildiğinde düşürülmesi gerekir. Şu kadar var ki, yedi kurranın hepsi bu harfin ister durulsun, ister geçilsin her yerde sabit kalacağı konusunda hemfikirdirler. Bunu, ilk mushafın yazısına uyarak, vaslı (geçmeyi), durma yerine tutarak söylemişlerdir. Zira bu harf, Kur'an-ı Kerim'in her tarafında sabit tutulmuştur. Bunlar: *"Kitâbiyeh, hısâbiyeh, mâliyeh, sultâniyeh"* (Kâria sûresindeki) *"mâhiyeh"* kelimeleridir. Böylece anlaşılmış oluyor ki, vasl halindeki genel kuralı bozmamak için vakfı tercih müstehaptır. Çünkü vasl halinde o harfin isbatı, mushaftaki hatta itibarla olmaktadır. Bu *"hâ"* ancak sakin olur. Hareke verilmesi hatadır. Zira harekeli harf üzerinde vakf caiz değildir. *"Sekt hâ"* sı (hâu's-sekt) Kur'an'da yedi yerdedir. Bunlar: *"Lem yetesenneh"* (Bakara: 259), *"Fe bi hüdâhümüktedih"* (En'am: 90), *"Kitâbiyeh"* (Hâkka: 19), *"Hısâbiyeh"* (Hâkka: 20,26), *"Mâliyeh"* (Hâkka: 28), Sultâniyeh" (Hâkka: 29), *"Mâhiyeh"* (Kâria: 10) tir.

*"el-kâdiye*h", *"hâviyeh"*, *"âliyeh"*, *"dâniyeh"* ve benzeri kelimelerdeki *"hâ"*ise müenneslik (dişilik) *"hâ"* sıdır. Onlar üzerinde durulur.

«Doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı kesin biliyordum.'» Buradaki hesap, muhasebe manasınadır. O, kulların amellerini ister hayır olsun, ister şer olsun âhirette sayıp dökmektir. Âyetin anlamı şudur: Ben bildim ve yakînen inandım ki, ilâhî hesap divanında hesabımı karşımda bulacağım ve âhirette hesaba çekileceğim.

Kur'an'ın birçok yerinde "*zan*" kesin bilgi anlamında kullanılır. Şu âyetlerde "*zan*" kökünden gelen kelimeler bu kabildendir: "*...Allah'a kavuşacaklarını kesin bilenler ise şöyle dediler...*" (Bakara: 249) Onlar âhirete inanan mü'minlerdir. "*...Davud kendisini denediğimizi bildi de Rabbine istiğfar etti...*" (Sâd: 24) Yani kuvvetli âlametle kesin olarak bildi ve inandı.

Keşşâf tefsirinde şöyle denilmektedir: "Âdetlerde ve ahkâmda galip, ilim makamında olduğu için zan, ilim makamına tutulmuştur. Meselâ kesin gibi zannediyorum ki iş şöyle şöyledir, denilir."

21-23. **«Artık o,»** yani kitabı sağ tarafından verilen **«meyveleri»** almak isteyenlere **«yakın,»** ayakta duranın, oturanın ve yatanın hiç yorulmadan uzanıp alabileceği bir mesafede, ağzına yaklaşmasını istediğinde yaklaşır. Dünya meyveleri ise böyle değildir. Çünkü onların toplanmasında ve elde edilmesinde çok defalar meşakkat ve yorgunluk bulunur. Ancak elin faaliyetiyle yenilebilir. **«Yüce bir cennette»** yeri yüksekte olan, çünkü o, gökyüzündedir. Cehennem de yerin dibinde olduğu için alçaktır. Ya da maksat, yüksek derecelerde ve binalardadır. **«Hoşnut olacağı»** içerisinde yaşayan kişinin razı olacağı **«bir hayat içindedir.»** *"Hayat"* diye ifade edilen "*îşe*" kelimesi, bir yaşama biçimi anlamındadır. "Meâş" ve "meîş" de aynı anlama gelirler. Kişinin yaşantısı ona bağlı olduğu için maîşet kelimesi de bu kökten türemedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Ey Allah'ım! Âhiret hayatından başka hayat yoktur,"* buyurmuştur. (5)

O hayattan şu üç şeyi içine aldığı için razı olunur:

1- İçerisinde zerre miktarı kötülük ve kir bulunmayan sırf menfaat oluşu,

2- Sürekli olup, kaybolmasının ve son bulmasının beklenmemesi,

3- Ondan razı olan kişiyi yüceltme ve ona ikram kasdının bulunması.

Kitabı sağ tarafından verilenin yaşantısı bu üç özelliği içerisine alır. Dolayısıyla tam anlamıyla razı olunan bir hayattır.

İbnü Abbas cennette bu hayatı yaşayanları şöyle tefsir eder: "Yaşarlar, ölmezler. Sıhhatlidirler, hasta olmazlar. Nimetlenirler ve ebediyyen fakirlik görmezler."

24. Dünyada **«geçmiş günlerde yaptıklarınıza»** ve daha önce yaptığınız sâlih amellerinize **«karşılık âfiyetle»** kolayca, hiç yutkunma zorluğu çekmeden **«yeyin, için.»** Âyetteki emir, bu fiillerin mübahlığına ve ikram olduğuna delâlet içindir. Bir teklif değildir. Âhiretin teklif yeri olmayışının za-

---

5- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî Sehl b. Sa'd'den şu lâfızla rivayet etmişlerdir: "Biz hendek kazıp, toprağı omuzlarımızda taşırken Rasûlüllah yanımıza geldi ve: *"Allah'ım! Âhiret hayatından başka hayat yoktur. Muhacirleri ve ensarı bağışla."* buyurdu. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 8/268.

ruri sonucu olarak böyle anlaşılmalıdır. Yemekle içmek birbirinden hiç ayrılmayan şeyler oldukları için, âyette ikisi birlikte anılmıştır. Bu yüzden başka yerlerde zikredilmiş olsa da burada elbiseler anılmamıştır. Kitabı sağ eline verilenlere orada: "Cennetin yemeğinden, meyvelerinden yiyiniz. İçeceklerinden de içiniz," denilir.

Âyetteki *"geçmiş günlerde yaptıklarınız"* dan maksat, Mücahid'e göre, oruç tutulan günlerdir. O zaman mana şöyle olur: "Oruç tuttuğunuz günlerde, özellikle sıcak günlerde, Allah rızası için yemeyi, içmeyi terketmenize mukabil, âfiyetle yiyiniz, içiniz."

Büyüklerden bir zat, birinin rüyasında görülmüş. Kendisine: "Allah sana ne yaptı?" diye sorulmuş. Şu karşılığı vermiş: "Rahmetle davrandı. Ey yemeyen kişi, ye! İçmeyen kişi, iç!" dedi. "Ey okumak için geceyi bölen, ye!" demedi. "Ey savaş günü sebat gösteren, iç!" demedi. Çünkü bu, hikmetin gereği değildir.

Rivayet edildiğine göre Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Ey sevdiklerim! Dostlarım! Size dünyada uzun uzun baktım. İçeceklerden uzak durduğunuz için dudaklarınız çatladı. Gözleriniz çukurlaştı, karınlarınız çekildi. Artık bugün nimetlerinizin içinde olunuz. Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık yiyiniz, içiniz." (6)

وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِى لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾
وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَٓا اَغْنٰى
عَنِّى مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّى سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾
ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ

6- İbnü'l-Münzir, Yusuf b. Yakub'dan: *"Bana ulaştı ki, kıyamet günü geldiği zaman..."* diye başlayan bir lâfızla tahric etti. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/262.

(٣٢) إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ (٣٣) وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ
الْمِسْكِينِ (٣٤) فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ (٣٥) وَلَا طَعَامٌ إِلَّا
مِنْ غِسْلِينٍ (٣٦) لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ (٣٧)

25. Kitabı sol eline verilen ise, der ki: "Keşke bana kitabım verilmeseydi.

26. Ve hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.

27. Keşke o (tattığım ölüm) kesin bir son verici olsaydı.

28. Malım bana hiçbir fayda vermedi.

29. Saltanatım da benden (alınıp) yok oldu."

30. "Onu yakalayın da bağlayın.

31. Sonra onu atın cehenneme.

32. Sonra da boyu yetmiş arşın olan bir zincirle oraya sokun.

33. Çünkü o, Yüce Allah'a inanmıyordu.

34. Yoksula yemek vermeye teşvik etmiyordu.

35. Bu yüzden bugün onun için orada candan bir dostu yoktur.

36. Gıslînden başka yiyecek de yoktur.

37. Onu günahkârlardan başkası yemez."

25. «**Kitabı sol eline verilen ise,**» onu alır ve içerisindeki kötü amelleri görür, kederle, üzülerek ve içerisindekinden korkarak «**der ki:**» Ey mahşer halkı! «**'Keşke bana**» bütün kötülüklerimi toplayan «**kitabım verilmeseydi.**» Böylelerine kitaplarının soldan verilmesi kendilerine hakaret içindir. Çünkü sol, uğursuz kabul edilen yöndür. Zira kişi, sol eli arkasına bükülerek yakalanıp götürülür.

26. «**Ve**» kötü sonucunu görünce yine der ki: «**Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.**»

27. «**Keşke o**» tattığım ölüm -her ne kadar daha önce ölüm anılmamış olsa da makamın delâletiyle anılmış gibi olduğu için "o" zamiri, ölüm yerine kullanılmıştır. Bu âyette üzüntüyü açığa vurmak ve temenni tekrar edilmiştir.- «**kesin bir son verici olsaydı.**» Yani benim hayatıma ve işime son verseydi, ben bir daha diriltilmeseydim, der. Kitabını gözden geçirdiğinde, ilk ölümün devam etmesini, hesap için diriltilmemesini, başına gelen utanç ve kötü akıbetle karşılaşmamayı temenni eder. Keşke şu hâl, benim işimi bitiren hâl olsaydı diyerek, o hâlinin yerinde hayata kesin son veren bir ölümün olmasını temenni eder. Bunu, içinde bulunduğu hâlin, ölümden daha acı olduğunu görünce söyler. Halbuki o, dünyada iken, en kötü olarak ölümü bilirdi. Bir şâir şöyle der:

Ölümden daha şerli bir şey! Öyle ki onunla karşılaştırsan,
Ölüm çok büyük bir şey olduğu halde ölümü temenni edersin.

28. «**Malım**» yani dünyada bana ait olan mallarım ve taraftarlarım «**bana hiçbir fayda vermedi.**» *"Fayda vermedi"* diye mânâlandırılan *"mâ eğnâ"* terkibi, *Keşşâf* adındaki tefsirde, inkâr anlamı taşıyan bir soru olarak algılanmış ve: "Bana ait olan zenginlik, bana ne fayda verir ki? Ömrümü onun uğrunda feda edip, tükettim," şeklinde açıklamıştır. Bunun anlamı şudur: Dünyada topladığım mallar, âzâba karşı hiç bir fayda vermedi. Benden azabı gidermedi. Bana fayda vermek şöyle dursun, âhiretten alıkoydu ve zarar verdi. Bu mânâ şu âyetlerdeki anlama uygun düşmektedir: *"O helâk olduğu zaman malı kendisini kurtaramaz."* (Leyl: 11) *"Onu malı ve kazandığı şey kurtarmadı."* (Leheb: 2) *"...Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez..."* (Câsiye: 10)

29. «**Saltanatım da benden**» alınıp «**yok oldu.'**» Saltanat, otorite imkânı demektir. Sultan kelimesi bu kelimeden türemedir. Yani benim mülküm ve insanlar üzerindeki otoritem ve hakimiyetim yok oldu. Muhtaç ve düşkün bir halde kaldım.

30. Allah o gün, cehennemde azap etmekle memur olan cehennem meleklerine yani zebanilere: «'**Onu yakalayın da bağlayın.**» Yani Rabbine isyan eden bu adamı yakalayın, ellerini demir bukağı ile boynuna toplayıp bağlayın. Başı hareket etmesin, buyurur.

Fıkıhta, bir adamın kölesinin ellerini boynuna bağlaması, mekruh sayılmıştır. Çünkü bu cehennem ehlinin cezasıdır.

31. «Sonra onu atın cehenneme.» Cehennem kelimesinin fiilden önce anılması, atma işinin sadece cehenneme mahsus olduğuna işaret eder. Yani onu başka yere değil, sadece cehenneme atın. Sadece cehennemde yakın. O cehennem en büyük ateştir. Böylece ceza, günaha uygun düşer de insanlara büyük görünür.

32. «Sonra da boyu yetmiş arşın olan» ateşten **«bir zincirle oraya sokun.»** Âyetteki *"feslükûhü"* fiilinin mastarı olan "silk" bir kimseyi ip, bağ ve başka bir şeyle sokmak demektir. Günahkâr kişiyi yakalamak, elini boynuna bağlamak, cehenneme atmak ve bu nitelenen zincirle sokmak konusunda emredilenler birbirini takip etmekle birlikte, son emir, kendisinden öncekilerden daha şiddetli daha korkutucudur. Âyetin anlamı şudur: Kişinin bedenine zincir sararak, çepeçevre kuşatarak cehenneme atınız. İnsan o zincirin içerisinde sıkışır, tahammülsüz kalır.

Âyette geçen *"zirâ - arşın,"* kelimesi konusunda müfessirlerden birisi şöyle der: "O, bildiğimiz arşındır. Tanıdığımız ve elde edebildiğimiz bir şeyle hitap olunduk."

Hasan Basrî ise: "Buradaki *'arşın'*ın ne olduğunu Allah bilir," der.

Ka'b'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "Dünyadaki demirlerin tümü toplansa, âhiretteki o zincirin bir halkasına denk olmaz. Onun bir halkası bir dağın üzerine konulsa, dağ kurşun gibi erir. Zincir kişinin ağzından girer, arkasından çıkar. Fazlası boynuna ve bedenine dolanır. Onunla kendisi ile şeytanı arası yaklaştırılır."

Ben derim ki: Bu, kâfirin azabıdır. Çünkü hadiste geldiği üzere onun cesedi, bir tarafından bir tarafı üç günlük yol mesafesi büyüklüğündedir. Azı dişi, Uhud Dağı kadardır.

Anlatıldığına göre bir genç, sabah namazında şeyhlerden birinin arkasında cemaate iştirak etti. Bu şeyh Hâkka sûresini okudu. Üzerinde durduğumuz otuz ve otuz birinci âyetlere gelince genç bir çığlık attı ve bayılıp yere düştü. Şeyh namazı tamamlayınca: "Bu kim?" dedi. Şeybe: "Allah'tan korkan sâlih bir genç. Onun, yaşlı bir annesi var, bu oğlundan başka kimsesi yok," dediler. Bunun üzerine Şeyh: "Onu kaldırıp yüklenin de annesine götürelim," dedi.

Cemaat şeyhin dediğini yaptı. Annesi bunu görünce feryad etti, döndü ve: "Oğluma ne yaptınız?" dedi. "Biz bir şey yapmadık. Ama o, cemaate katıldı. Kur'an'dan korkutucu bir âyet duydu, onu dinlemeye dayanamadı. Bu Allah'ın emri iledir," dediler. Kadın: "O, hangi âyet? Onu okuyun da ben de dinleyeyim," dedi. Şeyh o âyeti okudu. Âyet gencin kulağına ulaşınca tekrar bir nârâ attı. Allah'ın emri ile onun rûhu çıktı. Anne bunu görünce o da cansız yere yıkıldı.

33. «Çünkü o,» sanki, "O ne ne yapmış ki bu şiddetli azapla azap ediliyor?" diye soruldu da şöyle cevap verildi: **«Yüce Allah'a inanmıyordu.»** Allah'ın büyüklükle, yücelikle nitelenmesi, sadece O'nun büyüklüğe müstehak olduğunu bildirmek içindir. Büyüklüğü ve yüceliği kendisine nispet eden kişi, cezaların en büyüğünü haketmiştir.

34. «Yoksula yemek vermeye teşvik etmiyordu.» Yani kendi malından vermek ve yedirmek şöyle dursun, ailesini ve başkalarını bile fakire yemek yedirmeye teşvik etmiyordu. Âyette yapmamanın değil de teşvik etmemenin zikredilmesi, teşviki terkeden böyle olursa, fiili terkedenin nasıl olacağının bilinmesi içindir. Yani o daha şiddetlidir.

Âyette fakiri yardımdan mahrum etmek, küfürle yanyana getirildi. Bu, onun günahının büyüklüğüne delâlet etmesi içindir. Bu, şu âyette belirtildiği üzere kâfirlerin özelliğidir: "*Zekâtı vermeyen müşriklerin vay haline!*" (Fussilet: 6-7) İmam Şâfiî bu âyetle, kâfirlerin şeriatla mükellef oldukları hükmünü çıkarmıştır.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir: "Bu söz, kâfirlerin dinin hükümleri ile mükellef olduklarına delildir. Bu, onların namaz kılmamak, zekât vermemek, yasaklardan ve günahlardan kaçınmamak gibi fürûâta uymadıkları zaman cezalandırılacakları anlamındadır. Yoksa kâfir oldukları halde bu amelleri yapmakla mükellef oldukları mânâsında değildir. Çünkü kâfirler kendilerinde eda ehliyeti olmadığı için bu mânâda mükellef değildirler. Çünkü eda ehliyeti, bir fiili yapmakla sevabı haketmeye bağlıdır. Kâfirlerin amellerine ise sevap yoktur. Vücûp ehliyeti (hak ve sorumluluk sahibi olma ehliyeti) -fıkıh usulünde belirtildiği üzere- eda ehliyetini gerektirmez. Yani kişi vücûp ehliyetine sahip olduğu halde, eda ehliyetine sahip olmayabilir."

Velhasıl kâfirler, fürû ile sadece cezalandırılma konusunda muhataptırlar.

Rivayet edildiğine göre Ebu'd-Derdâ (r.a.) hanımını, fakirler için çorbanın suyunu çok koymayı, teşvik eder ve: "Zincirin yarısını imanla çıkardık. Geriye kalan kısmını yedirmek ve yedirmeye teşvikle çıkaramayacak mıyız?" derdi.

35. «Bu yüzden bugün» kıyamet günü **«onun için orada»** yani yakalanıp bağlanılan yerde **«candan bir dostu»** kendisini koruyacak, müdafa edecek, kederine ortak olacak nesep veya dostluk yönünden bir yakını **«yoktur.»** Çünkü onun dostları onu korur görünürler ama ondan kaçarlar. Nitekim Allah Teâlâ: "*Akraba, akrabanın hâlini sormayacak.*" (Meâric: 10) buyurmuştur. Bu, onun rahmetten mahrum olduğunu bildirmek ve yakalamaya teşvik için zebanilere söylenen sözün devamıdır.

36. «Ğıslînden başka yiyecek de yoktur.» "*Ğıslîn,*" kumaş ve benzeri şeylerden yıkandığında çıkan kirdir. Mânâ şudur: "Onlar için cehennemliklerin kirinden ve ateşin hararetinin gücünün sıkmasıyla bedenlerinden akan irinden başka yiyecek yoktur. Rivayet edildiğine göre: "*O irinden bir damlası yeryüzüne düşse, insanların yaşamaları için gereken her şeyi bozar. Yiyeceklerinin nasıl olacağını sen hesap et.*" (7)

37. «Onu», bu kirli suyu **« günahkârlardan»**, müşriklerden **«başkası yemez.'»** Âyette günahkâr, "*hâtı'*" kelimesi ile ifade edilmiştir. *Hâtı'*; bile bile doğru olanın aksini yapandır. Yanlışlıkla hata edene yani, doğru yapmak istediği halde kasdının dışında hata edene *muhtî* denilir. "Müctehid hata da eder, isabet de eder," sözü ikinci anlamdadır.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا

تُبْصِرُونَ (٣٨) وَمَا لَا تُبْصِرُونَ (٣٩) إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ

7- Hadisi Tirmizî: "*Eğer zakkûmun bir damlası dünyaya damlasa...*" lâfzıyla tahrîc etmiştir. Tirmizî hadise hasen sahih demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/516.

(٤٠) وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ (٤١) وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ
قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ (٤٢) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٣)
وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ (٤٤) لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ (٤٥)
ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ (٤٦) فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ
حَاجِزِينَ (٤٧) وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ (٤٨) وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ
مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ (٤٩) وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ (٥٠)
وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ (٥١) فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (٥٢)

38-39. Gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim ki,

40. Şüphesiz o, şerefli bir peygamberin sözüdür.

41. O, bir şâir sözü değildir. Siz ne kadar az inanıyorsunuz!

42. O, bir kâhin sözü de değildir. Siz ne de az düşünüyorsunuz!

43. O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.

44. Eğer o, Bize isnaden bazı sözler uydurmuş olsaydı,

45. Elbette onu kıskıvrak yakalardık.

46. Sonra da onun kalp damarını koparırdık.

47. Sizden hiçbiriniz de buna mani olamazdınız.

48. Şüphesiz o, takva sahipleri için bir öğüttür.

49. İçinizden yalanlayanların bulunduğunu da kuşkusuz biliyoruz.

50. Kuşkusuz o (Kur'an,) kâfirler için bir pişmanlık vesilesi olacaktır.

51. Şüphesiz o, kesin gerçektir.

52. O halde, Rabbini yüce adıyla tesbih et!

38-39. «Gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim ki,» bu çok büyük bir yemindir. Çünkü genelleme yoluyla tüm varlıklar üzerine edilmiştir. Çünkü varlıklar ya görülürler, ya da görülmezler. Hiçbirisi bu iki özelliğin dışında değildir. Görünenler, müşahade edilenlerdir. Görünmeyenler de gâib olanlardır. Dünya, âhiret, cisimler, ruhlar, insanlar, cinler, yaratıklar, yaratan, açık ve gizli tüm nimetler ve daha başka her şey bu iki sözcüğün kapsamına girerler.

Şeyh Necmüddîn şöyle der: "*Gördükleriniz*'den maksat, zâhirî gözlerle his ve müşahade edilenlerdir. *Görmedikleriniz*'den maksat da bâtınî gözlerle farkedilen, gayb âlemindekilerdir."

Hüseyin de bu iki terimi şöyle açıklar: "*Gördükleriniz*, Allah'ın Levh'den ve kalemden meleklerine gösterdikleri; *görmedikleriniz* de, kendi bilgisinde kalmasını tercih edip, hakkında kalemin oynamadığı şeylerdir. Bunları melekler de bilmezler. Allah'ın yaratıklar için açığa çıkardığı sıfatları, yaptıklarından onlara gösterdikleri ve ilminden onlar için açıkladıkları, onlardan gizlediklerinin yanında, dünya ve âhirete nispetle bir zerre gibidir. Eğer Allah gizlediği şeylerin tümünü açıklasaydı, yaratıklar bırakın onları öğrenip taşımak, onlardan dolayı erirlerdi."

40. «Şüphesiz o» Kur'an, Allah katında değerli olan **«şerefli bir peygamberin sözüdür.»** Onun her dediği de haktır. Nitekim Allah Teâlâ: "*O, kendi arzularına göre konuşmaz,*" (Necm: 3) buyurmuştur. Âyette söz, peygambere nispet edilmiştir. Çünkü "peygamberin sözü" denilince mutlaka bir göndericinin bulunduğu anlaşılır. O zaman da peygamberin okuduğunun, gönderenin sözü olduğu, peygamberin sadece bir tebliğciden ibaret bulunduğu, belli olur. Burada, sözle peygamber arasındaki tamlama, sözün sadece tebliğ bakımından peygambere ait olduğuna işaret eder. Çünkü peygamberin işi, kendisinden bir şey ortaya koymak değil, kendisini gönderenin sözünü aktarmaktır.

Buradaki *"peygamber"*den murad, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Sonraki âyetlerdeki elçi (Rasûl) ye mukabil olarak getirilmiş olan; *"şâir"* ve *"kâhin"* sözleri buna delildir. Çünkü mânâ, onun bir şâir veya kâhin olmayıp peygamber olduğunu ispata yöneliktir. Müşrikler Cebrâil'e hiç şâir veya kâhin demediler ki, onun şâir ve kâhin olmadığını ispata gerek duyulsun.

Bir görüşe göre de âyetteki *"peygamber"*den maksat Cebrâil (a.s.)'dir. O zaman mana şöyle anlaşılır: O Kur'an, değerli bir elçi olan Cebrâil'in sözüdür, sizin şâir ve kâhin olduğunu zannettiğiniz ve iddia ettiğiniz Muhammed (s.a.v.)'in sözü değildir. Bu durumda maksat, Kur'an'ın hak olduğunu ve Allah katından geldiğini ispattır.

Özetle denilebilir ki: Kur'an, gerçekten Allah kelâmıdır. Onu Levh-i Mahfuz'da açığa çıkarmıştır. Onu semalardan yere indirdiği ve son peygambere okuduğu için mecazî manada Cebrâil'in sözüdür. Hz. Peygamber onu halka açıkladığı, insanları ona inanmaya çağırdığı ve peygamberliğine delil saydığı için de mecazî manada peygamberin sözüdür.

41. **«O »** sizin bazan iddia ettiğiniz gibi **«bir şâir sözü değildir. Siz ne kadar az inanıyorsunuz!»** Siz Kur'an'a ve onun Allah kelâmı olduğuna veya peygambere ve onun Allah tarafından gönderildiğine inanmazsınız. Âyetteki *az*'lık, *yok*'luktan kinayedir. Bu, seni ziyarete hiç gelmeyen birisine: "Ne kadar da az geliyorsun!" demene benzer. Aslında maksadın, hiç gelmediğini söylemektir. Âyette belirtilen iman azlığından maksadın, mü'minlerin azlığına itibarla olması da caizdir. O zaman: "Sizden ancak az bir kısmı iman ediyor," manası anlaşılır. Aşağıda gelecek olan diğer benzer ifadeler de bu açıklamaya kıyaslanarak anlaşılmalıdır.

42. **«O,»** bazı zamanlarda da iddia ettiğiniz gibi **«bir kâhin sözü de değildir.»** Onların hak olan Kur'an ve doğru olan peygamber hakkındaki yalan sözlerini iptal etmekte mübalâğa olsun diye *"söz"* iki âyette tekrar edilmiştir. Yoksa ikincisinde zamir kullanılabilirdi.

"Kâhin", ileride olacak olan olaylardan haber veren, sırları bildiğini ve gayba ait bilgileri mütâlaa ettiğini iddia eden insandır. Geleceğe ait haberleri haber veren *arrâf* gibidir. Bu iki sanat, hem hata edebilen, hem de isabet edebilen zanna dayandıkları için Hz. Peygamber (a.s.): *"Kim bir arrâfa veya*

kâhine gelir de onun dediğini tasdik ederse, Allah'ın Muhammed (a.s.)'e indirdiğini inkâr etmiş sayılır," buyurmuştur. [8]

«Siz ne de az düşünüyorsunuz!» Yani ne kadar az veya ne kadar kısa bir süre düşünüyorsunuz. Maksat: "Hiç düşünmüyorsunuz" demektir.

Özetle, *"Kâhin"*: Kendisine şeytanların gelip, göğün haberlerinden bir şeyler ulaştırdığı ve o şeytanlardan geleni insanlara haber veren kişidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in getirdiği söz, şeytanların getirdiklerini kınayan ve kötüleyen şeylerle doludur. O halde onun dedikleri nasıl şeytanların bildirdikleri olabilir ki?! Çünkü onlar kendilerini kınayan ve kötüleyen bir şeyi indirmezler. Özellikle kendilerini lânetleyen ve ayıplayan birisine. Ayrıca, Hz. Peygamber'in söylediklerinin manaları, kâhinlerin söylediklerinin manalarına aykırıdır. Çünkü kâhinler ahlâkı güzelleştirmeye, dünya ve âhirete yönelik inanç ve amelleri düzeltmeye çağırmazlar. Hz. Peygamber'in sözünün manaları ise bunun aksinedir. Eğer Mekke'liler, Kur'an'ın mânâlarını birde kâhinlerin sözlerinin mânâlarını düşünseler, "O kâhindir," demezlerdi.

43. «O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.» Bedbahtları korkutmak, mutluları terbiye etmek ve müjdelemek için Cebrâil'in dili ile indirilmiştir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onu Cebrâil, uyarıcılardan olasın diye apaçık Arapçayla senin kalbine indirmiştir."* (Şuarâ: 193-195)

44. «Eğer o,» şâirlerin uydurdukları gibi **«Bize isnaden bazı sözler uydurmuş olsaydı,»** yani eğer Muhammed (a.s.) sizin zannettiğiniz gibi, bizim söylemediğimiz bir şey iddia etseydi... Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"Yahut: 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar? Hayır, onlar inanmazlar."* (Tûr: 33)

Âyetteki *"bazı"* kelimesinin zikredilmesi, onların cezalandırılmaları için çoğu bir tarafa, azının bile yeterli olduğuna işarettir.

İftira, *"tekavvül"* (uydurma) diye adlandırılmıştır. Bu, zorlanarak söylenen bir söz olduğu için, zorlanma (tekellüf) kalıbıyla ifade edilmiştir. Nitekim, *Keşşâf* müellifi Zemahşerî şöyle demiştir: "*Tekavvül*, sözü uydurmaktır. Yapan tarafından bir zorlama olduğu için bu kalıpta söylenmiştir. Uydurulan sözlere, hakaret olsun diye '*ekâvil*' denilmiştir. Çünkü *üfûletün* kalıbı, küçümsenen ve yadırganan şeyler için kullanılır.

---

[8] Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*de, Hâkim de *Müstedrek*'te tahrîc etmişlerdir. Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 3/146. Ayrıca Müslim: *"Bir kimse arrâfa gelir ve bir şey sorar ve onu tasdik ederse onun kırk gün namazı kabul edilmez."* lâfzıyla tahrîc etmiştir.

45. «Elbette onu kıskıvrak yakalardık.»

46. «Sonra da onun kalp damarını» yani kalpten akciğerine giden damarı **«koparırdık.»** Bu damara *niyât* denilir. "Kalbin kendisi ile bağlı olduğu damar" diye açıklanır. O kesildiği zaman kişi ölür.

Âyette, "helâk ederdik veya boynunu vururduk" denilmedi. Çünkü bu, kralların çok kızdıkları şahısları öldürmek için yaptıkları en korkunç uygulamanın tasviridir. Bunun şekli şudur: Cellad cezalandırılacak kişinin sağ elini tutar. Kılıça baktırır ve boynunu vurur. Bu öldürüş şeklinde maktül kılıça baktığı için kafayı kütüğün üzerine yaslayarak öldürmekten daha şiddetlidir.

"kıskıvrak" şeklinde ifade ettiğimiz *"el-yemîn"* kelimesinin, kuvvet mânâsında olduğu da söylenmiştir. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: "Biz, gücümüz ve kuvvetimizle ondan intikam alırdık."

47. Ey insanlar! **«Sizden hiçbiriniz de buna»**, o söz uydurana yaptığımıza **«mani olamazdınız.»** *"Mani olamazdınız"* diye ifade edilen *"hâcizîn"* kelimesi çoğuldur. *"Hiçbiri"* dediğimiz *"ehad"* kelimesinin sıfatıdır. Mânâ şudur: "Sizden, maktule veya onun öldürülmesine engel teşkil edecek hiçbir kavim yoktur. Yani hiç kimsenin engel olamaya ve savunmaya gücü yetmez."

Âyeti kerime dikkat çekiyor ki, eğer Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine vahyedilen şeye bir tek harf ilâve etse veya ondan bir tek harf eksiltse yada kendisi bir şey söylese, O'nun katında insanların en değerlisi olduğu halde Allah onu cezalandırır. Bazı sapık grupların yaptıkları gibi, Allah'ın kitabından bir şeyi değiştirmeye kalkan veya kendiliğinden bir şey söyleyene ne yapaca-

---

9- Şiîlikte aşırı olan bazı râfızîlerin durumu buna örnektir. Onlar iddia ediyorlar ki: "Hz. Ali için olan ve velâyet sûresi denilen bir sûre, Kur'an'dan çıkartılmıştır. Yine Kur'an'dan bazı âyetler atılmıştır. Meselâ İnşirah Sûresi'nde *"elem neşrah leke sadrak, ve vaza'na anke vizrak"* âyetlerinden sonra "ve cealna Aliyyen sıhrak; Ali'yi sana damat yaptık" diye bir âyet varmış da o atılmış!" Allah korusun böyle lâflar; küfürdür ve Allah'ın âyetlerini yalanlamaktır. Çünkü Allah Teâlâ, kitabını korumayı kendisi tekeffül etmiştir, *"Şüphesiz zikri (Kur'an'ı) Biz indirdik ve şüphesiz onu Biz koruyacağız."* buyurmuştur. (Hicr: 91) Onların bu sözleri, Allah'ın Kur'an'ı koruma konusundaki sözünü ve vaadini yalanlamaktadır. Böyle bir şey iman iddiasıyla nasıl bağdaşır? Üstelik İnşirah Sûresi'nin Mekke'de indiğine tüm bilginler müttefiktirler. Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evliliği ise Medine'de olmuştur. Öyle olunca "Ali'yi sana damat yaptık" şeklindeki bir âyetin o sûreden çıkartıldığını nasıl iddia ediyorlar? Hayret! O zaman orta yerde ne evlilik vardı, ne nişanlılık. Allah korusun bu, sapıklık ve kalp hastalığıdır. Bu konu ile ilgili olarak Muhibbüddin el-Hatib'in *"Hutûtün arizatun fi mezhebir'ş-Şîa"* adındaki eserine bakınız.

ğını var sen tasavvur et. (9)

48. **«Şüphesiz o,»** Kur'an, şirkten ve dünya sevgisinden sakınan **«takva sahipleri için bir öğüttür.»** Vaazdır. Çünkü muttekî, müşrikin ve dünyaya meyledip kendisini dünya sevgisi kaplayanın aksine Kur'an'dan öğüt alır ve faydalanır. Müşrik ve benzerleri ise onu yalanlarlar, ondan istifade edemezler.

49. Ey insanlar! **«İçinizden»**, sizden Kur'an'ı **«yalanlayanların bulunduğunu da kuşkusuz biliyoruz.»** Onları yalanlamalarına karşılık cezalandıracağız.

İmam Mâlik rahimehullah şöyle demiştir: "Bu ümmete, bu âyet ne kadar şiddetli? Bunda büyük İslâm âlimlerini yalanlayanlara işaret vardır. Ama önü perdeli olanlar, kör gibi nuru göremezler. Onu nasıl kabul ve tasdik etsinler ki?"

50. **«Kuşkusuz o»** Kur'an, kıyamet gününde kendisini yalanlayan **«kâfirler için»** mü'minlerin sevaplarını gördükleri esnada **«bir pişmanlık vesilesi olacaktır.»**

51. **«Şüphesiz o»** Kur'an, hakkında hiç tereddüt olmayan **«kesin gerçektir.»** *"Şüphesiz"* ve *"gerçek"* diye ifade ettiğimiz *"hak"* ve *"yakîn"* kelimeleri, aynı mânâya gelen iki sıfattır. Birisi, ötekine, bir şeyin kendi kendisine tamlaması kabilinden tamlama yapılmıştır. Bu: "Hubbu'l-hasîd" terkibinde olduğu gibi tekid için yapılır. Çünkü *"hak"*, kendisinde hiç şüphe olmayan sabit gerçektir. *"Yakîn"* de aynı mânâdadır.

Fahreddin Râzî bunu şöyle açıklamıştır: "O haktır, yakîndir. Yani haktır, içerisinde bâtıllık yoktur. Yakîn (kesin) dir, içerisinde şüphe yoktur. Sonra bu kelimelerden birisi, tekid için ötekine izafe edilmiştir."

Zemahşerî de şöyle der: *"Hakku'l-yakîn*, 'o, âlim, hakkıyla âlim,' sözüne benzer. Bununla onun hakkındaki kusursuz bilgiyi ifade kastedilir."

Bu konuda Cüneyd'in sözleri de şudur: *"Hakku'l-yakîn*, kulun, kendisiyle hakkı bildiği şeydir. O, basîret nuruyla görmesi, onu sadakatle haber vermesidir. Sıddîk-ı Ekber'in şu haberine benzer. Rasûlüllah kendisine: *"Ailene ne bıraktın?"* diye sorunca "Allah'ı ve Rasûlünü" cevabını vermiş, hakla hakikat olduğunu, Allah'tan başka her şeyden ilgiyi kestiğini haber vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hârise (r.a.)'ye: *"Nasıl sabahladın ey Hârise?"* diye sorduğunda "gerçek, mü'min olarak" diye cevaplamış, imanının hakikatini haber vermiştir. Hz. Peygamber kendisine bu soruyu sordu. Nefsinde davasının büyüklüğünü görünce ve onun için niye böyle hükmedildiği haber verilince: *"Bildin, devam et"* buyurdu. Yani imanın hakikatine götüren yolu bildin. O yola sarıl, sonunda ona ulaşırsın. Hz. Ebû Bekir'in iddia ettiği konudaki sadâkatini bildiği için, onun durumunu gizli görüyordu.

İşte bu, "hakku'l-yakîn" makamıdır. Yakîn, her türlü şüphe ve karışıklıktan arınmış olan kesin bilgidir. Bunun için Allah Teâlâ'nın ilmi, yakîn ile nitelenmez.

52. «O halde, Rabbini yüce adıyla tesbih et!» Yani Allah'ı "Sübhanellah" demek suretiyle acz ve noksan sıfatlarından tenzih etmek, sana vahyettiği şeye şükretmek için büyük ismiyle (ism-i âzamıyla) tesbih et. "*Yüce*" anlamındaki "*azîm*" kelimesi, *ism*'in sıfatıdır. "*Rabbike*" kelimesinin sıfatı olması da ihtimal dahilindedir. O zaman mânâ, "O halde Yüce Rabbinin adıyla ..." olur. Bu âyet indiği zaman Rasûlüllah'ın: "*Onu rükûnuzda okuyunuz.*" (10) buyurması da bunu teyid eder.

Allah'ın yardımıyla Hâkka Sûresi sona erdi.

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Hâkim tahrîc etmişlerdir. Hâkim Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den gelen rivayetin sahih olduğunu söyledi. Ukbe şöyle der: *"Fesebbih bismi rabbike'l-azîm"* âyeti inince Rasûlüllah: *"Onu rükûnuzda okuyunuz,"* buyurdu. *"Sebbih isme rabbike'l-â'lâ"* (A'lâ: 1) âyeti indiğinde de: *"Onu secdelerinizde okuyunuz,"* buyurdu. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/168.

MEÂRİC SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 44 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَاَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ (١) لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ (٢)
مِنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ (٣) تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ (٤)

1. Bir isteyici, gelecek olan azabı istedi.

2. (O), inkârcılar içindir. Onu savacak hiç kimse yoktur.

3. (O), derecelerin sahibi olan Allah'tandır.

4. Melekler ve ruh oraya, süresi elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkarlar.

1. «Bir isteyici, gelecek olan azabı istedi.» Bu âyette "*istedi*" manası "*seele*" fiili ile ifade edilmiştir. Aynı mana, "deâ" ve "istedâ" kelimeleri ile de ifade edilmektedir. Nitekim bir âyette "*yed'ûne fîha bikülli fâkihetin âminîn.*" (Duhân:55) buyurulmuştur ki "*Orada güven içinde her türlü meyveden isterler*" demektir. Âyetin anlamı şudur: Bir isteyici, arzulasa da arzulamasa da mutlaka inecek olan azabı istedi.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine ve bilginlerin çoğunluğu tarafından tercih edilen görüşe göre o isteyici, Abdü'd-Dâr oğullarından Nadr b. Hâris'tir. Bu adam biraz alayla, biraz da inkâr yollu olarak: "*Ey Allahım! Eğer bu gerçek ise, üzerimize gökten taş yağdır veya bize acıklı bir azap ver.*" (Enfâl: 32) dedi.

Âyette *"gelecek olan azap"* anlamını veren kelime, geçmiş zamana delâlet eden "*vâkı*" kelimesi ile ifadelendirilmiştir. Bu, o azabın mutlaka vukû bulacağına delâlet etmesi içindir. Bu, ya dünyada gelecek olan azaptır ki o zaman, Nadr'ın da öldürüldüğü Bedir Savaşı kastedilmiştir. Ya da âhirette vukû bulacak olan cehennem azabıdır.

Rivayet edildi ki Muaviye (r.a.), Sebe' ehlinden bir adama: "Senin kavmin başlarına bir kadını getirdiği zaman ne kadar da cahilmiş!" dedi. Adam ona şu karşılığı verdi: Allah Rasûlü kendilerini hakka davet ettiği zaman: "*Ey Allahım! Eğer bu gerçek ise, üzerimize gökten taş yağdır veya bize acıklı bir azap getir.*" (Enfâl: 32) dediklerinde, senin kavmin benimkinden daha cahilmiş. Onlar: "Eğer bu senin katından gelen bir hak ise bizi ona hidayet et," demediler. Oysa demeleri gereken buydu.

Bir başka görüşe göre "*isteyici*", Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Onların azaplarının acele gelmesini istedi. Allah'ın onları ağır bir şekilde cezalandırmasını, o azabı, Yusuf (a.s.)'un seneleri gibi, kıtlık seneleri kılmasını arzuladı. Ama görünen o ki, "*bir isteyici... istedi*" kavli şerîfi onların, "*Sana kıyameti soruyorlar.*" (Nâziât: 42), "*Bu vaad ne zaman?*" (Yûnus: 48) ve benzeri yollarla, bilinen isteklerinin hikâyesidir. Çünkü o azap, kâfirler üzerine ineceği bilinen bir şeydir. Onu Nadr istememiştir. O zaman sual, araştırma ve açıklama isteme manasına gelir. Çünkü kâfirler onun vukûunu inkâr ederek ve alaya alarak Hz. Peygambere ve sahâbilere, "O azap kime inecek, ne zaman inecek?" gibi sorular soruyorlardı.

Âyette "*azap*" kelimesinin başındaki *"bi"* harfi, *"an"* anlamındadır. "*Fes'el bihî habîran: Bunu bir bilene sor*" (Furkân: 59) âyetinde de böyledir. Çünkü harflerin bazan birbirleri yerine kullanılmaları ittifakla caizdir. İmam el-Vâhıdî ise, bu *"bi"* harfinin zâid olduğunu, te'kid için getirildiğini şu âyette de aynı olduğunu söyler: "*Ve hüzzî ileyki bi ciz'innahleti: Hurma ağacını kendine doğru silkele...*" (Meryem: 25)

2. (O), inkârcılar içindir.» Bu âyetin başındaki *"lam"* harfi *"alâ"* manasındadır. Cümle, "O azap, kâfirlerin aleyhinedir" anlamındadır. "*...Ve in ese'tüm felehâ... Eğer kötülük ederseniz kendi aleyhinizedir.*" (İsrâ: 7) âyetinde de *"lehâ"*, *"aleyhâ"* manasındadır.

Bazılarının görüşüne göre ise bu *"lam"*, *"bâ"* manasındadır. *"Vemâ umirû illâ liya'budullah... Onlar ancak Allah'a ibadetle emrolundular."* (Beyyine: 5) âyetinde de durum aynıdır. Bir diğer görüşe göre *lam*, kendi manasında, sebep ifade eder. O zaman cümlenin anlamı: "Onların küfürlerinden dolayı azap inicidir" şeklinde olur.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Kendilerinin, çirkin amelleri ile başbaşa bırakılacaklarını, azap edilmeyeceklerini zanneden, yanlış inanç ve emel sahipleri işte böyle nitelenirler."

«Onu savacak» defedecek **«hiç kimse yoktur.**

3. «(O), derecelerin», yüceliklerin **«sahibi olan Allah'tandır.»** Vakti geldiği zaman, onun tarafından gönderilir. Râğıb'ın dediğine göre *"dereceler"* den maksat, feleklerdir ki, onlar da yedi kat gök, kürsî ve arştır.

4. «Melekler» yani inip çıkmakla memur olanlar, çünkü melekler içerisinde gökyüzünden hiç inmeyenler, yeryüzünden hiç yukarı çıkmayanlar vardır. **«Ve ruh»** Cebrâil, özelliğinden ve faziletinden dolayı ayrıca zikredilmiştir. *"Melekler ve ruh iner."* (Kadr: 4) âyetinde de ayrıca zikredilmiştir. Buna göre bir âyette meleklerin inmeleri, başka bir âyette de yukarı çıkmaları zikredilmiştir. **«Oraya,»** emrin düştüğü yerden arş-ı âlâya ve kendisinden emirlerin verildiği yere -çünkü arş Rahmanî sıfatın tecellî yeridir. Hükümler oradan başlar. Melekler insanların amellerini Allah'ın dilediği yere indirir- **«süresi»** insanların saydıklarından **«elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkarlar.»** Bir günün elli bin yıl olması konusuna ışık tutan bir âyet de şudur: *"...Sonra sizin saydıklarınızdan, süresi bin yıl olan bir günde..."* (Secde: 5) Bu âyetteki gün, teşbih-i belîğ kabilindendir. Bunun esası "elli bin sene müddeti kadar..." demektir.

Gün için birtakım mertebeler ve hükümler vardır. Gün vardır, bir an gibidir. An, zaman mefhumunun kendisine verildiği en kısa süredir. *"...Hergün o, bir iştedir."* (Rahmân: 29) âyetindeki gün, bu anlamdadır. Bir küçük zaman, gün diye adlandırılmıştır. Çünkü hâl, o esnada meydana gelir. O süre zamanların en kısası ve en dakîkidir. Gün vardır, bin sene gibidir. O, ilâhî gündür ve âhiret günüdür. Bir âyet-i kerimede: *"...Şüphesiz Rabbinin yanındaki bir gün, saydıklarınızdan bin sene gibidir,"* (Hacc: 47) buyurulmaktadır. Bir başka âyetin meali de şöyledir: *"Allah Teâlâ gökten yere kadar her işi düzen-*

leyip yönetir. Sonra sizin saydıklarınızdan, süresi bin yıl olan bir günde onun nezdine çıkar." (Secde: 5) Gün vardır, elli bin sene kadar ve hatta sonsuza kadardır. Cennetliklerin günü böyledir. Günlerin en uzunu için, bir son sınır yoktur.

Miktarı elli bin sene olan gün, mîrac günü ve kıyamet günüdür. Allah'ın, hükümlerini dilediği gibi icra etmesi, emrini ilmi ve hikmeti gereği yerine getirmesi için kıyamet bu en uzun günde olacaktır. Onun miktarı da, dünya seneleriyle elli bin sene kadar olacaktır. Bu günün süresine, Hz. Peygamber'in şu hadisi delâlet etmektedir: "*Altın ve gümüş sahibi olan herkes, eğer onların hakkını ödemezlerse, o altınlar ve gümüşler kıyamet günü geniş plakalar haline getirilip, cehennem ateşinde kızartılır ve onlarla sahiplerinin yanları, alınları ve sırtları dağlanır. Her soğuyuşlarında bu hâl tekrarlanır. Bu, miktarı elli bin sene olan günde, insanlar arasında hükmedilip de, cennete veya cehenneme yolunu bulana kadar devam eder.*" (1)

Rivayet edildiğine göre, kıyamette elli durak vardır. Kul, bunlardan herbirinde dinî işlerden birinden sorulur. Eğer cevaba muktedir olamazsa her durakta, bin sene uzunluğunda olan ilâhî gün miktarınca durur. O günde hiç gece yoktur. Yani cennetliklerin vakti sürekli gündüz gibidir. Cehennemliklerin zamanı ise, ebediyyen gece gibidir. Çünkü, ışık ehli için karanlık olmadığı gibi, karanlık ehli için de ışık yoktur.

Bu ifade, aklı olan kişiye şunu hatırlatmaktadır: Kıyamet gününün başı elli bin sene kadar olunca, kim bilir sonu ne kadardır? Şuna da işaret etmemiz gerekir, bu uzunluk kâfir ve âsi içindir. Mü'min ve itaatkâr için değil. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen şu hadis buna delâlet etmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Bugün ne kadar uzun?" denildi. Rasûlüllah: "*Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, o mü'mine hafifletilir. Öyle ki, dünyada kıldığı bir farz namazdan daha hafif olur,*" buyurdu. (2)

O günün hafifliğinin namazla temsil edilmesinde, kullanılan sayının sırrı için başka bir yön vardır. Şöyle ki: Kâfir, aslında elli vakit olan namazı kılmamıştır. Dolayısıyla sanki onlardan herbirisine karşılık bin yıl azap edilir. İşte bu sırdan dolayı o, kıyamet gününde secde etmekle yükümlü tutulur.

Bugünün bu kadar uzun olmasından ve o esnada meleklerin arşa doğru

---

1- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/554.
2- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de; Beyhakî ve İbn Hıbban rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Durrü'l-Mensûr*, 6/264.

yükselmelerinden, âlemin en alt yeri ile, arşın çevresi arasındaki mesafenin elli bin yıllık bir yol olması gerekmez. Çünkü bu sözden maksat, günün uzunluğunu bildirmektir. Meleklerin böyle bir günde arşa çıkıp indiklerini belirtmektir. Çıkışların süresini ifade etmek de değildir. O günde arştan defalarca Allah'ın emrini alıp, tebliğ ederler.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا
(٥) إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا (٦) وَنَرَاهُ قَرِيبًا (٧) يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ
كَالْمُهْلِ (٨) وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ (٩) وَلَا يَسْأَلُ
حَمِيمٌ حَمِيمًا (١٠) يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ
يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ (١١) وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ (١٢) وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ
(١٣) وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ (١٤) كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ (١٥)
نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ (١٦) تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ (١٧) وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ (١٨)

5. Şimdi sen güzelce sabret.

6. Şüphesiz onlar o azabı uzak görüyorlar.

7. Biz ise onu yakın görüyoruz.

8. O gün gökyüzü erimiş maden gibi olacak.

9. Dağlar atılmış renkli yün gibi olacak.

10. Akraba, akrabanın hâlini sormayacak.

11-14. Birbirlerine gösterilirler. Günahkâr, o günün azabından kurtulmak için, oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini

koruyan sülâlesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini feda etmeyi ister. Tâ ki kendisini kurtarsın.

15. Fakat ne mümkün! Şüphesiz o, hâlis alevdir.

16. Organları söküp çıkarandır.

17-18. Yüz çevirip arkasını dönen, biriktirip yığan kişiyi çağırır.

5. Ey Muhammed! **«Şimdi sen güzelce sabret.»** Feveran etme, Allah'tan başkasına şikayetçi olma. Şüphesiz meleklerin ve Cebrâil'in yükseklere çıktığı o uzun süre zarfında azap gerçekleşecektir.

Hasan Basrî'den: "*Sabr-ı cemîl*" in, güzel sabrın, görünüşte güzel davranmak olduğu rivayet edilmiştir. Bir başka görüşe göre: Acele etmeden rahatlığı beklemektir. Çünkü azabı istemek, alay ve inattan, vahyi inkârdan kaynaklanmıştır. Bu da Hz. Peygamberi rahatsız eden şeylerdendir. Ya da rahatsızlık duymak, yardım ve zaferi gecikmiş bulmaktandır.

6. «Şüphesiz onlar», Mekkeliler **«o azabı uzak görüyorlar.»** Yani kendilerine onu imkânsız derecede uzak zannediyorlardı. Nitekim: "*Biz öldüğümüz, bir toprakla bir yığın kemik olduğumuz zaman mı?..*" diyorlardı. (Mü'minûn:82; Saffât: 16,53; Kâf: 3; Vâkıa: 47) "*Şu kurumuş kemikleri kim diriltecek? dedi.*" (Yâsîn: 78) diyorlardı. Bunun için azabı uzak buluyorlardı. Buna sebep de, onu hakettiklerini bilmemeleri idi.

7. «Biz ise onu yakın görüyoruz», biliyoruz. Yeteneklerine göre onu hakettiklerini onun Bize kolay olduğunu, uzak ve zor olmadığını biliyoruz. Âyetteki "*uzaklık*" ve "*yakınlık*" tan maksat, imkân açısından uzaklık ve yakınlıktır.

Sehl rahimehullah şöyle der: "Onlar, emellerinin çokluğundan dolayı, öldükten sonra dirilmeyi ve hesabı uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz. Çünkü olacak olan her şey yakındır. Uzak, imkânsız olandır. Geçen süresi bakımından dünya ancak ikiye bölünmüş bir kumaş gibidir. Kalan, sadece kopmak üzere olan bir ipliktir. Şâir şöyle demiştir:

Dünya ve dünyadakilerin tümü,
Gündüzle birlikte yok olan gölgeden başka bir şey mi?

Bir başka şâirin iki beyti de şu şekildedir:

Günlerin tuhaflıklarındandır ki, yeryüzünde,
Oturduğun halde sen ve yeryüzü yürümektesiniz.

Ey adam! Senin yürüyüşün, bir geminin,
Kalpleri uçarken oturan bir kavmi götürmesi gibidir.

8. «O gün gökyüzü erimiş maden gibi olacak.» Erimiş maden diye ifade ettiğimiz "*el-muhl*" kelimesi, zeytin yağının tortusudur. Katı cisimler gibi yavaş aktığı için bu adı almıştır. İbn Mes'ud'dan gelen rivayete göre bu kelime, "renklilikte erimiş gümüş gibi veya siyahlıkta zift ve katran gibidir" diye açıklanmıştır. Yani o gün gökyüzü "*muhl*" gibi olur. Korkunçlukta ve şekilde vasfedilemeyecek bir vaziyettedir.

9. «Dağlar atılmış renkli yün gibi olacak» tır. Bir başka âyette "*kel ıhni'l-menfûş: Atılmış renkli yün gibi*" (Kâria: 5) buyurulmuştur. Bu âyetlerde özellikle "*ıhn*" kelimesinin kullanılması, onda bulunan renkden dolayıdır. Nitekim bir başka âyette: "*Gök yarılıp da erimiş yağ gibi, kırmızı bir gül gibi olduğu zaman...*" (Rahmân: 37) buyurulmuştur.

Bu izahlardan sonra âyetin şu anlamda olduğunu söyleyebiliriz: "Dağlar, muhtelif renklerinden dolayı çeşitli renklere boyanmış atılmış yün gibi olurlar." Buna işaret eden başka bir âyetin meali de şu şekildedir: "*...Dağlarda beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık.)*" (Fâtır: 27) Dağlar parçalanıp boşlukta uçurulduğunda, rüzgârın uçurduğu atılmış renkli yüne benzerler.

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Dağlar ilk değiştiğinde ufalanmış kum gibi, sonra atılmış rekli yün gibi olur, daha sonra da toz duman haline döner."

10. «Akraba, akrabanın hâlini sormayacak.» Onunla konuşmayacak. Çünkü herkes kendi başına gelenle meşgul olacak. Akrabalar arasında durum böyle olunca, yabancılar arasında nasıl olacağını var sen hesabet.

11-14. «Birbirlerine gösterilirler.» Yani akrabalar, akrabalara gösterilir, birbirlerine gizlenmezler. Birbirlerinin hallerini sormalarına mani olan, görüşmemeleri değil, kendi canlarının derdine düşmüş olmalarıdır. Kıyamet gününde herkes yanındakinin gözü önündedir. Kişi, babasını, kardeşini, akrabalarını ve sülâlesini görür. Ama onların hâlini sormaz, onlarla konuşmaz.

Çünkü kendi derdiyle meşguldür.

İbn Abbas (r.a.): "Bir an birbirlerini tanırlar, sonra tanımaz olurlar" demiştir.

«Günahkâr,» kâfir veya tüm günahkârlar **« o günün azabından»** başına gelen azaptan, verdiği şeye mukabil **«kurtulmak için,»** kurtulmak umuduyla **«oğullarını,»** -burada oğullar çoğul olarak zikredilmiştir. Çünkü onların çokluğu, sevilen ve arzu edilen bir şeydir-, beraber olduğu **«eşini,»** kendisine yardımcı olan, arka veren **«kardeşini, kendisini koruyan»** yani sığındığı, yanına vardığı -bu âyette geçen *"tü'vîhi"* kelimesinin mazisi (dili geçmiş zaman kipi), bir başka âyette aynı anlamda şöyle geçmektedir: "*Öz kardeşini yanına aldı.*" (Yûsuf: 69)- yani soyda veya musîbetler anında yanına varıp sığındığı **«sülâlesini ve yeryüzünde»** insanlardan, cinlerden ve diğer yaratıklardan **«kim varsa hepsini feda etmeyi ister»**, temenni eder. **«Tâ ki kendisini kurtarsın.»**

Bu âyetler, kişinin nefsiyle meşgul olmasının, bırakın onların hâl ve hatırlarını sormak, kendini azaptan kurtarmak için en yakınlarını ve en sevdiklerini bile feda edecek bir noktada olduğunu açıklamaktadır.

Âyetteki "*sülâle*" den maksat, baba ve dedeler ve en yakın akrabalardır.

Özetle diyebiliriz ki, o temenni eder ki, tüm bunlar elinin altında olsalar da, canını kurtarmak için hepsini verse, sonra da bu hareket onu kurtarsa. Ama boşuna, çünkü usul yanlıştır, vakit geçmiştir.

15. «Fakat ne mümkün!» Günahkârın istediğini red ve fidye karşılığında kendisini kurtarmasının imkânsızlığını beyandır. Yani sonuç istediği gibi olmaz. Çünkü o işlediği suçlardan dolayı büründüğü zulmânî durumuyla azabı haketmiştir, ondan kurtulamaz. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Allah Teâlâ kıyamet günü, cehennemliklerden azabı en hafif olana: "Yeryüzündeki şeyler senin olsa, bu azaptan kurtulmak için verir misin?" diye sorar. O: "Evet," der. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Sen daha Âdem'in sulbünde iken, bundan çok basitini istedim. Bana şirk koşmamanı istedim. Ama sen bundan imtinâ ettin, şirki seçtin," buyurur.*"(3)

3- Hadisi Müslim 2805 numarada, Buharî buna yakın bir lâfızla, *Fethu'l-Bârî*, 11/400, tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/491.

Kurtubî'den nakledildiğine göre: "*Fakat ne mümkün*" diye ifade edilen "*kellâ*" kelimesinin, red ve men manasına ihtimali olduğu gibi, "gerçekten" anlamına da ihtimali vardır. Burada her ikisi de caizdir.

«Şüphesiz o» ateş, **«hâlis alevdir.»** Bu anlamdaki "*lezâ*" kelimesi, cehennemin özel isimlerindendir. Dumanı olmayan, saf ateş oluşunun verdiği kuvvetli hararetten dolayı, yakıcılığın zirvesinde olan, hâlis alev anlamındadır.

16. «Organları söküp çıkarandır.» *"Organlar"* anlamındaki "*eş-şevâ*" kelimesi, el, ayak gibi hayat için zarurî olmayan, kesilmesi ölüm getirmeyen organlardır. İki âyet birlikte ele alındığında şu mana çıkar: O, bedende bulunan organları, şiddetli hararetten dolayı yakma kuvvetiyle söküp çıkaran ateştir. O organlar sonra, tekrar eski hallerine dönerler.

"Şevâ" kelimesi, kafa derisi anlamındaki *"şevât"*ın çoğulu da olabilir. O zaman şöyle anlaşılır: Ateş kafanın derisini soyar yerinden çıkarır. Onlara böyle bir cezanın verilmesine sebep, bu organlarla başkalarına eza cefâ etmeleri ve başta akıl olmak üzere kafadaki temel organları haktan uzaklaştırmalarıdır. Onlar, başlarındaki akılla düşünmüyorlardı.

17-18. Tâatten **«yüz çevirip»** hakka ve hakkı bilmeye **«arkasını dönen,»** dünya sevgisi ve hırsla mal **«biriktirip yığan»** zekâtını ve diğer haklarını ödemeyen, Allah'ın kullarına merhameti olmadığı için ve uzun emelinden dolayı kazancıyla kibirlenen, dinle meşguliyetten uzak duran -aksi halde biriktirmez, harcardı- **«kişiyi çağırır»,** kendisine doğru çeker ve onlara: "Ey kâfir! Bana gel. Ey münafık! Bana gel. Senin yerin benim" der. Yahut da, münafıkları ve kâfirleri kendi adlarıyla fasih sözlerle çağırır. Sonra da kuşun taneyi kaptığı gibi onları kapar.

Âyette hem "*yüzçevirme*", hem de "*arka dönme*" nin birlikte anılması, cimriliğin çirkinliğine, cimrinin hasisliğine ve bunun mü'mine yakışmadığına dikkat çekmek içindir. Bir haberde şöyle denilmektedir: "*Kıyamet günü Âdemoğlu, Allah'ın huzuruna sanki bir kuzu imiş gibi getirilir. Allah Teâlâ kendisine: 'Ben sana verdim, ikram ettim, sana nimet verdim. Ya sen ne yaptın?' der. O, şu karşılığı verir: 'Ya Rabbî! Topladım, artırdım. Olduğundan daha çok olarak bıraktım. Beni geri döndür, sana hepsini getireyim.'*

4- Hadisi Tirmizî, *Sünen*'inde 2439 numarada, *Sıfâtu'l-Kıyâmet*'te tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/437.

Görülür ki o, hiçbir hayır yapmamış kuldur. Peşinden cehenneme atılır.[4]

Bir başka haber de şu şekildedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün avcuna tükürdü. Onun üstüne parmağını koydu. "*Allah Teâlâ Âdemoğluna: Ben seni, böyle bir şeyden yarattığım halde, Beni nasıl âciz bırakacaksın? Ben seni düzgün bir hale getirdim. Sen hırkan ve elbisen içerisinde yürüdün. Yeryüzünde ayak seslerin var. Topladın, vermedin. Ruhun boğazına çıkınca, şimdi tasadduk ediyorum, dedin. Sadaka vakti nerede?*" diyecektir. [5]

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا
مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ
دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّائِلِ
وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾
وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ
فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

5- Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de, İbn Mâce de, *Sünen*'inde tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 3/172.

(٣٢) وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ (٣٣) وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَ (٣٤) أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ (٣٥)

19. Gerçekten insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.

20. Kendisine bir kötülük dokunduğunda feryat eder.

21. Bir iyilik dokunduğunda da cimrileşir.

22-23. Ancak şunlar öyle değildirler: Namaz kılanlar, namazlarında devamlı olanlar,

24-25. Mallarında, isteyene ve mahrum bırakılana belli bir hak tanıyanlar,

26. Ceza gününü tasdîk edenler,

27. Ve Rablerinin azabından korkanlar.

28. Çünkü Rablerinin azabından emin olunmaz.

29-30. Onlar, eşlerinin ve cariyelerinin dışındakilere karşı edep yerlerini koruyanlardır. Onlar kınanmazlar.

31. Bundan ötesini isteyenler ise, taşkınların ta kendileridir.

32. Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir.

33. Onlar, şahitliklerini doğru yapanlardır.

34. Onlar, namazlarını muhafaza edenlerdir.

35. İşte bunlar cennetlerde ikram olunacaklardır.

19. «**Gerçekten insan**» cinsi «**çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.**» "*Hel‘*" hırslılık ve sabırsızlık, hoşlanılmayan bir şey olduğunda feveran etmek, kendini tutamamak ve İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bir hayır isabet ettiğinde de vermemektir.

20. «**Kendisine**» hastalık, fakirlik ve benzeri «**bir kötülük dokunduğunda**», kaderi bilmediği için «**feryat eder.**» Bu, sabrın zıddıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*İnsanoğluna verilen en şerli şey; üzen ihtiras ve kalbini çıkaran korkaklıktır.*"[6]

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Nefislerin hastalığı hoş görmemelerinin sebebi, onun, kendilerini mükellef tutuldukları Allah'ın haklarından engelleyici olmasıdır. Çünkü hayvanî (canlı) ruh acı duyduğunda, mükellefiyetleri yerine getirecek olan bedenî idareden uzak kalır. Âriflerin nefisleri, ölümü kötü görmezler. Çünkü onda Allah'a kavuşma vardır. O, bir nimet ve ihsandır. Bu yüzden bir peygamber ölüm konusunda muhayyer bırakıldı mı, mutlaka onu seçmiştir."

21. «Bir iyilik», zenginlik ve bolluk **«dokunduğunda da cimrileşir.»** Çünkü elindekini bölüşmeyi ve ikramın sevabını bilmez. Sıhhatin de cimrilikte katkısı vardır. Nitekim zengin kişi, sıhhatli iken vermediğini bazen hasta iken verir. Bunun için, sıhhatli iken verilen sadaka daha efdal görülmüştür.

Yukarıda geçen üç nitelik, yani "*helû*" sabırsızlık, "*cezû*" feveran etmek ve "*menû*" cimrilik, kınanmaya müstehaktırlar. O da, yükümlülüğün şumûlünde olan ve ihtiyarî olandır. O da, büluğa erdikten sonra söz konusudur. Ya da maksat, kişinin gerçekleştirdiğidir. Çünkü bunlar, insanın fıtratında bulunan şeylerdir. Nitekim Mütenebbî'nin şu beyti buna işaret etmektedir:

Zulüm nefislerin huylarındandır. Eğer sen,
İffet sahibi birini bulursan, o, bir hastalıktan dolayı zulmetmiyor.

Bunların fıtrî oluşu, ahlâk kitaplarındaki tedavi yöntemleriyle, kişiden uzaklaştırılamamalarını gerektirmez. Eğer bunlar fıtrî iseler, beşikteki bebekte de hırs ve sabırsızlığın görülmesi gerekmez mi? denilirse cevabımız şu olur: "Evet, bunun beşikte görülmesine mani bir durum yoktur. Onun memeye nasıl saldırdığı, nasıl hırsla emdiği, bir acı duyduğunda nasıl ağladığı, tuttuğu bir şey alınmak istendiğinde gücü yettiğince nasıl engellemek istediği görülmüyor mu?"

Eğer insanın kötü ahlâk üzere yaratılışındaki hikmet nedir? diye sorulursa şu cevabı veririz: "Şehvetin yaratılışındaki hikmet, kişinin, benzeri bir şehvetle karşı karşıya geldiğinde nefsini engellemesi, kendisine günahını süslediği zaman şeytanıyla mücadele etmesi ve böylece Allah'tan sevap ve cenneti haketmesidir. İnsanın içerisinde şehvet olduğu gibi, engel olucu akıl da var-

---

6- Hadisi Buhârî, *Tarih*'te; Ebû Dâvud da *Sünen*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/177.

dır. Böylece Allah tarafından doğru yolu gösteren bir işaret bulunmuş olur."

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "İnsanın içerisine cimrilik konulmuştur ve o, yok olması imkânsız, fıtrî bir duygudur. Fakat Allah'ın yardımıyla o, kullanılmaz hâle gelir. Bundan ötürü Cenabı Hak: '*...Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir,*' (Haşr: 9) buyurmuştur. Görüldüğü gibi Allah Teâlâ bu âyette, cimriliği nefiste var etmiş ama kulun, Allah'ın yardımıyla ondan korunabileceğini beyan buyurmuştur. Bu sûrenin 19. âyetinde de: '*Gerçekten insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır,*' buyurduğunu biliyoruz. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde '*Sadaka delildir,*' buyurmuştur. (7) Bunun anlamı şudur: Sadaka, o insanın nefsini cimrilikten koruduğuna delildir."

Bu konu ile ilgili çok meşhur bir de mizah vardır: Cimrilerden birisi suya düşmüş, neredeyse boğulacak. Oradakilerden biri: "Ey falan! Elini ver," demiş. Ona denilmiş ki: "Öyle deme, çünkü o vermeye değil, almaya alışık. Al elimi de."

Büyüklerden birisi şöyle der: "Aç gözlülük, öfke, hırs, korkaklık, cimrilik ve kıskançlık insanın yaratılışında bulunan özelliklerdir. Yaratılıştan olan huyların da can çıkmadan yok olması imkânsızdır. Bu yüzden Rasûlüllah (s.a.v.) bu huyların sarfedilmesi için yerler tayin etmiştir. Meselâ bir hadisinde: '*Ancak iki konuda gıpta edilir*' buyurmuş (8), cahilî gayretler için değil, sadece Allah için öfkeyi emretmiştir. Allah Teâlâ bir âyette: '*...O ikisine (ana babaya) öf deme...*' (İsrâ: 23) buyururken, bir başka âyette: '*Öf size, niçin Allah'tan başkalarına tapıyorsunuz?*' (Enbiyâ: 67) diyeni övmüştür. Yine bir âyetin baş tarafında '*Onlardan korkmayınız...*' buyurarak korkmayı yasaklarken, hemen peşinden '*...Benden korkunuz*' (Âl-i İmrân: 175) buyurmuştur. Herkes bu özellikleri, iyi bir şekilde kullanabilir.

Özetle diyebiliriz ki: Bu sıfatların asılları bâkîdir. Çünkü nefisle savaş devam etmektedir. Çünkü savaş olmadan yükselme olmaz. Yükselme de ölünceye kadar devam eder. Sıfatların aslına bağlı olan savaş da aynı şekilde

---

7- Bu, Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin tahrîc ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Baş tarafı şu şekildedir: "*Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdü lillâh sözü, mizânı doldurur...*"

8- Hadisi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Tamamı şu şekildedir: "*Ancak iki konuda gıpta edilir. Bunlar: Allah'ın, kendisine mal verip onu hak yolda tüketmek üzere harcayan adam ve Allah'ın, kendisine hikmet verdiği ve onunla hükmeden, insanlara onu öğreten adam.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/343.

sürüp gitmektedir. Nefsin aslı, kötülüğü emredici oluşudur. Ama onun etkisi, kusurlularda görüldüğü gibi, kâmillerde, olgun insanlarda görülmez.

Kâşânî şöyle der: "Nefis tabiatıyla kötülüğün kaynağıdır. Pisliğin sığınağıdır. Çünkü karanlıklar âlemindendir. Kalbi ona meyleden, yaratılış ve cibilliyetinin gereği (nefsin hakimiyeti) kendisini kaplayan kişiye aşağılık işler uygun düşer. O, en kötüsü korkaklık ve cimrilik olan, aşağılıklarla nitelenir. Allah'ın "*Kendisine bir kötülük dokunduğunda...*" (Meâric: 20) ifadesinde, işaret edilen işte bu ikisidir. Kişinin bu duruma düşmesine sebep, bünyenin kendisine kolay geleni sevmesi, isteklerinde ve zâtında ana sebep oluşudur. Korkaklık ve cimriliğin, aşağılıkların en kötüleri olmaları, gönlü varlığın en süflî derecesine çekmelerinden dolayıdır.

22-23. «Ancak şunlar öyle değildirler: Namaz kılanlar, namazlarında devamlı olanlar...» Bu ve daha sonra gelecek olan istisnalar, 19. âyette geçen "*insan*" kelimesinden istisnadırlar. Murat edilen mânâ şudur: "O alçak sıfatlarla yaratılanlar, aynı hâl üzere devam ederler, ama *namaz kılanlar...* müstesna. Çünkü onlar bu tabiatlerini değiştirdiler, onların zıddı özelliklerle bezendiler.

"*Namazlarında devamlı olanlar..*" mealindeki âyette "*hüm*" zamiri, cümlenin başında söylenmiştir. Bu hâl, hükmün dinleyenin zihnine yerleşmesi ve takviyesini ifade içindir. Bir adamın bol bol verdiğini güçlü bir şekilde ifade etmek için zamiri başa alarak, "O, bol veriyor," demeye benzer.

"*Namazlarında devamlı olanlar*" dan maksat, hiçbir meşguliyetin kendilerini namazdan alıkoymadığı, namazlarını devamlı kılanlardır. Nitekim bir hadis-i şerifte: "*Amellerin en faziletlisi, az bile olsa sürekli olanıdır,*" buyurulmaktadır.(9) Hz. Âişe de, Hz. Peygamberin ibadet durumunu anlatırken: "Rasûlüllah'ın ameli, devamlı idi," demiştir.

Bu ve bundan sonraki âyetlerdeki iyi hasletler sayılırken namazın en önce anılması, Rasûlüllah'ın şu hadisinden dolayıdır: "*Kulun, kıyamet gününde hesaba çekileceği ilk şey namazıdır. Eğer o, düzgünse kurtulmuştur. Bozuksa kaybetmiş, mahvolmuştur.*" (10) Öte yandan namaz, gözetilmeleri gereken şeyle belirtilirken önemine binâen en son olarak namaz yine zikredilmiştir. Çün-

---

9- Hadisi İbn Mâce: "*Rasûlüllah'a amellerin en sevimlisi, az bile olsa devam edilenidir,*" lâfzıyla tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/341.

10- Hadisi Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Hâkim tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/424.

kü hastalık halinde oruç kazaya bırakılır, namaz bırakılamaz. Ancak teyemmüm etmeye ve îma ile namaz kılmaya gücü yetmezse müstesnadır. 34. âyette: "*Namazlarını muhafaza ederler,*" buyurulmuştur. Hz. Peygamberin son vasiyet ettiği şeyler de "*Namaz ve kölelerdir.*" (11)

24-25. «Mallarında, isteyene ve mahrum bırakılana...» Bir günlük gıda maddesi mevcut olan birinin istemesi helâl değildir. İsterse nezaketle geri çevrilir. Meselâ "Allah sana fazlından versin," denilir. Utancından veya Allah'a güvenerek istemeyen, bu yüzden varlıklı zannedilip mahrum bırakılana **«belli bir hak»**, Allah'a yaklaşmak için farz olan zekâttan muayyen bir kısmını görev bilerek **«tanıyanlar...»** Âyet-i kerimede ilme ve öğrenmeye teşvik vardır. Mahruma bolca vermek, ona hakkı istemeyi öğretmek, tesellî etmek, Allah'ın rahmet ve bağışı ile gönlünü hoş etmek, Allah'ın kerem ve zenginliğinden mahrum kalmaması için, ona güzel sözler söylemek gerekir.

26. Amelleriyle **«ceza gününü tasdîk edenler,»** öyle ki, onlar, uhrevî sevabı arzu ederek malî ve bedenî taatlerde bedenlerini yorarlar. Bununla kıyamet gününü tasdike delîl getirirler. Kalp ve dille mücerred bir tasdik, her ne kadar kişiyi ebediyyen cehennemde kalmaktan kurtarırsa da, sahibini anılan kötü hasletleri huy edinmişler gürûhundan müstesna tutmaya yetmez.

27. «Ve Rablerinin azabından», üstün amellerine rağmen, onu eksik buldukları için ve Allahu Teâlâ'yı yüceltmek için **«korkanlar.»** Hasan Basrî: "Mü'min, iyiliklerinin kabul edilmemesinden korkar," der.

28. «Çünkü Rablerinin azabından emin olunmaz.» Bu âyet, parantez cümlesidir (cümle-i mûterizadır.) Hiçbir mü'minin Allah'ın azabından emin olmaması, Allah'a çok ibadet ve taatta bulunması, korku ve umut arasında olması gerektiğini bildirmektedir. Çünkü hiç kimse sonunun ne olacağını bilmez. Kişinin kendisini beğenmesi de azap sebeplerindendir. Çünkü o, kişiyi mahveden ve cehennem azabına düşüren şeylerdendir. Allah'tan âfiyet dileriz.

29-30. «Onlar, eşlerinin», nikâhlı karılarının **«ve cariyelerinin dışındakilere karşı edep yerlerini...»** Kadının ve erkeğin edep yeri, Kur'an'da "*ferc*" kelimesiyle ifade edilir. Bu, edep gereğidir. Kişinin edebi, altınından daha hayırlıdır. **«Koruyanlardır.»** Yani zina etmezler, haram işlemekten uzak dururlar. Hanımları ve cariyeleri ise, hayız ve nifas hallerinin dışında ve

---

11- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, *Sahih*'inde tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/205.

istibrâdan sonra (cariye satın alındığında bir âdet görene kadar beklemek gibi) helâl vakitlerde kendisi için mübahtır. Âyette "*cariye*" anlamı, "*mâ melekêt eymânühüm; sağ ellerinin sahip oldukları*" terimiyle ifade edilmiştir. Terkibin başında, cansız varlıklar için kullanılan "*mâ*" edatı kullanılmıştır. Buna sebep, ya onlar köleliklerinden dolayı aklı olmayan varlıklar gibi tutulmuşlardır. Ya da eksikliklerinin nişanesi olan dişiliklerinden dolayıdır.

«Onlar» ferclerini koruyanlar, eşlerine ve cariyelerine karşı korumadıklarından dolayı, şer'an **«kınanmazlar.»** Dolayısıyla bundan dolayı dünyada da âhirette de cezalandırılmazlar.

31. «Bundan», nikâhla ve cariyelik yoluyla yararlanmadan **«ötesini isteyenler ise, taşkınların»**, Allah'ın sınırlarını tecavüz eden, düşmanlıkta zirveye çıkanların **«ta kendileridir.»** Evliliğin son sınırı dört eştir. Cariye tutmakta ise sınır yoktur. Homoseksüeller, hayvanla ilişki kuranlar ve elle tatmin olma cihetine gidenlerde bu belirtilen taşkınlardandırlar.

Rivayete göre, Araplar sefer esnasında elle tatmin yolunu seçiyorlardı. Onun için bu âyet indi. Bir hadiste: "*Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Çünkü o koruyucudur.*" (12) buyurulmuştur. Bazı Mâlikîler, bu hadise dayanarak elle tatmin (istimnâ) in haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber, evlenmekten âciz olan kişiye şehveti kırıcı olan orucu tavsiye etmiştir. Eğer istimnâ mübah olsa idi onu tavsiye etmesi daha kolay olurdu. Hanbelîler ve bazı Hanefîler, şehveti teskin için istimnâyı caiz görmüşlerdir. Buhârî hâşiyelerinden birisinde tefsirini yapmakta olduğumuz 29-31. âyetler delil gösterilerek istimnânın haram olduğu söylenmiştir, çünkü âyetlerde eşi ve cariyesinin dışında bir yol arayan, zalim yani helâl ve haram tanımayan şeklinde nitelenmiştir.

Aynı konuda Begavî de şöyle der: "Âyet, el ile tatminin haram olduğuna delildir."

İbn Cüreyc der ki: "İbn Atâ'ya istimnânın hükmünü sordum. Şu cevabı verdi: İşittim ki bir grup, elleri hamile olarak (şiş olarak) haşrolunacaklarmış. Zannediyorum ki bunlar elleriyle tatmin olanlardır."

12- Bu, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in tahrîc ettikleri hadisin bir bölümüdür. Baş tarafı şu şekildedir: *"Ey gençler topluluğu! Sizden gücü yeten evlensin. Çünkü o gözü sakındırır, ferci korur. Gücü yetmeyen, oruç tutsun. Çünkü o, koruyucudur."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/426.

Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Cinsel organları ile oyalanan erkekler topluluğuna Allah azap etmiştir. Onu yapana gerekli olan, bazılarının dediği gibi ta'zirdir yani azarlayıp kınamadır."

Ebû Hanife'ye ve Ahmed b. Hanbel'e göre zinaya sapma korkusu olan için el ile tatmin, mübahtır. Aynı şekilde eşinin veya cariyesinin eli ile tatmin olmak da, mekruh olmakla birlikte mübahtır. Zira bu dışarıya boşalma anlamındadır.

Eskilerden birisi şöyle demiştir: "Şehvetini sakinleştirmek zorunda olan kişinin yapması gereken, cinsel organını taşla kırmaktır. Nitekim bazı sâlih muttakî zâtlar, aşırı şehvet duyduklarında nefislerini zinadan korumak için böyle yapmışlardır."

Uyulması gereken, haktır. O da, Hz. Peygamberin tavsiye ettiği şeydir ki o, oruç tutmaktır. Mecbur kalındığı taktirde, dediğimizle amel etmek en uygun yoldur.

32. «Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir.» Onların haklarından hiçbir şeyi ihlâl etmezler. *"Emanet"*, insana koruması için verilen şeydir. İster bu Allah tarafından olsun, ister yaratıklar tarafından olsun eşittir. Allah tarafından olanlar, şeriat ve ahkâmdan ibaret olan, dinin emanetleridir. Yaratıklar tarafından olanlar da vedîalar (birisinin yanına emanet bırakılan mallar) ve benzerleridir.

Âyette *"emanet"* anlamındaki kelimenin çoğul kullanılışının sebebi, muhtelif çeşitlerine itibarladır. *"Ahd"* de aynıdır. Hem Allah'ın ahdine, hem de kulların ahdine şamildir. Ahd, kişinin Allah için veya kullar için kendi nefsine yaptığı akit, verdiği sözdür.

Cüneyd rahimehullah şöyle der: "*'Emanet'*, organları korumaktır, *'ahd'*, kalbin tevhid üzere Allah'la birlikte olmasıdır. *'Riâyet'* ise, bir şeye, korumak ve ıslah etmek suretiyle devam etmektir."

Hz. Peygamber (s.a.v.), emanet edildiği zaman hıyaneti, konuşma esnasında yalan söylemeyi, ahitleşme anında bozmayı ve davalaşma anında haksızlık etmeyi münafıklığın alâmetlerinden saymıştır." (13)

13- Bu, Hz. Peygamberin şu hadisine işarettir: *"Dört şey vardır ki onlar kimde bulunursa katıksız münafıktır. Kimde o özelliklerden birisi bulunursa onu bırakana kadar kendisinde münafıklık alâmeti vardır: Emanet edildiğinde hıyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde bozar, dava anında hakka riayet etmez."* Buhârî ve Müslim rivayet ettiler.

33. «Onlar, şahitliklerini doğru yapanlardır.» Yani, insanların haklarını yaşatmak için, vaktinde ve adaletle şahitlik ederler. Buradaki şahitlik yapmaktan murat, aleyhine şahitlik ettiği şahıs, ister yakını olsun ister uzağı, ister üst seviyeden birisi olsun ister alt seviyeden olsun hakim huzurunda şahitlik etmektir. Bir hadiste: "*Güneş gibi apaçık bilirsen şahitlik et. Aksi halde bırak,*" [14] buyurulmuştur.

Şahitlik, genel anlamda emanetin şumûlü içerisinde olduğu halde özellikle ayrıca anılmasının sebebi, faziletini açıklamak içindir. Çünkü şahitlik edilmesi, hakları yaşatır ve yerine ulaştırır. Gizlenmesi ve terkedilmesi ise, hakların iptalidir. Davacı şahidi çağırırsa ve mahkemeye yakınsa mutlaka gitmesi gerekir. Ama yarım günlük mesafeden daha uzak bir yerde olursa, gitmemekten dolayı günahkâr olmaz. Çünkü bu gidiş kendisine bir zarar verebilir.

Şahitlik konusunda Müslüman doğrudan âdil sayılır. Ama hasım onun doğru söylemeyebileceğini iddia ederse hakim durumunu araştırır. Bazı âlimler ise her halükârda açıktan ve gizli şahidin durumunun araştırılması gerektiği kanaatindedirler.

34. «Onlar, namazlarını muhafaza edenlerdir.» Yani şartlarına riayet eden, farzlarını, sünnetlerini, müstehaplarını ve adabını tam olarak yapanlardır. Ayrıca onları, günah işleyerek telef etmezler.

23 numaralı âyette geçen "*namaza devam*", namazların bizâtihî kendileri ile alâkalıdır. Bu âyette söz konusu olan muhafaza ise, hâlleri ile ilgilidir.

el-Müfredât adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu ifade şuna dikkat çekmektedir: O mü'minler, vakitlerine ve rükünlerine riayet ederek, güçlerinin yettiği en iyi şekilde edâ ederek namazlarını muhafaza ederler. Şüphesiz namaz da, Allahu Teâlâ'nın şu âyette belirttiği koruma şekliyle onları korur: "*...Muhakkak namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar...*" (Ankebût: 45) Aynı konudaki bir hadisin meali de şu şekildedir: "*Kim namazları muhafaza ederse o, onun için kıyamet günü bir nûr, delil ve kurtuluştur. Kim de onları muhafaza etmezse kendisi için nûr, delil ve kurtuluş olmaz. O, kıyamet gününde Kârûn, Hâmân, Firavun ve Übey b. Halef'le beraber olur.*" [15] Übey,

---

[14] Hadisi İbn Merdeveyh tahrîc etmiştir. Sözü şöyledir: "*Ancak güneş gibi açık olursa şahitlik et. Yoksa bırak.*" Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/232.

[15] Hadisi Ahmed b. Hanbel yeni bir isnadla, Taberânî *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde, İbn Hıbbân *Sahih*'inde, Abdullah b. Ömer'den merfû olarak tahrîc etmişlerdir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/386.

Hz. Peygamberin Uhud savaşı günü boynundan okla vurduğu ve Mekke yolunda ölen heriftir. Ebû Cehil'den daha azgın ve daha katı idi. Kendisinin, Hz. Peygamberin eliyle öldürülmesi de buna delildir. Hz. Peygamber başka hiç kimseyi bizzat öldürmemiştir.

Bazı bilginler, namazları muhafazanın: "*Namazları ve orta namazı koruyun...*" (Bakara: 238) âyetinin zahirinden anlaşıldığı üzere namazlara devama şamil olduğunu söylemişlerdir. O zaman âyetler bir hükmün önce genel, sonra da özel olarak bildirilmesi kabîlinden olur. Böylece hem fayda tamamlanmış, hem de imandan sonra kulun edâ etmesi ve riayet etmesi gereken en önemli şeyin namaz olduğu belirtilmiş olur.

Velhasıl, namaz konusunun tekrarı, konunun başında ve sonunda riayet ve muhafaza ile nitelenmesi onun önemini açıkça belirtmektedir. Çünkü o, dinin direğidir.

Bürhânü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denilmektedir: "*'Namaz kılanlar müstesna'* (Meâric:22) âyeti ve devamında belirtilen özellikler, Mü'minûn sûresinin baş tarafında da zikredildi. Bu sûrede ise bu özelliklere: "*Onlar, şahitliklerini (doğru) yapanlardır,*" sözü ilâve edildi. Çünkü bu söz: "*Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riâyet edenlerdir,*" âyetinin peşinde getirilmiştir. Davacı ihtiyaç duyduğu zaman, hakkını yaşatmak için şahitlik etmek emanettir. O halde o, Mü'minûn sûresinde geçen emanet kabîlindendir. Bu sûrede namaz, "*Ancak namaz kılanlar hâriç, onlar namazlarına devam ederler*" denildikten sonra "*Onlar namazlarını muhafaza edenlerdir,*" buyurularak tekrar söylendiği gibi, şahitlik de ilâve olarak özellikle beyan edilmiştir."

35. **«İşte bunlar»** anılan üstün niteliklerle nitelenenler, kadri tam olarak takdir edilemeyen, aslı idrak edilmeyen **«cennetlerde»** yerleşmişlerdir, ebedî sevapla, sonsuz mükâfatla **«ikram olunacaklardır.»** Sanki oradaki ikram, onlar için şu anda mevcuttur.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا

قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ

امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعٖيمٍ (٣٨) كَلَّا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا
يَعْلَمُونَ (٣٩) فَلَا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَ (٤٠)
عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقٖينَ (٤١) فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا
وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖى يُوعَدُونَ (٤٢) يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ
الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ (٤٣) خَاشِعَةً
اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ (٤٤)

36-37. O kâfirlere ne oluyor ki, sağından ve solundan grup grup sana doğru koşuyorlar?

38. Onlardan herbiri, Naîm Cennetine sokulacağını mı umuyor?

39. Hayır, şüphesiz Biz onları bildikleri şeyden yarattık.

40-41. Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki Biz, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye muktediriz. Asla Bizim önümüze geçilmez.

42. O halde bırak onları. Tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar dalsınlar, oynayadursunlar.

43-44. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, gözleri horluktan aşağı düşmüş, kendilerini zillet kaplamış bir halde kabirlerinden fırlayarak çıkarlar. İşte bu, onların tehdit edilegeldikleri gündür.

36-37. «O kâfirlere» ve anılan üstün niteliklerden mahrum olanlara **«ne oluyor ki,»** -buradaki soru inkâr içindir- **«sağından ve solundan grup**

grup sana doğru koşuyorlar?» Gözlerini çevirerek, boyunlarını sana doğru uzatıyorlar. Müşrikler Rasûlüllah'ın etrafında gruplar halinde çepeçevre halka oluyorlar, onun sözleri ile alay ediyorlar ve: "Eğer şunlar, Muhammed'in dediği gibi cennete girerlerse, biz onlardan daha önce gireriz," diyorlardı. Bunun üzerine şu âyet-i kerime indi:

38. «Onlardan» yani şu koşuşanlardan **«herbiri,»** içerisinde hiçbir gam keder bulunmayan, sırf nimetlenmeden ibaret olan **«Naîm Cennetine sokulacağını mı umuyor?»**

39. «Hayır,» bu cevap onların boş umutlarını reddetmektedir, şöyle denilmek isteniyor: "Bu umudu bırakın, böyle konuşmayı kesin." **«Şüphesiz Biz onları bildikleri şeyden yarattık.»** Bu: "*Andolsun siz ilk yaratılışı bildiniz...*" (Vâkıa: 62) âyetinde olduğu gibi, peşinden gelecek olan, Allah Rasûlü ile alay ettikleri, âhireti ve hesabı inkâr ettikleri için Allah'ın kendilerini helâk edip yerlerine başka bir millet getirmeye muktedir olduğunu bildiren âyetlere bir hazırlıktır. Çünkü kendilerinin de bildikleri gibi, Allah'ın onları, meniden, sonra kan pıhtısından, sonra da bir çiğnem etten ilk defa yaratmaya muktedir oluşu, onları helâk edip başkalarını yaratabileceğinin açık bir delilidir.

40-41. «Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki» Doğulardan ve batılardan maksat, senenin her günü güneşin doğduğu ve battığı yerlerdir. Her yaz ve kış için yüz seksener tane doğuş ve batış yeri vardır. **«Biz, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye muktediriz.»** Âyetin şu şekilde anlaşılması da mümkündür: "Cinayetlerinin gereği olarak onları bir çırpıda helâk edip yerlerine kendileri gibi olmayan başkalarını yaratmaya muktediriz." Allah Teâlâ bunu, iman etmeleri için onları tehdit maksadıyla söylemiştir. Bir diğer anlayış ise şu şekildedir: Allah onların yerine ensarı ve muhacirleri getirdi.

«Şüphesiz kimse Bizim önümüze geçemez.» Yani eğer bunu istersek, Bizi altedemezler. Ama üstün hikmetlere dayalı olan dilememiz, onların cezalarının gecikmesini gerektirmektedir. "*Önümüze geçemez*" anlamında aldığımız "*mesbûkîn*" kelimesinin, "*âcizler*" anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü bir şeyi geçen, onu âciz bırakmış demektir.

42. «O halde bırak onları» kendi hallerine. Şu anda veya sürekli olarak **«tehdit edildikleri»**, vadolundukları **«günlerine»** -o, ikinci sur esnasında diriltilecekleri gündür. *Gün*'ün *onlar*'a izafe edilmesi, o günün, tüm yaratıkların günü oluşundan dolayıdır. Onlar da o yaratıklardandır. Ya da kıyamet günü azap açısından kâfirlerin, sevap açısından da mü'minlerin günü olduğu içindir. Sanki o, birisi kâfirlere, birisi de mü'minlere ait olmak üzere iki gündür.- **«kavuşuncaya»**, görünceye **«kadar»** bâtıllarına **«dalsınlar,»** dünyada kendilerine hiçbir faydası olmayan şeylerle meşgul olarak **«oynayadursunlar.»**

43-44. «O gün onlar, sanki dikili bir şeye...» Bundan maksat, dikilen ve Allah'tan ayrı olarak ibadet edilen her şeydir. Bir âyette de: "*...Dikili şeyler adına kesilmiş olanlar...*" (Mâide: 3) buyurulmaktadır. Arapların, taptıkları ve kendileri için kurban kestikleri bir taş vardı. **« Koşuyorlar gibi...»** Yani onu önce hangisi selâmlayacak diye koşar gibi... Bu ifade de onların, alıştıkları cahilî hâlleri olan hiçbir fayda ve zarar veremeyecek şeylere koşmaları zikredilmek suretiyle cahilî tavırları kınanıp, kendileri ile alay edilmektedir.

«Gözleri horluktan aşağı düşmüş,» karşılaşacakları azaba bakamaz **«kendilerini»** şiddetli bir **«zillet»** ve büyük bir hakaret **«kaplamış bir halde kabirlerinden»** kendilerini çağırana ve onun sesine doğru -ki o İsrâfil'dir, daha önce geçtiği üzere bir kaya üzerinden seslenecektir- **«fırlayarak çıkarlar. İşte bu,»** içerisinde bu korkunç olayların meydana geleceği gün, **«onların tehdit edilegeldikleri gündür.»** Dünyada peygamberlerinin dilleri ile o günle tehdit ediliyorlar ama onu yalanlıyorlardı.

Bu izahla, âyette tekrar olduğu tarzındaki bir izlenim izale edilmiştir. Çünkü önceki tehdit, geleceğe aitti. Bu ise geçmişe hamledilir.

Allah'ın yardımıyla Meâric Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

NUH SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 28 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ① قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ② أَنِ اعْبُدُوا
اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ③ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ
إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ④

1. Şüphesiz Biz Nûh'u: "Kendilerine acı veren bir azap gelmeden önce, onları uyar" diye kavmine gönderdik.

2-3. Dedi ki: "Ey kavmim! Şüphesiz ben sizi, Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin diye açıktan açığa uyaran birisiyim.

4. Böylece Allah sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlar, sizi belli bir süreye kadar erteler. Şüphesiz Allah'ın takdir ettiği süre gelince artık o geri bırakılmaz. Keşke bilseydiniz!"

1. «Şüphesiz Biz Nûh'u: 'Kendilerine» Allah tarafından, Tûfan ve onda boğmak gibi derhal veya âhiret azabı gibi ilerideki **«acı veren bir azap»** - bu azap cismânî de olabilir, rûhânî de. Rûhânî olanı daha şiddetlidir.- **«gel-**

meden önce, onları» putlara taptıkları için, şirke son versinler ve tek Allah'a tapsınlar diye **«uyar'»**, ateşle korkut **«diye kavmine gönderdik.»**

Katâde şöyle demiştir: "Nûh (a.s.) bir adadan gönderilmiş ve onlara gitmiştir. O, çoğunluğun görüşüne göre azim sahibi (ulü'l-azm) peygamberlerin birincisidir. Şirke karşı ilk korkutucu da odur. Kavmi putlara tapardı. O, Şeyhu'l-Murselîndir. Kırk yaşında iken peygamber olarak gönderilmiş, halkı arasında 950 sene kalmıştır. Tûfan'dan sonra da doksan sene yaşamıştır."

Bilginlerden birisi âyetteki "*kavmine gönderdik*" ifadesinin, Hz. Nûh'un tüm insanlığa değil, sadece kendi milletine gönderildiğini söylemiştir. Eğer tüm insanlığa gönderilseydi Hz. Peygamber Efendimize, "*Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*" (Sebe': 28) denildiği gibi, "insanlara" veya benzeri bir şey denilirdi. Hz. Peygamber'in şu sözü de buna işaret etmektedir: "*Peygamber sadece kendi halkına gönderilirdi. Ben ise tüm insanlara gönderildim.*"

Eğer denilirse ki: "Madem ki sadece kendi halkına gönderildi. O halde diğer insanların suçu neydi ki duâsını tüm insanlığa teşmil ederek "*Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan hiç kimse bırakma,*" dedi. (Nûh: 26) Biz de şu cevabı veririz: O zaman yeryüzünde yaşayanlar azdı. Nûh (a.s.) hepsine gönderilmişti. Ona sadece kendisiyle birlikte olanların -ki onlar kendisiyle gemiye binenler olup sayıları da kırk erkek, kırk kadın olmak üzere seksen kişidir.- İman edecekleri haber verilince, kâfirlerin tümünün kökünün kazınması için duâ etti. Bunun üzerine de inananların dışında tüm yeryüzü halkının helâk olduğu tûfan meydana geldi. Eğer hepsine gönderilmiş olmasaydı, putlara tapmak sûretiyle kendisine muhalefet etmeleri sebebiyle onlara bedduâ etmezdi. Çünkü bir âyette "*...Biz bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edici değiliz,*" buyurulmaktadır. (İsrâ: 15)

Nûh (a.s.)'un ilk rasûl olduğu sabittir. Çünkü puta tapma olayı ilk defa onun kavminde meydana gelmiştir. Cenab-ı Allah da onları, bu çirkin işten menetsin diye Hz. Nûh'u göndermiştir.

Eğer Nûh (a.s.)'un risaleti tüm insanlığa şamilse, bizim peygamberimizin risaletine denk olması gerekmez miydi? diye bir soru sorulursa cevabım şudur: "Nûh (a.s.)'un peygamberliği, kendi zamanındaki tüm insanlara şamildi. Bizim peygamberimizin peygamberliği ise, kendi zamanına olduğu gibi, kıyamete kadar gelecek olan tüm insanlara şamildir. Dolayısıyla aralarında bir eşitlik söz konusu değildir.

2-3. «Dedi ki: 'Ey kavmim!» Hz. Nûh kendilerine olan şefkatini, onlara olan hayır dileklerini göstermek ve gönüllerini hoş tutmak için, kendi kavmine hitâbetmiştir. **«Şüphesiz ben sizi, Allah'a kulluk edin.»** Allah'a ibadeti emir, kalbin ve organların işlerinden olan tüm farzları ve mendupları içerir. **«O'ndan korkun.»** Bu da tüm haram ve mekruhlardan yasaklamayı içerir. **«Ve»** tüm emirlerde ve yasaklarda **«bana itaat edin diye...»** Aslında bunların hepsi Allah'a ibadet ve O'ndan korkma emrine dahildir. Ama sorumluluğu güçlendirmek ve onu yerleştirmede mübalâğa için ayrı ayrı zikredilmiştir. **«Açıktan açığa»**, işin aslını sizin anlayacağınız bir dille açıklayarak inkâr ve isyanın azabından korkutan **«uyaran birisiyim.»** Hz. Nûh aynı zamanda müjdeleyici olduğu halde, sadece "*uyarıcılık*" yönü anılmıştır. Çünkü uyarma daha önceliklidir. Nitekim Allah Teâlâ peygamberimize önce "*Kalk da korkut (uyar)*" (Müddessir: 2) buyurmuştur. Müjdeleme ise ikinci emirdir. Allah Teâlâ: "*...Mü'minleri müjdele,*" (Bakara: 223 ve başkaları) buyurmuştur. Korkutmak kâfirlere, müjdelemek ise mü'minlere yöneliktir.

Âyetin sonunda Allah Teâlâ, Hz. Nûh'un diliyle: "*Bana itaat edin*" buyurmuş, daha önceki emirlere uygun olduğu halde "ona itaat edin" dememiştir. Yani itaat Allah'a değil, Hz. Nûh'a isnad edilmiştir. Bunun sebebi, Rasûle itaatın, Allah'a itaat oluşudur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette: "*Kim Rasûle itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur...,*" (Nisâ: 80) buyurmuştur.

4. Böylece Allah sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlar.» Onlar cahiliye döneminde işlenen günahlardır. Günahlar arasında, kul hakkı ile ilgili olanlar bulunduğu için "günahlarınızı bağışlar" buyurmadı, "*günahlarınızdan bir kısmını bağışlar*" buyurdu.

«Sizi,» öldürmek, suda boğmak, yakmak gibi helâk edici cezalardan korumak sûretiyle Allah katında takdir edilmiş **«belli bir süreye kadar erteler.»** "*Süre*" diye ifade ettiğimiz "*ecel*"; bir şey için tayin edilmiş müddet, son vakit, vade anlamındadır. O, Allah'ın iman ve tâat şartıyla, onlar için takdir ettiği müddettir. Bu ifade açıkça gösteriyor ki onlar için, iman etmeseler de cezalandırılmayacakları bir vade vardır. Âyetin devamındaki şu sözlerden de murad odur:

«Şüphesiz Allah'ın takdir ettiği süre», sizin küfür üzere kalacağınız varsayımı ile sizin için takdir ettiği vade, -bu, zamanı kesin olmayan, mutlak anlamda yakın eceldir. Ecel-i müsemmâ (bilinen vade) bunun aksinedir. Çünkü o zamanı uzak olan kesin vadedir- siz, küfrünüz üzere devam ederken takdir edilen vade **«gelince artık o geri bırakılmaz.»** Öyleyse o gelmeden önce imana ve tâate koşun. Tâki muayyen vakte kadar geciktirilmesinin şartı tahakkuk etsin, siz de o vakte kadar bırakılın. **«Keşke bilseydiniz!'»** Ne olurdu? Vakti dolmuş vade, artık geciktirilmez ve ihmal edilmez.

Bu söz işaret etmektedir ki onlar, dünya sevgisi ve onun lezzetlerini istemekteki meşguliyetleri sebebiyle ilim sebeplerini kaybettiler. Neticede sanki ölümden şikâyet eder gibi oldular.

قَالَ
رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْم۪ي لَيْلًا وَنَهَارًاۙ ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪يٓ اِلَّا فِرَارًا
﴿٦﴾ وَاِنّ۪ي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ
ف۪يٓ اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًاۚ
﴿٧﴾ ثُمَّ اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًاۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ اِنّ۪يٓ اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ
اِسْرَارًاۙ ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًاۙ ﴿١٠﴾
يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَن۪ينَ
وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاۜ ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ
لِلّٰهِ وَقَارًاۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٤﴾

5. (Nûh) dedi ki: "Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim.

6. Ama benim davetim, sadece onların kaçmalarını artırdı.

7. Ben onları, senin bağışlaman için ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, ısrar ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler.

8. Sonra ben onları açık açık çağırdım.

9. Sonra da onları hem ilân ederek davet ettim, hem gizli gizli söyledim."

10. Onlara dedim ki: "Gelin, Rabbinizden sizi bağışlamasını isteyin. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır.

11. (Sizi bağışlamasını isteyin) ki, üzerinize bol bol yağmur yağdırsın.

12. Mallar ve oğullarla size güç versin. Size bahçeler versin, nehirler akıtsın.

13. Size ne oluyor ki Allah için bir vakâr ummuyorsunuz?

14. Halbuki sizi aşama aşama O yarattı.

5. «**(Nûh)**» (a.s.) halkını davette tüm gayretini sarfedip, onları uyarmada bilinen ölçüyü aşınca ve çaresiz kalınca Rabbine seslenerek «**dedi ki: 'Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz**» yani sürekli olarak gevşemeden, imana ve itâate «**davet ettim.**» Burada *"gece gündüz"* zikredilmiş, bununla sürekli davet kastedilmiştir. Çünkü zaman gece ve gündüzden ibarettir.

6. «**Ama benim**» bana, dinime ve bendeki vahyinin eserlerine uymaları için yaptığım «**davetim, sadece onların kaçmalarını artırdı.**»

7. «**Ben onları, senin bağışlaman için ne zaman**» imana «**davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar,**» daveti dinlememek için kulaklarını kapadılar. Âyetteki *"kulağı tıkama"* bu mânâdan kinayedir. Dinlememek için, parmaklarını kulak deliklerine soktular şeklinde, hakîkî manasını anlamak da mümkündür. «**Elbiselerine büründüler,**» Ona bakmayı istemediklerinden dolayı, onu görmemek için vücutlarının tamamını adam akıllı elbiseleriyle örttüler. Küfür ve isyanda «**ısrar ettiler,**» pişmanlık duyup tevbeye yapışmadılar. **«Kibirlendikçe kibirlendiler.»** Bana itaat ve uymakta büyüklendiler. Bu konuda kendilerini bir büyüklük kompleksi kapladı. Çünkü: "*Sana hep düşük seviyeli kimseler tâbi olmakta iken, biz sana hiç iman eder miyiz? dediler.*" (Şuarâ: 111)

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Günahta ısrar eden kişiye günahları, sapıklıkta devamlılık verir. Öyle ki çirkin amellerini güzel görmeye başlar. Onu güzel görünce de kibirlenir. Evliyâullaha karşı üstünlük taslar. Bundan sonra da onların nasihatlerini kabul etmez."

Sehl (kuddise sirruhû) da şöyle der: "Günaha ısrar nifak doğurur. Nifak da küfür doğurur."

8. «Sonra ben onları açık açık çağırdım.» Yani onları alenen davet ettim.

9. «Sonra da onları hem ilân ederek davet ettim, hem gizli gizli söyledim.'» Yani onları tekrar tekrar, çeşitli şekillerde farklı üslûplarla davet ettim. Bir kimseye, başkaları farketmeden gizlice bir şey söylemeye, gizlemek; herkesin öğrenebileceği şekilde konuşmaya da ilân denilir. Nûh (a.s.) onları davete ve öğüt vermeye önce gizliden başladı. Ama onlar kendisine şu dört yolla muamele ettiler: Kulakları tıkamak, elbiselerinin altına bürünmek, günahta ısrar etmek, kibirlenmek. Sonra davetini alenîleştirdi. Bu da etki etmeyince gizli ile alenîyi birleştirdi. Yani alenî daveti gizli davetle karıştırdı. Hepsi ile birlikte konuştuğu gibi herbiri ile tek tek gizlice de konuştu.

10. «Onlara dedim ki: 'Gelin, Rabbinizden» vakti geçmeden önce, küfür ve günahlardan tevbe etmek suretiyle **«sizi bağışlamasını isteyin. Şüphesiz O,»** tevbe edenlerin günahlarını hiç olmamış hale getirerek **«çok bağışlayıcıdır.»** Allah'ın bağışlayıcı olmasından murad, bağışlamayı dileyici olmasıdır. Bağış isteme özelliğini veren, bağışlamaktan geri durmaz. Çünkü Allah Teâlâ: "*Gelin, Rabbinizden sizi bağışlamasını isteyiniz. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır,*" buyurmuştur. Bunun için Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Allah kuluna azap etmeyi dileyince bağış dilemeyi, istiğfarı ilham etmez."

Rivayet edilen bir kudsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Bana kullarımın en sevimli olanları: Birbirlerini Benim sevgimle sevenler, gönülleri camilere bağlı olanlar ve seher vakitlerinde bağış dileyenlerdir. Onlar, yeryüzü ahalisine azap etmek istediğimde hatırladığım ve onlara azap etmekten vazgeçtiğim insanlardır.*"

Âyette, *"bağışlayıcı"* anlamında *"ğaffâr"* kelimesi kullanılmıştır. Çünkü bu, aynı anlamı ifade eden "*gafûr*" kelimesinden daha mübalâğalıdır. Bu kelime sözlükte, örtmek, kapatmak anlamındadır. Bu anlamda olmak üzere savaşta başa giyilen başlığa, miğfer (örtme âleti) denilmiştir. Çünkü o, başı örter. Allah'ın mağfireti, O'nun kulların tevbe ve tâatlerinden dolayı değil, ama kendi rahmet ve fazlı ile günahları örtüp, affetmesidir. Tevbe ve tâat bir kulluk ifadesinden ve ihtiyaç arzından ibarettir. Yine bir kudsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Ey kulum! Bana yeryüzü dolusu günahla bile gelsen, Bana ortak koşmadıkça seni bağışlarım.*"

11. Sizi bağışlamasını isteyin **«O, üzerinize bol bol yağmur yağdırsın.»** Bu, anılan âyette "üzerinize gökyüzünü gönderir" mânâsına gelen bir cümle ile ifade edilmiştir. Şâirin: *"Gökyüzü bir halkın arazisine inse..."* dediği gibi mecazî bir ifade tarzıdır. Bazı âlimler ise âyetin: "Gökyüzünün suyunu indirdi," takdirinde olduğunu, "su" kelimesinin hazfedildiğini (düşürüldüğünü) söylerler.

Bu âyet, anılmamış bir şartın cevabıdır. Takdiri şu şekildedir: "Eğer siz bağış isterseniz, O da yağmur yağdırır."

Sanki Nûh kavmi, bir mantık oyunu yaparak şöyle demişlerdi: "Eğer biz hak üzere isek, o hakkı nasıl bırakırız. Bâtıl üzere isek biz uzun süre bâtıl üzere kalmışken Allah bizden onu nasıl kabul eder?" İşte bunun için Allah onların gönüllerine bağışlamayı düşüren ve sevdiren acele lütuf ve yardımı vaadetti. Çünkü nefis peşin olanı sevmeye hırslıdır. Bu yüzden onu emrin cevabı yapmış *"yağmur yağdırsın"* buyurmuş, "sizi bağışlar" dememiştir. Böylece insanları ona rağbet ettirmiş, eserini ve bereketini görmelerini dilemiştir. Tâatlerle meşgul olmak, hayır kapılarının açılmasına sebeptir. Nasıl ki günahlarla meşguliyet, Allah'ın kahrının sebeplerinin görülmesiyle evrenin harabına sebepse...

Denildiğine göre Nûh kavmi, defalarca tekrarlanmasına rağmen daveti yalanlayınca, Allah onlardan yağmuru kesti. Hanımlarını kısırlaştırdı. Peşinden de eğer iman ederlerse, kendilerini bolluk ve bereketle rızıklandıracağını, başlarındaki musîbeti savacağını vaadetti. Bu, hikmete uygundur. Çünkü Allah Teâlâ kullarını hayırla ve şerle sınar. Tâ ki kendisine dönsünler. Meselâ Kureyş'lilere, şirkten dönmeleri için Hz. Yûsuf'un kıtlık seneleri gibi yedi sene verdi.

12. **«Mallar ve oğullarla size güç versin.»** Size ulaşır, yardım eder,

kuvvet verir. Nitekim bir âyette "*...Sizin gücünüze güç katar...*" (Hûd: 52) buyurulmaktadır. **«Size»** içerisinde ağaçlar ve meyveler bulunan **«bahçeler versin,»** inşa eder ve oraları bitkilerle süsleyen, kurumaktan koruyan, gönülleri ferahlatan, canları sulayan **«nehirler akıtsın.»**

Hasan Basrî'den rivayet edildiğine göre, bir adam kendisine kuraklıktan şikayet etti. Hasan Basrî ona: "Allah'tan bağış dile," dedi. Bir başkası fakirlikten, birisi neslinin azlığından, birisi de arazisinin ürününün azlığından şikâyetçi oldular. Hepsine Allah'tan bağış dilemelerini, (istiğfar etmelerini) emretti. Bunun üzerine Rabî': "Sana insanlar geliyorlar, çeşit çeşit şikâyetlerde bulunuyorlar. Farklı şeyler istiyorlar. Sen de hepsine istiğfarı emrediyorsun. Bu nasıl iş?" dedi. Hasan Basrî ona, bu âyeti okudu.

Bu âyetin ifade ettiği mânâdan dolayı yağmur duâsında istiğfar (bağış dileme) meşrû kılındı. Araziler kuraklaştığında ve yağmurlar kesildiğinde tüm bilginlerin ittifakıyla yağmur duâsına çıkmak sünnettir.

13. «Size ne oluyor ki Allah için bir vakâr ummuyorsunuz?» Bu, onların Allah için vakâr bulunduğunu ummalarına sebep olan şeyleri inkârdır. "*Vakar*" aslında sükûnet ve hilm (yumuşak başlılık) dir. Ama burada "azamet" anlamındadır. Çünkü genelde sükûnet, azametten dolayı olur. Mânâ şudur: "Siz hangi sebepten dolayı O'na inanıp itaat etmenin kendisini ululamayı gerektiren Allah'ın azametine inanmıyorsunuz?" Yani sizin için buna bir sebep yok.

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde bu terimlerle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "*'Recâ'*, (burada umut diye ifade edilmiştir) korku anlamında, *'vakar'* da azamet ve yücelik mânâsındadır. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: Allah'ın azametinden korkmuyor musunuz?"

İbn Abbas ise şöyle izah etmiştir: "Size ne oluyor ki Onun cezasından korkmuyorsunuz? Ondan sakınmak suretiyle sevabını ummuyorsunuz?"

14. «Halbuki sizi aşama aşama O yarattı.» Yani oysa siz, Allah'ın sizi merhale merhale, halden hale geçirerek yarattığını biliyorsunuz. Önce elementler halinde yaptı, sonra gıda haline getirdi. Sonra sırayla, bir karışım, sperm, kan pıhtısı, et parçası, kemik, et haline getirdi. Bilâhare de başka bir şekle soktu. Durumu böyle olan bir varlığın azametini taktirde kusur işlemek, aklı olan birisinin yapacağı bir şey değil!

Bazı âlimlere göre bu âyet, şu âyetlerde söz konusu edilen yedi aşamaya işarettir: "*Allah'a yemin olsun ki, Biz insanı çamurdan bir özden yarattık.*

Sonra onu bir sperm halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra spermi bir aleka yaptık. Alekayı bir çiğnem et yaptık. O eti kemiklere çevirdik, bu kemiklere et giydirdik. Bilâhare onu bambaşka bir yaratık olarak teşekkül ettirdik. Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir." (Mü'minûn: 12-14) İşte bu haller, birbirini takip eden, düzenli yedi aşamadır. Her birisi, kendinden öncesinden daha şereflidir.

Bir başka görüşe göre âyetten murad şudur: "Sizi çocuklar, gençler ve yaşlılar olarak yarattı." Yahut da sizi muhtelif şekillerde ve huylarda; uzun boylular, kısalar, güçlüler, zayıflar, olarak yarattı. Nitekim bir âyette: "*O'nun delillerinden birisi de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır...*" (Rûm: 22) buyurulmuştur.

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ
اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ (١٥) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ
الشَّمْسَ سِرَاجًا (١٦) وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًاۙ (١٧)
ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا (١٨) وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
بِسَاطًاۙ (١٩) لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا (٢٠)

15. Görmediniz mi, Allah yedi göğü nasıl birbiriyle âhenkli yaratmıştır?

16. Ayı onların içinde bir nur, güneşi de bir kandil yapmıştır.

17. Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirmiştir.

18. Sonra sizi tekrar oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır.

19. Allah yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.

20. Tâ ki onun geniş yollarında gezip dolaşasınız."

15. «Görmediniz mi...» Soru, muhatabı ikrara sevketmek içindir. Maksat, Allah'ın ilim ve kudretine işaret eden sanatının hayrete düşüren eserlerini müşahededir. **«Allah yedi göğü nasıl»** bazıları bazılarının üstünde **«birbiriyle âhenkli yaratmıştır?»** Allah Teâlâ onları tekrar yaratmaya muktedir olduğuna ve kudretinin azametine, önce insanın yaratılışı ile ilgili deliller getirdi. Çünkü insanın nefsi, kendisine en yakın şeydir. Daha sonra da bu delilleri, semalara ait deliller takip etti.

16. «Ayı onların içinde» gecenin karanlığında yeryüzünü aydınlatan **«bir nur, güneşi de»** fecir anında karanlığı gideren **«bir kandil»** gibi **«yapmıştır.»** Nasıl ki evde bulunanlar görmek ihtiyacında oldukları şeyleri kandilin ışığında görüyorlarsa, dünyada yaşayanlar da, yeryüzünü güneşin ışığında görürler, ufukları onunla seyrederler. İşte bu açıdan güneş, beliğ teşbih yoluyla kandile benzetilmiştir.

Ay, dünya semasında olduğu halde, bütün semalara nisbet edilmiştir. Çünkü semaların her biri şeffaftır, arkasındakini kapatmaz. Dolayısıyla tamamı tek bir gökyüzü imiş gibi görülür. Bunun zarurî bir sonucu olarak, semalardan birisinde olan, sanki hepsinde imiş gibi olur. Ayrıca İbn Abbas, İbn Ömer ve Vehb b. Münebbih'e göre, güneşin, ayın ve yıldızların yüzleri gökyüzü tarafında, sırtları da dünya tarafındadır. Kandil sözcüğünün gereği de budur. Çünkü onun ışığının yüksekliği üst tarafındadır. Öyle olmasaydı, hararetinin şiddetinden dolayı yeryüzünde ne varsa hepsini yakardı. Oysa Allah Teâlâ onu hem dünyadakiler, hem de gökyüzündekiler için nur kılmıştır. Bu izaha göre âyetin, "*güneşi de bir kandil yapmıştır*" kısmının, "güneşi de onların içinde bir kandil yapmış" şeklinde olması gerekirdi. Ancak önceki kısmın delâletinden dolayı "onların içinde" anlamına gelen kelime hazfedilmiş, kullanılmamıştır.

17. «Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi» hayret verici bir şekilde **«bitirmiştir.»** Babanız Âdem'i topraktan yaratmak sûretiyle sizi de topraktan meydana getirdi. Yahut da şöyle anlaşılır: İnsanları, yerde biten bitkilerden meydana gelen menilerden meydana getirdiği için, bütün insanları yerden meydana getirdi.

"Bitirme" kelimesi, istiare yoluyla "meydana getirme" anlamında kullanılmıştır. Çünkü o, meydana gelme olayına daha çok delâlet etmektedir. Çünkü insanlar bitki olsalardı, hiç şüphesiz bitkilerin sonradan meydana geldikleri gibi meydana geleceklerdi. Ayrıca bu ifade insanın bir yönden bitki olduğuna dikkat çekmektedir. Şüphesiz insanın başlangıcı ve oluşumu bitki gibi topraktandır. O da gelişir, büyür, gerçi onun bitkilerden fazla olan bazı özellikleri vardır ama bitkiye benzer yönleri çoktur.

Bitki, ister ağaç gibi gövdeli olsun, isterse olmasın yerden biten her şeydir. Ama örfte, gövdesi olmayanlara has bir isim olmuştur. Hatta halk arasında sadece hayvanların yediğine nebât (bitki) denilir.

Mârifet ehlinden birisi şöyle demiştir: "*'Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirmiştir,'* âyeti şu anlamdadır: Sizin vücutlarınızın, kendisi ile geliştiği gıdanızı topraktan meydana getirdi. Nitekim bitkileri de toprak vasıtasıyla su ile geliştirmiştir. Bu varlığın gıdası ve gelişmesi kendisinden yarattığı şeyle olmaktadır."

18. **«Sonra sizi»** öldüğünüzde defin yoluyla **«tekrar oraya»**, yere **«geri çevirecek ve»** tekrar diriltme ve haşir esnasında oradan **«tekrar çıkaracaktır.»** Bunda hiç şüphe yoktur. Böylece dostlarını mükâfatlandıracak, Allah düşmanlarını ise cezalandıracaktır. *"Geri çevirme"* ile *"tekrar çıkarma"* nın arası, "sonra" anlamındaki "sümme"kelimesi ile değil, *"ve"* harfi ile bağlanmıştır. Buna sebep, kabirdeki iade ile, çıkarmanın tek şey olduğuna işaret etmektir. Bunlardan bir kısmının mutlaka gerçekleşip, bir kısmının gerçekleşmemesi düşünülemez.

19. **«Allah»** Rabbimizin bu ismi celîli, tâzim ve teberrük için tekrarlanmıştır. **«Yeryüzünü sizin»** menfaatiniz **«için»** bir döşek ve halı gibi geniş bir **«bir sergi yapmıştır.»** Onun üzerinde, kendi evinizdeki serginiz üzerinde hareket ettiğiniz gibi serbestçe hareket edersiniz.

Defalarca söylediğimiz gibi, yeryüzünün küre şeklinde oluşu, ekim ve dikime engel değildir. Çünkü çok büyüktür. Bu, güvercin yumurtası ile deve kuşu yumurtası arasındaki farkta kendini gösterir.

20. **«Tâ ki onun geniş yollarını da gezip dolaşasınız.'»** *"Geniş yol"* diye ifadelendirdiğimiz *"fecc"* kelimesinin, iki dağ arasındaki geçit anlamında olduğu da söylenmiştir. *el-Müfredât* adındaki eserde şöyle denilmiştir: "*el-feccü*", iki dağın kuşattığı yoldur. Aynı zamanda geniş yol anlamında da kullanılır. Yani âyetin anlamı şudur: Yeryüzünden yollar edinerek gitmeniz ve geliş gidişte kullanmanız için... Yeryüzünün sergi gibi oluşu, uyumak, dinlenmek, ekmek ve dikmek gibi diğer maksat ve menfaatlere ters düşmez.

قَالَ نُوحٌ رَبِّ
إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا (٢١)
وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا (٢٢) وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ
وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (٢٣)
وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا (٢٤) مِمَّا
خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَنْصَارًا (٢٥) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ
دَيَّارًا (٢٦) إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا
فَاجِرًا كَفَّارًا (٢٧) رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ
مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا (٢٨)

21. Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Onlar bana isyan ettiler. Kendisine malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şey artırmayan kimseye uydular.

22. En büyük tuzak kurdular."

23. "Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Özellikle Ved'den,

Süvâ'dan, Yeğûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den vazgeçmeyin," dediler.

24. "Gerçekten onlar birçoklarını yoldan çıkardılar. Sen o zalimlerin sadece sapıklıklarını artır."

25. Onlar, hataları sebebiyle suda boğuldular, ateşe atıldılar. Kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar.

26. Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan hiç kimse bırakma.

27. Çünkü Sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarırlar. Sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar.

28. Ey Rabbim! Beni, anamı, babamı, mü'min olarak evime girenleri, erkek ve kadın mü'minleri bağışla. Zalimlerin de sadece helâklerini artır."

21. **«Nûh»** Rabbine yalvararak **«dedi ki:»** -Nûh (a.s.)'un, Rabbine yalvarışının hikâye edildiği zamanın uzunluğundan dolayı hikâye lâfzı ("Nûh dedi ki" sözü) tekrar edildi.- **«'Ey Rabbim! Onlar bana isyan ettiler.»** Yani bana isyana devam ettiler, onlara ne kadar öğüt verdim, irşad ettimse de bana muhalefet ettiler. **«Kendisine malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şey artırmayan kimseye uydular.»** Yani kendilerini mallarının azdırdığı, çocuklarının kandırdığı reislerine uymaya devam ettiler. Bu mallar ve çocuklar, onların âhiretteki hüsranlarının artmasına sebep oldular. Onlar o liderlere, malları ve çocukları sebebiyle hasıl olan zahirî saygınlıklarından dolayı uydular. Nitekim Kureyşliler de şöyle demişlerdi: "*Şu Kur'an iki memleketin birindeki bir büyük adama indirilmeli değil miydi?*" (Zuhruf: 31) Onlar zenginliği, peşinden gitmek için gerçek bir sebep saydılar.

Bu söz işaret etmektedir ki, mal ve evlât çokluğu, genellikle rûhî perişanlığa sebep olur. Önce dinde sapıklığı, sonra da doğru yoldan saptırma sonucunu doğurur.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Âyetin nazmından anlaşılıyor ki, onların malları ve çocukları zararın ta kendisidir. Onların çoğalması hüsranlarının artması demektir. Durum genelde böyledir. Onlar her ne kadar, şükürle ve hayır cihetlerine sarf edilmekle ebedî saadeti sağlayan menfaatler cümlesinden iseler de azgınlığa, böbürlenmeye ve onları veren Allah'a karşı nankörlüğe götürdüklerinde ve âhiretteki ebedî azaba vesile olduklarında sanki sırf zarar ve hüsran gibi olurlar. Çünkü âhiretin yanında dünya, yok hükmündedir. Dünyada mal ve evlât nimetlerinden istifade eden, âhiret mutluluğunu kaybeder. Sanki tatlıdan olan zehirli lokmayı yiyip ölen kişi gibi olur. Bu lokma onun hakkında sadece helâktir. Çünkü onun getirdiği zararın yanında, menfaatinin hiçbir değeri yoktur."

22. **«En büyük tuzak kurdular.'»** Tuzak diye ifade ettiğimiz *"el-mekru"* kelimesi, gizli hile anlamındadır.

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde şöyle denilmmektedir: *"el-mekru,* sözlükte, en büyük hile anlamındadır. Bu kelime Allah'a nispet edildiğinde tedbir ve idareyi gizlemek anlamında anlaşılır."

"Kübbâr" kelimesi de, büyüklüğün son haddi anlamındadır. Onların *"en büyük tuzak"*larının mânâsı, insanları dinden uzaklaştırmak konusundaki hileleri ve onları Hz. Nûh'a eziyet etmeleri için kandırmalarıdır. Tevhid, mertebelerin en yücesi olunca, ondan men etmek ve şirki emretmek büyük günahların en büyüğüdür. Bu yüzden Allah, bu fiili, *"en büyük tuzak"* diye nitelemiştir.

23. Liderler, düşük seviyedeki tâbiîlere: **«'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın.»** Onlara ibadeti bırakıp da, Nûh'un Rabbine ibadet etmeye kalkmayın. **«Özellikle Ved'den, Süvâ'dan, Yeğûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den vazgeçmeyin,' dediler.»** Yani özellikle bu putlara ibadeti bırakmayın. Âyette önce genel anlamda *"ilâhlarınız"* denildi. Sonra da özel olarak onlardan bazıları sayıldı. Bu, özelin genel üzerine (hâssın âm üzerine) atfıdır. Bu putların özellikle anılmalarına sebep, onların yanlarındaki en büyük putlar oluşlarıdır. Bu putlar aynen Araplara da intikal etmişlerdir. *"Ved"*, Dümetü'l-Cendel'deki Kelb kabilesinin; *"Süvâ"*, Yemen'deki Hemdân kabilesinin; *"Yeğûs"*, Mezhac kabilesinin putları idiler. Araplar Mezhaclılara Abdü Yeğûs derlerdi. *"Yeûk"*, Murad'ın; *"Nesr"* de Hımyerlilerin putları idi. Hımyer, Yemen'deki San'â'nın batısında bir yerdir.

Denildiğine göre bu isimler, Hz. Âdem ve Hz. Nûh arasında yaşamış olan sâlih insanların isimleri idi. Öldüler. İnsanlar onların ölümlerine çok üzüldüler. Şeytan onların hallerini görünce bir insan kılığında yanlarına gelip şöyle dedi: "Ben size onların heykellerini yapayım mı? O heykellere baktığınızda onları hatırlarsınız. Özleminizi giderir ve onlardan uğur alırsınız." Onlar da: "Evet, yap," dediler. Şeytan onların, tunçtan, kurşundan ve bakırdan heykellerini yaptı. Bu heykellerden her birine ölen adamların isimlerini verdi.

Sonra zaman geçti, babalar, oğullar ve torunlar yok oldular. Onlardan sonra gelenlere şeytan: "Sizden öncekiler bu heykellere tapıyorlardı" dedi. Onlar da tapmaya başladılar. Sonra bu, cahiliye dönemindeki Araplar arasında bir gelenek halini aldı. Amr b. Luhay'ın -ki o Kâbe'ye put dikenlerin ilkidir- bu konudaki rolü büyüktür. Çünkü putları Mekke'ye getiren ve ona tapmaya çağıran odur. Bundan sonra Araplar arasında puta tapıcılık yayılmıştır.

24. «'Gerçekten onlar», liderler **«birçoklarını»** yani halkın çoğunu **«yoldan çıkardılar.»** Yoldan çıkaranların, putlar olması da muhtemeldir. Nitekim bir âyette: "*Rabbim! Çünkü onlar kendilerine tapan birçok insanın sapmasına sebep oldular,*" (İbrahim: 36) buyurulmaktadır. **«Sen o zalimlerin»** Allah'a şirk koşarak zulmedenlerin- çünkü şirk büyük bir zulümdür. Zira zulmün anlamı, bir şeyi, yeri dışına koymaktır. Öyleyse şirkten daha kötü bir şey olur mu? En aşağılık yaratığı ve ona ibadeti; tek olan, kimseye muhtaç olmayan Allah'ın ve O'na ibadetin yerine kim koyar? Bunu yapandan daha zalim olur mu?- **«Sadece sapıklıklarını artır.'»** Bu cümle, yirmi birinci âyetteki "*Ey Rabbim! Onlar bana isyan ettiler,*" anlamındaki cümleye bağlıdır.

"*Sapıklık*" diye ifade ettiğimiz "*dalâl*" kelimesinden murad, yok olmak, telef olmaktır. Yoksa, dinî konulardaki sapıklık değildir. Dolayısıyla "Nûh (a.s.) insanları sapıklıktan kurtarmak için gönderildi. Öyleyse Allah'a onların sapıklıklarını artırması için nasıl duâ, edebilir? Zira böyle bir duâ onların küfrüne razı olmayı gerektirir. Bu da peygamberler için câiz değildir," şeklinde bir itiraz akla gelmesin. Diğer taraftan böyle bir itiraz olursa şu şekilde de cevap verilebilir: "Bu duâ, Allah Teâlâ kendisine, kavminden, inananlardan başka artık hiç kimsenin inanmayacağını vahyettikten sonra edilmiş olabilir. Câiz olmayan, küfrü güzel görerek ona rıza göstermektir. Bunun bir benzeri de Hz. Musa'nın şu duâsıdır: "*...Ey Rabbim! Onların mallarını yok et, kalplerini de şiddetle sık ki, acı veren azabı görünceye kadar iman etmesinler.*" (Yûnus: 88) Bir kimse, Allah kendisinden intikam alsın diye, kâfirin küfrü üzere ölmesini isterse, bu küfür değildir. Bu durumda âyetin mânâsı şöyle tefsir edilebilir: "Allahım sen o zalimlerin sapıklıklarını artır ki, cezaları da artsın." Bu izaha ışık tutan âyetler vardır: "*...Onlara ancak günahlarını artırmaları için mühlet veriyoruz...*" (Âl-i İmran: 178), "*Ben istiyorum ki; sen, hem benim günahımı, hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılasın...*" (Mâide: 29)

Âlimler demişlerdir ki: "Nûh (a.s.) babalardan sonra oğulları davet etmiştir. Bu yedi asır sürmüştür. Onlardan inanmaları umudunu kesince bedduâ etmiştir."

25. **«Onlar,»** Nûh kavmi **«hataları»** ve doğru olmayan amelleri -ki o, küfür ve isyandır- **«sebebiyle»** dünyada tufanla **«suda boğuldular,»** başka bir sebeple değil. Bu ifadede mutlak anlamda hata işleyenleri azarlama ve men vardır. **«Ateşe atıldılar.»** Âyette "*ateş*" kelimesi, belirsiz olarak getirilmiştir. Bu üslup onun büyüklüğüne ve korkunçluğuna işaret eder. Yahut da Allah Teâlâ onlara, hatalarına göre bir çeşit ateş hazırlamıştır. Ateşten maksat, boğulmanın peşindeki kabir azabıdır. Onlar suda bile ölse, kabir azabını görür. Çünkü suda veya ateşte ölen, yırtıcı hayvan veya kuş tarafından yenilen de kabre gömülenin gördüğü azabı görür.

Dahhâk'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Onlar bir taraftan yani bedenlerle suda boğuluyorlar, diğer bir taraftan da ruhlarla yakılıyorlardı." Böylece her iki azabı birleştirmiş olurlar. Bir şâir de şöyle der:

Yaratıklar tavır olarak toplu ve ayrıdırlar.
Olaylar da çeşitli durumlardadırlar.

Zıtların birleşmesine şaşma,
Allah su ile ateşi bir arada bulundurur.

Onların azabının, cehennem olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu izaha göre ateşe atılmanın, hemen boğulmanın sonunda ve takip ifade eden harfle gelmesi, cehennemin, onların boğulmalarını takip eder gibi telâkkî edilmesinden dolayıdır.

«Kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar.» Yani onlardan hiçbirisi kendisi için hiçbir yardımcı bulamadı. Bu ifadede onların Allah'tan başka şeylere tapmalarına tarîz ve kendileriyle alay vardır. Bu cümle, Allah'ın sözü olarak, Hz. Nûh'un duâsının kabul edildiğine işarettir. Ayrıca Hz. Peygambere ve ashabına teselli, isyankâra da azaptan ve azaba sebep olan şeyden korkutmak vardır.

26. **«Nûh»** onların hidayet bulmasından umudunu kestikten sonra **«dedi ki: 'Ey Rabbim! Yeryüzünde»** Senin tarafından gelen bir musîbetle **«kâfirlerden dönüp dolaşan»** gidip gelen, gezip tozan **«hiç kimse bırakma.»** Köklerini kazı, hepsini helâk et.

27. «Çünkü Sen onları bırakırsan», öldürmezsen, **«kullarını»** hak **«yoldan çıkarırlar.»** Çünkü sapıklık onların içine işlemiştir.

Bu âyet, Hz. Nûh'un onlar için, kendi öfkesinden değil, sırf dinî bir gayretten ötürü bedduâ ettiğini açıklamaktadır. Bu izaha şu olay işaret etmektedir: Kavminden bir adam oğlunu Nûh'a götürüp "Şundan sakın, çünkü o yalancıdır. Şüphesiz ondan babam da beni sakındırmış ve sana ettiğim vasiyeti etmişti," derdi. İşte bu hal üzere büyük ölür, küçük yetişirdi.

«Sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar.» Yani onların neslinden sadece sapıklar, âsîler, kâfirler gelir. *"Kâfir"* diye ifadelendirdiğimiz *"keffâr"* kelimesi, Rağıb'ın belirttiğine göre, "kefûr" kelimesinden daha mübalâğalı bir anlam ifade eder. Kefûr, nankörlükte aşırı giden anlamındadır. Âyetin bu bölümünün anlamı şu şekildedir: "Ancak ahlâksızlık yapacak, inkâr edecek nesiller gelir."

Nûh (a.s.)'un, onları erginlik çağına girdikten sonra fâcir ve kâfir olacaklarıyla nitelemesi, kendisine gelmesi muhtemel olan şöyle bir itiraza mazeret beyanı gibidir: "Onların nesillerinden belki de mü'minler gelecektir. Öyleyse onlar için tümüyle helâk isteyerek bedduâ etmek yanlıştır." Hz. Nûh bu bedduâyı şüphesiz kendisine gelen vahye istinaden yapmıştır. Hûd Sûresi'ndeki şu âyet bunun açık kanıtıdır: *"Nûh'a: Senin kavminden, inananlardan başka hiçkimse iman etmeyecek diye vahyedildi."* (Hûd: 36)

Anlaşılan o ki, bu bedduâ, felâket emâreleri göründükten sonra edilmiştir. Eskilerden birisi: "Yılan, ancak yılan doğurur," demiştir. Bu, genelde böyledir. Bundan dolayı denilmiştir ki: "Kişinin aslı iyi olursa, nesli de iyi olur" Bu sözün bir benzeri de şöyledir: "Çocuk, babasının avcunun çizgisidir (aynıdır.)"

Bu bedduânın açıklaması hakkında bir bilgin şöyle demiştir: "Çocuk büyüyünce, babasının özelliklerini öğrenir veya onun huyundan bir şeyler kapar. Bazen insan birisiyle arkadaşlık eder, onun iyi ve kötü huylarından kapar. İşte Nûh (a.s.) gördüğü emareler sebebiyle böyle bedduâ etmiştir. Çünkü onları bin yıla yakın bir süre tecrübe etmiş, onlardan küfür ve ahlâksızlıktan başka bir şey görmemiştir. Eğer onun bedduâsı, vahye istinaden olsa idi, mazeret beyanına gerek olmazdı. Onun bedduâsının vahye dayanmadığına, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Ömer'i şiddette Hz. Nûh'a; Hz. Ebû Bekir'i yumuşaklıkta Hz. İbrahim'e benzetmesi de delildir.

Şu da bilinmelidir ki, muayyen bir kâfire bedduâ edilmesi câiz değildir. Çünkü biz onun sonunun nasıl olacağını bilmiyoruz. Ama mutlak anlamda kâfirlere ve fâcirlere bedduâ edilebilir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) mü'minlere karşı grup teşkil edenlere bedduâ etmiştir. Kâfirlere karşı bedduânın delili budur.

28. «Ey Rabbim! Beni,» günahlarımı -onlar Hz. Nûh'un daha iyi olanı terk kabilinden olan zellesidir- **«anamı, babamı,»** onların günahlarını, -onlar Hz. İdris (a.s.)'in dini üzere Müslüman idiler. Ana babadan muradın Hz. Âdem ve Hz. Havva olduğu da söylenmiştir.- **«mü'min olarak evime»** veya mescidime -çünkü mescid Allah ehlinin evidir- **«girenleri,»** -bu kayıtla hanımı Vâile ve oğlu Ken'an duânın dışında kalmışlardır. Ama Hz. Nûh onları duâsından çıkarmayı ancak "*O senin ailenden değildir.*" (Hûd: 46) vahyini aldıktan sonra azmetmiştir.- Hz. Âdem'den kıyamete kadar gelen ve gelecek olan tüm **«erkek ve kadın mü'minleri bağışla.»**

Görüldüğü gibi Hz. Nûh önce kendisine neseben ve dinen bağlı olanları özellikle anmıştır. Çünkü onlar, duâsına daha müstehak ve daha lâyıktırlar. Sonra da tüm mü'min erkek ve kadınlara teşmil etmiştir.

Kabirdeki ölü, denizde boğulurken yardım isteyen kişi gibidir. Babadan, kardeşten veya bir dosttan gelecek duâyı bekler. O duâ gelirse, kendisi için dünyadan ve dünyadakilerden daha sevimli olur. Çünkü Allah Teâlâ kabir ehline, yeryüzü ehlinin duâlarından dağlar gibi girdirir. Dirilerin ölülere hediyesi, onların bağışlanmasını dilemeleridir.

«Zalimlerin de sadece helâklerini artır.'» Bu sûrede 24. âyette Hz. Nûh zalimler için bedduâ ederken önce: "*Zalimlerin ancak sapıklıklarını artır,*" demişti. Çünkü bu bedduâ "*Onlar çok kimseyi yoldan çıkardılar*" cümlesinden sonra gelmiştir. Burada "*helâklerini artır*" dedi. Çünkü bu: "*Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan hiçkimse bırakma,*" sözünden sonra geldi. Demek ki her bir yerde, oranın gerektirdiği ve mânâsına uygun düşen sözü söyledi.

Anlaşıldığına göre Hz. Nûh, kâfirler ve zalimler sözüyle, kendi zamanında mevcut olan yeryüzünde yerleşenleri murad etti. İstediği, Allah'ın onları helâk etmesi idi. Duâsı kabul edildi ve hepsi tufanda boğuldular. Bazı müneccimlerin dedikleri, onun sadece Arap yarımadasını dilediği ve tufanın sırf oradakilerin üzerine vakî olduğu tarzındaki iddialar, sözün zahirine ve âlimlerin tefsirine zıttır. Söz delâlet ediyor ki, zalimin zulmü görünür, onda ısrar eder ve kendisine öğüt fayda vermezse kendisine ve yardımcılarına bedduâyı haketmiştir.

Nice çocuklar boğularak yanarak ve başka yollarla ölmüşlerdir. Hasan Basrî'ye bu durum sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Allah onların suçsuzluğunu bildi ve azap etmeden canlarını aldı."

Bazı bilginlerin dediklerine göre ise, Allah Teâlâ tufandan kırk veya yetmiş sene önce, kadınları kısırlaştırdı, babaları hadım etti. (Menilerini kuruttu.) Dolayısıyla onlar denizde boğulurken yanlarında hiçbir çocuk ve akıl hastası yoktu. Çünkü Allah Teâlâ: *"Nuh kavmi peygamberleri yalanlayınca Biz onları suda boğduk..."* (Furkân: 37) buyurmuştur. Çocuklardan ve delilerden, yalanlama söz konusu olamaz.

Şayet Allah çocukları, hiç günahları yokken helâk etse, bunun rubûbiyete (tanrılığa) ne zararı olur? Allah Teâlâ: "...*De ki: Allah Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini helâk etmek istese, Allah'a kim bir şey yapabilir?..*" (Mâide: 17) buyurmuyor mu?

Görünen o ki, tufanda analar, babalarla birlikte çocuklar da helâk olmuşlardır. Zira Hz. Nûh: "*Onlar sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar,*" sözüyle, çocukları ebeveynlerine ilhak etmiştir. Çünkü ahlâksız ve kâfir olacak olan, şu anda ahlâksız ve kâfir hükmündedir. Bundan dolayı mutlak olarak kâfirlere tümüyle helâk olmaları için bedduâ etmiştir. Çünkü onlardan bazıları bunu asâleten, bazıları da tâbi olmaları yoluyla haketmişlerdir. Mü'min erkekler ve kadınlar için de, hem genel hem de özel olarak kurtuluşları için duâ etmiştir. Çünkü bağışlanan hiç şüphesiz kurtulmuştur. Allah en iyi bilendir.

Allah'a hamdolsun O'nun başarılı kılmasıyla Nûh Sûresi'nin tefsiri bitti.

CİN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 28 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا
عَجَبًا (١) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ ۖ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا (٢)
وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا (٣) وَأَنَّهُ كَانَ
يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا (٤) وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ
وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا (٥) وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ
بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا (٦) وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ
أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا (٧)

1. De ki: "Cinlerden bir topluluğun (onu) dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu: 'Şüphesiz biz hayranlık veren bir Kur'an dinledik.

2. O, hakka ve doğruya götürüyor. Biz ona iman ettik, Rab-

bimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız.

3. Şüphesiz Rabbimizin şânı yücedir, O, ne bir eş, ne de bir çocuk edinmiştir.

4. Gerçekten bizim beyinsizimiz, Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyormuş.

5. Doğrusu biz, insanları ve cinleri Allah'a karşı hiç yalan söylemezler zannetmiştik.

6. Şüphesiz insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.

7. Gerçekten onlar da sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın hiç kimseyi asla peygamber göndermeyeceğini zannetmişlerdi.

1. «De ki:» Ey Muhammed! **«'Cinlerden bir topluluğun»** üç ile on kişi arasındaki grup, **«(onu)»**, Kur'an'ı **«dinleyip...»**

İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "Rasûlüllah (s.a.v.) ashabından bir grupla Ukâz çarşısına gitti. Onlar Nahle'de iken sabah namazı vakti geldi. Rasûlüllah, ashabına namazı kıldırmaya başladı. Onlar namazda iken cinlerden bir grup uğradı. Kur'an'ı duyunca durup dinlediler."

Bu ifade delâlet etmektedir ki o zaman Rasûlüllah (s.a.v.) cinleri görmemişti. Onların geldiklerini ve Kur'an dinlediklerini farketmemişti. Onlar için okumamıştı. Olay onların gelmelerinin, Rasûlüllah'ın okuduğu bazı vakitlere denk gelip onu dinlemelerinden ibaretti. Allah Teâlâ bunu Rasûlüne haber verdi.

Cinler ince cisimlerdir. İnsanların ve meleklerin şekline benzemezler. İnsanlar gibi akıl sahibidirler. Onların gözlerinden uzaktırlar. Mûcize sahiplerinin dışında onlara görünmezler, onlarla konuşmazlar. Ama bazı insanlara vesvese verirler. Onların yaratılışında ateş özelliği hâkimdir. *"Cinleri de halis ateşten yarattı,"* (Rahmân: 15) mealindeki âyet de buna işaret etmektedir.

Meşhurdur ki, çeşitli maddelerden mürekkep olan şeylerin hepsinde galip olan unsura itibar edilir. Kendisinde cinlerde olduğu gibi ateş galip olan nârî (ateşe mensup), kuşlarda olduğu gibi hava galip olanlar havaî (havaya mensup), balık gibi su galip olanlar da mâî (suya mensup), insan ve yeryüzündeki diğer canlılarda olduğu gibi toprak galip olanlar türâbî'dirler.

«Şöyle dedikleri bana vahyolundu:» Yani vahiy yoluyla bildirildi, Allah tarafından haberdar edildim ki, -vahyetmek, gizlice bildirmek, anlamınadır. Ona bu haberlerin bildirilmesinin faydası, onun insanların ve cinlerin peygamberi olduğunu belirtmek, şirkten nehyetmek ve tek Allah inancına teşvik etmektir. Cinler azgınlıklarına ve ayrı cinsten olmamalarına rağmen iman ettiklerine göre aynı cinsten ve uyumlu olan insanlar nasıl iman etmezler?- **«'Şüphesiz biz hayranlık veren bir Kur'an»**, peygamberin dili üzere okunan bir kitap **«dinledik.»** Bunu, halklarının yanına döndüklerine söylerler. *"Hayranlık veren"* diye ifade edilen *"aceben"* kelimesi, aslında mastardır. Mübalâğa ifade etmesi için, mübalâğalı ism-i fail yerine kullanılmıştır. Bu kelime, benzerlerinin sınırını aşan anlamındadır. Burada, dizisinin güzelliğinde ve mânâsının inceliğinde insan sözünden farklı, çok güzel mânâsına gelmektedir.

2. «O, hakka ve doğruya» dinin ve dünyanın düzenine **«götürüyor.»** Âyette *"rüşd"* kelimesi, hak ve doğru anlamında kullanılmıştır. Bu kelime, dinin ve dünyanın düzeni mânâsını da ifade eder. Nitekim bu anlamda olmak üzere Efendimiz: *"Ey Allah'ım! Bana rüşdümü ilham et,"* diye duâ etmiştir. Yani dünya ve âhiret maslahatlarını göstermesini istemiştir. Tek Allah inancı ve Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih de bu kelimenin şümûlündedir. Zaten rüşdün hakikati Allah'a ulaşmaktır.

«Biz ona» yani Kur'an'a **«iman ettik.»** Ona imanın zarurî sonucu ondakilere de inanmaktır. Biz hakkı bildikten sonra artık **«Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız.»** Yani hiçbir şeyi O'na ortak etmeyeceğiz, O'ndan başkasına tapmayacağız. Şüphesiz imanın tam olması ancak şirkten ve inkârdan uzak kalmakla olur. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.): *"...Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım,"* (En'am: 78) demiştir. Ayrıca Kur'an, eşsiz bir mûcize olduğu için, ona iman etmek gerekir. Doğruya ve hakka götürdüğü için şirkten uzak durup tümüyle Allah'ın dinine girmek icap eder.

3. «Şüphesiz Rabbimizin şânı yücedir.» Bu söz de sûrenin ilk âyetinde işaret edilen, vahyedilen şeyler arasındadır. Muradedilen mânâ şudur: *Sübhâneke*'yi okurken de *"ve teâlâ ceddük"* dediğimiz gibi Rabbimizin azameti yücedir. Çünkü hakimiyet ve güç, azametin son noktasıdır.

«O, ne bir eş, ne de bir çocuk edinmiştir.» Yani kendisi için yüceliğinin kemalinden ötürü zalimlerin dedikleri gibi bir eş de bir kız çocuğu seçmemiştir. Cinler Kur'an'ı dinleyip tek Allah inancına ve imânâ muvaffak kılınınca cinlerin kâfirlerinin inançlarının yanlış olduğunu farkettiler. Onlar Allah'ı yaratıklarına benzetiyorlar ve onun eş ve evlât sahibi olduğunu iddia ediyorlardı. İşte Kur'an'ı dinleyenler, Allah'ın azamet ve kudretinden dolayı veya muhtaç olmadığı için O'nu böyle şeylerden tenzih ettiler, O'nu yücelttiler. Zira eş, kendisine ihtiyaç duyulduğu için, evlât da çoğalmak ve nesil bırakmak için edinilir. Bunlar sonradan meydana gelişin gereklerindendir. Allah Teâlâ ise ezelîdir. Yahudiler, Uzeyir Allah'ın oğlu, Hristiyanlar, İsa Allah'ın oğlu, müşrik Araplar da, melekler Allah'ın kızları diyorlardı. Onların yanlış inançlarına göre İsa Allah'ın oğlu ise, bunun zarurî sonucu olarak Meryem'in de Allah'ın eşi olması gerekir. İşte bunun için âyette *"eş"* anlamında *"sahıbe,"* kelimesi anılmıştır. Yani evlât, Allah'ın eşi olan bir annenin bulunmasını gerektirir.

4. «Gerçekten bizim beyinsizimiz,» en cahilimiz şeytan veya cinlerin azgını, -görünen o ki, İblis (şeytan) cinlerdendir. Nitekim Allah Teâlâ "*...O, cinlerdendi, Rabbinin emrine karşı geldi...*" (Kehf: 50) buyurmuştur. *"Beyinsiz"* diye ifade edilen *"sefîh"* kelimesinin kökü olan sefeh; akıl noksanlığından dolayı olan hafif meşrepliktir. Âyette kastedilen, dindeki sefihliktir.- **«Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyormuş.»** *"Saçma sapan şeyler"* diye ifade ettiğimiz *"şetat"* kelimesi, zulümde ve başka şeylerde haddi aşmak, uzaklıkta aşırılık anlamındadır. Yani o beyinsiz maksadı aşan haddi aşmış sözler söylüyor.

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki, bilgisiyle amel etmeyen âlim, cahil hükmündedir. Çünkü İblis, ilim ehli idi. Ama ilmiyle amel etmeyince beyinsiz, cahil olarak nitelendi. Dolayısıyla onu taklid câiz değildir. Cahile ve cahil gibi olan birisine uymak, şeytana uymaktır. Şeytan da insanı ateşe çağırır. Çünkü ondan yaratılmıştır.

5. «Doğrusu biz, insanları ve cinleri Allah'a karşı hiç yalan söylemezler zannetmiştik.» Bu, en beyinsizlerini taklid ettikleri için, Allah'a karşı bir özür beyanıdır. Yani sanki şöyle dediler: "Biz Allah'a ebediyyen hiç kimsenin iftira etmeyeceğini zannediyorduk. Ama Kur'an'ı dinleyip de gerçek önümüzde açılınca bildik ki onlar Allah'a iftira ediyorlar."

6. «Şüphesiz» cahiliye döneminde **«insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da...»** Bu âyetten anlıyoruz ki, insanlar gibi cinlerin de dişileri var. Çünkü onların erkekleri var ve ürüyorlar. Öyleyse kadınları da var. Ama İblis ve zürriyeti görülmediği gibi onlar da görülmezler.

Tefsirciler şöyle demişlerdir: "Araplardan birisi ıssız bir vadide geceleyip de korktuğunda: 'Ey Allah'ım! Halkının alçak ve beyinsizlerinin şerrinden, şu vadinin efendisine ve büyüğüne sığınırım,' der ve sabaha kadar emniyet içerisinde geceyi geçirirdi. Onlar da bu niyazı duyunca kibirlenirler ve: 'İnsanlara ve cinlere efendi olduk,' derlerdi. İşte şu söz buna işarettir."

Bu adamlar, «**onların**» cinlerin «**azgınlıklarını artırırlardı.**» Yani onların kibirlilikleri, azgınlıkları ve beyinsizlikleri arttı. Azgınlık diye ifade ettiğimiz "*rahek*" kelimesi, birçok mânâya gelir; beyinsizlik, şer ve zulüm yapmak da bunlardandır. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: "Cinler, kendilerine sığınanların sapıklıklarını artırdılar. Çünkü onları kendilerine sığınacak derecede yoldan çıkardılar. Onlara sığınıp da kendilerini emniyette hissedince bunun cinlerden olduğunu zannettiler. Şeytanlara itaata daha çok yöneldiler ve onların vesveselerini daha çok benimseyerek kabul ettiler.

Kerdem b. Ebî Sâib el-Ensârî (r.a.)'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Babamla birlikte bir ihtiyaç için Medine'ye doğru yola çıktık. -Bu, Hz. Muhammed'e Peygamberliğin verildiği, Mekke'de ilk zamanlardı.- Uyku beni bir koyun çobanının yanına götürdü. Gece yarısı olunca kurt geldi ve sürüden biri kuzu yüklendi. Çoban: 'Ey vadinin idarecisi! Komşunu gözet,' dedi. O esnada kendisini görmediğimiz birisi şöyle seslendi: 'Ey kurt! Onu serbest bırak.' Peşinden kuzu gelip sürüye girdi. Onun üzerinde herhangi bir diş izi yoktu. Allah da Rasûlüne Mekke'de bu âyeti indirdi." (1)

7. «**Gerçekten onlar**», insanlar «**da sizin zannettiğiniz gibi,**» ey cinler! «**Allah'ın hiç kimseyi asla**» yani İsa (a.s.)'dan sonra, yaratıklara hüccet olacak birisini «**peygamber göndermeyeceğini zannetmişlerdi.**» Allah onlara, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi.

Âyetin, "Allah, ölümünden sonra hiç kimseyi hesap ve ceza için diriltmeyeceğini sanmışlardı," anlamında olduğunu söyleyenler de olmuştur.

---

(1) Hadisi İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberanî tahrîc ettiler. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/271.

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَٓاءَ فَوَجَدْنَاهَا
مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًاۚ ﴿٨﴾ وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا
مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۗ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًاۚ ﴿٩﴾
وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓي اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ
رَشَدًاۚ ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۗ كُنَّا
طَرَٓائِقَ قِدَدًاۚ ﴿١١﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ
نُعْجِزَهُ هَرَبًاۚ ﴿١٢﴾ وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۚ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ
فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۚ ﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا
الْقَاسِطُونَۗ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ
فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ ﴿١٥﴾ وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرٖيقَةِ
لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقًاۙ ﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ فٖيهِۗ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ
رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾

8. (Cinler devamla şöyle dediler:) Biz gökyüzüne dokunduk. Orasını güçlü bekçiler ve alevlerle dolu bulduk.

9. Biz dinlemek için göğün bazı yerlerine otururduk. Ama şimdi kim dinleyecek olursa kendisini gözetleyen bir alev buluyor.

10. Doğrusu biz, yerdekilere kötülük mü murad edildi? Yoksa Rableri onlar için hayır mı diledi? Bilmiyoruz.

11. Gerçekten bizden sâlihler de var, daha aşağı olanlar da var. Biz çeşitli yollara ayrılmıştık.

12. Şunu da anladık ki, yeryüzünde Allah'ı asla âciz bırakamayacağız. Kaçmakla da O'nu asla âciz bırakamayacağız.

13. Doğrusu biz hidayeti (Kur'an'ı) dinleyince ona iman ettik. Kim Rabbine inanırsa o, ecrinin eksiltileceğinden ve kendisine kötülük edileceğinden korkmaz.

14. Şüphesiz bizden Müslüman olanlar da var, sapıtanlar da. Müslüman olanlar var ya, işte onlar doğruyu araştıranlardır.

15. Sapıtanlar ise, cehenneme odun olmuşlardır.'"

16. Şüphesiz eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitselerdi, onlara bol su verirdik.

17. Ta ki onları onunla sınayalım. Kim Rabbini anmaktan yüzçevirirse Rabbi onu çetin bir azaba sokar.

8. «(Cinler devamla şöyle dediler:) Biz gökyüzüne dokunduk.» Meleklerin verdikleri haberleri veya konuşmalarını dinleyip, kâhinler arasında yaymak için, göğe ulaşmak istedik. *"Dokunmak"* diye ifadelendirilen *"lems"*, bir şey istemek için dokunmak anlamında kullanılır. *Keşfu'l-Esrâr*'da bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığını gösteren şu hadis yer almıştır: Bir adam Hz. Peygamber'e: "Benim karım, kendisine dokunanın elini geri çevirmez," dedi.(2) Yani kendisinden bir ihtiyaç isteyenin elini boş çevirmez diyerek malını zayi ettiğinden şikayet etti.

2- Bu, Nesâî'nin *Kitâbu'n-Nikâh* ve *Talâk*'ta tahrîc ettiği hadisin bir bölümüdür. O hadiste şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber: *"Onu boşa"* demiş, adam: "Kendisinde gönlümün kalmasından korkuyorum," demiş, Bunun üzerine Rasûlüllah: *"Öyleyse tut."* buyurmuştur.

«Orasını güçlü bekçiler», koruyan, geleni geri çeviren melekler **«ve»** yıldızların ateşinden alınan **«alevlerle dolu bulduk.»**

9. «Biz» daha önce haberleri **«dinlemek için göğün»** bekçi ve alev bulunmayan veya dinleme ve gözetlemeye elverişli olan **«bazı yerlerine otururduk.»** Buharî'de Hz. Âişe; Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şunu rivayet etmiştir: "*Melekler bulutlara girerler. Gökte takdir edilen şeyleri söylerler. Şeytanlar onlara kulak hırsızlığı yapıp onu dinlerler ve kâhinlere bildirirler. Kâhinler de öğrendiklerine kendi yalanlarından yüz tane yalan katarlar.*"

Ben fakir derim ki, bu haberleri gökten çalmakla, buluttan çalmanın arası şöyle birleştirilir: Melekler bazan bulutlara girip orada konuşurlar. Başka bir zaman da gökte konuşurlar. Şeytanların cisimleri lâtif olduğu için kısa bir süre içerisinde semaya çıkmalarına engel bir durum yok. Üstelik onlar ya ateşe veya havaya mensupturlar, mayaları odur. Onun için ateş ve hava kürelerini geçerken onlardan etkilenmezler. Etkilenecekleri farzedilirse o zaman deriz ki, onların çıkışları istidrâc kabilindendir. Her şeyde Allah'ın hikmeti ve sırları vardır.

«Ama şimdi» Rasûlüllah'ın gönderilişinden sonra **«kim»** dinlemek maksadıyla oturma yerlerinden birisinde oturup da **«dinleyecek olursa kendisini gözetleyen bir alev buluyor.»** Onu taşlayarak, dinlemekten uzaklaştırıyor.

10. «Doğrusu biz,» gökyüzü bizden korunmak sûretiyle **«yerdekilere kötülük mü murad edildi? Yoksa Rableri onlar için hayır mı»**, maslahatlarına daha uygun hayır mı salah mı **«diledi? Bilmiyoruz.»** Buradaki soru, hikmeti kavrayamamaktaki aczi ortaya koymak içindir. Şerrin değil de hayrın Allah'a nispet edilmesi Kur'an'a has çok değerli edeplerdendir. Nitekim bir başka âyette: "*Hastalandığım zaman O bana şifa verir,*" (Şuarâ: 80) buyurulmuştur. İşte cinler, yukarıdaki ifade tarzlarıyla hayrı Allah'a nispet edip, şerrin failini gizli tutarak edepli davrandılar. İnançla edebi birleştirdiler.

11. «Gerçekten bizden sâlihler», kendi içlerinde ve başkaları ile muamelelerinde fıtratı selîmin gereği olarak kötü nefislerin gerektirdiği şer ve bozgunculukla değil, iyilik ve salâh ile nitelenenler **«de var,»** iyilikte bundan **«daha aşağı olan»** grup **«lar da var. Biz»** bundan önce **«çeşitli yollara ayrılmıştık.»** Bu, az önce belirtilen bölünmenin ifadesidir.

Bilginlerin dediklerine göre cinler arasında Kaderiye, Mürcie, Havaric, Rafizî gibi fırkalar vardır.

Âyetteki "*tarâik*" kelimesi, "*tarîk*" kelimesinin çoğuludur. Tarîk, adım atılan yani yürünülen yer anlamındadır. İster iyi olsun ister kötü, insanın gittiği yol (hayat tarzı) için kullanılır. "*Çeşitli*" diye ifade ettiğimiz "*kıdeden*" kelimesinin tekili olan "*el-kaddü*" bir şeyi uzunlamasına kesmek, dilmek demektir. Bu anlamdan olmak üzere insanın boyuna "kaddün" denilir. *Kâmus*'ta el-kaddetü, insanlardan grup (fırka) demektir. Her birinin arzusu müstakildir. "*Biz çeşitli yollara ayrılmıştık,*" âyeti, bu anlamdadır. Arzu ve istekleri muhtelif fırkalar demektir, denilmektedir.

12. «Şunu da anladık ki,» Kur'an'ın âyetlerini düşünerek ve istidlalle bildik ki... Âyetteki anladık ki mânâsını veren "*zan*", kesin bilgi anlamındadır. Çünkü imanın, zanla oluşması mümkün değildir. Üstelik onların maksatları, arkadaşlarını iyiliğe rağbet ettirmek ve kötülükten kaçındırmaktır. Bu da zanla değil, ilimledir.-

«Yeryüzünde» neresinde olursak olalım **«Allah'ı»** bize yapmak istediği şeyde **«asla âciz bırakamayacağız. Kaçmakla»** yeryüzünden kaçarak **«da O'nu asla âciz bırakamayacağız.»** Yahut da mânâ şöyledir: Bizim hakkımızda bir şey dilerse yüryüzünde onu yapmaktan asla âciz bırakamayacağız. Maksat şunu ifadedir: Yeryüzü tüm genişliğine rağmen Allah'tan kurtuluş ve O'ndan kaçış yeri değildir.

13. «Doğrusu biz hidayeti» yani en doğruya götüren Kur'an'ı **«dinleyince»** hiç gecikmeden ve tereddüt etmeden hemen **«ona iman ettik. Kim Rabbine»** ve O'nun indirdiği hidayete **«inanırsa o, ecrinin eksiltileceğinden ve kendisine kötülük edileceğinden»**, bir zillet gelmesinden **«korkmaz.»** Bu âyet işaret ediyor ki, Allah'a inananların zulümlerden uzak kalması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Mü'min, insanların canları ve malları konusunda kendisine güvendiği (emniyette olduğu) kişidir.*" (3)

Vâsıtî şöyle demiştir: "İmanın hakikati, güveni gerektirendir. Kim şüphecilerin korku yerlerinde kalırsa o, imanın hakikatine eremez."

14. «Şüphesiz bizden» Kur'an'ı dinledikten sonra **«Müslüman olanlar da var, sapıtanlar da.»** İman ve tâat olan hak yoldan sapanlar da. "*Sapıtan*"

3- Hadisi Tirmizî ve Nesâî şu lâfızla tahrîc etmişlerdir: "*Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu, mü'min de, insanların kanlarını ve mallarını da güvendikleri kişidir.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/241.

anlamında kullanılan *"kâsıt,"* sapan, zalim demektir. Çünkü o, haktan ayrılmıştır. *"el-Muksıt"* ise, âdil anlamındadır. Zira o, hakka yönelmiştir. Bir kimse zulmettiği zaman "kaseta", âdil davrandığı zaman "ekseta" denilir.

«Müslüman olanlar var ya,» -Bunun ve bundan sonraki âyetlerdeki ifadelerin, cinlerin sözü olması caiz olduğu gibi Allah'ın, Rasûlüne hitabı olması da câizdir.- **«İşte onlar»** yani Müslüman olanlar **«doğruyu araştıranlardır,»** isteyen ve kastedenlerdir. *"Doğruyu"* diye ifade ettiğimiz *"raşeden"* kelimesi, hidayet anlamındadır. Cümlenin anlamı şudur: "Onlar, kendilerini sevap yurduna ulaştıran, hakkın ve doğrunun yoluna götüren büyük hidayeti araştıranlardır." Bu cümle işaret ediyor ki, cinlerin amelleri için de sevap vardır. Çünkü sevabın sebebi ve gerektireni anılmıştır.

15. «Sapıtanlar» hidayet yolundan ayrılanlar **«ise cehenneme odun olmuşlardır."»** Cehennem, insanların kâfirleri ile tutuşturulduğu gibi, onlarla da tutuşturulur.

Rivayete göre Haccâc, Saîd b. Cübeyr'e, kendisini öldürmek istediği zaman: "Benim hakkımda ne dersin?" demiş, o da: "Sen kâsıt ve âdilsin," cevabını vermiş. Orada hazır olanlar: Onu adaletle nitelediğini sanarak: "Ne güzel söyledi!" demişler, Haccâc: "Ey cahiller! Adam beni cahil kâfir yaptı," deyip üzerinde durduğmuz bu âyeti ve *"sümmellezîne keferû birabbihim ya'dilûn = Sonra kâfirler (putları), Rableri ile denk tutuyorlar."* (En'am: 1) âyetini okudu.

Bazıları ise *es-Sıhah* adındaki eserde denildiği gibi bu sözü, bir kadına nispet etmişlerdir.

16. «Şüphesiz eğer onlar o yol», İslâm dini **«üzere dosdoğru gitselerdi...»** Bu sözün mânâsı şudur: Bana vahyolundu ki eğer cinler ve insanlar İslâm dini üzere dosdoğru gitselerdi **«onlara bol su verirdik.»** Burada su, bollukla mübalâğa için nitelenmiştir. Özellikle sadece bol suyun anılması, onun, zenginliğin ve maîşetin aslı oluşu ve Araplar arasındaki değerinden ötürüdür.

Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Nerede su varsa ot da vardır. Nerede ot varsa mal vardır. Nerede mal varsa fitne vardır."

O halde âyette murad edilen mânâ şudur: "Onlara çok mal, rahat bir yaşantı verirdik. Dünyada rızıklarını bollaştırırdık."

17. «Ta ki onları onunla», su vermek ve rızıklarını bollaştırmakla **«sınayalım.»** Bakalım nasıl şükredecekler? Şu âyette ifade buyurulan da bu mânâdadır: "*...Onları iyiliklerle sınadık.*" (A'râf: 168) **«Kim Rabbini anmaktan»**, O'na ibadet etmekten **«yüzçevirirse Rabbi onu çetin»**, dayanamayacağı, zor **«bir azaba sokar.»** Âyetteki "*yeslükü*" fiili, sokar mânâsınadır. Araplar "ipliği iğneye soktum" anlamında "selektü'l-hayta fi'l-ibreti" derler. Nitekim bir başka âyette de bu kelime kullanılarak: "*Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?*" (Müddessir: 42) buyurulmuştur.

Bir de şöyle denilmiştir: "Âyetteki *'saaden'* kelimesi, pürüzsüz kaygan bir dağdır. Velîd b. Muğîre, kırk yıl oraya çıkmakla yükümlü tutulur. Tepesinden zincirlerle çekilir. Zirveye varınca ta dibine yuvarlanır. Sonra tekrar çıkmakla yükümlü tutulur. Bu şekilde ebediyyen azap edilir."

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا
مَعَ اللَّهِ أَحَدًا (١٨) وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا
يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا (١٩) قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا
(٢٠) قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا (٢١) قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي
مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا (٢٢) إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ
وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا (٢٣) حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ

نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ اَدْر۪ٓي اَقَر۪يبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ
يَجْعَلُ لَهُ رَبّ۪ٓي اَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ
اَحَدًا ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ
وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ
رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

18. Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başka kimseye tapmayın.

19. Allah'ın kulu kalkmış O'na ibadet ederken, neredeyse onlar onun etrafında keçe olacaklardı.

20. De ki: "Ben ancak Rabbime tapıyorum. O'na hiç kimseyi ortak koşmam."

21. De ki: "Şüphesiz ben size zarar vermeye de iyilik yapmaya da kadir değilim."

22. De ki: "Şüphesiz beni Allah'tan kimse katiyyen kurtaramaz ve ben O'ndan başka bir sığınak bulamam."

23. (Benim yapabileceğim) sadece Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Kim Allah'a ve O'nun Rasûlüne isyan ederse şüphesiz onun için içerisinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.

24. Nihayet vaadolundukları şeyi gördüklerinde kimin yardımcısı daha zayıf, sayısı daha azmış bileceklerdir.

25. De ki: "Vaadolunduğunuz şey yakın mı yoksa Rabbim onun için uzun bir vade mi tayin edecek? Ben bilmem."

26. O, gaybı bilendir. Gaybını, kimseye göstermez.

27. Ancak seçip beğendiği bir Rasûl müstesna. Çünkü onun önünden ve arkasından gözetleyiciler koyar.

28. Ta ki Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. Allah onlarda bulunan her şeyi kuşatmış ve her şeyi tek tek saymıştır.

18. Bana vahyedildi ki: **«Mescidler şüphesiz Allah'ındır.»** O'na ve O'nun ibadetine mahsusturlar. Özellikle Mescidü'l-Haram. Bu yüzden oraya Allah'ın evi anlamında "*beytullah*" denilmiştir. Mescidden murad, namaz kılma ve Allah'ı anmak için inşa·edilmiş olan yerdir. Mecidlerin başka bir açıdan Allah'tan başkasına izafe ve nispet edilmesi, yukarıda söylenene zıt değildir. Bu başkası, onu inşa eden olabilir: "Rasûlüllah'ın Mescidi" demek gibi. Bulunduğu mekân olabilir, "Beytü'l-Makdis Mescidi" gibi.

Mescidler içerisinde en saygıya değer olanı Mescid-i Haram'dır. Sonra Medine'deki Mescid-i Nebevî sonra Kudüste'ki Mescid-i Aksâ, sonra Cuma kılınan camiler, sonra mahalle mescitleri, sonra çarşı mescitleri, sonra da evlerdeki mescidlerdir. **«O halde»** oralarda **«Allah'tan başka kimseye tapmayın.»** Yani ibadette Allah'a hiç kimseyi ortak yapmayın. Ortak koşmak kınanınca, sırf Allah'tan başka birisine tapmak nasıl olur?

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ ortaktan uzaktır. Çünkü ortak yokluk, Allah ise varlıktır. O halde kendisine katılamayacak olan yokluktan berîdir, uzaktır. Zira Allah bizatihî vâcibü'l-vücuttur. Allah Teâlâ ilmiyle halkla beraberdir. Halk ise, O'nunla berâber değildir. Hangi yerlerinde hangi zamanlarında ve hangi hallerinde olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir. Bu yüzden Cenab-ı Hak: "*O halde Allah'tan başka kimseye tapmayın,*" buyurmuştur.

Eğer birisine secde etmek, Allah'ın emri ile oluyorsa bu makbuldür. Hz. Âdem'e yapılan secde bu kabildendir. Ama putlara secde etmek gibi onun emri olmadan yapılıyorsa bu yasaktır. Kıble edep için tayin edildiği gibi, camiler de tazim için yapılmışlardır.

Kâ'b'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Ben Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın şöyle dediğini buldum: Şüphesiz benim yeryüzündeki evlerim, mescidlerdir. Bir Müslüman güzelce abdest alır, sonra camiye gelirse, o Allah'ın ziyaretçisidir. ziyaret edilenin, kendisini ziyaret edene ikramda bulunması onun borcudur."(4) Bundan dolayı "Camiye giren kişi Allah'ı ziyareti niyet eder," demişlerdir.

İbn Atâ şöyle demiştir: "Senin mescidlerin, üzerlerine secde etmekle emrolunduğun organlardır. Onları, yaratıcısından başkası için eğme, alçaltma. O organlar, yüz, eller, dizler ve ayaklardır. Bu kemikler üzerine secdenin gerekliliğindeki hikmet şudur: Bu organlar hareketin kaynağıdırlar. Yürürken ve tutarken bunlar açılıp kapanırlar. Günahlar bunlarla yapılır. Şehvetler bunlarla karşılanır. Bu yüzden Allah Teâlâ keffaret olması ve günahları mahvetmesi için secdenin, bu organlarla edilmesine hükmetmiştir."

19. «Allah'ın kulu kalkmış...» Bu, kendisine vahyedilenler cümlesindendir. Yani bana vahyedildi ki... demektir. Buradaki kuldan maksat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Şüphesiz o, Allah'ın ism-i âzamına nispet edilen gerçek kuldur. Rasûlüllah'ın kul diye ifade edilmesi, onun bulunuşunun ve ibadetinin gereğinin kulluk olduğunu yani onun Allah'a kul olduğunu bildirmek içindir.

Bu ifadede, Abdü Ved (Ved'in kulu), Abdü Yeğûs (Yeğus'un kulu), Abdü Menaf (Menaf'ın kulu), Abdü Şems (Şems'in kulu) gibi isimler koyan, Abdullah adını koymayan Kureyşlilere târiz (dokundurma) vardır. Hoş, onlardan Abdullah adı verilenler de vardı. Ama bu, mânâsı murad edilmemiş, mücerred bir isimden ibaretti.

«O'na ibadet ederken,» Nahle denilen yerde sabah namazını kılarken **«neredeyse onlar»**, cinler **«onun etrafında keçe olacaklardı.»** Yani Rasûlüllah'ın ibadetinden gördüklerine, okuduğundan duyduklarına ve ashabının kendisine kıyam, rükû ve secde halindeki uymalarına şaşarak Rasûlüllah'ın etrafında izdihamdan birbirleri üzerine binmiş vaziyette toplanmıştılar. Çünkü onlar daha önce benzerini duymadıkları şeyler duymuşlardı.

20. «De ki: 'Ben ancak Rabbime tapıyorum,» kulluk ediyorum. **«O'na»**, Rabbime ibadette **«hiç kimseyi ortak koşmam.'»** Yani bu benden

---

4- Bu hadisi Taberânî, İbn Mes'ud'dan şu lâfızla tahrîc etmiştir: *"Şüphesiz yeryüzündeki evlerim, camilerdir. Kendisini oralarda ziyaret edenlere ikramda bulunmak, Allah üzerinde bir haktır."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/385.

ilk kez olan bir şey değil. Bana düşmanlığı gerektirecek çirkin bir hal de değil. Benim durumum bu, sizin durumunuz da böyle olsun.

21. «De ki:» Ey Müşrikler! **«'Şüphesiz ben size zarar vermeye de iyilik yapmaya da kadir değilim.»** Bu benim elimde değil, Allah'ın elinde. Zarar veren de, fayda veren de, doğru yolu bulduran da, saptıran da O'dur.

22. «De ki: 'Şüphesiz beni», O'na şirk koşar, emrine muhalefet edersem **«Allah»** ın azabından ve kahrın **«dan kimse katiyyen kurtaramaz.»** Eğer O, benim için hastalık, ölüm veya başka bir kötülük dilerse, ondan beni kimse kurtaramaz.

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Bu, tevhidde, ihlâsa işaret eden bir sözdür. Çünkü tevhid, sadece Allah'ı görmektir, başkasını değil. Bu da ancak Allah'a yönelmekle, başkalarından yüzçevirmekle, başkasına değil sadece O'na güvenmekle doğru olur."

«Ve ben» sıkıntılar esnasında **«O'ndan başka bir sığınak»** ve dönüş yeri **«bulamam.'»** Bu, Hz. Peygamber'in, başka şeylere karşı aczinin ifadesinden sonra kendi nefsine ait işlerden de aczinin ifadesidir. Yani demek istiyor ki: "Ben kendim için bir şeye gücüm yetmezse, sizin için nasıl gücüm yeter ki?"

23. «(Benim yapabileceğim) sadece Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğdir.» Yani Allah'tan başka bir kurtarıcı bulamam. Sadece benimle gönderdiklerini, O'nun risaletini eksiksiz ve fazlasız tebliğ ederim. Allah'ın gönderdiklerinden maksat, Rasûlüllah'ın tebliğle görevli olduğu emirler, hükümler ve hâllerdir.

«Kim Allah'a ve O'nun Rasûlüne» tevhidi emir konusunda **«isyan eder»** de O'na ortak koşar **«sa şüphesiz onun için içerisinde ebedî»**, sonsuz olarak **«kalacakları cehennem ateşi vardır.»**

24. «Nihayet vaadolundukları şeyi gördüklerinde», azap kendilerine geldiğinde **«kimin yardımcısı daha zayıf, sayısı daha azmış bileceklerdir.»** Yani daha zayıf ve daha az olanın kâfirler mi yoksa mü'minler mi olduğunu bilecekler. Âyet-i kerime delâlet etmektedir ki sayıları çok, bünyeleri güçlü de olsa âhirette yardımsız bırakılacaklardır. Çünkü kâfirlerin dostu ve yardımcısı yoktur. Mü'minler ise sayıları az, bünyeleri zayıf bile olsa yardım görecekler, muzaffer olacaklardır. Çünkü Allah onların dostudur, yardımcısıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince onların yardımcıları yoktur.*" (Muhammed: 11)

25. «De ki: 'Vaadolunduğunuz şey yakın mı yoksa Rabbim onun için uzun bir vâde mi tayin edecek? Ben bilmem.'» Yani vaadolunan şey, kesin olacaktır. Ama vakti ne zaman? Ben onu bilmiyorum. Çünkü Allah onu açıklamadı. Zira onun vaktini gizlemekte maslahat vardır. Bu, müşriklerin o vaadi duyduklarında inkâr ve alay ederek: "Vaadolunan ne zaman?" demelerine bir cevaptır.

26. «O, gaybı», hissedilemeyen her şeyi **«bilendir. Gaybını, kimseye göstermez.»** Yani onun gösterip açıklamadığı şeylere, yaratıklarından hiç kimse kesin bilgi hasıl edecek bir şekilde muttalî olamaz.

27. «Ancak» risaleti ile ilgili bazı gaypları açıklamak için **«seçip beğendiği bir Rasûl müstesna.»** Ama Rasûlün risaleti ile ilgili olmayan, kıyametin kopma zamanı gibi gaybleri hiç kimse ebediyyen bilemez. Çünkü onun vaktini açıklamak risalet yörüngesinin döndüğü teşrîî hikmete aykırıdır. Üzerinde durduğumuz âyet, şu âyetin benzeridir: "*...Allah size gaybı bildirecek değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer...*" (Âl-i İmrân: 179)

«Çünkü onun», razı olunan elçinin **«önünden ve arkasından gözetleyiciler koyar.»** Yani Allah Teâlâ peygamberin her bir yanından meleklerden bekçiler koyar. Onlar Allah kendisine risaleti ile ilgili bazı şeyleri açıkladığında onu, bazı şeytanlardan muhafaza ederler.

28. «Ta ki Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin.» Yani bilsin ki, kendilerine vahyedilen peygamberler, Rablerinin risaletini ümmetlerine tebliğ ettiler. Yine bilsin ki o risalet kendilerine tebliğ edildikten sonra şeytanlar tarafından kapılmasın ve bir şeyle karıştırılmasın. **«Allah onlarda bulunan»** veya onların hallerinden olan **«her şeyi kuşatmış ve»** olan ve olacak olan **«her şeyi tek tek»** en ince teferruatına kadar ihâta edecek şekilde **«saymıştır.»**

Kasım şöyle der: "Allah onları yarattı ve sayı olarak tespit etti."

İbn Abbas'ın izahı da şu şekildedir: "Yaratıklarını saydı ve onların sayısını bildi. Zerre ve hardal ağırlığında bile olsa hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmadı. En iyi Allah bilir."

Allah'ın yardımı ile Cin Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 20 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلاًۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ
قَل۪يلاًۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلاًؕ ﴿٤﴾

1. Ey (elbisesine) bürünen!

2. Gecenin bir kısmı hariç olmak üzere kalk (namaz kıl.)

3. Gecenin yarısını (ibadetle geçir), yahut ondan birazını eksilt.

4. Yahut üzerine biraz artır. Kur'an'ı da açık açık, tane tane oku.

1. «**Ey**» elbisesine «**bürünen!**» Hz. Peygamber bir gece örtüsüne (veya elbisesine) bürünmüş uyuyordu. Bürünmeyi bırakıp ibadete yönelmekle ve uykuyu bırakıp gece namazı kılmakla emrolundu.

İbn Abbas (r. anhümâ) şöyle demiştir: "Cebrâil ilk geldiğinde, Rasûlüllah korktu ve kendisinde bir rûhî bozukluk olduğunu zannetti. Hira dağından, evine Hz. Hatice'nin yanına döndü. Titriyordu. *"Beni örtünüz,"* buyurdu. O, bu vaziyette iken Cebrâil geldi ve, *"Ey bürünen!"* diye seslendi.

Süheylî de söyle der: "Müzzemmil, Hz. Peygamber'in bilinen isimlerinden değildir. Gerçi bazı insanlar böyle düşünüp, onu Efendimizin isimlerinden saymışlardır ama bu yanlıştır. Aksine *"müzzemmil"*, kendisine hitap edildiği andaki hâline göre türetilmiş bir kelimedir. *"Müddessir"* de aynen böyledir. Kendisine bu isimle hitabedilmesinde şu iki fayda vardır:

Birincisi, lâtife etmek: Araplar birisine iltifat etmek istediklerinde ona, o esnadaki halini anlatan fiilden türemiş bir kelime ile hitabederlerdi. Rasûlüllah, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'ya öfkelenip bir tarafını toprağa vermiş uyur bir halde iken ona gelip: *"Kalk ebâ türâb (toprağın babası, topraklı)!"* demiştir. Ona kızgın olmadığını, onu azarlamadığını hissettirmek ve ona lâtife etmek için böyle demiştir. Hz. Peygamber'in uyumakta olan Huzeyfe'ye şaka olsun diye, kınamak ve azarlamak isetmediğini hissettirmek için *"Kalk ey uyuyan!"* demesi de yine bu kabildendir. Allah Teâlâ'nın Rasûlüne: *"Ey bürünen!"* buyurması da, onu kınayıp azarlamadığını hissetmesi için lâtife ve yakınlık yoluyla söylenmiş bir sözdür.

İkincisi, geceleyin örtüsüne bürünüp uyuyan herkese, gece namazına kalkması ve Allah'ı zikremesi için tenbihtir.

2. «Gecenin bir kısmı hariç olmak üzere kalk» namaz kıl. Öyle bürünüp örtünme, uyuma. Bu hali bırak, daha iyi olanı yap. Gece namazına kalk.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, habibinin kendisine münâcâtta bulunmasını istedi. Gece yarısı kalkması için seslendi. Böyle kalkışlar ve münâcâtlar dünya ehli için değil, cennet ehli içindir. Bu, tatlıdan, zevk sahiplerinin anladığına benzer."

3. «Gecenin yarısını (ibadetle geçir.)» *"Yarısı"*nın zikredilmesi, onun faziletini ve sevap bakımından yarısında ibadet etmenin, çoğundaki ibadet gibi olduğunu bildirmek içindir. **«Yahut ondan birazını eksilt.»** Yani kalkmayı gecenin yarısından üçte birine kadar eksilt.

4. «Yahut üzerine» yani yarısı üzerine **«biraz»**, üçte ikiye kadar **«artır.»** Bunun anlamı şudur: Rasûlüllah Efendimiz, gecenin yarısı kadar ibadet etmekle, onun daha azı veya daha çoğu kadar ibadet etmek arasında muhayyer bırakılmıştır. Bu muhayyerliğin, gecelerin uzunluk ve kısalıklarına göre değiştiği de söylenmiştir. Buna göre gecenin uzunluğu normal olduğunda yarısı, kısa olduğunda daha az, uzun olduğunda da daha fazla ibadet etmesi istenmiş olmaktadır.

«Kur'an'ı da» harfleri iyice ayırdederek **«açık açık, tane tane oku.»** Öyle ki, dinleyen o harfleri sayabilsin. Bu yüzden, İbn Mes'ut (r.a.) Kur'an'ı süratli okumaktan men etmiş ve: "Sizden birinizin hedefi sûrenin sonu olmasın," demiştir. Yani okuyucu, âyetlerin mânâ ve hakikatlerini düşünebilmesi için ağır ağır okuması gerekir. Allah'ın zikri ile ilgili bir âyet okuyunca onun azamet ve yüceliğini hisseder. Bir vaad ve tehdit âyetine varınca korkuya ve umuda kapılır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'in nazmını bozmaktan kaçınmalıdır.

Keşşâf'ta şöyle denilmiştir: "Kur'an'ı tertil üzere okumak, onu harfleri belirterek, harekelerin hakkını vererek, ağır ağır okumaktır. Öyle ki okunan, araları düzenle dizilmiş dişler gibi olur. Kur'an'ı okurken sesi hareket ettirmek ve peşpeşe okumak da tertilin gereğidir."

Hz. Peygamber'e, Kur'an'ı tane tane okumakla emredilmesi, gece kalkmak konusundaki emrin, Hz. Peygamber, az da olsa Kur'an'dan bir miktar öğrendikten sonra olduğuna işaret etmektedir. Beşinci âyette gelecek olan *"vahyedeceğiz"* sözünün gelecek zaman kipi ile gelişi, Kur'an'ın henüz nazil olmayan kısmına itibarladır.

Hz. Peygamber Kur'an'ı indirildiği şekilde gâyet güzel okurdu. Onun güzel okuyuşu, harfleri mahreçlerinden çıkartarak lâfızlarını güzelleştirmesi, yerine göre açıktan, gizli ve yumuşak ve buna benzer şeylere dikkat ederek okumasıdır. Bu da tekellüfsüzdü. Kur'an okurken tekellüften maksat, harfleri çıkarırken bir takım zorluklara girmek, onun sıfatını belirtirken aşırılığa sapmaktır. Tertil de, aşırı derecede uzatmaktan kaçınmak, hadrda da, harfleri birbirene sokup karıştırmaktan uzak durmak gerekir. Aşırı süratten dolayı harfleri ve kelimeleri birbirleri üstüne dürmemek icabeder. Bu, şöyle bir temsille ifade edilebilir: Tertil beyaz gibidir. Eğer az olursa esmerleşir, çok olursa baras (bembeyaz benekler yapan alaca hastalığı) gibi olur. Normal okumanın üstündeki bir okuyuş okuma sayılmaz. Bu izahtan anlaşıldı ki tecvid üzere (güzel) okumak üç şekildedir. Bunlar; tertil, hadr ve tedvîrdir.

Tertil, ağır ağır, tane tane okumaktır. Bu okuma türünde, Kur'an'ı düşünme bulunduğu için en efdal okuma şeklidir. Tertil üzere okumanın ve Kur'an'ı düşünmenin en efdal olduğu yer de, namazda olanıdır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Benim Bakara sûresini tertil üzere ağır ağır okumam, bana Kur'an'ın tamamını süratli okumamdan daha sevimlidir."

Büyüklerden birisi şöyle derdi: "Anlamadığım ve gönlümün onda olmadığı her âyet için sevap beklemem." Selef (önceden yaşamış Müslümanlar)den birisi, bir sûre okur da, kalbi onunla olmazsa onu tekrar okurmuş.

Malik b. Dinar şöyle der: "Bir adam gece teheccüde kalkar ve emrolunduğu biçimde Kur'an'ı ağır ağır tertil üzere okursa, Cebbâr olan Allah ona yaklaşır."

O büyükler biliyorlardı ki, gönüllerde buldukları yumuşaklık, tat, ferahlık ve nurlar Allah'ın kalbe yakınlığından dolayıdır. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Kur'an ehline kıyamette şöyle denilir: Oku ve yüksel. Dünyada tertil üzere okuduğun gibi tertil üzere oku. Çünkü senin mevkiin, okuyacağın son âyetin yanındadır."* (1)

Kur'an'ın indirilmesinde ki maksat, gerçekleri anlamak ve muhtevası ile amel etmek olunca, Kur'an'ı susup dinlemek namazda farz, başka zamanlarda mendûp kılınmıştır. Kur'an'ı okuyan için bir ecir, dinleyen için iki ecir vardır. Çünkü o susuyor ve dinliyor. Ya da iki kulağı ile dinliyor. Okuyan ise bir tek dille okuyor. Ayrıca dinleyen farzı edâ ediyor. Bu yüzden "Kur'an'ı dinlemek, okumaktan daha sevaptır," denilmiştir.

Hadr, Kur'an'ı süratle okumaktır. Rivayete göre bu ümmetten dört kişi bir rekâtta Kur'an'ı hatmetmiştir. Bunlar: Osman b. Affân, Temîm ed-Dâri, Saîd b. Cübeyr ve Ebû Hanife'dir. Bu okuma türü, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kâlûn'un tercih ettikleri okuma türüdür.

Tedvîr ise, tertil ve hadr arası bir okuma tarzıdır. Bu da, İbn Âmir ve Kisâî'nin tercih ettikleri türdür. Bu okuma çeşitlerinin hepsi, okurken harfleri uzatmanın ölçüsünde tasavvur edilir. *"Nice Kur'an okuyan var ki, Kur'an ona lânet eder,"* anlamındaki hadis ise, Kur'an'ın lâfızlarını veya mânâlarını bozan ya da onunla amelden uzak kalanı içine alır.

Bunu anlamak da *lâhn* (hata)nın açıklanmasına bağlıdır. *Lâhn,* açık ve gizli okumak üzere iki çeşittir. Açık olanı, lâfza ârız olan ve mânâyı bozan hatadır. Bir harfin yerine başka bir harfi okumak bu kabildendir. *"Salihât"* diyecekken, *"talihât"* demek buna örnektir. Esre okunacak bir harfi ötre veya üstün okumak da onunla ister mânâ değişsin, ister değişmesin bu türden hatadır. *"İnnellahe berîün minel müşrikine ve rasûlühû"* (Tevbe: 3) âyetindeki *"rasûlühû"*yu, *"rasûlihî"* okumak da buna misâldir. (2)

1- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Hâkim tahric etmişlerdir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/277.

2- Bu âyetin meali: *"Allah, müşriklerden uzaktır. Rasûlü de uzaktır."* şeklindedir. Ama yukarıda belirtildiği gibi yanlış okunursa: "Allah müşriklerden ve Rasûlünden uzaktır." mânâsı çıkar ki bu çok fahiş bir hatadır. (Mütercim)

Gizli olan lâhn: İhfayı, idğamı, izharı, iklâbı terketmek, kalın okunması gerekeni ince, ince okunması gerekeni kalın okumak, çekilmemesi icabedeni çekmek, çekilmesi gerekeni çekmemek gibi hatalardır. Şüphesiz bu kurallara riayet farzı ayn değildir. Dolayısıyla bunları terke şiddetli bir ceza terettüp etmez. Bunda ancak tehdit ve ceza korkusu söz konusudur.

Kıraat ehlinden biri şöyle demiştir: "Gizli lâhn, ancak mahir kurranın bileceği, lamları kalın okumak, raları ince okumak gibi hatalardır. Bunları, işleyene azap tereddüb edeceği düşünülmez. Zira bunda zorluk vardır. *"Allah hiçbir nefse taşıyamayacağı yükü yüklemez."* (Bakara: 286)

Tarikatı Muhammediye şerhlerinden birisinde şöyle denilmektedir: "Köylülere, bedevilere, koca karılara, kölelere ve cariyelere: 'Tecvidsiz namaz sahih değildir,' demek fitnedir. Çünkü onlar tecvidi beceremezler ve namazı temelli bırakıverirler. Öyleyse, gerekli olan, onlara kendisi ile lâfzın ve mânânın sahih olacağı ve kalp huzuru ile ihlâsı temin edecek kadar tecvid öğretmektir.

İmran b. Husayn'dan rivayet edildi ki; O, Kur'an okuyan sonra da dilenen bir okuyucuya rastladı. Bunu bir musîbet sayarak: *"İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciun=Biz, Allah içiniz ve O'na döneceğiz"* dedi ve şöyle devam etti: Rasûlüllah (s.a.v.)'ı: *"Kim Kur'an okursa, onunla Allah'tan istesin. Şüphesiz yakında Kur'an okuyan ve onunla insanlardan isteyen topluluklar gelecek."*(3) buyururken duydum. Böylece Kur'an okuyana, bir şey vermek, günaha yardım etmektir. Bu, insanların omuzlarına basa basa camide dolanıp dilencilik yapan kişiye vermeye benzer.

Kûtü'l-Kulûb adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Kur'an'ı açıktan okumanın yedi mertebesi vardır. Bunlar:

1. Rasûlüllah'ın emrolunduğu tertil, (ağır ağır, tane tane okumak)

2. Şu hadislerde teşvik edilen sesi Kur'an'la güzelleştirmek: *'Kur'an'la seslerinizi güzelleştiriniz.'*(4), *'Kur'an'ı teğanni ile okumayan bizden değil*

3- Hadisi Tirmizî, İbn Imrân'dan tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/225.

4- Hadisi Hakim, Müstedrek'te, Berâ b. Âzib'ten tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/145. Bu hadisin metni: *"Kur'an'ı seslerinizle güzelleştiriniz."* anlamını verecek biçimdedir. Ancak, Kur'an zaten güzel olduğu ve güzelleştirmek için sese ihtiyaç bulunmadığı için bir çok bilgin hadisi bizim yukarıya terceme ettiğimiz şekilde izah etmiştir. Müellifin hadisi takdim şekli de aynı istikamettedir. Onun için terceme bu anlayışa göre yapılmıştır. (Mütercim) *dir.'*(5) Buradaki teğanniden maksat, sesi güzelleştirmektir. Bu izah, teğanni kelimesini, ihtiyaçsızlık ve yeterlilik anlamında almaktan daha iyidir.

3. Sözü düşünmek ve mânâlarını anlamak için can kulağıyla dinleyip, kalbi uyanık bulundurmaktır. Çünkü bunlar ancak açıktan okumada söz konusudurlar.

4. Sesi yükseltmekle uykuyu kovmak.

5. Okumasıyla uyuyanın uyanıp da Allah'ı anmasını umut etmek. Çünkü bu, onu ihyaya sebeptir.

6. Onu işsiz gafilin görmesi, kalkmaya heveslenmesi ve hizmete arzu duymasıdır. Böylece iyilik ve takvada ona yardım etmiş olur.

7. Sesli tilâvetiyle okumasını artırması, her zamanki âdeti üzere gece kalkmasına devam etmesidir. Bunda, amel çokluğu vardır.

Eğer okuyucu bu noktalara dikkat ederse, onun açıktan okuması daha efdaldir. Çünkü bunda birden çok amel vardır. Amel ancak, niyetlerin çokluğu ile efdal olur. Rasûlüllah'ın ashabı toplandıkları zaman içlerinden birisine, Kur'an'dan bir sûre okumasını emrederlerdi."

Terğîb şerhinde şöyle denilmektedir: "Kur'an okurken makam yapmak konusunda bilginler ihtilâf etmişlerdir. Kur'an'ı öngördüğü huşua mani olduğu ve anlaşılır olmaktan çıkardığı gerekçesiyle İmam Mâlik ve Cumhur mekruh saymışlardır. Ebû Hanife ve Selef'ten bir gurup, konu ile ilgili hadislere istinaden mübah kabul etmişlerdir. Ayrıca, makamlı okumak, kalbin rikkatine ve Allah korkusunun yayılmasına sebeptir. Sesin kıraatla güzelleştirilmesi ve süslenmesi, ağır ağır okuma haddinden çıkmadıkça söz konusudur. Eğer bir harf artacak şekilde aşırı gidilse veya gizlense o zaman bu okuyuş haram olur."

5- Hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel ve *Müstedrek*'te Hâkim tahric'etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/68.

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ

قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ

وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا

جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ

قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ

وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ

الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾

5. Şüphesiz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.

6. Gerçekten, gece ibadete kalkan kişinin, hem külfeti daha çok, hem de sözü (duâsı) daha etkilidir.

7. Çünkü gündüzde senin için uzun bir meşguliyet vardır.

8. Rabbinin adını an. Tam olarak O'na yönel.

9. O, doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O halde O'nu vekil edin.

10. Onların söyleyeceklerine sabret. Onları iyi bir şekilde terket.

11. O yalanlayıcı nimet sahiplerini Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

12. Şüphesiz Bizim yanımızda bukağılar ve büyük ateş vardır.

13. Ve boğazda kalan bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır.

14. O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır. Dağlar akıp dağılan bir kum yığınına dönerler.

5. «Şüphesiz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.» O, mükellefler üzerine ağır gelen, bir takım meşakkatli yükümlülükleri içeren Kur'an'ı Kerim'dir. Ağırlık aslında cisimlerde söz konusudur. Ama bilâhare mânâlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Kimi âlimler buradaki ağırlığı: "Sen o vahyi ağır olarak alırsın" şeklinde izah etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'e: "Vahy sana nasıl gelir?" diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: *"Bazen çan sesi gibi gelir. O bana en ağır olanıdır. Benden o hal geçer geçmez meleğin söylediğini iyice öğrenmiş olurum. Bazen melek bana bir insan suretinde görünür. Benimle konuşur, ben de söylediğini iyice öğrenirim."*

Hz. Âişe der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, çok soğuk bir günde kendisine vahiy gelirken gördüm. O hal geçince alnından şapır şapır ter akıyordu." (6)

Keşşâf'ta deniliyor ki: "Allah Teâlâ bu âyeti araya sokmakla mükellef kıldığı gece namazının Kur'an'daki zor işlerden olduğuna işaret etmeyi dilemiştir. Çünkü gece, uyku ve istirahat zamanıdır. Dolayısıyla onu ihya edecek kişi mutlak surette tabiatıyla zıtlaşmak, nefsiyle mücadele etmek durumunda olacaktır. Ama bu külfete alışana ise, bu ve benzeri şeyler ağır gelmez."

6. «Gerçekten, gece» sıcak yatağından **«ibadete kalkan kişinin hem külfeti daha çok»** tur. Çünkü ibadet için gece kalkan nefis, gündüz kalkandan daha çok meşakkate katlanır. Gece namazı mutlaka gereklidir. Çünkü ibadetlerin en efdali, en meşakkatli olanıdır. *"Külfeti daha çok"* diye ifade ettiğimiz *"eşeddü vat'an"* terkibinin, ayağın sebatı ve istikrarı bakımından kuv-

---

6- Hadisi Buhârî, *Bedü'l-Vahy*'de, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Mâlik *Muvatta*'da ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*de tahric ettiler, 6/158.

vetli olanı, şeklinde anlaşılması da mümkündür. O zaman maksat, geceyi seçme sebebinin açıklanması olur.

Geceleyin kalkma emrinin özellikle anılışı şu sebeptendir: Allah Teâlâ geceyi insanları örten ve onları maişet kazanmak için dönüp dolaşmaktan alıkoyan bir vakit yapmıştır. Gündüzü de insanların nafakalarına ait işleri yaptıkları maişet vakti kılmıştır. Dolayısıyla gündüzleri insanların ayakları ibadet için sabit kalmaz.

«Hem de sözü (duâsı) daha etkilidir.» Yani sözde, doğruluk ve sağlamlık bakımından ve doğru üzere sebat açısından daha ziyadedir.

"Gece kalkan" diye izah ettiğimiz *"nâşietü'l-leyl"* terkibinin, gece namazı anlamında anlaşılması da mümkündür. Çünkü hem gece kalkmak, hem da geceleyin yapılan ibadet, kula gündüz ibadetinden daha ağır gelir. O zaman *"Külfet açısından daha kuvvetli"* sözünün anlamı da şudur: Namaz kılana gece namazı, gündüz namazından daha ağır ve zordur. Dolayısıyla daha efdaldir. *"Nâşietü'l-leyl"*in gece saatı şeklinde anlaşılması da mümkündür. Çünkü O'nun saatları an be an, peşpeşedir. Yani gecenin birbiri peşinde meydana gelen anları, gündüzün anlarından daha ağırdır. Fakat İbn Abbas âyetteki *"nâşie"* kelimesini, yatsıdan sonraki zamanla kayıtlamıştır. Ona göre yatsıdan önceki vakit *nâşie* değildir. Hz. Âişe ise bunu, uykudan sonraya tahsis etmiştir. Dolayısıyla bir kimse uyumadan kalkar da ibadet ederse *"nâşie"* sayılmaz.

7. «Çünkü gündüzde senin için uzun bir meşguliyet», işlerinde tasarruf ve hareket **«vardır.»** Dolayısıyla ibadet için boş vakit bulamazsın. Öyleyse sen geceleyin ibadet et. Âyetin şu anlama gelebileceğini söyleyenler de olmuştur: "Eğer sen gece bir şeyi kaçırırsan, gündüz onu telâfi için boş vakit bulursun. Böylece Rabbine yalvarma konusundaki nasibinden bir şey eksilmez. Rasûlüllah'ın şu hadisi bu anlayışa uygun düşmektedir: *"Bir kimse uyur da günlük hizbini okuyamaz ve onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, kendisi için, onu sanki gece okumuş gibi sevap yazılır."* (7)

8. «Rabbinin adını an.» Gece ve gündüz, tesbih, tehlil, hamd, Kur'an okuma ve ilim tahsilinden hangi yolla olursa olsun O'nu zikretmeye devam et. Sürekli olarak Allah'ı zikretmek, O'na yakın olanların (mukarrabûnun) görev-

---

7- Hadisi Müslim ve Sünen sahipleri tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/243; *Camiu'l-Usûl*, 2/47.

lerindendir. Zikir, ister kalple olsun, ister dil veya diğer organlarla olsun, ister ayakta olsun, ister oturarak veya yan yatarken olsun hepsi eşittir.

Allah'ı anmaktan maksat, O'nun adını zikretmek suretiyle anmaktır. Bunun için Allah Teâlâ: *"...Unuttuğun zaman Rabbini zikret..."* (Kehf: 24) buyurmuştur.

«Tam olarak O'na yönel.» *"Yönelmek"* diye ifade ettiğimiz *"tebettül"*, kendini bir şeye tahsis ve teksif etmek anlamındadır. Yani, ibadet ve ihlâsla tam olarak kendini Allah'a ver, ona tahsis et, denilmektedir. Allah'a tümüyle yönelmek, şu âyette tarif edildiği gibidir: *"...Sen Allah de, sonra onları bırak daldıkları bataklıkta oynayadursunlar."* (En'am: 91) Bu, *"İslâmda ruhbanlık ve tebettül yoktur,"* hadisine zıt değildir. Çünkü buradaki *"tebettül"*den maksat, evlenmekten ve onu istemekten uzak kalmaktır. Bu anlamda olmak üzere, hiç evlenmemiş olan Hz. Meryem'e "el-betûl" denilmiştir. Erkekten ayrı, kesilmiş demektir. Ama bu yasaktır. Çünkü Allah Teâlâ: *"Sizden bekâr olanları evlendirin,"* (Nûr: 32) buyurmuştur. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet günü, diğer ümmetlere karşı sizinle övünürüm."* (8)

Halktan uzaklaşarak sırf Allah'a yönelmek, bazen zâhiren olur. Bazı âbidlerin kalpleri cezbetmek ve hediyeler almak için dağ başlarına ve mağaraların içlerine çekilmeleri bu kabildendir. Kendini Allah'a vermenin bâtınî şekli ise, irşad ehlinin yaptığıdır. Tüm peygamberler ve bazı veliler bu gruptandırlar. Çünkü insanları irşad, onların arasına katılarak yapılır.

Büyüklerden birisi: "Allah yoluna girmek, kendini tümüyle O'na vermekle olur," demiştir. Bunun anlamı, zikre sarılarak, Allah'tan başkasından yüz çevirerek ve gönlün isteklerine karşı çıkarak Allah'a yönelmektir. İşte bu, her ne kadar Allah kuluna şahdamarından daha yakınsa da, yolcunun kendisine giden tarafa doğru, manevî bir hareketle yaptığı bir yolculuktur. Çünkü istiyenle istenilenin misali, karşısındaki bir sûretle, üzerindeki pastan dolayı, sûret görülmeyen aynanın misali gibidir. Onu parlattığın zaman üzerindeki perde kalkar ve sûret görülür. Perde kulun gözündedir.

9. **«O, doğunun ve batının»** ve bunların arasındaki her şeyin **«Rabbi-**

8- Hadisi bu lâfızla Abdürrezzak Said b. Ebî Hilâl'den mürsel olarak tahric etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/38. Ebû Dâvud ve Nesâî de: *"Doğurgan, sevecen kadınlarla evlenin. Çünkü ben sizinle diğer ümmetlere karşı çok geleceğim."* lâfzı ile tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/428.

dir.» Yaratıcısı ve mâlikidir. Allah Teâlâ bu sözüyle, yaz ve kış mevsimlerinde güneşin doğma ve batma yerlerini muradetmiştir.

«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.» Bu, Allah'ın Rabliğini beyan için, yeni bir cümledir. Şu anlamdadır: O'ndan başka gerçek bir ilâh yoktur. Öyleyse başkalarına uluhiyet yüklemeyerek O'na yaklaş. **«O halde»** dininin ve dünyanın maslahatları için **«O'nu vekil edin.»** Islah etmek ve kemâle erdirmek için kendini O'na bırak, sen istirahat et.

İmam Kuşeyrî şöyle demiştir: "Allah kullarının hâllerini üstlenmiştir. Onları dilediği ve seçtiği şekilde kullanır. Bir kulun işini güzel bir kasıtla üstlenirse, onu tüm meşguliyetlerden korur ve onu başkasına muhtaç etmez. Kul, mevlâsının kendisine kâfi olduğunu bildiği için, ihtiyaçlarını çok bulmaz. Bundan dolayı "Geniş tevekküle binaen ailenin çokluğu, tevhidin alâmetlerindendir," denilmiştir.

Vâız ed-Diyneverî'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Benim borcum vardı. Bazı geceler onu kendime dert edindim, göğsüm daraldı. Birinin bana sanki: 'Sen bu miktarı aldın. Almak senden, vermek bizden,' dediğini hissettim. Sonra kendime geldim. Bana bir imkân hasıl oldu. Borcunu ödedim."

Kuşeyrî devamla şöyle der: "Şunu bil ki, bir kimse yaratılmışlardan birini kendisine vekil ederse, ondan ücret ister ve malına ihanet edebilir, tasarrufunda hata edebilir. Yahut da, müvekkilden daha uygun ve daha doğru olanı gizleyebilir. Allah'ı vekil olarak seçene gelince, Allah ona ecir verir, emellerini gerçekleştirir, onu över, hassas durumlarda kendisine lütufta bulunur. Allah'ı vekil eden kişinin, aynı zamanda O'nun haklarını ve farzlarını ifada ve tüm gerekli olan işlerde kendi nefsine karşı Allah'ın vekili olması gerekir. Bu konuda gece gündüz nefsine hasım olması icabeder. Bu hususta hiç bir kusur işlememeli, fütûr göstermemelidir."

10. «Onların söyleyeceklerine sabret.» Bu sözler, Rasûlüllah'ın sihirbaz, şâir, kahin, deli iftirasında bulunmaları, Kur'an hakkında da, "eskilerin masalları" ve benzeri şeyler demeleri gibi hurafe ve hezeyanlardan, işe yaramaz sözleridir.

«Onları ,» onlardan kalben ayrılmak, onları idare etmek, onlara karşı durmamak ve işlerini Rablerine havale etmek suretiyle **«İyi bir şekilde terket.»** Râğıb, terketmek diye ifade ettiğimiz *"hecr"* mastarını şöyle açıklamıştır: "*Hecr ve hicrân,* insanın bir başkasından bedenen veya dille ya da kalple ayrılmasıdır."

Filozoflar "Düşmana karşı, bir fırsatını buluncaya kadar, idare ile silâhlan," demişlerdir.

11. **«O yalanlayıcı nimet sahiplerini»** refah ve nimet ehli olan, Kureyş'in ileri gelenlerini **«Bana bırak,»** onların işini Bana havale et. Onlara karşı Ben sana kafiyim. "*en-Na'metü*", nimetlenmek anlamındadır. Nimet ise, nimet vermek ve kendisi ile ikramda bulunulan şey anlamındadır. "*Tene'um*", yiyecek ve giyeceklerden, içerisinde nefse hoş gelen şeyleri kullanmaktır. Bu ifade işaret ediyor ki, zemme konu olan, nimet ve rızkın kendisi değil, şükretmeden o nimetten istifade etmektir. Bu sözde fakirlere teselli vardır. Şüphesiz fakirler cennete zenginlerden beş yüz sene önce gireceklerdir. **«Ve onlara biraz mühlet ver.»**

12. **«Şüphesiz»** âhirette **«Bizim yanımızda»** âsiler için hazırladığımız işkence âletlerinden **«bukağılar»** kaçmalarından korkulduğu için değil, işkence ve hakaret olsun diye, suçluların ayaklarına takılan ağır kelepçeler **«ve büyük ateş vardır.»** Büyük ateş anlamını veren "*cahîm*" kelimesi, aslında bir vadideki büyük ateş mânâsındadır. *Keşşâf*'ta bu kelime: "Harareti ve yanışı şiddetli ateş" diye izah edilmiştir.

Bu âyet, bir önceki âyette ki "*onları bana bırak*" emrinin gerekçesidir. Allah Teâlâ kendi katındaki şiddetli azap sebeplerini saymak suretiyle, onlardan intikam almaya muktedir olduğunu beyan etmektedir. Onlarsa hiç umursamadan dünya nimetlerinden olabildiğince yararlanıyorlar. İntikam sahibi Yüce Allah'ın, âhirette yanında olanlar, onların nimetlenmelerine zıttır.

13. **«Ve boğazda kalan bir yiyecek...»** Bu, büyüklüğünden veya başka bir sebepten dolayı boğaza takılan, kayıp gitmeyen, ne yukarı çıkan, ne de aşağı inen, boğazda kalan, zakkum ve dari' (zehirli bitki) gibi yiyeceklerdir. Bunlar dünyada öldürücü zehirli iki ağaç ve bitkidir. Cehennemin zakkumu ve dari'ının nasıl olduğunu var sen anla. Bunlar cehennemliklerin boğazlarından kolayca geçen ve hoşlarına giden yemeklerin mukabilidirler. Kâfirler dünyada, Allah'ın verdiği nimeti yiyip, O'na nankörlük ettikleri için bu zehirli bitkilere mübtelâ kılınmışlardır. **«Ve elem verici bir azap vardır.»** Bu, acı veren başka bir azap çeşididir. Ölçüsü takdir edilemez, aslı anlaşılamaz. Azap kelimesinin, belirsiz kullanılışı buna işaret etmektedir.

Anlatıldığına göre bir seferinde Hasan Basrî oruçlu idi. Akşam kendisine yemek getirildi ve bu âyet arzolundu. Getirene: "O yemeği kaldır," dedi. Yemek ikinci gece yine konuldu ve bu âyeti hatırladı. Hasan: "Onu kaldır," dedi. Üçüncü gece yine aynı şey oldu. Durum Sabit el-Bennânî ve Yahya el-Bekkâ'a haber verildi. Onlar, Hasan Basrî'ye gelip bir şeyler yemesini istediler. Hasan Basrî bir şey yemiyordu. Onların bu halleri Hasan bir miktar çorba içinceye kadar devam etti.

14. **«O gün yeryüzü ve dağlar»** kıyametin gelişine alâmet ve Allah'ın âsileri cezalandırması konusundaki hükmünün tahakkukuna işaret olsun diye, Allah'ın azamet ve heybeti sebebiyle, siddetle **«sarsılır,»** sallanır. Dağlar da yeryüzünün parçaları olmasına rağmen, iri cisimlerinden dolayı ve yerin direkleri oldukları için ayrıca anılmışlardır. Çünkü direkler sallanınca, yeryüzü yerinde kalmaz. Ayrıca, yükseklerin sallanması, alçakların sallanmasından daha çok göze çarpar. Onların sallanması ile, düşecekleri korkusuyla, canlar boğazlara gelir. Sert ve yüksek olmalarına rağmen sarsıntının şiddetinden **«dağlar akıp dağılan bir kum yığınına dönerler.»** Özetle, yeryüzünün ve dağların bir kısmı bir kışmına çarpar. Nitekim bir âyette de şöyle buyurulmaktadır: "*Yeryüzü ve dağlar yerlerinden kaldırılıp da, birbirlerine bir çarpışla darmadağın edildiği zaman...*" (Hâkka: 14) Yani dağlar akıp dağılan kum yığını gibi olur da rüzgâr onu savurur ve âdeta toz zerrecikleri haline gelir.

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا
عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَى فِرْعَوْنُ
الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ
كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ

وَعْدُهُ مَفْعُولًا (١٨) إِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ
إِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا (١٩)

15. Doğrusu Biz Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.

16. Firavun o peygambere karşı çıktı, Biz de onu ağır bir tutuşla yakalayıverdik.

17. Eğer inkâr ederseniz, çocukları ihtiyarlatacak olan o günden, kendinizi nasıl koruyacaksınız?

18. O sebeple gök yarılır, Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşir.

19. Şüphesiz bu bir öğüttür. Artık dileyen, Rabbine bir yol edinir.

15. «Doğrusu Biz Firavun'a bir peygamber» gönderdik ki o, Hz. Musa'dır. Özellikle Firavun'un anılmasının sebebi, onun nimet sahibi liderlerden ve böbürlenen azgın şımarıklardan olmasıdır. Onunla, Kureyş arasında bir benzerlik ve ilgi vardır. Firavun'a Hz. Musa'yı **«gönderdiğimiz gibi, size de»** ey Mekkeliler! Kıyamet gününde, sizin işlediğiniz küfür ve isyana **«şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.»** O, Hz. Muhammed aleyhisselâmdır. Onlara gönderilmiş olması, başkalarına da gönderilmiş olmasına engel değildir. Çünkü Mekke, şehirlerin anası, aslıdır. Oraya gönderilen tüm dünya milletlerine gönderilmiş demektir. Bu yüzden Allah Teâlâ, vehimlilerin vehmini gidermek için: "*Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik...*" (Sebe: 28) buyurmuştur.

Bu âyet, insanları âhiret musîbetleri ile korkuttuktan sonra, dünya musîbetleri ile de korkutmaya başlangıçtır.

16. «Firavun» kendisine gönderilen **«o peygambere»** risaletini inkâr ederek, ona inanmayarak **«karşı çıktı, Biz de onu»** isyanı sebebiyle, katlanılamayacak **«ağır bir tutuşla yakalayıverdik.»** *"Vebîl"*, ağır, sert demektir. İri damlalı yağmura da "vâbil" denir. Söz, benzetmenin dışındadır. Buna sebep, azabın onları kuşattığı gibi hiç şüphesiz bunları da kuşatacağına dikkat çekmektir.

17. «Eğer inkâr ederseniz,» yani inkâr üzere kalırsanız, korkunçluğunun şiddetinden ve felâketlerinin büyüklüğünden dolayı **«çocukları ihtiyarlatacak olan o günden»** yani azabından **«kendinizi nasıl koruyacaksınız?»** Yani kıyamet gününü ve azabını inkâr ederseniz, Allah'tan ve cezasından nasıl korunacaksınız?

İhtiyarlık anlamında kullanılan *"şeyben"*, saçın beyazlığı mânâsındadır. Çocukların ihtiyarlatılması meselesi bir kaç şekilde açıklanmıştır:

1. Bazı tefsircilerin dediklerine göre bu söz, gerçek anlamında kullanılmıştır. Zemahşerî şöyle der: "Ben bir kitapta rastladım; adamın birisi akşam yattığında saçları simsiyahken, sabahleyin saçı sakalı bembeyaz olmuş vaziyette kalkmış. Adam şöyle demiş: 'Bana kıyamet, cennet ve cehennem gösterildi. İnsanların zincirlerle cehenneme çekildiklerini gördüm. Bunun korkunçluğundan ötürü, gördüğünüz gibi oldum.'"

Ahmed ed-Devrakî de şöyle der: "Komşularımızdan bir adam gençken öldü. Bir gece onu rüyamda, yaşlanmış halde gördüm. Kendisine: 'Başından neler geçti?' dedim. Bana: 'Bişr bizim kabristana defnedildi. Cehennem bir soluyuş soludu ki, onun etkisiyle kabristandakilerin hepsinin saçları ağardı,' dedi."

Bu olayda adı geçen Bişr el-Müreysî -Müreys, Mısır da bir köydür- fıkhı Ebû Yusuf'tan okudu ama kelâmla uğraştı. Kur'an'ın yaratıldığını iddia etti ve Bağdat'ta bir çok insanı yolda çıkardı.

Âyette mübalâğalı (abartılı) bir ifade var, çocuklar, doğumlarının üzerinden fazla zaman geçmediği ve ihtiyarlığa en uzak insanlar oldukları halde, o gün, bu çocukları ihtiyarlatırsa, başkalarını haydi haydi ihtiyarlatır. Sadece rüyada görenin saçları ağarırsa, uyanıkken görenin hali nice olur? Ayağının altından köklü dağların eriyip gittiğini gören ne yapar?

2. Bu, temsîlî bir ifadedir: O gün, korkunçluğunun şiddetinden, gamlarının ve musîbetlerinin çokluğundan dolayı gençleri ihtiyarlatan zamâna benzetilmiştir. Bunun aslı şudur: Kederler ve hüzünler kişide çoğalınca, gücü azalı-

yor ve saçı sakalı süratle ağarıyor. Çünkü üzüntüsünün çokluğu, tabiî hararetin sönmesine ve zayıflamasına sebep oluyor. Onun sönmesi de, hücrelerin taze olarak kalmamaları sonucunu doğuruyor. İşte bunun neticesinde saç ağarıyor.

Saçların ağarmasındaki sürat Allah Teâlâ'nın takdiri iledir. Nasıl ki, kalbin değişmesi derinin değişmesini gerektiriyorsa, sararma korkudan, kızarma utançtan, kararma bazı acılardan kaynaklanıyorsa, vücuttaki kıllar da, bedene tabidirler. Bedendeki değişikler, kıllarda da değişikliği gerektiriyor ve kesin olarak sabittir ki, saçın sakalın çabuk ağarmasına sebep oluyor. Nitekim bir şiirde şöyle denilmiştir:

Başımıza çocuğu ihtiyarlatacak işler geldi.
Onlar arasında da arkadaş arkadaştan ilgiyi keser.

İhtiyarlamak ve saçların ağarması, kederlerin çokluğunun tabiî sonucu olduğu için, onu şiddet için kinaye olarak söylediler. Anılan günün, çocukları ihtiyarlatması, onun son derece şiddetli bir gün oluşundan dolayıdır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Allah Teâlâ buyurur ki: *"Ey Âdem!"* Kul: "Lebbeyke (buyur) her emrine hazırım. Her hayır senin ellerindedir," diye cevap verir. Canab-ı Hak: *"Cehennem ehlini çıkar gönder,"* buyurur. Kul: "Cehennemlikler ne kadar?" diye sorar. Allah Teâlâ: *"Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu,"* buyurur. Rasûlüllah devamla dedi ki: *"İşte o, çocuğun ihtiyarladığı ve her hamile kadının çocuğunu düşüreceği zamandır."* Sonra Rasûlüllah şu âyeti okudu: *"...İnsanları sarhoş bir halde görürsün oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı pek çetindir."* (Hac: 2)⁽⁹⁾

3. Bu bir farziye ve takdirdir. Şu anlamdadır: O gün öyle bir haldedir ki, eğer orada bir çocuk olsa heybet ve dehşetten saçı ağarırdı.

4. O günün uzunluğunu vasfeden bir hâl olabilir. Şöyle ki: O gün o kadar uzundur ki çocuklar yaşlanır, saçları ağarır. Ama o gün hâlâ bitmez. Aksine elli bin seneye varıncaya kadar sürer. Bu, onun son derece uzun oluşundan kinayedir. Bu ifade tarzı, Arapların temsil getirirken izledikleri âdetlerindendir. Devamlılık ve kesiksizliği ifade için de: "Güvercin ötmedi, yıldız görünmedi, günler ve aylar birbirini izledi," derler.

18. «O sebeple», o gün sebebiyle **«gök yarılır.»** Çünkü Allah Teâlâ se-

---

9- Hadisi Buhârî, 8/335 ve Müslim, 222 numarada tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/188.

bepleri, sebep kılandır. Dolayısıyla o günün şiddetini, göğün yarılmasına sebep kılması câizdir. Allah bu günün korkunçluğunu ifade için iki şey zikretmiştir. Bunlar:

1. "*Çocukları ihtiyarlatır.*"

2. "O sebeple gök yarılır."

Çünkü gökyüzü azameti ve kuvvetine rağmen o gün sebebiyle yarılınca, diğer yaratıklara ne olacağını zannedersin?

«Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşir.» Yani, Allah'ın kıyamet gününü, nitelenen şiddette yapacağı konusundaki vaadi hiç şüphesiz gerçekleşecektir. Çünkü O, vaade muhalefet etmez. Dolayısıyla aklı başında birisinin bu konuda şüphe etmesi câiz değildir.

19. «Şüphesiz bu» anılan musîbetleri içeren âyetler **«bir öğüttür.»** Kendisi için hayır ve Rabbine hazırlanmak isteyenlere bir vaazdır.

Denilmiştir ki: "Kur'ân müttekiler için bir öğüt, hak yoluna girenler için yol, helâk olanlar için kurtuluş, görmek isteyenler için bir açıklamadır. Korkanlar için eman, müridler için yoldaş, âriflerin kalpleri için nur, âlemlerin Rabbine yol arayanlar için de hidayettir."

«Artık» mükelleflerden **«dileyen,»** iman ve taatle yaklaşarak **«Rabbine bir yol edinir.»** Çünkü o, Rabbinin razı olduğu şeylere ulaştıran bir metoddur.

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن
ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ
يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ
وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ
وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ
وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًاۜ
وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا
وَاَعْظَمَ اَجْرًاۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

20. Şüphesiz Rabbin, senin ve seninle birlikte olan bir topluluğun, gecenin üçte ikisinden biraz azı, yarısı ve üçte biri miktarınca kalktığınızı biliyor. Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. O, sizin bunu sayamayacağınızı bildi de, sizi affetti. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz. Allah, sizden hastaların, yeryüzünde Allah'ın fazlından aramak için yolculuk eden başkalarının ve Allah yolunda savaşacak başkalarının bulunacağını bildi. O halde, ondan size kolay geleni okuyun, namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah'ın yanında daha hayırlı ve mükâfat bakımından daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

20. «Şüphesiz Rabbin, senin ve seninle birlikte olan» gece ibadet için kalkan **«bir topluluğun,»** ashabının **«gecenin üçte ikisinden biraz azı, yarısı ve üçte biri miktarınca kalktığınızı biliyor.»**

Rivayet edilmiştir ki: Allah Teâlâ bu sûrenin baş tarafında gece kalkmayı farz kılmıştı. Hz. Peygamber ve ashabı bir yıl, büyük meşakkatlere katlanarak kalktılar ve ibadet ettiler. Ancak, ayakları şişti, renkleri soldu. Neticede Allah Teâlâ sûrenin sonunda bu ibadeti hafiflettiğini bildirdi. İmkân nisbetinde teheccüdün aslı kalmakla birlikte, anılan miktarlarla olanı neshedildi.

Allah Teâlâ'nın, gece kalkan ashabı, Rasûlüllah'la birlikte anması, onları iyi muamele ve iyi karşılıkta onunla bir mütâlaa etmesi, onlara iyilikle ihsanda bulunacağına dair bir vaaddir.

«Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder.» Onları takdire, vakitlerini, saatlerini ve gerçekten bilmeye Allah'tan başkası muktedir değildir. Siz bunu, kendisinde hata ihtimaliniz bulunan ictihad ve araştırma yoluyla bilirsiniz.

«O» Allah, **«sizin bunu»** gerçek vakitleri üzere **«sayamayacağınızı»**, ebediyyen saatlerini zapta muktedir olamayacağınızı **«bildi de...»** Taberî der ki: Âyetin mânâsı şudur: Allah, sizin geceyi istenilen şekilde ihya edemiyeceğinizi bildi de, gece ibadetini hafifleterek, takdir edilen miktarı terke ruhsat vermek ve tevbe edenden sorumluluğu kaldırmak suretiyle **«sizi affetti. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz.»** Yani gecenin üçte biri vs. diye takdir etmeden, gece namazından size kolay geleni kılınız. Velev ki bu, iki veya dört rekât olsun. Namaz bazen diğer rükünleri ile ifade edildiği gibi, burada da okumakla ifade edildi. Bu, mecaz-ı mürsel yoluyla, cüz'ün adının, bütüne verilmesi suretiyle olmaktadır.

Bu âyetlerden açığa çıktı ki teheccüd, ihtiyârîdir. Rasûlüllah'a ve ashabına onu îfâ zor gelmiş ve bu âyetle neshedilmiştir. Daha sonra da o âyetten anlaşılan vücûbun kendisi de beş vakit namazla neshedilmiştir.

Âyeti kerime, gece namazının diğer nafilelerden daha efdal olduğunu beyan etmektedir. Çünkü daha önce farz olan bir nafile, hiç farz olmayan nafileden daha efdaldir. Bu yüzden, aşure günü orucunun daha efdal olduğunu söylerler. Çünkü Ramazan orucu farz kılınmadan önce, aşûre orucu farzdı. Bir hadis şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden birisi geceleyin kolay gelen ölçüde namaz kılsın. Uyukladığı zaman da uyusun."* (10)

Seleften birisi şöyle demiştir: "Gece namazına devam ediniz. Çünkü o, sizden önceki sâlihlerin âdetidir. O, sizin için Rabbinize yakınlıktır. Günahla-

---

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Nesâî, İbni Mâce: *"Sizden birisi dinç halinde namaz kılsın. İsteksiz olduğunda ve tembelleştiğinde otursun."* lâfzıyla tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/312.

rı örtücü, günahtan uzak tutucudur. Şüphesiz Allah yollarda böbürlenerek yürüyeni, geceleyin ölü gibi uyuyup, gündüzün eşek gibi çalışanı, dünya işlerinin âlimi, âhiret işlerinin cahili olanı sevmez. Ona buğzeder."

Bir diğer görüşe göre göre âyetteki Kur'an okumaktan murad, hakiki mânâsıdır. Yani gerçekten Kur'an okumaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Eğer size gece namazı ağır gelirse, onu terketmeye ruhsat verilmiştir. Artık siz, Kur'an'dan kolay geleni okuyunuz. Çünkü o zor gelmez. Böylece namaz dışında Kur'an okumakla, gece kalkıp namaz kılmanın sevabını alırsınız. Âyetteki emir, nedb içindir. Bir hadiste Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse, bir gecede Bakara sûresinden iki âyeti okursa, ona yeter."*(11) Bu âyetlerden murad, *amenerrasûlü* ve sonraki âyettir. Yani bu âyetler onun için gece namazı yerine geçerler veya her türlü kötülük ve fenalıktan korurlar.

Yine Rasûlüllah'tan rivayet edilmiştir ki, o: *"Sizden biriniz, bir gecede Kur'an'ın üçte birini okumaktan âciz mi?"* buyurdu. Ashâb-ı kiram: "Kur'an'ın üçte biri nasıl okunur?" dediler. Rasûlüllah: *"Kulhüvallahü ehad" Kur'an'ın üçte birine denktir,"*(12) buyurdu. Bu hadisten dolayı, "İhlâs sûresini üç kez okumak, Kur'an'ı hatmetmek yerine geçer," demişlerdir.

«Allah, sizden hastaların,» normal hâlinin sınırları dışına çıkanların, **«yeryüzünde Allah'ın fazlından aramak»**, rızık bulmak **«için»** ticaret amacıyla **«yolculuk eden başkalarının...»** Bu ifade, insanların elde ettikleri rızkın, Allah'tan olduğunu belirtmektedir. İlim tahsili de bu hükme girer. Çünkü o, en efdal kazançlardandır. Müslümanlar, ilim tahsili için Mekke'den Medine'ye göç ediyorlardı.

Ebû Zerr'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir ilim meclisinde hazır olmak, bin rekât namazdan, bin cenaze namazına iştirakten, bin hasta ziyaret etmekten efdaldir." Kendisine: "Kur'an okumaktan da mı?" denildi. "İlim olmadan Kur'an okumak fayda verir mi?" dedi.

«Ve Allah yolunda» düşmanlarla **«savaşacak başkalarının bulunacağını bildi.»** *"Allah yolu"*: Allah katındaki ecre ulaştıran her şeydir. Savaş da bunlardan biridir. Bu söz, Allah yolunda savaşanların, kendisi ve ailesinin nafakasını temin ve ihtiyaç sahiplerine ihsan etmek maksadıyla mal kazanmak

---

11- Hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tırmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/473.

12- Hadisi Müslim *Sahîh*'inde, Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etmiştir. Ayrıca Nesâî ve Tirmizî de tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/487.

için çalışanların derecelerine dikkat çekmektedir. **«O halde, ondan»** Kur'an'dan **«size kolay geleni»** her hangi bir güçlüğe katlanmadan **«okuyun.»**

Eğer "Gece namazı sahabelere nasıl ağır gelebilir? O, bir çok tâbiiye hafifletilmişti. Öyle ki, onlar fecrin doğmasına kadar namaz kılarlardı. Meselâ Said b. Müseyyeb, Fudayl b. Iyâz, Ebû Süleyman ed-Dârânî, Mâlik b. Dinar ve diğerleri bunlardandır," denilirse ben şu cevabı veririm: "Ağırlık, kalkıp kılmakta değildi. Farz olan miktarı korumakta idi. Dolayısıyla bu farz neshedilerek hafifletilmeden önce, onlara ağır olması yadırganacak bir durum değildir." Hz. Osman ve Temimü'd-Dârî gibi, içlerinde, bir rekâtta Kur'an'ın tamamını hatmedenler vardı.

Farz olan **«namazı kılın,»** vacip olan **«zekâtı verin.»** Bu zekâttan maksadın, fıtır sadakası olduğu söylenmiştir. Çünkü Mekke'de ondan başka zekât yoktu. Farz olan zekât daha sonra emredilmiştir. Âyette ki zekâttan, bilinen farz zekât olduğunu anlayanlar, sûrenin son tarafının Medine'de indiğini kabul etmiş olmaktadırlar.

«Allah'a güzel bir borç verin.» Bununla, hayır yolunda harcamak muradedilmiştir. Bu sözle, sadaka kabilinden olan harcamalar teşvik edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Şüphesiz malda, zekâttan başka da hak vardır,*" buyurmuştur. (13)

Âyet, verilen sadakanın malların en değerlisinden, fakirlere en faydalı olanından verilmesini ve iyi niyet ve temiz kalple olmasını teşvik etmektedir. Allah yolunda harcamayı *"borç verme"* diye adlandırmak istiaredir. Harcadığı, kendisine fazlasıyla tekrar döneceği için, borç vermeye benzediğinden dolayı böyle denilmiştir.

«Kendiniz için» anılanlardan ve anılmayanlardan, hangisi olursa olsun **«önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah'ın yanında daha hayırlı ve mükâfat bakımından daha büyük olarak bulacaksınız.»** Bu önceden gönderdiğiniz hayır, ölüm esnasında vasiyet etmek suretiyle geriye bıraktığınızdan daha hayırlıdır. Onun sevabını, dünya malından daha hayırlı ve sevap açısından da daha büyük bulacaksınız. Çünkü Allah Teâlâ mü'mine ecrini hesapsız olarak verir.

13- Hadisi Tirmizî, Fâtıma binti Kays'tan *Kitabu'z-Zekât*'ta tahric etmiştir. Senedin de Meymûn el-â'ver var. O zayıftır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/454.

Eskilerden birisi şöyle demiştir: "Biliniz ki her mü'min, daha önceden işlediği hayrı önüne almış, geride bıraktığına ise pişman olmuştur. Kul öldüğü zaman insanlar: "Geride ne bıraktı?"; melekler ise: "Önceden ne gönderdi?" derler. Hz. Ömer (r.a.) Medine kabristanına uğradı ve: "Esselâmü aleyküm ey kabir ahalisi! Bizdeki haberler şunlar: Karılarınız evlendiler, evlerinize oturuldu, mallarınız bölüşüldü," dedi. Gaipten şöyle bir cevap geldi: "Ey Hattab'ın oğlu! Bizdeki haberler de şöyle: "Önceden gönderdiklerimizi bulduk, Allah yolunda sarfettiklerimizi kazandık, geride bıraktıklarımıza ise pişman olduk."

Şu beyti söyleyen şâir ne güzel söylemiştir:

Ölmeden önce kendin için bir şeyler gönder
Sâlih amel işle, çünkü ölümsüzlüğe geden bir yol yoktur.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer (r.a.) süt ve hurma karışımı bir yemek hazırladı. Tam o esnada bir fakir geldi. Ömer yemeği alıp fakire verdi. Birisi: "Bu fakir onun ne olduğunu bile bilmez," dedi. Hz. Ömer: "Ama o fakirin Rabbi ne olduğunu bilir," karşılığını verdi.

«Allah'tan bağış dileyin.» Yani Allah'tan her an ve her hâlde günahlarınızı bağışlamasını isteyin. Çünkü insan aşırılıktan çok az uzak kalabilir. Selef-i sâlihîn fecir doğana kadar namaz kılarlardı. Sonra da oturup sabah namazına kadar istiğfar ederlerdi. İstiğfarın Kur'an'daki isimlerle yapılması müstehaptır. Meselâ şöyle denilir: *"Estağfirullahe, innehû kâne tevvâben, estağfirullah innellahe ğafurun rahîm, estağfirullâhe innehû kâne ğaffâran, Rabbiğfir verham ve ente hayrurrâhimîn, iğfirlenâ verhamnâ ve ente hayrul ğâfirîn."* Anlamı şöyledir: "Estağfirullah şüphesiz O, tevbeleri kabul edendir, estağfirullah şüphesiz Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir, estağfirullah şüphesiz O çok bağışlayıcıdır. Ey Rabbim! Bağışla ve merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın. Bizi bağışla, bize rahmet et, sen bağışlayanların en hayırlısısın."

«Şüphesiz Allah çok bağışlayandır.» Kendisine ortak soşulmasının dışında her günahı bağışlar. **«Çok esirgeyendir.»** Kötülükleri, iyiliklere çevirir. Cahillerin ve kusurluların suçlarını örter. Hiç bir günah O'na büyük görünmez.

Bir kimse seyyidü'l-istiğfarı yazar da, ölmesi zorlaşan kişiye içirirse, o ölmek üzere olanın dili çözülür, ölümü kolaylaşır. Bu defalarca denenmiştir.

Seyyidü'l-istiğfar şudur: *"Allahümme ente Rabbî, lâ ilâhe illâ ente, halaktenî ve ene abdüke ve ene alâ ahdike ve vaadike mesteta'tü. Eûzü bike min şerri mâ sena'tü. Ebûü leke bi ni'metike aleyye ve ebûü bi zenbî fağfirlî fe innehû lâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente:* Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, Sen'den başka ilâh yoktur. Beni yarattın. Ben senin kulunum. Ben gücümün yettiği nisbette senin vaadin ve ahdin üzereyim. Yaptığımın şerrinden sana sığınırım. Senin bana olan nimetini itiraf ederim, günahımı itiraf ederim. Beni bağışla. Şüphesiz Sen'den başka kimse bağışlamaz." (14)

Allah'ın yardımı ve tevfîki ile Müzzemmil Sûresi sona erdi.

14- Hadisi Buhârî, Tirmizî ve Nesâî Şeddâd b. Evs'ten rivayet ettiler. Hadisin kalanı şu şekildedir: *"Bir kimse gündüzleyin canı gönülden inanarak bunu söyler de, akşamdan önce ölürse o cennetliktir. Yine kim onu canı gönülden inanarak geceleyin söyler de sabahtan önce ölürse o cennetliklerdendir."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/378.

MÜDDESSİR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 56 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنْذِرْ (٢) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (٣) وَثِيَابَكَ
فَطَهِّرْ (٤) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (٥) وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (٦)
وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (٧) فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ (٨) فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ
يَوْمٌ عَسِيرٌ (٩) عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ (١٠)

1. Ey örtüye bürünen!

2. Kalk da uyar.

3. Sadece Rabbini yücelt.

4. Elbiseni temiz tut.

5. Kötü şeylerden uzak dur.

6. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.

7. Rabbin için sabret.

8. Sûra üfürüldüğü zaman,

9-10. İşte o gün zorlu bir gündür, kâfirler için hiç kolay değildir.

1. **«Ey örtüye bürünen!»** *"Bürünen"* diye ifade ettiğimiz, *"müddessir"* kelimesinin aslı, *"mütedessir"* dir. İç çamaşırın üzerine giyilen elbiseyi giyen anlamındadır. Bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ensar şiâr (iç çamaşırı), diğer insanlar disâr (onun üstüne giyilen elbise) gibidirler,"* buyurmuştur. (1)

Câbir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ben Hira dağındaydım. Bana: 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlüsün,' diye seslenildi. Sağıma soluma baktım, bir şey görmedim. Üst tarafa baktım, bir de ne göreyim, seslenen melek, yerle gök arasındaki bir tahta oturmuş duruyor. Korktum ve Hatice'nin yanına döndüm. Beni örtünüz, beni örtünüz dedim. Bunun üzerine: 'Ey örtüye bürünen' diye başlayan âyetler nazil oldu."* (2)

Âyette, Rasûlüllah'a Rabbinden lâtife ve yumuşaklık hissetmesi için böyle hitap edildi. Kendisine: "Ya Muhammed!" veya "ey falan!" gibi bir şekilde seslenilmedi. Bu hitap tarzının bir diğer faydası da hemen sonra gelecek olan: *"Kalk da uyar"* âyeti ile benzeşmesidir. Hz. Peygamber'in: *"Şüphesiz ben çıplak bir uyarıcıyım."*(3) hadisi de bu anlama işaret etmektedir. "Çıplak uyarıcı" sözünün anlamı, ciddi, gayretli demektir. Araplardan bir uyarıcı, mühim bir şey söyleyeceği zaman bağırmakla birlikte elbisesini çıkarır ve onunla işaret ederdi. Bununla uyarma ve sakındırma işini daha da etkili bir hale getirirdi.

2. Yattığın yerden **«kalk da uyar.»** Tüm insanları, iman etmedikleri takdirde, Allah'ın azabı ile korkut. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) tüm insanlara gönderilmiştir. Onun daveti her millete ulaşmış, uyarısı varmıştır.

3. **«Sadece Rabbini yücelt.»** Yani Allahu Teâlâ'yı hem inançla hem sözle, büyüklük ve yücelikle nitele. Onu, puta tapıcıların ve diğer zalimlerin söylediklerine karşılık ta'zim et, yücelt.

4. **«Elbiseni temiz tut.»** Yani onu pisliklerden korumak ve kirlendiğinde yıkamak suretiyle temizle. Çünkü temiz mü'minin pis bir şeyi taşıması çirkindir. Bu, ister namazda olsun, ister başka zamanlarda olsun aynıdır. O elbiseyi kısaltarak da temiz tut. Çünkü uzun olması halinde etekleri yollardaki

---

1- Hadisi Buhârî *Meğazî*'de, Müslim *Zekât*'ta, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de tahric ettiler, (4/42). Rasûlüllah bu sözüyle, Ensarın kendisine iç çamaşırın vücuda yakınlığı gibi yakın olduğunu, onların kendisinin sırdaşı olduklarını ifade etmektedir. (Mütercim)

2- Hadisi Buhârî şu lâfızlarla tahric etti: *"Hirada itikâfta bulundum. İtikâfım bitince indim ve... diye seslenildi,"* lâfzıyla tahric etti. Bkz. *Tefsiru İbn-i Kesîr*, 3/567.

3- Bu, Buhârî'nin *Rikak*'ta, Müslim'in *İ'tisam*'da tahric ettikleri hadisin bir bölümüdür.

pislikler üzerinde sürünür. Bu mânâya göre, temizlenmek, kısaltmaktan kinaye olur. Kısaltmak, daha koruyucu, daha temiz ve daha kalıcıdır.

Bu emir, Hz. Peygamber'in, kötü âdetleri terketmesi ile ilgili ilk emirdir. Çünkü müşrikler elbiselerini pisliklerden korumazlardı.

Bu sözde, içi temizlemekten, dışı temizlemeye geçiş vardır. Çünkü genelde, içini temizleyen kişi, pisliklerden kaçınır ve her şeyde temizliği yaymak ister. Çünkü din, temizlik üzerine kurulmuştur.

Râğıb şöyle der: "Temizlik iki çeşittir: 1- Beden temizliği, 2- Ruh temizliği. Temizlikle ilgili tüm âyetler, bu iki tür temizlikle açıklanabilir."

Âyetin: "Nefsini ayıplardan uzak tut veya kalbini temiz tut," anlamında olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas (r.a.)'a göre âyetin anlamı şudur: "Elbiseyi günah ve hıyanet üzere giyme. Sen iyi ve temiz olduğun halde giy."

Şair şöyle demiştir:

Allah'a hamdolsun ki ben bir fâcir (günahkâr) in elbisesini giyinmedim,
Bir hıyanetten dolayı da yüzümü kapamış değilim.

Hıyanet eden ve günahkâr olan kişi için, kirli elbiseli, doğru olan ve ahde vefa gösterenlere de temiz elbiseli denilir.

5. «Kötü şeylerden», putlardan **«uzak dur.»** Veya onlara tapma ve yaklaşma. Nitekim Allah Teâlâ Hz. İbrahim'in diliyle şöyle buyurmuştur: *"Ya Rabbî! Bu şehri emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."* (İbrahim: 35) Maksat, onun putlardan sürekli uzak kalmasıdır. Yoksa, Hz. Peygamber puta tapmak ve benzeri kötülüklerden zaten uzaktı.

6. «Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.» Veyâ verdiğini çok görür bir vaziyette verme.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Âyetteki, *"la temnûn"* kelimesi, "elminnet" kökünden türemedir. Çünkü verdiğini başa kakan kişi, onu çok görür ve önemser. Başa kakma, yapılan iyiliği yıkar. Özellikle Allah'a karşı yaptığı amelinde, onu çok bularak başa kaktığında. Çünkü amel, Allah'tan ona karşı bir minnettir, ihsandır. Nitekim Allah Teâlâ: *"...Aksine Allah size ihsan ediyor (sizi minnet altında bırakır)"* (Hucurât: 17) buyurmuştur. Bir kimse ömrü boyunca ibadet ederek şükretse, sayılamayacak kadar çeşitli nimet ve zenginlikler bir yana, sadece yaratılış nimetinin şükrünü eda edemez.

7. «Rabbin»in hükmü **«için sabret.»** Müşriklerin eziyetlerinden dolayı üzülme. Çünkü tebliğle memur olan kişinin, insanların eziyetlerinden uzak kalması mümkün değildir. Ama sabırla acı tatlıya dönüşür.

Âriflerden birisi âyeti şöyle açıklamıştır: "Sabrını, günahtan sabır, Allah'ın hükmüne sabır ve musîbetlere karşı sabır konusunda başkasının düşüncesinden soyutla. Nitekim Allah Teâlâ: "*Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir...*" (Nahl: 127) buyurmuştur.

8. «Sûra üfürüldüğü zaman....» *"Sûr"*: İsrafil (a.s.)'in üfleyeceği boynuzdur. Âyetin başındaki *"fâ"* harfi, "sebep lâmı" mânâsındadır. Buna göre, âyetleri beraberce ele alıp şöyle anlamak gerekir: "Onların eziyetlerine sabret. Çünkü önlerinde korkunç bir gün var. Onlar, eziyetlerinin; sen ise, sabrının karşılığını o gün göreceksiniz."

9-10. «İşte o gün zorlu bir gündür, kâfirler için hiç kolay değildir.» İş, kâfirlere azap ve kötü hesap açısından zor gelir. Bir başka âyette: *"...Kâfirler için ise o, çok zor bir gündür."* (Furkân: 26) buyurulmaktadır.

Onuncu âyetteki *"kolay değildir"* ifadesi, dokuzuncu âyetteki *"zorlu bir gündür"* ifadesini kuvvetlendirmektedir.

Burada söz konusu olan sûr, ikinci sûrdur. O sûr ile insanlar dirileceklerdir. Çünkü zorluğu sadece kâfirlere mahsus olan, bu sûrdur. Birinci sûr ise, o esnada hayatta olan herkes için pek çetin olacaktır. Bir hadiste belirtildiğine göre Rasûlüllah: *"Nasıl rahat olayım ki? Sûra üfleyecek melek sûru ağzına almış, üfürmesi için ne zaman emir verilecek diye bekliyor,"* buyurdu. Kendisine "Biz nasıl yaparız?" diye soruldu. Efendimiz: *"Hasbünellâh ve ni'mel vekil: Bize Allah yeter, O ne güzel vekildir, deyiniz"* cevabını verdi. (4)

ذَرْنِي وَمَنْ

خَلَقْتُ وَحِيدًا ⑪ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ⑫ وَبَنِينَ

4- Hadisi Tirmizî 2433 numara ile *Kıyâmet*'de, Taberânî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*de tahric ettiler. Bkz. *Camiu'l-Usûl*: 10/420; *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/335.

شُهُودًا (١٣) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا (١٤) ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ (١٥)
كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا (١٦) سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا (١٧)
إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (١٨) فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (١٩) ثُمَّ قُتِلَ
كَيْفَ قَدَّرَ (٢٠) ثُمَّ نَظَرَ (٢١) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (٢٢) ثُمَّ أَدْبَرَ
وَاسْتَكْبَرَ (٢٣) فَقَالَ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ (٢٤) إِنْ هَٰذَا
إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (٢٥) سَأُصْلِيهِ سَقَرَ (٢٦) وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ
(٢٧) لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ (٢٨) لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ (٢٩) عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ (٣٠)

11. Tek başıma yarattığımı Bana bırak .

12-14. Kendisine bol bol servet, kendisi ile birlikte olan oğullar verdiğim, nimetleri önüne serdiğim kimseyi.

15. O bunu daha da artırmamı umuyor.

16. Ama hayır, çünkü o Bizim âyetlerimize karşı son derece inatçıdır.

17. Ben onu dik bir yokuşa süreceğim.

18. Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.

19. Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti.

20. Yine kahrolası nasıl ölçtü biçti!

21. Sonra düşündü.

22. Sonra suratını astı, kaşlarını çattı.

23. Sonra arkasını döndü ve kibirlendi.

24. Ve dedi ki: "Bu, sadece öteden beri nakledilegelen bir sihirdir.

25. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir."

26. Ben onu Sekar'a atacağım.

27. Sen Sekar'ın ne olduğunu bilir misin?

28. O ne geri bırakır, ne de azaptan vazgeçer.

29. İnsanın derisini kavurur.

30. Orada on dokuz (görevli) vardır.

11. « **Tek başıma yarattığımı Bana bırak.**» Yani Beni onunla yalnız bırak. Çünkü Ben intikam almakta ona yeterim. Yani, onu tek başıma Ben yarattım. Onu yaratırken, kimse Bana ortak olmadı. Bu âyetteki *"tek başıma"* kelimesinin, hazfedilmiş olan bir zamirin hali olması da câizdir. O zaman mânâ şöyle olur: "Tek olarak, eşsiz bir şekilde yarattığım, malı ve oğulu olmayanı Bana bırak."

Bu âyet, Mahzum'lu Velid b. Muğire hakkında inmiştir. Ona, kavmi arasında "vahîd: tek" denilirdi. Çünkü halkı onu, itibarda ve malda eşsiz zannederlerdi. O da kendi kendine övünür ve: "Ben tek oğlu tekim. Araplar arasında benim bir benzerim yok," derdi. İşte bu yüzden Allah, ona hakaret olsun diye ve lâkabıyla alay ederek *"vahîd"* adını takmıştır. Bu: *"Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin!"* (Duhân: 49) âyetindeki ifadeye benzemektedir.

12-14. «**Kendisine bol bol servet,**» Mekke ile Taif arasında çeşit çeşit mallar -onun bir milyon dinar altını olduğu söylenir- «**kendisi ile**» Mekke'de «**birlikte olan**», onlara bakarak keyiflendiği, mallarının ve hizmetçilerinin bolluğundan dolayı ticaret ve çalışmak için yanından ayrılmayan veya itibar ve saygınlıklarından dolayı kulüplerde ve mahfellerde hep onunla birlikte olan «**oğullar...**» -Velid'in on tane oğlu vardı. Tefsircilerin dediklerine göre, bunlardan üçü; Halid, Hişam ve Velid Müslüman oldular. Hadisçiler Imâra'nın kâfir olarak öldürüldüğünü söylerler. Süheylî de Müslüman olanların, Hişam b. Velid, Velid b. Velid ve Allah'ın kılıcı adı verilen Halid b. Velid olduğunu söylemiştir. «**Verdiğim, nimetleri önüne serdiğim kimseyi.**» Kendisi için reislik ve geniş mevki verdiğim, nimeti tamamladığım kişiyi. Çünkü malın ve mevkiin bir kişide toplanması, dünya ehli yanında üstünlük sayılır. Bu yüzden ona "Kureyş'in reyhanı" lâkabı verilmiştir.

15. «O bunu», kendisine verilen malı ve oğulları **«daha da artırmamı umuyor.»** Bu ifadede onun nankörlüğünün yanı sıra hırsı, tamahkârlığı ve nimet verene karşı inatçılığı da yadırganmaktadır. Yani, "artık bu günden sonra küfürle, bol nimet bir arada bulunmaz," denilmektedir.

16. «Ama hayır...» Bu ifade onun boş arzu ve hırsını red, azarlama ve asılsız ümidini kesmedir. **«Çünkü o Bizim âyetlerimize karşı son derece inatçıdır.»** *"İnatçılık"*, muhalefet ederek, karşı çıkmaktır. Bu cümle, önceki hükmün sebebidir. Çünkü nimet verenin âyetlerine karşı inatçılık etmek, tümüyle mahrumiyeti gerektirir. Verilen ise, istidrac kabilinden olmak üzere verilmiştir. Denildiğine göre, Velid b. Muğire, bu âyet indikten sonra fakirleşmeye devam etmiş ve sonunda fakir olarak ölmüştür.

17. «Ben onu dik bir yokuşa süreceğim.» *"Dik yokuşa sürmek"*, her türlü zor iş için istiare yoluyla kullanılan bir terimdir. Mânâ şudur: Ben onu, istemese de zorlu, dik bir yokuşa çıkmakla sorumlu tutacağım. Öyle ki, onu her taraftan şiddet ve meşakkat kaplayacaktır. Bu, onun katlanılmayacak derecede zor olan azapla karşılaşmasının temsilidir. Bu sözün, gerçek anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir. Nitekim bir haberde şöyle varid olmuştur: "Saûd ateşten bir dağdır. Oraya yetmiş yılda çıkar. Sonra oradan aşağı düşer. Bu ebediyyen böyle devam eder."

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Cehennemde ki bir yokuşa çıkmakla yükümlü tutulur. Elini oraya her koyuşunda eli erir. Kaldırdığında eski halini alır. Ayağını bastığında ayağı erir, kaldırdığında eski halini alır.*" (5)

18. «Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.» Bu, yukarıdaki tehdidin sebebini açıklamaktadır. Yani o, Kur'an hakkında, onu kötülemek için ne söyleyeceğini düşündü, gönlünde onu ölçtü ve hazırladı.

19. «Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti.» Onun ölçmesinden dolayı şaşkınlık ifadesi veya alay yoluyla kendisini övmedir. Şu anlama gelir: Kur'an'ın sihir olduğu tarzındaki söyledikleri, son derece düşük ve seviyesizdir. Arapla-

---

5- Hadisi İbn Ebû Hâtem, Taberânî ve Bezzâz tahric etmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 3/569.

rın: "Allah kahretsin, o ne kadar cesaretlidir. Allah rezil etsin, o ne kadar şair idi," sözlerinin anlamı, onun cesaret ve şiirde gerçek bir seviyeye ulaştığı, kıskananlarının ona bu şekilde bedduâ ettikleridir.

Rivayete göre Velid, Rasûlüllah'ın yanına uğradı. Efendimiz Hâ. Mîm. es-Secde sûresini okuyordu. Velid, Mahzum oğullarına: "Vallahi, az önce Muhammed'den bir söz duydum. O ne bir insan sözü, ne bir cin sözü. Onun bir tatlılığı, bir güzelliği var. Onun üstü ürün verici, alt tarafı bolluk ve bereket vericidir. Şüphesiz o üstündür. Ona üstün gelinemez," dedi. Bunu duyan Kureyşliler: "Vallahi Velid saf değiştirdi -dininden çıktı, başkasının dinine geçti- Vallahi bu durumda Kureyş tümüyle saf değiştirir," dediler. Bunun üzerine Velid'in yeğeni Ebû Cehil: "Ben onu hallederim," dedi. Kederli bir vaziyette yanına oturdu. Onu öfkelendirecek ve kışkırtacak şeyler söyledi:

"Şüphesiz yaptığın, halkına ulaşmış. Senin Muhammed'e uymayı terketmen için, sana mal topluyorlar. Senin ona, mal elde etmek için uyduğunu söylüyorlar," dedi. Velid: "Kureyş yalan söylüyor. Onların çocuğu en çok olanı ve en zengini benim olduğumu bilmiyorlar mı? Muhammed ve ashabı nerede? Onlar fakru ihtiyaç içerisindeler," dedi. Ebû Cehil: "Halk, Kur'an ve Muhammed hakkında söylediklerini değiştirinceye kadar, senden razı olmazlar," dedi. Velid: "Onları topla, beni de bırak biraz düşüneyim," dedi. Ebû Cehil Kureyş'lileri topladı. Velid onlara şöyle seslendi:

"Siz Muhammmed'in deli olduğunu iddia ediyorsunuz. Hiç onun boğulduğunu gördünüz mü? -Araplar, şeytanın deliyi boğduğuna ve onu çarptığına inanırlardı.- Onun kâhin olduğunu söylüyorsunuz. Hiç onu kâhinlik yaparken gördünüz mü? Onun şâir olduğunu iddia ediyorsunuz. Hiç onu şiir söylerken gördünüz mü? Onun yalancı olduğunu iddia ediyorsunuz, hiç onun bir konuda yalan söylediğini denediniz mi?" Araplar bu soruların hepsine hayır, diyorlardı. Daha sonra Araplar: "Öyleyse o ne? Onun hakkında ne diyorsun?" dediler. Velid düşündü ve:

"O sadece bir sihirbaz. Görmüyor musunuz? Adamla karısının ve çocuğunun arasını ayırıyor. Onun söyledikleri de sihirden başka bir şey değil. Onu Babiller'den naklediyor," dedi. Bunun üzerine toplantı yeri sevinçle çalkalandı. Oradakiler onun dediklerini beğenerek, ondan razı ve hoşnut bir şekilde dağıldılar.

20. «Yine kahrolası nasıl ölçtü biçti!» Kötülemekte ve şaşkınlıkta mübalâğa için tekrardır.

21. «Sonra» Kur'an'ı tekrar tekrar gözden geçirip **«düşündü.»**

22. «Sonra suratını astı, kaşlarını çattı.» Yani kötülükten gözleri arası büzüldü, yüzü simsiyah kesildi. Çünkü Kur'an'da ayıplayacak bir şey bulamadı.

23. «Sonra» Hakka **«arkasını döndü ve»** ona uymakta **«kibirlendi.»**

24. «Ve» Hakka sırt çevirdikten sonra **«dedi ki: 'Bu,»** Muhammed'in söyledikleri, yani Kur'an **«sadece öteden beri nakledilegelen»** ve başkasından öğrenilen **«bir sihirdir.»** *"Nakledilegelen"* diye çevirdiğimiz *"yü'serû"* kelimesinden türeme İslâm kültüründe bazı terimler vardır. Meselâ "Hadisûn me'sûra: nakledilen hadis", "Ed'ıyetün me'sûra: büyüklerden nakledilen duâlar" bunlardandır.

25. «Bu, insan sözünden başka bir şey değildir.'» Önceki âyetteki mânâyı te'kittir. Velid, bu sözleri azgınlık ve inat ederek söylemiştir. İnanarak değil. Daha önce geçen; "Kur'an insan ve cin sözü değildir," tarzındaki ikrarı buna işaret etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

26. «Ben onu Sekar'a atacağım.» Yani cehenneme sokacağım. Sıhah adındaki sözlükte; *"sekar"*ın cehennemin isimlerinden birisi olduğu söylenir. Cehennemin altıncı tabakasının adı olduğu da söylenmiştir. Acı verdiği için bu isim verilmiştir.

27. «Sen Sekar'ın ne olduğunu bilir misin?» Bu sözle, korkutma ve endişelendirmek kastedilmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: Sekar'ın özelliklerinin ne olduğunu sana ne bildirdi? Yani o çok acıdır. Bu sözde, cehennemin durumunu büyültme vardır.

28. «O ne geri bırakır, ne de azaptan vazgeçer.» Yani kendisine atılan her şeyi yakarak helâk eder, hiç bir şey bırakmaz.

29. «İnsanın derisini kavurur.» *"İnsan derisi"* diye ifade ettiğimiz *"el-beşer"* kelimesi, *"beşeretün"* kelimesinin çoğuludur. Yani cehennem, derinin en üstünü, görünen kısmını değiştirir, karartır. Bu âyetin anlamı: "Ateş deriyi alazlayıp yakar ve geceden daha kara bir halde bırakır" şeklinde de açıklanmıştır. Bir diğer izah ise şu şekildedir: Cehennem insanı yakıcıdır. Derileri beş yüz yıllık mesafeden alazlayıp yakar. Bu, *"Cehennem, görecek olana gösterilir."* (Nâziât: 36) âyetindeki mânâ gibidir. Cennetin esintisi beş yüz yıllık mesafeden mü'minlere ulaştığı gibi, cehennemin yakıcı rüzgârı ve harareti de o kadar mesafeden kâfirlere ulaşır.

30. **«Orada»** Sekar'da onun işlerini gören **«on dokuz (görevli)»** melek **«vardır.»** Onlar, Mâlik ve onunla birlikte on sekiz melektir. Gözleri, çakan şimşek gibi; köpek dişleri, dokumacı tarağı gibidir. Cehennemin alevi ağızlarından çıkar. Her birinin iki omuzu arası bir yıllık yürüme mesafesi kadardır. Kendilerinden şefkat ve merhamet duyguları alınmıştır. Her birisi avucunda yetmiş bin kişiyi alıp, cehennemin istediği yerine fırlatır.

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا
عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
وَيَزْدَادَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا ا۪يمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا
اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي
مَنْ يَشَٓاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

31. Biz cehennemin işlerine bakanları sadece meleklerden görevlendirdik. Onların sayılarını da inkârcılar için sadece bir fitne kıldık, ta ki kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler, iman edenlerin de imanı artsın, hem kendilerine kitap verilenler ve hem de inananlar şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık olanlar ve inkârcılar da: "Allah bu (sayı) ile misal olarak neyi murad etmiştir?" desinler. İşte böyle, Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini de doğru yola getirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu, insanlar için öğütten başka bir şey değildir.

31. «Biz cehennemin işlerine bakanları», onun işlerini yürüten, cehennemliklere azabetme görevini yapanları **«sadece meleklerden görevlendirdik.»** Ta ki insanlar ve cinlerden, azabedilenlere ayrı cinsten olsunlar, onlara acımasınlar, meyletmesinler. Çünkü aynı cinsten olmak, şefkat göstermeye daha çok ihtimallidir. Bir de onlar, yaratıkların en güçlüleri, Allah'ın hakkını ve onun için öfkelenmeyi daha sağlam yapan, işkence açısından da yaratıkların en şiddetlileridirler. Bir haberde geçtiğine göre, onlardan bir tekinin gücü, tüm insanların ve cinlerin gücü kadardır. Birisi boynunda bir dağ olduğu halde, tüm halkı önünde sürer ve cehenneme atar. Üzerlerine de dağı atar.

Rivayete göre "*Orada on dokuz (görevli) vardır.*" (Müddessir: 30) âyeti indiğinde Ebû Cehil, Kureyş'lilere: "Sizden her on kişi, onlardan bir adamı tutmaktan âciz mi?" dedi. Ebu'l-Esved el-Cahmî adındaki güçlü kuvvetli şahıs: "Ben onlardan on yedisine yeterim. Siz de ikisinin hakkından gelin" dedi. Bunun üzerine üzerinde durduğumuz âyet indi. Âyet şu anlamdadır: Biz onları kendilerine güç yeten, sizin cinsinizden insanlar yapmadık. Meleklere kim galip gelebilir? Onlardan bir teki tüm yaratıkların ruhlarını alır. Onlardan birisinin, yeri alt üst edecek, altını üstüne getirecek gücü var.

«Onların sayılarını da inkârcılar için sadece bir fitne» ye ve küfre düşme sesebi **«kıldık.»** O sayı on dokuzdur. Şuna da işaret etmek gerekir: Burada maksat, onların sayısının, bu muayyen sayı olduğunu söylemek değildir. Aksine onu aynı zamanda Kur'an'da tesbittir ki o da, cehennemde on dokuz tane görevli melek olduğu hükmüdür. Çünkü onların fitneye düşmeleri, imtihan edilmeleri ancak bununla yani onları azımsayarak ve yadırgayarak gerçekleşir. Bu kadarcık az meleğin, çok büyük yığınların işini üstlenmesini yadırgarlar ve söylenildiği şekilde onlarla alay ederler.

«Ta ki kendilerine kitap verilenler, kesin bilgi edinsinler,» kitaplarındaki bilgilere uygun gördükleri için, Hz. Muhammed'in Peygamber, Kur'an'ın da hak kitap olduğu inancını elde etsinler.

Denildiğine göre yahudiler Hz. Peygamber'e cehennemin bekçilerini ve sayılarını sordular. Rasûlüllah da onların on dokuz olduğunu söyleyerek cevapladı.

«İman edenlerin de imanı artsın,» yani ehl-i kitabın hakkı teslim ve tasdik ettiklerini görünce imanları güçlensin. **«Hem kendilerine kitap verilenler ve hem de inananlar şüpheye düşmesinler.»** Bu, önceki cümledeki hükmü güçlendirmektedir. Çünkü bir şeyin varlığını ispattan sonra, onun zıddını inkâr, o şeyi ispatta daha güçlü bir ifade tarzıdır.

«Kalplerinde hastalık» şüphe ve nifak **«olanlar ve inkârcılar da: «'Allah bu»** darb-ı mesel gibi garipsenen **«(sayı) ile misal olarak neyi murad etmiştir?' desinler. İşte böyle, Allah dilediğini»** Ebû Cehil ve arkadaşları gibi cehennemin görevlilerini inkâr edenleri **«şaşırtır,»** Hz. Muhammed (s.a.v)'in ashabı gibi hidayetini **«dilediğini de doğru yola getirir. Rabbinin ordularını,»** içerisinde anılan meleklerin de bulunduğu, yaratıklarının toplamını **«kendisinden başkası bilmez.»** Çünkü onlar çok fazladır. Yeryüzünde ne kadar ev, oda, zaviye varsa hepsi, Allah'tan başka kimsenin bilmediği şeyle mâmurdur. Bunun için, Hz. Peygamber (s.a.v.) insanın hanımları ile yalnız kaldığında da örtünmesini, çıplak olarak cinsî ilişkide bulunmamasını emretmiştir.

Zebânîlerin sayılarının bildirilmesinde bir hikmet vardır. Çünkü Allah'ın orduları sayı sınırının dışındadır. Allah Teâlâ işlerin yularını bu meleklerin ellerine verdiği gibi, onların kimileri de kulelerinde ve evlerinde oturtmaktadırlar. Onların kimilerini de örtüler ve perdelerden göklerdeki evlerine indirmiştir. Böylece her semada emrine âmâde melekler koymuş, onları semanın katları üzerinde tutmuştur. Onlardan kimisi, gece ve gündüz bizden Allah'a, Allah'tan bize akşam sabah inip çıkan meleklerdir. Bizim hakkımızda sadece hayır söylerler. Kimileri dünyadakiler için istiğfar ederler, kimileri mü'minler için istiğfar ederler. Kimileri şeriatleri yerine ulaştırmakla, kimileri ölümle, kimileri ilham etmekle, kimileri rahimlerde Allah'a ait olanlara şekil vermekle, kimileri de sûra üflemekle görevlidirler. Onlardan on dokuz tanesi de cehennemde görevlidir. Yine meleklerden rızıklarla, yağmurlarla görevli olanlar var. Onlar arasında saf saf dizilenler, toplayıp sürenler, okuyup zikredenler, taksim edenler, gönderilenler, şiddetle esenler, söküp çıkaranlar, yavaşça çekenler, yarış edenler, yüzenler, iş çevirenler, telkinde bulunanlar vardır. Bu yüzden "*Bizden herbirimiz için, bilinen bir makam vardır.*" (Sâffât: 164) demişlerdir. Allah'ın, âlemde yarattığı hiçbir olay yok ki, onu icra etmesi için meleklerden birisini vekil eder olmasın.

«Bu, insanlar için öğütten», hatırlatmadan ve küfür ve sapıklığın kötü sonucu ile onları korkutmadan **«başka bir şey değildir.»** Ta ki öğüt alsınlar ve Allah'ın, insanların ve cinlerin kâfirlerine ve âsilerine, bu sayıda melekle azap edeceğine muktedir olduğunu bilsinler. Özellikle O, bu konuda asla yardımcıya muhtaç değildir. Çünkü Allah Teâlâ, insanoğlunun gözünde bir tek kılı oynatsa, vücudundaki damarlardan sadece birisine acı verse bu ona belâ ve mihmet olarak yeter. O bir ihtiyaca binaen değil, bir hikmete göre ordular yaratmış, sayılar tespit etmiştir.

كَلَّا وَالْقَمَرِۙ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَٓا
اَسْفَرَۙ ﴿٣٤﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ ﴿٣٥﴾ نَذٖيرًا لِلْبَشَرِۙ ﴿٣٦﴾
لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَۜ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ
رَهٖينَةٌۙ ﴿٣٨﴾ اِلَّٓا اَصْحَابَ الْيَمٖينِۜ ﴿٣٩﴾ فٖي جَنَّاتٍۜ يَتَسَٓاءَلُونَۙ ﴿٤٠﴾
عَنِ الْمُجْرِمٖينَۙ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فٖي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ
مِنَ الْمُصَلّٖينَۙ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكٖينَۙ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ
مَعَ الْخَٓائِضٖينَۙ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّٖينِۙ ﴿٤٦﴾ حَتّٰٓى اَتٰينَا
الْيَقٖينُۜ ﴿٤٧﴾

32. Hayır, hayır, andolsun aya,

33. Döndüğü zaman geceye,

34. Ağardığı zaman sabaha,

35-37. Şüphesiz o, sizden ileri gitmek veya geri kalmak isteyen insan için büyük uyarıcı belâlardan biridir.

38. Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir.

39. Ancak sağcılar müstesna.

40-42. Onlar cennetlerdedirler, suçluları soruştururlar: "Nedir sizi Sekar'a sokan?" diye.

43. Suçlular derler ki: "Biz namaz kılanlardan değildik.

44. Yoksulu doyurmuyorduk.

45. Batıl şeylere dalanlarla, dalar giderdik.

46. Ceza gününü yalanlardık.

47. Nihayet bize ölüm geldi."

32. «**Hayır, hayır.**» Bu, sekar'ı (cehennemi) inkâr edenleri red ve azarlamadır. Yani: "Onu inkârdan uzak dur, Çünkü o haktır," anlamındadır. «**Andolsun aya.**» Bu, aya şeref isnadı yoluyla yapılan bir yemin ve onun hayret verici hallerine, tek bir düzen dahilinde muhtelif hareketlerindeki gücünü düşünmeye dikkat çekmektir. Ebu'l-Leys ise bu yeminin "andolsun ayı yaratana" takdirinde olduğunu söyler.

33. «**Döndüğü**», ayrılıp gittiği «**zaman geceye.**»

34. «**Ağardığı**» açıldığı, rengi ve yüzü parladığı «**zaman sabaha.**» O, kızıllığın altındaki beyazlığın çıkışıdır ki bu da ikinci şafaktır. O, güneşin geceden sonraki ilk hakimiyetidir. Bundan sonra güneş yuvarlağı doğar. Sabah gündüzün başlangıcıdır. Güneşin kenarı ile ufkun kızardığı vakittir. Fecir ise, güneş ışınlarının en alt yörüngeden çıkmasıdır. Güneş dünya yüzeyi üzerine çıktığında onu dağlar, denizler ve yüksek bölgeler karşılar. Işınları dünyanın ortasında enlemesine yayılarak çıkar. Bu izahlardan, âyetteki ay, gece ve gündüzün cehennemin ve belâlarının zikri makamında zikredilişinin güzelliği açığa çıkmış oldu.

35-37. «**Şüphesiz o**» sekar, yani cehennem «**sizden ileri gitmek**» hayra, cennete ve taate koşmak «**veya**» günah işleyerek «**geri kalmak isteyen için,**» -Allah öncekileri hidayete erdirir, sonrakileri saptırır. Bu, rahmet veya azabın meydana gelişinde kulun kazancının katkısı olduğuna işarettir.- «**insan için büyük uyarıcı belâlardan**» veya çok büyük felâketlerden «**biridir.**»

38. Mükellef olan insanların ve cinlerin nefislerinden «**her nefis kazandığına karşılık**», kazandığı kötü amelleri sebebiyle Allah katında «**bir re-**

hindir.» Mükellef'in yani yetişkin ergin insanın nefsi, sırf kendi hakkı olarak sorumlu tuttuğu yükümlülükler karşılığında Allah'ın yanında mahpustur. Eğer mükellef, onları gerektiği şekilde eda ederse boynunu ve canını kurtarır. Aksi halde nefsi Allah'ın yanında rehin ve mahpus olarak kalır.

39. «Ancak sağcılar müstesna.» Sağcılar, mü'minlerden, sâlih amel işleyenlerdir. Yani onlar, işledikleri iyi ameller sebebiyle rehin verenin borcunu ödeyerek rehnini kurtardığı gibi, boyunlarını kurtaranlardır.

40-42. «Onlar cennetlerdedirler.» Âyetteki *"cennetler"* kelimesi, belirsiz olarak getirilmiştir. Bu, işaret ediyor ki: Cennetlerin hakikati anlaşılmaz, nitelikleri vasfedilmez. Maksat şudur: Mü'minlerden her biri, o cennetlereden birisine nail olur.

«Suçluları soruştururlar:» Yani suçlulara hallerini sorarlar. Sonrasındaki ibare delâlet ettiği için, sorulan şey hazfedilmiştir. Rivayet edilir ki, Allah Teâlâ cennetlikler cennette iken, suçluları onların gözleri önüne getirir. Onlar da, cehennemlikleri onlar cehennemde iken görüp dururlar ve hallerinden sorarlar: **«'Nedir sizi Sekar'a sokan?' diye.»** Yani sizin oraya giriş sebebiniz ne?

Eğer: "Onlar bunun sebebini bilip dururken niçin soruyorlar" dersen, "Onları azarlamak, üzmek için ve Allah'ın kitabında anlattığı şey dinleyenlere öğüt olsun diye" derim.

43. «Suçlular» soranlara cevap vererek **«derler ki: 'Biz»** farz olan **«namaz»**ları **«kılanlardan değildik.»** Namazın farz olduğunu ikrar etmemiz ve onları kılmamamız bizi oraya soktu.

44. «Yoksulu doyurmuyorduk.» Bu, farz olan fakir doyurma işini sürekli olarak terk mânâsındadır. Çünkü görev olmayan bir şeyi terketmekten dolayı azap etmek caiz değildir. Onlar: "*...Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi biz mi doyuralım?...*" (Yâsin: 47) diyorlardı. Yemek yedirmek suretiyle yoksullara merhamet etmiyorlar ve buna teşvik etmiyorlardı.

Bu ifade, cimriliği kınamakta ve hesaba çekilme konusunda kâfirlerin de, dinin füruatına yani ayrıntılı bir şekilde hükümlerine muhatap olduklarına delâlet etmektedir. Bu, onların hayır kazanmaktaki kusurlarından ve mü'minlerden namaz kılıp zekât verenlerin nail oldukları şeylerden mahrumiyetlerinden ötürü bir pişmanlık ve üzüntü ifadesidir.

45. «Batıl şeylere dalanlarla, dalar giderdik.» Buradaki *"bâtıl"*dan murad, Hz. Peygamberi ve ashabını kötülemek, onlar hakkında gıybet etmek, "o şâirdir veya sihirbazdır ya da kâhindir" demek ve benzeri şeylerdir. *"Dalmak"*, çirkin olan ve lüzumsuz olan bâtıla başlamaktır.

46. «Ceza gününü yalanlardık.» En büyüğü olmasına rağmen, bu suçlarının geriye bırakılması, çirkinden daha çirkine çıkma tarzında bir üslup izlemek içindir. Sanki onlar: "Biz bütün bunların ötesinde, ceza gününü bile yalanlıyorduk," demişlerdir.

47. «Nihayet bize ölüm geldi.'» *"Ölüm"*, *"el-yakîn"* kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü o, geleceğinde hiç şüphe olmayan kesin bir şeydir.

Eğer: "Onların her biri, bu dört şeyin hepsiyle mi cehenneme girdi, yoksa bir kısmı bazısıyla, bir kısmı diğer bazısıyla mı girdi? Hangisini söylemek istiyorlar?" denilirse, ben şöyle derim: "*Keşşaf*'ta da belirtildiği üzere, her ikisi de muhtemeldir." Bu söz, onların cehennemde kalışlarının, bu rezalet ve kepazelikleri sebebiyle olduğuna işaret etmektedir.

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ (٤٨) فَمَا لَهُمْ
عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ (٤٩) كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ (٥٠)
فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (٥١) بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى
صُحُفًا مُنَشَّرَةً (٥٢) كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ (٥٣) كَلَّا
إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ (٥٤) فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ (٥٥) وَمَا يَذْكُرُونَ
إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ (٥٦)

48. Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.

49. Durum böyle iken onlara ne oluyor ki, öğütten yüz çevirmektedirler?

50-51. Sanki onlar arslandan kaçan yaban eşekleridirler.

52. Hatta onlardan her biri, kendisine açılmış sahifelerin verilmesini ister.

53. Hayır, aksine onlar âhiretten korkmazlar.

54. Hayır, hayır, şüphesiz o bir öğüttür.

55. Artık dileyen onu(nla) öğüt alır.

56. Bununla beraber ancak Allah dilerse öğüt alırlar. Sakınmaya ehil olan da O'dur, bağışlamaya ehil olan da O'dur.

48. «**Artık**» -mümkün değil ya- şefaat etme konusunda bir araya gelebilseler «**şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.**» Çünkü kıyamet gününde şefaat, hem izne hem de şefaat edilecek kişiye bağlıdır. Kâfir, şefaata lâyık değildir. Üstelik izin de yoktur. Dolayısıyla gerçek anlamda faydası yoktur.

Bu âyet, kıyamet günü şefaatin sahih olduğuna ve günahkâr mü'minlere fayda vereceğine delildir. Aksi halde, şefaatin özellikle onlara fayda vermeyeceğini ifadede hiç bir mânâ yoktur.

İbn Mes'ud: "Melekler, peygamberler, şehitler ve sâlih kullar şefaat ederler. Cehennemde sadece dört gurup kalır" demiş ve: "*Biz namaz kılanlardan değildik.*" (Müddessir: 43) mealindeki âyeti okumuştur.

İbn Abbas da şöyle demiştir: "Şüphesiz Muhammed (a.s.) şefaat eder. Sonra sırayla melekler, babalar, oğullar şefaat ederler. Daha sonra Allah Teâlâ: '*Benim rahmetim kaldı*' buyurur ve kendisine cennet haram kılınanlardan başka hiç kimseyi cehennemde bırakmaz. Cehennemliklerden birisi, cennetliklerden birine: 'Ey falan! Beni tanımıyor musun? Ben sana bir yudum su veren adamım,' der. Diğer biri: 'Ben sana abdest suyu verenim,' der. Bir başkası: 'Ben sana bir lokma yedirdim veya elbise giydirdim,' der. Cennetteki de ona şefaat edip onu cennete sokar."

49. «**Durum böyle iken**» yani yalanlayanların hali anıldığı gibi olunca,

«onlara ne oluyor ki,» Kur'an'a imanı gerektiren şeylerin güçlülüğüne ve ona yönelmeyi icabettiren şeylerin kuvvetliliğine rağmen **«öğütten»**, Kur'an'dan **«yüz çevirmektedirler?»**

50-51. «Sanki onlar arslandan kaçan yaban eşekleridirler.» Çünkü vahşi eşek aslanı gördüğü zaman, onun kahır ve üstünlüğünden dolayı korkar ve kaçabildiğine kaçar. Çünkü aslan, yabani hayvanlara üstün gelip onları ezer.

İbn Abbas, âyette ki "*kasvera*" kelimesinin Habeşçe'de aslan anlamında olduğunu söylemiştir.

Kâfirler, Kur'an'dan ve Kur'an'da ki öğüteri dinlemekten yüz çevirip kaçışlarında kendilerini korkutan şeylerden, şiddetle kaçan eşeklere benzetilmişlerdir. Onların eşeklere benzetilmesi, aynı zamanda aptallıklarına işarettir. Sen, korktuğu zaman yaban eşeğinin koştuğu ve kaçtığı kadar hiç bir şeyin koştuğunu görmezsin. Birisi en ağır biçimde küçümsenmek ve en rezil bir şekilde kötülenmek istenirse eşeğe benzetilir.

Rivayete göre âlimlerden birisi, bir camide halka va'zediyordu. Etrafında kalabalık bir cemaat vardı. Eşeğini kaybeden ahmak birisi bunu gördü. Vaize: "Ben eşeğimi kaybettim. Cemaate bir soruver, belki birisi onu görmüştür" diye bağırdı. Vaiz ona: "Yerine otur, ben onu sana göstereyim," dedi. Adam oturdu. O esnada dinleyenlerden birisi kalktı, gitmek istedi. Vaiz adama: "Al şunu, işte o senin eşeğindir," dedi. Belli ki vaiz bu sözü üzerinde durduğumuz âyetten esinlenerek söyledi. Çünkü o, Allah Teâlânın öğüdünden kaçtı.

52. «Hatta onlardan her biri, kendisine açılmış sahifelerin verilmesini ister.» Bu, makamın gerektirdiği, mukadder cümle üzerine atfedilmiştir. Takdiri şu şekildedir: "Onlar inatlarından ve kibirlerinden dolayı bu öğütle yetinmezler, ona razı olmazlar, hatta onlardan her biri kendilerine açılmış kitaplar verilmesini ve onu okumayı dilerler.

Rivayet edildi ki: Ebû Cehil b. Hişam, Abdullah b. Ümeyye ve arkadaşları Rasûlüllah'a: "Bizden her birimize gökten bir kitap getirinceye veya her birimizin başı yanında açılmış, başlığı: Âlemlerin Rabbinden falan oğlu falana diye yazan, içerisinde sana uymamız emredilen yani Muhammed (s.a.v.)'e uy, çünkü o benim tarafımdan sana bir elçidir, denilen kâğıtlar oluncaya kadar sana uymayacağız" dediler. Nitekin onlar: *"Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin müddetçe senin (göğe) çıktığına asla inanmıyacağız"* (İsrâ: 93) dediler.

53. «Hayır...» Onların âyetlerle ilgili iddialarını ve istediklerini istemelerini reddir. Çünkü onlar bu sözleri hidayet ve irşad kabilinden değil, inatlarından söylediler. **«Aksine onlar âhiretten korkmazlar.»** Yani, âhiretten korkmadıkları için, öğütten yüz çevirdiler, sahifeler verilmediği için değil.

54. «Hayır, hayır...» Bu, onların öğütten yüz çevirmelerini reddir. **«Şüphesiz o»** Kur'an yeterli ve etkili **«bir öğüttür.»**

55. «Artık dileyen» kabre girmeden önce **«onu»**nla **«öğüt alır.»** Onu gözünün önüne diker, onun sebebiyle iki cihan saadetini elde eder. Çünkü o, bununla mümkündür.

56. «Bununla beraber» öğüt almayı sadece kendilerinin dilemeleri ile değil **«ancak Allah dilerse»** veya Allah'ın öğüt almasını dilemesi halinde **«öğüt alırlar.»** Bu, açıkça gösteriyor ki, kulun yaptıkları, Allah'ın dilemesi iledir, kendi iradesi ile değil.

«Sakınmaya ehil olan da O'dur,» Allah'tır. Kendisine inanan ve itaat edeni **«bağışlamaya ehil olan da O'dur.»**

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Takva, Allah'tan başka her şeyden uzak durmaktır. Kim, takvada âdâba riayet ederse o, bağışlanmaya ehil olandır."

Müddessir Sûresi'nin tefsiri, Allah'ın yardımı ve tevfiki ile sona erdi.

KIYÂME SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 40 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ① وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ②
اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ ③ بَلٰى قٰدِرِيْنَ عَلٰٓى
اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ④ بَلْ يُرِيْدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ ⑤ يَسْــَٔلُ
اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ⑥ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ⑦ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ⑧
وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ⑨ يَقُوْلُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّ
⑩ كَلَّا لَا وَزَرَ ⑪ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذِ نِ الْمُسْتَقَرُّ ⑫
يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ⑬ بَلِ الْاِنْسَانُ
عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيْرَةٌ ⑭ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيْرَهُ ⑮

1. Kıyamet gününe yemin ederim,

2. Kendisini alabildiğine kınayan nefse yemin ederim ki,

3. İnsan, kendisinin kemiklerini toplayamıyacağımızı mı sanıyor?

4. Evet, Biz onun parmak uçlarını bile derleyip eski haline getirmeye kâdiriz.

5. Fakat insan ileriye doğru daima kötülük etmek ister.

6. "Kıyamet günü ne zaman?" diye sorar.

7-9. Göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman.

10. O gün insan: "Kaçış nereye?" diyecek.

11. Hayır, hiç bir sığınak yoktur.

12. O gün durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur.

13. O gün insana önden yapıp yolladığı ve geride bıraktığı şeyler haber verilecek.

14. Doğrusu insan kendisine karşı bir şahittir.

15. Mazeretlerini öne sürse bile.

1. «Kıyamet gününe yemin ederim.» Âyetin başındaki *"lâ"* harfi, yemini güçlendirmek için getirilmiştir. Bir şâir de bu harfi aynı şekilde kullanarak şöyle demiştir:

Leyla'yı hatırladım, beni bir aşk ateşi sardı.
Kalbin içi nerdeyese parçalanacaktı.

Şiirdeki *"Parçalanacaktı"* anlamındaki fiil: *"lâ yetekattau"* şeklindedir ve baştaki *"lâ"* te'kid içindir.

Bir başka görüşe göre, âyetteki *"lâ"* olumsuzluk ifade etmektedir. Ama bu olumsuzluk yeminle ilgili değil, kendisinden haber verilen şeyle ilgilidir. Buna sebep de kendisi ile yemin edilen şeyi yüceltmedir. Bu izaha göre âyetin anlamı şöyle anlaşılmalıdır: "Onu, yeminimle gereği şekilde yüceltebilmek için bu şekilde yemin etmiyorum. Çünkü O, bundan daha çoğuna lâyıktır."

Muğira b. Şûbe (r.a.) şöyle demiştir: "Kıyamet, kıyamet diyorlar. Oysa sizin her birinizin kıyameti ölümüdür." Alkame bir cenazeye şahit oldu. Cenaze defnedilince: "İşte bunun kıyameti koptu," dedi.

Bir şâir de bunu şu mısralarla ifadelendirmiştir:

Dünyadan erkence çıktım ve kıyametim koptu.
Cenazemi taşıyan da az oldu.

2. «Kendisini alabildiğine kınayan nefse yemin ederim ki...» Bir şeyin adına yemin etmek; onun büyüklüğüne dikkat çekmek veya ondaki yaratılış inceliği ve nimetinin büyüklüğü gibi sebeplere dayanır. İki âyette yeminin tekrar edilişine sebep, kendisiyle yemin edilenlerden her birinin yeminde gaye ve müstakil olduğuna dikkat çekmektir.

Nefis, *"kınayan: levvâme"* kelimesi ile nitelenmiştir. Bu kelime sözlükte, kendisinden meydana gelen kusurlardan dolayı kendini kınayan, hâlâ kınamakta devam eden anlamındadır. Bundan dolayı Allah'ın, kendisi ile kıyametin kopması, kabirlerden çıkartılıp mahşerde toplanma gibi önemli olaylar için yemin etmesi tabiîdir.

el-Keşânî şöyle der: "Allah Teâlâ, kıyametle kendisini kınayan nefse birlikte yemin etti. Bunu, onları ta'zim etmek için ve aralarındaki uyumdan dolayı yaptı. Çünkü kendisini kınayan nefis, kıyameti tasdik eder, onun vukuunu ikrar eder, sebepleri için hazırlık yapar. Çünkü iyi bile olsa, kusurlarda ve hayır işlemekteki ihmalinde daima kendisini kınar. Çünkü fazlaca hayır işlemeye, iyi ameller yapmaya hırslıdır. Zira bunların karşılığını alacağına kesin inanır. Böyle olunca hata ederse, kusur işlerse, gaflete düşerse ne yapar?"

Âyetlerdeki yeminin cevabı anılmamıştır. Şu âyet, bu mahzufa yani yeminin belirtilmeyen cevabına delâlet etmektedir:

3. «İnsan, kendisinin kemiklerini toplayamıyacağımızı mı sanıyor?» Oysa o, diriltilecektir. Mânâ şöyledir: "Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden insan, kendisinin çürüyen kemiklerini biraraya getiremiyeceğimizi mi zannediyor?" Bu, bâtıl bir zandır. Biz, o kemikler dağılıp ufalandıktan, toprakla karışıp parçalandıktan, rüzgâr alıp uzak bölgelere uçurduktan veya denizlere attıktan sonra, dünyada yaptıkları amellerinden dolayı cezalandırmak için onları toplayacağız.

Denilmiştir ki: "Müşrik Adiy b. Rabia, Rasûlüllah'a: 'Ey Muhammed!

Bana kıyamet gününü haber ver, ne zaman kopacak? O nasıl bir şey?' dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) adama kıyameti anlattı. Bu sefer kâfir: 'Eğer o günü gözümle görsem yine seni tasdik etmem, Allah çürüyüp ufalandıktan sonra bu kemikleri toplayacak mı?' dedi."

Bu, *"...Şu çürümüş, ufalanmış kemikleri kim diriltecek? dedi."* (Yasin: 78) âyetindeki soruya benzemektedir. Bunun üzerine konumuz olan âyet inmiştir.

4. «Evet, Biz onun parmak uçlarını bile derleyip eski haline getirmeye kâdiriz.» Yani küçük olmalarına rağmen el ve ayak parmaklarının kemiklerini toplar, birbirlerine ekleriz. Durum böyle olunca büyük kemikleri nasıl toplamayalım ki? Âyette parmak ucu anlamında *"benân"* kelimesi kullanılmıştır. El ve ayak parmakları anlamında "sülâmâ" kelimesi de kullanılmaktadır. Bu kelime bir hadiste aynı anlamda kullanılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"İnsanların el ve ayaklarının parmaklarındaki her bir küçük kemik için bir sadaka vardır."*[1]

Âyetteki, *"parmak ucu"* diye ifade edilen *"el-benân"* kelimesini Râğıb; parmaklar diye izah etmiştir. İnsana arzu ettiği şeyleri yapabilme imkânı veren haller parmaklarla yapıldığı için bu isim verilmiştir.

5. «Fakat insan ileriye doğru daima kötülük etmek ister.» Kötülük etmek anlamını veren *"yefcürû" kelimesinin* aslı olan *"el-fecru"*, bir şeyi geniş bir şekilde yarmak, aynı kelimenin bir başka türevi olan *el-fücûr* de, dindarlık perdesini yarmak anlamındadır. Âyette muradedilen mânâ şudur: "İnsan önündeki vakitlerde ve ileriki zamanlarda kötülüklerine devam etmek ister, onlardan vazgeçmez."

Âyetteki *"ileriye doğru"* anlamına gelen *"emam"* kelimesi, zaman veya yer için istiare yoluyla kullanılmıştır. Râğıb âyetle ilgili olarak: "Kötülükleri yapabilmek için hayatı, yaşamayı ister" izahını getirmiştir.

6. «'Kıyamet günü ne zaman?' diye sorar.» Bu, uzak görme ve alay yollu bir sormadır. Kıyametin sıhhatine delâlet eden bir delilin bulunmamasından ve durumu karışık olduğundan dolayı onu inkâr için değildir. Aksine o, kıyamet ne zaman? diye sorarken kötülüklerine devam etmek ister. Bu inkâr, insan tab'ının şehvetlere meylettiğine işaret eder. Kıyameti düşünmek ise şehvetleri örseler. Şüphesiz onu inkâr eder, ikrardan kaçınır.

7-9. «Göz kamaştığı,» hayret edip seğirdiği, kıyamet gününün dehşetinden korkarak hareket ettiği, **«ay tutulduğu,»** ışığı kaybolduğu -bu, aya tapanlara reddir. Çünkü eğer ay, ona tapanın zannetiği gibi tanrı olsaydı, tutulmaya karşı direnirdi. Husûf ve küsûf tutulma anlamında eş anlamlıdırlar. Işık veren iki şeyden (ay ve güneşten) birinin tümünün veya bir kısmının ışığının gitmesidir. Ay ve güneş tutulduğunda namaz kılmak sünneti müekkededir. Bunlardan birisi tutulduğunda insanlar namaza sığınırlar. Bu namaz, nafile gibi kılınır.- **«güneş ve ay bir araya getirildiği zaman»** yani ışıkları gittiği zaman... Nitekim Rasûlüllah'tan böyle rivayet edilmiştir. Yani onların araları, batıdan doğmakta birleştiği zaman...

---

[1] Bu, Buhârî ve Müslim'in tahric ettikleri uzun bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/424.

"Parmak uçları" için bkz. *Saffetü't-Tefâsîr Tercemesi*, 7/141.

10. «**O gün**» yani bu işlerin vuku bulacağı gün, kıyameti inkâr eden «**insan**» umutsuz bir şekilde: «**'Kaçış nereye?' diyecek.**» Çünkü, kaçışa imkân veren alâmetler görmeyecek. Bu sözü şaşkınlığına binaen söyleyecektir.

11. «**Hayır...**» Bu: *"Kellâ: Hayır"* kelimesi onun kaçış istemesini ve temennisini reddir. «**Hiç bir sığınak yoktur.**» Yani orada veya şu anda mevcut bir sığınak yoktur. Bir şâir, bir beytinde âyetteki sığınak anlamında ki *"vezer"* kelimesini kullanarak şöyle demiştir:

Ömrüne yemin ederim ki genç için,
Ölümden ve yaşlılıktan varıp sığınacağı bir sığınak yoktur.

Çünkü bunlardan her biri kesin, Allah'ın emridir. Hiç kuşkusuz insana ulaşır.

12. «**O gün durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur.**» Yani kulların karar kılacakları yer sadece Allah'tır. Hesap yerinde sadece Allah'ın kendilerine emrettiği yere yönelirler. Yahut da mânâ şöyledir: Onların işlerinin duracağı son yer Allah'tır. Çünkü o gün saltanat sadece Allah'a aittir. Bu, *"Ve şüphesiz son varış Rabbinedir."* (Necm: 42) âyetine benzer. Çünkü o gün, Allah'tan başka bir hâkim ve mâlik yoktur.

13. «**O gün insana önden yapıp yolladığı**» yani ister hayır olsun, ister şer, hayatında iken işlediği «**ve**» iyi ya da kötü bir çığır gibi ölümünden sonraya «**geride**» veya hayatında iken Allah yolunda harcadığı ve ölümünden sonra vârislerine (2) «**bıraktığı şeyler haber verilecek.**» İster iyi olsun ister kötü herkese ameller tartıldığı zaman, arz ve muhasebe halinde bunlar haber

---

2- Önceki görüş daha uygundur. mânâ şudur: Hayatında iken işlediği ameller ve iyi veya kötü, ölümünden sonraya kalan açtığı çığır... Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Kim iyi bir çığır açarsa onun için hem o çığrın hem de onunla amel edenin ecri vardır. Bu kıyamete kadar devam eder."* Bu anlayışı Taberî ve İbn Kesîr de tercih etmişlerdir.

verilecektir. Haber verecek olan Allah'tır veya Allah'ın emri ile melektir.

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Sizden herbirinizle Rabbi mutlaka konuşacaktır. Kendisi ile Allah arasında tercüman yoktur. Kişi sağa bakar, sadece daha önce yapıp gönderdiklerini görür. Sol tarafına bakar, sadece yapıp gönderdiklerini görür. Önüne bakar, yüzüne doğru olan cehennemden başka bir şey göremez. O halde yarım hurma ile de olsa cehennemden korununuz.*" (3)

14. «Doğrusu insan kendisine» kendi amellerine **«karşı»** apaçık **«bir şahittir,»** delildir. Onun bütün organları kendilerinden meydana gelen kötü amellere şahittirler. Bir başkasının haber vermesine ihtiyaç yoktur. Çünkü o gün hallerinin tüm detaylarını bilir, kendi aleyhine şahitlik yapar. Zira organları bunu söylerler.

15. «Mazeretlerini öne sürse bile.» Yani özür dilemesi mümkün olan her türlü mazereti beyan etse bile, organları onun aleyhinde şahitlik eder ve bu şahitlik kabul edilir. Çünkü o gün, reddetmenin ve savunmanın değeri yoktur. Zira o gün tüm gerçekliği ile hakkın açığa çıkacağı gündür.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ
لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ (١٦) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ (١٧) فَإِذَا قَرَأْنَاهُ
فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ (١٨) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ (١٩) كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ
الْعَاجِلَةَ (٢٠) وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ (٢١) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (٢٢)
إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (٢٣) وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ (٢٤) تَظُنُّ أَنْ

3- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 1/428.

يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ۜ ﴿٢٥﴾ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ۙ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ
رَاقٍ ۙ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ۙ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ۙ
﴿٢٩﴾ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ۜ ﴿٣٠﴾

16. Onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma.

17. Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.

18. O halde Biz onu okuduğumuz zaman onun okunuşuna uy.

19. Sonra onu açıklamak Bize aittir.

20. Hayır, siz peşin olanı seviyorsunuz.

21. Âhireti bırakıyorsunuz.

22. Öyle yüzler var ki, o gün parlayacaktır.

23. Rablerine bakacaklardır.

24. Öyle yüzler de var ki, o gün asık olacaktır.

25. Bilirler ki bel kemiklerini kıracak bir musîbete uğratılacaklar.

26. Hayır hayır, can ne zaman ki köprücük kemiklerine dayanır.

27. Ve: "Tedavi edebilecek kim?" denilir.

28. Bunun, ayrılık olduğunu anlar.

29. Ve bacak bacağa dolaşır.

30. İşte o gün sevk, sadece Rabbinedir.

16. «Onu», Kur'an'ı **«çarçabuk almak için»** yani Kur'an'ın kendisinden alınıvermesinden korkarak alel acele Kur'an'ı ezberine almak için daha Cebrail sana okumakta iken **«dilini kımıldatma.»**

17. «**Şüphesiz**» vaad gereği «**onu**» senin kalbinde «**toplamak ve okutmak**» dilinde okuma işini tesbit «**Bize aittir.**» Öyleki onun mânâlarından hiçbir şey sana gizli kalmaz, istediğin zaman okursun. Kur'an, okumak anlamında mastardır, bağışlama anlamındaki gufrân kalıbındadır.

18. «**O halde Biz onu okuduğumuz**», Cebrâil'in diliyle sana okuma işini tamamladığımız «**zaman onun okunuşuna uy.**» Yani Cebrâil okumasını bitirince hemen sen okumaya başla. İbn Abbas bu sözü, "topladığımız ve kalbinde tesbit ettiğimiz zaman onunla amel et" şeklinde izah etmiştir.

19. «**Sonra onu açıklamak Bize aittir.**» Yani anlamakta zorluk çektiğin mânâ ve hükümleri Biz açıklarız. Kapalı ve zor anlaşılan sözleri açıklayan şeye *"beyan"* denilmiştir. Çünkü açığa çıkması kastedilmiş olan mânâyı beyan etmektedir.

Tefsirciler şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy telkîn edildiğinde Cebrâil (a.s.)'le okuma konusunda acele ederdi. O bitirene kadar sabretmezdi. Kendisinden kaçıvereceği endişesiyle acele ezberlemek isterdi. Bunun üzerine, gönlünü ve kulağını ona vererek susması emredildi. Ta ki kendisine vahiy tamamlanmış olsun. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "*...Sana O'nun vahyi tamamlanmadan önce Kur'an (ı okumak)ta acele etme...*" (Tâhâ: 114) Sonra da onda iyice derinleşene kadar onu inceleme işine devam et."

"*Dilini kımıldatma*" sözü, Rasûlüllah'ı eğitmek ve öğretmek içindir. Öğretme yönü, işaret edilen şu husustur: Allah'ı bilme kapısı insanların çoğuna kapalıdır. Allah'ı ancak kendi halleri ile ilgili açıdan anlarlar. O da vasıtalar açısıdır. Allah kendisi ile yaratıkları arasında melekleri vasıta kılmıştır. Eğitim yönü ise şudur: Allah'tan vahyi getiren Cebrâil (a.s.) olunca, onun getirdiğini, hemen söylemeye başlanıldığında sanki onda acele edilmiş, Cebrâil'e ihtiyaç duymama gibi olmuş olur. Bu da şüphesiz edebi ihlâldir. Özellikle mürşid ve muallime karşı olursa. Bu izah ile anlaşıldı ki, *"dilini kımıldatma"* sözü, konu değişikliği (istitrâd) yoluyla vâkî olmuştur.

Hz. Peygamber'in bir vahiy geldiği zamanki durumu acelecilik olunca ve bu sûrenin başından *"mazeretlerini öne sürse bile"* (Kıyâme: 15) âyeti vahyedilinceye kadar bundan yasaklanmadığı için, *"dilini kımıldatma"* sözüyle bundan nehyedildi. Sonra da söz, insanlara hitap şeklinde başlanılan konuyu tamamlamaya döndü. Bu üslûp, bir öğretmenin şu uygulamasına benzer: Öğretmen öğrenciye bir konu anlatır, öğrenci derse yakışmayacak bir şeyle meşgul olursa, öğretmen: "Aklını bana ver ve söylediğimi anla" der. Sonra da konuyu tamamlar. Allah'tan, her an bizi Kur'an'a uyanlardan kılmasını dileriz.

20. «Hayır,» -bu, sözün başlangıcındaki konuya dönüştür.- **«siz peşin olanı»** yani dünyayı **«seviyorsunuz.»**

21. «Âhireti bırakıyorsunuz.» Onun için çalışmıyor, hatta onu inkâr ediyorsunuz.

22. «Öyle yüzler var ki, o gün parlayacaktır.» Parlayıcı diye ifadelendirdiğimiz "*nâdıra*" kalimesinin mastarı olan "*en-nadratü*" derinin tazeliği ve güzelliği anlamındadır. Bu, nimetlenmenin sonucundandır. Kıyamet günü mü'minlerin yüzleri güzel ve parlak olacaktır. Onlarda nimetlerin parlaklığı ve güzelliği görülür. Nitekim bir âyette: "*Onların yüzlerinde nimetin parlaklığını ve sevincini görürsün,*" (Mutaffifîn: 24) buyurulmaktadır.

23. «Rablerine bakacaklardır.» Bakmak, bir şeyi görmek ve anlamak için gözü çevirmektir. Yüzlerin bakmasından maksat, yüzlerdeki gözlerin bakmasıdır. Mahallin anılıp o mahaldeki şeyin kastedilmesi yoluyla söylenmiştir.

Âyetin anlamı şudur: Yüzler, onun dışındaki hiçbir şeyi farkedemeyecek derecede onun güzelliğini incelemeye dalarak apaçık bir şekilde Allah'ı görürler, onu müşahede ederler. Yaratanına bakan bu yüzlerin sevinmeleri ve parlamaları haklarıdır. Ehl-i sünnet âlimlerinin tümü bu âyetin, mü'minlerin Allah Teâlâ'yı keyfiyetsiz ve sınırsız şekilde görecekleri mânâsını içerdiğine hamletmişlerdir.

Zemahşerî'nin âyeti, bekleme ve umma şeklinde alıp mü'minlerin dünyada Allah'tan başka kimseden korkmayıp başkasından bir şey ummadıkları gibi, âhirette de nimet ve keremi başka hiç kimseden beklemedikleri biçimde açıklaması isabetli değildir. Zemahşerî'nin iddiasına şöyle cevap verilebilir: Gerekli bir zaruret yokken sözün hakikatini bırakıp, kinaye yoluna gidilmez. Burada da böyle bir zaruret yoktur. Ayrıca sahih hadisler, hakikî mânânın murad edildiğine delâlet etmektedirler.

Mu'tezile âlimlerinden kimileri "*bakacaklar*" anlamındaki "*nâzıra*" kelimesinin "*müntezira:* bekleyenler" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Buna göre "*ilâ*" kelimesini, nimet mânâsında müfret bir isim olarak kabul etmiştir. "*Rab*" kelimesine izafe edilmiştir. O zaman âyetin anlamı şu şekilde olur: "O gün yüzler, Rablerinin nimetini beklemektedirler." Bu anlayışa şu şekilde cevap verilir: İster gerçek mânâsı kastedilmiş olsun, ister mahallin anılıp, içindekinin dilenmesi yoluyla göz kastedilmiş olsun, bekleme yüze nisbet edilemez. Ayrıca "*vech*" (yüz) kelimesini "zât" diye tefsir etmek akla aykırıdır. Çünkü beklemek, acılardan elemlerden sayılır. Cennet nimetleri ise cennetlikler için önlerinde hazırdır. Böyle bir izah, nakle de aykırıdır. Şu hadis, yukarıdaki izahı nakzetmektedir: "*Cennetliklerin derecesi en düşük olanları bahçelerine, eşlerine, nimetine, hizmetçilerine ve koltuklarına bin yıllık mesafeden bakanlardır. En üstünleri de Allah'ın yüzüne sabah akşam bakanlardır.*" Rasûlüllah (s.a.v.) bunu dedikten sonra "*Öyle yüzler var ki o gün parlayacaktır, Rablerine bakacaklardır,*" âyetlerini okudu. (4)

Görüldüğü gibi Efendimiz bakmayı, gözle bakmak ve görmek diye tarif etti. Buna göre açığa çıktı ki karşı görüşte olanlar kendi şahsî görüş ve hevalarına uymuşlardır.

Rivayet edildi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gece aya baktı ve: "*Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. Onu görmekte birbiriniz üzerine yığılmayacak (birbirinize sormayacak) sınız.*" (5) Yani "O nerede, bana gösterin," demeyeceksiniz. Aksine herkes onu kendi başına görecek. Hadisteki "birbiriniz üzerine yığılmayacaksınız," anlamına "*lâ tezammûne*" kelimesi, "size bir haksızlık gelmez" anlamına gelecek ve min harfini şeddesiz olarak okuyarak "*lâ tezâmûne*" şeklinde de rivayet edilmiştir. Buna göre hadisi şöyle anlamak gerekir: "Allah'ı bir kısmınız görüp, bir kısmınız görmemek suretiyle haksızlığa uğratılmazsınız. Aksine onu görmekte hepiniz eşit olursunuz.

Bu, tüm ümmetin kabul ettiği meşhur bir hadistir. Bununla sabit olmuştur ki, mü'minler onu keyfiyetsiz ve kemmiyetsiz olarak göreceklerdir. Bu konuda şu söz darbımesel haline gelmiştir: "Gördükleri zaman, nimeti unuturlar, Mu'tezilelere yazık, onlar ne kadar sapık." Mâlik b. Enes'e: '*Rablerine bakacaklar,*' anlamındaki âyet soruldu ve: 'Bazıları bunu, Rablerinin sevabına bakacaklar' şeklinde anlıyorlar, sen ne dersin?" denildi. Mâlik: "Yalan söylüyorlar, onlar Cenab-ı Hakkın şu sözüne ne diyecekler? '*Hayır, şüphesiz*

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbn Hıbban şu lâfızla tahrîc ettiler: "*Cennetliklerin derecesi en düşük olanının, seksen bin hizmetçisi yetmiş iki hanımı olacak. Kendisi için Câbiye ve San'a arasındaki gibi yakut, zeberced ve inciden bir kubbe dikilecek.*" *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/62. Müellifin zikrettiği lafzı Dârakutnî, Hâkim ve İbn Merdeveyh tahrîc etmişlerdir. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/290.

5- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Davud tahrîc ettiler. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 2/487.

onlar o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar.' (Mutaffifîn: 15) İnsanlar Allah'a gözleriyle bakacaklar. Eğer mü'minler kıyamet günü Rablerini görmeyecek olsaydı, kâfirlere mahrumiyetle azap etmezdi." dedi.

İkdü'l-Ferîd yazarı da şöyle der: "Bunun dışında bir şeye inanan bid'atçıdır, fasıktır. Bu, istenilene şahitlik etmekte, bid'at ehlinin iddiasını reddetmektedir. Allah'ı görmek en büyük lezzettir. Müslümanlar ondan nasıl mahrum olurlar? O diyar, lezzet diyarıdır. Öyleyse mü'minin cennet nimetleri içerisinde en büyük gayret ve himmeti, Allah'a kavuşma nimeti olmalıdır. Çünkü bunun dışındakiler basit ve herkes için müşterek olan nimetlerdir."

Ariflerden birisi de şunları söylemiştir: "Yaratıklar, Allah Teâlâ'ya en yakın komşudur. Bu, en büyük müjdedir ve mutluluktur. Şüphesiz komşu için mâruf ve meşrû bir hak vardır. Onu, Allah'ı bilen âlimler bilir. Komşunun komşu üzerindeki hakkı, keremi ilâhînin gereğine göredir."

Anlatıldığına göre Haccac bir şahsı öldürmek istedi. Adam: "Benim senden bir istediğim var" dedi. Haccac: "O ne?" dedi. Adam: "Seninle birlikte üç adım yürümek" dedi. Haccac istenileni yaptı. Sonra adam: "Bu beraberliğin hakkı için beni affetmelisin," dedi. Haccac da adamı affetti.

24. «Öyle yüzler de var ki, o gün asık olacaktır.» Karanlıktır, üzerlerinde hiçbir sevinç eseri yoktur. Onlar, kâfirlerin ve münafıkların yüzleridir.

25. «Bilirler ki» yani erbabı, işaretlere göre umarlar ki **«bel kemiklerini kıracak bir musîbete»** büyük bir felakete **«uğratılacaklar.»** Âyetteki *"fâkıra"* insanın bel kemiklerini kıran büyük musîbet ve felâket demektir. "Fakir" kelimesi de bu kökten türemiştir. Çünkü fakirlik de insanın bel kemiğini kırar, onu başkalarına muhtaç bırakır. Bu, mes'udların yüzleri ile bedbahtların yüzleri arasında çok lâtif bir karşılaştırmadır. Parlayan güleç yüzler, kendilerine her türlü hayrın yapılacağını bekledikleri gibi, bedbahtların yüzleri de musîbeti beklerler. Zira ikisi arasındaki karşılaştırma bunu gerektirir.

26. «Hayır hayır...» Bu söz, dünyayı âhirete tercihten yasaklamadır. Yani bundan kaçınınız, önünüzdeki kesin olan ölüme karşı dikkatli olunuz. **«Can ne zaman ki köprücük kemiklerine dayanır,»** yani ruh göğsün üst kısmına ulaşır ki, oraya ulaştığı zaman artık hırıltının çöktüğü vakittir.

27. «Ve: 'Tedavi edebilecek kim?' denilir.» Yani can sahibi: "Bunu kim tedavi eder? Onu bu sıkıntıdan kim kurtarır?" der. Tedavi eden anlamındaki "*râkın*" kelimesi, kendisi ile şifa verecek bir şeye sığındırmak anlamına gelen "er-rukye" kelimesinden türemedir. Nitekim hasta için "bismillâhi erkike" Allah'ın adıyla onu sana sığındırırım" denilir.

Âyetteki soru, talep (istek) mânâsınadır. Sanki onlar, kendilerini tedavi edecek bir tabip veya rukye yapacak bir okuyucu isterler. Soru kelimesinin inkâr anlamında soru olması da muhtemeldir. Nitekim umutsuzluk anında: "Ölüme yönelen bu adamı kim tedavi edebilir?" denilir. Doğrusu Râğıb el-Isfehânî'nin dediği gibidir; "*tedavi edebilecek kim*" sözünün anlamı, artık onu tedavi edecek ve kendisine karşılık verecek kimsenin bulunmadığına tenbih için "Onu kim tedavi eder?" demektir.

Bu izah şâirin şu sözüne benzer:

Ölüm tırnaklarını geçirdiği zaman,
Sen fayda vermeyen her türlü muskayı gök boncuğu bulursun.

Muska diye ifade ettiğimiz "temîme" kelimesi, Arapların nazar değmesinden korkarak çocuklarına taktıkları boncuklardır. Bu, bâtıl bir inançtır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Kim muska (nazar boncuğu) takarsa (Allah'a) ortak koşmuştur*" buyurmuştur. (6)

28. «Bunun, ayrılık olduğunu anlar.» Ölüme yaklaşmış olan şahıs ölüm meleklerini görünce, başına gelen şeyin sevgili dünyadan ve düşük mallarını kazanmak için değerli ömrünü zâyi ettiği nimetlerinden ayrılmak olduğunu çok iyi anlar.

İmam Fahreddin Razî şöyle der: "Bu âyet delâlet etmektedir ki ruh, kendi kendine durabilen, bedenin ölümünden sonra da kalan bir cevherdir. Çünkü Allah Teâlâ ölümü ayrılık diye adlandırmıştır. Ayrılık ancak ruh bakî olduğu zaman söz konusudur."

Müzenî de şunları söylemiştir: "Ölüm hastalığında iken Şafiî'ye uğradım. 'Nasıl oldun,' dedim. 'Dünyadan göç eden, dostlardan ayrılan, kötü amelime kavuşan, ölüm kasesini içen, Rabbine varan bir halde oldum. Bilmiyorum ki, ruhum cennete mi varıyor da tebrik edeyim, yoksa cehenneme mi giriyor onu takviye edeyim,' dedi. Sonra da şu iki beyti okudu:

6- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de, Hakim *Müstedrek*'te Ukbe b. Amir'den rivayeten tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/212.

Kalbim katılaşıp, yollarım daraldığında,
Umudumu senin affına doğru merdiven yaptım.

Günahlarım bana büyük göründü ama ey Rabbim!
Senin affına yaklaştığım zaman, senin affın daha büyüktür.

Yahya b. Muaz rahimehullah şöyle demiştir: "Cenaze kabre girdiği zaman, kabrin köşesinden dört melek çıkar; birincisi başının, ikincisi ayaklarının yanında üçüncüsü sağ, dördüncüsü de sol tarafında oturur. Başının yanındaki: 'Ey Âdemoğlu! Vâdeler yok oldu, emeller zayıfladı.' der. Sağ tarafındaki: 'Mallar gitti, ameller kaldı', solundaki: 'Meşguliyetler gitti, vebâl kaldı' ayaklarının yanındaki de: 'Eğer kazandıkların helâlse ve dünyada iken Yüce Allah'ın hizmetinde isen ne mutlu sana!' der.

29. «Ve bacak bacağa dolaşır.» Yani onun bir bacağı öteki bacağına dolaşır, ölüm üzüntüsü esnasında onun üstüne eğilir. Yahut da dünyadan ayrılmanın şiddeti, âhirete yönelmenin şiddeti ile karışır. Buna göre, bacak şiddet için bir meseldir. Mecazî mânâda benzetme yönü şudur: İnsanın başına aniden bir şiddet geldiği zaman, onun için bacaklarını sıvar, gayret gösterir. Şiddetli bir şey için de *"sâk: bacak"* denilir. Çünkü o şiddetin ortaya çıkması, gayrete gelmenin, paça sıvamanın ortaya çıkmasının gereğidir. Said b. el-Müseyyeb: Buradaki bacaklardan maksadın, ölünün kefene sarılan bacakları olduğunu söyler.

30. «İşte o gün sevk, sadece Rabbinedir.» Yani insan başkasına değil sadece Allah'a ve O'nun hükmüne sevkedilir.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ ﴿٣١﴾

وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ يَتَمَطّٰىؕ ﴿٣٣﴾

اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىؕ ﴿٣٥﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ

أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ
عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى
﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى ﴿٤٠﴾

31. O, tasdik etmedi ve namaz kılmadı.

32. Ama yalanladı ve arkasını döndü.

33. Sonra da böbürlene böbürlene ailesine gitti.

34. Sana yaklaşsın (o azap) çünkü sen (buna) lâyıksın.

35. Sonra yine sana yaklaşsın (o azap) zira sen (buna) lâyıksın.

36. İnsan başı boş bırakılacağını mı sanıyor?

37. İnsan, akıtılan meniden bir nutfe (sperm) değil miydi?

38. Sonra o, bir kan pıhtısı oldu, derken (Rabbin) onu biçime koydu ve şekil verdi.

39. Ondan iki cinsi; erkek ve dişiyi var etti.

40. O, ölüleri tekrar diriltmeye muktedir değil mi?

31. «**O**» insan, Rasûlüllah ve Kur'an gibi tasdik etmesi gerekeni «**tasdik etmedi...**» Bu âyette ki *"lâ"* edatı, *"lem"* mânâsınadır. Mâzinin (dili geçmiş zaman kipi) başında, tekrar kuvvetinde olduğu için gelmiştir. Araplar *"lâ"* edatını tekrarsız olarak pek nadir kullanırlar. «**Ve**» kendisine farz kılınan «**namaz**»ı «**kılmadı.**»

Bu ifade, kâfirlerin de, cezalandırılması konusunda dinin fürûu denilen hükümleriyle mükellef olduklarına delildir. Yani kâfir, imanı terkettiği için kınanmaya ve cezaya müstehak olduğu gibi, dünyada eda etmesi üzerine farz olmadığı halde namazı terkten dolayı da azaba müstehaktır.

32. «**Ama**» Kur'an ve Rasûl hakkında söylenenleri «**yalanladı ve arkasını döndü.**» Taatten yüz çevirdi.

33. «**Sonra da**» bununla iftihar ederek, yürümesinde «**böbürlene böbürlene ailesine**» veya arkadaşlarının yanına «**gitti.**» Şüphesiz böbürlenen, adımlarını açar. Yani yürürken adımları uzatmak böbürlenmenin gereklerindendir. İşte bu yürüyüş, böbürlenmeden kinayedir. Böbürlenme mânâsını ifade eden kelimenin, uzanma anlamındaki *"temettî"* kelimesinden de, sırt anlamına gelen *"meta"* kelimesinden de gelmiş olması muhtemeldir. Sırt ile böbürlenme arasındaki ilgi, böbürlenerek yürüyenin sırtını eğmesi ve hareket ettirmesidir.

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Ümmetim böbürlenerek yürüdüğü, kendilerine Farslılar ve Romalılar hizmet ettiği zaman, onların azapları kendi aralarındadır."*(7)

34. «**Sana yaklaşsın (o azap) çünkü sen**» buna «**lâyıksın.**»

35. «**Sonra yine sana yaklaşsın (o azap) zira sen**» buna «**lâyıksın.**» Sonraki âyet, öncekini güçlendirmek için tekrarlanmıştır. Bu âyetteki terim "yazık sana" yerinde kullanılmıştır. Maksat, başına kötü bir şey gelmesi için bedduâ etmektir. Tabirin aslı, "evlâkellahu ma tekrahühû: Allah sana hoşlanmadığın şeyi yaklaştırsın" şeklindedir. *"leke"*nin başındaki lam zâiddir. *Kamus'ta* bu kelime şöyle açıklanır: "*Evla leke* tehdittir. Allah, ona belasını verecek şeyi yaklaştırsın, demektir. Ya da bu terim *"daha lâyık"* anlamında isimdir. Buna göre âyetin mânâsı: 'Helâk senin için her şeyden daha lâyıktır,' şeklinde olur."

Rivayete göre bu âyet indiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Bethâ'da Ebû Cehil'in elbisesinin yakasını tuttu, göğsünden bir iki kere silkeledi ve ona bu âyetleri okudu. Ebû Cehil: "Beni tehdit mi ediyorsun ey Muhammed? Sen ve Rabbin bana hiç bir şey yapamazsınız. Ben bu vâdinin en şerefli adamıyım," dedi. Bedir gününde Allah onu en kötü biçimde yere serdi, en fena şekilde gebertti. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Şüphesiz her ümmetin bir firavunu vardır. Bu üm-*

7- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde şu lâfızla tahric etmiştir: *"Ümmetim böbürlenerek yürüdüğü, onlara kralların oğulları, Farslıların ve Romalılar'ın oğulları hizmet ettiği saman, şerlileri hayırlıları üzerine musallat edilir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/156.

metin firavunu da Ebû Cehil'dir," buyurdu.

36. «İnsan başı boş bırakılacağını mı sanıyor?» Yani, ihmal edilerek yaşayacağını, hiç bir şeyle mükellef tutulmayacağını, yaptığının karşılığını görmeyeceğini mi zannediyor? Âyeti kerime öldükten sonra dirilmeye delildir. Bunun izahı şudur: İnsanı mükellef yani sorumlu tutmadan kendisine güç vermek, âletler vermek ve birtakım işleri yapma imkânı vermek, iyilikleri emredip, kötülüklerden men etmek, Allah Teâlâ'nın çirkin işlere razı olmasını gerektirir. Bu, onun hikmetine uygun değildir. Öyleyse dünyada mutlaka yükümlülük, sorumluluk yüklemek gerekir. Yükümlülük yüklemek de kerem ve merhamet sahibi olan Allah'a inanıp sâlih amel işleyenlerle, yer yüzünde bozgunculuk yapanları ayırmak, günahlardan korunanları günahkârlar gibi tutmamak ve her nefse kendi yaptığı ile karşılık vermek için lazımdır. Karşılık vermek (cezalandırmak) bazen dünyada olmaz. O zaman mutlaka öldükten sonra dirilme ve kıyametin olması gerekir. Dünya, dar olduğu için cezalandırma, karşılık verme diyarı olmamıştır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kim amellerinin ve hallerinin sonucunu bu dünyada hemen görmek isterse sû-i edepte bulunuş, yurda, hakikatine uymayan bir şekilde muamele etmiştir."

37. «İnsan, akıtılan meniden bir nutfe (sperm) değil miydi?» Bu âyet, öldükten sonra dirilmenin sıhhatine ikinci bir delil getirmedir. Soru, azarlama, kınama anlamındadır. Mânâ şudur: "İnsan, rahme dökülen, değersiz, tiksinti veren, azıcık bir su değil miydi? Allah Teâlâ bu sözleriyle önce insanın değersizliğine sonra da kendi kudretinin kemaline dikkat çekmiştir. Çünkü böyle basit bir şeyi, düzgün, organları tam bir insan haline getirmiştir.

Bilginlerden birisi âyetteki *"akıtılan"* kelimesinin faydasını şöyle açıklamaktadır: "Bu, insanın halini hakarete işarettir. Sanki şöyle denilmiştir: O, necasetin çıktığı yere akan meniden yaratılmıştır. Böyle birisinin, emrettiği ve nehyettiği şeylerde Allah'a karşı gelmesi nasıl yakışır?"

38. «Sonra o» meni, beyazken Allah'ın kudreti ile kırmızı, donuk, katı, **«bir kan pıhtısı oldu, derken (Rabbin) onu biçime koydu»** yani onu, organlar birbirlerinden ayrılıp farkedilmeye elverişli bir et parçası haline soktu **«ve şekil verdi.»** Onu düzene koydu, ilâhî hikmetin gerektirdiği şekil üzere oluşumunu tamamladı.

Bilginlerden birisi, şekil verme ve düzene koymadan maksadın, çift olan organlardan her birinin diğerine denk oluşu, olduğunu söyler.

39. **«Ondan»**, insan cinsinden veya meniden **«iki cinsi; erkek ve dişiyi var etti»**, yarattı.

40. **«O,»** bu eşsiz yaratışı gerçekleştiren şanı yüce olan Allah, **«ölüleri tekrar diriltmeye muktedir değil mi?»** Akla göre tekrar diriltmek, ilk defa yaratmaktan daha kolaydır. Çünkü aslî unsurlar ve ana madde mevcuttur.

Rivayet edildi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okuyunca, onu diriltmeye muktedir olmamaktan tenzih etmek ve bunun olacağını isbat için: *"Sübhaneke Allâhümme belâ: Seni tenzih ederiz ey Allah'ım! Evet muktedirsin"* demiştir.

İbni Abbas (r.a.) şöyle demiştir: *"Sebbihisme rabbike'l-âlâ"* sûresini okuyan *"sübhane rabbiye'l-âlâ"* desin. *"Lâ uksimu bi yevmi'l-kıyame"* sûresini okuyan, sonuna vardığında *"sübhanekellahümme belâ: Seni tenzih ederiz ey Allah'ım! Evet muktedirsin"* desin. İster imam olsun ister cemaat, bunu söylesin."

Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

"Sizden biri *'vettîni vezzeytûni'* sûresini okuyup, sonundaki *'eleysellahû bi ahkemi'l-hâkimîn'* âyetini bitirince: 'Belâ ve ene alâ zâlike mine'ş-şâhidîn: Evet Allah'ım sen hakimler hakimisin, ben buna şahit olanlardanım' desin. *'Lâ uksimü bi yevmil kıyâme'* sûresini okuyup da, *'eleyse bi kâdirin alâ en yuhyiye'l-mevtâ'* âyetini bitirince, *'sübhaneke belâ:* Seni tenzih ederiz evet,' desin. *'Ve'l-mürselâti urfen'* sûresini okuyup da *'febi eyyi hadisin ba'dehû yû'minûn:* Onlar ondan sonra hangi söze inanacaklar,' âyetini bitirdiğinde de, 'Amennâ billâh: Allah'a iman ettik,' desin." (8)

Allah'ın yardımı ve inayetiyle Kıyâme Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

8- Hadisi Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel tahric ettiler. Tirmizî'de benzerini rivayet etti. Bkz. *Muhtasaru Tefsîr-i İbni Kesir*, 3/579.

İNSAN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 31 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ①
إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا ② إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا
③ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ④

1. İnsanın üzerine zamandan bir süre geldi geçti ki o (süre içinde insan,) anılmaya değer bir şey değildi.

2. Biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu yüzden onu işitici, görücü yaptık.

3. Şüphesiz Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici, ister nankör olsun.

4. Doğrusu Biz kâfirler için zincirler, bukağılar ve alevli bir ateş hazırladık.

1. «İnsanın...» Burada *"insan"*dan maksat Hz. Âdem değil, insan cinsidir. Âyetteki nutfe kelimesi buna delâlet eder. Çünkü Hz. Âdem, nutfeden yaratılmamıştır. **«Üzerine zamandan bir süre...»** Âyetteki *"hîn"*, mutlak ve belirsiz bir zamandır. Uzun olsun kısa olsun tüm zamanlar için kullanılabilir. Yani uzayıp giden zamandan, sınırlı bir müddet. İbn Abbas'a göre bundan maksat, insanın ana karnında kaldığı dokuz aylık zamandır. Kayda değer bir şey olana kadarki süreyi içerir. **«Geldi geçti.»** Geldi, anlamındaki *"etâ"* fiilinin başındaki *"hel"* aslında *"mi, mı"* anlamında soru edatıdır. Ama bu kelime "şüphesiz, muhakkak" anlamında da kullanılmaktadır ve burada bu anlamdadır. Kelime ile soru kastedilmediğinin delili, Allah'ın bir şeyi öğrenmek maksadıyla soru sormasının imkânsızlığıdır. O zaman cümleyi haber anlamında almaktan başka çare yoktur. Bu kullanışın misalleri mevcuttur. Meselâ birisine: "Sana öğüt verdim mi?" dediğin zaman ona öğüt verdiğini ikrar etmesini kastetmiş olursun.

Bu kelimenin inkâr anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Meselâ, böyle bir şeye kimsenin gücü yeter mi, dediğin zaman ona kimsenin gücünün yetmediğini ifade etmeyi kastedebilirsin.

«Ki o» süre içinde insan **«anılmaya değer bir şey değildi.»** Aslında o unutulan, değersiz, bellerdeki bir damla su idi. Onun nutfe oluşu ve insanlık özelliği ile anılan bir şey oluşu arasında belirli bir zamanla sınırlı muayyen bir süre vardır.

Âyetteki takrirî soru, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edene yöneltilir. Takdir şöyledir: Evet o, kayda değer bir şey değilken zamandan bir süre onun üzerine geldi. Ona: "O yokken kim var etti? Öyleyse öldükten sonra onu tekrar diriltmek nasıl imkânsız olur?" denilir.

2. «Biz insanı», bedenini -insan kelimesinin açıkça söylenmesi ikrarı artırmak içindir- **«karışık bir nutfeden yarattık.»** Nutfenin karışık olmasından maksat, erkek ve kadın suyunun rahimde karışmasıdır. Bunlardan herbirinin renk, incelik, katılık ve diğer özellikler bakımından farklı nitelikleri vardır. Sözgelimi erkek suyu beyaz ve katıca, kadın suyu sarı ve daha incedir. Çocuk bu sulardan meydana gelir. Hangisi ötekine baskın gelirse çocuk ona benzer. İnsan vücudundaki sinir, kemik ve güç erkeğin suyundan; et, kan ve kıllar kadının suyundan meydana gelir. Hz. Peygamber'den böyle rivayet edilmiştir.

Hasan Basrî bu karışıklığı, meninin hayız kanıyla karışması tarzında izah eder. Kadın hamile kaldığı zaman hayızı durur ve kan meni ile karışır. *Kâmus* müellifi de bu anlayışı benimsemiş *"ve nutfetün emşâcün"* terimini, kadının suyu ve kanıyla karışan nutfe, şeklinde açıklamıştır. Buna göre iki nutfe ile kadının kanı beraber olur.

Râğıp el-Isfehânî terkibe daha farklı bir açıdan bakmış, bunun Allah'ın nutfede yarattığı çeşitli güçler olduğunu söylemiştir. Bu güçler şu âyetlerde işaret edilen güçlerdir: "*Andolsun Biz insanı çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu bir sperm (nutfe) halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi bir aleka yaptık...*" (Mü'minûn: 12-14)

Katâde'nin dediğine göre ise, "*karışık*" diye ifade ettiğimiz "*emşâc*" kelimesi, renkler ve tavırlardır.

Nutfe, kırk günde kan pıhtısı (aleka), seksen günde bir lokma et (mudğa) olur. Yüz yirmi günde de ona ruh üfürülür.

Bazıları âyetlerdeki ilk insan ile Hz. Âdem'in, ikincisi ile de zürriyetinin anlatılmak istendiğini söylemişlerdir. Ama uygun olanı her iki yerde de insan cinsinin anlaşılmasıdır. Çünkü maksat, yokluktan sonra yaratılışın keyfiyetini insana hatırlatmaktır. Ta ki ilk durumun yokluk olduğunu, son halinin de hor görülen bir sudan yaratılmış olduğunu hatırlasın da öldükten sonra dirilmeyi uzak görmesin.

«Onu imtihan ediyoruz.» Bu, hâl cümlesidir. "Yükümlülük yüklemek suretiyle onu imtihan etmek isteyerek" takdirindedir. Ta ki onun hâllerini, öz olarak bildikten sonra detaylı olarak müşahade edelim. Kabulden ve redden, mutluluktan ve mutsuzluktan bazılarının hâlleri bazılarının önüne geçsin.

«Bu yüzden» indirilen âyetleri işitebilsin ve tabiî (tekvînî) âyetleri görebilsin diye **«onu işitici, görücü yaptık.»** Bu sanki imtihana sebep olan şeydir. Âyetin anlamı şu takdirdedir: "Biz onu, yükümlü kılmayı dileyerek yarattık, kendisiyle yükümlü tutmanın sahih ve doğru olan şeyleri ona verdik. O da işitme, görme ve diğer anlama ve ayırma araçlarıdır. Akıl bu araçlar arasında anılmadı. Çünkü maksat, anlamanın araçlarını anmaktır. Yaratıklardan mutluluğa erenlerin çoğu için bunun ilk yolu dinleme sonra da görmedir. Bundan sonra akıl anlar. Âyette görme ve işitme fiilleri için mübalâğa kalıbının seçilmesi, Allah'ın kula olan ihsanının mükemmelliğine, ona olan nimetinin tam olduğuna işaret içindir.

Ebû Osman el-Mağribî kuddise sirruhû şöyle der: "Allah Teâlâ yaratıkları dokuz çeşit şeyle imtihan etmiştir. Bunlardan üçü fitneye düşürücüdür. Onlar gözü, kulağı ve dilidir. Üçü inkârcı (hakikati gizleyici) dır. Onlar nefsi, hevâsı ve düşmanı olan şeytandır. Üçü de mü'mindir. Onlar da aklı, ruhu ve kalbidir. Allah kulunu yardımı ile güçlendirirse aklı kalbine galip gelip ona hâkim olur. Nefis ve hevâyı esir alır. Böylece nefis ve hevâ hareket imkânı bulamazlar. Nefis ruhla, hevâ da akılla bütünleşir, onların içinde erirler. O zaman da Allah'ın kelimesi (tevhid) en üstün olur."

3. «Şüphesiz Biz ona» âyetler indirmek, deliller koymak suretiyle, hayır ve şer, kurtuluş ve helâk **«yolu»** nu **«gösterdik,»** öğrettik. "*Ona iki yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?*" (Beled: 10) âyetinde belirtilen de aynen bu âyetteki manaya benzemektedir. **«İster şükredici, ister nankör olsun.»** Yani istediğine ulaştıran yola girme gücü ve imkânı verdik. Şükreden mü'min, nankörlük eden de kâfirdir. Çünkü şükür, nimeti vereni ikrar, küfrün başı da ona nankörlüktür. Yani insanlardan kimileri hidayeti bularak şükredici olur, kimileri de ondan yüzçevirerek nankör olur.

Âyette şükreden anlamında ismi fâil kalıbıyla "*şâkir*" kelimesi kullanıldığı halde, nankörlük eden anlamında mübalâğa kalıbıyla "*kefûr*" denilmiştir. "*Kefûr* "kalıbının kullanılış sebebi, âyet sonlarındaki uyuma riayet ve insanın herhangi bir şekilde nankörlükten çoğukez uzak olduğuna işarettir. Cezalandırılacak olan nankörlük, aşırı olandır. İnsanlardan çok şükreden ise azdır. Bundan dolayı Allah Teâlâ "immâ şekûran ve immâ kefûran" demediği gibi "immâ şâkiran ve immâ kâfiran" da demedi. Âyette murad edilen anlam şudur: "Biz insanı şükür yolunu veya nankörlük yolunu seçmekte muhayyer bıraktık. Bazıları şükür yolunu bazıları da nankörlük yolunu seçti. Nitekim bir haberde şöyle buyurulmuştur: "*Şunlar cennetliktir, ben aldırış etmem. Şunlar da cehennemliktir, ben onlara da aldırmam.*" Yani övgü ve yergi bana değil, onlara yöneliktir.

Allah Teâlâ bu iki grubu zikrettikten sonra, onların peşinden tehdit ve vaadi getirip şöyle buyurdu:

4. «Doğrusu Biz» âhirette yol gösterdiğimiz fertlerden **«kâfirler için»** cehenneme sürüklenecekleri **«zincirler,»** kaçmalarından korkulduğu için değil, hakaret ve işkence için bağlandıkları **«bukağılar»** -bukağı, işkence için boyuna takılan kelepçedir- **«ve alevli bir ateş hazırladık.»** Onunla yakılırlar. Kâfirler cehenneme, hakka bağlanmadıkları için zincirlerle çekilirler. Allah'a karşı tevazu sahibi olmadıkları için bukağılarla bağlanırlar. Allah'tan korku ateşiyle yanmadıkları için cehennem ateşiyle yakılırlar.

Âyetlerde önce kâfirlerle ilgili tehdit anıldı. Çünkü korkutmak daha önemli ve daha faydalıdır. Sözü mü'minleri anarak bitirmek daha iyidir. Ayrıca onların niteliklerini saymak detaylıdır. Eğer onlar daha önce anılsa idi belki de âyet-i kerimenin başı ve sonundaki cevaplar bozuk olacaktı.

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (٥)
عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا (٦) يُوفُونَ بِالنَّذْرِ
وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا (٧) وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ
عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا (٨) إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ
اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا (٩) إِنَّا نَخَافُ مِنْ
رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا (١٠)

5. Şüphesiz iyiler, karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler.

6. O bir kaynaktır ki onu Allah'ın kulları içerler. Onu akıtırlar, fışkırtırlar.

7. Onlar, adakları yerine getirirler ve fenalığı yaygın olan bir günden korkarlar.

8. Kendileri sevdikleri halde, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler.

9. (Derler ki:) "Biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.

10. Şüphesiz biz asık suratlı, şiddetli bir günde Rabbimizden korkarız."

5. «Şüphesiz iyiler...» Nankörlerin (kâfirlerin) kötü halleri anlatıldıktan sonra, şükredenlerin iyi hallerinin anlatımımna başlandı. *"İyiler"* diye ifade ettiğimiz *"ebrâr"* kelimesi, *"berr"* veya *"bârr"* kelimelerinin çoğuludur. Yaratıcısına itaat eden anlamındadır.

Hasan Basrî (r.a.): "*Berr*, zerre (küçük karıncaya) eziyet etmeyen, içinde şer gizlemeyen kişidir" demiştir. Bir şiirde aynı şekilde şöyle denilmiştir:

Eğer kendi olgunluğunu istiyorsan bir karıncaya eziyet etme.
Şüphesiz senin olduğu gibi, onun da canı tatlıdır.

«Karışımı kâfûr» suyu **«olan bir kadehten içerler.»** *"Kâfûr"*: Cennetteki bir pınarın adıdır. Diğer pınarlar gibi onun da suyu, kâfûr gibi beyaz ve kokuludur.

Kâmus'ta bu kelime şöyle açıklanmaktadır: "*Kâfûr*: Bilinen bir kokudur. Çin ve Hindistan dağlarında yetişen bir ağaçtan elde edilir. Bu ağaç bir çok insanı gölgeleyecek derecede büyüktür. Kaplanlar bu ağacı çok severler."

Âyette geçen *"ke's-kâse"*, İçerisinde şarap bulunan bardaktır ki bu bardağa "kadeh" denir. Sırf şarap için kullanıldığı da olur. Çoğunluğun görüşüne göre burada da şarap anlamındadır. Hatta Dahhâk'tan: "Kur'an'da geçen her *ke's* (kâse) kelimesi ile şarap kastedilmiştir," dediği rivayet edilmiştir.

6. «O bir kaynaktır ki...» Bu anlamı veren *"aynen"* kelimesi, önceki âyette geçen *"kâfûr"* kelimesinden bedeldir. "Akan pınar" demektir. İçindeki suyun akıcı olmasından dolayı su kaynağına da "ayn" denilir.

«Onu Allah'ın» mü'minlerden olan iyi **«kulları içerler.»** Kulların, mü'minler ile kayıtlanması, *"kullar"* kelimesinin Allah ismine izafesi sebebiyledir. Çünkü Allah Teâlâ genelde İsm-i A'zam'ına mü'minleri izafe eder. Yani mü'min kullar kâfûrlu şarap içerler. Çünkü şarap kâfûrla karışıktır. Bu, onun lezzetinin fazlalığından kinayedir.

«Onu akıtırlar, fışkırtırlar.» Bu anlamı veren kelimenin kökü olan *"el-fecr"* kelimesi, bir şeyi geniş biçimde yarmak anlamındadır. Burada muradedilen mânâ şudur: "Mü'minler o kâfûr pınarını istedikleri yere gayet kolay bir şekilde akıtırlar. Pınar onlara diretmez, aksine kuvvetle fışkırarak akarlar. Çünkü cennetteki nehirler, ağaçlar ve başka şeylerin boyun eğdiği gibi cennetliklere boyun eğerler.

7. «Onlar,» kendilerine gerekli kıldıkları **«adakları yerine getirirler.»** O halde, Allah'ın farz kıldığı namazı, zekâtı, haccı ve diğer emirleri nasıl yerine getirmezler ki? Bu, onların vazifelerini yerine getirmelerini anlatmakta, abartılı bir ifade biçimidir.

"Adak", Bir kimsenin mübah olan bir fiili kendisine gerekli kılmasıdır. Meselâ: Allah rızası için şu kadar sadaka vermek üzerime borç olsun, hastam iyileşirse veya yitiğim bulunursa... yapacağım, demesi gibi. Adak (nezir), vaad gibidir. Ancak bu, kullar tarafından olursa adak, Allah'tan olursa vaaddir. Adakta bulunmak, meşru bir ibadet türüdür. Ancak, taatta câizdir. Bir hadiste: *"Allah'a itaati adayan kişi ona itaat etsin. Allah'a isyan etmeyi adayan ise, O'na isyan etmesin"* buyurulmuştur. (1) Adağa vefa göstermenin gerekliliği, onun taat oluşundan dolayıdır. Ama içerisinde, Allah'a isyan bulunan bir konudaki adağa riayet edilmez.

Harun b. Ma'ruf şöyle demiştir: "Bana bir genç gelip, Babam, benim içki ile birlikte ilaç içmem için talak verdi. Ebû Abdulah'a gittim, ruhsat vermedi, Rasûlüllah'ın: *'Sarhoşluk veren her içki haramdır'* (2) buyurduğunu söyledi, dedi."

Doktorlar, bir hastanın şifasının, içkide olduğunda ittifak etseler, eğer başka bir ilâç varsa içemez. Ama başka bir ilâç yoksa, bir görüşe göre şarabı içip onunla tedavi olur. (3)

Şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, Allah'ın kuluna emrettiği bir şeye önem vermek, kulun kendi kendine gerekli kıldığı şeye önem vermekten çok daha önemlidir. Ama kimileri bunun tam aksini yapıyorlar. Allah'ın farz kıldığı şeylerde gevşeklik yapıyorlar, meselâ namaz kılmıyorlar. Fakat bazı zamanlarda bir şey yapmak için adakta bulunmuş olsalar onu yerine getirmek için çabalıyorlar. Bu, cehaletten başka bir şey değildir.

«Ve fenalığı», korkusu, şiddeti ve azabı son derece **«yaygın olan»**, en uzak yerlere ulaşan **«bir günden»** kıyamet gününden **«korkarlar.»** Kıyame-

---

1- Hadisi Buhârî ve Sünen sahipleri tahric etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/342.

2- Bu hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud *"Her sarhoş edici içki harmr (şarap) tır. Her sarhoş edici içki haramdır. Kim dünyada şarap içer ve tevbe etmeden içkiye devam eder halde ölürse onu âhirette içmez,"* lâfzıyla tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/98.

3- Bu görüş zayıftır, amel edilmez. Çünkü şarap hiçbir şekilde helâl değildir. Bir hadis-i şerifte: *"Allah Teâlâ ümmetimin şifasını haram kıldığı bir şeyde yaratmamıştır,"* buyurulmuştur. Şarap, ilâç değil hastalıktır. Dolayısıyla tedavi maksadıyla olsun başka bir maksatla olsun kullanılması caiz değildir. Buna iyi dikkat et ki, seni Allah korusun.

tin korkularına, yeri ve gökleri dolduracak derecede yayılabildiğince yayılan şiddetlerine, şer (fenalık) denildi. Oysa bunlar, hikmetin ve doğrunun ta kendisidirler. Ama ona düşenler açısından zararlıdırlar. Bu yüzden şer denilmiştir. Şerrin yaygın oluşu, aynı zamanda hayrının da yaygın oluşuna engel değildir. Çünkü kıyamet gününün zarar veren üzücü şeyleri olduğu gibi sevindirici şeyleri de vardır.

8. «Kendileri sevdikleri» ve ona ihtiyaç duydukları **«halde»** kazanmaktan âciz, hiçbir şeyi olmayan **«yoksula,»** babası olmayan **«yetime ve»** savaşta düşmandan esir edilen **«esire yemek yedirirler.»** Bu âyetin bir benzeri de: *"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız..."*(Âl-i İmrân: 92) mealindeki âyettir.

Âyetteki sevgi olayının, Allah sevgisi olması da caizdir. O zaman mananın şu şekilde olması gerekir: "Allah sevgisiyle, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler." Aşağıda gelecek olan: *"Biz size ancak Allah rızası için yediririz..."* âyetinden dolayı, ikinci mana daha münasip gelmektedir.

Biliniz ki, tüm taatler şu iki noktada toplanır:

1. Allah'ın emrine itaat etmek; yukarıda ki *"adakları yerine getirirler"* âyeti buna işaret eder.

2. Allah'ın yaratıklarına şefkat; *"yemek yedirirler"* âyeti de buna işarettir.

Bu âyetteki yemek yedirmek bizzat yemek yedirmek olmasa bile, muhtaçlara iyilikte bulunmak ve ne şekilde olursa olsun onların durumunu iyileştirmekten kinayedir. Şu kadar var ki, yedirerek iyilikte bulunmak, iyiliklerin en üstünü olduğu için, tüm iyilik cinsi, yemek yedirmek türüyle ifade edilmiştir.

Esirin, bu âyetin hükmüne girmesi için elinin kolunun mutlaka bağlı olması şart değildir. Maksat, hangi esir olursa olsun, çaresiz, kendisini bundan kurtaramayan esirdir. Çünkü Hz. Peygamber'e esir getirilir, o da onu bazı Müslümanlara verir ve: *"Ona iyi muamele et, ihsan et,"* buyururdu. Çünkü devlet esir hakkında ölüm, serbest bırakma veya köleleştirme gibi bir karar verene kadar İslâm ülkesinde kâfir olan esirin karnını doyurup, ona iyilikte bulunmak tüm âlimlere göre vaciptir. Bir durumda öldürme izninin oluşu, başka bir halde yemek yedirmenin vücûbuna ters değildir. Bir kimse bir yönden cezalandırıldığında başka bir yönden de cezalandırılacak diye bir zorunluluk yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) borçluya da esir demiştir. Bir hadiste: "*Borçlun senin esirindir, esirine iyilik et*" buyurmuştur. Bundan maksat, borcun vadesini uzatmak ya da bir kısmını veya tümünü affetmektir. İşte bu, dolu dolu bir iyiliktir. Rasûlüllah (s.a.v.) bir başka hadiste de şöyle buyurmuştur: "*Bir kimse darda olan borçlusuna mühlet verir veya alacağından vazgeçerse Allah onu kendi gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı günde arşının gölgesinde gölgelendirir.*" (4) Yani kıyametin sıcağından onu korur.

"*Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirdirler.*" (5) hadisinden dolayı kadınların da kocalarının ellerinde esir oldukları söylenilmiştir.

9. Derler ki: **«'Biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz.»** Bunu lisanı halleriyle veya dilleriyle, sadakayı boşa çıkaran başa kakma şeklinde anlaşılmaması için söylerler. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre o, bir ev halkına sadaka gönderir, sonra da gönderdiği elçiye ne dediklerini sorarmış; duâ ettiklerini söylerse, o da onlar için duâ edermiş. Ta ki sadakanın sevabı Allah katında sırf kendisi için olsun. Allah rızası, "*vecih - yüz*" kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü yüz, en şerefli organdır.

«Sizden ne» mal ve canla **«bir karşılık»** -ecir, dünyevî veya uhrevî olarak amelin kişiye dönen sevabıdır. Karşılık ise, nimete, nimetle mukabeledir. Nimetin dengidir- **«ne de»** dille **«bir teşekkür»** övgü ve duâ **«bekliyoruz.»** Yani bunların hiçbirini sizden beklemiyoruz. Bu cümle, önceki cümle için tekid ve takrirdir. İhlâs, yakınlığın ve kabulün sırrıdır. Bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "*...Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa sâlih amel işlesin ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.*" (Kehf: 110) Hz. Peygamber (s.a.v.) de Rabbinden naklen şöyle buyurmuştur: "*Ben ortakların, ortaklığa en ihtiyaçsızıyım. Kim bir amel işler de onda Benimle birlikte başka birisini ortak ederse onu ortak ettiği ile başbaşa bırakırım.*" (6) Hasılı, ihlâslı olan kulun ameli sadece Allah'la beraberdir. Onun başka biri üzerinde hakkı yoktur. O halde bunu nasıl diler ki?

4- Hadisi Tirmizî Ebû Hureyre'den tahrîc etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Benzerî bir rivayet de *Sahih-i Müslim*'de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/457.

5- Bu, Amr b. el-Ehvas'tan rivayet edilen veda hutbesinin bir bölümüdür. Tirmizî ve Dârimî tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 1/344.

6- Hadisi Müslim *Zühd*'de (bab no: 46) tahrîc etmiştir. Bu bir kudsî hadistir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/545.

10. «Şüphesiz biz» yüzlerin ekşidiği **«asık suratlı, şiddetli bir günde»**, o günün azabından **«Rabbimizden korkarız.»** *"Asık suratlı"* diye ifade edilen "*abûs*" kelimesi sözlükte, göğsün daralmasından dolayı yüzün ekşimesi, buruşması anlamındadır. Ya da maksat, günün şiddette, sıkıntı vermekte, saldırıda, öfke ve hiddetle zarar vermekte gördüğü her şeye saldıran şiddetli bir aslana benzetilmesidir.

Netice olarak yediren kişi sanki şöyle der: "Biz böyle bir günden korkarız da sizden bir mükâfat istemek için değil, Rabbimizin bizi o günün şerrinden korumasını umarak size yapacağımızı yaparız."

Âyette sıfat olarak getirilen ve *"şiddetli"* diye ifade ettiğimiz "*kamtarîr*" kelimesi, sıkıntının şiddetinden dolayı büzülmüş anlamındadır. *Keşşâf*'ta bu kelime, gözleri birbirine bitişecek derecede asık diye izah edilmiştir.

فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ
وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا
﴿١٢﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا
وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا
تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ
كَانَتْ قَوَارِيرَا۬ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا۬ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾
وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى

سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ
إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ
رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ
خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ
رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً
وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾

11. Bu yüzden Allah da onları, o günün şerrinden korur, onlara parlaklık ve sevinç verir.

12. Sabırları sebebiyle onları cennet ve ipekle mükâfatlandırır.

13. Orada, koltuklara kurulmuş bir vaziyettedirler. Orada ne aşırı bir güneş, ne de aşırı bir soğuk görürler.

14. Gölgeleri kendilerine yakın bir haldedir. Meyveleri de emirlerine boyun eğdirilmiştir.

15. Onlara gümüşten kaplar ve billurdan kupalar dolaştırılır.

16. Gümüşten öyle billurlar ki, onları kendileri takdir ederler.

17. Orada, karışımı zencefil olan bir kadeh de içirilir.

18. (Zencefil) orada selsebil adında bir pınardır.

19. Etraflarında ölümsüz gençler dolaşır. Sen onları gördüğün zaman saçılmış birer inci zannedersin.

20. Orada nereye baksan, bir nimet ve büyük bir saltanat görürsün.

21. Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri onlara temizleyici bir içki içirmiştir.

22. "Şüphesiz bu, sizin için bir mükâfattır. Ameliniz makbul olmuştur."

11. **«Bu yüzden»** Allah'tan korkmaları ve ondan korunmaları sebebiyle **«Allah da onları, o günün şerrinden korur.»** Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Ömründe hiç bir sevap işlememiş olan bir adam, ailesine: 'Öldüğü zaman kendisini yakmalarını sonra da külünün yarısını karaya, yarısını da denize saçmalarını söyledi. Vallahi eğer ona Allah'ın gücü yeterse, âlemlerden hiç kimseye azabetmeyeceği kadar azabetsin' dedi. Adam ölünce ailesi onun istediğini yaptı. Allah karaya emretti, ondakini topladı. Denize emretti, ondakini topladı. Sonra adama: 'Bunu niçin yaptın?' dedi. Adam: 'Senin korkundan ya Rabbi! Sen bilirsin,' dedi. Allah da onu affetti."* (7)

Hadisteki *"eğer gücü yeterse"* sözü "eğer onun kudreti diriltme günü, onun cismine ulaşmaya yeterse" anlamındadır. Zavallı adam, söylenildiği şekilde yok edilince, artık diriltilmesinin imkânsız olacağını ve Allah'ın gücünün imkânsıza erişemiyeceğini zannetti.

Günahkârların çatık çehrelerine ve hüzünlerine karşılık Allah da **«onlara»**, onların yüzlerinde **«parlaklık ve»** kalplerine **«sevinç verir.»**

12. Taatlarının, haramlardan kaçınmalarının ve mallarını Allah yolunda sarfetmelerinin meşakkatlarına karşı **«sabırları sebebiyle onları cennet»** yani istedikleri her şeyi yiyecekleri bahçe **«ve»** giyecekleri, süslenecekleri **«ipekle mükâfatlandırır.»** Onlardan her birine bunları, karşılık ve ecir olarak verir.

Buradaki cennetten murat, tüm ihsanların, keremlerin bulunduğu mutluluk yeri olan cennet değil, bahçedir. Dolayısıyla cennet denildikten sonra elbiselerin de anılması lüzumsuz değildir. Bir de şuna dikkat çekmeliyiz: Bahçe, dünyada fakirlere yedirmelerinin karşılığı, ipek de çıplaklığa, yiyecek bir

---

7- Hadisi Buhârî *Tevhid*'de, Müslim *Tevbe*'de, Nesâi de *Cenâiz*'de tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/45.

şey bulamamaya sabırlarının karşılığıdır.

Sabır dört türlüdür: Birden başa gelen felâketlere karşı sabır, farzları eda etme hususunda sabır, haramlardan kaçınma hususunda sabır ve musîbetlere karşı sabır.

13. **«Orada,»** cennette **«koltuklara kurulmuş bir vaziyettedirler.»** Mükâfatlandırma, bu hal ile kayıtlandı. Çünkü böyle bir oturuş, en refah hali ifade eder. *"Koltuk"* diye ifade ettiğimiz *"eraik"* kelimesi, gelin odasına konulan sedirler anlamındadır. Cennetteki koltuklar inciden ve yakuttandırlar. Altın, gümüş ve çeşitli cevherlerden yapılmış iplerle dokunmuştur.

«Orada ne aşırı bir güneş, ne de aşırı bir soğuk görürler.» Yani cennette, dünyada gördükleri gibi bir hararet ve ayaz görmezler. Çünkü sıcaklık Arabistan'da, ayaz da İran'da, Rum diyarında görülür. Cennetteki hava ise mutedildir. Ne sıcak, ne de soğuktur. Bir hadiste: "*Cennetin havası mutedildir. Orada sıcak da soğuk da yoktur*" buyurulmuştur. (8) Rasûlüllah'tan rivayet edilen başka bir hadis de şu şekildedir: "*Cehennem, Rabbine şikâyette bulunup bir kısmım bir kısmını yedi dedi. Allah da onun her yıl iki kere nefeslenmesine izin verdi. Bir nefes kışın, bir nefes yazın. Bulmuş olduğunuz en sert soğuk, cehennemin ayazından, bulduğunuz en şiddetli sıcak da cehennemin hararetindendir.*" (9)

14. Cennetteki ağaçların **«gölgeleri kendilerine»**, iyilere dört bir yandan **«yakın bir haldedir.»** Gerçi cennette güneş, gölgelenme ihtiyacı duyulacak derecede eziyet verici değildir ama oradaki ağaçlar, cennetliklerin üzerinde sanki birer gölgelik gibidir. Bu, onlara cennetteki nimetlerin çokluğunu ve ne kadar rahat olacaklarını anlatmaktadır. Çünkü dünyada gölge rahatlık içindir. **«Meyveleri de emirlerine boyun eğdirilmiştir.»** Yani meyveler yiyecek olanlara âmâde kılınmıştır. Onları almak, ayakta durana, oturana ve uzanana kolaylaştırılmıştır.

15. **«Onlara»** iyilere, içmek istedikleri zaman **«gümüşten kaplar ve billurdan kupalar dolaştırılır.»** Kupa, üst kısmı yuvarlak, kulpu ve emziği olmayan bir içme kabıdır. Çevirmeye ihtiyaç duyulmadan her tarafından kolayca içilebilir. Şu anda bu kap, Arap memleketlerinde kullanılmaktadır. Al-

---

8- Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, İbn Mes'ud'dan mevkûf olarak tahrîc etmiştir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/300.

9- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/517.

lah Teâlâ önceki âyetlerde onların yiyeceklerini, giyeceklerini ve eğleşecekleri meskenleri nitelemişti. Burada da içeceklerini belirtti. İçmekte kullandıkları kapları da içeceklerinden önce zikretti.

16. «Gümüşten öyle billurlar ki,» yani bu kupalar camın şeffaflığı ve safiyyeti ile, gümüşün yumuşaklığını ve beyazlığını kendilerinde toplamışlardır. İçindeki madde dışarıdan görülür. Billur gümüşten değil, camdan oluşur. Öyleyse âyetin mânâsı, "gümüşten yapılmış cam billurlar (şişeler)" demek değildir. Onların gümüşten olduğunu söylemek, teşbihi beliğ kabilindendir. Çünkü onlar, kendi içlerinde cam da değillerdir, gümüş de. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen şu sözler buna işaret etmektedir: "Cennette olan şeylerin, dünyada sadece isimleri vardır." Bu sözle anlaşılıyor ki cennet kapları gerçekte dünyadaki billurdan ve gümüşten farklıdırlar. Çünkü dünyadaki billurlar çok çabuk kırılırlar. Cennettekilerde ise böyle bir şey sözkonusu değildir. Dünyadaki gümüşün cevheri yoğundur. İnceliği yoktur. Cennetteki ise böyle değildir. Ama aralarında az çok benzerlikler vardır şüphesiz. Bu kupalar beyazlık, sağlamlık ve kalıcılıklarında gümüşe benzetilmiştir. Şeffaflığında ve berraklığında da billura benzetilmiştir. Ama aslında her ikisinden de farklı olurlar. Onların özelliklerini kendisinde toplamıştır. Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, "Cennetin yüzeyi gümüştendir. Cennetin bütün kapları bu yüzeyin toprağından elde edilir." Bu kupalar gümüşten ve billurdan oldukları için bu sözden başka bir anlam daha çıkarılabilir. O da şudur: Yeryüzündeki billurların aslı kumdur. Cennetteki billurların aslı ise gümüştür. Allah Teâlâ kesif kumu, şeffaf bir cam haline getirmeye muktedir olduğu gibi cennetin gümüşünü de saf billur hale getirmeye muktedirdir.

Bu âyetin anılışından maksat, cennet billurunun dünya billuruna nisbetinin, gümüşün kuma nisbeti gibi olduğuna dikkat çekmektir. Yani kum ile gümüş arasında bir ilgi olmadığı gibi dünya billuru ile cennet billuru arasında da bir ilgi yoktur. İbnu'ş-Şeyh'in *Havaşî*'sinde böyle yazılmıştır.

«Onları kendileri takdir ederler.» İçenlerin onları takdir edişinin anlamı şudur: Onlar kendi içlerinde bir miktar ve şekil tesbiti yaptılar sonra da onların arzularına uygun olarak o muayyen miktar ve şekilde olmasını istediler. Onlar o takdir ettikleri şekle göre geldi. Şüphesiz bir insanın içerisinden, bir şey içeceği kapta isteyebileceği en önemli şey onun berraklığı ve temizliğidir. Allah Teâlâ bunları: *"Billurdan"* ve *"gümüşten"* sözleri ile dile getirmiştir. Su kabında aranacak bir başka nitelik de şekildir. Allah bu meseleye de "*Onları kendileri takdir ederler*" cümlesiyle işaret buyurmuştur.

Âyetteki son cümlenin: "Onları kendi iyi amelleriyle takdir ettiler. Onlar da bu takdire göre geldi," anlamında olması da caizdir.

Bir başka görüşe göre takdir edenler, hizmet eden, etraflarında dönen hizmetçilerdir. Bu durumda da cümle şöyle anlaşılmalıdır: "Hizmetçiler o içecekleri, cennetliklerin kanacakları miktarca takdir ederler, ne fazla ne de az olur. İhtiyacı kadar olacağı için bu, içene cok lezzetli gelir. Nitekim Mücahid: "Orada ne fazla, ne de az vardır," demiştir.

17. «Orada,» cennette **«karışımı zencefil»** yani tadı zencefile benzeyen bir su **«olan bir kadeh de içirilir.»** Bu içeceği, ya Allah ya da Allah'ın emri ile orada hizmet eden hizmetçiler içirirler. Zencefil ile karışık olan içki Arapların en iyi ve en lezzetli içkileridir. Çünkü o dili burar, yemeği hazmettirir. *Aynü'l-Meânî* adındaki eserde böyle denilmiştir.

18. Zencefil **«orada selsebil adında bir pınardır.»** Boğazdan aşağıya kolayca aktığı için bu isim verilmiştir. Tatlılığından ve temizliğinden dolayı boğazda kolayca kayan içeceğe; "Şerâbün silsel, silsâl ve selsebîl" denilir.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Allah Teâlâ iyilerin içkisinin karışımını önce kâfûr sonra da zencefîl olduğunu söyledi. Çünkü insanların en önemli gayeleri Arasat sıcağından dolayı maruz kaldıkları hararete karşılık soğuk bir şeyi almaları ve sırâtı geçme istekleridir. Cennetin çeşit çeşit nimetlerindeki ve yiyeceklerindeki nasiplerini aldıktan sonra canları, iştah artırıcı ve yedikleri şeylèri hazmettirici içkileri almaya meyleder. İnsan fıtratı, onları içmekle lezzet duyar. Herhalde Zencefîl karışımı olan içkinin, kâfûr karışımı olandan sonraya bırakılmasındaki himket budur."

19. İyilerin **«etraflarında ölümsüz»** yani tazelik ve atiklik halleri hiç değişmeyen **«gençler dolaşır.»** Gençler hizmet etmekte daha süratli oldukları için hizmetçilerin genç oğlanlar oldukları söylenmiştir. Bu gençler sanki cismi olmayan, ruhânî varlıklarmış gibi hiç değişmezler.

Ey görme kabiliyeti olan kişi! **«Sen onları gördüğün zaman»** güzelliklerinden, renklerinin saflığından, yüzlerinin parlaklığından, hizmet meclisinde çeşitli işlerle meşgul olmak için etrafa dağıldıklarından, hizmete koşarak hizmet edilenlerin etraflarında koştuklarından dolayı **«saçılmış»** parlak **«birer inci zannedersin.»** Eğer bir düzen üzere sıralansalar, dizilmiş inciye benzerler. İnci dağınık vaziyette iken, dizilmiş halinden daha güzel görünür. Çünkü beyazlık ve parlaklıklarından dolayı bazılarının ışığı diğerleri üzerine düşer.

el-Hûru'l-Iyn (cennetteki hûriler), gizlenmiş inciye benzetilmiştir. Çünkü onlar bu genç hizmetliler gibi açığa çıkmazlar. Aksine çadırlarda kalırlar.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle denilmiştir: "Âyetteki *vildânün muhalledûn*; Allah'ın mü'minlere hizmet etmeleri için yarattığı genç erkeklerdir." Onların kâfirlerin çocukları olduğu, cennete cennetliklere hizmet etmek için girdikleri de söylenmiştir. Kullanılan kelimenin vilâdeten değil de vildan oluşu bu anlayışa delil sayılmıştır.

el-Lübâb adındaki eserde vildan meselesinde ihtilâf edildiğine işaret edilip şöyle denilmiştir: "Allah onları, cennetlikler için yaratmıştır. Bu yaratış, doğumdan değildir. Çünkü cennette doğum olmaz. Onlar, haklarında: *'Onların hizmetlerine verilmiş olan gençler etraflarında dönüp dolaşırlar. Sanki onlar (sedefte) gizlenmiş inci gibidirler.'* (Tûr: 24) buyurulanlardır. Yani onlar korunmuşturlar, kendilerine el değmemiştir. "

Abdullah b. Ömer (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cennetliklerden her biri için bin tane çocuk hizmet eder. Her genç efendisine ait bir işle meşguldür."

Rivayete göre Hasan Basrî (r.a.) bu âyeti okuyunca şöyle dedi: "Sahabîler: Yâ Rasûlallah! Hizmetçi sedefte gizli inci gibi. Peki hizmet edilen nasıl? dediler. Rasûlüllah (s.a.v.): *'Hizmet edilenin hizmetçiye üstünlüğü ayın, on dördüncü gecede diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir,'* buyurdu."

Hz. Ali (r.a.) ve Hasan Basrî'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Buradaki gençler Müslümanların küçükken ölen çocuklarıdır. Onların günahları ve sevapları yoktur."

Selmân-ı Fârisî'den; onların müşriklerin çocukları olup, cennetliklerin hizmetçileri oldukları rivayet edilmiştir. Yine Hasan Basrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Onların karşılığında mükâfat görecekleri iyilikleri ve ceza görecekleri günahları yoktur. Onun için bu makama koyulmuşlardır.

20. «Orada», cennette **«nereye baksan,»** gözün neye isabet etse, nitelenemeyecek derecede bol **«bir nimet ve büyük»** geniş ve görkemli **«bir saltanat görürsün.** Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Cennetlikle-*

rin en alt mertebede olanı, mülkünde bin yıllık yürüme mesafesine bakandır. En uzak kısmını, en yakın kısmını gördüğü gibi görür." (10)

Âyet-i kerime, nimetlerde azdan çoğa terakkî ve genelleme kabilindendir. Yani orada anılan miktardan daha büyük ve daha üstün başka şeyler de vardır.

21. «Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır.» Âyette ince ipek, *"sündüs"*; kalın ipek de, *"istebrak"* kelimeleri ile ifade edilmiştir. Sündüs kelimesinde güzel ve kıymetli; istebrak kelimesinde de parlaklık anlamı vardır. Elbiselerin rengi yeşildir. Bir başka âyette de cennetliklerden bahsedilirken: *"...Yeşil elbiseler giyerler..."* (Kehf: 31) buyurulmaktadır.

«Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.» Bilindiği gibi bilezik, kadınların süslenmek için bileklerine taktıkları zînettir. Eski dönemlerde krallar da hem kendileri takarlar, hem de ikram edecekleri kişilerin bileklerine bilezik takarlardı.

Bu âyet, Kehf ve Hac sûrelerindeki cennetliklerin altından bilezik takacaklarını bildiren âyetlerle çelişik değildir. Çünkü bileklerinde hem altından hem de gümüşten bilezik bulunması mümkündür. Nitekim dünyadaki kadınlar çok çeşitli zînet eşyalarını aynı anda takmaktadırlar. Altın, gümüş ve inci gibi iki veya daha çok cinsten bilezik takıldığı zaman, o bilek ne kadar güzel olur. Ayrıca bir süre altın, bir süre gümüşten olan bilezikleri takmak da mümkündür. Dolayısıyla işaret edilen âyetler arasında çelişki yoktur.

«Rableri onlara temizleyici bir içki içirmiştir.» Bu temiz ve temizleyici içki, daha önce geçen, kâfûr ve Zencefîl karışımı olan içkilerden başka bir çeşittir. İçirme işinin Allah'a isnad edilmesi buna delâlet etmektedir. Bu içki, onların içlerini kandırma, aldatma ve kin gibi kötü huylardan ve eziyet veren şeylerden temizlediği ve içlerindeki pislikleri söküp attığı için *"temizleyici"* diye nitelenmiştir.

Eskilerden birisi şöyle demiştir: "Sehl b. Abdullah el-Ateme'nin peşinde namaz kıldım. *'Ve sekâhüm Rabbühüm şarâben tahûrâ'* âyetini okudu. Sanki bir şey emermiş gibi dudaklarını hareket ettirmeye başladı. Namazı bitirince: 'Sen okuyor musun yoksa içiyor musun?' denildi. 'Vallahi bu âyeti okurken,

---

10- Hadisi İbnü'l-Esîr *Câmiu'l-Usûl*'de zikretmiştir, 10/533. Bir başka rivayet şu şekildedir: *"Mülkünde iki bin yıllık mesafeye bakar, en uzak noktasını en yakın noktası gibi görür."* Bu, Tirmizî'deki bir riyavete yakındır.

onu içenin bulduğu lezzeti bulmasam okumazdım' dedi. "

22. «'**Şüphesiz bu,**» gördüğünüz çeşit çeşit ikramlar «**sizin için**» iyi amellerinize karşılık olarak verilmiş «**bir mükâfattır. Ameliniz**» halis niyetinizden ötürü «**makbul**» ve rızaya uygun «**olmuştur'**» denilir. Bu hitabın dünyadaki iyilere yönelik olması da câizdir. Böylece onların sevinç ve neşeleri artar. Nitekim cezaya çarptırılan birisine: "Bu senin yaptığın kötü amelinin karşılığıdır" denilse bu söz, onun acısını artırır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ
الْقُرْاٰنَ تَنْز۪يلًاۚ ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا
اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَص۪يلًاۚ ﴿٢٥﴾
وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَو۪يلًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا ثَق۪يلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ
خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ
تَبْد۪يلًا ﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِه۪ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪
سَب۪يلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًا
﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ۜ وَالظَّالِم۪ينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٣١﴾

23. Şüphesiz Kur'an'ı sana parça parça Biz indirdik.

24. Artık, Rabbinin hükmü için sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya nanköre itaat etme.

25. Sabah akşam Rabbinin adını an.

26. Gecenin bir kısmında O'na secde et. Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.

27. Şüphesiz onlar bu dünyayı seviyorlar, önlerindeki ağır günü bırakıyorlar.

28. Onları Biz yarattık, mafsallarını da Biz pekiştirdik. Dilediğimiz zaman yerlerine başka benzerlerini getiririz.

29. Şüphesiz bu bir öğüttür. Artık dileyen, Rabbine bir yol tutar.

30. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

31. Allah dilediğini rahmetine sokar. Zâlimler için ise, acı verici bir azap hazırlamıştır.

23. «Şüphesiz Kur'an'ı sana» öyle olmasını gerektiren önemli hikmetlere dayanarak **«parça parça»**, bölüm bölüm **«Biz indirdik.»** Âyet, müşriklere karşı bir reddir. Çünkü onlar, Kur'an'ın bir kehanet ve sihir olduğunu söylüyorlardı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Ben gerçek otoriteyim. Kesinkes diyorum ki bu, gerçekten vahiydir. Benim katımdan doğrulanmış, indirilmiştir. Onun için sen onların kınamasına üzülme. Şüphesiz sen doğru ve tasdik edilmiş peygambersin."

24. «Artık, Rabbinin» kâfirlere karşı sana yardım etmeyi geciktirme konusundaki **«hükmü için sabret.»** Çünkü övülen, hamdedilen sonuç ona aittir. İntikam işinde acele etme. Çünkü işler vakitlerine bağlıdırlar ve gelecek olan her şey yakındır. **«Onlardan»**, kâfirlerden **«hiçbir günahkâra veya nanköre»** yani onlardan hiçbirine **«itaat etme.»** Âyetin anlamı sonuç olarak şudur: "Seni kendine katılmaya çağıran hiçbir günahkâra ve küfürde aşırı giden, seni ona davet eden kâfire itaat etme."

25. «Sabah akşam Rabbinin adını an.» Yani her an onu anmaya devam et. "*Sabah akşam*" sözüyle devamlılık kastedilmiştir.

26. **«Gecenin bir kısmında»** yatsı namazından sonra gecenin bir bölümünde **«O'na secde et.»** O'nun için namaz kıl. Gece namazı daha külfetli ve ihlâsa daha uygun olduğu için âyette zarf (gecenin bir kısmında sözü) fiilden önce anılmıştır. Amellerin en efdali, en meşakkatli ve gösterişten en uzak ve halis olanıdır. İşte bunun için öyle ameller, ihtimama lâyık görülmüş, vakti önce zikredilmiştir.

«Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.» Yani teheccüd namazı kıl. O namaz, gecenin büyük bir bölümünde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vaciptir.

27. **«Şüphesiz onlar»**, Mekke kâfirleri **«bu dünyayı seviyorlar,»** onun lezzetlerine dalıyorlar. Onları küfre yönelten, hakka uymaktan uzak tutan işte budur. **«Önlerindeki ağır günü bırakıyorlar,»** terkediyorlar, ona hazırlık yapmıyorlar. Ağırlık, kendi başına duran cisimlerin özelliği olduğu halde, ağırlık ve zorluk bakımından ağır yüke benzediği için o gün *"ağır"* diye nitelenmiştir.

Âyet-i kerimede rüşvetçiler ve zalimler başta olmak üzere, dünyaya ve dünya nimetlerine bağlananlar için bir tehdit bulunmaktadır.

28. **«Onları»** bir nutfeden, başkası değil **«Biz yarattık, mafsallarını da Biz pekiştirdik.»** Yani mafsallarının bağını sinirlerle biz sağlamlaştırdık. Ta ki bununla ayakta durmak, oturmak, almak, vermek ve hareket etmek fiillerini kolayca yapabilsinler. Yaratan ve nimet veren varlığın hakkı, nankörlük edilmek değil, şükredilmektir.

Onları değiştirmeyi **«dilediğimiz zaman yerlerine başka benzerlerini getiririz.»** Yani onları helâk ettikten sonra yerlerine onların benzerlerini getiririz. Bunda hiçbir şüphe yok. O da öldükten sonra diriltmedir. Bir görüşe göre bundan maksat, onların yerine, Allah'a itaat edenleri getirmektir. Bu anlayışı, şu mealdeki âyet de te'yid etmektedir: *"Eğer Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, O size acıklı bir şekilde azap eder, sizin yerinize başka bir millet getirir..."* (Tevbe: 39)

Bu âyet, bir korkutma, göz dağı vermedir. Buradaki benzerlik şeklîdir. Dolayısıyla amel ve taat bakımından olan farklılık bu manaya aykırı değildir.

29. **«Şüphesiz bu»** saadeti elde etmek için mutlaka yapılması gereken **«bir öğüttür. Artık»** sevabına ulaştıracak bir araç edinmek **«dileyen, Rabbine bir yol tutar.»** Yani O'na ameliyle yaklaşır. Yahut da mana şöyle anlaşılabilir: "O günün şiddet ve ağırlığından kurtulmak isteyen, Rabbinin rızasına ulaştıran bir yol seçer. O da taattır."

30. «Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.» Bu, hakkı ortaya koymak ve yol edinmekte sadece kendi dilemelerinin yeterli olmadığını beyandır. Mana şöyledir: Siz istediğiniz her hangi bir vakitte yol tutmayı dileyemezsiniz ve buna gücünüz de yetmez. Bunu ancak Allah'ın dilediği bir vakitte yapabilirsiniz. Çünkü kulun dilemesinin, çalışıp kazanmaktan başka bir katkısı yoktur. Bu, Allah'ın dilemesine bağlıdır. Bu izah, kendisine kulun dilemesinin bağlı olduğu fiilinin müstakil bir dilek olmasa bile ihtiyari ve O'nun dileği ile olduğu gerçeğine aykırı değildir.

«Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.» İlimde ve hikmette son derece üstündür. Herkese lâyık olduğu şeyi yapar. Onlar için ancak, ilminin ve hikmetinin gereği olan şeyleri diler.

31. «Allah» rahmetine girmesini **«dilediğini rahmetine sokar.»** Onlar da, iradesini Allah'a doğru giden yola yöneltenlerdir. Öylelerini, kendilerini cennete götürecek olan iman ve taate muvaffak kılar. **«Zalimler için ise,»** -ki onlar, iradelerini yukarıda söylediğimiz istikametin tersine çevirenlerdir.- çok büyük **«acı verici bir azap hazırlamıştır.»**

Allah Teâlâ sûreyi, zalim kâfirlere dirilme ve haşr günü için hazırlanan azapla bitirdi. Bu çok güzel bir sondur. Çünkü bu görüş ve anlayış sahiplerine gizli kalmayacağı üzere, baş tarafa uygundur.

İnsan Sûresi'nin tefsiri ihsan sahibi Allah'ın yardımı ile tamamlandı.

MÜRSELÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 50 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا (١) فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا (٢) وَالنَّاشِرَاتِ
نَشْرًا (٣) فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا (٤) فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا (٥)
عُذْرًا اَوْ نُذْرًا (٦) اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ (٧) فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ
(٨) وَاِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ (٩) وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ (١٠)
وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ (١١) لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ (١٢) لِيَوْمِ الْفَصْلِ (١٣)
وَمَا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ (١٤) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (١٥)

1. Andolsun birbiri peşinden gönderilenlere,

2. Şiddetle eserek savuranlara,

3. Yaydıkça yayanlara,

4. Birbirinden iyice ayıranlara,

5-6. İster özür için olsun ister uyarı için, bir öğüt verenlere,

7. Size vadedilen şeyler mutlaka olacaktır.

8. Yıldızlar söndürüldüğü zaman,

9. Gök yarıldığı zaman,

10. Dağlar savrulduğu zaman,

11. Peygamberlere vakit tayin edildiği zaman,

12. Hangi güne ertelenmişti?

13. Hüküm verme gününe.

14. Hüküm gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

15. O gün yalanlayanların vay haline!

1. «Andolsun birbiri peşinden gönderilenlere.» Âyetteki gönderilenlerden murat meleklerdir. Melekler, birbirlerini takipte, atın yelesindeki kıla benzetilmişlerdir.(1) Yahut da maksat, at yelesi gibi birbirlerinin peşindeki cariyelerdir.

2. «Şiddetle eserek savuranlara.» Bu âyetteki *"asfen"* ve bundan sonraki âyetlerdeki *"neşran"* ve *"ferkan"* mastarları, fiilin anlamını kuvvetlendirmektedirler.

3. «Yaydıkça yayanlara.»

Allah Teâlâ önce işleri idare etmek, rızıkları yerlerine ulaştırmak, yağmurlar ve rüzgârlarda tasarruf etmek, gece gündüz kulların amellerini yazmak ve ruhları kabzetmek gibi işleri yapmak üzere gönderdiği meleklerden bir tâifeye yemin etti. Sonra da vahiy indirirken havada kanatlarını yayan veya şeriatleri yayan, hak ile bâtılın arasını ayıran, peygamberlere zikri veren diğer bir grup meleklere yemin etti.

4. «Birbirinden iyice ayıranlara.» Yani hak ile bâtılı ayıran meleklere.

5-6. «İster» Hakka uymaları için dünyada ve ahirette kendilerine mazeret olsun diye hak ehline **«özür için olsun ister»** hakka uymamaları sebebiyle bâtıl ehline **«uyarı için, bir öğüt verenlere.»**

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Hiç kimsede, bana bir elçi gelmedi diyebileceği bir kanıt olmaması ve onları Allah'ın azabından korkutmak

---

1- Âyette geçen *"urfen"* kelimesi, yele anlamına gelir. Kelime ile izah arasındaki ilgi bu mânâdan dolayıdır. (Mütercim) için Allah'tan yaratıklara özür bildirmektir."

İbn Abbas (r.a.) bu âyetteki "*uzran ev nüzran*" kelimeleri ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Allah Teâlâ: 'Ey Âdemoğlu! Ben sizi sırf hatırlatmak veya günahlarınızı bağışlamak veya hatalarınızı onunla örtmek için hastalandırıyorum. Rabbiniz bu hastalığın size çok şiddetli olduğunu şüphesiz bilir. Ben bu konuda size itizarda bulunuyorum,' der."

7. **«Size vadedilen şeyler mutlaka olacaktır.»** Bu âyet, bundan önceki âyetlerdeki yeminin cevabıdır. Anlamı şudur: Kıyametin geleceğine dair vadedildiğiniz şey şüphesiz olacaktır. Vadedilen, kıyametin gelecek oluşudur. Çünkü bu âyetten sonra gelecek âyetlerde anlatılanlar kıyamet gününün alâmetleri ve bedbahtlar için delillerinin meydana gelmesidir.

8. **«Yıldızlar söndürüldüğü»**, kendileri mahvedilip, yok edildiği **«zaman.»** Bu mânâ: "*Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman...*" (İnfitar: 2) âyetine uygun düşmektedir. Ya da maksat, "Işıkları giderildiği zaman" dır. Önceki mânâ daha uygundur. Çünkü ışık kelimesinin gizlenmesi için hiçbir sebep ve ihtiyaç yoktur. Anlam ikinci izaha uygun olsa idi, ışık açıkça söylenirdi. "*Zaman*" anlamındaki "*iz*" edatının cevabı anılmamıştır. Takdiri şu şekildedir: "Yıldızlar söndürüldüğü zaman sizin vadolunduğunuz şey meydana gelmiş demektir." Veya: "Yıldızlar söndürüldüğü zaman tekrar diriltilecek ya da yaptıklarınıza karşılık cezalandırılacaksınız." Yukarıdaki "*Size vadedilen şeyler mutlaka olacaktır*" âyeti bu takdire delâlet etmektedir.

9. **«Gök»** Allah'ın korkusundan dolayı **«yarıldığı»** aralarında yarıklar oluştuğu, açılıp kapılar meydana geldiği **«zaman.»** Daha önceden orada herhangi bir yarık yoktu. "*...Onda hiçbir çatlak yoktur.*" (Kâf: 6) âyeti bunu bildirmektedir.

10. **«Dağlar savrulduğu»**, kalburda elenen tane gibi olduğu **«zaman.»** Bu sözün bir benzeri de "*Dağlar paramparça olduğu zaman*" (Vâkıa: 5) âyetidir.

11. **«Peygamberlere»** ümmetlerine şahitlik etmeye gelecekleri **«vakit tayin edildiği zaman.»** Ve kıyametin alâmetlerinden peygamberlerin ümmetleri için geldikleri vakit, kendilerine "Şehadet için geliniz, şüphesiz onun zamanı geldi" denilir.

12. **«Hangi güne ertelenmişti?»** Peygamberlere ait işler yani onların

toplanması ve getirilmesi ne zamâna tehir edilmişti? Allah Teâlâ bir başka âyette: "*Allah'ın peygamberleri topladığı gün...*" (Mâide:109) buyurulmaktadır. Bundan maksat, o günü yüceltme ve korkusundan hayrete düşürmektir.

13. «Hüküm verme gününe.» O gün, yaratıklar arasında hesapların görülüp ayrıldığı, hakların ödendiği, iyi ile kötü arasında hüküm verildiği gündür.

14. «Hüküm gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?» Onun ne ve nasıl olduğu konusunda seni bilgilendiren nedir? Çünkü sen onun bir benzerini görmedin. Aynı şekilde senden önce kimse onun şiddetini görmedi ki sen ondan duymuş olasın. Bir önceki âyette "*hüküm günü*" geçtiği ve sonraki âyette bu terkibin yerini tutan bir zamir yeterli olduğu halde o günün dehşetinin fazlalığını belirtmesi için, tamlama tekrarlanmıştır. Zira maksat, hüküm gününün açık ve korkunç bir gün olduğunu, onun kadrinin takdir edilemeyeceğini, gerçeğine vâkıf olunamayacağını belirtmektir. Hüküm günündeki şeylerden eşsiz bir şeyi açıklamak değildir.

15. «O» korkunç **«gün»** Allah'ın yaratıklar arasında hüküm vereceği günü **«yalanlayanların vay haline!»** Yani o gün helâk ve felâket onlar için sabittir. "*Vay haline*" diye ifade ettiğimiz "*veyl*" kelimesinin asıl mânâsı, helâk etmek anlamındaki "*ihlâk*" tır. Kimilerine göre ise "*veyl*" cehennemde bir vadidir. Oraya dağlar düşse hararetinden anında erir.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾
كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾
أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ
﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾

أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا (٢٦) وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ
مَاءً فُرَاتًا (٢٧) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (٢٨) اِنْطَلِقُوا إِلَى مَا
كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (٢٩) اِنْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ (٣٠)
لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ (٣١) إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ
(٣٢) كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ (٣٣) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (٣٤)

16. Biz öncekileri helâk etmedik mi?

17. Sonra geridekileri de onların peşine takacağız.

18. Biz günahkârlara işte böyle yaparız.

19. O gün yalanlayanların vay haline!

20. Biz sizi değersiz bir sudan yaratmadık mı?

21-22. Onu, belli bir süreye kadar sağlam bir yerde yerleştirdik.

23. Biz bunu takdir ettik. Ne güzel takdir ediciler(iz.)

24. O gün, yalanlayanların vay haline!

25. Biz yeryüzünü toplantı yeri yapmadık mı?

26. Hem dirilere, hem de ölülere.

27. Orada yüce dağlar yaratmadık mı? Size tatlı su içirmedik mi?

28. O gün yalanlayanların vay haline!

29. Haydi yalanlamış olduğunuz şeye gidin.

30. Haydi üç kola ayrılmış gölgeye gidin.

31. O, ne gölgelendirir, ne de alevden korur.

32. O, saray gibi kıvılcımlar atar.

33. Sanki onlar sarı birer erkek devedirler.

34. O gün yalanlayanların vay haline!

16. «**Biz**» Nuh, Âd, Semûd kavimlerini ve Hz. Muhammed'den evvelki diğer helâk edilen «**öncekileri helâk etmedik mi?**» Bu, onların hüküm gününü yalanlamaları sebebiyledir.

17. «**Sonra geridekileri de onların peşine takacağız.**» Geridekiler, Rasûlüllah'ın peygamber olarak gönderilmesinden sonra gelen, küfürde ve yalanlamada önceki kâfirlerin yolunu izleyenlerdir. Yani Biz onları, helâk etme konusunda öncekilere tâbi kılarız.

Bu âyet, önceki söz üzerine bağlanmış değildir. Çünkü atıf, mânânın şöyle olmasını gerektirir: "Biz öncekileri helâk ettik. Sonra da helâk etme konusunda sonrakileri onlara tâbi kıldık." Ama mânâ bu değil. Çünkü sonrakiler henüz helâk edilmemişlerdir. Bu yüzden ikinci âyetin fiili olan *"nutbiuhum"* kelimesi, meczûm değil, merfu olmuştur. Bu söz, Mekke kâfirleri için bir tehdittir.

18. «**Biz günahkârlara işte böyle yaparız.**» Yani tüm günah işleyenlere, Bizim sünnetimiz böyle işler.

19. «**O gün**» Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini «**yalanlayanların vay haline!**» Bu âyet, daha önce geçen aynı anlamdaki âyetin tekrarı değildir. Çünkü önceki ahiret azabı ile ilgili idi. Bu ise dünya azabı ile ilgilidir.

Bürhânü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu anlama gelen âyet, bu sûrede on defa tekrarlanmıştır. Çünkü her biri, öncekinin aynı olmayan başka başka âyetlerden sonra zikredilmiştir. Dolayısıyla bu, hoş olmayan bir tekrar değildir. Eğer tekrarlanmasaydı, o zaman kimileri için tehdit bulunurken, kimileri için bulunmayacaktı."

Bu sûredeki aynı âyetin tekrarının, Arapların âdeti üzere bir tekrar ve uzatma olduğu da söylenmiştir. Çünkü teşvik ve sakındırma konularında istenileni elde etmekte sözü uzatmak, kısa tutmaktan daha iyidir. Zira açıktır ki her bir fert kendi içinde, tekrarın bir etkisini bulur.

20. «Biz sizi» kudretimizle **«değersiz bir sudan»** hor görülen, pis bir meniden **«yaratmadık mı?»** Meninin değersizliği, onun azlığı ve hakirliğidir.

21-22. «Onu,» meniyi, Allah'ın doğum için takdir ettiği **«belli bir süreye kadar»** -bu süre dokuz ay ya da biraz çoktur.- **«sağlam bir yerde»,** rahimde, yani annenin karnındaki bir kapta **«yerleştirdik.»** Âyetteki "*karar*" istikrar yeri, "*mekîn*" de sağlam, muhkem yer, demektir. Buna göre mânâ: "Biz meniyi sağlam bir yerde yerleştirdik. Her türlü tehlikeden sâlim ve korunmuştur, şeklinde olur.

23. «Biz bunu takdir ettik.» Maksat, onu yaratmayı, organlarını, renklerini, ana rahmindeki kalış müddetini ve hayatını takdirdir. Bu kelime, bazılarınca da anlaşıldığı gibi, "gücü yetti" anlamına gelebilecek şekilde "kadera" şeklinde harekelenmiştir. Ama, doğrusu "*takdir etti*" anlamında oluşudur. Nâfî ve Kisâî'nin kıraatleri (okuma tarzları) da bu anlamı te'yid etmektedir.

Biz **«ne güzel takdir ediciler (iz).»** İbnü Mes'ud bu âyeti bizim anladığımız şekilde anlamıştır. Ayrıca "Bizim buna, yani onu böyle değersiz bir maddeden istediğimiz gibi yaratmaya ve şekil vermeye gücümüz yeter" şeklinde anlaşılması da caizdir. Âyetin *"fe ni'me'l-kâdirûn"* bölümü de bu anlayışa güç vermektedir. Bu açıklamaya göre son bölüm şöyle anlaşılmalıdır: "Biz ne güzel güç yetireniz. Onu kendi gücümüzle yarattık ve en güzel şekle soktuk."

24. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Ebu'l-Leys'e göre bu "ilk yaratılışı bilip de, ikinci yaratmayı inkâr edenlere şiddetli azap var," anlamındadır.

25. «Biz yeryüzünü toplantı yeri yapmadık mı?» Allah onlara önce enfüsî yani insanın kendi nefsi ve vücudu ile ilgili nimetlerini tanıttı. Çünkü onlar asıl gibidirler. Sonra peşinden âfâkî yani insanın etrafındaki nimetlerini zikretti. Âyetteki "*kifâten*" kelimesi, birbirine katılıp sıkışarak toplanılacak yer demektir.

26. «Hem dirilere, hem de ölülere.» Diriler yerin üstünde, sayılamayacak kadar çokturlar, ölüler de altındadırlar. Bu özelliğinden dolayı anneye benzetilerek yeryüzüne "anne" denilmiştir. Çünkü anne, evlâdını bağrına basıp barındırdığı gibi, yer de ölü olsun diri olsun insanları sinesinde barındırmaktadır.

27. **«Orada yüce»**, sabit **«dağlar yaratmadık mı?»** Orada nehirler ve kaynaklar yaratmak suretiyle **«size tatlı su içirmedik mi?»** O suyu size içecek kıldık, onu içme imkânı verdik. Ebu'l-Leys bu âyetin, gökten ve yerden size tatlı su içirmedik mi, anlamında olduğunu söylemiştir.

28. **«O gün,»** bu gibi büyük nimetleri **«yalanlayanların vay haline!»** Bu âyette "*veyl*" den murat, cehennemdeki vadidir.

29. **«Haydi»** dünyada **«yalanlamış olduğunuz şeye»**, azaba **«gidin.»** Yani o gün, yalanlayanlara azarlanarak ve başlarına kakılarak "*gidiniz*" denilir. Bunu söyleyenler cehennem görevlileri ve zebânîlerdir.

30. **«Haydi üç kola ayrılmış gölgeye»** yani cehennem ateşinin gölgesine **«gidin.»** Bu, "*Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar,*" (Vâkıa: 43) âyetinde bildirilen mânâya benzemektedir. Gölgenin üç kola ayrılmasından murat, büyük dumanlarda görülen bölünmedir. Bu ifade şu şekilde de açıklanmıştır: "Cehennemden bir dil çıkar ve her tarafı kaplayan bir duman gibi kâfirlerin üzerini kaplar. O dumandan üç parça meydana gelir ve hesapları görülünceye kadar onları gölgeler. O esnada mü'minler ise arşın gölgesindedirler."

Kâfirleri böyle bir azaba uğratan şey, beyindeki nefsin gerçekleri anlamasına engel olan şeytânî vehim kuvveti ve nefsin ilâhî niteliklerle nitelenmesini engelleyen hayvanî yırtıcı gazap kuvvetidir. Bundan dolayı bir bölüm, kâfirin üstünde, bir bölüm sağında, bir bölüm de solundadır.

İnsanda görünen bütün bozuk inançlar ve bâtıl ameller, işte bu üç kuvvetten; vâhime, gadabiyye ve şeheviyye kuvvetinden doğar. Bu üç şey, insandan meydana gelen âfetlerin tümünün kaynağı olunca o güçlere göre çeşitli azaplar ortaya çıkar.

31. **«O, ne gölgelendirir»**, sıcağa karşı gölgelemez. Anılan gölgenin, cehennem sıcağından gölgelemeyen bir gölge olarak nitelendirilmesi, onları kaplayan azaba gölge denilmesi, kendileri ile alay içindir. Çünkü gölge insanı sıcağın şiddetine karşı korur, serinliği ve esintisinden yararlanılır. Onlara gölgeye girmelerinin emredilmesi, gölgenin serinliğinden istirahat etmeleri şöyle dursun, içinde bulundukları azabı ve harareti iyice artırır.

«Ne de alevden korur.» Yani onları dünya sıcağından korumadığı gibi cehennem alevinin hararetinden de korumaz.

32. «O» kollar, herbiri **«saray gibi»** büyük **«kıvılcımlar atar.»** Kıvılcım, ateşten çıkan ve yıldızlar gibi sağa sola uçuşan parçacıklardır. Saray da, yüksek binadır. Kıvılcımların tümü, her bir parçasına itibarla saraya benzetilmişlerdir. Saray anlamındaki "*kasr*" kelimesi, aynı zamanda bol odun mânâsına da gelir. Bundan dolayı İbn Abbas âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlar, parçalanmış büyük tahta parçalarıdır. Biz tahtaları üçer arşın kadar keser ve kış için istif ederdik. Adına da "*kasr*" derdik."

Cehennemin ateşi ve dumanı böyle olunca, cehennemliklerin halinin ne olacağını sen düşün!

33. «Sanki onlar», kıvılcımlar **«sarı birer erkek devedirler.»** Kıvılcımlar önceki âyette büyüklük açısından saraya, bu âyette de renk ve çokluk açısından erkek develere benzetilmişlerdir.

el-Müfredât isimli eserde bu âyet izah edilirken "*sufrun*" kelimesinin "sarı" anlamındaki "*asfar*" kelimesinin çoğulu olabileceği gibi madenlerden çıkartılan tunç anlamına da gelebileceği ifade edilmiştir. Bu anlamdan olmak üzere bakıra da "*sufr*" denilmiştir.

34. «O gün» kıyamet gününün felâketlerini **«yalanlayanların»** ve asîlerin **«vay haline!»**

هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ
﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا
يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٤٤) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
(٤٥) كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ (٤٦) وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (٤٧) وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
(٤٨) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (٤٩) فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (٥٠)

35. Bugün, konuşamayacakları gündür.

36. Onlara özür dilemeleri için izin de verilmez.

37. O gün, yalanlayanların vay haline!

38. Bu, ayırdetme günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya topladık.

39. Eğer bir hileniz varsa onu Bana yapın.

40. O gün yalanlayanların vay haline!

41. Şüphesiz takvâ sahipleri gölgelerde ve pınarların başlarındadırlar.

42. Ve canlarının çektiği meyveler arasındadırlar.

43. İşlediğiniz amellere karşılık âfiyetle yeyiniz, içiniz.

44. İşte Biz iyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız.

45. O gün, yalanlayanların vay haline!

46. Yeyin, birazcık faydalanın. Şüphesiz siz suçlularsınız.

47. O gün, yalanlayanların vay haline!

48. Onlara: "Rükû edin" denildiği zaman rükû etmezler.

49. O gün, yalanlayanların vay haline!

50. Artık onlar bundan sonra hangi söze inanacaklar?

35. «Bugün, konuşamayacakları gündür.» Onların cehenneme girecekleri vakte işarettir. O zamandan önce soru, cevap ve hesap bittiği için hiçbir şey konuşamayacaklardır. Ayrıca kıyamet günü çok uzun bir gündür. Onun bazı vakitlerinde konuşamayacaklardır. Bazı vakitlerinde de konuşabilecekleri bölümleri vardır. Bu bölümlerin herbirine gün denilir. Yahut da maksat, onlar kendilerine fayda verecek hiçbir şey konuşmayacaklarıdır.

Kâşânî: "Konuşma âleti bulunmadığı ve ağızlarındaki mühürler sebebiyle konuşmalarına izin verilmediği için konuşamazlar," demiştir.

Başka bir bilgin; şiddetli hayret ve kuvvetli dehşetlerinden dolayı konuşamadıklarını söyler. Ebû Osman'ın görüşü de şudur: "Onları, Rabbanî heybet ve günahlarından utanma, susturmuştur."

36. «Onlara özür dilemeleri için izin de verilmez.» Yani onlar için izin de, özür de yoktur. Çünkü eğer onlar için özür olsaydı reddedilmezlerdi. Zaten Rabbinden yüzçevirenin, O'nun nimetlerini inkâr edenin ne mazereti olabilir ki?

37. «O gün,» bu haberleri ve kesinlikle Allah'tan gelen şeyleri **«yalanlayanların vay haline!»**

38. «Bu,» ahvaline ve dehşetine şahit olduğunuz gün, hak ile bâtılı **«ayırdetme günüdür.»** Ey Muhammed ümmeti! Biz **«sizi ve önceki»** ümmet **«leri bir araya topladık.»** Toplama işi, ayırmayı beyan etmek içindir. Çünkü haklı ile haksızın arasını ayırmak ancak hepsini birayaya toplamakla mümkündür. O halde tümünü birarada hazır etmek icabeder.

39. «Eğer» azabı kendinizden uzaklaştıracağınız **«bir hileniz»**, çareniz **«varsa onu Bana yapın.»** Görünen o ki, bu hitap Allah Teâlâ tarafından kâfirlere yöneltilmiştir. Bilindiği gibi hile, kandırmak, tuzak kurmak, çare bulmak gibi anlamlara gelir. Âyetin anlamı şudur: "Gücünüz yetiyorsa kendiniz için bir çare bulunuz ve azabımdan kurtulunuz. Çünkü taklid ettiğiniz ve peşlerinden gittiğiniz herkes orada hazır olacaktır.

Bu emir, onların dünyada mü'minler için kurdukları tuzaklara karşılık, bir âciz bırakma ve azarlama hitabıdır. Yine dünyada çeşitli hilelerle ve karıştırmalarla kendilerine ait hakları koruyup, insanların haklarını iptal ettikleri için bir azarlamadır. Allah Teâlâ onların hile yapmaktaki aczlerini göstermek için anılan azarlama ve horlama yoluyla *"Eğer bir hileniz varsa onu Bana* *yapın,*" buyurmuştur.

40. «O gün yalanlayanların vay haline!» Çünkü azaptan kurtuluş için bir çarenin olmadığı meydana çıkmıştır.

41. «Şüphesiz takvâ sahipleri», küfürden ve yalanlamaktan kaçınanlar, gerçek anlamdaki **«gölgelerde...»** Sözün mutlak oluşu buna delâlet eder. Bazılarına göre ise bu ifade onların, cennetlerindeki meyve ağaçlarının altında olacaklarını ifade etmektedir.

Bana göre onların gölgede olmaları, büyük bir rahatlık içinde olmalarından kinayedir. Çünkü gölge istirahat içindir. "*...Biz onları koyu bir gölgeye koyarız.*" (Nisâ: 57) âyeti ve benzerleri de aynı anlamdadır. Allah Teâlâ gölgeyi, gönülleri teşvik için zikretmiştir. Çünkü yeryüzünde suyu, ağaçları ve gölgeleri az olan sıcak bölgelerden yaşayanlar vardır.

«Ve» onlardan susuzluğu giderecek **«pınarların başlarındadırlar.»**

42. «Ve canlarının çektiği», temenni ettikleri çeşit çeşit **«meyveler arasındadırlar.»** Onları yerler, ama aç oldukları için değil, zevk olsun diye. Özetle onlar yalanlayanların aksine çeşitli refahlar ve nimetler içersindedirler.

43. «İşlediğiniz amellere karşılık âfiyetle yeyiniz, içiniz» denilir onlara. Yani, cennetin nimetlerinden ve meyvelerinden âfiyetle yeyiniz. Suyundan ve içkilerinden âfiyetle içiniz. Bunun için ne bir sınır var, ne de yeyip içmekten dolayı bir sıkıntı. Bunlar sizin dünyada iken oruç başta olmak üzere işlemiş olduğunuz sâlih amelleriniz sebebiyledir.

Bu âyetteki emir, onlardan rızayı ve onlara karşı muhabbeti göstermek için ikram emridir.

44. «İşte Biz» inançlarında ve amellerinde **«iyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız.»** Ondan daha aşağı bir mükâfat yoktur.

45. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Çünkü düşmanları bu bol sevaba nail oldular. Onlar ise şiddetli ve ebedî azapta kaldılar.

46. «Yeyin, birazcık» veya kısa bir süre **«faydalanın.»** Yani ecelleriniz gelinceye kadar kısa bir süre yaşayınız. Çünkü dünyanın vakti de metâı gibi kısadır. **«Şüphesiz siz suçlularsınız.»** Kâfirlersiniz, azabı hakedenlersiniz.

47. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Çünkü az bir yararlanma karşılığında kendilerini ebedî azaba sürüklediler.

48. «Onlara» yani yalanlayanlara: **«'Rükû edin'»** Allah'a itaat edin, boyun eğin. Vahyini kabul etmek ve dinine uymak suretiyle tevazulu olun, bu kibirlenmeyi bırakın. Bu mânâları ifade eden kelime âyette *"ırkeû; rükû edin"* şeklindedir. Çünkü birisi için rukûa ve secdeye varmak onun için tevazu ve onu tazimdir, yüceltmedir. -Secde, tevazu ve tazim bakımından rukûdan daha üstündür. Bu yüzden "Allah'tan başkası için secde etmek, ibadet maksadıyla olursa küfürdür, tazim maksadıyla olursa çok büyük tehlikedir" denilmiştir.- **«Denildiği zaman rükû etmezler.»** Allah'tan korkmazlar ve bu emre uymazlar. İçerisinde oldukları kibirde ısrar ederler.

Bu âyet, şu şekilde de açıklanmıştır: Namaz kılmakla veya rukû etmekle emrolundukları zaman, onu yapmazlar. Çünkü rivayet edilmiştir ki bu âyet Hz. Peygamber (s.a.v.) Sakîflilere namazı emrettiği zaman inmiştir. Onlar Rasûlüllah'ın emrine karşılık: "Biz yere kapanmayız ve rukûda durmayız. Çünkü o bize ardır" demişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Rükû ve secdesi olmayan dinde hayır yoktur"* buyurmuştur. Araplar cahiliye döneminde putlara secde ediyorlardı ama rükû etmezlerdi. Dolayısıyla rükû, Müslümanların namazlarının alâmetlerinden olmuştur.

49. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Onlar için helâk ve felâket vardır.

50. «Artık onlar bundan», iki cihanın haberlerini gayet muciz ve güzel bir şekilde bildiren kesin deliller ve yüksek kanıtlar üzerine kurulmuş olan Kur'an'dan **«sonra hangi söze»**, habere **«inanacaklar?»** Yani tüm bu haberleri bünyesinde toplayan Kur'an'a inanmayınca hangi kitaba inanacaklar?

Sûre, kâfirler için olan hayretle son buldu. Çünkü soru, hayret ifadesi içindir. Allah Teâlâ, kâfirlerin, i'câz (âciz bırakma) derecelerinin en üstünde, belâğat ve fesâhat mertebelerinin zirvesinde olması açısından hak dinin hakikatine götüren kesin ve açık delillere bağlanmadıkları için inat ve azgınlığın zirvesinde olduklarını beyan etti.

Allah'ın yardımıyla Mürselât Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

NEBE' SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 40 âyettir.

Bu sûre Yrd. Doç Dr. H. Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ① عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ② الَّذِي هُمْ فِيهِ
مُخْتَلِفُونَ ③ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ④ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ⑤
أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ⑥ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ⑦

1. Biribirlerine hangi şeyden soruyorlar?

2. Büyük haberden mi?

3. Ki onlar, onda ayrılığa düşmüşlerdir.

4. Hayır! Anlayacaklar!

5. Yine hayır! Onlar anlayacaklar!

6-7. Biz yeryüzünü bir beşik, dağları da birer kazık yapmadık mı?

1. Mekke ahâlisi «**Biribirlerine hangi**» büyük «**şeyden soruyorlar?**» *"Amme"* nin aslı; *"an mâ"* dır. Gunnede müşterek oldukları için nun mîm'e idğam edilmiş, *"ammâ"* olmuştur. Sonra "lime" ve "bime" de olduğu gibi elif hazfedilmiştir. Çünkü onlar da aslında; "limâ" ve "bimâ" dır. Bu da, ya istifham olanı ile başka şey olan *"mâ"*yı ayırmak için, yahut da çok kullanıldığından ötürü hafiflik içindir. Buradaki belirsizlik ya sorulan şeyin önemi ve dehşetine ya da alışılmış cinslerin sınırından çıkıldığına işâret içindir. Soru ise hakiki mânâsında olmayıp, sadece ta'zîm içindir. Mânâsı ise: "Hangi büyük şeyden?" demektir.

Mekkeliler biribirlerine öldükten sonra dirilmekten, haşirden soruyorlar inkâr ve alay ederek bu konulara fazla dalıyorlardı.

2. «Büyük haberden mi?» *"Nebe"*, önemli haber demektir. Sanki; "hangi şeyden biribirlerine soruyorlar? Onu size haber vereyim mi?" deniliyor. Sonra cevap olarak da; "insanların ilim dairesinin dışında kalan büyük haberden" deniliyor.

Bu, Allah Teâlâ'nın: *"...'Bu gün hükümranlık kimindir?' denir. Hepsi: 'Kahhar olan Allah'ındır.' derler."* (Gâfir:16) âyetindeki üslûbuna benziyor. Ve bu üslup iyice anlamaya ve izaha daha yakındır.

3. «Ki onlar, onda ayrılığa düşmüşlerdir.» Bu cümle, haberin, "büyük" olarak nitelenmesinden sonra önemini pekiştirmek için başka bir sıfatıdır. Yani: Onlar o husustaki ihtilâfta sabittirler, demektir.

O haberin imkânsız olduğuna kesin inananlardan bir kısmı: *"Hayat, sadece dünya hayatından ibarettir. Bir kısmımız ölürken, bir kısmımız da doğar ve biz yeniden diriltilecek değiliz."* (El-Mü'minûn: 37) derler.

Bir kısmı da onu kabul ederler ama ilâhlarının kendilerine şefaat edeceklerini zannederler. Nitekim: *"...Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir..."* (Yunus: 18) derler.

Şüpheciler de derler ki: *"...'Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak bir takım tahminlerde bulunuyoruz. Onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.'"* (Câsiye: 32)

4. «Hayır! Anlayacaklar!» Bu bir reddetme ve tehdittir. Yani, yeniden diriltilme işi, inkâr edilecek ve hakkında şüphe edilecek şey cinsinden değildir ki, ondan birbirbirlerine soruyorlar. Bilecekler ki; birbirlerine sordukları o şey haktır, kimse ona engel olamaz; vuku bulacaktır, onda şüphe yoktur; kesindir, onda şek yoktur.

5. «Yine hayır! Onlar anlayacaklar!» Red ve tehdidin tekrarıdır. Kuvvet ve çetinlikte mübalâğa içindir. Mânâsı: İçinde bulundukları durumdan vazgeçsinler; çünkü onlar, kendilerine azap ve ceza geldiğinde yakında işin gerçeğini bilecekler.

6-7. «Biz yeryüzünü» onlar için **«bir beşik,»** yapmadık mı? Hak olduğunu dile getiren bazı delliler saymak suretiyle kendisinden sorulan "haber"in gerçekliğini belirtmek için getirilmiş bir başlangıç cümlesidir. Buradan anlaşıldığı üzere kendisinden sorulan şey, öldükten sonra dirilmektir; yoksa Kur'an ve Peygamber (s.a.v.)'in nübüvveti değildir.

Hemze, ikrâr içindir. *"Mihâd"*: Beşik ve döşek anlamındadır. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Tıpkı kişinin sergisi üzerinde dilediği şekilde bir ucundan öbür ucuna hareket ettiği gibi, yeryüzünü üzerinde rahatça hareket edebileceğiniz yayılmış bir sergi yapmadık mı?"

Döşek anlamındaki kelimenin çoğul olarak gelmesi, köyler, ülkeler ve daha başka şeylerden oluşan yeryüzündeki mekânların çeşitliliği ve bir kısmını ziraat alanı, bir kısmını yerleşim yeri vb. yapmak suretiyle yeryüzünü çeşitli şekillerde kullanmaktan dolayıdır.

"*Mihâd*" kelimesi, çocuğun beşiğine benzetilerek "mehden" olarak da okunmuştur. Beşik, çocuk için hazırlanan ve üzerinde uyuduğu şeydir.

«Dağları da birer kazık yapmadık mı?» Dağların yeryüzüne birer kazık yapılmasından murat, sağlam bir şekilde tesbit edilmesidir. Tıpkı evin sütunlarla, direklerle tesbit edilmesi gibi. Tâki, sâkin dursun ve üzerindekiler sallanmasınlar. Bu, edebî bir benzetme türüdür.

"*Evtâd*" kelimesi, veted'in çoğuludur. O da tahta ve benzeri şeylerden; sallanan, hareket eden şeylerin sağlamlaştırıldığı, sabitleştirildiği şeydir. Şayet, "Allah'ın irade ve kudreti sabitleştirmede yeterli değil midir?" denirse, cevaben derim ki: Evet yeterlidir. Ancak O, sebepleri yaratandır. Bu da O'nun kudretinin kemalindendir.

وَخَلَقْنَاكُمْ
أَزْوَاجًا (٨) وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (٩) وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ
لِبَاسًا (١٠) وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا (١١) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا
شِدَادًا (١٢) وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا (١٣) وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ
مَاءً ثَجَّاجًا (١٤) لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا (١٥) وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا (١٦)

8. Sizi çift çift yarattık.

9. Uykunuzu bir dinlenme kıldık.

10. Geceyi bir örtü yaptık.

11. Gündüzü de geçim temin etme zamanı kıldık.

12. Üstünüzde yedi kat sağlam gökyüzü bina ettik.

13. Isı ve parlak ışık veren bir kandil yarattık.

14-16. (Size) tohumlar, bitkiler, ağaçları sarmaş dolaş olmuş bağlar ve bahçeler yetiştirmek için üstüste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.

8. «Sizi çift çift yarattık.» *"Ve halaknâkum"*, *"lem"* ile olumsuzlaşan muzari (elem nec'al) üzerine atıftır. Âyetteki *"Ezvâcen"* kelimesi, iki sınıftan her birinin diğerine ısınması, muâşeret ve geçim işinin düzene girmesi ve üreme işinin gerçekleşmesi için sizi sınıf sınıf, erkek ve dişi olarak yarattık, demektir.

"*Zevc:*" İster hayvan ister başka şey olsun, çift olan iki arkadaştan herbirine denir. Mest ve takunya gibi iki şeye *"zevc"* değil, bilakis *"zevcân"* denir. Her halde bu, diğerinin yerine, iki şıktan birisiyle yetinme kabilindendir. Kadın için Arapçada *"zevce"* demek edebî değildir. Hem koca, hem de kadın için eş anlamında "zevce" kelimesi kullanılır. Çünkü Allah Teâlâ: *" Yâ Âdem üskün ente ve zevcüke'l-cennete = Ey Âdem! Sen ve zevcin (eşin) cennette yerleşin..."*(Bakara: 35) buyurmuştur. İster benzeri olsun, ister zıt olsun, bir başkasıyla bitişik olan her bir şeye *"zevc"* denir.

9. «Uykunuzu bir dinlenme kıldık.» Uyku, kendisine doğru yükselen buhar nemleri nedeniyle beyin sinirlerinin gevşemesi, kendisini salıvermesidir. *"Dinlenme"* diye ifâde ettiğimiz *"Sübât"* Sebt'ten gelir. O da kesmek demektir. "Yevmü's-sebt" (cumartesi günü) buradan gelir. Çünkü o gün İsrailoğulları işten kesilirler, çalışmazlar.

Uyku, iki ölümden birisidir. Nitekim Allah Teâlâ: *"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır..."* (Zümer: 42) buyurmuştur. Bu da ikisi arasında, yaşama hükümlerinin kesilmesi hususunda tam bir ortaklık olmasından ötürüdür. Yani, denmek istenen şudur: Sizin uykunuzu kesilen ve devâm etmeyen ölümün bir türü kıldık. Çünkü, rûhun ışığı sadece bedenin zâhirinden kesilir. Bu itibarla, uykuya ölümün kardeşi denilmiştir.

İhtiyaç miktarında uyku, büyük bir nimettir. Uykuya, *"dinlenme"* denilmiştir ki, bunun mânâsı, hayvanî güçleri rahatlatmak ve yorgunluğu gidermek için his ve hareketten alâkayı kesmek demektir. Yakında öğreneceğin gibi birinci izah, makama daha uygundur.

10. Uyuma vakti olan **«geceyi bir örtü yaptık.»** *"Örtü"* mânâsı, elbise anlamındaki *"libâs"* kelimesi ile ifade edilmiştir. "Elbiseyi giydi" cümlesi, onunla örtündü demekir. İnsanı çirkin şeylerden örten her bir şey *"libas"* kılınmıştır. O nedenle kadın, kocasının kötülükler işlemesine mani olduğunda, onu kötülüklerden alıkoyduğundan ötürü kocası için bir örtü, ayrıca koca da kadın için bir örtü kılınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbise gibisiniz..."* (Bakara: 187) Temsil ve benzetme yoluyla takvâ da örtü sayılmıştır. Korku ve açlık da, temsil ve teşbih yoluyla örtüyü tasvir ederek örtü sayılmıştır Nitekim derler ki: "Fülan fakirlik zırhını, açlık libasını giydi." Bu âyetin mânâsı: Gece öyle bir libastır ki, sizi karanlığıyla örter. Tıpkı elbisenin sizi örttüğü gibi. Nitekim şair şöyle der:

Gece, aşıklar için bir örtüdür
Keşke onun vakitleri devam etseydi.

11. Allah Teâlâ, geceyi, ölüm sayılan uykunun zamanı kılmıştır. Tıpkı **«gündüzü de geçim temin etme zamanı kıldık»** âyetinde hayat diye tabir edilen gündüzü uyanıklık zamanı kıldığı gibi.

"Geçmi temin etme zamanı" yani geçim zamanını, ölümün kardeşi olan uykunuzdan diriltildiğiniz zamanı kıldık. Allah Teâlâ'nın; *"O, geceyi sizin için elbise, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılıp çalışma zamanı yaptı."* (Furkân: 47) âyetinde de bu mânâ vardır. Bu âyetle, *"Uykunuzu bir dinlenme zamanı kıldık"* (Nebe': 9) âyeti arasında tam bir mutabakat olması için "uyanıklığınızı kıldık" denmemiştir. Aksine uyanıklık yerine gündüz tabiri kullanılmıştır. Çünkü çoğu zaman gündüz, uyanıklığı gerektirir. Burada gözetilen ise *"Geceyi bir örtü yaptık"* âyetiyle mutabakattır.

12. «Üstünüzde yedi kat sağlam gökyüzü bina ettik.» *"Sağlam"* diye ifade ettiğimiz *"Şidâd,"* şedid'in çoğuludur. Yani, yaratılışı dayanıklı, binâsı sağlam, üzerinden asırların geçmesinin tesir edemediği yedi kat gökyüzü.

Ebu'l-Leys *"şidâden"*i *"kalınlık"* diye tefsir eder. Her bir göğün kalınlığı beş yüz senelik yoldur. Yaratılışının binâ kelimesiyle ifade edilmesi, yaratıkların üzerine konulmuş kubbeler mesabesinde binâ edilmesindendir.

13. Oraya **«Isı ve parlak ışık veren bir kandil yarattık.»** O güneştir.

Râğıb der ki: *"Sirâc,* fitil ve yağ ile parlayan kandildir. Işık veren her şey bu şekilde ifade edilir. Sirâca *'misbah'* da denir."

"Vehhâcen": Tutuşup parlayan ışık veren, harareti yüksek olan ateş anlamındadır. Müfessirlerin bazısı *"sirâcen vehhâcen"* demek, aydınlıkla harareti cem eden, parlak kandil demektir, derler.

14-16. «(Size)», buğday, arpa vb. insan için azık olacak çokça **«tohumlar»**, saman, ot vb. hayvan için yem olacak bol **«bitkiler»** -ki Allah Teâlâ: *"Yeyiniz, hayvanlarınızı otlatınız..."* (Tâhâ: 54) buyurmuştur- **«ağaçları sarmaş dolaş olmuş»**, birbiri içine girmiş -ki bu, dünya bahçelerinde de görüldüğü gibi, bahçelerin güzelliklerindendir- insanın zevk, lezzet alması için **«bağlar ve bahçeler...»** *"Bahçeler"* diye mânâlandırılan *"cennât"* kelimesinin tekili olan "cennet" aslında, dallarının sıklığı ile gölgelendiren sık ağaç demektir. Ferrâ: "Cennet; içersinde hurma ağacı olan bahçe, Firdevs de üzüm bağı olan bahçe" der. Burada maksat ağaçlardır. **«Yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan»**, rüzgârların sıkıp da yağmur yağdırdığı **«bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.»** Suların çokça akması, damlaların peşpeşe gelip suyun çağlaması, neticede büyük fayda elde edilmesidir.

"Secce'l-mâü" yani su bolca aktı ve döküldü, demektir. "Seccehû ğayruhû", başkası onu akıttı ve döktü anlamındadır. O halde bu fiil hem geçişsiz fiildir, hem de geçişli fiildir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Haccın en efdali, yüksek sesle telbiye getirmek ve kurban kanı akıtmaktır,"* anlamına gelen; *"efdalü'l-hacci el-accü ve's-seccü"* sözü fiilin geçişli kullanılışıdır.[1]

Bu âyetle, Allah Teâlâ'nın: *"Gökten yağmur indirdik..."* (Mü'minûn: 18) sözü arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü yağmur her ne kadar gökten gelmiş olsa da, gökten buluta, oradan yeryüzüne indirilir. Yoksa, gökten indirilmesi, semavî sebeplerle oluşumu itibariyledir. Güneş ısısı bu cümledendir. Çünkü o, nemli yeryüzü derinliklerinden veya deniz ve nehirlerden su parçalarını buhar olarak harekete geçirir, hava boşluğuna çıkarır, bu su parçaları bulutlar haline gelir ve yağmur olarak iner. Bulutlardan su indirmek hakikat; gökten indirmek ise sebebiyyet itibariyle mecazdır. Allah da sebepleri yaratandır.

İbnu'ş-şeyh der ki: *"Tohum"* önce zikredildi; çünkü o, besinde asıldır. İkinci olarak *"Bitki"*nin zikri, diğer hayvanların ona ihtiyacından ötürüdür. *"Bahçeler"*in sonra gelmesi, meyvelerin zaruri ihtiyaçlarından olmadığındandır."

Bil ki, Alah Teâlâ'nın zikredilen bu fiillerinde üç yönden, öldükten sonra dirilmenin doğruluğuna işaret vardır:

Birincisi: Allah'ın kudreti itibariyle. Çünkü eşi ve benzeri bulunmayan bu güzel işleri yapanın onu tekrar iade etmeye gücü ve kuvveti daha fazla yeter.

İkincisi: O'nun ilim ve hikmeti itibariyle. Çünkü, yüce gayeleri ve mahlukata yönelik güzel faydaları içeren bu oluşumu en güzel bir tarzda yaratan zâtın bütün bunları topyekün yok etmesi, onlar için kalıcı bir akibet kılmaması imkânsızdır.

1- Hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî *Sünen*'de rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*: 1/208.

Üçüncüsü: Bizzat fiilin kendisi itibariyle. Çünkü uykudan sonra uyanmak, ölümden sonra dirilmeye bir örnektir. Bunu her zaman görüyorlar. Ölmüş topraktan tohum ve bitki çıkarmak da böyledir. Bunu da her zaman görüyorlar. Âdeta şöyle deniyor: Kendisine imanı gerektiren; öldükten sonra dirilmenin hak oluşuna çeşitli delâletlerle işaret eden bu âfâkî ve enfüsî fiilleri yapmadık mı? Size ne oluyor ki, onu inkâr ederek haddinizi aşıyor ve alay ederek ondan birbirinize soruyorsunuz?

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ
أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ
فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

17. Şüphesiz adaletle hüküm verme günü, belirlenmiş bir zamandır.

18. Sûra üflendiği gün, bölük bölük gelirsiniz.

19. O gün gökyüzü açılır ve orada pek çok kaplar oluşur.

20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.

17. «Şüphesiz adaletle hüküm verme», Allah'ın, mahlukat arasını, mutlularla bahtsızlar arasını ayırdetme **«günü,»** ilminde ve ezelî takdirinde, önceki ve sonrakileri dirilmek, sevap ve azap yönünden üzerlerine düşecek şey için **«belirlenmiş bir zamandır»** ki, nerdeyse öne ve geri alınması söz konusu değildir.

18. «Sûra üflendiği gün,» Bu cümle, vakti beyan ve o vaktin dehşet ve korkusunu ifade içindir. *"Üfleme"* birinci yaratılışta bir şeyin içine hava üflemektir. "*Sûr*," boynuzdur. Onu üfleyen İsrâfil (a.s.)'dir.

Mânâ şudur: Sûra, dirilmek için ikinci defa üflendiği gün ki, ruhlar cesetlerle birleşir ve cesetler hayat bulur. Böylece, ümmetler cemaatlar olarak, **«bölük bölük gelirsiniz.»** Hitap geneldir. Yani kabirlerinizden diriltilir, hemen akabinde hiç beklemeden durulacak yere gelirsiniz. Alah Teâlâ'nın: *"Her insan topluluğunu, önderleri ile birlikte çağıracağımız günde..."* (İsrâ: 71) kavlinde olduğu gibi, her ümmet kendi önderiyle, ümmetler, guruplar veya cemaatler olarak gelir. Ki bunların durumları değişik, vaziyetleri ayrı ayrıdır. Amelleri muhteliftir. Kimi maymunlar, kimi domuzlar suretinde, bazısı yüzüstü ayakları havada çekilerek, bazısı kör, bazısı sağır ve dilsiz, bazısı dilleri göğüslerine sarkmış onu çiğneyerek, bazısı leşten daha beter kokmuş olarak haşrolunurlar. Maymun suretinde olanlar koğuculuk yapanlardır ki, insanların arasını bozmak için lâf taşırlar.

Rivayete göre adamın biri bir köle satar ve müşteriye der ki: "Bunda kovuculuktan başka bir kusur yok." Adam: "Razı oldum" der ve köleyi satın alır. Köle günlerce bekler, sonra efendisinin hanımına der ki: "Kocan seni sevmiyor. Senin üzerine câriye almak istiyor. Usturayı al, uyuduğunda ensesinden birkaç kıl tıraş et, ben onunla büyü yapayım da seni sevsin." Sonra da kocasına gidip şöyle der: "Karın bir dost edindi ve seni öldürmek istiyor. Uyur gibi yap, bak anlarsın." Adam uyur gibi yapar, kadın elinde usturayla gelir. Adam da kendisini öldüreceğini zannederek kalkar, kadını öldürür. Kadının ailesi de gelerek adamı öldürürler. Böylece iki kabile arasında vuruşma başlar ve devam eder gider.

Domuz suretinde olanlar, haram ehlidir. Çünkü haram dinin ve kişiliğin kökünü keser.

Yüzleri üzere sürünenler, faiz yiyenlerdir.

Kör olanlar, hüküm verirken haksızlık yapanlardır.

Dilsiz olanlar, amellerini beğenenlerdir.

Dillerini çiğneyenler, sözleri fiillerine uymayan âlimler ve vaizlerdir.

Leş'den daha kötü kokanlar ise, şehvet ve lezzetlerine düşkün olanlar, mallarındaki Allah'ın hakkını vermeyenlerdir.

Kısacası, bedbahtlar kötü amellerinin sureti üzere haşrolacakları gibi, mutlular da güzel amellerinin sureti üzere haşrolacaklardır. Öyle ki, sahih rivayetlerde geldiği gibi , bazılarının yüzleri dolunay, bazılarınki de güneş gibi olacaktır. Şüphesiz ki, her bir sıfatın güzel veya çirkin, kendine münasip bir sureti vardır.

Ey mü'min! Taş gibi katı kalpli olma, kalbinden feyiz nehirleri ve hikmet pınarları fışkıranlardan ol. Hakkında "Bir şeye sahip oldun, çok şeyleri kaybettin" denenlerden olma.

Allah Teâlâ'dan bizi saadet ehlinden kılmasını dileriz!

19. «O gün gökyüzü açılır» yani hiçbir yarık yokken, Allah'ın heybetinden yarılır **«ve orada»** mûtadları olmayan bir inişle meleklerin inmesi için **«pek çok kapılar oluşur.»** Allah Teâlâ'nın: *"O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir."* (Furkân: 25) sözünden murat da budur.

Ayrıca denilir ki: *"Açmak"*tan murat, o kapıları yok etmek suretiyle yerinden kaldırmaktır. Nitekim Allah Teâlâ: *"Gökyüzü soyulup çıkarıldığında"* (Tekvîr: 11) buyurmuştur. Kapılarından murat da yollardır. Yani, kapılar kazınıp soyulur da, yeri, hiçbir şeyin kapatamıyacağı yollar haline gelir.

20. «Dağlar yürütülür, serap haline gelir.» Yani, dağlar yerinden söküldükten sonra Allah'ın yürütmesi ve emriyle, bulundukları şekliyle havada yürütülür. Bu durum, müşahede etmeleri için yaratıkların haşri anında ikinci üflemeden sonra olur. Sonra onları havada ayırır. Bunu, Allah Teâlâ'nın: *"Serap haline gelir"* âyeti dile getirir.

"Serap," gündüzün ortasında görüp sanki su zannettiğin şeydir. Yani: Dağ, Allah'ın yürütmesiyle serap gibi olur. Dağın elementlerinin paramparça olması, cevherlerinin dağılmasıyla hiçbir şey değilmiş gibi bir şey olur. Nitekim Allah Teâlâ: *"Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği zaman"* (Vâkıa: 5-6) buyurmuştur. Bu da, birinci üfleme anında paramparça olduğunda olur. Fakat dağların bulutlar gibi yürütülmesi ve yeryüzünün dümdüz olması ancak ikinci üflemeden sonradır.

Denilir ki: Dağların birinci hali, paramparça ve yerle bir olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: *"Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla darmadağın edildiği zaman"* (Hâkka: 14) buyurmuştur.

İkinci hali, atılmış renkli yün gibi,

Üçüncü hali, atılmış renkli yün gibi olduktan sonra parçalanmak ve dağılmak suretiyle düz gibi olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: *"Toz duman halene geldiği zaman"* (Vâkıa: 6) buyurmuştur.

Dördüncü hali, kökünden sökülüp atılmasıdır. Çünkü onlar, önceki halleriyle yerlerinde durmaktadırlar, yer de altlarında açığa çıkmamıştır. Rüzgârın o dağlara gönderilmesiyle, dağlar yerlerinden sökülür. Allah Teâlâ'nın: "*De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak...*" (Tâhâ: 105) sözünden murat da budur.

Beşinci hali, rüzgârın onları yeryüzünden kaldırmasıdır ki, havada onları sanki bir toz gibi uçurur. Allah Teâlâ'nın: "*Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler.*" (Neml:88) sözünden murat budur. Yani: Sen onları gözünle yerlerinde sakin görürsün. Halbuki onlar, süratli bir şekilde rüzgârın yürütmesiyle yürüyen bulutun yürümesi gibi yürümektedirler. Bu, son süratle hareket eden cisimlerin neredeyse hareketlerinin belli olmayışındandır. Bilhassa uzaktan böyle görünürler.

Altıncı hal, serap olmasıdır.

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا (٢١) لِلطَّاغِينَ
مَاٰبًا (٢٢) لَابِثِينَ فِيهَٓا اَحْقَابًا (٢٣) لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا
شَرَابًا (٢٤) اِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا (٢٥) جَزَٓاءً وِفَاقًا (٢٦)

21-22. Azgınların barınağı olan cehennem de bir gözetleme yeridir.

23-26. Azgınlar orada çağlar boyu kalırlar, orada bir serinlik de içilecek bir şey de tadmazlar, ancak (dünyada) yaptıklarına uygun karşılık olarak kaynar bir su ve irin tadarlar.

21-22. «Azgınların barınağı olan cehennem de bir gözetleme yeridir.» Yani o, Allah'ın hükmü ve takdirinde, içinde gözetleme yapılan gözetleme yeridir. Ve cehennem zebanileri, kâfirleri cehennemde azabetmek için gözetler. "*Mirsâd,*" içinde gözetleme yapılan mekânın ismidir.

Râğıb der ki: "'Mirsad' gibi *'mirsâd'* da gözetleme yeridir, fakat tarassud ve gözetlemeye tahsis edilen yere denir. Allah'ın: "*Cehennem de bir gözetleme yeridir*" sözü, cehennemin üzerinde insanların geçit yeri olduğu hususuna bir uyarmadır."

"*Tâğî = azgın,*" dininde küfürle, dünyasında da zulümle azgınlaşandır. Sözlük anlamı ise, isyanda haddini aşandır. Burada kastedilen ise, bundan sonraki âyetlerin delâletiyle anlaşılıyor ki, müşriklerdir.

23-26. «Azgınlar orada çağlar boyu kalırlar.» *"Ahkâb"*, hukb'un çoğuludur, o da *Kâmus*'ta olduğu gibi seksen veya daha fazla yıl, dehr ve senedir. *Hukb*'un aslı, peşipeşine gelmek, birbirini takip etmektir. *Ahkab'*ın mânâsı, peşpeşe gelen zamanlar demektir. Bir zaman geçti mi, onu başka bir zaman takip eder ve bu sonsuza kadar gider. Çünkü *"hukb"*, neredeyse sadece zamanların peşpeşe gelmesinin ifâdesi için kullanılır. O, ebediyetten kinayedir. Yani, orada ebedî olarak kalırlar.

Râğıb der ki: "Doğru olan, *"hıkbe"*nin zamandan belirsiz bir süre oluşudur, seksen sene değildir."

Kâmus'ta da şöyledir: "*Hıkbe,* dehr'dendir ki, vakti olmayan bir süredir."

Kısacası *"ahkâb,"* sonluluğa delâlet eder. Her ne kadar o, cem'i kıllet (azlık çoğulu) ise de, cem'i kesret (çokluk çoğulu) yerindedir ki o da, *"hukûb"*dur. Veya İstiğrak (tüm fertlere şâmil olan) lâmıyla belirli kılınmış *"el-ahkâb"* yerindedir. Her ne kadar onda, cehennemden çıkacaklarına işaret varsa da, onun o işareti, mefhum kabilindendir ki, kâfirlerin ebedî kalacaklarına delâlet eden açık ifade ile çelişmez. Allah Teâlâ'nın: "*Cehennem ateşinden çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.*" (Mâide: 37) sözünde olduğu gibi. Çünkü açıkça söylenen, anlaşılana tercih edilir; açıkça söylenen, mefhumen anlaşılandan üstündür ki, onunla çelişmez.

Ebû Hayyân der ki: "Müddet, "*...Size azaptan başka bir şeyi çoğaltmayacağız.*" (Nebe': 30) âyetiyle neshedilmiştir."

«Orada bir serinlik de içilecek bir şey de tadmazlar.» Yani: Hissetmezler. Yoksa, zevkin aslı, tadın varlığıdır.

*"Serinlik"*den murat, onları rahatlatan ve ateşin hararetini onlardan gideren şeydir. Yoksa onlar, cehennemde zemherinin soğuğunu tadarlar. *"Berd"*: istifade edecekleri ve kendine meyledecekleri serinlik demektir. "*Serinlik-Berd*" kelimesinin belirsiz gelişi, türünü bildirmek içindir.

Katâde der ki: "Arapların, yurdunda sıcak çok olduğu için, rahatlıktan kinaye olarak, *'berd, serinlik'* denilmiştir. Öyle ki, insanın hararet anında serinlikten duyduğu lezzete itibar ederek, 'Allah geçimini tebrid etsin' yani 'güzel kılsın' derler. "

*Şarâb:*içecek"ten murat, susuzluklarını gideren şeydir. *"İllâ"*,"ancak" mânâsınadır. *"Hamîm"*, harareti bitmiş kaynar sudur. *"El-Gassak"* cehennemliklerin derilerinden akan ve irinlerinden damlayan şeydir.

Allah Teâlâ, azğınların; serinlik, ateşin hararetini giderecek esinti, susuzluklarını giderecek içecek cinsinden hiçbir şey tadmayacağını haber vermektedir. Onlar orada sadece kaynar su ve irin tadacaklardır.

İstisna, munkatidir. Yani istisnâ edilenle kendisinden istisnâ edilen ayrı cinslerdendir.

Zeccâc der ki: "Onlar orada ne rüzgâr serinliği, ne gölge serinliği, ne de uyku serinliği tadacaklardır."

Buradaki serinlik, rahatlık veren her şeyin serinliğidir. "*İçilecek bir şey de tadmazlar,*" ayetindeki *"içilecek bir şey*, rahatlama da kemal derecede olduğu için, genellemeden sonra tahsis olarak "soğuk bir su" mânâsınadır. Böylece serinliklerin tümü ve içecek, rahatlatıcı manasınadır. Bu durumda *"kaynar bir su ve irin"* serinlik ve şaraptan istisna-ı münkati olur. Hadiste de: *"Şayet, irinden dünyaya bir kova dökülseydi, dünyadakiler kokardı,"*(2) buyrulmuştur.

İbn. Mes'ud (r.a.)'den: "*El-Gassâk*, azabın çeşitlerinden bir çeşittir. O, şiddetli soğuktur. Hatta cehennem ehli ona atıldıklarında, bir günlük zemherir azabından daha hafif buldukları için Allah'tan kendilerine cehennemde bin sene azap etmesini isterler."

Bu sınırlı azâbın sona ermesi, mutlak kalışın sona ermesini gerektirmez. Çünkü o, azabın vaktini tayindir, yoksa ateşte kalmanın değil.

2- Hadisi Tirmizî *Cehennemin sıfatı* babında rivayet etmiştir (2587). Senedinde zayıflık vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*: 10/516.

İbn. Mes'ud (r.a.)'den: "Şayet, cehennem ehli, ateşte dünya çakılları sayısınca kalacaklarını bilseler, elbette sevinirlerdi. Cennet ehli de cennette dünya çakılları sayısınca kalacaklarını bilselerdi elbette üzülürlerdi."

Âyette, cehennemde ebedî kalınmayacağına delâlet eden bir şey yoktur. Çünkü *"ahkâb"* sonsuzdur.

Abdullah ibn-ü Amr ibni'l-Âs (r.a.)'dan rivâyet edilen şu söze gelince: "Cehennem üzerine öyle bir gün gelir ki, kapıları kapanır. Yani, orada kimse bulunmaz. Ateşin söndüğü ve: '*Rahmetim gazabımı geçmiştir*' sözü gereğince azap kalktığı için cehennemin dibinde cercir otu biter."

Bu söz, zayıf bir söz olup üzerinde durmaya değmez. Çünkü cehennemde kâfirlerin ebedî olarak kalacağını kesin olarak bildiren Kitap ve Sünnetteki birçok nasla çakışır. Allah bizi cehennemin azabından korusun! Biz kâfirlerin ebedî cehennemde kalacaklarından şüphe etmiyoruz. Şayet onlar için olan, azap asırlar boyu devam etse yine, onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkar. Nitekim Mûtezilî, tevbe etmeyene dünyada kesin olarak azabın vücubunu, sonra âhirette hiç hesaba katmadığı halde affa mazhar olacağını söyler.

Şeyh, İmam, halkın müftîsi İzzüddin b. Abdüsselâm'ın ölümünden sonra, rüyada onu gören birisi sorar: "Okunan Kur'an'ın ölülere ulaşacağını inkâr ediyordun, bu hususta ne dersin?" Cevaben der ki: "Heyhat! İşin zannettiğimin tam tersi olduğunu gördüm."

Derler ki: "Kâfirlerden cehennemliklerin ebedî kalacağı hususunda muârız yoktur. Bu tüm kâfirler içindir. Büyük günah işleyenlerin ebedî kalacakları hususunda ise muhâlif delil vardır. O halde onlarla ilgili ebedîlik uzun müddet kalacağına hamledilir. İster Firavun, ister Hâmân, ister Nemrut ve başkaları olsun, kâfirlerin ebedî kalacakları konusunda ittifak vardır. Ancak asırlar geçtikten sonra üzerlerinden azabın kalkacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Her biri, ilmi miktarınca yorum yapmıştır. Nass ise tâbi olunmaya daha lâyıktır."

«Ancak» dünyada **«yaptıklarına uygun karşılık olarak kaynar bir su ve irin tadarlar»** yani amellerine ve ahlâklarına uygun olarak bununla cezalandırılırlar. Sanki o, mübalâğ uygunluğun ta kendisidir. Çünkü onlar, büyük bir günah işlediler ki, o da küfürdür. Böylece büyük bir ceza ile cezalandılar ki, o da ateşle azaptır. Nasıl ki şirkten daha büyük bir günah yoktur, aynı şekil de ateşle azaptan daha büyük bir ceza da yoktur. Kötülüğün cezası, benzeri kötülüktür ki, ikisi arasında uygunluk meydana gelmiştir.

Denilir ki: "Bu, uygun bir cezadır, çünkü hakettiği şeyden ne fazla, ne de eksiktir."

Bil ki, kâfirler, küfür üzere devam etmek niyetinde oldukları için onlara azabın sonsuzluğu ve asırlar boyu orada kalma uygun düşmüştür. -Nitekim Allah'ın: *"Çünkü onlar bir hesap olduğunu ummazlardı."* (Nebe': 27) sözü buna işaret edecektir. Bunun mânâsı, onların, hesabın vuku bulacağını ummadan küfür üzere devam etmiş olmalarındandır.

إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

27. Çünkü onlar bir hesap olduğunu ummazlardı.

28. Bizim âyetlerimizi pervasızca yalanlamışlardı.

29. Biz her şeyi bir kitapta yazıp saydık.

30. "Azabı tadın! Size azaptan başka bir şeyi artırmayacağız."

27. «Çünkü onlar bir hesap olduğunu ummazlardı.» Yani âhireti inkâr ederler, yaptıkları sebebiyle hesaba çekilmekten korkmazlardı. Bundan dolayıdır ki, bütün kötülüklere girerler, hiçbir ibadetten hoşlanmazlardı.

28. «Bizim» peygamberlerin lisanlarıyla bu olayı dile getiren **«âyetlerimizi»** aşırı bir şekilde **«pervasızca yalanlamışlardı.»** Onun için küfür ve çeşit çeşit günahlar üzerinde ısrarlı idiler. Bu durumda uygun karşılık olarak korkunç cezalarla cezalandırıldılar.

29. «**Biz**» onların amelleri de dahil olmak üzere «**her şeyi bir kitapta yazıp saydık**», yani onu muhafaza ve kayıt ettik.

"Kitâben", *"ahsaynâhû"*nun başka bir lâfızla te'kidli mastarıdır. Yani "ahsaynahu ihsâen" ve "ketebnahu kitaben" demektir.

30. «**'Azabı tadın! Size azaptan başka**» azabınızın dışında «**bir şeyi artırmayacağız'.**» Bu âyet, cehennemliklere karşı Kur'an'da en çetin şeydir. Çünkü bu âyette, cehennemden çıkıştan bir ümitsizlik vardır. Azabın bir çeşidinden kurtuldukça, ondan daha çetinine düçar olurlar. Azabın her bir mertebesi, son derece çetin olur. Her ne kadar mertebeleri sayı ve süre bakımından sonsuz olsa da. Onlar; küfürlerini, yalanlamalarını, Rasûl ve ashabına eziyetlerini artırıyorlar, Allah da, hak ettikleri için onların azabını artırır.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا (٣١) حَدَآئِقَ وَأَعْنَابًا (٣٢) وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا (٣٣)
وَكَأْسًا دِهَاقًا (٣٤) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا (٣٥)
جَزَآءً مِنْ رَبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا (٣٦) رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا (٣٧)

31-34. Şüphesiz takvâ sahipleri için kurtuluşa erme, bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar ve içki dolu kadehler vardır.

35. Orada boş ve yalan söz işitmezler.

36. Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı, mükâfatıdır.

37. O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. O, huzurunda kimsenin konuşamıyacağı Rahmân olan Allah'tır.

31-34. «Şüphesiz takvâ sahipleri için kurtuluşa erme...» Bu, Kur'anî bir âdet olarak, kâfirlerin kötü durumlarının açıklanmasının arkasından, mü'minlerin iyi durunmlarını açıklama sadedinde bir başlayıştır. Yani: Küfürden ve kâfirlerin ameli olan diğer çirkinliklerden sakınanlar için kurtuluş ve istediklerini elde etme vardır.

«Bahçeler, üzüm bağları,» Yani çeşitili meyve ağaçları ve bağlar bulunan bahçeler vardır.

Bu, nimetler bir bütün olarak anıldıktan sonra faziletinden ötürü özel olarak anılmıştır. *"Hedâik"*, hadîka'nın çoğuludur. O da ağaçlı bahçe demektir. Etrafında duvar bulunan her bir bahçeye de denir. Orada hurma ve meyveler vardır.

«Göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar ve içki dolu kadehler vardır.» *"Kevâib"* kelimesi, *kâib*'in çoğuludur. Kadının göğsü belirip yükseldiği zaman " kaibet el mer'etü" denir. Yani göğüsleri yuvarlaklaşıp topuk gibi kabarıp tomurcuklanmış bekâr kızlar demektir. Onlara "nevâhid" denir ki "nâhide"nin çoğuludur. O da göğsü tomurcuklaşıp yükselmeye başlayan kız demektir. *"Etrâben"* kelimesi, yaşları bir kızlar ve kadınlar demektir.

Râğıb der ki: "Beraber yetişen yaşıtlardır. Eşitlik ve benzeşmede göğüs kemiğine benzetilerek böyle denmiştir."

Doğru olan, Zahidî'nin tefsirindekidir ki o da, erkeklerin yaşının yarısı olduğu için on altı yaşındaki kızlardır. Ayrıca buna tomurcuklanmayla tavsif de -ki o göğüslerinin yükselmesidir- delâlet etmektedir. Kastedilen, onların güzellik, letâfet, arkadaşlık ve muâşeret için uygunlukta tam kadınlık durumuna erişmiş olduklarıdır. Öyle ki kendilerine karşı arzu duyulmayacak kadar küçük de değildir, yaşlı da değildir. Bilakis onlarda gençlik suyu devam etmektedir.

35. Takvâ sahipleri **«Orada»** bahçelerde **«boş ve yalan söz işitmezler.»** Faydasızlığından ötürü boş lâkırdı konuşmazlar. Birbirlerine karşı da yalan söylemezler. Bu sebeple de birbirlerinden yalan söz de işitmezler. Dünya ehlinin meclislerindeki, özellikle içki meclislerindeki durumlarının aksine burada yalan söylemezler ve yalan söz de işitmezler.

36. «Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı» ve büyük bir **«mükâfatıdır.»** Kendisine hiçbir şeyin vacip olmadığı Allah Teâlâ'nın lütuf ve ihsanıdır.

Denildi ki: "Onların yaptıklarına göre her amel, vaadolunduğu şekilde ondan yedi yüze kadar kat kat mükâfatlandırılmak suretiyle karşılığı verilir."

37. «O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir.» Bu cümle, *"rabbike"* den bedel olarak, her şeyin mâliki, yaratıcısı ve Rabbidir, anlamındadır.

«O, huzurunda kimsenin konuşamıyacağı...» Bu cümle, sonsuz azamet ve yüceliği açıklamak içindir. *"Lâ yemlikûne"*nin zamiri, gökler ve yeryüzü ehline aittir ve şu anlamdadır: "Onlar kendiliklerinden konuşmaya yetkili değillerdir. Çünkü Mâlik olan Allah, azamet ve yücelikte, emretme ve yasaklama konularında tek olduğu için göklerde ve yerde bulunanların O'na karşı hiçbir şeyde hakkı yoktur.

«Rahmân olan Allah'tır.» *"er-Rahmân"*, hikmeti gereğince ve insanın yetenekleri ölçüsünde her bir varlığa cömertçe iyilik ve ihsanda bulunandır.

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ
صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلٰى رَبِّهِ مَآبًا
﴿٣٩﴾ إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ
يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

38. Ruh ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başka (orada bulunanlar) hiç konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler.

39. İşte o, hak gündür. Bundan sonra dileyen Rabbine varan bir yola gider.

40. Biz, pek yakında gelecek bir azap ile sizi uyardık. Kişi o gün elleriyle sunduğuna bakar ve kâfir der ki: "Keşke ben toprak olsaydım!"

38. «Ruh ve melekler saf saf olup durduğu gün...» Anlaşılan şu ki, ruh, melekler cinsindendir. Fakat o, yaratılış ve şeref bakımından onlardan üstündür. Çünkü o, insan ruhunun karşılığıdır. Nitekim melekler de ruhanî güçler karşılığıdır. Şüphesiz ki ruh, kendine tâbi olan güçlerden daha üstündür. Padişahın vezirlerine, askerlerine ve raiyyetine üstünlüğü gibi.

"Saffen" kelimesinin çümle içindeki durumu hâldir. Yani, çokluklarından ve kulların durumları hakkında Allah'ın emirlerini yerine getirmekle vazifeli oldukları için saf saf oldukları halde demektir.

Denilir ki: "Onlar iki saftır. Ruh bir saf, melekler bir saftır. Bir başka görüşe göre de çok saflardır. Allah Teâlâ'nın *"...ve melekler saf saf dizildiği zaman."* (Fecr: 22) sözünden ötürü en uygun olan da bu anlayıştır."

«Rahmân'ın izin verdiklerinden başka» orada bulunanlar **«hiç konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler.»** Yani, içlerinde Ruh ve melekler de bulunan gökler ve yerdekiler konuşmazlar. Ancak onlardan Allah'ın kendisine izin verdiği konuşur. Bu kendisine izin verilen de sözünde hata etmeksizin gerçek doğru söz konuşur. Azîz ve yüce olan Rabbe karşı nasıl konuşabilirler?

39. «İşte» heybet ve celâlden konuşmaya güç yetiremiyerek ruh ve meleklerin saf saf durduğu **«o»** büyük gün **«hak»** yani gerçekleşmesi kesin, sabit **«gündür. Bundan sonra dileyen Rabbine varan bir yola gider.»** Adıgeçen günün gerçekleşmesi ile ilgili olarak durum anlatıldığı gibi olunca, yüce şanı belirtilen Rabbinin yoluna gitmek isteyen bunu gönülden iman ve taatle yapsın.

Katâde, *"meâb"*kelimesine, *"sebil (yol)"* anlamı vermiştir.

40. «Biz, pek yakında gelecek bir azap ile», âhiret azabı ile **«sizi uyardık.»** Yani, sûrede zikredilen öldükten sonra dirilmeyi dile getiren âyetler ve Kur'an'da geçen diğer belâlar ve musibetlerle sizi uyardık. Hitap, Arap müşrikleri ve Kureyş kâfirlerinedir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Doğru olan, hitabın umumî oluşudur. Çünkü her bir gurubun uyarılmasında kendileri için yarar vardır.

Azabın yakınlığı, şüphesiz olarak geleceği içindir. Aynı zamanda o, Allah'a nisbetle yakındır her ne kadar uzak görüyorlarsa da.

«Kişi o gün elleriyle sunduğuna bakar.» Yani hayır ve şer olarak takdim ettiği şeyi müşahede eder. *"Kişi"*, umumî olup mü'min ve kâfiri içine alır. Çünkü her biri o günde ister hayır, ister şer olsun amelini defterinde tesbit edilmiş olarak görür. Böylece mü'min, güzel amellerinden ötürü Allah'tan sevap umar, kötü amellerden dolayı da azabından korkar.

«Ve kâfir de der ki: 'Keşke ben» dünyada **«toprak olsaydım!'»** da yaratılmasaydım ve mükellef olmasaydım. Yahut, keşke bugün ben toprak olsaydım da dirilmeseydim. Tıpkı Allah'ın: *"...Keşke, bana kitabım verilmeseydi ve hesabımın ne olduğunu bilmeseydim. Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!"* (Hâkka: 25-27) sözünde olduğu gibi.

*"Yâ leytenî, keşke ben..."*ünleminde ünlenen gizlidir de *"Yâ kavm, ey kavmim"* demektir. Sırf pişmanlık ve uyarılanı belirtmeye yönelik olmaksızın tenbih için olması da caiz olur.

Denilir ki, "Allah hayvanları haşreder, teklif kısası değil de mukabele kısası olarak boynuzsuz hayvanın hakkını kendisine toslayan boynuzludan alır, sonra onları toprağa çevirir. Bu durumda kâfir de toprak olmayı arzu eder. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): *"Kıyamet gününde haklar sahiplerine verilecek. Öyle ki boynuzsuz koyunun hakkı boynuzludan alınacaktır."* ⁽³⁾ buyurmuştur."

3- Hadisi Müslim *Birr*'de (61), Tirmizî *Kıyamet*'te rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*. 10/432.

Bu durum, hayvanların haşredilip karşılıklı kısas için diriltilecekleri hususunda gayet açıktır. Yoksa ceza için değil.

Denilir ki: "Kâfir İblis Hz. Âdem'i, onun zürriyyetini ve sevaplarını görür de şu sözünde hakir gördüğü şey olmayı temenni eder. O şöyle demişti: *"Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın."* (A'râf: 12)

Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.)'dan. Der ki: "'Yâ Rasûlallah!' dedim. 'Ne çabuk ihtiyarladınız?' Buyurdu ki: *'Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, amme yetesâelûn ve izeş-şemsü kuvvirat kocattı.'*"

Kim bu sûreyi öğrenirse, onun mânâlarını da öğrenmesi gerekir. Çünkü gayeye ancak böyle ulaşılır. Âhireti düşünmek gerekir. Azabı düşünmek insanı kocatır. Onun için şişman âlim ve şişman okuyucu kınanmıştır. Şayet âhireti düşünseydi, şüphesiz düşünceden ihtiyarlar, tasadan erirdi. Çünkü düşünceyle şişmanlık bağdaşmaz.

Şâfiî (rahimehullah) der ki: "Şişman kimse kesinlikle felâh bulmaz. Ancak Muhammed İbnü'l-Hasen müstesna." Niçin diye sorulduğunda: "Çünkü akıllı kimse iki durumdan birisinden uzak değildir. Ya âhiretini ve varacağı yeri düşünür, ya da dünya ve yaşayışını düşünür. Düşünceyle şişmanlık bağdaşmaz. İki mânâdan da uzak olduğu zaman şişmanlamak sûretiyle hayvanlar mesabesinde olur. "

Allah'a hamdolsun O'nun başarılı kılmasıyla Nebe' Sûresi'nin tefsiri bitti.

NÂZİÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 46 âyettir.

Bu sûre H. Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًاۙ ① وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ ② وَالسَّابِحَاتِ
سَبْحًاۙ ③ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًاۙ ④ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًاۢ ⑤

1. Yemin olsun söküp çıkaranlara,

2. Yavaşça çekenlere,

3. Yüzüp yüzüp gidenlere

4. Ve yarış edenlere,

5. Derken bir iş çevirenlere.

1. «Yemin olsun söküp çıkaranlara...» *"Vav"* kasem (yemin) içindir. Kasem ise, kendine kasem edilenin şanının büyüklüğüne delâlet eder. Allah Teâlâ bu büyüklüğe dikkat çekmek için mahlukatından istediği şeye kasem eder.

"En-Nâziât" kelimesi, nâzia'nın çoğuludur. Meleklerden, söküp çıkaran bir topluluktur. Buna, sonraki âyetlerde gelecek olan *"nâşitât"* ve benzerlerini kıyas et. Aksi halde şöyle denmesi uygun olurdu: "En-Nâziîn ve En-Nâşitîn." "En-nez'u", Bir şeyi yerinden şiddetle çekmektir. "El-ğarku ve el-ığ-

raku fi'n-nez'i", Çekme işinde çok meşgul olmak ve son derecesine ulaşmak anlamındadır. Yayı sonuna kadar çekip sap kısmına vardırdığında "Eğraka'n-nâziu fi'l-kavsi" denilir.

Allah, tırnak ve parmaklarından ve her bir kılın altından sökercesine kâfirlerin cesetlerinden ruhları söküp çıkaran melekler topluluğuna yemin etmiştir. Tıpkı kökleri toprağın her bir yanına dağılmış ağaçların söküldüğü, ıslak yünden çok taraklı şişlerin çıkarıldığı, canlı hayvanın derisinin yüzüldüğü ve insanın kılıçla bin defa hatta daha fazlasıyla vurulması gibi.

Melekler ise onlar, ölüm meleği ve azap meleklerinden onun yardımcılarıdır ki, cehennem zehiriyle zehirlenmiş bir kargıyla kâfirlere vururlar. Ölü de karnının dikenle dolduğunu, ruhunun da iğnenin deliğinden çıktığını sanır. Sanki gökyüzü yeryüzüne yapışmış, o da ikisi arasında kalmıştır. Kâfirin ruhu ürpererek çıktığı zaman, zebaniler onu alır, kabirde ve cehennemde bir dere olan Siccîn'de azap ederler.

2. «Yavaşça çekenlere...» Atıf yoluyla başka bir yemindir. Allah bu sefer de, mü'minlerin ruhlarını rıfk ve yumuşaklıkla bedenlerinden çıkaran melekler topluluğuna yemin etmiştir. Kovanın kuyudan, kılın yağdan çekildiği, damlanın su kabından ayrılıp düştüğü gibi.

Onlar, ölüm meleği ve rahmet meleklerinden onun yardımcılarıdır. Herne kadar mü'minin ruhu da parmak uçlarından ve tırnaklarından çekilse de, o, kâfirin hissettiği acıyı hissetmez. Aynı zamanda mü'minin ruhu, mukaddes âleme cezbedilmiş olmasından ötürü, kâfirin ruhu gibi bedenle fazla bağlılığı yoktur. Durum ancak bedene takılı kalanlar için çetin olur. Yoksa bedenden ilgilerini kesenler için değil. O ruhu çektiklerinde bazen de bırakırlar ki, dinlensin. Kâfirlerin ruhları meleklerin elinde böyle değildir. Fakat belki imanı zayıf, amelde kusur eden mü'mine şeytan musallat olur. Ruh gırtlağa geldiğinde şeytan ona babası, annesi ve kardeşi yahut arkadaşı sûretinde gelir, ona Yahudi olmasını emreder.

Eğer desen ki: Sabittir ki: Peygamber (s.a.v.)'in mübarek ruhu şiddetle yakalandı ve: *"Vah sıkıntısına!"* ve *"Lâilâhe illallah, ölümün de şiddetleri, sadmeleri var. Allah'ım! Ölümün şiddet ve sadmelerine karşı bana yardım et,"* dedi. Şerefli elini içinde su bulunan bir kaba sokuyor, sonra nurlu yüzünü suyla meshediyordu. Fatıma (r.a.) O'nu sıkıntı bastığını görünce: "Vah babacığımın acısına!" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) dedi ki:

"Babana bugünden sonra bir sıkıntı yoktur."[1] Vefat ederken Peygamber (s.a.v.)'in durumu böyle olunca, rıfk ve yumuşaklıktan zikredilen şeyin mahiyeti nedir? Evet böyle bir soruya cevaben denir ki :

Peygamber (s.a.v.)'in şerefli mizacı, mizacların en muttakîsi en mutedilidir. Acıyı başkasından daha fazla hissetmiştir. Çünkü çok hafife nisbetle hafif ağırdır. Ve muhtemeldir ki, Allah O'nu bu acıya müptelâ kılmıştır ki, ölümü ümmeti için kolay kılması hususunda Allah'a duâ etsin. Aynı zamanda ölüm anında böyle bir sıkıntıya birisinin düşmesi halinde, ümmeti için bir tesellidir. Diğer bir husus, ölmekte olanın ailesi ve başka Müslümanlardan durumu müşahede edenler için meşakkat içinde olduklarında sevabın hasıl olması söz konusudur. Nitekim ölüm anında çocukların maruz kaldığı şiddetli sıkıntının müşahade edilmesinin hikmeti hakkında da buna benzer bir şey söylenmiştir.

3. « Yüzüp yüzüp gidenlere...» Atıf yoluyla başka bir yemindir. Allah, geçişlerinde yüzen melekler topluluğuna yemin etmiştir. Yani, gökten yere öyle hızlı inerler ki, bu inişleri suda yüzen kimseye benzetilir.

4. «Ve yarış edenlere...»Yani, emrolundukları ve görevlendirildikleri şeye karşı yarış edenlere ki, hızlı bir şekilde ulaşırlar.

5. «Derken bir iş çevirenlere ...» Yani, aşırı gitmeksizin ve kusur yapmaksızın kendilerine plânlandığı gibi, kulların dünyevî ve uhrevî işlerini çekip çeviren vazifeli meleklere kasem olsun.

Üzerine kasem edilen anılmamıştır. O'da, daha sonra zikredilen kıyametin delâletiyle anlaşılıyor ki, *"mutlaka dirileceksiniz"* cümlesidir. Dirilmenin gereği ise, zulmün yeryüzünde devam etmemesi, mükâfat ve ceza için ölümün onun başına mutlaka gelmesidir. Rabbin kullarına zulmedici değildir. Sonra bedenlerden ayrıldıktan sonra şerefli ruhlardan bu âlemde bir takım eserlerin açığa çıkması akıldan uzak değildir. Görmez misin ki, insan, rüyâda bazı ölülerin kendisini istediği şeye yol gösterir olduğunu görür? Hocasını görür, bir mes'ele sorar, O'da o mes'eleyi halleder?

Zûrare (r.a.) öldükten sonra kendisine rüyada, hangi amelin daha üstün olduğu soruldu. "Rıza ve emelin kısalığı," dedi.

1- Hadisi Buharî *Meğazi*'de (1138) Nesaî *Cenâiz*'de: 4/13, İbn-i Mâce (1629) ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*de : 3/197 rivayet etmişlerdir. Bak. *Câmiu'l-Usûl*, 11/72 .

Birinden şöyle rivayet edilir: "Rakka' İbn-ü Bişr (r.a.)'i rüyada gördüm ve dedim ki: "Allah sana ne muamelede bulundu?" O da benim bu soruma: "Bütün gayretten sonra kurtuldum." dedi. Sonra ben kendisine: "Hangi amelleri daha üstün buldunuz? " dedim. O: "Allah korkusundan ağlamayı," dedi.

Bir başkası da şöyle demiştir: "Genç kızlardan birisi tâun hastalığından öldü, babası onu rüyada gördü ve ona dedi ki: "Kızcağızım, âhiretten bana haber ver," dedi. Kızı şöyle cevap verdi: "Babacığım, bilip de yapmadığımız, sizin yapıp da bilmediğiniz büyük bir işe yöneldik. Vallahi, amel defterimdeki bir veya iki tesbih (sübhanellah), bir veya iki rekât namaz bana dünya ve içindekilerden daha sevimlidir."

Buna benzer şeyler sayılmayacak kadar çoktur.

يَوْمَ
تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (٦) تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ (٧) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ
وَاجِفَةٌ (٨) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (٩) يَقُولُونَ ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ
فِي الْحَافِرَةِ (١٠) ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (١١)

6. İlk üflemenin sarstığı gün,

7. Onu ikinci üfleme tâkibeder.

8. O gün, yürekler kaygıdan oynar.

9. Gözleri alçalır.

10-11. "Öldükten sonra biz dünyadaki ilk halimize döndürülecek miyiz? Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?" derler.

6. « İlk üflemenin sarstığı gün...» *"Râcife"*den murat, yeryüzü ve dağlar gibi sâkin cisimlerin kendisiyle sarsıldığı, yani korkusundan şiddetli bir şekilde hareket ettiği bir hadisedir. O, birinci üflemedir.

7. **«Onu ikinci üfleme tâkibeder..»** Bu da *"râdife"*dir ki, birinciden sonra gelen , onu izleyen hadisedir. Bu ise, ikinci üflemedir. Çünkü o, birinciden sonra gelir.

İrşad'da Ebussuûd der ki: "Öldükten sonra dirilme ancak ikinci üflemeden sonra olmasına rağmen, iki büyük hadisenin cereyan ettiği açıklanmak sûretiyle günün dehşetini beyan için zamanın uzunluğu nazara alınmıştır. Birincinin meydana gelişinde hayatta hiçbir canlı kalmaz, ölür; ikincide de dirilip kalkmayan hiçbir ölü kalmaz."

8. **«O gün, yürekler...»** Sanki şöyle denilmiştir: "Çok yürekler" veya "âsi yürekler" iki üflemenin gerçekleştiği gün **«kaygıdan oynar.»** Yani kötü amellerinden ve çirkin fiillerinden dolayı şiddetli bir şekilde sarsılır.

9. **« Gözleri»**, o kötü ameller ve çirkin işleri yapanların gözleri **«alçalır.»** Yani, Allah'tan kaçmaları, O'ndan başkasına yönelmeleri nedeniyle korkudan zillet içindedirler. Büyük hâdiselerden başkalarına inecek her şeyi beklerler.

Şimdi onlar, yani dirilmeyi inkâr edenler, siz dirileceksiniz dendiği zaman, onu tuhaf karşılıyarak:

10-11. «'Öldükten sonra biz, dünyadaki ilk halimize döndürülecek miyiz? Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?'» Diriltilip hayata döndürülecek miyiz? Halbuki o kemikler hayat bulmaktan çok uzaktır, **« derler.»** Bu, yeniden dirilmeyi ve olmayan bir şeyin tekrar canlanmasını inkâr için bir te'kiddir. Halbuki Allah'ın bütün mümkînata (olması câiz olan şeylere) gücü yeter, elementlerin parçalarını toplayıp onlara hayat verebilir. Çünkü o parçalar, Yaratıcı'nın ilminde vardır, bellidir. Tıpkı sütle karışık su gibi. Zira onlar her ne kadar karışmış iseler de her bireri Allah'ın ilminde ayrıdırlar. Her ne kadar insan aklı bunu idrak etmekten âciz ise de.

"En-nahru" eski, çürük demektir. Kemik ve odun eskiyip gevşediği zaman " Nehara'l-azmü ve'l-haşeb " denir. Öyle ki dokunulduğu zaman dağılıverir.

قَالُوا تِلْكَ إِذًا

كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (١٢) فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (١٣) فَإِذَا هُمْ

بِالسَّاهِرَةِ (١٤)

12. Bu inkârcılar: "O halde bu (bizim için) hüsranlı bir dönüş olur" dediler.

13. O, ancak bir tek sayhadır.

14. Bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır.

12. «Bu inkârcılar» haşirle alay ederek: **«'O halde bu»** bizim yeniden dirilmemiz, bizim için **«hüsranlı bir dönüş olur'»** yani, o diriliş doğruysa, o halde biz, onu yalanladığımız için hüsranda oluruz **«dediler.»** Bu sözleri alay etmek için söylemişlerdir. Çünkü onlar, yokluğunu ve imkânsızlığını kesin gördükleri şeyi, vukuu ihtimalli ve şüpheli olduğu şeklinde açıkladılar.

13. «O, ancak bir tek sayhadır.» Bu, onların inkârlarına karşılık Allah tarafından bir cevap ve mukadder bir hükmün sebebidir. Yani: O diriltmeyi Allah'a zor gelir sanmayın. O'nun kudreti içinde o, kolaydır. O ancak tekrar etmeyen bir sayhadır ki, yerin içinde oldukları halde onu işitirler. O, ikinci üflemedir.

14. «Bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır.» Yani, bakarsın yerin altındaki bütün yaratıkları yeryüzündedirler. *"Es-sâhire":* Düz, beyaz yerdir.

İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edildiğine göre: *"Es-sâhire*: Gümüşten bir yerdir ki, onun üzerinde Allah'a hiç isyan edilmemiştir. Onun yaratılışı, o zamandadır."

Fenârî, Fatiha'nın tefsirinde der ki: "İnsanlar kabirlerinden kalktıkları ve Allah yeryüzünü başka bir yerle değiştirmeyi murad buyurduğu zaman, Allah'ın izniyle yeryüzü genişler ve mahşer olur. Allah yeryüzünü dilediği gibi değiştirdiği zaman yaratıklar da onun üzerinde olur. Bu değişiklik şekil olarak, ya da yaratıkların üzerinde olacağı bir yer olur. Bu da *"sâhire"* diye isimlendirilir. Allah Sübhânehu onu deri uzatır gibi uzatır, genişliğini de bulunduğu durumdan kat kat fazla yapar. Öyle ki, onda ne bir eğrilik ne de bir boşluk görülür."

هَلْ اَتٰيكَ حَدٖيثُ مُوسٰىۢ (١٥) اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ
بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (١٦) اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى (١٧) فَقُلْ
هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى (١٨) وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى (١٩)
فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى (٢٠) فَكَذَّبَ وَعَصٰى (٢١) ثُمَّ اَدْبَرَ
يَسْعٰى (٢٢) فَحَشَرَ فَنَادٰى (٢٣) فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى (٢٤)
فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى (٢٥) اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِمَنْ يَخْشٰى (٢٦)

15. (Habibim!) Sana Musa'nın haberi geldi mi?

16. Kutsal vadi Tuvâ'da Rabbi ona şöyle hitabetmişti:

17. "Firavuna git! Çünkü o pek azdı.

18-19. De ki: Arınmaya gönlün var mı? (İstermisin) sana Rabbinin yolunu göstereyim de O'ndan korkasın."

20. Derken ona en büyük mucizeyi gösterdi.

21. Hemen yalanladı ve isyan etti.

22. Sonra koşarak geri döndü.

23-24. Derhal (adamlarını) topladı ve onlara: "Ben, sizin en yüce rabbinizim!" diye bağırdı.

25. Allah da onu, dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı.

26. Elbette bunda korkan kimseler için bir ibret vardır.

15. **«(Habibim!) Sana Musa'nın haberi geldi mi?»** Başlangıç sözü olup, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı kavminin yalanlamasından ötürü teselli etmek içindir.

"Sana geldi mi?" sözünün mânâsı, sözüne kulak verme ve haber talep etme hususunda kendisini teşvik etmektir. Sanki şöyle denmektedir: Bundan önce sana Musa'nın haberi geldi mi? Yoksa Ben sana onu haber vereyim mi?

Nitekim Hasan (r.a.) şöyle der: "Allah tarafından Musa'nın haberini, Rasûlüllah (s.a.v.) için bildirmedir. Kişinin arkadaşına: "Belde halkının karşılaştığı şey sana ulaştı mı?" demesi gibi. Halbuki o, ona ulaşmadığını biliyor. Sadece ona haber vermek için böyle söylüyor."

16. **«Kutsal»** mübarek temiz, **«vadi Tuvâ'da»** Kelîm'i ile konuştuğunda **«Rabbi ona şöyle hitabetmişti:»** Yani, Rabbi ona seslendiğinde vuku bulan haberi sana geldi mi? *"Tuvâ vadisi"*nin *"kutsal"* olarak isimlendirilmesi, mukaddes, temiz toprağın hudutları içinde bulunmasından ötürüdür. *"Tuvâ"* Medine ile Mısır arasında bir vadidir. Tuvâ, vadi kelimesinin atf-ı beyanı olur.

17. Söz söylemek için **«'Firavuna git! Çünkü o pek azdı.»** *"Tuğyan"*, haddi aşmaktır. Yani: O, inkâr etmek suretiyle yaratıcıya, böbürlenmek ve köleleştirmek suretiyle de halka karşı tuğyan etti. Kulluğun kemali, hakka karşı doğruluk, halka karşı da güzel ahlâkla olduğu gibi tuğyan'ın kemâlide her ikisine karşı kötü muameleyle olur.

18-19. Ona geldikten sonra **«De ki: Arınmaya gönlün»**, arzu ve yönelişin **«var mı?»** Yani: Küfür ve tuğyan kirinden, beşerî bulanıklıkların pisliğinden ve tabiî pisliklerden temizlenmeye gönlün var mı? İstermisin **«sana Rabbbinin yolunu göstereyim.»** O'nu tanımaya irşad edeyim **«de»** O'nu tanı. Böylece **«O'ndan korkasın.'»** Zira korku, ancak O'nu tanıdıktan sonra olur. Allah Teâlâ: *"...Kulları içinden ancak âlimler Allahtan (gereğince) korkar-*

lar..." (Fâtır:28) buyurmuştur ki, bu âlimler Allah'ı tanıyan âlimlerdir.

Denilir ki: "Sonunda Allah Teâlâ buyurdu ki: *"O hiç yapmayacak."* Bunun üzerine Musa: "Onun hiç yapmayacağını Sen biliyorsun. O halde ben ona nasıl gideyim?" Allah ona şöyle vahyetti: *"Emrolunduğun şeyi yap. Zira gökte on iki bin melek vardır ki, kaderi (orada yazılı olanı) bilmek istemiş, ancak ona erişememişlerdir."*

Allah korkuyu hidayetin gayesi kıldı; çünkü korku, işin temelidir. Çünkü kim Allah'tan kokarsa ondan hep hayır gelir. Her kim de emin olursa, bütün şerleri işlemeye cüretli olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyuruyorlar: *"Korkan, erkenden yoluna devam eder. Yoluna devam eden de menzile ulaşır."*(2)

Sonra Allah Teâlâ, Musa (a.s.)'ya sözde yumuşaklıkla davet etmesini, iyi davranarak Firavun'un kibirinden vazgeçmesini isteyerek, ona anlamı sunmaktan ibaret olan *"arınmaya gönlün var mı?"* sorusu ile hitap etmesini emretmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar."* (Tâhâ:44) sözünün gerçekleşmesinin bir örneğidir. Yumuşak olmasına gelince; bu, arz şeklindedir. Yoksa emir şeklinde değildir. Ayrıca onda şirk, cehalet ve küfür gibi şeyler de zikredilmemiştir. (3)

20. «Derken ona en büyük mucizeyi gösterdi.» *"Fâ"* fâsihadır, gizli olan cümleleri açıklar. Yani: Musa, Allah'ın emriyle gitti ve Firavun'u tevhid ve taate çağırdı. O da ondan, davetindeki doğruluğa delâlet eden mucize istedi.

Büyük mucizeden murat, asânın yılana dönmesi; küçük mucize ise, geriye kalan başka mucizelerdir.

21. Firavun Musa'yı **«Hemen yalanladı,»** Son derece kibirli ve inatçı olduğundan düşünüp taşınmadan mûcizelerini, sihir diye isimlendirdi **«ve»**

2- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde (2422) *Kıyametin sıfatında* rivayet etmiştir. Tirmizî der ki: "Bu, garib bir hâdisdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/9.

3- Allah'a davetteki şu "hikmetli uslûb"a bak. Musa (a.s.), Rubûbiyet iddiasında bulunan zorba, azgın, Allah'ın hükmü ve mülkü hususunda Allah'la tartışan Firavun'u yumuşaklıkla davete emrolunuyor. Ve buyruluyor ki: *"De ki: Arınmaya gönlün var mı?"*Bu, çağrı ve işitme şekillerinin en güzeliyle sunmadır. Onda kabalık ve sertlik yoktur. İşte, Allah'a davet metodu budur. Bu, her davetçinin gözetmesi gereken hikmetli bir metottur. Ancak bu sayede daveti verimli olur, verdiği nasihat kalbe girer. Allah hepimizi hikmetle, güzel öğütle davet etme yoluna hidayet eylesin.

çok şiddetli ve çirkin bir şekilde Allah'a **«isyan etti.»** Öyle ki, âlemlerin Rabbinin varlığını inkâra cüret etti.

*"İsyan etti"*den muradın, emrettiği şey hususunda Musa'ya isyan etti şeklinde olması da caizdir. Ancak onu kötüleme ve durumunu çirkin bulmada birincisi daha uygundur.

Me'lun Firavun ve kavmi, sırf İsrailoğullarının esaretten salıverilmeleriyle değil, Allah'a kulluk etmek ve Rubûbiyet davasını terk etmekle de emrolunmuşlardı.

22. «Sonra» inat ederek, mûcizeye karşı gelmeye çalışarak -ki karşı gelmenin mümkün olduğuna inandığından değil- **«koşarak geri döndü.»** Yani: Tâatten geri döndü. Yahut meclisten uzaklaştı.

Râğıb der ki: "*Edbera:* Yüz çevirdi ve arkasını döndü demektir."

*Keşşâf*ta şöyle denir: "Yılanı görünce hızlı hızlı yürüyerek korkarak geri döndü."

Hasan (r.a.), Firavun'un akılsız bir kişi olduğunu söyler.

23-24. «Derhal (adamlarını)» yani sihirbazları **«topladı.»** Nitekim Allah Teâlâ: *"Firavun da şehirlere toplayıcılar gönderdi."* (Şuarâ:53), *"Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini topladı, sonra geri geldi."* (Tâhâ:60) buyurmuştur. Yani, sihirbaz ve âletlerinden oluşan hilesini topladı.

«Ve onlara:» Toplandıkları yerde bizzat kendisi: **«'Ben sizin en yüce rabbinizim!'»** Benim üzerime rab yoktur, yani sizin işlerinizi idare eden herkesten yüceyim ben **«diye bağırdı.»** Firavun böyle yücelik iddiasında bulununca, bu söz karşısında Musa (a.s.)'ya: *"...Üstün gelecek olan kesinlikle sensin."* (Tâhâ:68) dendi. Çünkü sihirbazlara galip gelme, Firavuna galip gelmedir.

Kısacası Firavun bu sözüyle; göklerin, yerin, dağların, bitkilerin ve hayvanların yaratıcısı olduğunu kastetmemiştir. Zira bunun doğru olmadığını bilmek zaruridir. Bu hususta şüphe eden delidir. Aksine adam yaratıcıyı, haşri ve neşri inkâr eden bir dehrî (ateist) idi. Yine diyordu ki: "Âlemin bir ilâhı yoktur ki, onun size emir ve yasağı olsun, yahut size bir peygamber göndersin. Aksine sizi terbiye eden , size ihsanda bulunan benden başkası değildir.

Bazıları derler ki: "Hz. Mûsa'nın asâsı yılana dönüşmek sûretiyle, Firavun'un aczi açığa çıkınca, böyle dememesi gerekirdi. Sanki o bu (sözleri söylediği) zamanda ne söylediğini bilmeyen bunak gibi olmuştur!..

Âriflerden birisi der ki: "Mahlukattan hiçbirisi insanın iddia etiği gibi kemal iddiasında bulanmadı. Çünkü o rubûbiyet iddia etti ve dedi ki: 'Ben, sizin en yüce rabbinizim!' İblis ise bundan uzak durdu ve dedi ki: '*...Ben Allah'tan korkarım...*' (Enfal:48) Kesinlikle kendisine ait olmayan bir mertebe iddiasında bulunmadı."

Eğer dersen ki: "İblisin, rubûbiyyet iddia etmemesine rağmen lânetlenmesi, Firavun ve benzerlerinin, rubûbiyyet iddia etmelerine rağmen ne tayinen ne de tahsisen İblis gibi lânetlenmemelerinin hikmeti nedir?"

Bu soruya cevap olarak denilir ki: "Çünkü iblis'in niyeti, öbürlerinin niyetinden daha kötüdür. "

Ve yine bu soruya cevap olarak denildi ki: "Çünkü, kavlen, fiilen ve niyeten ilk ayrılık ve ihtilâf yolunu açan İblis'tir. Ondan sonraki halk, taşkınlık ve ihtilâfı onun vesvesesiyle yol edindiler. İblis, muhalefetiyle Allah Teâlâ'ya, öbürleri ise peygamberlere ve vesilelere karşı gelmişlerdir. Bazen yalvarıp yakarmışlar, bazen de mahluk yanında günahlarını itiraf etmişlerdir. İblis ise ne yalvarıp yakarmış ne de itirafta bulunmuştur. O, ilk küfür yolunu açmıştır. Bu bakımdan kıyamete kadar ondan sonra gelen kâfirlerin günahı ona râcidir. Azgınlık ve sapıklığı vasıtasız olarak ortaya koyan odur."

25. Anılan sebepten dolayı **«Allah da onu dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı.»** *"Nikâl"*, tenkîl mânâsınadır. Teslim mânâsına olan selâm gibidir. O da, azâb etmektir.

Sanki şöyle denilmiştir: Allah Firavun'u dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı. O azâp âhirette yakma, dünyada da suda boğmadır.

Bazıları der ki: "Firavun kibriya ridası hususunda enaniyyetinin şiddetli zuhuru ile kendini Hak'la eşit tuttu. Bu nedenle lânetlenmiş olarak zelil oldu ve ateşe atıldı. Nitekim Allah Teâlâ kudsî hadiste şöyle buyurmuştur: *"Azamet izarım, kibriya ridamdır. Her kim Bana bunlardan biriyle ortaklıkta bulunur, Benimle nizâlaşırsa, onu ateşe atarım ve aldırış etmem."* Bir rivayete göre de: *"Onu mahvederim aldırış etmem"* şeklindedir."[4]

Baklî der ki: "Davasında sadık olmadığı için dünya ve âhirette rüsvay olmuştur. Kendisine ait olmayan şeyi iddia eden herkes böyledir."

---

[4] Hadisi Müslim *Tahrimü'l-Kibir*'de (2620) ve Ebû Dâvud (4090) rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/613.

Âyetin delâletinden Firavun'un kâfir olarak öldüğü anlaşılmaktadır. Firavundan iki söz sadır olmuştur. Birincisi: *"Ben, sizin en yüce rabbinizim!"* İkincisi: *"Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum..."* (Kasas:38) Rivayete göre bu iki söz arasında kırk sene vardır.

Gerçek olan, rubûbiyyetten ulûhiyyetin anlaşılmasıdır. Yoksa bazılarının zannettiği gibi *"Ben, sizin en yüce rabbinizim!"* sözünün mânâsı, işlerinizi idare eden her şeyden daha yüceyim, demek değildir. Çünka onda pek fazla bir fayda yoktur.

26. «Elbette bunda» yani, Firavun'un kıssasında anlatılan ve ona yapılan şeyde **«korkan»** yani korkmak şânından olan **«kimseler için»** büyük bir **«ibret»**, ders alma ve öğüt **«vardır.»** Korkma şanından olan kimse, Allah'ı ve onun hallerini bilendir. Azaptan korktuğu için Allah'tan korkar, O'na ve peygamberlerine karşı gelmez.

ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنٰيهَا (٢٧) رَفَعَ
سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا (٢٨) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحٰيهَا (٢٩)
وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا (٣٠) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعٰيهَا
(٣١) وَالْجِبَالَ أَرْسٰيهَا (٣٢) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (٣٣)

27-29. Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allah bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı.

30. Ondan sonra da yerküreyi döşedi.

31-33. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere, yerden suyunu ve otlağını çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.

27-29. «Sizi yaratmak mı daha güç...» Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Mekkelilere tehdit ve azarlama yoluyla bir hitaptır. Yani: Sizce ve zannınıza göre öldükten sonra diriltilmeniz mi daha zor, daha güç, **«yoksa»** büyüklüğüne ve yapısının muhkemliğine, en küçük şeyini düşünmede bile akılları hayrette bırakan mükemmel yapısına rağmen maddesiz olarak **«gökyüzünü yaratmak mı?»** Buradaki soru, gökyüzünün yaratılmasının zorluğunu ikrâr etmeleri için bir takrir (tasdik, onay) sorusudur. Onları, şöyle demek sûretiyle susturuyor: Ey beyinsizler! Bu zor şeye gücü yetenin nasıl olur da sizi yeniden diriltmeye ve mahşerde toplamaya güç yetirmez? Halbuki bu daha da kolaydır. İade sûretiyle sizin yaratılışınız, Allah'ın kolayca güç yetireceği şeydir. Bunu nasıl inkâr ediyorsunuz?

«Ki onu Allah bina etti» ve büyük kudretiyle onu direksiz olarak ayakta tuttu, **«onu yükseltip düzene koydu.»** Yani yerden yukarıya yüksekliğini beş yüz senelik yol uzunluğunda ve yüksekliğinde kıldı. Çünkü bir şeyin uzunluğu, altından üstüne doğru alındığında yükseklik, yukarıdan aşağıya doğru alındığında da derinlik ismini alır.

Bazıları der ki: "*Semk,* gökyüzünün bizden taraftaki alt yüzeyiyle üst tarafına gelen üst yüzeyi arasındaki yüksekliktir. Kastedilen de ağırlığı ve kalınlığıdır."

«Gecesini kararttı,» yani onu karanlık yaptı. Bu karanlık sadece Allah'ın tedbiri ve takdiriyle hasıl olmuştur.

«Gündüzünü ağarttı.» Yani gündüzünü ortaya çıkardı. Gündüz; "*Duhâ*" kelimesi ile ifade edildi ki, o güneş ışığıdır. Duhâ (kuşluk) vakti, güneşin doğduğu, sultasının yeryüzünde hakim olduğu vakittir. Çünkü o, güneşin en şerefli ve güzel vaktidir. Karanlıktan sonra aydınlığın ilâvesi, nimet vermenin tastamam, ihsanın da mükemmelliğini ifade etmektedir.

Âriflerden birisi der ki: "*'leyl'* müzekker, *'nehâr'* müennestir. Gündüzün geceden çıkması, Havva'nın Âdem'den çıkması gibidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *'Onlar için bir delil de gecedir. Biz ondan gündüzü sıyırırız da onlar karanlıkta kalıverirler.'*" (Yâsin:37)

30. «Ondan sonra da yerküreyi döşedi.» Yani onu, ahalisinin yerleşmesi ve her tarafında dolaşmaları için hazır hale getirdi.

Bazıları der ki: "Allah, gökyüzünü yaratmadan önce yerküreyi yarattı ama onu yaymamıştı. Daha sonra kendine has bir şekilde semaya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi, daha sonra yerküreyi döşedi."

31-33. «Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere,» pınarlar fışkırtmak ve nehirler akıtmak suretiyle **«yerden suyunu ve otlağını»** yani otunu **«çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.»** sarsılmasın diye de dağlarla yeri sabitleştirdi. *"Mer'a"* aslında otlaktır. Su ve otlak yere nisbet edilmişlerdir, çünkü onlar ondan çıkarlar. İnsanın yerleşimini sağlamak yetmez. Yiyecek, içecek cinsinden geçim işini de temin emek gerekir. Bundan dolayı bunları zikretmiştir.

Dağları sağlam bir şekilde yerleştirmesi, gerçeği ortaya koymak ve yerleştirmenin yeryüzünün kendisinden kaynaklanan bir iş olmayıp, Allah'ın yerleştirmesiyle olduğuna tenbih içindir. Şayet O'nun yerleştirmesiyle olmasaydı, dağlar, yeri sabitleştirmek şöyle dursun, kendilerini bile sabitleştiremezlerdi.

Âyetteki *"Meta"*kelimesi, *"faydalanma, yararlanma"*; *"en'am"* kelimesi de *"hayvanlar"* mânâsınadır. *Sıhah*'ta şöyle denilmektedir: "Bu isim ekseriyetle develer içindir. Burada geneldir. Deve, sığır, koyun, keçi gibi şeyler de kastedilmiştir. Yani bunları, sizin ve hayvanlarınızın faydalanmanız için yapmıştır. Çünkü döşeme, beşik gibi yapma, suyun ve otlağın çıkarılması gibi zikredilen şeylerin faydası, kendilerine ve hayvanlarına ulaşmaktadır. Çünkü "mer'a" yani otlak, insanın ve insandan başkasının yediği şeyi de içine alır. Bunun için denilmiştir ki: Allah Teâlâ, suyu ve otlağı zikretmekle, yerden çıkıp da kendisinden faydalanılan her şeye işaret buyurmuştur."

Utbî der ki: "Bu, yani, *'yerden suyunu ve otlağını çıkardı'* cümlesi, cevâmiu'l-kelim (kısa ve çok anlama gelen söz)dendir. Çünkü yerden çıkarılan her şeye delâlet eden iki şey zikredilmiştir. Bu yerden çıkarılan şeyler, canlılar için azık ve meta' olan ot, ağaçlar, tohumlar, çekirdekler, meyveler, tuz ve ateştir. Çünkü ateş yeşil ağaçtan, tuz da sudandır. Otlak kelimesinin kullanılmasındaki incelik; öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden muhatapları kınama, dünya ile faydalanma hususunda onları hayvanlara ilhak etme ve âhiretten gafletlerine işârettir."

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرٰى ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ
مَا سَعٰى ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾
وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٣٩﴾

34. Her şeyi alt üst eden o büyük felâket geldiği vakit,

35. İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün

36. Ve görene cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman.

37-39. Azana ve dünya hayatını (âhirete) tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır.

34. «Her şeyi alt üst eden o büyük felâket geldigi vakit,» *Sıhah*'ta der ki: "Çoğalıp, üstün ve galip gelen her şey *"tâmme"* kelimesi ile ifade edilir. "Râdde" bâbındandır. *"El-kübrâ"*kelimesi, "ekbera" nın müennesidir. Büyük oldu mânâsına olan "kebura"dan gelir. "Yaşlandı" mânâsına olan "kebira"dan değil. "

Bu, hayattaki hallerinin beyânının akabinde âhiret durumlarının beyanına başlamadır. Mânâsı: Diğer belâ ve felâketlere üstün ve baskın gelen büyük belânın vukuunun vakti geldiği zaman demektir. Kastedilen; kıyamet veya ikinci sûr'a üfürüştür. Çünkü, kıyamet gününde alışılmışın dışında müthiş alâmetler müşahede edilir ki, çok dehşetli şeyleri unutturur. İkinci sûr'a üfürüşte yaratıklar kıyamet yerine toplanır.

35. «İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün...»Yani, o günde herkes amel defterlerinde yazılmış olarak müşahade etmek sûretiyle, hayır ve şer ne işlemişse hatırlar. Halbuki o, aşırı gaflet ve zamanın uzunluğundan dolayı onu unutmuştu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Allah onları bir bir* *saymıştır, onlar ise unutmuşlardır... "* (Mücâdele:6)

36. «**Ve görene**» yani insanlardan gözü olan her yaratığa «**cehennem açık bir şekilde**» yani, onu dünyâda iken işittikten sonra hiç kimseye gizli kalmayacak şekilde apaçık olarak «**gösterildiği zaman.**» *"Cahîm"*den maksat, mutlak ateşle ifade edilen cehennemdir.

37-39. «**Azana**» yani böbürlenene, başkaldırana, küfr ve azgınlıkta ileri giderek isyanda haddi aşana «**ve**» uçup gidecek fâni «**dünya hayatını âhirete tercih edene**» yani onu seçene, iman ve ibadetle ebedî âhiret hayatı için hazırlık yapmayana «**şüphesiz cehennem**» durumu anlatılan bütün bu kimselere «**tek barınaktır**» başkası değil. Âsî mü'minin çıktığı gibi oradan çıkacak değildir. Söz, kâfir hakkındadır fakat onda diğer insanlar için de bir öğüt, ibret ve ikaz vardır.

وَاَمَّا مَنْ

خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ ﴿٤١﴾

40-41. Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.

40-41. Başlangıcı ve sonu bildiği için, her şeyin alt üst olduğu o büyük felâket gününde «**Rabbinin makamından**» yani her şeyinin sahibinin önünde durmaktan «**korkan**» -çünkü hesap için O'nun önünde durmaktan korkmak, eblette O'nu tanımanın neticesinde olur- «**ve nefsini kötü arzulardan**» yani beşerî yaratılış ve tabiatının hükmüyle o arzulara meyletmekten «**uzaklaştıran**», dünya hayatının meta' ve parlaklığına kapılmayan, âkibetin korkunçluğunu bilerek onun süs ve âlâyişine aldanmayan «**için ise şühpesiz cennet yegâne barınaktır.**» Yani, cennet, içine girenin hiç çıkmayacağı bir makamdır.

"*El-hevâ;*" şer'î bir sebep olmaksızın nefsin arzu duyduğu ve lezzet aldığı şeye meyletmesidir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkulusu hevâ (nefsin kötü arzuları) ve tûl'ü emel (bitmeyen istek)dir. Hevâ, Hak'tan alıkoyar; tûl'ü emel ise âhireti unutturur.*" (5)

Büyüklerden birisi der ki: "Hevâ, Allah Teâlâ'nın: *'İnsanlara kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere düşkünlük süslü gösterildi...'* (Âl-i İmrân: 14) âyetinde zikredilen yedi şeyden ibarettir. Allah onu iki şeyde topladı. Nitekim buyurdu ki: *'Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir...'* (Muhammed:36) Sonra onu bir şeyde topladı ki, o da âyetteki *hevâdır.*"

Hevâ bütün şehvetleri (arzuları) içine alır. Kim hevâdan kurtulursa, bütün kayıtlardın kurtulmuştur.

Sehl (r.a.) der ki: "Hevâdan ancak peygamberler ve bazı sıddıklar uzak kalır. Hevâdan ancak edebi kendisine gerekli kılan kurtulur."

Ben fakir derim ki: Şüphesiz insan, melekî hakikatle hayvanî hakikat arasında bir geçittir. O, birinci hakikat yönüyle nefsi hevâdan uzaklatırır. Nitekim Nebi (a.s.) kendisi, kendisine: *"Ey Nebi! Selâm senin üzerine olsun"* diyerek melekî yönünden beşerî yönüne, yahut cem' makamından ferd makamına hitap ediyordu.

Cennetten murat, mutlak mükâfat yeridir. Allah Teâlâ'nın: "*Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.*" (Rahmân:46) sözüne aykırı değildir. Buradaki iki cennet: Cismanî nimetler cenneti ve ruhanî lezzetlerle lezzetlenme cennetidir.

Muhammed İbnü'l-Hasen (r.a.) der ki: "Bir gece uyuyordum. Bir de ne göreyim, kapı vuruluyor. Dedim: 'Bakın kim o?' Kapıya bakan kimse: 'Halife Harun'un elçisi, Halife seni çağırıyor.' dedi. Canımdan korktum ve yanına gittim . Yanına girince dedi ki: 'Bir mesele hakkında seni çağırdım. Ümm-ü Muhammed'e -yani Zübeyde'ye-: 'Ben âdil bir devlet adamıyım. Âdil devlet adamı cennettedir,' dedim. O da bana: 'Sen zâlim, âsisin, kendinin cennetlik olduğuna şahitlik ettin, böylece Allah'a karşı yalan söyledin' dedi. Hasen şöy-

---

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel: *"Ben sizin için... hevanın sapıtmalarından korkarım"* lâfzıyla rivayet etmiştir. Hadisi musannifin zikrettiği bu lâfızla görmedim.

le devam etti: "Dedim ki: 'Ey mü'minlerin emiri! Bir günah işlediğin zaman, o durumda Allah'tan korkuyor musun?' Dedi ki: 'Evet vallahi, Allah'tan çok şiddetli korkuyorum.' 'Ben şehadet ederim ki senin için iki cennet vardır, tek cennet değil. Allah Teâlâ: *'Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.'* (Rahmân:46) buyurmuştur,' dedim. Bana hoş davrandı, ayrılmamı emretti. Evime döndüğümde para keselerinin bana geldiğini gördüm."

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن
ذِكْرَىٰهَآ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَىٰهَآ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا
﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

42. Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? (derler.)

43. Sen onu nereden bilip bildireceksin!

44. Onun nihâi ilmi yalnız Rabbine aittir.

45. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.

46. Kıyamet gününü gördüklerinde sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.

42. «Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması» yani kopması **«ne zamandır? (derler.)»** Allah'ın onu ne zaman koparacağını kastediyorlar. Müşrikler kıyametin haberlerini; onun her şeyi alt üst eden felâket, kulakları sağır eden ses ve kapı çalan şey oluşu gibi müthiş vasıflarını işitiyorlardı da alay ederek diyorlardı ki: "Gelip çatması ne zamandır?"

43. «Sen onu nereden bilip bildireceksin!» Müşriklerin onu sormasına bir cevap ve inkârdır. Yani, sen neredesin? Onun vaktini onlara anlatman ve onu onlara bildirmen nerede ki, sana onun açıklanmasını sorsunlar? Tıpkı şu âyette olduğu gibi: *"...Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar..."*

(A'râf: 187) Yani, hiçbir şekilde sen onlara onu anlatamaz ve vaktini açıklayamazsın. Gaybları en iyi bilen Allah onu kendi ilmine has kılmıştır ki, sen onu nasıl bileceksin?

44. «O'nun nihâi ilmi yalnız Rabbine aittir.»Yani, kim olursa olsun, onun nihaî ilmi hiç kimseye verilmemiştir. O halde neden dolayı onu soruyorlar?

Kâşânî der ki: "Yani, sen nerdesin, onu bilmek ve anlatmak nerede? Onun ilmi ancak Rabbine aittir. Sen ve senden başkası onun ilminden ne bileceksiniz? Aksine onu yalnız Allah bilir."

45. «Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.» Yani senin vazifen; yaklaştığını açıklamak babından emrolunduğun şeye uymak, ondaki çeşitli korkuları açıklamaktır. Yoksa sana havale edilmeyen vaktini tayin etmek değildir. Onlara ne oluyor ki, açıklaması senin vazifen olmayan şeyleri soruyorlar? Yani, sen ancak ondan korkanı ve vuku bulacağına inananı uyarabilirsin. O, bütün insanlara gönderilmiş olmasına rağmen sadece korkan kimsenin tahsis edilmesi, ondan faydalananların onlar oluşundan dolayıdır. Yani, uyarmak sadece onlara tesir eder. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"...Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver."* (Kaf:45)

46. Mekke kâfirlerinden inkârcılar **«kıyamet gününü gördüklerinde»** yani onun dehşetini müşahede ettiklerinde dünyada **«sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.»** Yani, dünyada bir günün akşamı veya kuşluk zamanı gibi kısa bir müddet kaldıklarını sanırlar.

Eğer, niçin "illâ aşiyyeten ev duhâ" denilmemiştir? Duhâ kelimesinin sonuna "hâ" zamirinin eklenmesinin faydası nedir? denilecek olursa, biz de deriz ki: Şayet öyle denilseydi, *"aşiyye (akşam)"*nin bir günden, *"duhâ (kuşluk vakti)"*nin başka bir günden olması muhtemel olurdu. Bu durumda, birinci gündeki bu zamandan, diğer bir gündeki başka bir zamana kalmanın devam edeceği sanılırdı. Ama âyetteki şekilde denilince bu ihtimal ortadan kalkar. İkinci olarak, âyetlerin sonlarındaki ses uyumuna riayet vardır.Çünkü ondan öncesi *" mürsâhâ ve zikrâhâ ve müntehâhâ"*dır. Allah en iyi bilendir.

Allah'ın yardımıyla Nâziat Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

ABESE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 42 âyettir.

Bu sûre H. Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ (١) اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى (٢) وَمَا يُدْرٖيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىٓ
(٣) اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى (٤)

1-2. Yanına kör bir kimse geldi diye peygamber yüzünü asıp çevirdi.

3. Ne bilirsin belki o temizlenecekti.

4. Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti.

1-2. «Yanına kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi.» *"El-Ubsü"* ve *"El-Ubûs";* yüz ekşitmek, surat asmak, kaş çatmaktır. *"En câehü, yanına... geldi"* cümlesindeki zamir Muhammed (s.a.v.)'e râcidir. Âmâ'nın gelmesi, yüz çevirmenin sebebidir. Âmânın kendisine gelmesinden ötürü geri döndü, yüz çevirdi, demektir. *"El-Umyü"* gözün kaybedilmesidir. *"El-âmâ"*daki *el,* ahd içindir. Böylece bilinen âmâ kastedilir ki, o da Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ikinci müezzini olan İbn-ü Ümm-i Mektûm'dur.

Rivayet edilir ki, İbn Ümm-i Mektûm Rasûlüllah (s.a.v.)'a geldi. O anda Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında Rebia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, İbn-i Hişam'ın oğlu Ebu Cehil, Abdülmuttalib'in oğlu Abbas, Ümeyye İbn-ü Halef ve

El-Velîd İbn-ül Muğîre gibi Kureyş'in ileri gelenleri vardı. Onları İslâm'a çağırıyordu. Çünkü insanların âdetidir; büyükleri bir şeye meyletti mi başkaları da meyleder. Nitekim "İnsanlar krallarının dini üzeredir" denmiştir.

İbnü Ümmi Mektûm Rasûlüllah'a dedi ki: "Yâ Rasûlallah, Allah'ın sana öğrettiğini bana da öğret de ondan faydalanayım." O, Peygamber (s.a.v.)'in bir grupla ilgilendiğini bilmediği için bu sözü tekrarlayıp duruyordu. Rasûlüllah (s.a.v.) sözünün kesilmesini, onları bırakıp da onunla meşgul olmayı hoş karşılamıyordu. Yüzünü ekşitti ve ondan yüz çevirdi. İbn-ü Ümm-i Mektûm da Peygamber (s.a.v.)'in yüzünü ekşitmesinin ve yüz çevirmesinin, Allah'ın kendisinden sudûrunu çirkin gördüğü şeyden dolayı olmasından korkarak hüzünlü bir şekilde geri döndü. Bunun üzerine âyetler nazil oldu.

Rasûlüllah (s.a.v.) onu gördüğü zaman ikramda bulunur ve derdi ki:*"Kendisi hakkında Rabbimin beni itab ettiği kişi merhaba!"*

Denilir ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) hayatında hiç 'Abese Sûresi' kendisine indiğinde üzüldüğü gibi üzülmedi. Çünkü o, rüşd sahibi Habibdir. Bununla beraber Allah bu hitabı onunla kendisi arasında bırakmadı ki bu kınama daha hafif kalsın. Aksine O, bunu mü'minlere açıkladı, bu harekete karşı takvâ sahibi kullarını uyardı. Bundan dolayıdır ki Ömer İbn'ül Hattab (r.a.)'a münafıklardan birinin kavmine imamlık yaparken sırf 'Abese Sûresini' okuduğu başka bir sure okumadığı haberi ulaştı. Bunun üzerine onun da bununla küfre girdikleri sonucunu çıkardığı için bir adam gönderip boynunu vurdurduğu rivayet edilir."

İbn-ü Zeyd der ki: "Muhammed (s.a.v.) için vahiyden bir şey gizlemesi caiz olsaydı, bunu gizlerdi."

Şu âyetler de buna benzemektedir: *"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?..."* (Tahrim: 1) *"(Rasûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: 'Eşini yanında tut, Allah'tan kork!' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır..."* (Ahzâb: 37)

Peygamber (s.a.v.)'in yaptığı şey, evlâ olanı terketme babından olup günah sayılmaz. Çünkü onun ictihadı evlâ olanı talep hakkındadır.

Âmâ sıfatıyla ifade -halbuki bu vasıfla zikretme onun durumunu tahkirdir ki, bu da itabdan anlaşılan tâzime aykırıdır- ya Peygamber (s.a.v.)'in o topluluğa olan sözünü kesmeye cesaret etmesindeki özrünü kabul edip onu tasdik etmek, yumuşak davranmaya, kaba davranmamaya ve merhamete lâyık olduğunu bildirmek için, ya da aşırı yadırgama içindir. Çünkü yadırgamanın aslı makamın delâletindendir. Sanki şöyle denmiştir: Âmâ olduğu için ondan yüz çevirdi, bu ise onun yüce ahlâkına yakışmaz. Nitekim Allah'ın:

«Ne bilirsin...» sözündeki iltifat (gıyabî itabdan hitaba geçme) bundan dolayıdır. Çünkü karşısına alıp hitap etme, kınamanın şiddeti hususunda daha tesirlidir. Tıpkı kendisine cinayette bulunan caniyi insanlara şikayet edip sonra da caniye dönerek onu azarlayan kimse gibi. Yani onun durumunu sana bildiren ve işin iç yüzüne seni muttali kılan nedir ki ondan yüz çeviriyorsun?

İmam Süheylî der ki: "Bak âyet nasıl gaibden haber verme lâfzıyla indi, *"yüzünü asıp çevirdi"* dedi de "yüzünü astın ve geri çevirdin" demedi. Bu, yüz çevirip sonra da muhataba yönelerek onu karşısına alan ve: "Ne bilirsin" diyen gâibin durumuna benzer. Halbuki Allah Teâlâ biliyor ki o, âmâdan yüz çevirmekle sadece hayra rağbetini ve bu müşrikin yani Velîd b. Muğira'nın İslâm'a girmesini istiyordu. Çünkü böyle büyük birinin Müslüman olması çoğu kimselerin Müslüman olması demektir. Allah Teâlâ Nebisi (s.a.v.)'ne kendisinden yüz çevirenin sözüne benzer sözle konuştu, sonra da onu yalnızlıktan kurtarmak için 'Ne bilirsin...' hitabıyla karşısına aldı."

"İbn Ümm-i Mektûm Müslüman olmuş, din işleri ile ilgili olarak muhtaç olduğu şeyleri öğrenmeye gelmişti. O kâfirlere gelince henüz Müslüman olmamışlardı. Onların Müslüman olması çoğu kimselerin Müslüman olmasına sebep olacaktı. Nasıl oldu da Allah Teâlâ peygamberini bunun üzerine kınadı?" denilecek olursa, cevaben denilir ki: Durum her ne kadar anlatıldığı gibi ise de, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptığı şeyin dış görünüşü, zenginleri fakirlere takdim ettiğini, fakirlerin kalplerinin kırılmasına az önem verdiğini andırır. Bu ise peygamberlik makamına yakışmaz. Çünkü bu, en iyiyi terketmektir ki, bundan dolayı Allah Teâlâ onu itab etmiştir.

«Belki o» âmâ senden aldığı şeyle günah kirlerinden tamamen **«temizlenecekti.»**

4. Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt» yani senin öğüdün tam temizlenme derecesine erişmese bile **«kendisine fayda verecekti.»**

Keşşâf'ta şöyle denilmiştir: "Âyetin mânâsı: Temizlenme ve öğüt alma açısından, ondan beklenen şeyi sen bilemezsin. Şayet bilmiş olsaydın, böyle yapmazdın."

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى (٥)
فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى (٦) وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكّٰى (٧) وَأَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ
يَسْعٰى (٨) وَهُوَ يَخْشٰى (٩) فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى (١٠)

5-6. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun.

7. Oysa ki onun arınmamasından sen sorumlu değilsin.

8-10. Fakat sen koşarak ve korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.

5-6. «Kendini (sana)», imana ve sendeki ilme ve Kur'an'a **«muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun.»** Âmâyı bırakıp onun irşadı ve ıslahına ihtimam gösteriyorsun.

Bunda Peygamber (s.a.v.)'in onlarla sohbetinden son derece uzaklaştırma vardır. Çünkü sırtını dönene yönelmek, izzetlilerin âdetinden değildir.

" Tesaddâ", aslında *" tetesaddâ "*dır. Hafiflik için *"tâ"*lardan biri hazfedilmiştir. Bu kelime: "Bir şeye yönelmek, durumunu nazar-ı itibara alma, ihtimam gösterme" anlamlarına gelir. Zıddı, ona önem vermemektir.

7. «Oysa ki onun arınmamasından sen sorumlu değilsin.» Yani, bu kendini muhtaç görmeyenin temizlenmemesinde sana bir baskı ve günah yoktur ki, onun durumuyla ilgilenesin ve Müslüman olandan da yüz çeviresin!

8-10. «Fakat sen», sendeki hidayet ve irşadı, güzel hasletleri talep edip **«koşarak ve»** Allah'tan **«korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.»** Peygamber (s.a.v.)'in yerini tutan zamirin iki fiilden önce zikredilmesi -ki o *"sen"* zamiridir- hoş karşılamamanın sebebinin Aleyhisselâtı vesselâm'ın özelliği olduğuna dikkat çekmektir. Yani, özellikle senin gibisinin kendisini muhtaç görmeyene yönelmesi, fakirden, iyilik talep edenden yüz çevirmesi gerekmez. Azîz, insanlar arasında zelil olsa da, iman ve ibadetle Allah'ın azîz kıldığıdır. Zelil, küfür ve günahla Allah'ın zelil kıldığıdır, insanlar arasında azîz olsa bile.

Rivayet olunur ki, bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) asla hiçbir fakire karşı yüzünü ekşitmedi, hiçbir zengine de yönelmedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın meclisinde fakirler emîr idi. Yani, onlara son derece ihtiramda bulunurdu. Bunda, küçük için büyükle edep dersi vardır. Dine omuz verenler, ilim erbabı ve hükmedenler, hayır ehlinden olan zayıfları kendilerine yaklaştırmak ve hayırdan uzak zenginlerden önde tutmakla muhataptırlar. Tıpkı Peygamber (s.a.v.)'in bu sûrede muhatap kılındığı gibi.

كَلَّا إِنَّهَا
تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾
مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

11-16. Hayır, öyle yapma! Şüphesiz bunlar, değerli ve güvenilir kâtiplerin elleriyle yazılıp tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes sahifelerde bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır.

11-16. «Hayır, öyle yapma!» İhtiyaç göstermeyene yönelmekten ve irşad talebinde bulunanı irşaddan yüz çevirmekten sakın!

Hasan Basrî der ki: "Cibrîl bu âyetleri Peygamber (s.a.v.)'e okuduğunda -Allah'ın hakkında vereceği hükmünü bekleyerek- yüzü kül gibi yani, sanki yüzüne kül serpilmiş gibi oldu. *"Hayır!"* deyince yüzü açıldı, sevindi."

Âyetin mânâsı şöyledir: Bunun gibisini yapma, çünkü bu sana yakışmaz.

«Şüphesiz bunlar» yani, Ya Muhammed, seni mükellef kıldığımız ve sana emrettiğimiz öğütleri içine alan Kur'an, Allah'a yakınlık ve şeref yönüyle **«değerli ve güvenilir»**, takva ile mücehhez, Allah'a itaat eden **«katiplerin elleriyle yazılıp tertemiz kılınmış»** şeytanların ellerinin dokunmasından uzaklaştırılmış, **«yüce makamlara»** yani, yedi kat semaya **«kaldırılmış»** yahut kadri ve adı yüceltilmiş Kur'an-ı Kerim sahifeleri olduğu için Allah katında **«mukaddes sahifelerde»** yani, Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilmiş sahifelerde yazılı, ders alınması ve gereğiyle amel edilmesi gereken **«bir öğüttür, dileyen ondan»** Kur'an'dan **«öğüt alır»**, onu ezberleyip korur, unutmaz.

"Sefere" meleklerden bir gurup katipdir ki, Levh-i Mahfuz'dan kitapları yazarlar. "Sefr"den türemiş olup "sâfir"in çoğuludur. "Sefr" ise "ketb" yani yazmaktır. Sefer (yolculuk), kişinin ahlâkını açığa çıkardığı için bu ismi almıştır. Bu lâfız meleklere hastır. Lügat yönüyle kullanılması câiz olsa da neredeyse başka şeyler için kullanılmaz.

Kurtubî der ki: "Allah Teâlâ'nın: '*O'na ancak temizlenenler dokunabilir*' (Vâkıa: 79) âyetindeki temizlenenlerden murat, Allah'a itaat eden, takva ile mücehhez, Allah'a yakınlıklarıyla değer kazanan şerefli katiplerdir."

"Kirâm" kelimesi, *"kerim"*in cem'i olup *"kerâmet"*ten gelmektedir.

قُتِلَ
الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ (١٧) مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (١٨) مِنْ نُطْفَةٍ
خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ (١٩) ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ (٢٠) ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ (٢١)
ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُ (٢٢) كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُ (٢٣)

17. Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!

18. Allah onu neden yarattı?

19. Bir nutfe (sperm) den yarattı da ona şekil verdi.

20. Sonra ona yolu kolaylaştırdı.

21. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu.

22. Sonra dilediği bir vakitte onu tekrar diriltir.

23. Hayır! Henüz Allah'ın emrettiğini yapmadı.

17. **«Kahrolası insan!»** İnsan aleyhinde yapılan en şenî bedduadır. Çünkü öldürülme, kahredilme dünya âfet ve musibetlerinin en fecisidir. "Kahrolası" diye çevirdiğimiz *"kut ile = öldürülme"* kelimesini lânetle tefsir eden, onunla ruhanî helâki kastetmiştir. Çünkü bu, cezaların en şiddetlisidir.

«Ne inkârcıdır!» Allah'ın ona bol ihsanına mukabil o, Allah'a karşı ne çetin bir inkâr içindedir! Nankörlükteki aşırılığına şaş! Gerçekte şaşmak cahilden beklenir. İlmi, bütün bilgileri içeren kimseden şaşmak ve taaccüb tasavvur edilemez. Aslında bu, Allah tarafından, yaratıklarını hayrete düşürme, ve bedduâya müstahak olduğunu beyandır. Yani, Allah'ın kendisine olan çokça ihsanını bilmekle beraber, Allah'ı inkârına ve O'na karşı nankörlüğüne hayret edin, kahırla, lânetle v.s. aleyhine duâ edin.

İbnu'ş-Şeyh der ki: "Bu duâ, Arapçanın üslubunda vardır. Bu, kendisine kötülük yapanın intikamından âciz kalanın bedduası kabilinden değildir. Aynı şekilde bu taaccüb ve şaşma da, hakiki manasında değildir. Çünkü Allah Teâlâ âcizlik ve cehaletten münezzehtir. Aksine duâ şeklinde zikredilen şeyden kastedilen, O'nun büyük gazabına delâlet ve onun en korkunç ve şenî cezalara müstahak olduğuna dikkat çekmektir. Taaccüb kipiyle gelmesinde de en çirkin kabahati işlediği için, onu aşırı bir şekilde kötülemek vardır. Şüphesiz ki Allah'ın gazaplanması caiz olduğu gibi, zem etmesi, kötülemesi de caizdir."

"Ne inkârcıdır!" sözünün; kınama, azarlama anlamında soru olması da caizdir. O zaman: "Hangi şey onu inkâra götürdü?" mânâsında olur.

18. **« Allah onu neden»** yani hangi hor ve hakir şeyden **«yarattı?»** Sonra onu şöyle açıkladı:

19. Pis **«bir nutfe (sperm) den yarattı da ona şekil verdi.»** Onun için, uzuv ve şekil olarak ona uygun ve lâyık olan şeyi hazırladı. Böylece onu, o şekil içinde maslahatına uygun duruma ulaşmaya yetenekli kıldı. Aslı böyle hor ve hakir bir şey olan kimseye, böbürlenmek ve zorbalık yakışır mı? Bu

hakir şeye, böyle eşsiz sureti giydiren nimet sahibi hakkında nankörlük etmek nasıl yakışır?!

20. «Sonra ona yolu» yani rahmin ağzını açmak suretiyle karından çıkışı **«kolaylaştırdı.»** Doğumdan önce rahim açık değildi. Çevrilmek suretiyle çocuğun başının aşağı ve ayağının yukarı gelmesini ona ilham etti. Şayet böyle olmasaydı kadının çocuğu doğurması mümkün olmazdı. Ona, dinde de hayır ve şer yolunu kolaylaştırdı, ona bu iki yolda gitme imkânı verdi. Bu da, kendisi için faydalı ve zaralı şeyi tanıtmak, onu uyarmak, peygamberler göndermek, kitaplar indirmek ve benzeri şeylerle olmuştur.

Ebubekir b. Tâhir (r.a.) der ki: "Her bir kimseye, onun için yarattığı ve ona takdir ettiği şeyi kolaylaştırdı."

21. «Sonra onun canını aldı» yani, takdir edilen ve muayyen eceli tamam olunca ruhunu kabzetti **«ve kabre soktu.»** Yani, ona ikram olarak kabre koyup orada defnettirdi. Diğer hayvanlar gibi, yırtıcı hayvanlara, kuşlara yem olsun diye yer yüzüne atıp bırakmadı.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Onu, yırtıcı hayvanlara atılan leş gibi atılıverilen cinsten kılmadı. Kabir, Müslümanlara ikram edilen şeylerdendir."

Ölümün nimet sayılması, mü'mine nisbetledir. Çünkü o, ölümle dünya hapishanesinden kurtulur. Aynı zamanda ölüm bir lütuf, ebedî hayata ve daimî nimetlere kavuşmadır. Ancak o, kötü inancından ve kötü amelinden dolayı kâfir hakkında bütün belâ ve sıkıntıların anahtarıdır.

Bazı tefsirlerde şöyle denilmiştir: *'İmâte; canını alma'* nin zikri, ya onun defnin mukaddimesi olduğu için ya da korkutmak ve dünya hayatının fani, sonunun ölüm olduğunu hatırlatmak içindir."

İmam Şâfiî (r. a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Yer yüzünde gururlanarak yürüme,
Yakın bir zamanda onun toprağı seni içine alır.

Yahut, canını almanın anılması; Ona hazırlığa teşvik, ya da O'nun kudretinin kemaline ve hikmetinin tamamına tenbih olarak; *"ematehü"* ile *"enşerahü"* onu arasında karşılaştırmaya riayet içindir.

22. «Sonra dilediği bir vakitte onu tekrar diriltir.» Yani diriltmeyi istediği zaman onu yeniden diriltir. Diriltmenin Allah'ın dilemesine bağlanmasında, aslında vaktinin tayin edilmeyişine işaret vardır. Ölümün vaktinin aksine o, Allah'ın dilemesine tâbidir. Meselâ biz, bizden her hangi birinin yüz elli seneden daha fazla yaşamıyacağını kesin olarak söyleriz. Dirilme konusunda ise hiç kimse böyle kesin bir şey söyleyemez. İşte böylece ölüm, kıyametin mukaddimelerindendir, demişlerdir. Onun için; "kim ölürse onun kıyameti kopmuştur" denilmiştir. Yani ölüm zamanının kıyamet zamanıyla irtibatından dolayı ölüm, meçhul olan küçük kıyamettir.

Burada şuna işaret vardır: Eğer ölü saadet ehlinden ise, kötülerin kabristanında medfûn olsa bile diriltilmesi saadet ehlinin kabirlerinden olacaktır. Şekâvet ehlinden ise, saadet ehlinin kabrinde medfûn olsa bile, diriltilişi şekâvet ehlinin kabirlerinden olacaktır. Onun için *Meşârik* müellifi anılan kitabının başında şöyle der: "Her kim lâyık olmadığı halde Mekke'de defnedilse, melekler onu başka yerlere götürürler."

Rivayet edildi ki: İbn-i Hiylân namıyla anılan bir şahıs, Şiîlikte aşırı gidenlerden idi. Sahabe hakkında çirkin şeyler söylerdi. Bir gün bir duvarı yıkarken düştü ve öldü. Bakî kabristanına defnedildi. Defnin ikinci gününde defnedildiği yerde bulunamadı. Kabrin üzerine örtülen toprakta ortada yoktu. Kabrin açılarak kefenin soyulduğuna hükmedildi. Ancak içersindeki kerpici olduğu gibi buldular. Büyük bir kalabalık bunu gördü. Hatta bunlardan birisi de kadı Cemaleddin idi. Onu görmek için grup grup insanlar geliyordu. Öyleki adamın bu durumu meşhur oldu. Bu, Allah'ın kalplerini açtığı kimselerin ibret alacağı alâmetlerden sayıldı. Allah'tan selâmet isteriz.

Yine rivayet edilir ki: Müezzin Muhammed b. İbrahim hac günlerinde bir ölü taşıdı. Kendisine yardım edecek, bir kişiden başkasını bulamadı. Derki: "Onu götürdük, kabre koyduk. Sonra adam gitti, ben de kabir için kerpiç getirdim. Ölüyü kabirde bulamadım. Kabri öylece bırakarak gittim."

Nakledilir ki: Medine'de ölmeyen sâlihlerden birisi rüyada görüldü. Gören kimseye: "Çocuklarıma selâm söyle ve benim alınıp, Bakî'ye Abbas (r.a.) ın kabrinin yanına gömüldüğümü söyle. Şayet beni ziyaret etmek isterlerse orada dursunlar, selâm versinler duâ etsinler." (1) Sehâvî'nin *el-Mekasıdu'l-Hasene*'sinde böyle rivayet edilmiştir.

23. «Hayır!» İnsanı üzerinde bulunduğu şeyden men içindir. İnsan,

---

1- Bu, bir rüyadır. Bununla şer'î bir hüküm sabit olmaz. Allah tarafından bazı sâlih kulları için kerâmet olarak vuku bulmuş olabilir. Yahut mücerred rüyadır. Herhâlde, yer, hiçbir kimseyi mukaddes kılmadığı gibi necis de yapmaz. Sâlih bir mü'min ise onu ancak imanı yükseltir, ameli kurtarır. Muttakînin kabri, mücrimler arasında defnedilse de cennet bahçelerinden bir bahçe; şakînin kabri, sâlihler arasına defnedilse de cehennem çukurlarından bir çukur olur. Mühim olan ameldir, mekân değil. Allah'tan amelimizi sâlih kılmasını, ömrümüzü, imanla ölerek tamamlamasını dileriz. Şüphesiz ki O, ihsanı bol ve merhamet sahibi olandır, çok cömert ve kerem sahibidir.

iman ve ibadetten **«henüz Allah'ın»** kendisine **«emrettiğini yapmadı.»** Onu eda etmedi ve onunla amel etmedi. Aksine küfür ve isyanla bazısını ihlal etti.

فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِه۪ٓ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ
شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا
﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ﴿٣١﴾
مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

24. İnsan yiyeceğine bir baksın.

25-32. Suyu nasıl bol bol boşalttık! Sonra toprağı nasıl göz göz yardık da oradan ekinler, üzüm bağları, yoncalar, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.

24. «İnsan, yiyeceğine bir baksın.» Bekâsına ait nimetlerin sayıp dökülmesine bir başlayıştır. Yani: İnsan, geçiminin medârı olan gıdasına bir baksın! Biz onu nasıl temin ettik?

İbn. Abbas (r.a.) der ki: "İnsan, gücünün yetersizliğini ve ömrünün faniliğini bilmesi için besin maddesine bir baksın!"

25-32. Buluttan muhtaç olduğunuz **«suyu nasıl bol bol boşalttık! Sonra toprağı»** bitkilerle **«nasıl göz göz»** eşsiz güzellikte; büyüklük, küçüklük, şekil ve sûret bakımından toprağı yaran bitkilere yakışır şekilde **«yardık da**

oradan» yani bitkilerle yarılan topraktan **«ekinler, üzüm bağları, yoncalar, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler,»** veya hurmalı ve ağaçlı bostanlar ya da etrafı duvarla çevrili bahçeler, üzüm, nar, taze hurma ve daha başka **«meyveler ve çayırlar bitirdik.»** Bütün bunlar **«sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.»** Zira sayılan bazı nimetler onlar için yiyecek, bazıları da hayvanları için yemdir.

"Ekinler" diye ifade ettiğimiz *"habb"*, buğday, arpa ve benzeri şeyler gibi hasad edilen her şeydir.

Burada *"üzüm"*den murat, üzüm asmasıdır. Meyveler arasında özellikle o zikredilmiştir. Çünkü bir yönüyle kendisiyle lezzet alınan bir meyve, bir yönüyle de besin kaynağı bir yiyecektir. O aynı zamanda gıdaların en iyisidir.

"Kadb", yonca demektir. İbn Abbas (r.a.)'dan: Onun, hurma ağacından alınan yaş hurma olduğu rivayet edilmiştir. Bazıları üzümle münasebetinden ötürü bu izahı tercih etmişlerdir. Bazı âlimler de derler ki: "O, nane, maydanoz, pırasa ve benzerî, yemek için kökünden kesilen, sonra tekrar biten bitkilerdir."

"Zeytûn" dan murat, ağacıdır. Üçbin sene yaşar. Faydalarının çokluğundan ötürü zikredilmiştir. Özellikle Arap ülkeleri ahalisi için. Çünkü onlar ondan yemek, yağlanmak, aydınlanmak ve temizlenmek için faydalanırlar. Ondan sabun da yapılır.

"Nahl", hurma ağacıdır. Taze hurma ve kuru hurma en faydalı gıdalardandır.

"Hadîka", ağaç bahçesi, yahut hurma ve diğer ağaçlardan oluşan bahçe, yahut da bina veya hurma ağaçlarının kuşattığı şeydir.

"Gulb", sıklığından ve ağaçlarının çokluğundan, veya içinde kalın ağaçlar bulunduğundan dolayı büyük bahçeler demektir.

"Ebb" hayvan otlatmak için için hazırlanmış çayır anlamındadır.

فَإِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ
يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾
لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
مُسْفِرَةٌ ﴿٣٧﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ
﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33. Kulakları sağır eden o ses geldiğinde,

34-36. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.

37. O gün, onlardan herbirinin kendine yetip artacak bir derdi vardır.

38-39. O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir.

40-42. Yine o gün bir takım yüzlerin de üzerini toz kaplamış ve karanlıklar örtmüştür. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır.

33. «Kulakları sağır eden o ses geldiğinde...» O öyle bir belâdır ki, yaratıklar ona kulak kesilir. Yahut sesinin şiddetinden o, kulakları sağır eder.

34-36. «İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.» Yani, insan onlardan yüz çevirir, onlarla bir araya gelmez, kendi haliyle meşgul olduğu, onların kendisine faydaları olamayacağını bildiği için dünyada olduğu gibi onların halini sormaz.

37. «O gün, onlardan herbirinin kendine yetip artacak bir derdi

vardır.» Adı geçenlerden her birinin meşgul olacağı, ihtimam göstereceği başından aşkın önemli işi, göğsünü doldurup boş yer bırakmayan düşünce ve tasası vardır.

Bir haber de şöyle gelmiştir: Âişe (r.a.): "Yâ Rasûlallah insanlar nasıl haşrolunur?" dedi, Rasûlüllah: *"Yalınayak, çırıl çıplak"* buyurdular. Hz. Âişe: "Kadınlar nasıl haşrolunur?" dedi. Rasûlüllah: *"Yalınayak, çırıl çıplak,"* buyurdular. Hz. Âişe: "Eyvah! O ne sefalet! Erkekler ve kadınlar beraber olacaklar. Onlar birbirlerinin ayıbına bakacaklar," dedi. Allah'ın Rasûlü: *"Yâ Âişe! İş, birbirlerine bakmaktan daha mühim ve daha büyük"*, buyurdu ve sonra Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti okudu. (2)

38-39. «O gün bir takım yüzler parlak» yani, zat ve sıfatlarının nurluluğuyla ışıklı ve parıl parıldır.

İbn Abbas (r.a.)'dan: "Bu parlaklık, gece namazından ötürüdür" dediği rivayet edilmiştir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kimin gece namazı çok olursa, gündüz yüzü güzel olur."*

Dahhâk der ki: "Bu, abdest izlerinden ötürüdür."

Ayrıca, Allah yolunda epeyce tozlandığındandır da denilmiştir.

Daimî nimetleri ve güzellikleri müşahede ettiği için **«güleç ve sevinçlidir.»**

40-42. «Yine o gün bir takım yüzlerin de üzerini toz kaplamış ve karanlıklar örtmüştür.» Bir hadiste *"Ter, kâfirin ağzına kadar ulaşır, sonra yüzlerine toz bulaşır,"* denilmiştir.

Denildi ki: "O toz nifak ve zillet tozudur."

"Katera", karalık, duman gibi karanlık, demektir. Tozun ve karanlığın yüzde birleşmesinden daha korkunç bir şey göremezsin. Tıpkı zencinin yüzünün tozlanması gibi.

«İşte bunlar» yani yüzlerinin karalığı, tozlanmasıyla nitelendirilenler, küfürle günahkârlığı bir arada toplayan **«kâfirlerdir, günahkârlardır.»** Bundan dolayıdır ki Allah, yüzlerinin karalığına tozu ilâve etmiştir.

Aynü'l-Meânî'de: "Onlar, Allah'ın hukuku hususunda kâfir, kulların hukukunda da fâcirlerdir" denilmiştir.

Allah'ın lütfuyla Abese Sûresi tamam olmuştur.

2- Hadisi İbnü Ebî Hâtim tahrîc etti. Benzerini Nesaî rivayet etti.

TEKVİR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 29 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ① وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ② وَإِذَا الْجِبَالُ
سُيِّرَتْ ③ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ④ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ
⑤ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ⑥ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ⑦ وَإِذَا
الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ⑧ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ⑨ وَإِذَا الصُّحُفُ
نُشِرَتْ ⑩ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ⑪ وَإِذَا الْجَحِيمُ
سُعِّرَتْ ⑫ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ⑬ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ ⑭

1. Güneş katlanıp dürüldüğünde,

2. Yıldızlar döküldüğünde,

3. Dağlar yürütüldüğünde,

4. Gebe develer terkedildiğinde,

5. Vahşi hayvanlar toplanıp biraraya getirildiğinde,

6. Denizler kaynatıldığında,

7. Ruhlar birleştirildiğinde,

8-9. Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğunda,

10. Defterler açıldığında,

11. Gökyüzü soyulup çıkarıldığında,

12. Cehennem tutuşturulduğunda,

13. Cennet yaklaştırıldığında,

14. Kişi ne hazırladığını bilecektir.

1. «Güneş katlanıp dürüldüğünde,» "*Küvviret*", dürüldü demektir. Parçalarını birbiri üzerine katladığın zaman sanki tekvir ettim, yani dürdüm dersin. Güneşin dürülmesinden maksat, "*O gün göğü kitap dürer gibi düreriz...*" (Enbiyâ: 104) âyetinde olduğu gibi, ya bulunduğu yerden kaldırılıp atılması veya ufuklara yayılan, ülkelere dağılan ışığının dürülüp toplanmasıdır.

Denildi ki: "*Küvviret*" in mânâsı, yörüngesinden alınıp cehenneme atılması demektir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Muhakkak güneş ve ay kıyamet günü cehennemde dürülmüş iki nurdur.*" (1) Yani güneş ve ay cehenneme atılmışlardır. Güneş ve ay maddî varlıklardır. Onların cehenneme atılmaları zarar görmelerine sebep değildir. Onların cehenneme atılmaları ateşin hararetini yükseltmek içindir.

Tîbî de bu mânâda şunları söylüyor: "Güneş ve ayın cehennemde dürülü olması kendilerinin azap edilmesi için değil, cehennem halkının özellikle de ışıklara (gök cisimlerine) tapanlara azap etmek içindir. Çünkü bizzat güneş ve ay sorumluluktan uzaktırlar."

Aynı şekilde Fenârî'nin Fatiha tefsirinde de şöyle söylenmiştir: "Gökyüzü kademe kademe dürüldüğü zaman yıldızlarıyla birlikte cehenneme atılır."

2. «Yıldızlar döküldüğünde» yani yıldızlar süratli bir şekilde dağılıp

---

1- Hadisi Bezzâr, *Müsned*'inde Ebû Hureyre'den merfû olarak tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/318.

düştüğünde. Nitekim bir başka âyette şöyle belirtiliyor: "*Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman.*" (İnfitâr: 2) Kevâkib ile nücûm, yıldızlar demektir. "*İnkidâr*" dan murat da dökülmektir. Çünkü gökyüzü o gün yıldızlarını saçıp döker, semadaki bütün yıldızlar istisnasız yere düşer. Çünkü İbn Abbas'ın rivayetine göre yıldızlar, yerle gök arasına nurdan zincirlerle asılmış kandillerde bulunur. Bu zincirler nurdan meleklerin ellerindedir. Yer ve gökte olanlar ölünce bu yıldızlar meleklerin ellerinden düşerler, zira onları tutanlar da ölmüş olur.

3. «Dağlar yürütüldüğünde» yani meydana gelen sarsıntıyla yeryüzünden kaldırılıp yerlerinden uzaklaştırıldığında.

4. «Gebe develer terkedildiğinde,» "*Işâr*", *uşerâ*'nın çoğuludur. Nifas, nüfesânın çoğulu olduğu gibi. "*Uşerâ*" ise, on aylık hamile deve demektir. Sene dolup doğuruncaya dek bu deveye "*uşerâ*" derler. Arapların en değerli malı ve en büyük geçim kaynağı bu develerdir. Kıyamet anında herkes kendi derdiyle uğraştığından bu develer çok makbul ve kıymetli oldukları halde başıboş salıverilirler, arkalarından bile bakılmaz. Bu hâl kıyametin ilk kopuş belirtileri gözüktüğü esnada olur. O sırada insanlar mal ve mülklerini bırakırlar kendi başlarının çaresine bakarlar.

5. «Vahşi hayvanlar...» *Kâmûs* sahibi şöyle diyor: "*Vahş*, kara hayvanıdır. Çoğulu *vuhûş* ve *vuhşân* gelir. İnsanla ülfet, yakınlık kurmayan kara hayvanına "*vahş*" denir.

«Toplanıp biraraya getirildiğinde,» sahra ve çöllerde dağınık oldukları, birbirlerinden nefret ettikleri halde her taraftan gelip insanlara ve birbirlerine karıştıklarında... Bu toplanma, kıyamet gününün korkusundan ötürüdür.

Denildi ki: "Hayvanlar adaleti göstermek için karşılıklı haklarını almak üzere diriltilirler."

Katâde şöyle dedi: "Her şey kısas için diriltilir. Hesaplaşma bitince hayvanlar toprak olur, insanların hoşlandığı tâvus, bülbül ve benzerleri hariç hiçbir hayvan kalmaz. Adaletin gereğini gerçekleştirmek üzere kısas için hayvanlar bile diriltilirken, mükellef olan insan ve cinlerin diriltilip toplanmaması nasıl düşünülebilir?"

6. «Denizler kaynatıldığında» yani ısıtıldığında veya tatlısı tuzlusu karışıp bütün yeryüzünü kaplar vaziyette tek bir deniz hâline gelmek üzere birbirlerine katılarak toplandığında... Bu şu şekilde olur: Dağlar parçalanıp dağılır, yeknesak olmayan, uçuşan toprak hâline gelir. Cisimlerin uçuşan parçaları aşağıya iner ve çukur yerler dolar, yeryüzü denizle aynı seviyeye gelir. Denizler de böylece bir tek deniz halinde toplanmış olur.

Hasan Basrî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Bir damla bile kalmamak üzere denizlerin suyu yok olur."

Râğıb diyor ki: "Bunun böyle olması denizlerdeki ateşin tutuşturulması sebebiyledir. Bu sûrede *'sü'iret'* (Tekvîr: 12) sözüne uygun olsun diye *'sücciret'* dendi. Çünkü müfessirlerin çoğunluğuna göre *'süccirret'*, tutuşturuldu ve ateş hâline geldi demektir. Böylece ateşin tutuşturulması ile denizlerin tutuşturulması tehdidi birlikte gerçekleşmiş olsun. İnfitâr sûresinde ise *'inteseret'* (İnfitar: 2) sözüne uygun olsun diye *'füccirret'* (İnfitar: 3) dendi. Çünkü yıldızların dökülmesi ile suyun yeryüzüne yayılıp dağılması, mânâ olarak birbirlerine yakındır."

7. «Ruhlar birleştirildiğinde,» "*Tezvîc*, birini diğerine eş yapmaktır, bu ise denklik gerektirir. Maksat ruhların tekrar bedenlere döndürülmesiyle eşleştirilmesidir. Veya herkes kendine benzeyenle, hayır ve şer hususunda kendi grubuyla eşleşip sâlihlerin sâlihlerle, fâcirlerin de fâcirlerle biraraya getirilmesidir. Yahut da herkesin, kitabı ve ameliyle biraraya getirilmesidir ki azgın kişiler kötü amelleriyle, olgun kişilerse iyi amelleriyle birleştirilirler.

8-9. «Diri diri toprağa gömülen kıza,» Araplar; fakirlik, cariyelik veya kendilerinden utanç duymaları sebebiyle kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. Derlerdi ki, melekler Allah'ın kızlarıdır. Kızları O'nun katına gönderin. Çünkü O'nun kızlar üzerinde daha çok hakkı vardır.

Keşşâf sahibi şöyle dedi: "Arabın bir kızı olduğu zaman onu sağ bırakmak isterse ona kıldan veya yünden bir elbise giydirir, o kız ona çölde deve veya koyun güdüverir. Şayet kızı öldürmek isterse onu altı yaşına kadar terkeder, sonra annesine: 'Bu kızı süsle ve güzel koku sür. Zira ben onu akrabalarına götüreceğim' der ve çölde önceden kazdığı kuyunun başına getirip kıza, kuyuya bak diye kandırıp arkasından itekler, toprak seviyesine gelinceye dek kuyuyu toprakla doldururdu."

Denildi ki: "Hamile kadın, doğumu yaklaşınca bir kuyu kazar, doğum sancısını kuyu başında çeker, kız doğurursa kuyuya atar, oğlan doğurursa yanına alırdı."

«Hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğunda...» Adaleti göstermek için bu soruyu yani öldürülmeyi gerektiren günah nedir, sorusunu Allah sorar. Öldüren ise bizzat baba veya öldürme izni verdiği kimsedir. Sorunun kıza sorulması, öldürene karşı duyulan öfkenin fazlalığını belirtmek ve katili sert şekilde susturmak içindir. Şu âyetle de aynı yol takip edilmiştir: "*Allah, İsa'ya: 'Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara Allahı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?,' buyurduğunu hatırla...*" (Mâide: 116) Maksat Hz. İsa ve annesini tanrı edinenleri kınamaktır.

İbn Abbas (r.a.)'dan, müşrik çocukları hakkında sorulduğunda: "Onlar azap edilmezler," diye cevap verdi ve bu âyeti delil getirdi. Gerçek olan şudur ki onlar, günah sebebiyle azap olunur, çocuklar ise günahsızdır.

10. «Defterler açıldığında,» defterlerden kasıt, amel defterleridir. Onlar ölüm zamanı dürülür, hesap zamanı açılır. Yani defterler açık vaziyette insanlara sağ ve sollarından verilir. Kişi defterin içindekilerine vakıf olur. Ona bütün amelleri sayılıp dökülür. Bunun üzerine şöyle der: "*...Bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş...*" (Kehf: 49)

Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu: "*İnsanlar yalınayak, çırılçıplak olarak haşredilirler. Ümmü Seleme (r.a.): Peki kadınlar ne olacak diye sorunca, Hz. Peygamber : Ey Ümmü Seleme! Meşguliyetleri, kadınlardaki her şeyi unutturur, buyurdu. Ümmü Seleme: Meşguliyetleri nedir? deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.): Defterlerin açılmasıdır. Orada zerre kadar da olsa, hardal tanesi kadar da olsa her şey yazılıdır,*" buyurdu.(2)

Denildi ki: "Açılmaktan maksat defterlerin, sahiplerine dağıtılmasıdır."

Mersed b. Vâdia'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kıyamet günü geldiğinde sayfalar arşın altında uçuşur. Cenneti âlâda olacağına dair mü'minin amel defteri eline gelir, cehennemde olacağına dair defteri ise kâfirin eline gelir. Yani bu defterlerde cennetlik, cehennemlik olacaklar yazılıdır, bunlar amel defterlerinden başkadır."

11. «Gökyüzü soyulup çıkarıldığında,» kapalı şeyin üzerinden örtü çıkarıldığı, hayvanın derisi yüzüldüğü gibi sökülüp çıkarıldığında... Râğıb dedi ki: '*Keşt*', devenin derisini soymak demektir."

12. «Cehennem tutuşturulduğunda,» yani kâfirler yakılsın diye cehennem şiddetli bir şekilde yakıldığında.

---

(2) Bu hadisi İbn Ebî Hâtim bu şekilde tahrîc etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/602.

13. «Cennet yaklaştırıldığında...» *"İzlaf"*, yaklaştırma demektir. Yani müttakîlerin girmesi için cennet yaklaştırıldığında. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: "*Cennet müttakîlere yaklaştırılır. Zaten uzakta değildir.*" (Kâf: 31)

Hasan Basrî'den şöyle rivayet edildi: "Müttakîler cennete yaklaştırılır. Yoksa cennet yerinden oynatılmaz."

Buraya kadar on iki durum sayılmıştır. Altı tanesi sûra birinci üfürüşle, ikinci üfürüş arasında olur ki bu altı husus, "*Denizler kaynatıldığında*" âyetine kadar zikredilen hususlardır. Vahşî hayvanların toplanması, kısas için diriltilmeleri değil, kıyamet öncesi çeşitli yerlerden biraraya toplanmaları demektir. Diğer altısı ise ahirette yani sûra ikinci üflemeden sonra gerçekleşir.

Übey b. Ka'b şöyle dedi: "Kıyametten önce altı alâmet gözükür. İnsanlar çarşı pazarlarında iken birden bire güneşin ışığı kaybolur. Bu vaziyette iken yıldızlar dökülür. Yine bu esnada dağlar yerle bir olur. Sarsılır, yerinde durmaz. Korkudan cinler insanlara, insanlar da cinlere sığınır. Hayvanlar, kuşlar, vahşiler dalga dalga birbirine karışır. O zaman cinler insanlara şöyle derler: 'Biz size haber getireceğiz'. Bunun üzerine denize giderler, bir de ne görsünler deniz alev alev tutuşuyor. Onlar bu durumda iken yer birden yarılır. Yine bu esnada kendilerini bir rüzgâr yakalar ve hepsini öldürür."

14. «Kişi ne hazırladığını bilecektir.» Kişilerden her biri ne hazırladığını bilecektir. "*Ne hazırladığı*" ndan maksat, yaptığı hayırlı veya şerli amelleridir. Kişi amellerini olduğu gibi görecektir. Şayet ameli sâlih ise, onu en güzel biçimde görecektir. Çünkü ibadetler meşakkatten uzak değildir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle belirtilmiştir: "*Cennet nefsin hoşlanmadığı, cehennem ise nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatılmıştır.*" (3) Şayet ameli kötü ise, onu da en çirkin şekilde görecek ve ondan nefret edecektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur: "*Herkesin iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da hazır bulduğu günde insan kötülükleriyle kendi arasında uzun bir mesafe bulunmasını ister.*" (Âl-i İmran: 30) Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Mü'min kul iki korku arasındadır. Geçen ömür ki, o konuda Allah'ın nasıl hükmedeceğini bilmemektedir. Kalan ömrü hakkında da Allah'ın nasıl hükmedeceğini bilmemektedir. Kul ölmeden evvel hayattan, yaşlanmadan*

3- Hadisi Müslim ve Tirmizî *Sıfatu'l-Cenneti* babında tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/521.

önce gençlikten, ahireti için dünyasından ve ruhu için nefsinden azık tedarik etmelidir. Yemin olsun ki, öldükten sonra hoşnutluk fırsatı yoktur. Dünyadan sonra da ancak cennet ve cehennem vardır." [4]

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِۙ ﴿١٥﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ اِذَا
عَسْعَسَۙ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ ﴿١٨﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَر۪يمٍۙ ﴿١٩﴾
ذ۪ي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَك۪ينٍۙ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ اَم۪ينٍۜ ﴿٢١﴾
وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُب۪ينِۚ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ
عَلَى الْغَيْبِ بِضَن۪ينٍۚ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَج۪يمٍۙ ﴿٢٥﴾ فَاَيْنَ
تَذْهَبُونَۜ ﴿٢٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ
يَسْتَق۪يمَۜ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٩﴾

15-16. Gündüz kaybolup geceleri gözüken gezegenlere andolsun.

17. Kararmaya başladığında geceye andolsun.

18. Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki,

19-20. O, değerli, güçlü, Arş'ın sahibi yanında itibarı olan bir elçinin sözüdür.

21. Orada kendisine itaat edilen, güvenilen (bir elçi)dir.

22. Arkadaşınız asla deli değildir.

4- Bu hadis Peygamber Efendimizin ashabına îrad etmiş olduğu hutbelerinden biridir.

23. Andolsun ki o, Cebrâil'i apaçık ufukta görmüştür.

24. O, gaybın bilgilerini esirgemez.

25. Bu Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir.

26. (Ey insanlar!) Nereye gidiyorsunuz?

27-28. Kur'an, ancak içinizde doğru yola girmek isteyene ve âlemlere bir öğüttür.

29. Âlemlerin Rabbi dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

15-16. «Gündüz kaybolup geceleri gözüken gezegenlere andolsun.» Kasemin yani yeminin başındaki "*lâ*" zâiddir, yahut da önceki sözü red için gelmiştir. Buna göre mânâ: "Ey kâfirler! Durum sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. Yani Kur'an, ne şiirdir, ne sihirdir, ne de efsanedir."

Sonra Cenab-ı Hak gezegenlere yeminle söze başladı. "*Hunnes*", *hânis* in çoğuludur. *Hânis* ise geri kalan demektir. *Hunûs*'ün aslı geriye dönmektir. *"Hannâs"*, şeytanın bir sıfatıdır. Çünkü o hortumunu kulun kalbine sokar, kul Allah'ı zikredince geri çekilir, gaflete düşünce ise vesvese vermek üzere döner. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Dönüp kaybolan beş gezegene yemin ederim." Bu beş gezegen şunlardır: Merih, Zühal, Zöhre, Utarit, Müşteri. Bunlar güneş ve ayla birlikte yedi olmaktadır. Her biri bir yörüngede hareket etmektedir, en yakını ay olmak üzere belli bir tertip üzere bulunurlar.

"*el-Cevâri'l-künnes*", *"el-cevâri"*, akan mânâsına gelen cariyenin çoğuludur. *"el-Künnes"* ise, kapalı yere giren mânâsına olan "kânis"in çoğuludur. Bu kaybolan, gizlenen gezegenlere akan gezegenler denmesi, kendi yörüngelerinde hareket etmelerinden ötürüdür. Bunlar, önce güneş ışığı altında kaybolurlar, bilahare yıldızlar burcun sonunda gözükünce bunlar da ortaya çıkarlar. Burcun sonundan başlangıç noktasına dönmesine "*hunûs*", güneş ışığında kaybolma hâline de "*künûs*" denir.

17. «Kararmaya başladığında geceye andolsun.» "*As'ase*" kelimesi, iki zıt mânâya yani hem yöneldi, hem de arkasını dönüp gitti mânâsına gelir. Buna göre kararmaya başladığında geceye andolsun denilebileceği gibi, karanlığı çekilirken geceye andolsun de denebilir. Fakat birinci mânâ daha münasiptir. Zira sabahın ağarmaya başlaması ve gecenin kararmaya başlaması uyum ifade eder.

Allah, kararmaya başlarken veya karanlığı çekilirken geceye yemin etti, sonra da şöyle buyurdu:

18. «Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki,...» Sabah teneffüs etti, demek, ortalık ağardı, aydınlandı demektir. Sabahın aydınlığı sebebiyle gecenin karanlığı yok olduğu için sabahın teneffüsü, ışık altında kademe kademe açılıp yayılması şeklinde ifade edildi.

19-20. «O, değerli, güçlü, Arş'ın sahibi yanında itibarı olan bir elçinin sözüdür.» "O" sözünden maksat, her ne kadar daha önceden zikredilmemesine rağmen Kur'an-ı Kerim'dir. Sözün gelişi bunu ifade etmektedir.

Bu cümle, kasemlerin cevabıdır. Yukarıdaki şeylere yemin edilmesi, Allah'ın kudret ve hikmetinin bunlarda en kamil mânâda gözükmesinden ötürüdür.

Ben fakir diyorum ki; bunlara yemin edilmesinin sırrı şudur: Şüphesiz Kur'an, Allah'tan bir nurdur. Ancak ay mesabesinde olan nuranî kalbe, güneş mesabesinde olan ruha ve parlak gezegenler mesabesinde olan ruhânî meleklere akseder. Bu nurlar insânî varlıkta tecellî etmez, ancak nefsî ve maddî izler kaybolup rûhî ve kalbî izler ortaya çıkınca tecellî eder. Beden karanlığında ruh nurları doğunca vücuttaki her şey aydınlanır, karanlık kaybolur.

*"Değerli elçi"*den maksat, Cebrâil'dir. Kur'an'ı Allah katından getirmiştir. Süheylî şöyle dedi: "Kur'an, Peygamberin sözüdür demek yanlıştır. Çünkü âyet; Kur'an'ı Muhammed söylüyor. O, Muhammed'in sözüdür diyen kâfirlerin iddialarına cevap olarak inmiştir. Cenab-ı Hak: *"O değerli bir elçinin sözüdür"* diyerek sözü, vahy emini olan Cebrâil'e izafe etmiştir. Gerçekte ise söz, Allah'ın sözüdür. Allah'tan getiren Cebrâil olduğu için ona nisbet edilmiştir. Bu isnad, Kur'an'ın inmesine ve ulaştırılmasına sebep oluşu itibariyledir. Elçiden maksadın Cebrâil olduğuna şu hususlar da delâlet etmektedir: Elçi sözünden sonra onun güçlü oluşundan bahsedilmiş, elçi olduğu söylenmiştir. Çünkü Cebrâil Allah ile peygamberler arasında elçidir. Ayrıca değerli olduğu zikredilmiş, gerçekten Cebrâil Allah katında itibarlı, insanlar yanında da kıymetlidir. Zira ikramların en değerlisi olan marifet ve hidayeti insanlara o getirmekte, mü'minlere ikram ekmekte, kâfirleri kahretmektedir. Cebrâil'in güçlü oluşu başka âyetlerde de belirtilmiştir. (Bkz. Necm: 5) Zira o kendisine yüklenen şeyi taşıma kudretine sahiptir. O konuda âcizlik ve zaafiyet göstermez. Lût kavminin dört şehrini kanatlarının ucuyla yukarıya kaldır-

ması onun gücüne delâlet eden olaylardandır. Şehirleri öyle kaldırmış ki; gök ehli, köpeklerin ulumasını ve horozların ötmesini işitmiş, bilahere şehirleri tersine çevirmiştir. Attığı çığlıkla Semûd kavmini yere sermesi de onun kudretine delâlet eder. Onun gökten yere, yerden göğe inip çıkması bir anlık bir zamanda gerçekleşir.

"*Arş'ın sahibi*" Cenab-ı Hak'tır. Böyle denmesi gönüllerdeki yüceliğine işaret içindir. "*Değerli*" sıfatı Cebrâil'e aittir. Onun Allah katındaki derecesi gerçekten yüksektir. Bu yüksekliği şuradan da anlıyoruz ki Cenabı Allah onu şu âyette kendisine atfetmiştir: "*Şüphesiz Allah ve Cebrâil... onun dostudur.*" (Tahrîm: 4) Bu gerçekten büyük bir mertebedir. Sultana yakın olanın mertebesi nerede? Rahmân'a yakın olanın derecesi nerede?

21. «Orada kendisine itaat edilen, güvenilen (bir elçi)dir.» Cebrâil "*kendisine itaat edilen*" bir elçidir. Melekler ona itaat ederler. Allah katındaki derecesini bildikleri için onun emirlerine karşı gelmezler, onun görüşünü benimserler. Yer halkına Muhammed (s.a.v.)'e itaat etmek farz olduğu gibi, gök ehline de Cebrâil'e itaat etmek farzdır. Cebrâil aynı zaman da "*emîn*" dir. Allah onu hainlik ve sapmadan korumuştur. Peygamberlere haber ulaştırma konusunda Allah katında ve gök ehli nezdinde güvenilirliği vardır.

22. «Arkadaşınız asla deli değildir.» Ey Mekkeliler! Söylediğiniz gibi Allah Rasûlü Muhammed asla mecnun değildir. "*Arkadaşınız*" tabirinin kullanılması, tecrübe ile Hz. Peygamber'in her hâline vâkıf olduklarını, kendisi için uydurdukları şeylerden tamamen uzak olduğunu bildiklerini ortaya koymak içindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) uzun müddet aralarında yaşamış, onun aklını tecrübe etmişler, varlıkların en akıllısı olduğunu görmüşler, kendisine emin, sadık lâkabını takmışlardır.

Bazıları bu âyeti ileri sürerek Cebrâil'in Hz. Peygamber'den daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Cebrâil, herbiri yüce şan ve mertebeye delâlet eden altı sıfatla tanımlanmış, Hz. Peygamber ise, sadece deli olmamakla vasfedilmiştir. Bu iddia zayıftır. Zira âyet sadece Hz. Peygamber hakkında kâfirlerin sözlerini reddetmek için gelmiştir. Kâfirler şöyle diyorlardı: "*Dediler ki: 'Ey kendisine Kur'an indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun.*" (Hicr: 6) Âyet, Cebrâil ile Hz. Peygamber'in faziletlerini saymak, aralarındaki dereceyi belirtmek için gelmemiştir. Üstelik Cebrâil'in bu sıfatlarla tanımlanması, Hz. Peygamber'in Cebrâil'e nispetle daha faziletli olduğunu ifade eder. Çünkü Cebrâil, bu sıfatlara sahip olmakla beraber Hz. Peygamber'i destekliyor, ona mesaj ulaştırıyor. Cebrâil gibi mukarreb bir meleğe, Hz. Peygamber'le yüce arşın sahibi Allah arasında elçi olmak şerefi yüce bir şereftir. Onun için bundan daha yüce bir makam olamaz.

23. «Andolsun ki o, Cebrâil'i apaçık ufukta görmüştür.» Yemin olsun ki Allah Rasûlü Cebrâil'i doğu cihetinde, güneşin doğduğu en yüksek kısımda görmüştür. Burada ufuktan kasıt, güneşin doğduğu yöndür. Çünkü apaçık diye tanımlanmıştır. Zira bizzat ufkun kendisinin, eşyanın ortaya çıkıp aydınlatılmasında bir rolü yoktur. Parlak yıldız ise güneştir. Açık olan ve eşyayı aydınlatan ufuk değil, güneştir.

Rivayet edilmiştir ki Rasûlüllah Cebrâil'den, Allah'ın kendisini yarattığı sûrette gözükmesini talep etti. Cebrâil dedi ki: "Buna gücüm yetmez, böyle bir yetkim yok." Bunun üzerine Cenab-ı Hak Cebrâil'e, Hz. Peygamber Hira dağından dönerken aslî hüviyetiyle gözükmesine izin verdi. Bu olay peygamberliğin başlangıç dönemlerindeydi. Allah Rasûlü Cibrîl'i gördü. Cebrâil bütün ufukları doldurmuştur. Ayakları yerde, başı gökte idi. Bir kanadı doğuda, diğer kanadı batıda idi. Yeşil zebercedden altı yüz kanadı vardı. Bu manzara karşısında Hz. Peygamber bayıldı. Cebrâil de insan şekline girdi. Rasûlüllah'ı bağrına bastı, yüzündeki kumları sildi.

Dediler ki: "Cebrâil'i aslî suretiyle sadece Hz. Peygamber görmüştür. Bu durum Hz. Peygamber' e ait özelliklerdendir."

24. «O, gaybın bilgilerini esirgemez.» Allah Rasûlü, haber verdiği vahiy ve diğer gizli konuları bildirmekte cimri davranmaz, haberleri gizleyip saklamaz, bazı kâhinlerin ücret almak için bildiklerini saklaması veya sorulduğu halde söylememesi gibi davranmaz.

Burada ilmi, ehline öğretmemenin cimrilik olduğuna işaret edilmektedir. "*Danîn*", cimri mânâsına gelir. Bu kelime "*zanîn*" şeklinde de okunmuştur ki mânâsı, suçlanan demektir. Yani Rasûlüllah haber verdiği her şeyde güvenilir, kendi keyfine göre konuşmakla suçlanamaz. Ebû Ubeyde bu kıraatı tercih etti. Zira kâfirler Hz. Peygamber'i cimrilikle değil, keyfine göre konuşmakla suçluyorlardı. Onların bu suçlamasını reddetmek, cimriliği reddetmekten daha münasiptir.

25. «Bu Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir.» Bu Kur'an, kulak hırsızlığı yapan birtakım şeytanların sözü değildir. Şeytanın kovulmuş olarak tanımlanması buna delâlet eder. Çünkü Cebrâil'in getirmekte olduğu mesajı kulak hırsızlığı yaparak dostlarına haber vermek isteyen şeytanlar gök taşlarıyla kovulurlar. Bu âyet, Kur'an sihirdir, kâhinliktir diyen müşriklere reddiyedir. "*Kur'an'ı şeytanlar indirmemiştir.*" (Şuarâ: 210)

26. Ey insanlar! «**Nereye gidiyorsunuz?**» Bu âyet, Kur'an konusunda yanlış yol izleyenlerin sapıklığını dile getirmektedir. Bu söz, senin dosdoğru yol ortaya çıkmışken bu yolu terkeden kimseye karşı: "İşte doğru yol! Nereye gidiyorsun," demene benzer. Onların bu hali, ana caddeyi terkedip eğri yola sapan kimsenin hâline benzer. Sapıklığını kınamak ve dile getirmek için ona: "Nereye gidiyorsun," denir. Kur'an hakkında yakışıksız söz söyleyen kimselere de: "Doğruluğu ve gerçekliği apaçık ortada olan bu yoldan daha emniyetli bir yol var mı ki ona tabi oluyorsunuz?" denilir.

27-28. «**Kur'an, ancak içinizde doğru yola girmek isteyene ve âlemlere bir öğüttür.**» Âlemlerden maksat, insanlar ve cinlerdir. Bunun böyle olduğu aklın gereğidir. Çünkü insanlar ve cinler vaaz ve irşada muhtaçtırlar. Doğru yola girmek isteyenler de, iman ve ibadetle mükellef olanlardır. Bu yola girmek de ancak hakkın araştırılması ve doğrunun benimsenmesiyle mümkündür.

29. «**Âlemlerin Rabbi dilemedikçe siz dileyemezsiniz.**» Önceki âyetin de delâlet ettiği gibi dilenecek şey doğru yoldur. Buradan da anlaşılıyor ki onlardan bir kısmı doğru yolu istemekte, bir kısmı ise istememektedir. Hitab ise doğru yolu isteyenleredir.

Rivayet edildi ki Ebû Cehil, "*Sizden doğru yola girmek isteyenlere öğüttür*" âyetini işitince: "İş bize bırakılmış, dilersek doğru yola gireriz, dilemezsek girmeyiz," dedi. Bunun üzerine bu son âyet nazil oldu.

Sizin istemeniz, Allah'ın istediği vakitte olur. Sizin isteğiniz, Allah'ın isteği olmadan gerçekleşmez. Çünkü ihtiyârî istek, sonradan olma istektir. Bu isteği ortaya çıkaracak birine ihtiyaç vardır. Bunun ortaya çıkması ise, yaratıcının isteğine bağlıdır. Buradan ortaya çıkan sonuç şudur: İstikametin gerçekleşmesi, bunun istenmesine bağlıdır. Bu istek ise, Allah'ın kişiye bu iradeyi vermesine bağlıdır. Ehl-i sünnetin görüşü budur.

"*Âlemlerin Rabbi*" demek, mahlûkâtın sahibi ve hepsinin terbiyecisi demektir.

Ebû Bekir Vâsıtî şöyle dedi: "Ey Ademoğlu! Senin âcizliğin bütün sıfatlarında mevcuttur. Allah dilemedikçe dileyemiyorsun, ancak Allah'ın kudretiyle iş yapabiliyorsun. O'nun ikramıyla itaat ediyorsun. Senden el çekince isyan ediyorsun. Sana yapacak ne iş kaldı ki? Öyle ise amellerinin nesiyle övünüyorsun? Sana gelen her şey O'nun yardımıyla oluyor."

Hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: "*Kıyameti gözüyle görürmüşçesine seyretmek kimin hoşuna giderse Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk sûrelerini okusun.*"(5) Çünkü bu sûrelerde kıyametin korkunç halleri detaylı olarak anlatılmaktadır.

Yüce Allah'ın yardımıyla Tekvîr Sûresi'nin tefsiri tamam oldu.

5- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de tahrîc etmiş, Tirmizî ve Hâkim de rivayet etmişlerdir. Hakim hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/318.

İNFİTÂR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 19 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ① وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ②
وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ③ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ④ عَلِمَتْ نَفْسٌ
مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ⑤

1. Gök yarıldığı zaman,

2. Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman,

3. Denizler birbirine katıldığı zaman,

4. Kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman,

5.İnsanoğlu önceden yaptıklarını ve geriye bıraktıklarını farkeder.

1. «Gök yarıldığı zaman,» Göğün yarılması ya meleklerin inmesi için olur. Nitekim: "*O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir.*" (Furkan: 25) âyetinde bu husus belirtilmiştir. Ya da Rabbin heybeti sebebiyle olur.

Fethu'r-Rahmân kitabında dendi ki: "Göğün yarılması, düzensiz hale gelmesidir. Zaten maksat da düzenin bozulmasıdır."

2. **«Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman...»** İpi kopan inci taneleri gibi yıldızlar yerlerinden siyah bir şekilde dökülüp dağıldığı zaman ki, bu iki durum kıyamet alâmetlerindendir. Gökyüzü bu âlemin tavanı, yeryüzü ise tabanı mesabesindedir. Bir kimse evi yıkmak isterse önce tavanı, sonra diğer kısımları yıkar.

3. **«Denizler birbirine katıldığı zaman,»** yeryüzünün sarsılıp dümdüz olmasıyla engellerin kalkıp denizler birbirine açılarak bir tek deniz haline geldiği zaman.

4. **«Kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman,»** toprağı ters yüz edilip içindekiler dışa çıkarıldığı vakit. Kabirlerin alt üst edilmesi, içindeki ölülerin çıkarılması için yapılır. Bu olay, kıyametin kopuşunun yerdeki alâmetlerindendir. Cenab-ı Hak, göğü ve yıldızları tahrip ettikten sonra denizleri birbirlerine katarak yerde olan her şeyi de tahrip eder, bilahare altını üstüne getirerek bina gibi olan yeryüzünü de bizzat harap eder.

5. **«İnsanoğlu»** yani iyi veya kötü herkes **«önceden yaptıklarını»**, hayatında yapmış olduğu iyi ve kötü amelleri **«ve geriye bıraktıklarını farkeder.»** Kendinden sonra takip edilen iyi veya kötü çığırı bilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Herhangi bir kimse, insanları hidayete çağırır da kendisine uyan olursa, uyan kimsenin sevabından bir şey eksilmemek üzere peşinden gidilen kimseye de onun sevabı kadar sevap verilir. Buna karşılık herhangi bir kimse de sapıklığa çağırır da kendisine uyan olursa, uyanın günahından bir şey eksilmemek üzere peşinden gidilen kimseye de günah yazılır.*" (1)

Âyetten anlaşılıyor ki, bu olaylar meydana gelip dünya harap olunca herkes önceden yaptıklarını ve geriye bıraktıklarını bilir. Bu bilme işi, diriltilme esnasında değil, amel defterleri açıldığı zaman olur. Bu, önceki sûrede de belirtilmişti. İki sûrede belirtilen husus aynı zamanda olacaktır. Kıyamet olayının başlangıcı, birinci sûra üfürülmesi, sonu ise mahlûkatın hesaplaşması-

---

1- Hadis-i şerifi İbn Mâce, Enes'ten merfû olarak rivayet etmiştir. Hâkim de hadisi: "*Kim iyi bir çığır açar da başkaları da ona uyarsa, hem bunun ecri hem de kendisine uyanların ecrinin misli verilir....*" Lâfzı ile tahrîc etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, I/495.

dır. Olayın iki sûrede de tekrar edilmesi, tehlikenin büyüklüğüne dikkat çekmek içindir.

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَر۪يمِۙ
﴿٦﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَۙ ﴿٧﴾ ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ
رَكَّبَكَۜ ﴿٨﴾

6-8. Ey insan! Çok cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir? Ki O, seni yaratıp şekil vermiş, uyumlu yapmış, istediği şekilde seni terkip etmiştir.

6-8. «Ey insan!» Bu hitap bütün isyankârları kapsamaktadır.

İmam Süheylî şöyle dedi: "Buradaki insandan maksat, Ümeyye b. Halef'tir. Lâfız umumî olduğu için başkalarına da şamildir. Âyetin, Velîd b. Muğîre hakkında indiği de söylenmiştir."

«Çok cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?» Âyetteki "*mâ*" soru edatıdır. Soru ise kınamak için gelmiştir. Yani ey insan! Seni Rabbine karşı isyan ettiren, azabından emin kılan nedir? Halbuki sen önünde cereyan eden olayları ve ileride ortaya serilecek amellerini biliyorsun. Buna rağmen nasıl aldanma gafletini gösteriyorsun?

Burada Rabbin çok cömert olduğunun söylenmesi, şunu ifade etmek içindir: Şeytanın seni aldatıp, nasıl olsa Rabbin çok cömerttir, öyle ise istediğini yap demesi, aldanma sebebi olmamalıdır. Bir bakıma şöyle denmiştir: **Bu** yüce sıfatlarla tanımlanan Rabbine karşı seni isyana sürükleyen nedir?

Selef-i sâlihinden bazıları bu âyeti okuyunca şöyle demiştir: "Onu aldatan cehlidir."

Hasan Basrî ise: "Yemin olsun ki onu aldatan şeytanıdır. Anlaşıldı ki cömerdin çömertliği, ona karşı aldanmayı değil, ona isyan edip ters düşmekten sakınıp korkmayı gerektirir."

Kâşânî de şöyle dedi: "O'nun çok cömert oluşu, sanki aldanmaya ve gevşek davranmaya sebep olmaktadır. Fakat Rabbine ait büyük nimet ve lütuflar, sahip olduğu yüce kudret buna engeldir."

Fuzayl b. Iyaz'a: "Kıyamet günü Rabbin seni kaldırıp, cömert Rabbine karşı seni aldatan nedir, diye sorarsa ne cevap verirsin" dendi. O da: "İndirilmiş perdelerin beni aldattı derim", diye cevap verdi. İbn Semmâk bunu şöyle şiirleştirdi:

Ey günahkâr! Hiç utanmaz, sıkılmaz mısın?
Tenhada Rabbin yanındadır ayılmaz mısın?

Aldattı seni, Rabbinin fırsat vermesi
Aldattı seni, günahları örtmesi.

Zemahşerî dedi ki: "Fuzayl'ın sözü, meydana çıkmadığı için işlediği hatayı itiraf kabilindendir, yoksa mazur olduğunu beyan için değildir. Bazı günah düşkünlerinin önderlerinden görüp zannettikleri gibi değildir. Onlar şöyle diyorlar: Cenab-ı Hak; kahhâr, cebbâr ve müntakim gibi şiddet sıfatlarını söylemeyip '*çok cömert olan Rabbin*' demesi, kuluna: 'Beni Rabbimin keremi aldattı,' cevabını versin diyedir." (2)

Yahya b. Muaz: "Bu âyet beni her zaman aldattı" dedi ve şu beyti söyledi:

Mevlâm bana dedi ki; sen hiç utanmaz mısın?
Günahlarına bakmamdan hiç sıkılmaz mısın?

Dedim ki; merhamet buyur ey Mevlâm!
Senin bol ikramındır beni aldatan.

Hz. Ali'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ali, kapıdaki hizmetçisine defalarca seslendi. Fakat hizmetçi cevap vermedi. Hz. Ali: "Niçin cevap vermedin?" deyince hizmetçi: "Yumuşaklığına güvenmem ve cezalandırmayacağına inanmamdan ötürü" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, bu sözünden hoşlandığı için onu azad etti.

2- Bu âyet, kınama ve cezalandırma ifade etmek için varid olmuş, günahkârlara gerekçe olsun diye gelmemiştir. Asıl maksat şudur: Rabbin sana iyilik ve ikramda bulunduğu halde ne yüzle O'nun emrine karşı gelme cesaretini gösterdin? Yumuşak ve cömert olan Rabbine karşı isyan etme işinde seni kim aldattı?

Kişinin, asla Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi gerekir.

Birisi şöyle anlattı: Basra çarşısında bir cenaze gördüm, dört kişi taşıyordu. Yanlarında başka refakatçı yoktu. Kendi kendime: "Allah Allah! Basra çarşısında cenaze olsun da yanında refakatçı olmasın, olacak şey değil. Öyleyse ben refakat edeyim" dedim ve cenazenin peşine düştüm. Ölüyü gömdüklerinde; cenazenin kim olduğunu sordum. Dediler ki: "Biz onun kim olduğunu bilmiyoruz, ancak şu kadın bizi bu iş için kiraladı." Kabrin yakınında duran kadını gösterdiler. Kadın ellerini göğe açıp dua etti ve oradan ayrıldı. Ben de peşine düştüm ve: "Mutlaka bu hali bana açıklamalısın" dedim. Kadıncağız dedi ki: "Ölen kişi benim oğlumdur. Ardında yapmadık günah bırakmadı. Üç gün hasta oldu ve bana: 'Anacığım! Öldüğüm zaman komşulara haber verme. Çünkü ölümümden sevinirler. Cenazemde hazır bulunmazlar. Fakat yüzüğüme: "*Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Rasûlüllah*" yaz ve mezarıma bırak. Öldüğümde ayağını yüzüme koy ve: İşte Allah'a isyan eden kimsenin cezası budur, de. Beni defnettiğinde ise ellerini Allah'a kaldır ve: Ya Rabbi! Ben ondan razıyım. Sen de razı ol, de.' dedi. Oğlum ölünce, vasiyet ettiği her şeyi yerine getirdim. Ellerimi göğe kaldırıp dua edince net bir şekilde şöyle söyleyen bir ses işittim: 'Haydi artık git! Ben çok cömert, çok merhametli bir Rabbin huzuruna vardım.'" Bu hadiseyi İmam Kuşeyrî, *Şerhü'l-Esmâ* isimli eserinde zikretmiştir.

Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Allah mü'min kulu yaklaştırır, üzerine rahmet perdesini kor ve: Şu günahı biliyor musun, der. Kul da: Evet ya Rabbi, der. Rabbi ona bütün günahlarını ikrar ettirir. Kul da artık helâk olduğunu zanneder. Cenab-ı Hak buyurur ki: Dünyada bu günahlarını örttüm. Bu gün de onları senin hatırın için affediyorum.*" (3)

«Ki O, seni» yoktan **«yaratıp şekil vermiş,»** yani organlarını, hangi organ neye yarayacaksa ona uygun biçimde düzgün yapmış, meselâ eli tutmak, ayağı yürümek, dili konuşmak, gözü görmek, kulağı işitmek için, bu faydaları sağlayacak şekilde düzenlemiş, **«uyumlu yapmış.»** Bu organları meselâ kulağın birisini diğerinden, ayağın birisini ötekinden, elin birisini berikinden uzun olacak şekilde farklı değil, ahenkli yapmıştır. Yine meselâ gözlerin birisini daha geniş, organların birini beyaz, ötekini siyah, saçların bir kısmını kömür gibi bir kısmını kumral yapmayıp uyumlu yapmıştır.

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İbn Mâce tahrîc etmişlerdir. Aslı sahîhayn'dedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/357.

Anatomi âlimleri dediler ki: "Cenab-ı Hak vücûdun iki yanını da eşit yaptı. Ne kemiklerde, ne kemiklerin şekillerinde, ne ana ve ne kılcal damarlarda ne de aralarındaki sinirlerde en ufak bir dengesizlik mevcuttur. Vücudun bir yanında olan organlar, diğer yanında da eşit şekilde vardır."

«İstediği şekilde seni terkip etmiştir.» Hikmetinin gereği seni en güzel biçimlerden bir şekil veya dişilik-erkeklik, uzunluk-kısalık, güzellik-çirkinlik gibi çeşitli şekillerden bir şekil üzere terkip etmiştir.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ (٩) وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحَافِظِينَ (١٠) كِرَامًا كَاتِبِينَ (١١) يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ (١٢)
إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ (١٣) وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ (١٤) يَصْلَوْنَهَا
يَوْمَ الدِّينِ (١٥) وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ (١٦) وَمَا أَدْرَاكَ مَا
يَوْمُ الدِّينِ (١٧) ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ (١٨) يَوْمَ لَا تَمْلِكُ
نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ (١٩)

9. Hayır hayır! Doğrusu siz din (günü)nü yalanlıyorsunuz.

10-12. Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.

13. İyiler şüphesiz nimet içindedirler.

14. Allah'ın emrinden çıkanlar cehennemdedirler.

15. Ceza günü oraya girerler.

16. Oradan bir daha ayrılamazlar.

17. Ceza gününü sana bildiren nedir?

18. Evet ceza gününün ne olduğunu nereden bileceksin?

19. O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün buyruk, yalnız Allah'ındır.

9. «Hayır hayır! Doğrusu siz din (günü)nü yalanlıyorsunuz.» "*Kellâ*" kelimesi, yasaklamak ve azarlamak için gelmiştir. Allah'ın keremi, itaat ve şükrü gerektirdiği halde bunun küfür ve isyan sebebi yapılıp aldanılmasından ötürü onlar kınanmaktadır. Bu cümle, kendisine uygun olan bir cümleye atfedilmektedir. Sanki şöyle deniyor: Siz sadece Allah'ın keremine güvenip aldanmakla kalmıyor, bundan daha da öte öldükten sonra dirilmeyi ve hesabı da inkâra cüret ediyorsunuz. Din gününden maksat, ceza günüdür. Allah'ın sıfatlarından birisi de çok ceza verici anlamında "*Deyyân*" dır.

10-12. «Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.» Bizim tarafımızdan görevlendirilen, sizin yaptıklarınızı gözetleyen değerli melekler olduğu halde ceza gününü yalanlıyorsunuz. "*Kirâm*", "*kerîm*" in çoğuludur. Bu melekler emaneti yerine getirdikleri veya Allah'a itaat ettikleri için değerlidirler. Allah onları değersizliğin zıddı olan yücelikle tanımladı. Amelleri yazan bu melekler, az olsun çok olsun yaptıklarınızı sizden ayrı iken de, sizinle oldukları anda da bilirler. Zar kadar ince, iğne ucu kadar küçük bile olsa her şeyi yazarlar. Şöyle nakledilmiştir: "*Abdest bozma ve cünüplük hali hariç sizden asla ayrılmayan kirâmen kâtibîn meleklerine ikramda bulunun.*"

Aynu'l-Meânî'de şöyle dendi: "*Bilirler*" sözü delâlet etmektedir ki; hata, yanılma, sorumluluk gerektirmeyen ve affolunan şeyler yazılmaz. Çünkü yazarlar denmedi de bilirler dendi."

"*Yaptıklarınız*" sözü; kalbî ve bedenî amelleri kapsasa da burada bedenî amellere mahsustur. Çünkü gizli olan amelleri ancak Allah bilir.

Keşfu'l-Esrâr isimli eserde dendi ki: "Meleklerin bilmesi iki cihettendir. Söz ve hareket halindeki fiilleri görüldüğü şekliyle bilirler ve o şekilde yazarlar. Kalbî olan amelleri bilmeleri konusunda ise şöyle dendi: Onlar iyi amellerin iyi kokusunu duyarlar ve genel manada iyi amel ve kötü amel diye yazarlar."

Fuzayl bu âyeti okuduğu zaman şöyle dedi: "Gafiller için bu ne dehşetli bir âyettir! Burada sakındırma ve tehdit vardır. Âsîlere şiddet, itaatkârlara lütuf ve müjde vardır. Yazılı meleklerin övülerek yüceltilmesinde hesap işinin önemine işaret vardır. Gerçekten hesap işi, Allah katında çok önemli işlerdendir. Onun için bu işte bu değerli melekler kullanılmaktadır. Bu işin yüce ve önemli oluşu, amel defterleri ve tespit açısından değil, kâtip meleklerin yüce olarak tanımlanması cihetindendir."

Bazı inkârcılar, yazıcı meleklerin insanla birlikte bulunmaları konusunu tenkid ederek şöyle söylemişler: "Şayet melekler, onların defter ve kalemleri bizimle birlikte oldukları halde biz onları göremiyorsak, bizimle beraber aynı şekilde görmediğimiz dağlar ve ve şahıslar da bulunabilir. Bunlar meçhul işlere dalmaktır." Bu iddianın cevabı şudur: "Melekler lâtif cisimler kabilindendir. Onların bizimle birlikte bulunmaları, görülmelerini gerektirmez. Nasıl ki Cenab-ı Hak, görmedikleri halde Bedir günü meleklerle mü'minleri desteklemiştir, işte cinler de bu kabildendir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: '*...Çünkü o ve yoldaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden onlar sizi görürler...*' (A'raf: 27) Hava ve benzeri şeyler, letâfetinden ötürü gözükmezler. "

Amellerin yazılıp tesbit edilmesi, unutulma endişesinden dolayı değil, insanlara karşı delil ve onların itirazlarına kesin belge olsun diyedir. Allahu Teâlâ insanlara, dünyada kendi aralarında yapageldikleri tarzda muamele etmektedir. Hakim karışısında delil sağlam olsun diye yazılı belge ortaya atmak ve şahit getirmek gibi. Bunlar meselenin insanlar tarafından daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. İnsan bilir ki, Allah kendisini gözetmekte, melekler amellerini gözetleyip defterlere geçirmektedir. Bu ameller kıyamet günü insanlar arasında teşhir edilecektir. Bu durum insanı günah işlemekten daha ziyade alıkor, kötülükten daha çok men eder.

Meleklerin bilmesi konusuna gelince; İmam Gazâlî şöyle demektedir: "Kalbinin hissettiği her zikri melekler de işitir. Onların bilmeleri senin bilmene bağlıdır. Yaptığın zikirden sen haberdar olmazsan melekler de haberdar olmazlar. Bu, kalbin Allah'tan gafil olarak yaptığı zikirdir."

Bundan çıkan netice şudur ki; meleklerin hadiselerden haberdar olmasıyla insanların haberdar olması birbiriyle kıyaslanmaz. Çünkü meleklerin ilmi ve fiili durumları insanların durumlarından farklıdır. İnsanlardan iç âlemi düzgün olanların Allah basîretlerini açar. Allah'ın bildirmesiyle gizli hallere muttali olurlar. Cisim olarak daha lâtif ve ruh olarak daha hafif olan meleklerin gayb âlemine vakıf olmaları elbette daha mümkündür.

13. «İyiler şüphesiz nimet içindedirler.» Onlar kötülüklerden sakınıp, farzları yerine getirerek imanlarında sadakat gösteren kimselerdir. *"Ebrâr"*, Berr'in çoğuludur. Doğru, itaatli ve ihsan sahibi demektir. Güzelliklerin en güzeli, kelime-i tevhid'dir. Sonra ana babaya itaat, sonra da talebelerin hocalara itaat ve saygısıdır.

*"Nimet"*ten maksat, cennet nimeti ve sevaplarıdır. *"Nimet"* anlamındaki *"naîm"* kelimesinin nekre olması, ikramın büyüklüğüne işaret etmektedir."

14. «Allah'ın emrinden çıkanlar cehennemdedirler.» *"Füccâr"*, fâcirin çoğuludur. Fucûr ise, din perdesini yırtmaktır. *"Cahîm"*, cehennem ateşi ve azabıdır. Cahîm'in nekre olması, azabın korkunçluğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki iki âyet amellerin yazılma sebebini açıklamaktadır. Bundan maksat da; amellerin neticesine göre ya cennetlik veya cehennemlik olmaktır.

15. «Ceza günü oraya girerler.» Beden ve ruhlarıyla o ateşin hararetini yaşarlar. Fâcirler için söylenen ateşe girme ifadesi, mü'minler için cennete girme tarzında söylenmedi. Yani cahîmden sonra söylenen, naîmden sonra söylenmedi. Çünkü makam, korkutma makamıdır. İyilerin müjdelenmesiyle kötülerin halleri de ortaya konmuş olur. Çünkü eşya zıtlarıyla bilinir. Ceza günü; yalanladıkları hesap günüdür.

16. «Oradan bir daha ayrılamazlar.» Göz açıp kapayıncaya kadar bile ayrılamazlar. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Cehennem ateşinden çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir..."* (Mâide: 37)

Denilmiştir ki: "Onlar cehenneme girmeden önce bile cehennemden uzak değillerdi. Kabirlerinde cehennemin hararetini duyuyorlardu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *'Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.'* (4)

17. «Ceza gününü sana bildiren nedir?» Hitap, idrak sahibi herkese yöneliktir. Mânâ şöyledir: Ceza gününün ne olduğu konusunda seni bilgilendiren hangi şeydir? Çünkü o gün çok acayip ve korkunç bir gündür.

4-Hadisi şerifi Tirmizî tahric etmiştir. Rezîn de İbn Mes'ud'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/170.

18. «Evet ceza gününün ne olduğunu nereden bileceksin?» Âyetin tekrarı; mânâyı kuvvetlendirmek, korkuyu artırmak, ceza gününün önemini belirtmek, korkunçluğunu ve azametini ortaya koymak içindir.

19. «O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz.»

İbn Abbas (r.a.) dedi ki; "Kur'an'da geçen her *'ve mâ edrâke: Sana bildiren nedir?'* sözünden sonra, sorulan şeyin ne olduğu açıklanmış, fakat *'ve mâ yüdrike'* den sonra ise durum kapalı bırakılmıştır. Mânâ şöyledir: İnsanlardan hiçbir kimse, insanlardan hiçbir kimseye, şeylerden hiçbir şey sağlayamaz."

«O gün buyruk, yalnız Allah'ındır.» Kıyamet gününde her şey sadece Allah'a aittir. Çünkü emir, hüküm ve takdir; boyun eğilen hükümdarın şanındandır. Bütün mahlukat, Rabliğin hüküm ve otoritesine boyun eğmiş durumdadır. Âyette geçen *"el-emru"* kelimesi, buyruk değil de umûrun tekili olan iş mânâsına da anlaşılabilir. Çünkü mahşer halkının bütün işleri Allah'ın olup o konuda başkasının tasarruf yetkisi yoktur.

Cenab-ı Hak insanların o günkü zayıflığını haber verdi. O gün onlara dünyada olduğu gibi mallar, çocuklar, dostları ve şefaatçiler fayda vermeyecek, ancak iman ve taat fayda verecektir. Hiç kimse Allah'ın izni olmadan konuşamayacaktır. Dünyada ve ahirette otorite ve hakimiyet sadece Allah'a ait olmakla beraber dünyada gözü perdeli olan kimse, Allah'ın mutlak hakimiyetini sadece ahirette görür. Çünkü gözü perdeli olan kimse dünyada Allah'ın, kendisine de hakimiyet ve bir kısım işler verdiğini görür. Fakat kıyamet günü anlar ki; bütün işler ve güçler Allah'a aittir. Dünyada olduğu gibi şeklen bile olsa hiç kimse Allah'a ortak olamaz.

Bu âyette; aykırı gidenlere ve hakimiyet iddiasında bulunanlara tehdit vardır. Ayrıca Allah'ın gücüne ve azabının şiddetine de dikkat çekilmektedir.

Allah'ın yardımıyla İnfitâr Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

MÜTAFFİFÎN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 36 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفٖينَۙ (١) اَلَّذٖينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ
(٢) وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ (٣) اَلَا يَظُنُّ
اُو۬لٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَۙ (٤) لِيَوْمٍ عَظٖيمٍۙ (٥) يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ
لِرَبِّ الْعَالَمٖينَۜ (٦)

1. Eksik ölçüp tartanların vay haline!

2. Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler.

3. Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıklarında da eksik ölçer ve tartarlar.

4-5. Onlar büyük bir gün için tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?

6. O gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzurunda dururlar.

1. **«Eksik ölçüp tartanların vay haline!»** "*Veyl*", helâk veya fazla kötülük demektir. İbn Keysan dedi ki: "'*Veyl*', belâya uğramış her sıkıntılı kimse için kullanılır. Sana veyl olsun dediğinde muhatabın, belâ ve musibeti hakettiğini dile getirmiş olursun." Bazılarına göre bu kelimenin aslı, üzüntü anlamında "vey"dir. Kolaylık olsun diye sonraki kelimede bulunan nisbet lamıyla yanyana getirildi. "*Veyl*" kelimesi, her ne kadar nekre ise de duâ makamında bulunduğu için mübtedadır.

"*Mutaffifîn*" ise, ölçü ve tartıda insanların mallarını eksilten demektir. *Tatfîf*; ölçü ve tartıda eksiltme ve hainlik yapmadır. Bu da eksik ölçüp tartanların hakir ve adi kimseler olduğuna delâlet etmektedir.

Rivayet edildi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Medine halkı ölçü ve tartı konusunda en çok haksızlık yapan kimselerdendi. Bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Allah Rasûlü onlara bu âyetleri okudu ve şöyle buyurdu: "*Beş şeye karşılık beş şey vardır ve şunlardır: Bir kavim ahdini bozarsa Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiği ile hükmetmezlerse aralarında fakirlik yayılır. Gayr-i meşrû cinsel ilişkiler başgösterirse ölüm yaygınlaşır, ölçü ve tartıyı eksik yaparlarsa kuraklık ve kıtlığa uğrarlar. Zekât vermezlerse yağmurları kesilir.*" (1)

Medineliler bu tavsiyelere uygun hareket edip ölçü ve tartıda düzgün davrandılar, günümüze kadar da bu konuda insanların en doğru ölçüp tartanları oldular.

Hz. Ali, za'ferân tartan ve teraziyi ağdıran birine uğradı ve adama; önce denk tart, sonra istediğin kadar fazla ver, dedi. Sanki bu ikazıyla âdet üzere önce denk tartmayı, böylece farzla nafileyi birbirinden ayırmayı hatırlatıyordu. Çünkü denk tartmak farz, fazla vermek nafiledir.

İbn Abbas şöyle dedi: "Ey acem topluluğu! Meşgul olduğunuz ölçü ve tartı konusunda titizlik gösterin. Zira bu iki konuda sizden öncekiler mahvoldular."

Fudayl şöyle dedi: "Teraziyi eksik tartmak kıyamet günü yüz karasıdır."

Rivayet edildiğine göre Mâlik b. Dinar, ölmek üzere olan komşusuna vardı. Komşu dedi ki: "Ey Mâlik! Önümde tırmanmaya zorlandığım ateşten

---

1- Hadisi Taberânî, *Câmiu'l-Kebîr*'inde İbn Abbas'tan merfû olarak tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/90.

iki dağ bulunuyor." Mâlik, hane halkına durumu sordu. Bu zatın, bir alırken bir de satarken kullandığı iki ölçeği vardı, dediler. Bunun üzerine Mâlik b. Dinar, o iki ölçeği getirtti, birini ötekine çarparak kırdı. Sonra adama durumunu sordu. Adam: "Vaziyet gittikçe gözümde büyüyor" dedi. Cenab-ı Hak'tan koruma ve selâmet isteriz.

2. «Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler.» Alışveriş ve benzeri hallerde insanlardan mal alırken basit hile yollarıyla fazla fazla alırlar. Ölçeği sallayarak, malı sıkıştırarak, tepeyi yığarak, terazi ve ölçeğin ağzından çalarak fazla alıyorlardı.

3. «Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıklarında eksik ölçer ve tartarlar.» İnsanlara bir şey satarken ölçüp tarttıklarında ise, ölçü ve tartı eşitlik ve adalet sağlansın diye icad edildiği halde bunlar insanların haklarını noksanlaştırırlar.

Eksik ölçmede *"keyl"* ve *"vezn"*, tam ölçmede ise sadece *"keyl"* denmesinin hikmeti şu olabilir: Onlar başkalarından alırken ölçekte yaptıkları hileleri, başkalarına verirken ölçü ve tartıda yapamıyorlardı.

Nitekim Zemahşerî şöyle diyor: "Sanki bu hilekârlar ölçülüp tartılan malları tartarak değil, sadece ölçerek alıyorlardı. Çünkü fazla yığmak ve ölçeği sallamak suretiyle fazla ölçüp çalma imkânı buluyorlardı. Fakat başkalarına verirken ikisinde de hile yapabildikleri için ölçü ve tartıyla veriyorlardı."

4-5. «Onlar büyük bir gün için tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?» Onlardan kasıt, bu korkunç sıfatla tanımlanan ölçü ve tartı hilekârlarıdır.

Baştaki "*elâ*" tenbih harfi değildir. Çünkü tenbih harfinden sonra gelen söz müspet olur. Burada ise menfîdir. Tenbih harfi olan "*elâ*" kaldırılırsa şu âyette olduğu gibi mânâ bozulmaz: "*Senin hayatına yemin olsun ki onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.*" (Hicr: 72) Buradaki yemin kaldırılsa mânâ bozulmaz. Fakat âyetteki "*elâ*" kaldırılsa mânâ bozulur. Öyleyse bu tenbih harfi değildir. Hemze, olumsuzluk ifade eden *"lâ"* nın başına istifham-ı inkarî olarak gelmiştir. Arz ve teşvik için zan kelimesi üzerine gelmesi caiz görülmüştür.

O büyük günün ve o gündeki korkuların büyüklüğünü takdir etmek mümkün değildir. Onlar orada hardal tanesi, hatta zerre kadar olan şeylerden bile hesaba çekileceklerdir. Bir kimse şüphe ve vehim ölçüsündeki zayıf bir zan ile bile bunu gözönüne getirse böyle kötülükleri yapma cesaretini gösteremez. Kesin iman sahibi nasıl cesaret etsin?

6. «O gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzurunda divan dururlar.» Rablerinin huzurunda durmaları ya O'nun emri ve hükmü olduğu için veya hesaba çekilmek içindir ki, işte o zaman hileleri ve cezaları ortaya çıkacaktır.

Rivayet edildiğine göre onlar, Rablerinin huzurunda dünya senesiyle tam kırk sene duracaklar, bir kısmı kulak hizasına kadar tere batacak, kendilerine ne bir haber, ne de bir emir gelecek. Mü'minlerin beklemesi ise, bir farz namazı eda vakti kadardır. Özellikle *"âlemlerin Rabbi"* denmesi, terbiyenin gereği, hiçkimsenin hakkının zayi edilmemesi olduğuna dikkat çekmek içindir. Bu tehdit edici ifadeler göstermektedir ki aldatma, değersiz bir şey için bile olsa günahı son derece büyüktür.

Hz. Ömer (r.a.) bu sûreyi okumaya başlayıp bu âyete gelince hesap ve ceza düşüncesiyle ağladı, ağlamaktan ötürü gerisini tamamlayamadı.

Bedevînin birisi Abdü'l-Melik b. Mervan'a şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın ölçü ve tartıda haksızlık yapanlar için ne dediğini duydun." Bununla şunu demek istiyordu: Azıcık bir hile yüzünden eksik tartan kişinin ne büyük bir azaba çarptırılacağı ortada iken, insanların mallarını hesapsız kitapsız alan senin durumun ne olacak?

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ (٧) وَمَا
أَدْرٰيكَ مَا سِجِّينٌ (٨) كِتَابٌ مَرْقُومٌ (٩) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
(١٠) اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ (١١) وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ
إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (١٢) إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

(١٣) كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (١٤) كَلَّا
إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ (١٥) ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ
(١٦) ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (١٧)

7. Hayır hayır, kötülerin yazısı muhakkak siccîndedir.

8. Siccîn nedir, bilir misin?

9. O yazılmış bir kitaptır.

10. O gün vay haline yalanlayanların!

11. Onlar ceza gününü yalanlayanlardır.

12. Onu ancak sınırı aşan ve günaha düşkün olanlar yalanlar.

13. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman: "Eskilerin masalları" der.

14. Hayır hayır, onların kazandıkları günahlar kalpleri üzerine pas olmuştur.

15. Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini (görmek)ten mahrumdurlar.

16. Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir.

17. Sonra da onlara: "İşte yalanlayıp durduğunuz (cehennem) budur" denilecektir.

7. «Hayır hayır, kötülerin yazısı muhakkak siccîndedir.» "*Kellâ*", işledikleri haksızlıkları, hesap ve tekrar dirilmekten gafletlerini red içindir. "*Siccîn*", kötülükleri içinde toplayan kitabın özel ismidir. Orada şeytanların, insan ve cinlerden kâfir ve fâsık olanların amelleri yazılıdır. Yahut da bu, yedi kat yerin dibinde şeytan ve neslinin mekânı olan bir yere atılmış bir kitaptır. İyilerin kitabını melekler seyrettiği gibi, kovulmuş şeytanlar da siccîni seyrederler. "*Siccîn*", "*mescûn*" un mübalâğasıdır. Mânâ şöyledir: Ölçü ve tartıyı eksik tartanlar da dahil fâcirlerin ve amellerinin yazılı olduğu liste, düzenlenmiş olan bu kitaptadır ki orada, belirtilen kimselerin kötü amelleri vardır.

8. «Siccîn nedir, bilir misin?» Soru, *"siccîn"*in korkunçluğunu dile getirmek için gelmiştir. Yani *"siccîn"*i kimsenin tam kavraması mümkün değildir.

9. «O yazılmış bir kitaptır.» Bu, yazısı çok açık bir kitaptır ki, ona bakan zahmetsizce içindekileri görebilir. İsimleri bulunan kimseler için hayırsız olduğunu anlar. Yani bu kitap, sahibinin kötülüğüne, cehennemlik olduğuna işaret eden bir alâmet taşır. Bunun kötüye işaret olduğu, ifadenin gelişinden anlaşılmaktadır. Zira makam korkutma makamıdır.

10. «O gün vay haline yalanlayanların!» Yani insanların, Rableri huzurunda divan duracakları günde Allah'ı, peygamberini ve âyetlerini yalan sayanların halleri korkunçtur.

11. «Onlar ceza gününü yalanlayanlardır.» Bu âyet, yalanlayanları kötüleyen bir sıfattır. Habîs ve fâsık olan filan kişi şunu yaptı, denilmesi gibi.

12. «Onu ancak sınırı aşan ve günaha düşkün olanlar yalanlar.» O günü ancak Nadr b. Haris, Velid b. Muğîre ve benzeri gibi düşünme ve ibret almaktan uzak, kör taklide saplanmış kimseler yalanlar, ayrıca onlar şehvetlere öyle dalmışlardır ki, şehvetlerin gerisindeki lezzetleri görememektedirler.

13. «Ona âyetlerimiz okunduğu zaman: 'Eskilerin masalları' der.» Gerçekleri haykıran âyetler okunduğu zaman kara cahil ve haktan yüzçeviren kişi, bunlar eskilerin hikâyeleri ve boş haberleridir, der.

14. «Hayır hayır, onların kazandıkları günahlar kalpleri üzerine pas olmuştur.» "*Kellâ*", mütecaviz günahkârı batıl sözden sakındırmak için gelmiştir. Kıraat alimlerinden Hafs, "*bel râne*" yi, ayırmadan hafif bir sekte ile ve lamı izhar ederek okudu. Mânâ şöyledir: Kazandıkları küfür ve günahlar, aynanın pası gibi kalplerini bürüdü. Bu durum gerçeği bilmelerine engel oldu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta belirir ve gittikçe kalbi kararır."* (2)

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî tahrîc etmiş, Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir. İbn Mâce'nin lâfzı şöyledir: *"Kul bir günah işlediği vakit kalbinde siyah bir nokta belirir. Şayet tevbe istiğfar edip günahtan vazgeçerse kalbi parlar. Şayet günaha dönerse siyahlık artar, kalbini kaplar. İşte Allah'ın belirttiği pas budur."* Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/325.

"*Reyn*", parlak olan şeyin üzerini kaplayan pastır. Günahlar da kalp üzerini pas gibi kaplar.

Süleyman Dâranî şöyle dedi: "Pas ve katılık gafletin iki yularıdır. Kim uyanık olur, Cenab-ı Hakk'ı zikrederse katılık ve pastan emin olur. Bunların ilâcı oruca devam etmektir. Buna rağmen kasvet devam ederse ekmeğin yanında başka bir şey yemesin."

Büyüklerden biri de şöyle dedi: Kalp parlatılmış bir aynadır, asla pas tutmaz. Şu ve benzerî hadislerde mutlak mânâda pastan bahsediliyorsa da: "*Demirin pas tutması gibi kalpler de pas tutar. Onları Kur'an okumak ve Allah'ı zikretmek parlatır.*" (3) hadiste bahsedilen bu pastan maksat, kalbin yüzünde peyda olan karanlık değildir. Maksat, kalp yaratıcıyla değil de, yaratıklarla alâkadar olunca işte kalbin Allah'tan başkasına bu bağlanışı, Hakkın kendisine tecellisine mani olan bir pas mesabesindedir. Hattı zatında Cenab-ı Hak her an tecelli etmektedir. Onun hakkında perde düşünülemez. Fakat kalp, şer'î hitap yönünden ilâhî varlığı kabul etmez de başkasına yönelirse bu hal pas, perde, örtü ve benzeri başka şeyler olarak ifade edilir. Şu âyet-i kerimede Allah Teâlâ buna işaret etmektedir: "*Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır...*" (Fussilet: 5)

Kalpler sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davet ettiği şeye karşı kapalıdır, yoksa her şeye kapalı değildir. Kalpler, çağrılan şeyden başkasına yönelirse çağrılan şeye karşı kör olur ve hiçbir şey görmez. Aslında kalpler parlak ve saf olarak yansıtma kabiliyetlerini sürdürürler.

15. «Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini (görmek)ten mahrumdurlar.» Bu yalanlayanlar, insanların âlemlerin Rabbi huzurunda divan duracakları günde Rablerini göremeyeceklerdir. Çünkü kötü amelleri sebebiyle kalp aynaları kararmış olacaktır. İlâhî tecellinin nurunu gösterecek bir tarafları kalmayacaktır. Mü'minler ise böyle değildir. Güzel amelleri sebebiyle kalp aynaları parlak ve saf olacak, bu parlaklık ve saflığın parıltısı kalbe geçecek ve böylece ilâhî nurun tecellisini kalp ve gözlerinde aksettirmeye müsait olacaklardır.

Mâlik b. Enes'ten bu âyet hakkında sorulduğunda şöyle dedi: "Cenab-ı Hak, düşmanlarından gizlenip gözükmeyince elbette dostlarına gözükecektir."

3- Hadisi İbn Adiy, *el-Kâmil* adlı eserde ve Hâkim, Tirmizî tahrîc etmiştir. Senedi zayıftır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/412.

İmam Mâlik bu âyeti, Allah'ın âhirette görülmesi meselesine, hitap tarzına bakarak delil getirdi. Şayet Allah hiç kimseye gözükmeyecek olsaydı sadece kâfirlerin göremeyeceklerini söylemesinin bir anlamı olmazdı.

İmam Şafiî'den şöyle nakledilmiştir: "Cenab-ı Hak, gazabından ötürü bir kavme gözükmeyince rızasından ötürü başka bir kavme gözükecektir."

Hüseyin b. Fadl şöyle dedi: "Cenab-ı Hak dünyada kâfirleri kendine imandan mahrum ettiği gibi, âhirette de kendini görmekten mahrum edecektir. Allah'ın birliğine iman edenler Rablerini görmekten mahrum olmayacaklardır."

Sehl (r.a.) şöyle dedi: "Onları Rablerini görmekten alıkoyan dünyada kalplerinin katılığı ve ezelde yazılan bedbahtlıklarının öne geçmesidir. Onlar yakınlık ve müşahade makamına lâyık değillerdir. Bundan dolayı uzaklaştırılıp mahrum edilmişlerdir. Görmekten mahrum bırakılmak, uzaklık ve kovulmanın son sınırıdır."

Zemahşerî *Keşşâf*'ta şöyle dedi: "Cenab-ı Hakk'ı görmekten mahrum bırakılmaları, onları hafife alıp tahkir etmek için bir temsildir. Çünkü kıralın huzuruna ancak itibarlı ve ikramlı kişiler alınırlar, değersiz ve aşağılık kimseler yaklaştırılmazlar." Devamla şöyle dedi: "Onlar heybet kapısına varınca utanırlar. İnsanlar utanma ve uzaklaştırılma arasında bulunurlar."

Keşşâf sahibi Zemahşerî'nin bunu sembolik sayması, mutezilî olduğu için kendi aklınca Allah'ı görmenin hakiki mânâda mümkün olmayacağındandır.

Müfessirlerden bazıları şöyle dedi: "Âyetin sembolik kabul edilmesi zahirî mânâyı terketmektir. Hakiki mânâ gayet açıktır. Kralı görmekten utanmıştır, denildiğinde, kralı görmekten menedilmiştir anlaşılır. Bu durum, en büyük aşağılanma sebebidir."

Âyet-i kerime, Cenab-ı Hakk'ı âhirette görmenin delillerindendir. İkram ve ihsanının bolluğundan, kendisine kavuşma ve cemalini seyretme nimetinden dolayı Allah'a hamdolsun.

16. «Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir.» Onlar ateşe girip, arada bir engel olmaksızın ateşin hararetini duyacaklardır.

17. «Sonra da onlara: 'İşte yalanlayıp durduğunuz (cehennem) budur' denilecektir.» Bu söz onları azarlamak ve sarsmak için zebaniler tarafından söylenir. Dünyada iken yalanladığınız bu azabı tadın, denir.

كَلَّا

إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ (١٨) وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ
(١٩) كِتَابٌ مَرْقُومٌ (٢٠) يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ (٢١) إِنَّ الْأَبْرَارَ
لَفِي نَعِيمٍ (٢٢) عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ (٢٣) تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ
نَضْرَةَ النَّعِيمِ (٢٤) يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ (٢٥) خِتَامُهُ
مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (٢٦) وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ
(٢٧) عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ (٢٨)

18. Hayır hayır, iyilerin kitabı illiyyîn'dedir.

19. İlliyyîn nedir, bilir misin?

20. O yazılmış bir kitaptır.

21. Allah'a yaklaştırılmış melekler ona tanık olurlar.

22. İyiler kesinkes cennettedirler.

23. Tahtlar üzerinde etrafa bakarlar.

24. Yüzlerinde nimet ve mutluluğun sevincini farkedersin.

25. Onlara mühürlü saf bir içki sunulur.

26. Onun sonu misktir. İmrenenler ona imrensinler.

27. Karışımı tesnimdendir.

28. O, Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.

18. «Hayır hayır, iyilerin kitabı illiyyîn'dedir.» *"Kellâ"* sözü, yalancıların halini reddetmek için gelmiştir. İyilerin amellerini ihtiva eden kitap, faziletli kimselerin bütün amellerini içine alan bir divandadır. *"İlliyyîn"*, hayır divanının özel ismidir ki, bu divanda melek, insan ve cinlerden sâlih olanların amelleri yazılıdır. *"İlliyyîn"* denmesi, makamın çok yüksek olduğunu ifade içindir. Böyle isimlendirilmesi, ya cennette en yüksek derecelere çıkma sebebi olduğundan veya bizzat kitabın yedinci kat semada bulunmasından ötürüdür. Burada meleklerin önde gelenleri bulunur. Bu makamda bulunması kitaba verilen değer ve önemi gösterir.

Rivayet edildi ki, melekler kulun amelini Cenab-ı Hakk'ın müsade ettiği noktaya ulaştırdıklarında Allah onlara şunu bildirir: "Siz kulum üzerinde gözcülersiniz, Ben de kalbindekiler üzerinde gözcüyüm. O amelinde ihlâs gösterdi, onu en yüce mertebeye çıkarın, ben onu bağışladım." Melekler diğer bir kulun amelini de yine Allah'ın müsade ettiği noktaya ulaştırırlar. Allah onlara şunu bildirir: "Siz kulum üzerinde gözcülersiniz, Ben de kalbindekiler üzerinde gözcüyüm. O amelinde ihlâslı davranmadı, onu da aşağıların aşağısına indirin."

19. «İlliyyîn nedir, bilir misin?» O, kulların idrak hudutları dışındadır.

20. «O yazılmış bir kitaptır.» *"Merkûm"*, *"rakm"* dan türemedir. *"Rakm"* ise yazmak, tescil etmek demektir. Yani bu kitabın yazısı nettir, külfetsiz okunabilir.

21. «Allah'a yaklaştırılmış melekler ona tanık olurlar.» Allah katında çok değerli olan melekler o kitabın yanında bulunurlar ve onu kaybolmaktan korurlar. Onlar göğün yedi mukarreb meleğidirler. Her semada bir mukarreb melek vardır. O melek bu kitaba erişir, Allah'ın dilediği noktaya kadar ulaştırıp uğurlar.

22. «İyiler kesinkes cennettedirler.» Yani takvâ sahibi ve bahtiyar kullar nimet içindedirler. Sonra Cenab-ı Hak bu nimetleri üç vasıfla tanımladı. Bu üç vasıf aşağıdaki üç âyettir:

23. «Tahtlar üzerinde etrafa bakarlar.» Tüller içinde kurulmuş tahtlar üzerinde hoşlandıkları cennet manzaralarına, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimet ve ikramlara ve düşmanlarının cehennemde nasıl azap edildiklerine bakarlar.

24. «Yüzlerinde nimet ve mutluluğun sevincini farkedersin.» Yüzlerindeki sevinç ve gülücük alâmetleri sebebiyle sen onların nimet içinde yüzdüklerini anlarsın. Nitekim servet ve bolluk içinde yaşayanların yüzlerinde de bu alâmetler gözükür.

Burada "görürsün" yerine *"farkedersin"* ifadesi kullanıldı. Zira "görmek", genellikle aşikâr olan şeyler için, *"farketmek"* ise çoğunlukla gizli olan şeyler için kullanılır. Buradaki *"farkedersin"* hitabı, cennetliklerin sahip oldukları nimet ve güzellikleri bildirmek için, hitaba lâyık herkese yöneliktir.

Cafer Sâdık şöyle dedi: "Cenab-ı Hakk'ı ziyaretten köşklerine döndüklerinde Cemâlullahı görmenin sevinci yüzlerinde güneş gibi parlar."

25. «Onlara mühürlü saf bir içki sunulur.» *"Rahîk"*, saf ve halis içki demektir. Yani onlara cennette, içinde yabancı madde bulunmayan, nefsi rahatsız etmeyen, yapısı bozulmayan, dünya içkilerine benzemeyen, ağzı bozmayan, baş ağrısı yapmayan bir içki vardır. O içki damgalı ve mühürlüdür, iyi muhafaza edilmiştir.

26. «Onun sonu misktir.» *"Misk"*, malum kokudur. Yani içki kap ve kadehleri toprak yerine miskle mühürlenmiştir. Bu içkiyi, içecek kimselere ikram olunmak üzere Allah onun mühürlenmesini emretmiş, o da mühürlenmiştir. Böylece ona herhangi bir kimsenin dokunması, bir elin ulaşması engellenmiştir. Ta ki iyiler onun mühürünü açsınlar. Bu ifade içkinin nefasetini vurgulamak için temsilen kullanılmıştır. Zira nefis bir şey mühürlü olur. *"Hitâm"*, bir şeyin sonu demektir. Yani bu içkiyi içen, ağzını kadehten ayırdığı zaman misk kokusu gibi bir koku hisseder. Yahut da içki miskle karışık olduğu için bu koku duyulur. Dünyada da misklenmiş içecekler böyledir, sonunda misk kokusu duyulur.

Ebu'd-Derda (r.a.) şöyle dedi: *'Rahîk'*, gümüş gibi beyaz bir şaraptır, en son bunu içerler. Şayet dünya halkından birisi elini bu içkiye daldırıp çıkarabilseydi onun güzel kokusunu bütün canlılar duyarlardı."

«İmrenenler ona imrensinler.» İmrenenler, cennetliklerin bahsedilen hallerine imrensinler ve Allah'a itaat hususunda yarışsınlar. Buradaki emir, teşvik içindir. *"Tenâfüs"* ün aslı, insanların ilgi duydukları hoş şeydir. Herkes onu kendi nefsi için arzu eder.

Zünnûnü Mısrî şöyle dedi: *"Tenâfüs* 'ün (rağbetin) alâmeti, kalbin ona bağlanması, vicdanın ona yönelmesi, hatırlanıldığı zaman yerinde duramama, insanlardan uzaklaşma, yalnızlığa alışma, geçmiş günahlara ağlama, zikir dinlemekten hoşlanma, Allah'ın kelâmı üzerinde düşünme, nimetleri şükür ve sevinçle karşılama ve Allah'a bol yalvarmadır."

27. «Karışımı tesnimdendir.» Bu şarap tesnîm suyuyla karıştırılmıştır ki *"tesnîm"*, Adn Cennetinde akan bir pınarın adıdır. Tesnîm denmesi, cennetin en üstün şarabı olmasından dolayıdır.

28. «O, Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.» Bu saf içkiyi sadece ruhaniyet yönünden Allah'a yakın olanlar içeceklerdir. Diğer cennetlikler ise bu kaplardan ve bu saflıkta içki içemeyecekler. Ancak Allah'a giden yola sadıkâne ve gönülden koyulanlar içeceklerdir.

Ömrünü boşa geçiren kendine ağlasın.
Bu içkiden mahrum olduğu için karalar bağlasın.

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا
مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ
﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا
رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾
عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29. Doğrusu günahkârlar, inananlara gülerlerdi.

30. Onlara uğradıklarında birbirlerine göz kırparlardı.

31. Ailelerine döndüklerinde zevklenerek dönerlerdi.

32. Mü'minleri gördüklerinde: "İşte bunlar sapıklardır" derlerdi.

33. Halbuki onlar mü'minler üzerine bekçi gönderilmemişlerdi.

34. İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülecek.

35. Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar.

36. (Nasıl), kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?

29. «Doğrusu günahkârlar,» yani suçlular ki, küfürden daha büyük suç olmaz. Bunlardan maksat, Ebû Cehil, Velid b. Muğîre, As b. Vâil ve benzerleri gibi Kureyşin reisleri ve müşriklerin elebaşlarıdır.

«İnananlara gülerlerdi.» Yani dünyada Ammâr, Bilâl, Suheyb, Habbâb ve diğer fakir mü'minlerle alay ederlerdi.

30. «Onlara uğradıklarında birbirlerine göz kırparlardı.» Yani fakir mü'minler kulüplerinde bulunan müşriklere uğradıklarında müşrikler birbirlerine göz kaş işareti yaparlar, ayıplarlar ve şöyle derlerdi: "Şunlara bakın. Kendilerini yoruyorlar, lezzetleri terkedip sıkıntılara giriyorlar, böylece âhirette sevap umuyorlar."

"Teğâmüz", kaş, göz işaretidir. Kusur mânâsına da gelmektedir. Müşriklerin fakir mü'minlere uğramaları da mümkündür. Fakat birinci görüş daha geçerlidir.

31. «Ailelerine döndüklerinde zevklenerek dönerlerdi.» Yani fakir Müslümanlarla nasıl alay ettiklerini zevkle anlatarak dönerlerdi.

32. «Mü'minleri gördüklerinde: 'İşte bunlar sapıklardır' derlerdi.» Zalimler mü'minleri gördüklerinde hakaret kastıyla onları sapıklıkla suçluyorlar ve şöyle diyorlardı: "Babalarının dinlerini terkedip yeni dine girdiler. Olup olmadığı belli olmayan sevap arzusuyla dünya nimetlerini terkediyorlar."

33. «Halbuki onlar mü'minler üzerine bekçi gönderilmemişlerdi.» Sapıklık veya doğruluklarına şahitlik yapmak, amellerini kontrol etmek üzere Allah tarafından mü'minler üzerine vekil tayin edilmedikleri halde bu mücrimler, mü'minlere bu şekilde dil uzatıyorlardı. Halbuki onlar kendilerini düzeltmekle görevlendirildiler. Başkalarının hallerini araştırmanın onlara ne faydası olabilir? Allah onları aşağılamak için böyle buyurmuştur.

34. «İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülecek.» Mü'minler o zalimleri, azamet ve izzetten sonra zillet ve her türlü küçüklük ve alçaklık halleri içinde bulunca nimet ve refahtan sonra uğradıkları azap çeşitlerini görünce gülerler.

35. «Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar.» Mücrimlere ve kötü hallerine bakarak gülerler.

36. Nasıl, **«kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?»** "*Tesvîb*", mücazât anlamınadır. Kötü karşılık için kullanılır. Kur'an'da ancak bu mânâda gelmiştir. *Kâmûs*'ta ise karşılık, bedel demektir. Yani kâfirler amellerinin ve suçlarının karşılığını gördüler mi? "*Yaptıkları*" ise, mü'minlerle alay etmeleri ve onlara gülmeleridir.

Bu âyet, kâfirlerin mü'minlere dünyada gülmelerine karşılık olarak mü'minlerin de âhirette kâfirlere güleceklerini açıkça ifade etmektedir. Hadisi şerifte şöyle buyuruldu: "*Dünyada insanlarla alay edene cennet kapılarından bir kapı açılır ve gel, gel denir. Sıkıntı ve üzüntü içinde gelir. Tam kapıya varınca birden kapı yüzüne kapatılır. Sonra başka bir kapı açılır. Yine gel gel denir. Gelince aynı şekilde yüzüne kapanır. Bu böyle devam eder durur. Artık ümidini kestiğinden açılan kapıya gelmez olur.*" (4)

Ka'b dedi ki: "Cennetliklerle cehennemlikler arasında pencerecikler vardır. Cennetlik birisi, cehennemlik düşmanını görmek isterse o pencere açılır."

Bunlarda mü'minler için teselli vardır. Çünkü durum tersine dönmüş, kâfirler gülünç hale gelmişlerdir. Bu durum mü'minlerin yüceltilmesidir. Çünkü düşmanların alçaltılması, dostların yüceltilmesidir. Allah, dostları adına düşmanlarından intikam almaktadır. Çünkü O, dostları namına kızıyor, onlara eziyet edenlerden intikam alıyor. Allah cümlemizi korusun.

Buradan da anlaşılmaktadır ki istihza, alay kastıyla gülme, eğlenme büyük günahlardandır. Bu işlere dalanlar günahkârlardandır. Allah'tan selâmet dileriz.

Allah'ın yardımıyla Mutaffifîn Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Kitab'ü Zühd*'de, Beyhakî ise *el-Ba'su ve'n-Nüşûr* isimli kitabında zikretmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/328.

İNŞİKÂK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 25 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا
وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا
فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾

1-2. Gök yarıldığı ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,

3-5. Yer uzatılıp düzlendiği, içinde olanları dışarı atarak boşaldığı ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,

6. Ey insan! Şüphesiz sen Rabbine doğru (giden yolda) çaba üstüne çaba sarfetmektesin. Sonunda O'na kavuşacaksın.

1-2. «Gök yarıldığı» yani arasından çıkan beyaz bir bulutla açıldığı zaman. Şu âyet-i kerimede de bu açıklanmaktadır: "*O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.*" (Furkân: 25) Bu bulutlar içinde melekler ilâhî emirleri indirirler.

Denildi ki: "Göğün yarılması kıyamet korkusundan dolayıdır. Nasıl yarılmaz ki Allah'ın kudret elinde bir hardal tanesinden bile küçük durumdadır."

«Ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,» yani saygın bir âmirin emri karşısında memurun itaatı gibi Allah'ın kudreti karşısında boyun eğip teslim olduğunda ki bu boyun eğme ve söz dinleme mecazî değil, hakikidir. Çünkü gök, Allah'a boyun eğecek tarzda yaratılmıştır. Onun, bütün varlıkların kaynağı ve hiçbir şeyin karşı duramayacağı Rabbanî güç ve otorite karşısındaki durumu, boyun eğip teslim olan kulun durumu gibidir.

3-5. «Yer uzatılıp düzlendiği,» düz bir yaprak şeklini alacak şekilde dağ ve tepelerinin yok edilip dümdüz hâle getirildiği veya mahlûkâtın hesap için durabilmesi gayesiyle genişletilip yayıldığı zaman. Çünkü genişletilmese bütün mahlukatı almaz. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet günü olduğunda Allah yeri, deri gibi uzatır. Herkesin iki ayağının bastığı yer kadar yeri olur.*" (1) Mahlukât çok olduğu için ancak bu kadar yer düşer. Deri gerildiği zaman bütün buruşuklukları gider ve dümdüz olur. Kıyamette, yeryüzü de böyle uzatılıp düzlenir.

«İçinde olanları dışarı atarak boşaldığı» yani içindeki ölüleri ve hazineleri dışına fırlattığı zaman. Başka bir âyette şöyle buyuruluyor: "*Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman*" (Zilzâl: 2)

Hazinelerin çıkması kıyamet günü değil, Deccal'in zuhuru sırasında olacaktır, dersen buna şöyle cevap veririm: Kıyamet günü geniş bir zaman dilimidir. Deccal'in çıktığı andan itibaren kıyamet başlar denebilir. Zira Deccal'in çıkışı, kıyametin büyük alâmetlerindendir. Buna göre hazinelerin çıkarılması kıyametin kopmasına yakın bir anda, ölülerin çıkarılması da diriltme sonrasında olur.

Yer tamamen boşalır. İçindekileri dışarı atmak için olanca gücünü kullanır **«ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,»** yani dışarı atma ve boşaltma hususunda Rabbine teslim olduğu zaman ki, bu teslimiyet, mecazî değil, hakikidir. Rabbanî kudret karşısında gerçekten teslim olur.

Bu âyet iki kere zikredildi. Zira birincisi gökle ilgili, ikincisi yerle ilgili-

---

1- Hadisi Hâkim merfû olarak Cabir'den sağlam bir senetle tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/329.

dir. Her bir şey bir başka şeyle bağlantılı olunca tekrar sayılmaz. "*İzâ*" nın cevabı hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: Bütün bu sayılanlar gerçekleşince bözle ifade edilemeyecek derecede korkunç şeyler olacaktır.

6. «Ey insan!» Hitap mü'min, kâfir, günahkâr bütün insan cinsini kapsamaktadır. Her mükellefe yöneliktir. **«Şüphesiz sen Rabbine doğru (giden yolda) çaba üstüne çaba sarfetmektesin.»** "*Kedh*", nefsi işte yormak, hırpalamak, kazanç için çok çalışmak demektir. Buna göre mânâ şöyledir: Sen Rabbine kavuşuncaya yani ölünceye kadar güç ve gayret sarfederek çok ciddî koşturma içindesin. Ölüm sonrası hâller ise ölüm öncesinden daha zordur, daha çok çalışma gerektirir.

Bir haberde belirtildiğine göre ashab, Rasûlüllah'a şöyle dediler: "Ya Rasûlallah! Kader yazısı yazıldı, mürekkep kurudu. Öyle ise ne diye yorulalım. Bunun üzerine Rasûlüllah: '*Çalışın, zira herkes ne için yaratılmışsa o konuda kolaylık görür.*'"

«Sonunda O'na kavuşacaksın.» Hayır ve şer ne amel işlediysen karşılığını elde edeceksin. Yani dünyada iken amel konusunda gösterdiğin ciddi gayretler, hattı zatında ahiretteki karşılığını elde etmek için yapılmış demektir. Bu karşılığı da mutlaka elde edeceksin. Öyle ise dünyada, seni ahirette kurtaracak işlerle meşgul ol. Seni orada mahvedecek işlerden uzak dur. Çünkü her çalışan, önceden yaptığı şeylere kavuşacaktır.

فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ۙ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ
حِسَابًا يَس۪يرًاۙ ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِه۪ مَسْرُورًاۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ
اُو۫تِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِه۪ۙ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًاۙ ﴿١١﴾
وَيَصْلٰى سَع۪يرًاۜ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ كَانَ ف۪ٓي اَهْلِه۪ مَسْرُورًاۜ ﴿١٣﴾ اِنَّهُ
ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَۚ ﴿١٤﴾ بَلٰىۚ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِه۪ بَص۪يرًاۜ ﴿١٥﴾

7. Kimin kitabı sağından verilirse,

8. Kolay bir hesapla hesaba çekilecek.

9. Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.

10. Ama kitabı arkasından verilen:

11. "Yetiş ey ölüm" diye bağıracak.

12. Ve alevli ateşe girecektir.

13. Çünkü o, ailesi içinde neşeliydi.

14. (Rabbine) hiç dönmeyeceğini sanmıştı.

15. Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu.

7. «Kimin kitabı sağından verilirse,» kitabı sağından verilen, bahtiyar mü'mindir. "*Ûtiye*" fiilinin mazi (dili geçmiş zaman kipi) olarak kullanılması, kesinlik ifade etmek içindir. İleride gerçekleşecek olan sanki şimdiden gerçekleşmiştir. "*Kitap*"tan maksat, elde etmek için çok çalıştığı amellerin yazılı olduğu kitaptır. Amellerin yazılış hikmeti ise şudur: Mükellef olan kişi amellerinin yazıldığını ve herkesin arasında gösterileceğini bilirse günah işlemekten daha çok çekinir.

8. «Kolay bir hesapla hesaba çekilecek.» Kıyamet günü ilâhî hikmetin gerektirdiği belirli bir müddet sonra kolay ve münakaşasız bir hesaba çekilecek, zor ve üzücü gelen bir durumla karşılaşmayacaktır. Kitabı soldan verilenlerin hesabı gibi zor olmayacaktır. Kolay hesap şu şekilde olacak: Kula günahları tanıtılacak, sonra da affedilecek. Hadis-i şerifte böyle söylenmiştir. Yani kula amelleri arzedilecek, şu tâattır, şu da isyandır diye bilecektir. Tâata sevap verilecek, isyandan da vazgeçilecektir. İşte kolay hesap budur. Çünkü sahibi herhangi bir sıkıntı ve münakaşa ile karşılaşmayacaktır. Kendisine şunu niye yaptın denmeyecek, mazeret beyanı istenmeyecek, aleyhine delil getirilmeyecektir. Ciddî bir hesaba çekilme olsa, kişi ne mazeret bulabilir, ne de gerekçe. Neticede rezil ve helâk olur.

9. «Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.» Yani kolay hesap mahallinden mü'min akrabalarının veya mü'minler grubunun yanına dönecektir. Çünkü onlar, onun mutluluk ve şeref yolunda arkadaşlarıdır. Kurtulmuşlardan olduğu için: "*...Alın kitabımı okuyun...*" (Hâkka: 19) diyerek sevinecektir. Bu dönüş cennete girmeden önce mahşerde iken olur.

10. «Ama kitabı arkasından verilen», amel defteri arkadan, sol yandan verilen ki, sol eli arkaya doğru bükülür ve kitabı sol arkadan verilir. Hâkka sûresinde arka zikredilmemiş, sadece solla yetinilmiştir. O âyetle bu âyet arasında bir çelişki yoktur.

İmam Fahreddin Razî dedi ki: "Bazılarının kitabının arkadan, bazılarının ise soldan verilmesi de muhtemeldir."

11. «'Yetiş ey ölüm,' diye bağıracak.» Kendisi için helâk olmayı temenni edecek ve: "Ey ölüm, artık gel zira gelme vaktidir," der. Fakat arzu ettiği ölüm de imdadına yetişmeyecektir.

Ferrâ dedi ki: "Neredesin ey pişmanlık! Yetiş ey felâket! gibi sözler sıkıntı ifadesi olarak Arapların kullandığı ifadelerdir." Ahiretteki helâke "*sübûr*" denmesi, o felâketin onlardan hiç ayrılmaması cihetindendir. Nitekim başka bir âyette şöyle belirtiliyor: "*Bugün bir kere yok olmayı istemeyin. Aksine bir çok defalar yok olmayı isteyin.*" (Furkân: 14)

12. «Ve alevli ateşe girecektir.» Yani onun hararetini doğrudan duyacaktır. Bu da gösteriyor ki, onların ölümü çağırmaları ateşe girmeden evvel olacaktır. İmam Fahreddin Razî de böyle belirtmiştir.

13. «Çünkü o, ailesi içinde neşeliydi.» Yani dünyada iken aile ve dostları arasında, işin sonunu düşünmeyen, ahiret işlerini akıllarının köşesinden geçirmeyen azgınların yaptığı gibi şımarıklık ve zevk-safa gösterisi yapıyordu.

İşin özeti şudur ki; o, dünyada iken ahiret endişesi taşımıyor, kalbini boş şeylerle avutuyordu. Bundan dolayı mü'minin aksine daimî bir üzüntü ile cezalandırılır. Mü'min ise dünyada iken gönlünde ahiret endişesi taşıdığı için daimî bir neşe ile mükâfatlandırılacaktır.

14. «(Rabbine) hiç dönmeyeceğini sanmıştı.» Bu âyet, kâfirin dünyada iken neden neşeli olduğunu belirtmektedir. Yani bu kâfir hesaba çekilmeyi inkâr ederek Allah'a dönmeyeceğini sanmıştı. "*Hûr*", dönüş; "*mehâr*", dönüş yeri demektir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Ben *'yehûru'* kelimesinin mânâsını bilmiyordum. Bir bedevînin, küçücük kızı için *'hûrî'* yani dön dediğini işitince anladım." Bu ifade hadiste de kullanılmıştır: "*İyilikten sonra kötü hâle dönmekten Allah'a sığınınız.*"

15. «Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu.» Âyetteki "*belâ*" kelimesi, kesinlik ifade ediyor. Yani elbette Allah'a dönecektir. Durum onun zannettiği gibi değildir. Şüphesiz onu yaratan Rabbi, onu ve cezayı gerektirecek amellerini görür. Ondan hiçbir şey gizli kalmaz. Onun huzuruna varıp hesabından geçmek ve amellerin cezasını çekmek kesindir. Kulu ihmal etmesi ve kötü amellerine karşı ceza vermemesi onun hikmetiyle bağdaşmaz. Bu ifade, bütün mükellefleri günahlardan sakındırmak içindir.

Vâsıtî şöyle dedi: "Allah, kulu yaratırken niçin yarattığını, neden dünyaya getirdiğini, onun için takdir ettiği saadet ve şekâveti, rızık ve eceli ile ilgili şeyleri, bilir ve görür."

فَلَآ اُقْسِمُ

بِالشَّفَقِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ ﴿١٨﴾
لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍۜ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٢٠﴾
وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذٖينَ
كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍۙ ﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

16-19. Hayır hayır, şafağa, geceye ve içinde barındırdığı şeylere, dolunay olmuş aya yemin ederim ki, siz elbette hâlden hâle geçeceksiniz.

20. Böyleyken onlar acaba neden iman etmezler?

21. Karşılarında Kur'an okunduğu zaman secde etmezler.

22. Aksine o kâfirler yalanlıyorlar.

23. Halbuki Allah onların gizlediklerini çok iyi bilir.

24. Onlara acı azabı müjdele.

25. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler başkadır. Onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.

16-19. «Hayır hayır, şafağa...» "*Kellâ*" te'kid için gelmiştir. "*Şafak*", güneş battıktan sonra ufukta gözüken kırmızılıktır. Âlimlerin çoğuna göre bu kırmızılık kaybolunca akşamın vakti çıkar, yatsı vakti girer.

Müfredât'ta şöyle tarif edildi: "*Şafak*, güneşin batması anında gündüz aydınlığının gece karanlığıyla karışmasıdır."

«Geceye ve içinde barındırdığı...» "*Vesak*", dağınık şeyi biraraya getirmek demektir. Yani Cenab-ı Hak geceye, gecenin biraraya getirdiği, böcek, haşarat, yırtıcı ve diğer hayvanlardan karanlığıyla örtüp içine aldığı **«şeylere»** yemin etti. Gecenin, dağınık varlıkları birayaya getirmesi şöyle olur: Akşam olunca gündüz dağınık olan her şey yuvasına döner.

«Dolunay olmuş aya yemin ederim ki» yani ondördüncü gece dolunay hâline gelmiş aya. Allah yukarıda belirtilen şeylere yemin etti. Çünkü bunlardan herbiri hâlden hâle girer. Bunlara yemin etmek, asıl kendisi için yemin edilen şeyle münasebet arzetmektedir. Allah, göklerde ve cisimlerdeki değişiklerle, canlıların hâlden hâle geçişleri üzerine yemin etti. Meselâ şafak kendinden önceki gündüz hâline ve kendinden sonraki gece hâline aykırıdır. Gece ve içinde barındırdığı şeylerde karanlığın aydınlıktan sonra meydana geldiğine, hayvanların uyanıkken uyur hâle geldiklerine delâlet etmektedir. Ayın dolunay hâli de, noksanken kamil hâle geldiğini kanıtlamaktadır.

«Siz elbette hâlden hâle geçeceksiniz.» Yani sıkıntı ve zorluk içinde hâlden hâle uğrayacaksınız.

Râğıb şöyle dedi: "Mutabakat, bir şeyi kendisi kadar olan başka bir şey üzerine koymaktır. Nalın, nalın üstüne kondu, dendiğinde bunu ifade eder. Sonra bazan bir şeyin üstünde olan veya başkasına denk gelen şeyler içinde kullanılır oldu."

Denildi ki: "*'Tabak'*, tabakanın çoğuludur. Tabaka ise, mertebe demektir. Buna göre mânâ siz hâllerden hâllere gireceksiniz. Bunlar sıkıntı içinde geçen hâllerdir. Bazıları bazılarından daha yüksektir. Bu sıkıntılı hâller ise, ölüm ve ölüm sonrasında cennet veya cehennemden birine girip yerleşinceye kadar kıyamet ve kıyametin dehşetli hâlleridir."

20. «Böyleyken onlar acaba neden iman etmezler?» Kıyamet günü hâlleri, belirtildiği gibi olacağına göre iman etmeyi destekleyen birçok şeyler olmasına rağmen onları inanmaktan alıkoyan şey nedir?

21. «Karşılarında Kur'an okunduğu zaman secde etmezler.» Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerine Kur'an okuduğu zaman onları itaat ve secdeden alıkoyan nedir? Halbuki onlar lisandan iyi anlarlar. Kur'an'ı işitince onun kesinkes mucize ve Allah kelâmı olduğuna inanmaları, neticede Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Peygamberlik iddiasında sadık olduğunu bilmeleri, bütün emir ve yasaklarda ona uymaları gerekir. Kur'an'dan maksadın, özellikle secde âyeti olması, secdeden maksadın da secde âyeti okunduğunda yapılan secde olması mümkündür. Nitekim rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) birgün "*Secde et, Rabbine yaklaş.*" (Alak: 19) âyetini okuyunca mü'minlerle birlikte secde etti. (2) Kureyşliler ise eğlenmek için onların yanında el çırpıp ıslık çalıyorlardı.

22. «Aksine o kâfirler yalanlıyorlar.» Kıyameti ve onun korkunç hâllerinden bahseden Kur'an'ı yalanlıyorlar, bundan dolayı da tilâveti sırasında boyun eğip secde etmiyorlar.

2- Kurrânın ittifakı üzere bu sûrede secde vardır. Bu, Kur'an'da zikredilen 15 secdeden birisidir. Bu secdeye tilâvet secdesi denir. Secde âyeti okunduğunda secde yapmak vaciptir. Buharî ve Müslim Ebû Râfi'den şöyle rivayet etmişlerdir: *"Ebû Hureyre ile birlikte yatsı namazı kıldım. İnşikâk Sûresi'ni okudu ve secde etti. Sebebini sordum. Dedi ki: Ebu'l-Kasım'ın ardında secde ettim. Ona kavuşuncaya dek secdeye devam edeceğim."* Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/328.
Not: M. Ali es-Sabûnî "Kur'an'da zikredilen 15 secdeden birisidir" demişse de doğrusu 14 secdeden birisidir.

23. «Halbuki Allah onların gizlediklerini çok iyi bilir.» Kalplerinde gizleyip, göğüslerinde sakladıkları küfür, haset, düşmanlık gibi şeyleri bilir ve ona göre ceza verir. "*el-Va'yu*" bir şeyi kap veya zarfa koymak demektir. Bilâhare istiare yoluyla korumak, saklamak mânâlarında kullanıldı. Yahut da mânâ şöyledir: Allah, onların amel defterlerinde sakladıkları kötü amelleri ve kendileri için biriktirdikleri azap çeşitlerini iyi bilir.

24. «Onlara acı azabı müjdele.» Kâfirlere, son derece acıtıcı olan azabı müjdele. Belirtildiği gibi Allah Teâlâ'nın onların gizlediklerini bilmesi, kesin olarak onları cezalandırmayı gerektirir. "*Müjdele*" ifadesi, onlarla alay ve hakaret içindir. Nitekim Allah Teâlâ: "*Allah onlarla istihzâ eder...*" (Bakara: 15) buyurmuştur. Aslında müjde, sevinçli bir haberi bildirmektir. Burada ise acıklı bir haberi bildirmek için kullanılmıştır.

25. «Ancak iman edip sâlih amel işleyenler başkadır.» Kalplerini nefsin kirli sıfatlarından arındırarak gerçek imana sahip olanlar ve emredilen ibadetleri yapanlar başkadır. **«Onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.»** Yani devam eden veya başa kakılmayan bir mükâfat vardır. Çünkü başa kakmak, nimetin güzelliğini bozar. Birinci tefsir daha uygundur.

Yaratıcı ve hükümran olan Allah'ın yardımıyla İnşikâk Sûresi'nin tefsiri bitti.

BÜRÛC SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 22 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ (١) وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ (٢) وَشَاهِدٍ
وَمَشْهُودٍؕ (٣) قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ (٤) اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ
(٥) اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌۙ (٦) وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ
شُهُودٌؕ (٧) وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ
الْحَم۪يدِۙ (٨) اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ شَه۪يدٌؕ (٩)

1. Burçlar sahibi gökyüzüne,

2. Vaad olunan o güne,

3. Şahitlik eden ve edilene andolsun ki,

4. Kahrolsun o hendeğin sahipleri!

5. O çıralı ateşin,

6. Hani o ateşin başına oturmuşlar,

7. Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

8. O mü'minlere kızmalarının sebebi de sadece azîz ve hamîd olan Allah'a iman etmeleri idi.

9. O Allah ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur ve Allah her şeye şahittir.

1. «Burçlar sahibi gökyüzüne...» *"Burçlar"*dan maksat, en yüksek felekte bulunan on iki burçtur. Bu yıldızlara burç denmesi, köşklere benzemesinden ötürüdür. Zira ay oralarda konaklamaktadır. Ayrıca Araplara çölde gözükmelerinden dolayı da burç denmiştir. Çünkü burç, bir şeyin güzellikleriyle ortaya çıkmasını ifade eder. "Kadın teberrüc etti" dendiğinde, güzelliklerini ortaya koymada burç gibi oldu, denmiş olur. Fakat bu on iki burcun çıplak gözle herkese gözükmesi mümkün değildir. On iki burç gökyüzünün yirmi sekiz yerine taksim edilmiş vaziyettedir. Güneş her sene bu on iki burcun tamamından geçer, ay ise her ay buralara uğrar. Bu burçlarda pek çok faydalar ve insanlar için nice yararlar vardır. Allah Teâlâ, şeref ve değerlerini ortaya koymak için bu burçlara yemin etti.

2. «Vaad olunan o güne.» *"O gün"*den maksat, kıyamet günüdür. Allah Teâlâ bu gününün büyüklüğüne dikkat çekmek için ona yemin etti. Çünkü o, davaların görüldüğü, cezaların verildiği, hüküm ve otoritenin sadece Allah'a ait olduğu gündür.

3. «Şahitlik eden ve edilene andolsun ki» yani öncekilerden ve sonrakilerden, insanlardan ve cinlerden, meleklerden ve peygamberlerden ve acayip varlıklardan o güne şahit olan her şeye yemin olsun. *"Şahit"*; hazır olan, tanıklık yapan demektir.

Denildi ki: "Şahitlik edilenden maksat, cuma günüdür. Şahitten murat da cuma namazında hazır olan Müslümanlardır. Çünkü güneş, cumadan daha faziletli bir gün üzerine doğup batmamıştır. Şahitlik edilenin arefe günü, şahidin de Arafat'ta bulunan hacı olduğu da söylenmiştir. Ayrıca her günün şahit, halkın da meşhûd (şahit edilen) olduğu söylenmiştir."

Hasan Basrî (Allah kendisine rahmet eylesin) şöyle demiştir: "Her gün şöyle seslenir: 'Ben yeni bir günüm, bende yapılan şeylere şahidim. Beni ganimet bil, yoksa güneş battıktan sonra kıyamete kadar bir daha beni bulamazsın.'" (1)

4. **«Kahrolsun o hendeğin sahipleri!»** Bu cümle duâ değil, haber cümlesi olduğu için te'kid lamı hazfedilerek kasemin cevabı olarak gelmiştir. Yani onlar Allah'ın gazabı ve lânetiyle mutlaka helâk oldular, anlamındadır. Fakat bu cümlenin haber değil, kasemin cevabına işaret eden duâ cümlesi olması daha doğrudur. Bu taktirde, kahrolsun o hendeğin sahipleri, demek olur. Kahredilmek lânetten kinayedir. Çünkü öldürmek, cezaların en sertidir ve büyük bir öfkenin neticesidir, hayır ve rahmetten uzaklaştırmayı gerektirir. Zaten lânet de rahmetten uzaklaştırmak demektir. Öldürmek lânetle bağlantılıdır. Bir bakıma şöyle denmektedir: Anılan bu şeylere yemin ederim ki, hendek sahipleri nasıl lânete uğramışlarsa Mekke kâfirleri de öylece lânete uğramışlardır.

Cümlenin bedduâ için gelmesi daha doğrudur dedik. Çünkü bu sûre, mü'minlerin imanını pekiştirmek, kâfirlerin eziyetlerine karşı sabırlı kılmak, öncekilerin başlarına gelen işkenceleri ve buna karşı nasıl dayandıklarını hatırlatmak, böyle durumlara alışmalarını, Mekkelilerden gelecek eziyetlere sabretmelerini, bu müşriklerin Allah katında lânetlenmiş Hendek sahipleri gibi lânete müstehak olduğunu bilmeleri için gelmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki bu, Allah tarafından Hendek sahiplerine yapılmış bir bedduâ değildir. Çünkü Allah âciz değildir ki bedduâ etsin.

"*Uhdûd*", yerde uzunlamasına açılmış derin hendek demektir. "*Hendek sahipleri*"nden maksat ise, Yahudi kral Zû Nüvas el-Himyerî ve askerleridir. Olay şöyle cereyan etmiştir: Adı Abdullah b. Sâmir olan sâlih bir kul, Necran'a gitti. Bu zât Hz. İsa'nın dini üzereydi. Necranlıları Hristiyanlığa çağırdı. Onlar da kabul ettiler. Zû Nüvas, ordusuyla birlikte Himyer'den kalkıp üzerlerine yürüdü. Onları ateşe atılmak veya Yahudiliği seçmek gibi bir tercihle karşı karşıya bıraktı. Necranlılar Yahudiliği reddettiler. Zû Nüvas, hendek kazdırdı ve içine ateş yaktırdı. Abdullah b. Sâmir'e tâbi olan herkesi hendeğe attırdı. Böylece yaklaşık on iki bin kişiyi yaktı.

Ashab-ı uhdûd (Hendek sahipleri) hakkında Müslim'in Sahih'inde şöyle bir kıssa zikredilmiştir: "Sizden önceki kavimlerden birinin bir kralı, bu kralın da bir sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca krala şöyle dedi: 'Artık ben yaşlan-

---

1- Bu söz, Hasan Basrî'den rivâyet edilmiş olup mevkuftur. Bunu teyit eden sahih rivâyetler vardır.

dım. Bana bir çocuk gönder ki ona sihirbazlık öğreteyim.' Kral, sihir öğretmesi için ona bir çocuk gönderdi. Çocuğun gelip gittiği yol üzerinde bir rahip vardı. Çocuk, rahibin yanına varıp oturdu. Sözünü dinledi, sözleri hoşuna gitti. Sihirbaza giderken rahibe uğrar, yanında biraz eğleşirdi. Geç kalmasından ötürü sihirbaz çocuğu dövdü. Çocuk da rahibe şikayette bulundu. Rahip, çocuğa dedi ki: 'Sihirbazın dövmesinden endişe edersen, ailem beni geç bıraktı dersin. Şayet ailenden çekinirsen, sihirbaz beni geciktirdi dersin.'

Durum bu minval üzere giderken çocuk, insanların yolunu kesen bir hayvana rastgeldi. Bu hayvan arslan veya yılandı. Çocuk kendi kendine: 'Rahip mi, yoksa sihirbaz mı daha faziletli, bugün anlayacağım' dedi. Eline bir taş alıp: 'Ey Allah'ım! Şayet rahibin durumu sana göre daha güzelse bu hayvanı öldür ki, insanlar yollarına devam etsinler' dedi ve taşı atıp hayvanı öldürdü. İnsanlar da yollarına devam ettiler. Rahibe gelip durumu haber verdi. Rahip dedi ki: 'Yavrucuğum, artık sen bugün benden daha faziletlisin. Görüyorum ki, sen yüce bir mertebeye ulaşmışsın. Bundan sonra ağır imtihanlara tâbi tutulacaksın. Başına bir dert gelirse sakın beni ele verme.'

Çocuk, anadan doğma körün gözünü açıyor, cilt hastalıklarını gideriyor, insanların başka hastalıklarını tedavi ediyordu. Kralın âmâ olan bir yakını, durumu işitince pek çok hediyelerle çocuğa geldi ve: 'Şayet beni şifaya kavuşturursan bütün bu hediyeler senin olacak' dedi. Çocuk da: 'Ben kimseye şifa vermiyorum. Şifayı veren ancak Allah'tır. Şayet Allah'a iman edersen O'na duâ ederim, sana şifa verir,' dedi. Adam iman etti, Allah da ona şifa verdi. Eskiden olduğu gibi kralın huzuruna vardı. Kral: 'Gözünü kim açtı?' deyince adam: 'Rabbim!' dedi. Kral: 'Senin benden başka rabbin var mı?' deyince adam: 'Evet benim ve senin Rabbin olan Allah' dedi. Kral adama işkence etmeye başladı. Bu durum çocuğu ele verinceye kadar sürdü. Neticede çocuk, kralın huzuruna getirildi. Kral ona: 'Ey oğul! Anadan doğma körün gözünü açtığını, cilt hastalıklarını iyi ettiğini, daha pek çok hastalıkları tedavi ettiğini işittim,' dedi. Çocuk da: 'Ben kimseye şifa vermiyorum, şifayı veren Allah'tır' dedi. Kral ona işkence etmeye başladı. Bu durum rahibi ele verinceye kadar sürdü. Bu sefer rahip kralın huzuruna getirildi. Rahibe: 'Dininden dön,' denildi. O da dönmedi. Kral bir testere istedi ve başının tam ortasına koyup adamı ikiye biçti. Sonra kralın yakını olan adam getirildi, ona da: 'Dininden dön dendi.' O da dönmedi. Testereyi başının ortasına yerleştirip onu da ikiye böldü. Daha sonra çocuk getirildi. Ona da: 'Dininden dön,' dendi. O da reddetti.

Kral, çocuğu adamlarından bir gruba verip onlara şu tenbihte bulundu: Bu çocuğu filanca dağa götürün, tepeye çıkarın. Tam zirveye ulaştığınızda dininden dönerse ne âlâ, dönmezse onu aşağı atın. Çocuğu dağa götürdüler, tepeye çıkardılar. Çocuk şöyle duâ etti: 'Allah'ım! Beni onların şerrinden nasıl koruyacaksan koru.' Dağ birden bire sarsıldı. Adamlar düşüp yuvarlandılar. Çocuk yürüyerek krala geldi. Kral: 'Yanındaki adamlar ne oldu,' deyince çocuk: 'Allah beni onlardan korudu' dedi. Kral bu sefer çocuğu adamlarından başka bir gruba teslim etti ve şu talimatı verdi: 'Onu bir gemiye bindirin. Denizin ortasına kadar götürün. Dininden dönerse ne âlâ, dönmezse denize atın.' Çocuğu götürdüler, çocuk şöyle duâ etti: 'Allah'ım! Bunların şerrinden beni ne şekilde koruyacaksan koru.' Bunun üzerine gemi tersine döndü, kralın adamları boğuldu. Çocuk yine yürüyerek krala geldi. Kral: 'Yanındaki adamlar ne oldu?' deyince çocuk: 'Allah beni onların şerrinden korudu,' dedi ve şunu ilâve etti: 'Ey kral! Sana emredeceğim şeyi yerine getirmedikçe beni asla öldüremeyeceksin.' Kral: 'Nedir o?' deyince çocuk şöyle dedi: 'İnsanları düz bir meydanda toplar, beni de bir ağacın dalına asarsın, sonra ok torbamdan bir ok alır, onu yayın tam ortasına yerleştirir, sonra da: Bu çocuğun Rabbi adıyla diyerek oku atarsın.' Kral çocuğun dediklerini yaptı, oku attı, ok çocuğun şakağına isabet etti. Çocuk elini okun saplandığı şakağına koydu ve öldü. Bu hali gören insanlar da: 'Çocuğun Rabbine iman ettik, çocuğun Rabbine iman ettik,' dediler. Krala gidilip şöyle dendi: 'Sen neden korkuyorsan andolsun işte korktuğun başına geldi. İnsanlar iman ettiler.' Kral hemen yol girişlerine hendekler kazılmasını emretti, hendekler kazıldı, içinde ateşler yakıldı. Kral: 'Kim dininden dönmezse bu hendeğe atın' dedi. Dediği gibi inananları hendeğe attılar. Kucağında emzikli bir yavrusu olan bir kadın geldi. Hendeğe girmekte tereddüt etti. Kucağındaki çocuk ise: 'Ey anacağım! Korkma sabret, çünkü sen hak üzeresin,' dedi." (2)

Bu çocuk, beşikte iken konuşan süt çocuklarından idi. Bu çocukların sayısı Yûsuf sûresinin tefsirinde geçmişti. Bu olay, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğumundan doksan sene önce olmuştu. Hadiste belirtilen olaylar, velilerin kerametlerinin hak olduğunu, ölüm korkusu durumunda yalan söylemenin caizliğini ispat etmektedir. Ölümle tehdit edilen, ister yalan söyleyen olsun isterse başkası olsun farketmez.

2- Bu hadisi Müslim, *Sahih*'inde ve İbn Merdûye tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/334.

5. **«O çıralı ateşin...»** Ateş, hendekten bedeldir. Çünkü hendek, ateşi de içine almaktadır. Hendek, ateşle korkunç olmaktadır. Bu ateş bol odunlu, yüksek alevli bir ateştir.

6. **«Hani o ateşin başına oturmuşlar.»** Hendeğin çevresinde yüksekçe bir yerde oturup mü'minleri ateşe atıp yaktıklarında lânete uğramışlardı. Dinlerini terkedenleri bırakıyorlar, terketmeyenleri ise ateşe atıp yakıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhdûd ashabını andığı zaman, zor imtihandan Allah'a sığınırdı. Bu ölümü bile aratan imtihandır.

7. **«Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.»** Kralın yanında birbirlerine şahitlik yapıyorlar, en ufak bir acıma ve merhamet duymaksızın, emredildiği şekilde mü'minleri yakmakta hiç kimsenin kusur etmediğini söylüyorlardı. Yahut da kıyamet gününde mü'minlere yaptıklarına şahitlik edeceklerdir. Yani elleri, ayakları ve dilleri yapmış oldukları işkence konusunda onların aleyhlerine şahitlik edeceklerdir.

8. **«O mü'minlere kızmalarının sebebi de sadece azîz ve hamîd olan Allah'a iman etmeleri idi.»** Bundan dolayı mü'minleri ayıplayıp onlardan nefret ediyorlardı.

Âyette iman, geçmiş zaman kipiyle değil, şimdiki zaman kipiyle kullanılmıştır. Halbuki onlar eskiden inanmışlardı. Fakat onlar eskiden inandıkları için değil, inanmaya devam ettikleri için mü'minleri yakıyorlardı. İstisna müteferrağdır. Âyette, mü'minlerin kınanıp ayıplandıklari şeylerden tamamen uzak oldukları açıklanmaktadır. Bu ifade tarzı, şâirin şu ifadesi gibidir:

Onlarda kusur yoktur, varsa da ancak,
Düşmanla vuruşmaktan kılıçları oldu berbat.

Onların ayıpladıkları şey, gerçekte ayıplanacak şeylerden değildir. Şâirin ayıp saydığı şey de aslında ayıp değil, meziyettir. Bu, bir ifade tarzıdır. "*Azîz*" azabından korkulan, "*hamîd*" ise nimet veren, sevabı umulan demektir. Aşağıdaki âyet de bunu te'kid etmektedir:

9. **«O Allah ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur.»** Bu sıfat sona bırakıldı, çünkü tam bir hükümranlık ancak kamil bir güçle meydana gelir ki, buna da hamîd sıfatı delâlet etmektedir. Çünkü kamil bir ilme sahip olmayanın güzel ve beğenilen fiiller yapması mümkün değildir.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle dendi: "Allah'ın kendini bu sıfatlarla tanımlamasının sebebi şudur: Bilinsin ki Allah güçsüz olduğu için kâfirlere mühlet vermiş değil, aksine ancak böyle yapmakla hakedecekleri korkunç bir azaba uğramalarını istediği için fırsat vermiştir."

Bu âyette, son derece cahilliklerinden dolayı kâfirleri kötüleme vardır. Çünkü onlar övgü sebebi olan imanı, yerme sebebi saydılar.

«Ve Allah her şeye şahittir.» Bu, kâfirler için mü'minlere işkence ettiklerinden dolayı şiddetli bir tehdittir. Zira Allah Teâlâ'nın her şeyi bilmesi, her şeyin cezasını vermeyi gerektirir. Kul, inanırsa ki, Allah Teâlâ yaptıklarını biliyor, durumlarını görüyor, o takdirde Allah için katlandıkları zorluklar, kendisine kolay gelir.

Hikâye edildi ki, adamın birisi kırbaçla dövüldüğü halde sabredip hiç sesini çıkarmıyor. Durumu görenlerden birisi sordu: "Bu dayak sana acı vermiyor mu?" Adam: "Evet, veriyor" dedi. "Peki neden ses çıkarmıyorsun ?" deyince: "Beni seyredenler arasında sevdiğim birisi var, bana bakıyor. Bağırıp çağırırsam O'nun gözünden düşerim diye korkuyorum. Kim ki, hakkı sevdiğini iddia eder de bir karınca ve bir sivrisinek ısırmasına, hatta daha küçüğüne bile sabredemezse sevgi iddiasında nasıl samimi olabilir?"

Dediler ki, bu Uhdûd kıssası, herhangi bir şekilde işkenceye tâbi tutularak küfre zorlanan kişinin, tehdit edildiği şey karşısında sabretmesinin daha uygun olacağına işaret etmektedir. Her ne kadar şeklen kâfir gözükmeye izin varsa da...

Hikâye edildi ki, sahte peygamber Müseylime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından iki kişiyi yakaladı. Birisine: "Benim Allah elçisi olduğuma şehadet eder misin?" diye sordu. O da: "Ederim", dedi. Müseylime onu salıverdi. Ötekine de aynı soruyu sordu. O ise: "Hayır sen yalancının tekisin," dedi. Müseylime onu öldürdü. Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Müseylime'nin salıverdiği, ruhsatı kullandı, bununla vebale girmedi. Sabreden ise güzel olanı tercih etti. Cennet ona kutlu olsun."*

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ (١٠) إِنَّ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ (١١) إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ (١٢)
إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ (١٣) وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ (١٤) ذُو الْعَرْشِ
الْمَجِيدُ (١٥) فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (١٦)

10. İnanan erkek ve kadınlara işkence yapıp sonra da tevbe etmeyenlere cehennem azabı ve yangın azabı vardır.

11. İnanan ve iyi amel yapanlar için de altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

12. Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok serttir.

13. Yoktan yaratan ve tekrar dirilten O'dur.

14. O, çok bağışlayan ve çok sevendir.

15. O, Arş'ın sahibidir, yücedir.

16. Dilediğini mutlaka yapandır.

10. «İnanan erkek ve kadınlara işkence yapıp» Uhdûd ashabına yapıldığı gibi inananlara dinlerinden dönsünler diye eza ve cefa yapanlar ki, Kureyşliler, Bilâl ve Ammâr'a işkence ediyorlardı. Zaten muhabbet ehli belâdan yakasını sıyıramaz. Söyleyen şâir ne güzel söylemiş:

Âşıkın dertsiz olması ne uzakmış,
Adn Cennetini sıkıntılar kuşatmış.

«Sonra da tevbe etmeyenlere cehennem azabı ve yangın azabı vardır.» Yaptıkları işkencelerden dolayı küfür ve eziyetlerinden vazgeçmeyenler, küfürleri sebebiyle ahirette ebedî olarak cezalandırılacaklardır. Ayrıca mü'minlere işkence ettiklerinden ötürü diğer cehennemliklerden fazla olarak daha şiddetli şekilde azap edileceklerdir. İki azap arasındaki fark böylece ortaya çıkmaktadır.

Âyette geçen "*sonra*" kelimesi, Allah'ın hilim ve ikram sahibi olduğuna işaret etmek içindir. Zira O, hemen helâk etmemekte, gecikse bile tevbeyi kabul etmektedir. "*Cehennem azabı*"ndan kastın, cehennemin soğukluğu ve zemherisi, "*yangın azabı*"ndan maksadın ise, cehennemin sıcaklığı olması da muhtemeldir. Onlar soğuklukla sıcaklık arasında gelir giderler. Sıcaklık, mü'minleri dünyada yaktıkları için; soğukluk ise, diğer günah ve suçlardan ötürüdür. Çünkü ceza, amelin cinsinden olur.

11. «İnanan ve iyi amel yapanlar için de altından ırmaklar akan cennetler vardır.» Belirtilen iman ve amel sebebiyle ki, kâfirlerin eziyet ve yakmalarına karşı sabretmek iyi amellerdendir. İşte bu yüzden onlar cehenneme karşılık cennetle mükâfatlandırılacaklardır. Bu cennetlerin altından nehirler akacaktır. Dünyada yakılırken hissettikleri hararete karşılık bu nehirlerde serinleyeceklerdir.

Ebu'ssuud, tefsirinde demişdir ki: "Cennetten kasıt, ağaçlar ise, nehirlerin bu ağaçlar altından akması malumdur. Şayet cennetten kasıt, ağaçları da içine alan saha ise, *'altından'* ifadesi, nehirlerin aşikâr akışı itibariyledir. Çünkü cennetin ağaçları cennet sahasını kaplayıp örter. Zaten cennet ismi de buradan yani örtülü olmaktan gelir."

«İşte büyük kurtuluş budur.» Yani cenneti elde etmek büyük kurtuluştur ki, dünya ve içinde olan her şey onun yanında pek değersizdir. "*Fevz*", şerden kurtulmak, hayra kavuşmaktır. "*Büyük kurtuluş*"tan maksat, cennete nail olmaktır. Allah'ın rızasını kazanmak ise, en büyük kurtuluştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*...Allah'ın rızası hepsinden büyüktür.*" (Tevbe: 72)

12. «Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok serttir.» "*Batş*", kıskıvrak yakalamak demektir. Ayrıca şiddet sıfatıyla nitelenmesi, yakalamanın ne kadar sert ve katmerli olduğunu ifade eder. Bu yakalama, Allah Teâlâ'nın zorba ve zalimleri enselemesi, onlardan intikam alıp cezalandırmasıdır. Gerçi bu yakalama, onlara bir süre tanıdıktan sonra olmaktadır. Fakat böyle olması âcizliğinden değil, hikmetinden dolayıdır.

13. «Yoktan yaratan ve tekrar dirilten O'dur.» Mahlukatı yoktan varlık âlemine çıkaran sadece ve sadece O'dur. Sonra da onları öldürmekte, bilâhare iyi ve kötü amellerinin karşılığını vermek için onları diriltmektedir. Veya Allah kâfirleri dünyada cezalandırdığı gibi ahirette de tekrar cezalandırır.

İbn Abbas şöyle dedi: "Ateş cehennemlikleri yer, kömür haline gelirler. Allah onları yeniden yaratır. Âyetin işaret ettiği budur. Yahut da Allah insanı topraktan yaratır, tekrar toprağa iade eder veya onu spermden yaratır, âhirette tekrar eski haline döndürür."

Allah'ın sıfatı olan "*mübdi*", baştan yaratıp ortaya çıkaran, "*muîd*" ise, yok olduktan sonra tekrar eski haline getiren demektir. İade, ikinci başlangıçtır.

İmam Gazali şöyle dedi: "*el-Mübdiü'l-muîd*' in mânâsı, icad eden demektir. Fakat icad, daha önce benzeri olmayan bir şeyi ortaya koymak şeklinde olursa buna ibdâ, önceden benzeri varsa buna da iâde denir. Allah insanları yoktan var etmiş, sonra onları mahşerde tekrar var edecektir. Her şey O'ndan gelmiş yine O'na dönecektir."

14. «O, çok bağışlayan ve çok sevendir.» Küfürden imana dönen ve günahlardan tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. İtaat edenleri veya tevbe edenleri çok sever.

15. «O, Arş'ın sahibidir, yücedir.» Arş'ı yaratandır, Arş ve diğer yaratıklar üzerinde hakimiyet ve otorite O'na aittir. O'nun zâtı yücedir, fiilleri güzeldir, ikram ve ihsanı boldur.

Kâmûs'ta şöyle dendi: "*Mecîd*; yüce, cömert ve şerefli anlamınadır. Onu temcid (ululayıp ağırlama) ve tazim etti (yüceltti), medhetti demektir."

Mecîd kelimesinin sonu esre ile de okundu. Bu takdirde arşın sıfatı olmaktadır. Mânâ da şöyledir: "*O yüce Arş'ın sahibidir.*" Yüceliği ise, cihet olarak yüksekliği, varlığının büyüklüğü ve terkibinin güzelliğidir. O, şekil ve tertip yönünden varlıkların en güzelidir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Arş'ın büyüklüğü yanında kürsi, çöle atılmış bir yüzük halkası kadardır." [3] Hattı zatında çok geniş olmasına rağmen arş karşısında kürsînin durumu bu olursa diğer yer ve gök cisimlerinin durumunu sen hesap et.

Sehl (r.a.) şöyle dedi: "Allah Arş'ı ihtiyaçtan değil, kudretini göstermek için yarattı."

16. «Dilediğini mutlaka yapandır.» Murad ettiği hiçbir fiil, iradesine aykırı düşmez. Bu, hak ehlinin görüşüne delildir.

"Fa'âl", fâilin mübalâğasıdır. Çünkü O'nun dileyip yaptıkları son derece çoktur. Diriltme, öldürme, azîz yapma, zelîl kılma, zenginleştirme, fakirleştirme, şifa verme, hastalandırma, yaklaştırma, uzaklaştırma, imar, tahrip vs. bu fiiller Allah'ın, dileyip yaptığı şeylerdendir.

Rivayet edildi ki, bir grup insan hasta yatağında Hz. Ebû Bekir'in huzuruna girdiler: "Sana bir doktor getirelim mi?" dediklerinde Hz. Ebû Bekir: "Doktor beni gördü" deyince: "Peki ne dedi," diye sordular. "Ben istediğimi yaparım," dedi diye cevap verdi.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾
فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِن
وَرَائِهِم مُّحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

17. Orduların kıssası sana geldi mi?

18. Yani Firavun ve Semûd'un.

19. Fakat o inkârcılar hâlâ bir yalanlama içinde.

20. Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.

21. Hayır, o şerefli bir Kur'an'dır.

22. Levh-i Mahfuz'dadır.

3- Hadisi İbn Cerîr tahrîc etmiştir. Sahih ve hasen hadisler halinde pek çok rivayetleri vardır. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyan* ve *İbn Kesîr*, 1/228.

17. «Orduların kıssası sana geldi mi?» Elbette geldi. Soru takrir yani muhatabı ikrara sevketmek içindir. *"Orduların kıssası"*ndan maksat da Peygamberlere karşı savaşan kâfirler topluluğunun haberi ki, bu haber, onların küfür ve sapıklıkta devamlarıdır.

18. «Yani Firavun ve Semûd'un» nasıl kâfir oldukları ve ne cezaya çarptırıldıklarını öğrendin mi? Onların hikâyesi sana ulaştı mı? Kavmine bunları hatırlat, onların başına gelenlerin, kendi başlarına da geleceğini haber ver. Çünkü onlar Firavun ve ordusunun haberini biliyorlar, Semûd kavminin helâk izlerini de görüyorlardı. Çünkü bu izler ülkelerinde uğrak yerlerindeydi, Zaman itibariyle Semûd, Firavun'dan önce ise de âyet sonlarına -ses âhengine-riayet için sonra zikredilmiştir.

19. «Fakat o inkârcılar hâlâ bir yalanlama içinde...» Senin kavminden olan inkârcılar azabı hak etmede, cezaya çırpılmada onlardan daha ileridedir. Çünkü onlar durumu gayet net, âyetleri gayet açık olduğu halde Kur'an'ı yalanlamakta ısrar ediyorlar. Buradaki *"bel"*, Kureyş müşrikleriyle Firavun ve ordusunun farkına işaret etmektedir. Yani inkârda bunlar onlardan daha beterdir denmektedir.

20. «Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.» Bu, onların Allah'ın azabından kurtulamayacaklarının temsil yoluyla ifadesidir. Yani kişinin, kaçacak delik bırakmayacak şekilde düşmanını çepeçevre kuşatmasına benzetilmiştir.

21. «Hayır, o şerefli bir Kur'an'dır.» Durum onların dedikleri gibi değildir. Yalanladıkları şey, derecesi yüksek ve şerefli bir Kur'an'dır. Dünya ve ahiretin güzelliklerini kapsamaktadır.

22. «Levh-i Mahfuz'dadır.» Yani şeytanın ulaşmasından ve tahriften korunmuştur. Levh-i Mahfuz'un ne olduğunu İbn Abbas şöyle açıklamaktadır: "Allah beyaz bir inciden bir Levh-i Mahfuz yarattı. Onun iki kapağı kırmızı yakuttandır. Uzunluğu yerle gök arasıdır. Genişliği doğu ile batı arasıdır. Allah hergün oraya nazar eder. Diriltir, öldürür, azîz yapar, zelîl kılar. Dilediğini işler. Kim Allah'a iman eder, vaadini doğrular, peygamberlerine uyarsa Allah onu cennete kor." (4)

Allah'ın yardımıyla Bürûc Sûresi'nin tefsiri bitti.

4- Haberi, Ebu'ş-Şeyh ve Merdûye merfû olarak İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Fakat zayıf bir haberdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/235.

TÂRIK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 17 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَاۤءِ وَالطَّارِقِۙ (١) وَمَاۤ اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ (٢) اَلنَّجْمُ
الثَّاقِبُۙ (٣) اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌؕ (٤) فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ
مِمَّ خُلِقَؕ (٥) خُلِقَ مِنْ مَاۤءٍ دَافِقٍۙ (٦) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ
وَالتَّرَاۤئِبِؕ (٧) اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌؕ (٨) يَوْمَ تُبْلَى السَّرَاۤئِرُۙ
(٩) فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍؕ (١٠)

1. Andolsun o göğe ve Târık'a.

2. Târık nedir, bildin mi?

3. O, (karanlığı) delen yıldızdır.

4. Hiçbir nefis yoktur ki başında bir denetleyici bulunmasın.

5. Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.

6. Atılan bir sudan yaratıldı.

7. O su, erkeğin sırtı ile kadının göğüs kafesi arasından çıkar.

8. Elbette Allah'ın onu döndürmeye gücü yeter.

9. Bütün sırların ortaya döküleceği gün.

10. İnsanın o gün ne bir gücü vardır, ne de bir yardımcısı.

1. «Andolsun o göğe ve târık'a.» Aslında *"târık"*, geceleyin gelip kapıyı çalana denir.

Mâverdî şöyle dedi: "*Târık*'ın aslı vurmaktır. Kendisiyle demire vurulduğu için çekice mıtraka denir. Geceleyin yola çıkana da genellikle kapı çalma ihtiyacı duyduğu için târık denir. Buradaki târık'tan maksat, geceleyin ortaya çıkan yıldızdır."

Râğıp el-Isfahanî dedi ki: "Yıldıza *"târık"* denmesi, sırf geceleyin gözükmesinden dolayıdır."

Utbe kızı Hind, Uhud günü şöyle dedi: "Biz târık'ın kızlarıyız, eğerler üzerinde yürürüz. Yani babamız şeref ve yücelik itibariyle yıldız gibidir. Şair de şöyle dedi:

Ey gecenin evvelinde neşeyle uyuyan!
Felâketler seherlerin kapısını çalar bazan.

Başlangıcı güzel olan geceyle sevinme,
Nice gecelerin sonu ateşi körükler durmadan."

Durumunun ehemmiyeti ve değerinin yüceliği sebebiyle Allah Teâlâ târık'ın peşinden şu soruyu getirdi:

2. «Târık nedir, bildin mi?» Yani târık'ı sana bildiren nedir? Şüphesiz o, yaratıcı ve âlim olan Allah'ın bildirmesiyle bilinebilir. Sonra Allah Teâlâ onu şöyle açıklıyor:

3. «O, karanlığı delen yıldızdır.» *"Sâkıb"*, aydınlatan demektir. Allah Teâlâ onu genel vasfıyla ifade etti, bilâhare de durumunu anlatmak için özel vasfıyla açıkladı. Buna göre mânâ şöyledir: O son derece parlak bir yıldızdır ki, nuru ve aydınlığıyla üzerine çöken gece karanlığını delip geçer.

Hasan Basrî'nin dediği gibi yıldızdan maksat, bütün yıldızlardır. Her ne kadar aralarında derece farkı varsa da her yıldızın karanlığı delen bir ışığı vardır. Kudret ve hikmetine işaret ettiği için Allah göğe ve yıldızlara yemin etti. Bu yıldızın Zuhal veya Süreyya yıldızı olduğu da söylendi. Fakat birinci görüş daha doğrudur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*...Onlar yıldızlarla yollarını doğrulturlar.*" (Nahl: 16)

4. «Hiçbir nefis yoktur ki başında bir denetleyici bulunmasın.» Bu cümle yeminin cevabıdır. Aradakiler ise parantez cümleleridir. Yemin edilen şeyin büyüklüğünü pekiştirmek için gelmişlerdir. "*İn*" olumsuzluk içindir. "*Lemmâ*" ise, "*illâ*" mânâsınadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: İster insan ister cin, ister iyi isterse kötü, her nefis üzerinde mutlaka bir gözetleyici ve hakim vardır. O gözcü ve hakim, Allah Teâlâ'dır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*...Allah her şeyi gözetleyendir.*" (Ahzâb: 52)

Hikâye edildi ki, Hz. Ömer koyun güden bir köleye uğradı. Ona: "Bana bir koyun sat" dedi. Köle: "Koyunlar benim değil, ben sadece efendimin hizmetkârıyım" deyince Ömer: "Efendine dersin ki koyunu kurt yedi." Bu sefer köle: "Peki Allah ne olacak" deyince Ömer bu köleyi ve koyunları satın aldı, köleyi azad etti. Koyunları da ona bağışladı.

Murakabe sahibi kişi, cezasından korktuğu için kötülüklerden kaçınan kimseden daha ziyade, Allah'tan utandığı ve korktuğundan ötürü günahları terkeder.

Denildi ki, "*Hafız (denetleyici)*" den maksat, kişinin amelini, hayır ve şer olarak kazandığı şeyleri gözetip sayan melektir. Nitekim bir âyette şöyle buyuruluyor: "*Yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.*" (İnfitâr: 10-12) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "*Sizin amelleriniz bana arzolunur. Şayet iyi bir amel olursa bundan dolayı Allah'a hamdederim. Eğer kötü olursa sizin için Allah'tan bağışlama dilerim.*" (1)

Rivayet edildi ki, her mü'min için yüz altmış melek görevlendirilmiştir. Bal tepsisinden sineklerin kovalandığı gibi bunlar mü'minleri kötülüklerden korurlar. Şayet kul, bir an bile kendi haline bırakılsa şeytanlar hemen onu kaparlar.

"*Lemmâ*", şeddesiz olarak "*lemâ*" şeklinde de okundu. Buna göre mânâ

1- Hadisi İbn Sa'd, *Tabakât*'ında zikretmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/76.

şöyledir: Durum şudur ki, her nefsin üzerinde bir gözetleyici vardır.

Âyette, nefisleri zararlı işlerden korkutma, faydalı işlere teşvik vardır. Nefisten maksatın sadece mükellef olanlarınki değil, genel olarak bütün canlılarınki olması muhtemeldir.

Keza *"Hafız (gözetleyici)"* den maksat da Allah olabilir. Çünkü Allah, her şeyi gözeten, halleri bilen, yaratıklara faydalı şeyleri ulaştıran, zararlı şeylerden koruyandır. Kullardan hafız (gözetleyici) olanlar ise, organlarını, kalbini ve dinini öfkenin baskısından, şehvetin tatlılığından, nefsin hilesinden, şeytanın aldatmasından koruyandır. Çünkü kişi daima uçurumun kenarındadır. Felâkete sürükleyen bu güçlerle kuşatılmıştır.

5. «Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.» Mizanı, haşri ve neşri inkâr eden, cehalet ve unutma ile içiçe olan insan, neden yaratıldığını bir düşünsün de asla hayat kokusu koklamayan maddelerden kendisini yaratan Allah Teâlâ'nın onu tekrar diriltmeye kâdir olduğunu, hatta akıl ölçüsüne göre daha kâdir olduğunu anlasın ve ahiret günü için kendisine faydalı olacak şeyleri yapsın, kendisini uçuruma götürecek günahları meleğe yazdırmasın.

6. «Atılan bir sudan yaratıldı.» Bu, mukadder bir soruya cevap olmak üzere gelmiştir. Sanki şöyle sorulmuş: "Peki o neden yaratıldı?" Bunun üzerine şöyle cevap verilmiş: *"Atılan bir sudan yaratıldı."*Bu, süratle akıp yerinden fırlayan bir sudur. Yani rahme dökülen menidir. Maksat, karı kocanın rahimde birleşen sperm ve yumurtalarıdır.

7. «O su, erkeğin sırtı ile kadının göğüs kafesi arasından çıkar.» Bu fırlayıp çıkan su, erkeğin sırtı ile kadının kaburga ve göğüs kemikleri arasından çıkar.

İbn Abbas şöyle dedi: "O su, iki göğüs arasından çıkar."

Kâmus'a göre *"Terâib"*, göğüs kemikleri veya köprücük kemiklerine doğru olan kemiklerdir. Bundan ötürü baba, çocuğun geçim işlerini yüklenir. Ananın çocuk sevgisi de bu yüzden fazla olur.

"Beyne" (arasında) sözünün söylenmesi, meninin bedenin her tarafından süzülüp meydana gelmesine işarettir. Bundan dolayı genellikle çocuk, ana ve babaya benzer. Erkeğin menisi sırtında, kadın menisi de göğüs kemikleri arasında birikir ve yerlerinden hareket ederler. Sıcaklık o menileri adeta pişirip beyaz hale getirir. Omurga meni ile dolunca meni oradan çıkmak ister.

Çıkış yolu ise erkek ve kadın tenasül organına bitişik olan iki damardır. Meni buradan iner. İdrar yoluyla meninin çıktığı yol arasında ince bir deri vardır ki, idrarla meni birbirine karışıp meninin sıcaklığı bozulmasın.

8. «Elbette Allah'ın onu döndürmeye gücü yeter.» Allah Teâlâ onu, kudretini göstermek için ölümünden sonra tekrar diriltir. Zaten O'nun kudretinde asla bir zaaf gözükmez.

Bazıları dedi ki: "Allah insanı, kudretini göstermek için yaratır, cömertliğini göstermek için rızıklandırır. Üstünlüğünü göstermek için öldürür, ceza ve mükâfatı uygulamak için diriltir."

9. «Bütün sırların ortaya döküleceği gün.» "*Serâir*", "*serîre*" nin çoğuludur. "*Serîre*" ise sır, yani gizlenen, saklanan şey demektir. Yani kalplerde gizlenen niyet, inanç ve diğer şeylerle gizlenen ameller o gün açığa çıkar, gözden geçirilir. İyi ve kötü olanlar birbirinden ayırt edilir. "*İblâ*", ibtilâ yani imtihan demektir. Allah'ın, kullarını emir ve yasaklarla imtihan etmesi, ezelde malum olan şeylerin ortaya çıkması içindir.

İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: "Allah kıyamet gününde bütün sırları açığa çıkarır. Bu sırlardan kimi yüz akı, kimisi de yüz karası olur. Emaneti yerine getirenin yüzü parlak, zayi edenin yüzü ise berbat olur."

10. «İnsanın o gün ne bir gücü vardır, ne de bir yardımcısı.» İnsan, uğrayacağı azabı savacak bir güce, dışarıdan herhangi bir yardımcıya sahip değildir. Herkes o gün ameliyle bağlıdır. Başına gelen iyi veya kötü akîbet ile meşguldür.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾
وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ
بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا
﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

11. Andolsun o yağmurlu göğe.

12. O yarılıp çatlayan yere ki,

13. Şüphesiz o (Kur'an,) ayırıcı bir sözdür.

14. O, asla bir şaka değildir.

15. Onlar bir tuzak kurarlar.

16. Ben de bir tuzak kurarım.

17. Sen kâfirlere mehil ver, onlara az bir zaman tanı.

11. «Andolsun o yağmurlu göğe.» *"er-Rac'u "*, yağmur demektir. Yağmura *"rac"*' (dönüş) denmesi, Arapların, bulutların suyu yeryüzündeki denizlerden alıp tekrar yere döndürdüğüne inanmalarından ötürüdür. Veya yağmurun yere dönmesini arzu etmelerinden, yahut da Allah Teâlâ'nın yaratıp ortaya çıkardıktan sonra göğü, kademe kademe eski haline döndüreceğinden böyle denmiştir.

12. «O yarılıp çatlayan yere.» Yeryüzüne ki, insanların kabirlerden çıkmaları, bitkilerin yarılan topraktan çıkmalarına benzer. *"Sad"*' dan maksat, bitkilerdir. Çünkü toprağı yaran bitkilerdir. Lügatte *Sad'*; yarmak, delmek mânâsına gelir.

Âyetin işaret ettiğine göre gök baba, yer ana, bitkiler de çocuklar gibidir. Allah önce göğe, sıfatsız yalın olarak, sonra yağmurlu gök diye yemin etti. Aynı şekilde yere de yarılan, çatlayan yer diye kasem etti. Bundan maksat, yer ve gökte pek çok faydalar olduğunu insanlara hatırlatmak, ilminin tam, kudretinin kâmil olduğunu bilmektir. **«ki,»**

13. «Şüphesiz o (Kur'an,) ayırıcı bir sözdür.» Bu Kur'an ki, insanın başlangıç ve sonundan bahseden âyetler de onun bir parçasıdır. İşte bu Kur'an, hakla batılı en ince şekilde ayırandır. İsm-i fail olarak "fâsıl" değil de mastar olarak *"fasl"* şeklinde mübalâğa içindir. Fârık'ın yerine furkân denmesi de aynı şekilde mübalâğa ifade eder.

14. «O, asla bir şaka değildir.» *"Hezl"*, şaka demektir. Ciddinin zıddıdır. Kur'an'da hiçbir şey hezl şaibesi taşımaz, baştan sona ciddidir. İçinde şaka yoktur. Kendisiyle sapıkların hidâyete ermesi, azgınların ona boyun eğmesi Kur'an'ın şanındandır.

Âyetten anlaşılmaktadır ki, bir kimse Kur'an'a şaka yollu yaklaşıp eğlense kâfir olur.

Hediyyetü'l-Mehdiyyîn isimli kitabta şöyle dendi: "Bir kimse Kur'an'dan bir tek âyeti inkâr etse yahut onu alaya alsa veya o âyeti kusurlu görse kâfir olur. Kur'an-ı Kerim'i def ve diğer çalgı âletleriyle okuyan da kâfir olur. Buna benzer şeyler küfürdür. Mü'min kimsenin bundan sakınması gerekir."

15. «Onlar bir tuzak kurarlar.» Mekkeliler ve Kureyşin inatçı müşrikleri Kur'an'ın emrini geçersiz kılmak ve nurunu söndürmek için ellerinden gelen hileleri yaparlar.

16. «Ben de bir tuzak kurarım.» Ben de onlara karşı kurtulamayacakları bir tuzak kurarım. Bilmedikleri yönden onlara fırsat veririm, onlar bu fırsatla aldanırlar. Fanî zayıf ve âciz birinin hilesi, güçlü kuvvetli ve ezelî olan Allah'ın hilesiyle boy ölçüşemez.

Dünyada kılıç, ahirette ise ateşle intikam almanın tuzak olarak isimlendirilmesi, müşâkele kabilindendir. Yani yaptıkları fiillerin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aksi halde tuzak; hile ve desise demek olduğu için hakiki manası kastedilerek Allah Teâlâya isnad edilemez. Bir şeyin cezasının o şeyin kendisinin adıyla söylenmesi yaygın bir ifadedir. Buna müşâkele denir.

17. «Sen kâfirlere mehil ver, onlara az bir zaman tanı.» Onlardan intikam almak veya helâk olmaları için beddua etmekle meşgul olma. Şimdilik acele etme. *"İmhal"* ve *"temhil"* aynı anlamdadır. Süre tanımak, demektir.

Rivayet edildi ki: "Hz. Osman'ın azadlısı Hemmâm şöyle dedi: Mushafı yazdıkları zaman üç âyet hakkında şüpheye düştüler. Bir koyunun kürek kemiğine yazıp Übey b. Ka'b ile Zeyd b. Sabit'e yolladılar. Yanlarına vardım ve Übey b. Ka'b'a arzettim, okudu. "*Lâ tebdîle li'l-halkı*" yerine "*lâ tebdîle li-halkı'l-lâh*" yazdı. Yazıda "*lem yetesenne*" şeklindeki âyeti "*lem yetesenneh*" olarak yazdı. Üçüncü âyet ise, "*fe emhili'l-kâfirîne*" şeklinde yazılıydı. Elifi sildi "*femehhili'l-kâfirîne*" şeklinde yazdı. Zeyd b. Sabit de duruma şahit oldu. Yazıyı götürdüm ve mushafa bu şekilde yazdılar."

Bu da gösteriyor ki, Allah Teâlâ Kur'an'ı her türlü tahrif ve tebdilden korumuş ve koruyacaktır. Çünkü onu hafızların hafızalarında da tespit etmiştir. Burada, problemleri ehil kimselere götürme gereğine de işaret edilmektedir.

"*Rüveyden*", yavaş ve dikkatli hareket etmek demektir. Çünkü her gelecek, yakındır. Burada düşmanlardan pek yakında intikam alınacağına işaret edilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli̇̂ edilmektedir.

Keşfü'l-Esrâr isimli eserde şöyle dendi: "Bu âyetin inişiyle Bedir savaşı arasında pek kısa bir zaman geçti."

Hikâye edildi ki, İbn Semmâk, Harun Reşid'in yanına vardı. Harun ondan nasihat istedi. Hasır üstünde oturmuştu. Semmâk dedi ki: "Ey mü'minlerin emiri! Şeref içinde tevazu göstermen, şereften daha makbuldur." Harun Reşid: "Bundan daha güzel bir söz işitmedim," dedi. Semmâk ilâve etti: "Ey mü'minlerin emiri! Kime ki mal, mülk, güzellik, saltanat ve şeref verilir de şeref içinde mütevazi, güzellik içinde iffetli, servet içinde yardımcı, iktidar içinde âdil olursa halis kimseler listesine yazılır." Harun Reşid bir kağıt istedi ve bunları yazdı. Devam et, dedi. Semmâk devam etti: "Ey mü'minlerin emiri! Allah Teâlâ sanki ihmal edercesine imhal etti (mühlet verdi.) Sanki bağışlamışçasına setretti (örttü)." Sonra da şunları ekledi: "Ey mü'minlerin emiri! Farzet ki bütün dünya avucunun içinde. Hatta sana bir o kadar daha verildi. Tasavvur et ki doğu ve batı sende toplandı. Peki ölüm meleği gelince elindekiler ne işe yarar?" Harun Reşid: "Devam et" dedi. Semmâk: "Âdem'den bu yana ölümü tatmayan hiç kimse kalmadı" deyince Harun Reşid: "Devam et" dedi. Semmâk: "Birisi cennet, diğeri cehennem olan iki yer vardır" deyince Harun Reşid: "Yeter" dedi ve bayıldı. İbn Semmâk: "Bırakın bu vaziyette ölsün" dedi.

Harun Reşid ayılınca Semmâk'a hediye verilmesini emretti. Dediler ki: "O senin hakkında: Bırakın bu vaziyette ölsün dedi. Böyle söyleyene nasıl hediye verilir?" Harun Reşid, Semmâk'a sordu: "Böyle mi dedin?" Semmâk: "Ey mü'minlerin emiri! Mü'minlerin emiri Allah korkusundan öldü denmesinden daha güzel bir söz olabilir mi?" deyince Harun Reşid'in pek hoşuna gitti ve Semmâk'a saygı duydu.

Ne mutlu o kimseye ki arzusu kısa, ömrü uzun, ameli güzeldir. Allah Teâlâ bizi fani dünya ile aldanmayan ve huzur yurdu cennete nail olan kullarından eylesin.

Hamdolsun Allah'a ki, Târık Sûresi'nin tefsiri de bitti.

A'LÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 19 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَىۙ (١) اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۙ (٢) وَالَّذ۪ي
قَدَّرَ فَهَدٰىۙ (٣) وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ (٤) فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ (٥)

1. Yüce Rabbinin adını tesbih et.

2. O, yaratıp şekil vermiştir.

3. O, takdir edip yol göstermiştir.

4. O, otlağı çıkarmıştır.

5. Sonra da onu kapkara bir sel atığına çevirmiştir.

1. «Yüce Rabbinin adını tesbih et.» "*Tesbîh*", tenzih yani kusurdan uzak kılma demektir. "*A'lâ*", Rabbin sıfatıdır. Allah'ın a'lâ olmasının mânâsı, âriflerin ilminden ve tanımlayanların tanımından daha yüksek olmasıdır. Kim Allah Teâlâ'nın yüceliğini bilirse huzurunda eğilip tevazu gösterir. Âyetin anlamı şudur: Putlara rab ve ilâh denmesi gibi bâtıl tevillerle Allah'ın ismini küfürden uzak tut. Araplar, yalancı Peygamber Müseylime'ye: "Yemame'nin Rahmanı" ismini vermişlerdi. Allah'ın ismini böyle şeylerden tenzih ettiğin gibi saygı ve ululuk ifade etmeyecek tarzda anmayarak da tenzih et. Esneme ve tuvalet esnasında Allah adını anmak, şuursuzca ve gerçeğine vakıf olmadan gafilce zikretmek Allah adına saygısızlıktır. Allah adını kullanarak gelişi güzel yemin etmek de tenzihe aykırıdır.

İbn Cerîr bu âyetin tefsiri konusunda şöyle dedi: "Allah'ın adını zikrederken sesini yükselt. Çünkü müsemmayı zikretmek ancak ismini zikretmekle mümkündür. Buradan anlaşıldığına göre âyette geçen isim zaid değildir."

Bazıları ise şöyle demişlerdir. "İsimle müsemma aynı şeydir. Buna göre mânâ şöyledir: Allah'ın zâtını vehim ve hayale giren şeylerden uzak tut."

Hadis-i şerifte şöyle bildiriliyor: "*Ulu Rabbinin adını tesbih et.*" (Vâkıa: 74) âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Rükûnuzda bu âyeti okuyun. "Yüce Rabbinin adını tesbih et."* (A'lâ: 1) âyeti nazil olunca: *"Bunu da secdenizde okuyun."* (1)

Ashab-ı kiram rükûda: "Ey Allah'ım! Senin için rükû ettim." Secdede ise; "Allah'ım! Senin için secde ettim," derlerdi. Hadis, ismin zaid olduğuna işaret etmektedir. Çünkü "*tesbih et*" emrine "*sübhâne rabbiye'l-azîm, sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" demek suretiyle uyulmuş olmaktadır. Âyetin kendisini okumak gerekmemektedir. Bundan dolayı Hz. Ali ve İbn Ömer, *"sübhane rabbiye'l-a'lâ"* diye okumuşlardır. Çünkü "*sebbih*" sözü, tesbihi emretmektedir. Bu da ancak "*sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" demekle olur. "*Sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti*" de aynıdır. Mânâsı, izzet sahibi Rabbini noksanlıktan tenzih et, demektir. Bu emir, "*sübhâne rabbenâ, rabbi'l-izzeti*" demek suretiyle yerine getirilmiş olur. Mânâsı: "İzzet sahibi Rabbimiz noksanlıklardan uzak oldu," demektir. Tesbihle emredilen diğer yerleri de buna kıyasla.

"*Sübhâne rabbiye'l-azîm*" in rükûya, "*sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" nın secdeye has kılınmasının hikmeti şudur: Birincisi kul rükûda eğilmiş vaziyette iken Allah'ın azamet ve celâline işaret etmektedir. Kul sanki şöyle demektedir: "Ey ulu Rabbim! Sen zorbaların boyun eğmesi gereken Rabsin." İkincisi tevazu ve teslimiyetin zirvesi olan secde halindeki durumu olup kul: "Ey yüce Rabbim! Seni noksanlıklardan tenzih ederim" der. Bu da en şerefli en değerli organı olan yüzünü yere koymak suretiyle kulluğun en kâmil şekline işaret etmektedir. Sanki kul, sonsuz büyüklük ve yücelik karşısında sonsuz tevazu ve itaatini dile getirmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı tepelere çıktıklarında tekbir getirirler,

---

1- Hadis-i şerifi Ebû Davud, Ukbe b. Âmir'den rivayet etti. *Namaz bölümü*, hadis no: 869. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/195.

aşağılara indiklerinde ise tesbih ederlerdi. Namaz da bu tarzda tanzim edilmiştir. Yücelik sadece Allah'a mahsus olunca, onun huzuruna çıkmak da bir bakıma yükseklere çıkmaya benzer. Bundan dolayı doğrulurken tekbir getirilir. Böylece Allah, büyüklüğüne ortak olunmayacak kadar büyük ve yücedir, denmekte ve sanki belimiz de dik haliyle sözümüze katılmaktadır.

Eğilirken tesbihle emredilmesinin sebebi Allah Teâlâ'nın şu âyetle de belirttiği gibi Hak Teâlâ ile beraber olma sırrını yaşamak içindir: "*...Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir.*" (Hadîd: 4) Bundan dolayı doğrulurken tekbir, eğilirken tesbih emredilmiştir. Kul namazında veya namazı dışında "*sübhâne Rabbiye'l-a'lâ*" dediğinde Allah Teâlâ şöyle mukabele eder: "Kulum doğru söyledi. Ben gerçekten en yüceyim, her şeyden üstünüm, Benden üstün hiçbir şey yoktur. Ey meleklerim! Şahit olun. Ben kulumu bağışladım." Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu: "*Sübhânellah ve'l-hamdü lillâh", yerle gök arasını doldurur.*" ⁽²⁾ Çünkü bu iki kelime, en güzel övgüyü yer, gök ve arasında eserleri aşikâr olan fiilî ve zâtî sıfatları bildirmektedir. Allah'ın zâtı, kâmil mânâda ism-i a'lâdır. Her şeyin kendine has bir tesbihi vardır.

2. «O, yaratıp şekil vermiştir.» Bu cümle, Rabbin başka bir sıfatıdır. Yani her şeyi yarattı, geçimini sağlayacak, gelişimini tamamlayacak kabiliyet ve şartları vererek düzgün bir hale koydu.

Bazıları dedi ki: "Mahlukatı yarattı, yaratılışta eşitlik yaptı. Fakat bazılarını hidayete erdirerek birbirinden ayırdı."

3. «O, takdir edip» varlıkların cins, çeşit, fert, miktar, sıfat, fiil ve ecellerini takdir etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene evvel mahlukatın miktarını belirlemiştir.*" Yani varlıkların cinslerini, her cinsin fertlerini belirli miktarda yapmış, aynı şekilde her ferdin cüssesi, şekli ve güzellik, çirkinlik, bahtiyarlık, bedbahtlık, hidayet, sapıklık, renk, şekil, yiyecek, konum, rızık, ecel ve diğer hususlarını belli bir ölçü içinde düzenlemiştir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "*Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.*" (Hicr: 21)

«Yol göstermiştir.» Her şeyi kendi aslına, irade ve karakterinin icabına

---

2- Bu, uzunca bir hadisin bir kısmıdır. Hadisin başı şöyledir: "*Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdü lillah, mizanı doldurur. Sübhanellahi ve'l-hamdü lillah, yerle gök arasını doldurur.*" Hadisi, Müslim ve Tirmizî tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/557.

yöneltmiştir. Âyetler indirip deliller göstererek kabiliyet ve istek yaratarak her şeyi yaratılış maksadına kılavuzlamıştır. Bitki ve hayvanların hallerini araştırdığında herbirini akıllara durgunluk verecek bir vaziyette görürsün.

Hikâye edilir ki, yılan yüz yaşına varınca kör olur. Allah ona zeryane denen yaş bir bitkinin yaprağını gözlerine sürmesini ilham etti. Ta ki, gözleri açılsın. Kör olduğu o ıssız yerle zeryane bitkisinin bulunduğu kır arasında kim bilir ne kadar uzun mesafe var? Mesafenin uzunluğuna ve körlüğüne rağmen yolları kat eder, zeryane ağacına ulaşıncaya dek bahçeleri geçip şaşmadan hedefe ulaşır. Ağacın yaprağını gözlerine sürer ve Allah'ın izniyle gözleri açılır.

Yine hikâye edilir ki, timsahın, dışkısını atacağı dübürü yoktur. Yediği şeylerin artıkları ancak ağzından çıkar. Allah bu iş için ona bir kuş tahsis etmiştir. Kuşun gıdasını Allah, bu artıklar olarak ayarlamıştır. Timsah bu kuşu gördüğü zaman ağzını açar, kuş girer ve içeridekileri yer. Timsah iri bir hayvandır. Mısır'daki Nil ve Hindistan'daki Mehran nehrinde çok bulunur. Hayvanları ve insanları kapıp yutar. Bazan boyu yirmi arşın olur.

Allah Teâlâ'nın entresan yönlendirmelerinden birisi de katâ denen bir kuştur ki, yavrularını bırakıp on günlük hatta daha da uzaktan su getirir ve bu işi fecrin doğuşuyla güneşin doğuşu arasında çabucak halleder ve gidiş gelişinde asla şaşırmaz. Deve ve eşek gece karanlığında yola çıksalar, ikinci defa aynı yoldan hiç hatasız gidebilirler. Küçük kurtçuklardan bazıları vardır ki, yavruladığında karınca ısırmasın diye yavruyu iki gün havada tutar. Çünkü yavru başlangıçta organları belirmemiş bir et parçası halindedir. Sonra kademe kademe gelişir. Fare ile akrep bir cam kavanoza konsa, fare akrebin iğnesini koparır ve böylece onun ısırmasından emin olmuş olur.

Yine hikâye olundu ki, gelincik, bir farenin peşine düştü. Fare ağaca tırmandı. Gelincik onu takibe devam etti. Fare dalın ucuna vardı. Artık kaçacak yer yoktu. Son çare olarak bir yaprağa dişiyle tutunup sarktı. Bu esnada gelincik bağırdı ve dişisi geldi. Tam ağacın altına varınca gelincik farenin asılı olduğu dalı kopardı. Ağacın altındaki gelincik onu yakaladı.

Fare kuyruğunu yağ şişesine sarkıtır. Sonra da kuyruğuna bulaşan yağı yalar. Tilki, üzerinde fazla sinek ve üvez toplanınca bir deri parçası alır ve suya dalar. Sinekler deride toplanınca deriyi suya atar ve kendisi salimen çıkar. Örümcek, evini çok acayip harikulade bir tarzda yapar. İnsanlar altıgen bir evi ancak pergel ve cetvelle yapabilirler. Oysa arı bu şekildeki evleri âletsiz yapar. Karınca kendisine zahire biriktirmek için çalışır. Yerin rutubetli olduğunu hissederse daneyi ikiye böler ki, çatlayıp filiz çıkarmasın. Şayet rutubet daneye sirayet ederse onu, kurusun diye güneşe çıkarır.

Birisi şöyle anlattı: "Dalgıç kuşunu gördüm. Suya daldı ve bir balık yakaladı. Karga onu gördü, saldırarak aldı. Kuş yine suya daldı. Karga yine aldı. Üçüncü sefer de aynı şey oldu. Bu sefer karga, balık yemekle meşgulken kuş, sıçrayıp karganın ayağını yakalayıp suya batırdı ve karga öldü. Kendisi ise sudan çıktı."

Geçmişlerden şöyle rivayet edildi: "Süte su karıştırmayın. Sizden önceki ümmetlerden birinde bir adam vardı. Bu adam süt satar, süte su karıştırırdı. Bir maymun satın aldı. Deniz yolculuğuna çıktı. Deniz dalgalanınca Allah maymuna ilham etti. O da para kesesini alıp geminin tepesine çıktı. Keseyi çözdü. Sahibi de kendisini seyrediyordu. Paraları bir denize, bir gemiye atmaya başladı. Böylece yarısını suya, yarısını da geminin içine attı ki sudan kazanılan suya gitmiş oldu."

Mahlukatın entresan hallerinden birisi de şudur: "Birisi Isfahanlı bir adamı öldürdü ve bir çukura attı. Öldürülen adamın köpeği olayı görmüştü. Her gün çukurun başına gelir, ölünün üzerindeki toprağı eşerdi. Katili görünce ona doğru havlardı. Bu işi tekrar tekrar yapınca, eşilen yeri kazdılar ve ölüyü buldular. Sonra da adamı yakaladılar. Adam suçunu itiraf etti, onu da öldürdüler."

Hurma ağacının çok enteresan hâli ise açık olmasıdır. Erkek hurma ağacı, dişi hurma ağacı üzerine meyledip kucaklamak ister, dişi hurma ağacı zayıflayıp sararır. Onun ilâcı, kendisine meyleden erkek hurma ağacıyla birleştirilip iple bağlanmaları veya erkek ağaçtan bir yaprak alınıp dişiye asılması, yahut da çiçeğinden alınıp dişiye konmasıdır. Bu gibi enteresan şeyler yazılıp söylenemeyecek kadar çoktur.

4. «O, otlağı çıkarmıştır.» Kudretinin kemaliyle, hayvanların otladığı taze otlar çıkarmıştır. Bu otlar yeşil, sarı, kırmızı ve beyaz olarak çeşit çeşittir. İbn Abbas dedi ki: "Mera, yeşil ottur."

5. «Sonra da onu kapkara bir sel atığına çevirmiştir.» Cevherî dedi ki: "*Ğusâ*", selin getirdiği çer çöp demektir. Bunlar yeryüzünde bulunan kırıntılar, artıklardır. İnsanların değersiz olanları da bu kabildendir. "*Ahvâ*", siyah demektir. Çünkü otlar kuruyunca siyahlaşır. Bu, ister güneşin hararetiyle isterse havanın soğukluğuyla olsun farketmez.

Âyet-i kerimede ömrün kısalığına, dünya ve dünya nimetlerinin geçiciliğine işaret edilmektedir. Ayrıca dünya zinet ve menfaatlerine, yiyecek ve içeceklerine de işaret edilmektedir ki, bunlar hayvânî nefislerin otlakları, hayvânî güçlerin meralarıdır. Allah bunları, kuruyup kararmış ot, çöp gibi kısa ömürlü yapmıştır. Bunlara iltifat edilmemeli, bunlarla oyalanmamalıdır. Zira bunlar, Allah'ın zâtını tenzih ve bağlardan çözmek demek olan özel tesbihe engel olurlar. Ayrıca herkes için takdir edilen olgunluğa bunlar perde teşkil eder.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓ (٦) اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ
وَمَا يَخْفٰىۜ (٧) وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ (٨) فَذَكِّرْ اِنْ
نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ (٩) سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ (١٠) وَيَتَجَنَّبُهَا
الْاَشْقَىۙ (١١) اَلَّذ۪ي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ (١٢) ثُمَّ
لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىۜ (١٣)

6. (Bundan böyle) sana Kur'an'ı okutacağız, sen de unutmayacaksın.

7. Ancak Allah'ın dilediği başkadır. Çünkü O, açığı da bilir, gizliyi de.

8. Seni en kolay (yol)a muvaffak kılacağız.

9. Onun için öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.

10. Allah'tan korkan öğüt alacaktır.

11. Pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır.

12. O ki, en büyük ateşe girecektir.

13. Sonra orada ne ölecek, ne de hayat bulacaktır.

6. «(Bundan böyle) sana Kur'an'ı okutacağız, sen de unutmayacaksın.» Burada Allah Teâlâ bütün yaratıklarla ilgili genel hidayetini açıkladıktan sonra özel olarak Rasûlüllah'la ilgili hidayetini açıklamaktadır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.v.)'i vahyi algılamaya, herkes için hidayet olan Kur'an'ı ezberlemeye yöneltmesi, ayrıca da onu bütün insanların hidayetine muvaffak kılmasıdır.

Âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duyduğu hiçbir şeyi unutmayacağına dair Cenab-ı Allah'tan bir garanti verildiğine işarettir. Bu vaad içinde vahyin devam edeceğine dair de yüce bir vaad vardır. Bu, okutmak ifadesinden anlaşılmaktadır. "*Karae*" okudu, "*akrae*" okuttu, "*kâri*" okuyucu, "*mukri*" öğretici demektir. Yani şimdi ve ileride sana vahyettiklerimizi Cebrâil'in diliyle okutacağız, sağlamlık ve hafıza gücünden dolayı sen asla unutmayacaksın.

Denildi ki: "Unutmayacaksın diye Kur'an'ın hıfzı kalbinde, kıraati de dilinde olacaktır." Nitekim başka bir âyette şöyle buyuruluyor: "*Şüphesiz onu senin kalbinde toplamak ve okutmak Bize aittir.*" (Kıyâme: 17)

7. «Ancak Allah'ın dilediği başkadır.» Okunuşu neshedilmek suretiyle Allah'ın, unutmanı istedikleri hariç okuduğun hiçbir şeyi asla unutmayacaksın. Sanki Allah'ın diledikleri nesh yoluyla kalpten ve mushaftan yok edilmektedir. Unutmaktan maksat, bir daha hatırlanmamak üzere devamlı ve tam unutmaktır. Malum olan ve sonradan hatırlanan unutma da kastedilmiş olabilir. Bu taktirde unutma, az ve nadir olan unutma demektir. Yani Allah'ın, unutmanı istediği şeyler dışında unutmazsın. Fakat bu unutma devamlı olmaz, peşinden hatırlama gelir. Sözün gelişinden de bu anlaşılmaktadır. Bunu, şu rivayet de desteklemektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kıldırırken bir âyeti atladı. Übey İbn Ka'b bu âyetin neshedildiğini zannetti ve Rasûlüllah'a sordu. O da: "*Unuttum*" buyurdu.

Yine rivayet edildi ki, sahabeden biri gece Kur'an okuyordu. Rasûlüllah ona: "*Bana unuttuğum bir âyeti hatırlattın*" dedi. Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.v.), duâsında şöyle derdi: "*Allah'ım! Bu yüce Kur'an'la bana merhamet et. Onu bana önder, nur, hidâyet ve rahmet yap. Allah'ım! Unuttuğumu* *bana hatırlat, bilmediğimi öğret. Gece gündüz Kur'an okumakla beni rızıklandır. Ey âlemlerin Rabbi! Onu bana delil kıl.*" (3)

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle derlerdi: "*Ben de bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğumda bana hatırlatın.*" (4) Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*...Unuttuğun zaman Rabbini an...*" (Kehf: 24) Bütün bunlar Hz. Peygamber'in unutabileceğine delildir. O, yazı öğrenmeden, ezbere okuyan bir ümmî idi. Bununla beraber bütün kemalatın kaynağı idi. Kâtiplere yazıyı ve yazı usullerini, meslek erbabına da mesleklerinin inceliklerini o öğretmişti.

«Çünkü O, açığı da bilir, gizliyi de.» Yani vahiy de dahil olmak üzere, işlerin gizlisini de açığını da bilir.

8. «Seni en kolay (yol)a muvaffak kılacağız.» "*Yüsrâ*", fu'lâ vezninde olup *yüsr* den türemedir. *Yüsr,* kolaylık demektir. Mânâ şöyledir: Seni daimi bir başarı ile kolay yolda yürüteceğiz. Bu yol, öğrenme ve öğretme yönünden dini konuların en kolayları üzerinde olacaktır. Vahyi kolay algılama ve müsamahaya dayalı şer'î hükümleri kavrama da bu kolay yola dahildir.

9. «Onun için öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.» Sana vahyedilen kolaylıklara uygun olarak insanlara hatırlat. Eğer öğüt, hatırlatma ve nasihat fayda verecekse kendi yaptığın gibi insanları kademe kademe şer'î hükümlere yönlendir. Hatırlatmanın fayda şartına bağlanması şundandır: Hz. Peygamber, iman etmelerini şiddetle arzuladığı için onlara hatırlattıkça ve bu konuda bütün gücünü sarfettikçe içlerinden bir kısmının inadı ve küfrü artıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e emredildi ki, hatırlatma, genel olarak fayda verecek yerde olsun, her şeyi ve bazı şeyleri hatırlatacağı kimseler, ders alacağı umulan kimseler olsun, kalbi mühürlü olup da hatırlatma ile sadece azgınlığı ve nefreti artacak kimselerle uğraşıp kendini yormasın. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*...Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.*" (Kaf: 45) Şüphe ifade eden "*in*", Hz. Peygambere nispetledir. Yoksa Allah'a nispetle değildir. Çünkü Allah, hatırlatmanın fayda verip vermeyeceğini bilir.

3- Bu, Hz. Peygamber'in İbn Abbas'a Kur'an'ı ezberleyip ezberi sağlam yapması konusunda öğrettiği uzun hadisten bir parçadır. Hadisin başı şöyledir: "*Allah'ım! Yaşattığın müddetçe günahları terketmem hususunda bana merhamet et.*" Hadisi Tirmizî, Deavât bölümünde tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/300.

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce, İbn Mes'ud'dan tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/436.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle dendi: "*İn*" kelimesi, Arapçada sadece şart için değil, kesinlik ifade etmek üzere de gelir. O vakit "*kad*" kelimesinden bedel olur. Zira o da te'kid ifade eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.*" (Zâriyât: 55)

Rasûlüllah (s.a.v.) hatırlatmanın mutlaka faydalı olacağını bilir. Ya inkârdan vazgeçirir, ya günahı bıraktırır veya ibadeti artırır. Bu ifade hatırlatmaya bir teşviktir. Kalbi mühürlü olup kabule müsait olmayanlar hariç hatırlatmanın herkese fayda vereceğine dair bir tenbihtir. Fayda, faydalanmaya müsait olmaya bağlıdır. Netice itibariyle hatırlatma, faydalanacak kimseye hastır. Elçiye ise, ancak tebliğ görevi düşer.

10. «Allah'tan korkan öğüt alacaktır.» Senin hatırlatmandan ancak Allah'tan korkanlar ders alır ve ders aldığı konuda ilerler, işin gerçeğini kavrayıp iman eder. İnsanlar âhiret konusunda üç gruba ayrılırlar. Bir kısmı doğruluğuna kesin inanır, bir kısmı ne inkâr, ne de ispat eder, kesin tavır koymayarak, olabileceğini mümkün görür, bir kısmı da inkârda direnir. İlk iki grup, hatırlatmadan istifade eder. Üçüncü grup ise etmez.

11. «Pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır.» Ebû Cehil ve Velîd b. Muğîre gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlıkta aşırı giden nasipsizler, hatırlatmadan kaçınırlar ve alıcı kulağıyla dinlemezler. Yahut da *"eşkâ"* (pek bedbaht) tan maksat, mutlak kâfirdir.

12. «O ki, en büyük ateşe girecektir.» Cehennemin en alt tabakasına girecektir. *"Kübrâ"*, ekber'in müennesidir. Orası, kâfirlerin nasibi olan cehennemin en aşağı tabakasıdır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurdu: "*Şüphesiz münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar...*" (Nisâ: 145) Cehennemin farklı tabaka ve ateşleri vardır. Dünyada da farklı günah ve isyanlar olduğu gibi. Kâfirler, âsilerin en berbatı oldukları için cehennem ateşinin en büyüğüne gireceklerdir. Bir izaha göre de en büyük ateşten maksat, cehennem ateşi, en küçük ateşin de dünya ateşi olduğu da söylenmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Şu sizin dünya ateşiniz cehennem ateşinin yetmişte biridir.*" (5)

Ben fakir diyorum ki, en büyük ateşten maksat, âhiretteki en büyük azaptır ki, bunu şu âyet-i kerime ifade etmektedir: "*...İşte öylesini Allah en*

5- Hadisi, Buharî ve Müslim *Cehennemin Sıfatı* bölümünde tahrîc etmişlerdir. İmam Mâlik ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/512.

büyük azapla cezalandırır." (Ğâşiye: 24) Küçük azap ise dünya ve berzah azabıdır. Çünkü bu, âhiretteki azaba nispetle küçük kalmaktadır.

Filozoflardan birisi şöyle dedi: "Bedbahtlığın pek çok alâmetleri vardır. Günahta ısrar, katı kalplilik, günahların çokluğu, Rabbi unutmak, O'nun huzurunda duracağından gafil olmak... vs. İşte bu, büyük ateşe girecek en bedbaht kişidir."

13. «Sonra orada ne ölecek, ne de hayat bulacaktır.» Ölüp kurtulmaz, gerçek bir hayat da yaşamaz. Ağır bir derde düşmüş kimseye de: "Ne ölüdür, ne diridir" derler. Ölümle hayat arasında bocalamak, ateşe girmekten daha berbattır.

Denildi ki: "Ölmez, zira ölüm boğazlanıp öldürülmüştür. Artık ölüm yoktur. Yaşamaz, zira üzüntü içinde yaşayan ölü gibidir. Cismanî azap içinde kaldığı gibi ruhanî azabı da yaşar."

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٤﴾
وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰىۜ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَاۘ ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِي
الصُّحُفِ الْاُولٰىۙ ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

14. Elbette felâha ermiştir, temizlenen.

15. Rabbinin adını anıp namaz kılan.

16. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.

17. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

18-19. Doğrusu bunlar ilk sahifelerde, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de vardır.

14. «Elbette felâha ermiştir, temizlenen», hatırlatmadan ders alarak günah ve küfürden temizlenen, kötülükten kurtulmuş, umduğuna ermiştir.

15. «Rabbinin adını anıp namaz kılan», kalbi ve diliyle Rabbinin adını anıp beş vakit namaz kılan kurtulmuştur. Âyette şöyle buyuruluyor: *"...Beni anmak için namaz kıl."* (Tâhâ: 14) Zikirden maksat, iftitah tekbiridir.

İmam Fahreddin Razî dedi ki: "Mükellefin amelleri üç gruptur:

Birincisi; kalpten bozuk inancı söküp atmak. Temizlenmekten maksat budur.

İkincisi; Allah'ı isimleriyle, sıfatlarıyla ve zâtıyla hatırda tutmak ve bilmektir. Zikirden maksat da budur. Çünkü kalben zikir marifet demektir.

Üçüncüsü; hizmet ve ibadetle meşgul olmaktır ki, namazla istenen de budur. Çünkü namaz, tevazu ve huşûdan ibarettir. Kalbi Allah Teâlâ'nın nuruyla aydınlanan kimsenin vücut azalarında mutlaka tevazu ve huşû eseri gözükür."

Birisi şöyle dedi: "Allah, bedene uygun bir yüz, ibret için bir göz, hizmet için bir beden, marifet için bir kalp, sevgi için bir sır yaratmıştır. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki, dillerinizi şehadetle, kalplerinizi marifetle, bedenlerinizi ibadetle süslemiştir. Kim namazda ise, namaz müddetince üzerine rahmet iner, melekler kanatlarıyla onu kuşatır. Kul Rabbine yalvarır. 'Ya Rabbi!' dedikçe Cenabı Hak: 'Buyur ey kulum!' der. Namaz kılan, kime yalvardığını hakkıyla bilebilse namazından ayrılmaz."

İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildi ki: "Temizlenmekten maksat, bayram sabahı camiye gitmeden önce fıtır sadakasını vermektir. Zikirden kasıt ise, bayram sabahı camiye çıktığında yolda tekbir getirmektir. Namazdan maksat da bundan sonra cemaatle bayram namazı kılmaktır."

Her ne kadar bu sûrenin Mekkî oluşunda icma varsa da ve Mekke döneminde bayram namazı ve fıtır sadakası yoksa da Allah Teâlâ bunların olacağını bildiği için bunları yapanları o zamandan medhetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ olacaklardan haber verir.

Bu âyette şeriate aykırı işlerden nefsi temizlemeye, kalbi dünya sevgisinden arındırmaya, hatta Allah'tan gayriyi hatırlamadan bile sakınmaya, gücü nispetinde Allah'a yönelmeye işaret vardır. Çünkü Allah, hiç kimseye gücünden fazlasını yüklemez.

16. «Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.» Siz yukarıda belirtilenleri yapmıyorsunuz. Aksine çekici dünya zevklerini tercih edip onları elde etmek için çalışıyorsunuz. Hitap ya kâfirleredir, o taktirde dünya hayatını tercihten maksat, sadece dünya ile yetinip âhiretten yüzçevirmektir. Nitekim âyette şöyle belirtiliyor: "*Bizimle karşılaşmayı ummayanlar ve dünya hayatından hoşnut olup onunla yetinenler...*" (Yûnus: 7) Veya hitap herkesedir. O taktirde dünya hayatını tercihten maksat, dünya tarafını âhiret tarafından üstün tutmaktır. Kâfir, küfrü sebebiyle dünyayı tercih eder. Âhiretin olmadığına inanır. Mü'min ise, günah ve nefis baskısı sebebiyle dünyayı tercih eder. Allah'ın koruduklarıı müstesna.

Aynü'l-Meânî'de şöyle dendi: "Hitab ümmetedir. Çünkü herkes ya dünya sevgisinden veya âhirete daha fazla sevap biriktirmek kastıyla dünyayı tercih eder."

17. «Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.» Âhiret, bizzat daha-hayırlı olmasına rağmen siz dünyayı âhirete tercih ediyorsunuz. Âhiret daha hayırlıdır. Çünkü nimetleri ebedîdir, kesintisizdir. Ayrıca nimetleri son derece lezzetli olup keyfe keder hiçbir şey yoktur.

Burada işaret edilmektedir ki, varlıkların dışı, içine nispetle kabuğun öze nispeti gibidir. Elbette öz, kabuktan daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Çünkü hububat tanesinin özü, uzun müddet saklanır. Fakat kabuk özden soyulunca ateşe veya çöplüğe atılır ve birkaç gün sonra yok olur. Kabuğa talip olanlar değersiz kabuk mesabesindeki işleri, değerli olan öz mesabesindeki işlere tercih ederler. Çünkü onların gözlerinde âhirete karşı perde vardır. Öz sahipleri ise, gerçek hayat âhireti tercih ederler. Allah Teâlâ buyuruyor: "*...'Allah' de. Sonra da onları daldıkları sapıklıkta bırak. Oynayadursunlar.*" (En'âm: 91)

18-19. «Doğrusu bunlar ilk sahifelerde,» "*Suhuf*", "*sahife*" nin çoğuludur. Burada "*sahife*", kitap demektir. Yani bunlar sahifelerde sabittir. Nefsi gereksiz şeylerden arındırma, ruhu marifetle, organları ibadetle kemale erdirme, âhiret ve Allah'ın ecrine özendirme işleri, şeriatlerin değişmesiyle değişmez. Bunlar her şeriatte vardır.

«İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de vardır.» İbrahim halil ve Musa kelîmin sahifelerinde. Rivayet edildi ki, Allah'ın indirdiği kitapların tamamı, yüz dört kitaptır. Allah; Âdem (a.s.)'e on, Şît (a.s.)'e elli, İdris (a.s.)'e otuz, İbrahim (a.s.)'e on sayfayı ayrıca Tevrat'ı, İncil'i, Zebûr'u ve Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. Musa'nın sayfaları, Tevrat'ın yazıldığı levhalardır. İbrahim (a.s.)'in sayfalarında şöyle yazılıydı: "Akıllı kimsenin aklına mağlup olmaması, diline hakim olması, zamanını iyi bilmesi ve işine yönelmesi gerekir." Musa (a.s.)'nın sayfalarından da şu söz nakledildi: "Allah Teâlâ Âdemoğluna şöyle dedi: Ölüm gelip çatmadan kendin için çalış. Binek (dünya, mal) seni aldatmasın. Zira yolculuk onun izleri üzerindedir. Yaşamak ve uzun emel seni tevbeden alıkoymasın. Aksi halde pişmanlığın fayda vermeyeceği zamanda pişman olursun. Ey Âdemoğlu! Sana rızık olarak verdiğim malımdan benim hakkımı çıkarıp fakirlere haklarını vermezsen sana bir zorba musallat ederim. Onu senden zorla alır. Bu taktirde sana sevap da vermem."

Hz. Âişe validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) vitir namazının ilk iki rekâtında A'lâ ve Kâfirûn sûrelerini, üçüncü rekâtta ise İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okurdu." (6) İmam Şafiî ve Mâlik bununla amel etmişlerdir. İmam Azam Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, müstehap olan üçüncü rekâtta sadece İhlâs okumaktır.

Allah'ın yardım ve tevfîkiyle A'lâ Sûresi'nin tefsiri bitti.

6- Hadisi Ebû Davud, Tirmizî ve Hâkim tahrîc etmiş ve sahih saymıştır. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/338.

تفسير روح البيان

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

DAMLA YAYINEVİ

RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

10

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
SEKİZİNCİ BASKI

تنوير الأذهان من
تفسير روح البيان

MUHTASAR
RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

ONUNCU CİLD

DAMLA
YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 10

DAMLA YAYINEVİ®
Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ
Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL
Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

İNDEKS
Behlül Düzenli

REDAKSİYON
Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL
Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT
Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

ĞÂŞİYE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 26 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِ (١) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ (٢)
عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ (٣) تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً (٤) تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ
(٥) لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍ (٦) لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي مِنْ
جُوعٍ (٧)

1. Ğâşiyenin haberi sana geldi mi?

2. O gün birtakım yüzler zelildir.

3. Çalışmış (boşuna) yorulmuştur.

4. (Bu kimseler) son derece kızgın bir ateşe girerler.

5. (Onlara) son derece sıcak bir kaynaktan içirilir.

6. Onlar için "darî'" dikeninden başka bir yiyecek yoktur.

7. O ise ne semirtir, ne de açlığı giderir.

1. «Ğâşiyenin haberi sana geldi mi?» Yani, ey Muhammed! Ğâşiyenin haberi sana geldi.

Ebu'ssuûd rahimehullah der ki: "Âyet-i kerimede yer alan soru edatı ile bu ifadenin içerisinde yer alan haberler dolayısıyla hayret uyandırmak ve bunlara kulak verilmesi için teşvik amacı güdülmüştür. Yine aynı soru ile bu âyetlerde yer alan ifadelerin gerek o anda mevcut olanlar ve gerekse daha sonra dünyaya gelecek kişiler olsunlar insanların dilden dile birbirlerine nakletmelerine ve aklı başında olan kimselerin bunları almak için birbirleriyle yarışmalarına değer sözlerden olduğuna işaret kastedilmiştir."

Âyet metninde yer alan "*el-ğâşiye*" kelimesi, olanca şiddetiyle insanları kuşatacak olan büyük bir musîbet demektir ki, bu da kıyamettir. Nitekim Yüce Allah Ankebût sûresinde buna şu şekilde işaret buyurur: "*O günde azap onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından saracak...*" (Ankebût: 55) el-Ğâşiye kelimesiyle aynı kökten olan ğaşiye fiili; örtmek, kaplamak anlamınadır. Arapçada herhangi bir şeyi her tarafından kuşatan ve kaplayan şeye, aynı kökten türeme "*ğâşî*" denir.

2. «O gün birtakım yüzler zelildir.» Yani, bu büyük musîbet insanları her taraflarından kuşattığı o gün, birtakım yüzler zelildir. Âyet-i kerimede yer alan "*hâşia*" kelimesinin mastarı olan "*huşû*", boyun eğmek, mütevazi bir durumda kalmak demektir. Bütün bu kelimelerle insanın başına gelen zillet, rüsvaylık ve değersizlik anlamları kinaye yoluyla ifade olunmaktadır.

3. «Çalışmış (boşuna) yorulmuştur.» Âyet-i kerimedeki "*nâsıba*" kelimesinin mastarı olan "*nasab*", yorgunluk anlamına gelir. "*Nâsıba*" ise, yorgun anlamınadır. Buna göre âyet-i kerimenin manası şöyle olur: O gün birtakım yüzler zelildir, yorulup bitkin düşeceği çetin işler yapacaktır. Çünkü bu kimseler dünyada iken Allah rızası için amel yapmayıp böbürlenmişlerdir. Buna ceza olarak Yüce Allah onları çok ağır ve çetin işlerde çalıştıracaktır. Bu işler: "*Sonra da boyu yetmiş arşın olan bir zincirle oraya sokun.*" (Hâkka: 32) âyet-i kerimesinde ifade buyurulduğu üzere zincir çekmek, ağır halkaları taşımak, cehennem ateşine girmek, cehennem ateşinin tepelerine çıkmak ve çukurlarına inmektir.

Âlimlerden birisi der ki: "Zâhiren huşûda bulunmak ve insanın bedenini yorması kişiyi Allah'a yaklaştırmaz. İnsanı ancak Allah korkusuyla içinden duyacak olduğu huşû O'na yaklaştırır. Böyle bir huşû, kişiyi Allah'ın emirlerine karşı her türlü muhalefetten alıkoyar. Ruhbanlar, filozoflar ve kâfir, bidatçı ve sapık olan benzerleri sadece ve sadece soğuk demire çekiç sallamaktadırlar ve nefislerini hevâ ve heveslerinin peşinde koşarak yormaktadırlar."

4. «(Bu kimseler) son derece kızgın bir ateşe girerler» ve o ateşin elemini tadarlar. Burada yer alan "*hâmiye*", son derece kızgın anlamınadır. Bu ateş, üç bin sene önce tutuşturulmuş olduğundan kapkara kararmıştır. Sahih hadislerde yer aldığı üzere söz konusu ateş siyah ve kapkara bir ateştir. es Secâvendî'ye göre "*hâmiye*" demek, kızgınlığı devam eden demektir. Ona göre bu kelimeyi bu şekilde tefsir etmelidir. Yoksa ateş zaten yakıcı ve kızgın olan nesneden başka bir şey değildir.

5. Susuzluktan ve yanıp tutuştuklarından dolayı uzun bir süreden beri yardım dilemelerinin ardından, **«(onlara) son derece sıcak bir kaynaktan içirilir.»** Bu suyu onlara Yüce Allah ya da O'nun emretmesi üzerine melekler içirirler. Buradaki kaynak son derece kaynar bir su ihtiva eder. Çünkü bu kaynak, cehennem ateşi yaratıldı yaratılalı bununla kaynatılmaktadır ve o derece kaynar hale gelmiştir ki, bu kaynaktan bir damlası dünyadaki dağlardan herhangi birinin üzerine damlasa o dağı eritirdi. Cehennemliklerin yüzlerine yaklaştırıldığında yüzlerindeki etler dökülecektir ve bunu içtiklerinde bağırsaklarını parçalayacaktır. Nitekim Yüce Allah Rahmân sûresinde buna şöyle işaret buyurur: "*Onlar cehennemle kaynar su arasında dolaşır, dururlar.*" (Rahmân: 44) Rahmân suresinin bu 44. âyetin metninde yer alan "*ân*" kelimesi, kızgınlığı ve harareti son dereceye varan demektir.

6. «Onlar için 'darî'' dikeninden başka bir yiyecek yoktur.» Bu ifade, kâfirlerin cehennemde ne içeceklerinin beyanından sonra yiyeceklerini açıklamaktadır. "*Darî*", develerin yemiş olduğu diken anlamınadır. Develer bu dikeni yaş iken yerler. Kuruduğunda ise ondan kaçarlar. Artık diken öldürücü bir zehir haline gelmiştir. Arapların böyle bir dikene "*darî*" diye isim vermeleri, insanın bedenini zayıflatmasından ve cılızlaştırmasından dolayıdır. Arapçada "daraa'r-racülü" denir ki, mânâsı filanca zayıfladı ve zelil düştü, demektir.

İbn Abbas (r.anhümâ) ise, *darî*'i şöyle açıklıyor: "*Darî*', dikene benzer acı ağaçların öz suyundan daha acı, leşten daha pis kokulu ve ateşten daha yakıcı bir nesnedir."

7. «O ise ne semirtir, ne de açlığı giderir.» Bu dikenin dünya yiyecekleri gibi insanı şişmanlatmak ve doyurmak özelliği yoktur. *Darî*' öyle bir nesnedir ki, kâfirler zaruret içinde oldukları için onu yemek mecburiyetinde kalırlar.

Rivayete göre Allah Teâlâ kâfirlere açlık verecektir. Öyle bir derecede açlık verecektir ki, kâfirler *darî*'i yeme zorunda kalacaklardır ve bunu yediklerinde de hararetleneceklerdir. Hararetlendikleri için de kızgın kaynaktan içmek zorunda kalacaklardır. İçtikleri bu kızgın su yüzlerini haşlayacak, bağırsaklarını paramparça edecektir.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ (٨) لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ (٩)
فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ (١٠) لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً (١١) فِيهَا عَيْنٌ
جَارِيَةٌ (١٢) فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ (١٣) وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ (١٤)
وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ (١٥) وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ (١٦)

8. Yüzler vardır o gün güzeldir.
9. Çalıştığından dolayı hoşnuttur,
10. Yüksek bir cennettedirler,
11. Orada boş bir söz işitmezler.
12. Orada devamlı akan bir pınar,
13. Orada yüksek tahtlar,
14. (Önlerine) konmuş kadehler,
15. Sıra sıra dizilmiş yastıklar,
16. Yayılıp serilmiş halılar vardır.

8. «Yüzler vardır o gün güzeldir.» Ayın on dördü gibi parlaktır, güzeldir ve gülümsemektedir. Âyette yer alan "*nâime*" kelimesini "güzel" şeklinde tefsir ettiğimiz gibi, "yüzler vardır o gün nimetlenmektedir," şeklinde anlamak da mümkündür. Yani yüzler vardır o gün cismânî ve ruhânî nimetlerle nimetlenecektir. Bu yüzler mü'minlerin yüzleridir ve bu nimetle kastolunan hakîkî nimettir.

9. «Çalıştığından» dünyada iken yapmış olduğu amelinden **«dolayı»**

amelinin semeresini müşahade ettiği ve güzel akıbetini gördüğü için **«hoşnuttur.»** Bu âyetin başındaki lam harfi cerini, "ta'lîl" (sebep bildirme lâmı) şeklinde anlamak da mümkündür. Bu taktirde âyetin mânâsı; Allah'a itaat uğrunda çaba sarfettiği için hoşnuttur, amelinin sevabına ve karşılığına razıdır, demek olur. Buradaki çaba ve çalışma mefhumuna nefsi kemale erdirmek için yapılan riyâzâtlar ve her türlü mücadeleler dahildir.

10. «Yüksek bir cennettedirler.» Onlar yüksek bir mahalde bulunan cennettedirler. Çünkü cennetler yedi semanın üstündedirler. Nitekim cehennemler de yedi yerin altındadırlar. Öte yandan cennetler de kendi içinde derece derecedirler. Bazıları diğerlerinden daha üstündür. Cennetteki bir dereceyle diğerinin arasındaki mesafe, gökyüzü ile yeryüzü arasındaki mesafe kadardır. Dolayısıyla bu yükseklik mekan açısından olmuş olur. Âyetteki bu "yükseklik" mefhûmu, mekan açısından olabileceği gibi, değer ve şeref açısından yükseklik ve üstünlük de olabilir. Bu taktirde yükseklik cennetteki sunulacak olan nimetlerin mükemmel nimetler olduklarını vurgulamak için getirilmiş olur.

11. «Orada», bu yüksek cennette **«boş bir söz»** itibar edilmeyecek değersiz bir söz **«işitmezler.»** Buradaki hitap buna lâyık olan herkesedir. Cennetliklerden itibar edilmeyecek boş bir sözün duyulmamasının nedeni, onların zikir ile ve Hakkın hitabını dinlemekle meşgul olmalarından dolayıdır. İşte bu nedenle sen onların meclislerinde ancak ilâhî marifetleri ve rahmânî hikmetleri duyabilirsin. Aklı başında akıllı kişilerin durumu da zaten budur.

Bir hadis-i şerifte şu ifadeler yer almaktadır: "*Cennetlikler cennette yiyip içerler. Fakat tükürmezler, idrara çıkmazlar, büyük abdest ihtiyacı duymazlar ve burunlarını sümkürmezler.* (Bu ifadeleri duyan bazı sahabeler) sorarlar: Pekâlâ yedikleri yiyecekler ne olacaktır? Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *Misk gibi kokan ter olup çıkacaktır. Onlara tıpkı sizlere nefes alıp vermeniz ilham olunduğu gibi Allah'ı tesbih etmeleri ve O'na hamd etmeleri ilham olunacaktır.*" (1)

Âhiretin bu durumuna karşılık dünyanın ve dünyadaki insanların meclislerine gelince bunlar boş sözlerden hâlî olmazlar. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Herhangi bir kimse bir yerde insanlarla birlikte oturur da orada lakırdı çok olursa oradan kalkmadan önce, 'Ya Rabbî! Seni tes-*

1- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*inde, Müslim ve Ebû Dâvud, Cabir'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/381.

bih ederim, Sana hamdederim, Senden başka ilâh olmadığına şahitlik ederim, Senden mağfiret dilerim ve sana tevbe ederim, 'derse o meclisinde söylemiş olduğu sözlerden dolayı bağışlanır." ⁽²⁾ Buradaki bağışlanmak, kişinin o mecliste gıybet gibi insan hakkına taalluk eden herhangi bir günah işlememesi şartıyladır.

12. **«Orada devamlı akan bir pınar»** vardır. Kişi akıtmayı istediği zaman akan, suyu kesilmeyen birçok pınarlar vardır. Bunlar sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Bu sudan içen kimse, artık sonsuza dek bir daha susamaz ve içenin kalbinden kin, aldatma, haset, düşmanlık ve buğuz gider.

13. **«Orada»** üzerine oturacakları **«yüksek tahtlar»** vardır. Uzun bacakları üzerine havada yükseltilmiş tahtlar vardır. Bu tahtların tavanlarının yüksek olmalarından maksat, havada çok yüksek bir yer işgal ettiklerini ifade etmektir. Bir mü'min bu tahtın üzerine oturduğu zaman Rabbinin cennette kendisine vermiş olduğu büyük nimeti ve muazzam mülkü görebilecektir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Bu tahtların yüksekliği gökyüzü ile yeryüzü arasındaki mesafe gibi olup beş yüz yıllık bir yürüyüş uzaklığındadır.*" ⁽³⁾ Rivayete göre Allah'ın dostu olan kul, bu tahta oturmaya geldiğinde taht oturması için eğilir, üzerine oturduğunda da yükselir.

14. **«(Önlerine) konmuş kadehler»** vardır. Bu kadehlerden içerler. Âyet metninde yer alan "*ekvâb*", ibrik gibi kulpu, memesi olmayan kap demektir. Bunu eline alan kimse, istediği tarafını ağzına getirerek içebilir. Bu kadehler onların önlerine konulmuş, hazır edilmiştir. Artık kendileri kadeh getirilmesi için çağrıda bulunmaya muhtaç olmazlar.

15. **«Sıra sıra dizilmiş yastıklar»** vardır. Onlar istirahat etmek için bu yastıklara yaslanırlar. Böylesi yastıklar tıpkı ileri gelen insanların evlerinde görüldüğü gibi ardarda dizilmişlerdir. Mü'min cennette oturmayı istediğinde bunlardan birisinin üzerine oturur, ötekine yaslanır ve başuçlarında yakut ve mercan gibi büluğ çağına yaklaşmış kızlar durur.

16. Bir zînet ve nimet olmak üzere tahtlar üzerine **«yayılıp serilmiş»** son derece güzel ve lüks **«halılar vardır.»** Bu ifade, ünsiyet ve kutsallık halısı üzerinde ruhlarının ne kadar rahat, gönüllerinin ne derece huzurlu ve kalp-

---

2- Hadisi Tirmizî, *Sünen*'inde 3429 no'da rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/277.

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet etmiş, Tirmizî, hasen hadis olduğunu söylemiştir. Beyhakî hadisi Ebû Saîd el-Hurî'den merfû olarak *baas (öldükten sonra dirilme)* bölümünde rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/157.

lerinin ne kadar sevinçli olduğuna işaret etmektedir.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ
إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ (١٧) وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ
(١٨) وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ (١٩) وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ (٢٠)

17-20. Devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?

17-20. «Devenin nasıl yaratıldığına,» bakmazlar mı? Âyetin başındaki hemze, onların, devenin yaratılışına bakmadıklarını ifade etmek ve onları azarlamak içindir. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı şudur: Onlar, öldükten sonra dirilmeyi ve bunun ardından olacakları inkâr edip bütün bunların Yüce Allah'ın kudretinden meydana gelebileceğini uzak görüyorlar ve gözlerinin önüne dikilen ve her an kullanıp çalıştırdıkları deveye ibret gözüyle bakmazlar mı? Devenin nasıl da eşsiz bir biçimde yaratıldığına bakmıyorlar mı? Cüssesinin azametine, kuvvetinin şiddetine ve sırtına ağır yük vurulduktan sonra ayağa kalkmak, ağır yükleri diyardan diyara götürmek gibi vücudunun hayret uyandırıcı yapısına, açlığa ve susuzluğa dayanma gücüne, hatta en az on gün ve daha fazla susuzluğa dayanabilmesine, aza kanaat edebilmesine, diken, ağaç gibi diğer hayvanların hemen hemen yiyemeyecek oldukları şeylerden ne bulursa onları yiyebilmesine ve bütün bunlarla birlikte yürü deyince yürüyüp, dur deyince durarak, yere çök deyince çöküp, kalk deyince kalkarak insana itaat etmesine, insanın kendisini dilediği şekilde kullanabilmesine büyük küçük herkesin bu hayvanlardan oluşan kervanı çekip götürebilmesine ibret gözüyle bakmazlar mı?

Yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede, deveden daha iri yapılı olmasına rağmen fili zikretmemesinin sebebi, filin Arap topraklarında yaşıyor olmaması ve dolayısıyla Arapların bu hayvanı tanımamaları ve normal olarak file yük vurulmaması, sütünün sağılmaması ve deve gibi zararsız olduğundan emin olunmaması sebebiyledir.

Âlimlerden birisi der ki: "Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde cenneti ve orada verilecek olan yüksek mertebeleri ve boyu şu kadar yükseklikte olacak tahtları zikredince bu âyetleri duyan kişiler: 'Boyumuz kısa olduğuna göre acaba bu tahtlara nasıl çıkıp oturabileceğiz? İnsan bir evin damına bile merdivensiz çıkamadığına göre bu yüksek tahtlara nasıl çıkabilir?' dediler. Müşrikler de bu ifadeler karşısında hayretlerini ifade ettiler. İşte bunun üzerine Yüce Allah, ibret almaları ve Allah Teâlâ'nın her şeye kadir olduğunu bilmeleri için kendilerine devenin durumunu hatırlattı."

Gece ve gündüz, her an müşahade ettikleri **«göğün»** direksiz ve herhangi bir şeye irtibatsız olarak uçsuz ve bucaksız bir şekilde **«nasıl yükseltildiğine,»** yörelerine konakladığınız, suyundan ve ağaçlarından yararlandığınız **«dağların»** kolay bir biçimde **«nasıl dikildiğine,»** bakmazlar mı? dağlar o derece sağlam dikilmiş ki, ne sağa sola meylediyor ve ne de sarsılıyorlar.

Ebu'l-Leys bu âyete şöyle mânâ vermiştir: "Yeryüzünün çakılmış kazıkları olarak dağların nasıl dikildiğine bakmazlar mı?"

«Yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?» Üzerinde yürüdükleri, gezip dolaştıkları yeryüzünün nasıl yayıldığına ve üzerinde yaşayan mahlûkatın menfaatının gerektirdiği biçimde suyun yüzünde nasıl yayıldığına bakmazlar mı?

Dünyanın küre biçiminde yuvarlak olmadığı ve düz olduğu yolundaki çıkarılacak kanaate şöyle cevap verilmiştir: Eğer küre son derece büyük olursa bu kürenin her parçası satıh gibi düz olur ve böyle bir satıha "yayılmak" fiilini kullanmak yanlış olmaz. Küreden küreye fark vardır. Tıpkı güvercin yumurtasıyla deve kuşu yumurtası arasında fark olduğu gibi.

Bu açıklamalara göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: Öldükten sonra dirilmenin ve mahşere gelmenin gerçek olduğuna delil olan bu yaratıkların nasıl yaratıldıklarına ibret gözüyle bakmaz mısınız? Bu hayvanların yaratılış biçimleri onları yaratanın kudret, kuvvet ve hikmet gibi kemal sıfatlarıyla muttasıf ve âcizlik, zayıflık ve cehalet gibi noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna işaret etmektedir. İşte bu yaratıklara ibret gözüyle bakıp da içinde bulundukları inkâr ve kabul etmeme tutumlarından dönmezler mi? Senin yapmış olduğun uyarıyı dinleyip imana gelerek ve itaat ederek Yüce Allah'a kavuşmaya hazırlık yapmazlar mı?

Âyet-i kerimede *"deve"*, *"gökyüzü"* ile; *"dağlar"*da, *"yeryüzü"* ile birarada zikredilmiştir. Çünkü âyet-i kerime, hüküm çıkarma ve delil getirme sadedinde nazil olmuştur. Araplar burada sayılan nesnelerle diğerlerinden daha fazla içiçe ve yüzyüze bulunuyorlardı. İşte bu sebeple Allah Teâlâ sözü edilen nesneleri birlikte ve bir arada zikretmiştir.

İmam Gazalî rahimehullah der ki: "Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede deveyi özellikle zikretmiştir. Çünkü deve mânâ itibariyle kendisi ile birlikte zikredilen nesnelerle uyumludur. Yukarıdan gölgeleyen gökyüzü, yüklerle yüklenmiş yeryüzü ve çeşitli ağırlıklar taşıyan dağlar tıpkı üzerlerine yük vurulmuş deve gibidirler. Bulutlar tatlı su yüklüdürler. Develer ise, ağır ağır yükleri taşırken yeryüzü de dağları yüklenmiştir. Bu nesnelerden her biri O'nun emrine amadedir. Bu âyetteki kelimelerin sıralanışı ve tertibi ne kadar güzel, ne kadar uyumlu ve düzenlidir. Bu, tıpkı bir cümlede yazı yazan kâtip, kalem, kırtasiye ve mürekkep kelimesinin birarada bulunması gibidir."

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ (٢١) لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ (٢٢)
إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ (٢٣) فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ (٢٤)
إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ (٢٥) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ (٢٦)

21. Sen hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın.

22. Sen onların üzerinde bir zorba değilsin.

23-24. Ancak yüzçevirip, inkâr edene gelince işte öylesini Allah en büyük azap ile cezalandırır.

25. Şüphesiz onların dönüşü sadece Bizedir.

26. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Bize aittir.

21. «Sen hatırlat,» sadece hatırlatmakla yetin. Onların ibret nazarıyla bakmamaları ve öğüt almamaları ile ilgilenme. **«Sen ancak bir hatırlatıcısın.»** Bu cümle, az önce geçen *"hatırlat"* emrinin sebebini ifade etmektedir. Sen ancak bir hatırlatıcısın, yani tebliğ edicisin. Hidayet ve başarıya ulaştırmak sadece Yüce Allah'a aittir.

22. «Sen onların üzerinde bir zorba değilsin.» Sen onları istediğine icbar edecek bir zorba değilsin. Nitekim Yüce Allah aynı manayı ifade etmek üzere Kaf sûresinde şöyle buyurur: "*Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin.*" (Kaf: 45) Kıraat imamlarının ekserisi bu sûredeki yukarıdaki âyeti "*sâd*" harfiyle "*musaytır*" şeklinde okumuşlardır. Kelimenin asıl kökü dikkate alınarak "*sîn*" harfiyle "*musaytır*" şeklinde de okunmuştur. Gerek "*sîn*" ile ve gerekse "*sâd*" ile yazılsın "*musaytır*" kelimesi, herhangi bir şeyi kontrol etmek, durumunu gözetlemek ve amelini yazmak üzere o şey üzerinde hakimiyet kurmak demektir.

23-24. «Ancak» haktan **«yüzçevirip, inkâr edene»** ve inkâr üzere sabit olana ya da inkârını açıkça ortaya koyana veya imandan yüzçevirip Kur'an'ı inkâr edene **«gelince işte öylesini Allah en büyük azap ile »** cehennem azabı ile ki, cehennemin azabı şiddetlidir, dibi çok derindir, kamçıları demirdendir. İşte böyle bir azap ile **«cezalandırır.»**

Fethu'r-Rahmân'da şu ifadeler yer almaktadır: "*En büyük azap*" cehennem azabıdır, "en küçüğü" ise kâfirlerin dünyada görmüş oldukları açlık, esir düşme ve katlolunma şeklindeki azaplardır. Bu âyet-i kerime, kâfirlerin en büyük azaptan önce dünyada ve berzah âleminde görecek oldukları azabın, o günkü azabın yanında küçük olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Secde sûresindeki: "*En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız.*" (Secde: 21) âyet-i kerimesi de buna işaret etmektedir. Çünkü buradaki "*en yakın azap*" tan murat, en küçük azap olan dünya azabıdır, yoksa berzah âlemindeki azap değildir. Çünkü Yüce Allah aynı âyet-i kerimede şöyle buyuruyor: "*Olur ki (imana) dönerler.*" (Secde: 21) Çünkü dönme, berzah âleminde değil, dünya hayatında geçerlidir. Ölümden sonra ise, en büyük azapla kastedilen, ahiret azabıdır. Nitekim: "*O, en büyük ateşe girecektir*"

(A'lâ: 12) âyet-i kerimesi buna işaret etmektedir.

25. «Şüphesiz onların dönüşü sadece Bizedir.» Âyet-i kerimede yer alan "*iyâb*", dönüş anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı, şüphesiz ölmek ve bundan sonra dirilmek suretiyle onların dönüşleri Bizedir, ne müstakil olarak ve ne de bize ortak olmak suretiyle başkasına değildir. Nitekim Yüce Allah: "...*Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.*" (Şûrâ: 53) buyurmaktadır. Sûremizdeki bu âyet-i kerime şiddetli bir korkutma ihtiva etmektedir. Çünkü âsi ve bunda ısrarlı olan kulun son derece gazaplı olan mâlikine dönmesi, son derece zor ve bir o kadar da çetindir.

26. «Sonra onların» mahşerde **«sorguya çekilmesi de sadece Bize aittir.»** Yoksa Bizden başkasına değildir ve Biz gerek niyetleri ve gerekse amellerine dair bir çekirdek filizi ve zarı kadar bile olsa her şeyden onları hesaba çekeriz.

el-Bakalî (rahimehullah) der ki: "Yüce Allah tehditten sonra kendisini onların dönüp varacak oldukları yer kılmak ve onları sorguya çekmeyi kendi üstüne almak suretiyle insanlara nasıl da fazilet vermektedir. O halde insanların bu iki faziletle birlikte yaşamaları her iki dünyada da hoş bir hayat sürmeleri ve bu iki hitap ile ferahtan ve sevinçten uçmaları gerekir."

Hz. Ömer der ki: "Hesaba çekilmeden önce kendi kendinizi hesaba çekiniz. Yüce Allah'a en büyük takdim için amellerinizin tartılmasından önce siz onları tartınız. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur: '*(Ey insanlar!) O gün (hesap için Allah'a) arzolunacaksınız. Size ait hiçbir sır gizli kalmaz.*' (Hâkka: 18) Dünyada iken kendilerini hesaba çeken kimselerin ahirette hesapları hafif olur ve dünyada iken nefislerini tartan kimselerin ahirette terazileri ağır basar."

Hz. Ali'nin şöyle söylediği rivayet olunuyor: "Kaderinde elden kaçırmayacağı bir şeyi elde etmek kişiyi sevindirir, yine kaderinde asla elde edemeyeceği bir şeye ulaşamamak insanı üzer. Dünyada eline geçen şeye sakın çok sevinme. Yine dünyada kaybettiğin şeyin ardından da sakın üzülme. Sevincin yapmış olduğun iyi ameller dolayısıyla, üzüntün de kötü ameller yüzünden olsun. Bütün meşguliyetini ahiretine ve öldükten sonraya çevir."

Şöyle rivayet olmuştur: "Üç özellik kimde bulunursa imanı kemale ermiştir: Allah uğrunda kimsenin kınamasından korkmamak, yaptığı hiçbir amele riya karıştırmamak ve birisi dünya diğeri ahiretle ilgili iki seçenekle karşılaştığında ahireti dünyaya tercih etmek." İşte akıllı kimseler için en güzel söz ve tebliğ budur.

Allah'ın yardımı ve tevfiki ile Ğâşiye Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

FECR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 30 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْفَجْرِ (١) وَلَيَالٍ عَشْرٍ (٢) وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ (٣) وَاللَّيْلِ
إِذَا يَسْرِ (٤) هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍ (٥)

1. Andolsun fecre,

2. On geceye,

3. Hem çifte, hem teke,

4. Gelip geçtiği an geceye,

5. Bunlarda akıl sahibi için birer yemin (değeri) var mıdır?

1. «Andolsun fecre.» Yüce Allah'ın yarattığı insanlar içinde konuşmaları esnasında en çok yemin edenler Araplar olduğu için Kur'an-ı Kerim Arapların yemin etme âdetleri üzere gelmiştir. Burada Yüce Allah, doğu tarafından güneş ışınlarının ortaya çıkmış olduğu ilk an olan *"fecr"* e yemin etmektedir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede de: "*Ağarmaya başladığında sabaha andolsun*" (Tekvîr: 18) şeklinde sabah vaktine yemin etmektedir. Çünkü sabah vaktinin girmesiyle güneş ışınları ortaya çıktığı için gece sona ermektedir ve insanlar, kuşlar ve diğer vahşî hayvanlar rızık aramak üzere yeryüzüne dağılıp yayılmaktadırlar. İşte bu durum, ölülerin dirilmek suretiyle kabirlerinden kalkmalarına benzemektedir.

Bu âyet-i kerimede inceden inceye düşünen kimselere çok büyük ibretler vardır. Bazıları bu âyet-i kerimedeki üstüne yemin edilen fecrin arefe gününün fecri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o gün hacılar Arafat dağına yönelmektedirler. Bir hadis-i şerifte: "*Hac, Arafe (de vakfe) den ibarettir*" buyurulmuştur. (1) Bir başka görüşe göre buradaki fecirden maksat nahır (kurban bayramının birinci günü) günüdür. Çünkü bugün büyük bir gündür. Nahır günü, hacılar farz olan tavafı yaparlar, ihramdan çıkmak için traş olurlar ve şeytan taşlarlar. Rivâyete göre nahır günü, en büyük hac günüdür.

2. «On geceye» andolsun. Bu geceler Zilhicce ayının ilk on günüdür, ya da Ramazan ayının son on günüdür. Âyette, gece kelimesinin elif lamsız (belirsiz) getirilmesi geceye tazim içindir. Çünkü bu gece, başka gecelerde olmayan bazı faziletleri taşımaktadır. Bu nedenle Yüce Allah söz konusu gece üstüne yemin etmektedir. Sözünü ettiğimiz faziletler Zilhiccenin ilk on günü içerisindeki hac ibadetleriyle meşguliyet gibidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "'*Yüce Allah'ın katında Zilhiccenin ilk on gününde yapılan amellerden daha büyük ecirli ve daha bereketli bir gün yoktur.*' Bunun üzerine bir sahabi sorar: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Allah yolunda cihad eden de mi bu derecede sevap elde edemez?' Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *'Allah yolunda cihad eden de. Ancak kendi malı ve canıyla cihada çıkıp da bu cihaddan geri dönmeyen (yani şehit düşen) bundan müstesnadır.'*" (2) Bu hadis-i şerif gazaya çıkan kimsenin, evinden hareket ederken geri dönmemeye niyet etmesi gerektiğine işaret etmektedir. O bu niyetle cihada çıkar, Allah Teâlâ ise, dilediğini yapar. Ramazan ayının son on gecesinin neden şerefli olduğuna gelince, sebep olarak bu geceler içinde bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesinin varolduğunu söylemek yeterlidir.

3. «Hem çifte, hem teke» andolsun. Âyet metninde yer alan "*şef'a*" kelimesi, birşeyi kendisi gibi olan bir diğerine katmak demektir. Buna göre âyetin mânâsı bu gecelerin çiftine ve tekine, demek olur. Zahiren bakılacak olursa buradaki tek ve çift genel bir anlam ifade etmektedir. Çünkü kelimelerin başında bulunan elif ve lâm istiğrâk (genellik) ifade etmektedir. Buna göre âyetin mânâsı: Bütün her şeye tekine ve çiftine andolsun, demek olur. Çünkü her şey mutlaka ya çifttir, ya da tektir.

1- Hadisi Tirmizî, Nesâî ve Ebû Dâvud rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 3/241.

2- Hadisi Tirmizî ve Ebû dâvud rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/262.

er-Râğıb der ki: "Mahlukatın bütünü mürekkep (yalın ve tek olmayan çeşitli unsurlardan) olduğu için çifttir. Nitekim Yüce Allah buna işaret buyurmaktadır: *'Her şeyden de çift çift yarattık ki düşünüp öğüt alasınız.'* (Zâriyât: 49) *'Tek'* e gelince o, her yönden vahdet sahibi olan Allah Teâlâ'dır."

4. «Gelip geçtiği an geceye» andolsun. Buradaki *"gece"* kelimesi, cins ismidir. Arapçada *"es-serâ"* gece yürüyüşü demektir. *"Sürâ"* ise, gecenin büyük bir bölümünün geçip gitmesi anlamına gelir. Burada gecenin bunca özellikleri arasında *"gelip-geçme"* sinin ifade edilmesi, Yüce Allah'ın kudretinin kemaline ve nimetinin bolluğuna açıkça işaret etmesindendir. Çünkü sabah olunca, dünya ve âhiret saadetine vesile olan rızık aramak için bütün canlılara öldükten sonra (uykudan uyanınca) sanki yeniden hayat verilmiş olmaktadır.

5. «Bunlarda akıl sahibi için birer yemin (değeri) var mıdır?» Bu ifade, üzerine yemin edilen nesnelerin azametini ve aklı başında olan kimseler nezdinde büyüklüğünü ve bunların tazim edilmeye ve yüceltilmeye lâyık nesneler olduklarını ifade etmektedir. Ve yine bu âyet-i kerime, kendileri üzerine yemin edilen nesnelerin şerefli olduğunu, verilen haberin bu nesneler üzerine yemin edilerek pekiştirilmeye lâyık olduğunu vurgulamaktadır. Bu, tıpkı parlak bir delil zikreden bir kimsenin delilini anlattıktan sonra benim bu zikrettiklerimin delil olma değeri var mıdır, diye sormasına benzer. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı; üzerine yemin edilerek zikredilen bu şeylerin marifet nuruyla nurlanmış akıl sahipleri yanında ikna edici bir yemin özelliği var mıdır ki, aklı başında olan kimse bu nesnelerin tazim ve yüceltme amacıyla üzerlerine yemin edilmeye lâyık şeyler olduğu kanaatine varsın? Ya da bu şeyler üzerine yemin etmek akıl sahipleri için uygun bir yemin tarzı mıdır? Böylesi kimselerin itibar edecekleri makbul bir yemin çeşidi midir ki, böylece akıl sahibi yeminle pekiştirilen şeye inanabilsin? demek olur.

Âyet metninde yer alan *"hicr"* kelimesi, akıl demektir. Çünkü akıl, insanı uygun ve gerekli olmayan yerlerde bulunmaktan ve çelişkiye düşmekten kurtarır. Akla Arapçada âyetin tabiriyle "*hi*cr" dendiği gibi, "nuhye" de denmektedir. Çünkü, akıl insanı engellemekte ve ona uygunsuz şeyleri yapmayı yasaklamaktadır.

Bilge kişilerden birisi şöyle der: "Aklın kalbe göre durumu, ruhun cesede karşı durumu gibidir. Aklı olmayan her kalp ölüdür ve böyle bir kalp hayvanların kalbi mesabesindedir. Bu âyet-i kerimede yeminle pekiştirilen gerçek ise, gizlidir ve bu gerçek kâfirlere mutlaka azap edileceği gerçeğidir."

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ

فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (٦) إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (٧) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا
فِي الْبِلَادِ (٨) وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (٩) وَفِرْعَوْنَ
ذِي الْأَوْتَادِ (١٠) الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ (١١) فَأَكْثَرُوا فِيهَا
الْفَسَادَ (١٢) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (١٣) إِنَّ رَبَّكَ
لَبِالْمِرْصَادِ (١٤)

6. Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine?

7. Direk sahibi İrem'e

8. Ki o, ülkelerde bir benzeri yaratılmayandı.

9. Ve vadide kayaları yontan Semûd'a.

10. Kazıklar sahibi Firavun'a

11. Ki onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler.

12. Oralarda kötülüğü çoğalttılar.

13. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı.

14. Çünkü Rabbin her an gözetlemededir.

6. «Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine?» Âyetin başındaki hemze, inkâr (olumsuzluk) ifade etmektedir. Bu, anlam itibariyle olumsuzluk gücündedir. Hemzeden sonra gelen *"lem"* edatı da olumsuzluk ifade ettiğine ve iki olumsuzdan bir olumlu çıkacağına göre âyetin mânâsı; ey Muhammed!

Gözünle apaçık görmüşçesine kesin bir bilgiyle Rabbinin Âd kavmine ve benzerlerine nasıl azap ettiğini görmedin mi? O halde Rabbin senin kavminin kafirlerine de azap edecektir. Çünkü onlar azaba sebep olan inkâr ve isyanda önceki kavimlerle aynı çizgidedirler. *"Âd kavmi"* kelimesiyle kastedilen, Hûd (a.s.)'un kavmidir. Bu kavim, babaları Âd'ın ismine nispetle bu ismi almışlardı. Kavmin önce geçen ilk kuşağına "Âdu'l-ûlâ" (ilk Âd kavmi) ve sonradan gelenlerine de "Âdu'l-ahîra" (sonradan gelen Âd kavmi) demişlerdir.

7. «Direk sahibi İrem'e» *"İrem"* kelimesi, Âd kelimesinden atf-ı beyandır. Âd kavminin evleri Uman ile Hadramevt arasındaki bölgede kurulu idi. Bu bölge kum tepelerinin bulunduğu çöl bir bölgeydi. Âyette yer alan *"Zâtu'l-imâd"* tabiri iki mânâya gelmektedir:

Birincisi, direk sahibi İrem'e yani insanların boyları direklere benzetilmek suretiyle uzun boylu İrem'e demektir.

İkincisi ise, direk sahibi İrem yani çadır ve direk sahibi İrem demektir. Çünkü İrem halkı bedevî (göçebe) bir halk olup, nerede ot ve çayır varsa oraya gidip çadır kuran bir halktı. Rüzgârlar çıkıp da otlar kuruyunca tekrar evlerine geri dönerlerdi.

8. «Ki o, ülkelerde bir benzeri yaratılmayandı.» Yani gerek güç itibariyle ve gerek cüsselerinin büyüklüğü açısından kendileri gibi birileri yaratılmayan idi. Âd kavminden bir erkek büyük bir kaya parçasını alır, elinde götürür ve karşısındaki düşman topluluklarının üzerine atar hepsini helâk ederdi. Bu nedenle, âyetin deyimiyle: "*...Bizden daha kuvvetli kim var?..*" (Fussilet: 15) derlerdi.

9. «Ve vadide kayaları yontan Semûd'a.» *"Semûd"* kelimesi de daha önce geçen Âd kelimesine dayandırılmıştır. Semûd, meşhur bir kabiledir. Bu ismi, Cüdeys'in kardeşi olan dedeleri Semûd'dan almışlardır. Semûd halkı, arab-ı âribe idi. Hicaz ile Tebuk arasında bulunan el-Hicr'de ikamet ediyorlardı ve bu kavim de Âd kavmi gibi putlara tapıyorlardı. Semûd kavmi, Yüce Allah'ın: "*Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik...*" (Hûd: 61) âyetinde işaret ettiği üzere Sâlih Peygamberin kavmi idi.

Bizim ele aldığımız bu sûrenin bu âyet-i kerimesinde yer alan *"câbû"* kelimesinin mastarı olan *"cevb"*, Arapçada kesmek, yontmak anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı; vadide dağlardaki kayaları yontan ve oralarda kayaları yontmak suretiyle kendilerine ev yapan Semûd'a, demek olur. Onların kayaları yontup kendilerine ev yaptıklarına bir başka âyet-i kerimede şöyle işaret olunmaktadır: "*Dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz.*" (Şuarâ: 149)

Rivayete göre dağları, kayaları ve mermerleri ilk oyan bu Semûd kavmi imiş. Semûd kavmi 1700 şehir kurmuş ve bunların tamamı kayalardan yontulmak suretiyle yapılmıştır.

10. «Kazıklar sahibi Firavun'a...» Buradaki Firavun, Hz. Musa (a.s.) zamanındaki Firavun'dur. Adı el-Velîd b. Mus'ab Kıptî'dir. Firavun ise, onun lakabıdır. Burada Yüce Allah'ın Firavun kelimesini birçok kişinin lakabı olduğu halde tekil olarak getirmesinin sebebi, tekebbür ve böbürlenmede tek olduğu ve işi, Rab ve ilâh olduğunu iddiaya kadar vardırdığı içindir. Firavun'un kazık sahibi olarak nitelenmesinin sebebi, askerlerinin ve bu askerlerin çadırlarının çokluğu sebebiyledir. Askerler konakladıkları yerlerde kendilerine çadır kuruyorlar ve tıpkı bugün kurulan çadırlar gibi bunları direklere ve uzun iplere bağlıyorlardı. "*Kazıklar sahibi*" denmesinin sebebi, Firavun'un askerlerinin çokluğu olabileceği gibi inanan kimselere kazıklar vasıtası ile işkence yapması da olabilir.

Nitekim *Keşfu'l-Esrâr*'da şöyle bir rivayet yer alır: "İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre Firavun'a *'kazıklar sahibi'* denmesinin sebebi şu olay idi: Firavun'un kızının saçlarını tarayan hizmetçi bir kadın vardı. Bu kadın, Allah'a iman ediyor, fakat imanını gizliyordu. Birgün Firavun'un kızının saçlarını tararken birden tarağı elinden düşüverir. Kadın: 'Allah'ı inkâr eden kahrolsun' der. Bunu duyan Firavun'un kızı: 'Senin, benim babamdan başka bir ilâhın mı var?' diye sorar. Hizmetçi kadın: 'Benim de, senin babanın'da, göklerin ve yeryüzünün de bir tek ilâhı vardır ve O'nun hiçbir şerîki yoktur' der. Bunun üzerine Firavun'un kızı ağlaya ağlaya babasının huzuruna girer. Firavun, neden ağladığını sorunca kızı: 'Senin sarayının bekçisinin karısı, senin, kendisinin, göklerin ve yerin ilâhının bir olduğunu ve hiçbir şerîki ve ortağı olmadığını iddia ediyor,' der. Bunun üzerine Firavun o kadına birisini gönderir ve huzuruna getirtir. Kadına kızının söylediklerinin doğru olup olmadığını sorar. Hizmetçi kadın, kızın doğru söylediğini ifade edince Firavun: 'Yazıklar olsun sana! İlâhını inkâr et,' der. Kadın: 'Bunu yapamam' deyince Firavun, kadının elini ve ayağını yere dikmiş olduğu dört kazığa bağlar ve ona: 'Allah'ı inkâr et, yoksa sana azap ederim' der. Kadın: 'Yapamam' deyince Firavun kadının kızını gözlerinin önünde keser. Fakat kadın Allah'ı inkâr etmez. Sonra da kadını keser. Yüce Allah da o kadını cennetine koyar.

Firavun, İsrailoğulları arasında en güzel kadınla evlenir. Bu kadının adı 'Asiye binti Müzâhim' dir. Âsiye Firavun'un, kızının saçını tarayan hizmetçiye yaptığını görmüştür. 'Firavun'un yaptıklarına acaba nasıl sabredeceğim, ben Müslümanım, o kâfir,' deyip kendi kendine ne yapacağını düşünürken birden Firavun yanına gelir ve Âsiye'nin yakınına oturur. Âsiye: 'Ey Firavun! Sen mahlûkatın en kötüsü ve en iğrencisin. Zavallı kadının üzerine yürüdün ve onu katlettin' der. Firavun: 'Herhalde o kadındaki delilikten sende de var' deyince Âsiye: 'Bende delilik yok. Asıl deli olan göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunanların mâliki olan Allah'ı inkâr edendir. Allah her şeye kâdirdir,' der. Bu ifade üzerine Firavun Âsiye'yi de işkence yapmak üzere dört kazığa bağlar. Yüce Allah da Firavun'un kendisine yapacak olduğu işkenceden sıkıntı duymaması için Âsiye'nin önüne cennete giden bir kapı açar. İşte bu esnada Âsiye, âyetin ifadesiyle şöyle söyler: '*...Rabbim! Bana katında cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru...*' (Tahrîm: 11) Bu duâdan sonra Yüce Allah Âsiye'nin ruhunu kabzeder ve onu yüce cennete koyar."

11. «Ki onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler.» Bu cümle, yukarıdan beri sayılan üç zümrenin üçünün de sıfatıdır. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı yukarıdan beri anlatılan her zümre, kendi ülkesinde azgınlık ettiler, haddi aştılar. Âd kavmi Yemende, Semûd kavmi Şam topraklarında, Kıptîler de Mısır'da azdılar demek olur.

12. «Oralarda» inkâr ederek ve diğer günahları işleyerek **«kötülüğü çoğalttılar.»** Yüce Allah'ın emrinden başka bir şeyle amel eden ve Allah'ın kullarını zulümle yöneten kimse fesatçıdır, Yüce Allah'ın kendine çizmiş olduğu sınırı aşmıştır.

Bu âyet-i kerime, zamanımızdaki devlet yöneticilerinin çoğu için şiddetli bir korkutma ihtiva etmektedir.

13. «Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı», şiddeti asla idrak edilemeyecek şiddetli bir azap **«yağdırdı.»** Bu azap, Âd kavmine estirilen rüzgâr, Semûd kavminin uğradığı korkunç çığlık ve Kıptîlerin Kızıl Deniz'de boğulmalarıdır.

"Yağdırdı" kelimesiyle kastedilen yukarıda zikri geçen herbir zümre üzerine işledikleri azgınlık ve fesadın ardından şiddetli bir azabın indirilmiş olmasıdır. Bu azabın *"kamçı"* şeklinde isimlendirilmesi ise, sözü geçen

kâfirlere âhirette hazırlanan azaba nisbetle tıpkı kılıç karşısında kamçı mesabesindedir.

Ebû Hayyân der ki: "Burada azap kelimesi, istiare sanatıyla kamçı kelimesiyle ifade olunmuştur. Çünkü kamçı kelimesi içinde, tekrar ve ardarda yapma mânâsı vardır. Oysa kılıç ve başka araçlar tekrar yapmayı gerektirmez. Nitekim şâir şöyle der:

"Gördün mü! Allah dinini nasıl etti izhar?
Yedi azap kamçısı, emrine karşı gelen küffâr!"

Azabın indirilmesinin *"yağdırdı"* fiili ile ifade edilmesi, onun çokluğuna, peşpeşe ve ardarda yapılacağına ve şiddetli bir biçimde verileceğine işaret etmektedir.

14. «Çünkü Rabbin her an gözetlemededir.» Bu ifade, daha önceki geçen ifadelerin sebebini belirtmekte ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kavminin başına daha önce geçen ve hikâyeleri anlatılan kavimlerin başlarına gelen azabın aynısının geleceğine işaret etmektedir.

Âyet metninde yer alan *"mirsâd"* kelimesi, sözlükte gözetleme yapan kimselerin gözetleme için durdukları mekân anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı; senin Rabbin her an gelip geçenlerin gözetlendiği mekândadır, demek olur. Bu ifade Yüce Allah'ın âsîleri gözetlemesini temsîlî olarak vermektedir. Âsîler hiç kuşkusuz Yüce Allah'ın gözetlemesinden kaçamazlar. Kullarının amellerini gözetleyen ve çekirdek filizi veya zarı kadar bile olsa karşılığını veren birisi olarak Yüce Allah'ın hali, işlek bir yola oturup da canileri ele geçirmek ya da vergi almak için veya başka gayeyle orayı gözetleyen kimsenin durumuna benzetilmiştir. İnsanların örnekteki yoldan geçmemelerine çare yoktur. İşte bu iki benzetmeden sonra yol örneğinde kullanılan tabirler ve ifadeler Yüce Allah'ın gözetleme fiilini ifade etmek için kullanılmıştır.

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ
وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَكْرَمَنِۜ ﴿١٥﴾ وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ
عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ

الْيَتِيمَ (١٧) وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ (١٨) وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا (١٩) وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا (٢٠)

15. İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde: "Rabbim bana ikram etti" der.

16. Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise: "Rabbim bana ihanet etti" der.

17. Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.

18. Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.

19. Haram, helâl demeden mirası yiyorsunuz.

20. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.

15. «İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de» yani Rabbi insana zenginlik ve bolluk vermek suretiyle imtihan eden bir kişinin davrandığı gibi davranıp da **«ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde:»** -Burada yer alan *"fâ"* tefsir fâ'sıdır. Çünkü ikramda bulunmak ve nimet vermek bizatihî imtihanın kendisidir. - **«'Rabbim bana ikram etti'»** ve beni lâyık olduğum biçimi ile mal ve makam vererek üstün kıldı **«der»** ve bu lütuflara ve nimetlere şükür mü edecek, yoksa inkâr mı edecek diye imtihan gayesiyle verildiğini hiç aklına getirmez. Bu âyet-i kerimenin, yukarıda az önce geçen *"Çünkü Rabbin her an gözetlemededir."* (Fecr: 14) âyet-i kerimesiyle irtibatı vardır. Burada sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Allah Teâlâ kullarının durumlarını gözetleyip dururken ve yaptıkları amellerin iyilik ise iyi, kötülük ise kötü karşılığını verme durumunda iken, insana gelince, bütün bunlar insanı ilgilendirmiyor. Onun bütün gözünü diktiği ve aklını verdiği dünyanın kendisi ve lezzetleridir.

es-Süheylî der ki: "Bu âyet-i kerimede yer alan *"insan"* kelimesinden maksat, 'Utbe b. Rebîa' dır. Buna göre âyet-i kerimenin nazil olmasına sebep Utbe'dir. Bu âyette zikredilen sıfat, her ne kadar bütün insanlar için umumî ise de burada kastedilen Utbe'dir."

16. Rabbi «**onu imtihan edip**» son derece mükemmel hikmetlere dayalı olarak dilemesine göre «**rızkını daralttığında ise**» canı sıkılarak: «**'Rabbim bana ihanet etti'**», beni fakir kılarak zelîl etti «**der**» ve hatırına gelmez ki, Yüce Allah'ın bu tasarrufu, sabır mı edecek, yoksa yakınacak mı diye kendisini imtihan etmek içindir. Bununla birlikte rızkın daraltılmasının, ihanetle hiçbir ilgisi yoktur. Bundan dolayı Yüce Allah bir önceki âyette geçen "*Rabbi ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde*" ifadesinin karşılığı olarak burada da, Rabbi ona ihanet edip rızkını daralttığında buyurmuyor. Tam tersine rızkın daraltılması, her iki dünyada da sabreden fakir açısından önemsenmeye ve ikrama yol açabilir. Sabrın âhirette şerefli olmaya yol açacağı açık ve bellidir. Dünyada bu sonuca götürmesine gelince fakir olan insan, düşmanların tamahından salim olur. Buna karşılık rızık genişliği her iki dünyada bahşedilen nimete nankörlüğe yol açması dolayısıyla hüsrana sebep olabilir. Şu halde rızık darlığı Yüce Allah'a yakınlık vesilesi olur.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Rızkın dar tutulması, nimete dalıp da o nimeti veren Yüce Allah'tan kopmaya yol açmadığı için insana bir ikram vesilesi olabilir. Ve böylece rızık darlığı, Yüce Allah'a yönelmeye, Allah'ın dışında herhangi bir şeye bağlanıp kalınmadığı için o yolda yürümeye vesile olabilir."

Hz. Ebû Hüreyre'den rivayet olunuyor: "*Suffa ashabından yetmiş kişi gördüm ki aralarında hiçbirinin üzerinde ridaları yoktu. Ya izar giymişlerdi, ya da elbise. Bu elbiseyi boyunlarına bağlamışlardı. Bunlar arasında elbisesi topukla diz kapağı arası bacağını yarısına kadar örtenler olduğu gibi, bazılarının topuklarının yarısına kadar ulaşıyordu ve bu insanlar avret mahalleri görülmesin diye elbiselerinin ucunu elleriyle topluyorlardı.*" Şimdi düşünmek gerekir. Acaba bu durum, Yüce Allah'ın seçkin kullarına karşı bir ihaneti midir? Mü'min ya şükredecektir, ya da sabredecektir. İman iki kısma ayrılır: Yarısı sabır, diğer yarısı şükürdür.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Bir kimse: '*Rabbim bana ihanet etti*' âyet-i kerimesini, Rabbim beni zelil ve önemsiz bir biçimde terketti, şeklinde tefsir ediyor. Oysa bu zavallı kişi bilmiyor ki, Rabbi rahmet ve şefkat nazarıyla kendisine bakmaktadır. Çünkü Rabbi kendisini ilâhî bir câzibeyle tabiî âlemden çekip ruhanî âleme götürmüştür. Nefsin dünyasından kalbin âlemine, fark dünyasından cem âlemine, ayrılık dünyasından vuslat âlemine götürmüştür."

17. «Hayır!» Burada yer alan "*kellâ*" kelimesi, insanı böylesi sözler konuşmaktan menetmektedir.

İbn Abbas der ki: "Âyetin mânâsı: Ben insanoğlunu, nezdimde değerli olduğu için zenginlik vererek imtihan etmedim. Diğerini de nazarımda önemsiz olduğu için fakirlikle denemedim. Tam tersine bütün bunların sebebi sadece kaza ve kaderdir. "

«Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.» Burada üçüncü tekil şahıs kipinden muhatap (ikinci çoğul şahıs) kipine geçilmesinin sebebi, onları azarlamak, vurgulamayı pekiştirmek, yaptıkları işin ne kadar çirkin olduğunu belirtmek içindir. Buna göre âyetin mânâsı; hayır sizlerin zikredilenden çok daha beter durumunuz vardır, mal sevdası uğrunda kendinizi şuursuzca öne attığınızı gösteren durumlarınız vardır. Çünkü Yüce Allah sizlere çok mal vererek ikramda bulunmuştur. Fakat siz nafaka, giyim kuşam ve benzeri hareketlerle yetime ikram etmek gibi sorumluluklarınızı yerine getirmiyorsunuz. Oysa Yüce Allah'a en sevimli ev, içerisinde yetime ikram olunan evdir, demek olur.

18. Yüce Allah'ın vermiş olduğu nimete şükür olarak **«yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.»** Yoksulu yedirmeye başkasını teşvik etmeyen kimsenin kendisi onu hiç yedirmez. Buna göre âyetin mânâsını şu şekilde tevil etmek mümtündür: Siz yoksulu yedirmiyorsunuz ve onu yedirmeye teşvik de etmiyorsunuz.

Bu âyet-i kerimede, cimrilik eden kimselere çok açık bir kınama vardır.

Mukâtil der ki: "Kudâme b. Maz'ûn yetimdi ve Umeyye b. Halef'in himayesinde bulunuyordu. Umeyye, Kudame'ye hakkını vermiyordu. İşte âyet bu yüzden nazil oldu."

19. «Haram, helâl demeden mirası yiyorsunuz.» Burada yer alan "*türâs*" kelimesi, ölüden intikal eden mal yani miras demektir. Yine âyette geçen "*lemm*" toplamak demektir. Buna göre mânâ, mirası helâl-haram demeden toplayıp yiyorsunuz, demek olur. Çünkü Araplar kadınlara ve çocuklara mirastan pay ayırmıyorlar, onların hisselerini kendileri yiyorlardı. Ya da mânâ; miras bırakan kimsenin helâl ve haram demeden toplamış olduğu mirası bile bile yiyorsunuz, demektir.

20. «Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.» Malı hırsla, açgözlülükle ve üzerindeki hakları vermeksizin seviyorsunuz. Bu ifadeden maksat, onların sadece dünya hırsı taşıdıklarını, âhiretle ilgili hususlardan tamamen yüzçevirdiklerini beyan etmek suretiyle kınanmalarıdır. Âyet-i kerimede mal sevgisinin tabiî olduğuna, insanın tam olarak bundan kurtulmayacağına, ancak güçlü kimselerden olursa kendini kurtarabileceğine işaret vardır. Yüce Allah, mal sevgisi aşırıya kaçmadıkça bunun kınanan sevgi olmayacağına sanki işaret ediyor gibidir.

كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (٢١) وَجَاءَ
رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا (٢٢) وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ
يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى (٢٣) يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ
لِحَيَاتِي (٢٤) فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ (٢٥) وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ
أَحَدٌ (٢٦)

21. Ama yeryüzü parça parça döküldüğü,

22. Rabbin (in kudretinin alâmetleri) geldiği, melekler de saf saf dizildiği zaman...

23. O gün cehennem getirilir, insan (yaptıklarını) birer birer hatırlar, (fakat) bu hatırlamanın ona ne faydası var?

24. (İşte o zaman insan:) "Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim" der.

25. Artık o gün, O'nun edeceği azabı kimse edemez.

26. O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz.

21. «Ama yeryüzü parça parça döküldüğü» zaman... Âyet-i kerimede yer alan "*kellâ*" kelimesi, bu insanların yukarıda belirtilen fiilleri yapmamaları için kendilerine bir yasaklamayı ifade etmektedir. Yani insanın böyle dünya hırsı içinde olması, bütün düşüncesini dünyayı elde etmek ve dünya malını toplamak şeklinde odaklaştırması, helâl haram ayırmaması, topladığı dünyalıklardan, başkalarına ihsanda bulunmaması, hesap ve ceza gibi bir şeyin olmayacağı vehmine kapılması uygun değildir.

Âyet-i kerimede yer alan "*dek*", "*dak*" kelimesi ile müteradiftir. *Dek*, bir şeye vurmak ve onu ezmek demektir. Burada geçen ikinci "*dek*", birinciyi pekiştirmek amacıyla getirilmemiştir. Tam tersine bu ikincisi de başlı başına ayrı bir "*dek*" tir. Buna göre âyetin mânâsı, yeryüzü peşpeşe sallanıp birbirine vurduğu ve sonunda da döküldüğü, üzerinde bulunan ne varsa dağlar, binalar, köşkler ve saraylar yerinden kopup sarsıldığı ve havada uçuşan toz zerreleri haline geldiği zaman, demek olur.

22. «Rabbin (in kudretinin alâmetleri) geldiği» zaman... Âyette "*Rabbin geldiği zaman*" şeklinde olan ifade; Rabbinin kudretine delâlet eden âyetler ve kahrına işaret eden belirtiler zuhur ettiği zaman, demektir. İşte bu gerçek, dünya sultanlarından herhangi birisinin ortaya çıktığında zuhur eden heybeti ve siyaseti ile temsil edilmiş olmaktadır. Çünkü hükümdar huzura çıktığı zaman, vezirlerinin, kendine yakın olan diğer kişilerin ve askerlerin ortaya çıktıklarında zuhur etmeyen şeyler zuhur etmektedir. İşte bu motifler kullanılarak âyette de: "*Rabbin geldiği zaman*" ifadesi kullanılmıştır. İmam Ahmed bu âyet-i kerimeyi; Rabbinin emri ve kazası geldiği zaman, şeklinde tefsir eder. Bu durumda Rab kelimesinin başında insanlara korku vermek için muzaf olan kelime (O'nun emri ve kazası) hazfedilmiştir. (3)

«Melekler de saf saf dizildiği zaman...» Yani melekler saf tuttuklarında. Çünkü o gün bütün semaların melekleri inecek ve mertebelerine, makamlarına göre dünyada iken namaza duranların saf tuttukları gibi saf saf dizilecеklerdir. Nitekim Yüce Allah buna şöyle işaret ediyor: "*Melekler onun (gö-*

3- Burada en uygun olanı âyetin Hafız İbn Kesîr'in de işaret ettiği gibi hakikati üzere anlaşılmasıdır. İbn Kesîr, "*Rabbin geldiği zaman*" ifadesinden sonra yani mahlukatı arasında hükmünü vermek üzere Rabbin geldiği zaman şeklinde bir açıklama getiriyor. Ona göre bu, insanların Hz. Âdem'in evlâtlarının mutlak efendisi olan Muhammed (s.a.v.)'den şefaat dilediklerinden sonra olacaktır. Bundan sonra Rab hükmünü vermek üzere gelecektir ve melekler de onun huzurunda gelip saf tutacaklardır. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri*, 3/638.
Not: İbn Kesîr'in izahı selef'in görüşü, müfessir İsmail Hakkı Bursevî'nin görüşü ise halef ulemasının görüşüdür. (Mütercim).

gün) etrafındadır." (Hâkka: 17) Bu melekler, yedi semanın sayısına uygun olarak yedi saf tutacaklardır.

23. «O gün cehennem getirilir.» Nitekim bu gerçeğe Nâziât sûresinde de işaret olunmaktadır: "*Ve görene cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman*" (Nâziât: 36) Yani cehennem yerinde durmakla birlikte insanlar görsün diye ortaya çıkarıldığı zaman demektir. İbn Mes'ud (r.a.) der ki: "Cehennem yetmiş bin meleğin yedeğinde çekilerek getirilir ve nihayet arşın solunda yer alır. Kızgındır ve ateşinin sesi, uğultusu duyulur." (4)

«İnsan (yaptıklarını) birer birer hatırlar,» yani insanoğlu yapmış olduğu kusurların eserlerini veya bizatihi kendilerini görünce bunları hatırlar. Ameller ölümden sonra dirilme esnasında ortaya çıkar. Her türlü iyi ve kötü ameller kendilerine uygun, güzel veya çirkin biçimde şekle bürünür. Âyeti bu şekilde anlamak mümkün olduğu gibi şöyle mânâ vermek de mümkündür: İnsan âhirette öğüt alıp da: "*...Keşke dünyaya geri döndürülseydik ve Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık...*" (En'am: 27) dediği gün. Bu öğüt alma, insanın yapmış olduğu kusurlara karşı pişmanlığını gerektirmektedir. Pişmanlık, tevbe sayılır fakat vakti kaçırıldığı için o gün orada tevbe yoktur.

«(Fakat) bu hatırlamanın ona ne faydası var?» Bu cümle, parantez arası cümle olup duyulan bu pişmanlığın gerçekte bir öğüt alma olmayacağını, çünkü zamanında yapılmadığı için faydasız olduğunu vurgulamak amacıyla getirilmiştir. Buna göre; artık zamanı geçtiğinden bu hatırlamanın ona bir faydası olmayacak, demek olur.

24. «(İşte o zaman insan:) 'Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim,' der.» Yani insan, faydalı, sonsuz ve sürekli olan âhiret hayatı için keşke bugün faydalanacak olduğum sâlih ameller işleseydim diyecektir.

25. «Artık o gün,» yukarıdan beri anlatılan hallerin gerçekleşeceği ve sözlerin hayata geçeceği o gün **«O'nun edeceği azabı kimse edemez.»**

26. «O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz.» Burada "*O*" zamirinden maksat, Yüce Allah'tır. "*Azap*" kelimesinden maksat da azap etmedir. Bu tıpkı "selâm" kelimesinin, "teslîm" (selâm verme) anlamına gelmesi gibidir. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimenin mânâsı şöyle olur: O gün Al-

---

4- Sahîh-i Müslim'de Abdullah b. Mes'ud'un Rasûlüllah (s.a.v.)'den rivayet ettiği bir hadis yer alır: "*Cehennem getirilir. Yetmiş bin yuları vardır ve herbir yuları yetmiş bin melek tutmakta ve sürükleyip getirmektedirler.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/519.

lah'ın verecek olduğu azabı hiç kimse üstlenemez. Çünkü o gün bütün emir ve yetki, tamamen O'nun elindedir.

Aynü'l-Maânî'de bu âyete şu şekilde mânâ veriliyor: "Allah'ın âhirette verecek olduğu azap gibi dünyada hiç kimse azap edemez. "

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ
رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

27. Ey huzura kavuşmuş insan!

28. Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön!

29. Kullarım arasına katıl!

30. Ve cennetime gir!

27. «Ey huzura kavuşmuş insan!» Yüce Allah nefs-i emmâre'nin uğrayacak olduğu bedbahtlığı belirttikten sonra burada da nefs-i mutmainne'nin elde edecek olduğu mutluluğu beyana başlıyor. Âyet metninde yer alan kelimenin mastarı olan "*itmi'nân*", nefsin huzur duyması demektir. Bu da insan nefsinin gayelerin gayesine ulaşmasıyla yakînî marifeti ve şuhûd makamını elde etmesiyle olur. Nitekim Yüce Allah, Râd sûresinde buna şöyle işaret eder: "*Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur...*" (Râd: 28) Bu âyet-i kerime, gönül huzurunun ancak Yüce Allah'ı tanımakla ve O'na çok çok ibadet etmekle elde edileceğine işaret ediyor. İnsanın nefsi, Allah'ı zikretmek suretiyle "*itmi'nân*" makamına ulaştığı zaman insan, makâm-ı emîne varmış olur. Buna göre âyetin mânâsı şöyle oluyor: Yüce Allah mü'min kulunun hesabını gördükten ve sorguya çekilmesini tamamladıktan sonra ona bir ikram olarak: "*Ey huzura kavuşmuş insan!..*" diye hitap ediyor.

28. Sana verilen ebedî nimetten dolayı **«sen O'ndan hoşnut»** ve Allah katında **«O da senden hoşnut olarak Rabbine dön!»** Rabbinin sana vaadetmiş olduğu ikrama ve elde edecek olduğun yakınlığa dön.

29. «Kullarım arasına katıl!» Bana özel olan sâlih kullarımın zümresine katıl.

30. «**Ve**» onlarla birlikte **«cennetime gir!»** Nitekim Neml sûresinde aynı mânâya şöyle işaret olunmaktadır: "*...Rahmetinle beni iyi kulların arasına kat.*" (Neml: 19) Allah'ın hâs kullarının zümresine dahil olmak, ruhanî bir mutluluk vesilesidir. Onlarla birlikte cennetlere girmek ve cennetlerin derecelerini elde etmek de cismanî bir mutluluktur.

Bazılarına göre bu âyet-i kerimede yer alan "*nefs*" kelimesinden maksat, ruhtur. Ve yukarıdaki ifade, ruha insan ölürken söylenir. Nitekim Abdullah b. Ömer (r.anhüma)'den bu mânâyı destekleyen şöyle bir rivayet gelmektedir: "*Mü'min olan kul vefaat edeceği zaman Allah Teâlâ iki melek ve çok değerli cennet hediyesi gönderir. Kulun ruhuna şöyle hitap olunur: 'Ey huzura kavuşmuş ruh! Çık. Ruha ve reyhana çık. Rabbin senden hoşnut olarak çık.' Bu hitaptan sonra kulun ruhu, insanın burnunda duyduğu en hoş misk kokusu gibi çıkar. Semanın etrafındaki melekler yeryüzünden hoş bir ruh geldi, hoş bir koku yükseldi derler ve bu ruh hangi kapıya gelirse derhal açılır. Herhangi bir meleğe rastlar rastlamaz melek kendisine selâm verir ve sonunda ruh Rabbine getirilir ve secdeye kapanır. Sonra Mîkâil'e denir ki: 'Bu ruhu al, mü'minlerin nefislerinin bulunduğu yere koy,' sonra emrolunur ve mü'minin kabri yetmiş arşın genişletilir ve orada kendisine reyhan kokusu verilir. Artık o kimse tıpkı bir gelin gibidir. Uyur ve kendisini ancak en sevdiği kimseden başkası uyandırmaz.*" (5)

Fecr Sûresi'nin tefsiri Allah'ın yardımı ve tevfîkıyle sona erdi.

5- Yukarıdaki ifadeler Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tahrîc etmiş olduğu uzunca hadisin bir kısmıdır. Hadisi Hafız İbn Kesîr tefsirinde 2/297'de rivayet eder. Hadisin baş tarafı şu şekildedir: "*Mü'min olan kulun dünyadan ayrılma ve âhirete yönelme zamanı gelince kendisine semadan yüzleri güneş gibi bembayaz melekler inerler. Beraberlerinde cennet kefenlerinden bir kefen, cennet hanûtundan (hoş koku) vardır. Nihayet gelip mü'min kulun gözünün görebileceği noktaya kadar varıp otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve kulun başucuna oturur. Ona der ki: Ey hoş olan nefis! Allah'ın mağfiretine ve hoşnutluğuna gitmek üzere çık. Ve ruh su kabının ağzından damlanın dökülmesi gibi bedenden çıkar ve onu ölüm meleği alır. Ancak beyaz yüzlü melekler bir an bile bu ruhu onun eline bırakmazlar ve derhal kendileri alıp söz konusu kefene ve hanûta sararlar. Mü'minin ruhundan yeryüzünde bulunan misk kokularının en hoşu gibi bir koku çıkar. Ve beyaz yüzlü melekler bu ruhu alıp semaya yükselirler. Orada karşılaşmış oldukları her melek topluluğu bu hoş koku neyin nesidir diye sorarlar...*" Hadisin bundan sonraki kısmı yukarıda metinde geçti. Hadisin tamamı için bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 2/297.

BELED SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 20 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ① وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ② وَوَالِدٍ
وَمَا وَلَدَۙ ③ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍؕ ④ اَيَحْسَبُ اَنْ
لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ ⑤ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًاؕ ⑥ اَيَحْسَبُ
اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌؕ ⑦

1-2. Bu beldeye yemin ederim ki sen bu beldedesin.

3. Babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki,

4. Biz insanı zorluklar içinde (olacak şekilde) yarattık.

5. İnsan, hiçkimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

6. "Pek çok mal harcadım" diyor.

7. Kimse onu görmedi mi sanıyor?

1-2. «Bu beldeye yemin ederim» yani bu haram beldenin, Mekke-i Mükerreme'nin üstüne yemin ederim. Âyetin başında yer alan *"lâ"*, sıladır. Bunun böyle olduğuna, Yüce Allah'ın Tîn sûresinde: *"Beledu'l-emîn"* üzerine yemin etmesi delildir. Bazı âlimlere göre *"lâ"*, yapılan yemini pekiştirmek için getirilmiştir. Nitekim Araplar böyle yeminlerini pekiştirmek için ifadelerinin başına *"lâ"* getirmektedirler. Meselâ: "Lâ vallâhi. Ben böyle bir şey yapmadım", "Lâ vallâhi. Mutlaka böyle yapacağım," ifadeleri buna birer örnektirler.

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah'ın Mekke-i Mükerreme üzerine yemin etmesinin sebebi, Mekke'nin faziletinden dolayıdır. Çünkü Allah Teâlâ orayı güvenli, haram bölge kılmıştır ve Mekke Rasûlüllah (s.a.v)'ın dünyaya geldiği yerdir. Rasûlüllah'ın babası İbrahim (a.s.)'in haremi ve yine Rasûlüllah'ın babası İsmail (a.s.)'in yetiştiği yerdir. Allah Teâlâ, Beyt-i Harâm'ı, doğuda ve batıdaki Müslümanlar için kıble kılmış, insanın ömrü boyunca işlediği günahların keffareti için Beytullah'ın hac edilmesi hükmünü getirmiş, semadaki "el-beytü'l-ma'mûr" u, Kâbe-i Muzzama'nın tam hizasında yaratmıştır.

«Ki sen bu beldedesin.» Bu ifade yukarıda üzerine yemin edilen *"belde"* den hâldir (sıfattır.) Âyet metninde yer alan *"ente"* (sen) kelimesi ile Rasûlüllah (s.a.v.)'a hitap olunmaktadır. Âyetin içinde yer alan *"el-hill"*, *"hulûl"* mastarından *"hâll"* manasınadır. Kelimenin türediği mastar, bir yere inmek, konaklamak anlamınadır. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyle olur: Bu beldeye (Mekke'ye) -ki sen ey Muhammed! Mekke'desin ve orada bulunmaktasın- yemin ederim ki... Yüce Allah mutlak olarak Mekke üstüne yemin etmiyor. Tam tersine Rasûlüllah (s.a.v.)'ın içinde bulunduğu Mekke'ye yemin ediyor ve böylece Mekke'nin içinde Peygamberi bulundurmakla daha da şeref kazandığına işaret olunuyor. Çünkü Mekke bizâtihî kendisi şerefliyken şimdi şerefli olan büyük Peygamberin gelip orada yerleşmesiyle daha da şeref kazanmaktadır.

Bu ifade ile Mekke halkına bir dokundurmada bulunulmaktadır. Çünkü Mekkeliler -cahillikleri nedeniyle- Âdem (a.s.)'in evlâtlarının en şereflisini içinde bulundurmakla daha da şeref kazandığı halde onu buradan çıkarmayı düşünüyorlardı.

3. «Babaya...» Buradaki *"baba"* dan maksat, İbrahim (a.s.)'dir. Baba kelimesinin âyet-i kerimede elif lamsız getirilmesi, onun şerefli bir baba olduğuna işaret olunmak içindir. **«Ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ede-**

rim ki...» Buradaki *"çocuk"* tan maksat, İsmail ve Muhammed (a.s.) Peygamberlerdir. Çünkü Hz. Muhammed'ın nesebi, İsmail (a.s.) vasıtasıyla İbrahim (a.s.)'e ulaşmaktadır. Şu halde bu sûre, iki yerde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın üstüne yemini ihtiva etmektedir.

Bu âyette yer alan *"baba"* kelimesiyle İbrahim (a.s.) kastedilmiştir demiştik. Bir başka görüşe göre bundan maksat, Âdem (a.s.) olabilir. *"Baba"* kelimesiyle Âdem (a.s.) kastedilirse, *"ondan meydana gelen çocuk,"* Âdem (a.s.)'in zürriyyeti olur. Yeminin cevabına daha uygun düşen de bu şekilde takdirde bulunmaktır.

Bazılarına göre burada yer alan *"baba"*, Rasûlüllah (s.a.v.)'dır. *"Ondan meydana gelen çocuk"* ise Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ümmetidir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Ben sizlere babanız yerindeyim ve sizlere dininizi bildirmekteyim."*[1] Nitekim Allah Teâlâ da Rasûlüllah (s.a.v.)'a mü'minlerin babası ismini vermiştir. Çünkü Yüce Allah Ahzâb sûresinde şöyle buyurur: *"Peygamber mü'minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri onların analarıdır..."* (Ahzâb: 6) Âyetin hükmüne göre ezvâc-ı tâhirât mü'minlerin anneleri olduğuna göre bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın da babaları olmasını gerektirir.

4. «Biz insanı zorluklar içinde» olacak şekilde **«yarattık.»** Bu cümle, yukarıda geçen yeminin cevabıdır. Âyet metninde yer alan *"kebed"* kelimesi, "kebide'r-reculu kebeden" fiili ve mastarından türemiştir. İnsanın ciğerinde sancı meydana gelip de şişince bu fiil kullanılır. Daha sonra fiil, her türlü meşakkat ve sıkıntının çekilmesi durumunda kullanılır olmuştur. Yine bu mastardan türeme *"mükâbede"* kelimesi vardır ki, bu da sıkıntı çekmek anlamınadır. Âyet metninde *"kebed"* kelimesinin kullanılması, sıkıntı ve meşakkatin herhangi bir nesneyi içine konulmuş olduğu kabın kuşatması gibi insanı kuşattığına işaret etmektedir. Bu açıklamalardan sonra âyetin manasına dönecek olursak şöyle denmiş olmaktadır: Biz insanoğlunu sıkıntı ve meşakketler içinde yarattık. Ve insanoğlu mahlûkatın en zayıfı olmakla birlikte çeşit çeşit sıkıntıları da hâlâ çekmektedir. Bu sıkıntıların en başında ana rahminin karanlığı ve dar ortamı gelir. Sonunda da ölüm ve ölüm sonrası çekilecek sıkıntılar vardır. İnsanoğlu kendisinden başka diğer canlıların çekmediği birçok sıkıntı çeker. Şöyle bir bakalım: Göbeğinin kesilmesi, sonra elinin kolunun bağlanarak kundaklanması, ardından sünnet olması ve bunun acılarını çekmesi, kendisine öğreten öğretmenden kaynaklanan sıkıntılar ve ondan yediği sopalar, kendini okutan hoca ve onun heybeti... Sonra evlilik hayatının getirdiği sıkıntılar, evlât ve hizmetçilerle uğraşmaktan kaynaklanan sıkıntılar ve zorluklar, ev işleri, ardından yaşlanmak ve kocamak... Bunlardan sonra ölüm şiddetinin çekilmesi, meleklerin sorguya çekmeleri, kabirin karanlığı... Sonra öldükten sonra dirilmek ve ya cennet ya cehennem en son durağına varıncaya kadar hesap meleğinin karşısına geçip hesap vermek. Nitekim Yüce Allah İnşikâk sûresinde buna şöyle işaret ediyor: *"Şafağa, geceye... aya yemin ederim ki, siz elbette hâlden hâle geçeceksiniz."* (İnşikâk: 16-19)

---

[1] Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Hadisin lâfzı şu şekildedir: *"Ben sizlerin babanız mesabesindeyim. Sizlere (dininizi) öğretmekteyim. İçinizden herhangi biriniz tuvalete gittiğinde ön ve arkasını kıbleye dönmesin..."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/1437.

Fahreddin er-Râzî der ki: "Dünyada kesinlikle lezzet yoktur. Tam tersine lezzet zannedilen bu şeyler elemden kurtulmaktan başka bir şey değildir. Çünkü yemek esnasında duyulan lezzet, açlığın vermiş olduğu elemden kurtuluştan ibarettir. Giyim esnasında alınan tad, sıcağın ve soğuğun vermiş olduğu sıkıntıdan kurtuluştan kaynaklanmaktadır. Şu halde insan için sadece elem vardır, ya da elemden kurtuluş vardır. Bu âyet-i kerime, Kureyş kâfirlerinden görmüş olduğu sıkıntılara karşı Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmektedir."

el-Kâşânî bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir eder: "Andolsun biz insanı, kendi nefsinden, hevâ ve hevesinden, ya da gizli bir hastalıktan, kalp fesadından, (marifetini) kapatan perdenin kalınlığından kaynaklanan sıkıntı ve meşakkat içinde yarattık. Çünkü sözlükte *"kebed"*, ciğerin şişkinliği ve hasta olması demektir. Ciğer insan vücudunda tabiî kuvvetin başladığı noktadır. Kalbin perdelenmesi ve bozulması da bu kuvvetten kaynaklanır."

5. «İnsan, hiçkimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?» Buradaki *"sanmak"* fiilinin öznesi, Kureyş'in Velid b. el-Muğîre ve benzerleri gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a sıkıntı veren bazı ileri gelen kişileridir. Yani bu kimseler kendilerinden yaptıkları bu haksızlıklara karşı kimsenin intikam alamayacağını mı sanıyor? O halde onların zannı boşunadır. Çünkü bir olan Allah Teâlâ buna kâdirdir. O azîzdir, intikam sahibidir.

6. Ahmakça ve kibirlenerek bu zannı taşıyan kimse: **«'Pek çok mal harcadım,' diyor.»** Bu sözüyle böbürlenerek ve riyakârlık yapmak için harcamış olduğu çok mal olduğunu ifade etmek istiyor. Cahiliyet devri insanları buna "mekârim" diyorlardı ve bu harcanan malın övünç ve yücelik kaynağı olduğunu iddia ediyorlardı. Ayette yer alan *"ihlâk"* (harcamak) kelimesi, harcanan malın gerçekte zayi olduğuna işaret etmektedir. Çünkü bu malın ahirette sahibine hiçbir faydası dokunmayacaktır. Nitekim Hz. Âişe'nin, Abdullah b. Cüd'ân hakkındaki söylemiş olduğu şu söz bu gerçeğe işaret etmektedir: *"Cahiliyyet döneminde Abdullah b. Cüd'ân sıla-i rahim yapar, yoksulları doyururdu. Acaba bunun kendisine herhangi bir faydası dokunur mu ey Allah'ın Rasûlü? Bu soruyu Rasûlüllah şöyle cevaplandırır: 'Ona fayda vermez. Çünkü hiçbir gün; Rabbim din günü benim günahlarımı bağışla dememiştir'."* (2)

7. Bu ahmak ve öğünen şahıs, münafıklık ettiği sırada **«kimse onu görmedi mi sanıyor?»** Allah Teâlâ'nın kendisine sormayacağını ve yaptıklarına karşılığını vermeyeceğini mi sanıyor? Bu sorulardan çıkan anlam Yüce Allah onu görmektedir, niyetinin pisliğini, içindeki fesadı bilmektedir ve o yaptıklarına karşılığını verecektir. Öğünme yollu bu çeşit bir münafıklık aslında bir düşüklüktür. Bu cahil kimse, onu nasıl fazilet sayar. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kıyamet günü dört şeyden sorguya çekilmedikçe kulun iki ayağı olduğu yerden kıpırtatılmaz. Bunlar; ömrünü nerede tükettiği, vücudunu nerede yıprattığı, malını nereden kazanıp nereye harcadığı ve öğrenmiş olduğu ilmiyle hangi ameli yaptığıdır."* (3)

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ⑧ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ
⑨ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ⑩ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ⑪ وَمَا
أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ⑫ فَكُّ رَقَبَةٍ ⑬ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ

2- Hadisi Müslim, *İman Bölümü*'nde; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde (6/93) rivayet etmişlerdir.

3- Hadisi Tirmizî *Kıyamet Gününün Vasfı Bölümü*'nde (no 2419) rivayet eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/436.

ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾
ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾

8. Biz ona iki göz,

9. Bir dil ve iki dudak vermedik mi?

10. Ona iki yolu (doğruyu ve eğriyi) göstermedik mi?

11. (Fakat) o, sarp yokuşu aşamadı.

12. O sarp yokuş nedir bilir misin?

13. Köle azad etmektir.

14-15. Veya açlık gününde yakını olan bir yetimi,

16. Yahut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır.

17. Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti öğütleyenlerden olmaktır.

18. İşte bunlar sağdakilerdir.

8. «Biz ona iki göz,» vermedik mi? Bunlarla yeryüzü ve gökyüzü olmak üzere mülk âlemini görmektedir. Hatta kendisiyle arasında bir kaç bin senelik uzaklık olan yüksek yıldızları bile müşahade etmektedir. İnsan gözleriyle zararlı ve faydalı olanları ayırmaktadır. Bunlarla Yüce Allah'ın vahdaniyetine delil olan alâmetleri görebilmektedir. Göz, bedeni âfetlerden korumaktadır. İnsanın gözü tıpkı bir ayna gibidir. Karşısına bir şey geldiğinde o nesnenin biçimi gözün içinde canlanır. Oysa bu nesnelere bakan göz çok küçüktür. Yakından bakıldığında göz yuvarlak bir parça etten ibarettir. Yüce Allah gözün hareketini süratli kılmıştır ve üstünü örtmek üzere gözlere kapaklar yaratmıştır. Ve ayrıca kapakların ucuna kuşun kanatları gibi kıllar yani kirpikler yerleştirmiştir. Bunlar sinekleri ve haşereleri gözden uzaklaştırmaktadır. Yüce

Allah gözü, tıpkı güneş ve ay gibi iki adet yaratmıştır. Bunların üzerine ışıktan zarar görmesin diye iki siyah kaş yerleştirmiştir. Çünkü siyahın ortasında beyaza bakan kimse, daha keskin bakışlı olur. Bu nedenle gözün karası kara ve kirpikleri de siyah kıldan yaratılmıştır. Çünkü siyah, gözü güçlendirir.

9. İçinden geçenleri ifade edeceği «**bir dil**» vermedik mi? Nitekim çeşitli işlemler ve muameleler dil ile yapılır. Şahitlikler bununla eda edilir. Acı ile tatlı, dil vasıtasıyla anlaşılır. İnsanın dili olmasaydı içinden geçenleri işaretle veya yazarak ifade etmek zorunda kalacaktı ve işi zorlaşacaktı.

Gözün ve kulağın iki adet yaratılırken, dilin bir tane olmasının sebebi, insanın konuşmaktan çok dinlemeye ve görmeye ihtiyacı olmasından dolayıdır. Ve yine az konuşulması gerektiğine ve sadece hayır konuşulmasının uygun olacağına, faydasız şeylerin konuşulmaması gerektiğine işaret vardır. Yüce Allah'ın dili ağzın içinde yaratmasının ve önüne dudakları yerleştirmesinin sırrı buradadır. İnsanın dudaklarını açmaksızın konuşamamasının kendisine söylenen herhangi bir söze cevap vermek için iki dudağını birbirine bitiştirmeye mecbur kalmasının sırrı da budur.

«Ve» susmak istediği zaman ağzını kapatabildiği, konuşurken, yerken, içerken ve bir şeye üflerken yardımına başvurduğu «**iki dudak vermedik mi?**» Burada dudakların ifade edilmesi, konuşurken harflerin çoğunun dudaklardan çıkmasından dolayıdır. Bir duada şu ifadeler yer almaktadır: "Bizleri bir et parçası vasıtasıyla konuşturan, bir yağ parçasıyla gördüren, bir kemik sayesinde işittiren Allah'a hamdolsun." Bir kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: *"Ey Âdemoğlu! Sana haram kıldığım bir hususta dilin seninle çekişirse sana iki kapak (dudak) verdim. Onlarla dilini kapat. Gözün karşına dikilir, haram kıldığım şeylere bakmak için seninle çekişirse sana iki kapak verdim. Onlarla gözünü kapat."* (4)

10. «**Ona iki yolu (doğruyu ve eğriyi) göstermedik mi?**» Biz insana hayır ve şerrin yolunu gösterdik. Bazılarına göre âyetin manası; biz insana (bebeğe), annesinin iki memesinin yolunu gösterdik. Çünkü bu iki meme, sütün inmesi için iki yüksek yoldur ve dünyaya gelen çocuğun hayatta kalmasına birer sebeptirler. Dünyaya gelir gelmez annesini emmekten âciz olan bebeğe, onu emme imkânı bahşetmek büyük bir kudret ve muazzam bir nimettir, demek olur. Âyet metninde yer alan *"necd"* kelimesinin aslı, yüksek mekân

---

4- Hadisi İbn Asâkir, Mekhûl'den merfû olarak rivayet etmiştir. Yukarıda alınan kısım, hadisin bir bölümüdür. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/353.

demektir.

İbnü'ş-Şeyh der ki: "Hayra ve şerre delâlet eden alâmet açık seçik belli olunca bunlar birer yüksek yol gibi oldular. Çünkü hayır ve şer, tıpkı yüksek yolun kolayca ve net ortaya çıkması gibi insanın aklına göre gayet açık ve net oldular."

11. «(Fakat) o, sarp yokuşu aşamadı.» *"İktihâm"* kelimesi, zor bir işe koyulmak ve o şeyi zorlukla geçmek demektir. *"Akabe"* kelimesi ise, dağlardaki sarp yol demektir. Yüce Allah'ın âyet-i kerimede bu yolu *"sarp yokuş"* kelimesiyle ifade etmesinin sebebi, o yola girmenin zorluğundan dolayıdır.

12. «O sarp yokuş nedir bilir misin?» Ey Muhammed! O sarp yokuşa nasıl girileceğini sana bildiren nedir?

13. «Köle azad etmektir» yani sarp yokuşa atılmak, köle azad etmektir, demek olur. Köle azadı, o yokuşu tefsir etmiyor. Tam tersine o yokuşa atılmak için köle azad etmek gerekiyor. İnsan bazen bir köleyi tek başına azad edebilir. Bazen kendi mükâtep kölesine kölelikten kurtulması için gerekli parayı ödeyebilir. Herhangi bir kimseyi kısastan veya herhangi bir cezadan kurtarmak uğruna köleye yardımcı olabilir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Herhangi bir kimse bir köle azad ederse Allah Teâlâ da bu kölenin her uzvuna karşılık azad edenin bir organını cehennemden korur."* (5)

14-15. «Veya» kıtlıktan ya da pahalılıktan kaynaklanan **«açlık gününde yakını olan bir yetimi»** doyurmaktır. Yetimin açlık günü doyrulmasının ifade edilmesi, böyle bir günde başkalarına yapılacak yardımın insanın nefsine daha ağır geldiğinden ve daha çok sevaba yol açtığından dolayıdır. Burada yetimi yediren kimseyle arasında nesep yönünden akrabalığın olduğu şeklinde kayıtlanması, böyle bir yetimin doyurulmaya iki sebepten lâyık olduğundan dolayıdır. Bunlar yetimlik ve akrabalıktır. Böyle bir yetimin doyurulması hem sadaka ve hem de sıla-i rahim özelliğinden dolayı daha faziletlidir.

16. «Yahut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır.» Arapçada *"teribe"*, fakir düştü demektir. Toprak anlamına gelen bu kelimenin fakir düşme manasına gelmesi, fakirin, fakirlikten ve yoksulluktan dolayı sanki toprağa yapışmış olmasından dolayıdır. Fakir, üstünde vücudunu örtecek, altında da serip yaya-

---

5- Hadisi Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in hadisi şu lâfızlarladır: *"Herhangi bir kimse mü'min bir köle azad edecek olursa onun her uzvuna karşılık Yüce Allah cehennemden bir uzvunu azad eder."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/164.

cak olduğu bir şey olmadığından sanki toprağa yapışmış durumdadır. İşte bu itibarla söz konusu fiil türetilmiştir. Bazılarına göre âyette kastedilen fakir, barındığı ve sığındığı yer çöplük olan fakirdir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Dullar ve fakirlere yardıma koşan kimse, Allah yolunda çalışan kimse gibidir. Asla gevşemeyen kâim (geceyi ibadetle geçiren) ve hiç oruçsuz günü geçmeyen sâim (oruçlu) gibidir."* [6]

17. **«Sonra iman edenlerden»** olmaktır. Yukarıda sayılan sâlih amellerle birlikte imanında sâdık mü'min olmaktır. Âyet-i kerime, böyle bir imanla birlikte yapılan infâkın Allah katında faydalı ve hoşnutluk kazandıran infak olduğuna, yoksa gösteriş ve öğünme uğruna harcanan pek çok mal olmadığına işaret ediyor. Böbürlenme ve riyâ uğruna harcanan mal, tıpkı: *"...Kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın durumu..."* (Âl-i İmran: 117) gibidir. Bu âyet-i kerimede *"akabe"* sarp yokuş kelimesinin zikredilmesi, ahiret yokuşunu ancak sâdık mü'min olanların geçebileceğine işaret etmektedir.

el-Muhâsibî der ki: "Bu öyle bir sarp yokuştur ki, onu ancak karnını şüpheli şeylerden boş tutan ve sadece açlıktan ölmeyecek kadar yiyen kimseler aşabilir."

el-Kâsım der ki: "Bu âyette geçen *"akabe,"* senin nefsindir. Yüce Allah'ın ifadesine bir baksana: *"Köle azad etmek"* buyuruyor, dolayısıyla sen, kendi nefsini halka kölelikten azad edecek Rabbine ibadetle meşgul edeceksin."

«Birbirlerine» Allah'a itaat ederken, günahlara karşı ve musîbet geldiğinde **«sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti öğütleyenlerden olmaktır.»** Yani Allah'ın kullarına karşı merhametli olmayı tavsiye edenlerden olmaktır. *"Merhamet"*, yetim veya fakire ya da buna benzer kullardan lâyık olanlara şefkat etmek ve acımak demektir. Bir hadis-i şerifin mânası şöyledir: *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah Teâlâ rahmet etmez."* [7] Burada *"Sabrı tavsiye edenlerden olmaktır"* ifadesi Yüce Allah'ın emrine tazim etmenin gerekliliğine işaret etmektedir. *"Birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır"* ifadesi ise, Allah'ın mahlukâtına acımanın gerekliliğine ve

---

6- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî, Nasâî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/169.

7- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî bu lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Buhârî'nin rivayetinde hadis: *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez?"* şeklindedir. Tirmizî'nin rivayetinde *"Rahmet ancak bedbaht olan kimselerin kalbinden çekilip alınır."* ifadesi yer almaktadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/516.

kemalden sonra tekmîle (kemale erdirmeye) işaret etmektedir. Çünkü iman, insanın kendisini kemale erdirmesidir. Sabır, merhamet ve diğer sâlih amellerle; öğütte bulunmak da başkalarını tekmîl (kemale erdirmek) kabilindendir.

18. **«İşte»** zikredilen bu yüce sıfatlarla vasıflı olan **«bunlar sağdakilerdir»** ve kitapları kendilerine sağ taraflarından verilecek olanlar bunlardır. Cennete sevkedilecek olanlar bu kişilerdir. Âyetin manası böyle verilebileceği gibi şöyle de olabilir: İşte bunlar bereket, hayır ve saadet ehlidirler.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا

هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (١٩) عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ (٢٠)

19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar soldakilerdir.

20. (Cezaları, kapıları üzerlerine) sımsıkı kapatılmış bir ateştir.

19. Hakka delil olmak üzere getirmiş olduğumuz kitap, hüccet ya da Kur'an'dan **«âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar soldakilerdir.»** Kitapları sol taraflarından ve arkalarından verilecek sonra da cehenneme sürüklenecek olanlar bunlardır. Âyetin bir diğer manası şudur: Âyetlerimizi inkâr edenler ise uğursuz, kötü ve bedbaht olan kimselerdir.

20. **«(Cezaları, kapıları üzerlerine) sımsıkı kapatılmış bir ateştir.»** Yani bu, kapıları üzerlerine kapatılmış olan bir ateştir. Artık onların üzerine herhangi bir kapı açılmaz ve o ateşin içerisine sonsuza kadar herhangi bir esinti gelemez.

Ateş kelimesine, *"sımsıkı kapatılma"* ifadesinin sıfat olarak getirilmesi, ateşin kâfirleri kuşatacağına işaret etmek içindir. Âyetteki ifadenin aslı, kapıları sımsıkı kapatılmış, demektir.

Beled Sûresi'nin tefsiri Allah'ın yardımı ve tevfiki ile sona erdi.

ŞEMS SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 15 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ① وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ② وَالنَّهَارِ
اِذَا جَلّٰيهَا ③ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا ④ وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا
⑤ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ⑥ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ⑦
فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ⑧ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ⑨
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ⑩

1. Güneşe, kuşluk vaktindeki aydınlığına,

2. Onu takip ettiğinde aya,

3. Onu açığa çıkarttığında gündüze,

4. Onu örttüğünde geceye,

5. Gökyüzüne ve onu bina edene,

6. Yere ve onu yayıp döşeyene,

7. Nefse ve onu yaratana

8. Ona kötülüklerini ve iyiliklerini ilham edene yemin ederim ki,

9. Onu arındıran kurtuluşa ermiş,

10. Onu (kötülüklere) gömen de ziyan etmiştir.

1. «Güneşe, kuşluk vaktindeki aydınlığına,» yani güneşin doğduğu yeryüzünü ısıtmaya başlayıp ışıkları her yöreye yayıldığı andaki ışığına yemin ederim. Burada kastedilen vakit, güneşin ışınlarının ortaya çıktığı vakittir. Arapçada *"duhâ"* ve *"dahve"* kelimeleri, *"dahh"* kelimesinden türemedirler. *"Dahh"* güneşin yeryüzüne yayılan ışınları anlamınadır.

2. «Onu takip ettiğinde aya,» güneşten ışık almak suretiyle onun batışından sonra doğarak güneşi takip ettiğinde aya yemin ederim. Bu durum, kamerî ayların ilk yarısında meydana gelir. *"İzâ"* kelimesi, burada şart manası ifade etmemektedir. Çünkü lâfzan ve takdîren âyet metninde cevabı mevcut değildir. Şu halde âyetteki *"izâ"* kelimesi, *el-Kâmûs*'un da işaret ettiği üzere, *"hıyne"* (zaman) anlamına gelmektedir.

3. «Onu», güneşi **«açığa çıkarttığında gündüze»** yemin ederim. Burada yer alan *"nehâr"* (gündüz) kelimesi, gecenin karanlığını gideren güneşin ışığı anlamınadır. Çünkü güneş, ışınlarının her tarafa yayıldığı ve tam olarak her tarafı tuttuğu zaman ortaya çıkar ve tam olarak kendini gösterir. Sanki gün, güneşi tam olarak ortaya çıkarmaktadır.

4. «Onu», güneşi **«örttüğünde geceye,»** güneşin ışığını örttüğünde güneşin kaybolup her tarafı kararttığında geceye yemin ederim. Güneşle aramıza dünyanın girmesi dolayısıyla güneşin perdelenmesi olayı geceyi oluşturduğundan gece sanki güneşi perdelemekte ve örtmektedir.

5. «Gökyüzüne ve onu bina edene,» gökyüzünü son derece büyük ve nihâyetsiz yüksek yaratan Allah'a yemin ederim. Burada sanki şöyle söylenmektedir: Gökyüzünü her şeye kâdir, şanı yüce Allah Teâlâ bina etmiştir.

6. «Yere ve onu yayıp döşeyene,» yeri, üzerindeki canlılar hayatlarını sürdürebilsinler diye her yandan su üzerinde yayıp döşeyene yemin ederim. Burada yer alan *"tahv"* tıpkı *"dahv"* kelimesi gibi yaymak, döşemek anlamınadır. Burada bazı yaratıkların zikredilmesi ve yaratıcının bunlara atfedilmek anetiyle hem bu yaratıkların hem de yaratıcının üstüne yemin edilmesi, hem bu yaratıkların ve hem de Yüce Allah'ın tazimde birbirlerine eşit olduklarını vurgulamak için değildir. Tam tersine böyle bir sıralamanın yapılmasındaki asıl nükte, âlemleri yoktan var eden Yüce Allah'ın varlığının ve mükemmel kudretinin ortaya çıkmasıdır ve insan aklının imkân ölçüsünde Yüce Allah'ın Yüceliğini, şanının azametini kavrayabilmesidir. Çünkü Allah Teâlâ, şerefçe ve fayda açısından insanların gözleriyle gördüğü en büyük yaratık olan güneşin üstüne yemin edince ve onu dört vasfıyla yani ışığı, ayın kendisine tabi olması, günün ortasına doğru apaçık tecellî etmesi ve geceleyin üstünün örtülerek gizlenmesi vasıflarıyla vasıfladığında, sonra güneşin gezip dolaşmış olduğu gökyüzünün üzerine yemin ettiğinde Allah Teâlâ, bu iki yaratığının azametine dikkatleri çekmiş olmaktadır. Bilindiği üzere güneş ve gökyüzü bu hareketleri ve hâlden hâle geçebilmeleri için kendilerini yaratan, kudreti mükemmel; büyük hikmet sahibi bir yaratıcıya muhtaçtırlar.

7. «Nefse ve onu yaratana», nefsi mükemmelliklere ulaşmaya hazır biçimde eşsiz olarak yaratana yemin ederim. Burada *"nefis"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi, ya tazim içindir, ya da çokluk bildirmek içindir. Yukarıdan beri sıralanan ifadelere en uygun olanı da budur. Yüce Allah'ın zatının tarifinde; gökyüzü, yeryüzü ve nefis kelimeleri zikrolunmuştur. Çünkü gözle görülmeyen bir şeyin varlığına ancak gözle görülen bir delil ile işaret olunabilir. Böyle bir delil de ancak maddî kâinat olabilir. Bu maddî âlem de, ya gökyüzü gibi yukarıdadır, ya da yeryüzü gibi aşağıdadır. Ya mürekkeptir ki, bunların içinde en şereflisi de nefis sahipleridir.

8. «Ona kötülüklerini ve iyiliklerini ilham edene yemin ederim ki...» *"İlham"* insanın aklına herhangi bir şeyi bırakmak, getirmek anlamınadır. Buna göre âyet-i kerimenin manası: Nefse kötülüğü ve iyiliği anlatana, nefse kötülüğün ve iyiliğin durumunu ve bunların sonuçlarını öğretene, ardından da nefis hangisini dilerse onu verene yemin ederim.

Büyüklerden birisi şöyle der: *"İlham,* sadece iyi şeylerin bildirilmesinde kullanılan bir kelimedir. Kötülük hakkında Rabbim bana şöyle ilham etti denemez. Bu âyet-i kerimedeki Yüce Allah'ın: '*Ona kötülüklerini ve iyiliklerini ilham edene...'* ifadesinden maksat ise, kötülüklerin bunları işlemek için değil, bunlardan kaçınmak için; iyiliğin ise, işlenmek için ilham edilmiş olmasıdır. Yüce Allah nasıl ki, çirkin işleri emretmezse, bunları ilham da etmez. Çünkü Allah Teâlâ çirkin şeyleri ilham ederse kuluna karşı âhirettte delil ileri süremez."

Bu âyet-i kerime tıpkı: *"Ona iki yolu (doğruyu ve eğriyi) göstermedik mi?"* (Beled: 10) âyet-i kerimesi gibidir. Bunun manası, Biz insana her iki yolu da gösterdik, demektir. Sahih bir hadis-i şerifte şu ifadeler yer almaktadır: "İmran b. Husayn (r.a.)'dan rivayet olunuyor: Cüheyne ya da Müzeyne kabilesinden adamın birisi Rasûlüllah (s.a.v.)'a sorar: 'İnsanların yaptıkları şeyler ve gerçekleştirmek için çile çektikleri ameller onların kaderleri midir, yoksa böyle değil midir?' Rasûlüllah bu soruya şöyle karşılık verir: *'Hayır tam tersine onların kaderidir.'* Soruyu soran kişi: 'Madem kaderi oluyorsa o zaman amel etmek niye ey Allah'ın Rasûlü?' der. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle cevap verir: *'Allah her iki mertebeden birisi için yaratmış olduğu kuluna o mertebeyi hazırlar.'* Sonra Rasûlüllah bu sûredeki bu âyeti okudu." (1)

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti okuduğunda şöyle duâ ederdi: *'Allah'ım! Nefsime iyiliği göster, nefsimi arındır. Sen en hayırlı arındıransın, sen nefsimin velîsi ve mevlâsısın.'* (2)

9. «Onu arındıran kurtuluşa ermiş...» Bu cümle, yukarıdan beri yapılan yeminlerin cevabıdır. Yeminin cevabı başında "lâm" olur. Fakat burada hazfedilmesi yapılan yeminlerin uzunluğundan dolayıdır.

ez-Zeccâc der ki: "Âyetteki cümlelerin uzaması, cevap için gerekli olan 'lâm' ın yerine geçmiştir."

Âyet metninde yer alan *"zekkâ"* kelimesinin mastarı olan "zekât" sözlükte fazlalık ve artırma anlamınadır. "Tezkiyetü'n-nefs" tabiri ise, nefsin iyiliklerle sâlih amellerle geliştirilmesi anlamınadır. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimenin manası şöyle olur: Nefsini arındıran ve onu takva ile yücelten takvayı nefsinde ortaya çıkaran kimse, her türlü isteğini elde etmiş, istemediği her şeyden kurtulmuştur. İyi insanlar takvalarının parlayan nurlarıyla nefislerini ortaya koyup teşhir ederler. Fasıklar ise kendilerini gizlerler ve kötü yerlerde saklarlar.

Arapçada *"tezkiye"* kelimesi, temizlemek anlamına da kullanılır. Buna göre âyetin manası; nefsini amelinde, ahlâkında ve sözünde şeriata karşı gel-

---

1- Hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel, İbnü'l-Münzir, İbn Merdûye rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/356.

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde; Taberânî, İbnü'l-Münzir ve benzer ifadelerle Müslim rivayet etmişlerdir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri*, 3/645.

meyerek arındıran ve temizleyen kimse felaha ermiştir, demek olur.

Allahu Teâlâ burada, tam yedi şeyin üstüne yemin ederek nefsini arındırıp temizleyen kimsenin felâha ve kurtuluşa ereceğini vurguluyor. Bunu, insanları nefislerini arındırmaya teşvik için yapıyor.

Râğıb der ki: "Nefsin arındırılması ve temizlenmesiyle insanoğlu dünyada hoş vasıfları hakeder, âhirettte de ecir ve sevap kazanır. Nefsin arındırılması demek, insanın nefsini arındıran şeyleri arayıp bulması demektir. Bu bazen kazanan kul olduğu için kula atfedilir. Nitekim bu âyet-i kerimede: *'Onu arındıran kurtuluşa ermiştir,'* şeklinde kula atfedilmiştir. Bazen de gerçek fail Yüce Allah olduğu için O'na atfedilir. Nitekim Nisâ sûresinde böyle olmuştur: *'...Allah dilediğini temize çıkarır...'* (Nisâ: 49) Bazı durumlarda da buna vasıta olması açısından 'şey' e atfedilir. Nitekim Tevbe sûresinde durum bu şekildedir: *"Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve iyiliklerini bereketlendirmiş olursun..."* (Tevbe: 103) Bazı yerlerde de temizlemeye âlet olması bakımından ibadete atfedilir. Meselâ Yüce Allah Meryem sûresinde: *"...Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdik.)..."* (Meryem: 13) buyurulmuştur.

10. «Onu (kötülüklere) gömen de ziyan etmiştir.» Âyet metninde yer alan *"hâbe"* kelimesi, gizlemekten dolayı mahrum bırakıldı, hüsrana uğradı, arzuladığı şeylere ulaşamadı, demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Nefsini eksik bırakan ve günahlara gömen, onu tabiî şehvetlerinin peşine salıveren kimse, ziyan etmiş, hüsrana uğramıştır.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ﴿١١﴾ اِذِ انْبَعَثَ
اَشْقٰيهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ﴿١٣﴾
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ
بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

11. Semûd (kavmi) azgınlığı yüzünden yalanladı.

12. Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) atıldığında,

13. Allah'ın Rasûlü onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!" dedi.

14. Ama onlar, onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onların üzerine katmerli azap indirdi; yerle bir etti onları.

15. Bu işin sonundan O'nun korkusu yoktur.

11. «Semûd (kavmi) azgınlığı yüzünden yalanladı.» Burada *"Semûd"* kelimesinden maksat, kabiledir. Bu kelimeden kabile kastedildiği için Yüce Allah: *"tağvâha: azgınlığı yüzünden"* ifadesinde zamiri, müennes (dişil) olarak kullanmıştır. Âyette yer alan *"tağvâ"* kelimesi, mastar olup *"tuğyân"* (azgınlık) manasınadır. Ancak âyet sonları aynı ses uyumu içerisinde geldiği için *"tağvâ"* kelimesi, *"tuğyân"* kelimesine tercih edilmiştir. Kelimenin başında yer alan "bâ" harfi, sebep bildirmektedir. Buna göre âyetin manası; Semûd kavmi, azgınlığı sebebiyle yalanladı demek olur. Bu tıpkı: "Filanca Yüce Allah'a karşı cür'eti sebebiyle bana zulmetti," cümlesinde olduğu gibidir.

12. «Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) atıldığında,» yani Semûd kavminin en bedbahtı olan Kudâr b. Sâlif, kendisini buna teşvik eden kimsenin isteğine uyarak deveyi kesmek için atıldığında, demektir.

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: *"el-inbiâs,* bir sebepten dolayı itaata atılmak anlamınadır."

Âyeti bu şekilde anlamak mümkün olduğu gibi şöyle de anlaşılabilir: Kudâr ve onunla birlikte bedbaht olan kimselerden bu işe koyulanlar deveyi kesmek için atıldıklarında... Nitekim bu manaya, aynı olayı ifade eden Kamer sûresindeki şu âyet-i kerime delâlet etmektedir: *"Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar, o da (bundan cür'et alarak) kılıcını kaptı ve deveyi kesti."* (Kamer: 29) Bu âyet-i kerime gösteriyor ki; orada bulunanların hepsi devenin kesilmesine göz yumdukları ve bunu onayladıkları için aynı fiile iştirak etmiş olmakla birlikte deveyi bizzat kesen tek ve muayyen bir kişidir.

13. «Allah'ın Rasûlü onlara», Semûd kavmine: **«'Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!' dedi.»** Allah'ın Rasûlü yani Sâlih (s.a.)

Semûd kavminin niyetini öğrenince onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın," dedi. Burada Yüce Allah'ın, Sâlih (a.s.)'ın adını vermeyip de ondan *"Allah'ın Rasûlü"* diye sözetmesi, peygambere itaatin vücubuna işaret etmek ve onların ne kadar isyan içinde olduklarını ve azgınlıkta devam ettiklerini beyan etmek içindir.

Kesilen devenin *"Allah'ın devesi"* şeklinde ifade edilmesi, o devenin şerefli bir deve olduğunu vurgulamak içindir. Tıpkı Kâbe-i Muazzama'ya "Beytullah" (Allah'ın evi) dendiği gibi. Buna göre Sâlih (a.s.) Semûd kavmine: "Allah'ın vahdaniyetine, kudretinin mükemmelliğine, benim peygamber olduğuma delil olan Yüce Allah'ın devesini bırakınız. Onu sakın kesmeyiniz," demiş olmaktadır.

Âyet metninde yer alan *"sukyâ"* kelimesi, devenin su hakkı anlamınadır. Buna göre Sâlih (a.s.) onlara ayrıca: "Deveyi su içme nöbeti geldiğinde kovmayınız" demiş olmaktadır.

14. «Ama onlar, onu», tebliğ etmiş olduğu tehdidinde Allah'ın Rasûlünü **«yalanladılar.»** Oysa Sâlih (a.s.) onları şöyle tehdit etmişti: *"...Ona bir kötülük dokundurmayın, yoksa hemen bir azaba uğrarsınız."* (Hûd: 64) **«Ve deveyi kestiler.»** Deveyi, her ne kadar en bedbaht kişi kestiyse de öbürleri de onun yaptığı bu fiile razı olduklarından ve onayladıklarından dolayı hepsi birden kesmiş oldular.

es-Süheylî der ki: "Deveyi kesen Kudâr b. Sâlif idi. Âyet metninde geçen *"akarû"* fiilinin mastarı olan *"akr"*, deve kesmek anlamınadır. Devenin kesilmesinden önce Semûd kavminin, peygamberi yalanlamalarının ifade edilmesinin sebebi, devenin kesilmesinin yalanlama olmasından dolayıdır.

«Bunun üzerine Rableri» yukarıda anlatılan **«günahları sebebiyle onların üzerine katmerli azap indirdi; yerle bir etti onları.»** Yüce Allah, azabını yani o korkunç çığlığı onların başlarına geçirdi. Âyet metninde yer alan *"demdeme"* fiili, aslında her tarafı yağ ile yağlanmış ve yağsız hiçbir yeri kalmamış olan deve için söylenen "Nâkatun medmûmetün" ifadesinden alınmadır. Fiil aslında *"demme"* şeklinde üç harfli iken, *"demdeme"* şeklinde, "dal" harfinin eklenmesiyle dört harfli yapılmıştır. Bundan amaç, kuşatma anlamında pekiştirmeyi sağlamaktır.

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "Araplar 'dememtü alâ fulânin' derler. Sonra da manada pekiştirme sağlamak için 'demmemtü' diyerek bunu sağlarlar. Ar-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى ① وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰى ② وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ
وَالْأُنْثٰى ③ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ④

1. (Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye,

2. Açılıp ağardığı vakit gündüze,

3. Erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki,

4. İşleriniz başka başkadır.

1. «(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye,» yani güneşi kuşatıp örttüğünde ve gizlediğinde geceye yemin ederim. Ya da karanlığı ile mahlukatı, cansızları, itaatkâr ve âsî her şeyi kapladığında geceye yemin ederim. Nitekim şâirin biri bu manada şöyle diyor:

Karanlığı çökmüş gecenin, uykuda âsiler!
İbadette Rabbine, uyur mu âbidler!

2. Gecenin karanlığının çekilmesiyle **«açılıp ağardığı vakit gündüze,»**

3. «Erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki,» üreme özelliği olan her türlü erkek ve dişi cinslerini yoktan var eden, kudreti yüce ve her şeye kâdir olan yaratana yemin ederim. Bazılarına göre âyet metnindeki erkek ve dişiden maksat Hz. Âdem ve Hz. Havva (a.s.)'dır. Bu anlayışa göre, erkek ve dişi kelimelerinin başlarındaki *"elif-lam"* takısı "ahd" için'dir. Nitekim Allah Teâlâ buna şöyle işaret eder: *"Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık..."* (Hucurât: 13) İbn Mes'ud (r.a.)'un bu âyeti *"ve'z-zekeri ve'l-ünsâ"* şeklinde okuduğu rivayet olunur.

Alkame der ki: "Şam'a geldiğimizde yanımıza Ebu'd-Derda (r.a.) geldi. Bize: 'İçinizde Abdullah b. Mes'ud'un kıraatini bilen var mıdır?' dedi. Orada bulunanlar beni gösterdiler. Ben de: 'Evet, ben o kıraati biliyorum' dedim. Ebu'd-Derda: 'İbn Mes'ud bu âyeti nasıl okuyordu?' diye sordu. Ben de: '*ve'z-zekeri ve'l-Ünsâ* şeklinde okuduğunu duydum,' dedim. Ebu'd-Derda: 'Ben de bu şekilde biliyorum. Allah'a yemin ederim ki, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı âyeti bu şekilde okurken kulaklarımla işittim. Şu insanlar benim bu âyeti '*vemâ haleka*' şeklinde okumamı istiyorlar. Vallahi onların isteklerine uymayacağım dedi.'" (1)

4. «İşleriniz başka başkadır.» Bu ifade, yukarıdaki yeminin cevabıdır. Âyet metninde yer alan *"şettâ"* kelimesi, *"şetît"* kelimesinin çoğulu olup dağınık, başka başka anlamlarına gelir. Buna göre âyetin manası; sizin çalışmanız, ameliniz, çabalarınız değişik değişiktir. Bazıları güzeldir, yararlıdır. Bazıları çirkindir, zararlıdır demek olur. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Her insan gider, kimisi nefsini satar ve onu azad eder, kimisi nefsini satar onu helâk eder."* (2)

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ

1- Bu haberi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî Alkame hadisinden rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/358.

2- Yukarıdaki ifade, Müslim'in *Taharet bölümü*'nde, Tirmizî'nin *Duâlar* kısmında ve İbn Mâce ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (5/343) rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür.

وَاسْتَغْنٰى ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى ﴿١٠﴾

وَمَا يُغْنٖى عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ ﴿١١﴾ اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰىۘ ﴿١٢﴾

5. Artık kim verir ve sakınırsa,

6. En güzeli de tasdik ederse,

7. Biz de onu en kolaya hazırlarız.

8. Kim cimrilik eder, kendini müstağnî sayar,

9. En güzeli de yalanlarsa,

10. Biz de onu en zora hazırlarız.

11. Düştüğü zaman da malı kendisini kurtaramaz?

12. Doğru yolu göstermek Bize aittir.

5. «**Artık**» malının üzerindeki hakları «**kim verir ve**» Allah Teâlâ'nın yasaklamış olduğu haramlardan «**sakınırsa**» ki, başa kakmak ve eziyet etmek bu haramların arasında yer almaktadır.

6. «**En güzeli de**», en güzel hasleti de ki, bu imandır, tevhid kelimesidir, en büyük sevap olan cennettir «**tasdik ederse,**»

7. «**Biz de onu en kolaya hazırlarız.**» Âyet metninde yer alan *"el-yüsrâ"*, *"el-eyser"* kelimesinin müennesidir. Buna göre âyetin manası, Biz de onu en kolaya hazırlarız, cennete girmek ve cehennemden kurtulmak gibi rahata ve kolaya götüren hasletleri kendinde bulundurmasına muvaffak kılarız.

8. «**Kim**» malı ile «**cimrilik eder,**» onu hayır yolunda harcamazsa «**kendini müstağnî sayar,**» Allah'ın katında bulunan nimetlerden uzak durursa, bir başka ifadeyle sanki onlardan müstağnî imişçesine bunları istemez ve dolayısıyla Rabbine itaat etmezse.

9. «**En güzeli de yalanlarsa**» yani yukarıdan beri zikredilen birbirine bağlı en güzel şeyleri de yalanlarsa,

10. «**Biz de onu en zora hazırlarız.**» Kendisi tercih ettiği için cehenneme girmek ve onun öncesindeki azaplar gibi zora ve şiddete götürecek hasletleri ona hazırlarız. Zahiren bakılacak olursa âyet metnindeki *"sîn"* harfleri, itaat ve günah karşısında vaadedilen karşılığa işaret etmektedir. Bu da ancak beklenen ve daha sonra olacak olan âhiret hayatında gerçekleşecektir. Böylece vaad ve tehdit kelimelerinin başına "sîn" harfi getirilmiştir ki, burada yapılan vaadin şu anda değil daha sonra olacak olduğuna delâlet etsin.

11. «Düştüğü zaman da» yani helâk olduğu ve öldüğü zaman da **«malı kendisini kurtaramaz.»** Yani helâk olup öldüğü zaman cimrilik edip vermediği malı acaba kendisine ne fayda verir? Tabi ki hiçbir fayda vermez.

"Teraddâ" kelimesi, helâk olma anlamına gelen *"redâ"* kelimesinden türemedir. *"Tereddî"* helâka maruz kalmak demektir. İnsanın âhirette ihtiyaç anında faydalanacak olduğu mal, haklarını verdiği ve takdim ettiği maldır. Yoksa cimrilik edip de vârislerine bıraktığı malı değildir.

12. «Doğru yolu göstermek Bize aittir.» Kaderimizin gereği, son derece isabetli hikmetlere dayalı olarak hidayet yolunu onlara göstermek ve bu yola götüren şeyleri beyan etmek, bunun yanında sapıklık yolunu ve bu yola götüren nesneleri de açıklamak Bize aittir ve Biz, bunları daha fazla açıklamaya ihtiyaç kalmayacak biçimde tam olarak yaptık. Çünkü Biz her iki yola giren kimsenin hangi âkibete uğrayacağını, insanları teşvik etmek ve korkutmak için beyan ettik.

وَإِنَّ لَنَا
لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى ﴿١٣﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَيهَا
إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى
﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى
﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَى ﴿٢١﴾

13. Şüphesiz âhiret de dünya da Bizimdir.

14. Alev alev yanan bir ateşle sizi uyardım.

15-16. O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren kötüler girer.

17-18. Temizlenmek üzere malını veren takvâ sahibi ondan uzak tutulur.

19-20. O, yaptığı iyiliği, birinden karşılık görmek için değil, ancak Yüce Rabbinin hoşnutluğunu gözeterek yapmıştır.

21. Elbette kendisi de hoşnut olacaktır.

13. «Şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.» Yani hem âhirette ve hem de dünyada dilediğimiz şekilde tam tasarruf Bizimdir.

14. Ey Mekkeliler! **«Alev alev yanan bir ateşle sizi uyardım.»** Sizi Kur'an'la korkuttum. Alev alev yanan ateş anlamına gelen *"telezzâ"* fiili, yanmanın devamlı olduğunun vurgulanması için süreklilik ifade eden fiili muzari (şimdiki, geniş zaman) ile ifade olunmuştur.

15-16. «O ateşe, ancak» hakkı **«yalanlayıp»** itaattan **«yüz çeviren kötüler girer.»** Bunlar da kâfirlerden başkaları değildir. Âyet metninde yer alan *"el-eşgâ"*, kötülükte ileriye gitmiş kimseler demektir ki, bunlar, kâfirlerdir. Çünkü kâfir, fâsıktan daha kötüdür, daha bedbahttır. Fâsık, cehenneme ebediyyen kalmak üzere girmez. Nitekim bundan maksadın fâsık değil de, kâfir olduğunu *"yalanlayıp yüz çeviren"* ifadesi açıkça belirtmektedir. Âyet metninde yer alan *"lâ yaslâhâ"* ifadesi, cehennemin ateşini sinesine ancak kötüler çekerler, demektir.

17-18. «Temizlenmek üzere» yani riyâ ve gösteriş için değil, malının Allah katında bereketli ve artan bir mal olmasını isteyerek ya da günahlardan, cimriliğin ve malı elde tutmanın kirinden, pisliğinden temizlenmek üzere **«malını»** hayra **«veren»** onu çeşitli hayır ve hasenata sarfeden, küfür ve günaha düşmekten son derece kaçınan **«takvâ sahibi ondan uzak tutulur.»** Cehennemin sesini bile duymayacak biçimde ondan uzak tutulur. Böylesi iyi kimseler, ebediyyen kalmak üzere cehenneme girmeleri bir yana, onun etrafına bile yaklaştırılmazlar.

Günahları işleyip de küfürden kaçınan kimseye gelince, o mü'mindir. Ancak tevbe etmemiş, fâsık ve bedbaht bir mü'mindir. Böyle bir mü'min cehennemden uzak tutulmaz. Tam tersine kâfir kadar cehennemin hararetinin şiddetini tatmasa bile yine de oraya girer. Cehennemin yakıcılığını kâfir kadar hissetmeyişinin sebebi, cehennem tabakalarının üst tabakasında olmasından dolayıdır.

Keşfü'l-Esrâr'da denir ki: "Âyet metninde yer alan *'el-etkâ'* kelimesi, *'et-takiyyü'* sakınan manasınadır. Tıpkı *'el-eşkâ'*nın *'eş-şekıyyü'* manasına olduğu gibi. Nitekim şâir der ki:

Ölmemi diler bazı insanlar, ölürsem ben,
Ölüm yolu kapanmaz benimle, gelir herkes peşimden!

19-20. «O, yaptığı iyiliği, birinden karşılık görmek için değil, ancak Yüce Rabbinin hoşnutluğunu gözeterek yapmıştır.» Yani Allah'tan başka hiç kimsenin yanında herhangi bir nimet ve ihsan yoktur ki, kendisine mükâfat olarak vermesi için ona yönelsin. Burada*"Yüce Rabbinin hoşnutluğunu gözeterek yapmıştır"* ifadesi, munkatı istisnadır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Malını veren kimse bunu sadece Yüce Rabbinin zâtını ve rızasını talep ettiği için yapar. Malını, önceden verilmiş bir nimete mükâfat için vermez. Aksine Allah Teâlâ kendisine emrettiği ve teşvik ettiği için" verir.

Âyet metninde yer alan *"el-a'lâ"* kelimesinin manası, mahlukatının üzerinde yüce demektir.

Bu âyet-i kerime, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Hz. Ebû Bekir, Hz. Bilâl-i Habeşî'yi satın almış ve kölelikten azad etmişti. Müşrikler: "Ebû Bekir onu kendisine yapılmış bir iyilikten dolayı azad etti" deyince bu âyet-i kerime nazil oldu. (3)

Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Allah Ebû Bekir'e merhamet eylesin. Beni kızıyla evlendirdi, hicret yurduna taşıdı ve Bilâl'i kendi parasından azad etti."*

Hz. Ömer derdi ki: "Bilâl bizim efendimizdir, Bilâl, Efendimizin mevlâsıdır."

Bu ifade, tıpkı Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"Selman bizdendir, ehl-i beytimizdendir,"* ifadesine benzemektedir. (4)

3- Bu haberi el-Bezzâr ve İbn Cerîr rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/360.
4- Hadisi Taberanî Amr b. Avf'tan merfû olarak rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/159.

Burada takvanın sağlamış olduğu şerefe bakmak gerekir. Takva, nasıl da azad edilmiş bir köleyi eşraf mertebesine yükseltmektedir. Dolayısıyla insanın sırf kupkuru nesebiyle öğünmemesi gerekir. Çünkü böyle bir öğünme insaf sınırlarını aşar. Yukarıda zikrolunanlardan anlaşıldığına göre, fazilet açısından en yüce verme, Allah rızası için olanıdır. Orta yollusu âhirette karşılığını almak üzere verilenidir. En düşüğü ise haram olmayan, mübah dünyevî bir amaçla verilenidir. Riyâ ve gösteriş için ya da başka bir amaçla verilene gelince, bu en aşağılık ve en çirkin olanıdır. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Size bir iyilikte bulunana siz de karşılık veriniz. Verecek bir şey bulamazsanız o kişiye duâ ediniz."* (5) Bu ifade, yapılan iyiliğe karşı iyilikte bulunmanın meşrû ve övülen bir şey olduğunu fakat sırf Allah rızası için verilenin derecesinde ve seviyesinde olmadığını göstermektedir.

21. «Elbette kendisi de hoşnut olacaktır.» Bu ifade, gizli bir yemin'in cevabıdır. Cümleyi şöyle tamamlamak mümkündür: Allah'a yemin ederim ki, vasıfları belirtilen bu takvâ sahibi kişi, mutlaka hoşnut olacaktır. Bu cümle, böyle bir kimsenin en güzel ve en mükemmel biçimde arzu ettiği şeylerin tümüne ulaşacağına dair verilmiş çok güzel bir vaaddir. Çünkü rıza ve hoşnutluk bununla gerçekleşir.

Âlimlerden birisi der ki: "Allah Teâlâ o kişiden hoşnut olur, o da âhirette Yüce Allah'ın, yaptıklarının bir karşılığı olarak kendisine nasip edeceği cennet, keramet ve yakınlıktan dolayı hoşnut olur."

Bu vaad sadece iki kişiye inmiştir: Birisi, *"Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın"* (Duhâ: 5) âyet-i kerimesi gereğince Rasûlüllah (s.a.v.), bir diğeri de buradaki âyetin gereğince Hz. Ebû Bekir (r.a.)' dir.

Allah'ın yardımı ve tevfiki ile Leyl Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

5- Yukarıdaki ifade Nesâî ve Ebû Davud'un rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/692.

DUHÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالضُّحٰىۙ ① وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ② مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ③ وَ
لَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰىۜ ④ وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ ⑤

1. Kuşluk vaktine,

2. Ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki,

3. Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.

4. Gerçekten senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır.

5. Rabbin sana verecek de sen hoşnut olacaksın.

1. «Kuşluk vaktine» yemin ederim. Âyet metninde yer alan "*duhâ*", güneşin günün ortasına doğru gökyüzünde yükseldiği vakittir. Bu kelimeyle zikredilen vakitten kuşluk vakti kastedilmektedir. Âlimlere göre özellikle bu vaktin seçilerek bunun üzerine yemin edilmesinin sebebi; bu vaktin, Allah Teâlâ'nın Musa (a.s.) ile konuştuğu ve sihirbazların secdeye kapandıkları vakit olmasıdır. Nitekim Yüce Allah sihirbazların secdeye kapandıkları o vakti, şöyle dile getiriyor: "*Musa: 'Buluşma zamanımız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun,' dedi.*" (Tâhâ: 59) İşte böylece kuşluk vakti, şeref kazanmakta ve yeminin yapılmış olduğu amaçla uygunluk elde etmektedir. Kuşluk vakti namazı âlimlerin ittifakı ile sünnettir.

2. **«Ve sükûna erdiğinde»,** halk sükûna erdiğinde veya karanlığı koyulaşıpta son haddine vardığında ve istikrar bulduğunda geceye yemin ederim. Denizin dalgaları durulup sükûna erdiğinde bunu ifade etmek için Arapçada "sece'l-bahru secven" denir. "Leyletün sâciyetün" tabiri, rüzgâr esmeyen sakin gece demektir. Bu sözün, insanların sükûna erdiği ve sesin sedanın kesildiği gece anlamında olduğu da söylenmiştir.

«Geceye», gece cinsine **«yemin ederim ki...»** İbn Hâluye der ki: "Buradaki *"gece"* kelimesi, bir önce geçen *"duhâ"* kelimesine atfedilmiştir, yoksa yemin değildir. Çünkü vav'ın yerine sümme, fâ gibi atıf harfleri gelebilir. Meselâ "sümme el-leylü" denebilir ve "sümme" ise, yemin olamaz.

Bir önceki sûrede *"gece"* nin önce getirilmesinin sebebi, gecenin asıl olmasından dolayıdır. Çünkü gündüz, güneşin doğması ile meydana gelmektedir. Kuşluk vakti, gündüzün belli bir bölümü olduğu halde neden bu vakit zikredilerek üstüne yemin edilirken gecenin tamamına yemin edilmektedir? diye sorulacak olursa bu soruya şöyle cevap verilir: Kuşluk vakti, her ne kadar gündüzün belli bir bölümü ise de bu vakit, gecenin tamamına eşittir. Tıpkı Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bütün peygamberlere denk olması gibi. Sonra gündüz, rahat ve sevinç vaktidir. Gece yalnızlık, gam ve keder anıdır. Bu ifade işaret ediyor ki, dünyanın tasası sevinçlerinden daha fazladır. Çünkü kuşluk zamanı günün belli bir anıdır. Gece ise birçok anın birleşmesinden meydana gelir.

3. **«Rabbin seni bırakmadı.»** Bu söz, yukarıdaki yeminin cevabıdır. Âyetteki fiilin mastarı olan "*tevdî*", terketmek, bırakmak demektir. Çünkü Arapçada ayrılma ifade edilirken "veddea" fiili kullanılırsa, ayrılma ve terkte pekiştirme ve mübalâğa ifade edilmiş olur. Buna göre âyetin manası; Rabbin tam manasıyla terketmek suretiyle seni bırakmadı, seni vahye mazhariyet, Allah'a yakınlık ve şeref verme gibi mertebelerden düşürmek suretiyle terketmedi **«ve sana darılmadı,»** sana kızmadı.

Âyette yer alan "*kalâ*", şiddetli biçimde darılmak, buğzetmek demektir. Arapçada "kalâ zeyden yaklûhu yaklîhi" dendiğinde bunun manası filanca kişi Zeyd'e darıldı ve ondan son derece nefret etti anlamına gelir. Âyette *"sana"* anlamına gelen *"kâf"* zamirinin hazfedilmiş olması sözün buna işaret etmesinden dolayıdır ve âyet sonlarındaki ses uyumunun gözetilmesi içindir.

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.)'a vahyin gelmesi, Rasûlüllah'ın *"İnşâallah"* dememesi dolayısıyla on, on beş gün gecikmişti. Bu olay şöyle gerçekleşti: Kureyş müşrikleri Medine Yahudilerine haber saldılar ve Yahudilere Muhammed (s.a.v.)'in durumunun ne olabileceğini sordular. Yahudiler onlara dedi ki: "Ona ashâb-ı kehfi, Zülkarneyn kıssasını ve rûh'u sorun. Eğer size ehl-i kehf ve Zülkarneyn kıssalarını haber verir de rûh'un durumundan bir şey söylemezse bilin ki o doğrudur. Bu ifadeden sonra müşrikler Rasûlüllah (s.a.v.)'a geldiler ve Yahudilerin söylemiş oldukları soruları kendisine sordular. Rasûlüllah (s.a.v.) müşriklere dedi ki: *"Şimdi dönüp gidin, yarın size bunlar hakkında haber vereceğim."* Fakat Rasûlüllah "inşâallah" demedi. Bunun üzerine günlerce vahiy gelmedi. Müşrikler: "Muhammed'i Rabbi terketti, ona darıldı" dediler. Bunun üzerine Cebrâil şu âyet-i kerimeyi getirdi: *"Hiçbir şey hakkında: 'Bunu yarın yapacağım' deme. Ancak 'Allah dilerse yapacağım' de..."* (Kehf:23, 24) Bu âyetten sonra Cebrâil, Rasûlüllah (s.a.v.)'a kendisine sorulan soruların cevabını bildirdi. Bu olay daha önce Kehf sûresinde geçmişti. (1) Ve yine Cebrâil: *"Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı,"* âyet-i kerimesini de indirdi.

Böylece müşriklere cevap verilmiş, Rasûlüllah (s.a.v.)'a da sevgilinin sevgilisini terketmeyeceği müjdelenmiş olmakta ve Allah Teâlâ'nın dünyada Rasûlüllah'a vahyetmeye ve ona şeref bahşetmeye devam edeceğini, bununla birlikte âhirette verecek olduğunun da bundan daha muazzam ve daha büyük olacağı ifade olunmaktadır. Nitekim biraz sonra gelecek âyet-i kerimeler de buna işaret etmektedir.

Rivayete göre bir köpek yavrusu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın evine girer ve sedirin altında saklanarak orada ölür. Rasûlullah (s.a.v.)'a günler geçtiği halde vahiy nazil olmaz. Rasûlüllah, hizmetçisi Havle'ye: *"Evimde ne oldu, Cebrâil bana artık gelmiyor?"* diye sorunca Havle: "Evi süpürürken süpürgeyi sedirin altına uzattığımda ölmüş bir köpek yavrusu ile karşılaştım. Ve onu aldım duvarın arkasına attım" der. Bundan sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'a Cebrâil gelir ve bu sûreyi indirir. Cebrâil, Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelince Rasûlüllah gecikmesinin sebebini sorar. Cebrâil: *"Bilmez misin bizler içerisinde köpek veresim olan evlere girmeyiz"* der. (2)

Vahyin kesiliş sebebinin bundan başka olduğu da söylenmiştir.

1- Olayı Hafız İbn Kesîr, İbn Abbas'tan Muhammed b. İshak kanalıyla rivayet eder. Bkz. *Muhtasar İbn Kesir Tefsiri*, 2/408.

2- Hadisi İbn Ebî Şeybe, İbn Merdûye ve Taberânî rivayet ederler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/361.

Burada, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın daha evlâ olanı (inşâallah demeyi) terkettiğine işaret vardır. Bu nedenle Rasûlüllah'a kızılmamış ve gazaba uğramamıştır. Kendisine vahyin bir müddet gelmemesi, sırf onu eğitmek ve uygun olan yolu kendisine göstermek içindir.

4. «Gerçekten senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır.» Çünkü âhiret bakîdir ve mutlak olarak her türlü kirlerden, pisliklerden arınmış ve temizdir. Dünya ise fanîdir, içinde zararlı şeyler vardır. Âhiret kelimesinin başındaki "lâm", başlangıç lâmıdır ki, daha önceki geçen cümlelerin ifade ettikleri manayı pekiştirmektedir.

5. Ve sen ey Muhammed! **« Rabbin sana»** hiç akla gelmeyen iyi şeyler **«verecek de»** gönlünü huzura kavuşturan, vermiş olduğu bu şeylere karşılık **«sen hoşnut olacaksın.»** Âyet-i kerime, çok değerli, çok şerefli ve kapsamlı bir vaad içermektedir. Bu vaad, Allah Teâlâ'nın kendisine dünyada vermiş olduğu mükemmel bir nefis, öncekilerin ve sonrakilerin bilgileri, peygamber olarak durumunun ortaya çıkması, dinin, kendi asrında, raşit halifeler döneminde ve diğer İslâm hükümdarları çağında fetihlerle yücelmesi, İslâm davetinin ve İslâmın yeryüzünün doğusunda ve batısında yayılması gibi nimetlere ve Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği, kendisi için saklanan bir çok şereflere şamildir.

Rivayete göre Rasûllülah (s.a.v.) Hz. Fatımâ'nın yanına gelir. Fatıma'nın üzerinde deve tüyünden yapılmış bir elbise vardır. Bir yandan el değirmeninde un öğütmekte, öte yandan çocuğunu emzirmektedir. Rasûlüllah'ın görmüş olduğu manzara karşısında gözleri yaşarır ve der ki: *"Ey kızcağızım! Elini çabuk tut. Dünyanın acı hayatından âhiretin tatlılığına geç. Allahu Teâlâ: 'Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın' âyetini indirdi."*

Bir başka hadisi şerifte de şöyle buyurulur: *"Hoşnut oldun mu ey Muhammed? diye soruluncaya kadar ümmetime şefaat edeceğim. Bu soru sorulunca ben: 'Ya Rabbi! Artık hoşnut oldum' derim."* (3)

3- Müslim'in rivayet ettiği bir hadisi şerife göre Rasûlüllah (s.a.v.) ümmetinden bahsederek: *"Yâ Rabbî, ümmetimi bana bağışla"* der ve ağlamaya başlar. Allahu Teâlâ buyurur ki: *"Ey Cebrâil, Muhammed (s.a.v.)'e git ve neden ağladığını sor?"* -Oysa Allahu Teâlâ bunun sebebini bilmektedir.- Cebrâil Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelir ve ona sebebini sorar. Rasûlüllah (s.a.v.) Cebrâil'e söylemiş olduğunu haber verir. Bunun üzerine Allahu Teâlâ buyurur ki: *"Ey Cebrâil Muhammed'e git ve ona de ki, Biz ümmetin hakkında seni hoşnut edeceğiz ve üzmeyeceğiz."* Şeyh İsmail Hakkı Bursevî, bu hadisi mealen ifade etmiştir.

Fethu'r-Rahmân'da denir ki: "Rasulullah (s.a.v.)'ı hoşnut eden şeylerden birisi de hiç kimsenin kendisini annesi ve babası hakkında üzmemesidir. Kendisine zaman zaman onların kabirlerine ziyaret etme izni verilmiştir. Rasûlüllah'ın anası ve babası fetret döneminde yaşayan kişilerdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz."* (İsrâ: 15)

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾

6. O seni yetim bulup da barındırmadı mı?

7. Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?

8. Seni fakir bulup zengin etmedi mi?

6. «O seni yetim», anne ve baban ölmüş **«bulup da barındırmadı mı?»** Yani Allahu Teâlâ senin yetim olduğunu bilip de sana sığınacak olduğun bir kucak hazırlamadı mı?

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah'ın babası Abdullah b.Abdülmuttalip, Rasûlüllah (s.a.v.) ana karnında altı aylık bir yavru iken vefât etti. Sekiz yaşına geldiğinde de annesi vefat etti. Rasûlüllah'ın bakımını amcası Ebû Talip üzerine aldı. Ona şefkat gösterdi ve en güzel bir biçimde yetiştirdi. İşte Rasûlüllah'ın "barındırılma"sı budur.

Bazıları der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) dünyaya geldiğinde dedesi Abdülmuttalip ve annesi Âmine ile birlikte idi. Sonra annesi Âmine vefat etti, ardından da iki yıl sonra dedesi vefat etti. O zamanlar Rasûlüllah sekiz yaşında idi. Dedesi Abdülmuttalip'in ölmesi yaklaşınca torununun bakımını Ebû Talip'e vasiyet etti. Çünkü Rasûlüllah'ın babası Abdullah ile Ebû Talip aynı anadan kardeş idiler. Rasûlüllah (s.a.v.), peygamber olarak gönderilinceye kadar kendisinin bakımını amcası Ebû Talip üstlenmişti. Ebû Talip Rasûlüllah'a uzun bir süre yardım elini uzatmıştır. Daha sonra Ebû Talip vefat edince müşrikler onun zamanında yapamadıkları hareketleri Rasûlüllah'a yapmaya başlamışlardı. Bir başka ifadeyle ona eziyet ettiler.

Rasûlüllah yetimleri sever, onlara ihsanlarda bulunurdu. Yüce Allah'ın kendisini yetim kılmasının sebebi, hiç kimsenin aklına, onun elde etmiş olduğu izzet ve şerefin nesebinden veya miras olarak kendisine kalan maldan ya da benzeri şeylerden kaynaklandığı yolunda herhangi bir fikir gelmemesi içindir.

7. «Şaşırmış bulup da...» Burada yer alan "*dalâl*", daha önce geçen şeriatlerden hiçbirinin üzerinde olmamak ve akılla değil, ilâhî kaynaktan duymakla ulaşılabilecek ahkâmdan uzak olmak anlamınadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin...*" (Şûrâ: 52) Buna göre âyetin manası; "seni, senden önce geçen peygamberlik yoluna girmemiş bulup da yol göstermedi mi?" demek olur. Burada yer alan "*dalâl*", hidayetten ve dinden sapma anlamındaki dalâl değildir. (4)

«Yol göstermedi mi?» Yani sana şeriatlerin yollarını, vahyetmiş olduğu kitâb-ı mübînin sayfaları arasında gösterdi. Daha önce bilmediğin şeyleri sana öğretti. Bu nimeti bildirme'nin, daha sonrakinden önce getirilmesinin sebebi; yetimlik dönemi sonunda mükelleflik çağına başlamasıdır. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) mükelleflik çağına geldiğinde artık isabetli düşünmeye başlamıştı. Bu nedenle Rasûlüllah hiçbir zaman hiçbir puta tapmamıştır. Hiçbir çirkin fiili işlememiştir.

İbn Abbas (r.anhüma) dan rivayet olunuyor: "Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün Mekke'nin vadileri arasında kaybolur. Dedesi Abdülmuttalip kendisini ararken Kâbe'nin örtülerine yapışarak şöyle der:

Kavuştur bana ya Rab oğlum Muhammed'i
Olsun bana her işimde yardım eli.

Bu duâdan sonra Ebû Cehil onu bulur ve dedesi Abdülmuttalip'e teslim eder. İşte bu hareketinden dolayı Allahu Zülcelâl, Ebû Cehil'e ihsanda bulunarak onu düşmanının elinden kurtarır. Bu konuda Rasûlüllah tıpkı Hz. Musa'ya benzer. Hz. Musa'yı da Firavun Nil nehrinden çocuk iken almış ve daha sonra o, kendisine üzüntü kaynağı ve düşman olmuştu.

8. «Seni fakir bulup zengin etmedi mi?» Yani seni fakir bulup sana

---

4- *el-Bahr*'da denir ki: "Âyet-i kerimedeki "*dalâl*" kelimesinin hidayetin zıddı olan sapıklık anlamına alınması mümkün değildir. Çünkü peygamberler sapıklıktan masumdurlar. Burada asıl kastedilen herhangi bir şeriatın bilgisi ve dinin ahkâmı üzere olmamak demektir. İşte böyle bulunduğu için Allah Teâlâ kendisine bu bilgiyi vermiştir." Bkz. *Saffetu't-Tefâsîr*, 3/573. Orada daha geniş ayrıntı ve açıklama mevcuttur.

nasıp etmiş olduğu ganimetler sayesinde zengin etmiştir. O kadar ki, Rasûlüllah (s.a.v.) bir çırpıda yüz deveyi hibe edebilmiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "*Benim rızkım mızrağımın gölgesi altında takdir olunmuştur.*" (5) Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki; Rasûlüllah (s.a.v.) daha ilk başta zengin olsaydı bazılarının kafasında, elde ettiği izzet ve galibiyet, elindeki maldan kaynaklanıyor şeklinde bir düşünce uyanabilirdi. Ama Rasûlüllah (s.a.v.) bütün zenginler ve hükümdarların üzerine çıkınca anlaşıldı ki, bu izzet ve şeref Hak katından gelmektedir.

Bazı âlimler âyete şöyle mana vermişlerdir: "Seni fakir bulup da kanaat sahibi kılmadı mı, kalbini zengin kılmadı mı?"

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Gerçek zenginlik mal çokluğu değildir, fakat asıl zenginlik gönül zenginliğidir.*" (6) Bu nimetlerin bu âyet-i kerimede zikredilmesinden maksat, başa kakmak değildir. Tam tersine Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kalbine takviye vermektir.

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

9. Öyleyse yetimi sakın ezme.

10. El açıp isteyeni de sakın azarlama.

11. Ve Rabbinin nimetini anlat da anlat.

9. «Öyleyse yetimi sakın ezme.» Bu âyet-i kerimede yer alan fiilin mastarı olan "*kahr*", birisine üstün gelmek, o kimseyi ezmek anlamınadır. Fiil her iki manada da kullanılır.

er-Rağıp der ki: "*Felâ tekhar*" demek, yetimi zillete düşürme, demektir.

5- Hadisi Buharî, *Cihad* bölümünde rivayet eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 8/534.

6- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/140.

Bir başka âlim de yetimin malına ve hakkına göz dikip de zayıflığından yararlanarak onu ezme manâsında olduğunu söyler.

Denilir ki: "Herhangi bir yetim ağladığı zaman onun gözyaşları Rahmân'ın avuçlarına dökülür. Allah Teâlâ sorar: 'Babasını toprağın altına gizlediğim bu yetimi kim ağlattı? Bunu kim susturur ve hoşnut ederse ona cennet vardır' buyurur."

Mücahid bu âyete şöyle mana verir: "Yetimi küçümseme çünkü onun, kendine yardım edecek Rabbi vardır."

10. «El açıp isteyeni de sakın azarlama.» *"Nehr ve intihâr "* Arapçada birisini ağır bir biçimde azarlamak anlamınadır. Buna göre âyetin manası şöyledir: "El açıp isteyen kimseyi ters çevirme, ona sert söz söyleme. Aksine onu iyilikle geri çevir."

İbrahim b. Edhem der ki: "El açıp isteyen insanlar ne kadar iyi insanlardır. Onlar bizim azıklarımızı alıp âhirete taşıyorlar."

İbrahim en-Nehâî şöyle demiştir: "El açıp dilenen kimse âhireti istiyor. Kapınıza gelip adeta size şöyle söylüyor: Âhirete irtihal etmiş akrabalarınıza, aile fertlerinize bir şeyler göndermek ister misiniz?"

11. «Ve Rabbinin nimetini anlat da anlat.» Kulun, Allah'ın kendisine bahşettiği nimetten söz etmesi ve bunu bildirmesi, dil ile eda edilen bir şükür ve başkalarına hatırlatma, demektir.

Bu âyet-i kerimede "*nimet*" kelimesiyle kastolunan, Allahu Teâlâ'nın Rasûlüllah (s.a.v.)'a vermiş olduğu mevcut nimetler ve vaadettikleridir. Nimetlerin en büyüğü de peygamberlik nimetidir. Rasûlüllah'ın dalâlette olanlara hak yolu göstermesi, Allah'ın kendisine verdiği hikmete ve öğrettiği kitaba göre şeriatleri ve hükümleri emretmesi bu emrin kapsamındadır.

İşte bu üçüncü emir, ikinci nimetin karşılığıdır. İkinci nimet: "*Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?*" sözüdür.

Bu son âyetin geriye bırakılması âyet sonlarındaki ses uyumuna riayet etmek içindir. Allah'ın nimetlerinden söz etmek; riyaya düşme tehlikesi yoksa, nefsin kötülüklerine maruz kalmak tehlikesi yoksa, bununla birlikte başkalarının da bu konuda kendisini örnek alması kastediliyorsa ibadet sayılır.

Bazı âlimler, fitne korkusuyla Allah'ın verdiği nimetlerden söz etmeyi hoş görmemişlerdir: İbn Atiyye bu âyet-i kerimeyi şöyle anlar: "Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla kendi nefsinde an. Yani Allah'ın sana olan eski ve yeni ihsanlarını unutma. Mademki zahirî nimetlerden söz etmek caiz oluyor o halde kerâmetler, Allah'ın kendisiyle karşılıklı konuşması ve benzeri batınî nimetlerden söz etmek de caiz olur."

et-Te'vîlât in-Necmiyye'de bu âyet açıklanırken şöyle denir: "Peygamberlik nimetini nefsinin zahirine, risalet nimetini kalbinin batınına, velâyet nimetini sırrına, yokluktan sonra bakâ nimetini ruhuna zikret ve hatırlat. Bu, '*ve'd-duhâ*' sûresinin manasıdır."

Bu sûreyle bundan sonraki İnşirâh sûresi, eşi ve benzeri olmayan çok değerli birer incidirler. Çünkü bu iki sûre içerisinde, hikmetler ve marifetler vardır.

Duhâ sûresi nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.) vahyin inmeye başlamasından dolayı duyduğu sevinç sebebiyle tekbir getirdi. Böylece "Allâhu ekber" ya da "Lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber" sözleri sünnet oldu. Rasûlüllah'ın bu hareketi, bu sûreden sonraki sûrenin başından, Kur'an'ın sonuna kadar tekbir getirmeye sebep oldu.

Übey bin Ka'b (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre, kendisi Rasûlüllah'ın bu konudaki emrinden sonra ona Kur'an'ı bu şekilde okumuştur. Ubey bin Ka'b her sûreyi bitirdikçe bir nebze durur sonra "Allâhu ekber" derdi. Bu tekbirler, Duhâ sûresinin sonundan itibaren başlar Nâs sûresinin sonuna kadar olurdu. Sûrenin başında ve sonunda tekbir getirmek ise, her iki rivayeti cemetmek olur. Rivayetlerden birisine göre zikredilen sûrenin başında tekbir getirilirken, diğer rivayete göre Duhâ sûresinin sonunda tekbir getirilmeye başlanır.

Rivâyet olunduğuna göre İmam Şafiî (rahimehullah) birisine şöyle der: "Duhâ sûresinden itibaren Fatiha sûresine kadar tekbiri getirmezsen Peygamber (s.a.v.)'in sünnetlerinden birisini terketmiş olursun."

Fakat Hafız İbn Kesîr şöyle diyor: "Mekkelilerin kıraat imamlarından ve âlimlerinden tekbir hususunda herhangi bir rivayet gelmemiştir. Ebû Cafer ve İbn Amr'dan gelen sahih haberler de bu yöndedir. Öteki kıraat imamlarından gelen rivayete göre ise, hatim esnasında tekbir getirilir. Bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan, sahabeden, tâbiînden rivayet edilip gelen bir sünnettir. Hem namazda ve hem namaz dışında sünnettir. Fakat bu sünneti yerine getirmek güzeldir, yapılmaması durumunda herhangi bir mahzur yoktur."

Allah'ın yardımı ve başaralı kılmasıyla Duhâ Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

İNŞİRÂH SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 8 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ۙ ﴿٢﴾
الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ ۙ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۗ ﴿٤﴾

1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

2-3. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı?

4. Senin şânını yüceltmedik mi?

1. «Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?» Râğıb der ki: "Göğsün açılması demek, göğsün ilâhî nûr ile Allah'ın katından gelen sekînet (iç huzuru) ve onun ruhu ile açılması demektir."

Anlaşılması zor olan herhangi bir sözün açıklanması ise, o sözün açılması ve manalarından kapalı olan kısımların ortaya çıkarılmasıdır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "*Nûr, kalbe girdi mi o kalp açılır ve genişler.*" (1) Hadisin manası şudur: Nûr, kalbe girdi mi o kalp, belâlara ve ilâhî sırları muha-

---

1- Yukarıdaki ifade, Abdürrezzak'ın ve Taberanî'nin benzerî ifadelerle ayrıca İbn Ebî Hâtim'in rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür. İbn Kesîr der ki: "Bu hadisin mürsel ve muttasıl birçok tarîki vardır ve bunlar birbirini destekler." Bkz. *Muhtasar Tefsir İbn Kesîr*, 1/617.

fazaya tahammül eder. Nitekim Musa(a.s.) şöyle duâ ediyordu: "*Musa: Rabbim dedi. Yüreğime genişlik ver.*" (Tâhâ: 25) Yani yüreğime genişlik ver de inatçıların sefihliği ve inatçılıklarına karşı yüreğim daralmasın. Tam tersine onlardan gelecek eziyetlere ve daha da fazlasına katlanabilsin.

Yukarıdaki âyet-i kerimede "*leke*" (sana) ifadesi Rasûlüllah'ın göğsünün açılıp genişletilmesini kendi menfaatine ve yararına olduğuna işaret etmektedir. Cümlenin sonundaki olumsuzluk ile bir de soru edatı, cümlenin manasını olumlu kılmaktadır. Buna göre âyetin manası; biz senin göğsünü açıp genişlettik. Öylesine ki hem görünen âlemi, hem de gayb âlemini kuşatabildi.

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de deniyor ki: "Burada Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kalp göğsünün peygamberlik nuruyla, kalbindeki sıkıntıların ins-cin'nin peygamberi olması vasıtasıyla kaldırılması, sır göğsünün açılıp genişletilmesinin peygamberliğin ziyası ile, kâfirlerin ve münafıkların verdikleri sıkıntıya tahammül ile, nur göğsünün açılıp genişlemesinin velayetin ışıklarıyla, ledünnî ilimleri ve ilâhî hikmetleri, rabbanî marifetleri, rahmanî hakikatleri elde etmek suretiyle gerçekleştiğine işaret olunmaktadır. Buna karşılık Rasûlüllah'ın vücudundaki cismânî göğsünün ise açılıp genişletilmesi bir kez değil, birkaç kez olmuştur. Bir defasında Rasûlüllah beş yaşında iken şeytanların tamah ettikleri noktanın çıkarılması için göğsü yarılmıştır. Çıkarılan kalbin masiyetlere meyletmesine, itaatlardan yüzçevirmesine sebep olan siyah bir kan idi. Rasûlüllah'ın göğsü bir kez de vahyin başlangıcı esnasında ve bir de mirac gecesi açılıp genişlemiştir."

2-3. «Belini büken» ağırlığı âdeta belini çatlatırcasına ses çıkaran ağır **«yükünü senden alıp atmadık mı?»** Yani sırtına ağır gelen yükünü sırtından indirdik ve attık. Bu yük senin sırtına o kadar ağır geliyordu ki, tıpkı ağır yükün yüklendiği bir semerin bu yükün ağırlığından dolayı çıkardığı ses gibi senin sırtını çatırdatıyordu. Bir başka ifadeyle, sırtına çok ağır gelen yükünü sırtından kaldırıp attık. Çünkü "inkâdu'l-hamli'z-zahra" (yükün sırta ağır gelmesi) ancak sırta vurulan yükün ağırlığından dolayı çıkarmış olduğu ses anlamınadır. Bu da yükün ağırlığı ve vurulduğu semerin bu ağırlık nedeniyle bazı kısımlarını yerinden kaymaya temayül etmesi ve bu esnada çıkarmış olduğu çatırtı sesiyle olur.

Burada bu verilen temsîlî örnekle Rasûlüllah (s.a.v.)'ın durumu ve hali anlatılmaktadır. Peygamberlik döneminden önceki bazı ufak hataları ya da ahkâmın ve şeriatlerin ayrıntılarını bilmeyişi kavminden inatçıların İslâma pımeleri için kendini yiyip bitirmesi bu konuda aşırı çaba sarfetmesi böylesine temsîlî bir biçimde ifade edilmiş olmaktadır.

4. «Senin şânını yüceltmedik mi?» Peygamberlik ününü ve şerefini, kelime-i şehadette, ezanda ve kamette ismini Allah'ın ismiyle birlikte anmak suretiyle yüceltmedik mi? Nitekim bu konuya Hassân b. Sabit şu beyitleri söylemiştir:

Seyyiddir, şereflidir, vurmuş Allah omzuna,
Nübüvvet mührünü, meşhur mu meşhur zahir ve şahid

Adını birlikte anmış adıyla, dikkat buna!
Beş vakit ezanda -gündelik- "eşhedü" şahid!

Allahu Teâlâ, Rasûlülah'a itaatı, kendine itaat kabul etmiş, kendisi ona salavât getirmiş (rahmet etmiş, şanını yüceltmiş), melekleri salavât getirmişler (şanını yüceltmişler) ve mü'minlere de bunu emretmiştir. (Mü'minlerin salavâtı ise duâ anlamınadır) ve Allahu Teâlâ kendisine: "Rasûlüllah, Nebiyyullah" gibi lâkaplarla bunların dışında kendisine şeref katan başka lâkaplar vermiştir. Bütün bunlar Rasûlüllah (s.a.v.)'ın mertebesini yüceltmek içindir. Bir hadise göre Cebrâil, Rasûlüllah (s.a.v.)'a der ki: "*Ya Muhammed! Rabbin senin zikrini nasıl yücelttiğini bilip bilmediğini soruyor. Bunun üzerine Rasûlüllah; 'Allahu Teâlâ daha iyi bilir' deyince Cebrâil, Yüce Allah'ın bu soruya şöyle cevap verdiğini bildiriyor: 'Benim anıldığım her yerde sen de benimle birlikte anılmaktasın.'*" (2)

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا
فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

2- Hadisi İbn Cerîr et-Taberî tefsirinde rivayet eder. İbn Kesîr ve *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da Suyûtî de zikreder, 6/364.

5. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.

6. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.

7. Boş kaldın mı hemen başka işe koyul.

8. Ve yalnız Rabbine yönel.

5. «Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.» Bu ifade, daha önceki geçen âyetlerin hükmünü desteklemektedir ve yine bu cümle, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ve mü'minlerin karşılaşacakları her zorluğun kolaylaştırılacağına dair verilmiş çok değerli bir vaaddir.

el-Keşşâf'ta denilir ki: "*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.*" âyet-i kerimesi, yukarıda geçen âyetlerle nasıl bağdaştırılabilir diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Müşrikler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı ve onunla birlikte mü'minleri fakir oldukları ve geçim sıkıntısı içinde olduklarından dolayı ayıplıyorlardı. Hatta Rasûlüllah'ın kafasında bunların, İslâma girenler fakir oldukları için İslâma girmedikleri yolunda bir fikir canlanmıştı. İşte bunun üzerine Allahu Teâlâ peygamberine vermiş olduğu büyük nimetleri hatırlatıyor ve sonra da şöyle buyuruyor: "*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır...*" Sanki Rasûlüllah'a şöyle denmiş oluyor: Biz sana muazzam büyük nimetler verdik. Şu halde sen Allah'ın ihsanı ve lütfu hakkında tam bir güven içinde ol. Çünkü bir zorlukla birlikte birçok kolaylık vardır.

Âyet metninde yer alan "*mea: yanında beraber*" kelimesi, zorluğun hemen ardından kolaylığın ne kadar hızlı biçimde geleceğine işaret etmektedir. Kolaylık o kadar yakındır ki, neredeyse zorlukla "beraber" dir. Âyete böyle mana vermezsek ve zahire bakacak olursak "*mea*" kelimesi, "birlikte" lik edatı değil, "öncelik-sonralık" edatıdır. Çünkü iki zıt "zorluk-kolaylık" bir arada bulunmazlar. (3)

Âyet metninde zorluk anlamına gelen "*el-üsr*" kelimesinin "elif-lam" lı, ve kolaylık anlamına gelen "*el-yüsr*" kelimesinin "elif-lam" sız getirilmesinin sebebi, dünyanın zorluk yurdu olduğuna lâtif bir biçimde işaret etmek içindir. Çünkü zorluk herkes için malum ve bilinen bir şeydir. Kolaylık ise meçhuldür ve kapalıdır.

3- O halde âyet metninde yer alan "*mea*" kelimesi, "öncelik-sonralık" anlamınadır. Fakat bu öncelik ve sonralık birbirine o kadar yakındır ki neredeyse birliktedir. (Çeviren)

6. «Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.» Bu cümle pekiştirme manası ifade etmek için tekrarlanmıştır. Ya da başlı başına önce kinden bağımsız yeni bir vaad olması da mümkündür. Bu takdirde; bir zorluğa karşı âhiret sevabı gibi başka bir kolaylık daha getirilmek suretiyle iki kolaylık sağlanmaktadır. Bu tıpkı: *"Oruçlu için iki sevinç anı vardır. Birisi iftar sevinci, diğeri de Allahu Teâlâ'ya kavuşma anındaki duyulacak sevinçtir."* cümlesinde olduğu gibidir.

Şerhu'l-Menâr'da denir ki: "Marife (elif-lamlı kelime) bir cümlede yine marife olarak tekrarlandı mı ikinci kelime birincinin aynıdır. Tıpkı bu suredeki iki kez tekraralanan *"el-üsr"* (zorluk) kelimesinde olduğu gibi."

Şerhu'l-Menâr müellifi, bu ifadesiyle, İbn Abbas'ın şu cümlesini kastetmektedir: "Hiçbir zorluk iki kolaylığa üstün gelemez."

Fahru'l-İslâm ise, bu âyetin tefsirinde şöyle diyor: "Bu sûredeki âyetleri böyle yorumlamak tartışmalıdır. Çünkü âyet, bu manaya muhtemel olmadığı gibi "Süvariyle mızrak vardır, süvariyle mızrak vardır," cümlesine göre süvarinin iki mızrağı olduğu manasına da muhtemel değildir. Tam tersine ikinci cümle birincinin te'kidi yani pekiştirmesi mesabesindedir."

Buradaki âyet, te'kîde hamledilirse İbn Abbas'ın sözünü nasıl açıklayacağız diye sorulacak olursa deriz ki; herhalde İbn Abbas "iki kolaylık" sözüyle, âyette yer alan *"yüsran"* (kolaylık) kelimesinin içindeki tazimi kastetmiş olsa gerektir. Böylece "kolaylık" dünya ve âhiret kolaylığına şamil olmuş olur. Bu da aslında iki kolaylık sayılır.

7. Tebliğden veya dünyevî mühim ve yararlı işlerden **«boş kaldın mı hemen başka işe koyul.»** Sana verdiğimiz geçmiş nimetlere ve vaadettiğimiz gelecek olan nimetlere şükretmek için ibadete koyul ve bu hususta kendini yor. Yahut da vahyi alıp boş kalınca onu tebliğe koyul.

Hasan Basrî ise şöyle demiştir: "Sıhhatli anında, boş vaktinde ibadet etmeye koyul."

Rivayet edildiğine göre Sureyh bir defa iki adamın güreşmekte olduklarını, üçüncü bir kimsenin ise boş durduğunu görünce: "Bu, niye boş duruyor? Allah Teâlâ *'Boş kaldın mı hemen başka işe koyul'*, buyurmuştur" demiştir.

Bir insanın hiçbir iş yapmaksızın boşu boşuna oturması veya dinini ya da dünyasını ilgilendirmeyen işlerle meşgul olması düşünce sakatlığına, akıl zayıflığına ve gafletin insanı esir almasına işarettir.

Hz. Ömer (r.a.) der ki: "Ben sizleri ne dünya işiyle, ne de âhiret ameliyle meşgul olmaksızın bomboş görmekten hoşlanmıyorum."

Şu halde insanın daima meşrû olan bir işle meşgul olması gerekir. Bir işi bitirdiği zaman peşinden başka bir işe sarılmalıdır.

Katade ve ed-Dahhâk bu âyet-i kerimeyi şöyle açıklamışlardır: "Namazı bitirdiğinde hemen duâya koyul."(4)

8. «Ve yalnız Rabbine yönel.» *"Ferğab"* kelimesinin aslı olan rağbet, sözlükte herhangi bir şey hususunda genişlik anlamınadır. Arapçada "rağibe fîhi ve ileyhi" dendiği zaman, buradan kişinin herhangi bir şeye hırsla sarılması anlamı çıkar. Yine "rağibe anhü" dendiğinde ise, insanın o şeye rağbet etmemesi, ondan uzak durması anlamı anlaşılır.

el-Kâmus'ta şu açıklamalar yer alıyor: "Rağibe fîhi" demek, bir şeyi istedi, "rağibe anhü" ise istemedi anlamına gelir. "Rağibe ileyhi" ise duâ etti, yakardı demektir. Ya da yakarıp dilemek anlamınadır.

Buna göre âyetin manası: Sen Rabbinden dile, başkasından dileme. Çünkü sana yardım etmeye kâdir olan Rabbindir, başkası değildir, demektir.

Allah'ın yardımı ve tevfiki ile İnşirâh Sûresi'nin tefsiri bitti.

4- Bu âyet-i kerimenin tefsirinde selef âlimlerinden bir çok rivayetler vardır. Bunları müfessirler anlatırlar. Meselâ İbn Abbas: "*Boş kaldın mı hemen başka işe koyul ve yalnız Rabbine yönel,*" âyetini şöyle açıklamıştır: "Namazını bitirdiğinde ve teşehhüdü yaptığında derhal Rabbine yönel ve ihtiyaçlarını O'ndan dile."

İbn Mes'ud'dan rivayet edilen tefsir ise şöyledir: "Farzları bitirdiğinde gece namazı kılmaya koyul."

Dahhâk'ın açıklamasına gelince: "Farz namazları bitirdiğinde derhal dilemek ve duâ etmek için Rabbine yönel."

Katade der ki: "Allahu Teâlâ peygamberine namazı bitirdikten sonra Rabbine duâya yönelmeyi emrediyor."

el-Hasen ise, cihadı bitirince ibadetle meşgul olmayı emrediyor, der.

Bütün bu rivayetleri, Süyûtî *ed-Dürrü'l-Mensûr*'unda, Taberî *Câmiu'l-Beyan*'da, İbn Kesîr *tefsirinde* nakleder. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/365.

TÎN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 8 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ (١) وَطُورِ سِينِينَ (٢) وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ (٣) لَقَدْ
خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (٤) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ (٥)

1. İncire, zeytine,

2. Sina dağına,

3. Ve şu emin beldeye yemin ederim ki,

4. Biz insanı en güzel biçimde yarattık.

5. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.

1. «İncire, zeytine...» Burada zikredilen *"incir"*, bildiğimiz yenilen incir ve "zeytin" de, sıkılıp zeytinyağı elde edilen zeytindir. Yüce Allah'ın bu iki meyveyi diğer meyvelerden ayırarak burada özel olarak zikredip üzerlerine yemin etmesinin sebebi, bunlardaki büyük özelliklerden dolayıdır.

Çünkü incir hoş bir meyvedir, lâtif bir gıdadır, çabucak hazmedilir ve çok faydalı bir ilâçtır. İnsanın tabiatını yumuşatır, balgam söker, böbrekleri temizler ve mesanede bulunan kumların atılmasına yardımcı olur, beden şişmanlatır. Karaciğer ve dalakta kapalı olan damarları açar.

Zeytine gelince; zeytin meyvedir, katıktır. Zeytinin çok faydalı olan zeytin yağından başka bir özelliği olmasa bile dağlar gibi yağlı olmayan yerlerde yetişmekle birlikte sırf zeytinyağı elde edilme özelliği bile üstünlük olarak zeytine yeter. Zeytin ağacı Kur'an-ı Kerim'de şerefli olarak ifade edilmiş bir ağaçtır.

Hastanın birisi İbn Sîrin'e der ki: "Bir rüya gördüm. Rüyamda bana sanki "iki lâ" yı ye, şifa bulursun dendi. İbn Sîrin bu rüyayı şöyle tefsir eder: Zeytin ye, çünkü, *"... O billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da* (1)*, batıya da* (2) *nisbet edilemeyen mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulur..."* (Nûr: 35) der.

Taberî der ki: Âyet metninde yer alan *"tîn"* den maksat, üzerinde Şam şehrinin bulunduğu dağdır ki, buna Cebel-i Kasyûn denir. *"Zeytun"* ise, Tûr-i Zîtâ'dır ki bu dağ, Beyt-i Makdis'in doğu tarafında yer alır. Çünkü incir Şam'da çok olur. Zeytin de İlyâ'da çok yetişir.

2. «Sina dağına...» Sina dağı, Musa (a.s.)'nın Rabbi ile konuştuğu dağdır.

el-Maverdî der ki: "Her dağa Tûr dağı denmez. Ancak ağaçlı ve meyveli ise Tûr denir. Eğer üzerinde ağaç yoksa buna sadece "cebel" denir."

Âyet metninde yer alan *"sînîne"* ve *"sînâ"* kelimeleri bu dağın üzerinde belli bir mekânın özel ismidirler. *"Sînîne"* nin manası, süryanicede güzel ve mübarek ağaçlı dağ demektir. *"Sînîne"* kelimesinin aslı Sînâ'dan gelmektedir. Burada *"sînîne"* denmesinin sebebi, âyet sonlarının nûn ile bitmesinden dolayıdır. Nitekim Sâffât sûresinde de sûre sonundaki harflere uyulmak maksadıyla *"ilyâs"* kelimesi, *"selâmün alâ ilyâsîne"* (Sâffât: 130) şeklindedir.

3. «Ve şu emin beldeye yemin ederim ki...» Burada *"emin"* kelimesi, koruyan anlamınadır ve bu belde Mekke'dir. Allahu Teâlâ Mekke'yi şerefli kılmıştır. Mekke'nin "koruyucu" luğu, oraya gireni gerek cahiliyyet döneminde ve gerekse daha sonraki İslâm döneminde katlolunmaktan ve esir alınmaktan korumasından ileri gelmektedir. Bu tıpkı emin bir kimsenin kendine bıra-

---

1- İbni Sîrin, hasta olan kimseye rüyasında "iki lâ'yı ye, şifa bulursun" sözünde söylenen iki lâ'nın, Nûr sûresinin 35. âyetindeki aşağıdaki zeytinle ilgili iki kelimenin başındaki lâ'lar olduğunu söylemektedir: Lâ şarkiyyetin

2- Lâ ğarbiyyetin.

kılan bir şeyi koruması gibidir. Emin kelimesini, bu manaya almak mümkün olduğu gibi "güvenli" anlamına almak da mümkündür. Nitekim Allahu Teâlâ orayı güven ve emniyet sıfatlarıyla nitelemektedir: "*...Bizim (Mekke'yi) güven içinde kudsî bir yer yaptığımızı görmediler mi?...*" (Ankebût: 67) Bu ayetteki "*âminen*" kelimesi, güvenli anlamına gelmektedir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "*İki haremden birisinde vefat eden kimse kıyamet günü güvenli ve emin olarak dirilir.*" (3)

Yukarıdan beri sıralanan bu nesneler üzerine yemin edilmesinin sebebi, bu mübarek yerlerin şerefini açıklamak ve buralardaki hayır ve bereketi, peygamberler ve sâlihler yurdu olması dolayısıyla açığa çıkarmaktır. İncirin ve zeytinin bittiği yerler İbrahim (a.s.)'in hicret ettiği, İsa (a.s.)'nın dünyaya geldiği ve her iki peygamberin yetiştikleri yerlerdir. Tûr ise, Musa (a.s.)'ya nida olunan yerdir. Mekke, âlemlere hidayet olan Beyt-i Şerîf'in mekânı, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dünyaya geldiği ve peygamber olarak gönderildiği yerdir.

4. «Biz insanı», insan cinsini **«en güzel biçimde yarattık.»** Âyet metninde yer alan "*takvîm*", herhangi bir şeyi olması gereken en uygun biçime ve kıvama getirmek demektir.

Kadı Yahya b. Eksem "*takvîm*" kelimesini, güzel sûret olarak tefsir etmiştir. Rivayete göre, Yahya b. Eksem'in zamanındaki hükümdar, ay ışığının olduğu bir gecede hanımıyla halvete girer. Ona: "Eğer şu gökyüzündeki aydan daha güzel değilsen boş ol," der. Bunun üzerine herkes kadının boş düştüğüne fetva verirler. Ancak Yahya b. Eksem kadının boş olmadığına fetva verdi. Kendisine: "Hocalarına muhalefet ettin" denilince: "Fetva ilimle olur. Bizden daha iyi bilen Allah fetva veriyor diyerek: '*Biz insanı en güzel biçimde yarattık,*' âyet-i kerimesini okur ve: O halde insan her şeyin en güzelidir. İnsandan daha güzel bir şey yoktur," deyince zamanın hükümdarı sevinir ve kadı Yahya'ya bol ihsanlarda bulunur.

el-Müfredât'ta denir ki: "Bu âyet-i kerime, canlılar arasında insana ait akıl, anlama ve iki ayak üzerine durabilme gibi özelliklerine işaret etmektedir. Âyetin manası; insanı maddeten ve manen olabileceği en güzel biçimde yarat-

---

3- Bu lâfızlarla varid olan bir hadis görmüş değilim. Fakat bu manayı destekleyen sahih hadisler vardır. Bunlardan bir tanesi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayet ettikleri şu hadistir: "*Medine'de ölebilen kimse orada ölsün. Çünkü ben orada ölene şefaat ederim.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/157.

tık, demek olur. Çünkü Allahu Teâlâ insanı iki ayaklı, organları birbiriyle uyumlu ve şekli güzel olarak yaratmıştır. Nitekim Yüce Allah buna şöyle temas eder: "*... Size şekil verip de şekillerinizi güzel yapan...*" (Mü'min: 64) Bu, Allah sizi en güzel biçimde yarattı demektir ve yine Allahu Teâlâ insanı ilâhî sıfatlarla bezeli olarak yaratmıştır. İnsana hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme, konuşma yetenekleri vermiştir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) bu ilahî sıfatlara şöyle işaret buyurur: "*Allahu Teâlâ Âdem'i kendi sûretinde yarattı.*" (4)

5. **«Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.»** Yani sonra onu her çirkinden daha çirkin ve her aşağıdan daha aşağı olan cehennemliklerden kıldık. Çünkü kendisi, yaratmış olduğumuz sıfatlara uygun hareket etmedi. Şayet bu sıfatların gereğine göre amel etseydi yücelerin yücesinde olurdu.

4- Hadisi Buharî ve Müslim rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/30.
Rağıb el-Isfehanî der ki: "Buradaki *'suret, biçim'* den maksat insana mahsus olan göz ve basîret gibi kavrayıcı özellikleridir. Bu özellikleri vermek suretiyle Cenab-ı Hak insanı yarattığı birçok şeye üstün kılmıştır. Burada sûret ve biçimin Allah'a izafe edilmesi, insanın, Allah'ın bir parçası olduğunu ifade etmek için değil, tam tersine "Allah'ın evi, Allah'ın devesi" ifadelerinde olduğu gibi insana şeref bahşetmek için mülkiyet kabilinden izafe edilmiştir. Bu konuda âlimler iki ayrı tutum takınmışlardır. Bir grup bu hadisi tefsire yaklaşmamışlardır. İkinci grup ise, hadise mana vermeye çalışmışlardır. Hadisteki zamirin mercîi hakkkında üç görüş vardır:

a- Bazı âlimlere göre zamir, Âdemoğullarından birisine gider. Şöyle ki; birgün Rasûlüllah (s.a.v.) birisini döven bir kişiye rastlar. Sopayı vuran kişi: "Allah senin ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkin kılsın," demektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: "*Sizden biriniz başkasına vuracaksa yüzüne vurmasın. Çünkü Alahu Teâlâ Âdem'i onun yani bu kavgada sopa yiyen kimsenin suretinde yaratmıştır*" buyurur. Buradaki zamirin Allah'a gitmesi çok büyük bir hatadır.

b- Bu konuda ileri sürülen görüşlerden bir tanesine göre, zamir iki zahir isimden kinayedir. Zamirin Allah'a gitmesi mümkün değildir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın sureti yoktur. Şu halde zamir Âdem'e gider. Buna göre hadisin manası; Allahu Teâlâ Âdem'i daha önceden tasarladığı biçime tam olarak uygun yaratmıştır. Kendisini, çocukları gibi nutfeden başlayarak kan pıhtısı, oradan et ve kemik biçiminde şekilden şekle naklederek yaratmamıştır, demek olur. Bu görüş Ebû Süleyman el-Hattâbî'ye aittir.

c- Bu görüşe göre, zamir Allah'a racîdir. Bu taktirde iki yaklaşımdan söz edilir: Birincisine göre Âdem'in melek suretinde yaratılmış olmasıdır. Şu halde bunun Allah'a izafe edilmesi iki açıdandır. Birincisi "Allah'ın beyti" örneğinde olduğu gibi insanı şerefli kılmak içindir. İkincisi de daha önce herhangi bir misal olmaksızın benzersiz olarak yarattı demektir.

Bu konuda ileri sürülen ikinci temel görüş, ise buradaki suretin sıfat anlamına olduğudur. Arapçada "sûretu hâza'l-emr" dendiğinde yani şu meselenin sıfatı demek olur. Buna göre Allahu Teâlâ Âdem'i kendisinde bulunan hayat, ilim, kudret, semî' (işitmek), basar (görmek) ve irade sıfatlarını ona da vermek suretiyle yarattı ve böylece onu diğer canlılardan ayırdı. Ardından melekleri kendisine secde ettirerek meleklerden de ayırdı demek olur ki, bu durumda suret, maddî değil, manevî olmuş olur. (Bkz. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî (v.597 h.) Def'u Şübehi't-Teşbîh bi Eküffi't-Tenzîh fi'r-Reddi Ale'l-Mücessimeti ve'l-Müştebbiheti, s.49 vd.) (Mütercim.)

Kısacası insan, en güzel biçimdeki durumunu, hem sûreten ve hem de manen en çirkin biçime çevirmiştir. Çünkü insanın zahirinin başka bir biçime sokulması, aynı şekilde batınının da (içinin de) değişmesi demektir. Burada "*sâfilîn*" (aşağıdakiler) ile kastedilen günahkâr ve âsî insanlardır. İnsanın aşağıların aşağısına indirilmesi, bazı kimselerin hayvânî şehvetlerinin denizine dalmaları, cismânî lezzetlerin karanlıklarına gömülmeleri dolayısıyladır.

Bu âyet-i kerime, asıl itibar edilecek olanın insanın zâhirî biçimi değil, bâtınî biçimi olacağına işaret etmektedir. Çünkü zâhiren en güzel biçimde olan nice insanlar vardır ki, bâtınen en çirkin durumdadırlar. Bu nedenle insanlar kıyamet günü bölük bölük mahşere gelirlerken sıfatlarına göre biçimleri de farklı farklı olur.

Bazılarına göre âyetin manası, sonra Biz insanı, erzel-i ömre yani gençlik çağının geçip gitmesinden sonra ihtiyarlayıp kocama, kuvvetin ardından zayıflık dönemine çevirdik, demektir. Nitekim "*Kime uzun ömür verirsek Biz onun yaratılışını tersine çeviririz...*" (Yâsîn: 68) âyet-i kerimesi buna işaret etmektedir. Yani insanın biçimini tersine çeviririz. Artık dimdik olan kişinin beli kamburlaşır, simsiyah saçları bembeyaz olur. Her şeyi işitmesi, görmesi ve başka ne özellikleri varsa hepsi önceki duruma göre tersine döner.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾
فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

6. Fakat iman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen, devamlı bir ecir vardır.

7. Artık bundan sonra ceza günü konusunda seni kim yalanlayabilir?

8. Allah hüküm verenlerin en üstünü değil midir?

6. «Fakat» sadık bir imanla **«iman edip sâlih amel işleyenler için...»** Fakat sâlih olan kişiler aşağıların aşağısına döndürülmezler.

Ebu'l-Leys bu âyeti şöyle anlıyor: "Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Fakat âlim olan ve ilmiyle amel eden kimselerin akılları zayıflamaz ve başlarından gitmez. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Ömrü uzun olup da ameli güzel olan kimseye ne mutlu.*" (5)

İbn Abbas şöyle diyor: "Kur'an okuyan kimse erzel-i ömre (ihtiyarlayıp köhnemeye) döndürülmez."

İşte iman edip sâlih amel işleyenler için itaatlarına ve uğradıkları belâlara sabırlarına, çektikleri meşakkatlere ve yaptıkları ibadetlere bir karşılık olmak üzere keramet yurdunda **«eksilmeyen,»** ardı arkası kesilmeyen **«devamlı bir ecir vardır.»** Bu ecirler keramet yurdundadır. Çünkü orası bu sevapların yeridir.

"*Felehum ecrun*" ifadesinin başına "*fâ*" getirilmesinin sebebi, "lâkin" anlamında olan "*illâ*" ile başlayan cümlenin şart manası ifade etmesinden dolayıdır. Buna göre şöyle denmiş olmaktadır: Allahu Teâlâ onların biçimlerini cehennemde değiştirmeyecektir. Çünkü onlar cennetle mükâfatlandırılırlar.

et-Teysîr'de Rasûlüllah (s.a.v.)'dan şöyle rivayet olunur: "*Herhangi bir kul hastalandığında ya da yolculuğa çıktığında sağlığı yerinde iken ve mukîm bulunurken işlemiş olduğu amellerinin aynısı kendisine yazılır.*" (6)

Rivayete göre mü'min, öldüğü zaman iki melek semaya yükselir ve derler ki: "Senin kulun filanca öldü. Bize izin ver, semada sana ibadet edelim." Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle cevap verir: "Benim semalarım meleklerimle doludur. Fakat siz ikiniz onun kabrine gidiniz ve daha önce yaptığı iyilikleri kıyamete kadar yazınız."

Âyetin manası "eksilmeyen devamlı bir ecir vardır" şeklinde olduğu gibi "fakat iman edip sâlih amel işleyenler için başlarına kakılmayan ecir vardır" şeklinde de olabilir.

5- Hadisi Hâkim *Müstedrek*'inde şöyle rivayet eder: "*Sizin en hayırlılarınız ömrü en uzun ve amelleri en güzel olanlarınızdır.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/95. Bir başka rivayet şu şekildedir: "*En hayırlınız ömrü uzun, ameli güzel olandır. En kötünüz ise ömrü uzun, ameli kötü olandır.*"

6- Hadisi Buharî, Ebû Musa el-Eş'arî'den merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/367.

7. «Artık bundan sonra ceza günü konusunda seni kim yalanlayabilir?» Bu âyet-i kerimedeki soru, hayret ifade etmektedir. Buna göre âyetin manası: Ey Muhammed! Bunca canlı ve konuşan delil açığa çıktıktan sonra ceza gününün olmayacağını söyleyerek artık seni kim yalanlayabilir? Yani senin cezayı ispat etmen, öldükten sonra dirilmeyi haber vermen dolayısıyla yalan söylediğini kim iddiaya kalkışabilir? Çünkü değersiz bir sudan, düzgün bu insan yaratan, onu zahiren ve batınen en güzel biçime sokan, sonra tam kemâle erinceye ve dosdoğru oluncaya kadar peyder pey olgunlaştıran, ardından bu gelişmeleri tersine çevirerek onu erzel-i ömre ulaştıran bir varlığın öldükten sonra diriltmeye ve yapılanlara karşılık vermeye kâdir olacağında kuşku yoktur.

Âyete şöyle mana vermek de mümkündür: Ey insanoğlu! Artık bundan sonra cezanın sebebini sana yalanlatan nedir? Bunca delilden sonra bunları inkâr ettiren nedir?

Kısacası insanın bir parça meniden yaratılması, sonra vücudu düzgün bir beşer haline getirilmesi, hayatı boyunca mükemmellikten noksana doğru hâlden hâle geçirilmesi Allahu Teâlâ'nın öldükten sonra diriltmeye ve cezaya kâdir olabileceğine en açık delildir. O hâlde bu kesin delillerden sonra ey insanoğlu! Seni hâlâ yalanlatmaya mecbur kılan nedir?

8. «Allah hüküm verenlerin en üstünü değil midir?» Buraya kadar zikredilenleri yapan Allah, yaratıcılığı ve planlaması ile bir şeyi sağlam ve eksiksiz yapanların en üstünü değil midir? Ya da Allah seninle seni yalanlayanlar arasında hak ve adaletle hüküm verenlerin en üstünü değil midir? Arapçada "hakeme beynehum" denir ki, manası hüküm verdi demektir.

Bu âyet-i kerime yalanlayanlara bir tehdidi ifade etmekte ve Allahu Teâlâ'nın lâyık oldukları biçimde onlar hakkında hükmedeceğine işaret etmektedir.

Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyet-i kerimeyi okuduğunda şöyle derdi: " *Belâ ve ene alâ zâlike mine'ş-şâhidîn*" (Evet ben de buna şahit olanlardanım) ve Rasûlüllah böyle söylenmesini emrederdi: "*Her kim: 'Eleysallâhu bi ahkemi'l-hâkimîn' (Allah hüküm verenlerin en üstünü değil midir?) âyetini okursa, belâ ve ene alâ zâlike mine'ş-şâhidîn (Evet ben de buna şahit olanlardanım) desin.*"(7)

Tîn Sûresi'nin tefsiri Allah'ın yardımıyla tamam oldu.

7- Hadisi Tirmizî, İbn Merdûye, Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet ederler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/367.

ALAK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 19 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ
وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ
مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

1. Yaratan Rabbinin adıyla oku!

2. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı.

3-5. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.

1. Ey Muhammed! Sana vahyolunanları, «**yaratan Rabbinin adıyla oku!**» Bu âyetten *"mâ lem ya'lem"* diye biten beşinci âyetin sonuna kadar olan kısım, Rasûlüllah (s.a.v.)'a ilk defa nazil olan Kur'an âyetleridir. Nitekim bu gerçeğe sahih hadisler de delâlet etmektedir. İhtilâf sadece sûrenin tamamının ilk defa inmiş Kur'an âyetleri olup olmadığı noktasındadır. Hz. Âişe (r.a.)'dan şöyle dediği rivayet olunuyor: "Allahu Teâlâ Rasûlüllah (s.a.v.)'ı şerefli kılmak ve kullara rahmet olarak göndermek istediğinde peygamberliğe dair ilkin başlayan rüyay-ı sâliha olmuştur. Rasûlüllah (s.a.v.) herhangi bir rüya görür görmez o rüya tıpkı sabahın aydınlığı ve ışığı gibi çıkıyordu."[1] Rasûlüllah'ın görmüş olduğu bu rüyaların doğruluğunda hiç kimse şüphe etmiyordu. Tıpkı sabah aydınlığının varlığı konusunda hiç kimsenin kuşku duymadığı gibi.

Vahyin ilkin rüya ile başlamasının sebebi, meleğin ve Cebrâil'in peygamberlik göreviyle gelip de ansızın onun karşısına dikilerek neye uğradığını şaşırmaması içindir. Çünkü beşerî kuvvet buna tahammül edemez. Zira beşerin gücü meleği görmeye dayanamaz. Rüya, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı vahye alıştırmak içindi. Sonra Rasûlüllah Nûr dağında Hira mağarasında iken Ramazan ayında yakaza halinde kendisine vahiy gelmiştir. Ardından Rasûlülah (s.a.v.) kırk yaşlarına ulaştığında ve Ramazan ayının on yedinci gecesi girdiğinde Hira mağarısında iken kendisine melek geldi. Nitekim İmam Sarsarî, bu olayı şöyle şiirleştirmektedir:

Olunca Muhammed kırk yaşında,
Peygamberlik güneşi doğdu Ramazanda.

Hz. Âişe der ki: "Melek ona geldi ve oku dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *'Ben okuma bilmem'* deyince meydana gelen olayı Rasûlüllah şöyle dile getirdi: *"Cebrâil beni aldı, beni kucakladı ve sıktı sıktı sıktı. Sonra bıraktı ve bu olay üç kez tekrar etti. Sonra melek bu sûrenin başında 'ikra' dan başlayarak 'mâ lem ya'lem' e kadar okudu."*

Tâbiîn âlimlerinden kadı Şurayh olaydan, Kur'an öğretmeninin çocuğa Kur'an öğretirken ona üç defadan daha fazla vurulamayacağı hükmünü, çıkarmıştır.

Yukarıda işaret olunan âyetler Hira mağarasında indikten sonra Rasûlüllah (s.a.v.) mağaradan çıkar. Dağın yan tarafında vadide yürürken bir ses duyar. Bu ses: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlüsün, ben Cebrâil'im" demektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) hanımı Hz. Hatice'nin yanına döner. Kalbi tir tir tikremektedir. Olup bitenleri Hz. Hatice'ye anlatır. Hatice; "Müjdeler olsun amca oğlu! Sakın metanetini yitirme, nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki senin, bu ümmetin peygamberi olacağını ümit ediyorum." Bu sözlerin ardından Hz. Hatice Varaka'ya gider. Ona durumu anlatır. Varaka şöyle söyler:

1- Hadisi Buharî ve Müslim *Sahih*'lerinde rivayet ederler. Yukarıda alınan kısım bu konudaki uzunca hadisin bir bölümüdür. Hadisin tamamı için Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/368.

Doğruysa dediklerin, elbet
Ey Hatice! Peygamberdir Ahmed.

Açılır göğsü, getirir Cebrâil,
Allah'tan vahyi. Bir de yanlarında Mîkâil.

Dinini koruyan kazanır izzet,
Düşman olan sapığa pay, zillet.

Yanında yer alırken bir bölük,
Zincire vurulur öbürü, cehennemde kütük!

Rasûlüllah belli bir süre geçirir. Bu sürede Cebrâil görünmez. Onun sebebi Rasûlüllah'ın içinde duymuş olduğu korkunun dağılıp gitmesi ve Cebrâil'in tekrar gelmesi arzusunu duymasıdır. Vahyin gelmediği bu dönem "fetret dönemi", "*ikra*" ile, "*yâ eyyühe'l-müzzemmilü*" "*ey örtünüp bürünen Rasûlüm*"(Müzzemmil: 1) âyetinin inmesine kadar olan dönemdir. Bu dönem içinde Varaka vefaat etmiştir. Varaka Rasûlüllah (s.a.v.)'a iman etmişti ve kendisini "risalet" olan "davetten" önce tasdik etmişti. Sonra "*Ey bürünüp sarınan Rasûlüm! Kalk ve insanları uyar.*" (Müddessir: 1,2) âyetleri nazil oldu ve böylece nübüvvet ile risalet (davet) arasındaki fark ortaya çıkmış oldu.

"Rabbinin adıyla" demek, O'nun adıyla başlayarak demektir. Bir başka ifadeyle: "*Bismillâhirrahmânirrahîm*" de, sonra da oku denmiş olmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki "*ikra' bismi rabbike*" âyetleri, baş tarafında besmele olmaksızın nazil olmuştur. İmam el-Buharî bunu açıkça belirtir. Yüce Allah'ın böyle bir emir vermesi, Allah adının okuma esnasında Rasûlüllah'a güç vereceğinden ve mevlâsıyla ünsiyet meydana getireceğinden dolayıdır. Çünkü isim ile meydana gelen kaynaşma ve yakınlaşma, bu ismin temsil ettiği varlık ile kaynaşma ve yakınlaşmaya götürür. Dil ile yapılan zikir, kalp ile zikre yol açar.

"Yaratan" kelimesiyle Allahu Teâlâ'nın vasfedilmesi, peygamberine verilen ilk nimetini hatırlatmak ve hayat diye bir şeyin kokusunu dahi almamış olan bir maddeden insanı yaratmaya kadir olan, canlı olan birisine okumayı öğretmeye de kadir olacağına işaret etmek içindir. *"Yaratan"* demek, yaratma fiili kendine mahsus olan ve kendisinden başka hiçbir yaratıcının olmadığı, demektir.

Fethu'r-Rahmân'da şu ifadeler yer alır: "Cahiliyyet dönemi Arapları putlara Rablar diyorlardı. Bundan dolayı Allahu Teâlâ putların kendisine ortak olamadığı bir sıfatla kendini nitelemiş ve *'yaratan Rabbin'* buyurmuştur."

2. «O, insanı bir kan pıhtısından yarattı.» Allah Teâlâ'nın burada diğer mahlukları arasından seçerek özel olarak insanın yaratılmasını zikretmesinin sebebi, insanın yaratılmasının ve biçimlendirilmesinin taşımış olduğu eşsizlik ve mertebesini yüceltmek içindir. Çünkü insan, mahlûkatın en şereflisidir.

Âyet metninde yer alan *"alak"*, *"alaka"* nın çoğuludur. *"Alaka"* donmuş kandır,(2) kan akıyorsa o zaman adı *"demun mesfûhun"* (akan kan) dır. Yani böyle bir kan, yaş donmuş kandır ve bu kan, üzerinden akmış olduğu zemine yapışır.

Allahu Telâlâ'nın burada pıhtılaşmış kanı zikretmesinin sebebi, insanın ilk haliyle son durumu arasındaki açık farkı ortaya koyarak ne kadar kudretli ve kâdir olduğunu belirtmek içindir. İnsanın yaratılması, Allah'tan insana gelen nimetlerin ilki ve Allah'ın varlığına, sonsuz kudretine, ilmine ve hikmetine delâlet eden delillerin en sağlamı olunca, Allah Teâlâ, öncelikle zâtını bununla nitelemiştir. Bundan Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Allah'ın kendisini okutabileceği sonucunu çıkarmasını dilemiştir.

İbnü'ş-Şeyh'in *Haşiye*'sinde denir ki: "Hakîm olan Allahu Teâlâ müşriklere bir peygamber göndermeyi dilediği zaman : 'Eşi ve ortağı olmayan Rabbinin adıyla oku' demiş olsaydı müşriklerin bu sözü kabul etmeleri mümkün olmazdı. Fakat Allah Teâlâ, bu konuda müşrikleri bunu itirafa zorlayacak bir ön giriş yapmıştır. Çünkü peygamberine, onlara kan pıhtısından yaratıldıklarını söylemesini, bunu inkâr edemeyeceklerini ifade etmesini emretmiştir. Sonra peygamberinden müşriklere şöyle söylemesini emretmiştir. Her fiilin mutlaka bir faili vardır. Onların bu yaratma fiilini putlara nispet etmeleri mümkün değildir. Çünkü onlar putları kendi elleriyle yontmuş olduklarını biliyorlar. İşte bu, aşama aşama akıl yürütmeyle onlar övgüye lâyık olanın putları değil, asıl Ben olduğumu kabul edeceklerdir. Çünkü ilâh olmak, yaratmaya bağlıdır. Hiçbir şey yaratamayan, nasıl olur da ibadete lâyık olabilir? Bu metodla ilgili olarak şöyle bir olay nakledilir:

İmam Züfer'i hocası Ebû Hanife, mezhebini yayması için Basra'ya gön-

---

2- "Alaka" ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Mü'min: 67, dipnotu: 24.

derin. İmam Züfer Basra'ya varır, Ebû Hanife'den söz edecek olur. Kendisine engel olurlar ve dönüp bakmazlar bile. İmam Züfer hocasına geri döner ve olup bitenleri haber verir. Ebû Hanife ona der ki: "Sen tebliğ metodunu bilmiyorsun. Şimdi Basra'ya geri dön. Herhangi bir meselede onların imamlarının görüşlerini zikret. Sonra bu görüşlerin zayıf yönlerini beyan et. Bundan sonra ise de ki: Bu meselede bir başka görüş daha vardır. Ardından benim görüşümü ve delilimi onlara anlat. Eğer bu görüşüm ve delilim onların aklına yatacak olursa de ki: Bu görüş Ebû Hanife'nin görüşüdür. O zaman göreceksin ki, benim görüşümü hoş karşılayacaklar ve reddetmeyeceklerdir."

3-5. «Oku!» Sana emrolunanı yap. Okuma emrinin tekrarlanması verilen emre uyulmayı pekiştirmek ve daha sonra gelecek ifadelere bir hazırlık mahiyetindedir.

«İnsana bilmediklerini belleten,» insana bunları ve bunların dışında asla hatıra gelmeyecek küllî ve cüz'î, açık ve kapalı bütün meseleleri öğreten...

Kalem ve yazı Allah Teâlâ'nın nimetlerinden olduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) neden yazmıyordu denecek olursa buna cevabımız şöyle olur: Rasûlüllah yazı yazmayı bilseydi bazıları o, Kur'an'ı öncekilerin sahifelerinden okudu derlerdi. Sonra Levh-i Mahfuz mushafı olan bir kimsenin yazı yazmaya ihtiyacı olmaz. İlimlerin oluşması maddî emarelerledir. Oysa yazı zihnî bir sanat ve tabiî bir güçtür ve bu sanat ve güç maddî bir âletle ortaya çıkar. Rasûlüllah (s.a.v.) ise, derinliğine bilgi sahibidir. Allahu Teâlâ ona ledünnî ilmi öğretmiştir. Nitekim Nisâ sûresindeki: "*Ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur.*" (Nisâ: 113) âyet-i kerimesi buna işaret eder.

«Kalemle (yazmayı) öğreten», öğrettiğini başka bir şeyle değil, yalnız kalem vasıtasıyla öğreten Rabbin en büyük kerem sahibidir. Okuyup yazan, nasıl kalem vasıtasıyla okuyor yazıyorsa, Allah da sana bunlar olmaksızın öğretmiştir.

Bu âyet-i kerime, insana, kalem vasıtasıyla yazma ve yazıyı öğrenme şerefinin ve nimetinin verildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle demişlerdir ki: "İlim bir avdır, yazı ise onun bağlanmasıdır." Şâir şöyle der:

Eskimez kitap yoktur zamanla
Bakî kalır tek onun yazdığı, zamanla.

Yazarsan hoş şeyler yaz,
Sevindirsin seni kıyamette yazmanla!

Şayet kalem olmasaydı, din ve dünya işleri düzgün gitmezdi. Bu âyet-i kerimede ilk yaratılanın en büyük kalem olduğuna işaret vardır.

Süyûtî der ki: "İlk yaratılan şey kalemdir. Allah Teâlâ ona kıyamete kadar olacak şeyleri yaz diye emretti. Kalemin ilk yazdığı ifade "Ben tevbeleri çok kabul edenim. Tevbe edenin tevbesini kabul ederim," ifadesidir.

Âlimlerden birisi der ki: "Kan pıhtısından yaratılma ile kalemle öğretme olayı arasındaki uygunluk şuradan kaynaklanmaktadır: İnsanın en aşağı bulunduğu mertebe bir kan pıhtısı durumundaki mertebesidir. En üstün makamı ise âlim olduğu makamdır. Allah Teâlâ insana onu kan pıhtısı gibi en aşağı mertebeden alıp ilim öğrenmek gibi en üstün mertebeye çıkarmak suretiyle kendisine vermiş olduğu nimeti hatırlatmaktadır."

«Rabbin, en büyük kerem sahibidir.» Çünkü O, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın *"Ben okuma bilmem"* ifadesiyle beyan etmiş olduğu özrünü ortadan kaldırmaktadır. Çünkü Rasûlüllah bu mazeretiyle okumanın, okuma ve yazma bilenlerin işi olacağını, kendisinin ise ümmî olduğunu ifade ediyordu. Buna karşılık kendisine şöyle denmiş oluyor: "Kendi ismiyle başlamak suretiyle sana okumayı emreden Rabbin, en büyük kerem sahibidir ve O, her kerîm olandan daha çok kerem sahibidir. Çünkü O, herhangi bir amaç gütmeden nimet verir. Övgü veya sevap ya da kınamadan kurtulma gibi herhangi bir amaç gütmez."

كَلَّآ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ (٦) اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىؕ (٧)
اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰىؕ (٨)

6-7. Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar.

8. Kuşkusuz dönüş Rabbinedir.

6-7. «Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar.» Burada yer alan *"kellâ"*, azgınlık ederek Allah'ın nimetlerini inkâr eden kimseyi aşırı biçimde vazgeçirmek için getirilmiş olan bir caydırma ifadesidir. İşte insan, kendini kendine yeterli görerek haddi aşar, Rabbine karşı böbürlenir.

Bu âyet-i kerime, Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur.

İbn Mes'ud (r.a.) der ki: "İki grup insan hiç doymaz. Bunlar ilim aşığı ve dünya malı sevdalısıdır. Ve bu iki kişi, birbirine denk değildir. İlim aşığı, günden güne Allah'ın rızasını kazanırken; dünya malı sevdalısı ise, günden güne azar."

Rivayet olunduğuna göre Ebû Cehil, Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Kendini kendine yeter gören azar diye iddia ettiğine göre Mekke dağlarını bize altın ve gümüş yap, belki o dağlardan altın ve gümüş alırız da sonra azarız ve dinimizi bırakır, senin dinine döneriz," demişti. Bu ifade üzerine Cebrâil iner ve Rasûlüllah'a eğer dilersen bunu yapalım ama bundan sonra da iman etmezlerse Mâide ashabına yaptığımızı onlara da yaparız der. (3) Ancak Rasûlüllah (s.a.v.) onların yaşamasını istediğinden ve rahmet olarak bu duâyı yapmaz.

Bu sûrenin baştarafı ilmi överken sonu, malı kınamaktadır. Bu da ilme ve dine teşvik ve dünya ile dünya malına karşı da sakındırma olarak insana yeter. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle derdi: *"Ya Rabbî! Azdıran zenginlikten, unutturan fakirlikten sana sığınırım."*

8. «Kuşkusuz dönüş Rabbinedir.» Burada yer alan *"ruc'â"*, dönmek manasınadır. Buna göre âyetin manası: Ey insanoğlu! Herkesin ölmekle ve sonra da dirilmekle dönüşü senin her şeyine mâlik olan Rabbinedir. İşte o zaman sen, azgınlığının âkibetini göreceksin.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا
صَلَّىٰ ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِن كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾
أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِن

3- Bkz. Mâide sûresi, 112,113 ve devamı.

لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ
نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

9-10. Namaz kılarken bir kulu menedeni gördün mü?

11. Ne dersin, o doğru yolda ise.

12. Yahut takvayı emrediyorsa.

13. Ne dersin, o yalanlıyor ve doğru yoldan yüzçeviriyorsa.

14. (Bu adam) Allah'ın, (yaptıklarını) gördüğünü bilmez mi?

15-16. Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu perçeminden, o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız.

17. O hemen gidip meclisini çağırsın.

18. Biz de zebanileri çağıracağız.

19. Hayır! Ona uyma, (Allah'a) secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!

9-10. «Namaz kılarken bir kulu menedeni gördün mü?» Buradaki soru, bu işin hayret verici bir iş olduğunu vurgulamak içindir. Yapılan hitap, görebilen herkesedir. Âyet metnindeki "*abden*" (kul) kelimesinin elif lamsız getirilmesinin sebebi, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yüceltmek içindir. Burada sanki şöyle söylenmiş olmaktadır: Namaz kılarken kullukta mahlûkatın en mükemmelini Rabbine ibadet etmekten menedeni gördün mü?

Rivayete göre Ebû Cehil, Kureyşin ileri gelenlerinin bulunduğu bir mecliste şöyle der: "Muhammed'i namaz kılarken görürsem yemin ediyorum boynuna basacağım." Ve Ebû Cehil birgün Rasûlüllah'ı namaz kılarken görür, yanına gelir. Sonra geri döner. Kendisine neyin var diye sorduklarında der ki: "Benimle onun arasında ateşten bir çukur, acayip bir şey ve kanatlar gördüm." İşte bu olay üzerine yukarıdaki âyet nazil olur. Ebû Cehil'in görmüş olduğu kanatlar meleklerin kanatları idi. Yanındakiler bunu görmemişlerdi.

Rasûlüllah (s.a.v.) bu olaydan sonra şöyle demiştir: "*Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Ebû Cehil bana yaklaşacak olsaydı melekler her bir organını bir tarafa çekip onu paramparça edeceklerdi.*" (4) Ebû Cehil, cahiliyyet döneminde "Ebu'l-Hakem" lâkabını taşıyordu. Çünkü cahiliyyet Arapları onun âlim ve hikmet sahibi olduğunu zannediyorlardı. Sonra İslâm döneminde "Ebû Cehil" lâkabıyla isimlendirilmiştir.

11. «Ne dersin...» Burada *"ne dersin"* ifadesinin aslı, "era eyte=gördün mü" demektir. Bu, gözle görmek değil, kalben görmektir. Manası, bana haber ver, şeklindedir. Ne dersin, kendisine yasaklanan Allah'a ibadet konusunda **«o doğru yolda ise.»**

12. «Yahut» bâtıl zannınca putlara ibadeti emir konusunda **«takvayı emrediyorsa.»** Bu âyet-i kerime, aslında yasaklayan kimseyi, alaya almaktadır. Çünkü Allah'a ibadeti yasaklamak, putlara ibadeti emretmek asla hidayet üzere olmak değildir.

13. Bu yasaklayan kimse hakkında **«ne dersin, o»** hakkı **«yalanlıyor ve (doğru yoldan) yüzçeviriyorsa.»**

14. «(Bu adam) Allah'ın, (yaptıklarını) gördüğünü bilmez mi?» Bu cümle, az önce geçen ikinci şart cümlesinin cevabıdır. Buna göre âyetin manası, ne dersin o yalanlıyor ve yüzçeviriyorsa, Allah'ın onun durumundan haberdar olduğunu kendisine ceza vereceğini bilmez mi ki, böyle bir fiili işlemeye cür'et ediyor? Yani bu yasaklayan kimse, kendi yaptığı fiillerin nasıl fiiller olduğunu Allah'ın gördüğünü bilir.

Bazı âlimlere göre âyetin manası şöyledir: "Sen namaz kılan ve namaz kılması yasaklanan kişinin hidayet üzere olduğunu, takvayı emrettiğini, yasaklayanın ise, yalanlayan ve doğru yoldan yüzçeviren olduğunu gördün mü? Bundan daha acayip bir şey olamaz."

Ebu'l-Leys der ki: "Bu âyet-i kerime, bütün insanlara bir öğüt, hak yolu ve itaatı yasak edenlere tehdittir."

İbnü'ş-Şeyh *Havâşi*'sinde bu konuda şöyle diyor: "Bu âyet-i kerime her ne kadar Ebû Cehil hakkında nazil olmuş olsa da, itaatı yasaklayan herkes bu tehdit açısından Ebû Cehil'e ortaktır."

4- Hadisi Ebû Nuaym ve Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*'de rivayet ederler. Hadisin aslı Buharî'dedir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/369.

Bu konuda bazı büyükler ihtiyatlı davranmışlardır. Hatta Hz. Ali hakkında şöyle bir olay rivayet olunur. Hz. Ali namazgâhta bayram namazından önce namaz kılan bazı insanları görür ve der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın böyle yaptığını ben görmüş değilim." Kendisine: "Onlara bunu neden yasaklamıyorsun," diye sorulduğunda Hz. Ali der ki: "*Namaz kılarken bir kulu meneden i gördün mü?* tehdidi kapsamına girmiş olmamızdan korkarım." Bu nedenle Hz. Ali -ihtiyaten- söz konusu kimselerin namaz kılmalarını açıktan açığa yasaklamamıştır.

Ebû Hanife de bu güzel edebi aynen almıştır. Bir gün Ebû Yusuf, kendisine: "Namaz kılan kimse rükûdan başını kaldırdığı zaman "*Allâhumme'ğ-fir lî*" (Ya Rabbi beni mağfiret et) diyebilir mi?" diye sorduğumda Ebû Hanife: "*Rabbenâ leke'l-hamd* "der ve secdeye gider diye cevap vermiş, açıkça "*Allâhumme'ğ-fir lî*" demeyi yasaklamamıştır.

15-16. «Hayır, hayır!» Bu ifadeler, mel'un olan o yasaklayıcı kişiyi, Allah'a ibadeti yasak ettiği, Lât'a tapmayı emrettiği için kendisini kovma ve azarlama ifadesidir.

«Eğer vazgeçmezse...» Âyetin başında yer alan "lam" yemin lâmıdır. Buna göre âyetin manası; vallahi eğer bu hareketinden vazgeçmez, geri durmaz ve tevbe etmezse **«derhal onu perçeminden...»** Âyet metninde yer alan "*nesfean*" fiilinin mastarı "sef'", bir şeyi yakalamak ve şiddetle, sertlikle kendine doğru çekmektir. Yine âyette yer alan "*nasıye*", başın ön tarafındaki saç yani perçemdir. Buna göre âyetin manası; eğer bundan vazgeçmezse âhirette onu perçeminden yakalarız ve bu perçeminden cehenneme sürükleriz. Buradaki sürükleme; zebanilere emrederiz, perçeminden tutarlar ve onu tahkîr ile ve zillet içerisinde cehenneme çekip sürüklerler, demektir.

Rivayete göre, Rahmân sûresi nazil olunca Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bu sûreyi Kureyş'in önde gelenleri arasında kim okur?"* diye sorar. Bu soruya muhatap olanlar ağır davranırlar. Aralarından İbn Mes'ud (r.a.) ayağa kalkar ve: "Ben ya Rasûlallah!" diye cevap verir. Resûlullah (s.a.v.) onu yerine oturtur. Sonra sorusunu tekrar sorar: *"Bu sûreyi onlara kim okuyabilir?"* Yine topluluğun içinde Abdullah İbn Mes'ud'dan başkası ayağa kalkmaz. Aynı durum üçüncü kez de tekrarlanınca Rasûlüllah İbn Mes'ud'a izin verir. Rasûlüllah (s.a.v.) İbn Mes'ud'a acımıştır. Çünkü İbn Mes'ud, zayıf ve cüssesi küçük birisidir. İbn Mes'ud müşriklerin ileri gelenlerinin yanına varıp da onları Kâbe'nin etrafında birarada görünce sûreyi okumaya başlar. Ebû Cehil ayağa kalkarak İbn Mes'ud'a bir tokat atar. Bu tokat sabebiyle İbn Mes'ud'un kulağı kanar. İbn Mes'ud gözlerinden yaşlar aka aka oradan geri döner. Rasûlüllah (s.a.v.) kendisini görünce ona karşı kalbi merhamet duyar. Daha sonra Müslümanlar Bedir savaşını kazandıklarında İbn Mes'ud müşriklerin ölüleri arasında dolaşmaya başlar. Bir de ne görsün, Ebû Cehil yere yıkılmış böğürmektedir. İbn Mes'ud Ebû Cehil'in gücünün kuvvetinin yerinde olup kendisine tekrar eziyet edeceğinden korkar, mızrağını çıkarıp uzaktan Ebû Cehil'e fırlatır ve onu boğazından vurur. Her halde: "*Biz yakında onun burnuna damga vuracağız (kibirini kırıp rezil edeceğiz.)*" (Kalem: 16) âyet-i kerimesiyle buna işaret ediliyor olsa gerektir. Sonra İbn Mes'ud, onun güçsüz kaldığını görünce zayıflığından dolayı Ebû Cehil'in göğsüne çıkamaz. Ancak bir yolunu bulup çare düşünerek göğsüne çıktığında Ebû Cehil şöyle der: "Ey zavallı koyun çobanı! Çok sarp ve çetin bir yere çıktın." İbn Mes'ud da: "İslâm yücedir, İslâmın üstüne çıkılamaz," der. Ebû Cehil: "Arkadaşın olacak Muhammed'e söyle. Ölmek üzere olduğum şu anda benim nazarımda ondan daha fazla buğzettiğim ve kin duyduğum hiç kimse yoktur." Rasûlüllah (s.a.v.) Ebû Cehil'in bu sözlerini duyunca şöyle der: *"Benim Firavunum Musa'nın Firavun'undan daha beter. Çünkü o iman ettim dedi. Bu ise isyanını daha da azıttı."* Rasûlüllah sonra der ki: *"Ey İbn Mes'ud! Şu kılıcımı al, kafasını kopar."* İbn Mes'ud, Ebû Cehil'in kafasını koparınca taşıyamaz. Kulağını yarar ve ip takar. Ardından kellesini Rasûlüllah (s.a.v.)'a doğru sürükler. Rasûlüllah gülerek: *"Kulağa kulak, kelle de fazlası,"* buyurur.

Herhalde hakîm olan Allahu Teâlâ, çeşitli sebeplere bağlı olarak Ebû Cehil'in kafasını taşıyabilecek gücü İbn Mes'ud'a vermedi. Bu sebeplerden birincisi; Ebû Cehil bir köpekti, köpek ölüsü taşınmaz yerde sürüklenir. İkincisi, İbn Mes'ud kafayı sürükleyemeyince kulağını yardı, sonra ip taktı ve böylece, kulağa kulak biçiminde kısas hükmü yerine gelmiş oldu. Üçüncüsü, herhalde âyet-i kerimede yer alan: "*Onu perçeminden yakalarız*" âyet-i kerimesindeki tehdit yerine gelsin diyedir ve böylece Ebû Cehil'in kellesi başının ön tarafından sürüklenmiş, âyetteki tehdit tahakkuk etmiştir.

İbnü'ş-Şeyh der ki: "*Nâsıye*, alnın ön kısmındaki saçın adıdır. Arapçada bazan '*nâsıye*', perçeme değil de perçemin bittiği başın ön kısmına da denebilir. Burada Allah Teâlâ, perçem kelimesiyle, yüz ve başı kinaye yoluyla ifade buyurmuştur. Sürüklenme için özellikle perçemin veya başın ön kısmının ifade edilmesinin sebebi mel'un olan Ebû Cehil'in saçının perçemini taramaya çok dikkat etmesi ve özen göstermesinden dolayıdır."

«O yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız.» Bu ikinci *"nâsıye"* kelimesi, birinci *"nâsıye"* den bedeldir. Buradaki isnad, (yani perçemin yalancı ve günahkâr olması), mecazî bir isnaddır. Her iki vasıf da aslında perçemi bırakan o kişiye aittir. İfadenin bu şekilde sevkedilmesi, ona *"yalancı ve günahkârın perçeminden"* ifadesinde olmayan bir zenginlik kazandırmaktadır. Bu kişide, sözündeki yalancılık, fiilindeki günah o dereceye varmıştır ki, yalan ve günah sanki onun perçeminde zuhur etmiştir.

17. «O» Ebû Cehil **«hemen gidip»** kendine yardım etmeleri için **«meclisini»**, meclisinde bulunan kişileri **«çağırsın.»** Buradaki meclisten maksat, insanların biraraya gelip toplandıkları yerdir. Âyette*"meclisi"* ifadesi kullanılmış ancak bunun başında "muzâf" (mecliste bulunanlar) takdir olunmuştur. Çünkü meclisin bizatihî kendisi yani toplanılan yer çağırılmaz. Sonra herhangi bir yere insanlar toplanmadıkça "*nâdî*" (meclis) denmez.

Ebû Cehil, Rasûlüllah (s.a.v.) namaz kılarken yanına gelir. Ona: "Bu hareketi yapmanı yasaklamamış mıydım?" deyince Rasûlüllah ona sert çıkışır. Ebû Cehil: "Beni tehdit mi ediyorsun? Ben şu gördüğün vadide meclisi en kalabalık kişiyim," deyince şimdi gelecek olan on sekizinci âyet-i kerime nazil olur:

18. «Biz de zebanileri çağıracağız.» Onu cehenneme sürüklemeleri için azap meleklerini çağıracağız. O meleklerden sadece bir tanesi, mecliste bulunanlar gibisinin milyon'una galip gelir.

Bir haber de şöyle gelmiştir: "Ebû Cehil şayet meclisini çağırsaydı zebaniler onu açıktan açığa alıp cehenneme sürükleyeceklerdi."

19. «Hayır!» Bu ifade yukarıdaki yasaklamanın ardından bir başka yasaklamayı ve azarlamanın ardından bir başka azarlamayı dile getirmektedir.

«Ona uyma.» Ey Muhammed! Bulunduğun hâl üzere devam et. Yalanlayıcılara itaat etme.

«(Allah'a) secde et», secdelerine ve namazına ona aldırmaksızın devam et.

«Ve (yalnızca O'na) yaklaş!» Bu secdelerle Rabbine yaklaş. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kulun Rabbine en yakın olduğu an, O'na secde* *halinde olduğu andır. (O esnada) Allah'a çok dua ediniz."* [5]

Tam bu âyette, İmam Mâlik hariç, diğer üç mezhep imamına göre tilâvet secdesi vardır. Sonra secde, insanın kibir ve gururunu giderir.

Secdenin çeşitleri vardır: "Namazda secde, tilâvet secdesi, sehiv secdesi, Yüce Allah'ın azametine ve ululuğuna secde, herhangi bir korkuda ya da isteğe bağlı olarak yakarma secdesi, şükür secdesi ve yalvarma secdesi." Sahih olan görüşe göre bu son secdeler müstehaptır ve meleklerden, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan ve diğer peygamberlerden bizlere miras kalmıştır.

Ebû Hanife ve İmam Mâlik der ki: "Şükür secdesi mekruhtur. Hamd ve şükür sadece dil ile yapılır. İmameyn ise, şükür secdesinin bir ibadet olduğunu, yapanın sevap elde edeceği kanaatindedirler. Rasûlüllah (s.a.v.) secdelerinde şu duâyı okurdu: *"İkabından affına, gazabından rızana ve senden yine sana sığınıyorum."* [6] Allah'a secde ile yaklaşmanın manası budur.

Allah'ın yardımı ve tevfiki ile Alak Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

5- Hadisi Müslim, Ebû Davud, Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/144.

6- Yukarıdaki ifadeler Nesâî'nin *Sünen*'inde rivayet ettiği sahih hadisin bir bölümüdür. Bu, Rasûlüllah'ın duâlarındandır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/229.

KADİR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 5 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۚ ① وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ
الْقَدْرِ ۗ ② لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۗ ③ تَنَزَّلُ
الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ
④ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ⑤

1. Biz onu Kadir gecesinde indirdik.

2. Kadir gecesinin ne olduğunu sana ne bildirdi?

3. Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.

4. O gecede melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle herbir iş için inerler.

5. O gece, tan yeri ağarıncaya kadar bir selâmdır.

1. **«Biz onu Kadir gecesinde indirdik.»** Âyetteki "*nûn*", azamet ifadesi yahut da sıfatlar ve isimlerle birlikte zâta delâlet etmesi içindir. Âyette söz konusu edilen "*o*", Kur'an'dır. Şöhreti, isminin açıkça söylenmesi yerini tuttuğu için zamirle yetinilmiş, ismi açıkça anılmamıştır. Sanki o, tüm zihinlerde hazırdır. Allah Teâlâ, onu indirme işini kendi zâtına isnad etmek suretiyle onu yüceltmiştir. Oysa onun inişi, Cebrâil (a.s.) vasıtası ile olmuştur. "Onu Kadir gecesinde indirmeye Biz hükmettik. Onu ezelde Biz takdir ettik" anlamındadır.

Eğer Kur'an bir seferde inmemiştir. Yirmi üç sene zarfında peyderpey inmiştir. O halde nasıl "*Biz onu Kadir gecesinde indirdik*" buyurdu? denilirse cevabımız şu olur: Cebrâil onu Kadir gecesinde Levh-i Mahfûz'dan dünya semasındaki Beyt-i İzzet'e bir defada indirdi. Gökteki yazıcı meleklere yazdırdı. Sonra da maslahatlara göre parça parça Rasûlüllah'a indirmiştir. Bu indirme de Kadir gecesinde başladı.

Kur'an'ın peyderpey indirilişi, Hz. Muhammed'i tazime işarettir. Bu, hediye edilen kişiyi tazim için hediyelerin hizmetçiler eliyle bölüm bölüm verilişi gibidir. Kur'an'ın peyderpey indirilişinin başka bir hikmeti de öğrenmeyi kolaylaştırmak ve Hz. Peygamberin gönlüne iyice yerleşmesini sağlamaktır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "*Kâfirler: 'Kur'an ona topluca bir defada indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk.*" (Furkân:32)

Allah'ın kelâmı iki çeşittir. Bunlar; Kur'an ve kudsî hadistir. Cebrâil, Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indirdi. Cebrâil sünneti mana olarak getirdiği için onun mana olarak rivayeti caizdir. Kur'an'ın mana olarak okunması ise, caiz değildir. Çünkü Cebrâil onu lâfzıyla indirmiştir. Bundaki sır, lâfzı ile ibadet ve Kur'an'la Müslüman olmayanları âciz bırakmaktır. Çünkü hiç kimse onun içerdiği lafzî icazı ve manasındaki sırları içeren benzeri bir kitap getiremez. Öyleyse başka bir şeyin lâfzı ve manası Kur'an'ın lâfzı ve manasının yerini tutabilir mi? Şüphesiz hayır.

Levh-i Mahfûz, bu kitabın kalbidir. Onun için Hz. Rasûl'ün kalbine inmiştir. Kur'an Allah'ın kelâmı kadîmidir. Onu Ramazan ayında indirmiştir. Bir âyette: "*Ramazan ayı, içerisinde Kur'an'ın indirildiği aydır...*" (Bakara:185) buyurulmuştur. Bu, ilk açıklamadır. Biz bu âyetten onun gece mi, yoksa gündüz mü indirildiğini anlayamıyoruz. Allah Teâlâ: "*Biz onu, müba-*

rek bu gecede indirdik." (Duhân: 2) buyurarak bu konuya açıklık getirmiştir. Bu da ikinci beyandır. Bu âyete bakarak o gecenin hangi gece olduğunu anlayamıyoruz. Bu konuyu da: *"Şüphesiz Biz onu Kadir gecesinde indirdik,"* âyetiyle anlıyoruz. Bu da üçüncü beyandır ki bu, beyanın son noktasıdır.

Sahih olan şu ki, o gecede her hikmetli iş ayrılır. Sene boyu olacak tüm işler ve hükümlerin idaresi yazılır. İşte o gece, Kadir gecesidir. İşler o gecede takdir edildiği için adına Kadir gecesi denilmiştir. Kur'an-ı Kerim bu dediklerimize şahitlik etmektedir. Âyetin başında: *"Biz onu mübarek bir gecede indirdik."* (Duhân: 2) buyurulmuşken, sonra o gece şöyle nitelenmiştir: *"Her hikmetli iş o gecede ayrılır..."* (Duhân: 3) Kur'an, Kadir gecesinde indi. Öyleyse bu Duhân suresindeki âyetler, bu nitelikle: *"Biz onu Kadir gecesinde indirdik,"* âyetine hazırlıktır. *Kûtu'l-Kulûb* adındaki eserde de böyle denilmiştir.

"Kur'an'ın gece indirilişindeki hikmet nedir?" diye bir sual sorulursa, cevabımız şu olur: "Kerametlerin çoğu, lütuf ve bağışların inişi, semalara yolculuk geceleri olur. Gece cennettendir. Çünkü istirahat vaktidir. Gündüz ise, cehennemdendir, zira kazanç temini ve yorgunluk ondadır. Gecenin ibadeti gündüzünkinden daha efdaldir. Çünkü insan kalbi geceleyin daha toplu olur. Zaten ibadette gözetilen kalp huzurudur."

2. «Kadir gecesinin ne olduğunu sana ne bildirdi?» Ey Muhammed! Onun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? Yani sen onun hakikatini bilemezsin. Çünkü onun kadrinin yüceliği, yaratıkların bilgi sınırının dışındadır. Onu, gaybleri bilen Allah'tan başkası bilemez. Bu ifade, Kur'an'ın indiği vakti yüceltmedir.

3. «Kadir gecesi» yani o gecede ibadet **«bin aydan»** yani bin ayın orucundan ve namazından **«daha hayırlıdır.»** Daha efdaldir, kadri daha yücedir, ecri bu süredeki ecirden daha fazladır. Bin ay, seksen sene dört aydır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim Kadir gecesini, inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek ihya ederse geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır. Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan ayında oruç tutarsa geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır."* (1)

Hadisteki *"Îmânen ve ihtisâben"* kelimelerini Hattâbî, niyetle ve azîmetle diye açıklamıştır. (2) Bundan maksat, gönül hoşluğu ile yüksünme-

---

1- Hadisi Nesâî tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 9/439.

2- Biz bu sözleri: *"İnanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek"* diye terceme ettik. (Mütercim) den, orucunu ağır, günlerini uzun bulmadan aksine günlerin uzunluğu, sevabın çokluğunu gerektireceği için bunu fırsat bilerek, tasdik ederek oruç tutmak ve sevabını ummaktır.

Beğavî'nin izahına göre "*ihtisâben*", "Allah'ın rızasını ve sevabını umarak" anlamındadır.

Hadisteki *"namaz"* dan murat, teravih namazıdır. Âlimler arasında bunun, içerisinde gece namazı da bulunan mutlak anlamda olduğunu söyleyenler de vardır. *"Gelecek günahlar"* sözü, o andan sonraki büyük günahlardan korumaktan kinayedir. *et-Terğîb ve't-Terhîb* şerhinde söylendiği gibi bu sözün, günahların bağışlanması anlamında olması da caizdir.

Saîd b. el-Müseyyeb şöyle der: "Kim akşam ve yatsı namazlarını cemaatle kılarsa o, Kadir gecesinden nasibini almış demektir."

Kadir gecesinin gündüzü de hayır açısından aynen gecesi gibidir.

"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır" âyeti işaret ediyor ki, ârifler için Kadir gecesi, âbidlerin bin ayından daha hayırlıdır.

Bilginler, Kadir gecesinin vaktinde ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluğun görüşüne göre Ramazan ayının son on günü içerisinde ve tek olan günlerdedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Onu Ramazanın son onunda ve her tek olan günde arayınız*" buyurmuştur. (3)

Kadir gecesinin Ramazanın son on gününde oluş hikmeti şudur: O dönem, oruçlunun zayıf düşeceği, ibadette gevşeklik göstereceği zannedilen dönemdir. Kadir gecesinin o dönemde oluşu, kişiyi onu bulabilme umuduyla ibadete gayretlendirir. Tek günlerde oluşu da Allah'ın tek olup, teki sevmesinden dolayıdır. O, teklik zâtının gereği olduğu üzere tek olanda tecelli eder. Görüşlerin çoğuna göre o, yirmi yedinci gecedir. Çünkü işaret ve haberler buna delâlet etmektedirler. Kimileri de onun, Ramazanın son gecesi olduğunu söylerler. Onların dayanağı şudur: Bir hadiste varid olduğuna göre, Allah Teâlâ Ramazanın her gecesi iftar vaktinde cehennemden azabı hakeden bir milyon kişiyi serbest bırakır. Ramazanın son gecesi olduğunda ise ayın başından sonuna kadar azad ettiği kişi sayısınca cehennemliği serbest bırakır.

3- Hadisi İbn Ebî Şeybe: *"Kadir gecesini Ramazanda son onda arayınız."* lâfzıyla ve: *"Ben Kadir gecesini gördüm sonra unuttum. Onu son ondaki tek günlerde arayınız."* lâfzı ile tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/372.

Hz. Âişe (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah'a onun vaktini bilirsem ne diyeyim?" dedim. "*Allahümme inneke afüvvün tuhibbü'l-afve fa'fu annî*" de, buyurdu. (4)

Ey Allah'ım! Senden af, afiyet, dinde, dünyada ve âhirette âfiyet vermeni istiyoruz.

Herhalde o gecenin gizlenmesindeki sır, büyük sevap umanları, ona rastlayabilmeyi umarak birçok geceyi ihya etmeye teşviktir. Bunun benzerleri Cuma günkü duâların kabul edildiği vaktin, beş vakit arasındaki vustâ namazının, Allah'ın isimleri arasında ism-i âzamın, hepsine saygı göstersinler diye insanlar arasında veli kulunun, mükellefin her an ihtiyat üzere olması için ölüm vaktinin gizlenmesidir.

Bu geceye, Kadir gecesi denilmesi konusunda farklı görüşler vardır. Bunlar:

1- İşler o gece takdir edildiği içindir. "*Her hikmetli iş o gecede ayrılır.*" (Duhân: 3) âyeti buna işaret eder. Bundan maksat, takdirinin meleklere gösterilmesidir. Yoksa takdirin kendisi ezelîdir. Kadr, takdir anlamındadır. Takdir de bir şeyi hikmetinin gereğine göre özel bir şekil ve özel bir miktar üzere yapmaktır.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ sene boyu yani ertesi yılki Kadir gecesine kadar olacak olan her şeyi, yağmuru, rızkı, dünyaya getirmeyi, öldürmeyi ve benzerî şeyleri bu gece takdir eder. İşleri idare ile görevli olan meleklere teslim eder. Rızıkların, bitkilerin ve yağmurların bir nüshasını Mîkâil'e; savaşların, rüzgârların, zelzelelerin, yıldırımların, ay ve güneş tutulmalarının bir nüshasını Cebrâil'e; amellerin bir nüshasını İsrâfil'e, musîbetlerin bir nüshasını da Azrâil'e verir. İnsanlar ise bunun farkında değildirler. Şâir ne güzel söylemiş:

Dünyaya veda et, çünkü sen bilmiyorsun,
Gecenin karanlığı çöktüğünde sabaha kadar yaşayacak mısın?

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce tahrîc ettiler. Hadisin anlamı: "*Allahım sen afvedicisin, affetmeyi seversin, beni de afveyle!*" Bkz. *Muhtasar-u Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/662.

Emniyet içinde akşamı sabahı eden nice genç var,
Kefenleri dokunmuş ama haberleri yok.

Kocası için süslenen nice gelin var,
Oysa zifaf gecesinde kocalarının ruhları kabzedilmiştir.

2- Bu gece, diğer gecelerden daha şerefli ve değerli olduğu için Kadir gecesi denilmiştir. Kadr, makam ve şeref manasınadır. Buna göre, kim o gecede ibadet ve taatta bulunursa, kadr ve şeref sahibi olur.

Ebû Bekir el-Verrak şöyle demiştir: "Bu gece, içerisinde kadr sahibi meleğin dili ile kadr sahibi ümmete kadr sahibi kitap indiği için, Kadir gecesi adını almıştır. Allâhu â'lem Allah Teâlâ *"kadr"* kelimesini, bu sûrede bu sebepten dolayı üç defa zikretmiştir."

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) İsrailoğullarından bir şahsın silâh kuşanıp Allah yolunda bin ay cihad ettiğini anlattı. Mü'minler buna şaştılar, kendi amellerini küçümsemediler. Bunun üzerine onlara bu gazinin cihad müddetinden daha hayırlı bir gece verildi. Eğer o geceyi ihya ederlerse, bu kullardan daha âbidler olmayı hakederler.

Bir de şöyle denilmiştir: "Hz. Peygamber'e bu ümmetin tümünün ömürleri gösterildi. Efendimiz onları azımsadı. Uzun ömürlü olan diğerlerinin yapabildikleri amelleri yapamayacaklarından korktu. Bunun üzerine Allah ona Kadir gecesini verdi. Onu, diğer ümmetlerin bin ayından daha hayırlı kıldı."

Âyet-i kerime, Kadir gecesinin varlığına delildir. Onun, faziletinin Kur'an'ın inişinden dolayı olduğunu söyleyenler, o faziletinin bir defaya mahsus olup kesildiğini söylüyorlar. Cumhûrun görüşüne göre o, bakîdir, her sene tekrarlanmaktadır. Bu, Allah'ın bir fazlı ve kullarına rahmetidir.

Bazı âlimlere göre Kadir gecesi, Ramazan ayına mahsus değildir. Ama çoğunluğa göre bu aya mahsustur. Ramazanın son on günü geldiğinde Hz. Peygamber, amellerini artırır, gecesini ihya eder ve aile efradını ibadet için kaldırırdı. Sâlih kullar, son on geceyi, tümüyle Kadir gecesi'ni ihya etmek niyetiyle namazla geçirirlerdi."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kim bu niyetle her gece on âyet okursa, gecenin bereket ve sevabından mahrum olmaz. Bu, Allah'ın kadrini açıkladığı, Rasûlüllah'ın haber verdiği o geceye ait namazın faziletinin yerini tutar."

Nafile namazlar, insanların birbirlerini çağırmadan yani ezansız ve kametsiz cemaatle kılınabilirler, bunda hiçbir kerâhat yoktur. Öyleyse sen mânevî zevkten mahrum bazı kişilerin dediklerine kulak asma. Onlar iktidarsız kişi hükmündedirler. Münâcatın zevkini, tâatların tadını, vakitlerin faziletini bilmezler.

4. «O gecede melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle», emriyle o senede takdir edilen hayır, şer **«herbir iş için inerler.»** Bu, "*Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler vardır...*" (Ra'd: 11) âyetindeki ifadeye benzemektedir.

"*Melekler*" mutlak olarak anıldığı için, âyetin zahirine göre, tüm melekler murat edilmiştir. O gece melekler inerler, Hz. Muhammed (a.s.)'in ümmetinden oruç tutan erkekler ve kadınların bağışlanmalarını dilerler. Bir diğer görüşe göre, meleklerden bir gruptur. Diğer melekler onları sadece Kadir gecesinde görürler. Bu, bizim bayram günü dışında görmediğimiz zâhidlere benzer. Meleklerden murat ne olursa olsun melekler ve ruh (Cebrâil), gökyüzünün tamamından yeryüzüne inerler. Bu, hiç de yadırganacak bir şey değildir. Başka günlerde zikir meclislerine indiklerine göre, bu şânı yüce gecede inmeleri daha evlâdır. Meleklerin dünya semasına inmeleri de muhtemeldir.

Âlimler, meleklerin grup grup indiklerini, kiminin inip kiminin yükseldiğini söylemişlerdir. Onların durumu, hacıların durumuna benzer. Hacılar çok olmalarına rağmen Kâbe'ye ve diğer ibadet yerlerine peşpeşine girerler. Ama bazıları girerken, diğerleri çıkar. Bu yüzden onların inişleri fecir vaktine kadar uzamıştır. Âyetteki inerler anlamını veren kelimenin yapısı da bu tedrîcîliğe işaret eder. Bu gösteriyor ki, "Melekler çok fazla oldukları için yer ve gök onları taşıyamazlar" tarzındaki iddia yerinde değildir. Ayrıca ruhların durumu, cisimlerin durumu gibi değildir. Meleklerin nurdan yaratılan lâtif cisimleri vardır.

Bazı bilginlerin dediklerine göre inenler, Sidretü'l-Müntehâ'da bulunan meleklerdir. Orada sayılarını Allah'tan başka kimsenin bilmediği çoklukta melek vardır. Cebrâil'in makamı onların ortasındadır.

Yeryüzüne inen melekler kiliselere, puthanelere, içerisinde resim, köpek ve kötülükler bulunan evlere, şarap içenin veya şarap tiryakisi olanın, cünübün ve domuz eti yiyenin bulunduğu evlere girmezler.

Meleklerin yeryüzüne Allah'ın izni ile inmeleri, onların bizi arzu ettiklerine ve aşk duyduklarına, inmek için izin istediklerine ve kendilerine izin verildiğine işaret etmektedir.

Çirkini gizleyen, güzeli açığa çıkaran Allah'ı tenzîh ve tesbih ederiz.

5. **«O gece, tan yeri ağarıncaya kadar bir selâmdır.»** Yani o, selâmetten başka bir şey değildir. O gece hastalık olmaz. Rüzgâr ve yıldırım gibi şerlerden ve âfetlerden bir şey bulunmaz. Aksine bu gece inen, sadece selâmet, fayda ve hayırdır. O gece şeytan kötülük yapamaz. Hiçbir sihirbazın sihiri etki etmez. Yahut da onun selâm oluşundan maksat, mü'minlere verdikleri selâmın çokluğudur. Hadiste varid olmuştur ki, Kadir gecesinde Cebrâil ve meleklerden büyük bir grup inerler, ayakta veya oturarak ibadet etmekte olan her mü'min için duâ ederler, onlara selâm verirler.

Âyette belirtilen selâm, fecrin doğuşuna kadar sürer. Melekler o vakte kadar grup grup inerler. Kimi âlimlerin dediklerine göre, Kadir gecesinde güneşin batışından fecrin doğuşuna kadar ibadet edenlere selâm verirler. Sonra gökyüzüne çıkarlar.

Denildiğine göre, Kadir gecesinin alâmetleri şunlardır: "Gece ne sıcaktır, ne soğuk. Sabahleyin güneş doğduğunda fazla ışığı olmaz. Çünkü melekler tam güneş doğarken gökyüzüne çıkarlar. Çok kalabalık oldukları için güneş ışınlarının yayılmasını engellerler. Yahut da güneş, bu gecenin sabahı şeytanın boynuzları arasından doğmaz. Görülen aydınlık, meleklerin kanatlarının nurudur."

Allah'ın yardımı ve tevfîkı ile Kadir Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

BEYYİNE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 8 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِك۪ينَ
مُنْفَكّ۪ينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ① رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا
مُطَهَّرَةً ② ف۪يهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ③ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ④ وَمَٓا اُمِرُٓوا
اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ حُنَفَٓاءَ وَيُق۪يمُوا
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ د۪ينُ الْقَيِّمَةِ ⑤

1. Ehli kitaptan ve müşriklerden inkârcılar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılacak değillerdi.

2. (O delil) tertemiz sayfaları okuyan, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir.

3. O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır.

4. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5. Oysa onlar, dini sadece Allah'a has kılarak ve hanifler olarak, ancak Allah'a ibadet etmekle, namazı kılmakla ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardı. İşte bu doğru dindir.

1. **«Ehli kitaptan»** Yahudi ve Hristiyanlardan **«ve müşriklerden»**, putperestlerden **«inkârcılar...»** Görüldüğü gibi inkârcılar, ehli kitap ve putperest diye iki gurupta ele alınmışlardır. Ehli kitap: Yahudiler ve Hristiyanlardır. Müşrikler ise, hiç bir kitaba mensup olmayanlardır. Her iki gurubu da Allah Teâlâ kısaca *"inkârcılar"* kelimesi ile anmış, peşinden bu sözü açıklayarak *"ehli kitaptan ve müşriklerden"* olanlar buyurmuştur. (1)

«Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar» Hakka uyma ve âhir zamanda gönderilecek peygambere inanma konusundaki vermiş oldukları vaadden **«ayrılacak değillerdi.»** Yani onlar, o delilin gelmesini, tek kelime üzerinde birleşmek ve hak üzerinde ittifak için bir vakit kılmışlardı. Yine onu, ayrılmak, bölünmek ve vaade muhalefet için bir vakit saymışlardı. Delilden maksat, açık hüccettir.

Yukarıda söz konusu olan vaadin, ehli kitap tarafından yapılmış bulunmasında şüphe yoktur. Onlar gerçeği anlamak istiyorlar ve: "Allahım! Bize zafer kapılarını aç, âhir zamanda gönderilecek olan peygamberle bize yardım et" diye duâ ediyorlardı. Düşmanları olan müşriklere de: "Bizim söylediğimizi tasdik edecek bir peygamberin çıkış zamanının gölgesi göründü. Biz onunla birlikte Âd'ın ve İrem'in olduğu gibi sizi öldüreceğiz" diyorlardı. Bu vaadin müşrikler tarafından edilmesi ise, ehli kitabın vaadinin yayılmasından sonra olmuştur. Nitekim onlar kitap ehline, sözü edilen peygamberin kitaplarında anılıp anılmadığını soruyorlardı. Onlar da, peygamberin niteliklerini değiştirerek müşrikleri kandırıyorlardı.

Ayrılma, âyette *"infikâk"* kelimesiyle ifade edilmiştir. İnfikâk, yapışık olan iki şeyin birbirinden ayrılması anlamındadır. Özetle denilebilir ki: "Onlar, anılan vaadlerinden ayrılmadılar. O gerçekleşene kadar üzerinde ittifakla ve azimle kaldılar."

1- Tercemede *"inkârcılar"* kelimesi, *"ehli kitaptan ve müşriklerden"* sonra gelmiştir. Bu, Türkçe ifadenin gereğidir. Arapça metinde izaha uygun biçimde önce *"inkârcılar"*, sonra *"ehli kitaptan ve müşriklerden"* ifadeleri yer almıştır. (Mütercim)

2. «(O delil) tertemiz», batıldan ve temiz olmayanların dokunmasından münezzeh **«sayfaları okuyan, Allah tarafından gönderilmiş»** şanı yüce, büyük **«bir peygamberdir.»**

3. «O sahifelerde» yazılmış, hakkı ve doğruyu söyleyen «**dosdoğru hükümler vardır.»** Bu ifade işaret ediyor ki, Kur'an-ı Kerim, Allah'ın daha önce gönderdiği kitapların semerelerinin toplamıdır.

4. **«Kendilerine kitap verilenler,»** etmiş oldukları vaadlerinden **«ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.»** Yani, gelen Allah Rasûlünün kitaplarında vaadedilen peygamber olduğuna, şüpheye yer bırakmadan apaçık delâlet eden delil gelinceye kadar hiç bir vakit ayrılığa düşmediler. Âyette, müşriklere temas edilmemiş, sadece ehli kitap olanlar anılmıştır. Çünkü bilenin inkârı, cahilin inkârından daha çirkin ve daha kötüdür.

5. **«Oysa onlar, dini sadece Allah'a has kılarak»** yani canlarını sırf Allah'a mahsus kılarak... .

İhlâs: Bir işi, bir tek sebep ve maksat için yapmaktır. Başka hiçbir maksadın, bu işin yapılmasına etkisi olmaz. Bir menfaat sağlamak veya zarar savmak için edilen ibadet ihlâs değildir. Aynı şekilde, başkalarına göstermek için namazda huşulu olmak, riyadır. Kulluktaki ihlâs, içi Allah'tan başka her şeyden temizlemek ve soyutlamaktır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "İhlâs, ameline Allah'tan başka hiç kimsenin muttali olmaması, onda nefsini görmemen, bunun sana Allah'ın bir lütfu olduğunu bilmendir. Çünkü seni ibadete O ehil kıldı, O muvaffak etti. Hiç kimseden bir ecir ve karşılık beklememen de yine ihlâstır."

«Ve hanifler olarak,» yani tüm bozuk inançlardan, İslâma yönelerek... Bu, ihlâsı te'kiddir. Çünkü ihlâs, bozuk inançlardan ayrılmaktır. En büyük bozuk inanç da Allah'a ortak koşma inancıdır.

«Ancak Allah'a ibadet etmekle,» bedenî ibadetlerin direği olan **«namazı kılmakla ve»** mâlî ibadetlerin esası olan **«zekâtı vermekle emrolunmuşlardı.»** Yani hâl şu ki, onların, kitaplarında emrolundukları şeyler, sadece Allah'a ibadet etmeleri, O'nun için baş eğmeleri, O'nu en üst seviyede büyük bilmeleri, mükellef tutuldukları şeyi yerine getirme konusunda Rableri ve sahipleri olan Allah'a baş eğmeleri, bundan başka hiçbir şey istememeleridir.

Onlar bununla emrolundular. Sevap ve ceza olmasa bile sırf kulluk olarak, sahipliğin ve rabliğin gereği olarak ibadetle emrolundular.

Bu söz işaret ediyor ki: Kim Allah'a, sevap veya ikap için ibadet ederse, gerçekte mabud sevap ve ikap olur. Hak Teâlâ vasıtadır. İbadette asıl maksat, mâbûd (ibadet edilen) dur. Sen, ibadette mabûda, irfanda ise bilinene yönel. Allah'tan başka şeyler düşünmekten sakın.

«İşte bu» Allah'a ihlâsla kulluk etmek, namaz kılmak ve zekât vermek **«doğru dindir.»**

İbnü'ş-Şeyh şöyle demiştir: "Yahudi, Hristiyan ve Mecûsîler esasları sağlam tutmadan amel konusunda ileri gidince, çoğu kez taatlerde nefislerini yordular. Uygun itikadı elde edip de hak dine varamadılar. Bazıları ise prensipleri elde ettiler, amelleri ihmal ettiler. Onlar da: 'İman ettikten sonra isyanın zararı olmaz,' diyen Mürciedir. Allah bu âyette her iki grubun da hatalı olduğunu ortaya koydu. Âyetteki: *'Sadece Allah'a has kılarak'* ifadesiyle, bilginin ve ihlâsın; *'namazı kalmakla ve zekâtı vermekle'* ifadesiyle de amelin mutlaka gerekli olduğunu bildirdi. İşte bunların hepsinin toplamı mutedil, müstakim milletin dinidir. Tüm organların bir beden oluşu gibi, yukarıda sayılanların tümü de tek bir dindir."

إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ (٦) إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (٧) جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

6. Ehli kitaptan ve müşriklerden inkârcılar, cehennem ateşindedirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Onlar yaratıkların en şerlileridirler.

7. İnananlar ve sâlih amel işleyenler var ya, işte onlar yaratıkların en hayırlılarıdırlar.

8. Rableri katında onların mükâfatları; altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleridir. Orada, ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu, Rabbinden korkan içindir.

6. «Ehli kitaptan ve müşriklerden inkârcılar, cehennem ateşindedirler.» Onların dünyevî hâlleri beyan edildikten sonra uhrevî hâlleri açıklanmaktadır. Hüküm sırf ehli kitaba ait olduğu şeklinde bir şey anlaşılmaması için, nübüvvete şehadet eden delilleri de gördükleri için müşrikler de anılmıştır. Bunların cehennem ateşinde oluşlarının anlamı, kıyamet günü oraya dönecek olmalarıdır.

«Orada ebedî olarak kalacaklardır.» Her iki gurubun da inkârlarından dolayı azapta ebediyyen kalmaları, azaplarının keyfiyette farklı olması gerçeğine zıt düşmez. Çünkü cehennemin çeşitli mertebeleri vardır. Azabı çeşit çeşittir. Müşrikler: Yaratıcıyı, peygamberliği ve kıyameti inkâr ediyorlardı. Ehli kitaptan olanlar ise, sadece Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr ediyorlardı. Onların inkârı, müşriklerin inkârından daha hafifti. Ama en büyük suç olan inkârda hepsi iştirakçi idiler. Bundan dolayı cezaların en büyüğünü hak ettiler. O da azapta ebedî olarak kalmaktır. Yükseklik arzusuyla inkâr ettikleri için, aşağıların aşağısına düştüler. Çünkü cehennem, derin, karanlık ve çukur bir yerdeki ateştir. Eğer bir çukurun derinliği fazla ise, ona "cehennem kuyusu" denilir.

«Onlar» anılan kâfirler **«yaratıkların en şerlileridirler.»** Bundan maksat, amel, makam ve dönüş yeri bakımından en kötü oluşlarıdır. Onlar hırsızlardan daha şerlidirler. Çünkü onlar Allah'ın kitabından Hz. Muhammed (s.a.v.)'in niteliklerini çaldılar. Nasıl yol kesicilerden kötü olmasınlar? Hak dini, halkın elinden aldılar. Ahmak cahillerden daha kötüdürler. Çünkü bile bile inkâr, küfrü inâdîdir. Bu, cahillerin inkârından daha çirkindir. Bundan anlaşılıyor ki, kötü bilginlere karşı olan tehdit, sıradan birisine olan tehditten daha büyüktür.

7. «İnananlar ve sâlih amel işleyenler var ya,» *"Sâlih amel işleyenler"* cümlesinde, hem *"sâlih amel"* hem de *"işleyen"* kelimelerinin çoğul oluşu, bir kişinin bütün sâlih amelleri işlemekle mükellef olmadığına delâlet etmektedir. Aksine, her ferdin sâlih amelden bir payı vardır. Zenginin payı vermek, fakirin payı almak, sabretmek ve kanaat etmektir.

«İşte onlar» şeref, fazilet, iman ve taatin zirvesi ile nitelenen **«yaratıkların en hayırlılarıdırlar.»** Bu âyet, insanın melekten daha üstün olduğuna delil gösterilmiştir. Çünkü *"inananlar"* dan maksat, insanlardır. *"Yaratık"* kelimesi, meleklere ve cinlere de şamildir.

Hasan Basrî'ye: *"Onlar yaratıkların hayırlılarıdır"* âyeti hatırlatılarak: "Onlar mı yoksa melekler mi daha hayırlı?" diye sorulmuş, Hasan Basrî: "Yazık sana! Melekler inanıp sâlih amel işleyenlere nasıl denk olabilirler? Meleklerin taatleri fıtrîdir. İnsanların taatleri ise, bir mücadele sonucudur. Onlar sürekli şeytan ve nefisle mücadele halindedirler" demiştir.

8. «Rableri katında onların» imanlarına ve taatlerine mukabil **«mükâfatları, altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleridir.»** Yani Adn Cennetlerine girmektir. *"Adn"*: İkamet ve devam anlamındadır. İbn Mesud: "Adn, cennetin ortasıdır" demiştir.

Âyette geçen *"cennet"* kelimesinden, sık dallı ağaçlar kastedilmişse, altlarından ırmakların akmasının anlamı açıktır. Ama tüm arz ve üzerindekiler kastedilmiş ise maksat, nehirlerin her hangi bir çukurluk olmadan akışlarıdır. Âyetteki *"cennet"* kelimesinin çoğul oluşu, mükellef için birden fazla cennet olduğunu göstermektedir. *"Rablerinin makamından korkanlar için iki cennet vardır."* (Rahmân: 46) *"Bu ikisinden aşağıda iki cennet daha vardır."* (Rahmân: 62) âyetleri de buna delâlet etmektedir. "Allah Teâlâ cennetleri, onlara mukabil tutmuş, yani hem mükâfatı, hem de hak edenleri çoğul olarak getirmiştir. Bu da, ferdi ferde mukabil tutmaktır. Dolayısıyla her bir mükellef için tek bir cennet vardır. Ama bu cennetlerin en basiti dünyanın içindekilerle birlikte on katıdır" da denilmiştir. Hatta merfu bir hadiste böyle rivâyet edilmiştir. *"Orada nereye bakarsan bak, nimet ve büyük bir saltanat görürsün"* (İnsan:20) âyeti de buna işaret eder.

Âyette geçen *"el-enhâr"* kelimesinin başındaki *"el"*, tarif içindir. Daha önce geçen nehirlere işaret eder. Bu nehirler, su nehri, süt nehri, bal nehri ve şarap nehridir. Nehirlerin akıcılıkla nitelenmesi, taatlere devamları sebebiyle onları medhe işarettir. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Sen hayatta olduğun müddetçe, taatin devam etmektedir. Bundan dolayı Benim kereminin nehirleri de sonsuza kadar akıcıdır."

«Orada,» çeşitli cismânî ve rûhânî nimetlerden menfaatlenerek **«ebedî olarak kalacaklardır.»** Orada ölmezler ve oradan çıkartılmazlar. Onların amellerine karşılık olarak verilecek olanlara ek olarak **«Allah onlardan razı olmuş,»** sanki "onlara Allah'ın rızası da eklenir" denilmiştir.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Mükellef ruh ve cesetten yaratıldığı ve Rabbine taate gayret ettiği için, hikmet onun ruh ve cesetten her birinin rahat edeceği ve nimetleneceği şeylerle mükâfatlandırılmasını gerektirdi. Cesedin cenneti, özellikleri belirtilen cennettir. Ruhun cenneti de Rabbin rızasıdır."

Bir sahih hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Allah Teâlâ cennetliklere: Razı mısınız? diye sorar. Sonra: "Ben rızamı sizin için helâl kıldım. Bundan sonra artık ebediyyen size kızmam" buyurur."* (2)

«Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.» Çünkü isteklerinin doruğuna ulaşmışlar, emellerinin hepsini elde etmişlerdir. Kendilerine, hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın duymadığı, hiç bir beşerin gönlünden geçmeyen nimetler verilmiştir. Onlara, özellikle en büyük hedef olan Rabbe kavuşma verilmiştir.

«İşte bu,» anılan mükâfat ve ceza **«Rabbinden korkan»,** O'ndan çekinen, Mevlâsına taatle amel eden **«içindir.»** Bu korku, bilginlerin özelliklerindendir. Allah Teâlâ bir âyette: "...Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan gereğince korkarlar..." (Fatır:28) buyurmuştur.

2- Buhârî ve Müslim'in tahric ettikleri hadisten bir bölümdür. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 2/156.

Hz. Enes'ten rivayet edilen bir hadisi şerifin manası da şu şekildedir: "Hz. Peygamber (s.a.v.), Übey b. Ka'b (r.a.)'a: *"Şüphesiz Allah Teâlâ bana, sana 'lem yekunillezîne keferû' sûresini okumanı emretti,"* buyurdu. Übey: "Allah sana benim adımı söyledi mi?" dedi. Hz. Peygamber: *"Evet,"* buyurdu. Enes der ki: "Bunun üzerine Übey'in gözlerinden yaş boşandı." (3)

Kur'an-ı Kerim'i bazı vakitlerde başkasından dinlemek sünnettir. Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'un rivayet ettiği şu hadis buna işaret etmektedir: "Resûlullah bana: *"Bana Kur'an oku"* buyurdu. "Kur'an sana inmişken ben mi okuyayım?" dedim. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ben başkalarından dinlemeyi severim"* buyurdu. Bunun üzerine Nisâ sûresini okumaya başladım. *"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz, seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman durumları nasıl olacak?"*(Nisâ: 41) mealindeki âyete geldiğimde, *"şu an yeter,"* buyurdu. Kendisine döndüm. Ne göreyim! Gözlerinden yaşlar boşanıyordu." (4)

Hz. Ömer, Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye: "Bize Rabbimizi hatırlat" der. Ebû Mûsa okumaya başlardı. Namaz vakti yarılanınca "Ey mü'minlerin emiri! Namaza, namaza" derdi. Hz. Ömer de: "Ben namazdayım" derdi. Bununla anlaşılıyor ki, bazı zamanlarda başkasından Kur'an dinlemek sünnettir.

Allah'ın yardım ve tevfikı ile Beyyine Sûresi'nin tefsiri bitti.

3- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel tahric ettiler. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/378.
4- Hadisi Buhârî ve Müslim tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/465.

ZELZELE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 8 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ① وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا
② وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ③ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا
④ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا ⑤ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ
أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ⑥ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
خَيْرًا يَرَهُ ⑦ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ⑧

1. Yer şiddetli bir sarsıntı ile sallandığı,

2. Yer ağırlıklarını çıkardığı,

3. İnsan: "Buna ne oluyor?" dediği zaman,

4-5. O gün yer, Rabbinin ona vahyetmesi sebebiyle bütün haberlerini anlatır.

6. O gün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek için bölük bölük çıkacaklardır.

7. Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlemişse onu görecek.

8. Kim de zerre ağırlığınca bir şer işlemişse onu görecektir.

1. «Yer» kendine mahsus, daha ötesi olmayan **«şiddetli bir sarsıntı ile»** tekrar tekrar **«sallandığı...»** Aynı harflerin tekrarlanışı, sallanmanın da tekrarlanacağını gösterir.

2. «Yer ağırlıklarını çıkardığı...» *"Ağırlıklar"* dan maksat, yerin içindeki hazineler ve ölülerdir. Mana şudur: Yer, kıyamet alâmetlerinden olan ilk sûra üflemenin verdiği sarsıntı anında olduğu gibi içerisinde bulunan hazinelerini ve gömülü olan şeyleri, ikinci nefhanın sarsıntısı anında da ölülerini çıkardığı zaman...

Bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Yer ciğerinin filizlerini altından sütunlar halinde kusar (atar.) Katil gelip: 'Ben bunun için öldürmüştüm,' der. Akrabalık bağını kesen: 'Ben bunun için akrabalığı ihmal ettim,' der. Hırsız gelip: 'Benim elim bunun için kesildi,' der. Sonra hiçbirisi bir şey almadan onu terkederler."* (1) *"Ciğerinin filizleri"* nden maksat, içerisinde gömülü olan hazinelerdir. Rasûlüllah, yerin onları çıkaracağını bildirmiştir.

3. «İnsan:» Herkes, kendisini kaplayan korkulardan, kapıldıkları aşırı dehşet ve hayretten dolayı: **«'Buna ne oluyor?'»** yani gördüğü korkunç şeyleri çok büyük bularak, kulakların duymadığı, dillerin söylemediği hayret verici şeylere şaşırarak, bu yere ne oldu ki, bu seferki şiddetli sarsıntı ile sallanıyor **«dediği zaman.»**

4-5. «O gün yer, Rabbinin ona vahyetmesi sebebiyle bütün haberlerini anlatır.» Bu cümle, daha önceki üç âyetteki şartın cevabıdır. Yani yaratıklar, ya lisanı hâlleriyle veya gerçek dille -ki bu Cumhûrun görüşüdür- haberlerini anlatırlar. Allah onu konuşturur. O da üzerinde işlenen iyi kötü tüm amelleri haber verir. Öyle ki kâfir, hissettiği utançtan dolayı bir an önce cehenneme götürülmeyi ister.

Rivayet edilmiştir ki, Abdurrahman b. Sa'saa, Ebû Saîd el-Hudrî'nin himayesinde yetim bir çocuktu. Ebû Saîd: "Oğulcuğum, sen çöllerde olduğun zaman ezan okurken sesini yükselt. Çünkü ben Rasûlüllah'ın: '*Onu dinleyen; cin, insan, taş ve ağaç mutlaka ona şahitlik eder,*' buyurduğunu duydum" dedi. (2)

Anlatıldığına göre Ebû Ümeyye, Mescid-i Haram'da farz namazı kıldı.

1- Hadisi Müslim, *Zekât*'ta 1013 numarada, Tirmizî, *Fiten*'de 2209 numarada tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/297.

2- Hadisi Buharî, *Ezan*'da 2/72, Nesâî 2/12 ve Mâlik *Muvatta*'da tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/386.

Sonra ilerleyip mescidin değişik yerlerinde namaz kılmaya başladı. Namazı bitirince: "Ey Ebû Ümeyye! Bu yaptığın ne?" denildi. "*O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır*" mealindeki âyeti okudu. "Kıyamet günü bana şahitlik etmesini istedim," dedi. Kendisi için bir yerin zikir, tilâvet, namaz ve benzerî şeylerle şahitlik ettiği kişiye ne mutlu! Zina, içki, hırsızlık ve kötülüklerle şahitlik ettiği kimsenin de vay haline!

Denilir ki: "Ey Ademoğlu! Allah'ın senin hakkında şahitlik edecek yedi tane şahidi var. Bunlar:

1- Mekân (yer): "*O gün yer... bütün haberlerini anlatır,*" âyetinde bu belirtilmektedir.

2- Zaman: Şu hadis bunu ifade ediyor: "*Her gün, ben yeni bir günüm ve bende yapacaklarına şahidim,*" diye seslenir.

3- Dil: "*O gün dilleri, elleri ve ayakları yapmış olduklarına karşılık aleyhlerine şahitlik edecektir,*" (Nûr: 24) mealindeki âyet buna delildir.

4- Eller ve ayaklar: "*...Kazandıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder,*" (Yâsîn: 65) âyeti buna işarettir.

5- İki tane melek: "*Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.*" (İnfitâr: 10-12) âyetleri bunu ifade ediyor.

6- Divan: Şu âyet-i kerime bunun ifadesidir: "*Bu, size karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü Biz yaptıklarınızı kaydediyorduk.*" (Câsiye: 29)

7- Rahmân: Bunu da Allah Teâlâ şöyle bildiriyor: "*Ne durumda olursan ol, Kur'an'dan ne okursan oku, siz ne yaparsanız yapın, onu yapmaya giriştiğinizde Biz ona mutlaka şahit oluruz...*" (Yûnus: 61)

Ey isyankâr! Bu şahitler senin aleyhine şahitlik ettikten sonra hâlin ne olur?

6. «O gün», anılan şeyler olduğu gün **«insanlar,»** ister hayır olsun ister şer **«amelleri»** nin karşılığı **«kendilerine gösterilmek için...»** -Gösterilecek olan, amellerinin kendisi değildir. Çünkü ameller gözle görülmezler. Çünkü buradaki görmek, bilmek anlamında değildir. Çünkü aşağıda gelecek olan; "*Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse...*" âyeti, "*amelleri kendilerine gösterilmek için...*" sözünü açıklamaktadır. Buradaki gösterilme fiili de sadece bir tümleç aldığı için gözle görme anlamı ifade eder. Şu kadar var ki, eğer

Allah o amellere nûrânî veya zulmânî şekiller verirse ya da görme işi onların yazısına bağlanırsa müstesna- **«bölük bölük»**, gruplar halinde kabirlerinden **«çıkacaklar»**, hesap yerine gidecekler **«dır.»** Bunlardan bazılarının yüzleri ve elbiseleri beyaz, emniyet içindedirler. Önlerinde birisi: "Bunlar Allah'ın dostlarıdır" diye seslenir. Bazılarının ise yüzleri karadır. Yalın ayak, çıplak ve korkulu haldedirler. Onların önlerinden birisi de: "Bunlar Allah'ın düşmanlarıdır" diye bağırır.

7. «Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlemişse onu görecek.»

8. «Kim de zerre ağırlığınca bir şer işlemişse onu görecektir.» Bu âyetler, amelleri görmenin detaylandırılmasıdır. *"Zerre"*, küçük karınca veya bir delikten kapalı bir yere giren güneş ışınlarında görülen toz parçaları anlamındadır.

İbn Abbas: "Kalçalarını yere koyup sonra kalktığında, üzerine yapışan toprak parçalarından herbiri zerredir," demiştir.

Âyetlerde ifade buyurulan mana şudur: "Mutluluğa erenlerden zerre miktarı hayır işleyen onu görecek, bedbahtlardan da yine zerre ağırlığınca şer işleyen onu görecektir." Kâfirin iyilikleri, küfrü sebebiyle boşa gitmiştir. Mü'minin büyük günahları dışındaki kötülükleri ise, affedilmiştir.

Kâfirin iyiliklerinin, cezasını hafifletmekte müessir olacağı, bu kabilden olmak üzere cömertliğinden ötürü, Allah'ın Hâtem-i Tâî'nin, Ebû Talib'in ve daha başka bazılarının cezalarını hafifleteceği tarzında görüşler vardır. Ama bu, şu âyet ve hadisle reddedilmiştir: "*Onların yaptıkları her işin önüne geçeriz ve onu saçılmış toz zerreleri haline getiririz.*" (Furkân: 23)

Hz. Peygamber (s.a.v.) Abdullah b. Cüd'an hakkında şöyle buyurmuştur: "*Ona hiçbir faydası olmaz. Çünkü o, hiçbir gün ya Rabbi! Kıyamet gününde benim günahımı bağışla, demedi.*" (3) Rasûlüllah bu sözü Hz. Âişe (r.a.): "Ya Rasûlüllah! İbn Cüd'an cahiliye döneminde akrabayı gözetir, yoksullara yedirirdi. Bunların ona bir faydası olur mu?" dediği zaman söylemiştir. Hz. Peygamber'in Ebû Talip hakkında söylediği: "*Eğer ben olmasaydım cehennemin en dip tabakasında idi,*" sözü ise, sadece ona has bir şefaattır.

Kâfirler Müslüman oldukları takdirde, daha önce yapmış oldukları iyilikler fayda verir. İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mü'min ve

---

3- Hadisi Müslim, Hz. Âişe'den merfû olarak tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/372.

kulun işlediği iyi veya kötü hiçbir ameli yok ki, Allah onu kendisine göstermesin. Mü'minin günahları bağışlanır, iyiliklerinden dolayı ise, ona sevap ve ödül."

Bıkâî tefsirinde de şöyle denilmektedir: "Kâfir, yaptığı hayır üzere durdurulur. Ya onun karşılığı dünyada verilir veya imana dayanmayan bir temel üzerine bina ettiği için boşa çıkarılır. O, manasız bir şekildir. Bu yüzden onun pişmanlığı artar, hüznü ve esefi güçlenir. Mü'min ise, onu, sevinci artsın diye görür. Mü'min şer tarafını da görür ve bağışlandığını bilir, ferahı tamamlanır. Kâfir işlediği şerri görünce, hüznü ve üzüntüsü artar."

Bilginlerden birisi bu âyetin, bir hurma, bir üzüm tanesi ve bir ekmek kırıntısı gibi az bile olsa hayır işlemeye teşvik için nazil olduğunu söylemiştir. Şüphesiz o, halis bir niyette olduğu zaman çoğalır. Âyet ayrıca terazide zerre kadar bir hıyanet, bir bakış, bir adım, küçük bir yalan bile olsa günahtan sakındırmaktadır. Şüphesiz o günahın, Yüce Allah'a karşı bir cür'et olduğu için büyüyüp çoğalması beklenir.

İslâmın ilk günlerinde insanlar, Allah'ın küçük günahlardan dolayı kendilerini müâhaze etmeyeceğini zannederlerdi. Bazıları küçük bir şeyi sadaka olarak vermekten utanır, ondan dolayı bir ecrin olmadığını zannederlerdi. Bu âyet inince hakikati öğrendiler.

Bir hadis-i şerifte: "*İzâ zülzilet sûresi Kur'an'ın dörtte birine denktir,*" (4) buyurulmuştur. Onun dört kez okunması Kur'an'ın tamamının okunması gibidir.

Rivayet edilmiştir ki, Ferazdak İbn Sa'saa'nın dedesi Rasûlüllah'a gelip onun bir şey okumasını istedi. Efendimiz üzerinde durduğumuz bu âyeti okudu. Adam: "Bana yeter, bana yeter. Kur'an'dan başka bir şey dinlemediğime gam yemem," dedi. (5) Bundan dolayı bu sûreye toplayıcı anlamına gelen "el-câmia" adı verilmiştir.

Zeyd b. Eslem (r.a.)'den rivayet edildi ki: Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip: "Allah'ın sana öğrettiği şeyden bana da öğret" dedi. Rasûlüllah onu, kendisine Kur'an öğretmesi için birisine gönderdi. Adam, "*izâ zülzile-*

4- Hadisi İbn Ebî Şeybe merfû olarak tahrîc etmiştir. Ayrıca Tirmizî de tahrîc etmiştir. Bkz. *Muhtasar-u Tefsiri İbn Kesîr*, 3/665.

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Taberânî Sa'saa b. Muaviye'den tahrîc ettiler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/381.

tü'l-ardu" sûresini öğretti. "*Kim zerre ağırlığında bir hayır işlerse...*" mealindeki âyete gelince: "Bana yeter," dedi. Durum Rasûlüllah'a haber verilince: "*Onu bırak, adam fakih oldu,*" buyurdu. (6)

Allah'ın yardım ve tevfîkı ile Zelzele Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

6- Hadisi Abdürrezzak ve İbn Ebî Hâtem tahrîc ettiler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/381.

ÂDİYÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًاۙ (١) فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًاۙ (٢) فَالْمُغ۪يرَاتِ
صُبْحًاۙ (٣) فَاَثَرْنَ بِه۪ نَقْعًاۙ (٤) فَوَسَطْنَ بِه۪ جَمْعًاۙ (٥) اِنَّ الْاِنْسَانَ
لِرَبِّه۪ لَكَنُودٌۚ (٦) وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَه۪يدٌۚ (٧) وَاِنَّهُ لِحُبِّ
الْخَيْرِ لَشَد۪يدٌۜ (٨) اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِۙ (٩)
وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِۙ (١٠) اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَب۪يرٌ (١١)

1. Andolsun soluyuşlarıyla ses çıkararak koşanlara,

2. Çakarak ateş çıkaranlara,

3. Sabahleyin saldıranlara,

4. O vakitte tozu dumana katanlara,

5. O zaman topluluğun ortasına dalanlara ki,

6. Şüphesiz insan, Rabbine karşı çok nankördür.

7. Kuşkusuz kendisi de buna şahittir.

8. Gerçekten o, mal sevgisinden dolayı katıdır.

9. O bilmiyor mu ki, kabirlerdekiler çıkartıldığı,

10. Göğüslerde ne varsa derlenip toparlandığı zaman,

11. Gerçekten o gün, Rableri onların bütün yaptıklarından haberdardır.

1. «Andolsun soluyuşlarıyla ses çıkararak koşanlara...» *"Soluyuşlarıyla ses çıkararak"* diye ifade ettiğimiz *"dabhan"*, atın koşarken çıkardığı sestir. Atın ağzından ve karnından çıkar. Bu kişneme değildir. Allah Teâlâ, bu âyette, gazilerin düşmana doğru koşan atlarına yemin etmiştir.

2. «Çakarak ateş çıkaranlara...» *"Mûriyât"* kelimesinin mastarı olan *"Îrâ"*, ateş çıkarmak demektir. Çünkü atlar tırnakları ile taşlara vurup, kıvılcım çıkarırlar. Âyetin manası şudur: Taşlı arazide yürüdüklerinde tırnakları ile ateş çıkartan atlara...

3. «Sabahleyin saldıranlara...» Saldırılarda âdet, sabaha doğru gece saldırısıdır. Düşman hücumu farketmesin diye onlara gaflette oldukları sabah vaktinde hücum yapılır. Araplar bir hücum esnasında: "Ya sabâhâhu" derler. Bu söz: "Ey kavm! Sabahleyin bize doğru gelen şerden sakının," anlamına gelir.

4. «O vakitte» yani sabahleyin saldırı vaktinde **«tozu dumana katanlara...»** *"Toz"* diye ifade ettiğimiz *"nek'an"* kelimesi, aslında yüksek ses manasındadır. Toz, yukarıya doğru yükseldiği için bu kelime ile ifade edilmiştir. Toz kaldırma işinin sabah vaktine has kılınışına sebep, geceleyin kalkan tozun görülmeyişidir.

Sa'di el-Müftî bu toz kaldırma olayını şöyle açıklar: "Onlar saldırı esnasında hücum etme ve çekilme taktiği olarak sağdan soldan, önden arkadan olmak üzere çeşitli yönlerden gelirlerdi. Dolayısıyla çok fazla toz kalkardı. İşte âyet bunu ifade ediyor."

5. «O zaman» o vakitte, düşmanlardan oluşan **«topluluğun ortasına dalanlara ki,»**

6. «Şüphesiz insan, Rabbine karşı çok nankördür.» Bu âyet, bundan önce birbirlerine atıf harfleriyle (bağlaçlarla) bağlı olan yeminlerin cevabıdır. Âyetteki *"insan"* dan maksat, insanların bazı fertleridir. Yani insanlardan bazıları, Rablerinin nimetlerine karşı son derece nankördürler. Yemin harfinin başında bulunduğu ilk âyetteki *"el-âdiyât"* kelimesinde ki *"el"* harfi, cins içindir. Yani bu yemin, daha sonra anılan nitelikleri haiz, Allah yolunda koşan tüm atlara şamildir. Onlar bu değerli özellikleri taşıdıkları için kendileri ile yemin edilmeye lâyıktırlar. Kendileri ile yemin edilmeye, gazilerin atlarının seçilişinde, daha fazlası olmayan tam bir üstünlüğe işaret edilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: "Gazilerin şöyle şöyle olan atalarına andolsun ki, onlar nankörlükte aşırı gitmişlerdir."

Gazilerin atları, Allah'ın kendi adlarına yemin edeceği kadar şerefli olunca, bizzat gazilerin şerefi ve Allah katındaki üstünlükleri ne kadardır? Var sen takdir et. Nankör anlamına gelen *"Kenûd"* kelimesinin, kölesini döven, tek başına yiyen, başkasına ikram etmeyen cimri, manalarında kullanıldığı da rivayet edilmiştir.

Denildiğine göre, Araplar arasında aynı asırda üç şahıs yaşamıştır. Bunlardan birisi cömertlik timsali Hâtem-i Tâî, ikincisi cimrilik mümessili Ebû Habâib'ti. Bu adam, insanlar uyuyana kadar ekmek pişirmek için ateş yakmazdı. Onlar uyandığında, aydınlığından kimse yararlanmasın diye ateşi söndürürdü. Üçüncüsü de tamahkârlık timsali Eş'ab b. Cübeyr'dir. Bir çocuk okurken, Eş'ab yanında oturuyordu. Çocuk "şüphesiz babam seni çağırıyor" anlamına gelen metni okudu. Eş'ab hemen kalkıp ayakkabılarını giydi. Çocuk: "Ben dersimi okuyorum," dedi. Birisinin boynunu kaşıdığını görse, kendisine vermek için gömleğini çıkaracağını zannederdi. Bir evden yükselen bir duman gördüğü zaman, sahiplerinin yemek getireceğini sanırdı. Bir yerde zifafa konacak bir gelin görse kendi evine girsin diye kapısının önünü süpürürdü. Bizzat kendisi: "Benden daha tamahkâr, sadece bir köpek gördüm. Sakız çiğnerken beni bir fersah izledi," demiştir.

Hasan Basrî, *"el-kenûd"* kelimesinin: "Rabbini kınayan, nimetleri unutan, musibetleri anan" manalarında olduğunu söylemiştir. Ebû Ubeyde ise: "Hiçbir şey bitirmeyen anlamında kullanılan; 'el-arzu'l-kenûde' terkibine bakarak, 'hayrı az' manasına geldiğini söyler."

7. «Kuşkusuz kendisi de», insanda **«buna»**, nankörlüğe **«şahittir.»** Yani bizzat kendisi de, eseri üzerinde göründüğü için aleyhine şahitlik eder. Burada söz konusu olan şahitlik dille değil, lisanı hâlledir.

8. «Gerçekten o, mal sevgisinden dolayı katıdır.» Güçlüdür, dayanıklıdır, isteğinde ve isteğini elde etmekte gayretlidir. Onun için kendini feda eder. O Allah'a ibadet sevgisinde ve nimetine şükürde ise zayıftır, geride kalmıştır.

Âyette *"mal"* anlamında, *"hayır"* kelimesi kullanılmıştır. "Eğer mal bırakırsa" anlamına gelen *"in terake hayran"* (Bakara: 188) âyetinden buradaki *"hayır"* dan maksadın "mal" olduğu anlaşılmaktadır. O, dünyayı tercih eder ve ister. Mal; gayri meşru ve haram olabildiği halde, âdete binaen Allah Teâlâ, "malı" hayır diye adlandırmıştır. Çünkü insanlar malı hayır sayarlardı. Nitekim cihadı da "kötülük" diye isimlendirmiş: *"Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'ın lütuf ve keremiyle geri döndüler..."*(Âl-i İmrân: 174) buyurmuştur. Bu âyetteki *"sû': kötülük"* anlamına gelen kelime, savaş manasında kullanılmıştır. Oysa savaş (cihad), kötülük değildir. Ama onların âdeti üzerine, kötülük denilmiştir.

9. «O bilmiyor mu ki, kabirlerdeki» ölü**«ler çıkartıldığı,»**

10. Açık ameller şöyle dursun **«göğüslerde»,** içerisinde münafıkların gizledikleri küfür ve isyanların da bulunduğu sırlardan **«ne varsa»** -kalplerdeki irade ve istekler olmasaydı organların fiilleri hasıl olmazdı. Kalp asıl, organların amelleri tâbidir- **«derlenip toparlandığı zaman,»** yani sahifelerde toplanıp da, topluca ortaya döküldüğü zaman... Âyette ki *"hussıla"* kelimesinin mastarı olan *"tahsîl"*, gizliyi açığa çıkarmak anlamındadır. Özü kabuktan, altını madenden çıkarmak için bu kelime kullanılır. Bu kelimenin; "hayrı şerden ayırma" anlamında olduğu da söylenmiştir.

11. «Gerçekten o gün, Rableri onların bütün yaptıklarından», zatlarından, sıfatlarından ve hâllerinden **«haberdardır.»** O hâlde niçin bu kötülükleri yapıyorlar? Allah'ın kendilerini cezalandıracağını niçin düşünmüyorlar?

Âyette, *"Rab"* kelimesi, bir zamire izafe edilmiştir. Zamir, diriltilenler yerinde kullanılmıştır. İkinci diriltmeden sonra onlar, akıllılara has zamirle anılmışlardır. Onlar kabirde iken, haşir vaktinin aksine aklı ve ilmi olmayan cansız yaratıklar gibi idiler.

Allah o gün onların içlerini ve dışlarını sevap ve cezayı gerek kılacak şekilde bilir. Allah'ın mutlak ilmi, zaten olan ve olacak olan her şeyi kuşatıcıdır.

Âdiyât Sûresi'nin tefsiri Allah'ın inayeti ile sona erdi.

KÂRİA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْقَارِعَةُ (١) مَا الْقَارِعَةُ (٢) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ (٣)
يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ (٤) وَتَكُونُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ (٥) فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ (٦)
فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (٧) وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ (٨)
فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ (٩) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ (١٠) نَارٌ حَامِيَةٌ (١١)

1. Kâria,

2. Nedir o Kâria?

3. Kâria'nın ne olduğunu sana bildiren nedir?

4. O gün insanlar yayılmış pervaneler gibi olacak.

5. Dağlar atılmış renkli yün gibi olacak.

6-7. Kimin tartıları ağır basarsa o, hoşnut olacağı bir hayat içerisindedir.

8-9. Kimin de tartıları hafif gelirse onun anası Hâviye' dir.

10. Onun ne olduğunu sana ne bildirdi?

11. O, çok kızgın bir ateştir.

1. «Kâria.» Bu kelimenin mastarı olan "*el-kar'u*", sözlükte kuvvetli ses çıkartacak şekilde şiddetle vurmak anlamındadır. Sonra kâinat olaylarından çok büyük olanlara "*kâria*" denilmiştir. Burada maksat, kıyamettir. Kıyametin başlangıcı birinci sûra üfürüş, sonu da yaratıklar arasındaki dava ve hükmün ayrılmasıdır. Kıyamete, kalpleri ve kulakları çeşitli korkularla çaldığı, yüce ve süflî cisimler bir hâlden başka bir hâle geldiği için kâria adı verilmiştir. O gün, gökyüzü yarılarak ve parçalanarak, güneş ve yıldızlar dürülerek, solarak ve yayılarak, yer ve dağlar da ufalarak, kökten sökülerek hal değiştireceklerdir.

2. «Nedir o Kâria?» Yani büyüklükte ve korkunç olmakta onun ne derece hayret verici oluşu ne? Bu âyette "*Kâria*" kelimesinin yerine zamir koymak mümkünken, o günün korkunçluğuna işaret etmesi için kelime te'kid için aynen tekrar edilmiştir.

3. «Kâria'nın ne olduğunu sana bildiren nedir?» Yani Kâria'nın durumunun ne olduğunu sana ne bildirdi? Şüphesiz o, o kadar müthiş bir şey ki kimsenin bilgisi ona erişemez. Allah Teâlâ sonra, "*Kâria*" nın ne olduğunu şu âyeti ile açıkladı:

4. «O gün insanlar yayılmış pervaneler gibi olacak.» Yani o gün insanların kandilin etrafında dolaşıp ona düşen ve yanan pervaneler gibi olacakları gündür. Bunun anlamı şudur: İnsanlar o gün çoklukta, yaygınlıkta, zaafta ve zillette pervanelerin ateşe uçuştuğu gibi olacaklardır. Cerîr bir şiirinde şöyle demiştir:

Bilmez misin Ferazdak ve kavmi,
Tehlikelerden habersiz ateşe dalan pervaneler gibi.

Allah Teâlâ bu âyette, diriltilme vaktinde insanları yayılmış pervaneye benzetti. Başka bir âyette de dağılan çekirgeye benzetmişti. Çekirgeye benzetmesinin yönü çokluk ve hareketliliktir. Yayılmış pervaneye benzetme sebebi de hareket yönlerinin farklılığıdır. Çünkü insanlar diriltildiklerinde korkarlar. Her biri, birbirinden farklı yönlere giderler. Tıpkı uçtuklarında tek tarafa gitmeyen, çeşitli yönlere yönelen pervaneler gibidirler.

5. «Dağlar atılmış renkli yün gibi olacak.» *"Atılmış"* diye ifade ettiğimiz *"el-menfûş"* kelimesinin mastarı olan *"en nefşü"*, kıl ve yünü parmaklarla ditmek, parçalara ayırmak ve dağıtmaktır. Dağlar, o heybetli hallerinden sonraki hafifliklerinde yüne, renkliliklerinde boyanmış olan şeye, geçip gitmelerinde de atılmış yüne benzetildiler. Dağların atılmış renkli yün gibi olacaklarının ifade edilişi, şu âyet-i kerimede olduğu gibidir: *"Allah'ın gökten su indirdiğini görmedin mi? Biz onunla muhtelif renklerde meyveler çıkardık. Dağlarda beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar yaptık."* (Fâtır: *27*)

Âyetin anlamı şudur: "Dağlar, parçalarının dağılışında ve boşlukta uçuşunda atılmış çeşitli renklere boyanmış yün gibidirler." Her iki şey de ikinci sûrdan sonra insanlar haşrolunduğunda, kıyametin eserlerindendir. Allah Teâlâ yeryüzünü başka bir şekle çevirir. Mahşer ehlinin görmesi için dağları yerlerinden kaldırır. Onlar her ne kadar birinci sûr anında kökten sökülseler de yürütülmeleri ve yeryüzünün düzeltilmesi ikinci sûrdan sonra olur.

6-7. «Kimin tartıları ağır basarsa...» Ağırlıktan maksat, üstün olmalarıdır. Çünkü hak ağırdır, bâtıl hafiftir. Tartı kelimesinin çoğul oluşu, tazim içindir. Ya da her ferdin ayrı bir terazisi olduğu için veya tartılan şeylerin çeşitliliği ve ağırlığından dolayı böyle denilmiştir.

İbn Abbas bu teraziyi şöyle anlatır: "O, iki kefesi ve dili olan bir terazidir. Amellerden başka hiçbir şey tartılmaz. Allah Teâlâ kulların aralarındaki ahidlerle ilgili şeyleri belirtmek için tartar."

Bilginlerin dediklerine göre, mazeretin önünü kesmek ve adaleti göstermek için amel sahifeleri oraya konur. Ya da insanın yaptığı ameller, iyilikte ve kötülükte kendilerine münasip düşen cevherî sûretler halinde ortaya çıkartılır. Yani sâlih ameller iyi sûretler, kötü ameller de kötü sûretler haline getirilip teraziye konulur.

Bu durumda iyilik haneleri üstün olan «o» kimseler, **«hoşnut olacağı bir hayat içerisindedir.»** Yani sahibi o hayattan razıdır.

8-9. «Kimin de tartıları» hesaba katılacak iyi ameli bulunmadığı için veya kötülükleri iyi amellerinden fazla olduğu için **«hafif gelirse...»**

İbn Mes'ud der ki: "İnsanlar kıyamet gününde hesaba çekilirler. Kimin iyi amelleri kötü amellerinden bir tane fazla olursa cennete girer. Kimin de kötü amelleri iyi amellerinden bir tane fazla olursa o da cehenneme girer."

«Onun anası» yani sığınacağı yer **«Hâviye'dir.»** *"Hâviye,"* cehennemin isimlerinden birisidir. Çok derin ve dibi uzak olduğu için bu ad verilmiştir. Rivayet edildiğine göre cehennemliklerden herbiri oraya yetmiş yılda düşer.

Çocuğun annesine sığındığı gibi cehennemlikler de cehenneme sığındıkları için, sığınma yerine, anne denilmiştir. Bu ifadede onlarla alay vardır. Yahut da annenin rahmi, çocuğu kuşattığı gibi cehennem de ehlini kuşattığı için sığınma yerine, anne denilmiştir.

Katâde'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Cehennemliğin başının dimağı, cehennemdedir. Çünkü o, oraya başaşağı atılmıştır."

Biliniz ki, Hakk'ın terazisi, halkın terazisine benzemez. Çünkü onda tartılanların yükselişi, ağır basmasıdır. İnişi ve düşüşü ise, hafif gelmesidir. Çünkü Allah'ın terazisi adalettir. Allah katında, tartılanlardan mûteber, tercih edilenin ve ağır olanların kadri kıymeti vardır. Onlar, kalıcı olan sâlih amellerdir. Onun katında değeri olmayan hafifler ise, hissî lezzetlerden ve şehvetlerden kaynaklanan geçici ve fasid amellerdir.

10. «Onun ne olduğunu sana ne bildirdi?» Âyetteki "*mâhiyeh*" kelimesinin sonundaki "*hâ*", vakf ve sekt hâsıdır. Okuyan kişi âyeti, sonrakine bağlarsa "*hâ*" yı düşürür. Düşürmeden okuması da caiz görülmüştür. Ebu'l-Leys'in bildirdiğine göre kıraat imamları Hamza ve Kisâî, vasl halinde "*hâ*" sız, durulduğunda da "*hâ*" ile okumuşlardır. Geri kalan imamlar ise hem vasl hem de vakf halinde "*hâ*" yı okurlar. Bu mesele *el-Hâkka* sûresinde geniş olarak anlatıldı.

Âyet işaret ediyor ki, "*hâviye*", bilgi sınırlarının dışındadır. Onu kimse bilemez. Allah Teâlâ peşinden onu şu sözü ile bildirdi:

11. «O, çok kızgın bir ateştir.» Hararetin son noktasındadır. Güneşin harareti şiddetlendiği zaman "hamiyet iş-şemsu" denilir.

Allah'ın yardımı ile Kâria Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

TEKÂSÜR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 8 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ (١) حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (٢) كَلَّا سَوْفَ
تَعْلَمُونَ (٣) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (٤) كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ
الْيَقِينِ (٥) لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ (٦) ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ
(٧) ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ (٨)

1-2. Çoklukla övünmek, sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı.

3. Hayır! Yakında bileceksiniz.

4. Yine hayır! Yakında bileceksiniz.

5. Hayır! Eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz.

6. O alevlenmiş ateşi mutlaka göreceksiniz.

7. Sonra onu yakîn gözüyle göreceksiniz.

8. Sonra, yemin olsun ki, o gün size elbette nimetlerden sorulacaktır.

1-2. «Çoklukla övünmek, sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı.» *"Oyaladı"* diye ifade ettiğimiz *"elhâ"* kelimesinin kökü olan "el-lehvü", kişiyi önem verdiği ve ilgilendiği şeyden meşgul eden şey anlamındadır. *"Tekâsür"* de çoklukta yarışmak, çoklukla övünmek, demektir. Mana şöyledir: Çoklukla üstünlük taslamak ve övünmek, sizi Allah'ı zikretmekten ve kalbe bağlı olan ilim, tefekkür ve ibret almaktan ve organlara bağlı olan çeşitli taat ve vazifelerden alıkoydu. Buradaki *"çoklukla övünmek"*ten maksat, mal, mevki, avane ve akrabalar gibi fani dünyaya ait çokluktur. İlim, ahlâk, sıhhat ve kuvvet gibi âhirete ait şeylerele övünmek ise, övgüye lâyıktır. Hz. Abbas'ın hacılara su dağıtma işinin elinde olması ile, Şeybe'nin Kâbe'nin anahtarını elinde bulundurmasıyla övünmeleri bu ikinci guruptandır.

Çoklukla övünme iki şeyle; mal ve sayı ile övünmedir. Burada muradedilen sayı ile övünmektir. Çünkü rivayet edildiğine göre Abdü Menâf ve Sehm oğulları üstünlükleri ve kabilelerinin eşrafı ile övündüler. Onlardan her biri: "Biz sizden daha çok efendiyiz ve sayımız sizden daha fazla dediler." Saydılar, sonunda Abdü Menâf oğulları diğerlerinden daha çok geldi. Bunun üzerine Sehm oğulları: "Şüphesiz harpler, bizi cahiliyye döneminde tüketti. Bizimle, diriler ve ölülerle sayışınız dediler. Bunun üzerine bu âyet indi. Âyetin manası şöyledir: "Siz dirilerin çokluğu ile övündünüz, yetmedi nihayet kabirleri de ziyaret ettiniz, saydınız."

"Kabirlere varıncaya kadar" diye ifade ettiğimiz âyetin anlamı şudur: "Öyle ki, siz ölülerin sayılarını da kattınız. Çokluk taslamak ve övünmekte ölülere sığındınız." Onların ölüleri saymaya geçişleri, *"kabirleri ziyaret"* sözüyle ifade edildi. Yani bu, onlarla alay için kinayeli olarak kullanıldı.

Tîbî şöyle demiştir: "Bu, alay için kullanılmıştır. Çünkü kabirleri ziyaret ölümü hatırlamak, dünya sevgisini atmak, övünme ve böbürlenmeyi terk için meşru kılınmıştır. Onlar ise, aksini yaptılar. Kabir ziyaretini, kasveti artırmaya, dünya sevgisine dalmaya ve çoklukla övünmeye sebep olsun diye yaptılar." Âyette, bu tür davranışta bulunanlar azarlanmakta ve bundan men edilmektedirler.

Âyetin şu anlamda olabileceği de söylenmiştir: "Malların ve çocukların çokluğu ile övünmek, sizi ölünceye ve kabirlere gömülünceye kadar meşgul etti. Siz dünyayı elde etmek için ömürlerinizi heba ettiniz. (1) Âhiretiniz için

---

1- Bu görüş daha açık ve daha meşhurdur. Maksat: "Size ölüm gelip de sizler kabir ehlinden oluncaya kadar..." anlamıdır. Hafız İbn Kesîr ve daha başkalarının tercih ettiği mana budur.

çalışmaktan ve size önemli olan şeylerden yüz çevirdiniz."

Bu izaha göre, kabir ziyareti ölümden, çoklukla övünmek de mal ve evlât çokluğu ile övünmekten ibarettir. Nitekim rivayet edilmiştir ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okur sonra da şöyle derdi: *"İnsanoğlu, malım, malım der. Senin yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden veya tasadduk edip tamam kıldığından başka malın mı var ki?"* (2)

Bu âyeti Ömer b. Abdülaziz okudu ve: "Ben kabirler için ziyaretten başka bir şey düşünmem. Ziyaret eden kişi, evine dönerken ya cennete veya cehenneme döner." Bu söz, dünyadan sakındırmakta, âhirete ve ölüme hazırlanmaya rağbet ettirmektedir.

3. «Hayır!» Bu, onları içlerinde bulundukları çoklukla övünme haleti ruhiyesinden mendir. Yani şöyle denilmektedir: Mesele onların zannettikleri gibi, insanın üstünlüğü ve mutluluğu, avanesinin ve malının çokluğu ile değildir. Böyle bir düşünceden kaçınız. Hataya düşmeye karşı uyanık olunuz. Akıllı kişinin himmeti dünyaya münhasır olamaz. Çünkü bunun sonu vebal ve hüsrandır.

«Yakında» mahşerin dehşetini önünüzde gördüğünüz zaman, hatanızı **«bileceksiniz.»** Bu ifade, korkmaları ve gafletlerinden uyanmaları için onları korkutma ve uyarıdır.

Hasan Basrî rahimehullah şöyle demiştir: "Etrafında gördüklerinin çokluğu seni aldatmasın. Çünkü sen tek başına ölecek, tek başına dirilecek ve tek başına hesaba çekileceksin."

4. «Yine hayır! Yakında bileceksiniz.» Uyarma ve men etmenin tekrarı için te'kittir. *"Yine"* diye ifade ettiğimiz *"sümme"*, ikinci uyarının birincisinden daha beliğ olduğuna işaret etmektedir. Çünkü bunda, öncekinde olmayan te'kid vardır. Meselâ nasihat ettiğin kişiye: "Sana diyorum, sana diyorum, yapma" dediğin zaman, ikinci "sana diyorum" sözü birincisinden daha etkili olur. Ya da aynı anlamdaki iki âyetten birincisinin, ölmek üzere olan kişiye, ölüm anında cennetlik veya cehennemlik olduğu haber verildiği zaman; ikincisinin de, münadinin "falan artık kendisinden sonra saadet olmayan bedbahtlıkla bedbaht oldu" diye nida ettiği ve: *"Ey mücrimler! Bu gün bir tarafa ay-*

2- Hadisi Tirmizî Abdullah b. eş- Şıhhîr'den tahric etti. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Nesâî tahric ettiler. Bkz. *İbn Kesîr*: 3/671.

rılın." (Yâsîn: 59) denildiği zaman söylenecek sözler olması da caizdir. Bu izaha göre, konumlar değişik olduğu için âyetlerde bir tekrar söz konusu değildir.

Hz. Ali'den: "Bu sûre ininceye kadar biz kabir azabından şüphe ediyorduk," dediği rivayet edilmiştir. Bir hadisin manası da şu şekildedir: "*Kâfire kabrinde doksan dokuz tane ejdarha musallat edilir. Bunlar kâfiri ısırırlar, sokarlar. Bu hal kıyamete kadar devam eder. Eğer o ejderhalardan birisi yeryüzünde bir üflese, hiç bir yeşillik bitmez.*" (3)

5. **«Hayır!»** Bu kelime te'kit için tekrarlanmıştır. **«Eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz.»** Şart edatının cevabı, korkutmak için hazfedilmiştir. Çünkü cevap anılmayınca sözden bir çok manaların çıkartılması mümkündür. Mana şudur: "Eğer siz önünüzdeki kesin şeyi bilseydiniz nitelendirilemeyecek ve gerçeğine varılamayacak şeyler yapardınız. Ama siz cahillersiniz."

6. **«O alevlenmiş ateşi mutlaka göreceksiniz.»** Bu cümle, gizli bir yeminin cevabıdır. Onunla tehdit kuvvetlendirilmiştir. Çünkü onun tehdit ettiği şey, içerisinde hiç şüphe bulunmayan bir şeydir. Dolayısıyla bu âyetin, bundan önceki âyetteki şart edatının cevabı olması caiz değildir. Çünkü cehennemin görülmesi, vukuu kesin bir olaydır, bir şeye bağlı değildir. Eğer bu âyeti, önceki âyetteki şart edatının cevabı sayarsak, mananın: "Siz onu, cahil olduğunuz için göremezsiniz" olması gerekir ki, bu asla caiz değildir.

7. **«Sonra onu yakîn gözüyle»** yani kesin bilgi ve yakînin kendisi ile **«göreceksiniz.»** Çünkü hissedilen şeyleri görerek bilmek, kesin bilgi mertebelerinin en üstünüdür. Bu âyet de, hükmü kuvvetlendirmek maksadıyla, önceki âyetin tekrarıdır. Yahut da birincisinde "onu uzak bir yerde gördükleri zaman", bu âyette de "içine girdikleri zaman" manaları kastedilmiştir.

8. **«Sonra, yemin olsun ki, o gün size elbette nimetlerden»** şükür mü ettiniz, yoksa nankörlük mü ettiniz diye **«sorulacaktır.»** Mana şudur: Sonra siz, cehennem görüldüğü gün, sizi dinden alıkoyan nimetten sorulacaksınız. *"Sorulacak"* sözündeki hitap, tüm himmetini lezzetleri elde etmeye sarfeden, sadece iyi şeyleri yemek, güzel giyisiler giymek için yaşayan, zamanını oyun ve eğlencede harcayan, ilmi ve ameli umursamayan, meşakkatlere katlanmayanlara mahsustur. Âyetin, kâfirlere mahsus olduğu da söylenmiştir.

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de, Ebû Ya'la ve İbn Hıbban tahric etmişlerdir. Bkz. Münzirî, *et-Terğib ve't-Terhîb*, 4/362.

Bazı bilginlerin söylediklerine göre, nimetten murat, sıhhat ve boş vakittir. Bir hadisi şerifte: *"İki nimet var ki insanların çoğu onlarda aldanmıştır. Bunlar, sıhhat ve boş zamandır,"* buyurulmuştur. [4] Bu hadis, anılan iki nimetin büyüklüğüne ve değerlerinin yüceliğine delâlet etmektedir: Çünkü dünyanın ve âhiretin maslahatları bunlarla elde edilir. Diğer nimetler, bunların tâbilerinden sayılır.

Eski âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Besmele çekip yiyen, bitirdiğinde de hamdeden kişi o nimetten sorguya çekilmez."

Bir adam Hasan Basrî'ye: "Bizim bir komşumuz var, şükrünü eda edemem diye nişasta helvası yemiyor," dedi. Hasan şu karşılığı verdi: "Komşunuz ne kadar cahilmiş, Allah'ın onun üzerindeki soğuk su nimeti, tüm tatlılarla olan nimetinden daha fazladır." Bundan dolayı bir hadiste belirtildiğine göre, kulun nimetlerden ilk sorulacağı soru şudur: *"Senin bedenine sıhhat vermedik mi? Seni soğuk su ile kandırmadık mı?"*

Aynü'l-Meânî adındaki eserde kişinin şu beş nimetten sorulacağı bildirilmiştir: "Karınlarının doyması, içeceğin soğukluğu, uykunun lezzeti, evlerin gölgesi, yaratılıştaki ahenk ve güzellik."

Ben fakir derim ki: Nimet ya cismânî, ya da rûhânîdir. Cismânî olanın şükrü şeriatın hükümlerini muhafaza, rûhânî olanın şükrü ise, İslâm âdâbına riâyettir. Şüphesiz muhafaza ve riâyet arttığı gibi, nimette artar. Nitekim Allah Teâlâ: *"...Eğer şükrederseniz elbette size (nimetlerimi) artıracağım..."* (İbrahim: 7) buyurmuştur. Her organ ve her kuvvetten bir çeşit şükür istenilir. Bundan dolayı Yüce Allah: *"...Kulak, göz ve kalp, bunların hepsi yaptığından sorumludur,"* (İsra: 36) buyurmuştur.

Şüphesiz tüm sıfatları ve isimleri bilen, nimetleri de bilir. Allah bizi ve sizi nimetlere şükretmeye muvaffak etsin. Şüphesiz O, iyidir, merhametlidir.

Allah'ın yardım ve tevfikıyle Tekâsür Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

4- Hadisi Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-kebir*, 3/264.

ASR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 3 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ (٣)

1. Asra yemin ederim ki,

2. Şüphesiz insan ziyandadır.

3. Ancak iman edenler, sâlih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesna.

1. «Asra yemin ederim ki,» Allah Teâlâ, ikindi namazına yemin etti. Bu, o namazın, gündüzün çiftli namazı olan öğle ile tekli namazı olan akşam arasındaki orta namazı olduğu için açık üstünlüğünden dolayıdır. Bir hadis-i şerifte: "*Kim ikindi namazını kaçırırsa sanki ailesini ve malını kaybetmiş gibidir.*" (1) buyurulmuştur. Öyleyse nasıl malını ve ailesini kaybetmekten sakınırsa, onu kaçırmaktan da sakınsın.

1- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de 5/229 ve Nesâî, *Sünen*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/205.

Bu tehdidin sırrı, ikindi namazını edadaki sorumluluğun zorluğudur. Çünkü insanlar, günün sonunda özellikle Hicaz'da o esnada hava serin olduğu için ticaretlerine ve kazançlarına dalarlar, maîşetleri ile meşgul olurlar. Bu vakitte namazı ihmal ederek elde edilen kazanç, zarar hükmündedir, rüsvaylık sebebidir.

Deniliyor ki, Allah Teâlâ fecre yemin ettiği gibi, ikindi vaktine de yemin etmiştir. İnsanlığın atası Hz. Âdem'i o anda yaratmıştır. Bu yüzden ikindinin diğer vakitlere karşı bir üstünlüğü vardır.

Ya da *"asr"*dan maksat, nübüvvet asrıdır. Buna göre Allah Teâlâ Peygamberlik asrına yemin etmiştir. O asır, Rasûlüllah'ın gönderildiği vakittir. Bu asrın diğer asırlara karşı üstünlüğü açıktır. Çünkü peygamberlerin en hayırlısının, en hayırlı ümmetin ve ilâhî kitapların en hayırlısının asrıdır. Kemâlâtların tamamı en geniş biçimde o dönemde görülmüştür.

Bir diğer görüşe göre, Allah Teâlâ mutlak olarak zamana yemin etmiştir. Çünkü zaman hayret verici işleri içerir. Bir de insanlar, zararları ve musîbetleri zamana bağlarlar, mutsuzluğu ve zararı ona yüklerler. İşte bu anlayışı da gidermek için Rabbimiz zamana yemin etmiştir. Çünkü bir şey adına yemin etmek, onu tazimdir. Oysa kendisine hüsranın bağlandığı bir şey âdeten tazim edilmez. Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: "*Zamana (dehre) söğmeyiniz. Şüphesiz Allah zamandır.*" (2) Yani zamanı yaratandır. Allah zamana yemin etmiştir. Çünkü o, gece, gündüz, güneş, ay, yıldızlar ve daha başka ilâhî âyetlerin görüntü mahallidir. *"Asr (zaman)"* kelimesi, Allah'ın aşağıda işaret edeceğimiz âyetlerle yemin ettiği tüm alâmetleri içinde topladığı için yeminlerini, "*asr*" a yeminle sona erdirmiştir: "*Fecre ve on geceye yemin ederim ki.*" (Fecr: 1-2); "*Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına, güneşi takip ettiği zaman aya yemin ederim ki...*" (Şems: 1-2); "*Bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze yemin ederim ki...*" (Leyl: 1-2); "*Kuşluk vaktine ve kararıp durgunlaştığı zaman geceye yemin ederim ki...*" (Duhâ: 1-2)

2. «Şüphesiz insan...» Buradaki *"insan"*kelimesi, tüm insan cinsine şamildir. Sonraki âyetteki istisna buna delâlet etmektedir. Çünkü istisna bunun umûm ifade ettiğinin delilidir. **« Ziyandadır.»** Bu anlamı veren "*husr*" kelimesi, eksilmek ve sermayenin tükenmesi anlamındadır. Kelimenin belirsiz oluşu, konunun boyutuna dikkat çekmek içindir. "İnsanlar ticarethanelerinde

---

2- Hadisi Müslim, *Sahih*'inde Ebû Hüreyre'den merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/323.

ve ömürlerini lezzet aldıkları yerlerde sarfetmelerinde, aslını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği ölçüde çok büyük bir zarar içerisindedirler." anlamındadır.

3. «Ancak» Allah'a yakînî bir imanla **«iman edenler»**, gerçekte Allah'tan başka bir müessirin olmadığını bilenler, **«sâlih amel işleyenler,»** kalıcı hayırları ve faziletleri işleyenler, fâni olan değersiz dünyayı verip değerli olan ebedî âlemi alanlar, gelip geçen fâni şeyleri, zevkleri kalıcı olan sâlih amellerle değiştirenler hariç... Doğrusu bunlar, ne kârlı alış verişlerdir.

«Birbirlerine hakkı tavsiye edenler» yani yek diğerlerine izlerinin güzellikleri iki cihanda silinmeyen, inkârına imkân olmayan sabit şeyi tavsiye edenler. Bu hak, tamamı hayır olan Allah'a inanmak, her akid ve amelde kitaplarına ve peygamberlerine uymaktır.

«Ve sabrı tavsiye edenler müstesna.» Sabır, beşerî yaratılış gereği nefsin kendilerine karşı arzu duyduğu günahlara karşı olur, edası nefse ağır gelen taatlere karşı olur ve Allah'ın kullarını sınamak için gönderdiği belâlara karşı olur. Çünkü sabırdan murat, mücerred anlamda nefsi, yapmakta veya yapmamakta istek duyduğu şeylerden menetmek değildir. Aksine o, Allah'tan gelen şeyleri açıkta ve gizlide güzellikle ve rıza ile karşılamaktır. Herhalde Allah Teâlâ, maksadı belirtmekle yetinerek kazanç sebebini anmış, zarar sebebini anmamıştır. Çünkü maksat, ebedî hayatta kurtuluş ve daimi saadet olan şeyi belirtmek, onun dışındakilerin hüsrana ve zarara götürdüğünü hissettirmektir.

İmam Şafiî (r.a.)'den bu sûre ile ilgili olarak: "O öyle bir sûre ki eğer insanlara başka bir sûre inmeseydi o yeterdi," dediği rivayet edilmiştir.

"Asr sûresi, insanın saadetini beyan etme bakımından Kur'an ilimlerinin tamamına şamildir," diyenler bu anlamda söylemişlerdir.

Asr Sûresi'nin tefsiri Allah'ın yardım ve tevfîki ile sona erdi.

HÜMEZE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 9 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ (١) اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۙ (٢)
يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ (٣) كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِۘ
(٤) وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُۜ (٥) نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُۙ (٦) اَلَّت۪ي تَطَّلِعُ
عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ (٧) اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ (٨) ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ (٩)

1-2. Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı ayıplamayı âdet edinen, malı yığıp onu tekrar tekrar sayan herkesin vay haline!

3. O, malının kendisini ebedî kıldığını sanır.

4. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.

5. Hutame'nin ne olduğunu biliyor musun?

6. Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.

7. Öyle ki kalplerin içine işler.

8-9. Cehennemlikler dikilmiş direklere bağlı oldukları halde o ateşin kapıları, üzerlerine kapatılacaktır.

1-2. «Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı ayıplamayı âdet edinen...» Âyetteki "*hümeze*" ve "*lümeze*" kelimeleri, insanların onurlarını kırmakta, onları ayıplamakta yaygın olarak kullanılan kelimelerdir.

Kâmus'ta: "*el-hâmiz ve el-hümeze*; jurnalcı, kötüleyen, *lümeze*; insanları ayıplayan veya *lümeze*; seni yüzüne karşı kınayan, *hümeze* de; gıyabında ayıplayandır" denilmektedir.

Bu kelimelerin kullanılmış oldukları "füaletün" kalıbı bir şeyin âdet edinildiğine delâlet için kullanılır. Meselâ bir kimse çok gülmeyi âdet edindiği zaman "duhaketün", çok lânetlemeyi âdet edindiğinde de "lüanetün" denilir.

Edebu'l-Kâtip isimli eserde, bu sûrenin Ahnes veya Velid b. Mugîre hakkında indiği söylenmektedir. Çünkü onların her ikisi de Rasûlüllah'ın ardından onu çekiştirirlerdi. Ama doğrusu şu ki, hüküm umumîdir. Âyetteki "*herkes*" ifadesi de buna işaret etmektedir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Mü'min, akıllı ve uyanıktır. Münâfık ise, insanları yüzlerine karşı kınayıcı, arkadan ayıplayıcı ve sert olup geceleyin odun toplayan gibi malını, nereden kazanıp nereye harcadığını bilmez.*" (1)

Bu iki huy, cehalet, öfke ve kibirden meydana gelmiş iki kötü huydur. Çünkü onlarda eziyet vardır, insanlara karşı üstünlük arzusu vardır. Bu huyları üzerinde bulunduran kişi, insanlara üstün gelmeyi ister, kendisinde üstün olabilecek bir fazilet bulamaz ve onlara karşı üstünlüğünü göstermek için onlara birtakım ayıplar ve düşüklükler nispet eder. Yaptığı şeyin düşüklüğün ta kendisi olduğunu, birisinde düşüklüğün olmayışının fazilet sayılmadığını bilmez. O, nefsi ve şeytanı tarafından kandırılmıştır. Nutkî (konuşma) ve gadabî (öfke) kuvvet rezillikleriyle nitelenmiştir.

«Malı yığıp onu tekrar tekrar sayan herkesin vay haline!» O, mal çokluğunun kişinin izzet ve şerefine sebep olduğunu sanır. Bu yüzden başkalarını küçümser. Topladığı maldan Allah'ın hakkını vermeden onu tekrar tekrar sayar. Bunun kendisine birtakım belâlar getireceğini ve onları defetmeyeceğini bilmez.

3. «O, malının kendisini ebedî kıldığını», ölmeyeceğini, malının kendisini hayatta bırakacağını ve ebedîlik makamına ulaştıracağını **«sanır.»** Âyette "ebedî kılacağını" denilmedi, "*ebedî kıldığını*" denildi. Çünkü maksat

---

1- Hadisi el-Kudâî *Müsnedü'ş- Şihâb*'da tahrîc etti. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/251.

şudur: Bu adam zanneder ki, malı kendisini ebedî kılmaya kefil olmuş, ona ölüme karşı eman vermiştir. Sanki bunun kesinleşmiş bir hüküm olduğunu sanmıştır.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Ölüm kadar hiç şüphesi olmayan, ama sanki kesin değilmiş gibi şüpheye yakın, kat'î bir şey görmedim."

4. «Hayır!» Bu ifade, yukarıdaki özellikleri taşıyanı, bu bâtıl hesaptan men'dir. **«Andolsun ki o, Hutame'ye»** yani âdeti, içine atılan her şeyi kırmak ve parçalamak olan ateşe **«atılacaktır.»** Çünkü onun huyu da insanların namuslarıyla oynamak ve mal toplamaktı. Bu sözden anlaşılıyor ki, onların hutame'ye atılmaları kendi amellerine uygun bir cezadır. Çünkü onların âdeti, yüze karşı ve arkadan kınamak, ırz ve namuslara sataşmak olunca parçalayıcı cehenneme atılmak da âdet oldu. Hümeze ve lümeze kelimelerinin kalıbı, aynen "*hutame*" de de kullanıldı. Aynı şekilde onlar kendilerini keramet ve çok mal sahibi zannettiler. Onun için cezaları, hakaret sayılan atılma fiili ile ifade edilmiştir. Yani Allah Teâlâ onları, kendileri ile hakaret için ve sayılarını az bularak, birisinin avcuna alıp da denize fırlattığı küçük çakıl taşlarına benzetmiştir.

5. «Hutame'nin ne olduğunu biliyor musun?» Bu ifade ile onun, kul aklının alabileceği şeylerden olmadığı belirtilerek korkutulmaktadır.

6. O, **«Allah'ın»** emri ile **«tutuşturulmuş ateşidir.»** Ateşin Allah'a izafe edilmesi, onun büyüklüğüne ve başka ateşler gibi olmadığına işaret içindir. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Onu kızarana kadar bin sene tutuşturdu. Sonra beyazlaşıncaya kadar bin sene daha tutuşturdu. Nihayet bin sene daha tutuşturdu ve siyahlaştı. O, simsiyahtır.*" (2)

Hz. Ali şöyle der: "Altında cehennem ateşi yakılırken yeryüzünde Allah'a isyan eden kişiye hayret!"

7. «Öyle ki» o ateş **« kalplerin içine»,** ortasına **«işler.»** Onları kaplar. Âyetteki "*ef'ide*" kelimesi, kalbin ortası anlamındadır. Ruha bitişiktir. Yani bu ateş kemikleri ufalar, etleri yer, şehvetine düşkün olanların içlerine girer, göğüslerine ulaşır ve kalplerini kaplar. Ama onları tümüyle yakmaz. Çünkü yaksa sahipleri ölürler. Sonra Allah Teâlâ onların etlerini ve kemiklerini tekrar iade eder.

2- Hadisi Tirmizî, *Sıfat-u Cehhennem* babında tahrîc etti, No: 2594 Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/51.

Kalpler, çirkin niyetlerin yeri ve kötü amellerin kaynağı olduğu için âyette özellikle anılmıştır. Ateşin, vücudun gizli mahalli ve emanetlerinin yeri olan kalplere ulaşabilmesi, bedenin geri kalan yerlerine daha kolay ulaşabileceğinin en açık kanıtıdır.

8-9. **«Cehennemlikler»** hırsızların bağlandığı prangalar gibi **«dikilmiş direklere bağlı oldukları halde o ateşin kapıları»,** onların umutsuzluklarını güçlendirmek ve ebediyyen hapiste kalacakları konusunda kesin inanca vardırmak için **«üzerlerine kapatılacaktır.»** Onların bağlandıkları bu ağaçlar, mahpusların kaçmamaları için ayaklarını soktukları delikler bulunan ağaçlardır. Cehennemliklerin üzerlerine kapılar kapatılır, kapılar üzerine uzun direkler uzatılır. Oraya ne bir rahatlık girebilir, ne de bir keder çıkabilir.

Allah bizi ve tüm Müslümanları cehennem azabından muhafaza buyursun.

Allah'ın yardımı ile Hümeze Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

FÎL SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 5 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ① أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ
فِي تَضْلِيلٍ ② وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ③ تَرْمِيهِمْ
بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ④ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ⑤

1. Rabbinin fil ashabına ne yaptığını görmedin mi?

2. Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?

3. Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.

4. Onlara sert çamurdan taşlar atarlardı.

5. Sonunda (Allah), onları yenmiş ekin yaprağı gibi yaptı.

1. «Rabbinin fil ashabına ne yaptığını görmedin mi?» Hitap, Hz. Peygamber (s.a.v.)'edir. Görmek, bilmek anlamındadır. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) fil hadisesi olduğu yıl dünyaya gelmiş, o olayı görmemiştir. *"Fil ashabı"*ndan murat, Ebrehe ve halkıdır. Mana şudur: "Ey Rasûlüm! Sen Allah Teâlâ'nın fil ashabına neler yaptığını, onların başına nelerin geldiğini görmüş gibi kesin bir şekilde bilmedin mi?"

Olay, korkutmak, onun dehşetli bir şekilde akıllara durgunluk verecek boyutlarda meydana geldiğini bildirmek, Allah'ın kudretinin büyüklüğüne, bilgisinin ve hikmetinin kemaline ve Rasûlünün şerefine işaret etmek için anlatılmıştır. Çünkü bunlar, nebevî irhâslardır. İrhâs, peygamberden, peygamberlik iddiasından önce zuhur eden, mucizeye benzer olağanüstü olaylardır. Maksat, Peygamberlik için bir hazırlık ve mukaddimedir. Bunun Rasûlüllah'a ait birçok örnekleri vardır. Bir bulutun, Efendimizi gölgelemesi, taşın ve sert çamurun onunla konuşması bu kabil olaylardandır.

Fil hadisesi, Rasûlüllah dünyaya teşrif ettiği sene Muharremin on beşinde meydana gelmiştir. Fil olayı ile Rasûlüllah'ın doğumu arasında elli beş gün vardır. Fil hadisesi ile Rasûlüllah'ın hicreti arasında ise elli üç sene vardır. Olayın hatırlatılmasından maksat, Hz. Peygamber'i teselli ve zalimleri tehdittir. Fil olayının detayları şöyledir:

Yemen valisi Ebrehe b. es-Sabah el-Eşrem, hac mevsiminde insanların Kâbe'yi ziyaret için hazırlandıklarını gördü. Bunun üzerine kıskançlık damarları kabardı. San'a'da renkli mermerden cevherlerle süslü, nakışlı bir kilise yaptırdı. Onu güzelleştirmek için elinden geleni yaptı. Mermerleri ve taşları altınla süsledi. Altından ve gümüşten haçlar, abanos ve fil dişinden minberler yaptırdı. Kiliseye "el-Kuleys" adını verdi. Hac etmek isteyenleri oraya yöneltmeye çalıştı. Habeş kralı Necaşi'ye bir mektup yazarak şöyle dedi: "Ben senin için bir kilise yaptım. Senden önce hiçbir kral için onun bir benzeri yapılmamıştır. Arapların hacılarını oraya yöneltinceye kadar gönlüm rahat etmez." Ebrehe'nin Necaşi'ye yazdığı bu mektup, Araplar arasında yayılmaya başlayınca Kinâne oğullarından bir adam kızdı. Kuleys'e geldi. Orayı necaset ve pislikle kirletti. Oraya pisledi ve memleketine geri döndü. Mabedin hizmetçileri bu pisliği görünce olayı Ebrehe'ye anlattılar ve: "Bunu, insanları mabetlerinden çevirmek istediğine kızan bazı Kureyşliler yaptı" dediler. Ebrehe, Mekke üzerine yürümeye ve Kâbe'yi taş üstünde taş kalmayacak şekilde yıkmaya yemin etti. Büyük ve kalabalık bir ordu ile yola çıktı. Beraberinde beyaz renkli bir fil vardı. İrilikte ve kuvvette benzeri görülmemiş bir fildi. Kalabalık bir fil sürüsünün önünde gidiyordu. Ebrehe ordusunun rehberi, Sakif kabilesinin büyüğü Ebû Ruğâl'di. Öldüğünde Araplar bu adamın kabrini taşa tuttular. Kabir kocaman bir dağ gibi oldu. Cerîr, bir beyitinde şair Ferezdak hakkında, buna işaretle şöyle demiştir:

Ebû Ruğal'in kabrine taşları attığınız gibi
Ferezdak öldüğünde de taşlayınız.

İbn Ömer (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah'la birlikte Taif'e gittiğimizde bir kabre uğradık. Efendimizin şunları söylediğini işittim: '*Şu, Ebû Ruğal'in kabridir. O, Sakîf'in babasıdır. Semûd kavmindendi. Haremde idi, orasını terkedip gitti. Oradan çıkınca şurada kavminin başına gelen belâ onun da başına geldi. Oraya gömüldü.*'" (1)

Cevherî'nin onun hakkındaki: "Habeşlilerin rehberi idi, Mekke'ye yöneldiklerinde yolda öldü" sözü, isabetli değildir. İbn Seyyide'nin şu sözü de yerinde değildir: "Şuayb'ın kölesi idi, zalim bir vergi toplayıcı idi..."

Ebrehe, Habeşlilerden el-Esved adında birisini Mekke'ye gönderdi. Bu adam Mekke'ye varınca Tıhâme oğullarının mallarını sürüp getirdi. Ebrehe Taif yolundaki Muğammes denilen yere varınca Abdülmuttalip, Ebrehe'nin yanına gitti. Kendisine Tıhâme oğullarının mallarının üçte birisini alıp dönüp gitmesini teklif etti. Ebrehe kabul etmedi. Araplar, Ebrehe ile savaşmayı görevleri olarak gördüler. Onunla yolda vuruşmak için kabile kabile toplanıyorlardı. Ama Ebrehe onları hezimete uğrattı. Hezimete uğrayan ve esir alınanlar içerisinde Nufeyl b. Hubeyb de vardı. Ebrehe, bu adamı, kendisine rehber olsun diye öldürmedi, yanında tuttu. Öte yandan Abdülmuttalip Kâbe'nin halkasına tutunup şöyle dua etti:

Ey Allah'ım! Şüphesiz insan kendi evini korur,
Sen de evini koru.

Bugün haçlılara ve haça tapanlara karşı,
Kendi âline yardım et.

Onların güçleri ve haçları ebediyyen
Senin gücüne galip gelmeyecektir.

Bu şekilde dua edişinin sebebi, Ebrehe'nin haçlı Hristiyan olmasıdır. Abdülmuttalip bu şekilde dua ederken bir ara yüzünü çevirdi, bir kuş gördü. "Vallahi bu garip bir kuş. Ne Necid tarafının, ne Hicaz tarafınındır. Şüphesiz onun özel bir durumu var," dedi. Bunun akabinden Allah Teâlâ gagaları sarı, kırlangıca benzer, daha önce de, daha sonra da, emsali görülmemiş kuşlar

---

1- Hadisi Ebû Davud *Sünen*'inde İbn Ömer'den merfû olarak tehrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/282.

gönderdi. Her bir kuşun gagasında bir, ayaklarında da iki taş vardı. Bu taşlar mercimekten biraz büyük, nohuttan küçüktü. Taşlar, Ebrehe askerlerinden herbirinin başına düşer, tabanından çıkardı. File de girer ve yeri delerdi. Adamlar kaçtılar ama yolda helâk oldular.

Bazı âlimler: "Taş, kime değdi ise mutlaka öldü, fakat hepsine değmedi," dediler.

Abdülmuttalip, Ebrehe ordusunun Mekke'ye gelişi geciktiği için ne haber var diye bakmak üzere hayvanına bindi. Onların helâk olduklarını ve kalanların çoğunun geri dönüp gittiğini anladı. Allah'ın dilediği kadar altın ve gümüş yüklendi. Sonra Mekkelilere, gelen ordunun helâk olduğunu bildirdi. Mekkeliler de onlara bakmak için çıktılar olanlara hayret ettiler. O andan itibaren Arapların ve tüm insanların kalplerinde Harem-i Şerif'e saygı ve Kâbe'nin heybeti arttı.

2. «Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?» Âyetin başındaki soru edatı (hemze), takrîr içindir. Mana şudur: Allah Teâlâ onların, Kâbe'yi tahrip etme konusundaki hile ve tuzaklarını boşa çıkardı, iptal etti. Çünkü onları, en beter bir şekilde helâk etti. Daha sonra onları bir de kendi niyetlerine ugun bir şekilde cezalandırdı. Zira kiliselerini harap etti. Onların tuzaklarını boyunlarına geçirdi.

İnsânü'l-Uyûn adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Fil sahibi ve ordusu helâk edilince Kureyş'in şerefi arttı, tüm insanlar onları daha çok saymaya başladılar. Onlar, Allah'ın ehlidir. Çünkü Allah onlarla beraberdir, diyorlardı."

Habeşliler paramparça oldular. Ebrehe'nin inşa ettiği bu kilisenin etrafı harap oldu. Kimse onu tamir etmedi. Etrafında yılanlar ve yırtıcı hayvanlar çoğaldı.

3. «Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.» Yani birbirlerini izleyen grup grup topluluklar halinde...

4. «Onlara sert» sertleşmiş **«çamurdan taşlar atarlardı.»**

5. «Sonunda» Allah, **«onları yenmiş»** yani içerisini kurt yemiş **«ekin yaprağı gibi yaptı.»** (2) Allah Teâlâ Ebrehe askerlerini tümüyle yok olma ve çekip gitmekte kurdun yediği ekine benzetti. *"Keasfin me'kûl"* yukarıdaki

---

2- Hafız İbn Kesîr tefsirinde (3/677) şöyle rivayet etmiştir: "Ebrehe Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke'ye yaklaşınca ordusu, Mekkelilerin deve ve başka hayvanlarının bulunduğu mer'asına manaya geldiği gibi, hayvanların yeyip pislik olarak çıkardığı, kuruyup parçalara ayrılan saman anlamına da gelir. Onların durumu buna benzetilmiştir. Ordunun mafsallarının parçalanması, tersin yani dışkının içindekilerin ayrılmasına benzetilmiştir. Bu benzetmede onların hâllerini çirkinleştirme ve güzel bir mübalâğa vardır. Şöyle ki: Allah Teâlâ onları ekinin en basit şekli olan, fazla bir yararı olmayan saman şekline sokmakla kalmadı, gübre şekline soktu. Ama gübreyi, güzel edebi gözetmek için ve gübre kelimesini kullanmak istemeyerek kinaye yoluyla yenilen diye ifade etti. Nitekim Allah Teâlâ, yemenin tabiî sonucu olan büyük ve küçük abdest bozmayı da yemek kelimesi ile ifade edip şöyle buyurmuştur: "*...Her ikisi de yemek yerlerdi...*" (Mâide: 75) Bu tür yerlerde zâhirî manadan ayrılmak Kur'an'ın âdetidir.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Kimin güvenci Allah'tan başka bir şeye ise, Allah onu en zayıf yaratığı ile helâk eder. Görmüyor musunuz fil ashabını? Onlar Allah'ın yarattıklarının en irisi olan file dayanınca Allah onları, yaratıklarının en zayıfı olan kuşla helâk etti."

Allah'ın yardımı ile Fîl Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

---

baskın yapıp, onları aldı. Mer'ada Abdülmuttalip'in de iki yüz tane devesi vardı. Ebrehe komutanlarından birisini, Kureyş'in en saygın kişisini getirmesi için Mekke'ye gönderdi. Halk onu, Rasûlüllah'ın dedesi Abdülmuttalip b. Hişam'a gönderdi. Adam Abdülmuttalip'e gelip, melikleri Ebrehe'nin Mekkelilerle savaşmaya değil, Kâbe'yi yıkmaya geldiğini söyledi. Abdülmuttalip: "Vallahi biz de savaş istemiyoruz. Zaten buna gücümüz de yetmez. Bu, Allah'ın evidir. Dostu İbrahim'in evidir. Eğer korursa bu, O'nun evi ve haremidir. İsterse Ebrehe ile Kâbe'nin arasından çekiliriz. Vallahi biz onu koruyabilecek durumda değiliz," dedi.

Abdülmuttalip adama: "Beraberce ona gidelim" dedi. Birlikte Ebrehe'ye gittiler. Ebrehe Abdülmuttalip'i görünce saygı gösterdi, iltifat etti. Koltuğundan inip, onunla birlikte yere oturdu. -Abdülmuttalip iri yarı sağlam yapılı, güzel görünüşlü birisi idi.- Sonra tercümana: "Sor bakalım ona istediği neymiş?" dedi. Abdülmuttalip: "İstediğim Ebrehe'nin, develerimi geri vermesidir. Askerleri iki yüz devemi aldılar" dedi. Ebrehe: "Gözümde değerin büyüktü ama bunları söyleyince düştün. Senin ve babalarının dini olan Kâbe'yi yıkmaya geldim. Benimle onu konuşmuyorsun da, iki yüz deveni mi konuşuyorsun?" dedi. Abdülmuttalip: "Ben develerin sahibiyim. Şüphesiz Kâbe'nin, onu koruyacak ve seni geri çevirecek Rabbi var" dedi. Ebrehe: "O, benden korunabilecek değil" dedi. Abdülmuttalip: "Sen ve o karşı karşıyasınız" cevabını verdi. Ebrehe Abdülmuttalip'e develerini iade etti. Abdülmuttalip Kureyşlilerin yanına döndü. Ebrehe ordusundan korkutarak, Mekke'nin dışına çıkmalarını, dağ başlarına sığınmalarını emretti. Allah Teâlâ Ebrehe'nin ordusu üzerine deniz tarafından kırlangıça benzeyen kuşlar gönderdi. Onları helâk etti. Bu, Peygamberlerin peygamber olmadan önce gösterdikleri mucizevî şeylerdendir.

KUREYŞ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 4 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ① إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ
② فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ③ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ
مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ④

1. Kureyş'in uzlaşması için,

2. Onların kış ve yaz yolculuklarında uzlaşmaları için,

3. Bu evin Rabbine kulluk etsinler.

4. O, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emniyette kılandır.

1. «Kureyş'in uzlaşması için...» Âyetin başındaki *"için"* anlamına gelen "*lâm*" harfi cerri, üçüncü âyetteki *"kulluk etsinler"* anlamındaki *"fe'l-ya'budû"* kelimesine bağlıdır. Bu kelimenin başındaki *"fâ"*, sözde, şart manası olduğu için getirilmiştir. Çünkü mana şu şekildedir: "Şüphesiz Allah'ın onlar üzerindeki nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. Ona diğer nimetleri için kulluk etmeseler bile, hiç olmasa bu değerli nimet için bari kulluk etsinler."

"*Îlâf*" kelimesi, mastardır. Bir şeye sarılma ve devam etme manasındadır. Kureyşlilerin iki istikamete seferleri olurdu. Kışın Yemen'e, yazın da Şam'a yolculuk ederler, gıda maddesi getirirler, ticaret yaparlardı. Onlar bu yolculuklarında emniyette idiler. Çünkü Allah'ın Harem'inin ahalisi, Kâbe-i Muazzama'nın hizmetkârları idiler. İnsanların soyulduğu mallarının alınıp kaçıldığı bir dönemde onlara saldırılmazdı.

Kureyşten birisi aç kaldığında, kendisi ve ailesi bir yere çıkarlar, bir çadır kurarlar ve ölünceye kadar orada dururlardı. Bu âdet, kavminin efendisi olan Haşim b. Abdi Menaf gelinceye kadar sürdü. Haşim bir gün kalkıp halka hitabetti, şöyle dedi: "Siz yeni bir şey ihdas ettiniz. Onunla azalıyor, zillete düşüyorsunuz. Siz Allah'ın Harem'inin ahalisisiniz. Hz. Âdem'in oğullarının en şereflilerisiniz. İnsanlar size tâbidirler" dedi. Kureyşliler: "Biz sana tâbiyiz, sana muhalefet edecek değiliz" dediler. Haşim onları kışın Yemen'e, yazın da Şam'a ticaret yapmaları için iki yolculukta birleştirdi. Zenginler ne kazanırsa onu, fakirlerle paylaştı. Öyle ki fakirleri zenginleri gibi oldu. İslâm geldiği zaman onlar bu vaziyette idiler. Araplar arasında Kureyşlilerden daha izzet sahibi, daha çok malı olan bir baba evlâdı yoktu. Haşim, Şam'dan Mekke'ye buğdayı ilk getirendir.

2. «Onların kış ve yaz yolculuklarında uzlaşmaları için...» Bu cümle öncekinden bedeldir. *"Rihle"* yolculuk demektir. Aslında bu "râhile" yani kuvvetli deve üzerinde yolculuk demektir. Daha sonra bu kelime, her yolculuk için kullanılmıştır.

3. «Bu evin Rabbine kulluk etsinler.»

4. «O,» Allah'ın Haremi'nin sakinleri ve komşuları olmaları sebebiyle şeref bulmaları ve zenginleşene kadar gitme imkânı buldukları bu iki yolculuk vasıtasıyla **«kendilerini»** daha önce mübtela oldukları şiddetli **«açlıktan doyuran...»** Bunun, Hz. İbrahim (a.s.)'in şu âyetlerde belirtilen duâsı sebebiyle olduğu söylenmiştir: "*...Ey Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl. Halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır...*" (Bakara:126) "*...Onları meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler.*" (İbrahim:37) Hz. İbrahim (a.s.)'in bu dualarını Rabbimizin kabul ettiğini ve her şeyin ürünleriyle rızıklandırdığını da şu âyetten anlıyoruz: "*...Biz onları kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi?...*" (Kasas: 57)

Kureyşliler, Haşim kendilerini anılan iki sefere alıştırıncaya kadar açlık onların yakasını bırakmıyordu.

Ben derim ki, bütün bunlardan çıkacak olan mana şudur: "Onları rızıklandırmak ve yedirmek suretiyle açlıktan kurtardı."

«Ve korkudan emniyette kılandır.» Burada muradedilen korku, takdir edilemeyecek derecede büyük korkudur. O da memleketlerinde ve yollarda yağmalanmak, soyulmak korkusudur. Mana şudur: Onları doyurdu, artık kendilerine açlık musallat olmaz. Emniyette kıldı, korku musallat olmaz.

Ebû Talib'in kızı Ümmühânî (r.a.)'den, şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah, Kureyşi yedi özellikle üstün kılmıştır. Bunları daha önce kimseye vermemiş, onlardan sonra da kimseye vermez. Peygamberlik, hilâfet, Kâbe'nin perdedarlığı, hacılara su dağıtma görevi hep onlardadır. Fil ashabına karşı onlara yardım etti. Onlardan başka kimse kulluk etmezken on sene Allah'a kulluk ettiler. Onlar hakkında Kur'an'dan bir sûre indi. O sûrede, "*Li iylâfi kureyşin*" sûresinde, başka hiç kimseyi anmadı. İşte bunlar Kureyşin faziletleridir.

Allah'ın yardımı ile Kureyş Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MAÛN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 7 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ① فَذٰلِكَ الَّذِي
يَدُعُّ الْيَتِيمَ ② وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ③
فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ④ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ⑤
الَّذِينَ هُمْ يُرَاۤؤُنَ ⑥ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ⑦

1. Dini yalanlayanı gördün mü?

2. İşte o, yetimi itip kakandır.

3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.

4-5. Vay haline o namaz kılanların ki onlar namazlarından gafildirler.

6. Onlar riyakârlık yapıyorlar.

7. Zekâtı da vermez onlar.

1. Ey Muhammed! «**Dini**», cezayı veya İslâmı «**yalanlayanı gördün mü?**» Bildin mi? Onu öğrenmek istiyorsan:

2. «İşte o, yetimi itip kakandır.» Yani onu şiddetle iter veya kötü bir şekilde azarlar ve reddeder.

Müfessirlerin dediklerine göre o, Ebû Cehil'dir. Bir yetimin vasîsi idi. Yetim çırılçıplak ona geldi, kendine ait maldan istiyordu. Ebû Cehil onu çirkin bir şekilde geri çevirdi. Kureyş'in ileri gelenleri yetime: "Muhammed'e söyle, sana şefaatçı olsun" dediler. Maksatları Rasûlüllah'la alay etmekti. O, hiçbir ihtiyaç sahibini geri çevirmezdi. Yetimle birlikte Ebû Cehil'e gitti. Ebû Cehil kalktı ve yetime malını verdi. Bunun üzerine Kureyşliler Ebû Cehil'i ayıpladılar. "Sen dininden döndün mü?" dediler. O: "Hayır, vallahi ben dinimden dönmedim. Ama sağında ve solunda gizlenmiş birer mızrak gördüm, vermeseydim onu bana saplayacaktı," dedi.

Bu izaha göre âyetteki "*ellezî*" kelimesi, bilinen birisi içindir. Ama cins (âyette belirtilen işi yapan herkes) için olması da muhtemeldir. O zaman, dini yalanlayan, kendisini hayvânî nefsin kapladığı için huyu zayıflara eziyet ve onu kötü bir biçimde geri çevirmek olan herkese şamil olur.

3. Zengin olan aile efradını ve başkalarını **«yoksulu doyurmaya»** yani ona yiyecek vermeye **«teşvik etmez.»** Hak sahibine iyiliği engeller. Çünkü cimrilik hastalığı içine işlemiştir. O, başkalarını bu işe teşvik etmezse kendisi nasıl yapsın ki?

Bu ifadeden anlıyoruz ki, iyilik yapmamak ve teşvik etmemekten her birisi yalanlama alâmetlerindendir. Yedirmenin, yoksula izafe edilmesi onların, zenginlerin mallarında hakları ve ortaklıkları olduğuna delildir. Demek ki, yoksula kendi hakkı olan şeyi vermemek, en büyük cimrilik, kalbin katılığı ve huyun kötülüğüdür.

4-5. «Vay haline o namaz kılanların ki onlar namazlarından gafildirler!» "*Gafildirler*" diye ifade ettiğimiz "*es-sehvü*" kelimesi, gafletten dolayı hata etmek anlamındadır. Mana şudur: "Namazlarından, onları terkederek, fazla iltifat etmeyerek, onları önemsemeyerek gafil olanlar, unutanlar..." Bu davranışlar, münafıkların veya günahkâr mü'minlerin işidir. Bundan dolayı Enes (r.a.): "Allah'a hamdolsun ki, namazlarında demedi. Çünkü Müslümanlardan bundan kurtulabilen neredeyse bulunmaz. Gafletten korunabilmek çok zor, öyleyse aklı olan kişi, mîrac ve münacât babından olan namazı terketmez. Namazda sakalı ve elbisesiyle oynamaz, fazlaca esnemez, sağa sola dönmez. Namaz kılanlar içerisinde kaç rekât kıldığını, ne okuduğunu bilmeyenler var!"

6. «Onlar riyakârlık yapıyorlar.» Yani kendisini övsünler diye amellerini insanlara gösteriyorlar. Gösteriş için amel işliyorlar.

Keşşâf'ta şöyle denilmektedir: "Eğer sâlih amel, farzlardansa, farzların hakkı ilândır ve teşhirdir gizli yapılmazlar. Çünkü farzlar İslâmın alâmetleri, dinin şiarlarıdırlar. Ve çünkü onları terkedenler kınanmayı ve öfkeyi haketmişlerdir. Öyleyse farzı açıktan yapmak suretiyle töhmeti gidermek gerekir. Ama amel nafile cinsinden ise, onun hakkı da gizlemektir. Çünkü onları terk, kınanmayı gerektirmez ve bunda töhmet yoktur. Fakat başkaları da yapsın diye açıklarsa güzel olur."

Riya olanı, gözler görsün de onu iyiliğinden dolayı övsünler maksadıyla açıklamaktır. Riyadan kaçınmak çok zordur. Çünkü o, kara karıncanın karanlık gecede, kara taş üzerinde yürümesinden daha gizlidir. Münafıkla mürâî arasındaki fark şudur: Münafık içinde inkârı gizler, dışa iman aksettirir. Mürâî (riyakâr) ise, görenin kendisinin, salâh ehlinden olduğuna inanması için ibadetinde aşırı huşû ve salâh izleri ortaya koyar.

7. «Zekâtı da vermez onlar.» Âyetteki *"zekât"* manasına gelen *"el-mâûn"* kelimesi, sözlükte az şey anlamındadır. Zekât, malın kırkta biri oranında -ki o az bir şeydir- alındığı için *"mâûn"* kelimesi ile ifade edilmiştir. Âyet: "Zekâtı menederler yani vermezler anlamındadır. Namazdan hemen sonra anılmış olması, mananın bu olduğuna işaret eder. Ya da *"mâûn"*, âdeten aralarında alıp verdikleri şeydir.

Yetime ve yoksula önem vermemek, kınamayı ve azarlamayı gerektirir. Dinin direği olan namaza önem vermemek, küfrün bir şubesi olan riyada bulunmak, İslâmın köprüsü olan zekâtı vermemek ve halka karşı kötü muamelede bulunmak, kınama ve azara daha çok müstehaktır. Müslüman adını taşıyan, ama bu nitelikleri üzerinde bulunduran niceleri var. O, ne büyük musîbet!

İnsanların aralarında alıp verdikleri şeylerden murat, birbirlerine yardım olarak iyreti verip aldıkları şeylerdir. Bunlar balta, kazan, kova, iğne, taş, kalbur, keser, su ve tuz gibi şeylerdir. Komşunun, senin fırınında ekmek yapmak istemesi veya bir malını birgün ya da yarım gün senin yanında bırakması da bu kabildendir.

Âyet-i kerime, münafıkların özelliği olan cimrilikten menetmektedir.

Allah'ın yardım ve tevfîkı ile Mâûn Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

KEVSER SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 3 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (١) فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ
(٢) إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ (٣)

1. Şüphesiz Biz sana Kevser'i verdik.

2. Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.

3. Şüphesiz asıl sonu kesik olan, sana buğzedendir.

1. «Şüphesiz Biz sana Kevser'i verdik.» *"Şüphesiz"* anlamını veren "*inne*" harfi, yemin yerinedir. *"Kevser"*, "çok hayır" demektir. Oğlu seferden dönen bedevî kadınına: "Oğlun ne ile döndü?" denilir, o da: "Kevserle -çok hayırla- döndü," cevabını verirdi.

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okudu ve: *"Kevser nedir?" biliyor musunuz? O cennette bir nehirdir. Onu bana Rabbim vaadetti. Onda çok hayırlar vardır. Baldan daha tatlı, sütten daha beyazdır. Kenarları zeberced, gümüşten olan kapları (bardakları) göğün yıldızları sayısıncadır. Ondan içen bir daha ebediyyen susamaz."* (1)

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre o, Kevser'i, bol hayır diye

---

1- Bu, Müslim, Ebû Davud ve Nesâî'nin tahrîc ettikleri uzun bir hadisten bir bölümdür.

tefsir etmiş; Saîd b. Cübeyr: "Şüphesiz insanlar, onun cennette bir nehir olduğunu söylüyorlar," demiş; buna karşı İbn Abbas: "O da bol hayırdandır," karşılığını vermiştir.

Atâ da: "Gelenlerin çokluğundan dolayı, o nehrin havuzudur," demiştir.

Açık olan şu ki, Allah'ın tüm nimetleri ister açık olsun, ister gizli Kevser teriminin içine dahildir. Dünya ve âhiretin hayırları açık nimetlerdendir. Feyz-i ilâhî ile hasıl olan, çalışma sonucu olmayan ledünnî ilimler gizli olanlardandır.

2. «Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.» Yani sana, hiçbir nimetin denk olamayacağı bunca büyük nimetleri veren Rabbine sırf O'nun rızası için ve şükrünü eda için namaz kılmaya devam et. Çünkü namaz, şükrün tüm kısımlarını toplayıcıdır. Şükür üç çeşittir:

1- Kalple şükür; nimetin başkasından değil sadece Allah'tan olduğunu bilmektir.

2- Dille şükür; nimet vereni övmek, senâ etmektir.

3- Organlarla şükür; nimet verene hizmet etmek, ona boyun eğmektir.

Namaz, işte bu üç çeşidin hepsini bünyesinde toplamaktadır.

"Kurban kesmek" için kullanılan kelime, Arapların en değerli malları olan deve kurban etmekte kullandıkları kelimedir. Allah Teâlâ, onun kendi adını anarak kurban edilmesini ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını emretmiştir.

3. «Şüphesiz asıl sonu kesik olan, sana buğzedendir.» *"Sonu kesik"* anlamındaki *"el-ebter"* kelimesi, aslında mutlak anlamda kesmek manasındadır. Bu kelime, daha sonra sonu kesilmek anlamında kullanılmaya başlamıştır. Meselâ bir kimsenin yerini tutacak, peşinden gelen birisi yoksa "fülânün ebter" denilir. Âyetin manası şudur: "Kendisinden sonra kimsesi olmayan asıl odur. Çünkü geride nesli kalmamıştır, iyi bir nam da bırakmamıştır. Sen ise, hem zürriyet, hem de çok iyi bir şöhret bırakıyorsun. Senin ünün kıyamet gününe kadar yayılmıştır. Senin için ahirette de anlatılamayacak şeyler vardır.

Bu âyetin iniş sebebi şudur: Hz. Peygamber'in oğlu öldüğünde nesli kalmadığı için Muhammed (a.s.)'in zikri yani isminin anılması kesiliyor zannettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, asıl nâmı kesilenin, ona buğzeden olduğuna dikkat çekiyor. Rasûlüllah (s.a.v.) ise, Cenab-ı Hakk'ın: "*Senin namını ve şânını yüceltmedik mi?.*" (İnşirah: 4) âyetinde belirttiği gibidir. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Muhammed (a.s.)'e asırlar boyu kalan bir nesil vermiştir.

Bir bak! Onun torunlarından, ehl-i beytinden ne kadar çok insan var. Ayrıca onu, mü'minlerin babası yapmıştır. Mü'minler, kıyamete kadar onun çocukları ve devamıdırlar. Ona, hak dinini koruyacak kişiler lutfetti. Emîrü'l-Mü'minîn (r.a.) buna işaretle şöyle demiştir: "Dünya durdukça âlimler bakîdirler. Kendileri yok olmuştur ama eserleri kalplerde mevcuttur." Bu söz, Hz. Peygamber'in tâbîleri olan âlimler hakkındadır. Âlimler böyle olunca, ününü yükselttiği ve Peygamberlerin hâtemi (mühürü) kıldığı, Rasûlü nasıldır?

Allah'ın yardımıyla Kevser Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

KÂFİRÛN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 6 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾ وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾ لَكُمْ د۪ينُكُمْ وَلِيَ د۪ينِ ﴿٦﴾

1. De ki: "Ey kâfirler!

2. Ben sizin taptıklarınıza tapmayacağım.

3. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edici değilsiniz.

4. Ben asla sizin taptıklarınıza tapıcı değilim.

5. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk ediciler değilsiniz.

6. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."

1. «De ki: 'Ey kâfirler!» Onlara kendi memleketlerinde, kendi güç ve kuvvetlerinin bulunduğu yerde böyle küçültücü bir vasıfla seslenilmesi gösteriyor ki, Rasûlüllah (s.a.v.) onlardan korunmuştur. Ayrıca bu, onda peygamberlik alâmetlerinden bir alâmetin varlığına delildir. Bu hitaba maruz kalanlar; Velid b. Muğire, Ebû Cehil, Âs b. Vâil, Ümeyye b. Halef ve onlar gibi bazı özel kâfirlerdir.

Rivayete göre Kureyş'in ileri gelenlerinden bir gurup, Rasûlüllah'a: "Gel dinimize uy, sen bir sene bizim ilâhlarımıza taparsın, biz de bir sene senin ilâhına kulluk ederiz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Allah'a O'ndan başakasını ortak koşmaktan Allah'a sığınırım"* buyurdu. Bu sefer: "Bizim bazı tanrılarımızı kabul et, biz de seni tasdik edelim ve senin ilâhına tapalım" dediler. Bunun üzerine bu sûre indi. Efendimiz doğru Mescid-i Haram'a gitti. Orada Kureyşten bir kalabalık vardı. Onların önünde ayağa kalktı, bu sûreyi okudu. O anda Rasûlüllah'tan umudu kestiler. Ona ve ashabına eziyet ettiler.

2. «Ben sizin taptıklarınıza tapmayacağım.» Âyetteki *"lâ"* harfi genelde, gelecek zaman için olan muzârînin başına gelir. Âyetin anlamı şudur: "Gelecekte, ben istediğiniz ilâhlarınıza tapma işini yapmayacağım."

3. «Siz de» gelecekte **«benim kulluk ettiğime kulluk edici değilsiniz.»** Yani gelecekte, sizden istediğim benim ilâhıma kulluk etme işini yapacak değilsiniz.

4. «Ben asla sizin taptıklarınıza tapıcı değilim.» Yani daha önce sizin taptığınız şeylere tapmış değilim. Cahiliyye döneminde benim puta taptığım hiç bilinmedi. O halde Müslümanlık geldikten sonra, bu benden nasıl umulur?

5. «Siz de benim kulluk ettiğime kulluk ediciler değilsiniz.» Siz hiç bir zaman benim kulluk ettiğim Allah'a kulluk etmediniz. Bu açıklamalarda görüldüğü üzere sûrede tekrar yoktur. Bir diğer izah biçimine göre; bu iki âyet, şimdiki zamandaki ibadeti; onlardan önceki iki âyette de gelecek zamandaki ibadeti ortadan kaldırmaktadır.

Allah Teâlâ: "Sizin ibadet ettiğiniz şey" anlamında ki *"mâ abedtüm"* fiiline uygun olması için, "ibadet etmedim" anlamında "mâ abedtü" demedi. Çünkü Araplar, Rasûlüllah peygamber olarak gönderilmeden önce puta tapmakla maruf idiler. Hz. Peygamber (a.s.) ise, puta tapıcı olarak bilinmiyordu. O, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dini üzere idi.

6. «Sizin dininiz size...» Bu, *"sizin taptıklarınıza tapmayacağım"* âyeti ile *"ben asla sizin taptıklarınıza tapıcı değilim"* âyetlerinin anlamını pekiştirmektedir.

«Benim dinim de banadır.'» Bu cümle de, *"siz de benim kulluk ettiğime kulluk ediciler değilsiniz"* mealindeki âyetin anlamını pekiştirmektedir.

Ayette muradolunan mana şudur: "Sizin, Allah'a ortak koşmaktan ibaret olan dininiz, size mahsustur. Sizin istediğiniz gibi bana geçmez. Öyleyse boş arzularınızı ona bağlamayınız. Çünkü bu imkânsızdır. Tek Allah inancı olan benim dinim de bana aittir. O size geçmez. Zira siz onu, benim açımdan imkânsız olan bir şeye, yani putlarınıza tapmama bağladınız."

İbn Abbas'tan bu sûre ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kim onu okursa şirkten uzak olur. Şeytanların azgınları ondan uzaklaşır. Büyük korkudan emin olur. O sûre, Kur'an'ın dörtte birine denktir."

Bir başka âlim de şöyle demiştir: "Kim yolculuğa çıkarken şu beş sûreyi; Kul yâ eyyühel kâfirûn, İzâ câe nasrullâhi, Kul hüvellahu ehad, Kul eûzü bi rabbil felak ve Kul eûzü bi rabbinnâs sûrelerini okursa, yolculuğundan sağ sâlim ve kazançlı olarak döner." Süyûtî'nin *ed-Dürru'l-mensûr* adındaki eserinde böyle denilmektedir. 6/406.

Allah'ın yardım ve tevfîkı ile Kâfirûn Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

NASR SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 3 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُۙ (١) وَرَاَيْتَ النَّاسَ
يَدْخُلُونَ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًاۙ (٢) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَاسْتَغْفِرْهُۜ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا (٣)

1. Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman,

2. Ve insanların grup grup Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman,

3. Hemen Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan bağışlanmanı dile. Şüphesiz O, tevbeleri çok kabul edicidir.

1. «Allah'ın yardımı», seni düşmanlarına galip getirdiği **«ve fetih»**, Mekke fethi **«geldiği zaman...»** Allah Teâlâ'nın, bu fethi vukûundan önce bildirmesi, Peygamberlik alâmetlerindendir. Çünkü rivayete göre bu sûre, Mekke'nin fethinden önce nazil olmuştur. Çoğunluğun görüşü bu istikamettedir. Mekke fethi; gözlerin beklediği bir fetihtir. Bundan dolayı ona "fetihlerin fethi" adı verilmiştir. Mekke fethi, Fetih sûresinin başında vaadedilmiştir.

Bir diğer görüşe göre de maksat; Allah'ın tüm yardımları ve mutlak anlamda herhangi bir fetihtir. Çünkü fetihler, kapalı iken Allah tarafından kula açılan her şeydir. Bu, rızıklar, ibadetler, ilimler, anlayışlar, keşifler ve benzerî tüm açık ve gizli nimetlere şamildir. Yakın olan fetih de nefsânî merhaleleri geçiş esnasında Allah'ın sıfatlarının ve kemâlatının görülmesi ve kalbin makamından kula açılan şeydir. "*Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih.*" (Saf: 13) âyetinde muradedilen de budur. "*Şüphesiz Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah senin (nefsânî ve kalbî sıfatlardan) geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar...*" (Fetih: 1-2) âyetlerindeki *"apaçık fetih"* ten maksat, Allah Teâlâ'nın kuluna açtığı velâyet makamları ve ilâhî isimlerinin nurlarının tecellileridir.

Mutlak anlamda fetih, fetihlerin en üstünü ve en mükemmelidir. O da Allah'ın zatı ehadiyyetinin tecellisinden kula açılan şeydir. Bu, "*Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman*" âyetinde murad edilendir. Bu izahtan açığa çıktı ki, âyetteki yardım ve fetihten herbirinin mutlak olan fethe hamledilmesi gerekir. Ama ben tefsir âlimlerine uydum ve mukayyed olanı öne aldım.

2. «Ve insanların» yani Arapların **«grup grup»** Mekkeliler, Tâifliler, Yemenliler, Hevâzinliler ve diğer Arap kabileler gibi büyük topluluklar halinde **«Allah'ın dinine»**, kendisinden başka gerçek din olmayan İslâm dinine **«girdiklerini gördüğün zaman...»** Rivayet edilmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'yi fethedince Araplar birbirlerine gidip: "Hz. Muhammed (s.a.v.) Harem ehline karşı muzaffer olunca artık ona kimse karşı koyamaz" dediler. Savaşsız olarak gruplar halinde İslâm dinine girmeye başladılar.

3. «Hemen Rabbine hamdederek O'nu tesbih et,» yani sana ülkeler açtığı için, kulların boyunları eğildiği için Rabbine şükret, O'na hamdet. O'nu âcizlikten tenzih etmek için de tesbih et. Çünkü Allah Teâlâ her şeye muktedirdir.

İmam Süheylî şöyle demiştir: "*Hemen Rabbine hamdederek onu tesbih et*" ve "*...O'na hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur...*" (İsrâ: 44) âyetlerinde olduğu gibi devamlı olarak hamdin tesbihe bitişmesinin sırrı şudur: Allah'ı tanımak iki kısma ayrılır: Zâtını tanımak, isimlerini ve sıfatlarını tanımak. Birisi olmadan ötekini ispat mümkün değildir. Zâtının varlığını ispat, aklın gereğidir. İsimlerini ve sıfatlarını ispat da şeriatın gereğidir. Akılla müsemma (ad konulan), şeriatle de isimler bilinir. Akılda zâtı ispat, ancak O'ndan, sonradan yaratılma alâmetlerini atmakla mümkündür. İşte bu tesbihtir. Nakle dayanan şeriat, akılların ve düşüncenin oluşumundan sonra gelmiştır. Akıllar düşünceyi ikaz eder ve tanır. Sonra ona bilmediği isimleri öğretir. Ona tesbih, hamd ve sena eklenir. Biz O'nu tesbihle, sırf kendisine hamd ile emrolunduk.

«**Ve**» nefsini kırmak için amelini küçük görerek ve kaçırdığın şeyleri tedarik için «**O'ndan bağışlanmanı dile.**» Tesbihin istiğfardan öne alınması duâ edebini öğretmek içindir. Bu edep, kendisinden istenilen zâta, önce bir övgü ve senada bulunmadan doğrudan istememektir.

Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) ölmeden önce çokça: "*Sübhânekallâhümme ve bi hamdik. Estağfiruke ve etûbü ileyk = Allahım! Seni tesbih eder ve Sana hamdederim. Senden bağış diler ve Sana tevbe ederim,*" derdi." (1)

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde: "*Ben gündüz ve gece yüz defa Allah'a istiğfar ederim*" buyurmuştur. (2) Bu hadis gösteriyor ki istiğfar virdi, ebediyyen düşmez. Çünkü insan gafletten ve hatadan uzak kalamaz.

Rivayete göre, Hz. Peygamber bu sûreyi okuyunca sahabîler sevindiler, amcası Abbas ağladı. Rasûlüllah: "*Amca niçin ağlıyorsun?*" dedi. Hz. Abbas: "Senin vefaat haberini aldım" dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber'in güldüğü ve sevindiği görülmedi.

Rasûlüllah'la konuşanın Hz. Abbas değil de oğlu Abdullah olduğu da söylenmiştir. Bundan dolayı Hz. Ömer, İbn Abbas'ı kendisine yakın tutar, Bedir'e iştirak eden yaşlılarla birlikte yanına girmesine izin verirdi. Buhârî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Hz. Ömer, beni Bedir yaşlıları ile birlikte yanına alırdı. Bunun üzerine bazıları sanki içinde bir şey hissetti ve: 'Bunu niçin bizimle birlikte alıyorsun. Bizim onun gibi oğullarımız var,' dediler. Hz. Ömer onlara: 'Onun kim olduğunu biliyorsunuz!' dedi. Birgün beni çağırıp onlarla birlikte yanına aldı. Anladım ki, beni onlara göstermek için çağırdı. Sonra: '*Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman...* âyeti hakkında ne dersiniz' dedi. Bazıları: 'Biz, Allah bize yardım ettiği ve fethi müyesser kıldığında O'na hamdetmekle emrolunduk,' dediler. Bazıları sustular bir şey demediler. Bana döndü: 'Sen de böyle mi diyorsun Ey İbn Abbas?' dedi. 'Hayır' dedim. 'Peki ne diyorsun?' dedi. 'O Rasûlüllah'ın ecelidir, onu kendisine

---

1- Hadisi benzeri sözlerle Müslim tahrîc etti. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/408.

2- Hadisi Müslim: *"Ey insanlar! Allah'a tevbe ediniz, O'ndan bağış dileyiniz. Şüphesiz ben günde yüz kere tevbe ederim."* lâfzıyla tahrîc etmiştir.

bildirdi. Allah Teâlâ: '*Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman...*' Bu âyet senin ecelinin işaretidir. O zaman '*Hemen Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan bağışlanmanı dile. Şüphesiz O, tevbeleri çok kabul edicidir*' buyurdu', dedim. Hz. Ömer: 'Vallahi ben onun dediğinden başka bir şey bilmiyorum' dedi." Hadisi Buharî tahrîc etti.

Herhâlde bu, davet işinin tamamlandığına, dinin kemâle erdiğine delâlet içindir. Nitekim bir âyette: "*...Bugün dininizi ikmal ettim...*" (Mâide: 3) buyurulmuştur. Bir şeyin kemali, zevaline delildir. Bunun için "tamam denildiğinde zevali bekle" denilmiştir. Ya da istiğfarı emir, ecelin yakınlığına dikkat etmek olduğu içindir. Sanki şöyle buyurmuştur: "Vakit yaklaştı, göçe az kaldı. O hâlde emre hazırlan."

Allah Teâlâ bununla akıllı kişinin, eceli yaklaştığı zaman tevbeyi çoğaltması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Rivayet edildi ki, bu sûre nazil olduğu zaman Rasûlüllah halka hitaben şöyle dedi: "*Şüphesiz bir kul var, Allah onu dünya ile kendisine kavuşma arasında muhayyer kıldı. O kul, Allah'a kavuşmayı seçti.*" Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ağladı ve: "Canlarımız, mallarımız, babalarımız ve oğullarımız sana feda olsun," dedi. (3)

Yine Rasûlüllah'tan rivayet edildi ki: O, Hz. Fatıma'yı çağırdı ve "*Kızcağızım! Bana vefat haberim verildi*" dedi. Hz. Fatıma ağladı. Efendimiz: "*Ağlama, şüphesiz sen ailemden bana ilk katılacak olansın*" buyurdu. Bunun üzerine Fatıma (r.a.) güldü. (4)

İbn Mes'ud'dan bu sûrenin "Sûretü't-Tevdî" (Veda sûresi) diye isimlendirildiği rivayet edilmiştir. (5) Çünkü bu sûrede dünyaya vedaya işaret vardır.

Ali (r.a.) da şöyle demiştir: "Bu sûre inince Hz. Peygamber hastalandı. İnsanların yanına çıkıp, onlara veda etti. Sonra eve girdi, birkaç gün sonra ve-

---

3- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc ettiler. Tirmizî'de şu şekildedir: "Ebû Bekir ağladı, biz ağlamasına şaştık. Rasûlüllah muhayyer bırakılan kulu haber veriyor. Halbuki muhayyer bırakılan Rasûlüllah'tı. Onu bize Ebû Bekir bildirdi. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/586.

4- Hadisi Beyhakî tahrîc etti. Benzerini de Nesâî rivayet etti. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/687.

5- Sahabe arasında bu sûre "Sûretü't-tevdî" diye meşhur olmuştur. Hafız Ebû Bekir el-Bezzâr İbn Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu sûre Hz. Peygamber'e teşrik günlerinin orta larında indi. Onun bir veda olduğunu anladı. Devesi Kusvâ'nın getirilmesini emretti, getirildi. Sonra kalkıp insanlara meşhur hutbesini iradetti. Bkz. *Tefsîr-u İbn Kesîr*, 3/687.

fat etti."

Hasan Basrî şöyle dedi: Rasûlullah'a ecelinin yaklaştığı bildirildi. Ömrünün sâlih amelle son bulması için tesbih ve tevbe ile emrolundu. Bunda her akıl sahibi için bir uyarı vardır."

«Şüphesiz O,» mükellefleri yarattığından beri **«tevbeleri çok kabul edicidir.»** O halde tevbe eden, istiğfar eden herkes kabulü beklesin. Âyette: *"O'ndan bağışlanmanı dile"* emri, "O, çok bağışlayıcıdır" demeyi çağrıştırdığı halde bu kelimenin değil de *"tevbeleri çok kabul edicidir"* sözünün seçilmesine sebep şudur: Bağış dilemek, ancak tevbe, pişmanlık ve bir daha günaha dönmemeye kesin azim olduğu taktirde fayda verir.

Âyetteki *"Vestağfirhu"* emrinden sonra gizli bir "tüb/tevbe et" emrinin olduğunu söyleyen müfessirler âyette bir edebî sanat türü olan ihtibâk sanatının olduğunu söylerler. Çünkü *"bağış dileme"* emri, Allah'ın bağışlayıcı olduğu sonucunu çıkarmaya; *"tevbeleri çok kabul edici"* oluşu da tevbe emrinin varlığı sonucuna götürür. Yani mana şudur: "O'ndan bağış dile ve O'na tevbe et. Ta ki O, tevbeleri kabul etsin."

Allah'ın yardımı ve tevfîkı ile Nasr Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MESED SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 5 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّۜ (١) مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا
كَسَبَۜ (٢) سَيَصْلٰى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍۚ (٣) وَامْرَاَتُهُۜ
حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ (٤) ف۪ي ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ (٥)

1. Ebû Leheb'in elleri kurusun, zaten o helâk oldu.

2. Onu malı ve kazandığı şey kurtarmadı.

3. O, alevli bir ateşe girecektir.

4. Karısı da odun hamalı olarak.

5. Boynunda da bükülmüş bir ip olacaktır.

1. «Ebû Leheb'in elleri kurusun.» *"Leheb,"* ateşin tutuşması anlamındadır. Ebû Leheb, Abdül Uzzâ b. Abdülmuttalib'in künyesidir. *"Kurusun"* diye ifade ettiğimiz *"tebbet"* kelimesi, helâk edilsin veya hüsrana uğratılsın manalarınadır. Zaten hüsran da helâke götürür.

Rivayete göre: *"En yakın akrabını uyar."* (Şuarâ: 214) âyeti indiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) Safâ tepesine çıktı. Akrabalarını topladı ve onları uyardı: *"Ey Muttalip oğulları! Ey Fihr oğulları! Size şu dağın eteğinde süva-*

riler var desem bana inanır mısınız?" dedi. "Evet, çünkü senden hiç yalan duymadık," dediler. Rasûlüllah: *"Ben sizi gelecek olan çok şiddetli bir azaptan uyarıyorum,"* buyurdu. Bunun üzerine amcası Ebû Leheb: "Helâk ol ya Muhammed! Bizi bunun için mi çağırdın?" dedi. Bu söz üzerine bu sûre nazil oldu.

«Zaten o» tamamen **«helâk oldu.»** *"Tebbet"* ve *"tebbe"* kelimelerinin her ikisi de haber anlamındadır. Buna göre mana: "Ebû Leheb'in elleri helâk oldu ve onun tamamı helâk oldu" şeklinde olur. Mananın geçmiş zaman kipi ile ifadesi, vukuunun kesinliğinden dolayıdır. *"Helâk oldu"* manasını verdiğimiz *"tebbe"* kelimesi, helâk meydana geldi, hasıl oldu anlamlarındadır. Kelimeyi, *"kad tebbe"* okuyanların kıraatı, bu anlamı te'kid eder. Çünkü *"kad"* kelimesi, duânın başına gelmez.

Her iki kelimenin de, onun helâki için beddua olduğunu söyleyenler de vardır. Maksat onun, helâki için bedduayı hak ettiğini belirtmektir. Aslında birisine künye vermek bir ikramdır. Ama bu adama künye verilişi ona ikram için değildir. Yüce Allah, bu künye ile meşhur olduğundan dolayı veya çirkin ismi "Abdul Uzzâ" yı kullanmak istemediği için bu künyeyi kullanmıştır. Çünkü Abdül Uzzâ isminde bir puta izafe vardır. Bu künye ile anılışının sebebi, *"Alevli bir ateşe girecektir"* âyetindeki ateşle münasebetinden dolayı da olabilir. Yani Ebû Leheb künyesi, izafi manası itibarıyle cehennemlik olan hâlinden kinaye olmaya elverişlidir.

El-İtkan adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Kur'an-ı Kerim'de, Ebû Leheb'den başka künye yoktur. Onun Abdül Uzzâ olan adı, anılmamıştır. Çünkü Uzzâ bir puttur. Onu ad koymak, şer'an haramdır."

Sûrede, Efendimiz amcasına karşı kötü konuşma ve kınama durumunda olmasın diye "elin kurusun, de" denilmemiştir. Çünkü babaya karşı olduğu gibi, amcaya da saygı gösterilir. Ve çünkü Hz. Peygamber âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Onun çok yüksek bir ahlâkı vardır. Onun için Ebû Leheb'e Allah Teâlâ cevap vermiştir.

2. «Onu malı ve kazandığı şey kurtarmadı.» Yani kendisine helâk geldiği zaman bunlar ona asla fayda vermedi. Yahut da bu âyet: "Onu ne kurtardı?" anlamındadır. Buna göre âyetteki *"mâ"* soru edatıdır. İnkâr içindir. *"Kazandığı şey"*, dünyada kazandığı kârlar, menfaatler, saygı ve taraftarlardır. Kârun'dan daha zengin kimse yoktur. Ama malı onu ölümden de azaptan da koruyamamıştır.

Rivayete göre Ebû Leheb şöyle demiş: "Eğer kardeşimin oğlunun söylediği haksa, ben kendimi malım ve oğlumla kurtarırım." Ama nafile. Umudu boşa çıktı, arzusu yerine gelmedi. Oğlu Uteybe'yi Şam yolunda aslan parçaladı. Uteybe Rasûlüllah'ın kızı ile evli idi. Şam'a doğru gitmek istedi. "Muhammed'e varıp ona eziyet edeceğim" dedi. Rasûlüllah'ın yanına gelip: "Ey Muhammed! Ben, *'battığı zaman yıldıza yemin ederim ki!'* (Necm: 1) ve *'yaklaştı ve sarktı'* (Necm: 8) âyetlerini inkâr ediyorum," dedi. Sonra Rasûlüllah'ın yüzüne tükürdü. Kızını boşayıp geri gönderdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Allah'ım! Ona köpeklerinden birisini musallat et,"* diye beddua etti. Uteybe babasına varıp olanları haber verdi. Sonra Şam'a doğru sefere çıktılar. Bir yerde konakladılar. O aradaki bir kiliseden bir rahip yanlarına geldi ve: "Burası yırtıcı hayvanların bulunduğu tehlikeli bir yer," dedi. Ebû Leheb: "Ey Kureyş! Bu gece bana yardım ediniz. Çünkü ben Muhammed'in bedduasından oğluma bir şey geleceğinden korkarım," dedi. Develerini topladılar, onları etraflarına çöktürdüler. Uteybe'yi ortalarına aldılar. Aslan onların arasını yara yara ve yüzlerini koklayarak geldi, Uteybe'yi öldürdü.

Ebû Leheb'de, Bedir savaşından yedi gece sonra, kara kızıl hastalığından öldü. Bu hastalık bulaşıcı olduğu için, ailesi kendilerine bulaşır korkusuyla ondan uzak durdular. Leşi üç gün kaldı, koktu. Onun için bir çukur bile kazmadılar. Bir duvara yasladılar ve o gömülünceye kadar duvarın arkasından taş attılar.

3. «**O,**» şüphesiz «**alevli**» yanan, parlayan büyük «**bir ateşe girecektir.**» O ateş cehennem ateşidir. O, küfründen, fıskından, sapıklığından ve kötülüklerinden dolayı girecektir o ateşe.

4. «**Karısı da...**» O, Harb'in kızı Ümmü Cemil'dir. Ebû Süfyan'ın kardeşidir. Adı Avrâ'dır. Dikenden, pıtraktan ve demir dikeni gibi olan bir dikenden bir demet taşır ve geceleri Hz. Peygamber'in yoluna yayardı. «**Odun hamalı olarak.**» "*Hamal olarak*" anlamındaki "hammâlete" kelimesinin harekesinin fetha (üstün) oluşu, kınama ve hakaret içindir. Yani, "ben odun hamalı olanı kınarım" manasınadır.

Ebû Leheb'in karısı kıyamet günü bir demet odun yüklenir. Boynunda ateşten, zincirlerden bükülmüş bir ip vardır. Her suçlu suçuna uygun bir şekilde azabedildiği gibi o da böyle azap edilir.

Katâde'den gelen bir rivayette belirtildiğine göre; o kadın, onca zenginliğine rağmen, çok cimri olduğu için sırtında odun taşırdı. İşte o cimriliğinden dolayı ayıplanmıştır. Buna göre *"hammâle"* kelimesinin mensup oluşu sırf hakaret içindir. Bir diğer görüşe göre ise, insanlar arasında söz taşır, bozgunculuk yapardı. Sanki aralarında odun taşır, kavgayı alevler, kötülük yayardı.

5. **«Boynunda da bükülmüş bir ip olacaktır.»** Yani boynunda oduncuların yaptıkları gibi, dikenden veya hurma kabuğundan bükülmüş bir çeşit ip olacaktır. Bu, onun hâlini tahkir ve onu bazı oduncu kadınların şekliyle tasvir içindir.

Anlatıldığına göre, o kadına Tebbet sûresi haber verilince kardeşi Ebû Süfyan'a geldi. Öfkesinden yanıyordu. Ebû Süfyan'a: "Yazıklar olsun sana! Muhammed beni kötülüyor, sen oturuyorsun," dedi. Ebû Süfyan: "Ben senin öcünü alırım, onun hakkından gelirim," diyerek kılıcını aldı ve evden çıktı. Az sonra süratle geri geldi. Ümmü Cemil: "Onu öldürdün mü?" diye sordu. Ebû Süfyan şu karşılığı verdi: "Kardeşim! Kardeşinin başının bir ejderhanın ağzında olması seni memnun eder mi?" Kadın: "Hayır vallahi" dedi. Ebû Süfyan da: "Şu anda bu, neredeyse olacaktı," dedi. Yani Ebû Süfyan büyük bir ejderha gördü. Eğer yaklaşsaydı başını yutacaktı. Daha sonra Ebû Süfyan Müslüman oldu, kız kadeşi ise kâfir olarak öldü. Her şey Allah'ın önceden belirlediği hükmüne göre olur.

Tefsir âlimleri şöyle derler: "Ebû Leheb ve karısı Avrâ (Ümmü Cemil), Rasûlüllah'a şiddetle düşmandılar. Kadın, kocası ve kendisi hakkında inen sûreyi duyunca Rasûlüllah'a gitti. Rasûlüllah Mescid'i Haram'da Kâbe'nin yanındaydı. Yanında Hz. Ebû Bekir vardı. Kadının elinde sert ve keskin bir taş parçası vardı. Efendimize yaklaşınca Allah onun gözünü aldı. Sadece Ebû Bekir'i görüyordu. Dedi ki: 'Ey Ebû Bekir! Duyduğuma göre, senin arkadaşın beni hicvediyormuş. Vallahi eğer onu bulsaydım, şu taşı yüzüne vuracaktım,' dedi. Sonra da: 'Biz Müzemmem'e karşı geldik, onu işinden imtina ettik, dinine buğzettik,' deyip defoldu gitti. Hz. Ebû Bekir: 'Yâ Rasûlüllah! O seni görmedi mi?' dedi. Hz. Peygamber: *'Allah onun gözünü beni görmekten alıkoydu,'* buyurdu."

Kureyşliler Rasûlüllah'a küfrediyorlar, onu hicvediyorlardı. Muhammed demiyorlar, onun yerine alay olsun diye dalga geçerek "Müzemmem" diyorlardı. Onun için Rasûlüllah: *"Allah'ın Kureyşlilerin eziyetini benden nasıl uzak tuttuğuna şaşmıyor musunuz? Onlar, Müzemmem'i hicvedip ona küfür ediyorlar. Ben ise Muhammed'im,"* buyururdu.

Allah'ın yardım ve tevfiki ile Mesed Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

İHLÂS SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 4 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۚ (١) اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۚ (٢) لَمْ يَلِدْ
وَلَمْ يُولَدْ ۙ (٣) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ (٤)

1- De ki: "O Allah bir tektir.

2- Allah hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaçtır.

3- O, doğurmamış ve doğmamıştır.

4- Hiçbir şey O'na denk değildir."

1. «De ki: 'O Allah bir tektir. » *"Hüve"* zamiri, durum bildirmek içindir. Yani, durum şudur ki; Allah biriciktir. Burada, daha başlangıçta sûrenin içeriğinin önem ve büyüklüğüne dikkat çekme vardır.

Rivayet edildi ki, müşrikler Hz.Peygamber (s.a.v.)'e şöyle dediler: "İnanmamızı istediğin Rabbini bize tanımla ve anlat." Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu.(1) Cenab-ı Hak bu sûre ile denklik, doğmak ve doğurmak gibi hususları reddederek kendisini bir varlığa nisbet edilmekten tenzih etmiş ve gerçek mahiyetini açıklamıştır.

1-Rivayet edildi ki, müşriklerden bir kısmı Rasûlüllah'a geldiler ve: "Ey Muhammed! Bize Rabbini tanımla. O, altından mıdır, yoksa gümüşten mi? Zebercedden mi, yoksa yakuttan mı?" dediler. Bunun üzerine İhlâs sûresi nazil oldu. Bkz. *Muhtasarü Tefsir-i İbn Kesir* 3/691.

"*Allah*" kelimesi, hakiki mâbuda delâlet eden bir özel isimdir. Tam anlamıyla ilâhî zatın adıdır. "*El-Ahad*", kendisine zatında hiçbir şey ortak olmayan kimse için bir isimdir. Nitekim "vâhid"de; kendisine sıfatlarında kimse ortak olmayan varlığın adıdır.

İbnüş Şeyh *Havaşî*'sinde şöyle der: "*'Hüvallahü ahad'* cümlesi, üç kelimeden ibarettir ve her biri, Allah'a gidenlerin makamlarından bir makama işaret etmektedir:

Birinci makam, mukarreblerin makamıdır ki, bunlar varlıkların mahiyet ve hakikatlerine olduğu gibi bakanlardır. Şüphesiz bunlar Allah'tan başka hiçbir varlık görmezler. Çünkü Hak, Vacib'ül-Vücud (olması şart) olandır. Başkasının varlığı ise, şart değil, mümkündür. Mukarrebler Hak Teâlâ'dan başka varlık görmezler. *'Hüve'* kelimesi, her ne kadar mutlak anlamda işaret içinse de, kastedilen manaya göre değişik anlam ifade eder. Belirttik ki, mukarrebler akıllarının gözüyle sadece biri görürler. Bundan dolayı *'hüve'* kelimesi, tam bir bilginin meydana gelmesi için onlara yeterlidir.

İkinci makam ise, Ashabü'l-Yeminin (sağcıların) makamıdır ki bu, birinciye göre daha aşağıdadır. Çünkü bunlar Hakk'ı da yaratıkları da var olarak görürler, böylece varlıklar âleminde kesret (çokluk) meydana gelir. Bu takdirde *'hüve'* kelimesi, Hakk'a işaret için kâfi gelmez, Hakk'ı halkdan ayıracak başka bir şeye ihtiyaç duyulur. İşte bunlar yani ashab-ı yemin, *'hüve'* zamirinin yanına *'Allah'* sözünün getirilmesine muhtaçtırlar. *'Hüvallâhü'* bunlar için söylendi. Çünkü Allah sözü, bütün varlıkların kendisine muhtaç olduğu ama kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan varlığın adıdır.

Üçüncü makam ise, Ashab-ı Şimal (solcu) in makamıdır ki, en düşük olanı da budur. Bunlar Vâcibü'l-Vücud'un birden fazla olmasını caiz görenlerdir. İşte bunları red ve sözlerini iptal için *'hüvallahü'* yanına birde *'ahad'* kelimesi ilâve edildi." İbnü'ş-şeyhin sözü burada bitti.

2. «Allah hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaçtır.» O, ihtiyaçlar için kendisine müracaat edilen hakimdir. Kendi kendine yeterlidir. Başkaları ise, her cihetten ona muhtaçtır.Varlık âleminde Allah'tan gayri samed yoktur. Nasıl ki,"kral Zeyddir" dediğimizde, krallığı sadece Zeyd'e tahsis ediyorsak aynı şekilde samedlik de Allah'a mahsustur. Kendi kendine yeterli olan ve bütün varlıkların ihtiyacını gideren yegâne varlık Allah olduğuna göre başkaları ilâhlık sıfatına lâyık değillerdir.

Cenab-ı Hak, önce kemâl sıfatlarını takip ettiren ilâhlığını, sonra sayı ve terkib (birleşim) şüphesinden uzak olmayı gerektiren birliğini, daha sonra da başkalarına muhtaç olmamayı ve diğer varlıkların ise, varlık, bekâ ve başka yönlerden kendisine ihtiyaç duymasını gerektiren samedliğini açıkladı. Cenab-ı Hak bilâhare, belirtilen hükümler çerçevesine giren bazı cüz'î hükümleri de belirterek şöyle buyurdu:

3. «O, doğurmamış» Melekler ve Hz. İsa hakkında iftira edenlerin iddialarını çürütmek için açıkça bu ifadeyi kullanmıştır. Yani kendisinden herhangi bir çocuk meydana gelmemiştir. Çünkü O, hiçbir şeyin cinsinden değildir ki, kendi cinsinden bir eşi olsun da çocuk meydana gelsin. Veya kusurlardan münezzeh olan Allah Teâlâ için yokluk ve bir ihtiyaç mevzu bahis olmadığına göre kendisine yardım edecek veya yerine geçecek birine de muhtaç değildir. **«Ve doğmamıştır.»** Önceden veya sonradan kendisine yokluk nisbet etmek mümkün olmadığı için başka bir varlıktan meydana gelmemiştir.

Bazıları dedi ki: "Doğurmak ve doğmak ancak benzerlik ve denklikle olur. Çocuk mutlaka babaya benzer. Allah'ın zaruri olan varlığıyla bizim mümkün olan varlığımız arasında ise, herhangi bir benzerlik yoktur."

Baklî: *"O, doğurmamış ve doğmamıştır"* âyetini şöyle tefsir etmiştir: "Allah'ın konumu ayrıdır, yaratıkların konumu ayrıdır. Doğurmamıştır sözü, doğmamıştır manasını da içermiş olmasına rağmen *'doğmamıştır'* ifadesinin açıkça söylenmesi, bu iki şeyin birbirinden ayrılmazlığına işaret etmek içindir. Bilinen odur ki, doğuran da bir başkasından doğmuş demektir. Aksi mümkün olmaz. Cenab- Hakkın doğmamış olduğunu söylemek aynı zamanda doğurmamış olduğunu da itiraf etmek demektir."

4. «Hiçbir şey ona denk değildir. '» *"Küfüv"*, denklik demektir. Maksat Cenab-ı Hakkın zatında denkliği kaldırmaktır.Yani O'na hiçbir şey denk değildir, benzer değildir, eşit değildir. Aksine O, denk sanılanların yaratıcısıdır.

Kısa olmasına rağmen bu sûrenin bütün ilâhiyat konularını kapsaması ve bu konuları inkâr edenlere cevap vermesinden ötürüdür ki, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"İhlâs sûresi Kur'an'ın üçte birine denktir."* (2) Çünkü Kur'an'ın konuları akaid, ahkâm ve kıssaları içermektedir. Bu sûre de akaid

---

2- Hadisi Ahmed bin Hanbel ve Nesâî Übey b. Ka'b'ın hadisinden merfu olarak tahric etmişlerdir. İbn Kesir de tefsirinde rivayet etmiştir. 3/692.

yönünü ele almıştır ki, akaid İslâmın en önemli esasıdır. İşte bundan dolayı bu sûre, sevap yönünden Kur'an'ın üçte birini teşkil etmektedir. Hadis-i Şerifte Şöyle buyuruldu: Rasûllüllah: *"Sizden biriniz Kur'an'ı bir gecede okumaktan âciz midir?"* buyurdu. Dediler ki : "Ya Rasûlüllah! Kimin buna gücü yeter?" Rasûlüllah da: *"Üç defa (Kulhüvallahüahad) okur. Böylece Kur'an'ın tamamını okumuş olur"* buyurdu. (3)

Bu sûrenin İhlâs diye adlandırılması, Allah'ı şirkten hâlis kıldığı veya azaptan halâs ettiği içindir. İmam Gazalî şöyle dedi:

Rabbimin affı, kurtuluş vesikamdır.
İhlâs sûresi ise, sığınağımdır.

Veya içinde dünya ve âhiretle ilgili bir şey olmadığı ve sırf Allah'tan bahsettiği için bu sûreye ihlâs denilmiştir.

Denildi ki: "İhlâs sûresi, okuyucusunu âhiretin sıkıntılarından, ölüm sarhoşluğundan, kabir karanlıklarından ve kıyamet korkularından halâs eder, kurtarır."

Allah'ın yardımıyla İhlâs Sûresi'nin tefsiri bitti.

3- Hadisi Ahmet b. Hanbel ve Müslim: *"Sizden biriniz hergün Kur'an'ın üçte birini okumaktan aciz midir? Kulhüvallhü ahad, Kur'an'ın üçte birine denktir"* ifadesiyle tahric etmişlerdir.

FELAK SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 5 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ① مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ② وَمِنْ شَرِّ
غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ③ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي
الْعُقَدِۙ ④ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ⑤

1. De ki: "Ben ağaran sabahın Rabbine sığınırım,

2. Yarattığı şeylerin şerrinden,

3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden,

4. Ve düğümlere üfleyen büyücülerin şerrinden,

5. Ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden."

1.«De ki: 'Ben ağaran sabahın Rabbine sığınırım.» *"Felak"* sabah demektir. Çünkü geceyi kendisinden ayırmakta, üzerindeki gece karanlığını gidererek belirginleşmektedir. Çünkü *"felak"*, ayırmak manasına da gelir. Ata sözünde şöyle denir: "O, sabahın *felak*'ından daha açıktır." Ayrıca *"felak"*, yaratmak anlamına da gelir. Çünkü bütün yaratıklar Allah'ın ilminde sabit fakat yokluk karanlığıyla örtülü idiler. Allah Teâlâ ise, yapma ve yaratma nuruyla karanlıkları dağıttı. Sığınmanın, felak'a izafe edilen Rabbin adıyla olmasında cömertce bir vaad vardır. Çünkü Rab, sakınanı, sakındığı şeyden korumakta ve kurtarmaktadır. Ayrıca bunda, Allah'a sığınma kapısını çalarak gayret ve özen göstermeye teşvik de vardır.

2. **«Yarattığı şeylerin şerrinden...»** Haşerat, yırtıcı hayvanlar, cin ve insanlardan ne varsa yarattıklarının hepsinin şerrinden. Buradaki şer, ister bedenî, isterse başka olsun bütün şerleri ve zararları kapsamaktadır. Şerrin yaratılanlara nisbet edilmesi, sırf halk (yaratıklar) âlemine has olması itibariyledir. Çünkü bu âlem, zıt unsurların karışımından oluşmakta, varlık ve yokluğa maruz zıt durumların etkileşimine dayanmaktadır.

Âlem-i emir (mâna âlemi) ise, sırf hayırdır. Şer şaibelerinden tamamen uzaktır. Allah şerri yaratmaz diyen Mûtezileye mensup bazıları, şerri, izafet şeklinde değil, tenvinli *"min şerrin"*şeklinde okudu. *"Mâ halaka"*daki *"mâ"* yı da olumsuzluk manasına aldı. Buna göre mana şöyle olur: "Bir şerden ki, Allah o şerri yaratmadı." Bu kıraat reddedilmiştir. Ve bâtıl bir mezhebe dayanmaktadır. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *" Allah her şeyi yaratandır."* (Zümer: 62)

3. **«Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden...»** Karanlığı yoğun ve içiçe olan gecenin şerrinden. Bu hâl, şafağın kaybolmasından sonra meydana gelir. *Kâmus*'ta şöyle dendi: "*Ğasak*, gecenin ilk karanlığıdır. 'ğaseka'l-leylû'; 'karanlığı arttı' anlamındadır. '*Ğâsık*', karanlık gece demektir."

Gecenin şerrinden sığınmanın, karanlığın basmasıyla kayıtlanması, kötülüklerin karanlıkta daha çok ortaya çıkması ve sakınmanın da daha zor olmasından ötürüdür. Bundan dolayı dendi ki: " Geceler şerlere gebedir yani şerri gizler. " Çünkü gece karardığı zaman zulüm artar, yardım azalır.

Sözün kısası, geceleyin azgın takımı ortaya dökülür. Haşerat, zararlılar ve cinlerin ifritleri meydana çıkar. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.) gecenin başında yolculuğa çıkmayı yasakladı. Kapların ağızlarının örtülmesini, kapıların kilitlenmesini, su kırbalarının (kaplarının) ağızlarının bağlanmasını, çocukların evlere alınmasını emretti. Bütün bunlar belâ ve musîbetlerden sakınmak içindir.

Ayrıca denildi ki: "Ğâsık, dolunay haline gelen ay demektir. Onun vukûbu (kararması) ise, tutulmasıdır. Zira Hz. Âişe (r.a.) şöyle dedi: 'Rasûlüllah elimi tutup ayı gösterdi ve: *'Bunun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü o, karardığı zaman ğâsıktır."* (1)

1- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesaî tahric etmişlerdir. Tirmizi, hasen sahih olduğunu söylemiştir.

4. « Ve düğümlere üfleyen büyücülerin şerrinden... » *"Nefes"* ile nefha birbirine benzer. Tedavi kastıyla okumada tükrüksüz üflemeye denir. Eğer üflemede tükrük olursa buna "Tefl" denir. Nefesçiler (üfleyiciler) den maksat, bu işi sanat haline getirenlerdir. *"Ukad,"* ukdenin çoğuludur. Ukde ise, sihirbazın, yay kirişi, ip veya saç üzerine bağladığı düğümdür. Oraya üfler ve okur. Âyetin mânası şöyledir: İpler üzerine düğümler yapıp üzerlerine üfleyen sihirbaz kadınların şerrinden.

İbn Abbas ve Hz. Âişe şöyle rivayet ettiler: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Yahudi bir hizmetçisi vardı. Yanında Rasûlüllah'ın tarağından dişler vardı. Bunları Yahudilere verdi. Onlarda bu dişlerle Rasûlüllah'a sihir yaptılar. Bu işi, Yahudi Lebîd b. A'sam ve kızları üstlendi. Bu kızlar düğümleri üflemede mahirdiler. Yahudi hizmetçi bu sihri Eris kuyusuna gömdü. Cebrâil (a.s.) Felak ve Nâs sûrelerini indirdi ve bu sihrin yerini ve kimin yaptığını Rasûlüllah'a haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz.Ali, Zübeyr ve Ammâr'ı gönderdi. Kuyunun suyunu boşalttılar. Kına suyu gibi olmuştu. Sonra kapak taşını kaldırdılar. Bu, kuyunun dibine konan bir taştı. Altından sihir yapılan tarağın dişlerini çıkardılar. Bunlarla beraber bir de yay kirişi vardı. O kirişte iğnelerle tesbit edilmiş on bir düğüm vardı. Alıp onu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler. O da düğümler üzerine muavvizeteyni (Felak ve Nas sûrelerini) okumaya başladı. Her bir âyet okuduğunda bir düğüm çözülüyor ve Peygamber (s.a.v.) hafiflik buluyordu. İki sûrenin okunması bitince son düğümde çözüldü. Rasûlüllah sanki bağından çözülmüş gibi ayağa kalktı. Cebrâil de şu duâyı okumaya başladı: *Allah'ın adıyla sana okuyorum. Allah sana şifa versin. Sana eziyet veren her şeyden, hasetçiden ve gözden seni korusun, şifa versin.*(2)

Bilmiş ol ki, Mûtezîlî'lere göre sihir hayalden ibarettir ve aslı astarı yoktur. Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre ise, sihrin aslı ve tesiri vardır. Bundan ötürü şeriat sihri büyük günahlardan saymıştır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurdu: *"...Sihirle karı koca arasını ayırıyorlardı..."* (Bakara:102) Mûtezîle zikredilen rivayetin sahih olmadığını ve sihrin Rasûlüllah'a tesir etmediğini ileri sürdüler ve şöyle dediler: Bunun doğruluğu aklen nasıl mümkün olabilir ki, Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Allah seni*

2- Yahudinin Hz. Peygambere sihir yaptığına dair olan hadis sahihtir. Buharî bu hadisi *Tıb Kitabı*'nda tahric etmiştir. Aynı hadisi Müslim ve Ahmed b. Hanbel de rivayet etmiştir. Bazı mûtezilenin inkârı, hadisin sıhhatini kaldırmaz. Musannıf bu mânâyı belirtmiştir. Buhari ve Müslim'e Bkz.

insanlardan korur..."(Mâide: 67) *"...Sihirbaz nereden gelirse gelsin, başarı gösteremez."* (Tâhâ: 69) Sihri caiz görmek, peygamberliği zedelemeye yol açar. Zaten kâfirler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'i büyülenmiş diye ayıplıyorlardı. Şayet bahsedilen olay doğru olsa idi kâfirler, iddialarında haklı olurlardı. Bu durumda Rasûlüllah töhmet altında kalmış olur ki, bu da caiz değildir.

Buna karşılık Ehl-i sünnet şöyle dedi: Olayın doğruluğu kâfirlerin, Muhammed büyülenmiştir sözlerinde haklı olduğunu gerektirmez. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in büyülenmiş olmasından onun deliliğini kastediyorlardı. Yani "sihir sebebiyle aklı gitmiştir, babalarının dinini bundan ötürü terketti," diyorlardı. Fakat Rasûlüllah'ın bedeninde acı duyması manasında büyülendiğini hiç kimse inkâr etmez. Sözün özü şudur: Cenab-ı Hak Hz. Peygamber'e, aklı ve peygamberliğiyle ilgili olarak ne cin, ne insan, ne de bir şeytan asla musallat etmemiştir. Fakat bedenî ve insanî cihetiyle onun zarar görmesi yadırganacak bir şey değildir. Sihirin ona tesiri, peygamberliği cihetinden değildir. İnsan olması yönünden sadece bedenine yöneliktir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) insan olduğu için diğer insanların maruz kaldıkları sıhhat, hastalık, ölüm, yeme, içme ve abdest bozma gibi şeylere o da maruz kalmaktadır. Beşer olması yönüyle sihrin O'na tesiri peygamberliğine zarar vermez. Peygamberliğe yönelik bir işte sihrin tesiri olsa o takdirde zarar verir. Böyle bir tesir de yoktur. Nasıl olabilir ki, Allah O'nu herhangi bir kimsenin peygamberliğe yönelik bir konuda zarar vermesinden korumuştur. Diğer taraftan Uhud harbinde dişinin kırılması *"Allah seni insanlardan korur"* (Maide: 67) âyetinde belirtilen koruma teminatına zıt değildir.

Keşfu'l Esrar'da şöyle dendi: "Sihrin Hz. Peygambere tesir etmesinin hikmeti nedir? Allah, tuzak kuranın tuzağını niye boşa çıkarmamıştır? Onu niçin iptal etmemiştir? denirse, biz de şöyle cevap veririz: Aslında bu, Rasûlüllah'ın doğruluğuna, Mûcizelerin gerçekliğine ve kendisine sihirbazlık ve kâhinlik isnad edenlerin yalancılığına delâlet eder. Çünkü sihirbazın sihri Rasûlüllah'a tesir etmiş, öyleki bazı şeyleri karıştırmış, bir çeşit acı hissetmiştir. Halbuki Hz. Peygamber sihir bilmiyordu. Rabbine duâ etti, sonra yine duâ etti. Rabbi de O'nun duâsını kabul ederek durumunu açıkladı. Şayet olağanüstü olaylar şeklinde mûcizelerle ortaya çıkan şeyler, Rasûlüllah'ın düşmanlarının iddia ettikleri gibi sihir kabilinden olsaydı, sihrin tesiriyle durum kendisine karışık gelmez, Allah'a duâ yerine sıkıntıyı kendi kendine savmaya kalkardı. Allah'a hamdolsun ki, bu durum O'nun peygamberliğine en büyük delillerdendir."

Hz. Âişe (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) uykuda iken yahutta uyku ile uyanıklık arasında iken O'na iki melek geldi. Birisi başı ucuna diğeri ise iki ayağı yanına oturdu. Ayak ucundaki melek, başı ucundakine seslendi: 'Bu uyuyan zatın şikâyeti nedir?' Başı ucundaki: 'Sihirdir' dedi. Öteki: 'Peki sihri kim yaptı?' deyince başı ucundaki: 'Yahûdi Lebib b. A'sam' dedi. Ayak ucundaki melek: 'Peki sihri nereye koydu?' dedi. Öteki melek: 'Filân kuyunun dibine' deyince bu sefer 'bunun ilâcı nedir?' diye sordu. Başı ucundaki melek: 'Bu kuyuya gidilecek, suyu boşaltılacak ve inşallah iyileşecektir,' dedi. Hz. Peygamber uyandı. Zaten söylediklerini anlamıştı. Bunun üzerine, daha önce de belirtildiği gibi Hz. Ali'yi gönderdi."

Yine Hz. Âişe (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir:"Rasûlüllah, vücudunda herhangi bir rahatsızlık hissedince sağ eli içine İhlâs ve muavvizeteyn sûrelerini okur ve eliyle ağrıyan yerini sıvazlardı." (3)

5. « Ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden.'» Yani içindeki kıskançlığı dışa vurunca ve haset edilen kimseye zarar vermek için söz ve davranış olarak gerekenleri yapınca.

"Haset;" lâyık olan kimseden nimetin gitmesini istemektir. Bu nimet ister dînî olsun isterse dünyevî. Mü'min gıpta, münafık ise haset eder. Haset tehlikeli bir hastalıktır. Ateşin, odunu yeyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir.

Gökyüzünde Allah'a karşı işlenen ilk günah, İblis'in Hz. Âdem'e haset etmesidir ki, bu yüzden Allah O'nu cennetten kovdu ve taşlanmış bir şeytan oldu. Yeryüzünde işlenen ilk günah ise, Kâbil'in, Hâbil'e haset edip öldürmesidir.

Hüseyin b. Fazl şöyle dedi: "Allah bu sûrede şerleri zikretti ve son olarak da hasedi söyledi. İbn Abbas'ın da dediği gibi böylece hasedin en kötü huylardan olduğunu göstermek istedi."

Allah'ın yardımıyla Felak Sûresi'nin tefsiri bitti.

3- Hadisi, Mâlik Ebu Davud ve Nesaî tahric etmiştir. Bu hadiste Âişe validemiz şöyle demiştir: "Rasûlüllah'ın ağrısı artınca ben O'na Felak ve Nâs sûrelerini okur, ağrıyan yere, bereket umarak elimi sürerdim." Bkz. *Tefsiru İbn Kesîr*, 3/694.

NÂS SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 6 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ① مَلِكِ النَّاسِۙ ② اِلٰهِ
النَّاسِۙ ③ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ ④ اَلَّذ۪ي
يُوَسْوِسُ ف۪ي صُدُورِ النَّاسِۙ ⑤ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ⑥

1. De ki: "Sığınırım ben insanların Rabbine,

2. İnsanların hükümdarına,

3. İnsanların ilâhına,

4. O sinsi vesvesecinin şerrinden.

5. O ki, insanların göğüslerine vesveseler fısıldar.

6. Gerek cinlerden ve gerekse insanlardan."

1. «De ki: 'Sığınırım ben insanların Rabbine...» Yani faydalarına olan şeyleri bolca vermek ve zararlarına olan şeyleri de uzaklaştırmak suretiyle kendilerini terbiye eden, işlerini çekip çeviren Allah'a sığınırım.

2. «İnsanların hükümdarına...» Bu âyet açıklamaktadır ki, Cenab-ı Hak'kın onları terbiye etmesi, diğer mal sahiplerinin, sahip oldukları mallarında uyguladıkları terbiye üslûbuna benzemez. O'nun Rabliği, kâmil bir hükümranlık, yaygın bir tasarruf ve mutlak bir hakimiyet tarzındadır. Hz. Peygamber'in duâlarından birisi şöyledir: *"Hamd, sadece sanadır. Senden başka ilâh yoktur. Her şeyin Rabbi ve hükümdarı sensin."*

3. **«İnsanların ilâhına...»** Bu âyet belirtmektedir ki, Allah Teâlâ'nın hakimiyeti, diğer hükümdarların en fazla yapabildikleri gibi sadece insanlar üzerinde üstünlük kurmak, yaşama tarzlarını düzenleyip yönetmek, muhafaza ve himaye esaslarını üstlenmekten ibaret değildir. O'nun hakimiyeti bundan da öte ilâhlığa dayalı, yok etme, var etme, öldürme ve diriltme gibi, onlar üzerinde her türlü tasarrufu, kâmil manada sağlayacak olan mabudluk yoluyladır. Bütün âlemlerin düzeni O'nun ilâhlığı, otoritesi ve Rabliğine tâbi olduğu halde özellikle, *"insanların Rabbi, hükümdarı ve ilâhı"* denmesi şundan ötürüdür: Burada kendisinden sığınılan, insanlara düşmanlığıyla bilinen şeytanın şerridir. İnsanların Allah'ın kulluğu ve otoritesi altında bulunduğunu söylemek, onları şeytanın baskı ve tehlikesinden kurtarmanın bir bakıma işaretini vermektedir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *"Kullarım üzerinde senin bir nüfuzun olamaz..."* (Hicr: 42) Muzaf-ı ileyh (tamlayan) olan *"insanlar"* sözünün tekrar edilmesi, izafet yoluyla durumun iyice açığa çıkarılması ve vurgulanması içindir. Çünkü şerefli sayılmayanlara önem verilmez, adı tekrarlanmaz, aksine ihmal edilip bir tarafa bırakılır. İnsanlar ise şerefli oldukları için tekrar edilmişlerdir. Şâir şöyle dedi:

Numân'ın adını bize tekrar tekrar an,
O, andıkça kokusu yayılan misktir her an.

Şayet insanlar, yaratılmışların en şereflisi olmasalardı, Allah kitabını onların adıyla bitirmezdi.

4. **«O sinsi vesvesecinin şerrinden...»** *"Vesvâs,"* vesvese anlamında bir isimdir. Hissedilip sakınılamayan gizli bir fısıltıdır. Vesvese, vesvesecinin tekrarladığı ve kalbine attığı kimsenin yanında vurguladığı bir söz olduğu için, mana tekrarlandıkça vesvese sözü de tekrarlandı. *"Vesvâs"*tan maksat, şeytandır. Çünkü o, sesini işitmeksizin kalbin anladığı gizli bir sözle yani fısıltıyla günaha çağırmaktadır. Bu da, Allah'ın rahmetinin genişliğini ileri sürerek veya ömrünün uzun olduğunu ve tevbe için çok zaman bulunduğunu hayal ettirerek olmaktadır. Şeytan, mübalâğa için yaptığı vesvese fiiliyle adlan-

dırıldı. Devamlı vesvese verdiği için sanki bizzat vesvesenin kendisi sayıldı. Cenab-ı Hak, vesvesesinin şerrinden demedi de vesvâs diye tanımlanan şeytanın şerrinden sığınmayı dile getirdi ki, sığınma, onun bütün şerlerini kapsasın. O, şeytanı, sıfatlarının en kötüsü, en tesirlisi ve en bozguncusuyla tanımladı.

Şeytanın, insanoğlunu çağırdığı şeyler şu altı mertebede toplanmaktadır:

Birinci mertebe: Küfür, şirk, Allah ve Rasûlü'ne düşmanlık. Bu konuda insanoğluna galip gelirse içi serinler ve beraberindekilerle yorgunluğundan istirahat eder. Şeytanın insandan ilk istediği budur.

İkinci mertebe: Bid'attır ki, bu, iblise günahtan daha sevimli gelir. Çünkü günahtan tevbe edilir ve günah silinir. Bid'at ise, sahibi onu doğru sanır ve tevbe etmez. Şeytan bundan âciz kalırsa üçüncü mertebeye geçer.

Üçüncü mertebe ise, bütün çeşitleriyle büyük günahlardır. Bundan da âciz kalırsa dördüncü mertebeye atlar.

Dördüncü mertebe; biriktiğinde sahibini mahveden küçük günahlardır. Küçük günahlar, küçücük odunlardan yakılan ateş gibidir. Şeytan bunda başarılı olmazsa beşinci mertebeye geçer.

Beşinci mertebe: Kendisinde sevap ve ceza bulunmayan mübah işlerle meşgul olmaktır. Ancak burada mübah işlerle uğraşmaktan ötürü sevabı kaçırma cezası vardır. Bunda da başarılı olamazsa sonraki mertebeye geçer.

Altıncı mertebe: Bu mertebe ise, daha sevaplı işleri bırakıp az sevaplı işlerle meşgul etmektir. Şeytan, hiç olmazsa insanı daha sevaplı olan amelin sevabından mahrum etmek istemektedir.

Ebû Amr el-Buhârî (r.a.) şöyle dedi: " Vesvesenin aslı ve neticesi on şeyden meydana gelir. Birincisi hırstır. Ona tevekkül ve kanaatla karşılık ver. İkincisi emeldir. Onu da hemen öleceğini düşünerek kır. Üçüncüsü dünya nimetleriyle zevklenmedir. Ona da, nimetlerin kaybolacağını ve hesaplarının uzunluğunu düşünerek karşı koy. Dördüncüsü hasettir. Onu da Allah'ın adaletini göz önüne alarak yok et. Beşincisi sıkıntıdır. Ona da Allah'ın ihsanını düşünerek karşı koy. Altıncısı kibirdir. Onu tevazu ile kır. Yedincisi mü'minin değerini küçümsemedir. Onu da mü'minleri sayarak ve hürmet ederek izale et. Sekizincisi dünya sevgisidir. Onu ihlâsla yok et. Dokuzuncusu yükselme ve baş olma arzusudur. Onu zillet ve huşu ile defet. Onuncusu cimriliktir. Onu da cömertlikle yok et."

Hannâs: İnsan Rabbini andığı zaman sinip geri çekilmeyi huy edinen demektir.

Hikâye edildiğine göre velîlerden birisi Allah Teâlâ'ya duâ ederek şeytanın nasıl gelip vesvese verdiğini görmek istedi. Bunun üzerine Allah ona billur şeklinde bir insan silüeti gösterdi. İki omuzu arasında kuş yuvası gibi siyah bir boşluk vardı. Sinsi şeytan geldi. O domuz kılığında idi ve fil hortumu gibi uzun hortumu vardı. İnsan vücudunun her tarafını yoklamaya başladı ve iki omuzu arasına gelip hortumunu kalp tarafına sarkıttı, hemen ona vesvese vermeye koyuldu. Kul Allah'ı zikredince şeytan geriye çekildi, bundan dolayı ona, geriye çekilen manasına *"hannâs"* dendi. Çünkü zikrin nuru kalpte gözükünce o gerisin geriye çekilir. Şeytanın cisimlere girmesi de mümkündür. Çünkü o, her ne kadar ateşten yaratılmış olsa da lâtif bir cisimdir. Yakıcı değildir. Zira ateş, hava ile karışınca insan gibi özel bir karışım ortaya çıkmaktadır.

5. «O ki, insanların göğüslerine vesveseler fısıldar.» İnsan Allah'ı anmaktan gafil olunca vesvese verir. Cenab-ı Hak önce şeytan'ın vesvesesini, sonra da vesvese yeri olan göğüsleri zikretti. *"İnsanların göğüslerine vesveseler fısıldar"* sözündeki inceliği iyi düşün. Kalplerine demedi de, göğüslerine dedi. Göğüs kalbin alanı ve evidir. Şeytandan insan aleyhinde olan kötü duygular içeri girer, göğüste toplanır sonra kalbe ulaşır. Göğüs, dehliz konumundadır.

Kalpten çıkan duygu ve emirler de göğüse gelir, oradan diğer organlara dağılır. Şeytan kalp mıntıkasına ve evine girer. İstediğini kalbe atar. Böylece göğüsten kalbe ulaşacak şekilde göğüslere vesvese vermiş olur.

6. «Gerek cinlerden, gerek insanlardan.'» *"el-Cinnetü,"* cin topluluğu demektir. *"Min"* vesvese vereni açıklamak için gelmiştir. Vesvese veren ise, insan ve cin olmak üzere iki kısımdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Cin ve insan şeytanlarını her peygambere düşman yaptık..."* (En'am: 112) Kendisine vesvese verilen ise, birtek cinstir. O da, insandır. Cin şeytanı, bazan vesvese verip, bazan çekildiği gibi, insan şeytanı da aynı şekilde yapmaktadır. Önce insana bâtıl fikirleri aşılar, sonra da ona karşı kendisini çok samimi ve merhametli bir dost gibi takdim eder. Dinleyen onu reddederse geri çekilip vesvese vermeyi bırakır. Şayet sözünü dinleyip kabul ederse vesveseyi artırır.

Burada mühim bir incelik vardır; Felak sûresinde kendisine sığınılan Allah, bir sıfatla belirtildi. O da, *"felakın Rabbi"* sıfatıdır. Kendisinden sığınılan ise, üç çeşit musîbettir. Bunlar; gece, büyücüler ve hasetçidir. Nâs sûresinde ise, kendisine sığınılan Allah, üç sıfatla sıfatlanmıştır. Bu sıfatlar; Rab, melik ve ilâh'tır. Kendisinden sığınılan musîbet ise, bir tektir. O da, vesvesedir. Malumdur ki, istenilen şey çok önemli, ona karşı arzu da tam ve aşırı olursa, istekten önce isteyicinin övgüsü çok olur. Önceki sûredeki istek, bedenin, belirtilen âfetlerden selâmette olmasıdır. Bu sûredeki ise dinin, şeytanın vesveselerinden selâmette olmasıdır. Bu, her nekadar bir tek istekse de çok önemli bir istektir. Bedenin belirtilen musîbetlerden selâmette olmasını istemek çeşitli ise de, dinin vesveseden selâmetini istemek kadar önemli değildir.

Hz. Âişe validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.), her gece yatağına girdiği vakit, iki avucunu bir araya getirir, onlara üfler, İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okur, sonra da vücudunun erişebildiği yerlerini sıvazlardı. Önce başından, yüzünden ve vücudunun ön taraflarından başlar ve bunu üç defa yapardı."(1)

Kûtu'l-Kulûb adlı eserde şöyle denilmektedir: " Kul, dersine şöyle diyerek başlasın: 'Kovulmuş şeytanın şerrinden, her şeyi bilen ve işiten Allah'a sığınırım. Ey Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim!' Sonra Nâs ve Fatiha sûrelerini okusun ve her sûreyi okuduğunda da: *'Allah doğru söyledi, Peygamber'i de tebliğ etti'* desin ve şöyle devam etsin: Allahım! Bu duâmızda fayda ve bereket ihsan et. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a aittir. Hayy ve Kayyum olan Allah'tan af dilerim."

Rivayet edildiğine göre, İbni Kesîr Kur'an'ı okuyup, Nâs sûresine geldiğinde Fatiha'yı ve Bakara'nın ilk beş âyetini de okurdu. Bu hâle, varıp göçenin hâli denir. Çünkü o, okumasıyla hatmin sonuna ulaşıyor, hemen başka bir hatme geçiyor. Şeytanı mat etmek için Müslümanların toplu oldukları yerlerde ha-

---

1- Hadisi, Buharî ve Sünen sahipleri tahric ettiler. Bkz. *Muhtasar-u ibn Kesîr:* 3/692.

tim, bu şekilde yani İbn Kesîr ve başkalarının yaptıkları gibi yapılmaktadır.

Ahmet b. Hanbel'den de şöyle bir söz rivayet edilmiştir: "Nâs sûresini okuyan peşinden duâ eder, hatmine başka bir kıraat eklemesi müstehap olmaz. " Bunun müstehap olduğuna dair de kendisinden bir görüş varid olmuştur. Irak âlimleri, Kur'an hatmedildiğinde üç kerre İhlâs okunmasını güzel görmüşlerdir. Şayet hatim, namazlarda olmuşsa İhlâs tekrar edilmez.

İmam Buhârî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Her hatimde makbul bir duâ vardır. Kişi Kur'an'ı hatmettiğinde melek onun alnından öper."

Ahmet b. Hanbel, hatim esnasında duâ etmenin müstehap olduğunu söyledi. Seleften bir topluluk da aynı görüştedir. Hatim indiren kimse, kıbleye yönelerek istediği duâyı eder. Ellerini açar, Allah'a boyun eğer, duanın kabulünü umar, duada yaldızlı ifadelerden kaçınır. Duadan önce ve sonra Cenab-ı Hak'kı över, Hz. Peygamber'e salevât getirir. Dua bitince ellerini yüzüne sürer.

Hz. Ali, hatim indirdiğinde şu duayı okurdu: "Allahım! Senden, huşû duyanların tevazuunu, yakîn sahiplerinin ihlâsını, fazîletlilerle berâber olmayı, her güzelliğin ganîmetini, her günahtan selâmeti, cennete ermeyi, cehennemden kurtulmayı dilerim."

Cezerî şerhinde şöyle denilmektedir: "Hatim indiren kişinin duada ısrar etmesi, mühim şeyler istemesi, manalı kelimeler kullanması, çoğu isteklerinin âhiretle, mü'minlerin işleriyle, kralların ve diğer idarecilerin ıslahıyla, onları itaatta başarı ile, aykırılıktan korunmaları, takva ve fazîlet hususunda yardımcı olmaları, hakkı yerine getirmeleri, din düşmanlarına ve diğer isyankârlara galip gelmeleriyle alâkalı olmalıdır."

Hatim sırasında Hz. Peygamber'in söylediği bazı sözler şunlardır: *"Allahım! Bu yüce Kur'an'la bana merhamet et. Onu benim için önder, nur, hidayet ve rahmet kıl. Allahım! Kur'an'dan unuttuklarımı bana hatırlat. Ondan bilmediklerimi bana öğret. Gece gündüz Kur'an okumakla beni rızıklandır. Ey Âlemlerin Rabbi! Kur'an'ı benim için delil yap."*

Ebu'l-Kasım Şâtıbî de hatim indirdiğinde şu duâyı okurdu: "Allahım! Biz senin âciz kullarınız. Erkek ve kadın kullarının çocuklarıyız. Üzerimizde hükmün geçerlidir. Üzerimizdeki hükmün sırf adalettir. Allahım! Sana ait bütün güzel isimlerinle - ki sen kendini bunlarla isimlendirdin veya kullarından birine öğrettin veya Kitabında bildirdin veya kimseye bildirmeyip kendine sakladın- senden istiyoruz ki, Kur'an'ı kalplerimizin baharı, gönüllerimizin şifası, üzüntülerimizin ve dertlerimizin ilâcı yap. Kendilerine nîmet verdiğin Peygamberler, sıddîklar ve sâlihlerle birlikte Sana, selâmet yurduna ve Naîm cennetine giden yolda onu bize delil eyle. Ey merhametlilerin en merhametlisi! "

Duâlarımızın sonu, *"âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun"* demektir.

Allah'ın yardımıyla bu yüce Kur'an'ın tefsiri, Peygamberlerin önderi Hz. Muhammed (s.a.v.)' in hicretinin 1404. senesinde Mekke'de tamamlandı. Efendimiz Muhammed (s.a.v.) ve bütün ashabına salât ve selâm olsun.

Kitap ve Sünnetin Hizmetkârı
Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî.

Muhtasar Ruhu'l- Beyan Tefsiri'nin Türkçe olarak yayınlama çalışması, Cenâb-ı Hakkın lütfu ve yardımıyla 21. C. Evvel. 1416 H. - 16 Ekim 1995 M. Pazartesi saat 07.28'de Soğuksu İstanbul'da tamamlandı. Elhamdü lillâhi Rabbil-âlemîn.

Mehmet Doğru
Emekli Eminönü Müftüsü

Muhtasar Ruhu'l- Beyan Tefsiri'nin Türkçe baskısı, baştan sona tekrar okunarak ilk baskıda gözden kaçan dizgi ve tercüme hataları tashih edilmiştir. Bu çalışma, 13. Cemaziyel Ahir. 1418 H, 15.10.1997'den 15 Ramazan 1422 H., 30 Kasım 2001 M. tarihine kadar devam ederek Yüce Allah'ın lütfu ve yardımıyla tamamlanmıştır.

Mehmet Doğru
Emekli Eminönü Müftüsü